Kap. 3. V. 6. Steindr. v. H Engel in Wien Kap. 4. V. 8.

Pr. Cesare Foà

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן־מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלום ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר בראשית

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und I. I. Busch.

באשר ראה החכם המפורסם לשבח ולתהלה הרבני המופלג מוהר"ר **נפתלי הירץ**
וויזל נר"ו בעל המחבר ספרי גן נעול ויין לבנון, והמעתיק לל"הק ספר חכמת
שלמה ומבארו בפירושו הנקרא רוח חן, את תפארת הספר הזה, התרגום האשכנזי
עם הבאור והת"ס, ותצלח עליו רוח השיר בנועם מליצותיו, וטרם פתח את פיהו בשירו,
הקדים לו מאמר הזה, לבאר תועליותיו הרבות, והצורך אליו בדור הזה, וקראו:

מהלל ריע

מעת עברי הקדש היו מדבר, וזאת תפארתנו לשרפת אש, ונעלה רוח אלהים מעל נביאיו,
ורוח דעת מאת יודעיו, נעדרה גם לשון קדש מפי מליציו, כי הורדנו בגלה, והבנים
אשר נולדו שמה היו מדברים אשדודית ובלשון עם ועם, בללו זרות בשפת קדש, ומאז והלאה
נטלה קדושת הלשון ולא שבה עוד לאיתנה, כאשר נטלו יתר הקדושות ועדן לא שבו, עד ישקיף
ה' ממרום ויחדש ימינו כקדם. ואל יקטן בעיניך אדון כלי חפץ כזה, כי כל הלשונות חול,
ולשון עברי שנכתבו בה התורה והנביאים והכתובים קדש היא לנו, שכל ענין קדושה הוא הבדל
דבר מדבר במעלה ובסגלה, וקדושת הלשון היא בהיותה ברה וזכה מטעות ומשבוש הדעת,
כמו שהתערבו בלשונות חול שהסכימו עליהן בני האדם בארצותם לגוייהם, לא כן לשון עברי,
כי אל ה' דבר בה, על כן היא ערוכה בכל ושמורה מכל שגיאה, כי מי מבלעדי ה' יודע סוד
כל הדברים מראשית ועד אחרית, ומי כמוהו מורה להניח כל שרש ושרש וכל שם ושם באמנוס
ובמשקל לדק על כל דבר ודבר, הן אופן המונחים על הענינים האלהים הנשגבים, כמו שמותיו
ית', שם העצם אל, אלהים שדי וכיוצא, הן המונחים על כינוייו כמו רחום חנון גדול גבור
נורא ודומיהן, שכל אחד מאלו כולל בהוראותיו עמוקות בסתרי החכמה, וכן השרשים המונחים
על המציאות בכללו, והמונחים על הכחות הנפשיות, כמו חכמה, בינה, שכל, דעת, ערמה,
פקחות, תחבולה, עצה, מחשבה, מזמה, גבורה, אומץ, עצמה, כח, אהבה, חשק חפץ,
שנאה ואיבה וחביריהן, והמונחים על דברים פרטיים מלאכותיים, וכלל השמות המונחים על
חלקי המציאות, יען כלם מפי עליון יצאו, אין בהם נפתל ועקש, כי ממנו ית' לא נעלם דבר,
ובעוד שהיו מדברים בה ספרי אלהים וספרי קדש היתה רחבה ורבת השרשים פעלים שמות ומלות
ועתה לא נשאר ממנו רק מעט, אלה אשר נקבצו באו בספר התורה ובספרי הנביאים והכתובי',
וגם הנשארים לנו התגלגלו עדים באין מבין בם, וכן המליצות המשלים והשירים המחוברים מן
השרשים והשמות האלו, כלם מעשה ידי יוצר הכל, כלם מפיקים תבונות, נבקו יחדיו ושכלה
אין בהם. והנה נביאינו ואבותינו קבלו סוד הדברים ופירושם איש מפי איש, הם ידעו עומק
הוראת השרשים והשמות והמליצות והמשלים, הם היו אנשי הרוח לחקור אל כל תכלית כפי
כחם, לכן היו מבינים במקרא מפורש ושום שכל, הולידו דבר מדבר, ודמו דבר לדבר, עד
שעמדו על אמיתת דברי התורה, הן הנוגע לחכמת האלהות, הן הנוגע לחכמת הנפש, והן
הספורים הנפלאים המלמדים דרכי ה' ויושר מנהגיו, וכן דברי התוכחות והמוסרים, ורוחב
ההלכות ועומק הדינים, שעל פי הדברים האלה נוסדו דברי תורה שבעל פה, שהם דברי קבלה
שקבלו מאבותיהם ורבותיהם דור אחר דור:

וכאשר ארכו הימים ואבד כל חזון, ורחקנו יותר מן המקור הראשון מקור מים חיים, נסתמו
מעיינות החכמה, יבשו נחלי בינה, ועל כן זרועות השכל לא יעמודו, אין עוד
בנו יודע לשאוב המים המקורים, לבקע בנודות יאורים, ולהוציא מתעלומה אור, גם אין
דורש ואין מבקש בכל אלה. אנשי לבב יאמרו מי ירד אל המים האדירים האלה, מי יעלה פנינים
מלב ים, ובהמון עדתנו רבתה הסכלות, ולא השיגו בדעתם החסרה גודל החסרון אשר השגנו,
לא ידעו מה הוא, ולא יבינו מה בין תורתן של ראשונים לתורתן של אחרונים, ונדמה להם
כי נקל מאוד ללמוד מקרא. ולדעתם כל נער וכל חסר לב יוכל הבין בה, ולא יאמינו שצריך
רוחב לב ודעת קדושים בינה לעמוד על דבריה, ותקטן עוד בעיניהם שלא יחושו אפילו לדקדוק

• 2

הלשון, ויחליפו בין עבר להוה ועתיד, בין יחיד לרבים ובין זכר לנקבה, וכשיאמר להם כי הדקדוק שער החיצון לבא אל הקדש פנימה, ואשר יבזר מאחריו לא יבא אל הקדש, יהיה כמלאך בעיניהם, והם שולחים ילדיהם אל בית הספר כבני ד' וכבני ה', תחת יד מורים ללמוד המקרא מבלי שים על לב אם הם דוברי צחות או עלגי לשון וכבדי שפה, ולפעמים אינם יודעים אפילו בטיב הקריאה, וכל שכן שלא יבינו בטיב הלשון וצחות המליצה, והם ילמדו עם הילדים הרכים האלה כפי דרכם את דבר ה' כמו שנה או ימים במספר, וככלות המועד, יבשרו את אבותיהם לאמר כבר הצליחו בניכם ללמוד משנה ותלמוד ואין עוד לפי כבודם ללמוד עמהם המקרא, אז יתחילו ללמדם באחת המקצועות שבתורה, דיני קדושין כתובות או גיטין, טרם ידע הנער מה בין זכר לנקבה. וטרם יבין מנהגי בני האדם ועסקיהם, על כן היו דבריהם על הנערים לטרח, וכמשא כבד יכבד עליהם, ועל הרוב כשיגדלו מהר יפרקו עול התלמוד מעליהם, ובסורם ממנו לא תשאר בידם מאומה לא תורה ולא יסודות אמונת ישראל, לא דעת ולא מוסר השכל ולא דרך ארץ אפילו לקרות עברי אינו יודע. ולא יבין דברי התפלות שמתפלל יום יום. כי מעולם לא הגיד לו רבו דבר מכל זה, והמעט שקרא לפני רבו בילדותו לא היה ביד הרב לפרש לו פשטי הדברים בשפה ברורה, ובדרך המתקבל על דעתו עד שיכנסו הדברים בלבו, כי הרב היה רגיל בדרשות, ודרך הפשט נעלם ממנו, ובאלה הדרשות לא שמעו אזניו מה שפיו מדבר, כי עיקר הכל הוא הפשט הברור, וכאמרם ז"ל בכל התורה כלה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ולא ידע הרב שכל דרשות אבותינו ז"ל יסודתה בהררי קדשת הפשט, ומי שמסכל פשט הכתוב אי אפשר לו שיבין עומק הדרשה הנדרשת עליו, והנה הוא ממלא מוח התינוק הרפה בדברים נפלאים ודרשות סתומות שנעלם עניניהם גם משניהם, וכל זה לא לעזר ולא להועיל, ולא ישים על לבו שחובת כל רב הוא לסדר ולפתח לב תלמידיו, ולזרוע בהם זרע קדש, יראת השם, וטוהר האמונה, וכבוד התורה ולאיירם במדות טובות ובמעשים טובי', ובנמוסי דרך ארץ, ולחנך באלה כל נער ונער לפי דרכו ולפי שכלו, ואילו ראה זאת יבין שמוטל עליו להכניס דברי התורה אל לבו, והיה מלמדו טיב הלשון וצחות המליצה ונועם השיר, והיה הנער שמח בתלמודו, הלוך ונגן לרגל המלאכה אשר לפניו, והיה לומר עמו מידי שבת בשבתו מעט מן המשנה והתלמוד לא להתפאר ולהראות חריפותו, אלא מעט מעט בדרך נאה ומתקבל על דעתו, כדי להרגילו בלשון חכמים ובמשנתם, עד יגדלון הנערים ויהיו כבן עשר ויותר, אז ישמחו לצאת לקראת נשק ללחום במלחמתה של תורה, לפי שכבר ניסד יסוד האמונה וכבוד התורה בלבם, ויודעים פעל פי הדברים האלה כרת ה' ברית עם ישראל, וילכו הלוך וגדול, במקרא במשנה ובתלמוד, ובאחריתם יחכמו:

ועוד רעה אחרת בגלילות הללו, שגם אם הרב עומד על פשט הכתוב, אין בידו לפרשו לתלמידיו, כי אין מלה בלשונו להביע מחשבות לבו על אזן התלמיד, ואם טובים הדברים בלב הרב, לא יכונו על שפתיו, כי כל מפרש לזולתו, צריך שיבינו גם שניהם שפה אחת על בוריה, וידברו בה דברים אחדים, ובגלילות הללו שפתנו בלולה מכל לשונות העמים, ונוסף עליהם מלין ומליצות שחדשו ההמון מדעתם הבל המה מלין אין דעת בם, כי אנחנו בני אשכנז ופולין אין אנו מדברים שפת אשכנזי על מכונתה, אבל כמעט לכל אחד ממנו שפה אחרת ודברים אחרים, ותקצר יד לשון כל רב לפרש הענין לתלמידיו, וכמעט שאין תרופה למחלה הזאת, מי יגיד לנערי בני ישראל את דבר ה' המזוקק שבעתים, ומה יודע להם שמליצות התורה טהורים כעצם השמים, אם יתרון להם במחשבת לב אך למחסור יהיו בדבר שפתים, על כן בחשכה יתהלכו יגששו כאין עינים:

עודני משתאה על מחלת בני עמי, האם אין דן דינם למזור, אם רופא אין בם, וכמעט אמרתי נואש, והנה לנגד עיני **עלים לתרופה** הן המה הקונטרסים שיצאו מדפוס לדוגמא ולמראה ממלאכת העתקת התורה שהעתיק האיש המעולה כריע כאח לי החוקר הגדול זך הרעיון ונקי השכל החכם והרבני המופלא כמוהר"ר **משה** מדעסויא נר"ו וקרא שם העתקתו **תרגום אשכנזי**, כי בחר להעתיקה אל לשון אשכנזי המורגלת בפי יושבי הארצות האלה, ראיתי ואשמח, ואומר לנפשי שובי למנוחיכי, לשון חכם כי"ב מרפא, יודע כל שער בת עמי כי זה האיש אוצר בלום, גם בגוים יצא שמו בין חוקרי לב. בין משוררים ודוברי צחות, כלם יעידו כי עטו עט סופר מהיר בלשון זאת, ומליציו האשכנזיות מעשה ידי אמן, יפלאו בעיני כל רואיהם, גם בלשון עברי שכל את ידיו, כי מלבד בקיאותו וידיעותיו בדקדוק הלשון, עוד ידיו רב לו בחכמת הלשון, להבין משל ומליצה, מבין בשיר, ובהיותו אמן מופלא בשתי הלשונות, נאוה לנדיב בחכמה רמות שפת יתר, יתר שאת ויתר עז, כי תנשא

העתקתו על כל ההעתקות האשכנזיות שראינו ושמענו עד כה, הן מבני ישראל, והן מחכמי העמים, ותעוז על לב כל קורא בה, ותהיה דרך ומסלול למלמדי התינוקות, יוליכו בה את ילדי ישראל ויבינו במקרא, כי צדק לפניו יהלך, וישם לדרך הקדש פעמיו, כי הוא רועה את אחיו על משכנות אבירי הרועים, כי מפתח דבריו יאיר, שהקים עמודי העתקתו על יסודות יקרות שיסדו ארבעה מעיני לבת ז"ל. שבארו דברי תורתנו על דרך הפשט הברור, וברעותו בגניהם ללקוט פרי מגדיהם, לקח ובחר את היותר קרוב לפשוטו של מקרא, כי אזנו אזן שומעת מלין תבחן, ולבו לב מבין לברר ללבן ולשפוט בין דבר לדבר, ועליהם הוסיף משה מדעתו דברים יקרים בפשוטן של מקראות, כל רואה אותותיו, יאמר נפת תטפנה שפתותיו, עתה שובו לבצרון אסירי התקוה, היום מגיד משנה יהיה לכם, כי הואיל משה באר את התורה באר היטב בלשון המורגלת לפי נערינו בגלילות הללו, והיה מורה דרך למודיהם, שימה בפיהם ללמוד לתלמידיהם דברי התורה על דרך התרגום הזה, למען יבינו מנעוריהם צחות הלשון וקשור המליצות, וכאשר ישמע הנער יופי המליצה ונועם השיר בלשון שהוא מבין בו, יגל לבו וישמח, ותכסף ותכלה נפשו ללמוד לשון קדש בדקדוק כהוגן, ויתן כבוד להדר תורת אלהינו, כי יבין מדעתו אם בלשון ההעתקה הדברים נעימים מאד, על אחת כמה וכמה הם משמחי לב בלשון שנכתבה בה על פי ה' ביד משה ע"ה:

גם פקחתי עיני על אודות הבאור אשר כתב היקר הרבני המופלא המדקדק הגדול כמוהר"ר **שלמה** מדובנא נר"ו סביב סביב להעתקת החכם הרבני מוהר"ר **משה** נר"ו, שתים טובות עשה, האחת שפירש התורה בלשון קצרה וברורה, את הכל לקח מאוצרות אבירי הרועי' הנ"ל, להודיע לבני אדם על מי נשען החכם המעתיק בהעתקתו בדבר דבר, גם הוסיף דברים טובים מדעתו בפירושי המקראות ובדרכי דקדוק הלשון:

סוף דבר ראיתי את העלים הנ"ל והנה כזית הודם, אשר עלהו לא יבול, ואם אלה הם עליו, מה נחמד יהיה הגנן כלו למראה, ומה טוב יהיה להשכיל, ופריו ימתק לחיך טועמו על כן תעלוזנה כליותי בדברי משרים, ולבי רחש דבר טוב, ויאמר משירי אהודנו:

יִפְעַת עוֹלָם אֵשׁ דָּת! אָפֵל תַּגִּיהִי
מֵעַל לִמְרוֹמֵי אֵל שֶׁבֶת תַּגְבִּיהִי
וּמָאוֹר שַׁלְמָתֵךְ שֶׁפֶל זָרוּחַ
מִבְּאֵר חָכְמָתֵךְ בָּרֵי־לֵב שָׁאָבוּ
טֹהַר צִדְקָתֵךְ מִכָּל הוֹן אָהֵבוּ
אַתְּ תּוֹרַת אֵל חַי! אַתְּ חַיֵּי כָּל רוּחַ:

לֵב בּוֹזֵךְ כַּיָּם נִגְרָשׁ גּוֹרֵשׁ רֶפֶשׁ
אַתְּ שִׁקּוּי לָעֶצֶם מַרְפֵּא לָנֶפֶשׁ
שָׁרְשֵׁךְ פּוֹרֶה גִּיל עֵץ חַיִּים יַצְמִיחַ
מוֹרַי מֵאָז לִמְּדוּ דַּרְכֵּךְ בַּשַּׁעַר
זָרְעוּ זַרְעֵךְ עַל תַּלְמֵי לֵב נַעַר
טֶרֶם יֵצֶר עֵז לְעָנָה בוֹ יַפְרִיחַ:

כַּמָּטָר יַעֲרֹף לֶקַח טוֹב הִרְעִיפוּ
כְּנֹטֶף חָלָב וּדְבַשׁ מִלִּין הִטִּיפוּ
שָׁתְלוּ מַטָּעֲךָ כַּבָּנִים גִּדֵּלוּ
אִמְרוֹתֶיךָ מִלֵּב אֶל לֵב הֶעְתִּיקוּ
בְּמָשָׁל וּמְלִיצָה אֹמֶר הִמְתִּיקוּ
אֹזֶן פִּתְּחוּ כִּי בָרוּר מִלֵּלוּ

עַתָּה שׁוֹבַב כָּל לֵב מוּסָר פּוֹרֵעַ
מִי יוֹרֵנוּ מִי זַרְעֲךָ בּוֹ זוֹרֵעַ?
עַד לֹא יַחֲרֹשׁ בּוֹ נִשְׁחַת תַּלְמֵהוּ
פַּסּוּ דוֹבְרֵי צַחוֹת יַחְדָּו נִלְעָגוּ
כַּמֵּבִין כַּתַּלְמִיד בַּדֶּרֶךְ שָׁגוּ
מִי יַעֲלֶה בֵּית אֵל לִרְאוֹת אֶת נָוֵהוּ?

אִם סֻלָּם חָכְמָה עַד מָרוֹם יַגִּיעַ
תַּחְתִּית מַעֲלוֹתָיו בִּין מִלִּין תּוֹדִיעַ
וּלְאַט מִמַּעֲלָה אֶל מַעְלָה יִצְעָדוּ
לָמָּה זֶה לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁוֹ תַּעְפִּילוּ
טֶרֶם שִׂים לֵב טֶרֶם מִלִּין תַּשְׂכִּילוּ
תַּחְתֵּיכֶם מַעֲלוֹתָיו נָעוּ גַם נָדוּ:

יוֹם מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ יָצָא יְצָאנוּ
נִסְתַּם חָזוֹן גַּם חָכְמָה לֹא מָצָאנוּ
וּמִדַּבֵּר בִּלְשׁוֹן קֹדֶשׁ חָדַלְנוּ
בִּשְׂפַת גּוֹיֵי אֶרֶץ מַלֵּל לָמַדְנוּ
אַךְ לֹא כָהֶם דַּבֵּר צַחוֹת חָמַדְנוּ
נָחְנוּ עִלְּגִים שִׂפְתֵי עַמִּים בִּלַּלְנוּ:

עַל כֵּן יַלְדֵי צִיּוֹן תּוֹם דָּת עִקְּשׁוּ
בֵּית הַסֵּפֶר הָבֵן מִלִּין בִּקְּשׁוּ
וּבְפִי מוֹרֵיהֶם אֵין דֵּי בָּאֵר לָמוֹ
תִּפְאֶרֶת שִׁירֵי קֹדֶשׁ בַּל יָדָעוּ
וּמַה מִשְׁפַּט הַמְּלִיצָה בַּל שָׁמָעוּ
לֹא הוֹדִיעוּם כִּי חָכְמָה תְּעֻדָּה כָמוֹ:

עַל זֹאת יִדְוֶה לֵב עַל זֹאת תִּדְמַע עָיִן
כִּי חָדַל עוֹזֵר גּוֹדֵר גָּדֵר אָיִן
אָפֵס תִּקְוַת הוֹלְכִים אֶל בֵּית הַסֵּפֶר
עַד כִּי קָם אִישׁ עַד הִתְעוֹדֵד גָּבֶר
הוֹאִיל בֵּאֵר וַיְהִי אָב לִבְנֵי עֵבֶר
תִּרְגֵּם הַתּוֹרָה נָתַן אִמְרֵי שֶׁפֶר:

מֹשֶׁה! דָּרַכְתָּ קַסְתְּךָ עָלִיתָ
בֵּין שָׂרִים בֵּן חִקְרֵי לֵב שֵׁם עָשִׂיתָ
כָּל תּוֹפֵשׂ עֵט יִטְעַב טוּב טַעְמֶךָ
שֵׁבֶט סוֹפֵר מַתְקָרְךָ בּוֹ מָסָכְתָּ
אֶל נָהָר יוֹצֵא מֵעֵדֶן מָשַׁכְתָּ
שָׁם תִּרְעֶה עִם שִׁבְטְךָ צֹאן עַמֶּךָ:

כִּי רוֹעֵיהֶם עָלֶיךָ יִסָּמֵכוּ
אֶל רֶגֶל הַמְּלָאכָה הַצֹּאן יֵלֵכוּ
וּמִן הַבְּאֵר חָפַרְתָּ יִשְׁתּוּ מָיִם
חֵן מִלֶּיךָ יִהְיֶה לָהֶם כַּצֹּהַר
הַמְּלִיצָה תִּטְהַר כַּשַּׁחַק לָטֹהַר
עַתָּה לִלְמוֹד עִבְרִי יִתְּנוּ יָדָיִם:

כִּי רוֹאֵי אוֹתוֹתֶיךָ יִפָּלֵאוּ
יֹאמְרוּ אִם בִּשְׂפַת חוֹל נוֹעַם מָלֵאוּ
בִּשְׂפַת קֹדֶשׁ מָה רָמוּ מַה נֶהְדָּרוּ
אִם תַּרְגּוּם אַשְׁכְּנַזִּי אֶרֶץ יַגִּיהַּ
מִכְתַּב קֹדֶשׁ מֵעַל לוֹ עוֹז יַגְבִּיהַּ
נֶגְדּוֹ שֶׁמֶשׁ גַּם יָרֵחַ יִקְדָּרוּ:

פֹּה פִּרְחֵי גַנְּךָ הַנּוֹתְנִים רֵיחַ
עִם לֶהֶט שׁוֹשַׁנִּים מֵעֵץ צוֹמֵחַ
עַל יִבְלֵי מַיִם בְּגַנֵּי מוֹרֶיךָ
כִּשְׁתִילֵי זֵתִים לִרְאוֹתָם שִׁכַּרְתָּ
אִישׁ עוֹבֵד בְּגַנִּים לִמְצוֹא מִהַרְתָּ
וַיִּטָּעֵם מִסָּבִיב לִבְאֵרֶךָ:

קָרָאתָ לִשְׁלֹמֹה כִּי כוֹ אִוִּיתָ
קוּם בֶּן יוֹאֵל וּכְתֹב — אוֹתוֹ צִוִּיתָ
וַיִּכְתּוֹב — אָז עִקְּבוֹתֶיךָ נוֹדָעוּ
הוּא חִבֵּר תִּקּוּן סוֹפְרִים רַב הָעֵרֶךְ
לוֹ יַלְקוּט הָרוֹעִים הוּא יוֹרֶה הֶדֶּרֶךְ
עַל מָה אֲדָנֵי תַרְגּוּמְךָ הָטְבָּעוּ

מֹשֶׁה! מַתַּת טוֹבָתְךָ עֲטֶרֶת
יוֹשֶׁר בַּעֲבוֹתוֹת הַמְּלִיצָה חִבַּרְתָּ
לֹא בָא כַּבֹּשֶׂם הַזֶּה רַק הַפַּעַם
לְךָ לֵב מֵבִין גַּם לְךָ אֹזֶן שׁוֹמַעַת
לְךָ כּוּר הַשֵּׂכֶל לְךָ מַצְרֵף הַדַּעַת
בָּז לְךָ — אוֹמֵר לַכֹּל חָסַרְתִּי מַעַם:

מטעס לוהנ דנק מלח

אלה הטורים כתבתי תחז, כנשאת לחוד הקונטרסים עלים לתרופה, אחרי כן נדרשתי מאת רעים אהובים הנ"ל העוסים במלאכה המפוארה הזאת להיות להם לעזר מעט, להקל מעליהם ולשאת אתם במשא עבודת הקדש בענין הבאור, כי באמת מלאכה גדולה היא לפרש מקראי קדש על פי הפשט הברור כפי דקדוק הלשון ומשפט המליצה. והמהנה המפורסם ידידי ורעי כמופלא מוהר"ר **משה** מדעסויא נר"ו כל חפצו להשלים מעשהו, ובגלות הספר האחד בדפוס להתחיל בספר הבא אחריו, והיום קצר והמלאכה מרובה, ויען כי יקרו העשיהם בעיני מאד, אמרתי חבר אהיה לירא' ה' ולאוהבי תורתו, ואומר הנני. אז העלו על גורלי לבאר ספר **ויקרא**, ואני לבי לפרש העמוק הזה, יהיה ה' עמדי. יאיר כבודי, ויתמוך ידי, להשלים חפצי בטוב הזה, ישמח לבי אם על המחברת הטובה הזאת יקרא עליו גם שמי הקטן בישראל.

נפתלי הירץ וויזל

הקדמה

התורה הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל נחלקת לחמשה ספרים והם (א) **ספר בראשית** הכולל מעשה בראשית והמבול ותולדות האבות הקדושי' וכל הקורות אותם עד בא יעקב ובניו מצרימה ומיתת יעקב ויוסף: (ב) **ספר שמות**, יספר שעבוד ישראל וגאולתו ומתן תור' והמשפטי' ועשיית המשכן והכלים והבגדים: (ג) **ספר ויקרא**, ונקרא ג"כ **תורת כהנים**. יכלול עניני הקרבנות וקדושת הכהנים, והטמאות והטהרות ויתר קדושת העם והארץ שהם דיני השמיטה והיובל: (ד) **ספר במדבר**, ויקרא גם כן חומש הפקודים, לפי שתחלתו פקודי בני ישראל, ויספר כמו כן שלוח מרגלים וכל מה שקרה להם ממרים בדבר המרגלים, ויכלול המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה בערבות מואב: (ה) **ספר דברים**, ויקרא ג"כ משנה תורה, בו שנה משה בסוף ארבעים שנה ללמד לבני ישראל את תורת אלהיו, והוסף עליהם מצות ודקדוקים שלא אמרם עדיין. ויעודים והבטחות אם ישמעו, ואזהרות ותוכחות אם לא ישמעו בקול ה' ללכת בדרכיו, והעיד בם את השמים ואת הארץ, וכתב להם שירה לעד על זה, וברכם קודם מותו. ויש מרז"ל תנו שבעה ספרי תורה (שבת קט"ז ע"א). ולדבריהם פרשת ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו, ושלמעלה ממנו ספר בפני עצמו. וכן מה שלמטה ספר בפני עצמו, נמצא ספר במדבר נחלק לשלשה ספרים:

והנה משה רבינו ע"ה כתב כל התורה כלה מן בראשית עד לעיני כל ישראל ואף שמנה פסוקים האחרונים מן וימת משה עד סוף התורה, שעלה על דעת ר"י לומר יהושע כתבם, השיב עליו רבי שמעון ואמר אפשר ספר תורה חסר אות אחת. והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה? (דברים ל"א כ"ו) אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כמו שנאמר להלן (ירמיה ל"ו י"ח), ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ב"ב דף ט"ו, מנחות דף ל'): ויש ספרים שגורסין הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. וכתב הריטב"א ואפשר שביניהם כי הראשונים נכתבים בדיו ואלו בדמע, וכן כתב רבינו מאיר ז"ל: ויש שגורסין עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבנו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה. מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כלומר שהיה כותב ובוכה ולא היה חוזר הפסוק. והיינו דאמרינן כמה דכתיב להלן מפיו יקרא את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר, כי מפני הצער לא היה אומר וכותב, ולפי' הראשון מסתייען מן הכתוב לענין מה שאמר כי הקב"ה אומר ומשה כותב בדיו כענין שאמר בפסוק הזה, ואין לזה טעם עכ"ל. והנה במנחות פי' רש"י כטעם השני, אבל בב"ב פי' כטעם הראשון, וכתב כמו שנאמר להלן, אכולא מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמצינו שהנביאים כותבין מפי רבן עכ"ל, וגם זה דחוק שלכאורה אין זה צריך לראיה. ונראה לי שהכוונה עלומה הביאו ראיה מדברי ברוך, שהיה אפשר להקשות אם הקב"ה אומר ומשה כותב את כל התורה, איך ידבר בכל הכתוב עליהם כאלו הם נופות נסתרים ולא כמדברים בעדם? ד"מ בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה, היה מהראוי שיאמר אני ה' דברתי אל משה, או וידבר ה' אלי, אם בבחינת האומר המדבר בעדו, או בבחינת הכותב המדבר מגופו, ולאיזה סבה שנו מדרך הלשון

הקדמה

לדבר בגוף שלישי המספר מגוף שלישי? והדבר ידוע שכבר נמצאו אנשים שנתקשו בזה, וכמעט גרם להם הקושיא הזאת להסתפק בכותב התורה, ולזה מביא ראיה מברוך שהעיד בעצמו שהי' כותב את המגילה מפי ירמיה, ואעפ"כ הזכיר תמיד ירמיה וברוך כמדבר מגופות נסתרים, וקרא את המגילה באזני העם בלשון הזה, ויצוה ירמיהו את ברוך לאמר, ולא אמר אני ירמיהו מצוה את ברוך, ולא ואנכי ירמיהו, ומוכח מזה שבדרך הזה הנביאים כותבין מפי רבן. והרמב"ן ז"ל כתב בתחלת התורה הטעם שלא כתב משה רבינו את התורה כמדבר בעד עצמו ולא הזכיר את עצמו בתורה עד שנולד ונזכר כאלו אחר מספר עליו, מפני שהתורה קדמה לבריאת עולם, אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו ע"ה, כמו שבא בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, והיה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ע"ש: אבל זה אמת וברור שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל היה משה הכותב מפי הגבורה, ולזה נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (דברים ל"א כ"ד), שלשון תמם מורה על השלימות המוחלט בכל חלקיו, שכלה לכתוב שירת האזינו והברכה ומה שנאמר אחריו עד לעיני כל ישראל, כמו שנפרש שם בעז"ה, והיא הראיה שמביא ר' שמעון, אפשר ספר תורה חסר אות אחת וכתיב לקוח את התורה הזה, כי אלו היה ספרו של משה חסר שמנה הפסוקים, איך נתנו לכהנים הלוים לשומו בארון, ולא מסרו תחלה ליהושע לגמרו ולהוסיף בו ספור מיתתו? אלא וודאי שמשה כתב הכל ולא הניח ספר תורה חסר אות אחת מצד ארון ברית ה':

והנה אנחנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו כן היא עתה בידינו היום, לא נשתנה בה דבר מאז עד עתה, ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול, שהסופרים והמעתיקים בדור הימים ישנו בהם בתוס' וגרעון או חלוף, פעם בשגגה מחמת העצלה, ופעם בזדון ברצותם לתקן את דברי המחבר עד שבאורך הזמן תשתכח הקריאה האמתית לגמרי, ויתנכר הספר. ולא כן הבטיחנו האל הנאמן בבריתו, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (שם ל' כ"א), ושנה על ידי נביאיו הקדושים באמרו ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעי' נ"ט כ"א). ולכן העמיד לנו לעת הצורך אנשים סופרים ובעלי מסורה, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, לשמרם מיתר וחסר, והיו משגיחין על הספרים המועתקין להסיר מהם כל שגיאת הכתב, על פי כללים מקובלים מימות עזרא הסופר וסיעתו, כאשר נבאר להלן בעז"ה. וגם על הנקוד והטעמים שמו עין, לתקנם כראוי ולשמרם ממכשול, ואם נמצא נפל חלוף קצת בין הספרים, כגון חלוף הקריאה שבין ב"א וב"נ וכדומה, אין זה כי אם מעט, ובמקום שלא יזיק החלוף ההוא אל הכוונה, אם תקרא כך או תקרא כך, הכוונה אחת היא, ואין ביניהם הבדל, כי אם בניגונים או בנעימות הקריאה, לא בענין המובן מהם, וכבר זה אמרו רז"ל מנצפ"ך שכחום וחזרו ויסדום, לפי שאין ביניהם לאותיות הפתוחות כי אם תקון הכתב לבד, היה אפשר שישכחו, עד שהיו צריכים לצופים לחזור וליסדם בנבואה:

וראוי להעיר בענין הזה ארבע בחינות, והן, (א) המבטא, או הברות הקול היוצאת מפי המדבר אל אוזן השומע, אשר על ידם יבין השומע מה שבלב המדבר: (ב) תקון המבטא, והוא צרוף ההברות ההן, חבורם והפרדם עד שיהיו לתיבות ולמאמרות שונים, מוצא ההברות, והקולות, ומדרגתן ושעורם: (ג) המכתב, והוא הציורים והסימנים, אשר על ידם יוודעו הברות המבטא אל רואיהן, כגון האותיות והתנועות: (ד) תקון המכתב, והוא סימני תקון המבטא שזכרנו, דהיינו חבור האותיות והתיבות והפרדם, ע"י הרווח שביניהם, והנקודות והטעמים. ובל"הק גם התנועות ירשמו על ידי נקודות שתחת הכתב, ואם כן גם התנועות מכלל תקון הכתב, ונדבר על כל אחת מאלו הבחינות בפרט:

לשון הקודש אשר בו נכתבו כ"ד ספרים אשר בידינו היום, הוא הלשון אשר בו דבר הש"י ב"ה לאדם הראשון לקין לנח ולאבות הקדושים, ובו השמיע עשרת הדברים על הר סיני, ונכתבו הלוחות, ובו דבר עם משה ועם נביאיו. ודי לו בזה יתרון ומעלה והדר מעל כל הלשונות, לקרותו לשון הקודש:

וב"ר (פרש' ל"א סי' ח'), עשה לך שרף. לא נתפרש. ר' יודן בשם ר' איסר אמר ישמע חכם ויוסף לקח זה משה, כיון שאמר לו הקב"ה עשה לך שרף ולא פירש, אמר אם אני עושה אותו של זהב, אין הלשון הזה נופל על לשון הזה. של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה. אלא הרי אני עושה אותו של נחושת לשון נופל על לשון שנאמר ויעש משה נחש נחושת מכאן שנתנה תורה בל"הק. ר' פנחס ור' חזקיה בשם ר' סימון אמר כשם שנתנה תורה

בלה"ק כך נברא העולם בלה"ק. שמעת מימיך אומר גיני גינייא (איתא איתתא ב"ר גירסת הערוך ערך אנתרופי), אנתרופי אנתרופיא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל (שם והובא גם שם פ' י"ח סי' ז' עיין יפ"ת שם). וזהו פירושו: מכאן שניתנה תורה בלה"ק, כלומר שהשם דבר עם משה בלה"ק, שבו הלשון נופל על לשון, והבין מרע"ה מדעתו שכוונת השם ב"ה שיעשה נחש נחושת. ובעבור שיש אומרים שהכתב נשתנה מאשורית לעברי, כמו שנבאר לקמן בעז"ה, היה אפשר לטעות ולומר כדברי הטועים שנשתנה גם הלשון, ובלשון אחר נתנה תורה, לכן הביא ראיה שבלשון הקודש היה. ורבי סימון הוסיף שהעולם נברא בלשון הקודש, כלומר כך היה לשון האדם מתחלת הבריאה, הוא הלשון אשר למד הקב"ה את האדם ואשתו, ובו היו מדברים הם ובניהם, והביא ראיה ממה שאמר אדם לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה. כי אין שם האיש והאשה דומה במבטא כי אם בלה"ק, אבל בלשון יון שם האיש אנתרופוס ושם האשה גיני, ולא נגזרו זה מזה וכן בלשון ארמי שם האיש גברא ושם האשה איתתא, ומוכח שלא דבר אד"הר לא לשון יון ולא בלשון ארמי. ולא היה מן הצורך להביא ראיה על שאר הלשונות, כי אם יש מקום לטעות, אינו כי אם בלשונות הללו שהם קדומות ומשובחות, והאומות אשר השתמשו בהם היו מסודרות, ואנשיה אנשי נימוס וחקים מזמן קדום. ובאמת לשון ארמי חשוב כמעט כלה"ק שהתורה מספרת לו לפעמים, ובסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), אמר רב יהודה אמר רב אד"הר בלשון ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל, והכוונה שספר גם בלשון ארמי, כי לא נעלם מרב יהודה שאין בלשון ארמי לשון איש נופל על אשה. ולשון יון היה משובח לחז"ל כדאיתא במגילה (דף ט' ע"ב), על יפת אלהים ליפת ע"ש. מה שאין כן בכל יתר הלשונות שלא יפול עליהם הספק וטעות כלל. מעתה אין מקום לטענות הר' יצחק ערמאה בספרו עקידת יצחק שער ח' בפרק הנקרא לו שער החבור, שהשיב על ראיות ר' סימון, דמאן אמר לו שלא הועתקו שמות האיש והאשה מלשון אחר, מאחר שמקבלים ההעתקה ואינם כמו שמות העצם הפרטי שלא יקבלו ההעתקה? כי לפי דבריכו לא היה צריך ר' סימון לסתור, אלא שלא הועתק מלשון ארמי ומלשון יוני, ולכך אמר שבהם אין לשון זה נופל על לשון זה, ואם אולי יש איזה לשון בעולם שגם בו שם האשה והאיש דומה במבטא, אין לחוש לו כמ"ש, שלא היה מקום הטעות כי אם בלשונות הללו:

והנה באמת הראיה משמות העצם הפרטי שהובאו בתורה היא חזקה ונוכחת ואין להשיב עליה, לפי שדרך השמות הללו שלא יועתקו מלשון אל לשון, כי אם ישארו על הנחתם הראשונה, הורידוס, אפלטון, אלכסנדר וצעזאר וציזרא כך שמם בכל הלשונות לא ישתנו כי אם מעט בחלוף מבטא שפתים אשר לכל עם ועם, וראינו שהתורה נתנה סבה אל הנחת שמות העצם, אדם מן אדמה. (אדמה על שם הצבע, שהאדמה אשר באקלים ההוא אמרו עליו בעלי המסעות שהוא אדום), חוה מן אם כל חי, וכן קין שת והבל נח ופלג, כלם סיבת הנחתם מבוארת ולא תתכן כי אם בלה"ק, שבו הלשון נופל על לשון. ובכל הלשונות אשר אליהם נעתק ספורי התורה נשארו השמות ההם בלשון הקודש ממש אדם קין חוה ודומיהם, ובהם אין סבת ההנחה נכרת מתוך הלשון וזאת היא ראיה עצומה ועדות נאמנה על היות ראשית הנחתם בלה"ק:

והנה היה בכל העולם שפה אחת ודברים אחדים עד ימי פלג שבימיו נפלגה הארץ ונתרחקו המשפחות זו מזו מקצה העולם ועד קצהו בחטא דור הפלגה, ונתבלבלו הלשונות, כמאמ' הכתוב שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'). ונשתנה ונתחלף הלשון על ידי הבלבול והערבוב ההוא לכל עם ועם כלשונו, ונשאר לקצת הלשונות דמיון מה עם הלשון ההוא הקדוש, אשר ממנו יצאו, וקצתם רחקו מעליהם באורך הזמן ובלבול האומות עד שלא נכר עוד להם שום התדמות בהכרה כלל. והלשונות ההם רבו כמו רבו, וחז"ל חלקום לשבעים לשון, כפי מה שמצאו מספר בני שם וחם ויפת בעת ההיא, וכן נמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד, י"ד ליפת, ל' לחם, כ"ו לשם ובבני חם דלג אשור ופלשתים כי בני אלה יצאו מזולתם אשר כבר נחשבו. ולא נשאר הלשון ההוא הקודש על זכרו ולחותו ונעימתו כי אם ביד עבר אבי פלג וזרעו, שהיו הם שומרים את המצות אשר צוה ה' על האדם ועל אשתו בלשון ההוא. ואמרו חז"ל שהיא שבע המצות שנצטוו בהן בני נח, ואין ספק שהאדם וחוה אשר שמעו את המצות ההן מפי הגבורה בלה"ק מסרו אותן לבניהם ובניהם לבני בניהם בלשון ההוא. וכן נראה שהיו ספורי בראשית נודעים לאדם וחוה מפי השם, ונמסרים על פה דור אחר דור עד עבר. כאשר עוררתי על זה בבאורי לספר בראשית (ב' א'), והיה גם זה בלה"ק, ולזה נקרא הלשון הקודש עברי על שם עבר כדעת קצת המחברים, (כי לדעת רש"י ורע"ב נקרא עברי על שבא מעבר הנהר), בעבור שהלשון הזה לא נשאר בימי הפלגה על

מתכונתו כי שם לו, וממנו השתלשל לבניו עד שהגיע לאברהם אבינו ע"ה ולביתו, וליצחק וביתו וליעקב וביתו, ויגד עמהם מצרימה, וגם שם לא שנו לשונם המקודש, כאשר זכרו חז"ל. ותהי להם לצדקה. ויש על כל זה ראיות נאמנות מן שמות העצמים הפרטיים הנזכרים בתורה דור אחר דור, שכלם נגזרו ממחצב לשון עברי. כגון אברהם מן אב המון וישמעאל מן שמע אל וכן יצחק ויעקב, ובניו שבטי יה כלם לשון נופל על לשון הקודש, ובנות לוט שנתגדל בבית אברהם קראו לבניהן מואב ובן עמי ע"ש שילדום מאביהם, ושמות הבארות והמקומות כגון באר לחי ראי, ובאר שבע ועשק ושטנה צוער ומצפה וסכות ובית אל אבל מצרים ודומיהם, כל אלה השמות מורים על מקורם שהוא לשון עברי, שזה הדבר מובן מעניינו. ובכל הלשונות שנעתקה התורה אליהן נשארו שמות העצם כמות שהן בלה"ק, והענינים אשר להם כמו שהנה לקריאת השם נשתנו על ידי ההעתקה, ועל ידי זה נאבד הדמיון בהברה ולא יפלו עוד השמות על הענינים. ד"מ ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי מתורגם לאנקלוס ארי אמרת ארי גלי קדם ה' עולבני, וכן לוי מן ילוה אישי אלי מתורגם יתחבר לי בעלי, ונחש הנחשת מתורגם בארמי חיויא דנחשא, ובל"א (קופפערנע שלאנגע). וכן בכל לשון נופל על לשון יהיה הדבר כן. ואם יאמר הנביא ויקו למשפט והנה משפח לצדק' והנה צעקה (ישעי' ה' ז'), יתרגם הארמי ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין, אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגין חובין:

ולא יסתפק שום משכיל שכאשר ידבר הש"י ב"ה עם בני אדם, שישמיע את קולו אם כל התקון הראוי אל המבטא ההוא, אשר בו ישתמש, דהיינו הברת האותיות על ידי התנועות בצרופן ופרודן כפי צורך הענין, מדרגות הקולות בעומק וגובה אורך וקוצר, עם ההפסקות הנעימות במקום הראוי, ובלעדי כל אלה לא יובן המאמר לשמוע בכל הצורך. ד"מ אמר ה' לקין מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ועתה וגו' (בראשית ד' י'). אין ספק שהקול הנשמע לקין מתוך ההברות ההן כפי משפט הלשון, צרף האותיות עם התנועות הראויות להן והיו למלות, וחבר המלות ההן או הפסיק ביניהן כפי צורך המובן. חבר דרך משל תיבת מה עם תיבת עשית והפסיק זמן מה עם הרמת הקול במלת עשית כדרך השואל. והפסקה גדולה ממנו היתה בתיבת האדמה, שאם גמר את ענין הסיבה והתחיל לספר את המסובב, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו'. ובמאמר קול דמי אחיך וגו' יעמוד מעט בתיבת אחיך שאם גמר ענין הפועל והתחלת ספור הפעולה, צועקים אלי. ומלת מן שהיא מלת היחס, וגם היא קטנה בערך אל מלת האדמה שאחריה השמיע ברדיפה בלי הפסקה כלל, והעמדה קטנה במלות אלי, שאם גמר הפעולה, ומה שאחריה אינו אלא ספור המקום אשר ממנו באה הפעולה ההיא. מן האדמה, וכל הדברים הללו ידועים ומפורסמים לבעלי הלשון. ועל קצתם נבנו ונוסדו כללי הנחת הטעמים ונגינתן; אשר בהן נתיחד לה"ק מיתר הלשונות הנודעות לנו, אין בהם מדקדק כל כך בדקדוק עמוק להיות חבור התיבות והפרדן מיוחס עם חבור הרעיונים והבדלן, עד שיהיו דרכי הלשון מסכימים מצד זה עם דרכי הנפש ועשתנותיה, והדבור החצוני כערך ומיוחס עם הדבור הפנימי בשלימות רב, וכדבר עוד מזה להלן אי"ה:

ואולם דע שאין די בחבור ופרוד התיבות לבד אשר אליהם יורו ציוני הטעמים, כי אם יאמרו הדברים עם כל הדקדוק ברדיפה והעמדה, בלי שנוים וחלוף במדרגת הקולות וערכן ונעימתן כראוי לפי הענין, יהיו כעצמות היבשות אשר אין בהם רוח חיים, כמעט שלא יובן על ידם מה שבלב המדבר, ואם יובן לא יכנס לחיך, כתפל הזה שאין בו מלח, ולא יכנס בלב השומע להעירו ולבוננהו, עד שרז"ל אמרו הקורא בלא זמרה וכו'. כי יש לכל רעיון ורעיון מדרגה בקול ונגון כפי אשר יפעול בנפש. כגון לשאלה ונגון לתמה, וכן לאהבה ולשנאה, לכעס ולרצון, להתראה ולנקמה, לשמחה ולעצב. ד"מ מלות אי הבל אחיך אין בהם אלא שאלה גרידא, בלי רגשת הנפש כלל. ושאלת מה זאת עשית יש בה מענין המשתאה ומתרה בחוטא. ומאמר קול דמי אחיך וגו' יש בהם מן החמלה על דם נקי אשר נשפך, ומן הקנאה לנקום את נקמתו בשופכו. וסיים בדברי גערה וגזרה ותוכחה, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו'. ואף שאין לכל הענינים הללו סימנים וציונים במכתב, מ"מ הרוצה להטעים את דבריו, צריך שישנה ויחליף בקולות ההברה, כפי הענין המובן מהם, וכפי היחס שבין רגשות הנפש למדרגות הקולות וניגון:

מעתה אין ספק שמרע"ה שמע את כל דברי התור' מפי הגבורה עם כל הדר ותקון הנקודות והטעמים המיוחסים להן, בדקדוקיהן וצרופיהן לא נעדר מהם דבר. וכן מסרם ליהושע ויהושע לזקנים וכן נשתלשלה הקבלה ההיא דור אחר דור. הבן הלומד מפי אביו או התלמיד השומע מפי הרב, שמע ממנו את המאמרים עם כל תקון המבטא הראוי להם, כפי

אשר קבל גם הוא מאביו או מרבו, וכן שנכנס לבניו ולתלמידיו, כי כן המצוה ושננתם לבניך שיהיו הדברים מחודדים בפיו. לא כתבו את כתבי הקודש לבניהם או לתלמידיהם ועזבום לקרות בהם מתוך הכתב לבד, כי היה להם כדברי הספר החתום, אלא קראו לפניהם. ושנו עמהם, בקול רבים, בנעימה וזמרה, והיה מוסרין להם על ידי כך טעמי התורה, והמתיקו להם דבש אמריה, עד שנכנסו הדברים בלבם והיו שם כדרבונות וכמסמרות נטועים:

ועל דבר המכתב אשר בו כתב משה את תורתו, יש מחלוקת בין המחברים האחרונים, אם הוא הוא הכתב אשר עתה בידינו היום, אם לא, ועקר המחלוקת מהא דאיתא בסנהדרין פרק כה"ג (דף כ"א ע"ב), אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולה"ק, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא, כותאי, מאי כתב עברי? אמר רב חסדא, כתב ליבונאה. (פירש"י כתב עברי, של בני עבר הנהר. וכתב ליבונאה, אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות). ור"ת פירוש ליבונאה שם מקום שכותבין בו כתב משונה. וכן נראה, שאין האותיות הגדולות משונות כל כך מהקטנות, עד שהבקי באלו לא ידע לקרות את אלו, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא (דניאל ה' ח'), ועוד שהדבר נודע בימינו שבכותיים שהם אנשי שומרון יש להם כתב משונה מכתב אשורית וכאשר נזכיר להלן. (וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפירוש משנת ידים פ"ד משנה ה' שהוא הכתב הנהוג אצל העם הנקרא אל סמיר"ה והיא שומרון, וכ"כ ר"ע מברטנורה שם). תניא ר' יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל, אלמלא לא קדמו משה, במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'), בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'), מה עלייה האמור כאן תורה אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דברים ד' י"ד). בעזרא הוא אומר כי הכין עזרא לבבו לדרוש את תורת ה' אלהיו ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט (עזרא ז' י'). ואע"פ שלא נתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב, שנאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית (שם ד' ז'), וכתיב ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא (דניאל ה' ח'), וכתיב וכתב את משנה התורה (דברים י"ז י"ח), כתב הראוי להשתנות. למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור. תניא ר' אומר בתחלה בכתב זה נתנה תורה לישראל, כיון שחטאו נהפך להם לרועץ, כיון שחזרו בהן החזירו להם. שנאמר שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך (זכריה ט' י"ב), למה נקרא אשורית? שמאושרת בכתב. רשב"א אומר משום ר"א בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי, כתב זה לא נשתנה כל עקר וכו' לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא? אמר רב בגימטריא איכתיב להון וכו'. ופירש רש"י ז"ל וכתב הנשתון, כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי המלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל, כתב דארמי ולשון ארמי, ואומר ולא כהלין כתבא למקרא, שלא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו הכתב באותו היום, את משנה התורה רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן העברי לאשורית שנתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית. בכתב זה נתנה תורה לישראל. בימי משה, ולמה לא כהלין כתבא למקרא. דכיון שחטאו בבית ראשון בזו את התורה נהפך להם לרועץ, לשון תרעץ אויב שנשכחהו ע"כ: והנה דברי הרב ז"ל קשים להולמם עד מאוד, כי מה שפירש וכתב הנשתון כתב שנשתנה. ע"כ לומר שאין זה אלא דרך דרשה, שהרי זאת התיבה היא בספר עזרא כמה פעמים ובאורה לפי מקומה כמו אגרת, וכן השיב המלך (עזרא ד' י"ז) נשתונא, די שלחתון עלינא, ואגרת שכתב המלך נקרא נשתונא די ארתחששתא מלכא (שם כ"ג). וכן פירש"י שם וכתב הנשתון וגו' וכתב האגרת כתוב באותיות ארמית והמכתב היה מפורש בלשון ארמית, ואם כן מה ראי' מכתב האגרת אשר כתבו שטני ישראל אל המלך לכתב שכתב בו עזרא את התורה? ועוד שהם לא כתבו אשורית כי אם ארמית כמ"ש בפי', וכתב ארמית. ואם הכתב הוא נקרא כתב הנשתון, והוא ראוי להשתנות, כלומר ראוי שישונה הכתב עליו, יקשה באיזה כתב כתב המלאך בימי בלשצר, שלא היו יודעים לקרותו? ועוד טעם כל זה לא נדע מי שנה את הכתב? פעם נאמר שנשתנה ע"י המלאך, ופעם נאמר שנשתנה על ידי עזרא. ועוד תמה שר' יוסי בעל המאמר הזה שהביא שלשה פסוקים, מדוע הזכיר תחלה מקרא דעזרא, ואח"כ מקרא דדניאל, ולסוף מקרא דתורה? סוף הדבר לא ידעתי לכוון את דברי הברייתא ע"פ פירש"י ז"ל כלל וכלל. ונראה לפרש את דברי חז"ל באופן אחר. כי הנה הכתב או האגרת הזה אשר עליו נאמר וכתב

הנשתון כתוב ארמית ומתורגם ארמית. היה דברי שטנה שכתבו הכותיים שוטני ישראל אל המלך ארתחשסתא לבטל את עבדת בוני הבית, וכן נאמר שם (עזרא ד' ט'), רחום בעל טעם ושמשי ספרא (פירש רחום המזכיר ושמשי הסופר), ושאר כנותהון (ושאר סיעותיהם), דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא (הללו כלן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שומרון). ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותיב המו בקרית די שמרין ושאר עבר נהרא (אפרסיא הם הפרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שמרון), ושאר עבר נהרא. ושאר האומות אשר בעבר הנהר, לפי שנהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל. כמלאו אותן האומות שבצד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל (רש"י). והכותיים הללו כותבי האגרת הנקראים עם הארץ (שם ד' ד'), ורבותינו ז"ל קראום הדיוטות, לקחו מהם כתב עברי ולשון ארמי כמו שאמר מר זוטרא. והיה הדבר הזה נודע בימי חכמי תלמוד, וכן הוא עד עתה כאשר נזכיר לקמן בעז"ה. והם כתבו את האגרת לשון ארמי, שהוא לשונם, ובכתב ארמי, שהוא כנראה כתב העברי אשר בחרו בו הכותיים. ואחרי שעזרא הסופר, שהביא את דברי האגרת בלשון אשר נכתב בו, (כי עזרא כתב את ספרו כמו שאמרו רז"ל בב"ב דף ט"ו), מזכיר שהיה כתוב בכתב ארמי ולשון ארמי, משמע שאין זה הכתב אשר בו השתמש הוא בכתבו את ספרו, כי אלו היה הכתב ההוא בעצמו, מה היה צריך להזכיר ולפרש באיזה כתב או לשון נכתבה האגרת? לא היה לו לומר כי אם וביומי ארתחשסתא כתב בשלם מתרדת טבאל וגו' כזה או כַּמָּה, והיינו יודעים שהיה כעין האגרת שלפנינו בכתבה ובלשונה ממש. ואולם אם היה כתב האגרת משונה מכתב ספר עזרא, יפה הזכיר לנו הכתב, והודיענו ששם היה הכתב ארמי והלשון ארמי, והוא יכתוב בלשון ההוא בלי שנוי, אבל ישנה הכתב וישתמש בכתב אחר. ומוכח מזה שהכתב שכתב בו עזרא את ספרו, לא היה כתב הכותיים, כי אם אשורית, כמות שהוא בידינו עתה:

והנה עזרא וסיעתו תקנו תרגום של תורה, כמ"ש רז"ל (נדרים ל"ז ע"ב), אמר ר' חננאל אמר רב מ"ד ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ח' ח')? ויקראו בספר תורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום. ונראה שהיה התרגום לפניהם על ספר, כי כן משמעות הכתוב, ואחרי שהם כתבו בספר עזרא ודניאל לשון ארמי בכתב אשורית, מסתמא כתבו כמו כן את תרגום התורה בכתב אשורית, לכן אמר מר זוטרא שבימי עזרא חזרה ונתנה תורה לישראל בכתב אשורית ולשון ארמי, הכוונה שבימיו ועל ידו נתרגם התורה בלשון ארמי, ונכתב התרגום בכתב אשורית, והנה המלאך שכתב לבלשאצר, ע"כ שכתב בכתב ההוא אשר בו כתבו אנשי כ"הג את ספר דניאל (כי הם כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלת אסתר, כמו שאמרו רז"ל בב"ב דף ט"ו), דהיינו בכתב אשורית, שהרי שם לא הזכיר הכותב שהיה כתיב ארמית, כאשר הזכיר בעזרא. ויותר היה צריך לפרש שם, כדי להודיע איזה כתב היה, שלא היה יכולין לקרותו? אלא וודאי שהיה כתב אשורית כמות שהוא לפנינו בספר דניאל. ולא היה א"כ מן הצורך להזכיר דבר לא מן הכתב ולא מן הלשון, כי כן היה כמות שהוא לפנינו. והיה שם יהודים רבים ולא יכלו לקרות את הכתב ההוא, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא, ואח"כ בימי עזרא נתפרסם הכתב ההוא ע"י הסופר הזה שכתב את התורה ותרגום ארמי בכתב אשורית ומוכח מזה בראי' עצומה שהכתב נשתנה על ידי הסופר הזה, אחרי שבימי דניאל לא היה יודעים לקרות כתב אשורית שהוא הכתב אשר בו השתמש עזרא וסיעתו. ותבין מזה מדוע הביא ר' יוסי בתחלה קרא דעזרא ואח"כ קרא דדניאל, כי לולי קרא דעזרא לא היה נשמע מקרא דדניאל כלום, שלא היינו יודעים באיזה כתב כתב המלאך. אבל אחרי שהזכיר בעזרא שהיה כתוב ארמית ומתורגם ארמית, ובדניאל לא זכר מזה כלום, מוכח שהמלאך כתב באותו כתב שהשתמשו בו אנשי כ"הג בכתבם את ספר דניאל, שהוא כתב אשורית. וכתיב לא כהלין וגו' ומוכח שנשתנה הכתב אחרי כן, וכדי שלא יקשה לך על עזרא וסיעתו איך היה רשאין לשנות את הכתב. והלא כתיב אלה המצות, מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וקאי גם על הכתב. כדאי' במגלה (דף ג' ע"א)? לכך הוסיף ר' יוסי וכתיב את משנה התורה הזאת כתב להשתנות, כלומר קרא אסמכו ודריש, כמו שתירץ התוס' שם על הקושיא ההיא בעצמה, שעל הדרש הזה סמכו הגדולים הללו בשנותם את המכתב. מעתה דברי רבי יוסי מבוארים בעזר האל יתברך בלא היגע. ואולי יש לדחוק בדברי רש"י ז"ל ולפרשם באופן שיסכימו עם דברינו אלה:

ר' יוסף אלבו בעל ספר העקרים (מאמר ג' פ"ז) הבין הדברים כמשמען שלדעת ר' יוסי ומר זוטרא כתב משה רבינו את תורתו בכתב עברי, שהוא כתב שהכותיים

תשתמשין בו, ותו היו הלוחות כתובים, ובימי עזרא נשתנה הכתב לאשורית, שעלה עמהם מבבל (והיא הנקרא סיר"ש). אבל הריטב"א כתב בשם בעלי התוס' שלא היה מעולם אפילו דעת יחיד מרבותינו ז"ל שלא יהיו הלוחות וספרו של משה רע"ה כתובים בכתב זה המאושר והמקודש אשר בידינו וכמה תלי תלין של הלכות וסודות תלוין בו, ואם היו הלוחות בכתב עברי מה נס במ"ם וסמ"ך שבלוחות? (כי בכתבם של כותיים אין המ"ם והסמ"ך עגולים עגול שלם). אבל וודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקודש שבלוחות וע"ש כך נקרא קידם. ומתוך תומת וקדוש הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבים אותו אפילו בספרים שכל מלך או שכל יחיד כותב לעצמו, הלא היו כותבין כתב עברי, וזהו משנגנז הארון שכחו אותיות מנצפ"ך (שאין האותיות ההן נכונו' כי אם באשורי'). וכשגלו לאשור ויודעו בני אשור כתב זה נטלוהו להם, אם שהיה אצלם הכתב הזה קודם לכן, שנודע להם מספר הקודש, מלבד כתב שלהם, או שראו אותו עם יחידי סגולה מבני הגולה, וחמדו אותו. ובני ישראל הורגלו בו עמהם, וזהו שעלה עמהם מאשור וכו' עיין בספר עין יעקב (מגלה דף כ"א). והכותב האריך שם בטענות נגד בעל העקדים, והכריח כדברי הריטב"א הנ"ל, שלא נחלקו רז"ל אלא בספרים שהיחיד כותב לו, וזהו שדקדקו לומר נתנה תורה לישראל. דהיינו לכל יחיד ויחיד, שלא נתפרסם הכתב האשורי להמון, כי אם בימי עזרא. אבל הלוחות וספרו של משה אין ספק שהיו כתובים בכתב אשורית:

אבל בירושלמי דמגילה פרק קמא אי', אמר ר' לוי מאן דאמר ברעץ (מכאן משמע שרעץ שם לכתיבה נכרית, כמו לעז למבטא נכרי) נתנה תורה, עי"ן מעשה נסים, ומאן דאמר אשורי נתנה תורה סמ"ך מעשה נסים. ובאמת אנו רואין שבאותיות הכותיים (הביאם בעל אמרי בינה פ' כ"ו), העי"ן עגול שלם כצורת הסמ"ך שלנו, ולזה אמר ר' לוי שלדברי האומר ברעץ שהיא כתב עברי נתנה תורה עי"ן שבלוחות מעשה נסים היה, ולדברי האומר שאשורי נתנה תורה סמ"ך בנס היה. על כל פנים אנו שומעים מדבריו שהיה דעת יחיד שגם הלוחות היו כתובים בכתב עברי, דלא כדעת הכותב שזכרנו, שלא נחלקו רז"ל מעולם בדבר זה, כי אם נחלקו, אבל המוסכם אצלם כדברי רבינו הקדוש ורבי שמעון, שהתורה שכתב משה והלוחות היו אשורי', וכן הוכיחו הגאונים רב שרי"א ורב האי (תשובת ר' משה אלש"קר סימן ע"ד). וזה לשון הרמב"ם ז"ל, בפי' המשנה במסכת ידים (פ"ד), הכתב אשר נכתב בו אנחנו הוא כתב אשורי. הכתב אשר בו כתב השם יתברך התורה, ונקרא לאשורי מלשון גדולה ותפארת, כמו באשרי כי אשרוני בנות, והוא אמרם אשורי שמאושר בכתבו ע"כ, וכן כתב האפודי. ור' משה אלשק"ר סיים וכתב וז"ל: אמנם הכותיים ס"ת שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי. ועוד היום מתעלמים לומר שבאותו כתב נתנה תורה, ושיש להם ס"ת שנכתב כתוב בימי פנחס בן אלעזר ובאלה רבות ע"כ:

וראיתי למחברים מחכמי נוצרים יעידו יגידו גם הם שעד היום נשארו מעט מהכותיים ההם על הר גריזים ובשכם ובמקומות הסמוכים, ויש להם כגו מקדש ומזבח, וכהניהם זובחים ומקטרים שם, ואומרים שמעולם לא עבדו ע"ז, אלא שאדריינוס קיסר העמיד להם דמות יונה בהר גריזים למען הכעיסם. וזה קרוב לב' מאות שנה הביא החכם אוסער"יוס הנולדי חמשה או ששה עקסעמפלארי מספר תורה שלהם הכתוב בכתב עברי ול"הק. והאדון דעסאנזי שלוח מלך צרפת בחצר התוגר קנה בעיר דמשק בשנת 1616 למספרם ס"ת כתוב בכתב ההוא מהודר מאוד. והביאו לפאריז, ונדפס בשנת 1632 בתוך (היפאָליגלאָטטי) והוא תנ"ך עם כמה תרגומים בלשונות אחדים. והחכמים אשר באנגלטי"רא הגיהו את המכתב ההוא מתוך כ"י של אוסער"יוס הנזכרים, וחזרו והדפיסו אותו בפאליגלאָטטי שלהם. ואחרי העיון והדקדוק בספרים ההם כ"י הוכיחו המחברים בראיות חזקה ונוצח' שהוא מועתק מכתב שבידינו אל כתב העברי, לפי שמצאו בהם חלופים ושנויים מספר התורה שבידינו, ואחרי הבחינה מצאו שרוב השנויים נולדו מחלוף אותיות הדומות במכתב, כגון הה"א והחי"ת, הרי"ש והדל"ת, הבי"ת והכ"ף ודומיהם. ואחרי שנגלה בחוש שבכתיבה העברי' שלהם אין האותיות ההן דומות כלל, ולא יתכן להמיר אותם, על כרחך לומר שהסופר הראשון שלהם היה לפניו ספר תורה כתוב אשורית, שבו האותיות ההן דומות במכתב, והוא טעה והחליפם. עוד מצאו בו תוספת דברים שאינם אלא כדמות פירוש, ושהכניסום בתוך המקרא, וגם שנו וכתבו הר גריזים תחת הר עיבל (דברים כ"ז ד'), לטובת עצמן. ושאר חלופים ושנויים שבאו במקרא שלהם רובם טעיות הסופ', בזדון או בשגגה, ועל כל פנים שקר נחלו אבותיהם אם אמרו להם שהוא כתוב מימי פנחס בן אלעזר, כמ"ש ר' משה אלש"קר בשמם. עוד הביאו משם תרגום שלהם

הכתוב בכתב עברי, כמ"ש רז"ל והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי, וגם הוא נדפס בפאליגלאטטי הנזכרים:

והנה הרמב"ן ז"ל בסוף פירושו על התורה כתב וז"ל: ברכני השם עד כה וזכיתי לבוא לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי חותם אלו: האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית, ובשני הצדדים סביב כתב מפותח בצד היטב והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד, כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר במס' סנהדרין וקראו מצד הא' שקל השקלים ומצד השני ירושלם הקדושה וכו'. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בתשובה שהאגרו' וספרי חול וכל מה שחוקקין על המטבעות ושקלי הקדש הכל בכתב עברי, כי אסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנו תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד, ומעולם לא זזו ישראל להיות נשמרים מזה:

ונדבר על תקון המכתב, שהוא ההפסקות והנקודות והטעמים: הספר שכתב משה רע"ה לישראל לא היו בו לא נקודות ולא טעם, ובעלי חכמת הקבלה יאמרו שלא היו בו ההפסקות שבין מקרא למקרא ולא בין תיבה לתיבה, כי כן כתב הרמב"ן ז"ל בתחלת פירושו על התורה וז"ל: ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שזכרנו היתה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות, והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתינו בענין התורה והמצוה, ונתנה למשה רבינו על דרך חלוק קריאת המצוה, ונמסר לו ע"פ קריאתה בשמות עכ"ל. ואתה ידעת שאי אפשר בשום פנים לבאר את דברי התורה והמצוה לתלמיד, ולבוננו עד שיעמוד על פשוטיהם והנגלה מהם, אף כי על רמזים וסודות שבהם, זולת חלופי ההברות והקולות התלויים בציוני המרחקים והנקודות והטעמים, ואם כן אין ספק שהודיע משה רע"ה את חלוף הקולות הללו ומסרם על פה ליהושע ומתנו השתלשלה הקבלה כידוע. וכן כתב הכוזרי (מאמר ג' סימן ל') ספר תורה בכתב משה לישראל אין ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד וטעמים, כאשר אנחנו רואים ספר תורה היום וכו'. ובסימן ל"א אמר החבר, מבלי ספק שהיה שמור בלבבות הפתח והקמץ והשבר והנטייה והשב"א והטעמים בלב הכהנים מפני צרכם לעבודה ולהורות את בני ישראל, ובלב המלכים מפני שנצטוו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, ובלב השופטים מפני צרכם אליהם בדינים, ובלב הסנהדרין מפני צרכם אליהם במה שכתוב ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם, ובלב החסידים כדי לקבל שכר, ובלב אנשי החנף להתגדר בהם, ושמו שבע המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקים בקבלה ממשה עכ"ל. ונתעוררו המחברים האחרונים לדעת מתי הושמו הציונים הללו שבידינו היום אל חלופי ההברות ההם. ומי חדשם? האריכו בזה המדקדק הגדול ר' אליה בחור בספרו מסורת המסורה הקדמה ג', ובעל אמרי בינה פרק כ"ט, והרופא מוהר"ר אנשיל ווירמש בספרו סייג לתורה. יאמרו קצתם שגם סימני הכתיבה ההן מסיני נמסרו ויביאו ראיות על זה, ואולם לא יבחנו דבריהם, אם כוונתם שנמסרו הציונים ההם בעל פה, אז שבאו מאז בספרים היחידים ומשם נעתקו אלינו, וקצתם יאמרו שנתחדשו בימי אנשי כ"הג. וראייתם מהא דאמרינן במגילה (דף ג' ע"א), ובנדרים (ל"ז ע"ב) מאי דכתיב ויקראו בספר בתורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ח' ח')? ויקראו בספר בתורת אלהים זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא זה פסוק הטעמים, ואמרי לה אלו המסורת. ומשמע מדבריהם אלו שכל זה היה כתוב לפניהם בספר ומסומן בסימנים ורשמים על ידי עזרא וסיעתו, שהם אנשי כ"הג. ורא"ב רצה לדחות ראיה זאת באמרו שהמובן מן הדברים הנזכרים אינו אלא שעזרא וחביריו כאשר קראו את התורה לישראל תרגמוה להם על פה בלשון ארמי, שהיה אז לשונם, והיו מפסיקין בקריאתן בין פסוק לפסוק ותיבה לתיבה כפי המקובל אצלם ממשה, לא שהיה להם הטעמים אשר בידינו. ואולם דבריו לא יתכנו, שהרי על התרגום אמרו רז"ל שנתן להם לישראל ע"י עזרא בכתב אשורי, הרי שהיה התרגום אז לפניהם בכתב, לא בעל פה לבד, כאשר יחשוב הרא"ב, ונראה שהוא הדין לנקודות ופסקי הטעמים, שכלם היו מצויינים ונרשמים לפניהם במכתב:

ודעת הרא"ב שלא היו הציונים הללו ידועים בצורתם ושמותם בימי חכמי התלמוד, כי אם נתחדשו אחרי חתימתו בימי בעלי המסור', והם אנשי טבריה לדעתו, הבקיאים מאוד במקרא וצחי לשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קם כמוהם, הם תקנו את כל הנקוד והטעמים על סדר' ואולם שמות הנקודות והטעמים, נשתנו אח"כ בכל דור ודור, ברצון המדקדקים חכמי הדורות:

ואולם בעל אמרי בינה ביטל את סברתו זאת מספרי המקובלים הראשונים, והם ספר הבהיר והזוהר והתקונין והאדרא, שקדמו לא לבד לחתימת הגמרא אלא אף לחבור

המשנה, ונזכרים שם שמות הנקודות והטעמים כצורתן אשר אצלנו. ואמר כמתגלגל בעד הבחור שבימיו לא נדפסו ולא נתפרסמו הספרים ההן. והוא עצמו אם עמנו עומד היום, יודה ויאמר נעניתי. והנה אף שאין הראיה מן הספרים ההם מכרחת כל כך. אחרי שלא באה עליהם החתימה מכל הגולה, כאשר באה על המשנה והגמרא, ויתכן שברבות הימים ואורך הגלות והגלגול באו בתוכה דברים אשר לא מן המחברים הראשונים המה, ונקראים על שמם, כאשר העיד על זה הגאון מהור"ר יעב"ץ בספר מטפחת ספרים. והביא ראיות רבות ברורות שאין להשיב עליהם. וגם בנדון דידן איך נביא ראיה מזכרון התנועות והטעמים בספר הזוהר, והלא נזכרו שם גם מרי דקדוק, והם אין ספק שלא קמו אלא אחרי הגאונים, והראשון מהם היה ר' יהודה חיוג כידוע? ואולם אחרי שאין הכרע כלל לדעת הרא"ב מדברי רז"ל בעלי התלמוד, כי קמו עליו המחברים האחרונים שזכרנו ובטלו ודחו את כל ראיותיו, וגלגלו את כל תשובותיו. אשר הוא נשען עליהם בטענות נכוחות, כדאי הם המאמרים שהביא בעל אמרי בינה מספרי הקבלה לדחות מפניהם סברת הרא"ב. ועל פיהם ישרו בעיני דברי החכם ר' עזריה בפרק נ"ט מספרו יודע פשר דבר. ואגיד לך את דעתו בזה בשנוי לשון ותוס' קצת: מרע"ה כתב את התורה הקדושה בלי נקוד וטעמים כלל, והודיע את אופני הקריאה וחלוף הנגינות והקולות וההפסקות באר היטב, אבל לא כתב סימניהם בתורתו. אף שיתכן לנפול בקבלת הדברים ספק זולתם, וטעם גדול היה לו בזה, כי רצה שלא יתבונן אדם במצותיה זולת המסורה על פה, כמ"ש החכם כוזרי מאמר ג', ובכן הואיל משה גם בקריאה הפשוטית שנתחיל ממנו, ואולם נכתבו גם מהעת ההיא הנקודות למיניהם בקבלת הספרים. ובפרט על האבנים כדברי בעל הסדר, שנאמר וכתבת וגו' באר היטב, אשר בלתי הנקוד לא היה הקורא מבינם, ומי יבאר לו שם על שפת הנחל? וכל עוד שהתמיד ישראל להשתמש גם בזמן ההמון ובעניני חול שלהם בלשון הלא העברי, היה כל אחד מהם יודע ומבין בנקודות וטעמי התורה, ומשיב בלי עמל את הנגלה בהם ע"פ פשוטו. כי הורגלו על הענינים הללו יום יום, ומי ששמע פעם אחת או שתים קריאת התורה מאזין או מרבו, היה שומר את ענין ההפסקות, ותנוע' הקולות, מבלתי צורך לעיין ולדקדק בכתיבתן בהשגחה עיונית ודקדוק וטורח רב, כאשר יצטרך האדם שלא נסה ולא הורגל על הענינים הללו משדי אמו וחדר הורתו, ומפאת שבעת ההיא לא היו היחידים כותבים בספרים שכתבו לעצמן את הנקודות והטעמים כלם, על כל תיבה ותיבה, כאשר אנו עושים היום, כי אם במקום הצורך לבד, ולפעמים השמיטום, כי מצד ההרגל היה נקל עליהם לקרוא ולהבין בלי הסימנים ההם, וכאשר גלו לבבל ושכחו את לשונם ועזבו את התורה וקריאתה, יתכן שנשתכחו גם הנקודות עד שבא עזרא ונתן על ידו תרגום התורה בלשון שהשתמשו בו אז, שהוא לשון ארמי, ובכתב אשורית והוא השיב גם את הנקודות ויסדם על מכונם. והנה היתה כוונת השלם ההוא שעל ידי תרגום התורה בלשון הנהוג ביניהם, יבינו ענין המקרא גם בלה"ק, ושום שכל ועיון ודקדוק בפסקי הטעמים, ומתוך שיקראו את תרגום התורה בכתב אשורית, יורגלו על הכתיבה הזאת המאושרת. אשר נשתכחה מהם עד ימיו, וידעו לקרותה גם בלשון העברי. ואולם מי יפתח רוח חיים בלשון המת ונשכח מן הלב? כבר היו צריכין לעיון דק, ושקידה יתירה והתבוננות רב, לדעת את דרכי הלשון ועניניו, וזה לא יתכן כ"א ביחידים שומרי התורה ושוקדים על דלתיה יום יום. ורוב האומה התמידו כל ימי בית שני להשתמש בלשון ארמי או יוני גם בדברי התורה, כאשר נזכיר עוד להלן, והיו הנקודות הלוך וחסר ובלתי נודעים כי אם מעטים. והם בני עליה חכמי האמת, באופן שאין להתפלא אם על קצת מלות נפל ספק לקצתם, כמו שזכרו רז"ל, עד כי אחרי חתימת הגמרא (כמ"ש הבחור) חכמי טבריא או זולתם אשר ידעום, ראו כי טוב לעשות לאופני הקריאה הנכונה כענין סייג וגדר, בהציב ציונים וסימנים למספר האותיות והתיבות והפסוקים והסדרים, וזכרון לכל השנויים והזרות אשר יפלו בנקודות וטעמים, וע"י זה העמידו התורה והמקרא על עמדם. ומאת ה' היתה נסבה טובה בחמלתו על שאריתנו לתת לנו בתורתו משען ומשענה, עד בא עת דודים שיקים את סכת דוד מעפר, ויאמר לבת ציון הנופלת קומי על רגלך וחיי! וישלח את רוחו גם בלשון המאושר, להחיותו ולהשיבו על כנו; כמשפט הראשון:

וגם בענין הקרי והכתיב נראה שהדבר כן הוא. משה רבינו ע"ה לא כתב בתורתו כי אם הכתיב לבד, וכאשר מסרה ליהושע, היה קורא לפניו לפי הקרי, והודיע לו סוד החלוף שביניהם, וממנו נעתק הדבר לאיש מפי איש. ולזה אמרו רז"ל בנדרים פרק אין בין (דף ל"ז ע"ב), קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני, כי כן שמעו הקריאה מפי משה רע"ה ראש הקבלה האמתית. ולא זכרו רז"ל כי אם קריין ולא כתבין וכתבין ולא קריין, ואולם

הקרי והכתיב בכלל. כי בכל מקום שנשתנה הקרי מהכתיב, הנה הכתיב הוא כתבין ולא קריין, והקרי הוא קריין ולא כתבין. ד"מ כתיב הנער וקרי הנערה, הנה הנער כתיב ולא קרי, והנערה קרי ולא כתיב, וכל זה הל"מ. ורז"ל קראו את הקרי מקרא והכתיב מסרה. ואמרו מר סבר יש אם למקרא ומר סבר יש אם למסורה. והנה יתכן שגם בימים הראשונים היו היחידים יראים מן השכחה, שלא ישכחו את השנויים הללו ששמעו מפי מורם, כי אין חלופי הקרי והכתיב הכרחיים בלשון, עד שידעו' בעל הלשון מעצמו, או יוציאם מלבו, כאשר יחשבו קצת המחברים (עיין מה שכתב מזה מהר"ר יעקב בן חיים בהקדמתו לתנ"ך מקרא גדולה). כי אם באו לכונה מיוחדת, אפשר שתשכח, וכדי להנצל מזה כתבו את הקרי על גליון הספרים אשר בידיהם, ויהיו להם לציונים לתועלת הזכרון לבד, עד שקמו עזרא וסיעתו, ואחריו בעלי המסורת דור אחר דור, ובדקו אחרי כל השנויים והחלופים שמצאו בספרים, ודקדקו בדקדוק גדול ובשקידה רבה אחרי כל תיבה ותיבה ואות ואות, וכפי הספרים המדוקים שבידיהם הסירו כל שבוש וכל שגיאה מהבלתי בדוקים, ובמקום שנפל הספק בין הספרים הבדוקים בעצמם, הלכו אחרי הרוב, כמשפט התורה אחרי רבים להטות: וכן איתא במס' סופרים (פרק ו' הלכה ד'), אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא. באחד מצאו כתוב מעון, ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם, וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד מצאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל, ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל. וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד כתוב אחד עשר הוא, ובשנים מצאו כתוב אחד עשר היא, וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ. ומסרו סימנים על כל חסר ויתר וחלוף וקרי וכתיב. וכתבו את הסימנים הללו על גליון ספרי היחידים, או על קונטרס מיוחד כפי סדר האלפ"א בית"א, וזהו המסורה הגליונית והמסורה המערכית, ועשו בזה סייג ושמירה נאמנה לתורתנו הקדושה, עד שאין אפשר שתתנשה התורה בשום פנים אפילו כקוצו של יו"ד, כל ימי השמים על הארץ שמורה וערוכה היא בידינו, ולא תשכח מפי זרעינו:

מענין התרגומים

מעתיק המאמר מלשון עם זה אל לשון עם אחר נקרא מתרגם (איבערזעטצער), ושם הקנין ממנו מתורגמן, כי המליץ בינותם (בראשית מ"ב כ"ג), אדי מתורגמן בימיהון. הוא יהיה לך לפה (שמות ד' ט"ז), יהי לך למתורגמן. ויפול לפעמים גם על הל' הראשון אשר בו הדברים נאמרי' ומתורגם ארמית (עזרא ד') (בל"א פֿאָרגעטראגען). והנה המתרגם מודיע את כונת המאמר בלשון עם אחר, והמפרש או המבאר גם הוא מודיע את כונת המאמר, אלא שהמבאר משתמש במלילות נרדפות בלשון ההוא בעצמו אשר בו השתמש האומר הראשון, מה שאין כן במתרגם, ד"מ בראשית ברא אלהים, המפרש או המבאר יאמר, פי' בתחלה הוציא בעל הכחות כלם מן האפס אל היש, ודעתו לבאר את כונת המאמר בתיבות מתחלפות נרדפות ויותר מובנות לשומע או לקורא. והמתרגם יאמר בלשון עם אחר (אים אנפֿאנגע שוף גאָטט):

המתרגם היותר שלם במלאכתו אי אפשר לו להודיע את כוונת האומר בשלמות ודקדוק, בלי יתר וגרעון וחלוף כלל. והדבר ידוע לכל משכיל מבין בדרכי הלשונות, והחלוף העצום שביניהם. אין הוראות התיבות היותר מקבילות בשני לשונות שוות מכל וכל, ועל הרוב לא יתדמו כי אם בהוראתם הראשית והעצמית, ויתחלפו בהוראות טפליות ומקריות עד למרבה, דרך משל תיבת אנוש (בל"א מענש), התיבות הללו יתדמו בהוראה עצמית שהן מורות על עצם חי מדבר, ואולם בל"הק לתיבה ההיא הורא' טפלית, שענינה מלשון עקוב הלב מכל אנוש הוא (ירמיה י"ז ט'), מה שאין כן לתיבת (מענש) בל"א. מעתה המתרגם מל"הק אל ל"א, אם יתרגם בכל מקום אנוש (מענש), עדיין לא גמר לומר את כונת התיבה, ופעמים שיכוין האומר גם אל ההוראה ההיא הטפלית, ויצטרך אותה אל ענין המלילה אשר דבר בה. ואם יוסיף המתרגם לומר בל"א (געפלאגטער מענש), גם בזה יצא מכונת האומר הראשון, כי לפעמים יצוהו הצורך שלא לפרש ההוראה ההיא הטפלית, כי אם לרמוז עליה. ואם תדקדק תמצא בכל תיבה ותיבה בלשון אחד ענין שבו תתחלק ותתיחד, לא לבד מכל התיבות אשר בלשון ההוא, כי אם גם מן התיבות אשר על ידן תחשוב להעתיקן ללשון אחר, אף אם בהשקפה ראשונה נראה שהיא מתדמה אליהן במובן דמיון שלם. גם יש לתיבות המאמר סדר מיוחד בכל לשון ולשון, המתרגם כאשר יצטרך לשנות את סדר התיבות זו אחר זו, כפי טבע הלשון אשר אליו יתרגם, אי אפשר לו מבלתי לשנות קצת גם את הוראתם ופעולתם בנפש השומע, כידוע

לכל משכיל במדות הנפש, שיש לכל סדר וסדר פעולה מיוחדת מה שאין כן לזולתה, ד"מ כתיב ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום (מלכים א' כ' י"ח), הנה תיבת תפשום פעל (ווערבום), ותיבת חיים תואר הפעל (אדווערבום), ובלה"ק פעמים שיקדם הפעל לתארו, ופעמים שיקדם התואר אל הפעל, כפי אשר יהיה עקר כוונת האומר. מעתה כח המאמר הזה ועקר כונת האומר נודע ע"י סדר התיבות, פעם יאמר תפשום חיים, ופעם יאמר חיים תפשום, כי אם לשלום יצאו. אין בזה חדוש שלא ימיתום, ואולם אעפ"כ צוה לתפשום, לכך אמר תפשום בראשונה, שהוא עקר הכונה, ואולם אם למלחמה יצאו, אין ספק שיתפשום, אלא אעפ"כ צוה להניחם בחיים, לכך אמר חיים תפשום. ומה יעשה המתרגם אם דרכי הלשון אשר אליה הוא מתרגם, מתנגדות אל הפך הסדר הזה, ומכריחות להקדים את תואר הפעל לפעל, או בהפך? אם יתרגם את המאמר מלה במלה, לא יבינו השומע כלל וכלל, ומה הבדל בל"א בין (ערגרייפט זיא לעבענדיג), עם (לעבענדיג ערגרייפט זיא)? מלבד שהוא נגד דרכי ל"א לומר כן. ואם ירבה בדברים ויוסיף על דברי האומר הראשון, כדי לבאר את כונתו, השחית את נועם המאמר ופעולתו בנפש:

כן יתחלפו הלשונות כלם זו מזו בדרכי המליצה, ויש לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, ולכן אם תעתיק את המאמר מלה במלה ותיבה בתיבה אל לשון אחר, פעמים שלא יבינהו בעל הלשון ההוא כלל וכלל, ואף אם אולי יבין את עקר הכוונה, לא ירגיש בה את נועם המליצה ואין ערכה כמות שהיא בלשון הראשון אשר ממנה נעתקה, ראה שהמתרגם היותר משובח לרז"ל הוא אנקלוס הגר. גם הוא הוצרך פעמים רבות לשנות, להוסיף ולגרוע ולהחליף את סדר התיבות, כפי דרכי הלשון אשר בו השתמש. וזה לשון רא"ב בהקדמתו לספר מתורגמן, והנה המתרגמים לא שמרו לפעמים דרך הדקדוק ותרגמו לשון עבר בלשון עתיד, והעתיד בלשון עבר וכן הבינוני לפעמים בלשון עבר או עתיד, וכן המקור עם בי"ת או כף של בכל"ם תרגמו על הרוב בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד. ולפעמים תרגמו הפסוק כפי הנאות בלשון תרגום ולא אחר לשון המקרא. וכן כתב רש"י הרבה פעמים וז"ל: ואנקלוס ישב הדבר על אופנו, ולא דקדק אחר לשון המקרא. ויש מלות שלא תרגמו כלל רק הכוונה לבד כמו כי במקלי (בראש' ל"ב י"א) ארי יחידי. וכן תולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו כ"ד) נשמתהון לא ימותון. ויש מלות שתרגמו הפך הכוונה כמו לא אעלה בקרבך, וכן לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ"ד א') עיין שם. ולפעמים תרגמו לפי הנאות בלשון ארמי, לא אחר ל' המקרא, ואין ביניהם הפרש בכונה, כמו ובני ישראל יוצאים ביד רמה (שמות י"ד ח') בריש גלי. כי כן נוהגים לומר על דבר שיעשה אדם לעין כל בלי פחד, בלשון ארמי. וכן לפי חרב התרגום לפתגם חרבא, כי כן נוהגים בלשון ארמי, אלה הם קצת דרכי המתרגמים עכ"ל. ובאמת הרוצה להוסיף משלים וראיות על זה מתרגום אנקלוס הגר, יקרא פרשה אחת מפרשיות התורה, איזה שירצה, ויעיין בתרגום וימצא שהדברים האלה כנים ונכוחים. כמה מן התיבות הוצרך השלם הזה לשנות כדי להרחיק את ההגשמ' כאשר זכר ר"ב המורה בספרו, ושבחו על זה כראוי לו? ולפעמים התיבות שאין בהם שום נדנוד הגשמה בלשון הקודש, כפי יסוד הלשון ההוא המאושר, אלו תעתיקם תיבה בתיבה בלשון אחר, תהיה נוטה אל הגשמה ח"ו, ולכן הוסיף או שנה כפעם בפעם, כדי להשמר מכל מוקש, כידוע למעיין בו. הנך רואה שמתרגם הנאה צריך שישנה לפעמים, להוסיף או לגרוע או להחליף את סדר המאמר, כדי להודיע את כוונת האומר, ואין לך משחית הכוונה ומפסידה יותר משומר המלות, המתרגם מלה במלה, ותיבה בתיבה, אף שכפי הנראה בהשקפה הראשונה הוא היותר נאמן וזריז במלאכתו. ולזה גנו חז"ל בכמה מקומות את המפרש הכתוב כצורתו, והכונה על שומר המלות, ומתרגם או מבאר תיבה בתיבה מבלי שנוי וחלוף כלל וכלל, אף במקום שיכריחו דרכי הלשון לשמור הטעמים ולעזוב המלות, ומתרגם כזה נקרא בדאי, כי הוא נראה מתרגם נאמן, אחרי שלא השמיט תיבה שלא תרגמה, והוא כוזב, כי ע"י זה אבד הענין, ונתבלבלה הכונה. וכן אמרו רז"ל פרק האיש מקדש וסוף תוספתא דמגילה, כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי:

והנה כל עוד שלא שכו בני ישראל את לשונם והיתה שפת ארץ צבי למודה ושגורה בפי ההמון מקטן ועד גדול, לא הוצרכו לתרגום התורה, וכל השומע מפי הקורא המדקדק בתנועות ונגון וטעמים כראוי, היה מבין מדעתו את כונת המאמר על פי פשוטו, כי במלילות וקולות וטעמים דומים לאלו הורגלו להשתמש בכל עסקיהם וצרכיהם. ובמקום שלא השיג את כונת הכתוב, היה צריך לבאור, שהוא פשר הדבר ע"י מלילות שונות בלה"ק בעצמו, לא לתרגום בלשון עם לועז. ואם יכול איש לדלות מבאר מים חיים, מדוע יחצוב לו בורות נשברים?

אמנם כאשר גלו לבבל התערבו בין הגוים לקחת נשים נכריות ושכחו את לשונם, כעדות הכתוב, גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה י"ג כ"ד), ועם כי ימי גלות בבל שנות מספר היו, ולא הגיעו לימי שעבוד מצרים, אשר בו שמרו ישראל את לשונם (כי לא היו בבבל כי אם שבעים שנה), עכ"ז שכחו את לשון אבותיהם בגלות ההוא, בסבת הנשים הנכריות אשר לקחו, כי הן הנה למדו את לשונותן לבניהן אשר ילדו. גם היה לשון האומה המושלת עליהם בבבל קרוב יותר ללשון הקודש מלשון מצרים, ויותר ראוי אל הבלבול ותערובת המלילות, (כאשר אנו רואים בכל יום ויום, אנשי איטליא הדרים בצרפת שוכחים את לשונם זמן קצר, וכן בני אשכנז כאשר יגלו להולאנדיא או לשוודן, מה שאינו כן בלשונות הרחוקות זו מזו. ואחינו בני ישראל, אשר הגלו מאשכנז לפולין, עדיין לא שכחו את לשון אשכנז מכל וכל, אף אם נשחת המבטא באורך הימים), עד שהורגלו לדבר בלשון שכניהם, ולא נשארה סגולת לשון הקודש רק אצל השרידים חכמי הדור הבקיאים בתורת ה' תמיד. וגם אחרי כן כאשר עלו לירושלים, לא עלו רק מעט מהם כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ב' ס"ד), מלבד עבדיהם ואמהותיהם. אכן החרש והמסגר ורוב החכמים בראותם כי לא זאת המנוחה והגאולה האמתית היעודה לנו מפי כל נביאי ה', נשארו בבבל:

וכאשר ראו עזרא וסיעתו כי נשכח לשון הקודש מהמון ישראל, עמדו ותרגמו להם התורה בלשון ארמי, אשר עליה הורגלו ובה השתמשו בכל עסקיהם, כמו שאחז"ל חזרה ונתנה תורה לישראל בימי עזרא בלשון ארמי, וכן אמרו מפורש זה תרגום, והיתה כוונתו שע"י התרגום יבינו במקרא, וישכילו בדרכי הלשון השכוח אצלם, ויחזרו ללמדו, כי על הדרך הזה ילמוד האדם להבין שפה אחרת, אשר לא הורגל עליה. ותקנו להם תפלת י"ח ברכות בלשון הקודש, כדי שיהיו סדורות וערוכות בפי הכל, כי מימות משה רע"ה עד עזרא היה כל אחד מתפלל ומרבה בתחנה ובקשה כפי יכלתו, יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה כפי אשר יעוררנו לבו לשפוך שיחו, אם בהודות והלל לה' כי טוב גמלו, אם בהגיד לפניו נגעו ומכאובו וצרתו, ולא היו צריכים לנוסח כלל, כי אין מלין כלב מתעורר מאליו, ודרכי הלשון ידועות לכל. ואולם עתה הוצרכו לנוסח קבוע ומתוקן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א הלכה ד'), כיון שגלו בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגוים, ואותן הבנים נתבלבלה שפתם, והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צרכו בלשון אחת אלא בשבוש. שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו' (נחמיה י"ג כ"ד), ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם. ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלשון הקודש עד שיערבו עמה לשונות אחרות, וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלש ראשונות שבח לה', ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש, ולצרכי הצבור כלן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל, וילמדו אותן, ותהיה תפלת העלגים תפלה שלימה, כתפלת בעל הלשון הצחה. עכ"ל:

ואולם כאשר גברה עליהם יד היוונים סרו מהר ועזבו גם את לשון הארמי, כי למדו תמיד את לשון האומה הגוברת ומושלת עליהם, וקצתם יערבו ובלבלו את הלשונות זו בזו, ולא נסו בדרכי שום אחת מהן כראוי. ועי"ז שכחו גם את התרגום שתקן להם עזרא וסיעתו, או נתבלבל ונשתבש בעירוב הלשונות וע"י כך נשתבש בידם, עד שקם אנקלוס גר צדק בימי ר' אליעזר ור' יהושע תלמידי ר' יוחנן בן זכאי, אחר חרבן הבית וחזר ליסד לישראל את התרגום השכוח אצלם, וכן אמרו רז"ל (מגילה דף ב' ע"א), אמר ר' ירמיה ואיתימא ר"ח בר אבא תרגום התורה אנקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע. והקשו ותרגום התורה אנקלוס הגר אמרו. והאמר ר' איקא בר אבין אמר רבי חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא? ויקראו בספר תורת האלהים, זו מקרא, מפורש זו תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורת, ותי' שכחום וחזרו ויסדום:

ואחריו קם גר אחר יווני, נקרא עקילס. או אקווילא, מאי פונטו"ס אשר בים האמצעי ותרגם את התורה גם הוא לפני ר' אליעזר ור' יהושע בלשון יווני, וכן איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה, גבי ההיא דתני רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, אמר ר' חייא עקילס הגר תרגם את התורה לפני ר' אליעזר ור"י קלסו אותו

ין יפיפית מבני אדם, וכתב בעל אמרי בינה (פרק מ"ה), שזה היה שבח ראוי לו, באשר
היופי הוא מיוחס מהם ז"ל ללשון יוני, שקראוהו בפרק א' דמגילה, יפיותו של יפת ו
האריך שם בראיות נכוחות ונוצחות, מדברי רבותינו ז"ל בכמה מקומות, שעקילס אינ.
לוס, ושתרגום עקילס היה בלעז יוני, שהוא לשון עמו, ולא כמו שחשבו קצת המחברים
השמות הללו אנקלוס ועקילס נרדפים באדם אחד, ע"ש כל הפרק ההוא. וכן נמצא עוד
כו תרגום יוני מכל התורה והוא מיוחס לאקיולה מאי פונטו"ס, ורז"ל הזכירו מעקילס
מאי פונטו"ס, והוא בת"כ פרשת בהר סיני וז"ל: אשר בארצך מה שבארצך אוכלין. לא
שהוציא עקילס לעבדיו לאפונטוס, וזכרו שם שאחד שהזהירוהו על זה, נמנע ממנו ולא
א עוד התבואה האסורה חוצה לארץ, כי היה שומע לדברי חז"ל. ויתכן שהיתה כוונת ר'
זר ור' יהושע ז"ל להועיל שם לאנשים מהמון ישראל אשר לא ידעו ארמית, והיו משתמשים
ן יוני, לכך נוח לחכם ההוא שהשכיל בל"הק ודובר צחות בלשון יוני, לתרגם את התורה
לפניהם בלשון עמו, כמו שעשה אנקלוס הגר לפניו, בלשון ארמי:

תן בן עוזיאל היה מתלמידי הלל הזקן במאה השמינית לאלף הרביעי, בכמו מאה שנה קודם
חורבן בית שני, ואמרו רז"ל שהוא תירגם את הנביאים מפי חגי זכרי' ומלאכי. והשעור
ם מהרש"א בח"א שהיה התרגום אלו מפי הנביאים הללו ע"י רבותיו, כי בודאי לא ראה
הנביאים שהיו בתחלת בית שני. ולא זכרו רז"ל דבר מתרגמו על התורה, ומשמע שלא
ם את התורה כלל, אף שהי' קודם אנקלוס זמן ארוך. וכ"כ המהרש"א בח"א שלא היה
ן חס לפרש התורה ע"ש הטעם. וא"כ התרגום שבידינו המיוחס ליב"ע אינו מהקדמון
א, ויתכן שאדם אחר ששמו כך חברו, והיה זמן רב אחר חורבן הבית. וכן נראה מכמה
ת, שמתרגם ההוא מזכיר כמה דברים שלא היו ולא נולדו עדין בימים ההם, כגון
מני"א ותרקי, שהם (דייטשלאנד אונד טירקייא) (בראשית י' ב'), שית סדרי מתניתא
ות כ"ו ט'), קונסטענטיני (במדבר כ"ד י"ט), והדבר ידוע שקיסר קונסטענטין לא קרא
שמו על העיר הזאת, כי אם שלש מאות שנה אחר חורבן הבית, ושמה נקרא' ביצאנ"ץ.
לומבר"דיא שם כ"ד, והאלאנגא"ברדן לא נלחמו עם יושבי איטליא, כי אם בשש מאות שנה
החרבן והוא כמה דורות אחרי הלל הזקן. לולי תרצה לומר שכתב כל זה מפי חגי זכריה
אכי, כמו שזכרו חז"ל מתרגומו על הנביאים. וכן מי שיש לו חיך לטעום ירגיש ההבדל הגדול
הלשון הזך אשר בתרגום הנביאים, והלשון המעורב מכמה תיבות לועזות, אשר בתרגום
רה המיוחס ליב"ע. וגם לא הלך בדרך המתרגמים הראשונים לתרגם כונת המקרא הראשונה
פי פשוטה, כי אם הוסיף על דברי המקרא והרחיבו בפירושים ודרשות ורמזים עד שילאה
רא לדעת למצא, מה אמר משה, ומה הוסיף עליו יונתן? לא כן עשה אנקלוס הגר,
ע עצמו בתרגומו על הנביאים. ויתר המתרגמים שנשארו לנו מן הימים ההם. אנקלוס
ו לא נטה מדרך הכונה הראשונה הפשוטית כי אם במקום ההכרח הגדול, לצורך המובן
יתי, ולהרים כל מכשול במקום שאפשר לטעות. ואף שיב"ע בתרגומו על הנביאים הרחיב
ו והוסיף על דברי הכתוב, לפעמים לתוס' באור, מ"מ אין לדמותו עם תיב"ע על התורה,
הלך אחר פשוטו של מקרא כי אם מקומות מספר, והרבה על הרוב בדרשות וספורים על
, שאף אם הן אמתיים, מ"מ אין למתרגם לקבצם עם דברי התורה הקדושה, בפרט אם
היה בימיו שום תרגום התורה ע"פ פשוטה, כי תרגום עזרא ואנשי כ"הג היה שכוח באחרית
ם האלו, כמו שזכרנו, ומכל זה נראה שאין התרגום הנמצא בספרים הנדפסים, מיוחס
עוזיאל תלמידו של הלל כי אם מחכם אחד אחרון ששמו כך, ויותר נראה שהוא התרגום
למי שנדפס עמו, אלא שמלאו שני ספרים מהתרגום ההוא, ומקום שהשכימו שניהם,
יטו המדפיסים מתרגום הירושלמי, ולא הניחו כי אם במקום שהיו הנוסחאות שונות. ולכך
א בתרגו' ירושלמי שלא יתרגום לפעמים בכל הפרשה כי אם פסוק אחד או שנים, ולפעמים
הפסוק או תיבה אחת ממנו, ותראה שהוא מסכים תמיד עם תרגום יב"ע בטעם, ונבדל
בנוסח הלשון, אין זה כי אם כמו שזכרתי, שהן נוסחאות שונות מספר אחד, ועוד
ת ראיה על זה, שכל המחברים הראשונים, בעל הערוך והרי"ף והרמב"ן, הזכירו את
גום ההוא בשם תרגם ירושלמי, או תרגום ארץ ישראל, לבד החכם ריקאנטי זוכר אם יב"ע
כמה פסוקי התורה, ועל מקצת פסוקים זוכר תרגום ירושלמי, כמו שמביא בעל אמרי בינה
(פרק ט'), וכן ראה המחבר ההוא ר' עזריה בכתיבת יד שני תרגומים על התורה כלה
ם תלה במלה, ועל האחד כתוב שהוא תרגום יונתן בן עוזיאל, ועל השני כתוב תרגום
למי. ונראה שהסופרים המעתיקים מלאו ראשי תיבות ת"י, וקראם כנוהו תרגם יונתן;

וקראתם תרגום ירושלמי. ושניהם אחד, חברו חכם מחכמי ישראל על המעט כמו שש מאות שנה אחר החורבן, (כי אז נודעו ונתפרסמו הלאנגבארד"ן, והטירק"ן בעולם). והוא ראה וידע את תרגום אנקלוס, שהלך אחר פשוטו של מקרא, ובחר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות החמודות והספורים היקרים, אשר באו במדרשי חז"ל, למען יעיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש לא יניח את ידו, וירא שמים יצא את שניהם. וידעתי שיש להשיב על כל הטענות הללו, לפי שאין בענינים כאלו דרך משאי, גם לא באה עליהם הקבלה, והותר לכל אחד מישראל לבחור הדרך הישר והטוב בעיניו, לפי דעתו והבנתו ואני את הנראה בעיני כתבתי:

עקילס הנזכר לא הי' המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמצאו בימיו תרגום השבעים הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא. חז"ל זכרו את מעשה הפתרון הנעשה על ידי הזקנים במצות תלמי המלך בפרק קמא דמגילה (דף ט' ע"א), תניא מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והכניסן בע"ב בתים, ולא גלה להם על מה כנסם, נכנס אצל כל אחד ואחד, אמר כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כלם לדעה אחת, וכתבו לו אלהים ברא בראשית, (פירש"י ותוס' ז"ל, שלא יאמרו ב' רשויות הן, והפועל בראשית, והפעול אלהים), אעשה אדם בצלם ובדמות. ויכל בששי וישבות בשביעי, זכר ונקבה בראו, ארדה ואבלה שם שפתם. ותצחק שרה בקרוביה, באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס, וירכיבם על נושא בני אדם, במצרים ובשאר ארצות ת"ל שנה, וישלח את זאטוטי בני ישראל, ואל זאטוטי בני ישראל, לא חמד אחד מהם, חלק ה' אותם להאיר לכל העמים, אשר לא צויתי לעבדם, ובמקום הארנבת כתבו צעירת הרגלים, דאשתו של תלמי ארנבת שמה. ולא יאמר שחקו בי היהודים לכך הטילו שמה בתורה ע"כ. והיא בברייתא ממכילתא דבא אל פרעה (פרש' י"ד), ושנויה גם במסכת סופרים, בשנוי הנוסח קצת. ונראה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בלה"ק. וגם פתרונה בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לבד, לא היו צריכים לשנות בראשית ברא אלהים, שאין בלשון יון מקום לטעות ההוא, כידוע לכל משכיל, וכן לא היו צריכים לשנות תיבת ארנבת, מטעם שאשתו של תלמי המלך ארנבת שמה, או כנוסח הירושלמי דמגילה פרק קמא, אמו של תלמי כך שמה, מפני שם החיה בלשון יון לאגוס, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם לאגוס, מענין הטעם ההוא, לפי שאבי המלך כך שמו בטלמיוס לאגוס:

והנה אריסטיאה היוני כתב חיבור שלם על אודות התרגום הנ"ל, בלשון יון, והועתק מר' עזרי' מן האדומים ללשון נח ומזוקק בלה"ק, וקראו לו הדרת זקנים, והוא הספר השני מספר היקר מאור עינים, נדפס במנטובה של"ד. *) כפי ספור היוני הנזכר התעורר המלך בטלמיוס פילאדעלפוס ע"י דימיטריאו איש פאליריאו, שהי' פקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר הי' לו באלכסנדריא של מצרים, להביא גם את תורת היהודים בבית הספר המפואר. אשר שם אסף וכנס עד כחמש מאות אלף חבורים. והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיום, ושלח תשורה רבה ויקרה אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש מאתו לשלוח לו אנשי סגולה ששה לכל שבט, היודעים להעתיק את התורה ללשון יון, וכן עשה. והמחבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במצות המלך, וזכר שהי' בידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוזהבות, ושהתבודדו באי נבדל, וכלו את מלאכ' ההעתקה בע"ב יום. ושמרו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו הי' מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכונים את כל ההעתקות יחד, והנוסח הכולל והמקובל אל כלם הובא אל ספר על יד דימיטריאו הנזכר, שומר הספרים אשר למלך. ואם נאמין לדברי היוני הזה, היה הוא בעצמו בעת ההיא באלכסנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספוריו מאת כותבי דברי הימים אשר למלך. וגם יוסיפון לרומיים (ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניות), וכן ידידיה האלכסנדרוני המכונה פילון, ספרו את המאורע ההוא כדברי אריסטיאה הנ"ל, בשנוי מעט וקצור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

ודע שכל דברי המחבר ההוא חשודים בעיני המחברים האחרונים כמזויפים, בדוים ומגוזמים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספורי הימים היותר מפורסמים ומקובלי'. ומחברים אחרים הגינו בעדו וקימו את עדותיו, ורבו טענות המאמינים והמשתאילים. וכפי הנראה

---

*) ובשנת תקס"ט נדפס שנית פה ווין בבית הדפוס שלנו במכלול היופי:

להביא עדות הקדמונים בזה, ובפרט עדות ידידיה שהי' מתושבי אלכסנדריאה עצמה,
ר אשר בה נעשה מלאכת ההעתקה ההוא, אחרי הזקנים ההם כשלש מאות שנה, ועדות כמה
י כולדים שהיו בימי התנאים הראשונים, שכלם מסכימים בכללות הספור של אריסטיאה,
אם יתחלפו בפרטים. והדבר ידוע שבקורות הזמנים חלוף המגידים בפרט לא יזיק לאמונת
ל. וכן הכריע בעל מאור עינים בפרק ד', ובפרט את דברי המחברים הקדמונים בענין הזה,
מתם וחלופם. וכתב עוד, ולא יקשה בעיניך שרז"ל אמרו כי תלמי כנס אותם, ולא הודיעם
מה כנסם, ותפי כתבים של המגידים הנזכרים שמענו כי מאז כתב. לאלעזר כ"הג לשלחם
, הודיעם על מה יכנסם? כי הנה חז"ל בדברותם לקצר בדבריהם, הטיבו להשקיף אל המכוון,
איל שאחרי בוא הזקנים אליו, הפרידם בלא יוכלו הוסד יחד כאמור, הלא זה כמי שלא הודיע
ם על מה נקראו עכ"ל. וכן אם אמרו חז"ל שנתן הקב"ה עצה אחת בלב כלם, והיוני
שהיו מכונים ההעתקות יחד, ובוחרים בנאות ומקובל אל כלם. אין גם בזה סתירה לדעתי,
שבעדות אריסטיאה נוסדו יחד במעמד שר בית הספר דימיטריא"ו, ונוכחו על דבר הפתרון,
החכם ההוא שומע את דבריהם, ונושא ונותן עמהם. לכן בלותן התקונות ששנו את דברי
תוב, עשה להם הקב"ה נס שהסכימו לעצה אחת, למען לא יהיו דבריהם חשודים כמזויפים
פני החכם ההוא. אבל עם כל זה אפשר שיתחלפו בבאור כוונת המקרא, ובטעמים, אן
ידת המליצה היותר נאותה בלשון יון, עד שיתוכחו בטענות ודאיות נכוחות, ויגבר יד המנצח,
ן יחשדם השר בשביל זה כעידי שקר. ויותר נראה שאלו הסכימו כלם תלה בתלה בלי שום
ף כלל, שיהיו חשודים בעיניו, כי לא יאמין שיד ה' עשתה זאת, ולפעולת אדם הסכמה
מלאכת כזאת אי אפשר, לולי נועצו ונוסדו יחד, ויגזור אומר שנדברו זה לזה, או שתהי'
ההעתקה ההיא ידועה ומפורסמת לכלם, טרם בוא אליהם מצות המלך:

מסכת סופרים פרק קמא זכרו רז"ל עוד העתקה אחרת יונית נעשה על ידי תלמי קודם
למעשה ע"ב זקנים הנזכרים, אמרו מעשה בחמש זקנים שכתבו לתלמי המלך
התורה יונית והי' היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם
לרכה, ואח"כ אמרו שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים וכו', וכן תשמע מדברי שר
ת הספר דימיטריא"ו ובקשתו לתלמי פילאדילפיו הכתובה בתחלת ספר הדרת זקנים, שהיו
ת דברי התורה נעתקים להם מקדם, אלא שלא היתה ההעתקה מכונת ומספקת. וכן הגיד
יסטובו"לו איש יהודי, כאשר זכרו המחברים בשמו (הוא אריסטיבו"לו כתב לתלמי המלך הנקרא
מי פליומיט"רה, חבור גדול בלשון יון על תורת משה, כולל תמה פרקים, ונאבד באורך
נים, ולא נשאר ממנו כי אם הקוצות מעט הבאים בתוך דברי מחברים אחרים, ובעל מאור
ה שמע שימצא החבור ההוא בביבליאטעק אשר בעיר פירינצ"ה), בפרק השני לתלמי, וז"ל:
לטו"ן בדברים רבים אחז דרך תורת משה, יען כי בהדיא נגלה שהתבונן בהרבה פרטיה, מאשר
די משה היו נעתקים לפני דמיטריא"ו, וגם לפני אלכסנדר ולפני מלכות הפרסיים, ומהם
פילו דבריה הרבה, כמו שעשה גם כן הפילוסוף פיטאגור"ה, אלא שלא היתה מתורגמת
לם, עד ימי המלך בטלמיוס המכונה פילאדעלפוס, שאז נעשתה ע"י זריזות החכם דימיטרי"או,
במצות המלך עכ"ל:

ע שבמדרש המפואר ההוא אשר לתלמי מצרים באלכסנדריא, ואשר בו נשמרה העתקת
השבעים הנזכרת נשרף כלו, כאשר רדפו אחרי פומפיוס הנמלט שמה לחסות בצל
קלאופט"רה, ואמרו כותבי קורות רומי שנאבדו יותר משבע מאות אלף ספרים בשריפה ההיא:

תרגום היוני המצוי בידינו עד היום, ונודע בשם תרגום השבעים, אם הוא באמת מהזקנים
ההם מוצל מאש אשר שרף את הבית, צריך לומר שכבר חלו בו ידי המגיהים. כי
נמצאו בו מי"ג השינויים שזכרו רז"ל במגילה ובמסכת סופרים כי אם ארבע, וזהו פרטן,
ל בששי וישבות בשביעי, וירכיבם על נושא בני אדם, אשר ישבו הם ואבותיהם בארץ מצרים
ען, לא חמד אחד מהם נשאתי, והשאר אינם. ואולם ימצאו תחתם שנויים וחלופים לאין
ר. וכדם בעל מאור עינים בפרט בפרק ח' מספרו, וכן התרגום ההוא כולל גם הנביאים
כתובים, ומדברי רז"ל משמע שלא כתבו הזקנים כי אם תורת משה לבד, וצריך לומר שמחברים
רים הוסיפו הנביאים והכתובים. וכן נראה, שכל מי שיש לו לב להבין נוגס לשון יוני, ידע
שון התרגום היוני בתורת משה נשגב ונעלה מעל לשון התרגום ההוא ביתר הספרים, ואינם
ב ממחבר אחד. ועל דבר השנויים הרבים הבאים בהעתקת הזקנים אשר בידינו, בתיבות
קודות ופסקי טעמים, חשב ר' עזריה בספרו הנ"ל שהזקנים לא הביאו עמהם את ספר
ורה נל"הק, כי אם התרגום הארמי שהי' בידם מימות עזרא וסיעתו, והוא היה מסור

להמון, ומפורסם ביניהם, כי הלשון המקודש והמאושר לא היה נודע כי אם לשרידים, וכל איש ישראל היה משתמש או בלשון ארמי, או בלשון יוני, כאשר זכרנו. והתרגום ההוא כבר נפלו בו שנויים וחלופים רבים מאז הכינו עזרא הסופר עד העת ההיא, אשר נמשך יותר על מאה שנה, אבל בעבור שהיה כן מקובל וטוב אצל ההמון רב מישראל שנמצא אז באלכסנדריאה של מצרים, חשבו לעשות בזה את הטוב בעיני המלך, אם יעתיקו לו את התורה על פיו, ולא שנו מן נוסח הארמי ההוא כי אם י"ג דברים שזכרו חז"ל לבד, וכל היתר הניחו כמות שמצאוהו. זהו סברת החכם ר' עזרי' הנ"ל. ויתכן אם כן שהשומרניים כתבו את ספר התורה שבידם מעל נוסח התרגום ההוא המשובש והמבולבל, ולכך רוב דבריו מסכימים עם העתקת השבעים שבידינו, וכבר הודעתיך למעלה שרוב החלופים והשנויים אשר בנוסח השומרוני יצאו מחלוף אותיות הדומות במכתב האשורי:

בתחלת המאה השמינית לאלף החמישי, קם רב סעדיה גאון בר יוסף הפיתומי (ע"ש עירו פיתום אשר במחוז פייו"ם, בארץ מצרים), והעתיק את חמשה חומשי התורה ללשון ערב, ויש מיחסים לו גם תרגום נביאים וכתובים. ובכל מקום שהזכיר ר' אברהם בן עזרא בפירושו על התורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון ישמעאל כך וכך כוונתו על הגאון ר' סעדי' ותרגומו הערבי הנזכר, והערבי נקרא אצלו לשון ישמעאל. שכן תרגם אונקלוס על והנה אורחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), והא שיירת ערבאי. ועד היום הזה כל השרים והחכמים של האומה ההיא מדברים בשפת הערביים המפוארה, ובה חברו כל ספרי הדת שלהם, וכל התפלות וספרי החכמה כנודע. ובימים ההם גם חכמי עמנו אשר ישבו תחת ממשלת האומה ההיא, השתמשו בלשון הערבי, לצחותה ונעימה, וכתבו בה את הספרים. לא לבד ספרי החקירה והמוסר והמליצות והשירים, כי אם גם הדינים ופירושי המשנה, וחדושי הש"ס, כנודע מספר רבי סעדי' הגאון, והרמב"ם, ורבינו בחיי, ומחבר ספר הכוזר, וחדושים הבאים בשטה מקובצת, המועתקים מלשון הערב. והי' אם כן צורך הזמן לתרגם התורה בלשון המפורסם ושגור. והתרגום הערבי ההוא נדפס בקונסטנטינא בשנת ש"ו, עם חמשה חומשי התורה, ותרגום אנקלוס ותרגום פרס ר' יעקב בר יוסף טאוס, בכתב אשורי מרובע. בפאליגלאטטי של פאריז שזכרנו למעלה הדפיסו גם כן תרגום ר' סעדי' הנזכר, מתוך כתיבת יד אשר הגיע לידם, המסכים עם תרגום ר' סעדי' הנדפס בש"ו הנ"ל, בשני נוסחאות מועתקת מעל ספר אחד, שיצא בהם החלוף לפעמים מפאת הסופרים המוסיפים וגורעים ומשנים לפעמים מדעתם, או משגיאות המכתב. ומשם בא התרגום ההוא גם אל פאליגלאטטי הנדפס בלונדין, והראי' שהתרגום ההוא מרבינו סעדי' הגאון, שכן בשני הנוסחאות ההם נמצאו כל המקומות שהביא הראב"ע בשם הגאון, וסופר הכתיבת יד הנזכר אומר בהקדמה שלו, שמחבר התרגום ההוא כומר מצרי, ושמו סעיד ממחוז פייו"ם. ואין ספק שטעה או החליף בכוונה לשם הזה את שם הגאון רבי סעדי' מפייו"ם הדומה לו. והנה הגאון ההוא לא תרגם את התורה כמתכונתה, כי אם הרחיב המאמרים, והוסיף עליהם באורים במקום הנאות להבנת קבלת רז"ל, כאשר העיד הוא בעצמו בהקדמתו, וז"ל: המעיין בבאורי זה ישתכל בכל תיבה ותיבה שהוספתי או גרעתי, ויתבונן על המונח על ידם, ועל ידי זה יגיע להשגת כמה שאלות ותשובות, שהם יסוד הדינים הבאים במשנה ותלמוד, ויתר דברי הקבלה עכ"ל. וכן נפלו בתרגומו הנדפס כמה שגיאות וחלופים בדבר שאפי' תנוקת של בית רבן לא יטעו בו, ואין ספק שהם פרי מחשבת הסופר, שחשב להוסיף דברים מלבו, כגון התחת אלהים אני (בראשית נ' י"ט), תרגם (איך פֿירכטע גאָטט), כאלו כתוב תחת אלהים אני, וכן משתאה (שם כ"ד כ"א), פתר (צו טרינקען פֿערלאנגט), לבכר (דברים כ"א ט"ז), פתר (פֿאָרציהען), כאלו כתוב לבכר. ועוד באו בתרגום הגאון הנדפס בפאליגלאטטי של פארי"ז ולונ"דין כמה חלופים שאינם בדפוס הראשון משנת ש"ו הנ"ל, ובאו אל תוכו מהעתק' השבעים או מתורת השמרוניים שזכרנו. אין להגאון הנ"ל חלק עמהם, ולכן אין לסמוך עליהם כלל. אם תרצה לדעת עד היכן הגיע זדון הסופרים, תדרוש את משלי החלופים ההם מעל ספר מבוא התורה אשר להחכם אייכהאָרן, פראָפֿעסאָר ביענ"א (איינלייטונג אין דאז אלטע טעסטאמענט פֿאָן יאָהאן גאָטטליב אייכהאָרן פראָפֿעסאָר צו יענא. לייפציג 1780). כי משם לוקחו הדברים האלה:

בשנת ש"ז נדפס בקונסטנטינא חומש עם תרגום ספרדי (שפאניש) ויוני, לא נודע מי חברו, והרבנים אשר בעיר פירארא בדקו אחרי התרגום ההוא, ודקדקו לכוונו תיבה בתיבה עם דברי הכתוב, והדפיסוהו ע"י ר' יום טוב עטיא"ש בעיר ההיא בשנת שי"ג, ונדפס שלישית ע"י ר' מנשה בן ישראל ז"ל, בשנת ש"ן באמשטרדם, בהגהה מעולה. ואח"כ נדפס

במים רבות. ע"י ר' מנשה הנזכר בשנת ת"ד, ותט"ו, וע"י ר' שמואל די קאסירי"ס, בבית
סף עטיא"ס, בשנת תכ"א, באמשטרדם. וע"י ר"י אטיאס. וזה עשר שנים נדפס בדפוס
יקר והמשובח, אשר לר' יוסף פרופס באמשטרדם. בכרך גדול, בתכלית הנוי וההדר, אין
ערוך אל תפארת מלאכת הדפוס ההוא בכל הספרים הנדפסים עד הנה:

מדקדק הגדול ר' אליה בחור תרגם את התורה והמגילות בלשון אשכנז מתיבה לתיבה
ממש, ונדפס בקונסטנצי"א במדינות שווייץ בשנת ש"ד. אחרי כן נדפסו ספרי
"ך בלשון אשכנז ובאותיות עבריות ע"י המתרגם ר' יוזל ווילנהויזן באמשטרדם בשנת תל"ט,
זר ונדפס שם בשנת תמ"ז, ותרגום אחר אשכנזי מהמתרגם ר' יקותיאל בלין מוויטמונד נדפס
ם הוא באמשטרדם, בשנת תל"ט הנ"ל, עם הסכמות והרמות של כמה רבנים מופלגי הדור
הוא. והנה ר' יקותיאל מזכיר בהקדמתו שראו את העתקת התורה ללשון אשכנז הנדפסת
קונסטנצי"א, והרבה לגנות אותה ולתעבה. עד אשר גזר שלא יצא ההעתקה ההיא מתחת יד
מדקדק האשכנזי. אמנם אנכי הכותב לא ראיתי את תרגום המיוחס לר' אליה מימי כי לא
נפשט במדינה זו כלל, אבל ראיתי את העתקת ר' יקותיאל הנזכרת, ומצאתי שהוא פוסל
ומו. ואם אולי כוונתו היתה רצויה ולכן הסכימו בעדו חכמי הדור ההוא, אבל מעשיו בלתי
ים כלל, כי לא ידע בטיב לשון הקודש, ולא הבין עומק מליצותיה, ומה שהשיב תמנה
תרגם בלשון עלגי' מקולקל ומשחת מאוד. תגעל בה נפש הקורא היודע לדבר צחות:

מאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן המעוות, ולתרגם את התורה הקדושה בלשון
המתוקן הנהוג ומודגל בדורנו. וילדי בני ישראל אשר להם לב להבין אמרי בינה ישוטטו
קש את דבר ה' מעל ההעתקות חכמי נוצרים כי הנוצרים מתרגמי' את התורה בכל דור ודור
שונותם בגויהם, כפי צורך הזמן, ותקון הלשון, ונעימות המליצ', פעם כפי המלות ופעם
י הכונה, פעם תיבה בתיבה, ופעם בהרחבה ותוספות באור, למען לא יוסף לרות לצמאון
תלמידים כרצון וצורך איש ואיש. אמנם הדרך ההוא אשר דרכו בו רבים מבני עמנו, הוא רב
מוקש והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה יצאה משם. כי המתרגמים הנוצרים אחרי שאין
ם קבלת חז"ל, ואינם שומעין אל דברי המסורה, אף לא יקבלו את הנקודות והטעמים
ר בידינו, עושים דברי תורה כחומה פרוצה, יעלה כל איש כנחו ועושה בה כרצונו, והם
סיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' לא לבד הנקודות והטעמים, כ"א לפעמים גם את האותיו'
תיבות, (כי מי יעצור ברוחם?) כפי מחשבות לבם והשגתם, וע"י זה פעמים שלא יקראו
ורה את הכתוב שם, כי אם את העולה על רוחם. ואין אני מגנה בזה את החכמים ההם,
מה יכריחם לשמוע אל הקבלה אשר לא קבלו מאבותיהם, או אל המסורה הבלתי מסורה
ה מאבותים נאמנים אצלם? אף לא יקבלו את דברי התורה לשמור ולעשות את כל הכתוב
, כ"א כמו ספר דברי הימים, לדעת את הקורות בימי קדם. ולהבין בדרכי ההשגח' וההנהגה
עליונה בכל דור ודור, ואל התועלת הזה לא יזיק אם ישנו לפעמים בפרטים, בתוספות או
גרעון אותיות או תיבות, כאשר הם עושים בספרי חול המפורסמים ונודעים, שכל מגיה
יה משנה בם כחפצו. ואולם אם יתכן זה לחכמי העמים ולתלמידיהם, לנו בית ישראל לא
כן, כי לנו התורה הזאת מורשה, לא אל התועלת הנזכר לבד, כי אם לדעת את המצות
ר צונו ה' אלהינו ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, והיא חיינו ואורך ימינו, וכדי שלא יהיו
בו תלויים לנו מנגד בשערת הספר' וחוט התבוננות לבד, תקנו לנו חכמינו ז"ל את המסורה,
לו גדר לתורה ולמצוה לחק ולמשפט, למען לא נגשש כעורים באפלה. ומעתה אין לנו לזוז
רכיה המסולה, ולפלס ארח חיים. בלי פלס ומאזני משפט, ע"פ סברת ואומד דעת של
קדק או מגיה מלבו, ולא מפיו אנו חיים, כי אם כאשר מסרו לנו בעלי המסורה הנאמנים
כו, כה יהיב וכה יקום, ועל פיהם נבין במקרא, ונשום שכל, נחקורה ונדעה את הכתוב
, פעם על פי פשוטו, ופעם על פי דרשת חז"ל, כי שניהם כאחד צודקים, כאשר אבאר
להלן בעז"ה:

הי' כאשר חנן לי ה' ילדים בנים זכרים, והגיע העת ללמדם תורה ולהכנס בדברי אלהים חיים
ככתוב, הואלתי לתרגם את חמשת חומשי התורה בל"א המסולסל והמתוקן, כפי אשר
נהוג בימינו, לתועלת הילדים הרכים, שמתי התרגום בפיהם, עם הלמוד במקרא, פעם
ה בתיבה, ופעם כפי הכונה והמשך הענין, לחנכם בכונת הכתוב ובמליצות הלשון וזך לקחו,
כי יגדלו ויבינו מלבם. וה' הקרה לפני את הרב מוהר"ר שלמה נ"י מדובנא, ללמד את בני
די אשר נשאר לי אז, (האל יאמץ לבו לעבודתו ויראתו), שעה אחת ליום בחכמת דקדוק
שון. וכאשר ראה הרב הנ"ל את תרגום התורה שבידי, מצא חן בעיניו ויכשר לפניו, ויבקש

מאתי להדפיסו לתועלת התלמידים, אשר חלק להם אלוה בבינת משל ומליצה. נעניתי לו לאשר, אבל בתנאי שישים עיניו ולבו להעיר על כ"מ אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש מהמפרשים הקדמונים, או אשר נטיתי מדעת כלם לבחור לי דרך אחר נלוה ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון, המשך הענין, או הכחת הטעם ויסודותיה, על כל אלה ידרוש ויחקור, וישא ויתן עמי, ויכתוב על ספר, והיה לבאר הכתובים בלשון קל להבין לכל קורא, ואף גם זאת הבטחתיו הבטחה נאמנה להיות לו לעזר בחבור וכתיבת הבאור ההוא. כאשר תשיג ידי. ועוד תנאי אחר התניתי עמו שישתף את אחי הרבני מוהר"ר שאול נ"י במלאכת הדפוס והגהה הנכונה, וחלק כחלק יקחו שכר עמלם, מלבד הגמול הצפון לעושי הטוב והישר בעיני ה' להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בית ישראל מעל התרגומים אשר הסתפקו בהם עד עתה. והנה ה' הוא היודע ועד כי לא עלתה על דעתי מראש, אף לא קויתי להשיג בצע כסף או תועלת כבוד במלאכה זו, ולא רציתי להקרא שמי עליה, לולי בקש מאתי הרב הנ"ל לעשות כן, למען רבית החושקים בו והזלים זהב מכיסם. כי הוצאות הדפוס רבו עד מאד, ואין ידו משגת דים, לולי יתנדבו אנשי נדיבי הנדיבים לבא על החתום ולהיות בעזרתו. ויואל מהרש"ד הנ"ל לעשות כאשר דברתי. אסף וקבץ את באורי הכתוב לפי פשוטו, וכונתו הראשונה, מעל ספרי ראשי הפשטנים הגדולים אשר הם לנו לעינים בבאור המקרא, המה המאור הגדול רש"י ז"ל, אשר אין ערוך אליו בכל מקום שדרך בדרך הפשט, ונכדו הרשב"ם ז"ל המעתיק עד מאד בפשוטו של מקרא ולפעמים יותר מהראוי. עד שלאהבת הפשוט הוא נוטה לפעמים מנקודת האמת, והראב"ע ז"ל שהיה בקי בכל החכמות, והרמב"ן, הוא הרמב"ן ז"ל אשר הפליא לעשות בפי' על התורה לשונו ממתקים וכל דבריו מחמדים. ונלוה עמהם גם הרד"ק, עם שלא בא לידינו באורו על התורה, הנה בספר השרשים שחבר, בכל שרש ושרש יבאר פסוקים רבים מתנ"ך. ובכ"מ אשר בחרתי בתרגומי בבאור המפרש הא' יותר מזולתו, הודיע את כונתי וטעמי אם דרכתי במסילת בעל הטעמים או יציאני לזה דקדוק המלה, או המשך המאמר, או דרכי הלשון כפי הכללים המוכחים אצלי; וכן בכל מקום שדרך הדרש והפשט מתחלפים ורחוקים זה מזה, אני בתרגומי הלכתי לפעמים בדרך הפשט לבדו, ולפעמים בדרך הדרוש לבדו, והוא בבאורו הודיע מאיזה טעם עשיתי זאת. והיה בזה כלל מונח אצלינו להבדיל בין סותר למתחלף, כי הדברים המתחלפים אפשר שיהיו שניהם כאחד צודקים ומתקיימים, ולכן בכל מקום שדרך הפשט אינו אלא נוטה ומתחלף מעל הדרש לא מתנגד לו. אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והדרשה תדרש, כי אז יהיה פשוטו של מקרא הכונה הראשונה והעקרית. והדרשה היא כונה שניה. כוון האומר גם אליה כדרך בעל הלשון לכוון לפעמים אל כונות שונות במאמר אחד, אלא שאינה העיקרית, (עיין מה שכתבתי מזה בהקדמת הבאור לס' קהלת, הנדפס פה בשנת תק"ל). והמליץ המתרגם את המאמר בלשון אחר, אם א"א לו להעתיק את שתי הכונות יחד בתרגומו, ולהסתיר את הכונה השני' בצל הכונה הראשונה, כמות שהיה בלשון שלפניו, אין לו כי אם לבחור בכונה הראשונה הפשוטית, ולא לנטות ממנה ימין ושמאל ולעזוב הדרשה למבין בספר המתורגם. ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל, עד שא"א שיהיו שניהם צודקים, כי הסותר נמנע, אז חובה עלינו לילך בדרך הדרש, ולתרגם את המקרא על פיהו, כי אנו אין לנו אלא קבלת חכמינו ז"ל ובאורם נראה אור:

והוסיף עוד מהרש"ד על זה חבור תקון סופרים כי החכים עד מעוד בעניני המסורת, בחסרות ויתירות, ובדקדוק הלשון וביסודות הטעמים. אסף מספר מסורת סייג לתורה של רבינו מאיר הלוי אבו אלעפיה בר טודרוס מטוליטולה ז"ל (אשר היה חבר להרמב"ן, ונפטר בשנת ה' אלפים ואדבעה לב"ע), ומספר אור תורה שחבר הר"מ די לונזאנו ז"ל, ומספר מנחת שי למוהר"ר ידידי' שלמה מנורצי ז"ל. כי המה בחנו וחקרו ועמדו על כל מלה ומלה להודיע אם היא חסרה או מלאה, וכל אות ואות החזק הוא אם רפה. וכל נגינה ונגינה, אם היא מלעיל או מלרע. וכן אותיות קטנות וגדולות, ישרות ומנוזרות, מתגים וגעיות, פתוחות וסתומות. גם תקנו השבושים אשר נפלו במסורת הדפוס, ע"פ מסורות כתיבת יד שבאו לידם, כי אין לסמוך על מסורת הדפוס מרוב הטעיות שבהם. ומי יוכל לספר את רוב הטובה אשר עשו לנו המחברים הללו בספריהם? אלמלא הם כמעט נשתכחה תורה מישראל, ולא היו הסופרים יודעים לכתוב פרשה אחת כמשפטה, אף לא הקורא לקרוא פסוק אחד כדינו. כי רבו החלופים בספרים הנדפסים, והטעיות בהם מצויות עד מאוד. ומהרש"ד הנ"ל עשה מלאכתו באמונה ולא די לו במה שעשו המחברים ההם, כ"א בדק אחריהם בכל מיני בדיקה, והרבה טרח ויגע שלא להוציא

הקדמה

מתח"י דבר שאינו מתוקן. וצרף אל שלשת המחברים האלה ספר תנ"ך עם פירש"י ז"ל כ"י על קלף, נכתב בשנת רמ"ט, מוגה מאוד, (תשורה היא בידי מאת ידידי הקצין פו"מ כהר"ר זעליגמאן מקעניגסבערג, יזכרו האל לטובה) ועל הגליון קצת מסורת מוגהים שלא נדפסו, והיה לי לישועה לברר מתוכו איזה ספיקות, כאשר יראה הקורא בס' תקון סופרים שלפניו, וכן מצא בידי פירש"י והרשב"ם ז"ל כ"י על קלף. נכתב בק"ק ווירמייזא. בא אל ידי מביבליאטהעק של יאבלאנסקי, המדפיס הראשון אשר הדפיס את פי' הרשב"ם מהעתק' הכ"י ההוא. פה בעירנו בשנת תע"ה לפ"ק. והסופר המעתיק ממנו לא היה בקי בכתב הישן ההוא, וטעה פעמים רבות, גם השמיט כמה תיבות לפעמים. וה"ה מהרש"ד הנ"ל נעזר ע"י הכ"י ההוא במקומות המוטעים בפי' רשב"ם שנדפס:

ואני הוספתי על באור רש"ד הנ"ל ובארתי כל לשון לעז הנזכר בפירש"י ז"ל, ונעזרתי גם בזה עזר רב ע"י שני הכ"י שבידי, כי הלשונות האלה שנדפס משובשים ומקולקלים מאוד, כאשר יראה הקורא בבאורנו. וגם בדברי רש"י ז"ל מצאתי בשני הכ"י נוסחאות ישרות ומתוקנות, שמחתי בהם עד מאוד, וישמח בהם לב הקורא גם הוא, כי על ידם ינצל הרב ז"ל מדברים זרים ותמוהים אשר באו בספרו שנדפס, מטעיות הסופרים או המדפיסים, או מדברי תלמיד טועה שכתב את סברתו על הגליון, והמדפיסים הכניסום עם דברי הרב. תראה דוגמתו בפ' תרומה (שמות כ"ה כ"ב), ובפ' תזריע (ויקרא י"ג ל"ג), ועוד שם (י"ג מ"ב):

והנה כל אלה עשה מהרש"ד הנ"ל בס' בראשית, (לבד מפרשת בראשית, שבארתיה אני הכותב, ומהרש"ד הוסיף בהם מקומות הדקדוק) עד כלותו, ובאו בתוכם דברים שנתתי בפיו, והם מצויינים בין שני חצאי מרובע, כזה [**]. ותחלתם א"ה, שהוא ר"ת אמר המתרגם. ועוד הניח בידי לקוטים לצורך הבאור על איזה פרשיות מס' במדבר, אבל היו צריכות תקון. כי לא כתבם כ"א בהעברה ראשונה, ולא חזר לדקדק עליהם. כאשר עשה בפרשיות של ספר בראשית.

ובספר שמות חברתי אני הכותב את כל הבאור כלו מראש ועד סוף לבד ממקומות המוסגרים שבאו בהם מדברי מהרש"ד הנ"ל, והוא לבדו חבר את תקון סופרים גם על הספר ההוא. ובראש הספר התחיל להדפיס הקדמה שלו, אבל לא גמרה, כי טרם כלותה רוח אחרת עברה עליו, לא ידעתי מה היה לו. כי עזבני והלך לו אל ארצו, אולי כאשר קרב אל המלאכה לעשותה, חשב בלבו לגמרה בעוד שנה או שנתים, ולטול שכר פעולתו מכלם. (וגם אני כן דמיתי בתחלת המחשבה), וכראותו כי המלאכה ארוכה וכבדה עד מאוד, וצריכה יגיעה רבה ושקידה יום יום, והוצאת הדפוס רבו כמו רבו, ולא יספיק כל ההון אשר הביאו העוזרים מכיסם, די צורך הנייר המשובח והדפוס היקר, כי יעלה עד יותר מסך שלשת אלפים וחמש מאות ר"ט, אזי רפו ידיו וחלף כחו, ונתיאש מן השכר לגמרי, בין כך ובין כך נשארתי אני לבדי עם אחי מוהר"ר שאול נ"י, ומשא דבר ה' על שכמנו:

עוד זה מצאתי אוהב דבק כאח ה"ה גבאי דהספקות אביונים ידידי הקצין התורני כהר"ר ירמי' יצ"ו בן כהר"ר בענדיט נר"ו, מנכבדי הקהלה הזאת, והוא היה לי לאון ולעזר, לנצח על הפועלים במלאכה, ולפקוד על פקודי ההוצאות וההכנסות, אף לשלוח את הספרים בזמניהם ליד קוניהם, כי צריך לזה זריזות רב ושקידה, ואנכי לא נסיתי באלה. וכל חפציו ועסקיו לא מנעוהו מלשמור משמרתי, זכרה לו אלוה על זאת!

ואני מאז ראיתי שתכבד העבודה על מהרש"ד הנ"ל, ולא יוכל עשהו לבדו, חליתי את פני אוהבי ידיד נפשי, גבר חכם בעוז, הרב מוהר"ר הירץ וויזל נ"י, המפורסם בחבוריו היקרים והנחמדים. אשר כתב במועצות ודעת, לכתוב הבאור ע"פ דרכנו על ספר ויקרא, והרב הנ"ל מאשר יקרתי בעיניו ולרוב אהבתו אותי, פנה מעסקיו ונתן את לבו לפרש הספר ההוא כלו מתחלתו ועד סופו, והכניס בבאורו עיונים נכבדים בהלכות ודינים, ובדרכי הלשון, ותהלוכות הנפשות, ומעגלי המדות והתכונות, לא הניח פרשה שלא חדש בה דברים בא' מהענינים הללו, על פי דרכו בחבורים הנודעים ומפורסמים ממנו, וענותו תרבני, כי עם כל רוחב לבו נתן לי רשות לחלוק עליו, והכניס את השגותי וטענותי, סגורות בין ציוני חצאי מרובע, בתוך באוריו והקורא יבור לו את הישר בעיניו. בספר במדבר ובספר דברים שגמרתי עתה בחסד האל יתברך, נעזרתי בבאורם ע"י אנשים אחרים, בעלי בריתי, מביני מדע, אשר להם יד ושם בתורה ובחכמה. אלא שמרוב ענוה לא הרשוני לגלות את שמם. והמחבר של תקון סופרים מג' הספרים האחרונים הוא ה"ה המדקדק מוהר"ר שלום נ"י ממעזריטש:

מהרש״ד הנ״ל כתב בסוף הקדמתו לקונטרס עלים לתרופה, שיקצר כל כללי הדקדוק, הן החלק השייך אל האותיות והתנועות, הדגש והרפי, שוא נע ושוא נח מלעיל ומלרע מתג וגעיא, הן החלק השייך אל משקלי השמות והפעלים והמלות עם כנוייהם, גם החלק השייך אל הטעמים, וחלוק מדרגותיהם בגודל ההפסק וקטנו וחבורו, וישים החבור ההוא בהקדמת החומש, ולזה תמצא בשני הספרים הראשונים בכמה מקומות, בזכרנו סודות הלשון והנגינה, נאמר שהדבר מבואר בהקדמת הספר. ואינו כן, כי באמת כה היתה עצת מהרש״ד הנ״ל. אמנם לבבי לא כן ידמה. כי לא כן חסרי ספרי דקדוק הלשון אנו, שאבוא אני להוסיף על מספרם עוד אחד, כבר הובאו על כל אלו הענינים ספרים אין קץ. פעם בארוכה פעם בקצרה. ואם אולי יחסר לנו עד היום חבור מספיק על כל כללי הנגינה, הן בכ״א ספרים והן בספרי אמ״ת, כי אין בידינו בל״הק כי אם המעט מה שכתב המדקדק מוהר״ר זלמן הענא ז״ל, על כ״א ספרים, והחבור הקטן היקר שהדפיס מהרש״ד הנ״ל בשם הרב הגדול בעל מרכבת המשנה על הנגינה בספרי אמ״ת, עם כל זה אין מקום לענינים הללו בראש החבור הזה. ואחרי שת״ל בימינו התנוקות לומדים את כל החלק הזה מדקדוק הלשון בבית רבן, אין ספק שיחוברו כל הענינים הללו עוד ספרים אחרים לצורך הילדים הרכים אשר בבית הספר, ולא יחסר כל בהם:

אמנם צורך גדול ראיתי להזכיר בראש החבור את הכללים, אשר עליהם סמכנו בתרגום הכתובים ובאורם, ואשר לא ימצאו בכל ספרי הלשון הנודעים לי. למען יבין הקורא את דברי הספר בכל מקום שהם מיוסדים על הכללים הללו. וכדי לשמור בהם סדר ראוי, הכנסתי את כלם בגדר חלקי הדבור ושמושיהם, ואתה הקורא שום תשים את הדברים האלה על לבך, כי נעים כי תשמרם:

מחלקי הדבור ושמושיהם בלשון:

בעלי הלשון מלאו שכל התיבות, אשר בהן ישתמש האדם להודיע את מחשבות לבו לזולתו יחלקו לשלשה סוגים, ותקראנה או שמות או פעלים או מלות. ולכל אחד מהסוגים הללו סגולות מיוחדות מה שאין לזולתו, מקצתן סגולות עצמיות והן שוות בכל הלשונות, ההולכות על סדר ההגיוני, ומקצתן מקריות משתנות ומתחלפות לכל עם ועם כלשונו. ונדבר על כל אחד מהם בפרט, ונחקור על גדרו. ועל סגולותיו ושמושו בלשון הקודש. ולפי שהדבור החיצוני שהוא המבטא, מיוחס ונערך עם הדבור הפנימי, שהוא הרעיון, צריך שאקדים לך איזה כללים מחכמת הדבור הפנימי, לקוחים מדברי הרמב״ם ז״ל במלות ההגיון, עם תוספת באור ושנוי לשון, הרחבה וקצור, כפי הצורך אל עניננו, ועזיבת העיונים, אשר אין בהם תועלת אל כונתינו עתה, כדי להקל הדבר על התלמידים, אשר לא הרגילו ללכת בדרכי הבחינה ההיא, ולא שקדו על שעריה:

המשכל בנפשו ומשגיח על פעולותיה ימצא שיש בכחה להשקיף על שני מושגים (בין שיהיו מורגשים או מושכלים) יחד ולשפוט עליהם, אם הם נכנסים בגדר אחד כללי, ויהיה האחד ממין השני או מסוגו, אם לא. ואם הם ממין או סוג אחד, אז יתחבר הכח השופט בנפש ויגזור לאמר, א הוא ב. ואם לא; יפריד ביניהם ויגזור לומר, א איננו ב. ד״מ אם תעלה על דוחך, התפוח הוא אדום, יהיה זה גזירת הכח השופט בנפש לחבר רעיון התפוח, עם רעיון האדמימות, ולגזור שהתפוח נכנס בגדר האדמימות. וכן אם תאמר האדם הוא חי, הנה חי הוא סוג. והתבונה גוזרת שהאדם נכנס ונכלל תוך הסוג הזה. ומשפט כזה יקרא משפט מחייב (בעיאהענדער זאטץ). ואם תאמר, התפוח איננו חי, או האדם איננו עץ השדה, הנה הבדלת בכח התבונה בין שני הרעיונים הללו, וגזרת עליהם שאין האחד נכנס בגדר השני, ומשפט כזה נקרא משפט שולל (פֿערניינענדער זאטץ). וכל זה במחשבות הנפש ופעולותיה הפנימיות, שהן הדבור הפנימי, ואם יצא המשפט אל הדבור החצוני, ע״י המבטא והשברה בלשון, או ע״י סימנים אחרים מורגשים לאדם אחר, כגון הכתיבה והרמיזה, יקרא מאמר פוסק (אויסשפרוך), וא״כ גם הוא או מחייב או שולל:

מעתה כל משפט הרעיון מחובר משלשה חלקים. ממושג א, אשר עליו ישפוט השכל אם הוא נכנס בגדר מה אם לא, והוא הנקרא לבעלי הדבור נושא המשפט. (סוביעקט). ממושג ב, שהוא גדר המין או הסוג ההוא בעצמו, או דבר אשר ממנו נדע שהוא נכנס בכלל המין או הסוג ההוא, ויקרא נשוא המשפט (פרעדיקאט), ומפעולת הכח השופט, הגוזר על

א שהוא ב, או שאינו ב. וכן הדבר גם בדבור החלוקי, אם תרצה להשמיע לזולתך את המשפט ההוא, צריך שתתן לכל שלשת החלקים הללו סימנים מורגשים לשניהם, סימן מורגש לא' שהוא הנושא, וסימן אחר לב' שהוא הנשוא. אשר על ידם תעיר את הנפש השומע להשקיף על המושגים אשר עליהם תשפוט, ועוד צריך שתוסיף עליהם סימן לפעולת הכח השופט בכפשך, אם סימן ההרכבה והחבור בין שניהם והוא סימן החיוב, או סימן הפירוד וההתכבדות שביניהם, והוא סימן השלילה, ד"מ אם תאמר השמים הם נבראים. יהיה תיבת השמים סימן הנושא, תיבת נבראים סימן הנשוא, ותיבת הם סימן החיוב. וכן אם תאמר השמים אינם נצחיים, יהיה תיבת השמים נושא, תיבת נצחיים הנשוא, ותיבת אינם סימן השלילה. והתיבה ההיא המיוחדת לסימן משפט הנפש והשערתה, נקראת לבעלי העיון ההוא, הרכבת המשפט (פערבידונגסוואָרט):

פעמים שיהיה המשפט מוכרח בעצמו ומחויב מצד גדר הדבר ומהותו, עד שאי אפשר בשום אופן שיהיה הדבר בענין אחר, ד"מ מספר תשעה הוא מרבע שלשה על שלשה, זהו משפט מחויב ומוכרח, אי אפשר להעלות על הדעת שלא יהיה כן. וכן אין במשלש ישר הקוים זוית נצב יותר מאחד. או כל משפט הוא אם מחייב או שולל, וכן כל נמצא הוא אם רוח או גשם, כל אלו נקראים משפטים מוכרחים, לפי שאי אפשר להעלות על לב שיהי' הדבר על ענין אחר, כי ההפכו נמנע וכולל סתירת עצמו:

והנה משפט כזה לא יפול תחת הזמן, כי במוכרחות מה שהיה הוא שיהיה, ומה שיהיה כבר הוא, ואמיתת המשפט נשאר על ענינו ומכונו כל הימים, בלי שנוי וחלוף כלל. לכן לא יהיה בהרכבת המשפטים הללו סימן להוראת הזמן. ולא יתכן לומר מספר תשעה היה או היה מרובע ג' על ג', וכן ביתר המשלים שזכרנו, לא שתתן בהרכבתיהם כי אם החיוב או השלילה גרידא, בלי ענין הזמן העבר או העתיד או הבינוני, כי אין לזמן ענין עמהם כלל. ודרך לשון הקודש שלא לתת סימן כלל להרכבת החיוב. כאמר ד"מ כל מספר אם זוג אם נפרד, והכונה כל מספר היא אם זוג אם נפרד, (יעדע צאהל איזט ענטוועדער גערארע אָדער אונ־גערארע), באין סימן לתיבת איזט, שהיא תיבת ההרכבה. וסימן השלילה הוא אין או בלתי ודומיהם:

ויש שיהיה ענין המשפט בלתי מחויב מצד גדר הדבר ומהותו, כי אם אפשרי מצד עצמו, אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא, ואנחנו נזדכר עליו לאמר שהוא היה או הוה או יהיה נמצא או בלתי נמצא, ומשפט כזה נקרא משפט מהלט, כגון נח איש צדיק תמים, או ידו אוחזת, השמש יצא על הארץ ודומיהם. הנה משפט כזה נופל תחת הזמן, ואמתתו תלויה בתולדות העתים והקודות, אם היה אפשר שלא יהיה, ואם הוא בלתי הוה, אפשר שהיה או יהיה וכן בחלופם. ולכן ישתנה בו סימן ההרכבה עם שנויי הזמן, ותוכל לומר נח היה או יהיה איש צדיק תמים, היד היתה או תהיה אוחזת, וכן השמש היה או יהיה יוצא על הארץ, ותיבת היה כוללת משפט הרעיון עם הוראת הזמן העבר, שעודה הוא במה שעבר. ותיבת יהיה כוללת משפט הרעיון עם הזמן העתיד לבא, שעודה הוא במה שעתיד להיות:

נושא המשפט ונשואו הם שמות, ועל הרוב נושא המשפט הוא שם עצם, ממנו התחלת המשפט, אם הוא נכנס תחת גדר מה אם לא. והנשוא הוא על הרוב שם תואר, מורה על גדר הסוג או המין אשר בו יכנס הנושא או לא יכנס. וסימן ההרכבה שביניהם המורה על פעולת הכח השופט לחייב או לשלול נשוא המשפט מנושאו, הוא הפעל הראשי, נקרא לבעלי הלשון דבור המציאות (דאז זעלבסטשטענדיגע צייטוואָרט), היות, (זיין), כללו בסימן אחד כמה ענינים, (א) משפט הנפש בחיוב או שלילה, (ב) הוראת הזמן במשפטים המחלטים, ופעמים שנללו בו גם, (ג) הוראת הגוף, אם הנושא הוא המדבר בעצמו, או הוא השומע או גוף שלישי, וכן (ד) הוראת המין, אם הנושא זכר או נקבה או טומטום, ד"מ אהיה תהיה, תהיה, איני, אינו, אינה ודומיהם, ומאמר פוסק כזה נקרא לבעלי הלשון מאמר שלישיי, על שם שלשת חלקי המשפט שהם הנושא והנשוא ותיבת ההרכבה המסומנים כל אחד בסימן מיוחד:

והנה מצאנו שלפעמים כללו מניחי הלשון בדבור ההוא בעצמו גם את הנשוא, ד"מ התהלך נח, שעורו נח היה מתהלך. יחי ראובן, שעור ראובן יהיה חי. ונכלל א"כ בדבור אחד, משפט הנפש, הוראת הזמן, והגוף ומין ונשוא המשפט, ובלה"ק וכן במקצת לשונות העמים הקדמוניים הוסיפו על כל ההוראות האלה את הוראת הנושא, וכללוהו עמהם בתיבה אחת, להגיד אם הנושא הוא גוף המדבר או גוף השומע, או גוף שלישי, ד"מ גרתי, ענינו אני הייתי גר, תחיה, שעורו אתה תהיה חי. שכבתם, הוא אתם הייתם שוכבים, ודומיהם.

וזהו ענין הפעל (צייטוואָרט) הנזכר לבעלי הלשון, שעירו הדבור הכולל את משפט הנפש לגזור בחיוב או בשלילה, מלורף עם הוראת הנשוא, (ולפעמים גם עם הוראת הנושא), והזמן והנוף והמין, לעת הצורך בהם לכוונת המאמר. ומאמר כזה שיבא בתוכו הפעל, הכולל את הנשוא עם התיבה המרכבת, בסימן אחד. יקרא מאמר שניי, לפי שלא הונחו לשלשת חלקי המשפט, כי אם שני סימנים, וסימן הנשוא כולל גם תיבת ההרכבה:

והמקור הוראתו משפט הנפש שזכרנו לבדו, לחייב או לשלול דבר מדבר, בלי שנויי הגוף והמין, ובמקראת לשונות גם בלי הורא' הזמן, כי לפעמים נלטרך להשתמש בפעל גרידא מופשט מיתר ההוראות הכלילות עמו, כגון עם תגלה לדרוש על נשוא המאמר, לעשותו נושא המאמר, ולגזור עליו, ד"מ אמרת האדם הוא לבדו, הנה האדם נושא הוא דבור המליאות, לבדו נשוא. ואם תרצה לגזור על ענין המלא האדם לבדו, ולפשוט עליו משפט מה, ע"כ תשתמש במקור, ותאמר היות האדם לבדו לא טוב, הנשוא נעשה נושא, ושפטת עליו נשוא שני לא טוב, והנה הנשוא הזה השני. פעמים שיהיה תואר הפעל ופעמים שיהיה הואר התואר, כי בכל משפטים שניים, שנשואם פעל, אם תגזור דבר מנשואם, יהיה הנגזר נשוא הפעל, ויהיה הפעל המתואר, ונשואו תואר. ואולם במשפטים שלישיים שנשואם שם, כאשר תשפוט על השם הנוא, יהיה הנשוא השני תואר התואר. ולהלן נדבר עוד מזה. וכאשר יבוא הצורך בלשון לשמש הרבה במקור וליחס לו תוארים, יעשו ממנו שם, הנקרא שם המקרה, ד"מ אהבה, שנאה, בריאה, ילידה, ודומיהם. ולכן חז"ל שהצטרכו להשתמש פעמים רבות בתוארים על האופן הזה, עשו מרובם שמות המקרה, ישיבה סיכה, רחילה, נטילה, ודומיהם. והאחרונים הרבו לחדש שמות כאלה, כפי הצורך בהעתקתם הדרשות העיוניות מלשונות אחרים, אמרו הויה, הפסד, הכרח, אדמימות ודומיהם:

עיניך רואות בכל הלשונות הנודעות לנו, שלפעמים ישתמשו במאמרים שלישיים, וסימנו הנשוא לבד ותיבת ההרכבה לבדה ע"י דבור המליאות, ויאמרו הארץ היתה תהו, יוסף היה נער, מה יהיה הלפתיו ודומיהם, ומאמר כזה קראנו מאמר שלישיי. ולפעמים יגזרו להשתמש במאמרים שניים, לכלול נשוא המשפט עם תיבת ההרכבה בסימן אחד, ולהשתמש בפעל, כאמרך ד"מ הלך תחת היה הולך, יצא תחת היה יוצא, וכן ישוב, ישקוט יאכל, ישמרו ודומיהם:

ודע לך שלא בא הענין הזה על דרך מקרה והזדמן, או מצד ההסכמה לבדה בלי טעם וסבה, כי אם יש בזה כוונה מיוחדת וכלל הגיוני. מתי נלטרך להשתמש בפעל דאשי הנקרא דבור המליאות, ומתי הותר לקצר ולהשתמש בפעל שניי. אף יש בזה הבדל בין לה"ק ליתר הלשונות הנודעות לי, כבר העידותי עליו בביאורי למלות ההגיון להרמב"ם ז"ל, אעתיק משם את הנאות והמועיל לכוונתינו:

בכל הלשונות הנודעות לי בחרו להשתמש בפעל שניי אם היה נשוא המשפט פעולה או קבלת הפעולה (ווירקען אָדער לײדען), או הפכו שהוא העדר פעולה או העדר קבלתה. והגלל שיהיה רעיון הנשוא שינוי ותמורה ע"י פעולת הפועל במקבל הפעולה, או העדר השנוי והתמורה ההיא (פערענדערונג דורך ווירקען, אָדער אויפגעבונג דער פערענדערונג). (ואל תתמה על היות ענין משותף לשני ההפכים, לשנוי ולהעדרו, כי כל ההפכים מתדמים בגדרם, אלא שאחד יחייב ואחד ישלול, ולכן במדעא דין אחד להם, ויתחלפו בסימן החיוב או השלילה) ד"מ הלך (גינג), חי (לעבטע), ימות (ווירד שטערבען), יכוע (ווירד זיך בעוועגען), ודומיהם. הענין אשר עליו יורה נשוא המשפט הוא פעולה או קבלת הפעולה, או ההפכם שהוא העדר פיגולה או העדר קבלת הפעולה הראויה, ובכל אלה נשתמש בפעל וגכלל נשוא המשפט והרכבתו בסימן אחד:

אמנם אם יהיה נשוא המשפט לא שנוי ולא העדר שנוי, כי אם מקרה, תואר, או משיג ממשיגי הנושא, כמו שחור, תהו ובהו. אחד, גדול, קטן, חכם, דג, מעט, ודומיהם, אז אין לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם תצטרך ליחד לכל אחד מהם סימן לבד, ע"י דבור המליאות ולומר ד"מ (וואר שוואַרץ, וואר אונפאָרמליך, וואר פערמיטט, ווירד אייגם, ווירד גראָס, קליין, ווייזע, פיל, וועניג זיין):

כן הדבר בלשונות העמים הנודעות לי, אבל בלשון הקודש ימצאו מאמרים משתמשים בפעלים, אע"פי שאין נשוא המשפט לא שנוי ולא העדרו, כי אם תואר מתוארי הנושא, כגון חשך משחור, שעורו היה מושך, אגדל ממך פי' אהיה גדול. וכן אדמו. עצם, יאדימו, ילבינו, יחכמו, זקנתי, שבתי, קטנתי, בכל אלה הפעלים ודומיהם אין רעיון הנשוא לא שנוי ולא

העדר שנוי. לכן אם תרצה לתרגם הדבור בלשון אשכנז ד"מ, אי אפשר מבלתי שתשתמש בדבור המליצות. ותאמר (וואר פינסטער, ווערדע איך גראָס, אָו גראָסער זיין, ווערדען ראָטה, ווערדען וויים זיין, ווערדען ווייזע זיין, וויך וואר אַלט, גרויאו קליין)׃ וכן ביתר הלשונות שזכרתי, כי זהו הכלל המוכח להם, שלא לבלבל הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אחד, כי אם בהיות רעיון הנשוא שנוי או העדרו, ובגלל שלו אינו כי אם תאר מתארי הנושא. ואולם בלה"ק אם יהיה נשוא המשפט מקרה משתנה כאומר הנופל תחת השנוי, נשתמש בפעל הויי, אף אם אין הכונה עתה לדבר על ענין השנוי או העדרו. וכל המשלים שזכרנו עניניהם מקרים משתנים ובלתי עצמותיים לנושא, לכן ישתמש בעל לה"ק בפעלים. אבל אם יהיה נשוא המשפט תואר עצמותי, או מקרה קיים בנושא ובלתי נפרד ממנו, אז תצטרך גם בלה"ק להשתמש בדבור המליצות. ויש עוד דברים ודקדוקים עיונים בענין הזה. אלא שאין להאריך בהם, לפי שהם יוצאים מכוונתינו. ואתה תן עיניך ולבך אל ההבדל הזה שבין הלשונות, כי תועלתם רבה בבאור הכתובים ובלעדו אי אפשר לתרגם המקרא בשום לשון כראוי, כי לא תדע מתי תצטרך להמיר מאמר שניי במאמר שלשיי:

והנה בכל הלשונות כלם יש שיווי תואר הדבר אל המתואר. בלי גזירת הכח השופט כלל, לא כחיוב ולא כשלול עתה דבר מדבר בפועל. כי אם נשקיף במחשבתינו על העצם המתואר כך וכך, ואז לא יהיה התואר נשוא המאמר, כי אם חלק מחלקי הנושא או הנשוא, ויקרא שם התואר גרידא. והרמב"ם בשער י"ג ממלות ההגיון קרא לו מאמר מרכבה הרכבת באור ותנאי, ד"מ אם תאמר העיר הגדולה או העיר הקרובה, תשתמש בשם עצם ותואר גרידא, ושניהם נושא המאמר או נשואו, וכן האנשים השלמים או אנשים שלמים, הנה תיבת השלמים או שלמים אינו נשוא המאמר, כי אם תאר גרידא, אבל אם תאמר העיר גדולה, העיר קרובה, האנשים שלמים, אז מלות גדולה, קרובה, שלמים נשוא המאמר, לא שמות התואר גרידא. ובכלל נשוא המאמר יבא תמיד בלי ה"א הידיעה, אף אם ילוה אל נושא הנודע בה"א הידיעה, אבל שם התואר גרידא צריך שיושוה עם העצם המתואר על ידו, ואם יהיה המתואר נודע צריך להודיע גם את התואר בה"א הידיעה, ולזה והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'), גדולה נשוא לא תואר גרידא, עיין הבאור שם:

ובלשון אשכנז כך הוא הענין. אם יהיה שם התואר גרידא, ישתנה גם הוא בשנוי העצם, כפי המין והמספר, תאמר (גראָסער מאן, גראָסע פרויא, גראָסעס בוך, גראָסע מענער, שאָהנע ביכער), אבל אם יהיה השם נשוא המאמר, לא ישתנה לא במין ולא במספר, כי אם ישאר על מתכונתו, כאלו הוא תאר הפעל (אדווערביום). כמו (דער מאן איזט גראָס), לא (גראָסער), (דיזו איינגענער זינד גראָס), לא (גראָסע), כמשפט התואר גרידא, (דיא פרויא איזט גוט), לא (גוטע). (דיע ווייבער זינד גוט, דיא ביכער זינד שאָהן), לא (שאָהנע). וביתר הלשונות הנודעות לי לא מצאתי הבדל בין שתי הבחינות הללו, כי אם משפט אחד לשתיהן:

וימצאו שמות העצם שאינם לא נושא המאמר ולא נשואו, אף לא חלק מחלקיהם, כי אם מתיחסים אליהם יחס מה, ועל ידי היחס הזה הם מגבילים את הנושא או את הנשוא, ומיחדים אותו, להבדיל בינו ובין כל דבר זולתו. ד"מ באו בצל קורתי, באו מוסב על האנשים האמורים למעלה, והם נושא המאמר, ותיבת באו היא נשואו, תיבת בצל אינה לא נושא ולא נשוא, כי אם מתיחס על הביאה, שהיא הנשוא, להגבילו ולהודיע אנה באו, תיבת קורתי מיחדת ומגבלת את הצל, להגיד צל של מה היה, והודיע שהוא צל קורתו, וכן כל כמוהו:

ודע שיש הבדל בלשון בין השמות שהם נושאי המאמר או נשואו, או חלק מחלקיהם, לשמות שאינם אלא מתיחסים אליהם:

כל שם שהוא חלק מחלקי המשפט, בין שיהיה נושאו או נשואו, או תואר מתאריהם יבא ביושר, ויקרא שם ישר (קאזוס רעקטוס, נאָמינאטיף, דער נענענפאָלל, דיא ערסטע ענדונג), וכל שאינו כי אם מתיחס אל חלק מחלקי המאמר על האופן שזכרנו, יבא בנטייה, ויקרא השם הנוטה (קאזוס אָבליקוס, דיא אבביגענדע ענדונגען). אבל הרמב"ם ז"ל מנה בשער י"ג מבאור מלות ההגיון, אלא שלא נתן בהם גדר כראוי. והגדר הזה הוא הגיוני, ברור ונכון ומשותף לכל הלשונות. אלא שיתחלפו בדרכי הנטייה ומספרם, ומשפט לה"ק להורות על הנטייה. (א) ע"י סמיכות הענין. (ב) ע"י תיבת את. (ג) ע"י אותיות בכל"ם או ע"י התיבות הבאות במקומם, כאשר אבאר:

ותדע מזה שבכל מאמר אי אפשר שיבאו יותר משני שמות ביושר, וכן הנושא, והנשוא, וכל מה שיתחבר עמהם. דהיינו עם תשמש בדבור המליצות, ותניח הנשוא לבדו, כי אז אף הנשוא שם, ובא ביושר, כמו שאמרנו, ויהיה המאמר בעל שני שמות ישרים. ואולם יש שלא יבא במאמר כ"א שם אחד ביושר, וזהו במאמר המשתמש בפעל שניי, שהוא כולל הנשוא בתיבה המקשרת, ונותן לשניהן סימן אחד, כמו שבארנו למעלה, כי אז לא ישאר כי אם הנושא הבא ביושר, כי הנשוא נשתנה מתמונת השם, ונסתר בכלל הפעל. ויהיה המאמר בעל שם א' ישר, ופעמים שיסתר גם הנושא, ואז לא יבא במאמר ההוא שם ישר כלל, ד"מ ולאנשים האלה לא תעשו דבר כי על כן וגו', אין בכל המאמר הזה שם ישר כלל, כי הנושאים נוכחים תעשו, או נסתרים באו, והנשואים בכלל הפעלים השניים, ולא נשארו א"כ כ"א שמות נוטים, לאנשים עם למ"ד הנטייה, דבר, הוא הפעול, שדרכו לבא עם מלת את, בצל עם בי"ת הנטייה, קורתי והוא נסמך עם הכנוי, כמו שנבאר:

והנטייה השניה שזכרנו, או היחס שבין חלקי המאמר לשמות זולתם, פעמים שיהי', ממאמר הכמות (עיין מלות ההגיון להרמב"ם ז"ל שער יו"ד ומה שפירשתי שם) ואז אם יהיה יחס השווי והדמיון, ילויין על ידי אות כ, כמו כגן ה' כארץ מצרים (בראשית י"ג י'), כמוך כפרעה (שם מ"ד י"ח). ואם יהיה יחס החלק אל הכל, יסומן על ידי אות מ, יגדל ממנו (שם מ"ח), קטן מהכיל, קטנתי מכל החסדים (שם ל"ב י'):

ואם יהיה היחס ההוא ממאמר המצטרף (והוא יחס בין שני דברים, שאין מציאתו באחד מהם כלל, כי אם בהקשה והצטרפות בין שניהם, כגון יחס האב והבן, האדון, והעבד, האוהב והנאהב, ודומיהם), אז תקרא הנטייה השניה סמיכת ענין, (געניטיף, צייגע-פאלל. צווייטע ענדונג), ויש בסימן הסמיכות הבדל בין לה"ק ללשונות העמים הנודעות לי, והוא זה: בלה"ק ישתנה השם הנסמך, והוא שם הדבר אשר רצית להגבילו וליחדו על ידי יחוסו עם הדבר אשר הוא מצטרף אליו, ובלשונות אחרות ישתנה השם אשר הוא נסמך אליו, שהוא שם הדבר המגביל ומיחד את הסמוך, ד"מ אם יהיה הנפרד בנים (קינדער), ותמצא להגביל וליחד את הבנים, אשר עליהם יסוב המאמר, ע"י יחס מצטרף אל אביהם, תאמר בלה"ק בני איש אחד, ותשנה השם המוגבל והמיוחד ע"י היחס ההוא, ובל"הע תאמר (קינדער איינעס מאננעס), ותשנה השם המיוחד ומסמן, וכן וזית השדה, בל"א (טהירע דעס פעלדעס) ודומיהם. ואם יהיה היחס ההוא ממאמר יפעול (עיין מלות ההגיון שם), והוא יחס הפעול אל הפועל יבא הפעול עם תיבת את (דהיינו אם יהיה השם נודע, כידוע למדקדקים), והנטייה השניה תקרא (אקוזאטיף, קלאגע-פאלל, פירטע ענדונג). ואם יהיה היחס ממאמר מתפעל, והוא יחס הפעול אל פועלו. אז יש הבדל בין לה"ק ללשונות העמים, שבלה"ק יבא עם מלת את, כאלו הוא (אקוזאטיף), ובל"הע יבא על משקל ישר. כמו (נאמינאטיף). וטעם לדבר, הנה נא ידעת, שנושא המאמר ונשואו יבאו על משקל ישר, ושאר שמות המאמר יבאו על משקל נוטה, לזה בבנייני האבות (האנדעלנדע לייטוואָרטער), שהיחס בהן ממאמר יפעול, יהיה הפועל נושא המאמר, ויבא על משקל ישר, והפעול יבא עם את, על משקל נוטה, אבל בבנייני התולדות (ליידענדע לייטוואָרטער), שהיחס בהן ממאמר מתפעל. יסוב הפעול להיות נושא המאמר, המשל בזה, אמרת ראובן אכל את התפוח, ראובן נושא, התפוח שהוא הפעול נשוא, ובא בסימן (אקוזאטיף), ואם תאמר התפוח נאכל מראובן, יסוב התפוח, שהיה הפעול נשוא המאמר להיות נושאו. מעתה יש בתיבת התפוח בכל בניני התולדות שתי בחינות, בחינת הפעול, ובחינת הנושא. ומניחי לה"ע עזבו בחינת הפעול, והניחו את השם על משקל ישר (דער אפפעל ווירד געגעססען) בסימן (נאמינאטיף), ובעל לה"ק ישתמש בסימן הפעול ויאמר את התפוח נאכל, אע"פ ששב להיות נושא המאמר, אחרי שלא סר מהיות פעול. לזה בלה"ק משפט אחד ליחס מאמר מתפעל, עם יחס מאמר יפעול, ויאמר ד"מ ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'). ויושב את משה (שמות י' ח'), אף שהיחס בכל אלה מאמר המתפעל, כמשפט בניני התולדות. ואני עוררתי על היסוד הזה בבאורי (בראשית א' א'):

ויש מלת את שאינה סימן הפעול, ושעורה כמו עם, כמו את יעקב איש וביתו באו (שמות א' א'), ויתהלך חנוך את האלהים (בראשית ה' כ"ב). והבדל שבין שתי הוראות האלה, הוא שכאשר יהיה סימן הפעול, יהיה מנוקדת כחי עי"ן. והראיה על זה, שעם אותיות הכנוי יאמר אותי ואותך, ודומיהם, ואם יהיה הוראתו כהוראת מלת עם, אזי הוא מהכפולים

ל בסמיכות אתי מלבנון (שיר השירים ד׳ ח׳) אתי יאבלו (בראשית מ״ג) שבא הדגש
לחסרון הכפל:

עמים שיהיה היחס ההוא ממאמר אנה ומתי (והוא הסוג התשיעי והעשירי להרמב״ם ז״ל), והוא יחס הדבר אל המקום או אל הזמן, כי הזמן והמקום מתדמים, וכל
נה ושנוי בזמן ובמקום. וסימן יחוסי המאמרים הללו בי״ת, למ״ד, מ״ם, כי לכל תנועה
שלשה גבולים, גבול שממנו התחיל הדבר להתנועע, גבול שאליו יכוון השנוי או התנועה
א, וגבול בו, שבו הדבר עתה בזמן המדובר עליו. וכן כל סבה פועלת היא כמו הגבול
נו, כי מן הסבה היא התחלת הפעולה. והסבה התכליתית, מיוחסת אל הגבול שאליו,
שהתכלית הוא סוף המעשה, כענין הגבול שאליו תכוון הפעולה. ובלשונות העמים הגבול
בו והגבול שבו מסומנים בסימן אבלאטיף, והגבול שאליו בסימן דאטיף, ובלה״ק הגבול
ו, ובכלל בו התכלית מסומן באות למ״ד, שהוא כמו אל. (עיין מה שכתבנו מזה על
״י לך לך מארצך) (בראשית י״ב א׳). והגבול שממנו, ועמו הסבה הפועלת, יסומן באות
שהוא כמו מן. והגבול שבו יסומן באות בי״ת, שהוא כמו בו. עיין באורנו על והנותר
ר ובלחם (ויקרא ח׳ ל״ב), ועל במראת הצבאת (שמות ל״ח ח׳), ההבדל שבין אמרנו
ר ומלהם לאמרנו בבשר ובלחם, וכן בין אמרנו ממראת הצבאת לאמרנו במראת]. ויש
שמוש מיוחד ללמ״ד, והוא לכלול הדבר הנאמר בפרט או לפרוט הדבר הנאמר בכלל, כמו
כלי המשכן (שמות כ״ז י״ט) לכל האתת והמופתים וגו׳ ולכל היד החזקה ולכל
א הגדול (דברים ל״ד י״ב). ויהרג מלכים אדירים לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן
לים קל״ו ך׳). עוררתי על היסוד הזה בכמה מקומות תבאורי, ואין כאן המקום להאריך בו.

ך מחלקי הדבור נקרא בלע״ז, (פראָנאָמינא, פירוואָרטער), על שם שיבא על הרוב
׳ במקום שהיה צריך לכפול השם, ויבא תחת השם ובמקומו, המשל בזה במקום שם
ר, יאמר אני, במקום שם הגוף השומע, יאמר אתה, ובמקום הגוף השלישי המדובר בו,
היא; וכן תחת עבד האיש אשר נזכיר שמו בו קודם יאמר עבדו, וכן עבדי,
כם. ובפעלים במקום הוציא גוף השומע, יאמר הוצאת במקום הוציא גוף השומע
יף המדבר, יאמר הוצאתני, והרמב״ם ז״ל במלות ההגיון קראם הנסתרים, ובעלי
ן יקראו להם הכנוים, על שם שהאותיות הללו ה״א, כ״ף, נו״ן, וי״ו, יו״ד, מ״ם,
תמורת השם כנזכר, גדר הכנוים, שהם סימני היחס שבין כל דבר עם אחד מהגופים,
ר והמדובר אליו, והמדובר ממנו אם כנוי השם, בהיות השם מיוחס אל אחד מהגופים
ר או הנוכח או הנסתר, כגון עבדי, עבדך, עבדו, או כנוי הפעל, אם יהיה אחד
פים הוא הפועל או הפעול, הנושא או הנשוא, כגון עשיתי, גמלת, אכלה, או כנוי
, כאשר תיוחס המלה, אל אחד מהגופים, כגון מן את יאמר אותי, מן אל יאמר אליך,
ן מאוד יאמר מאודך כמוני, וכן כנוי השמושים, שמות הבי״ת, כמו בך בנו, והלמ״ד,
לך, לכם, והמ״ם, מני, ממני, כמו מן אני:

יש הבדל בין חלק הדבור הנקרא לבעלי לה״ק הכנוים, לחלק הנקרא בלע״ז (פראָנאָמינא):
בלה״ק לא יקרא היחס ההוא הנזכר כנוי, כי אם בהיותו ממאמר המצטרף או ממאמר
ומתפעל ממאמר המצטרף, ויבא במקום סמיכת ענין. כמו אבי, אשתך, כשמעו,
, צאתך, למענך, כלם במקום שלי, שלך, שלו, שהם סימני הסמיכות. ואם יהיה
בר יפעול או ממאמר מתפעל, יבא במקום סימן הפועל והוא השם הישר, או במקום את,
סימן הפעול, כגון אהבתיך, במקום המדבר אוהב את הנוכח. עשיתו, במקום
ה עשה את הנסתר. ומלאכו שיבא תחת יחס למ״ד או מ״ם השמוש, היקרך דברי (במדבר
״ג) במקום היקרא לך, יצאוני במקום יצאו ממני, נתתני במקום נתתה לי, עשיתני
במקום עשיתיו לי:

ה לפעמים תהיה הוראת הכנוי בספק, אם היחס הוא ממאמר המצטרף, או ממאמר
יפעול, כגון באהבתו אותה (בראשית כ״ט כ׳), השעור האהבה אשר לנסתר ובא
ם הסמיכות, כמו באהבת הנסתר אותה. באהבתה תשגה תמיד (משלי ה׳ י״ט), הוא
בר יפעול, ובא במקום את, כמו באהבה את הנסתרות, כי המקיף יחובר עם הפועל
חס המצטרף (געניטיף), ואם הפעול בסימן יחס יפעול (אקוזאטיף). ומשמרך את השבועה,
במקום יחס המצטרף שהמכוונה אליו הוא הנוכח השומר. לשמרך בדרך, הוא במקום יחס
פעל, שהמכוונה אליו הוא הנוכח השמור, וכן דומיהם, וכל ספק כזה צריך שיובן מענינו.
אכי אותל בכונת הכתוב, (משלי י״ז ג׳) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, שהכונה לא

לפי מה שאחרים מהללים אותו, אלא לפי מה שהוא מְהֻלָּל, שאם תרצה לבחון את האדם, ולדעת את הצפון בלבו, התבונן בדברים שהם משובחים אצלו, ויקרים בעיניו, וע"י זה תדע את תכונתו ומדותיו, והבחינה הזאת לאדם הוא, כמו מצרף לכסף וכור לזהב, אשר על ידיהם יוודעו הסיגים מבין המתכת הטהור:

ובלשונות העמים הכניסו בגדר חלק הדבור הזה עוד כמה ענינים, עד שקראום מנו שבעת מיני (פראָנאָמינא), ובקצת הלשונות העמידום על ששה. ואף שאין צורך בלה"ק לזכרם ביחוד, ולדבר על פרטיהם, מ"מ יש בהם תועלת לתלמידים, המדקדקים אחרי התרגום האשכנזי, ורוצים לדעת מדוע פתר התרגם פעם ככה, ופעם ככה. ואזכיר את שמותם למיניהם, ואודיע את שמושם והוראתם:

המין הראשון כנויי הגוף (פערזאָנליכע פירוואָרטער), אני, אתה. הוא, היא, אנחנו, אתם, אתן, הם, הן. והוא כאשר יורו על הגופים שהם נושא המאמר או נשואו, שאז הם באים על משקל ישר (נאָמינאטיוו). ואם הם נוטים יבאו תחת השמות הנוטים, והוראתם כהוראת השמות הנוטים. שהיא היחס שבין חלקי המאמר לדבר אחד, אם סימן הפעול, כגון אותי, אותך, או סימן הגבול, ממני, ממך, לי, לך, בי, בכם, או סימן השווי, כמוני, כמוכם:

ובכלל כנויי הגוף כנויים חוזרים (פראָנאָמינא רעליפראָקה, איך, אונס זעלבסט, איך זעלבסט, איינער זעלבסט), והם סימני יחס פעולת הפועל אל עצמו. וחז"ל הרגילו לפרש תיבת עצמו, המחנך את עצמו, לטובת עצמו. וכתב הרד"ק בשרש את, וירצו שוטרי ב"י אותם ברע (שמות ה' י"ג), עצמם. ביום המשח אותו (במדבר ז' פ"ד) עצמו. ויקבור אותו (דברים ל"ד ו') עצמו, כי מרע"ה קבר את עצמו, ודעת רז"ל שהשם קבר אותו, ויש מרז"ל שפיר' גם הם ויקבור אותו עצמו. כמו שאמרו על והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז), זהו אחד מֵשלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בלשון עצמם, וכן יביא אותם, ויקבור אותו. וכן וידעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד ח') עצמם. יביא אותו אל פתח אהל מועד (במדבר ו' י"ג) יביא עצמו, או פירושו יביא הכהן אותו עד כאן לשונו:

המין השני כנויי הקנין (פאָססעסיווא, מיין, דיין, זיין, אונזער וכו'), והן שאמרנו שהם ממאמר המצטרף, והוראתם הוראת הסמיכות, שהוא יחס מצטרף של כל דבר עם אחד מהגופים, המשל בזה, **אשתי**, השעור **אשת** גוף **המדבר**, **עיניכם**, הוא עיני הנוכחים. במקום **אברהם ושרה אשת אברהם**, יאמר **אברהם ושרה אשתו**:

המין השלישי כנויים רומזים (דעמאָנסטראטיווא, דיזער, יענער, ודומיהם), זה, הזה, הלזה, זו, זאת, ההוא, ההיא. והוראתם יחס גוף המדבר אל הדברים זולתו, בבחינת המקום, והוא ממאמר **האנה**. ולדעת הרשב"ם ז"ל כשהנגרתם אליו קרוב אל המדבר, יאמר **הזה** (דיזער היר), וכשהוא רחוק ממנו, יאמר **הלזה** (יענער דאָרט); עיין באור (בראשית ל"ז י"ט):

המין הרביעי כנויי **השאלה** (איכטעררָאגאטיווא, פראגענדע פירוואָרטער), והוראתם הבקשה לדעת הגוף אשר אליו הדבר מיוחס. כגון (ווער? וואס?) על משקל ישר, אם הוא נושא המאמר או נשואו, דהיינו אם ידענו שהוא אדם, נאמר (ווער?) ובלה"ק **מי?** ואם לא, נאמר (וואס?), ובלה"ק **מה?** וכן (וועלכער? וועלכע? וועלכעס?), **איזה? איזו?** ויבא גם אל משקל נוטה, כגון על משקל הסמיכות (וועססען?), **בשלמי?** על משקל הפעול (וועין? וועלכען? וועלכע? וועלכעס? **את מי?** וכן על משקל יחס מה שאליו (דאטיו, וועם? וועלכעם? וועלכער?), **למי? לכה?**

המין החמישי כנויים מצטרפים (רעלאטיווא, בעליהענדע פירוואָרטער, וועלכער, וועלכע, דאָן וועלכען וכו'), הבאים כמתולה לתאר הגוף ע"י מאמר שלם, עד שיהיה המאמר ההוא כלו תואר הגוף כגון במקום אהבוך (דיין געליבטער), שאז יתואר הגוף ע"י שם התואר גרידא, אם תאמר **אשר אהבת** (וועלכען דוא ליבסט), שיהיה התואר מאמר שלם. אז יצא הכנוי לחבר המאמר ההוא המתאר עם המתואר, המשל בזה בנך יחידך **אשר אהבת**, הנה יחידך הוא תואר לבן, והיה יכול לומר בנך יחידך אהובך, ע"י שני תוארים, אלא שרצה לתאר אהבתו במאמר שלם **אהבת**, ומלת אשר תקשור המאמר ההוא המתאר עם הגוף המתואר:

והנה בלה"ע ישמש הכנוי המצרף לשני דברים, לחבר המאמר המתאר עם המתואר, ולהורות על מין היחס שבין המתאר למתואר, כגון במשל שזכרנו (וועלכען דוא ליבסט), תיבת

עלכען) מורה על החבור הנזכר, ותורה כמו כן שהיחס הוא יחס הפעול, הבא בסימן (אקוזאטיב).
(ז ער מאן, וועלכעם דוא לייהעסט), (וועלכעם) הוא סימן חבור המאמר עם המתואר,
לה גם על יחס מה שאליו (דאטיב). ובלשון הקודש תיבת אשר מורה על החבור שזכרנו ואם
לה להודיע גם את מין היחס שבין התואר למתואר, צריך שתוסיף עליו את סימנו. ולומר
משל שזכרנו האיש אשר אתה נושה בו (דברים כ"ד י"א), גם איש שלומי אשר בטחתי
בו (תהלים מ"א י'). וכן תאמר ד"מ אשר אליו דברת, אשר לו נתתי, אשר ממנו לוקח,
תיבות אליו, לו, ממנו, הם סימני מין היחס נוספים על מלת אשר, שהיא סימן חבור,
המאמר המתאר אל הגוף:

המין הששי כנויים בלתי מיוחדים (אינדעפיניטא, אונבעשטיממטע פירווארטער). כגון (איינער, יעמאנד), איש ישראל (במדבר כ"ה ו') (יעמאנד אוי איינער פאָן ישראל), וכן לא נפקד ממנו איש (שם ל"א מ"ט) (ניעמאנד). ובמקום הכנוי הבלתי מיוחד (מאן) ישתמש בעל לה"ק בפעל נסתר, או בנפעל נסתר קרא יתורגם לפעמים (מאן ריף, מאן נעננטע). ויאמרו המפרשים שהשעור קרא הקורא, יאמַר, יתרגם (מאן שפריכט), ודומיהם:

מסגולות לשון הקודש שלא להשתמש תמיד בכנויים, בכל מקום שאפשר להשתמש בהם, כ"א להוסיף באור, לכפול השם ולשנותו, עד שמצאנו חמשה פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט), וכן נאמר וה' המטיר וגו' מאת ה' (בראשית י"ט כ"ד), והיה יכול לומר מאתו, וכן ואל משה אמר עלה אל ה', (שמות כ"ד א'), ולא אמר אלי, כי כן דרך הלשון:

וסגולה אחרת בלשון לכפול הוראת הכנוי לפעמים, ולהוסיף השם על סימני הכנוי הנכללים בפעל, כגון ואתה קח לך (שם ל"א כ"ג), והיה די לומר קח לך, וכן ואני אקשה (שם ז' ג'), ההוא אמר (במדבר כ"ג י"ט), ויהיה זה אם לחזק הכוונה, או לעורר על ההפך והתנגדות שבין הדבור הקודם והמאוחר, כמו שפירשנו במקומות ההם בבאורנו:

והנה משפט לשון הקדש בהכפל הוראת הכנוי על הדרך שאמרנו, שתבא תיבת הכנוי על משקל ישר, אף אם היה מהראוי שתבא על משקל נוטה, דוגמת אותיות הכנוי הנכפלות על ידה, המשל בזה ופגריכם אתם, (שם י"ד ל"ב), הראוי פגרים שלכם או אשר לכם, אלא שכן נאות הלשון, ובא שם הכפל הזה, לעורר על ההפך שבינם לטף הנאמר בפסוק הקודם, כמו שפירש"י שם (אייערע קערפער אבער), ולשת גם הוא, (בראשית ד' כ"ו), מהראוי גם לו. ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו), הכונה לבי גם שלי, או אשר לי. הצום צמתני אני (זכריה ז' ה'), כמו לצמתני אותי או לי, דוגמת הכנוי ני. וכן יש לפרש יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ח'), שהוא כמו אותך יודו אחיך, ונכפל לעורר על ההפך שבינו לשמעון ולוי הנזכרים בפסוק הקודם, כמו שפירשו המפרשים, ובא על משקל ישר אתה, כמשפט שזכרנו:

במה שקדם הודעתיך שלפעמים מצורך הרעיון לדרוש על תואר הדבר (שהוא על הרוב נושא המאמר) וליחס אליו מסיביו סגולותיו ומקריו, ואמרנו שאז נשתמש במקור הפעל, או בשם המקרה, שענינו עצמות התואר המופשט מהמתואר, ונעשה ממנו נושא המאמר, המשל בזה, עלה על רעיונך, כסיל עושה זמה, הנה הכסיל נושא, עושה נשוא, זמה הפעול. ורצית לתואר הנשוא במסיביו, ולהודיע איכות הפעולה, תשתמש במקור הפעל ותאמר ד"מ כשחוק לכסיל עשות זמה (משלי י' כ"ג), עשות הנושא, כשחוק נשוא, וכן ענוש לצדיק לא טוב (שם י"ז כ"ו), ענוש הוא המקור ונעשה נושא המאמר, ומזכו כנגד שלילת הטובה, שהיא משיג מסיביו. וכן עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (שם כ"א ג'). וכן בשמות המקרה, פעלת צדיק לחיים (שם י' ט"ז), יראת ה' טהורה, (תהלים י"ט י'), יראת שם המקרה, ונגזר ממנו הטהרה בחיוב:

בכל אלה ודומיהם יורה המקור או שם המקרה על נושא המאמר, ויבא על משקל ישר (נאמינאטיב) כדין הנושא שהוא חלק ראשי מהמאמר. ויש שיורה על אחד משאר חלקי המאמר הבלתי ראשיים, כי אם מיוחסים אליהם ע"י יחס מיחסי המאמרים שזכרנו למעלה, ואז יבא המקור על משקל נוטה, כדין החלקים הבלתי ראשיים, כגון על הוראת יחס המצטרף, ובא בסמיכות, כמו כימי צאתך (מיכה ז' ט"ו). (דיא טאגע דיינעס אויסציהענס), צאת הוא המקור משרש יצא, ויחובר עם ימים ע"י יחס המצטרף (געניטיב), וכן למצאי דעת. (משלי ח' ט'). בתחלת עלות הלקש (עמוס ז' א') ודומיהם. ועם יחס מה שאליו, ובכללו

התכלית (דאטיו) בסימן למ"ד, כמו להוציא, לדעת, לעשות ודומיהם, ועם יחס מה שממנו,
ומכללו הסבה הפועלת (אבלאטיו) בסימן מ"ם, מבוא באר לחי ראי (בראשית כ"ד ס"ב).
משוט בארץ ומהתהלך בה (איוב א' ז'). ועם יחס השווי בכ"ף הדמיון, כחצות, כשמעו.
כבלותך. ועם יחס הפעול (אקוזאטיו) בסימן את כדינו. ואת התרגזך אלי. (ישעיה ל"ז
כ"ח). והנה בכל המשלים שזכרנו הנה ודומיהם, יהיה החלק הבלתי ראשי פועל או הפעלה,
ובעבור שלא נצטרך ליחד לה זמן מבלתי זמן, נשתמש במקור כמשפט שמוש המקור שזכרנו למעלה,
אמנם אם ירצה האומר ליחד לפעל ההוא הבלתי ראשי זמן וגוף ומין, אז ישובה משקל הפעל
כדינו, ישוב להיות מאמר שלם בפני עצמו, ויחובר עם חלקי המאמר הראשיים ע"י אחת מהמלות,
כי, למען, בעבור, כמו ודומיהם. כאשר נזכיר להלן שהמלות הללו מורות על יחוסי המשקל
הנוטה, המשל בזה וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ד), אלו רצה להשתמש במקור
או בשם המקרה, היה אומר וישמע אברם את שבות אחיו, או את שבי אחיו, ובעבור שרצה
ליחד הזמן והגוף והמין, אמר נשבה. וחברו עם החלק הראשי ע"י תיבת כי. וכן וידע אונן
כי לא לו יהיה הזרע (שם ל"ח ט'), הוא כמו וידע אונן היות הזרע לא לו, והמקור ההוא
או הפעל יהיה, הוא פעול הידיעה (אקוזאטיו). ויחובר עם הפעל ע"י תיבת כי. וכן למען
תדע, (שמות ח' י"ח), הוא כמו לדעת, והוא (דאטיו), לבעבור נסות (שם כ' י"ט), ומאז
באתי (שם ה' כ"ג), והוא כמו מבואי, כמו השחר עלה, הוא כעלות השחר. ונטיית הפעל
עם מלת כי (דאס), נקרא בל"הע (קאנייונקטיו), כי בל"הע ישתנה הפעל כאשר יחובר אל
מאמר ראשי על האופן הזה, מה שאין כן בל"הק. ודע והבן זה, כי לא מצאתי לנטיה הזאת
שם ראוי לאחד מהמדקדקים בל"הע, אף שהרבו לדבר ממנה, ולבקש לה גדר נכון:

פעמים שנצטרך לחבר מקרה התואר ומשיגיו אל התואר עצמו, בלי גזירת הכח השופט לא
בחיוב ולא בשלילה, כי אם על דרך הרכבת באור ותנאי שזכרנו למעלה, באופן שלא
יהיה המקרה ההוא נשוא התואר, כי אם מקרה התואר גרידא, המשל בזה טובה הארץ מאד
מאד (במדבר י"ד ז'), הארץ נושא, טובה נשוא, מאד מקרה הנשוא גרידא. ואלו רצה לגזר
ענין המקרה ההוא בחיוב או בשלילה מענין הטובה, היה משתמש בשם המקרה, ואומר טובת
הארץ מאודית ד"מ; עכשיו שרצה לגזור שניהם הטובה, ומקרה המאד מהארץ. תהי' מקרה
מאד על דרך הרכבת באור ותנאי, כמו שזכרנו, וכן בפעל ואולך אתכם קוממיות (שם כ"ו
י"ג), פעל ההליכה הוא נשוא המאמר וקוממיות הוא מקרה ההולכה או תאר הפעל. ואלו
רצה לגזור ענין התואר ההוא מהמתואר בחיוב או בשלילה, היה משתמש במקור או בשם המקרה,
ואומר הלך אתכם היה בקוממיות או הולכת העם היה בקוממיות, עכשיו שאומר ואולך אתכם
קוממיות, אין ואולך כי אם נשוא המאמר, וקוממיות הוא מקרה הפעל. ותיבה כזאת נקראת
בלשון העמים (אדווערביום, פאַרוואָרט), ואנחנו קראנו לו ג"כ תואר הפעל, אלא שבאמת הוא
פעמים תואר הפעל, ופעמים תואר התואר, כי אם יהיה משפט שלישיי, יהיה נשואו שם,
ומשיגי הנשוא ההוא המחוברים עמו על דרך הרכבת באור ותנאי, יהיו תוארי הנשוא, שהוא
על הרוב תואר, ואם יהיה משפט שניי, שנשואו פעל, בהדבק עמו מקרה הפעל ההוא, יהיה
תואר הפעל. והראוי אם כן לקרותו בשם כולל, מקרה התואר:

ואתה תראה במקומות רבים מבאורנו, שמדרכי ל"הק שיבא תאר הפעל או מקרה התאר
ההוא בפלס שם המקרה, דהיינו בשם המקרה גרידא בלי שמוש יורה על מקרה התאר,
כגון תיבת קוממיות שזכרנו באה בפלס שם המקרה, ובלי שמוש, והוא מקרה הפעל. וכן
ויאמר ה' פתאם (במדבר י"ב ד'), פתאום הוא תואר האמירה, ובא על משקל שם המקרה
בלי שמוש. וישלח יהושע בן נון מלאכים חרש (יהושע ב' א'), חרש הוא מקרה השתיקה
והלט, והוא תואר השליחות. וכן אם המצא תמצא בידו הגניבה חיים (שמות כ"ב ג'). עיין
בבאור שם. ויבאו על העיר בטח (בראשית ל"ד כ"ה). בטח מקרה הביאה, ולכך הוא בלי
שמוש. וילך אליו אגג מעדנות (שמואל ב' ל"ב), מעדנות תאר ההליכה. כי תשפוט עמים
מישור (תהלים ס"ז ה'), מישרים תשפטו (שם נ"ח ב'), תיבות מישור ומשרים, אינם
פעולים, כי הפעולים הם עמים ובני אדם, ואולם הם מקרי הפעל. רבת צררוני (שם קכ"ט
א'). וכן הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה (דברים כ"ח מ"ג), ובמקום אחר הוא
אומר ופנה למעלה (ישעי' ח' כ"א), עם למ"ד השמוש. הנך רואה שתיבת למעלה עם שמוש
הלמ"ד, אינה תואר הפעל, כי אם הודעה לאנה יפנה, ואולם מעלה אינה הודעת

המקום, כי זהו בכלל הפעל יעלה, אבל הוא מקרה הפעל. והכונה שתהיה העלייה תדירה, בלי הפסק. ממעלה אל מעלה, ובלי ירידה ביניהם:

והתיבות המלות המורות על יחס שבין דבר לדבר, הן הנקראות לבעלי הלשון מִלות בפרט.

יש מהן מורות על יחס שבין חלקי המאמר זה לזה, כגון: (א) יחס שמושי הנטייה (ארטיקעל), את, של, עם, מן, בו, אל: (ב) יחס החיוב. יש, כן, הוא: (ג) והשלילה, לא (לשולל. ולמזהיר), אל, (למתחנן), אין (שלילת השם והמקור), אַין (שלילת הקודם), ואם אין (בראשית ל' א'), בל, בלי, בלתי, זולת: (ד) יחס הספק, פן, והיא הספה עם האזהרה ממנו והרחקתו, ואמרו רז"ל פן הוא לא תעשה, ואם לא יזהיר ממנו ולא ירחיקו, יאמר אולי: (ה) יחס השאלה והתימה, הלא, אֵי, איה, אן, אנה, איפה, איך, איככה, איכה, מה, מדוע, מתי, מאַין, לאַין, (ו) יחס השווי, כמו, כאשר, למשל, כך, ככה, כן, לנמשל עמו: (ז) יחס הרמז, הנה, הן, ראה, אשר: (ח) יחס המקום. על, בין, תחת, לעומת, תוך, בית, חוץ, פני, אחרי, נגד, מול, נוכח, הנה, פה: (ט) יחס הזמן, עוד, אז, טרם, אחר, אחרי, לפני, עד הנה, עד כה: (י) יחס הערך, לפי, כפי: (יא) יחס העטף גם, אף, עם, על. ויש מהן מורות על היחס שבין מאמר למאמר (קאָניונקציאָן) כגון: (א) יחס האמצע והתכלית, העלה והעלול הסבה והמסובב, למען, יען, ביען, בגלל, בעבור, כי, עקב: (ב) יחס העטף הנזכרות למעלה: (ג) יחס ההפך רק, אך, לבד, זולת, אפס: (ד) יחס התנאי, כי, אם, כאשר: (ה) ותשובת התנאי, אז, אי אז. וכבר זכרנו במקומות הרבה מבאורנו מדרך הלשון הלז להשתמש בוי"ו, פעמים לתשובת התנאי, ופעמים לעורר על ההפך. ולכן פעמים רבות תתרגם הוי"ו בלא (זאָ), לתשובת התנאי, ופעמים הרבה תתרגמו (אבער), לעורר על ההפך. הכל לפי הענין והמשך הדבורים, וסגולת כל מאמר לפי ענינו:

ויש תיבות מורות על רגשות הנפש והתייחה, כאשר תתפעל באחד מן הרעיונים, ונקראות (אינטעריעקציאָן) כגון סימני התימה, והבזוז, והשמחה, והעגב, הנקמה והחמלה, הוי, האח, אוי, אבוי, לכה, קום, הבה, הידד, ודומיהם, והם בלתי משתנות לא במין ולא במספר, עיין מה שכתבנו מזה בפ' שמות (א' י'). ואין נגינת הטעם מורה על אלו הענינים כלל, כי לא הונחו כי אם להודיע מקומות הרדיפ' והעמידה, ואין הבדל בנגינ' הטעם בין מאמר פוסק וילכו שניהם יחדיו (בראשית כ"ב ו') לשאלה ואיה השה לעולה? (שם ז'), כי שניהם מונחא טפחא וס"פ. וכן בין חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם (תהלים ל"ז י"ד) הנאמר בכעס, למאמר אמרה לאל סלעי למה שכחתני (שם מ"ב י'), שהוא תחנה לעורר החמלה, כי הנחת הטעם שוה בשני הכתובים, וכן בדומיהם. הקורא הנבון מטעים כל מה שהוא סוער ומרגיש בנפשו, בקול ורמיזה וקרילה ותנועה, ואי אפשר לכותב ליחד לכל אלה סימנים מיוחדים. ולזה יתרון גדול ללמוד מפי סופרים מעל הלומד מפי ספרים. כמו שזכרנו למעלה:

ודע שיש הבדל דק ומדוקדק בין כל אלו המלות, אף אם הן נראות כנרדפות מכל וכל, כי הנרדפה בלי הבדל בהוראה כלל איננה נמצאת, כי אם למופת, כאשר הערותיך, ד"מ סימני יחס התכלית והסבה שזכרנו אינן נרדפות באמת, כי אם תדקדק בהם תמצא, שהסב' הגורמת שקדמה למסובב תכליתי. והניעה רצון המסבב אל המעש', תחובר אל המאמר בתיבת יען, ועם ב' ביען, תורה על ערך המסובב אל סבתו (עיין ויקרא כ"ו מ"ג), והמסובב או התכלית אשר אליו כוון בעל הרצון יחובר אל המאמר הקודם בתיבת למען. וגם יש הבדל בין חבור השמות לחבור המאמרים, כי הסבה התכליתית, אם היא שם, תחובר ע"י תיבת בעבור, והסבה הגורמת על ידי תיבת בגלל, והמאמר השלם המורה על הסבה, אם הוא נודע מאליו או ממה שקדם, יחובר על ידי תיבת יען (וויל) כמ"ש, ואם צריך להודעה, נשתמש בתיבת כי (דען). והעלול או הפעולה המאוחרת בזמן יחובר ע"י תיבת עקב. וכן יש הפרש כזה בין כל המלות הנזכרות, אלא שהדקדוק בהם עמוק, ולא רציתי להאריך:

ויתר כללי הלשון, ומשפטי הנקודות והתנועות, ונטיית השמו' והפעלים לכל פרטיהם ומחלקותם, הלא הם כתובים על ספרי הדקדוק המצויים ביד כל אדם, ואין צורך לכפול הדברים ולהגביר הרבה. ורצוי לתנוקות של בית רבן ללמוד הדרכים ההם בבית הספר, כי אם תחנך את הנער הקטן לאט, ותרגילו יום יום ללכת בהם, ילמדנו במעט עמל. ותינוק בן השכל בעוד שנתיים שנה ידע את כל הצריך מהם להבין במקרא, ובדברי רז"ל ובפירושי המפרשים ז"ל, ואם יזקין יוסיף לקח. הנסיון מעיד על זה שדרכי הלשון קלים על האדם בימי הילדות

והבחרות, ונשחק הוא לו ללמוד לשונות הרבה, לא כן בימי העמידה. וגם החכם השוקד על בית הספר, ומבין בכל מדע, יכבד עליו למוד הלשונות החדשות, אשר לא נסה בהן, ולא הורגל עליהן מנעוריו, וכדי עמל ויגיעה אם ישאנו הכרח ללמדם בימים ההם, עד שבימי הזקנה והשיבה, שהשכחה גוברת על האדם, כמעט שאי אפשר לו ללמוד לשון לועז, אף אם יהיה בריא בכל חושיו, ומשתמש בכחות נפשו כראוי. ואחרי שזולת הדרכים ההם אי אפשר להבין את דברי אלהינו, ולדעת את הנרצה בהם על פי פשוטו, ואשר לא ידע פשוטו של מקרא, שהוא הכונה הראשונה, איך ישתכל אל הכונה השנייה, שהוא מדרש חז"ל, אף כי להרים ראש אל הסוד הכמוס עמהם. וחתום באוצרותיהם? אין טוב כי אם לחנך בהם את הנער בבית הספר, שעה אחת בכל יום. כאשר תקנו ויסדו אנשי לב בכמה קהילות קדושות בישראל. ומלבד הספרים היקרים אשר בידינו, אין ספק שיחוברו עוד כהנה וכהנה לתועלת התלמידים הקטנים. ואני לא היתה כוונתי בזה המאמר כי אם להעיר אוזן האנשים אשר כגילי, לשמוע בלמודים שאינם נזכרים בספרים ההם. ואשר מצאתי להם תועלת רב ועלים בהבנת הכתובים לפי עומק פשוטם, כאשר יראה הקורא במקומות רבים מבאורינו, שלא עמדנו על כוונת הכתוב, כ"א בעזר הכללים והיסודות הללו. לכן אזרתי עת ומקום לבאר בהקדמת הספר את הכללים ועיונים הללו באר היטב, למען יכנסו בלב התלמיד, ויהיו שמורים וחרותים עליו, טרם יבא אל מקומות הכתובים המבוארים על ידם. והמחנכים הבאים יכניסו גם את הכללים הללו בספרי החנוך שלהם, בלשון קל וקצר, לצורך הנערים הקטנים, וילמדו אותם גם הם בבית הספר, במיעט העמל והשקידה:

אך לזאת יסלח הקורא הנעים, כי כתבתי בפ' תרומה (שמות כ"ו י"א) בבאור, שימצא דמות הכותרת שבראש העמודים בציור אשר בשער הספר, כסביר ומונח לרגלי העמוד. ובאמת כן היה עם לבבי אז, גם עשיתי את הציור ההוא, ונתתיו לאומן לחרוט כתבניתו בלוח נחושת, והוא לקח את שכרו, כאשר כדברנו, אבל לא הצליח במעשיו, כי לא השיג את כוונתי כראוי, והיה ללא עזר וללא הועיל. ובאמת שאין צורך כל כך בציור ההוא להבנת הדברים הנאמרים שם, ומי לא ראה מימיו דמות הכותרת שזכרתי שם? תמצא בראשי העמודים לתפארת, ובה כעין ארבעה ווי"ן, דאשם כפול ויוצא לחוץ כעין ציץ קטן, ויש בו כדי להניח שם את הקונדס ולהדקו, שלא יזח מעליו:

ועתה טרם אכלה לדבר אחלה את פני רעים אהובים, שאם ימצאו בספרים הללו איזה טעות המדפיס, או שגיאות הכותב, או מקום ספק הצריך באור, להודיע לי אם במכתב או בדפוס, למען אעמוד על מקום השגיאה או הספק, אולי אוכל לתקן את הטעות, ולמנות את החסרון, ועלי להדפיס את התקון ההוא ולהפיצו בישראל. ועיני לא תחוס על הוצאת הדפים, אף כי רבה היא, וכבר עלה יותר מאשר דמיתי בתחילת המלאכה הון יקר. אמנם בלע כסף לא ידחה את הטוב והישר, ובגלל הדבר הזה לא רציתי להוסיף על מחיר הספרים מאשר קבעתי להם בקונטרס עלים לתרופה. ואם מעט הוא, אמרתי טוב להפסיד מלעשוק. אתם אנשי אמת! אוהבי תורת ה'! בחנוני נא בזאת, אם יש און בספרים הללו, אל תמנעו הטוב לשום אותו על ספר ולשלחו לי אם בתוכחה מגולה, ואם באהבה מסותרת, כאשר יעלה על רוחכם. ביתו כה נגד כל בית ישראל, ויוכיחו בינינו, אם לא אודה לדברי חן ושכל, ואקבל האמת בשמחה ממי שאמרו. העולם עיניו תלאות בנוגה האמת, בחושך שבו יכוסה, ודורשיו לא יכשלו ולא יכלמו, כי היא חותמו של הקב"ה וברוך שמו הגדול, והנוסע והולך לאורו כצאת השמש בגבורתו. והאמת והשלום אהבו!

בערלין, ר"ח ניסן תקמ"ג לפ"ק:

משה בן רבי מנחם מענדל סופר זלה"ה.

הקדמת הכורם

זה שלשים וארבע שנים כהרימי ידי לנגוע בקצת הר האלהים, לבאר את ספר הדברים ואנכי עודני נער. אמרתי אל לבי, היתפאר האזוב אשר בקיר נגד ארזי לבנון? ומה לנר קטן בין אבוקות גדולות המאירות על פני כל חוצות קריה? הלא המה שרי התורה ואבירי החכמה, רש"י, הרמב"ן, הראב"ע, הרשב"ם, ורע"ס. ומה כחי כי איחל לתת פרי בעטי ואני עין שתול על צחית סלע? כן זמותי למשפט ואשיב ידי אל חקי. גם נודר כמקומי לא אהיה, לולי העידני התורני האמתי, הפילוסוף האלהי, מרנא ורבנא משה בן מנחם, אשר כעת מתהלך לפני ה' בארצות החיים, ויעורני ויאמר לי: אל תירא בני מרדת אל עמקי דבר ה', כי זה שש שנים שבתך אתי בבית והתהלכך עמי ידעתי את ערכך, כי יש לאל ידך לעשות חיל. ועתה קום נא והתעורר ופרש לי את ספר הדברים אשר תרגמתי ללשון מולדתנו, וערוך טעמך לפי פשוטו של מקרא ונכון לדרכי שפת תורתנו הקדושה. ואני נאמן ביתו מכברו ואותבו, אשר נפשי קשורה בנפשו היכול יכולתי לעבור על פקודתו והיא חוקה עלי? לכן התאמצתי בכל כחי לכתוב הבאור הנמצא על ספר החמישי בנתיבות השלום, כי על כן הפציר בי מאוד. ואולם כסיתי את שמי, לבל יאמרו המשלים. הגם שאול בנביאים?

והנה מאת ה' היתה זאת כי הטיבו דברי באורי בעיני משה ובעיני כל ישראל, גם איש גם אישון לא קם כנגדם. ואמנה זה ימים כבירים נחמתי את אשר כתבתי ברוב המקומות בעת ההיא, כי לא כחי אז ככחי עתה במשפט הלשון ודעת תהלוכות הנפש והין ערך המליצה, כי מאז עד עתה הרביתי לחקור ולדרוש על כל מלה ומלה ומצאתי כי טעיתי עד כמה פעמים מן הדרך הנכון למבאר הענינים על פשוטם וכוונתם הראשונה. ומדי עברי בו שמתי את עיני גם על ארבעה ספרים הראשונים, וגם שם ראיתי כתובים רבים סתומים אשר לא חלו בם ידים, ורבים אשר אין דעתי נוחה בבאורם אשר יצא מתחת יד המפרשים הגדולים והנשאים, ואם אני כחגב בעיניהם וכן אני בעיני. ואם אמרתי אחריש ואשים ידי למו פי הלא חטאתי לאלהים ולמשה עברו להכחיד רחת לשוני דברים אשר אולי ישרו בעיני שוחרי האמת, והיתה זאת כמונע טובה מעמיתו וה' יחשב לי לעון. לכן עשיתי בנפשי עוז לחוות דעתי גם באלה, והיו יחדיו לתוספת באור על כל המשה ספרי תורתנו הקדושה, אשר קראתיו בשם הכורם, יען כי עבודת כרם ה' צבאות אנכי עושה כהיום הזה. ולמי שחנני בדעה והשכל אקוה לעשות ענבים ולא באושים.

ואתה הקורא האהוב! אל תשימני כאחד הגאים הנמהרים ומעפילים לעלות אל ראש ההר למען עשות להם שם כאחד הגדולים אשר בארץ, כי לא מעבור עלי רוח גבוה יצאתי לפניך. וזה לך האות. כי מי אשר שלשים וארבע שנים בחושך שמו יכסה, הוא נחבא לברוח מפני הכבוד, אשר הרוח ישאנו והרוח יעבירנו, ואינו רודף כ"א צדק ואמת כי הן המה שמורים לעד לעולם.

הערץ האָמבערג

רמוז בכתב ראשי סדרי תורה.

ישמע חכם יוסיף לקח אורה:

בראשית מנוחתי הלכתי ראיתי חיי ותולדותי בצאתי משולח מהישוב קצי נגש להחיות:

השם נראה כבא שלוחו ביתר משפטים ורמו מצותיו לשאת קהלת הנפקדים:

נקרא מצוה בשמיני הזרוע במצורע אחר יתקדש יתאמר בהרי החקות:

במדבר הנשיאות יתעלה המשלח קרח המחוקק המבולק ובפנחס במטות מסעו:

בדברים אתחנן עקב אראה השופט יוצא ובא ואצב בלכתי להאזין ברכה:

כללים בדברי רש"י ז"ל לקוחים מדברי המפרשים:

א כל מקום שפירש"י כתרגומו. הנה הוא סותר את העברי פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב אונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומו. אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגום. כגון דחילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגם אונקלוס אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שחלתיה שהוא מפרש שהוא לשון הוצאה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמצריך בלשון:

ז וכשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבד תרגום יקר ולא אתייקר אז היא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא ציווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי ל' התרגום י"ל כגון ופריצו בארץ וניפוש בארעא פריצו עבר והתרגום מהפכו להבא. נקנה שככך. תרגום פרש אגרך שלא נאמר שהנו"ן שמוש:

מודעה רבה

יען שבחומשים הנדפסים עד הנה, הצגנו על הגליון כל אות ואות אשר מן הראוי שתבא הנגינה עליו, למען ידע הקורא באיזה אות מן התיבה שצריך להאריך תנועת המבטא, ומכח זה בא לפעמים לבלבול הדעת; לכן התקנו עתה המעוות הזה, והנחנו הנגינה על מקומה הראוי, שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקורא דברי ד' התורה הקדושה. גם נגינית הטעמים של עשרת הדברות ראשונות ואחרונות טעם שקורין בציבור וטעם שקורין ביחיד עשינו לכל אחד מדור בפני עצמו בסוף הספר למען ירוץ הקורא בו ויקיים ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים ובזכות זה יבא לציון גואל ויבנה בית מקדשינו במהרה בימינו אמן.

א (א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ (ב) וְהָאָרֶץ

בי רבתי

א (א) אים אנפאנג ערשוף גאָטט דיא הימעל אונד דיא ערדע. (ב) דיא ערדע אבער וואר

תולדות אהרן בראשית סוכה מ"ט ע"א, ר"ה ל"ב, א'. מגלה כ"א, ב'. ב"ק כ"ט, א'. עקרים מ"ה ; פ"א: ברא מגלה ט' ע"א. חגיגה י"ב, ר'. תמיד ל"ב, א': השמים חגיגה י"ב, א': והארץ חגיגה שם. תמיד ל"ב, א':

תרגום אונקלוס

א (א) בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא׃ (ב) וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פְּרִיס עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא

רש"י

א (א) בראשית אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים [תהלים קי"א] שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמ"ש רז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו [משלי ח'] ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו [ירמי' ב'] ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיב' של אחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים [שם כ"ו] ראשית ממלכתו [בראשית י'] ראשית דגנך [דברים י"ח] אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגומר כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע [הושע א'] כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו כי לא סגר דלתי בטני [איוב ג'] ולא פירש מי הסוגר. וכמו ישא את חיל דמשק [ישעיה ח'] ולא פירש מי ישאנו וכמו

באור

א (א) **בראשית**, כמו בתחלה ואונקלס תרגם בקדמין, ואינו סמוך, כמו קרבן ראשית (ויקרא ב' י"ב), וירא ראשית לו (דברים ל"ג כ"א), ותרגום ירושלמי בחוכמא ברא, אף הוא מענין תחלה לפי שהחכמה ראשית דרכו של הקב"ה קדם מפעליו, והענין שהחכמה תכוון אל התכלית הנרצה בדרכים ישרים, והתכלית הוא אחרון במעש' ותחלה במחשבה, ויתכן א"כ לומר שבראשית הוא החכמה ובה ברא הקב"ה את כל מה שברא: **ברא**, הנחתו הראשונה על ההוצאה מן האפס אל היש עשה מה שאינו ישנו, והועתק גם אל תוס' היש ובנות הנפש וכחו: **את**, הוא סימן הפעול בכ"מ שהוא ולכן הוא לפעמים סימן (אקוזאטיף) ולפעמים סימן (נאָמינאטיף), כי בכל בניני האבות הנקראים בל"א (האנדעלנדע לייטווערטער) נושא המאמר הוא הפועל ויסומן בסימן (נאָמינאטיף), ומקבל הפעולה יחובר אליו בסי' (אקוזאטיף), כמו במאמר הזה אלהים הוא הפועל ויבא בל"הע בסימן (נאָמינאטיף), והשמים והארץ הם מקבלי הפעול', ויבואו בסימן (אקוזאטיף), ובכל בניני התולדות הנקראים בל"א (לײדענדע לייטווערטער), מקבל הפעול' הוא בעצמו נושא המאמר. ד"מ השמים נבראים בל"א (דער היממעל איזט בעשאפפען װאָרדען). והנה לשונות העמים בחרו לסמן הנושא ההוא בסי' (נאָמינאטיף), כדין נושא המאמר, אף שהוא גם המקבל, ובעל ל"הק יסמנוהו בסי' את, בבחינת היותו מקבל הפעול'. כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), ויושב את משה (שם י' ח'), יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), ורבים ככה, ושמור זה הכלל. ואמר ברא בל' יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים הכוונה בזה כי המל' עקרה אֵל שהוא לשון כח,

ויאמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כלם: **השמים**, כולל את כל אשר בהם וכן הארץ אמר בתחל' דרך כלל שבראשית כל הדברים הוציא הקב"ה את השמים וצבאותיהם והארץ ומלואה מן האין המוחלט אל היש, ולא פרט בזה דבר כאשר אמרו רז"ל כח מעשיו הגיד לעמו,

תרגום אשכנזי

אונפארמליך אונ' פער־
מישט, פינסטערניס אויף
דער פלעכע דעס אבי־
גרונדס, אונד דער גאטט־
ליכע גייסט וועבענד אויף

הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם
וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃

ת"א והשך חגיגה שם: ורוח שם שם וט"ו, ח'· ע"ז כ"ט, ח':

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ (ג) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא

רש"י

אם יחרוש בבקרים [עמוס ו'] ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית [ישעיה מ"ו] ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדה"ד והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: (ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו

באור

להגיד כח מעש' בראשית לבשר ודם אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: (ב) והארץ, שמוש הוי"ו הזה איננו לחבור, כי שמושי הוי"ו רבים, כאשר הודעתיך בהקדמ', וכאן הוא בהתמשך המאמר, פתח במה דסיים כאומר והנה הארץ באמרתי, ולכך הוא מוטעם בטעם רביע. ובאמת לא דבר מזה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים בפרט, וכללו עם השמים שזכר בריאתם בפסוק ראשון, ואולם מעולם ההויה וההשחת' הנתון לבני אדם דבר בפרט והתחיל מהארץ: תהו. דבר המתמ' בני האדם. ברש"י אשטורדי"שון בלע"ז, והוא עטורדיסא"נט. ובל"א (בעטייבענד) לשון תמה ושממון, הכונ' שהיתה הארץ בתחלת בריאת' בלי סדר נאות אל התכלית המכוון מאתו ית': ובהו, מלשון בו הוא, שהיתה כוללת יסודות כל הנבראים הגשמים, ושרש תהו ובהו, תהה, בהה, והוי"ו תחת הה"א כמו וישתחו אהלה (בראשית י"ח ב') ותרעינה באחו (שם מ"א ב'): ורוח אלהים וגו', אעתיק לך פה פי' החבר למלך הכוזר בשנוי לשון קצת, והוא במאמר רביעי (סימן כ"ה): המים הם כנוי ליסוד וחומר הראשון המשותף לכל יסודות הנבראים המתהווים, והוא כולל צורות כל הנבראים בכח. וחפץ האל יתב' סובב אותו וממציא בו כפי אשר תגזור חכמתו את כל הצורות בפועל, וקרא את החפץ ההוא רוח האלהים כמה שנאמר עקב הית' רוח אחרת עמו (במדבר י"ד כ"ד), ותהי' הכונ' שהי' החומר הראשון הנברא בלי היות ובלי הכנות אל התכלית, אבל כולל כל הצורות בכח, וזהו תהו ובהו, והחפץ האלהי מרחף עליו ונותן בו את הצורות ההם בפועל. ודמות החמר הטבעי עם המים דמיון נכון עד מאד, כי כל מה שהוא עב מן המים, לא ישתוו פעולות הטבע בכל חלקיו, לפי שהם חזקים ושומרים את מתכונתם, וזהו הבדל פעולת המלאכ' מן פעולת הטבע, כי הפועל המלאכותי לא יתן את הצור' כי אם בשטחי החמר לא בכל חלקיו הפנימיים, לכן תהיינ' כל פעולת החרש המלאכותי בגוף הגרמי הקש', לא כן הטבע כי הוא פועל בכל חלקי הדבר ומצייר את תוכם ופנימיותם. ואין הווה טבעי כי אם אחר שהי' בתכונת המים זב נגר, ואם איננו כן לא יקרא הוו' טבעי כי אם מלאכותי או מורכב מקרי, (וכן אמרו רז"ל מדת ב"ו אינו יוכל לצור צור' במים אבל הקב"ה צר צור' במים, ובעודנו בתכונת המים הנגרים יפעול בו הטבע ויצייר את תוכו. אחר כן יתקש' מה שיצטרך להתקשות, ע"ש. והנה הרמב"ן והראב"ע פירשו ורוח האלהים על האויר היסודי, וסמך הרוח אל השם לדעת הראב"ע בעבור היותו שליח נחכן השם ליבש המים, ולדע' הרמב"ן בעבור שהיה דק' מכולם, ויש מי שפי' שסמך אותו אל השם לפי שהית' רזק' כי כן מנהג הלשון כשירצ' להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדול' לאלהים (יונ' ג' ג') כהררי אל (תהלים ל"ו ז') ארזי אל (שם פ' י"א) ותהי לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו). ויהי' לפי"ז תרגומו בל"א (איין שטארקער ווינד וועהענד), אבל רש"י ז"ל פי' וז"ל: כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונ' המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז והוא בל"א

(ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃

דעז וואססערן. (ג) דא שפראך גאָטט: עס ווערדע ליכט, זאָ ווארד ליכט!

תולדות אהרן ויאמר חגיגה כ'. תמיד סס:

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה נְהוֹרָא׃ (ד) וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין

רש"י

שמה: תהו. אשטורדי"שון בלע"ז: *Estordison* Etourdissement (דיא בעטייבונג): בהו. לשון רקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו

באור

(ברייטען), ואולי תהי' זאת גם כוונת רש"י לכנו' החפץ האלהי ביציר' הנבראים בשם כסא כבוד, ולפי הסברא לא בא הכתוב לסדר פה ענייני היסודות הארבע והאיך הם מסודרים זה למעלה מזה ע"פ טבע גבותם וכובדם כי אין זה מענייני התור' או האמונ'. גם מלת מרחפת תורה על פי' זה שענינו תנועה קלה דמת' דקה נקראת בל"א (וועבען) לבד על האויר היסודי המנשב בכח רגיל הכתוב לומר בו נשב או נשף כמו נשפת ברוחך (שמות ט"ו י') כי רוח ה' נשבה בו (ישעי' מ' ז') ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמ"ז י"ח). וכ"ה בב"ר פ' ב' מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מפרפר בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות. ובירושלמי דאין דורשין מפרש נאמר כאן רחוף ונאמר להלן על גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א), מה להלן נוגע ואינו נוגע אף כאן כו' ולכן בחר גם המתרגם האשכנזי לתרגם ע"פ באור החכם הכוזרי: פני, השטח הנרא' מכל גשם נקרא פנים, הושאל מפני האדם הנראים בהשקפ' הראשונ': תהום, לדעת הרד"ק (בשרשים שרש תהם) הוא שם לרבוי המים בכלל, והרמב"ן כתב כי המים שנגבל בהם העפר יקרא תהום, ויקרא קרקע הים תהום, ויוליכם בתהומות כמדבר (תהלים ק"ו ט'), מוליכם בתהומות כסוס במדבר (ישעי' ס"ג י"ג). ויתכן שהוא כנוי לתחתית המים היורדים בעומק בלי גבול ותכלית קצוב. ולכן הושאל לדבר שאין לו תכלית, כאמר משפטיך תהום רבה (תהלים ל"ו ז'): המים, לשון רבים גם לא יתפרדו. והם על בנין שנים כי הם זכרים ונקיבות ונהגו על לשון יחיד לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג וכ'): (ג) ויאמר, מלת אמיר' בכאן כהורות על החפץ, כדרך מה תאמר נפשך ואעש' לך (ש"א כ' ד') מה תאב' ותחפוץ, וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (בראשית כ"ד נ"א) כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כנוי מחשב' כמו האמרה בלבב' (ישעי' מ"ז י' וצפני' ב' ט"ו) ואמרו אלפי יהוד' בלבם (זכרי' י"ב ה'). הענין לומר שלא הי' בעמל ויגיע' כמעש' פועל ב"ו. וי"ו דויאמר שהפך העתיד לעבר וכן וי"ו דויהי אור, ויטעמו גם להמשך המאמר וחבור הקודם עם הנמשך כאשר מתורגם בל"א (דא שפראך, זאָ ווארד): יהי, מלת הויה מורה על מעש' הזמן העומד, כמו ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו' ו'), והטעם יהי האור נמצא, והאור הוא עצם זך ספוגי קל התנועה סובב את האזן עד למעל' מן הרוח, אם יולד בו תנועת הרעד' ע"י השמש והכוכבים או ע"י אש אורי יורה את חציו וקרנותיו על כל גוף עכור הניב על קוים ישרים בזה יזהיר ויאיר את כל הגופים המונחי' מנוגד נגדו על קוים ישרים במקום שקרנותיו מגיעות בלי מסך מבדיל, ואז יקרא אור בפועל ובהעדר התנועה הזאת ישאר אור בכח, ובזה יתכן הבריאה על האור אף שלא היו המאורות ברקיע השמים כי אם ביום הרביעי. ודקדוק מלת יהי משונה לפי שהעי"ן והלמד מאותיות אהו"י כי שרשו היה, והעתיד אֶהְיֶה יִהְיֶה, ונשתנה בחסרון הה"א כמנהג נחי למ"ד ה"א היתה ראוי' להיות אֶהִי יְהִי, כמו מן בנה קנה וַיִּבֶן וַיִּקֶן, ולפי שאין דרך היו"ד לנוח אחר הבנול בסוף התיבה, גם שמלאכות כחה באמצע התיבה בעתיד לנוכחות ונסתרות מנחי למ"ד ה"א נשתנתה לפני היו"ד כמו אלך ביפיו תֶּחֱזֶינָה עיניך תִּרְאֶינָה ארץ מרחקים (ישעי' ל"ג י"ז), לכן הפכו התנועות ושמו סגול הה"א תחת היו"ד וחירק היו"ד תחת הה"א, ואמרו בהפסק כי הוא אמר וַיֶּהִי (תהלים ל"ג), מי זה אמר וַתֶּהִי (איכה ג' ל"ז), בזקף, שיש לו לפעמים משפט ההפסק, והקלו במלה זאת באמצע המאמר ואמרו יְהִי אור, אֱהִי קטנך שאול

(ד) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל

תולדות אהרן וירא יומא ל"ח, ב'. חגיגה י"ב. סוטה י"ב, א'. ב"ק ס', ב"ח ב'. עקרים מ"ג, פ' כ"ב:

(ד) גאָטט זאה דאז ליכט, דאס עס גוט ווייא, אונד אונטערשיד צווישען דעם ליכט אונד דער פֿינסטער־

רש"י

של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוב"טיר בלע"ז: Couver, (בריטען): (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכי' לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא.

תרגום אונקלוס

נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: (ה) וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא

באור

(הושע י"ג י"ד), וזהו לרוב השתמשם בשרש זה, וגם השוא היא מן פ"א הפעל כשיבא בשלימו' אֶהְיֶה יִהְיֶה. (ודעת בעל פתח דברי (דף פ"ג ע"א) שעיקרו וַיְהִי בפלס וַיֵּשֶׁב (במדבר כ"א א'), רק לפי שלא נמצאת אות היו"ד נקוד' בשו"א נע בסוף התיבה לכן הניחו היו"ד וחירק היו"ד הראשונה שמו תחת הה"א ושוא הה"א תחת היו"ד). ויש לו ריע לזה השרש. והוא שרש חיה שממנו נאמר יְחִי תְּחִי. לפע' הנזכרת, ושניהם היו ראוים להיות בפתח האיתן וגם פ"א הפעל אף בבנין הקל להרחבת הפ"א שהיא גרונית כמו וַתַּהַר ותלד את קין (בראשית ד' א'). וַיִּחַן את העם (שם ל"ב ח'), וְתַחַז בציון עינינו (מיכ' ד' י"א), וכן ראוי לומר כאן אֱהִי יְהִי, אֱחִי יְחִי, רק שאין דרך היו"ד השרשית להיות נעה בסוף התיב', וכתב הרמב"ע (בתחל' פ' שמות) מלת יהי הית' ראויה להיות כמו ירד המשא עליו (ד"ה ב' כ"ד כ"ז), ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלות יהי היו"ד הראשונ' בקמץ קטן עכ"ל, ובלי ספק טעות הדפוס הוא, כי קמץ קטן הוא הצירי. ולא מצאנוה בצירי רק בסגול בהפסק, וצ"ל בפתח קטן שהוא הסגול, וכן הוב' בחומש עם הרשב"ם שנדפס באמשטרדם. עוד כתב כי אין בבנין הקל פעל שיהי' האות המשרת בשוא רק זאת הגזרה וגזרת ויחי, ותמ' עליו ר"א בחור בס' ההרכב' באות יו"ד, ואמר איך לא זכר יְשׁוּבוּן יְקוּמוּן שהם עתידים מהקל מנחי העי"ן ובא האית"ן בשוא לסבת הנו"ן שבסוף, ואולי כוונתו כשאין בהן תוספת אות בסוף עכ"ל, וגם הוא לא זכר תְּקַבֶּינָּה (בראשית ל"ז ז'), שהוא מהקל ואין הנו"ן והה"א נוספות רק לשמוש הנסתרו', אבל כוונתו כשאין בסוף רק אות אחת נחה לשמוש: (ד) וירא, חפץ הפס' להוציא הדבר מן הכח אל ההוי' יקרא אמיר', וחפצו בקיום ההו' יקרא ראי', כענין וראיתי אני דקהלת (ב' י"ג) וכאשר אמרו רוא' אני את דברי אדמון, וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרוא' אתה שבה העיר בשלום (ש"ב ט"ו), הענין להורות כי עמידתם בחפצו לבד. ואם החפץ יתפרד רגע מהם ישובו לאין, ולכן אמר בכל מעשה יום ויום, וירא אלהים כי טוב, הרצון שהי' הדבר בלבשו הצור' הנזכרת שם על התכונ' הנאות' אל התכלית המכוון מאתו ית' ומסכמת עם החכמה הקדומ' שהיא ראשית דרכו של הקב"ה, וכן רצה בקיום והתמדת הדבר ההוא על התכונ' ההיא, ובששי כאשר נשלם הכל אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנ' טוב מאד כאשר נבאר שם בעז"ה, וכן בהיות האור נמצא רצה בקיומו לעד, והבדילו מן החשך, והוסיף לומר את האור, שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב הי' חוזר על בריאת שמים וארץ, ולא גזר בהם עדיין הקיום, כי לא עמדו ככה כי אם נשתנו בימי הבריא' הבאים בשני ובשלישי. ואז גזר בהם הקיום ואמר וירא אלהים כי טוב: וַיַּרְא. המל' הזאת זרה בדקדוק, והסב' היא בעבור שנתחבר בה העי"ן והלמ"ד מאותיות הנחות ששרש' ראה, וראוי' להיות בתשלומ' וַיִּרְאֶה רק בעבור שנעתק' הנגינ' אל היו"ד אות האיתן, ולא תנוח הה"א אחר הסגול שאין הנגינ' תחתי'. ראוי' שתפול הה"א וגם שו"א הרי"ש והסגול יבוא תחת הרי"ש ולומר וַיֵּרֶא על משקל וַיִּפֶן וַיִּבֶן מן פָּנָה קָנָה או וַיֵּרֶא על משקל וַיֵּדֶא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א), משרש דאה וכאשר מצאנו'

...לֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ (ה) וַיִּקְרָא
...לֹהִים׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה
...הִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ

נים. (ה) גאָטט נאננטע דאז ליכט טאג, אונד דיא פינסטערניס נאננטע ער נאכט; דא ווארד אבענד אונד ווארד מאָר־

...לדות אהרן ויקרא וכו' פסחים ב', ע"א. מגלה כ', ב'. עקרים פי"ח: ויהי ערב וכו' ברכות ב', א', כ"ס ב'. שבת י', א', מגלה כ', ב'. חגיגה י"ב, א'. נזיר ו', א'. חולין פ"ג, א':

תרגום אונקלוס

...א לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי

רש"י

ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ...שך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. ...סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה ...ב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר:

באור

...אר אותיות אית"ן, וַתֵּרֶא האשה (בראשית ג' ו') וָאֵרֶא בחלום (שם ל"א י'), וכן ביו"ד בלי ...ההפוך ועתה יֵרֶא פרע' (שם מ"א ל"ג), אבל בעבור שנשתמשו בזה השרש ביו"ד האית"ן ...ד מן השאר שבו תנועתו להקל בהתחבר עמו וי"ו ההפוך ואמרו וַיַּרְא, ובלא וי"ו ההפוך ...נאמר ירא, גם בשאר אותיות איתן לא עשו כן לומר וָאַרְא וַנַּרְא וַתַּרְא, ודעת ר' יהוד' ...ב כי וַיַּרְא בא במשקל וַיֵּשְׁבְּ ממנו (במדבר כ"א א'), וַיִּפְתְּ בסתר לבי (איוב ל"א כ"ז), ...וי להיות וַיִּרְא ולא נקדוהו כן שלא יתחלף בקריא' עם וַיִּר מן וַיִּדּוּ מורי' (שמואל ב' י"א ...), מגזרת ירה בים (שמות ט"ו ד'), וכן דעת הראב"ע בס' צחו' בשער בנין פָּעַל, וכן כ' ...רושו בפ' וירא (כ"ט ב' ע"ש), ובעל פתח דברי (דף פ"ב ע"א), כתב כי לא נקדו וַיִּרְא בשוא ...ת האל"ף להיות נקודה בשו"א כשתבא בסוף התיבה כי משפטה משפט היו"ד, ולי נראה ...דוה בפתח להרחיב על הרי"ש שיש לה דין הרחבה קצת כמו וַיָּסַר (שמות י"ד כ"ה), והב' ...ל והפעיל שוים במלה זאת, רק מן הענין תכיר, אבל לא מלאכות בהפעיל רק פעם א' ...א אתם את בן המלך (מלכים ב' י"א ד'), ופתח היו"ד שם על משפטו כי בתשלומו לאוי ...ות וַיֵּרָאֶה: (ה) ויקרא, הקריאה בכאן היא הבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם, גבר ...בו קרנות האור על קוים ישרים ויסובו לאחור בפגשם גוף עכור, וע"י זה הוגבל תחום ...ר והחשך, וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך: לילה, הה"א נוספת ואינה ...נה כי במלה מלעיל: ערב, תחלת הלילה יקרא ערב בעבור שיתערבו בו האורות והמראות, ...לת היום יקרא בקר שיבקר האדם בינותם, אמר שהי' ערב והי' בקר של יום אחד, ויתכן ...ית כאשר כתבו קצת המפרשים בשם הרמב"ן ז"ל שרמז בזה לאשר יהי' ברביעי אחרי הנתן ...אורות ברקיע השמים, שמיד כשיתחיל האור ללכת ויהי' בקר ליושבי מזרח ברגע ההוא ממש ...ערב ליושבי מערב וכן יתמיד הדבר בתנועות הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות. ...רגע מהם בקר במקום זה וערב במקום שכנגדו, על דרך גולל אור מפני חשך וחשך מפני ..., והנה באמת בבחינת כל הכדור כלו יהי' תמיד ערב ובקר יחד ערב לזה ובקר לזה, והכתוב ...חיל מדת היום מן הערב ואמר ערב ואח"כ בקר רמז אל האפס שקדם להויה בתחל' הבריא'. ...ר יום אחד ולא יום ראשון לפי שאין ראשון בלי שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון ...ם לשני במנין או במעלה. אבל שניהם כמלאים, והוא מאמר הנקרא לבעלי ההגיון מאמר ...נצרף. אבל האחד לא יורה על שני, וכן מתורגם בא"ת: (ו) רקיע, כמה דאת אמר וירקעו

(ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ (ז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ (ח) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים

ת"א יהי רקיע חגיגה כ"ג, א': ויהי וכו' חגיגה ט"ו, א':

תרגום אשכנזי

גען איין טאג. (ו) גאָטט שפראך: עס ווערדע איינע אויסדעהנונג ניטטען אים וואססער, דאמיט איינע אבשיי־ונג זייא צווישען וואססערן אונד וואססערן. (ז) אלזאָ מאכטע גאָטט דיא אייכדעהנונג, אונד אבשיידעטע צווישען דען וואססערן, וועלכע אונטער דער אויסדעהנונג, אונד דען וואססערן, וועלכע איבער דער אויסדעהנונג. אונד עס געשאה אלזאָ. (ח) גאָטט נאננטע דיא

תרגום אונקלוס

רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא׃ (ז) וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן׃ (ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ

רש"י

(ו) **יהי רקיע.** יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה כשאמר יהי רקיע וז"ש [איוב סי' כ"ו] עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: **בתוך המים.** באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע. כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) **ויעש אלהים את הרקיע.** תקנו על עמדו והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה [דברים כ"א]: **מעל לרקיע.** על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת יום השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) **ויקרא אלהים לרקיע שמים.** שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה

באור

את פחי הזהב (שמות ל"ט ג'). החומר הזה בתחלה שנבראו מאין אמר שיהי' רקיע מתוח כאהל בתוך המים, ויהי' מבדיל בין מים למים: **בתוך המים.** באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמו הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהן תלויין במאמרו של מלך (בראשית רבה ובדברי רש"י), (כ"ה היה הנוסחא ברש"י כ"י). ושיים בזה הרמב"ן ז"ל וזה מענין מעשה בראשית הוא. ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין היא מסתרי התור' ואין הפסוקים צריכים לבאור בזה כי לא יצריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו עכ"ל. וק"ו בן בנו של ק"ו לקצרי ההשגה כמונו. ולפי פשוטו של מקרא הרקיע הוא האויר הזך והבהיר המבדיל בין מי הענן למים אשר על הארץ, כי אחר שהית' הארץ מתחלתה מכוסה במים מכל עבריה, הי' האויר כלו רטוב ולח מלא ענן וערפל ואדים עבים העולים מן המים, ובצאון השם ב"ה הובדלו מים ממים, קצתם עלו למעלה והיו ענן, וקצתם התקבצו והיו למקוה מים הנקראים ימים. ובין מים למים נתהו' אויר זך ובהיר לצורך נשימת כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ולגדל הצמחים והאילנות אשר אין להם קיום באויר רטוב ולח ומלא איד עב:
(ז) **ויעש,** לשון עשיי' בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: **ויהי כן,** שהי' כן כל ימי העול':
(ח) **ויקרא אלהים לרקיע שמים.** הנכון לפי פשט הכתובים כאשר כתב הרמב"ן וז"ל עם תוספת באור קצת כדרכינו, השמים הנזכרים בפסוק ראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזקאל א' כ"ג), ואיהם נקרא הקב"ה רוכב שמים. ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר כתבנו שלא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף, ולא פרט דבר מיצירתם, כי אם הזכיר בכלל שהיו השמים נבראים, כלומר שקדמותם

לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ
(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: (י) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: (יא) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

ת"א ולמקוה שבת ק"ט, א'. סוטה נ', ב'. מקואות פ"ה, א':

אויס־עהנונג הימעל, זאָ ווארד אבענד אונד ווארד מאָרגען, דער צווייטע טאג. (ט) גאָטט שפראך פערנער: עס פערזאממלען זיך דיא וואססער אונטער דעם הימעל אן איינען אָרט, דאמיט דאז טראָקנע זיכטבאר ווערדע עס ווארד אלזאָ. (י) גאָטט נאננטע דאז טראָקנע ערדע, אונד דיא פערזאממלונג דער וואסער נאננטע ער מעערע; דא זאה גאָטט, דאס עס גוט זייא: (יא) גאָטט שפראך: עס שפראָססע דיא ערדע אללערלייא שפראָססען: קרויט, דאז

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן: (ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְּשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתְחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: (י) וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: (יא) וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִסְבָּא דִּי בַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע

רש"י

ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שם מים. ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לטעם דג העולה מן הים באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון

באור

אפס ובאופן השם יצא אל הים. (ולכך אמרו רז"ל בראשית נמי מאמר הוי כלומר שבפסוק הראשון אף שלא נאמר שם בפירוש ויאמר אלהים אעפ"כ הוא מענין מאמר השם והוראתו כי הזכיר חפץ השם ופעולתו בבריאת הרוחניים הנפרדים בהוציא' אל ההוי' אחרי האפס המוחלט), ואמר בשני יהי' רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים היסודיים דבר מדוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הגדולים שמים בשם השמים העליונים הראשונים, ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים, ויתן אותם אלהי' ברקיע השמי' לגלגל שלימת הכוכבים בשם השמים רק הרקיעי' שקרא' שמים והביא הרמב"ן ראי' לדבריו אלה מדברי חז"ל ע"ש כי לא רציתי להאריך: שֵׁנִי, ראוי להיות שֵׁנִיי, אחת יו"ד השרש במקום הה"א שבשרשו שנה, ואחת לסימן התאר כמו שלישי רביעי, וכן בא הרבים שְׁנִיִּים. ונפלה למ"ד הפעל להקל: (ט) יקוו, יתחברו, וכן ונקוו אלי' (ירמי' ג' י"ז): אל מקום אחד, הי' על פני כל הארץ מים ועפר מעורבים. כענין המים העכורים. וגזר על המים שיתחברו אל מקום מסובב מכל פאה, וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ושם יתיבש ויהיה אדמה יבשה שטוחה ראויה לישוב בני אדם, וכן כתוב לרוקע הארץ על המים (תהלים קל"ו ו'): (י) ליבשה ארץ, השם הראוי לה יבשה, כי בהפרד המים מעל העפר הוא יבשה. אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנקרא בראשון, והטעם כי בעבור היבשה נבראו היסודות כלם כמעון תהיה ישוב לבני אדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו: קרא ימים, אמר ימים לשון רבים, לפי שאין שם ים שיקיף את כל הארץ, והנה מקוה המים נופל הקרקע עם המים המכונסים בו, ופעמים שיקרא הקרקע לבדו בשם ים כדכתיב ומלאו את המים בימים, כמים לים מכסים (ישעי' י"א ט'): וירא אלהים כי טוב, הוא קיומם ברצון השם, והענין כי כאשר הלביש הבורא הזאת חפץ בהם כי כך הם נאותים אל התכלי' המכוון מאתו ית' וגזר עליהם הקיום וההתמדה על התכונה הזאת, וזהו מה שאמרו, רז"ל

תַּֽדְשֵׁ֤א הָאָ֨רֶץ֙ דֶּ֔שֶׁא עֵ֚שֶׂב מַזְרִ֣יעַ זֶ֔רַע עֵ֣ץ פְּרִ֞י עֹ֤שֶׂה פְּרִי֙ לְמִינ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר זַרְעוֹ־ב֖וֹ עַל־הָאָ֑רֶץ וַֽיְהִי־כֵֽן׃ (יב) וַתּוֹצֵ֨א הָאָ֜רֶץ

ת"א תדשא ר"ה י"א. א': עץ וכו' ר"ה שם: למיני חולין ס' א': ותוצא וכו' ר"ה שם. חולין שם ב':

תרגום אשכנזי

זאאמען ברינגט, פֿרוכט־בויס, דער פֿרוכט טרעגט נאך זיינער ארט, וואָרין דער זאאמען איזט אויף דער ערדע, אונד עס געשאה אלזאָ. (יב) דיא ערדע בראכטע אללערלייא שפראָססען הערפֿאָר; קרויט, דאז זאאמען ברינגט נאך זיינער ארט, אונד בוים, דער פֿרוכט טרעגט, אין וועלכער דער

תרגום אונקלוס

אִילָן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (יב) וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי

רש"י

דשא ולא הי' לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לביש' הארץ כשהיא מתמלאה בדשאי': תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ארב"אזי Herbage, (קרייטערווערק) כלן בערבוציא וכל שורש לעצמו נקרא עשב · מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקד' גם היא (על עונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למיניהו בדשאין בציוויין שמעו

באור

מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים בשני. ולא היו א"כ עדיין על התכונה הנאות' אל תכלית הבדיאה. לכן לא גזר עליהם הקיום עד היום השלישי שבו נגמרה מלאכת המים כראוי לצורך כל חי וצמח האדמה. והתחיל וגמר עוד מלאכה אחרת, ובו נאמר כי טוב שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום: (יא) דשא, לבישת הארץ בצמחים יקרא דשא, ברש"י ארבא"זי בלע"ז והוא הערבא"שי בל"א (פפֿלאנצען געוועכסע), קלתו יתגדל ויהיה עשב מזריע זרע וקלתו יהי' עץ פרי עוש' פרי למינו, ולכן לא אמר תדשא הארץ דשא ותוציא עץ פרי, כי באמת תדשא הארץ דשא הוא מוסב על עשב ועץ. דשא עשב ודשא עץ כאשר אמרנו, וכן מתורגם בל"א. ונכון לפ"ז להיות תיבת דשא בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הז"ק שבתיבת זרע כי הוא מוסב על עשב ועץ שאחריו, ואף שבפסוק י"ב תיבת דשא בת"ג מפסיק פחות מן הפשטא שבמלת זרע, אין משם סתירה לדברינו, כי שם נאמר ותוצא הארץ, וא"כ אינו מן הצורך לחבר דשא אל עץ, כי פעל היציאה יחול על עץ ועל עשב בשוה, ויתכן לומר תוצא הארץ עץ עושה פרי, ואולם בפסוק הזה אמר תדשא ואין פעל הדשיאה נופל על עץ, ואי אפשר לומר תדשא הארץ עץ פרי. לפי שבהיותו עץ כבר יצא מגדר הדשיאה יעל כרחך לומר תדשא הארץ דשא עץ פרי. וא"כ מוכרח שתיבת דשא מוסב גם על עץ שאחריו. וכן נמצא מלת דשא בז"ק בקצת ספרים מדויקים, ועכ"ז בת"ם שלי הטעמתי ברביע כאשר העיד הא"ת שכ"ה בס"ס ובס' עט סופר להרד"ק: מזריע זרע, שיגדל בו הזרע לזרוע ממנו במקום אחר: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשזורעין אותו, כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף, והרמב"ן ז"ל תמה מדוע לא הזכיר הכתוב אילני סרק ואיך לוה בעץ פרי לבדו, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פריו אשר בו גרעיני הזרע. והראוי למאכל יקרא עץ מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ואילני מאכל. ויתכן ג"כ שיהיו כל אילני סרק בכלל קוץ ודרדר שלא צמחו כי אם אחר שנתקללה האדמה, והיתה הכוונה הראשונה שלא תוציא הארץ כי אם עץ פרי הראוי למאכל אדם: למינו, מה שדומה לו והוא מתכונתו, ויתכן שמלת למינו חוזרת על עשב ועל עץ פרי. אבל לפ"ז הי' ראוי להיות למינו בטעם מפסיק יותר מן זרע, וידאה לי שלזה אמרו חז"ל בחולין (דף ס' ע"א) שלא נאמר למיניהו בדשאים בציווייהן רק שנשאו ק"ו בעצמן, ע"ש: (יב) וירא אלהים כי טוב, כן נאות

שֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ
שֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (יג) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ שני
(יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה
וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃
(טו) וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם

ת"א והיו וכו׳ חולין ס׳ :

זאאמען לינט, נאך זיינער ארט; דא זאה גאָטט, דאס עס גוט וואר. (יג) דא ווארד אבענד אונד ווארד מאָרגען, דער דריטטע טאג. (יד) גאָטט שפּראך: עס ווערדען ליכטער אין דער אויסדעהנונג דעס הימטעלס, צו אונטערשיידען צווישען טאג אונ־נאכט, דאמיט זיא זייען צו צייכען פֿיר צייטען, טאגע אונד יאהרע, (טו) אונד זייען אויך ליכטער אין דער אויסדעהנונג דעס הימטעלס,

תרגום אונקלוס

וְאִילָן עָבֵיד פֵּירִין דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ (יג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתָאִי׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִימְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין׃ (טו) וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא

רש"י

שנתנו האילנות על כן נשאו ק"ו בעצמן כמפורש באגדה בשמעתין דחולין: (יד) יהי מאורת וגו׳. ביום ראשון נבראו וברביעי צוה עליה׳ להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מאורת. חסר וי"ו כתי׳ על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא ששנינו בד׳ מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשוני׳ יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סי׳ רע הוא לעולם שנאמר ומאותות השמים אל תחתו [ירמי׳ י׳] בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה (ס"א והוא שס"ה יום ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שנייה סבב בגלגל כמהלכן הראשון):

באור

אל התגלית נקיום המינים הכם על מתכונתם, וכל מין ומין לבד כאשר אמר למינהו, והוא לסוד הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית: (יד) יהי, ולא אמר יהיו כי בהקדים הפעל אל הפעול כושא המאמר, לא ישמור בל"הק לא את המין ולא את המספר, יאמר כי יהי׳ נער׳ בתול׳ (דברים כ"ב כ"ג), ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט׳ ו׳) דוגמתו בל"אש (ווערבוך חיאפערסאָנאַליא), יאמר בל"א (עס ווערדען), שלא ישמור המספר לומר (זיא ווערדען, או עס ווערדע), ושיעור זה הכלל: מארת. עתה ברביעי גזר שיהיו ברקיע גופי׳ מאירים מעוררים את זוהר האור לצאת אל הפועל ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה יוציאו את קרנותיו להאיר על הארץ: והיו לאתת. השנוי שיולידו ויעשו תמנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים על תחתו (ירמיה י׳ ב׳), ויתכן שיהיו לאותות לעוברי דרך והולכי ימים שעל ידם יכירו את מהלכם לאורך ורוחב המדינות ביבשה ובים: ולמועדים, זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף: ולימים, מדת היום ומדת הלילה: ושנים, שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך ההוא, אשר הלכו בה, ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למארת ברקיע השמים להאיר על הארץ, הוסיף

לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ (טז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ (יז) וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ (יח) וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (יט) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ

(כ) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ

ת״א ויעש וכו׳ חולין סס: ויתן חגיגה ח׳ וב׳: ויהי וכו׳ חגיגה סס: ישרצו חולין כ״ז, ע״ג:

תרגום אשכנזי

צו לייכטען אויף דער ערדע, אונד עס געשאה אלזאָ. (טז) אליאָ מאכטע גאָטט דיא צוויא גראָסען ליכטער, דאז גראָסערע ליכט צור רעגירונג דעס טאגס, דאז קליינערע ליכט צור רעגירונג דער נאכט אונד דיא שטערנע. (יז) גאָטט זעטצטע זיא אין דיא איס־דעהנונג דעס הימעלס, אויף דער ערדע צו לייכטען, (יח) אויך צו רעגירען טאגס אונד נאכטס, אונד צו אונטערשיירען צווישען ליכט אונד פינסטערניס; דא זאה גאָטט, דאס עס גוט וואר. (יט) אליאָ וואורד אבענד אונד וואורד מאָרגען, דער פיערטע טאג.

(כ) גאָטט שפראך: עס רעגע דאז וואססער רעגעס בעזעעלטעס טהיר, אונד דאז געפליגעל פליגע

רש״י

(טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: (טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א״א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה [ב״ר פ״ו]: (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות:

תרגום אונקלוס

דִּשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ (טז) וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא׃ (יז) וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעַ דִּשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא׃ (יח) וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ (יט) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאִי׃ (כ) וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא רְחֵישׁ

באור

שיהיו אורם וזהרם מגיע לארץ, כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ. ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המגיע בארץ ויאירו עליה: (טז) ויעש אלהים וגו׳ ויתן אתם אלהים, תלמד שלא נברא אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופי׳ נקבעים בו, והזכיר ממשלתם, כי ענין הממשלה דבר אחר זולת האורה שזכר, כי יש להם ממשלה בארץ בהויה ובהפסד, וממשלה בימים ובעתות כידוע: שני המארת הגדלים נקראו השני׳ גדולים כנגד הכוכבים, ואם ישאל השואל והלא אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הכוכבים חוץ מככב נוגה גדולים מהלבנה התשובה אין פי׳ הגדולים על הדמם בגופם רק על אורם, ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה לארץ (ותאיר לנו זיו אף בהמקיצן ממנו מאורות) והמשוייה היא בעלמ׳ כמוב לשיאל איך נקרא ללבנ׳ מאור ואין לה אור בעצמ׳ כי היא הקבלת אורה מן החמה, והיא בעצמ׳ גוף עכור כידוע, כי נאמר לו שאין הכוונה כי אם דבר המאיר על הארץ ומזהיר את הגופי׳ בהסתר השמש והרי הלבנה מאיר׳ בליל׳ במקום שאין זוהר השמש מגיע: (כ) ישרצו, פעל יוצא. וכמוהו ושרץ היאר צפרדעים (שמות ז׳ כ״ח). הבולדה נרנו עם התנועה התמידית תקרא שריצה, ויקראו השרצים כן בעבור שהם מתרבים מלד

נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ (כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים

ת"א ויברא ב"ב ע"ד, ב'. נדה כ"ג, ב'. עקרים ח"ג, ס"ב:

איבער דער ערדע אן דער אויסדעהנונג דעס הימ־מעלס. (כא) גאָטט ער־שוף דיא גראָססע ניעזר־אוננעהייער אונד אללעס קריכענדע בעזעעלטע טהיר, וועלכעס דיא וואססער אויזגערעגט האבען, יעדעס נאך זיי־נער ארט, אונד אללעס געפליגעל נאך זיינער ארט

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעָא דִשְׁמַיָא׃ (כא) וּבְרָא יְיָ יַת תַּנִינַיָא רַבְרְבַיָא וְיַת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרַחֲשָׁא דִי אַרְחִישׁוּ מַיָא לִזְנֵיהוֹן וְיַת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ

רש"י

שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים. בשקצים. כגון נמלים וחיפושים ותולעים. בבריות. כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינים. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה [פ' השפיכה] הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את

באור

ומתנועעים בתנועה תמידית, או תהי' הכונה הראשונה על הארץ בעבור שהוא רך והועתק הפעל ממנו אל הטולדה בדבוי כי כן דרך השרצים. וכן דעת אונקלוס. כי ישרצו המים שרץ תרגם ירחשון מיא רחיש, ושרצו בארץ (בראשית ט' ז') פתר מענין הולדה אתילדו בארעא, כי עשה הלשון מושאל מן השרצים. והענין ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ, וכן פרו וישרצו (שמות א' ז'), שהיו בהולדתם כשרצים לרוב: שרץ, שם כולל למינים הרבה. יש שרץ בשקצים כגון נמלים ותולעים, ויש שרץ בחיות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים, ויש שרץ בעוף, והוא כל עוף שיש לו ארבע רגלים. מפני שבדגליו ישמוך וילך כשרצים, ואשר איננו כן יקראו עוף כנף מפני שניכר תנועתו לעופף: ועוף, נחלקו בו רבותינו ז"ל יש מהם שאמר שהעוף מן המים נברא, ולכך הזכיר בריאתם בחמישי לפי שביום הזה הי' מאמר הבריאה במים. ואמר רבי אליעזר הגדול בפרקיו בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף, וא"כ לדעתו פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך כאלו אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף ותפול מלת שרץ גם על עוף כנף, והכתוב שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ב' י"ט) כאלו אמר ויצר ה' אלהים את כל חית השדה מן האדמה ואת כל עוף השמים ורבים כמוהו. אבל בגמ' נחלקו בו ויש אומרים שהעוף מטיטא נברא. אמרו מרקק נברא ואם כן בעבור שהרקק בקרקע הים ומשם תולדותם מפני זה הי' המאמר בהם ביום החמישי, ובעל הטעמים נראה שהסכים עם הדעה הזאת לפיכך העמיד מלת חיה בטעם אתנח, והכוונה כאלו היו שם שני מאמרים נבדלים המים ישרצו שרץ נפש חיה. והעוף יעופף על הארץ, ואלו היו תיבות ישרצו המים מוסבות גם על עוף יעופף הי' צריך להעמיד מלת המים בטעם מפסיק יותר גדול מטעם מלת חיה: על פני רקיע השמים, שטח קערורית השמים נראה לאדם ולכך נקרא פני השמים, ויאמר על פני השמים, אף שהעוף יעופף תחת פני השמים, כי כן משפט הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו לאמר שהוא עובר עליו או על פניו, וכתיבו ותעבור המנחה על פניו, (בראשית ל"ב כ"ב): (כא) ויברא וגו', בעבור גודל הבריות האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות כגון היוצים בספריהם שידעו מהם ארוכים מאה מאות פרסה ורז"ל גם הם הפליגו מהם, בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא כהמצאה מאין מבראשית, כן כתב הרמב"ן ז"ל ורבה האמת שפעל ויברא מוסב גם על נפש החי' ועל עוף כנף שכלם בדילי השם והוא הוציאם מן האפס והביא' אל היש, ואף שאמר הכתוב אבד ישרצו המים הכוונה יהיו המים סבה פועלת או חמרית, בין כך ובין כך יתכן לומר שבהם נברא את הדגים מאין, לפי שהוא מקור הסבות והפועלים, ובלעדי חפצו בקיומם לא

כִּי־טוֹב׃ (כב) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ (כג) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ
(כד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ (כה) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־

ת"א ויעש וכו' נדה סס. עקרים סס:

אונד גאָטט זאה, דאס עס גוט זייא. (כב) דא זעגנעטע זיא גאָטט אונד שפראך: זייד פּרוכטבאר, מעהרעט אייך אונד פּילּעט דאז וואססער אין דען מעערען, אונד דאז געפּליגעל מעהרע זיך אויף דער ערדע. (כג) אלזאָ ווארד אבענד אונד ווארד מאָרגען, דער פינפטע טאג. (כד) גאָטט שפראך: דיא ערדע ברינגע הערפאָר בעזעעלטעס טהיר אללערלייא ארט פיה, געווירם אונד ווילד דעם לאנדעס אללערלייא ארט, אונד עס געשאה אלזאָ. (כה) גאָטט מאכטע ווילד דעם לאנדעס אללערלייא ארט, פיה אללערלייא ארט, אונד

רש"י

הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם: נפש חיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו. ל' פרי כלו' עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה [תוס']: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן

תרגום אונקלוס

אֲרֵי טָב׃ (כב) וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא׃ (כג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי׃ (כד) וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ וְחַיַּת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן׃ (כה) וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת

באור

יתקיימו אפי' רגע וישובו לאפס: התנינים, דגים גדולים בים, ויש מהם נזכרים במקרא ביבשה, והם מין נחשים: נפש חיה, שיש בה חיות: הרמשת, כענין בסמ"ך מן תרמסנה רגל (ישעי' כ"ו ו') ומנידיו, וענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך ההתעופפות: (כב) ויברך, גזר עליהם תוספת טובה שזהו ענין הברכה בכל מקום: לאמר, בכל מקום שיזכיר בעל ל"הק דברי האומר כמות שהם בלי לשנות הגוף מנוכח אל נסתר צריך שתקדם להם האמירה כמו ויאמר או לאמר, והטעם (פאָלגענדע ווארטע) או (וויא פאָלגט), כאלו אמר ויברך אותם אלהים בלשון הזה פרו ורבו וגו', ואלו לא הוסיף תיבת לאמר לא יתכן לדבר אחר כן בלשון נוכח פרו ורבו, כי אם הי' צריך לשנות הגוף אל נסתר ולומר ויברך אתם אלהים שיפרו וירבו וגו' ושמור זה הכלל: פרו, לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו, אלו לא אמר כי אם פרו הי' אחד מוליד אחד ולא יותר לכך הוסיף ורבו שהאחד יוליד הרבה, ובא הלווי במקום העתיד, וכן ומת בהר (דברים ל"ב מ"ט). כי אין זה בכחו ובידו לעשות, והענין אני נותן בכם כח שתפרו ותרבו: והעוף ירב בארץ, אע"פ שבריאתו מן המים ברכתו תהי' בארץ שיפרה וירבה עליה כי אין עוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוככים תמיד במים וזונים שם עושים ביציהן בארץ ומולידים בה: (כג) חמישי, הנח בין המ"ם והשי"ן רמזות הדגש: (כד) בהמה, הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: ורמש, לשון רש"י, הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר, כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קומו"צריה עכ"ל, והוא מלשון תנועה (רעגונג בל"א), והנה אף שפעל הרמישה יאמר גם על החי' ועל הבהמה

חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה
לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ
וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ
בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה
וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ

תולדות אהרן נעשה מגלה פ״א, ט׳, ע״א· סנהדרין ל״ח, ב׳. עקרים מ״א, פי״א:

געווירם אללערלייא ארט, אונד גאָטט זאה, דאס עס גוט זייא. (כו) גאָטט שפּראך: נון וואָללען וויר איינען מענשען מאכען אין אונזערם עבענבילדע, אין עהנליכקייט מיט אונס, דאס זיא רעגירען איבער דיא פֿישע דעס מעערעס, איבער דאז געפֿליגעל דעס הימעלס, איבער דאז פֿיה, אונד איבער דיא גאנצע ערדע, זאָ וויא איבער אללעם

תרגום אונקלוס

אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִיחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ (כו) וַאֲמַר יְיָ נַעְבֵּיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמַנָא כִּדְמוּתַנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא

רש״י

ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשונכי קונמו״ברי״ב בלע״ז Mouvoir, (דהיינו רעגען): (כה) ויעש. תקנם בצביונם בתיקונם ובקומתן: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב״ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו [מלכים א׳ כ״ב] וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילין לחובה. וכן בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא [דניאל ד׳] אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע״פ שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן. ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמינו. בדפוס שלנו:

באור

כדכתיב ובכל החי׳ הרומשת על הארץ, וכן ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השרץ השורץ על הארץ (בראשית ז׳ כ״א), וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער (תהלים ק״ד כ׳), אעפ״כ בכל מקום שנזכר רמש סתם הכוונה ביחוד על השרצים הנגררים. וכן הענין בפעל הפעולה שיאמר על כל החי המוליד ברבוי עם התמדת התנועה, ואעפ״כ בכל מקום שנאמ׳ שרץ סתם הכוונה על המין ההוא ביחוד: וחיתו ארץ, הוי״ו האחרון נוסף כוי״ו בנו בער (במדבר כ״ד ג׳ וט״ו). אוכלי הבשר יקראו חיות וכלם יטרופו: (כה) ויעש, תיקנם בצביונם בתיקונם בקומתן: (כו) ויאמר אלהים, כתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו, כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודש לו, ולהורות על יתרון הכבוד וההדר שעטרהו על כל בעל חי, לחסרו מעט מאלהים לתת בו נפש משכלת מכרת את בוראה ובלתי נופלת תחת ההפסד, ולהמשילהו בכל מעשה בראשית בכח תבונתו, אמר ביצירתו נעשה אדם כאלו נמלך הקב״ה בפמלי׳ שלו שהם מלאכי יה ובצבאותיו לאמר, אחרי אשר בראתי את כל אלה לצורך האדם תשמישו והנאתו עתה יבא האדון אל היכלו, נעשה אדם בצלם העליונים. וענין צלם כמו צורה. שיגדל בצורתו הנפרדת מצורת יתר החי בחכמה ותבונה ודעת וכשרון המעשה ובזה יהי׳ לו דמות ודמיון עם מלאכי מרום, וע״י זה ירדה וימשול בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש, והבהמה תכלול החי׳, וימשול גם בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל, ולשון רדי׳ ממשלת האדון בעבדו, כי הוא המושל על כל. ואמר וירדו לשון רבים בעבור היות האדם זכר ונקבה, ואולי רמז בזה אל התכלית שיהי׳ האדם מדיני בטבעו, יתחבר עם הדומי׳ לו ויחי׳ עמהם בקבוץ מדיני, איש את אחיו יעזור להגיע אל ההצלחה, ואין היחיד מושל

עַל־הָאָרֶץ׃ (כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ (כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת

ת"א ויברא וכו' כתובות ח', א'. סנהדרין ל"ח, ב', ול"ט א'. נדה כ"ג, ב': בצלם ערכין י"ח, א': ויברך וכו' שבת קי"א, א'. יבמות כ"ט ב'. גיטין מ"ג, ב'. קדושין ל"ה, א': ומלאו יבמות שם. גיטין שם. קדושין שם: וירדו סנהדרין נ"ט, ב': ובעוף סנהדרין שם: ובכל סנהדרין שם:

תרגום אשכנזי

נעווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט. (כז) דא ערשוף גאָטט דען מענשען אין זיינעם עבענבילדע, אין דעם עבענבילדע גאָטטעס ערשוף ער איהן, מאננכען אונד ווייבכען ערשוף ער זיא. (כח) זעגנעטע זיא אונד שפראך צו איהנען: זייד פֿרוכטבאר, מעהרעט אייך, פֿיללעט דיא ערדע, אונד בעצווינגט זיא; הערשט איבער דיא פֿישע דעם מעערעס, איבער דאז געפֿליגעל דעם הימעלס, אונד איבער אללעם לע-

תרגום אונקלוס

וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ (כז) וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃ (כח) וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְרָחְשָׁא עַל

רש"י

כדמותינו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה [תהלים קל"ט] נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו בלע"ז, Coin (דער איינגעשטעמפעל) וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם [איוב ל"ח]: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו [בראשית ב'] מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פי' לך כיצד בריאתן ופיר' לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש

באור

בכל החי ובכל הארץ עצמה כי אם בעזר הקבוץ הכללי: (כז) ויברא, יחד גם בזה בריאה למעלת האדם ולהודיע כי הוא מוצא מאין כמו דעתו ושכלו. ואחר שאמר בצלמו כפל ואמר בצלם אלהים ברא לומר לעורר הכוונה על עוצם היתרון הזה אשר לאדם שהוא בצורתו ונפשו הנפרדת דומה לעליונים, והצלם המתוקן לו צלם דיוקן של יוצרו הוא, האלהים בשמים והוא לבדו על הארץ הולך נכחו כאשר אמר המליץ, ובזוהר בצלמנו כדמותנו לאשתכללא דא בדא למהוי הוא יחידאי בעלמא שליט על כלא. ולשון רש"י בצלמו, בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה (תהלים קל"ט ה'), נעשה בחותם כמטבע העשוי' על ידי רושם שקורין קוני"ו בלע"ז, ורש"י כ"י נכתב קו"ין בלע"ז והוא הנכון. ובל"א (שטעמפעל), שבו רושמין המטבעות: זכר ונקבה ברא אותם, שהיתה הבריאה מתחלה זכר ונקבה יחד, ונשמתם כלולה בהם, אבל הלידה היתה לאדם לבדו ובנין צלע לאשה כאשר יספר בפרשה הבאה, ולכן הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה: (כח) ומלאו את הארץ, ברכם שימלאו את העולם לרוחב, ולפי דעתי בירך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרוחב, ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה (לשון הרמב"ן ז"ל): וכבשה, נתן לאדם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונו בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולנטוע ולעקור ולחצוב וביוצא בזה לתקון הקבוץ המדיני: וירדו בדגת הים, אמר שיהיו רודים גם בדגי

עַל־הָאָרֶץ: (כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה: (ל) וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן: (לא) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־

ת"א לכם וכו' סנהדרין נט: וירא וכו' פסחים נ"ד, א':

בענריגע טהיר, דאז אויף ערדען קריכט. (כט) גאָטט שפראך: דא איבערגעבע איך אייך אללעס קרויט, דאז זאאמען פיהרט אויף דער גאנצען ערדע, אונד יעדען בוים, וואָראן פרוכט איזט, וועלכע זאאמען פיהרט, דיזע זאָללען אייער זיין צור שפייזע. (ל) אללען טהירען דעס לאנדעס אבער, אונד אללעם געפליגעל דעס הימ־מעלס, אונד אללעם קריכענדען אויף דער ערדע, וואָרין לעבענדיגע זעעלע איזט, איבערגעבע איך אללעס גרינע קרייטערווערק צור שפייזע. אונד זאָ געשאה עס אויך. (לא) גאָטט איבערזאה

תרגום אונקלוס

אַרְעָא: (כט) וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יַת כָּל עִשְׂבָּא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיַת כָּל אִילָנָא דִּי בֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִּלְכוֹן יְהוֹן לְמֵיכָל: (ל) וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דִּי בֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יַת כָּל יְרוֹק עִשְׂבָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה כֵן: (לא) וַחֲזָא יְיָ יַת

רש"י

את הנקבה שלא תהא יושבת ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם

באור

הים המכוסים מהם, והעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חי' רעה, וסדר אותם כבריאתם הדגים והעוף תחלה ואח"כ החי' וכן אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' (תהלים ח' ז וח' וט'), (הרמב"ן): (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי וגו', נתן לאדם ולאשתו לאכול כל עשב זורע זרע, הכוונה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם, וכן נתן להם כל העץ שיאכלו ממנו הפרי הראוי לאכילה, אבל העץ עצמו איננו לבני אדם לאכילה גם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה (הרמב"ן). ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר. וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי' וגו' כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג'). כמו ירק עשב שהתרתי לאדם הראשון: (ל) ולכל חית הארץ וגו', נתן להם כל ירק עשב לא פרי העץ והזרעים: (לא) וירא אלהים וגו', יתבונן המשכיל כי בימים שקדמו לא אמר כי הם וירא אלהים כי טוב וכאן ביום הששי אמר את כל אשר עשה והנה טוב מאד, והענין כי אין בפרטי הנמצאות טוב גמור ומוחלט, כי אם טוב ורע מעורב וכלול זה עם זה, ורעות רבות יחולו בפרטי הנבראים מהם נמשכות מאד שהם נבראים כי נמנע הוא שיהי' שום נברא שלם בתכלית השלמות, ומוכרח מקנין והעדר והעדר מקור הרע, ומהם נמשכות אל השתלשלות הסבות והמסובבים במקרה הזמן ופגעיו, ומהן נמשכות אל הבחירה והן רעות המדות והמעשים, וכלם רעות מאד וטובות מאד, רעות בבחינת החלק הפרטי וטובות בבחינת הכלל כלו, כי אין מציאות כלל לרע מוחלט בתכלית הרעה, והוא

כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ

תולדות אהרן ויהי שבת פ״ח, א׳. ע״ז ג׳, א׳, ונ״ט א׳:

תרגום אשכנזי

אללעס, וואס ער געמאכט האטטע, אונד פֿאנד עס זעהר גוט, אלזאָ ווארד אבענד אונד ווארד מארגען, דעריעניגע זעכסטע טאג.

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי׃

רש״י

על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו׳ בסיון (ס״א שיום ו׳ בסיון כשקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי שהוא יום ו׳ בסיון) המוכן למתן תורה:

באור

דבר נמנע וכולל סתירה בעצמו כי כל נמצא מצד מציאותו הוא טוב, ולולי היו הרעות ההם טובות בבחינה אחת לא היה אפשר להמצא בעולם הנברא מעצם הטוב והמטיב האוהב הטוב בתכלית האהבה ומואס ברע המוחלט בתכלית המאוס, ותדע מזה שגם הרע הפרטי הוא טוב ונאות אל התכלית המכוון בכלל היצירה וצריך בקיומו, כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג׳ א׳). ואמשול לך משל המות הוא רע מצד שהוא מפסיד צורת החי אמנם בבחינת הכלל גם הוא טוב לפי שההוי׳ וההפסד כגלגל ומדובק ואחוז עד שכל הפסד סבת הוי׳ וכל הוי׳ סבת הפסד, ועי״ז שניהם ישתנה כל נברא מצורה לצורה כפי התכלית הגדולה לשם ב״ה, וכן רעות הבחירה והמעשים הם רעות מצד הבוחר בהם, והוכח התאוה וחפשית הבחירה טובה גדולה ויתרון לעולם בכללו, ולא יתכן הקיום זולתם, ואין הבחיר׳ חפשית בלי האפשרות כדבר והפכו, ותהיינה א״כ רעות הבחירה גם הם טובות מצד, גם יהפכם השם ויתם לטובה בהשגחתו ובחמלתו, כי זה הוא תכלית הבריאה לתקן את הרע ולהפכו אל הטוב, ומעתה בכל הימים שקדמו לא זכר כי אם פרטי היצירה, ובהם לא ימצא הטוב הגמור, כי אם רע וטוב מעורב, ואולם מצד שגם ברע צורך אל קיום הטוב, דמה הש״י ב״ה שהוא נאות אל התכלית וצריך בקיומו. לא מצד שהוא רע. כי אם בבחינת היות בו צורך אל הטוב. דרך משל המות, לא מצד היותו הפסד הצורה אלא מצד היותו סבת ההויה, וכן דרך משל יצר הרע לא מצד היותו מתעה בני האדם אל הרע, אלא מצד היות בו צורך לקיום העולם וזהו וירא אלהים כי טוב, ואולם עתה בששי כאשר נשלמה כל המלאכה בכללה, דמה אלהי׳ את כל אשר עשה והנה אין בכללות העולם רע כלל, כי בבחינת הכלל הכל טוב ונאות מאוד אל התכלית המכוון ממנו ית׳ ואלו הי׳ אפשר שיושג התכלית ההוא באופן מסכים יותר עם רצון הבורא אין ספק שהי׳ בוחר באופן ההוא, ואחרי שבחר בכללות וסדר הזה הנמצא אין ספק שהוא מסכים מאוד עם רצון הבורא ית׳ ועי״ז יושג התכלית המכוון ממנו על צד היותר טוב והיותר רצוי לפניו וזהו והנה טוב מאוד, פרטי הבריאה יקראו טובים אבל הכלל כלו טוב מאוד. והבן זה, ותדע ותשכיל גם מה שאמרו רז״ל בבראשית רבה, והנה טוב מאוד והנה טוב זה מות, וכן הזכירו זה יצר הרע, וזהו מדת פורענות, ובזוהר בראשית וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, הכא אתקן מה דלא אתמר כי טוב בשני בגין דאתברי בי׳ מותא והכא אתמר והנה טוב, ואזלא כמה דאמרו חברי׳ והנה טוב מאוד זה מות. ובענין כללות הבריא׳ והנהגה בו מצאתי שם מאמר יקר, את כל אשר עשה לאשגחא כל דרין דייתון לבתר כן, וכן כל מה דיתחדש בעלמא בכל דרא ודרא עד לא ייתון לעלמא, אשר עשה דא כל עובדין דבראשית דתמן אתברי יסודא ועקר לכל מה דייתי ויתחדש בעלמא לבתר כן, ובגין כך חמא לי׳ הקב״ה עד לא הוה ושוי כלא בעובדא דבראשית. לפ״ז יכלול במאמר את כל אשר עשה לא לבד הדברים אשר יצאו אז אל ההוי׳, כי אם כל מה שיתחדש ויולד אח״כ עד סוף כל הדורות כלם, כי שם הקב״ה שורש ועקר ויסוד לכלם במעשה בראשית, ועל כלל המציאות הזה לבד, הכולל כלל כל העולמות וכל הזמנים, יאמר שהוא טוב מאוד, והבן זה: יום הששי, בא התואר בה״א הידיעה והמתואר בלעדו שלא כמשפט, ואמר הראב״ע שפרושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן ואיש הישראלי (ויקרא כ״ד י׳), ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא

ב (א) וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ (ב) וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם

ת"א ויכלו שבת קי"ט, ע"ב: צבאם ר"ה י"א, א'. חולין ס', א' ויכל וכו' מגלה ט', א':

ב (א) דא פֿאָללענדעט וואָרדען דיא היממעל, דיא ערדע אונד איהר גאנצעס העער. (ב) אלזאָ האטטע גאָטט אם זיבענטען טאגע זיין ווערק פֿאָללענדעט, דאז ער געמאכט, רוהעטע אם זי־

תרגום אונקלוס

ב (א) וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ (ב) וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

ב (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה

באור

שמים (אף שמשם אין ראי' כל כך לפי שהוא סמוך). ואחרי שלא נכתב ה"א הידיע' בימים הקודמים כי אם בששי לבד לכן היתה דעת המתרגם האשכנזי שיהי' מוסב על ויכלו השמים הנאמר בפסוק שלאחריו, ושעורו שהי' ערב ובקר של יום הששי שבו נגמרה מלאכת השמים והארץ וכל צבאם, והי' הכל לאחד שלם דבוק וכלול ואחוז זה בזה, וכדאית' בזוהר מאי שנא בכלהו יומי דלא אתמר בהו ה"א הידיע' אלא הכא כו' אשתכללו כלא כחד, אשתכללו מכלא ואשתלימו בכלא:

ב (א) ויכלו, מהבנין שלא נזכר שם פועלו במשקל ויכסו כל ההרים (בראשית ז' י"ט), וטעמו נשלמו. והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: וכל צבאם, צבא הארץ הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח, וצבא השמי' שני המאורות הגדולי' והכוכבים הנזכרי' בענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים (דברים ד' י"ט), גם יכלול השכלי' הנבדלי' כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמי' עומד עליו וכו' (מלכי' א' כ"ב י"ט), וכן יפקד ה' על צבא המרום במרום (ישעי' כ"ד כ"א), והנה בכאן רמז על יצירת המלאכי' במעשה בראשי', וכן נפשות האדם בכלל צבא השמים הנה: (ב) ויכל, מבנין פִּעֵל ורָאוי להיות וַיְכַלֶּה רק שנשמטה הה"א כדרכה בוי"ו ההפוך: אלהים

ביום השביעי, הרצון שביום השביעי כבר היתה כלה ונשלמה המלאכה כמו ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו), יהי' נשבת כבר, כי משפט כל זמן להיות נמשך שעור מה, פעמים ידבר על התחלת השעור ההוא ופעמים על משך הזמן ופעמים על סופו ובלשונות העמי' ימצא העבר על שלש' דרכי' העבר הבלתי נשלם והעבר הנשלם עתה והעבר הנשלם כבר כגון (ער פֿאָללענדעטע, ער האט פֿאָללענדעט, ער האטטע פֿאָללענדעט), ובלה"ק משפט אחד לעבר הנשלם עתה ולעבר הנשלם כבר. ולכן מתורגמת בל"א תיבת ויכלו (עס ווארד פֿאָללענדעט), ותיבת ויכל (ער האטטע פֿאָללענדעט), כי בששי נשלמה המלאכה ובשביעי היתה נשלמת כבר, והעבר הבלתי נשלם עדיין יאמר בלה"ק בוי"ו המהפך העתיד לעבר כידוע, וכן הדין בעתיד, יש עתיד שיהי' הוה בזמן ההוא ויש עתיד שיהי' אז עבר כבר כמו תשביתו הנזכר לתעל' שהענין שיהי' נשבת כבר, ויתכן לקרא את העתיד ההוא זמן מרכב מעתיד ועבר, ועיין בבאורנו לפסוק ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשית מ"ח ו'), ובפסוק ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד') ובפסוק כי באה נחלתנו אלינו מעבר לירדן (במדבר ל"ב י"ט). ורז"ל אמרו ויכל אלהים ביום השביעי מה הי' בעולם חסר מנוחה בא שבת באת מנוחה, כוונו בזה שיתכן על אופן מה לומר שלא נשלם כל המעשה כי אם ביום השביעי עצמו, לפי שבכל ששת הימים נתחדש דבר שלא הי', אם חומר חדש או צורה חדשה שיצאה אל גדר ההוי' ברצון יוצר בראשית וזהו ענין המלאכה, ואולם הי' העולם חסר מנוחה ושביתה, שלא נהג עדיין כמנהגו ולא הלכו הדברים על חוק וסדר הקבוע להם מאת הבורא ית' בהשתלשלות הסבות והמסובבי',

הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: (ג) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: פ שלישי (ד) אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים

ה' זעירא

ת"א אלה וכו' יומא כ"ד, ב'. מנחות ס"ט, ב': ביום חגיגה י"ב, א':

תרגום אשכנזי

בענטען טאגע פֿאָן אללעם זיינעם ווערקע, דאז ער געמאכט, (ג) זעגנעטע דען זיבענטען טאג, אונד הייליגטע איהן; דען אן דעמזעלבען רוהעטע גאָטט פֿאָן אללעם ווערקע, דאז ער ערשאַפֿפֿען אונד געמאכט האטטע. (ד) דיזעס איזט דיא ענטשטעהונגסגעשיכטע דעס הימעלס אונד דער ערדע, דא זיא ערשאַפֿפֿען ווארדען, דא נעמליך דאז עווי־

תרגום אונקלוס

מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד: (ג) וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד: (ד) אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים

רש"י

ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים

באור

כי זהו ענין המנוחה במעש' בראשית, ועתה בשביעי נתוסף להם השביתה ההיא שהתחיל העולם לנהוג כמנהגו על פי החקים שגזר עליהם יוצר הכל, ולא נתחדש דבר מן האפס אל היש, ותבין מזה מאמרם ז"ל עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות כי יש במעשה הנסים מלאכ' ושביתה, יש בהם התחדשות דבר שלא הי' מן האפס אל היש, ויש בהם מנהג העולם על פי השתלשלות הסבות והמסובבים, כמאמרם ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשי', ולזה יש בהם מיום הששי ומיום השביעי, מלאכ' מיום הששי, ושביתה מיום השביעי, והוא כמו ערב שבת בין השמשות שהוא קצתו מן היום וקצתו מן הלילה והבן זה: מלאכתו, איננו מהנפרד מלאכה שא"כ הי' ראוי להיות הכי"ף רפוי כמו מן צדקה צדקתו ומן ברכה ברכתו, אך הוא מהנפרד מְלֶאכֶת בפלס מִשְׁמֶרֶת והיה ראוי להיות מְלֶאכֶת, רק בעבור נחות האל"ף ממשפטו ברוב נעתק הסגו"ל אל הלמ"ד ושב"א הלמ"ד אל הכ"ף ונשמט החיר"ק: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי, נתן בו תוספת טובה ויתרון מכל הימים: ויקדש אתו, שהבדילו מיתר הימים לעבודת השם, שלא לעשות בו מלאכה כי אם להגות ולשמוח בפעל ה' ולרנן במעשה ידיו: אשר ברא אלהים לעשות, פי' הרמב"ן, ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות כל המעשים הנזכרים בששת הימים, והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה, מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעש' שעשה בשאר הימים, ויתכן שיהי' לעשות נמשך למעל' כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספר (בראשית מ"א מ"ט), ויחדלו לבנות העיר (שם י"א ח'), השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), וכן רבי' עכ"ל, ואין הנחת טעם מסכי' עם פירושו האחרון לפי שתיבת מלאכתו מוטעמת בטעם ז"ק, לכן בחר המתרגם האשכנזי בפי' הראשון, וי"מ לעשות על הנבראי', שנתן כח בנבראי' לעשות את המעשי' ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ולפ"ז הי' ראוי שיתורגם (פֿאָרט צו ווירקען): (ד) אלה, האמורי' למעלה: תולדות, ספור מעש' איך נולדו ונתהוו השמים והארץ: ביום עשות, מגיד שכלם נבראו בראשון. לשון רש"י, ולפי פשוטו ביום כמו בעת וכן ביום אכלך ממנו מות תמות (להלן י"ז), וכמהו רבים, ועשות הוא תקון הדבר על מתכונת הראוי, וכמהו וימהר לעשות אתו (שם י"ח ז'), וכן בישעי' (מ"ג ז') בראתיו ואח"כ יצרתיו ואחר כן עשיתיו, הבריאה היא יציאת החומר מן האין אל גדר היש וכו'

אֶ֥רֶץ וְשָׁמָֽיִם׃ (ה) וְכֹ֣ל ׀ שִׂ֣יחַ הַשָּׂדֶ֗ה טֶ֚רֶם יִֽהְיֶ֣ה בָאָ֔רֶץ וְכָל־עֵ֥שֶׂב הַשָּׂדֶ֖ה טֶ֣רֶם יִצְמָ֑ח כִּי֩ לֹ֨א הִמְטִ֜יר יְהוָ֤ה אֱלֹהִים֙

תולדות אהרן וכל שיח הולין ס', ג':

גע וועזען, גאָטט, ערדע אונד הימעל געמאכט האט. (ה) אללערלייא בוימגעוויכס דעם פֿעלדעס וואר נאָך ניכט אויף דער ערדע, אונד דאז קרויט אויף דעם פֿעלדע נאָך ניכט געוואכזען; דען דאז עוויגע וועזען, גאָטט, האטטע נאָך ניכט רעגנען לאססען אויף ערדען, אונד דער מענש וואר

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ (ה) וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית יְיָ אֱלֹהִים מִטְרָא

רש"י

למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה"א בראם שנא' כי ביה ה' צור עולמים [ישעי' כ"ו] בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבי' בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדי' ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד

באור

(טוּנבפֿינג), היצירה היא נתינת הצורה בחומר, בל"א (בילדונג), והעשי' היא גמר תקון הדבר על מתכונתו בל"א (פֿערפֿערטיגונג), ויהי' ביום עשות וגו' מוסב על ששת ימי הבריאה' הנזכרים: ה' אלהים, בפרשה שלמעל' לא זכר כי אם שם אלהים, ופה אמר ה' אלהים, ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל, וכן פירושו בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים, ורז"ל דרשום לשני שמות מדת הדין ומדת הרחמים. ויתכן שהיתה הפרש' הראשונה מן בראשית עד לעשות מקובלת ליחידי סגול' מימות האבות הקדושים, ואפשר שתהי' מימות אדם ושת, מסורה על פה מן האבות אל הבנים, וגם היו הקדושים ההם שונים לבניהם ותלמידיהם סוד מעש' בראשית וחדוש העולם, ומזה נתפרסמה האמונה ההיא בכל קצוי ארץ לכל עם ולשון, עד שלא תמצא אומה ולשון שלא תהי' לה ידיעה קצת או רמז מן הפרשה ההיא, ואולם נשתבשה הקבלה ההיא בקצתם ע"י בעלי המתחכמים ובזבי המשוררים אשר שתו בשמים פיהם, ובדו מלבם דברים אשר לא כן להמשיך את לב ההמון אשר לא נגה עליהם אור תורת ה', וערבו האמת עם השקר ולא נשאר להם כי אם רמזים מעטים כאור המתנוצץ באישון לילה ואפלה, והנה ידוע שלא נתפרסם שם העצם המורה על השגחת השם הפרטי' על סגולת בני אדם והדבקות האלהי בשומרי דבריו כי אם ע"י האותות והמופתי' שעשה לבני ישראל כאשר הוציאם ממצרים והבדילם לעבודתו, כאשר נאמר אי"ה בפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו' ג') ע"ש, ועתה כאשר כתב משה רע"ה את התור' על פי ה', קבע בתחלת הפרש' ההיא המקובלת ולא זכר בה כי אם שם אלהי' המור' על היכולת המוחלט והשליט' על כל דבר אפשר, להוציא אל גדר ההויה ולהכניסו כחפצו, והוסיף ואמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהי' להורו' שהעצם ההוא היכול על כל הוא השם הנכבד המשגיח על עבדיו המגלה סודו לנביאיו, והנמצא להם בעת קראם אליו הוא ה' אלהי'. והמתרגם האשכנזי פתר השם הנכבד (דאז עוויגע וועזען) ופעמי' (דיזר עוויגע) לפי ששם ההוא כלול מהי' הוה ויהי' ועיין בפ' שמות בפסוק זה שמי לעולם (שמות ג' ט"ו), כי שם מקומו, ואונקלוס תרגם שם אלהים שבפרשה הראשו' בתיבת י"י, ומלות ה' אלהים פתר י"י אלהי' ולא ידעתי כוונתו: (ה) וכל שיח השדה וגו', כוונת הפרש' הזאת להודיעך פרטי יצירת האד' ואשתו, כי בפרשה שלמעל' לא זכר כי אם הכלל שהאלהי' ברא אותם זכר ונקב', ועתה יודיעך איך היתה השגחת שם העצם הנכבד על האד' לתקן הכל לטובתו ויצר לו עזר מצלעותיו, וכונן להם מלוה, ולימד את האדם דעת להבין בילודיו וכו', ופי' בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, הביאה רש"י ז"ל בפרש' הזאת, מל"ב מדות שהתור' נדרשת

תרגום אשכנזי

נאָך ניכט דא, דאז ערד־רייך צו בעארבייטען, (ו) אבער איין דונסטשטיג אויף פֿאָן דער ערדע, אונד בעפֿייכטעטע

עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ (ו) וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ

ת"א ואד סוכה י"א, ב', ר"ה י"א. י"ח. תענית ט', ב':

רש"י

לא הוא ואינו לשון קודם ואינו כפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון [שמות ט'] עדיין לא תראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתו' ותוצא הארץ לא יצאו על פתח קרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יַת אַדְמְתָא׃ (ו) וַעֲנָנָא הֲוָה

באור

בגן, וזו אחת מהן, כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו תיכון וסתם מעשיו, חזר ופירש וייצר ה' אלהי' וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעש' אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמ' חזר וכתב ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השדה כדי לפרש ויבא על האד' לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק ע"כ, ושמור זה הכלל בידך כי הוא יסוד ועקר גדול בהבנת הכתוב וע"י יבוארו לך כמה מקומות בכתוב, שאי אפשר להבינם זולתו כלל, ולפעמים נלאו כל המפרשים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם בהבנת פשטות הכתוב, ובזכרך את המדה הזאת שהתורה נדרשת בה, תמצא שהם דברי' פשוטי' קלי ההבנה עד מאוד, כאשר תראה אי"ה בבאורנו זה בכמה מקומות, והנה כדי להזכיר פרטי יצירת אדם וחוה והקורות אותם צריך להזכיר גן עדן, ובעבור גן עדן התחיל ממעש' יום שלישי, ואמר שהי' אז מכוונת הבורא ית' שלא יהי' עדיין שיח השדה בארץ, [שיח הוא עץ וכן תחת אחד השיחי' (בראשי' כ"א ט"ו) בין שיחים ינהקו (איוב ל' ז')], ולא יצמח עדין עשב השדה, כי לא המטיר וגו': טרם יהי' בארץ, רש"י פי' כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים וזה מוכיח ועוד אחד כי טרם תיראון (שמו' ט' ל') עדיין לא תיראון, ואף זה תפרש עדיין לא הי' בארץ וכו', עדיין לא צמח עכ"ל, והראב"ע בפ' שמות חלק עליו באמרו שלדעת רש"י טרם כמו לא, וזו המלה איננה כמלאת כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו (בראשי' י"ט ד') כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית, גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן (שמואל א' ב' ט"ו), טרם יקראו ואני אענה (ישעי' ס"ה כ"ד), וגם הרמב"ן כתב שיפה תפש עליו הראב"ע ופי' מלשון קדם, ונלוה עמהם הרד"ק בשרשים שרש טרם, והנה בפסוק שלפנינו אין אחר טרם מאמר נמשך, וצריך לפרש לפי דבריה' כי פסוק ואד וגו' הוא המאמר הנמשך למחצית הא' של פסוק הקודם, ומאמר כי לא המטיר וגו' הוא כמו מאמר מוסגר, ויבא בס"פ שהוא מפסיק יותר מן האתנח שלפניו, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' וט'), ויהי' ענינו כאן באופן זה, קודם שהיה כל שיח השדה בארץ וקודם שצמח כל עשב השד' (בעבור שלא המטיר ה' אלהים על הארץ, וגם אדם לא הי' אז לעבוד את האדמ') אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמ', ועי"ז צמחו העשב והשיח בשלישי, וכן פי' פה הרמב"ן, ותהי' הוי"ו של ואד מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, כמ"ש בהקדמ', ואולם הפירוש הזה רחוק הוא בלשון עד מאד, כי לדעת רש"י שיהי' כאן מאמר פוסק שלא הי' עדיין שיח ולא עשב בארץ, שייך שפיר נתינת טעם, מדוע לא הי'? בעבור שלא המטיר עדיין, ומדוע לא המטיר בעבו' שלא הי' שם אדם. אבל לדעת המפרשי' הנזכרים שאין למחצית הפסוק הזה כי אם הוראה זמני' כאלו אמר בזמן הקוד' להוית השיח והעשב, אין שייך לשאול מה טעם, שתהי' המענה, כי לא המטיר, כי אין ספק שקודם

וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ז) וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־

ת"א וייצר ברכות ס"א, א'. ערובין י"ח, א'. סנהדרין ל"ט, א'. חולין כ"ז, ב'. נדה כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

סָלֵיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ (ז) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת

דיא גאנצע פֿלעכע דעם ערדרייכס. (ז) דא ביל־דעטע דאז עוויגע וועזען, גאָטט, דען מענשען אויס שטויב פֿאָם ערדרייכע, אונד בליז אין זיינע נאזע

רש"י

אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר:

(ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה

באור

שהי' שיח עדיין לא הי' שיח, וקודם שצמח עדיין לא צמח, ומה טעם לשאלת השנה בזה? לכן חלתי דעת רש"י ז"ל שהיא הנכונה לדעתי, והראב"ע העתים על רש"י ז"ל דבר שלא אמר, כי לא אמר שיהי' באור טרם כמו לא, כי אם כמו עדיין לא, אי עוד לא, וכן כתב הראב"ע ז"ל בעצמו בפירושו לס' ישעי' (ס"ה כ"ד) וז"ל לפי דעתי טרם כמו עוד ואם בא בתוספת בי"ת כמו קודם עכ"ל, ודבריו הללו קרובי' לדברי רש"י ז"ל כי אין ספק שיודה בתוספת השלילה במלת טרם ולימר עוד לא אחרי שמצאנו בכתוב ויהי הוא טרם כלה לדבר (בראשי' כ"ד ט"ו), ששם אי אפשר לפרש כלל בלי שלילה כמו עוד לא כלה לדבר, כמ"ש רש"י ז"ל, ודע שכל מקום שכתב רש"י ז"ל עד לא, הכוונ' שכן תרגומו, כי עוד לא יתורגם עַד לָא, ובאמת לדעת רש"י ז"ל ביאור מלת טרם בכל מקום כמו עדיין לא או עוד לא, ואולם פעמים שתהיה נמשכת למאמר שאחרי', כמו טרם ישכבו ואנשי העיר וגו', פי' הם עדיין לא שכבו ואנשי העיר נסבו, טרם יקראו ואני אענה, ר"ל הם לא יקראו עדיין ואני אענה להם, ופעמים אין אחריו מאמר נמשך כלל, ויהי' מאמר פוסק כמו טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט' ל'), הטרם תדע כי אבדה מצרים (שם י' ז') שפי' שם רש"י העוד לא ידעת כי אבדה מצרים, וכן פירש"י כאן, עדיין לא הי' בארץ, עדיין לא צמח, כי הוא מאמר פוסק לדעתו שהיא דעת רז"ל בב"ר שבששי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: ואדם אין לעבד את האדמה, הוא נתינת טעם למה שאמר, מ"ט לא המטיר, לפי שהאדם אין לעבוד האדמ', ואין מכיר בטובתם של גשמים והגנה מהם עד שבא אדם, ורז"ל אמרו שעמדו הצמחי' ביום השלישי על פתח הקרקע ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: (ו) ואד יעלה מן הארץ, אף שכבר נבדלו מים העליונים ממי' התחתוני' בשני, ונקוו המי' התחתוני' אל מקום אחד בשלישי, עדיין היו פני האדמ' מושקים ומורטבים מאוד מן האידי' העולי' אשר עלו מן הארץ, ולא היתה האדמ' עדיין ראוי' להצמיח דשא, כי הי' ענן לבשה ועדפל חתלתה ולא הי' האויר מטוהר כל צרכו: (ז) וייצר, שרשו יצר ומבנין הקל ובא האית"ן בחיר"ק כמו וייקץ נח (בראשי' ט' כ"ד): את האדם עפר מן האדמה, נקרא אדם בעבור שנולד מן האדמ'. והוא שם עצם פרטי לאדם הראשון ושם תואר מורה על מחצבו, ולכך יתכן בו ה' הידיע': ויפח באפיו נשמת חיים, ירמוז לנו הכתוב בזה מעלת נפש האדם יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה לו מן היסודו' גם לא בהשתלשלות מן השכלי' הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונ' כי הנופח באפי אחר יתן בו מנשמתו, וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם (איוב ל"ב ח'), כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונ' (הרמב"ן) ועל זה נקרא' נשמה שהיא נשמת שדי ועל ידי זה הי' האדם לנפש חי', כתרגומו לרוח ממללא. הכוונ' לנפש מדברת, שהכח הדבור מפעולות הנפש המשכלת, ואין בבהמ' וחי' מדבר כי אם האדם לבד שזהו הבדלו ויתרונו, והנה אף שיש בנפש האדם כחות שונות מתחלפות כגון כח התנוע' כח ההרגש וכח המדמה וכח הזוכר והמעורר וכו' כאשר זכרו המחקרים, עם כל זה עצם כלם אחד וכל אלה פעולות הנשמה והנפש' רק היא יחידה, והרבוי מצד פעולותי', ואין הרגש האדם כהרגש

הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ (ח) וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ (ט) וַיַּצְמַח יְהוָה

ת"א ויהי וכו' תענית כ"ג, ב': ויטע פסחים נ"ד, א'. נדרים ל"ט, ב':

תרגום אשכנזי

לעבענדיגען אָדעם, אלזאָ וואורד דער מענש איין בעזעעלטעס טהיר.
(ח) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, פפֿלאנצטע איינען גארטען אין עדן צור מאָרגענזייטע, זעטצטע דען מענשען דאהין, דען ער געבילדעט האטטע.
(ט) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, ליס אויס דעם ערדרייכע הערפֿאָרוואכסע אללערלייא ביימע,

תרגום אונקלוס

בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ (ח) וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּינְתָא בְּעֵדֶן מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא׃ (ט) וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא

רש"י

תעשה לי [שמות כ'] הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב וייצר את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה

באור

הנשמ' ולא דמיונו כדמיון הנשמ' כאשר זכר הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למס' אבות (פרק א'), וז"ל: דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות, חלוקות יקראו קצת הפעולות ההם נפשות ויחשב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות, ופעמי' שיקראו כחות וכו', ואולם יאמר על האדם ושאר בעלי חיי' מרגיש בשתוף השם. לבד לא שההרגש אשר באדם הוא ההרגש אשר בשאר בעלי חיים וכו' והוסיף הרב להזהיר על זה הענין והמשיל בו משל נחמד, והכלל שאף אם נמנה ונספור פעולות הנשמה וניחס לה נפשות וכחות שונות, לא מפני זה תתחלק כהחלק הגוף המורכב כי היא עצם אחד ופשוט בלתי מקבלת החלוק' בשום פנים, וזהו כוונת הכתוב שהיתה בריאת האדם נבדלת מבריאת יתר בעלי חי, כי נוצר עפר מן האדמ', והי' בלי חיות והרגש ותנועה, והשם הנשגב בכבודו ובעצמו נפח באפיו נשמת חיי' ובכח הנשמ' היקרה ההיא כולל בו התנוע' וההרגשה והדמיון והשכל והתבונה, והי' בעל הכחות ההם כלם והכלל שהי' לחי מדבר, וזהו ויהי האדם לנפש חיה: באפיו, משפטו באנפיו, כי שרשו אנף מגזרת כי אנפת בי (ישעי' י"ב א'), והנו"ן נשלמת בדגש הפ"א, ובלשון ארמי נכתב' הנו"ן כמו אנפוהי (דניאל ג' י"ט), וכמו מן חטים שרשו חנט, הנו"ן נבלעת בדגשות הטי"ת, ובלשון ארמי חנטין (עזרא ז' כ"ב): (ח) ויטע ה' גן אלהי' בעדן מקדם, אונקלס תרגם מלת מקדם על הזמן מלקדמין, וכן דעת רז"ל אלא שנחלקו בזה אם הרצון בו קודם לבריאת עולם. כמאמרם ב"ע אחד משבע' דברים שקדמו לעולם, או אם הכוונ' קודם לבריאת אדם הראשון, ולפ"ז הי' ליך לפתרו בל"א כזה: (דאז עוויגע וועזען גאָטט האטטע לאנגע פֿאָרהער איינען גארטען געפפֿלאנצט): ורש"י פי' מקדם במזרחו של עדן נטע הגן. ולא פי' למזרחו של עולם, אפשר שהיא סובר ג"ע במערב. ויש אומרי' ג"ע במזרח העול', (ואולם מפשטות הכתוב לפנינו (ג' כ"ד) משמע שגן עדן במערב ומשם נתגרש האדם למזרח העולם, עיין בבאורנו שם). והנה במזרח היתה התחלת הישוב לבני האדם, ומשם התפשט המין ונפרדו הגוים ללשונותם בארציהם, כנודע מכל ספורי דברי הימים וקדמוניות של כל עם ולשון, כלם יעידו שמכל מחוז ומכל נוף נעתק הישוב מארץ המזרח לשם, וזכר הכתוב שבמזרחו של עולם מקום עדן ועונג במחוז טוב האויר והמזג נברא בתכנית העונג דשן ושמן מטע ה' להתפאר, ושם הכין הקב"ה לאדם מקום לשבת בו וגזר שיהי' גן במקום ההוא, וגן משרש גנן

אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים

ליבליך צום אנזעהען, אונד גוט צום עססען; דער בוים דעס לעבענס וואר

תרגום אונקלוס

כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב לְמֵיכָל וְאִילָן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּנְתָּא

רש"י

הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר. בתוך הגן. באמצע:

באור

והוא מקום אילנות הסוככים בענפיהם ומגינים על היושבים תחתם, והושיב שם את האדם אשר יצר: (ט) ויצמח ה' אלהים מן האדמה,, על אדמת הגן הכתוב מדבר ששם נתקיים בתחלה מאמר תדשא הארץ, והוציאה האדמ' כל עץ נחמד למראה עין וטוב למאכל, מסכים למה שכתבנו למעלה שכפי הכוונה הראשונה טרם שנתאררה האדמה בחטא אד"הר לא הוציאה כי אם עץ פרי הראוי למאכל בני אדם: ועץ החיים בתוך הגן, אמר בתוך הגן, ולא אמר בגן, ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן, ולא הודיעו בשם אחד, משמע שבמאמר הזה די להבדילו מיתר האילנות, לכך ת"א במציעות גנתא, והיו שני העצי' עץ החיים ועץ הדעת באמצע הגן, כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה, ויהי' האמצע הזה אמצע רחב, כי אמצע הדק כנגד אמרו שאין יודע בו אמתת הנקוד' בלתי השם לבדו: ועץ החיים, אילן שפריו נותן באוכליו חיים ארוכים: ועץ הדעת טוב ורע. כמו האהלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז), הארון הברית (יהושע ג' י"ד), ורבי' כאלה שיצא הסמוך בה"א הידיע', והמדקדקי' אמרו שהוא כמו הארון (ארון) הברית (יהושע ג' י"ד) הדעת (דעת) טוב ורע. ובענין עץ הדעת אמרו המפרשי' הביאם הרמב"ן ז"ל כי הי' פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביא לו דומה בלשון הזה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע (שמואל ב' י"ט ל"ו), כי בטלה ממנו התאוה ההיא. ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע, ואם תאמר הנחש כחש לאש' כדי לפתותה, הנה אמר השם הן האד' הי' כאחד ממנו לדעת טוב ורע, וכבר אמרו שלש' אמרו אמת ונאבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי, ודעת הרמב"ן ז"ל שהי' האדם עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדו' כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנא' ופרי האילן הזה הי' מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע, לכן נקרא עץ הדעת טוב ורע, כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד ג'), תחפוץ ותרצה בו, ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב), בחרתיך מכל אדם, וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרצון לא הי' בוחר בדבר ולא קץ בו, והי' אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר, והנה בעת הזאת לא היו באדם ובאשתו התשמיש לתאוה אבל בעת התולד' יתחברו ויולידו, ולכן הי' האיברי' כלם בעיניהם שוים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחיר' וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדת אלהי' מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ואיפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, היושר שיאחוז דרך אחת ישרה, והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחיר' ממנו עכ"ל וקרוב לזה דעת הרמב"ם ז"ל אלא שלדבריו הטוב והרע הוא הנאה והמגונ' והן לדעתו אינן מן המושכלות כלל, כי אם מן המפורסמות, והדבר ידוע שהלך הרב ז"ל בזה בשיטת אריסטו כאשר זכר בכמה מקומות מחבוריו, שאין בהכרחי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת, והטוב והרע הם הענינים המפורסמים אצל כל בני אדם, ואין להם מציאה בשכל כלל, ובמה שאמר והייתם כאלהי' יודעי' טוב ורע כתב כבר ידע כל עברי כי שם אלהי' משתתף לשם ולמלאכי' ולשופטי' מנהיגי המדינות וכבר ביאר אונקלוס הגר ע"ה והאמת מה שנאמר בו

בְּת֣וֹךְ הַגָּ֔ן וְעֵ֕ץ הַדַּ֖עַת ט֥וֹב וָרָֽע׃ (י) וְנָהָר֙ יֹצֵ֣א מֵעֵ֔דֶן לְהַשְׁק֖וֹת אֶת־הַגָּ֑ן וּמִשָּׁם֙ יִפָּרֵ֔ד וְהָיָ֖ה לְאַרְבָּעָ֥ה רָאשִֽׁים׃ (יא) שֵׁ֥ם

ת"א ונהר ברכות נ', ב'. תענית י', א'. סנהדרין נ"ט, א': וזהב יומא ע"ד, ב':

תרגום אשכנזי

מיטטען אים גארטען, אונד דער בוים דעס ער־קעננטניסזעס, דעס גוטען אונד באָזען. (י) איין שטראָם קאָממט אויס עדן, דען גארטען צו בע־פייכטען, אונד פאָן דא אויס טהיילט ער זיך אונד ווירד צו פיער הויפטשטראָמען. (יא) דעס איינען נאמען איזט פישון, דעריעניגע, וועלכער

רש"י

(יא) פישון. הוא נילוס כהר מלרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין

תרגום אונקלוס

וְאִילָן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חַכְמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ (י) וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יַת גִּנְתָּא וּמִתַּמָּן מִתְפְּרַשׁ וְהָוֵי לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי נַהֲרִין׃ (יא) שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא דְּמַקִּיף יַת כָּל אֲרַע דַּחֲוִילָה

באור

אמרו והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע רוצה בו הענין האחרון אמר ותהון כרברבי' עכ"ל, ולא זכר הרב כלל מאמר השם הן האדם הי' כאחד ממנו וגו' הקשה מאוד לפי פירושו, ואונקלס תרגמו הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב ובי"ש, ויהי' ממנו מוסב על האדם לא על האלהים, והוא דחוק עד מאוד ולא ידעתי לכוונו עם פשטות הכתוב כי מה ענין הן האדם הי' יחידי בעולם ממנו לדעת טוב ורע (עיין שם בביאורנו), ובלעדי זאת לא נודה להרב ז"ל במה שאמר מענין המפורסמו', והנרא' באמת שגם הטוב והרע מן המושכלות, ואין הנאה והמגונ' שמות משותפי' עם הטוב והרע, כי הטוב והרע נאמרי' בבחינת השכל והנא' והמגונ' בבחינת החושים, ויש ראיות נכוחות על זה אלא שאין כאן המקום להאריך, והנה הרמב"ן ז"ל בפירושו שזכרנו נשמר מזה, ולדעתו יש יתרון רב ומעל' עליונה בידיע' הטוב והרע והיא מדת אלהים, אלא שהיא רעה בערך אל האדם בהיות לו בה ילר ותאוה, וזהו הדרך היותר נכון, ואני אוסיף לך באור על דבריו, שכפי הנרא' מפירושו לא הי' האדם קוד' שחטא בעל בחיר' ורצון כלל, כי אם מוטבע על מעשיו כפי התולד', דומה בזה לגרמי' השמימי' כאשר זכר הרב בפירוש, והוא דבר קשה להולמו עד מאוד, ואין כוונתי להאריך בספקות רבות אשר יפלו על זה, ואולם אודיעך את דעת המתרגם האשכנזי בהתדתם וז"ל: טרם אענה אקדים לך הקדמה אחת, והיא שכל מעשה בראשית וכל מה שספר הכתוב ממה שקרה לאדם ולחוה לקין ולהבל הכל אמת ואמונ' בלי ספק, כפי מה שסופר כן אירע ליחידים ההם בפועל ממש, אלא שעם כל זה יש בהם רמז ודוגמא למה שיקרה לכל מין האדם בכללו, כמקרה האדם ובניו וכאשר אירע להם ביחוד כן מקרה כל המין בכלל, ולזה האריך הכתוב בספור פרטיהם והמשכיל יבין מהם את כל הקורות לבני האדם מעת הבראם עד סוף כל הדורות, והנה יש באדם כח השכל וכח התשוקה, בכח השכל ישיג האמתות ויבחין בין אמת ושקר ובין טוב ורע, כי הדבר המבי' אל ההצלח' יקרא טוב, והמונע ממנו יקרא רע, ובכח התשוקה יכסוף אל הטוב וידבק בו ויברח מן הרע, והוא המועיל והמזיק בבחינת השכל, והטוב והרע בבחינת החושים יקרא נאה ומגונה, והנה הדביקות בטוב תוליד עונג והדביקות ברע תוליד נגע, ויש טוב אמתי וטוב מדומ', וכן רע אמתי ורע מדומ', הטוב האמיתי יוליד עונג אמתי והטוב המדומ' יוליד עונג מדומ', וכן ברע ובנגע, וכבר אמרו קדמונינו אין בטובה למעל' מן העונג, ואין ברעה למטה מן הנגע, והנה מחבור כח ההשגה וכח התשוק' יוולדו המדות הנפשיות, והן התכונות להרע או להטיב אם לו אם לאחרים, שכלם נמשכות אחרי השגת האדם והבחנתו בין טוב לרע ואחרי כח התשוקה שבו לעשות את הטוב ולמנוע את הרע, ותשלימות העלם המשכיל שיהי' בו ייחס וערך שוי' בין כח התשוק' לכח ההשג', ואז יולידו המדות הנכבדות, שכפי עולם כח ההשג' להכיר הטוב והרע כן תגדל התשוק' ותגבר אהבת הטוב ושנאת הרע, ויתעורר העלם המשכיל להדבק בטוב, וכענין זה אמרו רז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ואולם אם יחסר הערך השוה שבין הכחות הללו, יצאו מהם מדות פחותות וגרועות, כי אם יגבר כח התשוקה על השכל, יטה את האדם אל תאוות המותרות, ועונג החושי', ירדוף אחר הנאה והטוב המדומ', ויעזוב הטוב

הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ (יג) וְזַהַב

אומרינגט דאז גאנצע לאנד חוילה, אלוואָ דאז גאָלד איזט. (יג) דאז

תרגום אונקלוס

די תַמָן דַהֲבָא׃ (יג) וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא

רש״י

ומשקין את הארץ נקרא

באור

האמתי, ופעמי׳ שירא׳ בעיניו ובלבבו יבין את הטוב האמתי המביאו אל ההצלח׳, ועולם התשוק׳ המוגברת בכחה על משפט השכל יפתהו לילך אחרי הנאת הגוף וישקע ברדיפת תענוג החושים, והוא סבת כל חטא וכל מרי באדם. ואם יגבר כח ההשגה על התשוק׳ יתרשל האדם מעשות המעשים הטובי׳ הרצויי׳, ולא יגיע אל מעלת איש חיל רב פעלים המתגבר כארי לעשות הטוב והישר ונלחם מלחמת ה׳ עם כל המונעי׳ המפחידי׳ ומשטינים אותו, והאדם ההוא במעט מן הצער והיגון שיגיע לו ממינע׳ הטוב ירף ממנו, וישב בעצלה ובשפלות ידים לקול עלה נדף ולסוף תתבלבל גם השגתו ולא יצליח בכח שכלו ורוח מבינתו, כענין מה שזכרו רז״ל תמי שחכמתו מרובה ממעשיו שאין חכמתו מתקיימת. מעתה האלהי׳ עשה את האדם ישר על הארץ וקבע יחס השווי וערך הראוי בין השגתו לתשוקתו, ואלו הונח ונשאר על התכונ׳ הישרה ההיא לא הי׳ נוטה מדרך הטוב ע״י תגבורת הכח המתאו׳ כלל כי אם מפאת קוצר ההשג׳ שיחשוב על הטוב שהוא רע ועל הרע שהוא טוב, ולא יהי׳ זה כי אם לפעמי׳, מלבד שאין קוצר ההשגה חטא ולא חסרון הידיע׳ מרי, אם לא הי׳ בכח המקצר להוסיף על דעתו והשגתו, כענין שזכרו חז״ל משגגת התלמוד שהוא עולה זדון, ולזה אף שהי׳ האדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא, מ״מ לא הי׳ עלול לפול ברשת התאו׳ וברשת עונג החושים. כי היתה תשוקתו מיוחסת ונערכת אל השגתו ביחס שוה וראוי לפי כוונת הבורא ית׳ ובאופן מבי׳ אל ההצלח׳ והטוב האמתי, והיו האדם ואשתו מתאוי׳ אל המשגל ומתענגי׳ בתשוקה ההיא בשעור הראוי והנאות אל התכלית לקיום המין, ותאות המשגל אם תהי׳ על התכונ׳ הזאת איננה גנות וחרפ׳ לאדם כאשר חשבו קצת המחקרים. ובהפוך הוא כי היא לו לתפארת, ולכן היו אדם וחוה ערומי׳ ולא התבוששו, כי לא תבא הבושת לאדם והכלימה לגלות איבריו כי אם מצד תגבורת התאו׳, כי ישוטט הדמיון אנה ואנה בראותו גלוי האיברי׳ ויעורר את התאוה והתשוקה בשעור ומקום ואופן בלתי נאות אל התכלית כידוע. והנה הי׳ מתולדת העץ הדעת להגביר כח התשוקה, ולהוסיף בו אומץ, עד שכשאכל ממנו אד״הר הי׳ דומה בכח תשוקתו אל מלאכי מעל׳, ותגבורת התשוקה ההיא ואומץ כחה מעלה גדול׳ ויתרון רב בבחינת העליוני׳ ההם לפי שהיא נערכת אל מעלת השגתם בשעור ראוי׳ וכפי מעלת השגתם ושכלם כן תגדל התשוק׳ בהם לעשות רצון קונם, לאהוב את הטוב באהב׳ עזה ולשנא את הרע בשנא׳ יתירה, והיא תפארתם, אבל בבחינת האדם הי׳ זה רעה גדול׳, כי בערך אל השגתו הקצרה התגבר בו כח התשוק׳ יותר מן השעור והיחס הראוי, ומשם יצאו כל המדו׳ המגונו׳ שזכרנו למעל׳, בקשת המותרו׳ ואהבת העונג הגופני, נשתקע האדם ונטבע בזיון הטוב המדומ׳ ופנה אל הנאה וערב אל החוש או אל הדמיון עם עזיבת הטוב האמתי המביא אל ההצלח׳ והאושר האמתי כנ״ל, והנרא׳ שעל הדרך הזה יותרו הספיקות שזכרו המפרשי׳ בפרש׳ הזאת, כאשר תראה בפסוקים הבאים בעז״ה: (יא) פישון, לפי דעת רש״י ורבינו סעדי׳ גאון ז״ל והרמב״ן הוא נילוס היורד מהרי הלבנ׳ שבארץ כוש השפל׳ הנקראת (עטיאפיע) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העול׳ ובא עד פי (מירואי) ששם מתחלק לב׳ זרועו׳ וחובק את האי סביב וחוזר ומתאחד עד בוא למצרים ועובר כל אורך המדינה עד אלכסנדריא שבחוף הים האמצעי המפסיק בין חלק (איירָאפא) לחלק (אפריקא) הנקרא (מיטטעללענדישעם מעער) ושם נחלק לכמה לשונות ונופל אל הים האמצעי הזה: החוילה, כתב הת״י שנקרא כן על שם העתיד כי הוא אחד מבני עבר בן יקטן ונקרא שם מקומו על שמו, וכן כוש ואשור וכן כתב רש״י ז״ל, ואין ספק שבימי משה היו מדינות מפורסמות נקראות כן על שמות האנשים אשר בנאום: אשר שם הזהב. נרא׳ שהוצרך לתוספת באור וסימן פרטי למדינת חוילה מה שלא הוצרך במדינת כוש ואשור, לפי ששני אנשים היו ששמם חויל׳ האחד בן כוש בן חם, והשני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושניהם קראו את ארצם על שמם, וכן כתב הרמב״ן אשר שם הזהב, לבאר שאינו חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור (בראשי׳

הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ (יג) וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ (יד) וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ (טו) וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ

ת"א ושם כהוגות י', ג': חדקל נרכות ס"א, ג': והנהר נרכות נ"ס, ג':

תרגום אשכנזי

גאָלד דעסזעלבען לאנדעס איזט גוט; אללרא פֿינ־דעט מאַן אויך דאז ערץ בדלח אונד דען שטיין שהם. (יג) דער נאמען דעם אנדערן שטראָמעס איזט גיחון; דעריעניגע, וועלכער דאז גאנצע לאנד כוש אומרינגט. (יד) דער נאמע דעם דריט־טען שטראָמעס איזט חדקל, דעריעניגע, וועל־כער אויף דער מאָרגענ־זייטע פֿאָן אשור פֿליסט, אונד דער פֿיערטע שטראָם איזט פרת. (טו) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, נאהם דען מענשען, זעטצטע איהן אין דען גארטען עדן, אום איהן

תרגום אונקלוס

וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ (יג) וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא דְּמַקִּיף יָת כָּל אַרְעָא דְכוּשׁ׃ (יד) וְשׁוּם נַהֲרָא תְלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא דִּמְהַלֵּךְ לְמַדִּינְחָא דְאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת׃ (טו) וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְתָּא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃

רש"י

פישון כמו ופשו פרשיו [חבקוק א']. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר על מצרים ובושו עובדי פשתים [ישעי' י"ט]: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו כי יגח [שמות כ"א] שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומבריאין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י: (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס (ב"ר):

באור

כ"ס י"ח) כי זו נמזדה המזרח עכ"ל. (חקירה על מקום הנהרות ומקום הג"ע השייך לכאן עיין בקונטרס המאמרון, אשר יעדתי לחברו בסוף הספר אי"ה): (יב) הבדלח, הי' אבן יקרה, ואומרים שהיא אבן לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין ממנה אבנים לעשות ענק. ולפי שהאבן הרת הגדולה לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין אותה ומחברים אבן אל אבן כחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר ואבן הבדולח כמו שאמר ואבן השהם, שהיא אבן גדולה. וגם היא לבנה וזכה, ויעשו ממנ' כלים לתשמישי המלכים ועליה היו מפותחי' שמות בני ישראל לרוב חשיבותה ונקיותה מכל פסולת, והיא האבן הנקראת בל"א (אָניך שטיין): (יג) גיחון, אין זה הנהר הקטון סמוך לירושלים, שהרי כתיב הוא הסובב את כל ארץ כוש והנהר הקטן ההוא לא יעבור אפי' בחלק ממנו, וכתב רב יוסף קמחי שגיחון הוא נהר נילוס, ופישון יש מפרשים שהוא נהר (גאנגעס). שבארץ הודו המזרחית תחת ממשלת המלך הגדול הנקרא (מאגאל), ונופל לים האוקינוס הדרומי, וחוילה הם מחוז שם, וי"א שהוא נהר גוזן הנזכר במלכי' וד"ה ששם הגלה סנחריב את ישראל. ויהי' לפ"ז פישון בחלק (אסיאה), וגיחון בחלק (אפֿריקא), ועיין עוד בפ' נח בבאור ארץ כוש: (יד) חדקל, אמרו שהוא נהר (טיגריס) הסיבב את כל ארץ (ארמיניא וסיריא). כעדות הכתוב הוא ההולך קדמת אשור ונופל בנהר פרת, ודרשו חז"ל כי נקרא חדקל לפי שמימיו חדים וקלים, וכן אמרו המספרים שמימיו רצים במרוצה עצומה, והוא ג"כ בחלק (אסיאה): פרת, הוא הנהר הנודע על שמו זה, ההולך בתוך בבל ונופל אל לשון ים אחד שבמזרח מלכות (ימן) היוצא מים האוקינוס הדרומי ומפסיק בין ארץ (ארחביא), ובין ארץ פרס מזרחית, והים הזה נקרא בלשון העמים (סינוס פערסיקוס), והוא ג"כ בחלק (אסיאה): (טו) לעבדה ולשמרה, שתי ההאי"ן במפיק והן כנוי לנקבה, ר"ל על

וּלְשָׁמְרָהּ׃ (טז) וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ (יז) וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים

ת״א ויצו סנהדרין נ״ו. א׳, וע״ז ג׳: על האדם וכו׳ סנהדרין נ״ו, ב׳: ביום וכו׳ עקדה שער ח׳. עקרים מ״ד, פט״ח:

אנצובויען אונד צו בע־וואהרען. (טז) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, בעפֿאהל דעם מענשען אונד שפראך: פֿאָן יעדעם בוים דעם גארטענס קאננסט דוא עססען, (יז) נור פֿאָן דעם ער־קעננטניסבוים דעס גוטען אונד באָזען, פֿאָן דיזעם זאָללסט דוא ניכט עס־סען; דען זאָבאלד דוא דאפֿאָן איססעסט, ביזט דוא דעס טאָדעס. (יח) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפראך אויך:

תרגום אונקלוס

(טז) וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּנְתָּא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ (יז) וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ (יח) וַאֲמַר

רש״י

(יח) לא טוב היות וגו׳. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב״ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין

באור

האדמה שהגן נטוע בה. או אמר באמצע נקבה על הגן. אף שהוא לשון זכר וממנו נאמר בדבוי גנים, הנה נמצא גנה עם ה״א הנקבה וכגנה זרועיה תצמיח (ישעי׳ ס״א י״א) והרבוי המתקדשי׳ והמטהרי׳ אל הגנות (שם ס״ו י״ז): (טז) ויצו, מלת צווי עם על מצות לא תעשה. בל״א (פערביטהען). ובלא מלת על הוא מצות עשה (געביטהען, בעפֿעהלען): **אכל תאכל**, רשות ומותר לך לאכול: (יז) **לא תאכל ממנו**, אמר ממנו אחד באמר ומען לתוספת באור, וכן ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב׳ ו׳), או פי׳ ממנו מה שיוצא ממנו והוא הפרי או טעמו אפילו מעט ממנו: **ביום אכלך וגו׳**, בעת שתאכל ממנו תהי׳ בן מות וכתהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה, ידע תדע כי מות תמות (מלכים א׳ ב׳ מ״ב), שאין הכוונה שימות מיד בו ביום, ואין הכוונה על הידיעה בלבד, אבל הכוונה כי בעת שילא יהי׳ חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה, ולא יצאו לראות כבלע את הקדש ומתו, ולא ישאו עליו חטא ומתו בו, כי אין ענינם אלא שיהיו חייבי׳ מיתה וימותו בחטאם זה, ועל דעת אנשי הטבע הי׳ האדם מעותד למיתה מתחלת הילידה מפני היותו מורכב אבל בזה עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדים וזולתם שהכוונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם, ולכן אמר בעונש עד שובך אל האדמה, כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה הי׳ אוכל מפרי העץ ומזבע האמן א״כ היתה בו התכה וסבת הוי׳ והפסד. ועל דעת רבותינו ז״ל אלמלא לא חטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיי׳ לעד והחפץ האלהי׳ אשר בו בעת הילידה יהי׳ דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהי׳ כי טוב, ודע כי אין ההדכבה מודה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה, כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט, גם הקיום יהי׳ בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת גדול א״כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהי׳ בן מות לא תתקיים לעד בחפצי, והאכילה היתה לו מתחלה לעונג, ויתכן שפירות ג״ע נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר השם עליו לאכול את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל להם מן האדמ׳ הי׳ זה סבה להפסד, כי עפר הוא ואל עפר ישוב עכ״ל הרמב״ן ז״ל ומ״ש שהית׳ האכיל׳ לו מתחלה לעונג הוא רחוק עד מאוד, כי גם העינג באכילה יצא לאדם מפאת צורך הגוף למזון ע״י ההתכה, ואולם לא ידעתי מי הכריחו לזה, ואפשר שיהי׳ האדם נזון באכלו כשעור מה שהותך ממנו בכל יום, ויתמיד הגוף ע״י זה ויתקיים כל הימים, ואולי כיון בזה במה שאמר שהי׳ נבלע באיברים: (יח) **לא טוב היות האדם לבדו**, הרצון בו אינו נאות לתכלית בריאת האדם שיהי׳ לבדו בלי עזר, כי האדם מדיני בטבעו, ולא יגיע אל ההצלחה בלי עזר מבני מינו ואם ישאר

לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ (יט) וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם

תולדות אהרן לא טוב יבמות ס"ח, ב', וס"ג א'. כתובות ס"ז, ב': ויצר נדה כ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

עס איזט ניכט גוט, דאס דער מענש אלליין בלייבע, איך וויל איהם איינע געהילפין מאכען, דיא אום איהן זייא. (יט) נון בילדעטע ראז עוויגע וועזען, גאָטט, אויס דעם ערדרייכע אללעס ווילד דעס פעלדעס אונד אללעס געפליגעל דעס הימעלס, אונד פיהרטע זיא פאָר דען מענשען, אום צו זעהען, וויא ער עס נעננען ווירדע. אונד יעדעס לעבענדיגע טהיר, וויא עס דער מענש נענ־

רש"י

לו זוג (ב"ר): עזר כנגדו. זכה עוזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) וייצר מן האדמה. היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו [חולין כ"ז]. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור אל עיר [דברים כ"ד] שכבשן תחת ידו של אדם (ב"ר): וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם:

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעֲבֵיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ (יט) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵיהּ וְכָל דִּי

באור

לבדו לא יצאו כחות הנפש ומדותיה מן הכח אל הפועל ויהי' כמשל כבהמות הארץ ואפשר שלא יגיע אל תכליתם, וגם חיי האדם ומזונו ובריאת גופו ושמירת איבריו הכל ע"י עזר מזולתו, וא"כ אין קיום לאדם לאמר עליו כי טוב בהיותו לבדו: עזר כנגדו, אמר כן על האשה כי היא עוזרת האדם תמיד ומשמשתו, ומלת כנגדו כלומר שתהי' לפניו ולעומתו תמיד לשרתו, והכ"ף לאמתת הדבר ככ"ף כהיום (בראשית ל"ט י"א), כמתאוננים (במדבר י"א א'), והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל: יתכן שיהי' כדברי האומר דו פרצופין נבראו ועשו שיהי' בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור, והי' הפרצוף ההוא עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהי' העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו: (יט) ויצר וגו', היא יצירה היא עשיי' האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר שמן האדמה נבראו, ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד הביאה אל האדם לקרות להן שמות: מה יקרא לו, מה שם יקרא לו: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה, פירושו וכל נפש חי' אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו, וכן מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט י"א) כמו מקום קבר שם וכן רבים, וכן פתר המתרגם בל"א, ופי' הוא שמו הנאות לו לפי טבעו ולדעת הרמב"ן ז"ל קריאת השם נמשך אל ענין העזר שזכר, והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם, והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעם, ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר לחבירו, כלומר הראוי' להוליד זה מזה, כי עקר קריאת השם ע"י הבדלת המינים, והשם העבירם לפניו זכר ונקב' שיתבונן בטבעם איזה מהם עזר זה לזה בתולד', כדי שידע האדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאו' שיהי' לו עזר כמותם, והנה נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וזהו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי', כלומר כל מין שיקראנו האדם ויאמר בו שהוא נפש חי' כמהו הוא יהי' שמו ויהי' לעזר כנגדו, והוא קרא לכלן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש

נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ רביע (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ (כא) וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ (כב) וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־

תולדות אהרן ויפל סנהדרין ל"ט, א': ויסגר ברכות ס"א, א'. ערובין י"ח, א': ויבן ברכות שם. שבת ל"ג, א'. ערובין שם. נדה מ"ה, ב':

נען ווירדע, זאָ זאללטע זיין נאמע זיין. (כ) דער מענש נאננטע דיא נאמען אללערלייא פֿיהעס, אללערלייא געפֿליגעלס אונד אללערלייא ווילדעס, פֿיר דען מענשען אבער פֿאנד ער קיינע געהילפֿין, דיא אום איהן זייא. (כא) דא ליס דאז עוויגע וועזען, גאָטט, טיפֿען שלאף אויף דען מענשען פֿאללען, דאס ער ענטשליף; נאהם איינע פֿאָן זיינען ריבבען, אונד שלאָס אנדערעס פֿלייש אן איהרע שטעללע אן. (כב) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, בילדעטע דיזע ריבבע, דיא ער פֿאָם מענשען גענאָממען

תרגום אונקלוס

הוה קרי ליה אדם נפשא חיתא הוא שמיה: (כ) וקרא אדם שמהן לכל בעירא ולעופא דשמיא ולכל חיות ברא ולאדם לא אשכח סמך כקבליה: (כא) ורמא יי אלהים שינתא על אדם ודמוך ונסיב חדא מעילעוהי ומלי בישרא תחותה: (כב) ובנא יי אלהים ית עילעא די נסיב מן אדם לאתתא

רש"י

(כ) **ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה.** כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל (ב"ר): (כא) **מצלעותיו.** מסטריו כמו ולצלע המשכן [שמות כ"ו] זהו שאמרו שני פרצופים נבראו [ערובין י"ח]: **ויסגור.** מקום החתך: **ויישן ויקח.** שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו [ערובין שם]: (כב) **ויבן.**

באור

חי' בשמו: (כ) **לכל הבהמה ולעוף השמים,** מלת לכל מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים, ורבים כן: **ולאדם,** כלומר לעצמו, שם במקום הכנוי וכן משפט לה"ק כדרך נשי למך (בראשית ד' כ"ג), ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א' י"ב י"א), ולדעת הרמב"ן ז"ל אין צורך לזה והכוונ' לשם אדם לא מצא עזר שיהי' ראוי להקרא בשמו שיוליד ממנו, כי קריאת השמות הי' הבדלת המינים והפרד כחותם זה מזה כאשר פי' למעל', ואין הענין שיהי' ביד האדם למצוא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם ירצה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו הי' הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בבנין חדש, והשם ידע שלא ימצא העזר הנאות לטבעו כי אם בבנין הבוא: **לא מצא עזר כנגדו. ויפל ה' אלהים** וגו', לשון רז"ל בב"ר כשהביאם הביאם לפניו זכר ונקבה מכל מין ומין אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) **ויפל,** מהבנין הכבד הנוסף כמו וישב אותם אברם (בראשית ט"ו י"א): **תרדמה,** היא השינה החזק' ותרדמה יותר משינ' ושינה יותר מתנומה, והתי"ו נוסף: **מצלעותיו,** שתי צלעות היו, כענין ולצלע המשכן השנית (שמות כ"ו כ'), ומלת צלע ל' נקב' והטעם צד, והוא מ"ש שאמרו רז"ל שני פרצופי' נבראו, וא"כ הי' ראוי לתרגמו בל"א (איינע פֿאָן זייטען), ואולם אונקלס פתר חדא מעלעוהי, וצלע המשכן פתר סטר משכנא, ובב"ר אמרו ויקח אחת מצלעותיו ר' שמואל בר נחמן אמר אחת מסטרוהי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן ושמואל אמר עלעא, וכן מתורגם בל"א (ריבבע), **תחתנה,** מקומה, והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתי' לשון רבים וכן תחתני גם תחתי. ועל הרוב כשתחובר מלת תחת עם הכנוים יבא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה: (כב) **לאשה,** להיות אשה, כמו ויעש אתו גדעון לאפוד (שופטים ח' כ"ז), להיות

הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא

ת"א ויבאה ערוכין סס: זאת הפעם יבמות ס"ג, ח':

תרגום אשכנזי

האטטע, צו איינער פֿרויא, אינד בראכטע זיא דעם מענשען. (כג) דער מענש שפּראך: דיזעס מאל איזט עס ביין פֿאָן מיינען ביינען, אונד פֿלייש פֿאָן מיינעם פֿליישע, דיזע

תרגום אונקלוס

וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם׃ (כג) וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי

רש"י

כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד [שופטים ח']. להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. מלמד שנתקררה דעתו בהוה [יבמות ס"ג]: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון

באור

אפוד: (כג) זאת, לנקבה, ובא באל"ף במקום וי"ו כמנהג אותיות אהו"י להתחלף והתי"ו לנקבה, ויתכן שיהיה במקום ה"א של מלת זה, ולפי שלא ינוח הה"א באמצע תיבה נתחלף באל"ף שהוא ממוצאו, והכוונה בפעם הזאת מצאתי לי עזר שלא מצאתי עד הנה בשאר מיני בעלי חיים, כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי. והיא דומה לי בתמונת האיברים מכל וכל ודאוי א"כ שתקרא בשמי מתם כי נולד זה מזה: אישה, לדעת הרמב"ע דגש השי"ן תמורת היו"ד הנחה של איש, ולא נשמ' איש' ביו"ד שלא יתחלף עם אִשָּׁהּ, בה"א הכנוי שפירושו בעלה, כי פעמים יחסר

מפיק הה"א להקל כמו ויקרא לה נבח בשמו (במדב' ל"ב מ"ב). ובזעיר לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד'), ודומיהם וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש איש. אבל בשרש אנש כתב ואפשר שתהי' אשה מזה השרש והדגש לחסרון הנו"ן וברבוי אנשים וכן הקנין אֵשֶׁת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד) וכו' ולנקבות

יחסרו האלף ואומרו נשים עכ"ל, וכן נראה לי, והנה תהי' אשה במשקל חטה ששרשו חנט כאשר בא באמרי חנטין (עזרא ז' כ"ב), והה"א בשני השמות לסימן הנקבה, ומלת אשה בא בסמיכות ואשת גוו (בראשי' ז' י"ג), ופעמים בא כן במוכרת נפל אשת (תהלים נ"ח ט'), אשת יפת תאר (דברים כ"א י"א), וכ"כ הרד"ק שם, ואמר שבא בצירי תחת הדגש להקל. ואמנם לפי דעתי בא השם הזה בשני משקלים אשה ואשת, ושניהם משרש אנש, והדגש באשה לחסרון הנו"ן, ובאשת נשלם הדגש בצירי האל"ף כי כן נמצא לפעמים אף באותיות המקבלות דגש, ובא הרבוי מן אשה נשים (נשי' הזכרים כמו מן פלגש פלגשים) ולא אשים במשקל חטים מן חטה. ובא כן להפרידו מלשון אִשׁ שמלאכותו אִשֵּׁי ה' (דברים י"ח א'), מהנפרד אִשִּׁים,

ודאוי לבא אנשים, רק להפריד בין זכרים לנקבות יפול האל"ף, והרבוי אִשּׁוֹת שמלאכו, יתכן להיות מן אשת ובא הדגש על מקומו במקום הצירי, או יתכן להיות מן אשה, ויבוא בקבוץ הזכרים והנקבות כמו דור שממנו הרבים דורים גם דורות, וגן נרא' לפ"ד הרד"ק שבא כן במוכר' להקל. וק"ו שיבוא כן בקבוץ להקל, (אבל לדעתי לא נעשה כן להקל, ויש לי טעם אחר בזה ואין להאריך פה), והסמיכות בא מן אשת כדרך משקל זה שישתוה בסמיכות ובנפרד, אבל מן אשה הי' ראוי לבא אֵשֶׁת בפתח כי דרך הקמץ להשתנות לפתח תולדתו בסמיכות ולא לסגול

כמו מן צדק' צדקי לצדקת בדבת, והכנוים יבואו ג"כ מן אשת ולא מן אשה בראיית דגשות התי"ו אשתו אשתי, ואם היו מן אשה ראוי' להיות אִשְׁתּוֹ אִשְׁתִּי בתי"ו רפוי' כמו צדכתו לדקתו,

והנה ליד"י האל"ף ישתנ' במשקל זה לסגול כמו מן בהמת בהמתו או לחירק קטן, וכן נמצא בסגול אֶשְׁתְּךָ כגפן פרי' (תהלים קכ"ח ג') ודגש השי"ן נשאר בכל הכנויים להקל. גם שלא יהי'

השוא נע כדינו באות הדגוש' ותוכרח להיות התי"ו רפוי', וזהו נגד משקל זה, ועוד כדישתשתו' במל' הזאת בכל הכנוים ובמלת אשתך לא תוכל להדגש, בעבור מניעת שני שואי"ן נעין. והנה לפי דברינו הנ"ל יהיו איש ואשה שני שרשים, ואף שהכתוב יאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש

אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה־זֹּאת׃ (כד) עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ (כה) וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃

דגש א"ש

תולדות אהרן על כן וכו' סנהדרין נ"ז, ב': ודבק סנהדרין נ"ח, א': לבשר סנהדרין שם שם:

זאָלל מעננין הייסען, דען פֿאָם מאננע ווארד זיא גענאָממען. (כד) דארום פֿערלעסט דער מאַן זיינען פֿאטער אונד זיינע מוטער, אונד האנגעט אן זיינעם ווייבע, אונד ווערדען וויא איין פֿלייש. (כה) נון ווארען זיא ביידע נאקט, אדם אונד זיינע פֿרויא, אונד שעמטען זיך ניכט.

תרגום אונקלוס

וּבִיסְרָא מִבִּיסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבָא דָא׃ (כד) עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִיסְרָא חַד׃ (כה) וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃

רש"י

נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (ב"ר): (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומר' כן לאסור על בני נח העריות [סנהדרין נ"ז]: לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד [שם נ"ח]: (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שנתנה בו דעה לקרו' לו שמו' לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנ' בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר):

באור

לקחה זאת, כי הכונ' שהם דומים במבטא, ולשון נופל על לשון, וזהו השם הראוי לה: לזאת, הרא"ע פי' בעבור זאת כמו אמרי לי (בראשית כ' י"ג), ואין צריך לזה כי קריאת השם בכל מקום עם למ"ד, ועוד שלפי דבריו הי' המאמר חסר הנפעל כי באמרך בעבור זאת יקרא אשה לא הודעת מי יקרא כן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי הזאת על חוה, וכן ת"א לדא יתקרי אתתא, וכפילת המל' לתפארת וחוזק ההודאה: (כד) על כן יעזב איש, רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח עריות (סנהדרין דף נ"ז ע"ב). ולפי פשוטו הן דברי משה, ואין יעזב מלשון שיעזוב, כי אם, כן מנהגו ורגילתו שיעזב כמו ככה יעשה איוב (איוב א' ה'), והכונ' בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, על כן הושם בטבע האדם ותולדותיו בהיותו לאיש, שיעזוב את אביו ואמו (אונקלוס תרגם בית משכבי אבוהי ואמי') אשר הי' כרוך אחריהם מעת לאתו תרחם, ודבק באשתו ויראה אותה כאלו היא עמו בשר אחד לאהבתו אותה, ישמח בשמחת' ויתעצב ביגונה ולא יעזוב אותה כל הימים, והענין כמו אחינו בשרנו הוא, אל כל שאר בשרו, והקרובים במשפח' יקראו שאר בשר, והנה יעזוב האיש שאר אביו ואמו וקורבתם וידבק באשתו קרובה לו מהם: (כה) ערומים. מלא וי"ו ונדגש המ"ם שלא כמנהג אחרי ת"ג. וזה הכלל כל שפירושו ערטילאי הנפרד הרי"ש בשוא עֲרוֹם, והרבוי בשור"ק ודגש אחריו אף אם השורק מלא ו', ולפעמים הנפרד עֵרוֹם, והרבוי עֲרֻמִּים, וכל שהוא לשון תחבולה הרי"ש בשור"ק עָרוּם, והרבוי ברפי המ"ם והסימן במסורה חכימין רכין וערטילאין דהיקין (ר"ל דגשין): ולא יתבששו, כבר זכרנו מענין הבושת לאדם ממערומיו, שאין לה מקום כלל כל עוד שהית' תאות הגבול באדם על מתכונת ובשעור ואופן הראוי. טרם כנן גדר ועבר חוק להגביר כח תשוקתו ולהוסיף תאוה על תאוה, תאות המות' על תאות המועיל, ולזה לא התבוששו לא זה מזו ולא זו מזה, והלא יתבוששו מהשכיים שיש כח נעלם ביניהם, והוא מענין הרגע ונקמץ השי"ן בעבור שהוא ס"פ:

ג (א) וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן: (ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל: (ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ

ת"א אף כי עקרים מ"ד פכ"ח: לא תאכלו סנהדרין כ"ט, א':

ג (א) דיא שלאנגע וואר ליסטיגער אלס אללע טהירע דעם פעלדעס, וועלכע דאז עייגע וועזען, גאָטט, געמאכט האטטע. זיא שפראך צו דער פרויא: האט אויך גאָטט וואָהל געזאגט, איהר זאָללט פאָן אללערלייא בוים דעם גארטענס ניכט עססען? (ב) דיא פרויא שפראך צור שלאנגע: פאָן דער פרוכט יעדעם בוימעס אים גארטען דירפען וויר עססען, (ג) נור פאָן דער פרוכט דיזעס בוימעס, וועלכער אין דער מיטטע דעס גארטענס שטעהעט, האט גאָטט געשפראָכען: עסט ניכט פאָן איהם, אונד ריהרעט איהן ניכט אן, איהר מאָכטעט

רש"י

ג (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא

תרגום אונקלוס

ג (א) וְחִוְיָא הֲוָה עֲרִים מִכָּל חֵיוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בִּקְוּשְׁטָא (אֲרֵי) אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילָן גִּינְתָא: (ב) וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילָן גִּינְתָא נֵיכוּל: (ג) וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי בִמְצִיעוּת גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ

באור

ג (א) והנחש, הראב"ע הזכיר דעות רבות שונות מהמתפלספי' מבני עמנו בענין הנחש, ודבורו והליכתו, ואמר שהישר בעיניו שהדברים כמשמעם, והנחש הי' מדבר והלך בקומ' זקופה, והשם דעת כאדם שם בו, והנה הכתוב מעיד כי הי' ערום מכל חית השד', רק לא כאדם, ופירוש ערום שיעשה דבריו בערמה ותחבולה ועל הרוב הוא להרע: אף כי אמר אלהים, פעמים יחסר ה"א השאלה או התמה כשיובן הדבר מענינו והוא כמו האף כי אמר אלהים, ואונקלס תרגם בקושטא ארי אמר ה', וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והנה אף שראה אותם אוכלים משאר הפירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ, ויתכן שפירוש אף כי לשון כל שכן, והכתוב קצר את ראשית דבריו, שאמר לאש' דברים אחרים, ודומה שאמר לה כי המקום שונא אתכם אע"פ שאתם גדולים משאר היצורים, שלא עשה לכם מעל' כך וכך וכל שכן שאמר לכם אל תאכלו מכל עץ הגן, ומזה תכירו ששנא אתכם, ואל יקשה עליך התוספת הזה, כי לא יתכן לפרשו בשום אופן בלי תוספת, לפי שאמר אף ומלת אף לעולם תוסיף על אשר אמר וכן מנהג הכתוב במקומות כמו שאמרו המרגלים אל יהושע כי נתן ה' בידנו את כל הארץ (יהושע ב' כ"ד), ואין מלת כי תחלת הדברים אלא אחז הכתוב תכלית הדברים, ומתכליתן תבין ראשיתם ויש מפרשים אותו בלי תוספת, ואמרו ששעורו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמתון, לא מות תמותון, והאשה נכנסה לתוך דבריו כאשר אמר לה מכל עץ הגן, ואמר' אין הדבר כן, כי מפרי עץ הגן נאכל וגו', ואז גמר הנחש דבריו שהי' כוונתו לדבר לא מות תמותון, ויהי' אף כי כמו אף על פי: אלהים, לא הזכיר הנחש שם הנכבד והנורא כי לא ידעו, ואונקלוס פתר גם כאן שם אלהים בחיבת ה' כמו בפרש' ראשונה: (ג) אשר בתוך הגן, תיבת הגן מועמד בטעם סגולתא, ועומק המליצה כך היא,

פֶּן־תְּמֻתוּן׃ (ד) וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ (ה) כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ (ו) וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן

שטערבען. (ד) דא שפּראך דיא שלאנגע צור פֿרויא: איהר ווערדעט דאפֿאָן ניכט שטערבען, (ה) זאָנדערן גאָטט וויים, זאָבאלד איהר דאפֿאָן עססעט, זאָ געהען אייך דיא אויגען אויף, אונד איהר ווערדעט וויא גאָטטליכע וועזען, ערקעננעט גוטעס אונד באָזעס! (ו) אלס נון דיא פֿרויא זאה, דאס דער בוים גוט זייא צור שפייזע, איינע לוסט פֿיר דיא אויגען אונד אנגענעהם צום בעטראכטען, דא נאהם זיא פֿאָן זיינער פֿרוכט אונד אס,

תרגום אונקלוס

וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּלְמָא תְמוּתוּן׃ (ד) וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן׃ (ה) אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ (ו) וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעַיְנִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּנְסֵיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף

רש״י

תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו [משלי ל׳]: (ד) לא מות תמתון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה (ב״ר): (ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב״ר): והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה. ראת׳ דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב״ר): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר

באור

מ״ם דמפרי מוסב על פעל האמיר׳ לא על האזכר׳, והאזכר׳ כוללת האכיל׳ והנגיעה, ועל האכיל׳ שייך לשון ממנו, ועל הנגיע׳ יאמר בו. והרי הוא כאלו אמר ועל דבר היין אשר בתוך הגן הזהירנו האלהים שלא נאכל ממנו ולא נגע בו, וכן כוון המתרגם האשכנזי: ולא תגעו בו, הוסיפ׳ על מצות השם לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו (משלי ל׳ ו׳): פן תמתון, שלא תמותון: (ה) אכלכם, מקיר עם כנוי הנוכחים: ונפקחו עיניכם, אין הכוונ׳ על תוספת התבונה וידיעת האמתיות כי אם יתחדשו בכם צורות ותמונות חדשות ותרגישו בעצמכם ענין הרגש חדש אשר לא נסיתם בו, כמו הראות לעור כאשר יפקח את עיניו: כאלהים, א״ת כרברבין, וי״ת כמלאכין רברבין. והדבר כמו שזכרנו למעלה, שיולד בהם תשוקה עלונה דומה במעל׳ ועולם כחה לתשוקת המלאכים: (ו) ותרא האשה. בלב׳: לעינים, בקמ״ץ הלמ״ד להורות על ה״א הידיעה: להשכיל, א״ת לאסתכלא בי׳, (איהן צו בעטראכטען), ומלאנו נכתוב שורש שכל על ענין המראה והבטה בעיון כאשר נשתמשו בו רז״ל במאמרם הסתכל בשלש׳ דברים, כתיב והאשה טובת שכל (שמואל א׳ כ״ה), ענינו טובת עיון והבטה כאלו אמר טובת מראה, וכן ומצא חן ושכל טוב (משלי ג׳ ד׳). כלומר מרא׳ טוב, אשרי משכיל אל דל (תהלים מ״א ב׳), משקיף ומעיין עליו. והרמב״ן ז״ל כתב ראת׳ כי הוא מאכל טוב ומתוק. וכי הוא תאוה לעינים שבו יתאו׳ האדם ויתיר אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנו התאו׳ לעינים והחמדה לשכל והכלל כי בו יגלה ויחפוץ בדבר או בהפכו עכ״ל הלך בזה לפי דרכו שע״י עץ הדעת נוסף באדם הבחירה החפשית לחפוץ בדבר או בהפכו, וכבר הודעתיך למעלה שלדעת המתרגם האשכנזי הי׳ אדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא, אלא שבעץ נרם לו שהגביר כח תשוקתו עד למעל׳, וע״י זה נולדו בו הרגשות הדבות והמיונות שונות אשר לא ידעם מעודו ולא נסה בהן, ועיניו רואות דמיון לדבר קנת בשיתי יין אם ירבו

גם־לאישה עמה ויאכל: (ז) ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת: (ח) וישמעו את־קול יהוה אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא

ת"א ותפקחנה עקדה שער ג': ויתפרו ברכות מ', א'. סנהדרין ע', ב':

גאב אויך איהרעם מאננע דאפאן, אונד ער אס. (ז) נון גינגען איהרער ביירען אויגען אויף, אונד זיא מערקטען, דאס זיא נאקט זינד; זיא פלאכטען פייגענבלעטטער צוזאממען, אונד מאכטען זיך שירצען. (ח) דא הארטען זיא דיא שטיממע דעם עוויגען וועזענס, גאטטעס, וואנדעלנד צור זייטע דעם טאגס, אונד אדם מיט זיינער פרויא פערקראכען זיך פאר דעם

רש"י

לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאשה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראי' ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערו' אלא מהו וידעו כי עירמים הם מצוה אחת היתה ביד' ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו [סנהדרין ע'] אבל שאר העצים מנעו' מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרס' העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבי' וכבר סדרום רבותינו על מכונ' בב"ר ובשאר מדרשו' ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגד' המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו: וישמעו. מה שמעו שמעו את קול הקב"ה שהיה

תרגום אונקלוס

לבעלה עמה ואכל: (ז) ואתפתחא עיני תרויהון וידעו ארי ערטילאין אינון וחטיטו להון טרפי תאינין ועבדו להון זרזין: (ח) ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים דמהלך בגינתא למנח

באור

לשתות, יגדל כח תשוקתם עד מאוד ויתגבר על משפט השכל והבינ', וידמה לאדם כאלו הוא רואה תמונות חדשות ושומע קולות נעימים. ויתפתה לבו לעשות כמעשה חפץ לב, וכמהו יארע לאדם בכל עת שיגבר כח התשוקה שבו או שיחלש כח השכל כי על שני האופנים הללו יבטל ערך השווי שבין הכחות הללו: (ז) וידעו כי עירמים הם, אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא שעתה הרגישו בעצמם הרגש הבושת שבני אדם מרגישים בהיותם ערומים, כי נכנסה בהם תשוקה עזה ויתירה, כאשר אמרנו למעלה, ויצאה תאות המשגל חוץ לגדרה והתגבר עליהם בקשת עונג החושים באין מעצור לרוח דמיונה לשוטט אנה ואנה, והתחילו להתבייש זה מזו וזו מזה, כי זה הוא ענין הבושת, והנה חמדה ותאו' שמות נרדפים והבדל שביניהם יתבאר לך בת"ת א"יב: עלה, נכתב בה"א במקום יו"ד המשך המורה על הרבים, וכן ת"י טרפי תאנין, וכן מתורגם בל"א: (ח) וישמעו וגו', לשון הרמב"ן ז"ל אמרו בב"ר אמר ר' חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים, וכן כתב הרב במור' נבוכים. וכן דעת ר"א כי מתהלך שב אל הקול כענין קול' כנחש ילך (ירמי' מ"ו כ"ב), והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב. והזכיר בשם ר' יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום, ולפי דעתי טעם מתהלך בגן כטעם והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו י"ב), וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראשית י"ח ל"ג), אלך אשוב' אל מקומי (הושע ה' ט"ו), והוא ענין גלוי השכינ' במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום ההוא. (ויראה שההתפעל מור' על הגלוי והקל יורה על ההסתלקות), וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנ' ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' (מלכים א' י"ט י"א), וכן וידא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א), וכתוב באיוב ויען ה' את איוב מן הסערה (איוב ל"ח א'), ולפיכך אמר בכאן כי שמעו את קול ה' שנתגלה השכינ' בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדול' וחזק במחזה כשאר הנבואות שלא יפחדו

ד הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ (ט) וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ (י) וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ (יא) וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ (יב) וַיֹּאמֶר

ת"א ויקרא וכו' סנהדרין ל"ח, ב': המן העץ חולין קל"ט, ב':

עוויגען וועזען, גאָטטע, צווישען דיא בײמע דעס גארטענס. (ט) דאז עווי־גע וועזען, גאָטט, ריף אדם, אונר שפראך צו איהם: וואָ ביזט דוא? (י) ער שפראך: דײנע שטיממע האבע איך אים גארטען פֿערנאָממען, אונד שײעטע מיך, וױיל איך נאקט בין, דארום פֿער־קראָך איך מיך. (יא) דא שפראך ער: ווער האט דיר געזאגט, דאס דוא נאקט ביזט? האסט דוא עטווא פֿאָן דעם בוימע געגעססען, דאפֿאָן איך דיר צו עססען פֿערבאָטען? (יב) אדם שפראך

תרגום אונקלוס

יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילָן גִּינְּתָא׃ (ט) וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ׃ (י) וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִינְּתָא וּדְחֵלִית אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמָּרִית׃ (יא) וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִּי פַּקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ אֲכַלְתְּ׃ (יב) וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּי

רש"י

מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבי' שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירי' [שם ל"ח]: (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישנו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך [בראשי' ד'] וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך [במדבר כ"ג] ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן: (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: (יב) אשר נתת עמדי. כאן כפר בטובה [ע"ז ה']:

באור

ויתחבאו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומיהם עכ"ל. והמתרגם האשכנזי העתיק הכתוב באופן מסכים עם כל הפירושים האלו, באין מכריע ביניהם, כי פעל מתהלך שתרגומו בל"א (וואנדעלנד), אפשר שישוב על ה' כדעת הרמב"ן ז"ל, או על הקול כדעת רש"י ורא"ב"ע או על האדם ואשתו כדעת רבי יונה שזכר הראב"ע. ותיבת לרוח לדעת הרמב"ן ז"ל צריך שיתורגם (נאך דעם ווינדע), ולדעת רש"י ז"ל לאותו רוח שהשמש בא משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, והנראה לדעת מניח הטעמים שתיבות לרוח היום מוסבות על וישמעו שהם שמעו לרוח היום את קול ה' אלהים מתהלך בגן, לפי שתיבת בגן מוטעמת בטעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: ויתחבא, בא ביחיד על האדם ואשתו כאשר אמרנו למעלה כי בהקדים הפעל אל הפועל אין צורך לשמור המספר, ולדעת המדקדקים המלה הזאת והדומי' אליה מוסבת עלמה ואחרת עמה, ושיעורו ויתחבא האדם ותתחבא אשתו, והפעל ישוב על הדבק בו על הרוב (בין שבא בראשונ' ובין באחרונ') כמו ותכתב אסתר המלכה וגו' ומרדכי היהודי (אסתר ט' כ"ט), ובעל הטעמים מסכים לזה כאשר כתבתי בהקדמה: עץ הגן, עץ שם המין הכולל עצים רבים, ולכך מתורגם בל"א (בייאמע): (ט) איכה, יודע הי' היכן הוא אלא לכנס עמו בדברים שלא יהי' נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר), וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך (להלן ד' ט'), וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), לכנס עמו בדברים וכן בחזקי' בשלוחי מרודך בלאדן (רש"י): (יא) מי הגיד לך, מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום (רש"י): המן העץ, הה"א כה"א הרצחת וגם ירשת (מלכים כ"א כ"ח). והשאל' איכ' כאן לשמוע המענה כי הדבר ידוע לפני האל ית' רק כן משפט הלשון: לבלתי, עם למ"ד

הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ (טו) וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה

ת״א האשה ע״ז ס׳, ג׳: ארור פיסק ט׳, ג׳: ואיבה סס סס:

דיא פֿרויא, וועלכע דוא מיר האסט צוגעגעבען, דיזע גאב מיר פֿאָן דעם בוימע, אונד איך אס. (יג) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפּראך צור פֿרויא: וואס האסט דוא דא געטהאן? דיא פֿרויא שפּראך: דיא שלאנגע האט מיך גערייצט, אונד איך אס. (יד) דא שפּראך דאז עוויגע וועזען. גאָטט, צור שלאנגע: וויל דוא דיזעס געטהאן האסט, זייא פֿערפֿלוכט פֿאָר אללעם פֿיהע אונד פֿאָר אללעם געווילדע דעס פֿעלדעס! אויף דיינעם בויכע זאָללסט דוא געהען אונר שטויב עססען אללע טאגע דיינעס לעבענס. (טו) אויך ווערדע איך פֿיינדשאפֿט מאכען צווי-

רש״י

(יג) השיאני. הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו [ישעיה ל״ו]: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשי׳ זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין [סנהדרין כ״ט]: מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחי׳ לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות [דף ח׳] ללמד שימי עיבורו של נחש בשבע שנים: על גחנך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונ׳

תרגום אונקלוס

יְהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהָבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית׃ (יג) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מַה דָא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעֲיַנִי וַאֲכָלִית׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ (טו) וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ

באור

כטעם שלא ובלא למ״ד כטעם אך רק: אכל ממנו, הוא מקור במשקל פָּעוֹל ומפני המקף נשתנ׳ החולם לק״ח תולדתו: (יב) האשה אשר נתתה עמדי, הטעם האם׳ אשר אתה בכבודך נתתה אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהי׳ לי לעזר ולהועיל. וזהו מה שאמר בענש; כי שמעת לקול אשתך שלא הי׳ ראוי לך לעבור על מצותי בעבור עצתה. ורז״ל קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול בזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע (הרמב״ן): ואכל, האל״ף סימן המדבר והנח הנעלם הי׳ אחריו תמורת אל״ף השורש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא ס״פ ולא יתכן שיבוא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״א: (יג) זאת. תואר לנקב׳ במקום השם המופשט. וכן דרך כ״הק בכל מקום, יאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי (תהלים ס״ב י״ב), אחת היא על כן אמרתי (איוב ט׳ כ״ב), קטנ׳ או גדול׳ (במדבר כ״ב י״ח), מה זאת (שמות י״ג י״ד), נגלה עשה (ברא׳שית ל״ד ז׳), ומאכלו בְּרִאָה (חבקוק א׳ ט״ז), וכמוהו לדעתי למען ספות

הרוה את הצמא׳ (דברי׳ כ״ט י״ח), וימצא בכל מקום שלא הוגד׳ השם. ויש׳תמש הלועז בטועמוס לאמר (איינעס, דיזעס, עטוואס קליינעס, גראָססעס, פֿרעפֿעלהאפֿטעס פֿעטטעס), או בשם המופשט (איין פֿרעפֿעל). ושרש זה הכלל: השיאני, הטעני, כמו אל ישיא לכם חזקיהו (מלכים ב׳ י״ח כ״ט, וישעי׳ ל״ו י״ד), וי״א מענין פתוי והסתה: (יד) על גחנך, תרגומו על

ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב: ס (טז) אל־האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים ואל־אישך תשוקתך והוא ימשל־בך: ס (יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן־העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו

ת"א אל האשה ברונין ק', ב': בעצב כפחים קי"ח, א': תשוקתך יבמות ס"ב, ב':

שען דיר אונד דער פֿרויא, אונד צווישען דיינעם זאאמען אונד איהרעם זאאמען; דיזער זאָלל דיר דען קאָפף פֿערוואונדען, אונד דוא איהם דיא פֿערזען פֿערוואונדען. (טז) צור פֿרויא שפּראך ער: איך וויל דיינע שמערצען אונד דיא ליידען דיינער שוואנגערשאַפֿט זעהר פֿיל זיין לאססען, מיט שמערצען זאָללסט דוא קינדער געבערען, צו דיינעם מאננע זאָללסט דוא בעגירדע האבען, ער אבער זאָלל איבער דיך הערשען. (יז) אונד צו אדם שפּראך ער: וויל דוא דער שטיממע דיינער פֿרויא געהאָר געגעבען, אונד פֿאָן דעם בוימע גענעססען, פֿאָן וועלכעם איך דיר צו עססען פֿערבאָטען האבע, זאָ זייא דיא ערדע אום דיינעטוויללען פֿערפֿלוכט,

תרגום אונקלוס

ובין בנהא הוא יהי דכיר לך מה דעבדת ליה מלקדמין ואת תהא נטר ליה לסופא: (טז) לאתתא אמר אסגאה אסגי צערייכי ועדוייכי בצער תלדין בנין ולות בעליך תהי תיאובתיך והוא ישלט בך: (יז) ולאדם אמר ארי קבילתא למימר אתתך ואכלת מן אילנא די פקדתך למימר לא תיכול מניה ליטא ארעא

רש"י

אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. יכתתך [סוטה ט']. כמו ואכות אותו [דברים ט'] ותרגומו ושפית יתי': ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנח' בא לנשוך הוא נושף כמין שריק' ולפי שהלשון נופל על הלשון כתיב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גדול בנים [עירובין ק']: והרנך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו ונפשו שוקקה [ישעי' כ"ט]: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים פרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות

באור

מעך, כלומר שתלך מושכב ארכה על גחונך ודומה לו מה שארז"ל אתתך גוצא גחין ולחיש, ר"ל השפל עצמך אליה והתיעץ עמה: כל ימי חייך, כל הימים שתהיה הנחש על האדמה: (טו) הוא ישופך ראש. לשון מכה וכתיתה שרשו שוף כמו ואכת אתו (דברים ט' כ"א), תרגומו ושפית יתיה, וכן אשר בשערה ישופני (איוב ט' י"ז), והטעם זה יכהו בראש, ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ב י"א): ואתה תשופנו עקב, כלומר שיהי' לאדם יתרון עליך באיבה, כי הוא ישופך בראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו ורגלו מוחך. ואונקלס הלך בזה רחוק מפשטות הכתוב, שלא כדרכו בכל מקום: (טז) הרבה, מקור ובא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין: והרנך, שם שרשו הרה והכפלה הריון, ולא נשתנה תנועת הה"א עם הכנוי אף שדרכה להשתנות לשו"א אפשר לפי שהוא ממשקל הדגושים, וגידי הה"א במקום הדגש הראוי לבא בריש: ואל אישך תשוקתך, תהי נכספת ומתאוה אל בעלך, ולא תחוש לצער ועגמת ההריון והלידה, והוא ימשל בך כאדון, ואף על פי כן תהיה משתוקקת אליו: (יז) בעבורך,

אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ (יח) וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ (יט) בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־

ת"א בעצבון פסחים קי"ח, א': וקוץ פסחים שם: בזעת ברכות כ"ו, ע"ב. פסחים שם: כי עפר שבת קנ"ב, ב'. עקדת שער ק"ח:

תרגום אשכנזי

מיט שווערער ארבייט זאָללסט דוא דיך פאָן איהר ערנעהרען זאָ לאנגע דוא לעבסט. (יח) דאָרנען אונד דיסטעלן זאָלל זיא דיר וואכזען לאססען, אונד דוא זאָללסט דאז קרויט דעס פעלדעס עססען, (יט) אים שווייסע דיינעס אנגעזיכטס זאָללסט דוא בראָד עססען, ביז דוא ווידער היין אין דאז ערדרייך קאָמסט, פאָן וועלכעם דוא גענאָממען וואָרדען; דען דוא ביזט שטויב, אונד זאָללסט

תרגום אונקלוס

בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ (יח) וְכוּבִין וְאַטְדִין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ (יט) בְּזֵיעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דִּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ

רש"י

שדי' שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענ' מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביו' והן נאכלים על ידי תקון [ביצה ל"ד]: ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם:

באור

כדי שיגיע לך צער ונזק ממנה: תאכלנה, תאכל תבואתה, והיא דרך קצרה וכן והיו באוכלי שלחנך (מלכים א' ב' ז'): (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך, לשון רש"י, הארץ כשתזרענה מיני זרעים, תצמיח לך קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין על ידי תקון (ביצה ל"ד ע"א), עכ"ל, ובב"ר אמרו קוץ זו עכביות ודרדר זו קונדס שהיא עשוי' דריס דריס ופי' בעל הערוך קונדס בלע"ז קרדו"ן, (דיסטעלן), ועכביות י"א שהוא שאומרים "קן בלע"ז, ובערוך כתב שהוא דוס"י בלע"ז ובל"א (אויזדארן), והן ירקות שאינן ראויות למאכל כמות שהן, מפני שהם מרין, וצריך למתקן ע"י האור ברותחין: ואכלת את עשב השדה, לשון רש"י, ומה קללה היא זו, והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמ' בעבורך בעצבון תאכלנ'. ואחר העצבון, וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרע קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם עכ"ל. ולדעת הרמב"ן שזכרנו למעל' לא אכל אדם קודם הקלל' כי אם הזרעונים והעשב הי' מאכל הבהמות והחיות ואחר הקלל' הוכרח לאכול העשב: (יט) בזעת אפיך, לאחר שתטרח בו הרבה לזרות ולטחון ללוש ולאפות, ולא כמאכל הבהמות. כענין שזכרו רז"ל הרבה יגיעות יגע אדה"ר, ופי' בזעת ידוע מדברי רז"ל והוא על משקל שֵׁנָה. עלה, ושרשו יזע וכמהו לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ"ד י"ח), עד שיצאו לידי זיעה, ולא נשתנ' בסמיכות לשו"א כמו שנשתנ' שנת, עלת, הוא מפני העי"ן שלא לחטוף עלי': אפיך, הם הפנים, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים גבוהים על הפנים: עד שובך אל האדמה, חוץ לגן עדן כי ממנה לוקח, כאשר יבאר שהשם גרשו מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, והנה גזר עליו מיתה בע"הז שישוב גופו אל העפר אשר נברא ממנו, ולא יחי' החיי' הנצחיים כי אם אחרי הפרד הנפש מעל הגוף, וענין הקלל' לאדם, כי קודם שאכל מעץ הדעת הבי' השם אותו מן האדמ' אשר נברא משם והניחו בגן עדן לעבוד את הגן ולשמרו במעט עמל בנחת ושלוה, ויתכן שיחי' כן נצח, ולא יפסד הגוף כי אם בהיותו נזון מפרי הגן ישתנ' מעט מעט עד שיזדכך ויגיע על מעלת הנבדלים, ואולם עתה אחרי אכלו מעץ הדעת וגברה עליו התשוקה, אין טוב לאדם כי אם להיות עמל ויגע וטרוד בעבודת האדמה הארור', אחרי שאם

עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ (כא) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ חמישי

(כב) וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה

ת"א ויעש וכו' סוטה י"ד, א'. נדה כ"ט, א':

ווידער צום שטויבע צוריק קעהרען. (כ) אדם נאנני טע דען נאמען זיינער פֿרויא חוה, דען זיא איזט מוטטער געוואָרדען אללעס לעבענדינען. (כא) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, מאכטע פֿיר אדם אונד זיינע פֿרויא ראָקקע פֿאָן פֿעללען אונד בעקליירעטע זיא. (כב) דאז עוויגע וועזען, גאָטט, שפראך: נונמעהר איזט אדם וויא איינער פֿאָן אונס, צו קעננען גוטעס אונד באָזעס; וויא לייכט קאָננטע ער זיינע האנד

תרגום אונקלוס

וּלְעַפְרָא תְּתוּב: (כ) וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוַת אִימָּא דְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא: (כא) וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהוֹן וְאַלְבֵּישִׁינוּן: (כב) וַאֲמַר יְיָ

רש"י

(יט) בזעת אפיך. לאחר שתטרוח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקר' האד' שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמו' נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקי' בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם [קהלת ב'] בלשון היה: (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מודבקים על עורן. וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: (כב) היה כאחד

באור

ישב בנחת ואכל ושבע ודשן יפנה לבו מדרך הטוב ויתור אחרי עיניו ויזנה אחריהם, ויתרחק מאוד מן האושר הנצחי האמתי, וא"כ טובה גדול' היא לאדם שיהנה מיגיע כפו ויאכל לחמו בזיעת האף ועמל רב, ואחרי שכן הוא לא יתכן אומי' חיים נצחיי' בהיותו על התכונ' הזאת, ואם יחיה אלף שני' פעמים לא ירא' כי אם עמל ורעות רוח, וא"כ מחסד השם עליו שישוב גופו אל עפרו בעת הקצוב לו מבוראו ית', ותשוב הנפש אל האלהים, לראות בטוב ה' בארץ החיים, והיתה א"כ הקלל' ההיא בעצמה חנינה וחמלה מאת החונן והמטיב יתברך, כדרכו בלא להעניש כי אם לטובת החוטא למען היטיב לו באחריתו. ואין העונש הבא מאתו יתעלה נקמה ודעה מוחלטת, כאשר אמרו רז"ל כל מה דעביד רחמנא לטב עביד: (כ) חוה. וי"ו תחת יו"ד כתנהגם להתחלף זה בזה כמו הנה יד ה' הויה (שמות ט' ג'). כי מה הוה לאדם (קהלת ב' כ"ב), ולא קראה חיה להבדילה מן חית השד': אם כל חי, מבני אדם: (כא) כתנות עור, של עור היו וי"מ כתנות לעורם: (כב) ויאמר ה' אלהים וגו', אונקלס תרגם הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביש, וכן נרא' דעת רש"י והוא בב"ר, וכתב הרא"ם שלפ"ז מלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע כלומר שממנו ומעצמו ידע הטוב והרע ואין לו מכריח על פעולותיו הבחידיות כמו שאמ' התנא והרשות נתונה ע"ש, והרמב"ע העיר במתכוון אל האונקלס וז"ל כאשר יהי' אחד בפתח קטן (בסגול הא"ל"ף) יהי' בטעם ועניני מוכרת, ואם יהי' בפתח גדול (תחת הא"ל"ף) יהי' סמוך וכן כאחד שבטי ישראל (ברא"שי' מ"ט ט"ז), על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד, ומה טעם יהי' לו, והי' בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת עכ"ל. ודקדוק מלת אֶחָד וְאַחַד כ"ה לפי דעתי, כי עיקר המשקל הוא

אֶחָד והוא המספר המובדל אל המתואר, וראוי להיות אַחָד במשקל גַּנָּב שַׁבָּת (כי בחי"ת לא יושלם הדגש), רק שלא יבוא לעולם פתח לפני אות גרונית הקמוצה, לכן נשתנה לסגול,

כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל

תרגום אשכנזי

איינס געוואָרדען, אונד נעהמען זאָגאר פאָן דעם לעבענסבוימע אונד עס-

רש"י

ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא

תרגום אונקלוס

אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה למידע טב וביש וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא וייכול ויחי לעלם:

באור

ועיקרו להיות מוגרת בטעם, ולא יהי' אחריו עוד מלה או מלות השייכות אליו. אולם אַחַד הוא דווק על הרוב אל המלה או המלות שאחריו (ולא כענין הסמיכות שאמרו המדקדקים שהוא על הקנין, כי נמצא עם ת"ס אחריו, והמיר' על הקנין לא יתחבר עם הת"ס רק בהיותה שנא במלעע המאמר, והמלה או המלות שאחריו הן ביאור לו, וזאת היא גם כוונת הרלב"ג באמרו שהוא כמוך), ולכן נשתנ' הקמץ לפתח, ואז ישוב הפתח הראשון למקומו, כמו השעיר הֶחָי (ויקרא ט"ז כ'), השעיר הַחַי (שם כ"א), ולפי שאַחַד יצא במלעע המאמר שהוא כומיון סמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה"א הידיע', אבל תמצא על מלת אֶחָד. (ועל המעט מצאנו גם מלת אֶחָד במלעע המאמר ואַחַד בסוף המאמר), והנה לפי דעתי שניהם אֶחָד וְאַחַד לא יורו בעצמם על דבר מיוחד ומגודר, כ"א אֶחָד כשיבא עם ה"א הידיע', ואַחַד כשיהי' דבק לאיזה מלה או מלות המגבלים אותו, אבל יש הפרש ביניהם כי אֶחָד עם ה"א הידיעה מורה על האחד הפרטי הנגלה אל המדבר, אבל אַחַד הדבוק למלות שאחריו איננו מורה על אחד פרטי דווקא, כ"א אחד מכלל המגובלים אחריו, להוציא את שאינם נכללים במלות שאחריו, ואלו לא היו אחריו מלות מגבלות אותו, לא הי' נודע כוונת המדבר באחד על איזה מין או סוג יכוון, המשל בזה כמעט שכב אַחַד העם את אשתך (בראשי' כ"ו י'), אלו נאמר שכב אֶחָד (או אַחַד) את אשתך לא היתה משמעות דבורו על עמו דוקא (אף שמעניינו הי' מובן, אבל לא היתה נכללת כוונה זאת במאמרו זה), ואלו נאמר שכב הָאֶחָד מהעם את אשתך (או הָאֶחָד את אשתך) היתה הכוונה על האחד הפרטי שהוא המלך, אבל כשאמר שכב אַחַד העם, הנה העם בה"א הידיע' מורה על עמו דוקא, ואַחַד הדבוק אל העם הוא אחד מהם דוקא ולא מעם אחר, אבל יהי' מי שיהי' מהם (כפי מה שביארנו שם). והנה גם בפסוק שלפנינו אלו נאמר כְּאֶחָד ממנו (שקמץ הנו"ן מורה על הידיע') הי' מור' על אחד פרטי שהוא השם ב"ה, אבל כְּאַחַד מורה על אחד כל דהו, ובאה מלת ממנו לבאר הכוונ' אל אחד ממלאכי מרום שהשם דבר אליהם, אבל איננו מגודר מי מהמלאכים, ויהי' מי שיהי', (ועיין עוד מ"ש בפ' תולדות על אחד העם בנ"ל), ובצ"ד נחלקו בזה ע"ש. והכוונה לפי דרכנו, אמר השם, הן האדם עלה בכח תשוקתו עד למעלת מלאכי מרום, וע"י זה השחית את ייחס השווי שבין כחותיו הנפשיות והיה עלול לפול במהמור' הדמיון ולפנות אל דרכי התאוה המדומית, ועתה בהיותו על הירכונה הואת אלו ישאר בגן עדן ויהי' בעל רשות ובחירה לעשות את הטוב בעיניו פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעיל', וע"י זה תפול כוונת הבריא' בכללה, כי לא יגיע אל האושר הנצחי והטוב המקווה כל הימים, כי החיים הנצחיי' בעולם הזה אין בהם טובה ויתרון לאדם אחרי שחטא את דרכו על הארץ, והטוב לו לגווע ממנו פרי עץ חיים, למען ישוב גופו אל עפרו כשהי'. ודקדוק מלת ממנו בזה, לפעמי' תורה על כנוי הנסתר, ומ"ש השני דגוש לחסרון נו"ן מן ודגש הנו"ן לא יורה תמונה, והראוי להיות ממנהו כמו שמן תנהו (איוב

וָחַי לְעֹלָם׃ (כג) וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃ (כד) וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס

ת"א ואת להט סנהדרין ס"ז, ב':

סען, דאס ער עוויג לע־בע! (כג) דא שיקטע איהן דאז עוויגע וועזען, גאָטט, אויס דעם גאר־טען עדן וועג, אום דיא ערדע צו בעארבייטען, פֿאָן וועלכער ער גענאָמ־מען וואָרדען. (כד) ער פֿערטריב אלזאָ דען אדם, אונד לאגע־ט'ן צור מאָר־גענזייטע דעם גן עדן דיא כרובים, אונד דיא פֿלאמ־מענדע קלינגע דעם שווערטעס, דאז זיך אומוועלצט, אום דען וועג צום לעבענסבוימע צו פֿערוואהרען:

תרגום אונקלוס

(כג) וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יַת אַדְמְתָא דִּי אִתְּבְרִי מִתַּמָּן׃ (כד) וְתָרֵיךְ יַת אָדָם וְאַשְׁרֵי מִלְּקֳדָמִין לְגִנְּתָא דְעֵדֶן יַת כְּרוּבַיָּא וְיַת שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יַת אוֹרַח אִילַן חַיַּיָּא׃

רש"י

קרוב לטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה: החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ולשון לעז לאמ"ה (בל"א קלינגע) ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו:

באור

ד' י"ג), ושם הנו"ן רפוי כי תוסל' הת"ק שתחת המ"ם בבוא נח שבנו"ן, ובשידלה המדג' להקל ולחסר הה"א וינוקד השורק תחת הנו"ן הוכרח הנו"ן להדגש להשלים ת"ק שלפניו, וכן הוא בכנויי הפעלים יְשָׁרְתֻנּוּ בדגש יְשָׁרְתֻנְהוּ בלא דגש, ולפעמים תורה על כנוי מדברים בעדם כמו איש ממנו את קברו (בראשי' כ"ג ו'), והי' ראוי להיות הנו"ן רפוי ולפניו צירי מִמֶּנּוּ כמו בכנויי הפעלים יְשַׁמְּרֵנוּ, וכן היו קוראי' אנשי מזרח (והם הנקראים במסורה מדינחאי), אך אנשי מערב (מערבאי במסור') אשר על פיהם אנו נוהגין היו קוראים בשגול: וחי, עבר המהופך לעתיד, וראוי' להיות הוי"ו בשו"א, רק כי כן משפט וי"ו החיבור הבאה לחבר ב' מלות נפרדות והבגינה באות שאחר הוי"ו, אם אין אחרי' עוד מלה עם וי"ו החבור, כי וי"ו ההיפוך שמש כאחד גם לחבור, ופירושו כמו ויחיה, ושרשו לדעתי חיי כדעת הרד"ק בשרשים פרש חיי, ולא כהראב"ע, וכבר הארכתי בזה בקונ' עלים לתרופה אשר כבר יצא לאור הדפוס בפסוק ואם בת הוא וחיה (שמות א' ט"ז) ע"ש: (כג) וישלחהו, כל שלוח שאחריו מ"ם הוא לשון גנאי והוא ל' גירושין כמו שלח מעל פני (ירמי' ט"ו א'): לעבד את האדמה וגו', כדי שיהי' טרוד בעבודת האדמ' ההיא, ולא יפנה לבו לבטלה וילך בדרך שובב: (כד) ויגרש את האדם, ענינו כאשר גרש את האדם השכין וגו', וכן מתורגם בל"א: מקדם לגן עדן, במזרחו של גן עדן חוץ לגן (לשון רש"י), וזהו לדעת האומר גן עדן במערב ונורש אדם למזרח, והיו הכרובים בין אדם לגן. ואולם אם גן עדן במזרח צריך לפרש מקדם לגן עדן כתרגומו מלקדמין לגינתא כלומ' קודם גן העדן טרם שיכנס לשם: את הכרבים, מלאכי חבלה: החרב המתהפכת, ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן, תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ולשון לעז לאמ"ה בל"א (קלינגע), (רש"י) ונקרא החרב כן לפי שדומה בהתהפכו ללהט, כענין ולהב חרב וברק חנית (נחום ג' ג'):

תרגום אשכנזי

ד (א) וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה׃ (ב) וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ (ג) וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה

תולדות אהרן ותלד יבמות ס"ג, א':

ד (א) אדם האטטע וויי־נער פֿרויא הוה בייא־געוואָהנט; זיא ווארד שוואנגער אונד געבאר קין, דא שפראך זיא: איך האבע איינען מאן ערוואָרבען פֿאָן דעם עווי־גען. (ב) זיא געבאר נאָכמאלס זיינען ברודער דען הבל; הבל ווארד איין שאפֿ־ אונד ציגענ־הירטע, קין אבער ווארד איין אקקערסמאן.
(ג) נאך איניגער צייט בראכטע קין פֿאָן דער פֿרוכט דעם ערדרייכס דעם עוויגען איין

תרגום אונקלוס

ד (א) וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמַרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא (מִן) קֳדָם יְיָ: (ב) וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הָבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא: (ג) וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא קוּרְבָּנָא קֳדָם

רש"י

ד (א) **והאדם ידע.** כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: **קין.** על שם קניתי: **את ה'.** כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפין אנו עמו [נדה ל"א]: **את קין את אחיו את הבל.** ג' אתים רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר): (ב) **רועה צאן.** לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) **מפרי האדמה.** מן הגרוע ויש אגדה שאומרי' זרע פשתן היה

באור

ד (א) **והאדם ידע**, כבר קודם הענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב בספוריו להקדים הפעל לפועל) נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים (רש"י), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ידע, הונח בראשונה על ההכרה וחול צורת הדברים בנפש המציירת (געוואהר ווערדען, זיך בעוואוסט זיין), בין שיהי' לציור חושי (עמפפינדען, פֿיהלען), או לציור שכלי (ערקעננען, איינזעהען), והועתק אל האהב' וההשגח' על הדבר (ליבען, פֿערזאָרגען), לפי שהאוהב שומר בלבבו את תמונת הנאהב ודמותו תמיד נגד עיניו, וכן המשגיח עינו ולבו תמיד על הדבר המושגח, ומזה הענין כי יודע ה' דרך צדיקים (תהלי' א' ו'), מה אדם ותדעהו (שם קמ"ד ג'), והושאל אל המשגל, וכל אשה ידעת איש (במדב' ל"א י"ז), שע"י צורת האהב' הנאהבת השמור' בנפש האיש האוהב תתעורר התאוה להדבק בה (בייוואָהנען), וכן מפורשת בל"א: **קין**, על שם קניתי, יש קנין שהוא בלא מכירה ובלא דמים כמו זה והדומי' לו. כאשר מתורגם בל"א (ערוואָרבען): **את ה'**, כמו מאת ה', וכן ת"א מן קדם ה'. והנה התחיל בפרש' הזאת להזכיר השם המיוחד בלי צרוף שם אלהי', ויתכן שהיה זה בעבור שיזכור קרבן בני האדם שהקריבו מנחה לה', כענין שאמר בן עזאי (במנחות פרק הרי עלי עשרון) בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמ' בהם לא אל ולא אלהי' אלא לה' שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק, ואפשר שאף חוה כוונ' לזה הענין הנכבד בקריאת השם לבנה. ושיעור הכתוב ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה', וכן ותלד את חנוך ורבים בפרש' ובמקומות אחרים: (ב) **רעה צאן**, יתכן שאף שלא הותר להם עדיין הבש', מ"מ לא נאסרו החלב והגז' והעור לצרכי בני אדם, אחרי שאינו מן ההכרח להמי' בהמ' בשביל זה, וצאן שם המין לבהמ' הדקה כולל כבשים ועזים כמו שמתורגם בל"א, ובמקומות אחרים מתורגם (קליינעם פֿיה): **עבד אדמה**, לרוב צורך האדם אל האדמ', ושצריך להתעסק בה תמיד, הוא אליה כעבד אל אדניו: (ג) **מנחה**, שרשו מנח, והפלאי' בזה שנהגו לקרות במשנה מְנָחוֹת המ"ם בשוא, כמו מן שִׁפְחָה שְׂמָלָה, נאמר שְׁפָחוֹת

לַֽיהוָֽה׃ (ד) וְהֶ֨בֶל הֵבִ֥יא גַם־ה֛וּא מִבְּכֹר֥וֹת צֹאנ֖וֹ וּמֵֽחֶלְבֵהֶ֑ן וַיִּ֣שַׁע יְהוָ֔ה אֶל־הֶ֖בֶל וְאֶל־מִנְחָתֽוֹ׃ (ה) וְאֶל־קַ֥יִן וְאֶל־מִנְחָת֖וֹ לֹ֣א שָׁעָ֑ה וַיִּ֤חַר לְקַ֙יִן֙ מְאֹ֔ד וַיִּפְּל֖וּ פָּנָֽיו׃ (ו) וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־קָ֑יִן לָ֚מָּה חָ֣רָה לָ֔ךְ וְלָ֖מָּה נָפְל֥וּ פָנֶֽיךָ׃ (ז) הֲל֤וֹא אִם־תֵּיטִיב֙ שְׂאֵ֔ת וְאִם֙ לֹ֣א תֵיטִ֔יב לַפֶּ֖תַח חַטָּ֣את רֹבֵ֑ץ וְאֵלֶ֙יךָ֙ תְּשׁ֣וּקָת֔וֹ וְאַתָּ֖ה תִּמְשָׁל־

תולדות אהרן והבל זבחים קי"ו, א': ואל קין עקרים מ"ג, פ"ז וס"ט: ולמה עקרים שם: הלא וכו' ברכות ס"א, א'. יומא כ"ב ב'. קדושין ס"ח, ב': לפתח יומא כ', א'. קדושין ל', ב', פ"א ב'. סנהדרין נ"א, ב'. נדה ל', ב':

געשענק, (ד) אונד הבל בראכטע אויך איין געשענק פֿאָן דען ערסטלינגען זיינעס קליינען פֿיהעס, אונד פֿאָן איהרען פֿעטטשטיקקען; דער עוויגע וואנדטע זיך צו הבל אונד צו זיינעם געשענקע. (ה) צו קין אבער אונד צו זיינעם געשענקע האט ער זיך ניכט געוואנדט; דיזעס פֿערדראָס קין זעהר, אונד זיין אנגעזיכט פֿיל אב. (ו) דער עוויגע שפראך צו קין: ווארום פֿערדריסט עס דיך, אונד ווארום איזט דיין אנגעזיכט זאָ אבגעפֿאללען? (ז) איזט עס ניכט אן דעם? ווען דוא דיך גוט אויפֿפֿיהרסט, קאננסט דוא אויך דיינע אויגען עמפּאָרהעבען; ווען דוא דיך אבער ניכט גוט אויפֿפֿיהרכט, זאָ רוהעט דיא זינדע פֿאָר דער טהירע; נאך דיר איזט איהר

תרגום אונקלוס

יְיָ׃ (ד) וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכְּרֵי עָנֵיהּ וּמִשַּׁמְנֵיהוֹן וַהֲוָת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ׃ (ה) וּבְקַיִן וּבְתִקְרוּבְתֵּיהּ לָא הֲוָה רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ (ז) הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵיק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב

רש"י

(דבר אחר מפרי אליזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן אל ישעו [שמות ה'] אל יפנו. וכן שעה מעליו [איוב י"ד] פנה מעליו: וישע. ירדה אש וליחכה מנחתו: (ז) הלא אם תטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ לפתח קברך חטאך

באור

שְׁמָלוֹת בשוא, ואלו הי' רשרת נחה הי' ראוי להקרא בלשון רבים מְנָחוֹת כמו מַצּוֹת:

(ד) ומחלביהן, לדעת המתרגם האשכנזי הוא שם לחלקים השמנים שבבהמ', והוא כמו חלב הכשב (ויקרא ד' ל"ה) ויש אומרים שהוא שם תאר לצאן ובהמות שמנות, ויתכן שיהי' הנפרד בל"י חֵלֶב ולא חֶלֶב כדעת הרד"ק, ואעפ"כ הוא תואר לבהמ' שמנה כי מן משקל פֶּעֶל ראוי להשתנות בכנויי' לחירק או לפתח ובאותיות הגרון תמיד לפתח כמו מן חסד חסדו, מעא"כ משקל פֵּעֶל ישתנ' באות הגרון לסגול כמו מן חלק חלקו, והנה הוא חסר יו"ד הרבים, אבל נשאר במגבא התנועה, כי אחרי שהבי"ת רפוי בכל הספרי' המדוייקים, על כרחך לומר שהוא מהנפרד חֲלָבִים שאז יבא בסמיכות ובכנוי' תחת הלמ"ד שוא נע והבי"ת רפוי, כמו חֶלְבֵי השלמים (ויקרא ו' ה'), ואלו הי' מהנפרד חֵלֶב או חֵלֶב הי' צריך הבי"ת להדגש כמו חֶלְבָּם חֶלְבְּהֶן חֶלְבָּמוֹ, שבו"א הלמ"ד נח והבי"ת דגוש: וישע, ענינו ויפן ר"ל קבל, כמו אל תפן אל מנחתם (במדבר ט"ז ט"ו), ושרשו שעה והפתח במקו' הסגול להלחבת אות הגרון כמו וַיִּחַר:

בּוֹ׃ (ח) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ (י) וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־

ת״א קול סנהדרין ל״ז, ג׳:

תרגום אשכנזי

פֿערלאנגען. אללײן דוא קאננסט איבער זיא הערר־שען. (ח) קין שפראך צו זײנעם ברודער הבל, אלס זיא נון אײנסט אויף דעם פֿעלדע װארען, ערהוב זיך קין איבער זײנען ברו־דער הבל אונד ערשלוג איהן. (ט) דער עוויגע שפראך צו קין: וואָ איזט הבל, דײן ברודער? ער אנט־וואָרטעטע: איך וויים עס ניכט, בין איך דער היטער מײנעם ברודערס? (י) דער עוויגע שפראך, וואס האסט דוא געטהאן? דיא שטיממע פֿאָן דײנעס

רש״י

שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה״א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו ד״א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו

תרגום אונקלוס

יִשְׁתְּבֵיק לָךְ׃ (ח) וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא׃ (י) וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָיָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃

באור

(ז) הלא אם תיטיב שאת, הנכון שהפירושים הוא שאת פנים, כנגד מה שאמר ויפלו פניו ולמה נפלו פניך, והוא הכעס והבושה על שלא נתקבלה מנחתו, הלא אם תיטיב אז תשא פניך: לפתח חטאת רבץ, העון תמיד נודה לקחת את נפשך ושוקד על זה בלי הפסק רגע להחטיאך. והוא מליצ׳ כאלו העון שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת השגיר להשמר ממנו עד שיתלא עת להכנס שם, ויא דונן ל״ז על חטאת שהוא ל״נ, לפי שהוא דונן בנח עלוס נשאל על דרך ונדוב שבול המשוקק אל האדם לטורפו, אם לא יתגבר עליו האדם עדם יפגעו, ומלאכו אמירת לשון זכר לנקבה להורות על הזריזות והשתדלות העלוס, כמו עמד פתח האהל (שופטים ד׳ כ׳), ולא עמדי, ופירש״י שם זרזי עצמך כדבר (נ״ל כזכר), ולשון רונן הוא על המנוח׳ האמור׳ כבהמ׳ עת תנוח ותשכב על רגליה. ולכן הושאל גם כן לשון רביצ׳ על נפילת׳ תחת משא׳, כי דרכ׳ לפול על רגליה: תשוקתו, לשון תאוה וחשק, ר״ל החטאת תמיד משתוקקת להחטיאך, אבל אתה אם תרצה תוכל למשל בה, כי בידך הרשות נתונה, ומטעם זה אמרתי שנכחך להיטיב ולשאת פניך, ואין חרון אפך ונפילת פניך כי אם רוע לב: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו, ולא פירש מה אמר לו. אף שדרך לשון הקודש אבל כל לשון אמיר׳ לפרש הדבור כמות שהוא, ויתכן שאמר לו לכה נלא השד׳, כאשר כתב ת״י, וכן הוא בהעתק׳ יונית שבידינו, המיוחסת לע׳ זקנים: אל הבל אחיו. כמו על, וכן אל ההרים לא אכל (יחזקאל י״ח ו׳): (ט) אי הבל אחיך. הוא לפתיחת דברים כמו שאמר לאדם איכה, והוא כמו איה, ויתכן שתהיה השאל׳ להפלא׳ כמו מה עשית: (י) קול דמי וגו׳, דם יאמר לפעמים בלשון יחיד ולפעמי׳ בלשון רבים, אף באיש אחד כמו דמיו בו (ויקרא כ׳ ט׳), וצועקי׳ דבק עם דמי לא עם קול, ותחסר מלת שמיגה או עלי׳ כאלו אמר עלה לפני או אנכי שומע קול דמי אחיך הצועקים אלי, והוא דרך מליצה: (יא) מן האדמה, שיצא לו חסרון ומאדה מפאת האדמ׳ שיזרע ויטע, כי הוא הי׳ עובד אדמה, ולא תתן האדמ׳ עוד

הָאֲדָמָה: (יא) וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ: (יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: (יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהֹוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא: (יד) הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי:

תולדות אהרן גדול סנהדרין ק"ח ב'. ערכין ט"ו, ב'. עקדה שער כ"ז. עקרים מ"ד, פכ"ח: הן גרשת עקדה שער כ"ז: והייתי סנהדרין ל"ז, ב': והיה נזירים מ"ח, א':

ברודערס בלוט שרייעט אויס דער ערדע צו מיר. (יא) פֿאָן נון אן זייא פֿערפֿלוכט, פֿאָן דער ערדע הינווענ, וועלכע איהרען מונד אויפֿגעטהאן, דיינעס ברודערס בלוט אנצונעהמען פֿאָן דיינער האנד! (יב) ווען דוא דיא ערדע בעארבייטען ווירסט, זאָלל זיא דיר איהרע קראַפֿט ניכט מעהר הערגעבען, אונשטעט אונד פֿליכטיג זאָללסט דוא אויף דעם ערדבאָדען זיין. (יג) קין שפראך צו דעם עוויגען: מיינע שטראַפֿע איזט צו גראָס, אום זיא צו ערטראגען. (יד) זיהע! דוא האסט מיך פֿערטריבען פֿאָן דיזעם ערדרייכע הינווענ, פֿאָר דיינעם אנטליטצע זאָלל איך מיך פֿערבערגען; ווען איך נון אונשטעט אונד פֿליכטיג אויף דער ערדע בין, זאָ ווירד מיך יעדער אומברינגען, דער מיך

תרגום אונקלוס

(יא) וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַדְמְתָא דִּי פְּתַחַת יָת פּוּמַהּ לְמִסַּב יָת דְּמֵי אָחוּךְ מִן יְדָךְ: (יב) אֲרֵי תִפְלַח יָת אַדְמְתָא לָא תוֹסֵיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטֵיל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא: (יג) וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְמִשְׁבַּק: (יד) הָא תָרֵכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְאִטְּמָרָא וָאֱהֵי מְטַלְטֵיל וְגָלֵי

רש"י

יונקה [סנהדרין ל"ז]: (יא) מן האדמה. יותר ממה שנתקללה, היא כבר נתקללה בעונה. וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: (ס"א הכל ובזור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים

באור

פני וקליד, ויצטרך להרחיק ממקום אדם אביו הקרוב אל הבן, ולא ישקוט במקום א' רק ינוע, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (פֿאָן דער ערדע הינווענ): אשר פצתה את פיה וגו', הכוונ' אתה שפכת את דם אחיך וכסית את דמו באדמ', ואני אגזור עלי' שתגלה את דמי' ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בזה ובכל אשר תכסה בה כנין הזריעה והנטיעה (הרמב"ן): (יב) כי תעבד את האדמה, בכל אשר תטרח לעבוד את האדמ' בחרישה ובזרע ובכל עבוד' בשדה ותזרע אותה כהוגן, לא תוסף לתת כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה, נע ונד, שניהם הם הנתוח', אלא שהמנוענע בכל גופו מפסד מישאר במקום אחד: והמתנודד גולה ממקום למקום בל"א (אונשטעט אונד פֿליכטיג). וכן ת"א מטלטל וגלי: (יג) גדול עוני מנשוא. ר"ל ענשי גדול מלשאת אותו ולסבלו, כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי' על העונש הבא עקב החטא ובעבורו. וכן אם יקרך עון (שמואל א' כ"ח י'), ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם (איכ' ד' ו'). ר"ל הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדול' מרעה הבאה על סדום. זאת תהיה חטאת מצרים (זכריה י"ד י"ט), ר"ל עונש מצרים: (יד) ומפניך אסתר, שלא תשגיח עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים כמו שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא (דברים

תרגום אשכנזי

פינדעט. (טו) דא שפראך דיזר עוויגע צו איהם: ניאמאנד וואגע עס, קין אומצובריגגען! זיבענפעלטיג זאָלל ער געראָכען ווערדען. דער עוויגע מאכטע קין איין צייכען, דאס איהן ניכט יעדער ערשלאגע, דער איהן פינדעט.

(טו) וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ:

רש"י

ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו התחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור [שמואל ב' ה'] ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו (ס"א דבר אחד כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא הי' ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו הי' פחדתי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וגו' ועכשיו בשביל עון זה לא יראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא וִיהֵי כָל דְיַשְׁכְּחִינַנִי יִקְטְלִינַנִי: (טו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל קָטֵילָא קַיִן לְשַׁבְעָא דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא

באור

ל"א י"ח), והענין אחד בין שיסתיר השם פניו מן המושגח בין שיסתר האיש מפני השם: והייתי נע ונד בארץ והיה וגו', אם תדקדק בהנחת הטעמים תדע שכוונת הכתוב כאשר אהי' נע ונד בארץ הלא כל מוצאי יהרגני כאשר מתורגם בל"א, הטעם כי לא אוכל לבנות לי בית וגדרות בשום מקום בהיותי מטולטל וגולה, והחיות יהרגוני כי אם אלך מעלי, הודה כי האד' איננו נשגב ונמלט מהפגעים בכחו רק בשמירת העליון עליו (הרמב"ן): (טו) לכן כל הרג קין. לשון רש"י זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך ענשו, ולא פירש עונשו וכיוצא בו ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי ויגע בצנור (שמואל ב' ה' ח'), ולא פירש הכתוב מה יעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו לראש ושר, כאן קצר דבריו ובדברי הימי' פירש יהי' לראש ושר: שבעתים יקם, לשון הרד"ק בשרשי' פרש שבע ר"ל נקמו' רבות ינקם קין ממי שיהרגהו, ולא ירצה לומר שבעתים יוקם דוקא כי שבע ושבע' יבואו לספר חשבון שאינו הסבוגו אלא יותר כמו שבע כחטאתיכ' (ויקרא כ"ו כ"א), שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), ר"ל פעמים רבות עכ"ל. ולשון הרמב"ן אחר שהביא פי' המפרשים וז"ל וא"כ יאמר לכן כל הרג קין לשבעתים יקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אנקלוס כל דיקטל קין לשבע' דרין יתפרע מיני' וא"כ הי' ראוי שיהי' ויאמר למך לנשיו מוקדם. ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבע' דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבע' הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזקק שבעתים (תהלים י"ב ז'), ישלם שבעתים (משלי ו' ל"א), ואור החמה יהי' שבעתים (ישעי' ל' כ"ו), כפול ומכופל שבע' חלקי' אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתי' יקם ממנו כי אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודותו לפני עכ"ל, ותבין מזה את כוונת המתרגם האשכנזי, ועוד ראי' שלא יתכן לפרש שהוא מאמר אחד על ההורג, כל הורג קין יענש פעמים רבות, כי לשון נקמה לא תפול כי אם על הנהרג או על סובל החמס הנעשה לו על העוש', כמו כי שבעתים יקם קין דלקמן ובן נקם ינקם (שמות כ"א כ'):

(טז) ויצא קין מלפני יהוה וישב בארץ־נוד קדמת־עדן: (יז) וידע קין את־אשתו ותהר ותלד את־חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך: (יח) ויולד לחנוך את־עירד ועירד ילד את־מחויאל ומחייאל ילד את־מתושאל ומתושאל ילד את־למך: ששי

תולדות אהרן וישב סנהדרין ל"ז, ב':

תרגום אשכנזי

(טז) אלזא גינג קין פאן דעם אנטליטץ דעס עוויגען וועזענס, אונד בעזעטצטע זיך אין דער לאנדשאפט נוד, צור מארגענזייטע פאן עדן. (יז) קין וואהנטע זיינער פרויא בייא, זיא ווארד שוואנגער אונד געבאר חנוך, דא בויעטע ער איינע שטאדט, אונד נאננטע זיא, וויא זיינען זאהן, חנוך. (יח) דעם חנוך ווארדע עירד געבארען, עירד צייגטע

תרגום אונקלוס

בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה: (טז) ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטיל דהוא עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן: (יז) וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: (יח) ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל

רש"י

הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנ' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש [דברים ד']. דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומ' בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהוליד' משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א בלע"ז *Naistre: Naître*, (געבארען; ערלייגט ווערדען, געבערען) וזריעת תולדות האיש איגזי"נדר בלע"ז, *Engerier: Engendrer*, (קינדער לייגען, היר: געבערען מאכען)(הפעלים איגזירא"ר, אגיירי"ר הם אחד, ובדברי המבאר איגם נכונים)(כי הפעלים זימי"ר, איגזימיג"אר, איגזימיג"נער (בעמאעען), לא יבואו רק על זריעת השדות) כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אגיי"דיר (לייגען): (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין

באור

וישם ה' לקין אות. אמר וישם ולא אמר ויתן ה' לקין אות יורה ששם לו האות קבוע שיהי עמו תמיד, אולי כשיהי' נוסע ממקום למקום הי' לו אות תאות השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך שהוא (הרמב"ן): (טז) מלפני ה'. בא עם ת"ס ולת"ד, הטעם מן המקום אשר לפני ה' והוא הגן והאדמ' הקרובה אליו שהיתה מקום השכינה ומקום קבול הנבוא': בארץ נוד, יתכן שקראו כן בעבור שהי' נע ונד: קדמת עדן, גם פה ת"א תלשון קדימה לא על רוח מזרחית, אמר דהוה עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן, ואם ב"ע במערב נוכל לפרשו כפשוטו למזרח הגן: (יח) ועירד ילד, לשון רש"י יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד, ויש מקום שהוא אומר ילד, שהוליד' משמשת שתי לשונות, לידת האש' נישטר"א בלע"ז (נעטר"ע ובל"א געבערען), וזריעת תולדת האיש איגזירדאר בלע"ז (איגזעגט"ער, או איגזימיג"אר וכן ברש"י כ"י בל"א בעגאאטען) בשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האש' פלוני הוליד את אשתו בן או בת, כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אגייר"יר עשענד"דער, בל"א הערפארבריינגען או לייגען), עכ"ל: (יט) שתי, וכן תיבת שתים משרש שנה והתי"ו נוסף לסימן הנקב', והראוי לבא שנתים רק שנפל הנו"ן להקל כמו במלת בת

(יט) וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה: (כ) וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה: (כא) וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב: (כב) וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־

מחויאל; מחויאל צייגטע מתושאל, אונד מתושאל צייגטע למך. (יט) דיזער למך נאהם זיך צווייא ווייבער; דער איינען נאמע וואר עדה, אונד דער אנדערן נאמע וואר צלה. (כ) עדה געבאר יבל, דערזעלבע וואר דער ערסטע צעלטענבעוואהנער אונד פיהטרייבער. (כא) דער נאמע זיינעס ברודערס וואר יובל, דערזעלבע וואר דער ערסטע הארפען אינד ציטטערשלעגער, (כב) אונד אויך צלה געבאר, נעמליך דען תובל קין, וועלכער גלענצענדעס ווערקצייג

תרגום אונקלוס

אוֹלִיד יָת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד יָת לָמֶךְ: (יט) וּנְסֵיב לֵיהּ לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה: (כ) וִילֵידַת עָדָה יָת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר: (כא) וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּכָל דִּמְנַגְּנִין עַל פּוּם נִבְלָא וְיָדְעֵי זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא: (כב) וְצִלָּה אַף הִיא יְלֵידַת יָת

רש"י

שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין. (ס"א עיקרין) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב [איוב כ"ד] כמו שמפורש באגדת חלק (ובב"ר): עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א מאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לע"א כמה דאת אמר סמל הקנאה הַמַּקְנֶה [יחזקאל ח'] וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"א: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל

באור

שמקורה בן עם תי"ו הנקב' (אלא שם בואו עם הכנויים נשלם הנו"ן נדגש התי"ו כמו בִּתּ בִּתִּי), וכתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ה ע"ב), ונקרא אותה במשקל שנים ונשאר התי"ו דגוש דגש קל כמו בִּשְׁנָתַיִם לאות ולסימן כי כן משפטה כי לולי זה היה התי"ו רפה כמנהג כל בג"ד כפ"ת אחר שוא נע עכ"ל, אבל לדעת הרז"ה הי' התי"ו רפה בשנתים כי השוא הוא נע אחר החירק שהוא במקום שוא. גם לדעת בעל אהל משה בעבור שבא השוא במקום תנוע' שבית' בה הנגינ', והראב"ע בס' צחות כתב שהדגש בא לחסרון הנו"ן, אבל גם זה איננו נכון, כי אין כח בדגש קל להשלים החסרון, ואנחנו לא נדע סבת הדגש הזה, ובענין קריאת המלה עיין בתיקון סופרים: (כ) אבי. ראשון והושאל לו לשון אב, כי כן האב ראשון וקודם לבנו, שרשו אבה, ובסמיכות ובכנויים יבא ביו"ד במקו' ה"א השרש: ישב אהל ומקנה, ורועה מקנה או עם מקנה, ותרגומו תבין חסרונו, והנה גם הבל הי' רועה צאן אלא שיובל הי' ראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו, וכשכלה המרע' במקום הזה הולך ותיקע אהלו במקו' אחר (מלשון רש"י): (כא) כנור ועוגב. מיני כלי הנגינ' והיא חכמה גדול': (כב) לטש, מחדד, וכמהו ללטוש איש את מחרשתו (שמואל א' י"ג כ'): חרש, יתכן להיות שם נפעל ואת היותר החרמנו (שמואל א' ט"ו ט"ו), כלומר מחדד כל אומנות

חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה

תולדות אחרי ויאמר למך סנהדרין נ"ח ב':

פאָן קופּפער אונד אייזען צו מאכען פערשטונד, אונד דיא שוועסטער תובל קין'ס וואר נעמה. (כג) למך שפראך איינסט

תרגום אונקלוס

תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל דְּיָדְעֵי עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָתֵיהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה׃ (כג) וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן

רש"י

והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חרש נחושת וברזל. מחדד אומנות נחושת וברזל כמו ילטוש עיניו לי [איוב ט"ז]. חורש אינו לשון פועל אלא לשון פועל בגלדי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומאלחא כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח (ב"ר): (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו

באור

נחשת וברזל, וכן תתורגם בל"א: ואחות תובל קין נעמה. כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה, וכן ואחות לוטן תמנע (בראשי' ל"ו כ"ב), ואת מרים אחתה (במדב' כ"ו כ"ט), ושם אחתו מעכה (ד"ה א' ז' ט"ו), ויש מדרש לרבותינו ז"ל שהיא האש' היפה היא מאוד שמתכה טעו בני האלהי'. והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר' אליעזר, ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי, וממנה נולדו השדים. כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים ובכתוב ירמוז ויקלר בתעלומות כאלה (מדברי הרמב"ן), ונראה מזה רמז בהבלי האומות, ושירי היווני', קראו את שם השד או האליל המושל על חרשי נחושת וברזל (וואולקאן), והוא קרוב לתובל קין ושם אחותו ואשתו (וועננוס), והיא המושלת על כל נועם וחשק ואהבה, והיא יפה עד מאוד כידוע לקורא בספריהם: (כג) ויאמר למך לנשיו, המאמר הזה הוא על דרך שירי, כאשר תראה אי"ה בפ' בשלח סימני השיר בכ"ד ספרי' והבדל שבין הגדה לשיר בספרי' הכס, והעקר שמשפט השיר בל"הק לנתח כל מאמר מורכב אל חלקיו, ולחבר מהם מאמרים קצרי' שווי' כמעט בשעור אורכם, יקראו חרוזי' או דלתות, ולהציב דלת לעומת דלת אחרת עד שתהיינה מקבילות במנין, וזהו תפארת השיר וחן ערכו, פעם יכפלו ענין הדלת הראשונ' בדלת השניי' בלי שנוי כי אם במלות, כגון

עדה וצלה שמען קולי
נשי למך האזנה אמרתי

וכן: ימין ה' רוממה
ימין ה' עשה חיל: (תהלים קי"ח ט"ז)

וכמהו: כרה שחת בה יפול,
וגלל אבן אליו תשוב: (משלי כ"ו כ"ז),

ויש שיהיה ענין הדלת הראשון דומה לענין דלת השני אם בכלו או במקצתו ופעמים שיתנגד אליו בענין אלא שיתדמה אליו בחלקי המאמר, כגון

נאמנים פצעי אוהב
ונעתרות נשיקות שונא: (שם כ"ז ו')
מן המצר קראתי יה
ענני במרחב יה: (תהלים קי"ח ה')

ופעמים יחסרו תיבה אחת או חלק אחד מחלקי המאמר בדלת אחת, ויסמכו על הכתוב באחותה, והמפרשים יאמרו שהתיבה ההיא הכתובה באחותה מושכת אחרת עמה, כגון

בצאת ישראל ממצרים
—— בית יעקב מעם לעז:
היתה יהודה לקדשו

וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד

צו זיינען ווייבערן עדה אונד צלה: הערעט מיינער שטיממע, ווייבער למך'ס! פערנעהמט מיינע רעדע: איינען מאן ערשלאגע איך צו מיינער וואונדע, אונד איינען יינגלינג צו מיינער בייל.

רש"י

תשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד

תרגום אונקלוס

קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דְּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבִיל חוֹבִין לְמֵמַת וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבָּלִית דְּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי

באור

——	ישראל	ממשלותיו:
הים	ראה	וינס
הירדן	——	יסב לאחור:
ההרים	רקדו	כאילים
גבעות	——	כבני צאן
מה לך	הים	כי תנום
——	הירדן	תסב לאחור
מלפני	אדון	חולי ארץ
מלפני	אלוה יעקב	—— (שם קי"ד):

וכן כאן:

כי איש	הרגתי	לפצעי
וילד	——	לחברתי
כי שבעתים	יקם	קין
ולמך	——	שבעי' ושבעה

ואין להאריך בזה כי אין כוונתי פה כי אם להעיר שמאמר הזה הי' שירי והוא שיר הראשון שבא לידינו משירים קדמוניות בשם, והוא נחלק על המשפט שזכרנו כל דלת לעומת מחברתו, ונקרא אצל מפרשי התור' כפילת הענין במלות שונות: שמען, בא תוספת נו"ן לבד וחסר הה"א ודאוי להיות שמענה: נשי למך, שם במקום הכנוי, כמשפט לשון הקודש ובפרט במליצת השיר, להשתנות המלות: האזנה, משפטו האזננה בכפילת הנו"ן, אחד לשורש שרשו אזן ואחד לשמות הנקבה, וחסרו הראשונה והשלימוה בדגש שבנו"ן השני: אמרתי, שם והנפרד אִמְרָה על משקל שפחה שמלה, לנגינת רד"ק בשרשים שרש אמר, ובא התי"ו תחת ה"א הנקבה, ויתכן להיות הנפרד אֲמָרָה בפלס גדנה לדקה כי לא מצאנו הנפרד ממנו במקרא, ושני משקלים האלו שוים בסמיכות ובכנויים: כי איש הרגתי לפצעי וגו'. לא הזכיר הכתוב את המאורע אשר אליו כוון למך במאמרו, וכל המפרשים הלכו בזה איש לפי דרכו וסברתו זה אומר בכה וזה אומר בכה והנכון בדברי' סתומי' כאלו לשוב אל דברי רז"ל המקובלים האמתיים שאמרו במדרש שלמך הי' סומא ויצא לצוד ציד עם תובל קין בנו שהי' נער קטן ובראות הנער מרחוק את קין שהי' נחבא בתוך עצי השד' נדמה לו כחיה, ואמר ללמך שימשוך לשם ויכהו וימת, וכאשר הלכו שמה וראה שהי' קין זקנו הכה כף אל כף לגודל צערו, ולא ידע כי בנו עומד שם וספק אותו ביניהם, והיו נשיו מצטערות הרבה ופורשות ממנו באמרן שהוא בן המרצח הראשון ותפס מעש' אבותיו בידו, והוא אמר לכן לפייסן בדברים כאשר פירש"י בלשון תמיה, וכי איש (אשר) הרגתי, לפצעי (הוא נחשב) כלומר שיקרא הפצע על שמי, ואם הילד לחבורתי (יחשב כלומר הלא שוגג הייתי, ואל תדאגנה שיענישני השם), כי אם קין שהרג במזיד יקם שבעתים,

לְחַבֻּרָתִי׃ (כד) כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃ (כה) וַיֵּדַע אָדָם עוֹד

(כד) ווירד קין זיבענפֿעל־טיג גערעכען, זא למך זיבען אונד זיבענציגפֿעל־

תרגום אונקלוס

זַרְעִי׃ (כד) אֲרֵי שַׁבְעָא דָרִין אִתְלִיאוּ לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃ (כה) וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת

רש"י

לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ מקא"ודוה בלע"ז Machéure (איין אַנפּראַלל. פערלעטצונג, פערוואונדונג): (כד) כי שבעתים יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אשים לו. כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי

באור

הלא למך שלא הרג כי אם בשגג ראוי שיוקם שבעים ושבעה מן הפוגע בו, והנה לפירש"י חסר ה"א התימה, ויש מי שפירש שכך אמר להן, באמת איש הרגתי ע"י פצעי הוא קין וילד ע"י חבורתי הוא תובל קין, אך שוגג הייתי ולא אענש בשביל זה וגו', ואל תתמה על מה שקבלו במדרש לחובל קין נער וכן במליצ' למך יכונה ילד. אשר השמות הללו הוכחו על צעיר לימים. וכפי המסופר ממנו בפסוק הקודם הוא הראשון אשר המציא אומנות כלי נחושת וברזל, ולא יתכן לחשוב מחשבות ולהמצי' מלאכה גדול' ונכבדת כזאת כי אם אחרי היותו לאיש משכיל ויודע. י"ל שנקרא נער וילד לערך שנות אנשי הדורות ההם שחיו שמונ' או תשעה מאות שנים, ודומי' לזה מיעודי הנחמות לישעי' הנביא (סי' ס"ה כ') שאמר כי הנער בן מאה שנה ימות וגו', ר"ל כאשר ימות בהיותו בן מאה שנה יתכן לקרותו נער, ובנערותו מת. ומסיי' ואמר כי כימי העץ ימי עמי (שם כ"ב), ור"ל כי יאריכו ימים כימי העץ עד שיאות לכנות לבן מאה שנה נער. והנה אף שדברי חז"ל אין צריכי' חזוק, עכ"ז לא אוכל אמנע מלהודיע שגם הסופר יוסף בן גוריון בס' הקדמוניות שלו הבי' המאורע הזה, עם שהי' זמן רב קודם האמוראים בעלי המדרש, ואפשר שבימי משה הי' הדבר מפורסם וידוע לכן השמיט ולא זכר רק המליצ' הנחמדת הזאת, ונמצא למחבר אחד אשר לא מבני עמנו דרך נאה ומסכים עם המשך הכתובים, אמר יתכן שבימי' ההם כבר החל החמס גדול על פני האדמ', והיו בעלי זרוע שוכני' במדברות במערות ובנקיקי הסלעים ומציקי' את בעלי הישוב גוזלי' וחומסי' ושודדי' את בהמתם ורכושם, וגם את בנותיהם לקחו בחזקה. עד שהוצרכו בעלי הישוב עובדי האדמ' ויושבי אהלים להקהל ולעמוד על נפשם, לבנות להם ערי חומה דלתים ובריח, ולהמצי' תחבולות וחכמות ומלאכות שונות אש, על ידם יקום החלש נגד הגבור ויכלה אותו, והיתה לטישת החרבות והרמחים שבפסוק הקודם נאותה מאוד אל התכלית ההוא. כי על ידה עשו להם הכלים ההם ההורגים בלי גבור', והחלש אשר בידו חרב או חנית, יאמר גבור אני, ואחרי שתובל קין בן למך הי' אבי האומנות ההוא. ואפשר שלמדו. תלמך אביו כדעת הרמב"ן ז"ל, השתבח בה למך נגד נשיו. ואמר אליהן מעתה אין אני מתירא משום אדם אשר יקום עלי לעשות לי חמס, ואם ילחום עמדי האיש הגבור באבן או באגרוף ויכני בו פצע, או יעמוד לנגדי הילך בכח ידו וזרועותיו, ויעשה בי חבורה, הלא נקל לי להרגו בכלים המשחיתים אשר בידי. ולקחת את נקמתי ממנו שבעים ושבעה. ומלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, ואפשר שיהי' בעל זרוע וכח אמיץ, אמר ויועץ את הילדים (מלכי' א' י"ב ח'). ויהי' הרגתי תמורת אהרוג כמו נתתי כסף השדה (בראשי' כ"ג י"ג), אשר לקחתי מיד האמרי (שם מ"ח כ"ב), ורבים כמוהם, וכן פי' הראב"ע תיבות אלו ע"פ דרכו בביאור המליצ' הזאת. פצע פירש"י מכת חרב או חץ מקאו"רה בלשון לע"ז לא ידעתי לכוונו, אולי שצריך להיות קאדער"ע בלע"ז והוא בל"א מעכין (אָפֶּפֶענע ווּנדע), אלא שלא הורגל כי אם על הכויה לא על מכת חרב או חץ, וברש"י כ"י נכתב נבר"ורה בלע"ז והוא הנכון בלי ספק: (כד) שבעתים, וכן

אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ (כו) וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס

ה (א) זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ (ב) זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם

ת"א כי שת יבמות ס"ב, ע"א: זה ספר סנהדרין ל"ח, ע"ב. ע"ז ה', א'. עקרים מ"א, פי"א: זכר וגו' ברכות ס"א, א'. ערובין י"ח, א'. מגלה ט', א'. יבמות ס"ג, א'. כתובות י"ח, א':

טיג. (כה) אדם וואהנטע פערנער זיינער פרויא בייא, זיא געבאר איינען זאהן, אונד נאננטע איהן שת; דען זיא שפראך: גאָטט האט מיר אנדערן זאאמען בעשערט אן דער שטעללע פאָן הבל, דען קין ערשלאגען. (כו) דעם שת ווארד אויך איין זאָהן געבאָרען, אונד ער נאננטע זיינען נאמען אנוש; דאמאלס פינג מאן אן צו בענעננען מיט דעם נאמען דעם עוויגען.

ה (א) דיזעס איזט דאז געשלעכטסרעגיסטער דער נאכקאָממען פאָן אדם; דא גאָטט אדם ערשוף, מאכטע ער איהן אין דער עהנליכקייט גאָטטעס. (ב) מעננכען אונד ווייבכען האט ער זיא ערשאפפען, זעגנעטע זיא אונד נאננטע איהרען נאמען אדם (מענש), דא

תרגום אונקלוס

יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמָרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוֹחֲרָן חֲלָף הֶבֶל דְּקַטְלֵיהּ קָיִן׃ (כו) וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַּייָ׃ ה (א) דֵּין סְפַר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃ (ב) דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאִנּוּן וּבָרִיךְ

רש"י

שביעיות הרבה והוא ק"ו של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה שלא תהא נקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו (ב"ר): (כו) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות:

ה (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום

באור

שבעים ושבעה בא המספר הקבוע במקום הבלתי קבוע להגדלת והפלגת הענין: יקם קין, ר"ל תלקח נקמתו מן ההורג אותו כאשר כתבנו למעל': (כה) תחת הבל, במקומו: (כו) הוחל, מפעלי הכפל שרשו חלל, והוא מהבנין שלא נזכר שם פועלו מהנוסף, ופירושו לשון תחלה, ר"ל שהחלו להתפלל ולקרא בשם ה' (ראב"ע), ורד"ק בשם הפרשים שרש חלל כתב שאז התחילו בני אדם לקרא שמות בני אדם והגלולי' והעצבי' בשם ה' וכתב עוד שיתכן להיות מלשון חלול (וכן פי' רש"י ז"ל), והכוונ' כי בימי אנוש טעו אחר ע"ז והקדיש' בשם ה' אז הוחלה:

ה (א) זה ספר תולדת אדם, ספירת התולד' הבאה מן אדם, והם הבנים אשר יזכיר: ביום ברא אלהים אדם, נמשך לפניו כי התחיל מאדם עצמו, יזכיר בו שהשם בראו מאין ועשה אותו בדמותו: (ב) זכר ונקבה וגו', הזכיר כי כאשר ברא את האדם מאין ועשהו בדמותו כן ברא ועשה את האשה: ויברך אתם, שנתן בהם כח התולד' להתברך לעד בבנים ובנות רבים

אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ (ג) וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ (ד) וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (ה) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (ו) וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ (ז) וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־

זיא געשאַפֿפֿען וואורדען (ג) אלס אדם הונדערט אונד דרייסיג יאהרע לעבטע, צייגטע ער אין זיינער עהנליכקייט זיין עבענבילד, אונד נאננטע איהן שת. (ד) נאכדעם ער שת געצייגט, לעבטע אדם נאָך אכט הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (ה) אלס דיא לעבענס יאהרע אדם'ס נייִן הונדערט אונד דרייסיג וואַרען, שטארב ער. (ו) שת לעבטע הונדערט אונד פֿינף יאהר, אונד צייגטע אנוש. (ז) נאכדעם שת

תולדות אהרן ויחי ערובין י"ח, ב': ויולד עקרים מ"ג, סט"ו:

תרגום אונקלוס

יָתְהוֹן וּקְרָא יָת שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְאִתְבְּרִיאוּ׃ (ג) וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ (ד) וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת שֵׁת תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (ה) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית׃ (ו) וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת אֱנוֹשׁ׃ (ז) וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר

רש"י

ברוא וגו'. הגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן הפסקה (ב"ר):

באור

אחוד, והכונה לומר כי התולדות מברכת אלהי' כי אדם ואשתו לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן: ויקרא את שמם אדם, מפני שהם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שהיא בהם בכח: (ג) ויולד בדמותו כצלמו, ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם, אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו שנאמר בו בדמות אלהי' עשה אותו, פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה, ולא אמר זה בקין והבל שלא רצה להאריך בהם, אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה נאמר בשת כי הי' כמוהו בכח וביופי: (ה) ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו', איננו מאמר בפני עצמו כי אין צורך להודיע הזאת והדבר מבואר מהקודם, רק הוא נמשך לתיבת וימת והכל מאמר אחד כאלו אמר וכאשר היו ר"ל כשלמו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות ושלשים שנה אז מת, ויש ווי"ן רבים בתור' המשמשים את השמוש הזה לחבר בין שני משפטים שהשני' קשור בזמן או במקום או בסבה, כמו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשד' (שמות ט' כ"א), ר"ל עזב, והנה רואה שהאריכו בני האדם ימים רבים בעת ההיא עד הדורות שאחרי המבול. והסבה בזה כתב הרמב"ן ז"ל: כי אדם הראשון מעש' ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומ' וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות הי' בטבעו לחיות זמן רב, וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור, כי עד המבול הי' ימיהם באורך ההוא, ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול חי' שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ובנו למאות ארבע, ותראה שהי' זה בהם עד דור הפלגה, וכאשר משל עליהם שנוי האוירים בהפלגה נתקצרו ימיהם, כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה, ונרא' כי

אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (ח) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (ט) וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ (י) וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (יא) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (יב) וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ (יג) וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (יד) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (טו) וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ (טז) וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי

דען אנוש געצייגט, לעבטע ער נאָך אכט הונדערט אונד זיבען יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (ח) אלס אללע לעבענסיאהרע שת ניין הונדערט אונד צוועלף וואַרען, שטארב ער. (ט) אנוש לעבטע נייניציג יאהרע, אונד צייגטע קינן. (י) נאכדעם ער קינן געצייגט האטטע, לעבטע אנוש נאָך אכט הונדערט אונד פֿינפֿצעהן יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (יא) אלס אללע לעבענסיאהרע אנוש ניין הונדערט אונד פֿינף וואַרען, שטארב ער. (יב) קינן לעבטע זיבענציג יאהרע, אונד צייגטע מהללאל. (יג) נאכדעם ער דען מהללאל געצייגט, לעבטע קינן נאָךאכט הונדערט אונד פֿירציג יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (יד) אלס אללע לעבענסיאהרע קינן ניין הונדערט אונד צעהן וואַרען, שטארב ער. (טו) מהללאל לעבטע פֿינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע ירד. (טז) נאכדעם ער דען ירד געצייגט, לעבטע מהללאל נאָך אכט הונדערט אונד

תרגום אונקלוס

דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: (ח) והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתי עשרי שנין ומית: (ט) וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: (י) וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן: (יא) והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: (יב) וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: (יג) וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: (יד) והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשרא שנין ומית: (טו) וחיא מהללאל שתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: (טז) וחיא מהללאל בתר דאוליד

באור

בדורות אברהם יצחק ויעקב היו ימי האדם שבעי' ושמונים שנה, כאשר הזכיר משה בתפלתו, אבל הצדיקים בדורותם יראת ה' תוסיף בהם ימים. כי פרעה תמה על יעקב, והוא הפליגו בימי אבותיו כמה שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי (בראשית מ"ז ט') עכ"ל, והנה בהשגחת האל ית' על המין האנושי נתן חיי' ארוכים לדורות ההם כדי שבהתקיימותם ובנסיונם

הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (יז) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (יח) וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ (יט) וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (כ) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (כא) וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ (כב) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (כג) וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה

ת"א ויתהלך עקדה ת"ב שער ק':

דרייסיג יאהרע, אונד צייג־טע זאָהנע אונד טאָכטער. (יז) אלס אללע לעבענס־יאהרע מהללאל אכט הונדערט פֿינף אונד נייני־ציג וואַרען, שטארב ער. (יח) ירד לעבטע הונ־דערט אונד צווייא אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע חנוך. (יט) נאכ־דעם ער דען חנוך געצייגט, לעבטע ירד נאָך אכט הונ־דערט יאהרע, אונד צייג־טע זאָהנע אונד טאָכטער. (כ) אלס אללע לעבענס־יאהרע ירד ניין הונדערט צווייא אונד זעכציג וואַ־רען, שטארב ער. (כא) חנוך לעבטע פֿינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע מתושלח. (כב) נאך דעם ער דען מתושלח גע־צייגט, וואנדעלטע חנוך פֿאָר גאָטט דרייא הונ־דערט יאהרע, אונד צייג־טע זאָהנע אונד טאָכטער. (כג) אללע לעבענס יאהרע דעס חנוך וואַרען דרייא הונדערט פֿינף אונד

רש"י

(כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס"א וקנל) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו (ב"ר): (כד) כי לקח אותו.

תרגום אונקלוס

יַת יֶרֶד תַּמְנֵי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (יז) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: (יח) וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ: (יט) וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (כ) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית: (כא) וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מְתוּשָׁלַח: (כב) וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַייָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח תְּלַת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (כג) וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלַת

באור

יבואו ויבואו הדורות הבאי' אחריהם לשלמות החכמ', ולא תהי' החכמה שהמצי' הבורא ית' באדם על זה לבטלה אם חייו כשעור חיותנו היום הזה כי היה משיגם המות קודם התבוננם בטבע הנמצאות שילקחו התחלותיהם מן החוש בזמן ארוך מאוד. ובזה יכלו ג"כ להמציא כל המלאכות שנתחדשו בעולם לצרכי האדם (ממהר"י אברבנאל) ובב"ר אמרו שהרבו ימי' בלא נער ובלא יסורין כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות: (כב) ויתהלך חנוך את האלהים, שם כל חשקו באהבת השם והתעסק בבחינת דרכיו ומעש' ידיו, והכיר את בוראו משהגיע

וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃ (כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי (כה) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ (כו) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (כז) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס (כח) וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ (כט) וַיִּקְרָא אֶת־

תרגום אשכנזי

זעכציג. (כד) דא חֲנוך פָֿאָר גאָטט וואנדעלטע, זאָ וואר ער ניכט מעהר היר, דען גאָטט האטטע איהן צו זיך גענאָממען. (כה) מתושלח לעבטע הונדערט אונד זיבען אונד אכטציג יאהר, אונד צייגטע למך. (כו) נאכדעם ער דען למך געצייגט, לעבטע מתושלח נאָך זיבען הונדערט צווייא אונד אכטציג יאהרע, אונד צייגטע זאָהנע אינד טאָכטער. (כז) אלס מתושלח'ס לעבענסיאהרע ווארען ניין הונדערט ניין אונד זעכציג, שטארב ער. (כח) למך לעבטע צווייא אונד אכטציג יאהרע, אונד צייגטע איינען זאָהן; (כט) דיזען נאנגטע ער נח, נעהמליך: דיזער ווירד אונס טראָסטען בייא אונזערם טהון

רש"י

לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך [יחזקאל כ"ד]: (כה) ויולד בן. שממנו נבנה העולם (ב"ר): (כט) זה ינחמנו. ינוח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטי' מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו

תרגום אונקלוס

מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ (כד) וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בִּדְחַלְתָּא דַייָ וְאֵיתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמִית יָתֵיהּ יְיָ׃ (כה) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וְתַמְנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת לָמֶךְ׃ (כו) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת לָמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כז) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ (כח) וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וְתַמְנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּר׃ (כט) וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִנַּנָא מֵעוֹבָדָנָא

באור

לס"ה שנים, כטעם אשר התהלכו אבתי לפניו (בראשי' מ"ח ט"ו), וכן בנח את האלהי' התהלך נח (שם ו' ט'): (כד) כי לקח אתו אלהים, ענין גויעת הצדיק, מטעם ואחר כבוד תקחני (תהלים ע"ג כ"ד): (כט) זה, הונח על הדבר הנרמז אליו באצבע, והוא הקרוב במקומו, ופעמים שיאמר גם על הרחוק (ואולם הלזה לא יאמר כי אם על הרחוק הנרמז אליו, עיין בראשית (ל"ז י"ט), והושאל על הדבר הנרמז אליו במחשבה או בדבור הקודם, זה הדבר אשר דברנו אליך (שמות י"ד י"ב), או כשיודע ע"י הרמיזה הנבואית זה אלי ואנוהו (שם ט"ו ב'), ואמרו חז"ל מלמד שהיו מורין באצבע וכו', ועל הבלתי נרמז אליו במאמר הסמוך יאמר ההוא: ינחמנו ממעשינו, יתכן שידע בנבוא' כי על יד זה הנולד תחי' האדמה וכן הי' כי על ידו נתקיים העולם, גם הוא הי' איש האדמ' כי כן כתיב, והנה ינחמנו, שרשו נחם ולא נוח אך הוא קרוב לענינו כי הנחמה היא מנוח' מן העצבון, ודרך העברי' בשמות לשמור הטעמי' ולא המלות, כמו ירבעל שנקרא לפעמים ירבשת שהבעל' אחד לפי שהבעל יכונה גם בשם בשת: וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ, ענינו העמל והיגיעה, וכתב רש"י ז"ל שנח הכין להם כלי מחרישה ועל זה אמרו זה ינח ממנו את עצבון ידינו, וזה לשון ינחמנו, ולדעתו א"כ שמרו בזה השם גם המלות כראוי:

שְׁמ֛וֹ נֹ֖חַ לֵאמֹ֑ר זֶ֞ה יְנַחֲמֵ֤נוּ מִֽמַּעֲשֵׂ֙נוּ֙ וּמֵעִצְּב֣וֹן יָדֵ֔ינוּ מִן־הָ֣אֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר אֵֽרְרָ֖הּ יְהוָֽה׃ (ל) וַֽיְחִי־לֶ֗מֶךְ אַֽחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־נֹ֔חַ חָמֵ֤שׁ וְתִשְׁעִים֙ שָׁנָ֔ה וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֹ֖ת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ (לא) וַֽיְהִי֙ כָּל־יְמֵי־לֶ֔מֶךְ שֶׁ֤בַע וְשִׁבְעִים֙ שָׁנָ֔ה וּשְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ ס (לב) וַֽיְהִי־נֹ֕חַ בֶּן־חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֣וֹלֶד נֹ֔חַ אֶת־שֵׁ֖ם אֶת־חָ֥ם וְאֶת־יָֽפֶת׃

ו (א) וַֽיְהִי֙ כִּֽי־הֵחֵ֣ל הָֽאָדָ֔ם לָרֹ֖ב עַל־פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֑ה וּבָנ֖וֹת יֻלְּד֥וּ לָהֶֽם׃ (ב) וַיִּרְא֤וּ בְנֵי־הָֽאֱלֹהִים֙ אֶת־בְּנ֣וֹת הָֽאָדָ֔ם

הקורא יטעים הגרישא קודם התרסא

ת"א זה ינחמנו סנהדרין קי"ג, ב': ויהי נח סנהדרין ס"ט, ב': ויהי כי מגלה י', ב'. ב"ב ע"ז, י':

אונד בייא דער מיהזעליגקייט אונזערער האנדארבייט אויף דעם ערדרייך, דאז דער עוויגע פֿערפֿלוכט האט. (ל) נאכדעם ער נח געצייגט, לעבטע למך נאָך פֿינף הונדערט פֿינף אונד נייניציג יאהרע אונד צייגטע זאָהנע אונד טאָכטער. (לא) אלס אללע לעבענסיאהרע למך'ס ווארען זיבען הונדערט אונד זיבען אונד זיבענציג, שטארב ער. (לב) נח וואר פֿינף הונדערט יאהרע אלט אונד צייגטע שם, חם אונד יפת.

ו (א) אלס נון דאז מענשליכע געשלעכט אנפֿינג זיך צו פֿערמעהרען אויף ערדען אונד איהנען טאָכטער געבאָרען וואורדען, (ב) דא זאהען דיא גאָטטליכען מענשען דיא טאָכטער דעם גע-

תרגום אונקלוס

וּמְלֵיאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִּי לַטְיַהּ יְיָ: (ל) וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (לא) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית: (לב) וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת:

ו (א) וַהֲוָה כַּד שָׁרִיאוּ בְּנֵי אֲנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן: (ב) וַחֲזוֹ בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יָת בְּנָת אֲנָשָׁא

רש"י

ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות. אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרעו של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול (ב"ר) דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות [ישעיה ס"ה] ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם את יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' בב"ר:

ו (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבי' בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה

באור

ו (א) החל, לשון תחלה, והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל: לרב, מקור מבנין הקל מהכפולים: (ב) ויראו בני האלהים את בנות האדם, אונקלוס תרגום בני רברביא ית בני אנשא, ויתכן שהיו בני אדם גימי' ההם נחלקים לשתי כתות, הכת האחת נולדו מאדם

כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ (ד) הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם

ת"א לא ידון סנהדרין ק"ח, ב', וק"ח ג': בשגם חולין קל"ט, ב':

תרגום אשכנזי

מיינען מאננעס, דאס זיא שאָן וואָרען; אונד נאהמען זיך ווייבער, וועלכע זיא זיך ערוועהלטען. (ג) דא שפראך דער עוויגע: מיין גייסט ווירד ניכט אימּמער אין דעם מענשען שטרייטען, דיאוויל ער דאָך פֿלייש איזט; עס זאָללען אבער זיינע פֿריסטטאגע נאָך זיין, הונדערט אונד צוואנציג יאהרע. (ד) דיא ריזען וואָרען דאמאלס אויף דער ערדע, זאָ וואר

תרגום אונקלוס

אֲרֵי שַׁפִּירָן אִינּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי בְחַרוּ׃ (ג) וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּים דָּרָא בִישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל דְּאִינּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיבְנָא לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃ (ד) גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי

רש"י

יוכיח ואתה תהיה לו לאלהים [שמות ד'] ראה נתתיך אלהים [שם ז']: כי טובות הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה (ב"ר): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו עד שקמתי דבורה [שופטים ה'] כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי [שם ו'] כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. ואם תאמר משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה [פסחים ו'] כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם. יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו: (ד) הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית

באור

וחוה בדמות אלהים, בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק, וגם הולידו בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות, והיו חכמים ומשכילים וכל עניניהם מסודרי' ע"פ החכמה והקבלה שבידיהם, לפי ששמרו דרך ה' המקובל אצלם וגם יד ההשגחה היתה אתם לקרבם אל עבודת האל ית', והכת השנית היו מבני בניו של אלו שנולדו אחר שהוחלו לעבוד ע"ז, חדל מהשכיל לבותם, והיו בני אדם אובדי עצות שוגאי הישוב ותקון הקבוץ, שוכני מדברות תחת חרולים ובמערים ובנקיקי סלעים, כפראים וחיות היער ולאלה ילדו בנות, וכאשר ראו בני האלהים את בנות האנשים האלה הנקראים בני האדם כי טובות הנה, ר"ל יפות, גברה יד יצרם עליהם, עזבו מעלתם הנכבדה, ולקחו להם נשי' דרך חמס מכל אשר בחרו, גם באו דרך זנות אל בנות האדם פחותי המעל' ולא נודע הדבר עד שיולידו להם בנים ויכירו כי אינם מבני שאר האנשי' רק מאלו נולדו שהיו גדולים וחזקי' בטבעם, אבל נופלי' מאבותם בגובה וכח, כלשון לא נפל אנכי מכם (איוב י"ב ג'), וע"ז נקראו נפילים, והמה גבורים כנגד שאר בני האדם: (ג) לא ידון, י"א שרשו כדן מלשון וישב חרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א כ"ז), שהגוף לרוח כנדן והנעד אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה (דניאל ז' ט"ו), וראוי להיות יִדּוֹן בפלס יָבוֹשׁ רק שבא הנח תמורת הדגש כמו וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), שראוי להיות וַיַּזֵּד או וַיָּזַד. כ"כ רד"ק בשרשים בשרש דון ושרש נדן, ולדעת רמב"ע יתכן להיות משרש דון ועניינו נדן כאשר מלאכו אם יעלה לשמים שיאו (איוב כ' ו'), ששרשו שוא ועניינו כמו נשא. וראוי' להיות ידון בשורק, ואולם תנאינהו גם בחולם כמו וישב העפר (קהלת י"ב ז'), והפירוש לא יהי' רוחי

וְגַ֨ם אַֽחֲרֵי־כֵ֜ן אֲשֶׁ֨ר יָבֹ֜אוּ בְּנֵ֤י הָֽאֱלֹהִים֙ אֶל־בְּנ֣וֹת הָֽאָדָ֔ם וְיָלְד֖וּ לָהֶ֑ם הֵ֧מָּה הַגִּבֹּרִ֛ים אֲשֶׁ֥ר מֵעוֹלָ֖ם אַנְשֵׁ֥י הַשֵּֽׁם׃ פ מפטיר

(ה) וַיַּ֣רְא יְהוָ֔ה כִּ֥י רַבָּ֛ה רָעַ֥ת הָאָדָ֖ם בָּאָ֑רֶץ וְכָל־יֵ֙צֶר֙ מַחְשְׁבֹ֣ת לִבּ֔וֹ רַ֥ק רַ֖ע כָּל־הַיּֽוֹם׃ (ו) וַיִּנָּ֣חֶם יְהוָ֔ה כִּֽי־עָשָׂ֥ה אֶת־

ת״א כי רבה מגלה י׳, ב׳. סנהדרין ק״ח, א׳: רק רע סוכה נ״ב, א׳. קדושין ל׳, ב׳. ב״ב ט״ז, א׳: וינחם סנהדרין ק״ח, א׳ וב׳:

עס אויך נאכהער, וויל דיא גאֶטטליכען מענשען קאמען צו דען טאֶכטערן דעם געמיינען מאננעס, אונד דיזע איהנען געבארען; דיזעס זינד דיא העלדען, וועלכע פאָן יעהער בעריהמטע מעננער ווארען. (ה) אלס דער עוויגע זאה, דאס דיא באָזהייט דעם מענשליכען געשלעכטעס גראָס וואר אויף דער ערדע, אונד אללעס טיכטען דער געדאנקען זיינעס הערצענס נור אימּמער אויף דאז באָזע גינג. (ו) דא בערייעטע דער עוויגע, דאס ער דען מענשען אויף ערדען געמאכט

תרגום אונקלוס

יָעֲלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנַת אֱנָשָׁא וִילֵידִין מִנְּהוֹן אִינּוּן גִּבָּרַיָּא דִּי מֵעַלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ (ה) וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא׃ (ו) וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר לְמִתְבַּר

רש״י

לשון ענקים הוא: בימים ההם. בימי דור אנוש ובני קין (ב״ר): וגם אחרי כן. אע״פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותן שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע״ש אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם: (ו) וינחם ה׳ כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים

באור

באותו כדן שהוא הגוף לעולם אלא אוליאו ממנה. וי״א שהוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף, והנכון כפי׳ ר׳ יהודה חיוג ורד״ק בשם אביו שהוא משרש דון מלשון מריבה כמו יגלה מדון (משלי ט״ו י״ח וכ״ח כ״ה וכ״ט כ״ב), בפלס מלון משרש לון. ובאורו לא יהי׳ עוד רוחי העליונ׳ אשר נפחתי באדם תמיד במריבה ומדון עם הבשר. בשגם הוא בשר, כיון לפי שהוא גם בשר ואינו רוח עליון לבד. כי אם מורכב מבשר ורוח, והשי״ן פתוח׳ כמו שלמה אהי׳ (שיר א׳ ז׳), שקמתי דבורה (שופטים ה׳ ז׳). ונגזר מן אשר, והמל׳ מורכבת כאלו יאמר בעבור אשר גם בשר הוא, ומתורגם בל״א (דיאוויל ער דאָך פֿלייש אויך איזט): והיו ימיו מאה ועשרים שנה. אקבע לו זמן ק״כ שנה, אם ישובו אקיי׳ אותם בעולם, ואם לאו אכלה אותם, וכן ת״א ארכא יהיבנא להון מאה ועסרין שנין אם יתובון: (ד) הנפלים היו בארץ בימים ההם, הכוונ׳ שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו עם בנות האדם הנפילים ההם, וגם אחרי כן, גם הנפילים ההם עצמם הולידו נפילים כמותם, והם הגבורים אשר מעולם אנשי השם, כי האנשים אחר המבול כאשר ידאו גבורים יזכירו אלה, ויאמרו כבר היו גבורים כאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן, וזהו פשט הגון בפרש׳ הזאת (לשון הרמב״ן ז״ל), ונשאר מזה הענין רמז קלת בספורי האומות, אלא שהמשפור יש היונים בלבלו הענינים והחשיכו מאור האמת בכזביהם עד שכמעט לא יוכר ולא יבדל מן ההבל שהוסיפו עליו, כידוע לקורא בספריהם, יאמרו שהאלילים בני את בנות האדם ויולדו להם הענקים בני האלילים הנקראים (האלבגאָטטער) והם כולם הגבורים הידועים בשמותם: (ה) וכל יצר, תאות לב האדם ורעיוניו נקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל העניינים בלב שהלב יתאוה אליהם: (ו) וינחם, מענין נפעל ולא מענין

הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ (ז) וַיֹּאמֶר

האטטע, אונד האטטע פֿערדרוס אין זיינעם הערצען. (ז) אונד דער עווי־

תולדות אהרן ויתעצב עקדה שער פ״ז. עקדים מ״ג, פי״ט:

רש״י

שאלו היה מן העליונים היה ממרידן (בב״ר): ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד״א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות ובן אדם ויתנחם [במדבר כ״ב] ועל עבדיו יתנחם [דברים ל״ב] וינחם ה׳ על הרעה [שמות ל״ב] נחמתי כי המלכתי [שמואל א׳ ט״ו] כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו [שם ב׳ י״ט]. וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה א״ל אין אתם מודים

תרגום אונקלוס

תּוּקְפֵיהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ (וַאֲמַר שַׁפִּיר עֲבָדִית דִּי בְרָאתִינוּן בְּאַרְעָא וְלָא בְרָאתִינוּן בִּרְקִיעָא)׃ (ז) וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי

באור

התפעל, כי הי׳ ראוי להיות בפתח הנו״ן, כי עם החי״ת לא יבא תשלום הדגש, ופירושו לדעת רש״י ז״ל נהפכה מחשבתו של מקום ממדת הרחמים למדת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ, וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות, ובן אדם ויתנחם (במדבר כ״ג י״ט), ועל עבדיו יתנחם (דברים ל״ב ותהלים קל״ה י״ד), וינחם ה׳ על הרעה (שמות ל״ב י״ד), נחמתי כי המלכתי (שמואל א׳ ט״ו י״א), כלם לשון מחשבה אחרת הם עכ״ל. והנה אמת גמור שכל לשון נחמה הוא תנועת הלב מעלה לעלה שכנגדה, פעם מן הרעה לטוב׳ ופעם להפך כגון ונחמתי על הטוב׳ (ירמי׳ י״ח י׳) ואולם מה שפי׳ הרב בפסוק כי עשה את האדם בארץ הוא רחוק, והרשב״ע כתב ידוע כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה ידאה שניחם והוא היותר נאות לפשטות הכתוב: ויתעצב אל לבו, א״ת ואמר במימרי׳ למתבר תוקפיהון כרעותיה הכווג׳ עלה על לבו של מקום להעציב האדם, נטה מדרך פשטות הכתוב כדי להרחיק מדת העצבון מהאל יתעלה שהוא מרומם ונשגב מכל מדה פחותה. ובדברי רבותינו ז״ל בב״ר אפיקורוס אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א״ל אין אתם מודי׳ שהקב״ה רואה את הנולד אמר לו הן, אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן, אמר לו ומה עשית. אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל, אמר לו ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא, אמר לו כך מעשה הקב״ה אע״פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא וסופו לאבדן לא נמנע מלבראן. יתבונן המשכיל כי המדות הנפשיות הנקראות התפעלית (ליידענשאפֿטען) או רגשות הנפש יחלקו לשני מינים שביניהן הבדל עצמי, המין האחד ישתעף מן הקנייני׳ וכוחות הנפש האמתיים, והם התעוררות כח התשוק׳ להדבק בדבר או להתרחק ממנו כפי הטוב והרע שימצא בו, כגון האהב׳ והשנא׳, השחוק והכעס והרצון החדוה והעצבון, והן כלם שלמות בעצם ודאשוב׳ ראויות ומשובחות בלב המשכיל, ולא יחטיאו כי אם כאשר יצאו מגדר השווי ויעברו החוק הקצוב, כי אז יטרידו את מחשבות האדם ויטרפו את דעתו והוא בא על ידיהם לסכלות רב כי יגבירו את כח התשוק׳ על משפט התבונ׳ וזהו מקור כל מרי וזדון כאשר כתבנו למעל׳, ואולם כל עוד שלא יצאו מגדרם הם באדם לתפארת ואין בהם גנות וחסרון בעצם. והמין השני שרשו ההעדר והשלילות, ואין להם מציאות כי אם בעצם מוגבל, מקבל ההעדר ההוא אשר ממנו ישתעפו. והן המשל בזה הכילות, והחרטה, מורך הלב והיאוש ודומיהם. כי לא יתכן הכילות כי אם ברבות צרכי הכילי, כאשר ידאג שלא ימצא די מחסורו, ולא תתכן החרטה כי אם בהשתנות הידיעה והעצה. ואין מורך הלב כי אם בחלש, ואין יאוש כי אם בנעדר התקוה, וכן כלם. והדרכים האלה הם חסרונות בעצם ודאשוב׳, אלא שבבחינות האדם פעמים שישובחו כי יביאו אותו אל המעשים הטובים כידוע מן החרטה ודומי׳, והנה נראה מדברי חז״ל שלא נמנעו ליחס את דרכי המין הראשון אל השם יתעלה, אמרו עליו שהוא כועס ושוחק ושמח ונעצב, לפי שאלו הדרכים האלו נקיית מכל חסרון ומכל גנות ולאות בעולם, הוא כועס במשפט, ושוחק בצדק. שמח בטוב הגמור ונעצב ברע האמתי מבלי בלבול המחשב׳ וטרוף, יתעלה

יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ (ח) וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ פ פ
(ט) אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים

ת"א נחמתי סנהדרין פ"א, ק"ח א': ונח מצא סנהדרין שם: איש ע"ז נ"א, א'. זבחים ק"ח, א'. עקדה שער ט"ז: תמים ערובין י"ח, ב'. סנהדרין ק"ט, א'. ע"ז ו', א', כ"ח, א'. זבחים קי"ו, א':

גע שפראך: איך וויל דען מענשען, דען איך ערשאפפען האבע, פאָן דעם ערדבאָדען פערטילגען; יא פאָן מענשען ביז פיה, ביז געווירם אונד געפליגעל דעם הימעלס, דען עס רייעט מיך, דאס איך זיא געמאכט האבע. (ח) נח אבער פאנד גנאדע אין דען אויגען דעם עוויגען. (ט) פאָלגענדעס איזט דיא געשלעכטספאָלגע דעם נח; נח וואר איין גערעכטער אויפריכ-

תרגום אונקלוס

בְּרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּינוּן: (ח) וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ: (ט) אִלֵּין תּוֹלְדַת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים

רש"י

שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין בר"אם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם ועד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר). ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתים. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

חסלת פרשת בראשית

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה [משלי י'] דבר אחר ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: בדורותיו. יש מרבותינו

באור

שמו מכל זה התעלות בלי קצה, ולא יצא א"כ מזה שום שנוי או חסרון בחק אחת ממדותיו ח"ו, ואם הם לפעמים חסרון בחק האדם ויולידו אצלו המדות הפחותות, אין זה כי אם מהסבה שזכרנו כי יעברו חוק ויטרפו את דעת קצר ההשגה. וכל זה ברגשות המין הראשון שזכרנו ואולם לרגשות המין השני לא יאמרו על השם יתע' כלל כי אם על הדרך הנזכר'. ולדבר כלשון בני האדם, כדי שיבינו השומעים, ולזה בתיבת וינחם שהוראתה רגשת המין השני אמרנו עליו שדברה תור' כלשון בני אדם, ואולם בתיבת ויתעצב המורה על שנאת הרע האמתי, נאמר שבשעת העצבון הוא כעצב באמת כאשר זכרנו: (ז) ויאמר ה', יתכן שהוא דבק עם לבו הכתוב למעל': אמחה את האדם, על הכללי יאמר: מאדם עד בהמה, אף הם השחיתו את דרכם (ב"ר) ד"א הכל נברא בשביל האדם, וכיון שהוא כלה מה צורך באלו (רש"י): כי נחמתי כי עשיתם, חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים (רש"י), הלך לפי דרכו בהוראת לשון נחמה, שהוא לשון המלכה. ועיין מה שכתבנו למעל': (ח) חן, ההטבה בלי הגמול תקרא חנינה, והחן הוא ההכנה אל ההטבה ההיא, והוא מפעלי הכפל משורש חנן. והשם הוא החונן האמתי, כי אם נצדק מה נפעל לו. לכן תקרא בקשת הטוב' מאתו תחנה, ואתחנן אל ה', והוא לבדו חנון, כי החנינה בו בעצם, וזולתו לא יקרא חנון, כי אם חונן. שהחנינה אליו במקרה. ואין להאריך פה: (ט) אלה תולדת נח, למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ואח"כ מפרש כי העולם חטאו, ונח מצא חן, ואחר כך מפרש אלה תולדות נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היו לו

היה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ (י) וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ (יא) וַתִּשָּׁחֵת

תרגום אשכנזי

טיגער מאן אין זיינען צייטען, אונד וואנדעלטע מיט גאָטט. (י) נח צייגטע דרייא זאָהנע, שם, חם אונד יפת. (יא) דא־

תולדות אהרן האלהים סנהדרין כ"ז, ח': התהלך עקדת שער ק': ותשחת סנהדרין כ"ז, ח':

תרגום אונקלוס

הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ׃ (י) וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יַת שֵׁם יַת חָם וְיַת יָפֶת׃ (יא) וְאִתְחַבָּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ

רש"י

דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום [סנהדרין ק"ט]: את האלהים התהלך נח ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו [בראשית כ"ד] נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך, לשון עבר וזהו שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' קום התהלך [שם י"ג] להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך [שמואל א' י"ב] להבא ובא והתפלל אל הבית הזה [מלכים א' ח'] לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הפכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה וע"א [סנהדרין נ"ז ק"ח]: (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו פן תשחיתון [דברים ד']:

באור

וצוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' (הרשב"ם בתחלת פ' וישב). והנה לפ"ז אלה תולדות כמשמעו: נח, נאמר שלש' פעמים בפסוק זה והי' די באחד יאמרו המדקדקים כי בא השם במקום הכנוי דרך צחות וכן מצינו ה' פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח' י"ט). צדיק, במעשיו: תמים, בלבו, והוא תאר השם מפעלי הכפל, ואיננה דבקה עם מלת צדיק להיות פירושו כמו צדיק גדול שר"ל שלם בצדקתו, (איין פאָללקאָממען גערעכטער מאַן) דא"כ היו ראוים להיות צַדִּיק תָּמִים בנגינות מרכא טפחא, רק מלת תמים שבה למלת איש וכאלו מלת איש מושבת עצמה ואחרת עמה, איש צדיק ואיש תמים. לכן מלת צדיק בתביר שהוא טעם מפסיק: בדרתיו, לשון רבים לפי שהאריך ימיו וראה דורות הרבה ובכלם היה צדיק והנה הוא הי' חי קצת דורו של מתושלח ועד שהי' אברהם בן נ"ח שנה ושי' אברהם היה בן כ"ח כשמת נח: התהלך־נח, ענינו התעסקות בעבודת השם יתעלה, וסבת בנין התפעל נשתנה משפת כל שאר מקבלי המקרה כי הוא עצמו מסבב להיותו מקבל המקרה כמו והתברכו בזרעך (בראשית כ"ב י"ח). והתברך בלבבו (דברים כ"ט י"ח), והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו), והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), ופעמים המקרה יוצא מאתו לבד כמו התהלך נח דכאן. ופירושו בעבור היותו בדורות רשעי' וחומסי' ולא התבודדו לעבודת השם יתעלה ולירא אתו כי אם הוא לבדו אומר כי הוא סבב בהתבודדו לבדו והפרדו מחברתם להיותו הולך את האלהים כי אם הי' מתחבר עמהם אע"פ שהי' לבו שלם עם השם הי' למד ממעשיהם כמו שאמר החכם הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע (משלי י"ג כ'). אבל בהפרדו מחברתם והתבודדו לבד זה סבב להיותו הולך את האלהים. (י) את שם את חם ואת יפת, הנראה כי יפת הוא הגדול, שנאמר אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), וכן ימנה בתולדותם, בני יפת תחלה, וחם הוא הקטן בכולם. כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט' כ"ד), אבל הקדים שם בעבור מעלתו. והזכיר חם אחריו כי כן נולדו, והנה נתאחר יפת, ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם. כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם. ואין ליפת מעל' שיבטל הסדר בעבורו, אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אע"פ שהוא האחרון בספור התולדות. וכן בני אברהם יצחק וישמעאל (ד"ה א' א' כ"ח). ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כ"ד ד'), (הרמב"ן): (יא) ותשחת הארץ, אנשי הארץ וכן ותמלא הארץ, כמו וכל הארץ באו (בראשית מ"א נ"ז): לפני האלהים, יש שפירשו בפרהסיא, ויש שפירשו בסתר ולא ידע כי אם ה'. וי"מ ותשחת הארץ לפני האלהים, במה שבין אדם למקום, ותמלא הארץ חמס, במה שבין

הָאָ֖רֶץ לִפְנֵ֣י הָאֱלֹהִ֑ים וַתִּמָּלֵ֥א הָאָ֖רֶץ חָמָֽס׃ (יב) וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָאָ֖רֶץ וְהִנֵּ֣ה נִשְׁחָ֑תָה כִּֽי־הִשְׁחִ֧ית כָּל־בָּשָׂ֛ר אֶת־דַּרְכּ֖וֹ עַל־הָאָֽרֶץ׃ ס (יג) וַיֹּ֨אמֶר אֱלֹהִ֜ים לְנֹ֗חַ קֵ֤ץ כָּל־בָּשָׂר֙ בָּ֣א לְפָנַ֔י כִּֽי־מָלְאָ֥ה הָאָ֛רֶץ חָמָ֖ס מִפְּנֵיהֶ֑ם וְהִנְנִ֥י מַשְׁחִיתָ֖ם אֶת־הָאָֽרֶץ׃ (יד) עֲשֵׂ֤ה לְךָ֙ תֵּבַ֣ת עֲצֵי־גֹ֔פֶר

ת"א השחית סנהדרין ק"ח. ע"ז כ"ג, ב'. חולין כ"ג, א'. בכורות נ"ז, א'. תמורה כ"ח, ב': ויאמר וכו' סנהדרין ק"ח, א': עשה סנהדרין שם:

מאלס וואַרד דיא ערדע פֿערדערבט פֿאַר גאָטט, אונד וואַרד פֿאָללער גע־וואַלטטהעטיגקייט. (יב) אלס נון גאָטט דיא ערדע זאה, אונד זיא פֿערדערבט פֿאַנד, דען אללעס פֿלייש האַטטע זיינע זיטטע פֿערדערבט אויף דער ערדע, (יג) דא שפּראַך גאָטט צו נח: דער אונטערגאַנג אללעס פֿליישעס איזט פֿיר מיך געקאָממען, דען דיא ערדע איזט דורך זיא פֿאָללער געוואַלטטהעטיגקייט געוואָרדען, דאהער וויל איך זיא פֿערדערבען זאַממט דער ערדע. (יד) מאַכע דיר איינע ארכע פֿאָן גפר

תרגום אונקלוס

וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין: (יב) וַחֲזָא יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנָשׁ יָת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא: (יג) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא דְכָל בִּשְׂרָא עַל קֳדָמַי אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְהָאֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם אַרְעָא: (יד) עֲבֵיד לָךְ תֵּיבוּתָא דְאָעִין דְקַדְרוֹס מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת

רש"י

ותמלא הארץ חמס. גזל (ש"א שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם) [יונה ג']: (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודת אלילים אנדרלומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל [סנהדרין ק"ח]: את הארץ. כמו מן הארץ. ודומה לו כצאתי את העיר [שמות ט'] מן העיר. חלה את רגליו [מלכים א' ט"ו] מן רגליו. דבר אחר את הארץ עם הארץ שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמרא כופרא. בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק

באור

אדם לחבירו, והכונה שדברה תורה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כענד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ירא ממנו. חמס, בגזל ועושק ולקחת גם הנשים בחזקה: (יב) דרכו, הרגל מעשיו: (יג) קץ כל בשר, שרשו קצץ ורז"ל תהדגש שבצד"י בבואו עם כנויו קִצִּי. קצו

ור"ל סוף הזמן כאלו שם התוך מענין וקצץ פתילם (שמות ל"ט ג'), או לפשר שרשו קנץ כאשר מלאכו עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב י"ח ב'), והדגש שבכנויים לחסרון נו"ן ע"פ כמו חִטָּה מן חנט, אפי מן אנף: בא לפני, הגיע לפני: כי מלאה הארץ, פעל עומד: את

הארץ, כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט) מן, או פירושו עם הארץ כמו רעה את אחיו בצאן (בראשית ל"ז ב'), או שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה ור"ל הנני משחיתם ומשחית את הארץ: (יד) עשה לך, לצורכך: תבת, עשוי' כדמות ספינה ואין לה משוטין: גפר, הוא עץ קל על פני המים ואין לו ריע במקרא, ואמר בו התרגום

קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ (טו) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ (טז) צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם

ת"א צהר שם שם : ואני שם שם :

תרגום אשכנזי

האָלץ, טהיילע דיזע ארכע אין קאממערן אב, אונד בעשטרייכע זיא פאָן איננען אונד פאָן אויסען מיט פעך. (טו) פאָלגענדער געשטאלט זאָללסט דוא זיא מאכען: דרייא הונדערט עללען זייא דיא לעננע דער ארכע, פינפציג עללען איהרע ברייטע אונד דרייסיג עללען איהרע האָהע. (טז) דוא זאָללסט אויך אן דער ארכע איינע בעלייכטונג מאכען, זיא אָבערהאלב ביז צו איינער עללע אבנעהמען לאססען, אונד דען איינגאנג דער ארכע זאָללסט דוא אין איינער זייטע דערזעלבען מאכען, אונטערסטעס שטאָקווערק, צווייטעס שטאָקווערק אונד דריט-

רש"י

דיח דע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסוי' משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (כפרים אחרים אינו) מכאן ומכאן: בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים שנים ושלישים.

תרגום אונקלוס

תֵּיבוּתָא וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא בְּכוּפְרָא׃ (טו) וְדֵין דִּי תַּעְבֵּיד יָתַהּ תְּלַת מְאָה אַמִּין אוּרְכָּא דְּתֵיבוּתָא חַמְשִׁין אַמָּה פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ׃ (טז) נְהוֹר תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִינַּהּ מִלְּעֵילָא וְתַרְעָא דְּתֵיבוּתָא בְּסִטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין

באור

קדרוס. ואמרו רבותינו ארבעה מיני ארזים הם ארז קדרוס עץ שמן וברוש, ויש נוסחאות מעין דקדרון, ויב"ע תרגם קיסין קדרונין וכן בתרגום ירושלמי קיסין קדרונין. ובבראשית רבה רבי נתן אומר עלי גופר מעין דקדרונא, ובילמדנו ויורהו ה' עץ (שמות ט"ו כ"ה), ר' יהושע בן קרחה אומר קדרונין, והוא שם כולל לדבר העשוי מעץ גפר שהוא עץ שטים, ול"נ שמין הארז הגדל בארץ אררט נקרא כן שתרגום אררט קרד, וכן מצאנו עוד ג' פעמים אררט בפסוק והם והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב' י"ט ל"ז וישעי' ל"ז ל"ח), ממלכות אררט מני ואשכנז (ירמי' נ"א כ"ז), כולם מתורגמין קרדו ואף שנדפס קרדו נראה שט"ס הוא. ולפי שהתיבה נעשתה במדינה ההיא, או סמוך לה כמ"ש ותנח התיבה בחדש השביעי וגו' על הרי אררט (בראשית ח' ד'), צוה לעשותה מהארז המיוחד הגדל שם: קנים. מדורים חלוקים (כמו שעושין ליונים קנים רבים חלוקי') להיות כל חי' ועוף ובהמ' איש ואשתו שהם זכר ונקב' לבדו: וכפרת. פעל נגזר מן שם כפר ור"ל שיכסנה בכפר ושם כפר י"מ זפת מדברי רז"ל כופרא וי"מ שהוא מה שנקרא בערבי קפ"ר ובל"א (פעך, החרן): מבית. מבפנים: (טו) וזה אשר תעשה אתה, פי' וזה השיעור והמדה, והנה קומתה עשירית ארכה. כדי שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח: רחבה, הרי"ש בקמץ לבד והוא ת"ק במקום אניו החולם: (טז) צהר, מגזרת נהרים ובאורו חלון שממנו תכנס האורה. וחז"ל אמרו שהיתה אבן טובה, וכן נרא' שהושם תוך החלל הנקרא חלון גשם בהיר מכניס אור היום ומונע הגשם והרוח מלבוא ואז יקרא צהר: תכלנה, מוסב על התיבה שהיא לשון נקיב', שתהי' מקצרת ועולה עד אמה אחת באורך, והיתה א"כ התיבה כתבנית מחודד, למען לא תתהפך כאשר יכיענה הרוח: תחתים שנים ושלשים, כולם שמות תארים הם וראוים להיות בב' יוד"ין תחתיים שניים שלשיים אחת ליחס ואחת לרבים והנה במלות תחתים שנים נפלה יו"ד הרבים ובמלת שלשים נפלה יו"ד היחס, ויו"ד הרבים כתוב' כמו עברים נכרים הראוי עבריים נכריים

וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ (יז) וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ (יח) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־

תולדות אהרן ובאת שם שם:

טעם שטאָקווערקיאַללסט דוא דארין אבטהיילען. (יז) איך אבער ווילל דיא זינדפֿלוט פֿאָן וואססער אויף דיא ערדע ברינגען, אללעם פֿלייש, אין וועלכעם לעבענסהויך איזט, אונטער דעם היממעל צו פֿערדערבען; וואס אויף דער ערדע איזט, זאָלל פֿערגעהען, (יח) מיט דיר הינגעגען ווילל איך מיינען בונד ערריכטען, דוא זאָללסט אין דיא ארכע קאָממען, דוא אונד דיינע זאָהנע, דיינע פֿרויא אונד דיינער זאהנע

תרגום אונקלוס

אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִינַהּ׃ (יז) וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כֹּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃ (יח) וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃

רש"י

ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור. תחתיים לזבל [שם]: (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר מה אנוש כי תזכרנו [תהלי' ח']: מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכן נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס"א מיתי וכן הגיה מהרש"ל בח"ש במסכת שבת): (יח) והקימותי את בריתי. ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויתעפשו ושלא יהרגוהו רשעים

באור

כי תואר היחיד הוא עברי נכרי או שיו"ד היחס של שנים משמשת לעצמה ולתואר שלשים, ולדעת הראב"ע אין כאן יו"ד היחס כלל רק שהתואר היחיד במלות תחתים שנים הוא תחתי שני ויו"ד הרבים נפלה ותואר היחיד של שלשים הוא שליש בפלס נגיד חסיד שמהם לרבים נגידים חסידים ובא עם יו"ד הרבים ואם כי תואר היחיד של שלשים משונה מתארי היחיד של תחתים שנים אין תימה כי משקלי השמות משתנים. והשי"ן שניה של שלשים רפוי' כי החירק של שלש"ד היא ת"ג אף שנחסרה היו"ד שלאחרי'. (יז) המבול. י"א ששרשו בלל מלשון בליל' ועירוב כי בדרך המים שיעשו זה. וראוי להיות מַבְלוּל כמו מַכְלוּל (יחזקאל ל"ח ח'), וכמו הַמִּישׁוֹר (שם י' ע"ו). ואף ששם בחולם הנה החולם והשורק מתחלפי' וי"א ששרשו נבל ופירושו גשם מענין ונבלי שמי' מי ישכיב (איוב ל"ח ל"ז), שפירושו גשמי שמים. וראוי מַנְבּוּל על משקל מַגְעוּל ותחסר הנו"ן ונבלעת בדגש הבי"ת ומשקלו מַבּוּעַ משורש נבע, והוא חסר הנסמך והראוי המבול מבול מים כי לא תבוא ה"א הידיע' על הנסמך וכמו הארון הברית (יהושע ג' ע"ו), והנה גשם הוא שם עצם למי המטר, ומבול הוא שם תואר לריבוי גשמי' או לכל דבר הנופל מן השמי' כמו אש וברד ושלג אם ירד לרוב, לכן אמר מבול מים ולא יתכן לומר גשם מים: (יח) את בריתי, שלא ימותו הוא ובניו במבול ושלא ימיתוהו החיו' בתיבה, ור"י אברבנאל כתב כי ברית נאמר על חוקי הבריא' הראשונ' כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה (ירמי' ל"ג כ"ה), את בריתי היום ואת בריתי הליל' (שם כ'), ואמר ה' לנח כי הברי' והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ באמרו יקוו המים אין ראוי לשמרו לבני דורו שהפרו את בריתי אבל הברית הזה אקים אתך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ומלת ברית, י"א כי שרשו ברת וענינו קיום, וי"א ששרשו ברה והתי"ו במקום ה"א השרש ולכן לא תפול בלשון

בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ (יט) וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ (כ) מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ (כא) וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ (כב) וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני

ת"א ומכל ע"ז ס', ז', נ"ח, ח'. זבחים קט"ז, ח': להחיות ע"ז ו', ח', ונ"ח ח'. זבחים קי"ג, ח': מהעוף סנהדרין נ"ז, ח:

תרגום אשכנזי

וויבער מיט דיר, (יט) אונד פֿאָן אללעם לעבענדיגען פֿאָן אללעם פֿליישע זאָללסט דוא צווייא פֿאָן יעדעם אין דיא ארכע ברינגען. אום זיא מיט דיר צו ערהאלטען, איין מעננכען אונד איין ווייבכען. (כ) פֿאָן אללערלייא געפֿליגעל, פֿאָן אללערלייא פֿיה אונד פֿאָן אללערלייא געוויררם דעס ערדרייכס, פֿאָן יעדעס זאָללען צווייא מיט דיר הינאיין קאָממען, צור ערהאלטונג. (כא) נים דיר אבער אויך פֿאָן אללערלייא שפייזע מיט, וועלכע גענעססען ווירד, אונד זאמלע זאָלכעס בייא דיר איין, דאמיט עס דיר אונד איהנען צום שפייזען דינע. (כב) נח טהאט דיזעס אללעס, וויא איהם גאָטט געבאָטען, אלזאָ האט ער געטהאן.

רש"י

שבדור (נ"ר): אותה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה [שם]: (יט) ומכל החי. אפילו שדים [חגיגה ט"ז]: שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס נח (נ"ר): (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה [סנהדרין ק"ח]:

תרגום אונקלוס

(יט) וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין מִכֹּלָּא תָּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן׃ (כ) מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִיחֲשָׁא דְּאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכֹּלָּא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃ (כא) וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ (כב) וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃

באור

דגים כאמרם ז"ל י"ג בריתות ואם היתה נוספת או לנקב' היתה נופלת בל"ר כמו מן ליל' לילות לדקה לדקות, והשם הוא בספוך ובמוכרת. כמו שבת שְׁבִית יעקב (תהלי' פ"ה ב), סמיך, ובנתיו בַּשְּׁבִית (במדב' כ"א כ"ט), מוכרת, והוא מן ונדא אותהן (יחזקאל כ"ב מ"ז), וענינו כריתה, והראב"ע כתב שיתכן שהברית היא שנשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בכתוב כמו שכתוב במשנה תורה ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ"ב), ולא נמצא בפ' שלח לך רק שהקב"ה אמר למשה שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'), ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לאלו הדחוקים, כי תיבת והקימותי נופלת בטוב על שם דת הברית ועל כריתתו (האַלטען אונד עררייכטען), וכאן ענינה (עררייכטען): (יט) שנים מכל אח"כ ביאר ואמר זכר ונקבה יהיו וזהו כלל, ובפסוק שלאחריו פרט ואמר מן העוף ומן הבהמה ומן הרמש, ואלל רמש אמר האדמה להוציא הדגים שגם הם בכלל הרמש, וגם בכלל בשר, כמ"ש ואתה אמרת בשר אתן להם וגו' אם את כל דגי הים יאסף להם וגו' (במדבר י"א כ"א וכ"ב). שלא להביאם אל התיבה כי עיקר חיותם במים ולא יוכלו להתקיים בתיבה, כי לא רצה הקב"ה לחדש דבר מעתה ולבדוא בריאה חדשה: (כא) לאכלה, מקור מבנין הקל עם תוספת ה"א מלותיות האמנתי"ו: (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל, ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לגאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה:

ז (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ (ב) מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ (ג) גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ (ד) כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ה) וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ (ו) וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת

ת"א כי אותך ערובין י"ח, ב'; מכל וכו' סנהדרין ק"ח ב': לחיות ע"ז ה' ג', ו', א', נ"א, א'. זבחים קי"ח, א': ונח סנהדרין ס"ט, ב':

ז (א) דער עוויגע שפראך צו נח: געהע הינאיין, דוא אונד דיין גאנצעס הויז אין דיא ארכע, דען דיך האבע איך גערעכט פֿאָר מיר בעפֿונדען אין דיזער צייט. (ב) פֿאָן אללעם ריינען פֿיה זאָללסט דוא דיר זיבען פאאר פֿאָן יעדער ארט נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין ווייבכען; אבער פֿאָן דעם פֿיה, וועלכעס ניכט ריין איזט, זאָללסט דוא צווייא נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין ווייבכען. (ג) אויך פֿאָן דעם פֿליגעלווערק דעס הימעלס זיבען פאאר, מעננכען אונד ווייבכען, דען זאאמען דאפֿאָן אויף דער גאנצען ערדע צו ערהאלטען. (ד) דען איבער זיבען טאגע לאס איך אויף דיא ערדע רעגנען, פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע, אונד פֿערטילגע אללעס וועזען, וועלכעס איך געמאכט האבע, פֿאָן דעם ערדבאָדען הינוועג. (ה) נח טהאט אללעס, וויא איהם דער עוויגע געבאָטהען. (ו) נח וואר זעכס הונדערט יאהר אלט, אלס דאז וואססער דעל

תרגום אונקלוס

ז (א) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין׃ (ב) מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא תִּסַּב לָךְ שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן בְּעִירָא דִּי לַיְתוֹהִי דְּכֵי תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא׃ (ג) אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שִׁבְעָא שִׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ (ד) אֲרֵי לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שִׁבְעָא אֲנָא מָחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (ה) וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְדֵיהּ יְיָ׃ (ו) וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה

רש"י

ז (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה[עירובין י"ח]: שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה.

באור

ז (ב) שבעה שבעה, שבעה זוג זכר ונקב' כמש י"ד: איש ואשתו, הנה שמות איש ואשה יפלו גם על מין חי ולף גם על מיני הצמחים והדוממים, על ב' דברים שיש ביניהם קלת יחוס ודמיון: (ג) גם מעוף השמים, הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (ד) היקום, לדעת הראב"ע פרשו יקם והוא כם נמשכל. או מגחי העי"ן ופרשו קום רק שבא הפוך העי"ן קודם

תרגום אשכנזי

זינדפלוט אויף דיא ערדע קאם. (ז) דא גינג נח, זיינע זאָהנע, זיינע פֿרויא אונד זיינער זאָהנע ווייבער אין דיא ארכע פֿאָר דעם געוועססער דער זינדפלוט. (ח) פֿאָן ריינעם פֿיה. זאָוואָהל אלס פֿאָן דעם פֿיה, וועלכעס ניכט ריין איזט, פֿאָם געפֿליגעל אונד פֿאָן אללעם, וואס אויף דעם ערדרייך קריכט, (ט) קאַמען איהרער צווייא אונד צווייא, מעננכען אונד ווייבכען צו נח אין דיא ארכע, וויא גאָטט נעבאָטען האטטע. (י) אלס דיא זיבען טאגע פֿאָרבייא וואָרען, קאם דאז נעוועססער דער זינדפלוט אויף דיא ערדע. (יא) עס וואר אים זעכס הונדערטען יאהר פֿאָן דעם לעבענסאלטער נח, אים

שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ (ז) וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ (ח) מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ (ט) שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ (י) וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ (יא) בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־

ת"א אשר איננה פסחים ג', א'. ב"ב קכ"ג, א': ויהי סנהדרין ק"ח, ע"ב: בשנת ר"ה י"א, ב':

תרגום אונקלוס

שְׁנִין וְטוּפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל אַרְעָא׃ (ז) וְעַל נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מֵי טוּפָנָא׃ (ח) מִן בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִן בְּעִירָא דִּי לַיְתוֹהִי דָּכֵי וּמִן עוֹפָא וְכֹל דִּי רָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ (ט) תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנוּקְבָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת נֹחַ׃ (י) וַהֲוָה לִזְמַן שַׁבְעָא יוֹמִין וּמֵי טוּפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא׃ (יא) בִּשְׁנַת שֵׁית מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא

רש"י

אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות לא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח [סנהדרין ק"ח]: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: (ט) שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: באו אל נח. מאליהן: (יא) בחדש השני. רבי

באור

הפ"א ודאוי להיות קיים כמו רינה ה' את ידידי (תהלי' ל"ה א') ולדעת הרד"ק היו"ד נוסף בפעלים יגול, יתור הרים (איוב ל"ט ח'), והוא שם כלל לכל חי שהוא על האדמ': (ו) והמבול הי', וי"ו והמבול הוא, וי"ו המשך שזכרנו בכמה מקומות, והוא לחבר שני משפטים שביניהם קשר תנאי או זמני או מקומי, והכוונ' כאשר הי' נח בן שש מאות שנה אז הי' המבול על הארץ וכן מתורגם בל"א: והמבול היה מים, המבול מוסף עצמו ואחד עמו כאלו אמר והמבול הי' מבול מים: (ז) מפני מי המבול, מפני פחד מי המבול: (ט) שנים שנים באו אל נח, לא פירש כאן שממינים הטהורים באו שבעה שבע', ורש"י פי' שמן הפחות היו שנים, ועכ"ז לא הי' צורך להודיענו זאת, והנכון כי הכוונ' אחרת יש כאן להודיע מפלאות תמים דעים שבין שבע' זוגות הטהורי' ובין כל זוג ממיני הטמאים כולם באו מאליהם זוגות זוגות דהיינו זכר ונקב' ולא ב' זכרים או ב' נקבות, והרמב"ן כתב כי שנים מכל מין באו מאליהן לב"ב באו אל נח, וכן לקמן והבאים זכר ונקב' מכל בשר באו ר"ל הבאים מעצמם הנצרכים לקיום המין,

מְאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ (יב) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ (יג) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת

ת"א נבקעו יומא ע"ו, א'. סנהדרין ק"ח, א': וארבת יומא סח:

תרגום אשכנזי

צווייטען מאָנאט, אם זיבענצעהנטען טאגע דעם מאָנאטס; אן דיזעם טאגע ערבראכען אללע קוועללען דער גראָסען טיפֿע, אונד דיא שלייסען דעם הימעלס וואַרדען אויפגעטהאן. (יב) דא וואר רעגענגוס אויף דער ערדע, פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע. (יג) אן עבען דעמזעלבען טאגע גינג נח נעבסט שם חם אונד יפת, דיא זאָהנע נח'ס, וויא אויך דיא פֿרויא

תרגום אונקלוס

תִּנְיָנָא בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתָּחוּ׃ (יב) וַהֲוָה מִטְרָא נָחִית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ (יג) בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת נְשֵׁי בְנוֹהִי

רש"י

אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר [סנהדרין ק"ח]: נבקעו. להוציא מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסלו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו

באור

אך מהטהורי' נלקחו כח שאף שבכל יהיו לו שנים לקיום המין יחזור הוא אחד עוד איזה מהם עד שיושלמו למנין שבעה ולז"א אלל שבע' שבע' תקח לך ולא יבואו: (יא) בחודש השני. כחלקו בו חכמי ישראל ר' אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (ר"ה דף י"א ע"ב), עיין רא"ם: תהום, מלאנוהו לשון זכר ולשון נקב' כמו תהום אל תהום קורא (תהלי' מ"ב ח'), לשון זכר תהום רממתהו (יחזקאל ל"א ד'), לשון נקב': וארבת, ארבה וחלון שמות נרדפי' אלא שהארב' בגג הבית האוהל, והחלון בצדו, ותכלית שניהם הבאת אור השמש בבית, ואולם הארב' תשמש גם להוציא העשן, כענין שנאמר וכעשן מארב' (הושע י"ג ג') ולהוציא ולהביא הכלים והפירות דרך גם כנרא' מאמרם מסלקין פירות דרך ארובה (ביצה פ"ה מ"א), והחלון תשמש להשקיף בעדו, בעד החלון נשקפה (שופטי' ה' כ"ח), ולפי שהשמים ידמו לעין הרוא' כאהל נטוי על הארץ, והגשמים יורדי' מתוכם על הארץ, יפול בהם על דרך המליצ' לשון ארבה, כאלו נפתח החלל שבגג האהל להעריף משם המטר, וכן להריק משם הברכ' אמר הנה ה' עשה ארבות בשמים (מלכי' ב' ז' ב'), ועל השמש והירח היוצאים במזרח ובאים במערב התקינו מיסדי התפלות לומר ובוקע חלוני רקיע, וכן בענייני ההשגחה יפול על צד המליצ' לשון חלון ושרש ארבה הוא ארב לדעת הרד"ק בשרשים שרש ארב, ותימה על הראב"ע שכתב שי"א ששרשו רבב והאל"ף נוסף כאל"ף אגדות, ובאמת גם במלת אגדות שרשו אגד וחז"ל עשו ממנו פעל כאמרם ידק האגד (מעשרות פ"א מ"ה), אין אוגדין את הלולב אלא במינו (סוכ' פ"ג מ"ח), ונרא' שצריך להיות כאל"ף אגורת כסף (שמואל א' ב' ל"ו), שהוא מן גרה והאל"ף נוסף ואין כוונתו להביא ראי' מן אגורת רק לענין תוספת האל"ף אבל איננו מגזרתו כי אגורת הוא מנחי ל"ה, וכאן כתב שהוא מפעלי הכפל: (יג) בעצם היום הזה, י"א שהוא לשון תוקף כמו כחי ועצם ידי (דברי' ח' י"ז), וטעם הכתוב שבאותו היום בעצמו הנגזר מאת ה'

נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ (יד) הֵמָּה
וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ
וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ
וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃
(טו) וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם
שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃
(טז) וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה
בַּעֲדוֹ׃ שלישי (יז) וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים
יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־
הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ (יח) וַיִּגְבְּרוּ

תולדות אהרן והבאים זבחים קי"ו א':

פֿאָן נח אונד דרייא וויי־בער זיינער זאָהנע מיט איהנען אין דיא ארכע. (יד) זיא אונד אללער־לייא טהיר, אללערלייא פֿיה, אונד אללערלייא געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט, אונד אל־לערלייא געפֿליגעל; יע־דער פֿאָגעל, דער פֿליגעל האט, (טו) גינגען צו נח אין דיא ארכע היניין, יע צווייא אונד צווייא פֿאָן אללעם פֿליישע, אין וועלכעם לעבענסהויך איזט. (טז) דיא היניינ־געהענדע פֿאָן אללערלייא פֿליישע קאמען מעננכען אונד וויבכען, וויא איהם גאָטט געבאָטען האט־טע; זאָדאן שלאָס דער עוויגע הינטער איהם צו. (יז) נון וואר דיא זינדפֿלוט פֿירציג טאגע אויף דער ערדע, דיא וואססער פֿערמעהרטען זיך, הובען דיא ארכע עמפאָר, זאָ דאס זיא האָך איבער דער ערדע וועג גינג. (יח) דאז געוועס־

תרגום אונקלוס

עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא: (יד) אִינוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל רִיחֲשָׁא דְרָחִישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר כָּל דְּפָרַח: (טו) וְעַלּוּ עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי: (טז) וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא מִכָּל בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דִי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאַגֵּן יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי: (יז) וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטָלוּ יָת תֵּיבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא: (יח) וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל

רש"י

רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותם. אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא לצפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון גולה כמו ושסע אותו בכנפיו [ויקרא א'] שאפילו כולתה עילה אף כאן לצפור כל מין מראות כולם): (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגות בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם [בראשית כ'] בעדך ובעד ביתך [מלכים ב' ד'] עור בעד עור [איוב ב'] מגן בעדי [תהלים ג'] התפלל בעד עבדיך [שמואל א' י"ב]. כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה

באור

בא נח ובניו אל התיבה, והכניס בה כל החי' וכל הבהמ'. והרמש וכל עוף השמי' למיניהם וכל מזוגותיהם עם גשם ורוח זלעפות וזה דבר מתמי' שיעשה ביום אחד אם לא בעזר האל כי רוחו הוא קנאם: (יד) כל צפור כל כנף, ר"ל כל צפור בעל כנף, ומלת צפור פה כלל לאשר יש לו כנף: (טז) ויסגר ה' בעדו, סגר את התיבה שלא נפתחה מהמים והרוחות כי לולא כן היו מתים לשעתם: בעדו, כנגדו. וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם (בראשית כ' י"ח), עור בעד עור (איוב ב' ד'), מגן בעדי (תהלים ג' ד'): (יז) ויהי המבול וגו' וירבו המים וגו', כבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה. אבל כן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה ונגבה מעל הארץ

הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ (יט) וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ (כ) חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ (כא) וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ (כב) כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל

ת"א חמש יומא נ"ח, א': כל אשר יומא פ"ה, א'. סוטה מ"ה, נ':

סער פֿערשטערקטע זיך אונד נאהם אימנוער צו איף ערדען, זאָ דאס דיא ארכע איף דעם וואססער פֿאָרטגינג. (יט) ענדליך פֿערשטערקטע זיך דאז געוועססער זאָ זעהר איף ערדען, דאס אללע האָהע בערגע בעדעקט ווארען, וועלכע אונטער דעם גאנצען הימהעל זינד. (כ) פֿינפֿצעהן עללען האָך דאריבער טראוב זיך דאז געוועססער, אונד דיא בערגע ווארען בעדעקט. (כא) דא פֿערגינג אללעס פֿלייש, דאז איף דער ערדע זיך רעגט, געפֿליגעל, פֿיה אונד טהיר, אונד אללעס געווירם, דאז אויף דער ערדע קריכט, אונד דאז גאנצע מענשליכע געשלעכט. (כב) אללעס, וואס אין זיינער נאזע דען אָדעם דעס לעבענסהויכס האט פֿאָן אל־

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵּיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ (יט) וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ (כ) חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְּעֵילָא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ (כא) וּמִית כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ (כב) כֹּל

רש"י

נתים ומקראות שלפניו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים נראשי ההרי':

באור

(הרלב"ע): (יט) והמים גברו, כתרגו' מאד כי לרבוי הגדול יקרא גבור', וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב ל"ו ט'). רבו מאד, גבר חסדו על יראיו (תהלים ק"ג י"א). גדל. וכן ואם בגבורות שמנים שנה (תהלים צ' י'). ברבוי גדול: (כב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, דומה כי כל רוח בעלי חיים יקרא נשמה, ולפיכך נסמך אל רוח כלומר כל שיש בו נשימת רוח כלומר תנועה, והרלב"ע כתב כל אשר נשמת רוח חיים שהוא אל האדם כי לא מצאנו נשמ' חוץ מנשמת האדם, כמ"ש נותן נשמ' לעם עלי' (ישעי' מ"ב ה'), ורבים אומרים שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שנים שרשים נמצא כמוהו רבים עכ"ל הרד"ק בשרשים בשרש נשם, עוד כתב הרד"ק בפי' פ' בראשית על פסוק ויפח באפיו נשמת חיים, אף על פי שרוח ונפש בהאלים ב"כ פעמים לנשמת האדם נשמ' הוא שם מיוחד לנשמת האדם. ואף על פי שאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו פירושו נשמת חיים ורוח חיים, כי שניהם סמוכים להיים כמו מבחר וטוב לבנון (יחזקאל ל"א ט"ז), חכמי יועצי פרעה (ישעי' י"ט י"א), נשמת חיים על האדם, ורוח חיים על שאר בעלי חיים אשר בהרבה, וכן נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ' י"ז), פי' נהרי דבש ונחלי דבש והיא סמוך על סמוך: אשר בהרבה, אבל דגים שהם לא מתו, כדי שלא יאבד המין ההוא, כי לא דאבה הם יתעלה להשחית את העולם ולהחזירו לתוהו ובהו ולא לברוא עולם חדש, בהדי השאיר מכל מין ומין ואמר להחיותם עם נח בתיבה, והדגים, לא הי' להם דרך להחיותם ולהשאיר מהם עם נח בתיבה כי אין דרך חיותן כי אם במים: בֶּחָרָבָה,

על משקל בַּפָּרָה הַפְּזִזָה, ולולי הרי"ש הי' דגוש, ונשלם הדגש בהאלעדתו עם הפת"ח בנחי"ת

אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ (כג) וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם׀ אֲשֶׁר׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ (כד) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

ת"א בחרבה קדושין י"ג, א'. סנהדרין ק"ח, א'. זבחים י"ג, ה'. בכורות מ"ז, ב': וימח ברכות ס"א, א'. שבת קי"ג, ב'. ערובין י"ח, א'. סנהדרין ק"ח, א':

לעם, וועלכעם אויף דעם טראָקענען לעבט, איזט אומגעקאָממען. (כג) אל־זאָ פֿערטילגטע דיא איבערשוועממונג אללעס וועזען, וועלכעס אויף דעם ערדבאָדען לעבט, פֿאָם מענשען ביז פֿיה, ביז געווירם אונד געפֿלי־געל דעם הימעלס, אל־לעם ווארדע פֿאָן דער ערדע פֿערטילגט. נח אלליין בליב איבריג, אונד וואס מיט איהם אין דער ארכע וואר. (כד) זאָ האָך שטונד דאז געוועססער איבער דער ערדע, הונדערט אונד פֿינפֿציג טאג.

רש"י

(כב) נשמת רוח חיים. נשימה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים [סנהדרין ק"ח]:(כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם [משלי י"א]:

תרגום אונקלוס

דִּי נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ (כג) וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃ (כד) וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃

באור

ונעשה קמץ, וסגול הבי"ת במקום הפת"ח הראוי להורות על ה"א הידיעה, רק שנמנע לבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה: (כג) וימח, מחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע כי כן מאמרו על אשר אין לו זרע ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), והרמב"ן פי' כי ויגוע שנאמר למעל' נאמר על המית' וכן מתו דלעיל. ומלת וימח ר"ל שנמחו הגופות ויהיו כגוים כמ"ש ומחה אל מי המרי' (במדבר ה' כ"ג), וכתב הא"ע כי המ"ם רפוי' וצריך להזהר בו מאד כי הקורא וימח במ"ם דגוש' כמלא אמר שסוכאו של הקב"ה נמחה עם כל היקום כי וימח בדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם (תהלים ק"ט י"ג), אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא עב"ל, ואין דבריו מוכרחים, כי באמת מלת וימח בהיותה מהקל איננה שבה על השם ב"ה שאיננו נזכר בפסוקים אלו כלל רק על הגשם או על המבול הנזכר בפסוקים הקידמים, אך יותר מתיישב להתפרש מהנפעל ושב על מלת היקום שאחריו שהוא לשון יחיד, ואין הוראת מלת את פה כמו עם, כי אם כמשמעו להורות על עלם מקבל הפעול', כאשר זכרנו בהקדמ' ובתחלת פ' בראשית שדרכו לבוא עם הנושא גם בבנינים המקבלים הפעול', אחרי שבשם הנושא בעצמו הוא מקבל הפעול', ויהי' ביאורו כמו כל היקום נמח, וסוף הפסוק מוכיח וימחו מן הארץ שהוא ג"כ מהנפעל, אך בענין רפיון המ"ם אין לזוז מקבלת הא"ת אשר מלא כן בספרים ישנים מלת וימח בקו רחב על המ"ם המורה על הרפיון, ויש ראי' לרפיון המ"ם מן הטעם שהוא מלעיל (כדין הגרש שהוא תמיד מלעיל), כמו וַיִּבֶן וַיִּפֶן, כי לעולם לא יצא נגינה אלא תנוע' קטנה שאחריה נח נראה זולת אלא פתח גמור שהוא בעלם או תמורת ת"ג, ואף שהתנ"ע שלפני' היא ג"כ ת"ק מ"מ אז הנגינה בבחינת נסוג אחור שדינו כמתג, ולכן אחרי' רפה, ולכן אם יש לפני הת"ק האחרונ' שוא נח או דגש, בהכרח נדחה הנגינה אל הת"ק האחרונ' כמו בַּרְזֶל

ח (א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ (ב) וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ (ג) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ (ד) וַתָּנַח

ת"א וישכו ר"ה י"ג, א'. סנהדרין ק"ח, ב'. זבחים קי"ג ב':

תרגום אשכנזי

ח (א) ענדליך דאכטע גאָטט אַן נח אונד אַן אללעס טהיר, אונד אַן אללעס פֿיה, וועלכעס מיט איהם אין דער ארכע וואר, אונד פֿיהרטע איינען ווינד איבער דיא ערדע, דאפֿאָן דאז געוועססער זיך לעגטע. (ב) דיא קוועללען דער טיפֿע, אונד דיא שלייסען דעס הימעלס ווארדען פֿערשלאָססען, אונד דער רעגען פֿאָם הימעל האָרטע איף. (ג) דיא וואססער פֿערלאָרען זיך פֿאָן דער ערדע וועג, אימער מעהר אונד מעהר, אונד נאהמען נאך הונדערט אונד פֿינפֿציג טאגען דערגעשטאלט אב, (ד) דאס דיא ארכע אים זיבענטען מאָנאטע אם

תרגום אונקלוס

ח (א) וּדְכִר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעְבַּר יְיָ רוּחַ עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ (ב) וְאִסְתַּכַּרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלֵי מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא׃ (ג) וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתַיְבִין וַחֲסַרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ (ד) וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

ח (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה [בראשית ו'] והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו כשוך חמת המלך [אסתר ב'] לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו לא תכלא רחמיך [תהלים מ'] לא יכלה ממך [בראשית כ"ג]: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר

באור

ברזן דבר כפר, כי אחר הנגינה שהיא בבחינת נסוג אחור שדינה כמתג לא יבא שוא נח או דגש, ולכן בתלת ימח שמם, הנגינ' מלרע, כדי להדגיש המ"ם לחסרון הנו"ן כפעל, ולכן ת"א וימח, וימחא, מבנין הקל, ומלת וימחו, ואתמחיאו, מבנין נפעל כדרכו לתרגם כל בנין נפעל בלשון התפעל, וכן תרגמם יב"ע ושילי, ואשתיצי וכן מתורגם בל"א:

ח (א) ויזכר וגו', הזכיר בנח מפני שהי' צדיק תמים, וכרת לו ברית להצילו וגם יכלול זרעו אשר אתו שם, ולא הזכירם כי בזכותו נצלו גם הם, אבל הזכירה שאמר בחי' ובבהמ' איננה בזכות שאין בבעלי הנפש זכות וחובה, זולתי באדם לבדו. אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והי' העולם, והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה קיומו במינים אשר ברא בו, והנה רצה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה, ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החי' שוה עמהם ויגיד עליו רעו (הרמב"ן): וישכו, לשון מנוחה, ושרשו שכך, והוא

הַתֵּבָה֙ בַּחֹ֣דֶשׁ הַשְּׁבִיעִ֔י בְּשִׁבְעָֽה־עָשָׂ֥ר י֖וֹם לַחֹ֑דֶשׁ עַ֖ל הָרֵ֥י אֲרָרָֽט׃ (ה) וְהַמַּ֗יִם הָיוּ֙ הָל֣וֹךְ וְחָס֔וֹר עַ֖ד הַחֹ֣דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִ֞י בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ

ת"א והמים עקדה שער כ"ג:

זיבענצעהנטען טאגע דעס מאָנאטס איוף דעם געבירגע ארט ה־הֶעטע. (ה) דיא וואססער פֿוהרען פֿאָרט, אבצונעהמען, ביז דעם צעהנטען מאָנאט, אם ערסטען טאגע דעם צעהנטען מאָנאטס זינד דיא שפיטצען

תרגום אונקלוס

בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדּוּ: (ה) וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא

רש"י

יום. מכאן אתה למד שהיה התיבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא ד' אמות וביום המחרת נחה התיבה למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ד) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסלו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח

באור

מבנין הקל: (ב) ויסכרו, לשון סגירה, ופי' נכ"ף כמו נבית"ל: ויכלא, ענין מניעה ועצירה: (ד) בחדש השביעי, לדעת רש"י הי' זה בחדש סיון שהוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים, והחדש העשירי הנאמר בפסוק שלפנינו הוא אב עשירי למרחשון לירידת גשמים והרב ז"ל הביא את החשבון הזה מן הכתוב, והוא על פי מאמר הז"ל בב"ר, ואולם הרמב"ן ז"ל כתב עליו וז"ל: כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרי' מדרשי ההגדות וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעי' פני' לתור' ומדרשי' רבי' חלוקים בדברי רז"ל, ולדעתו החדש השביעי הוא ניסן והעשירי הוא תמוז כמשמעם, שביעי ועשירי נרמז בעולם, והשיב על הראיות שהבי' רש"י ז"ל מן הכתוב, וטרח לבאר החשבון על פי דרכו, והרא"ם ז"ל התגבר בעד רש"י ז"ל וגם הרב בעל יפ"ת האריך בזה בב"ר, הרוצה לעמוד על אמתת הדברי' יעיין בספריהם, כי לא רציתי להאריך, ובלי ארוכות דברים ומשא ומתן לא יוונו הטענות והראיות בכל הבינך, והנה לדעת כל המפרשי' המספר בתגבורת המי' חמשי' ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים וארבעי' יום אחרי כן. הכל ידענו בדרך הנבוא', כי הכתוב מודיע אותנו כן, אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיב' והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים. ושלח את העורב ואת היונה לדעת האמת: הרי אררט, לשון הרמב"ן ז"ל, והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו ז"ל וכל המפרשי' יהיו הרי אררט מן ההרי' הגבוהי' אשר תחת כל השמים שהיו המי' עליהם ט"ו אמה, ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפלה הכיהוד הקירוב לבבל, ואולי נאמר כי הי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאוד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט, ויקר מקרה התיבה שהית' בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם. והנה נח מעת שכלה הגשם הי' פותח וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום ממנוח התיב' (הולך בזה ע"פ דרכו בבאור החדש השביעי והעשירי ע"ש), השגיח מן התיבה ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו בזמן הזה נראו המגדלים וגגו המזלית ויעלו העופות להם מנוח כאשר תקוה ופתח החלון לשלוח העורב וכו' עכ"ל: (ה) הלוך וחסור, בא המקור לגדו, והראוי הולכי'

רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ (ו) וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (ז) וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ (ח) וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ט) וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ

ת״א וישלח סנהדרין סס: היונה כנהדרין סס. עקדה סער כ״ג:

דער בערגע זיכטבאר געווארדען. (ו) אלס פֿירציג טאגע צו ענדע וואַרען, אֶפֿפֿנעטע נח דאז פֿענסטער דער ארכע, וועלכעס ער געמאכט האטטע, (ז) אונד שיקטע דען ראבען אויס; דיזער גינג אימזמער אויס אונד קאם צוריק, ביז דיא וואססער פֿאָן דער ערדע אויסגעטראָקנעטעו. (ח) דא שיקטע ער אויך דיא טויבע אויס, אום צו זעהען, אָב דיא וואססער געפֿאללען זינד אויף דעם ערדבאָדען. (ט) דיא טויבע פֿאנד אבער קיינע רוהעשטעטטע פֿיר איהרען פֿוסבאללען, אונד קעהרטע צו איהם אין דיא ארכע צוריק, דען נאָך וואר וואססער אויף דער גאנצען ערדע; ער שטרעקטע זיינע האנד אויס, נאהם זיא, אונד

תרגום אונקלוס

אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא׃ (ו) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יַת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד׃ (ז) וְשַׁלַּח יַת עוֹרְבָא וּנְפַק מִיפַּק וְתָאֵיב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ (ח) וְשַׁלַּח יַת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (ט) וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת רַגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃

רש״י

את העורב ומ״א יום התחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר בסלול כראוי כנגלה שחרבו במרחשון והוא קראו אותו לחשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה. לצהר (ב״ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהי' חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק [סנהדרין ק״ח]: עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעציר' גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר [מלכים א' י״ז]: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח

באור

הלוך וחוסרים חסיד: (ו) חלון, שרשו חלל והראוי חללון כמו בחצצון תמר (בראשי' י״ד ז'). והוא הצהר שאמר צהר תעשה לתבה, ונרא' שהל' עוד שהוא סתום ע״י הבנים הספירי אשר הושם בתוך החלל יקרא צהר, שאז איננו כי אם לאורה, וכאשר יפתח הסתום יקרא חלון ויהי' מאמר ויפתח את חלון ע״ד ונגדי ערומי' תפשיט (איוב כ״ב ו'): (ז) יבשת, המקור שלם עם התי״ו שלא כדרך הנחים והראוי להיות יְבוֹשׁ כמו יָרֹד ירדנו (בראשי' מ״ג כ׳), או בֶּשֶׁת כמו עד רֶדֶת תגתיך (דברי' כ״ח כ״א), והוא על משקל יְכוֹלֶת, או יהי' שם ונוספה בו התי״ו אף על פי שהיו״ד כתובה מה שלא נוספת באחר נחי הפ״א אא״כ תעדר היו״ד, ועיין מ״ש בפ' הלא לך על תגלתי יכלת ה' (במדבר י״ט ט״ז): (ח) הקלו, שרשו קלל, וביאורו מעטו כי הדבר המועט הוא קל מהמרובה והמרובה יקר כבד כמו יכבדו בניו (איוב י״ד כ״א). מקנה כבד מאד (שמות י״ב ל״ח), בחיל כבד (מלכים ב' י״ח י״ז): (ט) ולא מצאה היונה מנוח,

וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ (י) וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ (יא) וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף

תולדות אהרן והנה וכו' ערובין י"ח, ב':

בראכטע זיא צו זיך אין דיא ארכע. (י) היראויף ווארטעטע ער נאך אנ־דערע זיבען טאגע, אונד שיקטע אבערמאלס דיא טויבע אויס דער ארכע. (יא) אלס דיא טויבע צור אבענדצייט צוריק קאם, האטטע זיא איין אֶהל־

תרגום אונקלוס

(י) וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן תֵּיבוּתָא׃ (יא) וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִידָן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מַחֲדָא בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃

רש"י

שלא' ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל, לשון המתנה וכן לִי שָׁמְעוּ וְיִחֵלּוּ [איוב כ"ט] והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו

באור

אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ, ולכן לא מצאה היונ' מנוח אשר יטב לה ובעת הראות האילנות הלכ' לנפשה כי בגליותיהם תקננה (הרמב"ן): (י) ויחל, דקדוק המלה הזאת קשה, כי ממלת וַיְּיָחֶל דלקמן יראה ששרשו יחל, לפ"ז ראוי להיות כאן (אם הוא מבנין הקל) וַיִּיחֶל על משקל וַיִּיקֶץ נח מיינו (בראשית ט' כ"ד), או וַיֵּחֶל על משקל וַיֵּשֶׁב יעקב (שם ל"ז א'), לכן דעת הראב"ע שאיננה מגזרת תוחלת רק מגזרת תחלה. ושרשו חלל, אבל לפי פשטות הכתוב לא שייך פה ענין התחלה, ולכן סיים הראב"ע ויתכן להיות מלה זרה בדקדוק. ולדעת הרד"ק בשרשים שרש יחל ובמכלול (ד' קטן דף קכ"ג ע"ב), שרשו יחל מבנין פיעל הדגוש, ונפל הפ"א, וכתב עוד שיותר טוב היותו מבנין נפעל, עד שבסוף דבריו כתב שם, ז"ל ויותר נכון הוא היותו מנחי העי"ן מבנין הפעיל והוא דבור על אפניו. וכן כתב אדוני אבי ז"ל בספר הזכרון עכ"ל. ור"ל שעם ששרשו חול ביאורו כמו שרש יחל דלקמן והם ב' שרשים מענין אחד כמו טוב ייטב, וראוי להיות וַיָּחִיל, רק לסבת וי"ו ההפוך הטעם נסוב אחור, ולא יצא נח נראה אחרי ת"ג בלי נגינת טעם לכן נשתנה לסגול כמו וַיָּשֶׁב לו את שרה אשתו (בראשית כ' י"ד) ונמצאו לו חברי' מענין זה ומבניינו, וַיָּחִילוּ עד בוש (שופטים ג' כ"ה), על כן לא יָחִיל טובו (איוב כ' כ"א), וכן כתב בשרשים שרש חול שכל אלו המה מענין תוחלת, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו ואוריך, מלשון המתנה (וכן פי' רש"י אבל לפי מה שהביא ראיה מן לי שמעו וְיִחֵלּוּ (איוב כ"ט כ"א), יראה שדעתו כי שרשו יחל), וכן תרגמו המתרגמים בפסוקים הנזכרים, כי המה ענינים קרובים זה לזה, כי הממתין הוא מיחל ומקוה, ומי שאבד' תוחלתו ותקותו לא ימתין: (יא) עלה זית טרף בפיה, רש"י פי' כי טרף הוא פעל, ושב אל היונה שנטרפה בפיה עלה זית ואף שהוא כולו קמץ בלא אס"פ, הנה מצאנו כן כמה פעלים עברים כמו כי הוא טָרָף וירפאנו (הושע ו' א'), ה' מָלָךְ גאות לבש (תהלים צ"ג א'), ועוד רבים הביאם הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ה' ע"ב) ועם שכל הכינויים שבפרשה שאצל היונה הם לשון נקבה, כתב רש"י שנראה שהיה זכר לכן שייך בו ב' מיני הכינוים לפי שמין היונה הוא לשון נקבה בכל המקרא, וגם הראב"ע נראה לו הפי' הזה נכון יותר מכל הפירושים שהביא, אך לדעתו טרף שב על פיה (והבי"ת נוסף כמו ב' של ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), לדעת קצת מפרשים שביאורו כמו ורוחו שמים שפרה כי שפרה הוא ל"נ שב אל הרוח שהוא ג"כ לפעמי' לשון נקבה), ור"ל שפיה טרף עלה זית כי פה הוא ל"ז כמו וכל הפה אשר לא נשק לו (מלכים

בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ (יב) וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ (יג) וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־

ת"א ויהי ר"ה י', ג':

בלאטט, אבגעפּפליקט, אים מונדע; דא מערקטע נח, דאס דיא וואססער אויף דער ערדע געפאללען זינד. (יב) נון ווארטעטע ער נאָך זיבען אנדערע טאגע, אונד שיקטע דיא טויבע אויס, זיא קעהרטע אבער ניכט ווידער צו איהם צוריק. (יג) אלס נח זעכס הונדערט אונד איין יאהר אלט וואר, אם ערסטען

תרגום אונקלוס

(יב) וְאוֹרִיךְ עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְשַׁלַּח יַת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵיתַב לְוָתֵיהּ עוֹד׃ (יג) וַהֲוָה בְּשֵׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה

רש"י

פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות [שיר ה'] כיוני הגאיות כלם הומות [יחזקאל ז'] וכמו כיונה פותה [הושע ז']: טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו [עירובין י"ח] בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתמתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר"א

באור

א' י"ט י"ח), והרד"ק בשרשים שרש טרף פי' שהוא שם תואר בעבור שהוא קמוץ. והוא תואר לעלה. כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה וכן דעת אנקלוס שתרגם תביר והוא ענין הלקיח' בחטיפה והבדלה בכרית', ולכן אמר לשון טרף כי הכיר בו נח כי טרפהו ושברתו מהזית ולא שמצאתו על פני המים. וכן פירש גם הראב"ע בסוף דבריו, וכתב שיש תאר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול, וכן פי' הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א. ואין מסדר הנחת הטעמים סתירה לזה הפירוש כי כאשר ראה נח עלה זית התפלא ושמח בו, לפיכך הוא מוכר' בטעם, אח"כ הכיר בו שהוא טרוף. ושהוא בפי היונה, (זיהע, דא וואר איין אָהלבלאטט! אבגעפּפליקט, אין איהרעם מונדע), כענין ותפתח ותראהו את הילד והנה הוא נער בכה (שמות ב' ו'), עיין ביאורנו שם. וכתב הרמב"ן ז"ל מפשטו של פסוק יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים. ואולם לדעת רז"ל נשארו האילנות בארץ ישראל, לפי שלא ירדו שם מי המבול כי אם נתגלגלו משאר הארצות ונכנסו לתוכה וע"י זה נשברו ונעקרו האילנות בכל העולם ונשארו בארץ ישראל ומשם הביאה היונה את העלה מהר המשחה (ב"ר): (יב) וַיִּיָּחֶל, שרשו יחל בלי ספק, אך בבנינו מחלוקת יש, לדעת ר' יוסף קמחי אביו של הרד"ק, (הביאו הרד"ק במכלול דף קט"ז ע"ב ודף קכ"ג ע"ב ובשרשים שרש יחל), הוא מבנין התפעל ודגש שביו"ד השני' לחסרון תי"ו התפעל וקמץ היו"ד לתשלום דגש הראוי לבוא בחי"ת לפי' הבנין ועקרו וַיִּתְיַחֵל וכתב שאלו היה מבנין נפעל כאשר כתבוהו ר' יהודה ור' יונה היה וַיִּוָּחֵל בוי"ו כי בבנין נפעל תהפך היו"ד פ"א הפעל לוי"ו נראית בעתידים לעולם ובהתפעל פעם בוי"ו ופעם ביו"ד כמו ויתילדו (שמות י"ט י"ז), ויתילדו (במדבר א' י"ח), ובנו הרד"ק כתב עליו במכלול (דפוס קטן דף קכ"ג ע"ב), ובשרשים שרש יחל וז"ל: וטוב מה שאמר אם היו"ד פ"א הפעל היתה פתוחה אבל מאחר שהיא קמוצה כמשפט האית"ן מבנין נפעל עכ"ל ור"ל כי לתשלום דגש ההתפעל איננה ראויה להיות קמוצה כי אין כח בחי"ת להוריד הדגש, ולכן הסכים שהוא מבנין נפעל, וכן הוא דעת הראב"ע וכתב שבא ביו"ד על משקל השלם כמו ירה יִיָּרֶה (שמות י"ט ב'), וכתב עוד שבא מלעיל כמו וַיִּלָּחֶם (במדבר כ"א א'), וַיִּצָּמֶד (שם כ"ה ג'), ויש מזה הבנין שהוא מלרע וַיִּפָּקֵד מקום דוד (שמואל א' כ' כ"ה וכ"ז), וביאורו שעמד בתוחלת שבעת הימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים: (יג) חרבו, ועדיין לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא ככה כי פניה חרבו לבדם:

מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (יד) וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס

רביעי (טו) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ (טז) צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ (יז) כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הַוְצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ (יח) וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ (יט) כָּל־הַחַיָּה כָּל־

היצא קי

תולדות אהרן צא סנהדרין ק״ח, ב׳:

טאגע דעם ערסטען מאָ־נאטס, וואר דאז וואססער אבגעטראָקנעט פֿאָן דער ערדע, דא טהאט נח דיא דעקקע דער ארכע אב, אונד זאה, דאס דיא אָבערפֿלעכע דעם ערדרייכס אבגעטראָקנעט וואר. (יד) אבער אים צווייטען מאָנאט, אם זיבען אונד צוואנציגסטען טאגע דעס מאָנאטס וואר דיא ערדע פֿאָלליג אויס־געטראָקנעט. (טו) דא רעדעטע גאָטט מיט נח, אונד שפראך: (טז) געהע הערויס אויס דער ארכע, דוא, דיינע פֿרויא, דיינע זאָהנע אונד דיינער זאָהנע ווייבער מיט דיר. (יז) אללערלייא טהיר, וועלכעס בייא דיר איזט, פֿאָן אללערלייא פֿלייש, אן געפֿליגעל, פֿיה, אונד אן אללערלייא געווירם, דאז אויף ערדען קריכט, ברינגע מיט דיר הערויס, דאס זיא זיך פֿאָרטפֿפֿלאנצען אויף דער ערדע, פֿרוכטבאר זיין אונד זיך פֿערמעהרען אויף דער ערדע. (יח) דא גינג נח אונד זיינע זאָהנע, אונד זיינע פֿרויא, אונד זיינער זאָהנע ווייבער מיט איהם הערויס. (יט) אללערלייא טהיר, אללערלייא געווירם אונד אללערלייא

תרגום אונקלוס

בְּחַד לְיַרְחָא נְגִיבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוּפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגִיבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃ (יד) וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַשְׂרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ (טו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימָר׃ (טז) פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ (יז) כָּל חַיְתָא דִּי עִמָּךְ מִכָּל בִּשְׂרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל אַרְעָא׃ (יח) וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (יט) כָּל חַיְתָא כָּל רִיחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא כֹּל דְּרָחֵישׁ

רש״י

הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן [ר״ה י״ב]: הרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) יבשה. נעשה גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי״ז בחדש. אלו י״א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: (טז) אתה ואשתך וגו׳. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמר להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם. קבלו עליהם

באור

(יד) יבשה הארץ, נעשית גריד כהלכתה: (יז) הוצא. כתיב והוא כמנהג נחי פ״א יו״ד מבנין הפעיל, היצא קרי ובא על דרך ההפעיל מהשלמים הַפְקֵד כמו הַיְשַׁר לפני דרכך (תהלי׳ ה׳ ט׳). כתיב הושר וקרי הַיְשַׁר: (יט) למשפחותיהם, יענה שמין אחד כולל משפחות הרבה:

הָרֶמֶשׂ וְכֹל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ (כ) וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ (כא) וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי

תולדות אהרן למשפחותיהם סנהדרין סס: ויבן זבחים ק״ח, ג׳: ויקח זבחים קע״ו, ג׳: וירח ערכין ס״ה, ח׳. זבחים ת״ו, ג׳. עקרים ת״ג, פט״ו: כי יצר סוכה נ״ג, ע״ח. חגיגה ט״ז, ח׳. קדושין ל׳, ג׳:

תרגום אשכנזי

געפֿליגעל, אללעס וואס אויף ערדען קריכט. קאַמען נאך איהרען געשלעכטערן, אויס דער ארכע הערויס. (כ) נח בויעטע דעם עוויגען איינען אלטאר, נאהם פֿאָן אללערלייא ריינעם פֿיה, אונד פֿאָן אללע־לייא רייעם געפֿליגעל, אונד בראכטע גאנצע אָפֿפֿער אויף דען אלטאר. (כא) דער עוויגע נאהם דען ליבליכען דופֿט מיט וואָהלגעפֿאללען אן, אונד שפּראך צו זיך זעלבסט: איך וויל דאז ערדרייך ניכט מעהר פֿערפֿלוכען, אום דעם מענשען וויללען, דען דאז טיכטען דעם מענשליכען הערצענס איזט באָזע פֿאָן יוגענד אויף, איך וויל ניכט מעהר אללעס לעבענדיגע טאָדטען, וויא איך געטהאן האבע.

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא לְזַרְעֲיָתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוֹתָא׃ (כ) וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דָּכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְּכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא׃ (כא) וְקַבֵּל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסֵיף לְמֵילַט עוֹד יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעֵירֵיהּ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל

רש״י

על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה אמר לא צוה לי הקב״ה להכניס מאלו ז׳ ז׳ אלא כדי להקריב קרבן מהם [ב״ר פל״ו ופ׳ ל״ד]: (כא) מנעוריו. מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אוסף ולא אוסף. כפל הדבר לשבועה

באור

(כ) ויעל, מבנין הפעיל והוא יוצא שבעלה דבר אחר וראוי להנקד בס נקודות על משקל וַיִּפֶן ובשנוא העי״ן נפתחה, אבל ויעל משה (שמות י״ט כ׳), מבנין הקל והוא עומד שעלה בעצמו וראוי להנקד בחירק סגול על משקל וַיִּפֶן ונפתחו בשנוא העי״ן, ומן הענין נודע אם הוא מהקל או מהפעיל: (כא) וירח. על משקל וַיָּנַח דכל גביל מלריס (שמות י׳ י״ד), ופתח הרי״ש להרחבת החי״ת: הניחח, מלשון מנוחה, ושרשו נוח וכפול בו למ״ד הפעל באלס ופעלו לכילין (ישעיה א׳ כ״א). ששרשו כון ולם היה מהשלמים היה משקלו פְּעָלוֹל: אל לבו, לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא, רק ביוה ליותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה רלון ובזר שלא להכות עוד כל חי, וחלילה חלילה שיתפעל השם ע״י הריח, וטעם המלילה נך הוא לדעת המתרגם האשכנזי ז״ל חוש הריח הוא כנגד הזכרון בנפש, ולכן יאמר הזכיר לבנה (שם ס״ו ג׳). במקום מקטיר לבנה וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ׳ ד׳), והחלק המוקטר מהקרבן יקרא אזכרה, מעתה מאמרו וירח ה׳ את ריח הניחח השעור שעלה לפניו זכרון המקריב ופקוד׳ המקריב לטובה, וכן ת״א וקבל ה׳ ברעוא ית קורבניה עכ״ל, וכן תרגמו בל״א: לקלל עוד, מהיום והלאה או פעם שנית כמו ויגד על לאמריו עוד (בראשית

כאשר עשיתי׃ (כב) עד כל־ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו׃

ט (א) ויברך אלהים את־נח ואת־בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את־הארץ׃ (ב) ומוראכם וחתכם יהיה

תולדות אהרן ויום סנהדרין נ"ח, ב : ומוראכם שבת קנ"א, ב'. עקדה שער ט"ו:

תרגום אונקלוס

דחי כמא די עבדית׃ (כב) עוד כל יומי ארעא זרעא וחצדא וקורא וחומא וקיטא וסתוא וימם ולליא לא יבטלון׃

ט (א) ובריך יי ית נח וית בנוהי ואמר להון פושו וסגו ומלו ית ארעא׃ (ב) ודחלתכון ואימתכון תהי על כל חית

תרגום אשכנזי

(כב) זא לאנגע דיא ערדע זיין ווירד, זאלל זאאט אונד ערנטע, פראסט אונד היטצע, זאממער אונד ווינטער, טאג אונד נאכט ניכט מעהר אויפהערען.

ט (א) גאטט זעגנעטע נח אונד זיינע זאהנע, אונד שפראך צו איהנען: זייד פרוכטבאר, מעהרעט אייך, אונד ערפיללט דיא ערדע. (ב) אייערע פורכט אונד אייער שרעקקען

רש"י

היא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים [במסכת שבועות דף ל"ו]: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע. חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' [ב"מ דף ק"ו] (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף: וחורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (תהרס"ל): קציר. חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים [שמואל ב' ט"ז]: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשי מקייטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה [ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד]: לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן:

ט (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת [איוב ו']. ואגדה לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו

באור

ת"ו כ"ט): בעבור האדם, כי בעבורו נענשה: כי יצר לב האדם. תאות לב האדם ורעיוניו נקרא כן לפי שהוא יולד ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם, והכוונ' אחרי שיצר לב האדם רע מנעוריו הנה אין בכח כל אדם להיות מושל ברוחו ולכבוש את יצרו, ולכן אף שהאנשים הצדיקים בכל דור ודור מתי מספר המה, כדאי הם שיקוים כל המין בגללם, ולא תשחת עוד האדמה בעבור החוטאים: (כב) וקר. שרשו קרר וכן מעדה בגד ביום קרה (משלי כ"ה כ'), ואין כסות בקרה (איוב כ"ד ז'), הראוי קרה ע"מ חמה ובעבור הרי"ש שלא תקבל דגש נקמצה הקו"ף וכן לפני קרתו מי יעמד (תהלים קמ"ז י"ז), הראוי קרתו על משקל חמתו וכן מים קרים (משלי כ"ה כ"ה), על משקל חמים וכן בעלית המקרה (שופטים ג' כ'), ראוי להיות מקרה ע"מ מחתה משרש חתת מגנה משרש גנן וחז"ל זכרו השרש בשלימות מיא קרירי. חמרא אפי' בתקופת תמוז קריר ליה. והנה חלק את השנה בתחלה לשני חלקים והם זרע וקציר, ואח"כ דרך פרט לארבעה חלקים קור כנגד חום. וקיץ כנגד חורף, וכלם יום ולילה יחלקו כי החסר מזה נוסף בזה אח"כ ישיב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: לא ישבתו, מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא היה ניכר בין יום ובין לילה, ועתה לא ישבותו ולא יפסקו מלהתנהג כסדרן:

עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ: (ג) כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל: (ד) אַךְ־בָּשָׂר

ת"א כירק סנהדרין נ"ז; ח' וג"ס ג': אך סנהדרין שם שם:

זאָלל אויף אללע טהירע דעס לאנדעס, אונד אויף אללעס געפֿליגעל דעס הימּמעלס קאָממען, אללעס, וואס אויף ערדען זיך בעוועגט, אונד אללע פֿישע דעס מעערעס זינד אין איירע געוואלט געגעבען. (ג) וואס זיך בעוועגט אונד לעבענדיג איזט, זאָלל אייער זייך צום עססען, וויא גרינע קרייטער האב איך אייך אללעס געגעבען. (ד) יעדאָך פֿלייש, וואָרין דאז

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין: (ג) כָּל רִיחֲשָׁא דִּי הוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִשְׂבָּא יְהָבִית לְכוֹן יַת כּוֹלָא: (ד) בְּרַם בִּשְׂרָא

רש"י

חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנא' ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים [סנהדרין נ"ב שבת קנ"א]: (ג) לכם יהיה לאכלה. שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל [סנהדרין ק"ט]: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו דמו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי:

באור

ט (ב) ומוראכם, השם הוא מורא ושרשו ירא: וחתכם, שרשו חתת והשם הנפרד הוא העשוי לבלי חת (איוב מ"א כ"ה), ובא בקמץ בעבור הס"פ ועקר חַת במשקל פַּת שהרבים תמנו פִּתִּים והכינוי פִּתְּכֶם: בכל אשר וגו' ובכל דגי הים בידכם נתנו, הביתי"ן במקום על ומלות ומוראכם וחתכם חוזרות על כולם, ור"ל ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית וגו' ועל כל אשר תרמוש וגו' ועל כל דגי הים כי בידכם נתנו וחסר מלת כי, ויתכן שענין ב' ביתי"ן הבאים זה אחר זה, הוא מדבר על דבר (זאָוואָהל אייניגע אלס דאז אנדערע). בגר ובאזרח הארץ (שמות י"ב י"ט), ענינו הגר עד אזרח הארץ (זאָוואָהל פֿרעמדער אלס איינגעבאָרנער), בבשר ובלחם (ויקרא ח ל"ב), כמו הבשר עד לחם (זאָוואָהל אן פֿלייש אלס אן ברויד), וכן כאן הכוונה מכל אשר תרמש האדמה עד כל דגי הים בידכם נתנו (זאָוואָהל וואס איך ערדען זיך בעוועגט, אלס אללע פֿישע דעס מעערעס). והאתנח שבמלת השמים יורה על אמתת הפירוש הזה השני. ויהיו א"כ שני מאמרים שונים, ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ולא הזכיר דגים שלא יפול בהם לשון מורא וחתת, ואח"כ אמר בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו כי אף הדגים בידי אדם נאחזים במצודתו וכן תרגם המתרגם האשכנזי: תרמש האדמה, הטעם על האדמה, או תהיה האדמה פועלת: (ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים (בראשית א' כ"א) (הרמב"ן והראב"ע): לכם יהיה לאכלה, שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב, ולכם כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: כירק, בא על שני משקלים פֶּעֶל ופָּעָל כמו כגן הַיָּרָק (דברים י"א י'), כמו עָשָׁן, וְעֶשֶׁן, כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות י"ט י"ח). אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש ירק יהיה יָרָק תאר לעשב שהוא מאכל אדם, ועכ"ז אמר שיש לירק ב' משקלים כי נמצא וִירַק דשא (ישעיה ל"ז כ"ז). כי משקל פֶּעֶל לא ישתנה בסמיכות: (ד) אך בשר בנפשו דמו,

בְּנַפְשׁ֥וֹ דָמ֖וֹ לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃ (ה) וְאַ֨ךְ אֶת־דִּמְכֶ֤ם לְנַפְשֹֽׁתֵיכֶם֙ אֶדְרֹ֔שׁ מִיַּ֥ד כָּל־חַיָּ֖ה אֶדְרְשֶׁ֑נּוּ וּמִיַּ֣ד הָֽאָדָ֗ם מִיַּד֙ אִ֣ישׁ אָחִ֔יו אֶדְרֹ֖שׁ אֶת־נֶ֥פֶשׁ הָֽאָדָֽם׃ (ו) שֹׁפֵךְ֙ דַּ֣ם הָֽאָדָ֔ם בָּֽאָדָ֖ם דָּמ֣וֹ יִשָּׁפֵ֑ךְ כִּ֚י בְּצֶ֣לֶם אֱלֹהִ֔ים עָשָׂ֖ה אֶת־הָאָדָֽם׃ (ז) וְאַתֶּ֖ם פְּר֣וּ וּרְב֑וּ שִׁרְצ֥וּ בָאָ֖רֶץ וּרְבוּ־

תולדות אהרן דמכם סנהדרין סס. ב"ק נ"א. ב': שופך יבמות ס"ג, ב'. סנהדרין סס ודף פ"ז, ב'. עקרים מ"א. פי"ג. ומ"ג, פט"ו: בצלם ברכות ס"א, א'. יבמות ס"ג. ב'. אבות ב', ב': ואתם יבמות ג', ב'. סנהדרין נ"ט, ב'. ע"ז ה', א': שרצו סנהדרין נ"ז, א':

טהירישע לעבען, נעמ־ליך דאז בלוט איזט, זאָללט איהר ניכט עססען. (ה) אויך ווערדע איך אייער בלוט, וואָראן איי־ער לעבען העננט, פֿאָר־דערן, פֿאָן דער האנד אללעם לעבענדיגען וויל איך עס פֿאָרדערן, אונד פֿאָן דער האנד דעס מענשען וויל איך דאז לעבען איינעס מענשען, פֿאָן דער האנד איינעס יעדען ברודערס דעסזעל־בען פֿאָרדערן. (ו) ווער מענשענבלוט פֿערגיסט, דעססען בלוט זאָלל דורך מענשען ווידער פֿערגאָס־סען ווערדען, דען אים עבענבילדע גאָטטעס האט ער דען מענשען געמאכט; (ז) איהר אבער זייד פֿרוכטבאר אונד מעהרט אייך, פֿפֿלאנצט אייך אויף דיזר ערדע פֿאָרט, אונד ווערדעט אייממער

רש"י

(ה) **ואך את דמכם.** אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: **לנפשותיכם.** אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: **מיד כל חיה.** לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו [תהלים מ"ט] לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: **מיד האדם.** מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: **מיד איש אחיו.** שהוא אוהב לו כאח והרג שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמן לפונדק אחד וכו': (ו) **באדם דמו ישפך.** אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו': **עשה את האדם.** זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) **ואתם פרו ורבו.** לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי [כתובות ה'] ולפי מדרשו להקיש מי שאינו

תרגום אונקלוס

בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן: (ה) וּבְרַם יַת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵישׁוֹד יַת דְּמָא דַּאֲחוּהִי אֶתְבַּע יַת נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא: (ו) דְּיֵישׁוֹד דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַיְיָ עֲבַד יַת אֱנָשָׁא: (ז) וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ

באור

יבייגו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו. ור"ל בעוד נפשו בו שהוא עדיין חי: (ה) **ואך את דמכם לנפשותיכם**, ר"ל שפיכת דם שהנפש תלוי' בו והלמ"ד במקום של. וחיבור הפסוקים האלו הוא כך לפי שהתיר למעלה בעלי החיים לאכילה (מה שלא הותר מקודם) הזהירם שלא יאכלום בעודם חיים רק שימיתום תחלה, ואח"ז אמר אף שהתרתי לכם להמית בעל חי לצרככם, לא התרתי לכם שפיכת דם האדם גם לא נתתי רשות לכל חי לשפוך דמכם ור"ל שהחיות מותרות לכם ולא אתם להם ולזה התחיל אלו ג' הפסוקים במלת אך: (ו) **באדם דמו ישפך**, ע"י האדם שישפטוהו במשפט מות: (ז) **שרצו.** ענין השרילה הוא רוב ההולדה כמו השרצים שהם לרוב וכן ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א' ז'), וכתב ר' אליה בחור בשמותיו לס' השרשים בשרש שרץ כי יש מהם יוצאים ויש מהם עומדים, והיוצאים הם לשון תולדה

בה: ס חמישי (ח) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃ (ט) וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃ (י) וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃ (יא) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם

תולדות אהרן ולא יכרת שבועות ל"ו, ח':

מעהר אויף דערזעלבען. (ח) גאָטט שפראך צו נח אונד צו זיינען זאָהנען וויא פֿאָלגט: (ט) מיינער זייטס ערריכטע איך איינען בונד, מיט אייך, מיט אייערס זאאמען נאך אייך, (י) מיט אללער לעבענדיגען זעעלע, דיא בייא אייך וואר, מיט געפֿליגעל, פֿיה אונד אללען טהירען דעס לאנדעס, דיא בייא אייך וואַרען, זאָ פֿיל איהרער אויס דער ארכע גינגען, אן אללערלייא טהיר דעס לאנדעס. (יא) אידוויל נעמליך מיינען בונד מיט אייך דאהין ערריכטען, דאס ניכט מעהר אללעס פֿלייש דורך דאז געוועססער דער זינדפֿלוטה פֿערטילגט ווערדע, אונד איבערהויפט קיינע זינדפֿלוטה מעהר וייא, דיא ערדע צו פֿערדערבען. (יב) גאָטט שפראך פֿערנער: דיזעס געבע איך אייך צום

תרגום אונקלוס

בה: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימָר׃ (ט) וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּם יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן׃ (י) וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא׃ (יא) וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲנָא

רש"י

עוסק בפריה ורביה לשופך דמים [יבמות ס"ג]: (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשו' קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: (יב) לדורות עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי

באור

והעומדים הם לשון ריחוש וכן אנקלוס יתרגם פעם לשון ריחוש ופעם לשון לידה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי פעם בלשון (רעגען) שהוא הריחוש, ופעם בלשון (פֿארטפֿפֿלאנצען) שהוא ההולדה: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו, על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חם למעלת הנבואה, וכן ויוסף ה' דבר אל אחז לאמר (ישעיה ז' י'), וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן כדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים אל נח (הרמב"ן): (ט) ואת זרעכם, עם זרעכם: (י) בעוף בבהמה, ענינו כאשר כתבנו למעלה כמו מעוף עד בהמה עד כל חית הארץ: ובכל חית הארץ אתכם, אשר אתכם, והכפל לתוספת בלור: (יב) זאת אות הברית. אות הוא לשון זכר כמו האות הזה (שמות ח' י"ט). ואולם

לְדֹרֹת עוֹלָם׃ (יג) אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ (יד) וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ (טו) וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ (טז) וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת

תרגום אשכנזי

צייכען דעם בונדעס צווישען מיר אונד אייך אונד אללעם לעבענדיגען טהירע, דאז בייא אייך וואר, אויף עוויגע צייטען. (יג) מיינען באָגען האבע איך אין דיא וואָלקען געזעצט, דיזער זאָלל צום צייכען דעם בונדעס דינען צווישען מיר אונד דער ערדע. (יד) ווען איך איינע וואָלקע איבער דיא ערדע פֿיהרע, אונד דיזער באָגען אים געוואָלקע זיכטבאר ווירד, (טו) זאָ דענקע איך אן דען בינד צווישען מיר אונד אייך, אונד אללעם לעבענדיגען, דאז זעעלע אים פֿלייש האט, אונד לאססע דיא וואססער ניכט מעהר צור זינדפֿלוט ווערדען, אללעם פֿלייש צו פֿערדערבען. (טז) דער באָגען זאָלל אלזאָ אים געוואָלקע זיין, אונד איך ווערדע איהן אנזעהען, דעם עוויגען בונדעס צווישען גאָטט אונד אל-

רש"י

שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים

תרגום אונקלוס

יהיב בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא: (יג) ית קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא: (יד) ויהי בעננותי עננא על ארעא ותתחזי קשתא בעננא: (טו) ודכירנא ית קימי די בין מימרי וביניכון ובין כל נפשא חיתא בכל בישרא ולא יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל בישרא: (טז) ותהי קשתא בעננא ואחזינה למדכר קים

באור

תיבת זאת דכאן היא נושא המאמר, מוסב אל מה שלמטה את קשתי נתתי כו', והרי הוא כאלו נכתב זאת הוא אות הברית ובא בלשון נקבה כדרכו בכל מקום בהעדר הוראת המין (דיזעס זייא דאז לייכען): (יג) את קשתי נתתי בענן. בענין אות הקשת נבוכו בו רבים כי עינינו הרואות שהוא דבר טבעי כי יתילד מלהט השמש באויר הלח, וגם אם יושם כלי מים לפני השמש יראה אחורי הכלי כמראה הקשת, והנה הראב"ע כתב כמתנבא שהי' חזק אור השמש אחר המבול מה שלא היה קודם זה ולכן לא היה כח בלהט ההוא להראות הקשת. והשר דון יצחק אברבנאל כתב שמתחלת הבריאה היו האדי' העולים מן הארץ גסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה ולריבוי העבים ועביים היו העננים כ"כ עבות וגסות שלא היו יכולים גלגלי השמש לעבור בהם עד שלא היה מתרשם מראה הקשת לא באויר ולא בענן ומפני זה היו מעותדים להביא מבול לעולם ואחרי התכת העננים הקודמים במבול נתמעטו האדים ונדקדקו העננים כ"כ עד שגלגלי השמש יעברו בהם ומתוך כך תתרשם הקשת בענן ולא יוכלו עוד להמטיר גשם שוטף על הארץ וזהו אות הברית, והיותר נעים ומקובל בכל הפירושי' לדעתי הוא פי' הרמב"ן בזה וז"ל וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי תורה שהיתה לו הקשת תחלה. ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית בני וביניכם שכל זמן שאראה אזכור כי ברית שלום בני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית ל"א נ"ב), וכן כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה (שם כ"א ל'), כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמה ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית בני וביניכם (שם י"ז י"א), בעבור ההסכמה שימולו כל זרע

בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ (יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי

(יח) וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ (יט) שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה

לער לעבענדיגען זעעלע אים פֿלייש, וועלכעס אויף דער ערדע איזט, איינגעדענק צו זיין. (יז) גאָטט שפראך צו נח: דיזעס איזט דאז צייכען דעס בונדעס, דען איך ערריכטעט האבע צווישען מיר אונד אללעם פֿליישע, דאז אויף דער ערדע איזט. (יח) דיא זאָהנע נח'ס, דיא אויס דער ארכע גינגען, וואַרען שם, חם אונד יפת. חם וואר דער פֿאטער כנענ'ס. (יט) דיזעס זינד

תרגום אונקלוס

עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ (יח) וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִּי נְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִּכְנָעַן׃ (יט) תְּלָתָא

רש"י

ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהי' לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה

באור

אברהם וכו' ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע, הטעם באות שבה אחד הוא עכ"ל וכן מתורגם בל"א (אייכען באָגען האבע איך אין דיא וואָלקען געזעלט): (יד) בענני, מקור מבנין הכבד עם כנוי מדבר בעדו והוקלה המלה מהדגש, ונראה לי שהיתה זאת כדי שלא יתחברו ב' נוני"ן רצופים במבטא כי הדגושה בדגש חזק תקרא כמו שתים: (טו) ולא יהיה עוד המים למבול. בענין שרש הי' שבא בלשון יחיד על המים שהם לעולם לשון רבים עיין מה שכתבתי בפ' בראשית בפסוק יהי מארת (שם א' י"ד): (טז) בין אלהים. ראוי לומר ביני כי אלהים הוא המדבר אך הוא מנהג לשון המקרא כמו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד א'). ולא אמר עלה אלי ודומיהם רבים: (יז) זאת אות הברית אשר הקימתי. נראה שמלת הקימותי חוזרת על הברית ור"ל זה האות של הקשת הוא אות על הברית שהקימותי וכן מתורגם בל"א עם שהטעם אינו מסכים לזה, כי אות מוקף לברית, והיה טעמו בזה לפי שמלת אות סמוכה לברית בסמיכות ענין אות של הברית, והראב"ע כתב זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי עכ"ל, והטעם אינו מסכים גם לפירושו כי היה ראוי להיות מלת הברית בטעם מפסיק יותר ממלת הקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען, הקדים להודיע זאת בעבור שספר אח"כ שנתקלל כנען בעבורו: (יט) נפצה, פעל עומד ושרשו נפץ, והוא לשון פיזור, ושרש פוץ ג"כ מענינו, וענינו נפצו כל אנשי הארץ: (כ) ויחל, מבנין הפעיל מהכפולים, והוא מלשון תחלה: איש האדמה, שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה, שכל נגדל לדבר יקרא כן, אנשי העיר הם יושביה, ואנשי דוד עבדיו, איש האלהים המיוחד בעבודתו (הרמב"ן): ויטע כרם, כי מתחלה נטעו הגפנים כפרדים לאכול פריהם לא לעשות יין מהם אך הוא החל לנטוע הגפנים הרבה ביחד כדי לעשות מהם יין. כי כרם הוא

כָּל־הָאָרֶץ׃ (כ) וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ (כא) וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ (כב) וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ (כג) וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא

ת"א ויחל סנהדרין ע', א' וב': וישת ברכות מ', א'. סנהדרין שם: וירא סנהדרין שם: ויקח סנהדרין ס: וערות ברכות כ"ה, ע"ב. שבת קי"ג, א':

דרייא זאָהנע נח'ס, אונד פֿאָן איהנען ווארד דיא גאנצע ערדע בעזעטצט. (כ) נח בויעטע דאז עררייך, אונד ווארד דער ערסטע, דער איינען וויינבערג פֿפלאנצטע. (כא) אלס ער פֿאָן דעם וויינע טראנק, ווארד ער בעטרונקען, אונד דעקטע זיך אויף אין זיינעם צעלטע. (כב) חם, דער פֿאטער כנען'ס, זאה דיא שאאם זיינעס פֿאטערס, אונד זאגטע עס זיינען ביידען ברידערן דרויסען. (כג) דא נאהם שם אונד יפת איין געוואנד, לעגטען עס אויף איהרע שולטערן, גינגען ריקלינגס, אונד בעדעקטען איהרעס פֿאטערס שאאם; איהר געזיכט אבער וואר ריקווערטס געקעהרט, זאָ דאס זיא איהרעס פֿאטערס שאָם

תרגום אונקלוס

אִלֵּין תְּלָתָא בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ בְּכָל אַרְעָא׃ (כ) וּשְׁרֵי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ (כא) וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוֵי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ (כב) וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ (כג) וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יַת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מְאַחֲזְרִין וְכַסִּיאוּ יַת עֶרְיְתָא

רש"י

בנטיעה אחרת (ב"ר): איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי [רות א']: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) ויתגל. לשון ויתפעל: אהלה. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנא' השותים במזרקי יין [עמוס ו']: (כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל (ב"ר): וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו וי"א רבעו [סנהדרין ע']: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית [סנהדרין ע'] ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' אתן לגוג מקום שם קבר [יחזקאל ל"ט]. וחם שבזה את אביו נאמ' בזרעו כן ינהג מלך אשור את

באור

הרבה גפנים ביחד נטועים שורות שורות. וכן אמרו חז"ל שאינו נקרא כרם רק כשנטועים בו ב' שורות שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב: (כא) וישת, ענין ב' שואין שבסוף התיבה עיין בהקדמה: ויתגל, מלשון גלוי מבנין התפעל, והראוי ויתגלה ונפלה הה"א ל"פ בבוא המלה עם וי"ו ההפוך, ולפעמים תפול גם בלי וי"ו ההפוך כמו ואל יתעל (ירמיה כ"א ג'): (כג) ויקח שם ויפת, עיין בהקדמה מה שכתבתי מענין ב' שמות הנשואים על פעל אחד, שלפעמים יבא הפעל בלשון יחיד ואז יהיה כטעם מוסף עלתו ואחר עמו, ולפעמים יבא בלשון רבים. והנגינה תפריד ביניהם: על שכם שניהם, כל אחד שם קצת השמלה על שכמו, ופירושו על שכם של שניהם, ור"ל על שכם של כ"א משניהם, ואין לפרש כי מלת שניהם חוזרת על וישימו, ור"ל וישימו שניהם על שכמם, ומלת שכם מופרדת (כי מלאכות גם במוכרת במשקל זה כמו שְׁכֶם אחד על אחיך (בראשית מ"ח כ"ב), לעבדו שְׁכֶם אחד (צפני' ג' ט'), וכאשר הביאו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קל"ט ע"ב), במשקל פֶּעֶל). דא"כ ראוי להיות על השכם או על

רָאוּ׃ (כד) וַיִּ֥יקֶץ נֹ֖חַ מִיֵּינ֑וֹ וַיֵּ֕דַע אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָ֥שָׂה ל֖וֹ בְּנ֥וֹ הַקָּטָֽן׃ (כה) וַיֹּ֖אמֶר אָר֣וּר כְּנָ֑עַן עֶ֥בֶד עֲבָדִ֖ים יִֽהְיֶ֥ה לְאֶחָֽיו׃ (כו) וַיֹּ֕אמֶר בָּר֥וּךְ יְהוָ֖ה אֱלֹ֣הֵי שֵׁ֑ם וִיהִ֥י כְנַ֖עַן עֶ֥בֶד

ת"א וייקץ סנהדרין סס: ויאמר וכו' סנהדרין ל"ח, ח':

ניכט זאהען. (כד) אלס נח פאָן זיינעם וויינע ער־וואכטע, ערפוהר ער, וואס איהם זיין יינגסטער זאָהן געטהאן, (כה) אונד שפראך: פערפלוכט זייא כנען! איין קנעכט וויא אללע קנעכטע זייא ער זיינען ברידערן, (כו) אונד שפראך וייטער: געלאָבט זייא דער עוויגע, גאָטט דעס שם, אונד כנען זייא איהר קנעכט!

תרגום אונקלוס

דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְאַחֲזְרִין וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ (כד) וְאִיתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא׃ (כה) וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבֵד פְּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי׃ (כו) וַאֲמַר בְּרִיךְ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם

רש"י

שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' [ישעי' כ']: ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי באדם [ירמיה מ"ט]: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת

באור

שכמס, גם היה ראוי להיות שכם בטעם מפסיק ולכן הנכון כמו שפירשתי תחלה, וכן מתורגם בל"א: אחרנית, הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפניו: (כד) בנו הקטן, הראב"ע פי' כי בנו הקטן שב על חם הכתוב בפסוק שלפני פניו ור"ל בנו של חם הקטן שהוא כנען הרביעי שבבניו ולא נזכר בפסוק מה שעשה לו, ועם שהמליצ' לא תסבול זאת. עכ"ז הואיל והכתוב לא ייחס לחם בתחלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה ולא שום מעשה שעשה וכאן ייחס לו איזה עשי' עם כי לא נודע מה היא, בצירוף עוות המשפט הנראה בתחלת ההשקפה לקלל את בנו בעון אביו ולמה בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו לכן פי' שחם לא עשה דבר רק ראה ולא כסה ובנו כנען כששמע זאת עשה מה שעשה ולא גלה זאת הכתוב ואפשר מפני כבודו של נח. והנה ראינו כמה פעמים שקצר הכתוב ולא גלה עיקר המעשה לסבת איזה דבר כמו שלא נודע על מה תסוב מלילת למך לנשיו, ויותר מזה מצאנו בחשבון ערי הלוים בספר יהושע (כ"א בין פסוק ל"ה ול"ו). נחסרו ב' פסוקים שלימים וממטה ראובן וגו' ובד"ה (א' ו' ס"ג ס"ד) נכתבו, גם בספור מנשה מלך ישראל כפי המסופר ממנו במלכים (ב' כ"א ט"ז י"ז). מת ברשעו כי לא נזכר שם שום דבר אפי' ברמז שעשה תשובה, ובס' ד"ה (ב' ל"ג מן פסוק י"ב עד פסוק כ'). סופר שם מתשובתו אל ה' ונגלאת תפלה מיוחסת לו ומקובלת ליודעים ולא לנו, והנה גם חז"ל דקדקו מלת עשה וייחסו לו בעבור זה עשיית עון י"א סרסו וי"א רבעו, רק שהם יחסו המעשה לחם, ונתנו טעם על קללו את כנען לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשו והוטל על אלו הגדולים לשמשו יותר. לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו, ולא ראה הראב"ע לפרש פשוטו של מקרא ע"פ הנ"ל כי האמת דרך דרש כי מי יודע אם היה מוליד עוד אם לא סרסו, ואם היה מוליד אפשר היה מוליד יותר מאחד, גם למה חטא בנו להענש בעון אביו. גם לת"ך רבעו למה קלל בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו, לכן פי' הראב"ע כנ"ל, והנה גם הסופר הקדמון ברוסו הכשדי סיפר שסרסו, והנה הראב"ע את אשר יראה מפשטות המקרא יגיד כאשר גם חז"ל הגידו הדרשה תדרש ועכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו. ובפרט כי אין בו לא איסור ולא היתר בדבר הזה, והרמב"ן מפרש כי חם היה הצעיר שבכולם ויפת הגדול שבכולם כאשר כתבנו למעלה בשמו רק שחשב שם ראשונה לפי חשיבותו ואחריו חם שנולד אחריו, גם כנען היה הגדול שבבני חם רק אחר שנתקלל להיות עבד עבדים לאחיו נחשב

תרגום אשכנזי

(כז) גאָטט בריייטע יפת אוים, וואָהנע אין דען היטטען שם'ס, אונד כנען זייא איהר קנעכט. (כח) נח לעבטע נאך דער זינדפלוטה דרייא הונדערט אונד פֿינפֿציג יאהר. (כט) אלס אללע לעבענס־יאהרע נח'ס נייז הונדערט אונד פֿינפֿציג ווארען, דא שטארב ער.

לָמוֹ׃ (כז) יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ (כח) וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ (כט) וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ

תולדות אהרן יפת יומא ט', ב':

תרגום אונקלוס

ויהי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ (כז) יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵא כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ (כח) וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין׃ (כט) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית׃

רש"י

להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. המתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אף על פי שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:

באור

באחרונה, ואפשר שבשעה שאירע המעשה הזה לא היה לחם זרע כ"א כנען בנו ואם היה מקלל את חם לא יזיק רק לגופו כי בנו שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד עוד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד אחרים די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו. (כה) עבד עבדים, עבדות חזק ונפלא כמו קדש קדשים [ויקרא ו' י"ח וז' א'). או ר"ל עבד כשאר העבדים וכן מתורגם בל"א: (כו) עבד למו, למו הוא לשון רבים כמו להם והוי"ו נוסף כמו תבאמו ותטעמו (שמות ט"ו י"ז), ור"ל לזרע שם שהם רבים או שחוזר על לאחיו שבפסוק הקודם: (כז) יפת, שרשו פתה והוא מבנין הפעיל ודאוי להיות יַפְתֶּה ועיין בהקדמה מענין ב' שואין בסוף התיבה, והוא לשון הרחבה כי תרגום כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך (דברים י"ב כ'), אָרֵי יַפְתֵּי: וישכן באהלי שם, שב על מלת אלהים ור"ל שאלהים ישרה שכינתו באהלי שם, ולפי דעתי בסדר דבריו כי בגודל קצפו על חם התחיל לקללו בתחלת דבריו, ואח"כ ברך ב' בניו שם ויפת כסדר תולדותם ר"ל תחלה יפת ואחריו שם, רק קודם שברכם התחיל בשבח האל יתעלה כמו משה רע"ה קודם שהתחיל לברך את ישראל הלל בשבח השם יתעלה ואמר ה' מסיני בא וגו' (דברים ל"ג ב'), ואמר ברוך ה' אלהי שם לפי שמזרעו יצא העם הנבחר אשר שם ה' נקרא עליהם לכך יחד שמו על שם, והואיל והזכירו אמר ויהי כנען עבד למו, וגם זאת קללה לחם, ואח"ז התחיל לברך ב' בניו והתחיל לברך יפת הגדול תחלה ואחיו הקטן אחריו וברכם איש אשר כברכתו הראויה לו, ליפת באומר הע"הב שירחיב ה' גבולו, וכן היה כי רוב המדינות הראשיות מזרעו של יפת הם כי נמר בנו הראשון ונמנו יצאה אשכנז הגדולה, וריפת שהיא מלכות בריטאניא הגדולה, ותוגרמה המיוחס למלכות ישמעאל הגדולה והרחבה, וגם בנו השני מגוג כבר נודע גדולתו בס' יחזקאל אשר נבא עליו על רוב נפיאת המדינה ההיא על גודל תקפו וגבורתו עם שלא נודע באמת באיזו מדינה היא גם מדי בנו הג' מלכו מלכות עצומה לפנים ומשלו על עמים רבים אחר נפילת מלכות כשדים, גם יון שהם הגדי"קן שמלכו מימות אלכסנדר הגדול במלכות חזקה כמה מאות שנים, ותבל היא ספניא מלכות תקיפה עד היום ומשך הי' מוסקו"ביאה הגדולה והרחבה, ותירס, לפי דעת רז"ל הוא פרס הנודע גדולת' מלפנים, (עיין להלן דעות אחרות בביאור קצת המדינות האלו), גם כתים שהוא מלכות רומי המה הקסרי' אשר מעולם מלכו על רוב ארצות האי"רופא, ואח"כ ברך את שם באומר האמתי שישכון אלהים באהליו: עבד למו, לשם וליפת:

י (א) ואלה תולדת בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול: (ב) בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: (ג) ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה: (ד) ובני יון אלישה ותרשיש

ת"א בני וכו' יומא י', ב': ובני כתובות קי"ב, א'. סוטה ל"ד, ב':

י (א) דיזעס איזט דיא גיעבורטספאָלגע דער קינדער נח'ס: שם, חם, אונד יפת. עס וואורדען איהנען נעמליך קינדער געבאָרען נאך דער זינדפלוטה. (ב) דיא זאָהנע דעס יפת זינד: גמר, מגוג, מדי, יון, תבל, משך אונד תירס. (ג) דיא זאָהנע דעס גמר זינד: אשכנז, ריפת אונד תגרמה. (ד) דיא זאָהנע דעס יון זינד. אלישה, תרשיש, כתים אונד

תרגום אונקלוס

י (א) ואלין תולדת בני נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא: (ב) בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: (ג) ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: (ד) ובני

רש"י

י (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר):

באור

י (ב) בני יפת. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדות שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם (הרמב"ן): גמר, לדעת יוסף בן גוריון היא ארץ צרפת הנקראת (פראנקא), ואחרים אמרו שהיא הארץ שהיו היונים קורין (גאטטע), ואחרים אמרו שהיא (גאליציא) שבארץ ספרד. ויחסו לגמר אותה אחת חוץ מהאומות היוצאים מב' בניו, אולי היו לו עוד בנים שלא יצאו מהם א' עם ויחסום כולם לגמר והיא בחלק איירו"פע: ומגוג, הם הגו"טי או הגו"דוש אשר ארצם נקראת ארץ השי"טי קרוב לקוטב הצפוני אצל מוסקווי"אה בחלק האז"יא, שנתפשטו אח"כ באיטליא ובצרפת וספרד: ומדי, המדינה ההיא נודעת ונקראת גם בפי האומות (מדי"אה) והיא אצל ים כוזר הנקרא ים כאספי"אה במערבו בין ארץ פרס ובין אשור בחלק האזי"אה: ויון, גם היא נודעת ונקראת (גרי"קן לאנד) ושם מלכות מקדוניאה בחלק איירו"פע אצל הים האמצעי המבדיל בין חלק איירו"פע לחלק אפרי"קא הנקרא (מיטטעללענדישע מעער), אשר היא היום למלך ישמעאל וקורין אותה טיר"קיא: ותבל, היא ארץ ספרד, ובס' תולדות אדם (הנדפס בווינציאה בשנת שמ"ז) כתוב וז"ל אלף רמ"ו לפטירת רב יוסף נכנסו בני לוט בספרד הנקרא ביצאנדלוס ולקחו כל ארץ ספרד וקראוה אינדיליסיאה ולפנים היו בינדילוסים מבני תובל בן יפת ונהרגו כלם מלבד איש נמלט מהם ביגבידיאן ועכשיו נקראת ארץ איספניא עכ"ל, ולדעת יוסף בן גוריון תובל הם היושבים בארץ תוסק"אנה ובפיס"א המדינה אשר באיטליא ובצרפת על נהר סינ"א ובבריטאניא על נהר ליר"ל שמבני תובל נחלו להם ארץ ספרד ובעבור כן היו נקראים אנשי ספרד סיגטו"באלים, ר"ל אנשי תובל וחיילו, והיא בחלק איירו"פע: ומשך, לדעת קצת ממנו יצאו אנשי קאפדו"קיאה שקראו סיסאר"יאה. והיא מלכות אחת קרוב לארמיניאה הגדולה, ונהר פרת עובר בתוכה, והיא בחלק אזי"אה, ולדעת אחרים היא מדינת מוסקו"ביאה מלכות גדול אשר למעלה על שפת הים השחור ועד היום בארצם נהר נקרא מוסקבינו, ועיר הממלכה נקרא מוסק"ף, והוא בחלק איירו"פע: ותירס, לדעת קצת היא ארץ טרא"סיא אשר מן ויניצי"אה עד אונגאר"יאה. והיא בחלק איירו"פע, ולדעת קצת היא בארץ שיט"יא, ומהם יצאו מלכות רוסי"א ואינגלא"טירא שהיא בריט"אניא: (ג) אשכנז, היא אלימאנ"יא (דייטשלאנד) לדעת רבים, ויש עוד דעות אחרות בזה והיא בחלק איירו"פע: וריפת, לדעת בן גוריון היא בריטאנ"יא (ענגלאנד), והיא בחלק איירו"פע, ויש דעות אחרות שהם אנשי טרוי"אה, בחלק אזי"אה הקטנה, ובשנחרבה באו לויניצי"אה ונתיישבו שם: ותגרמה, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עשר משפחות, ואחת מהם היא טורק"י שהיא מלכות ישמעאל הנודעת היום. ותגרמה קרובה אצל פרס, והיא בחלק אזיא"ה: (ד) אלישה, לדעת קצת היא אי סיסילי"אה הקרובה לארץ איטלי"אה, ולדעת בן גוריון היא אלימא"ניאה, ומהם ישבו בלומבארדי"אה. אבל לדעתי הוא שם כולל לכל האיים

כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ (ה) מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ

דדנים. (ה) פאָן איהנען האבען זיך דיא בעוואָהנער פאָלקערשאפטען אין פערשידענען לענדערן אבגעטהיילט, יעדע נאך איהרער שפראכע, אין פערשידענען געשלעכטערן אונד פאָלקער־

תרגום אונקלוס

יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים׃ (ה) מֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָּא בְּאַרְעָתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃

באור

הרבים אשר בים הנקרא (ארכיפעלאגו) המחבר את הים השחור עם הים האמצעי, וכפי עדות יורדי אניות בלב ימים יש שם יותר מן אלף ות"ק איים, ויכוון לפי זה שמו המורגל (עליספונ"טוס) ע"ש אלישה כי הים נקרא ע"ש האיים אשר שם, וע"כ אמר הנביא בהבנאו על צור מאיי אלישה היה מכסך (יחזקאל כ"ז ז'), קראם איי אלישה לשון רבים כי רבים הם בים הזה והם בחלק אירו"פע. ואח"ז מצאתי בס' יוחסין שגם הוא מפרש כן: ותרשיש, ראש מלכות גדול על שפת הים קרוב לאנטוכ"יא, והיא בין האזיא"ה הקטנה ובין הסירי"ה. והיו מקדם קורין אותה סיליצי"אה, ומהם באו ונתישבו בפלורי"נציאה וויני"ציאה ומיל"אנו ויש עוד דעות אחרות בזה, ולפי דעתי היא אי אחד בים האמצעי שנקרא כן. ובקונטרס אחרון אשר יעדתי לחברו אאריך בזה: כתים, י"א שהיא אי ציפר"י שנקראת מקדם כיתיכא, ודעת בן גוריון שהם הרומיים החונים בבקעת קנפניא על נהר טיב"ר, וכ"ה דעת אנקלוס ויב"ע בפסוק וצים מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד): ודדנים, הם היושבים באי רודוס. ובד"ה (א' א' ז') נקרא ורודנים. ויש עוד דעות אחרות בזה: (ה) איי הגוים, שם אי הונח בראשונה אל המדינה הבנויה באמצע הים או הנהר, והועתק גם אל המחוזות שאין נהר או ים מקיפם, ויראה לי כי זאת היא הכוונה במה שלא נאמר איי הגוים אחר ייחוס בני חם ובני שם כדי לרמוז על האיים אשר בים האמצעי ובים (עליספונ"טוס) שהם לבני יפת יחשבו כפי ההנחה הראשונה, ואולי אינו שב הפסוק הזה רק על הפסוק הקודם לו ובני יון אלישה ותרשיש שהם שוכני האיים, ולא על הפסוקים הקודמים. ולשון הרמב"ן וטעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם, כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידן וגומר עכ"ל. והנה לפי באורנו הנזכר ואשר נבאר עוד ארצות בני חם ובני שם, תראה כי כל ארצות (אירופא) היו לבני יפת לנחלה, גם בתוך ארצות בני שם שבחלק (אזיאה) נחלו ג"כ איזה מדינות, גם האיים שבים האמצעי ובים (עליספונטוס) להם יחשבו, וכל ארצות בני שם בחלק (אזיאה) הם, וכל ארצות בני חם בחלק (אפריקא) הם, חוץ מארץ כנען שהיא בחלק (אזיאה), וכן יחסו הקדמונים ג' החלקים האלו לג' בני נח. ועל פי הדברים האלה יראה כי ברכת נח לשם ויפת וקללתו לחם תסובבנה על קוטב כוונה אחת, והיא כי ברוח הקודש אשר שרתה עליו ידע כי העם הנבחר מקבלי התורה המעותדים לאושר האמיתי והצלחה אחרונה מחלצי שם יצאו, ולכן ראה לברכו הענין ברכתו המעותדת לו. ואמר ברוך ה' אלהי שם, והיא ברכ' ושבח לאל וגם ברכה לשם על הצלחתו האמיתית ששם ה' נקרא עליו. (וברך ראשונה את שם בעבור מעלתו כמו שחושבו בפסוק תחלה, וזהו הפך פירושנו דלעיל) ואח"כ ברך את יפת. ובאהבתו אותו רצה להצליחו ג"כ בההצלחה האמיתית. אך ראה ברוח קדשו כי איננו ראוי לה, כי זרעו יהיו עובדי אלילים, לכן רצה להצליחו בצד מה בההצלחה ההיא האמיתית, ולזה ברכו שירחיב ה' גבולו עד שעי"ז לא יספיק לו חלק (אירופא), רק יהיה לו איזה מדינות בחלק (אזיאה) שהוא חלקו של שם, ועי"ז ישכון באהלי שם, ואולי ילמוד מדרכיו וילך באורחותיו, ועם שלא יזכה לתורת משה שהיא מורשה לקהלת יעקב, עכ"ז ישליך אלילי כספו וזהבו. גם יקבל לשמור איזה מצות שבתורה שהשכל מחייבם, עד שיזכו גם הם לקצת ההצלחה האמיתית כמ"ש חז"ל חסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב, וכאשר באמת כעת רוב שוכני (אזיאה ואירופא) מודים באחדות האל ב"ה גם שומרי' מצות שהשכל מחייבם. (ואמרו בזוהר על מלכות יון דאינון קריבין לארחא דמהימנותא, ופי' הרב מוה' מנחם מרקנאטי שכוונתו על הפילוסופים הראשונים (כסוקראט ואפלטון) אשר להם דעות ישרות). וקללת חם גם היא על כוונה זאת. שלא יזכה אל ההצלחה ההיא, רק שלא הוצרך לקלל ב' בני חם הגדולים שהם

לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ (ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ (ז) וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי

שאפטען. (ו) דיא זאֶהנע דעס חם זינד: כוש, מצרים, פוט אונד כנען. (ז) דיא זאֶהנע דעס כוש: סבא, חוילה,

תרגום אונקלוס

(ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ (ז) וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃

באור

כוש ומצרים ופוט, כי בלא״ה לא יזכו לה, כי בשכנם בדד בארצות (אפריקא) מאין יזכו לנחלת שדי ממרומים ודבר אין להם עם בני שם. (והנה כל הד׳ גליות שגלו ישראל אחר קבלם את התורה לא היו רק בחלקי (אזיא״ה ואירופא) כי גלות בבל ופרס בחלק (אזיא״ה) ויון ורומי בחלק (אירופא) ומהם למדו איזה עיקרים מן האמונה, ומשפטים ישרים. אבל בחלק אפריקא לא גלו מעולם), כאשר עוד היום רוב בני ארצות (אפריקא) עובדי אלילים הם, (ענטיופיא הנבוזה והשפלה וארצות ליביא״ה). אך ראה נח כי כנען יתישב בארץ (אזיא״ה). (ולפי דעת חז״ל הארץ ההיא מחלקו של שם היא כדכתיב ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י״ד י״ח). אך אח״ז כבשוה בני כנען מזרעו של חם, כמ״ש רש״י בפ׳ לך לך על פסוק והכנעני אז בארץ (שם י״ב ו׳) ע״ש), ומשנאתו אותו כדי שלא יזכה אל ההצלחה האמיתית ההיא, קללו בעבדות הנפלא כאשר אמר עבד עבדים שיהא גופו קנוי לאדוניו, ובל״א (לייבאייגנער, שקלאף), ועי״ז לא יוכל לעבוד מצות אלהיו בעבור העבדות החזקה המוטלת עליו יום ולילה. ועבד כנעני אף כשהוא אצל ישראל הוא פטור מן רוב המצות. כל זה נראה לי בביאור אלו הפסוקים, (גם כל זה לפי דעת המפרשים כי כוש היא (עטיופיע) אבל להלן תראה דעת אחרת בזה): (ו) כוש, לדעת ר׳ יוסף קמחי שפי׳ גיחון הוא נילוס ועליו נאמר הוא הסובב את כל ארץ כוש (בראשית ב׳ י״ג), א״כ יהיה כוש בחלק (אפריקא) מדינת (ענטיופיע), אמנם לדעת יוסף בן גוריון יצאו ממנו הכושים השחורים ושוכני האי אופיי״אה שהיא בסוף מאוריטאנ״יא ארץ גדולה כנגד המזרח, והיא מלכות (אלחב״ש), והוא בחלק אסיא״ה סמוך למדינת הודו, (והנה במס׳ מגילה (דף י״א ע״א) נחלקו רב ושמואל חד אמר מהודו ועד כוש הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי הוו קיימי. ונבוכו בו רבים לומר איך יחלקו במציאות, ולפי דעתי פלוגתם היא לפי שנסתפקו בפי׳ כוש, כי הודו לדעת הכל היא מדינת (אינדי״אה) המתחל׳ קרוב למזרח העולם וכאשר נקראת בל״א (אסטאינדי״ען), וכוש לדעת הא׳ היא (אטיופיא) אשר באפריקא המגעת עד סוף מערב העולם, ולדעת הב׳ היא מלכות (אלחב״ש) הסמוכה להודו) ובקונטרס אחרון אכתוב עוד בזה: ומצרים, נודעת בתחלת חלק אפריק״א סמוך לארץ כנען ונקראת (איגיפ״טין): ופוט, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עם ליבי״אה שבאפריקא ושבראשונה היה נקרא שמו פוט, ואח״כ לקח השם מאחד מבני בניו, ליב״יו, ולכן נקראה ארצו ליביי״א, ונהר גדול מקיף אותה ונקרא פיטי: וכנען, בן רביעי לחם. נתישב בארץ כנען אשר אח״ז לקחוה אבותינו מהם, וגבולם בגבולי׳ ומצריה בפ׳ אלה מסעי: (ז) ובני כוש סבא וחוילה, אלה היו ראשי אומים ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח״כ וכוש ילד את נמרד ולא אמר ובני כוש נמרד וסבא וחוילה, אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען ע״כ לא החזירו הכתוב וכו׳, גם במגוג ומדי ותבל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם. וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי לאומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד לאומות שונות (הרמב״ן): סבא, לדעת קצת ממנו באים הסבאים שהם אנשי ארמני״אה והיא באסיא״ה הגדולה, ולדעת אחרים אינו כן. וחוילה, ממנו יצאו העמים הנקראים גיט״וליס השוכנים באפריקא: סבתה, ממנו יצאו הסאביטי״ניס שקורין היונים אסטבא״רי: ורעמה וסבתכא, אמרו שבאים מהם עמים מטעטיופ״יע השוכנים לצד המזרח, והיינו בחלק אפריק״א אשר לצד המזרח סמוך לים האדום: שבא, איננו מלכות אל ימ״ן רק אותו שנזכר בבני קטורה הוא שבא במלכות ימ״ן, כ״כ בס׳ יוחסין, ועם שאין להרחיק דבריו אלה, מ״מ יותר נראה שסבא הנזכר בבני יקטן ממנו יצאה מלכות ימ״ן כאשר חזר וכתב הוא בעצמו שם (באותו הדף),

רעמה שבא ודדן: (ח) וכוש ילד את־נמרד הוא החל להיות גבר בארץ: (ט) הוא־היה גבר־ציד לפני יהוה על־כן

תולדות אהרן נמרד ערובין נ"ב, א':

תרגום אשכנזי

סבתה, רעמה אונד סבתכא; דיא זאָהנע דעס רעמה: שבא אונד דדן. (ח) כוש צייגטע נמרוד; דיזער פֿינג אן, איין געוואלטיגער הערר אויף דער ערדע צו ווערדען. (ט) ער ווארד נעמליך דורך דיא יאגד איין געוואלטיגער הערר פֿאָר דעם עוויגען; דאהער מאן צו זאגען פֿפֿלעגט:

רש"י

(ח) להיות גביר. להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו והטען למרוד במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על

תרגום אונקלוס

(ח) וכוש אוליד ית נמרוד הוא שרי למהוי גבר תקיף בארעא: (ט) הוא הוה גבר תקיף קדם יי על כן יתאמר כנמרוד גבר

באור

ובקונטרס אחרון אאריך בזה אי"ה: (ח) הוא החל להיות גבור בארץ, להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה (רש"י) ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל, ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היה במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים (הרמב"ן): (ט) הוא היה גבור ציד לפני ה', רש"י פירש לגנאי שהיה צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום ולפני ה' פירש"י מתכוין להקניטו על פניו, והראב"ע פי' שהוא החל להראות גבורת בני האדם על החיות לצוד אותם ופי' לפני ה' לשבח שהיה בונה מזבחות ומעלה אותן החיות עולה לה', ואח"ז על הפסוק מן הארץ ההיא יצא אשור, פירש"י כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם, והראב"ע כתב שאשור הוא בן יפת, ולא ידעתי היכן מצא לו בין ליפת ששמו אשור. והנכון כפי' הרמב"ן ז"ל כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך ובגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כך יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה. מן הארץ ההיא, במלכו עלי' יצא אשור כי אשור מבני שם הי' וזהו כלשון ויצא אגג אחד ועבד עלמנה (במדבר ל"ד ד'), ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו אדרעי (דברים ג' א'), והדומה כן, ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה' ה'), ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא היה גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמים בגבורה כמהו וכן ותשחת הארץ לפני האלהים (בראשית ו' י"א), כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני (ויקרא כ"ב ג'), כי בכל מקום הוא לפניו עכ"ל ומה נעמו אמריו בכאן לפי פשטות המקרא! כי לפי פירש"י ששב על אשור בנו של שם ויצא משם שלא רצה להיות בעצת דור הפלגה מה ענייננו כאן ורצוי להכתב להלן בפרשת ספור בנין המגדל, אבל מגולת הספור שבכאן הוא להגדיל תוקף גבורתו וגודל ממלכתו של נמרוד, ויתכן שהיו הדורות ההם בתחלת הישוב מפליגים מאוד בשבח האיש הצייד ומרוממים את מעשיו, עד שיקראו לו גבור ציד לפני ה', כי היה בו אז תועלת עצום לצורך קיום המין ותקון קבוצו, לפי שחיות השדה רבו על בני האדם, מהן דורסות והורגות ומהן ברגלים תרמסנ' את כל עבודה בשדה, ומשחיתות את יבול הארץ, ועדיין לא ידעו בני אדם לכבוש את הבהמות הביתות כגון הסוס והכלב, ולרדות בהם ככל הצורך להלחם על ידם עם הבריות המשחיתות הללו, והצטרכו לתחבולות רבות עצה וגבורה למלחמה עם עזי הנפש, וכל איש יודע לצוד ציד להביא הרי זה משובח בעיניהם, ואפשר שימליכו אותו עליהם ויבנו ערים ויטעו שדות וכרמים על פיו ועצתו. וזה היה ענין נמרוד ובזה הצליח למלוכה ולעשות לו שם בארץ עד שאף בימי משה עדיין היה הדבר בפרסום גדול, והיו בני אדם רגילים לומר כנמרוד גבור ציד לפני ה', ואין תימה על אמרו יצא אשור ולא יצא לאשור או אשורה, כי מצאנו רבים

יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ (י) וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ (יא) מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ (יב) וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃

תולדות אהרן ותהי יומא סס:

וויא נמרד דורך דיא יאגד איין געוואלטיגער הערר פֿאַר דעם עוויגען. (י) דער אנפֿאנג זיינעס רייכס וואר בבל אונד ארך, אכד אונד כלנה אים לאנדע שנער. (יא) אויס דיזעם לאנדע גינג ער געגן אשור, אונד בויעטע נינוה, רחבת עיר אונד כלח. (יב) אונד רסן צווישען נינוה אונד

תרגום אונקלוס

תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: (י) וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל: (יא) מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אַתּוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיָת כָּלַח: (יב) וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין

רש"י

כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנא' ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים [יונה ג']: (יג) להבים. שפניהם

באור

כמהו שנפל בהם הלמ"ד גם הה"א כמו ויצא חצר אדר דלעיל וכמו שמצאנו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מלכים ב' כ"ה ז'), בלא ה"א, ונשנה פסוק זה בירמיה (נ"ב י"א), ושם כתיב ויאסרהו בנחשתים ויביאהו מלך בבל בבלה בה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה, ודקדקתי בתרגום אונקלוס ותמהתי שכוון ג"כ לפי' זה כי תרגם מן ארעא ההיא נפק לאתוראה, שבלי ספק אין כוונתו על אשור בן שם שאין דרכו לשנות שם עצם אדם כנודע וכאשר מתרגם לקמן פסוק עילם ואשור כל הפסוק כצורתו, אכן בשם אשור המדינה דרכו להחליף השי"ן בתי"ו כי נקראת כן בארמי כמו שתרגם באכה אשורה (בראשית כ"ה י"ח), מטי לאתור, גם הה"א שהוסיף על מלת אתוראה יורה שרצונו לאשור כי הרבה משמושי לשון הקודש ישמשו גם בארמי, גם יונתן בן עוזיאל תרגם מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור, וגם מלשון ראשית ממלכתו יראה כפי' הרמב"ן ור"ל שהחל להיות גבור ולמשול על איזה אנשים עד שעלה מעלה מעלה והצליח למלוכה אך בתחלה לא מלך רק בבבל וג' עיירות הסמוכות לה אולם בהחזקו עוד יצא למלוך גם באשור, ודקדקתי אחר זה גם בגמרא דיומא (דף י' ע"א), וראיתי שגם שם פירשוה על שם מדינה ולא על שם אדם כי שם אחר שמפרשים מדינות בני יפת וקצת מדינות בני חם וארבע מדינות בבל וארך ואכד וכלנה מפרש מן הארץ ההיא יצא אשור זו סילק ע"ש: גבור ציד, מלת ציד הוא שם דבר ומלת גבור סמוך אל ציד גבור של ציד ר"ל גבור על ידי ציד, ואיננו שם תואר לנמרוד שא"כ היה ראוי להנקד צַיָּד בפלס גַּנָּב. כ"כ ר' אליה בחור בנימוקיו לספר השרשים בשרש צוד, וכן מתורגם בל"א: על כן יאמר, משל היה גם בימי משה: (י) ראשית ממלכתו, שם והנפרד מַמְלֶכֶת ולא מַמְלָכָה כראיות דגשות התי"ו ור"ל תחלת ממלכתו: (יא) מן הארץ ההוא יצא אשור, כבר פרשנוהו בפסוק הוא היה גבור ציד וגו': (יב) הוא העיר הגדלה, יראה לפי פשוטו שסב על נינוה, ובגמרא דיומא (דף י' ע"א), היא העיר הגדולה איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים (יונה ג' ג'), הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה, ועיין שם בתוס' שכתבו מעל כלח ליכא לספוקי שא"כ היה לו לומר ובין כלח העיר הגדולה, ולא כהראב"ע שכתב שאיננו רחוק להיותו סב על כלח: (יג) את לודים וגו', הראב"ע פירש כי אלה הם שמות מדינות ובכל מדינה משפחה אחת ועל כן הם כולם לשון רבים

(יג) וּמִצְרַ֡יִם יָלַ֞ד אֶת־לוּדִ֧ים וְאֶת־עֲנָמִ֛ים וְאֶת־לְהָבִ֖ים וְאֶת־נַפְתֻּחִֽים׃ (יד) וְאֶת־פַּתְרֻסִ֞ים וְאֶת־כַּסְלֻחִ֗ים אֲשֶׁ֨ר יָצְא֥וּ מִשָּׁ֛ם פְּלִשְׁתִּ֖ים וְאֶת־כַּפְתֹּרִֽים׃ ס (טו) וּכְנַ֗עַן יָלַ֛ד אֶת־צִידֹ֥ן בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־חֵֽת׃

תרגום אשכנזי

כלח. דיזעס נינוה איזט דיא בעקאננטע גראָסע שטאדט. (יג) מצרים צייגטע, דיא לודים, דיא ענמים, דיא להבים אונד דיא נפתוחים. (יד) אונד דיא פתרוסים, וויא אויך דיא כסלוחים, פאָן וועלכען דיא פלשתים הער־שטאממען, אונד דיא כפתורים. (טו) כנען צייגטע צידון, זיינען ערסטגעבאָרנען, אונד חת.

תרגום אונקלוס

כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃ (יג) וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי׃ (יד) וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוּטְקָאֵי׃ (טו) וּכְנַעַן

רש"י

דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים

באור

והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי שָם רמז למקום, ואחרים פירשו אשר יצאו משם פלשתים, מכסלוחים או משניהם מפתרוסים ומכסלוחים שהתחתנו יחד כי מצאנו מלת שם נופלת על האדם כמו משם רעה אבן ישראל (בראשית מ"ט כ"ד). וטעם יצאו על דעתם שהולידו כלשון מחלציך יצאו (שם ל"ה י"א), וכן מתורגם בל"א, וכתב הרמב"ן ז"ל יזכיר למצרים תולדותיו, ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור (לדעתו נתישבו בני כוש בחלק (אזי"אה), אבל לדעת המפרשים שהזכרתי לעיל שלא נתישבו רק בחלק אפרי"קא, יאמרו כי רק נמרד לבדו ברוב גבורתו מלך בבבל בארץ לא לו. ומשם יצא גם לאשור ובנה שם איזה ערים ומלך עליהם), ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים, (וכן הוא בס' הישר כי כלם היו חונים על יאור שיחור הוא נחל מצרים ויבנו להם ערים ויקראו לעריהם בשמותם), ושם ארצם ג"כ כשמם כי כן מצאנו לפתרוסים ארץ פתרוס והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמותי את פתרס (יחזקאל ל' י"ב י"ד), ושבתי את שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על ארץ מכורתם (שם כ"ט י"ד), וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב יושבי פלשת (שמות ט"ו י"ד) עכ"ל: לודים. לדעת קצת ממנו יצאו עם לידי"אה שהיא ארץ אחת באזי"אה הקטנה, ואחרים אמרו שהם נתישבו בארץ המורי"אה, אולם לדעת הרמב"ן לוד וכל האומות שיצאו ממצרים סביבות מצרים הם. ענמים. וכן להבים ונפתחים. לא נודע שם מקומם בפרט כהיום: (יד) ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. כבר פרשתי שי"מ שהתחתנו יחד פתרוסים וכסלחים ויצאו משם פלשתים. וכ"ה דעת רש"י ע"פ המדרש שמשניהם יצאו, והרמב"ן כתב ז"ל ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם ובנו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח"כ פלשתים ישב שם הארץ והוא מה שכתוב כפתרים היוצאים מכפתר השמידום וישבו תחתם (דברים ב' כ"ג), והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור עכ"ל. והנה טעם הגרשיים שבמלת פתרסים שהוא מפסיק פחות מן הרביע שבמלת כסלחים יורה שפי' רש"י הוא הנכון וניתוח הפסוק לפירושו הוא כן,

ואת־פתרסים | ואת־כסלחים | | | אשר־יצאו | משם | | פלשתים | | | | ואת־כפתרים. אבל לפי דעת המפרשים שמכסלחים לבד יצאו הפלשתים ראוי להיות פתרסים בטעם מפסיק יותר מן הטעם שבמלת משם, ופחות מן הטעם שבמלת פלשתים, וראוי להיות הטעם על פי הניתוח הזה, ואת־פתרוסים. | | | ואת־כסלחים | | | אשר־יצאו | משם |

(טז) וְאֶת־הַיְבוּסִי֙ וְאֶת־הָ֣אֱמֹרִ֔י וְאֵ֖ת הַגִּרְגָּשִֽׁי׃ (יז) וְאֶת־הַֽחִוִּ֥י וְאֶת־הַֽעַרְקִ֖י וְאֶת־הַסִּינִֽי׃ (יח) וְאֶת־הָֽאַרְוָדִ֥י וְאֶת־

(טז) אויך דען יבוסי, דען אמורי, אונד דען גרגשי: (יז) דען חוי, דען ערקי, אונד דען סיני. (יח) פֿער־נער דען ארודי. דען צמרי אונד דען חמתי, נאנהער

תרגום אונקלוס

אוֹלֵיד יָת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת: (טז) וְיָת יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי: (יז) וְיָת חִוָּאֵי וְיָת עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוּסָאֵי: (יח) וְיָת

רש"י

וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר

באור

| פלשתים | | | | | ואת־כפתרים. ודוק: פלשתים, נודעת היום מעזה עד מצרים למזרח הים האמצעי: כפתרים, אונקלוס ויב"ע תרגומו קפוטקאי, והיא נקראת בערבי (דאמיא"ט), וכן נקראת עוד היום: (טו) וכנען ילד את צידן בכרו, וגו', אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנכנס לו אבל נתחלף השם בדורם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגויים נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעיר וכן רבים, (ועיין מ"ש בפסוק ויעבר אברם בארץ (לקמן י"ב ו') כי דרכם היה לקרוא ערים או ארצות ע"ש הבונה אותם ולא להפך, וכן סופר בס' הישר וז"ל וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו. ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ"ל), או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקנזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשמה כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו ורצה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים (דברים ז' א'), וכן בכל מקום, וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בכאן רק עשרה כי אחד מבניו לא נגד באחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו, ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי, ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת וגו' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (בראשית כ"ו ג'), והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י"ג ג'), כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד וצידון לפלשתים דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה (שם ו'), וכתיב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת (יואל ד' ד') ואולי פאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותי' מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'), אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד (הרמב"ן), ועוד האריך מאוד בדברי טעם בפ' דברים ע"ש ולהלן אכתוב דעתי בזה: צידן, עד היום נקרא כן, ובערבי נקרא צײדא, ושם כהיום נמל' לספינות: חת, וכן אמרי סמוך לירושלים, כ"כ בס' יוחסין, ונראה לי שהיו סמוכים לנגב א"י כי המרגלים היו מיראים את ישראל (שהיו אז בנגב א"י) בהם, באמרם עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר (במדבר י"ג כ"ט): (טז) היבוסי, בירושלים עצמו: הגרגשי, הניח ארצו לישראל והלך אל ארץ אשר עד היום נקרא גורגיסטאן (מס' יוחסין), ואולי היא ארץ (יורגיאן), וגם חז"ל זכרו זה שהגרגשי פנה מעצמו: (יז) החוי, היו יושבי ההר אשר לפני הלבנון: הערקי, נהרא עד היום קרוב יום אחד לטריפול נקרא ערקא: הסיני, הם טריפול (היא עיר סין הנקראת בערבי טראבלו"ס א"ל שא"ם ובלע"ז טריפולי די פאליסטינה: (יח) הארודי, עד היום היא אי אחד קרוב לאנטרטוס בגבולי טריפול נקרא ארוד: הצמרי, הם חמ"ן: החמתי, היא

הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ (יט) וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי

האבען זיך דיא געשלעכ-
טער דעס כנעני אויסגע-
ברייטעט. (יט) דיא גרענ-
צען דעס פֿאָלקעס כנעו

תרגום אונקלוס

אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן אִתְבַּדָּרוּ זַרְעֲיַת כְּנַעֲנָאֵי׃ (יט) וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה

רש"י

נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף אצלו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"כ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני:

באור

חמא (כ"ז מספר יוחסין). והנה זכר כל אלו עם יו"ד היחס כי המשפחות היוצאות מהן נקראו כן לפיכך באה עליהן ה"א הידיעה כי לא תבא ה"א הידיעה על שם אדם פרטי. ותמהתי הלא הכתוב מעיד כי גבול הכנעני הוא מצידון נמשך לדרום העולם עד עזה, ואיך תגבל בה עיר טריפול ושאר הערים אשר הם לעבר השני של צידון לצפון העולם, ואשוב אתפלא כי בפ' אלה מסעי יגבול הכתוב גבול צפונית מערבית אצל הר ההר ומשם לפאת צפון לבא חמת (שהוא החמתי הנזכר כאן, ובזכרי' (ט' ב') אומר וגם חמת תגבל בה. לפי שמלפנים היתה חמת חוץ למיצר כי לא נכבשה לפנינו כי לא נחלנו רק ז' אומות מבני כנען, אך לעתיד גם חמת תהיה בתוך הגבול ומיצר הגבול יהיה בצד צפון של העיר), שהוא רחוק הרבה למעלה מצידון, גם גבול דרום מגיע עד נחל מצרים שהוא לצד דרום העולם רחוק הרבה מעיר עזה שהיא לפלשתים, וגם הכתוב מעיד כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, נמצא ארץ פלשתים סמוכה לארץ כנען יותר ממצרים שהנחל סמוך לה, (עם שהנחל הזה איננו נהר נילוס שבתוך ארץ מצרים, עכ"ז הוא סמוך למצרים יותר מעזה ולכן נקרא נחל מצרים), גם בלי ספק שהכתוב בפ' אלה מסעי לא יסמן רק גבולי ארץ הנתונה לנו וכלשון התחלת הפרשה היא זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלותיה (דברים ל"ד ב'). לכן אחר ההסתכלות היטיב במלות ואחר נפצו משפחות הכנעני, שלא נכתב כן בבני שם ויפת ואף לא בבני כוש ומצרים מזרע חם, יראה לי שבתחלה לא היה גבולם רק מצידון עד עזה זה היה להם גבול מערבי ומעזה עד ארבעת ערי הככר היה להם גבול דרומי (והזכיר גבול ב' מקצועותיהם ולא הוצרך להזכיר מקצוע צפונית מזרחית כי הירדן יגבילהו אבל במערב הוצרך להזכיר אף שהים האמצעי יגבילהו, מפני שרוחב הים ימשך עוד מעזה ולדרום העולם ומצידון ולצפון העולם, לכן הודיע שמשם ולהלן לא היה גבולם), רק שאח"ז הלכו וכבשו עוד לדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת שהוא סמוך לארם ולמערב עד הים אשר מתחלה לא היה גבולם רק עד עזה שהיא רחוקה איזה פרסאות מן הים ומשם עד הים היה לפלשתים זרע מצרים, אבל אחר זה כבשו להם עוד מדינות הסמוכות ונתפשטו בכבוש הזה אחת לאחת עד שבעת ביאת ישראל לארץ כנען היה מתפשט גבולם למערב עד הים ולדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת, ולכן הוצרך הכתוב לסמן גבולי ארץ כנען בפ' אלה מסעי ולא נסמך על הגבולי' שנתפרשו כאן כי נשתנו אז להתרחב יותר, וכאן לא הוצרך לסמן גבול מזרחי שנסמך על המפורש שם שהירדן יגבול צד המזרחי עד ים המלח (שנופל לתוכו), הוצרך בגבול סדום שבמקצוע מזרחי דרומי המפורש כאן, והנה בהנחל עליון ארץ כנען לבני ישראל לנחלה הנחילם בעין יפה אף מה שכבשו בני כנען אחר זה בחרבם והוסב שמה להקרא גם היא 'ארץ כנען ע"ד שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון ושינוי הכתוב שבכאן הוא כן ואחר נפצו משפחות הכנעני ויהי גבול הכנעני מצידן וגו' ר"ל וכבר מקדם היה גבול הכנעני מצידן, (ומצאנו מלת ויהי על הדרך הזה הרבה במקרא), רק אחר זה נפצו ונתפשטו משפחות הכנעני להרחיב גבול מדינתם, ומכוון ג"כ מלת ואחר, ומשה בעת כתבו זאת כבר ראה שנתפשטו הרבה להלאה מגבולם, וכתב גם גבולם הראשון, להודיע חסד האל עם בניו שעם שלא הבטיחם רק ארץ כנען שהיתה קטנה מאוד, סבב להרחיבה טרם ירשוה ע"י מלחמת בני כנען עם העמים הסמוכים להם, כי כל ספורי התורה עיקר כוונתם על ההודעה הזאת חסד האל עם בניו, והנה בדברינו אלה יותרו כמה ספיקות שהעיר הרמב"ן בפ' דברים והאריך שם מאד ע"ש ויש לי עוד דברים בזה ויתבארו בקו"א: (יט) באכה, אין הכ"ף נוספת אך היא לנוכח היודע המקום (רד"ק בשרשים שרש בוא), וכן תרגם יב"ע, מעלך, והה"א נוספת כה"א על

מִצִּידֹ֗ן בֹּֽאֲכָ֥ה גְרָ֖רָה עַד־עַזָּ֑ה בֹּֽאֲכָ֞ה סְדֹ֛מָה וַעֲמֹרָ֥ה וְאַדְמָ֖ה וּצְבֹיִ֑ם עַד־לָֽשַׁע׃ (כ) אֵ֣לֶּה בְנֵי־חָ֔ם לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לִלְשֹׁנֹתָ֑ם בְּאַרְצֹתָ֖ם בְּגוֹיֵהֶֽם׃ ס (כא) וּלְשֵׁ֥ם יֻלַּ֖ד גַּם־ה֑וּא אֲבִי֙ כָּל־בְּנֵי־עֵ֔בֶר

וצביים קרי

ת"א ולשם סנהדרין ס"ט, ע"ב:

ווארין; פֿאָן צידן נאך גרר צו, ביז עזה אונד נאך סדום, עמרה, אדמה אונד צבוים צו, ביז לשע. (כ) דיזעס זינד דיא נאכקאָממען דעס חם, נאך איהרען פֿערשידענען געשלעכטערן אונד שפּראַכען, אין איהרען פֿערשידענען לענדערן אונד פֿאָלקערשאַפֿטען. (כא) אויך דעם שם ווארדען קינדער געצייגט; דיזער שם איזט דער פֿאטער אללער קינדער דעס עבר, איין ברודער דעם עלטעסטען

תרגום אונקלוס

מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע׃ (כ) אִלֵּין בְּנֵי חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן בְּאַרְעֲתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ (כא) וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא׃

רש"י

(כ) ללשנתם בארצתם. אף על פי שנחלקו ללשונות ולארצות הכל בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה לנח' שהגדול שבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה

באור

ידכה (שמות י"ג ט"ז), הנצבת עמכה (שמואל א' א' כ"ו): (כא) ולשם ילד גם הוא. בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא (הרמב"ן): אבי כל בני עבר. רש"י והרמב"ן פירשו שהוא שם מקום ור"ל שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס לבדם, וכתב הרמב"ן שלא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותו אליו, אך לא מצאנו בכל המקרא מלת עבר הסמוכה למלת הנהר שתבוא בלי הנסמך, ולכן הנכון לדעתי שהוא שם עצם אדם והוא עבר בן פלג ובהיותו גדול המעלה (כאשר גם חז"ל קבלו שנביא גדול היה גם קבלו שיעקב למד בבית שם ועבר), לכן אליו ייוחסו אנשי המעלה כמו לאברם העברי (שם י"ד י"ג). ע"ש עבר הנזכר שלמד שם דרכי ה' ומוסריו בעת ברחו מנמרוד כאשר סיפר במדרשים ולא ע"ש עבר הנהר עם שהתוכחת יהושע לישראל באמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כ"ד ב'). לא על שם כך יקרא עברי שתכונת הלשון לא תסבלהו כנ"ל ויותר היה נכון לכנותו על שם הנהר כמו הפלשתים שהם יושבי עבר הנהר פרת ולא על הסמוך בחסרון הנסמך, והנה סוף הפסוק יורה שהכוונה בכאן ליחסו בתור המעלה שאמר אחי יפת הגדול שאין צריך להודיענו זאת כי כבר הוא נודע רק הוא על הכוונה הנזכרת וכן פי' דון יצחק אברבנאל וכן נראה שהוא דעת הראב"ע: אחי יפת הגדול. הנכון הוא כדעת בעל הטעמים שהגדול תאר ליפת שאם היה תאר לשם צריך להיות אחי יפת הגדול במרכא טפחא, וכן הוא דעת רש"י ולא כפי' הרמב"ן. וראייתו מן ישעיהו בן־אמוץ הנביא (מלכים ב' כ' א'), חנניה בן־עזור הנביא (ירמיה כ"ח א'), שבכל מקום הוא תאר למדובר בו אינו ראיה כי אמוץ הוא בטעם מפסיק בכל מקום, ואף שחנניה בן עזור מלת עזור הוא במשרת כזה חנניה בן־עזור הנביא זהו לסבה שהזכרתי בהקדמה, כמו ויסר ביום ההוא את־התישים (בראשית ל' ל"ה), ויתן להם יוסף לחם (שם מ"ז י"ז), ודומיהם רבים, והכל לסבה הנזכרת שם. וראייתו מן לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה (במדבר י' כ"ט). גם כן אינה ראיה, כי המדיני הוא תאר לרעואל לפי שהם מחוברים בטעם. וחותן משה גם

אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ (כב) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם
וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ (כג) וּבְנֵי
אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ (כד) וְאַרְפַּכְשַׁד
יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
(כה) וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד
פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם
אָחִיו יָקְטָן׃ (כו) וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד
וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃
(כז) וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃
(כח) וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־

תרגום אשכנזי

יפת. (כב) דיא זאֶהנע דעס שם זינד עילם, אשור, ארפכשד, לוד אונד ארם. (כג) דיא זאֶהנע דעס ארם זינד עוץ, חול, גתר, אונד מש. (כד) ארפכשד צייגטע שלח, אונד שלח צייגטע עבר. (כה) דעם עבר וואורדען צווייא זאֶהנע געבאָרען, דעם איינען נאמען וואר פלג, דען אין זיינען טאגען איזט דיא ערדע געטהיילט וואָרדען, אונד דער נאמע זיינעס ברודערס איזט יקטן. (כו) יקטן צייגטע אלמודד, שלף, חצרמות אונד ירח, (כז) וויא אויך הדורם, אוזל אונד דקלה. (כח) פֿערנער עובל, אבימאל אונד שבא.

רש"י

עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו לעיל ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצר מות. על שם מקומו דברי אגדה (ב"ר):

תרגום אונקלוס

(כב) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ (כג) וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ (כד) וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יַת שָׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד יַת עֵבֶר׃ (כה) וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ (כו) וְיָקְטָן אוֹלִיד יַת אַלְמוֹדָד וְיַת שָׁלֶף וְיַת חֲצַרְמָוֶת וְיַת יָרַח׃ (כז) וְיַת הֲדוֹרָם וְיַת אוּזָל וְיַת דִּקְלָה׃ (כח) וְיַת עוֹבָל וְיַת

באור

על חבב להיות תאר אליו, בעבור שמלת המדיני היא בטעם מפסיק יותר מן הטעם שבמלת לחבב, והכלל שבכל דבר המסופק ביאורו, ראוי לשמוע לביאור בעל הטעמים, כי הוא ידע הפירוש יותר ממנו: (כב) בני שם, חמשה היו באסי"אה מנהר פרת עד ים אינדיא: עילם, ממנו יצאו הפרסיים והגוי הנקרא אלאמי"טס: ואשור, נתישב בשיריאה, ונקראת אסירי"אה גם נקראת מוצול: וארפכשד, י"א שממנו יצאו הכלדיים וארצם נקראת כאלד"יאה. והיא נחלק אסיא"ה בסוף ארמי"יאה, אבל לדעתי הכלדים המה הכשדים ויצאו מן כשד בן נחור, וכ"ה בס' היובל, ועיין מ"ש בסוף פ' וירא: ולוד, לדעת קצת נקראת בעת לידי"אה, וקצת מיחסים אותם ללודים שבבני מצרים: וארם, קצת אומרים שממנו יצאו הארמיים שנקרא בלשון יון סירוס ומזה נקראת סוריא וראש מלכותם דמשק: (כג) עוץ, לדעת קצת הוא התחלת העם טראקו"ניטא, שהיא ארץ בין פלשתים ובין הסירי"אה ושם היה איוב, ואולי ארם הנזכר בסוף וירא בבני נחור היא סוריא, ועוץ הנזכר שם היא עוץ שישב שם איוב, ועיין מ"ש שם: וחול, אמרו כי ממנו יצאו אנשי ארמיניאה: וגתר, ממנו יצאו הקארא"מניי: ומש, ממנו יצאו למאו"ני: (כה) נפלגה הארץ, כלומר נחלקה למחלקות הלשון ומסבת מחלקות הלשון נחלקה

שְׁבָא׃ (כט) וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ (ל) וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ (לא) אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ (לב) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ שביעי

יא (א) וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים

(כט) איפר, הוילה אונד יובב; אללע דיזע זינד זאָהנע דעס יקטן. (ל) איהרע וואָהנונגען ווארען פֿאָן משא אן, ביז נאך ספרה, דעם געבירגע גע־געז מאָרגען. (לא) דיזעס זינד דיא נאכקאָממען דעס שם נאך איהרען פֿער־שידענען געשלעכטערן אונד שפראכען, אין איה־רען פֿערשידענען לענ־דערן נאך איהרען פֿאָלקערשאַפֿטען. (לב) דיזע צוואממען זינד דיא גע־שלעכטער דער נאכקאָמ־מען דעס נח, נאך איה־רען געבורטס פֿאָלגען אינד פֿאָלקערשאַפֿטען, אונד פֿאָן דיזען האבען זיך דיא פֿאָלקער אויף דער ערדע אבגעזאָנדערט נאך דער זינדפֿלוטה.

יא (א) דאמאלס וואר אויף דער גאנצען ערדע איינערלייא שפראכע אונד איינערלייא רע־

תולדות אהרן ויהי מגלה י', ג':

תרגום אונקלוס

אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא׃ (כט) וְיָת אוֹפִיר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃ (ל) וַהֲוָה מוֹתְבָנֵיהוֹן מִמֵּישָׁא מָטֵי לְסְפַר טוּר מַדִּינְחָא׃ (לא) אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְלִישָּׁנֵהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ (לב) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפְּרָשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא׃

יא (א) וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָׁן חָד וּמַמְלַל חָד׃ (ב) וַהֲוָה בְּמִיטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכָּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל

רש"י

יא (א) שפה אחת לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו

באור

הם בני יקטן: (כט) ואת אופר ואת חוילה. שמות בני אדם ונקראו שמות מקומותם על שמם והם מקומות הזהב, כאשר אמר את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב, (בראשית ב' י"א) וכן כתוב זהב מאופיר (מלכים א' י' י"א), ובקונטרס אחרון אאריך בזה אי"ה: (ל) ויהי מושבם ממשא, היא הנקרא בלשון ערבי מכ"ה, והולך ומתפשט מלכות' עד אל ימ"ן ונקרא מלכות שבא, ועוד היום היהודים אשר שם קורים לכנען אשר היא דאס מלכות ימ"ן, אוזל וכן הברהמות נקרא כן עד היום (תס' יוחסין): ספרה, לספר, ואולי היא ארץ ספרוים הנזכר בסנחריב (מלכים ב' י"ט י"ג וישעיה ל"ז י"ג), ונראה שיונ"ע תרגמו שהוא שם מדינה ולא לשון גבול ומילר שתרגם מעלך לספרוא', והנה לא נמצא בכל המקרא שם ספר שיורה על גבול או מילר, רק הוא לשון סדמי, לחוף ימים (בראשית מ"ט י"ג), ת"א על ספר ימא: הר הקדם, כל ההרים המזרחיות לארץ ישראל נקראו ארץ קדם כאשר בארתי בהקדמה:

יא (א) שפה אחת, לשון אחד, והקדוש שהיה לשון הקודש: אחת, עיין בפ' (בראשית ב' כ"ג), ובפ' תולדות (בראשית כ"ו י'), דקדוק מלת אֶחָד ואַחַד ואֲחָדִים, ודקדוק מלת אַחַת ואָחַת כן הוא, כי היא לנקבה ונגזרת ממלת אחד לזכר, ונוספה התי"ו לנקבה ומכפשה

אֲחָדִים: (ב) וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם:

תרגום אשכנזי

דענסארטען. (2) אלס זיא נון פֿאָן דער מאָרגענזייטע הינוועגצאָגען, פֿאנדען זיא איינע עבענע אים לאנדע שנער, אונד בע-

תולדות אהרן שנער שבת קי״ג, ב׳:

תרגום אונקלוס

וִיתִיבוּ תַמָּן: (ג) וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין וְנִשְׂרוֹפִינִּין

רש״י

סמיכות ב״ר: (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם

באור

אחדת, וחסר׳ הדל״ת לכובד הלשון לדבר ג׳ אותיות דל״ת ותי״ו יחד כמו הרה ללת (שמואל א׳ ד׳ י״ט), שפשטו ללדת לדעת קלת תפרשים, וכתב הרד״ק בשרשים שרש אחד ובמכלול (ד׳ קטן ד׳ רכ״ה ע״ב), וז״ל ולפי דעתי שמלת אחת בזה בפני עצמה ולא נגזרת ממלת אֲחַד כי אם ממלת אַח, ועשה אַח מאחת תאלה (יחזקאל י״ח י׳). ותאמר אַח לזכר ואַחת לנקבה, אבל מגזרת אחד לא נאמר ממנו לנקבה כי נקל עליהם לומר אחת מלומר אחדת כי כבד עליהם לומר שתי אותיות דפות במוצא אחד, וי״ת כמשמעו ויעבד לאחוהי מחדא מאילין עכ״ל, וכתב עוד במכלול (שם), ואפשר שהם שתי לשונות, רוצה לומר אחד ואחת עכ״ל, אמנם בענין אין הבדל בין אַחַת לְאֶחָת, ששניהם אינן מורים על דבר מיוחד ומבורר כ״א בבואם עם ה״א הידיעה, כמ״ש במלת אֲחַד ואֶחָד אבל יש הבדל בין אחד לאחת, כי אֶחָד נקמץ במוכרח אף בלי פיסוק טעמים ולא יִפָּתֵחַ אַחַד כ״א באמצע המאמר (שדומה לסמיכות) ולכן לא תבוא ה״א הידיעה לעולם על אַחַד כ״א על אֶחָד, אבל מלת אחת לא תבא קמוצה כ״א בפיסוק טעמים כגון אס״פ ולפעמים בזקף, ובלי פיסוק טעמים היא פתוחה אף בלי דבקות המאמר. ולכן יתכן לבא ה״א הידיעה אף במלת אַחת, הנה זאת חקרנוה כן היא, ולא רציתי להאריך בראיות. והנה בפ׳ בראשית כתבתי שעיקר המשקל הוא אֶחָד (במקום אַחָד על משקל גַּנָּב שַׁבָּת). ובא הפתח בחי״ת באמצע המאמר שהוא כדמיון הסמיכות), ואז ישוב הפתח הא׳ למקומו ע״ש, ואין זה מספיק למלת אַחַת שיבוא כן גם בלי דבקות המאמר, לכן תדע שהיה זה בעבור חסרון הדל״ת והעתיק לשון הראב״ע בס׳ צחות אות ד׳ וז״ל והנה חסרו הדל״ת ופתחו החי״ת להורות על לשון נקבה גם כן מלת מְשָׁרַת את המלך (מלכים א׳ א׳ ט״ו), הנה בתחלה היה מְשָׁרֶת על משקל מְבָרֵךְ והיה ראוי להיות לשון נקבה מְשָׁרֶתֶת כמו מְבָרֶכֶת ובעבור שהתחברו שני תוי״ן והם ממוצא אחת כבד על הלשון וחסרו האחד ופתחו הרי״ש להורות על לשון נקבה עכ״ל, ויהיה א״כ אַחַת לנקבה כנגד מן אחד לזכר, וזה עיקר משקלו ולכן בא כן אף בלי דבקות, ונשתנה בפיסוק הטעם פתח החי״ת לקמץ, ואז מוכרח להשתנות פתח האל״ף לסגול, כי לא יבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה. והוא הפך ממלת אחד, ועוד לי דברים בזה. אבל אין להאריך פה: ודברים אחדים, לפי פשוטו נ״ל באורו כי גם בדרכי הלשון לא היה שינוי ביניהם כאשר נודע שהם בלשון אחד ישתנו דרכיו ודקדוקיו ותנועותיו וסדור דבריהם בהקדמת המאוחר ואיחור המוקדם בשינוי הארצות עד שמתוך זה כמעט לא יבינו אנשי מדינה אחת שפת אנשי מדינה אחרת אף אם לשון אחד להם, וכן מתורגם בל״א, והראב״ע כתב וטעם דברים אחדים בעבור שימלא בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים: (ב) מקדם, הראב״ע פי׳ כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב׳ י״ט ל״ז וישעיה ל״ז ל״ח), וגם בגדתו מן ההר כתיב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו. (הרמב״ן):

(ג) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר

קמץ בז"ק

ת"א הבה מגלה י', ג'. ע"ז י"ט. חולין ע"ס, ח':

זעטצטען זיך דאזעלבסט. (ג) דא שפראכען זיא איינער צום אנדערן: וואָהלאן! וויר וואָללען ציגעל שטרייכען, אונד זיא ברעננען; דיא ציגעל דינטען איהנען אנשטאטט דער שטיינע. אונד דען טהאָן ברויכטען זיא צום מאָרטעל. (ד) זיא שפראכען: וואָהלאן! לאסט אונס איינע שטאדט בויען, אונד איינען טהורם,

תרגום אונקלוס

בְּנוּרָא וַהֲוַת לְהוֹן לְבֵינְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃ (ד) וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית

רש"י

ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפר"לייר בלע"ז, Appareiller, (צובערייטען): לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשריפה. כך עושין הלבנים שקורים טוויל"ש בלע"ז, Tuiles, (ציגעל) שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא

באור

וימצאו, שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה: בקעה, מקום מישור בלי הרים כמ"ש והרכסים לבקעה (ישעיה מ' ד'), והנה היא הפך הרכסי': (ג) הבה, שרשו יהב, והוא על משקל הבנוי ליחיד שישתנה ויאמר לרבים הבו לכם עצה (שמואל ב' ט"ז כ') ולנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ופעמים שלא ישתנה וישאר על מתכונתו גם לרבים כמו כאן הבה נלבנה לבנים, הבה נבנה לנו עיר. הבה נרדה, הבה נתחכמה (שמות א' י'). ולנקבה הבה נא אבוא אליך (בראשית ל"ח ט"ז), ואני אגיד לך הכלל הנכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה. הפעל הזה הונח בראשונה על נתינת הדבר והזמנתו לאדם שירצה להשתמש בו, בל"א (הערגעבען, רייכען), והושאל משקל הבנוי ממנו על הזירוז שיזרז האדם את רעהו על המעשה אשר ירצה לעשותו, והוא כמו חלק הדבור שקוראין (איבטעריעקציאָן) שענינו הקריאה והתעוררת על איזה דבר, מעתה בכל מקום שיורה הבנוי על ההנחה הראשונה שהיא הזמנת הדבר ונתינתו ממש, אם נתינת איזה דבר גשמי או הזמנת דבר בלתי גשמי כגון עצה או כבוד, ישתנה כפי המספר והמין כמשפטו, ובדרכם יבא הפעול אחריו, והוא הדבר הניתן כמו הבי המטפחת, הבו לכם עצה, הבו לה' כבוד ועז (תהלים כ"ט א'), ואולם כאשר יורה על הזרוז לבד, אף שבא על משקל הבנוי, אינו בנוי ממש כי אם קריאה בלבד. והעד על זה שהמזרז בו יכלול גם את עצמו עם הנוכחים אשר ידבר אליהם, ויאמר הבה נלבנה, ואין האדם מצוה לעצמו. והוא אם כן כמו מלה שלא תשתנה במין ובמספר, וכן כל מלות הקריאה כמו הא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג), הא דרכך (יחזקאל ט"ז מ"ג), וכן בל"א לא תשתנה הקריאה שקורין (איבטעריעקציאָן) במין ולא במספר, ויאמר (זיבער!) עם סימן הקריאה וההתעוררות בין ליחיד בין לרבים בין לזכר בין לנקבה, וכן (זיהע!) כאשר יהיה לסימן הקריאה בלבד לא ישתנה ברבים לאמר (זעהט). ולכן בכל מקום בהור' מלת הבה על הענין הזה השני יתורגם בל"א (וואָהלאן!) שהוא ענין הקריאה, ורש"י ז"ל כתב וז"ל הבה, הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא, הבה הזמינו אפרל"ייר בלע"ז. והוא אפארעליער מלשון הזמנה, ולבנים פירש"י טוויל"ש בלע"ז ונקרא בל"א (ציגעלשטיינע או ציגעל): נלבנה, מגזרת לבנים ואף על פי שבא הדיבוי ביו"ד מ"ם היחיד הוא לשון נקבה כמו נשים פלגשים: לאבן, במקום אבן: והחמר היה לדם לחמר. החמר היה טיט מגובל עפר במים וחמר הוא המובדל מסיד ומחול במים ושם לא היו אבנים שיהיו שורפי' לסיד והיה להם לבנינם החמר במקום החומר, (רד"ק בפירושו לס' בראשית): (ד) וראשו בשמים, כאלו זה השם לגובה

דעססען שפיטצע אן דען הימעל רייכע, דאמיט וויר אונס איינען נאמען מאכען, אונד פערהיטען, דאס וויר ניכט איף דער גאנצען ערדע צערשטרייעט ווערדען. (ה) דער עוויגע ליס זיך הערהב, אום דיא שטאדט אונד דען טהורם צו זעהען, וועלכע דיא מענשענקינדער ערבויעט האבען. (ו) דא שפראך

וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ (ו) וַיֹּאמֶר

ת"א ונעשה סנהדרין ק"ט, א': וירד סנהדרין שם:

רש"י

עלינו שום מכה להפילנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני החמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהם שעם אחד

תרגום אונקלוס

שְׁמַיָּא וְנַעְבֵּיד לָנָא שׁוּם דִּלְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבַד קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֲנָשָׁא: (ו) וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָׁן חַד לְכוּלְּהוֹן וְדֵין

באור

האויר. (רד"ק בשרשים שרש שם): (ה) וירד ה', א"ת ואתגלי ה' לאתפרעא על עובדי קרתא. בענין הירידה והעלייה אעתיק לך דברי הרמב"ם בשנוי לשון ותוספת באור קצת להקל על הקורא, ענין השמות האלו ידוע, כי כשיעתק הגוף ממקום גבוה אל מקום נמוך יאמר עליו שירד (העראב או הינאב געגאנגען), וכשיעתק ממקום נמוך אל מקום גבוה, ויאמר עליו שעלה (הערויף או הינויף געגאנגען). אח"כ הושאלו השמות האלה לגדולת המעלה ועוצם החשיבות, עד שכשתחסר מעלת האיש ומדרגתו למדרגה גרועה ופחותה ממנה יאמר עליו שירד (געזונקען) וכשתשתנה ממדריגה פחותה למעלה נכבדת יאמר עליו שעלה (געהאָבען) אמר בזה יתעלה הגר אשר בקרבך יעלה עליך וגו' ואתה תרד וגו' (דברים כ"ח מ"ג), ואמר ונתנך ה' אלהיך עליון וגו' (שם א'), ואמר ויגדל אלהים את שלמה למעלה (ד"ה א' כ"ט כ"ה). ובלשון חז"ל מעלין בקודש ולא מורידין, והמלה ההיא בעצמה תפול על ירידת העיון ופנות מחשבות המשכיל אלא ענין פחות ממנו במדריגה, יאמר עליו שירד (זיך הערהאב געלאססען), וכן כשיפנה במחשבתו להשקיף ענין מעולה ונכבד ממנו יאמר עליו שעלה (זיך ערהאָבען). ולאשר היינו אנחנו בני האדם בתחתית המדרגה ומעלת המציאה בערך אל הנושאים הנכבדים, אף בערך אל השם יתעלה שאין ערוך אליו בגדולה והתרוממות, והוא נעלה ונשגב על כולנו לא בענין המקום כי אם לפי אמתת המציאה והגדולה וההתרוממות, ורצה הוא יתעלה להאציל מחכמתו ולהשפיע רוח נבואה על הנבחרים אשר מבני האדם, יקרא חול הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום הנבחר בלשון ירידה, והסתלקות הנבואה ההיא מן האיש או סור השכינה מן המקום יקרא עלייה, וכל ירידה ועליי' שתמצאם מיוחסות אל הבורא יתעלה הכוונה בהם זה הענין שזכרנו, לא שהשם יתברך יהיה לו מקום שיעלה עליו או ירד ממנו, יתעלה השם מאלה הדמיונים עלוי רב, וכן כשתרד מכה על אומה מן האומות כפי רצונו הקדום ויקדימו ספרי הנבואה לזכרון המכה ההיא לאמר שהשם פקד מעשי אנשי האומה ההיא וגזר עליהם העונש ההוא יכנו גם הענין הזה בשם ירידה, להיות האדם שפל המדריג' שיפקדו מעשיו ויענש עליהם, לולי רצון המטיב להשקיף על מעשי אפס ותהו לטובת הנענש. כמו שאמר הכתוב מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח' ה'), ולזה כנה זה הענין בשם ירידה, אמר הבה נרדה ונבל' שם שפתם וירד ה' לראות, ארדה נא ואראה (בראשית י"ח כ"א), והענין פנות המחשבה לפקוד על מעשי החוטאים ולענשם כראוי להם ע"כ, ולזה כוון האונקלס בתרגומו, והמתרגם האשכנזי באר בלשון (זיך הערהאבלאססען). ובמדרש רבי תנחומא אמרו וירד ה' לראות לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו את הנדון, עד שיראו ויבינו, והוא ענין נכבד ראוי לאומרו: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד. כלומר וכבר אמר קודם

יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ (ז) הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר

ת"א נרדה מגלה ט', א'. סנהדרין ל"ח, ב':

דער עוויגע: נון איזט עס איין איינציגעס פֿאָלק, אונד האבען אללע איינערלייא שפראכע, אונד ד'יזעס איזט איהרע ערסטע אונטערנעהמונג, זאָלל איהנען נון ניכטס פֿעהל שלאגען, וואס זיא זיך פֿאָרגענאָממען? (ז) וואָהלאן! וויר וואָללען אונס הערראב לאססען, אונד איהרע שפראכע דאזעלבסט פֿערוויר-

תרגום אונקלוס

דְשָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כָּל דִּי חֲשִׁיבוּ לְמֶעְבָּד: (ז) הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישַׁנְהוֹן דִּי לָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ לִישָׁן

רש"י

הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגו' ודומה לו יבצור רוח נגידי' [תהלי' ע"ו]: (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו

באור

שירד וביאורו וירד ה' וגו' בעבור שאמר הן עם אחד וגו', או הוא כאשר כתבנו כבר שהוא כלל ואח"כ פרט בתחלה ספר דרך כלל שבנאו העיר וה' ירד לראות' ואח"כ פרט הסיפור בביאור יותר מפורש וכן הוא דרך המקרא ברוב המקומות: הן עם אחד, שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה וגם בהשתנות הלשון וע"כ צוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב) (הראב"ע): החלם, מקור מבנין הפעיל מהכפולים עם כנוי הנסתר, והכנוי מורה כאן על הקנין כדרך כנויי השמות הָחֵל שלהם ולא על הפעול כדרך כנויי הפעלים הָחֵל אותם כי המקור להיותו כדמות שם והוא אמצעי בין שם לפועל יתחבר עם ב' מיני הכנויים וכאן הוא במקום השם וביאורו וזה התחלה שלהם, והה"א ראוי להיות קמוצה כמו הָחֵל, אך בהתחבר המל' אל הכנויים ישוב הקמץ לשו"א ופת"ח להרחבת אות הגרון שלאחריו כשמטה השו"א ונשאר הפת"ח לבדו כמו הַחִלֹּתִי תת (דברים ב' ל"א), שראוי להיות הָחִלֹּתִי: לא יבצר, ענינו לא ימנע, והוא ל' תמי', והראוי הלא יבצר מהם וגו', ונמצאים רבים שיחסר ה"א התמה או השאלה ויובן מהענין, כמו אף כי אמר אלהים (בראשית ג' א'), כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (שמואל א' י"ד ל') ודומיהם, ור"ל אם יעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם: יזמו, פי' חשבו, וענין יזמו וזממו אחד הם והם שני שרשים וענינם אחד: (ז) ונבלה, שרשו בלל והנו"ן מן אית"ן ומבנין הקל וראוי להיות וְנָבֹלָּה בדגש לחסרון ל' עי"ן הפעל כשקל וְנָבֹזָּה בהם (שמואל א' י"ד ל"ו) והה"א נוספת כה"א של נרדה. או יתכן להיות עבר מבנין נפעל לנקבה נסתרת אלא שהוי"ו מהפכתו לעתיד ושב על מלת שפתם ור"ל נרדה ותתבלבל שם שפתם ומשפטו וְנָבֵלָּה בדגש הלמ"ד, כמלת וְנָסֵבָּה אלי (יחזקאל כ"ו ב'), אלא שהוקלה המלה מהדגש על משקל וְנָבְקָה רוח מצרים (ישעיה י"ט ג'), ולמטה וְנָסְבָה (יחזקאל מ"א ז'), שמשפטם וְנָבֵקָּה וְנָסֵבָּה בצירי, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"ב ודף ק"פ ע"א), ובשרשים שרש בלל, (עוד כתב במכלול (דף קע"ז ע"ב), שיש אומרים שהם שרש אחר שפ"א שלהם נו"ן כמו וְנָפְלָה עכ"ל, וא"כ יהיה ונבלה עבר מבנין הקל ומהופך לעתיד, ויהיה מן הפעלים העומדים שהם כדמות נפעלים, ושב ג"כ על מלת שפתם), אך הראב"ע מיאן לשמוע זה באמרו כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם כי לא נבלה בעבור הירידה והכתוב אומר בסוף

לא ישמעו איש שפת רעהו: (ח) ויפץ יהוה אתם משם על־פני כל־הארץ ויחדלו לבנת העיר: (ט) על־כן קרא שמה בבל כי־שם בלל יהוה שפת כל־הארץ ומשם הפיצם יהוה על־פני כל־הארץ: פ

(י) אלה תולדת שם שם בן־מאת שנה ויולד את־ארפכשד שנתים אחר המבול: (יא) ויחי־שם אחרי הולידו את־ארפכשד חמש מאות שנה ויולד

קמץ בז"ק

תולדות אהרן ויפץ סנהדרין ק"ז, ב': בבל שם כ"ד, א': בלל שם ק"ט, א': הפיצם שם ק"ז, ב', וק"ט, א': אלה שם ס"ט ב':

תרגום אשכנזי

רען, דאמיט איינער דיא שפראכע דעם אנדערן ניכט פֿערשטעהע. (ח) דער עוויגע צערשטרייעטע זיא פֿאָן דא וועג אויף דיא אָבערפֿלעכע דער גאנצען ערדע, אונד זא האָרטען זיא אויף דיא שטאדט צו בויען. (ט) דארום האט מאן דיא שטאדט בבל גענאנט; דען דאזעלבסט האט דער עוויגע דיא שפראכע דער גאנצען ערדע פֿערווירט, אונד פֿאָן דא אויס האט זיא דער עוויגע צערשטרייעט אויף דיא אָבערפֿלעכע דער גאנצען ערדע. (י) דיזעס איזט דיא געשלעכטספֿאלגע דעם שם, שם וואר הונדערט יאהרע אלט, אלס ער ארפכשד צייגטע, צווייא יאהרע נאך דער זינדפֿלוטה. (יא) נאכדעם שם דעארפכשד געצייגט האטטע, לעבטע ער נאך פֿינפֿהונדערט יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערן

רש"י

ופילג את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו [משלי י']: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא. וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה: אלו לא פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם

תרגום אונקלוס

חבריה: (ח) ובדר יי יתהון מתמן על אפי כל ארעא ואתמנעו מלמבני קרתא: (ט) על כן קרא שמה בבל ארי תמן בלבל יי לישן כל ארעא ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא: (י) אלין תולדת שם שם בר מאה שנין ואוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טופנא: (יא) וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן: (יב) וארפכשד חיא תלתין

באור

כי שם בלל ה'. גם לדבריהם שהנו"ן לנפעל והיא ליחידה נסתרה למה הוצרכו הזקנים לשנות המלה לתלמי המלך לומר ואבלה (כדאיתא במגילה דף ט' ע"א), לכן כתב שהמלה מבנין הפעיל והיה ראוי להיות בלם ונבלילה והה"א נוספת ונשתחסר ע"פ משפטו וְנָבְלָה ע"מ וְנַחְבָּה את אדון ה' (ד"ה א' י"ב ב'), רק שהוקלה המלה. וגם הרד"ק במכלול (שם) מביא גם דעה זאת: לא ישמעו. ר"ל לא יבינו ואינו זה מלשון שמיעה כי הוא על שמיעת הלב: שפת רעהו. דברי רעהו ולפעמים ישאל עליהם מלת לשון כמו אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט). והדברים לפי שיאמרו ע"י שפה ולשון יקראו שפה ולשון: (ח) ויחדלו. מבנין הקל והיו"ד בפתח להרחבת אות הגרון, ובאור לבנות העיר שאחרית הבניה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם (הראב"ע): (ט) בבל. הראוי להקרא בלל רק שהורכבה מן ב' מלות בא בל כמו בָּגָד (בראשית ל' י"א), ופי' בא להם הבלבול מן השמים ובבל הוא שם ע"מ דַּן מן

בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (יב) וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ (יג) וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (יד) וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ (טו) וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (טז) וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ (יז) וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (יח) וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד

רע יאָהנע אונד טאָכטער. (יב) ארפכשד לעבטע פֿינף אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע שלח. (יג) נאכדעם ארפכשד דען שלח געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פֿיער הונדערט אונד דריא יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאָהנע אונד טאָכטער. (יד) שלח לעבטע דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע עבר. (טו) נאכדעם שלח דען עבר געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פֿיער־הונדערט אונד דרייא יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאהנע אונד טאָכטער. (טז) עבר לעבטע פֿיער אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע פלג. (יז) נאכדעם עבר דען פלג גיצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך פֿיערהונדערט אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאָהנע אונד טאָכטער. (יח) פלג לעבטע דרייסיג יאהרע,

תרגום אונקלוס

וְחַמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת שָׁלַח׃ (יג) וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יד) וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת עֵבֶר׃ (טו) וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (טז) וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת פָּלֶג׃ (יז) וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃

באור

חנן חֵן מן קנן לֵב מן לבב רק שבא כאן סגול תחת הצירי אדיו, כמו שמצאנו גם במשקלים השלמים סגול תחת צירי כמו אז לָחֶם שערים (שופטים ה' ח'), שהראוי לְחֵם בצירי, כמ"ש הרד"ק שם בפירושו, ובמכלול (ד' קטן דף ה' ע"א ודף ר"ג ע"א), ובשרשים שרש לחם, וכן תלת יָתֵד שהראוי יְתֵד כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ג ע"ב). והנה בענין דור הפלגה מחלוקה בין אנשי הפשט לבעלי הסוד, דעת הראב"ע שאלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים, גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו, וכלם היו סרים למשמעת' כי בניהם היו, והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות לשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים רחוק כרועי המקנה גם יעמוד שם אחדיהם כל ימי המגדל, וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם, ואלה הבונים רצו בעצתם שלא יפרדו, והשם לא יעץ כן, בענין בלבול הלשונות כתב יש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה, וכל אחד חידש לשון, וי"א כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם, והנכון שנפוצו משם, ואחר שנפוצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשון והשם הפיצם והוא טוב להם, כי היתה מכוונת הבורא יתעלה שלא ישארו במקום אחד כי לא לתהו ברא את הארץ כי אם לשבת וכן אמר ומלאו

אֶת־רְעוּ׃ (יט) וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כ) וַיְחִי
רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־שְׂרוּג׃ (כא) וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כב) וַיְחִי שְׂרוּג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ (כג) וַיְחִי
שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כד) וַיְחִי
נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
תָּרַח׃ (כה) וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה

תרגום אשכנזי

אונד צייגטע רעו. (יט) נאכדעם פלג דען רעו געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך צווייאהונדערט אונד נײן יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאֶהנע אונד טאָכטער. (כ) רעו לעבטע צווייא אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע שרוג. (כא) נאכדעם רעו דען שרוג געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך צווייאהונדערט אונד זיבען יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנ־ערע זאֶהנע אונד טאֶכטער. (כב) שרוג לעבטע דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע נחור. (כג) נאכדעם שרוג דען נחור געצייגט האטטע, לעבטע ער נאָך צווייאהונדערט יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע זאֶהנע אונד טאֶכטער. (כד) נחור לעבטע נײן אונד צוואנציג יאהרע, אונד צייגטע תרח. (כה) נאכדעם נחור דען תרח געצייגט, לעבטע ער נאָך הונדערט אונד נײנצעהן יאהרע, אונד צייגטע נאָך אנדערע

תרגום אונקלוס

(יח) וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת רְעוּ׃ (יט) וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כ) וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת שְׂרוּג׃ (כא) וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כב) וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת נָחוֹר׃ (כג) וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ (כד) וַחֲיָא נָחוֹר עַשְׂרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת תָּרַח׃ (כה) וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד

באור

את הארץ (בראשית א׳ י״ח), והנה אף שאמת נכון הדבר שהיתה עצת השם שיתישבו בני האדם בכל הארץ, ולא יתקבצו במקום אחד, מ״מ בענין עצת הבונים כלא מפשטות הכתוב שפשעו ומרדו כנגד ה׳, ויגד ה׳ להענישם ולגמלם כמעשיה׳, כאשר כתבנו וכן דעת רז״ל שהיו מורדים בבוראם, והרמב״ן ז״ל כתב אם כדברי הפשטנים מכל מקום יהיו הבונים ההם טפשים כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת. ורמז הרב ז״ל לסוד נפלא בענין הזה ואמר שהיו קוצצים בנטיעות ע״ש, והנה אף שאמת הדבר בלי ספק שהיו חוטאים לה׳ כאשר זכרו רז״ל מכל מקום סבב השם במשפטו הצדק שהעונש בעצמו יהפך לטובת המין בכללו, כדי שיפרדו בני האדם ויפרצו לרוב בכל קצוי ארץ לישיבותם בארצותם ולא יתחברו במקום אחד. וכן דרכי השופט נמרצים בכל מקום, יעניש את החוטא ויהפוך את מריו לטוב גמול, עד שהרע בעצמו ישוב לטוב ויתוקן ע״י זה להסכים עם כוונת הבריאה בכללה, כאשר זכרנו בפסוק והנה טוב מאד (שם ל״א), ע״ש, וזהו כוונת הכתוב בספור הזה, לעורר לב בני האדם על דרכי השם יתעלה, שדרכיו נמתקים ברחמים ונמזגים בחסדים גדולים: (יט) וּמָאתַיִם, הדלוי מָאתַיִם כמו שְׂפָתַיִם שְׁנָתַיִם, (כי

וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס (כו) וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ (כז) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ (כח) וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ

תולדות אהרן ואלה סס סס:

זאָהנע אונד טאָכטער. (כו) תרח לעבטע זיבענ־ציג יאהרע, אונד צייג־טע אברם, נחור. אונד הרן. (כז) פֿאָלגענדעס איזט דיא געשלעכטס־פֿאָלגע דעס תרח, תרח צייגטע אברם, נחור אונד הרן; הרן צייגטע לוט. (כח) הרן שטארב פֿאָר דעס אנגעזיכטע זיי־נעס פֿאטערס תרח, אים לאנדע זיינער געבורט,

תרגום אונקלוס

בְּנִין וּבְנָן: (כו) וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן: (כז) וְאִלֵּין תּוֹלְדַת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יַת לוֹט: (כח) וּמִית הָרָן עַל אַפֵּי

רש"י

בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו ומדרש אגדה אומר שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים (ב"ר). ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים כבדו ה' [ישעיה כ"ד] וכן מאורת

באור

אלו ב' המשקלים פֵּעָה פָּעָה שוים בנטייתם), ובא כן להניח האל"ף וכן מֵאוֹת בסמיכות הראוי מְאוֹת בפלס שְׁנוֹת ולא ישתנה בעבור האל"ף (הרד"ק במכלול ד' קטן דף רמ"ג ע"ב):

(כח) על פני תרח, בחיי תרח שמת ואביו רואה כמו על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'): בארץ מולדתו באור כשדים, פירושו בקעה או עמק כמו באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו), מאורת צפעוני (שם י"א ח'), כן פי' רש"י בשם מנחם, וראיתי להרמב"ן שהאריך כאן בדברים נכוחים ע"פ סיפור חז"ל ומסכים גם לסיפורי האומות כפי מה שהביאם הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים ולפי שראיתי שגם פשוטי המקראות יסכימו לדבריו לכן אעתיק לשונו פה וז"ל, והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו, אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל הארץ ההיא ארצות בני חם (זהו לפי דעתו, אבל לדעת אחרים ארצות בני חם הם בחלק אפריקא. ולדעתם נ"ל פרק נמרד לבדו (שהוא מבני חם) נפרד מאחיו אחר שהיו כולם יחד בבקעת המגדל והפיץ ה' אותם הם באו עד אפריקא, לעבר המערבי של ים האדום, כאשר בני יקטן התישבו בארץ ערביא"ה לעבר המזרחי של ים האדום, אך נמרד נשאר בארץ שנער שהיא מארצות בני שם ומלך עלי' בזרוע וגבורתו כאשר הלך אח"ז גם לאשור ובנה שם ערים, אף שהיא מארצות בני שם. גם ארץ כשדים לדעתי היה לבני שם ונקראת ע"ש כשד בן נחור אחי אברהם, כמ"ש בסוף פ' וירא ע"ש. עכ"ז דבריו נראים נכונים בזה כי אברהם ואבותיו לא היו משם. רק כשד בן נחור הלך מחרן ומצא בקעה לשבת שם עם ביתו וקראוה אח"ז על שמו), והכתוב אמר ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג), לא הכשדי וכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור (יהושע כ"ד ב') ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (שם ג'), וראיה לדבר כי נחור בחרן הי' ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויבֹא מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצתם לגויהם וכתוב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג י"ט). (ואנכי פירשתי

בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ (כט) מפטיר וַיִּקַּח אַבְרָם

נעמליך צו אור כשדים. (כט) אברם אונד נחור

תרגום אונקלוס

תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי׃ (כט) וּנְסֵיב

רש"י

לפעוני [שם י"א]. כל חור ובקע עמוק קרוי אור:

(כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כמו שנאמר ויראו

באור

למגלה מקום המדינה ההיא). והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ואמרו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר אינה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת (מלכים ב' י"ז כ"ד), וכתיב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל (שם ל'), אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כ"ד י'), שהיא חרן, ועוד חקרנו וידענו ע"פ תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה למדינת בבל ונינוה ובין חרן כמו ו' ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתיישב זה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה נבוכים כי הזכירו בספר עבודת האכרי' המצרי' כי אברם אשר נולד בכות' חלק על דעת ההמון שהיו עובדי' השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אחר כך פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פני' במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו גם נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהצילו מכבשן האש וניצל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא סתר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו. אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנפשו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרי' בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי הי' צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (בראשית ט"ו ז'). כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסג' אסי' כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ' ב' ודברים ה' ו'), ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדי' היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שכלל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרי ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג'), כי בעבר הנהר נלטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור (ישעי' מ"ד ט"ז), ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים והרי לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה (דברים ט' כ"ב), וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו). על דעתי כדבריהם כי הם הבדים הנבואים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל (שם), והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני (שם י"א ח'), המור שלו ששם אורו

וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ (ל) וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ (לא) וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃

שרי ינחות ס"ד, ג':

תרגום אשכנזי

הייראטעטען. פֿרויא היס שרי, אונד נחור'ס פֿרויא היס מלכה, טאָכטער דעם הרן, דער פֿאָטער מלכה'ס אונד דער יסכה. (ל) שרי וואר אונפֿרוכטבאר, אונד האטטע קיין קינד. (לא) תרח נאַהם אברם, זיינען זאָהן, אונד לוט, רען זאָהן הרן'ס, זיין ענקעל, אונד שרי, זיינע שנור, דיא פֿרויא זיינעס זאָהנעס אברם, אונד ערייזטע מיט איהנען נאָך פֿאָן אור כשדים נאך דעם לאנדע כנען, זיא קאמען אבער ביז חרן, אונד בליעבען דאָרט.

תולדות אהרן, אבי מגלה ו"ד, ז': אין דאו לאנד כנען צו רייזען, אלם זיא אבער ביז חרן קאמען, בעזעטצטען זיא זיך, ווש.

תרגום אונקלוס

אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרָי וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ (ל) וַהֲוָת שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלָד׃ (לא) וּדְבַר תֶּרַח יָת אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר הָרָן בַּר בְּרֵיהּ וְיָת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד חָרָן

רש"י

ונכוד הוא ... יסכה לשון נסיכות ... (כט) ... לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב

באור

ותימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומי אורי (שם ס' א'), על כן באריס כבדו ה' (שם כ"ד ע"ו), ... הנכרין אותו ר' ייצא בד כהנא אמר בא'לין פנסיא הן כנון העבשיות שמדליקין בבתי כנסיות ... אפילו באיי היש לכבוד השם הרי שהן מלשון אם כפשוטו. עכ"ל הרמב"ן: (כט) ויקח אברם ונחור, כבר זכרתי לך משפט הלשון בהקדי' הפעל לכושם הפעולה שלא לשמור לא את המין ולא את המספר, ויהי' ויקח אברם ונחור כמו ויקחו אברם ונחור אלא שמלך הנחת הטעמים תשמע שתנת ויקח מוסכת עלמה ואחרת יצמה וכאלו כתוב ויקח אברם ויקח נחור וכן ויקח אֲבְרָם מחוברים בטעם ולא אברם ונחור כי הדרגא במקום ואלא כמו שכתבתי בהקדמה וכן ויצא משה ואהרן (שמות י' ג'): (ל) אין לה ולד. הוי"ו תמורת היו"ד והוא לתוספת בפלס חָנָם ... בעצור ... עקרה ולא תלדיו והולכים י"ב ב'), למנוח: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים, שאמר ויקח תרח את אברם נכנד לוט ושרי בעצתו ובעצוו ילכו אמר הכתוב ויצאו אברם אתם ומאמ"פ הלכו אתו (הרמב"ן): (לב) וימת תרח אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד הבוא כי בעת שהיה אברם בן ע"ה שנה היה בחרן, הנה בשאת לא מת תרח בזמן ... שנה אחרי כן וכתב הרמב"ע שאין מוקדם ומאוחר רק בן קמ"ה שנים וחיה עוד ששים ... על פי פשוטו וז"ל ואני תמה על דבריהם וגם דושת רז"ל ידוע, אך הרמב"ן פי' ... שזה מנהג

(לג) וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן: פ פ פ
יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־

תולדות אהרן ויאמר ר"ה ט"ז, ב'. עקידה מ"ב, פ"ד ות"ד, סמ"ח:

תרגום אשכנזי

זעלבסט. (לג) אלס דיא לעבענסיאהרע תרח'ס ווארען צווייא הונדערט אונד פינף יאהרע, דא שטארב תרח צו חרן. יב (א) דער עוויגע האט־טע אבער צו אברם געשפראָכען: ציהע היני־וועג אויס דיינעם לאנדע, פאָן דיינעם געבורטסאָרטע אונד פאָן דיינעם פאטערס הויזע, אין דאז לאנד, דאז איך דיר ציי־

תרגום אונקלוס

וִיתִיבוּ תַמָּן: (לג) וַהֲווֹ יוֹמֵי תֶרַח מָאתָן וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן:
יב (א) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחֲזֵינָּךְ: (ב) וְאַעְבְּדִינָּךְ לְעַם סַגִּי

רש"י

מת. (ס"א) ועוד שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי [שמואל ב' כ"ג]: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום: חסלת אלה תולדות נח

יב (א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבני'. ועוד שאודיע

באור

כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים והנה נח עצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם עכ"ל והוא תירץ גם דרשת רז"ל מאין הוציאום ע"ש:

יב (א) לך לך, כן הוא משפט הלשון וכן הגשם חלף הלך לו (ש"ה ב' י"א), אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה' ה'), קומו ועברו לכם את נחל זרד (דברים ב' י"ג), ורובם ככה (הרמב"ן כנגד דעת רש"י שפי' לך לך, להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים), ולשון המתרגם האשכנזי נראה שאין כאן מחלוקת, כי גם הלועז יוסיף לפעמים הכנוי, במקום שאין צורך בו כל כך ויראה מגלויו בתחלת המחשבה שאינו אלא תקון הלשון, ואולם אם תדקדק בו היטב, תמצא על הרוב שיהיה בנסתרו ענין הצורך והנטיה למי שאליו הכנוי, שימלא בו חפצו ורצונו, ישמר על ידו מן הנזק, או יגיע אל המבוקש ממנו, ואף במאמר הגשם חלף הלך לו יש בו מענין ההוראה הזאת, כי היא מליצ' שירית, כאלו ברח הגשם מפני עת הנצנים והזמיר והלך לו אל אקלים אחר, לרדת שם להשלים טבעו שהוא חפצו ורצונו והטבה אליו, ולזה פי' רש"י גם כאן לך לך, להנאתך ולטובתך וכו' עכ"ל: מארצך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אחר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיע' מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו (לעיל י"א ל"א), יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג'), היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה, ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראשית כ"ד ד'), והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (שם ל"ח), כי שם בית אביו ומשפחתו היא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אבותיו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור ועתה להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב

הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ (ב) וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ (ג) וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ (ד) וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ

תולדות אהרן ואברכה ברכות כ"ה, א'. סוטה ל"ח, ב': ונברכו יבמות ס"ג, א'. חולין מ"ט, א':

גען ווערדין. (ב) איך וויל דיך צו איינער גראָסען נאציאָן מאכען, וויל דיך זעגנען, אונד דיינען נאמען גראָס ווערדען לאססען, דוא זעלבסט זאָללסט איין זעגען זיין. (ג) איך וויל נעמליך זעגנען, דיא דיך זעגנען, ווער דיך פֿלוכט, דען וויל איך פֿערפֿלוכען, אונד מיט דיר ווערדען זיך אללע געשלעכטער דעס ערדרייכס זעגנען. (ד) אברם רייזטע, וויא דער עוויגע איהם געזאגט האטטע, מיט איהם רייזטע לוט, אונד אברם וואר פֿינף אונד זיבענציג יאהרע אלט בייא

תרגום אונקלוס

וַאֲבָרְכִינָךְ וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרָךְ: (ג) וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא: (ד) וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָה דִי מַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין

רש"י

טבען בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך שהוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם ברש"י ישן): ואברכך. בממון ב"ר: והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק [בראשית כ"ב] כיוצא בו על אחד ההרים אשר אומר אליך [שם] כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך [יונה ג']: (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך

באור

ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה (הרמב"ן): אראך. מנהג הלשון להוסיף נו"ן באחרונה לפעמים לתפארת הלשון כמו שפתי ישבחונך (תהלים ס"ג ד'), וכאשר תחסר יבוא לפעמים דגש להשלים' ול"א יבוא הדגש רק בהפסק ולפניו תנועה קטנה (הרד"ק): (ב) והיה ברכה. כמו ותהיה והוא צווי במקום עתיד כמו ומת בהר (דברים ל"ב מ"ט), ואם בין כוכבים שים קנך (עובדיה א' ד'), ופירושו אמר לו כל כך תהיה ברכתך והצלחתך גדולה עד שתהיה ברכה לאחרים כי כשיברך אדם בנו יאמר לו ה' יברכך כברכת אברהם: (ג) מברכיך, לשון רבים: ומקללך, לשון יחיד כי מעטים יהיו המקללים אותו: **אאר**, מהכפולים כי שרשו ארר, והוא עתיד מבנין הקל בפלס אָסב: ונברכו בך, שיהיו מבורכים בעבורך ובזכותך לא משפחתם, ובל"א (זאָללען דורך דיך געזעגנעט ווערדען), ואין כן פי' והתברכו בזרעך, וזהו ההפרש שיש בין נפעל להתפעל: (ה) רכושם, כולל כל ממון האדם, מקנה

תרגום אשכנזי

זיינעם אברייזען פֿאָן חרן. (ה) אברם נעמליך נאהם זיינע פֿרויא שרי, זיינעם ברודערס זאהן, לוט, אונד אלל איהר גוט, וועלכעס זיא געוואננען, וויא אויך דיא זעעלען, דיא זיא צו חרן ערוואָרבען, אונד גינגען אויס, אום אין דאז לאנד כנען צו רייזען, קאמען אויך ווירקליך אין דעם לאנדע כנען אן. (ו) דא צאָג אברם דורך דאז לאנד, ביז אין דיא געגענד פֿאָן שכם, ביז אן דען האין מורה, דאז פֿאָלק כנען וואר דאמאלס נאָך אים

מֵחָרָן׃ (ה) וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ (ו) וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז

ת"א ואת הנפש סנהדרין צ"ט, ב'. ע"ז ט', א': ויעבר סוטה ל"ג, ח', ל"ב, ג':

תרגום אונקלוס

בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ (ה) וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת נַפְשָׁתָא דִּי שַׁעְבִּידוּ לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (ו) וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה

רש"י

אלהים כאפרים וכמנשה [בראשית מ"ח]: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה [שם ל"א] (לשון קנין) וישראל עשה חיל [במדבר כ"ד] לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמ' ומלכי צדק מלך שלם [בראשי' י"ד] לפיכך ויאמ' ה' ל

באור

הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: אשר עשו. לשון אסיפה וקנין והן העבדים והשפחות שקנו בחרן, ויהיה עשו כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), ורז"ל פי' על הנפשות שגיירו והחזירו לאמונת האל ולדעתם מלת עשו חוזרת על אברהם ושרה, כי אמרו שאברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים, וגם אנקלוס תרגום וית נפשתא דשעבידו לאורייתא בחרן. ויהיה לפ"ז פי' עשו כמו אשר עשה את משה ואת אהרן (שמואל א' י"ב ו') שהגדילם ולמדם, והמתרגם האשכנזי תרגם בלישנא דמשתמע לתרי אפי: (ו) שכם. לא נולד אז עדיין שכם בן חמור שעל שמו נקראת העיר כן רק משה כתב השם שהיה לה בימיו, כ"כ הראב"ע, ואין צורך לזה, כי אולי שכם אחר היה שם מקדם, והיתה העיר נקראת על שמו, או שידע שהיה שם איש ושם עירו שכם, בלי סבה מיוחדת, והרמב"ן כתב שהיה שכם בן חמור נקרא כן על שם עירו, אבל לא מצאנו בכתוב שיקרא האיש על שם עירו בלא יו"ד היחס: אלון מורה, אנקלוס ויב"ע תרגמו אלון, מישר, ולשון הרמב"ן ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה (דברים י"א ל'), ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ, אבל אלוני ממרא הוא מקום אחר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנא' והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (לקמן י"ד י"ג), וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכור הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנא' ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון (שם ל"ה כ"ז), על פני ממרא הוא חברון (שם

בָּאָרֶץ: (ז) וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו: (ח) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה:

לאנדע. (ז) דער עוויגע ערשין דעם אברם אונד שפּראך: דיינעם זאאמען וויל איך דיזעס לאנד איינגעבען; דא בויעטע ער איינען אלטאר דעם עוויגען צו עהרען, דער איהם ערשינען וואר. (ח) ער צאָג פֿאָן דא ווייטער אין דאז געבירגע, צור מאָרגענזייטע פֿאָן בית אל, אונד ריכטעטע זיינע היטטע אויף; בית אל וואר איהם געגען אבענד, אונד דיא שטאדט עי געגען מאָרגען, דאזעלבסט בויעטע ער דעם עוויגען צו עהרען איינען אלטאר, אונד לעהרטע אין דעם נאמען דעם

תרגום אונקלוס

בְּכֵן בְּאַרְעָא: (ז) וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְאִתְגְּלִי לֵיהּ: (ח) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדִּנְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא

רש"י

אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים. אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו (ב"ר): ויבן שם

באור

כ"ג י"ט), כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר, וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם (ועיין מ"ש לפני זה), וב"ר על דעתיה דר' יהודה אתרא הוא דשמיה מורא, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא עכ"ל: והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם י"ד י"ח), לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם (רש"י), וכן סופרי האומות המיחסים ג' חלקי העולם הקדומים לג' בני נח, מיחסים חלק (האזיאה), אל בני שם, אך הרמב"ן בפסוק ומלכי צדק מלך שלם תפש עליו מפסוק ויהי גבול הכנעני מצידון (שם י' י"ט), ע"ש. ויש לי עוד דברים בזה, ואם יגזור ה' בחיים אאריך בזה בקו"א: אז, מלת אז תורה על זמן מיוחד, פעם לשלול זמן המוקדם. ר"ל אז ולא קודם, ופעם לשלול זמן המאוחר, ר"ל אז ולא עתה, וכאן לפי פי' רש"י תשלול זמן המוקדם (המאוחר). וכן פי' הראב"ע בתחלת דבריו, וכן מתורגם בל"א: (ז) וירא, שרשו ראה והוא מבנין נפעל והיו"ד בצירי לתשלום הדגש הראוי להיות בפ"פ לחסרון נו"ן נפעל ולפי שהרי"ש שלא תקבל דגש, נתחבר אל החירק שבאות אית"ן ונעשה צירי, והיה ראוי להיות וַיֵּרָאֶה, ונפלה ה"א השרש לפי שלא תנוח אחרי הסגול שהיא ת"ק רק בהיות הנגינה תחתי',

וכאן שבה הנגינה להיות מלעיל, בעבור הוי"ו המהפכת העתיד לעבר: הנראה, בינוני מבנין נפעל והוא תואר כדרך הבינוני: (ח) ויעתק, מבנין הפעיל והוא יוצא כמו המעתיק הרים (שם ט' ה'), ויהיה מוסב על אהלו הנאמר אח"כ, או יהיה עומד ויוצא בבנין אחד, וכמוהו רבים: ויט, שרשו נטה, והראוי וַיִּטֶּה, והטי"ת בדגש לחסרון הנו"ן, ובעבור הוי"ו המהפכת

העתיד לעבר נעתקה הנגינה אל היו"ד, ונפלה הה"א, כמ"ש בפסוק שלפני זה על מלת וירא, ודגש הטי"ת נשמט, כי לא ימצא לעולם באות שאין בה נקודה לגמרי, ובא הצירי לתשלום הדגש כדינו: מקדם לבית אל, פירש"י במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנא' בית אל מים עכ"ל, הכוונה כמ"ש הרא"ם ז"ל שמ"ש מקדם כמ"ש בעדן מקדם (לעיל ב' ח'),

תרגום אשכנזי

(ט) וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ
(י) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃
(יא) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא

ת"א ויהי וכו ב"ק ס', ב': הנה ב"ב ט"ז, א':

עווגען.(ט)היראויפרייזטע אברם איממער מעהר געגען מיטטאג. (י) עס ענטשטאנד איינע הונגערסנאָטה אים לאנדע; דא רייזטע אברם הערא‏ב נאך מצרים, זיך דאזעלבסט אויפֿצוהאלטען, דען דיא הונגערסנאָטה וואר שווער אים לאנדע. (יא) אלס ער נון נאהע אן מצרים קאם, שפראך ער צו זיינער פֿרויא שרי: זיהע נון! איך וויים, דאס דוא איינע פֿרויא

תרגום אונקלוס

דַיְיָ: (ט) וּנְטַל אַבְרָם אָזֵיל וְנָטֵיל לְדָרוֹמָא: (י) וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: (יא) וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי

רש"י

מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירש ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל ה"פ בישעיה) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו [ברא' רבה]: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד

באור

מפאת מזבחה שפירושו במזרחה ומלת מקדם דבקה עם ההרה שההר הוא במזרחה של בית אל, לא עם מלת משם דא"כ יהיה האהל הנטוי בהר לפאת מערב בית אל, והכתוב אומר ויט אהלה בית אל מים, משמע שבית אל היתה למערב האהל עכ"ל, וכן תיב"ע לטורא דממדנח לבית אל, ואל תתמה על היות תיבת ההרה מובדלת בטעם רביע, אף שהיא דבוקה בענין לתיבות מקדם לבית אל. כי יתכן שאין שם כי אם ההר ההוא, ויהיה א"כ נודע מצד עצמו, ולא אמר מקדם לבית אל, כי אם לתוספת באור, והוא כמו מאמר מוסגר, ויעתק משם ההרה (מקדם לבית אל), ויט אהלה, ולזה הורכת בטעם כמשפט, והראב"ע פי' שאברהם נסע ממזרח בית אל למערבו. ואין לכוונו עם משמעות הכתוב: בית אל מים והעי מקדם, אין המ"ם לסימן מה שממנו כי אם להוראת הצד והפאה שהיתה בית אל למערב המקום ההוא ועי למזרחו. וכן כתיב ביהושע (ז' ב'), שעי הוא למזרח בית אל, ואין התיבות הללו בית אל מים והעי מקדם מוסבות על ההר או על האהל הנזכר למעלה, כי הובדלו בטעם אתנח, וצריך לומר שחסר כאן מלת ויהי כאלו אמר ויהי לו בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח: ויקרא בשם ה', התפלל שם, או קרא בני אדם לעבודת השם: (ט) הלוך ונסיע הנגבה, לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו, בראשית רבה (רש"י): הנגבה, פאת דרום נקרא נגב בעבור רוב היובש הנמצא שם מגודל החום, כי נגב בלשון ארמי יבש, נגיבו מיא, וה"א אחרונה במקום למ"ד בתחלתה, לכן המלה מלעיל: (י) ויהי רעב בארץ, בארץ כנען: (יא) הקריב, מתכסה, או הוא עומד ויוצא כמ"ש למעלה: הנה נא ידעתי, דעת הרמב"ן ז"ל שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין להיות שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מאז ועד עתה, וכן הנה נא עצרני ה' מלדת (להלן ט"ז ב'), מנעורי ועד היום הזה, וכן הנה נא לי שתי בנות (שם י"ט ח'), כי לא נולדו עתה וכולם ככה עכ"ל, וכן מתורגם בל"א. וכתב עוד הרמב"ן והנכון בעיני כי זה דרכם למו בעת באתם מארץ בכל מקום היה אומר אחותי היא, כי כן אמר ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי וגו' (שם כ' י"ג), אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין

יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ (יב) וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ (יג) אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני (יד) וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ (טו) וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ

תולדות אהרן אמרי ג"ג סט:

תרגום אשכנזי

פֿאָן שאָנעם אנגעזיכט ביזט; (יב) ווען דיך נון דיא מצרים זעהען ווערדען, אונד ווערדען שפרעכען: דיזעס איזט זיין ווייב, זאָ קאָננטען זיא מיך אומברינגען, אונד דיך בייס לעבען ערהאלטען. (יג) שפריך ליבער: דוא זייעסט מיינע שוועסטער, דאמיט מיר גוטעס געשיעהע דיר צו ליבע, אונד איך בייס לעבען דיינעטוועגען ערהאלטען ווערדע. (יד) אלס נון אברם אין מצרים קאם, זאהען דיא מצרים דיא פֿרויא, אונד פֿאנדען זיא זעהר שאָן. (טו) אויך דיא פֿירסטען דעס פרעה זאהען זיא, אונד ריהמ־

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא הָא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ אַתְּ׃ (יב) וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזוֹן יָתִיךְ מִצְרָאֵי וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן׃ (יג) אֵמַרִי כְעַן דְּאַחַת אַתְּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לִי בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי בְּפִתְגָּמָיְכִי׃ (יד) וַהֲוָה כַּד עָאל אַבְרָם לְמִצְרַיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת אִתְּתָא אֲרֵי שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא׃ (טו) וַחֲזוֹ יָתַהּ

רש"י

עכשיו לא הכיר בה שמתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו הנה נא אדני סורו נא [בראשית י"ט]: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך:

באור

בדבר והנה זרז אות' עתה כאשר נוס לה מתחלה עכ"ל: את, דגשות תי"ו את להתבלע הנו"ן כי אתה מגזרת אני (הראב"ע). והנה לזכר יאמר אתה, ולנקבה את, ואנקלוס ויב"ע (האמתי המתרגם כ"ד וכ"א), יתרגמו שניהם את. אבל בתרגום התורה המיוחס ליב"ע יתורגמו שניהם אנת, בתשלום הנו"ן, כמו שהוא בתשלומו בתרגם דניאל ועזרא, והוא ע"ד מלת חטים שפשטה חנט, שבתרגום עזרא כתוב חנטין (ו' ט' וז' כ"ב), וכן אפיו שפשטו אנף, יתורגם אנפוהי (דניאל ג' י"ט): (יב) ואתך יחיו, פי' שיעזבוך בחיים שלא יהרגוך, וכן מלאנו בבנין הכבד החייתם כל נקבה (במדבר ל"א ט"ו), שפירושו אם העמדתם אותן בחיים, וכן לפי' בבנין הפעיל ואותה החייתי (שם כ"ב ל"ג): (יג) למען ייטב לי בעבורך. יראה שלא אמר לה זאת רק להנצל מסכנת מות, ופי' למען ייטב לי בעבורך שיחיה ולא ימיתוהו, כמ"ש אחר זה וחיתה נפשי בגללך, והוא לתוספת באור: בעבורך, לא יבא לעולם בלא בי"ת על ההוראה הזאת, שלא יתערב עם ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה' י"א), וכן בגללך שהוא מענין ההוראה הזאת שפירושו בסבתך, לא יבא ג"כ בלא בי"ת לעולם, שלא יתערב עם כאשר יבער הגלל (מלכים א' י"ד י'): (טו) ויראו אותה שרי פרעה, כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים (לכן אמר בתחלה ויראו המצרים את האשה) (הרמב"ן) וכן מתורגם בל"א (אויך דיא פֿירסטען): ויהללו אותה, ביניהם לומר ראויה היא למלך, לשון רש"י, וזה דעת אנקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה, או שהללוה אל המלך עצמו ושלח ולקחה (הרמב"ן):

אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ (טז) וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃ (יז) וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ (יח) וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא׃ (יט) לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ (כ) וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃

תולדות אהרן ולאברם ב"מ נ"ט, א': וינגע ערכין ט"ז, ב': ויצו סוטה מ"ו, ב':

טען זיא פֿאָר פרעה; דא ווארד דיא פֿרויא הינגענאָממען אין דאז הויז דעם פרעה. (טז) דעם אברם אבער ערצייגטע מאן גוטעס אום איהרעטוויללען, אונד ער ערהילט שאפֿין אונד רינדער אונד עזעלן, קנעכטע אונד מעגדע, עזעלינגען אונד קאמעעלע. (יז) דער עוויגע פלאגטע היערויף פרעה אונד זיין הויז מיט גראָסען פלאגען וועגען שרי, דעם אברם פֿרויא. (יח) דא ליס פרעה דען אברם רופֿען, אונד שפראך: וואס האסט דוא מיר געטהאן? ווארום האסט דוא מיר ניכט געזאגט, דאס זיא דיינע פֿרויא איזט? (יט) ווארום האסט דוא געשפראָכען: זיא איזט מיינע שוועסטער; דא נאהם איך זיא מיר צור פֿרויא, נון אבער היר איזט דיינע פֿרויא! נים זיא אונד געהע הינוועג. (כ) אונד פרעה בעפֿאהל אייניגען מעננערן איבער איהן, דאס זיא איהן אונד זיינע פֿרויא אונד אללעס, וואס ער האטטע, געלייטעטען.

תרגום אונקלוס

רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְישַׁבְּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדַּבָּרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה: (טז) וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין: (יז) וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: (יח) וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מַה דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָה לָא חַוֵּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא: (יט) לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָת הִיא וְדַבָּרִית יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִזֵיל: (כ) וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיַת אִתְּתֵיהּ וְיַת כָּל דִּי לֵיהּ:

רש"י

(טז) ולאברם הטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה: ואת ביתו. כתרגומו ועל אנש ביתיה. (ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר וזרמת סוסים זרמתם [יחזקאל כ"ג]: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשומרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו:

באור

ותקח, תבנית הפעל אף כי לא נמצא הפעיל ממנו בכתוב, ונבלעה הלמ"ד בדגש הקו"ף: (טז) ולאברם היטב, פרעה בעבורה (רש"י). ושב היטיב על פרעה הנזכר בסוף הפסוק הקודם, וכן תיב"ע. ויש לפרש היטיב המיטיב, וכן מתורגם בנ"א: על דבר, ענינו כמו בעבור: (יח) ויקרא פרעה לאברם, יתכן כי בבא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הבהל בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו, ושאל אותה והגידה כי

יג (א) וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ (ב) וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף

תרגום אשכנזי

יג (א) אלזאָ צאָג אברם פֿאָן מצרים הינויף גענען מיטטאג, ער אונד זיינע פֿרויא אונד אללעס, וואס ער האטטע, אונד לוט מיט איהם. (ב) אברם

תרגום אונקלוס

יג (א) וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּי לֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא׃ (ב) וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא

רש"י

יג (א) ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המורי' ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד

באור

היא אשת אברם ולכן קרא לאברם והאשי' אותו (הרמב"ן): (כ) ויצו עליו פרעה אנשים, הראב"ע פי' שהזהיר וצוה להכריז שלא יגיע איש בו ובאשתו, והנכון כמו שתרגמו בל"א ששב על מה שאחריו שצוה עליו איזה אנשים שישלחוהו, וכן ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסתר ו' א'): עליו, על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו אתו, דרך ליווי בכבוד, וכן ואברהם הלך עמהם לשלחם (לקמן י"ח ט"ז):

יג (א) ויעל, שרשו עלה מגזרת נחי למ"ד ה"א, והעתיד מבנין הקל ראוי להיות יַעֲלֶה על משקל יִפְנֶה, ובהפעיל יַעֲלֶה על משקל יַפְנֶה והנה הגזרה הזאת תבוא לפעמים בעתיד בחסרון הה"א, (ובפרט כשיש בראש העתיד וי"ו המהפכתו לעבר, שאז נעתקה הנגינה להיות מלעיל, ואין כח בסגול עי"ן הפעל להמשיך הה"א, לכן תחסר לעולם), ואז תהיינה אותיות אית"ן לפעמים בחירק כמו יִפֶן וַתִּבֶן צור (זכריה ט' ג'). ולפעמים בצירי, כמו אל תֵּפֶן (במדבר ט"ז ט"ו) ובבנין הפעיל תהיינ' בסגול, כמו וַיֶּפֶן זנב (שופטים ט"ו ד') וכן מלת עלה ראויה להיות בקל וַיִּעֶל, ובהפעיל וַיֶּעֶל, אך כדי להמציא הרחבה לאותיות הגרון, נשתנו החירק והסגול שבמלת וַיִּעֶל, וכן ב' הסגולין שבמלת וַיֶּעֶל לפתחין. ואין הפרש במלה זאת בנקודותיה בין הקל וההפעיל, רק לפי ענינו היא מובן, כמו ויעל אברם דכאן הוא קל ועומד, ויעל עולות (לעיל ח' כ'). הוא הפעיל ויוצא: הנגבה, לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ (רש"י), ואין פי' מלת הנגבה כאן כמו הנגבה של מעלה (פסוק ט'). כי שם הלך מצפון לדרום דהיינו מחרן שהיא בצפונית מזרחית לא"י לבית אל שהיא סמוך לדרומה, ופי' הנגבה, נגב למקומו הראשון שהלך משם, וכאן פירושו כאלו כתוב ויעל אברם ממצרים וגו' לבוא בנגב, ר"ל בנגב א"י, לפי שמצרים איננה בנגב ממש לא"י רק מערבית דרומית לה, ושם פניו למזרח וקצת לצפון באופן שיבא לדרום א"י, ולכן הוסיף רש"י מלת לבא, והיא ג"כ כוונת יב"ע שתרגם פה לתיעל לדרומא. ולמעלה לא הוסיף מלת למיעל. (ב) כבד מאוד, מלשון ואת הכבודה לפניהם (שופטים י"ח כ"א), שפירושו מקניהם ושאר ממונם, ומלת כבד היא תאר, ולפי שמי שיש לו הרבה מקנה ורכוש תנועתו כבדה נקרא כן. ופירושו שהוא הי' כבד מצד מקנהו ורכושו שהי' רב וכבד מאד, וכן כאלה נבלת עלה (ישעיה א' ל'), מצד עליה שהם נובלים יאמר על האלה שהיא נובלת, וכן מגלחי זקן וקרעי בגדים (ירמי' מ"א ה'), ורבים כן, ואונקלוס ויב"ע שתרגמו כבד, תקיף וכן המתרגם האשכנזי שתרגם (רייך) תרגמו לפי הכוונה: (ג) למסעיו, שלא שינה לילך בדרכים אחרים, רק כל נסיעותיו שנסע יום יום בתחלה, נסע גם עתה, וכן ת"א ויב"ע למטלנוהי, לשון נסיעה: מנגב, מארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען (רש"י), ויראה לי כי מנגב ועד בית אל שב על למסעיו ולא על וילך, ושעורו, וילך למסעיו אשר מנגב

וּבַזָּהָב׃ (ג) וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ (ד) אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי (ה) וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ (ו) וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃

ת"א וילך ערכין י"ז, ב': וגם ב"ק נ"ג. א':

תרגום אשכנזי

וואר זעהר רייך אן פיה, זילבער אונד גאָלד. (ג) ער רייזטע זיינע פאָריגע טאַגערייזען, פאָן מיטטאג נאך בית אל צו, ביז אן דען אָרט, וואָ פאָרהער זיינע היטטע וואר, צווישען בית אל אונד עי. (ד) ביז אן דען אָרט דעס אלטארס, דען ער פאָרהין ערריכטעט, וואָ ער נעמליך אין דעם נאמען דעס עוויגען געלעהרט האטטע. (ה) אבער אייך לוט, דער מיט אברם גינג, האטטע שאָפע, רינדער אונד היטטען. (ו) נון קאָננטע עס דאז לאנד ניכט ערטראגען, דאס זיא בייזאממען וואָהנטען, דען איהר גוט (נעמליך איהרע העערדען) וואר זעהר גראָס; דאהער קאָננטען זיא ניכט בייזאממען וואָה־

תרגום אונקלוס

בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא׃ (ג) וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי׃ (ד) לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ (ה) וְאַף לְלוֹט דְּאָזֵיל עִם אַבְרָם הֲוָה עָאן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין׃ (ו) וְלָא סוֹבָרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִיתַּב כַּחְדָּא אֲרֵי הֲוָה

רש"י

מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים. למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו (ב"ר): מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם.

באור

ועד בית אל, לפי שהיה הי' שב על וילך הי' לו לומר מנגב אל בית אל או לבית אל: (ד) שם בראשנה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה' (רש"י), אך לשון ויקרא שם יורה על פי' הא' וכן מתורגם בא"ח: (ה) ואהלים. בחולם האל"ף וכן שלח איש לאהליו (שופטים ז' ח' ושמואל א' ג') וישכר באהליך (דברים ל"ג י"ח), ועל דרך משקל אֹהֶל הי' האל"ף בקמץ חטף כמו מן קֹדֶשׁ, קֳדָשִׁים, ומן חֹדֶשׁ, חֳדָשִׁים, וכן בא כי בְּאֳהָלִים תשבו (ירמיה ל"ה ז'), ונשב באהלים (שם י'), השכוני באהלים (שופטים ח' י"א), וכתב הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף ר"ז ע"ב) כי אותם שבא בהם האל"ף בחולם הוא להאריך על הה"א, או אלו שבאים בחולם האל"ף יהיו ממשקל אחר, ויהי' הנפרד מהם אֹהָל, במלת גֹּרָל, כֹּכָב, גֹּזָל, תֹּלָע, שהתקובץ מהם גֹּרָלוֹת, כֹּכָבִים, גּוֹזָלוֹת, תֹּלָעִים, ואף כי לא נמצא במלת אהל משקל זה בכתוב, וכ"ה דעת הראב"ע: (ו) ולא נשא אותם, פירושו ולא סבל, ובא ארץ בלשון זכר וכמוהו נעתם ארץ (ישעיה ט' י"ח), ולדעת רש"י הוא לשון קצר ובתשלומו הוא ולא נשא אותם מרעה הארץ, אבל כבר כתבתי בהקדמה ובכמה מקומות בבאורי כי משפט הלשון הוא שלא לשמור המין והמספר כאשר יקדם הפעל לפועלו והכוונה שלא היתה הארץ יכולה להספיק מרעה למקניהם: יחדו. הוי"ו היא סימן הרבים על יחיד כמו עליו אליו, ואף על פי שאין בו יו"ד

(ז) וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ (ט) הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין

ת"א אחים יבמות י"ז, ב':

נען. (ז) דא ענטשטאנד איין שטרייט צווישען דען פֿיההירטען דעס אברם, אונד דען פֿיההירטען דעס לוט. דער כנעני אונד דער פרזי זאסען שאָן דאמאלס אים לאנדע. (ח) דא שפראך אברם צו לוט: ליבער! לאס קיינע שטרייטיגקייטען זיין צווישען מיר אונד דיר, אונד צווישען מיינען אונד דיינען הירטען, וויר זינד יא נאהע פֿערוואנדטע. (ט) דוא האסט דאָך דאז גאנצע לאנד פֿאָר דיר, טרעננע דיך אלזאָ פֿאָן מיר; ווילּלסט דוא צור לינקען, זאָ ווערדע איך צור רעכטען, ווילּלסט דוא אבער צור רעכטען, זאָ ווערדע איך

תרגום אונקלוס

קִנְיָנֵיהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִיתַּב כַּחֲדָא׃ (ז) וַהֲוַת מַצּוּתָא בֵּין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעַן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא׃ (ח) וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ בֵּין רַעֲוָתִי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרֵי גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא׃ (ט) הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפְּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִיפּוּנָא

רש"י

לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד

באור

ברוב, הרי מלאכו עלו בשמים ירעם (שמואל א' ב' י'), (שהכתיב עלו והקרי עליו), בלא יו"ד וכן, יחדו כמלאו ביו"ד שלשה וכו', ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן (רד"ק בשרשים שרש יחד), ומלה זאת תאמר על שנים כמו כאן, ותאמ' על רבים כמו ויענו כל העם יחדו (שמות י"ט ח'), ועל נקבות כמו ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מלכים א' ג' י"ח), אבל שתים נשים זונות: רכושם. ר"ל מקניהם (כי רכושם כולל הכל) וכן מתורגם בא"ל: (ז) ויהי ריב וגו', על דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברהם רועה באחו היו רעי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפרזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלת אז יראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה כאספים מקנתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו, וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפרזי היו אז בארץ הנגב ובשנה האחרת יבאו שם היבוסי והאמרי (הרמב"ן): והכנעני והפרזי אז יושב בארץ, כוונת המתרגם האשכנזי פה לשלול זמן הקודם שלא ישבו בארץ קודם שכבשוה מזרעו של שם כמ"ש רש"י לעיל (י"ב ו'), על והכנעני אז בארץ: (ח) אחים, קרובים, ועיין מ"ש בפ' חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (לקמן כ"ד כ"ט): (ט) אם השמאל, אם תרצה ללכת לצד שמאל: ואימנה, אימין את עצמי, ר"ל אלך אני לצד ימין, ושרשו ימן, והוא מבנין הפעיל, ובא האית"ן בצירי שלא כמנהג רוב השרשים

וְאַשְׂמְאִילָה׃ (י) וַיִּשָּׂא־ל֜וֹט אֶת־עֵינָ֗יו וַיַּרְא֙ אֶת־כָּל־כִּכַּ֣ר הַיַּרְדֵּ֔ן כִּ֥י כֻלָּ֖הּ מַשְׁקֶ֑ה לִפְנֵ֣י ׀ שַׁחֵ֣ת יְהוָ֗ה אֶת־סְדֹם֙ וְאֶת־עֲמֹרָ֔ה כְּגַן־יְהוָ֖ה כְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֑יִם

תולדות אהרן וישא נזיר ס"ג, א'. הוריות י', ב': וירא וכו' נזיר שם: כי כלה נזיר שם: כגן כתובות קי"ח, ב. סוטה מ"ר, ב':

תרגום אשכנזי

צור לינקען. (י) אלס נון לוט זיך אומזאה, אונד דען גאנצען קרייז דעס ירדן'ס בעזיכטיגטע, וועלכער דורכאויס געוועססערט וואר. (בעפאָר נאָך דער עוויגע סדום אונד עמורה צו גרונדע ריכטעטע, וואר עס וויא איין גארטען דעס עוויגען, וויא דאז לאנד מצרים,

תרגום אונקלוס

אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִיפּוּנָא׃ (י) וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבִּיל יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמֹרָה כְּגִינְתָא דַיְיָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם

רש"י

לך למגן ולעזר וסוף דבר הולך לו שנאמר ויסעו אנשים כי נשבה אחיו וגו': ואימינה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואימינה כן מצינו במקום אחר אם ישׁ לְהֵימִין [שמואל ב' י"ד] ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את

באור

מנחי פ"א יו"ד שהאית"ן בהם בחולם, וכמוהו שרש יטב, שהפעיל ממנו ואיטיבה עמך וכן ילל וילך: ואשמאילה. השם משרש זה הוא שְׂמאל, והנה י"א ששרשו שמל וכמו שנאמר מן שרש תמל תְּמוֹל, כך הי' ראוי לומר מן שמל שְׂמוֹל, אלא שהומרה הוי"ו באל"ף נחה. כמנהג אותיות אהו"י להתחלף זו בזו, והפעל מזה השרש נמצא מימינים וּמַשְׂמְאלִים, בנוח האל"ף, ונמצא בחסרון האלף, להמין וּלְהַשְׂמִיל (ש"ב י"ד), השימי הַשְׂמִילִי (יחזקאל כ"א), ונמצא בנוע הא' וְאַשְׂמְאִילָה וכי תַשְׂמְאִילוּ, והוא, זרות גדול מאד להוסיף אות נעה נוספת בין שתי אותיות השרשיות, ועכ"ז נמצא חבר לזרות זאת לְדַרְיוֹשׁ הדבר (עזרא י' ט"ז), ששרשו דרש והיו"ד נוספת באמצע השרש והיא נעה: (י) וישא לוט את עיניו וגו', עיקר כוונת הכתוב להודיע שנפרד לוט מאברהם, וישב בערי הככר, אבל מה שנשא עיניו וראה כי ככר הירדן היא כלה משקה, איננו רק טפל למה שאחריו, להודיע סבת בחירתו לישב שמה, לכן תהיינה הווי"ן האלו מחברות המאמרים להיות המאמר הא' סבה אל הב', ושעורו כאן, וכשנשא לוט את עיניו וראה את כל ככר הירדן שכלה משקה, אז בחר לו לוט את כל ככר הירדן וגו', ומאמר לפני שחת ה' וגו', עד סוף הפסוק הוא הודעה אחרת מן כותב הספר להודיע תכונת הארץ בעת ההיא, ובלשונות העמים יסגירו מאמר כזה בשני הלאי לבנה, אולם בלשון המקרא אין צורך, כי בעל הטעמים יאחדהו בתתו טעם מפסיק יותר בסוף המאמר המוסגר מן המפסיק שבסוף המאמר שלפניו, ואם יהי' סוף המאמר שלפניו באתנח, יתן בסוף המאמר המוסגר סוף פסוק, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם). ככל אשר אני מראה אותך וגו" (שמות כ"ה ח' וט'), ותבין עוד שאין כגן ה' שב אל כי כלה משקה, לומר כי כלה משקה כגן ה' וכארץ מצרים וגו', דא"כ ראוי להיות האתנח במלת עמרה, רק מקרא קצר הוא וצריך להוסיף מלת הי', לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה היה (המישור ההוא) כגן ה' וכן פי' רש"י ז"ל, ועל פי דברי אלה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ושוב לבאור המלות: ככר, ת"א ויב"ע מישר, ולדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ב ע"א), ובשרשים שרש ככר יהיה ככר שם משמות הכבדים ע"מ אֹמֶר, אֹבֶר, והדבוי והסמיכות והכנוי שוה בהם, וענינו מישור וכל כרחב שרשו כר משרשים בעלי ב' אותיות, או כדר בעבור שהמקוצן נמצא לבשו כָּרִים הצאן, (תהלים ס"ה י"ד) שהכף קמוצה, ואולי הוא לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש לחסרון הרי"ש ע"פ, וענינו קרוב לענין כדר, רק שהוא

בְּאֹכָה צֹעַר: (יא) וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו: (יב) אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־

אונד זאָ וויאר עס ביז נאך ציע־הין). (יא) דא ערוועהלטע זיך לוט דען גאנצען קרייז דעס ירדנ'ס אונד צאָג געגען מאָרגען; אליזאָ וואורדען זיא איינער פאָן דעם אנדערן געטרעננט. (יב) אברם וואָהנטע איםם לאנ־ע כנען, אונד לוט וואָהנטע אין דען שטעדטע; דעס קרייזעס, אונד שלוג

תרגום אונקלוס

מָטֵי לְצֹעַר: (יא) וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְּוָת אֲחוּהִי: (יב) אַבְרָם יָתֵיב בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְלוֹט יְתֵיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד סְדוֹם:

רש"י

סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים: (ב"ר) באכה צער. עד צער. ומדרש אגדה דורשה לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום:

באור

שם פרטי למקום מרעה הבהמות לבד ולא למישור אחד שאין שם מרעה: כי כלה משקה, אמר כלה אחד שאמר כל להגדיל הדבר, וכן כל מלכי גוים, כלם יענו (ישעי' י"ד ט' וי'): משקה, בא שם המקרה תחת שם התאר וענינו בעלת משקה, רוצה לומר ארץ נחלי מים: לפני שחת, קודם שהשחית והוא מקור מבנין הכבד: כגן ה' כארץ מצרים, יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בה ונהר יצא מעדן להשקות את הגן (לעיל ב' י'), וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק (דברים י"א י') והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקו' הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לראיה, ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים רצו לפרש שיש בככר שדות גדולות ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורות וטובה למרעה (הרמב"ן), וכן נודע עוד היום שאין הגשמים יורדים במצרים רק נהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות: באכה צער, עד צער הי' המקים משקה. ועיין מ"ש בפ' נח על באכה גררה (לעיל י' י"ט): (יא) ויסע לוט מקדם, רש"י פ' נסע מאצל אברם ממזרחו והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב עכ"ל, ויותר מפורש בדברי הראב"ע שכתב כי סדום מערב בית אל. ומאד יפלא כי הוא נגד המציאות הנודע כי בית אל בתוך ארץ כנען בחלק בנימין וסדום הוא למזרח ארץ כנען כי הירדן ההולך למזרח ארץ כנען נופל בים המלח ככתוב בפ' מסעי בגבולי הארץ וים המלח הוא במערב ערי סדום ועמורה, וכן תמה ע"ז הרא"ם והניח בצ"ע. והי' נראה לי להגיה ברש"י במקום של אברם, של סדום, והי' א"כ כוונתו שהלך ממערב למזרח, רק שרצה לפרש מ"ם מקדם במקום מן כשמושה העצמי ברוב המקומות, לכן מפרש שהלך ממזרח של מקום אברם אל מערב של סדום, ואף שלמעלה (י"ב ח'), בפסוק ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל, מפרש במזרחה של בית אל, וענינו כמו בקדם בית אל, היינו לפי ששם אין מקדם מוסב על פעל ויעתק שלפניו, רק על ההרה, ושעורו ההרה אשר מקדם לבית אל, משא"כ כאן שמוסב על פעל ויסע, רצה לפרש במ"ם לשמוש מן, אבל לא מצאתי כן בשום נוסח, גם בשני נוסחאות של רש"י כ"י שבידי הנוסח, של אברם, וצ"ע, ואנקלוס תרגם בקדמיתא, ויב"ע תרגם ממדינחא, וכן מתורגם בצ"א. ובאור מקדם כמו בקדם ר"ל מצד קדם של א"י, ואחד משמושי המ"ם הוא שתשמש במקום בית כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ב ע"א), ובשרשים שרש מן ע"ש: (יב) אברם ישב בארץ כנען, בשאר ארץ כנען כולה כי ערי הככר מכלל ארץ כנען, (עיין מה שכתבתי בפ' וירא (לקמן י"ח י"ז) בפסוק וה' אמר), וטעם בערי הככר פירש בזו ופעם בזו מפני רוב המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברהם שלא יצא בכל הככר

סְדֹם׃ (יג) וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד׃ (יד) וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ (טו) כִּי אֶת־

זיינע היטטען אויף ביז נאך סדום. (יג) דיא מעננער פאָן סדום אבער ווארען דעם עוויגען זעהר באָזע מענשען, אונד גראָסע זינדער. (יד) דער עוויגע שפראך צו אברם, נאכדעם זיך לוט פאָן איהם געטרעננט האט-טע, העבע דיינע אויגען אויף אונד זיהע דיך אום, פאָן דעם אָרטע, וואָ דוא ביזט, געגען מיטטערנאכט, געגען מיטטאג, געגען מאָרגען אונד געגען אבענד. (טו) דען דאז גאנצע לאנד, וועל-

תרגום אונקלוס

(יג) וַאֲנָשִׁין דִּסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגְוִיַּתְהוֹן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא: (יד) וַייָ אֲמַר לְאַבְרָם בָּתַר דְּאִתְפְּרֵשׁ לוֹט מִנֵּיהּ זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מִן אַתְרָא דִּי אַתְּ תַּמָּן לְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעַרְבָא: (טו) אֲרֵי יָת כָּל אַרְעָא דִּי אַתְּ חָזֵי לָךְ

רש"י

(יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן [יומא ל"ח] שם רשעים ירקב [משלי י']: רעים. בגופם וחטאים בממונם [סנהדרין קט]: לה' מאוד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי

באור

(הרמב"ן): ויאחל עד סדום, נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדם וגו'. בא מלת וחטאים באתנח שלא כמשפט, לפי שאנשי סדם נושא המאמר, וכל שאר הכתוב רעים וחטאים לה' מאד הוא נשוא המאמר, וכפי דרך נגינות הטעמים בכל מקום ראוי שיובדל הנושא מנשואו בטעם היותר מפסיק, והי' א"כ מן הראוי להטעים מלת רעים בדרגא ומלת חטאים בתביר, אלא שנתחזקה ההעמדה במלת וחטאים לעורר הכוונה על עונם המרי, (וזהו מה שאמרו חז"ל בסנהדרין (ד' ק"ט ע"א), שמתכוונים וחוטאים, דהיינו שיודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו, כמו שפירש"י כאן), ותיבות לה' מאד מוסבת על רעים וחטאים כאלו אמר שהיו רעים לה' והיו חטאים לה'. היו רעים מאד והיו חטאים מאד, לפיכך הובדלה גם תיבת לה' מתיבת מאד בטעם מפסיק שהוא הטפחא, אבל איננו מפסיק כל כך כמו האתנח. ונראה לי שהפסוק הזה הוא הקדמה אל הספור בענין הפיכת סדום ועמורה והצלת לוט שבפ' וירא, כענין וחם הוא אבי כנען (לעיל ט' י"ח), ועוד רבים כן: רעים, בגופם: וחטאים, בממונם (רש"י) והיא דעת רב יהודה בסנהדרין (דף ק"ט ע"א), ואנקלוס ויב"ע תרגמו להפך והיא דעת הברייתא שם. והנה באמת נמצאו שניהם מפורשים בכתוב (עם שיחזקאל לא פי' רק רעתם בממונם שאמר (בסי', ט"ז פסוק מ"ט) הנה זה הי' עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט הי' לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה) בפ' וירא, בענין ממונם, מה שהרע בעיניהם קבלת האורחים שהכניס לוט לביתו, ובענין גופם, מה שאמרו הוציאם אלינו ונדעה אתם (להלן י"ט ה'). (יד) צפנה, היא הפאה השמאלית: ונגבה, היא הפאה הימנית, ונקראת בכתוב גם דרום וימין ותימן. וכתב הרד"ק בשרשים שרש נגב, כי נקרא הצד הזה נגב לפי שיש בפאת דרום חרב הרבה ואין בה ישוב כמו בשאר הפאות מפני החמימות, ותרגום חרבו פני האדמה (לעיל ח' י"ג), נגיבו אפי ארעא: וקדמה, היא הצד שלפניו, ונקרא ג"כ מזרח ע"ש שהשמש תזרח משם: וימה, הוא הצד שלאחריו. ונקרא ג"כ מערב מלשון ערב, ולפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפאת מערב ים: (טו) לך אתננה, הראב"ע פי' בדבור, כי לא הנחילה בפועל לאברהם רק לזרעו יוצאי מצרים, וכן כתב הרמב"ן וטעם כי לך ולזרעך שמחזיק במתנה מעכשיו להנחיל' לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם עכ"ל, כי ענין הנתינה יפול על מסירת הזכות בדבר, שיזכ' בו המקבל עתה אף שלא יחזיק בדבר ההוא כי אם לאחר זמן, ועל מסירת הדבר הנתון

כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ (טז) וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ (יז) קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ (יח) וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי

יד (א) וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר

ת"א קום. שבת קי"ח. ב'. ב"ב ט"ו,ב', י"ז א'. סנהדרין קי"א, א': ויאהל יומא ל"ח, ב': ויהי וכו' ערובין נ"ג, א'. מגלה שם:

תרגום אשכנזי

כעם דוא זיהעכט, ווערדע איך דיר. אונד דיינעם זאאמען אויף עוויג איינגעבען, (טז) דיינען זאאמען אבער וויל איך דעם שטויבע דער ערדע גלייך מאכען, זאָ דאס, ווען יעמאנד ווירד דען שטויב דער ערדע צעהלען קאָננען, איך דיין זאאמע זאָלל געצעהלט ווערדען. (יז) מאכע דיך אויף, דורכציהע דאז לאנד נאך דער לענגע אונד ברייטע; דען דיר וויל איך עס איינגעבען. (יח) אברם שלוג זיינע היטטע אויף, קאם, אונד בעזעטצטע זיך אין דעם האינע ממרא, וועלכער בייא חברון איזט, אונד ער בויעטע דאזעלבסט דעם עוויגען צו עהרען איינען אלטאר.

יד (א) אין דען טאגען אמרפל, דעס קאָניגס פֿאָן שנער, אריוך, קאָניגס פֿאָן אלסר;

תרגום אונקלוס

אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ (טז) וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּמָא דִּי לֵית אֶפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן׃ (יז) קוּם הַלֵּךְ בְּאַרְעָא לְאוֹרְכַּהּ וּלְפוּתְיַהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִינַהּ׃ (יח) וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִּי בְּחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃

יד (א) וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין׃

רש"י

הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה' אל אברם באותה שעה כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם:

יד (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום

באור

בעצמו ליד המקבל או לרשותו, לכן תובן הנתינה הנזכרת בכתוב הזה על שני הענינים יחד, כי הנתינה' לאברם היא תחילת הזכות, ועדיין לא נתן לו הכח לכבשה כמו שאמר לו כי לא שלם עון האמרי עד הנה (לקמן ט"ו ט"ז), אולם נתינת הארץ לזרעו תובן על הענין הב' שהיא נתינה לרשותם ממש שיכבשוה: (טז) גם זרעך ימנה, אם יהיה זה יהי' זה ואם לא לא כלומר כשם שזה אי אפשר גם זה כמו כן וכן היהפך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להיטיב (ירמי' י"ג כ"ג): (יז) קום, ענין זרוז:

יד (א) אמרפל מלך שנער, אמרו חז"ל בב"ר שהוא נמרוד, וכן סופר בספר הישר ואמר שם כי אחר בנין המגדל שנפוצו כל העם מעליו ויתפרדו לארצות רבות ונתחלקו ללשונות רבות, מרדו בו והמליכה כל אומה ואומה עליה מלך אחד, תחת כי קודם בנין המגדל ישבו כולם יחד בבקעת שנער, ונמרוד מלך על כולם. ולפי שבבנין המגדל נפלו כל גבוריו, קראוהו כל עבדיו ושריו אמרפל, ובב"ר אמרו ע"ש שאמר להפיל את אברם לכבשן האש: מלך גוים, שם מדינה כחביריו שבפסוק, וכ"ה בס' הישר, וכ"ד רש"י בשם הב"ר מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל עכ"ל, ונמצא ביהושע (י"ב כ"ג), מלך גוים לגלגל אחד, וכן מתורגם בל"א, אבל אנקלוס ויב"ע תרגמו

אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ (ב) עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ (ג) כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃

צבוים ק׳

תולדות אהרן כדרלעומר חולין ס"ה, א':

כדרלעומר, קאֶניגס צו עילם, אונד תדעל, קאֶניגס דער גוים, (ב) פֿיהרטען דיזע קריג מיט ברע, דעם קאֶניגע פֿאָן סדום, מיט ברשע, דעם קאֶניגע פֿאָן עמורה, שנאב, דעם קאֶניגע פֿאָן אדמה, שמאבר, קאֶ- ניגע פֿאָן צבוים, אונד מיט דעם קאֶניגע פֿאָן בלע, נונמעהר צער גע- נאננט. (ג) אללע דיזע פֿעראייניגטען זיך אין דעם טהאלע שדים; דאזועל- בע איזט נונמעהר דיא

תרגום אונקלוס

(ב) עֲבַדוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָא שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר׃ (ג) כָּל אִלֵּין אִתְכְּנָשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא

רש"י

ים ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל [בראשית רבה]: (ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע): (ב) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיה בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח: ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו

באור

עממין: (ב) ומלך בלע, שם העיר, רש"י, ואיננו מפורש בכתוב שם המלך, אבל מפורש בס' הישר ששם המלך הי' בלע וכשבנאה קרא שם העיר על שמו. ולכן תהי' כוונת הפסוק ומלך בלע לרמוז גם שמו ואז לא היתה נקראת רק בלע, רק אחר הפיכת ד' הערים והיא נשארה הוסף שמה להקרא צער ע"ש והיא מצער (לקמן י"ט כ'), ומשה כתב גם השם שנקראת בימיו: (ג) חברו, מבנין הקל, והוא פעל עומד, ור"ל נתחברו: אל עמק השדים, נסעו ממקום שהיו אל עמק השדים, ושם נתקבצו יחד. ונראה כי למלחמה נתקבצו שם, ופסוק זה הוא כלל, ואחריו יפרט ואמר כי מתחלה עבדו את כדרלעומר שתים עשרה שנה וגו' עד סוף הענין ויצא מלך סדם וגו' ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים, הוא הדבר אשר התחיל בו וכ"ה בס' הישר: השדים, ת"א חקליא, פתרו מלשון שדה, וכן פירש"י עמק השדים, כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה, ויהי שרשו שדד והדגש לחסרון הכפל. כי הענין הזה נמצא בשני שרשים, שדה ושדד. השם ממנו יבא משרש שדה, והפעל ממנו יבוא משרש שדד, יפתח וישדד אדמתו (ישעי' כ"ח כ"ד). ישדד לו יעקב (הושע י' י"א), אם ישדד עמקים אחריך (איוב ל"ט י'), ויהיו אלו ב' השדים שבפרשה שלפנינו שמות נגזרים משרש שדד עם שלא נמצא הנפרד ממנו, וי"א כי שרש שדים שיד, והוא מענין ושדת אתם בשיד, (דברים כ"ז ב' וד'), והדגש תמורת הנח כמו ופטורי צִצִים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), ששרשו ציץ, ובא הדגש בלד"י שהיה תמורת הנח, וכן מפרשים מזה הענין ותשם בסד רגלי (איוב י"ג כ"ז), ישם בסד רגלי (שם ל"ג י"א), ולפי ששם כתוב בסמ"ך וזה בשי"ן שמאלית, הכל אחד, ויור' על זה הפירוש הכתוב הבא אחר זה ועמק השדים בארת בארת חמר, שטיטלין משם אדמה לטיט של בנין, והמתרגם האשכנזי לא תרגם שם שדים, כי לכל הפירושים משמע מפשטות הכתוב שנקרא כן בשם עצם פרטי אם מרבוי השדות או מענין השיד והשם העצם הפרטי לא יתורגם וכן פירש"י כך שמו ע"ש שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח, העמק עצמו נעשה אחר כך ים והוא הנקרא

(ד) שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃ (ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ (ו) וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר

ת"א שתים וכו' שבת י"א, א':

זאלצזעע. (ד) זיא וואַרען געמליך צוואָלף יאהרע דעם כדרלעומר אונטערווירפיג; אים דרייצעהנטען יאהרע אבער פֿילען זיא אב, (ה) אונד אים פֿירצעהנטען יאהרע קאם כדרלעמר אונד דיא קעניגע, וועלכע מיט איהם הילטען, אונד שלוגען דיא רפאים אין עשתרות קרנים, דיא זוזים אין הם, דיא אימים אין שוה קריתים. (ו) אונד דאז פֿאָלק חרים אויף

תרגום אונקלוס

אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא: (ד) תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלָחוּ יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וּתְלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין מְרָדוּ: (ה) וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִּי בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִּבְהֵמְתָּא וְיָת אֵמְתָנֵי דִּי בְּשָׁוֵה קִרְיָתַיִם: (ו) וְיָת חוֹרָאֵי דִּי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּי סָמִיךְ עַל

רש"י

ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלה שלשה מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם:

באור

ים המלח, והוא גבול א"י לצד מזרח קרוב לדרום כמפורש בפ' אלה מסעי: (ד) ושלש עשרה שנה מרדו, ר"ל ובשלש עשרה ותחסר הבי"ת כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ' י"א), הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ב י"א), כן פי' הראב"ע, והכוונה בשנת השלש עשרה. כי דרך שם המספר בלה"ק כשירצה לדבר מאחד מהמספר יאמר המספר בעצמו, וכן שנת החמשים שנה (ויקרא כ"ה י' וי"א), ר"ל השנה ההיא לבדה. עם ששם חמשים הוא שם כולל לחמש פעם עשר, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קכ"ט ע"א), וכן תיב"ע ובתליסרי שנין. וכן מתורגם בל"א, והיא דעת רשב"ג בבראשית רבה (פ' מ"ב סי' י'), אבל דעת ר' יוסי שם כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי המרידה, וכ"ה בסדר עולם (נראה לי כי לשיטתיה אזיל כי תאן תנא ס"ע ר' יוסי), וכ"ה דעת רב בשבת (דף י' ע"ב וי"א ע"א), וכן ת"א: (ה) בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו, פירש"י לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה והאחרים טפלי' לו לכן הזכירו פה לבדו, ולא ידעתי למה הזכירו תחלה פליטי לדם. ואולי בעבור שהי' תחלה תחת יד אמרפל, כנודע מרז"ל בב"ר שהוא נמרד המולך בבבל, אשר נודעה גבורתו בפ' הקודמת, ואח"כ התגבר עליו ועל חביריו והכניעם להיות תחת רשותו וכן סופר בס' הישר: ויכו את רפאים, בא פה מלת את ואין אחריה לא ה"א הידיעה ולא כנוי ולא סמיכות שלא כמנהג הלשון, והראוי את הרפאים כחביריו שבפסוק ואת הזוזים, ואת האימים, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (להלן כ"א ל') את אחיכם אחר (שם מ"ג י"ד). ונקראו רפאים, שכל הרואה אותם ימות לבו וירפה מהרפאים שהם המתים, ואימים ע"ש שיש מהם אימה, כן פי' הראב"ע, ועל זוזים כתב רש"י שהם זמזמים הנזכרים בפ' דברים (י"ט כ'), ופי' הרמב"ן שם שהוא מלשון זממו אל תפק (תהלים ק"מ ט'), אלא שנכפל, כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. והנה לך שהכתוב מעיד שהאומות קראו להם השמות הללו, כמו שנאמר שם (ב' ט' וי' י"א), והמואבים יקראו להם אמים, וכן והעמונים יקראו להם זמזמים (שם י"ט כ'), עם כל זה נראה מכוונת הכתוב בהודעת השמות הללו, שהוראת שרשיהם מסגלת או קרובה להוראתם בלה"ק, על ענין החוזק והגבורה, והנה המתרגם האשכנזי לא תרגם את השמות הללו כלל, לפי שנשתנו ונעשו שמות

תרגום אשכנזי

אַיהרעם געבירגע שעיר ביז נאך איל פארן, וועלכעס אויף דער וויסטע ליגט. (ז) היראויף וואנדעטען זיא זיך, אונד קאמען נאך עין משפט, דאזועלבע הייסט אויך קדש, אונד שלוגען דאז גאנצע געפילדע דעם פאָלקס עמלק, אונד אויך דאז פאָלק אמרי, וועלכעס אין חצצן תמר זיטצט. (ח) נון צאָגען אויס דיא קאֶניגע פאָן סדום, עמורה, אדמה,

עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ (ז) וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ (ח) וַיֵּצֵא

תרגום אונקלוס

מַדְבְּרָא: (ז) וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא הוּא רְקָם וּמְחוֹ יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי: (ח) וּנְפַק

רש"י

איל פארן. כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א' שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה [במדבר ב']: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד:

באור

פרטיים, ואונקלס ויב"ע תרגמו רפאים וגבריא, בזוזים תקיפיא. ואימים אמתני: (ו) בהררם, לדעת הראב"ע הוא פעל והוא מקיר מבנין הכבד עם כנוי נסתרים על משקל בְּדַבְּרָם ובאורו שהכום בעלותם להר שעיר, אך לא מצאנו פעל נגזר מזה השם, גם לא יתכן לומר כן מפני שתחות הה"א, כי ראוי להיות בקמץ לתשלום הדגש, כי עם הרי"ש יושלם הדגש על הרוב, והנכון הוא דעת הרד"ק בשרשים שהם הר שהוא שם והנפרד הרר, על משקל מלך ועם כנוי נסתרים במלכם, והרבים הררים ע"מ מלכים, ונמצא ממנו סמיכות המקובץ כהררי אל (תהלים ל"ו ז'), ועם הכנוים ומהרריה תחצב נחשת (דברים ח' ט'). ותהי פה המ"ם לכנוי נסתרים ובאורו בהר שלהם, שהוא שעיר, ותחסר מלת שהוא, וכמוהו שב לארצו מצרים (ירמי' ל"ז ז'), פי' שב לארצו שהיא מצרים, מעירך ירושלים (דניאל ט' ט"ז), ר"ל מעירך שהיא ירושלים, וכן פירש"י ז"ל (עיין רא"ם שהתפלא בזה על חנם), וכן ת"א בטוריא דשעיר, ויב"ע בטווריא רמי' דגבלא, ונראה מדבריהם שלדעתם שם הרר בשש נקודות הוא שם המין כללי, כמו (געבירגע) בל"א, ואף שנמצא מזה המקובץ אין בזה סתירה, לכך שנו אותו מיחיד לרבים: איל פארן אנקלס ויב"ע תרגמו לשון מישור, ורש"י ז"ל פי' דבריו שאין רצונו שתרגום איל הוא מישור, כי כן תרגם ג"כ ככר הירדן ואלוני ממרא ואבל השטים, רק שמישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמים מישור וכל אחד שמו עליו, ואנקלוס רודף אחר באור הענין ולא אחר באור המלות: (ז) עין משפט. אונקלס תרגם כפשוטו למישר פילוג דינא, מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט (רש"י). ויהי לפ"ז עין שם המישור כמו איל פארן ואלוני ממרא ודומיהם (כפי כוונת אונקלוס לדעת רש"י ז"ל), ומשפט הוא שם תאר ע"ש המשפט אשר שם: הוא קדש. לפי דעת רש"י היא קדש שנשפטו שם משה ואהרן שהוא במדבר צין, וטען עליו הרמב"ן, אבל הרא"ם החזיק דעת רש"י ע"פ ברייתא דר"ע, והשיב על כל טענותיו בדברים נכונים, וגם לי בזה דבור ארוך ליישב כמה פסוקים בסדר שלח לך וגם' דברים. ובהגיעי לשם אי"ה אאריך בזה, או בקו"א אשר יעדתי לחברו בע"ה, וקדש היא תחלת גבול אדום כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במדבר כ' ט"ז): שדה העמלקי, לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד עכ"ל. והכוונה שמשה כתב כן על שם שהי' עתיד להקראות כן, ובימיו כבר נקרא בשם הזה. והרמב"ן כתב שהנכון בעיניו כי הי' בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החרי יושב הארץ ומושל על המקום

מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִּים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ (ט) אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ (י) וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃

צבוים קי

תרגום אונקלוס

מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃ (ט) עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃ (י) וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין מַסְקִין חֵמָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא

תרגום אשכנזי סד

צבוים אונד פֿאָן בלע, יעטצט צער גענאננט, אונד אָרדנעטען זיך אים טהאַלע שדים צור שלאכט מיט איהנען. (ט) נעמליך מיט כדרלעומר, דעם קאָניגע צו עילם, תדעל, דעם קאָניגע דער גוים, אמרפל, דעם קאָניגע צו שנער, אונד אריוך, דעם קאָניגע צו אלסר, פֿיער קאָניגע געגען פֿינף. (י) דאז טהאל שדים אבער וואר פֿאָללער טהאָנגרובען; אלס נון דיא קאָניגע פֿאָן סדום אונד עמרה דיא פֿלוכט ערגריפֿפֿען, פֿילען זיא

רש"י

בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים [ב' כ'] ביהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן נלחמו המועטים להודיע שגבורים היו ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מובלע בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חלוק בין הרה להרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו

באור

הזה ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא, ואולי ממשפחת תמנע אמו הי' ומשל גם במקום ההוא והי' אלוף עליהם עכ"ל, והכוונה במאמר ויכו את כל שדה העמלקי, שהכו את יושבי העדים אשר שם, כי היסוד גדול שעדים בנויות שם נקרא ג"כ שדה, וכן שדה אדום (להלן ל"ב ד'). בשדה מואב (רות א' ו'): (ט) את כדרלעומר, כמו עם, ובעבור שאמר בפסוק הקודם אתם פרט בלשון את במקום עם: (י) בארות. בכל המקרא הוא בור שמימיו נובעין, והיחיד הוא בְּאֵר ע"מ פְּאֵר, והמקובץ בְּאֵרוֹת, וסמיכות הרבים יבוא על שני משקלים בְּאֵרֹת המים, (לקמן כ"ו י"ח), או בֶּאֱרֹת חמר, והרד"ק במכלול (ד' קטן דף קל"ט ע"ב) כתב כי אולי הוא משקל אחר, וכן נראה לי שיהי' הנפרד ממנו בֶּאֱרֶת ע"מ בְּהֶמֶת, והמקובץ בְּאֵרוֹת ע"מ בְּהֵמוֹת, וסמיכות הרבים בֶּאֱרוֹת ע"מ בַּהֲמוֹת שדי (תהלים ח' ח'), ורצוי להיות הבי"ת בחירק בשניהם והאל"ף והה"א בשוא כמו מן ברכה בִּרְכַת אביך (לקמן מ"ט כ"ו), ונשתנה מפני אות הגרון: חמר, טיט עפר, ור"ל כי בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין: ויפלו שמה, בחפזם להמלט נפלו שמה

(יא) וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ (יב) וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ (יג) וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ (יד) וַיִּשְׁמַע

תולדות אהרן

ויבא וכו' נדה ס"א, א':

תרגום אשכנזי

היניין, דיא איבריגען אבער פלאָהען אינס געבירגע. (יא) יענע נאהמען אללעס גוט פאָן סדום אונד עמרה, אונד אללען איהרען מונדפאָרראטה, אונד גינגען דאפאָן. (יב) זיא נאהמען אויך לוט אונד זיין גוט, דער איין ברודערזאָהן דעס אברם וואר, ער זאס דאמאלס אין סדום. (יג) דא קאם איין פליכטלינג, אונד ערצעהלטע עס דעם עברי אברם; דיזער וואָהנטע דאמאלס אין דעם האינע דעם אמוריטער ממרא, איינעס ברודערס פאָן אשכל אונד ענר, אונד דיזע ווארען בונדעסמעננער דעס אברם. (יד) אלס אברם הערטע, דאס זיין

תרגום אונקלוס

דִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ׃ (יא) וּשְׁבוֹ יַת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ׃ (יב) וּשְׁבוֹ יַת לוֹט וְיַת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם׃ (יג) וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִינוּן אֱנָשֵׁי

רש"י

להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מצא הר תחלה ובשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו לההר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים [דברים ג'] וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו' (לעיל ו') ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית. (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב [ויקרא כ"ו] אזיין בחרבי

באור

בלא דלות: ההרה, השם הר ושרשו הרר, והה"א במקום למ"ד בתחלתה, ובא פתח קטן בה"א במקום פתח גדול וכתב רש"י שיש חלוק בין הרה לההרה, כי ה"א שבסוף הרה עומדת במקום למ"ד הנקודה בשוא שאיננה מורה על הידוע, ופירושו להר או אל הר. ואיננו ידוע איזה הר, אבל ההרה פירושו לההר או אל ההר, והוא הידוע ומפורש בפרש', והכונה פה שנס כל אחד לאיזה הר שיהי' באשר מצא תחלה לכן כתוב כאן הרה: (יב) והוא יושב בסדם, אין צורך להודיע זאת פה, כי כבר נאמר ויאהל עד סדם (לעיל י"ג י"ב), אבל לפי שבחר לו את כל ככר הירדן לרעות מקנהו פעם כה ופעם כה, לכן אמר הכתוב כי אז ישב בסדום, וכן כתב הראב"ע והוא הי' ביום ההוא יושב בסדום עכ"ל: (יג) הפליט, ענין הצלה והמלטה והוא תאר, וכתב רש"י בשם תנחומא כי לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה, והוא שכתוב כי רק עוג וגו' נשאר מית' הרפאים (דברים ג' י"א). וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים עכ"ד: העברי, שבא מעבר הנהר (רש"י) והיא דעת רבנן בב"ר (פ' מ"ב סימן י"ג), ודעת רבי נחמיה (שם) שהוא מבני בניו של עבר, ועוד יש שם דעה שלישית ע"ש: (יד) וירק, ענין הליכה למלחמה, והוא יוצא לשלישי ופירושו נתן להם כלי מלחמה, ונמצא ג"כ יוצא לשני כמו והריקו חרבותם (יחזקאל כ"ח ז'), והרק חנית (תהלים ל"ה ג'), או הוא לשון הרקת הכלי מענין מריקים שקיהם (להלן מ"ב ל"ה), על הארץ יריקו

אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ (טו) וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ (טז) וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃

תולדות אהרן וירק נדרים ל"ב, א': וירדוף סנהדרין צ"ו, א': ויחלק סנהדרין שם:

פערוואנדטער געפאנגען וואָרדען, וואפפנעטע ער זיינע געאיבטע הויזגע־באָרנע, דרייא הונדערט אונד אכטצעהן אן דער צאהל, אונד פערפאָלג־טע זיא ביז דן. (טו) דעם נאכטס טהיילטען ער אונד זיינע קנעכטע זיך אין הויפען, שלוג זיא, אונד פערפאָלגטע זיא ביז חובה, וועלכעס צור לינקען זייטע פאָן דמשק ליגט. (טז) ער בראכטע אללעס גוט ווידער צו־ריק, וויא אויך זיינען פערוואנדטען לוט אונד זיין גוט, אונד אויך דיא וייבער אונד דאז פאָלק פיהרטע ער צוריק.

תרגום אונקלוס

קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָם׃ (יד) וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבֵי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יָת עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלַת מְאָה וְתַמְנֵי עֲשַׂר וּרְדַף עַד דָּן׃ (טו) וְאִתְפְּלֵיג עֲלֵיהוֹן בְּלֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחוֹנוּן וּרְדָפִינוּן עַד חוֹבָה דִּי מִצִּיפוּנָא לְדַמֶּשֶׂק׃ (טז) וַאֲתֵיב יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף

רש"י

עליהם וכן אריק חרבי [שמות ט"ו] וכן והרק חנית וסגור [תהלים ל"ה]: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער [משלי כ"ב] חנכת המזבח [במדבר ז'] חנכת הבית [תהלים ל'] ובלע"ז קורין לו איניצי"ייר (הונטערריכטען) Enseigner, שמנה עשר וגו'. רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה [נדרים ל"ב] והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל [סנהדרין צ"ו]: (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו

באור

(קהלת י"א ג'), ור"ל פה היוצאת הכלי ביין מתעדו, ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן תער, ולשון הרקה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו: את חניכיו, הנערים שחנך אותם ולמד אותם (רד"ק בשרשים שרש חנך). ורש"י כתב שחנוך הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנך לנער (משלי כ"ב ו'), חנכת המזבח (במדבר ז' י' ופ"ד ופ"ח), חנכת הבית (תהלים ל' א'), ובלע"ז קורין לו איניצי"ייר עכ"ל, והוא אנסעגני"ער. ובל"א (הונטערריכטען או געהרען.) ואין המלה מכוונת בראוי עם פירש"י, ואולם ברש"י כ"י ישן על קלף הוסיף ויש שלועזין אותו איסטריני"ר עכ"ל, והוא עטרע"נער, ובל"א (צום ערסטענמאהל ברויכען), והוא הנכון: ילידי ביתו, שנולדו בביתו מהנפש אשר עשו בחרן ובארץ כנען והיו שלשה עשר ושלש מאות: עד דן, קרא משה את המקום ההוא דן על שם העתיד, כי בימיו היתה נקראת ליש או לשם, ולא נודע אז עדיין שבני דן יכבשוה ויקראוה כן רק משה בנבואתו ידע זאת: (טו) ויחלק עליהם לילה, כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן. לילה, כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם, והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם בלילה ולא היה רואה איזה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם, ושעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה (הרמב"ן): לילה, כמו בלילה: וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק, ידוע כי מרחק רב בין אלני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ אם כן רדף אחריהם ימים רבים עד הצילו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבוא (ישעי' מ"א ג'). (הרמב"ן): (טז) את לוט אחיו, ר"ל בן

(יז) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ (יח) וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ (יט) וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל

ת"א והוא כהן נדרים שם ב': ויברכהו נדרים שם. אבות פ"ו, י"ב. עקדה שער ד':

תרגום אשכנזי

(יז) אלס ער צוריק קאם פאָם שלאגען דעם כדרלעמר אונד דער קאָניגע, דיא מיט איהם הילטען, גינג איהם דער קאָניג פאָן סדום ענטגעגען אין דאז עבנע טהאל, וועלכעס איך קאָניגסטהאל הייסט. (יח) מלכי צדק, קאָניג צו שלם, ליס בראָד אונד וויין הערויס ברינגען; דיזער וואר איין דינער דעם האָכסטען גאָטטעס. (יט) ער זעגנעטע איהן, אונד שפראך: געזעגנעט זייא אברם דעם האָכסטען גאָטטע, דער הימ־

תרגום אונקלוס

יַת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אָתֵיב וְאַף יַת נְשַׁיָּא וְיַת עַמָּא׃ (יז) וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב מִלְּמִמְחֵי יַת כְּדָרְלָעֹמֶר וְיַת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ (יח) וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵים וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם אֵל עִלָּאָה׃ (יט) וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר בְּרִיךְ

רש"י

סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחים זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא. פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח [נדרים שם]: לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ.

באור

אחיו כי כן משפט לשון הקדש, כמו שאמר חנמאל דודי (ירמי' ל"ב י"ב), ר"ל בן דודי: (יז) ויצא מלך סדם לקראתו, (אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו) אל עמק שוה הוא עמק המלך, כ"ה שעור הכתוב, כי אל עמק שב על ויצא. לכן מלת אתו באתנח שהוא מפסיק יותר מן הסגולתא שבמלת לקראתו, כמשפט המאמר המוסגר, ועקרו בלי סרוס כ"ה, ויהי אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו ויצא מלך סדם לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך: מלך סדם, ולמעל' אמר שנפלו שמה מלך סדם ועמורה, ולכן כתב הרמב"ן ונאמר כי מלך עמרה נשאר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעמק עכ"ל: אל עמק שוה, כך שמו כמו שת"א ויב"ע למישר מפנא, פנוי מאילנות ומכל מכשול: הוא עמק המלך, הנקרא ג"כ עמק המלך שהיה מיוחד למלך לצחק שם: (יח) ומלכי צדק מלך שלם, היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סכו (תהלים ע"ו ג'), ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק (יהושע י' א' וג'), כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק, ובבראשית רבה המקום הזה מצדק את יושביו ומלכי צדק אדני צדק נקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה (ישעי' א' כ"א) (הרמב"ן). וכן פי' הראב"ע פה והרד"ק בס' יהושע (שם) וכן ת"א ויב"ע, וכ"ה בס' הישר, ולי נראה כי שלם הוא שם המחוז ההוא, אשר שם ערים רבות, שכם ושילה ונוב וגבעון, וגם ירושלים היתה במחוז ההוא, וכ"ה בס' הישר פ' וישלח וז"ל ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם עכ"ל,

עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ (כ) וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ חמישי (כא) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ (כב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ (כג) אִם־

תולדות אהרן וברוך נדרים לב: תן נדרים לב: הרמותי סוטה ד', ב': קנה פסחים פ"ז, ע"ב:

מעל אונד ערדע הערפֿאָר געבראכט. (כ) אונד געלאָבט זייא דער האָכסטע גאָטט, דער דיינע פֿיינדע אין דיינע האנד געגעבען האט. דא גאב איהם אברם דען צעהנטען פֿאָן אללעם. (כא) דער קאָניג פֿאָן סדום שפראך צו אברם: גיב מיר דיא פערזאָנען, אונד דאז גוט נימם דיר. (כב) אברם אבער שפראך צום קאָניג פֿאָן סדום. איך העבע מיינע האנד אויף צום עוויגען, צום האָכסטען גאָטטע, דער הימעל אונד ערדע הערפֿאָרגעבראכט האט, (כג) דאס איך וועדער פֿאדען נאָך

תרגום אונקלוס

אברם קדם אל עלאה דקניניה שמיא וארעא: (כ) ובריך אל עלאה די מסר סנאך בידך ויהב ליה חד מן עשרא מכולא: (כא) ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא דבר לך: (כב) ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בצלו קדם יי אל עלאה דקניניה שמיא וארעא: (כג) אם מחוטא ועד

רש"י

כמו עושה שמים וארץ [תהלים קל"ד] על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן אמגנך ישראל [הושע י"א]: ויתן לו. אברהם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי [שם כ"ב] נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני [שם כ"ג] נותן אני לך כסף השדה קחהו ממני: (כג) אם

באור

ועיין מה שכתוב שם א' ה': לחם ויין, כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו (רש"י): והוא כהן לאל עליון, בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמכה באלים (שמות ט"ו י"א), יקרא הקב"ה אל עליון וענינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי (להלן ל"א כ"ט), (הרמב"ן): (יט) ברוך אברם, ענין ברכה ממש; קנה שמים וארץ, יש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כמו זה והדומים לו והרי הוא כאלו אמר עושה או ממציא כמו קניתי איש את ה' (לעיל ד' א'), (רד"ק בשרשים שרש קנה): (כ) וברוך אל עליון, לשון שבח ותהלה: אשר מגן, ענינו נתן ומסר, וכן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד' ט), והת"א שהסגיר, וכן ת"א דמסר שנאך בידך: ויתן לו מעשר מכל, אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן, ומלך סדם יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר, אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה, ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר (הרמב"ן), ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק (הרא"ב"ע): (כא) תן לי הנפש, נפש האדם לבד, והרכש כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: (כב) הרמתי ידי, לשון שבועה מרים אני את ידי לאל עליון, וכן בי נשבעתי (לקמן כ"ב ט"ז), נשבע אני עכשיו, וכן נתתי כסף השדה קח ממני (שם כ"ג י"ג), נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני (רש"י): אל עליון, הזכיר זה השם לומר הנני נשבע בשם שהזכיר זה הכהן, כ"כ הרא"ב"ע: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל, העבה לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך, וא"ת

מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃ (כד) בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃ ס

טו (א) אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה

ת"א מחוט סוטה י"ז, א'. חולין פ"ט, א': בלעדי חולין כ"ט, א':

תרגום אשכנזי

שוהבאנד, דאס איך פֿאַן אללעס, וואס דיין איזט, ניכטס נעהמע, דאמיט דוא ניכט זאגעסט: איך האבע אברם רייך געמאכט. (כד) פֿערן פֿאַן מיר! נור וואס דיא בורשע פֿערצעהרט האבען, אונד דאז אנטהייל דער מעננער, וועלכע מיט מיר געגאנגען זינד; ענר, אשכול אונד ממרא, דיזע מאָגען איהר אנטהייל נעהמען.

טו (א) ניכט לאנגע הערנאך ווארד דעם אברם אין איינעם געזיכטע דאז וואָרט דעם עוויגען אלזאָ: פֿירכטע

תרגום אונקלוס

עַרְקַת מְסָנָא וְאִם אֶסַּב מִכָּל דִּי לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא עַתְּרִית יָת אַבְרָם׃ (כד) בַּר מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵימַיָּא וְחֻלַק גֻּבְרַיָּא דִּי אֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא אִינוּן יְקַבְּלוּן חֻלָקְהוֹן׃

טו (א) בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָּמָא דַּייָ לְאַבְרָם בִּנְבוּאָה

רש"י

מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מצות בגזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הבטיחני להעשירני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו [שמואל א' ל'] ולכן נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט [שם כ"ה] ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם:

טו (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. אחר הדברים האלה.

באור

לתת לי שכר מצות בגזיך לא אקח, כן פירש"י. ושעור הכתוב לדעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם מכל אשר לך אקח, ויהי' אקח חוזר על כולם, והוי' כל אם שבא אחרי לשון שבועה או אלה הוא במקום שלא, וכן אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג), שלא יראו, אם אתם תבאו (שם ל'). שלא תבאו, חי ה' אם יומת (שמואל א' י"ט ו'), שלא יומת, חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח (מלכים ב' ה' ט"ז), שלא אקח, וזולתם רבים: ולא תאמר וגו' שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו' (לעיל י"ב ב'): (כד) בלעדי, ענינו זולת, ואין תוכן המלה שתאמר בלשון יחיד כי אם בלשון רבים והיו"ד איננה לכנוי המדבר אבל היא לרבים כמו בכנוי אע"פי שהיא נראית ובלא מ"ם, הנה כמוהו מלאכו הרבה, יו"ד הרבים נראית כמו וקרע לו חַלּוֹנָי (ירמי' כ"ב י"ד), ואורגים חוֹרָי (ישעי' י"ט ט'), וְשָׂרַי ביששכר (שופטים ה' ט"ו), כן פי' הרד"ק בשרשים שרש בלעד, והראב"ע פירש היו"ד לכנוי כלומ' אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי והם חניכיו וילידי ביתו, והנה כולם לא יצאו ידי חובת' בבאור מלת רק, כי לפי' הרד"ק הוא כפול, ולפי' הראב"ע ראוי' להכתב קודם בלעדי, אבל לדעת המתרגם האשכנזי מלת בלעדי חוזרת על אברם, שאחר שאמ' שאינו רוצה ליהנות ממנו מחוט ועד שרוך נעל, רצה לחזק דבריו ואמר בלעדי ר"ל המדה הזאת להתלוות ממון אחרים רחוקה היא ממני, ולא תפרד בי כי לא אקח, רק אשר אכלו הנערים וגו' הם יקחו חלקם, והרביע שעל מלת בלעדי שהוא מפסיק גדול יסייע לבאור הזה:

טו (א) אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג, והיה זה תמיד אחר

דְּבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ (ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי

ת"א אל תירא עקרים מ"ד, פ"ו: הוא וכו' יומא כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

דיך ניכט אברם! איך בין דיר איין שילד, דיינע בעלאָהנונג זאָלל זעהר גראָס זיין. (ב) דא שפראך אברם: אָ הערר, אָ עוויגער! וואָצו וויללסט דוא מיר געבען? איך געהע קינדערלאָז הערום, אונד דער פֿערוואלטער מיינעס הויזעס איזט אליעזר אויס דמשק. (ג) אברם שפראך נאָך

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא: (ב) וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלַד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּי בְּבֵיתִי הוּא דַּמַשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר: (ג) וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַר בֵּיתִי יָרֵית יָתִי:

רש"י

אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאוד (ב"ר): (ב) הולך ערירי. רבותינו דרשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה [מלאכי ב'] עירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש [איוב ל"א] תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דישפנ"טין (קינדערלאָז זיין) Desenfa tiz, ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער [שיר ה'] וערירי לשון חרבן וכן ערו ערו [תהלים קל"ז] וכן ערות יסוד [חבקוק ג'] וכן ערער תתערער [ירמיה נ"א] וכן כי ארזה ערה [צפניה ב']: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו ועל פיך ישק [בראשית מ"א] אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה

באור

שיבו מהכות את המלכים, כאשר נבאר: במחזה, כמו שת"א בנבואה, כי יחזה הנביא את המראות ברוח' דוחנית כאשר יראה האדם בעיניו הפקוחות את התמונות העומדות לנגדו, והרמב"ן ז"ל כתב שזכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום, כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה: אל תירא אברם וגו', היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו לבאות אם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע, והבטיחו כי הוא יהיה מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לכתו עם ה' הרבה מאד (הרמב"ן), והרלב"ג כתב אולי היה ירא שיקרה לו חטא במה שהטיב לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' עכ"ד, ואין משמעות הענין כן, כי עיקר מלחמתו עם המלכים לא היתה רק להציל את לוט בן אחיו, ואם ע"ז ילא גם להם עזר מה הי' לו לעשות? ואם בעבור שהשיב למלך סדם כל הנפש והרכוש, הלא גם בזה לא היתה מגמתו להיטיב להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדם נתעשר, אך דברי הראב"ע נכונים בזה שכתב אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים, גם לתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי עכ"ל: (ב) מה תתן לי, פי' למה תתן לי הואיל ואנכי הולך ערירי (וכן מתורגם בל"א), או מה היא הנתינה להיותה חשובה בעיני הואיל ואין לי בנים שירשוה: ערירי, חסר בנים, והיו"ד כמו יו"ד אכזרי, ובדש"י דושפנ"טין בלע"ז ונ"ל כמו שתלאתי בדש"י כ"י דיסנפאנ"טין והוא (קינדערלאָז) בל"א: ובן משק ביתי, על משקל מכס, והוא מפעלי הכפל מגזרת שקק בו (ישעיה ל"ג ד'), מענין הליכה בתמידות, והכוונה שכל עניני בית הולכים ומתנהגים על ידו: דמשק, ת"א דמשקאה שהיה מדמשק, ושעורו איש דמשק, ומעניננו תבין הסדונו, או שתהיה מלת בן מוסכת

לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ (ד) וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ (ה) וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ (ו) וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי

ת״א והנה שבת קנ״ו, א׳: כי וכו׳ שם שם: ויוצא שם שם. נדרים ל״ב א׳: הבט עקדת שער ל״א: והאמין שבת ל״ז, א׳. עקדת שער ד׳:

תרגום אשכנזי

ווייטער: זיהע! מיר האסט דוא קיינען זאאמען גיגעבען, אזא ערבט מיך מיין הויזדינער. (ד) דארויף ווארד איהם דאז ווארט דעס עוויגען אלזא: דיזער ווירד דיך ניכט ערבען, זאנדערן איינער, דער אויס דיינען איינגעווייידען קאממען ווירד, דער זאלל דיך ערבען. (ה) ער פיהרטע איהן הינויס אונד שפראך: זיהע גען הימעל, אונד צעהלע דיא שטערנע, ווען דוא זיא צעהלען קאננסט, אונד שפראך פערנער: זא זאלל דיין זאאמען זיין! (ו) אברם גלויבטע דעם עוויגען, אונד דיזעס רעכנעטע ער איהם צור טוגענד;

רש״י

תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה׳. לא שאל לו אות על זאת אבל

תרגום אונקלוס

(ד) וְהָא פִתְגָמָא דַייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵרְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דִּי תוֹלִיד הוּא יֵרְתִינָךְ׃ (ה) וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנִי כּוֹכְבַיָּא אִם תִּכּוּל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ (ו) וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַייָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ׃ (ז) וַאֲמַר

באור

עלמה ואחרת עמה, ועניני יען משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר. וכן מתורגם בל״א, והענין מה יהיה שכרי, אחרי שאין לי בנים, ואני הולך יחידי בלבן נכרי׳ נעדער בעריבה, אין יורש ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי. אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית לבי ולא ממולדתי, ואותו הפקדתי על כל אשר לי: (ג) הן לי וגו׳, והוסיף הזקן להתאונן. הן לא נתתה לי זרע, ואני זקנתי ולא אוליד מעתה ובן ביתי המוכר יורש אותי, והנה אני ענוש ורצד מכדי אשר הבטחתני בו במחזה: (ד) והנה דבר ה׳ אליה, הכוונה מיד בעוד דברו בפיו בא אליו פתאום דבר ה׳ להבטיחו שזרעו יירשנו: ממעיך. לדעת הרמב״ן הוא כנוי לאבר בעבור היותו קדוש, ואין צורך לזה, כי שריגי הזרע הם באיברים הפנימיים סמוך לכליות, כידוע למנתחי׳, ומשם הזרע שותת ויורד אל האבר והאיברים הפנימיים יקראו מעים: (ה) ויוצא אתו החוצה, לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים, והנה היה זה בעלת היום, כי אחרי כן נאמר ויהי השמש לבא, והשם הראהו את כוכבי השמים, ואין לומר שהיה על דרך פלא כי אלו היה כן הים צריך להוציאו החוצה, ויתכן שהיה בלילה ונמשך מעשה הברית עד סוף היום ממחרתו, ואפשר שהיה כל זה במחזה הנבואה, והיתה גם היציאה לחוץ במחזה, ורמז לו השם בזה שיצא מגדר ההתחכמות האנושי, כדרך שאמרו רז״ל אמר לו צא מאצטגנינות שלך וכו׳, דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים, הרצון שאמר לו אל תתחכם. על דרך המנהג בחללו של עולם וחקות התולדות, כי אין מנהגי עמך כפי התולדות וחקי הטבע, כי אם למעלה מהם, ומעתה יהיה לבך נכון בטוח. שיתקיימו לך הבטחותי ושיהיה זרעך רב כעפר הארץ, אף על פי שזקנת בלי בנים: (ו) והאמין בה׳, לא שאל לו הבטחה ובריח על זאת.

(ז) ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את־הארץ הזאת לרשתה: (ח) ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה: (ט) ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות ז', ב'. תענית כ"ז, ב'. מגלה ל"א, ב'. נדרים ל"ב, א': עגלה מגלה שם. עקרים מ"ד, פמ"ס:

(ז) אונד שפראך צו איהם: איך בין דער עוויגע, דער איך דיך אויס אור כשדים הערויסגעפיהרט האבע, דיר דיזע לאנדשאפט צום בעזיטצע איינצוגעבען. (ח) יענער שפראך: אָ הערר! אָ עוויגער! וואָדורך ווערדע איך פערזיכערט, דאס איך זיא בעזיטצען ווערדע? (ט) אונד דער עוויגע שפראך: ברינגע מיר איינע דרייאיעהריגע קאלבע, איינע דרייאיעהריגע ציגע, אונד איינען דרייא-

תרגום אונקלוס

ליה אנא יי די אפקתך מאורא דכשדאי למתן לך ית ארעא הדא למירתה: (ח) ואמר יי אלהים במה אידע ארי אירתינה: (ט) ואמר ליה קריב קדמי עגלין תלתא ועזין תלת ודכרין

רש"י

על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזו זכות יתקיימו בה אמר לו הקדוש ברוך הוא בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משולשת. שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד:

באור

ואולם על ירושת הארץ שאל לו הבטחה יתירה וקיום ואמר במה אדע: ויחשבה לו צדקה, הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה, על שהאמין בו ולא שאל לו אות ברית על דבר יוצא ממנהג התולדות, וצדקה כמו וצדקה תהיה לנו (דברים ו' כ"ה), מענין זכות, וצדק ומשפט אחים, כי ענין הצדק התכונה בנפש לתת לכל איש את הראוי לו, ובשעור הראוי לו, והמשפט היא לחייב את החייב ולזכות את הזכאי, ואחרי שיש בנפש כחות ומדות רבות שונות, ומשלמות הנפש לתת לכל מדה ומדה את הראוי לה ובשעור הראוי לה, לא להעדיף לאחת ולגרוע מאחרת, כי אם לכלכל לכל אחת ואחת בפלס השווי והיחס הנכון את הראוי לה על פי משפט השכל, לכן תקרא התכונה ההי' צדקה בלשון הכתוב, בל"א (טוגענד או רעכטשאפפענהייט), ובדברי חז"ל דרך צדקה אחרת, והיא התכונה לפתוח את ידו לעני: (ז) אני ה' וגו', הכוונה בעת שהוצאתי אותך מאור כשדים ועשיתי לך נס הי' הרצון לפני לתת לך את הארץ הזאת ועל דעת כן הוצאתיך: (ח) במה אדע כי אירשנה, הנראה שלא שאל מהשם אות על יעודו, וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו דבר נפלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמתית שיירשנה, כי חשש פן יהיה בירושת הארץ תנאי התעשים שיעשה הוא או בניו, ופן יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנענים יושבי הארץ תשובה ויקוים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ושב הגוי ההוא מרעתו וגו'. ונחמתי על הרעה (ירמיה י"ח ז' וח'), והקב"ה כרת עמו ברית, שירשנה על כל פנים מבלי שום תנאי, וזהו ההודעה שבקש אברהם מאתו יתברך: כי אירשנה, לפי דרך הדקדוק ראוי להיות אורישנה, מההפעיל, ור"ל לבניו, אבל דבר בעבור בניו, ופירושו יירשוה בני, וכן אשר לקחתי מיד האמרי (לקמן מ"ח כ"ב): (ט) עגלה משלשת, י"א שלשה, וכן ת"א, וי"א בת שלש שנים, וכן תיב"ע, אבל דעת אונקלוס נראה נכונה, כי בת שלש שנים תקרא פרה, וכ"כ הרמב"ן והרד"ק בשרשים שרש עגל, ובשרש שלש כתב בת שלש שנים או שלישית לבטן: ואיל, הוא הכבש הגדול: וגוזל, בן יונה ודוקא קטן, והנה רמז לו השם בזה לקרבנות שיקריבו ישראל לפניו, כי אלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף יביאו קרבנותיהם, ומן היונים לא יכשר לקרבן כי אם הקטנים, ואף על פי שכל קני העופות יקראו גוזלי' שנא' כנשר יעיר קנו על

וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ (י) וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר

תרגום אשכנזי

יעהריגען ווידדער, אויך איינע טורטעלטויבע אונד איינע יונגע טויבע. (י) אברם בראכטע איהם אללע דיזע שטיקקע, צער= שניטט זיא אין דער מיט= טע, אונד לעגטע יעדעס שטיק דעם אנדערן געגענאיבער; דאז געפֿליגעל אבער צערשניטט

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה: (י) וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יָת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג יַתְהוֹן בְּשָׁוֵי וִיהַב פַּלְגָּא פַּלְגָּא לָקֳבֵיל חַבְרֵיהּ וְיָת עוֹפָא

רש"י

ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תור ובן יונה (ב"ר): (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר ונומר ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל [ירמיה ל"ד] אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים

באור

גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א), הבין אברהם מעצמו המין הנבחר שידלג בו הפס, או הקריב בן יונה ברצונו, והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן כאשר כרת ה' עמו את הברית:
(י) ויבתר, חתכם כל אחד לשני חלקים, ובתר הוא הנפרד מן תוך ובסמיכות תנוח עי"ן הפעל, והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק וחלבים, והחטאת והאשם לחלבי', ואת הצפור לא בתר, נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו, כי גם הם היו בכלל הברית, אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל עוף הקרב נאמר לא יבדיל (ויקרא א' י"ז), והנה אף על פי שעל כרחנו נודה שיש בכל זה רמז לקרבנות, שיקריבו ישראל לה', מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו כמ"ש רש"י ז"ל, לפי שהי' כורת עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' (לקמן י"ח), ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר העוברים בין בתרי העגל (ירמיה ל"ד י"ט), אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש עכ"ל רש"י, והנה ענין הברית בבני אדם הוא שיסכימו בני אדם ויקבלו עליהם בחוב שיעזור האיש את רעהו להגיע אל תכלית מה, אם להשיג הטוב המקווה או לדחות ממנו נזק מה, ואחרי שאין הבטחה בבטוי שפתים לבד בלי מעשה, הרגילו בני אדם לקיים ולאשר את דבריהם ע"י מעשה המיוחד לכך, כגון על הגאולה ועל התמורה בשליפת הנעל ויתד הקניינים הידועים במכר ומתנה, והיה המנהג בימים הקדמונים ברצותם לתת תוקף וקיום לדברי הברית שביניהם, לקחו בעל חי שלם, וחצו אותם לשנים, ועברו בין הבתרים, והנראה שבחרו בזה המעשה, לפי שכל חלק ממנו מורה על ענין, הכריתה מורה על היות הדבר נפסק ונגזר כאלו כבר עשוי ואין לשנות בו מאומה, וההעברה בין הגזרי' מורה על אחדות הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי צרוף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד תמם שלם בלי רצון חבירו, וזה מורה על ההסכמה שביניהם, שהיא אחדות הרצון לתכלית מה. ומן המעשה הזה הושאל בלשון הקודש לאמר שכרתו ברית, שבאו בברית ועברו בברית, ואם יצא מן הגבול והגדר הקבוע על ידי דברי הברית יאמר שעבר הברית או הפר הברית, ובלשון העמי' לקחו ההשאל' מענין הקשר שבין בעלי הברית לתכלי' אחד ונקרא (בונד או בינדניס), והנגזר' ממנו שהוא הפך הכריתה, אלא שהענין אחד שגם הכרית' יוסדה על ענין אחדות ההסכמ' והרצון כאשר זכרנו, ותבין מזה הלחץ לתרגם מלית כריתת הברית בל"א שהיה צריך לתרגם (ווין בינדניס לערשניידען), והי' מליצ' זרה ובלשוני נכונה, אחרי שהכריתה הפך הקשיר', אלא שאי אפשר בענין אחד לפי טבע הלשון, מעתה השם יתעלה כאשר רצה לעשות ברית עם אברהם בחר במעשה ההוא, כמנהג בני אדם הבאי' בברית, ונתן לו בזה הבטחה וקיום על דבריו, ובמעש' ההוא בעצמו רמז לו ענין הקרבנות והעבודה שיעבדו בניו בארץ אשר ינחילם: ויתן איש בתרו, מלת איש כמו בעל, וכן איש מלחמה

לֹא בָתָר׃ (יא) וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ (יב) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ (יג) וַיֹּאמֶר

ער ניכט. (יא) דא קאמען רויבפֿאָגעל הערַאב אויף דיא לייכנאמע; אברם אבער שייכטע זיא הינ־וועג. (יב) אלס דיא זאָנ־נע אונטערגעהען זאָלל־טע, פֿיל איין טיפֿער שלאף אויף אברם, אינר נון איבערפֿיל איהן צוגלייך איינע פֿינסטערע גראָסע אנגסט. (יג) דא שפראך עס צו אברם, דוא זאָללסט וויססען, דאס דיין זאאמען איין פֿרעמדלינג זיין ווירד, אין איינעם לאנדע, דאז ניכט

תרגום אונקלוס

לָא פַלֵּיג׃ (יא) וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּלְגַיָּא וְאַתִּיב יָתְהוֹן אַבְרָם׃ (יב) וַהֲוָת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם וְהָא אֵימְתָא קְבֵיל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי׃ (יג) וַאֲמַר לְאַבְרָם מִידַע תִּידַע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְּלָא דִּילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן

רש"י

הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות ע"א נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנאמ' סבבוני פרים רבים וגו' [תהלים כ"ב]. ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס [דניאל ח']. ואומר הצפיר השעיר מלך יון [שם]. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע [שיר ב'] לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות ע"א כלים והולכים: ואת הצפיר לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף על שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל [שמואל א' ט"ו]: על הפגרים. על הבתרים: ס"א הפגרים מתרגמינן פיגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגייא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר: וישב. לשון נשיבה והפרח' כמו ישב רוחו [תהלים קמ"ז] רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד

באור

(שמות ט"ו ג'), ופי' עצם הדבר, וכן איש בליעל (שמואל ב' כ' א'), סמוך, גם כן בחיות וכן בידיעות אשה אל אחותה (שמות כ"ו ג' ו'), הכוונ' שנתן בתר כל איש לקראת רעהו: ואת הצפר לא בתר, התור והגוזל, כי צפור שם כלל, והרמז בזה כאשר זכרנו, ויש עוד רמז אחר בדברי רז"ל, הביאו רש"י ז"ל וז"ל, לפי שעכו"ם נמשלים לפרים ואלים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כ"ב י"ג), ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (דניאל ח' כ'), ואומר והצפיר השעיר מלך יון (שם כ"א), וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר ב' י"ד), לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו העכו"ם כלים והולכים, ואת הצפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם עכ"ל, ואינו רחוק מענין הנבואה שתרמוז הדבר האחד על ענינים שונים: (יא) העיט, הוא מין עוף הדורס, וכן העיט צבוע נחלתי (ירמיה י"ב ט'), ונקרא עיט על שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו י"ט). (רש"י), וכן בל"א קורין לו (גייער) מלשון (גי"ר, גיר"יג), וכפי טבע מהלך הלשון והעתקת ההוראה מענין לענין יתכן יותר שהונח בראשונה על הבעל חי ומשם הועתק על התכונה בנפש, ויהיה ותעט אל השלל שנעשה כעיט, וכן גירי"ג שהוא כמו (גייער), כי כל תולדי הנפש הושאלו מהמוחשים גשמיים והועתקו אל ענינים רוחניים, כידוע לכל משכיל: על הפגרים, על הגופות, לאכול אותם כמנהג העופות: וישב, בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע כמו יגרש וישלח מהפגרים וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח), ונרמז לו בזה כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשיכה וגו', דעת הרמב"ן ז"ל שמלאה הנבואה בנפשו אימה, ואח"כ בא בחשכה ואחר כך גדלה החשכה, ואחר כך הרגיש בנפשו כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו, ואולם משמעות פשוטו של מקרא שתיבות חשכה גדולה שמות התוארים לתיבת אימה, שהיתה האימה

תרגום אשכנזי

איהנען געהאֶרט, מאן ווירד זיא דינסטבאר מאַ־כען, אונד זיא דריקקען פֿיער הונדערט יאהרע. (יד) אללײן אויך דאז פֿאָלק, וועלכעם זיא דינען ווערדען, ווילל איך

לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ (יד) וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ

תולדות אהרן ידע תדע שבת ס"ע, ב'. סוטה י"א, א'. עקרים מ"ד, פמ"ח: ועבדום ברכות ט', ב'. סוטה מ"ו, כ'. סנהדרין נ"ט, א'. עריוה ב', ב':

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ (יד) וְאַף יָת עַמָּא דִּי יִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא

רש"י

שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. לא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם. ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' [בראשית כ"א] וביצחק גור בארץ הזאת [שם כ"ו] ויעקב גר בארץ חם [תהלים ק"ה] לגור בארץ באנו [בראשית מ"ז]: (יד) וגם את הגוי.

באור

הנופלת עליו חשכה וגדולה, כי החשך בלשון הקודש כנוי לצרה ויגון הלב, וכן מתורגם בל"א, ורמז לו בזה לשעבוד ארבע מלכיות שישתעבדו בבניו, וימשלו בארצם. וזהו בעל מנת אם יחטאו לפניו: (יג) גר, נקרא בל"הק האיש שיש לו משפח' כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כטעם כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת ממקום גדילתו שהוא הסעיף: יהיה זרעך וגו', משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. (ודקדוק החשבון תראה בס' שמות י"ב מ'), והרי המקרא מסורס. ושעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אתם, כי לא היו ישראל במצרים כל כך כאשר יבואר לך בפרשה הנזכרת: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם, כי משנולד יצחק התחיל הגרות ויגר אברהם וגו' (לקמן כ"א ל"ד), וישב יצחק בגרר (שם כ"ו ו'), ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה כ"ג), לגור בארץ באנו (בראשית מ"ז ד'): ועבדום, א"ת ויפלחון בהון, וא"כ חוזר למצרים ושעורו ועבדו בהם, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, ויותר הי' נראה שחוזר על זרעך (שייך בו ל"י ול"ד), ויהי' הכנוי כמשמעו ועבדום ועבדו אותם או ועבדו להם, אבל לפי שנאמר וענו אתם שב על מצרים גם ועבדום כן, ואם שמצרים לא נזכר בכתוב, חוזרים עליהם, כי פי' ועבדום העובדים בם, וענו המענים, ורבים כן בכתוב: (יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, הטעם אע"פ שאני גזרתי על בניך להיות גרים ועבדים בארץ לא להם, אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי, והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א' י"ד וט"ו), ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי (ישעי' מ"ז ו'), וכן הי' במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור ומררו את חייהם וחשבו למחות את שמם, וזהו טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט, אם עשו כמו שנגזר עליהם, או הוסיפו להרע להם. מלשון הרמב"ן ז"ל, והאריך עוד בזה הענין העמוק שאף אם לא הוסיפו המצרים על גזירת הבורא ית' מכל מקום היו ראוים להענש מצד הכוונה לרעה, כי לא ידעו מגזירת הבורא ולא כוונו לעשות רצונו כי אם להרע לישראל. וכלל בזה כלל נחמד והוא זה. דע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בר"ה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש. אבל כאשר תצא הגזירה מפי נביא יש בעושה אותה דינים, כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר, אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית

בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל: (טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: (טז) וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי

צ

ת"א ואתה ברכות ס"ד, א'. מ"ק כ"ט, א': ודור עדיות שם:

ריכטען, אונד זאדאן זאללען זיא אויסציהען מיט גראָסעם גוט; (טו) דוא זעלבסט אבער זאָללסט אין פֿרידען צו דיינען פֿעטערן קאָממען, אונד ווירסט בעגראבען ווערדען נאך איינעם גליקליכען אלטער. (טז) דאז פֿיערטע געשלעכט אבער זאָלל היהער צוריק קעהרען; דען

תרגום אונקלוס

וּבָתַר כֵּן יִפְקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי: (טו) וְאַתְּ תִּתְכְּנֵישׁ לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא: (טז) וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא

רש"י

וגם לרבות ד' מלכיות שאף הן כלים על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרים [שמות י"ב]: (טו) ואתה תבא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עובד ע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים

באור

אחאב בני רביעי ישבו לך על כסא ישראל (מלכים ב' י' ל'), אבל אם לא שמע המלוה והרב אותו לשכלה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לוקח נתכוין ועבירה היא לו, וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישעי' י' ה' ו'), ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו (שם ז'). ועל כן הענישו בס"ף: אשר יעבדו, פירוש להם עבדים (הראב"ע). וכן תיב"ע דיפלחון להון. ככל לשון עבדות שאינו קשור עם בי"ת שחוזר על העובד וכן מתורגם בל"א, אבל א"ת דיפלחון בהון, חוזר על הנעבד: (טו) ואתה תבוא וגו', מלת תבא לבד כנוי לנוכח, אם תוסיף עליו מלת אתה תחזק הוראת הכנוי כאומר ואולם אתה (דוי זעלבסט אבער). כלומר אף שגזרתי על בניך להיות עבדים בארץ לא להם, אתה לא תראה דבר העבדות והענוי בימיך: אל אבתיך, כנוי למיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שימות בכבוד, ולא יהיה כמו זרעו, והנה המתבונן במלה הזאת ואיך הונחה בלשון עד שיסתפקו בה ויבינו השומעים מיד שהוא כנוי למיתה טבעית, ידע וישכיל שהיתה נצחית הנפש והשארתה אחר המות דבר ידוע ומפורסם באומה, לא יסתפק בה אדם, ולכן הורגלו על הדעה הזאת שהמת נאסף אל אבותיו, והיתה המלה גלוי ומבוארת מתגלמה, ואלו כדעת המתעקשים הידועים בזמנינו תהיה המלה זרה ובלתי מובנת כלל לשומעי', ולא תמלא בפיו לשון מליצה מיוסדת על מושכל בלתי מפורסם ומקובל באומה שתשתמש בה. והבקש מדרכי הלשון על הדעות המפורסמות באומה הוא נכון בלי ספק. ולא אאריך בזה כי הוא יוצא מכוונת הבאור: (טז) ודור, פירושו כמו יובל, מלשון מדור באהלי רשע (תהלים פ"ד י"א), ומדתו הזמן שידור האדם בחלדו יש ארוך ויש קצר, ודור רביעי לדעת הראב"ע אחר היות זרעו גר, והטעם על מצרים, וכן כתוב כי גר היית בארצו (דברים כ"ג ח'), וכן הי' קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען, ולדעת הרמב"ן דור רביעי לאמורי השלים עונו. כי מיום הגזרה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם יבואו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם: ישובו. דור שם עלם יחיד הכולל אישים רבים, לכך יתכן שיבא הפעל בלשון יחיד או בלשון רבים. ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שדור רביעי מוסב על האמורי צ"ל שהוא כמו בדור רביעי: הנה, כל הנה בלי מלת עד מורה על המקום והוא כמו אל המקום הזה, ועם מלת עד יורה על הזמן, עד הנה כמו עד העת הזאת, וכן אנה מורה על המקום אשר אליו התנועה, ועם מלת עד מורה על הזמן אשר אליו: עון האמורי, עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש ותשתלח מארצו עד כלות ד' מאות שנה, על דרך שאמר הכתוב כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך (דברים ט' ה'), והזכיר האמרי שהוא הגדול שבשבעה האומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וגו'

תרגום אשכנזי

ביז דאהין איזט דאז זינדענמאאס דעס פֿאָלקס אמרי נאָך ניכט פֿאָלל. (יז) אלס דיא זאָננע אונטערגעגאנגען, אונד עס פֿינסטער ווארד, דא וואר עס וויא איין אָפֿען, אויס וועלכעם רויך אונד פֿלאממע דעם פֿייערס צווישען דיזע שטיקקע געפֿאהרע. (יח) דאמאלס צערשניטט דער עוויגע מיט אברם איינען בונד, אונד שפראך: דיינעם זאאמען האבע איך דיזעס לאנד איינגעגעבען פֿאָן דעם שטראָמע

לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ (יז) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ (יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶאֱמוֹרָאָה עַד כְּעַן׃ (יז) וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עַלַּת וְקַבְלָה הֲוָה וְהָא תַנּוּר דִּתְנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דַּעֲדָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃ (יח) בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא

רש"י

יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב ירד למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה [ישעיה כ"ז]: (יז) ויהי השמש באה. כמו ויהי הם מריקים שקיהם [בראשית מ"ב]. ויהי הם קוברים איש [מלכים ב' י"ג] כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות ע"א בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה בבי"ת היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבוקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: הנהר הגדול. (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך

באור

(עמוס ב' ט'): (יז) ויהי השמש באה, לשון רש"י כמו ויהי הם מריקי' שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), ויהי הם קברי' איש (מלכים ב' י"ג כ"א), כלומר ויהי דבר זה, עכ"ל, וכבר הודעתיך הכלל שבהקדים הפעל לנושא המאמר לא יחוש העברי לשמור המספר והמין, והנה שמש פעם זכר ופעם נקבה, ויתכן שיבא במאמר אחד זכר ונקבה כאחת כמו ורוח גדול' וחזק (שם א' י"ט י"א), אלא שכאן אין צורך לזה: באה, מלעיל לפי שהוא פעל עבר: ועלטה, הוא חשך אפלה: והנה תנור עשן, עשן שם ואפשר שהוא תואר בשקל חכם סכל, אמר שראה דמות תנור מעל' עשן, ובתוכו לפיד אש: (יח) לאמר. כבר הודעתיך בהקדמה הוראת המלה הזאת, שבכל מקום שיזכר דברי האומר כמות שהם צריך שיקדים להם פעל אמירה, ועניינו כדברים האלה, (וויא פאָלגט, אָי נעהמליך): לזרעך נתתי, כמו אני נותן, וכן נתתי כסף השדה קח ממני (לקמן כ"ג י"ג), והטעם ע"י הברית הזאת אני נותן במתנה לזרעך את הארץ הזאת, ורש"י פי' אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: מנהר מצרים, אינו היאור, כי אם נהר שמו נחל מצרים והוא למערב ארץ ישראל בגבול חלק שמעון: נהר פרת, למזרחית צפונית ארץ ישראל: (יט) את הקני וגו', (ב"ר) עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גוי', והשלשה אדום

הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ (יט) אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ (כ) וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ (כא) וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס

טז (א) וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ (ב) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע

מצרים אן, ביז אן דען גראָסען שטראָם פרת. (יט) דאז פֿאָלק קיני, קנזי אונד קדמני. (כ) דאז פֿאָלק חתי, פרזי אונד דיא רפאים. (כא) דאז פֿאָלק אמרי, כנעני, גרגשי אונד יבוסי.

טז (א) שרי, אברם'ס פֿרויא, געבאר קיינע קינדער, אונד האטטע איינע מצרישע מאגד, דיא הגר היס. (ב) דא שפראך שרי צו אברם: זיהע, דער עוויגע האט מיך פֿערשלאָססען, דאס איך ניכט געבערע, ליעבער! קאָממע צו מיינער מאגד, פֿיללייכט ווערדע

תרגום אונקלוס

דִּפְרָת׃ (יט) יָת שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנִיזָאֵי וְיָת קַדְמוֹנָאֵי׃ (כ) וְיָת חִתָּאֵי וְיָת פְּרִיזָאֵי וְיָת גִּבָּרָאֵי׃ (כא) וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי׃

טז (א) וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר׃ (ב) וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד עוֹל כְּעַן לְוָת אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם

רש"י

(ב"ר): (יט) את הקני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום מואב ועמון והם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד (ב"ר) שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם [ישעיה י"א]: (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים [דברים ג']:

טז (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי.

באור

מואב ועמון והם קיני קנזי וקדמני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א י"ד): (כ) הרפאים, ארץ עוג, שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג' י"ג), ודעת הראב"ע כי המנויים גוים כלם כנעניים ועשתי עשר בנים היו לכנען וכלם נקראים על שמו. והם צידון חתי יבוסי אמורי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי, וקני וקנזי וקדמני הם שלשה מהנזכרים שהי' להם ב' שמות לכל א' וא', ופעמים שיזכור מקצתם בפרט, ויאמר כנעני על הנשארים. וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט, ובמקום אחר פרט מהם ששה לבד, וכמוהו יהודה וישראל רבים (מלכים א' ד' כ'), אף על פי שיהודה מישראל הוא:

טז (ב) עצרני, ענין המניעה וכן ת"א: אבנה, מגזרת בן, והיה ראוי לתרגמו (בעקינדערט ווערדען), אלא שיתכן שמלות בן ובנים עצמן נגזרות מלשון בנין, כי מי שיש לו בנים נקרא בנוי, לכך תרגמו המתרגם האשכנזי מלשון (בויען): לקול שרי, (ב"ר) לרוח הקודש שבה, ולשון שמיעה שאחריו ב"ת או למ"ד השימוש, מורה על ההקשבה וההסכמה לדברי האומר, שקבל את דבריה והסכים עמה כלומר שלא נתכוון שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה, כי אם

אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ (ג) וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (ד) וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ (ה) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ (ו) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ

נקוד על י' בתרא

ת"א מקץ יבמות ס"ד, א': ותאמר ר"ה ט"ז, ב'. ב"ק צ"ג, א':

תרגום אשכנזי

איך דורך זיא געבויעט; אברם געהארכטע דער שטיממע שרי. (ג) דא נאהם שרי אברם'ס פֿרויא איהרע מצרישע מאגד הגר, (נאכדעם אברם צעהן יאהרע אים לאנדע כנען געוואהנט), אונד גאב זיא איהרעם מאננע אברם צור פֿרויא. (ד) ער קאם צו הגר, אונד זיא ווארד שוואנגער, אלס זיא זאה, דאס זיא שוואנגער ווארדען, ווארד איהרע הויזפֿרויא גרינגע אין איהרען אויגען. (ה) דא שפראך שרי צו אברם: איך מוס אונרעכט ליידען דורך דיך, איך האבע מיינע מאגד אין דיינען שאאס געלעגט, אלס זיא זאה, דאס זיא שוואנגער ווארדען, ווארד איך גערינג אין איהרען אויגען, דער עוויגע ריכטע צווישען מיר אונד דיר. (ו) אברם שפראך צו

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר שָׂרָי: (ג) וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין לְמֵיתַב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהַבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: (ד) וְעַל לְוָת הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינָהָא: (ה) וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלֵּית בְּעֵינָהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ: (ו) וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא

רש"י

לרוח הקודש שבה (ב"ר): (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליקח אחרת: לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין [יבמות ס"ד] לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי

באור

לעשות רצון שרה שתבנה ממנה ויהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ז"ל (מלשון הרמב"ן). (ג) מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליקח אחרת (יבמות דף ס"ד ע"א): לשבת, הראוי בקמץ הלמ"ד, ובא בשוא להסמך הענין: בארץ כנען, מגיד שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין, כלומר שאם שהה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ועלה לארץ ישראל שמונין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ, אולי בזכות הארץ יבנו: (ד) ותקל, שרשו קלל והנו"ן הנעלם הנתך מן הבנין הוא במקום הדגש הראוי להיות לחסרון אות הכפל, ודעת ר' יונה שהוא מן הקל וכן ונקל, ויתכן שהם מבנין נפעל ויהי' הנח במקום הדגש הראוי להיות לחסרון נו"ן נפעל. ולא כהראב"ע, ואין להאריך פה: (ה) חמסי עליך. החמס שאני סובל משפחתי עליך

בידך עשי־לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח מפניה: (ז) וימצאה מלאך יהוה על־עין המים במדבר על־העין בדרך שור: (ח) ויאמר הגר שפחת שרי אי־מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת: (ט) ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל־

תולדות אהרן ויאמר הגר ב"ק ל"ב, ג':

שרי: דיינע מאגד איזט אין דיינער געוואלט, טהוע איהר, וואס דיך גוט דינקט; שרי דעמיטהיג־טע זיא הירויף, זאָ דאס זיא פאָן איהר ענטליף. (ז) זיא פאנד איינען ענגעל דעס עוויגען אין דער וויכטע אן איינעם וואס־סערקוועלל, נעמליך אם קוועלל אויף דעם וועגע שור, (ח) אונד שפראך: הגר, מאגד דער שרי! וואָ קאָממסט דוא הער? אונד וואָהין געהסט דוא? זיא שפראך: איך ענטפליהע פאָר מיינער הויזפרויא שרי. (ט) דער ענגעל דעס עוויגען

תרגום אונקלוס

אמתיך בידך עבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא: (ז) ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורחא דחגרא: (ח) ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי רבונתי אנא ערקת: (ט) ואמר לה מלאכא דיי תובי לות רבונתיך ואשתעבדי

רש"י

לי עליך אני מטיל העונש שהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד שאתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו'. ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה וביניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה

באור

הוא, ועל ידך ובשבילך אני סובלו, כי אני לטובתך נתכוונתי, ונתתי את שפחתי בחיקך כדי שיהיה לך ממנה זרע: ותרא ואקל, כאשר ראתה אז קלותי, כאשר הודעתיך שמוש הוי"ו להמשך וקשור המאמר: ישפט וגו'. כי עליך לתבוע עלבוני מידה כי אני לכבודך לא רציתי ליסרה: (ו) ותענה שרה. לשון הרמב"ן ז"ל, חטאה אמנו בענוי זה, וגם אברהם על שהניחה לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה זרע פרא אדם שיענה זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי: (ח) ויאמר, בא בפתח עם הרביע כמו בהפסק לפי שיש לרביע במקומות מנהג ההפסק, וטעם ההפסק לפי שאינו דבק עם הבא אחריו, שהוא הדבר אשר דבר: אי מזה, אי כמו איה וכן אי הבל (לעיל ד' ט'), וטעם מזה מקום כאלו אמר איה המקום אשר באת משם: ותאמר, בז"ג כת"ס א"ת, לפי שהוא מובדל מן הבא אחריו כאשר כתבנו במלת ויאמר, ומה שבא כאן בז"ג ולא ברביע כמו ויאמר שבתחלת הפסוק, לפי שאין שם ז"ק אחריו רק תביר, ודי ברביע שהוא מפסיק יותר ממנו. ואף שאיננו מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת באת, היינו לפי שהנגד נשלם המאמר, כי ואנה תלכי היא שאלה אחרת איננה תלויה בראשונה, משא"כ כאן שיש אחריו ז"ק במלת גברתי והיא עם אנכי ברחת מאמר אחד, ולכן נ"ל ותאמר בז"ג שהוא מפסיק גדול מן הז"ג או הז"ק הבא אחריו כי ב' מפסיקים משווי המדרגה הבאים רצופים, תמיד הא' מפסיק יותר מן הב', וז"ק וז"ג כח אחד להם: ברחת, בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שאחריו, וכן ברחת כל העיר (ירמיה ד' כ"ט), והיא כברחת (לקמן מ' י'). ברחת ונמזרה (ישעיה ל' כ"ד), ידעת איש

גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ (י) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ (יא) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃ (יב) וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ

שפראך ווידער: קעהרע צו דיינער הויזפֿרויא צוריק, אונד דעמיטהיגע דיך אונטער איהרען הענדען. (י) דער ענגעל דעס עוויגען שפראך פֿערנער צו איהר: איך וויל דיינען זאאמען מעהרען, דאס ער פֿאָר מענגע ניכט זאָלל געצעהלט ווערדען קאָננען. (יא) אויך שפראך דער ענגעל דעס עוויגען צו איהר: דוא ביזט נון שוואנגער, אונד ווירסט איינען זאָהן געבערען; דיזען זאָללסט דוא ישמעאל נעננען, דען דער עוויגע האט דיין עלענד ערהאָרט; (יב) ער אבער ווירד איין ווילדער מענש

תרגום אונקלוס

תְּחוֹת יְדָהָא׃ (י) וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃ (יא) וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ הָא אַתְּ מְעַדְּיָא וְתֵילְדִין בַּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ׃ (יב) וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בֶּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָּא וְאַף כָּל

רש"י

היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יֹשַׁבְתְּ בלבנון מקוננת בארזים [ירמיה כ"ב]: וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת [בראשית כ"א]: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל

באור

(דברים ל"א י"ז), בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון, ובא הרי"ש בפתח בס"פ שלא כמנהג: (ט) ויאמר, שלש פעמים לפי שאמר לה שלשה ענינים, ויש בו דרש כי שלשה מלאכים שלח לה לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה, והטעם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות: והתעני תחת ידיה, רמז לה שלא תלא לחפשי ממנה, כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (י) הנך הרה, לשון רש"י, כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח (שופטים ג' ז'), וי"א שהכוונה הנך הרה עתה, (כן פי' מהר"י אברבנאל, וכן משמעות אנקלוס ויב"ע), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: וילדת בן, לדעת רש"י הוא כמו ויולֶדֶת, ודומה לו ישבת בלבנון (ירמיה כ"ב כ"ג), וכ"ה דעת ר' יונה ובא בב' שואין במקום ב' סגולין להרין המלה אל אשר לפניו, וי"א שהמלה מרכבת מעבר ובינוני, וטעם ההרכבה, כי וְיֹלַדְתְּ שהוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו, לפי שהוא עתיד כי עדיין לא ילדה והרכיב עמה יולדת כי ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון יולדת, וענינו אמר לה כמו שאת יודעת שאת הרה כן תדעי באמת שתלדי בן ואלו את יולדת אותו עתה, וי"א כי איננה מורכבת אלא שהיא פעל עבר מבנין מדובע: וקראת, צווי לנקבה כמו שאמר לזכר וקראת את שמו יצחק (לקמן י"ז י"ט): אל עניך, הכוונה אל צעקתך מעניך, וכן ת"א קבל ה' צלותיך: פרא אדם, פירושו אדם מדברי כפרא והוא חמור הבר: ידו בכל, שינצח בתחלה כל הגוים, ויד כל בו, שינוצה לבסוף, וכן מפורש בדניאל שהוא החיה הרביעית (הראב"ע), ולפי פשוטו נראה שזהו באור מה שאמר שיהיה פרא אדם למוד מדבר, אוהב לטרוף ויטרוף הכל והכל יטרפוהו, והכוונה על זרעו שיהיה להם מלחמה עם כל הגוים: ועל פני כל אחיו, שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל (שם כ"ה י"ח), וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים (הראב"ע), ואין כן דעתי כי אין הישמעאלים מדינים, כמו שסתר דבריו הרמב"ן בפ' וישב (שם ל"ז כ"ח), ועיין מ"ש עוד בפ' בהעלתך (במדבר י"ב א') ובקו"א, ופי' ועל פני כל אחיו ישכן, שיתרחב נחלתו כנגד כלם

בְּכֹ֖ל וְיַ֣ד כֹּ֣ל בּ֑וֹ וְעַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו יִשְׁכֹּֽן׃ (יג) וַתִּקְרָ֤א שֵׁם־יְהוָה֙ הַדֹּבֵ֣ר אֵלֶ֔יהָ אַתָּ֖ה אֵ֣ל רֳאִ֑י כִּ֣י אָֽמְרָ֗ה הֲגַ֥ם הֲלֹ֛ם רָאִ֖יתִי אַחֲרֵ֥י רֹאִֽי׃ (יד) עַל־כֵּן֙ קָרָ֣א לַבְּאֵ֔ר בְּאֵ֥ר לַחַ֖י רֹאִ֑י הִנֵּ֥ה בֵין־קָדֵ֖שׁ וּבֵ֥ין בָּֽרֶד׃ (טו) וַתֵּ֧לֶד הָגָ֛ר לְאַבְרָ֖ם בֵּ֑ן וַיִּקְרָ֨א אַבְרָ֧ם שֶׁם־בְּנ֛וֹ אֲשֶׁר־יָלְדָ֥ה הָגָ֖ר יִשְׁמָעֵֽאל׃ (טז) וְאַבְרָ֕ם בֶּן־שְׁמֹנִ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֵׁ֣שׁ שָׁנִ֑ים בְּלֶֽדֶת־הָגָ֥ר אֶת־יִשְׁמָעֵ֖אל לְאַבְרָֽם׃ ס

ת"א ואברם בן תמנן ושית, ח':

זיין, זיינע האנד ווידער יעדערמאן, אונד יעדערמאננס האנד ווירער איהן, אונד ווירד פֿאָר אללען זיינעז ברידערן וואָהנען. (יג) דא נאננטע זיא דען נאמען דעס עוויגען, דער צו איהר רעדעטע: דוא ביזט א'ן זיכטבארער גאָטט; דען זיא שפראך: האבע איך דען אויך עט־וואס געזעהען, אלס מיין זעהענרער מיר דען ריקקען צוגעוואנדט? (יד) דא־רום נעננט מאן דעניעל־בען ברוננען, ברוננען דעס לעבענדיגען זעהענ־דען, ער איזט צווישע קדש אונד ברד. (טו) הגר געבאר דעם אברם איינען זאָהן, אונד אברם נאננטע זיינען זאָהן, וועלכען הגר געבאָרען האטטע, ישמעאל. (טז) אברם וואר זעכס אונד אכטציג יאהר אלט, אלס הגר ישמעאל געבאר.

תרגום אונקלוס

אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְאַף אַפֵּי כָּל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי: (יג) וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַיְיָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי כוֹלָא אֲרֵי אֲמַרַת אַף הָכָא שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלֵי לִי: (יד) עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ הָא הִיא בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא: (טו) וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּי לֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל: (טז) וְאַבְרָם בַּר תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם:

רש"י

פני כל אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל רואי ותשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלם במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות [שם] וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת

באור

כמ"ש בסוף פ' חיי שרה: (יג) אל ראי, שם המקרא על משקל עֳנִי דְּמֵי צֳרִי. כלומר אל ראות אתה. הנראה לבני אדם, וכן מתורגם בל"א: הגם הלם ראיתי, כלומר בזה הכירה שהיה מלאך, כי בעוד שהיה מדבר עמה נעלם מעיניה ולא ראתהו. וזהו פי' הגם הלם ראיתי אפי' הלם במקומי, כלומר שלא ראיתי דבר אחריו כאשר פנה מאתי, כדרך העולם שיראה עוד האדם אחרי אשר יפרד מחבירו וילך לו עד אשר ירחק ויתעלם מעיניו, אבל מלאך הנראה לבני האדם ברצותו יתעלם כרגע: אחרי ראי, כמו רואה אותי, ר"ל הנראה אלי ורואה אותי בעניי, וכן מתורגם בל"א, וי"א שהכוונה אחרי ראותי, כלומר אחרי כנולתי, בל"א [נאך דעם איך (דיזע ערשיינונג) געזעהען]: (יד) על כן קרא. הקריא, בל"א (מאן נעננט): באר לחי ראי, לפי שאמרה הגר אתה אל ראי והמלאך חי לעולם לפיכך אמר לחי, וכן ת"א דמלאך קיימא: ברד, הוא ש"ר שזכר למעלה ושני שמות היו לו לפיכך זכר את שניהם, וכן ת"א שניהם חגרא, אבל יב"ע תרגם שור חגרא, ובנד חלוצה, והירושלמי תרגם שור חלוצה: (טו) ויקרא אברם שם

יז (א) וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ (ב) וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ

תולדות אהרן אני אל חגיגה י"ב, א': התהלך נדרים ל"א, ב'. מכות כ"ד, א': ואתנה נדרים ל"ב, א':

תרגום אשכנזי

יז (א) אלס אברם נייו אונד נייניציג יאהרע אלט וואר, ערשין איהם דער עוויגע, אונד שפראך צו איהם: איך בין גאָטט דער אללמעכטיגע, וואנדעלע פאָר מיר, אונד זייא אונגעטהיילטעם הערצענס. (ב) איך וויל צווישען דיר אונד מיר איינען

תרגום אונקלוס

יז (א) וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וַהֲוֵי שְׁלִים׃ (ב) וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא׃

רש"י

שמו ישמעאל שרוח הקודש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה נשמול ולא עכב: יז (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה

באור

בנו וגו', לשון רש"י אף על פי שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר להגר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוה"ק עליו וקראו ישמעאל, והרמב"ן כתב שהיא יראה לקרא שם לבן אדוניה וגלתה לו דבר המלאך, אבל לא הוצרך הכתוב להאריך, ולפי זה יתכן שגם המלאך לא צוה אותה לקרא שם לבן אדוניה, וטעם וקראת שמו ישמעאל בצווי (דוא זאָללסט איהן נעננען דאמען):

יז (א) אל שדי, פירש"י אני הוא שיש די באלהותי לכל ברי', וקרוב לזה פי' הרמב"ם במ"נ שאינו צריך במציאתו ולא בקיומו לזולתו ואולם מציאותו מספיק לעצמה, ותספיק לכל אשר זולתו, ולפ"ז היה ראוי שיתורגם בל"א (דער אללגענוגזאמע / דער אללגענוגזאמע)... ואולם הראב"ע פירש שהוא מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים, והסכים עמו הרמב"ן ז"ל וכתב שהוא הנכון, כי היא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה, וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל אות' מנגעי בני אדם ככל הנסים אשר נעשו לאברהם ולאבות וככל הנאים בתורה בפרשת אם בחקתי ובפרשת והיה כי תבוא בברכות ובקללות שכלם נסים הם, כי אין מן הטבע שירדו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית אבל כלם נסים ובכולם תנצח מערכת המזלות כענין שאמר המשורר כי אתה ה' מחסי וגו' לא תאונה אליך רעה וגו' (תהלים צ"א ט' וי'), אלא שאין בהן שנוי (מפורסם וגלוי) ממנהגו של עולם כנסי' אשר נעשו ע"י משה רבינו ע"ה בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפרסום והם ביעשו בשם המיוחד אשר הגיד למשה, ולכן עתה הודיע לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו ובדלונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב או מזל עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד להעיר על ענין כנגד ונשגב והוא כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה"א רק בצרוף השם הכתוב באל"ף דל"ת או בצרוף אל עליון וגו'. ויזכיר בעניניו אלהים, וכן יאמר ה' אלהי השמים (לקמן כ"ד ז'), ואמר ה' יראה (שם כ"ב י"ד), על מקום המקדש לעתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם, ועיין עוד מזה בפרשת וארא (שמות ו' ב'), ולזה מתורגם בל"א (דער אללמעכטיגע), ועיין מה שכתבתי בבאור דקדוק המלה לפי ב' הפירושים, יבבאור ב"ר (פ' מ"ו סי' ב'),

וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד: (ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: (ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם: (ה) וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: (ו) וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים

ת"א והיית נדרים סס: והיה נרכות סס. נדרים סס: אב וכו' סנת ק"ס, א':

תרגום אשכנזי ער

בונר מאכען, אונד דיך אויסנעהמענד פערמעהרען. (ג) דא פיל אברם אויף זיין אנגעזיכט, אונד גאָטט רעדעטע פערנער מיט איהם אונד שפראך: (ד) איך בין עס! מיין בונד איזט מיט דיר געמאכט; דוא זאָללסט צו איינעם פאטער פילער פאָלקער ווערדען. (ה) מאן זאָלל דיך אויך ניכט מעהר אברם נעננען, זאָנדערן דיין נאמע זאָלל אברהם זיין, דען איך האבע דיך צו איינעם פאטער פילער פאָלקער אייננעזעטצט. (ו) איך ווילל דיך אויסעראָרדענטליך פרוכטבאר אונד צו גאנצען נאציאָנען מאכען, אונד קאָניגע זאָללען פאָן דיר אבשטאמ־

תרגום אונקלוס

(ג) וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלִּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימָר: (ד) אֲנָא הָא גְזַר קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי עַמְמִין: (ה) וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יַת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב סַגִּי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ: (ו) וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִינָךְ לְכִנְשִׁין וּמַלְכִין דְּיִשְׁלְטוּן

רש"י

בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מילה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. מאימת השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפי' רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע [במדבר י"ג]: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו:

באור

נפ' מקן (לקמן מ"ג י"ד): התהלך לפני, כתרגמו פלח קדמי, הדבק בעבודתי: והיה תמים, מלוה אחרת עוד בענין הזה. כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ח י"ג). אחרי אזהרת השם לא ימצא בך וגו' קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' (שם י'), והענין בשניהם כי המאמין בה' ובזמנו אל מעוננים וקוסמים יהיה כאלו לבו חלוק לחלקים, ואיננו תמים, ולזה השם שיהיו כל מחשבות הלב ועשתונותיו תקותו ופחדו פונות אליו לבדו, שלא לירא מזולתו ולא לקוות דבר בזולתו, כי הוא הכל יכול ולו לבדו נתכנו עלילות, וזהו ענין תמימות הלב. אמר לו ה' שלם בכל נסיונותי (כמו שפירש"י) שלא להרהר אחר מדותי, הי' שלם ולא תתלונן על מצותי (כמו שפי' הרמב"ן ז"ל), היה שלם בכל מצוה אשר אצוך ולא תתהלך יותר (כמו שפי' הראב"ע), וכל אלו הענינים נכללו במלת תמים לדעת המתרגם האשכנזי, ולזה מתורגם בל"א (אונגעטהיילטעס הערצענס), כי היא מדה גדולה באדם ועל זה התפלל דוד המלך ע"ה יהי לבי תמים בחקיך (תהלים קי"ט פ'), כי ההתחכמות בחקי השם וגזרותיו היא הפך התמימות: (ד) הנה בריתי אתך, הוא ברית המילה, כאשר יפרש זאת בריתי אשר תשמרו, ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים. והקדים השם ולוה אותו על המילה קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: (ה) אברהם, עם תוספת רי"ש אביר המון גוים, ולא בא השם נחסר משמו אות כי אם להוסיף: המון, ענין קבוץ ורבוי: (ו) ונתתיך לגוים, ישראל לבדם נקראו גוים ועמים, ובן אף חבב עמים (דברים ל"ג ג'), עמים הר יקראו (שם י"ט).

תרגום אשכנזי

מען. (ז) איך ווערדע מיינען בונד צווישען מיר אונד דיר אונד דיינעם זאאמען נאך דיר אויף איהרע קינפטיגע געשלעכטער צו איינעם עוויגען בונד מאכען, נעמליך: דיין, אונד נאך דיר דיינעם זאאמענס גאָטט צו זיין. (ח) דיר אונד דיינעם זאאמען נאך דיר ווערדע איך דאז לאנד דיינעם אויפענטהאלטס, דאז גאנצע לאנד כנען צור עוויגען בעזיטצונג איינגעבען, אונד איהר גאָטט זיין. (ט) גאָטט שפראך נאָך פערנער צו אברהם: דוא אבער מוסט אויך מיינען בונד האלטען, דוא אונד דיין זאאמען נאך דיר אויף איהרע קינפטיגע געשלעכטער. (י) דיזעס איזט דער בונד צווישען מיר אונד דיר, אונד דיינעם זאאמען נאך דיר, דען איהר האלטען זאָללט; איהר מיסט אללעס בעשניידען, וואס מעננליך איזט. (יא) בעשניידעט אירע

מִמְּךָ יֵצֵאוּ: (ז) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ: (ח) וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: (י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר: (יא) וּנְמַלְתֶּם

ת"א והקמותי עקרים מ"ד, סמ"ה: להיות יבמות מ"ב, א', ס"ד א', ק' ב': את בריתי סנהדרין נ"ט, ב'. ע"ז כ"ו, ב', וכ"ז א' וב'. מנחות מ"ב, א': המול שבת קל"ג, א'. קדושין כ"ט, א':

רש"י

(ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים אבל (בר ישראל) הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו

תרגום אונקלוס

בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: (ז) וְאָקִים יַת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ: (ח) וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יַת כָּל אַרְעָא דִכְנַעַן לְאַחֲסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: (ט) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יַת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: (י) דֵּין קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: (יא) וְתִגְזְרוּן יַת בִּשְׂרָא דְעָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין

באור

בנימן בעממיך (שופטים ה' י"ד), גם אחרי הולדת השבטים כלם אמר גוי וקהל גוים יהיו ממך (לקמן ל"ה י"א), ונתתיך לקהל עמים (שם מ"ח ד') (הרמב"ן): (ט) ואתה. וי"ו מוסיף על ענין ראשון, אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו, ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו' כן פירש"י ז"ל, והוא מסכים למה שכתבנו במקום אחר מהכפילות הבודאה על הגוף, ואתה תשמור שהוא כמו ואולם אתה, ולכן מתורגם בל"א (דוא אבער): (י) המול, כמו להמול, והוא מקור מבנין נפעל מנחי העי"ן כי שרשו מול כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון, והוא ענין כריתה: (יא) ונמלתם, כמו ומלתם, והנו"ן שרש, ויהיו א"כ שני השרשים

אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ (יב) וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ (יג) הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ (יד) וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־

ת"א ובן שמונת שבת סס ג': המול יבמות ע"ג, א'. ע"ז כ"ז, א' וב', מנחות מ"ב, א': וערל שבת ק"ח, א'. קדושין כ"ט. א':

פֿאָרהויט, זאָ זאָלל דיזעס דאז בונדעסצייכען זיין צווישען מיר אונד אייך. (יב) אללעם מענגליכע בייא אייערן נאַכקאָממען זאָלל, ווען עס אכט טאגע אלט איזט; בעשניטטען ווערדען; איין הויזגעבאָרנעס קינד; אָדער וועלכעס פֿאָן איינעם פֿרעמדען פֿיר געלד ערקויפֿט, אונד ניכט פֿאָן דיינעם זאאמען איזט. (יג) בעשניטטען מוס ווערדען, וואס אין דיינעם הויזע געבאָרען וואָרדען, אונד וואס דוא פֿיר געלד ערקויפֿסט, דאמיט מיין בונד אן אייערם פֿליישע זייא צו איינעם עוויגען בונדע. (יד) איינע אונבעשניטטענע מאַנספערזאָן אבער, וועלכע נעמליך דאז פֿלייש איהרער פֿאָרהויט ניכט בעשניידען ווירד; דיזעלבע פערזאָן זאָלל אויסגעראָטטעט ווערדען אויס איה־

תרגום אונקלוס

מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ (יב) וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכֹּל בַּר עַמְמִין דִּי לָא מִבְּנָךְ הוּא׃ (יג) אִתְגְּזָרָא יִתְגְּזְרוּן יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וִיהֵי קְיָמִי בְּבִשְׂרֵיכוֹן לִקְיָם עָלָם׃ (יד) וְעָרֵילָא דְּכוּרָא דִּי לָא יִתְגְּזַר יָת בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי׃

רש"י

לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא (ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל (ברש"י ישן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחד (ס"א לאחד) בשמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת [דף ל"ה]: (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך

באור

מול ונמל מורים על ענין אחד: (יב) ימול לכם, מבנין נפעל וכן המול ימול: (יג) המול, ימול וגו'. צוה בתחל' דרך כלל שכל הנולדים מאנשי הבית או ממקנת כסף ימולו לשמונת ימים. ועתה פרט הצווי לאברהם שימול את אנשי בית ומקנת כספו ואם הם גדולים: (יד) וערל, זכר, כאן למדך הכתוב שהמיל' באותו מקום שניכר בין זכר לנקבה (ב"ר), וכל ערלה סתם היא בערוה וערלת לב ושפה ואוזן הם סמוכים: ימול, יפעול כמו כי ידר נדר (במדבר ל' ג'), והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם, ודגש המ"ם לחסרון נו"ן השרש, ויתכן להיות גם זה מן הנפעל כי מלת את תבוא גם אחר הנפעל בלשונה כמו ולא יקרא עוד את שמך אברם, אבל לפי שאינו חייב כרת כי אם כשבטל מצות המיל' ברצון. לכן נראה יותר שיהי' מן הקל, שבא המעש' עליו, משא"כ הנפעל שב על הגוף, שהגוף שלא נמול יכרת. גם אם הוא מבנין נפעל, ראוי להיות בשר ערלתו קודם, וראוי לומר וערל זכר אשר בשר ערלתו לא ימול (ר"ל לא יהיה נמול) וגו', וטעמו אם יגיע לכלל עונשין ולא ימול יש עליו כרת, אבל אביו אין ענוש כרת עליו כי אם עובר בעשה: ונכרתה הנפש, נפש כמו איש שיש לו נפש, בל"א (פערזאָן),

בְּרִיתִי הֵפַר: ס (טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ: (טז) וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ: (יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־

ת"א הפר יבמות ע"ב, ע"א. סנהדרין נ"ט, ב', ת"ד, א' ת"ט, ב': שרי ברכות י"ג, א'. נדרים סס. ר"ס מ', ב': שרה בברכות סס: וברכתי ר"ס סס: ויפול סנהדרין פ"ט, ב': ואם שרה ב"ת ע"ז, א':

תרגום אשכנזי

רעס פאָלקע, זיא האט מיינען בונד צערשטאָרט. (טו) גאָטט שפראך צו אברהם: דיינע פרויא שרי זאָללסט דוא ניכט פערנער שרי נעננען, זאָנ־דערן שרה זאָלל איהר נאמע זיין. (טז) איך וויללן זיא זעגנען, אונד דיר אויך פאָן איהר איינען זאָהן געבען, דורך מיי־נען זעגען זאָלל זיא צו נאציאָנען ווערדען, אונד קאָייגע דער פאָלקער פאָן איהר הערקאָממען. (יז) דא פיל אברהם אויף זיין אנגעזיכט, לאכטע, אונד שפראך אין זיינעם הערצען: זאָללטע איינעם הונדערטיעהריגען מאננע נאך געבאָרען ווערדען? אויך שרה, דיא נייניציג

רש"י

עלידי ומת קודם זמנו [שבת כ"ד]: (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל [ברכות י"ג]: (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנעורותה שנאמר היתה לי עדנה [בראשית י"ח]: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנכו הוא והביאה כל אחת בנה עמה והניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה בנים שרה. ב"ר רמזו במקלת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מהוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי [שמואל א' ב'] היש בזה הרואה [שם ע'] אף זו

תרגום אונקלוס

(טו) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרָי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ: (טז) וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִינַּהּ וּתְהֵי לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן: (יז) וּנְפַל אַבְרָהָם עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הַלְּבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד

באור

וענין הכרת לדעת רז"ל שיהיה הולך עדירי ומת קודם זמנו (יבמות דף נ"ה ע"ב): (טו) לא תקרא את ישמה שרי, דמשמע שרה לי ולא לאחרים, כי שרה סתם שמה שתהא שרה על הכל (ברכות דף י"ג ע"א): כי שרה שמה, ר"ל יהי' שמה כמ"ש בו והי' שמך אברהם: (יז) ויצחק. ת"א וחדי, וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו (משלי ח' ל"א), משחקים לפני ה' (שמואל ב' ו' ה'), ונראה שהכוונה בלשון הזה שכל הרואה או שומע דבר זר יתפעל על ידו אל הצחוק, ואם יהי' בו דבר סכלות והוללות או ענין בלתי ראוי שיאומן, יתפעל אל הלעג, ואולם אם יהי' דבר אמתי וטוב ישמח לו, כענין שנאמר עד ימלא שחוק פיך (איוב ח' כ"א), אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכ"ו ב'), וכן הדבר באברהם כאשר נאמר לו זה התפלא מאוד על הדבר ושמח שמחה גדולה, כי אחרי שנאמר שנפל אברהם על פניו והוא מודה על חול הנבואה ור"הק עליו בחוזק יד, עד שלא הי' בו כח לעמוד על רגליו, ידענו שהאמין באמונה תמימ', ושחק צחוק של שמחה, לא של לעג ח"ו, ואולם שרה לא האמינה ולגלגה, וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן מאה שנה. ה"א התימה, לא להרחיק אמתת הדבר כי אם להודיע ענין הפלא אשר בו. כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב' כ"ז)

שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ (יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ (יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ (כ) וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ (כא) וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים

יאהרע אלט איזט, נאָך געבערען. (יח) אברהם שפראך הירויף צו גאָטט: מאָכטע נור ישמעאל לע־בען, אונד דיר געפאל־לען! (יט) דא שפראך גאָטט: וואהרליך! דיינע פרויא שרה געבערט דיר איינען זאָהן, דיזען זאָללסט דוא יצחק נענ־נען, אונד איך וויל מיינען בונד מיט איהם, אויף זיינען זאאמען נאך איהם, צו איינעם עוויגען בונדע עררינכטען, (כ) וועגען ישמעאל'ס האבע איך דיך אויך ערהאָרט, זיהע! איך האבע איהן געזעג־נעט, ווערדע איהן פרוכטבאר מאכען אונד זעהר פערמעהרען, צוועלף פירסטען ווירד ער צייגען, איך וויל איהן צו איינער גראָסען נאציאָן מאכען. (כא) מיינען בונד אבער מיט יצחק וויל איך

תרגום אונקלוס

וְאִם שָׂרָה דְבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד: (יח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ: (יט) וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יָת שְׁמֵיהּ יִצְחָק וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמֵּיהּ לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי: (כ) וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ הָא בָרְכֵית יָתֵיהּ וְאַפֵּישׁ יָתֵיהּ וְאַסְגֵּי יָתֵיהּ לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵי עֲשַׂר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּיהּ לְעַם סַגִּי: (כא) וְיָת קְיָמִי אֲקִים

רש"י

היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואף על פי שהדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם צא ולמד מעשר דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו [בראשית מ"ב] אבל בן אין לה [מלכים ב' ד']: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק: וי"א על שם העשרה נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א ואת בריתי למה נאמר כבר כתיב ואתה בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר הקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטור' בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי אבא

באור

הרואה אתה (שם ב' ט"ו כ"ז), שהם תמיהות קיימות להעיד על פליאת הדבר והיותו זר ויוצא מן המנהג והראוי. וכך אמר בלבו הנעשה הסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: מאה שנה יולד, אין הפלא באיש בן מאה שנה שיוליד, כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה גם בדורות האלה אף כי בדור אברהם שהחיים בימיו ארוכים, אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי שהוא בן מאה שנה והיא בת תשעים שנה. זה הוא ענין נפלא עד מאוד ראוי למלאות פיו שחוק ולבו שמחה: יולד, ולד: (יח) לו, הלואי שיחיה ישמעאל, כי כאשר נאמר לו שהברכה אשר ברכו השם על זרע שרה נאמרה, פחד כן ימות ישמעאל, והתפלל עליו: לפניך, הטעם וימצא חן בעיניך, כאשר מתורגם בל"א: (יט) אבל,

את־יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת: (כב) ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם: (כג) ויקח אברהם את־ישמעאל בנו ואת כל־ילידי ביתו ואת כל־מקנת כספו כל־זכר באנשי בית אברהם וימל את־בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים: (כד) ואברהם בן־תשעים ותשע שנה בהמלו בשר

תרגום אשכנזי

בעשטענדיג האלטען, דעם זאָהן נעמליך, וועלכען שרה דיר געבערען ווירד אום דיזע צייט אין דעם אנדערן יאהרע. (כב) אלס ער מיט איהם אויסגערעדעט האטטע, ערהאָב זיך גאָטט פאָן אברהם הינוועג. (כג) אברהם נאהם זיינען זאָהן ישמעאל אונד אללע קנעכטע, דיא ער פיר געלד געקויפט האטטע, אללעס מעננליכע אונטער זיינען הויזלייטען, אינד בעשניטט דאז פלייש איהרער פאָרהויט נאָך אן דעמזעלבען טאגע, וויא גאָטט מיט איהם געשפּראָכען האטטע. (כד) אברהם וואר נייאן אונד נייאנציג יאהרע אלט, אלס ער בעשניטטען ווארד אם פליישע זיי־

תרגום אונקלוס

ית יצחק די תליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא: (כב) ושיצי למללא עמיה ואסתליק יקרא דיי מעלוהי דאברהם: (כג) ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באנשי בית אברהם וגזר ית בשרא דעורלתהון בכרן יומא הדין כמא די מליל עמיה יי: (כד) ואברהם

רש"י

מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כת"ב כי הנה ברכתי אותו והרבתי והפרתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק: את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח [משלי כ"ה]: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום (ב"ר): (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: (כד) בהמולו. בהפעלו. כמו בהבראם [בראשית ב']: בהמולו את בשר ערלתו. (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר רש"י ישן) באברהם לא נאמר את. לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל שהיה

באור

לשון אמתת הדברים וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב כ"א), אבל בן אין לה (מלכים ב' ד' י"ד): יצחק, על שם הצחוק: את בריתי אתו. בו אני מקיים את בריתי לעולם ובזרעו אחריו, את ישמעאל אברך להפרות אותו ולהרבות אותו במאוד מאוד. אך לא יהיה בריתי אתו ואת זרעו: (כב) ויכל ויעל. הענין כאשר כלה לדבר אתו אז עלה: ויעל אלהים מעל אברהם, דרך כבוד כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום (ב"ר): (כג) בעצם היום הזה, באותו יום שנצטוה ולא אחר לעשות הדבר. ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל אנשי ביתו, והיו במנה עשר ושלש מאות יליד ביתו חוץ ממקנת כספו. וגם זריזים מקדימין למצוה: (כד) בהמלו בשר ערלתו, בהמולו מבנין נפעל ויהי' א"כ אברהם מקבל הפעולה, ובא אחריו בשר ערלתו לתוס' באור כאלו אמר דהיינו מצד בשר ערלתו. וכן כאלה נבלת עלה (ישעי' א' ל'), נובלת פועל עומד והאלה נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים. וכן קרועי בגדים (שמואל ב' י"ג ל"א), מגלחי זקן (ירמיה מ"א ה'), מצד בגדיהם וזקניהם, ורבים ככה, ועל הדרך הזה נקרא אברהם נמול

עָרְלָתוֹ׃ מפטיר (כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־
שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ׃ (כו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל
אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ (כז) וְכָל־אַנְשֵׁי
בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת
בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ פ פ
יח (א) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא

ת"א וירא סוטה י"ד, א', ב"מ פ"ו, ב':

נער פֿאָרהויט. (כה) זיין זאָהן ישמעאל וואר דריי־צעהן יאהרע אלט, אלס ער בעשניטטען ווארד אם פֿליישע זיינער פֿאָרהויט. (כו) אן דעמזעלבען טאַגע ווארדע אברהם אונד זיין זאָהן ישמעאל בעשניטטען, (כז) אונד אַללע זיינע לייטע, וואס איינגעבאָרען ווארן, וויא אויך וואס ערקויפֿט וואר פֿאָן איינעם פֿרעמדלינג, ווארד מיט איהם צוגלייך בעשניטטען.

יח (א) דער עוויגע ערשין איהם פֿערנער אין דעם האַינע דעס ממרא; ער זאס עבען אין

תרגום אונקלוס

כַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ׃ (כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ בַּר תְּלַת עַסְרֵי שְׁנִין כַּד גְּזַר יַת בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ׃ (כו) בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ׃ (כז) וְכָל אֱנָשָׁא בֵיתֵיהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי עַמְמַיָּא גְּזָרוּ עִמֵּיהּ׃

יח (א) וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתֵיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא

רש"י

ילד הזקוק לחתוך ערלה ולפדוע המילה לכך נאמר בו את (ב"ר): (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

חסלת לך לך

יח (א) וירא אליו. לבקר את החולה. אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו [ב"מ פ"ו]: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב"ר): יושב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר אלהים נצב בעדת אל [תהלים פ"ב] (ב"ר): פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו:

באור

מלך בשר ערלתו שנמול: (כו) נמול, עבר מבנין נפעל בחולם וכן כמולו, ובאו במשקל נפעול כמו ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג): אברהם, בתחלה מל את כל יליד ביתו, אם הוא בעצמו או ע"י מוהלים אחרים והוא עומד עליהם, ואחר כך מל את עצמו, שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה, ולא היה יכול להשתדל במילתם: וישמעאל בני, אף ישמעאל נמול תחלה כמו שנאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו. ואין כוונת הכתוב על סדר הקודם והמתאחר כי אם לכפילת ענין בעצם היום הזה, להגיד שישמעאל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו הטעם ברצונם שלא הכריחם על כך, רק מהרו כלם ביום ההוא בעצמו לעשות ולמלאות רצון השם, ולדעת רש"י ז"ל הכוונה בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים מיום אל יום, וזהו לדעת האומר בניסן נברא העולם ובניסן נולדו האבות, כי בחדש ניסן נמולו, שהרי למועד הזה בשנה האחרת נתבשר שיולד יצחק ויצחק נולד בפסח (הרמב"ן והרא"ם):

יח (א) וירא אליו ה', לדעת הרמב"ן ז"ל פסוק וירא אליו ה' מחובר לפרשה שלפניו, כי בעבור שנימול וקיים מצות ה', נראה אליו למעלה ולכבוד לו, וכענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם (ויקרא ט' כ"ג), כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה, להודיע כי רצה האלהים את מעשיהם, ואל תחוש להפסק הפרשה (ר"ל פה כי גם וירא מתחלת פרשה אחרת), כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה'

וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ (ב) וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ

ת"א כחום ברכות כ"ו, ח': וישא ב"מ שם: שלשה ב"מ שם:

תרגום אשכנזי

דעם איינגאנגע דעס צעל- טעס, אלס דער טאג זעהר היים וואר. (ב) ער האָב נעמליך זיינע אויגען אויף, אונר זאה, דא שטאנ- דען דרייא מעננער ניכט ווייט פאָן איהם; אלס

תרגום אונקלוס

בְּמֵיחַם יוֹמָא: (ב) וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻּבְרִין קַיְּמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד

רש"י

כחום היום. הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים (ב"מ שם): (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר). תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל (ב"ר): נצבים עליו.

באור

אל אברהם, אבל בפרשה זאת רצה לספר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו, וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא הי' לדבור אלא לכבוד לו, כל זה מהרמב"ן, אבל המתרגם לל"א הלך ע"פ המד' שזכר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בתוך ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן, והיא כל כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, הביאה רש"י ז"ל למעלה בפרשת אלה תולדות השמים בפסוק ויטע (בראשית ב' ח'), וכבר הראיתיך בהקדמת הספר תועלת המדה הזאת בהבנת הכתוב, שעל הרוב בכל הספורים יכלול בתחלה עקר ענין הספור במלות קצרות, אח"כ יספר פרטי הדברים אחד אחד, ולפי זה כוונת הכתוב פה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפסוק ראשון הוא מזכיר דרך כלל שנראה אליו ה'. ואח"ז מפרש האיך ואמר שראה שלשה אנשים שהיו מלאכים, כי בהרבה מקומות כשנראה המלאך קורא בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו (שמות כ"ג כ"א), שלוחו כמותו. וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה (שם ג' ב'), וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות (שם ד'). וכן מתורגם בל"א (ער הוב נעהאויך), וסיפור ענין המראה נמשך עד ואברהם שב למקומו, אמנם ענין מעשה המלאכים נמשך עוד להלן עד פסוק ותבט אשתו מאחריו (י"ט כ"ו): ישב פתח האהל כחם היום. להתקרר שם מפני חם היום אשר יחלישנו. או יקדים הכתוב להודיע שהי' בעת הזאת שאין מדרך המוסר להפציר באורחים שילינו, משא"כ בלוט שבאו בערב אמר להם ולינו, ומלת כחם היא מקור מבקל מן הכפולים, והכ"ף תורה לפעמים על הזמן כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית ל"ח כ"ט). כלומר בשעה שהשיב ידו והנה יצא אחיו, וכן היא כפורחת עלתה נצה (שם מ' י'). כלומר בשעה שפרחה עלתה נצה והבשילו אשכלתיה, וכן כאן בעת שהי' היום חם: (ב) וישא עיניו וירא, הוא לשון ראי' ממש: נצבים עליו, לפניו וסמוכים אליו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), כן פי' רש"י וכן תרגם יב"ע, קיימין וכן מתורגם בל"א, אבל אנקלוס תרגם, עלוהי: וירא וירץ, הוא לשון הבנה והסתכלות מחשבי נסתכל שהיו עומדים במקום אחד והבין שלא רצו להטריחו ולכן רץ לקראתם. כן פי' רש"י והרמב"ן, אמנם לפי פשוטו כן דרך הלשון, ובעודו, וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו. וכשראם רץ לקראתם תיכף, וכן ת"א שניהם וחזא, ויב"ע תרגם ג"כ שניהם בלשון אחד ובכל גם הכוונה בלשונות כמו שפירשנו כי תרגם וזקף עיניהי וחמא וגו' וכד חמינון רהט לקדמותהון, והוי"ו של וירץ הוא מאותן אשר הראב"ע המשילם לפ"א רפי בלשון ישמעאל, ורבות הן מאד על פי המקרא, והן המדברות ב' מאמרים אשר להם יחס בזמן או בסבה, כאשר כתבתי בהקדמה, וכן מתורגם בל"א: וישתחו, מלה משונה בדקדוק, כי שרשו שחה מנחי למד ה"א, וכן נמצא ממנו הבנוי בבנין הקל, שְׁחִי ונעברה (ישעי' נ"א כ"ג), בפלס עֲשֵׂי בְנִי, ולדעת ר"י קמחי גם הענר. כי

לִקְרָאתָם֙ מִפֶּ֣תַח הָאֹ֔הֶל וַיִּשְׁתַּ֖חוּ אָֽרְצָה׃ (ג) וַיֹּאמַ֑ר אֲדֹנָ֗י אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אַל־נָ֥א תַעֲבֹ֖ר

קדש

ת"א אם נא שבת קכ"ז, א'. ב"מ שם. שבועות ל"ה, ב':

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא׃ (ג) וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לָא

ער עס געוואהר ווארד, ליף ער איהנען פאָן דער טהירע דעם צעלטעס ענטגעגען, ביקטע זיך צור ערדע, (ג) אונד שפראך: מיין העדר! ווען איך גנא־ע אין דיי־נען איגען געפונדען, זאָ

רש"י

לפניו (כמו ועליו מטה מנשה) [במדבר ב']. אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם (כך הנדפס ברש"י ישן) בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם

באור

שְׁחָה אל מות ביתה (משלי ב' י"ח), (עם כי יותר נראה שיהי' שרש שחה שוח מנחי העי"ן בעבור שהוא מלעיל, כדרך נחי העי"ן להמשיך אל"ף נחה שהיא במקום וי"ו עי"ן הפעל, וכדעת ר' יונה הספרדי), גם נמצא ממנו הבנין הנוסף, דאגה בלב איש יַשְׁחֶנָּה (שם י"ב כ"ה), אמנם ההתפעל ממנו ראוי להיות יִשְׁתַּחֶה, על משקל יִתְגַּלֶּה, ועם וי"ו ההפוך וַיִּשְׁתַּח, בפלס וַיִּתְגַּל בתוך אהלה (בראשית ט' כ"א), (רק שבאה בו תי"ו ההתפעל אחר השי"ן פ"א הפעל כדרך אותיות זסש"ץ), אך בעלי הלשון הקדמונים הוסיפו עוד ה"א אחרת בבנין התפעל משרש זה (לסבה אשר ידעוה ונעלמת ממנו), ולא חשבוה כשאר ההה"ין הנוספות מאותיות האמנת"יו כמו לילה, נחלה עבר (תהלים קכ"ד ד'), ובזוזה אליכם (לקמן כ"ב ה'). תעפה כבקר תהיה (איוב י"א י"ז), שא"כ היה ראוי להיות קמץ לפניה. והבניה ראוי להיות מלעיל, ועוד שראינו וְהִשְׁתַּחֲוָה (יחזקאל מ"ו ב'), שהוא עבר (אלא שהוי"ו מהפכו לעתיד). ואין מנהג הה"א לעולם שתהי' נוספת בפעל עבר, אך שמוה כמו שרש במלה זאת. וכאלו השרש הזה הוא בן ד' אותיות כמו שהוסיפו ה"א כזאת במלת תְּתַחֲרֶה את הסוסים (ירמיה י"ב ה'), מְתַחֲרֶה בארז (שם כ"ב ט"ו), וכבר מצאנו אל תתחר במרעים (תהלים ל"ז א'), בלא ה"א, וכאשר הוסיפו נו"ן במלת שאנן ובמלת רענן וחשבוה כשורש, ולכן לא נפלה גם באמצע תיבה. כמו יחד אסירים שאננו (איוב ג' י"ח), שהוא פעל עבר, הלעג השאננים (תהלים קכ"ג ד'), נשים שאננות (ישעיה ל"ב ט'), שהם תוארים, ובמלת רענן אף ערשנו רעננה (ש"ה א' ט"ז), דשנים ורעננים (תהלים צ"ב ט"ו), שהם תוארים, וכולם הם כשרש כרסם, כרבל, שמהם נאמר יכרסמנה חזיר מיער (שם פ' י"ד), ודוד מכרבל (ד"ה א' ט"ו כ"ז). והנה במלת ישתחוה באה הוי"ו תחת ה"א השרש כחליף אותיות אהו"י בעבור כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע התיבה, כמו שהומרה הה"א בוי"ו במלת לא שָׁלַוְתִּי (איוב ג' כ"ו), משרש שלה, ובמלת וַיִּשְׁתַּחוּ. הפילו הה"א השניה והניחו הוי"ו שבמקום הה"א הראשונה בעבור שהיא בסוף המלה להקל על הלשון, ושמו המלה מלעיל שלא תתערב הוי"ו הזאת עם הוי"ו שהיא סי' לנסתרים כמו ויתכסו שקים (יונה ג' ח'). כי הוא לשון יחיד, והעד שאמרו על לשון רבים וישתחוו בב' ווי"ן, ולא נמצאת ליחיד בוי"ו נחה בסוף אלא עם יו"ד או עם תי"ו האית"ן בלבד וישתחו, ותשתחו למלך (מלכים א' א' ל"א), ואולי נוכל לומר כן בגלל האית"ן. זהו דקדוק המלה על נכונה: (ג) אדני, רש"י פי' ב' פירושים. פירש א' שהוא חול ועל המלאך אמר כן, ופי' ב' שהוא קדש ולהקב"ה הגדלה אליו בטרם בוא המלאכים אמר כן, שימתין ולא יעבור עד שיכניס את האורחים אבל הפי' השני

מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ (ד) יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ (ה) וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־

ת״א יקח ב״מ שם: ואקחה ב״מ שם. ע״ז ח׳: אחר נדרים ל״ז, ב׳:

תרגום אשכנזי

געהע דאך ניכט פאָר דיינעם קנעכטע פאָראי־בער. (ד) ליבער! לאססעט איין וועניג וואססער ברינגען, וואשט אייערע פיסע, אונד רוהעט אויס אונטער דעם בוימע, (ה) איך וויל איין שטיק בראָד ברינגען, דא ערקוויקט אייער הערץ, הערנאך מאגט איהר ווייטער געהען, דא איהר דאך נור איינמאל פאָר אייערעם קנעכטע פאָר בייאגעקאָממען; זיא אנטוואָרטעטען: טהוע אלזאָ, וויא דוא גע־

תרגום אונקלוס

כְּעַן תְּעִיבַר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ (ד) יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ (ה) וְאֶסַּב פִּתָּא דִלְחֶמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תְּעִבְרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן

רש״י

כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול [שבועות ל״ה] ד״א קודש הוא והיה אומר להקב״ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע״פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא״א לומר שלא אם כן קודם גזירת ק״כ שנה ושתי הלשונות בב״ר: (ד) יקח נא. על ידי שליח והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע [במדבר כ׳]: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע״א לביתו (ב״מ פ״ו). אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבבכם.

באור

הוא דרך דרש גם לפי דרכנו וירא אליו ה׳ עם והנה שלשה אנשים הכל מראה א׳, והאמרן ביאור אל הראשון. ולכן כלא׳ לפי פשוטו שהוא חול, ואף שכתבתי בתקון סופרים שהוא קדש לענין כתיבת ס״ת כי כן פסק הרמב״ם (בפ״ו מהל׳ יסודי התורה הל׳ ט׳), ע״פ סוגית הגמרא דשבועות (דף ל״ה ע״ב), שהוא דעת ר׳ חנינא אחיו של ר׳ יהושע וראב״ע, ומסקינן שם כמאן אזלא וכו׳ כמאן כאותו הזוג ע״ש, ש״מ דהלכ׳ כמותם, כמ״ש הכ״מ שם, עכ״ז הנה הפשט דרך לעצמו, והדרש דרך לעצמו, ורז״ל עם שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, עכ״ז לפעמים דחפו הדרש לפסוק הלכה כמותו נגד הפשט, וחקי התורה ומשפטיה על פיו יצאו ועל פיו יבואו, ועיין מה שהארכתי בזה להלן בפרש׳ זאת (י״ט י״ח) בתיקון סופרים, והנה מדכתיב אדני בקמץ אין להכריע שיהי׳ קודש, כי כבר כתבו המדקדקים שמנהג המלה הזאת לבא בלשון רבים אף ליחיד, כמו אדניך, אדניו, זולתי מדבר בעדו, כדי שלא יתחלף בשם הנכבד, ומצאנו בגדעון גם ליחיד מדבר בעדו (שופטים ו׳ ע״ו), ויאמר אליו בי אדני, והוא חול, ובא הקמץ שם תחת הפתח מפני הזקף, שהוא מקום הפסק. ואף כאן אפשר שבא הקמץ תמורת הפתח בעבור הרביע, כי גם הרביע לפעמים דינו כדין הטעם המפסיק, ויהי׳ א״כ אדני ליחיד ע״ד הגדול׳ והרוממות עם כנוי מדבר בעדו, או יתכן שהוא קבוץ אמתי, כי לכלם אמר כן. כמו שפירש״י בלשון ראשון: אל נא תעבר מעל עבדך, עם כל אחד ידבר, ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר, ויתכן שאמר לגדול אל נא תעבר, ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם: אל נא, אנקלוס ויב״ע תרגמו לשון עתה. ויש לפרשו לשון בקשה. וכן מתורגם בל״א: (ד) יקח נא מעט מים, הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום, ומלת יקח מבנין הפעל בל״א (עס ווערדע געבראכט), או כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (לאסט ברינגען): ורחצו, נפתחה הרי״ש בעבור החי״ת, וראוי להיות בחי״רק כי הוא לווי מהקל, אבל העבר קמוץ: והשענו, לשון סמיכה שכן היה דרכם אז לסמוך על ידם באכילתם, ושרש זה לא נמצא רק בנפעל, ועכ״ז יתפרש כקל: תחת העץ, תחת האילן, לנוח היום לא יבאו באהל ובמשכן, ובא בה״א הידיע׳ כי ידוע הי׳ שם באלני ממרא: (ה) ואקחה

עֲבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ (ו) וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים

תולדות אהרן כן ב"מ פ"ו, ב':

תרגום אונקלוס

וַאֲמָרוּ תַּעְבֵּיד כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא׃ (ו) וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוַת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלַת סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי

תרגום אשכנזי

שפראָכען האסט. (ו) דא איילטע אברהם אינס צעלט צור שרה, אונד שפראך: ברינגע אייל֫ענדס דרייא מאאס דעס פֿיינסטען מעהלס, קנעטע עס, אונד מאכע קוכען.

רש"י

בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא, בתורה וסעדו לבכם. בנביאים סעד לבך פת לחם [שופטים י"ט]. בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד [תהלים ק"ד]. אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעבורו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן באו בצל קורתי [בראשית י"ט] כי על כן ראיתי פניך [בראשית ל"ג] כי על כן לא נתתיה [שם ל"ח] כי על כן ידעת חנותינו [במדבר י']: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות

באור

פת לחם. להביא לכם, והמתרגם לנ"א מפרש קוליר העבזי: וסעדו לבכם. בלחם כי הלחם יסעד ויסמוך הלב כמ"ש ולחם לבב אנוש יסעד (תהלי' ק"ד ט"ו), ומזה קראו חז"ל למאכל סעוד', והנה מלת יסעד הוזרת על הלחם שהלחם יסעד הלב. אבל וסעדו שב על האנשי' שהם יסעדו לבם בלחם: כי על כן עברתם על עבדכם, כי על כן (לכי מבקש מכם דבר זה, הואיל) ועברתם על עבדכם. והוא כמו על אשר עברתם, ורבים כמוהו. כי על כן באו בצל קרתי (בראשית י"ט ח'). כי על כן ראיתי פניך (שם ל"ג י'), וכן מתורגם בל"א: כן תעשה כאשר דברת, לפי פשוטו הוא רק הודע' שנתרצו לדבריו שיאכילם ואמרו הננו מרוצי' ועשה כדברך: (ו) וימהר אברהם האהלה, ללכת האהלה: מהרי שלש סאים, לכי מהר וקחי שלש סאים וגו', וכן מתורגם בל"א: שלש סאים קמח סלת. רש"י פי' שהם ב' דברים קמח וסלת סלת לעוגות וקמח שאינו טוב כמו סלת לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא, שכן היה המנהג אז. וכ"ה בב"ר, ויחסר לפי פירושו וי"ו החיבור כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), והרמב"ן תמה למה הוצרך כל כך להרבות בלחם לג' אנשים ונפרש לפי מה שאמרו בב"ר שהיה שלש סאים לכל א' וא' (שכל סאה המ"ד בצים), וכתב אולי שעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם, (אמנם לפי דעתי שזו היא כוונת רש"י במה שחילקם לב' דברים שהם ביחד הקמח והסלת היו ג' סאים ולא הי' כולם לאכיל' כ"א גם לכסות את הקדרה), והוא מפרש בעל דין הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהם סלת והנה הוציא' מכל השלש סאין סלת מעט. אבל לדעת אונקלוס סלת הוא תואר אל הקמח שתרגם קימחא דסולתא, וכן הוא לדעת יב"ע שתרגם סמידא דסולתא, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרשב"ם קמח של חטים שכל מקום שכתוב סלת מחטים הוא כדדרשינן ממלואים דכתיב סלת חטים תעשה אתם (שמות כ"ט ב'), עכ"ל: לושי, ענינו התערבות המים בקמח לעשות עיסה: עגות, עגה היא חררה דקה הנאפת ע"ג גחלים ולא בתנור כמ"ש עגת רצפים (מלכי' א' י"ט ו'). שפי' רצפים גחלים. גם נמצא עגה בלי הפוכ' (הושע ז' ח'), פי' שלא נתהפכ' להכין גם הצד האחר אל הגחלים ולכן אינה אפוי' רק מצד אחד כי לצד מעל' לא הוחם האויר, משא"כ הנאפה בתנור אין צורך להפכו כי כל אויר התנור חם הוא ונאפה הלחם מכל צדדיו, אך לא מהר כמו העוגה על הגחלים. וצוה לה לעשותן דוקא כדי שתאפינה מהר, כי נחוצי' הם לדרכם, והנה זה לדעת הרד"ק בשרשים שרשו עוג. אמנם אנכי מסתפק בדבר כי דעתי נוטה להיות מן הכפולים ושרשו עגג בעבור הקמץ שבעי"ן, ואף כי אחריו רפי בספרים המדויקים בכל הז' פעמים שנמצא בתנ"ך, הנה לדעתי הוקלו התלות הכן כאשר מצאנו רבים כמוהן שנפל הדגש להקל, ואם הרד"ק לא רצה לסבול הזרות הזה, הלא על כרחו צריך לסבול זרות גדול' ממנה כי בא הקמץ במקום הפתח אשר צריך להיות להמפיק הוי"ו עי"ן הפעל. ומצאנו ממנו פעל אחד תְּעֻגֶנָה לעיניהם (יחזקאל ד' י"ב). ע"מ תְּסֻבֶּנָה, מן הכפולים,

קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ (ז) וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ (ח) וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ (ט) וַיֹּאמְרוּ

ת"א קמח שם פ"ז, א': ואל וכו' שם פ"ו, ה', ב': ויתן שם שם: ויקח שם שם: והוא עומד קדושין ל"ב, א'. ב"מ פ"ו, ב': ויאמרו וכו' יבמות ע"ז, א':

(ז) צו דעם רינדפיה ליף אברהם זעלבסט, נאהם איין יונגעס רינד צארט אונד גוט, גאב עס דעם יונגען, עס איילענדס צוצובערייטען. (ח) ער נאהם היראויף בוטטער אונד מילך, אונד דאז יונגע רינד, דאז ער צוּ־בערייטען לאססען, זעצ־טע עס איהנען פאָר, ער אבער שטאנד בייא איהנען אונטער דעם בוימע, אונד זיא אסען. (ט) דא שפראכען זיא

תרגום אונקלוס

נְרִיצָן׃ (ז) וּלְוַת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסִיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטַב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ׃ (ח) וּנְסִיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ׃ (ט) וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא׃

רש"י

את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פ"ו): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמי שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג (ב"מ שם): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו שבאליו ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב ובאן

באור

ואם היה מנחי העי"ן היה צריך להיות תְּעֻגָּנָה, אם הוא לנסתרות ע"מ תְּשׁוּבֶנָה, ואם הוא לנכח עם כנוי לנסתרת יבא תְּשׁוּבֶנָּה, במלאפום ולא בקבוץ, ואף כי גם שם הגימ"ל רפה, היינו לפי שהוקלה המלה, ואולי בעבור שבאה ב' פעמים שם מָעוֹג, מענין זה הוציא הרד"ק שרשו ממנו, הנה גם משם אין ראיה כי אולי הוא ע"מ מָעוֹז, ששרשו עזז וּמָחוֹל, ששרשו חלל, ובפרט כי נטיית שם מעוג לא נמצא במקרא ולא נדע גם הוא דגוש בנטייתו אם לא: (ז) ואל הבקר רץ אברהם, להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שי"ח איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו (הרמב"ן): וטוב, שמן וכן תרגם יב"ע: לעשות אתו, לתקן אותו ולבשלו: (ח) ויקח חמאה וחלב, לפי פשוטו של מקרא לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא בתוספת שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא, הבאת פת על השלחן אינו חידוש אצל החלב והחמאה והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש (הרשב"ם): חמאה, שומן החלב שקולטין מעל פניו (רש"י), וכן ת"א ויב"ע שמן, וכן מתורגם בל"א: והוא עמד עליהם, סמוך אליהם לשמשם, כשאיש יושב ואחד עומד אצלו קוראו עומד עליו, וכן ואראה את אדני יושב על כסא וגו', שרפים עומדים ממעל לו (ישעי' ו' א' ב'), וכן במיכיהו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א' כ"ב י"ט) (הרשב"ם): (ט) איה שרה אשתך, אף על פי שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמצינו בהקב"ה שאמר לאדם איכה (ב, אשית

אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ (י) וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃ (יא) וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים

נקוד על א' י' ו'

צו איהם: וואָ איזט דייַנע פֿרויא שרה? ער שפּראך: זיא איזט אים צעלט. (י) יענער שפּראך: איך ווערדע איבער דאז יאהר אום דיזע צייט ווידער צו דיר קאָממען, דא ווירד דיינע פֿרויא שרה איינען זאָהן האבען; שרה האָרטע דיזעס אם איינגאנג דעס צעלטס, דען רער איינגאנג וואר הינטער איהם. (יא) נון ווארען אברהם אונד שרה אלט אונד בעטאגט, אונד

תרגום אונקלוס

(י) וַאֲמַר מֵיתַב אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי׃ (יא) וְאַבְרָהָם

רש"י

הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנוע' היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) שוב אשוב. לא בשרו המלאך שיחזור אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן ב"ר: (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר אלישע אותם המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כָּעֵת אלא כְּעֵת. כעת חיה כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות.

באור

ב' ט'), וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), וכן ישעי' שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן, וכל זה דרך התחלת הדיבור (הרמב"ן): (י) שוב אשוב אליך כעת חיה, הרד"ק בשרשים שרש חיה פי' שהוא לשון יולדת מלשון חז"ל שקראו ליולדת חיה כמ"ש והחיה מנעלת את הסנדל (יומא פ"ח דף ע"ג ע"ב), ויהי' ביאורו פה לשנה האחרת כעת הזאת תהיה שרה חיה ופי' אחר כן והנה בן לשרה אשתך. אבל רש"י והראב"ע מפרשים מלשון חיים, אך לדעת הראב"ע הוא תאר לעת שכתב כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי (שמואל א' כ"ה ו'), וכן פי' הרד"ק בשרשים (שם), בתחלת דבריו, אולם לדעת רש"י היא בשורה לכל בית אברהם שיהיו חיים לשנה הבאה. ויהיה לדעתו מלת חיה שם המקרה מופשט מהמתואר כמו הֱיוֹת, כי רוב שמות המקרה באים בלשון נקבה, וכ"כ רש"י בפירוש כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים עכ"ל, ולכונ' זאת תרגמו אנקלוס ויב"ע דאתון קיימין, והנה לדעת רש"י לא בישרו המלאך שישוב אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן כאשר מלאכו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך (בראשית ט"ז י'), והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לה כן אף כאן כן. והוצרך לזה לפי שלהלן נאמר ויאמר ה' וגו' למועד אשוב אליך, והראב"ע מפרש כי ויאמר ה' הוא דברי המלאך ונקרא בשם שולחו, ושב אליו בשנה האחרת עם שלא נזכר מזה בכתוב להלן. ונכון הוא לפי דרכנו (שהוא דרך הרמב"ן), שכל המראה הזאת היתה ע"י המלאכים וכולה היא ביאור לפסוק הא' וירא אליו ה': ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו, שיעורו, שרה שמעה כל זה בעמדה בפתח האהל לפי שהפתח הי' אחרי המלאך, ולכן היתה יכולה לשמוע דבריו, וכן פי' רש"י שהוא שב על הפתח כי פתח לשון זכר כמו והנה פתח אחד (יחזקאל ח' ח'), ופתח הבית דלתותיו (ד"ה ב' ד' כ"ב), והראב"ע מפרש

בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ (יב) וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־

תולדות אהרן והצחק מגלה כ"ו, א'. ב"מ פ"ז, א': אחרי יומא ס"ג, ב'. ב"מ שם:

תרגום אשכנזי

זיא האטטע ניכט מעהר דאז געוואָהנליכע ווייבא אנדערע ווייבער. (יב) דא לאכטע שרה אין איהרעם הערצען, אונד דאכטע: נאכדעם איך אלט בין, זאָללטע איך ווידער וואָל-לוסט האבען? אונד מיין

תרגום אונקלוס

וְשָׂרָה סִיבוּ עָאלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אֹרַח כִּנְשַׁיָּא׃ (יב) וְחַיְיכַת שָׂרָה בִּמְעַהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי לִי עוּלֵימוּ

רש"י

פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב תנחומא: עדנה. לחלוח

באור

ששב והוא על המלאך שהיה אחרי האהל, ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה את שרה, אבל יותר נראה ששב על הסמוך ולא על הרחוק: (יא) ואברהם ושרה זקנים, הוא תאר, ושיעורו היו זקנים. וכן מתורגם בל"א, והאנקלוס ויב"ע תרגמו כאלו הוא פעל עבר, כפי הכוונה: באים בימים, האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו), אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בדרך אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום (הרמב"ן): ארח כנשים, מנהג הנשים היולדות והוא הנדות וכן אמר כי דרך נשים לי (בראשית ל"א ל"ה), והוא הזמן הראוי להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהרינה עוד: (יב) לאמר, שרש אמר יובן לפעמים על המחשבה שהיא אמירה פנימית כמו האמרת בלבבך (ישעיה מ"ז י' וצפניה ב' ט"ו), אמרתי אני בלבי (קהלת ב' א'), ולפעמים אף שאין מפורש אחריו בלב יתפרש על המחשבה כמו הלהרגני אתה אומר (שמות ב' י"ד), פי' אתה חושב, ויאמר להכות את דוד (שמואל ב' כ"א ט"ז), פי' חשב להרגו, וביאורו ותצחק ותאמר בלבה אחרי בלתי וגו', ולא הוציאה דבר מפיה, ולכן היתה יכולה לכחש, והנה לשון צחק יתבאר על ה' ענינים, (שפיילען, שפאָט-טען, לאכען, טיאפפען, פרייען), וכל אחד יובן מענינו, וכתב הרמב"ן כי הצחוק שבקרב הלב הוא ללעג כמו יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהלים ב' ד'). ולא יאמר בשמחה. אבל השחוק אשר לשמח' הוא בפה כמו אז ימלא שחוק פינו (שם קכ"ו ב') עכ"ל, וכוונת הרב ז"ל שבכל מקום שיזכיר הכתוב בפירוש שהי' השחוק בלב אז הוא שחוק של לעג וכל מקום שיפרש שחוק בפה אז הוא ודאי של שמחה. ואולם כל מקום שנאמר שחוק סתם יבורר לפי ענינו, וכבר בארנו למעלה סוף פרשת לך לך שבאברהם נאמר ויפל על פניו ויצחק (בראשית י"ז י"ז), שנפל על פניו מחזקת יד הנבואה ששרתה עליו א"כ אין ספק שהיה שחוק של שמחה, וכאן בשרה באר הכתוב שהיה השחוק בקרב לבה והוא א"כ ללעג, גם לא אמרה בלבה דרך תמיה קיימת כאשר אמר אברהם, כי אם דרך הרחקה גמורה אחרי בלתי היתה לי עדנה, כמשפט המלעיג, וכן באר בשם את מחשבות לבה, האף אמנם, הגם אמת הדבר שאלד: בלתי, שרשו בלה והוא מקור מן הקל, וענינו לשון זקנה: היתה לי, עבר במקום עתיד כמו תהיה לי, והכוונה תתחדש לי: עדנה, מענין מעדנות ועדונו עד שיהי' מותר יתהוה ממני הולד: ואדני זקן, ועוד כי גם אדני זקן, ואין לחשוב ששרה לא האמינה ביכולת האל, אלא בלא ידעה שהם מלאכי אל ובשליחותו באים לבשרה, רק חשבה שהם אנשים ודבריהם אלו אינם רק ברכה כדרך האורח המברך לבעל הבית טרם לכתו מעמו בעבור שהכינה מזונו ואכל משלו. ובעבור שראו כי הי' ברכת ה' בכל אשר יש לו, אבל בן אין לו משרה אשתו (עם שיש לו משפחתו), לכן ברכוהו בזה, ואמר האחד שוב אשוב, אולי היה בדעתו לעבור בדרך הזה לשנה הבאה, ולכן צחקה שרה על זה בחשבה שהיא ברכת שוא, וגם אברהם לא הכירם ולא ידע שהם מלאכי מעלה, כי לא התודעו אליו ואכלו לעין כל כאנשים. ואף כשהלכו משם נאמר ויקמו משם האנשים ואברהם הולך עמם לשלחם, בעבור חשבו שהם אנשים, וכן כתב רש"י לשלחם, ללותם, כסבור אורחים הם עכ"ל, אבל

לִי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃ (יד) הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃ שני (טו) וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר

ת"א ואדני יבמות ס"ה, ב'. ב"מ פ"ז, א': ויאמר וכו' ב"מ שם: זקנתי יבמות שם. ב"מ שם ב': למועד ר"ה י"א, א':

תרגום אונקלוס

וְרִבּוֹנִי סִיב׃ (יג) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנַן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילֵיד וַאֲנָא סֵבִית׃ (יד) הֲיִתְכַּסֵּי מִן קֳדָם יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן אֵיתוּב לְוָתָךְ בְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר׃ (טו) וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְחִילַת וַאֲמַר

תרגום אשכנזי

הערר איזט אויך אלט? (יג) היראויף שפראך דער עוויגע צו אברהם: וואַרום לאכטע שרה אונד דאכטע, זאָללטע איך וואָהל נאָך געבערען, דא איך נאָך אלט בין? (יד) איזט וואָהל דעם עוויגען עטוואס צו וואונדערבאר? צור בעשטיממטען צייט איבער דאַז יאהר קאָממע איך ווירער צו דיר, אונד שרה האט איינען זאָהן. (טו) שרה

רש"י

בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה וכו' כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם

באור

יאמין להם בעבור שכבר נגלה עליו האל בטרם שאל עצמו ויאמר לו אני אל שדי וגו' והבטיח לו ששרה תלד לו בן לשנה האחרת, אבל שרה לא ידעה עדיין מהבטחת האל לאברהם כאשר כתב הרמב"ן ז"ל, והנה עם ששרה לא ידעה מהבטחת האל לאברהם קודם המילה, גם לא הכירה שהם מלאכי אל, עכ"ז האשים אותה השם, כי אולי נדמו האנשים ההם בעיניהם כאלו הם קדושי עליון ונביאים והכרת פניהם ענתה בם, והיה ראוי לה להקשיב דבריהם ולא להחשיבם כמתעתע עד שתצחק עליהם, זהו שיעור מה שנראה לי בענין זה, ומצאתי בפי' ר"ע ספורנו שגם הוא כוון בקיצור מלין אל מה שכתבתי: (יג) האף אמנם אלד, הגם באמת יהי' זה הפלא שאלד, ומלת אמנם שרשו אמן והמ"ם נוסף כמ"ם שלשם, והאל"ף בקבוץ, ומלאכוה בקמץ, אמנם ה' (מלכים ב' י"ט י"ז): ואני זקנתי, רש"י פי' ע"פ חז"ל ששינה הדבר מפני השלום כי היא אמרה ואדני זקן, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי היא אמרה שניהם אחרי בלתי וגו' ואדני זקן, ובאמת עיקר הצחוק היה בעבור זקנתה ומאמר ואדני זקן טפל לזה, כי כבר הוליד אברהם מהגר והוא בן פ"ו שנה, ולכן כשהגיד ה' לאברהם לא הגיד רק עיקר דבריה והוא מאמר אחרי בלתי וקיצר שארית הדברים: (יד) היפלא מה' דבר, לשון פלא נופל על הדבר הנעלם והמכוסה כמו כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים י"ז ח'), ועל הדבר המופרש והמובדל שגם הוא קרוב מענין ההעלמה כמו לפלא נדר (במדבר ט"ו ג') והושאל על הנס והפלא שהוא ענין נעלם שסבתו מבני אדם, וגם הוא מופרש ומובדל מכל מעשי האדם, והכוונ' פה היהי' שום דבר נעלם ומובדל מאת השם לעשותו והמתרגם האשכנזי תרגמו מלשון נס, וכוונתו כמו שזכרנו שענין הנס והפרש' וההעלמה אחד הוא, וכן נאמר לא יפלא ממך כל דבר (ירמי' ל"ב י"ז): מה', הרשב"ם מפרש כי ויאמר ה' שבפסוק הקודם הוא המלאך הגדול שבהם, ואמר היפלא מה' ששלחנו אליך דבר: (טו) ותכחש שרה, לא פורש בכתוב שאמר לה אברהם דבר השם למה זה צחקה וגו'. אך הוא מובן מענינו, ולשון הרמב"ן והנה אברהם אמר אלי' למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אלי' כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתה אל אברהם כחשה לו כי חשבה שאברהם בהכרת פנים יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת

לֹא צָחַקְתִּי כִּי | יָרֵאָה וַיֹּאמֶר | לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ (טז) וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ (יז) וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה

תולדות אהרן הלך ב"מ ס"ו, ב': וה' וכו' יומא ל"ח, ב':

לייגנעטע אונד זאגטע: איך האבע ניכט געלאכט, דען זיא פֿירכטעטע זיך; ער אבער שפראך: ניין! דוא האסט אללערדינגס געלאכט. (טז) דיא מענ־נער שטונדען פֿאָן דא אויף, קעהרטען זיך נאך דער זייטע פֿאָן סדום, אונד אברהם גינג מיט איהנען, זיא צו בעגלייטען. (יז) דער עוויגע אבער שפראך: זאָללטע

תרגום אונקלוס

לָא בְּרַם חַיֵּיכְתְּ׃ (טז) וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָיוּתְהוֹן׃ (יז) וַיָי אֲמַר הַמְכַסֵּה

רש"י

לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך [דברים כ"ו] שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה

באור

אז הבינה כי בבואו' נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר עכ"ל. ויתכן לפי פשטות הכתוב שהיה עמדה פתח האהל ושמעה את דבר המלאך כאשר שאל למה זה צחקה שרה וגו', ובעבור שלא ידעה כי מלאך ה' הוא והיתה יראה מאברהם, השיבה אותו דבר והכחישה את מאמרו, והמלאך ענה ואמר לא כי צחקת, ויהי' ויאמר מוסב על האומר הנזכר למעלה שהוא המלאך, כי יראה, לשון דהא, לפי שיראה: יָרֵאָה, פעל עבר מגזרת פָּעֵל: כי צחקת, אלא צחקת:

רוב כי שאחר לא ומתפרשים אלא, שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דילמא אלא דהא, וכן לא תשתחוה לאלהיהם וגו' כי הרס תהרסם (שמות כ"ג כ"ד), ולא תקפץ את ידך וגו', כי פתח תפתח וגו' (דברים ט"ו ז' ח') (הרשב"ם): (טז) ויקמו משם האנשים, שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה, וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם, וזהו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו', וכן ואברהם עודנו עומד לפני ה', פסוקים האלו מדברי שלישי (הרשב"ם): וישקפו, ענין השגחה והבטה. ונשתמשו בשרש זה לפעמים בלשון הפעיל ולפעמים בלשון נפעל כמו ונשקפה על פני הישימן (במדבר כ"א כ'), הנשקף על פני הישימן (שם כ"ג כ"ח), צדק משמים נשקף (תהלים פ"ה י"ב), בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז' ו'), לכי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף למביטים אליו, ולכן אמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים (דברי' כ"ו ט"ו), כי הקב"ה משקיף ואינו נשקף וכן פה אמר וישקפו לפי שהמלאכים היו רואים אות' אבל לא היו נראים אליהם: לשלחם, ללוותם, כן פירש"י וכן ת"א, וכן מתורגם בל"א: (יז) וה' אמר, נגד מה שאמר בפסוק הקודם וישקפו על פני סדם, השקפה לרעה להשחתה, אמר פה אבל ה' אמר שלא יתכן לכסות דבר זה מאברהם אוהבי, ולכן מתורגם בל"א (דער עוויגע אבער שפראך): המכסה אני מאברהם. שאני רוצה להפוך את סדום ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו שהביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו הערים מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפ' נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע (בראשית י' י"ט), ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו, שלא מדעתו (הרשב"ם), וכן פירש"י. והוא מב"ר, ואני בעניי לא ידעתי מאין נודע להם שהערים האלה הם מארץ כנען, כי אולי מגיע הגבול עדיהן ולא הן בכלל, והנה לפי פשוטי המקראות שבגבולי הארץ בפ' מסעי נראה שאינו כן, כי עדי הגבול יש מהן שהן בתוך הגבול ונחשבות לא"י ויש מהן חוץ לגבול, והנה כתוב שם והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה (במדבר ל"ד ג'). יהי' פירושו שגבול נגב מתחיל מקצה ים המלח שהוא במזרח א"י, ואף אם ישוב קדמה על ים המלח, וי"ל שהגבול מתחיל מקדם לים המלח נמצא הים בתוך גבול א"י,

אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה: (יח) וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: (יט) כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־

תולדות אהרן ואברהם יומא ס"ס: כי ידעתיו יומא ס"ס. יבמות ח', ג'. סנהדרין כ"ז, ג'. מכות כ"ד, א'. עקדה שער ט"ו:

איך פאר אברהם פערהעהלען, וואס איך פאר־האבע, (יח) דא דאך אברהם צו איינעם גראסען אונד מעכטיגען פאלקע ווערדען ווירד, זא דאס זיך אללע פאלקער דער ערדע מיט איהם זעגנען ווערדען, (יט) דען איך האבע איהן צום פריינ־דע ערוועהלט אונד ווייס, דאס ער זיינען קינדערן אונד זיינעם הויזע נאך איהם געביטען ווירד,

תרגום אונקלוס

אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד: (יח) וְאַבְרָהָם מֶיהֱוָא יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא: (יט) אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּי פַקֵּד יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן

רש"י

כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו'. (בר"א י') קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאישה בועז מודעתנו [רות ג'] ואדעך בשם [שמות ל"ג] ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען

באור

הנה עדיין לא שמענו רק שהיא הוא לא"י, והוא רק חלק קטן ממנה במקום עמק השדים אשר שם ערכו מלחמ' ארבעה מלכים את החמשה, ונשמע ממנו כי שארית המדינ' לא לא"י תחשב, (ואולי משה בעת כתבו התורה לא רצה לכלול הארץ ההיא בתוך הגבול בעבור שכבר היתה ארץ מלחה ולא יצליח עוד היושב בה). אבל נראה יותר כי ביאור המכסה אני מאברהם הוא כפשוטו בעבור שהוא אוהבי אין ראוי לכסות ולהעלים ממנו דבר, והוא ע"ד שאמר הכתוב כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז'), ומפרש להלן מהו האהבה ומה הבטיח לו בעבורה ואמר ואברהם היו יהיה וגו'. ואח"ז מפרש מדוע אהבו השם. ואמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וכן פירש"י בפסוק שאח"ז שזהו ביאורו לפי פשוטו, וגם ביאור זה הוא בבראשית רבה, וכן מהורגם בל"א: (יח) ואברהם היו יהיה, לשון הרמב"ן והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהי' זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו הקרובים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו (והוא לפי מה שמפרש הוא כי ידעתיו) שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכן יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה' עכ"ל: ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיו הנברכים בשבילו ואלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו (הראב"ע), וכן ת"א פה, ויותר מבואר בתרגום יב"ע, ויתברכון בדילי' בזכותי' כל עממי ארעא, אבל הם תרגמו גם והתברכו כן, והפך מזה תרגם המתרגם לל"א כי תרגום ונברכו כמו והתברכו, כידוע מדרך הדקדוק כי יש מין נפעל אשר יתבאר ע"ד ההתפעל על דעת המדקדקים הקדמונים: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאיש' (רות ב' א'), הלא בעז מדעתנו (שם ג' ב'), ואדעך בשם (שמות ל"ב י"ז), ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון (רש"י), והרמב"ן רוצה לפרש ידעתיו לשון גדול ורוממות והביא ראיות לדבריו, ולפי דעתי הכל ענין אחד. והכל נוגע מענין ידיעה ממש

בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ (כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה

ת"א זעקת יומא סס. סנהדרין ק"ט, ב':

דען וועג דעם עוויגען צו בעאָבאכטען, טוגענד אונד גערעכטיגקייט צו איבען, דאמיט דער עוויגע דעם אברהם ערפֿאָלגען לאססע, וואס ער איבער איהן פֿערהייסען האט: (כ) אלזאָ שפראך דער עוויגע: דא דאז געשרייא איבער סדום אונד עמורה זאָ גראָס, אונד

תרגום אונקלוס

אָרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צְדַקְתָּא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל אַבְרָהָם יָת דִּי מַלֵּיל עֲלוֹהִי׃ (כ) וַאֲמַר יְיָ קְבֵילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה

רש"י

נופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו ככה יעשה איוב [איוב א'] (ע"פ ה' יחכו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה' אל אברהם. שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת

באור

כמ"ש רש"י, וכמ"ש לעיל בפסוק והאדם ידע את חוה אשתו (בראשי' ד' א') ע"ש, וכתב עוד או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ינוח שורך וחמרך (שמות כ"ג י"ב), שינוח עכ"ל, ואולם אין משם ראיה כי הוא כפשוטו מורה על נתינת טעם וסבה כמו שמפרש הוא בעצמו במקומו והעתיק לשונו שם אי"ה, והנה באמת מלת למען קשה גם לפירש"י, שפירשה כמו בעבור, כי הנראה אף שבשתי המלות הוראתן הסבה עם כל זה יש הבדל ביניהן, שתיבת בעבור תורה על הסבה הפועלת ותיבת למען על הסבה התכליתית והוא כמו כדי בלשון חז"ל, ולפי פירש"י הכוונה לתת סבה פועלת המביאה אל האהבה, אהבתיו בעבור שיצוה ואין זה מהוראת למען, ולכן נראה לפי עומק פשטות הכתוב שהכוונ' לכלול שתי ההוראות יחד, שכן תיבת ידעתיו סובלתן כמ"ש, כאלו אמר ידעתי שיצוה ואהבתי אותו בעבור שיצוה ולזה כוון המתרגם האשכנזי ע"ש: למען הביא ה' על אברהם, כך מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' (רש"י), אבל האמת שבמלת ומשפט יורה כי איננו מאמר אחד עם למען אשר יצוה, גם איננה העבודה הרצויה אשר היא על מנת לקבל פרס, וחלילה לאברהם מעשות זאת ללמוד העבודה הזאת לפניו. ולכן נראה לי כי מאמר למען הביא וגו' שב על כי ידעתיו, והוא מאמר ה' הנזכר למעלה וה' אמר שהוא המלאך הגדול שבהם הנקרא בשם שולחו (כפי דעת הרמב"ם), והשם הנזכר פה הוא הקב"ה (כמו שפי' הרמב"ם בפסוק היפלא מה'), והעתקתיו למעלה, וכמו שיפרש להלן בפסוק וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים, וכפי מה שאעתיק דבריו שם), ויהי' מן למען הש' עד הב' כמו מאמר מוסגר שאיננו עיקרי, ודרך בעל הטעמים בכל מאמר כזה להניח בסופו טעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כמו שכתבתי בביאורי פעמים רבות וגם בהקדמתו, ולפ"ז יהיה שיעור הפסוקים כן, וה' (המלאך) אמר (חשב) המכסה אני מאברהם וגו' ולאברהם וגו' כי ידעתיו (ואהבתיו בעבור שיצוה לבניו ולבני ביתו שישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט) למען הביא ה' (הקב"ה ששלחני) על אברהם את אשר דבר עליו, ומלות כי ידעתיו הם מאמר המלאך בשם שולחו, ומאמר למען הביא וגו' הוא ביאור על כי ידעתיו, לאיזה תכלית חבבו ומה יעשה לו בעבור החבה הזאת: (כ) ויאמר ה', המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית י"ג י"ג) (הרשב"ם), וכן פירש"י והראב"ע שהמאמר הזה הוא לאברהם, אבל מלות כי שבפסוק שבות על הענין של מעל' לפי דעת הרשב"ם, והוסיף בו מאמר שלם שאמר לאברהם שאני שולח שלוחים אלו בעבור זעקת סדם כי רבה, ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לתוספת הזה, ושעור והמשך הכתובים כך הוא, זעקת סדם בעבור שהי' רבה וחטאתם בעבור שהיה כבדה מאד. לכן ארדה נא וגו': זעקת סדם. זעקת העשוקים אשר יזעקו וישועו מזרוע רשעתם

מְאֹד: (כא) אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה:

איהרע זינרע זא זעהר שוועער איזט, (כא) זא וויל איך מיך העראב לאססען, אינד זעהען, וועזיא זא געטהאן האבען, וויא דאז געשרייא פאר מיך געקאממען, פיערדערבען איבער

תרגום אונקלוס

אֲרֵי סַגִּיאַת וְהוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְּקֵיפַת לַחֲדָא: (כא) אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחְזֵי הַכִּקְבֵילְתְּהוֹן דַּעֲלַת לְקֳדָמַי עֲבַדוּ אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא

רש"י

לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה ונתתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה לעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך [שמות ל"ג]

באור

על אנשי סדום, כן פי' הראב"ע והרמב"ן ומהר"י אברבנאל, כי ישוב הכנוי והסמיכות במלת זעק' פעם אל הפועל ופעם אל הנפעל כמו במלת תפלה שנאמר ושמחתים בבית תפלתי (ישעי' נ"ו ז'), ונאמר שמעתי את תפלתך (מלכים א' ט' ג'). וכן מתורגם בל"א: רבה. שרשו רבב, והדגש לחסרון הבי"ת הראשונה ובא מלעיל לפי דעת רש"י בעבור שהוא עבר, וכ"כ ר"א בחור בנימוקיו לס' השרשים שרש רבב, ותמהתי הלא דינ' להיות מלעיל בעבור הפתח שנשתנה לקמץ בשביל האתנח. כי כן הוא הדין בכל מקום שתשתנה איזה תנועה באס"ף לתנועה אחרת תהיה זה הנגינה להרגיש בשינוי היטב, גם יש פה עוד סבה אחרת שצריך להיות מלעיל כי אחרי הקמץ גדול לא יבא דגש חזק אם לא כשיש נגינה תחתיה. אבל עם כ"ז אומר אני שהוא עבר כי יגיד עליו רעו מלת כבדה שהיא באה לגזרת פָּעֵל על הרוב וראוי להיות הבינוני כְּבֵדָה, כמו וידי משה כְּבֵדִים (שמות י"ז י"ב): (כא) ארדה נא, עיין מ"ש בהקדמ' ובפ' נח בפסוק וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י"א ה'), על איזה דרך יובן זה בהבורא יתברך, ולפי פי' הרשב"ם אשר בדרכו הלכנו בזה המלאך הגדול שבהם דבר זאת. ואצלו שייך העלם וידיעה כפי קבלתו מהאל יתברך וכ"כ מהר"י אברבנאל: הכצעקתה, במפיק הה"א, ור"ל של המדינ' או עיר סדום כי היא היתה אם לכל הערים ההם: עשו כלה, טעם הפסיק בין עשו לכלה תפריד הענין ויהי' פירושו אראה אם כצעקתה הבאה אלי כן עשו, אעשה אותם כלה, ומלת כלה שם דבר לכליון והשחתה. כן פירשו רש"י ורשב"ם והרמב"ן וכן פי' הראב"ע בשם י"א וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע. וכן מתורגם בל"א. אמנם יש להתעורר על בעל הטעמים ולומר מי הכריחו לעשות הפסיק בין עשו לכלה על הכוונה הזאת, והיה יכול להפיס הטעמים האלו בפסוק זה. ארדה־נא וְאֶרְאֶה | | | | הכצעקתה | הבאה אלי | | עשו | | | כלה, על כוונתו הנזכרת. ולכן נראה לי שכוון בעל הטעמים גם לכוונה שני' והוא הביאור אשר בחר בו הראב"ע ואמר אחר שהביא פי' הי"א, ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת (אמנם לא כפי שארית דבריו אשר כבר העלו עשן באפו של הרמב"ן ז"ל ואמר עליהם כי בילדי נכרים יספיקו בו, וחס להם לשארית ישראל להאמין בהם או להעלותם על שפתותיהם, אך כפי מה שפירש"י למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, או כפי מה שפי' ר"ע ספורנו אראה זה בפעל בהתגלות לנס שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא על חנם היה העונש הגדול עכ"ל). וכן פי' ר"ע ספורנו עשו כלה, עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש (שם י"א א'), שענינו כלכם עכ"ל, ולפי פי' זה שם בעל הטעמים מונח תחת עשו כדי לחבר יחד מלות עשו כלה. ואל תתמה על בעל הטעמים אשר יניח ב' מיני טעמים על ב' כוונות. כי כן עשה פ' וישלח בפסוק ויהי בשכן ישראל (בראשית ל"ה כ"ב), ואולי מזה נתעורר אברהם להתפלל שימחול להם אם יש שם צדיקים ע"ד ואתה הניחה לי (שמות

(כב) וַיִּפְנ֤וּ מִשָּׁם֙ הָֽאֲנָשִׁ֔ים וַיֵּֽלְכ֖וּ סְדֹ֑מָה וְאַ֨בְרָהָ֔ם עוֹדֶ֥נּוּ עֹמֵ֖ד לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ (כג) וַיִּגַּ֥שׁ אַבְרָהָ֖ם וַיֹּאמַ֑ר הַאַ֣ף תִּסְפֶּ֔ה

תרגום אשכנזי

זיא; וואָ אבער ניכט, זאָ וויל איך פֿערשאָנע!. (כב) דיא מענער ווענדעטען זיך פֿאָן דא וועג, אונד גינגען געגען סדום; אברהם אבער שטאנד נאך פֿאָר דעם עוויגען. (כג) אברהם טראט נעהער אונד שפראך: ווירסט דוא וואָהל דען

תרגום אונקלוס

אִם תָּיְבִין וְאִם לָא תָיְבִין אֶתְפְּרַע: (כב) וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כג) וְקָרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא:

רש"י

ובפניך יש הפסק נקודות פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן (ב"ר): (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' [שמואל ב' י']. והגשה לפיוס ויגש אליו יהודה. והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא [מלכים א' י"ח] ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף

באור

ל"ב י'): כלה, לדעת המפרשים כלה אני עושה בהם, יהיה הפעל בנח השם, ורבים כמוהו במליצות הנביאות, אם תעיב שלת (בראשית ד' ז'), יתר שאת ויתר עז (שם מ"ט ג') ויותר מזה בספרי הנביאים, חרב על כשדים (ירמי' נ' ל"ה), שהכוונ' חרב תבוא על כשדים, וכן הוא על הרוב בספי בנח הפעל: ואם לא אדעה. הרמב"ן פי' אדעה מי החוטאים, אהנם לפ"ז לא הוצרך אברהם להתפלל על הצדיקים שלא ישחיתם עם הרשעים, ולדעת הי"א שהביא הראב"ע פירושו ארחם אותם ותדבק השגחתי בהם להצילם ע"ד וידע אלהים (שם ב' כ"ה), וכן רק אתכם ידעתי, (עמוס ג' ב'), וכן פי' גם הרמב"ן בסוף דבריו בפרשו הפסוק הזה על דעת מקבלי האמת, וכן מתורגם בל"א: (כב) ויפנו משם האנשים, ממקום שאברהם ליום שם, וכתב הראב"ע כי ראוי להיות אחר מאמר השם זעקת סדום עד אדעה. ואמר אברהם ולומר תיכף ויגש אברהם ויאמר האף וגו' ונכנס הפסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום וכן אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמוד כיום (שמואל א' ט' כ"ז), והנכון בזה לפי דרכנו כי אחר שהלך אברהם לשלחם כשאל הגדול שבהם וגלה לאברהם כוונת הליכתם ואמר לו זעקת וגו' ואחר שגמר דבריו חזר לספורו הראשון ואמר שהמלאכים פנו משם והלכו לסדום ואברהם מעת הפרדם ממנו עד בואם לסדום עודנו עומד לפני המלאך הנשאר (ע"ד הרשב"ם שפי' כן לפני ה' לפני המלאך לבקש פניו), ומפרש אח"ז מדוע נשתהה כ"כ לפי שנגש אברהם והתפלל: (כג) האף. הגם, והה"א ראויה להיות בחטף פתח כדין ה"א התימה ובאה בפתח לבד להרחיק על האל"ף שהיא מהגרון: תספה, לשון כליון והוא פועל יוצא וכן אספה עלימו רעות חצי אכלה בם (דברים ל"ב כ"ג), ואכלה כפל לשון של אספה, אבל אספה מההפעיל ותספה מהקל, וכן פירש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, אבל אנקלוס תרגם האף הברגז: צדיק עם רשע, יש להפליא על הסתירות אשר בתפלתו זאת מתחלה התפלל שלא להמית צדיק עם רשע, ובפסוק שאח"ז הוסיף להתפלל שיצילו הצדיקים גם את הרשעים. ועדיין לא נענה על הראשון. ובפסוק השלישי חזר על הראשון להתפלל רק על הצדיקים. ורש"י כתב בפסוק השלישי וז"ל חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים עכ"ל, הנה לא יישב רק סתירת הפס.ק הב' עם הג'. אך סתירת הא' עם הב' במקומה עומדת, איך יתחיל המתפלל בקטנה וטרם שיענוהו ישאל בגדולה ויבקש חסד גדול מן הראשון, הלא להבין נזהר מזה, כי לא התפלל אולי יחסרון וגו' עד שנענה על הראשון, וכן אולי ימצאון שם ארבעים וגו' ושלשים ועשרים ועשרה. והנראה לפי עניות דעתי, כי הכל הי' שאלה אחת להציל הצדיקים, אך לפי שידע אברהם כי כן דרכי ההנהגה שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע ומשחית הכל, ולכן נאמר במצרי'

צַדִּיק עִם־רָשָׁע: (כד) אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: (כה) חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית

ת״א חלילה ע״ז ד׳, ח׳:

גערעכטען מיט דעם באָזעוויכט הינריכטען? (כד) פֿיללייכט זינד פֿינפֿציג גערעכטע אין דער שטאָט, ווירסט דוא וואָהל הינריכטען, אונד ניכט ליבער דעם גאנצען אָרטע פֿערגעבען, אום דער פֿינפֿציג גערעכטען ווילען, וועלכע דארין זינד? (כה) עס איזט דיינער אונווירדיג, זאָ עטוואס צו טהון, דען גערעכטען מיט דעם באָזעוויכט אומצוברינגען,

תרגום אונקלוס

(כד) מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ: (כה) קוּשְׁטָא אִינוּן

רש״י

תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגומו ל׳ רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה׳ מקומות יש: חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם

באור

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועבר ה׳ לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה׳ על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שמות י״ב כ״ב וכ״ג), ופירש״י שם ואתם לא תצאו שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע עכ״ל, ולכן כאשר שמע אברהם כי ההשחתה תהיה ע״י המלאכים הנשלחים, היה מתירא פן תעבר כוס גם על הצדיקים כי לא יבחינו, ולכן הגיש להתפלל עליהם ואמר האף תספה צדיק עם רשע והטיב אנקלוס בתרגומו הברגז, כי בשעת הרוגז שמדת הדין מתוחה אינו מבחין, ואמר אחר זה אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה, ותהיה הכוונה שאם יש שם חמשים צדיקים ישא למקום ולא ישלח שם המלאך המשחית כדי שינצלו הצדיקים, ופי׳ למען חמשים הצדיקים שינצלו ולא שיצילו. ולכן פי׳ ואמר בפסוק הב׳ שאם לא תעשה כן ותשלח עכ״ז מלאך המשחית להשחיתה ובלי ספק גם הצדיקים יספו עמהם, חולין הוא לך דבר זה להמית צדיק עם רשע וגו׳, (ואף שלפי דרכנו שהוא דרך הרמב״ם אל המלאך דבר כל זאת. מ״מ לא היתה התפלה אליו, כי היא לה׳ לבדו, רק עם המלאך דבר להשיב לו דבר מאת ה׳, והוא השיבו כל התשובות בשם ה׳ שולחו), כן נראה לי בביאור התפלה הזאת: (כד) בתוך העיר, סדום כי היא העיקרית והגדולה שבהם, ומלך סדום היה ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא. ולפי דעתי תהיה הכוונה בכל עיר מהם: ולא תשא למקום, ולא תשא עונם כי סליחת העון היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם: למקום, הראב״ע כתב כי למקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט, ולפי דעתי אין לחשוד את אברהם שלא יחוס על אבדון כל הערים ולא ידאג רק על קרובו. גם מדוע לא התפלל בפירוש על לוט, הממנו יתבדך יכסה ויסתיר כוונתו, אבל אומר אני שתהיה הכוונה על המקום אשר ימצאון שם הצדיקים אם בסדום או באחרת אותו המקום בלבד ימלט ולא יכנס בו המשחית כדי שינצלו הצדיקים, והיתה גם כן כוונתו אם ימצאו חמשים צדיקים מפוזרים בכל הערים ימלטו כלן כדי שינצלו הצדיקים אבל לא כאשר ימצאו כלם באחת מהם שיכולין להנצל בתוכה, שינצלו כלן בזכותם: (כה) חללה לך, חולין לך ופרשו חלל והוא הפך הקדושה כמו ואחלל שרי קדש (ישעי׳ מ״ג כ״ח), וחללו המקדש המעו׳ (דניאל י״א ל״א), כהניה חללו קדש (צפניה ג׳ ד׳), ואנקלוס תרגם, קושטא אינון דינך, ולא ידעתי לכוונו על המלה, כי לא תרגם רק הכוונ׳. ואולי כוון ג״כ לפירש״י חולין הוא לך, רק לכבוד השם שנה הלשון שלא ליחס אליו פחיתות או חסרון: והיה כצדיק כרשע, כאשר יתחברו ב׳ כפ״י הדמיון יורו על הפלגת הדמיון וחוזק השווי ביניהם ותהי׳ הכוונ׳

צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ (כז) וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ (כח) אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם

ת"א ונשאתי סנהדרין כ"ט, ב: ויען עקדה שער ד', כ"ד: ואנכי סוטה י"ז, א' וב':

תרגום אשכנזי

דאס דער גערעכטע אונד דער באָזעוויכט גלייך וויא; עס איזט דיינער אונווירדיג! זאָלל דער ריכטער דער גאנצען ערדע ניכט גע- רעכטיגקייט איבען? (כו) דער עוויגע שפראך: ווען איך אין סדום פֿינפֿ- ציג גערעכטע אין דער שטאדט פֿינדען ווערדע, זאָ וויִלל איך דעם גאנ- צען אָרטע אום איהרענט- וויללען פֿערגעבען. (כז) דא אנטוואָרטעטע אברהם אונד שפראך: איך האבע נון איינמאל אנגעפֿאנגען, מיינעם העררן פֿאָרצו- שטעללען, דא איך דאָך שטויב אונד אשע בין. (כח) ווען נון פֿיללייכט אן פֿינפֿציג גערעכטען פֿינף פֿעהלען, ווירסט

רש"י

הגא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום ולכל הכרכים ולפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: (כז) ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כה) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו

תרגום אונקלוס

דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָךְ דָּיִין כָּל אַרְעָא בְּרַם יַעְבֵּיד דִּינָא: (כו) וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן: (כז) וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וּקְטָם: (כח) מָאִים

באור

זה כזה וזה כזה, וכן פה והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק שניהם שווים רק שקיצר בלשון וכן כי כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח), כעמי כעמך (מלכי' א' כ"ב ד' וב' ג' ז'), כחשיכה כאורה (תהלים קל"ט י"ב), וכן מתורגם בל"א: השפט כל הארץ, נקוד בח"פ ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט כל הארץ לא יעשה משפט אמת, וכתב הרשב"ט השפט כל הארץ שאלתך כאן לא יעשה משפט עכ"ל, והוא לפי דרכו שעם המלאך הגדול שבהם דבר כל זאת: (כו) ויאמר ה', המלאך (הרשב"ם): אם אמצא בסדם חמשים צדיקים בתוך העיר, כפל לומר בתוך העיר אחר שאמר בסדם, ולכן פי' הראב"ע כי טעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם (ירמי' ה' א'). אמנם לפי דרכו הנ"ל לא התפלל אברהם רק על הצלת העיר אשר בה הצדיקים, כדי שיגללו המה ולא יספו עמם, ולכן לא אמר רק בתוך העיר, ר"ל בעיר אשר הם בה ולא האחרות שאינם בתוכה, והשם השיב לו בכפל הלשון בסדום בתוך העיר כלומר אף אם אמצא בה לבדה כל החמשים הצדיקים, ונשאתי לכל המקום בעבורם, ובכלל בזה כל הערים. והייתי כל המקום אשר נגזר עליו להשחית אציל בזכותם כי דרכי להציל גם הרשעים בזכות הצדיקים, ויתישב גם כן מה שאברהם אמר ולא תשא למקום והקב"ה אמר לכל המקום, ולפי הסברא אחר ששמע שיציל בזכותם גם הרשעים, היתה אח"ז תפלתו ג"כ על הדרך הזה להציל גם הרשעים בזכותם ולא על הצדיקים בלבד, רק שהתפלל בהדרגה, אולי יחסרון חמשה, אולי ימצאון שם ארבעים, שלשים, עשרים, ועשרה, ובכל אלה היתה על כל הערים, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שתפלתו היתה על כל הערים ע"ש: (כז) הואלתי, רש"י והראב"ע פי' פה לשון

חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ (כט) וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ (ל) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ (לא) וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃

תרגום אשכנזי

רוא וואָהל אום פֿינף וויללען דיא גאנצע שטאדט פֿערדערבין? ער שפראד: איך ווערדע ניכט פֿערדערבען, ווען איך פֿינף אונ־ פֿירציג דאזעלבסט פֿינדען ווערדע. (כט) יענער פֿוהר פֿאָרט איהם פֿאָרצושטעללען, אונד שפראד: ווען זיך נון פֿירציג דאזעלבסט פֿינדען? וואָרויף דער עוויגע אנטוואָרטעטע: זאָ ווערדע איך עס ניכט אויספֿיהרען, אום דער פֿירציג וויללען. (ל) יענער שפראד ווייטער: מיין הערר! ערצירנע ניכט, ווען איך אבערמאלס פֿאָרשטעללע, פֿיללייכט ווערדען נור דרייסיג דאזעלבסט געפֿונדען; ער שפראך: איך פֿיהרע עס ניכט אויס, ווען איך דרייסיג פֿינדע. (לא) אברהם שפראך ווידער: איך האבע נון איינמאל אנגעפֿאנגען, מיינעם העררן פֿאָרצושטעללען, ווען מאן נון צוואנציג פֿינדעט? ער שפראך: זאָ וויל איך ניכט פֿערדערבען,

תרגום אונקלוס

יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: (כט) וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין: (ל) וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: (לא) וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַשְׂרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל

רש"י

של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד׳ הכרכים. וכן ל׳ יצילו ג׳ מהם או כ׳ יצילו ב׳ מהם או י׳ יצילו אחד מהם: (לא) הואלתי. רציתי. כמו ויואל משה [שמות ב׳]:

באור

רצון ולא לשון התחלה כמו ויואל משה (שמות ב׳ כ״א), וכן הואיל משה (דברים א׳ ה׳), וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש יאל. ואונקלוס תרגם ויואל משה, וצבי, לשון רצון, הואיל משה, שרי. לשון התחלה, אבל מה שתרגם פה, אסגיתי, לשון רבוי לא ידעתי לכוונו, ויב״ע תרגם פה, שריתי. לשון התחלה, וכן תרגומו בל״א: ואנכי עפר ואפר, כי עפר הייתי ולאפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם הנשמות: (כח) אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה, פירושו אולי יחסרו חמשה מן החמשים, וכן ת״א ויב״ע, והשרש חסר בבנין הקל הוא תמיד פעל עומד: התשחית בחמשה את כל העיר, פירושו, האם בעבור החמשה שיחסרו תשחית את כל העיר, ובי״ת בחמשה במקום בעבור: לא אשחית אם אמצא שם, יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדם ובראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן (הרמב״ן): (ל) לא אעשה, כלה בהם, והענין אחד עם לא אשחית: (לב) אך הפעם. ענינו למעט, כמו רק, ופירושו אך הפעם הזאת, וכ׳ תרגם אונקלוס ויב״ע. ברם זמנא הדא וכן מתורגם בל״א: ויאמר, הקב״ה לא אשחית וגו׳

(לב) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ (לג) וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃ שלישי

יט (א) וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ (ב) וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־

ת"א ויבאו ב"מ ס"ו, ב':

תרגום אשכנזי

אום דיזער צוואנציג ווילּלען. (לב) יענער שפּראך: מיין העֶרר! ערצירנע ניכט, איך וויל נור נאָך דיזעס מאל פֿאָרשטעללען, ווען מאַן נור צעהן דאזעלבסט פֿינדען זאָללטע? ער שפּראך: זאָ ווערדע איך ניכט פֿערדערבען, אום דיזער צעהן ווילּלען. (לג) דער עוויגע גינג הינוועג, אלס ער מיט אברהם אויסגערעדעט האטטע; אברהם אבער קעהרטע אן זיינען אָרט צוריק.

יט (א) דיא ביידען ענגעל קאָמען אבענדס נאך סדום, לוט זאס עבען אים טהאָרע פֿאָן סדום, אלס ער זיא זאה, שטונד ער אויף, גינג איהנען ענטגעגען, ביקטע זיך מיט דעם אנגעזיכט צור ערדע, (ב) אונד שפּראך: האָרט דאָך, מיינע העררי

רש"י

(לב) אולי ימצאון שם עשרה. על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לבשר את אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו:

יט (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר) ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר): וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא

תרגום אונקלוס

בְּדִיל עַשְׂרָא... (לב) וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַשְׂרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַשְׂרָא׃ (לג) וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַייָ כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ׃

יט (א) וַעֲאלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַע דִּסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לִקְדָמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ (ב) וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן

באור

ולפי דעת הרמב"ם כל אלו התשובות הן דברי המלאך הגדול שבהם בשם השם שולחו, וכן אברהם שהתפלל לא אליו התפלל רק עמו דבר להשיב לו דבר מאת ה' אבל התפלה היא לה' לבד. ואין ספק שכן היא כוונת הרמב"ם, ועיין מ"ש בת"ם בפסוק שאח"ז: (לג) ואברהם שב, מן המקום שליוה שם המלאכים כי שם נאמר לו זעקת סדם וגו' ושם התפלל: למקומו, אל אלני ממרא:

יט (א) ויקם לקראתם, מקרא קצר הוא ועניינו ויקם ללכת לקראתם או ויקם וילך לקראתם, וכן מתורגם בל"א: אפים. על פניו. עד ששם אפיו בארץ, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים שהם הנחירים גבוהים על הפנים: (ב) הנה, מלת הן תשמש להזמנת הדבר ובאה לפעמי' בתוספת ה"א ונדגש הנו"ן לעולם ואז ניני הה"א תשתנה לחירק קטן, והנו"ן

אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ (ג) וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת

חיל ל' דגושה

ת"א ויפצר שם פ"ו, ח':

רען! קעהרט דאָך איין אין דאז הויז אייערעס די- נערס, אונד איבערנאכ- טעט דא, נאכדעם איהר אייערע פֿיסע געוואשען, מאָרגען קאָננט איהר פֿריה אויפֿשטעהען, אונד אייערן וועג געהען; זיא שפראכען: ניין! וויר וואָללען אויף דער שטרא- סע איבערנאכטען. (ג) ער דראנג אבער זאָ זעהר אין זיא, דאס זיא בייא איהם איינקעהרטען, זיא קאמען אין זיין הויז, ער מאכטע איהנען איינע

תרגום אונקלוס

וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וּתְקַדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאָרְחֲכוֹן וַאֲמָרוּ לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ (ג) וּתְקֵיף בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעַלּוּ

רש"י

אדוני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכך נאמר סורו בראשית רבה: לינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיראו אנשי סדום וידאו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה.

באור

תמיד בצירי, חוץ מזה לבד שהנו"ן בסגול, ועיין מה שכתבתי בתקון סופרים ע"ז. והנה רש"י פי' הנה נא שב על מלת אדני הנה נא אתם אדוני' לי אחר שעברתם עלי, והרמב"ן מפרש לשון תחנה ושב על הזמנת הבית אשר אמר לתת להם ושיעורו, אדני, הנה נא בית עבדכם מזומן לפניכם וסורו שמה: אדני, בפתח הנו"ן והוא חול לדעת כל המפרשי' והוא לשון רבים וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, רבוני, וכן מתורג' בל"א: סורו נא אל בית עבדכם, לשון הראב"ע כאשר תמצא מלת סור ואחרי' מ"ם היא כמשמע' ואם אחריה אל"ף בפתוח בפתח קטן, (ר"ל מלת אֶל שהי' בסגול הנקרא פתח קטן. או מלות אלי אליו אלינו אליה שנשתנה בהם הסגול לתנועה אחרת), טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח) עכ"ל, וכלל נכון הוא, ועכ"ז תמצאנו גם בלא אל"ף אחריה, ופירוש' שילך אל הקורא כמו סורה שבה פה (רות ד' א'). ועיין מה שכתבתי עוד בפ' ויחי בפסוק וירא יוסף וגו' להסיר אתה וגו' (בראשית מ"ח י"ז): ולינו ורחצו רגליכם, לפי פשוטו פירושו ולינו אחר שתרחצו רגליכם, וכן מתורגם בל"א: והשכמתם והלכתם לדרככם, דמה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר, ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו (הרמב"ן): ויאמרו לא, לא נסור אל ביתך: כי ברחוב נלין, אלא ברחובה של עיר נלין: נלין, תבנין הפעיל, ועכ"ז הוא פעל עומד: (ג) ויפצר בם מאד. לשון פצור בכל מקום יורה על רבוי דברים בדברי פיוסים האחד על חבירו להעבירו על דעתו, ולהכריחו ברוב פיוסיו, ולכן תרגם יב"ע, ופייס, על כוונת רבוי הדברים, ואנקלוס תרגם, ואתקיף, על כוונת ההכרח, וכן מתורגם בל"א: משתה. קביעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אצל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם (ר"ע ספורנו), ולי נראה שאברהם לא עשה להם משתה לפי שהיו נחוצים לדרכם שהי' ביום ולכן

אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ (ד) טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ (ה) וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ (ו) וַיֵּצֵא

מאהלצייט צורעכט, אונד בוק אונגעזייערטע פֿלאדען, אונד זיא אסען. (ד) זיא האטטען זיך נאָך ניכט נידער געלעגט, אלס דיא שטאדטלייטע, דיא לייטע פֿאָן סדום, דאז הויז אומרינגטען, פֿאָן יונג ביז אלט, דאז גאנצע פֿאָלק אויס יעדעם ענדע דער שטאדט. (ה) זיא ריפֿען דעם לוט, אונד שפראכען צו איהם: וואָ זינד דיא מעננער, וועלכע דיזע נאכט צו דיר געקאָממען זינד? ברינגע זיא צו אונס הערויס, דאס וויר זיא נעהער קעננען מאָגען. (ו) דא גינג לוט

תרגום אונקלוס

לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וּפַטִּיר אֲפָא לְהוֹן וַאֲכָלוּ׃ (ד) עַד לָא שְׁכִיבוּ וֶאֱנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי דִסְדוֹם אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ׃ (ה) וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמָרוּ לֵיהּ אָן גּוּבְרַיָּא דִּי אֲתוֹ לְוָתָךְ בְּלֵילְיָא אַפֵּיקִינּוּן לְוָתַנָא וְנִידַּע יָתְהוֹן׃ (ו) וּנְפַק לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי׃ (ז) וַאֲמַר

רש״י

פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב״ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה

באור

מהר אברהם בכל עשיותיו וגם לוט לעשות עגות שהם חררות דקות שנאפות מהר על הגחלים אבל כאן לפי שלכו אצלו, הי' לו שהות לאפות מצות ולעשות משתה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר, כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא כמ״ש רש״י בפסוק וכל שיח השדה טרם יהי' בארץ (בראשית ב' ה'). וכמ״ש שם. ובא אחריו הפעל העתיד טרם יהי', טרם יצמח, טרם יכבה (שמואל א' ג' ג'), על הזמן אשר ממנו ידבר, כי אז הי' הדבר בעתיד, ואם הכתוב בל״א צריך שתעתיק הזמן לעבר, כי כן משפט הלשון ההיא להסב הוראת הזמן על העת אשר בו עומד המדבר, ואז הדבר נעשה כבר, לכן שינה המתרגם האשכנזי הוראת הזמן מעתיד לעבר: ואנשי העיר אנשי סדם. לפי פשוטו הוא לתוספת באור לאנשי העיר שהם אנשי סדם, ויתרגם בל״א במלת (נעהמליך): נסבו, הבנין נפעל מן הכפולים: כל העם מקצה, הכוונ' מכל קצה מן העיר, והוא מקרא קצר כאלו אמר מן הקצה אל הקצה, וכן מתורגם בל״א, ובא להודיע שאפי' א' לו עשרה שאמר לאברהם לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אתם. במשכב זכר, כי שרש ידע כנוי לשכיבה כמו אשר לא ידעו איש, והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד' א'). ועיין מה שכתבתי שם, והמתרגם ללשון אשכנז תרגם (קעננען), וכן אשר לא ידעו איש (ערקאננט), כי הכל נובע מלשון ידיעה ממש. והושאל אל האהב' (ליבען), ואל ההשגחה (פֿערזאָרגען) ואל המשגל (בייאוואָהנען). ובעל מכלל יופי פי' ונדעה אותם מי הם להרגם וכ״ש מן הרד״ק בשופטים (י״ט כ״ב), אבל לפי מה שהלך לפייסם בשתי בנותיו לזנות עמהן, נראה שהיתה כוונתם להשכב, וכ״כ הרד״ק בסוף דבריו שם: (ו) הפתחה, אל הפתח וה״א שבסוף במקום למ״ד בתחלה, והפתח הוא החלל שבו נכנסים ויוצאים, והדלת הוא הסובב לנעול ולפתוח, ודעת הראב״ע שאין התי״ו שרשית בדלת בעבור שהמלא נצרה על דל שפתי (תהלים קמ״א ג), שנפלה התי״ו עכ״ד. ומה יועילנו שדל שפתי הוא מענין דלת, אולי הוא מלשון רוממות כמו דלו עיני למרום (ישעי' ל״ח י״ד). כאשר חברו המדקדק רבי יונה לענין זה. וכן פי' רש״י שם דל שפתי היא

אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ (ז) וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ (ח) הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ (ט) וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה

הינוים פֿאָר דען איינגאנג דעם הויזעס צו איהנען, דיא טהירע אבער שלאָס ער הינטער זיך צו, (ז) אונד שפראך: מיינע ברידער! האנדעלט דאָך ניכט זאָ באָזע; (ח) וואָהל־אן! איך האבע צווייא טאָכטער, וועלכע נאָך קיינען מאן ערקאננט האבען, דיזע וויל איך אייך הערויס ברינגען, טהוט מיט איהנען, וויא אייך גוט דינקט; נור דיזען מעננערן טהוט ניכטס, דא זיא דאָך אין דען שאטטען מיינעס אָבדאכס געקאָממען זינד. (ט) זיא אנטוואָרטעטען: געהע הינוועג, אונד פֿוהרען פֿאָרט: דיזער איינציגע

תרגום אונקלוס

בִבְעוּ (כְּעַן) אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן׃ (ח) הָא כְעַן לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדָעוּנוּן גְּבַר אַפֵּיק כְּעַן יָתְהוֹן לְוָתְכוֹן וַעֲבִידוּ לְהוֹן כִּדְתָקֵין בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי עַל כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי׃ (ט) וַאֲמָרוּ קְרֵיב לְהַלָּאה וַאֲמָרוּ חַד אֲתָא

רש"י

אותם. בתשמיש זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת העשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה [במדב' י"ז] הנה החצי ממך והלאה [שמואל א' כ'] גש הלאה (ישעי' מ"ט) המשך להלן בלשון לעז טריטי"דבוש (ליה דיך צוריק פֿאָן אונס) Traic-Retire-toi de nous, ודבר בזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה

באור

שפה העליונה, גם לו יהי כדבריו בזיאור על דל שפתי, אין להוציא השרש ממלה אחת בגלה על דרך הזרות, ולהניח הרגיל, והנכון לדעתי כדעת הרד"ק בשרשים ששרש דלת על משקל קשת, ושוה אליו בנטייתו ובקבוצו, כי כאשר נאמר מן קשת, באיתן קשתו (בראשית מ"ט כ"ד), כן מן דלת, חר בדלתו (מלכים ב' י"ב י'), שניהם בדגש התי"ו, והקבוץ מן קשת, וּקְשָׁתוֹת נערים (ישעיה י"ג י"ח), ומן דלת, ושתים דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת (יחזקאל מ"א כ"ד), ובכנויי הרבות התי"ו רפוי' בשניהם ומה שהשי"ן דגושה בכנויי הרבים מן קשת בכל ארבעה פעמים שנמצא במקרא בספרים המדוייקים, ואין כן הלמ"ד, כבר כתב הרד"ק בשרשים שהם קשת שאינו מן שם קֶשֶׁת דק מן קַשָּׁת ע"ש: והדלת סגר אחריו, סגר הסוגר מבפנים אחריו של לוט אחר שיצא אליהם, ויותר נראה שבא על לוט שהוא סגר מבחוץ אחר שיצא אליהם כי ירא פן יבואו בחזקה אל הבית לקחת האנשים, וכן מתורגם בל"א: (ז) אל נא אחי תרעו, בבקשה מכם אל תרעו, וכן מתורגם בל"א כא לשון בקשה: תרעו, שרשו רוע, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג לאוי להיות תָּרִיעוּ כמו תְּשִׁיבוּ תָּקִימוּ, ובא בצירי כמו הכפולים תָּסֵבּוּ, ונראה לי שהשי' זה להפריד בין ענין זה לענין אחר אשר בשרש זה והוא ענין תרועה כמו תתקעו ולא תָרִיעוּ (במדב' י' ז'), לכן בא כל שהוא מענין הרעה בצירי אחרי החירק: (ח) הנה, לשון הזמנה וזריזות. וכן מתורגם בל"א: האל, כמו האלה: כי על כן באו. על אשר באו כמו כי על כן עברתם (בראשי' י"ח ה') ורבים כמוהו: (ט) ויאמרו גש הלאה, כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה (במדבר י"ז ב'), הנה החצי ממך והלאה (שמוא' א' כ' כ"ב),

וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ (י) וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת

מאן קאם אלס פרעמד-
לינג היר אן, אונד וויל
שאָן ריכטער זיין! נון
וואָללען וויר מיט דיר
שלימּמער פערפאהרען
אלס מיט איהנען; זיא
דראנגען היראויף זעהר
אין דען מאן, אין לוט
נעמליך, אונד גינגען
הינצו, דיא טהירע צו
ערברעכען. (י) דא שטרעקטען דיא מעננער איהרע האנד אויס, בראכטען לוט צו זיך אין דאז

תרגום אונקלוס

לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָאֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְגַבְרָא בְלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דָּשָׁא׃ (י) וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן וְאָעִילוּ יַת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת דָּשָׁא אֲחַדוּ׃

רש"י

לו קרב אליך אל תגע בי [ישעיה ס"ה]. וכן גשה לי ואשבה [שם מ"ט] המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מלין על האורחין איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שהיה מלין על האורחי' האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור וישפוט

באור

גש הלאה, המשך להלן, בלע"ז טריטיד"כוס (נראה שצ"ל ריטי"רו ד"י כו"ס, בל"א ווייכע פאָן אונס צוריק). ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגש בי (ישעיה ס"ה ה'), וכן גשה לי ואשבה (שם מ"ט כ') המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך, אתה מלין על האורחים איך מלאך לבך (רש"י): ויאמרו, עוד האחד בא וגו': האחד, ר"ע ספורנו פי' היש גם אחד שיעשה כן עכ"ל. פי' הה"א לתימה, אבל קמצות הה"א מורה שהיא לידיעה, וכן ת"א חד אתא, והשמיט הה"א כדרך לשון הארמי, ולפ"ז ביאורו האיש האחד הזה בא לגור בינינו, ונתנו לו מלון אורחים, בעברנו על מדותינו, עתה רוצה לשפוט דינינו, לא נוסף עוד לחון את הגר: לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו, כן פירש"י, ויבי' א"כ לפ"ז פי' וישפט שפוט שרוצה לשפוט את מעשינו הלדרכו אם לא, ואפשר שהוא במשמעו רוצה להתנשא עלינו כשר ושופט עד שלכבודו ולמוראו לא נרע לאנשים שבאו בצל קורתו. ולדעת רז"ל שנעשה באמת שופט עליהם, התחרטו על כך, באמרם שזה היה בסופם. עקב ענוות החסד עם הגר: נרע לך מהם, למ"ד לך מוסבת על מה ואחרת עמה ובעבורו מלהם, והכוונה נעשה לך רעה יותר ממה שנעשה להם, והנה בהסתכל בכפל מלת ויאמרו בפסוק, ואין אחד הא' מאמר ארוך, והוא שלא כמנהג לשון הכתוב, גם בלשון המאמר ששינה מנוכח לנסתר ושב לדבר בלשון נוכח, גש הלאה, לווי לנוכח, האחד בא לגור וישפט שפוט, לנסתר, עתה נרע לך מהם, לנוכח, וכן בדקדוק הטעמים בפסוק זה, כי כפי הנראה סוף המאמר הראשון הוא מלת הלאה, והמאמר השני נמשך מן האחד עד מהם, וראוי לפ"ז להיות במלת הלאה טעם מפסיק יותר, והוא טעם סגולתא ולפניו זרקא, והנראה מכוונת הכתוב שלא היה כל זה מאמר אדם אחד או מאמר כל העם מנער עד זקן, אך עשו כמשפט עם הארץ כאשר יתאספו בערבוביא' שכל אחד יעשה בזדון לבו וכפי העולה על רוחו, זה יתקלס וזה ילעג, זה יגעור וזה ינס בזרוע נטויה לעשות המעשים, ויהיה משפט הכתוב שכאשר שמעו את דברי לוט גערו בו כלם ואמרו גש הלאה! והוסיפו קצתם לאמר זה לזה הראית את האחד שבא לגור בינינו, ולא עשינו עמו רק טוב, עתה מה היה בסופו, כבר רוצה להתנשא עלינו, לא נוסיף עוד לעשות חסד כזה! וקצתם אמרו ללוט עתה נרע לך מהם, אם לא תגש הלאה, וקצתם נגשו לשבור הדלת: ויפצרו באיש בלוט, לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותה או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרב' אליה והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר (הרמב"ן), ואף אנקלוס ויב"ע שתרגמו ואתקיפו, אין כוונתם בביאור המלה כן הוא, רק שתרגמו לפי הכוונה, ועכ"ז לא רחוקה היא מן ההבנה כי רבוי

סָגְרוּ׃ (יא) וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ (יב) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר

הויז, אונד דיא טהירע פֿערשלאָסען זיא. (יא) דיא מעננער אבער, וועלכע פֿאָר דעם איינגאנגע דעם הויזעס וואָרען, שלוגען זיא מיט בלינדהייט פֿאָן קליין ביז גראָס, זאָ דאס זיא מידע וואורדען, דען איינגאנג צו זוכען. (יב) דא שפראכען דיא מעננער צו לוט: האסט דוא עטווא נאָך יעמאנדען היר, איינען איידאם, זאָהנע, טאָכטער, אונד וואס

תרגום אונקלוס

(יא) וְיָת גּוּבְרַיָּא דִּי בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וְלָאִיאוּ לְאַשְׁכָּחָא תַּרְעָא׃ (יב) וַאֲמָרוּ גּוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַאן לָךְ הָכָא חַתְנָךְ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן

רש"י

שפוט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם (ב"ר): (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי

באור

הפיוס והבקשה כמעט יכריח את האדם לעבור על רצונו, ולכן תרגם גם המתרגם לל"א בלשון הכנה: (יא) בסנורים. שרשה שמור מרבע אותיות, ורש"י פי' מכת עורון, ואין כוונתו על סימוי עינים ממש, רק כמו שפי' הראב"ע מחשך העין והלב. וכן פי' הרשב"ם מכת עורון ושממון, ולכן תרגם אנקלוס, בשברירייא. שהוא חולה של שגעון וסיבוב המוח, ואל תטעה בלשון רש"י שכתב רק עורון שר"ל עורון ממש, כי בספר (מלכים ב' ו' י"ח), כתב רש"י בפי' כדעת כל המפרשים הנ"ל וז"ל שם, סנורים, חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה עכ"ל, וכן פי' ר' אליה בחור בהגהותיו לס' השרשים שרש סנר, והארכתי בזה ליישב מה שחפשו למצא הפתח אחר שנתעורו, וכי שוטים היו שלא להרגיש בתופעת העלום הזה אחר כמה מאות או אלפים אנשים נסמו עיניהם ברגע א', והיה להם לדעת כי יד ה' עשתה זאת על גודל רשעם, אבל בתמהון הלב היו רואי' הדלת ועכ"ז לא יכלו להגיע אלי' לשבר', וגם לא הרגישו השממון הזה: ולא ידעו כי מאת ה' היתה להם כל זאת: וילאו. הרשב"ם פי', פירושו לא יכלו עוד למצוא הפתח, לא בקשו הפתח, וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז' י"ח), לא יכלו לשתות מרוב שהיה דם וכן הוכיח לבסוף ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר (שם כ"א), ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמי' כ' ט'), וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישעי' ט"ז י"ב), וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי יוכל (איוב ד' ב'), כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורים אתה נלאה, כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועצר במלין מי יוכל עכ"ל, ואין כוונת הרב ז"ל להוציאו מענין היגיעה לגמרי, מלאנוהו פעמים רבות על הכוונה הזאת, ובלתי סובל כוונה אחרת כמו עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו' ג'), את כל התלאה (שמות י"ח ח' ובמדבר כ' י"ד ונחמיה ט' ל"ב), ורבים כמוהם, והנה באמת היגיעה ומעוט היכולת קרובים בענין, כי היגע בדבר ונלאה לעשותו מקוצר יכלתו להגיע אל התכלית, ובשביל שאמר הכתוב שנלאו למצא הפתח ולא אמר לבקש, לכן ביארו הרב ז"ל שהוא כמו לא יכלו, ואולם מה שכתב שלא בקשו הפתח כלל הוא בלתי מכוון בפי' הכתוב, ויתכן שתהיה הכוונה יגיע ממש שחפשו הפתח ולא מצאוהו מגודל תמהון הלב, ושעורו וילאו לבקש כדי למצא הפתח, והכתוב מזכיר תכלית המעשה שהיה מציאת הפתח, וא"ת ולאיאו לאשכחא תרעא, והמתרגם האשכנזי באר כפי הכוונה: (יב) עד מי לך פה, שיעורו מי לך עוד פה, ור"ל העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: חתן וגו', לשון רש"י אם יש לך חתן או בנים ובנות, הוצא מן המקום ואם כן יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות, ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך, ויתכן שהיה לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה

הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ (יג) כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃ (יד) וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃

צ' דגושה

דיר אין דער שטאדט אנגעהערט, פיהרע אויס דעם אָרטע הינאויס. (יג) דען וויר פֿערדערבען דיזע געגענד, וויל דאז געשרייא איבער זיא פֿאָר דעם עוויגען זאָ גראָס איזט, זאָ האט דער עוויגע אונס אבגעזאנדט, זיא צו פֿערדערבען. (יד) לוט גינג אויס, אונד רעדעטע מיט זיינען שוויגערזאָהנען, דיא זיינע טאָכטער נעהמען זאָללטען, ער שפראך: אויף! געהט אויס דיזעם אָרטע הינוועג, דען דער עוויגע פֿערדערבט דיזע שטאדט. ער וואר אבער אין דען אויגען זיינער שוויגערזאָהנע, וויא איינער דער שערץ טרייבען וויל.

רש"י

יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן בניך ובנותיך. ואם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מלין עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו.

תרגום אונקלוס

אַתְרָא: (יג) אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יָת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת קְבֵילְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחָנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ: (יד) וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי

באור

סבור שבניו ישמעו לו וכאשר לחקי עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בבית (הרמב"ן). וכן תרגם אנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב והנה פה נענה על האומר כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר עכ"ל, ועיין בפי' מהר"י אברבנאל שהאריך בעד הדרש לייסב קושיותיו של הראב"ע עליו, ויישר כחו וחילו. אבל לא הי' צריך לכל הטורח הזה, כי ידענו שכן משפט הדרש לפעמים שלא יסכימו אליו כל פרטי הכתובים, ודי לו אם ימצא מלה אחת או פסוק אחד אשר עליה יבנה יסודו, והנה פה מפורש במדרש כדברי רז"ל (בפ' נ' סי' י"א) ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' מי היה זה רפאל, אתיבון (פי' הקשו) והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב ויהי כהוציאם אתם החוצה, אמר לי' קרון דבתריה (פי' קרא מה שכתוב אחריו) ויאמר המלט על נפשך עכ"ל, הנך רואה שלא חש להשיב לו על קושייתו שכתוב ויוציאוהו ויניחוהו כהוציאם בלשון רבים, רק הדאה לו מקום אחד אשר יסמוך עליו הדורש ודי לו בזה. ולכן גם המקשה קיבל תירוצו, כי באמת עסק הפיכת סדום והצלת לוט על שניהם יקרא כי זה עוזר לזה ולא היו יכולים לעשות דבר זה בלא זה, רק חז"ל אחרי שמצאו בכתוב פעמים בלשון יחיד, וסמכו על זה מאמרם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות ואמרו שהאחד היתה עיקר שליחותו להפוך הערים והשני להציל את לוט: (יג) צעקתם, לעקת העשוקים הצועקים עליהם: וישלחנו, משקל דגש. ואע"פ שכל שליחות של שלוחים החוזרים כתוב בהם וישלח משקל רפי, באלו כתב משקל דגש, לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ובן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב כ"ד), ישלח בם עברה (תהלים ע"ח מ"ט) (הרשב"ם): לשחתה, לשחת העיר כי העיר בכלל המקום שזכר, אבל מקום על הרוב לשון זכר הוא: (יד) חתניו לקחי בנתיו, לפי פשוטו לא היו לו רק שתים והיו מאורסות לב' אנשים מאנשי סדם, וכן ת"א סתם, בלשון המקרא נשאי בלשון בינוני, ולכן מתורגם בל"א (דיא זיינע טאָכטער נעהמען זאָללטען) כי החתן יקרא גם טרם הנשואין בעודנו ארוס, אמנם רש"י פי' ע"פ המ"ד כי חתניו הם בעלי

(טו) וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ (טז) וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ

תולדות אהרן ויאיצו פסחים כ"ד, א': הנמצאות יבמות ע"ז, א':

(טו) אלס דער מאָרגען אנבראך, דראנגגען דיא ענגעל אין לוט, אונד שפראכען: אויף! נים דיינע פרויא אונד דיינע ביידען טאָכטער, דיא געגענווערטיג זינד, דוא מאָכטעסט זאָנסט דורך דיא זינדע דער שטאדט מיט אומקאָממען. (טז) אלס ער נאָך פערוויילטע, ערגריפפען דיא מעננער איהן, זיינע פרויא אונד

תרגום אונקלוס

מְחַבֵּיל יְיָ יַת קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַאֵיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ (טו) וּכְמֵיסַק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יַת אִתְּתָךְ וְיַת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנָן עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ (טז) וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גוּבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵיהּ

רש"י

שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להציל ומ"א יש וזה יסודו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תום כל הדור (דברי' ב') מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. אחד מהם היה

באור

ב' בנותיו שהיו נשואות בבר, ולוקחי בנותיו הם שאותן שבבית ארוסות להם, ולדבריו תחסר וי"ו העטוף, כאלו כתוב חתניו ולוקחי בנותיו, והראב"ע עם שהסכים ג"כ להרבות בנותיו, מ"מ איננו מחלק לשנים חתניו לוקחי בנותיו רק מפרש חתניו שהם לוקחי בנותיו, שלקחום כבר ומתו בסדום ואותן שבבית לא היו ארוסות, וכ"ה דעת יב"ע שתרגם חתנוי דנסיבו בנתיה. בלשון עבר, אבל מה שכתב הראב"ע והעד הנמצאות, אין עדותו עדות כלל. כי אין הנמצאות מיעוט על המתות שאינן נמצאות עוד, רק הוא לתוספת ביאור מדברי המלאכים שאמרו אליו לא תשתדל עוד להציל את חתניך כי אין פנאי עוד רק לקחת אשתך ובנותיך לפי שנמצאים בעת אתך, ומלת הנמצאות חוזרת גם על אשתך, והנגינה תעיד על זה בעבור שמלת אשתך באזלא שהוא טעם מפסיק פחות מן התרין פשטין שבמלת בנתיך, ונתוח המאמר כן הוא: קום | קח־את־אשתך | | ואת־שתי־בנתיך | | | הנמצאת | | | | , אבל לפי דברי הראב"ע שהנמצאות איננו שב רק על הבנות יהי' כן נתוח המאמר, קום | קח־את־אשתך | | ואת־שתי־בנתיך | הנמצאת | | | , והאוי להיות קום בזלגרמי' וקח במונח ואשתך ברביע שהוא טעם מפסיק יותר מן התרין פשטין ודוק: כמצחק, כמו איש מלחק, כן מתורגם בלשון אשכנז, ויב"ע תרגם והוה פתגמא כתימהא כגבר מגחיך בעיני חתנוי, והוסיף מלות כאלו כתוב ויהי כדבר כתימה, והוא היה כמלחק בעיני חתניו: (טו) וכמו השחר עלה, וכאשר עלה השחר, ומלת כמו היא להשערת הזמן, ונכון הוא לפרש שלא עלה השחר עדיין רק שהיה הזמן קרוב לעליית השחר, וכן תרגם יב"ע. וכלישון מיסק קריצתא הוה למיסק. ותהי' ככ"ף כחצות הלילה (שמות י"א ד'), ובל"א ראוי לתרגם (אונגעפעהר אום דער מארגען ראָטע אנברעכען): ויאיצו, לשון מהירות ודחיקה ועניינים קרובים המה כי הדוחק על חבירו לעשות איזה דבר הוא ממהר עליו, ולכן ת"א ויב"ע, ודחיקו, וכן מתורגם בל"א: לאמר, ויאמרו: הנמצאת, המזומנות לך בבית להציל, כן פירש"י, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, וא"ת דרך דרש דאשתכחא מהימנן עמך, ור"ל שלא נחקו עליך כארוסיהם: פן תספה, תהי' כלה, ולא ידעתי כוונת רש"י שהולך להביא ראיה מן לשון ארמי עד תם כל הדור (דברים ל"ב י"ג), מתורגם עד דסף כל דרא, והלא שניה הוא בפסוק כמו למעלה האף תספה, שהוא פועל יוצא, והנפעל ממנו ויש נספה בלא משפט (משלי י"ג כ"ג), או במלחמה ירד ונספה (שמואל א' כ"ו י"א), והעתיד מבנין נפעל עתה אספה (שם כ"ז א'): בעון העיר, בעבור עון יושבי העיר, וכן תרגם יב"ע:

(טז) ויתמהמה, לשון עכוב, ודעת הראב"ע כי שרשו מהה והפ"א כפול, ולדעת הרד"ק

הָאֲנָשִׁ֜ים בְּיָד֣וֹ וּבְיַד־אִשְׁתּ֗וֹ וּבְיַד֙ שְׁתֵּ֣י בְנֹתָ֔יו בְּחֶמְלַ֥ת יְהוָ֖ה עָלָ֑יו וַיֹּצִאֻ֥הוּ וַיַּנִּחֻ֖הוּ מִח֥וּץ לָעִֽיר׃ (יז) וַיְהִי֩ כְהוֹצִיאָ֨ם אֹתָ֜ם הַח֗וּצָה וַיֹּ֙אמֶר֙ הִמָּלֵ֣ט עַל־נַפְשֶׁ֔ךָ אַל־תַּבִּ֣יט אַחֲרֶ֔יךָ וְאַֽל־תַּעֲמֹ֖ד בְּכָל־

זיינע בייערן טאָכטער בייא דער האנד, דא דער עוויגע זיך זיינער ער־בארמטע, פיהרטע! איהן הינויס, אונד ליסען איהן אויסער דער שטאדט.
(יז) אלם זיא זיא הינויס־געפיהרט האטטען, זאג־טע איינער: נון רעטטע דיין לעבען, זיה דיך ניכט אום, אונד שטעהע אין דעם גאנצען קרייזע ניכט שטילל, רעטטע דיך אויף דען בערג, דאס

רש"י

שליח להציל וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו (ב"ר): (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה (בראשית י"ב). ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו' (שם י"ג) אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמולי"ר בלעז (ענטקאָממען) Escamper, וכן והמליטה זכר [ישעיה ס"ו] שנשמט

תרגום אונקלוס

וּבִידָא דְּתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ בִּרְחַם יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא׃ (יז) וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתְּכֵי לַאֲחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵיב

באור

במכלול (ד' קטן דף קפ"ה ע"ב), שרשו מהם והעי"ן כפולה, ועכ"ז כמסתפק הוא, ולכן בשרשים הביאו לבדו בסוף אות הת"ס ועשה ממנו שרש תמהה: ויחזיקו האנשים. אמר ר"א כי ויחזיקו יגאר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שמות י"ב ל"ג), אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם (הרמב"ן): בחמלת ה' עליו, לא בזכותו רק בחמלת האל ובדחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאו בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה (הרמב"ן), ובל"א תתורגם כפירושו הראשון, ומלת בחמלת איננה מקור רק שם המקרה והוא סמוך ויהי' ביאורו לפ"ז נחמלת ה' (אשר היתה) עליו, וכן תרגם יב"ע, כן חייסא מן קדם ה' הות עלוי, ואנקלוס עשה ממנו פעל כפי הכוונ', וכ"ה מתורגם בל"א: (יז) כהוציאם אתם. המקור בצירוף עם הכ"ף לפעמים תהי' הוראתו קרוב אל השם, ולכן תהי' הוראת כנוי כהוראת כנויי השמות המורים על הפועל והם כטעם שלי שלו שלהם, ואם תהיה מלת כהוציאם מאופן זה מן המקור תהיה ביאורה כהוציא שלהם והכנוי רב על המלאכים הפועלים ההוצאה, ולפעמים תהי' הוראתו כהוראת הפעל ממש כשמע עשו (בראשית כ"ז ל"ד), פי' כאשר שמע, ואז תהי' הוראת כנויו כהוראת כנויי הפעלים המורים על הפעול, ואם תהיה מלת כהוציאם מהאופן הזה תהי' ביאורה כהוציא אותם, ותהי' מלת כהוציא שבה על הפועל, והכנוי חוזר על הפעול להודיע מינו ומספרו, והם לוט ואשתו ושתי בנותיו, ואין לבאר פה מהענין הב' שיורה הכנוי על הפעול במקום אותם כי כבר נאמר אחריו אות' בפירוש, ולכן צריך לפרש שהוא מהענין הא' והוא מקור ממש שיורה על הפעול' מופשטת מהפועל והכנוי יורה על הפועל ומלת אותם על הפעול, ועפ"ז תבין המאמר הקצר של הרמב"ע פה: ויאמר, יב"ע תרגם, וחד מנהון לסדום להצלותה וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה, וכן מתורגם בל"א (זאגטע איינער): המלט על נפשך, כמו בנפשך, כלומר המלט מהר ממקום זה למען תהי' לך נפשך לשלל, ואונקלוס ויב"ע שתרגמו, חוס, תרגמו הכוונ' ולא כהוראת המלה, כי להלן בענין נזכר שרש זה עוד איזה פעמים ותרגמום בשרש שזיב, ורש"י כתב המלט לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישמול"יר בלעז (עשקאמפ"זער), מלה ישנה בל' ההוא, (בל"א ענטשלייפען), וכן והמליטה זכר (ישעי' ס"ו ז') שנשמט העובר מן הרחם עכ"ל: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר, הזהירו לבל יתעכב בדרך לא מבלין להביט אחריו מה

הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃ (יח) וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ (יט) הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה

קדש

תולדות אהרן ויאמר שבועות ל"ה, ב':

דוא ניכט מיט אומקאָמ־מעסט. (יח) דא שפראך לוט צו איהנען: ניכט דאָך מיין העררי! (יט) דיין דינער האט נון איינמאל אין דיינען אויגען געוואָגנעהייט געפֿונדען, אונד דוא האסט מיר דיא גראָסע גנאדע ערצייגט, מיינע פערזאָן ביים לעבען צו ערהאלטען; נון אבער קאן איך מיך ניכט אויף דען בערג רעטטען, דאז אונגליק מאַכטע מיך

תרגום אונקלוס

דִּלְמָא תִלְקֵי: (יח) וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנָי: (יט) הָא כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וְאַסְגֵּיתָא טִיבְוָךְ דִּי עֲבַדְתָּ עִמִּי לְקַיָּמָא יַת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּיזָבָא לְטוּרָא

רש"י

הנעזר מן הרשע כצפור נמלטה [תהלים קכ"ד] לא יכלו מלט משא [ישעיה מ"ו] להשמיט משא הרעי שבנקביה: (יח) אל נא אדני. רבותינו אמרו [שבועות ל"ה] שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע.

באור

יעשה בחתניו ובכל רכושו, ולא תאוהם בעבור יגיעת מדולתו מהר להנפש מעט, כי פן יסתכן, גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י"ג כ"ב), וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראשית ל"ב ל"א): (יח) ויאמר לוט אליהם. אל שניהם, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א. אבל יב"ע תרגם, לותיה: אל נא, אל תצריכוני לעלות ההרה כי לא אוכל למהר פעמי כל כך, ונא לשון בקשה, ואנקלוס תרגם, בבעו כען, ולא תרגם מלת אל, וכן יב"ע לא תרגמה, ואולי יבאר מלת אל כפי' רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל שהביא הראב"ע כי אל נא מגזרת הואל לשון רצון דהִתְרַצֵּה נא אלי,

ותהי' מלת בבעו תרגומו של אל כפי הנזכ', ואין תרגום של נא שפירשו מלשון עתה: אדני, רש"י פי' שהוא קודש כפי מה שאמרו חז"ל בשבועות (דף ל"ה ע"ב) ובמס' סופרים (פ"ד ה"י), וכתב ותרגומו בבעו כען אדני, עכ"ל, ואין כוונתו שאנקלוס תרגם כן. כי באנקלוס נמצא ההפך, רבוני, גם דרכו של רש"י לומר וא"ת או ות"א, רק פירושו ותרגומו שצריך לתרגם כן, אבל בנוסחאות החומשים הישנים מצאתי בבעו ה' כנוסחת רש"י אך הושמטה מלת כען, ועיין מה שכתבתי בת"ס כי מפרשי הפשט ילכו לבעת לבאר הכתוב ע"פ פשוטו של מקרא, והדרש' תדרש לכן גם פה הראב"ע ורבי' בחיי פירשהו לשון חול וכן מתורגם לפנינו בתרגום אנקלוס, ואחריהם הלך המתרגם לל"א. והראב"ע כתב שראוי להיות הנו"ן בפתח ונקמצה מפני ההפסק, א"כ הוא לשון רבים כי לשניהם התחיל לדבר כמ"ש אליהם, וגא"ז בפסוק השני השב דבורו אל האחד אשר חשב שהוא גדול מחבירו: (יט) להחיות את נפשי. להשאירני חי: תדבקני, יש בשרש זה ב' ענינים הא' ענין חבור, והב' ענין השגה, וכן תרגום וישיגם ואדבקינון ואיכו זו מלשון חבור כי המשיג את חברו דבק בו. כ"כ הרד"ק בשרשים שרש דבק, ובא פתח גדול תחת פתח קטן בלמ"ד והראוי תְּדְבָּקֵנִי בציריי: ומתי, התי"ו דגושה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל,

והחסירוהו לקושי פגישת שתי תוי"ן כמו אתו תשחית וְכָרַתָּ (דברי' כ' כ'), וענין כוונת חבור הפסוק לפי כוונת המתרגם לל"א הוא כן, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו' להחיות את נפשי

וָמָתִּי׃ (כ) הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי (כא) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר

ת"א הנה סס סס: קרבה שבת י', ב': אמלטה סס סס:

תרגום אשכנזי

צו געשווינד עררייכען, אונד איך דאָך שטערבע. (כ) זיהע! דיזע שטאדט היר איזט נאהע, דאהין צו פליכטען, זיא איזט אויך קליין; ערלויבע, דאס איך מיך דאהין רעטטע (זיא איזט יא נור זאָ קליין), דאמיט איך אם לעבען בלייבע. (כא) יענער שפראַך צו איהם:

תרגום אונקלוס

דִּלְמָא תְעָרְעִינַנִּי בִּישָׁא וְאֵימוּת׃ (כ) הָא כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵיעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִשְׁתֵּיזֵיב כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּים נַפְשִׁי׃ (כא) וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבֵית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דִּי בָעֵיתָא עֲלַהּ׃

רש"י

וכן אמרה הצרפית לאליהו באת אלי להזכיר את עוני [מלכים א' י"ז] עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין [שבת פ"ק] ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום ושכנותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער הוא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי

באור

(באופן שאמלט ההרה, אך) אנכי לא אוכל להמלט ההרה (ולבא שמה מהר, כי יראתי) פן תדבקני הרעה (בטרם אבא שמה) ומתי (ר"ל ועכ"ז אמות בטרם אמלט. ולא יועיל לי חסדך, לכן אבקש) הנה נא וגו': (כ) קרבה לנוס שמה, לפי פשוטו שאיננה רחוקה כמו ההר ואוכל מהר לנוס שמה, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א: והוא מצער, קטנה מגזרת צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שגל (הראב"ע) ור"ל שהוא תאר אל עיר ול"ל עיר מצערה, ולפי שעיר ל' נקבה ראוי להיות. עיין לעירה, וכמוהו שגל ע"ש המשכב והמשגל מתוארת הא"ש' כן וראוי להיות בסימן הנקבה, והכוונ' בעבור שעיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה עתה שאין בה רוב חוטאים: אמלטה נא שמה, תן לי רשות להמלט שמה: הלא מצער הוא, הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת שמה ברביע מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת הוא, ועד"ז, אמלטה נא שמה (הלא מצער היא) ותחי נפשי, ואז תחי' נפשי כי אנצל שם: (כא) גם לדבר הזה, לא דייך שאתה נצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: לבלתי הפכי, עיין בת"ס מ"ש בענין דגשות הכ"ף, ויהי' שם המקרה שהנפרד ממנו הוֹפֶךְ ועניינו כמו שם הַהֲפֵכָה,

ויהי' פירושו לבלתי עושה הפיכתי בעיר הזאת, וקצת דחוק הוא אבל הדגש שבכ"ף לאחני לפרש כן, כי אם היה מקור עם הכנוי ראוי' להיות הכ"ף רפוי' כמו ויהי בשכבו (רות ג' ז'), על רדפו בחרב אחיו (עמוס א' י"א), או יהי' שם המקרה במקום המקור, כנודע שמאמת קורבתם רגילים להתחלף ולבא זה במקום זה, וזאת תהי' ג"כ כוונת רש"י בת"ס הפכי, הופך אני, והי' ראוי לפרש הוֹפֵךְ פעלי או הָפוּךְ פעלי, רק שכתב כן לפרש הכוונה, אבל אין כוונתו שיהי' בינוני,

אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ (כב) מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ (כג) הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ (כד) וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־

אויך אין דיזער זאכע ווילל איך דיר צו געפאללען זיין, דאס איך דיא שטאדט ניכט אומקעהרע, פאָן וועלכער דוא געשפראָכען האסט. (כב) איילע! רעטטע דיך דאהין, דען איך קאן ניכטס טהון, ביז דוא דאהין קאָממסט; דארום נעננט מאן דיא שטאדט צוער. (כג) אלס דיא זאָננע אויפגינג, קאם לוט צו צער אן. (כד) דער עוויגע ליס אויף סדום אונד עמרה שוועפעל אונד פייער רעגנען, פאָן

תולדות אהרן המטיר סנהדרין ל"ח, ב', פ"ד ג':

תרגום אונקלוס

(כב) אוֹחִי אִשְׁתֵּזֵיב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר׃ (כג) שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר׃ (כד) וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם

רש"י

רואי מדי דברי בו [ירושלמי ל"א]: (כב) **כי לא אוכל לעשות**. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: **כי לא אוכל**. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר א': **על כן קרא שם העיר צוער**. על שם והיא מצער: (כד) **וה' המטיר**. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: **המטיר על סדום**. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהן עובדין לחמה ומהן ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: **המטיר גפרית ואש**. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש [מכילתא בשלח]: **מאת ה'**. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם [מלכים א' א'] ולא

באור

ורמז' לזה שכל הראיות שהביא המה מקורים כמו עד בואי, אחרי רואי, מדי דברי בו: (כב) **קרא**, הקורא: **צוער**, על שם והוא מצער: (כג) **השמש יצא על הארץ**, הרד"ק בשרשים שרש עין פי' יצא הזהיר, ואין צורך להוציאו מפשוטו כי היציאה הפך הביאה, וכן תרגמו אנקלוס ויונ"ע, וכן מתורגם בל"א, ושמש פעם לי זכר במקרא ופעם ל"נ: **ולוט בא צערה**, הוי"ו פה לחבור ב' המאמרים המתיחסים בזמן, וביאורו. כאשר יצא השמש על הארץ, אז בא לוט לצער, ובל"א (אלס דיא זאָננע וכו', זאָ קאם וכו'): (כד) **וה' המטיר**, לפי פשוטו תהיה גם הוי"ו הזאת לחיבור המאמרים שבפסוק שלפניו שמתיחס אליהם בזמן, ואומר עוד כי שב על מאמר השמש יצא על הארץ, ומאמר ולוט בא צערה הוא כמו מאמר מוסגר ולכן בא בסוף פסוק שהוא מפסיק יותר מן האתנח שבמלת הארץ כי כן מנאנו המאמר המוסגר לפעמים בס"פ כמו ועשו לי מקדש

(ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' ט'), ויהי' ביאורו: כאשר יצא

השמש על הארץ (ולוט בא צערה) אז המטיר ה' וגו', ובל"א (אלס דיא זאָננע אויפגינג זאָ עבען קאם לוט צו צער אן) זאָ ליס דער עוויגע אויף סדם אונד עמרה שוועפעל אונד פייער רעגנען); **המטיר**, שרש מטר יורה על הגשם, אמנם הפעל ממנו הושאל גם לשאר הדברים היורדים מן השמים כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שם ט"ז ד'), וענינו אוריד, וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע"ח כ"ז), וכן כאן פירושו הוריד, או הוריד מטר עם גפרית ואש: **על סדם ועל עמרה**, הזכיר אלו הב' לפי שהיו הגדולו' שבהן: **מאת ה'**, לפי פשוטו דרך המקראות לדבר כן והרבוי מאתו כמו ויאמר למך וגו' נשי למך (בראשית ד' כ"ג), ולא אמר נשי ורבים

הַשָּׁמָיִם׃ (כה) וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ (כו) וַתַּבֵּט

ת"א ויהפוך ב"מ ס"ו, ב': ותבט ברכות נ"ד, ע"ב:

איהם, דעם עוויגען, פֿאָן דעם הימעל הער־אב. (כה) ער קעהרטע אללע דיזע שטעדטע אום, אונד דען גאנצען קרייז, אונד אללע בעוואָהנער דער שטעדטע, אונד דאז געוועכס דעם ערדרייכס. (כו) אלס זיינע פֿרויא הינטער איהם צוריק זאה, ווארד זיא

תרגום אונקלוס

וְעַל עֲמֹורָה גָּפְרִיתָא וְאֵישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ (כה) וַהֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל מֵישְׁרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא׃ (כו) וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דִמְלְחָא׃

רש"י

אמר מעבדי. וכן אחשורוש אמר בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' [איוב ל"ו]. כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים הנני ממטיר לכם לחם מן השמים [שמות ט"ז]: (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו' [איוב כ"ח]: (כו) ותבט אשתו מאחריו.

באור

כמוהו, כן פי' רש"י והראב"ע, וכ"ה במ"ר ובגמ' דסנהדרין (דף ל"ח ע"ב), אבל הרשב"ם כתב וז"ל וה' המטיר, המלאך גבריאל, (שנקרא על שם שולחו). מאת ה', שכינה ממש, וכן הוא בבראשית רבה ובתנחומא עכ"ל, ור"ע ספורנו כתב וז"ל לא שהעלה נשיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע עכ"ל: (כה) ויהפך את הערים האל, לשון ר"ע ספורנו שנה הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם (תהלים ק"ה כ"ט), ונהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כ"ט כ"ב). כמשפט כל לחות תפול מעורב עם חלקים שרופים עכ"ל, וכן פי' מהר"י אברבנאל, ואין דעתי נוחה בביאור זה, כי רוב לשונות ההפוך הבאים במקרא להורות על הפיכת הגשם לגשם אחר נזכרו שניהם ובגשם שנתהוה מחדש יחובר עם למ"ד בתחלתו כמו הפך את מימיהם לדם, והמטה אשר נהפך לנחש (שמות ז' ט"ו), ולפעמים תפול הלמ"ד, אבל שני הגשמים יוזכרו בפסוק כמו ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח') (ואולי למ"ד של למעינו מושכת עוד אחרת גבח' אל אגם), וכן בתכונות נפשיות והפכתי אבלם לששון (ירמיה ל"א י"ג), והפכתי חגיכם לאבל (עמוס ח' י'), ההפכים ללענה משפט (שם ה' ז'), שתי התכונות נזכרות. ולמ"ד על המחודשת, משא"כ רוב לשונות ההפך המורות על ההפיכה המקומית אין אחריהם שם [illegible] למ"ד, וכיון שבכל מקום שנזכר הפיכת סדם במקרא לא נתלוה עמו שם אחד עם למ"ד בתחלתו או בלי למ"ד, תהיה ההפיכ' כהוראת ה הפשוטה הפיכה מקומית ממטה למעלה. כאשר קבלו חז"ל בבראשית רבה ואמרו ארבעתן יושבות בסלע אחד ובא מלאך והפכן מלמעלה למט' שנאמר בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כ"ח ט'). ואנכי לא ידעתי מדוע נלאים בניסי האל ונפלאותיו, ומה בצע כי נדוויח בנסים המופלאים אשר גבהו עד רום שמים, כאלו זרת מהם להקטינם, ומה גדול הי' הנס העצום הזה בארץ אשר היתה כגן עדן דשנה ורעננה, וכמו רגע היתה לשממות עולם וירד שאוכה והמוכה ועלב בה, ולא חלו בה ידי הטבע כלל, כי לא נראו בה אותות החורבן אף רגע טרם זה, כאשר כתב ר"ע ספורנו על מאת ה' מן השמים וכבר העתקתי דבריו, וכתב מהר"י אברבנאל שזהו ג"כ כוונת הכתוב השמש יצא על הארץ להודיע שלא הי' שם כדרך הטבע אשר טרם המטר יתקדרו שמים בעבים ויוהל השמש אינו נראה, רק שהיה להפך שהשמש זרחה על הארץ: (כו) ותבט אשתו מאחריו, כתב הרד"ק בספר השרשים שרש אחר וז"ל פי' אשתו שהיתה מאחריו הביטה אחריה עכ"ל, ויהי' שיעורו ותבט אשתו (אשר) מאחריו, אבל הנגינה לא תסכים עמו, ולכן נראה נכון דעת המפרשים שהביטה מאחרי לוט שהי' הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט: ותהי נציב מלח, ונעשית מלבת מלח, ואמר נציב כי כמו שהיתה נצבה עומדת כשהביטה אחריה כן שבה מלח בקומתה, כי היה טס ג"כ מלח בין הגפרית ואש, ואף

אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ (כז) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ (כח) וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ (כט) וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב

ת"א וישכם ברכות ו', ב', כ"ה, ב'. יומא פ"ח, ב': עלה מנחות כ"ו, ב': בשחת ברכות ו"ד, ב':

צו איינער זאלצזיילע. (כז) אברהם בעגאב זיך דעס מאָרגענס פֿריה אן דען אָרט, וואָ ער פֿאָר דעם אנגעזיכטע דעס עוויגען געשטאנדען. (כח) שויעטע היןנאך דער זייטע פֿאָן סדום אונד עמורה, אונד נאך דער גאנצען זייטע דעס קרייז־לאנדעס, אונד זאה אויס דער ערדע איינען רויך אויפֿשטייגען, וויא דער רויך אויס איינעם קאלק־אָפֿען. (כט) אליזאָ, דא גאָטט דיא שטעדטע דעס קרייזעס פֿערדערבטע, דאכטע גאָטט אן אברהם, אונד שיקטע לוט מיט־טען אויס דער פֿערווי־סטונג הינוועג, דא ער נעמליך דיא שטעדטע אומקעהרטע, אין וועלכען לוט געוואָהנט האטטע.

תרגום אונקלוס

(כז) ואקדים אברהם בצפרא לאתרא די משמש תמן בצלו קדם יי׃ (כח) ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא דמישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא׃ (כט) והוה כד חביל יי ית קרוי מישרא ודכיר יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא די הוה יתיב

רש"י

מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה [ב"ר]: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק"א בלע"ז (איינע פעכפֿאקקעל, היר: דיא דאָפֿאָן אויפֿשטייגענדע רויכ־זיילע) ,Torche כבשן. חפירה שסורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך

באור

שלא נזכר פה, הנה מפורש במקום אחר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' כמהפכת סדם וגו' (דברים כ"ט כ"ב), ושם היה יורה לפעמים על השתנות ההויה לדבר אחר כמו שכתבתי בפסוק והי' טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'): (כז) וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו', שיעורו ללכת אל המקום, והמתרגם האשכנזי תקן זה בלשונו: (כח) וישקף על פני סדם וגו', לדעת אם נמצאו שם עשרה ויצילו אם לאו (הרשב"ם): קיטר, תימר של עשן טור"קא בלע"ז, [טארסי, בל"א (בראנדפֿאקקעל)] (רש"י), והוא מגזרת קטורת: הכבשן, חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד, או אשר מבשלין בו כלי החרש, והאש דולקת בה תמיד: (כט) ויהי בשחת וגו', ויזכר וגו', הפסוק הזה כלל עיקר הצלתו של לוט אחר שספר בפרט, כדרך הכתוב, ועם זה הודיע ג"כ שעיקר הצלתו היתה בזכותו של אברהם, והוי"ו של ויזכר מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, ובל"א (אלס, זאָ): בהפך, כאשר הפך, וכן ת"א כד הפך: אשר ישב בהן לוט, באחת מהן, וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים י"ב ז'), פי' באחת מערי גלעד, ועל עיר בן אתנות (זכריה ט' ט') פי' בן אתון אחת מהאתונות, וכן בלא ישרפו אתו ואתהן (ויקרא כ' י"ד), ואת אחת מהן והיא האחרונה שנשאת באיסור: (ל) בהר, הידוע שאמר לו המלאך, ולא ירא לשבת בהר כי חשב שההפכ' לא תתפשט יותר כמו שהורה לו המלאך באמרו ההרה המלט:

בָּהֵן לוֹט׃ (ל) וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃ (לא) וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ (לב) לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ

(ל) לוט גינג פֿאָן צוער הינויף, אונד בעזעטצטע זיך אויף דעם געבירגע, אונד זיינע ביידען טאָכטער מיט איהם, דען ער פֿירכטעטע זיך, לענגער אין צוער צו בלייבען, אונד וואָהנטע מיט זיינען ביידען טאָכטערן אין איינער האָהלע. (לא) דא שפּראך דיא עלטעסטע צור יינגסטען: אונזער פֿאטער איזט אלט, אונד קיין מאן איזט מעהר אים לאנדע, דער אונס בייאוואָהנען קאָננטע נאך דער אויף דער גאנצען ערדע איבליכען ווייזע. (לב) וואָהלאן! געבען וויר אונזערן פֿאטער וויין צו טרינקען, אונד לעגען אונס בייא איהם, דאס

רש"י

חס הקב"ה עליו [ב"ר]: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות

תרגום אונקלוס

בְּהֵין לוֹט: (ל) וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְחֵיל לְמִיתַב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: (לא) וַאֲמָרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: (לב) אִיתָא נַשְׁקֵי יָת

באור

כי ירא לשבת בצוער, להתעכב עוד בלוע' מפני שהיא מן המקומות שנגזר' עליהן ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום, חשב בלבו כי לא יצריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההר' ואולי יהפוך העיר: וישב במערה. להסתר שם למזרם וגשם: (לא) הבכירה, הרמב"ן כתב וז"ל אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחל', (כוונתו לפי שהכתוב אמר היה לו שתי בנות נשואות כמו שפי' למעלה ומסתמא לא השיא הצעירות לפני הבכירות, וא"כ איך יקרא פה הגדולה בכירה, לכן אמר שיתכן שהיה לו אשה אחרת והיו הנשואות מן אשתו הראשונה ואותן שנולדו מן השניי', ואחת מהן בכירה ואחת מהן צעירה), ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחיו יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפך הראשון יקרא בכורים וכן בכורי דלים (ישעי' י"ד ל'), המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו' כ"ו), וכן תרגם אונקלוס רבתא עכ"ל, כי בכל מקום שהכוונ' במלת בכור על הפטר רחם לאמו או הראשון לאביו מתרגם אונקלוס בוכרא, ולפי מה שפירשנו שאין הכרח שהיו לו שתי בנות נשואות, יהיה פי' בכירה כפשוטו: אבינו זקן, ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ, שסוברות היו שכל העולם נחרב שהביא מבול של אש, ור"ע ספורנו פי' אבינו זקן, ולא יתאמן להרחיק נדוד אל ארץ אחרת, ואיש אין בארץ לבוא עלינו, אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו עכ"ל: כדרך כל הארץ, שהמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון לה: (ר"ע ספורנו): (לב) לכה נשקה, לשון זרוז והזמנה ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה נאמר הזירוז בל' הליכה, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש יהב, והנה כבר כתבתי ענין מלת הבה ריע של לכה בפ' נח בפסוק הבה נלבנה (י"א ג'), והנה שרש ילך גם הוא יורה לפעמים על הזריזות בלא הליכ' ולפעמים על ההליכה לבדה ולפעמים על שתיהן כאחד, ולא מצאתי מלת לכה לנקבה יחידה רק פה, אשר בתחלת ההשקפה ראוי להיות לכי, כאשר נמצא כן י"ז פעמים במקרא, ונמצאת מלת לכה ליחיד הרבה פעמים, גם מלת לכו לרבים, וכלם יורו פעם על הזריזות ופעם על ההליכה ממש, ואחר הבחינ' הראוי' בכל א' מהן אומר כי בכל מקום שיורה רק על ההליכ' לא תשתנה בלי ספק הוראת המין והמספר, ויאמר לנקבה לכי, לזכר לֵךְ או לכה (בתוספת ה"א מאותיות האמנתי"ו), ולרבים

זָֽרַע׃ (לג) וַתַּשְׁקֶ֧יןָ אֶת־אֲבִיהֶ֛ן יַ֖יִן בַּלַּ֣יְלָה ה֑וּא וַתָּבֹ֤א הַבְּכִירָה֙ וַתִּשְׁכַּ֣ב אֶת־אָבִ֔יהָ וְלֹֽא־יָדַ֥ע בְּשִׁכְבָ֖הּ וּבְקוּמָֽהּ׃ (לד) וַֽיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַתֹּ֤אמֶר הַבְּכִירָה֙ אֶל־הַצְּעִירָ֔ה הֵן־שָׁכַ֥בְתִּי אֶ֖מֶשׁ אֶת־אָבִ֑י נַשְׁקֶ֨נּוּ יַ֜יִן גַּם־הַלַּ֗יְלָה וּבֹ֙אִי֙ שִׁכְבִ֣י עִמּ֔וֹ וּנְחַיֶּ֥ה מֵאָבִ֖ינוּ זָֽרַע׃ (לה) וַתַּשְׁקֶ֜יןָ גַּ֠ם

נקוד על ו׳ ובקומה

ת״א ובקמה נזיר כ״ג, א׳. הוריות ב׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

וויר פֿאָן אונזערם פֿאטער זאאמען צור וועלט ברינגען. (לג) זיא גאבען אלזאָ איהרעם פֿאטער דיאזעלבע נאכט וויין צו טרינקען, אונד דיא עלטעסטע קאם, אונד לאג בייא איהרעם פֿאטער, אָהנע דאס ער עס מערקטע, ווערער בייא איהרעם נידערלעגען, נאָך בייא איהרעם אויפֿשטעהען. (לד) דעס מאָרגענס דארויף שפראך דיא עלטעסט צור יינגסטען: איך האבע געסטערן בייא מיינעם פֿאטער געלעגען, געבען וויר איהם אויך דיזע נאכט וויין צו טרינקען, זאָדאן קאָממע אונד לעגע דיך בייא איהם, דאס וויר פֿאָן אונזערם פֿאטער זאאמען ערהאלטען. (לה) זאָ גאבען זיא איהם

תרגום אונקלוס

אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ (לג) וְאַשְׁקִיאָה יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וַעֲלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמְקִימַהּ׃ (לד) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם אַבָּא נַשְׁקִינֵּהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ (לה) וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת

רש״י

או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: (לג) ותשקין וגו׳. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתוב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה היסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה.

באור

לכו, אמנם בכל מקום שיורה על הזריזות, אם יורה לרבים יאמר לכו, ואם ליחיד יאמר לכה אף אם המדבר ישתתף עמו במלאכתו כמו לכה נכרתה ברית (בראשית ל״א מ״ד), לכה נא ונסורה (שופטים י״ט י״א), ולנקבה, אם המדבר איננו משתתף עמו במלאכתו אז יבא על משקלו, לכי, כמו לכי את מלכי עלינו (שם ט׳ י׳ וי״ב), כי המדברים לא השתתפו במלוכה, ואם ישתתף עמו המדבר אז יאמר לכה כמו כאן לכה נשקה. אף שהתיבה נקבות, כי איננו לווי, אחרי שלא יצוה אדם לעצמו, כי אם סימן הקריאה והזרוז (אינטעריעקציאָן בלע״ז), ולזה אין לו הוראות המדברים והמין והמספר, והכוונה פה זרז עצמך ואזדרז גם אני ונשקה את אבינו יין, וכן מתורגם בל״א (וואָהלאן!): יין, רש״י כתב ע״פ המדרש שע״פ נס נזדמן להם יין במערה, להוציא מהן שתי אומות, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי בוודאי לקחו להם בצאתם כל הצריך להם מאכילה ושתי׳, ובמצא במדרש ב״ר מנין היה להם יין במערה אלא מפני שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות עכ״ל, פי׳ שארץ הככר היתה ארץ מבורכת ותוציא׳ יין הרבה והיו מחביאין אותו במערות שלא יחמיץ, וכשנחרבה כל ארץ הככר נשאר היין שבמערה הפקר: (לג) בלילה הוא, הראוי בלילה ההוא, כי השם הבא עם ה״א הידיע׳ משפט הלשון שיבוא גם התואר שעמו בה״א הידיעה, ונחסרה פה דרך זרות, כמו נותנים את העגלה חדשה (שמואל ב׳ ו׳ ג׳), את הכבש אחד (במדבר כ״ח ד׳), הרגש אחד (שמואל א׳ י״ב י״ז). והדומים להם: בשכבה, מקור עם הכנוי, ועל דעת הרד״ק אותם שהלווי בהם ע״מ פְּעוֹל יבואו בכנויי המקור בקמץ הפ״א כמו פָּקְדוֹ, ואותם שהם ע״מ פְּעַל יבואו בחירק הפ״א, אבל רבוי הזרים בזה הכלל: (לד) אמש, הלילה שעבר קרוי אמש, ופעם א׳ במצא על כוונת חושך,

בַּלַּ֫יְלָה הַה֖וּא אֶת־אֲבִיהֶ֣ן יָ֑יִן וַתָּ֤קָם הַצְּעִירָה֙ וַתִּשְׁכַּ֣ב עִמּ֔וֹ וְלֹֽא־יָדַ֥ע בְּשִׁכְבָ֖הּ וּבְקֻמָֽהּ׃ (לו) וַתַּהֲרֶ֛יןָ שְׁתֵּ֥י בְנֽוֹת־ל֖וֹט מֵאֲבִיהֶֽן׃ (לז) וַתֵּ֤לֶד הַבְּכִירָה֙ בֵּ֔ן וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ מוֹאָ֑ב ה֥וּא אֲבִֽי־מוֹאָ֖ב עַד־הַיּֽוֹם׃ (לח) וְהַצְּעִירָ֤ה גַם־הִוא֙ יָ֣לְדָה בֵּ֔ן וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ בֶּן־עַמִּ֑י ה֛וּא אֲבִ֥י בְנֵֽי־עַמּ֖וֹן עַד־הַיּֽוֹם׃ ס

כ (א) וַיִּסַּ֨ע מִשָּׁ֤ם אַבְרָהָם֙ אַ֣רְצָה הַנֶּ֔גֶב וַיֵּ֥שֶׁב בֵּין־קָדֵ֖שׁ וּבֵ֣ין שׁ֑וּר וַיָּ֖גָר בִּגְרָֽר׃ (ב) וַיֹּ֧אמֶר אַבְרָהָ֛ם אֶל־שָׂרָ֥ה

תולדות אהרן מואב ב"ק ל"ח, ב'. הוריות י"א, א': בן עמי ב"ק פס. הוריות שם:

אויף דיזע נאכט וויין צו טרינקען, אונד דיא יינגסטע שטאנד אויף אונד לעגטע זיך בייא איהם, ער אבער מערקטע וועדער איהר נידערלעגען נאָך איהר אויפשטעהען. (לו)ביידע טאָכטער לוט'ס וואורדען פאָן איהרעם פאטער שוואנגער. (לז) דיא עלטעסטע געבאר איינען זאָהן, אונד נאננטע איהן מואב; דיזער איזט דער שטאממפאטער דעס פאָלקס מואב, ביז אויף דיזען טאג. (לח) דיא יינגסטע געבאר אויך איינען זאָהן, אונד נאננטע איהן בן עמי, (זאָהן מיינעס פאָלקס); דיזער איזט דער שטאממפאטער דער קינדער עמון, ביז אויף דיזען טאג.

כ (א) אברהם רייזטע פאָן דא וועג אין דאז לאנד געגען מיטטאג, בעזעטצטע זיך צווישען קדש אונד שור, אונד וואָהנטע אלס פרעמדלינג צו גרר: (ב) אברהם זאגטע פאָן זיינער פרויא שרה:

תרגום אונקלוס

זְעֵירְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ: (לו) וְעַדִּיאָה תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן: (לז) וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין: (לח) וּזְעֵירְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין:

כ (א) וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דְּרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה

רש"י

אבל בבכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו כתוב ובקומה) לומר שבקומה ידע ואע"פ כן לא נשמר ליל שני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אע"פ שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ספרים אחרים עדותן) לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם [דברים ב'] כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו:

כ (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברי' והשבים נסע לו משם דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו (ב"ר): (ב) ויאמר אברהם. כאן

באור

אמש שואה ומשואה (איוב ל' ג'): (לז) מואב, כמו מאב, וכן בן עמי שאבי הילד ממשפחתה הוא, וכתב ר"ע ספורנו שרצו להודות בזה שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: עד היום, בימי משה, וכן כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב את הדבר (הרשב"ם):

כ (ב) אל שרה, על שרה, וכיוצא בו אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שמואל א' ד' כ"א), שניהם בלשון על או בעבור: אחתי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא. ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל

אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־שרה׃ (ג) ויבא אלהים אל־אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל׃ (ד) ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם־

ת"א הנך מכות ט', א': והיא כתובות ס"ח, א'. קדושין ט', ב', י', א': הגוי ב"ק ל"ב, א' מכות ט', א':

תרגום אשכנזי צד

ויא איזט מיינע שוועסטער; דא שיקטע אבימלך קעניג צו גרר: אונד נאהם שרה צו זיך: (ג) גאָטט קאם צו אבימלך, אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראך צו איהם: דוא מוכסט שטערבען, וועגען דער פֿרויא, וועלכע דוא גענאָממען האסט, דען זיא האט איינען מאן: (ד) אבימלך אבער וואר איהר נאָך ניכט נאהע געקאָממען; ער שפראך אלזאָ: ווירסט דוא וואָהל אויך איין אונשולדיג פֿאָלק טאָדטען?

תרגום אונקלוס

אתתיה דאחת היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה׃ (ג) ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק אתתא די דברתא והיא אתת גבר׃ (ד) ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי העם אף

רש"י

לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו'. ואל מות חמיה [שמואל א' ד']. שהיה בלשון על: (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר

באור

המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא (הרמב"ן): וישלח אבימלך וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד אשר יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה הארח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו (הרמב"ן): (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובאחד הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י"ב ו'), כי אמנם לא נראה האל ית' כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד (ר"ע ספורנו), ולכן תרגם אנקלוס ויב"ע ואתא מימר מן קדם ה': (ד) ואבימלך לא קרב אליה, לשון הרשב"ם להעיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה עכ"ל. ר"ל שהוא הקדמה על מה שנזכר להלן כמו והם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), אבל אין צורך לזה. כי תאמר ואבימלך וגו' שב על מאמר שאחריו ויאמר הגוי וגו', והם ב' מאמרים המתיחסים בסבה, והוי"ו של ויאמר מחברם, ושיעורם, ואבימלך לפי שלא קרב אליה, לכן אמר הגוי וגו': הגוי גם צדיק תהרג, שיעורו, הגם גוי צדיק תהרג, ומלת גוי פי' רבי' יונה שנופל גם על איש אחד, וכן הביא הראב"ע בפ' משפטים בשם הגאון (וכן תרגם יב"ע), אבל הוא לא הסכים עמו. וגם הרד"ק בשרשים שרש גוי הסכים עם הראב"ע וכתב והישר בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קצף ה' עליו ועל עמו וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה ועוד וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו, הנה ברור כי לא לקה אבימלך לבדו עכ"ל, וכן ת"א. וכן מתורגם בל"א, ואף שלא אמר לו רק הנך מת, אולי הודיע לו שגם על עמו תעבור כוס רק שקיצר הכתוב כאן ופירש לו אח"ז בחלומו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך. ובלי ספק הוכו תיכף בלילה כי אמר שבעוד חזר בו מיד ולמה יכהו אח"כ, והנה כתוב אח"ז כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו', ולא נזכר לפני זה שהכהו, ומה מכוון מאד פי' ר"ע ספורנו שכתב וז"ל הנך מת, הנך חולה וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצר עצר ה' עכ"ל: (ה) בתם לבבי,

צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ (ה) הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ (ז) וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה

חסר א'

ת"א הלא וכו' ב"ק סס. מכות סס: מחטוא מכות סס, ע"ח וב' כי נביא ב"ק סס. ע"ח וע"ב:

(ה) האט ער מיר ניכט געזאגט, זיא איזט מיינע שוועסטער? אונד זיא זעלבסט, אויך זיא האט געשפראָכען: ער איזט מיין ברודער. מיט אויפ־ריכטיגקייט מיינעס הער־צענס, אונד מיט רייניג־קייט מיינער הענדע, האבע איך דיזעס געטהאן: (ו) דא שפראך גאָטט צו איהם אים טרוימע: אויך איך ווייס עס, דאס דוא דיזעס אין אויפריכטיגקייט דיינעס הערצענס געטהאן האסט, דאהער האבע איך דיך אויך אבגעהאל־טען, מיר צו זינדיגען: אונד דארום האבע איך דיר ניכט צוגעלאססען, זיא צו בעריהרען: (ז) נון מעהר אבער גיב דעם מאננעס פרויא צוריק, דען ער איזט איין וואהר־

רש"י

להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמורי' שלה (שומרי גמלים ורועי חמורים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחילה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (הדא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים [בראשית ל"א]. וכן ולא נתנו אביה לבא [שופטים ט"ו]: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא

תרגום אונקלוס

זַכַּאי תִקְטוֹל׃ (ה) הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָת הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃ (ו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְּקַשִׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ (ז) וּכְעַן אֲתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא

באור

שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי, נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה, כן פירש"י, אבל לפי משמעות הכתוב שאמר אחריו עשיתי זאת משמע שבנקיון כפים חוזר על עשייתו זאת שלקחה לביתו, וב' המליצות, בתם לבבי, ובנקיון כפי, כוונה אחת להם, שמה שלקחה לביתו הוא בעבור שלא ידע שהיא אשת איש, והלב כנוי למחשבה והכף אל המעשה, ושעודו שלא חטא לא במחשבה ולא במעשה בלקיחתו זאת: (ו) כי בתם לבבך, לפי מה שכתבתי שב' המליצות חוזרים על לקיחתו אותה, לא יהיה פה רק קיצור לשון כי לא רצה להאריך ולחזור את דבריו: ואחשך, ואמנע, והוי"ו הזאת המהפכת העתיד לעבר, תפעם כאחד לחבר גם ב' המאמרים אשר הא' הוא סבה אל הב', והכוונה בעבור שידעתי כי בתם וגו' לכן חשכתיך מן החטא, ובל"א (וייל וגו', דאהרום וגו'): לא נתתיך, לא הנחתיך, ואינו זז מל' נתינה ממש, כי ענינו לא נתתי לך כח לעשות חפצך, וכן לא נתנו אלהים להרע עמדי (בראשית ל"א ז'), ולא נתנו אביה לבוא (שופטים ט"ו א'): (ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, ויודע שלא נגעת בה ויקחנה ממך, ומלת נביא לדעת הרשב"ם פה ורש"י בפ' וארא (שמות ז' א'), היא מלשון ניב שפתים והוא המשמיע לעם דברי תוכחה ובל"א (פרעדיגער), ואין כן דעת הראב"ע ונימוקו עמו כי ניב מנחי העי"ן ונביא מנחי למ"ד אל"ף. ולדעתו נביא הוא האיש אשר האל יגלה אליו סודו, והנגלה

וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (ח) וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ (ט) וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ

זאגער, זאָ ווירד ער פֿיר דיך בעטען, אונד דוא דאז לעבען בעהאלטען; גיבסט דוא אבער ניכט ווידער, זאָ וויססע, דאס דוא שטערבען מוסט, דוא אונד אללעס וואס דיר אנגעהאָרט: (ח) אבימלך שטונד דעם מאָרגענס פֿריה אויף, ריף אללע זיינע בעדיענטען, בראכטע אללע דיזע דינגע פֿאָר איהר געהאָר, אונד דיא לייטע געריטהען אין גראָסע פֿורכט: (ט) אבימלך ליס היראויף אברהם רופֿען, אונד שפראך צו איהם: וואס האסט דוא אונס געטהאן? וואס האבע איך געגען דיך פֿערשולדעט, דאס דוא אויף מיך אונד אויף מיין רייך איינע זאָ גראָסע פֿערשולדונג געבראכט האסט? טהאטען, דיא ניכט גע-

תרגום אונקלוס

הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי מֵימָת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּי לָךְ׃ (ח) וְאַקְדֵּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא לַחְדָּא׃ (ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חָבִית לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא עוֹבָדִין דִּי

רש"י

תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך [ב"ק צ"ב]: (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע

באור

אלי כי שרש ניב יורה על דבור לבד ולא דבר האלהים, אבל שרש נביא יורה על הדבור אשר ידבר הנביא בשם ה' בלבד, וכן כתוב נביא אקים להם וגו' ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם וגו' (דברים י"ח י"ח), ובל"א (פראָפֿעט), ואפילו נביא שקר נקרא כן לפי דברו שבא בדבר ה', וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש נבא, ולא נמצא הפעל ממנו רק בבנין נפעל והתפעל, ורובו בנפעל, וכתב שם הרד"ק שהיה זה בעבור שענינו קבול הנבואה מהאל ולדבר בה אל השלוח אליו יחיד או רבים, (ומ"ש שם ר"א בחור בנימוקו כי רוב ל' נבואת שקר בא בלשון התפעל על דרך יש מתעשר וגו' ודוק עכ"ל. עשיתי ככל אשר צוני ודקדקתי אחריו, ומצאתי כי רובם מהנפעל), ואחרי שהמדבר באמת בשם ה' יודע את סודו, לכן אמר כי נביא הוא: ויתפלל בעדך, שב על השב אשת האיש, אם תשיבנה לו אז יתפלל בעדך, וטעם הז"ק שעל מלת הוא שהוא מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו, מורה שאינו שב למעלה כפי' הרשב"ם והוא כמו מאמר מוסגר, ועתה השב אשת האיש (כי נביא הוא), ויתפלל בעדך, שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפניו כי עצר עצר וגו': וחיה, כמו ותחיה, וכן ת"א וינ"ע, וכן מתורגם בל"א, ור"ע ספורנו פי' ותרפא כמו עד חיותם (יהושע ה' ח'), וכן פי' המכלל יופי מדעתו עם שהרד"ק בשרשים שרש חיה לא הביא זה בין אותם שהם מענין הבריאות. (ואולי העתיק כן מפי' הרד"ק לס' בראשית שבא לידו, אבל אין צורך להוציאו מפשוטו, כי כנגד מה שאמר לו מות תמות אמר וחיה, ור"ל שתשאר חי ולא תמות: (ט) מה עשית לנו ומה חטאתי, המעי"ן בסגול בעבור אותיות הגרון שאחריהם, והנה לפי דעת בעל הטעמים ישוב מאמר כי הבאת וגו' על מה עשית לנו, כי הניח ז"ק שהוא מפסיק יותר מהטעמים שלפניו במלת לך, ויהיה כמו מאמר מוסגר, מה עשית לנו (ומה חטאתי לך), כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, ויכוון ג"כ במה שכלל לומר עלי ועל ממלכתי

עמדי: (י) ויאמר אבימלך אל־אברהם מה ראית כי עשית את־הדבר הזה: (יא) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין־יראת אלהים במקום הזה והרגוני על־דבר אשתי: (יב) וגם־אמנה אחתי בת־אבי הוא אך לא בת־אמי ותהי־לי לאשה:

ת"א וגם סנהדרין נ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

שעהען זאָללטען, האסט דוא געגען מיך אויסגעאיבט: (י) אונד אבימלך שפראך פערנער צו אברהם: וואס האסט דוא דען געזעהען, דאס דוא דיזעס געטהאן האסט? (יא) אברהם שפראך: איך האבע געדאכט, אן דיזעם אָרט זייא קיינע גאָטטעספורכט; מאן קאָננטע מיך אלזאָ אומברינגען, אום מיינע פרויא וויללען: (יב) זאָראן איזט זיא אויך אין דער טהאט מיינע שוועסטער, נעמליך מיינעס פאטערס טאָכטער, אבער ניכט מיינער מוטטער טאָכ־

רש"י

ופלס קטנים ודעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא [ב"ק צב]: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי עע"ג. וכדי לאמת דבריו השיבם כן. ואם תאמר והלא בת אחיו היתה. בני בנים

תרגום אונקלוס

לא כשרין לאתעבדא עבדת עמי: (י) ואמר אבימלך לאברהם מה חזית ארי עבדת ית פתגמא הדין: (יא) ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית דחלתא דיי באתרא הדין ויקטלונני על עיסק אתתי: (יב) וברם בקושטא אחת בת אבא היא ברם לא בת

באור

בעבור מלת לכו שהיא לרבים: המאה גדלה. חטא גדול לשכב את אשת איש, וכן מתורגם בל"א: מעשים אשר לא יעשו, מעשים שאינם ראוים להעשות, וכן ת"א דלא כשרין לאתעבדא, וכן תרגם יב"ע. וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' מכה שלא הורגלה לבא על שום בריה באה לנו על ידך, ולפי פשוטו הוא שב על אמרו אחתי היא, וכן פי' ג"ע ספורנו וז"ל מעשים אשר לא יעשו לגרוש היזק לאיש לא ידעתי קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן עכ"ל: (י) מה ראית כי עשית את הדבר הזה, מה ראית בי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן. כן פי' הרמב"ן: (יא) כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגו', ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת צאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל איזה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת והשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא (הרמב"ן): והרגוני, ואולי יהרגוני, וכן מתורגם בל"א: (יב) וגם אמנה אחתי בת אבי היא, וגם זאת אתנצל לפניך שלא דברתי שקר כי אם אמת שהיא אחותי בת אבי כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח, וכן קרא אברהם ללוט אח ואמר כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח'): אך לא בת אמי, רש"י פי' הרן מאם אחרת היה, וכתב עוד בעבור שבת אב מותרת לבן נח שאין אבות לעכו"ם, אבל יקשה על זה, כי אם היתה כוונתו לאמת דבריו שקראה אחותו על נכון, מדוע הסתיר ממנו שהיתה בת אחיו. והיה לו לומר שהיא בת אחיו ולכן קראה אחותו, והיא מותרת לו אף אם היא בת אחיו ממש, כי בת אחיו מותרת אף אחר נתינת התורה, ואם חשב שלא יקבל ממנו התנצלותו שקרא לבת אחיו אחותו, ולכן העלים ממנו ואמר וגם אמנה אחתי וגו', שיחשוב שהיא אחותו ממש, הנה א"כ לא אמת דבריו, ויהיה מאמרו זה מיותר ולא

צורך כלל, ולכן יותר מתיישב בזה שפי' הרשב"ם שפי' אך לא בת אמי, לא אחותי ממש שילדה

(יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃

קדש

טער, אונד ווארד מיינע פֿרויא: (יג) אלס נויך נון גאָטט אויס מיינעס פֿאַטערס הויזע הינוועג וואנדערן ליס, שפּראך איך צו איהר: דיזעס איזט דיא געוואָגענהייט, וועלכע דוא מיר ערצייגען זאָללסט: אן יעדעם אָרטע, וואָהין וויר קאָממען ווערדען, שפּריך פֿאָן מיר: ער איזט מיין ברודער:

תרגום אונקלוס

אִמִּי וַהֲוַת לִי לְאִנְתּוּ׃ (יג) וַהֲוָה כַּד תָּעוֹ עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן יָתִי קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לַהּ דָּא טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעְבְּדִין עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּי נְהָךְ לְתַמָּן אִמְרִי עֲלַי

רש"י

הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכן הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו [בראשית י"ג]: ואך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים [שמואל ב' ז' כ"ג] אלהים חיים [דברים ה'] אלהים קדושים [יהושע כ"ד] וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף [בראשית ל"ט] לאדוני האדונים [דברים י'] אדוני הארץ [בראשית מ"ב] וכן בעליו עמו [שמות כ"ב] והועד בבעליו [שם ט"ו] ואם תאמר מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו ותלך ותתע [בראשית כ"א]. תעיתי כשה אובד [תהלים קי"ט]. יתעו לבלי אוכל [איוב ל"ח]. ילאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו [בראשית כ"ו] על אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל [שמות י"ד]. כמו על בני

באור

מבטן אמי והיא מותרת לי לאשה עכ"ל, ובזה הודיע לו האמת שהיתה בת אחיו וקראה אחותה לפי שדרכן היה כן, ועיקר ההתנצלות בזה לכאורה אין לה שחר כמ"ש הרמב"ן, וז"ל לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו ובגלות' באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבר חטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר עכ"ל, ובסוף כתב וז"ל וגם אמנה אחותי בת אבי היא, טענה אחרת אמר, אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יהפכו בה ישאלוני אם היא גם אשתי וכיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואה מצרים אע"פ שאמר כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, או שחזר ודבר אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי עכ"ל: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, יב"ע תרגם שם זה חול, והוה כד בעו לאטעאה יתי פלחי טעוותא ונפקית מבית אבא, ואנקלוס עם שתרגם השם קדש, תרגם מלת התעו כמוהו על טעיית הלב אחר ע"ז, כי תרגם והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא, והנה תרגם התעו שהוא מן הפעיל (שפירושו התעו את אחרים), כמו תעו מן הקל, ויב"ע שתרגמו כהוראת הפעיל על נכונה, לעומת זה העביר הכוונה מן המעשה ובמשמעות מלת התעו שהוא התעייה בפועל). אל המחשבה והרצון לומר שרצו להטעותי, וכל כוונתם היתה שלא רצו ליחס התעייה (שהוא פעל רע). אל האלהים ית', אבל פירושם הוא נגד הנגינה, ובפרט לפי האנקלוס יהיה התעו מופרד מן אתי והמה בטעם מונח רביע, והנה המתבונן בבינת הטעמים ידע שאף הוא כוון להרחיק פעל התעי' מן השם ב"ה, ולזה הפריד מלת אותי בטעם רביע שהוא מפסיק יותר מן הזרקא שבמלת אלהים, ויהיה כאלו אמר האלהים אשר בבית אבי, ויהיה אלהים חול, ובאור הכתוב שהאליליט אשר בבית אביו גרמו לי לעזוב את ארץ מולדתו ולהיות תועה בארץ אחרת, ואולם יותר נכון כפי פשטות הכתוב שאלהים קדש כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע, כאשר הגלני הקב"ה ממקומי שנאמר לך לך מארצך (שם

(יד) וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ (טז) וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל

תולדות אהרן הנה מגלה ט"ו, ח', כ"ח, ח':

תרגום אשכנזי

(יד) דא נאהם אבימלך, שאפע, רינדער, קנעכטע אונד מעגדע, שענקטע זיא דעם אברהם, אונד גאב איהם אויך זיינע פֿרויא שרה ווידער: (טו) אבימלך שפראך: דא איזט מיין לאנד פֿאָר דיר, וואָ עס דיר וואָהל געפֿעללט, בעזעטצע דיך: (טז) צור שרה אבער שפראך ער: זיה! איך האבע דיינעם ברודער טויזענד זילבערשטיקקע געשענקט, דיזעם דיענע דיר צור עהרענערקלעהרונג, געגען אללע דיא בייא דיר זינד; געגען יעדען אנדערן אבער, ווירסט

תרגום אונקלוס

אֲחִי הוּא׃ (יד) וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וְאָתֵיב לֵיהּ יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ (טו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ תִּיב׃ (טז) וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לְאָחוּךְ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר חֲלָף דִּשְׁלָחִית וּדְבַרְתִּיךְ וַחֲזֵירת יָתִיךְ וְיַת כָּל דִּי עִמָּךְ וְעַל כָּל מַה דַּאֲמַרְתְּ

רש"י

ישראל. פן יאמרו לי אשה הרגתהו [שופטים ט']: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך: לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל. ועם כל באי העולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון הוכחה בכל מקום ברור דברי' ובלע"ז אשפרו"איר (פריפֿען, אונטערזוכען, היר: אויםאיינאנדערזעטצען, ערלייטערן) Esprover: Eprouver, ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העיני' שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא

באור

י"ב א'), והוליאני משם להיות משוטט בארץ ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך וגו', והתעייה הזאת איננה דבר רע ונפרט אלא אברהם שהלך בחפץ לבו לקיים דבר השם: התעו, לשון רבים כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון אדנות כאמרים בלשון רבים, אשר הלכו אלהים (שמואל ב' ז' כ"ג), כי אלהי' קדשים (יהושע כ"ד י"ט), וכל ל' אלהים הוא לשון רבים, כי לשון יחיד הוא אלוה, וכן ויקח אדני יוסף (בראשי' ל"ט כ'). ואדני האדנים (דברים י' י"ז), אדני הארץ (בראשי' מ"ב ל' ול"ג), וכן בעליו עמו (שמות כ"ב י"ד), והועד בבעליו (שם כ"א כ"ט), ולשון התעו הוא כל הגולה ממקומו ואינו מיושב נקרא תועה כמו ותלך ותתע (בראשית כ"א י"ד) תעיתי כשה אבד (תהלים קי"ט קע"ו), ותעו לבלי אכל (איוב ל"ח מ"א), ינאו ויתעו לבקש אכלם, כל זה ל' רש"י אמנם הושאל לשון תועה גם אל התעייה בלב ובמחשבה, כמו עם תעי לבב הם (תהלי' צ"ה י'), וידעו תעי רוח בינה (ישעיה כ"ט כ"ד): אמרי לי, הלמ"ד תשמש במקום בעבור, או בשביל וכן מתורגם בל"א, או עלי, וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו ו'), על אשתו: (יד) ויתן לאברהם, כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טז) ולשרה אמר, אבימלך לפייסה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך, כל מפרשי הפשט הלכו פה איש לדרכו, ואנחנו נפרש את הפסוק הזה ע"פ דרכו של המתרגם האשכנזי

וְנֹכָחַת׃ (יז) וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ

ת"א ויתפלל ב"ק צ"ג, א' וג':

תרגום אונקלוס

אִתּוֹכַחַת׃ (יז) וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ יַת אֲבִימֶלֶךְ וְיַת

דא פֿערטיידיגט ווערדען: (יז) אברהם בעטעטע צו גאָטט, דא היילטע גאָטט, אבימלך אונד זיינע פֿרויא אונד מעגדע דאס

רש"י

פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואיתרווחו נפתחו

באור

וזהו, הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לאברהם אשר קראתו אח), הנה הוא (הדבר שנתתי לו יהי') לך כסות עינים (מלשון וכסה קלון ערום (משלי י"ב ט"ז), ור"ל שלא ישיגך בשת על זה ולא יאמרו שנתעוללתי בך), לכל אשר אתך (הם בני ביתך או שאר האנשים הרואים זאת כעת), ואת כל (ר"ל אבל עם כל האנשים אשר לא ראו את כבודך אשר הוצרכתי לפייסך, ואת אלף הכסף אשר נתתי לאחיך. והוי"ו של ואת היא כטעם אבל), ונכחת (תהיה נכחת על ידי האנשי' אשר ראו כעת את כבודך והם יגידו לכל את אשר ראו בעיניהם). ומלת ונכחת היא בינוני לנקבה מבנין נפעל והראוי נוֹכָחָה או נוֹכַחַת, ובאו שפתחין בעבור אות הגרון כמו נוֹדַעַת,

ובעבור הס"פ נשתנה הפתח הא' לקמץ. ויהי' ונוכחת כדמות תואר לשרה כנודע שרוב הבינונים הם תארים. והמפרשים ונכחת עבר נפעל כונכחת המהופך לעתיד ע"י הוי"ו ואומרים ונכחת כמו ותנוכח. לא כן ידברו, לפי שהי' ראוי להיות וְנִכַּחַתְּ בדגש התי"ו ע"מ פָּקַחַתְּ יָדַעַתְּ לָקַחַתְּ, וכ"ה דעת המתרגם האשכנזי שמלת ונכחת היא תאר בינוני, ולא שתרגם כמו עבר לנמלאת המהופך לעתיד. הוא לפי שלא תרגם פה רק כפי הכוונה ולא כהוראת המלה. והנה לפי פשוטו נראה שנתן לאברהם אלף כסף מלבד הצאן והבקר והעבדים והשפחות, רק שהצאן ובו' נתן לאברהם לפייסו והאלף הכסף נתן לו בעבור שרה, ולכן לא נזכר מתחלה האלף הכסף בין המתנות שנתן לאברהם, ובדברי הפיוס לשרה לא נזכרו מתנות הצאן וכו' רק אלף הכסף. וכן סופר בס' הישר שנתן לו צאן ובקר ועבדים ושפחות ואלף כסף. כתב רש"י לשון תוכחה בכל מקום בירור דברים ובלע"ז אשפרובי"ר (ערווייטערן) בל"א: (יז) ואמהותיו. השם היחיד ממנו לא נמצא רק אָמָה. והשרש הוא כן רק שנפלה ה"א השרש וה"א הכתובה היא לנקבה, והראוי להיות הקבוץ ממנו אָמוֹת כמו מן אָלָה אָלוֹת, כי כן המשפט בקבוץ שתפול ה"א הנקב' ובכנוי הרבים אֲמוֹתָיו, כמלת שְׁנוֹתָיו. מן שנה, או אָמוֹתָיו, שישאר קמץ הפ"א בעבור האל"ף שהיא מהגרון כמו מן הָרוֹת הָרוֹתֶיהָ, אבל אין משפט הה"א הנחה ביחיד שתתראה בקבוץ, ומכ"ש בבוא הקבוץ עם הכנויים. ולכן יפה דקדק הרד"ק במכלול (ד' קטן ד' ר"כ ע"א וד' ות"ג ע"ב), כי היחידה והנפרד מן אמהות ואמהותיו יהיה אֲמֶהֶת, כמלת עֲטֶרֶת עֲקֶרֶת. שהקבוץ ממנו עֲטָרוֹת עֲקָרוֹת. ובסמוך עַטְרוֹת עַקְרוֹת, ובכנוי עַטְרוֹתָיו עַקְרֹתָיו, ונשקל על זה אמרו ליחיד אמה ולא אמהת והפילו הה"א והתי"ו והונחה הה"א כמשפט, ועשו כנוי היחיד, מן אָמָה אֲמָתוֹ אֲמָתְךָ, ובכנוי הרבות מן אֲמֶהֶת, אמרו אַמְהוֹת, ולא אמרו אָמוֹת:

וילדו. הראב"ע פי' שבא רק על אשתו ואמהותיו וצריך לדחוק ולומר שהוא במקום ותלדנה, והביא לו ראיה ממלת כל רחם שבפסוק שלאחריו, והנה בפסוק מפורש שרפא את אבימלך ובני ספק לקה כמוהם, ולא נודע במה לקה. ולפי ששרש ילד הושאל לענינים רבים המורים על יציאת הדבר הסתום לחוץ, כמו והרה עמל וילד שקר (תהלים ז' ט"ו), כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז א'), ומה יולידו ויחדשו הימים, ובן לדת חק (צפניה ב' ב'). לכן נכון לפרש שנעצרו נקביו בלי יציאת המולה, כאשר קבלו חז"ל שנסתמו כל נקביהם, ובפסוק הבא שנזכר רחם לא נזכר בו רק לבית אבימלך שהם אשתו ואמהותיו, ולא הוזכר אבימלך שם כלל, ואולם בפסוק שלפנינו שמודיע בו רפואת כלם עם אבימלך לא נזכר בו רחם ואמר וילדו שהושאל גם

וְאֶת־אִשְׁתּ֥וֹ וְאַמְהֹתָ֖יו וַיֵּלֵֽדוּ׃ (יח) כִּֽי־עָצֹ֤ר עָצַר֙ יְהוָ֔ה בְּעַ֥ד כָּל־רֶ֖חֶם לְבֵ֣ית אֲבִימֶ֑לֶךְ עַל־דְּבַ֥ר שָׂרָ֖ה אֵ֥שֶׁת אַבְרָהָֽם׃ ס

כא (א) *וַֽיהוָ֛ה פָּקַ֥ד אֶת־שָׂרָ֖ה כַּאֲשֶׁ֣ר אָמָ֑ר וַיַּ֧עַשׂ יְהוָ֛ה לְשָׂרָ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבֵּֽר׃ (ב) וַתַּ֩הַר֩ וַתֵּ֨לֶד שָׂרָ֧ה לְאַבְרָהָ֛ם בֵּ֖ן לִזְקֻנָ֑יו לַמּוֹעֵ֕ד אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אֹת֖וֹ

קריאת יום א' דר"ה

ת"א כי עצר תענית א', ע"ב. ב"ק שם: בעד ב"ק שם: פקד ר"ה י"א, א', ל"ב, ב'. תענית א', ב'. מגלה ל"א, א'. ב"ק צ"ב, א':

זיא געבארען: (יח) דען דער עוויגע האטטע יעדע געבערמוטטער איהם הויזע אבימלך'ס פֿערשלאָססען, אום שרה, אברהם'ס פֿרויא וויללען: **כא** (א) דער עוויגע בעדאכטע שרה, וויא ער געשפראָכען; דער עוויגע ליס דער שרה געשעהען, וויא ער צוגעזאגט האטטע: (ב) זיא ווארד נעמליך שוואנגער, אונד געבאר דעם אברהם איינען זאָהן, אין זיינעם אלטער: צום צייטפונקט, דען גאָטט בעשטיממט האטטע:

תרגום אונקלוס

אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרַוָּחוּ׃ (יח) אֲרֵי מֵיחַד אֲחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם׃

כא (א) וַיְיָ דְּכִיר יָת שָׂרָה כְּמָא דִי אֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דִי מַלֵּיל׃ (ב) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר

רש"י

נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה:

כא (א) וה' פקד את שרה וגו'. סמך פרשה זו לכאן ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה [ב"ק צ"ב] שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו' [בראשית י"ז]. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו' [שם ט"ו]. והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם (ולשרה בן): (ב) למועד אשר דבר. (רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מגידתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים): למועד אשר דבר אתו. דהליל יתי' את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב

באור

לשאר דברים היוצאים לחוץ, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, ואתרווחו לא כמו שתרגמו בכל מקום ואולידו: (יח) בעד כל רחם לבית אבימלך, ל' הרמב"ן והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה, כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש, כענין אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'), ואשתו ואמהותיו שהיו מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמלט, כי עצירת רחם הוא (ר"ל במקום אלא כתוב בעד), שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה (שמואל א' א' ה') אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כל' גדר בעדי ולא אצא (איכה ג' ז'), ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו, ולא פי' הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה עכ"ל:

כא (א) וה' פקד וגו', אין פקידה אלא ל' זכירה והשגחה על הנפקד כמו פקד יפקד אלהים אתכם (בראשית נ' כ"ה), פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם (שמות ג' ט"ז). ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים (שופטים ט"ו א'), אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר, וכן הל' בכל העקרות היולדות, ברחל ויזכר אלהים את רחל (בראשית ל' כ"ב), ובחנה ויזכרה ה' (שמואל א' א' י"ט), וכן אמרו פקידות הרי הן כזכרונות (הרמב"ן), ועיין מה שהארכתי

אֱלֹהִים׃ (ג) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק׃ (ד) וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ חמישי (ה) וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ (ו) וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ (ז) וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־

ת"א וימל קדושין כ"ט, א': כאשר קדושין שם: ואברהם מגלה י"ז, א': מי מלל ב"מ פ"ז, א': היניקה ב"מ פ"ז, א':

(ג) אברהם נאננטיז דען זאָהן דער איהם געבאָרען וואָרדען, דיען איהם נעמ= ליך שרה געבאָרען האט= טע, יצחק: (ד) אברהם בע= שניטט זיינען זאָהן יצחק, דא ער אכט טאגע אלט וואר, וויא איהם גאָטט געבאָטען: (ה) אברהם אבער וואר הונדערט יאהרע אלט, אלס איהם זיין זאָהן יצחק געבאָרען וואָרדען: (ו) דא שפראך שרה: צום לאכען איזט עס, וואס מיר גאָטט גע= טהאן; ווער עס הערט, מוס איבער מיך לאכען: (ז) זיא שפראך פערנער: מאן זעהע ווער דעם אברהם צוגעזאגט, דאס שרה נאָך קינדער זייגען ווירד! נון האבע איך איהם אין זיינעם אלטער

תרגום אונקלוס

לְסֵיבְתוֹהִי לְזִמְנָא דִי מַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ: (ג) וּקְרָא אַבְרָהָם יַת שׁוּם בְּרֵיהּ דִי אִתְיְלִיד לֵיהּ דִי יְלִידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: (ד) וּגְזַר אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דִי פַּקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ: (ה) וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ: (ו) וַאֲמָרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי לִי: (ז) וַאֲמָרַת

רש"י

אליך [שם י"ח] שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד (לזקנו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא

באור

בענין שרש פקד בתחלת פ' במדבר: (ג) לזקניו, בימי זקנתו, וילדה לי כי שם זקונים תאר אל הימים ימי הזקונים ולכן לא יצא ממנו יחיד לעולם כמו נעורים שנמצא את ימי נעוריה (יחזקאל כ"ג י"ט), גם נמצא התאר לבדו ויובן המתואר מעניינו כמו אל בית אביה כנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג), וכן זקונים ענינו ימי זקונים, עם שלא נמצא במקרא עם המתואר: למועד אשר דבר אתו, אמר שב על המועד וכן תרגם אנקלוס ויב"ע, וכן פירש"י את המועד דבר וקבע, כמו שאמר לו למועד אשוב אליך, וכן מתורגם בל"א: (ה) ואברהם בן מאת שנה וגו', אין צורך להודיע פה זאת, כי כבר נודע הוא מהפרשיות הקודמות, אך הוא הובא אל הפסוק שאחריו, והכוונה לפי שהיה אברהם בן מאת שנה בהולד לו וגו' לכן אמרה שרה מאמרה הנמשך, והוי"ו של ותאמר המהפכת העתיד לעבר מחברת ג"כ ב' המאמרים אשר הראשון סבה אל השני, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: בהולד לו את, בא מלת זאת אחר הנפעל, וכן להלן ביום הגמל את יצחק, ועיין בהקדמה ובתחלת פ' בראשית: (ו) צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי, הוא צחוק בפה, והוא הצחוק אשר לשמחה [ועיין מ"ש למעל' בפסוק ותצחק שרה (י"ט ב')], וכל השומע שילדתי בן, יצחק בעבורי לשמחה כמו שיצחק האדם לדבר התימה. ולשון הרשב"ם צחק, שמחה של תמהון עכ"ל, וא"ת. חדוא, ויב"ע תרגם, תימהא. יתמה. והמתרגם לל"א תרגם (לאכען), והכל על כוונה אחת, ולכן תרגם יצחק לי (אום מיר איבער מיך לאכען). כטבע האדם הרואה דבר מתמיה שאינו יכול לעצור עצמו מן הצחוק: לי, עלי או בעבורי: (ז) ותאמר, עוד: מי מלל לאברהם וגו', יראו הרואים וישמעו כל השומעים מי הוא זה השומר הבטחתו

יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו: (ח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל

איינען זאָהן געבאָרען · (ח) דא; קינד ווארד גראָס אונד ענטוועהנט, אונד

תולדות אהרן ויגדל פסחים קי״ט, ע״ב:

תרגום אונקלוס

מַאן מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם וְקַיֵּם דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי: (ח) וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא

רש״י

שומר הבטחתו הקב״ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק׳ כלומר לסוף מאה לאברהם: הניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והניקה אותם שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק: (ח) ויגמל. לסוף כ״ד חדש [גיטין ע״ה]: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם

באור

הוא הקב״ה שמבטיח ועושה שאמר לאברהם כי עוד יבואו ימי עדנה לשרה ותניק בנים, כי הנה עתה קיים דבריו וילדתי בן לזקוניו, כן פירשו רש״י והרשב״ם, והוא שבח אל השם, וידמה לי שהיא כדמיון שירה קטנה ששרה שרה על הנס הנפלא הזה כאשר שרה חנה אחר שפקדה ה׳ לתת לה בן, ולכן המאמר הזה מחולק למאמרים קצרים בעלי ב׳ תיבות. גם באה בו מלת מלל שמקורו מן הארמי תרגומו של דבר ולא נמצא השרש הזה בכל ספורי המעשים אשר בתנ״ך, אבל נמצא ממנו הרבה במליצות שירי ל״הק, ולכן באה ג״כ מלת היניקה עבר במקום עתיד כאשר הוא נהוג בשירים, והרמב״ן הקשה על רש״י וכתב כי לא מצאנו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם (שופטים ט׳ כ״ח). מי דוד ומי בן ישי (שמואל א׳ כ״ה י׳), עכ״ל, ואין זה מוכרע, כי באמת תמצא מלת מי גם לכבוד ומעלה. שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ׳ כ״ו), מי פעל ועשה קורא הדורות מראש (שם מ״א ד׳), ובקצת נוסחאות בפי׳ רש״י פה הובאו ב׳ פסוקים אלו לראיה שהיא לשון חשיבות, אבל יראה שאין בשאלת מי הכרעה, פעמים שתבוא על דרך הלעג ואז תהיה להקטין הדבר, כמו במקומות שזכר הרמב״ן ז״ל, וכן מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב ל״ח ב׳) ובכלם ענין הלעג שאל המעשה המכוון יצטרך אדם בעל מעלה וחשיבות. ושאל הלועג התמצא מעלה זאת באיש הזה? והנה בפסוקים שאחריו באיוב נאמרה שאלת מי ומי כמה פעמים על צד החשיבות ויתרון המעלה, מי שם ממדיה וגו׳ (שם ה׳ וכל סימן ל״ט), ולכן הנכון בבאור הכתוב שלפנינו כפי׳ רש״י, וכמו שמתורגם בל״א: היניקה, שרשו ינק, ובבנין הפעיל. ועל המנהג תהיה ה״א ההפעיל בעבר ומקור וצווי ומ״ם הבינוני פועל ואותיות אית״ן שבהפעיל בחול׳ מוסף וי״ו במקום יו״ד השרש כי אותיות אהו״י מתחלפות זה בזה, כמו הוריד מוריד אוריד יוריד, ולא יבואו בצירי להמשיך היו״ד עצמה, כדי להפריד בינו ובין הקל שגם הוא בצירי כמו אֵרֵד יֵרֵד, ולא הסתפקו ביו״ד ההפעיל להפריש ביניהם כי תפול לפעמים מן ההפעיל, כמו ובר מלחמה אל תוֹסֵף (איוב מ׳ ל״ב), ונמצא גם בקל בפתח כמו אֵדַע יֵדַע, אבל יש שרשים מעטים שתהיינה אותיות אית״ן בקל בחירק מוסף יו״ד, ובאלו תבואנה בהפעיל אותיות אית״ן בצירי, ותבוא גם הה״א בעבר ומקור וצווי ומ״ם הבינוני פועל בצירי: בנים. ע״ד המליצה תדבר מי יחשוב שתוכל שרה להניק בנים לעת זקנתה: כי ילדתי בן לזקניו, הנה של שרה שילדה אחר שחדל לה כאורח הוא גדול משל אברהם כי כמה זקנים יולידו בנשאם נשים בחורות, וא״כ יש להפליא שלא הזכירה שרה עיקר הנס שילדתו לזקנתה והזכירה הטפל. ומה יפה פי׳ הרשב״ם שכתב וז״ל היניקה בנים שרה, אחרי זקנתה, ולזקוניו של אברהם, ולפ״ז הזכירה גודל הנס בתחלה ואח״ז הטפל: (ח) ויגדל, ענינו תוספת השנים: ויגמל. נבדל מן השדים ונשלמה יניקתו אחר כ״ד חודש כדכתיב בשמואל עד גמלך אותו (שמואל א׳ א׳ כ״ג): ביום הגמל, שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנות עמו: ותרא שרה את בן הגר המצרית (אשר ילדה לאברהם) מצחק, מלת לאברהם בטעם מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו כדין סוף המאמר המוסגר. ומלת ותרא חוזרת על מלת מצחק, וענינו ותראהו מצחק, וענין הצחוק הזה רש״י פי׳ ע״פ המדרש ע״ז או ג״ע או ש״ד, ופי׳ עוד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, והראב״ע פי׳ הצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנו, אבל חלילה לצדקת שרה

וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ (ט) וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ (י) וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ (יא) וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל

תרגום אשכנזי

אברהם מאכטע איין גראָ־סעס גאַסטגעבאָטה, אן דעם טאגע דא יצחק ענט־וועהנט וואָרדען: (ט) שרה זאה דען זאָהן דער מצרית הגר, וועלכע זיא דעם אברהם געבאָרען האַט־טע. זיין געשפּאַטטע טרייבען: (י) דא שפּראַך זיא צו אברהם: יאגע דיזע מאגד אונד איהרען זאָהן פֿאָרט, דען דער זאָהן דיזער מאגד זאָלל ניכט מיט מיינעם זאָהן, נעמ־ליך מיט יצחק, ערבען: (יא) דיזעס מיספֿיל אין דען אויגען אברהם'ס, אום זיינעס זאָהנעס וויללען:

תרגום אונקלוס

רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יָת יִצְחָק׃ (ט) וַחֲזָת שָׂרָה יָת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּי יְלֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאֵיךְ׃ (י) וַאֲמָרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ יָת אַמְתָא הָדָא וְיָת בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי עִם יִצְחָק׃ (יא) וּבְאֵישׁ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק

רש"י

ויגמל ואבימלך [ב"ר]: (ט) מצחק. לשון ע"ז כמו שנאמר ויקומו לצחק [שמות ל"ב]. דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי [בראשית ל"ט]: ד"א לשון רציחה כמו יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו' [שמואל ב' ב']. (עם בני וגו'. מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד) שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני [משלי כ"ו]: (י) עם בני עם יצחק. מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו [ב"ר]: (יא) על אודות בנו. ששמע שיצא לתרבות רעה [ב"ר]: ופשוטו על שאומרת לו

באור

לשלח ב' נפשות התדרה במקום סכנה בלי חטא ועון רק בעבור קנאתה, ובפרט שהיא בעצמה יעצה את אברהם לאמר בא נא אל שפחתי ותלך על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה, ואחר שנבנתה גם היא. תשלחנה בלי פשע, והביאור הנכון הוא כפי' ר"ע ספורנו שסב על הפסוק שלפניו ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, וע"ז היה מתלוצץ ישמעאל באמרו כי מאבימלך נתעברה שרה ואיננו בנו כמו שהיו ליצני הדור אומרים אז, ואל דבריו אלו וליצנותו זאת שייך ג"כ דברים אלו שכיון שאיננו בנו הנה לי תהיה כל הירושה, ולכן גרשה אותו שרה ואמרה כי לא יירש וגו', ומכוון למה שאמרו רז"ל שהיה בשעה שגורש בן שבע עשרה שנה, וא"כ היה זה בשנה ההיא אחר שנגמל יצחק. וכתב עוד והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אח"כ מליצני הדור, וגם הרמב"ן פי' שהיה הצחוק ללעג בעת המשתה אבל לא כתב סבת הצחוק. וכן מתורגם לל"א (שפּאָטטען): (י) גרש האמה הזאת ואת בנה, כי בעצמה עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפי' בקלת (ר"ע ספורנו): כי לא יירש בן האמה, שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום (ר"ע ספורנו), ולשון הרמב"ן אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או לבלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת עכ"ל: עם בני עם יצחק, לפי פשוטו הוא לתוספת באור, וכן מתורגם בל"א (נעהמליך): (יא) וירע, לדעת ר' יהודה חיוג, שרשו רוע, ובא האיתן בצירי ע"ד הזרות, כי משפטו בקמץ, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש ירע ובמכלול (ד' קטן דף ק"ל ע"ב), שרשו ירע, ובא האית"ן על משפטו בצירי והרי"ש ראויה להיות

אוֹדֹת בְּנוֹ׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ (יג) וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ (יד) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר

ת"א כל אשר מגלה י"ד, א'. סנהדרין פ"ט, ב': ביצחק נדרים ל"א, א'. סנהדרין נ"ט, ב':

תרגום אונקלוס

בְּרֵיהּ׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵישׁ בְּעֵינָךְ עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל דִּי תֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּיל מִנַּהּ אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוּן לָךְ בְּנִין׃ (יג) וְאַף יָת בַּר אַמְתָא לְעַמָּא אֲשַׁוֵּינֵיהּ אֲרֵי בְרָךְ הוּא׃ (יד) וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא וְרוּקְבָא דְמַיָּא וִיהַב

תרגום אשכנזי

(יב) אבער גאָטט שפּראך צו אברהם: לאס דיר ניכט באנגע זיין אום דען קנאבען, אונד אום דיינע מאגד, וואס דיר שרה זאגען ווירד, געהאָרכע! דען נור דורך יצחק זאָלל דיין זאאמען גענאננט ווערדען: (יג) אבער אויך דען זאָהן דער מאגד וויללאיך צו איינעם פֿאָלקע מאכען, ווייל ער דיין זאאמען איזט: (יד) דא שטאנד אברהם דעם מאָרגענס פֿריה אויף,

רש"י

לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול רוה"ק שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי

באור

ב"כ בצירי כמו יֵרְדוּ, ובבוא עליו וי"ו ההפוך תשתנה לסגול כמו וַיֵּרֶד ה' (שם י"א ה'), רק שנשתנה פה לפתח להבחנת אות הגרון שאחריו, והוא פעל עומד. וירע ורוע הם שני שרשים מענין אחד: על אודות בנו, הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חטא פלגשו והפלגו בה ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה (הרמב"ן): על אודות, כמו על דבר, ואנקלוס תרגם על דבר ועל אודת שניהם, על עיסק, ושרשו אוד, והוא לשון רבות אבל לא נמצא ממנו הנפרד: (יב) שמע, ל' קבלה, ולשון שמיעה בלא למ"ד או בי"ת אחריו, הוא לפעמים שמיעת האזן כפשוטו, ולפעמים קבלת הדברים, ולפעמים הבנת הדברים. וכשתהיה אחריו בי"ת או למ"ד לא תהיה הכוונה רק על קבלת הדברים: כי ביצחק, כי רק ביצחק, וכן מתורגם בל"א: יקרא לך זרע. רק זרע יצחק יקראו על שמך זרעך, ובריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' (שם ט"ו י"ג), על יצחק הבטחתיך: (יג) וגם את בן האמה, מפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו לכן אמר לו הקב"ה אל תדאג עליו כי אף שהוא יקרא בן האמה ולא בנך, לגוי אשימנו: כי זרעך הוא, הואיל וזרעך הוא שנולד ממך, ומלת כי תשמש בד' לשונות אי, דלמא, אלא, דהא, והנה בענין דהא יוכללו שתי כוונות, האחת נתינת טעם וסבה מחודשת למאמר הקודם לא נודעה עדיין, והב' נתינת טעם וסבה ידועה למאמר הקודם, ולפי שהן קרובות בעיקר הענין, לכן לא הבדיל בעל הל' הארמי ביניהם כי תרגם אנקלוס שניהם ארי, ויב"ע תרגם שניהם ארום. אבל בעל הל' האשכנזי יפריד ביניהם, כי המורה על נתינת סבה מחודשת יתורגם (דען), והמורה על נתינת סבה ידוע' יתורגם (וייל), ולכן במאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, שלא נודע לו מקדם שלא יהיה ישמעאל יורש עם יצחק רק יצחק לבד, מתורגם בל"א (דען), אבל כי זרעך הוא, שהיא סבה ידועה, מתורגם (וייל), ועיין בריש פ' בשלח: (יד) וחמת מים, נאד, ונפרד נקוד חֵמֶת, ובסמיכות ישתנה הסגול לפתח, ובאורו חמת מלא מים: שם על שכמה ואת הילד, ל' הרמב"ן נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך (ויהי' פי'), ותשלך את הילד, גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב, או כענין וישלכם אל ארץ אחרת (דברים כ"ט כ"ז), אל תשליכני מלפניך (תהלים נ"א י"ג), ענין שלוח, ור"א אמר ונשלך כי לקחתו בחיקה בעת שהחלה בצמא ורבותינו אמרו

וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ (טו) וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ (טז) וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק

נאהם שפייזע, אינר איי־נען שלויך מיט וואססער, גאב עס דער הגר, לעגטע עס נעמליך אויף איהרע שולטער. וויא אויך דאז קינד, אינר שיקטע זיא הינוועג, זיא גינג אונד פֿעראירטע זיך אין דער וויסטע באר שבע: (טו) אלס דאז וואססער אין דעם שלויך צו ענ־דע וואר, ווארף זיא דאז קינד אונטער איינען פֿאָן דען ביימען: (טז) זיא אבער גינג, זעטצטע זיך פֿאָן פֿערנע, זאָ וויט וויא איין

תרגום אונקלוס

לְהָגָר שַׁוִּי עַל כַּתְפַּהּ וְיָת רַבְיָא וְשַׁלְּחַהּ וַאֲזָלַת וְטָעַת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר שָׁבַע: (טו) וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָא וּרְמַת יָת רַבְיָא תְּחוֹת חַד מִן אִילָנַיָּא: (טז) וַאֲזָלַת וִיתֵיבַת לַהּ מִקָּבֵיל אַרְחֵיק כְּמֵיגַד

רש"י

שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו [ב"ר]: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה [ב"ר]: (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק: כמטחוי קשת. כשתי טיחות [ב"ר]. והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר

באור

שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה טעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צותה להוציאו מיד ובמצותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נשאים אותם עכ"ל, וכן פי' רש"י שגם הילד שם על שכמה כדעת רז"ל, וכן מתורגם בל"א: ותתע. שרשו תעה, ומשפטו תִּתְעֶה, בפלס תִּפְנֶה, והוא פעל עומד מן הקל, ובבואו עם וי"ו ההפוך תפול הה"א ובא הסגול תחת הפ"א, והאית"ן לפעמים בחירק כמו וַיִּפֶן, ולפעמים בצירי כמו וַתֵּפֶן וַנֵּפֶן, ונשתנה במלת ותתע הסגול לפתח להרחבת העי"ן הגרונית: במדבר באר שבע. לא נקרא אז עדיין באר שבע רק אח"ז אודות שבועת אברהם לאבימלך, כמפורש בפ' שאח"ז, רק משה רבינו הכותב התורה קראה בשם שנקראת בימיו, והנה לדעת הראב"ע היה אז אברהם בגרר ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע והיא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע, אבל לא כן דעתי כי אם היה אז אברהם עדיין בגרר לא היתה צריכה לפנות לבאר שבע למזרח א"י כי אם למערב כי דעתה היה לחזור לארץ מולדתה מצרימה כמפורש אח"ז ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים, ובלי ספק הראה לה אברהם את הדרך אשר תלך בה למצרים, ומדבר פארן שישב שם ישמעאל איננו רחוק משם, וגם ארץ פלשתים ומצרים אינם רחוקים זה מזה. כמפורש בתחלת פ' בשלח, ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, גם י"ב בני ישמעאל שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים. כמפורש בסוף פ' חיי שרה, אבל באר שבע אשר ליהודה היה סמוך לחברון ולא בארץ פלשתים, וכבר הלך אברהם מארץ פלשתים ונסע אל המקום הסמוך לחברון, והיה סמוך לגבול פלשתים, כאשר אפרש עוד במקומו, ולכן הגר בלכתה מבא"ר שבע למצרים תעתה במדבר באר שבע טרם בואה אל מדבר פארן: (טו) ותשלך, כתרגומו ורמת, כי היה בידה, כאשר כתבתי למעלה, וכן מתורגם בל"א: אחד השיחים, אחד מן האילנות: (טז) מנגד, כשתבוא המלה הזאת עם מ"ם ענינה מרחוק: הרחק, בא המקור במקום השם כדרכו, והוא שם תאר אל מקום המרחק אשר בין שני מקומות כמו דרך רחוק, וכן מתורגם בל"א: כמטחוי קשת. עיקר שרשו טחה. ואין לו ריע במקרא, אמנם נתוספה בו ה"א אל השרש ונעשה שרש בעל ד' אותיות, והנה לדעת רבי יונה הוא פעל ויאמר ממנו כל בנין הדגוש. טִחְוָה טִחְוֵיתָ טִחְוֵיתִי וכו', והוא על דרך הפעלים בעלי ד' אותיות

כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־

ת"א שמע ר"ה ט"ז, ב':

תרגום אשכנזי

באגענשוס, דען זיא זאגטע, איך מאג ניכט צוזעהען, ווען דאס קינד שטירבט: זיא זאס אלזא פאן פערנע, ערהוב איהרע שטיממע, אונד וויינטע: (יז) גאטט ערהערטע דיא שטיממע דעס קנאבען, אונד איין ענגעל גאטטעס ריף דער הגר פאם הימעל צו, אונד שפראך צו איהר: וואס איזט דיר הגר? פירכטע

תרגום אונקלוס

כְּבַקְשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא וִיתֵיבַת מִקְּבֵיל וַאֲרֵימַת יַת קָלַהּ וּבְכָת: (יז) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָלֵיהּ דְּרַבְיָא וּקְרָא מַלְאֲכָא דַּייָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מַה לִּךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי

רש"י

היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע [שיר השירים ב'] מגזרת והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא [ישעיה י"ט] ומגזרת יחוגו וינועו כשכור [תהלים ק"ז] וכן קצוי ארץ [תהלים ס"ה] מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל [ב"ר]: באשר הוא שם. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות [ר"ה ט"ז] לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא השיב' עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' [ישעיה כ"א] כשהיו מוליכין אותם אצל ערביי' היו ישראל אומרים לשוביהם בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדני' [שם] אל תקרי דדני' אלא

באור

השרש, והוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל האמיתית והה"א שאחריה הוסיפו אבל לא כהוספת אות מאותיות האמנתי"ו שלא לצורך ותפול בנקל אבל הה"א הזאת שמוה כמו שרשית, ולכן בכל מקום שהה"א השרשית בנחי למ"ד ה"א תשתנה ליו"ד תשתנה גם היא ליו"ד ובמקום שנשמטה נשמטה גם היא, כמו כי אתה מתחרה בארז (ירמיה כ"ב ט"ו), ואיך תתחרה את הסוסים (שם י"ב ה'), וכן כל ההאי"ן במלות השתחוה ישתחוה תשתחוה נשתחוה, ובשלמים כמו שאנן, כמו שכתבתי בתחלת הפרשה (י"ח ב'), על מלת וישתחו ע"ש, והנה במלת מטחוי יאמר הבינוני לרבים מטחוים בחסרון ה"א האות הרביעית, כי גם בנחי למ"ד ה"א בעלי שלש אותיות תפול הה"א בבינוני ליחידה ורבים ורבות, כמו מן פנה, מְפַנֶּה, (הה"א לנקבה וה"א השרש נשמטה,) מְפַנִּים מְפַנּוֹת, ובסמיכות הרבים תפול המ"ם ותשאר היו"ד לבדה לסי' הרבים, והכוונה על האנשים המורים בקשת, ויהיה פי' כמטחוי קשת, כמו שמרחיקין המטחוים בקשת, וי"א שהוא שם בל' רבים בתוספת מ"ם האמנתי"ו בראשו, ופירושו כיריית החץ במשיכת הקשת בלו' שעור מרוצת החץ, והנה לדעת רש"י הוא ג"כ שם ליריית החץ, ול' רבים אמר בו פי' שאורה על שתי טיחות, ב' פעמים כשעור הזה, אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש טחה, אין ענינו רק כשעור יריית החץ פעם א', ובא לב' רבים כמו שמצאנו הרבה שמות בל' רבים תמיד, בתולים, נעורים, שמים, מים, רחיים, מאזנים, מספדים: (יז) באשר הוא שם, ל' הרמב"ן הנכון בעיני בדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתותי כי לגוי גדול אשימנו, וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד (שופטים ה' כ"ז), ובאשר חללים שם הוא (איוב

קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ (יח) קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ (יט) וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ (כ) וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃

דיך ניכט, דען גאָטט האט דיא שטיממע דעס קנאבען ערהאָרט, דא וואָ ער יעטצט איזט: (יח) אויף! נימם דען קנאבען, אונד שליסע איהן אין דיינע ארמע, דען איך וויל איהן נאָך צו איינעם גראָססען פאָלקע מאכען: (יט) דא אָפּפּנעטע גאָטט איהרע אויגען דאס זיא איינען ברוננען זאהע: זיא גינג אליאָ, פיללטע דען שלויך מיט וואססער, אונד ליס דען קנאבען טרינקען: (כ) גאָטט וואר מיט דעם קנאבען, ער וואוכס העראן, וואָהנטע אין דער

תרגום אונקלוס

אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָלֵיהּ דְּרַבְיָא בַּאֲתַר דִּי הוּא תַמָּן: (יח) קוּמִי טוּלִי יָת רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יָת יְדִיךְ בֵּיהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּינֵיהּ: (יט) וּגְלָא יְיָ יָת עֵינָהָא וַחֲזַת בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזָלַת וּמְלַת יָת רוּקְבָּא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יָת רַבְיָא: (כ) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ

רש"י

דודים ואלו יונאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך

באור

ל"ט ל'), ירמוז למקום עכ"ל, וכן ת"א, באתר דהוא תמן, והרשב"ם הוסיף בו עוד כוונה אחרת ואמר לפי שלא היתה רוצה אותו שהרי נתרחקה מאיתו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים, ועל כוונה זאת מתורגם בל"א (וואָ ער יעטצט איזט), כי בתחלה קודם שהרחיקה עצמה ממנו היו שניהם במקום אחד: (יח) והחזיקי את ידך בו. פעל חזק שקשור עם הבי"ת ענינו שיחזיק עצמו בדבר ויתקף אותו בחזקה, ואף כאן ל' אחיזה בין הזרועות בחזקה כתק האם לבנה באהבתה אותו. וכן מתורגם בל"א: (יט) ויפקח אלהים את עיניה, נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם: (כ) רבה קשת, מורך בקשת ומורה חצים, ולא נמצא שרש רבה על הענין הזה בכל המקרא עוד, אבל נמצא שרש רבב, ונמצאים כמוהם במקרא שני שרשים מענין אחד, שדד ושדה, ומלת קשת לדעת רש"י והראב"ע הוא שם תאר, וכ' הרמב"ן ז"ל בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה החצים מלשון יסבו עליו רביו (איוב ט"ז י"ג), וימררוהו ורבו (בראשית מ"ט כ"ג), וקשת הוא העושה הקשתות (וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש קשת בתחלת דבריו, ויהיה לפ"ז פה חסר וי"ו הענין, רבה וקשת כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ורבי' כן) ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם. אשר יריתי ביני ובינך (בראשית ל"א נ"א). ולכן יתואר אותו פעם אחרת כי הוא קשת, וכן וימצאהו המורים אנשי' בקשת (שמואל א' ל"א ג') עכ"ל, אבל הרד"ק בשרשים שרש הנ"ל בסוף דבריו פי' שהוא שם כמו שַׁבָּת. והמקובץ ממנו וכל קַשְּׁתֹתָיו דרכות (ישעיה ה' כ"ח), וְקַשְּׁתוֹתָם תשברנה (תהלים ל"ז ט"ו) עכ"ל, ויהיה לפי דבריו לכלי הקשת ב' שמות, קֶשֶׁת, וְקַשָּׁת, ויהיה לפי דעתי היחיד משם קשת הבא במקרא עם הכנויים, מן קֶשֶׁת לפי שבכולם נמצאת השי"ן רפויה והתי"ו דגושה בדגש קל קַשְׁתִּי קַשְׁתּוֹ על משקל מַלְכִּי מַלְכּוֹ מן מֶלֶךְ, ולא מן קַשָּׁת לפי שאין דרך להפיל הדגש החזק מן השמות הכבדים כמו שלא יפול ממלת שַׁבָּת וגנב בבואם בכנוים. וכן המקובץ מן קשת שנמצא ג' פעמים בלי הכנוי, וקְשָׁתוֹת

(כא) וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי
(כב) וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃
(כג) וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־

תולדות אהרן תשקר סוטה י׳, ח׳. חולין ג׳, ס׳:

תרגום אשכנזי

וויסטע, אונד ווארד איין באָגענשיטצע: (כא) ער וואָהנטע נעמליך אין דער וויסטע פארן: אונד זיינע מיטטער נאהם איהם איינע פֿרויא אויס דעם לאנדע מצרים: (כב) עס וואר אום דיזע צייט; דא שפראך אבימלך אונד זיין העערפֿיהרער פיכל, צו אברהם, וויא פֿאָלגט: גאָטט איזט מיט דיר, אין אללעם, וואס דוא טהוסט: (כג) נון שוואָרע מיר בייא גאָטט, דאס דוא מיר אונד מיינען קינדערן אונד ענקעלן ניכט פֿאלש ווערדען וויללסט, וויא דיא געוואָגענהייט, וועלכע איך דיר ערצייגט, זאָ וואָללסט דוא אויך מיר אונד דעם לאנדע ערצייגען, אין וועלכעם דוא דיך אויפֿגעהאלטען האסט:

תרגום אונקלוס

דְרַבְיָא וְרָבָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא: (כא) וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (כב) וַהֲוָה בְּעִידָנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ בְּכֹל דִּי אַתְּ עָבֵיד: (כג) וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּלְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעְבֵּיד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דִי

רש״י

הסי״ן מידגשת היה יושב במדבר ומלסטס את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו׳: (כא) מארץ מצרים. ממקום גדולה שנא׳ ולה שפחה מצרית וגו׳ [בראשית ע״ז]. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא מסכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר

באור

נערים (ישעיה י״ג י״ח), המחזיקים וְהַקְּשָׁתוֹת (נחמיה ד׳ י׳), וסרינות וּקְשָׁתוֹת (ד״ה ב׳ כ״ו י״ד) בהשתנות הפתח לשוא ובחסרון דגש השי״ן, גם המה מן קֶשֶׁת בפלס אֲרָצוֹת מן אֶרֶץ. אבל אותם שבאו לנוכים עם הכנוי׳, בכלם השי״ן דגושה והתי״ו רפוי׳ קַשְּׁתֹתָיו, קַשְּׁתֹתֵיהֶם, והם מקובלים מן שם קֶשֶׁת כמו מן שַׁבָּת שַׁבְּתֹתָיו, שַׁבְּתוֹתַם, שַׁבְּתֹתֵיהֶם, בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בשבתכם עליה (ויקרא כ״ו ל״ה): (כב) אלהים עמך בכל אשר אתה עשה, לפי שראו הנסים שנעשו לו שיצא מהפכת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) הנה, ת״א ויב״ע, הכא, כי הנה בלא עד מורה על המקום, ועם מלת עד מורה על הזמן, ועיין מ״ש בפ׳ שלח כא וגו׳ ממצרים ועד הנה (במדבר י״ד י״ט): אם תשקר לי, מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה זולתי זה והיא בלה ברוב מקומות השבועה אם תשקר לי, ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א׳ ג׳ י״ד), אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פ״ט ל״ו). ובלורה בכל מקום שתבא על שבועה כמו שלא, אם לאם תבאו אל הארץ (במדבר י״ד ל׳), שלא תבאו אל הארץ, וכן ת״א פה, דלא תשקר בי, וכן המתורגם בל״א, ועיין מ״ש בפ׳ שלח לך בפסוק אם יראו את הארץ (במדבר י״ד כ״ג): תשקר, אין לו ריע בבנין הקל, ונמצא ה׳ פעמים בבנין פִּעֵל, ושם נתלוה

הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ (כד) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ (כה) וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ (כו) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ (כז) וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ (כח) וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת

(כד) אברהם שפראך, יא! איך וויל שווערען: (כה) ער שטעללטע אבער, דען אבימלך צור רעדע, וועגען דעם ברוננענס, דען דיא קנעכטע אבימלך'ס געראֶיבט האט-טע': (כו) אלליין אבימלך שפראך, איך וויס ניכט, ווער דיזעס געטהאן האט: דוא האסט מיר אויך ניכטס געזאגט, אונד איך האבע ניכטס דאפאָן ער-פאהרען, אויסער הייטע: (כז) אברהם נאהם שאפע אונד רינדער, גאב זיא דעם אבימלך: אונד זיא צערשניטטעןביידע איי-נען בונד: (כח) אברהם

תרגום אונקלוס

אִיתּוֹתַבְתָּא בַּהּ׃ (כד) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים׃ (כה) וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִּי אֲנָסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ (כו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵן יוֹמָא דֵין׃ (כז) וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזָרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָם׃ (כח) וַאֲקֵים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפַן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃

רש"י

עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך [נ"ר]: (כה) והוכיח. נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה

באור

ג' פעמים עם הבי"ת, וב' פעמים בלי שום אות שמושית אחריו, ובאה פה הלמ"ד אחריו, לי ולניני ולנכדי, והשקר, הפך האמת, דבר שאינו כן, והטעם אל תעשה דבר לי או לניני או לנכדי שעל ידו יהיה הדבור הזה שקר. והוא קרוב מענין הכזב והבגידה, שהמכזב מוליד תקוה לדבר שלא ירצה לעשותו. והבוגד גומל רעה למי שהוא חייב להטיב, וכתב הרמב"ן ז"ל תשקר לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו, או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך עכ"ל: ועם הארץ. ועם אנשי הארץ כמו ושמעו מצרים (במדבר י"ד י"ג), אנשי מצרים: (כד) אנכי אשבע, באה מלת המדבר בעדו לפני אל"ף האית"ן שבה היא למדבר בעדו, ותהיה הכוונה אני אעשה את שלי לעשות עמך חסד ואשבע, אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלו ממני (כן פי' ר"ע ספורנו): אשבע, בחיר"ק האל"ף ורוב אל"ף אית"ן בנפעל בסגול שלא יתערב עם יו"ד אית"ן בקריאה: (כה) והוכח אברהם את אבימלך. נתוכח עמו בטענת דברים: אשר גזלו עבדי אבימלך, הוכיחו באשר הוא מלך. על הגזל הנעשה בארצו ואין מצילים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים על דרך לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה (תהלים ק"א ז'), (ר"ע ספורנו): (כו) לא ידעתי מי עשה, גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי מי הם עשה זה: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי, על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאסר חמוץ, הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסום איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון

הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ (ל) וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ (לא) עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ (לב) וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם

תרגום אשכנזי

שטעללטע זיבען יונגע שאפֿע בעזאָנדערס : (כט) דא שפראך אבימלך צו אברהם : וואס רעדייטע׳ דיזע זיבע׳ יינגע שאפֿע , וועלכע דוא בעזאָנדערס געשטעללט האסט? (ל) יענער אנטוואָרטעטע : דאס דוא : דיא זיבען שאפֿע פֿאָן מיינער האנד נעהמען זאָללסט. דאמיט עס מיר צום צייגניס דיענע, דאס איך דיזען ברוננען געגראבען האבע : (לא) דארום נאננטע מאן דיזען אָרט באר.שבע : דען אלדא האטטען זיא ביידע געשוואָרען : (לב) זיא צערשניטטען אלזאָ איינען בונד אין באר

רש"י

[ברלשית ל"ח]: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו

תרגום אונקלוס

(כט) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִינוּן שְׁבַע חוּרְפָן אִלֵּין דִּי אֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ (ל) וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע חוּרְפָן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסַהֲדוּ אֲרֵי חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדָא׃ (לא) עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיִּימוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ (לב) וּגְזָרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ

באור

זה (כן פי' פסוק זה ר"ע ספורנו), וכן תרגם יש"ע: (כט) הנה. כנוי לנקבות נסתרות, כמו לזכרים הם: לבדנה. הה"א נוספת. ואין ריע במקרא למלה זאת עם ה"א נוספת: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי, על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה (רות ד' ז'), כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר (ר"ע ספורנו): את שבע כבשת, בלה פה מלת את ואין אחריה לא ה"א הידיעה ולא כינוי ולא סמיכות, שלא כמנהג, וכמוהו את אחיכם אחר (לבלן מ"ג י"ד). ויכו את רפאים (לעיל י"ד ה'). תהיה לי, בא על משקל נקבה כמשכע במקום שאין המין מפורש: לעדה, שרשו עוד, ושם המקרה ממנו, עֵדות, (לייגניס), שם התאר לזכר עֵד ולנקבה עֵדָה, כמו עד הגל הזה ועדה המלבה (בראשית ל"א נ"ב). ונמלא גם שם המקרה עֵד כמו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג) ר"ל עדות שקר. והנה תהיה לי לעדה נוכל לפרש שהוא תואר נקבה ומוסב על הדבר שאין מינו מבורר שאמר עליו תהיה לי, וכמו שת"א וידופלמי לסהדו. כי שם המקרה בארמי, סהדותא, ויתורגם בל"א (דרזאיט עם איר איין לייגע) או בלשון נקבה (זייגע לייגין זייא). ואולם יותר נראה שהיא שם המקרה (לייגניס), וכן מתורגם בל"א: (לא) על כן קרא, הקורא: כי שם נשבעו שניהם. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א) לאובן שמעון (שמות א' ב') רולה לומר על כן על שבע כבשות וכי שם נשבעו שניהם על שני הדברים האלה קרא למקום ההוא באר שבע ונשתתף באר עם שבע על הבאר שחפר שם אברהם (מכלל יופי), ולדעתי אין לורך לזה כי בפ' תולדות נאמר ג"כ על כן שם העיר באר שבע (בראשית כ"ו ל"ג), ולא היה שם רק שבועה ולא שבע כבשות, ולכן נס פה נקרא כן על שם עיקר הדבר שהיא השבועה אבל שבע הכבשות נפל היה רק לזכרון ולעדות. ואולי גם שבע הכבשות אשר הליב לבדנה היתה הכוונה לזכר השבועה בעבור מלת שבע: (לב) ויכרתו ברית בבאר שבע, היא כלל אחר הפרט, ומתורגם בל"א (אלזא): וישבו אל ארץ פלשתים, לשון הרמב"ן עניינו ויבואו אל עירם אשר בארץ פלשתים

אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ (לג) וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר

תולדות אהרן ויטע סוטה י:

שבע: אלסאן שטאנד אבימלך אונד זיין העער־פיהרער פיכל אויף, אונד קעהרטען אין דאז לאנד פלשתים צוריק: (לג) ער

תרגום אונקלוס

לְאַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ (לג) וּנְצִיב אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי תַמָּן

רש"י

המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם:

(לג) **אשל.** רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק

באור

כי בארץ פלשתים היו. אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר עכ"ל, אבל הרמב"ן עצמו כתב בפ' תולדות כי נחל גרר הוא נחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת. ואחר זה כתב שם ואולי איננה ממלכות; אע"פ שהיא בארץ פלשתים, והולך הרמב"ן בם לכל זה בעבור שאמרו ליצחק לך מעמנו וגם סתמו הבארות טרם בוא יצחק, ואיך יניחוהו לשוב להפרס בארצם, והנה מ"ש שאולי איננה ממלכותו אף שהיא בארץ פלשתים, לא שמענו מעולם שתהיה ארץ פלשתים מחולקת למלכים שונים. כי לא נמצא רק חמשת סרני פלשתים. והסרנים אינם מלכים, אך מדרגה פחותה מהם. אבל בעת שמלכו שם מלכים מלך אחד היה לכלם, ויותר נראה כדבריו הראשונים כי הנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת, והנה שם נאמר אח"ז ויעתק משם, והיינו עוד להלן מארץ פלשתים, לפי שרבו על ג' בארות הראשונות בעבור שהיו סמוך לגבולם. ואח"ז נאמר ויעל משם באר שבע, וא"כ לא היה באר שבע בנחל גרר, אבל לפי דעתי לא היתה באר שבע בארץ פלשתים, כמו שכתבתי למעלה, ולפ"ז יהיה פי' ויסובו אל ארץ פלשתים כמשמעו, וראיה לזה מל' ועם הארץ אשר גרתה בה, בלשון עבר, ולא אמר הארץ אשר אתה גר בה, משמע שגר בה לפנים ולא עתה, וכן מצאתי אח"ז בפי' ר"ע ספורנו שכתב וז"ל וישבו אל ארץ פלשתים, שבו מבאר שבע שלא היה מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית עכ"ל, ואין לתמוה על שלא נזכר בכתוב הליכת אברהם מארץ פלשתים, כי דרך הכתוב לקצר בפרטים כאלה, כמו שלא נזכר ספור הענין שחפר באר ושגזלוה ממנו עבדי אבימלך, רק בתוכחתו לאבימלך אמר על אדות באר המים אשר גזלו וגו', כי עיקר כוונת הפרשיות האלו הוא לספר מה שקרה לקדושים ההם, שע"י יראתם ואהבתם את ה' גדלו והצליחו עד שגם מלכים עע"ז התאוו לכרות ברית עמם, והנה לכל הפנים אם תהיה באר שבע בארץ פלשתים או לאו, הנה לא הודיע הכתוב אימת נסע אברהם משם לחברון עם שרה או שרה לבדה. כי בסוף פ' העקדה נאמר וישב אברהם בבאר שבע, ואח"ז נאמר ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו'. כי חברון איננה באר שבע כמפורש בס' יהושע. שבאר שבע היא מן הערים אשר נפלו לשמעון בתוך נחלת בני יהודה, אבל חברון נשארה ליהודה, ונתנוה לכלב בן יפנה. ונראה לי עוד שהבאר שגזלו ממנו לא היה במקום שנשבעו (אשר נקרא אח"כ באר שבע). כי איננו מארץ פלשתים ומדוע יגזלו ממנו באר בארץ אחרת אשר אין להם שום טענה עליו. רק שכן היה הדבר, כי עבדי אברהם לא נשארו עם מקנהו על מרעה אחד, כי אם נסעו ממקום למקום למצא נאות דשא למקנהו הרב. והוא הלך לפעמים לראות את מקנהו ומה יעשה בהם והיה שוכן בערים הסמוכות אל המרעה, ועקר מושבו היה בגרר. והנה הרועים בכל מקום שילכו יצטרכו אל המים לצורך רב, והוא יקר עד מאד במחוז ההוא, וצריכין לחפור בארות בשדה להשקות ממנו העדרים, ובהיות אברהם בגרר חפר באר בארץ פלשתים אצל עיר גרר במקום מרעה מקנהו, ועבדי מלך גזלוה ממנו, ואברהם חשב שבידיעת אבימלך גזלוה ממנו. לפי שקנא אותו על הצלחתו, ולכן עזב את הבאר ההיא וילך לו אל המקום הנקרא אח"ז באר שבע שאיננו בארץ פלשתים, וכראות אבימלך שעזב מדינתו נתעורר ללכת אליו ולכרות עמו ברית. ואברהם גלה לו בתוכחתו, כי על אדות הבאר אשר גזלו נסע משם, בחשבו כי על פיו גזלוה ממנו, ואבימלך השיב כי לא ידע את הדבר הזה, והנה אברהם נתן לו צאן ובקר וכבשות למען יחזיר לו את הבאר, כי היה לו בו צורך גדול בשוב עבדיו עם מקנהו לארץ פלשתים, למען ימלאו מים בנוה טוב ודשן, ואולי שב אחר כך לגרר וישב שם, ולפי שלא היו אצל הבאר בעת השבועה, לכן לא נאמר על כן קרא לבאר ההיא

שֶׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם: (לד) וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים: פ שביעי

פפלאנצטע איינען וואלד אין באר שבע, אונד בעטעטע דאָרט, מיט דעם נאמען דעס עוויגען, דער איין גאָטט איזט עוויגער צייטען: (לד) אברהם הילט זיך אים לאנד פלשתי' לאנגע צייט אויף:

תולדות אהרן ויקרא סוטה שם:

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְעָלְמָא: (לד) וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין:

רש"י

לאכסני' ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' ויטע אהלי אפדנו [דניאל י"א]: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם [סוטה י']: (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עש' כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויצא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אבר'. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה [בראשית י"ב] ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון [שם י"ג] שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אליו המלאכי' הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתו' אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמ' לפני עקידתו של יצחק י"ב שני'. כך שנינו בסדר עולם [ב"ר]:

באור

באר שבע רק למקום ההוא, ומפרש עוד כי שם נשבעו שניהם, ור"ל אף שלא היה שם הבאר, הנה השבועה היתה שם, וע"פ גזל הבאר נולדה השבועה: (לג) ויטע אשל, רז"ל נחלקו בו אם הוא פונדק לאורחים או פרדס, אבל מפרשי הפשט (הרשב"ם והראב"ע) פירשוהו פרדס, וז"ל הרד"ק בפירושו על שאול בפסוק ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה (ש"א ל"א י"ג), תחת האשל, ובדברי הימים (א' י' י"ב), תחת האלה, אשר הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא, (כ"ה בקצת נוסחאות בת"א, אבל בנוסחאות ישנות מצאתי ונציב אילנא), ובדברי הימים פירש שזה העץ היה אלה עכ"ל, וכן תרגמו יב"ע והירושלמי, וכן מתורגם בל"א: ויקרא שם בשם ה' אל עולם, על דעת הרמב"ן ור"ע ספורנו יהיה פי' ויקרא שלימד והודיע לרבים שם ה' שהוא המנהיג בכחו הזמן ותמלואו, ועוד פי' כי נוכל לפרש עולם הוא השמים והארץ כלשון הבא תמיד בדברי רז"ל והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' שהשין בכח יש לו אילות בכולם, וא"ת יקרא וגלי, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, ואל עולם ת"א. אלהא דעלמא, אבל המתרגם לל"א תרגם עולם לשון נצח כפי' הרמב"ן והרמב"ם בס' מורה נבוכים והר"ע ספורנו, וכ"ה הראב"ע בפי' קהלת (ג' י"א), בפסוק את הכל עשה יפה בעתו, גם את העולם וגו', שכל עולם שבמקרא פירושו נצח וזמן: (לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, לפי מה שהבנתי כי באר שבע איננה בארץ פלשתים יתכן ששב אל ארץ פלשתים אחרי אשר כרת ברית עם אבימלך והשיב לו את הבאר אשר גזלו ממנו עבדיו, גם יתכן לפרש ויגר אברהם שכבר גר בארץ פלשתים ימים רבים טרם יצא משם אל באר שבע, ונמצא רבים כמוהו במקרא, וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), ר"ל ויבאש בתחלה קודם שבאו בו התולעים, הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'), ונחטא בתחלה קודם שקצפת. ורש"י כתב ע"פ ברייתא דס"ע שגר שם כ"ו שנה והדרך הזה האחרון הוא הנכון לדעתי כאשר אבאר עוד אי"ה: ויגר, בלי וי"ו ההפוך הוא יָגוּר כמו יקום, ועם וי"ו ההפוך ישתנה השורק לקמץ חטף וַיָּקָם, ואם למ"ד הפעל רי"ש ישתנה הק"מ לפתח

כב (א) * וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וְהָ֣אֱלֹהִ֔ים נִסָּ֖ה אֶת־אַבְרָהָ֑ם וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֔יו אַבְרָהָ֖ם וַיֹּ֥אמֶר הִנֵּֽנִי׃

קריאת יום ב׳ דר"ה

תולדות אהרן ויהי סנהדרין פ"ט, ב': אברהם מגלה ל"א, א':

כב (א) עס וואר נאך דיזען בעגע- בענהייטען אלס גאָטט אברהם פערזוכטע: אונד שפראך צו איהם, אברהם! אברהם שפראך: היר בין

תרגום אונקלוס

כב (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַיְיָ נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר

רש"י

כב (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים [סנהדרין פ"ט] אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא

באור

להרחיב על הרי"ש כי יש לה קצת דין הרחבה כאותיות אהח"ע כמו ויסר אליה (שופטים ד' י"ח), ויצר עליה (דניאל א' א'), ובא זה בקמץ שלא כדרך חבריו:

כב (א) ויהי אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר אל הפרשה שלמעלה, אחר הדברים האלה שהרג אברם את המלכים, אמר לו הקב"ה אל תירא אברם מן האומות (בראשית ט"ו א'), ויהי אחרי הדברים האלה שנולד יצחק ויגד לאברהם לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה (שם כ"ב כ"ג) וכו'. אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם וכו', וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם, וגם ביהושע מטילים על עדי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל, והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה לכן והאלהים נסה את אברהם, קנתרו וצערו, כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד' ב'), ועל נסותם את ה' (שמות י"ז ז'), מסה ומריבה (שם), בחנני ה' ונסני (תהלים כ"ו ב'), כלומר נתגאית בבן שנתתי לך לכרות ברית ביניהם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה, ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך (הרשב"ם), וכתב נסה, קונטערי"אה, אבל אין כן דעת המפרשים והמתרגמים ללשון אחרי כ"א לשון הנהגה כאשר יבא עוד, ולדעת מהר"י אברבנאל ענין נסיון הוא מלשון התרוממות מענין ונשא נס לגוים (ישעיה ה' כ"ו), והכוונה שרוממו והגדילו. ואין דעתי נוחה בפירוש הזה כי איננו משרשו כי נס שרשו נסס, וזה שרשו נסה, (ואף כי במדרש תפרש פסוק כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ' י"ז), לגדל ולרומם אתכם, זהו דרך דרש, אבל אנו באנו אל הפשט עינינו בביאורנו זה), גם מצאנוהו מתחבר לשרש בחן כמו בחנני ה' ונסני (תהלים כ"ו ב'), אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (שם צ"ה ט'). ודעת המתרגם האשכנזי כדעת המפרשים כללות ענין הנסיון מטעם בחינה, והיא הוצאת מחשבת הפועל אל המעשה, והם שמות נרדפים כמו שזכרנו, אלא שיש ביניהם הבדל פרטי, ככל השמות הנרדפים שיש להם הוראה כללית משתתפת להם, ועוד הוראות פרטיות מבדילות ביניהם, וז"ל היד והמקום הגורמים לפועל לעשות כאשר עם לבבו יקרא, נסיון, והגורם את הנסיון ההוא יקרא, מנסה. פעמים שיכוון המנסה להוציא מחשבת המנוסה אל היש, לדעת את הצפון בלבבו, כמו וינסו אתי זה עשר פעמים (במדבר י"ד כ"ב), ואז יפול לשון בחינה על התבוננות במעשה הגלוי, לדעת על ידו את מחשבת הפועל הצפונה בלבו), ופעמים שתהיה כוונתו לחזק ולאמץ את לב המנוסה במדה מן המדות, עד שתשוב קנין ותכונה בנפשו, כי החלק המעשיי לא יושלם בידיעת המדות הטובות והבנתם לבד, כי אם בהוסיף עליהם התמדת הפעולות המסכימות מהם והרגל בהם עד שתתחזק המדה בלב העושה, ותאמץ את רוחו להיות תמיד מוכן וזריז לילך בדרכיה ולעשות המעשים המסכימים ממנה בשמחה בלי עצלה והתרשלות כלל. ועל הדרך הזה אמר והאלהים נסה את אברהם, כלו' שנתן לו יד והמציא לו מקום לאמץ את לבבו בדרכי היראה ועבודת האל יתברך, ע"י המעשה הגדול והנורא אשר צוהו לעשותו. ובל"א (ער האט איהן פערזוכט). ועל הדרך הראשון יאמר בל"א (ער האט איהן גע-

(ב) וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃

איך! (ב) דא שפראך גאָטט, נימם דיינען זאָהן, דיינען איינציגען דען דוא ליבסט, נעמליך יצחק, געהע הין אין דאז לאנד מוריה, אונד ברינגע איהן דאָרט צום גאנצען אָפּפֿער, אויף איינעם דער בערגע, דען איך דיר אנצייגען ווערד־

תולדות אהרן קח עקדה שער ג':

תרגום אונקלוס

לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ (ב) וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃

רש"י

הייתי מעכב: **הנני.** כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) **קח נא.** אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש: **את בנך.** אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק [סנהדרין פ"ט]. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: **ארץ המוריה.** ירושלים וכן בדברי הימים לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה [ד"ה ב' ג']. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: **והעלהו.** לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: **אחד ההרים.** הקב"ה מתהא הצדיקי' (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות

באור

פריפט) עכ"ל: **הנני**, ל' הזמנה, הנני הזומן למצותך, והיא מלה מורכבת מן הן אני או מן הנה אני: (ב) **את בנך את יחידך**, בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הכל להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני (הרמב"ן): **אל ארץ המריה**, כמלאת המלה הזאת עוד פעם אחת בד"ה (ב' ג' א'), ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי, והנה מפורש שם שהוא מקום המקדש, ועל דעת חז"ל בפרקי ר"א הוא המקום שהקריבו בו אדם וקין והבל ונח. אמנם שם מוריה חז"ל דרשו בו דרשות שונות, והרמב"ן כתב וז"ל והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המוריה ואל גבעת הלבונ' (שיר ד' ו'), כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואוהליט וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בא"י והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר (נ"ל שצ"ל הארץ) על שם ההר ההוא אשר בתוכה. הארץ אשר בה הר המוריה, וההר לבדו נקרא מוריה עכ"ל והנה מה שהוציא כי המור גדל שם ממה שאמרו חז"ל קנמון היה גדל בא"י והיה מרעה לצבאים, לא ידעתי מה ענין מור אצל קנמון, ונודע כי המור והלבונה אינם גדלים רק במלכות שבא אשר בארץ ערב (כפי דעת הרמב"ן עצמו שחולק על הרמב"ם בפי' סממני הקטורת האומר שהמו' הוא סמוס"קו שהוא דם חיה קלוש שבארצות הדו, אבל הוא אומר שהוא (המירה) שבארץ שבא היא גדלה על הר אחד. וסמוך לו בגבעות הסמוכות ממנו יגדלו אילני הלבונה. ועליהם אמר שלמה בש"ה (ד' ו'), אלך לי אל הר המו' ואל גבעת הלבונה), והיה לו לקרותו הר הקנמון או ארץ הקנמון, ואף שעם כל זה אפשר הדבר שהיה גם המור גדל בארץ ישראל בימים ההם, מכל מקום אין לזה ראיה מדברי חז"ל שלא הזכירו רק קנמון לבד, והנה אף אנקלוס ביארו מענין המור, שתרגם לארעא פולחנא על שם עבודת הקטורת ש"ש בו מור נרד ושא' בשמים, כמו שהבין רש"י ז"ל מדבריו, ואולם אין בכל זה הכרע, ועם שנתן רשות לדורש לדרוש שמות העולם כל אחד כאות נפשו וכפי העול' על רוחו וכלם יפי' וערבי' לאזן השומע, הנה אנחנו לא נדע שבת השמות

(ג) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ (ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ (ה) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־

ת"א וישכם פסחים ד', א'. סנהדרין ק"ה, ב'. חולין ג"ה, ב': ויאמר יבמות ס"ב, א'. כתובות קי"א, א'. ב"ק מ"ט, א'. נדה י"ז, א':

דע: (ג) אברהם שטאנד דעם מאָרגענס פֿריה אויף, זאטטעלטע זיינן עזעל, נאהם זיינע צווייא קנאבען מיט, אונד זיינען זאָהן יצחק, שפאלטעטע אָפּפֿערהאָלץ, מאכטע זיך אויף, אונד גינג אַן דען אָרט, וועלכען איהם גאָטט אנגעצייגט האט־טע: (ד) אם דריטטען טאגע הוב אברהם זיינע אויגען אויף, אונד זאהע דען אָרט פֿאָן פֿערנע: (ה) דא שפּראך אברהם צו זיינען קנאבען, בלייבט נור היר מיט דעם עזעל!

תרגום אונקלוס

(ג) וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יַת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יַת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ (ד) בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ (ה) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי

רש"י

שכנו וכן אל הארץ אשר אראך [בראשית י"ב] וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה [יונה ג']: (ג) וישכם. נזדרז למצוה [פסחים ד']: ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים [ב"ר] שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום וצלח כמו וצלחו הירדן [שמואל ב' י"ט] לשון ביקוע פינד"א בלע"ז (שפאלטען) Fendre,: (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו ועירבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור אל ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה

באור

הם בדברו', במקים שלא נגלתה לנו התורה או הקבלה את טעמם, ומי הוא זה אשר היה יכול להתנבאות בשם יששכר שנקרא כן בעבור שכר הדודאים שנתנה לאה לרחל, אם לא ספרה לנו התורה הזאת, ומי היה יודע סבת שם יעקב לולי גלתה לנו התורה כי ידו אחזה בעקב עשו, ומי יגלה לנו סבת שמות שאר האנשים, כחשון בן עמינדב, אלישבע, פינחס, אהרן, ודומיהם, אשר היו בלי ספק לאיזה סבה ידועה אז ונעלמה ממנו?: אשר אמר אליך, להגדלת שכרו לא גילה לו מיד: (ג) וישכם, נזדרז למצוה: ויחבש, ענין קשור הבהמה באזו' שלה: ויבקע, ת"א וצלח כמו וצלחו הירדן (שמואל ב' י"ט י"ח), ל' ביקוע, פינדר"א בלע"ז ובל"א (שפאל־טען) (רש"י): עצי עלה, הגיד הכתוב זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים (הרמב"ן), כוונת הרב ז"ל לפי דרכו שאברהם לא ידע את ההר וחשש פן לא ימצא על ההר אשר יאמר לו השם עצים מזומנים, כי על הר המוריה אמר הרב ז"ל שהמו' והאהלים וקנמון גדל שם לרוב עד שהעזים והצבאים אוכלים ממנו, והמו' ואהלי' הם מיני עצים, אבל האמת לדעתי כי המו' איננו גדל שם, וחז"ל לא אמרו רק הקנמון שלדעת קצת המחברים איננו עץ רק מין תבן מבושם וריחני מאד ונקרא בלאטינו, סקוינא"נטו, ולכן הוא מאכל בהמות, וגם לא אמרו שגדל בהר ההוא רק בא"י, ואולי במקום ההוא לא היו עצים: ויקם, ל' זריזות עיין מ"ש בפ' בלק (במדבר כ"ד כ"ה): (ד) ביום השלישי וישא וגו', שעורו כאלו אמר, ויהי ביום השלישי וישא וגו', ובל"א (אום דער דריטטע טאג קאם, זאה הוב וכו'): וירא את המקום מרחק, ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אמר אליך, ויתכן על דרך הפשט וירא את

לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ (ו) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ (ז) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ

תולדות אהרן ונשתחוה מ"ק י"ח, א': השה סנהדרין פ"ט, ב': אלהים ברכות ס"ב, ב':

איך אבער אונד דיזער קנאבע, ווير וואָללען ביז דאָרטהין געהען, אונס צום אנבעטען ניעדער־ווערפען, אונד צו אייך צוריקקעהרען. (ו) אברהם נאהם דאז אָפּפערהאָלץ, לעגטע עס אויף זיינען זאָהן יצחק, נאהם אין זיינער האנד דאז פייער, אונד דאז שלאכטמעססער, אלזאָ גינגען זיא ביידע צוזאממען: (ז) יצחק שפראך צו זיינעם פאטער אברהם, אונד זאגטע, מיין פאטער! אברהם שפראך, היר בין איך, מיין זאָהן! יענער שפראך, היר איזט צוואר פייער אונד האָלץ, וואָ איזט אבער דאז לאמם צום גאנצען אָפּפער? (ח) אברהם שפראך: גאָטט ווירד זיך זעלבסט אויסערזעהען דאז לאמם צום גאנצען אָפּפער, מיין זאָהן! אלזאָ גינגען זיא

תרגום אונקלוס

אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוֹד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן׃ (ו) וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אִישָׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַרְוֵיהוֹן כַּחְדָא׃ (ז) וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אִישָׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִימְרָא לַעֲלָתָא׃ (ח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי אִימְרָא לַעֲלָתָא בְּרִי

רש"י

היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין. על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא וחרבי תאכל בשר [דברים ל"ב]. ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא

באור

המקום מרחק שלשה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע (הרמב"ן): (ה) שבו לכם פה, המתינו פה, וכן ת"א וינ"ע, אוריכו, ולא רצה שילכו עמו, כדי שלא ימחו בידו ויטרידוהו בעשותו הזבח: עד כה, באורו דרך מועט למקום אשר לפנינו: וישם על יצחק בנו, כי בתחל' שם העצים על החמור ועתה שעזב החמור עם נעריו שם העצים על יצחק: המאכלת, הסכין נקרא כן ע"ש שהוא אוכל ומכלה, כמ"ש וחרבי תאכל בשר (דברים ל"ב מ"ב). ונמצא כן בהפסק בסגול, ועל המשפט היה ראוי להיות בקמץ כמו ולדקה לְמִשְׁקָלֶת (ישעיה כ"ח י"ז), ויתכן לפי דעתי שלא הונח שם מאכלת רק על הסכין המיוחד, לחתוך בשר, ונקראת כן לפי שמאכילה את הבשר והיינו שגורמת שיאכל הבשר, וכן כתב רש"י שמכשרת בשר לאכילה, ר"ל שמתקנת ומכינה, ולפי שמכינה לאחרים שיאכלו נקראת בלשון הפעיל: (ז) הנה האש והעצים ואיה השה לעלה, הוי"ו מחברת ב' המאמרים כי המה מתיחסים יחד בענין הכנת העלה: (ח) אלהים יראה לו השה לעלה בני, אלהים יבחר לו את השה לעלה, אתה בני, ומלת יראה גם על הבחירה

שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ (ט) וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃ (י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ (יא) וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ (יב) וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ

ת"א וישלח זבחים נ"ו, ב'. מנחות ח', ב'. חולין ט"ז, א': כי ירא סוטה ל"א, א'. עקדה שער כ"ב ושער י"ב. עקרים מ"ג, פל"א ופל"ב ומ"ד, פי"ב:

בײדע צוזאממען: (ט) אלס זיא נון אן דען אָרט קאמען, דען איהם גאָטט אנגע־צײגט האטטע, בױעטע אברהם אײנען אלטאר, אָרדנעטע דאז האָלץ, באנד זײנען זאָהן יצחק, אונד לעגטע איהן אויף דען אל־טאר, איבער דאז האָלץ: (י) היראויף שטרעקטע אברהם זײנע האנד אויס, אונד נאהם דאז מעססער, זײנען זאָהן צו שלאכטען: (יא) דא ריף איהם אײן ענגעל דעס עוויגען פֿאָם הימּמעל צו, אונד שפראך: אברהם! אברהם! ער שפראך: היר בין איך! (יב) יענער: שטרעקקע דײנע האנד ניכט נאך דען קנאבען, אונד טהוע איהם ניכטס. דען נון וײס איך, דאס דואנאָטטעס־פֿירכטיג ביזט, דא דוא דײנען אײנציגען זאָהן מיר ניכט פֿערװײגערט האסט

תרגום אונקלוס

וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא: (ט) וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַּמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא: (י) וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִיכַּס יָת בְּרֵיהּ: (יא) וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַּיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: (יב) וַאֲמַר לָא תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעְבֵּיד לֵיהּ מִדָּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתְּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי:

רש"י

הולך לשחט ויכלו שניהם יחדיו בלב שוה. (ט) ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו ע"ה הידים והרגלים ביחד היא עקידה [שבת כ"ד] והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה

באור

והרלון, כמו פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה (דברים י"ב י"ג), עניינו אשר תבחר ותרלה, כן פירושו לפי פשוטו כי התגיד שתחת מלת השה שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לעולה מוכיח שכן הוא: (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים, עתה, הוא הר המוריה, שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך (הרמב"ן): ויעקד. ויקשר ידיו ורגליו יחד מאחוריו, וכל לשון עקידה יד עם רגל יחד, והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם, קריאת הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם לזרז הנקרא, וכן פי' הראב"ע, ורש"י פי' שהוא לשון חבה: (יב) כי עתה ידעתי וגו', הראב"ע בשם הגאון אמר כי ידעתי כמו הודעתי ור"ל הודעתי לבאי עולם, ולפי' זה נוטה גם דעת הרמב"ם, וגם רש"י שכתב מעתה יש לי מה להשיב וכו' בגוים כי ירא אלהים

תרגום אשכנזי

(יג) אברהם הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאהע איינען ווידדער (פֿאָרבייא לויפֿען), הערנאך ווארד ער אין דען העקקען, מיט זיינען האָרנערן פֿערוויקקעלט, דא גינג אברהם הין, נאהם דען ווידדער, אונד בראכטע איהן צום

אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ (יג) וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃

ת"א ויעלהו זבחים ל"ו, ב, מנחות פ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

(יג) וּזְקַף אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִכְרָא אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יַת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא

רש"י

ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנ' לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעול' לא חסר המקרא כלו' מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשוי' בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא נקטר ונעשה דשן:

באור

אתה עכ"ל כוונה ב"כ לפי' זה, והראב"ע ימאן מלקבל פי' זה ופי' פי' אחר ע"ש, והרמב"ן ז"ל כתב כי עתה ידעתי מתחלה היה יודע יראתו בכח, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה, והיה זכותו שלם עכ"ל. ובזה בחר המתרגם האשכנזי. והוסיף בו מלח ותבלין, וז"ל: ידוע שהאל יתברך נשגב ומרומם ממקרי הזמן ושנויו, והתגלגל הדברים בעבר והוה ועתיד לא יהיו בערך אל השם יתברך שמו כי אם השתלשלות הסבות והמסובבים כפי אשר גזרה חכמתו ורצונו הקדוש, והוא ידע מאז את כל אשר יעשה בעתיד ע"י ידיעת הסבות אשר מהן יסובב. וא"כ הענין אשר בערכנו הוא עתה יהיה בערך השם הסבה, ומה שבערכנו הוא עתיד יהיה בערכו המסובב, ועל זה הבן אמרו עתה ידעתי, והכוונה לא על הזמן ההוה, כי אם על המעשה שהוא סבת הידיעה, כי זה הוא הזמן ההוה בערך אל השם, על ידי המעשה הזה ידעתי כי ירא אלהים אתה, וזהו כאשר אמרנו, שהשם יודע העתיד להיות ע"י ידיעת הסבות, ובל"א (הידדורך האבע איך ערקאננט דאס דוא וכו') עכ"ל: (יג) וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו, הראב"ע מחבר מלת אחר אל נאחז, והכוונה אחר שנאחז אחר היותו נאחז בסבך בקרניו. והנה הוא נגד בעל הטעמים שהטעים זקף גדול במלת אחר להפסיקו ממלת נאחז, והנכון כפי' הרשב"ם ז"ל וירא והנה איל, עומד לפניו. אחר נאחז בסבך בקרניו, כלו' אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו, וכן קדמו שרים אחר נגנים (תהלים ס"ח כ"ו), ושבו העבים אחר הגשם (קהלת י"ב ב'). ואח"כ יצא הגחם, וכן ואחר באו משה ואהרן (שמות ה' א'), כולם פירושם אחרי כן עכ"ל, וכן פי' וסעדו לבכם אחר תעברו (בראשית י"ח ה'). וכן מתורגם בל"א: בסבך, ענין הסתבכות והסתעפות ועיקר הל' שנקרא כן הענף והסעיף לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה, וא"ת באילנא. וכן פירש"י, אבל יב"ע תרגם בחריסותא דאילנא, והוא היער המסובך באילנות דחוקים ומעורבים זה בזה, וכן מתורגם בל"א: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וכו', א"ת ויקרא לשון תפלה, ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם ה' הכא

(יד) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה׃ (טו) וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ (טז) וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא

ת"א ההוא וכו' עקרים מ"ג, פס"ח ות"ג, פל"ו: יאמר פסחים פ"ח, א': בהר ברכות ס"ב, ב':

תרגום אשכנזי

גאַנצען אָפּפֿער, אַנשטאטט זיינעס זאָהנעס: (יד) אברהם נאננטע דען זעלבען אָרט, יהוה יראה: וויא נאָך יעטצט געשפּראָכען ווירד, אויף דעם בערג דעם עוויגען ווירד עס זיך צייגען: (טו) הירויף ריף איין ענגעל דעס עוויגען דעם אברהם צום צווייטען מאהלע פֿאָם היממעל הערויב: (טז) אונד שפראך, בייא מיר זעלבסט האבע איך געשוואָרען, שפּריכט דער עוויגע: דאס, וויל דוא דיזעס געטהאן, אונד דיינען איינ-

תרגום אונקלוס

חֲלַף בְּרֵיהּ: (יד) וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פַּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח: (טו) וּקְרָא מַלְאֲכָא דַּייָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא: (טז) וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּא יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ:

רש"י

(יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שבכל הדורות הבאים הקוראים את

באור

יהון פלחין דריא, ולפי תרגומו יהיה פי' ה' יראה, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות, וכן פירש"י ולא תרגם המלות רק הכוונה, כדרכו, וסוף הפסוק מתרגם, וכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם ה' פלח ולפי פירושו יהיה יראה עתיד במקום עבר, אבל רש"י לא פי' כן סוף הפסוק רק עתיד כמשמעות וז"ל: שיאמרו לימי הדורות עליו בהר ה' יראה הקב"ה לעמו: היום, הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שבכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו עכ"ל. (ואין כאן דעת הרשב"ם בתאמר עד היום הזה, רק עד ימי הסופר שכתב את הדבר, ולכן בתור' פירושו עד ימי משה. כמ"ש למעלה (י"ט ל"ח), והעתקתי שם לשונו ע"ש), ופי' הפסוק הזה לפי דעת המתרגם לא"ה הוא כן. שאברהם קרא שם המקום ההוא [ה' יראה], ע"ש המאורע בעבור שאמר בתחלה ליצחק אלהים יראה לו השה לעול', ונתקיים כן שבראה לו הקב"ה איל להקריבו תחת בנו, ולזכר הנס הנפלא הזה קרא כן למקום ההוא כי כן היה המנהג בנביאים ועובדי האל, לקרוא למקומות שנעשו בהם דברים רשומים נסיים, שמות מורים עליהם, וכמו שקרא משה שם המזבח ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), מפני הנס שנעשה לו שם במלחמ' עמלק, ויעקב קרא למזבח אל אלהי ישראל (בראשית ל"ג כ'), להודות שהש"י הוא אלהיו, וקרא למקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל (שם ל"ה ט"ו), כי שם נגלו אליו האלהים, ופי' אשר יאמר היום בהר ה' יראה, הם דברי משה כותב התורה בגלותו לסמן המקום ולהודיעו לבני דורו, ואמר שהוא ההר אשר עליו יאמר בזמנינו בהר ה' יראה, כלומר שכך היה רגיל ומפורסם בימיו בפי ההמון, שעל ההר ההוא יראה הכבוד וכן הבטיחם משה שעליו יֵרָאֶה, הכבוד לעולם, שכאשר יבואו לא"י יבחר ה' מקום לשבתו להיות בית עולמים כענין שנאמר והיה המקום אשר יבחר ה' (דברים י"ב י"א), אותו המקום קרא אברהם ה' יראה:

(טז) בי נשבעתי, אף שהבטיחו השם בצאתו מחרן, וגם אחרי הפרד לוט מעמו, ובברית בין הבתרים, ובצוותו על המילה, לא מצאנו בכל ההבטחות שבועה עמהן כמו כאן בעבור עשיתו

תרגום אשכנזי

חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃ (יז) כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו׃ (יח) וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃ (יט) וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ

ת"א וכחול ב"ב ו', ג':

ציגען זאָהן ניכט פֿערוויי־
גערט האסט: (יז) דאס
איך דיר זעגנען אונד דיי־
נען זאאמען פֿערמעהרען
ווילל, וויא דיא שטערנע
דעס הימעלס, אונד וויא
זאנד אם אופֿער דעס
מעערס: זאָ דאס דיין
זאאמע איננעהמען זאָלל,
דאז טהאָר זיינער פֿיינדע:
(יח) מיט דיינעם זאאמען
זאָללען זיך אויך זעגנען
אללע פֿאָלקער דער ער־
דע: צור בעלאָהנונג דאס
דוא מיינער שטיממע גע־
האָרכט האסט: (יט) היראויף גינג אברהם צו זיינען קנאבעי צוריק, זיא מאכטען זיך איף, גינגען

תרגום אונקלוס

(יז) אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי עַל כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן: (יח) וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא חֲלָף דְּקַבֵּילְתָּא לְמֵימְרִי: (יט) וְתַב אַבְרָהָם לְוָת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזָלוּ כַּחֲדָא

רש"י

המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו

באור

הדבר הגדול הזה, וכ' הרמב"ן ז"ל הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום, והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתיד' לנו עכ"ל: יען, הרד"ק בשרשים הביא המלה הזאת בשרש יען ופירשה כמו בעבור, (ור"א בחור בנימוקיו שם כתב שלא באה לעולם רק לתשלום גמול אם טוב אם רע, הנה יען משח ה' אתי (ישעיה ס"א א'), שהביא שם הרד"ק, יכחיש כללו), והראב"ע כתב שהיא כטעם ענה שהמעשה הזה יענה ויעיד: (יז) כי, שב על בי נשבעתי נאם ה', והתחיל שם במלת כי שהוא כמו אשר להזכיר ענין השבועה ומה נשבע, ורצה לומר כי ברך אברכך, ועדם גמרו כוונתו זכר סבת ההבטחה ההיא. מן יען עד יחידך, ואחרי אשר גמר ענין הסבה כפל מלת כי ושב אל ענין השבועה שהתחיל בו כי ברך אברכך, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: **את שער אויביו**, פי' ארץ אויביו, ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים וכיון שנכנסו האויבים ועברו אותם המעברי' הרי כל הארץ נכבשת לפניהם: (יח) עקב, שכר באחרית, ונקרא כן כי כמו שהעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה: (יט) **וישב אברהם אל נעריו**, ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו (הראב"ע), ולדעת רז"ל הוליכו משם לבית שם ועבר ללמוד דרכי ה': **וישב אברהם בבאר שבע**, ל' רש"י לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראשית כ"א ל"ד). מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה עכ"ל, וכן כתב למעלה בפסוק ויגר אברהם בשם ס"ע, אבל לא נמצאו כל דבריו אלה בס"ע רק ז"ל ימים רבים, הימים הללו מרובים על של חברון שהיו עשרים וחמש שנה והללו עשרים ושש שנה עכ"ל, וכל' הזה ממש הוא בב"ר, ולא יותר ומלת הראשונים הוסיף רש"י, והכל הוא לפי דעתו שאברהם חזר לחברון אחר שיצא מארץ פלשתים, ולפי שבעל ס"ע אמר שלא ישב בארץ פלשתים רק כ"ו שנה ואח"ז חזר לארץ כנען,

וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר
(כ) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד

צוזאממען נאך באר שבע : אונד אברהם בעזעטצטע זיך אין באר שבע : (כ) עס וואר נאך דיזען בעגעבענ-הייטען אלס דעם אברהם

תרגום אונקלוס

לִבְאֵר שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ (כ) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא

רש"י

לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים

באור

ולפי דעת רש"י באר שבע היא בארץ פלשתים, ופסוק ויגר אברהם נמשך אל הפסוקים שלפניו ע"כ כשיצא מארץ פלשתים יצא מבאר שבע והלך לו אל עיר מערי א"י, ונראה שהוצרך לומר שחזר לחברון ולא לעיר אחרת מא"י בעבור הכתוב בתחלת פ' חיי שרה ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו', והוקשה לו ומי הביאה לשם אם לא שאברהם גר שם והלך משם עם יצחק אל הר המוריה והיא נשארה שם ומתה. אבל דוחק הוא לפרש וישב אברהם שאיננו ישיבה ממש, גם מדוע יודיע לנו הכתוב זאת אם לא תהיה הכוונה שישב אל ביתו. שדרך הכתוב להודיע תמיד אחר איזה סיפור שהיה בדרך, כמו וילך וישב לבן למקומו (בראשית ל"ב א'). ויקם בלעם וילך וישב למקמו (במדבר כ"ד כ"ה). ומדוע יספר כאן ישיבת ארעי שהיה לו בבאר שבע ויעזוב מלהודיע חזרתו אל מקום עיקר ישיבתו. ויותר גדלה התמיהה כי לא זו הדרך מירושלים אל חברון (שאינם רחוקים מן הירדן ושתם כמעט בקו שוה שניהם), ללכת דרך ארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי רחוקה מחברון וירושלים ומדוע הוצרך ללכת דרך שם, אבל כבר כתבתי דעתי בפסוק ויגר אברהם שיתכן שאיננו נמשך למעלה רק שהוא כמו וכבר גר טרם בא אל באר שבע היה גר בארץ פלשתים כ"ו שנה כדעת בעל ס"ע והיינו בגרר עיר המלך, לפי שבאר שבע איננה בארץ פלשתים רק בארץ כנען סמוך לחברון, (ומצאתי און לי בפי' ר"ע ספורנו כאשר העתקתי לשונו למעלה בפסוק ויקם אבימלך וגו' וישבו וגו' ע"ש. ואברהם היה גר בגרר כ"ו שנה, וכשנעשה יצחק בן כ"ה שנה נשלמו כ"ו שנה של גרר אז בא לגור בבאר שבע שהיא בא"י ואיננה מארץ פלשתים. ונתפעל מזה אבימלך לילך אליו לבקש ממנו כריתת ברית, ואח"ז ויקם אבימלך וגו', וישבו אל ארץ פלשתים כמשמעו כי יצא מארצו. ושב אליה. ואחר שגר אברהם בבאר שבע י"ב שנה שהיה אז יצחק בן ל"ז שנה נצטווה על העקידה, ואחר העקידה שב לבאר שבע. ולפי הסברא ישב שם כל שארית ימיו, ולכן נטע שם אשל שהוא בן אילנות לקבוע בה דירת קבע, (שבלי ספק לא יטע פרדס בארץ פלשתים שהיתה לו כדירת ארעי, ולכן נאמר ויגר בגרר ולא וישב, משא"כ בבאר שבע נאמר וישב אברהם בבאר שבע). רק שרה בשמעה מעקידת בנה הלכה לחברון לפי שהיתה סמוכה לבאר שבע לשאול שם על אודות בנה כנזכר בס' הישר. שהלכה לשם לשאול את פי עוברי דרך על יצחק בנה, שלא ידעה להיכן הוליכו אברהם, כי לא הגיד לה, וכשהגיעה לחברון מתה מחמת צער. בשמעה שלקחו להעלהו לעולה. וכן נזכר במדרש רבה הביאו רש"י ז"ל בתחלת פ' חיי שרה, ומאמר ויבא אברהם לספוד לשרה הוא כפשוטו לפי שחזר לבאר שבע ולא מצא שם את שרה ואמרו לו שהלכה לחברון ומתה שם ובא מבאר שבע לספדה, ואין צריך לפרש מהיכן בא, כי הוא חוזר על פרשה הקודמת שמפורש שם וישב אברהם בבאר שבע, ואף כי בבואו מהר המוריה לבאר שבע לא ישב שם כי הלך לחברון לספוד לשרה ולקברה, הנה ענין הכתוב הוא רק להגיד ששם נתישב להיות לו לדירת קבע והשלים ענין באר שבע ואח"ז יספר שהלך לחברון לקבור את שרה ואח"ז חזר לבאר שבע. והנה המתבונן בדברי זה יראה שעל ידו יותרו כל הספיקות שנפלו בכתובים. והוא מסכים עד מאוד לדברי חכמינו ז"ל בב"ר ובברייתא דס"ע, ונשאתי את לבבי לחלוק על דברי רש"י ז"ל בזה, כי ראיתי שגם הרמב"ן ז"ל בפי' חולק עליו מכמה טענות נכוחות וחזקות שהביא. ואולם גם דעת הרמב"ן ז"ל לא ישרה בעיני מכל וכל. ויש לי בזה משא ומתן ארוך נגד דברי הרב ז"ל, והשבתי על כל הראיות שהביא לחזק את דעתו. בטענות ישרות, ולפי שהדברים ארוכים ויוצאים מגדר באור הכתובים שגדרתי בעדי, הוצרכתי לעזבם, וכבר הארכתי בזה יותר מן הרגיל אצלי, ועל פי דרכי זה תרגם המתרגם

לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ (כא) אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ (כב) וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃ (כג) וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ (כד) וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־

געזאגט ווארד: זיהע! מלכה האט אויך קינדער געבארען, דיינעם ברודער נחור: (כא) נעמליך זיינען עלטעסטען זאהן עוץ, אונד דעססען ברודער בוז: וויא אויך דען קמואל דען שטאממפאטער פאן ארם: (כב) פערנער דען כשד, דען חזו, דען פלדש, דען ידלף אונד דען בתואל: (כג) בתואל אבער האט רבקה געצייגט. דיזע אכט קינדער האטטע מלכה דעם נחור געבארען וועלכער אברהם'ס ברודער וואר: (כד) אויך זיין קעבסווייב, דערען נאמע ראומה וואר: אויך דיזע

תרגום אונקלוס

הָאִלֵּין וְאִתְחַוַּי לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אָחוּךְ׃ (כא) יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ (כב) וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃ (כג) וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמַנְיָא אִלֵּין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ (כד) וּלְחֵינָתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה

רש"י

האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: **גם היא.** אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) **ובתואל ילד את רבקה.** כל היחוסין

באור

האשכנזי פה ויגד אברהם בבאר שבע (אונד אברהם בעזעצטע זיך וכו'), כוונתו בקביעות דירה: (כ) **ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא.** שעור הכתוב, שהוגד לאברהם הנה מלכה אחות שרה ילדה גם היא לנחור אחיך בנים ודאי בתתחתן בהם כי כבר נולדה רבקה מבניו, והיא היתה נאותה לאברהם מצד אביה שהיה אחיו, ולשרה מצד אחותה, ועיקר הכוונה היא בשביל רבקה, אבל אחרי שהולך להזכירה, הזכיר כל בני נחור, להודיע יחוסו ובניו, שהיו ראוים לידבק בזרעו של אברהם, ועל כלם אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך, כי רחוק הוא שנאמין שהוגד לאברהם בפעם אחת כי חלה גם ילדה מלכה את בנים אלה כולם, ושלא ידע מהם עד עתה (מהר"י אברבנאל בשם הר"ן, ועיין עוד שם), והנה לפי פשוטו יראה שעיקר כוונת מגיד הבשורה היתה על רבקה שנולדה לו, ושעורו. הנה כבר ידעת כי ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך, שהם אלה עוץ ובוז וגו' ובתואל. הנני מבשר לך עתה שבתואל ילד את רבקה, והפרשה הקטנה הזאת היא הקדמה לסיפור זווג יצחק שבפרשה שאחריה, והית' הבשורה בעבור שידעו שאברהם לא יתחתן בנויי האדמות רק במשפחתו, וכן פי' ר"ע ספורנו, ואולי לא נולדה נקבה עדין בבית אביו עד רבקה: (כא) **את עוץ,** על שמו נקראת ארץ עוץ שישב שם איוב, והיא סמוכה לדמשק ונקראת בלשון העמים (גוטע), כי הבדת העי"ן אצלם כמעט כמו נימ"ל מעורבת עם נו"ן כקריאת העברים הספרדים, והטי"ת קרובה לצד"י אצלם. כנודע: **בוז,** ממנו יצא אליהוא בן ברכאל הבוזי, אחד מריעי איוב: **ואת קמואל אבי ארם,** לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורם וזה אבי ארם (הרמב"ן). ולי נראה שגם זאת היא הקדמה ממשה הכותב התורה אל מה שנזכר ארם כמה פעמים בתורה: אבי ארם, ראש משפחתם, וכן מתורגם בל"א: (כב) **ואת כשד,** מזרעו

הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ

כג (א) וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ (ב) וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע

ת"א שני עקרים מ"ד, פכ"א: בקרית ערובין כ"ג, א':

תרגום אונקלוס

וִילֵדַת אַף הִיא יַת טֶבַח וְיַת גַּחַם וְיַת תַּחַשׁ וְיַת מַעֲכָה׃
כג (א) וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃
(ב) וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא

תרגום אשכנזי קט

געבאר טבח, גחס, תחש אונד מעכה:
כג (א) עס וואר דאז לעבענסאלטער דער שרה, הונדערט יאהר, אונד צוואנציג יאהר, אונד זיבען יאהר: דיזעס ווארען דיא לעבענסיאהרע דער שרה; (ב) אלס שרה שטארב צו קרית ארבע, דאזועלבע

רש"י

הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:
חסלת פרשת וירא.
כג (א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם

באור

נתייסדה ארץ כשדים אשר קראוה ע"ש אביהם: (כד) ותלד גם הוא וגו', פירושו, ותלד לו גם היא, והוי"ו של ותלד ע"פ דרכנו תהיה לחבור המאמר הקודם המתיחס אליו בזמן או בסבה, ויהיה טעמו כן, כי הגיד לו המגיד שכאשר לקח לו פילגש ושמה ראומה, אז ילדה לו גם היא בנים ארבעה, ור"ע ספורנו כתב וז"ל: והגיד המגיד שגם פילגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען עכ"ל. הנה כתב בפשיטות שמעכה היתה נקבה, ולא ידעתי מי הגיד לו זאת, ואם ה"א הנקבה בסוף לאלו לזה, הלא מצאנוה פעמים רבות לזכרים, כמו יהודה, ישעיה, ירמיה, ודומיהם רבים, ואולי בעבור שמצאנו אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור (שמואל ב' ג' ג'). וכן מעכה בת אבישלום (מלכים א' ט"ו ב'), שהוא שם אשה, חשב שלא יתכן להיות שם איש. אבל נמצאו שמות משותפים לאיש ולאשה כמו שרי אשת אברהם נמצא שהוא גם שם איש מן האנשים אשר נשאו נשים נכריות בתחלת בית שני, הכנדבי ששי שרי (עזרא י' מ'), וכן אביה בן רחבעם מלך יהודה. ואביה בן ירבעם, נמצא ג"כ שם אשה. ואשת חצרון אביה (ד"ה א' ב' כ"ד). ורבים כן, כמ"ש הראב"ע בסוף פ' וישלח, והנה עם שכל מפרשי הפשט לא הודיעו לנו אם מעכה זכר או נקבה היא, הנה חז"ל אמרו במדרש רבה שזכר הוא, כי דרשו הנה ילדה מלכה גם היא, מה אברהם יצאו מזרעו י"ב שבטים. א' בני גבירות, וד' בני שפחות, אף אלו ח' בני גבירה וד' בני פילגש:

כג (א) חיי סמוך, והנפרד חיים. ויבוא תמיד בל' רבים ולא יתפרד לעולם כמו שמות לחיים מאזנים, מספרים, בעבור שהם כלים מורכבים משני כלים ומלאכתם לא תעש' כי אם בהרכבתם יחד ובהפרדם בטלה מלאכתם המיוחדת להם בהיותם יחד אף שעדיין כלים כי ראוי' למלאכה אחרת, ונ"ל שבא השם חיים בלשון רבים לפי שחיי העולם מחוברים אל הזמן המורכב מן חלקים ורגעים רבים תכופים יחד ולא יתפרדו, והשרש ממנו חיי כדעת הרד"ק בשרשים שרש חיי וכבר הארכתי בזה בקונטרס עלים לתרופה אשר כבר יצא לאור בפ' שמות בד"ה וחיה: מאה שנה וגו', מנהג הל' להקדים המספר הרב על המעט, ונמצא גם להפך בשני חיי יעקב בריש פ' ויחי, ומה שנכתב שנה בכל פרט, רש"י פי' ע"פ המדרש, והרמב"ן טען עליו ע"ש, ופי' שדרך הל' כן הוא, ואנקלוס ויב"ע לא תרגמו ב' מלות שנה רק מלת שנים כי עיקר תרגומם לבאר הכוונה. ובל"א מתורגמים כולם, וכ' הרשב"ם אף על פי שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירש מתי מתה לאחר תשעים של הריונה עכ"ל: שני חיי שרה לפי פשוטו הוא

הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא

ת"א ויבא ר"ה ע"ז. ב'. ב"ק ל"ג, א'. סנהדרין מ"ו, ב':

תרגום אשכנזי

איזט חברון, אים לאנדע כנען: דא קאם אברהם, אום שרה צו טרויערן, אונד

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם לְמִסְפְּדָהּ לְשָׂרָה וּלְמִבְכְּהּ: (ג) וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי

רש"י

ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה

באור

פרט ואחריו כלל, ועניינו, אלו היו שני חיי שרה וכן מתורגם בל"א: (ב) **בקרית ארבע,** שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע את קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג), כמו מקרית סיחן (במדבר כ"א כ"ט) (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע, והוא שם עצם לו לפי פשוטו, ורש"י כתב שהעיר נקראת כן ע"ש ד' ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם, וגם זה נכון לקרות העיר על שמם לפי שהיו בה, או שהיתה שלהם. והנה אנקלוס ויב"ע תרגמו ג"כ, קרית ארבע, ויראה כי לדעתם הי' שמה כן. כמו קרית ספר (יהושע ט"ו וע"ז ושופטים א' י"א וי"ב), קרית יערים (יהושע ט"ו ס' וכ"ט וי"ח י"ד), ואיננה סמיכות קריה של האיש ששמו ארבע כי אם היה כן היה להם לתרגם קריתא דארבע כמו שמתרגמי' מקרית סיחן, מקרתא דסיחן, וכן כל הסמיכיות יתורגמו בארמי בדל"ת בתחלת המלה השני' שמורה בארמי הוראת הקנין כמלת של כמו מלך גרר (בראשית כ' ב'), מלכא דגרר, אבי כנען (שם ט' י"ח), אבוהי דכנען, והנה בהשקפה ראשונה תהי' דעתם הפך הכתוב המפורש ג' פעמים ביהושע, קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (י"ד ט"ו), קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג), קרית ארבע אבי הענק (כ"א י"א), שהוא שם בוודאי שם האיש כי יבוא אחריו התאר שהוא אבי הענק, והאדם הגדול בענקים, אבל אחר ההסתכלות יראה לי כי קראוה קרית ארבע ע"ש האיש ההוא לגודל גבורתו, אם שהיתה שלו או שהיה דר בתוכה, ואז נעשה השם הזה שם העצם לה, ולכן נאמר שם. ושם חברון לפנים קרית ארבע, שזה היה שמה, ומפרש אח"כ למה קראוה כן על שמו, ואמר כי האדם הגדול בענקים הוא. ולכן תרגם שם יונתן בן עוזיאל קרית ארבע, אלא שהכתוב מפרש שם אח"כ שנקראת כן ע"ש האיש שהיה שמו ארבע שהיה האדם הגדול בענקים. כמו שתרגם קרית יערים ג"כ כן בלי שנוי (וקרית ספר אף שתרגם, קרית ארכי, בלי ספק היה לו איזה כוונה במלת ספר. ועכ"ז חשבו לשם אחד בעבור שלא תרגם קרתא דארכי), משא"כ מקרית סיחן ת"א, מקרתא דסיחן, בעבור שאין זה שמה העצמי, רק חשבון, אלא שהמושלים בנשאם מליצתם עליה רבו לכפול הל' במלות שונות אמרו בתחלה, באו חשבון, תבנה ותכונן עיר סיחון, כי אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחן, ומה שמצאנו במלת קרית הארבע (בראשית ל"ה כ"ז), ישבו בקרית הארבע (נחמיה י"א כ"ה), בה"א הידיעה, שלא תבא על שם עצם אדם פרטי, היינו בבחינת צירוף ב' הכוונות יחד: הא' שנעתק השם ארבע מן האדם ההוא אל העיר להיות לה שם עצמי, והב' שהיא קריה של האיש ששמו כן, ובכן זה, אבל אנקלוס תרגם גם קרית הארבע, קרית ארבע, ולא קרתא דארבע, על הכוונה הא' לבד, ועיין מ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ד ע"א), ויש לי עוד דברים בזה. אבל אין להאריך פה. שלא לצאת מכוונת החבור [ועיין מ"ש בפ' וישלח (ל"ה כ"ז)], ולכוונה זאת תרגם פה גם המתרגם האשכנזי. **קרית ארבע: הוא חברון,** הכוונה שנקראת עתה חברון בימי משה כותב התורה שבימיו כבר מת ארבע אבי הענק, ולכן בפרשת מרגלים לא הוזכר רק שם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במדבר י"ג כ"ב). ולא ארבע, אבל בימי אברהם אולי היה עדיין חי, ואפשר לא היתה נקראת אז רק קרית ארבע: **ויבא אברהם.** הרשב"ם כתב אפילו לא בא ממקום אחר אעפ"כ ראוי לומר כי בא לספדה עכ"ל, והיא ג"כ דעת הרמב"ן שפי' ויבא על התעוררות המעשה, והראב"ע כתב וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר ע"כ אמר ויבא אברהם עכ"ל, ורש"י כתב ויבא אברהם, מבאר שבע, ולא פי' מדוע שב לבאר שבע כיון שהיה דר בחברון י"ב שנים קודם העקידה לפי דעתו, וכבר הגדתי דעתי בזה בסוף פ' הקודמת, ואוסיף כאן עוד לבאר כי בעבור שאמרו במדרש ויבא אברהם מהר המוריה, נוכל לומר בשובו מהר המוריה ללכת לביתו לבאר שבע שמע בדרך שמתה שרה בחברון לכן בא תחלה לחברון לספדה ולקברה שם ואח"ז שב לבאר שבע ושם ישב כל ימי חייו, ומה שכתוב בסוף פ' העקדה

אַבְרָהָ֔ם לִסְפֹּ֥ד לְשָׂרָ֖ה וְלִבְכֹּתָֽהּ׃ (ג) וַיָּ֙קָם֙ אַבְרָהָ֔ם מֵעַ֖ל פְּנֵ֣י מֵת֑וֹ וַיְדַבֵּ֥ר אֶל־בְּנֵי־חֵ֖ת לֵאמֹֽר׃ (ד) גֵּר־וְתוֹשָׁ֥ב אָנֹכִ֖י עִמָּכֶ֑ם תְּנ֨וּ לִ֤י אֲחֻזַּת־קֶ֙בֶר֙

כ' זעירא

ת"א ויקם ברכות י"ח, א':

תרגום אונקלוס

מֵיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר: (ד) דַּיָּר וְתוֹתַב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחֲסָנַת קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מֵתִי מִן קֳדָמָי:

זיא צו בעווייגען: (ג) זאָדאן שטאנד אברהם אויף פאָן זיינעם טאָרטען: אונד רעדעטע מיט דען קינדערן חת, שפראך נעמליך: (ד) איך בין איין פרעמדער אונד ביא־וואָהנער אונטער אייך, געבעט מיר איין ערבבעגרעבניס בייא אייך, דא־

רש"י

יעקב ולאה [ב"ר]: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהי' תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה

באור

ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע. הייננו שבעת שקמו ללכת מהר המוריה היה דעתם ללכת לבאר שבע, אך בדרך כששמע מיתתה הלך תחלה לחברון, ומה שאמר שם וישב אברהם בבאר שבע הייננו אחר שבא מחברון, רק שרצה להשלים ענין באר שבע. ואח"כ לספר ענין ביאתו לחברון וקנין המערה בארוכה, כי זהו הדרך הנהוג בכל התורה להשלים ענין אחד כולו, ואח"ז יתחיל לספר ענין אחר הקודם לסוף הענין הראשון כאשר הגדתי בהקדמה ובארתו כמה פעמים, ונוכל עוד לומר כי הוא כענין כלל ואחריו פרט, כי בתחלה כלל ששב לבאר שבע וישב שם בקביעות ואח"ז פרט האיך בא לבאר שבע ואמר שבא דרך חברון כי מהר המוריה בא תחלה לחברון לספוד לשרה ולקברה ומשם חזר לבאר שבע: לספר לשרה, ענינו על שרה או בעבור שרה כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), ר"ל עלי או בעבורי: ולבכתה, ולבכות עליה. ובא השרש הזה עם מלת את כמו ובכתה את אביה (דברים כ"א י"ג), ויבך אתו אביו (בראשית ל"ז ל"ה), וכן בלא קשר את או על, כמו ואבכה בצום נפשי (תהלים ס"ט י"א), ענינו על נפשי; (ג) מתו, התואר לזכר מת ולנקבה מתה כמו ואם אין מתה אנכי (בראשית ל' א'), ובכנוים ראוי שתשתנה ה"א הנקבה לתי"ו כמו מן לנקבה לדקתו וגן גנבה גנבתו, וראוי להיות כאן מֵתָהּ. ולכן פי' הראב"ע שהוא רמז לגוף, ור"ל גוף בלי נשמה יקרא אדם מת, בין זכר בין נקבה: לאמר, לבני חת מה שנאמר אחריו, גר ותושב וגו', והפסוק הב' דבוק אל הא': (ד) גר ותושב אנכי עמכם, גר אנכי מארץ אחרת ובאתי לגור כאן ונתישבתי עמכם, כן פי' רש"י והרשב"ם, ולשון הראב"ע גר לבדו הוא הלן, ותושב הוא הגר היושב בארץ עכ"ל, ופי' דבריו בעל אהל יוסף שהגר הלן הוא מארץ אחרת והוא עובר דרך שם וילן שם בלילה ההוא, והגר היושב בארץ, הן שיושב בעיר ההיא והן בעיר אחרת קרובה לה נקרא תושב, ופי' הפסוק לפי דעתו, גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אני שאיני שוכן בעירכם, ותושב אני שאני שוכן בארצכם, ואפשר אמר גר אנכי עמכם זה ראיה שלא היה שוכן אברהם בחברון עכ"ד, ועיקר הדבר נכון הוא ומסכים לבאורי שאברהם לא היה דר בחברון כלל אחר שיצא מארץ פלשתים לא לפני העקידה ולא לאחריה ואף לא אחר מיתת שרה, רק בבאר שבע הסמוכה לחברון ומארצה תחשב. אבל איננו מסכים עמו בבאור דברי הראב"ע, רק כוונתו הפשוטה היא שבכל מקום שנאמר גר לבד הוא הלן בין בעיר ההיא או בארץ ההיא, ותושב המתלוה עם מלת גר הוא האיש אשר נתיישב בין בעיר אחרת או בארץ אחרת שלא נולד בה ולא גרו בה אבותיו. ולפי שאברהם לא היו אבותיו מן הארץ ההיא כי אם מאור כשדים, רק שאברהם נתיישב בה בצאתו מחרן בהיותו בן ע"ה שנה, ודר באלני ממרא אשר בחברון כ"ה שנים, ואח"ז בארץ פלשתים כ"ו שנים, ואח"ז חזר לארץ כנען ודר בבאר שבע סמוך לחברון זה י"ג שנים, ולכן כיון שנתיישב בארצם נקרא גר תושב.

עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ (ה) וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ (ו) שְׁמָעֵנוּ | אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה

תרגום אשכנזי

מיט איך מיינען טאָדטען בעגראבע, פֿאָן מיינעם אנגעזיכטע הינוועג: (ה) דיא קינדער חת אנטוואָרטעטען דיזם אברהם, אונד שפּראכען צו איהם: (ו) העֶרע אונס, מיין העדר! דוא ביזט איין גאָטטליכער פֿירסט אונטער אינס, אין דעם אויסגעזוכטעסטען אונזערער בעגרעבניסע בעגראבע דיינען טאָדטען: ניאמאנד פֿאָן אונס ווירד דיר זיין

רש"י

לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך [תהלים מ']. וכמו ויכלא הגשם [בראשית ח']:

תרגום אונקלוס

(ה) וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ׃ (ו) קַבֵּיל מִנָּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ

באור

וגר תושב או גר ותושב אחד הוא, ועמכם ר"ל באוכלכם: תנו, א"ת, הבו, וכן מתורגם בל"א. ויב"ע תרגם, זבונו, כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, ולפו הרשב"ם תנו לי אחזת קבר, הניחו לי לקנות קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לי לקבור בה מתי ממשפחתי כי אחזת קבר אין יוכל להיות אלא ברצון כל בני העיר, וכן מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון, ויקם וגו' לאברהם למקנה וגו' ואח"כ קבר אברהם וגו' וקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת עכ"ל: אחזת, הנחלה נקראת כן לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבורה כמו שאמר ויאחזו בה (שם מ"ז כ"ז), ונאחזו בתוככם (במדבר ל"ב ל'): עמכם, אצלכם: ואקברה מתי מלפני, אוציאנו מלפני לקברו: (ה) לאמר לו. ויאמרו לו המאמר הנמשך כלשונו ממש כהוראת מלת לאמר בכל התורה וכבר פירשנוה היטב בהקדמה, וכמה פעמים באולי זה בפ' ויחי ובפ' נשא ועוד בשאר מקומות, והנה פה אי אפשר לפרש לאמר לאחרים בעבור מלת לו שלאחריו, אלא שענין המאמר הזה אינו שייך לאחרים, וזה נכון אך לכולם: (ו) שמענו אדני. לפי משפט הלשון ראוי לומר אדונינו בכנוי לרבים המדברים כלשון כל המאמר הזה אבל בלי ספק היה אחד המדבר בעד כולם ואין זה מדרך המוסר שיפיס המדבר את אחרים שותפים עמו בקבלת האדנות והעבדות, כ"כ הרמב"ע, (ומלת שמענו היא לשון קבלת דברים פה וכן ת"א ויב"ע, ובל"א מתורגם (הערע אונס), כי בל"א תובלל בו גם כוונת קבלת הדברים) ואדני תרגמו אנקלוס ויב"ע. רבונגא. לשון רבים, כאלו כתוב אדוננו כי דרכם לתרגם הכוונה. אמנם אנכי לא ידעתי בזה דרך מוסר כי המדבר בעד כולם ידבר ומלתם על לשונו, ובכלל דבריו דבריהם, ואולי כהפוך הוא שאינו מדרך המוסר שהשליח המדבר בעד כולם יפרש בדבורו שלא יקבלו לאדון רק על עצמו ולא על שולחיו, ולדעתו אנקלוס ויב"ע שתרגמו בלשון רבים עזבו חק המוסר. גם המדבר ההוא אחד מבני חת הוא כדי דבור חזר בו ואמר נשיא אלהים אתה בתוכנו, קבלו לנשיא אלהים על כולם. לכן נ"ל שמלת אֲדֹנִי, פה הוא שם על משקל זה, כאשר הנאנו שמות

תוארים רבים ביו"ד האמנתי"ו בסופם, קצתם ליחס האיש ע"ש מקומו או משפחתו כמו יהודי, מצרי, עברי אֲדוֹמִי, כושי, פלשתי, פנימי, וקצתם ע"ש המקרה שחולה לו כמו עריִדי, וקצתם

ע"ש המקרה הטבעי אשר לו בזאת ממדותיו אם טובה אם רעה, כמו אכזרי, רחמני, מן ידי נשים רחמניות (איכה ד' י'), כי מן רחמן יאמר רחמנים כמו מן גזלן גזלנים, כמו שמורגל בדברי חז"ל רחמנים בני רחמנים, ויאמר התאר הזה בשני אופנים, אדון, אדוני, כמו לא אכזר כי יעורנו (איוב מ"א ח), אכזרי הוא (ירמיה ו' כ"ג), וכמו רחמן, רחמני, ויש חלוק ביניהם כי בבוא השם בלא יו"ד בסוף תבוא ה"א הידיעה בראש, ולא ישונה האומר שמענו אדון, רק האדון, אך בבואו עם יו"ד בסוף אין צורך אל ה"א הידיעה, ולרבים יאמר אֲדוֹנִים,

יתכן שיהיה מקובץ מן אָדוֹן, כמו מן שָׁלוֹם שְׁלוֹמִים, מן גָּדוֹל, גְּדוֹלִים, ומן קָרוֹב, קְרוֹבִים,

מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ (ז) וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ (ח) וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ (ט) וְיִתֶּן־לִי

בעגרעבניס וויגערן, דיינען מאַרטען צו בעגראַבען: (ז) דא שטאנד אברהם אויף, ביקטע זיך פאָר דעם פאָלקע דעם לאנדעס, פאָר דען קינדערן חת: (ח) אונד רעדעטע מיט איהנען, וויא פאָלגט: ווען עס אייער וויללע איזט, דאס איך מיינען מאַרטען בעגראבע, פאָן מיינען אנגעזיכט וועג, זאָ האָרט מיך! לעגט מיינעטוועגען איינע ביטטע איין, בייא עפרון צוחר׳ס זאָהן: (ט) דאס ער מיר דיא האָהלע צו

תרגום אונקלוס

אֱנַשׁ מִנָּנָא יַת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מֵיתָךְ׃ (ז) וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה׃ (ח) וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימָר אִם אִית רַעֲוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יַת מֵיתִי מִן קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃ (ט) וְיִתֵּן לִי יַת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים יִתְּנִנַּהּ לִי

רש"י

(ח) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו אל תפגעו בי [רות א׳]: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות [עירובין נ"ג]: בכסף

באור

ויתכן ג"כ שיהיה מקובץ מן שם אֲדוֹנִי, כמו מן אֱדוֹמִי, אֱדוֹמִים, שהראוי להיות אֲדוֹמִיִּים בשתי יוד"ין, אחת ליחס ואחד לרבים, כמו הלא כבני כֻשִׁיִּים וגו׳ ופְלִשְׁתִּיִּים מכפתיר (עמוס ט"ז), והשאר בשם פלשתים הנמצאים במקרא חסרים יו"ד היחס. לקושי פגישת שתי יודי"ן, וכן מצאנו יהודיים בשתי יודי"ן כתיב ולא קרי ו׳ פעמים במגלת אסתר, והשאר יהודים קרי וכתיב, וכן פה הראוי מן אדוני אֲדוֹנִיִּים, אך הוקלה המלה, ויהיה לפ"ז באור שמענו אדוני בלא ה"א כבאור שמענו האדון בה"א ויהיה ביאורו בל"א (העררע וואָס, העררן!): נשיא אלהים, ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו, במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: לא יכלה, לא ימנע, ועיקר שרשו כלא בא"לף כמו ויכלא הגשם (בראשית ח׳ ב׳). לא תכלא רחמיך ממני (תהלים מ׳ י"ב), וימלא גם בה"א במקום הא"לף כמו אשר כליתני היום הזה (שמואל א׳ כ"ה ל"ג): (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת, ענינו לעם הארץ שהם בני חת, והשתחוה להם לכבודם ולהודות להם על טובתם עמו, ודקדוק מלת וישתחו עיין בתחלת פ׳ וירא (י"ח ב׳). ובקו"א אי"ה אגיד דעתי בהבדל הפרעי שבין ב׳ השרשים הנמצאים בענין זה שחה ושחת, עם שבענין הכללי הוראה אחת להם. הואיל ולא ראיתי לשום אחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדיל ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשים הנרדפים: (ח) אם יש את נפשכם, אם רצונכם שאקבור את מתי, כמו אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז י"ב). ואנקלוס תרגם נפשכם, נפשכון, והוסיף מלת רעוא, וכן תרגם יב"ע, ונראה שמפרשים הכתוב כאלו הוא מקרא קצר, ופירושו, אם יש רצון בנפשכם, והוא שב על המאמר הקודם אם רצונכם לקבור את מתי כמו שאמרתם במבחר קברינו, שמעוני ופגעו לי וגו׳: ופגעו לי, לשון תחנה ובקשה כמו אל תפגעי בי (רות א׳ ט"ז), ולי, ר"ל בעבורי, ופי׳ התחננו בעבורי אל עפרון בן צוחר, ולשון הרמב"ן וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרצות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד עכ"ל: (ט) ויתן לי, שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה, וכן אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי (דברים ב׳ כ"ח), שהמים הנתנים במתנה אחן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות (הרמב"ן), ויב"ע תרגם ויזבון, לפי הכוונה, אבל אנקלוס תרגם ויתן, אף שלמעלה תרגם תנו לי, הבו,

אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ (י) וְעֶפְרוֹן

תולדות אהרן מערת ערובין נ"ג, א':

תרגום אשכנזי

מכפלה געבע, וועלכע איהם געהערט, אונד אם ענדע זיינעס פעלדעס ליגט: ער געבע זיא מיר פיר דען פאללען ווערטה אן זילבער, צום ערבבע-גרעבניס בייא אייך: (י) עפרון אבער זאס אונ-

תרגום אונקלוס

בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא: (י) וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה

רש"י

מלא. שלם כל שויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא [ד"ה א' כ"א]: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של

באור

כי בלשון ארמי משתמשין בשני השרשים על ענין הנתינה, גם בלשון הקודש ישתמשו בשניהם כמו הבו מקניכם (בראשית מ"ז ט"ז), הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ועוד רבים, וכן בלשון אשכנז מתורגם (געבע): מערת המכפלה, רש"י פי' ע"פ גמרא דעירובין (דף נ"ג ע"א), בית ועליה על גביו, ד"א וכו', והראב"ע פי' מערה בתוך מערה, והרד"ק בשרשים שרש כפל פי' מערה לפנים ממערה, ואין כוונתם אחת, כי דעת הראב"ע שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה, אבל דעת הרד"ק שהיו שתיהן ביחד וכותל מפסיק ביניהן אלא שהאחת היה לה פתח אל החוץ והיא נקראת חיצונה, ושנית לא היה לה פתח לחוץ, רק דרך החיצונה נכנסין לה בפתח שבכותל המפסיק ביניהן והיא נקראת פנימית, והמערה היא חפירה שתחת הארץ, אבל הרמב"ן הביא דברי רש"י וב' שאיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות עכ"ל, ואף לדעת רש"י והרד"ק שגזרוהו מענין הכפל איננו שם התואר, כי לא יסמך השם העצם אל התואר שאחריו והיה ראוי להיות המערה המכפלה לא מערת המכפלה, אבל לדעתם הוא שם המקרה כמו מערת הכפל, ויתכן לפי דרכם שעל דבר הכפלת המערה ההיא קראו את כל הבקעה ההיא מכפלה כמו ככר הירדן (בראשית י"ג י'), וכ"כ הרשב"ם, וכן נראה דעת המתרגמי' אנקלוס ויב"ע שבינו מלת מכפלה ותרגמוה כפלתא, ואין דרכם על הרוב לשנות שמות העצם אלא כשידעו סבות קריאת שמותיהם, והנה תרגמו מערת המכפלה. מערת כפלתא, ג"כ בסמיכות, ושדה עפרון אשר במכפלה תרגמו די בכפלתא, יראה שדעתם שמכפלה הוא שם המקר', ואח"ז קראו את כל הבקעה ההיא מכפל', ע"ש המקרה ההיא. ונעשה שם העצם לה, ואין מקום לפי' זה לטענת הרמב"ן ז"ל, ומלת מַכְפֵּלָה, שם בשקל ובנ' מַשְׂטֵמָה (הושע ט"ז), מִשְׁעָן וּמַשְׁעֵנָה (ישעיה ג' א'), וְהַמַּכְשֵׁלָה, הזאת (שם ו'): בכסף מלא, כתרגומו. בכספא שלים. בכל שויו, כן פי' רש"י והרשב"ם שלמים במשקל' לא יחסר דבר כמ"ש עבר לסחר, וכן מתורגם בל"א: בתוככם, לעיניכם שתהיו עדים, כן פי' הרשב"ם, ור"ע ספורנו כתב במעמד כולכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות וכן עשה כאומרו וישקל אברהם לעפרן את הכסף וגו' לעיני בני חת עכ"ל. ואפשר עוד לפרש שטב בתוככם על לאחזת קבר, שתהיה לי לאחזת קבר בתוככם. וכן מתורגם בל"א, ואין ראיה מן הטעמים שבמלת בתוככם המפסיק יותר מן התביר שבמלת לי, לפי' הרשב"ם ור"ע ספורנו שטב על מלות יתננה לי, כי גם לפי' המתרגם האשכנזי ראויה להיות במפסיק יותר מן יתננה לי כי היא כמו מלה מוסגרת, כי שייכת אחר לאחזת קבר, ושעורו, בכסף מלא יתננה לי לאחזת קבר בתוככם: לאחזת קבר, שתתרצו כלכם לקבור בה מתי (הרשב"ם וכן פי' ר"ע ספורנו): (י) ועפרן ישב בתוך בני חת, לפי פשוטו יפרש הכתוב מה שאמר בתחלה אברהם ופגעו לי בעפרן בן צחר, ולא נזכר בשום מקום איש ששמו עפרון. לכן אמר שהיה שם בין בני חת איש אחד ועפרון שמו, וכבר כתבתי בהקדמה כי בסיפורי התורה יש בזה שני דרכים, הא' כי בספור איזה ענין עיקרי יזכיר לפעמים אגב גררא גם דבר שאיננו עיקרי אל הסיפור הבא בעצם, אבל הוא הקדמה אל סיפור אשר יבא עוד בתורה, פעמים יהיה הסיפור הב' קרוב אל ההקדמה ההיא בפרשה כמו ויהיו בני נח היוצאים

ישב בתוך בני־חת ויען עפרון החתי את־אברהם באזני בני־חת לכל באי

טער דען קינדערן חת: דא אנטוואָרטעטע עפרון דעם אברהם, זאָ דאס עס דיא קינדער חת האָרטען, פֿאָר

תרגום אונקלוס

וְאָתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי

רש"י

אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: **לכל באי שער**

באור

מן הכתוב שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), ולא הזכיר שם בני שם ויפת גם לא שארית בני חם, ולא הוצרך להזכיר כנען רק בעבור הספור הבא אחריו שנתקלל כנען בעבור חם אביו. ופעמים יהיה הספור הב' רחוק ממנה, והדרך הב' הוא בדבר שלא מצא לו משה מקום להודיעו מקודם, יודיע ההקדמה ההיא אחר התחלת הסיפור כמ"ש בפ' בהעלתך בפסוק ותדבר מרים ואהרן וגו' כי אשה כושית לקח (במדבר י"ב א'), ויהיה הענין פה מן הדרך הב'. וחז"ל אמרו שהיה שוטר עליהם ובעבור שמלת ישב חסר וי"ו דרשו שאותו היום מנוהו עליהם: **באזני בני חת**, בקול רם שישמעו כולם, וכן מתורגם בל"א, וא"ת קדם בני חתאה, לא תרגמו כוונת המלה: **לכל באי וגו'**, ולכל באי. ותחסר וי"ו העטף כמו שמש ירח (חבקוק ג' י"א), ומלת באזני משמשת לעצמה ולאחרת עמה, ועניינה באזני בני חת ובאזני באי שער עירו. או שתהיה הלמ"ד של לכל במקום לפני, וכן מתורגם בל"א: **באי שער**, שבאים ויוצאים בשער ר"ל כל אנשי העיר ופעם יאמר באי ופעם יאמ' יוצאי כמ"ש כל יוצאי שער עירו (בראשי' ל"ד כ"ד), וענין אחד הוא ר"ל כל אנשי העיר ועל הדרך הקצור יאמר באי לבד או יוצאי לבד ופעם יאמר שניהם כמ"ש ועמדת בשער בני העם אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו (ירמיה י"ז י"ט):

(יא) **לא אדני שמעני**, לא כן אדני, אך שמעני. ותימה על יב"ע שתרגם לא אדני, בבעו רבוני. והנה לפי נתוח המלות ראוי להיות אדני במפסיק פחות מן הז"ק שהוא הפשטא, ולא במונח משרת הז"ק כי איננה מחוברת כ"כ עד שתהיה ראויה למשרת. ולא עוד אלא שאף אם היתה מחוברת ראויה היא אל הפשטא, בעבור שיש במלת שמעני ג' נקודות מתנועעות לפני הנגינה כמו ויאמר אברם הן לי (בראשית ט"ו ג'), ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה (שם כ"ב ח'), כי השוא נע נחשבת לענין זה כתנועה כמו בזאת תדעון (במדבר ט"ז כ"ח), אבל ידוע תדע כי בעל הטעמים ירמוז לפעמים לב' פירושים, ולכן העמיד ב' מיני נגינות בפסוק וילך ראובן וישכב וגו' (בראשית ל"ה כ"ב). ופעמים העמיד באיזה מלה טעם משרת לחברה אל המלה שאחריה, ואחריה פסיק להפסיקה ממנה, כמ"ש בפ' וירא על עשו כלה (לעיל י"ח כ"א). ואם לא רצה רק בהפסקה היה יכול להעמיד בה רק טעם מפסיק, אבל היתה כוונתו לב' כוונות של ב' פירושים, אשר על פי הא' תהיה מחוברת לאחריה, ועל פי הב' תהיה מופסקת מאחרי', והנה גם פה נוכל לפרש, לא אדני כאשר אמרת, אך שמעני, ומלות לא אדני מחוברות יחד, ואדני מופסקת מן שמעני, ואז ראוי להיות אדני במפסיק פחות מן הז"ק שהוא הפשטא, ומלת לא במהפך משרת הפשטא או במקף. גם נוכל לפרש, לא כן, אך אדני שמעני, ועפ"ז תהיה מלת לא מופסקת, ומלת אדני מחוברת, ואז ראוי להיות מלת לא במפסיק פחות מן הז"ק שבמלת שמעני (כי עכ"פ איננה מופסקת כמלת שמעני), שהוא הפשטא, ואדני במונח משרת הז"ק, לפי שכבר בא פקידו במלת לא, ולצירוף ב' הכוונות חבר מלת לא במקף למלת אדני, ומלת אדני במונח משרת הז"ק, כן נראה לי: **השדה נתתי לך**, נתון הוא לך, ובא העבר במקום הבינוני כדרכו פעמים רבות. והוסיף רש"י וכתב מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר, עוד כתב רש"י וגם הרשב"ם, דוני"ש בלע"ז, בל"א (געגעבען): **והמערה אשר בו**. אינך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה (הרשב"ם), ואולי היה חושש עפרון לנזק שדהו אם תהיה בה בית הקברות, או כמ"ש הרמב"ן שדרך מוסר או מרמה אמר לו שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו: **לעיני בני עמי**, אנשי עמי, והכוונה לומר כי הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל

שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ (יא) לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ (יב) וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ (יג) וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה

ת״א נתתי קדושין ג׳, ח׳, ד׳ ג׳:

אללען, דיא אין דאז טהאָר זיינער שטאדט קאָממען, שפראך נעמליך: (יא) ניכט אלזאָ מיין העדר; העֶרע מיך! דאז פֿעלד האבע איך דיר הירמיט געגעבען, אונד דיא האֶהלע, וועלכע דארין איזט, זייא דיר אויך געגעבען, פֿאָר דען אויגען מיינער לאנדסלייטע זייא זיא דיר געגעבען, בעגראבע נור דיינען טאָדטען! (יב) דא ביקטע זיך אברהם פֿאָר דעם פֿאָלקע דעס לאנדעס: (יג) אונד רעדעטע מיט עפרון, דאס עס דאז פֿאָלק דעס לאנדעס פֿערנאהם, וויא פֿאָלגט: מאֶכטעסט דוא מיך נור האֶרען! זאָ העטטע איך דאז זילבער פֿיר דאז פֿעלד געגעבען,

תרגום אונקלוס

תְּרַע קַרְתֵּיהּ לְמֵימָר׃ (יא) לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהָבִתַהּ לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי יְהָבִתַהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ׃ (יב) וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא׃ (יג) וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי טֵיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יַת מִיתִי

רש״י

עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדוני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דונ״ש בלעז (דאס חיך געגעבען העטטע) Donnasse, מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר

באור

תחום לכפירה או לחזרה וקבוד מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב: (יב) וישתחו אברהם, לעפרון: לפני עם הארץ, לעיניהם, והיתה ההשתחויה הזאת רק לעפרון להודות לו על טובתו, כן פי׳ הראב״ע והרשב״ם ומהר״י אברבנאל, וכן תרגם יצ״ו, וגאון ליה אברהם באנפי בני חתאה, אבל לא ידעתי מדוע תרגם עם הארץ, בני חתאה, ובכל הפרשה תרגם עמא דארעא: (יג) אך אם אתה לו שמעני, ל׳ הרמב״ן, שעורו, אם אתה אם תשמעני, וענינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לבאר הענין כמו שורה אדני שורה אלי (שופטים ד׳ י״ח), הטוב טוב אתה (שם י״א כ״ה), ולאמר עליו ל׳ מר וגו׳ (ד״ה ב׳ ל״ב י״ז), וכן ואני הנה אני בא (בראשית כ״ז ל׳), ופניתי אני (קהלת ב׳ י״א וי״ב), וראיתי אני (שם י״ג), כי כל העדה כלם קדשים (במדבר ט״ז ג׳), כלם לידוק הענין. וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח (בראשית י״ד כ״ג), שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך, או יאמר אם אתה כאשר אמרת. כלו׳ שפיך ולבך שוים בענין, ואם תשמעני, וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים י״ח ח׳), ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי (בראשית כ״ה כ״ב), (כוונתו שבכל אלו הפסוקים יש הסדון איזה מלות, ויאמרו להם אחיהם מה אתם (אומרים), למה זה אנכי (בעולם), וכן כאן אם אתה (עושה חסד ואמת), ולו שמעני כמו ואם תשמעני, וחסר וי״ו החבור כדרכה לטחסר לפעמים), אולי זה דעת אנקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה דבוני כאשר אמרת עכ״ל הרמב״ן, אבל רש״י פי׳, לו, הלואי, אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני, ומפרש שמעני שהוא ציווי במקום עתיד, וכאשר מצאנו לרוב עתיד במקום צווי. והטעם מסכים לפירושו שמוטעם אם־אתה לו במרכא טפחא, ולפי ת״א והרמב״ן שאם אתה הוא מאמר נפרד מן לו שמעני, ראוי להיות אתה בטפחא ולא במונח: נתתי כסף

אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ (יד) וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ (טו) אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ (טז) וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר

ת"א ארץ ב"ת פ"ו, א': וישמע ב"ת סס: ארבע בכוריה ב', א':

נימם עס פֿאָן מיר אן! אלס־דאן וויללל איך מיינען טאָ־טען דאזעלבסט בעגראַ־בען: (יד) עפרון אנט־וואָרטעטע דעם אברהם, שפראך נעמליך צו איהם: (טו) מיין העדר! האָרע מיך, איין שטיק לאנדס פֿאָן פֿיער הונדערט שקל זילבער, וואס בעדייטעט דאז צווישען מיר אונד דיר? בעגראבע נור דיינען טאָדטען: (טז) אברהם מערקטע דיא וואָרטע דעם עפרון; אונד ער, אברהם, וואָג איהם, דעם עפרון, דאז זילבער צו, וועלכעס ער בעשטיממט האטטע, דאס עס דיא קינדער חת פֿערנאהמען: פֿיערהונדערט שקל נעמליך, בייא יעדעם קויפֿ־

תרגום אונקלוס

תַּמָּן: (יד) וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: (טו) רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שָׁוְיָא אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָנָא וּבֵינָךְ מַה הִיא וְיָת מִיתָךְ קְבַר: (טז) וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יָת כַּסְפָּא דִּי מַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה

רש"י

(טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור [ב"ר] : (טז) וישקל אברהם לעפרן. חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה [בכורות כ'] שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין

באור

השדה וגו'. אנקלוס ויב"ע תרגמו, אתן. ולפי דעתם הוא עבר במקום עתיד, וכבר כתבתי דעת רש"י והרשב"ם, והמתרגם האשכנזי תרגמו שהוא עבר מורכב, אחר שאתן לך אז הוא עבר ונבר המאמר הזה לשלפניו באופן זה. הלואי שתשמעני. אז היה הכסף כבר נתון לך, ולכן אני מבקש עתה קחהו ממני ואז אקברה את מתי שמה, ואף כי נאות הוא, מ"מ הנה הוא נגד הנגינה, שמלת שמעני באתנח: (טו) ארץ ארבע מאת שקל כסף, ארץ שאינה שוה אלא ארבע מאות שקל כסף: ביני ובינך, בין שני אוהבים כמונו. או שני עשירים כמונו: מה היא, חשובה ויש לך לקחתה בחנם. כן פי' הרשב"ם: ואת מתך קבר, בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם אל עפרון, יש שמיעה שהוא ל' הבנה כמו גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט). לב שמע (מלכים א' ג' ט'), וכן כאן פירושו שהבין כי חפץ בעד השדה והמערה ארבע מאות שקל כסף, וכן מתורגם בל"א. אבל בעבור שנתלוה עם מלת אל, נראה לי יותר לפרשו לשון קבלה שקבל עליו לתת כאשר רמז לו: וישקל. פרע כמו או ככר כסף תשקול (מלכים א' כ' ל"ט) (ר"ע ספורנו), וכ"ל כי רוב הפעלים משרש שקל אשר יתלוו עם למ"ד לאחריהם מורים על הפרעון עם המשקל יחד, ורובם הבאים בלא הלמ"ד יורו על המשקל לבד, ולכן נאמר ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף, ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים (ירמיה ל"ב ט' וי'). הא' עיקר כוונתו על הפרעון ולכן בא אחריו מלת לו, ובל"א (לו וויגען)، והב' אין כוונתו רק על מעשה המשקל, ולכן מפורש אחריו במאזנים. ובל"א (וויגען), וכאן שבא למ"ד אחריו, לעפרון, יהיה באורו על הפרעון עם המשקל יחד, ולכן מתורגם בל"א (ער וואָג וכו' דאז זילבער צו): עבר לסחר, מלת עובר נאמרה על הכסף על דרך ההשאלה לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן אותו כאלו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר, ור"ל כסף מלא במשקלו כמו שנושאים ונותנים בו הסוחרים כי הם מדקדקים במשקל, וגם כסף צרוף שמתקבל בכל מיני סחורה וכן ביהודע

לַסֹּחֵר׃ שני (יז) וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ (יח) לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ (יט) וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר

מאַנגע אויסצוגעבען: (יז) דאדורך בעשטאנד, עפרון'ס פֿעלד, וועלכעס צו מכפלה וואר, דאז פֿאָר ממרא ליגט: דאז פֿעלד, מיט דער האָהלע אין דעמזעלבען, מיט אללען ביימען אויף דעם פֿעלדע, דיא אין דעם גאנצען בעצירק אומהער וואָרען. (יח) דעם אברהם צום אנקויף, פֿאָר דען אויגען דער קינדער חת: אללער דערער, דיא אין דאז טהאָר זיינער שטאדט קאמען: (יט) נאכהער בעגרוב

רש"י

שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום [ב"מ פ"ז] ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין גנטיא"ש בלעז (חיין לענטנער) ווייט. Can-taro לאט. Cantenarius: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל

תרגום אונקלוס

סִלְעִין דִּכְסַף מִתְקַבֵּיל סְחוֹרָה בְּכָל מְדִינָתָא׃ (יז) וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִכְפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנָא דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ (יח) לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכֹל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ (יט) וּבָתַר

באור

מלינו כסף עובר (מלכים ב' י"ב ה'), טוב בכל מקום, ורש"י פי' שנתן לו שקלים גדולים שהם קנטרין קנטינאר"ש בלע"ז, תל (צענטנער) בל"א: לסחר, נקרא התגר כן לפי שהוא סובב את הארצות תמיד עובר ושב, כי תרגום סביב, סחור: (יז) ויקם שדה עפרון וגו', נתקיים ועמד השדה בידו. וכל הפסוק הזה נמשך אל הפסוק שאחריו. ויקם שדה וגו' והמערה וגו' וכל העץ וגו' לאברהם למקנה וגו', ולפי שהוא מאמר ארוך להיותו פסוק אחד, חלקו בעל הטעמים לשני פסוקים, ולפי שמלת ויקם הוא נושא המאמר אל מלות לאברהם למקנה, ושארית הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר. לכן בא סגיב בסוף פסוק, כדין המאמר מוסגר שמפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו אשר עד נושא המאמר, כי יש בפסוק הזה אתנח, ואין גדול ממנו רק הס"פ, וענינו, ויקם שדה עפרון (אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב): לאברהם למקנה וגו', וכן ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם): ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' וט'): אשר במכפלה, סימן אל שדה עפרון שהוא בבקעה הנקראת מכפלה: אשר לפני ממרא, בתחלת ההשקפה נראה שהוא סימן על בקעת המכפלה לדעת היכן היא הבקעה ההיא אבל לפ"ז היה ראוי להיות עפרון בטעם מפסיק יותר מטעם שבמלת מכפלה, וראוי להיות בטעמים אלו, ויקם | שדה עפרון | | | אשר במכפלה | | אשר | לפני ממרא, ולכן נ"ל כי גם אשר לפני ממרא הוא סימן אל שדה עפרון, והודיע הכתוב שהיה שדה עפרון בבקעת המכפלה והיה לפני ממרא. כלומר באותו חלק מן המכפלה שהוא לפני ממרא. לא בחלק אחר ממנו, כי משמעות כוונת המאמר שבא לסמן שדה עפרון, ולא להודיע עתה איה ממרא המכפלה: (יח) למקנה, שם לכל דבר הנקנה, ונמצא גם מקנה בסגול, מקנה השדה (בראשית מ"ט ל"ב), הנפרד מקנה, ובא הניני בעבור הסמיכות אבל אשר מקנה הבא בסגול הוא רק על הבהמות: לעיני בני חת, אנשי המקום: בכל באי שער עירו, כל עובר ושב, והכוונה בקבוץ כולם ובמעמד כלם הקנהו לו. ול' הרשב"ם לאברהם למקנה,

אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (כ) וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ ס

כד (א) וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ (ב) וַיֹּאמֶר

תולדות אהרן ואברהם יומא כ"ט, ב'. קדושין פ"ב, א'. ב"מ פ"ז, א'. סנהדרין ק"ז, ב': ברך סוטה ה', א'. קדושין פ"ב, א' וע' א'. ב"ב ט"ז וי"ז. ב"ק א': ויאמר יומא כ"ח, ב':

תרגום אונקלוס

בַּן קְבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא דְּעַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (כ) וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃

כד (א) וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַייָ בָּרִיךְ יַת אַבְרָהָם בְּכוֹלָא׃ (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי

אברהם זיינע פֿרויא שרה, אין דער האֶהלע אויף דעם פֿעלדע צו מכפלה פֿאָר ממרא, דאזזעלבע איזט חברון, אים לאנדע כנען: (כ) אלזאָ בליב דאז פֿעלד מיט דער האֶהלע דארין, דעם אברהם צום ערבבעגרעבניס, פֿאָן דען קינדערן חת:

כד (א) אברהם ווארד אלט, האטטע האָהעם אלטער ערדייכט: אונד דער עוויגע האטטע איהן געזעגנעט איבעראלל: (ב) דא שפראך

רש"י

באי שער עירו. בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: כד (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה

באור

קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו (כוונתו על הפסוק ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו (ויקרא כ"ז י"ט), ולא דקדק להביא ל' הכתוב רק ענינו), אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחוזת קבר מאת בני חת עכ"ל, וכבר כתבתי כי לעשות שם בית הקבורות הוצרך להסכמת כולם, וכן כתב ר"ע ספורנו, והטעם כי יזיק לשדותיהם הסמוכים אל המערה: (יט) אל מערת, כמו במערת. כי מלת אל תשמש לפעמים במקום בי"ת כמו והמדנים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר וגו' (בראשית ל"ז ל"ו), פי' במצרים ואל הארן תתן את העדות (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון, וכן ת"א במערת, וכן מתורגם בל"א: (כ) ויקם השדה וגו', כבר כתבתי פי' הרשב"ם ור"ע ספורנו בזה, אבל לפי פשוטו הוא כלל הבא אחר הפרט, וכן מתורגם בל"א (אלזא בליב). ומלת ויקם לשון זכר שב על השדה שהוא לשון זכר, ומושכת אחרת עמה גם אל המערה, וכאלו אמר ויקם השדה ותקם המערה, וכפי טבע הלשון בבוא פעל אחד על שני שמות יפול הפעל על הדבק בו אם זכר אם נקבה, כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב א'), באורו ותדבר מרים וידבר אהרן, ובא ותדבר בל' נקבה בעבור מרים הדבק בו, וכ"ה על הרוב:

כד (א) ואברהם זקן, לדעת הרד"ק בשרשים שרש זקן הוא תאר, ובעל מ"י כתב שבפירושו פי' שהוא פעל עבר או תאר, והנכון שהוא עבר כחברו בא בימים: בא בימים, הוא בהתחלת גבול הזקנה והיה עתה בן ק"מ שנה, ואף שגם כשהיה בן צ"ט שנה ושרה בת צ' נאמר עליהם באים בימים, הנה שם יתאר בינוני שהתחילו לבוא בימי הזקנה אבל כאן הוא עבר, כן כתב הרמב"ן: וה' ברך את אברהם בכל, באורך ימים ועושר וכבוד ובנים מכל חמדת האדם, והנה הפסוק הזה הוא הקדמה אל כל הסיפור הבא אחריו, ע"ד וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), באופן זה, ואברהם זקן בא בימים, והגיע העת להשיא את בנו בחייו. וה' ברך את אברהם בכל, להודיע שלא מחמת חוסר נכסים בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שלח את

אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ (ג) וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי

ת"א ואשביעך שבועות ל"ח, ע"ב: בה' עקרים מ"א, פי"ח:

תרגום אשכנזי

אברהם צו זיינעם קנעכטע, דעם עלטעסטען זיינעס הויזעס, דער איבער אללעס זייניגע שאלטעטע: לעגע דיינע האנד אונטער מיינע היפטע: (ג) איך וויל דיך בעשווערען, בייא דעם עוויגען, דעם גאָטט דעם הימmעלס, אונד דעם גאָטט דער ערדען: דאס דוא מיינעם זאָהנע קיינע פֿרויא נעהמען זאָללסט פֿאָן דען טאָכטערן דעם כנעניטישען פֿאָלקס, אונ־

תרגום אונקלוס

לֵיהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי׃ (ג) וַאֲקַיֵּם עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְאַרְעָא דִּי לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת

רש"י

אותפילין [שבועות ל"ח]. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר"ל מה שלא אמר תחת יריכך וה"ל להשביע העבד במילתו

באור

עבדו למשפחתו, שהרי נתברך בכל. וכל העולם מתאוים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כ"א ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה' ברך את אדני מאד ויגדל, כן פי' הרשב"ם: (ב) זקן ביתו, תאר סמך מן זקן: שים נא ידך תחת ירכי, וכן ביוסף כשהשבע ליעקב, כריתות ברית ושבועה של בן לאביו ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתוב בן יכבד אב ועבד אדניו (מלאכי א' ו'), אבל תקיעת כף אל כף או כריתת דבר לשנים ולעבור בין בתריו מלויה בשאר בני אדם (הרשב"ם). וכן כתב הראב"ע. וכתב שזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו, ועם שהר"י אברבנאל הכחישו על פניו ואמר כי אין הדבר כן, רק מנהגם הוא שהאדון ירכב על סוס, והעבד אשר יקחו לו מחדש, ישים ידו תחת רגלו, וירון האדון בסוסו, והעבד רץ לפניו. וזהו סימן עבדותו. אבל לא נהגו דבר בירך עכ"ד, כעזוב הראיה הרחוקה אשר הובאה מארץ הודו, כי בהשתכלות פשוטו של מקרא יראה שהיה אז המנהג כן: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ, ולהלן אומר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות. אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ, כן פירש"י, והרמב"ן כתב וז"ל הקב"ה יקרא אלהי א"י בכתוב לא ידעו את משפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ז כ"ו), וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ (ד"ה ב' ל"ב י"ט), (ור"ל שאיננה תחת ממשלת המזלות והכוכבים אשר חלק ה' אותם לכל העמים). אבל בפסוק אשר לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים, וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבד אלהים אחרים (מלכים א' כ"ו י"ט) עכ"ל: מבנות הכנעני, הקפיד אברהם שלא להתחתן בם לפי שכנען היה ארור מפי נח. ולא רצה שיתערב בנו זרע ברך ה' עם הזרע המקולל ההוא, ועוד שהקב"ה יעד לתת את הארץ לזרעו שהיה מבני שם ושיסחו רשעים בני כנען ממנה. ואם היה יצחק נושא אשה מבני כנען היו היורשים את הארץ כנענים. ולכן אסרם עליו. והר"ן בדרשותיו כתב בזה ענין אחר ישר ונכון הוא כי התלות והעברות אשר בתורה, הם על ב' פנים, מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש, כעבודות וכתעבים, והם אשר יעשו רושם בנפש לבד, כאמונות, והנה אותם אשר יעשו רושם בגוף ובנפש, הם אשר יעבדו רשומם אל הבנים אשר ישתלשו מהם, כשנאה והנקמה והאכזריות והזימה והכילות ודומיהן, שהן יעשו רושם בנפש, מלבד שהן עבירות, ובגוף, לפי שהמדות יפעלו בליחות, כמו שהליחות יעשו תכונה במדות. כי כמו שכאשר יהיה דם הלב רותח, יהיה האדם כעסן, כן מי שיכעס, יעשה דם לבו רותח, הנה אם כן אותן המדות יחייבו המזגים הגופיים, ולזה ימשך ענינם לבנים, וזה רוע אנשי כנען. אמנם הדברים שעושים רושם בנפש בלבד, והם האמונות עם היותן כוזבות ורעות, לא יתפשטו בבנים, לכן לבן ובתואל עם היותם

יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ: (ד) כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק: (ה) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי

תרגום אשכנזי

טער וועלכעס איך וואָהניע: (ד) זאָנדערן אין מיין פאטערלאנד אונד צו מיינער פערוואנדשאפט זאָללסט דוא געהען, אונד מיינעם זאָהנע יצחק איינע פרויא נעהמען: (ה) דער קנעכט שפראך צו איהם, ווען נון דיא פרויא מיר ניכט ווירד נאכפאָלגען

תרגום אונקלוס

כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן: (ד) אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזֵיל וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק: (ה) וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים לָא

רש"י

לפי ששל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי

באור

עובדי ע"ז, לא היה מחויב שיעבור השומע לבניהם, ולכן בחר בהם אברהם, והרחיק בנות הכנעני, כל זה מהר"י אברבנאל: (ד) כי אל ארצי ואל מולדתי תלך. הראב"ע פי' ארצי, חרן בדר שם, מולדתי, אור כשדים, ור"ל ארץ מולדתי, כי ארצי מוסב עצמו ואחר עמו, ורש"י לא פי' כאן כלום, אבל להלן על מבית אבי ומארץ מולדתי פי' מבית אבי, מחרן, ומארץ מולדתי מאור כשדים, וכ' עליו הרמב"ן וז"ל אם כי אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים, וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפושעים. אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם, אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו, אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי. וארצי ארץ אשר גר בה. וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם, ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים, אבל אל ארצי ואל מולדתי, ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם, וכבר נתבאר (ר"ל בסוף פ' נח ובתחלת פ' לך לך שאברהם לא נולד באור כשדים כי כל אבותיו היו מארם נהרים מעולם). ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו, ומארץ מולדתי זו שכונתי, ויתכן שיהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי, כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו, וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל בית אבי, וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי, ואמר כי תבוא אל משפחתי, או שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו עכ"ל. והנה יב"ע תרגם אל ארצי ואל מולדתי, לארעי ולבית גניסתי, ולהלן מארץ מולדתי תרגם ומן ארע ילדותי, נראה שדעתו בבאור הכתוב כאשר חשב הרמב"ן בדעת רש"י, ואנקלוס תרגם שניהם ילדותי. אבל הנכון כדעת הרמב"ן כאשר מצאנו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו (בראשית מ"ג ז'), שפי' שם למשפחותינו כמו שפי' שם רש"י עצמו, וכן תרגם שם יב"ע. וליחוסנא, ואף שאנקלוס תרגם גם שם ולילדותנא, אולי בל' הארמי של אנקלוס תקרא המשפח', ילדות, ויהיה א"כ מסכים גם פה עם הרמב"ן, וכן ומולדתך אשר הולדת אחריהם (שם מ"ח ו'). פי' זרעך שהוא המשפחה היוצאת ממך. וכן ת"א שם, ובנין דתוליד, כפי הכוונה, וכן התפעל מן השרש הזה מורה על יחוס משפח' כמו ויתילדו על משפחתם (במדבר א' י"ח), פי' ויתיחסו, הביאו ספרי יחוסיהם. ויהיה פירושו כאן ארצי, חרן, ומולדתי, קרובי שבארצי, וכן פי' הרשב"ם וכן מארץ מולדתי, ארץ ששם קרובי ומשפחתי, וכן מתורגם בל"א: (ה) אולי, הראב"ע כתב כי ימצא על טעמים רבים, ובעל פתח דברי יחלקם לב', הא' לשון תאוה, וענינו מי יתן והיה זה, כמו אולי יחנן ה' (עמוס ה' ט"ו), אולי יש תקוה (איכה ג' כ"ט), והוא ענין שמא, והב' ל' אם. כמו אולי ימושני (בראשית כ"ז י"ב), אולי יעשה זרים יבלעהו (הושע ח' ז'), והג' בל' אם לא (והוא כמו לולי), כמו אולי נטתה (במדבר כ"ב ל"ג), והרד"ק בשרשים שרש אלה גדרו בענין אחד וכתב שהוראתו תמיד על הענין המסופק ועיקרו שמא, כי גם אם הוא לשון מסופק וכן התקוה והתאוה כן, וכל אחד יובן במקומו מענינו, חוץ מן כוונת לולי שאיננו מסופק, הנה הרד"ק לא רצה לקבלה בהוראת אולי, ומפרש פסוק אולי נטתה בלשון אם כחביריו ע"ש. וכן פה יתפרש בלשון שמא: הֶהָשֵׁב, הה"א היא לשאלה, ונקודתה העצמית היא הח"פ, ובבואה לפני אות גרונית תפול השוא וישאר הפתח לבד, וכשתהיה האות הגרונית שאחרי' בקמץ, ישתנה הפתח לסגול. כי כבד על הל' לבוא אות פתוחה לפני אות גרונית הקמוצה, כמו על ראש השעיר החי (ויקרא ט"ז כ"א), והקריב את השעיר

לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ (ז) יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ

תרגום אשכנזי

וואָללען, אין דיזעס לאנד; זאָלל איך וואָהל דיינען זאָהן אין דאז לאנד, אויס וועלכעם דוא אויסגעגאנ־גען ביזט, צוריק פֿיהרען? (ו) דא שפּראך אברהם צו איהם: היטע דיך, דאס דוא מיינען זאָהן ניכט דא־היין צוריקפֿיהרסט: (ז) דער עוויגע, דער גאָטט דעס הימעלס, דער מיך הערויסגענאָמ־מען אויס מיינעם פֿאטערס הויז, אונד אויס דעם לאנדע מיינער פֿער־וואנדשאַפֿט; וועלכער מיר פֿערהייסען, אונד מיר צוגעשוואָרען האט, מיט דען וואָרטען: דיינעם זאאמען וויל איך דיזעס לאנד אייגעבען; דערזעלבע ווירד זיינען ענגעל פֿאָר דיר הער זענדען, דאס דוא מיינעם זאָהנע פֿאָן דאָרט הער איינע פֿרויא

רש"י

השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמטה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמי' ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי [מלכים א' ב' ד']. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשי' בלשון על. ותרגום שלהם (דלוהו

תרגום אונקלוס

תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: (ו) ואמר ליה אברהם אסתמר לך דלמא תתיב ית ברי לתמן: (ז) יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותסב אתתא לברי

באור

החי (בס כ'): ההשב אשיב את בנך, אל ארץ אבותיך, ואע"פי שיצחק לא היה שם קודם

אותה השנה בעבור אברהם שיצא משם כמו ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ט"ז). כי בדור שבא לארץ כנען לא היו שם מעולם שיתכן עליו לומר שישוב אבל נאמר לאברהם בעבור שבא משם: (ו) השמר, כל השמר מלעיל לשון שמירה, ואשר הוא מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט (ישעיה ז' ד'), כטעם ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מ"ח י"א) (הראב"ע וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש שמר ובפירושו על ישעיה), אבל לא נמצא השמר מלרע רק פ"א, והוא הנזכר: פן תשיב, הרד"ק בשרשים שרש פון פירשו כענין שלא, השמר לך שלא תשיב וכן פי' ולא תגעו בו פן תמתון (בראשית ג' ג'), שלא תמתון, ועל פין מתורגם כן פה בל"א: (ז) ואשר דבר לי, לשון רש"י לצרכי כמו אשר דבר עלי, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בל' על, ותרגום שלהם, עלי עלוהי עליהון, שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם, ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון, אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם עכ"ל, ובפ' ויצא (לקמן כ"ח ט"ו), הביא ראיה ממה שכתיב את אשר דברתי לך (שם), שהדבר עם יעקב לא דבר קודם לכן, אבל הרמב"ן לא הסכים לדבריו וכ' ז"ל ואין החלוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), והורשתם ואבדתם מהר כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'),

וְלָקַחְתָּ֥ אִשָּׁ֛ה לִבְנִ֖י מִשָּֽׁם׃ (ח) וְאִם־לֹ֨א

תולדות אהרן ואם וכו' קדושין ס"א, ג':

ברינגעז ווירסט: (ח) ווען אבער דיא פֿרויא דיר ניכט ווירד נאכפֿאָלגען וואָללען,

תרגום אונקלוס

מִתַּמָּן: (ח) וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה

רש"י

שדרך התרגום להשתמש לת"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולה' אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ה) ונקית

באור

וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג), ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואשר אוהך עכ"ל, וז"ל המתרגם האשכנזי, והנה לדעתי אין טענות הרמב"ן ז"ל מכריעות נגד דעת רש"י, כי פעל הדבור יצא על שני ענינים, פעמים שיצא עם הפעול כמו את הכסף אשר דבר (בראשית כ"ג ט"ז), יהיה הכסף הפעול, וכן האות והמופת אשר דבר (דברים י"ג ב'), הנה האות והמופת נדברים ויתורגם בל"א (זאגען או אנזאגען). ופעמים שיצא בלי פעול כלל ויורה על ענין השיחה שבין אדם לחבירו, מבלי להשגיח על המדובר (בל"א רעדען), ועתה אין כוונת רש"י ז"ל כי אם על הדבור הבא על הענין האחרון שזכרנו מבלי פעול המדובר כלל, שאין לי ולו ולהם שייך אצלו, כי אם אלי ואליו ואליהם, ואולם אם יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר אז שייך שפיר לשון לי ולו. כמו וזאת אשר דבר להם אביהם (בראשית מ"ט כ"ח), הנה זאת הפעול המדובר ויצא עם להם, וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), ענינו אל המקום אשר דברתי לך, (דען איך דיר אנגעצייגט האבע), ויהיה המקום הפעול המדובר, וכן וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), הנה מלת ארמית תור' על הפעול. ואולם כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), הוא נכנס תחת כללו של רש"י ז"ל שענינו לברכך ולטובתך. והכלל שבכל מקום שיצא פעל הדבור בלי פעול עם לי ולו ולהם צריך שיתורגם (זאגען), כמו לי דבר צור ישראל (שמואל ב' כ"ג ג') (מיר האט ער זוגעזאגט). וכן כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ז ה'), (איהנן זוגעזאגט), והנה רבות. ואולם אצל אמירה נופל לי ולו ולהם וגם אלי ואליו ואליהם, כמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג). וכן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו (שם ו' ב'), והכלל נכון ומדוקדק הוא מאוד כפי השפט הלשון, שכל דבור בלי פעול שיצא עם לי יתורגם בל"א (איינעטוועגען או איר זואגען), ועם אלי (מיט איר רעדען), עכ"ל. ולכן המתרגם האשכנזי שמר את דברי כללו זה בכל מקום בתרגומו. וצ"ע דרש"י ותרגום שלהם אין כוונתו על אונקלוס רק שראוי לתרגם כן, אבל אנקלוס תרגם פה, ודי מליל לי, וכן את אשר דברתי לך, ית דמלילית לך: ואשר נשבע לי. במעמד בין הבתרים, כן פירש"י ומהר"י אברבנאל, ויש לתמוה עליהם כי לא מצאנו שם שבועה רק כריתת ברית, וי"ל ששב על ההבטחה שאחר העקד' ששם נאמר בי נשבעתי נאם ה', ואף ששם אינה מפורשת הבטחת הארץ, הנה במאמ' וירש זרעך את שער שנאיו תהיה הכוונה על ירושת הארץ, כי לא הובטח להם ארץ אחרת ואיזה שער יירשו חוץ מזה: הוא ישלח מלאכו, תפלה ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה (הרלב"ע), ויותר נכון לומר שהוא לשון בטחון, והיתה התשובה לאליעזר על מה שאמר אולי לא תאבה וגו' ואמר אבטח בה' שיזמין לך אשה הוגנת לבני שלא תמאן ללכת אחריך. ואולם אם מה' יצא הדבר שלא תצליח בשליחותך ולא תאבה האשה וגו' ונקית וגו', ולשון הרשב"ם ה' אלהי השמים, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכך לקיים לי הבטחתו עכ"ל. ואין כוונתו באמרו יודע אני, בדרך נבואה, רק ר"ל בטוח אני: (ח) ונקית משבעתי זאת. רש"י פי' וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא. והרמב"ן תיאן בזה כי כנענים הם כדכתיב ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (בראשית י"ד י"ג), (אולם לדעת בעל ס' היושר לא היו ענר ואשכל כנעניים מבני חם, רק אחי שלא בני ארפכשד בן שם, ויהיה לדעתו פי' ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר, אוהב אשכל ואוהב ענר, והושאל לו האחוה לאוהב בעבור רוב האהבה שיש לאחים זה לזה. כי היא הקורבה הקרובה מכלן, שהם דאבון בראשון, וכן נתיב אחי תאין אתם (שם כ"ט ד'), ולא היה רק ממרא לבד כנעני, והיה יכול להשיאו אשה מבנות ענר ואשכל. אם לא

תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ (ט) וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי (י) וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־

תרגום אשכנזי

זא ביזט דוא פרייא פאן דיזעם מיינעם שוואורע: נור מיינען זאהן פיהרע ניכט דאהין צוריק: (ט) דער קנעכט לעגטע זיינע האנד אונטער זיינעם הערדן היפטע, אונד שוואור איהם אויף דיזע אברעדע: (י) דער קנעכט נאהם צעהן קאמעעלע, פאן זיינעם הערדן קא-

תרגום אונקלוס

מִמּוֹמָתִי דָא לְחוֹד יָת בְּרִי לָא תְתֵיב לְתַמָּן׃ (ט) וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל פִּתְגָמָא הָדֵין׃ (י) וּדְבַר עַבְדָּא עַסְרָא גַמְלִין מִגַּמְלֵיהּ דְּרִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל טוּב

רש"י

משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא [קדושין ס"א]: רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. נכרין היו משאר

באור

יתנו לו ממשפחתו), ולפי דעת הב"ר עליהם הזהיר במאמרו אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו, והוא מפרש ונקית משבועתי שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה, ואברהם היה יודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים, וכתב עוד ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל ולא אמר אשובה לי עכ"ל, ור"ל שהשביעו על ב' דברים, הא' שלא יקח לו אשה מבנות הכנעני, והב' שיקח לו אשה דוקא ממשפחתו. אבל על ההשתדלות לילך מיד להביא לו אשה ולא ישב בטל או יאחר מלכת, אין צורך להשביעו, כי עבדו הוא, וצריך על כרחו לילך באשר ישלחנו. ולא היה צריך להשביעו רק על הדברים הנסתרים שיהיה לבנו נאמן אליו, והם הב' דברים הנזכרים ולכן אמר לו אם לא תאבה האשה שהיא ממשפחתי ללכת אחריך, אז תנקה משבועתי זאת היינו האחרונה שהיא ולקחת אשה לבני משם דוקא, ועכ"ז צריך שתשתדל להביא אשה לבני (בלא שבועה רק מחמת צווי האדון), ולא תביא מבנות הכנעני רק משאר העמים, כי שבועתי הראשונה קיימת, ולכן אליעזר מחמת שהיה מוטל עליו להביא אשה לבנו לקיים צווי אדוניו. אמר להם ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל. והיינו לקחת משאר העמים. ולא אמר ואשובה לי, ומדוקדק גם מלת זאת דמשמע שיש שבועה אחרת: (ט) על הדבר הזה, על כלל השבועה ואם היו בהם תנאים, הכל בכלל כוונה אחת. וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם כתב על התנאי שפי' לו אברהם, ור"ל התנאי האחרון שלא ישיב את בנו שמה: (י) וכל טוב אדניו בידו, מלת כל תבא לפעמים על הפלגת הרבוי כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז). פי' רבים מבני הארץ, אף כאן לקח מכסף וזהב ומרגליות כדי להראותם עושר אברהם להבעות לבנם אליו. ומלת ויקח מושכת עצמה ואחרת עמה, ויקח העבד עשרה וגו' וילך וכל טוב אדוניו לקח בידו, או שהוא מסורס, ויקח העבד עשרה גמלים וגו' וכל טוב אדוניו בידו וילך, ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מלכים ב' ח' ט'), אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים, והענין כי כל הטוב והמעולה במינים שהם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים (בראשית מ"ה כ"ג), והמקראות קצרו לשונם במובן עכ"ל. ולפירושו יהיה וכל כמו ומכל כי תחסר המ"ם לפעמים כמו השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), ר"ל מעלות. עד יקם גוי איביו (יהושע י' י"ג), פי' מאויביו, ורבים כן, וכן מתורגם בל"א כמו במ"ס, אבל ענין מלת טוב פי' כדעת

טוב אדניו בידו ויקם וילך אל־ארם נהרים אל־עיר נחור: (יא) ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל־באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת: (יב) ויאמר ׀ יהוה אלהי אדני אברהם הקרה־נא לפני היום ועשה־חסד עם אדני אברהם: (יג) הנה אנכי נצב על־עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים: (יד) והיה הנער אשר אמר

הנערה ק׳

תולדות אהרן והיה תענית ד׳, ה׳:

תרגום אשכנזי

מעעלען, אונד רייזטע האטטע מיט זיך פאָן אל־לען גיטערן זיינעס העררן; מאכטע זיך אויף אונד גינג נאך ארם נהרים, נאך דער שטאדט דעס נחר׳ס: (יא) דיא קאמעעלע ליס ער אויסערהאלב דער שטאדט זיך לאגערן: בייא דעם ברוננען; צור אבענדצייט, דא דיא דירנען העררויס צו קאָממען פפלעגען, וואססער צו האָלען: (יב) אונד שפראך, אָ עוויגער! דוא גאָטט מיינעס העררן אברהם! לאס מיר עס דאָך חייטע געלינגען, אונד ערצייגע מיינעם העררן אברהם גנאדע: (יג) איך שטעהע היר בייא דער וואססערקוועללע, אונד דיא טאָכטער דער שטאדטלייטע קאָממען העראוס, וואססער צו שאפּפען: (יד) ווען נון איין מעדכען קאָממט, צו

תרגום אונקלוס

רבוניה בידיה וקם ואזל לארם די על פרת לקרת דנחור: (יא) ואשרי גמליא מברא לקרתא עם בירא דמיא לעידן רמשא לעידן דנפקא מליתא: (יב) ואמר יי אלהיה דרבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועבד טיבו עם רבוני אברהם: (יג) הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אנשא קרתא נפקן למימלי מיא: (יד) ותהא עולימתא די אימר לה ארכיני כען קולתיך

רש"י

גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים [ב"ר]: וכל טוב אדוניו בידו. שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם [ב"ר]: ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרו"ביסט בלע"ז (דוא בילליגטעסט) Tu approuvais, *Approuvest:* (בילליגען, גוט הייסען, דער אכטונג ווערטה האלטען) Approuver, : ובה אדע.

באור

ופי׳ ע"פ הב"ר שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: בידו, ברשותו, ולפי דעת רש"י ע"פ הב"ר הוא כפשוטו: ויקם, לשון זירוז: אל ארם נהרים, היא שם המדינה, לפי שיושבת בין שתי נהרות, ובב"ר (פ׳ ל׳ ומ"ד ופ׳) קורא אותה מיסופוטמיא היא נקראת כן בלשון יוני, (רק שנדפס בשיבוש במדרשים בעבור חסרון הבנת המעתיקים והמדפיסים, בלשון יווני). והיא מלה מורכבת משתי מלות, מיסו, פי׳ תוך, פוטמיא, פי׳ נהרות, והם פרת והדקל, וא"ת לארם די על פרת, כי כן תרגום כל נהר שהוא שבכל המקרא, ויבואר דבר זה בהקדמה: אל עיר נחור. אל העיר אשר נחור אחי אברהם יושב שם, וכן ת"א וי"ע וכן מתורגם בל"א, ואולי היתה שם עיר ששמה כן: (יא) ויברך הגמלים, הבריכם על ברכיהם, וכתב הרשב"ם שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו. והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל כיכל, וא"ת ויברך. ואשרי, מלשון חנייה, וכן מתורגם בל"א: אל באר המים, אצל, ובת"א בנוסחאות ישנות מתורגם לבאירא, אבל בנוסחאות חדשות עם בירא, וכן מתורגם בלשון אשכנז: לעת צאת השאבת, בעת שרגילין הנערות לצאת לשאוב מים: (יב) הקרה נא לפני, כטעם הכן חפצי לפני, וכן כי הקרה ה׳ אלהיך, (בראשית כ"ז כ׳), והכלל כל דבר שיארע לאדם בלי השתדלות וחריצות מכוון לכך,

אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ (טו) וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ (טז) וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה

והנערה ק'

ת"א וכדה ע"ז כ"ט, ח': והנערה יבמות כ"ח, ג':

תרגום אשכנזי

ווערכעס איך שפרעכע: האלטע דאָך דיינען איי־מער הער, דאס איך טרינקע; אונד זיא שפריכט: טרינקע, אונד דיינע קא־מעלע וויל איך אויך טרענקען; דיא זעלבע האסט דוא דיינעם קנעכט יצחק בעשטיממט, אונד אן איהר ווערדע איך ער־קעננען, דאס דוא מיינעם העררן גנאדע ערצייגט האסט: (טו) בעפֿאָר ער אויסגערעדעט האטטע, קאם הערויס רבקה, (זיא ווארד געבאָהרען דעם בתואל זאָהן מלכה, דיא נחור'ס, אברהם'ס ברודערס פֿרויא וואר), אונד האטטע איהרען איימער אויף דעד שולטער: (טז) דאז מע־כען

רש"י

לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים [ב"ר]: ואיש לא ידעה.

תרגום אונקלוס

וְאֶשְׁתֵּי וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֶּנְתָּא לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבַהּ אֵידַע אֲרֵי עֲבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי׃ (טו) וַהֲוָה הוּא עַד לָא שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נָפְקַת דִּי אִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ׃ (טז) וְעוּלֵימְתָא שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא בְּתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ

באור

יקרא מקרה בלה"ק, והכל בהשגחה מאת השם המסבב הסבות אל התכלית המכוון מאתו ית', (ומה שקראו המחקרי' האחרוני' מקרה גמור, והוא מאורע בלי עלה וסבה כלל, הוא ענין אחד לא ימצא זכרו בכל ספרי הקודש, ויתכן שאין לו מציאות כי אם בדמיון להיותינו בלתי יודעים המון הדברים וסבותיהם, ויראה לנו כאלו קרו בלי סבה כלל: (יד) והיה הנערה, המדקדקים מפרשים הלשון הזה על הענין, בעבור שהיה ל"ז, וכבר כתבנו בהקדמה שבגוף הפעל קודם השם לא ישגיח לא על המין ולא על המספר: אתה הוכחת, לשון רש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי לכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת, ביררת, אפרובי"ט בלע"ז עכ"ל, בל"א (בעוויזען, אויזערזעהען): ובה אדע, לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד, אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד, כן פירש"י, ולשון הרמב"ן ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה, אבל פירושו הקרה נא לפני היום המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק (היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת, הרשב"ם) ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה, וכן אמר (לבן העבד) והיה העלמה וגו' היא האשה אשר הוכיח ה' וגו' עכ"ל, והמתרגם לל"א לא תרגם כן, כי תרגם כפי הענין: (טו) טרם כלה, בעוד שלא כלה: אשר ילדה וגו', בעבור שהיה לנחור בנים מפילגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שנערה הזכירה אם אביה אמרה בת בתואל אנכי בן מלכה, כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה, לכן יזכירנו הכתוב כן, בן מלכה אשת נחור, אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור, כי תקן הדבר בדרך מוסר, אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה (הרמב"ן), ודע כי מן אשר עד אברהם הוא כמו מאמר מוסגר, שאיננו מעיקר הכוונה, ועיקרו הוא והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה, ולכן

וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃ (יז) וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ (יח) וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ (יט) וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ (כ) וַתְּמַהֵר וַתְּעַר

ת"א הגמאיני שבת ע"ז, א':

תרגום אשכנזי

וואר זעהר שאָן פֿאָן אנזעהען, נאָך איינע יונגפער, אונד קיין מאן האטטע זיא ערקאננט: זיא גינג העראב צור קוועללע, פֿיללטע איהרען איימער, אונד קאם העראוף: (יז) דער קנעכט ליף איהר ענטגעגען, אונד שפראך: לאס מיך דאָך איין וועניג וואססער שלירפֿען, אויס דיינעם איימער: (יח) זיא שפראך: טרינקע מיין הערר! איילטע, נאהם דען איימער הערונטער אין דער האנד, אונד גאב איהם צו טרינקען: (יט) אלס זיא איהם גענוג געגעבען האטטע, שפראך זיא: אויך פֿיר דיינע קאמעעלע ווילל איך שעפּפֿען, ביז זיא גענוג געטרונקען האבען: (כ) אייל־

תרגום אונקלוס

וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת קוּלְתַהּ וּסְלֵיקַת: (יז) וּרְהַט עַבְדָּא לְקַדָּמוּתַהּ וַאֲמַר אַטְעֵימְנִי כְעַן זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ: (יח) וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וַאֲחֵיתַת קוּלְתַהּ עַל יְדַהּ וְאַשְׁקְיָתֵיהּ: (יט) וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ וַאֲמָרַת אַף לְגַמְלָךְ אֲמְלֵי עַד דִּי סַפְקוּן לְמִשְׁתֵּי: (כ) וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת קוּלְתַהּ לְבֵית שַׁקְיָא וּרְהַטַת עוֹד לְבֵירָא

רש"י

שלא כדרכה לפי שבנות הכנענים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקו' אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה [ב"ר]: הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי"ר בלע"ז (איינשלירפען, אנזויגענד אין זיך ציהען) Humer,: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה

באור

מלת אברהם באתנח שהוא מפסיק יותר מן כל הטעמים שלפניו, כאשר הודעתי כמה פעמים שכן הוא משפט המאמר המוסגר, ולכן גם המתרגם האשכנזי הסגירו: (טז) טבת מראה מאד, מראית הגוף היפה הראוי אל האשה: ותעל, אנקלוס ויב"ע תרגמו, וסליקת, מהקל שהעלתה, וכן מתורגם בל"א, כי שרש המלה הזאת עלה והעתיד בקל תעלה בדרך הבפעיל בפתח האית"ן בעבור העי"ן שאחריו, ועם וי"ו ההפוך תפול הה"א, ותעל, ובאה התי"ו בקמץ בעבור הס"פ, ולא פי' מהפעיל שהעלתה את הכד, דא"כ היה ראוי לבא עם הכנוי, ותמלא כדה ותעלהו: (יז) הגמיאיני, א"ת השקיני, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש גמא, וכן נראה מסיפור העבד להלן שאמר השקיני, אבל לפי הענין נראה שלשון גמיאה הוא פחות מהשקאה, ולכן יב"ע תרגם, אטעמני, ובל"א מתורגם (שלירפען), והעבד בספרו הדברים לא דקדק בפרטים, כאשר שינה עוד איזה דברים, רק כיון לספר עיקר הענין, וכן פירש"י ז"ל, לשון גמיעה, הו"מיר בלע"ז, בל"א (איינזויגען, שלירפען): (יח) ותרד כדה, מעל שכמה: (יט) ותכל להשקתו ותאמר וגו', וכאשר כלתה להשקתו אמרה וגו', וכבר כתבתי אלו הווי"ן המחברות ב' מאמרים המתיחסים בזמן או בסבה, וכן מתורגם בל"א: עד אם כלו לשתת, אם משמש בלשון אשר, אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן (רש"י), וכן ת"א כלת אם בל"ת דיספקון למשתי, כמו שמתרגם מלת אשר בל"ת המחוברת אל הפעל שאחרי' או במלת די, והנה אנקלוס מתרגם פה כלו בלשון עתיד, ובנוסחאות ישנות הם שתי מלות די ספקון, וכ"ה בתרגום יב"ע, אבל המתרגם לל"א תרגמו עבר מורכב עם עתיד, אחר כלותם לשתות יהיה אז עבר, כמו ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד'), ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשית מ"ח ו') ע"ש: (כ) ותער, לשון שפיכה וריקה כמו אל תער נפשי (תהלים קמ"א ח'),

כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ (כא) וְהָאִישׁ

תרגום אשכנזי

טע, גאָס איהרען איימער אין דיא טרענקרינגע אויס, ליף ווידער צום ברוננען, אום מעהר צו שעפּפען: אינד שעפּפטע פיר אללע זיינע קאמעעלע: (כא) דער מאן ערשטוינטע איבער זיא,

תרגום אונקלוס

לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹהִי: (כא) וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכַּל

רש"י

המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אל תער נפשי [תהלי' קמ"א] אשר הערה למות נפשו [ישעי' נ"ג]: השקת. אבן חלולה ששותי' בה הגמלי': (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים [שם ו']. תמהה שממה: משתאה. משתומם

באור

ויערו את הארון (ד"ה ב' כ"ד י"א), והרב"ש יש בל' משנה המערה מכלי אל כלי, והכוונ' ששפכה המים הנותרים בכדה משתיית העבד, אל השוקת: השקת, אבן חלולה שמשקים שם הגמלים, ושרשו שקה והתי"ו תמורת הה"א למ"ד הפעל, והיה דינו עם הה"א שוקה בפלס שולה תועה, ובשהומלה הה"א בתי"ו הושבה המלה מלעיל כמו עטרה עטרת, גבירה גברת, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש שקה: אל הבאר, אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות (ר"ע ספורנו). ואין זה נכון כי מן השוקת ישתו, רק הבאר והעין שתיהן מימיהן נובעים, אבל העין מימיה נובעים יוצאים מתהומות הארץ בלי מעשה ידי אדם כמו שנאמר עינת ותהומת יוצאים בבקעה ובהר (דברים ח' ז'), אך יש אשר נבראו כן מימי עולם, ויש מהם נבקעו בעת מן העתים לרצון הבורא ית', כמו נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראשית ז' י"א) ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'). ולכן שמשון כשנבקע לו המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים, קרא שמה עין הקורא אשר בלחי (שופטים ט"ו י"ט), ולא באר, לפי שלא היה שם מעשה ידי אדם רק ברצון האל ע"י נס, והעיינות כאשר ימשכו מימיהם על פני הארץ בשטיפה יקראו נחלים, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), ויהיה זה על הרוב בדרך לך בין שני מקומות גבוהים, כמ"ש בין הרים יהלכון (שם), ובאר היא ג"כ שמימיה נובעים אבל חפרוהו בני אדם, כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים. כי חפרתי את הבאר הזאת (בראשית כ"א ל'), באר חפרוה שרים (במדבר כ"א י"ח), ועוד רבים, וגם העין הנובעת מאליה אם תקנו' בני אדם במחילות וכותלים סביב לה או שהרחיבו והעמיקו את המקור הנובע. אז תקרא באר. ולפעמים יפורש במקרא באר מים, ולפעמים מפורש יותר באר מים חיים, ולפעמים יקצר כדרך המקרא, והנה לא נמצא בתורה באר בלי מים או שאר דבר לח כמו חמר, כמו בארת בארת חמר (בראשית י"ד י'), וגם הן חפרו אותן בני אדם לקחת מהן חמר לבנין, אולם בור גם הוא נחפר בידי אדם, כמ"ש כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג), בור כרה ויחפרהו (תהלים ז' ט"ז), אבל אין שם מים נובעים רק מכונסין בידי אדם או מי גשמים, ונקרא בור אף כשאין בו מים, כמ"ש והבור רק אין בו מים (בראשית ל"ז כ"ד). וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור (שם מ"א י"ד), ומה שכתבתי כי בור יש בו מים הם מכונסין ובאר נובעין. כן הסכים גם הרד"ק בשרשים שרש בור. ורש"י בפסוק שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה' ט"ו) ע"ש, וכן הראב"ע בפ' שמיני בפסוק אך מעין ובור (ויקרא י"א ל"ו), וע"פ הדברים האלה בהשתכלות השנויים שיש פה פעם יזכיר באר ופעם עין, נראה לי לפרש באופן זה, כי היה שם עין המים נובע בעמק והיו צריכים לרדת אליו, ומפני העמל והטורח הזה, חפרו שם באר במקום מישור סמוך אל העין והיו בו מים נובעים אך לא טובים ומתוקים כמימי המעין כנודע בהמים הנובעים מאליהם זכים המה וטובים יותר ממימי הבארות שמלאום ע"י חפירה, ולכן לשתיית בני אדם היו יורדים אל העין, ולהשקות את הגמלים היו שואבים מן הבאר, והנה העבד הדריך הגמלים אל באר המים ולא על העין, ורבקה עם כדה ירדה אל העין כי שאבה לשתיית אנשי ביתה, ולכן נאמר ותרד העינה, ותעל. ואחר ששתה העבד ואמרה גם לגמליך אשאב, לא הלכה עוד אל העין רק אל הבאר ולא נאמר רק ותרץ עוד אל הבאר לשאב ולא ותרד. ותעל, כי היה במקום מישור. ומה שכתוב הנה אנכי נצב על עין המים, וצאת היום אל העין, היינו לפי שבאמת היו סמוכים זה לזה העין והבאר וחנו הוא ואנשיו סמוך לעין, רק הגמלים הדריך אל באר המים: (כא) והאיש משתאה לה, משתומם עליה ותמה על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת

מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ (כב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ

שוויג אבער שטיללע: אום צו ערפאהרען, אב דער עוויגע זיינע רייזע האבע גליקקען לאססען, אדער ניכט: (כב) אלס נון דיא קאמעעלע אללע געטרונקען האטטע, נאהם דער מאן איינען גאלדענען נאזענרינג, איינען האלבען שקל אן געוויכט, אונד צוויא ארמבענדער אן איהרען הענדען, צעהן

תרגום אונקלוס

שָׁתֵיק לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם לָא: (כב) וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסִיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דְדַהֲבָא תִּקְלָא מַתְקְלֵיהּ וּתְרֵין שֵׁירִין עַל יְדָהָא מַתְקַל עֲסַר סִלְעִין דְּדַהֲבָא מַתְקַלְהוֹן:

רש"י

ומתבהל על שהגיע דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסוד' שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה וישתמר חקות עמרי [מיכה ו'] מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכמו שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים [איוב י"ח] שומו שמים [ירמיה ב'] אשתומם כשעה חדא [דניאל ד'] כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה ונראה שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרג' שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה: משתאה לה. משתומם עליה כמו אמרי לי אחי הוא [בראשית כ'] וכמו וישאלו אנשי המקו' לאשתו [שם כ"ו]: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל

באור

אברהם היא אם לאו, ושרשו שאה, והוא מגזרת שאו ערים וגו' תשאה שממה (ישעיה ו' י"א), וכמו שנמצא שרש שמם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו שמו שמים (ירמיה ב' י"ב), אשתומם כשעה חדא (דניאל ד' י"ג), כן ל' שאייה באדם בהול ובעל מחשבות, והמל' מבנין התפעל. ובעבור שפ"א שי"ן באה התי"ו אחרי', כי כן משפט אותיות השריקה, והאל"ף ראויה להיות בסגול ובא הצירי אביו תחתיו. וא"ת לשון שהייה והמתנה וכן תרגם יב"ע, ויהיה לפ"ד האל"ף במקום ה"א עי"ן הפעל כי שרשו שהה, אבל לא נמצא השרש הזה בכל המקרא, גם לא נמצא שתתחלף הה"א באל"ף באמצע המלה, ויש מפרשים מענין שתייה. ואיננו נכון כי לא נמצא השרש הזה בכל המקרא רק בקל, ופעם אחת בנפעל וכל משקה אשר יִשָּׁתֶה (ויקרא י"א ל"ד). גם אין אל"ף נופלת בשרש זה, גם המ"ם עם החירק לא תבוא כ"א בבינוני מבנין התפעל ואין כאן שום סימן שיורה על הבנין הזה לא התי"ו ולא הדגש אשר יורה עליה ולא דגש חזק בעי"ן הפעל, ועוד כתב הרשב"ם שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהה, לכן הנכון כמו שפירשתי, וכן פירש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שאה, וכן מתורגם בל"א: לה, בשבילה ובעבורה, או עליה, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), עלי, וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם כ"ו ז'), פי' על אשתו: לדעת, להכיר מתוך אופן חסדיה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו, ראה דברו וסימנו מתקיים אבל עדיין היה מסופק אם היא ממשפחת אברהם אם לאו: (כב) ויקח האיש וגו', חסר פה מעשה הנתינה, ופעולו, ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים נתן על ידיה וכן תרגם יב"ע ותלין שירין יהב על ידהא, אבל נזם זהב לא תרגם יהב, כי יהב שאצל הצמידים שב על שניהם, והראב"ע פי' כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום, ולכן בספר העבד את הדברים אמר בתחלה ואשאל אתה ואח"ז ואשים הנזם, ולשון הרשב"ם יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפנינו בסיפור דבריו, אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה, לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה עכ"ל: נזם. יש נזם שהוא תכשיט על האף, ויש שהוא תכשיט לאזן כמו ואת הנזמים אשר באזניהם (בראשית ל"ה ד'). ואותו שבכאן הוא שעל האף כמו שמפורש בסיפור העבד ואשים

תרגום אשכנזי

שקל אן געוויכט,(כג) אינר שפראך: וועססען טאָכ־טער ביזט דוא? זאגע מיר דאָך, אָב אין דיינעס

עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃ (כג) וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם

רש"י

בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה אחת.

תרגום אונקלוס

(כג) וַאֲמַר בַּת מַן אַתְּ חַוִּי כְעַן לִי הַאִית בֵּית אֲבוּךְ אֲתַר כְּשַׁר

באור

הנזם על אפה, ואולי שבכל מקום שיאמר נזם בלשון יחיד תהיה הכוונה על תכשיט האף, ונזמים או נזמי בל"ר על תכשיט האזן כי שנים יצטרכו, ומה שמצאנו ונזמי האף (ישעי' ג' כ"א), הייכו לפי שידבר שם מנשים רבות כאשר אמר בתחלת נבואתו יען כי גבהו בנות ציון וגו' (שם ט"ז), ולכן נאמרו שם כל התכשיטים בלשון רבים: בקע, חצי שקל כמו ונטה את ידך על הים ובקעהו (שמות י"ד ט"ז), וא"ת תקלא, אבל מחצית השקל (שם ל' י"ג), תרגם פלגות סלעא, כי בל' התלמוד נקרא השקל השלם שבתורה (שהוא ארבעה דינרים) סלע, ומחציתו נקרא שקל, ולפי שבעם היו שוקלין אותו בכל שנה לקרבנות הציבור, קראוהו כן, ויב"ע תרגם דרכמונא, שהוא ג"כ שם המטבע שהיו שוקלים עולי הגולה בתחלת בית שני, כמפורש בעזרא (ב' ס"ט), ונחמיה (ז' ע' וע"א וע"ב), אבל נראה משם שהוא מטבע אחרת של זהב, ומחצית השקל תרגם גם הוא פלגות סלעא, ונראה שהמטבע שבימיו שוה שני דינרים העשויה מכסף נקרא' שקל בלשון חכמים ובארמי תקלא, והעשויה מזהב, דרכמון, ואפשר לפי שהיה הנזם מזהב והיה רק חצי שקל משקלו, תרגם דרכמון, והצמידים שהיו עשרה שקלים שלימים (של ד' דינרים) משקלם, תרגם סלעין, לפי שבשלמים היו נקראים סלעים בין שהיו של זהב או של כסף: צמידים, נקרא כן התלוי בעל היד לפי שהוא מחובר בה תמיד, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש צמד, ולדעת הראב"ע כי גם הצמיד שעל יד האחת מחובר משתי חתיכות: עשרה זהב משקלם, כתרגומו, עסר סלעין דדהבא מתקלהון, וכן מתורגם בל"א: (כג) ויאמר בת מי את הגידי נא לי, היא שאלה אחת, והאתנח שבמלת לי מורה שהוא מחובר אל השאלה הא', והב' היש בית אביך וגו', ועל דעתי היתה בזה כוונת בעל הטעמים לחברו אל הקודם, לפי ששאלתו הראשונה היא העיקרית ואותה הוא מבקש לדעת משפחתה למלא דבר שליחותו ולהיות נאמן לשולחו, ולכן הולכך להפלידה, וא"ת פה כא, כען, וגם יב"ע, כדון, שהוא ל' עתה, ויותר נראה שהוא ל' בקשה, וכן מתורגם בל"א: היש, ענין המלה הזאת בכל מקום ענין דבר הנמצא כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ישה. ובעל פתח דברי רונה לחלקה לענינים שונים, פעמים תורה על ענין שונה פעמים הוא רך ופעמים הוא גך כמו ויש אשר יהיה הענן ימים מספר (במדבר ט' כ'), ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר (שם כ"א), ופעמים תורה על קיום הדבר כמו ויאמר יהונדב יש ויש הנה את ידך (מלכים ב' י' ט"ו), אבל לפי דעתי הכל הוראה אחת על הדבר הנמצא רק שתחסר לפעמים הדבר ההוא בכתוב, כי באמר ויש אשר יהיה הענן, פי' שנמצא עת אשר יהיה וגו', ויאמר יהונדב יש ויש, ר"ל יש אמונה בלבבי אליך או אהבה אליך כאשר שאלו מתחלה היש את לבבך ישר וגו': בית אביך, בבית אביך, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ' י"א), פי' בששת, ועוד רבים תתחסר הבי"ת: ללין, רש"י פי' שהוא שם דבר, ולכן משמעותו לינה אחת והיא אמרה ללון כמה לינות עכ"ל, אבל לא מצאנו בכל המקרא שם דבר לין לו לינה, רק מלון או מלונה שהמה שמות תארים אל הבית או החדר שרגילים ללון בו, ולינה הוא פה הנמצא בדברי חז"ל אבל לין לא נמצא גם בדבריהם, והנה לדעת רש"י הוא שם המקרה המופשט מן המתואר. ולא נמצא בכתוב מן השרש הזה, ובדרכו הלך המת׳רגם האשכנזי שתרגם הא' (לור נאכטהערבערגע), והב' (לו איבערנאכטען), ולי נראה נכון כדעת הראב"ע ורד"ק. וזה לשון הרד"ק בפי' ספר בראשית כפי אשר הביאו בעל מכלל יופי, ללין, כמו להלין ביו"ד שהוא מבנין הפעיל וללון בוי"ו שהוא מבנין הקל אחד הוא אל הענין כי גם בנין הפעיל עומד בזה השרש והשאלה והמענה אחד הוא כי על לינת האנשים והגמלים שאל כי אין דרך ארץ שילינו אלה בלא אלה ועליהם ענתה לו, ויוכל לומר האומר כי

לָנוּ לָלִין: (כד) וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר: (כה) וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן: (כו) וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה: רביעי (כז) וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי:

פֿאטערס הויז פּלאטץ פֿיר אונס זייא, צור נאכט־הערבערגע: (כד) זייא שפראך: איך בין איינע טאָכטער בתואל'ס, דעס זאָהנס דער מלכה, דען זיא דעם נחור געבאָרען: (כה) אונד זאגטע פֿערנער, שטראָה אונד פֿוטטער האבען וויר פֿיל, אויך פּלאטץ צו איבערנאכטען: (כו) דא נייגטע זיך דער מאן, אונד ווארף זיך הין, דען עוויגען אנצובעטהען: (כז) אונד שפראך: געלאָבט זייא דער עוויגע, דער גאָטט מיינעס הערן אברהם, וועלכער זיינע גנאדע אונד טרייע מיינעם הערן ניכט ענטצאגען האט! איך בין אויף דעם רעכטען וועגע, וועלכען מיך דער עוויגע געפֿיהרט

תרגום אונקלוס

לְנָא לִמְבָת: (כד) וַאֲמָרַת לֵיהּ בַּת בְּתוּאֵל אֲנָא בַּר מִלְכָּה דִּי יְלֵידַת לְנָחוֹר: (כה) וַאֲמָרַת לֵיהּ אַף תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי עִמָּנָא אַף אֲתַר כָּשַׁר לִמְבָת: (כו) וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגֵיד קֳדָם יְיָ: (כז) וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוּהִי

רש"י

לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים: (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש

באור

ללין פועל יוצא כמו ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כ"ד ז'), רוצה לומר כי מקום להלין הגמלים שאל והיא ענתה לו ללון כי גם להם יש מקום בבית אביה ללון עכ"ל, וגם אנקלוס ויב"ע תרגמו שניהם למבת, כדברי הרד"ק בראשונים, ולפ"ז יש לתרגם בל"א ללין (צו הערבערגען): (כד) בת בתואל, השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) גם תבן, שלא שאלת, גם מקום ללון, ששאלת, דרך המקרא לכפול כמו גם לי גם לך (מלכים א' ג' כ"ו) (הרשב"ם), ואם נאמר שגם ללין לא שאל לעצמו רק להלין הגמלים, יהיה הלשון יותר מדוקדק, מלבד הדבר ששאלת, תמצא גם תבן גם מספוא רב גם מקום ללון: מספוא, כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים (רש"י), אבל הרד"ק בשרשים שרש ספא כתב שהוא שם כלל למאכל הבהמות כשעורים ובצולת שועל ושאר הדברים לבד מתבן, ומן הפסוק שהזכיר תבן לעצמו ולא כללו במספוא יש ראיה קצת אל הרד"ק, ולדעת רש"י יש לומר שלתבן צורך אחר בלינה מלבד המאכל לבהמות, לכן הזכירו לבד, גם כללו עם המספוא: רב, שב על שניהם על התבן והמספוא לכן מלת מספוא בטעם: (כו) ויקד, שרשו קדד, והוא הכנעת הקדקד לדעת הרד"ק בשרשים שרש קדד, ולדעת הראב"ע בפ' מקץ (מ"ג כ"ח), תהיה קדה יותר מהשתחויה כי השתחויה היא רק השפלת הגוף מעט אבל קדה היא לשום הקדקד בארץ. ואין כן דעת רז"ל (ברכות דף ל"ד ע"ב ומגילה דף כ"ב ע"ב ושבועות דף ט"ז ע"ב), שאמרו קידה על אפים, השתחואה זו פישוט ידים ורגלים, וכן כתב רש"י בפ' מקץ, קידה כפיפת קדקד, השתחואה משתטח לארץ עכ"ל, וע"פ פירש"י תרגם המתרגם לל"א ב' מלות אלו, ונראה שכוונת רש"י במה שכתב קידה כפיפת קדקד, היינו עד לארץ אבל לא כבהשתחואה שכל גופו מונח על הארץ, אבל הפנים נוגעים בארץ גם בקידה כמו שמפורש בסוכה (דף נ"ג ע"א), ובתענית (דף כ"ה ע"א), ובמגילה (דף כ"ב ע"ב), ועיין ברש"י בסוכה (דף הנ"ל): (כז) אנכי בדרך נחני ה', הנני רואה כי אנכי בדרך המזומן דרך הישר אותו דרך שהייתי צריך נחני ה' בזה, ופתח הבי"ת,

(כח) וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (כט) וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ (ל) וַיְהִי׀ כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד

הנערה ק׳

האט, אם הויזע מיינעס העררן כרודערס: (כח) דיא יונגפֿער אבער ליף, ערצעהלטע אים הויזע איהרער מוטטער דיזע בעגעבענהייטען: (כט) רבקה האטטע איינען ברודער, דעססען נאמען וואר לבן; דיזער ליף צו דעם מאננע הינאוים, צור קוועללע: (ל) נעמליך, נאכדעם ער דען נאזענרינג, אונד דיא ארמבענדער אן דען הינדען זיינער שוועסטער געזעהען, אונד דיא וואָרטע זיינער שוועסטער רבקה געהאֶרט, אלס זיא זאגטע: דיזעס האט דער מאן צו מיר געשפראָכען: ערקאם אלזאָ צו דעם מאננע הין, דער נאָך בייא דען

תרגום אונקלוס

דְרִיבוֹנִי: (כח) וּרְהָטַת עוּלֵימְתָּא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִמַּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: (כט) וּלְרִבְקָה אָחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוַת גַּבְרָא לְבָרָא לְוַת עֵינָא: (ל) וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַת קְדָשָׁא וְיַת שֵׁירַיָּא עַל יְדֵי אַחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע יַת פִּתְגָּמֵי רִבְקָה אֲחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוַת גַּבְרָא וְהָא קָאֵים עִלָּוֵי גַּמְלַיָּא עַל

רש"י

התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם [בראשית י"ח]

באור

מורה על ה"א הידיעה שנחסרה, וכן ת"א ויב"ע באורח תקנא, ואליעזר בספרו הדברים פי' ואמר בדרך אמת: בית אחי אדני, לבית אחי אדני, ונמצאו רבים שתחסר הלמ"ד גם הה"א שבסוף שבאה במקום למ"ד בתחלה כמו ויבוא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ואין אנכי מוסב על נחני כי הי' ראוי להיות אותי נחני. גם אין נחני ה' מוסב על בית אחי אדני, כי הוא מועמד בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הפשטא שבמלת בדרך, ונ"ל שתיבות נחני ה' הן כמו מאמר מוסגר, וכן פירושו, אנכי בדרך הישר (נחני ה'), אנכי בדרך לבית אחי אדני, או תחסר מלת אשר ויהיה שעורו אנכי בדרך אשר נחני ה', בית אחי אדני, ולפי הפי' הזה האחרון אין צורך להוסיף מלת תקנא כאשר עשה אנקלוס. והמתרגם האשכנזי בחר בפי' האחרון והוסיף מלת (רעכטען), לתוספת באור: אחי אדני, הראשון בגירי החי"ת לשון רבים כי נחור אביו ומלכה בת אחיו והאחרון בחירק לשון יחיד: (כח) ותרץ הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה, כפי ההשקפה הראשונה היה האתנח ראוי להיות במלת הנערה, כי ותרץ הנערה היא עשיה אחת שנשלמה, ומלת ותגד דבוקה עם כדברים האלה, והנראה כפי הטעמים שתיבות לבית אמה מוסבות גם על ותרץ הנערה, כאלו אמר ותרץ הנערה לבית אמה ותגד לבית אמה (והוא כמו והקול נשמע בית פרעה (בראשית מ"ה ט"ז), שחסר מלת אנשי), ולזה יבוא האתנח על נכון, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה. וכתב רש"י לבית אמה, דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) ולרבקה אח וגו', וירץ לבן וגו', זהו כלל הספור וסוף המעשה שהוא העיקר, ואח"ז בפסוק שאחריו התחיל לפרט ולספר מתחלת הדבר מדוע רץ ומה הניעו לזה, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא כאשר הודעתי בהקדמה ובפ' בראשית בפסוק וכל חית השדה (ב' ה'). ועוד כמה פעמים בבאורי זה: (ל) ויהי כראות וגו', פסוק זה הוא פרטו של ראשון: כראת, כראותו, ואולי וי"ו הכינוי של ובשמעו מוסבת אחרת עמה, וענינו כאשר ראה, כי בלשון הקודש יבוא המקור

עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ (לא) וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃ (לב) וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ (לג) וַיִּישַׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל

ויושם ק'

קאמעעלען אן דער קוועלע שטאנד, (לא) אונד שפראך: קאָם העריין, געזעגנעטער דעס עוויגען! ווארום שטעהסט דוא דרויסען? איך האבע דאז הויז גערייםט, אונד אויך איינען אָרט פֿיר דיא קאמעעלע: (לב) דער מאן קאם אין דאז הויז, מאן זאטטעלטע דיא קאמעעלע אב, יעמאנד גאב דען קאמעעלען שטראָה אונד פֿוטטער, אויך וואססער זיינע פֿיסע צו וואשען, אונד דיא פֿיסע דער לייטע, וועלכע מיט איהם ווארען; (לג) עס ווארדע

תרגום אונקלוס

עֵינָא׃ (לא) וַאֲמַר עוּל בְּרִיכָא דַיְיָ לְמָא אַתְּ קָאֵים בְּבָרָא וַאֲנָא פַנֵּיתִי בֵיתָא וַאֲתַר כָּשַׁר לְגַמְלַיָּא׃ (לב) וְעָאל גַּבְרָא לְבֵיתָא וּשְׁרָא גַמְלַיָּא וִיהַב תִּבְנָא וְכִסְתָא לְגַמְלַיָּא וּמַיָּא לְאַסְחָאָה רִיגְלוֹהִי וְרִגְלֵי גֻבְרַיָּא דִי עִמֵּיהּ׃ (לג) וְשַׁוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל

רש"י

לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת אלילים [ב"ר]: (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים [ב"ר]: (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא

באור

עם בכל"ם פעם במקום עבר ופעם במקום עתיד, וא"ת כד חזא, בלשון עבר וגם יב"ע תרגום בלשון עבר, וכן מתורגם בל"א: את הנזם, על אפה, ובא את הנזם ברביע שהוא מפסיק גדול מן הזרקא שבמלת הצמידים, כדי להפרידו ממנו, ויסוב על ידי אחותו רק על הצמידים, כי הנזם שם על אפה ולא על הידים: על הגמלים, אצל הגמלים, בסמוך, כמו והוא עומד עליהם (שם י"ח ח') לשמשם, והרבה כמוהו, וכן על העין: (לא) פניתי הבית, בעדך ובעד אנשיך: ומקום לגמלים, ופניתי גם מקום בעד הגמלים: (לב) ויבא האיש הביתה, אליעזר הוא האיש הבא, ויפתח הגמלים, יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח במליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שיהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו, וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (שם ל"ז כ"ח), כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון (זהו לפי פירושו שם, ואני מפרש שם בדרך אחר, ועכ"ז יש ראיה לכאן ע"ש). וכן ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת יאכל על שלחני כאחד מבני המלך (שמואל ב' ט' י"א), והם דברי דוד ורבים כן (הרמב"ן), והנכון שאינו שב לא על אליעזר ולא על לבן, רק על עבדי לבן, ופי' ויפתח, המפתח, ככתוב בכל המקרא לדבר בל' נסתר על הרגיל לדבר ההוא עם שאינו נזכר ויסמוך על הידוע ומפורסם, ואפי' ה"א הידיעה תבוא לפעמים על המפורסם אף שאינו נזכר, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (מאן זאטטעלטע אב). ואם תדקדק בסדר הנחת הטעמים תפרש ויפתח הגמלים שב על אליעזר, ולכך בא באתנח, ויתן הנותן שהוא לבן או אחד מאנשיו נתן תבן ומספוא וגו': ויפתח, שפתח מוסרי צואריהם כי המנהג להולכים שיקשרום או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כל' אל יתהלל חגר כמפתח (מלכים א' כ' י"א), התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נ"ב ב'), ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים (הרמב"ן), ויב"ע תרגם כרש"י, אבל הרשב"ם פי' כהרמב"ן, היתר חגורתם. וכן מתורגם בל"א. והוא קרוב לענין הפתיחה: (לג) ויושם, כתוב ויישם כמו שכתוב למעלה ויתן וכן ויישם בארון (בראשית נ' כ"ו), ושרשו ישם לדעת קצת. ויהיה לפ"ז מבנין הקל. ושב על הפועל, ופי' ויישם, המשים, וכן

עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃
(לד) וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ (לה) וַיהוָה
בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן
וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת
וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ (לו) וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת
אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ (לז) וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת
הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ (לח) אִם

תולדות אהרן עבד ב"ק ל"ג, ב':

תרגום אשכנזי

איהם פֿאָרגעזעצט צו עססען, ער אבער שפראך: איך ווערדע ניכט עססען, ביז איך מיינע וואָרטע פֿאָרגעבראכט האבע: מאן אנטוואָרטעטע, זאָ רעדע דען! (לד) יענער שפראך, איך בין איין קנעכט אברהם'ס: (לה) דער עוויגע האט מיינען העררן רייכליך גע־זעגנעט, דאס ער גראָס געוואָרדען: ער גאב איהם שאפֿע אונד רינדער, זילבער אונד גאָלד, קנעכטע אונד מעגדע, קאמעעלע אונד עזעל: (לו) דאצו האט שרה, מיינעם העררן ווייב מיינעם העררן איינען זאָהן אין איהרעם אלטער געבאָרען: דיזעם שענקטע ער אללעס זייניגע: (לז) נון בעשוואָר מיך מיין העררן אויף דיזע וואָרטע: דוא זאָללסט מיינעם זאָהנע קיינע פֿרויא נעהמען, פֿאָן דען טאָכטערן דעס כנעניטישען פֿאָלקס, אין דעססען לאנדע איך וואָהנע: (לח) פֿילמעהר זאָללסט דוא אין מיינעם פֿאטערס הויזע אונד צו מיינעם גע־

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לָא אֵיכוֹל עַד דִּי אֲמַלֵּיל פִּתְגָמַי וַאֲמַר מַלֵּיל׃ (לד) וַאֲמַר עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא׃ (לה) וַיָי בָּרֵיךְ יָת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃ (לו) וִילֵידַת שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יָת כָּל דִּי לֵיהּ׃ (לז) וְקַיֵּים עֲלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֵיהּ׃ (לח) אֱלָהֵין לְבֵית

רש"י

שילה [ובראשית מ"ט] וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא

באור

ת"א, ובזוהר, ויב"ע, וסדרו, אבל קרי ויושם, ואז הוא מבנין הפעל, ונוכל לשומו משרש שום שנמצא בכל המקרא, כי שרש ישם, בשי"ן שמאלית. לא נמצא רק מלבד זאת פה (לפי הכתיב). ובסוף ויחי וגם עליהן לא הסכימו כולם שלשתו ישם רק שום והחירק במקום שורק כמו וּפִתְּחוּ שעריך תמיד (ישעיה ס' י"א), שלדעת קצת הוא כמו וּפְתְחוּ והפתח קטן של שי"ן וַיִּישֶׂם (בפ' ויחי), הוא במקום פתח גדול, כ"ה דעת ר' יונה. והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קל"א ע"א), ובשרשים שרש שום, ולא הביא כלל שרש ישם בשי"ן שמאלית, והנה לפ"ז ישוב על המאכל שיחסר בכתוב, ושעורו ויושם לפניו (מאכל) לאכול, וכן מתורגם בל"א מבנין הפעל. ועיין ת"ש בסוף פ' ויחי: עד אם דברתי דברי, אחר שראה שהסכים הקב"ה על ידו לא רצה להתעסק באכילה ושתיה תחילה, ומלת אם במקום אשר או כי: (לה) וה' ברך את אדני מאד, לכן הקדים למעלה וה' ברך את אברהם בכל: ויגדל, בעושר וכבוד, ולכן היו רבים חפצים להזדווג עמו, אך הוא איננו חפץ בם: (לו) אחרי זקנתה. ולכן היה חביב עליו משעה שנולד: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך (רש"י). ומשמעות הכתוב שלאחריו כן הוא, אם לא אל בית אבי תלך וגו', שמשמעותו שהוא תנאי, אבל לפי פי' הרמב"ן שהעתקתי למעלה שמבנות כנען לא הרשה לו כלל ליקח, צריך לפרש שאם לא איננו תנאי, אבל פירושו כמו אך או רק,

לא אל־בית־אבי תלך ואל־משפחתי ולקחת אשה לבני: (לט) ואמר אל־אדני אלי לא־תלך האשה אחרי: (מ) ויאמר אלי יהוה אשר־התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי: (מא) אז תנקה מאלתי כי תבוא אל־משפחתי ואם־לא יתנו לך והיית נקי מאלתי: (מב) ואבא היום אל־העין ואמר יהוה אלהי אדני אברהם אם־ישך־נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך:

ת״א אז קדושין ס״א, ב׳: ואבא סנהדרין צ״ה, ע״א:

תרגום אשכנזי

שלעכטע געהען, מיינעם זאהנע איינע פֿרויא צו נעהמען: (לט) איך שפראך צו מיינעם הערון: פֿיל־לייכט ווירד דיא פֿרויא מיר ניכט נאכפֿאָלגען וואָללען: (מ) דא שפּראך ער צו מיר: דער עוויגע, פֿאָר דעם אין געוואנדעלט בין, ווירד זיינען ענגעל מיט דיר זענדען, אונד דיינע רייזע גליקקען לאססען, דאס דוא מיינעם זאָהנע איינע פֿרויא נעהמעסט אויס מיינעם געשלעכטע, אונד אויס מיינעס פֿאטערס הויזע: (מא) נור אלסדאן ביזט דוא פֿרייא פֿאָן מיינעם איידע, ווען דוא צו מיינעם געשלעכטע קאָממסט: ווילל מאן זיא דיר אלסדאן ניכט געבען, זאָ ביזט דוא פֿרייא פֿאָן מיינעם איידע: (מב) נון קאם איך הייטע צו דער קוועללע, אונד שפּראך: אָ עוויגער! דוא גאָטט מיינעס הערון אברהם! ווען דוא דען ווענ וויללסט גליקקען לאס־

תרגום אונקלוס

אבא תיזיל ולזרעיתי ותסב אתתא לברי: (לט) ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: (מ) ואמר לי יי די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח ארחך ותסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: (מא) בכן תהי זכאי ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכאי ממומתי: (מב) ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא ארחי די אנא אזיל עלה: (מג) הא אנא קאים

רש״י

תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו. אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ אמר

באור

כלומר שלא תקח מבנות הכנעני, אך אל בית אבי תלך, וכן ת״א וינ״ע. אלהן לבית אבא תזיל, וכן מתורגם בל״א: (לט) אלי, חסר וי״ו ויש בו דרש, ולפי פשוטו מנהג הכתוב בשנותו איזה דבר ישמור הטעמים ולא המלות כי גם בעשרת הדברים בשנותו אותם במשנה תורה שנה בהם כמה מלים אבל הטעם אחד, ולפעמים יקצר באחד ויאריך באחר. ולכן בספור אליעזר יש איזה שנוים במלות הספור הקודם: (מ) ישלח מלאכו, ידוע אני שיתנו לך (הרשב״ם), וכוונתו בטוח אני בחסדי השם: (מא) אז תנקה מאלתי, ולא אמר משבועתי, והטעם כי מפחד מאדוני ומאלתו (הראב״ע), והוא מפרש אלה ל׳ קללה, אבל אונקלוס ויו״ע תרגמו ממומתי, כמו שתרגמו משבועתי. והם לדעתם שמות נרדפים. ובאמת מלת אלה על ענין שבועה כמו תהי נא אלה בינותינו (בראשית כ״ו כ״ח), אלות שוא (הושע י׳ ד׳), כי הקללה בשבועה ובהזכרת השם, וכן הנשבע מקלל את עצמו אם יעבור על שבועתו, ובל״א מתורגם ל׳ שבועה (שוואהור), ולשון אלה (אייד), (מב) ואמר ה׳ וגו׳, כל אריכות הדברים להודיעם,

עָלֶיהָ׃ (מג) הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ (מד) וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ (מה) אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ (מו) וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ

תרגום אשכנזי

סען, וועלכען איך געהע: (מג) היר שטעהע איך, בייא דער וואססערקוועללע: ווען נון איין מעדכען, דאז הערויס קאָממט צו שאָפּפען, אונד איך שפרעכע צו איהר, לאס מיך דאָך איין ווענינ וואססער אויס דיינעם איימער טרינקען! (מד) זיא אבער שפריכט: דוא קאננסט טרינקען, איך וויל אבער אויך פיר דיינע קאמעעלע שאָפּפען: זאָ ווירד דיזעס דיא פרויא זיין, דיא דער עוויגע פיר מיינעס הערן זאָהן בעשטיממט האט: (מה) איך האטטע נאָך ניכט אויפגעהאָרט אין מיינעם הערצען צו שפרעכען, זאָ קאם רבקה הערויס, מיט דעם איימער אויף איהרער שולטער, זיא גינג הינאב צור קוועללע, אונד שאָפּפטע: איך שפראך צו איהר, לאס מיך דאָך טרינקען: (מו) דא איילטע זיא, ליס דען איימער העראב, אונד שפראך, טרינקע! איך וויל אויך דיינע קאמעעלע טרענקען: איך טראנק, אונד זיא טרענק־

רש״י

רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום משתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה [ב״ר]: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב [איוב א׳] הרי לשון עתיד ופי׳ שניהם ל׳ הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו׳ והיה עושה כן: (מז) ואשאל ואשים. שנה

תרגום אונקלוס

עַל עֵינָא דְמַיָא וּתְהֵא עוּלֶמְתָּא דְּתִפּוֹק לְמִימְלֵי וְאֵמַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר מַיָא מִקּוּלְתִיךְ׃ (מד) וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַמְלֵי הִיא אִתְּתָא דִּי זַמִּין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃ (מה) אֲנָא עַד לָא שֵׁיצֵיתִי לְמַלָּלָא בְּלִבִּי וְהָא רִבְקָה נָפְקַת וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן׃ (מו) וְאוֹחִיאַת וְאַחֲתַת קוּלְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי

באור

מאת הקב״ה יצא הדבר: (מג) העלמה, הנערה: (מד) גם אתה שתה, דרך המקרא לכפול מלת גם כמו גם אנחנו גם אתה גם טפנו (בראשית מ״ג ח׳), וכל אחד בא לרבות על חברו, ובכל מקום שאין דבר מוקדם בענין הכוונה יאמר גם בשניהם כי יכשר היותו אחרון: (מה) אני טרם אכלה, בעוד שלא הייתי מכלה, ובא בלשון עתיד על הזמן אשר ממנו ידבר, כי היה הדבר אז בעתיד ולא כלה עדיין לדבר אל לבו, וכן רוב טרם שבמקרא דבקו לבוא עם העתיד, ועיין מ״ש בפ׳ בראשית (ב׳ ה׳), ובפ׳ וארא (שמות ט׳ ל׳): והנה רבקה יוצאת, כי בהיותו בביתם שמע את שמה, או מתחלה הגידה לו שמה אף על פי שלא נזכר (הרמב״ן), ול״נ כי כבר הוגד לאברהם הנה ילדה מלכה גם היא וגו׳ ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ״ב כ׳ כ״ג), וידע שמה מאז רק שלא הכירה, וכשאמרה לו שהיא בת בתואל,

וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ (מז) וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ (מח) וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת

טע איך דיא קאמעעלע: (מז) איך פֿראגטע זיא, וועססען טאָכטער ביזט דוא? זיא שפראך: בתואל'ס טאָכטער, נחור'ס זאָהנס, דען איהם מלכה געבאָרען: דא לעגטע איך דען רינג אן איהרע נאזע, אונד דיא ארמבענדער אן איהרע הענדע: (מח) נייגטע מיך, אונדווארף מיך היִן, דען עוויגען אנצוּבעטען: לאָבטע דען עוויגען, גאָטט מיינעס הערדן אברהם, דער מיך אויף דען ריכטיגען וועג געפֿיהרט האט, מיינעס

תרגום אונקלוס

וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃ (מז) וּשְׁאֵילִית יָתַהּ וַאֲמָרִית בַּת מַן אַתְּ וַאֲמָרַת בַּת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּי יְלֵידַת לֵיהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא עַל אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדַהָא׃ (מח) וּכְרָעִית וּסְגֵדִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵכִית יַת יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי דַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט

רש"י

הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על

באור

אז הבין שהיא רבקה שנתבשר אברהם בעבורה, כי לא נתבשר רק בבת אחת לבתואל: (מח) בדרך אמת, אמת משרש אמן ומשפטו בתשלומו אֱמֶנֶת במשקל דְּבֶלֶת ונפלה הנון להקל כמו שנפלה מן בת הראוי בנת, והדגש בהסמכו על הכנויים יוכיח אֲמִתּוֹ אֲמִתֶּךָ, שהוא דגש חזק מורה על חסרון הנו"ן כמו בִּתִּי, בִּתּוֹ, ושתי"ו ל' נקבה כן כ' הרד"ק בשרשים שרש אמן וכן הוא דעת הראב"ע, וז"ל המתרגם האשכנזי, ועתה אשכילך על דבר האמת והאמונה, כל דבר שהוא בנפש כמות שהוא בעולם חוץ לנפש הוא אמת, ד"מ אם תצייר במחשבתך האילן או פרח, כדמותו ותבניתו כאשר הוא בעולם יהיה הציור אמתי, או תשער במחשבתך שמרובע שנים יעלה ארבע, וכן הוא חוץ לנפש, תהיה המחשבה ההיא אמת, והפכו שקר, והוא דבר שלא ישכים בו המציאות חוץ לנפש עם מה שבנפש. ואם יוליד תקוה לדבר שלא יהיה יקרא כזב, או כוזב, והאמת הפך שניהם כי הוא במציאות כמות שהוא בנפש ובלתי מוליד תקוה שלא תתקיים, והוא א"כ ראוי לבטוח בו. והנה כל דבר שתוכו כתוכו לא יכזב, וראוי לבטוח בו ולסמוך עליו, ובבחינה הזאת יקרא נאמן, כלומר שיש לסמוך על מה שהוא נראה מתוכו ופנימיותו, כי אין בו כזב, ומזה הענין יאמר מים נאמנים, כמו מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג ט"ז), שלא יבוש המקוה אליהם, והפך מים כזבים, כמו אשר לא יכזבו מימיו (שם נ"ח י"א), וכן יתד במקום נאמן (שם כ"ב כ"ג), שיש לסמוך עליו, מכות גדולות ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דברים כ"ח נ"ט), שתוכם כברם ויש לסמוך עליהם שיענשו את החוטאים כראוי, והנה המחשבה היא בנפש, והדבור והמעשה חוץ לנפש, והאדם שפיו ולבו ומעשיו שוים, יקרא איש אמונים, כמו ואיש אמונים (משלי כ"ו) שבו ישכים מה שבנפש עם מה שחוץ לנפש ועליו יש לבטוח, ואם אין פיו ולבו שוים יקרא איש שקר, שהדבור היוצא מפיו מתנגד אל מה שבנפשו, ואם ידבר טוב ולא יקימנו יהיה איש כזב, כמו וטוב רש מאיש כזב (שם י"ט כ"ב), שאין תוכו כברו ואין לבטוח ולסמוך על דבריו, (והמחשבה והדבור והמעשה בערך אל השם יתעלה יקרא בס' יצירה ספר סופר וספור והם נאחדים בחקו בתכלית האחדות ואין ביניהם פרוד כלל, כידוע למשכיל, ולזה יקרא אלהים אמת, ואמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת, ואין להאריך בזה), והמשער בנפשו שהדבר בלתי שקר כי אם אמת, הוא מאמין את הדבר, ואם ישער בנפשו שהדבר בלתי

לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ (מט) וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ

הערדן ברודערס טאָכטער, פֿיר זיינען זאָהן צו נעהמען: (מט) וואָללט איהר נון געוואָגענהייט אונד טרייע געגען מיינען הערדן צייגען, זאָ זאגט עס מיר. וואָ אבער ניכט, זאָ זאגט עס מיר נור, דאס איך מיך צור רעכטען אָדער צור לינקען ווענדע:

רש"י

ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה

תרגום אונקלוס

לְמִסַּב יָת בַּת אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ: (מט) וּכְעַן אִם אִיתֵיכוֹן עָבְדִין טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם רִבּוֹנִי חַווֹ לִי וְאִם לָא חַווֹ לִי וְאֶתְפְּנֵי

באור

כזב והבוטח בו לא יבוש משברו, הוא מאמין בו, ומזה הענין ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א), והאמן בה' (לעיל ט"ו ו'). ובל' הכתוב יבוא על הכוזב עם הבי"ת או הלמ"ד, וענינו בבטחון בדבר שלא יכזב. ובנין אמן קיום או תפלה שיסכים המעשה עם הדבור, ארור האיש אשר יעשה וגו' ואמרו אמן (דברים כ"ז ט"ו), שיסכים המציאות הדבור, ויקולל האיש אשר יעשה פסל או מסכה וגו' בפועל ממש, וכן ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), שתבא עליה הקללה אם שטתה. כאשר דבר הכהן. ויאמר לפעמים שרש אמן על היושר הפך העול. כי כל עול שקר שהנראה ממנו שהוא מיישר אל ההצלחה ומביא אל הטוב ואינו כן, והכלל שיש בו טוב מדומה לעושהו והוא חושב בנפשו שיגיע לו ע"י עול ההוא טובה גדולה ואינו כן כי היושר לבד הוא טוב אמתי גם בערך אל עושהו, ולזה יהיה אמונה לפעמים שם נרדף ליושר, יאמר אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב ד'), וכן ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני (תהלים קי"ט ע"ה), הנה אמונה כפל ל' של צדק, וענינו ביושר עניתני. ותחסר הבי"ת כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ"ו כ"א), שהוא כמו בקרי. וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמיה ט' ל"ג), ענינו כפי הצדק והראוי הבאת עלינו את כל העונשים האלו, וכבר יצאתי מן הכוונה במקום הזה והארכתי קצת בבאור הגדר הזה לפי שהוא רב התועלת ולא נצטרך לבארו עוד בכל מקום שיבא בספרים שלפנינו, והנה בדרך אמת פי' הרשב"ם ז"ל שהאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם, ויהיה א"כ הפך הכזב, ולי נראה שהוא הפך השקר, והכוונה שהדרך אשר אני עליו בהצלחות מסכים עם הדרך אשר בנפשי לילך בו ועם הכוונה והתכלית לקחת אשה לבן אדני מבית אביו: (מט) חסד ואמת, חסד הוא טובה בלתי מחויבת, ואמת שתעשו בפועל ממש כאשר אני תקוה מכם, ומשער בנפשי שראוי לכם לעשות, כמו שבארנו בפסוק הקודם. ופי' אם ישכם עושים אם תרצו לעשות, והרמב"ן כתב חסד דבר שאינו של חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, הכוונה שלא יכזבו וישנו מדבורם, וגם הוא נכון ומסכים עם באור גדר האמת. ור"ע ספורנו כתב ואמת, שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם, וזהו בהכנים אותה בבית אברהם עכ"ל, לפי דרכו הכוונה שיעשו האמת עם בתם, והכתוב אומר שיעשו אמת עם אברהם עכ"ל המתרגם האשכנזי: ואם לא הגידו לי ואפנה וגו', שעורו, ואם לא תרצו ג"כ הגידו לי כדי שאדע לפנות על ימין או על שמאל, אל אשר קרובים היו לאדוני, ומלת ימין ושמאל הם שמות תארים, ופי' על צד ימין או על צד שמאל, ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסוק ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו וגו' (לקמן מ"ח י"ג), ורש"י כתב על ימין. מבנות ישמעאל, על שמאל, מבנות לוט שהיה יושב בשמאלו של אברהם, ולא ידעתי כפי דעתו כי היכן מצא שלוט היה יושב בשמאלו של אברהם, כי אחר הפרדו ממנו נאמר ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א), והיה הוא שוכן בערי הככר ויאהל עד סדום, ואברם ישב בארץ כנען באלוני ממרא אשר בחברון, וכאשר נודע כי סדום היא במזרח א"י, ואחר הפיכת ערי הככר בא לוט לצוער ומשם עלה אל ההר (לא נודע איזה הר אבל סמוך לצוער היה), ואח"ז נאמר וישב במערה, ולא נזכר עוד מקום ישיבת לוט בתורה. ולפי הסברא כי כאשר הלכו ב' בניו ויבנו להם ערים וקראו אותן מואב ועמון הנודעים שהם במזרח א"י סמוך לסדום, הלך הוא עמהם, כי לא היו לו בנים אחרים, ושם מת, והנה רש"י כתב דבריו בשם הב"ר אבל אין שם הלשון כן כי ז"ל שם על ימין זה ישמעאל על שמאל זה לוט כמו"ש

לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ (נ) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃ (נא) הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ (נב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי (נג) וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ (נד) וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא

תולדות אהרן ויען מ"ק י"ח, ב'. עקידה שער ח':

תרגום אשכנזי

(נ) הירויף אנטוואָרטעטע לבן אונד בתואל, אונד שפראכען: דיא זאכע איזט פאָן דעם עוויגען שאָן ענטשירען: וויר קאָננען דיר ניכט מעהר זאגען, וועדער באָזעס נאָך גוטעס: (נא) היר איזט רבקה פאָר דיר, נים זיא אונד רייזע! דאס זיא דיינעס העררן זאָהנס פרויא ווערדע, וויא דער עוויגע געשפראָכען האט: (נב) אלס נון דער קנעכט אברהם'ס איהרע וואָרטע פערנאהם, ווארף ער זיך צור ערדע, דען עוויגען אנצובעטהען: (נג) אונד דער קנעכט צאָג הערפאָר זילבערן אונד גאָלדען געשמיידע, אונד קליידונגען, גאב עס דער רבקה; אונד אנדערע קאָסטבארקייטען שענקטע ער איהרעם ברודער, אונד איהרער מוטטער: (נד) אלסדאָן אסען זיא, אונד טראנקען, ער, אונד דיא לייטע, וועלכע מיט

תרגום אונקלוס

עַל יְמִינָא אוֹ עַל שְׂמָאלָא׃ (נ) וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ מִן קֳדָם יְיָ נְפַק פִּתְגָמָא לֵית אֲנַחְנָא יָכְלִין לְמַלָּלָא עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ טָב׃ (נא) הָא רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאֵיזִיל וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ (נב) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְאַבְרָהָם יָת פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל אַרְעָא קֳדָם יְיָ׃ (נג) וְאַפֵּיק עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ׃ (נד) וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגֻבְרַיָּא דִי עִמֵּיהּ וּבִיתוּ וְקָמוּ

רש"י

יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון ונוכל לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך [ב"ר]: (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני

באור

אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה עכ"ל, ואין הכוונה שם לפי דעתי שישב לשמאלו של אברהם, רק הוא על דרך דרש. לפי שנאמר שם שמאל, והוא כדמיון ב"ש, ואף שכתוב שם גם ימין, ראה לדרום ימין על ישמעאל בעבור שישב במדבר פארן שהוא לדרום א"י, וכן בניו שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, שהוא ג"כ בדרום א"י: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב, לא השתירה ולא הבנין תלוי ברצוננו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו (הרשב"ם): (נא) קח, אותה: ולך, גם בלתי רשותינו: כאשר דבר ה', גזר כמו בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'): (נג) כלי כסף וכלי זהב, תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' (במדבר ל"א נ'), וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם (שמות ג' כ"ב): ומגדנת, רש"י פירש לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י, ויהיה לפ"ז שרשו מגד, והשם מִגְדָּן, במשקל אַלְמָן. (כי הפת"ח הוא בעבור האל"ף). שהרבים ממנו אַלְמָנוֹת. והרד"ק בשרשים שרש מגד כתב כלל המלה הוראת הדבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בזהב וכסף

וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ (נה) וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ (נו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ (נז) וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ (נח) וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ

הנערה ק' לנערה ק'

ת"א ויאמר אחיה. כתובות נ"ז, ב': אחר נדרים נ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

איהם וואַרען, אונד איבערנאַכטעטען: אלס זיא דעם מאָרגענס אויפשטאַנדען, שפראַך ער: שיקט מיך פֿאָרט צו מיינעם העררן! (נה) דא שפראַך איהר ברודער אונד איהרע מוטטער: לאס דאז מעדכען נאָך איין יאהר, אָדער צעהן מאָנאטע, בייא אונס בלייבען, הערנאָך מאג זיא רייזען: (נו) ער שפראַך צו איהנען: האַלטעט מיך ניכט אויף! דא דער עוויגע מיינע רייזע האט זאָ גליקליך זיין לאַססען; שיקט מיך פֿאָרט, דאס איך צו מיינעם העררן רייזע: (נז) זיא שפראַכען: וויר וואָללען דאז מעדכען רופֿען, אונד זיא זעלבסט פֿראַגען: (נח) זיא רופֿטען דער רבקה, אונד שפראַכען צו איהר: ווילסט דוא מיט דיזעם

תרגום אונקלוס

בְצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת רִבּוֹנִי׃ (נה) וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תֵּיתֵב עוּלֶמְתָּא עִמָּנָא עִידָן בְּעִידָן אוֹ עַסְרָא יַרְחִין בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל׃ (נו) וַאֲמַר לְהוֹן לָא תְאַחֲרוּן יָתִי וַיָי אַצְלַח אָרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהַךְ לְוָת רִבּוֹנִי׃ (נז) וַאֲמָרוּ נִקְרֵי לְעוּלֶמְתָּא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה׃ (נח) וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם גַּבְרָא הָדֵין

רש"י

פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו [ויקרא כ"ה] שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים [כתובות נ"ז]: או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר

באור

ואבנים יקרות ובגדים וכל אחד ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח בהם מגד ומגדנות, וכן פי' ממגד שמים מטל (דברים ל"ג י"ג), כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק עכ"ל, ויב"ע תרגם, ודורונין, כלל ב"כ כלל המתנות המשובחות, וכן הרגמה המתרגם האשכנזי (קָאסטבארקייטען): (נד) וילינו, כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה, הם שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן הי' גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מלאכו ויען לבן ובתואל (הרמב"ע). ובא ויאמר בלשון זכר, כי דרך המקרא על הרוב להזכיר הפעולה על הדבק בו אם זכר אם נקב', וכן ותדבר מרים ואהרן (במדבר י"ב א'), ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי (אסתר ט' כ"ט): ימים, שנה, כמו ימים תהי' גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), שנאמר אחריו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה, ונקראת השנה ימים כי לא תשלם לנו השנה כי אם ביום שלם לא במקצת היום. ואע"פי שעניינו שנה הוא לשון רבים כי משפטו ימים שלמים והם ימי השנה ששלמו ימי תקופת השמש במסבתו והוא חוזר חלילה לפי' קורא השנה ימים סתם: או עשור, תאר לזמן, והוא כולל כל מספר ימים או חדשים או שנים, ובזה ר"ל עשרה חדשים, ואין כן בעשור לחדש (ויקרא ט"ז כ"ט), כי הוא תאר ליום העשירי מן החודש, וכתב רש"י וא"ת ימים ממש, אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נו) וה' הצליח דרכי, אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר ההצלחה אם יתעכב

הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ (נט) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ (ס) וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה

מאננע רייזע? זיא שפראך: איך וויללרייזען: (נט) זיא ליסען אלזאָ איהרע שוועסטער, רבקה אונד איהרע אממע, אונד אברהם'ס קנעכט מיט זיינען לייטען, ציהען. (ס) זיא זעגנעטען רבקה, אונד שפראכען צו איהר: אינזערע שוועסטער, אָ! דאס דוא צו טויזענד מאהל טויזענדען ווערדעסט: אונד דיין זאאמע דאז טהאָר זיינער פֿיינדע עראָבערע:

תרגום אונקלוס

וַאֲמָרַת אֵיזִיל: (נט) וְשַׁלַּחוּ יָת רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיָת מֵנִקְתַּהּ וְיָת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת גֻּבְרוֹהִי: (ס) וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ

רש"י

אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנא' לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' י"ר שיהא

באור

(הרמב"ם): (נז) נקרא לנערה, אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדבריהם או לילך מיד כדבריך, דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזיווג זה אעפ"כ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאח' ימים או עשור שמנהג הוא כמו שהיינו נותנים לבתול' שנים עשר חודש לפרנס את עצמ' (הרמב"ם): ונשאלה את פיה, כתרגומו, ונשמע מה דהיא אמרה. כמו ואת פי ה' לא שאלו (יהושע ט' י"ד), וכן מתורגם בל"א: (נח) ותאמר אלך, איני חוששת להתעכב בשביל קשוטי עצמי (הרמב"ם): (נט) וישלחו, הרד"ק בשרשים שרש שלח פירשו מלשון לויה וכן תרגם יב"ע, אבל אנקלוס עם שתרגם ואברהם הולך עמם לשלחם (לעיל י"ח ט"ז), לאלוויתהון, תרגם פה, ושלחו, נראה שמפרש כפשוטו, שהרשות ללכת עם העבד, ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: אחתם. המפרשים לא פירשו המלה הזאת הבאה בלשון רבים שלא כמשפט כי לא נזכר בכתוב רק לה אח אחד והוא לבן, ונראה לי לפי פשוטו כי לא נמנע הכתוב מלקרוא אח או אחות גם לשאר קרובים כמו כי אנשים אחים אנחנו (שם י"ג ח'), וגם אמנה אחותי בת אבי היא (שם כ' י"ב). ורצה לתרץ דבריו על שקרא אחותי בעבור שיש איזה קורב' ביניהם, ונראה שהושאל השרש הזה אל הקרובים בעבור האהבה אשר ביניהם בטבע מחמת קורבתם, ולכן הושאל ג"כ אל האוהבים הנאמנים שאינם קרובים כמו אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), ודוד אמר בקינתו על שאול ויהונתן, צר לי עליך אחי יהונתן (שמואל ב' א' כ"ו), וכן חירם לשלמה, מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מלכים א' ט' י"ג), ובאחרו באה להפלגת האהבה, בעבור שהיא הקורבה היותר גדולה שהוא ראשון בראשון, אבל אב או בן עם שהקורבה יותר גדולה נראה לא השתמשו בו רק במקום שיש לאחד מעלה על חבירו בחכמ' או בזקנה כמו שאמר אלישע על אליהו בהפרדו ממנו, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (שם ב' ב' י"ב), ועלי אמר לשמואל, בני שוב שכב (שמואל א' ג' ו'), ולכן הואיל ולבן הי' פה ראש המדברים כמו שכתוב ויאמר אחיה ואמה, לכן אמר כאן אחתם ששב עליו וכלל בכנוי הזה גם אביו ואמו הנטפלים אליו בענין הספור הזה בעבור שמלת אח תאמר בשלוח גם על שאר הקרובים, כ"ז נ"ל לפי פשוטו אבל לפי מה שסיפר בספר הישר הי' לה עוד אח שלא נזכר בכתוב ושמו שבר, ואולי ירמוז עליו הכתוב פה במלת אחתם: מנקתה, בסדר עולם פ"א אמרו שרבקה היתה בת ג' שנים כשנשאת ליצחק, אבל לפי פשוטו נראה שלא היתה קטנה כ"כ, כי שלחוה מחוץ לעיר לשאוב מים, וכן משמע ביבמות (דף ס"א ע"ב), שהיתה אז נערה, וכתבו שם התוספת שה"ר שמואל חסיד משפירא הוכיח שהיתה אז בת י"ד שנה ע"ש, וכפי המסופר בס' הישר היתה אז בת עשר שנים, ויהי' פה הפי' מנקתה מקדם בשנות יניקתה, ויראה שהי' דרכן אז שהמינקת היתה אצלה לשמשה גם אחר שהגדיל, ולא נזכר פה נערות, כי קיצר הכתוב, ולהלן מפורש ששלחו עמה גם נערות: (ס) את היי, תהוי, ובא הכנוי

וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ (סא) וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ (סב) וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא

ת"א ותקם פסחים ב', א': ותלכנה ברכות ס"א, א'. ערובין י"ח, ב':

תרגום אשכנזי

(סא) רבקה אונד איהרע קאממערמעגדע מאכטען זיך אויף, ריטטען אויף דען קאמעעלען, אונד רייזטען דעם מאננע נאך: אלזאָ נאהם דער קנעכט רבקה אונד רייזטע: (סב) יצחק קאם עבען פאָן דער רייזע נאך דעם ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען: ער וואָהנטע

תרגום אונקלוס

אֲחָתָנָא אַתְּ הֲוִי לְאַלְפִין וּלְרִבְבָן וְיֵירְתוּן בְּנַיְכִי יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃ (סא) וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵמְתָהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזַלוּ בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת רִבְקָה וַאֲזַל׃ (סב) וְיִצְחָק אֲתָא מִמֵּיתוֹהִי

רש"י

אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה [ב"ר]: יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין

באור

במקום העתיד: לאלפי רבבה, על דעת הראב"ע (במדבר י' ל"ו), בפסוק רבבות אלפי ישראל, נקרא כן בעבור היותו מספר רב ועל כן נסמכה מלת רבבות לאלפי, והכוונה ריבוי של אלפים, אבל איך יתישב לדעתו פה הסמיכות של לאַלְפֵי רבבה, גם שאר ב' מספרים שיבואו סמוכים הא' על חברו כמו שְׁנֵים עשר (בראשית מ"ב י"ג), שבא בשי' האחד של הסמיכות שהוא הצירי, אבל המ"ם לא נפלה, ונמצא ג"כ בב' סימני הסמיכות, וּשְׁנֵי עשר בקר (במדבר ז' ג'), וכן וּשְׁלֹשׁ עשרה (בראשית י"ד ד'), אבל לדעת הרד"ק במכלל (ד' קטן דף רכ"ו ע"א), יהי' ענין סמיכות המספר על חבירו כענין וי"ו החבור וענינו לאלפים ולרבבות. וכן ת"א בוי"ו החבור, ויתכן שיהי' אלפי רבבה כמו אלפים של רבבות, וכן תרגם יב"ע אלפין דרבוון. וכוונת הברכה, את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם והרבה ארבה את זרעך וגו' וירש זרעך את שער אויביו (בראשית כ"ב י"ז), ממך יצא אותה הזרע ולא מאשה אחרת (כן פי' רש"י והרשב"ם): (סא) הגמלים, בה"א הידיע', והם הנזכרים למעלה שהביא העבד עמו: ויקח העבד וגו', הוא כלל שאחר הפרט הבא בספורים רבים מן התורה, וכן מתורגם בל"א: וילך, בפתח הלמ"ד ואם הוא בס"פ, ולא נקמץ, בעבור שמתחלה הי' בסגול וַיֵּלֶךְ שהוא פתח קטן, ועלה מדרגה אחת בעבור הס"פ אבל לא יעלה שתי מדרגות וכן כל ויאמר: (סב) ויצחק בא מבוא וגו', מבוא הוא מקור, ולפי דעתי תחסר בו וי"ו הכנוי, והראוי מבואו, כמו ויהי כראות את הנזם (לעיל פסוק ל'), פי' כראותו. והכוונה כמ"ש הרמב"ן וז"ל בא מבוא באר לחי ראי, יאמר כי יצחק בא עתה מבואו באר לחי ראי שבא שמה שאלו אמר בא מבאר לחי ראי הי' נראה שהיה דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו. ויתכן בעבור היות מבוא מקור שהי' יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא (כוונתו כי המקור אין לו הוראת הזמן), כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם, וכן תרגם אונקלוס, אתא ממיתוהי עכ"ל, ובנוסחאות התרגום שלפנינו הוא במיתוהי, ובקצתם על במיתוהי, ולבאר היטב הכוונה יהי' שעור הכתוב כן, ויצחק בא מבוא (מבואו, ור"ל מדרכו, או יהי' המקור במקום השם כדרכם לבוא זה תחת זה בעבור קוצרת ענינם. ויהי' מבוא כמו מביאתו), באר לחי ראי (ר"ל מבאר, כי מצאנו שתחסר המ"ם כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד), פי' מבית לחם, ויהי' הודעה על הודעה, וההודעה הכפול' היא נערכת כדברי הרמב"ן) והמתרגם האשכנזי שתרגם (פאָן דער רייזע נאך דעם ברוננען),

יֹושֵׁ֖ב בְּאֶ֥רֶץ הַנֶּֽגֶב׃ (סג) וַיֵּצֵ֥א יִצְחָ֛ק לָשׂ֥וּחַ בַּשָּׂדֶ֖ה לִפְנ֣וֹת עָ֑רֶב וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא

ת"א ויצא ברכות כ"ו, ב'. פסחים פ"ח, א'. ע"ג ז', ב':

תרגום אונקלוס

מִבֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ וְהוּא יָתִיב בְּאַרְעָא דָרוֹמָא׃ (סג) וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְּחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי

אבער אים זירליכען לאנ- דע: (סג) אלס נון יצחק זיך ערגינג אויף דעם פעל- דע, געגען אבענד, הוב ער זיינע אויגען אויף, אונד

רש"י

קדש ובין שור [בראשית כ'] ושם היה הבאר שנא' הנה בין קדש ובין ברד [שם ט"ז]:

באור

כוונתו לפרש באופן זה, ויצחק בא מדרכו אשר לבאר לחי ראי, ותחסר הלמ"ד כדרכה לפעמים כמו ויבא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ורבים כן, ונאות הוא מאד לבאור הכתוב, ואין בו כפל לשון, אבל הוא נגד הנגינה כי בא הוא במונח ומבוא בז"ק. ולפי פירושו ראוי להיות בא בטעם זקף ובאופן זה, ויצחק בא | | מבוא | | באר לחי | ראי, ולפי באור אנקלוס והרמב"ן שהניחות כן ויצחק | בא מבוא | | באר לחי ראי, יתורגם בל"א (יצחק קאם עבען פאן דער רייזע, נעמליך פאן דעם ברוננען דעם לעבענדיגען זעהענדען), עוד כתב הרמב"ן ז"ל ועל דעתו (ר"ל של אנקלוס) הוא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור (בראשית כ' א'), בין קדש ובין ברד (שם ט"ז י"ד), רקם וחגרא, ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפל' והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר הית' בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כולם יחדיו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו עכ"ל, והוצרך לכל זה לפי דעתו שפרשת ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך וגו' (שם כ"א כ"ב), נמשכת למעל' אל פרשת ויסע משם אברהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר (שם כ' א'), שלפני פנים, ובאר שבע היתה בארץ פלשתים סמוך לגרר, ושם היתה השבועה וכריתות הברית עם אבימלך, ולפי שאחר זה דר אברהם בחברון ששם מתה שרה ובאר שבע רחוקה מחברון, לכן הוצרך לומר שיצחק בא אל האשל להתפלל שם שהוא לפי דעתו מקום קדוש וראוי לתפל', וזהו רחוק עד מאד שיקשה לו יצחק הקום לתפל' בארץ פלשתים ששם גר אביו ונטע אשל, והיא בחברון ששם דר הזקן עד יום מותו, והר המורי' קרוב לו ששם נעקד. אבל כבר הודעתיך דעתי בזה שבא' שבע סמוכה לחברון ושם נטע אברהם את האשל והבנים שם אורחים עד יום מותו ושם התפלל יצחק (לדעת המפרשים כי לשוח פי' להתפלל), ופרשת ויהי בעת ההיא איננ' נמשכת למעל' לפרשת ויסע משם אברהם, כאשר הארכתי בזה למעלה, גם פסוק ויסע משם אברהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, אין ויגר בגרר באור למאמר שלפניו, רק הם ב' דברים. בתחלה ישב בין קדש ובין שור איזה זמן לא נודע כמה, והוא סמוך אל באר לחי ראי וסמוך גם לבאר שבע, ואח"כ הלך לגרר ויגר שם. ועוד אומר אני כי הבא' ההוא אשר על אודותיו נקרא שם המקום שנשבעו שם באר שבע, איננה הבאר הנקרא באר לחי ראי, כי הבאר ההוא חפר לאברהם בהיותו בארץ פלשתים אשר חפרו אחר היו' בן צ"ט שנה בוודאי, כי בהיותו בן צ"ט מל עצמו באלוני ממרא טרם בא לארץ פלשתים, אבל הבאר באר לחי ראי כבר הי' בהיות לאברהם בן פ"ה שנה כי ג"ז ברחה הגר מפני שרה בהיותה הרה וקרא' שם הבאר באר לחי ראי, גם באר לחי ראי היתה בארץ ישראל, סמוך לבאר שבע. אבל הבא' אשר גזלו עבדי אבימלך הי' לדעתי סמוך לעיר גרר בארץ פלשתים כאשר כתבתי למעל' בפסוק ויכרתו ברית בבאר שבע (שם כ"א ל"ב). ויצחק הי' דר קרוב לאותו באר, וכן כתב רש"י וז"ל בארץ הנגב, קרוב לאותו באר שנאמ' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור, ושם הי' הבאר שנאמ' הנה בין קדש ובין ברד עכ"ל, וארץ הנגב פירש ר"ע ספורנו בדרומו של באר לחי ראי, ואין כן פירושו רק נגב א"י נקרא כן בכל המקרא וכן ארץ הקדם נקראות ארצות מזרחיות לא"י וכן ממלכות צפונה או ארץ צפון, כל אלה יסודו על מרכז א"י והיא העיקרית בכל התורה כאשר כתבתי בהקדמה וכן פי' פה הראב"ע: (סג) לשוח בשדה, רש"י פי' בשם ז"ר לשון תפלה כמו ישפך שיחו (תהלים ק"ב א'), וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש שוח, וכן ת"א ויב"ע, לצלאה, אבל הראב"ע פי'

וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ (סד) וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ (סה) וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ (סו) וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק

תרגום אשכנזי

ווארד געוואהר, דאס קאמעלע קאמען: (סד) וויא אבער רבקה איהרע אויגען אויפהוב, אונד יצחק געוואהר ווארד, פיל זיא פאם קאמעלע: (סה) אונד שפראך צום קנעכטע: ווער איזט דער מאן דארט, דער אונס אויף דעם פעלדע ענטגעגענן געהט? דער קנעכט שפראך: דאז איזט מיין העררר: זיא נאהם דען שלייער, אונד פערהיללטע זיך: (סו) דער קנעכט ערצעהלטע דעם

רש"י

(סג) לשוח. לשון תפלה [ב"ר] כמו ישפוך שיחו [תהלים ק"ב]: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו [ב"ר]: ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים [תהלים י"ח] וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל [תהלים ל"ז] כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו [ב"ר]:

תרגום אונקלוס

וַחֲזָא וְהָא גַּמְלַיָּא אָתָן׃ (סד) וּזְקַפַת רִבְקָה יָת עֵינָהָא וַחֲזַת יָת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא׃ (סה) וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מָאן גַּבְרָא דִיכִי דִּמְהַלֵּיךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסִיבַת עֵיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת׃ (סו) וְאִשְׁתָּעֵי עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא

באור

לטייל בשך' בין השיחים כמו וכל שיח השדה (בראשית ב' ה'), תחת אחד השיחם (שם כ"א ט"ו), ולשון הרשב"ם כלומר לטעת אילנות ולראות ענייני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהוליך העבד עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: לפנות ערב, כשהערב פונה ובא, והוא קרוב לביאת השמש: (סד) ותפול מעל הגמל, א"ת ואתרכינת, ופירושו הטתה עצמה לצד אחד מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו להסב פניה ממנו דרך צניעות, כמו וירא נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מלכים ב' ה' כ"א), הכוונ' שהשפיל עצמו בתרכבה להראות הרב אשר הי' בארץ לשאל לו לשלום, וכן אמר אלישע כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (שם כ"ו), אמר הפך במקום ויפל (מפי' הרמב"ן), ורש"י פי' השמיטה עצמ' לארץ ולא הגיע' עד הקרקע, וכן מתורגם בל"א: (סה) ותאמר אל העבד, הראב"ע פי' כי הפסוק הזה הוא מוקדם ואחורו וכבר אמר', והרמב"ן כתב עם שמצאנו כן לפעמים, אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי המקראות, ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגו' ותקח הצעיף ותתכס, ותפל מעל הגמל, ולכן פי' הוא כי בראותה איש הולך לקראתם בשדה שירט הדרך והלך לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עכת' כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע עכ"ד, ולפי דעתו כשלקח' הצעיף לא ידעה שהוא יצחק, ומ"ש ותרא את יצחק. משה הכותב התורה קראו כן: הלזה, לעומד מרחוק יאמר הלזה לזכר כמו הנה בעל החלמות הלזה בא (בראשית ל"ז י"ט), ולנקבה הלזו כמו הארץ הלזו (יחזקאל ל"ו ל"ה), והזה יאמר על הקרוב, לזכר, ולנקבה, הזאת, אבל הלז בלי ה"א באורו כמו ההוא ויאמר על הרחוק לזכר ולנקבה, כמו הפלשתי הלז (שמואל א' י"ז כ"ו), השונמית הלז (מלכים ב' ד' כ"ה): הוא אדני, בעבור שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו והעבד בכלל הנכסים, קראו אדני: הצעיף, עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם: ותתכס, מבנין התפעל, והתי"ו הראשונ' מן האית"ן והשני' לסימן התפעל, והראוי ותתכס', רק בעבור וי"ו ההפוך יעתק הטעם אל התי"ו, ולא תנוח הה"א אחר הסגול לבד בלי נגינ' (שביע תנוע'

אֶת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (סז) וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי

כה (א) וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ

ת"א ויבאה ב"ק נ"ג, א׳: ויסף ב"ק, סס. זבחים ס"ג, ב׳:

יצחק אללע דינגע, דיא ער אויסגעריכטעט האט־טע: (סז) יצחק פיהרטע זיא אין דאז געצעלט זיי־נער מוטטער שרה, היי־ראטהעטע רבקה, אונד זיא ווארד זיינע פרויא, יצחק ליבטע זיא, אונד טראָסטעטע זיך, איבער דען פערלוסט זיינער מוטטער:

כה (א) אברהם נאהם ווידער איינע

תרגום אונקלוס

דִּי עֲבַד׃ (סז) וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יָת רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְרַחֲמַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר אִמֵּיהּ׃

רש"י

(סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצוי' בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. בראשית רבה: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו:

כה (א) קטורה. זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא

באור

קטנה) לכן נפלה, וקמ"ץ הכ"ף במקום הפתח בעבור הס"פ׃ (סו) ויספר העבד, נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא (הרשב"ם): (סז) האהלה שרה אמו. חסר הנסמך, כי לא תבא ה"א הידיע' על מלה הסמוכה לאחריה׳ ושעורו, האהלה אהל שרה אמו, כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד ב'), שענינו הארץ ארץ כנען, והנבוא' עבד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח'), פירש הנבוא' נבואת עבד הנביא, כסאך אלהים (תהלים מ"ה ז'). פי' כסאך כסא אלהים, וכמוהו רבים, ול' הרמב"ן וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמת' שרה לא נטו אהל' כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגביר' הנכבדת, וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל לכבוד' ושם לקחה וזה טעם ויאהבה, וינחם ירמוז שהי' מצטער מאד על אמו ויצחק ממנו תנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש לאשתו. ואנקלוס פי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו, ולכן הזכיר האהב' כי מפני צדקת' וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו רז"ל עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצויה בעיסה וכו' עכ"ל, וכ"ל שעזב אנקלוס פשוטו של מקרא. ותרגם, ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה, בעבור שלא יתכן לבוא ה"א הידיעה על המלה הסמוכה לאחרי' ולכן הפריד האהלה מן שרה אמו, ויב"ע חברם כי תרגם, למשכנא דשרה אמיה, כמו שפי' הראב"ע והרמב"ן וכ"ה דעת בעל הטעמים שהטעים מלת יצחק ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת האהלה, ואם כדברי אנקלוס ראוי להיות ליצחק בתהפך הבא במקום ואזלא (שהוא מפסיק פחות מן הפשטא), למהידות המנחא, כמבואר בהקדמ',

ובאופן זה ויביאה יצחק | האהלה | שרה אמו | | |, וכן מתורגם בל"א: אחרי אמו, אנקלוס ויב"ע תרגמו, בתר דמיתת אמיה, וכן מתורגם בל"א:

כה (א) ושמה קטורה, בב"ר אמרו שהיא הגר, וכן תרגם יב"ע, אבל הרשב"ם והרמב"ן והראב"ע בעלי הפשט אמרו כי איננ' הגר, ודייק הראב"ע מדכתיב ולבני הפילגשים לשון רבים. ולשון הרמב"ן והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען ואם תאמר שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית, ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי

קְטוּרָה׃ (ב) וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃ (ג) וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃ (ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ

פֿרויא, דערען נאמען וואר קטורה: (ב) דיזע געבאר איהם, דען זמרן, דען יקשן, דען מדן, דען מדין, דען ישבק אונד דען שוח: (ג) יקשן צייגטע, דען שבא, דען דדן: אונד דדן'ס קינדער ווארען דיא אשורים, לטושם אונד לאמים: (ד) מדין'ס קינ־

תרגום אונקלוס

כה (א) וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃ (ב) וִילֵידַת לֵיהּ יָת זִמְרָן וְיָת יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן וְיָת יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ׃ (ג) וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין וּלְנַגְוָן׃ (ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע

רש"י

נזדונה לאדם מיום שפרשה מאברה'[ב"ר]: (ג) אשורים ולטושים. הם ראשי אומות [ב"ר]: ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא: (שפירש למשירין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראש' אל"ף והוסיפה אל"ף בראש' כמו חומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת.

באור

והמצרי מארץ פלונית כאשר אמר בבני עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית והגר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד ביחוס שלהן עכ"ל. וגם היטב סופר בפירוש שהיתה מארץ כנען: (ב) מדן, נזכר להלן בפ' וישב והמדנים מכרו אתו (בראשית ל"ז ל"ו), שהם מזרע מדן כאשר אפרש שם בע"ה: מדין, נודעה המדינה במזרח א"י: שוח, ממנו יצא בלדד השוחי אחד מריעי איוב: אשורם ולטשם ולאמים, רש"י כ' שהם שמות ראשי אומות, ותרגומו של אנקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא עכ"ל. ולשון הרמב"ן ולי נראה שסבר אנקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר ארחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), ענין מלשון באשרו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א), לא תמעד אשריו (תהלים ל"ז ל"א), וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום הזה ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה נשכה, ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות (נחמי' י"ג מ"ד), ומזה חרב נטושה (ישעיה כ"א ט"ו), כמו לטושה, ואמר בלאומים ולנגון בלשון איים, ומלת היו עוררה אותו בזה שהי' ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים (בראשית י' י"ג), ובב"ר רבי שמואל ברבי נחמן אמר אף על גב דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין ורישי אמין כלם ראשי אומות הן, והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושין אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים בוערים כלפידים מן ללטוש איש את מחרשתו ואת אתו (שמואל א' י"ג כ'), ילטוש עיניו לי (איוב ט"ז ט'), ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שהנהגנו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר עכ"ל, וכן פי' הראב"ע שהם שמות ואין בהם תאר שם, ואין היו"ד מ"ם סימן הריבוי כמו מצרים כתים דדנים שהם שמות העלם, ויב"ע ת' תגרין ואמפורין ורישי אומין. (ואמפורין הוא בלשון יווני סוחרים), ובתרגום ירושלמי כתוב במקום ואמפורין, ואומנין, ועל אלו כוון רבי שמואל בר נחמן רק שהי' הנוסח אצלם במקום ואמפורין או ואומנין, ולפדין, ולא על ת"א שתרגם באופן אחר, והמתרגם האשכנזי לא תרגם השמות רק שעשאם לשון רבים שהם אומות. בעבור היו"ד מ"ם שבסופם ובעבור מלת היו כמ"ש הרמב"ן, וה"ל שהם שמות לאומות שיצאו מהם ואינם שמות בניהם כלל כמו מצרים כתים שהם שמות בני אדם, ואח"ז הוסבו שמותם אל האומות היוצאים מהם. רק שהכוונה שמן דדן יצאו אומות שנקראו אשורים ולטושים ולאומים, לאיזה סבה ידועה אז, ולא ע"ש בני דדן שהיו נקראים כן, כי לא היו לו בנים שנקראו כן, וראי' לזה כי בדברי הימים מונה שם אלו ו' הבנים. וגם בני יקשן ובני מדין, ולא בני דדן: (ד) ובבני מדין וגו'. אלו הם

וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה: (ה) וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק: (ו) וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם: (ז) וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים

ת"א ויתן סנהדרין נ"ח, א': ולבני סנהדרין נ"ח, א': ואלה עקרים מ"ד, פכ"ח:

דער ווארען עיפה, עפר, חנך, אבידע אונד אלדעה; אללע דיזע זינד קינדער דער קטורה: (ה) אברהם שענקטע דעם יצחק אללעם זייניגע: (ו) דען קינדערן זיינער קעבסווייבער אבער, גאב אברהם געשענקע, אונד שיקטע זיא פאָן זיינעם זאָהנע יצחק (דא ער זעלבסט נאָך לעבטע) הינוועג געגען מאָרגען, נעמליך אין דאז מאָרגענלאנד: (ז) דיזעס זינד דיא לעבענס יאהרע אברהם'ס, וועלכע ער

תרגום אונקלוס

וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה: (ה) וִיהַב אַבְרָהָם יָת כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק: (ו) וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִינוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא קַיָּם קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִּינְחָא: (ז) וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דִּי חֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין

רש"י

ולטושי' הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר והנה נטושים על פני כל הארץ [שמואל א' ל'] שכן לת"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו: (ה) ויתן אברהם וגו', א"ר נחמיה ברכה דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק [ב"ר]: (ו) הפילגשים. חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה [ב"ר]. נשים בכתובה. פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן [בסנהדרין דף כ"א] בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם [סנהדרין צ"א] ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן

באור

חמשה בתי אבות אשר למדין ולהם חמשה מלכים אשר נהרגו במלחמת ישראל במדבר בסוף הארבעים שנה: (ו) ולבני הפילגשים, הגר וקטורה. והרמב"ן ז"ל טען על קטורה שאינה פילגש, מדכתיב ויקח אשה ושמה קטורה. ואמר שבד"הי (א' א' ל"ב), קראה הכתוב פילגש בעבור היותה שפחה, ועל דעתי אין טענתו טענ', שהרי גם בהגר נאמר ותתן אותה לאברם אשה לו לאשה (בראשית, ט"ז ג'), וזה מודה הרב שהיתה פילגש, ובאמת מצאנו שגם הפילגש תקרא אשה, כמ"ש ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה (שופטים י"ט א'), והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית (שם כ"ז), והוא יקרא אישה כמ"ש ויקם אישה וילך אחריה (שם ג'), לפי שנוהג בה מנהג אישות, רק האשה הנעקדת לא תקרא פילגש, ועניין הפילגש על דעת רבותינו ז"ל (בסנהדרין ד' כ"א ע"א), היא בלא כתובה ובלא קדושין, וכ' הרמב"ן ז"ל ואפשר שגם בני נח כשנשאו להם נשים כמשפטן בתחלה היו נוהגים לכתוב מוהר ומתן, ואשר רצונם שתהי' להם פילגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא הי' כותב לה כלום, ועל דעת רבותינו שהיא הגר הנה היא פילגש ודאי עכ"ל, ועיין מה שכתבתי דעתי בעניין בני הפילגש בפרשת ויצא (סי' ל' פסוק ה'): נתן אברהם מתנות, ממון נתן להם, ואין צריך להזכיר אברהם כי אמר בתחל' אשר לאברהם, רק כן דרך המקרא כאשר נמצא נח ב' פעמים בפסוק א' (בראשית ו' ט'), ובני ישראל ה' פעמים בפסוק א' (במדבר ח' י"ט): בעודנו חי, בעוד אברהם חי, ומוסב על וישלחם שלפני פניו ולא על יצחק שלפניו, והוא כמו מאמר מוסגר מן מעל עד חי ולכן הוא בז"ק שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: קדמה אל ארץ קדם, הראב"ע פי' שהוא לתוספת באור קדמה, שהוא אל ארץ קדם, וכן אשר לא

תרגום אשכנזי

געלעבט האטטע: אייהונדערט פינף אונד זיבענציג יאהרע: (ח) זאָדאן פערשיד אברהם אונד שטארב אין איינעם בעגליקטען אלטער, איין גרייז, אונד לעבענסזאטט: אונד ווארד איינגעטהאן בייא זיינען פאָרפאהרען: (ט) זיינע זאָהנע, יצחק אונד ישמעאל, בעגרובען איהן אין דער האָהלע צו מכפלה, אין דעם פעלדע דעם חתי׳ עפרון, זאָהנ׳ס צחר׳ס, וועלכעס פאָר

שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ (ח) וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ (ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי

תולדות אהרן ויקברו ב"ק ט"ז, ב':

רש"י

ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה

תרגום אונקלוס

וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃ (ח) וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבָא טָבָא סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ (ט) וּקְבַרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃ (י) חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר

באור

יעבדו אתו את נבוכדנצר (ירמי' כ"ז ח')׳ וקדם מזרח א"י, וכן מתורגם בל"א, והנכון כמ"ש בעל מ"י וז"ל אמר ששלחם כלפי מזרח ופירש אחר כך לאיזה ארץ מארצות המזרח שלחם ואמר אל ארץ קדם והיא חרן ואור כשדים ואותם ארצות נקראת בשתם ארץ קדם וארץ בני קדם ובאותה הארץ היתה משפחת אברהם לפיכך שלחם לשכון שם כי לאהבתו יקרבום אנשי משפחתו: (ח) ויגוע, לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרמש על הארץ (בראשית ז' כ"א), כל אשר בארץ יגוע (שם ו"ו י"ז), ומתרץ גויעה ואסיפ' קאמרינן, כוונתם כי הגויע' מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים, ואנשי דור המבול השפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם בגויעה בגוע אחינו (במדבר כ' ג'), והוא איש אחד לא גוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), שלא המית אותו עונו פתאום, אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה במלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים. (הרמב"ן), והאריך עוד שם לבאר דעת אנקלוס שאיננה כן׳ וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש גוע׳ גם הראב"ע כתב כי הגויעה היא צאת הרוח מן הגוף ברגע אחד בלי ענוי ועכוב, וכל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע, והנה המתרגם האשכנזי שתרגם (פערשיד)׳ כוונתו כן על רגע הפירוד: בשיבה טובה, כמו שאמר לו הקב"ה ואתה תבא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראשית ט"ו ט"ו), שלא אירע העיכוב בימיו (הרשב"ם): ושבע, שעורו שבע ימים, כמו שנאמר ביצחק זקן ושבע ימים (שם ל"ה כ"ט), ובאיוב וימת איוב זקן ושבע ימים (איוב מ"ב י"ז), ובדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד (ד"ה א' כ"ט כ"ח), וכן הוסיף פה אנקלוס מלת יומין, וכן מתורגם בל"א, והרמב"ן תפרש ושבע שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים ששבע' נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד והכוונה שלא יתאוו בתוספת עכ"ד, וכן תרגם יב"ע, ושבע כל טובא: ויאסף אל עמיו, נאמר הענין הזה במיתה כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו כאלו נאסף עליהם, כ"כ הרד"ק בשרשיו שרש אסף, וכ"כ הראב"ע, אבל האמת כמ"ש ר"ע ספורנו ויאסף אל עמיו נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומין אליו. ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כולם זוכים לחיי עולם כאמרם ז"ל (שבת פרק שואל), וכל אחד נכוה מחפתו של חבירו עכ"ל: (ט) יצחק וישמעאל בניו, אמרו חז"ל בב"ר שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו: אל מערת, וכן אל שדה׳ כמו במערת, בשדה, וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון: (י) קבר אברהם ושרה

מֵמְרֵא׃ (י) הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ (יא) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ שביעי (יב) וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ (יג) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ (יד) וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ (טו) חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ מפטיר

תולדות אהרן השדה קדושין פ'. א': ויהי קדושין י"ד, א':
תולדת סנהדרין נ"ח, א': ואלה מגלה ט"ז, א':

ממרא ליגט: (י) אין דעם פעלדע, וועלכעס אברהם פאָן דען קינדערן חת גע־קויפט האטטע; דא־זעלבסט ווארד אברהם אונד זיינע פרויא שרה בעגראבען: (יא) נאך דעם אבלעבען אברהם'ס, זעגנעטע גאָטט זיינען זאָהן יצחק, אונד יצחק וואָהנטע בייא דיעם ברונ־נען דעם לעבענדיגען זע־הענדען: (יב) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאָלגע פאָן ישמעאל דעם זאָהנ'ס אברהם'ס, וועלכען הגר דיא מצרישע מאגד דער שרה, דעם אברהם גע־באָרען: (יג) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישמעאל, איהרעם נאמען אונד איהרער געשלעכטס־פאָלגע נאך. דער ערסט־געבאָרנע ישמעאל'ס היס נביות, הערנאך קדר, אדבאל אונד מבשם: (יד) אונד משמע אונד דומה אונד משא: (טו) הדר אונד תימא

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ (יא) וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזֵי עֲלַהּ׃ (יב) וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ (יג) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוּלְדַתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ (יד) וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ (טו) חֲדַד וְתֵימָא

רש"י

שנאמרה באברהם [ב"ר]: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים. ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו; אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו [סוט' י"ד]: (יג) בשמותם לתולדותם. סדר

באור

אשתו, כבר כתבנו כי זכר הפעולה על הדבק בו: (יא) עם באר. בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יב) אשר ילדה הגר המצרית. כלומר אין זה בגו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה, אבל ביצחק כתוב לפניו. ואלה תולדת יצחק בן אברהם, כילד הי' בנו, אברהם הוליד את יצחק, כלומר זה הוא עיקר הולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגו' (רות ד' י"ח). (הרשב"ם): (יג) בשמתם לתלדתם. סדר לידתן זה אחר זה: בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם, בכל המקרא בבוא ארבעה שמות סמוכים יהיו שנים הראשונים מחוברים בטעם לבד, ושנים האחרונים לבד, כמו כוש ומצרים ופוט וכנען (בראשי' י' ו'), דן ונפתלי גד ואשר (שמות א' ד'). ובסיהי' ס"פ במלה האחרונה ויש לפני הנגינה שתי

(טז) אֵ֣לֶּה הֵ֞ם בְּנֵ֣י יִשְׁמָעֵאל֮ וְאֵ֣לֶּה שְׁמֹתָם֒ בְּחַצְרֵיהֶ֖ם וּבְטִירֹתָ֑ם שְׁנֵים־עָשָׂ֥ר נְשִׂיאִ֖ם לְאֻמֹּתָֽם׃ (יז) וְאֵ֗לֶּה שְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י יִשְׁמָעֵ֔אל מְאַ֥ת שָׁנָ֛ה וּשְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים וַיִּגְוַ֣ע וַיָּ֔מָת וַיֵּאָ֖סֶף אֶל־

תולדות אהרן ואלה סנהדרין נ"ח, ח':

תרגום אשכנזי

יטור נפיש אונד קדמה: (טז) דיזעס זינד דיא זאֶהנע ישמעאל'ס, אונד דיזעס איהרע נאמען, אין איהרען געהאֶפטען, אונד אין איהרען שלאֶססערן. צוואֶלף שטאממפֿירסטען, נאך איהרען נאציאָנען. (יז) דיא לעבענסיאהרע דעם ישמעאל ווארען הונדערט יאהר אונד דרייסיג יאהר אונד זיבען יאהר; זאָדאן פֿערשיד ער אונד שטארב אונד ווארד בייא זיינען פֿאָרפֿאה־

תרגום אונקלוס

יְטוּר נָפִישׁ וְקֵדְמָה: (טז) אִלֵּין אִינוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן: (יז) וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד

רש"י

לידתן זה אחר זה: (טז) בחצריהם. כרכי' שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחי' לשון פתיחה כמו פצחו ורננו [תהלים צ"ח]: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' [בראשית כ"ח] כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת:

באור

תנועות ומתג בתנועה הראשונה, אז יהי' הטפחא במלה המחוברת שלפני הס"פ ולפניה ז"ק, והמלה שלפני הז"ק במשרת, באופן ששתי מלות הראשונות מהארבעה המה תמיד מחוברות בטעם, כמו ראובן שמעון לוי ויהודה (שם ג'). ונשתנה כאן להיות הראשונה בז"ק, וב' שאחרי' מחוברות במרכא טפחא, מפסיק פחות מן הז"ק, כדי להפריד מלת נביות מן האחרות כי היא לבדה חולקת על בכור, וכן בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון (בראש' ל"ה כ"ג), ולכן המתרגם האשכנזי תרגם (הערנאך קדר): וקדר, יב"ע תרגם, וערב, וכן העיד הכתוב להלן שסכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, והיא במדינת (ארביא"ה) בתחלת חלק האסיאה, ושאר השמות לא נודעו שמות ארצותם היום: (טז) בחצריהם, הם הכפרים והפרזות שאינה מוקפים חומה שהם כמו חצר, וא"ת בפצחיהון, שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (תהלים צ"ח ד'): ובטירתם, ארמונים כמו טירת כסף (ש"ה ח' ט') (הראב"ע), ולשון הרד"ק בשרשים שרש טיר, פירש ארמון ונקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשויים טירות טירות שורה בשורה באבני גזית, כי הטור הוא הנקרא בדברי רז"ל נדבך, והאומנין קורין בראש הנדבך (ברכות פ"א מ"ה), וכן טורי גזית וטור כרתות ארזים (מלכים א' ו' ל"ו), הן נדבכין וי"ת סדרין, וכן ת"י ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב (יחזקאל מ"ו כ"ג). מלרע לנדבכיא, לפיכך נקרא הארמון טירה עכ"ל: לאמתם. לדעת הרד"ק בשרשים ברש אם שרשו אמם, והביא בשם אביו ראי' מן לשון הערב שנקרא אלאמ"ם, ולכן המ"ם דגוש', ויהי' השם מזה השרש אום או אומה ופירושו משפחה, ויתרב' בלשון נקבה כמו ראש אומות (במדבר כ"ה ט"ו), וכן פה לאמתם, וגם הגוי כלו נקרא אום, ויתרב' בסימן הזכרים כמו שבחוהו כל האמים (תהלים קי"ז א'), וכתב הראב"ע כי למ"ד לאמתם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאמים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ"ה כ"ג), והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים. ועיין מ"ש בשם הרמב"ם בתחלת פרש' תולדת על ושני לאמים: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל, חכמים פירשו במגיל' (דף י"ז ע"א), למה נמנו שנותיו של ישמעאל, ולפי הפשט לכבודו של אברהם הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (שם ט"ז ט"ז), וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל

עַמָּֽיו׃ (יח) וַיִּשְׁכְּנ֨וּ מֵחֲוִילָ֜ה עַד־שׁ֗וּר אֲשֶׁר֙ עַל־פְּנֵ֣י מִצְרַ֔יִם בֹּאֲכָ֖ה אַשּׁ֑וּרָה עַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו נָפָֽל׃ פ

רעדן איינגעטהאן: (יח) דיא ישמעאלים וואָהנטען פֿאָן חוילה אן ביז שור וועלכעס פֿאָר מצרים ליגט, ביז נאָך אשור היין. ישמעאל לאַג אלזאָ צור זייטע אללער זיינער ברידער:

תרגום אונקלוס

וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: (יח) וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָּל אֲחוֹהִי שְׁרָא: (יט) וְאִלֵּין

רש"י

(ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים:

(יח) נפל. שכן. כמו ומדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק [שופטים ז']. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון [בראשית ט"ז]. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

חסלת פרשת חיי שרה

באור

בנו בן שלש עשרה שנה וגו' (שם י"ז כ"ה), חזר עתה ופי' כל ימי חייו (הרשב"ם):
(יח) וישכנו מחוילה עד שור. בעבור שאמרנו חויל' בבני חם, ובבני כוש סבא וחויל' וגו' (שם י' ז'), והיתה ארצם בין ארצות בני כוש, ומצאנו חוילה בבני שם בין בני יקטן בן עבר, ואת אופר ואת חוילה וגו' (שם כ"ט), והיתה ארצם בארץ ערב הנקראת כעת (אראביען), כמו שכתוב ויהי מושבם ממשא (היא מקום במזרח ים האדום הוא ים סוף). באכה ספרה (היינו עד סוף היבשה שאצל ים האוקינוס) הר הקדם, (כי כל אלו הארצו' נקראו' ארץ הקדם כל מזרח א"י עד סוף האראביא') (שם ל'), לכן יודיע פה הכתוב כי החויל' האמור' פה היא השנית שבארץ ערבי אשר לצד מזרחי של ים סוף, ומקצת ארץ מצרים במערבו של ים סוף, ושור הוא האמור למעל' וישב בין קדש ובין שור (שם כ' א'), שהוא בדרום א"י ולמזרח מצרים, ויהי' עיקר הסימן על חויל' ולא על שור כי לא מצאנו שור אחר, ולכן מלת שור במפסיק גדול מתפסיק שבנגינת מחוילה: באכה אשורה, הראב"ע כת' כי אשור למערב א"י כמו מצרים, ולכן הרחיק הפי' על פני כל אחיו נפל ששכן סמוך לאחיו בני קטורה, בעבור שלפי דעתו רחוקים הם זה מזה כי הר הקדם במזרח א"י ואשור ומצרים במערב א"י, אבל אין האמת כן, כי אשור היא במזרחית של צפונית א"י, וניגוה ראש המלכות ההיא היא על נהר חידקל, וכן נאמר בתורה ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראשית ב' י"ד), וכבר הרגיש בזה בעל אהל יוסף וכתב שמלת אשור היא טעות בפי' הראב"ע ונ"ל שור ומצרים מערב לא"י, אבל ג"ז איננו נכון כי שור הוא בדרום א"י כמפורש בכתוב ויסע משם אברהם ארצ' הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), וכן כתוב ויך שאול את עמלק מחויל' בואך שור אשר על פני מצרים (שמואל א' ט"ו ז'), ומפורש בכתוב עמלק יושב בארץ הנגב (במדבר י"ג כ"ט), אמנם בבאור הכתוב פה נ"ל שאין פי' באכה אשורה שהגיע גבולם עד אשור, רק שמודיע שהי' ארצם על פני מצרים בדרך שהולכים ממצרים לאשור, אבל הוא קצת דחוק כי כל מקום שנזכר באכה בפסוק פירושו שהגיע הגבול עד שם כמו ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמ' ועמר' וגו' (בראשית י' י"ט), ויותר נ"ל כי אין אשור הנזכר פה מדינת אשור הנודעת שבמזרחית לצפונית לא"י, רק היא אשורים הנזכר למעלה בבני קטור' ובני דדן היו אשורים וגו', ויתכן ששם מדינתם הי' ג"כ אשור והם היו נקראים אשורים ע"ש מדינתם, ויכוון לפ"ז שאמר על פני כל אחיו נפל שהם בני קטור', לפי שהם היו יושבים בארץ קדם, כמו שאמר הכתוב וישלחם וגו' אל ארץ קדם, וכל המדינות שבמזרח א"י מן ארם נהרים עד כל הארביא"ה עד סוף מלכות שבא שאצל ים אוקינוס נקראות ארץ בני קדם, כמ"ש בבני יקטן ויקטן ילד וגו' ואת חצרמות וגו' ואת אוזל וגו' ואת שבא, ואת אופר ואת חויל' וגו' ויהי מושבם וגו' הר הקדם (בראשית י' כ"ו וכ"ז וכ"ח וכ"ט ול'), כי עוד היום יש שם עיר נקראת חצרמות, וגם יש שם מלכות נקרא אוזל, ומלכות הגדולה ימן שהוא שבא, ושם הוא לפי דעתי אופיר ששלח לשם שלמ' המלך אניותיו לקחת משם זהב, ויש לי בזה חקיר' רבה ועיון, רק כדי שלא לצאת מכוונת הספר אאריך בזה בקו"א אשר יעדתי לחברי אי"ה:

(יט) וְאֵ֛לֶּה תּוֹלְדֹ֥ת יִצְחָ֖ק בֶּן־אַבְרָהָ֑ם אַבְרָהָ֖ם הוֹלִ֥יד אֶת־יִצְחָֽק׃ (כ) וַיְהִ֣י יִצְחָק֗ בֶּן־אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה בְּקַחְתּ֣וֹ אֶת־רִבְקָ֗ה בַּת־בְּתוּאֵל֙ הָֽאֲרַמִּ֔י מִפַּדַּ֖ן אֲרָ֑ם

תולדות אהרן הוליד ב"מ פ"ז, א': ויהי יבמות ס"ד, א':

תרגום אשכנזי

(יט) דיזעס איזט דיא גע־שלעכטספאלגע פאן יצחק זאהן אברהם'ס: אברהם האטטע יצחק געצייגט: (כ) יצחק וואר פירציג יאהרע אלט, אלס ער רבקה, דיא טאכטער דעס אראמיטן בתואל'ס אויס פדן ארם, דיא שוועס־

רש"י

(יט) ואלה תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרי' מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם

תרגום אונקלוס

תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלֵיד יָת יִצְחָק: (כ) וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסֵיב יָת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה

באור

על פני כל אחיו נפל, ר"ל שנפל גורלו כנגד כל אחיו, או פירושו שכן, כמו נפלים בעמק (שופטים ז' י"ב), פי' שוכנים בעמק. ויגיד עליו ריעו ועל פני כל אחיו ישכן (בראשית ט"ז י"ב), ואין פירושו שכן למזרח אחיו כי מדברה הם שכנו בארץ הקדם למזרח, והוא שכן למערב להם במדבר פארן סמוך למצרים, רק פירושו שיתרחב נחלתו כנגד כולם:

(יט) ואלה תולדת יצחק בן אברהם, לפי דרכנו אין צורך להוציא מלת תולדת מפשוטו לומר שפי' מאורעות רק הוא כדרך כלל ופרט כי עיקר הכוונה הוא על יעקב ועשו האמורים להלן בפרשה, רק שהתחיל לספר בפרטות האיך בא לידי תולדות ואחר שהיתה עקרה והתפללו ונעתר להם השם והוליד את יעקב ואת עשו, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שאמר יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. הראב"ע פי' שטעם הוליד גדל ורבה כמו ילדו על ברכי יוסף (בראשית נ' כ"ג), ובעבור שאמר וישלחם מעל יצחק בנו. ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי הזכיר עתה והחל בא היחס כמנהג הכתוב לחזור באבותי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם, וארפכשד ילד את שלח (א' א' י"ז וי"ח), וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם (שם כ"ד וכ"ז), וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול (שם ח' ל"ג), אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם שאם אמר גם כן ואלה תולדת יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה ייחסם ביחוס ובמעל' ואף כי הקדים הבכור, ועוד שהי' ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטור', ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ"א י"ב), ולכך אמר למעל' גם כן ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שם י"ג), וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל, אלה תולדתם בכור ישמעאל נביות (א' א' כ"ח וכ"ט), והזכיר ובני קטור' פילגש אברהם ילד' את זמרן (שם ל"ב), והי' ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל (שם ל"ד) עכ"ל, וכ"כ הרשב"ם: (כ) בן ארבעים שנה, וכתוב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם, תשני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: מפדן ארם, נקרא כן לפי שהיו שני מקומות שהיו נקראים ארם, ארם נהרים וארם צובה, ול' פדן בדברי רז"ל שנים הבוא גנרא דגזל

אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ (כא) וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה

ת"א ויעתר סוכה י"ד, א'. יבמות שם: ויעתר לו ב"ב פ"ד א':

תרגום אונקלוס

מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (כא) וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לְקָבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת

תרגום אשכנזי

סטער דעס אראמיטן לבן'ס, צור פֿרויא נאהם: (כא) יצחק פֿלעהעטע צום עוויגען אום זיינער פֿרויא וויללען, דענן זיא וואר אונ־פֿרוכטבאר. דער עוויגע ליס זיך פֿאָן איהם ער־

רש"י

מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה היו וכי בת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראוי' לביאה ג' שנים ונשאה. בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומ' אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטורת [יחזקאל ח'] מרבית עלית העשן וכן והעתרתם עלי דבריכם [שם ל"ה] וכן נעתרות נשיקות שונא [משלי כ"ז] דומות למרובות והנם למשא אנקריי"שרא בלע"ז, Croitro, (לאט. iucrescere) *Encresser*:

באור

פדנא דתורי מחבריה, פירוש צמד בקר, ותרגום ויקח צמד בקר (שמואל א' י"א ז'), פדן דתורי, ולפי זה גם כן ארם דמשק וארם בית רחוב שניהם מאלה קרובים זה לזה לפיכך מזווג אותם השנים וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים, ויש מפרשים פדן ארם שדה ארם וכן יקרא בל' ישמעאל השדה פדן (הרד"ק בשרשים שרש פדן), ואנקלוס ויב"ע לא תרגמו מלת פדן, ועל פיהם לא תרגמ' גם כן המתרגם האשכנזי: מִפַּדַּן, אפש' שהוא שם במשקל בני פתחין כמו וְאַכַּד, וכלנה (בראשית י' י'), בחטי מנית וּפַנַּג, (יחזקאל כ"ז י"ז). או הוא פתוח מפני הסמיכות (הרד"ק במכלול ד' קטן דף ר"ט ע"ב), ונראין דבריו האחרונים כי נמצאת קמוצה בלי סמיכות, ואני בבאי מִפַּדָּן, (בראשית מ"ח ז'), ואין שם אס"פ ולא ז"ק, ולפ"ז תהי' ע"מ שַׁבָּת נֶגֶב: אחות לבן הארמי, וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם (ר"ע ספורנו), והיא כמו הקדמ' למה שאמר להלן, והראב"ע כתב הוא ידוע ונכבד מאביה, וכן אחות נחשון (שמות ו' כ"ג): (כא) ויעתר, ענין רבוי ותפל', והעותר או המעתיר הוא המרבה והמתפלל, והנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרובה ומקבל התפלה, ופה הוא מבנין הקל, ונמצא גם מהכבד הנוסף, העתירו אל ה' (שמות ח' ד'), למתי אעתיר לך (שם ה'), והוראה אחת להם, והרשב"ם פי' לשון רבוי דברים, וכן פי' רש"י וז"ל ויעתר, הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו, נתפצר ונתפייס ונתפת' לו, ואומ' אני כל לשון עתר ל' הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטרת עלה (יחזקאל ח' י"א) מרבית עליית העשן, וכן והעתרתם עלי דבריכם (שם ל"ה י"ג), וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ז ו'), דומות למרובות והנם למשא, אנקריי"ש בלע"ז עכ"ל, קו"ף במקום שי"ן כמנהגו בכל מקום, והוא אנסער"יש, בל"א (געהייפט): לנכח אשתו, פ"ת לקביל, וכן פירש"י ע"פ גמ' דיבמות (דף ס"ד ע"א), זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נכח, ועוד פי' שם לעומת אשתו כלומר בעבורה, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, וגם דעת יב"ע לא רחוקה היא מכוונ' זאת, שתרגם והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה ממה דגזר על אנתתיה, הנה פי' לנכח שהתפלל בעדה, ובמלת ויעתר תפס דרש חז"ל

אִשְׁתּוֹ׃ (כב) וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ

תרגום אשכנזי

פֿלעהען, אונד זיינע פֿרויא רבקה ווארד שוואנגער: (כב) נון בעוועגטען זיך דיא קינדער העפֿטיג אין איהר, דא שפראך זיא: ווען דעם אלזאָ איזט, וואָרום האבע איך עס דען געווינשט? אונד גינג, דען עוויגען צו בעפֿראגען: (כג) דער עוויגע ליס איהר

תרגום אונקלוס

רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃ (כב) וְדַחֲקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה דְּנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ (כג) וַאֲמַר יְיָ לַהּ

רש״י

augmenter, (לוכעהאען, איך פֿערמעהרען): לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה [יבמות ס״ד]: (כב) ויתרוצצו. ע״כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רצילה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע״א עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה׳. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה׳ לה. על ידי שליח לשם נאמר

באור

ביבמות (סם), ובסוכ׳ (דף י״ד ע״א), א״ר אליעזר (בסוכ׳ הגירסא אמר ר׳ יצחק), למה נמשלה תפלתם של צדיקים לעתר מה עתר זה מהפך את התבוא׳ ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות: ויעתר לו, לפי פי׳ הרשב״ם והרד״ק שרק הוא התפלל ולא היא יהי׳ מלת לו כפשוטו: (כב) ויתרצצו, הרד״ק במכלל (ד׳ קטן דף ק״פ ע״ב), כתב ששרשו רצץ, ויהי׳ מענין שבירה מלשון כי רצץ עזב דלים (איוב כ׳ י״ט). אבל בשרשים הביאו בשרש רוץ וכן בפירושו על התור׳ (כפי מה שהביאו בעל מכלל יופי). פי׳ מל׳ ריצה וכ׳ כי כשנולדו והגיעו לזמן התנוע׳ היו מתנועעים מאד עד שנדמה לה שהיו רצים זה לעומת זה, וכן כבדקים ירצצו (נחום ב׳ ד׳) וכן פי׳ הראב״ע והרשב״ם, וכן פי׳ רש״י לשון ריצה, וכן מתורגם בל״א. אבל מן דקדוק המלה עצמה אין לעמוד על הבירור אם שרשה רוץ או רצץ, כי שתי הגזרות יבואו בבנייניט דגושי עי״ן הפעל ע״ד המרובע, ולא כהרשב״ם שרצה להוכיח שהיא מנחי עי״ן בעבור שלא נאמר וַיִּתְרַצְּצוּ, כמו ובטרם

יִתְנַגְּפוּ רגליכם (ירמי׳ י״ג ט״ז), ואין להשוות יחד גזרת הכפולים עם חסרי פ״א או שלימים: הבנים, בבטן יקראו עוברים, ונקראו בנים ע״ש סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ״ב ו׳): אם כן, גדול צער העבור: למה זה אנכי, למה התאויתי על ההריון, כן פי׳ רש״י, וכן מתורגם בל״א, והראב״ע כתב שהיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להן ככה ותאמרנה לא, וטעם ותאמר א״כ הדבר והמנהג, למה זה אנכי בהריון משונ׳, ולשון הרמב״ן והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפי׳ הזה, והנכון כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעול׳ הלואי איננִי שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה עכ״ל: לדרש את ה׳, אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את ה׳ מאתו (מלכים א׳ כ״ב ח׳ וד״ה ב׳ י״ח ז׳) וכתיב כי יבא אלי העם לדרש אלהי׳ (שמות י״ח ט״ו) (הרשב״ם), ורש״י פי׳ לבית המדרשו של שם (וכן הוא בב״ר), לדרש את ה׳, להגיד לה מה יהא בסופה, וטען עליו הרמב״ן וכ׳ ולא מצאתי דריש׳ אל ה׳ רק להתפלל כטעם דרשתי את ה׳ וענני (תהלים ל״ד ד׳), דרשוני וחיו (עמוס ה׳ ד׳), חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ׳ ג׳) עכ״ל, והנה אותם שהביא הרשב״ם הם לה׳ ואינם להתפלל, ואולי כוונתו במקום שלא נאמר הדרים׳ רק לה׳, משא״כ באלו כתוב ב״כ כנוי אל האדם, את ה׳ מאתו, כי יבא אלי העם לדרש, ויב״ע תרגם, למבעי רחמין, כהרמב״ן, אבל אונקלוס תרגם, למתבע אולפן, כרש״י והרשב״ם, וכן מתורגם בל״א: (כג) ויאמר ה׳ לה, ע״י נביא (הרשב״ם והראב״ע), וכן פי׳ רש״י, וכן מתורגם בל״א: שני גוים בבטנך, אל תראי כי צער שלך

שְׁנֵ֤י גֹייִם֙ בְּבִטְנֵ֔ךְ וּשְׁנֵ֣י לְאֻמִּ֔ים מִמֵּעַ֖יִךְ יִפָּרֵ֑דוּ וּלְאֹם֙ מִלְאֹ֣ם יֶֽאֱמָ֔ץ וְרַ֖ב יַעֲבֹ֥ד

גוים ק'

תולדות אהרן שני גיים ברכות נ"ז, ב'. ע"ז י"א, א': ולאם מלאם פסחים ת"ב ב'. מגלה ו'. סוטה מ"א, ב'. סנהדרין ל"ג, א':

תרגום אונקלוס

תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְּוָן מִמְּעַיְכִי יִתְפָּרְשׁוּן וּמַלְכוּ

זאגטען: צווייא פֿאָלקער זינד אין דיינעם לייבע, צווייא נאציאָנען זאָנדערן זיך פֿאָן דיינעם איינגעווייַדע, נאציאָן איזט מעכטיגער אלס נאציאָן, עלטער ווירד דעם יינגערן

רש"י

ברוח הקדש והוא אמר לה [ב"ר]: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו היו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים [ע"ז י"א]: ושני לאומים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאום יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה [יחזקאל כ"ו] לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של

באור

הוא בשביל שתאומים יש בבטנך שמרובה לער העיבור של שנים מלער עיבור אחד ודרך נשים לך, ומלת גוים נפלה בה יו"ד הנחים מהמכתב ונשארה במבטא: ושני לאמים, רש"י כ' אין לאום אלא מלכות. ולשון הרשב"ם ושני לאמים מלכיות. כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים (תהלי' קמ"ח י"א), כפל לשון הוא. אבל לאמים (נ"ל של"ל אמים), הוא עמים עכ"ל, והנה אנקלוס ויב"ע תרגמו לאמים מלכון, ולדעתי אף פה אין לאומים אלא כפל לשון של גוים, כי יראה שמליצ' נבואיית היא שבאה במאמרים קצרים, מג' וד' מלות, ולכן תהי' מליצת שני גוים ושני לאמים אחת בענין וכפולה במלו' שונו' *), וכן הוא כפול תמיד במליצו' הנביאים למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהלי' ב' א'), אמר לרשע צדיק אתה יקבהו עמים יזעמוהו לאמים (משלי כ"ד כ"ד), ורבים כן. וכתב רש"י בתהלים (ב' א'), כי מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין, ואולם כבר הודעתיך שאין השמות הנרדפים משותפי ההוראה מכל וכל, כי אם יש לכל אחד מהן הוראה נבדלת בענין, ומלת לאם יאמר על הגוי שעניניו מסודרים ומיושרים באופן המביא אל ההצלחה המדינית, וזה הוא ענין המלכות, לכן אמרו אין לאום אלא מלכות, בל"א (רייך שטאאט או נאציאָן), כי כל עוד שאין עניני הגוי מסודרים על האופן ההוא לא יקרא (נאציאָן), ומלת גוי ועם כולל גם קבוץ בלתי מסודר, כמו בל"א (פאָלק), ולכן גם המתרגם האשכנזי תרגם לאמים (נאציאָנען), וגוים (פאָלקער): מלאם, בא רפה הלמ"ד שלא כמנהג להדגש לחסרון נו"ן מן: ורב, ר"ל הגדול בזמן יציאתו לעולם ואף על פי שהזמן מועט קרא את היוצא ראשון רב והשני היוצא אחריו צעיר וכן לא רבים יחכמו (איוב ל"ב ט'), גדולים בשנים: יעבד צעיר, הפעל הקל מבנין עבד יאמר לפעמים על העובד ולפעמים על הנעבד אלא שיש הבדל ביניהם כי הנעבד קשור עם בי"ת כמו לא תעבד בו (ויקרא כ"ה ל"ט), א"כ תאמר על העבד עובד אותו ועל האדון עובד בו, ולכן תהיה הכוונה פה על העבד, ועכ"ז תחסר פה מלת את המורה על הפעול, אבל על הרוב הפועל הוא הראשון (חוץ מדברים שאין לספק בהם יבוא הפועל באחרונה ובלא את כמו מים תבעה אש (ישעיה ס"ד א'), שהאש הפועל והמים הפעול, אבנים שחקו מים (איוב י"ד י"ט), אבנים הפעולים ומים הפועלים), ולכן יהיה פה הראשון הפועל שהרב יהיה העובד אל הצעיר, וכן בן יכבד אב (מלאכי א' ו'). שאם בלי ספק הבן הוא המכבד כמ"ש אחר זה, ואם אב אני איה כבודי, וכן ת"א ויב"ע. וכן מתורגם בל"א, ובכוונה מכוונת נכתב המאמר הזה בלתי מבואר לפי שפעמים יעבד הרב את הצעיר לכן היה הפועל ראשון, וכן יהיה אחר שוב שבותינו, ופעם יעבוד הצעיר את הרב כזמנינו בעוונותינו, כ"פ מהר"י אברבנאל, והנה לתשובת דרישתה לא היה צריך לומר רק שני גוים בבטנך ולכן היה לצרה גדול, רק מתוך שהנביא התחיל לומר לה גמר ופי' לה כל העתידות: (כד) ללדת, הראוי בקמץ בהפסק ונשאר עם הסגול: והנה

*) שני גוים בבטנך,
ושני לאמים ממעיך יפרדו,
ולאם מלאם יאמץ,
ורב יעבד צעיר:

צָעִיר׃ (כד) וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ (כה) וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ (כו) וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת

ת"א וימלאו ברכות פ"א, ס', ב': אדמוני פסחים פ"א, ה', א':

ריענען: (כד) אלס נון איהרע צייט קאם צום געבערען, דא ווארען צוויללינגע אין איהרעם לייבע: (כה) דער ערסטע קאם הערויס, וואר ראָטה, זיינע גאנצע הויט וויא איין האארנער מאנטעל; אונד זיא נאננטען איהן עשו: (כו) נאכהער אבער קאם זיין ברודער הערויס, אונד זיינע האנד פֿאססטע אן עשו'ס

תרגום אונקלוס

מַלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּיד לִזְעֵירָא׃ (כד) וּשְׁלִימוּ יוֹמַהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעָהָא׃ (כה) וּנְפַק קַדְמָאָה סְמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּגְלִים דִּשְׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו׃ (כו) וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵיהּ

רש"י

ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה [בראשית ל"ח] שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומים. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א' צדיק וא' רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים [ב"ר]: כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"רא בלע"ז, *Floche: Chose velue,* (איין האאריגער געגענשטאנד): ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי

באור

תומם, בכל דבר חדוש רגיל לומר כן, וכן ויהי בבקר והנה היא לאה (בראשית כ"ט כ"ה), כי עד עתה היה סבור שהיא רחל, וכן וייקץ פרעה והנה חלום (שם מ"א ז'), כי לא היה סבור שהיה חלום עד שניעור משנתו, והמתרגם האשכנזי חבר המאמרים במלות, (אום, דא). כדרך הווי"ן המחברות ב' מאמרים מתיחסי הזמן, ומלת תומים חסרה אל"ף והוצלה תנועתה על התי"ו כמו אם לא שריתיך לטוב (ירמיה ט"ו י"א), שפירושו נתתי שאריתיך לטוב, וכן יתן את שלתך (שמואל א' א' י"ז), ר"ל שאלתך: (כה) ויצא הראשון אדמוני, איננו שם המקרה רק תאר השם, ולכן צריך לבאר ויצא הראשון, והיה איש אדמוני, ונמצא התאר משרש זה גם במשקל אחר, דודי צח ואדום (ש"ה ה' י'), והראב"ע כתב כי היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי, ולא ידעתי מאין לו זאת, כי לא נמצא במקרא אדמון כאשר נמצא אכזר גם אכזרי, ואדמוני נמצא ב' פעמים במקרא, א' פה, ושני פעמים בדוד (שמואל א' ט"ז י"ב וי"ז מ"ב), וכמה שמות תארים נמצאים ביו"ד בסוף תמיד, גם בנו"ן יו"ד ואם מעטים הם בנו"ן יו"ד כמו אוב או ידעני (ויקרא כ' כ"ז), וכן פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (רות ד' א'), פלני שרשו פלא מלשון כסוי והעלמה, ויאמר כן על האיש ששמו מכוסה ונעלם, ומשפטו בתשלומו, פְּלְאוֹנִי, ולפי שנפל האל"ף נעתק החולם אל הלמ"ד ושוא הלמ"ד אל הפ"א, ובמקום החירק ושניהם תוארים ולא נמצאו בלי יו"ד. כי מה שמצאנו שכול וְאַלְמָן, (ישעיה מ"ז י"א), איננו תאר רק שם המקרה, וכל אלו ממשקל אחד הם, כי בא הפתח במקום החירק להרחבת האל"ף, ואם הולכך לזה בעבור שנמצא התאר אדום, היה צריך לומר כי הנו"ן יו"ד נוספים. ולא לשום לו אכזרי לריע ששם היו"ד לבד נוסף, גם נמצאים תוארים נרדפים משרש אחד כמו כָּבֵד וְכָבֵד, אָמִיר וְאַמִּיר, אֶרֶךְ וְאָרוֹךְ, ודומיהם רבים. וכתב הרשב"ם אדמוני רו"ש בלע"ז בל"א (רָאָטה): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלע"ז (רש"י), פעללושטרי"א, ובל"א (געפּויטט), וקראת אדרת לחשיבותה וגדולתה משרשו אדר שהוא לשון חוזק וגדולה, ואין מלת שער תאר לאדרת, לפי שאדרת לשון נקבה בעבור התי"ו הנוספת, והראוי להיות כאדרת שעירה. אבל אדרת הוא סמוך אל שער, והטעם אדרת הנעשה משער, כמו כלי עץ, שהוא הכלי הנעשה מעץ. או אדרת בעלת שער ותחסר מלת בעלת, ולא כאשר חשב הראב"ע להפוך הכוונה ולומר כלו שער כאדרת. כי לפ"ז ראוי להיות כאדרת בטעם מפסיק: ויקראו, הקוראים: שמו עשו. אדם עשוי ונגמר בשערו כבן שנים הרבה, וא"ת וקרא בלשון יחיד: (כו) ויקרא שמו יעקב, הקורא או יצחק

בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ (כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים׃ (כח) וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו

ת"א ויצחק מגלה ט"ז, א': ויעקב ב"ב קכ"ג, א':

תרגום אונקלוס

אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלֵידַת יָתְהוֹן׃ (כז) וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָּא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר נָפֵיק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּישׁ בֵּית אוּלְפָנָא׃ (כח) וּרְחֵים יִצְחָק יָת עֵשָׂו אֲרֵי מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה רָחֵימַת

תרגום אשכנזי

פֿערזע, אונד ער נאננטע איהן יעקב; יצחק וואר זעכציג יאהרע אלט, אלס זיא געבאָרען ווארדען: (כז) דיא קנאבען וואוכסען העראן, עשו ווארד איין יאגדפֿערשטענדיגער, אונד איין פֿעלדמאַן; יעקב אבער ווארד איין פֿראָמ-מער מאַן, דער אין צעל-טען וואָהנט: (כח) יצחק

רש"י

כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נולד מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנולד באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנולד ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטר' את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: (בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו): ויקרא שמו יעקב. הקב"ה (אמר אתם קריתון לבכוריכ' שם אף אני אקרא לבני בכורי הה"ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראוי' להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה [יבמות כ"ד] ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבן כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"א: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות [תנחומא]: איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו

באור

אביו: בלדת אתם. אנקלוס ויב"ע תרגמו, כד ילידת, הסבו הפעל אל רבקה שאינה נזכרת בפסוק, ועניינו כמו בלדתה אותם, ויותר נראה להסב אותו אל יצחק הנזכר פה ועניינו כמו בלדתו אותם כי פעל ילד יאמר גם על האיש כמו ועירד ילד את מחויאל (בראשית ד' י"ח), ולא אמר הוליד, כי מדבר על זריעת האיש כמ"ש רש"י שם וע"ש בבאורי, והמתרגם האשכנזי באר בלדת (המוליד) אותם, בל"א (אלס מאן זיא געבאהר), ופתר (אלס זיא געבאָהרען וואָר-דען), שהוא הלשון היותר מתוקן בל"א: (כז) ויגדלו, ענין תוספת השנים כי יש אחרים ביקר ותכונות: ידע ציד, לצוד ציד להביא, ומלא תרמות כי רוב החיות בדרך תרמה יתפשו: איש שדה. כתרגומו איש נפיק חקל. יוצא והולך תמיד בשדות לצוד חיות ועופות: ויעקב איש תם, הפך מן איש ציד, לא היה בקי לרמות: ישב אהלים, הפך מן איש שדה, ורש"י פי' אהלו של שם ואהלו של עבר, וכן תרגם אנקלוס, משמש בית אולפנא, וכן תרגם יב"ע, והראב"ע כתב ויתכן להיות פירושו כמו ישב אהל ומקנה (שם כ'), וכן פי' הרשב"ם רועה צאן אביו, ואמר אהלי' ל"ר כי יתכן שהיה יושב פעם פה ופעם פה במקום שראה כי יש שם מרעה טוב לצאנו: (כח) כי ציד בפיו, אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יביא, ויחסר המעשה. וכן למועד אשר שמואל (שמואל א' י"ג ח'). (פי' אשר נתן שמואל), וה' אותי כגבור עריץ (ישעיה כ' י"א), כתן אז עם אותי, ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי

וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ (כט) וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ (ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־

תולדות אהרן ויזד סוטה י"א, א' ב', סנהדרין ס"ט א'. ב', ע"ז, ב': ויבא ב"ב ט"ז, ב':

תרגום אונקלוס

יַת יַעֲקֹב׃ (כט) וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא עֵשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ (ל) וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן סִמּוֹקָא

תרגום אשכנזי

ליבטע דען עשו, דען ער אס פֿאָן זיינעם ווילד־פרעט; רבקה אבער ליבטע דען יעקב: (כט) יעקב קאָכטע איינסט איין געריכט. אונד עשו קאם פֿאָם פֿעלדע, אונד וואר אבגעמאטטעט: (ל) דא

רש"י

ומדמה בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. בצמאה כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים [ירמיה ד'] [ב"ר]: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו

באור

בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המציא לו כאשר אמר איש ידע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו של אביו. ישנה האיש במעשהו לתדירותו, וכמוהו שבתך בתוך מרמה (ירמיה ט' ה'). (הכוונה בתוך אנשי מרמה או רמאים) וכן ואני תפלה (תהלים ק"ד ד'), (פי' ואני אתפלל), וכן אמרו בבראשית רבה קופרא טבא לפומי' כסא טבא לפומי' (הרמב"ן), ול"נ כי תחסר וי"ו הכנוי כדרכה לפעמים במקור, ויהי כראות את הנזם (בראשית כ"ט ל'), פי' כראותו. ויצחק בא מבוא (שם ס"ב), פי' מבואו, וכן כאן כי צידו בפיו, כי המקור והשם קרובים, וא"ת אחרי מצידיה הוה אכיל, וכן פירש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ורבקה אהבת את יעקב, שהיתה מכרת בתומתו, וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבד צעיר, ולכן אהבה אותו באהבו הקב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב (מלאכי א' ב'), (ואולי לא גלתה רבקה ליצחק מה שנאמר לה כשהלכה לדרוש את ה', ורב יעבד צעיר), והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתוב לפנינו כי יצחק רצה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב (הרשב"ם): (כט) ויזד יעקב נזיד, כתרגומו, ובשיל יעקב תבשילא, ולדעת הרד"ק (בשרשים שרש נזד, ובמכלול דפים קטן דף ק' ע"א), ויזד שרשו גם כן נזד ובא בו הנח תמורת הדגש, כי היה ראוי להיות וַיִּזֶּד, כמו מלת נָזִית שהראוי נַזִּית משרש נזז, וכן אל יוסף פרעה דָּהֵל (שמות ח' כ"ה), הראוי דַּהֵל,

אבל לדעת הראב"ע שרשו זיד והם שני שרשים והפירוש אחד, וכן לא ידון רוחי (בראשית ו' ג'). עם וישב חרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א כ"ז) לדעת קצת הפירשים, ורבים כן, והנה לפי עומק פשוטו לא היו הדברים הנזכרים בפרשה תכופי' זה לזה רק ביניהם עתים ושנים, רק שעיקר כוונת הספיר להודיע מכירת הבכורה ליעקב ולכן הקדים להודיע טבע רשעות עשו מנעוריו אשר בחר תמיד בחיי החפשית כפרא למוד מדבר ומאס בעול הילדה ועבודת האל, שהוא סבה למכירת הבכורה. והשמיט איזה דברים שאינם עקריים לספור זה. והודיע איך בא אל מכירת בכורתו והסבה הקרובה, ואמר בפעם אחת אירע שכשבשל יעקב איזה תבשיל והוא בא מן השדה עיף ויגע ונתאוה לאכול ממנו ובעבור רעבתנותו מכר בכורתו, ותבין עפ"ז כוונת המתרגם האשכנזי במה שהוסיף מלת (איינסט): והוא עיף, עיקר הנחת המלה הזאת על העייפות, ולפי שהעיף צמא לנוח קראו בדרך השאלה לצמא עיף ואע"פ שאין בו ענין העייפות כ"א ענין הצמאה לבד כמו שאמר וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישעיה כ"ט ח'), וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עליה, בארץ ציה ועיף בלי מים (תהלים ס"ג ב'), נפשי כארץ עיפה לך סלה (שם קמ"ג ו'), כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישעיה ל"ב ב'), ופי' כאן הראב"ע שהיה רעב וצמא, ויורה ע"ז תאותו אל הנזיד, ואנקלוס ויב"ע תרגמו משלהי. וכן מתורגם בל"א: (ל) הלעיטני, אין לו דומה במקרא, אבל במשנה שנינו אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותם, והנה רש"י פי' אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה, והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש לעט פי' לפי ענינו האכילני, אבל אנקלוס ויב"ע תרגמו לשון טעימה שהיא רק מעט

הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ (לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ (לב) וַיֹּאמֶר

שפראך עשו צו יעקב: לאס מיך דאך פאן דיזעם רעטהען געריכטע קאסטען, דען איך בין אבגעמאטטעט. דארום נאננטע מאן איהם אדום: (לא) יעקב שפראך: פערקויפע מיר אויך זא פארט דיינע ערסטגעבורט: (לב) רא שפראך עשו: זיהע! איך

תרגום אונקלוס

סִמּוֹקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם׃ (לא) וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבֵּין כְּיוֹם דִּילְהֵן יַת בְּכֵרוּתָךְ לִי׃ (לב) וַאֲמַר

רש"י

היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם: (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרי' במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל וכו' ברש"י ישן): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותם ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך

באור

ונראה פירושם כי כן דרך המבקש מתנת חנם שלא לבקש אלא מעט, ועל פיהם תרגם המתרגם האשכנזי (קאסטען): מן האדם האדם הזה, היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו דומות או שרקחו בדברים אדומים, ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום, ודרך אדם הממהר לשאול מחבירו כופל את דבריו: על כן קרא, הקורא: שמו אדום, הוא אדמוני ונתאוה לאכול אדום, ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו, ולשם בזיון קראו לו כן, כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש: (לא) מכרה כיום את בכורתך לי, פשוטו כעת הזאת, וכן ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שמואל א' ט' כ"ז), אתו כהיום תמלאון אותו (שם י"ג), קטר יקטרון כיום החלב (שם ב' ט"ז), ולכו בשת הפנים כיום הזה (דניאל ט' ז') (הרמב"ן), וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש יום, כי יאמר יום על העת, ופעמים יבוא עליו כ"ף האמתי, וכן פי' הרשב"ם. ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' ע"פ אנקלוס כיום שהוא ברור, פי' הכ"ף לדמיון והרמב"ן פי' דעת אנקלוס באופן אחר ע"פ נוסח אחר אשר מצא ע"ש ואין רצוני להאריך. וכתב עוד הרמב"ן ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ נאכל, וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פי' המחיר ואין זו דעתי עכ"ל. אבל הרשב"ם מפרש כן ופי' כי המאכל הוא לעדות ולקיים כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל (בראשית ל"א מ"ו), לקיום ברית בין לבן ליעקב, וכן פי' ר"ע ספרנו. והנה מכרה יצא מדרך חבריו כי הוא מגזרת פְּעוֹל ורַאוי להיות

בקמץ חטף כמו מן זְכוֹר זָכְרָה ומן שָׁמוֹר שָׁמְרָה ובא בחירק ע"ד אותן שהן מגזרת פַּעַל כמו מן

סְבַב סָבְבָה עמי (בראשית ל"ט ז'), ומן סְלַח סְלְחָה הנער (שם מ"ג ז'): (לב) הנה אנכי

הולך למות, בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המלויים שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה לי להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו, כך פי' אבי הרב רבי מאיר מ"כ (הרשב"ם), ואין לבכור מעלה רק אחר מיתת אביו, ואולי ימות קודם אביו, וכן פי' הראב"ע והרמב"ן: (לג) השבעה לי, מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש, השבועה תמלא חסרונו (ר"ע ספורנו): וימכר את בכרתו, בדמים, ואח"כ ויעקב נתן לעשו וגו' כמנהג

עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ (לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ (לד) וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

כו (א) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־

ת"א הנה סוטה י"ג ג'. ב"ב ע"ז, ב': וימכר ברכות ז', ב': עדשים ב"ב טס:

תרגום אשכנזי

געהע דאָך צום טאָדע. וואָצו ניטצט מיר דיא ערסטגעבורט? (לג) יעקב שפראך: שוועֶרע מיר אַלזאָ דארויף, ער שוואָר איהם: אונד פֿערקױפֿטע זיינע ערסטגעבורט דעם יעקב: (לד) יעקב אבער, גאב דעם עשו, בראָד אונד איין געריכט לינזען. דיזער אס, טראנק, שטאנד אויף, אונד גינג דאַפֿאָן. זאָ פֿעראכטעטע עשו דיא ערסטגעבורט:

כו (א) עס וואר הונגערסנאָטה אים לאנדע, אויסער דער ערסטען הונגערסנאָטה, וועלכע אין דען צייטען

רש"י

למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום:

כו (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת

תרגום אונקלוס

עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת וּלְמָה דְנַן לִי בְּכֵרוּתָא׃ (לג) וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיַּים לִי כְּיוֹם דִּילְהֵן וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבִּין יַת בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ (לד) וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵים וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשַׁט עֵשָׂו יַת בְּכֵרוּתָא׃

כו (א) וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דִּי הֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוַת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃

באור

בני אדם לקיום דבר (הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר כי מכר לו את בכורתו במחיר: (לד) ויבז עשו את הבכרה, לפי שלבסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכרתי לקח. לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה, אבל לבסוף היה מתחרט (הרשב"ם), אבל לפי פשוטו אינו אלא כלל שאחר הפרט כמנהג הכתובים על הרוב, וכן מתורגם בל"א. והראב"ע אמר שסבת בזותו הבכורה היא בעבור שראה כי אין לאביו עושר, ומשך הכתובים המכחישים אותו בכח אל סברתו, ולמען לא יתנגדו לו הכתובים יצטרך לומר שהיה לו עושר והעני ושוב העשיר וחזר והעני, אמנם הרמב"ן ז"ל בטל טענותיו בדברי טעם ע"ש:

כו (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה, והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול, ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה (הרמב"ן וכן פי' הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר שהיה דעתו ללכת למצרים עד שאמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה: אל אבימלך מלך פלשתים. לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך, ודעת אנקלוס שהיה בנו (הרמב"ן), ור"ל להלן בפסוק ויאמרו ראו ראינו וגו' בינותינו בינינו ובינך, ת"א בין אבהתנא וכו', וכן נמצא בספר הישר שהיה בנו ונקרא בן מלך ואביו מת לתקופת השנה אחרי מות שרה והמליכו את בנו בן שתים עשרה שנה וקראוהו אבימלך כמשפטם אז לעשות בגרר: וילך יצחק אל אבימלך, כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע

פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ (ב) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהֹוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ (ג) גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם

ת"א גור סנהדרין קי"א, א': כי לך שבת קי"ח, ב':

תרגום אשכנזי

אברהם'ס געוועזען. דא רייזטע יצחק צו אבימלך דעם קעניג דער פלשתים, גען גרר: (ב) דער עוויגע ערשין איהם אונד שפראך, רייזע ניכט הערואב גען מצרים, וואָהנע אין דעם לאנדע וועלכעס איך דיר אנצייגען ווערדע: (ג) האלטע דיך אין דיזעם לאנדע אויף, זאָ וויל איך מיט דיר זיין, אונד דיך זעגנען. דען דיר אונד דיינעם זאאמען, וויל איך דיזע לענדער אללע איינגעבען, אונד דען אייד האלטען, דען איך דיינעם

תרגום אונקלוס

(ב) וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא תֵיחוֹת לְמִצְרָיִם שְׁרִי בְּאַרְעָא דִּי אֵימַר לָךְ׃ (ג) דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וַאֲבָרְכִינָּךְ אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וַאֲקַיֵּים יָת קְיָמָא דִּי

רש"י

מצרימה כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה. שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ

באור

בו ולא נגעו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואף על פי כן לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכן אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך (הרמב"ן): (ב) **שכן בארץ אשר אמר אליך.** אין טעם שיאמר בעת אחת שכן בארץ אשר אמר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאמר אליך בכל פעם ופעם על פיה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתי' כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו' (יהושע י"ג ג') (הרמב"ן), ולי נראה עוד להוסיף על דבריו, (ואולי תהיה גם כוונתו כן) שהיה בענין הזה ג' צווים א' אל תרד מצרימה כלל אפי' לגור שם דרך עראי עד עבור ימי הרעב ב' שכן בארץ אשר אמר אליך היא ארץ קרית הארבע או באר שבע (לפי מה שהוכחתי למעלה שאיננה מארץ פלשתים) שהם מארץ שבעת עממים ונוהו לשכן שם כל ימי חייו ואחר עבור ימי הרעב ישיב לשם מארץ פלשתים, ולפי שלא היה הצווי הזה לעשותו מיד לכן לא פי' לו הארץ רק אמר אשר אומר אליך אחר עבור ימי הרעב, ובלי ספק מה שנאמר להלן ויעל משם באר שבע היה ע"פ צווי השם ואף שקיצר הכתוב, ג' גור בארץ הזאת, היינו בארץ פלשתים שהיה שם אז תהיה רק כגר בארץ אחרת ולא בקביעות דירה רק עד אחר עבור ימי הרעב, ומפרש ואומר כי לך ולזרעך אתן כל הארצות האל, ר"ל כי גם ארץ פלשתים אתן לך משא"כ ארץ מצרים איננה בכלל המתנה: (ג) **האל,** האלה: **והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך,** אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור על השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ולאברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הולך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכן תמיד יאמר בתור' הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ל"ד ד'), אשר נשבעת להם בך (שמות ל"ב י"ג), כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אע"פ שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (ויקרא כ"ו מ"ב), כי כלם בעלי ברית לאלהים, ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ

אָבִיךָ׃ (ד) וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ (ה) עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי

ת"א עקב יומא כ"ח, ב'. נדרים ל"ב, א'. קדושין כ"ב, א':

פאטער אברהם געשוואָרען: (ד) דיינען זאאמען וויל איך מעהרען זאָ פיל אלס שטערנע אם הימ־מעל, אונד וויל דיינעם זאאמען אללע דיזע לענ־דער איינגעבען: זאָ דאס זיך מיט דיינעם זאאמען זעגנען זאָללען, אללע פֿאָלקער דער ערדע: (ה) צור בעלאָהנונג, וויל אברהם מיינער שטיממע געהאָרזאם וואר, אונד מיינע פֿאָרשריפֿט בעאָבאכטעטע, נעמליך מיינע

תרגום אונקלוס

קַיָּמִית לְאַבְרָהָם אָבוּךְ: (ד) וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: (ה) חֲלַף דִּי קַבֵּיל אַבְרָהָם לְמֵימְרִי וּנְטַר מַטְּרַת מֵימְרִי

רש"י

כלאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' [בראשית מ"ח] ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה [במדבר ה' כ"ז] שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי [ישעיה ס"ה] שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על האזהרות שבתורה כגון

באור

(בראשית כ"ב י"ח), ויהיה פי' הכתוב והקמותי לך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכ' בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (שם כ"ח י"ד) (הרמב"ן): (ה) עקב אשר שמע אברהם בקלי, על העקידה דכתיב אשר שמעת בקלי (שם כ"ב י"ח): וישמר משמרתי, כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמר (שם י"ז ט'): מצותי, כגון מצות שמנה ימים דכתיב כאשר צוה אתו אלהים (שם כ"א ד'): חקותי ותורתי, לפי עיקר פשוטו הניכרות כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימן (פי' כל הפסוק הזה מהרשב"ם), והנה עם שחפש ומצא פסוקים מכוונים, אין כל פירושו זה מכוון כי פסוק ואתה את בריתי תשמר חוזר על כל הפרשה הכתובה אחריו שנאמר בה ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר. וכן פסוק כאשר צוה אתו אלהים חוזר על כל הפסוק ההוא וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים, ובלא"ה מצות שמנת ימים אין בה ענין לבדה כ"א בקשר עם מצות המילה, ורש"י מפרש משמרתי, גזירות להרחקה כמו שניות לעריות ושבות לשבת, מצותי, דברים שהשכל מחייב בהם כמו גזל ושפיכות דמים, חקותי, דברים שאין בהם טעם כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז, ותורתי, תורה שבע"פ עכ"ד, והוא ע"ד חז"ל שאמרו קיים אברהם אבינו כל התורה עד שלא נתנה. ועיין בפי' הרמב"ן מה שפלפל בחכמה על זה, ואין רצוני להאריך, וסוף דבריו הם אלה, ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי. אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר אמונתו זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ז וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו, מצותי. ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה, חקותי, ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצות את בניו ואת ביתו בהם, ותורתי, המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהם תורה להן עכ"ל, וז"ל המתרגם האשכנזי. (והנראה בכתוב הזה שענינו כמו שזכרנו פעמים רבות, כלל ואחריו פרט ויהיה משמרת שם כולל לכל מאמר המודיע לאדם חובת המעשה שעליו לעשות. והוא מצורף למצוה חקה ותורה, שאם יצא החיוב ההוא מפאת רצון המצוה, פעמים שנתחייב לשומרו מחמת יראת הגדולה והכבוד, כמשמרת האב על בן ויקרא מצוה, ופעמים שיהיה זה מחמת יראת העונש, כמשמרת האדון על העבד והמושל על העם. ויקרא חקה או גזירה, ואם יהיה כמשמרת המורה על תלמידו שלא יצא בו החיוב מפאת רצון המצוה, כי אם מצד הטובה שיש בו לעושהו, שהמורה יורנו הדרך אשר יבחר

ותורתי: שני (ו) וישב יצחק בגרר: (ז) וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על־רבקה כי־טובת מראה היא: (ח) ויהי כי ארכו־לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו:

תרגום אשכנזי

געבאָטע, מיינע געזעטצע, אונד מיינע לעהרען: (ו) אלזאָ בליב יצחק אין גרר: (ז) ווען דיא שטאדט־לייטע זיך נאך זיינער פֿרויא ערקונדיגטען, שפראך ער, זיא איזט מיינע שוועסטער: דען ער פֿירכטעטע זיך, צו זאגען, זיא איזט מיינע פֿרויא, דיא שטאדלייטע מאֶכטען מיך אומברינגען, אום רבקה וויללען, דען זיא איזט שאֶן פֿאָן אנגעזיכט: (ח) אלס ער נון לאנגע צייט דא וואר, שויעטע אבימלך קאֶניג דער פלשתים, איינסט דורכ'ס פֿענסטער: אונד זאה, דאס יצחק מיט

תרגום אונקלוס

פקודי קימי ואוריתי: (ו) ויתיב יצחק בגרר: (ז) ושאילו אנשי אתרא על עיסק אתתיה ואמר אחת היא ארי דחיל למימר אתתי דלמא יקטלונני אנשא אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא: (ח) והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחאיך עם רבקה אתתיה:

רש"י

שניות לעריות ושבות לשבת [יבמות כ"א]: מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורתי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני [ב"ר]: (ז) לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא [בראשית כ']: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו

באור

להגיע אל ההצלחה, יקרא תורה. והנה כל פקודי השם הם מצד האמת מצות וחקות ותורות, כי יצא בהם החיוב לאדם לשמרם משלש פנות הללו יחד, מצד יראת הכבוד וגדולת המצוה, מצד יראת העונש מאת אדון כל, ומצד שהם כלם עצות מאת המטיב להגיע על ידם אל האושר האמתי, ואולם בבחינת האדם המצווה לעשותם. פעמים שיתגלה בהם יותר ענין המצוה, ויתעורר האדם לעשותם מפאת יראת הגדולה, ופעמים שיתעורר עליהם מצד יראת העונש, ויש שיתגדל לו בהם עצת ה' לטובתו. ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות הללו בלי הבדל וכוונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה, אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכון אל ההבדל שזכרנו, בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם פעמים שיקל להשיג ענין אחד, ויקבלו מפאת ענין אחד שיש בו) עכ"ל, וכן נראה שהוא דעת בעל הטעמים שהטעים משמרתי בז"ק, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ו) וישב יצחק בגרר, עשה כאשר צוהו השם ולא ירד למצרים רק נתישב שם עד עבור ימי הרעב: (ז) וישאלו וגו', שעורו וכששאלו אנשי המקום על אשתו היה אומר תמיד אחותי היא, וכן מתורגם בל"א: לאשתו, על אשתו או בעבור אשתו, כמו אמרי לי אחי הוא (שם כ' י"ג): אחתי הוא, ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי (הרמב"ן): כי ירא, פעל עבר לגזרת פָּעֵל כמו ויהי כי זקן יצחק (שם כ"ז א'): לאמר אשתי. היא: פן יהרגני, שעורו כי אמר פן יהרגני, כמו ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני וגו', ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני וגו' (שם מ"א נ"א ונ"ב): על רבקה, על אודות רבקה, וכן תרגם יב"ע על עיסק רבקה: (ח) ארכו לו שם הימים, מלת ארכו פעל עומד ופירושו כי היה זמן גדול שם והוא הצריך ימים שם

(ט) וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ (י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־

זיינער פרויא רבקה שערצטע: (ט) דא ריף אבימלך דעם יצחק אונד שפראך, זיהע! זיא איזט דיינע פרויא, וויא האסט דוא דען יאגען קאננען, זיא איזט מיינע שוועסטער? יצחק אנטוואָרטעטע איהם, וייל איך געדאכט האבע איך מאָכטע איהרענטוויללען אומקאָממען: (י) דא שפראך

רש"י

ולא נוכל להיות כשמר: וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו (י) אחד העם. המיוחד בעם זה

תרגום אונקלוס

(ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא אֶתְקְטֵיל עֲלַהּ׃ (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מַה דָּא עֲבַדְתְּ לָנָא כִּזְעֵיר פּוֹן שְׁכִיב

באור

והימים ארכו לו, ולא נוכל להיות כשמר: מצחק, עיין מ"ש בפ' וירא בפסוק ותצחק שרה (שם י"ח י"ב), והנה פה ענינו לשון שעשוע ושמחה, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש צחק, וכן ת"א מחאיך וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם פי' מצחק תשמיש כדכתיב בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (שם ל"ט י"ז), ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי (שם י"ד). וכן פירש"י, אבל אף אם יהיה לפעמים כנוי לשעשוע התשמיש, אלה הכינויות והבושות, שדרכן לכנות עניני המשגל, מכל מקום אין צורך להוציאו ממשמעותו הכללי ולומר שהיה אבימלך רואהו משמש מטתו, כי אם שראהו שוחק ומשעשע (טערלען בל"א), עם רבקה, וכן לא יעשה לנגוע כמוהו, כי אם עם אשת חיקו: את רבקה, עם רבקה: (ט) אך הנה אשתך הוא. פירושו אבל ועניינו אין זה כי אם זה כלומר איננה אחותך כמו שאמרת אבל הנה אני רואה כי היא אשתך: פן אמות עליה, ע"י הממית, ור"ל אהרג: עליה, בעבורה: (י) כמעט, כלומר קרוב היה הדבר לשכב אחד מן העם עם אשתך אחר שאתה אמרת אחותי היא, וכן כמעט נטיו רגלי (תהלים ע"ג ב'), קרוב הייתי לנטות רגלי: ושכב, הוא עבר מורכב עם עתיד וכן והבאת עלינו אשם כי הוי"ו היא וי"ו החבור ולא וי"ו המהפכת לעתיד כי בא פעל עבר לפניה, ועיין בהקדמה ובפרשת ויחי בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'): אחד העם, רש"י פי' המיוחד שבעם זה המלך, וכן ת"א ויב"ע, אבל לא ידעתי מדוע תלה הבאת האשם דוקא בשכיבת המלך את אשתו הלא גם בשכיבת אחר את אשת איש כבר הביא אשם במה שאמר אחותי היא, ואולי הכוונה בדברי אבימלך כי אף אם משכיבת אחר לא נתיראת כי ידעת שרבקה לא תתרצה לשכב עם אחד ברצון' ומן האונס לא יראת כי מי הוא זה אשר יעוז לעשות זאת ולא ירא מעונש המלך כי אף שלא נחשב להם שכיבת הפנוי' לעון של זמה וזנות, מ"מ חמס הוא לענות' ולאנס' על כרחה, אבל מדוע לא יראת פן יקחנה המלך בעל כרחה בחשבו שהיא פנויה, ועל החמס מי יאמר לו מה תעשה. ואולי לא נחשב זה חמס למלך, או יאנס בו ילדו לעשות חמס, ונכון הוא מ"ש הרא"ם דאל"כ והבאת עליו אשם מיבעי ליה, אבל לפי מה שכתבתי בפ' בראשית על כאחד ממנו (שם ג' כ"ב) כי אין הפרש בין אֶחָד לאַחַד, רק בענין הסמיכות והנפרד, ר"ל שאֶחָד על הרוב מוכרת בטעם ואַחַד דבוק אל המלה שאחריה ולא בענין הסמיכות האמיתי, אשר כל המדקדקים אמרו שמורה דוקא על הקנין, כי מלאכותו עם מ"ם אחריו, והמורה על הקנין לא יתחבר עם המ"ם, רק הכוונה שבא באמצע המאמר ועל הרוב תבא עוד מלה או מלות אחר אַחַד השייכות אליו ולא אחר מלת אֶחָד, ולכן נאמר ואתם תלקטו לאַחַד אֶחָד בני ישראל (ישעיה כ"ז י"ב), הנה לאַחַד איננו סמוך אל אֶחָד, רק הוא באמצע המאמר, ואֶחָד, הוא סוף המאמר כי בני ישראל חוזר על ואתם כאלו אמר ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ולכן בא אחד בטעם מפסיק יותר נגד תלקטו,

זֹ֫את עָשִׂ֣יתָ לָּ֑נוּ כִּמְעַ֡ט שָׁכַ֞ב אַחַ֤ד הָעָם֙ אֶת־אִשְׁתֶּ֔ךָ וְהֵבֵאתָ֥ עָלֵ֖ינוּ אָשָֽׁם׃ (יא) וַיְצַ֣ו אֲבִימֶ֔לֶךְ אֶת־כָּל־הָעָ֖ם לֵאמֹ֑ר הַנֹּגֵ֗עַ בָּאִ֥ישׁ הַזֶּ֛ה וּבְאִשְׁתּ֖וֹ מ֥וֹת

אבימלך, וואס האסט דוא אונס געטהאן? וויא לייכט העטטע איינער אויס דעם פֿאָלקע דיינער פֿרויא בייאגעוואָהנט, זאָ העטטעסט דוא איין פֿערשולדען אויף אונס געבראכט: (יא) אבימלך ליס דעם גאנצען פֿאָלקע פֿאָלגענדעס בעקאננט מאכען: ווער דיזעם מאן אָדער זיינער פֿרויא ליידעס

תרגום אונקלוס

דְּמִיחַד בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא׃ (יא) וּפַקֵּיד אֲבִימֶלֶךְ יַת כָּל עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ

רש"י

המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת עלינו אשם: (יב) בארץ

באור

רק הוא כענין הסמיכות אשר כתבתי בהקדמה, שהמלה או המלות שאחריו הם באור לו ויתכן לבוא עם מ"ם וזולתה, והכוונה אחת היא אַחַד העם או אַחַד מהעם או אֶחָד מהעם. וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה כמו אחד מהעם יהיה מי שיהיה, ולכן מצאנו את אַחַד מהנערים (שמואל א' ט' ג'), ויען אֶחָד מהנערים (שם ט"ז י"ח), והכוונה אחת להם, אבל המשקל המבורר הוא לבוא אֶחָד בסוף המאמר או כשהוא נושא והמלה שאחריו נשוא, כמו והיה אֶחָד חטאת והָאֶחָד עלה (ויקרא י"ד כ"ב) ואַחַד באמצע המאמר או כשהמלה שאחריו באור לו, והוא כדמיון סמיכות ואינו סמיכות ממש ולכן יבוא לפעמים גם אֶחָד באמצע המאמר ואַחַד בסוף המאמר, ושניהם אֶחָד וְאַחַד ממשקל אחד הם ממשקל פַּעַל בפלס זָנָב שַׁבָּת, רק לפי שלא יבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה לכן ישתנה לסגול כמו מן אַחַי נאמר אֶחָי ולא אַחָי, וכן את השעיר הֶחָי (ויקרא ט"ז כ'), הראוי בפתח הה"א כדין ה"א הידיעה כמו השעיר הַחַי (שם כ"א), ונשתנה לסגול בעבור הקמץ שאחריו, ובבוא אֶחָד באמצע המאמר ויסמך למלה שאחרי' אשר תבארהו וישתנה הקמץ לפתח כמשפט, אז ישוב הפתח הראשון למקומו, ולפי שאַחַד יבוא באמצע המאמר שהוא כדמיון הסמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה"א הידיעה, אבל תבוא על מלת אֶחָד, והוא ג"כ דעת הראב"ע וכן הוא דעת מהר"י עמדן בספר לוח ארש. ורְאיתי מי שאומר שהם שני משקלים דהיינו אֶחָד משקל פָּעָל ואַחַד משקל פֶּעֶל ובא בפתחין בעבור הח"ת כמו שַׁחַר לַהַט בַּעַל, והיה נראה לומר כן בעבור שבא הרבוי אֲחָדִים, בהשתנות הפתח הראשון לשוא כמו מן בֶּגֶד בְּגָדִים, ומשקלים הדגושים לא ישתנו כמו זְנָבִים, אבל באמת אינו כן כי משקל פֶּעֶל תמיד מלעיל, ומלת אַחַד תמיד מלרע ואולי לא נמצא היחיד מן אחדים ולא הריבוי מן אַחַד, ויותר נראה לומר כי יש לשמות המספר סגולה לעצמן בנטייתם ומשקלים מיוחדים להם כמו שלא נמצא מש"קל פְּעוּלֶה ונמצא במספר שְׁמוֹנֶה, וכאשר יש להם סגולה לעצמן בהוראת המין שבא הזכר בתוספת ה"א והנקבה בלי ה"א ובמספר שמונה לזכר בקמץ ולנקבה בסגול הפך מנהג השמות, כן מלת אַחַד הוא משקל בפ"ע שבא מלרע ועכ"ז אינו מהדגושים ולכן ישתנה לשוא בריבויו: (יא) הנגע, לרעה, וכן תרגם יב"ע דיקרב לביש, וא"ת דינזק תרגם הכוונה ולא המלה, וכן מתורגם בל"א: (יב) בארץ ההוא, אע"פ שאינה

יוּמָת׃ (יב) וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהֹוָה׃ שלישי (יג) וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ (יד) וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים׃

תרגום אשכנזי

טהוט, דער זאָלל אומגעבראַכט ווערדען: (יב) יצחק זאֶעטע אין דיזעם לאנדע, אונד ערוואַרב אין דעמזעלבען יאהרע דען אנשלאג הונדערטפאַך: זאָ זעגנעטע איהן דער עוויגע; (יג) דער מאן נאהם צו, וואַרד איממער גראָפער אונד גראָסער, ביז ער זעהר גראָס וואר: (יד) ער האטטע קליינעס פיה אונד רינדפיה, אונד שטארקען אקקערבויא: זאָ דאס דיא פלשתים איהן בענייךע־

תרגום אונקלוס

אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ (יב) וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃ (יג) וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל וְרָבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא׃ (יד) וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא

רש"י

ההיא. אע"פ שאינו חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים [ב"ר]: בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון [ב"ר]: בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך [ב"ר]: (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אובריי"נא *Ouvraigne:* Ouvrage, (ארבייט, ווערק) עבודה משמע עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה:

באור

חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההוא, אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): מאה שערים, שם ענין שיעור ואומד ופירושו שמצא במה שאסף מאה חלקים יותר ממה ששערו בני אדם שיצא מן הזרע ההוא כגון שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין, וחז"ל אמרו אומד זה למעשרות היה, ונכון הוא גם לפי פשוטו כי האבות קיימו את המעשר לעובדי השם כאשר מצאנו באברהם ויתן לו מעשר מכל (בראשית י"ד כ'), וביעקב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (שם כ"ח כ"ב), ובלי ספק גם יצחק קיים מצוה זאת כאשר קבלה מאביו וממנו קבלה יעקב לקיימה ג"כ: ויברכהו ה', הוא כלל שאחר הפרט כמו שמתורגם בל"א. או היא ברכה אחרת בשגר אלפיו ועשתרות צאנו: (יג) ויגדל האיש, בעשר, ונלמד מעניינו: וגדל, לדעת הראב"ע הוא פעל עבר לגזרת פָּעֵל כמו זָקֵן, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש גדל הוא מקור (מהדגוש והראוי גַּדֵּל ונפל הדגש כמו אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה), ובא הנח תמורתו כן הוסיף בעל מכלל יופי בדבריו, ואולי מצא כן בפירושו לספר בראשית, אבל במכלול (ד' קטן דף י"ז ע"א). כ' ואפשר שיהיה המקור ג"כ פָּעֵל, ושם כוונתו על המקור מבנין הקל ע"ש). או הוא תואר, והנכון לדעתי כדעת הראב"ע, כי המקור מבנין הכבד בשרש זה הוא יוצא ועניינו לגדל אחרים כמו אחל גַּדֶּלְךָ (יהושע ג' ז'), חוץ מהזרות לבוא הנח תמורת הדגש עם שנמצאו מעטים כמוהו. ובאמת המלות המוסגרות לא מצאתי בס' השרשים רק במכלל יופי, ואולי העתיקם מפי' הרד"ק לספר בראשית כ"י שבא לידו וגם לפרש שהוא תואר הוא זרות בל' לחברו עם וילך שהוא פעל עבר מהופך מעתיד ע"י הוי"ו. או עם הלוך שהוא מקור, אבל לדעת הראב"ע יחוברו ב' עברים על נכון עם שהא' הוא עבר מהופך מעתיד והב' עבר בעצם, ענינם אחד, וגם נגינת הטעם מורה שאין הלוך וגדל מחוברים רק וילך הלוך, ומלת וגדל חוזרת על וילך: ועבדה רבה, עבודת שדה וכרמים, כי שם עבדה עבודת קרקע היא, הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרד"ק בשרשים שרש

(טו) וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר׃ (טז) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃ (יז) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ (יח) וַיָּשָׁב

תרגום אשכנזי הלח

טען: (טו) אללע ברונ־נען, וועלכע דיא קנעכטע זיינעס פאטערס געגראבען האטטען, אין זיינעס פאטערס אברהם'ס צייטען, פערשטאפפטען דיא פלשתים, אונד פיללטען זיא אן מיט ערדע: (טז) ענדליך שפראך אבימלך צו יצחק: ציהע פאן אונס הינוועג, דען דוא ביזט אונס פיל צו מאכטיג וואָרדען: (יז) יצחק גינג אלזא פאן דא וועג: שלוג זיינע צעלטען אויף אין דעם גרונדע גרר, אונד בעזעטצטע זיך דאזעלבסט: (יח) יצחק ליס דיא וואססערברוננען, דיא מאן צו זיינעס

תרגום אונקלוס

וְגֵיתֵי תוֹרֵי וַעֲבִדָה סַגִּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי׃ (טו) וְכָל בֵּירִין דִּי חֲפַרוּ עַבְדֵּי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוֹנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנוּן עַפְרָא׃ (טז) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אֵיזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תְקֵיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא׃ (יז) וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן׃ (יח) וְתַב יִצְחָק וַחֲפַר יַת בֵּירָא דְמַיָּא דִּי

רש"י

(טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור. הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום וקודם שנסע יצחק

באור

עבד שנקראו תולאות האדמה על שם העבודה שעובדין אותה: עֲבֻדָּה, לשון רש"י ועבדה רבה, פעולה רבה בלשון לע"ז אובריי"נא עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה רבה עכ"ל, ירצה שנ"ל אובר"אשי בלע"ז עבודה אחת בלע"ז אובר"ע (ווערק בל"א) ופעולה רבה תקרא אובר"אשי (בל"א ארבייט), וכתב הרמב"ן ויזכיר הכתוב עשרו במקנה הצאן ומקנה הבקר ועבדה רבה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין הסוא וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך עכ"ד: ויקנאו, קל הנו"ן ומשפטה להדגש: (טו) סתמום פלשתים, שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והולך לכתוב זה בשביל שבשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת ומם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), וכן פירש"י שהם הבארות הנזכרות להלן פחזר וחפרן, והרמב"ן הקשה ע"ז וכתב שהן בארות אחרות ע"ש: (טז) כי עצמת ממנו. יותר ממנו: (יז) בנחל גרר, העמק שנגרים בו המים יקרא נחל ואף על פי שאין בו מים יקרא ג"כ נחל כי המקום הוא הנקרא נחל. ופעמים יש בו מים, והרמב"ן כתב כי נחל גרר שם מקום, ואינו נראה כי להלן אמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל, בפתח המורה על ה"א הידיעה. ולא תבוא ה"א הידיע' על שם עצם פרטי, גם ממה שכתוב ויריבו רעי גרר ומה להם לריב בעבור המדעה של עיר אחרת, אלא ודאי שהנחל הוא העמק ששייך אל גרר, ושם רעו רעי גרר את מקניהם בנחל, וכ"ה מפירש"י, עוד כתב או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכו' והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"פ שהיא בארץ פלשתים עכ"ד, ויתכן שלא הקפיד רק ישב בעיר המלוכה אבל הרשהו לישב בכל ארץ פלשתים. ולכן אמר לו לך מעמנו ולא אמר לו לך מארצנו, ויכוין גם כן שאמר לו אבימלך בבואו לחדש עמו הברית וכאשר עשינו עמך רק טוב והיינו שהרשהו לדור בכל ארצו אף אחר ששלחו מעיר המלוכה: (יח) וישב יצחק ויחפר וגו', אותן הבארות שחפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום אחרי מות אברהם, חזר עתה יצחק וחפרן: בְּאֵרֹת,

יצחק ויחפר את־בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר־קרא להן אביו׃ (יט) ויחפרו עבדי־יצחק בנחל וימצאו־שם באר מים חיים׃ (כ) ויריבו רעי גרר עם־רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם־הבאר עשק כי התעשקו עמו׃ (כא) ויחפרו באר אחרת ויריבו גם־עליה ויקרא שמה שטנה׃

תולדות אהרן ויחפרו ברכות כ"ו, ב': מים חיים שם שם: ויריבו סנהדרין קי"ח, א':

תרגום אשכנזי

פאטערס אברהם'ס ציי־טען געגראבען, אונד דיא פלשתים נאך אברהם'ס אבלעבען, פערשטאפפט האטטען, ווידער אויפ־גראבען; אונד נאננטע זיא מיט נאמען, וועלכע איהנען זיין פאטער געגע־בען האטטע: (יט) אויך גרובען דיא קנעכטע יצחק'ס אים גרונדע, אונד פאנדען דאזעלבסט איינע קוועללע לעבענדיגעס וואססער: (כ) אללייןדיא הירטען אויס גרר צאנק־טען מיט יצחק'ס הירטען, שפראכען נעמליך: אונ־זער איזט דאז וואססער; ער נאננטע דאהער דען ברוננען, עשק (צאנק־ברוננען), דען זיא האט־טען מיט איהם געצאנקט; (כא) זיא גרובען איינען אנדערן ברוננען, אבער אויך איבער דיזען שטריטטען זיא. דאהער נאננטע

רש"י

מנכל חזל וחפרן: (כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוסימנ"ט (הינדערונג):

תרגום אונקלוס

חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונון פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרא להן אבוהי: (יט) וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו תמן בירא דמיין נבעין: (כ) ונצו רעותא דגרר עם רעותא דיצחק למימר די לנו מיא וקרא שמא דבירא עיסק ארי אתעסקו עמיה: (כא) וחפרו בירא

באור

הנפרד והסמיכות שוה בו, ומלאנו עוד שישתנה בסמיכות, בֶּאֱרת בֶּאֱ ת חמר (שם י"ד י'),

ועיין מ"ש שם דעתי בזה: ויקרא וגו' בשמת וגו', כדי שלא יוכל אדם לערער עליהן: (יט) באר מים חיים, שהם נובעים תמיד, וכבר כתבתי למעלה כי כל באר היא שמימי' נובעים ומים חיים הוא לתוספת באור, והוצרך הכתוב אל התוספת הזה לומר שלא היו המים מתמלית הנחל, כאשר אמרו רועי גרר המריבים עלי' (כפי' הרמב"ן להלן), כי אם מים חיים הנובעים ממקורם במקום ההוא: (כ) לנו המים, הראוי לומר לנו הבאר, ויתישב לפי' הרמב"ן ז"ל והטעם לומר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימלו שם ומתמליתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם (כי לדעתו הי' שם נחל מים), והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי הי' מקור נובע מים חיים ואין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו עכ"ל: עשק, בשי"ן והבהתפעל ממנו כי התעשקו עמו, ואין לו ריע במקרא אבל בדברי רז"ל וילאו עליה עשיקים פי' מערערים לומר שלי הוא, והוא קרוב מענין עסק בסמ"ך הידוע גם הוא מדברי רז"ל שהוא ענין הטרידה וענות המחשבה אל דבר, וברש"י כ"י עסק ערעור, אינטרמי"סטרא בלע"ז והוא בל"א (זו טהון מאכען): (כא) שטנה, כלומר לשטן הם לנו כי בכל אשר אנחנו נופלים הם מריבים עמנו, ולשון רש"י נוסימנ"ט, וברש"י כ"י נויסית"נט, והוא בל"א (שאדען, הינדערונג): (כב) ויחפר, בלשון יחיד מוסב על יצחק, והכוונה שלוה

(כב) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ׃ רביעי (כג) וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע׃ (כד) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ (כה) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃ (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת

ער איהן שטנה (פֿערהינ־דערונגס - ברוננען): (כב) ער ריקטע פֿאָן דא וועג, גרוב איינען אנדערן ברוננען, איבער וועלכען זיא ניכט שטריטטען. דיזען נאונטע ער, רחבות (פֿרייאהייטסברוננען), דען ער שפראך: נון האט אונס דער עוויגע רוים געמאכט, אונד וויר ווערדען ווידער צונעהמען איםם לאנדע; (כג) פֿאָן דא גינג ער היני־אויף נאך באר שבע: (כד) דער עוויגע ערשין איהםם אין דערזעלבען נאכט, אונד שפראך: איך בין דער גאָטט דיינעס פֿאטערס אברהם׳ס, פֿירכ־טע ניכטס! דען איך בין מיט דיר, אונד וויל דיך זעגנען, אונד דיין זאאמען מעהרען אום מיינעס דיע־נערס אברהם׳ס וויללען: (כה) ער בויעטע דאזעלבסט איינען אלטאר, אונד בעטעטע אים נאמען דעס עוויגען, שלוג דא זיין צעלט אויף, אונד דיא קנעכטע יצחק׳ס גרובען דאזעלבסט איינען ברונ־נען: (כו) אבימלך קאם פֿאָן גרר צו איהם, אונד דאז געפֿאָלגע זיינער פֿערטרויטען, וויא אויך זיין

תרגום אונקלוס

אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה: (כב) ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ויפשיננא בארעא: (כג) וסליק מתמן לבאר שבע: (כד) ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואברכינך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי: (כה) ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: (כו) ואבימלך אזל לותיה מגרר וסיעת רחמוהי ופיכל

רש"י

(כב) ופרינו בארץ. כתרגומו וניפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת אוהביו. ויש פותרין מרעהו מ׳ מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת

באור

לחפור, ורבים הראשונים כאמר ויחפרו מוסב על עבדי יצחק: ולא רבו עליה, לפי שנתרחק ממרעיהם דכתיב ויעתק משם: ויאמר כי עתה, פי׳ לפי שאמר וגו׳ וכן מתורגם בל״א: ופרינו בארץ, כתרגומו וניפוש בארעא, והוא עבר המהופך לעתיד ע״י הוי״ו, וכן מתורגם בל״א: (כג) ויעל משם באר שבע, כי היה מתיירא מהם שכן מוכיח שא״ל הקב״ה אל תירא כי אתך אני נראה שהי׳ מתיירא (הרמב״ם), וכבר הארכתי בזה כי באר שבע איננה סמוך לפלשתים רק לחברון ולכן נאמר ויעל כי ההולך אליה מארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי נקרא עולה, ואף שכבר נתרחק מגרר אל הנחל, ואח״ז נאמר ויעתק משם, עכ״ז נתיירא לשכון עוד בכל ארצו ויצא מארצו: (כד) אל תירא כי אתך אנכי, בעבור שהבריחו אבימלך מעליו שקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתיירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב״ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר

מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃ (כז) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ (כח) וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה

העערפיהרער פיכל: (כז) דא שפראך יצחק צו איהנען, ווארום קאָממט איהר צו מיר? דא איהר מיך דאָך האססעט, אונד מיך פאָן אייך וועגגעטרי־בען האבט: (כח) זיא אנטוואָרטעטע, וויר האַ־בען געזעהען, דאס דער עוויגע מיט דיר איזט, דא בעשלאָססען וויר, עס זאָלל איין אייד ציון צווישען אונס, נעמליך צווישען אונס אונד דיר, אונד

תרגום אונקלוס

רַב חֵילֵיהּ: (כז) וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵּין אֲתֵיתוּן לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן: (כח) וַאֲמָרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדָךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם כְּעַן מוֹמָתָא דַּהֲוָת

רש"י

אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הולך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים כן יש לפותרו בלשון הראשון ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר [תהלים ס'] ושכורת ולא מיין [ישעיה כ"א]: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראה

באור

מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים ריעיו (הרמב"ן): (כה) ויכרו, חפרו וכן אשר כריתי לי (שם נ' ה'), וכן כי יכרה (שמות כ"א ל"ג), כרה שחת (משלי כ"ו כ"ז): (כו) ואחזת מרעהו, בב"ר ר' יהודה אמר אחזת מרעהו היה שמו, ורבי נחמי' אמר סיעת מרחמוהי, והנה דעת רבי יהודה היא דעת המסורת שאמרה עליו לית, שום בר נש, אך המסורת היא רק על מלת אחזת, ומרעהו פירושו אוהבו כמו רֵעֶה המלך (מלכים א' ד' ה'), ומ"ם מרעהו איננה לשמוש מן, רק היא מאותיות האמנת"יו הנוספות לפעמים על השמות והוא בנידי כמו שלשים מֵרֵעִים (שופטים י"ד י"א), לְמֵרֵעֵהוּ אשר רעה לו (שם כ'), ויהי' הכנוי הבא בלשון יחיד על נכון, ודעת רבי נחמי' היא דעת אנקלוס, ור"ל שהלך עם חבורת אוהביו, ונקראת חברת האיש אחוזה לפי שנאחזים בו ולא יפרדו ממנו בגלותו ובגלו, ויהי' לפ"ז רעהו כמו רעיו, שלא כמנהג כינוי הרבים, וכהלא לו ריע, מגן גבוריהו (נחום ב' ד'), כמו גבוריו, ויתכן שיהי' שם המקרה (זיינער פריינדשאפט, זיינער העררענשאפט בל"א), וכן פירש"י והרשב"ם וכן מתורגם בל"א, אבל בענין המ"ם של מרעהו חלוקים הם הרשב"ם עם רש"י כי לפי דעת רש"י היא משמשת במקום מן, ואחזת איננ' סמוכה למרעהו כי לא תבוא על המ"ם סמיכות, וכמלאית כמוה עזרת מצר (תהלים ס' י"ג), ושכרת ולא מיין, (ישעי' כ"א כ"א), והוא מפרש כן דעת האנקלוס מרחמוהי מאוהביו, והוכרח לזה שלא תהי' משמעותו שכל סיעת אוהביו הולך עמו ולא הי' לו אלא סיע' אחת של אוהבים, אבל דעת הרשב"ם היא שהמ"ם נוספת על השם, ואחזת סמוך מתש, והביא גם הוא ראי' מן האנקלוס, ואולי דעתו כי גם בלשון ארמי תהי' המ"ם נוספ' על השם ויהי' השם מרחמא ולרבים מרחמי, וכ"ה בגמ' דשבת (דף ל"ב ע"א), אבבא חנואתא נפישי אחי ומרחמי אבבא בזיוני לא אחי ולא מרחמי, או אפשר אין כוונתו להביא ראי' מן האנקלוס רק על מלת ואחזת שפי' חבור' ואיננה שם עצם פרטי: (כז) ואתם שנאתם אתי, כתבנו כמה פעמים כי בא מלת הכינוי קודם הפעל עם הכינוי לחזק הענין ולעורר הכוונה על האיש אשר אליו ישוב הכינוי, וכן פה מדוע באתם אלי לבקש אהב' וברית, ואתם לא כן חשבתם עד הנה כי שנאתם אתי: (כח) ראו, בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך, רש"י פי' האלה אשר בינותינו מימי אבוך תהי גם עתה בינינו ובינך וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגמו אונקלוס וינ"ע ולכן תרגמו תהי, תתקיים, והנה לפי פירושם תחסר ה"א הידיעה במלת אלה גם מלת אשר, אמנם לפי המתרגם האשכנזי יהיה ביני ובינך באור על מלת בינותינו, וכן נרא' מפשטות הכתוב כי בא מלת בינותינו בשני מיני רבוי ולכאורה היה די באחד מהם, ואולם אלו אמר

בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃ (כט) אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה

וויר וואללען איין בינדניס מיט דיר צערשניידען: (כט) דאס דוא אונס ניכטס באָזעס טהוסט. זאָ וויא וויר דיך ניכט בעריהרעט, אונד דיר ניכטס אלס גוּטעס געטהאן, דא וויר דיך אין פֿרידען ציהען

תרגום אונקלוס

בֵּין אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ (כט) אִם תַּעְבֵּיד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דִּי לָא אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דִּי עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד

רש"י

ראינו. ראינו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם

באור

תהי נא אלה בינינו לבד היה משמע או בינו ובין אחזת מרעהו או בינו ובין יצחק, והכוונה שתהיה האלה בין אבימלך ואחזת מרעהו מצד אחד ויצחק מצד השני, לכך אמר בינותינו בשני רבויים, דהיינו בינינו מצד אחד ובינך מצד השני, ויתפרש תהי כפשוטו כמו שאמר אח"כ ונכרתה ברית עמך, ואין צורך לה"א הידיעה ולא למלת אשר: (כט) אם תעשה עמנו רעה, לא תעשה עמנו רעה, ועיין מ"ש בפ' וירא (כ"א כ"ג), בפסוק אם תשקר לי ופ' שלח לך (במדבר י"ד כ"ג), בפסוק אם יראו את הארץ וכמתורגם בל"א: כאשר לא נגענוך, להרע לך: וכאשר עשינו עמך רק טוב, מלת לא עומדת במקום שתים כאלו אמר ובעבור שלא עשינו עמך רק טוב, וכמוהו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד (תהלי' ט' י"ט), פי' תקות עניים לא תאבד לעד, וכן מתורגם בל"א, ול' הרמב"ן וטעם לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם כל' הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצוותנו את העם להשמר מכם ושלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום. וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנה איננו נראה שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אשר הבטיחם אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרעו את זרענו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו (דברים כ"ט י"א), ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו וקבל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקר לי ולניני ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך וחשב כי אפשר שיהיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו עכ"ל. ואין דבריו נראים לי בזה שאמר שפחד פן יכבוש מלכותו בידו החזקה, כי חלילה לאברהם מעשות זאת וה' אמר לו בפירוש ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), ולא הרשה לו לקחתה עד בא העת המוגבל' ממנו ית'. ואפי' ארץ האמורי ומכ"ש ארץ פלשתים שאיננה מעיקר א"י, ומדוע יתאוה אברהם לזה והוא יחיד עם בניו ובני ביתו האם יחפוץ למלוך או למשול בעמים, חלילה לחשוב זאת על עבד ה'! כי אף אם לזרעו הוצרכה הבטחת הארץ, לפי שהיו עם גדול ורב בצאתם ממצרים, וכן הבטיח ה' אל אברהם להרבות זרעו כעפר הארץ וככוכבי השמים לכן הבטיח לו לתת להם גם את הארץ לשבת שם חפשי מעבודת מלכי עמים אחרים כדי לעבוד שם את ה', אבל אברהם ויצחק די להם באהל אחד ושדה אחד או שנים לצורך בני ביתם, וכאשר התפלל יעקב ואמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (שם כ"ח כ'), ואף כי ברכם ה' ונתן להם עושר גדול עד שהיה לאברהם שי"ח עבדים וגם יצחק

תרגום אשכנזי

געהייסען; יעטצט ביזט דוא איין געזעגנעטער דעס עוויגען! (ל) ער מאכטע איהנען איין גאסטגעבאָט, זיא אסען אונד טראנקען: (לא) שטאנדען דעס מאָר־גענס פריה אויף, אונד איין יעדער לייסטעטע דעם אנדערן דען אייד; יצחק בעגלייטעטע זיא,

בְּרוּךְ יְהוָה: חמישי (ל) וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: (לא) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק

רש"י

אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר

תרגום אונקלוס

טַב וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ: (ל) וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ: (לא) וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם: (לב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דִּי חֲפַרוּ וַאֲמַרוּ

באור

היה עשיר אבימלך זהו תוספת טובה אשר השפיע ה' לאהבי שמו, לא שהם התפללו על זה, ומכ"ש שירצו לקחת בחרבם ארץ אחרת כנגד רצון השם, ואם נלחם אברהם עם ארבעת המלכים לא היה זה אלא להצלת לוט בן אחיו, ואפילו השבי אשר לקח מן המלחמה שמותר מן התורה וגם לפי נימוסי כל הדתות, וע"פ רשיון מלך סדום שנתן לו במתנה גמורה ואמר לו תן לי הנפש והרכש קח לך, ועכ"ז אמר לו אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ואם ידע אבימלך מהבטחת הארץ לאברהם ידע ג"כ מאמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה, ולכן לדעתי לא היתה פחדו רק בעבור זרעו פן יפרו זרע יצחק את הברית בעבור שהוא החל בהפרת הברית כמ"ש הרמב"ן בתחלה ובזה דבריו נכונים, וצ"ל לפרש מאמר עשינו עמך רק טוב, שנראה שאיננו מאמר אמיתי כי אף אם לא עשו עמו רעה לקחת את שלו, מ"מ לא יתיחס השילוח מארצם לטובה עד שיאמרו שלא עשה עמו רק טוב, ולכן אומר שבאמת הקנאה לא היתה רק מאנשי הארץ והמלך וכסאו נקי וגם שרי המלך הקרובים אליו כמו פיכל ואחזת לא קנאו אותו, ולכן נאמר ויקנאו אתו פלשתים, והמלך בראותו קנאת העם כי רב הוא, נתיירא פן בקנאתם בלא עבדתם ימרדו גם במלך ויעשו רעה עם יצחק, ולכן לטובת יצחק אמר לו לך מעמנו, ולא אמר לו לך מארצנו, כי לא שלחו מארצו רק מעיר המלוכה שלא ירגוהו המקנאים ותשכח קנאתם מלבם, ולכן נתישב יצחק בנחל גרר שהוא מארץ פלשתים (שלא כדעת הרמב"ן), וכאשר ראה שגם שם רבו עמו על הבארות. יצא מארצו לבאר שבע שהוא ארץ כנען ממש. וכראות אבימלך שיצחק יצא מכל ארצו את אשר לא צוה ולא עלתה על לבו, אז נתעורר לבוא אליו לחדש הברית כי אמר אולי חשב יצחק שכוונתו היתה לרעה באמרו לך מעמנו והוא המקנא, ואמר לו אם תעשה וגו' וכאשר עשינו רק טוב (במה שאמרנו לך מעמנו והטובה היא) ונשלחך בשלום, כדי שלא יפגעו בך אנשי הארץ המקנאים. והנה בענין הבארות אשר רבו עליהן ולא הזכיר זאת יצחק לאבימלך, אולי קיצר פה הכתוב, וצ"ל עוד לומר שלא גזלו ממנו הבארות רק שרבו עליהן ובאו בטענ' לאמר לנו המים, והוא טען כנגדם עד שהודו לו או השוו עמו שגם הם ישקו שם צאנם, ולכן נאמר באברהם אשר גזלו עבדי אבימלך (לעיל כ"א כ"ה), וכאן לא נאמר רק ויריבו, רבו. גם מדוע יקרא יצחק שמות לבארות שחיך אחרים. ואין לפרש ויקרא, הקורא, ולא יצחק, כי בבאר הב' מפורש ויקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו, הוסב הדיבור אל יצחק או אל אחד מעבדיו ואל יקשה בעיניך מדוע חפר עוד באר אחרת, כי חשש פן ירבו עוד עליה או אולי לא הספיקו לו ולהם המים, ואל יהי דבר זה חידוש בעיניך שהבארות נשארו לו כי כן מצאתי בתרגום יב"ע בפסוק ויריבו, וגלו רעותא וכו' והוה לבו מן שמיא ויבשת ובכן אהדרו יתה ליצחק וכו': אתה עתה ברוך ה', שב למעלה, עתה אנו שואלים ממך אתה ברוך ה' שלא תעשה עמנו רעה וגו' ולשון הרשב"ם כמו כן כרות ברית עמנו ושלחתנו בשלום כמו שעשינו לך, אתה שאתה ברוך ה', דוגמת בא ברוך ה' שכתוב בלבן, וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום עכ"ל, ולדעת המתרגם האשכנזי באורו באנו אליך לכרות ברית עמך כי ראינו שאתה כעת ברוך ה': (לא) וישלחם, לשון לוי', וכן

וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ (לב) וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ (לג) וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֶׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס (לד) וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי

תולדות אהרן ויהי יומא כ"א. ב'. מגלה ט"ו א', כ"ח א':

אונר זיא רייזעטען אין פֿריעדען פֿאָן איהם: (לב) נאָך אן דעמזועלבען טאגע, קאמען יצחק'ס קנעכטע, אונד בעריכטעטען איהם, וועגען דעס ברוננענס, וועלכען זיא געגראבען: שפּראכען צו איהם: וויר האבען וואססער געפֿונדען: (לג) דיזען ברוננען נאננטע ער שבעה: דארום איזט דער נאמען דער שטאדט באר שבע, ביז אויף דיזען טאג: (לד) אלס עשו פֿירציג יאהרע אלט

תרגום אונקלוס

לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ (לג) וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (לד) וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יַת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיַת בָּשְׂמַת בַּת אֵילֹן

רש"י

שנאמר יכרסמנה חזיר מיער [תהלים פ'] החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן

באור

תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א: (לב) על אדות הבאר אשר חפרו, הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם מאתו בשרוהו כי מצאו מים, וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוה כן האב והבן (הרמב"ן), ופי' כן לפי דרכו שבאר שבע היא בארץ פלשתים, ואין דעתי כן כאשר הוכחתי למעל', והראב"ע כתב נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת, וכן כתב הרשב"ם ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה (מלכים א' י"ט ג') עכ"ל, אבל אין זו ראיה מכרעת שיש עוד עיר אחרת ששמה באר שבע, כי דרך הלשון הוא לבאר לפעמים בתוספת באור, ורבים כמוהו, וכבר פירשתי בפ' וירא כי הבאר של אברהם היתה בארץ פלשתים ובעבור שנגזלוה ממנו הלך לו משם לארץ כנען, וע"ז נתעורר אבימלך ללכת אליו לארץ כנען ושם כרתו הברית ולא אצל הבאר ולכן נאמר שם על כן קרא למקום ההוא באר שבע, ולא נזכר שם קריאת שם הבאר כי לא היה שם באר, רק הואיל והויכוח שביניהם היה על עסק הבאר שגזלו ממנו, לכן קראו כן שם המקום הוא, והבט וראה כי לא נזכר שם עד היום הזה, וכאן כתוב עד היום הזה, ושם נאמר על כן קרא, וכאן לא נזכר אצל העיר קרא רק על כן שם העיר, ויהיה הענין כי אברהם קרא כן המקום ההוא אבל לא נתחזק השם ההוא להשאר לדורות כן עד שאירע שם ג"כ דבר יצחק עם אבימלך אז נתחזק השם ההוא בפי כל לקרא' כן עד היום הזה, ולא הוצרך יצחק לקראה כן כי זכרו כולם שכבר נקראת כן מימי אברהם אביו. ור"ע ספורנו פי' שאברהם קרא באר שָׁבע בקמץ על שם השבועה בלבד, ויצחק קרא באר שֶׁבע בסגול ע"ש מספר השבע באמות שחפר אברהם ויצחק (לפי חשבונו), ואין דבריו נכונים כי הקמץ הוא בעבור האס"ף ועקרו שֶׁבַע והוא ממשקל פֶּעֶל והפתח להרחבת העי"ן כמו סֶלַע מֶלַח. אבל אם היה עיקר השם בקמץ השי"ן ראוי להיות גם הבי"ת בקמץ שָׁבָע ע"מ דָּבָר חָכָם כי משקל פָּעָל לא נמצא בשמות כלל: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה, ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם. להודיענו בא מה שכתוב אחריו ויהי כי זקן יצחק:

תרגום אשכנזי

הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ (לה) וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס

וואר, הייראטהעטע ער יהודית, טאָכטער דעס חתין בארי, אונד בשמת, טאָכטער דעס חתין אילן:
(לה) דיזע מאכטען יצחק אונד רבקה פֿיל הערצלייד:

רש״י

ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מרת רוח. לשון המראות רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיס לעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע״א [ב״ר]:

תרגום אונקלוס

חִתָּאָה: (לה) וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה:

באור

יהודית, שם (הענין ולא תאר כמו יהודי) ולא הוליד ממנה (הראב״ע), כי להלן בסיפור יחוס בני עשו לא נזכר לה בנים, וכן סופר בס' הישר שמתה בלי בנים זכרים רק ג' בנות היה לה: בשמת. ולהלן בסיפור יחוס בני עשו נאמר ואת עדה בת אילון החתי, והיא היא כי היה לה שני שמות ובמקרא נמצאים למאות כן, כ״כ הראב״ע. ובספר הישר סופר כי לא לקחן בעת אחת רק את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה, ואת בשמת לקח אחר כ״ג שנה אחר היותו בן ס״ג שנה ועשו קרא שמה עדה לאמר כי עדה ממנו הברכה בעת ההיא, ואין הכחשה מן הכתוב הזה שאמר שלקחן שתיהן בהיותו בן ארבעים שנה, כי בן ארבעים שב על התחלת הלקיחה: (לה) ותהיין מרת רוח, כל אחת ואחת היתה מרת רוח ליצחק ולרבקה כלומר מחלפת ומשנה רצונם, ומלת מרת לדעת רבי יהודה חיוג (כפי מה שהביאו הרד״ק בשרשים שרש מרר) שרשו מרר וכענין לב יודע מָרַּת נפשו (משלי י״ד י'), ושם המ״ם בקמץ חטף והרי״ש דגושה לחסרון אות הכפל (שלא כמנהג כי הרי״ש אינה מקבלת דגש), והוא שם, ובא כאן החולם במקום הק״ח (תולדתו) והדגש, והסכים כן הראב״ע, אבל לדעת הרד״ק (בשרש הנזכר ובשרש מרה) שרשו מרה מענין מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס״ג י'), שהוא לשון הקנטה והכעסה ודקדוק המלה פי' הרשב״ם היטיב וז״ל: מרת רוח, כמו מן עושֶׂה לזכר, יאמר עוֹשָׂה דברו (תהלים קמ״ח ח') לנקבה, וכשהוא דבוק יאמר עוֹשַׂת כן יאמר מן מוֹרֶה לשון ממרה, מן ימרֶה את פיך (יהושע א' י״ח) יאמר מוֹרָה לנקבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח, קונטרר״יאנג, (ובלשון אשכנז ווידערשפענסטיג), אבל לב יודע מרת נפשו הטף קמץ לפי שהוא שם דבר לשון מרירות, אבל זה מלאפוס (ר״ל חולם הוא לשון פוֹעֵל ומגזרת כי מרו מריתי (איכה א' כ'), מחטופי למ״ד פעל עכ״ל. ולפי דעתו הוא בינוני לנקבה והוא סמוך כמו חוֹלַת אהבה (ש״ה ב' ה'), וכתב עוד הרד״ק בשרש מרה או יהיה שם בפלס ולדבר אל ה' תוֹעָה (ישעיה ל״ב ו') עכ״ל, וכוונתו שיהיה מורה שם המקרה (בל״א איין ווידערווילען), ולא נצטרך להוסיף ולומר כל אחת מהן, כי יתכן לומר על שתיהן שהיו למרת רוח וכמוהו נפרש אל תהי מרי (יחזקאל ב' ח'), שהוא שם המקרה. וכן פירש״י משרש מרה ומלשון הכעסה, וכן תרגמו אנקלוס ויב״ע, אלא שהסבו מלות מרת רוח מן היחידה אל הרבות כדרכם לתרגם כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, (ובל״א מתורגם הערצלייד), שגם הוא שם המקרה, והראב״ע עם שהביא בתחלה פי' מלשון סורר ומורה נטה מן הפירוש הזה בלי טעם וסבה, אל הפי' האחר שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש, ולי נראה כי טבע מליצת הלשון יורה שהאמת כפירש״י והרשב״ם והרד״ק כי ההרגשות שבכללם המרירות והמתיקות שייכות אל הנפש אשר יפורש לפעמים כפי הענין על הנפש המתאוה, אבל ההפעליות שמהם הכעס והרצון שהמה כוחות הנפש השכלית הנקראת על הרוב במקרא רוח. וכענין שנאמר אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב י״ב י'), אמר בשאר החיים נפש, ובאדם רוח, עם שעל דרך ההשאלה תקרא גם הראשונה רוח כמו ורוח הבהמה (קהלת ג' כ״א), (אבחנו על הרוב נדבר) יתיחסו אל הרוח, ולכן מה שהוא משרש מרר יחובר עם מלת נפש, כמו ושדי המר נפשי (איוב כ״ז ב'), וכל איש מר נפש

כז (א) וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀ בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי: (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי: (ג) וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ

ת"א ותכהין ב"ק נ"ב א': ויקרא עקדה שער ג':

כז (א) אלס יצחק אלט ווארד, אונד זיינע אויגען צו טריבע וואורדען, זעהען צו קאָננען: ריף ער זיינען עלטעסטען זאָהן עשו, שפראך צו איהם: מיין זאָהן! דיזער שפראך: היר בין איך! (ב) יענער שפראך: איך ווערדע נון זעהר אלט, אונד וייס דען טאָג מיינעס טאָדעס ניכט: (ג) זאָ נים נון דיין יאגדגערעטהע, דיין געהענגע, אונד דיינען באָ-

תרגום אונקלוס

כז (א) וַהֲוָה כַּד סִיב יִצְחָק וְכַהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: (ב) וַאֲמַר הָא כְעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאֵימוּת:

רש"י

כז (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ז). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר ר' יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כאותה

באור

(שמואל א' כ"ג ג'). נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כ"ז ז'), על מר נפשי (ישעיה ל"ח ט"ו), במר נפשי (איוב ז' י"א וי' א'), במר נפש (יחזקאל כ"ז ל"א), אנשים מרי נפש (שופטים י"ח כ"ה), כי גבורים המה ומרי נפש (שמואל ב' י"ז ח'), למרי נפש (משלי ל"א ו' ואיוב ג' כ'), בנפש מרה (איוב כ"א כ"ה), כי מרה נפש כל העם (שמואל א' ל' ו'), כי נפשה מרה לה (מלכים ב' ד' כ"ז), והיא מרת נפש (שמואל א' א' י'), מרת נפשו (משלי י"ד). ונמצא ואלך מר בחמת רוחי (יחזקאל ג' י"ד), אמר ואלך מר על הגוף המחובר עם הנפש החיונית. ויחס החמה אל הרוח, ראיה בכל אלה כי המרירות תתיחס לנפש כאשר מצאנו שגם המתיקות תתיחס אליה כמו מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי ט"ז כ"ד), ומה שבוא מרש מרה נמצא מחובר אל הרוח פעמיים כמו מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס"ג י'), כי המרו את רוחו (תהלים ק"ו ל"ג), ולכן יהיה גם מרת רוח כשני חבריו משרש מרה ומענין הכעסה והקנטה. וכתב הרשב"ם לפי שעתיד לומר אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה לכך הולרך לפרש תחלה עכ"ל: ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות ע"ז (ב"ר):

כז (א) זקן, פעל עבר לגזרת פעל: ותכהין עיניו, מן הזקנה כמו שמצינו בס' שמואל (א' ב' ג'), ועיניו החלו כהות ועיניו קמוט והעלוד כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליהם היובש ותחלש הראות, וכוונת הכתוב לדעת המתרגם האשכנזי כן הוא, כאשר זקן יצחק וכהו עיניו, אז קרא לעשו וגו', ותהיה מלת ויהי משמשת גם למאמר ותכהין עיניו מראות ואז נשלם התנאי, ולכן בא בסופו האתנח, ומן ויקרא הוא תחלת תשובת התנאי, והוי"ו מחברתו אל המאמר הקודם המתיחס אליו בזמן. כאשר כתבנו כמה פעמים: (ב) הנה נא, כמו עתה, כן פי' הראב"ע וכן ת"א ויב"ע והמתרגם האשכנזי, והרשב"ם פי' לשון בקשה והוא רחוק פה: לא ידעתי יום מותי, כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין שהיה ביעקב ובמשה. כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר (ר"ע ספורנו): (ג) שא, רש"י פי' ע"פ ב"ר לשון השחזה, אבל אנקלוס ויב"ע תרגמו סב, וכן מתורגם בל"א: נא, אנקלוס ויב"ע תרגמו לשון עתה וכן מתורגם בל"א, ויש לפרשו לשון בקשה, ולא יהיה כפול בלשון: כליך, יתכן היותו שם כלל, כלי זיין שאתה צד בהם, והפרט

וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צֵידה: (ד) וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת: (ה) וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו

ציד ק'

תרגום אשכנזי

גען; געהע הינאוס אויף דאז פֿעלד, עריאגע מיר איין ווילדפרעט: (ד) מאַכע מיר שמאקהאַפֿטע געריכטע, וויא איך זיא גערן האבע, אונד ברינגע מיר, דאז איך עססע; דאמיט דיך מיינע זעעלע זעגנע, בעפֿאָר איך שטערבע: (ה) רבקה הערטע עס, אלס יצחק מיט זיינעם זאָהנע עשו רעדעטע; נון גינג עשו אויף דאז פֿעלד, ווילדפרעט צו יאגען, אונד

תרגום אונקלוס

(ג) וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סַיְפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא: (ד) וַעֲבֵיד לִי תַבְשִׁילִין כְּמָא דִי רְחֵימִית וְתַעֵיל לִי וְאֵיכוּל בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵימוּת: (ה) וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה:

רש"י

שסכינו אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה [ביצה כ"ח] חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה [ב"ר]: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל:

באור

תליך וקשתך, ותליך האשפה התלויה באזור האדם שבה החצים, וכן פי' הרשב"ם וכן תרגם יב"ע, או הוא הסייף כמו שתרגם אונקלוס סייפך כי גם הוא נתלה, ותחסר וי"ו העטף מן תליך כמו אדם שת אנוש (ד"ה א' א' א'), והמתרגם האשכנזי מתרגם (געהענגע) כלל כל מה שתולה הצייד באזורו האשפה והחרב, והוא פרט למלת כליך, ולכן בא כליך בלשון רבים, ותליך בלשון יחיד כי הוא שם יחיד כולל, ושרשו תלה, והנפרד תְּלִי בפלס שְׁבִי פְּרִי שהקמץ מהם ומנה שֶׁבְיֵךְ (שופטים ה' י"ב), ממני פֶּרְיְךָ נמצא (הושע י"ד ט'), וכ"נ דעת בעל הטעמים שהם ז"ק במלת כליך, ואם היו שלשתם שמות פרטיים ראוי להיות תליך מחובר' במרכא טפחא כמו אדם שת אנוש, אדם במרכא שת בטפחא. כי על הרוב בשלש שמות יחוברו ב' הראשונים בטעם: וצא השדה, אל השדה כתרגומו לחקלא, ותחסר למעמים הלמ"ד או מלת אל: (ד) מטעמים, ענין הטעימה שיטעם אדם בפיו ואינו אוכל ממנו ומעביר על גרונו כי אם מעט, וכן אמרו רז"ל מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום הנה כי הטעימה בפה או בלשון בלבד שיקח אדם בקצה לשונו ויטעם כדרך הטועמים, ורבי יונה חלק מהם בענין אכילה ומהם בענין טעימה, והנכון כי כלם מענין טעימ' ופירוש ולא טעם כל העם לחם (ש"א כ"ד), אפי' טעם ואין צריך לומר שלא אכל, ולפי שהחיך טועם מיני המאכלים כמו שאמר וחיך אכל יטעם לו (איוב י"ב י"א), אמר פה ועשה לי מטעמים כלו' תבשיל שיטעם החיך מטעמי מיני התבלין הטובים (רד"ק בשרשים שרש טעם). ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (שמאקהאַפֿטע געריכטע), ואונקלוס ויב"ע תרגמו תבשילין: בעבור תברכך נפשי, היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור, ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תצלח והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק, או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה, או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות (הרמב"ן): (ה) ורבקה שמעת, היתה שומעת:

הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא׃ (ו) וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר׃ (ז) הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃ (ח) וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ׃ (ט) לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃ (י) וְהֵבֵאתָ

הייס צו ברינגען: (ו) רבקה אבער שפראך צו איהרעם זאָהנע יעקב: איך האבע דיינען פֿאטער צו דיינעם ברודער עשו רעדען האָרען: (ז) ברינגע מיר ווילדפרעט, אונד מאכע מיר שמאקהאפֿטע געריכטע, דאס איך עססע, זאָ וויל איך דיך פֿאָר דעם עוויגען זעגנען, פֿאָר מיינעם טאָדע: (ח) נון מיין זאָהן, געהאָרכע מיינער שטימע וואס איך דיר הייסע: (ט) געהע צו דעם קליינען פֿיה, ברינגע מיר דאהער צווייא גוטע ציגענבאָקליין; דאס איך דיינעם פֿאטער שמאקהאפֿטע געריכטע מאכע, וויא ער גערן האט: (י) דיא זאָללסט דוא דיינעם פֿאטער ברינגען, דאס ער

תרגום אונקלוס

(ו) וְרִבְקָה אֲמָרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יָת אֲבוּךְ מְמַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימָר׃ (ז) אֵיתָא לִי צֵידָא וַעֲבֵיד לִי תַבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִינָךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃ (ח) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא דִי אֲנָא מְפַקֵּד יָתָךְ׃ (ט) אֱזֵיל כְּעַן לְוָת עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי עִזִּין טָבִין וְאַעְבֵּיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דִי רָחֵם׃ (י) וְתֵיתֵי לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּיבָרְכִינָךְ

רש"י

(ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום [ב"ר]: שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים בפרקי דר' אליעזר: כאשר אהב. כי טעם

באור

להביא, לביתו, כ"ה לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א, ולפי שהוא מיותר דרשו רז"ל שאם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ו) ורבקה אמרה וגו' לאמר, כבר פירשתי כמה פעמים ענין מלת לאמר הכפולה שהורה על לשון המדבר בלי שינוי, וכן פה בלשון הזה אמרה הנה שמעתי וגו', ולאמר שבסוף הפסוק מורה על הלשון שאמר יצחק, ואין הכוונה שלא תשנה המלות שאמר, כי נאמת שינתה המלות כאשר ירצה הרואה שצווי יצחק לעשו היה בשינוי המלות, וכן דרך הכתוב לשמור הטעמים ולא המלות, וכן רבקה שמרה הכוונה ולא המלות בספרה לבנה דברי יצחק, רק הכוונה בשיסובב הדבר אל המדבר ההוא אז תבוא מלת לאמר כמו שאמר' רבקה הביאה לי ציד וגו', ובלא הלת לאמר היתה צריכה לומר, הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך להביא לו ציד ולעשות לו מטעמים לאכל לברכו לפני ה' לפני מותו, ושלא להסב הדבור אל יצחק: (ז) לפני ה', בשם ה', אבל כנמרד גבור ציד לפני ה' (בראשית י' ט'), פירושו בכל העולם, וכן ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה (הרשב"ם), ורש"י פי' לפני ה' ברשותו שיסכים על ידי, ולשון הרמב"ן לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו ובזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו עכ"ל: לפני מותי, כמו בטרם אמות: (ט) גדיי, הקטן יקרא גדי בין מן העזים בין מן הכבשים שהרי סמך גדי לעזים, ודומה כי יש גדי שאינו מן העזים, והראב"ע פירש לא יקרא גדי כי אם מהעזים ומה שאמר

לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ (יב) אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃ (יג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ (יד) וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ

תולדות אהרן אולי מכות כ"ד, א': והייתי סנהדרין צ"ב, א':

עססע; דאמיט ער דיך זעגנע, פֿאָר זיינעם טאָדע: (יא) יעקב שפראך: צו זיינער מוטטער רבקה: זיהע! מיין ברודער עשו איזט איין האאריגער מאן, איך אבער בין איין גלאט־טער מאן: (יב) פֿיללייכט בעטאסטעט מיך מיין פֿאטער, זאָ בין איך אין זיינען אויגען, וויא איין בעטריגער, אונד ברינגע פֿלוך אויף מיך, אבער ניכט זעגען: (יג) דיא מוטטער שפראך צו איהם: דיין פֿלוך זאָלל אויף מיך קאָממען, מיין זאָהן! געהאָרכע נור מיינער שטיממע, אונד געהע ברינג מיר: (יד) ער גינג, נאהם, בראכטע עס זיינער מוטטער; דיא מוטטער מאכטע שמאקהאפֿטע שפייזען, וויא זיין

תרגום אונקלוס

קֳדָם מוֹתֵיהּ: (יא) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אָחִי גְּבַר שַׂעֲרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ: (יב) מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעֵיב וְאֵיתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן: (יג) וַאֲמָרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְּלָא יֵיתוּן לְוָטַיָּא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל מִנִּי וְאִיזֵיל סַב לִי: (יד) וַאֲזַל וּנְסֵיב וְאַיְתִיהּ לְאִמֵּיהּ

רש"י

הנדיכשעס הלני: (יא) איש שעיר. בעל שער: (יב) ימושני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמודות. הנקיות כתרגומו דכייתא. דבר אחר שחמד אותן מן

באור

גדיי עזים כלומר קטן שעדיין צריך לעזים, וכן שעיר עזים, ואמר כי כן נקרא בערבי גדיי, והקטן שלשה גְדָיִים (שמואל א' י' ג'). וסמיכות הקבוץ גְּדָיֵי עזים (הרד"ק בשרשים שרש גדה):

טבים, שמנים, וכן רך וטוב (בראשית י"ח ז'), שבע פרות הטבת (שם מ"א כ"ו), וכן תרגם יב"ע, שמנין. וכתב הרשב"ם שלותה לקחת גדיי עזים ולא כבשים בשביל העורות שבערן קשה כשער אדם: (יא) איש שער, בעל שער. והוא תאר וכן שערת, והפך חלק: (יב) ימשני, שרשו משש מן ממשש בצהרים (דברים כ"ח כ"ט), ודגש השי"ן לחסרון הראשונה שהיא עי"ן הפעל ע"מ עון עקבי יְסֻבֵּנִי, מן סבב. ולשון הרמב"ן אין הטעם שימששהו להכיר אותו, אבל

אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך חבת האב על בנו ויגלה במשוש שאני חלק, ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו האיך סומא מותר באשתו והאיך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות קלא ואם שהם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול. אולי היו האחים האלה דומים בקולם, ופי' הקל קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים, או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן עכ"ל: כמתעתע, שרשו תעה ונכפלו העי"ן והלמ"ד. והוא מבנין פִּעֵל ופירושו כאיש שמתעה

אחר: ולא ברכה, אם אולי יאצל עלי ברכה לא יברכני אם אטעהו (ר"ע ספורנו): (יג) עלי קללתך, אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך, כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב"ה ורב יעבד צעיר, כן פי' הראב"ע והרשב"ם וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ואונקלוס תרגם באופן אחר ואינו מיושב על לשון המקרא: (טו) בגדי, רובו יבא בקבוץ הזכרים בגדים, אבל נמצא גם ברבוי הנקבות, קציעות כל בגדתיך (תהלים מ"ה ט'), ויבוא כאן סמוך

מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃ (טו) וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ (טז) וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ (יז) וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ (יח) וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ (יט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ (כ) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה

ת"א ואת ערת חולין קי"ג, ב':

פֿאטער זיא גערנע האטטע: (טו) רבקה נאהם דיא בעסטען קליידער איהרעס עלטעסטען זאָהנעס עשו'ס, דיא בייא איהר אים הויזע ווארען, בעקליידעטע איהרען יינגסטען זאָהן יעקב: (טז) דיא פֿעללע דער יונגען ציגען, לעגטע זיא אויף זיינע הענדע אן, אונד אויף דאז גלאטטע זיינעס האלזעס: (יז) היראויף גאב זיא דיא וואָהלשמעקקענדע שפייזען אונד דאז בראָד, וועלכע זיא צוגעריכטעט האטטע, איהרעם זאָהנע יעקב אין דיא האנד: (יח) דיזער קאם צו זיינעם פֿאטער, אונד שפראך: מיין פֿאטער! ער שפראך: היר בין איך, ווער ביסט דוא? מיין זאָהן! (יט) יעקב שפראך צו זיינעם פֿאטער: איך בין דיין ערסטגעבאָרנער, עשו; איך האבע געטהאן, וויא דוא צו מיר געשפראָכען האסט. שטעהע נון אויף, זעטצע דיך אונד איס פֿאָן מיינעם ווילדפרעט, דאמיט דיינע זעעלע מיך זעגנע: (כ) יצחק שפראך צו זיינעם זאָהנע: וויא האסט דוא זאָ באלד עטוואס געפֿונדען, מיין זאָהן?

תרגום אונקלוס

וַעֲבַדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִּי רָחֵם אֲבוּהִי: (טו) וּנְסִיבַת רִבְקָה יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא דַּכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא וְאַלְבִּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא: (טז) וְיָת מַשְׁכֵי גַּדְיֵי בַּר עִזֵּי אַלְבִּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְּארֵיהּ: (יז) וִיהַבַת יָת תַּבְשִׁילַיָּא וְיָת לַחְמָא דִּי עֲבַדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב בְּרַהּ: (יח) וְעָאל לְוָת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מַאן אַתְּ בְּרִי: (יט) וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית כְּמָא דִי מַלֶּלְתָּא עִמִּי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר וֶאֱיכוּל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי תְּבָרְכִינַנִי

רש"י

במדוך: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם

באור

בקבוץ הזכרים ואח"ז התאר בריבוי הנקבות, החמדת, כמו המחנה האחת והכהו (בראשית ל"ב ט'), ורוח גדולה וחזק (מלכים א' י"ט א'): החמדת, כלומר בגדים חשובים ונחמדים, וא"ת דביתא, פי' הנקיות, והם שהיה עובד בהם את אביו בשעת אכילה (הרשב"ם): (יט) ואכלה, נוסף בתוספת ה"א והאל"ף סרס ונקמץ חטף כמו זכרה לחסדי דויד עבדך (ד"ה ב' ו' מ"ב): תברכני, בא בפתח במקום הצירי, ולדעת הרד"ק הנו"ן הנכתבת סימן המדבר

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ (כא) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ (כב) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ (כג) וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ ששי (כד) וַיֹּאמֶר אַתָּה

ת"א הקל ניטין כ"ז, ג':

דיזער שפראך: דער עוויגע, דיין גאָטט, האט עס פֿאָר מיך הערגעפֿיגט: (כא) דא שפראך יצחק צו יעקב: קאָם דאָך נעהער, דאס איך דיך בעטאסטע, מיין זאָהן! אָב דוא אויך מיין זאָהן עשו ביזט, אָדער ניכט? (כב) יעקב טראט נעהער צו זיינעם פֿאטער יצחק הין, דיזער בעטאסטעטע איהן, אונד שפראך: דיא שטיממע איזט יעקב'ס שטיממע, דיא הענדע אבער זינד עשו'ס הענדע: (כג) ער ערקאננטע איהן אלזאָ ניכט, וויל זיינע הענדע זאָ האאריג ווארען, וויא דיא הענדע זיינעס ברודערס עשו'ס, דאהער זעגנעטע ער איהן: (כד) שפראך אבער נאָכ־

רש"י

אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא אכל

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁךְ׃ (כ) וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵיהּ מַה דֵּין אוֹחִיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי׃ (כא) וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרַב כְּעַן וַאֲמוּשִׁנָּךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא׃ (כב) וּקְרֵיב יַעֲקֹב לְוַת יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁיֵהּ וַאֲמַר קָלָא קָלֵיהּ דְּיַעֲקֹב וִידַיָּא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו׃ (כג) וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ אֲרֵי הֲווֹ יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שַׂעֲרָן וּבָרְכֵיהּ׃ (כד) וַאֲמַר אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו וַאֲמַר אֲנָא׃

באור

והנוספת נבלעת בדגש, [וכ"ה דעת הראב"ע כמו יסבבנהו (דברים ל"ב י') ישחרנני (הושע ה' ט"ו, ומשלי א' כ"ח)], או יהיה מבלי תוספת והדגש לתפארת הקריאה והוא הנכון לדעתו, ולדבר מזה עוד בקו"א אי"ה: (כא) ואמשך. היה ראוי להדגש כחבריו שנפרשה והוקל על הלשון, ולשון רש"י אמר יצחק אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך עכ"ל, וכ"ה בב"ר, וכתב הרמב"ן ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מבלי כוונה ונחשב לו זה בעיני אביו לירא̇ת שמים, ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול עכ"ל: (כב) הקל קול יעקב, לפי שתאומים היו היה קולן דומה קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צוארו (הרשב"ם), ור"ל שטעה עד הנה וקבל דבריו במה שאמר אנכי עשו בכרך, ואמר לו מה זה מהרת למצא בני, בחשבו שהוא עשו, עד שלבסוף אחר דברו עם יעקב דברים הרבה והתבונן היטב בקולו הכיר איזה שנוי בקולו וקראהו אליו להמישהו, ותמה על זה ואמר הקל קול יעקב וגו': (כג) כי היו ידיו כידי עשו אחיו שיערת, שעורו. כי היו ידיו שערת כידי עשו אחיו, ולפי שמאמר כידי עשו אחיו הוא כמו מאמר מוסגר, לכן מלת אחיו בטפחא שהוא טעם מפסיק יותר מן הרביע שבמלת ידיו: ויברכהו. הוי"ו מחברת מלת ויברכהו למאמר שלפניו בסבה, ושעורו. ולפי שלא הכירו כי היו ידיו שערת, לכן ברכהו, וכן מתורגם בל"א: (כד) אתה זה בני עשו, דרך שאלה אע"פ שאין עמו ה"א השאלה, כי לפעמים יחסרו ה"א השאלה או בתמיהה, וכן אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי (מלכים א' א' כ"ד), ר"ל האתה אמרת, כן פי' הרד"ק, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם מפרש אתה זה בני עשו, כלומר שאתה בני עשו: (כה) וְאֹכְלָה, האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף הפעל, וכן אומרה לאל סלעי (תהלים מ"ב י'): מציד בני, כאלו אמר מצידך אלא כן הוא מנהג הלשון, וכן יקם

זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי: (כה) וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ: (כו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי: (כז) וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה: (כח) וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים

תולדות אהרן וירח ערכין ז', א': ראה תענית כ"ט, ב':

מאלס: ביזט דוא אויך מיין זאָהן עשו? דיזער שפראך: איך בין עס: (כה) דא שפראך ער: רייכע מירהער! זאָ וויל איך פאָן מיינעם זאָהנעס ווילדפרעט עססען, דאמיט דיך מיינע זעלע זעגנע: ער רייכטע איהם היִן, אונד ער אס, בראכטע איהם אויך וויִן, אונד ער טראנק: (כו) דא שפראך זיין פאטער יצחק צו איהם: קאָם דאָך נעהער, אונד קיססע מיך מיין זאָהן: (כז) דיזער קאם נעהער, אונד קיסטע איהן, אלס יענער דען גערוך זיינער קליידער ראָך, זעגנעטע ער איהן, אונד שפראך: זיהע! דער גערוך מיינעס זאָהנעס איזט וויא דער גערוך איינעס פעלדעס, וועלכעס דער עוויגע געזעגנעט האט: (כח) גאָטט געבע דיר פאָם טהויא דעס היממעלס, אונד פאָן דער

תרגום אונקלוס

(כה) וַאֲמַר קָרֵיב קֳדָמַי וְאֵיכוּל מִצֵּידָא דִּבְרִי בְּדִיל דִּתְבָרְכִינָּךְ נַפְשִׁי וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי: (כו) וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרֵיב כְּעַן וּנְשַׁק לִי בְּרִי: (כז) וּקְרֵיב וּנְשֵׁיק לֵיהּ וַאֲרַח יָת רֵיחָא דִּלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזִי רֵיחָא דִּבְרִי כְּרֵיחַ חַקְלָא דִּי בָּרְכֵיהּ יְיָ: (כח) וְיִתֵּן לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא

רש"י

עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אני: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. יתן

באור

אני ויאכל מציד בנו: (כו) ושקה לי, כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו (בראשי' ל"ג ד' ושמואל א' י' א'), ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי, וישק לו. וכן וישק יעקב לרחל (בראשית כ"ט י"א) (הראב"ע בתהלת ש"ה וכ"כ פה), ולא ידעתי מנין לו זה, וכמדומה מהוראת הכתובים שמנהגם היה שכל נשיקה תהיה בפה, כי מצאנו הלמ"ד שתשמש במקום את כמו הרגו לאבנר (שמואל ב' ג' ל'), וכן מנה הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ז ע"א וע"ב) ענין הנשיקה עם למ"ד בין אותן המשמשות במקום את, וגם בשרשים שרש נשק לא חילק ביניהם: (כז) וירח את ריח בגדיו. החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמ', וכעור הכתוב, וכשהריח את ריח בגדיו אז ברכהו, וכן מתורגם בל"א, והוא כאות לקשר הווי"ן: ראה ריח בני, לפי שהרגשת העין היא גדולה מכל ההרגשות כאלו שאר ההרגשות לה (רד"ק בשרשים שרש ראה), ועוד כתב המ"י כי הלשון הזה לא בא לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה והוא על דרך מליצה וכן רבים. ולי נראה שאיננה בווי רק היא לקריא' ועניינה כמו הנה, ולכן נמצאת גם לרבים, ראה אנכי נתן לפניכם (דברים י"א כ"ו), כאשר כתבתי על מלת הנה בפ' נח (י"א ב'), ומלת לכה בפ' וירא (י"ט ל"ב). שלא ישתנו בכל מקום שהם לסימן הקריאה לבד: כריח שדה אשר ברכו ה', את השדה שהוא מלא נרד וכרכם קנה וקנמון. וחשב בלבו שהוא עשו ולפי שבא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנות כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון, כ"כ הראב"ע ובפרקי רבי אליעזר אמרו שהיה דבר זה בפסח וכ"ה בתרגום יו"ע, ודעת רש"י והרשב"ם כי אשר ברכו מוסב על השדה, וכן הסכים המתרגם האשכנזי. והרמב"ן ז"ל פירש שהוא שב על מלת בני שה' ברכו בשדה והוא כנגד נגינות הטעמים שהז"ק

מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ (כט) יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ׃ (ל) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ

וישתחוו ק'

ת"א ותירוש סנהדרין ע', א'. עקרים מ"ד, פי"ט:

תרגום אשכנזי

ערדע פעטטיגקייט, געטריידע אונד מאסט דיא פיללע: (כט) פאלקער מיססען דיר דיענען, נאציאנען זיך ביקקען פאר דיר, ווערדע דיינער ברידער הערר! דיינע מוטטערזאהנע, ביקקען זיך פאר דיר. פערפלוכט זייא, ווער דיך פלוכט, אונד ווער דיך זעגנעט, געזעגנעט! (ל) אלס נון יצחק

תרגום אונקלוס

דְאַרְעָא וּסְגִיוּת עֲבוּר וַחֲמַר: (כט) יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְּוָן הֱוֵי רַב לַאֲחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לַיְטָךְ יְהוֹן לִיטִין וּבָרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין: (ל) וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יָת יַעֲקֹב

רש"י

ויחזור ויתן [ב"ר]. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו': מטל השמים. כמשמעו ומדרשי אגדה יש להרבה פנים: (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו [מלכים א' ח'] אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך [ב"ר]: אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק מקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם

באור

שבאלת בני מפסיק יותר מז"ק שאחריו במלת שדה, ועוד שיחסר בי"ת השמוש והיה צ"ל אשר ברכו ה' בו: (כח) ויתן לך, רש"י פי' כי לפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לך הקב"ה כריח שדה וגו', ועוד יתן לך מטל השמים וגו', והרשב"ם פירש שמוסב על ברכו ה', יתן לך מטל השמים כענין ברכת השדה: ומשמני הארץ, אין המ"ם מאותיות בכל"ם הבאה במקום מן כמ"ם מטל כי השי"ן רפוי' רק היא מעצם השם שהוא משמן ונחסר הכנויים תדגש למ"ד הפעל, והמ"ם מטל מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו אמר וממשמני (כדעת הראב"ע, והרד"ק בפי' ס' בראשית), וכן ת"א ויב"ע בשני תמי"ן, או יהיה נכון גם בלא מ"ם שמושית ושב על ויתן לך, ויתן לך מטל השמים, וגם יתן לך משמני הארץ, ואין פי' משמני הארץ כמו ארץ שמנה, כי משמני מופשט ממלת הארץ, כאשר יורה הסמיכות, רק פי' שמנונית של הארץ. והמתרגם האשכנזי תרגם על כוונה זאת, ויתן לך האלהים (מדינה מבורכת) מטל השמים ושמנונית הארץ, ויכוון השם המופשט הזה: דגן, כולל חמשת המינים, חטה ושעורה שיפון שבולת שועל וכוסמים, ונקראו דגן לאח' שנמרחו, לדעת הרד"ק בשרשים שרש דגן: ותירש, הוא היין החדש, ושרשו ירש בפלס תינוק (שבדברי חז"ל) מן ינק, אלא שתינוק תאר וזה שם: (כט) הוה, הוי"ו במקום יו"ד: גביר, אדון וראש: לאחיך, הראב"ע פי' בני הפילגשים, אבל לא היה לו ליצחק פילגשים, ואולי כוונתו לפרש על בני קטורה כי מלת אחיך פירושו קרוביך כמו כי אנשים אחים אנחנו (לעיל י"ג ח'): בני אמך, ויעקב אמר ליהודה ישתחוו לך בני אביך (שם מ"ט ח'), לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך (ב"ר), ולפי פשוטו לאחיך ובני אמך ענין אחד הוא, והוא כפל לשון במלות שונות כדרך המליצות הנבואיות: אורריך ארור, כל אחד מאורריך. וכן ומברכיך: (ל) ויהי כאשר וגו' ויהי

אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ (לא) וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ (לב) וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ (לג) וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃

תולדות אהרן מי אפוא ב"ב ט"ו, א': ואכל סוטה ה', א': ואברכהו עקרים מ"ד, פי"ט:

פָאללענירעט האטטע יעקב צוזעגנען, אונד יעקב זאָ עבען פָאָן זיינעם פָאטער יצחק וועגגעגאנגען; זאָ קאם זיין ברודער עשו פָאָן זיינער יאגד צוריק: (לא) איך ער מאכטע וואָהלשמעקקענדע געריכטע, בראכטע זיינעם פָאטער, אונד שפראך צו זיינעם פָאטער: מיין פָאטער, שטעהע אויף, אונד עססע פָאָן ווילדפרעט דיינעס זאָהנעס, דאמיט מיך דיינע זעעלע זעגנע! (לב) דא שפראך דער פָאטער יצחק צו איהם: ווער ביזט דוא דען? ער שפראך: איך בין דיין ערסטגעבאָרנער זאָהן עשו: (לג) דא ערשראק יצחק איבער דיא מאאסען זעהר, אונד שפראך: ווער איזט דען אלזאָ יענער, וועלכער ווילדפרעט געיאגט, אונד מיר געבראכט האט, דאס איך פָאָן אללעס געגעססען, בעפָאָר דוא קאמסט, אונד איהן גע-

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה כְּרַם מִיפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא מִצֵּידֵיהּ׃ (לא) וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ (לב) וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַאן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ (לג) וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מַאן הוּא דֵיכִי דְצַד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד

רש"י

הקוים ברכה לקללה [ב"ר]: (ל) יצא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה

באור

אך וגו', בא כפל ויהי בעבור שנתארך המאמר אחר הראשון, ונמצאו כמוהו במלת ויאמר: יצא יצא, זה יוצא וזה בא, ולהגיד נסים שנעשה ליעקב בא הכתוב שאלו הקדים לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: מצידו, שם במקום מקור כמו מצודו: (לא) גם הוא, לפי שנעשה ליעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים: (לג) ויחרד, א"ת ותוה, לשון תמיה, אבל הרד"ק בשרשים שרש חרד כתב כי ענינו ענין הפחד בתנועת הגוף כשיבא לאדם פחד כולו יתנועע כל גופו עכ"ל, ולזה כיון יב"ע שתרגם ואזדעזע יצחק זעזוע. וגם המתרגם האשכנזי תרגם לשון פחד פתאומי: מי אפוא, הם שתי מלות נבדלות מי הוא, ואפוא הוא, כלומר הנה הוא הצד ציד ויבא לי כן פירש הרד"ק בשרשים שרש איף, וכן פירש הראב"ע, ולדעתם היא מורכבת מב' מלות, אי פה, וכ"כ דעת רש"י ז"ל, ויש אומרים מורכבת ומורה על ענין עתה, ונמצאת י' פעמים בה"א בסוף ע"פ המסור' וד' פעמים בוי"ו, ושאר איפוא בוי"ו אל"ף, והרשב"ם כתב וז"ל תיקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד אימא לי איזי שטאו"רש בלע"ז עכ"ל כ"ה בנוס' כ"י, ובנוס' הדפוס מוטעה, ונראה לשנות עוד בל"ל לשטאו"רש בלע"ז, בל"א (נור שטונדע), וזהו תקון הלשון בלשונות הללו ליחד הבקשה על

יִהְיֶה׃ שביעי (לד) כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ (לה) וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ (לו) וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא

תולדות אהרן הכי וכו' ברכות ז' ב':

זעגנעט האבע? ווירד אויך געזעגנעט בלייבען: (לד) אלס עשו זיינעס פֿאטערס ווארטע הערטע, שריא ער לויט אונד איבערויס יעממערליך: אונד שפּראך צו זיינעם פֿאטער: זעגנע מיך דאך אויך מיין פֿאטער! (לה) דיזער שפּראך: דיין ברודער איזט מיט היני טערליסט געקאממען, אונד האט דיינען זעגען הינגענאממען: (לו) יענער שפּראך: האט ער מיך

רש"י

ובריס אופה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואכל מכל. מכל הטעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו [נ"ר]: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו [נ"ר]: (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי

תרגום אונקלוס

לָא תֵיעוֹל וּבָרֵכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי׃ (לד) כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יָת פִּתְגָּמֵי אֲבוּהִי וּצְוַח צְוָחָא רַבָּא וּמְרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרֵכְנִי אַף לִי אַבָּא׃ (לה) וַאֲמַר עָאל אָחוּךְ בְּחוּכְמָא וְקַבֵּיל בִּרְכְתָךְ׃ (לו) וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן

באור

הזמן ההוא בעת. ופעמים יאמר הלועז האשכנזי (זאגע איר איינמאל), ובלה"ק פעמים יאמר אמרה היום ביחס אל הזמן, ופעמים אפוא ביחס אל המקום, ושניהם לתקן הלשון. וכתב עוד הרשב"ם שהחרדה היתה על שמלא שער בחלקת צואריו של יעקב עכ"ל, ור"ל כי כשנודע לו הדבר פתאום טרם שהתבונן עליו היה סבור שהיה איש אחר ולא יעקב בעבור השער: בטרם תבוא, עתיד כדרכו אחר מלת טרם, כאשר הודעתיך כמה פעמים, ובפ' בראשית (ב' ה'), ובפ' וארא (שמות ט' ל'), שהיה אז הדבר בעתיד, וא"ת תיעול, הניח העתיד כמשפטו, אבל יב"ע תרגם עלת: ואברכהו, הוי"ו קמוצה ולכן הוא עבר כי היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר ודינה להיות בפתח ודגש אחריה, ובעבור האל"ף שאינה מקבלת דגש נשלם בקמץ, ואם היתה וי"ו החבור היתה בפתח, כי עיקרה בשוא, רק שלא תבוא שו"א לפני ח"פ ונשתנה לפתח: גם ברוך יהיה. עיין בפי' הרמב"ן, ולפי פשוטו שאף שחרד מתחלה, מ"מ אח"ז כאשר התבונן לתת לב על הדבר הבין שבלי ספק לא הי' זה כ"א יעקב כמו שהשיב אח"ז לעשו בלשון ברור בא אחיך במרמה ובלתי מסתפק בדבר, לכן אמר גם ברוך יהיה, והרשב"ם כתב גם ברוך יהי' שתיהר לעבדני, וגם ידע שבעלת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות עכ"ל, ומלת גם עניינה תוספת ופירושה לפי שאמר ואברכהו שברך אותו שלא מדעתו כיון שהרגיש בו והכיר שיעקב היה, אמר גם ברוך יהי' כלומ' אברך אותו עתה: (לד) כשמע עשו את דברי אביו ויצעק וגו', כאשר שמע עשו את דברי אביו אז צעק, והוי"ו מהפכת העתיד לעבר: גם אני, בקמץ שלא בהפסק אבל הוא בהעמדת טעם והוא אחד מג' שבאו כן, וכבר כתבתי כמה פעמים שבבוא הכינוי כפול דהיינו הפעל עם הכינוי יחד וסמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו מלת הכינוי, יהיה הענין לעורר הכוונה ולהגיד כי על הכינוי ההוא תסוב עיקר כוונת המדבר במאמר ההוא, ועיין מ"ש בפסוק ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), וענין גם אני יהיה כענין גם אותי, כתרגום יב"ע, ברכני אוף לי אבא: (לה) במרמה, אנקלוס ויב"ע תרגמו בחוכמא, וכן פירש"י, והראב"ע פי' שלא דבר אמת, ור"ל שאף שעיקר הענין הי' נחשב אצל יצחק לזריזות ובעבור זה לא כעס עליו ואדרבה שאמר גם ברוך יהי' עכ"ז בהכרח הוצרך לדבר שקר ולומר אנכי עשו בכרך והוא יקרא מרמה: (לו) הכי, הה"א לאמתת הדבר לדעת הרד"ק בשרשים שרש כי ובפירושו לספ' בראשית כה"א הבלחת וגם ידעת (מלכים א' כ"א י"ט), המן הסלע הזה (במדבר כ' י'), והדומים להם,

שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ (לז) וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר

דעסוועגען שאָן צווייאמאהל אונטערטרעטען, וויל ער יעקב (אונטערטרעטער) הייסט? מיינע ערסטגעבורט האט ער גענאָממען, אונד נוןיעטצט האט ער אויך מיינען זעגען גענאָממען. אונד שפראך פֿערנער: האסט דוא מיר קיינען זעגען צוריק בעהאלטען? (לז) יצחק אנטוואָרטעטע, אונד

תרגום אונקלוס

תַּרְתֵּין זִמְנִין יָת בְּכֵירוּתִי נְסֵיב וְהָא כְעַן קַבֵּיל בִּרְכָתִי וַאֲמַר הֲלָא שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא׃ (לז) וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו הָא רַב

רש"י

קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני אדבני וארב וכמו ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (ס"א ויגל): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא

באור

וכן פי' הרלב"ע הכי, כמו אמת וכן הכי אחי אתה (בראשי' כ"ט ט"ו), וכן תרגם אנקלוס פה, יאות, ויב"ע, בקושטא, אבל בפסוק הכי אחי אתה תרגמו שניהם לשון תמיהה, והרשב"ם פי' באופן אחר ודחוק הוא, ויות' מתיישב פירש"י שפי' שניהם לתימה, שמא לכך נקר' שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני עכ"ל, ויות' מדוקדק הוא בדרך לחות שהכווג' היא על היו"ד של יעקב שהיא לעתיד כמו כי כל אח עקוב יעקב (ירמי' ט' ג'), ואם בשביל העקב שאחז בידו לא הי' צריך הקורא להוסיף היו"ד, רק הוא ע"ש העתיד, ואולי זאת היא ג"כ כוונת רש"י, אבל לפי פירושו שהעקבה אשר יעשה היתה סבה לקריאת השם במולדו, ראוי לכתוב ויעקבני, או לפחות חסר כאן עיקר הסבה והתחיל בתולדה המושכת מתנה. והוא קצר לשון, וגם אין הוי"ו מחובר' היטיב, אבל לפי כוונת המתרגם האשכנזי יהי' השם סבה אל העקבה (ולא קריאת השם כי לא היתה רק על שם העקב שאחז בו, רק הוא ע"ד שאמרו חז"ל שמא גרים), ושיעור הכתוב כאשר בארו ר"ע ספורנו וז"ל הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים עכ"ל, ותהי' הוי"ו מהגדרת ב' המאמרי' המתיחסים בסבה ככל שאר הווי"ן הדומות אליו, ורבות הן במקרא: קרא, הקורא: ויעקבני. ענין תרמית וערמה וכן בעקבה (מלכים ב' י"ט), ויתכן היותו מליצה שאולה מדרך האנשים המתאבקים זה עם זה, שכאשר ירצה האחד שלא יגבר בכחו על רעהו, יעבדים לאחוז בעקבו דרך אחורנית, ולהשליכו ארצה בתרמה: ויאמר. עוד: הלא, עיקרה לא, והה"א לתימה, כן פי' הרד"ק מלה זאת בשרשים שרש לא: אצלת, מענין אצל המזבח (ויקרא א' ט"ז), ופי' כלו' האם לא הנחת אצלך שום ברכה בעבורי אלא הכל נתת לו איך היה זה, וכן פי' הרלב"ע עזבת לי אצלך, ואנקלוס ויב"ע תרגמו שבקת וכן פירש"י לשון הפרשה, ועיין מ"ש בפ' בהעלתך על מלת ואצלתי (במדב' י"א י"ז): (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך, אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'): אבל אמר נתתי לו לעבדים מהאמרו וישתחוו לך בני אמך כי הוא השתחואת העבד לאדוניו כמו שאמר יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים, וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו (הרמב"ן): ודגן ותירוש סמכתיו, רוצה לומר סמכתיו לו שיהיו סמוכים וקרובים לו לעולם. וכן ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נ"א י"ד), שתהי' סמוכה וקרובה לו. או יהיה פירושה סעד ומשען ויהיה חסר בי"ת השמוש כאלו אמר ובדגן ותירש. וכן מתורגם בל"א: ולכה אפוא מה אעשה בני, א"ת ולך כען מה אעביד ברי, וכן פירש"י איה איפוא מה אבקש לך עכ"ל, ויהיה ולכה מלת הטעם לנוכח ולא פעל, וגם

שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ (לח) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ (לט) וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ (מ) וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר

ת"א הברכה סנהדרין ק"ח, ב': משמני עקדה שער ק"ד:

שפראך צו עשו: דא איך איהן דיר צום הערן געמאכט, אללע זיינע ברידער איהם צו קנעכטען אונטערגעבען, אונד איהן מיט געטריידע אונד מאָסט פֿערזאָרגט: זאָ געהעהען, מיין זאָהן! וואס זאָלל איך טהון? (לח) דא שפראך עשו צו זיינעם פֿאטער, האסט דוא דען נור איינען זעגען? זעגנע מיך דאָך אויך, מיין פֿאטער! אונד ערהוב זיינע שטיממע אונד וויינטע: (לט) אונד זיין פֿאטער יצחק ערווידערטע: זאָ ווירד דען דיין וואָהנזיטץ זיין, וואָ פֿעטטיגקייט דער ערדע איזט, אונד טהויא פֿאָם הימטעל הערּאב: (מ) דיין שווערט ווירד דיך ערהאלטען, דיינעם

תרגום אונקלוס

שַׁוִּיתֵיהּ עֲלָךְ וְיָת כָּל אֲחוֹהִי יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִּין וּבְעִבּוּר וּבַחֲמַר סַעֲדְתֵּיהּ וְלָךְ כְּעַן מָה אַעְבֵּיד בְּרִי׃ (לח) וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ אַבָּא בָּרֵכְנִי אַף לִי אַבָּא וַאֲרֵים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃ (לט) וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא׃ (מ) וְעַל חַרְבָּךְ

רש"י

עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפוא מה אעשה. היה איפה אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחנים השמנה היא [במדבר י"ג] הכמות נבל [שמואל ב' ג']: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איט"ליאה של יון: (מ) ועל

באור

המסורה הסכימה לפי' זה שמסרה כן ד' כתיב ה"א בסוף תיבותא וסי' ולכה איפוא מה אעשה בני, ולכה אין בשרה מלאת (שמואל ב' י"ח כ"ב), שמלה לכה קצין (ישעי' ג' ו'), ולכה לישעתה לנו (תהלים פ' ג'), וכל לשון הליכה כתוב ה"א בר מן ב' וסימן וכו' עכ"ל, ש"מ דהך דהכא איננה לשון הליכה, אבל יצ"ע תרגם, ומזיל ותעדר מכי דמה אעביד לך ברי, תרגמו לשון הליכה, והכוונה תסכים לפירושו, כי מלת אפוא מוטעמת בטעם ז"ק כמשפט המאמר הנשלם, כי מה אעשה בני הוא מאמר אחר, ואם איננה מלשון הליכה לא נשלם בה המאמ' עדיין ואיננה ראוי' לז"ק, ולכן גם המתרגם האשכנזי תרגם לשון הליכה: אפוא, זה הוא לשון עתה כמו שת"א, או יהי' לתקון הלשון כמ"ש בשם הרשב"ם: (לח) הברכה, הה"א לתמה כדעת רש"י ז"ל, וכן מתורגם בל"א, ודאוי' להיות בח"פ, רק בעבור שוא הבי"ת שלא יתחברו ב' שואין בראש תיבה, לכן הה"א בפתח לבד, והיא בגעיא והבי"ת רפה: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך, טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניהם יספיק שיהיה משמני הארץ ומטל השמים, אבל בענין הממשלה שלו תהי' ולו תעבוד (הרמב"ן), ושעור המאמר הנה במקום משמני הארץ יהיה מושבך: ומטל השמים מעל, ירד לך, או שמוסב על יהיה מושבך, ושעורו במקום שירד טל השמים מעל יהיה מושבך: (מ) ועל חרבך תחיה, כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דברים ח' ג'), בלחם, ואין הברכ' שתהי' מחיתו מכלי המזיינים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובם יחיה, אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר

תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃ (מא) וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־

ת"א תריד שנת פ"ט, נ':

תרגום אשכנזי

ברודער ווירסט דוא דיענען: יעדאך ווען דוא גענוג געליטטען, זיין יאך פאן דיינעם האלז ווערפען: (מא) עשו וואר יעקב גראם, וועגען דעם זעגענס, דען איהן זיין פאטער געזעגנעט: אונד עשו שפראך אין זיינעם הערצען, דיא טרויערטאגע מיינעס פאטערס ווערדען קאממען, זא וויל איך מיינען ברודער יעקב

תרגום אונקלוס

תְּחֵי וְיָת אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל צַוְּארָךְ׃ (מא) וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא

רש"י

חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו ועמדתם על חרבכם [יחזקאל ל"ג] בחרבכם. על צבאותם [שמות ו'] בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו

באור

ואת אחיך תעבד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך (הרמב"ן), ויתישב לפי דבריו מה שאמר פה ואת אחיך תעבד אף שאינה מכלל הברכה ולפי דעתי הוצרך לומר לו זה בעבור הברכה שאחריו והי' כאשר תריד ופרקת עלו מעל צואריך, והרשב"ם כתב ועל חרבך תחיה אומנותך שהייתה לך חיות בכלי זיינך עכ"ל: והיה כאשר תריד. כמו תרדה לשון ממשלה והם שני שרשים והענין אחד ופי' כאשר תמשול כלומ' כשיצא עת הממשלה לך שישראל יעברו על התור' ויפרקו מעליהם עול המצות ופרקת עלו מעל צוארך ויש מפרשים אותו מלשון אריד בשיחי (תהלי' נ"ה ג'), ופירושו כשתריד בשיחך לשם מתגרת ידו, והיינו כשיעבוד בך בפרך ולא תוכל לסבול, אז ירחמך האל ופרקת וגו', וכן פירש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן מתורג' בא"ה: ופרקת, הרד"ק בשרשי' שרש פרק פי' שהוא ענין שבר והפרשת דבר מדבר, וכן פי' הראב"ע שהוא מגזרת מפרק הרים, (מלכי' א' י"ט י"א), וכן מפרקתו (שמואל ד' י"ח). ולפי שהוא עשוי פרקים נקרא כן. וכן מתורג' בא"ה. ולשון הרמב"ן ירמוז לישראל שלא יתגברו בם יות' מדאי והוא מה שאמר הכתוב ונשמרתם מאד, אל תתגרו בם כי לא אתן וגו' (דברי' ב' ג' וד') עכ"ל: (מא) וישטם, נטר איבה וכן וישטמהו (בראשית מ"ט כ"ג): על הברכה בשביל הברכה, והב"א לידיעה: ויאמר עשו בלבו, יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו (הראב"ע). ולשון הרמב"ן ואין צורך כי ההסכמ' בדבר אשר ימלך האדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דיבור בשפתי' וכן בלב ולב ידברו (תהלים י"ב ג'), כי הרצון יקראו לב, וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד (ד"ה א' י"ב ל"ח), שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברי' בה. וכן ויאמר ירבעם בלבו (מלכי' א' י"ב כ"ו), וכן אמר אליעזר אני טרם אכל' לדבר אל לבי (בראשי' כ"ד מ"ה), והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם (שם י"ב), אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלמתי מה שעלה בדעתי, ויאמר כאן כאשר באה מחשב' גדול' בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכ' עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבק' את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך. ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה ואם כן יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי (קהלת א' ט"ז) עכ"ל: יקרבו ימי אבל אבי, כי בחייו לא יהרגנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ובנקם פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו (הרמב"ן): ואהרגה, הה"א נוספה מאותיות האמנ"תיו, והמלה מבנין הקל, ומנהג השרש הזה בכל המקרא להיות אותיות ית"ן בפתח להרחבת הה"א, ובאל"ף אית"ן לא נמצאת רק ה' פעמים, ורק אותה שבכאן בפתח האל"ף, וד' הנשארים האל"ף בסגול והה"א בח"ס: (מב) ויגד לרבקה את דברי וגו', באה מלת את אחר בנין הפעל, ועיין בהקדמה בתחלת פ' בראשית: ותשלח ותקרא ליעקב, כי

יַעֲקֹב אָחִי׃ (מב) וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ (מג) וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ (מד) וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ (מה) עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ

תרגום אשכנזי

אומברינגען: (מב) מאן הינטערבראכטע דער רבקה דיא וואָרטע איהרעס עלטעסטען זאָהנעס עשו'ס: דא שיקטע זיא, ליס איהרע׳ יינגסטען זאָהן יעקב רופען, אונד שפראך צו איהם: זיהע! דיין ברודער עשו געהט דאמיט אום, דיך אומצובריגנען: (מג) דאהער, מיין זאָהן! געהאָרכע מיינער שטימע! מאכע דיך זויף, אונד פליהע הין צו מיינעם ברודער לבן געגן חרן: (מד) בלייבע בייא איהם אייניגע צייט, ביז זיך דיינעס ברודערס היטצע געלעגט האט: (מה) ביז דיינעס ברודערס צאָרן

תרגום אונקלוס

דְאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אָחִי׃ (מב) וְאִתְחַוָּה לְרִבְקָה יָת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמָרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ (מג) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אִיזֵיל לָךְ לְוָת לָבָן אֲחִי לְחָרָן׃ (מד) וְתֵתֵיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעֵירִין עַד דִּי תֵיתוּב חֵימְתָא דַאֲחוּךְ׃ (מה) עַד דִּיתוּב רוּגְזָא

רש"י

ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדים. מועטים: (מה) למה

באור

היה יעקב במקום אחד אינכו באהל אביו ואמו כי הי' מתחבא מפני עשו אחיו שהי' צועק עליו והי' מתבייש ממנו או מתפחד. (הרמב"ן): מהנחם לך להרגך, לפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך (רש"י), וכן פי' הראב"ע, ולשון הרמב"ן ופשוטו מתנחם בך וכן כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ' ל'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), ודבים כן, או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשי' כ"ו ז'), ויפל לאפיו (שמואל א' כ' מ"א), כי כן נוה לו המלך (אסתר ג' ב'). אבל אנקלוס אמר כמין לך, אורב לך, ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו אינו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשתמר ממנו ותרגם הענין אל הלשון הנ"ל, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א: (מד) אחדים, מועטים ולפי שאחד הוא תחלת המספרים והוא המעט במספרים יכנו הדבר המועט באחד, וכן כימים אחדים (בראשית כ"ט כ'), ודקדוק מלת אחדים כתבתי לעיל (כ"ו י'): חֲמַת, שרשו יחם, והשם הנפרד חֵמָה בפלס עֵדָה מן יעד שֵׁנָה מן ישן, ובסמיכות עֲדַת ה' (תהלי' ל"ג י"א), שְׁנַת המלך (אסתר ו' א'), ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו, וגם הכעס מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה, ולכן תרגם יב"ע מלת חמת, ריתחא, ומלת אף, רוגזא, וכן המתרגם האשכנזי תרגם חמת (היטצע) ואף (צאָרן), ומדוקדק הלשון בכתוב שלא אמ' אבל חמת ממך כי חמימות הכעס לא תתיחס רק אל הכועס, והחמימות תוליד הרוגז על הנכעס, כי טרם התכעסו תוולד בלבו החמימות על הדבר ההוא, ולא יוכל אז עדיין על מי יכעס, ומן החמימות יוולד הרוגז על הנכעס, ואז יוכל לפעמים מי הוא הנכעס, ולכן במלת אף אומר ממך: (מה) אף, עקרו אֶנֶף בסגול וחסרה עי"ן הפעל ממנו ונבלעה בדגש עם הכנוים אַפּוֹ אַפְּךָ אַפִּי: ושכח את אשר עשית לו, ושנח

מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד: (מו) וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים:

כח (א) וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח

ק' ועירא

ת"א למה סוטה י"ג, א':

פֿאָן דיר זיך אבגעווענדעט, אונד ער פֿערגעססען האט, וואס דוא איהם געטהאן, זאָ וויל איך אלסדאן שיקקען, אונד דיך פֿאָן דא אבהאָהלען לאססען: ווארום זאָלל איך אייערביידער אויף איינען טאג בערויבט ווערדען? (מו) אונד רבקה שפראך צו יצחק: מיר איזט דאז לעבען צו ווידער, פֿאָר דען טאָכטערן דעס חת. ווען יעקב פֿאָן דען טאָכטערן דעס חת איינע הייראטהעט, וויא דיזע זינד, פֿאָן דען טאָכטערן דעס לאנדעס, וואָצו זאָלל מיר דאז לעבען?

כח (א) יצחק ריף דעם יעקב, בזעגנעטע איהן, גאב איהם זיינע בעפֿעהלע, אונד שפראך צו איהם: הייראטהע

תרגום אונקלוס

דַּאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יַת דִּי עֲבַדְתְּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וְאֲדַבְּרִינָךְ מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חָד: (מו) וַאֲמָרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין:

כח (א) וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן: (ב) קוּם אֵיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם

רש"י

אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש בפ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי:

כח (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל

באור

הוא פעל המחובר מעבר ועתי', והכונ' שאז יהי עבר ויהי' כבר נשכח אצלו, ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסוק ומולדתך אשר הולדת וגו' (לקמן מ"ח ו'): למה אשכל גם שניכם יום אחד, שעודו, למה תסבב (אם לא תברח) שאהי' שכולה משניכם ביום אחד, והקובר את בניו קרוי שכול כמו ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מ"ג י"ד), ואשכל הוא פעל עומד: גם שניכם, ענינו לתוספת כל אחד לרבות על חברו וכן גם אנחנו גם אתה (שם ח'). כי אם יהרגך יהרג גם הוא ע"י גואלי הדם, וחז"ל אמרו בסוטה (דף י"ג ע"א), שביום אחד נקברו שניהם. אבל לא מתו ביום א', וכ"ה גם כוונת רש"י, רק שקיצר בלשון: (מו) קצתי בחיי, מאסתי בחיי (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ושרשו קוץ, והראב"ע כתב שהוא כמו הפוך וכן נעלה ביהוד' ונקיצנה (ישעי' ז' ו'), וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ (שם ט"ז) עכ"ל. ור"ל שפירושו כמו נוקה ששרשו נוק, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש קוץ. וכן ת"א, עקית, ויב"ע, איתעקית, אבל סוף הפסוק למה לי חיים יוכיח על כוונת רש"י: אם לקח יעקב, דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת אחיו עשתה כן (הרמב"ן), ותיבת כאלה מוסבה על נשי עשו שהן מבנות חת, ולמדה אם יקח יעקב מבנות הארץ, מבנות חת שהן רעות במדותיהן כנשים האלה שהן לנו מרת רוח, למה לי חיים:

כח (ב) קום, ענין זרוז כלומר מעתה לך פדנה ארם: פדנה, בתוספת ה"א בסוף במקום

אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ (ב) קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ (ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ (ד) וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ (ה) וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ (ו) וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ

תרגום אשכנזי

קיינע פֿרויא פֿאָן דען טאָכטערן כנען׳ס: (ב) מאכע דיך אויף, רייזע נאך פדן ארם, צום הויזע בתואל׳ס דיינעס מוטטער פֿאטערס: אונד נים דיר דאָרט איינע פֿרויא, פֿאָן דיינעס מוטטער ברודערס לבן׳ס טאָכטערן: (ג) דער אללמעכטיגע גאָטט, זעגנע דיך, מאכע דיך פֿרוכטבאר, אונד מעהרע דיך, דאס דוא צו איינער מענגע פֿאָן פֿאָלקערן ווערדעסט: (ד) אונד געבע דיר אברהם׳ס זעגען, דיר אונד דיינעם זאאמען מיט דיר, דאס דוא דאז לאנד דיינעס אויפֿענטהאלטס איננעהמעסט, וועלכעס גאָטט דעם אברהם געשענקט האט: (ה) אלזאָ שיקטע יצחק דען יעקב הינוועג, אונד דיזער רייזטע נאך פדן ארם, צו לבן פֿאָן ארם, דעם זאָהנע בתואל׳ס, דעם ברודער רבקה׳ס, דער מוטטער פֿאָן יעקב אונד עשו: (ו) אלס נון

רש״י

לה ה״א בסופה [יבמות י״ג]: (ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו:

תרגום אונקלוס

לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ (ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ (ד) וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ (ה) וּשְׁלַח יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ (ו) וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי

באור

למ״ד בתחלתה, וכן ביתה בתואל, ובא במלת פדנה פתח קטן בדל״ת במקו׳ פתח גדול פַדַן ארם: (ד) את ברכת אברהם, שאמר לו ואעשך לגוי גדול (בראשית י״ב ב׳), והתברכו בזרעך (שם כ״ב י״ח), תהיינה אותן הברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: לרשתך את ארץ מגריך, מאחר שלא תקח אשה מבנו׳ כנען שהיו עבדים כמו שצוה אברהם ליצחק: ארץ מגריך. ארץ כנען שאתה גר בה עכשיו: (ה) וישלח יצחק את יעקב, כלל שאחר הפרט: אחי רבקה אם יעקב ועשו, בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו, הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיצוה גם כן לעשו, אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן (הרמב״ן): וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, בברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם צוהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם, חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם (הרשב״ם): בברכו אתו ויצו עליו וגו׳, תחלת הפסוק האחרון הוא בא על הראשון, ולומר כי עיקר השנאת עשו היה כי בעת שברכו צוה לו שלא יקח

יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר (ז) וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ (ח) וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ (ט) וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל

ת"א וירא מגלה י"ז, ח': וילך מגלה י"ז, ח'. ב"ק נ"ג, ב':

עשו געוואהר וואָרדען, דאס יצחק דען יעקב געזעגנעט, אונד נאך פדן ארם געשיקט, זיך פֿאָן דאהער איינע פֿרויא צו נעהמען; נעמליך אינדעם ער איהן זעגנעטע, פֿערבאָט ער איהם צוגלייך אונד שפּ־אך: נים קיינע פֿרויא פֿאָן דען טאָכטערן כנען'ס! (ז) אונד דאס יעקב זיינעם פֿאטער אונד זיינער מוטטער געהאָרכט, אונד נאך פדן ארם גערייזט זייא; (ח) דא. מערקטע עשו, דאס דיא טאָכטער כנען'ס, אין דען אויגען זיינעס פֿאטערס מיספֿעלליג זינד: (ט) דאהער גינג עשו צו ישמעאל, אונד נאהם איבער זיינע ביזהעריגע

תרגום אונקלוס

בָרִיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא כַּד בָּרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ (ז) וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ (ח) וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ (ט) וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל וּנְסֵיב יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר

רש"י

(ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל:

(ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב וי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אות' הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנא' עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שני' בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף

באור

אשה מבנות כנען, ושפט מזה כי זאת היא שנת הברכה, ונתעורר גם הוא לזה, וכפי' הרשב"ם שהעתקתי, והוי"ו של ויצו מחברת המאמרים בזמן, בעת שברכו צוה אליו לאמר, כאשר כתבתי כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א: (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה, וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם, וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ח) וירא עשו, לפי שהראיה גדולה משאר ההרגשות נשאלו כלם אליה וגם ראות הלב מן ההרגשות, והכווני' שמכל זה הבין עשו כי רעות בנות כנען וגו': (ט) מחלת, ולהלן קורא אותה בשמת (בראשית ל"ו ג'), שהיו לה שתי שמות, ורבים כן במקרא: אחות נביות, לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות, וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן, אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם (במדבר כ"ו נ"ט), וכן ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו כ"ב), לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה (שם כ') הרשב"ם, והראב"ע כתב אחות נביות, בעבור היה מכל אחיו, או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות עכ"ל, ובדבריו האחרונים סופר בס' הישר שד' בניו הראשונים ואחותם היו מאשה אחרת, וח' האחרונים מאשה אחרת, וגם בתרגם יב"ע לעיל (כ"א כ"א), כתוב שהיו לו שתי נשים:

וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס

(י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃

(יא) וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא

תרגום אשכנזי

פֿריען, דיא מחלת טאָכטער ישמעאל'ס, דעם זאָהנס אברהם'ס, שוועסטער דעם נביות, זיך צור עהעפֿריא: (י) יעקב צאָג אויס פֿאָן באר שבע, אונד רייזטע נאָך חרן: (יא) אונטערוועגס קאם ער אן איינען אָרט, אונד איבער־

ת"א ויצא סנהדרין צ"ה, ב׳ חולין צ"א, ב׳. עקדה שער כ"ב: ויפגע ברכות כ"ו. ב׳, סנהדרין צה. חולין צא. עקדה שער כ"ב:

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת עַל נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִנְתּוּ: (י) וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן: (יא) וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי

רש"י

וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכות היו בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים ששם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות:

חסלת ואלה תולדות

(י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות [רות א']: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום

באור

על נשיו, הודיע הכתוב כי עם שקיים במקצת רצון האב שלקח אשה ממשפחתו, לא קיים כלו כי לא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו, כן פי' (הרמב"ן): לו לאשה, שב על ויקח את מחלת, והשאר הוא כמו מאמר מוסגר לתוספת באור, ולכן יש במלת על־נשיו טעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו עד ויקח: (י) ויצא יעקב, על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגו' והשגמר חזר לענין הראשון (רש"י): וילך חרנה, רב סעדי' גאון פי' כי וילך פי' ללכת, בעבור שאח"ז יספר מה שאירע לו בדרך. וכן פירש"י, ולפי דרכנו ע"פ המדה מל"ב מדות של ר"א בנו של ר"י הגלילי (שזכרנו בהקדמה ובפ' בראשית (ב' ח') ע"ש) אין צורך. כי הפסוק הא' הוא כלל כי עיקר כוונתו בדרך הזה לא היה רק ללכת לחרן, ואח"ז יספר דרך פרט מה שאירע לו מעת צאתו מבאר שבע. וכן פי' הראב"ע, גם מלבד זה אין צורך לפרש ללכת, כי אין וילך חרנה כמו ויצא חרנה, שיהיה כוונת המאמר שכבר היה בחרן, וגם אין וילך כולל דוקא כל ההליכה מבאר שבע לחרן, כ"א גם מקצת ההליכה, ופירושו וילך לצד חרן ושם אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז (וכן פי' הרשב"ם), והמתרגם האשכנזי

הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ (יב) וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ׃ (יג) וְהִנֵּה יְהוָה

ת"א ויקח חולין שם: ויחלום חולין שם. עקדה שם: והנה עקדה שם:

נאכטעטע דאזעלבסט, וויל דיא זאָננע אונטער־געגאנגען וואר, נאהם איינען פֿאָן דען שטיינען דעס אָרטס, טהאט איהן אינטער זיינען קאָפּף, אונד לעגטע זיך דאזעלבסט ני־דער: (יב) הר האטטע ער איינען טרוים. דא וואר איינע לייטער גע־שטעללט אויף דער ערדע, איהרע שפיטצע אבער רייכטע גען הימעל; אונד דיא ענגעל גאָטטעס שטיגען אויף דערזעלבען אויף אונד אב: (יג) דער עווינע אבער שטאנד אָבען דארויף אונד שפראך, איך

תרגום אונקלוס

עַאל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכֵיב בְּאַתְרָא הַהוּא׃ (יב) וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא דַּיְיָ סָלְקִין וְנַחְתִּין בֵּיהּ׃ (יג) וְהָא

רש"י

אחר הוא הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת [יהושע י"ט]. ורבותינו פירשו לשון תפלה [ברכות כ"ו] כמו ואל תפגע בי [ירמי' ז'] ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפלה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה [חולין צ"א]: כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבו' זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואחר כך יורדים. מלאכים שליוהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף

באור

תרגם באופן כולל אחד מב' הפירושים הנזכרים: (יא) ויפגע, לשון פגישה כמו ופגע ביריחו (יהושע ט"ז ז'), ופגע בדבשת (שם י"ט י"א), וכן ת"א וערע, וכן מתורגם בל"א: במקום, נפתחה הבי"ת לידיעת המקום שהיה ידוע בימי משה, ולדעת רש"י בא על המקום הנזכר במקום אחר הוא הר המריה שנאמר בו וירא את המקום מרחק (לעיל כ"ב ד'): כי בא השמש, ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום, ולפי שהי"ל לכתוב ויבא השמש וילן שם (כדרך לשון ספורי התור'), לכן דרשו רז"ל בחולין (דף צ"א ע"ב) ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם, ולזה כיון גם המתרגם האשכנזי: מאבני, אחת מאבני כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשתיו (הרשב"ם וכן פי' הראב"ע וכן פי' התוספות בחולין (שם) לפי פשוטו של מקרא), וכן מתורגם בל"א: מראשתיו. האחד מְרַאֲשָׁה בפלס מְבַשְּׁלָה מְזַמְּרָה מְקַטְּרָה ובא השם הזה תמיד בהבנעת האל"ף, והמ"ם נוספת לצורך השם מאותיות האמנת"יו, כי היא נקודה בשו"א, ופירושו תחת ראשו. ועם שהוא אחד בא בלשון רבים כמו מרגלותיו (רות ג' ז' וי"ד): (יב) מצב, מונח על ידי אחרים, נצב, מעצמו. וכן נגש אל הערפל (שמו' כ' כ"א). מעצמו, מקטר מגש (מלאכי א' י"א), על ידי אחרים, וכן אשר אתה מראה בהר (שמות כ"ה מ'), אחרים הראו לו אבל נראה מעצמו, (הרשב"ם), וכן מתורג' בל"א (וואר געשטעללט)): מגיע, אינו יוצא, אף כי לדקות העיון כל הפעיל הוא יוצא: עולים וירדים בו, לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכן דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה. הרשב"ם: (יג) נצב עליו. מפרשי הפשט סתמו ולא פירשו אם עליו על יעקב או על הסלם, ומשמעות רש"י הוא שנצב על יעקב שכתב. נצב עליו. לשמרו עכ"ל. ואם כוונתו שנצב על הסלם היה צ"ל לשמר את יעקב, ועיין ברא"ט, אבל הרמב"ן מפרש על הסלם, ובנ"ר

נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ (יד) וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃ (טו) וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־

תולדות אהרן הארץ סנהדרין קי"ח, א'. חולין צא: ופרצת שבת קי"ח, ב': והנה ברכות ד', א'. סנהדרין צ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

בין דער עוויגע, דער גאָטט דיינעס פֿאטערס אברהם'ס, אונד דער גאָטט יצחק'ס: דאז לאנד אויף וועלכעם דוא ליגסט, וויל איך דיר איינגעבען, אונד דיינעם זאאמען: (יד) דיין זאאמען אבער זאָלל זיין וויא דער שטויב דער ערדע, אונד דוא זאָללסט דיך אויסברייטען, געגען אבענד, געגען מאָרגען, געגען מיטטערנאכט, אונד געגען מיטטאג, זאָ דאס זיך מיט דיר אונד דיינעם זאאמען אללע געשלעכטער דעם ערדרייכס זעגנען זאָללען: (טו) זיהע! איך ווערדע מיט דיר זיין, דיך אללענטהאלבען בעהיטען, וואָהין דוא רייזעסט, אונד דיך ענדליך אין דיזעס לאנד צוריק פֿיהרען, דען איך ווערדע דיך ניכט פֿערלאססען, ביז איך געטהאן וואס איך

רש"י

על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין [איוב ט"ו] כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שוכב עליה. קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו [חולין צא] (כד' אמות שהן מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם

תרגום אונקלוס

יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עִלָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְיִצְחָק אַרְעָא דִי אַתְּ שְׁכֵיב עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ׃ (יד) וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְתִתְקַף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ׃ (טו) וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְאֶטְּרִינָּךְ בְּכֹל אֲתַר דִּי

באור

פרשה ס"ט איתא, רבי חייא רבה ורבי ינאי חד אמר עליו על הסלם וחד אמר עליו על יעקב מאן דאמר עליו על הסלם ניחא אלא למ"ד וכו' עכ"ל ע"ש, וז"ל המתרגם האשכנזי כן נראה משמעות פשוטו של מקרא לפי שהסלם הוא חזיון המורה על השתלשלות הסבות והמסיבבים והקשר האמיץ והחזק שבין העליונים והתחתונים, וכולם אחוזים ודבוקים ונאחדים ביד ה' עלות כל העלות, ובדבורו הפשוט לכל אשר יחפוץ ינהגם, ולזה נדמה לו שה' נצב על ראש הסלם, והמלאכים עולים אליו לשמוע, ויורדים ממנו לעשות, כאשר יצוה עכ"ל: אברהם אביך, קורא לאבי אב, אב, וכן בדוד בית אביו (ישעי' כ"ב כ"ד), שאמר על אחיו, ודברים ככה: הארץ אשר אתה שכב עליה, שאתה שוכב במקום ממנה, וכן כי את כל הארץ אשר אתה ראה (לעיל י"ג ט"ו): (יד) ופרצת, ענינו ורבית. וכן ויפרץ האיש (שם ל' מ"ג), ועיקרו מענין ההריסה והבתילה, כי לרוב הדברים ושפעם ידמה הכתוב לפריצה, כאלו מרובים יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר: ונברכו, ע"ין בתחלת פ' לך לך (שם י"ב ג'): (טו) והנה אנכי עמך, לפי שהי' ירא מעשו ומלבן: כי לא אעזבך, בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך להשיבך אל האדמה הזאת, כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צ"א י'): עד אשר אם עשיתי, אם

עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ (טז) וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ (יז) וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃

ת"א ואנכי עקדה שער כ"ג: מה נורא עקדה שם:

דיר צוגעזאגט האבע: (טז) אלס יעקב אויס זיינעם שלאפע ערוואכטע, שפראך ער: וואהרליך! דער עוויגע צייגט זיך אן דיזעם אָרטע, אונד איך וואוסטע עס ניכט: (יז) ער פירכטעטע זיך, אונד שפראך: וויא פורכטבאר איזט דיזער אָרט! ניכט אנדערס! היר איזט גאָטטעס הויז, אונד היר דאז טהאָר דעס הימעלס (אויס וועלכעם נעמליך דיא ערשיינונגען גאָט-

תרגום אונקלוס

תְּהָךְ וְאָתֵיבִנָּךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִינָךְ עַד דִּי אַעְבֵּיד יַת דִּי מַלֵּלִית לָךְ: (טז) וְאִיתְּעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנְתֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא דַייָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע: (יז) וּדְחִיל וַאֲמַר מָה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אֲתַר דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קֳבֵיל שְׁמַיָּא:

רש"י

משמש בלשון כי [גיטין צ']: דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם שסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו כנגד ירושלי' וכלפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום. וא"ת כשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן

באור

הוא מלת התנאי כאלו אמר כי לא אעזבך אלא אם עשיתי ובאמרו עד אשר הוא תוספת באור כי די לו באחד מהם (הרד"ק בשרשים שרש אם): דברתי לך, דבור עם מלות לו ולך ולי ולהם הכוונ' על ההבטחה בל"א (צוזאגען או פערשפרעכען), בין שהיתה אמירת ההבטחה אליו או לאחר בשבילו ועם מלות אליו אליך אלי אליהם הכוונ' על הדבור לבד, בל"א (רעדען). וזה כשלא יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר, אבל אם יתלוה הפעול עמו יבא תמיד עם מלות לו ולך ולי ולהם, ויהי' פירושו בל"א (זאגען או אנליגען), אולם אמירה יבא עם שניהם אליו אליך וכו' וגם עם לו ולך וכו', ובל"א (צו איהנן שפרעכען או זאגען), וכבר הארכתי בזה בפ' חיי שרה (כ"ד ז'): (טז) וייקץ וגו' ויאמר וגו', כשהקיץ משנתו אמר אכן וגו': אכן יש ה' וגו', לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קודש, וכן כל אכן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור, וכן אכן נודע הדבר (שמו' ב' י"ד) (הרשב"ם), ויראה לי לפ"ז שיהי' מורכב מב' מלות אך כן, ובאוי' להיות הכ"ף דגושה לחסרון הכ"ף הראשונ', רק שבא הנח במקו' הדגש, כמו בָּזִית שהשרש בזז והראוי בַּזִּית, והרד"ק בשרשי' שרש אכן מפרש שענינו לאמת הדבר ולקיימו, וכן ת"א ויב"ע בקושטא, וכן מתורגם בל"א: יש ה' במקום הזה, כבוד שכינתו נראה במקום הזה אל הראויים אליו. כי מקום נבחר יש לגלוי השכינה כמ"ש והי' המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם (דברים י"ב י"א): ואנכי לא ידעתי, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים.

(יח) וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ (יט) וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ (כ) וַיִּדַּר יַעֲקֹב

תולדות אהרן ויקח חולין נ"ח, ג':

תרגום אשכנזי

טעם אויף ערדען קאָמ-מען): (יח) דעס מאָרגענס שטאנד יעקב אויף, נאהם דען שטיין, וועלכען ער אונטער זיינען קאָפּף גע-לעגט האטטע, עררינטעטע איהן צום דענקמאהל, אונד גאָס אָבען אֶהל דאר-אויף: (יט) נאננטע דענ-זעלבען אָרט, בית אל, דא פֿאָרהער דער נאמע דער שטאדט לוז וואר: (כ) יעקב טהאט איין געליבדע, וויא פֿאָלגט: ווען גאָטט מיט מיר זיין, אונד

תרגום אונקלוס

(יח) וְאַקְדֵּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דִּי שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ: (יט) וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְּקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין: (כ) וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדִי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאָרְחָא הָדָא דִּי אֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּין לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ:

רש"י

השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו. וכסו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי

באור

שיתפלל אדם בו בשעת צרכו כי המקום נבחר: וזה שער השמים, מקום תפלה לעלות תפלת' השמימה ע"ד ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים (ד"ה ב' ל' כ"ז), והמתרגם האשכנזי פי' מקום קבול שפע הנבוא' ומראה החזון מן השמים, כי אין במה שראה בחלום ראי' על היות המקום ראוי לקבול התפלה, אבל ראה שיש ה' במקום הזה, ושם שער השמים שממנו יראה אל עבדיו: (יח) וישם אתה מצבה, הבינה על קומתה, ולשון הרמב"ן כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה, ונרא' עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה יין ולינוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים, ונצטוו לאסור אסרה עליה המצבה מפני שעשו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותם תתצון (שמות ל"ד י"ג), או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות עכ"ל: ויצק שמן על ראשו. כבר ראית דעת הרמב"ן שהשמן הי' לנסך, ואין כן דעת הרשב"ם וז"ל ויצק שמן על ראש', משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם (במדבר ז' א'), וכן מוכיח לפנינו אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' (לקמן ל"א י"ג), יהי' בית אלהים, לקרבנות עכ"ל, וקרוב לזה פי' הראב"ע שצק שמן על ראשה להכיר' בשובו: (יט) בית אל, לא זהו הסמוך לעי אלא לירושלים וכו' והוא הר המוריה וכו' (רש"י), ועיין בפי' הרמב"ן שכתב כי כן הוא לדעת רבי יוסי בן זימרא, אבל לדעת ר' יהודה בר סימון בב"ר זהו בית אל הסמוך לעי: ואולם, ואלא: לוז שם העיר, ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב יעקב נקרא שם העיר עצמה בית אל (הרשב"ם): (כ) אם יהי' אלהים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני, כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי להם לאכול, כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנאמר

נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי
וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ
וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃
(כא) וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה
יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ (כב) וְהָאֶבֶן הַזֹּאת
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים
וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ שני

מיך בעהיטען ווירד, אויף דיזעם וועגע, וועלכען איך רייזע, מיר אויך בראָד צו עססען, אונד געוואנד צום אנקליידען געבען ווירד: (כא) ווען איך פֿערגנער בייא וואָהלזיין אין מיינעם פֿאטערס הויזע צוריק קאָממע, אונד דער עוויגע מיר אלס שוטצגאָטט בייאשטעהען ווירד: (כב) זאָ זאָלל דיזער שטיין, וועלכען איך צום דענקמאהל עררינכטעט, גאָטטעס הויז זיין, (איין אָרט וואָ גאָטט רעוירירט, אונד איהם געדיענט ווירד), אונד אללעס וואס דוא מיר גיבסט, וויל איך דיר פֿערצעהנטען:

תרגום אונקלוס

(כא) וְאֵיתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ לִי לֶאֱלָהּ׃
(כב) וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דְּאֱהֵי פָּלַח עֲלַהּ קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי תִתֵּן לִי חַד מִן עַסְרָא אַפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמָךְ׃

רש"י

עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי כעזוב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם [תהלים ל"ז כ"ה]: (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך [בראשית י"ז ז']: (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה אף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו דאהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל [שם ל"ה א'] מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך:

באור

ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ה): (כא) ושבתי וגו'. כמו שאמר לי והשבותיך אל האדמה הזאת, כן פי' רש"י והרשב"ם ב' הפסוקים האלו. ולשון הרמב"ן וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכן אמרו בב"ר וכו', ויתכן עוד ע"ד הפשט שאין ספק בדבר, אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי, וכן ואם יהי' היבל לבני ישראל (במדבר ל"ו ד'), אם יבא העת שיהי' התנאי או יתקיים המעשה כלומר בבואו עכ"ל, והמתרגם האשכנזי תרגם בלישנא דמשתמע לתרי אפי: בשלום, מלת שלום כוללת כל ההצלחות כולן וביאורה האמיתי בל"א (גליקזעליגקייט), ובמקום שתבוא בענין הריב או המלחמה אז ביאורה בל"א (פֿרידע) כמ"ש בפ' נשא (במדבר ו' כ"ו), וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה, ורש"י פי' שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים, לפי דרכי בבאורי יהי' מאמר זה כולל כל הפרטים אשר מן אם יהי' ה' אלהים וגו' עד הנה, וכ"כ הרשב"ם שיסייעני בכל מעשי, והנה לדעתו וכן לדעת רש"י גם זה נמשך אל התנאי, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לדעת הרמב"ן נמשך למט' אל הנדר, וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהי' לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר: (כב) והאבן הזאת, כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת. האבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' כתרגומו דאהא פלח עלה קדם ה', וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל"ה א'), מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך (שם י"ד) (רש"י), והיא וי"ו המחברת ב' מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, וכן וי"ו

תרגום אשכנזי

כט (א) היראויף הוב יעקב זיינע פֿיסע אויף, אונד רייזטע אין דאז לאנד דער מאָרגענלענדער: (ב) דא זאה ער איינען ברוננען אויף דעם פֿעלדע, דרייא העערדען קליינעס פֿיהעס לאגען אום דען ברוננען הער, דען פֿאָן דעמזעלבען ברוננען טרענקטע מאן דיא העערדען; דער שטיין אבער אויף דער מינדונג דעם ברוננענס וואר גראָס: (ג) דארום פּפֿלעגטען זיך דאזעלבסט אללע העערדען צו פֿערזאממעלן, זיא וועלצטען זאָדאן דען שטיין פֿאָן דער מינדונג דעם ברוננענס, טרענקטען דאז קליינע פֿיה, אונד בראכטען דען שטיין ווידער אויף דיא מינדונג דעם ברוננענס,

כט (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ (ב) וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ (ג) וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר

תרגום אונקלוס

כט (א) וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי וַאֲזַל לְאַרְעָא בְּנֵי מַדִינְחָא: (ב) וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרֵי דְעָאן רְבִיעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא: (ג) וּמִתְכַּנְשִׁין תַּמָּן כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יַת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יַת עָנָא וּמְתִיבִין יַת אַבְנָא

רש"י

כט (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בב"ר: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו, רגילים היו לאסוף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו, וגוללין ותרגומו מגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי

באור

על והי' ה' שבפסוק הקודם, לדעת הרמב"ן, והנה לדעת רש"י שכל הנזכר מקודם הוא תנאי. הם מתיחסים בשנה, ולהרמב"ן בזמן: אעשרנו לך, אפריש המעשר ממנו לתתו למי שראוי לקחתו לכבוד ה', והרשב"ם פי' לך, להקריב לפניך עולה:

כט (א) וישא יעקב רגליו, משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת (ב"ר), הנה כשילך אדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יצדק עליו שהוא נושא את רגליו, אבל כאשר ישא לאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו יצדק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יבלוה רגליה (ישעיה כ"ג ז') (ר"ע ספורנו): בני קדם, ארם כדכתיב ארם מקדם (שם ט' י"א), מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז'), ועיין מ"ש בהקדמה: (ב) עדרי, מערכת הצאן נקרא עדר, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עדר, שהוא מענין עדרי מערכה בלבב שלם (ד"ה א' י"ב ל"ח), שפירושו עורכי, וכן אמר בפסוק למעלה עורכי מלחמה וגו' ולעדר בלא לב ולב (שם ל"ג), פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב כלומר שלא היו להם שתי לבבות כי אם לב שלם אל דוד וכן אמר לנגד זה עדרי מערכה בלבב שלם, שהיה לבם שלם אל דוד עכ"ד: רבצים עליה, סמוך לה: ישקו העדרים, משקים הרועים את העדרים, והאבן גדולה על פי הבאר, שעורו, והאבן אשר על פי הבאר, גדולה, והיתה גדולה שלא יפול שום אדם שם או שלא ישאבו ממנה שלא בני אדם: (ג) ונאספו שמה, ולכן בעבור שהיתה האבן גדולה היו רגילין להתאסף שמה כל העדרים: וגללו, היו גוללים הרועים את האבן: והשקו, והיו משקים: והשיבו, ומשיבים, כולם לשון בינוני הם, כי כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר היה ועתיד להיות (רש"י), והנה מן כי מן הבאר וגו' עד למקומה, הוא נתינת טעם ובכה

לִמְקֹמָהּ: (ד) וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ: (ה) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ: (ו) וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן: (ז) וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ: (ח) וַיֹּאמְרוּ לֹא

תרגום אשכנזי קנד

אן זיינע שטעללע : (ד) יעקב שפראך צו איהנען: מיינע פֿריינדע ! וואָ זייד איהר הער ? זיא אנטוואָרטעטען : וויר זינד פֿאָן חרן : (ה) יענער שפראך צו איהנען: קעננט איהר לבן, נחור'ס זאָהן ? זיא אנטוואָרטעטען : וויר קעננען איהן : (ו) ער שפראך : איזט ער בייא וואָהלזיין ? זיא אנטוואָרטעטען, ער איזט בייא וואָהלזיין ; דא קאָממט עבען זיינע טאָכטער רחל מיט דעם קליינען פֿיה : (ז) יעקב שפראך : נאָך איזט דער טאג גראָס, עס איזט דיא צייט נאָך ניכט דאז פֿיה איין צו טרייבען ; טרענקט דאז קליינע פֿיה, אונד געהט הין אונד ווידעט : (ח) זיא אנטוואָרטעטען: וויר קעננען ניכט,

תולדות אהרן הן עוד עקדה שם :

תרגום אונקלוס

עַל פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ: (ד) וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנָן אַתּוּן וַאֲמַרוּ מֵחָרָן אֲנַחְנָא: (ה) וַאֲמַר לְהוֹן הֲיָדַעְתּוּן יָת לָבָן בַּר נָחוֹר וַאֲמַרוּ יָדְעִין אֲנַחְנָא: (ו) וַאֲמַר לְהוֹן הַשְׁלָם לֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ אַתְיָא עִם עָאנָא: (ז) וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִידָן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוּ עָנָא וְאֱזִילוּ רְעוֹ: (ח) וַאֲמַרוּ לָא נִיכוּל עַד דִּי יִתְכַּנְשׁוּן כָּל עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יָת

רש"י

שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה מן הצאן. הטעם בלמ"ד ותרגומו אתיא. ורחל בא"ה. הטעם למעלה בבית ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עבר: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' [ב"ר]: (ח) לא נוכל.

באור

שהכתוב נותן, על שהיו רובצים שם ג' עדרי צאן בלא עת העסף המקנה, והוא כמו מאמר מוסגר, ושיעור המאמר והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה (לפי שממנה היו משקים לאכם, ר"ל לפי שהאבן שעל פי הבאר היתה גדולה, ולא היו יכולים לגוללה, לכן היו רגילים להתאסף כולם לגוללה ולהשיבה, לכן היו אלו ממתינים עליהם), ויאמר להם יעקב אחי וגו', ואין זה מאמר הרועים, ויעקב לא ידע זאת ושאל להם והודיעו לו כמו שיבא: (ד) אחי, כמו אל נא אחי תרעו (בראשית י"ט ז'), כי יאמר אדם לאוהביו או לשכניו אף על פי שאינו קרוב, אחי, או אף על פי שלא ידעו, וזה להכנס עמו באהבה ובדברי שלום ועיין מ"ש בפ' חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (שם כ"ד נ"ט): מאין, ענינו על שאלת מקום כמו מן אנה. ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז הכוונה על האפס, ונמצא גם עם מ"ם על הוראת האפס, הן אתם מאין (ישעי' מ"א כ"ד), כ"כ הראב"ע: (ה) לבן בן נחור, זכר אבי אביו ולא זכר אביו כי נחור היה ידוע ובעל השם ונכבד יותר מבתואל וכן אמר לבן אלהי אברהם ואלהי נחור (לקמן ל"א נ"ג): ידענו, אותו, וכן מתורגם בל"א: (ו) ויאמרו שלום, לו: והנה רחל בתו באה עם הצאן, לפי פיסוק הטעמים שהאתנח במלת לו, יהיה מאמר והנה רחל שב על ויאמרו, ואיננו מספור משה כותב התורה, ושעורו ויאמרו שלום, וראה כי רחל בתו באה לפניך כעת עם הצאן, וכן מתורגם בל"א: באה, מלרע, והוא בינוני, ות"א, אתיא, ובל"א (קאממט): (ז) הן עוד, עדיין: היום גדול, לפי שראה אותם רובצים כסבור שהולכים לאסף

נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ (ט) עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל ׀ בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ (י) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ (יא) וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב

תולדות אהרן ויהי מגלה י"ז ג':

תרגום אשכנזי

ביז אללע הערדען זיך פֿער זאממעלן, אונד מאן דען שטיין פֿאָן דער מינ־דונג דעס ברוננענס וועג־וועלצט, אלסדאן טרענ־קען וויר דאז קליינע פֿיה: (ט) אינדעם ער מיט איה־נען רעדעטע, קאם רחל אן מיט דעם קליינען פֿיה איהרעס פֿאטערס, דען זיא וואר איינע שעפֿערין: (י) אלס יעקב זאה רחל דיא טאָכטער לבן'ס זיינער מוטטער ברודערס, אונד דאז קליינע פֿיה לבן'ס זיינער מוטטער ברודערס, טראט יעקב הינצו, הוב דען שטיין פֿאָן דער מינ־דונג דעם ברוננענס אונד טרענקטע דאז קליינע פֿיה לבן'ס זיינער מוטטער ברודערס:(יא)אונד יעקב קיסטע רחל, ערהוב זיינע

תרגום אונקלוס

אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָנָא׃ (ט) עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתַת עִם עָנָא דִּי לַאֲבוּהָא אֲרֵי רָעֲיָתָא הִיא׃ (י) וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יָת רָחֵל בַּת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ וְיָת עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ וּקְרֵיב יַעֲקֹב וְגַנְדַּר יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְאַשְׁקֵי יָת עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ׃ (יא) וּנְשַׁק

רש"י

להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם וגנדר לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול [ב"ר]: (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. (ד"א לפי שבא בידים ריקניות. אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידיו א"ל מה אעשה

באור

המקנה הביתה ולא ירעו עוד: (ח) לא נוכל, להשקותם: יאספו, וכן וגללו, והשקינו שבפסוק זה, ת"א ויו"ע בלשון עתיד וכן פירש"י, ותהיה כוונת תשובתם על שרבצו בפעם הזאת. אבל אין הכרח לפרש כן, כי בטוב יתפרש שספרו לו כי זה דרכם כל הימים, והם ג"כ לשון בינוני, וכן מתורגם בל"א: (ט) באה, מלעיל, והוא עבר, ות"א ויו"ע, אתת, ובל"א (קאמן): כי רועה הוא, להגיד כי אין לאמן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה ענינם כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה (שמות ב' ט"ז), ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראוי' לאיש חשש לה אביה, אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ וירא מגשת אל בנותיו, או שהיה לבן בטוח ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה, ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל, או הוא כדברי רבי אברהם כי נשיקה בלה"ק איננה בפה רק נשק אותה על ראשה, או על כתפה (הרמב"ן), ועיין מ"ש בפ' תולדת (לעיל כ"ז כ"ו) : (י) ויגל, גם הוא מלשון וגללו שהוא ענין סבוב. אלא במלת וגללו מהקל, ומלת ויגל מההפעיל, והנה הוא גלל את האבן לבדו מה שלא יכלו הרועים עד שיאספו כלם, ולהודיע גבורתו בא הכתוב: (יא) ויבך, לפי פשוטו מחמת שמחה: (יב) ויגד יעקב לרחל, המאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן

לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ (יב) וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ (יג) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי

ת"א ויגד מגלה י"ג, ב'. ב"ב קכ"ג, א':

שטיממע, אונד וויינטע: (יב) אויך זאגטע יעקב דער רחל, דאס ער איהרעס פאטערס פערוואנדטער נעמליך רבקה'ס זאהן זייא: זיא ליף, אונד זאגטע עס איהרעם פאטער: (יג) אלס לבן דיא נאכריכט פאן זיינעם שוועסטערזאהנע יעקב הארטע, ליף ער איהם ענטגעגען, אומארמטע איהן, קיסטע איהן, בראכטע איהן אין זיין הויז, אונד יעקב ערצעהלטע דעם לבן אללע דיזע בעגעבענהייטען: (יד) לבן שפראך צו איהם: וואהרליך! דוא ביזט מיין ביין אונד מיין פלייש, (מיין נאהער פערוואנדטער). אלס ער

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרֵים יָת קָלֵיהּ וּבְכָא: (יב) וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַר אֲחַת אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַר רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא: (יג) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתְּעִי לְלָבָן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: (יד) וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי

רש"י

לגוי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת): (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרש אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו [ב"ר]: (יג) וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים [ב"ר]: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והרי הם בחיקו [ב"ר]: וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו [ב"ר]: ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו:

באור

וישק ורבים כמוהו (הראב"ע), אבל ר"ע ספורנו כתב שהגיד לה כי אחי אביה הוא, להודיע שלא חטא במוסר כשנשק אותה עכ"ה, ואין צורך לפרש שהוא מאוחר, וכן מתורגם בל"א: כי אחי אביה הוא, קרובו: וכי בן רבקה הוא, הזכיר לה את רבקה, אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה (ר"ע ספורנו): ותרץ ותגד לאביה, לשון רש"י אמה מתה וכן בבראשית רבה, ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו, אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות (הרמב"ן): (יג) את כל הדברים האלה, להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך, ענינו לפעמים לאמת הדבר כמו אך עמי המה (ישעיה ס"ג ח'), אך טוב לישראל (תהלים ע"ג א'), לכן יבאו אלו ודומיהם בתחלת הדברים, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אך, וכן מתורגם בל"א: עצמי ובשרי, כלומר קרובי, כי קרובו של אדם כבשרו הוא, וכן ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נ"ח ז'), ולדעת הרד"ק בשרשים שרש עצם יהיה עצם כולל עצם ובשר, ובשר בזכר הוא כפל דבר, וכל אחד כנוי אל הגוף הכלול משניהם. וענין מאמרו פה אך עצמי וגו' ויפה כוונת לבא אלי: וישב עמו חדש ימים, לדעת המתרגם האשכנזי הוא מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וכשישב עמו חדש ימים, אז אמר לבן ליעקב וגו': חדש ימים, פי' חדש שלם כי לא תשלם לנו החדש כי אם ביום שלם לא במקצת היום:

אַתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים: (טו) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ: (טז) וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל: (יז) וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה: שלישי (יח) וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־

תולדות אהרן ועיני ב"ב סס:

נון איינען פָאללינן מאָנאט בייא איהם וואר: (טו) שפראך לבן צו איהם: וויל דוא מיין פֿערוואנדטער ביזט, זאָללטעסט דוא מיר דא־רום אומזאָנסט דיענען? צייגע מיר אן, וואס דיין לאָהן זיין זאָלל: (טז) נון האטטע לבן צווייא טאָכ־טער: דיא עלטעסטע היס לאה, אונד דיא יינגסטע רחל: (יז) לאה'ס אויגען ווארען בלאָדע; רחל אבער וואר שאָן פאָן בילדונג, אונד שאָן פאָן פארבע: (יח) יעקב ליבטע רחל, אונד שפראך: איך וויל דיר זיבען יאהרע

תרגום אונקלוס

וּבְחַרֵי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּיהּ יַרַח יוֹמִין: (טו) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲמִדְּאָחִי אַתְּ וְתִפְלְחִינַנִּי מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ: (טז) וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֵירְתָּא רָחֵל: (יז) וְעֵינֵי לֵאָה יָאְיָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא בְּרֵיוָא וְיָאְיָא בְחֶזְוָא: (יח) וּרְחֵים

רש"י

(טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: **ועבדתני.** כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) **רכות.** שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובכתה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן [ב"ר ק' כ"ז]: **תאר.** הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד [ישעיה מ"ד י"ג] קונ"פאס בלע"ז, Compas, (דער צירקעל; היר: רעגעלמעסיגע געזיכטסצוגע): **מראה.** הוא זיו קלסתר: (יח) **אעבדך שבע שנים.** הן ימים אחדים

באור

(טו) הכי אחי אתה, לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם (רש"י), וכן תרגמו פה אנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ועמ"ש בפ' תולדת (בראשית כ"ז ל"ו): ועבדתני, ותעבדני ולשון הרמב"ן לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצא הצאן מידו כי ברצותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן, אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן השתים היא מרעה הצאן כי לא היו צריכים ומה היו מדברים עכ"ל: משכרתך, הנפרד מַשְׂכֹּרֶת בפלס מַלְכֹּדֶת, מַתְכֹּנֶת הלבנים (שמות ה' ח'), שבכנוי ישתנה החולם לשורק בְּמַתְכֻּנְתָּהּ (שמות ל' ל"ז).

והנה הפעל בנה השם בכנוי בעבדי, ושעורו מה יהיה משכרתך, וכן מתורגם בל"א: (טז) וללבן שתי בנות, והפסיק הכתוב בזה קודם תשובת דבריו של יעקב, לפי שהיא הקדמה לתשובתו, שהיה לו שתי בנות והקטנה מלאה חן בעיניו לכן בקש את הקטנה: (יז) רכות, כמשמעו מורה על חולשת העינים, כאשר בא המתרגם האשכנזי, והרשב"ם מפרש בהפך. וז"ל רכות נאות ווי"ש בלע"ז והוא אווער"ש (ופפען, פרייא) בל"א, ובלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה, ועינים שחורות אינן רכות כנראה עכ"ל, וכן ת"א ועיני לאה יאיין. ואולם אין משמעות המשך הכתוב מסכים לזה: יפת תאר, על צורת הפנים ושאר האיברים כמו דפוס

רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה: (יט) וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי: (כ) וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ: (כא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ: (כב) וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה: (כג) וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ: (כד) וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ

דיענען, אום דיינע יינגסטע טאָכטער רחל: (יט) לבן שפּראך: בעססער איזט עס, איך געבע זיא דיר, אלס איינעם אנדערן, בלייבע בייא מיר! (כ) דארויף דיענטע יעקב זיבען יאהרע אום רחל; זיא וואָרען אבער אין זיינען אויגען, וויא איינצעלנע טאגע, זאָ זעהר ליבטע ער זיא: (כא) יעקב שפּראך צו לבן, גיב מיר נונמעהר מיינע פֿרויא, דען מיינע צייט איזט הערום, דאס איך איהר בייאוואָהנע: (כב) לבן פֿערזאממעלטע אללע לייטע דעס אָרטעס, אונד מאכטע איין גאסטגעבאָט: (כג) דעם אבענדס, נאהם ער זיינע טאָכטער לאה, פֿיהרטע זיא צו איהם, אונד יעקב וואָהנטע איהר בייא: (כד) לבן גאב איהר זיינע מאגד זלפה, נעמליך זיינער טאָכטער לאה צור

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב יַת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֵירְתָּא: (יט) וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי: (כ) וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְּעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרָחִים יָתַהּ: (כא) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת אִתְּתִי אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פוּלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ: (כב) וּכְנַשׁ לָבָן יַת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא: (כג) וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יַת לֵאָה בְרַתֵּיהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ וְעָאֵיל לְוָתַהּ: (כד) וִיהַב לָבָן לַהּ יַת זִלְפָּה

רש"י

שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים [ב"ר] ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים [בראשית כ"ז מ"ד]: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואף על פי כן לא הועיל שהרי רימהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטי' וזהו שנאמר ואבואה אלי' והלא קל שבקלי'

באור

החוטם והמצח והפה והלחיים אשר הם בערך השווי והמצוע וכן קומת הגוף כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד י"ג), וכתב רש"י קונפא"ש בלע"ז, (ובל"א רעגעל, לירקען): ויפת מראה, הוא זיו קלסתר, וצבע העור שהיה לבן לח ואדום והשער שחור, כי אמנם הצבע היא מושג לחוש הראות לבד. (יח) ברחל, בעבור רחל, וכן תרגם יצ"ע, בגין רחל: (כ) בימים אחדים, כלומר היו בעיניו כימים מעטים, ולפי שאחד מיעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד: באהבתו, מקור עם תוספת ה"א, ונשתנה הה"א לתי"ו בכנוים, או הוא שם במקום המקור, ושעורו בעבור אהבתו אותה: (כא) כי מלאו ימי, פשוטו כתרגומו של אנקלוס, ארי שלימו יומי פולחני, וכן תרגם יצ"ע, וכן מתורגם בל"א, והם שבע שנים שעבדתיך: (כד) ויתן לבן לה, וחוזר ומפרש ללאה בתו, ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי (נעהמליך): (כה) והנה

לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ (כה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ (כז) מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת

מאגד; (כה) אלס דער מאָרגען קאם, זיהע, זאָ וואר עס לאה; דא שפראך ער צו לבן: וואס האסט דוא מיר געטהאן? האבע איך דיר ניכט אום רחל געדיענט? ווארום האסט דוא מיך דען בעטראָגען? (כו) לבן שפראך: אן אונזערם אָרטע פפלעגט עס ניכט צו געשעהען, דאס מאן דיא יינגסטע פאָר דערעלטעסטען אויס=געבע: (כז) האלטע דיא האָכצייטוואָכע מיט דיזער אויס: זאָ זאָללסט דוא אויך דיזע בעקאָממען,

תולדות אהרן בבקר מגלה שם. ב"ב שם:

רש"י

אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן: (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימני' לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים [מגילה י"ג]: (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי

תרגום אונקלוס

אַמְתֵּיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ (כה) וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָּא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ (כו) וַאֲמַר לָבָן לָא מִתְעֲבֵיד כֵּן בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵירְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃ (כז) אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דָא וְנִתֵּין לָךְ

באור

הוא לאה, ענינו, והנה נודע לו שהיא לאה, או וירא והנה היא לאה, וכן תרגם יב"ע, ואשתכל בה והא היא לאה, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרשב"ם בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה, וכן והנה חלום (בראשית מ"א ז'), עכ"ל: (כו) **לא יעשה כן במקומנו**, כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם, (הרמב"ן וכ"פ ר"ע ספורנו): **לתת**, לאיש: (כז) **מלא שבוע זאת**, אין מלת זאת תאר לשבוע, כי השי"ן של שבוע בשוא להורות שהוא סמוך ולא יסמך השם אל התאר שאחריו, ועוד ששבוע לשון זכר הוא כמו שבעה שבעת (דברים ט"ז ט'), שבוע אחד (דניאל ט' כ"ז), והיה צ"ל שבוע זה, ולכן פי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע שמלת זאת חוזרת על לאה, שבוע של זאת, וכן ת"א, שבועתא דדא, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ורש"י מפרש שבוע מלשון שבעה, שטיי"נא בלע"ז, והוא השם המופשט מן שבעה כאומר בל"א (זיבענטלינג), והנה ענין מלת מלא, אין כוונתה כענין מלאו ימי, כי כבר מלאו ימי עבודתו, רק הכוונה על שבעת ימי המשתה, כי אולי נהגו בהם כנכבדי האומות מימי קדם כענין באבילות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים (לקמן נ' י'), והרמב"ן מפרש גם זה על השלמת העבודה, מלא שבוע השנים של לאה זאת, ע"ש שמפרש בב' אופנים, ולא ראיתי להאריך: **ונתנה לך**, ל' רבים כמו נגדה ונבלה פה (שם י"א ז'), ונשרפה (שם ג'), אף זה לשון ונתן, זה פי' רש"י (ויהיה עתיד למדברים מבנין הקל בתוספת ה"א האמנתיו בסוף), ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל (והוא עבר לנקבה נסתרת), והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש ותנתן לך, והנכון בעיני כי דבר לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוהו אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ושמחה כאשר עשינו בראשונה (הרמב"ן), והרשב"ם מפרש שהוא מלשון נפעל, אבל אנקלוס ויב"ע שתרגמו, ונתן, כוונתם כפירש"י, כי בבנין נפעל, משרש זה דרכם לתרגם בהתפעל משרש יהב, והיה להם לתרגם, ותתיהב, אבל בבנין הקל משרש נתן דרכם לתרגם העבר בשרש יהב, והעתיד בשרש נתן, הנה זאת חקרנוה

וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ (כח) וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (כט) וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ (ל) וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ (לא) וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ (לב) וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן

פֿיר דען דיענסט, דען דוא בייא מיר נאָך זיבען אנדערע יאהרע דיענען זאָללסט: (כח) יעקב טהאט אלזאָ, ער הילט נעמליך דיא האָכצייטוואָכע דער לאה אויס; דא גאב איהם לבן זיינע טאָכטער רחל צור פֿרויא: (כט) לבן גאב זיינער טאָכטער רחל זיינע מאגד בלהה צור מאגד: (ל) יעקב קאם אויך צור רחל, האטטע אבער רחל ליבער אלס לאה, אונד דיענטע בייא איהם נאָך פֿערנער זיבען יאהרע: (לא) אלס דער עוויגע זאה, דאס לאה געהאסט וואר, אָפֿנעטע ער איהר געבערמוטטער; רחל אבער וואר אונפֿרוכטבאר: (לב) לאה וואַרד שוואַנגער, אונד געבאַר איינען זאָהן, דיזען נאַננטע זיא ראובן, דען זיא שפּראַך: דער עוויגע

תולדות אהרן וירא ב"ב סס. בכורות ת"ס, א':

תרגום אונקלוס

אַף יַת דָּא בְּפוּלְחָנָא דִּי תִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃ (כח) וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְּדָא וִיהַב לֵיהּ יַת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (כט) וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יַת בִּלְהָה אַמְתֵּיהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃ (ל) וְעָאֵיל אַף לְוַת רָחֵל וּרְחֵים אַף יַת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃ (לא) וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל עַקְרָא׃ (לב) וְעַדִּיאַת

רש"י

המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן: (וא"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד שהשבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבועה שמיי"כא בלע"ז): ונתנה לך. ל' רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה [בראשית י"א] אף זה ל' ונתן: גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. אחרות הקישן לראשונות מה הראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שרמאהו בא עליו [ב"ר]: (לב) ותקרא שמו ראובן. רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני

באור

היטיב ואין בו ספק כלל, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה ואין להכריע ממנו א' מב' הפירושים: גם את זאת, מיד לאחר שבעת ימי המשתה: בעבדה, בשביל העבודה: אשר תעבוד עמדי, אחר נישואי רחל: עוד שבע שנים אחרות, כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך: (כט) את בלהה שפחתו, להיות לה לשפחה: (ל) ויאהב גם את רחל, וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה, רוב גם הפוכים כן בתורה, וכן וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), גם הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), הנה לחלתי רגלך ונעשיתה שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך (הרשב"ם): (לא) כי שנואה לאה, לא היה שונא אותה אלא לפי שהיה אוהב את רחל יותר קרא לאה שנואה כלומר כנגד אהבתה של רחל היתה שנואה וכן האחת אהובה והאחת שנואה (דברים כ"א ט"ו), ולפי שהיתה בושה בדבר, ראה אלהים את עניה, ועיין עוד בפי' הרמב"ן: ורחל עקרה, נפלאה עקרה כמו שהיתה, ובשביל שכתוב לפנינו

כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃ (לג) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ (לד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃ (לה) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃

תולדות אהרן הפעם ברכות ז׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

האט מיין עלענד אנגעזעהען, אונד נונמעהר ווירד מיין מאן מיך ליבען: (לג) זיא ווארד אבערמאלס שוואנגער, אונד געבאר איינען זאָהן, אונד שפראך: וויל דער עוויגע געהערט, דאס איך געהאסט בין, זאָ גאב ער מיר אויך דיזען, אונד נאננטע איהן שמעון: (לד) זיא ווארד אבערמאלס שוואנגער, געבאר איינען זאָהן אונד שפראך: נונמעהר ווירד מיין מאן מיר פֿערבונדען ווערדען, דען איך האבע איהם דרייא זאָהנע געבאָרען, דאהער נאננטע מאן איהן לוי; (לה) זיא ווארד פֿערנער שוואנגער, אונד געבאר איינען זאָהן, דא שפראך זיא: נון וויל איך דעם עוויגען דאנקען, דארום נאננטע זיא איהן יהודה. זאָדאן הילט זיא איין מיט געבערען:

תרגום אונקלוס

לאה וילידת בר וקרת שמיה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עולבני ארי כען ירחמינני בעלי: (לג) ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי שמיע קדם יי ארי שניאתא אנא ויהב לי אף ית דין וקרת שמיה שמעון: (לד) ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא יתחבר לי בעלי ארי ילידית ליה תלתא בנין על כן קרא שמיה לוי: (לה) ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זמנא אודי קדם יי על כן קרת שמיה יהודה וקמת מלמילד:

רש״י

לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עלי ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור [ברכות]: (לד) הפעם ילוה אשי. לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי״ב שבטים יוצאים מיעקב וד׳ נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים [ב״ר]: על כן. כל מי שנאמר בו ע״כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. תמהתי בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הק״בה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ״ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות:

באור

שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתוב כן: (לב) יאהבני, כאחותי ובא הפתח תחת הצירי, והראוי יאהבני, כמו פן תדבקני (בראשית י״ט י״ט), הגדל יגדילני (ישעיה כ״ו ג׳): (לד) ילוה, לשון חבור, יתחבר אלי בעלי: על כן קרא שמו לוי, הקורא, והשב״ם כתב יש לומר שיעקב קרא לו שם עכ״ל, ולפי משפט הלשון שהתחיל ותאמר עתה הפעם, ראוי לכתוב קראה ולכן דרשו חכמים בזה ועיין בב״ר: (לה) הפעם אודה, לשון הראב״ע כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת עכ״ל: ותעמוד מלדת, פסקה:

ל (א) וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ (ב) וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ (ג) וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ (ד) וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא

ת"א הבה נדרים ס', ב'. ע"ז ה', ב': התחת עקדה שער ל"ט:

תרגום אשכנזי

ל (א) אלס רחל זאהע, דאס זיא דעם יעקב קיינע קינדער געבאָרען, דא בעניידעטע רחל איהרע שוועסטער, אונד שפראך צו יעקב: שאַפֿפֿע מיר קינדער, וואָ ניכט, זאָ שטערבע איך: (ב) דא ענטבראננטע יעקב'ס צאָרן איבער רחל, אונד ער שפראך: בין איך דען אן דער שטעללע גאָטטעס, וועלכער דיר לייבעספֿרוכט פֿערזאגט האט? (ג) זיא שפראך: היר איזט מיינע מאגד בלהה, קאָממע צו איהר, דאס זיא קינדער בעקאָממע, דיא איך אויף מיינעם שאָס ערציהע, זאָ ווערדע איך דורך זיא אויך געבויעט ווערדען: (ד) זיא גאב איהם אלזאָ איהרע

תרגום אונקלוס

ל (א) וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמָרַת לְיַעֲקֹב הַב לִי בְּנִין וְאִם לָא מִיתָא אֲנָא׃ (ב) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הֲמִנִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעִין דִּי מְנַע מִנִּיךְ וַלְדָא דִמְעִין׃ (ג) וַאֲמָרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוֹל לְוָתַהּ וּתְלֵיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי וְאֶתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ׃ (ד) וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעָאל לְוָתַהּ יַעֲקֹב׃

רש"י

ל (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים [ב"ר]: הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת [ב"ר]: (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר

באור

ל (א) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, על דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין תמות בצער, דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל, עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה (הרמב"ן): מתה אנכי, טעמו מלרע שהוא בינוני אבל מתה עלי רחל (לקמן מ"ח ז'), טעמו מלעיל שהוא לשעבר: (ב) ויחר אף יעקב ברחל, שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואינו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אלא שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים, ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא התפלל נגד אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא (הרמב"ן): התחת, במקום: (ג) ותלד על ברכי, ת"א ויב"ע, ותליד ואנא אירבי, וכן מתורגם בל"א: ואבנה, עיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל ט"ז ב'): גם אנכי, לפי פשוטו

אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ (ה) וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃ (ו) וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי

מאגד בלהה צור פֿרויא, אונד יעקב וואָהנטע איהר בייא: (ה) בלהה ווארד שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב איינען זאָהן: (ו) דא שפראך רחל: גאָטט וואר מיין ריכטער, אונד האט אויך מיינע

תרגום אונקלוס

(ה) וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר׃ (ו) וַאֲמָרַת רָחֵל דָּנַנִי יְיָ

רש"י

וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמר' לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה כשרה: (ו) דנני

באור

כאחותי: (ה) ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי בן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן (הרמב"ן), וז"ל ר"ע ספורנו. ויתן לי בן. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שהיו בני השפחות לבן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדניה (שמות כ"א ד'). לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך (לעיל ט"ז ו'), ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם רצוים לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע (שם כ"א י"ב), עכ"ל, ולפי דעתי לא מן השם הוא זה, כי זהו מחוקי התורה ומשפטיה להיות בן השפחה עבד עולם לאדוניו ולבן הגבירה ולהיות נחשב כאמו השפחה ושלא להיות בתורת יורשה כלל, ושלא להתיחס אחר אביו רק אחר אמו השפחה, ואולי קודם שנתנה התורה היו כולם שוים לירושה ולהתיחס, וראיה לזה ממאמר שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (שם י'). ולא היתה צריכה לומר זאת אם היה אז המנהג כן, ומדוע ירע זאת בעיני אברהם אם אינו במשפט הירושה. גם אם נדחה ישמעאל בעבור היותו בן השפחה, מדוע נדחו בני קטורה, כי עם שהיתה פילגש, לא היתה שפחה. כי לקחה אחר מות שרה, והנה ראינו שנדחה עשו מהתיחס אל יצחק אף שהיה בן הגבירה, אבל יראה לי כי אז היה המנהג להיות הכל תלוי ברצון האב, ובידו לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, גם לתת הירושה לאחד מבניו ולסלק האחרים מכל וכל, והיו כולם שוים בני הגבירות ובני השפחות, את אשר יבחר בו האב יקריב אליו, ולכן בקשה שרה מאברהם לאמר גרש האמה הזאת ואת בנה (שם), להיות כי ברצונו הדבר תלוי, ואברהם היה רע בעיניו לסלקו מירושתו כי היה אוהב אותו, והיה רוצה שירשו שניהם נחלתו יצחק וישמעאל, ואולי לא היה עושה רצון שרה בזה (אף שלא הקפיד על אמתו, וכבר אמר לשרה בעת שברחה הגר הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם ט"ז ו'), ואפשר היה מגרשה גם בעת לרצון שרה אבל לא את בנו, לכן נאמר וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (שם י"א), ולא על אודות שפחתו), עד שאמר לו השם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע (שם י"ב), והנה אחר שגילה לו השם כי רק ביצחק יקרא לו זרע, לכן שלח מעל פניו גם בני קטורה, ובבני יצחק היתה נסבה מאת ה' שימכור עשו את בכורתו ליעקב, וגם הברכות תסובנה אליו, ולא נתיחס עשו ליצחק כמו שדרשו חז"ל ביצחק ולא כל יצחק. אולם בני יעקב היו כלם רצוים לפני השם, ואהובים בעיני יעקב אביהם, לכן נתיחסו כולם אליו בין לירושה בין לכבוד ומעלה, באין להשגיח על אמותם אם הם גבירות או שפחות. ועל המנהג הזה היה רשות ביד יעקב לקחת מעלת הבכורה מראובן ולתתה ליוסף, ואולי לזה כוונה התורה בפרשת כי תהיין לאיש שתי נשים וגו' לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור (דברים כ"א ט"ו וט"ז), שלא יהיה עוד המנהג כמקדם, ולא יהיה עוד רשות להעביר הבכורה מבן האחד אל השני. כנ"ל: (ו) דנני. עיין מה שכתבתי בתקון סופרים בענין הדגש שבנו"ן השנית ולשון ר"ע ספורנו דנני אלהים צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון, וגם שמע בקלי, ואף על פי כן קבל תפלתי עכ"ל, ומכוון פה שם אלהים שהוא דין. גם מלת וגם, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שכתב דנני וחייבני וזכני, והוא מנ"ר, וכ"ה בנוסחאות החדשות, ובנוסחאות הישנות כתוב

אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ (ז) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ (ח) וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ (ט) וַתֵּרֶא לֵאָה

תרגו' אשכנזי קנט

שטיממע ערהאָרט, אונד מיר איינען זאָהן געגעבען, דארום נאננטע זיא איהן דן: (ז) בלהה, ו חל'ס מאגד ווארד אבערמאלס שוואנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען צווייטען זאָהן: (ח) דא שפראך רחל: וועטטאייפֿרונגען זאָהן געוועטטאייפֿערט, בין איך מיט מיינער שוועסטער גאטטעס האבע איך בייגעקאָממען, אונד נאננטע איהן נפתלי: (ט) אלס לאה זאה, דאס

תרגום אונקלוס

אַף קַבִּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר עַל כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן׃ (ז) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב׃ (ח) וַאֲמָרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמֵידִית דִּיהֵי לִי וְלַד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃ (ט) וַחֲזַת לֵאָה

רש"י

אלהים. דנני וחייבני וזכני [נ"ר]: (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקו' נתחברתי ע' אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול [דברים ל"ב ה'] נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה

באור

דנני וזכני, ותמה הרא"ם כי איננו כנוסח הנ"ר, ואף מלת וגם איננה מכוונת, ולפי הנוסח החדש ניחא: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי וגו', ענינו הספיק והעוות ופירושו נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה וגם יכולתי וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה (ירמיה ב' ל"א), שלהבת יה (ש"ה ח' ו'), עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), כהררי אל (תהלים ל"ו ז') וכו', ויש מפרשים מזה (ר"ל מן פתיל תכלת שהוא חוט כפול ושזור), נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק (רד"ק בשרשים שרש פתל), וכן פי' הרמב"ע ז"ל נפתולי, שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל (שמואל ב' כ"ב כ"ז), וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או בשם עזרני בהאבקי עכ"ל, ומזה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ומלת אלהים תרגם כהרמב"ע, ויש עוד פירושים אחרים, לדעת מנחם בן סרוק והרשב"ם הוא מלשון חיבור. ורש"י פירש מלשון עקש ופתלתל (דברים ל"ב ה'), והוא קרוב לפי' הרד"ק אבל הוא מפרש עם אחתי, להיות שוה לאחתי (ולא כנגד אחתי כדעת הרד"ק), ואינו מיושב היטיב לפי פירושו גם יכלתי, גם לפי הסברא היו דברים אלה כנגד מה שקנאה באחותה כן תגבר עליה באהבת בעלה בעבור בנים, ועי"ז תשוב אהבתה, השתדלתי עליה לנצחה, בנתתי שפחתי לבעלי, וגם השתדלותי עמדה לי ונצחתיה, וא"ת ל' תפלה, וכתב הרשב"ם נו"ן דאשונה בשביל נו"ן שניה וכן נכסף נכספת (בראשית ל"א ל'), נשאל נשאל דוד (שמואל א' כ' כ"ח), עכ"ל, ור"ל שבמקור מבנין נפעל הוא, הִכָּסֵף, הִשָּׁאֵל, אבל אין הנדון דומה לראיה. כי מלת נפתולי פה היא שם לרבים סמוך והנפרד נפתולי' והיחיד נפתול, ולא מקור, ומשקלי השמות משתנים ואינם שומרים את תמונתם: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת, לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לו ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבני' ולכן אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן

כי עמדה מלדת ותקח את־זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה: (י) ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן: (יא) ותאמר לאה בגד ותקרא את־שמו גד: (יב) ותלד זלפה שפחת לאה

בא גד ק׳

תרגום אשכנזי

זיא איינגעהאלטען מיט געבערען, נאהם זיא איהרע מאגד זלפה, גאב זיא דעם יעקב צור פֿרויא: (י) דיזע זלפה, מאגד דער לאה, געבאר דעם יעקב איינען זאָהן: (יא) דא שפראך לאה: דאז גוטע גליק איזט געקאָממען [בגד]: אונד נאננטע איהן גד: (יב) זלפה מאגד דער

תרגום אונקלוס

אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יַת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ: (י) וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר: (יא) וַאֲמָרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ גָּד: (יב) וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא

רש״י

כמו נפתולי אלהי׳ נפתלתי נקשות החיבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ״א יש רבי׳ בל׳ נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחור׳ מכולן ותינוקת בשני׳ ואין הריון נכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנ׳ לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא [שבת ס״ע] ודומה לו העורכי׳ לגד שלחן [ישעיה ס״ה]. ומדרש

באור

יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע בן בדברי ובותיכו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית (הרמב״ן):

(יא) בגד, הקרי הוא שתי תיבות בא גד. ופירושו בא מזל טוב כמו העורכים לגד שלחן (ישעיה ס״ה י״א), וכן הוא בלשון עברי והוא כוכב צדק, שיורה על כל דבר טוב, וכן במס׳ שבת (דף ס״ז ע״ב), גד גדי וסנוק לא, פי׳ התמזל מזלי ועיף אל תהי, וכתוב במלה אחת בלא אל״ף ופירושו במזל טוב בא זה, וכן פי׳ רש״י והרשב״ם והראב״ע והרד״ק בשרשים ערך גד בשם רבי משה הכהן), לשון מזל וכן תרגם יב״ע, והמתרגם האשכנזי, ואונקלוס לא שינה המלה רק תרגמא בב׳ מלות, אתא גד, ועוד הביא הרד״ק בשרש גדד פי׳ אחר, בא גד, כלומר גדוד הגדול כי בהולדו היה לה גדוד בנים, וחבר אליו גד גדוד יגודנו (לקמן מ״ט י״ט), לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג׳ ט״ז), והנח בהם תמורת הכפל, וכן הראב״ע הביא פי׳ זה והרשב״ם כתב וז״ל: בא גד, בא אלינו מזל טוב וכו׳, וכן בברא״שית רבה אתא מזליה דביתא. (בנוסח ב״ר שלפנינו הוא אתא גדא דביתא), והמפרש לשון גדוד טועה הוא, שאע״פ שהשמות מעין והאמירה כמו ראובן, כי ראה ה׳ בעניי, ושמעון כי שמע ה׳ (ר״ל ואין צריכין להיות מדוקדקים ממש כשרש בלי הוספת או חסרון איזה אותיות), אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור, וגד אין יכול להיות לשון גדוד בלא כפילות של שני דל״ת״ן, יְגוֹדּוּ על נפש צדיק (תהלים צ״ד כ״א), דגש תחת דל״ת שנייה החסירה. כמו וַיִּמַּבּוּ בעונם (תהלים ק״ו מ״ג), וַיָּסֹלּוּ עלי ארחות אידם (איוב ל׳ י״ב), יָסֹבּוּ עלי רביו (שם ט״ז י״ג), בכלם דגש תחת אות החסירה עכ״ל מוגה מפי׳ הרשב״ם כ״י, ולפי דברי הרד״ק שהנח תמורת הדגש נסתלו דבריו, גם בלא״ה אף בגזרת הכפולים נמצאו שמות בחסרון אות הכפל, תהם בקמץ ותהם בפתח, ותהם פעמים כן ופעמים כן, וגם הפתוחים כשיבאו באתנח וס״פ על הרוב הם קמוצים, כמו טַל בַּן חַג ובאס״ף טָל גָן חָג, ועוד רבים כמוהם, ואין בהם דגש לחסרון עי״ן הפעל, לפי שלא יבוא באות בלתי נקוד, אך כשיבאו ברבוי או בכנוים תדגש למ״ד הפעל, כמו ירד לְגַנּוֹ וגו׳ לרעות בַּגַּנִּים (ש״ה ו׳ ב׳), כי טל אורות טַלֶּךָ (ישעיה כ״ו י״ט), חלב חַגִּי (שמות כ״ג י״ח), ולכן

בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ (יג) וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ רביעי (יד) וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי

תולדות אהרן וילך סנהדרין נ"ט, ב':

תרגום אשכנזי

לאה געבאר דעם יעקב איינען צווייטען זאָהן: (יג) דא שפראך לאה: צו מיינער גליקזעליגקייט, דען דיא טאָכטער פרייזען מיך גליקזיליג: אונד נאננטע איהן אשר: (יד) ראובן

תרגום אונקלוס

דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: (יג) וַאֲמָרַת לֵאָה תּוּשְׁבְּחָא הֲוַת לִי אֲרֵי בְכֵן יְשַׁבְּחֻנַנִי נְשַׁיָּא וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר: (יד) וַאֲזַל רְאוּבֵן

רש"י

אגודה שנולד מהול כמו גדו אילנא [דניאל ד'] ולא ידעתי על מה נכתבה תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל

באור

מלת גד שהיא שם לגדודי חיילות אף במאמר', תוכל להיות מן הכפולים ממשקל פַּל כמו עָם יָם הקמוצים גם בלי אס"ף ולא ידגשו רק כשיבאו בכנוים או ברבוי, עַמִּי יַמִּים ואז ישתנה קמץ פ"פ לפתח בעבור הדגש שאחריו, ויתכן להיות הערבי' לַגַּד שלחן ג"כ מענין גדודי השמים כמו שפי' שם הראב"ע, ויהיה השם מהפתוחים. ממשקל פַּל, ובא פה קמוץ בעבור האתנח ולא נמצא ברבוי ובכנוים, ועל דרך שבאת תהיה בשם הפ"א פתוחה ואחרי' דגש, ונעשה אח"ז שם עצם פרטי לבנה: (יג) באשרי, מקור מן הקל, ויוכל להאמר כל הבנין ממנו כ"כ במכלל יופי, ולפי דעתי (בעבור שלא נמצא השרש הזה מענין ההצלחה כ"א בבנין פִּעֵל ופֻּעַל) יהיה שם במשקל פֹּעֶל אשר ישתנה לקמץ בכנוים כמו מן גֹּרֶן גָּרְנִי ומן חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ ועם שלא נמצא משקל פֹּעֶל משרש זה במקרא, הנה תאמינהו בעלי הלשון הקדמונים שיקראו את ההצלחה האחרונה בשם אושר האמיתי. ולשון הרשב"ם באשרי, אני עומד' באישור ובשבח שמאשרו' אותי בנות עכ"ל, ובנוסח הדפוס מוטעה: כי אשרוני בנות, כי הנשים אומרות עלי אשרי שהיו לי כמה בנים בין תמכי בין משפחתי: (יד) דודאים, סיגלי ולשון ישמעאל יאסמין (ובל"א ג"כ יאסמין, כך מצאתי בפירש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין (דף נ' ע"ב) האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסגא שאמרו בהן (בברכות ד' מ"ג ע"ב) מברכין עליהם בורא מיני עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה (הרמב"ן), והנה רש"י עצמו סותר דבריו כי בברכות (שם) איתא האי סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים, ופירשו סמלק, יסמי"ן קורין לו בלשון ישמעאל והוא מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל שורה. ואח"ז אמרו הני סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים, ופירש"י סיגלי, ויו"לש, ובל"א (פֿײַלכען), הנה מפורש שם שהם ב' דברים שונים, ומה שרצה הרא"ם להגיה פה ברש"י סמלק במקום סיגלי, הנה ראיתי בב' נוסחאות כ"י על קלף (שהאחת מהן נכתב' בשנת רמ"ט) והנוסח שם ג"כ סיגלי. עוד כ' הרמב"ן ז"ל והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב"ר ג"כ ר' חיי' ברבי אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכו' ר"א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתב הדודאים נתנו ריח (ש"ה ז' י"ד), והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפל' נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים או הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם עכ"ל, והרשב"ם כתב דודאים, דודאי תאנים, כדכתיב הדודאים נתנו ריח עכ"ל,

קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ (טו) וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה

גינג צור צייט דער וויי־צענערנטע, פאנד אלרוין אויף דעם פעלדע, אונד בראכטע איהן זיינער מוט־טער לאה: דא שפראך רחל צו לאה, גיב מיר דאך איך פאן דיינעס זאהנעס אלרוין: (טו) יע־נע אנטוואָרטעטע: איזט עס ניכט גענוג, דאס דוא מיינען מאן וועגגענוממען, זא וויללסט דוא נאך מיי־נעס זאהנעס אלרוין אויך נעהמען? רחל שפראך, ער זאָלל אויך דיזע נאכט בייא דיר ליגען, פיר דיי־

רש"י

להביא חטי' ושעורי' אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. סיגלי עשב הוא [ברכות מ"ו] ובלשון ישמעאל יסמי"ן Jasmin, (דער יאסמין):

(טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו

תרגום אונקלוס

בְּיוֹמֵי חֲצַד חִיטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמָרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃ (טו) וַאֲמָרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי וְתִסְּבִין אַף יָת יַבְרוּחֵי דִבְרִי וַאֲמָרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוֹב עִמִּךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃

באור

והנה בב"ר יש עוד ג' דעות, רבי יצחק אמר שעורין, רבי יהודה ברבי סימון אמר מייסין, ואין א' מהם כדברי הרשב"ם כי מייש בלי ספק איננו תאנה ממה שאמרו בתמיד (דף כ"ט ע"ב) באלו היו רגילין (בעני המערכה) במרביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן רבי אלעזר מוסיף אף של מייש ושל אלון ושל דקל ושל חרוב ושל שקמה. ובפ' חלק (דף נ"ט ע"ב) אמרו מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי (שהוא עשב כמ"ש בברכות המברכין עליו בורא עשבי בשמים) רבי יונתן אמר סיגסוך. ופי' הרשב"ם דלא כמאן, ובאמת שאין בראיה שהביא מהכתוב בש"ה ממש, ובמה יוכיח שהכוונה שם על התאנים, ואנו רואין שאין התאנה נותנת ריח כלל. היוצא מכל זה כיון שמצאנו כי בגמרא מפרש רב יברוחי ובב"ר פי' כן רבי יצחק בר אבא, ונלוה עליהם הגר אנקלוס שהיה קודם להם בימי ר"א ור"י וגם יב"ע תרגם כן, ואף ב' הפשטנים הראב"ע והרמב"ן קבלו הבאור הזה ונלוה עליהם הרד"ק בשרשים שרש דוד שכתב שם וז"ל אפשר שהיה הפל"ף בהם נוספת או הם שרש אחר והם שרש עשב שהוא כדמות אדם זכר ונקבה מנדרגור"ש בלע"ז עכ"ל, ואף בהעתקה המיוחסת לע' זקנים הועתק מנדרגו"רש, שכן שמו בלשון יון ובלשון רומי ובל"א (אלרוין), והוא הנקרא בלשון ערבי יברוח, לכן בחר בו גם המתרגם האשכנזי ותרגם כמוהם: (טו) המעט קחתך את אישי, הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשי עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם יצועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר אהלים וקנמון (משלי ז' י"ז), ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם וי"א כי הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים כגזר מלשון עת דדים (יחזקאל ט"ז ח'), ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי (הרמב"ן): ולקחת, מקור בהסרון הפ"א, והלמ"ד לשמוש מאותיות בכל"ם, והוא בלשון תמיה ותרבי עוד לקחת גם את דודאי בני? וכן ת"א ולמיסב, ויותר מבואר ומקושר היטב ב' הפעלים בתרגום יב"ע, ואכת בעיא למיסב, וכן מתורגם בל"א, אבל אין לפרש שהוא עבר המהופך לעתיד והלמ"ד שרש והוא נוכח לנקבה שא"כ ראוי להיות התי"ו דגושה כמשפט כמו וְלָקַחַת בידך (מלכים א' י"ד ד'),

(גם ראוי להיות התי"ו בשו"א, כמשפט שני שואין בסוף התיבה שמנוקדין שניהם, כי משפטו וְלָקַחַתְּ, רק שנפתחה החי"ת להרחיבה). ומצאנו דומה לה וְלָקַחַת רצון מידכם (מלאכי ב' י"ג),

תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃ (טז) וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃ (יח) וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי

ת"א ותצא ערובין ק', ב': וישכב נדה י"ח, א':

נעם זאָהנעס אלרוין: (טז) אלס יעקב אבענדס פֿאָם פֿעלדע קאם, גינג לאה איהם ענטגעגען, אונד שפראך: צו מיר קאָממע! דען איך האבע דיך געמיטהעט, פֿיר מיינעם זאָהנעס אלרוין: אונד ער לאג בייא איהר דיאזעלבע נאכט: (יז) גאָטט ערהאָרטע לאה, זיא ווארד שוואַנגער, אונד געבאר דעם יעקב דען פֿינפֿטען זאָהן: (יח) לאה שפראך: גאָטט האט מיך בעלאָהנט, דאס איך מיינעם מאננע מיינע מאגד געגעבען: אונד

תרגום אונקלוס

(טז) וַאֲתָא יַעֲקֹב מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתָּיךְ בְּיַבְרוּחֵי דִבְרִי וּשְׁכֵיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא׃ (יז) וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתַהּ דְּלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁאֵי׃ (יח) וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִּי יְהָבִית

רש"י

ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו [נדה ל"א]:

(טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שילא משם יששכר [ב"ר]:

באור

ודני יונה כתב כי שניהם מקור שלם והלמ"ד פ"א הפעל והנכון מה שכתבנו כי הלמ"ד בשניהם לשמוש כי לא מצאנו מקור שלם בתוספת ה"א או תי"ו אלא א"כ הפ"א בקמץ חטף כמו שָׁמְרָה או בשוא כמו שִׁמְעָה או בחירק כמו לְיִרְאָה לְשִׁמְצָה או בפתח אם תהיה העי"ן גרונית כמו לְאַהֲבָה, אבל בקמץ רחב לא מצאנו: לכן, בעבור כן: תחת דודאי בנך, חלף ושכר: (טז) ויבא יעקב וגו' ותצא וגו', הכוונה כמו שביאר המתרגם האשכנזי, כאשר בא יעקב מן השדה בערב יצאה לאה לקראתו, ומה שיצאה לקראתו מדרך המוסר עשתה זאת, לפי שיעקב לא ידע בדבר והיה הולך כדרכו לבית רחל ולא היה מדרך המוסר שתוציאנו לאה מבית אחותה אחר שנכנס שם: אלי תבא, אל אהלי כי לכל אחת היתה לה אהל בפני עצמה וכן כתוב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות וגו' (לקמן ל"א ל"ג): שכר שכרתיך, נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. בידיעת המתואר וחסרון ידיעת התואר וכן את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד') את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג'), ורבים כמוהם, ורז"ל בב"ר דרשו על זה: (יז) וישמע אלהים אל לאה, שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (יח) יששכר, שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי (הרשב"ם). אבל לפי שאין השי"ן השני' נקראת בשום מקום כמ"ש בתקון סופרי' שלי, א"כ איך יהיה נשמע ממלה זאת שני שכרים, גם מלשון הכתוב נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי. נראה שלא נתכוונה רק על השכר הזה. ולכן אומר אני שבאמת הכל אחד והא' סבה אל הב', כי הלילה הזאת של רחל הי', רק לפי שנתנה שפחתה ליעקב, וראה השם השתדלותה להרבות בנים, סבב כל זה שרחל תבקש ממנה דודאים, ובשכרם תניח לה משכב הצדיק. ועי"ז נתעברה ממנו בלותו לילה והולידה בן, והיא נצדקתה בהכירה כי מציאת הדודאים לא במקרה פשוט הי', רק בהשגח' מאת מסבב הסבות למען תת לה שכר טוב בעמל', לכן כדי לתת שבח אל השם יתברך קראה שמו יששכר ע"ש עיקר הסבה ולא על המסובב

שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ (יט) וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ (כ) וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא

תרגום אשכנזי

נאננטע איהן יששכר: (יט) אבערמאלס ווארד לאה שוואנגער: אונד גע־באר דעם יעקב דען זעכ־סטען זאָהן: (כ) דא שפראך לאה, גאָטט האט מיך אבנעטהיילט, מיט איינעם שאָנען טהייל, נוּנמעהר ווירד מיין מאן

תרגום אונקלוס

אַמְתִּי לְבַעְלִי וּקְרָת שְׁמֵיהּ יִשָּׂשכָר׃ (יט) וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר שְׁתִיתָאֵי לְיַעֲקֹב׃ (כ) וַאֲמָרַת לֵאָה יְהַב יְיָ יָתִי לִי חוּלָק טַב הָדָא זִמְנָא יְהֵי מְדוֹרֵיהּ דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ

רש"י

(יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית [מלכים א' ח'] הירבירי״ריאה בלע"ז, *Herbergerie*, (איט. אוטפרחנה. איינע וואָהנונג), *herberger* (וואָהנען, בעוואָהנען) בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו

באור

עם כי הכל נאחז זה בזה, ור"ע ספורנו כתב שאמרה כי הב' בנים יששכר וזבולון נתן לה השם על ב' ההשתדלויות שעשתה, כי הא' קראה יששכר על ההשתדלות הראשון שנתנה שפחתה לאישה, ועל הב' אמרה זבדני אלהים אתי, נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים:
(כ) זבדני אלהים אתי. השרש הזה אין לו ריע במקרא, ופי' בו הראב"ע והרשב"ם לפי הענין נתן לי חלק ומנה יפה, וכן ת"א זבד ה' יתי לי חולק טב. וכן פירש"י והמתרגם האשכנזי, ורבי יונה מפרש שענינו נתן לי אלהים מתן טוב כי הוא דומה ללשון הערב שאומר הלשון הזה על המתנה. וכ"פ הרד"ק בשרשי' שרש זבד, וכפל הכנוי זבדני אתי הוא לתוספת באור כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'), ולשון הרמב"ן לא מצאו למלה הזאת מולא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מלה מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלה בגד בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת בלמות ומלת בלעדי ויאמר מלשון בדי בדי' עלי שטים (שם כ"ה י"ג וכ"ז ו' ול"ז ד'), ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ו'), כי ענפי האילן הגבהים נקראים כן והשאילו' לבנים, יאכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג), לא כן בדיו (ישעיה ט"ז ו'), ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בגללה, כי יזבלני, יתלונן בגללי וכן בנה בניתי בית זבל לך (מלכים א' ח' י"ג), להתלונן בגללו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (שם כ"ז), וכן שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם (תהלים י"ט ה'), ואנקלוס תרגם זבד טוב חולק טב ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי (כוונתו על תי"ע כי בירושלמי לא נמצא תרגום על פסוק זה ועיין בהקדמ' מ"ש בענין תי"ע. אבל בנוסח תי"ע שבידנו, נמצא נוסח אחר, עבד יתי ה' זבודין טבין) זווד יתי מימרא דה' זוודין טבין, ולמדתי שעשו המלה כאלו כתוב' בוי"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין, צדה זוודין, אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והוי"ו והבי"ת ישתוו בלשוננו במקומו' רבים כמו תאוה ותאבה, גוי נתתי למכים (ישעיה נ' ו'), כמו על גבי חרשו חרשים (תהלים קכ"ט ג'), וכן לקצבי הרים ירדתי (יונה ב' ז'), כמו לקצוי, וכן לפרבר למערב ארבעה (ד"ה א' כ"ו י"ח), יאמר ממנו פרוור, אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים (מלכים ב' כ"ג י"א), ופירוש שניהם מה שהוא מקיף החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרוור (בנוסח תרגום ירושלמי שלנו ופרווילי ובנוסח תי"ע שלנו ופרווילין), וכן תרגם יונתן מגרשות (יחזקאל כ"ו כ"ח), ובמשנה מלא תרווד, תרבד, בטבלא שאין לה לזביז במקומו' שוכין ממנו לזביז ובמקומות שוכין ממנו לזויז, אילטב', אילטוב, וכן כיוצא בהן הרבה ונהגו בירושלמי אגיר בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך עכ"ל: הפעם, ענינו הפעם הזאת כמו שת"א הדא זימנא, וכן תרגם

אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ (כא) וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ (כב) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ (כג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃

ת"א ואחר ברכות ס', א': ויזכור ר"ה י"א, א':

תרגום אשכנזי קסב

מיט מיר וואָהנען, דען איך האבע איהם זעכס זאָהנע געבאָרען: אונד נאננטע איהן זבלון: (כא) הערנאך געבאר זיא איינע טאָכטער, אונד נאננטע זיא דינה: (כב) גאָטט בעדאכטע אויך רחל ווידער: ערהאָרטע זיא געמליך, אונד אָפפֿנעטע איהרע געבערמוטטער: (כג) זיא ווארד שוואנגער, געבאר איינען זאָהן, אונד שפראך: גאָטט האט מיינע שמאך הינוועגגע-

תרגום אונקלוס

שְׁתָּא בְּנִין וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ זְבוּלוּן׃ (כא) וּבָתַר כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרַת יַת שְׁמַהּ דִּינָה׃ (כב) וְעָאל דּוּכְרָנַא דְּרָחֵל קֳדָם יְיָ וְקַבֵּל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ עִדּוּי׃ (כג) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת כְּנַשׁ

רש"י

אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה [ברכות ס']: (כב) ויזכר אלהים את רחל. זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים [ב"ר]. הוא שייסד הפייט האדון בנשף שלא חלה לבה לקחתה לו ונבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו [ישעיה ד'] ולא יאסף הביתה [שמות ט' י"ט] אספו נגהם [יואל ד'] וירחך לא יאסף [ישעיה ס'] (לא יטמן): חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרי' עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות

באור

יב"ע והמתרגם האשכנזי, ודרכה של המלה הזאת לבוא בלא מלת הזאת, אבל ישנה בנחה: יזבלני. לשון דירה. יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבל לך (מלכי' א' ח' י"ג), ולשון רש"י יזבלני, לשון זבול הירבירו"ריאה בלעז ובל"א (הערבערג) בית מדור, מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו עכ"ל: (כא) דינה, ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו ענל הבן ולהודיעך בא שכל בני יעקב היו זכרים חוץ מזו. וכן ושם בת אשר סרח (במדבר כ"ו מ"ו), בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות, יוכבד וסרח (הרשב"ם), אבל רז"ל דרשו על זה בברכות (דף ס' ע"א): (כב) וישמע אליה אלהים, ת"א וקבל צלותה ה', וכן תרגם יב"ע, ושמיע קדמוי קל צלותה, וכתי' ר"ע ספורנו, ובס' היסר כתוב נוסח תפלתה: (כג) אסף אלהים את חרפתי, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), וכמו כי אספתי את שלומי (ירמיה ט"ז ה'), הכניסת והצפנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה (הרשב"ם מגוסח כ"י ובנוסח הדפוס מוטעה), וכן פירש"י, והנה הרד"ק בשרשים שרש אסף חלקו לג' ענינים, א' לשון קבוץ (אלא שלשון הקבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה אף על שאינו מפוזר), ב' לשון כנוס, והוא קרוב אל הראשון, ג' לשון הסרה וכליה, והראב"ע מפרש פה כטעם כרת וכן ונאסף שמח' וגיל (ישעיה ט"ז י'), ולשון הרמב"ן והנכון דעת אנקלוס שעשאו כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השלו (במדבר י"א ל"ב), כי מאספיו יאכלהו (ישעיה ס"ב ט'), ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים, ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט), להקבץ לאנשי ביתו, ואספו נגהם (יואל ד' ט"ו), שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שמתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחולות עכ"ל: (כד) ותקרא את שמו יוסף, על שאמר' אסף אלהים את חרפתי, ואם כן תקראהו וסף (ר"ל הוי"ו במקום אל"ף בחילוף אותיות אהו"י, כי מצאנו שמות בל"הק שראשיתן וי"ו, ופסי, ושני, ואולי נ"ל אסף במקום וסף). יו"ד של יוסף למה על שם שנתפללה

(כד) וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ (כה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ (כו) תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ (כז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי (כח) וַיֹּאמַר נָקְבָה

ת"א ויהי ב"ב קי"ג, ב': ויברכני ברכות מ"ב, א'. סנהדרין ל"ט, ב': נקבה נדה ל"ח, ב':

תרגום אשכנזי

נאָממען: (כד) אונד נאננטע איהן יוסף, דאז הייסט: דער עוויגע ווירד מיר נאָך איינען זאָהן געבען: (כה) אלס נון רחל דען יוסף געבאָרען האטטע: שפראך יעקב צו לבן, ענטלאססע מיך, זאָ וויל איך אן מיינען אָרט, אונד אין מיין לאנד רייזען: (כו) גיב מיר מיינע ווייבער אונד מיינע קינדער, אום וועלכע איך דיר געדיענט האבע, זאָ וויל איך רייזען: דען דוא ווייסט מיינען דיענסט, וויא איך דיר געדיענט האבע: (כז) לבן אנטוואָרטעטע איהם, קאן איך געוואָגנעהייט אין דיינען אויגען פֿינדען? איך האבע אהנדונג, דאס מיך דער עוויגע אום דיינעטוויללען געזעגנעט האט: (כח) אונד שפראך פֿערנער: בעשטיממע

תרגום אונקלוס

יְיָ יַת חִסּוּדִי: (כד) וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אוּחֲרָן: (כה) וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל יַת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי: (כו) הַב יַת נְשַׁי וְיַת בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהוֹן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת פּוּלְחָנִי דִּי פְלַחְתִּיךְ: (כז) וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ: (כח) וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּן: (כט) וַאֲמַר

רש"י

סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שני' עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש [עובדיה א' י"ח] אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היו לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן [בראשית כ"ט] אפשר יש לו בני' והוא שולח בתו אצל הרועי' עכשיו היו לו בני' שנ' וישמע את דברי בני לבן [שם ל"א]: (כח) נקבה. כתרגומו

באור

יוסף ה' לי בן אחר, הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף (הרשב"ם): (כה) שלחני. כי עתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל: (כו) תנה את נשי וגו', איני רוצה לצאת כי אם ברשות: אשר עבדתי אתך בהן, שב אל נשי לא אל ילדי: כי אתה ידעת את עבדתי וגו', ר"ל כי אין לך שום פתחון פה לעכבם כי אתה בעצמך ידעת עבודתי הנאמנה: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. קיצר הכתוב בסוף דבריו. ושעורו, אם נא וגו' אל נא תעזוב אותי, וכ"ה בס' היושר, או יהיה לפי דעתי אם נא וגו' שב אל הפסוק שאחריו, ומאמר נחשתי בוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא בס"פ, ולפי שהיה המאמר ארוך חזר הכתוב לכתוב מלת ויאמר, ומצאנו רבים כמוהו, ושעורו, אם נא מצאתי חן בעיניך (לפי שנחשתי ויברכני ה' בגללך לכן) נקבה וגו' וכ"ה בס' היושר שנכלל הכל במאמר אחד. ות"א פתרו לשון שאלה ובקשה: נחשתי, א"ת נסיתי. ועניינו נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה, כי היה מנחש, והיה

שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ (ל) כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה

מיר נור דיינען לאָהן, זאָ וויל איך איהן געבען: (כט) יענער אנטוואָרטעטע איהם, דוא ווייסט וויא איך דיר געדיענט האבע: אונד וואס דיין פֿיה בייא מיר געוואָרדען איזט: (ל) דען איין וועניגעס, דאס דוא פֿאָר מיינער צייט געהאבט האסט, האט זיך אין איינע מענגע אויסגעברייטעט, זאָ האט דער עוויגע דיך נאך מיינעם איינ־

תַּרגום אונקלוס

לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּי פְלַחְתָּךְ וְיָת דִּי הֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי׃ (ל) אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְסַגִּי וּבָרִיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן

רש"י

פרש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקניך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה [ב"ר] כמו העם אשר ברגליך [שמות י"א]. לעם אשר ברגלי [שופטים ה'] הבאים עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן

באור

לו תרפים לנחש בהם כמו שמפורש לקמן בפרשה: (כח) נקבה, א"ת פרש, כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעיה ס"ב ב') (ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן בו כמו אשר ידבנו לבו (שמות כ"ה ב'), ועוד רבים), נקבי ראשית הגוים (עמוס ו' א'), והוא לווי בתוספת ה"א האמנתי"ו במשקל זכרה לי (נחמי' י"ג י"ד וכ"ב ול"א), וכן מתורגם בל"א: (כט) את אשר עבדתיך, באמונה: ואת אשר הי' מקנך אתי, את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה (לשון רש"י) כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם באי פרץ לרוב (ר"ל כי לפירש"י מקנך הוא הנושא וראוי להכתב תחלה), או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם (ר"ל המאמר הא' על איכות העבודה שהיתה באמונה והב' על כמות העבודה שעבדו זמן ארוך, ויהיה שיעורו ואת (הזמן) אשר היה מקנך אתי) וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב מאד שלא כדרך כל הארץ רק בברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון (הרמב"ן בקצת תוספת באור), ואמנם לדעת המתרגם האשכנזי יהי' פי' הי' שנעשה אח"ז, ואת אשר נעשה מקנך אתי (אחר שהיה אתי והוא כדרך כלל), והפסוק הב' יפרש את המאמר הזה, כי מעט וגו' ויפרץ לרב עתה, כמו והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שפי' שם הרשב"ם שנעשה טעמו אח"ז ע"ש, ויב"ע תרגם, וית דהוה בעירך נטיר עמי, ויהיה לפי דעתו כפילת המאמר של את אשר עבדתיך, אבל אמת כי בתחלת הפסוק הב' איכה מקושר' היטיב: (ל) לפני, קודם בואי: ויפרץ לרב, עתה: לרגלי, עם רגלי, בשביל ביאת רגלי באה אצלך הברכה כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א ח'), לעם אשר ברגלי (שופטים ח' ה'), הבאים עמי, וכן מתורגם בל"א: אעשה גם אנכי לביתי, עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עוזה עמהם לסמכן וזהו גם. לשון רש"י, ולא מצאנו שהיה ליעקב לאן ולא שידעו אותן בניו הקטני' והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על בניו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון, אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי, מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה (בראשית כ"ט ל'), ויאהב את רחל גם מלאה. וכן גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), גם הרגתי אותך, ורבים כן (הרמב"ן). ודעת המתרגם האשכנזי שמלת גם אני שב על לבן, כאומר הנה עתה עשית על ידי אחרים לברכך ולצורך אנשי ביתך, ועתה מתי אעשה גם אני לביתי ולצורך אנשי? לביתי, לצורך אנשי ביתי: (לא) לא תתן לי מאומה, מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך

גַּם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ (לא) וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ (לב) אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃

תרגום אשכנזי

טריטט געזעגנעט: אונד נון וואן ווערדע איך איך פיר דיא מייניגען זארגען? (לא) ער שפראך, וואס זאלל איך דיר געבען? יעקב שפראך, דוא זאללסט מיר ניכטס בעשטיממטעס געבען, ווען דוא מיר פאלגענדעס טהון וויללסט, זא וויל איך ווידער הינגעהען, דיין קליינעס פיה ווידען, אונד עס היטען: (לב) איך וויל דיין קליינעס פיה הייטע דורכגעהען, אונד זאנדערן פאן דא אב יעדעס שאף דאז קליינפלעקקיג אדער גראספלעקקיג איזט, אונד פאן דען לעממערן יעדעס דונקעלראטהע לאמם, וויא אויך וואס גראספלעקקיג אדער קליינפלעקקיג איזט אונטער דען ציגען: אונד קינפטיג זאלל דערגלייכען מיין

רש"י

תהו גם: (לב) נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודת פונטור"א בלע"ז Ponture: Point, (איין פונקט, איט. סיפּפעלכען, פּלעקקען): טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז Rosso איט. Rouge, roux (ראָטה) (רקָטהגעלב) לשון חשכה שחמתית ונמלאת לבנה לענין התבואה: והיה שכרי.

תרגום אונקלוס

אֵימָתַי אַעְבֵּיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי׃ (לא) וַאֲמַר מָה אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֵּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעְבֵּיד לִי פִּתְגָמָא הָדֵין אֵיתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃ (לב) אֶיעְבַּר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין אַעְדֵּי מִתַּמָּן כָּל אִימַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל אִימַּר שְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר

באור

בשתי בנותיך (הרשב"ם), וכן תרגם יצ"ע, מדעם אוחרן, והמתרגם האשכנזי תרגמו (ניכטס בעשטיממטעם) ר"ל לא תתן לי דבר קצוב לכל שנה, וה"א תאומה נוסף, ונמלא בלי ה"א, ונכפי דבק מאום (איוב ל"א ז'): אשובה ארעה. תחסר הוי"ו, וכן שמש ירח (חבקוק ג' י"א), לאזנו שמעון (שמות ה' ב'): אשמר. ואשמר אותם: (לב) הסר משם, הוא לווי, הסר אתה משם אותן שיש עכשיו בלאנך עקדים וכו' והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה, ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקדים וטלאים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך, כן פירש"י והרשב"ם, ואולם לפי המשך המאמר נראה שיהיה הסר מקור בחסרון הלמ"ד כדרכו לפעמים, והכוונה אעבור בכל צאנך להסיר משם, וכן מתורגם בל"א: נקד. תנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטור"א בלע"ז (רש"י), ובל"א (פונקטירט), וכן פירש הראב"ע והרד"ק בשרשיו שרש נקד, וכן מתורגם בל"א, ותהיה הדל"ת דגושה שלא לצורך ואולי יהיה הדגש במקום הנח כדרכו לפעמים, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף נ"י ע"ב), ולפי דעתי יהיה מן השמות הבנויים דגושי למ"ד הפעל, רק שבלשון יחיד א"א להדגישה בעבור שאין תחתיה נקודה, אבל בלשון נקבה שנתוסף בו ה"א תהיה הלמ"ד דגושה נְקֻדָּה בפלס סְגֻלָּה אֲדֻמָּה, ודומיהם שממנו לרבות נְקֻדּוֹת, וכן לזכרים נְקֻדִּים בדגש מן נָקֹד כמו אֲדֻמִּים מן אָדֹם, ישוב הדגש למקומו בעבור שיש נקודה בלמ"ד הפעל וישתנה החולם לשורק כי לא יבא דגש אחר החולם (שבוא ת"ג) בלי נגינה תחתיו, אבל הרשב"ם כתב וז"ל נקד נראה לי שלשון הקדקד והצואר, שהדי ויקד ארצה (שמות ל"ד ח'), כפיפת הצואר והקדקד הוא, והוא נדגש שהוא כמו ויפול. מגזרת כפל, ונקוד מן ויקוד הוא על שם הקדקוד, כמו עקוד נדגל על שם ויעקד את יצחק (בראשית כ"ב ט'), קשירה ברגל עכ"ל והנה לפי דעתי יהיה נקוד הנו"ן

(לג) וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם

תרגו' אשכנזי קסד

לאָהן זיין: (לג) מיינע עהרליכקייט ווירד מיר דאז צייגניס געבען, אן איינעם קינפֿטיגען טאגע, ווען דוא ווירסט בייא מיינעם לאָהן קאָממען, דער פֿאָר דיינען אויגען איזט: וואס אונטער דען ציגען ניכט גראָסע אָדער קליינע פֿלעקקע האט, אונד אונטער דען לעממערן ניכט דונקעלראָטה איזט, זאָלל בייא מיר געשטאָהלען זיין:

תרגום אונקלוס

בְּעִזַּיָא וִיהֵי אַגְרִי: (לג) וְתַסְהֵיד בִּי זְכוּתִי בְּיוֹמָא דִמְחַר אֲרֵי תֵיעוֹל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוּם

רש"י

אותן שיולדו מכאן ולהב' נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא

באור

נוסף בו או שם מתכונת בבנין נפעל. ודגש הד' לחסרון עי"ן הפעל, ונקוד יהיה מן השלמים, והדגש לפי' הנגד או במקום הנח, גם נ"ל לדעתו כי אם גם שורק הוא מגזרת קדקד מ"מ אינו משרשו, כי קדקד שרשו קדד, והעי"ן כפול', אבל ויקד שרשו נקד, והם לדעתו ב' שרשים מענין אחד, ובמלאו רבים כן, (או יהיה גם שם נקוד משרש נקד, ודגש הדל"ת לסימן הנגד או במקום הנח), ואולי עשאם ב' שרשים לפי שיסבור כי אין הדגש מורה על חסרון אות שלאחריו כדעת קצת מדקדקים: וטלוא, לשון טלאי (שבדברי חז"ל ונמצא גם במקרא, ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט' ה'), שהן מתוקנות בחתיכות עור עליהן במקום בלייתן), וכן מתורגם בל"א, אבל הראב"ע מפרש כי טלוא הוא שם כולל לעקוד ונקוד וברוד. ובמקום שמפורש עקוד או נקוד יהיה שם כולל לשנים האחרי', ופי' נקד וטלוא, נקד או טלוא: חום, לדעת הראב"ע הוא השחרות וכתב שיתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש חום ושרש חמם וכתב ששרשו חום ויתכן ששרשו חמם והוא תאר כמו לחם חם (שמואל א' כ"א ז'), והשורק במקום חולם כדרכם להתחלף זה בזה. ולדעת הראב"ע הוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב (משלי י"ד י"ד), ולשון הרמב"ן ואיננו נכון בעיני כי רוב הכבשים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה וא"כ יהיו כלם ליעקב והנכון דעת אנקלוס שחום והוא קרוב לאדם וקורין אותו רוש"ו (ובל"א רויטה), וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה (ישעיה ל' כ"ו), שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת עכ"ל, ובלשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה. ואין התבואה שחורה מהם רק אדומה קצת, וכן מתורגם בל"א: והיה שכרי, כאלה אותן שיוולדו מכאן ולהבא אחר שתסירם, כן פירשו רש"י והראב"ע והרשב"ם והרמב"ן, ויהיה פירוש הסר משם על לבן שיסיר לעצמו, וכן להלן ויתן ביד בניו על לבן שלבן נתן ביד בניו של לבן, אבל הראב"ע הביא עוד פירוש אחד בשם מדקדק גדול כי הסר משם הוא מקור ושב על יעקב הנזכר מקודם (כדרך המקור שלפי שאין לו הוראות המין והמספר והמדברים ישתמשו אליו הפעל הסמוך לו מלפניו או מלאחריו), וטעמו, אעבור בכל צאנך להסיר משם כל שה וגו' והיה זה שכרי. וכוונתו ויתן ביד בניו על יעקב. והיתה הכוונ' בזה רק לשנה שני' שזכר רש"י שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך. ועם שהראב"ע טען על פי' זה ואמר כי אין ליעקב בן גדול מראובן ולא היה אז עדיין בן ז' שנים, הנה מסתימת לשון אנקלוס ובפרט יב"ע שדרכו לבאר קושי לשון עברי, שתרגמו שניהם, והיה שכרי, ויהי אגרי, משמע כפי' זה, וכ"ה מפורש בס' הישר, ויהיה לפ"ז פי' לא תתן לי מאומה כתרגום יב"ע, מדעם אוחרן. אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר רוב המפרשים: (לג) וענתה בי צדקתי. לשון עדות, אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום, תענה בי צדקתי ותעיד על שכרי והוא העדר שאפקיד לנפשי שלא תמצא שם כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהם שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי' אצלי, והנה לפי דעת הראב"ע והרשב"ם, שב לפניך על וענת', וכ"פ בעל מכלל יופי

כַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ (לד) וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ (לה) וַיָּסַר בַּיּוֹם

תרגום אשכנזי

(לד) לבן שפראך: וואָהל־אן! עס זייא וויא דוא גע־שפראָכען: (לה) אונד זאָנדערטע דענזעלבען טאג

תרגום אונקלוס

בְּאִמְּרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי׃ (לד) וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָּמָךְ׃ (לה) וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יַת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיַת כָּל

רש"י

לדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלאים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. ל' קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו': תישים.

באור

(ואולי הוא מפי' הרד"ק לספר בראשית), וכן משמע מפירש"י, אבל הוא נגד הנגינה, כי לפ"ז ראוי להיות שכרי במפסיק יותר מן מחר, ולכן יותר מכוון בזה באור המתרגם האשכנזי, ששעורו על שכרי אשר לפניך. כלו' לנגד עיניך, שתוכל לראות אם יש בו דבר שאינו שלי: מחר, יש מחר שהכוונה בו גם לאחר זמן ברחוק ולא על הקרוב דוקא על היום שיבא אחר היום שהוא בו: (לד) הן, כמו הנה, והה"א נוסף כמו הלא, האלה, והוא לשון קבלת דברים. וא"ת ברם, ויב"ע תרגם יאות, והמתרגם האשכנזי תרגם (וואָהלאן). לשון קבלת דברים עם הזירוז: לו, לשון ולואי, הלואי שתחפוץ בכך. ועיין מ"ש בפ' ויחי (לקמן נ' ט"ו): (לה) ויסר, לבן, לפי דעת המפרשים שזכרתי, וכן משמע מהמשך הכתובים, שתיבת ויסם שבפסוק הבא אין ספק שהוא שב על לבן לא על יעקב: התישים, עזים זכרים, והנה בפסוק הראשון לא נזכר תישים, ולכן פי' הראב"ע שם, כל שה נקד וטלוא, שהכוונ' על התישים כאשר מצאנו שה כשבים ושה עזים (דברים י"ד ד'), וטלוא ונקד בעזים, הנקבות, ובפסוק השני כלל במלת בעזים זכרים ונקבות, ובפסוק השלישי פי' ואמר התישים שהם הזכרים ולכן בא התאר בלשון זכר, העקדים והטלאים, והעזים שהם הנקבות ולכן בא התאר בלשון נקבה, הנקדות והטלאו'. עוד פירש"י והראב"ע כי היה התנאי ביניהם שכל הנולדים מכאן ולהבא נקד וטלוא (וגם עקד וברד בכלל בם) במין העזים, וחום במין הכשבים, יהיו ליעקב. ולכן פי' הראב"ע. כל אשר לבן בו שב על הזכרי' כנה, והוא לבאר מה שאמר והטלאות שנכלל בו עקודו' וברודו', וזהו כל אשר לבן בו. אפי' מעט, אבל הרמב"ן ב' וז"ל ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבי' וכל חום בהם הי' שכרו שהרי לא עשה במקלות מראה' חום והי' מפסיד שכרו מן הכשבי' שהם מיעוט הצאן וכן בחלומו הראוהו העולי' על הצאן עקודים נקודים ברודי' אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקד בעזי' והי' שכרי שלשת המראו' בכשבים והשני' בעזי', ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקד וטלוא בעזי' וכל חום בכשבי' גנוב הוא אתי. וטעם ויסר ביום ההוא את התישים ספר הכתוב כי יעקב אמר שתם הסר משם טלוא ונקד בעזים ולבן חשש לזרע האב והסיר הזכרים והנקבות והסיר אפילו העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והסיר בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהסיר בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהי' וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין כתישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהם חום עכ"ל (והרשב"ם כתב להפך חום בכשבים, אבל לא בעזים כי רובם חום הם), והנה לא יישב בזה עדיין קושייתו מדוע התנה בכשבים, נקד וטלוא, עם שאין בתולדתם להיות בעלי גוונין, ועזב תנאי החום בעזים בעבור שאין בתולדתם להיות בהם חום. ואדרב' כי מזה יש סיוע לפירש"י והראב"ע, ואולי כוונתו שבעזים לא ימצא כלל חום, אבל בכשבים ימצאו בעלי גוונים אבל לא שכיח בהם, או אולי דעתו שגם בעזים נמצא חום ולא שכיח בהם, אבל רק על הכשבים שהם מיעוט הצאן חשש להתנות אף על הדברי' שאינם שכיחים בהם, אמנם מה שהקשה שהי' מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיעוט הצאן בעבור שלא עשה במקלות מראה חום, הנה לדעת הראב"ע איננה קושיא כלל כי הוא מפרש חום שחור. ולא הוצרך לתחבולה כי רובם שחורים ואף כי בארץ קדם כמ"ש הרמב"ן עצמו (כאשר העתקתי דבריו למעל'), אבל לפירש"י תקשה, והנה בעל הטעמים מסכים לדברי הרמב"ן. כי מלת והטלאות היא בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הז"ק שאחריו (כמשפט שתי נגינות שוות רצופות שהראשונ' מפסקת תמיד

הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ (לו) וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ (לז) וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז

תרגו' אשכנזי קסה

אוס, דיא פֿוסגעצייכנעטען אונד גראָספֿלעקקיגען באָקקע, אויך אללע קליינפֿלעקקיגע אונד גראָספֿלעקקיגע ציגען, וואָ נור עטוואס וויסעס דאראַן וואר, אויך אללעס דונקעלראָטהע אונטער דען לעממערן, איבערגאב עס זיינען זאָהנען: (לו) אונד ליס איינען רוים פֿאָן דרייען טאגערייזען צווישען זיך אונד יעקב זיין; יעקב אבער ווײדעטע לבן'ס איבריגע קליינע פֿיה: (לז) יעקב נאהם פֿרישע שטעבע פֿאָן עספענהאָלץ, נוסבוימהאָלץ, אונד קא־

תרגום אונקלוס

עִזַּיָּא וְרִקוֹעָתָא כֹּל דִּי חִוַּר בֵּיהּ וְכָל דִּי שְׁחוּם בְּאִמְרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי׃ (לו) וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יַת עָנָא דְּלָבָן דְּאִשְׁתַּאֲרָא׃ (לז) וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב

רש"י

עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרות. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה [הושע ד'] ואומר אני הוא שקורין טרימבל"א בלע"ז Tremble, (דיא ליטטער = עספע, ליטטער = פאפפעל) שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדרי"י בלע"ז, Coudrier : *Coudre* (דער האזעלנוס = שטרויך): וערמון. קשטני"יר בלע"ז *Castagno* : איט. Châtaignier (קאסטאניענבוים):

באור

יות' מן השני), ויורה כי כל אשר לבן בו מחובר לאחריו: העקדים, רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים פרשו עקד מפרשים שמשונים במה' במקום עקידתם ביד וברגל, וכבר העתקתי לשון הרמב"ן שגם הוא מפרש כן, ואונקלוס תרגם, רגוליא, יהי' מל' רגל, כי אף שרגליהם הראשונות לפי שהם במקום הידים שבאדם יקראו ידים על דרך ההשאלה וההעברה, עכ"ז עיקר שם כולם הוא רגלים. ויב"ע תרגם, דסימנא ברגליהון: כל אשר לבן בו, כל מי שהיה בו שום לבנינות בין מעט בין הרבה. ולבן יהיה תאר כחבריו ופירושו כל מי שהיה תאר לבן בו רולה לומ' בחלק ממנו ויחסר המתואר כמו בעדר הקלונות (ש"ב ד' ג'), והדומים לו: ויתן, לבן: ביד בניו. של לבן, לפי דעת המפרשים: (לו) וישם, גם הוא לבן: בינו, כל המפרשים לא פירשו על מה שב בינו שהוא לשון יחיד, כי לבן עצמו לא הי' רועה אותם, ובניו הנזכר בסוף הפסוק רבים הם. אבל כדא' ששב על הצאן כי הוא שם כלל לכל מיני הבהמות הדקות זכרים ונקבות ולכן יתואר לפעמים בלשון יחיד כמו הצאן הזה (שמואל א' ט"ו י"ד), ולפעמי' בלשון רבים כמו הצאן הבאה (שם י"ז כ"ח), ואלה הצאן (שם ב' כ"ד י"ז ודה"א כ"א י"ז), כמו שם עם, ולפי שהוא כולל זכרים ונקב' לכן יכונה פעם בל' זכר כמו כל צאן קדר יקבצו לך (ישעי' ס' ז'), ולא תקבצנה, ועל הרוב בלשון נקב', כמו צאן אבדות (ירמי' נ' ו'), והצאן המקשרות (להלן פסוק מ"א), תעבורנה הצאן (ירמי' ל"ג י"ג), ובאו להלן ל"ז ול"ט יחד על הצאן, ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן, וכתב שם הראב"ע וז"ל ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים (ר"ל כי אף שהשם כולל זכרים ונקבות, מ"מ פה ודאי הכוונה על הנקבות), כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו עכ"ל, ומצאתי שגם יב"ע תרגם כן מלת בינו, ביני ענייה: (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה, כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן, ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן

תרגום אשכנזי

וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת

סטאניענהאָלץ, שעלטע דראָן ווייסע שטרייפען

רש"י

פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף:

תרגום אונקלוס

חוּטְרִין דִּלְבָן רְטִיבִין וּדְלוּז וּדְדִלּוּב וְקַלִּיף בְּהֵן קִלְפִין חִוָּרִין

באור

בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פסח, ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי בגנב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקשרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והי' העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשרים כלם ליעקב כי יולדו כלם נקודים (הרמב"ן): מקל לבנה, לפי שהוא דבוק מקל של לבנה לפיכך הוא פתח, וכן מעשר בקר (ויקרא כ"ז ל"ב), מספד תמרורים (ירמי' ו' כ"ו), ובלא דבקות ויך את האתון בַּמַּקֵּל (במדבר כ"ב כ"ז), בכל רחבות מִסְפֵּד (עמוס ה' ט"ז), מַעֲשֵׂר מן המַעֲשֵׂר (במדבר י"ח כ"ו). כ"כ הראב"ע והרשב"ם. אבל דעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ח ע"ב), שהוא אחד בסמוך ובמוכר' בלידי כמו וּבְמַקֵּל יד (יחזקאל ל"ט), מַקֵּל שקד (ירמי' א' י"א), שהם סמוכים ונרוים, אבל מַקַּל לבנה שנשתנה לפתח בסמיכות הוא משקל אחר עכ"ד, ואולי משקלו כאחד דַּיָּן, שַׁבַּת שהם בסמיכות וְדַיַּן אלמנות (תהלים ס"ח ו'), שַׁבַּת קדש (שמות ט"ז כ"ג), ועיין עוד להלן מזה: לבנה, הוא עץ שבזולתו לבן, וכתב ר' יונה כי הוא הנקרא בערבי לובנ"י (רד"ק בשרשים שרש לבן), ורש"י כתב עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), ואומר אני שהוא שקורין טרינ"בלא שהוא לבן עכ"ל, ובל"א (עספען=האָזן): לח, כשהיה רטוב, ולח הוא הפך היבש, והוא תואר ושרשו לוח: ולוז, ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלים בו אגוזים דקים קולד"רי בלע"ז (רש"י). והוא קודלא"יע בל"א (האזעלנוססטרויך), ורבינו סעדיה ז"ל פירש לוז שקדים בעבור שנקראו כן בלשון ישמעאל וכן בתרגום ירושלמי תרגום שקדים לוזים, וכן כתב הראב"ע בשם הגאון שהוא רב סעדיה, וכתב כי הב' לשונות (ר"ל עברי וערבי שהוא לשון ישמעאל) והארמית ממשפחה אחת היו: וערמון, הוא הנקרא בלשון רז"ל דופלי וכן אמר התרגום ודלוב, ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלע"ז קשט"נייר, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ערם, וכן פירש"י, ונקרא בערבי שי"ך ב"לוט כלומר מלך האלונים והוא הערמון, ובל"א (קאסטאניענבוים): ויפצל, ענינו הסרת הקלף מעל העץ בעודו לח: פצלות, קילופים קילופים שהי' עושהו מנומר: מחשף הלבן, גלוי לובן של מקל כשהי' קולפו הי' נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף, ומחשוף ענינו גלוי כמו וזרעך חשופה (יחזקאל ד' ז'), חשף ה' את זרוע קדשו (ישעי' נ"ב י'), וקיבוץ המאמ' הוא קשה קצת, ומפרשי הפשט לא פירשוהו, ואונקלוס תרגם, קילוף חיוור, כמו שתרגם ויפצל, פצלות, ולכן תרגום המלה דק הכוונה, ויצ"ע תרגם, לגלאה חיוורא, עשה ממנו מקור, וענינו, ויפצל בהן פצלות לבנות לגלות הלבן אשר על המקלות, ואף שהיא שם המקרה, הנה מצאנו שבא במקום המקור כמו למקרא העדה ולמסע את המחנות (במדבר י' ב'), שפירושו לדעת קצת לקרוא העדה ולהסיע את המחנות וּמִשְׁלוֹחַ מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב), שפירושו ולשלוח, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ל"ט ע"א), ותחסר פה למ"ד השמוש כדרכה ליפול לפעמים, והוא שם ממשקל קל על משקל מִשְׁעוֹל מִזְמוֹר, מִגְדּוֹל, מִשְׁלוֹחַ, ופתח המ"ם להרחיב על החי"ת. או שהוא מהפתוחים גם בלא אחה"ע בפלס מַבְאוֹב, מַטְמוֹן, מַשְׁקוֹף, ושרש זה הוא תמיד יוצא, ועכ"ז רחוק הוא, אבל המתרגם האשכנזי הניחו על הוראתו שהוא שם המקרה, ועניינו לפי תרגומו שעשה בהן

מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ (לח) וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן

דורך דיא ענטבלאָסונג דעס ווייסען, וועלכעס אן דען שטעבען איזט: (לח) זעטצטע דיא שטעבע, וועלכע ער געשעלט האטטע, אין דיא רינגען, אין דיא וואס־ערטראָגע, וואָ נעמליך דאז קליינע פיה הין קאם צו טרינקען, דא זעטצטע ער דיא שטעבע דעם קליינען פיה געגענאיבער, דאמיט זיא זיך

תרגום אונקלוס

קְלוּף חִוָּר דִּי עַל חֻטְרַיָּא: (לח) וְדָעִיץ יָת חֻטְרַיָּא דִּי קְלַף בְּרָהֲטַיָּא אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְמַיָּא אֲתַר דִּי אָתְיָן עָנָא לְמִשְׁתֵּי

רש"י

(לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דצה ופלצה דץ ביה מידי דצה כמו דעלה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע

באור

פצלות ע"י גלוי הלובן של המקלות: המקלות, כפל הדגש ברבוי ובכנוי להקל, ושרשו מקל, ומשקלו פַּעַל בפתח רַחַם, מַהֵר, כי לפעמים לא יושלם הדגש, ואפשר שיהי' שרשו נקל והדגש לתשלום הנו"ן, והמ"ם נוסף מאותיות האמנ"תיו, ומשקלו מַעַל. ובתשלומו מַנְקֵל בפתח מַמְזֵר, מַשְׁבֵּר, מַשְׁעֵן, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ה ע"ב ורכ"ו ע"א), ובשרשים שרש מקל: (לח) ויצג, תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה היא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דצה ופלצה, דץ בה מידי. דצה כמו דעלה אלא שמקצר את לשונו (רש"י), ויב"ע תרגם ונעיץ: ברהטים, במקום מרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות, תרגים ויון ורהט: בשקתות, שרשו שקה. ואיננו מהנפרד שֶׁקֶת, כי החולם לא ישתנה לחירק, רק לקבוץ או לקמץ חטף בכנוי' ויהי' שָׁקְתָהּ או שָׁקָתָהּ כמו קָרְחָתָהּ (במדבר כ"ה ח'), וברבוי ובסמיכות הרבוי ישאר החולם. ויהי' שָׁקָתוֹת קָרָחוֹת בנפרד. ובסמיכות שִׁקְתוֹת קָרְחוֹת, אבל בְּשִׁקְתוֹת איננו ממשקל זה, ולא נמצא בנפרד, ועיין בתקון סופרים ת"ש בענין הח"פ שבקי"ף: אשר תבאן וגו', ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנוכח הצאן (רש"י), והנה לפ"ז יהי' מלת' אשר תבאן הצאן לשתות תוספת באור על ברהטי' בשקתות המים. ויורה על המקו' שהעמיד, ומלות לנכח הצאן שב על ויצג, וכן ת"א. אתר דאתן ענא למשתי לקבלהן דענא, ויותר מבואר בתיב"ע, אתר דאתיין ענא למשתי תמן שוויכון לקיבליהן דענא, אבל לפ"ז ראוי להיות האתנח בתלת הצאן השנית, ומלת לשתות במפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כנודע לבקי היטב במשפט פסקי הטעמים, וראוי להיות בטעמים אלו,

ועל פי הניתוח הזה, ויצג | | את־המקלות | | אשר⌒פצל | | | | ברהטים | בשקתו'⌒המים | | | אשר⌒תבאן | הצאן | | לשתות | | | | | לנכח⌒הצאן, או באופן זה ויצג | | את־המקלות | אשר⌒פצל | | | | ברהטים | | בשקתות⌒המים | | | אשר תבאן | הצאן | | לשתות | | | | | לנכח הצאן, ולבאר זאת הייתי צריך להקדים רוב כללי פסקי הטעמים והייתי יוצא מכוונת החיבור, אבל בלי ספק לפי הפירוש הנ"ל צריך לבוא בטעמים אלו, אמנם הרד"ק בשרשים שרש אשר מפרש שהוא כמו כאשר ותחסר הכ"ף כמו אשר ראיתם את מצרים היום (שמות י"ד י"ג), פי' כאשר ראיתם ותחסר כ"ף הדמיון. וכן

תרגום אשכנזי

ערהיטצטען, ווען זיא צו
טרינקען קאמען: (לט) דאז
קליינע פיה ווארד היטציג
בייא דעז שטעבען, אונד
ווארף פוסגעצייכנעטע
קליין אונד גראָספלעקקיגע
יונגען: (מ) דיזע לעממער
שיידעטע יעקב, אונד ווענ=

וַיֵּחַמְנָה בְבֹאָן לִשְׁתּוֹת: (לט) וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים: (מ) וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־

תרגום אונקלוס

לְקַבָּלְהֶן דְּעָנָא וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהֶן לְמִשְׁתֵּי: (לט) וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא וִילֵידָא עָנָא רְגוֹלִין גְּמוֹרִין וּרְקוֹעִין: (מ) וְאִמְּרַיָּא

רש"י

במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו' [ב"ר], (ור"ל בתיבה זו התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הראב"ע): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקודים. משונים במקום עקידתם הם קרסולי ידיהם ורגליהם: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדי' עקודי' נקודי' הבדיל והפריד לעצמן ועש' אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני

באור

תאכל מצות אשר צויתיך בפ' תשא (שם ל"ד י"ח), תחסר הכ"ף כחבירו שבפרשת משפטים (שם כ"ג ט"ו), ששם נאמר כאשר צויתיך, וכן תחסר פה כף השיעור המורה על הזמן, כלומר בשעה שבאו הצאן לשתות, ולפי פירושו הוא מאמר מופרד מן ברהטים בשקתות המים, ויהי' ביאורו בזה לפי הכוונה, אך במלות לנכח הצאן לא גילה דעתו אם חוזרות על ויצג, ויראה שכן דעתו לפי לשון בעל מכלל יופי (שקרוב הוא שהעתיק זאת מפי' הרד"ק לס' בראשית שבא בידו), שכתב כלומר בשעה שבא להשקות הצאן עכ"ל, שהשב מלות תבאן לשתות אל יעקב המשקה אותם, כדי לחבר המאמ' אל ויצג, וכדי להשב אליו גם לנכח הצאן, ויהי' גם פירושו כנגד הכוונה כי ר"ל האתנח במלת הצאן הב', ונראה דעת בעל הטעמים שלנכח הצאן שב על תבאן, ומלת אשר כפשוטו במקום אשר תבאנה, ושעור הכתוב כך הוא, במקום אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן (האחרות שהם הזכרים כנגד הנקבות להזדקק זה לזה, כי מלת צאן כולל זכר ונקבה) ויחמנה בבאן לשתות, (שדרכן להתחמם בעת ההיא אלו כנגד אלו שם הציג את המקלות) ויחמו הצאן (מעתה) אל המקלות ותלדן וגו', וזהו בלי ספק דעת בעל הטעמים, ולפ"ז ראוי שיתורגם בל"א על הדרך הזה (וואו נעמליך דאז קליינע פיה איינעם געגען דעם אנדערן איבער צו טרינקען הין קאם, אונד זיך צו ערהיטצען פפלעגטע: (לט) אזאָ ווארד דאז קליינע פיה היטציג וכו'), אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר ת"א ויצ"ע ופירש"י, כי דחוק הוא לפרש כן מאמר לנכח הצאן: ויחמנה, מלה מורכבת מסימן הזכרים וסימן הנקבות כי לזכרים לבד הי' ויחמו, ולנקבות לבד הי' ותחמנה על משקל ותלדנה והרי דקדוק המלה כך הוא, עתיד לנסתרות מורכב עם הנסתרים מבנין הקל מנחי פ"א יו"ד שרשו יחם המשך הצירי להמשיך יו"ד פ"א הפעל, ויש למלה זאת עוד ב' חברים בהרכבה זאת כמ"ש בתקון סופרים שלי: (לט) ויחמו, בפלס וַיֵּרְדוּ אבל וַיֶּחֱמוּ היו"ד בסגול בעבור שהחי"ת נקודה בח"ס,

וכבר כתבתי למעלה בענין המלה הזאת שהיא ל' זכר על הצאן: הצאן, הזכרים והנקבות: אל המקלות, כנגד המקלות, או אל מראית המקלות: ותלדן הצאן, הנקבות: וטלאים, לדעת הראב"ע הם פה רק הברודים, כי טלאים איננו שם של סימן פרטי רק שם כלל לנקוד ועקד וברד, וכאן הואיל ונזכרו השנים האחרים בפירוש, לא נשארו כ"א הברודים שיוכללו בו: (מ) והכשבים הפריד יעקב וגו', ועוד עשה דבר אחר שהבדיל והפריד לעצמן את הנולדים עקודים נקודים ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהן צופות אליהן וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן, כדי שתראנה אותן ותתעברנה כמותן, כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע, ויהי' פי' וישת לו עדרים לבדו, וכבר השית טרם שנתן פני הצאן אל עקד ורבים כמוהו, וי"א כי וישת מאוחר כי הכשבים הפריד מעדרים שלו, והרמב"ן אחר שהקשה על פי' רש"י כתב וז"ל אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו

עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃ (מא) וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן

דעטע דאז אנגעזיכט דעם קליינען פֿיה'ס געגען דאז פֿוסגעצייכנעטע, אונד געגען אללעס דונקעל־ראָטהע אונטער דעם קליינען פֿיה לבן'ס; זיינע העערדען אבער הילט ער בעזאָנדערס, אונד טהאט זיא ניכט אונטער דאז קליינע פֿיה לבן'ס: (מא) ווען דאז פֿריהלייפֿיגע פֿיה ערהיטצט װערדען זאָללטע, זעטצטע יעקב דיא שטעבע פֿאָר דיא אויגען דעם קליינען פֿיה'ס, אום זיא דורך דיא

תרגום אונקלוס

אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא כָּל דִּרְגּוֹל וְכָל דִּשְׁחוּם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרֵבִינוּן עִם עָנָא דְלָבָן׃ (מא) וַהֲוֵי בְּכָל עִידָן דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָיָא וְשַׁוִּי יַעֲקֹב יָת

רש"י

הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם ליפות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן׃ וישת לו עדרים. כמו שפי'׃ (מא) המקושרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים

באור

עדר כשבים ועד' עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שהם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבד, והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבי' אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו, וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן בפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד (להלן ל"א כ"ה), וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בהבדותם יותר מן התישים לקלותם עכ"ל.
אבל המתרגם האשכנזי פי' באופן אחר מסכים לפשטות לשון הכתוב וז"ל: כן נראה בפי' הכתוב הזה שיעקב הבדיל העקודים וכו' הנולדים בצאן לבן ולא לקחם עדיין לעצמו להיות שכרו, כי אם כל זמן היותם קטנים הנהיגם בראש העדר, כדי שהצאן המתחממות תתעינה עיניהן בהן ותלדנה כמותן, וזהו ויתן פני הצאן וגו', אולם כשהגדילו הוולדת והיו ראויות לילד, לא שתם עוד על צאן לבן, כי אין לעמדם שיהיו תמיד בראש העדר ולא יצאו בין שאר הצאן ויראו הצאן לבן ויתחממו מהן לילד כמותן. לכן לקחם בשכרו, והנהיגם לעצמם, ועשה מהם עדרים לבדם, ושם לא היו כ"א עקודים נקודים וכו', ליחם הצאן על ידיהם עכ"ל, ועפ"ז תבין תרגומו האשכנזי בפסוק זה: אל עקד וכל חום, אל כל עקד וכל חום, ומלת כל תשמש גם למלת עקד הקודמת: וכל חום בצאן לבן, לדעת רש"י פירושו וכל חום שמצא בצאן לבן, כי החום הם של יעקב, וכן מתורגם בל"א, ויש לפרש כי בצאן לבן שב על ויתן, ושעורו, שנתן בכל צאן לבן פני הצאן אל כל עקד ואל כל חום: על צאן, עם צאן: (מא) בכל יחם. מקור ובעבור הדבקו למלת בכל נאמר שהוא במקום שם ואם נאמר שהוא חסר עת כלומר בכל עת שהיו מתחממות והוא עת חבורן הוא מקור כמשפט, וכן ת"א ויב"ע בכל עידן דמתיחמן, וכן כוון המתרגם האשכנזי: הצאן המקשרות. ת"א מבכיריא, וב"ת יב"ע מבכרתא, והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק וכן והקשרים ליעקב, ולשון הרמב"ן הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות לא יתפרדו מהם לרוב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד ל'), ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בכרוכין אחרים, ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם, ורבים אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם מתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב (איכה ב' י"ט), והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר עכ"ל,

תרגום אשכנזי

שטעבע צו ערהיטצען: (מב) ווען אבער דאז פיה שפעטלייפיג וואר ד,

בָּרְהָטִים לְיַחְמֶנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ (מב) וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה

רש״י

[שמואל ב׳ ט״ו] ויהי הקשר אמיץ [שם] אותן המתקשרו׳ יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו בלקישות. ומנחם חברו עם המחלפות

תרגום אונקלוס

חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֶן בְּחוּטְרַיָּא׃ (מב) וּבְלַקִּישׁוּת

באור

ר״ל, כי לא תרגם רק לפי הכוונה: ליחמנה, בספרים מדויקים המ״ם בצירי, וכתב הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף קכ״ד ע״ב), שהוא מקור מן הדגוש, והנו״ן הדגושה עם הה״א לכנוי הנסתרת כמו ליחם אותה כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כ״ג י״א), ואע״פ שמ״ם ליחמנה צירי ואינו כן מנהג האות אשר על נו״ן ה״א הנקבה כי אם בסגול, וכתב ע״ז ר״א בחור בס׳ הרכבה באות ל׳ שדבר זר הוא כי אין מנהג הנסתרת לבא בנו״ן ה״א רק עם אותיות אית״ן, ולכן הסכים עם סוף דברי הרד״ק שהנו״ן לכנוי הנסתרות כמו ליחמן ור״ל ליחם אותן, ובא בתוספ׳ ה״א כמו אתנה בחכמה (שם ל״ה כ״ו), שהוא כמו אותן, וכן עד בואנה בית לחם (רות א׳ י״ט), כמו בואן, והיה ראוי להיות המ״ם בקמץ והנו״ן רפוי׳ לְיַחְמָנָּה אלא שהושב הקמץ גדול לקטן, וכן נכון לדעתי לכתוב׳ בלשון רבות כמו שהתחיל האלה המקשרות, ואף כי בשה המין נמצא שיכונה בלשון יחיד ורבי׳ אף בענין אחד ובמאמר אחד כמו וירב העם ויעצמו (שמות א׳ כ׳), כי שחת עמך וגו׳ סרו מהר (שם ל״ב ז׳), מ״מ על הרוב לא יהי׳ זה כ״א כשיבא הפעל הראשון קודם השם, שאז לא יביט על המספר ואף לא על המין והוא הנקרא בלשון העמים (ווערבום איםפערזאָנאַלע), משא״כ כאן שבא השם בתחלה, אין נכון לכנותו בלשון רבים ואח״ז בלשון יחיד, אם לא ע״ד הזרות, ודוק בזה, וסבת הקמץ שהושב לצירי כתב שם רא״ב שהוא בעבור הכנוי, ולא זאת הסבה לדעתי בעבור שלא נשתנה במלת בואנה, והרד״ק כתב שם שבא המ״ם בצירי כמו שהי׳ מבלי תוספת ה״א לְיַחְמֵן כמו לְשָׁמְרֵם לְזָכְרֵם, ואף על פי שהמקור בא בקמץ כמו בְּשָׁמְרָם עקב רב (תהלים י״ט י״ב), אחר שהכנוי יבא בצירי יבא גם המקור בצירי עכ״ל, וגם זה איננו נכון לדעתי כי הלא בכל נוי ליחיד עם כנוי נסתרי׳ ונסתרו׳ יהי׳ צירי לפני הכנוי, ובמקור יהי׳ קמץ לפניו כמו בְּשָׁמְרָם הנ״ל שהכנוי איננו שָׁמְרָם רק שְׁמָרֵם. ועוד כתב הרד״ק או בא בצירי ומשפטו בקמץ כי התנועות משתנות, כי הנה בא לעיר רֹדֵם (תהלים ס״ח כ״ח), בצירי ומשפטו בקמץ, וכמו יְלְבָשָׁם הכהן (שמות כ״ט ל׳), ומשפטו בצירי עכ״ל ועדיין לא הושענו כי גם המה זרים הם ואין בהם כח לעזור לעצמם ומכ״ש לאחרים, אבל לי נראה כי בעבור שהמקום והצווי קרובים הם, יבואו זה תחת זה כמו עת סְפוֹד ועת רְקוֹד (קהלת ג׳ ד׳), בא המקור בשקל הצווי, זכור את יום השבת (שמות כ׳ ח׳), בא המקום במקור הצווי, אמנם בכנוים יש הפרש ביניהם, כי כינויי הצווי מורים תמיד על הפעול כטעם אותי אותה אותם, אבל המקור לפי שהוא אמצעי אין שם לפעל, יבא בב׳ תיני הכנוים, כי לפעמים הם כטעם אלי אלו אליהם ואז יורו על הפועל דהיינו ליחם הפעולה אליו ולהקנותם לו, ופעמים יורו על הפעול כטעם אותי אותו אותם, ולכן במקום שיורו על הפועל יבוא קמץ לפני המ״ם והנו״ן כדין כנויי השמות כמו את ערפם ואת בשרם ואת כרשם (ויקרא ט״ז כ״ז), שפירושו עור שלהם בשר שלהם וכו׳, וכן בשמרם עקב רב, פירושו בשמירתם (בשמירת שלהם) יש עקב רב ושכר טוב, כמו שפירשו שם רש״י והראב״ע והרד״ק, וכן עד בואנה בית לחם, פירושו עד בוא שלהן, (ואתנה בחכמ׳ איננו כנוי המחובר אל השם או הפעל כי היא מלת הכנוי עצמ׳ ומשפט׳ אותן), ולכן הם קמוצים, אבל ליחמנ׳ שפירושו ליחם אותן, והכנוי מור׳ על הפעול ככנויי הפעלי, לכן יבוא עם הצירי

הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ (מג) וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃

לא (א) וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־

זעטצטע ער זיא ניכט הין: אלזא דאס דיא שפעטליי־פיגען פיר לבן, דיא פריה־לייפיגען אבער פיר יעקב ווארען: (מג) דער מאן בררייטעטע זיך איבער דיא מאאסען זעהר אויס, אונד האטטע פיל קליינעס פיה, מעגדע אונד קנעכטע, קאמעלע אונד עזעל: לא (א) עס קאמען איהם דיא רעדען דער קינדער לבן'ס צו אהרען, וועלכע שפראכען: יעקב האט אללעס גענאממען, וואס אונזערם

תרגום אונקלוס

עָנָא לָא מְשַׁנֵּי וַהֲוָן לְקִישַׁיָּא לְלָבָן וּבַכִּירַיָּא לְיַעֲקֹב׃ (מג) וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן סַגִּיאָן וְאַמְהָן וְעַבְדִּין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃

לא (א) וּשְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי בְנֵי לָבָן לְמֵימַר נְסֵיב יַעֲקֹב יָת כָּל דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא קְנָא יָת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃

רש"י

והמעטפות [ישעיה ג'] לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה:

לא (א) עשה. כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק [שמואל א' י"ד]: (ג) שוב אל ארץ

באור

בכנויי מ"ם ונו"ן המתחלפות אל הנוי. עוד כתב שם הרד"ק ונדגשה הנו"ן שלא כמשפט כמו תראינה בה (מיכה ז' י'), שלא היה משפטה להדגש ובא כן לתפארת הקריאה, ולדעתי לא תהיה תפארת הלשון, כנגד הקריאה, אבל יראה לי שיורה על מיזה הפלגה. ואולי תהיה פה ההפלגה שנתחממו מהר, כענין והקשורים ליעקב, או על הרבוי, כענין ויפרץ האיש: (מב) ובהעטיף, כבר כתבתי פי' הרמב"ן, ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות (ישעי' ג' כ"ב), לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים, והנה אונקלוס תרגמה כשם המקרה מופשט מן המתואר כמו התאחרות, ויב"ע תרגמה כשם התוא', וצריך להפוך המלות כדי שיבוא התא' אחר המתוא' כדרכו, ושיעורו ובצאן המעוטפו' לא ישים, ולסבה זאת השב המלה מיחיד לרבים, כי מלת צאן על הרוב ל"ר, ולדעתו תשמש הבי"ת על המקום, כמו בתוך העטופים לא ישים. ולדעת אנקלוס תורה על הזמן. בעת התאחרות של עיבור הצאן, אבל יותר נראה שיהי' במקום העבר או העתיד כדרך המקום, והבי"ת על הזמן כמו שת"א וכן מפורש להלן ויהי בעת יחם הצאן על הזמן. וענינו, בעת העטיפו או בעת יעטפו, וכן מתורג' בל"א, וכתב הראב"ע כי הם ימי תשרי, וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות. או כאשר כתב הרשב"ם שלא היה חושש על המאחרות, וכבר זכרתי דעת הרמב"ן בזה: (מג) ושפחות ועבדים, מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה:

לא (א) בני לבן, בנים זכרים נולדו לו אחר שבא יעקב לביתו, עם שבתחלה לא היו לו ולכן הולכה רחל להיות רועה צאנו, וכן סופר בספר הישר ואמר ובשנה הרביעית לשבת יעקב בבית לבן פקד ה' את לבן ויזכרהו ה' בעבור יעקב ויולדו לו בנים, ואלה שמות בני לבן אשר יולדו לו בימים ההם, ויהי בכורו בעור ומשנהו אליב והשלישי מורש עכ"ל: עשה, כנס. כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א' י"ד מ"ח): הכבד, עושם המון, כמו ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראשי' י"ג ב'), כי מי שיש לו כן תנועתו כבדה, ובהפך תהלה כי כבוד תבונות כבד אבן (משלי כ"ז ג'), וקלון מגזרת קל ברגליו (שמואל ב' ב' י"ח), ואו"ת נכסיא, לפי הכוונה, ויב"ע תרגם יקר נכסיא, לצרף עמה גם הוראת החשיבות והגדולה,

אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ (ב) וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ (ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ (ה) וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי

תולדות אהרן ויקרא דרכות ח', ג':

תרגום אשכנזי

פֿאטער געהאָרטע, אונד פֿאָן אונזערס פֿאטערס פֿערמאָגען האט ער דיזען שווערען רייכטהום אנגעשאַפֿט: (ב) יעקב זאה אויך לבן'ס אנגעזיכט, דאס עס איהם ניכט מעהר זאָ גינסטיג וואר, אלס געסטערן אונד פֿאָרגעסטערן: (ג) דער עוויגע אבער זאגטע צו יעקב: קעהרע אין דאז לאנד דיינער עלטערן אונד אין דיינען געבורטסאָרט צוריק, איך ווילל נויט דיר זיין: (ד) דאהער שיקטע יעקב אויף'ס פֿעלד צו זיינעם קליינען פֿיה, ליס רחל אונד לאה רופֿען: (ה) אונד שפראך צו איהנען: איך זעהע אן דעם אנגעזיכט אייערעס פֿאטערס, דאס ער מיר ניכט מעהר זאָ גינסטיג זייא, אלס געסטערן אָדער פֿאָרגעסטערן, אבער דער גאָטט מיינעס פֿאטערס איזט

תרגום אונקלוס

(ב) וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת סְבַר אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתְנוּן עִמֵּיהּ כְּמֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ (ג) וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ (ד) וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לַחֲקְלָא לְוַת עָנֵיהּ׃ (ה) וַאֲמַר לְהֶן חָזֵי אֲנָא יָת אַפֵּי אֲבוּכֶן אֲרֵי לֵיתְנוּן עִמִּי כְּמֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי׃

רש"י

אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך [ב"ר]: (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה

באור

והמתרגם האשכנזי שתרגם (שווערען רייכטהומן), לפי שצריך עמה גם ענין הוראת השרש, אשר ממנה ישתעפו הוראת החשיבות, והוראת העושר: (ב) והנה איננו, מדולה, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: כתמול, הוא היום שעבר: פעמים יורה על הרחוק, ופעמים על הקרוב כמו כאן: שלשום, תאר אל היום השלישי לאחור: (ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו, האתנח אשר הועמד במלת וללאה נראה קשה, כי הוא באמצע המאמר, ולכן תרגם יב"ע. ועלן לחקלא לות עניה, ולפי תרגומו השדה אינו שב על ויקרא, רק הוא מאמר אחר והודעה שעשו כן, אבל המתרגם האשכנזי תרגמו כמו מקרא מסורס, ושעורו, וישלח יעקב השדה אל צאנו, ויקרא לרחל וללאה. ונזכרה רחל קודם לאה לפי שהיא העיקרית: (ה) את פני אביכן כי איננו אלי וגו', רואה אני בפניו כי אין לבו שלם עמי כתמול שלשם ומל' איננו חוזר' על לבן ולא על מלת פני, ויתכן ג"כ ששבה על מלת פני, ואף שבאה בלשון יחיד על פני שהוא לשון רבים, כמו פני ה' חלקם (איכה ד' ט"ז), ולא אמר חלקום, וכן מי נדה לא זרק עליו (במדב' י"ט י"ג וכ'), והנה אנקלוס ויב"ע תרגמו שחוזרת על פני, ולכן השבו המלה מל' יחיד ללשון רבים. ליתנון. וכן תרגמו גם הראשון, והמתרגם האשכנזי תרגמה למעלה כפי' הב', ופה כפי' הא', כי שניהם נכונים: כי איננו אלי. כתוב שיש בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי, אבל באמת לא גזלתי ממנו מאומה רק הקב"ה הי'

הָיָה עִמָּדִי: (ו) וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן: (ז) וַאֲבִיכֶן הֵתֶל

תרגום אשכנזי קסט

מיט מיר געוועזען: (ו) נון ווייסט איהר: דאס איך אייערם פֿאטער מיט אל-לער מיינער קראַפֿט גע-דיענט האבע: (ז) אייער פֿאטער אבער האט מיך הינטערגאנגען, אונד האט

תרגום אונקלוס

(ו) וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְּלָחִית יַת אֲבוּכֶן: (ז) וַאֲבוּכֶן

רש״י

אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיה׳ וגומר הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה: מונים. לשון סכום כלל החשבון

באור

עמדי ונתן לי: (ו) ואתנה. כמו אתן, וה״א נוספת מאותיות האמנתי״ו, וכבר כתבתי כי תכפל לפעמי׳ כורת הגוף ותבוא במלה בפ״ע מלבד החבורה עם הפעל, לחזק ההודאה ולהודות הפך הקודם כענין אבל, וכן כאן אבל אתן לא כאביכן, לאמרני רק ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן: (ז) התל, לדעת הראב״ע והרד״ק ושאר המדקדקים היא מלה זרה בעבור שהיא מבנין פִּעֵל וראוי להדגש דְּהֵתֵל ובא הנח במקום הדגש, ונמצא השרש הזה י״ב פעמים במקרא ב׳ מהם שמות הֲתֻלִּים, מַהֲתַלּוֹת, וי׳ מהם פעלים, ט׳ מהם מבנין פִּעֵל, הֵתֶל, הֵתַלְתָּ (ג׳ פעמים), הָתֵל, כְּהָתֵל, תְּהָתֵלּוּ, יְהָתֵלּוּ וַיְהַתֵּל, וא׳ מבנין פֻּעַל הוּתַל, (עיין בקונטרס עלים לתרופ׳ שכבר נדפס (שמות א׳ ט״ז), שם הראיתי מקומם), וכול׳ יבואו על דרך זרות חוץ מאחד מהם שהוא וַיְהַתֵּל, אולם לפי דעתי רחוק הוא לשומם כולם זרים ולכן נ״ל כי שני שרשים יש למלה זאת ששניהם מורים על ענין השקר והתעתוע (או הלעג כפי׳ הראב״ע), והם שרש התל ושרש תול, כאשר מצאנו ענינים רבים אשר להם שני שרשים, כענין התמימות אשר לו שרש יתם ותמם, יטב וטוב, ולפעמים שלשה שרשים מורים על ענין אחד, וכמ״ש הראב״ע במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ״ה כ״ט), ששרשו זוד והם ג׳ שרשים וענינם אחד, ושלא כדעת הרד״ק שאמר כי הנח במקום הדגש, ויהיו ג׳ מלות וַיְהַתֵּל, הֲתֻלִּים, מַהֲתַלּוֹת משרש התל, וט׳ הנשארים יהיו משרש תול, ומבנין הפעיל והפעל, ויהי׳ הֵתֵל עבר נסתר, והראוי הֵתִיל על משקל הֵשִׁיב (או הֵתֵל כי נחי העי״ן יבואו לפעמים על דרך הכפולים בצירי), רק בעבור שהנגינה נסוג אחור מפני קירוב הטעמים, ולא יבוא לעולם נח נראה אחר תנועה גדולה שאין בה נגינה נשתנה לתנועה קטנה, כמו מן יָשִׁיב לנו (שם כ׳ ט״ו), נאמר וַיָּשֶׁב את כל הרכש (שם י״ד ט״ז), הֵתַלְתָּ הוא עבר נוכח מההפעיל בפלס הֵנַפְתָּ עלי׳ (שמות כ׳ כ״ה) התל הוא מקור מההפעיל ע״מ הָשֵׁב תשיבנו (שם כ״ג ד׳), וכן כְּהָתֵל, ותְהָתֵלּוּ וַיְהָתֵלּוּ הם עתיד לנסתרים מההפעיל, והראוי תָּתֵלּוּ יָתֵלּוּ או תְּתִילוּ יָתִילוּ על משקל תָּרֵעוּ (בראשית י״ט ז׳), כי לא יָרֵעוּ (ירמי׳ י׳ ה׳), או תָּשִׁיבוּ, יָשִׁיבוּ, רק שלא נפל ה״א הבנין כמו יְהוֹשִׁיעַ ה׳ (שמואל א׳ י״ז מ״ז), ולי יְהוֹשִׁיַע (תהלים קט״ז ו׳), ומשלו יְהֵילִילוּ (ישעיה נ״ב ה׳) ומשירי אהודנו (תהלי׳ כ״ח ז׳), על כן עמים יהודוך (שם מ״ה י״ח) יְהוֹדֶה לתפלה (נחמי׳ י״א י״ז), כי מהראוי להכתב הה״א לסי׳ הבנין בכל העתידים מבנין הפעיל ויו״ד האית״ן בסוף רק שלהקל נפלה הה״א ובאה תנועתה אל אות האית״ן. ובאלו הנזכרים באה כמשפטה, ויהי׳ תְּהָתֵלּוּ יְהָתֵלּוּ כאחד מהם, ודגש הלמ״ד נוסף כאשר יאמרו גם המה, ומלת הוּתַל תהי׳ מבנין הפעל בפלס הוּקַם המשכן (שמות מ׳ י״ז), ואולי גם

תרגום אשכנזי

מיינען לאָהן צעהנמאל פֿערענדערט; יעדאָך האט גאָטט ניכט צוגעגעבען דאס ער מיר באָזעס טהוע: (ח) ווען ער שפּראַך: דיא קליינפלעקקיגען זאָללען

בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי: (ח) אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ

תרגום אונקלוס

שְׁקַר בִּי וְאַשְׁנֵי יַת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי: (ח) אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא

רש"י

הן עשיריות למנו שהחליף תנאו ק' פעמים:

באור

וַיְהַתֵּל הוא מההפעיל בתשלום ה"א הבנין והדגש במקום הנח כמו ופטורי צִצִּים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב), שהם במקום ציצים, שפירושם ציץ כי יותר טוב ויותר נאה להיות כולם כמשפט ואחד בד. מן ההפך להיות האחד על משפטו, וכול' זרים, כי איך יהי' הפתון מרובה על העומד, ועם כי הרד"ק דרכו לתעט בשרשים. הנה אביו הר"י קמחי איננו מבעלי הסברא הזאת, עיין במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א), ובאמת לא ידעתי מדוע נלאוס בהם עד שנדבקו דוחקים במשקלים, ואף כי הראב"ע התמרמר ג"כ בזה בפ' שמות (ד' ל"א), ולא רצה לקבל שרש כתם במלת וַיִּתַּמּוּ, ובחר לומר שהדגש יורה על חסרון אות שאחריו, ושרשו תמם, עכ"ז לא רצה לקבל הזרות שהנח יהי' במקום הדגש במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (לעיל כ"ה כ"ט). ולהיות שרשו נזד, כדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק' ע"א), ובשרשים שרש נזד, ואמר ששרשו זוד, והם ב' שרשים וענינם אחד. עם שאינו נמצא רק פ"א, ושרש נזד נמצא ו"פ וכן אמר במלת לא ידון (לעיל ו' ג'), ומכ"ש במלת התל שבט"פ מן הי"ב שנמצא ממנו נצטרך לומר שהנח במקום הדגש, והמה זרים, רק פ"א בא על משפטו. לכן אבח' יותר לומר שהם ב' שרשים תול והתל, ושניהם מענין אחד, ובאו כולם כמשפט. ולפי דעתי יהי' ותוללינו שמחה (תהלים קל"ז ג'), מענין זה ויהי' שרשו תול ובשם תולל בכפל הלמ"ד ומשקלו בשלמים שַׁאֲנָן, רַעֲנָן פִּרְחָח יקומו (איוב ל' י"ב). ששרשם שאן, רען, פרח, ובאו השי"ן והרי"ש בפתח במלות שאנן רענן בעבור אות הגרון, שאחריהן, והתי"ו במלת תּוֹלָל בחולם להמשיך הוי"ו הנחה שהיא עי"ן הפעל, ועל משקל השלמים הי' ראוי להיות תְּוָלָל, ויהי' שם תואר אל המלעיגים עלינו על משקל וילך שׁוֹבָב בדרך לבו (ישעי' נ"ז י"ז), בנים שׁוֹבָבִים, (ירמי' ג' י"ד וכ"ב). הבת הַשּׁוֹבֵבָה (שם ל"א כ"ב ומ"ט ד'), ומשקלו פּוֹלָל ויהי' ותוללינו שמחה כפל ל' של שובינו דברי שיר כדרך מליצת השירים בכל מקום. והענין שם שאלונו השובים אותנו דברי שיר, והמלעיגי' עלינו שאלו ממנו שנשמחם בשירינו. ואמרו שירו לנו משי' ציון, ואין כוונת' כי אם להתל בנו וללעוג עלינו ולהראותנו בזה כח יכלתם כי נטלו ממנו שיר ציון: עשרת מנים. מניינים, מלשון מנה את ישראל (שמואל ב' כ"ד א'), והטעם עשר' במספר, או מנים, פעמי' לפי שהם מנין נאמר בזה הלשון ואמ' עשרת לפי שהיא סוף האחדי' ולאם העשרות לפיכך לשון רבוי המספר בזה השם בשתם רוצה לומר פעמים רבות, וכן ואפו עשר נשים (ויקרא כ"ו כ"ו), זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט ג'). ועשר לאו דוקא, ולשון הרמב"ן זה הי' אמת ואם לא שכנו הכתוב מתחל', וכן אמר לו והחלף את משכרתי עשרת מנים, וכזה במקומו' רבים בתורה ובפרש' הזאת למעלה לא ספר שכתב' לאה את הדודאים לרחל עכ"ל: ולא נתנו, לא עזבו, ואינו זו מלשון נתינה, כלומר לא נתן לו כח להרע עמדי: (ח) וילדו כל הצאן נקודים, בזה לא הועיל תחסף כלבן (הרמב"ם), וידאה כוונתו לפי מה שפירש למעל' נקד הוא רק טלאי הקדקד והגוא', ואולי הבין לבן או ראה חכמת יעקב בענין המקלות, ולכן שיבה לכל פעם תנאו ואמר נקדים יהי' שכרך, ולא טלאי באלד המקומות, וע"י המקלות לא יכוון שיולדו דוקא נקודי הקדקד,

כָּל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ (ט) וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ (י) וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ (יב) וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי

תרגום אשכנזי

דיין לאָהן זיין, זאָ וואַרף אללעס קליינע פֿיה קליינגעפֿלעקטע, אונד ווען ער שפּראך: דיא פֿוסגעצייכנעטען זאָללען דיין לאָהן זיין, זאָ וואַרף אללעס פֿיה פֿוסגעצייכנעטע: (ט) גאָטט אלזאָ האט דאז פֿיה איירעס פֿאטערס אבגעזאָנדערט, אונד מיר געגעבען: (י) צור צייט דא דאז קליינע פֿיה זיך ערהיטצטע, הוב איך מיינע אויגען אויף אונד זאה אים טרוימע: דא וואַרען דיא ווידדער וועלכע דאז קליינע פֿיה בעשפּרונגען, פֿוסגעצייכנעטע, קליינגעפֿלעקקיגטע אונד וויסגעשפּרענקעלטע: (יא) אונד איין ענגעל גאָטטעס שפּראך צו מיר אים טרוימע: יעקב! איך שפּראך; היר בין איך! (יב) ער פֿוהר פֿאָרט: העבע דיינע אויגען אויף אונד זיהע! אללע באָקקע דיא דאז קליינע פֿיה בעשפּרינגען, זינד פֿוסגעצייכנעטע, קליינפֿלעקקיגטע, אונד וויסגעשטרייפֿטע: דע־

תרגום אונקלוס

נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין: (ט) וְאַפְרֵישׁ יְיָ מִן בְּעִירָא דַאֲבוּכוֹן וִיהַב לִי: (י) וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא תְּיָשַׁיָּא דְּסַלְּקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין: (יא) וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא אֲנָא: (יב) וַאֲמַר זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ

רש"י

(י) והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב [ב"ר]: וברודים. כתרגומו ופציחין פייס"יד בלע"ז Picchiettare חיטי (שפרענקעלן), picchiettatura חיט. (בונטפלעקקען), חוט של לבן מקיף את גופו סביב והברודות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו (ש"א מזן אל זן) ואין לי

באור

ואח' שראה שיולדו כן, חזר לשנות תנאו מנקדים לעקדים, בחשבו שלא יולדו נקודי הרגלים דוקא בהסתכלם במקלות, והרשב"ם כוונתו גם על העקדים רק שאין על תחלת הפסוק, ולשון הרמב"ן כי מתחלה נתן לו שני המראות נקדים וטלאים גם החום בכשבים ובעזים בו לתת מראה אחד והי' מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא הי' זה במקלות כי הוא יספר להם מעש' הנס הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי עכ"ל, וכן כתב הראב"ע: כל הצאן, רוב הצאן כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א כ"ז), והדומים לו: (ט) ויצל, הפריש, וכן כל לשון ישועה והמלטה וחלילה לשון הפרשה הם, שמפרישו מן הרעה ומן האויב, כן פירשו רש"י והרשב"ם: (י) והנה העתדים, אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב, (רש"י בשם ב"ר). ועל דרך הפשט הי' זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד אלה והנה כי בכל חלום יראה' כן כטעם כאלו הדבר לפניו, ובב"ר לא הזכירו המלאכים אלא תמדרש אמרו עולים אין כתיב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו (הרמב"ן), עוד כתב זה היה אחר שהחליף את משכרתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך, וטעם והנה העתדים העים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתדים וכולם עקדים

אֶת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ (יג) אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ

תרגום אשכנזי

איך האבע אללעס געזעה-
הען, וואס דיר לבן טהוט:
(יג) איך בין דער גאָטט
פֿאָן בית אל, אללוואָ דוא
דאז דענקמאל געזאלבט,
אונד מיר איין געליבדע
געטהאן האסט, נון מאכע

תרגום אונקלוס

וַחֲזֵי כָּל תֵּישַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפַצִּיחִין אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי יַת כָּל דִּי לָבָן עָבֵיד לָךְ׃ (יג) אֲנָא אֱלָהָא דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא תַמָּן קָמָא דִּי קַיֵּימְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קְיָם כְּעַן קוּם פּוּק מִן אַרְעָא הָדָא וְתוּב לַאֲרַע יַלְדוּתָךְ׃

רש"י

להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען [במדבר ל"ד]: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר

באור

ואחרי כן היו כולם נקדים ושוב היו כלם ברדים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכרתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' ישוגב, והנה העתדים העולים על הצאן התישים והאילים יקראו עתדים כי כל גדול בצאן יקרא כן, אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ (ישעי' י"ד ט') עכ"ל, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עתד ידוע כי הם הזכרים מן העזים וקראו גם כן תישים והגדולים יקראו עתדים ותישים והקטנים יקראו שעירים, וקראו האילים והגדולי' בזה הלשון בדרך השאל' כל עתודי ארץ, לפי שהם הולכים לפני העם ומנהיגים אותם כעתודים לפני הצאן עכ"ל: על הצאן, הנקבות: וברדים, תרגומו ופציחין פיי"שיך בלע"ז [פיעסטע בל"א (אין גאנצען שטיקקען געפלעקט)] חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבור' שלו פתוחה ומפולש' מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא (רש"י), והרד"ק בשרשי' שרש ברד פי' שיש להם כתמים לבנים כמו ברד, וכן פי' פה הראב"ע, (ולדעתו גם זה נכלל בשם טלוא בפסוק כולל לכולם). וכן מתורגם בל"א, ויב"ע תרג' ונביהון חיוורין, והוא קרוב לזה, אך לא ידעתי מנין לו לפרש דוקא בביהון: (יג) אנכי האל בית אל, כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדב' ל"ד ב') (רש"י), ולדעת הראב"ע והרד"ק חסר הנסמך ורוצה לומר האל אל בית אל. וכן ועץ הדעת (דעת) טוב ורע (בראשית ב' ט') וכן הארון הברית (יהושע ג' י"ד), וכתב עוד הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ב ע"ב וכ"ד ע"א) וז"ל: ולפי דעתי כי באו בשתי ידיעו' כי סמיכות המלה אל מלה אחרת היא ידיעה והה"א ידיעה אחרת ובאו המלות האלה בשתי ידיעות לרוב ההודעה כמו כל הָעָם הארץ (יחזקאל מ"ה ט"ז), אנכי האל בית אל, הָאָרון הברי' ועץ הדעת טוב ורע וכו', הַיַּיִן החמה (ירמי' כ"ה ט"ו) וכו' והדומים להם, ואע"פי שיש בהם שאינם נקודים כדרך הסמוכים כמו הָעָם הארץ, הָאָרון הברית, הַיַּיִן החמה, מפני ה"א הידיעה באו כן, או יתכן שבהם (ר"ל באלו לבדם) חסר הנסמך עכ"ל. ולשון הרמב"ן אנכי האל בית אל, יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהי' בחלום כי הגיד פיוס לבן שתלכנה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתדים היה בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשני' הראשונו' ומאמ' אנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמ' לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד בארץ לרעו' עוד צאן לבן ויעלו התישי' על הצאן ותלדנה נקדי' וטלאי' רק ממחרת החלו' שלח לרחל וללא' ויספר להן חלומו והלכו להם וכו' והמלאך ידבר בשם שולחו (הרמב"ן), וכן אשר נדרת לי, ידבר המלאך בלשון אדניו כאלו הוא מדבר כי יעקב לא נדר למלאך אלא לאל: אשר משחת שם מצבה,

מוֹלַדְתֶּֽךָ׃ (יד) וַתַּ֤עַן רָחֵל֙ וְלֵאָ֔ה וַתֹּאמַ֖רְנָה ל֑וֹ הַע֥וֹד לָ֛נוּ חֵ֥לֶק וְנַחֲלָ֖ה בְּבֵ֥ית אָבִֽינוּ׃ (טו) הֲל֧וֹא נָכְרִיּ֛וֹת נֶחְשַׁ֥בְנוּ ל֖וֹ כִּ֣י מְכָרָ֑נוּ וַיֹּ֥אכַל גַּם־אָכ֖וֹל אֶת־כַּסְפֵּֽנוּ׃ (טז) כִּ֣י כָל־הָעֹ֗שֶׁר אֲשֶׁ֨ר הִצִּ֤יל אֱלֹהִים֙ מֵֽאָבִ֔ינוּ לָ֥נוּ ה֖וּא וּלְבָנֵ֑ינוּ וְעַתָּ֗ה כֹּל֩ אֲשֶׁ֨ר אָמַ֧ר אֱלֹהִ֛ים אֵלֶ֖יךָ עֲשֵֽׂה׃ ששי (יז) וַיָּ֖קָם יַעֲקֹ֑ב וַיִּשָּׂ֛א אֶת־

תרגום אשכנזי קעא

דיך אויף, ציהע אויס דיזעם לאנדע, אונד קעהרע אין דיין געבורטסלאנד צוריק. (יד) רחל אונד לאה אנטוואָרטעטען, אונד שפראכען צו איהם: האבען וויר וואָהל נאָך טהייל אָדער ערבע אין אונזערס פֿאטערס הויז? (טו) זינד וויר איהם ניכט וויא פֿרעמדע געאכטעט, דא ער אונס פֿערקויפֿט האט? נון וויללער נאָך אונזער געלד פֿערצעהרען: (טז) דען אללער רייכטהום, דען גאָטט פֿאָן אונזערם פֿאטער אבגעזאָנדערט, געהערט אונס, אינד אונזערן קינדערן, טהוע אלזאָ אללעס וואס דיר גאָטט געזאגט האט: (יז) יעקב מאכטע זיך אויף, זעטצטע זיינע קינדער אונד ווייבער אויף

תרגום אונקלוס

(יד) וַאֲתִיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמָרוּ לֵיהּ הַעוֹד לָנָא חוּלָק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא׃ (טו) הֲלָא נוּכְרָאוּן אִתְחֲשַׁבְנָא לֵיהּ אֲרֵי זַבְּנָנָא וַאֲכַל אַף מֵיכַל יָת כַּסְפָּנָא׃ (טז) אֲרֵי כָל עוּתְרָא דִּי אַפְרֵישׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא דִּי לָנָא הוּא וְלִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דִּי אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבִיד׃ (יז) וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל גַּמְלַיָּא׃ (יח) וּדְבַר

רש"י

נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים:

(טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בי"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר, כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגומר

באור

להקדישה ועדיין לא הקדבת עלי' נדריך (הרשב"ם), וכן פי' רש"י: (יד) ותען רחל ולאה, ותען מוסב עצמו ואחר עמו, ועיין בהקדמה מזה: העוד לנו, ואיך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טו) הלא נכריות, כנכריות: כי מכרנו, כאלו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות לתת נדוניא להן בשעת נישואין רק אמר שמור לאבי וקח בנותי במשכרתך: ויאכל גם אכול את כספינו. ענינו לתוספ' באור ופירושו לפי שאמרו הלא נכריו' נחשבנו לו כי מכרנו כי לא די שלא נתן לנו משלו אלא מכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל כספיו שהוא שכירתך, וכן פי' רש"י ורשב"ם. ולפי שהוא קצת קרוב אל אחלת מאמרן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כאלו הוא עבר במקום עתיד: והגיוני' רוצה לאכול את כספנו בעתיד כאשר הי' יעקב חושדו שרוצה לגזול ממנו את נכסו: (טז) כי כל העשר, כי זה משמש בלשון אלא, כלומ' משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא (רש"י), וכ"כ ר' עובדי' ספורנו שהוא כמו כי צחקת (בראשית י"ח ט"ו). אולם אונקלוס תרגם שם ברם, ויב"ע, בקושטא. וכאן תרגמו, ארי, ארום, לפי שמפרשים כפשוטו שהוא לנתינת טעם על שאמרו את כספנו, לפי שאף שהעשרנו משל אבינו, עכ"ז שלנו הוא כי ה' הציל אותו מאבינו, וכן מתורגם בנל"א. ועיין מ"ש בפסוק כי צחקת בשם הרשב"ם שרוב כי שאחר לא מתפרשים אלא:

בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ (יח) וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ (יט) וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ (כ) וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן

תרגום אשכנזי

דיא קאמעעלע: (יח) פיהרט אויך אללע זיין פיה, אונד אללע זיין האבע, וועלכע ער ערווארבען, דאז אייגענטהום נעמליך וועלכעס ער צו פדן ארם ערווארבען, אום צו זיינעם פאטער יצחק צו רייזען, אין דאז לאנד כנען: (יט) לבן אבער וואר הינגעגאנגען, זיין קליינעס פיה צו שערען, דא שטאהל רחל דיא גאטצען איהרעס פאטערס: (כ) עס געלאנג אלזאָ דעם יעקב דען ארמיטן לבן צו הינטערגע־

תרגום אונקלוס

ית כל גיתוהי וית כל קנייניה די קנא גיתוהי וקנייניה די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: (יט) ולבן אזל למיגז ית עניה ונסיבת רחל ית צלמניא די לאבוהא: (כ) וכסי יעקב מן לבן ארמאה על דלא חוי ליה ארי אזיל הוא:

רש"י

[בראשית ל"ו]: (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מלאכו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזז את צאנו. שנתן ביד בניו

באור

(יח) מקנה קנינו, מה שקנה מלאכו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים (רש"י), ומקנה סמוך כי הוא בחירי, וכן מתורגם יב"א שהוא שם כולל כל המטלטלין, וא"ת, ניתוהי דקינייה, והוא שם פרט רק אל הבהמ', אבל יב"ע תרגם, ביתוי ונכסוי די קנא, הנה מפרש מקנה קנינו בב' דברים מקנה על הבהמו' וקנינו על שאר הנכסים, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש קנה כי בכל מקום שנאמ' מקנה וקנין יחד כמו עשה מקנה וקנין (יחזקאל ל"ח י"ב), מקניהם וקנינם (בראשי' ל"ד כ"ג), יהי' האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים, ובס' יהושע (י"ד ד'), פי' הרד"ק באופן אחר, ואין להאריך פה: (יט) לגזז את צאנו, שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב (רש"י), וכן פי' הראב"ע, וזהו על דעת המפרשי' ויתן (לבן) ביד בניו (של לבן), והמפרשים ויתן (יעקב) ביד בניו (של יעקב) יאמרו שעכ"ז הי' ללבן עוד עבדי צאן אחרים שנתן ביד בניו חוץ מאלו שביד יעקב: את התרפים, לא נתכוונ' אלא להפריש אביה מע"ז (לשון רש"י והוא מב"ר וכ"ה בפר"א פ' ל"ו), ואפש' כי היו ללבן לע"ז כאש' אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמלא ע"ז בבית אדכנו דוד והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעית ויקסמו בהם לדעת עתידו' והמל' נגזרת מלשון ורפה ידים (שמואל ב' י"ז ב'), נרפים אתם נרפים (שמות ה' י"ז), יקראו אותם רפים לרמוז בשמם כי בורים כמו נבואה רפה תבא ברב ותבוב לעתים רחוקות כמו שאמר כי התרפים דברו און (זכרי' י' ב'), והנה יעבו אותם קטני אמנה להם לאלהי' לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיה' בקסמי' אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהי' ויעש אפוד ותרפים (שופטים י"ז ה'), ושם כתוב שאל נא באלהי' ונדעה התצלח דרכנו (שם י"ח ה'), כי בתרפי' היו שואלי' וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו והמאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלום לא ידעו את ה' כי אם בהם, וזה עשה ויעש אתו גדעון לאפוד וילב אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שם ח' כ"ז), כי סרו מאחרי ה', והנה לבן הי' קוסם ומנחש כאש' אמר נחשתי ואלו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים (ישעי' ב' ו'), ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי (הרמב"ן), והיתה כוונתו שלא יגידו ויודיעו ללבן כי דולה יעקב לברוח: (כ) ויגנב יעקב את לב לבן הארמי. פי' גנב דעתו כי סוא הי' חושב שהי' עם לבו והוא ברח, וכנה הכתוב הדעת, לב, כי עיקר הדעת

הארמי על־בלי הגיד לו כי ברח הוא: (כא) ויברח הוא וכל־אשר־לו ויקם ויעבר את־הנהר וישם את־פניו הר הגלעד: (כב) ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב: (כג) ויקח את־אחיו עמו

הען, אינדעם דיזעס ניא־מאנד אנצייגטע, דאס ער פֿליהען וואָללטע: (כא) אלזאָ ענטפֿלאָהע ער, אונד אללעס וואס זיין וואר, ער מאכטע זיך אויף, גינג איבער דען שטראָם, אונד ווענדעטע זיך נאך דעם בערגע גלעד: (כב) אם דריטטען טאגע ווארדע דעם לבן אנגעזאגט, דאס יעקב ענטפֿלאָהען: (כג) דא נאהם ער זיינע פֿערוואנדטען

תרגום אונקלוס

(כא) ואזל הוא וכל די ליה וקם ועבר ית פרת ושוי ית אפוהי לטורא דגלעד: (כב) ואתחוה ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב: (כג) ודבר ית אחוהי עמיה ורדף בתרוהי מהלך שבעא

רש"י

דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"א נתכוונה [ב"ר]: (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו:

באור

בלב, ויב"ע תרגם המלה הזאת כפי הכוונה, דעתי' דלבן, ואנקלוס שיהיה כל המאמ' לתרגם רק ע"פ הכונ' וכסו יעקב מן לבן ארמאה, וכן עשה המתרגם האשכנזי: על בלי הגיד לו, על שלא הגיד לו דרכו: כי ברח הוא, לא שיאמ' לו אני בורח כי זה לא יתכן אלא טעם כי ברח לאות ויגנב גנב דעתו כי הוא הי' בורח והעלים ממנו ולא הגיד לו כי הי' רוצה ללכת, כ"פ במ"י, ואין הטעם מסכים לזה, כי לפ"ז, הי' ראוי להיות האתנח במלת לו, וגם על בלי הגיד לו הוא מאמר קצר וחסר הנמשך. גם מלת על דחוק, ולכן נראה לי ששב על מאמר על בלי הגיד לו, כי מלת ברח תכלול ב' ענינים ההליכה, בהחבא, ופה עיקר הכוונה על ההליכה, על בלי הגיד לו כי הולך הוא, אבל לפי שבאמת ברח תפש הכתוב לשון בורח, הואיל וסובל גם כוונת ההליכה המכוונת פה בעצם. וכתב ר"ע ספורנו מלת הבריחה בכל מקום תורה, על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת הנזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני הנזק הוה או מפני רודף יקרא ניסה, ויגנב יעקב את לב לבן הארמי, שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע מבניו ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם, וזה עשה מפני שהי' לבן בעל מרמה באופן שאם הי' מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה שופך כל לעדיו ולא הי' אבל יעקב דרך להמלט, על בלי הגיד לו, כמו על עלת התמיד (במדבר כ"ח ט"ו), הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו כי חפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי ברח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתגללותו ללבן אחר כן עכ"ד ר"ע ספורנו, ולדעת המתרגם האשכנזי אין הגיד שב על יעקב, כי אם חסר המגיד, ופעו' הכתוב כך הוא, שהעלים יעקב בעלתו ועלתה לו לגנוב את דעת לבן הארמי עם היותו מעונן וקוסם ובקי בערמומיות, כי לא הי' אדם שהגיד לו דבר מבריחת יעקב. לפי שהסכימו כלם על ידו, ואף התרפים לא גלו את אוזן לבן על הדב' הזה, כי לקחתם רחל. לזה לא בא לו הידיעה כי אם ביום השלישי: (כא) ויברח הוא וכל אשר לו, כלל שאחר הפרט: את הנהר, פרת כמו שת"א ויב"ע: וישם את פניו, ללכת הר הגלעד: (כב) ביום השלישי, שהרי דרך שלשת ימים הי' ביניהם: (כג) את אחיו, קרוביו, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי: דרך שבעת ימים, כל אותן הימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים למדנו שכל מה שהלך יעקב בו' ימים הלך לבן ביום אחד. (לשון רש"י מבראשית רבה), ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ אורח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך ג' ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העי' ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעיר ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים, והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום הג' כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו

וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כד) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ (כה) וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן

תרגום אשכנזי

מיט זיך: ועטצטע איהם נאך זיבען טאגערייזען, אונד האָלטע איהן איין אם בערגע גלעד: (כד) גאָטט אבער קאם צו לבן, דעם ארמיטען, אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראך צו איהם: היטע דיך, דאס דוא ניכט (פֿאָן דער ויקרייזע) רעדעסט מיט יעקב, וועדער אים גוטען נאָך אים באָזען: (כה) אלזאָ ערדייכטע לבן דען יעקב, יעקב האטטע זיין צעלט אויפֿגעשלאגען אוף דעם בערגע, אונד לבן מיט זיינען פֿערוואנדטען שלוגען אויף, אויף דעם בערגע גלעד: (כו) דא שפראך לבן צו יעקב: וואס האסט דוא געטהאן,

רש"י

דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים [יבמות ס"ג]: (כו) כשבויות

תרגום אונקלוס

יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ (כד) וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃ (כה) וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ (כו) וַאֲמַר לָבָן

באור

שבעת ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמ' על דעת בראשית רבה ש בין השדה אשר שם הצאן נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מבוזזי צאנו ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם (הרמב"ן), והרשב"ם כתב דרך שבעת ימים כי יעקב הי' הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהי' רחוק ממנו הלך לגזוז את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיה' לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: וידבק, ענין השגה וכן הדביק וישגם (בראשית מ"ד ו'), ואדבקינון: (כד) ויבא אלהים וגו', הראב"ע מפרש קודם וידבק אתו ופירושו ובדבר בא אלהים ורבים כמותו, ואין צורך לזה פה כי יוכל להתפרש כפי' הרמב"ן וז"ל וידבק וגו', כי ביום השביעי לערב הגיע לְבֵית אֶל תחת ההר וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בליל' ההוא למטה ויבא אליו החלום וטעם אל לבן הארמי להגיד כי אף על פי שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבוא' לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אע"פ שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים עכ"ל: פן תדבר, שלא תדב': מטוב עד רע, לפי פשוטו השמ' לך פן תדב' עמו לעשו' לו טובה נ"ס ישוב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יצא עמך כי אני צויתיו לשוב אל ארצו (הרמב"ן), וכפי' הראב"ע ור"ע ספורנו. ושעו' הכתוב לפ"ז, השמ' לך מדב' עם יעקב (מענין שובו אליך) בין באופן שטוב לו או באופן שרע לו, ועכ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי: (כה) וישג לבן את יעקב. פרט שאח' הכלל, ולפי פי' הרמב"ן שהעתקתי בפסוק הקודם, תהי' ההשגה הזאת יותר קרובה, כי הראשונ' לא היתה רק אצל ההר בתחתיתו ויעקב היה בראשו, אבל זאת היתה בראש ההר: תקע את אחיו, אנקלוס ויב"ע תרגמו תקע הראשון, פרס, לפי הענין השייך לאהל, ותקע הב', אשרי, לפי הענין השייך אל אחיו, כי מלת את התרגמים, ית, שמורה על הפעול שהם אחיו, אבל הראב"ע מפרש תקע הב' כמו הא', ומלת אהלו מושכת עצמה ואחרת עמה, ומלת את פי' עם, ושעורו, ויעקב תקע

לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ (כז) לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃ (כח) וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה

תולדות אהרן למה מנחות ס"ב, א':

דאס דוא זאָ מיין הערץ געשטאָהלען, אונד מיינע טאָכטער וועגגעפֿיהרט האסט וויא קריגסגעפֿאַנ־גענע? (כז) ווארום ביזט דוא זאָ היימליך געפֿלאָהען, אונד האסט מיך אלזאָ בעשטאָהלען? ווארום האסט דוא מיר עס ניכט געזאגט, זאָ העטטע איך דיך היגוועגגעשיקט, מיט פֿריידען אונד געזענגען, מיט פויקע אונד הארפֿע: (כח) זאָ אבער האסט דוא מיך ניכט איינמאל מיינע זאָהנע אונד טאָכטער קיססען לאססען! זיהע!

תרגום אונקלוס

לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתָּ וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְדַבַּרְתָּ יָת בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת חַרְבָּא׃ (כז) לְמָא אִטַּמַּרְתָּא לְמֵיזַל וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתֻשְׁבְּחָן בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִּין׃ (כח) וְלָא שְׁבַקְתַּנִי

רש"י

הרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנוב אותי. גנבת את דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח

באור

את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד. וכן מתורגם בל"א: בהר הגלעד, הוא ההר הנזכר בתחלה, ולכן תרגם יב"ע, בההוא טוורא דגלעד, והנה היו שניהם בהר אחד נכח אחד: (כו) כשביות חרב, כל חיל הבא למלחמ' קרוי חרב: (כז) נחבאת לברח, מלילה כפולה לתוספת באור: ותגנב אתי, לשון הרד"ק בשרשים שרש גנב כאלו אמר דעתי, או יהי' אותי במקום מן כלות' גנבת דעתך ממני וכן אמר התרגם וכסית מני עכ"ל, ועם שאמת הוא שיבא לפעמים את במקום מן כמו כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), פי' מן העיר, וכמוהו רבים. מ"מ יותר נראה כפי' הא', ותהי' כענין המלילה הראשונ', ותגנב את לבבי, וכן אותי הכוונה על הלב שהוא העיקר, ועיקר כוונת שתיהן על גניבת דעתו. וכן תרגם יב"ע, וכן פי' רש"י, ואין ראי' מן אנקלוס לפירושו הב', כי הוא תרגם גם ותגנב את לבבי, וכסית מני, כי לא תרגם בשתיהן רק הכוונ', ועל מלת וכסית לא שייך רק מני. אבל המתרגם האשכנזי שתרגם (אונד האסט מיך אלזאָ בעשטאָהלען). כוונתו לפרש באופן אחר יותר נאות, כי בתחלי' שאל שתי שאלות בדרך כלל, א' למה נחבאת לברח, ב' ותגנב אתי, והוא גניבת התרפים. ואח"ז פרט שתיהן, כי ולא הגדת עם הפסוק שלאחריו באור על הראשונה, ופסוק ועתה הלך הלכת באו' על השני' שהיא ותגנב אתי: ולא הגדת לי ואשלחך וגו', תרגם יב"ע, ולא חוית' לי ואלו תניתא לי שלחתיך וכו', והוצרך לזה לפי שחשב כי ולא הגדת לי איננו לשון שאלה, רק תמת' אמיתי, הנה לא הגדת לי, אבל יות' נכון לפרש כי מלת למה מוסבת עלמה ואחדת עמה, ועניינו, ולמה לא הגדת לי והיית משלח אותך וכו'. ואין צריך להוסיף, וכן מתורג' בל"א: ואשלחך, עתיד מורכב עם העב', כמ"ש בהקדמה ובבאורי כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א (זאָ העטטע איך דיך היגוועג געשיקט). ואלו הזמנים המורכבים יבאו לפעמים בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד: ובכנור, א"ת ובחנגין, ואין זה תרגומו של כנור כי תרגם אבי כל תפש כנור ועוגב (בראשית ד' כ"א). כנורא ואבובא, אבל תרגם פה לפי כוונת המאמר כדרכו בהרבה מקומות עם שלא הוצרך לזה: (כח) נטשתני, עזבתני: לבני, כתרגום יב"ע לבני ברתי: הסכלת, לשון טפשות: עשו, מקור, ובוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל. ועניינו הסכלת לעשות זאת, או לעשות כן, כן פי' הראב"ע, וכוונתו לבאר המקור כהוראתו, ואין צורך כי המקור יפורש כזמן הפעל המתלוה עמו אם עבר או עתיד, ובאורו פה הסכלות מה שעשית, וכן תרגם יב"ע, אסכלת מה דעבדת: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע, וכל אל שהוא לשון קדש על

הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ: (כט) יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע: (ל) וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי: (לא) וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ

ת"א השמר יבמות ק"ב, ג', נזיר כ"ג, ג':

תרגום אשכנזי

דוא האסט אונפערנינפטיג געטהאן: (כט) נון האבע איך דיא מאכט אין דער האנד, מיט אייך שלים צו פערפאהרען: אללײן דער גאָטט אייעס פאטערס שפראך פאָריגע נאכט צו מיר, אונד זאגטע: היטע דיך מיט יעקב (פאָן דער ריקרייזע) צו רעדען, װעדער אים גוטען, נאָך אים באָזען: (ל) אינדעססען ביזט דוא נון אויך וועגגעגאנגען, וויל דוא דיך זעהנטעסט נאך דיינעס פאטערס הויז: ווארום שטאהלסט דוא נאָך מיינע געָטטער? (לא) יעקב אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו לבן: וויל איך מיך פירכטעטע, אונד דאכטע, דוא מאָכטעסט מיר דיינע טאָכטער מיט

תרגום אונקלוס

לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד: (כט) אִית חֵילָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַּאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ: (ל) וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּ אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּידְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסֵיבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי: (לא) וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית

רש"י

וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי [תהלים פ"ד] למעשה ידיך תכסוף [איוב י"ד]: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו':

באור

שם עיזוז ורב אונים הוא, ושרשו איל כמו כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה') ולכן לא ישתנה הלידי בדבוי ובכנויים אֵלִים אֵילַי, ואפי' בסמיכות הרבים לא נשתנה כמו אילי מואב (שמות ט"ו ט"ו),

ונמצאת ד' פעמים במקרא בסמיכות הרבים ובכולם כתובה היו"ד ע"הפ, ואות השמוש הפוכה, והראוי יש אל לידי, וכת"א, אית חילא בידי, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי: ואלהי אביכם, הוי"ו כמו אבל וכ"ת בל"א: אמש, הלילה שעברה: אמר אלי לאמר. אמר אלי בלשון זה, כמבואר בהקדמה ובביאורי כמה פעמים: השמר וגו', ואני חולק לו כבוד לאלהי אביכם, כן פי' הרשב"ס, אבל היה ראוי להיות מאמר זה בסוף דבריו. וירא' לי כי מאמר זה הוא הקדמה אל שאלתו השנית. כלומר אף כי ראיתי כי רצון השם היה בהליכתך לבית אביך בעבור שאמר אלי שלא אחזירך בין בכפיה ובין בדברים טובים, אבל למה גנבת את אלהי, כי על דבר זה לא הי' דבר האלהים עמך, או תהיה הכוונה לחזק שאלתו הא', כי אם מה' היתה לך נסיעתך זאת כאשר אמר אלי אמש, לא היה לך לברוח, כי לא הייתי יכול לעכב על ידך כמו שאיננו יכול להחזירך עתה: (ל) ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי, הכוונה אם מרוב חשקך לבית אביך הלכת ממני, ויש לך קצת התנצלות בזה, אין לך התנצלות על גניבת אלהי. כי לא היתה תאוותך לבית אביך סבה שתגנב את אלהי: נכסף נכספתה, ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'). למעשה ידיך תכסף (איוב י"ד ט"ו), ונכסף, מקור מבנין נפעל בפלס אמי נִלְחַם, נלחם בם (שופטים י"א כ"ה), נשאל, נשאל דוד (שמואל א' כ' כ"ח): (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון

מֵעִמִּי: (לב) עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם: (לג) וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל: (לד) וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל

תרגו' אשכנזי קער

געוואלט וועגנעהמען: (לב) בייא וועם דוא אבער דיינע געטטער פינדען ווירסט, דער זאלל ניכט לעבען בלייבען, אים בייא־זיין אונזערער פערוואנדטען אנטערזוכע וואס פאן דעם דייניגען בייא מיר איזט, אונד נים עס דיר, יעקב וואוסטע נעמליך ניכט, דאס זיא רחל געשטאהלען האטטע: (לג) לבן גינג אין יעקב'ס צעלט, אונד אין לאה'ס צעלט, אונד אין דער בייא־דען מעגדע צעלט, אונד פאנד ניכטס, אוים לאה'ס צעלט גינג ער הערויס, אונד קאם אין רחל'ס צעלט: (לד) רחל נאהם אינדעססען דיא הויזגאטצען, טהאט זיא אין דען זאטטעלקיססען דעס קאממעלס, אונד זעטצטע זיך דאראויף, אלזא דורכ־

תרגום אונקלוס

דִּילְמָא תֵּינוּס יַת בְּנָתָךְ מִנִּי: (לב) אֲתַר דִּי תַשְׁכַּח יַת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מַה דְּעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִּינוּן: (לג) וְעָאל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעָאל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל: (לד) וְרָחֵל נְסֵיבַת יַת

רש"י

(לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך [ב"ר]: מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות. (ספרי' אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר

באור

ועל אחרון אחרון: (לב) עם אשר תמצא וגו', כלומר כל מי אשר תמצא את אלהיך עמו לא יחיה, כי אני אעשה נקמה מגופו: מה עמדי, משלך: וקח לך, הדבר ההוא: (ל"ג) ויבא לבן באהל יעקב וגו', רש"י פי' כי אהל יעקב הוא אהל רחל, ואחר שחפש בכל האהלים חזר וחפש באהל רחל שידע בה שהיא משמשנית, והרמב"ן טען עליו ואמר שעל דרך הפשט לא יתכן שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות, והנכון כפי' הרשב"ם ז"ל ויבא לבן באהל יעקב, ואחר כך באהל לאה ואחר כך באהל שתי השפחות, ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו, ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל, כלומר אע"פ שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל, אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון עכ"ל, ולפ"ז לא חפש רק פעם אחת בכל אהל, וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו וכתב שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכאן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופי' כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים רק שבעבור לקחתם רחל ותשימם בכר הגמל, וגם הרמב"ן הסכים לפירוש זה: ובאהל שתי האמהת, שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן (הראב"ע), והרמב"ן הסכים לפי' האחרון וכתב כי אהלים היו לכלם כי היה זה מצניעות הצדיק בעבור שלא תדע האחרת בבואו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תתאכלנה על שלחנו עם בניו ועם בני ביתו עכ"ד: (לד) ורחל לקחה, לפני זה: בכר הגמל, לשון כרים וכסתות ותרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר (שנותנים על הגמל לשבת עליו), ובעירובין

וְלֹא מָצָא׃ (לה) וַתֹּאמֶר אֶל־־אָבִיהָ אַל־־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ (לו) וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ

תולדות אהרן דרך ע"ז כ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

וויהלטע לבן דאז גאנצע צעלט, אונד פֿאנד ניכטס: (לה) רחל אבער שפראך צו איהרעם פֿאטער: מיין הערר בעליבע ניכט צו צירנען, דאס איך ניכט אויפֿשטעהען קאן, וויל איך עבען וויבערשוואכהייט האבע, ער זוכטע אלזאָ, אונד פֿאנד דיא גאָטצען ניכט: (לו) נון פֿערדראָס עס יעקב, אונד ער צאנקטע מיט לבן, יעקב פֿינג אן, אונד שפראך צו לבן: וואס איזט נון מיין פֿערברעכען? וואס איזט

רש"י

הגמל. לשון כרי' וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין [דף ט"ז] שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלי' בשט"ו בלע"ז Bât, (זויאטטעל): (לו) דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקונו [איכה ד'] וכמו מדלוק אחרי פלשתים [שמואל א'

תרגום אונקלוס

צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִינוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יָת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ (לה) וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֵיקַם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אוֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יָת צַלְמָנַיָּא׃ (לו) וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה חוֹבִי מַה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתְּ

באור

(דף ט"ז ע"ב) שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלע"ז (רש"י), ובל"א (זויאטטעל), והראב"ע מפרש כי כר הוא מין ממיני הגמלים הרצים מהר, ותשימם במקום שעומדים הכרים והגמלים דהיינו באורוותם, ותשב עליהם ולא היתה באהל, אבל רחוק הוא. ויתכן שפרשו ככר: (לה) דרך נשים, מנהג והוא הנדות, ואמר' כן דרך כבוד, וכן ארח כנשים (בראשית י"ח י"א), ולשון הרמב"ן לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקימו ולא יעמידו אולי אמר' כי דאבה ואבריה כבדים עליה והיא חולה בבא האורח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיהן מועטין והאורח יכבד עליהן מאד, והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקו' מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר באר הפילוסופים, עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר נדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכן אמר' רחל דאויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באוהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החרים ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספדים עמהם כלל מפני שדבורה טמא עכ"ל: ויחפש וגו', כלל שאחר הפרט: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן, מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי, ואיך ימצא אם לא יחפש ויתפש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני, והתנצלות לבן היתה כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: ויען, פרש ענה עיקרו תשובת הדבר, ויש עני' בתחלת הדברים כמו בדברי הוויכוח או בשיר כמו ויען איוב ויאמר (איוב ב' ב'), הא', שעדיין לא דברו אליו רעיו, ותען להם מרים (שמות ט"ו כ"א), והיינו לפי שבענין הוויכוח, הראשון צריך אל

אַחֲרָי׃ (לז) כִּֽי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵֽי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ (לח) זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ (לט) טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם

ת"א ואילי ב"ק ס"ה, ב':

מיינע זינדע? דאס דוא מיר זאָ נאכגעזעטצט האסט: (לז) דוא האסט יא אללע מיין גערעטה דורכוויהלט, וואס האסט דוא פֿאָן דיינעם הויזראטה געפֿונדען? לעגע הער, אין געגענווארט מיינער אונד דיינער פֿערוואנדטען, דאס זיא צווישען אונס ביי־דען ענטשיידען: (לח) דיזע צוואנציג יאהרע, דיא איך בייא דיר געוועזען, האבען דיינע שאפֿע אונד ציגען ניכט פֿערלאממט: אונד דיא ווידדער דיינעס קליינען פֿיה'ס האבע איך ניכט גענעססען: (לט) צעררישסענעס האבע איך דיר ניכט געבראכט, איך מוסטע עס מיססען, פֿאָן מיינער האנד קאָננטעסט

תרגום אונקלוס

בַּתְרָי׃ (לז) אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יַת כָּל מָנַי מָה אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אֲחַי וַאֲחָךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוַנָא׃ (לח) דְּנַן עַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחְלָךְ וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית׃ (לט) דִּתְבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לָךְ דַּהֲוַת שַׁגְיָא מִמְּנִינָא מִן

רש"י

י"ז]: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז Eprouver, (פריי־פען, אונטערזוכען): (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל [הושע ט'] תפלט פרתו ולא תשכל [איוב כ"א]: ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילי' לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא [ב"ק ס"ה]: (לט) טרפה.

באור

השני, ולא יושלם ענין הוויכוח כי אם כשזה שואל וזה משיב, וכן היו גם השירים הקדמוני' שהיו שנים משוררים זה תחלת המאמר וזה סופו, ור"ל שזהו הסבה שרוב השירים הם כפל לשון במלות שונות, כדי שכל אחד ישורר כל מאמר, ואם נבדלו בלשון אין רע, כי הכוונה היא העיקרי', ולא נבדלו בלשון רק כדי להמתיק הדבר ולתת ערבו' אל אזן השומע, אבל דעת חז"ל בסוטה פ"ה מ"ד איננה כן כי לדעת ר"ע היו עונין רק ראשי פרקים, ודעת ר"נ שמשה התחיל והם קראו אחריו כולה. ועוד דעה אחרת שם בגמרא: מה פשעי מה חטאתי, מה תלאת בי עול שבעבור שחשדתני עתה לגזלן (ר"ע ספורנו): כי דלקת, רדפת, כמו מדלק אחרי פלשתים (שמואל א' י"ז כ"ג), על ההרים דלקנו (איכה ד' י"ט): (לז) שים כה, ענינו כמו הנה, ור"ל שים דבר הוויכוח שבינינו נגד אחי ואחיך והמה יוכיחו בין שנינו. ויראה את מי יצדיקו ואת מי ירשיעו, וכן תרגם יב"ע, פוי כדון דינך: ויוכיחו, לשון רש"י ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (בייפאללן געבען): (לח) לא שכלו, לא הפילו עיבורם, כמו רחם משכיל (הושע ט' י"ד). תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א י'), והכוונה כי הנה הפך זה תלאת בי שלא בלבד שעבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחותה: ואילי צאנך לא אכלתי, אפילו כמנהג שאר הרועים. כי דרך רועי לאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים, ופי' ואילי ומאילי ואפי' אחד לא אכלתי, ותחסר מ"ם השמוש כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד). ר"ל מבית לחם, עד יקם גוי איביו (יהושע י' י"ג). מאויביו, והדומים להם: (לט) טרפה, ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה, לשון קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז), אני ובני שלמה חטאים (מלכים א' א' כ"א), חסרים, אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה, והוצרכתי לשלם בעדה: אחטנה, חסר אל"ף למ"ד הפעל, והראוי אחטאנה, ורש"י והרשב"ם פי' מלה זאת מלשון חסרון וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, אבל הרד"ק בשרשים שרש חטא הביא

וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ (מ) הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ (מא) זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ (מב) לוּלֵי

ת"א הייתי ב"מ ל"ג, ג': זה לי סס ט', ח':

תרגום אשכנזי

דוא פֿאָודערן: וואס דעם טאגעס, אונד וואס דעם נאכטס געשטאָולען וואַרד: (מ) ווא איך אם טאגע וואר, פֿערצעהרטע מיך דיא היטצע, אונד בייא נאכט דער פֿראָסט, אויך דער שלאף וויך אויס מיינען אויגען: (מא) איך בין נון צוואנציג יאהרע אין דיינעם הויזע, איך האבע דיר געדיענט פֿיער־צעהן יאהרע אום דיינע צווייא טאָכטער, אונד זעכס יאהרע אום דיין קליינעס פֿיה, דוא אבער פֿערוואנדעל־טעסט מיינע בעלאָהנונג צעהנמאהל: (מב) וואָ ניכט דער גאָטט מיינעס פֿאטערס, דער

תרגום אונקלוס

יְדִי אַתְּ בָּעֵי לַהּ נְטָרִית בִּימָמָא וּנְטָרִית בְּלֵילְיָא׃ (מ) הֲוֵיתִי בִּימָמָא אַכְלַנִי שַׁרְבָּא וּגְלִידָא נְחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנַדַּד שִׁינְתִי מֵעֵינָי׃ (מא) דְּנַן לִי עַשְׂרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ אַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין׃ (מב) אִילוּלָא פּוּן אֱלָהָא דְאַבְרָהָם וּדְדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק

רש"י

ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון קולע אל השערה ולא יחטא [שופטים כ'] אני ובני שלמה חטאים [מלכים א' א'] חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי מידי תבקשנה: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי. כמו רבתי בגוים שרתי במדינות [איכה א'] מלאתי משפט [ישעיה א'] אוהבתי לדוש [הושע י']: (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו [תהלים קמ"ז] תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכורתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין

באור

אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא מתנייא שביתה נפרדת ומחוסרת. כמו ולא נפקד ממנו איש [במדבר ל"א מ"ט] תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי:

כל המלות משרש זה תחת ענין אחד, והוא לשון חטא ועון הנעשה בשוגג, ופירושו כאן שיהיה החטא עלי ואשלם לך כמוה, וכן פי' הראב"ע ור"ע ספורנו, וכן תרגם יב"ע: תבקשנה, קל' הקו"ף וכן דוב הבנין כאשר הקי"ף בשוא הוקלה מהדגש: גנבתי יום וגנבתי לילה, גנובת יום וגנובת לילה הכל שלמתי, והיו"ד בשניהם נוספות או ליחס כמו מלאתי משפט (ישעיה א' כ"א), רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א' א'), כאילו אמר גְּנֻבַת יום, וּגְנֻבַת לילה, והוא פעול קל לנקבה בסמיכות על משקל בְּעֻלַת בעל (בראשית כ' ג'), ואלו היתה היו"ד לכנוי היה לו לומר גְּנַבְתִּי בקמץ הבי"ת, וא"ת. נטרית ביממא ונטרית בליליא, ולא אוכל לכוון על לשון הכתוב: (מ) הייתי ביום. ענינו במקום שהייתי ביום אכלני חרב, וכ"ת יב"ע הויתי ביממא בחקלא, וכן מתורגם בל"א: אכלני, לשון אש אכלה (דברים ד' כ"ד) (רש"י): חרב, ענין היובש והנגוב והחמימות: וקרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז י"ז), תרגומו גלידא (רש"י), וגם' יחזקאל (א' כ"ב), כתב רש"י הקרח הנורא. ת"י גליד הסין, גלי"ה פור"ט בלע"ז, ובל"א (שטארקער פֿראָסט): שנתי, לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים, והכוונה בזה כי הנה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכרתי עשרה מנים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) אלהי אבי, ואחר כך פירש אלהי אברהם: ופחד יצחק, א"ת וכן יב"ע, ודדחל ליה

אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ שביעי (מג) וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ

תולדות אהרן הבנות יבמות ס"ב. ב':

גאָטט אברהם'ס, אונד דיא עהרפורכט יצחק'ס, מיר צום בייאשטאנד געוועזן ווערע, דוא העטטעסט מיך וואָהל לעער וועגגעשיקט; מיין עלענד, אונד מיינער הענדע ארבייט האט גאָטט געזעהען, אונד דיא פאָריגע נאכט ענטשידען: (מג) לבן אנטוואָרטעטע, אונד שפראך צו יעקב: דיא טאָכטער זינד מיינע טאָכטער, דיא זאָהנע מיינע זאָהנע: דאז קליינע פיה מיין קליינעס פיה, אונד אללעס וואס דוא זיהסט, געהאָרט מיר צו; אלליין וואס קאן איך מיינען טאָכ־

תרגום אונקלוס

הֲוָה בְסַעֲדִי אֲרֵי כְעַן רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי יָת עֻמְלִי וְיָת לֵיאוּת יְדַי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא׃ (מג) וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי וּבְנַיָּא בְנַי וְעָנָא עָנִי וְכֹל דִּי אַתְּ חָזֵי דִּי לִי הוּא וְלִבְנָתַי מָה אַעְבֵּיד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּי יְלִידָא׃

רש"י

הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה

באור

יצחק. ולשון רש"י לא ר"ל לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף ע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ"ח י"ג), בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, יעקב נתי רא לומר אלהי ואמר ופחד עכ"ל, וזהו שאמר להלן וישבע יעקב בפחד אביו יצחק במי שנפחד יצחק ממנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש פחד, וכתב שאמר זה ביצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקדה, ולדעתי יותר היה שייך זה על אברהם לפי דברי הכתובים המיחסים הנסיון הזה לאברהם ולא ליצחק, ולכן שפט מזה הראב"ע שהיה אז יצחק עדיין נער ורך ועקדו בע"כ, ויהיו דבריו אלו אמתיים או לאו, עכ"פ דאינו שהפסוק מיחסו לאברהם, ולכן הנכון כדברי רש"י, והראב"ע פי' ופחד הוא שם המקרה, והכוונה יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן, והיא יותר מכוון ע"פ דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א אבל להלן בפסוק וישבע צריך גם הוא לפרש כרש"י והרד"ק: היה לי, בעזרי, כ"ת אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי: ריקם, שרשו ריק, והוא שם בתוספת מ"ם וימצא עם זכר ונקבה יחיד ורבים, כמו מ"ם של אמנם וחנם: שלחתני, ולא בשמחה ובשירים: ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה (רש"י), ולשו הרמב"ן ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש עכ"ל, וכן מתורגם בל"א, אולם מה שרצה להוכיח פירושו ממה שלא אמר ויוכיח אותך. איננה הוכחה לדעתי כי גם לפי פירושו צריך לקשרו עם מלת בין ולומר ויוכח ביניכו אמש כמ"ש למעלה ויוכיחו בין שנינו, ובאמת יותר נראה לי פה פירש"י כי ההוכחה היא ע"פ בירור הטענות של שניהם והשלישי מבחין עם מי הצדק והיושר כמו שאמר למעלה שים כה נגד אחי ואחיך, ר"ל נספר הדבר שבינינו לפניהם למען יוכלו לדעת דבר מי יצדק, משא"כ בדבר ה' אל לבן לא היה לא שמיעת טענות שניהם ולא בירור דברים רק גזירה מוחלטת, השמר לך וגו', שהיא התוכחה ולא ההוכחה: (מג) והבנים בני, בבני הם חשובים: ולבנתי מה אעשה לאלה, אמרו שהוא כמו ולבנתי מה אעשה לבן היום והוא תוספת באור. וכן כשבענו שנינו אנחנו (שמואל א' כ' מ"ב), ויותר נכון נראה שהוא דרך

לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ (מד) וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (מה) וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ (מו) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל

טערן, אָדער איהרען קינדערן וועלכע זיא געבאָרען האבען, נונמעהר טהון? (מד) קאָממע! וויר וואָלען איינען בונד צערשניידען, איך אונד דוא: וועלכער צום צייגניס זייא, צווישען מיר אונד דיר: (מה) יעקב נאהם איינען שטיין: ריכטעטע איהן צום דענקמאל: (מו) אונד שפראך צו זיינען פֿערוואנדטען, לעזעט שטיינע צוזאממען! זיא נאהמען שטיינע, מאכטען איינען הויפֿען: אונד מאן שפייזטע דאזעלבסט אויף

רש"י

אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו

תרגום אונקלוס

(מד) וּכְעַן אִיתָא נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ (מה) וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וּזְקֵיפַהּ קָמָא׃ (מו) וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוּטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ דְגוֹרָא וַאֲכָלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא׃

באור

האלה, ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתנצל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות לבן טובה או לבניהן ועתה אטיב לבן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים (הרמב"ן), ותבין בזה כוונת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן, וכ"פ הרשב"ם: (מד) והיה לעד. הקב"ה, לשון רש"י, ואיננו כמשמעו, אבל יאמר והיה הברית לעד ביניתינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת (דברים כ"ח מ"ו), או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה לנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז) (הרמב"ן), ודבריו האחרונים נראים כי ברית לשון נקבה, וכ"ה דעת אנקלוס ויב"ע ורמתרגם האשכנזי שיהיה לעד איננו שב על השם: (מה) וירימה מצבה, הרימה להיותה מצבה שהציבה על קומתה ושמה במקום גבוה מההר להיותה נראית מרחוק זהו שאמר וירימ' ולא אמר וישם אותה מצבה לפיכך קראה מצפה, וכ"ת יב"ע. וזקפה לקמה, וכ"ת בל"א: (מו) ויאמר יעקב לאחיו, לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לאחיו שהיה נוהג בו כבוד, וכן ויקרא לאחיו לאכל לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבודו כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם (בראשית מ"ז ג') (פי' לאחיו של יוסף), ורש"י פי' לאחיו של יעקב (הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה, והוא מב"ר), כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ירדו עמו בכח או יחתדו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם, וי"א שאמר להם אחים דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם (שם כ"ט ד') (הרמב"ן), והמתרגם האשכנזי תרגם לאחיו לקרוביו של יעקב כפי' הב' של הרמב"ן, ויב"ע תרגם כפירש"י: לקחו אבנים ויקחו אבנים, אנקלוס ויב"ע תרגמו ויקחו. ולקטו, לא כוונת המלה, רק לפי שנופל על לשון לקטו: גל, שיגולו שם אבנים עד שיתחברו, ונקרא חומר האבנים כן לסבובו, ושרשו גלל, ותבורו אל הכנויים יוכיח גַּלָיו, גַּלֶּיךָ, שהלמ"ד דגושה לחסרון

אות הכפל: ויאכלו שם על הגל, אכלו שם לזכרון, או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם בלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה, ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהי העד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם

וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ (מז) וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ (מח) וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ (מט) וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ (נ) אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח

תולדות אהרן יגר שהדותא שבת קט״ו ב׳. מגלה ט׳, א׳: תענה יומא ע״ד ב׳, וע״ו א׳. כתובות מ״ז, ב׳:

תרגום אשכנזי

דעם שטיינהויפֿען: (מז) לבן נאננטע איהן יגר שהדותא: אונד יעקב נאננטע איהן גלעד: (מח) דען לבן שפראך: דיזער שטיינהויפֿען זייא הייטע איין צייגניס צווישען מיר אונד דיר: דאהער נאננטע מאן דען אָרט גלעד: (מט) וויא אויך מצפה, וויל מאן געזאגט האט, דער עוויגע ווירד עס שויען צווישען מיר אונד דיר, ווען וויר אויך איינער דעם אנדערן אויס דעם געזיכטע קאָממען: (נ) ווען דוא מיינע טאָכטער בעליידיגעסט, אָדער צו מיינען טאָכטערן נאָך אנדערע וייבער

תרגום אונקלוס

(מז) וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שַׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃ (מח) וַאֲמַר לָבָן דְּגוּרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ (מט) וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסֵּךְ מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ (נ) אִם תְּעַנֵּי יַת בְּנָתַי וְאִם

רש״י

שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה [ב״ר]: (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: (ע״כ קרא שמו): גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו׳. והמצפה אשר בהר הגלעד. כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד [שופטים י״א] ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה׳ ביני ובינך אם תעבור את הברית: כי נסתר ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בנותי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש:

באור

סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד (הרמב״ן): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד וכן תרגם והיתה בבל לגלים (ירמיה נ״א ל״ז), ליגרין, לעי השדה (מיכ׳ א׳ ו׳), ליגרי חקלין: גלעד, מלת עד שם המקדה ור״ל גל עדות כנגד שקרא לו לבן יגר שהדותא, ואלו היתה מלת עד תאר היה אומר יגר שהדא, כאשר מצאנו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ׳ ט״ז), שר״ל עדות שקר, אבל להלן עד הגל הזה ועדה המצבה, המה תארים: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד, אחרי שקראו יעקב גלעד דבר בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם, או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש (הרמב״ן), ומלת עד פה תאר, ולכן ת״א ויב״ע סהיד: קרא, הקורא: (מט) והמצפה, כתב רש״י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י״א כ״ט), למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה׳ ביני ובינך אם תעבור את הברית, וא״כ הוא שם מקום גבוה בראש ההר, ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך למעלה על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה׳, ואפשר שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם (הרמב״ן), וכן פי׳ בעל מ״י, וכן מתורגם בל״א: אשר אמר, לפי שאמר איש לרעהו: יצף ה׳, ענין הבטה כמו צפה נתתיך (יחזקאל ב׳ י״ז), ושרשו צפה, וכמו שבא מן רבה, יֶרֶב בארן (בראשי׳ א׳ כ״ב), בחסרון הה״א, כן נאמר מן צפה, יִצֶף, והכוונה, ישגיח ה׳. ביני ובינך, אף כי נסתר איש מרעהו, והיה אנחנו רחוקים כל אחד מחבירו ולא יראנו, השם יראנו, וכן מתורגם בל״א, והרמב״ע פי׳ כי אשר אמר שב אל לבן, ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף ה׳, ואינו מוכרח: (נ) אם תענה את בנותי, לפי פשוטו כל ענוי במשמע, שלא יעשה להם רע ויכריחם

תרגום אשכנזי

נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (נא) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (נב) עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־

ניממסט, זאָ איזט צוואר קיין מענש ריכטער צווי-שען אונס: אבער זיהע! גאָטט איזט צייגע צווישען מיר אונד דיר: (נא) לבן שפראך פערנער צו יעקב: היר איזט דיזער שטיינהויפען, אונד היר איזט דיזעס דענקמאהל, וועלכע איך אויפגעוואָרפען האבע, צווישען מיר אונד דיר: (נב) דיזער שטיינהויפען נעמליך זייא צייגע, אונד דיזעס דענקמאהל זייא אויך צייגע, דאס איך ניאמאלס צו דיר פאָר דיזעם שטיינהויפען פאָרבייא ציהע, אונד דוא ניאמאלס צו מיר פאָר דיזעם שטיינהויפען אונד פאָר דיזעם דענקמאהלע פאָרבייא ציהעסט, צום

רש"י

אם תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש [יומא ע"ז]: (נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: (ב"ר) לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא:

תרגום אונקלוס

תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא דַיְיָ סָהִיד בֵּינָנָא וּבֵינָךְ׃ (נא) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינָנָא וּבֵינָךְ׃ (נב) סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם אֲנָא לָא אֶעֱבַר לְוָתָךְ יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִבַּר

באור

על דבר שאינן חפילות בו, כן פי' הראב"ע: אין איש עמנו, והלא כמה אנשים היו עמהם אלא אין איש עמנו שיוכיח בין שנינו אם תעשה זה כי אתה תשכון בארץ אחרת ואין מי שיאמר לך מה תעשה: ראה אלהים עד ביני ובינך, והוא דומה כהשתלות ויראה אם תשקור בבריתי: (נא) אשר יריתי ביני ובינך, שעורו, אשר יריתי להיות עד ביני ובינך: יריתי, אנקלוס ויב"ע, תרגמו, אקימית, לפי הכוונה, אבל עיקרו לשון השלכה מענין ירה בים (שמות ד' ט"ו), ומענין ידיית אבנים, וענינו כאן שהשליכו אבנים רבים אל מקום אחד, וכן מתורגם בל"א (אויפגעוואָרפען), כהוראת המלה, והנה לפי פשוטו של מקרא בתחלה העמיד יעקב אבן אחת (והוא שקראה מצבה כפי' הרמב"ן), ואח"כ אמר יעקב לאחיו לעשות עוד גל של אבנים רבות ועל הגל הזה אכלו, והיו שם שני עדים, הגל והמצבה. (ולפי דעתי מצבה ומצפה אחד הוא רק שנתחלף הבי"ת בפ"א בחילוף אותיות בומ"ף, ועשאו כן לכוונת יפה). ומה שאמר למעלה שיעקב לוה לאחיו לעשות הגל והם עשוהו, ופה אמר לבן אשר יריתי, לפי שיעקב לוה לעשות כן בעצת לבן, או שהוא ואחיו ירו האבני', רק יעקב דרך מוסר לא אמר לחמיו רק לאחיו לעשות הגל, ולפי דעת בעל הטעמים שהטעים המצבה בז"ק מפסיק יותר מן הרביע שבמלת הזה שב אשר יריתי על שניהם על הגל ועל המצבה, ותהיה דעתו שגם הקמת המצבה היתה בציווי לבן עם שלא נזכר בפסוק: (נב) אם אני וגו', ואם אתה וגו', אם זה משמש במקום אשר או במקום שי"ן השמוש כמו עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד י"ט), עד אם דברתי דברי (שם ל"ג): לא אעבר, הראב"ע פי' לא אעבר ברית זה הגל כמו עברו תורות חלפו חק (ישעיה כ"ד ה'), ואיננו נכון לדעתי כי על הכוונה הזאת לא יתלוה השרש הזה עם מלות אל אלי אליך דוק ותשכח, והיה די לומר פה לא אעבר את הגל וגו' לא תעבור את הגל וגו', ודעת אנקלוס ויב"ע כדעת שמפרשים כפשוטו, וכן פירש"י, לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא, והוא מב"ר הנה מפרש עובר כפשוטו, וכן מתורגם בל"א, ויראה שגם היה המעבר והדרך מחרן לבאר שבע, ואולי לא היה דרך אחרת מחמת הרים בגבונים או נהרות רבות: לרעה, לעשות

הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ (נג) אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ (נד) וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר
לב (א) וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב

באָזען: (נג) דער גאָטט אברהם'ס, אונד דער גאָטט נחור'ס! מאָגען צווישען אונס ריכטען, (געמליך דיא גאָטטער איהרער פֿאָרפֿאהרען) ; אונד יעקב שוואָר בייא דער עהרפֿורכט זיינעס פֿאטערס יצחק'ס : (נד) יעקב שלאכטעטע איין שטיק פֿיה אויף דעם בערגע, אונד לוד זיינע פֿערוואנדטען איין, גאסט־מאהל צו האלטען: זיא הילטען גאסטמאהל, אונד איבערנאכטעטען אויף דעם בערגע: לב (א) דעם מאָרגענס דארויף שטאנד לבן אויף, קיססטע זיינע ענקעל אונד זיינע טאָכטער, אונד זעגנעטע זיא: זאָדאן רייזטע לבן אב, אונד קאם ווידער אין זיינע

תרגום אונקלוס

לְוָתִי יַת דְּגוֹרָא הָדֵין וְיַת קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ: (נג) אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְּנָחוֹר יְדוּנוּן בֵּינָנָא אֱלָהָא דַּאֲבוּהוֹן וְקַיֵּים יַעֲקֹב בִּדְדָחֵיל לֵיהּ אֲבוּהִי יִצְחָק: (נד) וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכָלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא:
לב (א) וְאַקְדִּים לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁיק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵיהּ: (ב) וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאָרְחֵיהּ

רש"י

(נג) אלהי אברהם. קדש [ב"ר]: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב [דניאל ה'] נשחיתה עץ בלחמו [ירמיה י"א]: לב (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו

באור

רע: (נג) אלהי אברהם, קדש: ואלהי נחור, חול, ולא זכר יצחק ובתואל לפי שהם היו נודעים יותר ומפורסמים בגדול' (מ"י), ול"נ שזכר אברהם שהיה הראשון שעזב האלילים ומצא בחקירתו דרך האמת, והוא הראשון אשר נטה מדעת אבותיו, והנה זה היה מאמר לבן, כי כל זה נמשך עדיין אל ויאמר לבן. אבל ביעקב נאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, בעבור שחייב לכבדו יותר מאבי אביו, והראב"ע פי' כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי אבי אביו שהיה עובד ע"ז וכן העיד יהושע (כ"ד ב'): אלהי אביהם, חול (רש"י), ועיין מ"ש בתקון סופרים שלי, ומאמר זה הוא מיותר, ולשון המתרגם האשכנזי, יתכן שהדברים האלה הם מאמר מדע"ה הכותב התורה, כאומר שכל אחד מבעלי הברית נשבע באלהי אביו, ויעקב הוסיף להזכיר בפירוש שהוא נשבע בפחד אביו יצחק, ולא באלהי נחור עכ"ל, ויהיה לפ"ז אלהי אביהם כמו מאמר מוסגר, ולכן הסגירו המתרגם הנזכר: בפחד אביו יצחק, כבר פירשתי לעיל, והמתרגם האשכנזי תרגם גם פה שהוא שם המקרה: (נד) ויזבח יעקב זבח, שחט בהמות למשתה: לאחיו, לאוהביו שעם לבן, אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב, ויב"ע עם שתרגם למעלה לאחיו, לבנוי, ע"פ הדרש, תרגם פה, לקריבוי: לאכל לחם, כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה' א'), נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט):
לב (א) לבניו ולבנותיו, יב"ע תרגם, לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה. רוצה לפרש בניו ממש, ולבן הסב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק שלפני זה, והכנוי של ולבנותיו על לבן הנזכר בפסוק זה, ודוחק הוא, והנכון כדעת הראב"ע שפי' לבניו, בני בנותיו, שקרוין בנים לפעמים,

לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ (ב) וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ (ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃

פ פ פ

(ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו

ת"א ויפגעו חולין י"ח, ב': ויאמר ברכות מ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

הײמאַזטה צוריק: (ב) יעקב אבער גינג זײַנעס װעגעס װײטער: דא בעגעגנעטען איהם ענגעל גאָטטעס: (ג) יעקב שפּראַך: אלס ער זיא זאה, דיזעס איזט אײן לאגער פֿאָן ענגעלן: אונד נאננטע דענזעלבען אָרט מחנים, צװײא לאגער: (ד) יעקב שיקטע באָטען פֿאָר זיך הער, צו זײנעם

תרגום אונקלוס

וַעֲרָעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָא דַייָ׃ (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזִינוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ דָא וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃ (ד) וּשְׁלַח

רש"י

לקראתו ללותו: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו [ב"ר ותנחומא]: חסלת פרשת ויצא

וישלח (ד) יעקב מלאכים. מלאכים ממש [ב"ר]: ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה

באור

וכן מתורגם בל"א: וילך וישב לבן, לפעמים יצא השם אחר הפעל הראשון, ולפעמים אחר ב' הפעלים: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. אנקלוס ויב"ע תרגמו מלאכים ממש, וכפי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע ור"ע ספורנו, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לפי מה שסופר בס' הישר כי לבן אחרי עברו מאת יעקב ויאמר וישלח את בעור בנו בן שבע עשרה שנה ועמו אביחורף בן עוץ בן כחור ועמהם עשרה אנשים, ויעברו הדרך לפני יעקב ויבאו בדרך אחר ארצה שעיר אל עשו יעוררהו לבא עם אנשיו אל יעקב להרגו, ויעש עשו כן ויקבוץ את כל חילו וילך לקראת יעקב, ומלאכי לבן יצאו מאת עשו וילכו ארצה כנען ויבאו בית רבקה ויגידו לה כי הלך עשו להרוג את יעקב. ותמהר רבקה ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק לעזור ליעקב, ויאמר יעקב כאשר ראם תחנה לעמוד לי מאת אלהים זה, ויקרא יעקב את שם המקום ההוא מחנים עכ"ד בקיצור. ולפ"ז פירושו מחנה אנשים מאת האלהים, וטעם קראו מחנים בל"ר בעבור מחנה יעקב והמחנה ששלחה לו רבקה, או כי כן הדרך בשמות שאינם סומרים מתכנתם, ולא יקפיד בעל הלשון על זה לקרוא בלשון רבים ע"ש מאורע יחיד או להפך, כאשר מלאנו גם כן שמות אנשים פרטיים בלשון רבים, מגרים, כתים, דודנים, דומיהם, וכן כתב הרמב"ן: (ג) מחנים, הראב"ע ור"ע ספורנו פירשו ע"ש שתי מחנות, שלו ושל מלאכים, ורש"י פירש שתיהן של מלאכים, של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו ללוותו לארץ, והוא מב"ר ותנחומא, וכתב הרמב"ן וז"ל: ואני תמה בזה שהרי עדין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבר את מעבר יבק שהוא יבק הנחל גבול בני עמון שהיא דרומית מזרחית לא"י ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנא' ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען (נראה' ל"ג י"ח), אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כן הדרך בשמות. או מחנים מחנהו ומחנה מעליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו עכ"ל, אבל לא היה צריך להרחיב דרכו כל כך לילך כל צד מזרחי' של א"י וקצת דרומית אל ארץ אדום מתם, כי הדרך הישר לילך מגלעד לא"י הוא קרוב. ואין צורך רק לילך אל הירדן שבמזרח א"י ולעברו לעבר השני, וכפי משמעות פשוטו של מקרא לא היתה דעתו של יעקב ללכת אל עשו כלל רק מלאכיו שלח אליו לגלות בדברי', רק אחר ששבו המלאכי' ואמרו כי כבר החזיק בדרך והולך לקראתו עם ארבע מאות איש שעמו, אז לקח לו עצה לילך לקראתו, ואז לא הולרך ללכת אל ארצו כי ידע שעשו בא כנגדו, ולפי המסופר בס' הישר ידע גם קודם שלחו המלאכים כי עשו בא לקראתו כי הגידו לו מלאכי רבקה: (ד) מלאכים, אלה

אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם: (ה) וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב אִזגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חֲקַל אֱדוֹם: (ה) וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו

תרגום אשכנזיקעט

ברודער עשו, אין דאז לאנד שעיר, אין דאז געפילדע אדום: (ה) אונד בעפאהל איהנען, וויא

רש"י

שאריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא

באור

המלאכים היו מעבדיו (הראב"ע), וכ"ה דעת הרשב"ם, וכ"כ דעת אנקלוס ויב"ע כי למעלה תרגמו מלאכי אלהים, מלאכיא דה'. ופה תרגמו אזגדין: ארצה שעיר, בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו (הרמב"ן), ולפי המסופר בס' הישר (כפי אשר העתקתי בסוף הפרשה הקודמת), שנודע לו ליעקב שהולך לקראתו עשו, ע"י שלוחי רבקה, אין צורך לדברי הרמב"ן, כי מיראתו פן יפגשהו בדרך עם חילו שלח אליו מלאכיו לרצותו, ושלחם לארצו כי אולי לא יצא עדין מארצו, אולם מה שכתב הראב"ע וז"ל הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם עכ"ל, אין הדבר כן כי אדום הוא בגבול דרום לא"י וכן פארן וסיני ואינם רחוקים ממצרי', אבל חרן הוא נגד מזרחית צפונית לארץ ישראל בין פרת וחדקל, ואין צורך להאריך בראיות, כי מפורש הוא בכתובים כנגד דבריו, כי כתוב ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף וגו' ונסב את הר שעיר ימים רבים, ויאמר ה' וגו', רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה וגו', ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר וגו' מאילת ומעציון גבר (דברים ב' א' וב' וג' וח'), והנה הלכו לדרום א"י אצל הר שעיר ומשם פנו למזרח א"י ופניהם לצפונה והלכו למזרח מואב ואח"ב למזרח עמון ואח"ב לארץ סיחון ועוג וכל אלה בעבר הירדן מזרחה, וארץ הגלעד (ששם תקעו יעקב ולבן את אהליהם), היא בארץ עוג שהיא נחלת חצי שבט מנשה שהיא קרובה לצפון א"י, גם כתוב ואני עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום (מלכים א' ט' כ"ו) וים סוף לדרומה של א"י קרוב ממצרים, ועיד כ גובים רבים יתנגדו לו, וכבר תפשו בזה הגאון מוהר"ר יעקב עמדן בס' מור וקציע' סי' ש"ו ע"ש: שדה אדום, שדה יאמר על שדות הזריעה, ולפעמים על המדברות, ולפעמים על הארצות כמו ויברח יעקב שדה ארם (הושע י"ב י"ג), כמו ארץ ארם, וכמוהו לגור בשדה מואב (רות א' א'), והכוונ' פה ארצה שעיר באותו החלק שדר שם אדום, כי אז היה עדיין החרי יושב בה, ובני עשו לא ירשום עדיין: (ה) ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר וגו', כבר כתבתי בהקדמה ובבאורי פעמים רבות שאין כוונת לאמר על השומע והמצוה רק הוא מוסב תמיד על המצוה, והכוונה

להודיע לשונו ממש, ומכאן ראיה לזה, כי אם היה פירושו ויצו אתם שיאמרו, יהיה כה תאמרון מיותר, אבל באומרו ויצו אתם ויאמר כה תאמרון וגו' ובלי מלת לאמר לא היה שייך להסב הדבור אל יעקב, ולספר לשונו ממש, רק כותב התורה היה מספר כוונתו בלשון זה ויצו אתם שיאמרו לאדוניו לעשו. והנה מלת לאמר הודיע לשון יעקב אליהם המתחיל מן כה תאמרון, וכה תאמרון מודיע לשונם שיאמרו לעשו ומתחיל מן כה אמר. וכה אמר מודיע לשון יעקב אל עשו ומתחיל עם לבן גרתי והנה הרשב"ם מודיע פה ענין מלת לאמר במלות מועטות וז"ל ויצו אתם לאמר, צוה אותם ואמר להם כה תאמרון, והשלוחים לא היו יודעין דאגתו של יעקב עכ"ל: לאדני. אמר להם כן עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד (הראב"ע), ולשון הרמב"ן צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני, ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות

תרגום אשכנזי

פֿאָלגט: אליאָ שפּרעכט צו מיינעם הערדן עשו! דיין קנעכט יעקב לעסט דיר זאגען, איך האבע מיך בייא לבן אויפֿגעהאלטען, אונד ביזהער פֿערווייلט: (ו) דאזעלבסט האבע איך ערלאנגט רינד אונד עזעל, קליינעס פֿיה, קנעכט, אונד מאגד, נון שיקקע איך, עס מיינעם הערדן קונד צו טהון, אום געוואָגענהייט אין דיינען אויגען צו פֿינדען: (ז) דיא באָטען קעהרטען צו יעקב צוריק, אונד שפּראכען: וויר זינד צו דיינעם ברודער עשו געקאָממען, ער

לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ (ו) וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ (ז) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ

תרגום אונקלוס

כִּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחָרִית עַד כְּעָן׃ (ו) וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ׃ (ז) וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוָת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוָת אֲחוּךְ לְוָת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע

רש"י

נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר להגידו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג

באור

אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שונא אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו עכ"ל: עם לבן גרתי. כאשר ידעת במלו' אבי ואמי שלא יחשוב בשבילי ברח (הרשב"ם): ואחר, כמו ואאחר, כמו ואהב את יעקב (מלאכי א' ב'). כמו ואאהב, וכן ואכל ואמר, חסרון אל"ף של יסוד (הרשב"ם כ"י), והוא מבנין הקל, ועל הרוב יהיה האית"ן בחולם בגזרת נחי פ"א אל"ף, ומעטי' בצירי כמו אני אהבי אהב (משלי ח' י"ז), וכולם כדי להמשיך אות נחה במקום פ"א הפעל, והכוונה הואיל ואחרתי עד עתה בבית לבן, לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) שור וחמור וגו', כלם לשון כלל וכן כי אם הסוס אסור (מלכים ב' ז' י'), ואיש ישראל נגש (שמואל א' י"ד כ"ד), ורבים כמוהם ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד: להגיד לאדני, להודיע שאני בא אליך בעושר ונכסים: למצא חן בעיניך, שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) וישבו המלאכים וגו', השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך: באנו אל אחיך אל עשו. ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה הוא מתוך שמחה בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך, זהו עיקר פשוטו וכן וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד' י"ד) (הרשב"ם), אבל הר"ע ספורנו מפרש להפך וז"ל וגם הלך לקראתך, לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את עסקך אבל גם הולך לקראתך עד ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד (במדב' כ' כ'), עכ"ל, ושניהם כוונתם ליישב מלת וגם, והרמב"ן כתב וטעם וגם הלך לקראתך לאמר כאש' אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה עכ"ל: (ח) ויירא יעקב. בלבו שאע"פי שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוין

עִמּוֹ: (ח) וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: (ט) וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה

ציהט דיר אויך ענטגעגען, אונד פֿיער הונדערט מאן מיט איהם: (ח) יעקב פֿירכטעטע זיך זעהר, אונד איהם ווארד באנגע: ער טהיילטע דיא לייטע, וועלכע ער בייא זיך האט־טע, וויא אויך דאז קליי־נע פֿיה, דאז רינדפֿיה, אונד דיא קאמעעלע אין צווייא לאגער: (ט) דען ער שפּראך: ווען נון עשו אויך קאָממט צו דעם איי־

תולדות אהרן ויירא ברכות ד', א'. סנהדרין צ"ח, ב':

תרגום אונקלוס

מְאָה גַבְרִין עִמֵּיהּ: (ח) וּדְחִיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וְיָת עָנָא וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן: (ט) וַאֲמַר אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחִינַהּ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָא

רש"י

עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו [ברכה פ' ע"א]: (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג [ב"ר ותנחומא]. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסות אחרות ול"ע במזרחי ובמפרשי שניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. אם תחנה עלי מחנה [תהלי' כ"ז] הרי נקבה. המחנה הזה [בראשי' ל"ג] ל' זכר. וכן יש שאר דברי' משמשים לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ [שם י"ט] מקצה השמים מוצאו [תהלי' י"ט]

באור

הוא לא האמין שמחשבת עשו לטוב' אלא לרעה (הרשב"ם): ויצר לו, ענינו הצר שהוא הפך המרחב, ושרשו יצר, והצירי מוסף יו"ד השרש כמנהג בנין הקל מנחי פ"י, ויש לומר כי הוא משרש צרה ויהי' יצר ולרה בענין אחד, וראוי לפ"ז להיות ויצרה רק שנפלה הה"א למ"ד הפעל כמנהגו ובפרט בבוא המלה עם וי"ו ההפוך. ואז אות האית"ן בצירי או בחירק כמו ויפן וכפן, כ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש יצר, ודעת הרשב"ם ששרשו צרר מגזרת צרור את המדינים (במדבר כ"ה י"ז), ובא על משקל ותקל גברתה (לעיל ט"ז ד'). משרש קלל ומבנין הקל כדעת רבי יונה. או מבנין נפעל כדעת הרד"ק, אבל הי' ראוי להיות ויצר בפתח כמו ותקל ובפרט עם הרי"ש שיש לה דין הרחבה קצת. ולשון הרמב"ן ויירא יעקב מאד, בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות הי' ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי, והנרא' בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבואו לפניו וידברו עמו כלל כי הי' הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו וענין ביתו ובניו וקראו לו בשלומי ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו וגם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחי' דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים חגרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב, וזה טעם וגם, כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו. וכן אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמי' מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם עכ"ל: ויחץ, שרשו חצה, והראוי וַיֶּחֱץ, כמו מן בנה וַיִּבֶן, ונפתחה החי"ת בעבור שהיא גרונית, ונפתחה גם היו"ד בעבורה כמו וַיַּעַל משה, (שמות י"ט כ'): (ט) המחנה האחת והכהו, מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז ג'), הרי נקבה, המחנה הזה (לקמן ל"ב ח'), לשון זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה, השמש יצא על הארץ (תהלים י"ט כ"ג), מקצה השמי' מוצאו (שם י"ט ז'), לשון זכר, והשמש זרחה על המים (מלכי' ב' ג' כ"ב), הרי לשון נקבה, וכן רוח, והנה רוח גדול' באה מעבר המדבר ויגע

הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה: (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ: (יא) קָטֹנְתִּי מִכֹּל

ת"א והיה סנהדרין ל"ט, ב': קטנתי תענית כ', ב':

תרגום אשכנזי

נעןלאגער, אונד שלעגט עס, זאָ קאַן דאָך דאַז איבריגע לאגער ענטרינ־נען: (י) יעקב שפּראך פֿערנער: גאָטט מיינעס פֿאטערס אברהם'ס, אונד גאָטט מיינעס פֿאטערס יצחק'ס! עוויגער! דער דוא צו מיר געשפּראָ־כען האסט: קעהרע אין דיין לאנד אונד אין דיינען גבורטסאָרט צוריק, זאָ ווילל איך דיר פֿערנער וואָהלטהון. (יא) איך בין צו גערינג פֿיר אללע

תרגום אונקלוס

דְּאִשְׁתְּאָרַת לְשֵׁיזָבָא: (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ: (יא) זְעֵירָן זָכְוָתִי מִכֹּל חַסְדִּין וּמִכָּל טַבְוָן דִּי

רש"י

הרי לשון זכר. השמש זרחה על המים [מלכים ב' ג'] הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה ויגע בארבע פנות הבית [איוב א'] הרי לשון זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים [מלכים א' י"ט] הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז) לשון נקבה. אש לוהט (תהלי' ק"ד) לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו. התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפלטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בש' המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדי' והאמת שעשית עמי לכך אני

באור

בארבע פנות הבית (איוב א' י"ט), הרי לשון נקבה ולשון זכר, ורוח גדול' וחזק מפרק הרים (מלכי' א' י"ט י"א), הרי לשון זכר ולשון נקבה, וכן אש, ואש יצאה מאת ה' (במדבר ט"ז ל"ה), לשון נקבה, אש להט (תהלים ק"ד ד'), לשון זכר (רש"י), וכן בית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה, על דרך הפשט זה כאולי כי אמר אולי יכלל המחנ' האחת כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רגזו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת (הרמב"ן). וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישוע' (שמואל ב' י' י"א), (הראב"ע), וכן פי' הרשב"ם וכן מתורגם בל"א: (י) ואלהי אבי יצחק, ולהלן הוא אומר ופחד יצחק (לעיל ל"א מ"ב), ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו' אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (לעיל כ"ח י"ג), ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך (שם ט"ו), ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהי' עמך (שם ל"א ג'), ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' (שם), בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך (רש"י), ור"ע ספורנו פי' וז"ל הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדול' בתחלת י"ח ברכות עכ"ד. וכן מצאנו בברכת משה את ישראל לפני מותו שהתחיל בשבחי המקום ה' מסיני בא וגו' (דברי' ל"ג ב'): (יא) קטנתי, לומ' כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו, וכן מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז' ב' וה'), מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו, וכן אמרו בב"ר קטנתי, רבי אבא אמר איני כדאי, והחסדים הם הטובו' שעשה עמו בלא נדר והאמת הטוב' אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו,

הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: (יב) הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם

תרגום אשכנזי

וואָהלטהאטען, אונד אל-לע טרייע, וועלכע דוא דיינעם קנעכטע ערצייגט האסט, דען בלאָס מיט מיינעם שטעקקען בין איך איבער דיזען ירדן געגאַנגען, אונד יעטצט בין איך צו צווייא לאגערן געוואָרדען: (יב) ערעטטע מיך דאָך פֿאָן מיינעם ברודערס האנד, פֿאָן עשו'ס האנד, דען איך פֿירכטע איהן, דאס ער ניכט קאָממע, אונד מיך אומברינגע,

תרגום אונקלוס

עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידַי עֲבָרִית יָת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן: (יב) שֵׁיזְבְנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵיל אֲנָא מִנֵּיהּ דִּילְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא:

רש"י

ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו (שבת ל"ב): ומכל האמת. אמיתת דבריך שאמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי

באור

ואמ' שאיננו ראוי שיטיבהו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אנקלס שתרגם מכל הסדין ומכל טבוון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טובו וקשוט ואולי ענה חסדים הצלתו אשר הצילו מינמי' רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד, והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (שמואל ב' ז' ט"ז), ענין קיום, לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמי' ט"ו י"ח) (הרמב"ן), ויב"ע תרגם מכל טבוון ומן כל קושטא, וכבר הארכתי בזה בפ' חיי שרה בפסוק אשר הנחני בדרך אמת (לעיל כ"ד מ"ח) ע"ש, והנה לדעת הרמב"ן (וכן הרשב"ם והראב"ע) יהיו החסדים פעולים אל פעל הקטנה החסר בכתוב, ומ"ם מכל כענין שלא, וקטנתי שנה לזה. וכן מתורג' בל"א, אבל רש"י פי' (והוא מגמר' דשבת דף ל"ב ע"א) נתמעטו זכיותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי עכ"ד, ויהי' לפ"ז מ"ם מכל מ"ם הסבה והחסדים הם הסבה אל הקטנ' המסובבת, והרמב"ן טען על פירושו ע"ש, ומלת קטנתי פעל עבר לגזרת פעול כמ"ש גם יכלתי (שם ל' ח'): כי במקלי, בלבד, בלי הון ורכוש, וכ"ת יב"ע, בחוטרי בלחוד, וכן מתורגם בל"א ול"ת ארי יחידי, לא תרגם המלה רק הכוונ': ועתה הייתי, נעשיתי, ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אע"פ שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיהו שאמ' לו הנביא מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א' וישעי' ל"ח א') ואחר כך בתפלת חזקיהו הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה, כן פי' הרשב"ם, והרמב"ן כתב כי הכל הוא מיראת חטא כי דרך הצדיקים לירא תמיד והי' מתירא אולי אפי' תסיבא מאם חטא בבואו בבדי' עם לבן עובד ע"ז או בדבר אחר ושגיאות מי יבין עכ"ל, וכ"כ רש"י והראב"ע: (יב) מיד אחי מיד עשו, לפי פשוטו הוא לתוספת באור: והכני, מוסבת עלהו ואחד עמו כמו ושני אנשי' שרי גדודי' היו בן שאול (שמואל ב' ד' ב'), (פי' היו שרי בן שאול), וכן הוא והכני והכה אם על בנים (הראב"ע), וכן פי' הרמב"ן, ואין צורך לזה כי על דרך ההשאל' יאמ' על האיש שהוכה, בעבור בניו ובני ביתו שהוכו, אף אם הוא בעצמו לא הוכה, וכן יאמ' על המלך שהוכה במלחמ', בעבור עמו שהוכה, גם כי הוא בעצמו נמלט, וכ"כ ר"ע ספירנו וז"ל והכני אם על בנים, יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו עכ"ל: אם על בנים, אם עם בנים כמו אם על בנים רטשה (הושע י' י"ד): (יג) ואתה אמרת, בלא מלת הנוכח קודם הפעל שהוא לנוכח,

עַל־בָּנִים׃ (יג) וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ שני (יד) וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ (טו) עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים

ת"א רחלים חולין קל"ו, ב':

תרגום אשכנזי

דיא מוטטער זאממט דען קינדערן: (יג) דוא אבער האסט געשפראָכען: איך וויLL דיר וואָהלטהון, אונד דיינען זאאמען מאכען, וויא זאנד אם מעערע, וועלכער פאָר מענגע ניכט צו צעהלען איזט: (יד) ער בליב אלדא דיאזעלבע נאכט, אונד נאהם פאָן דעם וואס ער מיט זיך פיהרטע, איין געשענק פיר זיינען ברודער עשו: (טו) צווייאהונדערט ציגען, אונד צוואנציג באָקקע; צווייאהונדערט שאָפע, אונד צוואנ-

רש"י

מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטיב איטיב. היטיב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא והיה זרעך כעפר הארץ [שם כ"ח]. אלא שא"ל כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך [שם] ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו [במדב' כ"א] ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתי' בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון, אך נראה בעיני

תרגום אונקלוס

(יג) וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא דִּי לָא יִתְמְנוּן מִלְּמִסְגֵּי׃ (יד) וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתִי בִּידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי׃ (טו) עִזֵּי

באור

כדי לעורר עיקר הכוונה ועל הספק הקודם, מכוון לת"ש ר"ע ספורנו ז"ל ואתה אמרת היטב איטיב עמך, ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם הרגה באבדן תולדתי עכ"ל, וכן מתורגם בל"א (דאו וובער): היטב איטיב עמך, אף על פי שהיתה פחדתו פן יגדום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמי חנם בחסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין הטאירואוי למנוע ממני הטוב' אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור אל ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים (הרמב"ן): ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב, א"ת ועשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מלמסגי, הנה יפרש אשר לא יספר מרב על זרעך, בעבור שתרגם יתמנון בלשון רבים, וחול הוא לשון יחיד בכל המקרא, וגם זרע לשון יחיד, אבל הוא תרגמו בנך והוסיף מלת סגיאין, גם בעבור שתרגם מרב, מלמסגי, ועשה ממנו פעל ור"ל אשר לא יספרו מהתרבותם אשר יתרבו, אשר לא שייך אלל החול כי כאשר נברא כן הוא לעולם, אבל יב"ע תרגם ואשוי ית בנך סגיאין הי כחלא דימא דלא תתמני מסגי, תרגם גם הוא זרעך, בנך סגיאין, בלשון רבים, ותרגם תתמני, בלשון יחיד גם מסגי הוא שם, ור"ל אשר לא יספר מרבויו, ושב על החול, אבל בעל הטעמי' שסם ז"ק במלת הים יסייע לת"א: (יד) ויקח מן הבא בידו מנחה, יאמר כי עשה מנח' מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקו' לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות (הרמב"ן), וכן ת"א מן דאייתי בידיה, וכן מתורגם בל"א: בידו, ברשותו, וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו): (טו) עזים מאתים ותישים עשרים מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות כי ידע

מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ (טו) גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ (יז) וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ (יח) וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי

תרגום אשכנזי

ציג ווידדער: (טז) מעל־קענדע קאמעעלע, נעבסט איהרען יונגען, דרייסיג; פֿירציג קיהע, אונד צעהן שטירע, צוואנציג עזעלי־נען, אונד צעהן עזעל: (יז) איבערגאב זאָלכעס זיינען קנעכטען, יעדע העערדע בעזאָנדערס, אונד שפראך צו זיינען קנעכ־טען: געהט פֿאָר מיר הער, אונד לאסט איינען צווישענרוים זיין, צווישען איינער העערדע אונד דער אנדערן! (יח) ער געבאָט דעם ערסטען, וויא פֿאָלגט: ווען דיך מיין ברודער עשו

תרגום אונקלוס

מָאתָן וּתְיָשַׁיָּא עַשְׂרִין רְחֵילֵי מָאתָן וְדִכְרֵי עַשְׂרִין׃ (טו) גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין עַשְׂרָא אַתָּנָן עַשְׂרִין וְעִילֵי עַשְׂרָא׃ (יז) וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי עֲבָרוּ קֳדָמַי וּרְוָחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא׃ (יח) וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעַרְעִנָּךְ עֵשָׂו

רש"י

שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיה׳ זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב [ב"ר]: ועירם. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. למי המנחה הזאת

באור

תולדתם, כי נועה היא: (טז) ובניהם, לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים, ופירושו הגמלים עם בניהם היו שלשים: אתנת, חמורים נקבות: ועירם, חמורים זכרים, והנפרד ממנו עַיִר במשקל זַיִת. ואיננו על משקלו ברבוי כי מן זית נאמר זֵתִים בנוח היו"ד, ומן עיר עֲיָרִים בהראות עי"ן הפעל, כמו קצוץ הַיִל, בני הַחֲיָלִים (מלכי׳ א׳ ט"ו כ׳): (יז) עדר עדר לבדו, כל מין ומין לעצמו, והנה הי׳ כאן חמשה מינים ובכל מין זכרים ונקבות, והם עשרה, וכן סופר בס׳ הישר שעש׳ עשר׳ עדרים, ולדעת הראב"ע היו שם חמש׳ עדרים כה׳ המינין כי יחשוב שהיו הזכרים עם נקבות ממינו עדר אחד: עברו לפני, דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו, מקום פנוי, והיתה הכוונ׳ כדי להשביע עינו של אות׳ רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) יפגשך, ענין פגיעה: וּשְׁאֵלְךָ, מגזרת פִּעֵל כמו כי אֲהֵבְךָ (דברי׳ ט"ו ט"ז): למי אתה, של מי אתה מי שולחך, ותרגום דמאן את. לע"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא (לעיל ל"א מ"ג), שלי הוא, לה׳ הארץ ומלאה (תהלים כ"ד א׳)! של ה׳ (רש"י), והנה לא ידע יעקב מה ישאל עשו אחיו, ובאיזה לשון ישאל. ואמר אל עבדו אם ישאלך עשו של מי אתה, ואנה פניך מועדות לילך, או שישאלך של מי אלה לפניך, תאמר לו אנכי עבד של עבדך יעקב, ואלה מנחה שלוחה לאדני לעשו, ולפי שהשאלות הראשונות למי אתה ואנה תלך שתיהן על העבד.

יִפְגָּשְׁךָ֞ עֵשָׂ֣ו אָחִ֗י וּשְׁאֵֽלְךָ֙ לֵאמֹ֔ר לְמִי־אַ֙תָּה֙ וְאָ֣נָה תֵלֵ֔ךְ וּלְמִ֖י אֵ֥לֶּה לְפָנֶֽיךָ׃ (יט) וְאָמַרְתָּ֙ לְעַבְדְּךָ֣ לְיַֽעֲקֹ֔ב מִנְחָ֥ה הִוא֙ שְׁלוּחָ֔ה לַֽאדֹנִ֖י לְעֵשָׂ֑ו וְהִנֵּ֥ה גַם־ה֖וּא אַחֲרֵֽינוּ׃ (כ) וַיְצַ֞ו גַּ֣ם אֶת־הַשֵּׁנִ֗י גַּ֚ם אֶת־הַשְּׁלִישִׁ֔י גַּ֚ם אֶת־כָּל־הַהֹ֣לְכִ֔ים אַחֲרֵ֥י הָעֲדָרִ֖ים לֵאמֹ֑ר כַּדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ תְּדַבְּר֣וּן אֶל־עֵשָׂ֔ו בְּמֹצַאֲכֶ֖ם אֹתֽוֹ׃ (כא) וַאֲמַרְתֶּ֕ם

תרגום אשכנזי

בעגעגנעט, אונד פֿראגט: וועם געהאָרסט דוא אן? וואָ געהעסט דוא הין? אונד וועססען זינד דיזע פֿאָר דיר הער? (יט) זאָ שפריך: דיינעם קנעכטע יעקב געהאָרט עס צו, עס איזט איין געשענק, אבגעשיקט, פֿיר מיינען הערן עשו; אונד דאָרט קאָממט ער זעלבסט הינטער אונס: (כ) ער געבאָט אויך דעם צווייטען, זאָ אויך דעם דריטטען, זאָ אויך אללע, דיא הינטער דער העערדע הער געהען, נעמליך: זאָ זאגעט צו עשו, ווען איהר איהן פֿינדעט: (כא) זאגעט איהם: דיין קנעכט

רש"י

שלוחה למ"ד מפתחת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא [בראשית ל"א] שלי הוא לה' הארץ ומלואה [תהלי' כ"ד] של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא אחרינו. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן וְכֻפַּר בריתכם את־מות [ישעי' כ"ח] לא תוכלי כַּפְּרָהּ [שם מ"ז]. ונראה בעיני שכל

תרגום אונקלוס

אָחִי וְיִשְׁאֵילִינָךְ לְמֵימָר דְּמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל וּדְמַאן אִלֵּין דִּקְדָמָךְ׃ (יט) וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב תִּקְרוּבְתָּא הִיא דִּמְשַׁלְחָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַּתְרָנָא׃ (כ) וּפַקִּיד אַף יָת תִּנְיָנָא אַף יָת תְּלִיתָאָה אַף יָת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ (כא) וְתֵימְרוּן אַף

באור

והשאלה הג' על העבד, לכך הראשונות מחוברות בטעם, ונבדלות מן השאל' השלישית בז"ק, והיתה בזה כוונת יעקב שעל כל השאלו' שישאלם אחיו, בין שישאלם על עצמם ובין שישאלם על העבד, על כלם יודיעו לו את דבר המנח' לרצותו, ויאמרו לו שהוא בעצמו יבא אחריה', אף שלא יהי' זה מענין השאל', זהו עומק פשוטו של מקרא: (יט) לעבדך ליעקב. הלמ"ד מורה להבאת הדבר אל העצם ויבא זה אחר זה ויספיק באחד. ולשון ר"ע ספורנו נוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמ' יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שליח לשעיר ובבלתי מכיר את עשו עכ"ל: והנה גם הוא אחרינו, יעקב, ולשון הרשב"ם: לפי שרצה יעקב לברוח בלילה דרך אחרת אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגשהו עכ"ל: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו, לכל אחד נוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העבדים והם כלם של יעקב מנח' לעשו אחיו הגדול: בְּמֹצַאֲכֶם, הראוי בְּמָצְאֲכֶם, על משקל בְּשָׁמְעֲכֶם את קול השופר (יהושע ה' ו'), כְּתָפְשְׂכֶם את העיר (שם ח' ח'), והוא מקור מן הקל עם כנוי הנמצאים מנחי למ"ד אל"ף ובא החולם תמורת החטף קמץ כדרכו בהרבה מקומו' והצד"י נפתח להרחיב על האל"ף מפני שהיא גרונית: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו, נוה שכל אחד מהם יאמ' זה הדבור מלבד הדבו' המיוחד לו כדי שימצ' עשו דברי כלם מכוונים בזה שהי' יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו (ר"ע ספורנו): כי אמר, יעקב בלבו, ואין זה מדברי השלוחים רק דברי משה: אכפרה פניו, אבטל רוגזו, וכן וכפר בריתכם את מות (ישעי' כ"ח י"ח), לא תוכלי כפרה (שם מ"ז י"א), ונראה בעיני שכל

גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃

יעקב קאָממט אויך זעלבסט הינטער אונס. דען ער דאַכטע זיך, איך וויל איהן פֿערזאָהנען, דורך דאז געשענק דאז פֿאָר מיר הערגעהט, דאר־נאך וויל איך זיין אנגעזיכט זעהען; פֿיללייכט נימםט ער מיך דעסטאָ פֿריינדליכער אויף:

תרגום אונקלוס

הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרָנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנִיחִנֵּיהּ לְרוּגְזֵיהּ בְּתִקְרוּבְתָּא דְּאָזְלָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב

רש"י

כפרה שאצל עון וחטא ואצל פני' כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של

באור

כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמ' וכפר ידיה, בעי לכפורי ידיה בההוא גברא, וגם בל' המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב (עזרא א' י'), על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק (רש"י). וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש כפר שאכפרה לשון הסרה והסתרה, ופניו לשון כעס ורוגז כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח), שהוא כנגד מה שנאמר בתחלה וכעסתה צרתה גם כעס (שם ו'), וכן ת"א, אניחנה לרוגזיה, ולפי שהכעס נראה בפנים נכנו בם, אבל אין דעת הרמב"ן כן וז"ל אחר שהעתיק לשון רש"י, וא"כ יהי' פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחי' לעשו ככה וכך פי' ר"א, ואיננו יפה בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידוע' בכל שולחי מנח' ועוד שא"כ היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו ועתה לא הוסיף על המלה הזאת, אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד בלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנח' הזאת כאשר יתנו העבדים כפר' בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני, להיותי מרואי פני המלך, וזה דרך מעלה מיראתו ממנו, ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה (משלי ט"ז י"ד) יתן כפר על החמה, ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמית וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל. (ר"ל שלא נקראו כן בכל המקרא רק בס' עזרא וס' ד"ה שכתבו ג"כ עזרא והוא הביא שם זה מבבל), כי לעולם לא תבא כפר' בחטא, אבל יאמ' לכפר על נפשותיכ' (שמות ל' ט"ז), לכפר עליו ונסלח לו (במדב' ט"ו כ"ח), על נפשו, ויאמר אכפרה בעד חטאתכם (ר"ל שלא נאמר אכפרה על חטאתכ' או את חטאתכם רק בעד ותהיה הכוונה אכפרה עליכם בעד חטאתכם), וכולן בלשון ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל' י"ב), שהוא פדיון עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו שאלה הדברי' כי אמר אכפרה וגו' שם בפי עבדיו כדי שימעט רגזו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה, ואחרי כן אראה פניו, דרך הבקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון (שם ל"ד כ"ג), ולא יראו פני ריקם (שם כ' וכ"ג ט"ו), וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים, כי התנהג לפקוד את השרים במנח' עם ראיית פניהם עכ"ד, ועם כי דברי הרמב"ן נכונים, ויראה' שהיא ג"כ דעת יב"ע שתרגם נרעי ית סבר אפוי. וכ"ה כוונת המתרגם האשכנזי, עכ"ז כללו אשר החליט שלא תבוא כפרה בחטא בהתלוות מלת על או את, איננו מכוון כי פסוקים רבים יתנגדו לו, כמו פשעינו אתה תכפרם (תהלים ס"ה ד'), והוא רחום יכפר עון (שם ע"ח ל"ח), וכפר על חטאתנו (שם ע"ט ט'). אל תכפר על עונם (ירמי' י"ח כ"ג) אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א' ג' י"ד), בחסד ואמת יכפר עון (משלי ט"ז ו'). אם יכפר העון הזה (ישעי' כ"ב י"ד), בזאת יכפר עון יעקב (שם כ"ז ט'), וחטאתך תכפר (שם ו' ז'), ואולי כוונתו שלא נמצא בתור' חטא ועון ופשע פעולים אל הכפר', [ויתכן שיהי' ענין כופר לשון הגנה וכסוי, יקרא הכלי שבו מכסים את הארון, כפרת, וזפת יקרא כופר לפי שמכסין בו את העץ להגין בעדו שלא ירקב, וכן הדבר המכסה את החטא, שלא יזיק יקרא כפרה, מלשון כסוי חטא' (תהלי' ל"ב א'), וכן המכסה על הנפש החוטאת

(כב) וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ (כג) וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ (כד) וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־

(כב) דאז געשענק גינג אלזאָ פֿאָר איהם הער; ער אבער בליב דיא נאכט אים לאגער: (כג) אונד אין דערזעלבען נאכט שטאנד ער אויף, נאהם זיינע צווייא ווייבער, זיינע צווייא מעגדע, אונד זיינע איילף קינדער, אונד זעטצטע איבער דען פֿורט דעס יבק'ס: (כד) ער נאהם זיא, פֿיהרטע זיא איבער דען פֿלוס, אונד בראכטע אל-

תרגום אונקלוס

אַפָּי: (כב) וַעֲבַרַת תִּקְרֻבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בַת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא: (כג) וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיָת חַד עֲשַׂר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת מַעֲבַר יוּבְקָא: (כד) וְדַבְּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יָת נַחְלָא וַעֲבַר יָת דִּי לֵיהּ:

רש"י

קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד [ירמיה ו'] וכן המכעיסים אותי על פני [ישעי' ס"ה] ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה [ב"ר]: (כג) ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם [ב"ר]: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן [ב"ר]:

באור

ומגין בעדה שלא יזיקה החטא. יקרא כפר', והפדיון גם הוא יקרא כופר שהוא מגין בעד הפדוי, ומכסה אותו שלא יארע לו נזק [שמעתי מפי ידידי הרב בעל יין לבנון נר"ו. והוא נכון]: (כב) על פניו, כמו לפניו, וכן עברים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח), המכעיסים אותי על פני (ישעי' ס"ה ג'): והוא לן בלילה ההוא במחנה, לפי פשוטו נשאר במחנהו ולא הלך אחר עבדיו מוליכי המנח', ולשון הרמב"ן יאמר שלא בא באהלו בליל' ההוא עם עבדיו ועם הרועים בצאן ערוך כאיש מלחמ' פן יצא אחיו ויכה בו עכ"ל: (כג) בלילה הוא, חסר ה"א הידיע' מן התאר שלא כמנהג, ולשון הרשב"ם נתכוון לברוח דרך אחרת ולפיכך עבר הנחל בליל' כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכי' הללו אל ירדן ומחנים שעבר יעקב ובליל' כמו כן ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבוקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו', ודוד בא מחנימה ואבשלום עבר את הירדן וגו' (שמואל ב' י"ז כ"א וכ"ב וכ"ד) עכ"ל, אבל לדעתי אדרבה הפך פניו לדרום ללכת לקראת עשו לפייסו כי איך יברח והוא מתקרב לצד אביו כי ההולך מן הגלעד והבשן שהם במזרח הירדן לשעיר צריך ללכת דרך ארץ עמון ובגבולם הוא נחל יבק ואח"כ דרך ארץ מואב, אבל ההולך מן הגלעד לחברון אין צריך לעבור דרך נחל יבק ולא דרך ארץ בני עמון, ונקל היה לו לברוח טרם עברו את נחל יבק והנחל מפסיק בינו ובין עשו ואנשיו, ועיין מה שכתבתי בסוף פ' ויצא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם (ל"ב ג'), ולהלן בפ' זו בפסוק ואביו קרא לו בנימין (ל"ה י"ח): ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו, אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להבלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבק לראות אם גבהו המים ושב ולקח' עמו כלם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מקנהו ורכושו (הרמב"ן), והראב"ע כתב הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום עכ"ל, ולי נראה שהפסוק הזה הוא כלל, ופי' ויעבר, עמהם, והפסוק שאחריו הוא פרטו של ראשון ומפרש כי בתחלה העביר הנפשות, ואח"כ הבהמה והמטלטלין ונשאר הוא לבדו ויאבק איש עמו: מעבר יבק, מעברות המים, והוא מקום שעוברים בו את הנהר, ויבק שם הנהר: (כה) ויאבק,

הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ (כה) וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ (כו) וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע

תולדות אהרן ויותר שם כ"ג, ח': ויאבק שם שם:

תרגום אונקלוס

(כה) וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא׃ (כו) וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכֵיל לֵיהּ וּקְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכֵּיהּ וְזָע

תרגו' אשכנזי

לעס זייניגע היניבער: (כה) יעקב אבער בליב אלליין צוריק; דא ראנג איין מאן מיט איהם, ביז דער מארגען אייפגינג: (כו) אלס ער זאה, דאס ער איהם ניכט בייאקאמ־

רש"י

(כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם [חולין צ"א]: ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם, ולי נ"ל שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו [ב"ר]: (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקלבוסית קרוי כף ע"ש שהבשר עליו כמין כף

באור

מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. (וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש אבק), ולי נראה שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא, בתר דאביקו ביה, ואביק ליה מיבק, לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו, לשון רש"י, ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עילו ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותם מעלים דקים חבולים וקשורים יחד כי החי"ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבלעו החי"ת תוחך במקום תחותך מסותא במקום מסחותא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחנקו כי אולי כן הלשון ומצינו בגדים אמלים (זכריה ו' ג'), כמו חמולים מלשון חמוץ בגדים (ישעיה ס"ג א') ואמרו המפרשים כי וארזים במרכלתך (יחזקאל כ"ז כ"ד), כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים (ש"ה א' י'), וכן אמרו במלת ותאללהו (שופטים ט"ז ט"ז), שהוא כמו ותחלחלהו מהופך מן ותלחלהו (כמו כבש כבש, שלמה שמלה), ושמא הוא דעת אנקלוס שאמר ואשתדל וכן תרגום וכי יפתה (שמות כ"ב ט"ו). ארי ישדל יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון (הרמב"ן): איש, מלאך וכן והנה איש עומד לנגדו (יהושע ה' י"ג), והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), ונקראו אישים המלאכים שמדברים עם בני אדם ונראים בצורת איש כמוהם במראה או בהקיץ, וכן פי' כל המפרשים שהיה מלאך ומפורש להלן בפרשה כי שרית עם אלהים וגו', כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו' ויותר מפורש בדברי הנביא, בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים. וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הושע י"ב ד' וה'), והמתרגם האשכנזי תרגם כהוראת המלה כמו שתרגם גם אנקלוס, גברא, ולא מלאכא, כי נקרא כן בעבור שנראה כאיש. והנה לדעת הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ב), גם כל הענין הזה הוא בדרך כלל ופרט שכתב שם, כי אמרו בענין יעקב ויאבק איש עמו וכו', והוא בענין אברהם בשוה אשר הקדים ספור כלל וירא אליו ה' וגו' אחר כן התחיל לבאר איך היה, וכן ביעקב אומר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואחר כן התחיל לבאר איך קרה עד שפגעו בו ואמר שהוא שלח שלוחים ופעל ועשה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וזהו מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ויפגעו בו מלאכי אלהים וכו' עכ"ל: עד עלות השחר, עד סוף שחרות הלילה, (ויהי' עלות לשון הסתלקות כמו נעלה הענן (במדבר ט' י"ז). העלו מסביב (שם ט"ז כ"ד), אבל לדעתי אין זה מענינם בעבור שהוא משקל, ואשר הם מענין הסתלקות הם מבנין נפעל), וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש, (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה, עלה זוהר היום), וכן אשר אין לו שחר (ישעיה כ' כ') (כלומר אין לו זוהר ובהירות) (הראב"ע בקצת תוספת באור): (כו) כי לא יכל לו, לשון הרמב"ן, מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו לתקע כף ירכו עכ"ל: ויגע בכף ירכו, של יעקב, וקולית הירך התקועה בקלבוסית קרוי' כף על

בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ (כז) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃ (כט) וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃

תולדות אהרן בהאבקו חולין שם א' וב': שלחני שם צ"א, ב'. שרית חולין צ"ב א': וצ"ג א':

תרגום אשכנזי

מען קאָננטע, גריף ער אַן דען באללען זיינער היפטע, דא ווארד דער באללען אן יעקב'ס היפטע איבער דעם רינגען פֿעררענקט: (כז) דער מאן שפּראך: לאס מיך געהען, דען דער מאָרגען איזט אויפֿגעגאַנגען, יעקב שפראך: איך לאס דיך ניכט געהען, דוא האבעסט מיך דען פֿאָרהער געזעגנעט: (כח) יענער שפראך צו איהם: וויא הייסעסט דוא? דיזער שפראך: יעקב: (כט) ער שפראך: דוא זאָללסט ניכט מעהר יעקב גענאננט ווערדען, זאָנדערן ישראל, דען דוא האסט אום דען פֿאָרצוג געשטריטטען, מיט גאָטטליכען וועזען, אונד מיט מענשען, אונד ביזט איהנען בייאגעקאָמ־

רש"י

של קידה: ותקע. נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך [ירמיה ו'] לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום [ב"ר] [חולין צ"א]: ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן קשה לרש"י ותברכני הל"ל. אלא הודה וכו' איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד ע"ח ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן זה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו [הושע י"ב] בכה המלאך ויתחנן לו מה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא

תרגום אונקלוס

פְּתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ (כז) וַאֲמַר שַׁלְּחֵנִי אֲרֵי סְלֵיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִנָּךְ אֱלָהֵין בָּרֵכְתָּנִי׃ (כח) וַאֲמַר לֵיהּ מַה שְׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב׃ (כט) וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי רַב אַתְּ קֳדָם יְיָ וְעִם

באור

שם שהבשר אשר סביב עצם הקולית העליונה עשוי' כמין כף של קדירה, וי"א שנקרא כן לפי שהעצם הנכנס בו עצם הירך כפ"ף: ותקע, נבדלה מן הירך ונתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו' ח') לשון הסרה. ובמשנה לקעקע ביצתן, לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר, וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך (הרשב"ם): ברכתני. פעל מורכב משני זמנים עבר ועתיד, ור"ל שבתמיה שאשלחך אחר כבר מבורך מפיך, ועיין בפ' ויחי מ"ש בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'), וזהו יישוב הלשון לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן, לפי שהי' שרו של עשו, וכוונתו לפי שלא אמר ותברכני בלשון עתיד ממש, אלא שכבר נתברך והוא עבר, והעתיד אינו אלא שיודה עליהן. והרשב"ם פי' כי אם ברכתני, שתשלחני מאתך בשלום שלא אהי' נזוק במה שנתאבקתי עמך: (כח) מה שמך, השאלה לפתיחת דברים כמו איכה (בראשית ג' ט'), מזה בידך (שמות ד' ב'), והדומים להם, כי יודע היה מה שמו כיון ששולח אליו: (כט) לא יעקב, לבד, וכן לא גוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), לא אחת ולא שתים (מלכים ב' ו' י'): כי אם, גם ישראל: כי שרית עם אלהים וגו', אין פי' שרית כמו וישר אבימלך על ישראל (שופטים ט' כ"ב), כי אין עם כמו על, רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשים שרים, כן פי' הראב"ע, וכן תרגם אנקלוס ארי רב את קדם ה' ועם גובריא ויכלתא, והוא כי שר אתה לפני

(ל) וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם: שלישי (לא) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי: (לב) וַיִּזְרַח־

ת"א ויזרח לו סנהדרין צ"ח, ב'. חולין צ"א, ב':

תרגום אשכנזי קפה

מען: (ל) יעקב פֿראגטע, אונד שפראך: זאגע מיר דאָך דיינען נאמען! יענער שפראך: ווארום פֿראגסט דוא נאך מיינעם נאמען? אונד זעגנעטע איהן דא־זעלבסט: (לא) יעקב נאננטע דען אָרט, פניאל: דען איך האבע איין גאָטט־ליכעס וועזען געזעהען, פֿאָן אנגעזיכט צו אנגע־זיכט, אונד מיינע פערזאָן איזט ערדעטטעט וואָרדען: (לב) דיא זאָננע פֿינג איהם אן צו שיינען, אלס

תרגום אונקלוס

גוּבְרַיָּא וִיכֵלְתָּא: (ל) וּשְׁאֵיל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָה דְנַן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן: (לא) וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַיְיָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזֵבַת נַפְשִׁי: (לב) וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יָת פְּנוּאֵל

רש"י

ולה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל להם: (ל) למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים [ב"ר]: (לב) ויזרח לו. לצורכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא שמש צדקה ומרפא בכנפיה

באור

אלהים ועם אנשים ויכולת. ואולם לפי זה תיבת ותוכל מיותר לגמרי, ומה טעם לומר נעשית שר לפני אלהים ובין אנשים וגם יכולת להיות שר, ועוד שכפי הנראה תיבת ותוכל שבה על וירא כי לא יכל לו הנאמר למעלה, לכן נראה שהכוונה במלת שרית על ההשתדלות וההתאמצות לשרור, כידוע שכל פעל יורה לפעמים על המעשה, ולפעמים על ההשתדלות והבקשה לעשות, והטעם רבת ונלחמת גם מלאך ה' ועם אנשים, מי ינצח את מי ומי ישרור על מי, ותוכל להם שלא נצחוך, כענין נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי (בראשית ל' ח'), שחסר ג"כ הכנוי יכלתי לה, וכן תרגם יב"ע ארום אתרברבת עם מלאכי דה' ועם גיבריא ויכולת להום. וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ומלת אנשים על עשו ולבן שהתחכם נגדם בעלות ותחבולות שלא ינצחוהו: (ל) למה זה תשאל לשמי, אין לנו שם קבוע משתנים הם שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים (ב"ר). ונראה לי פירושו כי הוסדו השמות של כל הדברים בעבור רוב ההשתנות אשר יש בחמרים, כדי להכירם ולהבדילם זה מזה, ע"י השמות הם הפרטיים הקבועים להם, והנה במלאכי מעלה אין צורך לאלו השמות לפי שאין לנו קצרי ההשגה ופחותי המעלה מבוא ודרך אל גדולי ההשגה ורמי המעלה, ודבר אין לנו עמהם להכירם או להשיגם כי אין שם ראייה חושיית כ"א ראייה שכלית והשגה, ואם נשיגם הננו במדרגתם ומעלתם, אולם כשיושלחו מאת השם ב"ה אל העולם השפל להֵרָאוֹת אל איזה נביא, בע"כ ילבשו איזה צורה חושיית, ואז יוגדרו בשמות לפי הצורה אשר ילבשו, והצורה תהיה לפי השליחות ההיא, ולפי מדרגת האיש אשר נשלחו אליו, ואחרי גמרם שליחותם יפשטו את הצורה ההיא ויעלו למדרגתם הראשונה, והנה המלאך הזה בעצמו כשנשלח עוד הפעם אם ילבש צורה אחרת לפי השליחות ההיא או מדרגת האיש הזה שאיננו כאבינו כ"א גדול או קטן ממנו, בהכרח גם שמו המורה על גדר צורתו ישתנה. וז"ל הרמב"ן: למה זה תשאל לשמי, אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מצרתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צויתי ולא פי' הכתוב הברכה, והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל עכ"ל: ויברך אותו שם, אמר שם לפי שעתיד לברכו בבית אל (ת"י), וכבר כתבתי דעת הרמב"ן ודעת חז"ל, והנראה לפי פשוטו שהברכה היא לא יעקב יאמר וגו' והוא כלל שאחר הפרט כמנהג הכתובים: (לא) כי ראיתי, טעמו, כי אמר כי ראיתי, וכן תיב"ע: (לב) ויזרח לו השמש,

לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ (לג) עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃

ת"א על כן פסחים כ"ב, א' חולין צ' ב': על כף חולין צ"ו, ב'. כריתות כ"א, א': הירך קדושין כ"ט, ב'. הוריות ב', ב'. חולין צ"א, א'. וקל"ד ב':

תרגום אונקלוס

וְהוּא מְטַלַּע עַל יַרְכֵיהּ׃ (לג) עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃

תרגום אשכנזי

ער פֿאָר פנואל פֿאָרבייא קאם, אונד ער הינקטע אן זיינער היפֿטע: (לג) דארום עססען דיא קינדער ישראל ניכט דיא שפאננאדער, (הנשה, דעם איבערשפרונגס), וועלכע אויף דעם באללען דער היפֿטע איזט, ביז אויף דען הייטיגען טאג, וייל ער אן דען באללען דער היפֿטע יעקב'ס, אן דיא שפאננאדער גע־ריהרט:

רש"י

[מלאכי ג'] ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. למה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם [ירמיה נ"א] וכן כי נשני אלהים את כל עמלי [בראשית מ"א]:

באור

לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו. וכן ויאר להם בחברון (שמואל ב' ב' ל"ב), ולשון הראב"ע ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם, ושאלת' תהו, כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה, והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה ליק"א (במדינה לונברדיאה) שעה ושליש שעה (ר"ל באורך שהן המזרח למערב והם כשיעור כ' מעלות) וברחב (ר"ל מן הצפון לדרום) י"ב מעלות וזה הדבר ברור בלא ספק עכ"ל, ואף שיעקב הלך מצפון לדרום אחרים נבדים לבאר שבע שהוא בנגב א"י, ואין זרוח השמש מקדים לו מאחר לשינוי המקומות ברוחב כי אם באורך, הנה באמת הלך באלכסון כי ארם נהרים הוא קרוב למזרחית צפונית לא"י בין פרת וחדקל, והוא הלך למערבית דרומית, באופן שבהלוכו היה מתקרב על כל תמיד לצד מערב, ושייך לומר ויזרח לו השמש: פנואל. פניאל ביו"ד ופנואל בוי"ו אחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות: והוא צלע על ירכו, עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו, כמו ויהי בבקר והנה היא לאה (בראשית כ"ט כ"ה), כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה (הרשב"ם): צלע, נקרא הפסח כן לפי שהולך על צדו אחד ולפי שהצלעות שני צדדין הימין והשמאל כנה לצד כל דבר בלשון צלע: (לג) על כן לא יאכלו, לזכרון גבורתו של יעקב וגם שעשה לו הקב"ה שלא מת (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע, והנה לפי פשוטו אין זה ציווי, רק שעודו, ע"כ אינם אוכלים בני ישראל את גיד הנשה, וכן מתורגם בל"א, ובאמת הצווי היה במתן תורה, לפי שבשעת מעשה לא נקראו עדיין בני ישראל כי אם בני יעקב, אלא שמשה כתבו במקומו להודיע הטעם שנאסר להם, כת"ק דר' יהודה בחולין (דף ק' ע"ב וק"א ע"ב), ואולם בעבור שאמר עד היום הזה משמע לפי פשוטו שאף שלא נצטוו בני יעקב ע"ז, הם נהגו מעצמם שלא לאכלו לזכרון נס אביהם. אך בסיני נאסר להם מפי הקב"ה, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה שם, וע"פ זה תבין דבריו: הנשה, ארז"ל כי נקרא כן ע"ש שנשה ממקומו ועלה ופירש"י לשון קפיצה, וכן נשת' גבורתם (ירמיה נ"א ל'), וכן נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ"א נ"א), וכן מתורגם בל"א: הַיָּרֵךְ, טעמו למטה ברי"ש, וכן נֶדֶר מזה (במדבר כ"ב כ"ד), וכן גָּזֵל, וכשירך דבוק נהפך להיות פתח קטן (ר"ל סגול) וטעמו באות ראשונה, ירך יעקב, ירך המשכן (שמות מ' כ"ב וכ"ד)

לג (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת: (ב) וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים: (ג) וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו: (ד) וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ

תולדות אהרן עבר פסחים ז', ב'. סוכה ל"ט, א'. מגלה כ"א, ב'. נדה כ"ב, א':

תרגום אונקלוס

לג (א) וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפַלֵּיג יָת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא: (ב) וְשַׁוִּי יָת לְחֵינָתָא וְיָת בְּנֵיהוֹן קַדְמוּתָא וְיָת לֵאָה וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיָת רָחֵל וְיָת יוֹסֵף בַּתְרָאִין: (ג) וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוַת אֲחוּהִי: (ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ

תרגום אשכנזי

לג (א) אלס יעקב זיינע אויגען אויפהוב, זאה ער עשו אנקאממען, מיט פֿיער הונדערט מאן; דא טהיילטע ער זיינע קינדער איין, אויף לאה, אויף רחל, אונד אויף דיא בײדען מעגדע: (ב) שטעללטע דיא מעגדע אונד איהרע קינדער פֿאָרנע אן, לאה אונד איהרע קינדער הערנאך, אונד רחל אונד יוסף צולעטצט: (ג) ער אבער גינג פֿאָר איהנען הער, ביקטע זיך זיך צור ערדע זיבענמאהל אינדעם ער הינטראט, צו זיינעם ברודער: (ד) עשו ליף איהם ענטגעגען,

רש"י

לג (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוויות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר

באור

(הרשב"ם), והם ארבעה שמות שבאים בנפרד על משקל פֶּעֶל. ובסמיכות על משקל פֱּעַל או פֶּעֶל, והם גְּדֵר, גְּזֵל, יָרֵךְ, כָּתֵף:

לג (ב) ראשנה. שם המקרא, ופירושו בתחלה כמו ראשנה יסעו (במדבר ב' ט'), ויש לפרש שהוא תאר ושב אל כל אחת מהשפחות, ושעורו וישם כל אחת מהשפחות במקום שתהיה ראשונה עם ילדי', וכ"כ הת"א שתרגם, קדמתא, ושהוא שם המקרא יתרגם בקדמית', כמו שתרגם ראשנה יסעו, אבל יב"ע תרגם גם פה, בקדמיתא, וכן מתורגם בל"א: אחרנים, שם התאר, ושעורו, שם אותם במקום שיהיו אחרונים, והלשון אין פירושו אחרונים ממש, רק אחרונים כנגד הראשונים, וכן ת"א ויב"ע כשם התאר, בתראין, ויש לפרש שבא התאר הא' במקום שם המקרא, ופירושו, אחריהם, ובא כן כדי לזווגו עם האחרון שהוא אחרון ממש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי כוונת שם המקרא, ושינה תרגומו הלשון מן האחרון כפי הכוונה: ואת רחל וגו', אחרון אחרון חביב, כי אם יהרגו הראשונים אולי ימלטו האחרונים. והנה למעלה אמר ויחץ וגו' לשני מחנות, ויאמר אם יבוא וגו' והיה המחנה הנשאר לפליטה, והיה זה טרם בא עשו אליו, וכאן כשראה כי עשו הולך לקראתו ועמו ד' מאות איש לא חלקם לב' מחנות, רק סדרם באופן שיהיו החביבים לאחרונה, אבל הלכו כולם יחד זה אחר זה, וזאת היא פליאה על יעקב מדוע חזר מעצתו הנכונה, והנה מפרשי הפשט לא העירו על זה, והר"י אברבנאל כתב כי גם מתחלה לא חלק לב' מחנות רק הצאן והבקר והמטלטלין, והרחיקם זה מזה, ולא

תרגום אשכנזי

וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו* וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ (ה) וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי (ו) וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ (ז) וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף

צואריו קרי נקוד על וישקהו

תולדות אהרן ויקרא סם סס :

אומארמטע איהן, פיל איהם אום דען האלז, קיססטע איהן, אונד זיא וויינטען: (ה) עשו הוב זיינע אויגען אויף, זאה דיא ווייבער אונד דיא קינדער, אונד שפראך: וואס געהערען דיר דיזע צו? ער אנטוואָרטעטע: עס זינד דיא קינדער, וואָמיט גאָטט דיינען קנעכט בעגנאַדיגט האט: (ו) דיא מעגדע טראטען הינצו, זיא אונד איהרע קינדער, אונד ביקטען זיך: (ז) דא טראט אויך לאה אונד איהרע קינדער הינצו, אונד ביקטען זיך, צולעטצט טראט יוסף

רש"י

שלא נשקו בכל לבו [ב"ר]. א"ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו [ב"ר]: (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ולעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי

תרגום אונקלוס

וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ: (ה) וּזְקַף יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת נְשַׁיָּא וְיָת בְּנַיָּא וַאֲמַר מַאן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי חַן יְיָ לְעַבְדָּךְ: (ו) וְקָרִיבָא לְחֵינָתָא אִינּוּן וּבְנֵיהוֹן וּסְגִידָא: (ז) וּקְרִיבַת אַף לֵאָה וּבְנָהָא

באור

שם נשיו ובניו כ"א במחנה אחד בלבד, גם העביר המחנה האחד בלבד את מעבר יבק והוא אותו שהיו בו נשיו וילדיו, והוליך אותם אחר הנחל, שהוא הלך האחד ממה שהיה מחשבתו שיבא עשו, כי היה אפשר שיבא עשו מצד האחד מהנחל או מצד האחד ממנו, ויעקב שם המחנה שלא היו בו הנשים והילדים מהצד שהיה יותר אפשרי וקרוב כפי מחשבתו שיבא עשו עכ"ד ע"ש עוד שהאריך, והנה יהיו דבריו כנגד הכתוב שאמר ויעבר את כל אשר לו. וויותר יעקב לבדו (וחז"ל אמרו ששכח פכים קטנים), ויותר נראה לי שמתחלה חלק גם נשיו וילדיו לשני המחנות (ונכללו במאמר את העם אשר אתו שמשמעו בין בניו ונשיו או עבדיו) בעבור שהי' ירא אולי נתמעטו זכיותיו ולא תתקיים ההבטחה ואהיה עמך, ולכן הולך לתחבולה אנושית אולי על ידה יציל המחצה, ובבואו אל נחל יבק הולך לקרבם ולא אחדם למחנה אחת. כדי שיעבירם כולם את הנחל, והיה בדעתו שיחלקם עוד לשני מחנות אחר שיעבירם, אבל אחר שנאבק איש עמו וברכהו ויעקב הבין שהיה מלאך אלהים כאשר אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו', היה לו הנראה הזאת והברכה לאות כי ינצל מיד עשו. ולכן לא חלקם עוד רק סדרם באופן נאות לכל אשה מנשיו עם בניה אצלה, ומה שהולך לשים את השפחות וילדיהן ראשונה ולאה וילדיה אחריהם ורחל ויוסף אחרונים, לדעתי לא היתה כוונתו בזה פן יהרגם עשו וינצלו האחרונים, כי איך ינצלו אם לא הרחיקם זה מזה כמו שעשה מתחלה, והמה הולכים קרובים זה לזה, אך חשש על נשיו ועל בניו פן יתפחדו מעשו בראותם אותו טרם ידעו כי לשלום בא. והאחרונים אחרי רואם כי לא עשה לראשונים דבר לא יפחדו עוד, ולכן שם החביב אצלו יותר לאחרונה: **עד גשתו עד אחיו**. שעודו לדעת המתרגם האשכנזי, שהשתחוה שבע פעמים בעוד גשתו אל אחיו: (ה) **מי אלה לך**, מי אלה להיות שלך, שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: **הילדים אשר חנן וגו'**, הרמב"ן פי' ששאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהן נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים: **אשר חנן אלהים**

וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ (ח) וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ (ט) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־

אונד רחל הינצו, אונד ביקטיציזייך: (ח) ער שפראך: וואס וויללסט דוא מיט יענעם גאנצען הירטענ־לאגער, וועלכעס איך אנ־געטראָפֿפען האבע? ער אנטוואָרטעטע: דאמיט איך גנאדע פֿינ־ע, אין מיינעם העררן אויגען: (ט) עשו שפראך: איך האבע גענוג, מיין ברודער! בעהאלטע, וואס דוא האסט: (י) יעקב אבער שפראך: אָ ניין! ווען איך גנאדע איז דיינען אויגען גיפֿונדען, זאָ נימססט דוא מיין געשענק פֿאָן מיינער האנ־; דיאוויל איך דיין אנטליטץ געזעהען, וויא מאן דאז אנטליטץ

תרגום אונקלוס

וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ (ח) וַאֲמַר מָאן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דִּי עַרְעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ (ט) וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אֲחִי אִצְלַח בְּדִילָךְ׃ (י) וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּיל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִיתָ

רש"י

עין: (ח) מי לך כל המחנה מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכי' פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרי' להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם אומרי' הכו הכו ואלו אומרים הניחוהו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות [ב"ר]: (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי

באור

את עבדך, בהם, וכן מתורגם בל"א, והוא קרוב לענין מתנה: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי, הכלל שלא תמלא מי כי אם על הי מדבר ופירושו מי הוא שסיגדת לו כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי והם העבדים ששלחת, ולשון הרמב"ן הנה עבדי יעקב עשו כאשר לוה אותם ולא רצה לקבל מהם, או שהוא בגאותו ועבדתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם ידאו מגשת אליו ואמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכי' הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במתנה עשו או שאין אדם אחר בדרך ההוא להיות לו כן, וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלו כלומר מי הוא הגדול אמלך שתשלח לו כל אלה. והוא ענהו למצא חן בעיני אדני כי אתה הגדול והאדון לעיני עכ"ל: (י) אל נא, תאמר לי כן וכ"ת יב"ע, לא תימא כן, וכן מתורגם בל"א, ואנקלוס לא תרגם מלת אל, רק מלת נא, בבעו. ונא הב', כען, ואולי דעתו כדעת הנגיד שהביא הראב"ע בפ' וירא בפסוק ויאמר לוט אלהם (בראשית י"ט י"ח) ע"ש: אם נא יגו' ולקחת וגו'. פי' אם מצאתי חן בעיניך, אזי הקח מנחתי מידי: כי על כן ראיתי פניך וגו', אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם, כענין ונרצה לו (ויקרא א' ד'), עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי (ישעיה נ"ו ז'), מלשון יהי רצוי אחיו (דברים ל"ג כ"ד), ואור פניך כי רציתם (תהלים מ"ד ד'), כי רצו עבדיך את אבניה (שם ק"ב ט"ו). [וכן כל לשון רצה ורצון שבתקרא ענינו הסברת הפנים בל"א (וואָהלגעפֿאַללען בעלייגען) והוא הפך האף]. ורש"י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני, ותרצני, נתפייסת לי וכנגד אמרתי שאינכו טוב שיהיה לו מזכיר עון (הרמב"ן), ופתחות הוי"ו ותרצני מורה על העבר שקבלו בסבר פנים יפות כפי' רש"י ולא על בקשת קבלת המנחה שבזה ידע שיתרצה לו כפי' הרמב"ן, וגם אנקלוס תרגם על העבר ויותר

כֵּ֣ן רָאִ֤יתִי פָנֶ֙יךָ֙ כִּרְאֹ֛ת פְּנֵ֥י אֱלֹהִ֖ים וַתִּרְצֵֽנִי׃ (יא) קַח־נָ֤א אֶת־בִּרְכָתִי֙ אֲשֶׁ֣ר הֻבָ֣את לָ֔ךְ כִּֽי־חַנַּ֥נִי אֱלֹהִ֖ים וְכִ֣י יֶשׁ־לִי־

ת"א כראות סוכה ה', ג'. סוטה מ"א, ג': יש לי סוטה ה: א'. ב"ב י"ו, א':

תרגום אשכנזי

איינעס געטטליכען וועזענס ,זיהט, אונד דוא האסט מיך גיטיג אויפגענאממען: (יא) נימם דאך מיינען זעגען אן, וועלכער דיר איבערבראכט װאָרדען, דען גאָטט האט מיך בעגנאדיגט, אונד איך האבע

תרגום אונקלוס

לִי: (יא) קַבֵּיל כְּעַן יָת תִּקְרוּבְתִּי דִּי אִתּוֹתִיַּת לָךְ אֲרֵי רַחֵם

רש"י

כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרלית למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפייזמנ"ט בלע"ז Appaisement, (בעזענפטיגונג). כי לא לרצון יהיו לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות. וכן שפתי צדיק ידעון רצון [משלי י'] יודעים לפייס ולרצות: (יא) ברכתי, מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה, עשו אתי ברכה דסנחריב [מלכים ב' י"ח] וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת [שמואל ב' ח'] כולם לשון ברכת שלום הן שקורין שלו"דאר בלע"ז *Salutare* חיט. Saluer, (גריסען). אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד Mon salut, (איין גרום): אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך [ב"ר]: חנני. נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהיה לו לומר חנננו שאין חנן בלא שני נו"נין והשלישית לשימוש

באור

מפורש בתיב"ע, דהא אתרעיתא לי, (ואולי יפרש הרמב"ן שהוא עתיד מורכב עם העבר, דהיינו אחר שתקבל מנחתי יהיה הרצון כבר בעבר כי בלי ספק אם תקבל מנחתי מדולה אתה לי קודם קבלתה כי בלא"ה לא תקבלנה, כמ"ש בפ' ויחי בפסוק ומולדתך וגו' (בראשית מ"ח ו' ע"ש), ועל דבר קושית הרמב"ן כי לא טוב להזכיר העון, הנה אנקלוס ויב"ע לא הזכירוהו, וכן המתרגם האשכנזי נשמר מזה כי אין הכוונה לדעת' רק על הרצון גרידא כי אמר אליו שנחשב בעיניו לשר גדול וטוב לו רצונו ויקר בעיניו אהבתו אותו: אלהים, א"ת רברביא, ויב"ע תרגם מלאכא, וכן פי' רש"י והראב"ע, וכן מתורגם בל"א, וכלם מודים שאיננו על השם ב"ה ולכן הוא חול לענין כתיבת ס"ת כמ"ש במס' סופרים (פ"ד הלכה ה'), כמ"ש בת"ס שלי: ותרצני, לשון רש"י נתפייסת לי, וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיזמנ"טו בלע"ז (ובל"א בעזענפטיגונג), הקרבנות באות לפייס ולרצות, וכן כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כ"ב כ'), שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י' ל"ב), יודעים לפייס ולרצות עכ"ל: (יא) ברכתי, מנחתי, מנחה זו הבאה על ראיות פנים, ולפרקים אינה באה אלא לשאלת שלום וכל ברכה שהיא לראיות פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז י'), עשו אתי ברכה (מלכים ב' י"ח ל"א), דסנחריב, וכן לשאל לו לשלום ולברכו (שמואל ב' ח' י') דתעי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז שלודי"ר (ובל"א גריסען), אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד (ובל"א איין גרוס), (רש"י), ולשון הרמב"ן את ברכתי, המנחה וכו' ויקראו המנחה שישלח האדם לרעהו, ברכה, כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (דברים ט"ו י"ד), כאשר אמר למעלה מן הבא בידו, והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס עכ"ל: הבאת, בא עם התי"ו להורות על הנקבה במקום ה"א הֻבָאָה, כמו כי אָזְלַת יד (דברים ל"ב ל"ו) במקום אָזְלָה, וְקָרָאת, אתכם (שם ל"א כ"ט) במקום וְקָרְאָה, ורבים כן, וקמץ הה"א הוא ת"ג במקום שורק: חנני, נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהיה לו לומר חֲנָנַנִי שאין חנן בלא שתי נוני"ן והשלישית לשמוש כמו עשני זבדני, ובא החי"ת בפתח כדרך הכפולים הפ"פ בו פתוחה בבנין הקל בעבור הדגש שאחריו: יש לי כל, כל ספוקי: ויפצר בו, עיין מ"ש בפ' וירא (י"ט ג' וט') פי' המלה, ובאור המאמר לדעת המתרגם האשכנזי כן הוא,

כֹּל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ (יב) וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד

ת"א נסעה חגיגה ה', ג'. ע"ז ח', ג':

אללעס געניג. אלס ער זעהר אין איהן דראנג, נאהם ער עס אן: (יב) עשו שפראך: לאס אונס נונמעהר רייזען, אונד אונזערן וועג פֿאָרטזעטצען, איך וויל נעבען דיר געהען: (יג) יענער אנטוואָרטעטע, מיין העררּ ווייס, דאס דיא קינדער צארט זינד, אונד דאס איך אויך בייס קליינען אונד גראָסען פֿיה פֿיר דיא שוועכליכען זאָרגען מיס, ווען מאן זיא איינען טאג איבערטרייבט, זאָ שטירבט אללעס קליי־

תרגום אונקלוס

עֲלַי יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כֹולָּא וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל׃ (יב) וַאֲמַר נִיטוּל וּנְהָךְ וְאֵיהַךְ לָקֳבְלָךְ׃ (יג) וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי מֵינְקָתָא עֲלָי וְאִם יִדְחוֹקִינּוּן יוֹמָא חַד

רש"י

כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי:

(יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגם של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים. ושתי פרות עלות ובלע"ז אנפנטיי"ש Enfantéds, (וועלפע יונגע געבאָרען האבען) fenanter, (געבאָרען): ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעס

באור

ונשהפליג בו לקח: (יב) נסעה, כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה, ותרגם של אונקלוס ניטול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך (רש"י), וכן פי' הרלב"ג בשם י"א, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נסע בשם י"א שהוא ציווי בתוספת ה"א, ויש מפרשים שהוא עתיד והנו"ן מאותיות אית"ן לרבים מ"ב, וכן פי' הרד"ק שם והרלב"ג, וכן תיב"ע, נטייל ונהך, וכן מתורגם בל"א: ואלכה לנגדך, בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכ' לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (יג) כי הילדים רכים, כי הגדול שבהם י"ג שנה יש לו וימים מספר: עלות, הצאן והבקר שהן עלות, מוטלות עלי לנהלן לאט, עלות מגדלות עולליהן, לשון עולל ויונק (ירמיה מ"ד ז' ואיכה ב' י"א), עול ימים (ישעיה ס"ה כ'). שתי פרות עלות (שמואל א' ו' י'), ובלע"ז אנפנטיי"ש (רש"י) ובל"א (בעקינדערט, יונגען האבען), וא"ת, מניקתא, וכן פי' הרד"ק בשרש עול וכתב שנקראו הבהמות המניקות כן על שם בניהם שהם עולים וכן הנערים בבני אדם נקראו כן. עול ימים. התשכח אשה עולה (ישעיה מ"ט י"ד), אבל הרלב"ג מפרש בענין אחר וז"ל: עלות כמו עלות ינהל (שם מ' י"א), וְהִנֵּה הדרות שעלה עליהן העתודים על כן

נקראו עלות עכ"ל, והוא ג"כ דעת המתרגם האשכנזי, והנה לדעת כולם יהיה עלות תאר, ותחסר ה"א הידיעה כי דרך זרות הוא שתבא הה"א במתואר לבד, אמנם יש לו חברי', את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד'), את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג'), ודומיהם, ולכן תיב"ע דמיינקן. ובל"ת במקום ה"א הידיעה כדרך הארמי, ויש לפרש כי עלות הוא נשוא, ויהיה יחוס ב' המאמרים שוים בנושא ונשוא, כי הילדים הם רכים, והצאן והבקר הן עלות, וכולם מוטלים עלי, אבל בעל הטעמים יתנגד לכל אלו הפירושים בעבור ששם מונח בעלות, ויראה שהוא מפרש עלות עלי שטרחת הצאן והבקר ומשאם עולים עלי ור"ל במוטלים עלי: ודפקום, ענין דחייה. ופירושו ואם ידפקום וכן ונתן לכם אדני לחם צר (ישעיה ל' כ'). פי' ואם נתן, כלומר אם ידפקום הרועים יום אחד שיצטרכו למהרם בעבורך ימותו כל הצאן: ומתו. פי' אז ימותו. והוי"ו משמשת להפך העבר לעתיד ועם זה תשמש גם לקשר המאמרים המתיחסים בסבה כאשר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים. ולשון הרמב"ן ומתו כל הצאן, דרך תגלה

וָמֵ֖תוּ כָּל־הַצֹּֽאן׃ (יד) יַֽעֲבָר־נָ֥א אֲדֹנִ֖י לִפְנֵ֣י עַבְדּ֑וֹ וַֽאֲנִ֞י אֶתְנָהֲלָ֣ה לְאִטִּ֗י לְרֶ֨גֶל הַמְּלָאכָ֤ה אֲשֶׁר־לְפָנַי֙ וּלְרֶ֣גֶל הַיְלָדִ֔ים עַ֛ד אֲשֶׁר־אָבֹ֥א אֶל־אֲדֹנִ֖י שֵׂעִֽירָה׃

תולדות אהרן יעבר ע"ז סס: עד סס כ"ס, ג':

נעפיה: (יד) מיין הערר געהע נור פֿאָר זיינעם קנעכטע פֿאָראוים, איך וויל מיינען לאנגזאמען צוג נאכפֿיהרען, זאָ וויא דער טראָס פֿאָרט קאָן, וועלכען איך פֿאָר מיר האבע, אונד זאָ וויא דיא קינדער פֿאָרט קאָננען, ביזאיך צו מיינעם הערן

תרגום אונקלוס

יְמוּתוּן כָּל עָנָא׃ (יד) יְעִיבַר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוּבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דִּי אֵיתֵי לְוַת

רש"י

בדרך במהולה ומתו כל הלאן: ודפקום. כמו קול דודי דופק [שיר ה'] נוקש בדלת: (יד) **יעבר נא אדני**. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: **אתנהלה**. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: **לאטי**. לאט שלי לשון נחת. ההולכים לאט [ישעיה ח']. לאט לי לנער [שמואל ב' י"ח]. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: **לרגל המלאכה**. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: **ולרגל הילדים**. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: **עד אשר אבא אל אדני שעירה**. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח [ב"ר] שנ' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו [עובדיה א'].

באור

שהיה לו לומר ומתו כלם, אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחשבו על הילדים שלא יהיו במשמע ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו ולא יוכלו ללכת והצאן והבקר עלות ואם ידחקו' ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם עכ"ל: (יד) **יעבר נא אדני**, אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: **ואני אתנהלה**, תבא מלת אני קודם אל"ף האית"ן המורה ב"כ לת"ב, והוא להפליג הכוונה על המ"ב ולהודות הפך הקודם, ר"ל אתה תסע מהר אבל אני אתנהל לאטי: **אתנהלה**. הכוונה אתנהל עמם, והה"א שבסוף נוספת מאותיות האמנתי"ו: **לאטי**, ענינו בנחת והיו"ד נוספת או הוא כנוי המדבר בעדו (וכ"ה דעת רש"י לאט שלי), וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והלמ"ד נוספת ורבי יהודה כתב שהיא שרשית (וכ"ה דעת רש"י) (רד"ק בשרשים שרש אט): **לרגל המלאכה**, לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך, והרשב"ע כתב המלאכה, בעבור המקנה שהוא מלאכתי, (כי לפי שהאדם המתעסק בקנין הצאן כל מעשהו ומלאכתו עליהם אמרו עליהם מלאכה), והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כן כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב ז'), ומזאת הבנדה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח, ויהיה לרגל כמו ויברך ה' אתך לרגלי (בראשית ל' ל'), ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכה על רגליהם עכ"ל, והמתרגם האשכנזי באמרו בל"א (טרוס) שהוא כולל כל דבר שיוליך האדם אחריו לצרכו בעת נסיעתו ממקום למקום: **ולרגל הילדים**, לפי רגליהם שהם יכולים לילך: **עד אשר אבוא אל אדני שעירה**, לשון הרמב"ן היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר, והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואחרי ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו. ורבותינו דאו עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמה עכ"ל, אבל לא ידעתי איזה דרך היה לו בארץ שעיר שהיא בדרום א"י ודחוק הרבה מן הקו הישר שמן חרן עד באר שבע. ואם כוונתי שאמר לעשו שמהלכו יהיה דרך הר שעיר ובחם לו כדי להרחיקו מעליו, א"כ תהיה קרובה לדעת רבותינו שאמרו

(טו) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ (טז) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ (יז) וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס (יח) וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר

ת"א נסע מגלה י"ז, א'. ע"ז ב"ח, ב': שלם שבת ל"ג, ב':

תרגום אשכנזי קפט

נאך שעיר קאממע: (טו) עשו שפראך: זא וויל איך דען בייא דיר לאססען, פאן דעם פאלקע, דאז בייא מיר איזט: ער אנטוואָרטעטע, וואצו דיזעס? לאס מיך נור פאר מיינעם הערדן גנאדע פינדען: (טז) עשו גינג דענזעלבען טאג זיינען וועג צוריק נאך שעיר: (יז) יעקב אבער רייזטע נאך סכות, בויעטע זיך איין הויז: אונד זיינעם פיהע מאכטע ער היטטען, דארום נאננטע מאן דען אָרט סכות: (יח) יעקב קאם געזונד אין שכם'ס שטאדט אן, וועלכע אים לאנדע

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ (טו) וַאֲמַר עֵשָׂו אַשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא דִי עִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ (טז) וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאָרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ (יז) וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלְּלָן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא סֻכּוֹת׃ (יח) וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְאַרְעָא

רש"י

וג"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנ' כי אם ד' מאות איש אשר רכבו על הגמלים [שמואל א' ל'] [ב"ר]: (יז) ויבן לו בית. שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ [מגילה י"ז]: סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם.

באור

שאמר לעשו שיצא לגור שם וכהם לו: (טו) ויאמר למה זה, תעשה לי טובה זו שאינו צריך לה, אמצא חן בעיניך, ולא תשלם לי עתה שום גמול (רש"י), וכן פי' הראב"ע, והכוונה ביעקב כי לא היה חפץ בזה ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. (הרמב"ן), ול' הכלל יופי למה זה אמצא חן בעיני אדני, לעשות לי כל הכבוד הזה וכן מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני (רות ב' י') עכ"ל, אבל טעם הנ"ק שבמלת זה יורה שהוא כפירש"י והראב"ע, והמתרגם האשכנזי תרגם כפירש"י לחלקו לב' מאמרים, אך במאמר אמצא חן בעיני אדני, נטה קצת מפירש"י שאמר שהוא בקשה מיעקב שלא יעשה לו גמול, והוא יפרש למה זה תעשה לי הטובה הזאת, די לי במציאות החן בעיניך, וטוב לי זה מכל המתנות, ויקושרו לפ"ז המאמרים היטיב: (יז) סכתה, יראה שהוא סכות שבעבר הירדן במלכות סיחון המוזכר בספר (יהושע י"ג כ"ז), ויש עוד סכות אצל מצרים, והוא המסע הראשון לישראל שנסעו מרעמסס לסכות: ויבן לו בית, יתכן כי היה מקום אין שם עיר, והוצרך לבנות לו בית ולעשות סכות: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו', מפדן ארם, רש"י כתב שלם בגופו ובממונו ובתורתו כאומר לחברו יצא פלוני מבין שני הריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו, וכן ת"א ויב"ע. וכן המתורגם בל"א, והראב"ע פי' שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה, אבל הרשב"ם כתב ויבא יעקב שלם, אל עיר ששמה שלם, כמו עד בואכה בית לחם (רות א' י"ט): עיר שכם, עירו של שכם. כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמרי הוא (במדבר כ"א כ"ו), כדכתיב וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ, והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם ואפי' אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם (יהושע י"ט מ"ז), לזכרון גבורתם שהרגו

בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ (יט) וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר

תרגום אשכנזי

כנען ליגט, אלס ער פֿאָן פדן ארם צוריק קאם: אונד שלוג זיין הירטענ-לאגער אויף פֿאָר דער שטאדט: (יט) ער קויפֿ-טע דאז שטיק פֿעלדעס, וואָ ער זיין צעלט אויפֿריכטעטע, פֿאָן דער האנד דער קינדער המור׳ס, שכם׳ס פֿאטערס, אום

תרגום אונקלוס

דִּכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא׃ (יט) וּזְבַן יַת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְּרַס תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִיְּדָא דִּבְנֵי חֲמוֹר

רש״י

שלם. בגופו שנתרפא מצלעתו שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן [שבת ל׳]: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם [רות א׳]: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יט) קשיטה. מעה.

באור

אנשי העיר, וכדכתיב ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (לעיל ד׳ י״ז), וגם מי שמתרגם שלם, שלם בתורתו שלם בממונו טעות הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן עכ״ל מוגה מפי׳ הרשב״ם ישן כ״י על קלף. ובנוסחא הדפוס הוא מוטעה, ודעת מהר״י אברבנאל היא באופן אחר שהמחוז ההוא כולו היה נקרא שכם ובתחלת המחוז שהיה לצד פדן ארם היה שם עיר ושמה שלם והיא רחוקה מחברון הרבה ושם ענה שכם את דינה, והיה במחוז ההוא ג״כ עיר ששמה שכם והיתה קרובה לחברון כמו מהלך יום ושם היו בני יעקב רועים כשמכרו את יוסף, ושכם שקלקלו בה השבטים איננה שכם שענו בה את דינה כי אותה שקלקלו בה השבטים נקראת שכם, ואותה שעינו בה את דינה נקראת שלם ולא נקראת שכם רק בשם הכללי של המחוז ההוא, ע״ש שהאריך בקושיות כמנהגו, ולא ידעתי איך יפרש ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (תהלים ע״ו ג׳), היכן מצינו ששכן בשלם העיר אשר בקצה שכם, כי לא מצאנו ששכן בהיכלו רק בשילה, ובשנחרבה, בנוב וגבעון, ואח״ז בחר עוד בירושלים לקדושת עולם, והנה חז״ל אמרו ששלם היא ירושלים, ולפי דעתם צריך לפרש הפסוק ויהי בשלם וגו׳ שהוא כפל לשון במלות שונות. ודבריהם אמת, אבל לפי מה שהרשונו חז״ל לחקור בפשוטו של מקרא כפי השגתנו, נראה לי לפרש ע״פ פשוטו הפך מפירושו של מהרי״א, כי המחוז כולו היה נקרא שלם ובו עיר ששמה שכם, ויהיה פי׳ הפסוק ויבא יעקב לארץ שלם לעיר שבה ששמה שכם (או כפי׳ הרשב״ם לעירו של האיש שכם), והיה לפי דעתי במחוז ההוא גם עיר שילה, כי היא סמוכה לשכם, כמ״ש ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וגו׳ (יהושע כ״ד א׳), וישם לו חק ומשפט בשכם (שם כ״ה), וכתוב שם אח״ז ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה׳ (שם כ״ו), ואז היה הארון בשילה, וכן כתוב ויאמרו הנה חג ה׳ בשלה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העולה מבית אל שכמה (שופטים כ״א י״ט), וכתוב עוד ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמיה מ״א ה׳), והיו גם נוב וגבעון במחוז ההוא, וגם ירושלים היה במחוז ההוא, ולכן אמר ויהי בשלם סכו. כלל בזה משכן שילה ונוב וגבעון ולכן קראם בשם המחוז הכולל את כולם, ואמר סכו שפירושו דירת ארעי לפי שלא היתה קדושתם קדושת עולם ואין אחת מהן המקום אשר בחר ה׳ לשבתו עד עולם, ומעונתו בציון שהיא מעון לו ודירת קבע כי קדושתה קדושת עולם, והפריד ביניהם לקרא לציון בשם הפרטי המיוחד אליה, ולא כללה בשם שלם שכולל גם אותה, בעבור הפרש קדושתה שהיא קדושת עולם, מקדושת שילה ונוב וגבעון שאיננה לעולם, וקושיותיו של מהרי״א בטלות הן, אך אין רצוני להאריך פה, ומצאתי מפורש בספר הישר כדברי שכתוב שם בזה הלשון ויהי מימים ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם היא עיר שכם אשר בארץ כנען עכ״ל. ולפ״ז צריך שיתורגם בל״א (יעקב קאם אין דיא פראָווינץ שלם, אין שכם׳ס שטאדט אן): ויחן את פני העיר, חנה לפני העיר, ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים: (יט) חלקת השדה, חלק בשדה: במאה קשיטה, מעה, וכן בדברי רז״ל אמר ר׳ עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה, אבל

אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה: (כ) וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: ס

חמישי לד (א) וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת

תולדות אהרן במאה ר"ה כ"ו. א': ויקרא מגלה י"ז א':

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן: (כ) וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל:

לד (א) וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלִידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנַת אַרְעָא: (ב) נַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא

תרגום אשכנזי

הונדערט קשיטה: (כ) דאזעלבסט זעטצטע ער איינען אלטאר, אונד נאננטע איהן: גאָטט איזט דער גאָטט ישראל׳ס:

לד (א) דינה, לאה׳ס טאָכטער, דיא זיא דעם יעקב געבאָרען, גינג אויס, זיך אומצוזע־

רש"י

אד"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה (ותרגומו חורפן טיניס חניפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי [שמות י"ז] לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל [מגילה י"ח] וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי:

לד (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית

באור

אנקלוס תרגם חורפן (טובים חריפים בכל מקום כגון עבר לסחר), ותרגם גם כן כבשת הצאן (לעיל כ"א כ"ח), חורפן דעאן, והנה לפי דעת ר' עקיבא מאה קשיטה הם חמשה שקלים, כי עשרים גרה השקל והגרה הוא מעה כמו שתרגם אנקלוס עשרים גרה (שמות ל' י"ג), עשרים מעין, וכ"כ בס' היושר בחמשת שקלים: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל, וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי, כל זה לשון רש"י. והנה צדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהי טעם לו כטעם קרא לו בנימין (לקמן ל"ה י"ח), (ר"ל קרא אותו), וקרא לך גדר פרץ (ישעיה כ"ה י"ב), וקורא אותך. ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו (ירמיה כ"ג ו'), ושם ירושלים ה' שמה (יחזקאל מ"ח ל"ה), וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אנקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהי דישראל, ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), למי מריבה (במדבר כ' כ"ד). (הרמב"ן). וכפי' רש"י פי' גם הרשב"ם והראב"ע, וכן מתורגם בלא"ש:

לד (א) ותצא דינה, כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: בת לאה אשר ילדה ליעקב, הטעם לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה (הרמב"ן): לראות בבנות הארץ, יב"ע תרגם למיחמי בנימוס בנת ארעא, וקיצר הכתוב פעול הראייה, והמתרגם האשכנזי תרגם (זיך אומצוזעהען, אונטער דען טאָכטערן דעס לאנדעס), תרגם לראות כאלו הוא בודד. ובי"ת בבנות פירושה בין בנות הארץ, והנה אחרי שמלאכו שרוב לשון ראייה בקל המקושר עם הבי"ת אחריו יהיה בודד, והמלה שאחריו עם הבי"ת הוא הפעול ר"ל הנראה כמו וראה בקנאתי (מלכים ב' י' ט"ז), הקנאה נראית, וראה בטוב (קהלת ב' א'), אל אראה במות הילד (לעיל כ"א ט"ז), (חוץ

הָאָרֶץ׃ (ב) וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר
הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב
אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ (ג) וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה
בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר
עַל־לֵב הַנַּעֲרָ׃ (ד) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־
חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה
הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ (ה) וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי
טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־
מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־
בֹּאָם׃ (ו) וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־

הנערה ק׳ הנערה ק׳

תולדות אהרן וירא נזיר כ"ג, א׳. סנהדרין ע׳. א׳. הוריות י׳: ויקח יומא ע"ז, ב׳:

תרגום אשכנזי

הען אונטער דען מאָכ־טערן דעם לאנדעס: (ב) דא ערבליקטע זיא שכם, זאָהן דעם חוי'ן חמור'ס, דעם פירסטען דעם לאנדעס: נאהם זיא, בעשליף זיא, אונד טהאט איהר געוואלט אן: (ג) זיין הערץ הינג אן דינה, יעקב'ס טאָכטער: ער ליבטע דיא יונגפער, אונד רעדעטע איהר פריינדליך צו: (ד) אונד שכם שפראך צו זיינעם פאטער חמור: נימם מיר דיזעם מעדכען צור פרויא: (ה) נון האטטע יעקב געהאָרט, דאס מאן זיינע טאָכטער דינה ענט־עהרט, זיינע זאָהנע אבער וואַרען מיט זיינעם פיה אויף דעם פעלדע: דא־הער שוויג יעקב, ביז זיא צוריק קאָממען ווירדען: (ו) חמור, שכם'ס פאטער, גינג אלזאָ אויס, צום יעקב:

תרגום אונקלוס

דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה: (ג) ואתרעיאת נפשיה בדינה בת יעקב ורחים ית עולימתא ומליל על לבא דעולימתא: (ד) ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב לי ית עולימתא הדא לאתו: (ה) ויעקב שמע ארי סאיב ית דינא ברתיה ובנוהי הוו עם גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד מיתיהון: (ו) ונפק חמור

רש"י

היתה [ב"ר] הכ׳ ותנא לאה לקראתו: (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה [יומא ע"ז]: (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשאך ותקנה העיר וכל שדותיה:

באור

במקום שתבוא הבי"ת על העינים תהיה בי"ת העזר, כמו וראה בעיניך (דברים ג׳ כ"ז ויחזקאל מ"ד ה׳), ר"ל עם עיניך), גם תמיד יבוא הפעול עמו, חוץ מאיזה מעטים שהפעול בכח, ואז תהיה הכוונה על ראייה שכלית כמו וראו ראו ואל תדעו (ישעיה ו׳ ט׳), היה נראה לי לפרש כי בבנות הוא מקור מבנין הקל מנחי למ"ד ה"א נעלם בנין, שדרך הה"א להשתנות לתי"ו בבואה עם בכל"ם, כמו בשפך סללה ובבנות דיק (יחזקאל י"ז י"ז), ואולי היו בונים אז את הארץ ההיא ויצאו אנשי העיר לראות בבנוי המגדלים והבניינים ויצאה גם היא לראות הבניינים ההם, לולי הזרות לומר על הארץ שהיה נבנית שלא מצאנו כן בכל המקרא, ולא יפול לשון בנין כי אם על העדים והבתים והמגדלי׳ שעליה: (ב) וישכב אותה ויענה, וישכב כדרכה, ויענה שלא כדרכה, לשון רש"י, אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה, ואין צורך כי כל ביאה באונס תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (דברים כ"א ט"ו), וכן ואת פלגשי ענו ותמת (שופטים כ׳ ה׳), (ושם היתה כבר בעולה), ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לבעילת נשיא הארץ לספר בשבחה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ואפשר שכוונת רש"י לתרץ אמרו בתחלה וישכב אותה ואח"כ ויענה, ולפירוש הרמב"ן היה לו לומר ויענה וישכב אותה: (ג) וידבר על לב הנערה, דברים המתיישבים על הלב: (ה) כי טמא, שכם: ובניו היו את

יעקב לדבר אתו׃ (ז) ובני יעקב באו מן־השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את־בת־יעקב וכן לא יעשה׃ (ח) וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה׃ (ט) והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו־לנו ואת־בנתינו תקחו לכם׃ (י) ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו

ת״א כי נבלה ב״ב ט״ו, ב׳. סנהדרין ת״ד, א׳:

אום מיט איהם צו רעדען: (ז) יעקב׳ס זאָהנע קאמען צוריק פֿאָם פֿעלדע, אלס זיא עס הערטען. דיא מענגער ווארען בעטריבט, אונד עס פֿערדראָס זיא זעהר, דאס איינע זאָלכע פֿרעפֿעלטהאט געשעהען אן ישראל, יעקב׳ס טאָכטער צו בעשלאַפֿען, וועלכעס ניכט געשעהען זאָללטע: (ח) נון רעדעטע חמור מיט איהנען, אונד שפראך: מיין זאָהן שכם זיינע זעעלע איזט אין אײַרע טאָכטער פֿערליבט, זאָ געבט זיא איהם דאָך צור פֿרויא! (ט) בֿערשוועגערט אייך מיט אונס, געבט אונס אײַרע טאָכטער, אונד אונזערע טאָכטער נעהמט אייך: (י) איהר קאָננט בייא אונס וואָהנען, דאז לאנד זאָלל אייך אָפֿפֿען זיין, בעזעטצט אייך, ציהעט דארין הערום, אונד ער־

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוָת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ (ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב עָאלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גוּבְרַיָא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יַת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר דְּיִתְעֲבֵד׃ (ח) וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ (ט) וְהִתְחַתְּנוּן בָּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיַת בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן׃ (י) וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא

רש״י

(ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול [ב״ר]: (ח) חשקה. חפלה:

באור

מקנהו בשדה, הוא כמו מאמר מוסגר והקדמה לתאמר והחרש יעקב עד באם: (ז) ובני יעקב באו מן השדה בשמעם, הוא אחד מן המקראות שאין להם הכרע אלא חז״ל, אם כשמעם שב למעלה או למטה, כשמעם ויתעצבו, ותהיה לפ״ז הוי״ו מאותן המחברות המאמרים המתיחסים בזמן או בסבה כמו כשמוע עשו וגו׳ ויצעק (לעיל כ״ז ל״ד), והנגינה שלפנינו תכריע שהוא שב למעלה שהוא בז״ק. ואולי היה להם לחז״ל ספק גם בנגינה אם הוא בז״ק או בנגינה המחברת המלה לאחריה. ולשון הרשב״ם ובני יעקב באו מן השדה, בתוך כך ש״לא, חמור לדבר אל יעקב ומלאם וידבר אתם וגו׳ עכ״ל: לשכב את בת יעקב, התקור בא על המחשבה שקודם המעשה, ופעמים בא על המחשבה והמעשה, לשכב את בת יעקב ושכב, וכן וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כ״א י״ד), וכן עשה שהרגו: וכן לא יעשה, לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול, לשון רש״י (והוא מב״ר). ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ונזכר דכתיב כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקרא י״ח כ״ז), ולא התחילו בהן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו ירא‎ים פן יהרגו אותם לקחת נשיהם, אבל וכן לא יעשה כמבך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים, ואנקלוס אמר, לא כשר לאיתעבדא, לומר שהוא אסור ולכן היא נבלה בישראל (הרמב״ן): (ח) חשקה, חפלה: (ט) והתחתנו אתנו, עמנו כי בנו: (י) שבו, בה: וסחרוה, סחרו בה, והראוי לבוא הפ״א בחי״ק כמו פקדוני או בקמץ חטף דק שבא כן בעבור אות הגרון כמו שְׁמָעוּנִי ופגעו לי (לעיל כ״ג ח׳): והאחזו בה, קחו לכם

בָּהּ: (יא) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן: (יב) הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ* לְאִשָּׁה: (יג) וַיַּעֲנוּ

הנערה ק'

ווערבט דארין: (יא) שכם שפראך צו איהרעם פֿאַטער אונד צו איהרען ברידערן, לאסט מיך גנאדע אין אייערן אויגען פֿינדען! וואס איהר נור זאגט, וויל איך געבען: (יב) פֿאָרדערט נאָך זאָ פֿיל מאָרגענגאבע אונד געשענקע, זאָ וויל איך געבען, וואס איהר פֿאָרדערט, געבט מיר נור דיא יונגפֿער צור פֿרויא: (יג) יעקב'ס זֶהנע אנטוואָרטעטען דעם שכם אינד זיינעם פֿאטער

תרגום אונקלוס

תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וַעֲבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא וְאַחְסִינוּ בַהּ: (יא) וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וּלְאַחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן: (יב) אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנַן וְאֶתֵּן כְּמָא דִי תֵימְרוּן לִי וְהַבוּ לִי יָת עוּלֵימְתָּא לְאִתּוּ: (יג) וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יָת

רש"י

(יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחות' [ב"ר]:

באור

אחוזה בה עד שהיו כגדולי העיר: (יב) מהר ומתן, מהר כתובה שהוא הדבר הניתן לבתולה, כדכתיב כמהר הבתולת (שמות כ"ב ט"ז). והם הסבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן, ומתן, מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחי' ובבראשית רבה אמרו מהר, פראכון, מתן, פרא פרכון, והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג, וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד, וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכן אמר קח לי את הילד' הזאת לאשה שבגד היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציאה מביתו, והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תואר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה ורבקה ורחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותה אליה למכשול עון ונשבה בצדיקית דבר הכתוב ולא בזו (ר"ל הל"ל ולא בבזוי). וכן לא הזכיר מה שנעשה בה אחרי כן, ועל דרך הפשט עמד' עם אחיה לדורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחתם, ורבותינו נחלקו בזה. והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והיא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורת' ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבאל עם קבר נתאי הארבלי, ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לחמלה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו (הרמב"ן), ודבריו הם דברי רבנן דרבי יהודה ורבי נחמיה בב"ר (פ' פ' סי' י'), אבל דעת רב הונא שם שנשאה לאשה וילדה לו את שאול, ולכן נקרא שאול בן הכנענית (בראשית מ"ו י'), בן דינה שנבעלה לכנעני, וכן פי' שם רש"י, ועיין ביפ"ת שפי' גם דעת רבנן כשולין המה, אמנם לפרש בן הכנענית, בן דינה שנבעלה לכנעני הוא דרך דרש. אבל בס' הישר סופר וז"ל ויהי מספר הנפשים אשר שבו שמעון ולוי מעיר שכם אשר לא הרגו אותם שמונים וחמשה אשר לא ידעו איש, ותהי בהן נערה קטנה יפת תאר ויפת מראה מאד ושמה בונה ויקחה שמעון לו לאשה, ומספר כל זכר אשר שבו ולא הרגו ת"ז איש והיותר הרגו עכ"ל, ובפ' ויגש כתב וז"ל ושמעון אחיו לקח את דינה אחותו לאשה ותלד לו כמואל וימין ואהד ויכין ולהד בנים חמשה ואחרי כן בא אל בונה הכנענית היא בונה אשר שבה שמעון מעיר שכם, ותהי בונה לפני דינה ותשרת אותה, ויבא אליה שמעון ותלד לו את שאול עכ"ל: (יג) במרמה, כל תחבולה להעלים את התכלי' אשר אנו מכוונים אליו, ולכוון את הנראה מתעשינו אל תכלית אחר, תקרא ערמה, ואם הכוונה להרע לאחרים ע"י הערמה היא תקרא מרמה, ועיין מ"ש בפ' תולדת (כ"ז ל"ה): אשר טמא את דינה אחותם, שב על וידברו, ור"ל וידברו עם שכם אשר טמא וגו', ויותר נכון לפרש שהב על במרמה, והוא מאמר

בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ (יד) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל

תרגום אונקלוס

שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יָת דִּינָה אֲחַתְהוֹן: (יד) וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִיכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין

המור, מיט הינטערליסט, אונד זא רעדעטען זיא דען, וויל ער איהרע שוועסטער דינה ענטעהרט האטטע: (יד) זיא שפראכען נעמליך צו איהנען,

רש"י

(יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו היה אמר לו ערל

באור

הכתוב שאמר שלא היתה רמיה, בעבור שטמא את דינה אחותם כן פי' רש"י, והוא מז"ר, והאתנח שבמלת וידברו מסכים לפי' זה, כי היא כמו מלה מוסגרת שבאה במפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א, ולשון הרמב"ן ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה, הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא רצו שיפתח פיו לדבר בו כלל. ויש כאן שאלה שבדבר נראה שברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו וא"כ למה כעס ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם, והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר, ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם, כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם עכ"ל, והאריך עוד שם לבאר איך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי, והביא דעת הרמב"ם מ"ש בס' שופטים בתירוץ השאלה הזאת, והוא השיב עליו ותירץ באופן אחר ע"ש כי אין רצוני להאריך, אבל לפי המסופר בס' הישר שאחר שנמולו התחרטו על זאת כי יראו מאחיהם הכנעניים פן יבואו עליהם למלחמה על אשר עזבו את דתם, לכן המתיקו סוד כי אחר שיתרפאו יתאספו כלם על בני יעקב להרגם בחרב, ודינה שמעה זאת כי היתה עדיין בבית שכם, ושלחה להודיע זאת לאביה ולאחיה ביד נערה אחת מנערותיה אשר שלח יעקב לשמרה בבית שכם, ועל זה נתמלאו חמה שמעון ולוי ועשו מה שעשו. הנה לפי זה לא עשו שום עול, ועכ"ז כעס עליהם יעקב כי לפי דעתו היה טוב לברוח מפניהם אל ארץ אחרת מלהרגם כי ירא מיושבי הערים אשר סביבותיהם שלא יתאספו כלם עליו להשמידו. וכתב עוד הרמב"ן וז"ל ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא, ורבותינו הזכירו בזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (לקמן מ"ח כ"ב), אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קיצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב, וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכן אמר ויבא יעקב לוזה וגו' הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה עכ"ל, והנה המלחמה הזאת סופרה בארוכה בספר הישר. (ואולי הוא הספר מלחמות בני יעקב שהזכיר הרמב"ן), וכן הביא בעל הילקוט הסיפור הזה בארוכות בשם ספר מדרש ויסעו, שנקרא כ ע"ש תחלתו שמתחיל בפסוק ויסעו: (יד) ערלה, ערלת בשר, וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים (שמות ו' י"ב), ערלה אזנם (ירמיה ו' י'), וכל דבר היתר והכבד שראוי להשליכו

לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ (טו) אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ (טז) וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ (יז) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ (יח) וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ (יט) וְלֹא־

וויר קאָננען דיזעס ניכט טהון, דאס וויר אונזערע שוועסטער איינעם מאננע געבען, וועלכער איינע פאָרהויט האט: דען די־זעס ווערע אונס איינע שאנדע: (טו) יעדאָך אלסדאן וואָללען וויר אייך צו וויללען זיין, ווען איהר אויך זיין וואָללט, וויא וויר, דאס אללעס מאננזען בעשניטטען ווערדע: (טז) אלסדאן וואָללען וויר אייך אונ ערע טאָכטער געבען, איירע טאָכטער אונס נעהמען, בייא אייך וואָהנען, אונד צוזאממען איין פאָלק ווערדען: (יז) ווען איהר אונס אבער ניכט פאָלגט, אייך בעשניידען צו לאססען, זאָ נעהמען וויר אונזערע טאָכטער אונד געהען: (יח) איהרע וואָרטע געפילען אין דען אויגען חמור׳ס, אונד אין דען אויגען שכם׳ס, חמור׳ס זאָהנס: (יט) דער יינגלינג זיימטע ניכט, דיזעס אינס ווערק צו ריכטען, דען ער

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן יַת אֲחָתַנָא לִגְבַר דִּי לֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ (טו) בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ (טז) וְנִתֵּן יַת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא וְנִיתֵּיב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חָד׃ (יז) וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְאִתְגַּזָּרָא וּנְדַבַּר יַת בְּרַתְּנָא וְנֵיזֵיל׃ (יח) וּשְׁפַרוּ פִתְגָּמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃ (יט) וְלָא אִיחַר עוּלֵימָא

רש"י

אשר לו בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון ויאותו (הכהנים ביהוידע [מלכים ב' י"ב]). להמול. להיות כמול אינו לשון לפיעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נו"נין ונתננו: בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי

באור

ולהסירו יקרא ערלה, ועיין מ"ש בפ' לך לך (י"ז י"ד): כי חרפה הוא לנו, שמן פסול וגדוף: (טו) נאות, נתרצה, ושרשו יאת ולידי האית"ן להמשיך פ"א הפעל, והעבר כי לך יאתה (ירמיה י' ז'), דקמץ העי"ן בעבור האתנח, והעתיד בא לגזרת פעול. (שלא כמנהג נחי העי"ן שדרכו לבא לגזרת פָּעֵל בעתיד, כמו אדך יבש) נאות, יאות בתשלומו על משקל יפעול נפעול:

להמל, להיות כמול, והוא מבנין נפעל ושרשו מול, ודגש המ"ם להסרון נו"ן נפעל, להכם יש ג"כ שרש נחל מענין זה כמ"ש בפ' לך לך (י"ז י"א): (טז) ונתנו, נו"ן שני' מודגשת לחסרון נו"ן למ"ד פעל, במקום נתננו, והוא עבר המהופך לעתיד, ופירושו וְנִתֵּן: ואת

בנתיכם נקח לנו, אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנתינו לפי דעתנו ואת בנתיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ, וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול (רש"י וכן פי' הרשב"ם) (יז) את בתנו, ולא אמרו את אחתנו כי היו מדברים בעבור אביהם: (יט) אחר, איחר כמו ואחר עד עתה שבתחלת הפרשה. כי הוא עתיד מהקל כמ"ש שם, אבל זה הוא עבר מהכבד והצירי לתשלום דגש סי' הבנין כמו וה' ברך את אברהם

אַחֵר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ (כ) וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃ (כא) הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ (כב) אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר

תרגום אשכנזי קצג

זעהנטע זיך נאך דער טאָכטער יעקב'ס: אונד וואר דער געעהרטעסטע אונטער אללען זיינעס פֿאָטערס הויזלייטען: (כ) אלס נון חמור אונד זיין זאָהן שכם אין דאז טהאָר איהרער שטאדט קאמען, רעדעטען זיא מיט דען בירגערן איהרער שטאדט, וויא פֿאָלגט: (כא) דיזע לייטע זינד געגען אונס פֿרידליך געזיננט, זיא וואָללען אין דעם לאנדע וואָהנען, אונד דארין הערום רייזען, דאז לאנד אבער, האט רוים גענוג פֿיר זיא, איהרע טאָכטער וואָללען וויר אונס צו ווייבערן נעהמען, אונד אונזערע טאָכטער איהנען געבען: (כב) אללייז נור אלסדאן וואָללען אונס דיא לייטע צו וויללען זיין, דאס זיא בייא אונס וואָהנען, אונד מיט אונס איין פֿאָלק ווערדען, ווען וויר אונטער אונס אללעס מאננזען בע־

תרגום אונקלוס

לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי׃ (כ) וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קִרְוֵיהוֹן וּמַלִּילוּ עִם אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהוֹן לְמֵימָר׃ (כא) גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָּא וְאַרְעָא הָא פְּתִיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יָת בְּנָתְהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיָת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן׃ (כב) בְּרַם בְּדָא יִתְפְּסוּן לָנָא גֻּבְרַיָּא לְמֵיתַב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא

רש"י

שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכ' בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנות' נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצות' שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה

באור

(בראשית כ"ד): חפץ, פעל עבר לבנין פָעֵל: והוא נכבד, שהם בעיני העם לכן שמעו לו, או אפשר לפרש שהוא נכבד בעיני אביו מכל בני ביתו לכן שמע אליו אביו לילך עמו לפייס אנשי עיר ושיתרצו להמול: (כא) שלמים, תאר כלומר בשלום ובלב שלם ואין בלבם לתבוע עלבונם, ולשון הרמב"ן היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אות' כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרו מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו עכ"ל: רחבת ידים, מקומות כמו ויד תהיה לך (דברים כ"ג י"ג), כי כמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו כן נקרא המקום המוכן יד, ולשון רש"י כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלו' פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים עכ"ל: (כב) נמלים, בינוני נפעל משרש נמל ובא במשקל נִפְעוֹל כמו וְנִשְׁלוֹחַ ספרים (אסתר ג' י"ג): (כג) מקניהם וקנינם וכל בהמתם, עיין ת"ש בפ' ויצא

כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ (כג) מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ (כד) וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ (כה) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ (כו) וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב

ת"א כאבים שבת פ"ו ח', וקל"ד ב'. נדרים ל"א, ב':

תרגום אשכנזי

שניידען לאססען, זאָ וויא זיא בעשניטטען זינד: (כג) איהר הערדע, איהרע האבע, אונד אלל איהר פיה ווירד יא אונזער זיין: לאסט אונס דאָך איהנען צו וויללען ווערדען, דאמיט זיא בייא אונס בלייבען: (כד) דא געהאָרכטען דעם חמור, אונד זיינעם זאָהנע שכם, אללע דיא אין דאז שטאדט־טהאָר היגאויס קאמען: אונד אללעס מאננזען זאָ פיל אין דאז טהאָר היגאויס קאמען, ליס זיך בעשניידען: (כה) אם דריטטען טאגע אבער, דא זיא שמערצען האטטען, נאהמען שמעון אונד לוי, צווייא פאָן דען זאָהנען יעקב'ס, דינה'ס ברידער, יעדער זיין שווערט, איבערפילען דיא שטאדט, דיא זיך זיכער גלויבטע, אונד ערשלוגען אללעס מאנניען: (כו) אויך דען חמור אונד זיינען זאָהן שכם ערשלוגען זיא, מיט דער שערפע דעם

תרגום אונקלוס

חָד בְּמִגְזַר לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דִּי אִינּוּן גְּזִירִין׃ (כג) גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִי לָנָא אִינּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְבוּן עִמָּנָא׃ (כד) וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזָרוּ כָּל דְּכוּרָא כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ (כה) וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָאלוּ עַל קַרְתָּא דְּיָתְבָא לְרוּחְצָן וּקְטָלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ (כו) וְיַת חֲמוֹר וְיַת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קְטָלוּ לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וּדְבָרוּ יַת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפָקוּ׃

רש"י

לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו [ב"ר]: אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן

באור

(ל"א י"ח), ולשון הרמב"ן וטעם מקנהם וקנינם וכל בהמתם, כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין עמאית בין יהודות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן (שמות ט' ג'). ואשר אינן עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם או היא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד עכ"ל: אך נאותה להם, לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) בהיותם כאבים, לפי דרך ארץ ופשוטו של מקרא אז היו כאבים מיוס ראשון ושני (הרשב"ם): שני בני יעקב, תרגם יב"ע תרין מבנוי דיעקב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' בשם ב"ר בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: ויבאו על העיר. שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם, וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים (הרשב"ם), וכן ת"א על קרתא דיתבא לרוחצן, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל רש"י פי' בטח על שמעון ולוי שהלכו בטח בעבור שהיו כואבים, וילאה שהגניבה תסכים לפירושו: (כו) לפי חרב, לדעת הרד"ק בפרשים שהם פה נקראים כן חודו של חרב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, אבל אנקלוס ויב"ע תרגמו

וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ (כז) בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ (כח) אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ (כט) וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ (ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי

תרגום אשכנזי קצר

שווערטס; נאהמען דינה אויס דעם הויזע שכם'ס, אונד גינגען היגאויס: (כז) דיא זאֶהנע יעקב'ס פֿילען איבער דיא ערשלאגענען, אונד פּליגדערטען דיא שטאדט, וויל זיא איהרע שוועסטער ענטעהרט האטטען: (כח) איהר קליינעס פֿיה, איהרע רינדער, עזעל; וואס אין דער שטאדט אונד אויף דעם פֿעלדע וואר, נאהמען זיא מיט: (כט) אלל איהר גוט, אויך איהרע קינדער אונד וויבער נאהמען זיא געפֿאנגען, אונד פּליגדערטען, וויא אויך אללעס, וואס אים הויזע וואר: (ל) דא שפּראך יעקב צו שמעון אונד לוי: איהר האבט מיך בעטריבט, דאס איהר מיך שטינקענד געמאכט,

תרגום אונקלוס

(כז) בְּנֵי יַעֲקֹב עָאלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבְזוּ קַרְתָּא דִּי סָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃ (כח) יָת עָנְהוֹן וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת חֲמָרֵיהוֹן וְיָת דִּי בְקַרְתָּא וְיָת דִּי בְחַקְלָא דְּבָרוּ׃ (כט) וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבְזוֹ וְיָת כָּל דִּי בְּבֵיתָא׃ (ל) וַאֲמַר

רש"י

[ב"ר]: (כז) על החללים. לפשט את החללים: (כט) חילם. ממונם. וכן עשה לי את החיל הזה [דברים ח'] וישראל עושה חיל [במדבר כ"ד]. ועזבו לאחרים חילם [תהלים מ"ט]: שבו. לשון שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים

באור

לפתגם דחרב, כפי הענין ולא כהודאת המלה: ויקחו את דינה מבית שכם, לפי שעד הנה היתה עדיין בבית שכם, והיה זה לפי דעתי מחכמ' כדי שיבטחו שכם וחמור עליהם ויתרצו להמול עם אנשי עירם, או אולי לא רצו שכם וחמור להחזירה עוד כמו שסופר בס' הישר וז"ל וישמע יעקב כי טמא שכם את דינה בתו וישלח יעקב שנים מעבדיו להביא את דינה מבית שכם וילכו ויבאו בית שכם לקחת את דינה משם, ויהי בבואם ויצא שכם אליהם עם אנשיו ויגרשום מביתו ולא נתנום לבא לפני דינה לבוא אך ישב שכם את דינה וינשקה ויחבקה לעיניהם עכ"ל, ובני יעקב לא רצו להלחם עמה כי יראו בעבור שהיו מתי מספר נגד רבים עד שיתחכמו עליהם שימולו וכאשר נמולו אז לקחו בחזקה את דינה משם: (כז) בני יעקב, תיב"ע מותר בנוי דיעקב: על החללים, לפשט: ויבזו העיר אשר טמאו אחותם, בעל מכלל יופי פי' העיר אשר טמאו בה אחותם, וכ"ת יב"ע, קרתא דסאיבו בגיה אחתהון, אמנם טעם האתנח שבמל' העיר יורה שאיננו שב על מלת העיר, רק הוא נתינת טעם על מחצית הפסוק הא' שבאו לפשט החללים ולבוז העיר בעבור שטמאו אחותם, כי בלי ספק לא היה דבר זה נגלה בעיני כל אנשי העיר כיון שנתרצו אליו להמול והיו דברי רצויו נחשבים בעיניהם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (כט) חילם, ממונם, וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), וישראל עשה חיל (במדבר כ"ד י"ח), ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט י"א): שבו, לשון שביה לכן טעמו מלרע כמשפט נחי למ"ד ה"א, ואם היה שרשו שוב היה טעמו מלעיל כדי להמשיך הנח במקום עי"ן הפעל: ואת כל אשר בבית, בבית חמור או בבית שכם (הראב"ע), ואין צורך כי שב על כל בתי העיר ור"ל בבית של כל אחד מהחללים: (ל) עכרתם, הרד"ק בשרשים שרש עכר פי' לשון השחתה, ורש"י פי' לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו: להבאישני, את

תרגום אשכנזי

(דאז הייכט, פֿערהאסט געמאכט) בייא דעם איינוואָהנער דעם לאנדעס, בייא דעם כנעני, אונד פרזי; איך אבער האבע וועניג לייטע, וועןזיא זיך איבער מיך פֿערזאממעלן, זאָ קאָננען זיא מיך שלאגען, אלזאָ קאן איך מיט מיינעם הויזע פֿערטילגט ווערדען: (לא) זיא שפראכען: זאָלל ער אונזערע שוועסטער, וויא איינע הורע האלטען?

לה (א) גאָטט שפראך צו יעקב: מאכע דיך אויף! געהע הינאויף נאך בית אל, בלייבע דא, אונד מאכע דאזעלבסט דעם גאָטטע איינען אלטאר, דער דיר ערשינען

כְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ (לא) וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה (א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ

ז׳ רבתי

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְּשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוּנַנִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ (לא) וַאֲמָרוּ הַכְנַפְקַת בְּרָא יַעֲבֵיד יַת אֲחָתָנָא׃

לה (א) וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּאִתְגְּלִי עֲלָךְ בְּמֵיעֲרָקָךְ מִן קֳדָם

רש״י

עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה [תנחומא] מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא: (הגיה התרגום על מלת אחתנא שהוא כראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו״ד מש״כ גבי רבקה אחותינו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו״ד ולכן תפרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל בני ישראל אחותיהם הכזונה יעשה ולכן מגיה רש״י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד. ודוק):

לה (א) קום עלה. לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך [תנחומא]: (ב) הנכר.

באור

ריחי, כמו אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה׳ כ״א) (הרשב״ם), ולשון הרד״ק בשרשים שרש באש, כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני ביושב הארץ להתעיבני ולמאוס בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש עכ״ל: מתי מספר, אנשים מועטים שיכולין לספרם בנקל, מתי, פי׳ אנשים, וכולל זכרים ונקבות, ושרשו מתה, ולא נמצא היחיד ממנו: ונאספו עלי, ואם יתאספו עלי יכולים להכות אותי ואז ונשמדתי אני וביתי: (לא) ויאמרו, שמעון ולוי: הכזונה יעשה, העושה את אחותנו, כ״ה פשוטו אל מקרא, וכן פי׳ הראב״ע, וכן מתורגם בל״א, ויהיה לפ״ז יעשה פעל יוצא, ואחותנו היא הנעשה, אבל א״ת הכנפקת ברא יתעביד ית אחתנא, תרגם יעשה כמו יעשה היו״ד בצירי והעי״ן בקמץ כמנהג האדמי לתרגם כל נפעל בלשון התפעל, אך בנוסחאות קדמוניות נמצא יעביד, וא״כ יפרש כפי׳ הראב״ע והמתרגם האשכנזי:

לה (א) ושב שם ועשה שם מזבח, לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כן יעשה המזבח להטהר מטומאת ע״ז או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים (במדבר ל״א י״ט), כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב נזהר במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לכונת מחשבתו לדבקה באל (הרמב״ן), ומה שאמר כי ונקומה וגו׳ מוקדם במעשה שכוונתו שאמר להם הסרו וגו׳ אחר שנקומה ונעלה וגו׳, איננו מכוון כי במעשה נאמר ויתנו אל יעקב וגו׳

מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ (ג) וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ (ד) וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר

ת"א ונקומה עקדה שער כ"ח. לאל סנהדרין ל"ח, ג':

תרגום אשכנזי קצה

איזט אלס דוא פֿאָר דיינעם ברודער עשו פֿלאָהעסט: (ב) דא שפראך יעקב צו זיינען הויזלייטען אונד צו אללען, דיא בייא איהם ווארען: לעגט דיא פֿרעמדע גאָטטער אב, װעלכע אונטער אייך זינד, רייניגט אייך אונד װעכסעלט אייערע קליידער: (ג) װיר װאָללען אונס אויפֿמאכען, אונד הינאויף נאך בית אל געהען, דאָרט װילל איך דעם גאָטטע איינען אלטאר מאכען, דער מיך אם טאגע מיינער נאָטה ערהאָרט האט, אונד אויף דעם װעגע װעלכען איך געגאנגען, מיט מיר געװעזען איזט: (ד) זיא איבערגאבען דעם יעקב, אללע פֿרעמדע גאָטטער, דיא זיא בייא זיך האטטען, וויא אויך דען שמוק אין איהרען אָהרען, אונד יעקב פֿערגרוב זיא אונטער דער לינדע, װעלכע

תרגום אונקלוס

עֵשָׂו אָחוּךְ׃ (ב) וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דִּי עִמֵּיהּ אַעְדּוֹ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ כְּסוּתְכוֹן׃ (ג) וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית אֵל וְאַעְבֵּיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִּי בְּאָרְחָא דִי אֲזָלִית׃ (ד) וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיָת קְדָשַׁיָּא

רש"י

שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו. מעבודת אלילים: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידיכם כסות של ע"ז: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל

באור

ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם, נראה שהסירם וטמנם אצל שכם קודם שנסע לבית אל, ולי נראה כי ושב שם הוא כמו הבטחה שתוכל לשבת שם ולא תירא מיושבי הארץ שירצו להנקם ממך על הריגת שכם, ועל זה נאמר אחריו ויסעו ויהי חתת אלהים וגו': (ב) אלהי הנכר, שיש בידכם משלל שכם. ונכר הוא תואר מענין ההכחשה והזרות והוא הפך ההכרה: והטהרו, שירחצו הגוף, והחליפו שמלותיכם מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים (הראב"ע): (ד) ואת הנזמים אשר באזניהם, מפרשי הפשט לא באו בזה מדוע פרט הכתוב הנזמים והוא צוה להחליף כל שמלותיהם דמסתמא עשו כן, ויראה לי כדעת הראב"ע שחלוף השמלות לא היה רק לנקיות ולא משום ע"ז (כדעת רש"י), ולא הוצרכו רק להחליפם וללבוש אחרים נקיים ולא לתנם ליעקב לטמנם, אבל הנזמים היה מצוייר בהם ע"ז והם בכלל הסרו את אלהי הנכר וגו' ולכן נתנום אליו לטמנם עם יתר הע"ז. ומצאתי כן בתרגום יב"ע, וית קדשיא דהוו באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה. והוא מפרש באזניהם של אנשי שכם, ומה שאמר דמות פיסליה ולא פיסלכון, יראה שכוונתו פסל של שכם, ר"ל שצורתו היתה חקוקה בנזמיהם, אולי לשם ע"ז, או אפשר לאהבתם אותו ולכבודו, ואף שלא היו לפ"ז ע"ז, נתנום לטמנם להכרית מארץ זכרו: האלה, אונקלוס ויב"ע תרגמו בוטנא, וכתב ר' יונה כי כן נקרא בערבי בטם (ונל"א טערעבינטי), והוא אילן ופרי שלו גרגיר ירוק ועושין ממנו שמן ונקרא שמן בוטם, וי"א כי הוא הנקרא בלע"ז או"למו (ונל"א אולמבוים) (רד"ק בשרשים שרש אלה), והרמב"ם בפירושו למס' שביעית פ"ז

תרגום אשכנזי

בייא שכם שטאנד: (ה) זיא רייזטען אב, אונד איינע אנגסט פֿאָן גאָטט קאם איבער דיא שטערטע, וועלכע אום זיא הערום לאגען, דאס זיא יעקב'ס זאָהנען ניכט נאכזעטצען: (ו) יעקב קאם צו לוז אן, וועלכעס אים לאנדע כנען ליגט, יעטצט בית אל, ער, אונד אללעס פֿאָלק, וועלכעס בייא איהם וואר: (ז) דאזעלבסט בויעטע ער איינען אלטאר, אונד נאננטע דען אָרט, גאָטט צו בית אל, דען דאזעלבסט האבען זיך איהם דיא גאָטטליכען וועזען אָפֿפֿענבארעט, אלס ער פֿאָר זיינעם ברודער פֿלאָה: (ח) דבורה דיא אממע דער רבקה שטארב,

עִם־שְׁכֶם׃ (ה) וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ (ו) וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ (ז) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ (ח) וַתָּמָת דְּבֹרָה

קדש

תולדות אהרן כי שם סס סס:

תרגום אונקלוס

דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וּטְמַר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִּי עִם שְׁכֶם׃ (ה) וּנְטַלוּ וַהֲוָת דַּחֲלָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי סַחְרָנֵיהוֹן וְלָא רְדָפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ (ו) וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ׃ (ז) וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵיעַרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי׃ (ח) וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא דְרִבְקָה

רש"י

שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל בית אל. הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה ב'"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל [שמואל ב' ט'] כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא

באור

ת"ה מפרשו בלו"ע בערבי, שהוא פי' האלון לדעת יב"ע מתרגם הכנילים והירושלמי מתרגם התודה, כמ"ש להלן (בפסוק ח'): עם שכם, סמוך לשכם, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: (ה) חִתַּת, פחד, ושרשו חתת, והשם חִתָּה, והראוי חִתְּתָה. במלת שְׂמְלָה שִׂפְחָה, ולנגדות שתי תוי"ן חסרו הא' והבליעוה בדגש הב' והתי"ו שנייה במלת חתת היא במקום ה"א הנקבה שתשתנה בסמיכות לתי"ו, כמו במלת ספחת סרי (לעיל ט"ז ח'): (ז) ויקרא למקום, שחון לוז שהקים מלבה שם בבאו תבית אביו, אל בית אל, כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל, ואולם לוז שם העיר לראשונה, אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל שחוץ לעיר אשר חלם שם, אל בית אל, לפי שעד עתה הוא היה בעזרו (הרשב"ם): אל בית אל, הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל יש תיבה חסרה ב'"ת המשמשת בראשה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב' ט' ד'), כמו בבית מכיר, בית אביך (בראשית כ"ד כ"ג), כמו בבית אביך (רש"י), וכ"ת יב"ע, אל דאשרי שכינתיה בבית אל: נגלו אליו האלהים, המלאכים כמ"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, כן פי' הראב"ע, וכן ת"א ויב"ע, מלאכיא דה': נגלו, הרבה פעמים תמצא לשון אלהות ואדנות בלשון רבים וכן לשון בעל, וכן אלהות שהוא ל' שופט ומרות נזכר בל"ר אבל א' מכל שאר השמות לא תמצא בל"ר, ועיין מ"ש בפ' וירא (סס כ' י"ג): (ח) ותמת דבורה, מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך

מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

איגד ווארד אונטער בית אל בעגראבען, אונטער דעם אייכענבוים, דיזען נאננטע מאן, אלון בכות,

ת"א ויקרא פסחים פ"ח, א'. עקדה שער כ"ח:

תרגום אונקלוס

וְאִתְקְבָרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר

רש"י

לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר וקבורה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה [ב"ר]: ואלון בלשון יוני אחר. ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה:

באור

משם (שם כ"ז מ"ה), שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה (רש"י), והרמב"ן השיב עליו באמרו שרחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב, ולכן פי' באופן אחר ע"ש, אבל בס' הישר סופר כדברי ר' משה הדרשן, אך לא כאשר אמר הוא שבעת ההיא נשלחה, אבל כבר היתה בבית יעקב זה שמונה שנים, כי בעת שנולד יוסף שהיה אז יעקב בן צ"א שנה, ואז נשלמו י"ד שני עבודתו בשתי בנותיו, שלחה רבקה את דבורה בת עוץ בן נחור מינקתה ושני אנשים מעבדי יצחק אל יעקב לשוב אל יצחק אביו, ויעקב השכיר את עצמו לעבוד בבית לבן עוד שש שנים בשכר הצאן, וכאשר ראו עבדי יצחק כי לא שב יעקב וישובו אל יצחק, אך דבורה נשארה שם עם נשי יעקב ועם בניו בחרן, עד כה ספורו, ואולי שלחה אליו רבקה את דבורה בידעה שיש לו בנים קטנים י"ב והגדול שבהם לא היה אז עדיין בן ז' שנים, כדי שתהיה לו לעזר בטורח בניו הקטנים ולהיות להם לאומנת כמו שכתב גם הרמב"ן לפי דרכו, וכתב עוד הרמב"ן וז"ל: לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחד שהיה בעת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבאו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחד, והקרוב מה שאמרו רבותינו ז"ל שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו, ולכן נגלו אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם, ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולח' אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם עכ"ל: תחת האלון, א"ת בשיפולי מישרא, וכ"ת יב"ע, וכן פירש"י לפי פשוטו הנה פתרו אלון בפתח האל"ף כמו אלון בצירי שענינו מישור כמו אלוני ממרא, וכתב רש"י לא שאלון פירושו מישור רק שמישור של בית אל היו קורין לו אלון, ולפ"ז לא תרגמו אונקלוס ויב"ע המל' רק ענינה כי שם העצם לא ישתנה בארמי, ועיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ב ו') ואלון בכות ת"א ג"כ מישר בכותא, אבל יב"ע תרגם אוחר בכיותא, והוא ע"פ דרש האגדה מב"ר שהביא רש"י שנתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה, אולם בתרגום ירושלמי מתורגם סחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא, וכן כאלה וכאלון (ישעיה ו' י"ג), אלונים מבשן (יחזקאל כ"ז ו'), תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), תרגם שם יב"ע בלוטא, בלוטין, והוא הנקרא בערבי ג"כ בלו"ט, ובלע"ז גאנד"א, (ר"ל הפרי נקרא בלשון איטאליא גיאנ"די והוא מאכל חזירים ובני אדם אוכלים אותו בשעת הדחק): ובל"א (אייכען), והערמון נקרא בערבי ס"ך בלו"ט כלומר מלך האלונים והוא הערמון: אלון בכות, לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש, פנואל, סכות, אל אלהי ישראל, שכם,

(ט) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ (י) וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ

תולדות אהרן לא יקרא ברכות י"ג, ג': אני אל יבמות ס"ה, ב', עקדת שער ת"ב:

קלאנגעאייכע: (ט) גאָטט ערשין דעם יעקב אבער־מאלס אלס ער פֿאָן פדן ארם צוריק קאם, אונד זעגנעטע איהן: (י) שפראך נעמליך צו איהם: דיין נאמע איזט יעטצט יעקב, מאן זאָלל דיך אבער ניכט מעהר יעקב נעננען, זאָנ־דערן ישראל זאָלל דיין נאמע זיין, ער נאננטע איהן אלזאָ ישראל: (יא) גאָטט שפראך פֿער־נער צו איהם: איך בין דער אללמעכטיגע גאָטט, זייא פֿרוכטבאר, אונד מעהרע דיך, איין פֿאָלק אונד איינע מענגע פֿאָלקער ווערדען פֿאָן דיר הערקאָממען, אונד קאָניגע אויס דיינען לענדען הערפֿאָר געהען: (יב) דאז

תרגום אונקלוס

בכותא: (ט) ואתגלי יי ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם ובריך יתיה: (י) ואמר ליה יי שמך יעקב לא יתקרי שמך עוד יעקב אלהין ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל: (יא) ואמר ליה יי אנא אל שדי פוש וסגי עם וכנשת שבטין יהון מנך ומלכין דשליטין בעממיא מנך יפקון: (יב) וית ארעא די יהבית

רש"י

(ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו. ברכת אבלים [ב"ר]: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם

באור

עירו של שכם, לוזה, אל בית אל, אלון בכות, בית אל השני שאחר וירא אלהים אל יעקב עוד, בית לחם, אפרת, מגדל עדר (הרשב"ם כ"י על קלף ובנוסח הדפוס חסר): בכות, שם מעניו בכיה: (ט) עוד, פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: (י) שמך יעקב, לבד עד עתה: לא יקרא שמך עוד יעקב, לבדו: כי אם ישראל, משתתף עמו, כן פי' הראב"ע ות"י, ולשון הרמב"ן שמך יעקב, יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אע"פ שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל, או ירמוז שקרא את שמו ישראל תוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב עכ"ל: (יא) אני אל שדי, שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה, על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: מחלציך, הם המתני', ולשון ר"ע ספורנו לנשיאים הבונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלכי אדום שעלה ממשפחה שאול מרחבות הנהר וזולתם עכ"ל: (יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה, כאשר נתתי להם כן אתנה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה בשבועה שלא יגרום החט' אבל לא (כ"ל של"ל לו), נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנגואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר (לעיל כ"ו ג') (הרמב"ן): לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ, אתנה באורו מתנה לבד שתהיה הארץ שלו עם שלא יכבשה עדיין באופן שאם יוכל לכבשה או ירצה איננה גזל בידו כי שלו היא. ואתן פירושו הנתינה ממש לרשות במקבל אחר שיכבש', כי שרש נתן יסבול ב' הפירושים הנזכרים, ומעתה יהיה ולזרעך אחריך וגו' באור על לך אתננה, ור"ל לך אני נותנ'

אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ (יג) וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ (יד) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ (טו) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־

ת"א ויעל עקדים סס:

תרגום אשכנזי קצז

לאנד, וועלכעס איך דעם אברהם אונד יצחק געשענקט האבע. וויל איך דיר געבען: נעמליך דיינעם זאאמען נאך דיר וויל איך דאז לאנד איינגעבען: (יג) גאָטט ערהאָב זיך פֿאָן איהם, אן דעם אָרטע. וואָ ער מיט איהם גערעדעט האטטע: (יד) יעקב שטעללטע איין דענקמאהל אויף, אן דעם אָרטע וואָ ער מיט איהם גערעדעט האטטע, איין דענקמאהל פֿאָן שטיין; גאָס טראנקאָפּפֿער דאָרויף, אונד ליס אָהל דארויף פֿליסען: (טו) יעקב נאננטע דעזאָרט, אללוואָ גאָטט מיט איהם גערעדעט האטטע, בית אל:

תרגום אונקלוס

לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא׃ (יג) וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַּייָ בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ׃ (יד) וַאֲקֵים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמַת אַבְנָא וְנַסֵּךְ עֲלַהּ נִסְכִּין וַאֲרֵיק עֲלַהּ מִשְׁחָא׃ (טו) וּקְרָא יַעֲקֹב יָת שְׁמָא

רש"י

במנין השבטים [ב"ר]: ומלכים. שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין [ב"ר] שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אגב כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה [שופטים כ"א] וחזרו ואמרו שלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אמר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו גוי וקהל גוי שהוי עתידים בניו ליעשות כמנין הגוי' שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעים. ד"א שעתידים בניו להקריב איסור במות כגוים בימי אליהו. נרש"י ישן): (יג) במקום אשר דבר אתו.

באור

שתהיה שלך ולזרעך אחריך אתן את הארץ שיכבשוה ממש, ותבין כוונת המתרגם האשכנזי שתרגם אתננה (געבען), ואתן (איינגעבען), גם הוסיף מלת (נעהמליך): (יג) ויעל מעליו אלהים, כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם (לעיל י"ז כ"ב), ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום בנבואה בלבד או כענין ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים (יחזקאל ח' ג'), אבל שהראה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד (הרמב"ן): (יד) ויצב יעקב מצבה, וכבר הציב בפעם הראשונה (ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן), או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי (הראב"ע), וכן הסכים הרמב"ן: ויסך עליה נסך, מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כך יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם לעני שהיה בדור ואולי לקחתו (הראב"ע), ומשמע מדבריו שעיקר קיום הנדר הוא יציקת השמן, אבל הנסך איננו רק הכנה וטהרה אל העבודה כמו רחיצת הגוף לתפלה, אבל אין כן משמעות לשון נסך, והנה בבית עולמים היו מנסכים בכל קרבנות נדר ונדבת קרבנות יחיד, והיא עבודה במודה שזר חייב עליה, ואדרבה יציקת שמן על המזבח איננה עבודה לדורות, ויב"ע תרגם ונסיך עלה ניסוך חמר וניסוך מוי מטוס כדין עתידין למעבד בחגא דמטלייא ואריק עלה משח זיתא: (טו) ויקרא יעקב וגו' בית אל, יקראהו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ופה השכינ' תמיד וכן ענין שם באר שבע (הרמב"ן), ועיין בפ' תולדת (כ"ו ל"ג), שכתבתי דעתי בענין באר שבע באופן אחר, ולדעת הרשב"ם היא מקום אחר שקרא בית אל וז"ל למעלה (בפסוק ט'), וירא אלהים אל יעקב עוד, אחר שנסע מלוז הוא בית אל קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך עכ"ל: המקום אשר דבר אתו, כמה

אֵל׃ (טז) וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ (יז) וַיְהִי

תרגום אשכנזי

(טז) זיא רייזעטן פֿאָן בית אל וועג, אונד האטטען נאָך איינע ווייטע שטרעק־קע לאנדעס, נאך אפרת היין, דא וואָללטע רחל געבערען, אונד עס גינג איהר הארט בייא איהרעס געבערען: (יז) אלס עס איהר נון זאָ הארט גינג ביים געבערען, שפראך

תרגום אונקלוס

דַאֲתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל׃ (טז) וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִׁיאַת בְּמֵילְדַהּ׃ (יז) וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמַרַת לַהּ חַיְתָה לָא

רש"י

איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה [ב"ר] שהגריד מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ [מלכים ב' ה'], ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו

באור

פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום במסלת הדרכים ואין שם עיר (הרשב"ם): (טז) כברת הארץ, מנחם פירש לשון כבור מהלך רב, (ויהיה לפ"ז הכ"ף שרשית, וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי), ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהגריד מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא, ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ (מלכים ב' ה' י"ט). אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י, והנכון מה שחשב בו רבי דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון והבי"ת שרשית ומולא המל' היו לברות למו (איכה ד' י'), ותברני לחם (שמואל ב' י"ג ה'), ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך, זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפי' מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כדרך השמות והכ"ף לשמוש שלא כמדד בבית ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני (משלי ל"א ב'), והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי אורחות כמו לקול היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע (ירמיה ל"א ט"ו), מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימין כי איננו שם והיא חרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה, אבל אמר כי שם נשמע הקול, ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם (עיין מה שכתבתי בפ' ויחי מ"ח ז'), לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתא בפרשת וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל (הרמב"ן), וכן פי' הרד"ק (בשרשים שרש ברה) בשם רב סעדיה גאון שהכ"ף כ"ף הדמיון והוא כמיל לפי הענין בלא חבר, וגם הרד"ק עצמו בפירושו על מלכים (ב' ה' י"ט), חזר בו ופי' כן, וגם רש"י שפי' כאן לדעת עצמו שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר חזר בו בפ' ויחי וכתב מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן, ויתורגם לפ"ז בל"א (איינע קליינע מיילע), ובמלכים (שם) כתב רש"י שם מדה של קרקע כמו למדי כרם אדפכ"ט בלע"ז (ובל"א הופֿען, או מאָרגען): ותקש, פועל יוצא מבנין הכבד, ומשפטו ותקשה, רק שנפלה הה"א בעבור וי"ו ההפוך כמו ותכל להשקתו (לעיל כ"ד י"ט). ופירושו שהקשתה הלידה על נפשה: (יז) בהקשתה, מקור מבנין הכבד הנוסף, והוא ג"כ פועל יוצא ע"ד ותקש.

בְּהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ (יח) וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃ (יט) וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה

ת"א ואביו סוטה ל"ו, ב':

תרגום אשכנזי קצת

דיא וועהמוטטער צו איהר: פירכטע דיך נור ניכט! דוא האסט אבערמאלס איינען זאָהן: (יח) עס וואר עבען אלס איהר דיא זעעלע אויסגינג, דען זיא שטארב, דארום נאננטע זיא איהן, בן אוני, זאָהן מיינער שמערצען, זיין פאטער אבער נאננטע איהן, בנימין, זאָהן דעס אלטערס: (יט) רחל שטארב אלזאָ, אונד ווארד בעגראבען אויף דעם וועגע

תרגום אונקלוס

תִּדְחֲלִין אֲרֵי אַף דֵּין לִיךְ בָּר: (יח) וַהֲוָה בְּמִפַּק נַפְשַׁהּ אֲרֵי מֵיתָא וּקְרָת שְׁמֵיהּ בַּר דְּוָי וַאֲבוּהִי קְרָא לֵיהּ בִּנְיָמִין: (יט) וּמִיתַת

רש"י

עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם

באור

ולכן הקורא בהמה הַמְּקֻשָׁה (חולין פ"ד מ"א), לא משתבש, וגם הקורא הַמַּקְשָׁה, לא משתבש,

ולא כמ"ש הם התי"ע לקרותו כמו בינוני הפעיל: אל תיראי כי גם זה לך בן, נוסף על יוסף, וכאשר התפללת יוסף ה' לי בן אחר (שם ל' כ"ד), כן היה שקבל תפלתך ועתה התחזקי ואל תיראי שתמותי, ולדבר על לבה נתכוונה, ור"ע ספורנו כתב וז"ל אל תיראי, שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר, כי גם זה לך בן, אף ע"פ שחבליו מרובים גם הוא זכר עכ"ל: (יח) כי מתה. כשקרבה למות ואין בה תקוה קראה לו קודם שתמות בן אוני: בן אוני, בן צערי, וכן ת"א בר דוי, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, והראב"ע פי' בן אבלי כמו לא אכלתי באוני (דברים כ"ו י"ד), כלחם אונים (הושע ט' ד'), וכן פי' הרמב"ן: בנימין, בן זקונים, בן ימים כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג), כמו הימים (הרשב"ם). וכן מתורגם בל"א, והרד"ק בשרשים שרש ימן פי' לשון ימין הפך השמאל וז"ל: נקראת שם העצם מימין ופירושו בן ימין, ולפי שהימין נכבד וחביב על האדם מהשמאל והבן שבבנים חביב על האדם יותר קראו בנימין כלו' בן ימיני חביב ונכבד עלי שנולד לעת זקנתי, וכן תהי ידך על איש ימינך (תהלים פ' י"ח), האהוב והחביב עליך כמו שאמר על בן אדם אמצת לך (שם), עכ"ל עם קצת תוס' מהמ"י. אבל רש"י פי' בבנין אחר וז"ל בנימין, נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען (במדבר ל"ג מ'). הלוך ונסוע הנגבה (לעיל י"ב ט'), בנימין, בן ימין כמו צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט י"ג). לפיכך הוא מלא עכ"ל, (וכ"ה בס' הישר. ויקרא יעקב את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו רחל בנימין כי בארץ הימין נולד לו), וכתב עליו הרמב"ן וז"ל ולא הבינותי זה שתהא א"י דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לא"י כדכתיב וילך ארצה בני קדם (לעיל כ"ט א'). וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז'), ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של א"י והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום א"י נמצא ארם מזרחית דרומית לא"י וא"י לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב מבית לחם יהודה (רות א' א'), וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה' א'). הנה הוא בדרומה של א"י והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בגבול אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמד על גבלו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון (יהושע י"ח ה'), ואם בחלקו של בנימן ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם הגבול לפאת צפונה (שם י"ב), ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום, והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלחם אונים, לא אכלתי באוני, ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני (לקמן מ"ט ג'), ולאין אונים (ישעיה מ' כ"ט), ולכן קרא

תרגום אשכנזי

נאך אפרת, יעטצט בית לחם: (כ) יעקב זעטצטע איין דענקמאהל איוף איהר בעגרעבניס, דאז־זעלבע איזט דאז גראב־מאהל רחל'ס ביז אויף דיזען טאג: (כא) ישראל רייזטע ווייטער אונד שלוג זיין צעלט אויף, יענזייטס

הִוא בֵּית לָחֶם׃ (כ) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ (כא) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה

תרגום אונקלוס

רָחֵל וְאִתְקְבַרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ (כ) וַאֲקֵים יַעֲקֹב קָמְתָא עַל קְבוּרְתַהּ הִיא קָמְתָא קְבוּרְתָא דְרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין׃ (כא) וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ מֵהָלְאָה לְמִגְדְּלָא דְעֵדֶר׃

רש"י

נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם

באור

אותו בנימין בן הכח או בן החזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו (קהלת י' ב'), ימינך תמצא שנאיך (תהלים כ"א ט'), ימין ה' רוממה (שם קי"ח ט"ז), רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו והנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שמות כל בניו ל' קדש הם אבל רמזו למה שאמרתי שתרגם הלשון לטובה עכ"ל, אבל כבר כתבתי דעתי בסוף פ' וירא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם כי אין ארם מזרחית דרומית לא"י רק מזרחית צפונית לא"י כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים בגבולי הארץ בפ' אלה מסעי ובס' יהושע. אשר לכוונת הקיצור לא הבאתים, ויעקב בנסעו מחרן לחברון לא הוצרך ללכת דרך ארץ אדום ולא לעבור את מעבר יבק, עד אחר שהגידו לו המלאכים כי עשו בא לקראתו אז נטל עצה ללכת לקראתו, ותחת כי היו פניו מועדות תחלה לצד מערבית דרומית ללכת באלכסון מחרן לחברון, הפך עתה פניו לצד דרום ממש ללכת לקראת עשו לפייסו ואז בא אל נחל יבק בגבול בני עמון, וע"פ דברינו אלה יסולקו כל הדוחקים, ואין הכחשה לדברי מן הפסוקים שהביא הרמב"ן שארם במזרח א"י, כי גם רש"י יודה לזה אך הוא סמוך לצפון, כאשר גם לדבריו היא מזרחית דרומית ועכ"ז קורא אותה הכתוב ארצה בני קדם, מן ארם וגו' מהררי קדם. וידעתי כי עיקר קושית הרב ז"ל על רש"י הוא בעבור שכתב שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, והבין הוא ז"ל שכוונתו נגב ממש, וא"כ ארם צפונית לא"י והוא נגד הכתובים הקוראים אותה ארץ קדם, אבל אין כן כוונת רש"י כי לא בא לפרש רק מלת ימין, אבל באמת יש לה קצת נטיה אלכסונית למערב, והנה עיר חברון אשר לשם היתה מגמת פני יעקב אינה בסוף הדרום סמוך למערב, אדרבה היא סמוכה יותר למזרח, ולכן ההולך לשם ממזרחית צפונית יהיה עיקר מגמת פניו לדרום אך יש לו נטיה אלכסונית קצת לצד מערב כאלכסון מרובע ארוך, אשר אין להמדבר דרך כלל (בלי כוונה אל פרט הנטיה המועטת), להקפיד עליה ולפרשה, ויתכן לה הקריאה העיקרית לצד דרום, ומלבד כל דברי הנזכרים המדייק בלשון רש"י שכתב בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, ולא כתב בקוצר מלין כדרכו שהיא נגב לארם נהרים, יבין בלי ספק שכוונתו שאינה נגב ממש לארם נהרים, רק כשאדם בא מארם נהרים לצד שכנגדו הנה הוא הולך בנגב א"י (כי כן כוונתו במלת בנגב על נגב א"י ולא נגב ארם, כאשר יודו הכתובים שהביא. וכאשר כתבתי בהקדמה כי כל הרוחות שבתנ"ך מזרח ומערב צפון ודרום על קוטב א"י סובבות). ולא כדעת הרמב"ן שארם במזרחית דרומית לא"י ואז ההולך משנה לצד שכנגדה, הנה הוא הולך בצד צפון של א"י, ועוד לאלוה מלין בזה ולא רציתי להאריך: (כ) מצבה, היא אבן שמציבין אותה לציון הקבר, וכתב ר"ע ספורנו מפני שהקבר על אם הדרך יש לחוש לחטוטי קברי: קברתה, ר"ל קברה, והנה קבר הוא שם תואר אל המקום המיוחד לקבור שם מת או מתים, אבל קבורה מאמרוהו על ב' ענינים, א' הוא שם המקרה מופשט מהמתואר כמו קבורת חמור יקבר (ירמיה כ"ב י"ט), ב' שם תואר אל מקום הקבורה, וכן ענינו פה, ויהיה שם נרדף אל קבר כמו צדק וצדקה, פטר ופטרה: (כא) למגדל עדר, סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה

מֵהָ֔לְאָה לְמִגְדַּל־עֵֽדֶר׃ (כב) וַיְהִ֗י בִּשְׁכֹּ֤ן יִשְׂרָאֵל֙ בָּאָ֣רֶץ הַהִ֔וא וַיֵּ֣לֶךְ רְאוּבֵ֗ן וַיִּשְׁכַּב֙ אֶת־בִּלְהָה֙ פִּילֶ֣גֶשׁ אָבִ֔יו וַיִּשְׁמַ֖ע יִשְׂרָאֵ֑ל ׃ * פ

וַיִּהְי֥וּ בְנֵֽי־יַעֲקֹ֖ב שְׁנֵ֥ים עָשָֽׂר׃ (כג) בְּנֵ֣י

פסקא באמצע פסוק

ת"א בשכון מגלה כ"ה, ב': וילך וכו' שבת נ"ה, ב':

תרגום אשכנזי קצת

דיזם העערדענטהורמ'ס: (כב) אלס ישראל נאָך איין דעם לאנדע וואָהנטע, דא גינג ראובן היןֿ, בעשליף דיא בלהה זיינעס פֿאטערס קעבסווייב, אונד ישראל ערפֿוהר עס, עס האטטע אבער יעקב צוואָלף זאָהנע: (כג) לאה'ס זאָהנע וואָרען: יעקב'ס ערסטגעבאָרנער ראובן, זאָדאן

תרגום אונקלוס

(כב) וַהֲוָה כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכֵיב יַת בִּלְהָה לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי יַעֲקֹב תְּרֵי עֲשַׂר: (כג) בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרֵיהּ דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה

רש"י

[תהלים פ"ט] לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההיא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה. ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל [שבת נ"ה]: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן רבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב.

באור

וגו' (מיכ' ה' א'), וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו' (שם ד' ח'): (כב) ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארע כל זה: וישכב את בלהה פילגש אביו, לשון מכלל יופי. (ואולי הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית), פילגש היא האשה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה ובלא קדושין ולאובן חשב כי לא היתה אסורה עליו לפי שהיתה תחלה שפחה ואחר כך לקחה אביו לפלגש והכתוב מעיד עליה שהיתה לו לאשה שכן כתיב ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה (לעיל ל' ד') עכ"ל, הנה מפרש הפסוק כפשוטו. וכן פי' הרמב"ן. וחז"ל אמרו (בשבת דף נ"ה ע"ב) שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, וכן תיב"ע וכן פירש"י, וכן סופר בס' הישר וז"ל, ויהיה אחרי מות רחל ויאהן יעקב את אהלו באהל בלהה שפחתה, ויקנא ראובן אל לאה אמו על הדבר הזה וימלא חמה, ויקם בחמתו וילך ויבא אל אהל בלהה וינתק את משכב אביו משם. בעת ההיא הוסרה מבני ראובן חלק הבכורה והמלכות והכהונה כי חלל יצועי אביו ותנתן הבכורה ליוסף והמלכות ליהודה והכהונה ללוי על אשר חלל ראובן יצועי אביו עכ"ל, אולם אנקלוס תרגם הכתוב כפשוטו, ונ"ל שכוונתו לפרש שכיבה ממש כדעת רבי אליעזר ורבי יהושע בשבת (שם), כי תרגום של תורה אנקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור"י כדאיתא במגילה (דף ג' ע"א), והמתרגם האשכנזי תרגם כפי באור המלות, ויוכלו דבריו להתפרש ג"כ כדעת האומרים שלא חטא אלא שמעלה עליו הכתוב כאלו חטא וקוראו חטא ממש: וישמע ישראל, ספר הכתוב ענותו כי שמע שחלל בנו יצועו ולא נוה שיגלאוהו מביתו מכלל בניו ולא יחל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אע"פ שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז כי ראובן לא נדחה במעשהו (הרמב"ן), ול' הרשב"ם וישמע ישראל, לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת צוואתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (לקמן מ"ט ג'): ויהיו בני יעקב שנים עשר, עתה כשנולד בנימין היו שנים עשר (וכן פי' רש"י), ועוד שיסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיקה עכ"ל: (כג) בכור יעקב ראובן, בא באתנח אף שדרך בעל הטעמים לחבר ב' שמות הראשונים בטעם כשיבואו ג' או ד' שמות רצופים או יותר, הפסיק פה מלת ראובן

לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: (כד) בני רחל יוסף ובנימן: (כה) ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי: (כו) ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד־לו בפדן ארם: (כז) ויבא יעקב אל־יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר־גר־שם אברהם ויצחק: (כח) ויהיו ימי יצחק מאת שנה

תרגום אשכנזי

שמעון, לוי, יהודה, יששכר אונד זבלון: (כד) רחל׳ס זאָהנע ווארען יוסף אונד בנימין. (כה) דיא זאָהנע דער בלהה. רחל׳ס מאגד, ווארען דן אונד נפתלי: (כו) דיא זאָהנע דער זלפה, לאה׳ס מאגד, ווארען גד אונד אשר, דיזעס זינד דיא זאָהנע יעקב׳ס, װעלכע איהם צו פדן ארם געבאָרען וואָרדען: (כז) יעקב צאָג צו זיינעם פֿאטער יצחק, נאך ממרא, צו קרית ארבע, דאזועלבע הייסט אויך חברון, אללוואָ זיך אברהם אונד יצחק אויפֿגע־האלטען: (כח) אלס יצחק הונדערט אונד אכטציג יאהרע אלט וואר:

רש״י

בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא״ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה״א נותנה בראש התיבה השניה בית הלחמי [שמואל א׳ ט״ז] בעפרת אבי העזרי [שופטים ו׳] בנה חיאל

תרגום אונקלוס

ויששכר וזבולון: (כד) בני רחל יוסף ובנימן: (כה) ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: (כו) ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אלין בני יעקב די אתילידו ליה בפדן ארם: (כז) ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק: (כח) והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין:

באור

בעבור מלת בכור שאיננה חוזרת רק עליו, ולכן גם המתרגם האשכנזי הוסיף ותרגם (זאָ דען שמעון): (כו) אשר ילד לו, דרך כלל לשון יחיד, על רבים: בפדן ארם, עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב, ורבי׳ כן: (כז) ממרא, שם המישור, קרית הארבע, שם העיר, ממרא קרית הארבע. אל מישור של קרית ארבע, וא״ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע, כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה״א נותנה בראש התיבה השניה, בית הלחמי (שמואל א׳ ט״ז א׳), בעפרת אבי העזרי (שופטים ו׳ כ״ד), בנה חיאל בית האלי (מלכים א׳ ט״ז ל״ד) (רש״י), ויהיה לפי דבריו קרית ארבע שם עצם לעיר ההיא והה״א לידיעה כאלו אמר ממרא של הקרית ארבע, וימצא בכתוב הזה שם עצם פרטי עם סמיכות ושם עצם פרטי נודע בה״א הידיעה, והוא נגד דברי ר״דק והנה באמת אינו דומה אל הראיות שהביא רק מצד הה״א הידיעה שתבוא בשם עצם פרטי המחובר משתי מלות, אבל יש הבדל ביניהם, כי בכל הראיות שהביא אין התיבה האחרונה שם עצם ממש, כי אם שם יחוסי הנגזר מן העצם בתוספת יו״ד היחס, הלחמי, העזרי, האלי, כמו הראובני, השמעוני, תשא״כ קרית ארבע שנעשו ב׳ המלות שם עצם אחד על העיר כמו בית אל, בית שמש, ואין ארבע יחס גמור, ואין צורך אל יו״ד היחס בסוף. ועל כן מתורגם בארמי ג״כ קרית ארבע, ולא קריתא דארבע כדרך הארמי בסמיכות, ואפי׳ קרית הארבע ת״א ויב״ע קרית ארבע לפי שאיננה רק ה״א הידיעה ואין

ושמנים שנה: (כט) ויגוע יצחק וימת ויאסף אל־עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו: פ

לו (א) ואלה תלדות עשו הוא אדום: (ב) עשו לקח את־נשיו מבנות כנען את־עדה בת־אילון החתי ואת־אהליבמה בת־ענה בת־צבעון החוי:

ת"א ויקברו ב"ב י"ז, ג':

תרגום אונקלוס

(כט) ואתנגיד יצחק ומית ואתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי:

לו (א) ואלין תולדת עשו הוא אדום: (ב) עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית עדה בת אילון חתאה וית

תרגום אשכנזי ר

(כט) פערשיד ער, שטארב אונד ווארד צו זיינען פאר־פאהרען איינגעטהאן, אלט אונד לעבענסזאטט, זיינע זאהנע עשו אונד יעקב בעגרובען איהן:

לו (א) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאל־גע פאן עשו, אדער אדום: (ב) עשו נאהם וייבער, פאן דען טאכטערן כנען'ס, נעהמליך עדה, טאכטער דעס חתין אילון, אהליבמה טאכטער דעס ענה, טאכטער דעס חוין

רש"י

בית האלי [מלכים א' ט"ז]: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד תפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנא' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שני שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח):

לו (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים

באור

בארצי ה"א הידועה, ועיין מה שכתבתי עוד בפ' חיי שרה (לעיל כ"ג ב'): (כט) ויגוע יצחק, אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה, לשון רש"י (ועיין שם החשבון), וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר, וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב (ר"ל לכתבה בסוף פ' תולדת כי אח"ז לא סיפר עוד ממנו דבר), כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הגואל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ושם יקברוהו רק בקבר אביו (הרמב"ן): עשו ויעקב, לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב, אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחה (הרשב"ם):

לו (א) עשו הוא אדום, תיב"ע הוא דמתקרי אדום: (ב) את עדה בת אילון החתי וגו' ואת אהליבמה בת ענה וגו', ובפסוק שאחריו ואת בשמת בת ישמעאל וגו', מפרשי הפשט נבוכו בזה כי בפ' תולדת כתיב יהודית בת בארי החתי, ופה לא נזכר לא שמה ולא שם אביה. ואשתו השניה נקראת שם בשמת בת אילן החתי, ופה נקראת עדה בת אילן החתי, ולכן רש"י ז"ל תפס לו עזר מהדרש, ואמר עדה בת אילן היא בשמת בת אילן ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים, אהליבמה היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו, בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת, מגלאגי

באור

באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלים להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכן נקראת מחלת שנמחלו לו עוונותיו ע"כ לשון רש"י, ולא נתחוור לי המדרש הזה כי הכופרים בע"ז כאברהם וזולתו היו נקראים אז עברים, כי היו מעבר הנהר (או ע"ש עבר בן שלח שהיה מודה לשומעים בקולו דרכי השם כמורגל בדברי חז"ל בית מדרשו של שם ועבר), אבל שם יהודי נגזר מן יהודה בן יעקב, אשר הואל כל ישראל להקרא בזה השם אחר מלך מלך לבני ישראל משבט יהודה, והוא מימות דוד המלך ע"ה ואילך, אשר נכרדו כל ישראל אחר השבט ההוא לכבוד מלכות בית דוד ע"ה, אבל מאין יהיה לו לעשו לקרוא את אשתו יהודית לכוונה זאת אשר לא היתה ולא נבראה עדיין, גם הרמב"ן לא קבל את הדרש הזה וז"ל והנה לא נתן טעם באמרו אהליבמה שנקראת שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העלם והוא שם תואר לקטור הבשמים, ובבראשית רבה אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם הפר אין בם העלם נודע בה ולכן אמר ר"ע כי היו לה שני שמות וגם לאביה. ויתכן לומר כי השתים נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו עכ"ל, והרשב"ם כתב בזה וז"ל המדקדק יתן לב כי בפרשה ראשונה של תולדת יצחק כאמר יהודית בת בארי החתי, בשמת בת אילן החתי, מחלת בת ישמעאל. ובפרשה זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה, אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומות, בשמת בת אילון נקראת כאן עדה בת אילון, ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת, לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים, אבל בת אילון ובת ישמעאל היו להן בנים המפורשים כאן, ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אחרי כן אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפנינו כי אהליבמה היתה בת ענה בן צבעון בן שעיר החרי וגם תמנע פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר, ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף עכ"ל, ודבריו מכוונים יותר מכל המפרשים עם המסופר בס' הישר וכן הוא, כי עשו בהיותו בן ארבעים שנה לקח את יהודית בת בארי בן עפר ממשפחות חת בן כנען בארץ שעיר, ובהיותו בן ששים ושלש שנים אחר שלקח יעקב את הברכות בערמה ונמלט לבית עבר ויתחבא שם ארבע עשרה שנה וילמוד שם עוד יעקב את דרכי ה' ואת מצותיו. ויחר לעשו גם על אביו ואמו וילך ארצה שעיר מפני אביו ואמו וישב שם, וירא שם עשו עוד אשה מבנות חת ושמה בשמת בת אילון החתי ויקחה לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממני הברכה בעת ההיא, וישב בהר שעיר ששה חדשים. ואחר כן לקח את נשיו וישב ארצה כנען חברונה בית אביו, ותהיין נשי עשו מקניטות את יצחק ורבקה במעשיהן, ובהיות עשו בן ששים וחמש שנה ותהר עדה אשת עשו ותלד לו את אליפז. ובהיות עשו בן שבעים ושמנה שנה לקח את מחלת (היא בשמת ולא כתב שנה לשינוי שמה), בת ישמעאל, ובהיותו בן שמנים שנה ילדה לו בשמת את רעואל, ובהיותו בן שתים ושמנים שנה מתה יהודית בת בארי אשת עשו בארץ כנען ובנים לא היו לה כי אם בנות. ואלה שמות בנותיה אשר ילדה לעשו שם הגדולה מרזית ושם השנית פועית, ויהי כאשר מתה יהודית ויקם עשו וילך שעיר' לצוד ציד בשדה כפעם בפעם, וישב עשו בארץ שעיר ימים רבים, ובהיותו בן שלש ושמנים שנה לקח את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי על נשיו לו לאשה ויביאה עשו ארצה כנען, ותהר אהליבמה ותלד לעשו את יעוש ואת יעלם ואת קרח בנים שלשה, ותהי מלחמה בימים ההם בארץ כנען בין רועי מקנה עשו ובין רועי מקנה יושב הארץ הכנעני כי היה מקנה עשו ורכשו רב מאד משבת בארץ כנען בבית אביו ולא יכלה ארץ כנען לשאת אותו מפני קנינו. ויהי כראות עשו כי גדלה מלחמתו עם יושב הארץ הכנעני ויקם ויקח את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל אשר לו ואת מקנה קנינו ואת כל רכושו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ שעיר מפני יושבי הארץ, ויגר שם עשו הוא וכל אשר לו בארץ שעיר, אך מיום ליום ומחדש לחדש יבוא עשו ארצה כנען לראות אביו ואמו, ויתחתן עשו את החורים, ויתן את בנותיו לבני שעיר החורי, ויתן את מרזית בתו הגדולה לענה בן צבעון אחי אשתו ואת פועית נתן לאצר בן בלהן החורי, וישב עשו בהר שעיר הוא ובניו ויפרו וירבו מאד, עד כה ספורו בקיצור: **בת ענה בת צבעון**, אם בת ענה לא בת

(ג) וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ (ד) וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ (ה) וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יעיש וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (ו) וַיִּקַּח עֵשָׂו

יעוש ק'

תרגום אונקלוס

אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה: (ג) וְיָת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת: (ד) וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יָת אֱלִיפַז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יָת רְעוּאֵל: (ה) וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (ו) וּדְבַר

תרגום אשכנזי רא

צבעונ'ס: (ג) אונד בשמת, טאָכטער דעס ישמעאל'ס, שוועסטער דעס נביות: (ד) עדה געבאר דעם עשו דען אליפז, אונד בשמת געבאר דען רעואל: (ה) אהליבמה געבאר יעוש, יעלם אונד קרח, דיזעס זינד עשו'ס קינדער, וועלכע איהם אים לאנדע כנען געבאָרען וואָרדען: (ו) עשו נאהם זיינע ווייּ

רש"י

לע"ז: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלי' להן עונותיהן גר שנתגייר והעול' לגדול' והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עוונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא' על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף

באור

לצבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו (רש"י), אבל לפי דעת הרמב"ן שהעתיק להלן אין צורך לזה לפי פשוטו של מקרא, אך לפי שנמצאו בפרשה שני ענה אחד בן שעיר, ואחד בן לצבעון בן שעיר, ויודיע הכתוב שהיא היתה בת ענה בן צבעון והיה נכדת לצבעון, וקורא אותה בת לצבעון כי בני בנים הרי הם כבנים, ולא נמנע הכתוב לקרוא את בן בנו, בנו, וכן בת בנו, בתו, ודעת רבינו תם בב"ב פ' יש נוחלין (דף קט"ו ע"ב) שענה אשה היתה (והוא ע"פ סוגית הגמרא דהתם שכל ענה הנזכר בפרשה אחד הוא). והא דכתב הוא ענה בלשון זכר. היינו משום שירשה עם אחי צבעון כזכר: וכתב הריטב"א ומ"ב דכתיב הוא ענה וכתיב נמי אלוף ענה, י"ל שאע"פ שהיא נקבה עשאו' אלוף שכן אהליבמה נקבה היא והיתה אלוף וע"ש האלוף קורין אותה בלשון זכר עכ"ל: (ג) אחות נביות, על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו (רש"י), וכ"ת יצ"ע דאסיגא ליה נביות אחה, אבל דעת הרשב"ם היא שדרך הכתוב ליחס הנקבה לגדול שבאחים וכן אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), וכן ואחות לוטן תמנע, כמ"ש בסוף פ' תולדת (לעיל כ"ח ט'), ועיין מ"ש שם בשם הראב"ע וס' הישר ויצ"ע: (ה) ואהליבמה ילדה וגו' ואת קרח, קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (רש"י), והיא דעת ר' לוי בב"ר, ועיין להלן בפסוק ותמנע היתה פילגש דעת הרשב"ם, ולהרמב"ן והראב"ע יש דרכים אחרים בזה: (ו) ויקח עשו וגו', משמעות הכתוב פה כי אחרי בוא יעקב מחרן לעיר חברון יצא עשו משם ונתישב בארץ שעיר, כאמרו מפני יעקב אחיו, ויקשה כי מצאנו למעלה שכבר נתישב שם לפני בוא יעקב לארץ כנען, כמ"ש וישלח יעקב מלאכים וגו' ארצה שעיר שדה אדום (לעיל ל"ב ד'), וכתוב עד אשר אבא אל אדני שעירה (שם ל"ג י"ד), וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (שם ט"ז), ולכן אמר הרמב"ן בזה

אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ (ז) כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת

תרגום אשכנזי

בער, זאהנע, טאכטער, אונד אללע פערזאנען זיינעס הויזעס, זיינע העערדען, אונד אללעס פיה, אונד וואס ער זאנסט פיר גוט אים לאנדע כנען ערווארבען, אונד צאג אין איין אנדער לאנד, פאר זיינעם ברודער יעקב: (ז) דען איהר ערווארבען

תרגום אונקלוס

עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתיה וית כל נפשת ביתיה וית גיתוהי וית כל בעיריה וית כל קנייניה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב אחוהי: (ז) ארי הוה קנינהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון

רש"י

הענין [ב"ר]: (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם [ב"ר]

באור

וז"ל, אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען, ויתכן שביתה לו שם אחוזה במקום אחר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיישב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחדו ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר (דברים ב' ה') עכ"ל, וכן כתב מהר"י אברבנאל, ולפי המסופר בס' הישר היה הענין כן, כי טרם מת יצחק אף שנתיישב בהר שעיר מ"מ לא ישב שם בתמידות כי הלך כפעם בפעם לגור בחברון אצל אביו עם בניו ונשיו, אך אחרי מות יצחק הניח ירושת הארץ ליעקב, ולחלקו בירושת אביו לקח את כל העושר אשר הניח יצחק אחרי מותו וילך אל ארץ שעיר ההרי הוא ובניו אל מקומם מפני יעקב אחיו ובניו, ויאחז עשו בתוך בני שעיר ולא שב עשו ארצה כנען מהיום ההוא והלאה, ותהי כל ארץ כנען לבני ישראל לנחלה עד עולם, ועשו וכל בניו ירשו את הר שעיר, וזהו שאמר פה מפני יעקב אחיו, ואף שאמר כאן כי היה רכושם רב וגו', דמשמע מסבה זאת הלך לו לארץ שעיר, אולי זה וזה גרם. כי אלו יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם היה עשו ויעקב יושבים כשבת אחים גם יחד אף שהארץ ליעקב כי אז היו באהבה יחד כי שנאתם כבר אבדה, וכאשר בקש עשו מיעקב נסעה ונלכה וגו' והיה רוצה שיעקב ישב עמו בשעיר אף שאין ליעקב חלק ונחלה בה: וילך אל ארץ, אמר אנקלוס אל ארץ אחרת (וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי). ורש"י פי' לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום להכותו עד שבא אל הר שעיר וישב שם, והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר. והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר, וכמלא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך (מלכים א' ט"ז י"ח) ושעורו בית המלך הזה שהיה בו, וכן וישרף את הבמה הדק עפר ושרף אשרה (שם ב' כ"ג ט"ו), כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא, וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראית וישתחו כושי ליואב (שמואל ב' י"ח כ"א) (פי' הכושי), וחמור והאריה (מלכים א' י"ג כ"ח), (שעורו והחמור), וכן כי נשברה אניות בעציון גבר (שם כ"ב מ"ט), האניות, וכן רבים, אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת (הרמב"ן): מפני יעקב אחיו, כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו (הרשב"ם), ויב"ע תרגם דהוה רמיא עלוי אימתא דיעקב אחוהי, וכבר כתבתי למעלה דעת ס' הישר בזה והיא הנכונה לפי פשוטו: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם, להספיק מרעה לבהמות שלהם: ארץ מגוריהם, טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק

יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: (ח) וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: (י) אלה שמות בני־עשו אליפז בן־עדה אשת עשו רעואל בן־בשמת אשת עשו: (יא) ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: (יב) ותמנע היתה פילגש לאליפז בן־עשו ותלד לאליפז את־עמלק אלה

ת"א ותמנע סנהדרין צ"ט, ב':

תרגום אשכנזי רב

גוט וואר צו גראס, בייא איינאנדער וואהנען צו קאננען, אונד דאז לאנד איהרעס אויפענטהאלטס קאננטע זיא ניכט ערטראגען, וועגען איהרער העערדען: (ח) עשו וואהנטע אויף דעם געבירגע שעיר, עשו אדער אדום: (ט) דיזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע דעם עשו'ס, שטאממפאטערס דעם פאלקס אדום: אויף דעם בערגע שעיר: (י) דיא נאמען דער זאהנע עשו'ס זינד: אליפז, זאהן דער עדה, עשו'ס פרויא, רעואל זאהן דער בשמת, עשו'ס פרויא: (יא) דיא זאהנע דעם אליפז ווארען: תימן, אומר, צפו, געתם אונד קנז: (יב) תמנע וואר איין קעבסווייב דעם אליפז, עשו זאהנס, דיזע געבאר דעם אליפז דען עמלק: דיזעס זינד דיא קינדער דער עדה, עשו'ס

תרגום אונקלוס

לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: (ח) ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: (ט) ואלין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: (י) אלין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: (יא) והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: (יב) ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אלין בני עדה אתת עשו:

רש"י

ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן ואין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש.

באור

כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים, אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו (הרמב"ן): (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום, בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר (הרמב"ן), וגם סופר בס' הישר כי כל בניו נולדו לו בארץ כנען, אך שם סופר כי גם לבני אהליבמה היו תולדות כאשר אכתוב עוד להלן: (יב) ותמנע היתה פילגש, כתב רש"י ז"ל, ובדברי הימים (א' א' ל"ו) מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר וילדה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב, והרמב"ן ז"ל הרחיק את הדרך הזה וכתב שאין הדעת סובלתו, והנכים את עצמו בדוחקים אחרי', והמחוור מכלם מה שהביא הרשב"ם ז"ל בשם שוחר טוב וז"ל, ותמנע היתה פילגש, ראיתי בשוחר טוב. ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם וקנז ותמנע ועמלק, ואחר כך הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן

תרגום אשכנזי

פרויא: (יג) דיא זאָהנע דער רעואל ווארען נחת אונד זרח, שמה אונד מזה. דיזעס ווארען דיא זאָהנע דער בשמת, עשו'ס פרויא: (יד) פאָלגענדעס אבער ווארען דיא זאָהנע דער פרויא עשו'ס, אהליבמה, טאָכטער דעם ענה, טאָכטער צבעונ'ס: זיא געבאר דעם עשו דען יעוש, יעלם אונד קרח: (טו) דיזעס זינד דיא שטאממפירסטען דער זאָהנע עשו'ס: דיא זאָהנע דעם אליפז עשו'ס ערסטגעבאָרנער, שטאממפירסט תימן, שטאממ־

בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יג) וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יד) וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ (טו) אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו

יעוש ק'

תרגום אונקלוס

(יג) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: (יד) וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח: (טו) אִלֵּין רַבְרְבֵי בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן

רש"י

להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורי' שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצא' תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה

באור

תמנע, דוגמת אחות נביות, אחות אהרן (שמות ט"ו כ'). כמו שפרשתי, ותמנע היתה פילגש, הראשון זכר מבני אליפז, והשני נקבה, ואחות לוטן תמנע, וכמוהו ביהושע ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי שבט המנשה, עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה (יהושע י"ג ז' וח'), על כרחך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה השני כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה אע"פ שמדבר הפסוק בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע, ואני שמואל מלאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול, ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז: ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' (ד"ה א' ח' ל"ה ול"ו), ואותה פרשה נשנית וכפולה מתוך דף אחד תחילת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישבו וסוף הפרשה אלה בני אצל, (והפרשה הראשונה היא בסי' ח' י' פסוקים מפסוק כ"ט עד פסוק ל"ט, והפרשה השניה היא ב"כ י' פסוקים בסי' ט' מפסוק ל"ה עד סוף פסוק מ"ד שהוא סוף הסימן, ואין בהן שינוי רק באיזה מלות) וכתיב ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע. ואחז הוליד וגו' (שם ט' מ"א ומ"ב). ובעל כרחך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותחרע ואחז. ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע ואחז. ואחז הוליד וגו' שכן כתוב בפרשה ראשונה עכ"ל, ואני שלמה מלאתי פסוק רביעי דוגמתן בפרשה הכפולה הזאת כלמה כי בפרשה ראשונה כתוב וגדר ואחיו וזכר. ומקלות הוליד וגו' (ח' ל"א ול"ב). ובפרשה שניה כתיב וגדור ואחיו וזכריה ומקלות. ומקלות הוליד וגו' (ט' ל"ז ל"ח), והנה זכר שבפרשה ראשונה הוא זכריה שבפרשה שניה כי הכתוב ישמור הטעמים בשמות ולא המלות, ובעל כרחך חסר בפרשה ראשונה ומקלות בסוף הפסוק הראשון שכן כתוב בפרשה שניה, אלא שתיבה ומקלות שנראה הפסוק השני עונה לסוף הפסוק הראשון: (טו) אלופי, ענין אלוף הוא שר וגדול,

אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃ (טז) אַלּוּף קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ (יז) וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יח) וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יט) אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי (כ) אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר

ת"א בני שעיר שבת פ"ה, א'. פסחים נ"ד, א'. ב"ב קט"ו, ב':

פירסט אומר, שטאממפירסט צפו אונד שטאממפירסט קנז: (טז) שטאממפירסט קרח, שטאממפירסט געתם, שטאממפירסט עמלק; דיזעס זינד שטאממפירסטען דעס אליפז אים לאנדע אדום, אונד זינד זאֶהנע דער עדה: (יז) דיא זאֶהנע רעואל'ס, עשו'ס זאָהנס זינד שטאממפירסט נחת, שטאממפירסט זרח, שטאממפירסט שמה, שטאממפירסט מזה, דיזעס זינד שטאממפירסטען רעואל'ס אים לאנדע אדום, אונד זינד זאֶהנע דער בשמת, עשו'ס פרויא: (יח) דיא זאֶהנע דער אהליבמה, עשו'ס פרויא זינד שטאממפירסט יעוש, שטאממפירסט יעלם, שטאממפירסט קרח, דיזעס זינד שטאממפירסטען דער אהליבמה, טאָכטער דער ענה, עשו'ס פרויא: (יט) דיזעס זינד אלזאָ דיא זאֶהנע עשו'ס, אונד דיזעס זינד איהרע שטאממפירסטען, דערזעלבע הייסט אויך אדום, (כ) דיא זאֶהנע דעם חורין

תרגום אונקלוס

רבא אומר רבא צפו רבא קנז: (טז) רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אלין רברבי אליפז בארעא דאדום אלין בני עדה: (יז) ואלין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמא רבא מזה אלין רברבי רעואל בארעא דאדום אלין בני בשמת אתת עשו: (יח) ואלין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אלין רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו: (יט) אלין בני עשו ואלין רברבניהון הוא אדום: (כ) אלין בני שעיר חוראה יתבי ארעא לוטן ושובל וצבעון

רש"י

אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) **יושבי הארץ.** שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו [פסחים נ"ד] שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה

באור

ואמרו רבותינו ז"ל כל אלוף מלכותא בלא תגא כלומר איננו חסר מהיותו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלוף שאינו מוכתר, ולשון הרשב"ם כל אלופים שבפרשה משרי עיירות ומשפחות, ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז, נראה בעיני שהוא תמנע שבבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר עכ"ל: (כ) אלה בני שעיר החרי, הראב"ע כתב וז"ל לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל ילוו על בני עשו עכ"ל, ונ"ל שהכוונה על מצות לא תתעב אדמי כי אחיך הוא הנאמרה במשנה תורה (דברים כ"ג ח'), ועליה יאמר הרב ז"ל שאינה בבני שעיר ולא הוזהרו ישראל מלתעבם. כי להתגרות

הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ (כא) וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ (כב) וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת

תולדות אהרן ואחות סנהדרין צ"ט, ב':

שעיר, בעויטצער דעס לאנדעס, ווארען: לוטן, שובל, צבעון אונד ענה: (כא) פערנער דישון, אצר אונד דישן; דיזעס זינד שטאממפירסטען דעס פאלקעס חורי, זאהנע שעיר'ס, אים לאנדע אדום: (כב) לוטנ'ס זאהנע ווא-

תרגום אונקלוס

וַעֲנָה: (כא) וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם: (כב) וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְּלוֹטָן

באור

בם מלחמה אי אפשר כי בימי משה הכותב ומודיע זאת בכל השמידום בני עשו ויאבדו כל זכר למו, כאשר העיד הכתוב כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם (שם כ"ב), וכאשר יורה לשון השמדה שהיא כליון חרוץ. וכן סופר בספר הישר בפ' ויחי באורכה ספור מלחמת בני עשו עם החורי וסבת ראשית מלחמתם ותכליתה ע"ש. אבל כוונה מזה דעת רש"י שכתב ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החרי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה עכ"ל, או כדעת הרמב"ן ומהר"י אברבנאל להודיע שקודם שבא עשו לשעיר היו שמה אנשים גדולים בני שעיר החרי שהיה אבי אומה קדמונים ובבשו אותם זרע עשו לקיים מה שנאמר לו ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ'): שעיר החרי, הראב"ע פירש וז"ל כמו חרי יהודה (נחמיה ו' י"ז וי"ג י"ז וירמיה כ"ז כ' ול"ט ו'), וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת וארגים חורי (ישעיה י"ט ט'). שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעיניהם כמוהו (ר"ל בגוונים). והיא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשכים (משלי כ"ב כ"ט) עכ"ל. והוא כמתנבא לתת טעם לשם חורי, ומי זה יתפאר לתת סבה לכל שמות העלם לוטן ושובל וגו', ואם חשב שהוא שם תאר בעבור היו"ד שבסוף השם חרי, הלא כמלא בבני לוטן חרי והימם שהמה שמות עצמיים, מלבד שמצאנו יבוסי אמורי וגו' בני כנען, ולשון הרמב"ן שעיר החרי שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החרי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר ובשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החרי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם, ועוד אפרש יחוס החרי במשנה תורה בע"ה עכ"ל. אבל אם נקבל כי שם אדום שנקראת הארץ ההיא הוא מחודש אחר בוא שמה עשו וזרעו לשבת בה, לא נקבל שישתנה שם האיש אבי האומה (ואולי כבר מת) להקרא שעיר ע"ש אחד הבא לגור שם באחרית הזמן אחר שכבר היתה מדינה מיושבת עם שרים נכבדים ואלופים, אבל האמת ששעיר הוא שם העצמי של האיש הבונה המדינה ההיא ואביו חור או חורי מגזע כנען, וכן סופר בספר הישר פ' נח כי אחר שהפיץ ה' את בני האדם בוני המגדל ויתפרדו לחלקים רבים וכתב שם וז"ל וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו. ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ"ל. ושעיר תיב"ע והירושלמי גבלא, וכן שמה עד היום, והיא בדרום א"י סמוכה יותר למזרח, ויש עוד גבל אחרת והיא במערבית לפונית לא"י סמוכה לצידון ואנשיה היו חכמים גדולים במלאכת הבנין, והמה הגבלים בוני הבית, ויחזקאל אמר עליהם זקני גבל וחכמיה (יחזקאל כ"ז ט'): ישבי הארץ, שהיו יושביה מתחלה קודם שבא עשו לשם, ובני עשו יירשום ככתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כב) ואחות לוטן תמנע, כמו ואחות תובל קין נעמה (לעיל ד' כ"ב), ואחותיהם צרויה ואביגיל (ד"ה א' ב' ט"ז), ותמר אחותם (שם ג' ט'), ושרח אחתם (לקמן מ"ו י"ז), כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודשן ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי (הרמב"ן), והרשב"ם כתב וז"ל לפי שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן,

לוֹטָן תִּמְנָע׃ (כג) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ (כד) וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃

ת"א בני צבעון פסחים כ"ד, א׳ ׃ ב"ב קט"ו, ב׳:

תרגום אונקלוס

תִּמְנָע: (כג) וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם: (כד) וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דִּי אַשְׁכַּח יַת גִּבָּרַיָּא

תרגום אשכנזי

רען חרי אונד הימס, אונד לוטנ׳ס שוועסטער היס תמנע: (כג) שובל׳ס זאֶהנע וואַרען עלון אונד מנחת, אונד עיבל, שפו אונד אונם: (כד) דיא זאֶהנע דעס צבעון וואַרען איה אונד ענה. דיזעס איזט דעריעניגע ענה, דער דיא ימים געפֿונדען, אלס ער וייגעם פֿאַטער צבעון

רש"י

לאוים לו: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא תת וקדש וצבא מרמס [דניאל ח׳] נרדם ורכב וסוס [תהלים ע"ו]: הוא ענה. האמור

באור

וכן אחות נביות, וכן מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ׳) עכ"ל: (כד) ואיה וענה. רש"י והראב"ע והרמב"ן פי׳ שהוי"ו יתירה כאשר מצאנו רבות כהנה במקרא, וכתב הראב"ע כי היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל (שאינה משמשת כלום אלא שהיא תחלת הדבור, והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד׳ קטן דף כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א ע"ש), ובדברי הימים (א׳ א׳ מ׳) איננה, ועיין בפ׳ וירא בפסוק ביום השלישי ובשאר מקומות בביאורי ובהקדמ׳ מענין רוב אלו הווי"ן שהן משמשות שמושן העצמי לחבר ב׳ מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, אבל במלת ואיה וענה שאין פה ב׳ מאמרים המתיחסים בזמן או בסבה, נראה בעיני דעת הרשב"ם נכונה, וז"ל ואיה וענה, נראה בעיני שכך שמו ופסי ושתי ואע"פ שבדברי הימים כתוב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ וחול וגתר ומש (לעיל י׳ כ"ג), ובדברי הימים (א׳ א׳ י"ז) ומשך, והמפרש לו׳ יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו׳ יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאים אינן ראיות כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות, ותשב תמר ושוממה (שמואל ב׳ י"ג כ׳), פירושו כמו שבי אלמנה בית אביך (לקמן ל"ח י"א), כי השיב׳ הוא כפל לשון של שוממה, והרי הוא כאלו כתוב ותשב בדודה ושוממה, מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (תהלים ע"ו ז׳), כך פירושו מגערת אלהי יעקב נרדם חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א׳), עכ"ל, ותמיהה על אחד המפרשים המביאים ראיה שבד"ה כתוב איה, וכי לא ראו שהשמות משתנים לרוב בספורים הנשנים, אם לסבת שהיו להם שני שמות, או שכותב הספר ידע סבת קריאת שמו, וטעם ב׳ השמות מסכים אל הסבה ההיא, ולכן ישמור הטעם ולא המלה, ולפעמים קצת אנשים קראוהו כן וקצתם כן, והכתוב יזכירו פעם בזה ופעם בזה להודיע כי איש אחד הוא ואף שישתנה בשמו. כמ"ש הרד"ק בפירושו לדברי הימים במלת ורודנים (א׳ א׳ ז׳), שבס׳ בראשית (י׳ ד׳) כתוב ודדנים ע"ש, וכן בבני שעיר החרי נשתנו איזה שמות בד"ה, ונראה שגם דעת אנקלוס ויב"ע כן הוא שתרגמו ואיה בוי"ו: הוא ענה, האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה (רש"י), והוא דעת חז"ל בפסחים (דף כ"ד ע"א) ובב"ב (דף קט"ו ע"ב), וכבר כתבתי דעת ר"ת והריטב"א בזה, אבל דעת מפרשי הפשט איננה כן כמ"ש הרמב"ן וז"ל והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החרי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו עכ"ל, וכן פי׳ הראב"ע, וכן סופר בס׳ הישר: אשר מצא את הימים וגו׳, כדעת מקצת רבותינו בתלמוד (במסכת פסחים (דף כ"ד ע"א) היא דעת רשב"ג ודורשי חמורות) הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו את החמרים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר

דיא עזעל ווירטעטע :
(כה) דיא זאהנע דער ענה

(כה) וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה

רש"י

למעלה שהיא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: **את הימם.** פרדים הרביע חמור על סוס

תרגום אונקלוס

בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יָת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי: (כה) וְאִלֵּין

באור

במיניהם שהם קרובים בטבע והולידו והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו וכן פירש"י, וכן כתב הראב"ע בשם הגאון שהם פרדים, ואמר עוד ופי' מלא הרכיב ויתכן להיות מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעתו את החמרים ואילו היו הימים למחים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכיר החמרים עכ"ל, וכ"ת יב"ע, וצריך לתרגם לפ"ז בל"א (דער דיא מויזעזעזן ערפונדען האט), ואנקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה בא עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורם כענקים ורצו לגזול ממנו החמרים של צבעון אביו, והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך (תהלים כ"א ט'), ולא המציתך ביד דוד (שמואל ב' ג' ח'), (ויהי' לדעת אנקלוס ימים במקום אימים כי ימצא הפלא"ף שיתחלף ביו"ד כמו תתימרו (ישעי' ס"א ו'), כ"כ הראב"ע ובל"ל במקום יתימרו, ויתורגם לפ"ז בל"א (דער דאז פאלק ימים איבערוואונדען האט), ועם שהרמב"ן מפרש כן לפי דעת אנקלוס, נראה

שהוא אנקלוס איננו מפרש כן מלת מצא לפי שתרגם, דאשכח, מלשון מציאה, ולא תרגם דנצח), או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבור' הזאת ונכון הוא (הרמב"ן), ולפי פירושו זה ת"א דאשכח, ובל"א יתורגם לפ"ז (דער דאז פאלק ימים געפונדען האט), וכ"ת המתרגם האשכנזי מלת מצא כי כן הוא תרגם השרש מצא בכל המקרא מלשון מציאה או ההזמנה או הסיפוק הקרובים בענין אל המציאה, וראיות הרמב"ן מן תמצא ידך, ולא המציתך, אינן מכריעות כאשר אגלה בפי' ס' תהלים אם יזכני ה' לחברו, אבל מלת ימים לא תרגם כלל כי אין בין

הפירושים הכרעה מספקת: (כה) **ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה**, דרך הכתוב לאמר בבנות בן כמו ואת דינה בתו (לקמן מ"ו ט"ו), (והוא לפי דעתי להודיע שהיא נקבה ואף שנמנית בכלל בין הזכרים, ואמר כאן בת ענה ולא אמר בתו. מצאנו רבים כן שבא השם במקום הכנוי כמו ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א' א' ל"ב), ולא אמר עבדי), וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החרי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החרי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחד יקרא ג"כ דשן כשם דודו ולו **בת** תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים כבדת צבעון לא אהליבמה **בת** ענה בן שעיר החרי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו אין בפרש' רק איש אחד הנקרא ענה והוא **בן** צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החרי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החרי כי יחשבוהו האנשים בנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב פעם אחרת על פי האמת בן לצבעון וזה מדרשם של דורשי התולדות כמו שמוזכר במסכת פסחים (דף כ"ד ע"א), ואיננו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל (הרמב"ן), ואין כן דעת הראב"ע שכתב וז"ל ואלה בני ענה דשן ואהליבמה **בת** ענה, אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אלו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון עכ"ל, ור"ל בפסוק שקודם זה ענה בן צבעון אבל בס' הישר כתוב בפירוש, ובני ענה בן שעיר דישון ואהליבמה אחותו, הנה מסכים לפי' הרמב"ן שהיא בת ענה בן שעיר, ומסכים עמו ג"כ ששני ענה הם א' בן שעיר אחי צבעון וא' בן צבעון, אבל לא הזכיר רק אהליבמה אחת, ועם זה יקרא אשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון, ואולי דעתו כי ענה בא אל אשת אחיו צבעון או צבעון אל אשת ענה ותתיחס לשניהם לאחד כפי האמת ולשב' כפי מחשבת האנשים, והיותר נראה בדבריו שהיתה באמת בת צבעון ששכב עם אשת ענה ותקרא בת ענה לפי מחשבת האנשים, ובאמת היתה בת צבעון שילדה ממנו אשת ענה, והיתה אחות דישן מאמו, ולכן עם שבכל מקום נקראת בת ענה לפי סברת האנשים, וכן קורא אותה הכתוב פה, הוא בעל ס' הישר שינה פה בפירוש לכתוב

בַּת־עֲנָה׃ (כו) וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן
וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ (כז) אֵלֶּה בְּנֵי־
אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ (כח) אֵלֶּה בְנֵי־
דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ (כט) אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי
אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן
אַלּוּף עֲנָה׃ (ל) אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר
אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי
לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ
(לא) וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום אשכנזי

ווארען: דישן אונד
אהליבמה וואר איינע
טאָכטער דעס ענה:
(כו) דיא זאָהנע דישן'ס
ווארען חמדן, אשבן, יתרן
אונד כרן: (כז) דיא זאָהנע
אצר'ס ווארען: בלהן, זעון
אונד עקן: (כח) דיא זאָה-
נע דעס דישן ווארען עוץ
אונד ארם: (כט) דיזעס
זינד דיא שטאממפירסטען
דעס פֿאָלקעס חרי:
שטאממפירסט לוטן,
שטאממפירסט שובל,
שטאממפירסט צבעון,
שטאממפירסט ענה:
(ל) שטאממפירסט דשון,
שטאממפירסט אצר,
שטאממפירסט דישן;
דיזעס זינד דיא שטאממפירסטען דעס פֿאָלקעס חרי; נאך איהרען שטעממען, אים לאנדע שעיר:
(לא) דיזעס אבער זינד דיא קאָניגע וועלכע אים לאנדע אדום רעגירט האבען: עהע נאָך דען קינ-

תרגום אונקלוס

בְּנֵי עֲנָה דִּשׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה׃ (כו) וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן
וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ (כז) וְאִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃
(כח) אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ (כט) אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא
לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה׃ (ל) רַבָּא דִשׁוֹן רַבָּא
אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר׃
(לא) וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּימְלוֹךְ מַלְכָּא

רש"י

נקבה וילדה פרד והוא היה
ממזר והביא פסולין לעולם
ולמה נקרא שמה ימים
שאימתן מוטלת על הבריות
דאמר רבי חנינא מימי לא
שאלני אדם על מכת פרדה
לבנה וחיה [חולין ז']:
(והלא קאחזינן דחיה א"ת
וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תרפא לעולם ברש"י ישן): ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות
החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: (לא) ואלה המלכים וגו'.

באור

היהם באמתי וכתב אהליבמה אחותו, שלא היתה רק אחות דישן מאמו ולא בת ענה: (כו) ואלה
בני דישן חמדן ואשבן. הוא דשון הבן החמשי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון
רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכירות וגו' ויכל חירם (מלכים
א' ז' מ'), והולך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס
לו תולדות כי כן יהיה במשמע (ג רמב"ן), אבל בס' ד"ה (א' א' מ"א) כתוב ובני דישון חמדן
וגו': (לא) ואלה המלכים וגו', כתב הראב"ע יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה
כי חשבו כי לפני מלך מלך הוא שאול ולא ידעו זאת מבה כ"א בנבואה וע"ש שהביא דעת הילחקי
(הוא יצחק בן ישוש הספרדי), ומה שטען עליו, וסוף דבריו והאמת שפי' לפני מלך מלך על
משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישרון מלך (דברים ל"ג ה') עכ"ל, וכן כתב הרשב"ם וז"ל לפני
מלך מלך, לפני משה שהושיע את ישראל, כל שרי עם ועם קורא מלך כי עד דוד מצאתי ביוסיפון
אחרי אילו המלכים קרוב לארבעים מלכים נקובי שמות זה אחר זה עכ"ל, אבל אין ראייתו
מכרחת כי מה ענין אלו המלכים שהם מלכי בני כתים בבקעת כנפניא אצל מלכי אדום בארץ
שעיר ואין שמותם כשמותם ולא שנות מלכותם כשנותיהם כי המולך הראשון לבני כתים היה צפו
בן אליפז ומלך חמשים שנה ואחריו יאניוס חמשים שנה ואחריו לטינוס מ"ה שנה ואחריו אזינכוס

באור

ל״ח שנה ואחריו לטינוס חמשים שנה כמוזכר ביוסיפון וגם בס׳ היש״ר, ומלכי אדום הם אלו הנזכרים בכתוב בשמותם, גם שנות מלכות כל אחד משוכה במספר מהם. גם התחלת מלכות אדום היתה זמן רב קודם התחלת המלכות לבני כתים כי לפי המלך הראשון התחיל למלוך בשנה האחרונה לחושם מלך אדום שהוא המלך השלישי לאדום ושנת הששים להתחלת מלכותם כפי המסופר בס׳ הנזכר, אבל האמת כפירושו כי לפני מלך מלך הוא משה, ולשון הרמב״ן ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום. נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה (לעיל כ״ז מ׳), כי גברו על בני שעיר החרי ומלכו עליהם באלופים וכו׳, ולפני מלך מלך ימים רבים קודם, ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל, אבל לאחד כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבד (שם), ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עבדו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים עכ״ל, וגם זה נכון, אבל כולם מתנבאים כי לא פורש בכתוב מתי מלכו וכמה שנים מלכו בכלל וכמה שנים מלך כל אחד בפרט, והראב״ע אמר כי שני אלה המלכים קודמים לשני מלכי ישראל, ובעל אהל יוסף מפרש דבריו ואמר כי ת׳ שנה לגלות מצרים התחילו משנולד יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ורז״ל דרשו שיעקב ועשו מתו ביום אחד והנה היו ימי עשו קמ״ז שנה ולא מלכו בניו רק אחר מותו והנה קמ״ז וס׳ הם ר״ז נחסרו מן ת׳ נשארו רק קצ״ג מעת שמת עשו עד יציאת מצרים שהוא עד ימי משה כאשר יפרש, ושנות מלכי ישראל שהם מלכי שומרון עלו ר״ן שנה עכ״ל, ואין לחשבון הזה יסוד ועיקר כלל, כי מנין לו שתיכף בשנת מות עשו המליכו מלך עליהם אולי היו עוד חמשים או מאה שנה תחת ממשלת האלופים, ואח״ז לאיזה סבה (שלא נודעה לנו כי לא פורש) הוצרכו להמליך עליהם מלך, והנכון לשמוע בזה אל הסופר הקדמון מכל המפרשים הנ״ל המאיר עין כל משכיל בכמה דברים סתומים ופסוקים קצרים בתורה, וגם בכמה ספורים שבתורה אשר לא הודיעה בהם רק רמז מועט (להיות שאינם עיקריים אל כונת התורה) כמו ענין חנוך בן ירד שאמר הכתוב ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה׳ כ״ד), ולא נזכר בו מיתה רק לקיחת האלהים כלשון הכתוב אצל אליהו הנביא, כי היום ה׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מלכים ב׳ ב׳ ב׳), ובלי ספק פקודת כל האדם לא נפקד עליו. אך עלתה עליהם במדרגה כאשר קבלו חז״ל בהודיעונו בקוצר דבריהם כי עלה בסערה השמימה כאליהו ז״ל כמבואר במז רשים, אך לא הודיעו כל אודותיו. ובעל הספר הזה ספר בארוכה כל אודותיו ומעשיו עד שיספוק כל משכיל כי הי׳ ראוי לכל אותו הכבוד על פי מדותיו ומעשיו, וכן קבלו חז״ל שאברהם הושלך לכבשן האש ע״י נמרוד ואין בזה אפי׳ רמז במקרא, ובעל הספר הזה ספר דבר זה בארוכה, וכן מענין מלכות משה בארץ כוש ארבעים שנה שסופר בס׳ הזה בארוכה ומביאו בעל הילקוט וגם יב״ע תרגם כן פסוק על אדות האשה הכשית וגו׳, לא נזכר בתורה רק רמז קטן על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח (במדבר י״ב א׳), ומפרשי הפשט בעבור שימאנו לקבל ספור חדש אשר לא נזכר במקרא עם שנזכרוהו רז״ל במדרשים, יתחכמו לפרש ע״פ הפשט הנראה בעיניהם, ובהבל להם הדרך יצא להם פשט הכתוב לפעמים באופן ממושך וממורט, ולכן ראוי לקבל הספורים ההם (אם אינם מכחישים הדעת הנכונה, או האמונה, או קבלת חז״ל במלות) בסבר פניה יפות, כאשר הארכתי בזה בפ׳ בהעלתך בפסוק ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות וגו׳, ונראה שגם חז״ל נשקפו אל הספר הזה וממנו הוציאו מלים בספורים ההם, אך קילרו בהם וסמכו עליו, ובהיותי אני הכותב שוקד להסתכל בספר זה, ובפרט במקומות רבים שהם קשי ההבנה, ומפרשי הפשט לא יצאו ידי חובתם בהם ונלאנו אל הקיר, בעבור שנעלם מהם הסיפור שחסר או שקצר הכתב, וע״פ ספור הספר הזה דברי הכתוב הולך ואור עד נכון היום, ואמרותיו אמרות טהרות בלי לחץ ודוחק כלל, ולכן קרבתיו אלי להיות סמך לבאורי וסעד לפירושי, והנה קצר הכתוב בספורי מלכי אדום ולא זכר כמה שנים מלך כל אחד ומלחמות שנלחם כל אחד מהם ובאיזה מקום נצח או נוצח ועם איזה מלכים נלחמו, כי אינם מעניני התורה, והפרשה הקטנה הזאת לא נכתבה רק להודיע שנתקיימה לעשו ברכת יצחק כמ״ש הרמב״ן ז״ל, אולם בס׳ הישר הזה סופר בפרטות מתי התחילה מלכותם וע״י איזה סבה בחרו להם מלך ולא התנהגו ע״פ האלופים כמקדם ומדוע הסכימו להמליך עליהם איש נכרי דוקא, וסבת מלחמתם עם בני שעיר החרי שהיו עיקרי יושבי הארץ ושלהם היתה ומדוע השמידום אחר שנעשו קרוביהם ע״י שהתחתנו עמהם, גם סופר בו שנות מלכות כל אחד ומלחמת כל אחד עם איזה אומות והסבה שבטלה מלכותם ועל ידי מי בטלה, וע״י ספוריו בהם כמה ספקות בתורה יותרו, ורכסים יתישרו, כאשר יבוא עוד בביאורי, וכדי שלא לצאת מכוונת החיבור

(לב) וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ (לג) וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ (לד) וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ

תרגום אשכנזי

דערן ישראל איין קעניג רעגירט האט: (לב) אין אדום רעגירטע בלע זאהן בעור'ס, אונד זיינע גע-בורטסשטאדט וואר דנהבה. (לג) בלע שטארב, אונד אן זיינער שטאטט רעגירטע יובב זאהן זרח'ס אויס בצרה. (לד) יובב שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע חשם, אויס דעם

תרגום אונקלוס

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לב) וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָה׃ (לג) וּמִית בֶּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח מִבָּצְרָה׃ (לד) וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ (לה) וּמִית

רש"י

שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבע' אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך [מלכים ב' ח'] ובימי שאול כתיב ומלך אין באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה.

באור

הנה לא אעתיק את דבריו לארכתם, והרוצה לעמוד עליהם יעיין בספר ההוא כי הוא מצוי ביד כל אדם וימלא מרגוע לנפשו, והנה על פי הספורים הנזכרים שם מלכו כל המלכים האלה דל"ה שנה, ולפני מלך מלך לבני ישראל פירושו לפני משה, ואף שהדד האחרון מלך בימי משה ועוד חמש שנים אחריו, מ"מ הואיל והתחיל למלוך ג' שנים קודם שמלך משה שייך שפיר אשר מלכו לפני, כי מלך מלך תוכן לפעמים על התחלת המלוכה ולפעמים על כל שני המלכות כמו ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה (ר"ל התחיל למלוך), וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם (ר"ל נמשכה מלכותו), (מלכים א' ט"ו ט' וי'), ורבים כן, ועל כרחנו צריכים אנו לומר כי לפני מלך מלך אין פירושו דוקא על כל שנות מלכותם דהיינו שבעלה המלכות מהם קודם שמלך משה, כי בכתוב מפורש וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום (במדבר כ' י"ד), וזאת היתה אחר מות מרים בשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים ובאותה השנה מת משה והי' אז עדיין מלך באדום: (לב) בלע בן בעיר, יב"ע תרגם בלעם בן בעור. וכן הביא הרלב"ע בשם הדרש, אבל ימאן מלקבלו בעבור כי בלעם ארמי וזה בלע אדומי. וגם לדעת בעל ס' הישר איננו בלעם אבל איננו אדומי כדברי הרלב"ע רק מאפריקה שהיא דנהבה לדעתו והי' מאנשי חיל אנגיאס: ושם עירו, יב"ע תרגם ושום קרתא דבית מלכותיה, וכן תרגם כל ושם עירו שבפרשה זאת, וקרוב לזה פי' מהר"י אברבנאל כי אותו שנאמר בו ושם עירו הי' אדומי. והאחרים שלא נאמר זה בהם היו נכרים, אבל לדעת בעל ס' הישר אין הפרש בזה רק כולם היו נכרים כי לא המליכו עליהם איש מארצם, ופי' ושם עירו, עיר מולדתו, וכן מתורגם בל"א: דנהבה, היא אפריקה (מס' הישר): (לג) יובב בן זרח מבצרה, בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה ועל כל ערי ארץ מואב וכו' (ירמי' מ"ח כ"ד), ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעי' ל"ד ו') (רש"י), והוא מדרש חז"ל בב"ר ובפסיקתא, ואין כן דעת הרמב"ן כי כתב וז"ל ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום, וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו (עובדיה א' ט'), וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל עכ"ל, ומספור בעל ס' הישר נראה כי יובב הי' מאנשי בני קדם ומארץ בצרה, ואולי היתה בצרה מחוז ממחוזות ארץ הקדם, או אולי הי' מחיל בני קדם ונשכר לנחום מלחמותם, ולא הי' מארצם רק מבצרה אשר למואב או אשר לאדום. כי לדעתי ב' ערים או מחוזות היו הנקראות בצרה, אחת בארץ אדום ואחת בארץ מואב: (לד) מארץ התימני, אנקלוס ויב"ע תרגמו מארע דרומא. עשאו המלה משרש ימן כי דרום נקרא ימין כמ"ש צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט י"ג). ותי"ו תימן מאותיות האמנתי"ו הנוספות בשמות, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ימן, אבל לי נראה שהוא מחוז או חלק מדינה מארץ אדום הנקראת כן ע"ש תימן בנו בכורו של אליפז, והיו אנשים

התימני: (לה) וימת חשם וימלך תחתיו הדד בן־בדד המכה את־מדין בשדה מואב ושם עירו עוית: (לו) וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה: (לז) וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר: (לח) וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן־עכבור: (לט) וימת בעל חנן בן־עכבור וימלך תחתיו הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת־מטרד בת מי זהב:

תרגום אשכנזי

תימניר לאנדע: (לה) חשם שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע הדד, זאָהן בדד'ס, דער אין דען געפילדען מואב'ס דאז פאָלק מדין געשלאגען, אונד זיין געבורטסאָרט וואר עוית: (לו) הדד שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע שמלה, אויס משרקה: (לז) שמלה שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע שאול, אויס רחובות אם וואססער: (לח) שאול שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע בעל חנן זאָהן עכבור'ס: (לט) בעל חנן זאָהן עכבור'ס שטארב, אונד אן זיינער שטעללע רעגירטע הדר, זיין געבורטסאָרט וואר פעו, אונד זיינע פרויא היס

תרגום אונקלוס

חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית: (לו) ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: (לז) ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת: (לח) ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור: (לט) ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת

רש"י

בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה [ישעי' ל"ד]: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמ' והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדי' שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה אין זהב חשוב

באור

גבורים לכן אמר ומתו גבוריך תימן, וכן פי' הרד"ק והראב"ע בפירושם על פסוק זה (עובדיה א' ט'), וכ"ה דעת הרמב"ן, וכן נראה מספר הישר. ויורה על זה לדעתי הה"א שבראש והיו"ד שבסוף שהן ליחס הארץ אל האיש הנקראת על שמו כמו קרית הארבע (לעיל ל"ה כ"ז), ארץ המגוג (יחזקאל ל"ח ב'), ואף שלדעת בעל ס' הישר לא המליכו עליהם מלך מאחיהם, אולי הי' חושם זה איש נכרי ובא לגור שם או אבותיו באו שמה והוא נולד שם ולא הי' ממשפחתם, ובראותם חכמתו או גבורתו בחרוהו למלך עליהם: (לה) המכה את מדין בשדה מואב, שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהי' מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל (רש"י). ולפי דברי בעל ספר הישר שזכרתי נהפוך הוא שאדום בא על מואב להלחם עמם ובקש מואב מאת מדין לבוא לעזרם וכבואם שם עזבו את מדין להלחם והמה נמלטו אחד אחד ממערכת המלחמה, ובעבור זה סבב את השנאה ביניהם כל הימים: (לו) שמלה ממשרקה, מארץ בני קדם (תס' הישר): (לז) מרחבות הנהר, אנקלוס ויב"ע תרגמו דעל פרת, וכל נהר סתם שבמקרא ובפרט הבא בה"א הידיעה תרגמו כן, כי שב הידיעה על הנהר הנזכר בתחלת התורה והנהר הרביעי הוא פרת (לעיל ב' י"ד), ובספר הישר אמר וימלכו בני עשו פתורה אשר על הנהר וגו', ירצה שעיר פתור היא רחובות: (לח) בעל חנן בן עכבור, הי' ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת, ויתכן שהיה חנן מקומו והוא בעל עליו ואחרי כן מלך (הרמב"ן): (לט) הדר,

מפטיר (מ) וְאֵ֨לֶּה שְׁמ֜וֹת אַלּוּפֵ֤י עֵשָׂו֙

תרגום אשכנזי: מהיטבאל, טאָכטער מטרד'ס, טאָכטער מי זהב'ס: (מ) דיזעס זינד דיא נאמען דער שטאממפירסטען עשו'ס, נאך איהרען געשלעכ-

תרגום אונקלוס

מְצָרֵף דַּהֲבָא: (מ) וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן

רש"י

בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו.

באור

בס' הישר סופר שהי' מארץ אדום, ואולי גם הוא הי' גר שם או נולד שם אבל לא הי' ממשפחתם, או אולי עבדו על שבועתם: ושם אשתו וגו', נאמר במלך האחרון אשתו ולא נאמר כן בשאר המלכים, לפי שהיה חמיו עשיר גדול עד שבעבור זה נקרא מי זהב, שהיה הזהב בביתו כמים, ומפני שבטח בו המלך הוא נפסקה מלכותו, ולא היה בהם עוד מלך (מהר"י אברבנאל). וכן תרגם יב"ע והירושלמי שמתחלה הי' איש עני יגע לפרנסתו וכשהעשיר אחרי כן אמר מי זהב ומי כסף ולא הי' מחשיבו לכלום, וכן פירש"י מלות בת מי זהב, והוא מב"ר, ורב סעדיה גאון פי' צורף זהב, וכן ת"א בת מצרף דהבא, וכ"ת הירושלמי, אבל לפי פשוטו כך היה שמו וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש מי, וכן מתורגם בל"א, וענין בת מטרד בת מי זהב יתפרש כמו בת ענה בת צבעון, עיין מ"ש למעלה, או יהי' מטרד שם אביה ומי זהב שם אמה או להפך, כן פי' הראב"ע. והנה לא נזכר פה מיתת הדר ובד"ה (א' א' נ"א), נאמר וימת הדד, והנה על פי פשוטו נכון הוא כי בימי משה עדיין לא מת כאשר סופר בספר הישר שאחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנוס מלך בני כתים ויהרגהו. אולם בספר הזוהר דרש על זה ועל הפרשה הקטנה הזאת בכללה דברים נוראים ונשגבים עד אין חקר, והם מסוד ה' ליראיו: (מ) ואלה שמות אלופי עשו, שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו' (רש"י), אבל לפי מה שכתבתי בשם ס' הישר שלא מת הדר עד אחר ה' שנים אחרי מות משה, ונוכרח לומר לפ"ז שמשה כתב זאת ע"פ נבואה מה שיהי' אחר מותו ורחוק הוא על פי הפשט, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, וז"ל ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם עכ"ל, ולזה בחר לו הרמב"ן ז"ל דרך אחר, וגם הוא צר ודחוק לפי פשטות הכתוב, ע"ש, ולהראב"ע והרשב"ם והר"י אברבנאל לכל אחד מהגדולים דרך מיוחד וכלם כמתנבאים בפירוש הפרשה הקטנה הזאת כי מי הוא זה אשר יתפאר לאמר באתי על מרכז האמת בפרושים הקדומים אשר קיצר בהם הכתוב ואין מבוא לשכל בהם לדעת הדברים מעצמו, והקבלה עיקרית בהם, והסופר היותר קדמון נאמן בהם יותר מן המשכיל האחרון, כי הקבלה תתמעט דור אחר דור לסבת השכחה המצויה, ולכן אנכי בבאורי זה בחרתי בסיפורי ספר הישר אשר חובר מסופר קדמון מאד. (ובהקדמה אי"ה אגיד דעתי בו) מכל מפרשי התורה, וגם פה יתבאר לנו על ידו הפרשה הקטנה הזאת בלי לחץ ודוחק כלל, כי הנה בכתוב לא סופר שהיו בנים לכל בני עשו, רק לאליפז בן עדה ו' בנים, תימן אומר צפו וגעתם וקנז ועמלק, ולרעואל בן בשמת ד' בנים, נחת וזרח שמה ומזה, אבל לא לב' בני אהליבמה, יעוש יעלם קרח, ובס' הישר שאלו האלופים שבסוף הפרשה היו בניהם, וז"ל ובני יעוש תמנע עלוה יתת, ובני יעלם אלה ועינן וקנז, ובני קרח תימן מבצר מגדיאל עירם עכ"ל, והשמיט אהליבמה הנזכר בסוף הפרשה, אולי שגגת המעתיק או המדפיס היא. ולבאר מדוע לא נזכרו בכתוב למעלה בין בני בניו של עשו, לאחר שהזכיר בני אליפז ובני רעואל, גם שנוי הלשון שהזכיר למעלה בבני אליפז ורעואל אלופים סתם, ופה אמר אלופי עשו למשפחתם למקומתם, לתשבתם בארץ אחזתם, מצורף לזה הערת הרשב"ם שבד"ה לא נזכרו האלופים הראשונים כלל, רק אלו שבסוף הפרשה, לבי אומר לי כי יבואר הכל על נכון ע"פ סיפורי הס' הנזכר, כי לדבריו כפי מה שהעתקתי למעלה (בפסוק ב'), היתה אהליבמה אחרונה מכולם, כי את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה (ומתה בהיותו בן פ"ב שנה בלי בנים זכרים, רק ב' בנות היו לה), ובהיותו בן ס"ג שנה לקח את בשמת בת אילון (והסב את שמה עדה), ויולדה לו את אליפז בהיותו בן ס"ה שנים, ובהיותו בן ע"ח שנה לקח את מחלת בת ישמעאל (היא בשמת) וילדה לו את רעואל בהיותו בן פ' שנה, ובהיותו בן פ"ב שנה לקח את אהליבמה וילדה לו ג' בנים יעוש ויעלם וקרח. ולא הזכיר באיזה זמן נולדו לו,

לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת: (מא) אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן: (מב) אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף

תרגום אשכנזי

טערן, וואָהנפלעטצען, אונד בענענוננגען: שטאממפֿירסט תמנע, שטאממפֿירסט עלוה, שטאממפֿירסט יתת: (מא) שטאממפֿירסט אהליבמה, שטאממפֿירסט אלה, שטאממפֿירסט פינן: (מב) שטאממפֿירסט קנז, שטאממפֿירסט תימן, שטאממפֿירסט מבצר:

תרגום אונקלוס

לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהָתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: (מא) רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינֹן: (מב) רַבָּא קְנַז

רש"י

שנקרא ועל שם מדינותיהם לאחר שמת הדד ופסקה מהם מלכות והראשונים

באור

ואולי אחר כמה שנים, ויהי', איך שיהי' היו נערים לימים מן אליפז ורעואל, והנה מספור הנ"ל ומספורים אחרים הנזכרים בספר ההוא. שלא העתקתי אותם לאהבת הקצור, תראה כי מעת שמת יצחק (שאז קבע עשו דירתו בארץ שעיר שלא לשוב עוד לארץ כנען) עד מלחמתו עם בני יעקב לא עברו רק כ"ז שנה, ולפי השמעות פשוטו של מקרא. לא נולדו לו בארץ כנען רק חמשה בניו, אבל בני בניו לא נולדו עד אחרי בואו לשבת בארץ שעיר, כמ"ש אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען, ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו', וילך אל ארץ וגו', וישב עשו בהר שעיר וגו', ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר, ומונה שם בניו ובני בניו, וכשנתישבו בארץ שעיר הסכימו שה' בני עשו עם בניהם יהיו אלופים לכל משפחותיהם והנלוים אליהם, לא שיהי' כל א' אלוף ושר על מקום מיוחד, רק שכולם כאחד יהיו שרים על כל ארצם, ינהיגו בעצת' את כל אנשי ארצם, ועת שיצטרכו לפקח על ענין תקון הקבוץ הכללי יתאספו כולם יחד ע"ז, כמנהג איזה מדינות החפשיות והקראות (רעפובליקען), והם היו ג"כ שרי צבאותיהם במלחמתם עם בני יעקב. ואולי נפלו כל האלופים במלחמה ההיא, רק צפו נשאר ונלכד גם הוא ביד יוסף כמו שסופר בספר הנ"ל וביוסיפון לעברים פ"ב, ואחר שנלחמו עם בני שעיר יושבי הארץ מלפנים והכנום כלם וירשו את ארצם. הסכימו להמליך עליהם מלך, ויתכן שהיתה הסבה בזה כי ראו שלא תכון קיומם ולא תחזק ממשלתם כ"א בהיותם מונהגים תחת מלך אחד, ויתכן שבני אהליבמה להיותם קטנים מאד לא עצרו כח עדיין ללכת מלחמה, כי הגדול שבבני בניו, אפי' של אליפז ורעואל הגדולים מבני אהליבמה, לא הגיע לכ"ז שנה, ואולי היו אלו בני יעוש ויעלם וקרח רק בני ה' או ו' שנים, ולכן נשארו אלו בחיי', ואחר שהסכימו למנות מלך עליהם, הסכימו ג"כ שבני בניו של עשו הנשארים בחיים, ישארו אלופים כאשר היו, אך לא להנהיג המדינה כבתחלה, כי לא תהי' רק ע"י המלך, רק למשול על איזה מקומות מיוחדות, זה על עיר אחת או שתים, וזה על אחרת, ועל כן בפ' ראשונה הוזכרו האלופים בני אליפז ורעואל סתם ולא למקומותם, כי לא היו להם מקומות מיוחדים, רק כולם משלו על כל הארץ, ולא נזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי לקטנותם אז לא הגיעו עדיין לממשלת האלופים, ובסוף הפרשה אחר מלך מלך באדום לא הוזכרו הראשונים, כי ספו תמו כולם במלחמות, והוזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי נעשו אלופים גם אחר מלך מלך להם ולא למשול עליהם, רק להיות חשובים ביחוס, ולהיות להם אחוזת איזה עירים, ועל כן נאמר כאן למקמתם, למשבתם בארץ אחזתם, ולפי שהראשונים נכרתו טרם מלך מלך ולא ארכה ממשלתם. לכן לא הוזכרו בס' ד"ה, משא"כ אלו שהיו אלופים גם אחרי מלך מלך להם, ואולי האריכו ימים, ויתכן ג"כ שהורישו גדולת ממשלתם ועדי אחוזתם גם לבניהם ולבני בניהם אחריהם, לכן הוזכרו בד"ה, ולפ"ז יהי' באור הכתוב בד"ה וימת הדד ויהיו אלופי אדום וגו', וכבר היו אלופי אדום בזמן המלכים, ונמצאו כתובים רבים כמוהו, כמו שפי' הראב"ע בפסוק ויעבר את מעבר יבק (לעיל ל"ב כ"ג) ע"ש, וכמו וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), כמו שפירש"י שם, הן אתה קצפת ונחטא (ישעי' ס"ד ד'), וכן פירושו בפ' שלפנינו ואלה שמות אלופי עשו וגו', בזמן המלכים, ודלא כפירש"י ז"ל שהיו אלופים אחר שבטלה מלכותם, כמו שכתבתי למעלה, גם לפי המסופר בס' הישר לא

מִבְצָר׃ (מג) אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה | אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ

לז (א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (ב) אֵלֶּה | תֹּלְדוֹת

ת״א הוא פסתים שם: הוא עשו מגלה י״א, א׳: וישב סנהדרין ק״ז, א׳: תולדות ברכות נ״ה, ב׳. סוטה ל״ו. ב׳. ב״ב קכ״ג, א׳:

(מג) שטאממפירסט מ דיאל, שטאממפירסט עירם, דיזעס זינד דיא שטאממפירסטען אדום׳ס, נאך איהרען בעזיטצונגען אין איהרעם ערבלאנדע, דערזעלבע עשו איזט דער שטאממפאטער דעס פאלקס אדום:

לז (א) יעקב אבער בעזעטצטע זיך אין דעם לאנדע, וואָ זיין פאטער זיך אויפגעהאלטען, נעמליך אים לאנדע כנען: (ב) היר פאָלגט דיא געשלעכטספאָלגע

תרגום אונקלוס

רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר׃ (מג) רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחֲסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי׃

לז (א) וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (ב) אִלֵּין תּוֹלְדַת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַשְׂרֵי שְׁנִין הֲוָה

רש״י

הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד״ה וימת הדד ויהי אלופי אדום אלוף תמנע וגו׳: (מג) מגדיאל. היא רומי: חסלת פרשת וישלח

לז (א) וישב יעקב וגו׳. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובי׳ לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכ׳ כל גלגולי סבת׳ לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך הצרורות מידו ונוטל המרגלית: (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופי׳ הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדת יעקב יוסף דכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש [עובדיה א׳] ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם: נדפ״י ישן): (ב) אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדו׳ יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם

באור

הי׳ להם גם ממשלת האלופים מזרע עשו אחר שנהרג הדד ע״י אגיאכוס מלך בני כתים, רק הוא שם נציבים באדום ויהיו כל בני אדום עבדים למי עובד לאגיאכוס, זהו שעור הדברים שמעתי בפרשה הקטנה הזאת ליישב כל הדוחקים ולהסיר כל הספקות הנופלות בה, ע״פ פשוטו של מקרא, כדרכי בבאור זה, ואם שגיתי, ה׳ הטוב יכפר: (מג) מגדיאל, זו רומי, לשון רש״י, ולא הבינותי זה כי אם כאמר שיהיה בסוף ימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ואמתני יתירה לא הי׳ כמוה בממלכות, אבל מה שאמרו בפרקי רבי אליעזר וכו׳ ומגדיאל זו רומי וכו׳, כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקריבים בראשונים רמז לזרעם וכו׳ (הרמב״ן), ע״ש שהאריך עוד, ולפי פשוטו הוא שם אחד מהאלופים מזרע עשו שבארץ שעיר, ולפי המסופר גם׳ היסר הוא בן קרח בן אהליבמה אשת עשו:

לז (א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו. טעמו כי אחר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען הכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקוים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט״ו י״ג). ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע (הרמב״ן). וכן מתורגם בל״א (יעקב אבער): (ב) אלה תולדות יעקב. זה לשון הרשב״ם ז״ל, כפי מה שמצאתי בכ״י ישן

יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו

תרגום אשכנזי

יעקב'ס, יוסף, אין איי-נעם אלטער פאָן זיבענ-צעהן יאהרען, היטעטע מיט זיינען ברידערן דאז קליינע פיה, אונד גינג אלס קנאבע אום, מיט דען זאָהנען דער בלהה, אונד זלפה, דער ווייבער זיינעס פאטערס; אלליין יוסף איבערבראכטע איהרעם

תרגום אונקלוס

רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה

רש"י

עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד

באור

על קלף שביד המתרגם האשכנזי, (כי בפי' הרשב"ם שנדפוס נפלו טעיות רבות מחסרון הבנת המעתיק הראשון שהדפיסו בברלין, והעתיק מן הרשב"ם כ"י הזה, ולא היה נקי באותיות הישנות ההן, כאשר כתבתי בהקדמת הקונטרס עלים לתרופה שנדפס כבר), **אלה תלדות יעקב.** ישכילו ויבינו אוהבי שכל, הם שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מדי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט ההגדות וההלכות והדינין על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מדות של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ועל ידי שלש עשרה מדות של ר' ישמעאל. והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטן של מקראות ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון, וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטן של מקראות, וכדאמרי' במס' שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל בר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום, ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים, **אלה תולדות יעקב.** אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב, והנה זה הבל הוא, כי כל אלה תולדות האמור בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים, כאשר פירשתי באלה תולדות נח, למעלה בפרשת בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת (לעיל ה' ל"ב). ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן, ואחרי כן מפרש אלה תולדת נח בני בניו האיך כי שלשה בנים היו לו וצוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ונצלתם ויולדו להם בנים אחר המבול (שם י"א). עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב ומאלה נפרדו וגו' (שם ל"ב). וכן בעשו בפרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו' (שם ל"ו ו'), וישב לו בהר שעיר וכל הפרשה, וכתיב ואלה תולדת עשו אבי אדום בהר שעיר (שם ט'), וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו (ר"ל מה שהולידו בני עשו). וכשם שתליכו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר, כן ביעקב למעלה כתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' (שם ל"ה כ"ב), ומפורש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם. ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו' (שם כ"ו וכ"ז), הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו, ועתה כותב אלה תילדות יעקב, בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו כילד יוסף בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיו לו בנים בכזיב ונעלם שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים, וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' (דברים י' כ"ב) עכ"ל: **בן שבע עשרה שנה.** להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'). (הרשב"ם): **היה רעה את אחיו בצאן,** לשון הרשב"ם בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות;

וַיָּבֵ֨א יוֹסֵ֧ף אֶת־דִּבָּתָ֛ם רָעָ֖ה אֶל־

ת"א ויבא סנהדרין ק"ו, א':

פֿאטער אללערלייא איבּ-
לע נאכריכטען פֿאָן איהר-

תרגום אונקלום

נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתֵי יוֹסֵף יַת טִבְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: (ג) וְיִשְׂרָאֵל

רש"י

אבל לבן אלא ברחל והיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו' [ב"ר]: דבתם. כל לשון דבה פרלדי"ן בלע"ז *Parleriz:* Parlerie, (גערעדע, געשוועטץ) כל מה שהיה יכול לדבר

באור

והוא נער את בני בלהה וגו'. נערותו ורגילותו ומשתיו היה עם בני בלהה ועם בני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו: את אחיו. עם אחיו רועה, ובשמחת נערותו היה נבדל מהם ורגיל עם בני השפחות כמו נער, כדכתיב כי נער ישראל (הושע י"א א'). וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב' ב' י"ד), הולך ומונה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו, וגם ויבא יוסף את דבתם רעה, את דבתם של אחיו רעה. כמדרש אגדה לפי פירושי שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם, פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר עכ"ל הרשב"ם, וא"כ היו בני השפחות אוהביו, וכן פירש"י, אבל לדעת רבותינו ב"ר על כולם היה מוציא הדבה, וכן נראה מהכתוב שכלם הסכימו במכירתו, שאל"כ מדוע לא הצילוהו בני השפחות, ולהרמב"ן בזה דרכים אחרים, אלא שכלם לא יסכימו עם סדר הנחת הטעמים כמבואר למבין, ולסוף העלה שהנכון כמו שתרגם אנקלוס, והוא נער והוא רבי, ואמ' כי בהיותו נער הי' תמיד עם בני השפחות, הם גדלוהו כאב ולהם נוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות, והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם, ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים, ואחר כך אמר כי אביו אהבו, ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם, ויקנאו בו וישנאוהו, נמצא שנאוהו כלם, בני הגבירות יקנאו בו בעבור שאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו, ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו אותו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא, ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה, ומביא דבה הוא אשר ירחה יגיד (אף שיאמר אמת), אבל ומוצא דבה הוא כסיל (משלי י' י"ח), האומ' שקר [ודבר מגונה כמו ויוציאו דבת הארץ (במדבר י"ג ל"ג)]. ועל דרך הפשט אינכו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא הי' מתחזק כאחיו וילטוך להיות עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו. וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (ד"ה ב' י"ג ז'), והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו, וכן השלום לנער אבשלום (שמואל ב' י"ח ל"ב), ובנימן בדרתו לגלרים גדול ממנו ויקראנו נער כמה פעמים (מדברי הרמב"ן ז"ל), וכ"ת המתרגם האשכנזי: נשי אביו. כי נשיו היו שלקחם לנשים [כמו שכתוב בכל אחת מהן לאשה (לעיל ל' ד' וט')], ולא יקרא אותן הכתוב שפחות רק בהיותן עם רחל ולאה שהן גבירות לבן וכן ויקח את השפחות ואת ילדיהן (שם ל"ב ג'), לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן, וכן וישכב את בלהה פילגש אביו (שם ל"ה כ"ב), שאלו היתה גברת לא יעשה כן, ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחן לנשים, כ"כ הרמב"ן, וכבר הזכרנו למעלה בהגלה שגם הפלגש תקרא אשה: דבתם, כל לשון דבה פרל"רין בלע"ז [ובל"א (גערעדע או רעדע). וברש"י כ"י מצאתי כאן ובפ' שלח לך (במדבר י"ד ל"ז), לעז של דבה פלו"דיין, והוא פלעדא"יע ובל"א (פּאָרטראג)], כל מה שהי' יכול לדבר בהם רעה היה

אֲבִיהֶם׃ (ג) וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף
מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה
לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ (ד) וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־
אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ
אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ (ה) וַיַּחֲלֹם
יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד
שְׂנֹא אֹתוֹ׃ (ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־
נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃

תרגום אשכנזי

נען: (ג) נון ליבטע ישראל דען יוסף מעהר אלס אלּ־לע זיינע זאָהנע, ווייל ער איין זאָהן זיינעס האָהען אלטערס וואר, אונד מאכ־טע איהם איינען בונטען ראָק: (ד) אלס דיא ברי־דער זאהען, דאס איהר פֿאטער איהן מעהר ליב־טע אלס אללע זיינע ברי־דער, האסטען זיא איהן אונד קאָננטען ניכט פֿריינדליך מיט איהם שפרעכען: (ה) איינסט האטטע יוסף איינען טרוים, דיזען ערצעהלטע ער זיינען ברידערן, דא האסטען זיא איהן נור דעסטאָ מעהר: (ו) ער שפראך נעמליך צו איה־

תרגום אונקלוס

רְחֵים יַת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַּר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי׃ (ד) וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם׃ (ה) וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ׃ (ו) וַאֲמַר

רש"י

בשם רעה היה מספר: דבה. לשון דובב שפתי ישנים [שיר ז']: (ג) בן זקונים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון [שבת י'] ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת

באור

מספר, דבה, לשון דובב שפתי ישנים (ש"ה ז' י'). (רש"י). ושרשו דבב ודגש הבי"ת יורה על חסרון בי"ת עי"ן הפעל: (ג) וישראל אהב וגו', כל זה גרם הקנאה (הרשב"ם): אהב את יוסף, יותר מכל בניו: כי בן זקנים הוא לו, שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו וילד זקנים קטן (לקמן מ"ד כ'), וכן פי' הרשב"ם ז"ל בן זקנים, כי אחרון היה לי"א בנים, אבל בנימין לא נולד אחרי כן עד זמן מרובה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאהבו עכ"ל, והרמב"ן כתב על הפירוש הזה שאינו נכון בעיניו כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקניו, והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים, והנראה כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו. והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והי' עמו תמיד ועל כן לא הלך עם הצאן ברעותם במקום רחוק. ואנקלוס שאמר בר חכים, ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים, בר סמתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקנים היה אבל אמר הוא לו שהיה כן בעיניו, וזאת כונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל שיד בהם כאלו הי' זקן ורב ימים עכ"ד: זקנים, שם בלשון רבים לא יצא ממנו יחיד, ועיין מה שכתבתי בפ' וירא (לעיל כ"א ב'): כתנת פסים, לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת (אסתר א' ו'), וכמו כתנת פסים דתמר ואמנון (שמואל ב' י"ג י"ח) (רש"י), והרד"ק בשרשים פרש פס כ' כתנת פסים, הי' מלבושים רבים שכל פס ממנו היה מלבש בפני עצמו ותרגום ככף איש (מלכים א' י"ח מ"ד), כפסת ידא עכ"ל, וכ"ת יב"ע והתרגום הירושלמי פרגוד מצוייר, וכן מתורגם בל"א: (ד) דברו, לדבר עמו: (ה) ויגד, אותו לאחיו: (ז) מאלמים אלמים, כתרגומו מאסרין איסרין, ור"ל

(ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ (ט) וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד

תולדות אהרן והנה השמש ברכות נ"ה, ח':

תרגום אשכנזי ר"י

נען: הארט דאך דען טרוים, וועלכען איך געטרויימט האבע: (ז) עס וואר אלס ווען וויר גארבען בענדען אויף דעם פעלדע, אונד אלס ווען מיינע גארבע זיך אויפריכטעטע, אונר שטעהען בליב, אירע גארבען אבער זיך הערום שטעללטען, אונר זיך צו מיינער גארבע ביקטען: (ח) דא שפראכען זיינע ברידער צו איהם: דענקסט דוא עטווא אונס אלס קאניג צו רעגירען? אדער אונס צו בעהעררשען? זיא האסטען איהן אלזא נור דעסטא מעהר, איבער זיינע טריימע, אונד איבער זיינע רעדען: (ט) ער האטטע נאך איינען אנדערן טרוים, אונד ערצעהלטע איהן זייע נען ברידערן, שפראך נעמליך: זיהע, איך האבע נאך איינען טרוים געהאבט, עס וואר אלס

תרגום אונקלוס

לְהוֹן שְׁמָעוּ כְּעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חַלְמִית: (ז) וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרִין בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִי וְאַף אִיזְדְּקִיפַת וְהָא מִתְחַזְרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לְאֱסָרְתִי: (ח) וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָּמוֹהִי: (ט) וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי: (י) וְאִשְׁתָּעֵי לַאֲבוּהִי וּלְאֲחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר

רש"י

בפה ומחת בלב: דבריו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו [תהלים קכ"ז] וכמוהו בלשון משנה והאלומות כוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר

באור

אוגדין אגודות ועומרי התבואה, ונמצא בשם הזה גם בקבוץ הנקבות כמו נשא אלמתיו (תהלים קכ"ו ו'), כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים ברב אלם, והנה הרחיקו עדות' והי' להם להביא הפסוק זה, אלמתיכם אבל לי נראה שאין אלמתיו ואלמתיכם הקבוץ מן אלם, רק מן אֲלֻמָּה, ויאגד בלשון יחיד אלם גם אלמה, ומלת אלמתי לעד שהנפרד אלמה בעניר הצי"ו שבאה במקום הה"א: קמה אלמתי, נזקפה: וגם נצבה, לעמוד על עמדה בזקיפה: תסבינה, מפעלי הכפל, ודגשות הצי"ת יוכיח. וכתב הרמב"ן ענין החלום באלמות כי הראיהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו, וענין תסבינה כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יהנו סביב לו ענ"ל: (ח) המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו, פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך עלינו אתה תמשול בנו בחזקה, ויותר נכון לפרש כדעת אנקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחו' לא תהי' עלינו לעולם לא מלך ולא מושל (הרמב"ן): על חלמתיו ועל דבריו, שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי (הרמב"ן): (י) ויספר אל אביו ואל אחיו, לאחר שספר אותו אל אחיו חזר וספרו לאביו בפניהם, וספר החלום הזה לאביו

תרגום אשכנזי

ווען דיא זאננע, דער מאָנד, אונד איילף שטערנע זיך פֿאָר מיר ביקטינן: (י) דיזעס ערצעהלטע ער זיינעם פֿאטער, אונד זיינען ברידערן, דער פֿאטער גאב איהם איינען פֿערוויז, אונד שפראך: וואס איזט דאז פֿיר איין טרוים, וועלכען דוא געטריימעט האסט? זאלל איך, דיינע מוטטער, אונד דיינע ברידער קאָממען, אונס פֿאָר דיר צור ערדע צו ביקקען: (יא) דיא ברידער ווארדען אייפֿערזיכטיג אויף איהן, דער

עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ (י) וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃ (יא) וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני

ת"א הבא ברכות נ"ה, ב׳ מגלה כ"ג, ב׳. שבועות ט"ז, ב׳:

רש"י

אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו [ב"ר]. ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל [ב"ר]: (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמונים [ישעיה כ"ו] וכן לא

תרגום אונקלוס

לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא הֲמֵיתֵי נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל אַרְעָא׃ (יא) וְקַנִּיאוּ בֵיהּ אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי

באור

ולא הראשון כי הוא עצמו הכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו, כ"כ הרמב"ן: ויגער בו אביו, גערה המחוברת עם בי"ת הוא גערה מאש דבר קלון, ובלא בי"ת הוא לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב׳ ג׳), גערת גוים אבדת רשע (תהלים ט׳ו), גערת הוא כפלו לשון של אבדה, וכן געד חית קנה (שם ס"ח ל"א), ובעבור שהיה בפניהם שהיו שונאים אותו על זה, לכן גער בו לשכך חמתם מעליו: מה החלום הזה אשר חלמת, כמו מה אדם ותדעה (שם קמ"ד ג׳), כלומר מה החלום הזה אינו כלום שהגידנו כי הינם אלא דברים בטלים, או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סלקו (דניאל ב׳ כ"ט), והרהרין על משכבי (שם ד׳ ב׳). (הרמב"ן): הבוא נבוא אני ואמך, (לשון רש"י), והלא אמך כבר מתה והוא לא הי׳ יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקניאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל עכ"ל, ולפי פשוטו של מקרא גער בו על שהוא חושב בדברים כאלה ומשגיח בהבלי החלומות ואין זה אלא מעשה נערות, וכ"כ הרשב"ם מה החלום הזה וגו׳, אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו עכ"ל, וכ"ה בס׳ היסד וז"ל התחשוב בלבבך אשר בוא נבוא אני ואמך ואחד עשר אחיך להשתחוות אליך כי תדבר הדברים האלה עכ"ל, הנה לא האשימו רק על אשר הוא מדבר הדברים האלה ומחשבם: (יא) ויקנאו, קל הנו"ן להקל ומשפטו להדגש: שמר את הדבר, בלבו וכן שמרו עדתיו (תהלים צ"ט ז׳), על הפירוש הנכון (הראב"ע), ובת"א נטר, ויב"ע תרגם נטר בלביה. ולשון הרשב"ם ואביו שמר את הדבר, מה צורך לכתוב זה, אלא כשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם ע"פ המלך כמו שכתוב עגלות על פי פרעה (לקמן מ"ה כ"א), אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל. ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה באים, ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני חי (שם כ"ח), כי תימא גדולה היה האיך האמין אחרי שגלה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמלא השער בחלקת צואריו עכ"ל: (יב) וילכו אחיו, לא היה הדבר סמוך אל החלומות, רק הכתוב מספר סוף

(יב) וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃ (יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ (יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃ (טו) וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה

נקוד על את

ת"א לך נא חולין צ"א, ב'. עקדה שער ד': וישלחהו סוטה י"א, א':

תרגום אשכנזי ריא

פֿאטער אבער מערקטע זיך דיזעס: (יב) איינסט גינגען זיינע ברידער, איהרעס פֿאטערס קליינעס פֿיה צו שכם צו וויידען: (יג) דא שפראך ישראל צו יוסף: ווײדען דיינע ברידער ניכט צו שכם? קאָממע! איך וויל דיך צו איהנען שיקקען; דיזער אנטוואָרטעטע: איך בין עס צו פֿרידען: (יד) יענער שפראך: געהע דאָך היין, זיהע נאך דעם וואָהלבעפֿינדען דיינער ברידער, אונד דער העערדע, אונד ברינג מיר נאגריכט. ער שיקטע איהן אב פֿאָן דעם טהאלע בייא חברון, אונד ער גינג נאך שכם: (טו) אונטערוועגס פֿאנד איהן איין מאן, דא ער אויף דעם פֿעלדע אירדע גינג, דער

תרגום אונקלוס

נְטַר יַת פִּתְגָמָא: (יב) וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי לְמִרְעֵי יַת עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: (יג) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אֲחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אִיתָא וְאֶשְׁלְחִינָךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: (יד) וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל כְּעַן חֲזֵי יַת שְׁלָם אֲחָךְ וְיַת שְׁלָם עָנָא וַאֲתֵיב לִי פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם: (טו) וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא

רש"י

תשמור על חטאתי [איוב י"ד] לא תמתין (יב) לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן [ב"ר]: (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון [במדבר י"ג] אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנא' לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך [בראשית ט"ו]: ויבא שכמה. מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד [סוטה י"א] שנאמר וילך רחבעם שכמה [מלכים א' י"ב]: (טו) וימצאהו איש. זה גבריאל [תנחומא] שנאמר והאיש גבריאל [דניאל

באור

דבר הקבלה השמורה בלבבם ומה שנדמה, וכן מתורגם בל"א (ווײנסט גינגען): (יג) הלא אחיך רעים בשכם, במקום סכנה שהרגו אנשי המקום, זה שמעתי מר"י קרא חבירנו והנאה לי (הרשב"ם), וכן כתב יב"ע בתרגומו. ומ"מ יש להפליא מה נתחדש לו עתה ששלח את יוסף לראות שלומם. ומדוע לא מנעם בתחלה מליכך לשם, אבל לפי המסופר בספר הישר נכון הוא, כי ז"ל ויהי בהיות בני יעקב רועים בשכם ביום ההוא ויתמהמהו, ויעבור עת האסף כל המקנה ולא באו, וידא יעקב כי התמהמהו בניו בשכם ויאמר יעקב בלבו פן יקומו עליהם אנשי שכם להלחם בם על כן התאחר בואם היום הזה, ויקרא יעקב אל יוסף בנו ויצוהו וגו' עכ"ל: הנני, אעשה כצוך, והוא לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאים אותו (רש"י): (יד) והשיבני, פירושו והשיב לי: מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג כ"ב), אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך (לקמן ט"ו י"ג). (רש"י), והוא מב"ר, אבל לפי פשוטו היה שוכן בעמק שאצל חברון בהר ואצלה עמק לרגלי ההר, וכ"ה בספר הישר: ויבא שכמה, ולא מצאם וילך יוסף בשדה אשר אצל שכם לראות אנה פנו אחיו ויתעה בדרך במדבר ולא ידע אנה ילך, (מספר הישר), ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי ותרגם (אונטערוועגס פֿאנד), והכתוב קיצר בספור: (טו) וימצאהו איש, לפי

וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃ (טז) וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ (יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃ (יח) וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ

תולדות אהרן איפה ז"ג ע"ו, ח':

מאן פֿראגטע איהן וואס זוכסט דוא? (טז) ער שפראך: מיינע ברידער זוכע איך, זאגע מיר דאָך, וואָ זיא ווײדען: (יז) דער מאן שפראך: זיא זינד פֿאָן היר וועגגעצאָגען, דען איך האבע זיא זאגען הערען: לאסט אונס גען דותן געהען! יוסף גינג זיינען ברידערן נאך, אונד פֿאנד זיא צו דותן: (יח) אלס זיא איהן פֿאָן פֿערנע ערבליקטען, עהע ער נאָך צו איהנען העראן קאם,

תרגום אונקלוס

וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וְשַׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימַר מָה אַתְּ בָּעֵי׃ (טז) וַאֲמַר יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן לִי אֵיכָא אִינוּן רָעַן׃ (יז) וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵיל לְדוֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִינוּן בְּדוֹתָן׃ (יח) וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק

רש"י

ט']: (יז) נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה [תנחומא]: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומית: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו:

באור

פשוטו איש ממש אחד מעוברי דרך, כן פירש הראב"ע וכן ת"א, גברא, וכ"ת המתרגם האשכנזי אבל חז"ל בתנחומא אמרו איש זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), וכן תרגם יב"ע, ואשכחיה גבריאל בדמות גברא, וכן פירש"י, וגם זה איננו רחוק מן הפשט, כי כן נקרא המלאך איש בפ' וישלח ויאבק איש עמו (שם ל"ב כ"ה), ונאמר אחריו כי שרית עם אלהים (שם כ"ט), כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (שם ל"א), ומפורש ע"י הושע וישר אל מלאך ויכל (הושע י"ב ה'), וכן סיפר בספר הישר וימצאהו מלאך ה' תועה: והנה תעה וגו', להגיד חשיבותו של יוסף נכתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם ואע"פ שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר (הרשב"ם):
(טז) איפה הם רעים, אם תדע, ומלת איפה נכתבה בה"א על פי המסורת והקבלה:
(יז) נסעו מזה, מהמקום הזה, וכן לא היתה בזה קדשה (לקמן ל"ח כ"א), במקום הזה: כי שמעתי אומרים, שמעתי אותם שהיו אומרים, ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה, כי שמעתי אחרים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך, דבר טעמו כמסתיר פניו מן הענין (הרמב"ן). וכפירושו הראשון ת"א: דתינה, לפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו (רש"י), וכ"כ הרשב"ם לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים (צ"ל במלכים ב' ו' י"ג) היא נזכרת, והנה דתינה כתוב ביו"ד ולהלן בדתן בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו אותו, נתמלאו נכליות וערמומיות עליו כמו ואדור נוכל (מלאכי א' י"ד), בנכליהם אשר נכלו (במדבר כ"ה י"ח). (הרשב"ם), וכן פירש"י והראב"ע, וענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב ויהיה מהנה המעשה בערמה ותרגום לכדגו בערמה (שמות כ"א י"ד), למקטליה בנכילו, ואנקלוס תרגם וחשיבו, ויב"ע תרגם ואתייעטו תרגמו לפי הכוונה, וכ"ה בספר הישר ויתיעצו עליו להמיתו: אתו, רש"י ז"ל כתב שאותו היא במקום אתו שפירושו עמו, והוא במקום אליו, וכוונתו שלא נפרש אותו ממש ככל אותו שבמקרא המורה על הפעול, ואי אפשר לפרש כן פה כי פועל ההתנכלות עומד הוא ואין יוסף הפעול ממנו, ובפרט התפעל לא יהיה לעולם יוצא, לכן צריך לפרש שאותו שב על ויתנכלו ואיננו כנוי ממש רק הוא במקום אליו,

אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ (יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃ (כ) וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ (כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ

ת״א וישמע ברכות ז׳, ע״ב:

פֿאסטען זיא שאָן דען באָזען אנשלאג, איהן צו טאָדטען: (יט) איינער שפראך צום אנדערן: דאָרט קאָממט דער טריימער הער: (כ) נון קאָממט, וויר וואָללען איהן ערשלאגען, אין איינע דער גרובען ווערפֿען, אונד זאגען: איין ווילדעס טהיר האבע איהן געפֿרעססען, אלסדאן וואָללען וויר זעהען, וואס זיינע טריימע זיין ווערדען! (כא) אלס ראובן עס האָרטע, ער־רעטטעטע ער איהן פֿאָן איהרער האנד; שפראך נעמליך: וויר וואָללען איהן ניכט אומ'ס לעבען בריינגען! (כב) ראובן שפראך פֿערנער צו איה-

תרגום אונקלוס

וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וַחֲשִׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ (יט) וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵיכִי אָתֵי׃ (כ) וּכְעַן אִיתוּ וְנִקְטְלִנֵּיהּ וְנִרְמְיִנֵּיהּ בְּחַד מִן גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מַה יְהֵי בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי׃ (כא) וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִנֵּיהּ נְפַשׁ׃ (כב) וַאֲמַר לְהוֹן

רש״י

(כ) ונראה מה יהיה חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקודש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא״א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אותו. רוח

באור

וכן ת״א עלוהי, ויב״ע עלוי: (יט) ויאמרו איש אל אחיו, בס׳ הישר כתוב ויאמר שמעון אל אחיו. וכן תרגם יב״ע ואמרו שמעון ולוי דהוו אחין בעיטתא גבר לאחוי: הלזה, כל הלזה כשרואים אותו מרחוק, וכן מי האיש הלזה (לעיל כ״ד ס״ה) (עיין מה שכתבתי עוד שם). לי״ל בלע״ז (ובל״א יענער), אבל הזה ליס״ט בלע״ז (ובל״א דיזער), כמו המן הרע הזה (אסתר ז׳ ו׳), כשהוא בקרוב (הרשב״ם): (כ) לכו ונהרגהו, לשון הזמנת בני אדם, וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכן הבה נא (לקמן ל״ח ט״ז), הבה נתחכמה (שמות א׳ י׳), וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום (דברים י״א כ״ו) (הרשב״ם), ועיין מ״ש בפסוק הבה נלבנה (לעיל י״א ג׳). ובפסוק לכה נשקה (שם י״ט ל״ב), ובס׳ עלים לתרופה (הנדפס כבר) בפסוק הבה נתחכמה (שמות א׳ י׳): ונראה מה יהיו חלמתיו. מליצה דרך לעג כדאמר אחרי מותו אם נתקיים לו, וכן תרגם המתרגם אשכנזי, וכן נראה שהיא דעת אנקלוס ויב״ע: (כא) ויצלהו מידם, שלא נהרג, והוא כלל, ואח״ז פרט ופירש האיך. ויאמר לא נכנו וגו׳, וכן תרגם המתרג׳ האשכנזי (שפראך נעהמליך): לא נכנו נפש, לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו (הרלב״ג), וכפירש״י וכן מתורגם בל״א: (כב) אל תשפכו דם, אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם, והכוונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו, והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם (לקמן מ״ב כ״ב), וכאשר ראה שלא שמעו לעצתו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו (הרמב״ן). ולי נראה שיתכן שלא השמיע הכתוב גם דבריו הראשונים, ומאמר לא נכנו נפש

אֶל־הַבּ֤וֹר הַזֶּה֙ אֲשֶׁ֣ר בַּמִּדְבָּ֔ר וְיָ֖ד אַל־תִּשְׁלְחוּ־ב֑וֹ לְמַ֗עַן הַצִּ֤יל אֹתוֹ֙ מִיָּדָ֔ם לַהֲשִׁיב֖וֹ אֶל־אָבִֽיו׃ שלישי (כג) וַיְהִ֕י כַּאֲשֶׁר־בָּ֥א יוֹסֵ֖ף אֶל־אֶחָ֑יו וַיַּפְשִׁ֤יטוּ אֶת־יוֹסֵף֙ אֶת־כֻּתָּנְתּ֔וֹ אֶת־כְּתֹ֥נֶת

תרגום אשכנזי

נען: פֿערגיסעט קיין בלוט! ווערפֿט איהן ליבער אין דיזע גרובע, דיא אין דער ווידסטע איזט, לעגט אבער קיינע האנד אן איהן; (דיזעס שפראך ער) אום איהן פֿאָן איהרער האנד צו ערעטטען, אונד צו זיינעם פֿאטער צוריק צו ברינגען: (כג) אלס נון יוסף צו זיינען ברידערן הינגעקאָממען, צאָגען זיא איהם זיינען ראָק אויס, דען בונטען ראָק נעמ־

רש"י

הקדש מעיד על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו

תרגום אונקלוס

רְאוּבֵן לָא תֵישְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא הָדֵין דִּי בְּמַדְבְּרָא וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידְהוֹן לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָת אֲבוּהִי׃ (כג) וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוָת אֲחוּהִי וְאַשְׁלַחוּ יַת

באור

הוא מאמרו הראשון, וידלה בו לא נכנו כלל לא בידים ולא ע"י גרמא, וכשראה שלא שמעו לו, אז אמר להם אל תשפכו דם השליכו אתו וגו', ולכן חלקם הכתוב לב' מאמרים: אל הבור הזה אשר במדבר. טעמו לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו, וימות מאליו, כן פי' הרמב"ן: תשלחו. לשון הושטה: למען הציל אתו מידם. הכתוב מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שתוכיח סופו, והיתה כוונתו לבא אח"כ ולהעלותו משם להביאו אל אביו, אמר אני בכור וגדול שבכולם לא יתלה הסרחון אלא בי, ותיבת למען שב על ויאמר שבראש הפסוק, וטעמו ויאמר אליהם ראובן (למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו) אל תשפכו דם וגו': (כג) ויפשיטו. פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו (הרא"בע), והולך לזה בעבור שהקל והכבד משרש זה יוצאים לשני, כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'). מהקל והוא יוצא לשני, לפשט את החללים (ד"ה א' י' ח'), יוצא לשני מבנין הכבד, וכן בפסוק והפשיט את העלה (ויקרא א' ו'), כתב כהן או הלוי נלוה אליו, הכוונה שיכול להפשיט ע"י צווי, ואין הכרע לדקדוק הזה, כי מלאנו שרשים שגם המפעיל דומה לבנין הקל אם עומד אם יוצא, ואין הפרש ביניהם רק בקלות וכבדות המלאכה: את כתנתו את כתנת הפסים, אמר את כתנת הפסים אחר שאמר את כתנתו לפי שעליה קנאו בו, ול' הרשב"ם את כתנת הפסים, יש מפרשים (נל"ל ונדפס בשבוש), לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמ' תחילת השנאה, וזה אינו. אלא לפי שהוא אומר לפנינו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו, כמו שאמר ויכירה ויאמר כתנת בני לכך הוא מזכירה כאן עכ"ל. והנה רש"י מפרש את כתנתו, זה חלוק, את כתנת הפסים, היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו עכ"ל, והוא מב"ר, והוא דרך דרש כי לפי פשוטו הוא רק באור נוסף כי לא אחר ואת כתנת הפסים, וכ"ה בס' הישר שלא הפשיטוהו רק מכתנת הפסים. ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (דען בונטען ראָק נעהמליך), והרא"בע כתב והכתונת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה העדימוהו והשליכוהו ערום אל הבור עכ"ל אבל מן הכתוב אבל תמר אחות אבשלום, ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (שמואל ב' י"ג י"ח), משמע שאין הכתנת דוקא הדבק לעור, כי אין המעיל המלבוש הדבק לעור, אבל יובן לפי הענין, כי הכתנת שבבגדי כהונה היא הדבק לעור כי המעיל היה שם מלבוש אחר והכהן לובש אותו על האבנט אשר על הכתנת, ולכן נקראת כתנת סתם ואיננה נעשה לכבוד רק לקבל הזיעה ואינה נעשה רק מפשתן לבן, אבל השרים לובשים עוד כתונת אחר והיא נעשה לכבוד ונעשה מצבעים שונים גם ממשי לפעמים. והיא איננה נקרא' כתנת סתם רק כתנת פסים ותקרא ג"כ מעיל, והיה לו ליוסף שתי כתנות, האחת הדבק לעור והיא החלוק מפשתן, ואחת העליונה החשובה, ואותה הפשיטוהו ולא הניחוהו

הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו: (כד) וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם: (כה) וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה

ת"א והבור חגיגה ג', א' · שבת כ"ב, א':

ליך, דעו ער אן האטטע: (כד) נאהמען איהן, אונד ווארפען איהן אין דיא גרובע, דיא גרובע אבער וואר לעער, אונד קיין וואססער דארינגען: (כה) הערנאך זעטצטען זיא זיך מאהלצייט צו האלטען, זיא זאהען זיך אום, אונד ערבליקטען איינע קאראוואנע (רייזעגעזעללשאפט) פאן ישמעאלים דיא קאם פאן

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף יַת כִּתּוּנֵיהּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי: (כד) וּנְסַבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָא וְגוּבָא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ מַיָּא: (כה) וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקַפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָרַת עַרְבָאֵי אַתְיָא מִגִּלְעָד

רש"י

יותר על אחיו [ב"ר]: (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו [ב"ר שבת כ"ב]:

באור

עדוס, ולכן יפרש הכתוב את כתנתו את כתנת הפסים, וכדעת המתרגם האשכנזי, ובלי ספק גם דעת יב"ע כן היא שכתנת סתם הוא מלבוש אחר. ואיננו הנקרא כתנת פסים, כי כל כתנת הנאמר בבגדי כהונה מתרגם כיתונא, אבל כתנת פסים תרגם פרגוד, שהוא איזה מלבוש עליון, ועל פיו תרגם גם המתרגם האשכנזי (ראָק), וגם דעת הב"ר שזכרתי היא שהיה לו שתי כתנות, אך הוא דרש מיותרא דקרא שהפשיטוהו שתיהן, אבל לפי פשוטו של מקרא הוא רק תוספת באור: (כד) והבור, כמו באר אבל באר בחפירה לבד מבלי בנין אבל הבור בבנין, ובית הסהר נקרא בור לפי שהוא דומה לבור. אשר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), בבית הסוהר, ויריצהו מן הבור (לקמן מ"א י"ד). וכן הקבר, ונמשלתי עם יורדי בור (תהלים כ"ח א'), (רד"ק בשרשים שרש בור): אין בו מים, שאם היה בו מים לא היה משליכין אותו שם שאם כן היו מטביעין אותו וממיתין אותו בידים והם אמרו ויד אל תשלחו בו, וידנו אל תהי בו לגרום לו מיתה (הרשב"ם), וכן כתב הרמב"ן, והוסיף עוד וז"ל וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איננו יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, לשון רש"י מדברי רז"ל, ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור, או שהיה עמוק ולא ידעו בהם, שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו הצילתו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו, וכענין שנאמר אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי (דניאל ו' כ"ג), אבל הם לא ידעו בדבר, וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק. וכן כי מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א' ישעי' ל"ח א'), כלל בשום פנים והכל באור וחזוק עכ"ל: (כה) ארחת ישמעאלים, כמו שת"א, שיירת ערבאי. לפי שהשיירות הולכות תמיד הארחות והדרכי' נקראו הן עצמן על לשון אורחות, (רד"ק בשרשים שרש ארח), וישמעאלים תרגם אנקלוס ויב"ע בכל מקום, ערבאי: נכאת, הראב"ע בשם רבי משה הכהן פי' דבר נחמד וכן ויראם את בית נכתה (ישעיה ל"ט ב'), כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם אותיות הנח, ורש"י כתב, כל כניסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכתה (מלכים ב' כ' י"ג), מרקחת בשמיו, ואנקלוס תרגם לשון שעוה עכ"ל, וכ"ה בב"ר, והנה לדעת רש"י יהיה נכאת כלל, וצרי ולט פרט אליו, ונראה לי שבעל הטעמים מסכים לפירש"י, כי על הרוב כשיבאו שלשה שמות פרטיים רצופים, יהיו השנים הראשונים מחוברים כמו ומשמע ודומה ומשא (לעיל כ"ה י"ד), אדם שת אנוש (ד"ה א' א' א')

אבל אם הראשון הוא כלל ושנים האחרונים פרטו, יהיה הכלל בטעם מפסיק והפרטים יתחברו, כמו ושם אבותי אברהם ויצחק (לקמן מ"ח ט"ז), (ועיין מ"ש בפ' תולדות (לעיל כ"ו ה'), בפסוק וישמר משמרתי), ואם כן הואיל והעמיד פה טעם מפסיק במלת נכאת, וחבר מלות וצרי

תרגום אשכנזי

גלעד, אונד איהרע קא־מעעלע ווארען בעלאדען מיט געווירצע, באלזאם אונד לאָטוס, זיא רייזטען, אום זאָלכעס נאך מצרים הינאב צו פֿיהרען: (כו) דא שפראך יהודה צו זיינען ברידערן: וואס פֿיר פֿאָרטהייל האבען וויר, ווען וויר אינזערן ברודער אומברינגען, אונד בעדעקקען זיין בלוט, (דאז הייסט, פֿערהעהלען זיינען

מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ (כו) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃

ת"א ויאמר סנהדרין ו', ב':

רש"י

(כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכותה [מלכים ב' כ'] מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: צרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולוט. לוטיתא שמו בלשון משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אשטרולוזיאה במסכת נדה: (כו) מה בצע. מה

תרגום אונקלוס

וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם אָזְלִין לַאֲחָתָא לְמִצְרָיִם׃ (כו) וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מַה מָמוֹן נִתְהַנֵּי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת

באור

ולט בטעם, יהיה נכאת כלל אל כל מיני בשמים ואח"ז פרט איזה מיני בשמים הוליכו, ולזה תרגם המתרגם האשכנזי נכאת (געווירצע): וּצְרִי, הצד"י בשו"א לבד, ולא נמצא עוד בשוא לבד, כי אם בק"ח ופעם אחת בחולם, ופנג ודבש ושמן וָצֹרִי, (יחזקאל כ"ז י"ז), אמנם בפי' הצרי חלוקים המפרשים, הראב"ע פי' בשם רב סעדיה גאון כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים, (ור"א בחור בנמוקיו לס' השרשים כתב בשרש צרה בשמו מע"ב עקרים), ולדעת יוסף בן גוריון הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים, ורבי ישמעאל אמר (בכריתות דף ו' ע"א), הנוסחא ר' שמעון אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף) שהוא שרף ולאמתנו נסמוך על דעתו ע"כ דברי הראב"ע, וכן הסכים רש"י, אבל מה שאמר שדעת יוסף בן גוריון היא שהוא שמן האילן שהובא מיריחו למצרים, איננו כן, רק שהוא מפרש כן פנג הנאמר ביחזקאל ולא צרי, כי ז"ל בפ' ל"ח מספרו לעברים, וילכו הלוך ובוא עד יריחו עיר הריח ויחנו שמה, ונקרא שם העיר עיר הריח כי במקום ההוא היה צומח אילן אפרסמון הנקרא באלו"שמא אשר ממנו יצא השמן הטוב הנקרא שמן אפרסמון והוא שמן פנג עכ"ל, וכן בב"ר פ' מקץ בפסוק מעט צרי (לקמן מ"ג י"א), אמר בלשה"ק קטף, וכן מתורגם בל"א (באַזאַם), ועיין מה שאכתוב מזה בפסוק קחו מזמרת הארץ וגו' מעט צרי וגו' (לקמן מ"ג י"א): ולט, פירשו בו כי הוא הנקרא בלע"ז קשטאנייא"ש, ובבראשית רבה בפ' מקץ (מ"ג י"א) ולט, מסטיכי, והוא פרי גם שרף אילן ששמו (מאסטיכס) או (לענטיסקוס), והר"ר בנימן מוספי' כתב בתוספת הערוך ערך לטם, כי תרגום וצרי ולט וקטף ולוטום, פירוש בלשון יוני ורומיי מין עץ גבוה ופריו כמו פול טוב למאכל ולחזק הבטן ואינו גדל בכל הארצות, ויש נטע נקרא בשם זה ובגבעוליו שלשה עלין זה כנגד זה ובראש הגבעולים פורחים נצים קטנים ודקים או לבנים או ירוקים וריחם ערב עכ"ל, והנטע ידוע, נקרא (תעליליאטום), בל"א (שטיינקלעע), וכוונת הכתוב על פרי העץ ששמו כך, וכן תרגם המתרגם האשכנזי (לאטום), ויש פותרין אותו (לאַדאַנום) והוא שרף אילן (זינדע), וריחו נודף, ורש"י כתב ולט לוטיתא שמו בלשון משנה,

ורז"ל פי' שרש עשב ושמו אשטרולוזי"אה במס' נדה עכ"ל, ובדרש"י כ"י אשטורוזי"אה, והוא מין עשב מר גדול בארצות החמות בין מיני הדגן, והוא טוב לרפואה, נקרא גם בל"א (אסטערלוציי), ובלשון רומי (אריסטולוגי"אה): (כו) מה בצע, מה תועלת: וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו, לשון רש"י, וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה, והנכון שהוא

(כז) לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ (כח) וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף

טאָדט)? (כז) קאָממט, וויר וואָללען איהן דען ישמעאלים פֿערקויפֿען! אונד אונזערע האנד ניכט אָן איהן לעגען, דא ער אונזער ברודער, אונזער פֿלייש איזט; דיא ברידער געהאָרכטען: (כח) דא ריא מעננער, קויפֿלייטע פֿאָן מדין, פֿאָרבייא קאַמען, צאָגען זיא, אינד בראכטען יוסף הערויף אויס דער גרובע, אונד פֿערקויפֿטען יוסף דען

תרגום אונקלוס

אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי יָת דְּמֵיהּ: (כז) אִיתוֹ וּנְזַבְּנִינֵיהּ לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵיהּ אֲרֵי אֲחוּנָא בִּסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי: (כח) וַעֲבָרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַגְרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת יוֹסֵף מִן גּוּבָּא וְזַבִּינוּ יָת יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיאוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם:

רש"י

ממון כתרגומו: וכסינו את דמי. ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבילו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו ונעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו

באור

כפשוטו כי המנהג בדורות מסתירים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול (שמות ב' י"ב). ולכן אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו (הרמב"ן): (כז) וישמעו אחיו, וקבילו מיניה, וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו (לעיל כ"ח ז'), נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'), מתרגמים נקבל. וכל שהיא שמיעת האזן וכו', כלן מתרגמים ושמעו, ושמעת וכו' (רש"י): ועיין ת"ש בפ' וירא (לעיל כ"א י"ב): ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו וגו', פה יש מבוכה גדולה למפרשי הפשט, הם רש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם. כי מתחלה אמר ישמעאלים ואח"ב מדינים, וחזר ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים ובסוף הפרשה אמר מדנים, והנה לדעת הראב"ע המדינים יקראו ישמעאלים, וגם הרשב"ם ז"ל כ' בכמו זה שמדן ומדין וישמעאלים אחים היו. ומדין וישמעאלים אחד הם, והביא הראב"ע ראי' לסברתו מן הכתוב, שאמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם (שופטים ח' כ"ד), והרמב"ן ז"ל בטל ראייתו זאת, והשיב על דבריו, ואולם גם פי' הרמב"ן ז"ל בזה איננו מחוור אללי יראה הקורא את דבריו שהוא דוחק את עצמו מאוד בבאור הכתובים, מלבד שהוא ז"ל בעצמו הודה שדבריו כנגד דברי רבותינו ז"ל, והנה אף שמותר למפרשי הפשט לעזוב דברי חז"ל במדרשי' ולבאר פשוטו של מקרא באופן אחד, מ"מ לא יהיה זה כי אם במקום שאפשר ליישב הכתוב באופן יותר נאות ומסכים עם טבע הל' וקשור המאמרים, אך בפסוקים שלפנינו דעת רז"ל מסכים יותר בהתרת הספקות, כאשר אזכיר. אמרו בב"ר, שנמכר פעמים רבות, ונחלקו שם רבי יודן ורבי הונא. ר"י אומר ד' פעמים נמכר, אחיו לישמעאלים, וישמעאלים לסחרים, וסחרים למדינים, ומדינים למצרי', (דרש ר"ת פסים, פוטיפר סחרים ישמעאלים מדינים), ור"ה אמר חמש, מדינים מכרו אותו לדימוסי' של מדינה, בא פוטיפר ולקחו מדימוסי' של מדינה, (יראה לי שאינו רוצה לפרש והמדני' כמו מדינים, ואמר שהוא דימוסיא של מדינה, שהוא שר הממונה על המדינה). וגם בס' הישר נזכר שנמכר פעמים רבות, וכפי המסופר שם באריכות בפרטים רבים, יהיו כל ענייני הכתובי' מיושבים ומבוארים היטב בלי ליץ וקושי כלל רק שהכתוב קצר בספורים כדרכו בתור, כאשר הודעתיך בכמה מקומות, כי לפי הספור הוא. בטרם בא אליהם ארחת הישמעאלים, עברו אנשים מדינים ללכת גלעדה ושמעו את קול יוסף מן הבור, וימשכו ויעלו אותו, ובעברם על אחיו. ראו האחים יוסף ביד המדינים, ורבו להלחם עמהם ולקחת את אחיהם מידם בחזקה, באמרם שהיא עבדם ומרד בם. והמדינים פחדו מגבורתם, והתרצו לקנותו מהם בעשרים כסף,

תרגום אשכנזי

ישמעאלים אום צוואנציג זילבערשטיקקע, דיזע בראכטען יוסף נאך מצרים: (כט) אלס ראובן צור גרובע צוריק קאם, אונד יוסף ניכט מעהר אינדער גרובע וואר, צעררים ער זיינע קליידער, (ל) קעהרטע צו זיינען ברידערן צוריק, אונד שפראך: דער קנאבע איזט ניכט דא, איך אבער, ווא זאלל איך היין?

לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃ (כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ (ל) וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃

תרגום אונקלוס

(כט) וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָּא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָּא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי׃
(ל) וְתָב לְוָת אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי׃

רשי

אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך לשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח, מצערו

באור

וכאשר הלכו משם התנחמו על מקום, מיראתם אולי גנוב הוא מארץ העברי' ביד בעלי זרוע ההם, עודם מדברים והנה ארחת הישמעאלים ההולכת מגלעד למצרים הנזכרת באה כנגדם, וימכרו המדינים לישמעאלים את יוסף בעשרים הכסף אשר נתנו בו לאחיו, והישמעאלים הורידוהו מצרימה למכרו שם. המה הקדימו לבא מצרימה, ויפגעו גם ארבעה אנשים מבני מדן בן אברהם, וימכרו להם את יוסף בחמשת שקלים, והישמעאלים באו מצרימה לדרכם, וגם המדנים באו מצרימה ביום ההוא, וילכו אל פוטיפר למכור לו את העבד הטוב אשר בידם, ופוטיפר בראותו את תארו ומראהו, אמר לא עבד ולא בן עבד הוא זה, ארבע מאות כסף אתן לכם כאשר אמרתם, אם תביאו אלי את מוכרו אליכם, להגיד לי את דברו, אולי גנוב הוא. וילכו המדנים ויביאו לו את הישמעאלים אשר מכרוהו אליהם, ויגידו לו לאמר עבד הוא ואנחנו מכרנוהו, וישמע פוטיפר את דברי הישמעאלים ויתן את הכסף אל המדני'. והנך רואה שלפי הספורי' הללו יתישרו כל הכתובי' ויותרו כל הספקות הנופלות בפרשה זו בלעדם, גם חז"ל קבלו שנמכר פעמים הרבה, אף שלא נזכר בכתוב כי אם שתי פעמים, מאחיו אל הישמעאלים, ומהישמעאלים לפוטיפר, ומה שנזכר שפוטיפר לא אבה לקנותו מידם, אם לא יביאו אליו את מוכריו הראשונים, גם זה מוזכר בב"ר (פרשה פ"ו סי' ד'), ויקנהו פוטיפר, איש מצרי, בגר עבוס (ר"ל שאיש מצרי מיותר, אלא שבא להודיע שהיה איש מצרי בחכמתו שהכתוב משבחו בחכמה), ומה הוות עדימותיה, אמר בבל מהוס גרמני (פי' איש לבן), מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד. אמר להם הביאו לי ערב. ואין לשון מיד זה אלא ערב, היך מד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו (לקמן מ"ג ט'), על כן אמר מיד הישמעאלים ע"כ, וכן תרגם יב"ע מיד הישמעאלים בערבנות מן ערבאי. והנה הרשב"ם ז"ל שלא ראה את ספר הישר המשכיל בעומק פשוטו של מקרא, וכוון אל מקצת הדברים המסופרי' שם, וזה מהמדנים שחשב גם הוא כי הם המדינים, ובנראה שכן הוא דעת המתרגמים, ועיין להלן בפסוק והמדנים מכרו אותו וגו' מה שאפרש שם ע"פ פשוטו של מקרא: (כט) וישב ראובן אל הבור, ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו (רש"י). ודבריו האחרונים הם בב"ר: (ל) ואני אנה אני בא, אנה אברח מצערו של אבא, וכתב הראב"ע הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב דק דרך הלשון כך עכ"ל, וכבר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים שיוכפל הכנוי לחזק כוונת הענין ולהורות יותר על שלילת הספק, ופה יורה על שלילת התרעומת על שאר אחיו, כי בעבור שהוא בכור לא יתלה הסרחון אלא בו, כי ישמעו אליו אחיו הקטנים ממנו, ולז"א ואני (ולא אתם), אנה

(לא) וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ (לב) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא׃ (לג) וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה

תולדות אהרן וישחטו זבחים ע"ח, ב': ויטבלו ערכין ט"ז, א': הכר סוטה ט', א':

תרגום אשכנזי

(לא) זיא נאהמען יוסף'ס ראָק, שלאכטעטען איינען ציגענבאָק, אונד טונק־טען דען ראָק אין דאז בלוט: (לב) ליסען דען בונטען ראָק איהרעס פֿאַטער איבערברינגען, אונד זאגען: דיזעס האבען וויר געפֿונדען; ערקעננע דאָך, אָב עס דיינעם זאָהנ'ס ראָק זייא אָדער ניכט: (לג) ער ערקאַנטע איהן, אונד שפראך: עס איזט דער ראָק מיינעם זאָהנ'ס,

תרגום אונקלוס

(לא) וּנְסִיבוּ יַת כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף וּנְכִיסוּ צְפִיר בַּר עִזֵּי וּטְבָלוּ יַת כִּתּוּנָא בִּדְמָא׃ (לב) וְשַׁלַּחוּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיאוּ לְוָת אֲבוּהוֹן וַאֲמָרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הַכִּתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא׃ (לג) וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא

רש"י

של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה ובשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקודש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר [ג"ר] ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה

באור

אבי בא, וכן מתורגם בל"א (איך אבער, וואָ זאָלל איך היין?): (לא) ויטבלו, הטבילה קרובה לענין הרחיצה אך הרחיצה היא רק לנקוי, הדבר והטבילה היא שימת דבר בינש בדבר הלח כולו או מקצתו בין לנקיון בין להפך: הַכֻּתֹּנֶת, זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף, כתנת פסים, כתנת בד, נקוד כְּתֹנֶת (רש"י), ומשחבר כדבריו בעבור שלא נמצא בכל המקרא כֻּתֹּנֶת בנפרד ולא כְּתֹנֶת, בסמיכות, ואין כן דעת הרד"ק בשרשים שרש כתן רק שב' משקלים יש לזה השם, א' כְּתֹנֶת, ילא ישתנה בכנוים ובדבוי כמו את כְּתָנְתּוֹ, וילבשם כֻּתֳּנֹת (ויקרא ח' י"ג), כי המשקלים הדגושים לא השתנה בהם תנועת פ' הפעל בעבור דגש ע"פ, רק חולם התי"ו נשתנה לק"ח תולדתו, ומשקל הב' כְּתֹנֶת, שמלאכוה בסמיכות, ויהיה הנפרד ג"כ כְּתֹנֶת (אף שלא נמצא, בפלס נְחֹשֶׁת. קְטֹרֶת, שנמצאים כן גם בנפרד), ומשקל הג' כָּתְנֹת בעבור שנמצא את דַּבָּחְנֹת, שם (שמות ל"ט כ"ז), ואינכו סמיך, בעבור הה"א הידיעה שנראה, רק שהתיבה מושכת עמה אחרת את הכתנת כתנת שם: (לב) וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם, בלווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או ששלחוה אל הברון לבית האחד מהם ובבואם הכניסיה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו, ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעברו (איוב ל"ו י"ב). (ובפי' ר"ע ספורנו והרד"ק בשרשים שרש שלח בשם יש מפרשים), וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו (הר"ש"ן): (לג) כתנת בני, היא זו (רש"י): חיה רעה אכלתהו, כאשר נראה מן הדם שעל הכתנת: טרף טרף יוסף, תמורת פה המקור מבנין הקל עם העבר מבנין פֻּעַל, כי ראוי להיות הטי"ת בקבוץ ונשתנה לחולם בעבור הרי"ש שאיננה מקבלת דגש כמו ומֹרַק וְשֻׁטַּף (ויקרא ו' כ"א):

וַיִּשֶׁב

אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ (לד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃ (לה) וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי

תרגום אשכנזי

איין ווילדעס טהיר האט איהן געפרעססען! יוסף איזט צעררישסען וואָרדען: (לד) יעקב צעררים זיינע קליידער, לעגטע איינען זאק אום זיינע לענדען, אונד טרויערטע אים זיינען זאָהן לאנגע צייט: (לה) אללע זיינע זאָהנע אונד טאָכטער טראַמען אויף, איהן צו טראָסטען, ער ווייגערטע זיך אבער טראָסטען צו לאססען, אונד שפראך: איך ווערדע פילמעהר

תרגום אונקלוס

בִּישְׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל יוֹסֵף: (לד) וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וְאַסַּר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין: (לה) וְקָמוּ כָּל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרִיב לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵיחוֹת עַל בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי:

רש"י

ושתפו להקב"ה עמהם [תנחומא] אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אבכה והקב"ה אינו גולה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם [מגילה ט"ז] כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות ושהה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנותיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאו'. רבי נחמי' אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא

באור

(לד) שק. השק הוא לבוש לבד או חגור למד ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה כי בעת הצער והאבל ילבש אדם אותו או יחגור, ואפשר שיהיה שרשו שקק והדגש בחסרונו יוכיח (רד"ק בשרשים שרש שק): ימים רבים, כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים כי בהתודע יוסף אל אחיו אמר כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'), הרי כ"ב: (לה) וכל בנתיו, הראב"ע והרמב"ן פי' בתו ובת בנו, והוצרכו לזה בעבור בנתיו שהוא לשון רבים ולא היה לו רק בת אחת, דינה בת לאה, אבל לא נמצאו לו בנות רבים רק שתים יוכבד בת לוי ושרח בת אשר, והנה יוכבד על דעת חז"ל לא נולדה עד בוא יעקב למצרים בהיותו בין החומות, ושרח לדעת אנקלוס בפ' פינחס בפסוק ושם בת אשר שרח (במדבר כ"ו מ"ו), לא היתה בתו רק בת אשתו כאשר הביא שם הרמב"ן נוסח ת"א, ושום בת אתת אשר שרח, ילכן נאמר בפ' ויגש ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם (לקמן מ"ו י"ז), לפי שלא היתה רק אחתם מן האם ולא בת אבה, וכן סופר בס' הישר שהדורה בת אבימאל בן עבר בן שם אשת אשר הביאה עמה מעבר הנהר את סרח בתה, והיתה בת שלש שנים, ותגדל הנערה בבית יעקב ע"ש, והרמב"ן ז"ל כתב בסוף דבריו וז"ל ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו. וכן אמרה נעמי לכלותיה, שבנה בנתי (רות א' י"א וי"ב). אל בנתי (שם י"ג). לכי בתי (שם ב' ב'). ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי (שם ח'), (ר"ל שאיננו מאמר אמית' רק מאמר בעז איש נכרי, וקראה בתי דרך חבה) עכ"ל, וזהו דעת ר' נחמיה בב"ר והיא תסכים לפשוטו של מקרא: כי ארד. לא אנחם אלא ארד על בני אבל שאלה (הרשב"ם). הנה יפרש מלת כי שאחר שרש מאן בלשון אלא כמו כי שאחר מלת לא, כמ"ש בפ' וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י"ח ט"ו), כי ענין מאן הוא בדבור או במעשה ובזה יבדל מפעל לא אבה, כי לא אבה הונח על הרצון והמחשבה; והמאן על הבטוי והמעשה, ויהיה כאלו אמר ויאמר

אָבֵ֖ל שְׁאֹ֑לָה וַיֵּ֥בְךְּ אֹת֖וֹ אָבִֽיו׃ (לו) וְהַ֙מְּדָנִ֔ים מָכְר֥וּ אֹת֖וֹ אֶל־מִצְרָ֑יִם לְפֽוֹטִיפַר֙ סְרִ֣יס פַּרְעֹ֔ה שַׂ֖ר הַטַּבָּחִֽים׃ פ רביעי

תרגום אונקלוס

(לו) וּמְדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קְטוֹלַיָּא׃

צו מייגעם זאָהן טרויערנד אין דיא גרופט פֿאהרען; אלזאָ בעווייגטע איהן זיין פֿאטער: (לו) דיא מדינים פֿערקויפֿטען איהן נאך מצרים אן פוטיפר, האָפֿ-בעדיענטען דעם פרעה, פֿירסטען דער לייבוואכע:

רש"י

לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי [ב"ר]: ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים [שמואל ב' כ"א] אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה [שם א' ד']: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך אותו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך:

באור

לא אנחם, כי אם ארד וגו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אל בני, כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על, אל שאול ואל בית הדמים (שמואל ב' כ"א א'), אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שם א' ד' כ"א) (רש"י), ועניינו כמו בעבור בני, אבל אנקלוס מתרגם. לגבי, וכן יב"ע, לות ברי, מפרשים אל כפשוטו. על דרך ויאסף אל עמיו (לקמן כ"ה ח), ועוד רבים, ובלשון זה אמר דוד על הילד אשר מת לו, אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי (שמואל ב' י"ב כ"ג), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: שאלה, כפשוטו לשון קבר הוא, באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי, וכ"ת יב"ע, לבי קבורתא, וכן מתורגם בל"א: ויבך אתו, עניינו עליו: אביו, לפי פשוטו הוא יעקב. והוא כלל שאחר הפרט ולכן מתורגם בל"א (אוהן בעווינטע), והרשב"ם כ' ויבך אתו אביו, כלו' זמן מרובה. ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק, אף כי היה יודע שלא נהרג עכ"ל, כי יצחק היה עדיין חי כי לא מת עד אחר י"ב שנה אחר מכירת יוסף וכתב רש"י שיצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי, וכן תיב"ע על יצחק: (לו) והמדנים, כבר הארכתי בבאור המדנים למעלה בפסוק ויעברו אנשים מדינים וגו': אל מצרים, כמו במצרים, וכן ויחר אף בלק אל בלעם (במדבר כ"ד י'), פי' בבלעם, קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה (לעיל כ"ג י"ט), כמו במערת ורבים כן: סריס פרעה הרד"ק בשרשים שרש סרס כתב שהם המסורסים (שלא יתאוו אל אשה), ופוטיפר סריס פרעה היה סריס בגים ולא סריס הגיד לפיכך היתה לו אשה, ויש סריס שעניינו שר וממונה, והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעיה ל"ט ז'), וכן תרגם יונתן ויהון רברבין, וכן תרגם אנקלוס פוטיפר סריס פרעה, על שני סריסיו (לקמן מ' ב'), סריסי פרעה (שם ז') רברבין עכ"ל, וכן תרגם פה יב"ע, וכן מתורגם בל"א (הויפבעדיענטען), וכתב ר"א בחור בנמוקיו לספר השרשים (שם), כי לא נמצאו המשרתים נקראים סריסים רק במצרים ובבל ופרס ומדי כי בארצות האלות רוב משרתי המלכים הם מסורסי' עכ"ל: שר הטבחים, שוחטי בהמות המלך (לשון רש"י), וכן ויאמר שמואל לטבח (שמואל א' ט' כ"ג), לרקחות ולטבחות (שם ח' י"ג). אבל יותר קרוב דעת אנקלוס (שתרגם רב קטוליא), בעבור היות בית הסהר בביתו ואולי עניינו טביחה להריגת האנשים, הכינו לבניו מטבח (ישעיה י"ד כ"א), טבחת לא חמלת (איכה ב' כ"א), וראיה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל (דניאל ב' י"ד) (הרמב"ן), וכ"ת יב"ע והירושלמי, רב ספוקלטוריא, והוא בלשון רומי הממונה על הריגת בני אדם, והרד"ק בשרשים שרש טבח הביא כלם תחת ענין אחד שהוא הזביחה קראם זביחת הבהמות וקראם זביחת בני אדם, אבל רבי יונה חלק מהם לענין בישול וכן נטו רוב המפרשים ודמו אותם ללשון הערב שאומר למבשל הבשר טב"ך

לח (א) ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד־איש עדלמי ושמו חירה׃ (ב) וירא־שם יהודה בת־איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא

ת״א ויהי בעת סוטה י״ג, ב׳. סנהדרין ק״ג, א׳: וירא פסחים נ׳, א׳:

לח (א) אום דיאזעלבע צייט גינג יהודה פאָן זיינען ברידערן הינאב, אונד שלוג זיינע צעלטע בייא איינעם מאננע אויס ערלם, דער חירה היס: (ב) יהודה זאה דאזעלבסט דיא טאָכטער איינעם קויפמאננס,

תרגום אונקלוס

לח (א) וַהֲוָה בְּעִידָנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְוַת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵיהּ חִירָה׃ (ב) וַחֲזָא תַמָּן

רש״י

לח (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני.

באור

וחי״ת בעברי כ״ף בערבי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פירסטען דער זייבווייבע) כי מלפנים היו מנהג מלכי ארצות ישמעאל וערב (וברברייא״ה) שהאנשים השומרים ראש המלך היו ג״כ ממונים על הריגת בני אדם מחויבי מיתה, ועם שכבר בטל המנהג הזה בארץ ישמעאל, עדיין הוא נוהג (בברבריא״ה), אבל קשרי (גארדוק״א):

לח (א) ויהי בעת ההוא, בסדר עולם (פרק ב׳), אמרו כי בעת ההיא כמשמעו אחר מכירת יוסף, ובעבור שאין מן העת שנמכר עד בוא יעקב עם שבעים נפשות ביתו (שביניהם נולדו חצרון וחמול בני פרץ בן יהודה מתמר כלתו), רק כ״ב שנים, לכן אמרו שם החשבון הזה, שנה אחת לעיבורו של ער, הגדיל עד שבע שנים ונשא אשה, הרי שמנה, שנה אחת לער, שנה אחת לאונן שיינס, שנה אחת לשבי אלמנה בית אביך, שנה אחת לוירבו הימים ותמת בת שוע, שנה אחת לעבורו של פרץ, הגדיל פרץ ז׳ שנים ונשא אשה, הרי י״ח, (הגאון מו״ה יעב״ץ עמדן ז״ל מגיה שם בפירושו, הרי כ׳, ונכון הוא לפי החשבון) שנה אחת לחצרון, שנה אחת לחמול, וחצרון וחמול ירדו עמו למצרים עכ״ל, והראב״ע ימאן מלקבל החשבון הזה כי רע בעיניו הלחץ הזה לימר שנשאו ער ואונן ופרץ בהיותם בני ז׳ ופרץ הוליד בנים תיכף אחר שנה לנשואיו. כי אמר שאיננו ראוי להוליד עד שיהיה בן י״ב שנה, ולכן יפרש בעת ההיא, קודם המכרו, וכמוהו משם נסעו הגדגדה וגו׳, בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי וגו׳ (דברים י׳ ז׳ וח׳), ושבט הלוי נבחר בשנה השנית, ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים, ולמה הזכיר הכתוב זאת המעשה במקום הזה, והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה, להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו (שכבש ילרו כדכתיב ויתאן), למעשה אחיו (שהלך אחר ילרו בתמר כדכתיב הבה נא אבוא אליך), אלה דבריו, אבל בס׳ היֹשר סופר ג״כ שבשנת מכירת יוסף לקח יהודה את אשתו, וגם כל השבטים לקחו נשים אחר מכירתו: וירד יהודה, באמרו וירד נראה כי מדותן לעדלם הוא ירידה, והדרך ידוע, והראב״ע כתב כי הבא מגד לפון של עולם לדרומו הוא יורד (ור״ל נראה כיורד כי עיקר הישוב הוא מקום השוה לצפון העולם): ויט, מאת אחיו (רש״י), וכ״ת אנקלוס ויב״ע, וסטא, כי ויט אהלה (לעיל י״ב ח׳ ול״ה כ״א), מתרגמים ופרסיה למשכניה, אבל בתכלל יופי מפרש ויט עד איש עדלמי, נטה אהלו עם אחנו עד שהלך לעדלם ונתחבר עם זה האיש: (ב) בת איש כנעני, אמר אנקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו, ודעתו לומר כי בני יעקב נשתמרו מלשאת כנעניות כאשר לוה אביהם יצחק גם אברהם, וכן הזכירו בגמרא במס׳ פסחים (דף כ׳ ע״א), והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ששאול בן הכנענית (לקמן מ״ו י׳ ושמות ו׳ ט״ו), כי היא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני, ודבותינו נחלקו בדבר אמרו ר׳ יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום ר׳ נחמיה אומר כנעניות היו, ויתכן שלא הקפיד ר׳ נחמיה ביחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מבנות ארץ כנען, אבל היו מן הגרים והתושבים

אֵלֶיהָ׃ (ג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ (ד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ (ה) וַתֹּסֶף עוֹד

דער שוּע היס, הייראטהעטע זיא, אונד וואָהנטע איהר בייא: (ג) זיא ווארד שוואנגער, געבאר איינען זאָהן, דען נאננטע ער עֵר: (ד) זיא ווארד אבערמאלס שוואנגער אונד געבאר איינען זאָהן; דען נאננטע זיא אונן: (ה) זיא געבאר ווידערום

תרגום אונקלוס

יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגְּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַאל לְוָתַהּ׃ (ג) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ עֵר׃ (ד) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ אוֹנָן׃ (ה) וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילֵידַת בַּר

רש"י

תגרא [ב"ר]: (ה) והיה בכזיב. שם המקום [פסיקתא ב' ב"ר] ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב

באור

הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ויתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח (הרמב"ן) וגם הרשב"ם מפרש כנעני תגר ואמר כי תבנות כנען היו נזהרים, וכן רש"י, וכן ת"א ויב"ע, והראב"ע אומר יש אומרים סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י"ב ח'), ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד (זכריה י"ד כ"א), ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ובעבור שהיו יושבי ארץ כנען בעת ההיא ידועים ומפורסמים בסחורה, והיו סוחרים את כל הארצות אל איים רבים בספינותיה', הושאל שם כנעני על כל תגר. ובפ' ויחי יעקב (לקמן נ' י"ג), כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו, ולא בני בניו שכך צוה אל יטענו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען, ויהיה זה לפי שאול בן שמעון הנקרא בן הכנענית ושלה בן יהודה היו מבנות כנען, ולכן יוציא את כלם, ולפ"ז שוע כנעני ממש היה, וכן תמצא בספר הישר המודיע שמות כל נשי בני יעקב ויחוסן בפרט, אשר לא נזכרו במקרא ולא במדרשים. וכפי הנראה מזה היו כל האחים נזהרים במצות אביהם שלא לשאת אשה מבנות כנען, הון מראובן ויהודה, ושמעון לא נשא את הכנענית לאשה, כי אם להיות שפחה לדינה אחתו, והוליד ממנה את שאול לבד, ויתר בניו הוליד מדינה, ויתכן שלא עבר בזה על מצות אביו, שלא היתה הקפידא רק על האשה, לא על הפילגש, ולכן לקח אברהם את קטורה, שהיתה מבנות כנען. והכתוב לא זכר דבר מנשי בני יעקב, ונשאר רק אשת יהודה וכלתו, ונראה לי שהכוונה בזה על יחוס שלשלת הקדושה, שממנה יצאה מלכות בית דוד ומשיח צדקנו שיבוא ב"ב, ולפי שבימי משה (שלא היה רק דור רביעי מלוי, והיה בן בנו של קהת שהיה מבאי מצרים, וכן נחשון בן עמינדב נשיא יהודה במדבר היה רביעי לחצרון שהיה מבאי מצרים), היה הדבר מפורסם שנשא יהודה כנענית, והוליד ממנה בנים, ולא היה מפורסם שבא אל תמר שאיננה כנענית. כי לא שכב אותה עוד רק בפעם ההיא בפתח עינים על הדרך, כמו שאמר הכתוב ולא יסף עוד לדעתה (לא הוסיף, כדעת רוב המפרשים הפשטנים), לכן בא הכתוב לספר בארוכה שאשתו הראשונה היתה באמת בת איש כנעני כמפורסם אז, והוליד ממנה ג' בנים, וב' מהם מתו בלי זרע ונשאר הג', ולא מהם יוצא הזרע המבורך, וספר שהיתה זקוקה ליבם, ונתגלגל הדבר שבא יהודה אליה, ואף שחשבה לזונה, הנה באמת היתה מוטלת עליו או על בנו מצוות יבום, (כי אז היתה המצוה לאחד מקרובי משפחת בעלה כמו שהאריך בזה הרמב"ן), וכן אמר יהודה צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני, ר"ל וחל עלי חיוב היבום, והולידה ב' בנים צדיקים ע"י מצוות היבום, ואף יהודה לא יסף עוד לדעתה, ומן היבום הזה יצאה המשפחה הקדושה מלכות בית דוד שתתכונן במהרה בימינו: (ג) ויקרא את שמו ער, יהודה קרא את שמו ער מלשון עוררה את גבורתך (תהלים פ' ג'). ואשתו קראת בם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקשה בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כמו יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב (ד"ה א' ד' ט'). וגם כן עשתה אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א א'), מה יתאונן אדם חי (איכה ג' ל"ט), כמו בן אוני דרחל (לעיל ל"ה י"ח). ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו (הרמב"ן): (ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו, כתב רש"י על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו י"ח), אשר לא

וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ (ו) וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ (ז) וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם

ת"א והיה יבמות ל"ד, ב':

תרגום אשכנזי

איינען זאָהן, אונד נאננטע איהן שלה; ער וואר צו כזיב, אלס זיא איהן געבאר: (ו) יהודה נאהם פֿיר זיינען עלטעסטען זאָהן איינע פֿרויא, דיא היס תמר: (ז) אבער ער יהודה'ס עלטעסטער זאָהן וואר אין דען אויגען דעס עוויגען מיספֿעלליג, אונד דער עוויגע ליס איהן שטערבען: (ח) דא שפראך יהודה צו אונן: וואָהנע דער פֿרויא דיינעס ברודערס בייא, אונד נים זיא צור ברודערעהע, דאמיט דוא דיינעס ברודער

תרגום אונקלוס

וּקְרָת יַת שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִכְזִיב כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ: (ו) וּנְסֵיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר: (ז) וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲמִתֵיהּ יְיָ: (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוּל

רש"י

לשון היו תהיה לי כמו אכזב [ירמיה ט"ו] אשר לא יכזבו מימיו [ישעיה נ"ח] ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגומר פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש

באור

יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח י"א), שאם לא כן מה בא ללמדנו, ודעת הראב"ע שספר הכתוב הנה נולדו ואמר בלדתה אתו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם, ור"ע ספורנו כתב שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה הי' אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני אישה בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות עכ"ל: (ו) תמר, לשון ב"ר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה וכתיב ובת איש כהן וגו' לפיכך הוציאוה ותשרף עכ"ל, וכן תרגם פה יב"ע, וגדולה הפליאה כי שם מת בהיות יעקב בן חמשים שנה. והתימה על רש"י שכתב בסוטה (דף י' ע"א), שמשנת ששים ליעקב כלו שנותיו של שם, כי המעיין בחשבון הכתובים ימצא שבשנת נ' ליעקב מת שם, ואף אם נניח שנשא שם אשה אחרת קודם מותו וילדה לו את תמר בשנת מותו, עכ"ז היתה אז קרובה לבת שבעים, ואיך השיאה יהודה לבנו שהי' בן ט' או י' שנים, אבל בס' הישר כתוב תמר בת עילם בן שם, ולפ"ז יתכן שעילם חי שש מאות שנה כאביו (והי' אז חי עדיין לפי החשבון כשיעוין בכתוב), או קרוב לשם וילדה בזקנותו, והיתה אז עדיין רכה בשנים: (ז) רע בעיני ה', כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אתו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה הי' ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה (רש"י), והוא מגמרא דיבמות (דף ל"ד ע"ב), וכן סופר בס' הישר. ולשון הרמב"ן לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הכללה עומדת על המכירה ולא הי' בבית האבות שכול זולתי זה שהי' רע בעיני השם כי זרע צדיקי' יבורך ועל כן הי' יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו עכ"ל: (ח) ויבם אתה, הראב"ע כת' טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך עכ"ל, כוונתו כי יבם הוא שם עצם פרטי לאחי בעל האשה, והוא הנקרא בל' משנה גיסו, ולכן יקשה לדעתו לשון וְיַבֵּם,

כי כבר הוא יבם לה גם בהיות אחיו בחיים, לכ"א כי פירושו הראה לה שאתה יבם לה מאז שהיה אחיך חי, וזה בעבור החיוב המוטל עליך להקי' זרע לאחיך והיינו שתשאנה, והנה לפי דעתו נגזר פעל יַבֵּם מן השם יָבָם, והנה אף שנראה שגם הרד"ק בשרשים הסכים עמו בזה,

מ"מ לא כן דעתי, אבל אומר אני כי אחי בעל האשה לא נמצא לו שם פרטי בל' מקרא וכן לא

זֶרַע לְאָחִיךָ׃ (ט) וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע

נאכקאָממען פֿערשאַפֿסט: (ט) נון וואוסטע אונן, דאס דיא נאכקאָממען ניכט איהם געהאָרען ווערדען; ווען ער אלזאָ זיינעם ברודערס פֿרויא בייאוואָהנטע, פֿערדערבטע ער עס צור ערדע אום זיינעם ברודער קיינע נאכקאָממען צו געבען:

תרגום אונקלוס

לְוַת אִתַּת אָחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וְאָקִים זַרְעָא לְאָחוּךְ׃ (ט) וִידַע אוֹנָן אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא וַהֲוָה כַּד עָלֵיל לְוַת אִתַּת

רש"י

יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה

באור

נמצא שם פרטי לאש' אחיו. רק אחי בעלה נקרא אחי אישה, ואשת אחי האיש נקרא' אשת אחיו. ולכן בפרשת העריות נאמר ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ח ט"ז), ולא נאמר ערות יבמתך לא תגלה, רק חז"ל בלשון המשנה קראו לו שם חדש. גיסה, ולה גיסתו, כי ל' מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד, אבל שם יָבָם, הוא שם תאר ונגזר מן הפעל יַבֵּם, והפעל הזה לא הונח רק על לקיחת אשת אחיו שמת בלא בנים, לאשה. ואז יש לו תאר יבם ולה יְבֶמֶת (עם שלא נמצא הנפרד משם זה לנקבה במקר', כי נמצא במקר' ב' פעמים יבמתו, וב' פעמים יבמתך, כולם בתי"ו לנוסה, ואם הי' הנפרד יְבָמָה. היתה התי"ו רפוי' בכנויים כמו מן צְדָקָה, צִדְקָתוֹ, ומן בְּרָכָה, בִּרְכָתִי), ולא הונח להם התאר הזה רק במקום שיש יבום והיינו כשמת אחיו בלא בנים, והושאל השם יְבֶמֶת גם אל נשי שני אחים שמתו בלא בנים, שנקראו כן על שם בעליהן שכל אחד מהם היו ראוי ליבם אשת אחיו לפי שמת אחיו בלא בנים. ולכן נאמר הנה שבה יבמתך וגו' שובי אחרי יבמתך (רות א' ט"ו), והתאר הזה יש לו גם קודם היבום אחר שמת אחיו בלא בנים, בעבור היבום שחל עליו: והקם זרע לאחיך, הבן קרא על שם המת, לשון רש"י, ואין זה אמת כי במצות התור' נאמר גם כן יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבעז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאש' להקי' שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו (רות ד' י'), ותקראנ' אותו עובד לא מחלון, ועוד שאמ' ידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרע' אשר תבוא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוי' לעשו' כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע, אבל הענין סוד גדול מסודות התור' בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמוני' קודם התור' יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפח' כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגי' לישא אשת האח המת או האח או האב או הקרוב מן המשפח' ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה, ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התור' ואסרה אשת קצת הקרובי' רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפני' איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הרגל הדבר ותועלת קרוב' ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדול' באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה באנו' הזאת בחליצת הנעל, וחכמי ישראל הקדמוני' מדעתם הענין הנכבד הזה הכשירו לפנים בישראל לעשות המעש' הזה בכל יורשי הנחל' באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאול' וזהו ענין בעז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין (הרמב"ן): (ט) כי לא לו יהיה הזרע, ת"א ארי לא על שמיה מתקרי זרעא, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: אם בא כאשר בא: ושחת, זרעו ארצה כמו

לְאֶחָיו׃ (י) וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ (יב) וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל

ת"א וירע נדה ו', ח' וג': וימת יבמות סס: ותמות סוטה י"ג, ג':

תרגום אשכנזי

(י) וואס ער טהאט, וואר אין דען איגען דעס עוויגען מיספעלליג: ראדום ליס ער אויך איהן שטערבען: (יא) יהודה שפראך צו זיינער שוויגערטאָכטער תמר, בלייבע אלס וויטווע אין דיינעס פאטערס הויז, ביז מיין זאָהן שלה ערוואכסען זיין ווירד, דען ער דאכטע זיך, ער קאָננטע אויך שטערבען, וויא זיינע ברידער. תמר גינג, אונד בליב אין איהרעס פאטערס הויז: (יב) עס פערפלאָססען פילע טאגע, דא שטארב דיא טאָכטער דעס שוע, יהודה'ס וייב; אלס יהודה געטראסטעט וואַרד, גינג ער הינאויף צו דען שערערן זיינעס קליינען פי־

תרגום אונקלוס

אֲחוּהִי וּמְחַבֵּיל אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדִיל דְּלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃ (י) וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דִּי עֲבַד וַאֲמֵית אַף יָתֵיהּ׃ (יא) וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתֵיהּ תִּבִי אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּיִךְ עַד דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְמוּת אַף הוּא כְּאֲחוּהִי וַאֲזַלַת תָּמָר וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא׃ (יב) וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנְחֵים יְהוּדָה וּסְלֵיק אֶל גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה

רש"י

תנחומא וב"ר]: (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה [יבמות ל"ד]: (יב) ויעל

באור

שתרגם אנקלוס ומחבל אורחיה על ארעא, וכ"ת יצ"ע. ואמרו חז"ל בב"ר שהי' דש תנפנים וזורה מבחוץ: נתן זרע. חטף קמץ, שכל תיבת מלאפום (ר"ל חולם), שטעמה באות אחרונה ותיבה הסמוכה לה טעמה באות ראשונ' הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ, וכן ארך אפים וגדל חסד (תהלים קמ"ה ח'), ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמות כ"א י"א), אבל את שלש הערים (במדב' ל"ה י"ד), מלאפום הוא (הרשב"ם), ומלת נתן היא מקור הבא ע"ד השלמים, ומנהג השרש הזה שלא יבא בו המקור בשלמות רק בבואו מחובר אל הפעל כמו נתון תתן לו (דברי' ט"ו י'), אבל בבואו לבדו דרכו לבוא בחסרון שתי הקלוות כמו לא תסף תת כחה לך (לעיל ד' י"ב): (יא) שבי. לשון המתנה ועכבה כמו ימים רבים תשבי לי (הושע ג' ג'), כלומר המתיני באלמנות: בית אביך. בא חסרון בי"ת השמוש, ענינו בבית אביך כמו הנמצא בית ה' (מלכי' ב' י"ח ט"ו). ולשון הרמב"ן וטעם שבי אלמנ' בית אביך שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חנורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן התנהג במתיבתת כי היולא' ותפל' להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת בגדי שנים, ותכם בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש (הרמב"ן): כי אמר וגו', כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר, פן ימות גם הוא כאחיו, כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (לשון רש"י), ולדעת הרמב"ן ז"ל ידע יהודה שאין על תמר אשם כלל, כי רחוק הוא בעיניו שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לה' וישלחם ביד פשעם, וכתב שהנכון שהיה שלה ראוי לינם, אבל לא רצה אביו שייב' אותה ועודנו נער פן ימעא גם כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברוב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעש' הזה עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו: על

על־גזזי צאנו הוא וחירה רעהו העדלמי תמנתה: (יג) ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: (יד) ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על־דרך תמנתה כי ראתה כי־גדל שלה והוא לא־

ת"א ותשב פס י', ח':

העס, ער אונד זיין פריינד חירה, דער ערלמיטער, נאך תמנה: (יג) דיזעס ווארד דער תמר אנגעזאגט, מאן שפראך: דיין שוויגערפאטער רייזט הינאויף נאך תמנה, זיין קליינעס פיה צו שערען: (יד) דא לעגטע זיא איהרע וויטוועןקליידער אב, בעדעקטע זיך מיט איינעם שלייער: פערהיללטע זיך, אונד זעטצטע זיך אן דער אפפענטליכען העערשטראסע, וועלכע אויף דעם וועגע נאך תמנה איזט, דען זיא זאה, דאס שלה ערוואכסען וואר, אונד זיא איהם ניכט צור

תרגום אונקלוס

רחמיה עדלמאה לתמנת: (יג) ואתחוא לתמר למימר הא חמוך סליק לתמנת למגז ענה: (יד) ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי חזת ארי רבה שלה והיא לא

רש"י

על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו. (יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה [שופטים י"ד] בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו בפתחו של אברה"ם

באור

גוזזי, פי' אל גוזזי כמו ותתפלל על ה' (שמואל א' א' י'), וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שם ב' י"א), ודומיהם רבים, כן פי' הראב"ע, ולפי דעתי יהי' באורו בחסרון מלה, וטעמו ויעל לעמוד על גוזזי צאנו, ודרך הכתוב לומר כן על האדון המשגיח על פועליו או הממונה עליהם, כמו ויאמר בועז לנערו הנצב על הקוצרים (רות ב' ה'), וכן פי' רש"י ז"ל ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו עכ"ל, ולשון הרמב"ן ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו באלה וישכח ריבו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד ואדרבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכי' שם והוגד להם טרם עלותו עכ"ל: (יג) עלה תמנתה, ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטי' י"ד א'), ויש מרז"ל שאמרו שני ערים היו בשם תמנה, ויש מהם שאמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה ודאתי מהאי גיסא ירידה, לפי שהית' יושבת בשפוע ההר עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן וכן פי' רש"י פה: (יד) ותכס, פעל יוצא וטעמו ותכס לאשה: בצעיף, הוא כסוי על הראש ויורד על הפנים: ותתעלף, ענין העטוף והכסוי, וכסתה פניה שלא יכירנה יהוד': בפתח עינים, בשער של פרשת דרכים שבכל עוברים ונראים לעינים דרך שם, והמפרשו שם עיר טועה, שבדי כתוב לפניהו היא בעינים ואלו היה שם עיר היה לו לומר בְעינים הבי"ת חטף (ר"ל שוא). שלא תלינו שיאמר בַבית אל בִיריחו בִירושלים (הרשב"ם), ואין זאת ראיה במודה כי מעטים נמצאו גם שמות הערים בפתח המורה על הידיעה או בה"א הידיעה עצמה כמו אנשי הָעי (יהושע ז' ה'), בַקרקר (שופטים ח' י'), וישב דוד בַחרשה (שמואל א' כ"ג י"ח), כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן ד' מ"ט ע"א) (ושלא כדעת הרז"ה נ"ל תיבת השוא אות. י"ז שלא רצה בשי' הידיעה על שם העיר ואמר שהפתחין הם לסוף המאמר, ובנח מצות הזה אל זרות אחר, כי על המנהג לא תהיה השתנות התנועות

נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ (טו) וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה
וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃
(טז) וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־
נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ
הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא
אֵלָי׃ (יז) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־
עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן

ת״א ויראה מגלה ו׳. ג׳. סוטה ו׳, ג׳:

תרגום אשכנזי

פֿרויא געגעבען וואָרדען. (טו) יהודה ערבליקטע זיא אונד הילט זיא פֿיר איינע הורע: דען זיא האטטע איהר געזיכט בע־דעקט: (טז) ערלענקטע צו איהר הין אין דען וועג, אונד שפּראך: ערלויבע, דאס איך דיר בייאוואָה־נע, דען ער וואוסטע ניכט, דאס זיא זיינע שנור זייא; זיא שפּראך: וואס וויללכט דוא מיר געבען, ווען דוא מיר בייאוואהנסט? (יז) ער שפּראך: איך וויללאיינען ציגענבאָק פֿאָן דער העערדע זענדען: זיא אנטוואָרטעטע: ווען דוא

רש״י

אזינו שכל עינים מלפות לראותו [סוטה י׳]: כי ראתה כי גדל שלה וגו׳. לפיכך הפקירה עלמה אלל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים:
(טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה לנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע״ז דסטורנ״יר Aristoloche, (דיא אָסטערלוֹלייא, האָהלוואורץ, הערלוואורץ): הבה נא. הכיני עלמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון.

תרגום אונקלוס

אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ (טו) וַחֲזָאהּ יְהוּדָה וְחַשְׁבַהּ כְּנַפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפָּהָא׃ (טז) וּסְטָא לְוָתַהּ לְאָרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלָּתֵיהּ הִיא וַאֲמָרַת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי׃ (יז) וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא

באור

משוא לפתח או לקמץ כ״א בא״ק, ואין במלות הנ״ל א״ק), עכ״ז פירושו נכון הוא במלות פתח עינים, וכן פי׳ רש״י והרד״ק, והראב״ע פי׳ שם מקום וי״א כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו, אבל אנקלוס ויב״ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי׳ רש״י והרשב״ם: כי ראתה כי גדל שלה וגו׳, לפיכך הפקירה עלמה אלל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים (רש״י), וידעה שראוי לו ליבמה אם לא ירלה שבנו ייבמה: (טו) ויחשבה לזונה, לפי שיושבת בפרשת דרכים, כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת לקרא לעברי דרך וגו׳ (משלי ט׳ י״ד וט״ו) וגו׳, ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה, והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא, והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בלעיף מכסה קלת השער וקלת הפנים ומשקדת בעינים ושפתים ומגלה הגרון והלואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קלת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם עם הקרובים תכסינה פניהן וכן יעשו הקדשים גם היום בארליתם ובשובם לעיר לא נודעו (הרמב״ן): (טז) ויט אליה אל הדרך, מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע״ז דיסטורני״ר (רש״י), ובל״א (חוים־בענקען): הבה נא, הכיני עלמך ודעתך לכך, כל לשון הבה לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה (רש״י). וכבר באדרתי היטב ענין השרש הזה בס׳ עלים לתרופה בפסוק הבה נתחכמה לו (שמות א׳ י׳), ובפסוק הבה נלבנה (לעיל י״א ג׳), ובפרשה זו בפסוק ועתה לכו ונהרגהו (לעיל ל״ז כ׳): (יז) אם תתן ערבון, אז אפרגה: ערבון, משכון: עד שלחך, רפי שתשלח שלוחך להביא הגדי, וגם יש

עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ (יח) וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ (יט) וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ (כ) וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת

ת"א וישלח חולין קי"ג, א':

פֿאנד געבען ווילסט, ביז דוא זענדעסט: (יח) ער שפראך: וואס פֿיר איין פֿאנד זאָלל איך דיר געבען? זיא אנטוואָרטעטע: דיינען פעטשאפֿטרינג, דיין טוך, אונד דען שטאב, דען דוא אין דער האנד האפסט; ער גאב עס איהר, וואָהנטע איהר בייא, אונד זיא ווארד פֿאָן איהם שוואַנגער: (יט) זיא מאכטע זיך אויף, גינג דאפֿאָן, לעגטע איהרען שלייער אב, אונד צאָג ווידער איהרע וויטוועןקליידער אן: (כ) יהודה שיקטע דען ציגענבאָק דורך זיינען

תרגום אונקלוס

וַאֲמַרַת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח׃ (יח) וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דִּי אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַרַת עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעַאל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ׃ (יט) וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת עֵיפָהּ מִנַּהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ׃ (כ) וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר

רש"י

משכון: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים

באור

רגיל לומר לשון דפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה (לעיל ל"ג י"ט), הנה שלחתי הגדי הזה (להלן בפרשה) (הרשב"ם). ור"ל כי שרש שלח בשימוש בבנין הקל מורה על השליחות שיש בה חזרה להשיב דבר ובאשכנז בל"א (זענדען או שיקקען), וענין השליחות הוא קל כי לא ישלחו להיות שם עד עולם, וזה אינו שייך רק באדם. אבל בשימוש בבנין פִּעֵל מורה על כבדות

השליחות, דהיינו שישלחנו מעל פניו ולא ירצה לראותו עוד, ושלחה מביתו (דברים כ"ד א'), ובאשכנז בל"א (פֿערשיקקען), ולכן בשליחות העורב והיונה מן התיבה נאמר וַיְשַׁלַּח בבנין הכבד, כי לא היתה הכוונה שם שישובו, ויאמר גם על ענין הלויה. כמו וישלחו את רבקה אחותם (לעיל כ"ד כ"ט), שהיא שליחות שאין בו חזרה, בל"א (בעגלייטען), וכן בשליחות דורון ומנחה, כמ"ש אנכי אשלח גדי עזים, ומלת שלחך היא מקור מבנין הקל עם כנוי הנוכח, ודאוי לומר עד שַׁלֵּחֲךָ, לכן מפרש שלחך על השליח המביא הגדי, שאיתיה בחזרה, ואח"ז אמר שעב"ז

נמלא השרש הזה בבנין הקל גם בשליחות דורון כמו מנחה הוא שלוחה, הנה שלחתי הגדי הזה, שאין לפרשם על מביא הדורון. וכוונתו כי כלל זה לא נאמר על הדקדוק, רק על הרוב, ויש מעטים היוצאים ממנו: (יח) חתמך ופתילך, עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה. לשון רש"י והרד"ק בשרשים שרש חתם כתב כי הוא הטבעת שחותמין בו הכתבי', וענין השרש הזה הוא ענין סגיר' ולפי שהחותם הוא סוגר הספר נקרא כן וכן הקשירות שיעשה אדם על הדברים להסתירם נקראות חותם כמו שאמרו רז"ל חותמות שנקקע מתיר, ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד. וכן אמרו במשנה הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה, ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה, כמו שאמרו עד שיאמר לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו וזולת זה הרבה לפי שהעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריהם דבר עכ"ל, ובשרש פתל כתב אשר אין צמיד פתיל (במדבר י"ט ט"ו), פירוש חתיכת בגד קטנה, ודומה לו בדברי המשנה פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה וכמהו לפי דעתי חתמך ופתילך. ר"ל אדרתו או הצניף שעל ראשו, וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך, ותרגם וילט פניו באדרתו (מלכים א' י"ט י"ג), בשושיפיה, ותרגום

הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ (כא) וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ (כב) וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ (כד) וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה

ת"א ויהי וכו' נדה ח', ב':

תרגום אשכנזי

פֿריינד דען ערלמיר, דאז פפאנד פאָן דער האנד דער פֿרויא אבצוהאָלען, ער פֿאנד זיא אבער ניכט: (כא) ער פֿראגטע דיא לייטע איהרער שטאדט אונד שפראך: וואָ איזט דיא בייאשלעפֿערין? זיא זאס זאָנסט אם אָפֿפֿענט־ליכען פלאטצע, אם וועגע; זיא אנטוואָרטע־טען: אין דיזער געגענד וואר קיינע בייאשלעפֿע־רין: (כב) ער קעהרטע צו יהודה צוריק אונד שפראך: איך האבע זיא ניכט געפֿונדען, אונד דיא שטאדטלייטע האבען אויך געזאגט, אין דיזער געגיענד וואר קיינע בייא־שלעפֿערין: (כג) יהודה שפראך: זיא מאג עס היננעהמען, וויר קאָננטען צו שאנדען ווער־דען; זיהע! איך האבע דען ציגענבאָק געשיקט, דוא אבער האסט זיא ניכט געפֿונדען: (כד) אלס בייאנאהע דרייא מאָנאטהע פֿאָרבייא ווארען, ווארד דעם יהודה אנגעזאגט: דיינע

רש"י

כיולא בו לדיקים כיולא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שנידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים [ב"ר]: (כד) כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי

תרגום אונקלוס

עִזֵּי כִּיד רַחֲמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְמִיסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ׃ (כא) וּשְׁאֵיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדֶּשְׁתָּא הִיא בְּעַיְנִין עַל אוֹרְחָא וַאֲמָרוּ לֵית הָכָא מְקַדֶּשְׁתָּא׃ (כב) וְתָב לְוָת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמָרוּ לֵית הָכָא מְקַדֶּשְׁתָּא׃ (כג) וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ (כד) וַהֲוָה כִּתְלָתוּת

באור

המחלצות והמעטפות (ישעיה ג' כ"ב), כתונות ושושיפות וכו' עכ"ל, וכתב הרמב"ן ז"ל שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כלורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כלורה הביא לתייר בה והמטה היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שנאמר מטה עז שבט למשול (יחזקאל י"ט י"ד), וכתיב לא יסור שבט מיהודה (לקמן מ"ט י'), ואלה כתן בידה עכ"ל, והרשב"ם ז"ל פי' ופתיל אזור, וכתב שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן מלבוש: (כא) הקדשה, מקודשת ומזומנת לזנות לכל באיה כדכתיב וגם קדש היה בארץ (מלכים א' י"ד כ"ד), לא תהיה קדשה תבנות ישראל (דברים כ"ג י"ח): היא בעינים, הרגילה לישב בעינים על הדרך: לא היתה בזה, בזה המקום, וכן נסעו מזה (לעיל ל"ז י"ז): (כג) תקח לה, תעכב לעצמה הערבון שבידה: פן נהיה לבוז, אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי בדבר לחזר אחר הקדשות: הנה שלחתי הגדי הזה, כלומר עשיתי מה שהבטחתי לה ומה עלי לעשות עוד: (כד) כמשלש, רש"י פי' לשון כמשלש חדשים כהשתלש חדשים (ר"ל קרוב למקור), כמו ומשלח מנות (אסתר

לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף: (כה) הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה

ת"א ויאמר ע"ז, נ"ו, ב'. מוצאת ברכות י"ב, ב'. כתובות כ"ז, ב', סוטה י', ב'. ב"מ נ"ט, א': והיא סוטה שם:

תרגום אשכנזי רכא

שוויגערטאָכטער תמר האט הורערייא געטריבען, אונד איזט הורענווייזע שוואנגער וואָרדען; יהודה שפּראך: פּיהרט זיא היני-אויס, דאס זיא פֿערבראננט ווערדע: (כה) זיא ווירד אויסגעפּיהרט ,

תרגום אונקלוס

יַרְחַיָא וְאִתְחַוָה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלְּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְנוּתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָא וְתִתּוֹקַד: (כה) הִיא

רש"י

שלם [נדה מ"ג] ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלוח מנות [אסתר ט'] משלוח ידם [ישעיה י"א] וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו נדה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. לישרף: והיא שלחה

באור

ט' י"ט וכ"ב), משלוח ידם (ישעיה י"א י"ד), וכן ת"א כתלתות ירחיא (ר"ל ולא תרגם כתלת ירחין, אבל יב"ע תרגם והוה בזמן תלת ירחין), ולמדו בב"ר רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. כי הכרת העובר הוא בחודש השלישי להריונה, והכ"ף כמשלש הוא לדעת רש"י כ"ף הבאה על המקור המורה על הזמן לפעמים. ולדעת הרד"ק (במכלול ד' קטן דף רכ"ז ע"א ורכ"ו ע"ב), הוא שם המספר במשקל מִזְמוֹר, וכל עיר מִבְחוֹר (מלכים ב' ג' י"ט), ועניינו כמו כשלשה חדשים, והכ"ף כ"ף האמיתות ור"ל למשלש חדשים כ"כ בפי' (שמואל א' כ"ה ל"ח), והנכון כמו שכתב במכלול (ד' קטן דף כ"ו ע"ב). שהיא כ"ף השיעור והקירוב כמו כשש מאות אלף (שמות י"ב ל"ז), כאיפ' שעורים (רות ב' י"ז), ותורה כי אין השיעור או הענין והמספר מדוקדק ומצומצם רק קרוב לו וכן מתירגם בל"א: הרה, שם דבר מעוברת כמו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב), וכמו נדה כחמה (ש"ה ו' י') (רש"י), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש הרה שהוא שם תאר: לזנונים. שרשו זנה, והוא שם המקרה בלשון רבים ולא נמצא היחיד ממנו רק במשקל אחר, זנות, או תזנות, והתי"ו או הוי"ו בשם תמורת הה"א למ"ד הפעל, או שנפלה הה"א כדרכה, והוי"ו והתי"ו נוספות כדרך שיתוספו בשמות כמו מַלְכוּת, גַּבְהוּת אדם (ישעיה ב' י"א), ובשם זנונים תהיה הנו"ן תחת התי"ו, או נכפל בו עי"ן הפעל כמו מן הגה הגיגי כן מן זנה זנונים, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש זנה, ולפי דבריו האחרונים תהיה הוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל כמו היו"ד הא' במלת הגיגי, ולדעתי יהיה שרש השם הזה זנן, ויהיה בענין הזנות ב' שרשים נרדפים זנה, וזנן, ויהיה זנונים במשקל זקונים, כעונים, בתולים: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה, זה כתב רש"י ולא פירשו, ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין, אבל בת כהן שומרת יבם שזנתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא, ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיא להם בכלל אשת איש ושריפה שלהם זו היא מיתתם והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרת סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין ושוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונית כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מנהגם כנהוג היום במקצ' ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועד' לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם (הרמב"ן): (כה) הוא מוצאת, להשרף, והיה ראוי להיות מוּצֵאת, ובעבור אות הגרון מוּצָאת כמו מוּרַעַת זאת (ישעי' י"ב ה'),

אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃ (כו) וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־

ת״א הכר שם שם: ויכר סוטה י׳ ב׳, ו׳י׳ ב׳. מכות כ״ג ב׳: ולא יסף סוטה שם:

האטטע אבער צו איהרעם שוויגערפאטער געשיקט, אונד זאגען לאססען: דעמיעניגען מאן בין איך שוואנגער, וועלכעם דיזע דינגע געהערען. זיא שפראך פערנער: ערקענע דאך, וועם דיזער פעטשאפטרינג, דיזעס טוך אונד דיזער שטאב געהערע! (כו) יהודה ערקאננטע עס, אונד שפראך: זיא איזט גערעכטער אלס איך, וייל איך זיא מיינעם זאהנע שלה ניכט געגעבען. ער בעריהרטע זיא

רש״י

אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו

תרגום אונקלוס

מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוַת חֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דִּי אִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃ (כו) וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד

באור

רק שמשפט האל״ף להיות נחה ואין דין הדגשה נוהג בה כמו באותיות הח״ע: והיא שלחה אל חמיה, לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו, אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (רש״י), והוא מגמרא דברכות (דף מ״ג ע״ב), וכתובות (דף ס״ז ע״ב), וסוטה (דף י׳ ע״ב), ובבא מציעא (דף נ״ט ע״א): ותאמר הכר נא. משפט הלשון כן הוא בכמה מקומות לכפול לשון האמירה במאמר אחד, ובאמת הכל מאמר אחד שאמרה ביד השליח, אשר שלחה אליו בסתר בעוד שהוציאוה להשרף, כדי שלא לביישו כמו שאמרו רז״ל, והעלימה הכשרה הזאת את קלונו גם מן השליח, וסתמה את דבריה, לאיש אשר אלה לו: הכר נא, אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות (רש״י), ולא ידעתי לסוף דעתו כי מי הגיד לה שתאומים בבטנה, ואף שהמילדת הבקיאה הכירה זאת בעת לדתה, לא תוכל להכיר בחודש שלישי להריונה שאז הוצאה במשפט כמפורש בכתוב, ועיין ברש״ם שיישב זה בדוחק, והנה דבריו לקוחים מגמרא דסוטה (דף י׳ ע״ב), אבל שם הנוסח הכר נא בוראך ואל תעלים עיניך ממני: (כו) צדקה ממני, הנכון לפי הפשט הוא כפירש הרמב״ן והרשב״ם ז״ל, וזה לשון הרמב״ן והנכון שהוא כמו צדיקים וטובי׳ ממנו (מלכים א׳ ב׳ ל״ב), ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה (שמואל א׳ כ״ד י״ח), צדקה במעשים יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום עכ״ל. וכן מתורגם בל״א: כי על כן לא נתתיה לשלה בני, חסר הוי״ו שבמקום אשר כמו כי על כן ראיתי פניך (לעיל ל״ג י׳), ופירושו כי על כן שלא נתתיה לשלה בני עשתה זאת ובדין עשתה, ועל כן צדקה היא ממני: ולא יסף עוד לדעתה, מצאנו בתרגום ב׳ נוסחאות יש נוסחא ולא אוסיף עוד למדעה ויש נוסחא ולא פסק עוד מלמדעה, כ״כ הרד״ק בפירושו לס׳ בראשית ונוסח שלפנינו בת״א ולא אוסיף וכו׳, וכ״כ יב״ע והמתרגם האשכנזי, כי כ״ה משמעות פשוטו של מקרא, ולשון הרשב״ם ולא יסף, לא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף עוד לדעתה עכ״ל, וכ״ה בנוסח כ״י, ונראה להגיה המלה האחרונה, מלדעתה, ולשון הרמב״ן ולא יסף עוד לדעתה, אחרי

יָסַף עוֹד לְדַעְתָּה׃ (כז) וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ (כח) וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ (כט) וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ (ל) וְאַחַר יָצָא

הירויף ניכט מעהר: (כז) צור צייט איהרער נידערקונפט, צייגטע זיך, דאס זיא צוויללינגע אים לייבע האטטע: (כח) אינדעם זיא נידערקאם, גאב איינעס דיא האנד, דיא וועהמוטטער נאהם זיא, באנד איינען ראָטהען פאדען אן דיא האנד, אנצוצייגען, דיזער קאם צוערסט הערפאָר: (כט) אלס עס אבער זיינע האנד צוריקצאג, קאם זיין ברודער הערפאָר, זיא שפראך: ווארום האסט דוא זאָ פאָרגעדרונגען? אויף דיך קאָממט דיא שולד דעס פאָרדרינגענס; מאן נאננטע איהן פרץ: (ל) הערנאך קאם זיין ברודער,

תרגום אונקלוס

לְמִידְעַהּ׃ (כז) וַהֲוָה בְּעִדָּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא׃ (כח) וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסִיבַת חַיְתָא וּקְטָרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃ (כט) וַהֲוָה כַּד אָתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמָרַת מָה תְקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא

רש"י

ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: (וחבירו בני אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חטאים שמעל עכן

באור

שקיים זרע לבניו ולא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיא בדלינו כי איננו אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם האומר לא פסק [הוא שמואל סבא חמוהי דרב ושמואל בר אמי משמיה דרב שמואל בר אמי בסוטה (דף י' ע"ב)], כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף (דברים ה' י"ט) עכ"ל: (כז) והנה תאומים בבטנה, קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת על ידו שני להכיר הראשון (ר"ע ספורנו), והיתה הכוונה להכיר איזה הוא הבכור, ועל דעת הרשב"ם לא יאמר והנה רק בדבר שלא נודע תחלה כמ"ש לעיל (כ"ט כ"ה) על והנה היא לאה. ולקמן (מ"א ז') על והנה חלום, וכן כאן לא נודע שתאומים בבטנה עדי באו לה חבלי יולדה: תאומים, שם נופל לחוקים קרובים, ולא כאלה הנפרד ממנו, כי עיקר השם הזה לא הוסד רק על שניים הנולדים בעת אחת, והוא כמו רחיים, מספרים, מאזנים, שיבאו תמיד בלשון רבים, בעבור שמחוברים משנים, וכשיפרדו בטלה מלאכתן שנתקנו בעבורה: (כח) ויתן יד, הוציא האחד ידו לחוץ (ולא נזכר שמו כי עוד לא קראה לו שם). ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: ותקח המילדת, את היד, וכן מתורגם בל"א, ולי נראה שמלת שני חוזרת על ב' הפעלים, ותקח ותקשר, ושעורו, ותקח המילדת שני ותקשרהו על ידו: שני, חוט צבוע בצבע השני והיו"ד בו ליחס, והוא הגוון האדום שקורין כרמ"ז: (כט) ויהי כמשיב ידו, כ"ף כמשיב להשערת הזמן, ושעורו בעת שהשיב ידו, וכן והיה כפרח' (לקמן מ' י'): מה פרצת עליך פרץ, כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו. הנה יש עליך משפט זה הפורץ (אם מת אחיך בדחקך עליו, מ"י) (הרלב"ע), וטעם הכינוי משנים לפי' זה, כי הושם טפחא במלת מה־פרצת, וחובר עליך פרץ במונח אתנחתא,

אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח: ס חמישי

לט (א) וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה: (ב) וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי: (ג) וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ

ת״א ויוסף סוטה י״ג, ב׳:

תרגום אשכנזי

װעלכער דען ראָטהען פֿאדען אן דער האנד האטטע, אונד מאן נאננ־טע איהן זרח:

לט (א) יוסף װארד אינדעססען הינאונטערגעפֿיהרט נאך מצרים, אונד פוטיפר, האָפֿבעדינטער דעס פרעה אָבערסטער דער לייבװאכע, איין געבאָרנער מצרי, קױפֿטע איהן פֿאָן דען ישמעאלים, װעלכע איהן דא הינאונטער גע־פֿיהרט האטטען: (ב) דער עװיגע װאר מיט יוסף אונד ער װארד איין מאן, דעם אללעס גליקטע; ער װאר אלזאָ אים הױזע זיינעס הערדן דעם מצרי: (ג) אלס זיין הערר זאה, דאס דער עװיגע מיט איהם איזט, אונד אללעס

תרגום אונקלוס

שְׁמֵיהּ פָּרֶץ: (ל) וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח:

לט (א) וְיוֹסֵף אִיתָּחַת לְמִצְרָיִם וְזַבְנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַמָּן: (ב) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה: (ג) וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ

רש״י

שיצא ממני. ויש אומרים כנגד ארבע דברים שלקח אדרת שנער ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב בבראשית רבה: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני:

לט (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה׳ אתו. שם שמים שגור בפיו [ב״ר]:

באור

וכ״ת יב״ע (אבל העביר הכוונה מן הפשט אל הדרש כדרכו לפעמים): (ל) זרח, בשביל השני שהוא אדום, ומראה האדמימות דומה לאור הזורח:

לט (א) ויוסף הורד מצרימה. בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתוב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד (ר״ע ספורנו), וכן מתורגם בל״א (יוסף װארד אינדעססען הינונטער געפֿיהרט), והוא מדכתב ויוסף הורד ולא וַיּוּרַד יוסף, שהיה משמעו אחר המעשה הקודם, אבל זה משמע נגד בעת המעשה הקודם כמ״ש רש״י בפסוק והאדם ידע (לעיל ד׳ א׳), ובפסוק וה׳ פקד את שרה (שם כ״א א׳): מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה, נגד באמרתי למעלה (ל״ז כ״ח), כי פוטיפר לא קנהו מן הישמעאלים, רק ערבים היו בעד המדנים ועל זה אמר מיד הישמעאלים, ונראה לי עוד לפרש לפי פשוטו שהמ״ם היא מ״ם הסבה ופירושו על יד הישמעאלים, ותכוין הלשון אשר הורדהו שמה, ולא אמר אשר מכרוהו לו, כי באמת המדנים מכרוהו לו, רק הישמעאלים הורידו אותו לשם: (ב) ויהי איש מצליח, משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדניו המצרי. היה עבד כשאר העבדים שבבית אדניו, בלי מעלה ויתרון עליהם: (ג) וירא וגו׳, ענינו וכאשר ראה אדניו: כי ה׳

בְּיָדוֹ׃ (ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת
אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ
נָתַן בְּיָדוֹ׃ (ה) וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ
בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ
יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף
וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ
בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ (ו) וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי
אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף

תולדות אהרן ויברך ברכות מ"ב, א'. סנהדרין ל"ט, ב':

וואס ער טהוט אין זיינער האנד געלינגען לעסט : (ד) דא פאנד יוסף גונסט אין זיינען אויגען, אונד בעדיענטע איהן ; דיזער מאכטע איהן צום פערוואלטער איבער זיין הויז, אונד וואס ער האטטע, גאב ער אין זיינע געוואלט: (ה) זייטדעם ער איהן צום פערוואלטער מאכטע, איבער זיין הויז, אונד אללעס וואס ער האטטע, זעגנעטע דער עוויגע דאז הויז דעם מצרי, אום יוסף'ס וויללען; דא גין דער זעגען דעם עוויגען מערקליך וואר אין אללעס וואס ער האטטע, צו הויזע אונד אויף דעם פעלדע: (ו) ליס ער אללעס וואס ער האטטע אין יוסף'ס געוואלט, אונד בעקיממערטע זיך בייא איהם אום ווייטער ניכטס, אלס אום דאז בראָד, וועלכעס ער אס; יוסף אבער וואר

תרגום אונקלוס

בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דִּי הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ: (ד) וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ: (ה) וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל דִּי אִית לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַּייָ בְּכָל דִּי אִית לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: (ו) וּשְׁבַק כָּל דִּי לֵיהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵין לַחְמָא דִּי הוּא אָכֵיל וַהֲוָה

רש"י

(ד) וכל יש לו. הרי זה לשון קצר חסר אשר (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב

באור

אתו, כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם וידע כי מאת אלהים היא לו וכן ראו ראינו כי היה ה' עמך (לעיל כ"ו כ"ח) (הרמב"ן): (ד) וישרת אתו, העלה אתו ממדרגת העבד הכנעני, ושמהו משרת לעצמו ופקיד על כל ביתו. וזהו ענין חבור לווי"ן, וירא וימצא: וכל יש לו, הרי זה מקרא קצר חסר אשר וכל אשר יש לו: בידו, ברשותו: (ה) ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך ה' וגו'. פעל הברכה מחובר אל פעל הפקידה בזמן ובסבה, מיד כאשר הפקידו על ביתו. ומאותו הזמן והלאה, היה שנוי מורגש וניכר בברכת ביתו, עד שידע פוטיפר שבגלל יוסף היה לו הדבר הזה, ואולי בתחלה כשהפקידו על ביתו, היה פוטיפר פוקד על דרכיו ולוקח ממנו חשבון מכל דבר. אך בראותו אח"ז הברכה הבאה לו פתאום בגללו, מצורף אל ההצלחה שראה בו בהיותו עדיין עבד משרת את ביתו. אז עזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה וגו', ר"ל שהאמינהו בכל דבר מאז ואילך בלי לקחת ממנו חשבון כלל, והיא הכוונה בפסוק ויעזב וגו': בגלל, ענינו מן וגללו את האבן (שם כ"ט ג' וח') שהוא ענין סבוב, ופירושו בסבת, שעל ידי יוסף היתה מסובבת הברכה לבית פוטיפר. ולא תבוא לעולם מלה זאת בלי שמוש הבי"ת כמו בעבור, וכמו מלת למען שלא תבוא בלי הלמ"ד: (ו) ולא ידע אתו מאומה, בנית: כי אם הלחם אשר הוא אוכל, לא היה מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו, כל מיני מאכל קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב (דניאל ה' א'), וכן כי לפני לחמי אנחתי

יְפֵה־תֹ֖אַר וִיפֵ֥ה מַרְאֶֽה׃ ששי (ז) וַֽיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַתִּשָּׂ֧א אֵֽשֶׁת־אֲדֹנָ֛יו אֶת־עֵינֶ֖יהָ אֶל־יוֹסֵ֑ף וַתֹּ֖אמֶר שִׁכְבָ֥ה עִמִּֽי׃ (ח) וַיְמָאֵ֓ן ׀ וַיֹּ֨אמֶר֙ אֶל־אֵ֣שֶׁת אֲדֹנָ֔יו הֵ֣ן אֲדֹנִ֔י לֹא־יָדַ֥ע אִתִּ֖י מַה־בַּבָּ֑יִת וְכֹ֛ל אֲשֶׁר־יֶשׁ־ל֖וֹ נָתַ֥ן בְּיָדִֽי׃ (ט) אֵינֶ֨נּוּ גָד֜וֹל בַּבַּ֣יִת הַזֶּה֮ מִמֶּנִּי֒ וְלֹֽא־חָשַׂ֤ךְ מִמֶּ֨נִּי֙ מְא֔וּמָה כִּ֥י אִם־אוֹתָ֖ךְ בַּאֲשֶׁ֣ר אַתְּ־אִשְׁתּ֑וֹ וְאֵ֨יךְ אֶֽעֱשֶׂ֜ה הָֽרָעָ֤ה הַגְּדֹלָה֙ הַזֹּ֔את וְחָטָ֖אתִי לֵֽאלֹהִֽים׃ (י) וַֽיְהִ֕י כְּדַבְּרָ֥הּ אֶל־יוֹסֵ֖ף

שאָן פֿאָן געשטאלט, אונד שאָן פֿאָן אנזעהען: (ז) איינסט נאך דיזען בעגעבענהייטען: ווארף זיינעס הערן פֿרויא איהרע אויגען אויף יוסף, אונד שפראך: לעגע דיך צו מיר: (ח) ער וויגערטע זיך אבער אונד שפראך צו זיינעס הערן פֿרויא: זיה! מיין הערר בעקיממערט זיך בייא מיר ניכט, וואס אים הויזע פֿאָרגעהט: אונד אללעס וואס ער האט, האט ער אין מיינע געוואלט געגעבען: (ט) ניאמאנד איזט אין דיזעם הויזע גראָסער אלס איך, אונד ער האט מיר ניכט דאז גערינגסטע פֿאָרבעהאלטען, אלס נור דיך, אין זאָ ווייט דוא זיינע פֿרויא ביזט; וויא זאָללטע איך אלזאָ דיזע גראָסע איבעלטהאט בעגעהען, אונד ווידער גאָטט זינדיגען? (י) אלס זיא נון טאג אויף טאג זאָ מיט איהם

ת"א ותשא נזיר כ"ג, א'. הוריות י', ב': איננו עקדה שער כ"ג: ואיך ערכין ט"ו, ב': וחטאתי סנהדרין ק"ט. א', ב':

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי בְּחֶזְוָא: (ז) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יָת עֵינָהָא בְּיוֹסֵף וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי: (ח) וְסָרֵיב וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מָה בְּבֵיתָא וְכֹל דִּי אִית לֵיהּ מְסַר בִּידִי: (ט) לֵית דְּרַב בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דִּי אַתְּ אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעְבֵּיד בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵיחוֹב קֳדָם יְיָ: (י) וַהֲוָה

רש"י

מיד ותשא אשת אדוניו [ב"ר]: (ז) אחר. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה.

באור

תבא (איוב ג' כ"ד), מאכלו, ולא ידע אתו, מכל צרכי ביתו לא היה רואה עד שעת אכילה (הרשב"ם), וכן תרגם אנקלוס והמתרגם האשכנזי, אבל רש"י פי' כי אם הלחם, היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה, והוא מב"ר, ומאמר יוסף להלן ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, יחזיק הפי' הזה, וכן תיב"ע: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה, פירשתים למעלה בפ' ויצא (כ"ט י"ז), ומאמר זה היא הקדמה לפרשה שלאחריו, כי בעבור שהיה יפה תאר ויפה מראה לכן ותשא אשת אדניו וגו', ע"ד וחם הוא אבי כנען (שם ט' י"ח): (ח) וימאן ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות הנבלה אע"פ שהיא גברתו אשת אדניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדניו (הרמב"ן): (ט) וחטאתי לאלהים, בני נח נצטוו על העריות, לשון רש"י, ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים, ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה היא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא, ודברו אמת רק לא הזכיר איסור העריות כי דבר עמה כדרך הנשים (הרמב"ן): (י) לשכב אצלה, בסמוך היא בבגדה והוא

יָ֣וֹם ׀ יָ֑וֹם וְלֹא־שָׁמַ֥ע אֵלֶ֛יהָ לִשְׁכַּ֥ב אֶצְלָ֖הּ לִהְי֥וֹת עִמָּֽהּ׃ (יא) וַיְהִי֙ כְּהַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה וַיָּבֹ֥א הַבַּ֖יְתָה לַעֲשׂ֣וֹת מְלַאכְתּ֑וֹ וְאֵ֨ין אִ֜ישׁ מֵאַנְשֵׁ֥י הַבַּ֛יִת שָׁ֖ם בַּבָּֽיִת׃ (יב) וַתִּתְפְּשֵׂ֧הוּ בְּבִגְד֛וֹ לֵאמֹ֖ר שִׁכְבָ֣ה עִמִּ֑י וַיַּעֲזֹ֤ב בִּגְדוֹ֙ בְּיָדָ֔הּ וַיָּ֖נָס וַיֵּצֵ֥א הַחֽוּצָה׃ (יג) וַיְהִי֙ כִּרְאוֹתָ֔הּ כִּֽי־עָזַ֥ב

ת"א ולא יותא ל"ט, ב' • סוטה ג', ב'. ע"ז ה', א': מלאכתו שבת מ"ט, ב', סוטה ל"ו, ב': ותתפשהו סוטה סס:

רעדעטע, אונד ער איהר ניכט געהאָרכטע, דאס ער בייא איהר לעגע, אָדער אויך אום זיא ווערע: (יא) זאָ וואר איין געוויססער טאג, דא קאם יוסף אין דאז הויז, זיין געשעפֿט צו פֿערריכטען, אלס קיינער פֿאָן דען הויזלייטען אים הויזע וואר: (יב) אונד זיא ערגריף איהן בייא זיינעם קליידע, אונד שפראך: לעגע דיך צו מיר; ער אבער ליס זיין קלייד אין איהרער האנד, ענטפֿלאָה, אונד גינג צום הויזע הינאויס: (יג) אלס זיא נון זאה, דאס ער זיין קלייד אין איהרער האנד געלאססען, אונד הינאויס גע-

תרגום אונקלוס

כַּד מַלֵּלַת עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּיל מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ: (יא) וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא: (יב) וַאֲחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: (יג) וַהֲוָה כַּד חֲזָת אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ

רש"י

לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך [תנחומא]: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא

באור

בבגדו כי לא תלאני אללה על המשגל רק עמה או אותה, שכבה עמי, ואם שכב ישכב איש אתה (ויקרא ט"ו כ"ד), והנשים תשכבנה (זכריה י"ד ב') (הראב"ע והרמב"ן): להיות עמה, נזהר היה אפילו להתייחד עמה עד שאירע מעשה שנשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צרכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית, ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו (הרשב"ם), ותבין מזה כוונת המתרגם האשכנזי: (יא) ויהי כהיום הזה, רש"י פי' הכ"ף להשערת הזמן וז"ל ויהי כהיום הזה, כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך עכ"ל. והוא מגמרא דסוטה (דף ל"ו ע"ב), וכ"ת המתרגם האשכנזי, והוא המשיך ג"כ כוונ' ב' הפסוקים יחד באופן זה, ויהי כאשר דברה אליו תמיד וראתה שלא שמע אליה, אירע בין הימים יום שאין איש בבית, ומצאה מקום לתפשו בבגדו, והוא כאות לחבור הווי"ן המחברים המאמרים המתיחסים בזמן או בסבה: לעשות מלאכתו. לפי הפשט מלאכתו ממש והיא מלאכת צרכי הבית או החשבון המוטל עליו שהיה פקיד על הכל, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכ"ת אנקלוס למבדק בכתבי חושבניה: (יב) ויעזב בגדו בידה, לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שמתעטף בו כמעיל וכניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדוניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא תגיד היא ויעזב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי (הרמב"ן): וינס, מן החדר פן יגבר עליו יצה"ר (רע"ס), וכפי המסופר בס' הישר נתנה את החרב על צואר יוסף להמיתו אם לא יתרצה

בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ (יד) וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ (טו) וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ (טז) וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ (יז) וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ (יח) וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃

תרגום אשכנזי

פלאָהען: (יד) ריף זיא איהרען הויזלייטען, אונד שפראך צו איהנען: זעהעט דאָך! ער האט אונז איינען עברעאישען מאן געבראכט, מיט אונז מוטהוויללען צו טרייבען; ער קאם צו מיר, זיך צו מיר צו לעגען. דא שריא איך מיט לויטער שטימע: (טו) אלס ער נון הערטע, דאס איך מיינע שטיממע ערהאָב אונד שריא, ליס ער זיין קלייד בייא מיר, אונד פלאָה צום הויזע היגאויס: (טז) זיא לעגטע זיין קלייד בייא זיך הין, ביז זיין העדר נאך הויזע קאם: (יז) צו איהם שפראך זיא עבען דיאזעלבע ווארטע: דער עברעאישע קנעכט דען דוא אונז געבראכט האסט, קאם צו מיר מוטהוויללען מיט מיר צו טרייבען: (יח) וויא איך אבער מיינע שטיממע ערהאָב, אונד שריא,

תרגום אונקלוס

לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ (יד) וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עַאל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא׃ (טו) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ (טז) וְאַחְתְּתֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתַהּ עַד דְּעָאל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ׃ (יז) וּמַלֵּילַת עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עָאל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה דִּי אַיְתֵיתָא לָנָא לְחַיָּכָא בִי׃ (יח) וַהֲוָה כַּד אֲרֵימִית

רש"י

במס' סוטה [דף ל"ו]: (יד) ראו הביא לנו. ה"ז לשון קצרה הביאו לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. מעבר הנהר מבני עבר [ב"ר]: (טז) אדוניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד העברי אשר הבאת

באור

לה, ויצוח בצהלה, וע"י כך נקרע הבגד אשר החזיקה בו: (יד) הביא לנו איש עברי, על בעלה, ולא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לגנות או בעבור שהמגיה ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו, וכן ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (שמואל ב' ג' ז'), לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת (הרמב"ן): עברי, מעבר הנהר מבני עבר (רש"י), ידמה שכוונתו לומר ב' דברים שנקרא עברי, א' בעבור שהוא מזרע אברהם שהיה מעבר הנהר, ב' שהיה מבני עבר בן שלח. ונקראו כל ההולכים בדרכי האמונות הקדושים לעבוד לאל אחד ולשמור חקיו ומצותיו, על שמו לפי שהוא למד לכל השומעים בקולו דרכי השם, גם יצחק ויעקב למדו אצלו דרכי השם ועבודתו, וחז"ל אמרו נביא גדול היה עבר, ועיין מ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ו ב'): בנו, לשון רבים לתפארת, או כוללה עמה את כל אנשי הבית, רצו שהעבד הזה, אחר שעלה לגדולה, הוא מצחק בנו: (יז) בא אלי וגו', שעולו בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו ומלות העבד העברי אשר הבאת לנו הנה כמו מאמר מוסגר, שנשאר הלשונות יסגירו אותו בשני חצאי לבנה, ובכתוב הנגינה תגאר זה שתבא בסוף המאמר המוסגר נגינה

(יט) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ: (כ) וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר:

אסירי ק'

ליס ער זיין קלייד בייא מיר, אונד פֿלאָה הינאוס: (יט) אלס נון זיין הערר דיא ווארטע זיינער פֿרויא הארטע, דיא צו איהם זאגטע: זאָ איזט דיין קנעכט מיט מיר אומגעגאנגען, דא ערבראננטע זיין צאָרן: (כ) אונד יוסף'ס הערר נאהם איהן, אונד טהאט איהן אין דאז געפֿענגניס, אן דען אָרט, וואָ דיא געפֿאנגענען דעס קאָניגס איינגעשפּערט ווארדען, אלזאָ וואר ער דאזעלבסט אין דעם געפֿענג-

תרגום אונקלוס

קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא: (יט) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵּילַת עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ: (כ) וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי אֲסִירֵי דְמַלְכָּא אֲסִירִין

רש"י

לכו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזוהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה:

באור

מפסקת יותר מן הנגינה שבמלה שלפני המאמר המוסגר החוזרת על המלות שאחריו, כאשר הודעתי זה בהקדמה ובבאורי פעמים רבות: (יט) ויהי כשמע אדניו וגו' בדברים האלה, ע"ד הפשט אין הכ"ף בזה לדמיון בדבר אחד. כ"א כ"ף האמתות והקרוב, בהניח ספור הדברים קצתם או כולם, והכוונה כענין הדברים האלה פחות מהם או יתר עליהם, וכן ותקראנה אותי כאלה (ויקרא י' י"ט). וכמו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם (דברים א' מ"ו), כלומר היו כמו שהיו והניח מספרים, וכן כאמר ותגד לבית אמה כדברים האלה (לעיל כ"ד כ"ח), ודברו עמי כדברים האלה (דניאל י' ט"ו), וכן רבים. כן פי' הרמב"ן, והרד"ק במכלול ד"ק דף כ"ז ע"א: (כ) ויתנהו אל בית הסהר, כתב הראב"ע ולא הרגו, כי בספק היה הדבר אצלו: מקום אשר אסורי המלך אסורים, אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג' ז'), (וכמו האחשתרנים (שם ח' י'), שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים), ולא אמר כלום, אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופ', (ויהיה זה כמו הקדמה לפרשה שאחריה), ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו המועלים לו במשפט המלוכה כי שאר האסירי' לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנום וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדניו אותו והכל סבה מאת ה'. ובעלי הלשון יפרשו (כונתו על הרד"ק שפי' כן בס' השרשים שרש סהר) סהר ניפה עגולה (דמות הסהר) מלשון אגן הסהר (ש"ה ז' ג'). ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסירים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה (לעיל ו' ט"ז), מלשון זהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוטו (הרמב"ן): מקום אשר וגו', כתב הרד"ק בשרשים שרש קום כי לעולם יצא השם הזה על מלת אשר ועל שי"ן השימוש, בסמיכות כמו במקום אשר תשחט העלה (ויקרא ו' י"ח) במקום אשר נבראת (יחזקאל כ"א ל"ה), מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת י"א ג') עכ"ד, אבל הנה לנגדו רבים בקמץ לפני מלת אשר, כמו בכל מקום אשר תלכה (דברים י"ב י"ג), וכל מקום אשר תדרך (יהושע א' ג'), כל מקום אשר יהיה שם (ישעיה ז' כ"ג), ואם יאמר שמלת כל תגרום זה, הנה מצאנו מקום אשר אין שם מחסור (שופטים י"ח י'), גם כשתבוא מלת מקום בה"א

(כא) וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ (כב) וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃ (כג) אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ שביעי

תרגום אשכנזי

ניססע: (כא) אבער דער עוויגע וואר מיט יוסף, נייגטע איהם געוואָגענהייט צו, אונד בראכטע איהם גונסט אין דען אויגען דעם אויפזעהערס איבער דאז געפֿענגניס: (כב) דער אויפזעהער דעם געפֿענגניסעס גאב אין יוסף'ס געוואלט אללע דיא געפֿאנגענע, וועלכע אים געפֿענגניסע וואַרען, אונד אללעס וואס דאזעלבסט געשאה, מוסטע ער פֿערזאָרגען: (כג) דער אויפֿזעהער איבער דאז געפֿענגניס, זאה ניכט דאז מינדעסטע נאך, וואס ער אין זיינער געוואלט האטטע, אינדעם דער עוויגע מיט איהם וואר, אונד וואס ער טהאט, ליס דער עוויגע געלינגען:

תרגום אונקלוס

וַהֲוָה תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי: (כא) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף וּנְגַד לֵיהּ חִסְדָּא וִיהָבֵיהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי: (כב) וִיהַב רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְיוֹסֵף יָת כָּל אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דִּי עָבְדִין תַּמָּן בְּמֵימְרֵיהּ הֲוָה מִתְעֲבֵיד: (כג) לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סוּרְחָן בִּידֵיהּ בְּדְמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְדִי הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח:

רש"י

(כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שנמשכה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו:

באור

הידיעה תהיה לעולם קמוצה אף לפני מלת אשר, והנכון בעיני כי בכל מקום שתהיה המ"ם בשוא יחסר הנסמך, במקום המזבח (או המשכן) אשר תשחט העלה במקום [illegible] אשר נבראת, מקום האדמה שיפול העץ, וכן כאן מקום העיר אשר אסירי המלך אסורים: אסורי, כתיב והוא פעול אסירי קרי והוא תואר והענין אחד: ויהי שם בבית הסהר, כלל שאחר הפרט, וכן מתורגם בל"א: (כא) ויט אליו חסד, שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שנמשכה: (כב) הוא היה עשה, כמו שת"א על מימריה הוה מתעביד, שלא היו עושים דבר אלא על פיו כאלו הוא היה עושה, וכ"ת יצ"ע הוא מפקד למעבד: (כג) אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו, אנקלוס תרגם לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה, ויצ"ע תרגם לית צרוך לרב בית אסירי למנטר ית יוסף כאורח כל אסיריא ארום לא חמי ית כל סורחן בידיה, יתכן שיבארו מאומה מלשון מום ואולי שרשו כן לדעתם והאל"ף נוסף באמצע המלה כא' של ואשתאיל' (לעיל י"ג ט'), אולם הכוונה אחרת יצ"ע באמר זה שלא היה צריך לשמור את יוסף שלא יברח, היא קטנה מאד נגד חשיבותו שבפסוק הקודם שהיה מושל על כל האסורים שם ולא נעשה שום דבר בלי רשותו, אבל הרד"ק בשרשים שרש מאם כתב ששרשו מאם והה"א במלה הזאת נוספת לפי שהמלה מלעיל וענינו כלום, ובא פה מיעוט אחר מיעוט כל מאומה, כמו הרק אך במשה (במדבר י"ב ב') עכ"ד, וכן תרגמו אנקלוס ויצ"ע למעלה מלת מאומה (שבפסוק ו' וט') מדעם, ואולי לא רצו לתרגם פה המלה רק הכוונה, אבל בכוונת המאמר יותר נראה לפרש ככוונת ולא ידע אתו מאומה (שבפסוק ו'), שהאמינהו בכל דבר שיעשה שם ועליו יסמוך בלי לשאלו על מה עשית ככה, בידעו כי באמונה הוא עושה, וכן מתורגם בל"א: באשר ה' אתו, בשביל שה' אתו, וכ"ת יצ"ע ושעור הכתוב כך הוא, אין שר בית הסהר רואה ומשגיח אחר מעשיו כי היה ה' אתו לתת את חנו בעיני שר בית הסהר, ומאמר ואשר הוא עשה וגו' היא הודעה אחרת בפני עצמה, לכן בא האתנח במלת אתו:

מ (א) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ (ב) וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ (ג) וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר

מ (א) איינכט נאך דיזען בעגעבענהייטען, פֿערזינדיגטען זיך דער שענקע דעם קאֶניגס פֿאָן מצרים, אונד דער באקמייסטער, אן איהרען הערדן, אן דען קאֶניג פֿאָן מצרים: (ב) פרעה וואר זאָ זעהר ערצירנעט איבער זיינע ביידע האָפֿבעדיענטען, איבער דען אָבערשענק, אונד איבער דען אָבערבאקמייסטער: (ג) דאס ערזיא אין פֿערהאַפֿט ברינגען ליס, אין דאז הויז דעם אָבערסטען פֿאָן דער לייבוואכע, אין דאז געפֿענגניס, אן דען

תרגום אונקלוס

מ (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין סְרָחוּ שָׁקְיָא מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנֵיהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: (ב) וּרְגַז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: (ג) וִיהַב יָתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי יוֹסֵף

רש"י

מ (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו ולגנותו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת ובלע"ז פישטו"ר

באור

מ (א) חטאו, חטא כנגד מוס' המלוכה כמו שאמר הכתוב לאדניהם למלך מצרים, וסופר בס' הישר כי זה נמצאו זבובים ביין שהביא לפני המלך וזה נמצא נתר בלחם המלך, וכן הוא בב"ר ויב"ע תרגם שנטלו עצה לתת סם המות למלך במאכלו ובמשקהו, אבל לא יכונה דבר זה חטא רק פשע ומרד, והאפה, את פת המלך ואין ל' אפייה אלא בפת בלעז פיסטו"ר (רש"י), [נ"ל פטי"סיר בל"א (באקטעטען = בעקקער)]: (ב) סריסיו, לדעת הרמב"ע הוא מתשקלים דגושי העי"ן במשקל אביר, כביר, בעבור שלא נחתכה קמץ הפ"א לשוא בכנוים, וקמץ הפ"א הוא לתשלום הדגש שלא יקבלו הרי"ש, כי אם הי' ממשקלים הקלים והקמץ בעלה, הי' משתנה לשוא בסמיכות ובכנוים כמו ונן קָדִיב, כְּדִיֵּי עמו (תהלים קי"ג ח'), ומן קָלִין, קְלִין עם (ישעיה ג' ז') אבל לפי שמצאנו סְרִיס פרעה (לעיל ל"ז ל"ו ול"ט א'), וכן סְרִיסֵי פרעה (להלן פסוק ז'), שנשתנה בהם הקמץ לשוא, מוכרחים אנו לומר כי יש לשם זה ב' משקלים א' קל ואחד כבד, כמו אַבִּיר שנמצא אֲבִיר יעקב (להלן מ"ט כ"ד), ונ"ה דעת הרד"ק בשרשים השרש סרס. ול' הרמב"ן על שני סריסיו, היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבתי הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם, ודעת אנקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן תרגם יונתן והיו סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ' י"ח וישעי' ל"ט ז') עכ"ל. וכבר דברתי בזה לעיל (ל"ז ל"ו) בפסוק והמדנים, שכל עבדי המלך במדלות המזרח נקראו סריסים על שם רובם, והיו בהם אנשים בלתי מסורסי', ולכם כשים כמשמע מפשטות הכתוב: (ג) במשמר בית שר הטבחים, מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו, והנה יתכן לפרש שהיא סמוך, במשמר, של בית שר הטבחים והוא בית הסהר שהיה בביתו, וכן ת"א במטרת בית רב קטוליא, ובלא סמיכות יתרגם מטרא, ויתכן ג"כ לפרש שאיננו סמוך ואז צריך להוסיף בי"ת השימוש, ושעורו בנשמר בבית שר הטבחים, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל שוא הבי"ת ופתח המ"ם השנית המורים

יוֹסֵף אָסוּר שָׁם׃ (ד) וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ (ה) וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃

תרגום אשכנזי

אָרט, וואָ יוסף איינגעשפעררט וואר: (ד) דער אָבערסטע דער לייבוואכע, טרוג עס דעם יוסף אויף, בייא איהנען צו זיין; ער בעדיענטע זיא, אונד זיא וואַרען איין גאנצעס יאהר אין פֿערהאפֿט: (ה) דא טריימטען ביידע אין איינער נאכט יעדער זיינען בעזאָנדערן טרוים, אונד יעדעס טרוים קאם מיט דער בעדייטונג איבעראיין; נעמליך דער אָבערשענק אונד דער אָבערבאַקמייסטער דעס קאָניגס פֿאָן מצרים, וועלכע אין דעם געפֿענגניס איינגעשפעררט וואַרען:

תרגום אונקלוס

אֲסִיר תַּמָּן: (ד) וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָּא יַת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּישׁ יָתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא: (ה) וַחֲלָמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפֻשְׁרָן חֶלְמֵיהּ שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִּי לְמַלְכָּא

רש"י

ל"ל פטיסי"ר, Patissier, (פאסטעטען בעקקער): (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו

באור

על הסמיכות, יורו על הנאור הא', ואין סתירה לזה מן הרביע שבמלת במשמר, שהוא טעם מפסיק גדול ואין מקומו במלה הסמוכה לאחרי', כי כבר מבואר בהקדמה שנבוא ד' מלות סמוכות זו לזו תהיינה ב' האחרונות מחוברת בטעם, והמלה שלפניה בטעם מפסיק. והראשונה בטעם מפסיק יותר ממנה: (ד) ויפקד, ענין מנוי ומזכרות. וכן ת"א ויב"ע ומני, (ועיין בפ' במדבר (א' ג'), שם הארכתי בענין השרש הזה ובכל ההוראות הנכללות בו): את יוסף אתם, להיות אתם, לשמש אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: ויהיו ימים במשמר, שנה שלימה כדכתיב ימים תהי' גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), ימים או עשור (לעיל כ"ד כ"ה), ובן סופר בס' הישר: (ה) ויחלמו חלום שניהם, ויחלמו שניהם חלום זה פשוטו, ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו וזה שנאמ' וירא שר האופים כי טוב פתר (רש"י), והנה לפי הדרש יהיו חלום סמוך למלת שניהם, חלום של שניהם, אבל לפי משמעות פשוטו הוא מופרד, ואין טענה כנגד הפשט מן הח"פ שבחי"ת, כי איננו משנת הסמיכות, רק הוא בעלם והנפרד הוא ג"כ חֲלוֹם. כמו והנה חֲלוֹם (לקמן מ"א ז'), שבא כן בח"פ, וגם

אנקלוס ויב"ע תרגמו וחלמו חלמא תרויהון, כוונו אל משמעות פשוטו, כי אם היה סמוך היו צריכים לתרגם חלמא דתרויהון כמו שתרגמו חלום פרעה (שם מ"א כ"ה), חלמא דפרעה, ועל פיהם תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: איש חלמו, כל אחד חלם חלום אחד ולא שניהם חלום אחד, וכן מתורגם בלשון אשכנז, ולי נראה להעתיק עוד כוונת המאמר הזה שחלמו כ"א חלום מענין מלאכתו ומעשהו, זה גפן, וזה סלים עם מעשה אופה: איש כפתרון חלמו, לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש. (הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש פתר והראב"ע, וכתב הראב"ע כי לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום), וטעם איש כפתרון חלמו, כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו, זה לשון רש"י. ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף (הרמב"ן), ואני תמה על דברי הרב בזה, כי מהידוע שאין הפרש בין חלום לחלום למי שלא ידע העתיד לבא על החולם, והפותר יכול לפתור את החלום בכמה אופנים וכולם ידמו אליו, כמו בחלום פרעה שאמרו חז"ל במדרש רבה שהחרטומים פתרו אותה בכמה ענינים, שבע בנות אתה מוליד ושבע בנות אתה קובר, ושבע מלכיות אתה מכבש ושבע אפרכיות מורדות בך,

(ו) וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ (ז) וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ

(ו) אלס יוסף דעס מארגענס צו איהנען קאם, זאה ער דאס זיא בעשטירצט ווארען: (ז) דא פֿראגטע ער ריא האָפֿבעדיענטען פרעה'ס, וועלכע מיט איהם אין פֿערוואַהט, אין דעם הויזע זיינעס הערדן ווארען: ווארום זיגר איירע געזיכטער הייטע זאָ בעטריבט? (ח) זיא אנטוואָרטעטען: וויר האבען איינען טרוים געהאבט, אונד היר איזט

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם דִּי אֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי׃ (ו) וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יָתְהוֹן וְהָא אִנּוּן נְסִיסִין׃ (ז) וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דִּי עִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר מָה דֵּין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין׃ (ח) וַאֲמַרוּ לֵיהּ חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן

רש"י

פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים. עצבים כמו סר וזעף [מלכים א' כ']

באור

וגם המה היו דומים אל החלום, על כן לא ידע שר המשקים אם אמת פתר לו, עד אחר רצותו שנתקיים פתרונו לו ולחבירו, מעתה כוונת הכתוב פה לדעת רש"י ז"ל לספר את המעש' כפי שהי' ונודע בסוף, אמר שחלמו כל אחד כפי הפתרון שיפתור יוסף והוא העתיד לבא אליו, לא שהם ידעו זה מתחל' אם הוא הפתרון האמתי ועתיד לבא עליהם, ולכן בספר שר המשקים זאת לפרעה, ברצותו להגדיל חכמת הפותר, אמר איש כפתרון חלמו חלמנו, ר"ל כפי הפתרון שראינו שנתקיים אחר כך, ואם כן אין טענת הרמב"ן טענה על פירש"י ז"ל, וגראה מסתימת ל' האונקלוס שדעתו כדעת רש"י, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: המשקה והאפה וגו', הוא תוספת באור למלת שניהם, ומן איש עד חלמו הב' הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת חלמו מוטעמ' בטעם האתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א:
(ו) ויבא אליהם יוסף בבקר, יתכן שבלילה היה לן בבור (הראב"ע), יראה שדעתו שבית הסהר איננו הבור, והיו שר המשקים והאופים בבית הסהר שהיה בית חשוב קצת, וראוי לשרים כמוהם, ויוסף היה בבור, אבל מן הכתובים אינו נראה כן רק שהכל אחד, ופעם יקרא בור בעבור שהי' תחת הקרקע ופעם יקרא בית הסהר בעבור שהיה עשוי כמין בית, ופעם יקרא בית הבור, עד בכור השבי אשר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש בור, וכן כתב רש"י בפ' מקץ (לקמן מ"א י"ד), וז"ל מן הבור, מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא, וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור עכ"ל, וגם אנקלוס ויב"ע תרגמו בור ביצא בכל מקום, וזה, ובן ויריצהו מן הבור, תרגמו בית אסירי, כמו שתרגמו בית הסהר, כדרכם לתרגם לפי הענין, ופי' ויבא אליהם יוסף בבקר, ממקום משכבו: זעפים, עצבים כמו סר וזעף (מלכים א' מ"ג), זעף ה' אשא (מיכה ז' ט') (רש"י) והראב"ע כתב, זעפים, מתרעשים כטעם ויעמוד הים מזעפו (יונה א' ט"ו), והוא הפך המנוחה וההשקט, והכוונה שראה בפניהם העדר מנוחת הלב, ושהוא נגדם וזועף בים: (ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו, בעבור שהפקיד אות' אדניו בידו כאמרו ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם (ר"ע ספורנו):
(ח) ופתר אין אתו. כמו ואין פתר אתו, וכן ביחזקאל ועשים אינם אותם (ל"ג ל"ב) (הרשב"ם), וטעם ופתר אין אתו, אין מודיע העתיד ממנו, להיותנו במשמר, שאם היינו חוץ מכאן, היינו מבקשים פתרון מחרטמי מצרים ופותריהם: הלא לאלהים פתרנים, טענת הוא בידכם לחשוב שישלם פתרון החלומות במלאכ' וחכמה, דעו כי לאלהים פתרנים, ולא יוכל אדם לפתור חלומות בשלמות, אם לא בהיות רוח אלהים נוססה בו, ולכן ספרו נא לי, אולי יקרה ה' לקראתי,

תרגום אשכנזי

ניאמאנד דער איהן אויס־לעגען קאן; יוסף שפראך: זינד דיא טרוימדייטונגען ניכט גאָטטעס? ערצעה־לעט זיא מיר דאָך! (ט) דארויף ערצעהלטע דער אָבערשענקע זיינען טרוים דעם יוסף, אונד שפראך: אין מיינעם טרוימע וואר עס, אלס ווען איין וויינשטאָק פֿאָר מיר ווערע: (י) אם וויינשטאָקקע ווארען דרייא רעבען, עס וואר, אלס ווען ער גרינטע, זאָ־

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי׃ (ט) וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי׃ (י) וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה

תולדות אהרן ובגפן חולין נ"ג, א': כפרחת חולין סס:

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פֻּשְׁרַן חֶלְמַיָּא אִשְׁתָּעוּ כְעַן לִי׃ (ט) וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גוּפְנָא קֳדָמָי׃ (י) וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שִׁבְשִׁין וְהִיא כַּד אַפְרַחַת אַפֵּיקַת לַבְלְבִין

רש"י

זעף ה' אשא [מיכה ז']: (י) שריגים. זמורות ארוכות שקורין וויד"יין בלע"ז (וויינרעבען): והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפנ"יר בלע"ז, *Espanir:* Epanouir, (אויפבליהען) ואח"כ הבשילו והיא כד

באור

ודבר מה ירצני והגדתי לכם, (דברי מהר"י אברבנאל ורע"ס): (ט) והנה, אחר כל חלום במקרא תבוא מלת והנה וטעמה כאילו: (י) שריגם, שעפים (רד"ק בשרשים שרש שרג) ולשון רש"י שריגים, זמורות ארוכות שקורין וידי"ן. [צ"ל ווי"ריין, והוא וויד"שים. ובל"א (רוטהען, וויינרעבען)]: והוא כפרחת עלתה נצה, דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה ועשו סמדר אשפ"ניר בלע"ז, (בל"א אויפבליהען), ואחר כן הבשילו, והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגום של פורחת לשון רש"י, ואיננו נכון שאם היה מדבר כמדמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן ג' שריגים ובכ"ף הזו אינה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפרחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בליל' אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה, ובזאת הכ"ף במקומות רבים, ויהי כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט), כבוא אברם (שם י"ב י"ד), וכעת מותה ותדברנ' הנצבות (שמואל א' ד' כ'). וכן רבים, ואנקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגם עלתה שהעלת' לולבי גפנים הוציאה פרחו והעלת' לולבין גדולים והבלו והבשיל אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בכן כי איננו עול' (רמב"ן): נצה, כן גדול מפרח כדכתיב ובסר גומל יהיה נצה (ישעי' י"ח ה'), וכתיב ויצא פרח (והדר) ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג) (רש"י), ובענין שרש המלה כתב הרד"ק בשרשים שרש נוץ כי שרשה נוץ, והשם בהבלע עי"ן הפעל בדגש הצד"י עלתה נִצָּה, במפיק הה"א, והנפרד נֵץ, או נאמר בו הנפרד נִצָּה בה"א (כמו ובסר גמל יהי' נִצָּה שהה"א רפה, וכן ויפלה כזית נִצָּתוֹ (איוב ט"ו ל"ג), שהה"א הנוספת אל השם תשתנה לתי"ו (כדרכם בכנויים), והראוי פה לומר עלתה נִצָּתָהּ, כי ה"א של השם תשתנה לתי"ו ואחריה ה"א לכנוי נסתרת וכמו נִצָּתוֹ, ונשמטה ה"א השם על דרך זרות כמו שנשמטה במלת אל פִּנָּהּ (משלי ז' ח'), שהראוי להיות לדעת קלת פִּנָּתָהּ כמו אבן פִּנָּתָהּ (איוב ל"ח ו'), והוא הנכון מפני מלת עלתה: הבשילו, בשול הפירות כמו בשול הבשר כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל

נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃ (יא) וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ (יב) וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ (יג) בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ

תרגום אשכנזי רכת

דאז קאם דיא בליטהע הערפאָר, ענדליך רייפ־טען אויך דיא בעערען אן דען טרויבען: (יא) פרעה'ס בעכער וואר אין מיינער האנד; דא נאהם איך דיא בעערען, דריקטע זיא אין פרעה'ס בעכער אויס, אונד זעטצטע דען בעכער אויף פרעה'ס האנד: (יב) יוסף שפראך צו איהם: דיזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא רעבען בעדייטען דרייא טאגע: (יג) נאך דרייא טאגען ווירד דיך פרעה מיט אויפבריגען, אונד ווידער אויף דען פאָריגען פוס

תרגום אונקלוס

וַאֲנִיצַת נֵץ בַּשִּׁילוּ אַתְכְּלָהוּ הֲווֹ עִנְבִין: (יא) וְכַסָּא דְפַרְעֹה בִּידִי וּנְסֵיבִית יָת עִינְבַיָּא וַעֲצָרִית יַתְהוֹן לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יָת כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה: (יב) וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא שִׁבְשִׁין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן: (יג) בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יִדְכְּרִינָךְ

רש"י

אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה [ישעיה י"ח] וכתיב ויצא פרח והדר ויצץ ציץ [במדבר י"ז]:

(יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה [חולין צ"ב]: (יג) ישא פרעה את ראשך. ל' חשבון

באור

כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו (רד"ק בשרשים שרש בשל), והנה בכל המקרא יבא השרש הזה בבנין פִּעֵל ופֻעַל ולא נמצא בקל רק ב' פעמים כי בשל קציר (יואל ד' י"ג), בשלו עצמיה (יחזקאל כ"ד ה'), ושני הם עומדים, גם נמצא השם התאר ב' פעמים מן הקל, ובָשֵׁל מבשל (שמות י"ב ט'), את הזרע בשלה (במדבר ו' י"ט), ואותם שהם מן פיעל ופועל המה יוצאים, ולא נמצא בהפעיל רק פה, (והוא פעל יוצא ג"כ כי הוסב' המליצ' אל האשכלות שגרמו לאותם שנבו בשול הענבים מהר): אשכלתיה, הגרגרי' (כל אחת לבד) יקראו ענבים (ובל"א בעערען), ואשר בו הגרגרי' (הזמורה הקטנ' שמחוברים בה הרבה ענבים יחד) יקרא אשכול בדי"ס בלע"ז, (ובל"א טרויבע) (רד"ק בשרשים שרש אשכל), והנפרד משם זה תמיד האל"ף בסגול, אבל בקבוץ מצאנוהו בסגול כמו כְּאֶשְׁכְּלוֹת הגפן (ש"ה ז' ט') וגם בפתח אַשְׁכְּלֹת מרורו' (דברים ל"ב ל"ב), ונסמכו אל הכנוים פה הוא בפתח, ויתכן שנוכל לומר כן בסגול, ואם לא נמצא: (יא) ואשחט, כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה אין סוחטין את הפירות: אל כוס, שיזוב היין אל תוך כוס פרעה, וכן והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח (ויקרא ה' ט'), ימצה באופן שיהי' הדם ניתז והולך אל היסוד ע"ש: (יב) שלשת ימים הם, סימן הם לשלשת ימים, והראב"ע הביא לשואלים מאין ידע יוסף שמנין השלשה רומזין על ימים ולא על שבועות או חדשים ושנים, ואמר שיום הולדת הוא היום שנולד בו פרעה והיה עושה בו משתה בכל שנה, והיום ההוא הי' נודע לכל אנשי מצרים, ואירע שחלמו בלילה שהי' ג' ימים לפני היום ההוא, והמנהג הי' שם להוציא ממסגר אסירים קודם יום משתהו. ולכן היו האסורים סופרים החשבון בעבור שהיו יודעים שעתידים לצאת אז ממאסרם, וכבר העתקתי דעת הרמב"ן לעיל (פסוק י'), כי הכיר זאת ממהירות הגן והבשול מיד אחר שפרחם, ויתכן בזה גם דעת מהר"י אברבנאל שרוח הקדש היה מיישיר את יוסף בעת שפתר, לא כחו המשער בלבד: (יג) ישא פרעה את ראשך, ל' חשבון כשיפקד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעוד' ימנה אותך

וֶהֱשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ (יד) כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה׃ (טו) כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ (טז) וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים

תולדות אהרן וכוס וכו' סוטה ט', א', חולין נ"ב, א': וירא ברכות פ"ט, נ"ה ב':

תרגום אשכנזי

זעטצען ; דוא ווירסט פרעה דען בעכער ווידער אין דיא האנד זעטצען, נאך דער פֿאָריגען וויזע, דא דוא זיין שענק וואַרסט: (יד) ווען דוא דיך נון מיינער ווידער עראיננערסט, ווען עס דיר וואָהל געהען ווירד, זאָ ערצייגע מיר דאך גנאדע: געדענקע געמליך מיינער פֿאָר פרעה, אונד לאס מיך אויס דיזעם הויזע הערויסנעהמען: (טו) דען איך בין אוים דעם לאנדע דער עברים געשטאָהלען וואָרדען, אונד האבע היר צו לאנדע אויך ניכטס בעגאנגען, דאס זיא מיך אין דיזע גרובע געזעטצט האבען: (טז) אלס דער אָבערבאקמייסטער זאה,

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה וִיתִיבִינָךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כַּסָּא דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ כְּהִלְכְתָא קַדְמָאָה דִּי הֲוֵיתָא מַשְׁקֵי לֵיהּ׃ (יד) אֱלָהֵין תִּדְכְּרִינַנִי עִמָּךְ כַּד יוֹטַב לָךְ וְתַעְבֵּיד כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ וְתִדְכַּר עֲלַי קֳדָם פַּרְעֹה וְתַפְּקִינַנִי מִן בֵּית אֲסִירֵי הָדֵין׃ (טו) אֲרֵי מִגְנַב גְּנִיבְנָא מֵאַרַע עִבְרָאֵי וְאַף הָכָא לָא עֲבָדִית מִדַּעַם אֲרֵי שַׁוִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי׃ (טז) וַחֲזָא רַב נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי יָאוּת פְּשַׁר וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף אֲנָא

רש"י

כשיפקוד אלר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני הדי ועשית נא עמדי חסד: (טז) סלי חרי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובל"יש בלע"ז Oublies,

באור

עמהם (רש"י), וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו והרשב"ם: כנך. משרש כון, בסיס שלך ומקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה, ובא הדגש במקום הנח, ואנקלוס ויב"ע לא תרגמו רק הכוונה: כמשפט, ענין החוק והמנהג: (יד) כי אם זכרתני אתך. אם תזכרני כאשר ייטב לך, וטעם אתך שתזכרני בלבך כאלו אני עמך ולא תשכחני, אז אני מבקש מאתך לעשות עמדי חסד, והוא שתזכירני אל פרעה, הכוונה שיהלל אותו לפני פרעה, וע"י זה תוציאני מן הבית הזה, כי אין בי עון, ולאוי למלך שיצילני מיד עושקי (מדברי הרמב"ן ז"ל): זכרתני, בא עבר במקום עתיד: (טו) גנב, מקור מבנין פעל: מארץ העברים. טעמו מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה דאש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיים בו ואגדלה שמך (לעיל י"ב ב'), ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יהזיקו את שמם כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי (שם ל"ט י"ד), כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו כנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר הארץ אשר העברים שם או שנקרא שמה כן כי הם גדולי הארץ ואציליה כמו שנאמר' נשיא אלהים אתה בתוכנו (שם כ"ג ו'). וכתיב אל תגעו במשיחי (תהלים ק"ה ט"ו וד"ה ט"ז כ"ב) (הרמב"ן): (טז) וירא שר האפים כי טוב פתר, ראה בלבו כהשמעת אזניו הפתרון כי טוב הוא ומסכים עם פרטי החלום בכל חלקיו, (וטוב, ענינו יפה והגון כמו שתרגם אנקלוס ויב"ע), הכיר בזה דברי אמת ונתן אל לבו להגיד גם הוא את חלומו, והטעם לומר כן כי היה האיש מבזה את יוסף וחושב בו שלא ידע לפתור חלומו, לולי ראותו כי פתר לחבירו יפה והגון: סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים

כִּ֥י ט֖וֹב פָּתָ֑ר וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף אַף־אֲנִי֙ בַּחֲלוֹמִ֔י וְהִנֵּ֕ה שְׁלֹשָׁ֛ה סַלֵּ֥י חֹרִ֖י עַל־רֹאשִֽׁי׃ (יז) וּבַסַּ֣ל הָעֶלְי֔וֹן מִכֹּ֥ל מַאֲכַ֛ל פַּרְעֹ֖ה מַעֲשֵׂ֣ה אֹפֶ֑ה וְהָע֕וֹף אֹכֵ֥ל אֹתָ֛ם מִן־הַסַּ֖ל מֵעַ֥ל רֹאשִֽׁי׃ (יח) וַיַּ֤עַן יוֹסֵף֙ וַיֹּ֔אמֶר זֶ֖ה פִּתְרֹנ֑וֹ שְׁלֹ֙שֶׁת֙ הַסַּלִּ֔ים שְׁלֹ֥שֶׁת יָמִ֖ים הֵֽם׃ (יט) בְּע֣וֹד ׀ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֗ים יִשָּׂ֨א פַרְעֹ֤ה אֶת־רֹֽאשְׁךָ֙ מֵֽעָלֶ֔יךָ וְתָלָ֥ה אוֹתְךָ֖ עַל־עֵ֑ץ וְאָכַ֥ל הָע֛וֹף אֶת־

דאס ער גוט געדייטעט האטטע, שפראך ער צו יוסף: אויך אין מיינעם טרוימע וואר עס, אלס ווען איך דרייא גטפֿלאָכ־טענע קאָרבע אויף מיי־נעם קאָפּפֿע היעטטע: (יז) אים אָבערסטען קאָר־בע אבער וואר אללער־לייא שפייזע פֿיר פרעה, נעמליך אן באקווערק, אונד דער פֿאָגעל אס זיא אויס דעם קאָרבע, איבער מיינעם קאָפּפֿע: (יח) יוסף אנטוואָרטעטע אונד שפראך: דיזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא קאָרבע בעדייטען דרייא טאגע: (יט) נאך דרייא טאגען ווירד פרעה דיינען קאָפּף פֿאָן דיינען רומפּף נעהמען, אונד דיך אן דען גאלגען הענגען לאססען; דא דען דער פֿאָגעל דיין פֿלייש

תרגום אונקלוס

בְּחֶלְמָא וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דַּחֲרִירוּ עַל רֵישִׁי׃ (יז) וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכְלָא דְפַרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵיל יָתְהוֹן מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי׃ (יח) וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִינוּן׃ (יט) בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה

רש"י

(דיא היפפע; איינע ארט דיננער קוכען פֿאָן אייך, מעהל אונד אייערן, אויך אייזענקוכען גענאננט) לתתם באותם סלים:

באור

חורים, ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין אובל"יש [ובדפ"י כ"י אובלד"ש ובכיהם אחד, ובל"א (היפפען=קוכען)] לתתם באותם סלים (רש"י), והוא פי' חרי מענין נקבים ושרשו חור, וכן פי' הרשב"ם וכתב סלי חרי. מנוקבים, כמו חורי עפר וכפים (איוב ל' ו'), ואורגים חורי (ישעי' י"ט ט'), לפיכך יכול היה העוף לאכל דרך נקבי אריגת הסל עכ"ל, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש חור והראוי להיות חורים ונפלה המ"ם כמו ראש השלשי (שמואל ב' כ"ג ח'), לכרי ולרצים (מלכים ב' י"א ד'), הרדד עמי תחתי (תהלים קמ"ד ב'), הראוי בהם השלשים, לכרים, עמים, ודנים כן, והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו (ישעי' כ"ט כ"ב), מן הארמית שתאמר ללבן חיור, ולשון רבותינו במשנה פתין גריצין וחורי (ביצה פ"ב מ"ו), ואמר בירושלמי דבנין שמעין לה מן הדא והנה שלש' סלי חרי על ראשי, וכ"ת יב"ע, סלין דפיתא נקיא. והנה מסמיכות מלת סלי לחרי נראה לי שאין פירושו כדעת רש"י והרשב"ם, כי לדעתם מלת חרי הוא תאר אל הסלים ולא יסמך השם אל התאר כי אם על דרך זרות, גם אין צורך להמציא מקום אל העוף האוכל אותם ולומר שהיה אוכל דרך נקבי הסל, כמ"ש הרשב"ם, כי הסל העליון הי' מגולה למעלה ואכל אותם משם ולא דרך הנקבים. ואלו אכל דרך נקבי אריגת הסל, מדוע לא אכל כי אם מן העליון, כמשמעות הכתוב. ולדעת הגאון תהיה הסמיכות כמשפט', והמתרגם האשכנזי שתרגם (געפֿלאָכטענע קאָרבע) תרגם כפי הכוונה לפי פי' רש"י, והרד"ק בשרשים שרש חרר מפרש עוד בשם תלמוד ירושלמי שהיו הסלים מלאים חררות, ויהי' לפ"ז חרי משרש חרר ובא הנח במקום הדגש הראוי לבא ברי"ש לחסרון הרי"ש הא', בעבור שאין הרי"ש מקבלת דגש, ולפי' זה תהי' ג"כ הסמיכות על נכון: (יט) ישא פרעה את ראשך, ישאנו ממש ממקומו וטעמו יסירנו בסייף או ידימנו על עץ, וזה אינו נשיאות של חשבון אלא של זקיפת תלייה, ובעבור מלת מעליך באחריו, וכן ת"א ויב"ע יעדי: (כ) הלדת, המקור מבנין הפעל, והראוי להיות הולדת כי שרשו ילד, ובא הדגש בלמ"ד תמורת הנח, ופירושו יום הלדת לפרעה שנולד לו בן או פירושו שנולד הוא עצמו

בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר (כ) וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ (כא) וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ (כב) וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃

תרגום אשכנזי

פָאן דיר אבפרעסטען ווירד: (כ) דען דריטטען טאג דארויף, דען טאג, אן וועלכעם פרעה געבאָרען וואָרדען, מאכטע ער איין גאסטמאהל פיר אללע זיינע בעדיענטען: אלס ער נון דאז הויפט דעס אָבערשענקס, אונד דאז הויפט דעס אָבערבאקמייסטערס מיט אונטער זיינען בעדיענטען אויפגעבראכט: (כא) זעטצטע ער דען אָבערשענק אין זיין שענקאמט ווידער איין, אונד דיזער זעטצטע דען בעכער אין דיא האנד דעס פרעה: (כב) דען אָבערבאקמייכטער אבער, ליס ער הענגען, וויא יוסף איה-

תרגום אונקלוס

יַת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא וְיֵיכוֹל עוֹפָא יַת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ׃ (כ) וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יוֹם בֵּית וַלְדָא דְפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּדְכַר יַת רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיַת רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדוֹהִי׃ (כא) וַאֲתֵיב יַת רַב שָׁקֵי עַל שַׁקְיוּתֵיהּ וִיהַב כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃ (כב) וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כְּמָא

רש"י

(כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדתך ביום הולדת אותך [יחזקאל ט"ז] וכן אחרי הוכבס את הנגע [ויקרא י"ג] שכיבוסו על ידי אחרים:

באור

שהיה עושה משתה בכל שנה באותו יום, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ילד, ולמד את אחר ההפעל בעבור שהוא נושא המאמר כמו יוחלק את הארץ (במדבר כ"ו נ"ה), וכן אמר ביום הולדת אותך (יחזקאל ט"ז ד'), ונראה מזה שפרעה עצמו הוא הנולד. והוא עשה משתה כפי' השני שזכר הרד"ק: וישא את ראש וגו', מנהג עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש (במדבר א' ב' וכ"ו ב') לשון מנין (רש"י), והאנקלוס תרגם ודכר, לפי הכוונה, ויב"ע תרגם ורומם. כמו שתרגם ישא פרעה (בפסוק י"ג), וויריס, אבל פליא' דעת ממני כי איך שייך לשון רומם על שר האופים אשר תלה אותו. ואיכו דומה אל ישא פרעה (של פסוק י"ג), כי שם הי' דבורו אל שר המשקים לבד: (כא) משקהו. שם אל הדבר אשר ישתה, אבל אשר היית משקהו דלעיל (פסוק י"ג), הוא שם תאר אל הפועל והוא האדם הנותן את היין לשתות לאחרים, כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש שקה, וכן ת"א ויב"ע, אבל נוכל לפרש גם פה שהוא שם תאר, ופעולו וישב את שר המשקים על התמנותו להיות משקהו, ובאופן זה תרגמו המתרגם האשכנזי: (כג) ולא זכר וגו', בו ביום: וישכחהו, לאחר מכאן (רש"י), וכן כתב הרמב"ם ולא זכר שר המשקים את יוסף, מיד גאולתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך, וישכחהו, זמן מרובה אחר כן, עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והולך להזכירו עכ"ל, אבל הראב"ע פי' ולא זכר שר המשקים, לא הזכירו בפה אל פרעה, וכן ומשא ה' לא תזכרו עוד (ירמי' כ"ג ל"ו), זכר את ושתי (אסתר ב' א'), והנה אין ראיותיו מכריעות, כי גם שם נוכל לפרש על הזכירה בלב, המדקדק בכתובים יראה שיצא השרש הזה בבנין הקל על הזכירה בלב, ועל הזכירה בפה דרכו לבא בבנין הפעיל, ואולם אחרי שאין הזכירה בלב פועל בחיריי חפשי לאדם, לא יתכן בו הצווי כי אם על ידי הזכירה בפה, לכן פי' חז"ל זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו בפה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח (דברים כ"ה י"ז וי"ט), אמרו בספרי זכור בפה ואל תשכח בלב, הענין הוא שעל ידי הזכירה בפה,

(כג) וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃

פ פ פ

מא (א) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃ (ב) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת

תולדות אהרן מקץ נזיר ה', ח':

תרגום אונקלוס

דִּי פְּשַׁר לְהוֹן יוֹסֵף: (כג) וְלָא דְכַר רַב שָׁקֵי יָת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ: **מא** (א) וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא קָאֵים עַל נַהֲרָא: (ב) וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן

נען געדייטעט האטטע : (כג) אלליין דער אָבער־שענק עראיננערטע זיך יוסף'ס ניכט, אונד פֿערגאס איהן ענדליך פֿאָלליג : **מא** (א) נאך פֿערלויף צווייער יאהרע, האטטע פרעה איינען טרוים, אלס ווען ער אם פֿלוסע שטינדע : (ב) אונד אויס דעם פֿלוסע קעמען זיבען קיהע הערויף, שאָן פֿאָן אנ־

רש"י

וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) **ולא זכר שר המשקים.** בו ביום: **וישכחהו.** לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים [תהלים מ'] ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב

מא (א) **ויהי מקץ.** כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: **על היאור.** כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורי' יאורי' בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אות' לפי שאין גשמי' יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) **יפות מראה.** סימן הוא

באור

שהיא המעשה המצווה, לא ישכח בלב ממילא. וכן הענין כאן, על ידי שלא העלה שר המשקים את זכרון יוסף לפניו בצאתו מבית הסהר, ולא שם אל לבו לזכור פתרון חלומו שפתר לו לטובה, גרם לו זה שנמחה הרושם ההוא מנפשו, וישכחהו מכל וכל, ונראה שלזה כיונו רש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א:

מא (א) **מקץ**, כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: **שנתים ימים**, שתי שנים שלימות כדכתיב ימים תהיה גאלתו, ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (ויקרא כ"ה כ"ט ול'), וכן ימים או עשור (לעיל כ"ד נ"ה), וכן למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י'), בפסח מדבר שהוא מפנה לשנה שלימה. אבל מקץ שנתים בלא ימים הי' משמע תוך שנה ויום כדכתיב בן שנתו (ויקרא י"ב ו'), בתוך השנה קורהו בן שנתו (הרשב"ם), ונקראת שנה לפי שבשנה השמש שבה אל הנקודה שהחלה ממנה, וגם' היסד זכר תחלת זה החשבון מאיזה יום התחילו שתי השנים הללו, ואמר שהם ליציאת שר המשקים מבית הסהר, וי"ב שנים לשבת יוסף שם: **חלם**, איננו פעל בינוני, כי לא תמצאנו בינוני במקום עבר, אבל הוא תאר ותחסר מלת ההוייה היה, ושעורו הי' חלם, וכן ורבקה שמעת (לעיל כ"ז ה'): **על היאר**, סמוך ליאור כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'): **היאר**, כל שאר נהרות אינם קרוי' יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדים במצרים תדיר כבשאר ארצות (רש"י) (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש יאר), אבל אנקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם (שמות ז' י"ט), על אריתיהון, כי הולך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר שם על נהרתם ועל יאריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשוים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל וגו', והנה איש אחד לבוש בדים (דניאל י' ד' וה'), וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר, ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור (שם י"ב ה' ו').

יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ (ג) וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ (ד) וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה

זעהען, אונד שטארק פֿאָן פֿלייש, אונד ווײדעטען אויף דער וויזע : (ג) אונד אלס וועו נאך איהנען זיבען אנדערע קיהע הערויף קאַמען אויס דעם פֿלוסע, שלעכט פֿאָן אנזעהען, אונד מאגער פֿאָן פֿלייש, אונד שטעללטען זיך נע- בען יענען קיהען, אם אופֿער דעם פֿלוסע : (ד) דיזע קיהע, וועלכע שלעכט פֿאָן אנזעהען, אונד מאגער פֿאָן פֿלייש וואַרען, פֿראַסען יענע אנזעהנליכע אונד פֿליישיגטע קיהע אויף; וואָרויף פרעה

תרגום אונקלוס

לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרַעְיָן בְּאַחְוָא׃ (ג) וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר וְקָמָא לָקֳבְלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ (ד) וַאֲכָלוּ תּוֹרָתָא דְּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר יָת שְׁבַע תּוֹרָתָא דְּשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא

רש"י

לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש"ק בלע"ז (Marais, *Maresque*: דער זומפף, איין מאָראַסטיגער באָדען) כמו ישגא אחו [איוב ח']: (ג) ודקות בשר. טינב"אש בלע"ז Tónus, (דין, מאגערט) לשון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טוד"ל בלע"ז

באור

ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה, וכן הגשם נקרא אד שנאמר הן פרש עליו אורו (איוב ל"ו ל'), יפיץ ענן אורו (שם ל"ז י"א), וכמו שאמר רבי יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והכוכבות יעשו מהם יתיחסו אל המאורות (הרמב"ן): (ב) והנה מן היאור עלת, דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו (הרשב"ם). ולשון הרמב"ן בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב לכן אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'), לכן כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר זרעו מעט במקומות הלחים יצא קדים רוח ה' וישדוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים עכ"ל: יפת מראה, סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: ובריאת, שמנו' ובעלות בשר: באחו, באגם מריש"ק ובל"א (זומפף), כמו ישגא אחו (איוב ח' י"א), (רש"י), ודעת הרמב"ן ז"ל שהוא שם לדשא ועשב הגדל באגם ועל שפת הנהרות, ויתכן שהושאל מן האגם אל העשב או מן העשב אל האגם, ושרש המלה אחה והוי"ו תמורת ה"א: (ג) ודקות בשר, טינבי"ש בלע"ז לשון דק (רש"י), כמו טענוס, בל"א (דיננע, טוואך): ותעמדנה אצל הפרות, בלדן וקרוב לכן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עלות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות (הרמב"ן): שפת, לד: (ד) ותאכלנה, סימן שיאכלנו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אכל השנים הטובות וגו', והי' האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב (לקמן פסוק ל"ה ול"ו), כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות (הרמב"ן): וייקץ פרעה, ויישן ויחלם וגו', בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לענין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לנסוף והנה חלום אבל

וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ (ה) וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ (ו) וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ (ז) וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ (ח) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם

ת"א וייקץ עקדה שער ל"ח:

ערוואכטע : (ה) ער שליף אבער ווירער איין, אונד טרייממע צום צווייטען מאלע: אלס ווען זיבען קארניגטע אונד גוטע עהרען אין איינעם האלמע אויפשאָסען: (ו) אונד זיבען אנדערע עהרען דיננע, אונד פאָם אָסטווינד אויסגעדראָשען, וואוכסען נאך איהנען: (ז) אללײן דיא דיננע עהרען פערשלונגען יענע זיבען קאָרניכטע אונד פאָללע עהרען; פרעה ערוואכטע, אונד זיהע! עס וואר איין טרוים: (ח) דעס מאָרגענס דארויף וואדר זיין געמיטה בעאונרוהיגט, ער שיקטע, אונד ליס אללע ביל־

תרגום אונקלוס

וְאִתְּעַר פַּרְעֹה׃ (ה) וּדְמוּךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן׃ (ו) וְהָא שְׁבַע שֻׁבְּלִין לַקְיָן וּשְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן׃ (ז) וּבְלָעוּ שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא׃ (ח) וַהֲוָה בְצַפְרָא וּמִטַּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יָת כָּל חָרָשֵׁי

רש"י

Tueil, tuiel: Tuyau, (איין האלם): בריאות. שאנו"ש בלע"ז Sains, (געזונד): (ו) ושדופות. הלייא"ס בלע"ז Halés, (פערברענט) שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין בי"שא בלע"ז Bise, (דער נארד=אָסט=ווינד): (ז) הבריאו'. סיינ"ש בלע"ז Sains, (געזונד): והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון

באור

עד עתה לא ידע (הרשב"ם): (ה) שבלים, לשון רבות נקבות ואם הוא בת"ס, כמו נשים ופלגשים. ולכן באו התארים בסימן קבוץ הנקבות, בריאת וטבות: בקנה אחד, זהו סימן לשובע לכל גרעין שבע שבלים (הרשב"ם), ולשון רש"י בקנה אחד. טוד"יל בלע"ז עכ"ל ובדפ"י כ"י טוא"יו, והוא הנכון, ובל"א (האלם): בריאות, על דרך ההשאלה בשבלים כלומר מלאות, וכתב רש"י סיינ"ש בלע"ז, ובל"א (געזונד, קרעפטיג): (ו) ושדופת קדים, הוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים עד שלא נשלם בשולם ולא יגמלו וזהו שאמר ושדפה לפני קמה (מלכים ב' י"ט כ"ו), טרם היותו קמה כי כאשר נגמר יקרא קמה (רד"ק בשרשים שרש שדף). ולשון רש"י ושדופה, פלייא"ש בלע"ז: [ובדפ"י כ"י השליד"ש, (ונקרא עליד"עס, בל"א אויסגעטאָחגען)], ושקיפן קידום (הוא ת"א על ושדופת קדים), חבוטות, לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו עכ"ד: קדים. רוח מזרחית שקורין ביש"א עכ"ל, והוא שם כולל לכל רוח קר, ובמדינה אשר הי' שם רש"י ז"ל יקרא רוח מזרחית ביש"א, לפי שהוא עובר על הרי שלג וקרח אשר במדינת (העלוועטיען): צמחת אחריהן, דומה ממש אל הפתרון כי ז' שני הרעב באו אחר ז' שני השבע ולא היו בעת אחת: (ז) והנה חלום, כמו והנה היא לאה (לעיל כ"ט כ"ה), אבל עתה היה סבור שראה ממש ולא חלום (הרשב"ם). ורש"י כתב והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם והוצרך לפותרים, ונכון הוא גם מה שפי' ר"ע ספורנו וז"ל והנה חלום, הרגיש שבכל הי' חלום אחד בעצמו שהי' נראה לו בחלומו השני שהי' באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון עכ"ל, ויב"ע תרגם והא הוה חילמא, כוון לדברי הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א (אונד זיהע, עס וואר איין טרוים): (ח) ותפעם רוחו, נתחלפה דעתו,

תרגום אשכנזי

דערשריפטקונדיגע פאן מצרים, אונד אללע איהרע וויזע מעננער רופען, ערצעהלטע איהנען זיינען טרוים, אלליין קיינער וואוסטע איהן דעם פרעה רעכט צו דייטען: (ט) דא רעדעטע דער אבערשענק פאר פרעה, וויא פאלגט: איך מוס מיינע פערברעכען הירמיט געדענקען:

רוחו וישלח ויקרא את־כל־חרטמי מצרים ואת־כל־חכמיה ויספר פרעה להם את־חלמו ואין־פותר אותם לפרעה: (ט) וידבר שר המשקים את־פרעה לאמר את־חטאי אני מזכיר

ת״א מזכיר עקידה שער כ״ט:

רש״י

ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו [דניאל ב׳] לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת

תרגום אונקלוס

מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: (ט) ומליל רב שקי עם פרעה למימר ית

באור

טרוים״פישא בלע״ז ובל״א (פערשטערבען, פערוואנדעלט), ומזה לבקש ולדעת הפתרון, וכן בדניאל ב׳ ג׳, ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (הרשב״ם), ורש״י כתב ותפעם רוחו ומטרפא רוחיה (הוא תרגומו של אנקלוס וינ״ע), מקשקשת בתוכו כפעמון, וכן חבר הרד״ק בשרשים שרש פעם. את הולם פעם (ישעי׳ מ״א ז׳), מענין זה מלשון שבר וכתיתה וקשקוש, וכן פעמן זהב ורמון (שמות כ״ח ל״ו), לפי שהוא מתקשקשת ומתכתת בענבל שבתוכו, אבל היא מליצה נכבדת אל הרוח שהאדם שאיננה מיושב׳ מחמת הבער, שאולה מן הגוף המוכה ונשבר. ועל פי הכוונה האמתית השייכת אל הרוח תרגם המתרגם האשכנזי (בעאונרוהיגט), והמלה מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר (תהלים ע״ז ה׳): חרטמי, חרטם היא מלה מרובעת ששרשה ארבע אותיות, וכתב הראב״ע שיתכן להיות ארמית או מצרית, וכתב עוד בפירושו לדניאל (ב׳ ב׳), כי הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטמי מצרים. לפיכך קרא להם נבוכדנצר בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תדמה הנפש חזיונות הלילה עכ״ד. והמתרגם האשכנזי הסכים עם חכם אחד שפתר המלה הזאת מגזרת חרט, והמ״ם נוסף מענין ויצר אותו בחרט (שמות ל״ב ד׳), בחרט אנוש (ישעי׳ ח׳ א׳), והוא הכלי אשר בו עושין רשמי׳ בגוף קשה, והושאל אל הרושם, והדבר ידוע שבתחלת מלאכ׳ הכתיבה נרשמו כל הענינים והרעיונים ע״י ציורים ורשמים נקראים (הירָגליפען או בילדערשריפט), וכתיבה הזאת היא מצוי׳ אל אנשי מצרים, ובה העלימו כהניהם וחכמיהם את חכמת התולדות והתחבולות ומעשה הכשפים מעיני ההמון, כי לא הבינו אותה כי אם הכהנים וראשי העם, ועד היום נשארו הציורים והתמונות ההן, ופותר אין אותם, ויתכן אם כן שנקרא חרטם האיש המבין התמונות והחריטים ההם, ויודע להשתמש בהם ולפתרם כראוי, והם היו החכמים והמכשפים ופותרי החלומות במצרים: ואין פותר אותם לפרעה, פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונ׳ שהיו אומרים לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (רש״י). וכן פי׳ הרשב״ם, והוא מב״ר, ומפרש שם עוד פתרון אחר שפתרו לו. ובספר הישר סופר עוד פתרונים רבים, והסבה שלא נכנסו באזניו כתב ר״ע ספורנו ז״ל ואין פותר אותם, מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצורי׳ והתכליתיית בלבד והם השבלים עכ״ל. אבל פרעה הבין ששניהם חלום אחד הם כמ״ש בפסוק שלפני זה. והנה לפי זה שב אותם על החלום ואמר לשון רבים בעבור שנשנה פעמים, והרד״ק בשרשים שרש את פי׳ אותם, מהם, כמו כצאתי את העיר (שמות ט׳ כ״ט), מן העיר, והתנחלתם אתם (ויקרא כ״ה מ״ו), מהם חנונו אותם (שופטים כ״א כ״ב), פי׳ מהם, ואין מכל זה ראיה לדבריו, לפי שבכל המקומות הללו אותם הוא סימן הפעול. וכאן ישוב לפי דבריו על הפועל, ואין כאן משפט הלשון: (ט) את פרעה, אנקלוס תרגם עם פרעה, וינ״ע תרגם קדם פרעה, והוא נאות לפני מלכים,

הַיּוֹם: (י) פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים: (יא) וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ: (יב) וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־

תולדות אהרן ושם מגלה י"ג, ב':

(י) פרעה וואר איינסט איבער זיינע דיענער ערצירנט, אונד מהאט מיך אין פערהאפט, אין דעם הויזע דעם אבריסטען פאן דערלייבוואכע, מיך אונד דען אבערבאקמייסטער: (יא) וויר האטטען ביידע אין איינער נאכט איינען טרוים, איך אונד ער; וויר טרוימטען יעדער נאך דער בעזאנדערן בעדייטונג זיינעס טרוימעס: (יב) דאזעלבסט וואר בייא אונס איין עברישער קנאבע, דיענער דעס אבריסטען פאן דער לייבוואכע, וויר

תרגום אונקלוס

סוּרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין: (י) פַּרְעֹה רְגִיז עַל עַבְדוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיָת רַב נַחְתּוֹמֵי: (יא) וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא: (יב) וְתַמָּן עִמָּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא וְאִשְׁתָּעֵינָא

רש"י

החלום והעלמת פתרונו [ב"ר]: חרטומי. הנחרים בטימי מתים ששואלין בעצמות טימי עצמות בלשון ארמי והמשנה בית באוש מלא טימיא [אהלות פי"ז] מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר [ב"ר]: (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון. נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפי' לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שרים וכן גרס רא"ם): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו:

באור

וכן מתורגם בל"א: את חטאי אני מזכיר היום, אע"פ שמזכיר חטאי מוכרח אני לספר דבר זה: (י) פרעה קצף על עבדיו, כל פרעה בלשון מצרים מלך, וכן נקראים כל מלכי מצרים, ושל פלשתים אבימלך אפי' בימי דוד, בשנותו את טעמו לפני אבימלך (תהלים ל"ד א'), ושל ירושלים מלכי צדק, ביהושע אדני צדק מלך ירושלם (יהושע י' א' וג'), ובימי דוד על דברתי (אני מנטיח שתהיה) מלכי צדק (מלך ירושלים) (תהלים ק"י ד'), ושל עמלק אגג, בימי משה וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד ז'), ובימי שאול אגג מלך עמלק (שמואל א' ט"ו ח' וכ' ול"ג), אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרין לפניו פרעה קצף על עבדיו, אלא כך אמר לפניו המלך קצף על עבדיו, וכן לפנינו, אני פרעה (להלן פסוק מ"ד), אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך (שם מ'), לכך נקרא יוסף אברך, אב למלך, ובספר לקח טוב פירש כמותי (הרשב"ם), (והס' לקח טוב הוא לדעתי ס' פסיקתא דרבי טוביהו ברבי אליעזר ז"ל שנדפס ממנו על ג' ספרים ויקרא במדבר דברים, וס' בראשית ושמות הם כ"י, וס' בראשית מתחיל הדרוש על הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם וגו', כי קצת מן הראשונים נתנו שמות לספריהם ע"ש ההתחלה כמו מדרש חזית ע"ש התחלתו חזית איש מהיר וגו', ומדרש שוחר טוב ע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון וגו'), וכן כתב הראב"ע, ובס' הישר סופר באריכות מתי התחילו שם לקרוא את מלכיהם כן ושנת הדבר, ואין להאריך פה: אתי ואת שר האפים, אף על פי שזכר אתי שנה עוד מפני הדברים שביניהם כי כן דרך הלשון כמו ואם באמת ובתמים (שופטים ט' י"ט), ששנה אותו מפני הדברים שהיו ביניהם: (יא) אני והוא, הכפל בזה להגיד כי ענין החלומות הי' כמעט שוה, רק שהי' לכל אחד הענין מלאכתו, עד כי פותר אחד בלתי מבין והבס גדול כמוהו הי' פותר שניהם בשוה לשניהם לס למות ואם לקיים: איש כפתרון חלמו, כבר פירשתיו בפ' וישב (לעיל מ' ה'): (יב) איש כחלמו פתר, תחסר למ"ד

לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ (יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ (יד) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני (טו) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ (טז) וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם

ת"א איש ברכות כ"ה, ה': ויהי כאשר סס סס: ויגלח סס כ"ו, ג':

תרגום אשכנזי

ערצעהלטען איהם, אונד ער דייטעטע אונזערע טריימע, איינעם יעדען, וויא עם מיט זיינעם טרוימע איבערא:יינקאם: (יג) אונד וויא ער אונם געדייטעט, זאָ איזט ער־פֿאָלגט: מיך נעמליך זעצטע מאן ווידער אויף מיינען פֿוס, אונד יענער ווארד געהענגט: (יד) פרעה שיקטע היר־אויף, אונד ליס יוסף רופֿען, זיא האָלטען איהן א:יס דער גרובע: ער ליס זיך שערען, וועכסעלטע זיינע קליידער, אונד קאם פֿאָר פרעה: (טו) פרעה שפראך צו יוסף: איך האבע איינען טרוים געד חאבט, אונד ניאמאנד קאן איהן דייטען; איך האָרע אבער פֿאָן דיר, דאס דוא איינען טרוים צו דייטען פֿערשטעהסט: (טז) יוסף אנטוואָרטעטע דעם פרעה: פֿערן פֿאָן מיר! אלליין גאָטט ווירד צום וואָהלערגעהען

רש"י

(יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרי' על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז Fosse, (גרובע): ויגלח. מפני כבוד המלכות [ב"ר]: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינ"דרא בלע"ז Entendre, (פֿערשטעהען): (טז) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום

תרגום אונקלוס

לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא יָת חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ פַּשַּׁר׃ (יג) וַהֲוָה כְּמָא דִּי פַשַּׁר לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלַב׃ (יד) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יָת יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי מִן בֵּית אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנִּי כְסוּתֵיהּ וְעָאל לְוָת פַּרְעֹה׃ (טו) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֶלְמָא חֲלֵימִית וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר יָתֵיהּ׃ (טז) וַאֲתֵיב יוֹסֵף יָת פַּרְעֹה לְמֵימַר לָא

באור

המשמעות, ור"ל לאיש כחלמו כלומר לכל אחד פתר כענין חלומו, וכן פירש"י, ולשון הרשב"ם איש כחלמו פתר, כמשמעות חלומו פתר, וגם כמו שפתר לנו כן היה, ויהי כאשר פתר וגו' עכ"ל: (יג) השיב, פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו. הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צורך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר (רש"י): (יד) ויריצהו, שלוחי פרעה: מן הבור, פירשתיו בפ' וישב (לעיל ל' ו'), ומלת פוס"א בלע"ז, שברש"י כאן, כמו פאס"ע, בל"א (גראבען): ויגלח, יוסף את עצמו, או חסר המגלח, ובעורו ויגלח אותו המגלח: (טו) תשמע חלם לפתר אתו, תאזין ותבין חלום לפתור אותו, תשמע, לשון הבנה והאזנה כמו שמע יוסף (לקמן מ"ב כ"ג), אשר לא תשמע לשנו (דברים כ"ח מ"ט), אנטנדר"א בלע"ז (רש"י) ובל"א (פֿערשטעהען): (טז) בלעדי, אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן

פַּרְעֹה׃ (יז) וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ (יח) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ (יט) וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ (כ) וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ (כא) וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא

פרעה'ס אנטוואָרטען לאססען: (יז) נון שפּראך פרעה צו יוסף: אין מיינעם טרוימע וואר עס, אלס ווען איך אם ראנדע דעס פֿלוסעס שטינדע: (יח) אונד אויס דעם פֿלוסע קעמען הערויף זיבען קיהע, שטארק פֿאָן פֿלייש אונד שאָן פֿאָן געשטאלט, אונד ווײדעטען אויף דער וויזע: (יט) נאך איהנען אבער קעמען זיבען אנדערע קיהע הערויף, אויסגעצעהרט, זעהר שלעכט פֿאָן געשטאלט, אונד מאגער פֿאָן פֿלייש; איך האבע דערגלייכען עלענדעס פֿיה אים גאנצען לאנדע מצרים ניכט געזעהעי: (כ) דיזע אבגעצעהרטען מאגערן קיהע, פֿראסען דיא ערסטען זיבען געזונדע קיהע אויף: (כא) זיא קאמען אין איהרען לייב, עס

תרגום אונקלוס

מן חוכמתי אלהין מן קדם יי יתתב שלמא דפרעה: (יז) ומליל פרעה עם יוסף בחלמא הא אנא קאים על כיף נהרא: (יח) והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בשר ושפירן למחזי ורעין באחוא: (יט) והא שבע תורן אוחרנין סליקא בתריהן חסיכן וביש(ן) למחזי לחדא וחסירן בשר לא חזיתי דכותהון בכל ארעא דמצרים לבישו: (כ) ואכלו תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא: (כא) ועלו

רש"י

פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון [שמואל ב' י"ג]: ורקות בשר. כל

באור

עניה בפי לשלום פרעה (רש"י). וכן פי' הרשב"ם, ולפ"ז יהיה יענה מן ההפעיל, כי האות"ן פתוח בשרש זה בקל ובהפעיל בעבור הרחבת העי"ן פ"פ, וכמו ודוה מזינתי יענני (איוב כ' ב'), הוא עובר לשנים פעולים ור"ל יכריחני לענות, וכן כאן יענה יתן המענה בפי לשלום פרעה, ויש מפרשים יענה, ימלא תהיר, ומצאתי דאי' מן כי האלהים מענה בשמחת לבו (קהלת ה' י"ט), והארץ תענה (הושע ב' כ"ד), ואולם גם שם הוא קרוב לענין השבת הדבור והענייי, והוא ע"ד מליצה וכן מתורגם פה בל"א (אנטוואָרטען לאססען): (יז) וידבר פרעה אל יוסף בחלמי, בא פה וידבר בלא לאמר אחריו, שלא כמנהג, ויש"ע תרגם כאלו כתוב לאמר: בחלמי, דאיתי בתיב"ע, או בחלמי, היה כאלו אני עומד וגו' כתרגום האשכנזי: (יח) ויפת תאר, תחת תארה שבספור הכתוב למעלה אמר פה תאר, כי זה קרוב מזה, וכן להלן במקום ודקות אמר פה ורקות, וכן הוסיף פה דלות, וכן בחלום השבלים הוסיף ובדע ושיבה, אבל הכוונה אחת היא, והכלל כי בשנות האדם הדברים יוסף או יגרע או ישנה אינו שומר אלא שיהיה הענין אחד, ולכן גם יוסף בהזכירו ענין החלום כדי לפתרו, שינה בקצת פרטים, ואמר בפרות ובשבלים, הטבת, כלל במלה זאת כל הפרטים, בריאות בשר ויפת תאר שבפרות, ומלאת וטובות שבשבלים, ובשבלים הרעות אמר הרקות תחת דקות: (יט) דלות, כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון (שמואל ב' י"ג ד'): ורקות בשר, כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלוש"ש (רש"י), יתכן שהוא כמו והלא"זום בלשון רומי, ובל"א (לאָטטיג, פֿאזריג), ושרשו דקק: (כא) קרבנה, הראוי לכנוי נסתרות קִרְבָּן, ובא בה"א נוספת כמו אשר הצבת לבדנה (לעיל כ"א וכ"ט), עלי היו כלנה (לקמן מ"ב ל"ו), אשר נשא לבו אתנה (שמות ל"ה

תרגום אשכנזי

וואורדע אבער ניכט גע־מערקט, דאס זיא אין איהרען לייב געקאָממען, דען איהר אנזעהען בליב נאָך זאָ שלעכט, וויא פֿאָרהין, דא ערוואכטע איך: (כב) איך זאה פֿער־נער אין מיינעם טרוימע: זיבען פֿאָללע גוטע עהרען אן איינעם האלמע אויפֿ־געהען: (כג) נאך איהנען אבער קאמען זיבען פֿער־טראָקנעטע, דיננע אונד פֿאָם אָסטווינד אויסגע־דראָשענע עהרען הער־פֿאָר: (כד) דיזע זיבען דיננע עהרען פֿערשלאנגען יענע זיבען גוטע; איך האבע דיזעס דען בילדערשריפֿטקונדיגען ערצעהלט; אללײן ניאמאנד קאָן מיר דיא בעדייטונג זאגען: (כה) דא שפראך יוסף צו פרעה: פרעה׳ס טרוים וואר נור איינער

נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע
כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ: (כב) וָאֵרֶא
בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת
בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת: (כג) וְהִנֵּה
שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת
קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם: (כד) וַתִּבְלַעְןָ
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים
הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין
מַגִּיד לִי: (כה) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה

רש"י

לשון דקות שנתקלפו חסרי בשר ובלע"ז בלו"שש (האח־גער, דין): (כג) צנומות. נוטה בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן

תרגום אונקלוס

לִמְעֵיהֶן וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָלוּ לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית: (כב) וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא שְׁבַע שֻׁבְלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן: (כג) וְהָא שְׁבַע שֻׁבְלִין נָצָן לַקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן: (כד) וּבְלָעוּ שֻׁבְלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שֻׁבְלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרֵית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי: (כה) וַאֲמַר יוֹסֵף

באור

כ"ו), וגם ראוי להיות קמץ לפני הכנוי כמו באלו הנזכרים, ובא בסגול שלא כמנהג: ולא נודע כי באו אל קרבנה, כך אמר פרעה עכשיו ליוסף עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה, אבל למעלה לא הי' ראוי לכתוב אלא ראיית האכילות שראה שהן אוכלות זו, אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהי' תמה שמראיהן רע כבתחל' לא היה ראוי לכתוב (הרשב"ם): (כג) צנמות, נוטה בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין אין בהן אלא הכן לפי שנתדוקני מן הזרע, לשון רש"י, ובקצת בנוסחאות נמצא ויבשות כסלע, והוא הנכון, שאין השבלים הדקות קשות כסלע, כמו שטען הרמב"ן ז"ל על רש"י, אבל הם יבשות ואין בהם לחות כסלע, ואולם מה שטען עוד על רש"י שהשבלים בעת שנתדוקנו מן הזרע אין בהן כן, איננה טענה, לפי ששומר הגרעין, והוא הנציע שבו הגרעין תחוב, גם הוא יקרא כן, והשם המיוחד לו בהיותו יבש ונדף הוא מוץ, ומתוכו יצא מתחלה הפרח, ובנפול הפרח יצא הגרעין תחתיו, והפרח עם הנציע יחד יקראו כן, ופעמים שיקרא כל א' מהם כן. והנה לדעת הרמב"ן ז"ל צנומות כמו פרודות לחתיכות הרבה, ומ' רז"ל פת הצנומ' בקערה, וכן מה שכתב אנקלוס נצן לשון חתוך וחסרון, ויהי' הפך מלאות לצנומות ונצן הפך מליאן, והרד"ק בשרשים שרש צנם, הביא גם פת הצנומה בקערה אל ענין היובש, ופירושו פת היבשה כי הפת היבשה יעשו אותה פתיתין קטנים לשרותם במרק בקערה, וכן נוטה בדברי רז"ל שהוא הסלע והשבלים הגדולות בסלעים יש בהן יובש עד שהן דקות הרבה מפני היובש עכ"ד: (כד) ואין מגיד לי, הפתרון, וכן מתורגם בל"א, ולשון ר"ע ספורנו ואין מגיד לי, שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שעניהם היו חלום אחד כאמרו וארא בחלמי עכ"ל, וכן סופר בס' הישר כמה פתרונים שונים שפתרו לו חכמיו זה בכה וזה בכה, וכולם פתרו חלום הפרות וחלום השבלים בב' ענינים: (כה) חלום פרעה אחד הוא, ולפיכך טעו הפותרים (ר"ע ספורנו), והמתרגם האשכנזי הוסיף לבאר את

חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר
הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ (כו) שֶׁבַע
פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה
חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ (כז) וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת
הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע
שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת
שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃
(כח) הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה
אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃

תרגום אשכנזי ולד

(דער בעדייטונג נאך); וואס גאָטט טהון וויל, האט ער דעם פרעה פֿאָר־ אויסגעזאגט: (כו) דיא זיבען גוטע קיהע בעדיי־ טען זיבען יאהרע, אונד דיא זיבען גוטע עהרען בע־ דייטען אויך זיבען יאהרע: ביידעס איזט נור איין טרוים: (כז) אונד דיא זיבען אזגעצעהרטען שלעכטען קיהע, דיא נאך איהנען הערויף געקאָמ־ מען, בעדייטען זיבען יאהרע, זאָ וויא דיא זיבען לעערען פֿאָם אָסטווינד אויסגיגדראָשנע, עהרען: זיא שטעללען זיבען יאה־ רע הונגערסנאָטה פֿאָר:
(כח) דאז איזט נון וואס איך דעם פרעה געזאגט האבע: וואס גאָטט טהון וויל, האט ער דעם פרעה

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְפַרְעֹה חָד הוּא יַת דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוֵּי
לְפַרְעֹה׃ (כו) שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינוּן וּשְׁבַע
שִׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינוּן חֶלְמָא חָד הוּא׃ (כז) וּשְׁבַע
תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דִּסְלִיקָא בַּתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנִין אִינוּן
וּשְׁבַע שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא דִּשְׁקִיפָא קִידוּם יֶהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא׃
(כח) הוּא פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּלִית עִם פַּרְעֹה דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד

רש"י

לקיין כלן אין כאן אלא הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות

באור

הכוונה, חלום פרעה אחד הוא לפי פתרונו: את אשר האלהים עשה וגו', מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה, כי על המלך תלויות תקנות המלכות (הרשב"ם), ומאמר זה הוא הקדמ' אל סוף הפתרון ועתה ירא פרעה וגו': (כו) שבע שנים הנה, תיב"ע שבע שנייא אינון מנשבן, וכן מתורגם בל"א (בעדייטען זיבען יאהרע): חלום אחד הוא, לפי נגינות התיבות

כי חלום בטפחא ואחד במרכא (כפי הנוסח שבת"ג ות"ק אשר הא"ת סמך ידיו עליהם כמ"ש בת"ם שלי), לא יהי' אחד תואר אל חלום, רק חלום, נושא, ואחד, נשוא, ועניינו חלום פרעה, אחד הוא בפתרונו, וכמ"ש למעלה חלום פרעה אחד הוא, וקצר כאן ולא הזכיר מלת פרעה כי סמך על הראשון, והי' ראוי לומר החלום אחד הוא, כי במקום שתחסר הודעת השם, תבוא ה"א הידיעה במקומ' ותשלימנה' רק שסמך על פסוק הא', כמ"ש בשם הרמב"ן בפ' וישלח (לעיל ל"ו ו'), על וילך אל ארץ: הרקות, שרשו ריק, מן והבור רק (שם ל"ז כ"ד), ואונקלוס ויב"ע תרגמו לפי הכוונה, לקייתא, ולא כהוראת המלה, כי כן תרגמו גם דקות, ות"א והבור רק, וגובא ריקן, ויב"ע תרגם וגובא סריק, אולם המתרגם האשכנזי תרגם שניהם כהוראת המלה. כי תרגם דקות (דינגע) וְרֵיקוֹת (לעערע): יהיו שבע שני רעב, בעבור שהשבע בארץ

מצרים איננו חדוש גדול כי היא כגן ה' הזכיר תחל' פתרון הרעות, כי הוא החדוש ותועלת החלום, כי האלהים בחמלתו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדול', וזה טעם ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב (הרמב"ן): (כח) הראה, בשבע שנים הטובות כאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך, ובשבע שני רעב כאמר הראה את

(כט) הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ל) וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ (לב) וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ (לג) וְעַתָּה

ת"א השנות שם כ"ה, ג':

תרגום אשכנזי

אנגעצייגט: (כט) עס ווערדען זיבען יאהרע קאָממען: פֿאָן גראָססער פֿרוכטבארקייט אים גאַנצען לאַנדע מצרים: (ל) נאך איהנען אבער ווערדען זיבען יאהרע הונגערסנאָטה ענטשטעהען, דאס מאן אים לאנדע מצרים אללער פֿרוכטבארקייט פֿערגעססען ווירד: זאָ ווירד דיא הונגערסנאָטה דאז לאנד פֿערדערבען: (לא) דיא פֿרוכטבארקייט ווירד אים לאנדע ניכט פֿערשפֿיהרט ווערדען, וועגען דעריעניגען הונגערסנאָטה, דיא הערנאך זיין ווירד: דען זיא ווירד זעהר שוועער זיין: (לב) דאס אבער דעם פרעה דער טרוים צום צווייטענמאהלע ווידערהאָלט וואָרדען: בעדייטעט, דאס דיא זאכע פֿעסט בעשלאָססען פֿאָן גאָטט, אונד גאָטט אײלע, זיא אויסצופֿיהרען: (לג) נון ערזעהע זיך פרעה איינען פֿערשטענדיגען

תרגום אונקלוס

אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ (כט) הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן שׂוֹבַע רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (ל) וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בָּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא דְּאַרְעָא׃ (לא) וְלָא יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָּתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ (לב) וְעַל דְּאִתְנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּין פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ (לג) וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנִּינֵיהּ עַל אַרְעָא

רש"י

החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע

באור

פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה (רש"י): (כט) הנה שבע וגו' שבע גדול וגו', תקון הלשון המקובל הוא כן, הנה שבע שנים באות אשר יהיה בהם שבע גדול בכל ארץ מצרים, והמתרגם האשכנזי תקנו במלת (פֿאָן): שבע, שם המקרה כמו רעב: (ל) ונשכח כל השבע, הוא פתרון הבליעה (רש"י): (לא) ולא יודע השבע, הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה (רש"י): (לב) ועל השנות וגו', מלשון שנים, והוא מקור מבנין נפעל, ובאמרו פעמים הוא תוספת באור או לפי שלשון השנות אפשר יותר משני פעמים לפיכך פירש פעמים כי יש בזה הלשון שר"ל פעמים רבות כמו כסיל שונה באולתו (משלי כ"ו י"א), ר"ל פעם אחר פעם כמה פעמים (הרד"ק בשרשים שרש שנה), והראב"ע מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אשר נענור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו, ומכוון הוא לדעתי בלשון הכתוב, כי בחלוו הא' באו ב' ענינים, השנות, פעמים; המורים על ב' ענינים שבתחילתו הב', כי נכון וגו', והוא הקיום אשר לא ישונה ולא יתבטל וממהר וגו', והוא שלא יתעכב עוד שני' רבות, והמתרגם האשכנזי תרגם ג"כ כי נכון הדבר (פֿעסט בעשלאָססען), שמודיע ענין הקיום שלא ישונה, וממהר האלהים, הוא ענין אחר שיהי' הדבר בלי אחור: ועל השנות וגו' כי נכון וגו', שעור הכתוב ועל השנות החלום אל פרעה פעמים, אני פותר שיורה כי נכון וגו': (לג) ועתה ירא פרעה, איננה עצה, כי מי הרשוהו לזה היועץ למלך נתנוהו? אשר שייך אל הפתרון, שלכן הראה לו השם בעת גם שבע

יֵרֶא פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על־ארץ מצרים: (לד) יעשה פרעה ויפקד פקדים על־הארץ וחמש את־ארץ מצרים בשבע שני השבע: (לה) ויקבצו את־כל־אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו־בר תחת יד־פרעה אכל בערים ושמרו:

תרגום אשכנזי רלה

אונד ווייזען מאן אויס: אונד זעטצע איהן איבער דאז לאנד מצרים: (לד) פרעה טהוע אויך דיזעס, אונד זעטצע בע־פעהלסהאבער, איבער דאז לאנד: אונד לאססע דאז לאנד מצרים דען פינפטען אבגעבען, אין דען זיבען יאהרען דער פרוכטבארקייט: (לה) זיא מאגען דען אללען פאר־ראטה דיזער קינפטיגען גוטען יאהרע זאממלען: אונד שיטטען דאז געטריידע אויף, אונטער דער געוואלט פרעה'ס, צום פאררואטה אין דען שטעד־

תרגום אונקלוס

דמצרים: (לד) יעביד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרזון ית ארעא דמצרים בשבע שני שובעא: (לה) ויכנשון ית כל עיבור שניא טבתא דאתין האלין ויצברון עבורא תחות יד מהימני

רש"י

השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. מזומן: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרזון וכן חמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף נקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו

באור

שני הרעב אשר לא תהייה עד אחר עבור שני השבע, בעבור כי עתה ירא פרעה וגו'. לצבור בר למחיית העם לשני הרעב, ואם לא הודיע אותו את ימי הרעב כנות, לא היה מתעורר לצבו' בר, והיו אז כולם מתים ברעב: איש נבון וחכם. נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו, ולמכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה, וחכם שידע לקיים התבוא' שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו, כגון חומטון שהזכירו רבותינו והכסף החי הממית הכנימ' וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים המקיימין את התבוא' (הדבדי הרמב"ן). ולפי פשוטו הנבון הוא המבין דבר מתוך דבר, מבלי צורך להודיע לו כל פרט ופרט, כי צריך הממונ' להשכיל בכלל התכלית המכוון למלך, ולהבין ממנו מעצמו במה יגיע אליו. והחכם הוא היודע לכלכל מעשיו בצדק ובמשפט, לקרב המועיל. ולדחות המזיק בחכמתו: (לד) יעשה פרעה, זו העצה: ויפקד פקדים על הארץ, עיין בפ' במדבר (א' ג'), ה"ש שם שנויי הוראות השרש הזה לפי בניניו, ובפרט הוראתו עם מלת על: וחמש, כתרגומו ויזרזון וכן וחמשים (שמות י"ג י"ח) (רש"י) אבל הרשב"ם כתב והמש, שהממונים יבנו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו באחד שני' לעש' כדכתיב בשמואל וזרעיכם וכרמיכם יעשר (שמואל א' ח' ט"ו), עתה יטול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחמש עכ"ל. וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חמש, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לה) אכל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן (ר"ל סגול), ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אכל חלב (ויקרא ז' כ"ה), טעמו בכ"ף ונקוד קמץ קטן (ר"ל צירי) (רש"י): ויצברו בר תחת יד, ממונה פרע' וכל זה היה בעל כרחם של מצריים, ולכך כתוב ויפקד פקידים ויצברו שכן מצינו באחשורוש ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נער' וגו' אל יד הגא וגו' (אסתר ב' ג'), (וכן סופר בס' היושר כי ב' דברים יען, א' לבזות מהם לאוצר המלך, וב' שגם הם יקבצו איש איש תבואות שדהו ויחנו באוצרותיהם), ויקבצו, היא הגבייה מבעלי השדות, ויצברו. היא האסיפה אל ידי שומר האוצרות, וכן ביוסף תמלא ויקבץ וילב' (הרשב"ם): בר, י"א כי טעם בר להיותו עם שבליו, והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת בזרות או להבר (הראב"ע), ולפ"ז יהיה שרשו ברר ולא ברה: אכל בערים,

(לו) וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ (לז) וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ (לח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי (לט) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ (מ) אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק

תרגום אשכנזי

טען, אונד פֿערוואהרען זאַלכעס: (לו) דאמיט דער פֿאָרראטה דעם לאנדע אויפֿבעהאלטען ווערדע, אויף דיא זיבען יאהרע דער הונגערסנאָטה, וועלכע אים לאנדע מצרים זיין ווערדען: אונד דאז לאנד דורך דיא הונגערסנאָטה ניכט גאנץ אויפֿגעריבען ווערדע: (לז) דיא זאכע געפֿיל אין דען איגען פרעה'ס, אונד אין דען איגען אללער זיינער דיענער: (לח) פרעה שפראך צו זיינען דיענערן: ווערדען ויר איך איינען פֿינדען וויא דיזען, איינען מאַן, אין וועלכעם איין גאָטטליכער גייסט איזט? (לט) אונד צו יוסף שפראך ער: דא דיר גאָטט דיזעס אללעס בעקאננט געמאכט האט, זאָ איזט ניאמאנד זאָ פֿערשטענדיג אונד זאָ ווייזע, אלס דוא: (מ) דוא זאָללסט איבער מיין הויז געזעטצט זיין, אונד דורך דיינען בעפֿעהל זאָלל מיין גאנצעס פֿאָלק פֿערפפֿלעגט ווערדען; נור וואס דען טהראָן בעטריפֿט, וויל איך גראָ-

רש"י

ובלולדותיו: (לו) והיה האוכל. הגנוז כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנמצא כזין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יתזן יתפרנס כל לרכי עמי יהיה נכנסים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו נשקו בר [תהלים ב'] גרני"שון בלע"ז Garnison, garnissement, (איין אנטפֿראנג.: אונדפֿאָררעטה),

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה עֲבִירָא בְּקִרְוַיָּא וְיִטְּרוּן: (לו) וִיהֵא עֲבוּרָא גְנִיז לְעַמָּא דְאַרְעָא לְשְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא דְאַרְעָא בְּכַפְנָא: (לז) וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדּוֹהִי: (לח) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדּוֹהִי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ: (לט) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יַת כָּל דֵּין לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ: (מ) אַתְּ

באור

שב על וילדו, ושעורו וילברו בר (תחת יד פרעה) להיות אכל בערים: ושמרו, הוא מאמר לעלמו וישמרו האכל הנזכר, ויהי' תחת יד פרעה כמו מאמר מוסגר, וטעם הנגינ' יסייע לפי' זה: (לו) לפקדון, ענין גניזה והנחה, יהיה לגס כמו פקדון הגנוז שימלאו אותו לעת הצורך: לארץ, לצורך הארץ לשבע שני הרעב: (לח) הנמצא כזה, בנין נפעל והוא פעל עבר כאומ' הנמצא בעולם כזה, ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים, הנמצא אנחנו כמוהו אם נלך ונבקשנו, והם דברי פרעה אל עבדיו, וכן ת"א ויב"ע הנשכח כדין, ומלת הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש התיבה ונקוד' בחטף פתח: אשר רוח אלהים בו, בפתרון חלומות, וכל שכן לחכמת דרך ארץ (הרשב"ם): (לט) אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אמר אחרי שהודיע אלהים אותך ההכנה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך ולאוי אתה לנכון סדרה ומלכות ולהיות לי למשנ' (הרמב"ן): (מ) ישק, שרשו נשק, ודגש השי"ן למשלום הנו"ן, והרד"ק בשרשים שרש נשק מפרשו מענין נשיקה ממש, כלומ' להודותו לאדון, והראב"ע מפרש שיהיה נגיד החיל, אבל

הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ (מא) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מב) וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ (מג) וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ

סער זיין אלס דוא: (מא) פרעה שפראך פֿערנער צו יוסף: זיהע! איך זעטצע ריך איבער דאז גאנצע לאנד מצרים: (מב) נאהם זיינען רינג פֿאָן זיינער האנד, גאב איהן יוסף אן זיינע האנד: קליידעטע איהן אין פֿיינער לייגוואנד, אונד טהאט איינע גאָלדענע קעטטע אום זיינען האלז: (מג) ליס איהן אין דען אנדערן שטאאטסוואגען פֿאהרען, דער איהם געהאָרטע, אונד מאן ריף פֿאָר איהם הער, אויף דיא קניע געפֿאללען! אלזאָ

תרגום אונקלוס

תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין אֱהֵי יַקִּיר מִנָּךְ׃ (מא) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזֵי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (מב) וְאַעְדֵּי פַּרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מָנִיכָא דְדַהֲבָא עַל צַוְּארֵיהּ׃ (מג) וְאַרְכֵּיב

רש"י

וכן לועז בתהלים ב' י"ב ורלה שם ההעתקה: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: בכסא. לשון של המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך [מלכים א' א']: (מא) נתתי אותך. מניתי יתך ואע"פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון [דברי' כ"ו] בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים [מלאכי ב']: (מב) ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רלוף בטבעות קרוי רביד. וכן מרבדים רבדתי ערשי [משלי ז'] רלפתי ערשי מרלפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן. על הרובד שבעזרה. והיא רלפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי

באור

רש"י פי' וז"ל: יתפרנס כל צרכי עמי נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי (לעיל ט"ו ב') וכמו נשקו בר (תהלים ב' י"ב), גרניסו"ן בלעז עכ"ל, ובל"א (פֿערזאָרגונג): רק הכסא אגדל ממך, ענינו מפלת או ברב' הכסא אהי' גדול ממך, ודרך זה במקרא ידוע, כמו כי תהיו כאלה נבלת עלי' (ישעי' א' ל'), שמלת נבלת היא תאר אל אלה שהיא אלה נובלת מפלת עליה, וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב). תאבדו הוא פעל עומד, ור"ל שאתם תאבדו מפלת הדרך, והטעם לא תהי' לי גדולה יותר ממך כי אם גדולת הכסא, שאקרא מלך: (מא) ראה נתתי אתך, ת"א חזי דמניתי יתך ואף על פי כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון (דברים כ"ו י"ט), ונראה שבשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך נותן אני אותך (כ"כ הרשב"ם): (מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ירו, נתינת טבעת המלך (שהיא חותמו) היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדול' (רש"י): בגדי שש, של מצרים החשובים כדכתיב שש ברקמה ממצרים (יחזקאל כ"ז ז') (הרשב"ם): רבד, ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד, וכן רבדתי ערשי (משלי ז' י"ז), רצפתי ערשי מרצפות, ובלשון המשנה מוקף רובדין של אבן, על הרובד שבעזר' והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכה אצל שלו (רש"י), ויהי' לפי זה משנה שם ומקדם המופשט מן המתואר, כמו כהני המשנ' (מלכים ב' כ"ג ד'). את משנה התורה הזאת (דברים י"ז י"ח), והרמב"ן ז"ל פי' במרכבה המיוחדת למשנהו של מלך, ולפ"ז משנה תואר לאדם שהוא משנה למלך, כמו ואני אהי' לך למשנה (שמואל א' כ"ג י"ז), כי מרדכי היהודי משנה (אסתר י' ג'), שבכל אלה משנה תואר, לא שם המקרה, ולכן באו בסגול, ומשנה התורה ובל השמות בצירי כמשפט השמיכות, וכדבריו פירשו גם הרד"ק

וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מה) וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־

תולדות אהרן ויקראו ב"ב ד', א': ובלעדיך סוטה ל"ו, ב': ויקרא עקדה שם:

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִנְיֵיתָא דִי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנִּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מד) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יַת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זֵין וְיַת רַגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מה) וּקְרָא פַרְעֹה

תרגום אשכנזי

זעטצטע ער איהן איבער דאז גאנצע לאנד מצרים: (מד) איך שפראך פרעה צו יוסף: איך בין פרעה, אבער אָהנע דיך זאָלל ניאמאנד זיינע האנד אָדער זיינען פֿוס רעגען, (נעמליך דאז נעריגסטע פֿאָרנעהמען), אים גאנצען לאנדע מצרים: (מה) פרעה נאננטע דען יוסף צפנת פענח, (איינער דער דיא

רש"י

מלך בהשותפין לא ריכ' ול' בר ריכ'. ובדברי אגדה [ספרי פ' דברי'] דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשני' אמר לו בן דורמסקית עד מתי את מעוות עלינו את הכתובי' אין אברך אלא לשון ברכי' שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: **את ידו ואת רגלו**. כתרגומו: **(מה) צפנת פענח**. מפרש הצפונות

באור

בפרשים שלש רכב וכראב"ע, אבל אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפירש"י ז"ל, וכ"ה בס' הישר וירכיבו את יוסף במרכבת השני' אשר למלך ההולכת מול מרכבת המלך, ופי' מלת מרכב' הוא שם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה, ויש שהוא שם כולל לסוסים רבים עם העגלה הנהוגה על ידיהם: **אברך**, דקדוק המלה הוא שהיא מבנין הפעיל, ולדעת רבי יונה המדקדק הספרדי היא מקור, והאל"ף תחת ה"א הברך כלומר לזה נאה להבריך לפניו, וכאשר מצאנו אשכים ודבר (ירמי' כ"ה ג'), שהוא במקום השכים, וכן פי' ר"ע ספורנו וז"ל אברך, כמו הברך כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו שכורעים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך עכ"ל: **ונתון אתו וגו'**, מקור במקום עבר, ע"י זה נתן אותו על כל ארץ מצרים, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע: **(מד) אני פרעה**, אני אהי' מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא אגדל ממך (רש"י): **לא ירים איש את ידו ואת רגלו**, לפי פשוטו הוא דרך משל, שלא יהי' רשות לשום אדם לעשות דבר בכל ארץ מצרים בעניני הנהגת המדינה והשררה, בלעדו, וכן כתוב בס' הישר, את ידו ואת רגלו לצאת ולבוא על עמי בכל ארץ מצרים: **(מה) צפנת פענח**, כתרגומו ולשון מצרים הוא, וכן היה דרכם לקרוא לאדם בשעת שממני' אותו על ביתם שם הראוי, וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג ט"ז), כשנעש' משרתו, וכן ויש' לדניאל בלטשאצר (דניאל א' ז') כדכתיב די שמי' בלטשאצר כשם אלהיו (שם ד' ה') (הרשב"ם), ולשון הרמב"ן צפנת פענח, אמר רבי אברהם כי אם היא מלה מצרית לא ידענו פירוש' ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף, ועל דעת רבותינו שאומרים המפענח נעלמים (בנוסח נשמת כל חי לספרדים), יתכן שקרא לו שם נכבד בלשון אדנו כי שאל לו, או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקדוש' אליו ועניינו צפונה מגלה. וכן בתו (לא בתו ממש כי פרעה שהי' בימי משה אחר היה מזרעו, ולדעת ס' הישר הוא בן בנו) קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו (שמות ב' י'), ואל תתמהו בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוכיחים כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), בין רקם ובין חגרא, וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון הארמי' בדורו וכן עשו

יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מו) וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מז) וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃

תולדות אהרן ויוסף ברכות נ"ה, ב'. מגלה י"ז, א':

פֿערבאָרגענסטע דינגע ווייס), אונד גאב איהם צור פֿרויא דיא אסנת, טאָכטער פוטיפרע'ס דעס פריסטערס צו און: יוסף בערייזטע דאַז לאנד מצרים: (מו) יוסף וואר דרייסיג יאהרע אלט, אלס ער פֿאָר פרעה קאֶניג צו מצרים שטאנד: יעטצט גינג ער פֿאָן דער געגענווארט פרעה'ס הינ-וועג, אונד דורכרייזטע דאז גאנצע לאנד מצרים: (מז) דאז לאנד בראכטע אין דען זיבען יאהרען דער פֿרוכטבארקייט, צו הענדעפֿאָלל אויף יעדעס

תרגום אונקלוס

שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא דְּמַטְמְרָן גַּלְיָן לֵיהּ וִיהַב לֵיהּ יָת אָסְנַת בַּרַת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מו) וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין כַּד קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מז) וּכְנָשׁוּ דָיְרֵי אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא עֲבוּרָא לְאוֹצְרִין:

רש"י

ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכר [סוטה י"ג]: (מז) ותעש

באור

הנולדים המעתיקים עכ"ל, והנה לפי זה פי' פענח, מגלה לאחרים וכן תיב"ע דטמירן מפרסם, אבל אנקלוס תרגם דמטמרן גליין ליה, וכן מתורגם בל"א: בת פוטי פרע כהן און, הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע וכו', עיין ברש"י, והוא ממדרש רז"ל בסוטה (דף י"ג ע"ב), והרשב"ם כתב כי לפי הפשט אין זה פוטיפר, וכ"ה בס' היסד: כהן און, אנקלוס תרגם פה רבא דאון, וכן תרגם יב"ע רבא דטנים, ושאר לשונות של כהן או כהנים תרגמו כהנא, כהניא, וכן פי' הרמב"ן כוונת רש"י שהביא הדרש להגיד כי הוא שר הטבחים, ולומר כי עם שגל כהן הוא משרת לאלהות, כאן פירושו לשון גדול' וכן כהן מדין (שמות ב' א'). אבל לדעת הרמב"ן עצמו גם כאן אולי נעשה אח"ז כומ' לע"ז וכן יתרו הי' כומ' לע"ז כקבלת חז"ל, וסוף לשונו והאמת כי לשון כהונ' שרות, אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהני' היו (שמואל ב' ח' י"ח), ובמקומו בדברי הימים ובני דוד הראשני' ליד המלך (א' י"ח י"ז). וכן מוליך כהנים שולל (איוב י"ב י"ט), שהם משרתי המלך, וכן יכהן פאר (ישעי' ס"א י'), יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא נשא' העם לכבוד ולתפארת, וכן ומידעיו וכהניו (מלכים ב' י' י"א), ראשי משרתיו עכ"ל, וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש כהן, והמתרגם האשכנזי תרגם פה (פריסטער): ויצא יוסף על ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על ארץ מצרים (ר"ע ספורנו), וכן ת"א ויב"ע ונפק יוסף שליט על וכו', והמתרגם האשכנזי תרגמו כמו ויעבר בכל ארץ מצרים שבפסוק שאחריו, והוא כלל ואחריו פרט: (מו) ויעבר בכל ארץ מצרים, לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב בית אל והגלגל והמצפ' בענין שמואל (שמואל א' ז' ט"ז) (ר"ע ספורנו), וכ"ה כוונת המתרגם האשכנזי: (מז) ותעש הארץ, הרשב"ם פי' ותעש הארץ, הוציאה הרבה תבואה, כמו ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקרא כ"ה כ"א), וכן תרגם יב"ע ואצלחת ארעא וכו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי: לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים, לשון רש"י, וא"ת לאוצרין, וזהו לדעת רש"י במא' הכוונה ולא המלה, כי הוא מלשון וקמץ משם מלא קמצו (שם ב' ב'), שהוא מלא אגרופו, אבל הרמב"ן יפרש כי דעת האנקלוס פה לבאר המלה וז"ל, ות"א לאוצרים כי החפירות העשויות בארץ לאוצ' או לבדים אחרים יקראו קמצים, באחת הפחתים (שמואל ב' י"ז ט'), תרגם יונתן בחדא מן

(מח) וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ (מט) וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ (נ) וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת

תולדות אהרן וליוסף תענית י"א, א':

תרגום אשכנזי

קאָרן: (מח) מאן זאממעלטע אללען פֿאָררּאטה דער זיבען יאהרע, וועלכע אים לאנדע מצרים ווארען, אונד לעגטע פֿאָררּאטה אין דיא שטעדטע, נעמליך דען פֿאָררּאטה דעס פֿעלדעס איינער יעדען שטאדט, וועלכעס אין איהרעם בעצירקע וואר, לעגטע מאן היניין: (מט) יוסף שיטטעטע געטריידע אויף, וויא זאנד אם מעערע, איבער דיא מאסען פֿיל: זאָ דאס מאן איפֿהאָרטע צו צעהלען, דען עס האטטע קיינע צאהל: (נ) דעם יוסף ווארדען צווייא זאָהנע

תרגום אונקלוס

(מח) וּכְנַשׁ יָת כָּל עֲבוּר שְׁבַע שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהַב עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָּא עֲבוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בְסַחְרָנָהָא יְהַב בְּגַוַּהּ׃ (מט) וּכְנַשׁ יוֹסֵף עֲבוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגֵּי לַחֲדָא עַד דִּי פְסַק לְמִמְנֵי אֲרֵי לֵית מִנְיָן׃ (נ) וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָאלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּי יְלֵידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא

רש"י

הארץ. כתרגומו ואין לשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוגרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה ואין כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם): (מט) עד כי חדל לספור. עד כי חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון [תענית

באור

וקמציא וכן כל פחות תרגם קמצא והוא קרוב מן חפר גומץ (קהלת י' ח'), כי הגימ"ל תשמש בכאן כמו קו"ף כאשר תשמש כמו כ"ף באל יחסר המזג (ש"ה ז' ג'), מן מסכה יינה (משלי ט' ב'), וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ' ט"ז), שהוא כמו גנה, ויסכרו מעינות תהום (לעיל ח' ב'), כטעם ויסגרו וכו', הכ"ף והגימ"ל בהם שוים, וישתוו הקו"ף והכ"ף תמיד כמו קובע וכובע וכו' עכ"ל, והרשב"ם כתב לקמצים. בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך הי' השבע גדול, וכן פי' ר"ע ספורנו, והרד"ק בשרשים שרש קמץ, וכן מתורגם בל"א: (מח) ויקבץ את כל אכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצב' יוסף וגו' כי חדל לספ' יוסף הנזכ', ואמר הראב"ע כי אין פי' כל כי ברעב היו מתים, וכן וכל הארץ באו מצרימה (להלן פסוק נ"ז), רק טעמו שקבץ כל אשר יכול, ודעת הרמב"ן ז"ל שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו, והנכון לפי פשוטו כי ויקבץ איננו שב על יוסף לבד רק על כל העם ועניינו ויקבץ הקובץ, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (מאן זאממעלטע), ומלת אכל כוללת כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים וצמוקים וכיוצא בהן, ובר הוא התבוא' שהוברה נבחרת ומזוקה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ואונקלוס תרגם אוכל ובר בשוה: ויתן אכל בערים. שעורו האכל, ותחס' הה"א הידיעה, כי יסמוך על הנאמר לפניו, כמו וילך אל ארץ (לעיל ל"ו ו'), כמ"ש שם בשם הרמב"ן: אכל שדה העיר. הוא באור למאמר ויתן אכל בערים: (מט) כחול הים, דרך הפלגה: עד כי חדל לספר, עד אשר חדל לו הסופ' לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר, לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) וליוסף ילד שני בנים, דרך כלל, אולי תאומים נולדו לפיכך אמר ילד כי נולדו בלידה אחת (ת"י), ולפי מה שכתבתי בהקדמ' ובבאורי על יהי מארת (לעיל א' י"ד), נכון הוא כמשפט הלשון בעבור שבאה מלת ילד קודם

הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ (נא) וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ (נב) וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי (נג) וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (נד) וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ

געבאָרען, בעפֿאָר נאָך דאז יאהר דער הונגערס־נאָטה קאם, וועלכע איהם אסנת טאָכטער דעס פוטיפרע, פריסטערס צו און, געבאָרען האטטע: (נא) יוסף נאננטע דען ערסטגעבאָרנען מנשה: דען (ער שפראך) גאָטט האט מיך פֿערגעססען לאססען, אלל מיין אונ־גליק, אונד דאז גאנצע הויז מיינעס פֿאטערס: (נב) דען צווייטען נאננטע ער אפרים: דען (ער שפראך) גאָטט האט מיך וואכסען לאססען אין דעם לאנדע מיינעס עלענדס: (נג) אלס דיא זיבען יאה־רע דער פֿרוכטבארקייט צו ענדע ווארען, וועלכע אים לאנדע מצרים געוועזען: (נד) פֿינגען דיא זיבען יאהרע דער הונגערסנאָטה אן צו קאָממען, וויא יוסף געשפּראָכען האטטע; דא וואר הונגערסנאָטה אין אללען לענדערן, אים גאנצען לאנדע מצרים אבער וואר בראד צו בעקאָממען:

תרגום אונקלוס

דְאוֹן׃ (נא) וּקְרָא יוֹסֵף יַת שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יַת כָּל עֲמָלִי וְיַת כָּל בֵּית אַבָּא׃ (נב) וְיַת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי אַפְשְׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי׃ (נג) וּשְׁלִימוּ שְׁבַע שְׁנֵי שׂוּבְעָא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (נד) וּשְׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי

רש"י

י"א]: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף [ב"ר]: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה

באור

הכי בניה, ואונקלוס ויונ"ע תרגמוה בל' רביה: (נא) נשני, מן נשה, כמו חנני, אלהים (שם ל"ג י"א), מן חנן, הדגש תחת אות החסירה, ואילו היה מגזרת לא תנשני (ישעי' מ"ד א'), נשיתי טובה (איכה ג' י"ז), שהוא מחטופי לת"ד פעל היה לו לומר נְשִׁנִי, כמו עבדו רִמָּנִי (שמואל ב' י"ט כ"ז), הלוים אשר כִּלָּנוּ (שם כ"ה ה'), רמני מן רמה את רעהו (משלי כ"ו י"ט), כלנו, מן כלה ה' את חמתו (איכה ד' י"א) (הרשב"ם), וכ"ה דעת רבי יהודה המדקדק הראשון, והי' ראוי להיות נְשָׁנַנִי על משקל פְּקָדַנִי, ובחסרון הנו"ן עי"ן הפעל נעתקה נקודת' אל פ"א הפעל, ונשתנה הקמץ לפתח תולדתו, בעבור הדגש שאחריו אלא יבא אחר ת"ב, אבל דעת רבי משה הכהן הספרדי היא שהוא מנחי לת"ד ה"א, וראוי להיות נְשַׁנִּי, כמלת צִוַּנִי, ובא הפתח במקום החירק, ולשניהם הוא ענין השכחה, ור"ל כל כך נתן לי עושר וכבוד עד כי השכיחני את כל עמלי שהיה לי משהכבדתי וגם כל בית אבי השכיחני, ושעורו ויקרא וגו' מנשה כי אמר כי נשני וגו' וכן כי הפרני, שעורו כי אמר כי הפרני וגו': (נג) ותכלינה, ענין השלמה: (נד) ותחלינה, שרשו חלל מן הכפולים, עתיד לנסתרות מבנין הקל, והיו"ד היא רק יו"ד המשך שלא לצורך שורש או שמוש, כמו היו"ד במלת תסבינה (לעיל ל"ז ז'), והרד"ק נתן סבה עליה בס' יסוד הניקוד שער התנועות יסוד ל' ע"ש: ויהי רעב בכל הארצות, אשר סביב ארץ מצרים. (וכן פי' הראב"ע), כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפניקיא ובערביא ובפלסטיני (הרמב"ן), ואלו הארצות נודעת

מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ (נה) וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ (נו) וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (נז) וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ

ת"א הארץ פסחים קי"ט, א'. יבמות י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

(נה) אלס נעמליך דאז לאנד מצרים הונגערס־נאָטה צו שפיהרען אנ־פינג, שריא דאז פֿאָלק צו פרעה אום בראָד; אבער פרעה שפראך צום לאנדע מצרים, געהט צו יוסף! וואס ער אייך זאגען ווירד, דאז טהוט: (נו) אלס נון הונגערסנאָטה אים גאנ־צען לאנדע וואר, אֶפֿנעטע יוסף אללע (פֿאָרראטהס־הייזער) וואָרין געטריידע וואר, אונד פֿערקויפֿטע אן מצרים, דען דיא הונ־גערסנאָטה נאהם צו אים לאנדע מצרים: (נז) אונד אללע אויס דעם לאנדע אומהער קאמען נאך מצרים, צו יוסף, אום

תרגום אונקלוס

כַּפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא דִּי אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא׃ (נה) וּכְפֵינַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּצְוַח עַמָּא קֳדָם פַּרְעֹה עַל לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרָאֵי אֱזִילוּ לְוָת יוֹסֵף דִּי יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃ (נו) וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יָת כָּל אוֹצְרַיָּא דִּי בְהוֹן עִבּוּרָא וְזַבִּין לְמִצְרָאֵי וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (נז) וְכָל דַּיָּרֵי

רש"י

יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שבשני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ.

באור

שהן סמוכות למצרים, פיניקיא, הוא (פיניציען), והוא שם כולל לכל גלילות צור וצידון חבל הים, והיא להלאה מקדן מזרחית צפונית למצרים, ערביא היא (ארחביאה), שהיא למזרח מצרים ממש, ומשכה לדרום העולם עד ים אוקינוס וכוללת ארצות רבות, פלישטינא, היא ארץ כנען אשר הנחיל ה' לישראל, והאומות קראוה כן ע"ש פלשת, והיא צפונית מזרחית ממש למצרים: ובכל ארץ מצרים היה לחם, כי נתן יוסף אוכל בערים: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים, ע"פ הדרך שבארתי כמה פעמים שהכתוב יכלול ויפרט, יהי' גם כאן על הדרך הזה, שבפסוק הקודם אמר ובכל ארץ מצרים היה לחם ועתה פרט דבריו איך הי' זה, שבאמת הי' הרעב גם במצרים, אלא שצעק העם אל פרעה, והוא שלחם אל יוסף ויוסף מכר להם בר ולחם, וכן נתגלגל הדבר עד שבאו מכל הארצות למצרים, ובתוכם באו גם בני יעקב עד סוף הספו': כל ארץ מצרים, פירוש אנשי ארץ מצרים, וכן וכל הארץ באו מצרימה (בפסוק נ"ז). פירוש וכל אנשי הארץ: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם, מקרא קצר הוא, ושעורו בתשלומו, ויפתח יוסף את כל (האוצרות) אשר בהם (תבואה), ובאופן זה תרגמו אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי: וישבר, לשון שבר מבנין הקל יאמר על המוכ' ועל הקונה כי הפעולה בזה ע"ש התבואה שנקרא' שבר לפי שהיא שובר' הרעב. (ומאשכוהו אף ביין וחלב, ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעי' נ"ה א'), וכן אמר שבר רעבון בתיכם (להלן מ"ב י"ט), ע"ד ישברו פראים צמאם (תהלים ק"ד י"א), הנה המוכר נותן השבר והקונה לוקח השב' והנה הפעול' על שניהם אבל בנין הפעיל מהנו אינו נופל אלא על המוכר לפי שהפעולה יוצאת מאתו ובנין הפעיל ברוב הוא יוצא (ברד"ק בשרשים שרש שבר): (נז) וכל הארץ, באה המלה הזאת על דרך הפלגת הרבוי: באו מצרימה לשבר אל יוסף, הפוך וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשב', ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשב' מן יוסף, כן פי' הרמב"ע והרשב"ם, וכן הוא בנוסחאות חדשות

מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃
מב (א) וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־

תולדות אהרן תתראו תענית י' א', ב':

איינצוקויפֿען: דען דיא הונגערסנאָטה וואר גראָס אין דעם גאנצען לאנדע: מב (א) אלס יעקב מערקטע, דאס אין מצרים נאָך גע־טריידע פֿייל וואר, שפּראך ער צו זיינען זאָהנען, וואס זעהט איהר איך איינאנ־דער אן? (ב) אונד שפּראך פֿערנער, איך האבע גע־האָרט, דאס אין מצרים געטריידע פֿייל איזט, רייזט הינאב, אונד קויפֿט אונס פֿאָן דא איין, דאמיט וויר דאז לעבען ערהאלטען,

תרגום אונקלוס

אַרְעָא אֲתוֹ לְמִצְרַיִם לְמִזְבַּן עֲבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא בְּכָל אַרְעָא׃
מב (א) וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית עֲבוּר מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי לְמָא תִתְחֲזוּן׃ (ב) וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אֲרֵי אִית עֲבוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם חוּתוּ לְתַמָּן וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן

רש"י

מי כס פני הארץ אלו העשירים [ב"ר]: את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: יישבור למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב [ישעיה נ"ה]: (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף:

מב (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי' שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה [תענית י']: (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ושמעתי מאחרים שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושי' ברעב. ודומה לו ומרוה גם הוא יורה [משלי י"א]: (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים וי'

באור

של פירושי רש"י ז"ל. וכן המתורגם בל"א. והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו מן, והנגינ' מסכים לתרגומם, כי אם הי' פירושו מהופך, ראוי' להיות מלת לשבר בטעם המפסיק יותר מהטעמים שלפניו, ובאופן זה, וכל־הארץ | באו מצרימה | | לשבר | | | אל־יוסף:

מב (א) וירא יעקב, בעבור היות ההרגשות מתחברות במקום אחד במוח הראש יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני (לעיל כ"ז כ"ז), ומתוק האור (קהלת י"א ז'), וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי (הראב"ע): למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (רש"י), והוא מגמרא דתענית (דף י' ע"ב), ור"א בחור במקומו לס' השרשים שרש ראה כתב שיותר נכון לפרש למה תתראו למה תראו איש את אחיו ולא תלכו לשבור שבר, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה עכ"ל, ונפי' זה בחר המתרגם האשכנזי: (ב) רדו שמה. לפי פשוטו אמר רדו לפי שא"י היא גבהים וארץ מצרים בשפל תחת נגדה. ולכן ממצרים לא"י נאמר לשון עליה, ויעל אברם ממצרים (לעיל י"ג א'), ולהפך מא"י למצרים נאמר לשון

לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ (ג) וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ (ד) וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ (ה) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (ו) וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃

תולדות אהרן המשביר סנהדרין ל"ג, ח':

תרגום אשכנזי

אונד ניכט שטערבען: (ג) צעהן ברידער יוסף'ס רייזטען הינאב, פֿאָן מצרים געטריידע איינצוקויפֿען: (ד) בנימין אבער, יוסף'ס ברודער, שיקטע יעקב ניכט מיט זיינען ברידערן דען ער שפראך: עס קאָננטע איהם אונגליק בעגעגנען: (ה) דיא קינדער ישראל'ס קאמען אונטער אנדערן אנקאָממענדען איינצוקויפֿען; דען אים לאנדע כנען וואר הונגערסנאָטה: (ו) יוסף רעגירטע דאז לאנד, ער פֿערקויפֿטע אויך געטריידע דעם געזאמטען פֿאָלקע דעם לאנדעס; נון קאמען דיא ברידער יוסף'ס, אונד ביקטען זיך פֿאָר איהם מיט דעם אנגעזיכט צור ערדע:

רש"י

שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחו' ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לי' שלא היתה אהבת כלם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם [ב"ר]: (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה [ב"ר]: (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתח אחד כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניה' וכן כל השתחואה פשוט ידי' ורגלים הוא [שבועות

תרגום אונקלוס

וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת׃ (ג) וּנְחָתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַשְׂרָא לְמִזְבַּן עִבוּרָא מִמִּצְרָיִם׃ (ד) וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוֹהִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְעַרְעִינֵּיהּ מוֹתָא׃ (ה) וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִזְבַּן עִבוּרָא בְּגוֹ עָלַיָּא אֲרֵי הֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (ו) וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּין עִבוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא׃

באור

ירידה, וירד אברם מצרימה (שם י"ב י'): ושברו לנו, וקנו לנו שבר: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה, כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב (ר"ע ספורנו), וכן סופר בס' הישר שצוה יוסף שלא ישבור כל איש כי אם מחיית ביתו. אבל לכוונה אחרת כדי שיוכרחו גם אחיו לבוא למצרים, כי ירא אולי יתנו כסף לאחד יושבי כנען הבאים מצרימה לשבור בר, להביא גם להם: (ד) אסון, מות בידי אדם או בידי שמים, והמתרגם האשכנזי תרגם (אונגליק), לפי הכוונה: (ה) בתוך הבאים, שהיו הולכות שם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז בימי הרעב (ר"ע ספורנו): (ו) הוא המשביר, מוכר השבר יקרא שובר ומשביר פעל יוצא לשלישי מלוה לאנשיו שישברו ותחלה היו הקונים באים אליו כי כן צוה שלא ימכרו עד שיבואו לפניו הקונים וישאלו ממנו בתחנה שיצוה שימכרו להם וצוה זה בעבור אחיו שכשיבאו יתראו אליו על כל פנים וכ ן עשו (מ"י): (ז) וירא יוסף את אחיו ויכרם, מיד שראה אותם הכירם: ויתנכר אליהם,

(ז) וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל: (ח) וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ: (ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־

ת"א ויכר יבמות פ"ח, א'· כתובות כ"ז, ב'· ב"מ ל"ט, ב':

תרגום אשכנזי

(ז) אלס יוסף זיינע ברידער זאה, ערקאננטע ער זיא, שטעללטע זיך אבער גע־גען זיא פרעמד, רעדעטע הארט מיט איהנען, אונד שפראך: וואָ קאָממט איהר הער? זיא שפראַ־כען: אוים דעם לאנדע כנען, שפייזע איינצוקוי־פען: (ח) יוסף ערקאננטע צוואר זיינע ברידער, אל־ליין זיא ערקאנגטען איהן ניכט: (ט) יוסף געדאכטע אן דיא טריימע, דיא ער פאָן איהנען געטריימט האטטע, אונד שפראך צו איהנען: איהר זייד קונדשאַפטער! איהר זייד געקאָממען, דיא שוועכע

תרגום אונקלוס

(ז) וַחֲזָא יוֹסֵף יַת אֲחוֹהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וְחַשִּׁיב מַה דִּי יְמַלֵּל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קַשְׁיָן וַאֲמַר לְהוֹן מְנַן אֲתֵיתוּן וַאֲמָרוּ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן לְמִזְבַּן עֲבוּרָא: (ח) וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יַת אֲחוֹהִי וְאִינוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי: (ט) וּדְכַר יוֹסֵף יַת חֶלְמַיָּא דִּי הֲוָה

רש"י

י"ז]: (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות [ב"ר]: (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן [ב"ב מ"ט כתובות כ"ז] ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר

באור

עשה את עצמו כאלו לא הכירם. וידבר עמהם קשות. ואונקלוס תרגם פה כוונה רחוקה מאוד, וחשיב מה דמליל עמהון, ונראה לי שכוונתו לפרש ויתנכר כמו ויתנכל, בחילוף הרי"ש בלמ"ד, כמו שיחשבו קצת מדקדקים במלת וידע אלמנותיו ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), שמפרשים כמו ארמנותיו, וכן ואלו צלם חד (דניאל ב' ל"א), פירושו והנה, כמו וארו ארבע רוחי שמיא (שם ז' ב'), ברי"ש, וכן הוה משתדר להצלותה (שם ו' ט"ו), כמו משתדל, וכן פי' קצת מפרשים התציא מזרות בעתו (איוב ל"ח ל"ב), מזלות. וכן בחולין (דף ז' ע"א), אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, פי' להתגדל וכן במשנה דאבות (פ"ב מ"ה) ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש (לפי גי' הערוך), פי' השתדר (ועיין בערוך ערך גדר א' וערך שדר א'), והנה עם שאין הרי"ש והלמ"ד ממוצא אחד נראה לעין שהם קרובים במבטא, כי הילדים הקטנים שלא נשלם להם עדיין מבטא האותיות כראוי, בדליתם לדבר אות הרי"ש יחליפוה בלמ"ד: קשות, תיב"ע מילין קשיין, ומנהג הכתוב שבבוא התאר בלי המתואר שיבוא בלשון נקבה כמו כי עשית זאת (לעיל ג' י"ד), ועיין מ"ש שם: (ח) והם לא הכרהו, כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן, ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינתם (לקמן פסוק כ"ג הרשב"ם), וכן פי' רש"י, והיא דעת רבנן דרבי לוי בב"ר, וכתב הרמב"ן והם לא הכרהו כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם וכו'. והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט, אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבואו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ עכ"ל: ויכר יוסף את אחיו, כפל המאמר לעורר על ההתנגדות שבין יוסף לאחיו בענין ההכרה, ומ"א ויכר יוסף את אחיו, כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם, והם לא הכרהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (ער קאננטע זוואר וכו' אליין): (ט) אשר חלם להם, עליהם, וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו (רש"י), והרמב"ן כתב להפך כי בראותו

עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ (י) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ (יא) כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ

תרגום אשכנזי

דעם לאנדעס וואהרצונעהמען: (י) זיא אנטוואָרטעטען: ניין, מיין העיר! דיינע דיענער זינד פֿילמעהר געקאָממען, פֿאָרראטה איינצוקויפֿען: (יא) וויר אללע זינד זאהנע איינעס מאננעס, וויר זינד עהרליכע לייטע, דיינע דיענער זינד ניאמאהלס קינדשאפֿטער געוועזן: (יב) ער שפראך צו איהנען: ניין! איהר זייד ווירקליך געקאָממען, דיא

תרגום אונקלוס

חֲלַם לְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן׃ (י) וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עֲבוּרָא׃ (יא) כּוּלַנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא כֵּינֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלִּילֵי׃ (יב) וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן

רש"י

חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו את מקורה הערה [ויקרא כ'] וכמו ערום ועריה [יחזקאל ט"ז]. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא. (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו כן דברת [שמות י']. כן בנות צלפחד דוברות [במדבר כ"ז] ועברתו לא כן בדיו [ישעיה ט"ז]: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסת'

באור

אחיו משתחוים לו זכר את ב' החלומות וראה שלא נתקיים עדיין אף א' מהם, כי בא' ראה שכל אחיו ישתחוו לו כאמרו והנה אנחנו מאלמים וגו' (לעיל ל"ז ז'), והנה לא היה כאן בנימין, ובב' ראה השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לו שירמוז גם לאביו ולאשת אביו וי"א אחיו, ולפי שידע בפתרונם כי יקיימו שניהם לכן חשב זאת התחבולה להעליל עליהם ולהכריחם שיביאו את אחיו בנימין הנה ויקוים החלום הא', ואח"כ יתוודע להם ויביאו גם את אביהם וכל ביתו למצרים ויקוים גם הב', ולכן לא הגיד להם בתחלה שהוא יוסף. כי היה אביו בא מיד בלי ספק, ולא היה מקוים החלום הא'. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל כל הענינים האלה היה ליוסף מחכמתו בפתרון החלומות. כי לולי זאת יש לתמוה כי גם לפני בוא אחיו הלא עמד יוסף במצרים ימים רבים, והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואף אלו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון, אבל היה רואה כי השתחוית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים, כ"ז מדברי הרמב"ן בקצור: ערות הארץ, גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו את מקורה הערה (ויקרא כ' י"ח), וכמו ערם ועריה (יחזקאל ט"ז ז' ול"ט), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואונקלוס תרגם בידקא דארעא, כמו בדק הבית, רעוע הבית, אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, וכתב עוד ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבר בר אמר להם מרגלים אתם: (י) לא אדני ועבדיך וגו', הוי"ו במקום אבל ופירושו לא כן כמו שאתה אומר, אבל עבדיך באו לשבר אכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו, לכך אנו הולכים יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלים (הרשב"ם): נחנו, נגרע' האל"ף: כנים, נכונים ואמתיים, כמו כן דברת (שמות י' כ"ט), כן בנות צלפחד דוברת (במדבר כ"ז ז'), ר"ל ישר ונכון, וגם מלת כן המורה על השווי והדמיון כמו כן תעשה (לעיל י"ח ה'), ויהי כן (שם א' ז'), היא קרובה בענינה לענין הראשון, ושרש שניהם כון. ור"ע

בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ (יג) וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים | אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ (יד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ (טו) בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא

ת"א שנים עשר יבמות ו"ז, ב':

שוועכע דעם לאנדעס וואהרצו נעהמען: (יג) וויא אנטוואָרטעטען: וויר דיינע דיענער, זינד צוועלף ברידער, זאָהנע איינעס מאננעס אים לאנ־ע כנען; דער קליינסטע איזט יעטצט בייא אונזערם פאטער, אונד איינער דאפאָן איזט הינוועג געקאָממען: (יד) יוסף שפראך צו איהנען: דיא זאכע איזט, וויא איך אייך געזאגט האבע, איהר זייד קונדשאפטער! (טו) דאדורך זאָללט איהר געפריפט ווערדען; בייא לעבען פרעה'ס! איהר קאָממט פאָן היר ניכט אנדערס וועג, אלס וועני אייער קליינסטער ברודער היהער קאָממט:

תרגום אונקלוס

לְמֶחֱזֵי׃ (יג) וַאֲמָרוּ תְּרֵי עֲשַׂר עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃ (יד) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דִּי מַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃ (טו) בְּדָא תִתְבַּחֲרוּן חַיֵּי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין

רש"י

בי' שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א' [ב"ר]: (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו. אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה: **אם תצאו**

באור

ספורנו כתב כנים אנחנו, בכל עסקינו, לא היו עבדיך מרגלים, מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה עכ"ל, וכן מתורגם בל"א (ניאמאהלס): (יב) **ויאמר אליהם לא**, אין זה אמת: **כי ערות הארץ באתם לראות**, שאם כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם, כלומר אללו ולדעת אם בנימין קיים אמר להם כן, והם השיבו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו', וכן כתוב לפנינו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו (להלן מ"ג ז') (הרשב"ם): (יג) **שנים עשר** עבדיך וגו', הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטון נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך (ר"ע ספורנו): (יד) **הוא אשר** דברתי, הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו (רש"י): (טו) בזאת תבחנו, שאם אינכם אחים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לספק ולהיות בן מות עמכם (ר"ע ספורנו). ויתכן ג"כ שהכוונה שיבררו בדבריהם האמת אתם בזה שיש להם עוד אח קטן, ואם זה אמת אז יאמינם גם על שארי דבריהם: חֵי פרעה, הוא שם סמוך, והנפרד ממנו חַיִים, והוא בל' רבים לעולם ולא יתפרד, ור' יהודה כתב כי חי פרעה הוא יחיד מן מות וחיים (משלי י"ח כ"א). והנכון שהוא לשון רבים בסמוך והיו"ד יו"ד הרבים, ויו"ד השרש נעלמת, והראוי חַיֵּי כמו ויהיו חיי שרה (לעיל כ"ג א') ושרש המלה חיי. וכבר הארכתי בזה בקונ' עלים לתרופה (בפ' שמות א' ט"ז), וכוונת המאמר חי פרעה, נשבע בחיי המלך: **אם תצאו**, שלא תצאו מכאן כי אם בבוא וגו', ועיין מ"ש

אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ (טז) שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ (יז) וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ (יח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ חמישי (יט) אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ

(טז) שיקט איינען פֿאָן אייך אב, דאס ער איירען ברודער האָלע, איהר אבער זאָללט איינגעשפערט ווערדען, דאדורך זאָללען איירע וואָרטע געפריפֿט זיין, אָב איהר מיט וואהרהייט אומגעהט, דען וואָ ניכט, ביים לעבען פרעה'ס! זאָ זייד איהר קונדשאַפֿטער: (יז) מאן טהאט זיא אין פֿערוואהרונג, דרייא טאגע לאנג: (יח) אם דריטטען טאגע שפראך יוסף צו איהנען: טהוט פֿאָלגענדעס, דאמיט איהר אייער לעבען ערהאלטעט; איך פֿירכטע גאָטט: (יט) זייד איהר עהרליכע לייטע, זאָ בלייבע איין ברודער פֿאָן אייך אין איירעם געפֿענגניס איינגעשפעררט; איהר אבער ציהט, אונד ברינגט

תרגום אונקלוס

בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא: (טז) שַׁלַּחוּ מִנְּכוֹן חַד וִידַבַּר יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן וְיִתְבַּחֲרוּן פִּתְגָּמֵיכוֹן הַקֻשְׁטָא אַתּוּן אָמְרִין וְאִם לָא חַיֵּי פַרְעֹה אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן: (יז) וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין: (יח) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיָּמוּ מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחֵיל: (יט) אִם כֵּוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן וְאַתּוּן אֱזִילוּ אוֹבִילוּ

רש"י

מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרתם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם

באור

בפסוק אם תשקר לי (לעיל כ"א כ"ג), בבאור מלת אם הבאה אחר לשון שבועה: (טז) האסרו, תאסרו כמו ומת בהר (דברים ל"ב מ"ט) (הרא"בע), ועל דעתי הכוונה בצווי כלומר התרצו בזה, ועל דרך חסד ויראת אלהים אמר להם כן התרצו להאסר פה עד שתשלחו אחד מכם לברר דבריכם, (וכן פי' מהר"י אברבנאל), וכן ומת בהר בא הצווי תחת השם ב"ה הפועל כל המעשים הנראים לנו כמקרים, ברצון גמור ולתכלית טוב הידוע לו, ואל משה בחירו אשר התחנן לפניו אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' (שם ג' כ"ה), אמר השם באהבתו אותו ע"ד פיוס ודרך התרצה למות, כי לתכלית טוב אנכי חפץ בזה, ואם הוא נעלם ממך: האמת אתכם, אם אמת אתכם, לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה (רש"י): (יז) ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, שעורו, להיות שם שלשת ימים, כי האסיפה היא תחלת העשיה והיא הכנסתם לשם, והכונה שייכת על ישיבתם ועכובם שם, וכמו שכתוב ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו (שם כ"ב ב'): משמר, בית האסורים, ולשון הרמב"ן ויאסף וגו', עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו יוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להניח האחד רק להבאת כלם עכ"ל: (יט) יאסר, ישאר אסור, כן תרגם המתרגם האשכנזי, וכן נראה דעת רש"י ממה שכתב בבית משמרכם, שאתם אסורים בו עכשיו עכ"ל: ואתם, אבל אתם, ומורה על מלת אבל, כמשפט מלת הנוכחים הבאה קודם הצווי לנוכחים, כמ"ש בהקדמה ובבאורי פעמים רבות: שבר רעבון בתיכם, מה

הָבִ֫יאוּ שֶׁ֖בֶר רַעֲב֥וֹן בָּתֵּיכֶֽם׃ (כ) וְאֶת־אֲחִיכֶ֤ם הַקָּטֹן֙ תָּבִ֣יאוּ אֵלַ֔י וְיֵאָמְנ֥וּ דִבְרֵיכֶ֖ם וְלֹ֣א תָמ֑וּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵֽן׃ (כא) וַיֹּאמְר֞וּ אִ֣ישׁ אֶל־אָחִ֗יו אֲבָל֮ אֲשֵׁמִ֣ים׀ אֲנַחְנוּ֮ עַל־אָחִ֒ינוּ֒ אֲשֶׁ֨ר רָאִ֜ינוּ צָרַ֥ת נַפְשׁ֛וֹ בְּהִתְחַנְנ֥וֹ אֵלֵ֖ינוּ וְלֹ֣א שָׁמָ֑עְנוּ עַל־כֵּן֙ בָּ֣אָה אֵלֵ֔ינוּ הַצָּרָ֖ה הַזֹּֽאת׃ (כב) וַיַּ֩עַן֩ רְאוּבֵ֨ן אֹתָ֜ם לֵאמֹ֗ר הֲלוֹא֩ אָמַ֨רְתִּי אֲלֵיכֶ֧ם׀ לֵאמֹ֛ר אַל־תֶּחֶטְא֥וּ בַיֶּ֖לֶד וְלֹ֣א שְׁמַעְתֶּ֑ם וְגַם־דָּמ֖וֹ הִנֵּ֥ה

רעז איינקויף פֿיר דיא הונגערסנאָטה אייערעס הויזעס: (כ) איירען קליינסטען ברודער בריגנגט מיר הער, דאדורך ווערדען איירע וואָרטע גלויבהאפֿט ווערדען, אונד איהר ניכט שטערבען. זיא טהאטען דיזעס: (כא) אונד שפראכען איינער צום אנדערן, פֿירוואהר! וויר האבען אונס אן אונזערם ברודער פֿערשולדעט, דאס וויר דיא אנגסט זיינער זעעלע געזעהען, אלס ער אונס פֿלעהטע, אונד האבען ניכט הערען וואָללען; דארום האט אונס דיזע נאָטה געטראָפֿפֿען: (כב) ראובן אנטוואָרטעטע איהנען, אונד שפראך: זאגטע איך עס אייך ניכט, דא איך שפראך: פֿערזינדיגט אייך ניכט אן דעם קנאבען? איהר אבער וואָללטעט ניכט הערען;

תרגום אונקלוס

עִבּוּרָא דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן: (כ) וְיָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוּן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָּמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן וַעֲבַדוּ כֵן: (כא) וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִּי חֲזֵינָא עָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָה מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּילְנָא מִנֵּיהּ עַל כֵּן אֲתַת לָנָא עַקְתָא הָדָא: (כב) וַאֲתֵיב רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר לָא תֶחֶטְאוּן בְּעוּלֵימָא וְלָא קַבֵּילְתּוּן וְאַף

רש״י

לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך [מלכים א׳ ח׳]: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. ולאיתי בב״ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי״ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין ונמין

באור

שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם, יתאמתו ויתקיימו, כמו אמן אמן (במדבר ה׳ כ״ב), יאמן נא דבריך (מלכים א׳ ח׳ כ״ו) (רש״י): (כא) אבל, כמו אבל שרה אשתך (לעיל י״ז י״ט), כמו אכן (הראב״ע), ורש״י כתב אבל, כתרגומו בקושטא, ולאיתי בב״ר לישנא דרומא׳ הוא אבל, ברם, עכ״ל, וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש אבל שענינו אמת: אשר ראינו צרת נפשו וגו׳, חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם, או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וכו׳, או מדרך הכתובים שמקצרים במקום א׳ ומאריכים בו במקום אחר (הרמב״ן): בהתחננו, הנו״ן הא׳ ראויה להדגש לסי׳ הבנין, והוקלה שלא יתחברו ג׳ נוני״ן יחד, כי הדגושה תקרא בכפל אות: באה, מלעיל שהוא עבר ות״א ויב״ע אתת: (כב) ויען ראובן אתם וגו׳, הנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מכירה שלא תחטאו בו כי ילד הוא, ומפני נערותו חטא לכם ורא״י לכם להעביר על חטאות נעוריו (הרמב״ן): וגם דמו הנה נדרש, וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירושו וגם דמו אע״פ שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד ורכותינו דרשו דמו ודם הזקן. (הרמב״ן): (כג) כי שמע יוסף, מבין לשונם ובפניו

נִדְרָשׁ׃ (כג) וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃ (כד) וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ (כה) וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ (כו) וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־

תרגום אשכנזי

יעטצט ווירד זיין בלוט געפֿאָדערט! (כג) זיא וואוסטען ניכט, דאס יוסף עס פֿערשטעהט; וייל אללע צייט איין דאָללמעטשער צווישען איהנען וואר: (כד) ער וואנדטע זיך פֿאָן איהנען וועג, אונד ווײנטע; גינג ווידער צו איהנען, רעדע־טע מיט איהנען, נאהם דען שמעון פֿאָן איהנען, אונד ליס איהן פֿאָר איה־רען אויגען בינדען: (כה) יוסף בעפֿאהל, דאס מאָן איהרע געפֿעסע מיט געטריידע אנפֿיללע, אונד איהר געלד ווידער הינאיינלעגע, יעדעם אין זיינען זאק, איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע מיטגעבע: מאן טהאט איהנען אלזאָ: (כו) זיא לודען איהרען איינקויף

תרגום אונקלוס

דְּמֵיהּ הָא מִתְבְּעֵי׃ (כג) וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי מְתוּרְגְּמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃ (כד) וְאִתְחַזַר מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן וַאֲסַר יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ (כה) וּפַקֵּיד יוֹסֵף וּמְלוֹ יָת מָנֵיהוֹן עֲבוּרָא וּלְאָתָבָא כַּסְפֵּיהוֹן גְּבַר לְסַקֵּיהּ וּלְמִתַּן לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וַעֲבַד לְהוֹן כֵּן׃

רש״י

רצויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריה' ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסוב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה:

באור

היו מדברים כן: כי המליץ בינתם, כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם ולכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ, מבאר מגזרת מליצה, וחז״ל בב״ר אמרו שהוא מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: את שמעון, בב״ר אמרו הוא שהשליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא (שם ל״ז י״ט), וכן סופר בס' הישר, וכן תיב״ע: ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (רש״י). והוא מב״ר, וכ״ה בס' הישר: (כה) ויצו יוסף וימלאו וגו' ולהשיב וגו' ולתת וגו' ויעש להם כן, יש פה קצור לשון, ושעורו בתשלומו יהיה כן, ויצו יוסף (למלאות כליהם בר) וימלאו את כליהם בר (ויצו עוד) להשיב כספיהם וגו'. והוי״ו של ולהשיב תמשוך מלת ויצו גם אל מאמר זה. ועל דבר השנוי בלשון, וימלאו, לשון רבים, ויעש, לשון יחיד, יתכן לדעתי לומר כי הצווי למלאות כליהם היה לכל עבדיו העומדים בבתי אוצרות התבואות לשבור בר, אבל צווי השבת כספיהם ונתינת הצידה לא היה רק למנשה בנו או לאחר שהוא עבדו נאמנו שהוא יעשה זאת לבדו בהסתר, ועליו שב ויעש להם כן. ונראה לי שמניח הטעמים כיון לזה שהיו שם שני צוויים שונים הראשון בפרסום לכל עבדיו, והשני בהסתר לאיש סודו, ובשביל כך העמיד הצווי הראשון בטעם סגולתא, שכחו קרוב לכח הפסק האתנח, ולפעמים הוא גדול ממנו, כמו שבארתי בהקדמה: כספיהם. זה לשון המתרגם האשכנזי, יש שמות שהם כלל על לשון יחיד לעולם כמו מיני המתכות ברזל ונחשת ובדיל ועופרת כסף וזהב וכן בשר, לחם, יין, שמן דבש חלב, עפר, ודומיהם, כל עוד שלא יכוון המדבר כי אם אל חמריהם המשותף לכלם בשוה, כי בבחינת החומר לא יבדל המתכות ממתכות כי אם ע״י המשקל בכובד וקלות, ואם יהיה

חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ (כז) וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו

תרגום אשכנזי רמג

אויף איהרע עזעל, אונד רייזטען פאָן דא אב: (כז) אין דער הערבערגע אָפֿנעטע איינער זיינען זאק, זיינעם עזעל פֿוט־טער צו געבען, אונד זאה זיין געלד, וועלכעס אָבען אן דער אָפֿנונג דעס פֿוט־טערזאקס וואר: (כח) ער שפּראך צו זיינען ברידערן: מאן האט מיר מיין געלד

תרגום אונקלוס

(כו) וּנְטַלוּ יָת עִבוּרְהוֹן עַל חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מִתַּמָּן׃ (כז) וּפְתַח חַד יָת סַקֵּיהּ לְמִתַּן כִּסָּתָא לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יָת כַּסְפֵּיהּ וְהָא הוּא בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃ (כח) וַאֲמַר לַאֲחוֹהִי אִתּוֹתַב

רש"י

ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא [ב"ר]. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו: ויאסר אותו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו [ב"ר]: (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחת. הוא שק: (כח) וגם

באור

ביניהם הבדל במעלה שלפעמים זה טוב מזה, לא יבוא כי אם מפאת הסיגי' המעורבים בהם, ואולם אלה חומרם המתוק' והברזל אין ביניהם חלוף כי אם בכמות וכאשר ישתנו לחשיבות במעלה מיוחדת, יתארו אותם לאותה המעלה כמו נחשת קלל (יחזקאל א' ז'), נחשת מוהב (עזרא ח' כ"ז), ברזל עשות (יחזקאל כ"ז י"ט), וכאשר יעשו מהם כלים נבדלים, יבואו שמות הכלים המורים על הצורה בלשון רבים, ושמות המתכות המורים על החומר יבואו בלשון יחיד, כמו קערת כסף, כפות זהב (במדבר ז' פ"ד), ואולם כאשר יתיחדו הדברים הנאמרים בצורות נבדלות והמדבר בהם יכוון גם אל בחינת הצורת הרך, אז יבואו בלשון רבים, כמו האבן והעץ, אע"פ שהם שמות החמרים, כאשר ידבר בהם בבחינת צורותיהם הנבדלות יאמר אבני שהם (שמות כ"ה ז'), לאבני אקדח (ישעיה כ"ד י"ב), אבני פוך (ד"ה א' כ"ט ב') וכן הכסף והזהב כאשר יעשו מהם מטבעות, יתכן שיבואו בקנין בבחינת השתנות הצורות ההן ועל כן יאמר פעם צרור כספו ופעם צרורות כספיהם, ואם יסמכו אל המספר לא תמלא המקונן בהם לעולם, כמו חמשים כסף (דברים כ"ב כ"ט), מאה כסף (שם י"ט), עשרה כסף (שמואל ב' י"ח י"א), עשרה זהב (במדבר ז' י"ד), כי אז ישתוו בבחינת וצורות, ולא יכוון כי אם אל מספר המטבעות השוות בבחינת הצורה, וכן בלשון המשנה אמרו האומנא ארבעה כסף, הטענה שתי כסף, ואמרו שם בלשון רבים, נפלו לה כספים עכ"ל: **איש אל שקו**, של כל איש אל שקו, וכן תרגם יב"ע, כספיהון דגבר: **ולתת להם צדה לדרך**, בלי ספק דבו לקנות כ"כ שיספיק להם גם לדרך, אך הכוונה לדעתי שנתן להם מטעמים מיוחדים ומעדנים פרטיים לדרך: (כז) **ויפתח האחד**, הראב"ע פי' האחד מהם ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון, וכוונתו בעבור הה"א הידיעה, ורש"י פי' שהוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו, וכן תרגם יב"ע, וכן סופר בס' הישר: **אמתחתו**, האל"ף נוספת והתי"ו לנקבה והיא לסמיכות נהפכה כי מבלי הסמיכות אַמְתָּחָה כמלת אַזְכָּרָה והנכון כי אַמְתַּחַת אחד בסמוך ונמוכרת וחיבורו לכנויים יוכיח אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן אמתחה היה התי"ו רפה והוא השק, (רד"ק בשרשים שרש מתח), והנה אירע לאחד מהם שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם, אולי קרה הדבר במקר' שהושם כסף אחד מהם קרוב לפי השק למעלה, וביתר השקים הושם למטה, והרמב"ן ז"ל כתב והקרוב אלי כי אמתחת של גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מתראתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכלם ואירע לאחד שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים, ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין עכ"ל: (כח) **ויצא לבם**, על דרך נפשי יצאה בדברו (ש"ה ה' ו'), ואנקלוס תרגם זה כפי המליצה הנהוג' בענין זה באמתי, ונפק מדע לבהון, וכן תיב"ע, וכן

הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ (כט) וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ (ל) דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ (לב) שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (לג) וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ (לד) וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי

ת"א ויצא תענית ט', ח': דבר מכות י"ח, ח':

תרגום אשכנזי

ווידער געגעבען, היר ליגט עס אים פֿוטטער־זאקקע! דא ענטפֿיל איהנען דאז הערץ, אונד זיא ערשראקען, איינער געגען דען אנדערן, שפּראכען: וואס האט אונס גאָטט דא געטהאן? (כט) זיא קאמען צו איהרעם פֿאטער יעקב, אין דאז לאנד כנען, אונד בעריכטעטען איהם, וואס איהנען בעגעגנעט וואר, וויא פֿאָלגט: (ל) דער מאן, דער העדר דעם לאנדעס רעדעטע הארט מיט אונס, אונד הילט אונס פֿיר קונדשאַפֿטער דעס לאנדעס: (לא) וויר אנטוואָרטעטען איהם, וויר זינד עהרליכע לייטע, וויר װארען ניאמאהל'ס קונדשאפֿטער: (לב) וויר זינד צוועלף ברידער, זאָהנע אונזערס פֿאטערס; איינער איזט וועגגעקאָממען, דער קלייגסטע אבער איזט יעטצט בייא אונזערם פֿאטער אים לאנדע כנען: (לג) אללײן דער מאן, דער העדר אים לאנדע שפּראך: דאראן וויל איך ערקעננען דאס איהר עהרליך זייד; איינען ברודער פֿאָן אייך לאסט בייא מיר, אינד איהר נעהמט דיא נאָטהדורפֿט פֿיר אייער הויז אונד רייזעט: (לד) אונד ברינגט מיר איירען קלײנסטען ברודער הער, היר־

רש"י

הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם המצוא: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו.

תרגום אונקלוס

כספי ואף הא בטוענִי ונפק מדע לבהון ותוהו גבר באחוהי למימר מה דא עבד יי לנא: (כט) ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה ית כל דערעא יתהון למימר: (ל) מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללי ית ארעא: (לא) ואמרנא ליה כיוני אנחנא לא הוינא אללי: (לב) תרי עשר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען: (לג) ואמר לנא גברא רבונא דארעא בדא אידע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עבורא דחסיר בבתיכון סבו ואזילו: (לד) ואיתו ית

באור

המתרגם האשכנזי תרגם ויצא (ענטפֿיל), כפי הכוונה והמליצה הנהוגה בל"א: ויחרדו, החרדה היא פחד פתאומי המביא לאדם רעדה ותנועת הגוף, ועיין מ"ש בפסוק ויחרד (לעיל כ"ז ל"ג): מה זאת עשה אלהים לנו, להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לג) ואת רעבון בתיכם, מקרא קצר הוא ופירושו ואת שבר או צורך לרעבון בתיכם: (לד) כי

וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ (לה) וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃ (לו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃

ת"א יוסף איננו חולין ל"ח, ב':

אן ווערדע איך אלסדאן ערקעננען, דאס איהר קיינע קונדשאפטער, זאנדערן עהרליכע לייטע זייד; געבע אייך איירען ברודער ווידער, אונד קאננט אים לאנדע פֿרייא הערום רייזען: (לה) דא זיא נון איהרע זעקקע אויסלעערטען, האטטע יעדער זיין בונד געלד אין זיינעם זאקקע. אלס זיא נון זאממט איהרעם פֿאטער דיא געלדבינדעל זאהען, געריטהען זיא אין פֿורכט: (לו) איהר פֿאטער יעקב שפראך צו איהנען: מיך וואללט איהר אום מיינע קינדער ברינגען. יוסף איזט הין! אונד שמעון איזט הין! בנימין וואללט איהר אויך נעהמען, איבער מיך ערגעהט דיזעס אללעס:

תרגום אונקלוס

אחוכון זעירא לותי ואידע ארי לא אליליא אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעבדון בה סחורתא: (לה) והוה אינון מריקין סקיהון והא גברא צרר כספיה בסקיה וחזו ית צררי כספיהון אינון ואבוהון ודחילו: (לו) ואמר להון

רש"י

תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אתי שכלתם.

באור

לא מרגלים אתם כי כנים אתם. א"ת שניהם אדיו, אבל לדעת הרשב"ם בפ' וידא (שם י"ח ע"ו), רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא ע"ש. וכן יהיה באורו כאן כי לא מרגלים אתם אלא כנים אתם, וכן תיב"ע הא' אלוס והב' אלא: ואת הארץ תסחרו. ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב (וגם היטב סופר זה בדברי יוסף אליהם), וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור. (מדברי הרמב"ן ז"ל): (לה) צרור כספו, קשר כספו: ויראו את צררות כספיהם וגו', וייראו, כאשר ראו הם ואביהם את צרורות כספיהם, אז יראו מזה, כי כשפתח האחד את שקו במלון היה עדיין ספק בלבבם אולי משגה הוא, וכשראו כולם את צרורות כספיהם, אז נתחזק הדבר בלבם, כי בכוונה הושב להם להתעולל עליהם, ואף כי לא היו אז בארץ מצרים תחת רשות יוסף, מ"מ נתיראו אולי יצטרכו עוד הפעם לילך למצרים לשבור אוכל, או אולי יעשה רעה עם שמעון שהוא אצלו במשמר. וכן תיב"ע ודחילו על שמעון דשבקו תמן: כַּסְפֵּיהֶם, הפ"א דגושה שלא כמנהג המשקל הזה שלא"ד הפעל רפי בסמיכות

הרבים ובכנויו כמו מן מלך, וגתן מלכיהם בידך (דברים ז' כ"ד), ומן דרך, בחרו בדרכיהם (ישעיה ס"ו ג'), ולשון הרשב"ם פה, כספיהם, לפי שהשמ"ך מבלעת את החטף כדגשת הפ"א של כספיהם, וכן כסך נסכיהם עכ"ל, והנה כנגדו תלת מלך חרב ודומיהם למאות שלא"ד הפעל רפה. ואם כוונתו שהשמ"ך יש לה סגולה אחרת משאר אותיות, מה יענה במלת חסד שהדל"ת רפויה בסמיכות הרבים, כמו חסדי דוד (ישעיה נ"ה ג'), לחסדי דויד (ד"ה ב' ו' מ"ב), שבכולם הדל"ת רפויה: (לו) שכלתם, כל תי שבניו אבודים קרוי שכול, ולדעתי הקל משרש זה הוא עומד כמו למה אשכל (לעיל כ"ז מ"ה). והכבד ממנו פעמים עומד כמו רחליך ועזיך לא שכלו (שם ל"א ל"ח), וכן לא תהיה משכלה ועקרה (שמות כ"ג כ"ו). ורובו יוצא כמו כאשר שכלה נשים חרבך (שמואל א' ט"ו ל"ג), וכן פה אתי שכלתם, הוא יוצא, והכוונה הרי הוא כאלו כבר נעמתם לי רעת השכול: כלנה, הה"א נוספת, והראוי כלן, והוא כנוי

(לז) ויאמר ראובן אל־אביו לאמר את־שני בני תמית אם־לא אביאנו אליך תנה אתו על־ידי ואני אשיבנו אליך: (לח) ויאמר לא־ירד בני עמכם כי־אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו־בה והורדתם את־שיבתי ביגון שאולה:

מג (א) והרעב כבד בארץ: (ב) ויהי כאשר כלו לאכל את־השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם

ת"א תנה ב"נ קע"ג, ג': וקראהו כתובות ל', א':

תרגום אשכנזי

(לז) ראובן אנטוואָרטעטע זיינעם פאָטער, אונד שפראך: מיינע ביידע זאָהנע זאָללסט דוא טאָרטען, ווען איך איהן דיר ניכט ווידער ברינגע, גיב איהן נור אין מיינע האנד, איך וויל איהן דיר ווידער צוריק ברינגען: (לח) ער שפראך: מיין זאָהן זאָלל ניכט מיט אייך הינאב רייזען. דען זיין ברודער איזט טאָדט, ער איזט אללליין איבריג; ווען איהן איין אונגליק בעגעגנעטע, אויף דעם וועגע, וועלכען איהר רייזט, זאָ ווירדעט איהר מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופט ברינגען:

מג (א) אינדעססען וואר דיא הונגערסנאָטה שווער אים לאנדע: (ב) אלס זיא נון דען איינקויף, וועלכען זיא פאָן מצרים געבראכט, אויפגעצעהרט האטטען, שפראך איהר פאטער צו

תרגום אונקלוס

יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי הכא וית בנימן תדברון עלי הואה כולהן: (לז) ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרי בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: (לח) ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדונא לשאול:

מג (א) וכפנא תקיף בארעא: (ב) והוה כד ספיקו (שציאו) למיכל ית עבורא די איתיאו ממצרים ואמר להון

רש"י

מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני [ב"ר]: מג (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אומר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית [ב"ר]: כאשר כלו. כד שיציאו. (והמתרגם כד

באור

לגסתרות. ולכן פי' הרמב"ע כל הגזרות האלה, וכבר כתבתי פעמים רבות שכן דרך התואר בחסרון המתואר לבא בל"ב: (לז) את שני בני תמית, קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בביות ענשך עליו אם לא אביאנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים וכו', והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה וכו', והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניח לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו (קצור מדברי הרמב"ן ז"ל): על ידי, אין הכוונה בו כמו אל ידי, רק הכוונה בו על אחריותי: (לח) לא ירד בני עמכם, לא קבל דבריו כי אמר וכי בניו אינם בני, כן פי' רש"י, והוא מב"ר: והוא לבדו נשאר. תיב"ע מן אמיה: וקראהו, ענין מקרה והזדמנות שלא בכוונה, והמורה על הענין הזה כמלא דונו בב"א לת"ד הפעל, ומעוטו בחל"ף לת"ד הפעל, וכן להלן בפ' ויגש (ת"ד כ"ט) נאמר וקרהו, בהשמטת למ"ד הפעל על דרך גזרת נחי לת"ד ה"א:

מג (ב) כאשר כלו, לשון רש"י כאשר כלו, כד שיציאו (כן ת"א, ויב"ע תרגם כד ספיקו, והוא היא), והמתרגם כד ספיקו טועה, כאשר כלו הגמלים לשתות (לעיל כ"ד כ"ב),

אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ (ג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ (ד) אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ (ה) וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ (ו) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח

תרגום אשכנזי רמה

איהנען: געהט ווידער היןָ, קויפֿט אונז איין וועניג שפּייזע איין: (ג) יהודה אנטוואָרטעטע: דער מאן האט אונס געווארנט, אונד שפּראך: איהר זאָללט מיין אנגעזיכט ניכט ווידער זעהען, וועןָ אייער ברודער ניכט בייא אייך איזט: (ד) שיקסט דוא אונזערן ברודער מיט אונס, זאָ רייזען וויר היני אב, אונד קויפֿען דיר איין: (ה) שיקסט דוא איהן אבער ניכט מיט, זאָ קאָני נען וויר ניכט הינאב רייזען; דען דער מאן האט צו אונס געשפּראָכען: איהר זאָללט מיין אנגעזיכט ניכט זעהען, וואָ אייער ברודער ניכט מיט אייך איזט: (ו) ישראל שפּראך: ווארום האבט איהר מיר דאז צו ליידע געטהאן, דאס איהר דעם מאננע געזאגט, וויא איהר נאָך איינען ברודער האבט? (ז) זיא אנטוואָרטעטען: דער מאן האט אויסגעפֿראגט נאָך אונס, אונד נאָך אונזערער פֿערוואנדשאַפֿט, שפּראך: לעבט אייער פֿאטער נאָך? האבט איהר נאָך איינען ברודער?

תרגום אונקלוס

אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עִבּוּרָא׃ (ג) וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְמֵימַר אַסְהָדָא אַסְהֵיד בָּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר לָא תֶחֱזוּן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ (ד) אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח יָת אֲחוּנָא עִמָּנָא נֵיחוּת וְנִזְבַּן לָךְ עִבּוּרָא׃ (ה) וְאִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח לָא נֵיחוּת אֲרֵי גַבְרָא אֲמַר לָנָא לָא תֶחֱזוּן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ (ו) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָא אַבְאֵישְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא הַאִית לְכוֹן אָחָא׃ (ז) וַאֲמָרוּ מִשְׁאַל שְׁאֵיל גַּבְרָא לָנָא וּלְיַלָּדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא וְחַוֵּינָא לֵיהּ עַל

רש"י

ספיקו טועה *) כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו)׳ (ג) העד העיד. לשון התראה שהתרה בהם בפני עדים. וכן. העידותי באבותיכם [ירמיה י"א] רד העד בעם [שמות י"ט]: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי

עי' אוהב גר

באור

מתורגם כד ספיקו, כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל, כאשר תם האוכל הוא ומתורגם כד שיציאו עכ"ל, והכוונה כי שם סבת ההפסק בפועל, אבל כאן הסבה בפעול, כי תם האוכל: (ג) העד העד. ל' התראה שהתרה בו בפני עדים, העדתי באבותיכם (ירמיה י"א ז'), רד העד בעם (שמות י"ט כ"א) (רש"י): לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם, ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון, ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא (רש"י), ויז"ע וכן המתרגם האשכנזי דקדקו לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו, עלינו ועל משפחותינו: על פי

וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ (ט) אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־

תולדות אהרן אנכי ב"ב קע"ג, ב': אם לא מכות י"ח, ב':

תרגום אשכנזי

דא זאגטען וויר איהם, זאָ וויא דיא זאכען זיך פערהאלטען; קאָננטען וויר וויססען, דאס ער שפרעכען ווערדע, ברינגט איירען ברודער הערּאב? (ח) יהודה שפראך צו זיינעם פאטער: שיקקע דען קנאבען מיט מיר, זאָ וואָללען וויר אונס אויפמאכען אונד רייזען, דאמיט וויר דאז לעבען ערהאלטען, אונד ניכט אללעזאממט אומקאָממען, זאָ וואָהל וויר אלס רוא אונד אונזרע קינדער: (ט) איך וויל בירגע זיין פיר איהן, פאָן מיינער האנד פאָדערע איהן! ווען איך דיר איהן ניכט ברינגע, אונד פאָר דיך הינשטעללע, זאָ וויל איך אללע צייט געגען דיך געזינדיגט האבען:

רש"י

(יש מפרשים לשון עלה שמדברי' ביחידות וזהו עלה עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם. ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש אחד מארבע לשונותיו שמשמש כי והוא א' שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נלכה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם:

תרגום אונקלוס

מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אַחִיתוּ יַת אֲחוּכוֹן׃ (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזִיל וּנְחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא אַף אַתְּ אַף טַפְלָנָא׃ (ט) אֲנָא מְעָרַבְנָא בֵּיהּ מִן יְדִי תִּבְעִינֵיהּ אִם לָא אַיְתִינֵיהּ לָךְ

באור

הדברים האלה, על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד (רש"י), והמתרגם האשכנזי מפרש ונגד לו (תשובת שאלותיו) על פי הדברים האלה (דברי אמת שאנו יודעים, ולא עלתה על דעתנו לשנות איזה דבר, כי) הידוע נדע וגו', ומכוון היטב חבור המאמרים: הידוע נדע, אנקלוס ויב"ע תרגמו המידע הוינא ידעין, בלשון עבר, וכן המתרגם האשכנזי תרגם בלשון עבר בלתי נשלם כדרך ספורי המעשים, והוא זמן מורכב (האבען וויר לאנג פאָראויס וויססען קעננען?): (ח) ונחיה ולא נמות, דרך הכתוב לכפול כזה: גם אנחנו גם אתה גם טפנו, כל אחד לרבות על חברו ולפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד, וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכף השמוש באמרו כעם ככהן כעבד כאדניו (ישעיה כ"ד ב'), כמוך כפרעה (להלן מ"ד י"ח), כלומר זה כזה וזה כזה (רד"ק בשרשים שרש גם): (ט) אנכי אערבנו, על חשש מיתה בידי שמים, אמר לו מוטב להניח את הספק ולתפוש את הודאי, ובנימין ספק אם ימות אם לאו, ואם לא תשלחנו, אז נמות בודאי כולנו גם אנחנו וגו', ועל חשש מיתה בידי אדם, קבל עליו אחריותו וערב בעדו: הביאתיו וכן והצגתיו, אנקלוס ויב"ע תרגמוה, איתיניה, ואקימיניה, בלשון עתיד, ויהיו עברים במקום עתידים. ולפי מ"ש בהקדמה ובפ' ויחי בפסוק ומולדתך (להלן מ"ח ו') ובשאר מקומות בבאורי שהעבר המורכב עם העתיד יבוא לפעמים בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד, יהיו גם אלו ממין זה. והיינו שאז יהיה עבר אחר שאביאנו ואציגנו לפניך, ויתורגם לפ"ז (ווען איך דיר ניכט איהן געבראכט האבען, אונד פאָר דיר געשטעללט האבען

הַיָּמִים׃ (י) כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃

ת"א אם כן ב"ב ט"ו, א':

(י) העטטען וויר ניכט זאָ לאנגע געזיימט, וויר ווערען שאָן צווייאמאל צוריק געקאָממען: (יא) דא שפראך ישראל איהר פאטער צו איהנען: ווען דעם אלזאָ איזט, זאָ טהוט דיזעס, נעהמט פאָן דען בעסטען פריכטען דעס לאנדעס אין אייערעס געפעסע מיט, אונד ברינגט דעם מאננע איין געשענק: איין ווייניג באלזאם, איין ווייניג האָניג, געווירצע אונד לאָטוס, פיסטאציען, אונד מאנ־

תרגום אונקלוס

וְאַקִימִינֵיהּ קֳדָמָךְ וֶאֱהֵי חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ (י) אֲרֵי אִלּוּלָא פוֹן כְּדָא אִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי כְעַן תַּבְנָא דְּנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ (יא) וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם כֵּן הוּא דָא עֲבִידוּ סַבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא זְעֵיר קְטַף וּזְעֵיר

רש"י

ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעה"ב: (י) לולי התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) איפא. לשון יתר הוא לתקן תלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשו' שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איפה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמר' עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה [ב"ר]: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א' ב' של רבי מכיר דאיתי פיסט"ציאש בלע"ז Pistaches, (פיסטאציען) ודומה לי שהם אפרסקין:

באור

ווירדע): והצגתיו לפניך, שלא אביאנו אליך מת כי אם חי (רש"י), ור"ל מת ע"י בני אדם: וחטאתי לך כל הימים, ענין וחטאתי אחשב עצמי כחוטא כל הימים, לעה"ב: (י) לולא, כתוב באל"ף ענינ' אם לא, ואפשר שהמלה מורכבת מן לו שענינ' אם ומן לא: התמהמהנו, ענין עכוב: (יא) אפוא, לשון יתר הוא לתקון המלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו (רש"י): מזמרת הארץ, ממיטב פירות הארץ, ורש"י כתב שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: צרי, פירשתיו בפ' וישב (לעיל ל"ז כ"ה): דבש, הוא דבש תמרים שנשתבחה בו א"י כמ"ש ארץ זית שמן ודבש (דברים ח' ח'): נכאת ולט, פירשתים בפ' הנ"ל (שם): בטנים, יש אומרים שקורין להם בלעז פי"נולי (פיניאן, פיאפריסטע בל"א), והם גרעיני הזרע הנמצאים בין בגדי פרי הפינו"ס (פינטע). ואולם יותר נראה שהוא הפרי הנקרא פאסטא"ק או פיס"טאצי (ובניהם אחד כמו כורש ולידא"ם, קיסר וליז"אר), וכן בל"א קורין לו (פיטטאציען), וכן פי' רש"י בשם פירושי א' ב' של רבי מכיר, והרמב"ם בפ' לתם' שביעית פ"ז מ"ה, וכן משמע בירושלמי (דכלאים פ"א), והאומר שהם אגוזים (שהוא בעל הערוך בערך בטן, והדאב"ע) גם הוא לא ישקר, כי נראה שאגוז הוא שם כולל לכל גרעין השמור תוך קליפה קשה, ויש בכללו מינים הרבה, וגם הפיסט"אצי מין אגוז, והוא משובח מאוד, טוב לרפואה ולתבשיל ולמרקחת, אמרו עליו שהיא דומה בתבניתו לתבנית בטן, ולכן נקראו בטנים, וגדולי המחקרי' הטבעיי' (דיאסקארידיט, פליניוס וגאלינוס) העידו עליו שהוא מיוחד לארץ ארם: ושקדים, הם בלי ספק (אאנדעלן), שהשקדים ממהרים להתבשל יותר משאר פירות, וכן העידו המחקרים על האאנדעלן, וכן בתבנית המנורה נאמר משקדים והיו הגביעי' עשויות בתבנית (אאנדעלקערנער), ובלשון העבר נקראו האאנדעלן לוזים, וכן בלשון ארמי של יב"ע

(יב) וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא: (יג) וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ: (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם

תרגום אשכנזי

דעלן: (יב) אונד צווייא מאל זאָ פֿיל געלד נעהמט מיט, נעמליך אויך דאזגעלד, דאז מאן אין איירע פֿוטטערזעקקע ווידער היניין געלעגט האט, זאָללט איהר ווידער מיטברינגען, פֿיללייכט איזט עס איין אירטהום: (יג) דאצו נעהמט אויך איירען ברודער מיט, אונד מאכט אייך אויף, אונד קעהרט צו דעם מאננע צוריק: (יד) גאָטט דער אללמאַכטיגע געבע אייך בארמהערציגקייט פֿאָר דעם מאננע, דאס ער אייך דען אנדערן ברודער ווידער מיטציהען לאססע, אונד בנימין

תרגום אונקלוס

דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹם בּוּטְמִין וְשִׁגְדִּין: (יב) וְכַסְפָּא עַל חַד תְּרֵין סְבוּ בִידְכוֹן וְיָת כַּסְפָּא דְאִתּוֹתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּן בִּידְכוֹן דִּלְמָא שָׁלוּ הֲוַת: (יג) וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבַרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוָת גַּבְרָא: (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יָת

רש"י

(יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אוכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכ' חסרי' כלו' אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די

באור

לכך תרגמו יב"ע והגאון שקדים לוזים, וכן בלשון חז"ל נראה שקראו השקד לוז (בכורות דף ח' ע"א), ואולם בלשון הכתוב נראה שלוז הוא מין אחד, ושניהם מין אגוז, ולוז שבכתוב הוא האגוז הקטן, וכן אונקלוס תרגם לוז ג"כ לוז. ושקדים תרגם שגדין: (יב) וכסף משנה. אונקלוס ויב"ע תרגמו וכספא על חד תרין, וכן פי' רש"י, אבל כתב לשבור אוכל שמא הוקר השער, והוא מב"ר, ודעת המתרגם האשכנזי כי ואת הכסף הוא פרטו של וכסף משנה, לבאר מדוע צוה לקחת פי שנים כראשון, והיינו א' כראשון לשבר אכל. והב' להחזיר הכסף המושב, והוא הדרך והנהיג במקרא, כמ"ש בהקדמה ובפ' בראשית (ב' ה'), ובשאר מקומות בבאורי, וראיה לפירושו כי אח"כ (בפסוק ט"ו) נאמר ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימן, ולא נזכר שם ואת הכסף המושב, וכן לקמן (בפסוק כ"א וכ"ב), נאמר ונשב אתו בידנו, וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל. לא נזכר שם משנה כסף, בעבור שכבר הזכירו הכסף המושב, ולא נשאר עוד משנה כסף: אולי משגה הוא, שמא הממונ' על הבית שכחו שוגג. ומשגה הוא שם משקל בעלי הה"א באחרונה, והוא מענין שוגג, עם שאיננו משרשו: (יד) ואל שדי, אל שיש די בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו (רש"י), הרכיב בו ב' ענינים, ענין די. ושרשו די מהשרשים בעלי ב' אותיות, ודגש הדל"ת לא יורה כלום, רק בא אחר הפתח להשלים הת"ק. והשי"ן שמושית כגזרת אשר, ובאה בפתח כמו בְּשַׁגַּם הוא בשר (לעיל ו' ג'). עד שַׁקַּמְתִּי דבורה (שופטים ה' ז'),

וענין שודד ונגלה מערכות השמים ביכלתו הגדולה, ותהי השי"ן שרשית, ולזה הסכים הרד"ק בשרשים, שרש שדד [אבל מ"ש שם שהיו"ד תמורת אות הכפל. לדעתי יהיה הדגש לחסרון הכפל כמנהג, והיו"ד לתאר וליחס, כמו שפי' הוא שם בשרש אחר בשם אביו ז"ל פסוק תוכיח אדם אחרי (משלי כ"ח כ"ג) ע"ש, וכן הסכים אביו ז"ל בשם שדי, והרמב"ן בפ' לך לך (י"ז א')] ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (דער אללמעכטיגע). (ובב"ר פ' מ"ו סי' ב') אמרו, רבי נתן ור' אחא ור' ברכי' בשם ר' יצחק אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די. ולארץ די, שאלולי שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים, תניא משום ר' אליעזר בן

אַחֵ֖ר וְאֶת־בִּנְיָמִ֑ין וַאֲנִ֕י כַּאֲשֶׁ֥ר שָׁכֹ֖לְתִּי שָׁכָֽלְתִּי׃ (טו) וַיִּקְח֤וּ הָֽאֲנָשִׁים֙ אֶת־הַמִּנְחָ֣ה הַזֹּ֔את וּמִשְׁנֶה־כֶּ֛סֶף לָקְח֥וּ בְיָדָ֖ם וְאֶת־בִּנְיָמִ֑ן וַיָּקֻ֙מוּ֙ וַיֵּרְד֣וּ מִצְרַ֔יִם וַיַּעַמְד֖וּ לִפְנֵ֥י יוֹסֵֽף׃ ששי (טז) וַיַּ֨רְא

תרגום אשכנזי רמז

אויך; איך אבער, ווען איך דער קינדער בערויבט זיין זאָלל, נון זאָ זייא איך איהרער בערויבט: (טו) דיא מעננער נאהמען דיזעס געשענק, אויך צווייאמאהל זאָ פֿיל געלד נאהמען זיא מיט אונד בנימין; מאכטען זיך אויף, רייזטען הינאב נאך מצרים, אונד שטאנדען פֿאָר יוסף: (טז) אלס יוסף בנימין בייא איהנען זאה,

תרגום אונקלוס

אֲחוּכוֹן אוֹחֲרָנָא וְיַת בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא דִי אִתְכּוֹלִית תְּכוֹלִית׃ (טו) וּנְסִיבוּ גוּבְרַיָּא יַת תִּקְרוּבְתָּא הָדָא וְעַל חַד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבָא בִּידֵיהוֹן וּדְבָרוּ יַת בִּנְיָמִין וְקָמוּ וּנְחָתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף׃ (טז) וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יַת בִּנְיָמִין וַאֲמַר לְדִי מְמַנָּא

רש"י

לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף [ב"ר]: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח

באור

יעקב אני הוא שאין העולם ומלואו כדי לאלהותי, תרגם עקילס אכיום לנקום עכ"ל, פי' שעקילס הוא אקוילה גר יווני (ולא אנקלוס) שתרגם את התורה ביווני ולא בארמי, תרגם אל שדי כן, ופירוש המלות האלו ביווני, נצחי ובלתי נכון להפסד, ואחשוב אני שפלוגתתם תלוי' בזה שר"כ ור"א ור"ב יפרשוהו משרש די, ורא"ב"י ועקילס יפרשהו משרש שדד, כי בעבור שהוא נצחי ובלתי נפסד הוא משדד המערכות חלושי הכח ומעותדי' להפסד): ושלח לכם, ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו ל' לחפשי ישלחנו (שמות כ"א כ"ו וכ"ז), ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים (רש"י): לכם, כמו לך לך (לעיל י"ב א'). שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'). ורבים כמוהם, והוא לתקון הלשון, כמ"ש הרמב"ן בתחלת פ' לך לך, ועיין מ"ש שם שמ"ת תפלה על דרוש שיהיה בנסתרו ענין הלוך והטיבה למי שאליו הכנוי, וכן כאן היה ענין הלוך והטב' בפרטות אל בני יעקב להחזיר את שמעון ובנימין (הלבד שהם אחיהם) בעבור התרעומ' שהיה ליעקב עליהם שגרמו זאת, כמו שאמר להם יעקב אתי שכלתם, לכן מלת לכם מדוקדקת פה היטיב: את אחיכם אחר, בא שלא כמנהג, והראוי את אחיכם האחד, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (שם כ"א ל'), ויראה לי שמזה דרשו חז"ל בב"ר אחיכם זה יוסף, אחר זה שמעון (וברש"י הנוסחא להפך), ויהיה לדבריהם חסר וי"ו העטף, ונמצאו רבים כן, ושעורו אחיכם ואחר, אבל לפי פשוטו הוא תאר אל אחיכם ושב אל שמעון, ולא זכרו בשמו את שמעון בני, כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם, כ"כ הרמב"ן: ואני כאשר שכלתי שכלתי, ואני עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי שכלתי, כמו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד' ט"ז), כלומר על הספק אני שולחו מה שיארע יארע (הרשב"ם): שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי, הראשון לגזרת פָּעוֹל והשני לגזרת פָּעֵל והקמץ בעבור הס"פ: (טו) ואת בנימין, מתרגמינן ודברו ית בנימין (כן ת"א ויב"ע), לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוות בלשון ארמי, בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ובדבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר (רש"י), ולכן אף שבכתוב מלת לקח מושכת אחרת עמה, הוצרכו אנקלוס ויב"ע להוסיף מלת ודברו כי מלת ונסיב לא תמשוך אחרת לבנימין, אבל בל"א יתורגמו שניהם (נעהמען),

יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ (יז) וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף׃ (יח) וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ

תולדות אהרן וטבח חולין פ״א ח׳, נ״ח, ח׳ :

תרגום אשכנזי

שפראך ער צו זיינעם הויז־פֿערוואלטער, פֿיהרע דיא לייטע אין דאז הויז! לאס שלאכטען, אונד איינע מאהלצייט בערייטען, דען דיא לייטע זאָללען מיט מיר שפייזען דיזען מיטטאג: (יז) דער מאן טהאט, וויא יוסף געזאגט האטטע: אונד בראכטע דיא לייטע אין יוסף׳ס הויז: (יח) דיא מעננער פֿירכטעטען זיך, דאס מאן זיא אין יוסף׳ס הויז בראכטע אונד שפראכען: אום דעס געלדעס וויללען, וועלכעס דאז פֿאָריגע מאל ווידער אין אונזערע פֿוטטערזעקקע געקאממען איזט, ווערדען וויר היניין געבראכט: (אום זיך איבער אונס הער צו וועלצען, אונד איבער אונס צו פֿאל־לען) אום זיך אונזערער צו בעמעכטיגען, איבער אונס הערצופֿאללען, אונס צו סקלא־

תרגום אונקלוס

עַל בֵּיתֵיהּ אָעֵיל יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵיתָא וְכוֹס נִכְסְתָא וְאַתְקֵין אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן גֻּבְרַיָּא בְּשֵׁירוּתָא׃ (יז) וַעֲבַד גַּבְרָא כְּמָא דִּי אֲמַר יוֹסֵף וְאָעֵיל גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף׃ (יח) וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא אֲרֵי אִתְעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמָרוּ עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב בְּטוֹעֲנַנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא מִתְעֲלִין לְאִתְרַבְרָבָא עֲלָנָא וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא וּלְמִקְנֵי יָתָנָא לְעַבְדִין וּלְמִדְבַּר יָת חֲמָרָנָא׃

רש"י

ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. צהרים זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז די"זנר *Disner :* Diner, dinê, (דיא מיטטאגס-מאהלצייט) ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה. בלע מכולא שירותיה. אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יוד"ין ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין

באור

ולכן הסתפק המתרגם האשכנזי בפעם אחת שיומשך על שניהם כלשון הכתוב: ויעמדו לפני יוסף, לפי דרכנו הוא כלל שלפני הפרט: (טז) וטבח טבח. ענין זביחה, ורש"י פי' שהוא מקור וחסר הלמ"ד ועניינו ולטבוח כי אם היה לשון צווי היה לו לומר וּטְבַח בפתח: והכן,

סעודה, וכן תיב"ע ואתקן תבשילא: בצהרים, הוא העת שאור היום חזק ונקרא בלשון שנים לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הולך ואור ומחצי היום ולמעלה הולך וערב והצהרים הוא העת שהאור חזק בו בשני הצדדין (רד"ק בשרשים שרש צהר), ורש"י כתב בצהרים, זה מתורגם בשירותא שהוא ל' סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלעז דיזי"נר [ובל"א (מיטטאגסמאהלצייט)]. ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה, בלע מכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא עכ"ל, לבד משמוש הבי"ת המתלוה אליו פה יראה שהכוונה על העת והזמן, ולכן יב"ע תרגם בלישן שירותא דטיהרא, תרגמו כמשמעו, והוסיף מלות לבאר הכוונה, וכן מתורגם בל"א (דיזען מיטטאג): (יז) ביתה יוסף, אל בית יוסף: (יח) וייראו, בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף, ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר, ויראו שאין זה אלא לאספם אל משמר (רש"י): השב, לפי

לַעֲבָדִים וְאֶת־חֲמֹרֵינוּ׃ (יט) וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת׃ (כ) וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ (כא) וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃ (כב) וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ

פֿען צו מאכען, אונד אונזערע עזעל וועגצונעהמען: (יט) זיא טראטען צו דעם מאננע הין, וועלכער יוסף'ס הויזפֿערוואלטער וואר: אונד רעדעטען מיט איהם, אן דעם איינגאנגע דעם הויזעס: (כ) זיא שפראכען נעמליך: אום פֿערצייהונג מיין העדר! וויר זינד דאז פֿאָריגע מאל העראב געקאָממען, פֿאָרראטה איינצוקויפֿען: (כא) אלס וויר אין דער הערבערגע אנקאמען, אונד אונזערע פֿוטטערזעקקע אָפֿנעטען, דא וואר איינעס יעדען געלד אָבען אים פֿוטטערזאקקע, אונזער געלד, נאך דעמזעלבען געוויכטע: וויר ברינגען עס ווידער מיט: (כב) אויך אנדער געלד האבען וויר מיטגעבראכט, פֿאָרראטה איינצוקויפֿען: וויר וויס־

תרגום אונקלוס

(יט) וְקָרִיבוּ לְוָת גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע בֵּיתָא: (כ) וַאֲמָרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן עִבוּרָא: (כא) וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא לְבֵית מְבָתָא וּפְתַחְנָא יָת טוֹעֲנָנָא וְהָא כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא בְּמַתְקָלֵיהּ וַאֲתֵיבְנָה יָתֵיהּ בִּידָנָא: (כב) וְכַסְפָּא אוֹחֲרָנָא אַחֶתְנָא בִידָנָא

רש"י

דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: וייראו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרג' ולאסתקפא עלנא הוא ל' להתעולל' כדמתרגמינן עלילת דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב [קהלת י"ב] והוצב גלתה העלתה [נחום ב] שהוא לשון מלכות: (כ) בי

באור

דרך הלשון ראוי לומר התושב כמו שאמר למעלה (פסוק י"ב), אבל דרך הכתוב לפעמים ליחס הפעולה אל הדבר שנעשה בו הפעולה ע"י אחר, ובפרט בפעל עומד, וכמו שאמר להלן כספכם בא אלי (פסוק כ"ג), במקום הובא, ואנקלוס תרגם דאתותב כמו שתרגם המושב, לפי הכוונה, אבל יב"ע תרגם פה דתב, לפי הוראת המלה, וכן המתרגם האשכנזי חלק ביניהם שבמלת המושב הסב הפעולה אל העושים, ופה אל הכסף: אנחנו מובאים, אל הבית הזה: להתגלל עלינו. מן ועמשא מתגלל בדם (שמואל ב' כ' י"ב), ושמלה מגוללה בדמים (ישעיה ט' ד'), כאדם שיהפוך מצד אל צד על חבירו, ולהתנפל עלינו, כאדם שיתנפל בגלותו על חבירו מלוא קומתו ואנקלוס תרגם להתגלל, לאיתרברבא עלנא, שינשאו עלינו כשוא הים לגליו, ולהתנפל, לאיסתקפא, לשום עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד (יהושע כ"ג י"ד ומלכים א' ח' נ"ו), ותרגום עלילת דברים, תסקופי מלין, וכן ת"י תאנה (שופטים י"ד ד'), תוסקפא (הרמב"ן), וכ"ת המתרגם האשכנזי: ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו, ולקחת מושך עצמו ואחר עמו, ולקחת את חמרינו, ולפי שבלשון ארמי לא יתורגם לקיחת האדם לעבד כלקיחת הבהמה, לכן אנקלוס שתרגם ולקחת, ולמקני הוסיף אח"ז ותרגם ולמידבר ית חמרנא, וכן יב"ע תרגם ולמיסב ית חמרנא, וכן המתרגם האשכנזי שתרגם (אונס צו סקלאפען צו מאכען), הוצרך להוסיף ולתרגם (אונד אונזערע עזעל וועגצונעהמען): (כ) בי אדני, לשון בעי ותחנונים הוא. וכן תרגמו אנקלוס בבעו רבוני: (כג) ואלהי

תרגום אשכנזי

סען ניכט, ווער דאז געלד אין אונזערע פֿוטטערזעקקע געליגט האט: (כג) ער אנטוואָרטעטע, זייד גוטעס מוטהס! פֿירכטעט אייך ניכט! אייער גאָטט, אונד דער גאָטט אייערעס פֿאטערס, האט אייך איינען שאַטץ געגעבען, אין איירע פֿוטטערזעקקע, אייער געלד האבע איך בעקאָממען: ער פֿיהרטע איהנען אויך שמעון הערויס: (כד) דער מאן בראכטע דיא לייטע אלזאָ אין יוסף'ס הויז: רייכטע וואססער, דאס זיא איהרע פֿיסע וואושען גאב איהרען עזעלן פֿוטטער: (כה) זיא בערייטעטען אינדעססען דאז געשענק, ביז יוסף צו מיטטאג נאך הויזע קאָממע: דען זיא האטטען געהאָרט, ראס זיא דאזעלבסט שפייזען זאָללען: (כו) אלס יוסף צו הויזע קאם, בראכטען זיא איהם דאז געשענק, וועלכעס זיא בייא זיך האטטען, היניין, אונד ביקטען זיך פֿאָר איהם צור ערדע: (כז) ער פֿראגטע נאך איהרעס וואָהלבעפֿינדען, אונד שפראך פֿערנער, בעפֿינדעט זיך אייער אלטער פֿאטער נאָך וואָהל, פֿאָן דעם

בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ (כג) וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ (כד) וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ (כה) וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃ (כו) וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ (כז) וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר

אי דגושה

תרגום אונקלוס

למזבן עבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטוענא: (כג) ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימן בטוענכון כספיכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: (כד) ואעיל גברא ית גובריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון ויהב כסתא לחמריהון: (כה) ואתקינו ית תקרובתא עד דעאל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן אכלין לחמא: (כו) ועאל יוסף לביתא ואעילו ליה ית תקרובתא די בידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: (כז) ושאיל להון לשלם ואמר

רש"י

אדני. לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא [יבמות ל"ז סנהדרין ס"ד]: **ירוד ירדנו.** ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך [ב"ר]: (כג) **אלהיכם.** בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון [תנחומא]: (כד) **ויבא האיש.** הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית והשאמר להם שלום לכם נמסכו ובאו אחריו: (כה) **ויכינו.** הזמינו עטרוהו בכלים נאים: (כו) **הביתה.** מפרוזדור לטרקלין: (נראה דיוקו דרש"י תהביתה בתלא"ה ויביאו

באור

אביכם, הכל היו יודעים שאלומדים בניסים היו (הרשב"ם): מטמון, כמו אוצר, דברים הנאצרים ונטמנים לחשיבותם: (כו) אשר בידם הביתה. באו עתה עם המנחה לחדר המיוחד ליוסף, וכן פי' רש"י, מפרוזדור לטרקלין: (כז) השלום אביכם הזקן, לדעת הראב"ע מלת שלום איננה בכל מקום רק שם דבר ולא תאר, ולכן יפרש פה שהחסר הלמ"ד, ושעורו

אמרתם העודנו חי: (כח) ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו: (כט) וישא עיניו וירא את־בנימין אחיו בן־אמו ויאמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני: שביעי (ל) וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו אל־אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה

ת"א בנימין ז"ג קפ"ג, ג': וישתחוו ק'

תרגום אשכנזי רמט

איהר געשפראָכען האבט? לעבט ער נאָך? (כח) זיא שפראכען: דיין דיענער, אונזער פֿאטער, בעפֿינ־דעט זיך וואָהל, ער לעבט נאָך: זיא מאכטען איינע טיפֿע פֿערבייגונג, אונד ביקטען זיך: (כט) ער הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאה דען בנימין זיינען ברודער, זיינער מוטטער זאָהן, שפראך, איזט דיזעס אייער קליינער ברו־דער, פֿאָן דעם איהר מיר געזאגט האבט? אונד שפראך פֿערנער, גאָטט זייא דיר גנעדיג, מיין זאָהן! (ל) יוסף איילטע הינויעג, דען זיינע צערטליכקייט ענטבראננטע געגען זיינען ברודער, אונד זוכטע צו וויינען: גינג היניין אין דאז ציממער אונד וויינטע דאזעלבסט:

תרגום אונקלוס

השלם לאבוכון סבא די אמרתון העד כען קים: (כח) ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קים וכרעו וסגידו: (כט) וזקף עינוהי וחזא ית בנימין אחוהי בר אמיה ואמר הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי: (ל) ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי

רש"י

לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הוצאו ביתו של יוסף אלא ענ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר. שהיה בכור לאמי. אשבאל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מופים מפי

באור

השלום לאביכם, וכן ואתה שלום וביתך שלום (שמואל א' כ"ה ו'), וכן תיב"ע, אבל הרד"ק בשרשים שרש שלם פי' זה, וכן ואתה שלום ועוד רבים כמוהם שהם תארים, על משקל קרוב ורחוק: (כח) ויקדו וישתחוו, על שאלת שלום, קידה, כפיפת קדקד, השתחואה, משתטח לארץ (רש"י), ועיין מ"ש בפ' חיי שרה (לעיל כ"ד כ"ו): (כט) יחנך, שרשו חנן, והעתיד מבנין הקל יָחֹן, כמו וחנותי את אשר אָחֹן (שמות ל"ג י"ט), ובבואו עם הכנוי ישתנה החולם שהוא ת"ב לת"ק, כדי שיוכשר לבוא אחריו דגש לחסרון ע"פ וישתנה לפעמים לקבוץ כי הוא מוכשר יותר אל הדגש מן הק"ח, כמו עון עקבי יְסֻבֵּנִי, (תהלים מ"ט ו'), ולפעמים לקמץ חטף תולדתו כמו אלהים יְחָנֵּנוּ (שם ס"ז ב'), וגם פה היה ראוי להיות יְחָנְּךָ, אלא שהוקלה המלה ונפל הדגש מן הנו"ן, ונתחלפו תנועות היו"ד והחי"ת מזה לזה, שבא שוא היו"ד אל החי"ת וקמץ החי"ת אל היו"ד, ודעו חנון יְחָנְךָ לקול זעקך (ישעיה ל' י"ט): (ל) נכמרו, בערו ונתחממו, וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), נתחממו: ויבקש, מקום לבכות שלא

וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ (לא) וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ (לב) וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם

תרגום אשכנזי

(לא) וואוש היראויף זיין אנגעזיכט, קאם הערויס: הילט אן זיך אונד שפראך, טראגט דאז עססען אויף! (לב) מאן טרוג פיר איהן בעזאָנדערס אויף, פיר זיא בעזאָנדערס: אונד פיר דיא מצרים, דיא מיט איהם שפייזטען אויך בעזאָנדערס, דען דיא מצרים קאָננען ניכט מיט דען עברים צוזאממען עססען, וויל עס דיא מצרים פיר איינגרייעל האלטען:

רש"י

אבי למד. וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום תכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו [איכה ה'] נתחממו ונקמטו קמטי' קמטי' מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון אפיקי מגינים [איוב מ"א] חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה [שם י"ב]: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים

תרגום אונקלוס

וְעַאל לְאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַּמָּן׃ (לא) וְאַסְחֵי אַפּוֹהִי וּנְפַק וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁווּ לַחְמָא׃ (לב) וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי

באור

יראוהו אחיו בוכה, ושעור הכתוב, וימהר יוסף ללכת לבקש לו מקום לבכות שם, כי נכמרו רחמיו אל אחיו, ולא יכול להתאפק עוד, על כן מהר ללכת. ויהיה מאמר כי נכמרו רחמיו אל אחיו, כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת אחיו בטעם מפסיק יותר מן יוסף: (לא) ויתאפק, התחזק והתאמץ עצמו מלבכות עוד, והוא לשון אפיקי מגנים, (איוב מ"א ז'), חוזק, וכן ומזיח אפיקים רפה (שם י"ב כ"א): (לב) וישימו לו לבדו, שלא יכירו אחיו שהוא עברי (ר"ע ספורנו): כי לא יוכלון המצרים, לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים (ר"ע ספורנו), ויראה לי שאין סבת הדבר ששמו לו לבדו ולמצרים לבדם בעבור שהוא עברי והמצרים לא יאכלו עמו, כי לא יעשה כן העבד לאדוניו, ומכ"ש ליוסף שהיה מושל בכל מצרים. מלבד שלפי דעתי לא ידעו כולם שהוא עברי, רק פרעה ושריו הקרובים אליו, וכן מה שלא רצה לאכול עמהם אינו בעבור שלא יכירו בו. כי לפי מה שסופר בב"ר הושיב את בנימין אצלו בסעודה אמר הוא אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי, וכן סיפר גם הישר, ולא חשש אולי יכירו בו, גם לא חשש לעשות זאת לפני המצרים להושיב בנימין אצלו, אף כי תועבה היא להם, כי המושל יעשה מה שלבו חפץ, בדבר שאינו מחוקי הארץ ההיא ומדותיהם, אשר גם המלך לא יעבור עליהם, אבל שלא לאכול עם העברים לא היה להם זה לחוק או דת, רק תועבה להם בבחירתם, כנראה מלשון הכתוב, אבל מה שנראה לי הוא זה, כי לפי שהמצרים לא רצו לאכול עם אחיו בעבור שהם עברים, לכן לא רצה הוא לאכול עם המצרים לכבוד אחיו ולא עם אחיו לכבוד המצרים, ואכל עם בנימין כי בעבור שהוא קטן לא יקפידו המצרים ע"ז, והראה יוסף בזה לאחיו כי לא יקפיד לאכול עם העברים, רק לסבת חשיבותו יפרד מכולם גם מן המצרים מלאכול עמהם, ויתכן שבעל הטעמים כוון אל דברי אלה בשומו האתנח במלת לבדם הא', שראוי להיות במלת לבדם הב', כי מאמר כי לא יוכלון וגו' שב על כלם, אך לפי דברי הנ"ל אינו שב כ"א על ולמצרים וגו', ולא על וישימו לו לבדו ולהם לבדם, שהיה לסבת חשיבותו ולא בעבור כי תועבה וגו': כי תועבה הוא, בזוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי בזוים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי הרוח היו כדכתיב קראתי לזאת רהב הם שבת וגו' (ישעיה ל' ז') (הרשב"ם): תועבה, הוא תאר בחסרון המתואר, ובא

כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃ (לג) וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃ (לד) וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃

ת"א וישא פסחים ל"ו ב'. ב"מ נ"ג, ב'. מכות י"ט, ב': וישכרו שבת קל"ט, א':

(לג) זיא זעצטען זיך פֿאָר איהן הין, דער עלטעסטע נאך זיינעם אלטער, אונד דער יינגסטע נאך זיינער יוגענד: דיא מעננער פֿער־וואונדערטען זיך אונטער איינאנדער: (לד) מאן בראכטע דיא מהיילע פֿאָן יוסף'ס אנגעזיכט צו איהנען, אונד בנימין'ס אנטהייל וואר פֿינפֿמאהל גראָסער, אלס דיא אנטהיילע אללער איבריגען: זיא טראנקען אונד בערוישטען זיך בייא איהם:

תרגום אונקלוס

דחלין ליה עבראי אכלין: (לג) ואסחרו קדמוהי רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גובריא גבר בחבריה: (לד) ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיו ורויאו עמיה:

רש"י

ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי: (לד) משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו [ב"ר]:

באור

במשקל נקבה כמשפטו, כמ"ש בכמה מקומות: (לג) וישבו לפניו. צוה יוסף להושיבם כך (הרשב"ם), ואמרו חז"ל בב"ר שנטל את הגביע והיה עושה עצמו כמנחש ומריח בגביע, אמר יהודה שהוא מלך ישב בראש, ראובן שהוא בכור יושב שני לו, וכן כולם. אמר אנא לית לי אמא ובנימין לית ליה אמא כד ילידת ליה אמיה מיתת, מן בגין ייתי ויתן ראשי' גבי דידי לפיכך ויתמהו האנשים וכו'. וקרוב לזה סופר בס' הישר, רק שלא ספר שם שאמר יהודה שהוא מלך, רק ראובן הבכור ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון בני אם אחת שבו להם לאכול כאשר יולדתם וכו' ע"ש, ונוסח זה הביא גם רש"י ז"ל: כבכרתו, הנפרד בכורה, והוא בלשון המקרא תמיד שם המקרה ולא תואר: כצעירתו, הנפרד צעירה, והוא בכל המקרא שם תאר, רק פה הוא שם המקרה: ויתמהו, שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין איזה קודם לזה (הרשב"ם), ונפרש לפי דעת חז"ל שהגיד גם איזה מהם נולדו מאם אחת ואיזה מאחרת: (לד) וישא, הנושא: משאות, רש"י פי' מנות, ואולי כוונתו על חלקי הסעודה כמו שכתוב ויזבח אלקנה ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' פ' ד' וה'), וכן מפורש במדרש תנחומא פ' ויגש הביא מנות בסעודה, ונראה שכ"ה גם דעת אונקלוס שתרגם חולקין, ויותר מפורש בתיב"ע ונטל חולקין מעל פתוריה, וכן מתורגם בל"א, ויתכן לדעתי לפרשו מל' מתנה, שנתן להם מתנות ודורונות, בעת הסעודה, וכמו שסופר בס' הישר. ונראה שכן היה דרכם אז שבעל הסעודה נותן מתנות אל המסובים לכבדם, לפי הסברא נראה כן, כי אם הכוונה על חלקי הסעודה, מדוע יתן לבנימין חמש ידות כי לא יאכל ה' פעמים יותר מאחיו: ותרב, כמו ותרבה, נתרבתה מתנתו. וכן ותכל כל עבדת משכן אהל מועד (שמות ל"ט ל"ב), נשלמה (הרשב"ם). כוונתו לב' דברים, א' שנפלה הה"א כדרכה בנחי למ"ד ה"א בעתיד בבואו עם ו' ההפוך, בעבור שבא הטעם מלעיל ולא תניח הה"א אחר הסגול בלי נגינה, כמו ותכל, והב' שהוא פעל עומד וענינו כמו התפעל או נפעל: חמש ידות, חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים (רש"י), וכ"ה בב"ר, ובתנחומא פ' ויגש,

מד (א) וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ: (ב) וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר: (ג) הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם: (ד) הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף

תולדות אהרן הבקר פסחים פ"ח, ב'. א'. תענית י', ב':

תרגום אשכנזי

מד (א) ער בעפֿאהל זיינעם הויז־פֿערוואלטער, וויא פֿאלגט: פֿיללע דיא פֿוטטערזעקקע דיזער לייטע מיט פֿאָראטה, זאָ פֿיל זיא פֿאָרטברינגען קאָננען: אונד לעגע דאז געלד איינעס יעדען אָבען אין זיינען פֿוטטערזאק: (ב) מיינען בעכער אבער, דען זילבערנען בעכער, לעגע אָבען אין דען פֿוט־טערזאק דעס קליינסטען, אויך דאז געלד זיינעס איינקויפֿס: ער טהאט, וויא יוסף געשפראָכען האטטע: (ג) זאָבאלד דער מאָרגען לייכטעטע, ליס מאן דיא מעננער ציהען, זיא, מיט איהרען עזעלן: (ד) אלס זיא צור שטאדט הינאויס, אונד נאָך ניכט וייט ענטפֿערנט וואַרען, שפראך יוסף צו זיינעם הויזפֿערוואלטער, מאכע דיך אויף! זעטצע דען מעננערן נאך! אונד

תרגום אונקלוס

מד (א) וּפַקִּיד יַת דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ לְמֵימַר מַלֵּא יַת טוֹעֲנֵי גֻּבְרַיָּא עֲבוּרָא כְּמָא דִּי יָכְלִין לְמִטְעַן וְשַׁוִּי כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ: (ב) וְיַת כַּלִּידִי כַּלִּידָא דְּכַסְפָּא תְּשַׁוֵּי בְּפוּם טוֹעֲנָא דִּזְעֵירָא וְיַת כְּסַף זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָּמָא דְּיוֹסֵף דִּי מַלֵּיל: (ג) צַפְרָא נְהַר וְגֻבְרַיָּא אִתְפְּטַרוּ אִנּוּן וַחֲמָרֵיהוֹן: (ד) אִנּוּן נְפַקוּ יַת קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ

רש"י

מד (ב) גביעי. כוס ארוך וקורין לו מדיר"נו בלע"ז *Maderin*:

באור

וכ"ה בתיב"ע, וכן סופר בס' הישר, וכן פירושו בין אם הכוונה על מנת האכילה, או על שאר מתנות: ידות, נקרא החלק יד שהוא מקום מוכן לאדם אחר חלקו (רד"ק בשרשים שרש יד):

מד (א) **כאשר יוכלון שאת**. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו (הרמב"ן). ושאת, ענין הטעינה והמשא, וענינו לשאת, ובא בחסרון הלמ"ד כדרך המקור לפעמים:

(ב) **גביעי**, רש"י פי' גביעי, כוס ארוך וקורין לו מדיר"נו עכ"ל, ולא ידעתי פירושו, אולי צ"ל מאטרא"ס, והוא שם לכלי זכוכית שמשתמשין בו הרופאים. תחתיתו עגול ככדור וראשו ארוך וצר: **תשים בפי אמתחת הקטן**, לשון ס' הישר ויאמר אליו יוסף (לבנימין שהלך עמו לבדו כאשר סופר שם בתחלה), אני הוא יוסף אחיך אך אל תגלה את הדבר הזה אל אחיך הנני שולח אותך עמם וילכו וצויתי להשיב אתכם העירה ולקחתיך מאתם, והיה אם יתנו את נפשם והלחמו עליך אז ידעתי כי נחמו על אשר עשו לי ונודעתי אליהם. ואם יעזבוך ולקחתי אותך וישבת אתי ונלחמתי אותם וילכו להם ולא אודע אליהם עכ"ל, הנה לא כוון יוסף בזה רק לבחון לבבם, וכן פי' ר"ע ספורנו, גם הודיע זאת תחלה לבנימין שלא יצערנו, כי הוא לא חטא נגדו: (ג) **הבקר אור**, פעל עבר לגזרת פָעוּל, כמו ראו נא כי ארו עיני, (שמואל א' י"ד כ"ט) מה טבו אהליך יעקב (במדבר כ"ד ה'), וענינו כמו האיר, רק שאור הוא עומד, והאיר על הרוב יוצא: (ד) **יצאו את העיר**, מן העיר, וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), וכן יצא הפעל הזה עם הכנוי הבא במקום את, וענינו מן, כמו בני יצאני (ירמיה י' כ'), פי' יצאו ממני: **הרחיקו**, הקל מבנין זה תמיד עומד, וההפעיל פעמים יוצא כמו הרחיק ממנו

אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ (ה) הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ (ו) וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ (ח) הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב

ווען דוא זיא ערדייכט האסט, זאָ שפריך צו איהנען, וואַרום האבט איהר באָזעס פֿיר גוטעס פֿערגאָלטען? (ה) איזט עס ניכט דאז, וואָרויס מיין העדר טרינקט? ער ווירד דיא וואהרהייט שאָן הינויסבדינגען, איהר האָט שלעכט געהאנדעלט, דאס איהר זאָ געטהאן האבט! (ו) דיזער ערדייכטע זיא; אונד שפראך צו איהנען דיזע וואָרטע: (ז) זיא אנטוואָרטעטען, וואַרום שפריכט דער העדר זאָלכע וואָרטע? פֿערן זייא עס פֿאָן דיינען דיענערן, זאָ וואס צו טהון: (ח) זאָגאר דאז געלד, וועלכעס וויר אָבען אים פֿוטטערזאקקע געפֿונדען, האבען וויר דיר ווידער גיבראכט אויס דעם לאנדע כנען, וויא זאָללטען וויר נון אויס דיינעס

תרגום אונקלוס

קוּם רְדוֹף בָּתַר גּוּבְרַיָּא וְתַדְבְּקִינּוּן וְתֵימַר לְהוֹן לְמָא שַׁלֵּימְתּוּן בִּישְׁתָּא חֲלַף טַבְתָּא׃ (ה) הֲלָא דֵּין דִּי שָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא בַּדָּקָא מְבַדֵּיק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי עֲבַדְתּוּן׃ (ו) וְאַדְבֵּיקִנּוּן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ (ז) וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ (ח) הָא כַּסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוּעֲנַנָא אֲתֵיבְנָא לָךְ מֵאַרְעָא

רש"י

Sorte de vase à boire, (Roquefoit) (איינע גאט-טונג טרינקגעפעסע): (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום: (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנוין

באור

את פשעינו (תהלים ק"ג י"ב), הרחיק מעליה דרכך (משלי ה' ח'), ופעמים עומד כמו אל תרחיקו מן העיר (יהושע ח' ד'), המה הרחיקו מבית מיכה (שופטים י"ח כ"ב). וכן כאן הוא פעל עומד: והשגתם. אינו ציווי, כדרך העתיד לבא במקום צווי, כי אין ההשגה בידו, ועוד שהיה האתנח ראוי להיות במלת והשגתם, כי יותר תתיחס ההשגה אל הרדיפה, ממה שתתיחס אל תאמר ואמרת אליהם וגו'. אבל הכוונה כמו שתרגם המתרגם האשכנזי, קום רדף אחרי האנשים, וכאשר תשיגם תאמר אליהם וגו': (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו נודע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלוא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש, ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב באמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת. וטעם אשר ישתה אדני בו עליה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין (הרמב"ן): והוא נחש ינחש בו. יחקור עליו בעצמו על ידי קסם ונחש, או ישאל למנחשים בעבורו כי לא ירצה שיהי' כוס שלו ביד אחרים: (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו ל' גנאי. ותרגם אנקלוס ויב"ע, חס לעבדך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמ' חס ושלום (רש"י), ואנקלוס ויב"ע שנו תרגומם פה מתרגומם חלילה לך (לעיל י"ח כ"ה), ותרגמו פה לפי הכוונה. ושם ת"א באופן אחר לפי הכוונה ולסלק החסרון מהשם כה"ש שם, אבל יב"ע תרגם שם כהוראת המלה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי שם כהוראת המלה,

מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃ (ט) אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ (י) וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃ (יא) וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ (יב) וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ (יג) וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־

תולדות אהרן ויחפש פסחים ז׳, צ׳. ח׳, ח׳:

תרגום אשכנזי

הערדן הויזע שטעהלען זילבער אָדער גאָלד? (ט) בייא וועלכעם פֿאָן דיינען דיענערן עטוואס געפֿונדען ווירד, דער זאָלל שטערבען; אונד אויך וויר וואָללען בייא מיינעם הערדן לייבאייגנע זיין: (י) ער אנטוואָרטעטע: עס קאָן פֿרייליך זיך אויך יעטצט זאָ פֿערהאלטען, וויא איהר שפרעכט: איני־דעסכען, בייא וועם עס געפֿונדען ווירד, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין, איה׳ר אבער זאָללט שולד־לאָס בלייבען: (יא) זיא איילטען, ליסען יעדער זיינען פֿוטטערזאק צור ערדע, אונד טהאטען יעדער זיינען פֿוטטערזאק אויף: (יב) ער זוכטע, בייס גראָסטען פֿינג ער אן, אונד בייס קליינסטען האָרטע ער אויף; דא ווארד דער בעכער אין בנימן׳ס פֿוטטערזאק געפֿונדען: (יג) זיא צעררינסען איהרע קליידער, לודען יעדער ווידער אויף זיינען עזעל, אונד קעהר־

רש״י

בבראשית רבה: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר י׳ שנמצאת גניבה ביד א׳ מהם כלם נתפשים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגיש שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס איש על

תרגום אונקלוס

דִּכְנַעַן וְאֵיכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין דִּדְהַב׃ (ט) דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ מֵעַבְדָּךְ יִתְקְטֵיל וְאַף אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִין׃ (י) וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָּמֵיכוֹן כֵּן הוּא דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין׃ (יא) וְאוֹחִיאוּ וְאָחִיתוּ גְּבַר יָת טוֹעֲנֵיהּ לְאַרְעָא וּפְתָחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵיהּ׃ (יב) וּבְלַשׁ בְּרַבָּא שָׁרֵי וּבִזְעֵירָא שֵׁיצִי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בְּטוֹעֲנָא דְּבִנְיָמִן׃ (יג) וּבְזַעוּ

באור

ופה לפי הכוונה: (ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, שעונו, האיש מעבדיך אשר ימצא אתו הגביע ומת: ומת, ע״י אחרים, ועניינו כמו וה״א, ור״ל יהרג: וגם אנחנו נהיה לאדני, עיין מה שכתבתי בפ׳ חיי שרה (שם כ״ג ו׳), בפסוק שמענו אדני, על כנוי היחיד הבא לרבים במלה זאת: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא, הדין והמשפט שכלכם חייבים בדבר שבדי כלכם שותפים, י׳ שנמצאת גניבה ביד א׳ מהם כלם נתפשים, וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה, אבל אני אעשה לכם לפני׳ משורת הדין אשר ימצא אתו הוא לבדו יהי׳ לי עבד, ואתם תהיו נקיים מעונש מכל וכל, כן פירש״י והרשב״ם, ויהי׳ פי׳ כן הוא כן הי׳ ראוי להיות, ויתכן לפרש כן הוא כפשוטו ויכוון ג״כ גם עתה, כמו שכתב מהר״י אברבנאל ז״ל והענין השיגם גם עתה כדבריכם כן הוא וגו׳, ופירושו אולי שאינו מוסב למעלה מאשר קנסו עצמם כמו שחשבו המפרשים, אבל לפי שהם צדקו נפשם מהגנבה ועשו ק״ו מהן כסף וגו׳ לכן השיגם הענין, כמו שאמרו הפעם הראשונה צדקתם במעשיכם גם עתה בפעם הזאת כדבריכם כן הוא, ר״ל שכללותכם נקיים מבלי אשמה בדבר הזה. אבל אולי שאיש אחד חטא בזה מעצמו ואתם לא ידעתם ממנו דבר, ולכן האיש אשר ימצא אתו הגביע יהי׳ לי עבד, כי אחרי שהוא גנב הגביע בכונה וכו׳, ואתם שכדבריכם כן הוא. שלא ידעתם מזה דבר, תהיו נקיים כי בלי ספק הכללות מכם

חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה: מפטיר (יד) וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה: (טו) וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי: (טז) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם

ת"א מה נדבר שבת ק"ה, א':

טע' צור שטאדט צוריק: (יד) יהודה אונד זיינע ברידער קאמען אין יוסף'ס הויז, ער אבער־וואר נאָך דאזעלבסט; זיא פֿילען פֿאָר איהם צור ערדע: (טו) אונד יוסף שפראך צו איהנען. וואס פֿיר איינע טהאט האבט איהר גע־טהא'? וויסט איהר דען ניכט, דאס איין מאן וויא איך דיעז וואהרהייט הערויס ברינגען קאן? (טז) יהודה שפראך: וואס זאָללען וויר צו מיי־נעם הערדן שפרעכען? וואס זאָללען וויר רעדען? וואס זאָללען וויר אונס רעכטפֿערטיגען? גאָטט האט דיא מיססעטהאט דיינער דיענער הײמגעפֿונדען, נון זינד וויר דיינע לייבאייגנע! זאָוואָהל וויר,

תרגום אונקלוס

לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל חֲמָרֵיהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא: (יד) וְעָאל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא: (טו) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי בְדָקָא מְבַדֵּיק גַּבְרָא דִּי כְוָתִי: (טז) וַאֲמַר יְהוּדָה מָה נֵימַר לְרִבּוֹנִי מַה נְּמַלֵּיל וּמַה נִּזְכֵּי מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח חוֹבָא בְּעַבְדָּךְ הָא אֲנַחְנוּ עַבְדִין לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף דִּי מִשְׁתְּכַח

רש"י

חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: **וישובו העירה**. מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י' בני אדם לענין המלחמה: (יד) **עודנו שם**. שהיה ממתין להם: (טו) **הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'**. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) **האלהים מצא**. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: **מה נצטדק**. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי

באור

נקיים אתם בעיני עכ"ל: (יב) **בגדול החל**, שלא ירגישו שהי' יודע היכן הוא: (יג) **ויעמס**, ענין הטעינה והמשא: (יד) **עודנו שם**, שהי' ממתין להם: (טו) **מה המעשה הזה**, שהיה בו רשע עם סכלות שהי' לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם (ר"ע ספורנו): **הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני**, כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזקאל כ"א כ"ו), והנני יודע מי גנב ממוני (הרשב"ם): (טז) **ומה נצטדק**, כלומר מה נוכל לטעון שנהיה צדיקים: **נצטדק**, שרשו צדק, והטי"ת במקום תי"ו ההתפעל, כמו ויצטירו (יהושע ט' ד'), מגזרת וציר אמונים (משלי י"ג י"ז), הצטידנו (יהושע ט' י"ב), מגזרת צדה לדרך (לעיל מ"ב כ"ה), וכל מלה שפ"א פעלה אחת מאותיות שר"ש תבוא תי"ו ההתפעל אחר פ"א הפעל, רק שאם הי' שי"ן או סמ"ך לא תשתנה לטי"ת, ואם היא צד"י תשתנה לטי"ת, בעבור שהטי"ת והצד"י קרובים במבטא לפי קריאת אנשי א"י והמזרחיים בכלל, אך אנשי מערב לא ידעו לקרוא כן: **האלהים מצא**, יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת, מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו. כן פירש"י: **הננו עבדים לאדני וגו'**, יתכן לדעתי שלא אמרו זאת על צד היוחלט שכן רצונם וכן יקום, כי מה יעשה יהודה בערבותו אשר ערב אותו אל אביו ואמר אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך

אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃ (יז) וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס (יח) וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ (יט) אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃

תולדות אהרן חלילה עקדה שער ל"ז:

אלם דער. בייא וועלכעם מאן דען בעכער געפֿונ־דען; (יז) ער אנטוואָר־טעטע: פֿערן זייא פֿאָן מיר דיזעס צו טהון! בייא דעם דער בעכער געפֿונדען וואָרדען, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין, איהר אבער, ציהט הינאויף אין פֿרידען, צו אייערעם פֿא־טער: (יח) יהודה טראט צו איהם הין, אונד שפּראך: אום פֿערצייהונג מיין הערר! לאס דיינען קנעכט איין וואָרט שפּרעכען, פֿאָר דען אָהרען מיינעם העררן, אונד דיין צאָרן ענטברעננע ניכט איבער דיינען קנעכט, דען דוא אונד פרעה זינד איינאנדער גלייך: (יט) מיין הערר פֿראגטע זיינע קנעכטע: האבט איהר

תרגום אונקלוס

כַּלִּידָא בִּידֵיהּ׃ (יז) וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סְקוּ לִשְׁלָם לְוָת אֲבוּכוֹן׃ (יח) וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּיל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃ (יט) רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת עַבְדוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ

רש"י

והיא באה כדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום וי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחילתה סמך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב [קהל' י"ב] מגזרת סבל מסתכל הוית בקרניא [דניאל ז']. וישתמר חקות עמרי [מיכה ו']. מגזרת שמר. וסר מרע משתולל [ישעיה נ"ט]. מגזרת מוליך יועצים שולל [איוב י"ב]. מסתולל בעמי [שמות ט"ו] מגזרת דרך לא סלולה [ירמיה י"ח]:

(יח) **ויגש** אליו וגו' דבר באזני אדני. יכנסו דברי באזניך [ב"ר]: **ואל יחר אפך.** מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: **כי כמוך כפרעה.** חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה [ב"ר]. דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך [ב"ר]: (יט) **אדני שאל את עבדיו.** מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך

באור

וחטאתי לאבי כל הימים (לעיל מ"ג ט'), אבל הדין החלוט הי' כמו שאמר יהודה בפ' שלח"ז, ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו, ונתרצה לעבוד ליוסף לפייסו על הגנבה כדי להציל את בנימן, ואמרו פה הננו עבדים לאדני גם וגו', לא הי' רק כאיש נדהם, וכמו נקי כפים שנתפש במחתרת. ואינו יודע מה להשיב בעבור שנלכד פתאום: (יח) **כי כמוך כפרעה,** לא בשתי כפ"י הדמיון להשוות הדברים מכל צד, לומר אתה מושל כפרעה ופרעה כמוך. כמו כעמי כעמך (מלכים ב' ג' ז'), והוא דרך קצרה, והכוונה כי ירא אני לדבר לפניך כמו לפני פרעה, וכן פירש"י לפי פשוטו של מקרא, וכן פי' הרמב"ן והרשב"ם: (יט) **אדני שאל את עבדיו.** הכוונה בספור כל הדברים הללו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל על דרך הפשט שאינם

(כ) וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ (כא) וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ (כב) וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־

תרגום אשכנזי

נאָך איינעןפֿאטער, אָדער איינען ברודער? (כ) דא זאגטען וויר צו מיינעם העררן, וויר האבען נאָך איינען אלטען פֿאטער, אונר איינען קליינען אים אלטער ערצייגטען קנאַבען, דעססען לייבליכער ברודער איזט געשטאָרבען, ער בליב זיינער מוטטער אלליין איבריג, אונד זיין פֿאטער ליבט איהן: (כא) דוא שפראכסט צו דיינען קנעכטען, ברינגט איהן צו מיר הערונטער, דאס איך איין אויגע אויף איהן ווערפֿע: (כב) וויר אנטוואָרטעטען מיינעם

תרגום אונקלוס

אֲחָא׃ (כ) וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים לֵיהּ׃ (כא) וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי וְאֲשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי׃ (כב) וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוֹל עוּלֵימָא לְמִשְׁבַּק יָת

רש"י

לשאול כל אלה בהך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ובאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר [ב"ר]: (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותה האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא

באור

רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר כתב עמהם מאלה כירא חטא לנחם אותם על הלעג שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באומם הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזב את אביו אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תספון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותנו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהי' צדקה וזה טעם כל הפרשה, ויתכן שיהי' והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך אבינו וכן והטאת עמך (שמות ה' ט"ז), ועם כל דברי הפיוס והתחנונים הללו יש בסתר דבריו גם דברי תוכחה, ורמז לו שכפי הנראה מתחלה בא עליהם בעלילה, כמו שאחז"ל בב"ר כמה מדינות ירדו לקח אוכל, כלום שאלת אותם כמו ששאלת אותנו, שמא בתך אנו מבקשים, או אחותנו אתה מבקש, וכן אמרו וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו, הכוונה כי הי' זה כרמז בדבריו, כי כן מוסר המדברים נגד מלכי ארץ, והי' בכלל הרמז ההוא שיתכן שגם מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם, כי למה יבקש לראותו על כרחם: (כ) אב זקן, הוצרכו להודיעו זאת כי יתכן להיות בחור בשנים כי ראובן הגדול שבאחים לא הי' יותר מבן מ"ה שנים (כ"כ הראב"ע): לבדו לאמו, מאותה האם אין לו עוד אח: (כא) ואשימה עיני עליו, לשון שימת עין איננו נופל על הראיה בלבד, כי אם על הכוונה להטיב או להרע, כמו ושמתי עיני עליהם לטובה (ירמיה כ"ד ו'), ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה (עמוס ט' ד'), והכוונה פה כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי נדר להם יוסף להגדיל עליו ולגמלו, ואם לא נזכר בפירוש, כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר כפר יהודה בפניו, ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או איתת מלכות, וכן תרגם פה יב"ע ואשוי עיני לטבתא עלוי, וכן מתורגם בל"א [והראב"ע כאן סיחר את דברי עצמו (בתהלים ל"ב י"ח). ע"ש]: (כב) ועזב את אביו ומת. אביו ימות (הרשב"ם כ"י), ולשון הרמב"ן ועזב את אביו ומת פירש ר' אברהם ומת אביו ואם כן היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יחלה החמלה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק

יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ (כג) וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ (כד) וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ (כו) וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃ (כז) וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי׃ (כח) וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ (כט) וּלְקַחְתֶּם גַּם־

תרגום אשכנזי

הערון, דער קנאבע קאן זיינען פֿאטער ניכט פֿער־לאססען, ווען ער זיינען פֿאטער פֿערליסע, ווירדע ער שטערבען: (כג) אל־ליין דוא שפראכסט צו דיינען קנעכטען: ווען אייער קליינסטער ברודער ניכט מיט אייך העראב קאממט, זאָ זאָללט איהר מיין אנגעזיכט ניכט מעהר זעהען: (כד) אלס וויר נון הינאויף קאמען צו דיינעם דיענער, מיינעם פֿאטער, זאָ ערצעהלטען וויר איהם דיא ווארטע מיינעס העררן: (כה) אונזער פֿאטער שפראך: געהט ווידער הין! קויפֿט אונס עטוואס שפייזע איין: (כו) אלליין וויר אנטוואָר־טעטען: וויר קאָננען ניכט הינאב רייזען, נור ווען אונזער קליינסטער ברודער מיט אונס איזט, קאָננען וויר רייזען, דען וויר דירפֿען דעם מאננעס אנטליטץ ניכט זעהען, ווען אונזער יינגסטער ברודער ניכט מיט אונז איזט: (כז) דיין דיענער מיין פֿאטער שפראך צו אונס: איהר וויסט, דאס מיינע פֿרויא מיר צווייא זאָהנע געבאָרען: (כח) איינער גינג פֿאָן מיר הינוועג, איך דאכטע מיר, ער מוס וואָהל צערריםסען וואָרדען זיין, דא איך איהם ביזהער ניכט ווידער געזעהען: (כט) ווען איהר נון אויך דיזען פֿאָן מיינעם

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי וְאִם יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי יְמוּת׃ (כג) וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא יֵחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי אַפָּי׃ (כד) וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי׃ (כה) וַאֲמַר אֲבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עֲבוּרָא׃ (כו) וַאֲמַרְנָא לָא נִיכּוֹל לְמֵיחַת אִם אִית אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֵיחוֹת אֲרֵי לָא נִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃ (כז) וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְרֵין יְלֵידַת לִי אִתְּתִי׃ (כח) וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵיהּ עַד כְּעַן׃ (כט) וְתִדְבְּרוּן אַף יָת דֵּין מִן קֳדָמַי

רש"י

ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה [ב"ר]: והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם

באור

אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויצא בדרך ימות הנער עכ"ל. וכן פירש"י שאם על בנימן, וכן תרגם יב"ע: (כז) ילדה לי אשתי, העיקרית אשר בעבורה הי' עיקר עבודתי, ולכן גם בניה אהבתי יותר מכולם, ואחיו מת ולא נשאר לי ממנה רק זה לבדו אשר אהבתיו: (כח) אך טרף טרף, בודאי כבר נטרף, והעד שלא ראיתיו עד הנה: טרף טרף, בא המקור תחלה לפני העבר כשתר מבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד: עד הנה, עד עתה: (כט) ולקחתם גם את זה וגו', ואם תקחו גם את זה מעם פני ויארע שיקראנו אסון כאחיו (בעבור שהוא

אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ (ל) וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני (לא) וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ (לב) כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃ (לג) וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ

אנגעזיכט ווענגעהמט, אונד איהם בעגעגנעטע איין אונגליק; זאָ ברינגט איהר מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופּט: (ל) ווען איך נון צו דיינעם דיענער מיינעם פֿאטער צוריק קאָממע, אונד דער קנאבע איזט ניכט בייא אונס: (דא דעססען זעעלע מיט דער זייניגען פֿערקניפּפֿט איזט): (לא) ווען ער נון זעהע, דאס דער קנאבע ניכט בייא אונס איזט: זאָ ווירדע ער שטערבען, אונד דיינע דיענער העטטען דאז גרויע הויפט דיינעם דיענערס אונזערס פֿאטערס מיט יאממער אין דיא גרופּט געבראכט: (לב) דען דיין דיענער האט דען קנאבען פֿערבירגט פֿאָן מיינעם פֿאטער, אונד שפּראך: ווען איך איהן ניכט ווידער ברינגע, זאָ וויללל איך מיך יעדערציט אן מייגען פֿאטער פֿערזינדיגט האבען: (לג) אלזאָ לאס דאָך דיינען קנעכט

תרגום אונקלוס

וִיעַרְעִינֵיהּ מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבָתִי בְּבִישְׁתָּא לִשְׁאוֹל׃ (ל) וּכְעַן כְּמֵיתֵי לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ חֲבִיבָא לֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ׃ (לא) וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יָת שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל׃ (לב) אֲרֵי עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ וָאֱהֵי חָטֵא לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא׃ (לג) וּכְעַן יְתֵיב כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף

רש"י

בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום א': (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחים כלם הנחון ואני נקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות (לג) ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש [ב"ר]:

באור

נער וגד ולא נסה ללכת בדרך או שיתפעל משנוי האויר), תורידו את שיבתי ברעה לשאול, והווי"ן מחברות המאמרים מתיחסי הסבה פה כדרכן בכל המקרא: (ל) ונפשו קשורה בנפשו, מרוב אהבתו כאלו נקשרה נפשו בנפשו ונתחברה בה, ואנקלוס ויב"ע תרגמו ונפשיה חביבא ליה כנפשיה, תרגמו לפי הכוונה ולא המלות, והנה ג' מלות אלו הם כמו מאמר מוסגר, וחלי הפסוק הראשון מחובר אל הפסוק שלאחריו, באופן זה, ועתה כבאי וגו' והנער איננו אתנו (ונפשו קשורה בנפשו) והיה כראותו וגו' והורידו עבדיך וגו', ולפי שהאריך בדברים, לכן חזר ואמר והי' כראותו כי אין הנער, כדרך הכתוב בכמה מקומות, ולכן בא בנפשו בס"פ שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן הסגילו המתרגם האשכנזי: (לא) ומת, זה שב על אביו כמ"ש רש"י והרשב"ם כי המאמר הקודם המחובר אליו שב על אביו, לכן גם הנמשך כמוהו, מש"כ למעלה שהנוספא שב על בנימין גם הנסוא כמוהו, וכן מתורגם בל"א: (לב) כי עבדך ערב את הנער, לכך אני מדבר יותר מכל אחי, ומתרצה להיות עבד תחתיו, כן פירש"י והרשב"ם, ובס' היטב סופר שאלו יוסף על כן מדוע ידבר יותר מכל אחיו, והכתוב קצר בספור ולא הודיע שאלת יוסף: (לג) ועתה ישב נא עבדך, (אצלך) תחת הנער (להיות) עבד

תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ (לד) כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃

מה (א) וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ

תרגום אשכנזי

אנשטאטט דעס קנאבען, איין לייבאייגנער בייא מיינעם העררן זיין; דער קנאבע אבער מאג הינאויף ציהען מיט זיינען ברידערן: (לד) וויא קאָננטע איך הינאויפֿציהען צו מיינעם פֿאטער, ווען דער קנאבע ניכט בייא מיר איזט? איך ווירדע דען קוממער ניכט אנזעהען קאָננען, דער מיינען פֿאטער טרעפֿפֿען ווירדע:

מה (א) נון קאָננטע יוסף ניכט מעהר אן זיך האלטען, פֿאַר אללען, דיא אום איהן שטאנדען, ער ריף: לאסט יעדערמאן פֿאָן מיר הינויס געהען! אונד עס בליב ניאמאנד בייא איהם, אלס זיך

רש"י

מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישים בהודעו להם:

תרגום אונקלוס

עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי׃ (לד) אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוָת אַבָּא וְעוּלֵימָא לַיְתוֹהִי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָא דִּי תַשְׁכַּח יַת אַבָּא׃

מה (א) וְלָא יְכִיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכֹל דְּקָיְמִין עֲלוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּיהּ כַּד אִתְיְדַע

ביאור

לאדוני, וזהו שעיר הכתוב: (לד) כי איך אעלה אל אבי, אמר כן להודיע כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום (הרמב"ן):

מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו, לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישים בהודעו להם, לשון רש"י, ורבי אברהם אמר להתאפק. לסבול. לכל הנצבים עליו, טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציא', אבל אנקלוס תרגם לאיתחסנא, להתחזק, וכן ואתאפק ואעלה העלה (שמואל א' י"ג י"ב), וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק, והנכון בעיני שהיו שם אנשי בית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יחלו פניו להניח לבנימין כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר הארמון. ויתכן כי פירוש הנצבים עליו, משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים (רות ב' ו'), שרי הנצבים (מלכים א' ט' כ"ג וד"ה ב' ח' י'), להתיצב על ה' (איוב א' ו' וב' א'). (הרמב"ן), ויב"ע תרגם למסוברא דלא למבכי, וכן פי' בעל מ"י, ויראה שיש להם כדמות ראיה בעבור שנאמר אח"ז שבכה בקול באמת שההתאפקות הזאת חוזרת על הענין כולו אשר היה לו עם אחיו, שעיקרו הוא שהיה מתנכר אליהם עד עתה ולא יכול עוד להתאפק מלהודע אליהם, (כי אם תהיה הכוונה על הבכיה, היה יכול לבוא החדרה לבכות שמה כמו בב' פעמים הראשונים), כי ענין השרש הזה הוא ההתאמצות מלעשות איזה דבר אשר יחפוץ לעשותו, כמו ויתאפק המן (אסתר ה' י'), פי' שלא לעשות כחפצו אז בכעסו, ורחמיך אלי התאפקו (ישעי' ס"ג ט"ו), שלא לעשות כחפצו ברחמיו, וכן פירש"י והרד"ק על פסוק ואתאפק ואעלה העלה, ע"ש. וכן פי' פה הרשב"ם. וזהו ג"כ כוונת המתרגם האשכנזי: ויקרא, הרים קולו ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה, והטעם בהוצאה, שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם לחרפה וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו

בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ (ב) וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ (ג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ (ד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה׃ (ה) וְעַתָּה ׀ אַל־תֵּעָצְבוּ

ת"א ולא יכלו חגיגה ד', ב':

תרגום אשכנזי רנה

יוסף זיינען ברידערן צו ער־קעננען גאב: (ב) ער ליס זיינע שטיממע אויס אין ווייגען, דאס דיא לייטע פאָן מצרים עס הארטען, אונד דיא הויזלייטע פרעה'ס עס הארטען: (ג) יוסף שפראך נעמליך צו זיינען ברידערן: איך בין יוסף! מיין פאטער, לעבט ער נאך? דיא ברי־דער אבער קאָננטען איהם ניכט אנטוואָרטען, דען זיא ווארען פאָר איהם ער־שראָקען: (ד) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן: טרעטעט נעהער הער צו מיר! זיא טראטען נעהער היץ; ער שפראך: איך בין אייער ברודער יוסף, דען איהר נאך מצרים פערקויפט: (ה) נונמעהר, זייד ניכט בעטריבט, אונד לאסט עס אין אייערן אוי־

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי׃ (ב) וִיהַב יָת קָלֵיהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמָעוּ מִצְרָאֵי וְאִשְׁתְּמַע לֶאֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה׃ (ג) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָּם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃ (ד) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן דִּי זַבִּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם׃ (ה) וּכְעַן לָא תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי

רש"י

(ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה מישנ"דה בלע"ז נ"ל מישני"ה maisonnée, Maison: *Maisnie* (געזינדע אין אייגענע הויז בעפינדליכע, אָדער לו אייגענע געטלעבטע געהעריגע פערזאָנען, אויך דאז געזינדע): (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול [ב"ר]: (ה) למחיה. להיות לכם למחיה:

באור

הנפשי בוגדות לא יגורו באהלנו ולא ידרכו באדמותינו באחיהם גם באביה' בגדו מה יעשו במלך ובעמו? גם ביוסף לא יאמינו עוד (הרמב"ן): (ב) בבכי, הראוי להיות כבי"ת השמוש בשביל בעבור האתנח כמו ודיבון הבמות לבכי (ישעיה ט"ו ב'), ובא בש"א שלא כמנהג, כמו ואלה עני (איכה ג' א'), בחטף קמץ במקום החולם. כמו לחם עני (דברים ט"ז ג'), כי הזקף שבראש עני כח כמו האתנח, ופעמים רבות יש כח גם לזקף לשנות הנקודה כמו האס"ף: וישמעו מצרים, המצרים שיצאו מן הבית שמעו קול הבכי והלך הדבר מאיש לאיש עד ששמעו אנשי בית פרעה: בית פרעה, ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו, ואין זה לשון בית ממש, אלא כמו בית ישראל, בית יהודה, מיסנד"ה בלע"ז (ובל"א הויז דעם). (רש"י): (ג) העוד אבי חי, לא שהי' שואל אם הוא עדין בחיים כי כבר אמרו לו שהי' חי והוא אמר השלום אביכם הזקן, אבל אמר להם זה כדי להכנס עמהם בדברים, כי חשב דאשונה בלבו, כדי שלא יתביישו ממה שעשו, שלא לזכר להם ענין המכירה, אבל שידבר אליהם בענינים אחרים, ולזה התחיל מאביו העודנו חי, או אם מת בנער, או עתה בנער בנימן, הגידו לי האמת. והי' דעתו לשאול להם אח"כ על נשיהם וילדיהם ומקניהם, וכל עניני הבית, אבל לפי שהם נבהלו. ולא ענו אותו, ואולי יהיו מפחדים בדבר. ויחשבו שמפי אנשים שמע זה השם, לכן הוצרך לפרש להם הענין כולו, ולהסיר מסוה הבושה מעל פניהם, והוא שאמרו אני יוסף אחיכם וגו' (מתכד"י אברבנאל): נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) אשר מכרתם, ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק

וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם׃ (ו) כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר׃ (ז) וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה׃ שלישי (ח) וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ט) מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף

ת״א כי זה ע״ז ט׳, ג׳:

גען ניכט פֿערדריסען, דאס איהר מיך היהער פֿער- קויפֿט האט; דען צור ערהאלטונג דעס לעבענס האט מיך גאָטט פֿאָר אייך הער געזענדעט: (ו) דען יעצט זינד שאָן צוויי יאהרע הונגערסנאָטה אים לאנדע. עס ווערדען נאָך פֿינף יאהרע קאָמ- מען, אין וועלכען ווערער פֿפֿליגען נאָך ערנדטען זיין ווירד: (ז) דארום האט מיך גאָטט פֿאָר אייך הערגעזענדעט, אייך איין בלייבען אים לאנדע צו פֿערשאפֿפֿען, אונד אייך ביים לעבען צו ערהאל- טען, דורך איינע גראָסע ערעטטונג: (ח) ניכט איהר האבט מיך היהער געזענדעט, זאָנדערן גאָטט, ער האט מיך דעם פרעה צום פֿאטער געזעטצט, זיינעם גאנצען הויזע צום העררן, אונד איבער דאז גאנצע לאנד מצרים צום הערשער: (ט) איילעט, געהעט צו מיינעם פֿאטער הינויף אונד שפרעכט צו איהם, זאָ האט דיין זאָהן

תרגום אונקלוס

זַבֵּינְתּוּן יָתִי הַלְכָא אֲרֵי לְקַיָּמָא שַׁלְחַנִי יְיָ לִקְדָמֵיכוֹן׃ (ו) אֲרֵי דְנַן תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דִּי לֵית זְרוֹעָא וַחֲצָדָא׃ (ז) וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבְּתָא׃ (ח) וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי הַלְכָא אֱלָהֵן מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁוְּיַנִי לְאַבָּא לְפַרְעֹה וּלְרַבּוֹן לְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ט) אוֹחוּ וְסַקוּ לְוָת אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בְּרָךְ יוֹסֵף

רש״י

(ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרע׳: (ח) לאב. לחבר ולפטרון: (ט) ועלו

באור

שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתכו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם (ר״ע ספורנו), וכן פי׳ מהר״י אברבנאל: (ה) כי למחיה, להיות לכם למחיה, והקב״ה עשה כל זאת לטובתכם: (ו) כי זה שנתים הרעב, עברו משני הרעב: (ז) ולהחיות לכם, ר״ל אתכם, ויש לפרש לכם כמשמעו ולהחיות נשיכם וטפכם שהם השארית אשר לכם: לפליטה גדולה, להיות לכם פליטה גדולה מן הרעב: (ח) ועתה לא אתם שלחתם, הנה בראותכם תכלית אלהי שלא היה מוסב בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו ג״כ ברצון אלהי לסבב זה התכלית (ר״ע ספורנו): כי, אלא, כרוב כי הבא אחר מלת לא, כמ״ש הרשב״ם בפ׳ וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י״ח ט״ו), ובשאר מקומות: האלהים, שלחני, ור״ל מה׳ היתה המכירה, ולא תתחייבו בזה. וכן תיב״ע: לאב פרעה, למורה וליועץ למלך, ולא יעשה דבר בלתי עצתי כמו הבן הנסמך תמיד על עצת האב: ולאדון לכל ביתו, ממונה על הבית: ומשל בכל ארץ מצרים, להנהיג ענייני העמים: (ט) מהרו, שלא יצטער יותר: ועלו, המהלך ממצרים לא״י נקרא עליה לפי שהיא גבוה ממנה, ומא״י למצרים נקרא ירידה: אל תעמד, כמו שת״א ויב״ע לא תתעכב, וכן מתורגם בל״א: (י) וישבת בארץ גשן, הי׳ יוסף

שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־תַּעֲמֹד׃ (י) וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יח) וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יג) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת

ת"א והנה מגלא ט"ז, ג':

תרגום אשכנזי רנו

יוסף געשפראכען: גאטט האט מיך צום העררן איבער גאנץ מצרים געזעטצט, קאממע צו מיר העראב, האלטע דיך ניכט אויף! (י) דוא זאללסט אים לאנדע גשן וואהנען, דאמיט דוא מיר נאהע זייעסט, דוא, דיינע קינדער, אונד קינדעסקינדער, דיין קליינעס פיה: רינדפיה, אונד אללעס וואס דוא האסט: (יא) דאזעלבסט ווערדע איך דיך פערפפלעגען, דען עס ווירד נאך פינף יאהרע הונגערסנאטה זיין, דאמיט דוא ניכט פערדערבעסט מיט דיינעם הויזע אונד אללעס וואס דוא האסט: (יג) איירע אייגענע אויגען זעהען,

תרגום אונקלוס

שַׁוְיַנִי יְיָ לְרִבּוֹן לְכָל מִצְרָאֵי חוּת לְוָתִי לָא תִתְעַכַּב: (י) וְתִיתֵּב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לִי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנֵי בְנָךְ וְעָנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּי לָךְ: (יח) וַאֲזוּן יָתָךְ תַּמָּן אֲרֵי עוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין כַּפְנָא דִּלְמָא תִשְׁתֵּיצֵי אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ וְכָל דִּי לָךְ: (יג) וְהָא עֵינֵיכוֹן

רש"י

אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן לשון תורש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי

באור

יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו (הרמב"ן). ויתכן שהודיע לו שיושיבנו במבחר הארץ שהיא ארץ גשן, וכאשר אמר פרעה במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן וגו' (להלן מ"ז ו'): אתה ובניך, מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך (הרמב"ן) ולא ידעתי מה הכריחו לזה. גם נגינת הט"פ שבמלת תעמוד לא הסכי' לזה. כי הי' ראוי להיות פסוק אחד ומלת אלי בטעם מפסיק יותר מן תעמוד, או מלת אלי בט"פ, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם כפשוטו ששב אתה ובניך ובני בניך על וישבת בארץ גשן: (יא) פן תורש, תתגרש מן הארץ על ידי רעבון, כמו והורשתם ואבדתם מהר (דברים ט' ג'), מגזרת ירש יאמר תורש. מן יקש יאמר תוקש בו (שם ז' כ"ה), הרשב"ם. והראב"ע כתב כמו תכרת וכן להוריש גוים (שם ד' ל"ח), אבל באמת גם להוריש הוא לשון גירוש ושלוח. אבל רש"י פי' מלשון רשות ומסכנות, כי נמצא מהענין הזה בכתוב בג' שרשים, כפירים רשו (תהלים ל"ד י"א), שרשו רוש. כי תאמר אדום רששנו (מלאכי א' ד'). שרשו רשש. ה' מוריש ומעשיר (שמואל א' ב' ז'), שרשו ירש, וכולם ענין הדלות והמסכנות, וכן פי' הרד"ק בשרשים, ור"ע ספורנו, והוא הנכון, כי מה טעם לומר שיצא מן הארץ, כדי שלא יגרשנו הרעבון משם, והלא גם עתה בבואו מצרימה נורש מארצו ע"י הרעבון. ועוד שלשון גירוש ושלוח לא יפול כי אם על הפועל הבחירי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פערדערבסט), תרגם לפי הכוונה, ולשון הרמב"ן ואמר פן תורש אתה וביתך דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם פליטה אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אחי ואחי יתן לי המלך רשות עכ"ל: (יב) ועיני אחי בנימין, שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש בלי מליץ זה דעת המפרשים (רש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו), והוא תרגם אנקלוס (ויב"ע והמתרגם האשכנזי), ויתכן שאמר להם כן לאמתלא ולפיוס כי אינה ראיה שידבר אדם אחד במצרים לשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים

וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם׃ (יג) וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃ (יד) וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ

תולדות אהרן ויפל מגלה סס:

תרגום אשכנזי

זאָ וויא דיא אויגען מיינעס ברודערס בנימין, דאס מיין מונד זעלבסט מיט אייך רעדעט: (יג) איהר קאָננט אלזאָ מיינעם פֿאַטער ערצעהלען, אללע מיינע עהרע אין מצרים, אונד אללעס וואס איהר געזעהען האבט; איילעט! אונד ברינגט מיינען פֿאַטער היהער: (יד) ער פֿיל זיינעם ברודער בנימן אום דען האלז אונד וויינטע, אונד בנימן וויינטע

רש"י

ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש [ב"ר]: ועיני אחי בנימין. השוה את כלם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם [מגילה י"ז]: (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: (ולעד"ן דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז. משא"כ בבנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת אלא רמז רק על חרבן אחד ועיין בביאור ת"י שגם הוא בדרך

תרגום אונקלום

חָזְיָן וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִן אֲרֵי בְּלִישַׁנְכוֹן אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן׃ (יג) וּתְחַוּוּן לְאַבָּא יָת כָּל יְקָרִי בְּמִצְרַיִם וְיָת כָּל דִּי חֲזֵיתוּן וְתוֹחוּן וְתַחֲתוּן יָת אַבָּא הָלְכָא׃ (יד) וּנְפַל עַל צַוְּארֵי דְבִנְיָמִן

באור

אותו כי קדוש הוא ואף כי המושל שדיך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתלאה בנבוכדנלר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דניאל ב' ג'), בעבור שהיו שם חרטמים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית, וידברו הכשדים למלך ארמית (שם ד'). כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים ישאו רבים ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה (הרמב"ן). ולדעתי אין דבריו מוכרחים כי אחר שנפרדו בימי המגדל ונתבלבל לשונם עד שנחלקו ללשונות רבות, נשארה לשון הקדש ביד עבר וזרעו, ולכן נקראת ג"כ לשון עברים או ע"ש אברהם וזרעו שהם מעבר הנהר, אבל מדוע תאמר לבני כנען ולא למצרים, ובניהם המה בני חם, גם מי הגיד לו שנבוכדנצר דבר דבריו בלשון הקדש, אולי כותב הספר העתיק דבריו ללשון הקדש, והסבה שכתב כדי שכלם יבינו אותו, אינה מכרעת כלל, כי לא ידבר המלך בלשון אחר למען יבינוהו, אך ידבר בלשונו, ויש לו מתרגמים ומליצים רבים ימליצו דבריו לכל איש ואיש כלשונו, ומ"ש כי כאשר בא יוסף למצרים ישאו רבים, זה אמת כי ישאו רבים שמה מארצות אחרות אשר יכירו לשון הקדש, אבל דאייתו פה היתה בעבור שעד עתה לא דבר עמהם כ"א ע"י מליץ ולא הכיר לשונם, ואף אם באמת לא היתה כ"א תחבול' ממנו שלא יכירוהו שהוא יוסף, עכ"ז התחבולה עצמה היא ראיה שהוא יוסף, ולשון הרשב"ם ולפי עיקר פשוטו, בשורה שתאמרו לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף אחיכם מדבר אליכם, ולפיכך והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם עכ"ל: פי, השם הנפרד פה, ובסמיכות תשתנה הה"א ליו"ד, בין ליחיד כמו פי צדיק (תהלים ל"ז ל'). ובין לרבים כמו ופי רשעים (משלי י' ו'), ובהתחבר היו"ד הזאת עם היו"ד שבאה לסימן המדבר בעדו כמו כאן, ראוי להיות בשתי יודי"ן, וחסרו האחת להקל על הלשון: (יג) את כל כבודי, לא ידאג לבוא כי יש כח ויכולת בידי להיטיב לו (הרשב"ם): (יד) צוארי, שרשו צור, והאל"ף למשך, ולא תפול האל"ף אף כשהוי"ן בבוא שאגד

וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ (טו) וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃ (טז) וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃ (יז) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ

אויך אן זיינעם האלזע: (טו) ער קיסטע אללי־ איינע ברידער, אונד וויינ־ טע אן איהנען; הערנאך רערעטען זיינע ברידער מיט איהם: (טז) דאז געשרייא ווארד אים הויזע פרעה׳ס געהארט, יוסף׳ס ברידער זינד אנגעקאמ־ מען! דיזעס געפיל אין דען אויגען פרעה׳ס, אונד אין דען אויגען זיינער בע־ דיענטען: (יז) פרעה ליס דעם יוסף זאגען, זאגע צו דיינען ברידערן, טהוט דיזעס! בעלאדעט אייער פיה, אונד געהעט! רייזעט אין דאז לאנד כנען:

תרגום אונקלוס

אֲחוּהִי וּבְכָא וּבִנְיָמִן בְּכָא עַל צַוְּארֵיהּ׃ (טו) וְנַשֵּׁיק לְכָל אֲחוּהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן מַלִּילוּ אֲחוּהִי עִמֵּיהּ׃ (טז) וְקָלָא אִשְׁתְּמַע בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר אֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי׃ (יז) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֱמַר לְאָחָךְ דָּא עֲבִידוּ טְעִנוּ

רש״י

דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקול נשמע

באור

גם המשך כמו במלת לַגְּזָרֵי לַגְּזָרִים, רק ב׳ פעמים נמצאו שנפלה בהם האל״ף, והם מצורניך (ש״ה ד׳ ט׳), צַוָּרָם (נחמיה ג׳ ה׳). ע״פ המסורה רבתי בערך אות לד״י (דלא כהראב״ע פה, והרד״ק בשרשים שרש צור שכתבו מצוארניך מלא א׳): (טו) ואחרי כן, אחרי אשר שב רוחם אליהם ונתקררה דעתם על ידי הבכי: דברו אחיו אתו, שמתחלה לא היו יכולים לדבר מרוב הבושת והבהלה: (טז) והקל נשמע בית פרעה, כמו בבית פרעה וזהו לשון בית תמיד (רש״י), לפי שכאן כתיב נשמע לשון נפעל, משא״כ למעלה (בפסוק ב׳), שכתוב וישמע לשון קל, ולא נזכר מי השומע, לכן מפרש שבית פרעה הם השומעים והם אנשי בית פרעה: וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו. שמחו בשמחתו של יוסף מרוב אהבתם לו, ורבינו עובדיה ספורנו כתב שחשבו שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אלא כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) טענו, פירוש עמסו וכן תרגום תחת משאו (שמות כ״ג ה׳), תחות טועניה ובדברי רבותינו ז״ל כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים, או יהיה פירוש טענו ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרבן שלהם ללכת מהרה כן פירשו א״א ז״ל ודמהו ללשון הערב שאומר לטע״ן אל חמ״ר כלומר דקור החמור בדרבן למהרו, וכן מטעני חרב (ישעיה י״ד י״ט), מדוקרי חרב (הרד״ק בשרשים שרש טען), וכן תרגם רב סעדיה בתרגומו הערבי שעל התורה, והראב״ע פי׳ שימו משא כפי׳ הא׳ של הרד״ק, וכן מתורגם בל״א, ומלת טענו צווי מבנין הקל, והטי״ת ראויה להיות חטופה ע״מ פקדו, ובאה פתוחה להרחבת העי״ן, והרמ״ס כתב שהיא מבנין הדגוש והעי״ן אינה מקבלתו והיה ראוי להיות פ״א הפעל בקמץ לתשלום הדגש, רק נפתחה שלא יתערב עם העבר, גם מצאנו רבים שלא נשלם בהם הדגש והם ידועים, שאם היתה מן הקל כמו רַחֲקוּ מעל ה׳ (יחזקאל י״א ט״ו). וְשַׁחֲטוּ הפסח (שמות י״ב כ״א), תהיה הבהמה טעונה

לא טוענת עכ״ד, ואין הטענה הזאת נכונה לדעתי, כי אם תדקדק תמצא שאין לשון טעינה נופל על נשיאת המשא, כי אם על הנחתו על הבהמה, ולכן לא יתכן לומר שהבהמה טוענת, כי הטוען הוא האדם נותן המשא עליה, ואולם הבהמה טעונה, כל עוד שהמשא עליה (וכן אמרו חז״ל עגלה טעונה, ספינה טעונה), כי היא הפעול ע״י הדבר הנתון עליה, על כן

אַרְצָה כְּנָעַן׃ (יח) וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ רביעי (יט) וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ (כ) וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ (כא) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

(יח) נעהמט אייערן פֿאַטער, אונד אייערע הויזלייטע אונד קאָממט צו מיר; איך וויל אייך דאז בעסטע פֿאָן מצרים איינגעבען, אונד איהר זאָללט פֿאָם פֿעטט דעס לאנדעס צעהרען: (יט) דוא האסט דען בעפֿעהל, דיזעס טהוט פֿערנער: נעהמט אייך אויס דעם לאנדע מצרים וואגען פֿיר אייערע קינדער אונד פֿרויען, זאָ קאָננט איהר אייערן פֿאַטער אויפֿנעהמען, אונד היהער קאָממען: (כ) לאסט אייך ניכט לייד זיין, וועגען אייערר גערעטהע, דען דאז בעסטע פֿאָן מצרים זאָלל אייער זיין: (כא) דיא קינדער

תרגום אונקלוס

ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: (יח) ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואתו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: (יט) ואת מפקד דא עיבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפליכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: (כ) ועינכון לא תחוס על מניכון ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא: (כא) ועבדו כן בני ישראל

רש"י

בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גשן. נבא ואינו יודע מה נבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם

באור

לא יאמר טענו את התבואה, כי אין התבואה טעונה, וצריך לומר טענו את בעירכם בתבואה או ע"י תבואה. כי המשא הוא הכלי שעל ידו טוענין את הבהמה, ולפי דברי אלה גם באור הרד"ק שפי' עמסו, איננו לפי הכוונה הפרטית של השרש הזה, כי הפעל של שרש עמס הוא המשא, ולכן נאמר ויעמס איש על חמרו (לעיל מ"ד י"ג), ולא את חמרו, אבל הכוונה היא ויעמס איש את משאו על חמרו, ואולם יתכן לומר ויטען איש את חמרו. כי בחמור הוא פעול בטעינה, וכן בכל המקרא תמצא שרש עמס מחובר עם הבהמה במלת על, ושרש טען תמצא פה במלת את, ונל"א יתורגם שרש עמס (זיך לאסט אויפלאדען), ושרש טען (דאז פיה בילאדען): בעירכם, בהמתכם, תרגום בהמה בעירא: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גשן (רש"י): חלב הארץ, כל חלב לשון מיטב הוא (רש"י), וכן ת"א טובא דארעא, ולפי שהחלב מובחר הבשר קראו למובחר כל דבר חלב ע"ד ההשאלה: (יט) ואתה צויתה, מפי לומר להם: זאת עשו, כך אמור להם שברשותי הוא (רש"י וכן פי' ר"ע ספורנו), והרד"ק פי' כי יוסף צוה מפרעה שלא יוציאו עגלות ממצרים בתבואה כדי שלא תחסר התבואה ממצרים ואמר לו פרעה אף על פי שאתה צויתה בזה אמור לאחיך שיקחו להם עגלות ויטעינום תבואה ובשובם יביאו להם לשאת טפם ונשיהם, ויורה על זה מה שכתוב להלן ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה כי בלא רשות לא היה יכול לתת להם עגלות, וקרוב לזה פי' הרשב"ם. קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימאן כל כך מקום לדחות ולמאן יכן הורה אחר כך באמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ויאמר ישראל אלכה ואראנו (ר"ע ספורנו): (כ) ועינכם אל תחס, מנהג לשון הקדש לסמוך החמלה ברוב אל העין ואע"פ שאין החמלה בעין אלא בלב לפי כי לראות העין תהיה החמלה בלב:

וַיִּתֵּ֨ן לָהֶ֥ם יוֹסֵ֛ף עֲגָל֖וֹת עַל־פִּ֣י פַרְעֹ֑ה וַיִּתֵּ֥ן לָהֶ֛ם צֵדָ֖ה לַדָּֽרֶךְ׃ (כב) לְכֻלָּ֥ם נָתַ֛ן לָאִ֖ישׁ חֲלִפ֣וֹת שְׂמָלֹ֑ת וּלְבִנְיָמִ֤ן נָתַן֙ שְׁלֹ֣שׁ מֵא֣וֹת כֶּ֔סֶף וְחָמֵ֖שׁ חֲלִפֹ֥ת שְׂמָלֹֽת׃ (כג) וּלְאָבִ֞יו שָׁלַ֤ח כְּזֹאת֙ עֲשָׂרָ֣ה חֲמֹרִ֔ים נֹשְׂאִ֖ים מִטּ֣וּב מִצְרָ֑יִם וְעֶ֨שֶׂר אֲתֹנֹ֜ת נֹֽשְׂאֹ֨ת בָּ֥ר וָלֶ֛חֶם וּמָז֖וֹן לְאָבִ֥יו לַדָּֽרֶךְ׃ (כד) וַיְשַׁלַּ֥ח אֶת־אֶחָ֖יו

תולדות אהרן ולבנימן שם שם ג': ולאביו שם שם ג':

ישראל'ס טהאטען דיזעס, יוסף גאב איהנען וואגען, אויף פרעה'ס בעפֿעהל: ער גאב איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע: (כב) אללען ברידערן שענקטע ער פֿערנ׳ר, יע־עס איין פאאר עהרענ־קליידער, דעם בנימן אבער, שענקטע ער דרייא הונדערט זילבער־שטיקקע, אונד פֿינף פאאר עהרענקליידער: (כג) זיינעם פֿאטער שיק־טע ער וויא פֿאָלגט: צעהן עזעל, בעלא־ען מיט דען בעסטען זאכען אויס מצרים, אונד צעהן עזעלינגען בעלאדען מיט געטריידע, געבאקקענעס בראָד, אונד אנדערן שפייזען, פֿיר זיינען פֿאטער צור רייזע; (כד) בעגלייטעטע זיינע ברידער, אונד

תרגום אונקלוס

וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא׃ (כב) לְכוּלְהוֹן יְהַב לִגְבַר אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִן יְהַב תְּלַת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְחַמְשָׁא אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין׃ (כג) וְלַאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדֵין עַסְרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב מִצְרָיִם וַעֲשַׂר אֲתָנָן טְעִינָן עֲבוּר וּלְחֵים וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאָרְחָא׃ (כד) וְשַׁלַּח יָת

רש"י

שנדשותי הוא: (כג) **שלח כזאת**. כחשבון הזה. ומהו החשבון י' חמורים וגו': (רבותינו) שתלת כזאת המיותרת ובכף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י' חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל בשם הגאון מהר"ל): מטוב מצרים. מצינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ"א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך גירסת רש"ס): (כד) **אל תרגזו**

באור

(כב) **לאיש**, לכל איש ואיש: חלפות שמלת. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים. וא"ת אצטלון דלבושין, וכן תיב"ע, ומלת חלפות ענינו התחדשות התמורה. מענין ויחלף שמלתיו (לעיל מ"א י"ד), ויהי ענינו זוג בגדים חדשים ומשובחים הראוים להחליפם לעת הצורך: (כג) **שלח כזאת**, כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' (רש"י), והוא הבאור היותר מכוון עם פשטות הכתוב, ומה שדקדק עליו הרמב"ן ז"ל, שאינו נכון שירמז על החשבון. ונראה שכוונתו שהיה לו לומר כזה בלשון זכר כבר הודעתיך דרך הלשון בבוא התואר בלי המתואר, להשתמש במשקל נקבה, ויהיה כזאת כמו (וויא פאָלגט), וכן ת"א, ויב"ע תרגם דורון כדין, וכתב הרמב"ן שהזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: בר, דגן: ולחם, אפוי: ומזון, שאר דברים שהם מזון לאדם: (כד) **וישלח**. כל לשון לויה משקל דגש, ולשון שליחות של חזור משקל רפי (הרשב"ם), ור"ע ספורנו פי' וישלח את אחיו, פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר (שם ל"ב כ"ז), שלחוני ואלכה לאדני (שם כ"ד נ"ו), והיא השליחות שאינה של חזרה הבאה תמיד במשקל הכבד, אף אם אין עמה לויה, כמו וישלח את הערב (שם ח' ז'), ושלחה מביתו (דברים כ"ד א' וג'), שהם לשון פיטורין לפטרם וילך לדרכם. ולכן גם פה אף שהיה רצון יוסף שיסובו עם אביהם ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא היה בעבור זה, רק פטרם לשלום,

וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ (כה) וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ (כו) וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל

ת"א אל תרגזו תענית י', ב':

תרגום אונקלוס

אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנַצּוֹן בְּאוֹרְחָא׃ (כה) וּסְלִיקוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן׃ (כו) וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עוֹד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא

תרגום אשכנזי

זיא רייזטען; ער שפראך צו איהנען, פירכטעט אייך ניכט אויף דער רייזע! (כה) זיא גינגען הינויף פאָן מצרים, אונד קאמען אין דאז לאנד כנען צו איהרעם פאטער יעקב: (כו) בעריכטעטען איהם, דאס יוסף נאָך לעבע,

רש"י

בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך

באור

ואם ירצו יבושו, לכן בא פה במשקל כבד. אבל לפי הסברא צוה יוסף לאהבתו אותם ולכבודם, וכן סופר בס' הישר: **אל תרגזו בדרך.** רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו, וכן פי' הראב"ע ור' יונה, וכ"ה בס' הישר, וכן ת"א ויב"ע, ולפ"ז יתורגם בל"א (זאנקט אייך ניכט), אבל הרמב"ן כתב אל תרגזו בדרך רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בואו מן הפחד על הדרך לב רגז (שם כ"ח ס"ה). ורגזו וחלו (שם ב' כ"ה), ותחתי ארגז (חבקוק ג' ט"ז), ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזקאל י"ב י"ח), ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך, והענין כי בעבור משא בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצרות יפחדו אולי יבואו לסטים בדרך בלכתם וכל שכן בשובם, עם כל רכושם ולא ימהרו לבא ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים ואימת כל הארצות הבם בידו וממוראו ייראו הכל וילכו ויבואו בשלום עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם וכתב אל תרגזו, אל תיראו כלום בדרך מפני לסטים כי שלום לי מכל צד, וכן רגזו ואל תחטאו (תהלים ד' ה'), היו יראים מן הקב"ה ולא תחטאו, וכן ונתן ה' לך שם לב רגז, דחיל כתרגומו. וכן ירגזון יריעות (חבקוק ג' ז'), לשון ניענוע, כאדם המתיירא, וכן רגזה בטחות (ישעיה ל"ב י"א), המרגיז ארץ ממקומה (איוב ט' ו'), אבל רגזה של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס, טרובל"ד לעז של רוגז של כ"ד ספרים עכ"ל, ובל"א (ציטטערן), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש רגז. אבל חברם לענין אחד שהוא הרעדה והתנועה מן הפחד או מן הכעס, וכן מתורגם בל"א: (כו) **וכי הוא משל**, ועוד כי הוא מושל ועוד שזכר עומד במקום שתים, ואל תירא מלבא אליו: **ויפג לבו.** נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון אפיגין טעמן בלשון משנה וכמו אין הפגות (איכה ב' י"ח), וריחו לא נמר (ירמיה מ"ח י"א), מתורגם וריחיה לא פג, וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרמב"ן פי' כל אלה מלשון ביטול והפיגה, עיין שם. וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים והחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום ויחום התולדי יוצא ומתפזר בחילוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו ויריבו אותו בשמחה ההיא עד שתתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו ותחי

בְּכָל־אֶ֫רֶץ מִצְרָ֑יִם וַיָּ֣פָג לִבּ֔וֹ כִּ֥י לֹא־הֶאֱמִ֖ין לָהֶֽם׃ (כז) וַיְדַבְּר֣וּ אֵלָ֗יו אֵ֣ת כָּל־דִּבְרֵ֤י יוֹסֵף֙ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר אֲלֵהֶ֔ם וַיַּרְא֙ אֶת־הָ֣עֲגָל֔וֹת אֲשֶׁר־שָׁלַ֥ח יוֹסֵ֖ף לָשֵׂ֣את אֹת֑וֹ וַתְּחִ֕י ר֖וּחַ יַעֲקֹ֥ב אֲבִיהֶֽם׃ חמישי (כח) וַיֹּ֙אמֶר֙ יִשְׂרָאֵ֔ל רַ֛ב עוֹד־יוֹסֵ֥ף בְּנִ֖י חָ֑י אֵֽלְכָ֥ה וְאֶרְאֶ֖נּוּ בְּטֶ֥רֶם אָמֽוּת׃

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות י"ב, א':

תרגום אשכנזי רנט

דאס ער העררזייא איבער דאז גאנצע לאנד מצרים; אלליין ער האטטע קיין צוטרויען (זיין הערץ וואר שוואך) דען ער גלויבטע איהנען ניכט: (כז) זיא זאגטען איהם אבער, אללע ווארטע יוסף'ס, דיא ער איהנען געזאגט האטטע, ער זאה אויך דיא וואגען, דיא יוסף געשיקט האטטע איהן אויפצונעהמען, דא ווארד דער גייסט איהרעס פאטערס יעקב'ס ווידער בעלעבט: (כח) אונד ישראל שפראך: עס איזט גענוג! מיין זאהן יוסף לעבט נאך! איך מוס הינרייזען, אונד איהן זעהען, עהע איך שטערבע:

תרגום אונקלוס

דְּמִצְרָיִם וַהֲוָה מְלַיָּא פַיְגָן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימִין לְהוֹן: (כז) וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יָת כָּל פִּתְגָּמֵי יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת עֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ וּשְׁרַת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: (כח) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִּי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָּם אֵיזֵיל וְאַחֲזִינֵּיהּ עַד לָא אֵימוּת:

רש"י

מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו אין הפגות [איכה ב'] וריחו לא נמר [ירמיה מ"ח] מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה והוא שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב לי. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי:

באור

תהו ותחי רוח יעקב אביהם ואנקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מן רוח ה' ה' עלי (ישעיה ס"א א'), ועתה אדני ה' שלחני ורוחו (שם מ"ח ט"ז). איש אשר רוח בו (במדבר כ"ז י"ח). (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף, יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף רק חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי, ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו' (לקמן נ' ט"ז) ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים (הרמב"ן), והרשב"ם כתב את כל דברי יוסף שאר דברים שדבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם, וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה. ותחי רוח יעקב, כי שמע את הדבר שסיף יוסף להיות מושל כי העגלות אינן יוצאו' ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה עכ"ל: (כח) רב, רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי (רש"י), וכן ת"א סגי לי חדוא, וכן פי' הראב"ע, והרשב"ם כתב רב, די בפוגת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי וכו'. ואני בצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי. אתם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל, רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל, אלכה ואראנו בטרם אמות וגו' עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: אלכה ואראנו, לא שאגור שם כדבריו (ר"ע ספורנו), וכן סופר בס' הישר שאמר אלך ואראה את בני במצרים ואשובה אל ארץ כנען אשר דבר אלהים לאברהם כי לא אוכל לעזוב את ארץ

מו (א) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק: (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני: (ג) ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם: (ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו

ת"א אנכי ברכות נ"ו, ב'. שבת ס"ע, ב':

תרגום אשכנזי

מו (א) ישראל רייזטע אלוא, מיט אללעם וואס איהם אנגעהארטע, אונד לאנגטע צו באר שבע אן; דאזעלבסט בראכטע ער אפפער, דעם גאטטע זיינעס פאטערס יצחק: (ב) גאטט שפראך צו ישראל אים גאטטליכען געזיכטע, שפראך נעמליך: יעקב! יעקב! דיזער שפראך! היר בין איך; (ג) ער שפראך: איך בין דער גאטט דיינעס פאטערס; פירכטע דיך ניכט נאך מצרים היגאב צו ציהען, דען איך וויל דיך דאזעלבסט צו איינעם גראססען פאלקע מאכען: (ד) איך וויל מיט דיר נאך מצרים היגאבציהען, אונד איך וויל דיך אויך ווידער הינויף בריגנגען, אונד יוסף זאלל זיינע האנד אויף דיינע אויגען

תרגום אונקלוס

מו (א) ונטל ישראל וכל די ליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא דאבוהי יצחק: (ב) ואמר יי לישראל בחזוא דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא: (ג) ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן: (ד) אנא איחות עמך למצרים ואנא אסקינך

רש"י

מו (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על

באור

מולדתי, והנה דבר ה' אליו רד מצרימה עם כל ביתך ושב שם אל תירא מרדת מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם עכ"ל:

מו (א) לאלהי אביו יצחק, שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב"ה כמה שכתוב בפרשת אלה תולדת (לעיל כ"ו כ"ה), ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו (הרשב"ם), ור"ע ספורנו כתב לאלהי אביו יצחק, שאמר ליצחק אל תרד מצרימה (שם ב'): (ב) יעקב יעקב, קריאת הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם לזרז הנקרא, ועוד כתב הרד"ק (בפירושו לס' בראשית), לפי שעמד כמה שנים שלא שרתה עליו רוח נבואה קראו פעמים כדי שיתבונן כי רוח נבואה הוא שקורא לו עכ"ל, אבל מה יאמר באברהם אברהם משה משה, ורש"י כתב יעקב יעקב, לשון חבה: (ג) אנכי האל אלהי אביך, אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה. אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה אתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברי' לחם ובכן יהיו לגוי גדול כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם (ר"ע ספורנו), ורש"י פי' אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: מרדה, מקור מנחי פ"א יו"ד, ובא שלא על מנהגו [כי בהחסר היו"ד תבוא תי"ו בסוף ולפני' ב' סגולים כמו פדעהו מרדת שחת (איוב ל"ג כ"ד)], וכמוהו אשר תנה הודך (תהלים ח' ב'): (ד) אעלך גם עלה, כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך, כמו וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), ואעלך, מבנין הפעיל: גם עלה, הבטיחו להיות נקבר בארץ, או שהוא רמז לבניו שיעלו ממצרים: ישית ידו על עיניך

עַל־עֵינֶֽיךָ׃ (ה) וַיָּ֥קָם יַעֲקֹ֖ב מִבְּאֵ֣ר שָׁ֑בַע וַיִּשְׂא֨וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־יַעֲקֹ֣ב אֲבִיהֶ֗ם וְאֶת־טַפָּם֙ וְאֶת־נְשֵׁיהֶ֔ם בָּעֲגָל֕וֹת אֲשֶׁר־שָׁלַ֥ח פַּרְעֹ֖ה לָשֵׂ֥את אֹתֽוֹ׃ (ו) וַיִּקְח֣וּ אֶת־מִקְנֵיהֶ֗ם וְאֶת־רְכוּשָׁם֙ אֲשֶׁ֤ר רָֽכְשׁוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן וַיָּבֹ֖אוּ מִצְרָ֑יְמָה יַעֲקֹ֖ב וְכָל־זַרְע֥וֹ אִתּֽוֹ׃ (ז) בָּנָ֞יו וּבְנֵ֤י בָנָיו֙ אִתּ֔וֹ בְּנֹתָ֛יו וּבְנ֥וֹת בָּנָ֖יו וְכָל־זַרְע֑וֹ הֵבִ֥יא אִתּ֖וֹ מִצְרָֽיְמָה׃ ס (ח) וְאֵ֨לֶּה שְׁמ֧וֹת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל הַבָּאִ֥ים מִצְרַ֖יְמָה יַעֲקֹ֣ב וּבָנָ֑יו בְּכֹ֥ר יַעֲקֹ֖ב

תולדות אהרן וישאו חולין ק"ח, ג':

לעגען: (ה) יעקב מאכטע זיך אויף פֿאָן באר שבע, דיא זאהנע ישראל'ס פֿיהרטען איהרען פֿאטער יעקב, איהרע קינדער, אונד איהרע ווייבער, אין דען וואגען. וועלכע פרעה געשיקט האטטע, איהן אויפֿצונעהמען: (ו) זיא נאהמען איהר פֿיה, אונד איהר גוט, וועלכעס זיא אים לאנדע כנען ערוואָרבען, קאמען נאך מצרים, יעקב אונד אלל זיין זאאמען מיט איהם: (ז) זיינע זאָהנע, אונד קינדעס־זאָהנע, זיינע טאָכטער אונד קינדעסטאָכטער, אונד אלל זיין זאאמען, בראכטע ער מיט גען מצרים: (ח) דיזעס זינד דיא נאמען דער צו מצרים אנקאָממענדען קינדער ישראל'ס: יעקב אונד זיינע קינדער: זיין ערסטגעבאָרנער, ראובן:

תרגום אונקלוס

אַף אַסֵּקְנָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ: (ה) וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵיהּ: (ו) וּדְבַרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת קִנְיָנֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ: (ז) בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ וּבְנַת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵיהּ אַיְתֵי עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם: (ח) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָאלוּ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן:

רש"י

שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי: (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין

באור

על עינייך ולרכך ישתדל לעצמות כדכתיב ישת ידו על שנינו (איוב ט' ל"ג), כ"כ הרשב"ם ז"ל, ורלב"ע פי' ישית ידו על עיניך במותך. כן מנהג החיים עם המתים, ואנקלוס ויב"ע וכן המתרגם האשכנזי תרגמו המלות כמית שהן, כי יתכן לכלול בהן שתי הכונות יחד: (ז) ובנות בניו, סרח בת אשר ויוכבד בת לוי, לשון רש"י, ותה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, ובני דן חשים (להלן כ"ג). ובני פלוא אליאב (במדבר כ"ו ח'), וכן בנותיו, דינה, ובנות בניו, סרח בת אשר. אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש, אבל ירמוז אליה בדעת רבותינו (הרמב"ן), ועיין מה שכתבתי בפ' וישב בפסוק ויקמו כל בניו וכל בנותיו (לעיל ל"ז ל"ה), ועיין מ"ש הרא"ם ז"ל והמהרש"א בחידושי אגדות בב"ב (דף קכ"ג ע"ב): (ח) הבאים. על שם השעה קורא להם הכתוב באים, ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו (רש"י), כי היתה להם אז הביאה כמו תואר דבק בהם, והוא כמו חלק הלשון הנקרא (פארטיציפיום), שהוא פעל ושם יחדו (דיא

רְאוּבֵן׃ (ט) וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ (י) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃ (יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ (יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל׃ (יג) וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ (יד) וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃ (טו) אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים

ת"א ושאול סנהדרין ע"ב, ב': ער עקדה שער ג', וכ"מ: וימת סוטה י"ג, ב': דינה ב"ב, ח':

(ט) ראובן'ס זאָהנע: חנוך, פלוא, חצרון אונד כרמי: (י) שמעון'ס זאָהנע: ימואל, ימין, אהד, יכין, צחר: אונד שאול זאָהן איינער כנענית: (יא) לוי'ס זאָהנע: גרשון, קהת אונד מררי: (יב) יהודה'ס זאָהנע, **ער** אונד אונן, שלה, פרץ אונד זרח: **ער** אונד אונן אבער שטארבען איםם לאנדע כנען, דיא זאָהנע פרץ ווארען חצרון אונד חמול: (יג) יששכר'ס זאָהנע! תולע אונד פוה יוב אונד שמרון: (יד) זבלון'ס זאָהנע: סרד אלון אונד יחלאל: (טו) דיזעס זינד לאה'ס זאָהנע, וועלכע זיא דעם יעקב צו פדן ארם געבאָרען, וויא אויך זיינע טאָכטער דינה: זאָהנע אונד טאָכטער צוזאממען דרייא

תרגום אונקלוס

(ט) ובני ראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי: (י) ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא: (יא) ובני לוי גרשון קהת ומררי: (יב) ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול: (יג) ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון: (יד) ובני זבלון סרד ואילון ויחלאל: (טו) אלין בני לאה דילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת:

רש"י

לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה [ב"ר]: (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב

באור

אונקאָמּמענדע), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: (י) ושאול בן הכנענית. רש"י פי' על פי ב"ר בן דינה שנבעלה לכנעני, ועם שהדבר מקוים גם ע"פ סיפור ס' הישר ששמעון לקח את דינה אחותו לאשה, אבל לקראה כנענית ע"ש שנבעל' לכנעני הוא דרך דרש, אבל בס' הנ"ל יספר כי כנענית אחרת לקח לשפחה משבי שכם ובא אליה וילדה לו את שאול. וה' בניו הראשונים נולדו לו מדינה אחותו, כמ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ד י"ב), ועיין מ"ש עוד בפ' וישב (שם ל"ח ב'): (טו) שלשים ושלש, ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אתה ללוי במצרים (במדבר כ"ו נ"ט), לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו (בסוטה דף י"ב ע"א ובב"ב דף ק"כ ע"א וקכ"ג ע"ב ובב"ר פ' צ"ד סי' ח'). וכן סופר בס' הישר, והראב"ע אחר שטען על דעת חז"ל בענין יוכבד כתב והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש (שמות א' ה'), דע כי הכתוב לא חשב להוציא

וְשָׁלֹשׁ׃ (טז) וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ (יז) וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ (יח) אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃ (יט) בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ (כ) וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה

אונד דרייסיג פערזאָנען: (טז) דיא זאֶהנע גד'ס: צפיין, חגי, שוני, אצבן, ערי, ארודי אונד אראלי: (יז) דיא קינדער אשר'ס: ימנה, ישוה אונד ישוי, בריעה אונד איהרע שוועסטער כרח: דיא זאֶהנע בריעה'ס, חבר אונד מלכיאל. (יח) דיזעס זינד זלפה'ס זאֶהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער לאה מיטגעגעבען: זיא געבאר דעם יעקב דיזע זעכצעהן פערזאָנען: (יט) דיא זאֶהנע רחל'ס יעקב'ס פֿרויא: יוסף אונד בנימן: (כ) דעם יוסף ווארדע אים לאנדע מצרים געבאָרען מנשה אונד אפרים, וועלכע איהם אסנת, טאָכטער פוטיפרע'ס, פריסטערס צו און, געבאָרען האט־

תרגום אונקלוס

(טז) וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ (יז) וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחָתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ (יח) אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּי יְהַב לָבָן לְלֵאָה בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁיתָּא עֲשַׂר נַפְשָׁן׃ (יט) בְּנֵי רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ (כ) וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילֵידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת מְנַשֶּׁה

רש"י

ללמדך אשה מזרעת תחילה יולדת זכר איש מזריע תחילה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר

באור

אחד משבעים כאשר אמר אשר ילד לו בפדן ארם (לעיל ל"ה כ"ו), ולא נולד לו בכיתין שם כי גם בזו הפרשה שניה עדים. האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב, והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחר בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה (דברים י' כ"ב). ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב ליגד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר עכ"ל וגם זה היה נכון בפשט הכתוב, ולא דחוהו היא דעה זאת מדעת חז"ל בב"ר (פ' צ"ד סי' ח'), שאמרו שם ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין, ע"ש עוד, והנה הרשב"ם יגם שפי' כהראב"ע, מ"מ לא הרחיק גם דעת חז"ל שיוכבד השלימה החשבון, והביאה באחרונה, וכבר עמד הרמב"ן ז"ל ובטל את טענות הראב"ע נגד דברי רז"ל בדברים ישרים ונכוחים: (יט) בני רחל אשת יעקב, ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרה של בית (רש"י), ולשון הרמב"ן דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמור בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדתם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב, אבל בכאן מפני שבא למנות ולספר כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות, ולכך הזכיר רחל בתוך השפחות. והיצרך להזכירם בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה עכ"ל: (כא) ונעמן, הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו בפ' פינחס כמ"ש ויהיו בני

וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ (כא) וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ (כב) אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ (כג) וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ (כד) וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ (כה) אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ (כו) כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ

ת"א בנימין סוטה ל"ו, ב': ובני דן ב"ב קמ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

טע: (כא) בנימין'ס זאָהנע, בלע בכר, אשבל, גרא, נעמן, אחי אונד ראש: מפים, חפים אונד ארד: (כב) דיזעס זינד דיא זאָהנע רחל'ס, וועלכע דעם יעקב געבאָרען ווארדען, צוזאממען פירצעהן פערזאָנען: (כג) דן'ס זאָהנע, חשים: (כד) נפתלי'ס זאָהנע: יחצאל, גוני, יצר אונד שלם: (כה) דיזעס זינד בלהה'ס זאָהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער רחל מיטגעגעבען: זיא געבאר דעם יעקב דיזע, צוזאממען זיבען פערזאָנען: (כו) אללע פערזאָנען דיא מיט יעקב נאך מצרים קאמען, (נעמליך זיינע אייגענע נאכקאָממען, אָהנע דיא

תרגום אונקלוס

וְיָת אֶפְרָיִם: (כא) וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ: (כב) אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דִּי אִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבַּעַת עֲשַׂר: (כג) וּבְנֵי דָן חֻשִׁים: (כד) וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: (כה) אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּי יְהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שְׁבַע: (כו) כָּל נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בַּר

רש"י

כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה [אסתר ב'] וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. ובשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו בשבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספ' להם יוכבד בין החומו'. (ועיין בביאור לת"י ומשם תבא לראות למאיך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה. יעקב

באור

בלע אדר ונעמן (במדבר כ"ו מ'): (כג) ובני דן חשים, יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כי כן דרך הלשון (הראב"ע), ולא נמצא בשום מקום שיהיה לו שנים, ומדוע ירמזו עליו הכתוב אם מת טרם בואו למצרים. והנכון כי כן דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, כמ"ש בשם הרמב"ן לעיל (בפסוק ז'): (כו) כל הנפש וגו' מצרימה (יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב) כל נפש ששים ושש, וכן הבינו המתרגם האשכנזי, ולכן מלת יעקב באתנח שהוא מפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, ולפי שהמאמר ארוך חוזר ונופל מלת נפש שהיא נושא המאמר, וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות: יצאי ירכו וגו' כל נפש ששים ושש, כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש אינו בכלל יצאי ירכו כי יצאי ירכו לא היו אלא ששים ותשע, וכן אמר משה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברים י' כ"ב),

שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס ששי (כח) וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ (כט) וַיֶּאְסֹר

וויבער, דער זאהנע יעקב'ס), צוואממען זעכס אונד זעכציג פערזאָנען: (כז) אונד דיא זאהנע יוסף'ס, וועלכע איהם אין מצרים געבאָרען וואָרדען, וואָרען צווייא פערזאָנען: דיא פֿאמיליע יעקב'ס דיא צו מצרים איינטראף, וואר אלזאָ צוואממען זיבענציג פערזאָנען: (כח) דען יהודה זאנדטע ער פֿאָראויס צו יוסף, דאס ער איהם אנווייזע נאך גשן: אונד זיא קאמען אן אים לאנדע גשן: (כט) יוסף ליס זיינען שטאאטסוואגען אנשפאננען אונד צאָג הינויף נאך

תרגום אונקלוס

מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית׃ (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף דִּי אִתְילִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דַּעֲלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין׃ (כח) וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ (כט) וְטַקֵּיס יוֹסֵף

רש"י

שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסר יוסף

באור

שיעקב ובניו היו שבעים (הרשב"ם), וכבר כתבתי דעת חז"ל שיוכבד השלימה החשבון: (כז) נפש שנים, אמר כזה המספר פעמים חשבון הזכרים כמו כל נפש ארבעה עשר, כל נפש שבעה, ופעמים חשבון הנקבות כל נפש וגו' שלשים ושלש, שש עשרה נפש, לפי שהגוף הוא בלשון זכר והנפש בלשון נקבה והכוונה בכל אלה בצרופם יחד: הבאה מצרימה שבעים, מלעיל שהוא פעל עבר (והה"א במקום אשר ופירושו אשר באה כי לא תשמש ה"א הידיעה בעברים), לפי שמשבאו לשם היו שבעים, שמצאו שם יוסף ובני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. אבל הא' כל הנפש הבאה ליעקב וגו' ששים ושש, מלרע שהוא בינוני. ופירושו שיצאו מארץ כנען לבא למצרים, ואז לא היו אלא ששים ושש, כן פי' רש"י, ואנקלוס תרגם שניהם דעלא, וכ"ת יב"ע. אבל במלאת בת"א הא' מנוקד העי"ן והלמ"ד שניהם בקמץ. והב' העי"ן בח"פ, ואולי צריך להגיה כן גם בתיב"ע, וגם המתרגם האשכנזי חלק ביניהם ותרגם הא' (דיא נאך מצרים קאמען), והב' (דיא צו מצרים איינטראף): מצרימה, אינכה בעיר שנקראת כן כי לא באו אלא לגשן, רק ר"ל מצרימה ארץ מצרים וגשן בכללה: (כח) להורת לפניו. כמו שת"א לפנות לו מקום ולהורות האיך יתישב בה ואיך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגשן: לפניו. קודם שיגיע לשם, כי במלאת מלה זאת בענין ההקדמה, כמו לפני בוא יום ה' (מלאכי ג' כ"ג), לפנים הארץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו): (כט) ויאסר יוסף, על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד), כן פי' הראב"ע, וכן מתרגם בל"א: וירא אליו, רש"י פי' יוסף נראה אל אביו. ויפל על צואריו וכן ויבך על צואריו, שב ג"כ על יוסף, ועוד, לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד כ"ג), לשון רבוי היא, אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו, אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל, אבל הרמב"ן כתב והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן או בבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צואריו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה בשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבץ את כל אכל שבע

תרגום אשכנזי

יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ (ל) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ (לא) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ (לב) וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ (לג) וְהָיָה כִּי

נשן. זיינעם פֿאטער ענט־געגען: אלס ער איהם צו געזיכטע קאם, פֿיל ער איהם אום דען האלז, אינד וויינטע לאנגע אן זיינעם האלזע: (ל) ישראל שפראך צו יוסף, נונמעהר וויל איך גערן שטערבע: נאכדעם איך דיין אנגע־זיכט ווידער געזעהען, דאס דוא נאך לעבסט: (לא) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן, אונד צור פֿאמיליע זיינעם פֿאטערס, איך וויל הינגעהען, אונד עס דעם פרעה בעריכטען, אונד איהם זאגען, מיינע ברידער אונד דיא פֿאמיליע מיינעם פֿאטערס, דיא אים לאנדע כנען צו הויזע זינד, זינד צו מיר גע־קאממען: (לב) דיזע מענער זינד פֿיההירטען, דען זיא האבען זיך פֿאן יעהער מיט פֿיה־צוכט אבגעגעבען: איהר קליינעס פֿיה, איהר רינדפֿיה, אונד וואס איהנען אנגעהארט, האבען זיא אויך מיטגעבראכט: (לג) ווען איך נון פרעה רופֿען לעסט, אונד שפריכט:

רש״י

מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן כי לא על איש ישים עוד [איוב ל״ד] לשון רבוי הוא איני שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא בכה על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב״ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו

תרגום אונקלוס

רְתִיכוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתְחֲזִי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּארֵיהּ עוֹד׃ (ל) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִילּוּ אֲנָא מָאִית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ׃ (לא) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי אֶסַּק וְאֶחַוֵּי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵיהּ אַחַי וּבֵית אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן אֲתוֹ לְוָתִי׃ (לב) וְגֻבְרַיָּא רָעֵי עָנָא אֲרֵי גֻּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ׃ (לג) וִיהֵי אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה

באור

שניהם וגו׳ ויבך יוסף בך וגו׳ וליוסף ילד שני בנים וגו׳ (לעיל מ״א מ״ח ומ״ט וכ׳), וכן במקומות רבים חמיד בתורה ובמקרא עכ״ל, וגם׳ היטב סיפר כי יעקב נפל על צוארי יוסף ובכה. כפי׳ הרמב״ן ז״ל, והמתרגם האשכנזי תרגם וירא אליו ויפל וגו׳ ויבך וגו׳ באופן מסכים לב׳ הפירושים בלי הכרעה: (ל) אמותה הפעם. ת״א אלו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא, וכן תיב״ע והמתרגם האשכנזי: (לא) אעלה ואגידה לפרעה, כאשר הלך ממצרים לגשן אמר ויעל לקראת ישראל אביו גשנה ואיך אמר בשובו למצרים מגשן אעלה, אלא פי׳ אעלה על המרכבה (ת״י): (לב) והאנשים רעי צאן וגו׳, ועוד אומרה אליו והאנשים וגו׳, ולשון הרמב״ן והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו, אמר לו שהם רועים אבל לא שידעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ידעו אותם אלא שעסקם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו

יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃ (לד) וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃

מז (א) וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ב) וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה׃

ת"א ומקצה ב"ק נ"ג, א':

תרגו' אשכנזי רסג

וואס איזט אייער טהון? (לד) זאָ זאגעט, דיינע דיענער זינד לייטע, דיא זיך מיט דער פֿיהצוכט אבגעבען, פֿאָן אונזערער יוגענד אן, ביז יעטצט, זאָוואָהל וויר, אלס אויך אונזערע עלטערן: דאמיט איהר אים לאנדע גשן בלייבען מאָגעט, דען דיא פֿיההירטען זינד דען מצרים איין גרייעל:

מז (א) יוסף קאם היין, בעריכטעטע עס דעם פרעה, שפראך נעמליך: מיין פֿאטער אונד מיינע ברידער, זאממט איהרעם קליינען אונד גראָסען פֿיה, אונד וואס זיא זאָנסט האבען, זינד אויס דעם לאנדע כנען אנגעקאָממען, אונד זינד יעטצט אים לאנדע גשן: (ב) פֿאָן דען יינגסטען זיינער ברידער נאהם ער פֿינף מעננער, אונד

תרגום אונקלוס

וְיֵימַר מָה עוֹבָדֵיכוֹן: (לד) וְתֵימְרוּן גֻּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּךְ מִזְּעֵירָנָא עַד כְּעַן אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דְּתֵיתְּבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין מִצְרָאֵי כָּל רָעֵי עָנָא:

מז (א) וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אֲתוֹ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא אִינוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: (ב) וּמִקְצָת אֲחוֹהִי דְּבַר חַמְשָׁא גוּבְרִין וַאֲקֵימִינּוּן

רש"י

אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכ' מעליו ויושיבכ' שם: כי תועבת מצרים כל רועי צאן. לפי שה' להם אלהות:

מז (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותי' שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם

באור

והיה להם עושר ועבודה רבה אחד במקנה וגם אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד עכ"ל: כי אנשי מקנה היו. מעולם, וכן מתורגם בל"א: (לד) בעבור תשבו בארץ גשן, והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעה צאן, לפי שהם להם אלוהות (רש"י), ולשון הרמב"ע כי תועבת מצרים כל רעה צאן, לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא יתנו כל אשר ילא מחי מרגיש עד היום הזה עכ"ל:

מז (ב) ומקצה, הת"ם אינה לשמוש מן קצה, בעבור שאין דגש אחריה לחסרון נו"ן, אבל היא נוספת, כדרך אותיות האמנתי"ו שנוספו לפעמים בשמות, ופירושו כמו מקצת. וכן ת"א ויב"ע ורש"י כתב ומקצה אחיו, מן הפחותים שבהם לגבור' (וכן מתורגם בל"א), שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשם אנשי מלחמתו, ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן, אבל שמות הגבורים כפל, וזאת ליהודה

(ג) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ה) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ (ו) אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב

תרגום אשכנזי

שטעללטע זיא פֿאָר פרעה: (ג) פרעה שפראך צו זיי-נען ברידערן, וואס איזט אייער טהון? זיא אנט-וואָרטעטען דעם פרעה דיינע דיענער זינד פֿיה-הירטען, זאָוואָהל וויר אלס אונזערע פֿאָרפֿאה-רען: (ד) אונד זאגטען פֿערנער צו פרעה: וויר זינד געקאָממען, אונס הירצו לאנד אויפֿציהאל-טען, דען אים לאנדע כנען, וואָ דיא הונגערס-נאָטה זאָ גראָס איזט, האט דאז פֿיה דיינער דיענער קיינע ווידע מעהר; זאָ לאס נון דיינע דיענער אים לאנדע גשן וואָהנען: (ה) פרעה שפראך צו יוסף, עס איזט דיין פֿאטער אונד דיינע ברידער, דיא צו דיר געקאָממען: (ו) דאז לאנד מצרים איזט פֿאָר דיר אָפֿפֿען, זעטצע

רש"י

גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן, אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י. אבל בגמרא בבלית שלנו [ב"ק ל"ב] מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה

תרגום אונקלוס

קֳדָם פַּרְעֹה׃ (ג) וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מַה עוֹבָדֵיכוֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה רָעֵי עָנָא עַבְדָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אֲבָהָתָנָא׃ (ד) וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא אֲתֵינָא אֲרֵי לֵית רַעֲיָא לְעָנָא דִּי לְעַבְדָּךְ אֲרֵי תְּקֵיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וּכְעַן יָתְבוּן כְּעַן עַבְדָךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לְמֵימַר אֲבוּךְ וַאֲחָךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ׃ (ו) אַרְעָא דְמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב

באור

שמע ה' קול יהודה וכו' זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י, אבל בגמרא בבלית שלנו (ב"ק דף ל"ב ע"א). מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה (והם זבולן דן נפתלי גד ואשר), ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק, ובברייתא דספרי שבידינו בה בזאת הברכה כמו גמרא שלנו עכ"ל, וכן בחיב"ע הוא כמו בגמרא שלנו: (ד) לגור בארץ, אני תמה בטעם הזה שאמרו לו, כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר, כי עליה היתה עיקר הגזר', ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה, אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט. ויתכן שהיה בארץ מצרים מעט באחו מפני היאורים והאגמים (הרמב"ן): (ה) אביך ואחיך באו אליך, הכתוב דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא. והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמוע כבודך. ועליך השליכו יהבם, ראה שתעשה עמהם טובה. כי עליך הדבר ויש לאל ידך (הרמב"ן), ועפ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי. (ו) בארץ גשן, שם כלל, ובה מחוזות לכל אחת שם פרטי, והמחוז המובחר שבהם היא ארץ רעמסס. ולכן אמר להלן במיטב הארץ בארץ רעמסס, וגשן היא הארץ הנבחרת בכל ארצות מצרים, וכתב הראב"ע והעי"ן נחה ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה עכ"ל: ואם ידעת ויש בם אנשי חיל, שעודו שיש בם אנשי חיל,

הָאָ֔רֶץ הוֹשֵׁ֥ב אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־אַחֶ֑יךָ יֵֽשְׁבוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ גֹּ֔שֶׁן וְאִם־יָדַ֗עְתָּ וְיֶשׁ־בָּם֙ אַנְשֵׁי־חַ֔יִל וְשַׂמְתָּ֛ם שָׂרֵ֥י מִקְנֶ֖ה עַל־אֲשֶׁר־לִֽי׃ (ז) וַיָּבֵ֤א יוֹסֵף֙ אֶת־יַעֲקֹ֣ב אָבִ֔יו וַיַּֽעֲמִדֵ֖הוּ לִפְנֵ֣י פַרְעֹ֑ה וַיְבָ֥רֶךְ יַעֲקֹ֖ב אֶת־פַּרְעֹֽה׃ (ח) וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יַעֲקֹ֑ב

תולדות אהרן ואם ידעת ברכות ס"ב, ב':

תרגום אשכנזי רסד

דיינען פאטער אונד דיינע ברידער אין דיא בעסטע געגענד דעס לאנדעס: לאס זיא אים לאנדע גשן וואהנען, אונד ווען דוא ווייסט, דאס טיכטיגע מעננער אונטער איהנען זינד, זא מאכע זיא צו אבערא ויפזעהערן איבער מיין פיה: (ז) יוסף בראכטע זיינען פאטער יעקב, אונד שטעללטע איהן דעם פרעה פאר: יעקב גריסטע פרעה: (ח) פרעה שפראך צו יעקב: וויא פיל זינד דיא יאהרע דיינעם לעבענס?

תרגום אונקלוס

יַת אֲבוּךְ וְיַת אֲחָךְ יִתְּבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם יְדַעְתְּ וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא וּתְמַנֵּינוּן רַבָּנֵי גֵיתָא עַל דִּי לִי׃ (ז) וְאַיְתֵי יוֹסֵף יַת יַעֲקֹב אֲבוּהִי וַאֲקִימֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יַת פַּרְעֹה׃

רש"י

שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק. ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו גמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים

באור

וכן תרגם יב"ע דאית, וכן מתורגם בל"א: אנשי חיל. ראויה לגבור' ולשררה כמו אשת חיל את (רות ג' י"א), ואני הצעיר מצאתי תרגם שרי מקנה רבני חילא לפירוש רבינו (הרשב"ם), ומן ואני הצעיר הוא הוספה מאיזה תלמיד שרצה להביא ראיה לפי' הרשב"ם שפי' אנשי חיל לגבורה ולשררה, והבין שאין צורך אל הגבורה והשררה רק לממונה על החיל, ולפי שנאמר אחריו ושמתם שרי מקנה, שאין צורך לזה להיות איש חיל, לכן הרחיק עדותו מאיזה תרגם אשר מצא שתרגם מקנה. חילא, ואנחנו לא ראינו ולא שמענו התרגום הזה, כי ב' התרגומים שבידנו, ת"א ויב"ע, תרגמו רבני גיתי, אבל כוונתו האמיתית היא, בעבור שאמר שרי, שאין הכוונה להיות רועים, רק ממונים על הרועים, כשאר הממונים של המלך, כמו שר האופים, שר המשקים, שר הטבחים, וכל שר ומושל צריך לגבורה, ולא גבורת הגוף למלחמה, רק גבורת הלב כמ"ש רוח עצה וגבורה (ישעיה י"א ב'), והיא אחת מהמדות שצריך כל שר וממונה להתנהג על פי' (וגבורת חז"ל שאמרו בפ"ד דאבות משנה ד' איזהו גבור וכו' לא רחוקה היא ממנה), ועליה כוון הרשב"ם, ולכן הביא ראיה מפסוק כי אשת חיל את הנאמר ברות, שאין הכוונה שם בגבורת חיל על צבא המלחמה, ורש"י פי' אנשי חיל, בקיאין באומנותן לרעות צאן (וכן מתורגם בל"א), ואין כוונתו להיות רועים, כי אמר שרי מקנה, ולא רועי מקנה, רק כוונתו שהם בקיאין במלאכה הזאת, יודעים להשגיח כראוי על הרועים שתחת ידם, וכוונתו קרובה לכוונת הרשב"ם ז"ל: שרי מקנה, הראב"ע פי' כסוס כפרד, והרחיק הצאן בעבור שתועבת מצרים כל רעה צאן, אבל לפי מה שפי' הוא למעלה הסבה היא בעבור שלא אכלו בשר הבעל חי ולא ישתו חלבו, עניין כשארה הגזה הצריכה להם לבגדים, ורש"י פי' כל אשר לי, על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב, היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז (רש"י) ובל"א (גריסען), והרמב"ן כתב ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היא ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשאה מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדני המלך דוד לעלם (מלכים א' א' ל"א), ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו עכ"ל, והרא"ם אמר שכוונ' רש"י היא ג"כ כפי' הרמב"ן עיין שם. כי אין הכוונה בשאילת השלום שזכר רש"י ז"ל דוקא שישאל השלום לו, כי אם שיברכהו בשלום, וכן הוא ענין שלודי"ר בלע"ז, גריסען בל"א,

כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ׃ (ט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ (י) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי (יא) וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ (יב) וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו

ת"א כמה מגלה י"ז, ח': ימי סס סס: ויכלכל נזיר ב', א':

תרגום אשכנזי

(ט) יעקב אנטוואָרטעטע דעם פרעה, דיא טאגע מיינער וואללפאהרט זינד הונדערט אונד דרייסיג יאהרע: וועניג אונד בעטריבט ווארען מיינע לעבענסיאהרע, אונד לאנגען ניכט אן דיא לעבענסיאהרע מייגער עלטערן, אין איהרער וואללפאהרט: (י) יעקב גריסטע פרעה אבערמאלס, אונד גינג היגויס פאָן דער געגענווארט פרעה'ס: (יא) יוסף זעטצטע זיינען פאטער אונד זיינע ברידער אן, גאב איהנען אייגענטהום אים לאנדע מצרים, אין דער בעסטען געגענד דעם לאנדעס אים לאנדע רעמסס, וויא פרעה בעפאָהלען האט: (יב) יוסף פערזאָרגטע זיינען פאטער אונד

תרגום אונקלוס

(ח) ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חייך: (ט) ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: (י) וברך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: (יא) ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא די פקיד פרעה: (יב) וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי

רש"י

שלו"דיר בלע"ז Saluer, חיט. Salutare: (גריסען): (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ [תנחומא]: (יא) רעמסס. מארץ גושן

באור

והכלל נהיגת השלום: (ח) כמה, באה על המלה הזאת הכ"ף והיא שאלה על כמות הדבר: (ט) שני מגורי, ימי גרותי שכל ימי הייתי גר בארץ. וכן מתורגם בל"א (וואללפאהרט): מעט ורעים היו ימי שני חיי, לא ידעתי טעם הזקן אדוני מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך, ומה טעם לאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי, כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם, ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה, והיה נראה זקן מאד, ופרעה תמה על זקנותו, כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך, שבעבור קצרו שנותם. ולכן שאלו לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי. אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה, ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר, אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד (הרמב"ן), יכן פי' הרשב"ם: (י) ויברך יעקב, כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות (רש"י): (יא) ויושב יוסף וגו' ויתן להם אחזה וגו', טעמו שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם ונתן להם, וזה ברשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור, כי בעביר הרעב נשוב לארצנו, ופרעה אמר ליוסף הושב את אחיך שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן, (הרמב"ן): (יב) ויכלכל, פרשו כול, ונכפל בו הפ"א והלמ"ד, וענינו

וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃ (יג) וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃ (יד) וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַרְעֹה׃

זיינע ברידער, אונד זיינעס פאטערס גאנצעס הויז, מיט בראָד, נאך אנצאהל דער קינדער: (יג) נון וואר קיין בראָד מעהר אים גאנצען לאנדע, דען דיא הונגערסנאָטה וואר זעהר שווער: אונד דאז לאנד מצרים אונד דאז לאנד כנען פערשמאכטעטע, וועגען הונגערסנאָטה: (יד) יוסף בראכטע אללעס געלד צוזאממען, וועלכעס אים לאנדע מצרים אונד אים לאנדע כנען צו פינדען וואר, אום דאז געטריידע, דאז זיא איינקויפטען, אונד בראכטע דאז געלד אין

תולדות אהרן וילקט פסוקים קי"ט, ח':

תרגום אונקלוס

לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא: (יג) וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא אֲרֵי תְקִיף כַּפְנָא לַחֲדָא וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן מִן קֳדָם כַּפְנָא: (יד) וּלְקַט יוֹסֵף יָת כָּל כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְאַרְעָא דִכְנַעַן בְּעִבּוּרָא דִּי אִינוּן זָבְנִין וְאַיְתִי

רש"י

היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהלה היורה זקים [משלי כ"ו]: (יד) **בשבר אשר הם שוברים.**

באור

ספוק צורך המזון כמדת כל אחד ואחד: לפי הטף. כשעור הטף כמו שיאכלו: (יג) **ולחם אין בכל הארץ**, חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: וַתֵּלַהּ, לדעת הרד"ק שרשו להה. וענינו ותשתבש כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו, וכן בהכפל פ"א הפעל, כמתלהלה היורה זקים (משלי כ"ו י"ח). וכן וַתֵּכַהּ, מכעס עיני (איוב י"ז ז'), שרשו כהה, וכן כתב הראב"ע שהוא על משקל וַתֵּתַע, (לעיל כ"א י"ד). ששרשו תעה. ובתשלומו וַתִּתְעֶה, כן ותלה בתשלומו וַתִּלְהֶה, ובא פתח לפני הה"א להרחיבה בעבור שהיא גרונית והיא נראית לפי שהיא במפיק, כמו שנפתח לפני העי"ן בתלת ותתע, משא"כ ותלאה ותתעה, שהה"א נחה ואין צורך להרחיבה. בא סגול לפניה, וכן בא בשרש תעה. בהכפל הפ"א בבנין הכבד, כמתעתע, כמו כמתלהלה, אלא שזה מבנין התפעל, והראשון מבנין פִּעֵל, ופי' ג"כ שטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה, אבל הגאון רבינו סעדיה ז"ל בתרגומו הערבי על התורה פי' ותלה, כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות וכן כמתלהלה, המראה עצמו כאילו לא ידע מה לעשות, וכן פי' רש"י שניהם ותלה וכמתלהלה לשון עיפות, וכן ת"א ויב"ע: **ארץ מצרים וארץ כנען**, אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקו' יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כל כך (הרשב"ם). וכבר כתבתי בפ' מקץ (לעיל מ"א כ"ד) בשם הב"ר כי לא היה הרעב רק בג' ארצות (פעניציאה, אראביאה, פאלעסטינא): (יד) **וילקט יוסף את כל** הכסף וגו', ספר הכתוב זה וגמר העניין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומלא בזה חן גם כן בעיני העם כי השם הוא המציל את יריאין

(טו) וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ (טז) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃ (יז) וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃ (יח) וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ

תרגום אשכנזי

פרעה'ס הויז: (טו) אלס אללעס געלד אים לאנדע מצרים אונד אים לאנדע כנען דארויף געגאנגען, קאמען אללע מצרים צו יוסף, אונד שפראכען: גיב אונס בראָד! ווארום זאָללען וויר פאָר דיר היני שטערבען? דען געלד האבען וויר ניכט מעהר: (טז) יוסף שפראך: ברינגט אייער פיה הער! זאָ וויל איך אייך פיר אייער פיה געטריידע געבען, ווען קיין געלד מעהר דא איזט: (יז) זיא בראכטען איהר פיה פאָר יוסף, אונד יוסף גאב איהנען בראָד פיר פפערדע, קליינעס פיה, רינדפיה, אונד פיר עזעל; ער אונטערהילט זיא דאזזעלבע יאהר מיט בראָד, פיר אלל איהר פיה: (יח) אלס דיזעס יאהר צו ענדע וואר, קאמען זיא צו איהם אים צווייטען

רש"י

נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה [ישעיה נ"א] על מי מנוחות ינהלני [תהלים כ"ג]: (יח) בשנה השנית. לבני הרעב: כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף יַת כַּסְפָּא לְבֵית פַּרְעֹה: (טו) וּשְׁלִים כַּסְפָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתוֹ כָל מִצְרָאֵי לְוָת יוֹסֵף לְמֵימַר הַב לָנָא לַחְמָא וּלְמָא נְמוּת לָקֳבְלָךְ אֲרֵי שְׁלִים כַּסְפָּא: (טז) וַאֲמַר יוֹסֵף הָבוּ גֵּיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן בְּגֵיתֵיכוֹן אִם שְׁלִים כַּסְפָּא: (יז) וְאַיְתִיאוּ יַת גֵּיתֵיהוֹן לְוָת יוֹסֵף וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא בְּסוּסָוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא וּבְגֵיתֵי תוֹרֵי וּבַחֲמָרֵי וְזָנִינוּן בְּלַחְמָא בְּכָל גֵּיתֵיהוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא: (יח) וּשְׁלִימַת שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ בְּשַׁתָּא תִּנְיֵתָא

באור

(הרמב"ן): בשבר אשר הם שברים, נותנין לו את הכסף: (טו) ויתם. שרשו תמם לדעת הרד"ק במכלול (ד' קנין דף קע"ז ע"א), ובשרשים שרש תמם, וכ"ה דעת הראב"ע והראשוני בתשלומו יתמום על משקל יפקוד, וכשחסרו האחת נעתקה נקודתה אל הפ"א, ודגש הפ"א יורה על חסרון העי"ן, ויורה על חסרון אות שלאחריו לפי סברתם, וכן ויתמו יהי בכי אבל משה (דברים ל"ד ח'), הדגש לחסרון המ"ם שלאחריו, וכתב עוד שם הרד"ק ויתנן שיהיה מבנין נפעל, ודגש הפ"א לחסרון נו"ן נפעל, ומלת ויתמו ראוי להיות וַיִּתַּמּוּ. בב' דגשים הא' לחסרון נו"ן והב' לחסרון מ"ם עי"ן הפעל, כמו יִתַּמּוּ חטאים (תהלים ק"ד ל"ה), רק שבוהלו. אבל בשם אביו ר' יוסף קמחי כתב שכל הדגושים בתי"ו לבד שרשם נתם, והם משקל והדגש לחסרון אות שלפניו כדרכו שהיא נו"ן השרש, וכל הדגושים גם במ"ם שרשם תמם, והם מהנפעל, ושני השרשים הם מענין אחד, לשון השלמה, כאשר מצאנו ענינים רבים שיש להם ב' או ג' שרשים: אפס. פעל עבר בשקל כי חָפֵץ בבת יעקב (לעיל ל"ד י"ט), כי יָרֵא לשבת בצוער (שם י"ט ל'), ופירושו כלה הכסף, כמו שת"א ויב"ע שלים: (טז) הבו, הה"א היתה ראויה להיות בח"פ, ובאה בקמץ שלא לחטפה בעבור שהיא גרונית. כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קכ"ב ע"א): במקניכם, תמורת מקניכם: (יז) וינהלם, כמו וינהגם, והדומה לו אין מנהל לה (ישעיה נ"א י"ח), על מי מנוחות ינהלני (תהלים כ"ג ב'), ופי' ר"ע ספורנו

אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ: (יט) לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־

יאהרע אונד שפראכען: וויר קאננען עס מיינעם הערן ניכט פערבערגען, דאס אללעס געלד אונד אללעס פיה דאהין איזט צו מיינעם הערן: עס איזט פיר מיינען הערן ניכטס מעהר איבריג אלס אונזער לייב, אונד אונזער ערדרייך: (יט) ווארום זאללען וויר פאר דיינען אויגען אומקאממען, זאוואהל וויר, אלס אונזער ערדרייך? קויפע אונס,

תרגום אונקלוס

וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא נְכַסֵּי מִן רִבּוֹנִי אֱלָהֵין שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא לְוָת רִבּוֹנִי לָא אִשְׁתְּאַר קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהֵין גְּוִיָּתָנָא וְאַרְעֲנָא: (יט) לְמָא נְמוּת לְעֵינָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אַרְעֲנָא קְנֵי יָתָנָא וְיָת

רש"י

הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויותינו: (ה"ג רא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מייבש גירסא שנייה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר

באור

ויכלכלם בלחם, נהלם לאט כענין עלות ינהל (ישעיה מ' י"א), נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון: (יח) בשנה השנית, לשני הרעב, ואף על פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה, לשון רש"י, והרמב"ן ז"ל כתב כי יצא דרך הפשט לקט יוסף כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה האדמה לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף וגו' לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי לזנם לחם לפי הטף ילמוד כן (הרמב"ן), וכן פי' ר"ע ספורנו כי בשנה ההיא היא השנה הששית לשני הרעב, ובשנה השנית, פירושו שנית לה שהיא השביעית לשני הרעב: נכחד, ענין הסתר והעלמה וכן ת"א ויב"ע והמתרגם האשכנזי: כי אם תם הכסף, מלת אם תפורש בכמה ענינים, דומה לתנאי, ויש לשאלה, ויש במקום כאשר, ויש במקום אמת, כאשר הביא הרד"ק בשרשים שרש אם פסוקים רבים לכל אחד ואחד, ויעוין שם כי לא העתיקם פה ליראת האריכות, והנה רש"י פי' כי אם תם, כי אשר תם, ואין הלשון מיושב לפי פירושו, כאשר תמה ע"ז הרא"ם ז"ל ולא ידע ליישבו, ויב"ע תרגם ארום אין שלים, תרגם מלת כי ומלת אם כפשטם בכל מקום ואיננו מיושב פה, אבל הנכון בעיני פי' הרד"ק בשרשים שהוא זה עם המפורשים בלשון אמת כמו אם רחץ אדני את צאת בנות ציון (ישעיה ד' ד'), פי' באמת רחץ, הפככם אם כחמר היוצר יחשב (שם כ"ט ט"ז), פי' באמת כחמר היוצר יחשב הפככם לפני שהוא נקל בעיני להפיך אתכם כמו שנקל ליוצר להפיך החמר מכלי לכלי, וכן כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח), ר"ל כי באמת יש אחרית ותקוה למעשיך הטובים. ורבים כן, וכתב כי המפורשים בלשון אמת יהיה שרשם אמן ותחסר הנו"ן בדרכה לפעמים וכמו שתחסר במלת אמת: ומקנה הבהמה אל אדני, טעמו כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה, ובא הכל ליד אדני: בלתי אם גויתנו, מלת בלתי פירושו לפעמים לא, וטעמו פה אם לא גויתנו, וכאלו כתוב אחר מלת לא, והכוונה אלא או רק, וכן ת"א ויב"ע אלהין, וכן המתורגם בל"א:
(יט) גם אדמתנו, האדמה שהיא שוממה היא כמו מתה שאינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה,

אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃ (כ) וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־

תרגום אשכנזי

אונד אונזער ערדרייך, אום בראָד; וויר אונד אונזער ערדרייך וואָללען דעם פרעה לייבאייגען זיין, גיב אונס נור אויסזאאט, דאמיט וויר לעבען, אונד ניכט שטערבען, אונד דאז לאנד ניכט וויסטע ווערדע: (כ) יוסף קויפטע אללעס ערדרייך פֿאָן מצרים פֿיר פרעה, דען דיא מצרים פֿערקויפֿטען

תרגום אונקלוס

אַרְעֲנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא וְאַרְעֲנָא עַבְדִין לְפַרְעֹה וְהַב בַּר זְרַע וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ (כ) וּקְנָא יוֹסֵף יַת כָּל

רש"י

יוסף ועוד ה' שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה לא תבור לבון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם

באור

וכן מלאכו ההפך, אתה עשית את השמים וגו' הארץ וגו' ואתה מחיה את כלם (נחמיה ט' ו'), שהב מחיה על כל הנזכר לפניו: קנה אתנו ואת אדמתנו, הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו: ולא אמר שקנה רק האדמה, והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה, לא לעבדים כאשר אמרתם לי, רק עם האדמה תהיו לו והנה דאוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרע' יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם נה שנדרו לו, והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם, ולכן אמרו לו נמצא חן בעיני אדני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שניכל נחיות בהם ונהיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו (הרמב"ן): אנחנו ואדמתנו עבדים, פי' כי האדמה כעבד לבעלים: ותן זרע, לזרוע הארמה: לא תשם, לא תהיה שממה. ושרש המלה ישם, ונראה התי"ו להמשך יו"ד השרש ומשקלו חדש והיא מגזר' ונשמות תישמנה (יחזקאל ו' ו') רק ששם האית"ן בחירק להמשך היו"ד כמו איעלך אשר יעשה (בהדבר כ"ד י"ד), למה תיזן (תהלים מ"ד כ"ד). והיא מענין שרש שמם, כ"ה דעת הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ישם, ודעת ר' יהודה חיוג המעתיקי ששרשו אשם ומאלאנוהו נ"כ מענין שממה כמו תאשם שמרון (הושע י"ד א'), ויאשמו יושבי בה (ישעיה כ"ד ו'), ומשפטו תאשם, התי"ו בסגול והאל"ף בח"ס, או האל"ף בשוא פשוט כמו תאשם, ויאשמו, הנזכרים ונשא האל"ף נחה כדרך אותיות אהו"י להיותן נחות, ובא צירי לפניה להמשיכה, כמו מלת לֵאמֹר שהראוי לֶאֱמֹר, ואמר במלת תשימנה, שהומרה האל"ף ביו"ד. כדרך אותיות אהו"י להתחלף זה בזה, והסכים עמו המדקדק רבי משה הכהן הספרדי, והרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ד ע"ב), כתב שיתכן להיות שרשו שמם, ויהיה לפי זה תשם על משקל יֵתָּקֵל, בגדתה (לעיל ט"ז ד'), יֵיטַב שכר לשתיו (ישעיה כ"ד ט'), שהנה הנעלם אחר הצירי הוא תחת הדגוש הראוי להיות בפ"פ לחסרון אות הכפל. והנה אם שרשו אשם או ישם, הוא בלי ספק מבנין הקל, והוא פעל עומד, אבל אם שרשו שמם יתכן שיהיה תשם מהקל. כמו ותקל, יחד, לדעת רבי יונה (כפי מה שהביא דעתו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א ע"ב), ויתכן להיות מבנין נפעל כדעת הראב"ע בפ' לך לך במלת ותקל, ובפירושו לס' ישעיה במלת יחד. וכן נוטה דעת הרד"ק במכלול (שם), ויהיה לפ"ז הנח במקום הדגש הראוי להסרון נו"ן נפעל, ויש לי עוד דברים בזה, אך לקצר אני צריך: (כ) ויקן וגו' לפרעה, שתהיה קנוי' לו מעתה: (כא) ואת

כל־אדמת מצרים לפרעה כי־מכרו מצרים איש שדהו כי־חזק עלהם הרעב ותהי הארץ לפרעה: (כא) ואת־העם העביר אתו לערים מקצה גבול־מצרים ועד־קצהו: (כב) רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את־חקם אשר נתן להם פרעה על־כן לא מכרו את־אדמתם:

ת"א ואת העם חולין ס' ב': ואכלו ביצה י"ג, א':

יעדער זיין פעלר, זא שטארק דריקטע זיא דיא הונגערסנאָטה; אלזאָ געהאָרטע דאז לאנד דעם פרעה: (כא) וואס דאז פאָלק בעטריפט, דיזעס פערזעטצטע יוסף אין שטעדטע, פאָן איינעם ענדע דער גרענצען מצרים, ביז אן דעם אנדערן ענדע: (כב) נור דאז ערדרייך דער פריסטער קויפטע ער ניכט: דען דיא פריסטער האטטען איהר געוויססעס פאָן פרעה, זיא צעהרטען אלזאָ פאָן דעם, זאָ איהנען פרעה געגעבען, דארום פערקויפטען זיא איהר ערד־

תרגום אונקלוס

ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי תקיף עליהון כפנא והות ארעא לפרעה: (כא) וית עמא אעבר יתיה מקרוי לקרוי מסוף תחום מצרים ועד סופיה: (כב) לחוד ארעא כומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית חולקהון די יהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון:

רש"י

העביר אותו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים [חולין ס']: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים

באור

העם העביר אתו, בא מלת הכנוי אחר שהזכיר העם בפירוש, וכבר כתבתי פעמים רבות שכל כיוצא בזה בא לחזק הכוונה. ולשלול ההפך, ובעבור שכתוב לפני זה קנה אתנו ואת אדמתנו, אמר שאע"ג כי קנה אדמתם לפרעה, ואולם בענין העם עשה זאת, שהעביר אותו לערים, ובזה מבואר כוונת המתרגם האשכנזי: העביר אתו לערים, כמו שעשה סנחריב כדכתיב אל ארץ כארצכם (מלכים ב' י"ח ל"ב וישעיה ל"ו י"ז). כדי שלא יטענו כח החזקה איש איש בחלקו לאחר מכירה (הרשב"ם), ורש"י כתב ואת העם העביר אתו, יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים, והוא מגמ' דחולין (דף ס' ע"ב), וכן תיב"ע: מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה (רש"י). הכוונה בזה שאין המאמר הזה נמשך בפרט אל מלת העביר. דהיינו שהעבירות מן הערים שבקצה הגבול אל הערים שבקצה הגבול האחר, ויהיה שעורו העביר אותו לערים אשר מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כי היה לו לומר מקצה גבול מצרים אל קצהו או לקצהו כמ"ש לערים, גם הנגינה לא תסכים לזה, כי לפלוג זה אין הפסוק הזה ראוי לאתנח כלל, כנודע לבקי בטיב פסקי הטעמים, אבל באומרו העביר אותו לערים, ר"ל מעיר לעיר אפי' סמוכות זו לזו, וזאת עשה בכל הערים שבמלכות מצרים, ותימה על הרא"ם שהעביר כוונת רש"י אל קצה גבול מצרים: (כב) הכהנים, הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און (רש"י, וכן ת"א ויב"ע, אבל לפי מה שמצאנו בכתוב והכרתי וגו' את שם הכמרים עם הכהנים (צפני' א' ד'), יראה שהכמרים הם כת אחרת ממשרתי הע"ז והכהנים כת אחרת המשרתים באופן אחר, וכתב הרד"ק בשרשים שדעת רבותינו כי הכמרים הם לובשי השחורים מלשון עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), שפירושו נשחרו, והכהנים הם שאר עובדי ע"ז שאינם לובשים

(כג) ויאמר יוסף אל־העם הן קניתי אתכם היום ואת־אדמתכם לפרעה הא־לכם זרע וזרעתם את־האדמה: (כד) והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם: מפטיר (כה) ויאמרו החיתנו נמצא־חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה: (כו) וישם אתה יוסף לחק עד־היום הזה על־אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה

רייך ניכט: (כג) יוסף שפראך צום פֿאָלקע: נונ־מעהר האבע איך אייך געקויפֿט, אונד אייער ערדרייך פֿיר פרעה: היר האבט איהר אויסזאאט! בעזעעט דאז ערדרייך: (כד) ווען עס צום ערנד־טען קאָממט, זאָ זאָללט איהר דען פֿינפֿטען טהייל דעם פרעה אבגעבען: פֿיער טהיילע אבער, זאָללען אייך בלייבען, צור אויס־זאאט דעם פֿעלדעס, אונד צום עססען פֿיר אייך אונד איירע הויזלייטע אונד קינדער: (כה) זיא שפראַ־כען: דוא האסט אונס ביים לעבען ערהאלטען! לאס אונס. פֿערנער גנאדע פֿינדען אין דען אויגען מיינעס העררן, זאָ וואָל־לען וויר גערן לייבאייגען זיין דעם פרעה: (כו) יוסף מאכטע עס צום געזעטץ ביז אויף דיזען טאג, אויף דאז ערד־רייך מצרים, דאס דער פֿינפֿטע טהייל דעם פרעה געהאָרען זאָלל. נור דאז ערדרייך דער פרי־

רש"י

אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה (כמו גם אני הא דרכך בראש נתתי [יחזקאל ט"ז]): (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן.

תרגום אונקלוס

(כג) ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע ותזרעון ית ארעא: (כד) ויהא באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכון ולאנש בתיכון ולמיכל לטפלכון: (כה) ואמרו קימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (כו) ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא

באור

שחורים, ועיין מ"ש עוד בפ' מקץ על כהן און (לעיל מ"א מ"ה): כי חק לכהנים, חק קצוב כך וכך לחם ליום: (כג) הא, כמו הנה כמו וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל ט"ז מ"ג): (כד) והיה בתבואת, בעת הכנסת התבואה כמו שת"א באעולי עללתא: חמישית, הוא חלק ה' מחמשה: הידת, חלקים: לזרע השדה, שבכל שנה: ולאכלכם, שם והנפרד אכל, ור"ל ולמאכלכם: ולאשר בבתיכם, ולאכול העבדים ושפחות אשר בבתיכם (רש"י), וכן ת"א ולאנש בתיכון, ויב"ע תרגם ולפרנוס בתיכון, יראה כוונתו הוא שאר צרכי הבית כלים ובגדים, כי הכל נכללים במלת פרנסה, ומן הד' החלקים ימכרו לצורך שאר צרכיהם: (כה) נמצא חן בעיני אדני, לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה, להעלות לו המס הזה בכל שנה חק ולא יעבור: (כו) על אדמת מצרים לפרעה לחמש, ת"א על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, פירשו כי לחמש הב

לְפַרְעֹה׃ (כז) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃ *

(כח) וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃

(כט) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀

א״ב פסקא כלל, כ״א ריוח אות אחת

ת״א וישב סנהדרין ק״ו, א׳: ויקרבו סנהדרין סס:

סטער אלליין געהאָרטע ניכט דעם פּרעה: (כז) ישראל בעזעטצטע זיך אלזאָ אים לאַנדע מצרים, נעמליך אים לאנדע גשן; זיא ערלאנג־טען אייגענטהום דאַרין, וואַרען פֿרוכטבאר, אונד פערמעהרטען זיך זעהר: (כח) יעקב לעבטע אים לאנדע מצרים זיבענצעהן יאהרע. דא וואַרען דיא טאגע יעקב׳ס, דיא יאהרע זיינעס לעבענס, זיבען יאהרע, אונד הונדערט אונד פֿיערציג יאהרע: (כט) אלס דיא שטערבעצייט ישראל׳ס הערא; נאהטע, ריף ער זיינעס זאָהנע יוסף, שפּראך צו

תרגום אונקלוס

דְּמִצְרַיִם דִּיהוֹן יַהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְּכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוָת לְפַרְעֹה׃ (כז) וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְּגֹשֶׁן וְאַחֲסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא׃ (כח) וַחֲיָא יַעֲקֹב בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין וַהֲווֹ יוֹמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיּוֹהִי מְאָה וְאַרְבְּעִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃ (כט) וּקְרִיבוּ יוֹמֵי יִשְׂרָאֵל

רש״י

לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה להעלות לו החמש הזה בכל שנה לחק של יעבוד: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן באר׳ גשן שהיא מארץ מצרים:

ויאחזו בה. לשון אחוזה: חסלת פרשת ויגש

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו [ב״ר]: (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות

באור

על לפרעה, ובאלו כתוב לפרעה החמש לבד יצ״ע הדגש על שרעה דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא, פירש הכתוב באופן שתיבת לפרעה מוספת על לחק. שזה החק לפרעה ליקח החמש מן התבואה, וטעם התביר שיחת מצרים המפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לפרעה, מסייע ליצ״ע כי לפי׳ האנקלוס ראוי להיות מצרים במפסיק יותר ממלת לפרעה,

ובטעמים אלו, וישם אתה | יוסף | | לחק | עד־היום הזה | | | על־אדמת מצרים |

| | לפרעה | לחמש: לבדם, שב על הכהנים, ולא על אדמת, כי היה ראוי לומר לבדה:

(כז) וישב ישראל, הוא כלל שאחר הפרט, וישראל ר״ל בני ישראל, וקראם בן דרך כלל, ואמר וישב לשון יחיד כדרך הכתוב בבוא הפעל תחלה. ולכן בפעלים הבאים אחר מלת ישראל אמר בלשון רבים, ויאחזו, ויפרו, וירבו. וכבר כתבתי זאת פעמים רבות: בארץ מצרים. הכוללת מדינות מחולקות, ומפרש לח״ז ואמר ובאיזה ארץ ממדינותיה: בארץ גשן. וגם היא נחלקת למחוזות שהן מדינות קטנות, ואחת הכן נקראת ארץ רעמסס, ושם ישבו בני ישראל, כמו שמפורש למעלה: ויאחזו בה, שקנו שם אחוזה, נחלת שדה וכרם, כמו שתרגם יצ״ע ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין, וכן מתורגם בל״א: (כח) ויחי יעקב. עיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו׳, כי עליו מחובר ויחי יעקב, אלא שלא רבו הקבלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל (הרשב״ס): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות, פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו

לבנו ליוסף ויאמר לו אם־נא מצאתי חן בעיניך שים־נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל־נא תקברני במצרים: (ל) ושכבתי עם־אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: (לא) ויאמר השבעה לי וישבע לו

ת"א ונשאתני כתובות קי"א, א'. נזיר פ"ס, א':

תרגום אשכנזי

איהם: ווענן איך אירגענד גונסט אין דיינען אויגען געפונדען, לעגע דאך דיינע האנד אונטער מיינע היפטע, אונד ערצייגע מיר דיא גיטיגקייט אונד טריי, בעגראבע מיך דאך ניכט אין מצרים! (ל) ווען איך צו מיינען פעטערן מיך לעגען ווערדע, טראגע מיך אוים מצרים וועג, אונד לעגע מיך אין איהר בעגרעבניס. יוסף שפראך: איך וויל נאך דיינען ווארטען האנדעלן: (לא) יענער שפראך: שווערע מיר! דיזער שוואור איהם; דא ביקטע זיך ישראל, נעגען דיא

תרגום אונקלוס

לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: (ל) ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעביד כפתגמך: (לא) ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא:

רש"י

לא הגיע לימי אבותיו [ב"ר] (יצחק היה ק"פ ויעקב קמ"ז בזוד נאמר קריבה אביו חיה פ' שנים והוא היה ע'): ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות [ב"ר]: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשן תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים [ב"ר]: (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחילת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי. ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד [מלכים א' ב']: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו

באור

ועניינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולש' ואינו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחר שוב יוסף למצרים היה חולה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן ויקרבו ימי דוד למות וגם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ (מלכים א' ב' ב'), כי ידע בנפשו כן (הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א: חסד ואמת, רש"י כתב חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול עכ"ל. אך לא ידעתי איך יפרש אם ישכם עושים חסד ואמת (לעיל כ"ד מ"ט), המאמר אבל אליעזר עבד אברהם, והנכון כמו שפי' שם הראב"ע שחסד הוא דבר שאינו חיוב, ואמת הוא לקיים דבר החסד ההוא, ועיין מ"ש שם גשם המתרגם האשכנזי: אל נא. אנקלוס תרגם כען ויש לפרשו לשון בקשה, וכן מתורגם בל"א: אל נא תקברני במצרים, נתחלה כלל עיקר תכלית הבקשה: (ל) ושכבתי עם אבתי וגו', ופרט ואמר והאיך יהיה זה, כשאשכב עם אבתי [שהיא הגויעה בכל מקום ולא שכיבה ממש שהיא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבתיו (ואחר כך), ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב' י')], אז תשאני ממצרים ותקברני בקבורתם, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא, וכן מתורגם בל"א: (לא) השבעה לי וישבע לו, לא היה יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלו שם אם

וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃ פ

מח (א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ (ב) וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר

תולדות אהרן וישתחו מגלה כ"ז, ב': ויאמר וכו' הנה ב"מ ע"ז, ח"י סנהדרין ק"ו, ב':

תרגום אשכנזי רסט

קאַפּפּווייטע דעם בעט־טעס:

מח (א) נאך דיזען בעגעבענהייטען וואורדע דעם יוסף בעריכטעט: זיהע, דיין פאַטער איזט קראנק! ער נאהם זיינע צוויא זאָהנע מיט זיך, נעמליך מנשה אונד אפרים: (ב) מאן בעריכטעטע עס דעם יעקב, אונד שפראך: זיהע,

תרגום אונקלוס

מח (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ (ב) וְחַוִּי לְיַעֲקֹב וַאֲמַר הָא בְּרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף

רש"י

לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה [שבת י' נדרים מ']. דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו:

מח (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד

באור

שיחפוץ פרעה שיקברו הנשיא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבר את אביך כאשר השביעך (לקמן נ' ו') (הרמב"ן). וכן פי' ר"ע ספורנו: וישתחו ישראל על ראש המטה, וישתחו ישראל ליוסף ממקום שהיה על המטה (הרשב"ם), וכן פירש"י והראב"ע שהלך כבוד למלכות, והרד"ק פי' השתחוה לאל על ראש המטה שהיה שוכב עליה, וגם רש"י חזר ופי' כן, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב וז"ל וישתחו ישראל, להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (לעיל כ"ד נ"ב) עכ"ל, וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו, אמנם מה שכתב לחזק הפי' הזה בעבור שאיננו מפירש למי השתחוה ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת, אין דבריו נראין בעיני, כי מצאנו פעמים רבים שאיננו מפורש ואיננו לשם, כמו יסגדו אף ישתחוו (ישעיה מ"ו ו'), והוא לאל אחר מעשה ידיו, ואם יאמר שנכון הוא לפי מחשבותיהם, מה יענה על השתחויות של לאה והשפחות ויוסף ורחל (בפ' וישלח), שלא פורש שם למי, ואולי יאמר שאין צורך, כי מתוך משמע שהשב על עשו הנזכר לפני זה, גם פה כן שב על יוסף הנזכר, לכן לא יגבה ממנו מזור לפי' הב', אבל נכון הוא בעצמו מבלי ראיה אחרת: הַמִּטָּה, הרד"ק בשרשים מסתפק אם שרשו מטע, והמ"ס שרשית ודגש הטי"ת לחסרון הכפל, ומשקלו פִּלָּח, ובתשלומו מִטְּטָה, בפלס שִׂמְחָה שְׂמֵלָה, או שרשו נטה, והמ"ס נוסף, ודגש הטי"ת לחסרון נו"ן פ"פ, ומשקלו מִטָּה ובתשלומו מִנְטָה על משקל תְּלוּיָה תְּרֻמָה, ולכן הביאו בשרש מטע ובשרש נטה, אמנם דעתו נוטה ששרשו נטה, ונגזר השם מן הפעל הזה, לפי שהאדם שוכב עליה ופושט עצמו ונשען עליה מענין כנחלים נטיו (במדבר כ"ד ו'), שהוא ענין פשיטה ומתיחה, וראש המטה הוא המקום אשר ראש האדם שוכב עליו והושאל ממנו על המטה:

מח (א) ויאמר ליוסף, האומר, ורבים כמוהו, והנה ינ"ע תרגם ואיתאמר ולא תרגמו כהוראת בנין הקל רק כהורא' בנין נפעל (כי בנין נפעל מתורגם בארמי בבנין התפעל), וכוונתו בזה למלאות החסרון. ולכוונה זאת מתורגם בל"א (וואורדע דעם יוסף בע־

הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה: (ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: (ד) וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת

ת"א הנני פוריות ה', ג', ו', ג':

תרגום אשכנזי

דיין זאָהן יוסף קאָממט צו דיר! דא מאכטע זיך ישראל שטארק, זעטצטע זיך אויף איס בעטטע: (ג) אונד שפראך צו יוסף, גאָטט דער אללמעכטיגע ערשין מיר צו לוז אים לאנדע כנען, אונד זעגנעטע מיך: (ד) שפראך צו מיר: איך ווילל דיך פרוכטבאר מאכען, פערמעהרען, אונד צו איינער מענגע פאָלקער מאכען; ואָדאן ווילל איך דיינעם זאאמען נאך דיר דיזעס לאנד איינגעבען, אלס איין אייגענטהום אויף

רש"י

ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וִיתֵב עַל עַרְסָא: (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּבָרִיךְ יָתִי: (ד) וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא מַפֵּישִׁינָךְ וְאַסְגֵּינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשַּׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא

באור

דיכטעט) : ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואפרים, שהם מנשה ואפרים, וכן המתרגם בל"א, ולקחם עמו כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד ליעקב. המגיד, ויב"ע תדגם ותניאו, בלשון רבים, והוא מלשון סיפור (ערצעהלען), ולא מלשון אמירה (זאגען), ובל"א מתורגם (אהן בעריכטעטע). ויתישב על פיהם קצור לשון הכתוב, וגם כפל הלשון ויגד ויאמר, כי כבר כתבנו בהקדמ' כי ענין ההגדה הוא רק הודעת הדבר ולא יורה על לשונו ממש שהודיע בה, רק על כלל ההודעה, אבל ענין אמירה הוא ספור הדברים של המודיע בלשוני ממש, ולכן לא ישובח הלומד ויגד ליעקב הנה בנך יוסף בא אליך, כי ויגד הוא רק הודעת הענין ולא יכלל בו הודעת הלשון ממש, אמנם המליצה הנכונה היא ויגד ליעקב כי בנו יוסף בא אליו, אולם בהוספת מלת ויאמר באה המליצה נכונה בדרך כלל ופרט, בתחל' יכלול הודעת הדבר. ואח"ז יפרש הלשון ממש שהודיע. וכתוב כלל זה על לוח לבך כי במחשכי הספקות יאיר לך: ויתחזק ישראל, לחלוק כבוד למלכות, כפי האפשר לו אז (כי לא יכול לעמוד), וההפך ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה' ט') (ר"ע ספורנו): וישב על המטה, היו רגליו למטה לארץ ולכך כתיב לפניו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וגם להגיד חזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיב' ורגליו על הארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסף רגליו אל המטה, (לקמן מ"ט ל"ג), הכניסם אל המטה, כמו והספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), ואין איש מאסף אותי הבית' (שופטים י"ט י"ח) (הרשב"ם): (ג) אל שדי נראה אלי בלוז, בשובי מפדן ארם, שנאמר שם אני אל שדי (לעיל ל"ה י"א): ויברך אתי, כמ"ש שם ויברך אתו (שם ט'): (ד) הנני מפרך והרבתיך, כמ"ש שם פרה ורבה (שם י"א): ונתתיך לקהל עמים, כמ"ש שם גוי וקהל גוים יהי' ממך (שם): ונתתי את הארץ הזאת לזרעך וגו', כמ"ש שם ולזרעך אחריך אתן את הארץ (שם י"ב), ושם נכפל הלשון לך אתננה ולזרעך אחריך אתן וגו', ומתורגם שם בל"א אתננה (געבען), לשון מתנה שנתנה לו להיות שלו, אבל יכול להיות עדיין מחוסר בוניינא, ואתן מתורגם (איינגעבען), שהוא לשון כיבוש ונתינה ממש לרשות:, וזאת לא תהי' רק לזרעו בבי הארץ, אמנם פה קיצר הכתוב- ולא כתב נתינה ראשונה רק האחרונה שהיא הכיבוש אשר

לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: (ה) וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: (ו) וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם

עוויג: (ה) נון זאָללען דיינע ביידען זאָהנע, וועל־כע דיר געבאָרען וואָרדען אים לאנדע מצרים, בע־פאָר איך צו דיר נאך מצרים געקאָממען בין, מיין זיין. אפרים אונד מנשה זאָללען מיר געהאָ־רען, וויא ראובן אונד שמעון: (ו) דיא קינדער אבער, דיא דוא נאך איה־

ת"א ועתה נדרים ל', ב': אפרים כתובות ע"ב, ב'; הוריות ו', ב':

תרגום אונקלוס

לִבְנָךְ בַּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: (ה) וּכְעַן תְּרֵין בְּנָךְ דִּי אִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּי לִי אִינוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמָי: (ו) וּבְנִין דִּי תוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן

רש"י

(ה) **הנולדים לך עד באי אליך.** לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: **לי הם.** בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) **ומולדתך וגו'.** אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין

באור

לזרעו שהיא העיקרית, והיא לא תהיה עד אשר תפרה אז ונחלת את הארץ. ולכן מתורגם פה (זאָ דען), היינו אחר שיהיו לקהל עמים, אז ונתתי את הארץ וגו', ומתורגם (וויינגעבען), שהיא הכיבוש: (ה) ועתה שני בניך וגו', כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון [ועיין מ"ש בפ' ויגש (שם ל' ה')]: עד באי, לפני באי, כדכתיב וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב (שם מ"א נ'), כלומר קודם שבאתי מצרימ' (הרשב"ם): לי הם, בחשבון שאר בני הם: (ו) ומולדתך וגו', רש"י והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ילד פי' אשר תוליד וב"א עבר במקום עתיד בדרך זרות ולא כמלת רק מעט במלילות שאינן נבואות רק סיפורים, וכן תרגם אנקלוס ויב"ע דתוליד, ומ"ש הראב"ע ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו איננה טענה יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה עכ"ל, אין תשובתו מספקת. כי מדוע לא נזכרו בדברי הימים שהזכיר שם עד כמה דורות שאין הכוונה שם בעבור הירושה והנחל', כ"א להתיחס, וכן הזכיר שם בריעה אשר נולד לאפרים בזקנותו ולא הוזכר בתורה ורבים כמוהו. אבל באמת אין צורך להשיב על הטענה הזאת, כי באור אשר הולדת, אם תוליד, ולא בעבור שאמר לו כן הוא חיוב שיולד, ומצאנו רבים שבא אשר במקום אם, וגם הרמב"ן פי' לשון עתיד כדעת אנקלוס וחזק דבריו באמרו כי דברי הנביא לא יהי' לריק, אבל לא ידעתי איך יהיו לריק אם לא התנבא בלשון בדרך שיוליד, אבל אמר אם יוליד, יקראו על שם אחיהם, ואין בלשון זה חיוב או הבטחה או נבואה, ואחר זה פי' מדעתו שהוא עבר ממש כפי' הרשב"ם שאעתיק עוד, אמנם הרשב"ם מפרש הולדת עבר ממש, וז"ל ומולדתך. בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באלו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל ע' נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלק' הארץ כדאמרי' בבבא בתרא מדף (קי"ז עד קכ"ג), וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ לחצרון משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי (במדבר כ"ו כ"א), וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' (שם מ'). וכתיב בסוף לאלה תחלק הארץ בנחל' וגו' (שם נ"ג), לשמות מטות אבותם ינחלו (שם נ"ה), וכן בני בניו של יוסף שנולדו אחרי כי יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פינחס עכ"ל, וגם לפירושו יקשה מדוע לא נזכרו שמותם בכל המקרא, ואף לא בד"ה. אמנם המתרגם האשכנזי עשהו זמן מורכב מעבר ועתיד, וז"ל: המעיין יראה שכפי הכוונה הזמן מורכב מעתיד ועבר (ערלייגט האבען ווירסט), שבעת שירדו בניו לנחל' אז תהי' ההולד' עברה, לא עתידה, לפיכך אמר בלשון עבר הולדת אחריהם, כיוצא בזה איש וגו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' (ויקרא י"ז ד'). הזמן הזה מורכב מעבר ועתיד

תרגום אשכנזי

נען ערציייגט האבען ווירסט, זאָללען דיין זיין, זיא זאָללען נאך דעם נאַמען איהרער ברידער בענאננט ווערדען, אין איהרעם ערבטהיילע: (ז) אלס איך פֿאָן פּדן צוריק קאם,

לְךָ֣ יִהְי֑וּ עַ֣ל שֵׁ֧ם אֲחֵיהֶ֛ם יִקָּרְא֖וּ בְּנַחֲלָתָֽם׃ (ז) וַאֲנִ֣י ׀ בְּבֹאִ֣י מִפַּדָּ֗ן מֵ֩תָה֩ עָלַ֨י רָחֵ֜ל בְּאֶ֤רֶץ כְּנַ֙עַן֙ בַּדֶּ֔רֶךְ בְּע֥וֹד

ת"א על שם יבמות כ"ד, א'. הוריות ו', ב': ואני סנהדרין כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

דִילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן: (ז) וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאָרְחָא בְּעוֹד

רש"י

בנחלה ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן

באור

(ווירד ניכט געבראכט האבען), ר"ל שבעת הזביח' תהיה מניעת ההבאה עברה, לפיכך אמר בלשון עבר הביאו, ואלו אמר יביאו היה משמע לאחר הזביח', ואינו כן שבעת הזביחה צריך שתהיה ההבאה אל פתח אהל מועד בעבר כבר עכ"ל המתרגם האשכנזי: לך יהיו, לא יהיו במנין בני אלא בחשבן בניך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם, בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהיה להם שם בשבטים לענין הנחל' ולע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלת כדכתיב לרב תרבה נחלתו (במדבר כ"ו נ"ד), וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו (רש"י), ולאיתי בתנ"ך כת"י על קלף ישן נושן נכ.זב בשנת לת"ט עם פירש"י תוספת דברים אלו (לענין פרים שהקריבו הנשיאים וזהו על שם אחיהם), ועיין ברמב"ן והרא"ם שמגלגלין זה לזה בהלכ' בדברי רש"י אלו, ואין דרכי להאריך בזה כפי כוונת החיבור: (ז) ואני בבאי מפדן, בבואו הדרך לאחר שברכני הקב"ה: מתה עלי רחל. הנכון כמאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה, ועלי כמו לי. וכן מתורגם בל"א: בדרך, בפתח לידיעה בבואו הדרך עצמו שנראה אלי הפסד: בעוד כברת ארץ לבא אפרתה, מקרא קצר, והראוי בהיות עוד כברת ארץ וגו' כמ"ש להעלה ויהי עוד כברת הארץ וגו' (ל"ה ט"ז). וכבר כתבתי שם באור כברת ארץ ע"פ דעת המפרשים ואת היותר נראה אלי שהיא שיעור קטן ממדת ארץ קרוב למיל ע"ש, וכוונת המאמר כזה פי' המפרשים שהוא התנצלות מיעקב לפני יוסף על שקבר' שם, ורש"י כתב וז"ל ולקברה שם, ולא הולכתי' אפי' לבית לחם להכניסה לארץ עכ"ל. והתעורר עליו הרמב"ן להקשות עליו, כי הלא מפורש פה מתה עלי רחל בארץ כנען, ושם נקברה, וכבר יישב הרא"ם את דבריו שר"ל לעיר ולארץ נושבת. ואף שדחוק הוא מ"מ בלי ספק כוונתו כן, אולם מה שהוקשה לי הוא זה, מה צורך להתנצלות על שלא הוליכ' לעיר ממש לקבר' שם, הלא דרכם הי' לקבור מתיהם במקום המיוחד לבית הקברות חוץ לעיר או במערה חוץ לעיר כאשר הוא המנהג עוד היום, וגם אברהם אשר קנה את מערת שדה המכפלה, לא היתה בעיר ממש רק בקצה שדהו כמפורש בכתוב וכן כתוב ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה וגו' (שם כ"ג י"ז). וגם המקום שנקברה בו רחל היה סמוך לעיבור' של עיר בתוך התחום במקום שדרכם לקבור מתים, ולפי' אם היית' מתה בתוך העיר לא היתה נקברת שם רק חוץ לעיר, ולכן נראה לי שעיקר ההתנצלות הי' על שלא הוליכה לחברון אל מערת שדה המכפלה, וכן פי' הרמב"ן וז"ל ויתכן דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם כאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחולה לארץ כאשר תבי' קבורת מצרי' ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקבר' שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים להנט אותה וזה טעם בדרך ואע"פ שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום הי' יעקב כבד מאד במקנ' הגדול ובני בית ילא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו עכ"ל, ונראה לי הקפידו להקבר דוקא במערת שדה המכפלה כדי להקבר בקרקע שלהם, כי אע"פ שנתן ה' להם את הארץ, מ"מ היתה עדיין מוחזקת בוזייגא להם, ולא היו רשאים לקחת בחזק' עד בוא הזמן המוגבל.

כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ (ח) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ (ט) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם

שטארב מיר רחל אים לאנדע כנען אויף דער רייזע, דא נאך איינע שטרעקע לאנדעס וואר נאך אפרת הינצוקאממען, אונד איך בעגרוב זיא דאזעלבסט אויף דעם וועגע נאך אפרת, דיא שטאדט הייסט נון בית לחם: (ח) אלס ישראל יוסף'ס קינדער געוואהר ווארד, שפראך ער: ווער זינד

תרגום אונקלוס

כְּרוּב אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ (ח) וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין׃ (ט) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִנּוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר

רש"י

וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנא' קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם [ירמיה ל"א]. ואנקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קוריי"א בלע"ז אולי צ"ל קורדאיי"א (דאז קאפפטער, דאז אעמטען נאך קאפפטערן) Cordage, corde, כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה.

באור

והנה גילה השם בעצמו במראה בין הבתרים באמרו ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה (שם ט"ו ט"ז), ולכן לקח אברהם את מערת המכפלה לקבורת אחוזו בכסף מלא. והי' זה אחר מרא' בין הבתרים, ושמה קובר אברהם וגם יצחק, ולא הולך יצחק לבנות לבניו על זה כי מת שם בחברון כמפורש בפרשת וישלח, וגם יעקב הולך לקנות חלקת השדה אשר עם שכם במאה קשיטה. ולכן יעקב שמת במצרים הולך לצוות לשאת אותו לשם תיכף אחר עבור ימי בכיתו ולקברו דוקא במער' הכפ', ולא צוה לקברו בחלקת השדה אשר עם שכם שהית' שלו, אולי הי' מתיירא פן יתגברו בם מלחמה אנשי העיר על אודות שמעון ולוי שהרגו כל אנשים לכנים, גם לפי שהי' רוצה להקבר דוקא עם אבותיו כאמרו קברו אתי אל אבתי (לקמן מ"ט כ"ט), ולפי שידע יעקב שיש ספיקה ביד יוסף להוליכו שם מיד כי הוא מושל במצרים לכן השביעו להוליכו מיד אחרי מותו. אבל יוסף שידע שאין לאל יד אחיו להוליכו אחר מותו מיד לא"י ואולי יעכבו המצרים על ידם, לכן לא צוה להם להוליכו מיד אחר מותו רק אמר להם, פקד יפקד אלהים אתכם (כשיכלו ימי השיעבוד אשר נגזר עליכם והעלה אתכם אל הארץ, אז), והעליתם את עצמתי מזה (שם נ' כ"ה), ולפי שאז יכבשו את כל ארץ כנען לכן לא הקפיד לומר להם לקברו דוקא במערת שדה המכפלה. כי כל הארץ שלהם היא, גם לא צוה להם לקברו שם למען יקבר עם אבותיו, לפי שחשב אולי תפיל חברון והמער' בחלק אחד השבטים ולא יניחוהו לקברו שם. או הוא עצמו לא הי' רוצה להקבר בחלק שאינו לבניו. כאשר הי' באמת שחברון נפלה בחלק יהודה, ועצמותיו קברו בשכם כמ"ש, ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה (יהושע כ"ד ל"ב), הכוונה בסוף המאמר ויהיו לבני יוסף לנחלה לבאר מדוע קברוהו שם. כ"ז נ"ל: (ח) וירא ישראל את בני יוסף, ולהלן אומר לא יוכל לראות, רק באורו שלא יוכל לראות היטב שיכירם, אבל ראה דמות אנשים, כי יש רואה דמות אדם ואינו מכיר דמות פניו: (ט) בזה, במקום הזה, וכן לא היתה בזה קדשה (לעיל ל"ח כ"ב), שבו

אשר־נתן־לי אלהים בזה ויאמר קחם־נא אלי ואברכם: שני (י) ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם: (יא) ויאמר ישראל אל־יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את־זרעך: (יב) ויוצא יוסף

ת"א ועיני יומא כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

דיזע? (ט) יוסף אנטוואָרטעטע זיינעם פֿאַטער: מיינע זאָהנע זינד עס, וועלכע מיר גאָטט אללהיר געשענקט האט; יענער שפראך: פֿיהרע זיא דאָך צו מיר הער, דאס איך זיא זעגנע: (י) ישראל'ס אויגען וואַרען דונקעל, פֿאָר אלטער, זאָ דאס ער ניכט גוט זעהען קאָננטע, יוסף בראכטע זיא צו איהם הין, ישראל קיכטע זיא, אונד אומארמטע זיא: (יא) אונד שפראך צו יוסף: איך האבע ניכט געדאכט דיין אנגעזיכט ווידער צו זעהען, נון אבער לעסט מיך גאָטט אויך נאָך דיינען זאאמען זעהען: (יב) יוסף פֿיהרטע זיא פֿאָן זיינעי

רש"י

הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו [הושע י"א] תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים על שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה [ישעיה ט"ז]: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם

תרגום אונקלוס

קריבינון כען לותי ואברכינון: (י) ועיני ישראל יקרן מסיבו לא יכיל למחזי וקריב יתהון לותיה ונשיק להון ונפיף להון: (יא) ואמר ישראל ליוסף למחזי אפך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בנך: (יב) ואפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על

באור

נא בזה (במדבר כ"ב י"ט), כן פי' הרמב"ם והרד"ק וכן תרגם אונקלוס, הכא, וכן מתורגם בל"א, אבל הרמב"ן כתב וז"ל לא הי' יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפורש ממנו לא הי' לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים וכ"ל כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך וכן ובזה הנער' באה אל המלך (אסתר ב' י"ג). ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האש' והיו לי הבנים האלה מתנה עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו תלת בזה:
קחם נא אלי, הקריבם לפני, או הוליכם אלי, וכן תרגם אונקלוס, וכן מתורגם בל"א:
(י) לא יוכל לראות. היטב, כן פי' הרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן מתורגם בל"א:
(יא) ראה, מקור, כמו ראות, ובא שלא כמנהג נחי לת"ד ה"א שבא המקור ממנו בהשתנות הה"א לתי"ו, ולפי דעת קצת הוי"ו הנחה היא במקום הה"א והתי"ו נוספת, ובא כאן בלי השתנות כמו לענן עשה כיום הזה (לקמן נ' כ'): לא פללתי, מהר"י אברבנאל פי' מלשון תפלה. ור"ל לראות פניך לא הייתי מתפלל עליו להיותו בעיני תפלת שוא, והנה עם שפירושו נכון בענייננו, אמנם אינגו בהוראת המלה כי לא מצאנו הפעל משרש הזה על ענין תפלה כ"א בבנין התפעל, אבל רשב"ם והראב"ע והרד"ק (בשרשים שרש פלל), פי' מלשון דין ומשפט, מן ונתן בפלילים (שמות כ"א כ"ב), וכן פי' שם הרד"ק פסוק הביאי עצה עשי פלילה (ישעי' ט"ז ג'), מלשון משפט, שהוא כפל לשון עצה, כדרך הנבואות, וכן פירש"י שם, ופה העתיקו רש"י בפי' לענין המחשבה שהוא משפט הנפש בין דבר והפכו (אורטהייל בל"א), והכוונ' לא שפטתי בעצמי שאוכל עוד ראה פניך, וכן ת"א לא סברית, והתיב"ע לא חשיבית, וכן מתורגם בל"א:
(יב) ויוצא וגו', לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטשם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכ' (רש"י), והראב"ע כתב שצריך להיות מאוחר, ור"ל אחר ויקח את אפרים

אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ (יג) וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ (יד) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־

ת״א ימינו עקרים מ״ד, פי״ט: שכל מנהות נ״ו נ׳:

קניען הערפֿאָר, אונד ביקטע זיך פֿאָר איהם צור ערדע: (יג) דאראוף נאהם זיא יוסף ביידע, אפרים אין זיינער רעכטען. אלזאָ צור לינקען ישראל׳ס, מנשה אבער אין זיינער לינקען, אלזאָ צור רעכטען ישראל׳ס, אונד פֿיהרטע זיא צו איהם הין: (יד) ישראל שטרעקטע זיינע רעכטע, אונד לעגטע זיא אויף אפרים׳ס הויפט, דער דאָך דער יינגסטע וואר, זיינע לינקע אבער לעגטע ער אויף מנשה׳ס הויפט; (ער לעגטע זיינע הענדע מיט בעדאכט, דען אייגענט-

תרגום אונקלוס

אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ (יג) וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִסְּמָאלָא דְּיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה בִּסְמָאלֵיהּ מִיַּמִּינָא דְּיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ (יד) וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיָת סְמָאלֵיהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה

רש״י

הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי להגישם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חבירו וכיון שהוא הבכור מזומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע

באור

לפני מנשה (פסוק כ׳), שאז הוציאם וישלחם לביתם אחר שברכם, ולא העמידם עתה לימין ולשמאל ישראל, רק מתחל׳ כשהגישם אליו לחבקם ולנשקם העמיד׳ בין ברכיו זה לימין וזה לשמאל, ואז יעקב שכל את ידיו וברכם, ואח״ז הוציאם יוסף מעם ברכיו וילכו להם. ועפ״ז הולך ג״כ לרחוק ולפרש, ויקח יוסף את שניהם, וכבר לקח כשהגישם אליו, ולא ידעתי מי הכריחו לכל אלה הדוחקים, אבל הנכון כפשוטו כי כשהגישם אליו לקחם יעקב בין ברכיו ממש כדרך המחבקים, ולא הקפיד אז על סדר עמידתם כי לא ברכם עדיין, ואח״ז כשרא׳ יוסף שרוצה לברכם לקחם מעם ברכיו והעמידם לנגדו על הסדר הבכור לימין והצעיר לשמאל, וכדעת רש״י ז״ל: מעם ברכיו, מלת עם פירושו לפעמים סמוך, כמו מעם השלחן (שמואל א׳ כ׳ ל״ד), הם עם יבוס (שופטים י״ט י״א), פי׳ סמוך ליבוס. והכוונ׳ פה מבין ברכיו: (יג) את אפרים בימינו, (שהוא) משמאל ישראל, כן תרגם יב״ע, וכן מתורגם בל״א. כי הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מזומן לברכ׳: ויגש אליו, שעורו ויגישם אליו, וכן מתורגם בל״א: (יד) שכל את ידיו כי מנשה הבכור, הרשב״ם פי׳ מלשון סכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל, כמו סכל נא את עצת אחיתפל (שמואל ב׳ ט״ו ל״א), כי הסמ״ך והשי״ן המתחלפות יבואו זה תחת זה, וכן פי׳ הרלב״ג והכוונ׳ שעוות את ידיו ושם ימינו לפאת שמאלו ושמאלו לפאת ימינו. אמנם רש״י והראב״ע והרד״ק בשרשים שרש שכל פירשו מלשון חכמ׳ ועל דרך ההפלגה אמר כן כאלו שם חכמ׳ בידיו לעשות כן בהשכל ודעת מה שעשה, וכן ת״א אחכימנון לידוהי אבל שעורו נתן ידיו בהשכל, וכן מתורגם בל״א: כי מנשה הבכור, הראב״ע פי׳ אע״פ שמנשה הוא הבכור כמו כי עם קשה עורף הוא (שמות ל״ד ט׳), אבל הרד״ק פי׳ כפשוטו נתן ידיו בשכל כי מנשה הבכור והיה לו לתת ימינו על ראשו אם לא שכל והבין ברוח נבואה כי הוא קטן בברכ׳ וזה הוא טעם שכל כי אם הי׳ נותן ימינו על ראש מנשה מה שכל הי׳ בזה כן הוא דרך העולם, וכן פירש״י כפשוטו השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע הי׳ כי מנשה הבכור ואעפ״כ

יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ (טו) וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ (טז) הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ

ת״א התהלכו עקדה שער ג׳: האלהים פסחים קי״ח, א׳: המלאך פסחים שם:

תרגום אונקלוס

אַחְכְּמִינוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא׃ (טו) וּבָרֵיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יְיָ דִּי פְלָחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתַנִי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (טז) מַלְאֲכָא דִּי פְרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא

תרגום אשכנזי

ליך וואר מנשה דער ערסטגעבאָרנע):(טו)זעג־נעטע יוסף אונד שפראך: דער גאָטט, פֿאָר וועלכעם מיינע פֿעטער אברהם אונד יצחק געוואַנדעלט האבען. דער מיך געוויי־דעט האט, זייט דעם איך בין, ביז אויף דיזען טאג: (טז) דער ענגעל, דער מיך פֿאָן אללעם איבעל ערלאָ־זעט האט, זעגנע דיזע

רש״י

היה כי מנשה הבכור ולפ״פ כן לא שת ימינו עליו: (טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח

באור

לא שת ימינו עליו. וכן ת״א, אלי, וכן מתורגם בל״א: (טו) ויברך את יוסף ויאמר, ר״ע ספורנו פי׳ שהם שני דברים שנתחל׳ ברך את יוסף עלמו, ולא פירש בפסוק הברכ׳, ואח״ז אמר האלהים אשר התהלכו וגו׳, וברך את בניו, והוא דחוק כי מדוע יברכו עכשיו, הלא ברכו אח״ז בין יתר בניו, והנכון כי כוונת ויברך את יוסף על בניו כמ״ש הרשב״ם כי ברכת הבנים היא ברכת האב, וכן פי׳ הרמב״ן: האלהים אשר התהלכו וגו׳, עד סוף הפסוק, כל המאמר הזה הוא נושא בלתי נשוא כי לא נאמר כאן לא מעשה ולא תפל׳, ואם הוא שב על פסוק שלאחריו, הנה בפסוק שלאחריו נזכר נושאו בפני עלמו, המלאך הגאל וגו׳, שאיננו רק שליח השם, והמפרשים לא פירשו דבר זה, לכן נראה לי שהוא מקרא קלר, ושעורו בתשלומו כן הוא, האלהים אשר התהלכו וגו׳ עד היום הזה, ישלח את המלאך הגאל אתי מכל רע שיברך את הנערים, והוא כענין שאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו, ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, הוא ישלח מלאכו לפניך וגו׳, ואח״ז מצאתי שגם ר״ע ספירנו פי׳ כן: הרעה אתי, לשון מרעה, ולא נמצא בכל המקרא רק בבנין הקל חוץ פעם א׳ בהפעיל, וירעם כתם לבבו (תהלים ע״ח ע״ב) (וגם שם חילוק נוסחאות יש, כי בקצתם נקוד וַיִּרְעֵם, וכן הספרים בעל מנחת שי, ודבריו

נאמנו מאד ע״פ ספריה כ״י מדוייקים, וכן מצאתי בתנ״ך ישן נושן כ״י על קלף, ובתנ״ך ד׳ אמשטרדם של יוסף עטיאש, ובתנ״ך ד׳ בערלין שנת תנ״ט). וגם אם יהי׳ שם נקוד פתח, אפשר שהוא מבנין הקל כחבריו, ולא יהי׳ בודד, והפתח להרחבת הדי״ש, כי יש לה ג״כ לפעמים דין הרחבה, וכן משמע מרד״ק בשרשים שרש רעה. ועל כל פנים גם הקל ממנו פעמים פעל עומד כמו יהיו רעים במדבר (במדבר י״ד ל״ג). לרעות בגנים (ש״ה ו׳ ב׳), ופעמים יוצא כמו לרעות את לאן (לעיל ל״ז י״ב). וכן כאן הוא יוצא: מעודי, מודה על הזמן שנתחלת ההויה, אך אם הוא על עשיית איזה דבר מורה על זמן התחלת העשיה, ובאורו פה מזמן היותי: (טז) ויקרא בהם שמי, לשון הרמב״ן אמר ר״א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים בני אברהם ילחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף (ולפי דעתי גם זה איננו נכון כי לא נקראו בית יוסף רק י׳ השבטים ושניים האחרים נקראים יהודה, גם לא הותחל להם השם בית יוסף רק אחר שמלך ירבעם הרשע ע״ש שהיה משבט אפרים והי׳ המלך הראשון להם. ובלי ספק לא כוון יעקב בברכתו ע״ז, כי לא לברכ׳ יחשב להם חלוקת המלכות, אך בעבור עונם הי׳ להם זאת, וגשפך עי״ז דם אלפים ורבבות מישראל), והנכון שיעמוד זרע׳ ושמם ויהי׳ שם אברהם ילחק ויעקב נזכר בהם לעולם עכ״ל. וכ״פ הרשב״ם שיהיה בהם ובזרע זרעם, והוא ג״כ כוונת המתרגם לל״א, ור״ע

אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ שלישי (יז) וַיַּרְא יוֹסֵף כִּֽי־יָשִׁית

תולדות אהרן וידגו ברכות כ', א'. סוטה ל"ו, ב'. ב"מ ע"ד. א'. ב"ב קי"ח, ב': וירא מנחות ל"ו, א':

תרגום אשכנזי רע

קנאבען, דורך זיא ווערדע מיין נאמען אונד דער נאמען מיינער פֿעטער אברהם אונד יצחק גענענ־נעט; אונד זיא זאללען זיך שטארק פֿערמעהרען אים לאנדע: (יז) אלס יוסף מערקטע, דאס דער פֿא־

תרגום אונקלוס

יְבָרֵךְ יַת עוּלֵימַיָא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגּוֹן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא׃ (יז) וַחֲזָא

רש"י

אלי נגלתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: **יברך את הנערים**. מנשה ואפרים: **וידגו**. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין

באור

ספורנו כתב וז"ל ויקרא בהם וגו' ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהפך כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין), דקרינן לרשיעא אפי' בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעי' ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל ית' באופן שיהיו ראוים להתיחס לאברהם ולישחק על דרך יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פ"ו י"א) עכ"ל: וידגו, הענין המורה על דגי הים יש לו שני שרשים בלה"ק, א' שרש דגה, וממנו כל שם דגה [שהוא שם הכולל כל המין, ונמצא פ"א לשם פרטי, ממעי הדגה (יונה ב' ב')], הנמצא במקרא וכל שם דג (שהוא שם פרטי לאחד), ודגים (שהוא הקבוץ מן השם הפרטי), והראיה ששרשם מנחי ל"ה, מן הסמיכו' של דגה ודגי' ומן הכנויים של דגה שנשתנ' קמץ הה"א לשו"א, (שלא כמשפט נחי העי"ן בעבור הנח באחריו שהוא במקום עי"ן הפעל), כמו מן דגה בִּדְגַת הים (לעיל א' כ"ו וכ"ח), וימת את דְּגָתָם (תהלים ק"ה כ"ט), ומן דגים נאמר בקבוץ דְּגֵי הים (לעיל ט' ב'), ומלת וידגו פה הוא פעל נגזר ממנו, ולא נמצא עוד פעל משרש זה, ושרש ב', דוג, וממנו נמצא שם המין, מביאי' דאג וכל מכר (נחמי' י"ג ט"ז), בהתחלפות האל"ף תחת וי"ו ע"פ, ומן השרש הזה נמצא לְדַוָּגִים, רבים (ירמי' ט"ז ט"ז), כן כתיב, והקרי לְדַיָּגִים, ועמדו על דַּוָּגִים (יחזקאל מ"ז י'), קרי וכתיב בוי"ו, ואנו הַדַּיָּגִים, (ישעי' י"ט ח'), קרי וכתיב ביו"ד, והם שמות התאר לתופשי ולציידי הדגים, ונמצא גם משרש זה פעל אחד לְדַוָּגִים רבים נאם ה' וְדִיגוּם (ירמי' ט"ז ט"ז), והוכח על מלאכ' צידת הדגים, והנה מלת וידגו פה הוא פעל הנגזר מן שם דג על כוונת הריבוי כמו דגים, כי המין הזה יתרבה בטבע יותר מכל מיני בעלי חיים. ולת"ד לרוב כמו שכתבנו בהקדמ' החבור היא לבורו' על הפרט שאחרי הכלל, והטעם יהיו כמו דגים בענין הרבוי לבד, אמנם בלשון ארמי לא נגזר פעל משם זה, לכן אנקלוס תרגם וכנוני ימא יסגון, עשה מתנו שם, והוסיף כ"ף הדמיון ומלת יסגון כלל גם תרגום מלת לרב, וגם בל"א לא נמצא פעל מן השרש הזה על כוונת הריבוי, כי מלת (פֿישען), הנמצא בל"א איננו מורה רק על צידת הדגים ולא על הריבוי, לכן איננו מתורגם בל"א רק לפי כוונת הריבוי ה־רבה מאד:
(יז) וירא יוסף כי ישית אביו וגו', א"ת, שוי, בלשון עבר. ותרגום יב"ע מכוון יותר לפי באור המלה שמתורגם בו, משוי, לשון בינוני, שדרכו לבוא הרבה פעמים בלשון עתיד, מש"כ עתיד במקום עבר הוא נמצא מעט במקרא, והוצרכו לדחוק ולפרש כן מכח ב' סבות, האחת, לפי שתרגמו, וירא, לשון ראיה ממש, כי א"ת וחזא, ויב"ע תרגם וחמא, והוא איננו נופל רק על מעשה שכבר עבר או לפחות שהותחל קצת ממנו, השנית, כי המעשים הזאת כבר היתה קודם הברכ', וענין זה וירא יוסף וגו' היתה אחר הברכ', כפי ההבנה הפשוט' בפסוק, ולפי הסבה השנית הזאת יצדק יותר תרגומו של אנקלוס משל יב"ע, כי אם הי' ענין וירא יוסף וגו' אחר הברכ', הנה כבר עברה שיתת ידיו עליהם כולה, ולא הי' הענין הזה באמצע שיתת

אָבִ֛יו יַד־יְמִינ֛וֹ עַל־רֹ֥אשׁ אֶפְרַ֖יִם וַיֵּ֣רַע בְּעֵינָ֑יו וַיִּתְמֹ֣ךְ יַד־אָבִ֗יו לְהָסִ֥יר אֹתָ֛הּ מֵעַ֥ל רֹאשׁ־אֶפְרַ֖יִם עַל־רֹ֥אשׁ מְנַשֶּֽׁה׃ (יח) וַיֹּ֧אמֶר יוֹסֵ֛ף אֶל־אָבִ֖יו לֹא־כֵ֣ן אָבִ֑י כִּֽי־

תרגום אשכנזי

טער זיינע רעכטע האנד אויף אפרים'ס הויפט לעגען וואללטע, מיספיל עס איהם; ער פאסטע זיינעס פאטערס האנד, אום זיא פאן אפרים'ס הויפט אויף מנשה'ס הויפט צו בריננגען: (יח) אונד שפראך

תרגום אונקלוס

יוסף ארי (שוי) משוי אבוהי יד ימיניה על רישא דאפרים ובאיש בעינוהי וסעד ידא דאבוהי לאעדאה יתה מעל רישא דאפרים לאנחותא על רישא דמנשה: (יח) ואמר יוסף לאבוהי

רש"י

הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי

באור

ידיו, אולם מה שעשה פה באור המתרגם האשכנזי שתרגם ויהא לשון הבנה ולא ראיה ממש, כמו שמלאכנוהו הרבה על הכוונה הזאת, ומלת ישית עתיד כהוראתו הפשוט', ויהי' על אופן זה, כי בתחל' בהרמת ידיו של יעקב ובהושטתו אותן נראה הניחן על ראשיהם, הכיר שרצונו להשית יד ימינו על ראש אפרים, ותמך את ידו להסיר אותה מעל ראש הצעיר ולשימה על ראש הבכור, ודבר דבריו אל יעקב, ויעקב השיב לו ידעתי בני ידעתי וגו', והיה כל זה לפני הברכ', אלא שלא להפסיק הענין גמר הכתוב את כל ענין הברכ' ואח"כ חזר לספר את הנעש' מקודם, ויבואו הוראות הזמנים על נכון, ואין זה מכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי הכלל הזה נאמר על פני מעשים מיוחדים שנכתב בראשונה את הנעשה לאחרונה, אבל בסיפור אחד אשר יש בו גם איזה ענינים פרטיים שאינם עקריים כ"כ, דרך המספר הנכון לספר תחל' הדבר העיקרי בדרך כלל, ולא יפסיק בדבריו להודיע בסיפורו הכללי גם את הפרטים ההם, כדי שלא לבלבל דעת השומע, כי אולי לא יבין כוונת המספר איזה הוא הדבר העיקרי אשר כוון עליו המספר, ואח"ז יספר הפרטים אשר נעשו טרם שנעשה הדבר העיקרי שכבר סיפר אותו. ולפי באור המתרגם לל"א יתיישב ג"כ ספק עצום כי לדברי המפרשים שהי' זה אחר הברכ', מה ראה יוסף להמתין עד אחר הברכ', ומה יתן ומה יוסיף בהסרתו את ימינו מעל ראש אפרים אחר הברכ' בעת שיעקב מעצמו הי' דעתו להסיר ידיו מעליהם, אם כבר נעשה כן בשעת הברכ' שהוא הזמן העיקרי אל הוראות ההבדל לאחד על האחר, וכן פי' הרשב"ם וז"ל כי ישית, קודם שברכם וראה יוסף ששכל את ידיו (הוא סוף הדבור, ע"ש שנדפס בשבוש, ואח"כ מתחיל הדבור בפסוק י"ח), ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי, אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה אלא הי' לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי להביאם כסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי עכ"ל: ויתמך יד אביו, הרימה מעל ראש בנו ותמכ' בידו: להסיר אתה מעל ראש אפרים, (כדי לשומה), על ראש מנשה, וכן כל לשון הסרה כתוב בקצור, סורה אלי אל תירא (שופטים ד' י"ח), סורה משם לפנו' אלי, ויסרו אליו (לעיל י"ט ג'), סרו משם לבא אליו (הרשב"ם), ולכן תרגם אנקלוס מעל רישא דאפרים (לאנחותה) על רישא דמנשה, הוסיף מלת לאנחותה לכוונ' הנזכרת, ועל כוונ' זו תרגם המתרגם לל"א במלת (בריגגען) ועי"ז לא הוצרך להוסיף תיבה אחרת: (יח) לא כן אבי, לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי חכם אתה והביאותם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך (הרשב"ם): ימינך, תאר אל היד שנולדו הימני, והנה היד בלשון זכר (אם שעל הרוב כנה אותה הכתוב בלשון נקבה), כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'), יכתב ידו לה' (ישעי' מ"ד ה'), וכן נצב ימינו כצר (איכה ב' ד'), או ירצה לומר יד ימינך כלומר יד לצד הימין כמו יד ימינו (הרד"ק בשרשים שרש ימן), ולי נראה כדבריו הראשונים, כי אם הוא תאר אל היד, ראוי לחבר הכנוי אל המתואר ולא אל התאר, וראוי להיות במקום יד ימינו, ידו הימנית, ועוד שראוי להיות התאר בל"נ, ואע"פ שהפעלים או המלות המתלוים אל היד יבואו

זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃ (יט) וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ (כ) וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם

תולדות אהרן וזרעו ע"ז כ"ח, ח':

תרגום אשכנזי רעד

צו זיינעם פאטער, ניכט אלזאָ מיין פאָטער! דיזעס איזט דער ערסטגעבאָרנע! לעגע דיינע רעכטע אויף זיין הויפט: (יט) דער פאָטער וויגערטע זיך, אונד שפראך: איך ווייס עס, מיין זאָהן, איך ווייס עס, אויך ער ווירד צו איינעם פאָלקע ווערדען, אויך ער ווירד גראָס זיין, אללײן זיין קלײנערער ברודער ווירד גרעססער זיין אלס ער, אונד זיין זאאמען ווירד זיין פאָללער פאָלקערשאפטען: (כ) ער זעגנעטע זיא אלזאָ דאמאהלס אונד שפראך, דורך דיך ווירד

תרגום אונקלוס

לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁו יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ׃ (יט) וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יָדַעְנָא בְּרִי יָדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַמָּא וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אָחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא׃ (כ) וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר

רש"י

בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם. שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך

באור

לפעמים בלשון זכר, אין זה זרות גמור, כי בהקדים הפעל אל נושא המאמר לא ישמור לא את המין ולא את המספר כמו ויהי אנשים (במדבר ט' ו'), ולא אמר ויהיו, ולא נמצא נשים יפות (איוב מ"ב ט"ו), ולא אמר נמצאו כי יהי' נער' (דברים כ"ב כ"ג). ולא אמר תהי' והוא הנקרא בל"א (ווערבום אימפערזאָנאַלע, עס ווערדען), וכן הנה בו בל"א (עס איזט דאהרין), עם שבא את הגוף, שהענין הזה נקרא בל"א (נייטרום), ולא נמצא בל"הק, אבל יבא בל"הק, פעם בל"ז ופעם בל"נ, ולא יקפיד הכתוב על זה, אבל התואר המתלוה אל השם בשם זה יבא תמיד בלשון נקבה, ולכן לא הנאו לעולם ידו הימני או ידו הימיני, רק ידו הימנית: (יט) ידעתי בני ידעתי, שהוא הבכור כפירש"י, או שכוונת להביאם כסדר כמו שפי' הרשב"ם: גם הוא יהי' לעם וגו', היא ידיעה אחרת, שגם זה ידעתי שיהי' לעם, וטעם הזקף שבמלת ידעתי השנית מסייע לפי' זה, וכן תרגם יב"ע, ידענא דהוא בוכרא אוף חכימנא דאוף הוא יהא לעם רב, וכן מתורגם בל"א: ואולם, ואלא: מלא הגוים, מלת מְלֹא הוא שם, ובכל המקרא הוא סמוך, ולא נמצא המוכרת ממנו, כי קראו אחריך מָלֵא (ירמי' י"ב ו') עם שהוא מענינו, מ"מ הוא בבנין אחר, ולכן לא נודע אם המוכרת ממנו הוא מָלֵא ע"מ שָׁלוֹם שהשתנה בסמיכות לשוא, שְׁלוֹם אחיך (לעיל ל"ז י"ד), או משקלו גם במוכרת פְּעוֹל בפלס שְׂאוֹר חֲמוֹר, ויורה בעצם על המלוי, עם שלפעמים אין הכוונ' על המלוי, ממש, רק על הרבוי המופלג, והושאל אליו השורש הזה להפליג הרבוי על דרך גוזמא עד קצה האחרון כמו מלא ביתו כסף וזהב (במדבר כ"ב י"ח וכ"ד י"ג), הכוונ' על הרבוי המופלג מכסף וזהב מאפס מקום להכיל עוד, ועל כוונ' זאת הושאל גם לדברים אחרים. ויפל מלא קומתו ארצה (שמואל א' כ"ח כ'), וכ' הרד"ק בשרשים שרש מלא שכן הושאל לקבוץ הדברים כי הוא דומה למלוי, אשר יקרא עליו מלא רעים (ישעי' ל"א ד'), אמנם לדעתי מלת יקרא תורה על הקבוץ אבל מלת מלא לא יורה רק על הרבוי כמו המון רעים, אך גדול כחו ממלת המון שיורה על הרבוי שאין למעלה ממנו, והכוונ' פה כי גוים רבים, יצאו ממנו, כ"פ הרלב"ע, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואונקלוס תרגם ובנוהי יהון שליטין בעממיא, לא תרגם כפי כוונת המלות: (כ) ויברכם ביום

הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ (כא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ (כב) וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד

מלא ו'

ת"א ואני וכו' ב"ב קכ"ג, א' וב':

תרגום אונקלוס

יְשַׁוִּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה׃ (כא) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵא מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתֵיב יַתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהַתְכוֹן׃ (כב) וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ

תרגום אשכנזי

דאז פֿאָלק ישראל אין צוּ־רונפֿט דען זעגען ערטהיי־לען, גאָטט לאססע דיך ווערדען וויא אפרים אונד מנשה! זעטצטע אלזאָ אפרים פֿאָר מנשה: (כא) ישראל שפראך צו יוסף, איך ווערדע נון שטערבען: גאָטט ווירד אבער מיט אייך זיין, אונד אייך אין דאז לאנד איי־דער פֿעטער צוריק ברינ־גען: (כב) איך געבע דיר איינען טהייל צום פֿאָר־

רש"י

את בניו יברכם בברכתו ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: **וישם את אפרים.** בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: **(כב) ואני נתתי לך.** לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם [יהושע כ"ד]: **שכם אחד על אחיך.** שכם ממש הוא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך: **בחרבי ובקשתי.** כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא כי תשיתמו שכם [תהלים כ"א] תשית שונאי

באור

ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך וגו', ב' פעמים לאמר שנאמרו פה לא יתישבו לפי דעת המפרשים לאמר לאחרים, אולם לפי מה שכתבנו בבאורו בהקדמ', שיורה בכל מקום על לשון האומר ממש יתישבו שניהם. כי הראשון יודיע לשון ברכת יעקב ודבריו ממש ומתחיל בך וגו', והשני ברכת בני ישראל ולשונם ממש ומתחיל ישמך וגו', והנה עקר המליצה ראוי' להיות כן, ויברכם ביום ההוא וַיֹּאמֶר בך יברך ישראל וְיֹאמְרוּ ישמך וגו', הראשון לשון יחיד

על יעקב ולשון עבר לספר מה שנעשה כבר והשני לשון רבים ועתיד להודיע איך שיברכו בימים הבאים, אך לפי שהמקור בבאו עם אחת מאותיות בכל"ם יבא במקום העבר והעתיד, ואין בו הוראות המין והמספר, לכן בחר בו המליץ העברי להשתמש בו בכל עניניו, ויובן ענין הזמן והמין והמספר בכל מקום לפי ענייניו: **ישראל**, עם ישראל, כ"פ הרלב"ע, וכן מתורגם בל"א, ופי' בך אל יוסף יברך כי המתברך בזרעו יחשב שמתברך גם בו: **בך יברך ישראל**, איש איש את בנו: **לאמר ישמך וגו'**, כשירצה אחד מישראל לברך את בנו יאמר לו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: **וישם את אפרים לפני מנשה**, באמרו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה, וכן לשון שימה נופל בדברים, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כ"א א'), וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד' מ"ד), שימה בפיהם (שם ל"א י"ט) (הרשב"ם), וכן פי' הרמב"ע ורש"י והרמב"ן, ועם שכבר הודיע דבר זה. כלל עוד כל הענין שפרט בסוף דבריו בקוצר דברים, כאשר אמרנו בהקדמ', שכן דרך מליצת הכתובים, ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי מלת (אלזאָ) בתרגומו. שהיא מלה הנופלת בל"א על חזרת הסיפור פעם שנית בסוף בקוצר דברים: **(כא) הנה אנכי מת**, ויודע אני שאחרי מותי יהי' אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמר לאברהם: **(כב) ואני וגו'**, בלותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע, ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך

עַל־אַחֶ֑יךָ אֲשֶׁ֤ר לָקַ֙חְתִּי֙ מִיַּ֣ד הָֽאֱמֹרִ֔י בְּחַרְבִּ֖י וּבְקַשְׁתִּֽי׃ פ רביעי

תרגום אשכנזי רעה

אוים פֿאַר דיינען ברידערן, דאז איך פֿאָן דער האנד דעם אמורי אבגענאָממען, דורך מיין שווערדט, אונד דורך מיינען באָגען:

תרגום אונקלוס

חוּלַק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶּאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי:

רש"י

לפני לחלקים אחלקה שכם [שם ס'] דרך ירצחו שכמה [הושע ו'] איש חלקו, לעבדו שכם אחד [צפניה ג']: אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה צד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו: (ועיין ברא"ם שכתב דא"א לפרש על חרבה של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולעד"נ דלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק):

באור

(יהושע כ"ד י"ב). אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך (שם), זכותו של יעקב גרם להם (הרשב"ם) ואני אומר כי אף שפשטות לשון הכתוב יורה כדבריו, עכ"ז הואיל ורוצה להעזר מדברי חז"ל, אומר כי הם כנגדו, כי עם שאמרו כי הצרעה לא עברה את הירדן, לא כוונו בזה לומר שלא הזיקה רק את האמורי היושב מעבר לירדן, כי בפי' אמרו שעמדה מצד זה של ירדן וזרקה את הארס לצד האחר, וכן אמרו חז"ל שתי צרעות היו אחת של משה ואחת של יהושע, באופן שהצרעה הזיקה גם את שאר ז' העמים אשר מעבר לירדן מערבה, ויותר מזה כי מלאכו בתורה מפורש הפך זה, ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כ"ג כ"ח), ולכן לדעתי' אני לפר' כוונת יהושע באמרו רק שני מלכי האמורי בעבור חזקתם ותקפם יותר מכל ז' העמים, ולולי הצרעה שעזרה לכלותם לא הי' סיפק בידם לכלותם כמו שהעיד הכתוב ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים (עמוס ב' ט'). גם כוונת לא בחרבך ולא בקשתך איננה כדבריו שלא אחזו חרב וקשת בידם רק הצרעה כלתה אותם, כי היא כנגד פשוטו של מקרא, ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל, ויכהו ישראל לפי חרב (במדבר כ"א כ"ג וכ"ד). הנה נאמר בפירוש לפי חרב, וכן בעוג נאמר ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמורי (שם ל"ד), אבל הכוונ' לא בחרבך ולא בקשתך כמו שפי' שם הרד"ק וז"ל פי' אם לא הי' עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהלים מ"ד ז') עכ"ל, ויהי' גם הכוונ' על הסבה לא בסבת חרבך וקשתך, ופה הכוונה על העשי' כי באמת היתה מלחמתם בחרב וקשת. והראב"ע מפרש שהזכיר האמורי בעבור שהיה בשבע' גוים חזק כמוהו הלא תרא' אחר שהרגנו שני מלכי האמורי הגדולים אמר יהושע לתת אתנו ביד האמורי (יהושע ז' ז') עכ"ל, אבל היטיב מכולם הרמב"ן וז"ל וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחל' מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונ' והגדול' שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם (שהי' מזרעו), וגם נעש' הנס הגדול כדכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' (שם י' י"ב). ומיד האמורי הי' חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש את האמורי אשר בה (במדבר ל"ב ל"ט). וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס (שופטים א' ל"ה) עכ"ל, היוצא מכל זה כי הרמב"ן והרשב"ם והראב"ע פי' כוונת הפסוק על חלק הבכור' אשר נתן לו, וגם רש"י פי' באחרית דבריו כן. ושכם לשון חלק כמו אחלקה שכם (תהלים ס' ח' וק"ח ח'). וכתב הרד"ק בשרשים שרש שכם שהוא מענין על שכם שניהם (לעיל ט' כ"ג), שהוא החולק מה שעל הכתף שהוא כנגד הצואר יקרא שכם, כי תשיתמו שכם (תהלים כ"א י"ג). לצד אחד ולפאה אחת, דרך ירצחו שכמה (הושע ו' ט'), על דרך אחת ולצד אחד, לעבדו שכם אחד (צפני' ג' ט'), בלב אחד ובדעת אחת, והכל ענין

תרגום אשכנזי

מט (א) יעקב ליס זיינע קינדער רופען, אונד שפראך: פערזאממעלט אייך, איך וויל אייך אנצייגען, וואס אייך אין דען שפעטעסטען צייטען בעגעגנען ווירד:

מט (א) וַיִּקְרָ֥א יַעֲקֹ֖ב אֶל־בָּנָ֑יו וַיֹּ֗אמֶר הֵאָֽסְפוּ֙ וְאַגִּ֣ידָה לָכֶ֔ם אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִקְרָ֥א אֶתְכֶ֖ם בְּאַחֲרִ֥ית הַיָּמִֽים׃

ת״א ויקרא וכו' פסחים נ״ו, א':

תרגום אונקלוס

מט (א) וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת

רש״י

מט (א) ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים [ב״ר]: ראשית אוני. היא טפה ראשונה

באור

אחד, כי הכתף נקרא גב ופאה, וכן הפאה נקראת כתף ולכתף השנית (שמות כ״ז ט״ו ול״ח ט״ו), וכן ת״א חולק חד, וכן מתורגם בל״א, אבל הפי' של המפרשים על עיר שכם, מלבד שהוא רחוק מפשוטו של מקרא, הנה גם מלת אחד לא שייך אחריו, כי שם ענם פרטי לא יתחבר עם שם המספר, ואין לפרש כי אחד שב על חלק הנחסר בכתוב ולא על מלת שכם, כפי הכרא' מלשון א' של רש״י, ויהי' שעורו נתתי לך שכם, חלק אחד על אחיך, דא״כ ראוי להיות שכם בטעם מפסיק: נתתי, בא עבר במקום בינוני כדרך הכתוב ובאורו הנני נותן לך: אהד, בא בפתח גם בלא סמיכות, אך תמיד יהי' באמצע המאמר, ומלת אֶחָד תבא לסוף המאמר אף בלא אס״ק, ועיין דקדוקו ומשקלו בפסוק כאחד ממנו (לעיל ג' כ״ב), ובפ' תולדת בפסוק כמעט שכב אחד העם (שם כ״ו י'): על אחיך, יתר על אחיך: אשר לקחתי, בא עבר במקום עתיד, כן פי' הראב״ע והרשב״ם, והרלב״ג כתב עוד וז״ל ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם וכן נאמר ליעקב לך ארבנה ולזרעך (שם כ״ח י״ג): בחרבי ובקשתי, הרשב״ם והרמב״ן והראב״ע פי' כפשוטו, והכוונה חרב וקשת של הלוחמים בעת כיבוש הארץ, וכן מתורגם בל״א:

באור הקצר

מט (א) ויקרא יעקב, שלח בשבילם: ואגידה לכם, אודיעכם, וזהו ענין ההגדה בכל מקום הודעת הענין ולא ספור הדברים והוא בל״א (בעריכטען, אנזייגען): יקרא

אמר שלמה המבאר

הואיל וראיתי בפ' זאת כי רבו בה עניני דקדוק המלות, גם בענין הכוונה חלק לבם של מפרשי הפשט זה בכה וזה בכה, ואנכי לרגל המלאכה אשר לפני לברר דעת המתרגם לל״א, בהכרח אצטרך להביא גם דעת מפרשי הפשט המתנגדים לבאורי, וכדי שלא לבלבל דעת הקורא, ראיתי לחלק באור הפ' הזאת לשנים, באחד יתבאר דעת המתרגם לל״א בקוצר מלין, ובשני יתבאר בו דקדוק המלות ודעת שאר המפרשים, וסבת בחירת המתרגם הנזכר בבאורו זה, וזה החלי בעזר השם:

יתר הבאור

מט (א) האספו, כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב: את אשר יקרא אתכם, ענין מקרה, כי מצאנו השרש הזה באל״ף בסוף כמו, וקראהו אסון (לעיל מ״ב ל״ח), שתים הנה קראתיך (ישעיה כ״א י״ט), וגם בה״א בסוף, כמו וקרהו אסון (לעיל מ״ד כ״ט), היקרך בדבי (במדבר י״א י״ג), וענינם אחד: באחרית הימים, הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו וכו' כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם (הרמב״ן), אבל כבר הוכחתי בקונ' עלים לתרופה (שכבר נדפס) בפ' בלק (שם כ״ד י״ז), כי כלל זה לאו דוקא, אבל מליצת באחרית הימים תור' על הזמן הרחוק בין לימות המשיח או קודם להם ע״ש, ואוכיח גם מן הפרשה שלפנינו כדברי, כי התנבא בפי' על זבולן ואמר ויכתו על ציון (להלן

(ב) הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ (ג) רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה

תולדות אהרן כחי יבמות ע"ו, א':

(ב) קאממט צוזאממען: אונד הערט: קינדער יעקב'ס; אונד הערט איירעם פאטער ישראל צו (ג) דוא ראובן ביזט מיין ערסטגעבארנער, מיינע

תרגום אונקלוס

די יְעָרַע יִתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָא׃ (ב) אִתְכַּנָשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּלוּ אוּלְפָן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ (ג) רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִּי לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִיסַב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא

רש"י

שלא ראה קרי מימיו [ב"ר]: אוני. כחי כמו מצאתי און לי [הושע י"ב]. תרגום אונים. ולאין אונים [ישעי' מ']: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז.

באור הקצר

אתכם, יארע לכם בענין גבורתכם במלחמה ובענין נחלתכם בארץ: באחרית הימים, בימים הבאים לזמן רחוק בין בימות המשיח בין קודם לזה: (ג) בכרי אתה. מלת אתה מושכת בכחה גם המאמרי' שבפסוק, אתה בכרי ואתה כחי ואתה ראשית אוני, ואולי גם ראשית מושכת אחרת עמה, ויהי' ענינו, ראשית כחי וראשית אוני, והוא כפול כדרך לשון הנבואה והענין אחד: יתר שאת, לשון נשיאות וגדולה ורוממות, וכלל בו ענין הבכורה והכהונה ששם מעלה ונשיאות: ויתר עז, הכוונה בו על המלוכה, כי המלך צריך עוז ותוקף כמ"ש ויתן עז למלכו (שמואל א' ב' י'), והכוונה בכלל הכתוב בעבור שאתה בכרי ראוי לך היתרון על אחיך, בין היתרון של

יתר הבאור

פסוק י"ג), וכן היה באמת סוף גבולו אצל צידון בחלוקת הארץ שבימי יהושע, אבל בחלוקת הארץ אחר תהיה בימות המשיח לא יהיה גבולו שם, כמפורש בס' יחזקאל (סי' מ"ח מן פסוק א' עד פסוק ל'), כי שבעת השבטים דן אשר נפתלי מנשה אפרים ראובן יהודה ינחלו נחלתם בצפונה של העיר ירושלים והמקדש, כל אחד רצועה ארוכה לאורך א"י מן הירדן עד הים הגדול, ורוחב הרצועה שוה לכל א' וא' חלק כחלק, וחמשת השבטים בנימין שמעון יששכר זבולן גד ינחלו נחלתם לדרומה של ירושלים והמקדש דהיינו בנימין אצל עיר ירושלים ואחריו ממנו לצד דרום, שמעון, ואחריו יששכר ואחריו זבולן ואחריו גד בגבול הדרומי של א"י, ולפ"ז א"א שיגיע גבול זבולן לעתיד עד צידון שהיא סמוכה לגבול צפון של א"י, אלא ודאי שנבואתו על זבולן לא היתה רק על חלקו שבזמן כיבוש הארץ בימי יהושע, והוא קרא לכל בניו ואמר להם אשר יקרא אתכם באחרית הימים, וכלל גם זבולן עמהם, זה יורה שהמלילה הזאת תסבול גם זמן אחר רחוק קודם ימות המשיח, וכן כתב מהר"י אברבנאל כי ע"ד הפשט באחרית הימים רומז לאיזה זמן ארוך שהוא באחרית הימים בערך אל ימי המדבר: (ג) אוני, כחי, והבכור יקרא ראשית און, כמו ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (תהלים ע"ח נ"א) והמלילה כפולה כדרך המליצות הנבואיות: יתר שאת, תשא, כלומר ראוי לך לשאת, כי הפעל בנח הנשא ונפרד במאמרי השיר והנבואה שהם המאמרים קצרים, וכן ויתר עז, תעוז, והכוונה על ב' המעלות, בכורה וכהונה ומלכות, כמו שתרגם אנקלוס ויב"ע ותרגום ירושלמי, ולכן שנה ושלש, בכרי, כחי, ראשית אוני. והנה שרש יתר הונח על ענין השאר והנשאר, כמו והנותר ממנו (ויקרא י"ד י"ז), והנותר בשמן (שם י"ח), ובל"א (דאז איבריגע), וכן הפעל ממנו, אשר הותיר הברד (שמות י' ט"ו), ויסתעף ממנו ענין התוספות והמעלה, אשר לדבר על דבר, כי אם תחסר מעלת הא' ממעלת הב', וישאר לב' עוד מעלה, יהיה לב' יתרון המעלה, או מותר, והוא בל"א (פארצוג), כמו ומותר האדם מן הבהמה אין (קהלת ג' י"ט). וכן מצאנו הפעל ממנו והותרך ה' לטוב' (דברים כ"ח י"א), ובל"א (ער ווירד דיך פארליהען), וכן הותר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א), יהיה פירושו מענין זה, וכן הוא באור השרש הזה פה, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, ומלת יתר פה סמוך המקר', כדעת הרד"ק בשרשים שרש יתר ושרש נשא: שאת, מקור בשקל נו"ן פ"פ ובתוספת תי"ו, ובא שאת בשוא להקל על קריאת

כֹּחִ֖י וְרֵאשִׁ֣ית אוֹנִ֑י יֶ֥תֶר שְׂאֵ֖ת וְיֶ֥תֶר עָֽז׃ (ד) פַּ֤חַז כַּמַּ֙יִם֙ אַל־תּוֹתַ֔ר כִּ֥י עָלִ֖יתָ מִשְׁכְּבֵ֣י אָבִ֑יךָ אָ֥ז חִלַּ֖לְתָּ יְצוּעִ֥י עָלָֽה׃ פ

ת״א פחז שנת כ״ר ג׳: אז שם שם:

קראפט אונד איין ערסטלינג מיינעס פערמאגענס: פארציגליך אן ווירדע, אונד פארציגליך אן מאכט: (ד) אבער דיא איבעראיילונג וואר שנעלל וויא וואססער, דארום ערהעלטעסט דוא קיינען פארצוג, דען דוא האסט בעשטיגען דאז עהעבעט דיינעס פאטערס: דא האסט דוא דען ענטווייי

רש״י

במלכות כמו ויתן עז למלכו [שמואל א׳ ב׳] ומי גרם לך להפסיד כל אלה:

(ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך: אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שעלה על יצועי היא השכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע״ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי [תהלים קל״ב] אם זכרתיך על יצועי [שם ס״ג]:

תרגום אונקלוס

כְּהוּנְתָא וּמַלְכוּתָא: (ד) עַל דַּאֲזַלְתָּ לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן

באור הקצר

הנשיאות והמעלה, ובין היתרון של המלכות: (ד) פחז כמים אל תותר. הפחז אשר הוא כמים הממהרים למרוצת׳ אשר הי׳ לך, גרם לך שלא תזכה אל היתרונות האלו, ומפרש מה עשה בפחזותו ואמר: כי עלית משכבי אביך, שעלית במקום שהי׳ לאביך למשכב פעמים רבות: אז חללת יצועי עלה, בעת ההיא חללת כבוד האיש אשר עלה תמיד על יצועי. ועל עצמו כוון זאת והי׳ לו לומר אז חללת כבודי, רק שדרך המדבר בעברי לדבר כן. כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ (שמות כ״ד א׳), תשפטו אלי. ושמואל עצמו אמר בתוכחתו וישלח ה׳ את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א׳ י״ב י״א), ולא אמר ואת יפתח ואותי. ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א׳ א׳ ל״ג), ולא אמר את עֲבָדַי, ומכ״ש כאן שראה

יתר הבאור

הראב״ע כי משפטו על משקל האחרים חסרי הפ״א שֵׂאֵת ע״מ גֶּשֶׁת: עז, שם, והרד״ק

בשרשים שרש עזז פי׳ שהוא תאר. עם שמדבריו בשרש נשא ובשרש יתר לא נראה כן: (ד) פחז, שם ממשקל פָּעַל, ונפתחו הפ״א והעי״ן להרחבת אות הגרון, ולכן הנגינה מלעיל, ואם

היה פעל היתה הפ״א קמוצה והנגינה מלרע, והוא ענין קלות כלומר תנועה וקלות הילך היה לך כמים הקלים הנגרי׳, וכן תמצאנו אנשי׳ ריקים ופחזים (שופטים ט׳ ד׳), פי׳ נמהרים וקלי הדעת, וכן נביאיה פוחזים (צפניה ג׳ ד׳), וכן בשקריהם ובפחזותם (ירמיה כ״ג ל״ב), ר״ל בקלות דעתם, ולא נמצא עוד השרש הזה במקרא, אבל חז״ל השתמשו בו לרוב על ענין זה, כמו שאמרו נסתכלתי בבנוא׳ שלי ופחז יצרי עלי (נדרים דף ט׳ ע״ב) וכו׳. כ״כ הרמב״ן, וכן פירש״י והרשב״ם והרד״ק בשרשים שרש פחז, וכתב עוד הרמב״ן שיתכן שהוא הפוך מן חפזון, כמו כשב כבש, שמלה שלמה, ודומיהם, וגם במלילה הזאת יהיה הפעל נכח השם, ושעורו. פחז פחזת כמים, והגאון רב סעדיה פי׳ אפי׳ דבר ריק וקל כמים לא יהיה לך יתרון על אחיך, ויהיה לדעתו ג״כ מגזרת אנשים ריקים ופחזים. ולא יחסר הפעל לדעתו, וכן פי׳ הראב״ע בפירושו הב׳, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי׳ רוב המפרשים: תותר, מבנין הפעיל, והראוי תותיר ובא פתח להרחבת הרי״ש, כי יש בה ג״כ דין הרחבה לפעמים, כמו ויסר העורב (שמות ח׳ כ״ז), וילך אתו בחרש (שם ל״ב ד׳), ודומיהם, כמו וַיִּוָּדַע וַיִּזָּבַח, להרחבת

אות הגרון, ונמצא בפתח גם באות אחרת, זכור מלחמ׳ אל תּוֹסַף (איוב מ׳ ל״ב), ובא פתח

(ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס

תרגום אונקלוס

אֲתֵילְתָּא לְשַׁוּיֵי בְּדִי סָלֵיקְתָּא: (ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גּוּבְרִין

העט, דער מיין רוהע־בעט בעשטיג: (ה) שמעון

רש"י

(ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו

באור הקצר

בכוון לדבר בלשון נסתר להסתיר חלול כבודו: (ה) שמעון ולוי אחים, הנה באמת כל בניו אחים היו, רק הכוון שהיו דומים כאחים בעצתם ובמעשיהם, וירמוז על מעשה שכם: כלי חמס

יתר הבאור

בזקף. לפי שהיה מבלי הפסק בלידי, או יהיה מבנין הפעל, ומשפטו בשורק, ובא החולם תמורתו, כמנהגם להתחלף זה בזה, והרד"ק בשרשים שרש יתר כתב ג' הדרכים בלי הכרעה, אולם לדעתי הדרך הב' הוא הנכון. כי בכל מקום שבא השרש הזה בהפעיל הוא יוצא כמו והותרך ה' לטוב, וגם מה שהוא לשון השארה הוא יוצא בבנין זה, וכאן הוא המקבל, ופירושו לא יהיה לך יתרון מאתי, ולכן אם היה מן ההפעיל היה ראוי שיסובב הדבור אל יעקב לומר לא אותירך, והראב"ע כתב ג' הדרכים, ולכן פי' בב' אופנים, לא יהיה לך יתרון. ושב על קבלת היתרון, ואז הוא מן ההפעל, ואח"ז פי' אל תבקש לך יתרון, ויהיה הוא הפועל המבקש, והיתרון הפעול המבוקש, ועל פי' זה כתב ביהיה משקל תותר כמשקל זבוד מלחמ' אל תוסף, מן ההפעיל: משכבי, בא ל' רבי' אף שהמשכב אחד, וכן ואת זכר לא תשכב משכבי אשה (ויקרא י"ח כ"ב), ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה (שם כ' י"ג): אז חללת יצועי עלה, הרד"ק בשרשים שרש עלה פי' לשון הפסק וכריתה, כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב כ"ה), ועוד רבים, ובאורו מאז שחללת (משכבי), יצועי עלה, נפסק ונכרת, שלא הייתי עוד עם בלהה, וכן פי' הראב"ע. כאלו אמר עלה מעלי, וזהו על דעת המפרשים וישכב את בלהה וגו' (לעיל ל"ה כ"ב) כפשוטו, וחיללה בביאתו, אבל לדעת קצת רבותינו ז"ל שלא חטא ראובן רק בבלבול יצועי אביו, לא יתכן לפרש כן. גם הוא נביאות שלא נזכר בכתוב שלא שכב עוד עם בלהה, ועוד כתב הרד"ק (בשרש הנזכר) שיתכן לפרש עלה כפשוטו מלשון עלייה ממש, ויהיה דבק עלה לפחז כמים, אותו זרם כמים עלה ובגד עליך, וכמוהו הנה מים עולים (ירמיה מ"ז ב'), מתגברים. וכן פי' הרמב"ן וז"ל אז חללת, אותם (ר"ל את משכבי אביך), כאשר יצועי עלה הפחז ההוא שהוא כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים, הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבי' וגו' ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו, וחלף ביהודה שטף ועבר (ישעיה ח' ז' וח'), ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה, שכינה שדרכה לעלות על יצועי. והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו (ד"ה א' ה' א'), דהיצוע הוא המחולל (ר"ל וזהו מודה שאין הפי' כדעת רבותינו), ואולי יכנה אותו שם (יפרש כן לדעת רבותינו שכנה שם להסתיר חילול כבודו), ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העול' יעקב עצמו כלשון אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קל"ב ג'), ויאמר אז חללת אותי רק דבר בנסתר דרך כבוד, וכן ובחללו יצועי אביו. כנוי, בחללו, העולה על יצועי אביו עכ"ל בקצת תוספת באור. וכן תרגם המתרגם האשכנזי שאז חללת שב על יצועי עלה, והכוונה את העול' על יצועי, אבל סתם מי הוא העולה, באופן שיסבול ב' הפירושים אם השכינה כפירש"י ע"פ רז"ל, או יעקב כפי פשוטו של הכתוב כפי' הרמב"ן ז"ל: יצועי, לשון משכב על שם שמציעין אותו על ידי לבדין וסדינין, והרבה דומים לו, אם זכרתיך על יצועי (שם ס"ג ז'), אם אעלה על ערש יצועי (שם קל"ב ג') (רש"י): (ה) שמעון ולוי אחים. אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם (הרמב"ן). וכן מתורגם בל"א: מכרתיהם, רבו הפירושים במלה זאת. אבל לכלם אין כוונת סוף הפסוק דומה לכוונת תחלתו. והוא שלא כדרך המליצות הנבואיות שתבאנה כפולות בענין ובמלות שונות, ולכן הנכון בזה כדעת מנחם שהביא רש"י ביחזקאל (ט"ז ב' וכ"ט ל'), שהוא מלשון תולד', וכן חבר אליהם מכרתיהם, והיא ג"כ דעת הרשב"ם ז"ל פה וז"ל מכרתיהם אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים כלומר שמעון ולוי אחים היו לדע', כלי חמס היתה אחותם, מכרתיך ומולדתיך (שם ט"ז ג'), לשון קרובים, אבל

תרגום אשכנזי

אונד לוי זינד גלייכע ברידער; ווערקצייגע דער געוואלטטהעטיגקייט זינד איהרע פערוואנדשאפט: (ו) אין איהרען ראטה קאָממע ניכט, מיינע זעעלע! אין איהרע פערזאממלונג ווערדע ניכט מיט איינגעשלאָססען, מיינע עהרע! דען אין איהרעם צאָרן ערווירגטען זיא דען מאן, אונד אין איהרעם מוטהוויללען

מְכֵרֹתֵיהֶם׃ (ו) בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ

ת"א בסדם סנהדרין ק"ט, ג': באפם מגלה ט', ח':

רש"י

במכירתו א"ת בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלימה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר תנחומא. דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורתם [צ"ל] נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך [יחזקאל ט"ז] וזהו תרגומו של אונקלוס: (ו) בסודם אל תבוא נפשי. זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי

תרגום אונקלוס

גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא: (ו) בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוַת

באור הקצר

מכרתיהם, סוף הפסוק מפרש את תחלתו, ואמר שאחוותיהם וקורבתם יותר משאר האחים היתה בענין כלי החמס שבניהם היו ממהרים להשתמש בהם יותר משאר האחים, ויתכן לדעתי שמכרותיהם שב על כלי חמס, שהכלים ההם הם קרובים להם, בעבור השתמשם בהם, ודרך הוא אל המליץ העברי לדבר כן וליחס להם איכות גופניות, כאשר מצאנו שהנביא ע"ד המליצה ידבר אל החרב, כמו הוי חרב לה' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הרגעי ודמי (ירמי' מ"ז ו'), והנה הרמב"ן מפרש מכרתיהם מגורותיהם פי' חייהם מלשון ימי שני מגורי (לעיל מ"ז ט'), יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם יחיו ייחס ג"כ איכות החיים אליהם: (ו) בסדם אל תבא נפשי, מדבר אל נפשו ואל כבודו ואומר להם, את נפשי! בעת היסדו יחד להמתיק סוד אף כי לא ידעתי מה הוא, לא תבא שם, להתחבר עמם בעצתם, כי בלי ספק עצתם לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבדי, ואתה כבדי! בעת יקהלו מהם קהל לשבת יחד,

יתר הבאור

מכרתיהם משקל דגש הוא, כמו מסבותיהם, לשון קורבה, אבל בעבור הרי"ש במקום החירק נהפך לצירי הוא, כמו בֵּרַךְ תחת בֵּרֵךְ, אִבַּד וְשִׁבַּר (איכה ב' ט'), וכן חֵרֵף שאפי (תהלים כ"ז ד'), ושרת את אחיו (במדבר ח' כ"ו), כלם משקל דגש, מכרתיה', ליפרנטיי"ש בלע"ז עכ"ל, ובל"א (איהרע פערוואנדשאפט), ויהיה לפ"ז סוף הפסוק באור תחלתו, כלומר שהם אחים דומים בטבעם, ומבאר שאחותם וקורבתם היא בענין כלי החמס, וכן תירגם בל"א, אבל בענין דקדוק המלה נראה שדעת הרשב"ם היא שהם שני שרשים מענין הקורב', מכרתיך שרשו כור, ומכרתיהם שרשו כרר, וצירי הכ"ף במקום הדגש הראוי לבא ברי"ש שאינה מקבלתו, ולדעתי אין צורך לזה, רק שניהם מנחי העי"ן, והצירי להמשיך היו"ד שהיא במקום וי"ו ע"פ, ובבאור הקצר בארתי עוד שיתכן לפרש שכלי החמס הם קרובים להם ע"ש: (ו) בסדם אל תבא נפשי, הרמב"ן פי' על הדרך וכ' כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל (ר"ל אנשי העיר, רק שכם בן חמור, ואולי לא היה ביד אנשי העיר למחות לו), ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשה ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה נביא חמס וסוד וזה טעם בסדם אל תבא נפשי התנצלות שלא היה בסודם בענותם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום, ולכן יקלל אפם ועברתם, וכן תרגם אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי ובאיתכנושיהון למחך וגו' עכ"ל, הנה פי' תבא ותחד עתיד

במקום עבר, וכן פירש המ"י (ובלי ספק הוא מדברי הרד"ק בפירושו לספר בראשית, שבא לידו), ועם כי איננו רחוק ונפרץ במליצות הנבואיות, אמנם מלת אל לא תבא לעולם על העבר, רק על העתיד אם לקללה או לבקשה או לצווי, כמ"ש הרשב"ם פה, והראב"ע (בפסוק ד') על אל תותר [עם שמצא אחד הפך כלל זה ע"ד זרות. והוא ודרך נתיבה אל מות (משלי י"ב כ"ח)]. ורש"י פי' על העתיד, אבל דרך דרש ע"פ ב"ר על מעשה זמרי ומעשה קרח, והנכון לפי פשוטו כמו שבארתי בקצורי, שאיננו שב על איזה מעשה מיוחד, רק בדבורו לספר תכונתם ומזגם אמר כ"כ ידעתים עד שאומר אל נפשי תמיד לא תבא בסודם, ואל כבודי אל תתיחד עמהם לבא בקהלם, כי בלי ספק הוא לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבדי, לשון רש"י כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעיה י"ד כ') עכ"ל, ונראה מלשונו שהלחץ דחקו לפרש כן, ולכן אמר ע"כ אתה צריך וכו', כי לולא המאמר הא' בסודם אל תבא נפשי, שיפורש תבא לנסתרת, כי מלת נפש עם שבאה בלשון זכר כשתפורש על הגוף, מ"מ כשתפורש על הנשמה תבוא בל' נקבה (כמ"ש הרד"ק בשרשיו שרש נפש), ואם יהיה מאמר בסודם אל תבא נפשי לנוכח הנפש, היה צריך לומר תבאי, ולכן יפרשו רש"י לנסתרת, והיה ראוי לפרש גם מאמר בקהלם אל תחד כבדי לנסתרת, לולי שכבוד לשון זכר ויפורש על כרחו לנכח. ולפ"ז אין שני המאמרים האלו דומים. כי הא' לנסתר' והב' לנכח, ומ"י מפרש תחד לשון נקבה כי הכבוד הוא הנפש, וא"כ יפרש שניהם לנסתרת, אבל כל הכתובים יכחישוהו כי בכל מקום שבא כבוד בכתוב, ואף על הוראת הנפש, יבוא' בלשון זכר, וקרוב יותר שישמש הכתוב במלת נפש בלשון זכר לזווג המאמרים. אחרי שמצאנו המלה הזאת לפעמים בלשון זכר, כאשר תורה על כללות הגוף והנשמה, בל"א (פערזאָן), ובזה בחר המתרגם האשכנזי, ופתר שניהם לשון קריאה, כמדבר אל הנפש ואל הכבוד, כי זהו תפארת המליצה: תחד, לדעת הרד"ק בשרשים שרש אחד שרשו אחד. וכ"ה דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל (כפי מה שהביאו הראב"ע). וכן אמר על והאדמה לא תשם (לעיל מ"ז י"ט), ששרשו אשם, ובא הצירי להמשיך היו"ד במקום האל"ף, כדרך אותיות אהו"י שמתחלפות זו בזו, ולדעת הראב"ע שרשו יחד, ובא על משפטו ע"מ תדע, וכ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ב ע"ב) בדרך אפשר, ולפי הפשט שניהם נכונים, כמו שכתבתי בקצורי, ודעת רש"י כפי' הב' ואנקלוס תרגמה בכוונה רחוקה מענין הוראת השרש, והמתרגם האשכנזי תרגמה באופן שתסבול א' מב' הפירושים: כי באפם הרגו איש. רש"י פי' לפי מדרשו שכוון על שכם וחמור ואנשי עירם ואינם חשובים כולם אלא כאיש אחד (ר"ל לפי גבורתם), וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו' ט"ז), וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א'), וכתב עוד ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו, וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל (יחזקאל י"ט ג') עכ"ל, והנה גם לפי פשוטו כוון רש"י על מלחמתם עם אנשי שכם, בעבור שאמר הרגו בלשון עבר, ולפי מה שכתבתי בקצורי תהיה הכוונה לספר תכונתם, והוא דימוני שדרכו לבוא פעמים בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד, אבל ירמוז על המלחמה ההיא: וברצונם עקרו שור, הראב"ע פי' שיד, חומה, והחולם במקום השורק, כדרכם להתחלף זה בזה, וכן פירש הרד"ק לפירושו (כפי' מה שהביאו הת"י) ובשרשים שרש שור, וכתב הרמב"ן ואמר אנקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור (לקמן פסוק כ"ב), ותרגם בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי (תהלים נ"ב י"ב), והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה אחרי הרגם אנשי' ויהיה עקרו מן ועקרון תעקר וגו' (צפניה ב' ד') עכ"ל, ואולם כפי הנראה אלי אין לשון עקירה נופל על ענין חרבן הערי' והגדלות, כי הפעל מן השרש הזה נמצא ז"פ, א' מבנין הקל, ועת לעקור נטוע (קהלת ב' ב'), ונאמר על עקירת האילנות, וא' מבנין נפעל ועקרון תעקר. ונאמר על הרחבת העיר, והה' מבנין הכבד. א' זה שבענין, ב' את סוסיהם תעקר (יהושע י"א ו'), ג' את סוסיהם עקר (שם ט'), ד' ויעקר דוד את כל הרכב (שמואל ב' ח' ד'), ה' חברו בד"ה (א' י"ח ד'). ובכל אלו הה' נאמר אחריהם הפעול שהם הבהמות ולכן אין להוציא זה מכלל חבריו, ויהיה כל הנאמר בבנין הכבד על ענין אחד שהוא עקירת רגלי הבהמות, וכל הנאמר ממנו בקל על עקיר' האילנות, ולדעתי גם הנפעל לא יאמר בעצם רק על עקירת האילנות כאביו הקל, כי כמו שיוכל לומר על הפועל לעקור נטוע, כן נאמר על המקבל הפעולה הנטוע נעקר, ומלת ועקרון תעקר איננה עצמות רק שאולה כדי להיות לשון נופל על לשון. אבל המליצה העצמית היא ועקרון תחרב, כנהוג בכל המקרא

לעהמטען וויא דען אָכסען: (ז) פֿערפֿלוכט זייא איהר צאָרן! דען ער איזט העפֿ-

אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ (ז) אָרוּר אַפָּם

תולדות אהרן ארור יומא כ"ב, ב':

רש"י

תרגום אונקלוס

נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לְמֵהַךְ לָא נְחָתִית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזֵיהוֹן קְטָלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תְּרָעוּ שׁוּר סַנְאָה: (ז) לִיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי

התירה לך אל יזכר שמי בדבר זה זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב [ב"ר]: **בקהלם.** כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: **אל תחד כבודי.** שם אל יתיחד עמהם שמי שנא' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל [ד"ה א' ט"ז]: **אל תחד כבודי.** כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמם כמו לא תחד אתם בקבורה [ישעיה י"ד]: **כי באפם הרגו איש.** אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד [שופטים ו'] וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה אנשים קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וַיִּלְמַד לִטְרֹף טֶרֶף אדם אָכָל [יחזקאל י"ט]: **וברצונם עקרו שור.** רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנא' בכור שורו הדר לו. עקרו אשרי"טיר בלע"ז Essarter, (ענטוואורצלען, אויסהויען, אויסראָטטען), וכן לועז בספר יהושע י"א, ט"ו. לשון את סוסיהם תעקר [יהושע י"א]: (ז) ארור

באור הקצר

לא תתיחד עמהם, ואם שרשו אחד באורו לא תהי' עמהם כאחד, ואם שרשו יחד, גם זה נכון, ויהי' באורו לא תשב יחד עמהם, והוא הכפל של בסדם אל תבא נפשי כי כבדי הוא הנפש ונקראת כן בעבור שהיא כבוד הגוף ויקרו: **כי באפם הרגו איש,** איננו עבר, רק בינוני לספר טבעם, ואיש שם המין כמו ואיש ישראל נגש (שמואל א' כ"ד י"ד), ויהי לי שור וחמור (לעיל ל"ב ו'), והכוונה כי באפם יהרגו כל איש שכעסו עליו: **וברצונם,** הפך האף כמו כי רגע באפו חיים ברצונו (תהלים ל' ו'), כלומר כל כך רגילי' הם לעשות רע, עד שבנוח כעסם לא ינוחו בשביל זה מלהשחית, והם עוקרים את השור להשחיתו, ובל"א יאמר (אויסהויען), על התכונה בנפש לעשות הרע לא מתוך כעס, כי אם מתוך שרירות הלב, ובאור עקרו שור, הוא שהי' דרכם לפנים במלחמ' לנקר פרסות הבהמה של שונאו הנלח' אתו מן המרכבה ולמט' ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחי', זהו המליצה הפשוטה בפסוק זה, אבל בלי ספק רמז על מלחמתם עם בני שכם. דאל"ה מדוע כעס עליהם, אבל מלחמתם עם אנשי שכם מלאכו שהיתה נגד רצונו כמ"ש ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי (לעיל ל"ד ל'): (ז) **ארור אפם כי עז.** הוא מאשבלו ולכן איני רוצה בקהלם ובחבורם יחד: **אחלקם ביעקב,** שלא יוסדו יחד: **ואפיצם בישראל,** שלא יקבצו, ויהי' להם כן כי

יתר הבאור

על הערים והאדמות, כמו והעיר הזאת תחרב (ירמיה כ"ו ט'), ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), אשר ירושלם חרבה (נחמיה ב' י"ז). ודומיהם רבים, וכן פי' רש"י מלת עקרו וז"ל עקרו, אֶשְׁרִיט"יר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (דיא זעהנען אם פוססע דורכשניידען), והנה אם

המליצה הזאת חוזרת על המלחמה שעם אנשי שכם, כמו שפי' המפרשים, גם עקרו שור ישוב על המלחמה ההיא, שבעת מלחמתם לא השיבו ידם מבלע, אנשים עם בהמותיהם, אולם לפי מה שבארתי בקצורי איננו מאמר החלטי, רק ספור תכונתם וציור מזגם, ואף שיתכן שמעולם לא עשו כן בפועל, יספר כי כן מדתם (כפי מה שהכירם אביהם), כי בעת אפם לא ישקוטו ולא ינוחו עד שפכו חמתם באנשי ריבם, לא יחמלו על איש, ובהמתם לא ירחמו: (ז) **ארור אפם,** דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת (הראב"ע), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ארר, והרשב"ם כתב ארור אפם, לא יצליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד: **עז,** תאר: **אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל,** הראב"ע כתב שבט על כל אחד לבדו כי מלאכו כי גודל

כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל: פ
(ח) יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף

בראש עמוד סיי בי"ה שמ"ו

ת"א ידך מגלה י"ז, א', ע"ז כ"ט, א':

תרגום אשכנזי רעט

טיג, אונד איהר גרים, דען ער איזט שטאררינ, איך וויל זיא צערטהיילען אין יעקב אונד צערשטריי־ען אין ישראל: (ח) אבער דוא יהודה! דיר ווערדען דיינע ברידער הולדיגען דיינע האנד אן דעם נאק־

תרגום אונקלוס

תַּקִּיף וְחֵימַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֲפַלְגִינוּן בְּיַעֲקֹב וַאֲבַדְרִינוּן בְּיִשְׂרָאֵל: (ח) יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָ וְלָא בְהֵיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אֲחָךְ יְדָךְ תִּתְקֵיף

רש"י

אפס כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה

באור הקצר

נחלת לוי ארבעים ושמנה עיר ערי מקלט היו מנופלו' ומפוזרות בין נחלת שאר השבטים, ונמצא כשאר שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקי'. ויראה לי שחשש יעקב אולי ידמה טבע זרעם לאבותם באף ועברה, וחלקם והפיצם עתה בנבואתו, למען יבצר מהם לעשות אשר יחבונו: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך, כתבתי בהקדמה כי מלת אתה או אתם או אני ודומה הבאה קודם הפעל או השם המחובר עם הכנוי הבא בעצמו, או אחריו, איננו כמו שחשבוהו המדקדקי'

יתר הבאור

שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבוקות זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם לוי שהיו לו מ"ח עיר והן מפוזרות בינות השבטים עכ"ד, ומהר"י אברבנאל קיבל דבריו בלי חקירת מזולת דבריו. ופי' על פיהם נפל הלשון אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, שהא' שב על שמעון והב' על לוי, והוא באמת באור נאות כפי הוראת המלות, שתפוצה יורה על הפיזור יותר מן החלוקה. כמו שלוי היה מפוזר בין כל השבטים, ושמעון לא כן רק נחלתו מחולקת באיזה מקומות בחלק בני יהודה לבד. אולם אני בעניי לא זכיתי לדעת היכן מצא שלא היו ערי שמעון דבוקות זו לזו. ואדרבה כי המעיין ביהושע בערי יהודה (בסימן ט"ו). ובערי שמעון (בסימן י"ט) (שלפי הסברא נכתבו על הסדר), ימצא שהיו ערי בני שמעון סמוכות זו לזו, ואם לא נאמרו על הסדר, עדיין מנין לו שלא היו סמוכות זו לזו, והנה מצאנו גם בבני דן שהיו קצת עריו מערי בני יהודה, גם לא היה חלקם במקום אחד. כי קצתם נחלו בגבול בני יהודה קרוב לדרומית מערבית לא"י, וקצתם כבשו את העיר לשם שהיא בצפונית מזרחית לא"י, ולכן כשירצה הכתוב להגיד גבול א"י מקצה ועד קצה יאמר מדן ועד באר שבע, שהוא מתחלת רוח צפונית ששם היה לשם שכבשו בני דן עד באר שבע אשר ליהודה שהוא סוף חלקו בנגב א"י, גם בני מנשה נחלקה נחלתם בעבר הירדן מזרחה ובעבר המערבי, אף שלא אמרם יעקב, גם מדוע הוא ברשות אחר, ולא במתנה נתן לו יהודה חלקו, רק ע"פ הגורל נפל לו חלקו שם, וכל אחד יעשה בשלו וימשול על חלקו, ולכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם שאחלקם ואפיצם שב על שניהם. שאחלקם זה מזה, שמעון מלוי, כי לוי נתפזר בין כל הי"ב שבטים ונמצא שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקים: (ח) יהודה אתה, כשמך וכן יודוך אחיך (הראב"ע), ונכון הוא לפי דרך מליצת לשון הקדש להיות לשון נופל על לשון אבל אין צורך למלת אתה להורות ע"ז, כי באמרו יהודה יודוך אחיך הושלם המליצה בשלמותה היא, וכבר נתתי בכללי הבאור הנכון בזה ובכיוצא בזה בבוא מלת הכנוי לפני השם או הפעל המחובר עם הכנוי או לאחריו. ועפ"ז מתורגם בל"א (אבער דוא יהודה), ואוסיף כאן באור יותר מדוקדק לפי דעת בעל הטעמים שהטעימו יהודה ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת אתה. והיה ראוי לחבר יהודה עם אתה בטעם, ולכן נראה דעתו שאין אתה מלת הקריאה פה. כי הקריאה נשלמת במלת יהודה, ומלת אתה

אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ (ט) גּוּר

ת"א גור סוטה י"א, ג':

קינן דיינער פֿיינדע. פֿאָר דיר נייגען זיך דיא קינדער דיינעס פֿאטערס: (ט) יונ־

תרגום אונקלוס

עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתַּבְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן

רש"י

יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורי' התחיל יהודה נסוג לאחוריו שלא יוכיחנו על מעשה תמר וקראו יעקב בדברי רצוי יהודה לא

באור הקצר

לזר ושפת יתר, רק יורה על הפך הענין הקודם לו, ובאורו כמו אבל, או על הפך הענין שאחר זה, כמו וטפכם אשר אמרתם לבז יהי' והבאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה, ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה (במדבר י"ד ל"א ול"ב), באורו בניכם יבואו אל הארץ, אבל אתם לא כן, כי אם פגריכם יפלו במדבר הזה, וכן והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט ה' ו'), תבא מלת ואתם ואחריה תי"ו לנוכח ויהי' באורו כי לי כל הארץ (כל העמים שלי הם ואנכי בראתים), אבל אתם (איננכם כמותם כי בכם בחרתי (שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכן כאן יהי' פירושו, הנמשך הפך הקודם, כי אמר לראובן פחז כמים אל תותר, שלא תאות לך המלוכה כי אתה נמהר במעשיך, ואל למלכים קלות הדעת וחפזון המעשה, פן בחפזו יבזו משפט לדק ויבולע לעם, ואחריו הי' ראוי המלוכה לשמעון ואחריו ללוי הגדולים מאחיהם שאחריהם, אך ראה אפם ועברתם, ולא רלם, פן באפם חמס יעשו, ובעברתם נקי ולדיק יהרוגו, ולזה אמר אל יהודה, אבל אתה יהודה אינך כמוהם, ולך תאות מלוכה לכן יודוך אחיך, וזהו ג"כ כוונת רש"י בשם הב"ר ז"ל יהודה אתה יודוך אחיך, לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורי' התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רלוי לא אתה כמותם עכ"ל, ולמד דבריו אלה ממלת אתה היתירה כי כבר בא כ' הכנוי במלת יודוך, והנה לראובן הי' ראוי' לכהונה ובכורה ומלכות, ונטלם הימנו, ולא פי' למי יתנם רק במלוכה פירש ויהי' זה לפי דעתי, כי הבכורה כבר פי' שנתנה ליוסף טרם שקרא לבניו בעת שברך את אפרים ומנשה, ולכן בברכת יוסף להלן בפ' בן פרת יוסף, לא הוצרך להזכיר ענין הבכורה, אמנם הכהונה לא הזכיר שתה' ללוי, כי לא זכה בה עדיין עד אחר עשיית העגל, ואם לא עשו ישראל את העגל לא זכו בה הלוים אף שנטלה מראובן, אבל המלוכה זכה בה יהודה תיכף ויעד לו פה בברכתו כי לו המלוכה: יודוך אחיך, יהלליך, ויתנו עליך הוד מלכות: ידך בעורף אויביך, שינוסו לפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שם כ"ג כ"ז), כי הנס מלפני אחר מחזיר ערפו אליו: ישתחוו לך בני אביך, כמו למלך, ועל שכ שהיו מנסים הרבה

יתר הבאור

חוזרת למטה, והיא כפילת הכנוי של יודוך במלה שלאחרי'. והראוי להיות אותך יודוך אחיך, אלא שכן משפט הלשון בהכפלת הכנוי', כמו ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), שהוא כמו ופגריכם אשר לכם, וכן אף אני בחלומי (לעיל מ' ט"ז): יודוך, הרד"ק בשרשים שרש ידה פי' יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם, אבל הרשב"ם כתב וז"ל המפרש ישבחוך אחיך שעות הוא בידו, אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל הבכורה מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך, וכן ונתתה מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), תן לו משידותיך בחייך, וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות (דניאל י"א כ"א), וכן בשלמה כתיב הוד מלכות ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים (א' כ"ט כ"ה), יודוך, ימליכוך, כמו יהודוך, כדכתיב על כן עמים יהודוך (תהלים מ"ה י"ח), וכן יושיע כמו יהושיע (שמואל א' י"ז מ"ז, ותהלים קט"ז ו'), הוד מלכות, אין ה"י עקר אלא מגזרת חטופי פ"א פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב ילא, שיאמר הוליא הושיב, וכן מן ירה בים (שמות ט"ו ד'), הורה, וידו הידים (ד"ה ב' ל"ה כ"ג), וכן ואיש לא הורה (יחזקאל י"ח ט"ז), מגזרת לא תונו (ויקרא י"ט ל"ג), וכן יאמר הודו לה' (ישעיה י"ב ד'), וגם בתהלים ובד"ה כמה פעמים), יודו לה' (תהלים ק"ז ח' וט"ו וכ"א ול"א), הוגה ודחם (איכה ג' ל"ב), כלם עיקרם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקי' ובאה אות וי"ו במקומה עכ"ל, ואין המדקדקים מודים לו כי אמרו שמלת הוד היא שם עלם פרטי, ושם נרדף להדר ותפארת אבל גם דעתו

אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ:

גער לאֵווע ביזט דוא יהודה! מיין זאָהן, ווען דוא פֿאָם רויבע הערויף קאָממסט; ער קניעט הין, לעגט זיך אויף זיינע פֿיסע, וויא אלטער לאֵווע אונד לאֵווין, ווער וויללאיהן רייצען אויפֿצי-

תרגום אונקלוס

מְקַדְּמֵי לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: (ט) שִׁלְטוֹן יְהֵי בְּשֵׁירוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכָּא

רש"י

אתה כמותם [ב"ר]: ידך בעורף אויביך. בימי דוד ואויבי תתה לי עורף [שמואל ב' כ"ב]: בני אביך. על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחילה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל [שמואל ב' ה'] ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני

באור הקצר

לא אמר כדרך שאמר יצחק בני אמך: (ט) גור אריה יהודה, אתה יהודה, דמית לגור אריה, שהוא הארי' הקטן בהיותו נער: מטרף בני עלית, כאשר אתה בני עלית מטרף, נדמית לגור ארי', ולפי שהוא קל ונגיד יותר מהארי' זקן המשילו אליו: כרע רבץ כאריה, כן דרך המשורר העברי לדבר פעם בלשון נוכח ופעם בלשון נסתר, ואמר כרע רבץ יהודה לבטח באין מחריד כמו האריה שהוא הזכר, והלביא שהיא הנקבה, בהיותם שוכבי' על רגליהם, מהמון רועים לא

יתר הבאור

לא רחוקה היא מדרך הדקדוק, כי יאמר שמלת הוד נגזרת משרש ידה, והה"א מן ההפעיל, ואח"ז נעשתה שם עלם פרטי להוד המלכות, והה"א נתחברה אל השם להיות כמו שרשית, וה"א למ"ד הפעל נפלה. ואח"ז נגזר ממנו הפעל יהודוך, כאשר נמצא בדברי חז"ל שהשתמשו בשרש תרם, שבאלו התי"ו שרשית, ועיקרה איננה רק נוספת בשם תרומה ששרשו רום, כמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות בריש מס' תרומות, וכן מצאנו בלשון הקדש שמן השרש ידה נגזר שם עלם פרטי יהודה, וממנו נגזר שם יחוס יהודי יהודים לעם העברים, ושם תאר ללשון עברי ואל תדבר עמנו יהודית (מלכים ב' י"ח כ"ו), ויקרא בקול גדול יהודית (שם כ"ח וישעיה ל"ו י"ג), ובעלי הלשון האחרונים במרדכי ועזרא ונחמיה וסיעתם בעלי הגולה עשו ממנו פעל, מתיהדים (אסתר ח' י"ז), ולפי שאין הה"א שרש אמיתי בשם הוד, לכן כשנעשה ממנו פעל, תפול לפעמים ואמרו יודוך. עם שהה"א השרשית בעלם לא תפול לעולם כשהיא פ"פ, כ"ה דקדוק המלה הזאת לדעת הרשב"ם, והפסוקים שהביא הם ראיות נכוחות לפירושו, גם באור הפסוק שלפנינו נכון הוא מאד ומקושר היטיב לשלפניו וגם תחלתו אל סופו. ולכן בחר בו המתרגם האשכנזי ותרגם יודוך (הולדיגען). והנה גם יב"ע תרגם יודוך כמו יהודוך, אבל לכוונה אחרת, כי תרגם לך יהודון אחך ויתקרון יהודאין על שמך. וכ"ת הירושלמי: בערף, הוא אחורי הפנים, וכן אמרו רז"ל עורף דלהדי פנים (חולין דף י"ט ע"ב): (ט) גור אריה יהודה, לפי פשטות הלשון נראה לי שהוא ענין אחד, ולפי שרצה להמשילו לאריה שהוא החזק שבחיות, וגם כוון לדמותו לארי' קטן לקלותו וזריזותו יותר מארי' גדול. לכן תפס בלשונו ב' השמות, כי גור לבד יאמר גם על שאר חיות בהיותם קטנים. כאשר מצאנו גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן (איכה ד' ג'), ותהיה הכוונה פה גור שבמין האריה, והוא סמוך, וכ"ת יב"ע והירושלמי מדמי אנא לך יהודה ברי לגור בר אריון, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, והמ"י כתב שמחסר הכ"ף כגור אריה, אבל אין צורך לפי המליצה הנאותה ובפרט בעניני השירים, וכ"ה כוונת הראב"ע שכתב ואין בו כ"ף הדמות כמו ועיר פרא (איוב י"א י"ב): מטרף בני עלית, אתה יהודה בני! לאחר שעלית מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך לא יצא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך, זהו עיקר פשוטו, והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל (הרשב"ם), והנה רש"י ז"ל פי' כן, וז"ל מטרף, ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה, בני עלית,

(י) לֹֽא־יָס֥וּר שֵׁ֙בֶט֙ מִֽיהוּדָ֔ה וּמְחֹקֵ֖ק

ת"א לא סנהדרין ה׳, א׳. הוריות י"א, ב׳:

שטעהען? (י) דער צעפּ- טער ווירד ניכט וויכען פֿאָן יהודה, דער גע-

תרגום אונקלוס

דִּתְזַעְזְעִינֵּיהּ: (י) לָא יַעְדֵּי עָבֵד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא

רש"י

עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו׳ וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע רבץ וגו׳ בימי שלמה איש תחת גפנו וגו׳ [מלכים א׳ ד׳]: (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את העם בשבט שממונים על פי המלכות [ב"ר]: ומחוקק מבין רגליו. התלמידים אלו נשיאי א"י: עד

באור הקצר

יחת, וכן קשת לא יבריחנו, כן יהודה בהיותו בארצו במנוחה לא יבא אויב להחרידו ולהקימו ממקומו: (י) לא יסור שבט מיהודה, המלכות שניתן לו להשתחוות לו כל אחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל אותה הגדולה ולא מחוקק ושררה מזרעו עד כי יבא יהודה (הנזכר אל עיר) שילה, כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכ׳ בשילה שזהו קרוב לשכם אבל אז יסורו עשרת השבטים ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין (הרשב"ם): שבט, דבר המושל להיות בידו שבט או מטה, בל"א (צעפטער), והיא סימן הכח והממשלה אשר לו לכנוס את המורדי׳ בו: ומחקק, הוא נותן החקים בארצו, ויקרא כן גם המושל והעוזר בעמו על פי החקים הקבועים להם: מבין רגליו, מזרעו, כמו ובשליתה היוצת מבין רגליה (דברים כ"ח נ"ז): יקהת עמים, קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב כי הוא רדה בכל עבר הנהר (מלכים א׳ ד׳ כ"ד), נתקבצו שם להמליך

יתר הבאור

סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו׳, הרי שפי׳ הכתוב על מכירת יוסף, ואע"פ כן הוא נקי מתלונת הרשב"ם כי חבר בני למטה אל עלית ולא אל מטרף, והראב"ע כתב ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד, ורש"י ז"ל נשמר גם מזה כי איננו מפרש עלית שהעלה את יוסף, כי אם סלקת את עצמך, והוא פעל עומד, וב"ת יב"ע סליקתא נפשך, והנה לדעת רש"י ז"ל יהיה המשך הכתוב על הדרך הזה, יהודה דומה לארי טורף, והוא כורע ורובץ כאריה וכלביא מי יקימנו. אבל עם כל זה נקי הוא מטרף יוסף שחשדתי אותו בו, כי סלק את עצמו ממנו, ויהיה מטרף בני עלית, כמו מאמר מוסגר בין שני מאמרים מקושרים ולכך בא האתנח בסופו כדינו, והרשב"ם ז"ל ברצותו לפרש המשך הכתוב ע"פ דרכו כתב אתה יהודה בני לאחר שעלית מלטרוף טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך לא יבא אויב להחריבך ולהקימך ממקומך עכ"ל (וכן פי׳ הרד"ק בשרשים שרש עלה בפירושו הב׳), הנה הוא בעצמו כותב בפסוק זה שהמפרשו על יוסף לא ידע בחילוק טעמים, ועכ"ז מפרש פה נגד חילוק הטעמים, שיש במלת עלית אתנח, והוא מחברו לאחריו. מלבד שהוא נגד טבע הלשון לשנות המליצה במאמר אחד מנוכח לנסתר, עם כי איננו רחוק במליצת השירים בב׳ מאמרים סמוכים, ולכן הבאור הנכון בזה כפי׳ הראב"ע שכתב לפניו. דמית לגור אריה כאשר אתה בני עולה מטרף, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כרע, הוא לדעתי רק בב׳ הרגלים על הברכים: רבץ, הוא שוכב על ארבע רגליו, ולפי שטרם ירבץ יכרע. לכן הוא מזכיר בתחלה כרע ואח"כ רבץ: כאריה וכלביא, הרד"ק בשרשים שרש לבא לא פירש בו רק שהוא הארי, אבל נראה מן הכתוב מה אמך לביא בין אריות רבצה בתו׳ כפרים רבתה גוריה (יחזקאל י"ט ב׳), ומן הכתוב אריה טרף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב׳ י"ג), שהאריה הוא הזכר במינו והלביא הנקבה, וכתב הראב"ע וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואלו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח עכ"ל, ונראה לי לפי שמעלת האריה הזקן גדולה מן הרך בשנים בגבור׳, ומעלת הרך בשנים גדולה בקלותו וזריזותו על הזקן, לכן ברכו יעקב בשניהם, ואמר לגור אריה דמית כשתלך לטרוף טרף בזריזות ולא בעצלתים, ולארי׳ ולביא דמית בגבורתך בעת תשכון בארצך, כי כלם יפחדו להקימך ולעוררך למלחמה: (י) לא יסור שבט מיהודה, בבאורי הקצר העתקתי פי׳ הרשב"ם עם קצת תוספת בבאור על הפסוק הזה, כי הוא היותר מתישב מכל הבאורים שנאמרו בו, ויהיה עד יבא שילה כמו

מִבֵּ֣ין רַגְלָ֑יו עַ֚ד כִּֽי־יָבֹ֣א שִׁילֹ֔ה וְל֖וֹ יִקְּהַ֥ת עַמִּֽים׃ (יא) אֹסְרִ֤י לַגֶּ֨פֶן֙ עִירֹ֔ה

עירו ק'

ת"א עד כי סנהדרין צ"ח, ב': אסרי ברכות נ"ז, א': כתובות קי"א, ב':

תרגום אשכנזי רפא

זעטצגעבער ניכט (פֿאָן צווישען זיינען פֿיסען) פֿאָן זיינען נאַנקאָממען, ביז ער (יהודה נעמליך) נאך שילה קאָממט, אונד פֿאָלקער זיך צו איהם פֿערזאממעלן: (יא) ער בינדעט אן דען וויינשטאָק זיין פֿיללען, אונד אן דיא

תרגום אונקלוס

מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא דְיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָא: (יא) יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוּן

רש"י

כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שילו שי לו שנאמר יובילו שי למורא [תהלים ע"ו]: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואל"ף שבאחותי באזניכם [איוב י"ג] (והוא לשון חוה) ושבאבחת חרב [יחזקאל כ"א] (ופי' אימת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן [מלכים ב' ד' ב'] אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרשו [ישעיה י"א] ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם [משלי ל'] לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתביה ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות [דף כ"ז] ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי

באור הקצר

רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו (ד"ה ב' י"א), ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה (יהושע כ"ד א'), וכל הפרשה, ולבסוף מפרש כל אלו הדברים היו לפני ה' בשילה (איננו מפורש שהי' בשילה, אך כתוב ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו), ומקדש ה' הי' אז בשילה כמפורש ביהושע ושופטים), וגם בשופטים הנה חג ה' בשילה וגו' למסלה העולה מבית אל שכמה וגו' (שופטים כ"א י"ט), וגם בירמי' ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמי' מ"א ה') וקרקע חלקה היתה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראוי' להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן ה' אשר בשילה הסמוך שם, ויעקב עיקר הגדול' של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש אצל מושב הגדולה לא רצה לפרש אלא מכללו של הקרא אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה (הרשב"ם): (יא) אסרי לגפן עירה, עד הנה ברכו במלוכה וגדולה שתהי' לו על אחיו, ועתה ברכו בארץ מבורכת, ואמר אסרי לגפן עירה, שמרוב הגפנים יקשור הרוכב על העייר (שהוא החמור הזכר

יתר הבאור

לשילה, כי תחסר הלמ"ד לפעמים, כמו ויביאם ירושלם (ד"ה א' י"ח ז'), ויביאם בבל (ירמיה כ"ד א' וכ"ח ג') ודומיהם, ועיין בפי' הראב"ע ומה שטען עליו הרמב"ן בדברים נכוחים, ואין רצוני להאריך פה: יִקְּהַת, שם נפלם דִּבְרַת בני האדם (קהלת ג' י"ח), והדגש הקו"ף לתפארת כדגש מִקְּדָשׁ ה' (שמות ט"ו י"ז), וכן ותבוז ליקהת אם וגו', (משלי ל' י"ז), ופירוש שניהם משמעת וקיבול המצוה, ופירוש ולו יקהת עמים אליו ישמעון העמים לקבל עליהם מה שיצוה, ופירוש ליקהת אם למשמעת אם כלומר עין שתבוז למשמעת' ולמה שתצוה עליו יקרוה ערבי נחל, ודמה רבי יונה המלה הזאת לערבי בזה הענין (הרד"ק בשרשים שרש יקה) וכ"ת אנקלוס ולי' ישתמעון עממיא, וכן פי' הראב"ע. אלא שכתב שהיו"ד משרת לעתיד, ולא ידעתי מה יאמר בתלת ליקהת אם, שא"א להיות עתיד בעבור הלמ"ד שלא תשמש בעתידים, והוא מפרש שם לחבור אם, ולדעת רש"י ז"ל ג"כ שרשו יקה וקראו יסוד נופל כנו"ן של נוגף ושל נושך, והוא לדעתו שם המקרה, ופירושו אסיפת עמים כמאמר אליו גוים ידרשו (ישעיה י"א י'), ומפרש ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה, ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות (דף ק"י ע"ב), ויכול היה לומר קהיית עמים עכ"ד, וכן פי' הרשב"ם קבוצת האומות, עם שלא כתב דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א: (יא) אסרי לגפן עירה

וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ

תרגום אשכנזי

רעבע זיינער עזעלין זאַרן: ער וואשט זיין קלייד אין

תרגום אונקלוס

היכליה יהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילת צבע זהורי וצבעונין:

רש"י

לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה. זמורה ארוכה קורייי"רא בלע"ז (וויינרחנקען): כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי. כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל [תהלים קי"ג] היושבי בשמים [שם קכ"ג] וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורק [ירמיה ב']: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל [יחזקאל מ'] ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב שלבושו דומה ליין וצבעונין הוא בלשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן

באור הקצר

הרך בשנים) את עירו אל הגפן אשר בדרך, בעת יניח וירד מן בהמתו, והכוונה בזה לב' דברים, א' שיהי' הדרך מלא מגפנים עד שבכל מקום שירצה לקשור בהמתו באיזה אילן ימצא גפנים לקשרה שם, ב' שמשיב' ריבוי"ם לא יחושו שם אם תאכלם הבהמה: ולשרקה בני אתנו, אל השרק (שהוא הטוב ממין הגפנים שהענבים לא ימצא בהם חרצן) יקשור את בן האתון (שהוא העיר הנזכר), והוא כפל לשון במלות שונות ומלת אסרי מושכת עצמה ואחרת עמה: כבס ביין לבשו, לאחר שבצרו הענבים ודורכין אותם בגיתות מתלכלכין בגדיהם בדר' כת הייננות, כדכתיב מדוע אדם ללבושך ובגדיך כדורך בגת (ישעי' ס"ג ב'), וכתוב שם וכל מלבושי אגאלתי (שם ג'): ובדם ענבים. דמהו לדם בעבור שיתאדם, וגם הוא מין כנוס בחרצן כמו הדם

יתר הבאור

וגו', אנקלוס תרגם זה בב' אופנים כמו שהביאו רש"י ז"ל ופי' דבריו. אבל לפי ששניהם רחוקים מפשט הכתוב לכן נטה רש"י מפירושיו פה ופי' באופן אחד, וז"ל נתנב' על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם, והנה אף שדבריהם נכונים ומיושבים בכוונת כלל הענין, שהברכה בזאת הוא על טוב ארצו ברבויי היין, אבל עדיין לא נתיישבה מלילת המאמר, כי אסרי לגפן לא יסבול כוונת הטעינה מגפן אחת, ויוכל לאסור העיר לגפן אחת ולהטעינו מכמה גפנים הסמוכים, ולכן הבאור הנכון הוא כפי מה שבארתי בבאורי הקצר, שהכוונה היא שתהיה ארצו מלאה גפנים, עד שהרוכב בדרך אם ירצה לנוח ולירד מן בהמתו, וירצה לקשרה באיזה אילן, יקשרנה לגפן, וכן פי' הראב"ע ובעל מכלל יופי, והכוונה לב' דברים, כמ"ש בבאורי, ומלת אסרי היא בינוני [ולא במקום העתיד, שלא כמנהג, או שהנביא יעמיד עצמו כאלו הוא בזמן ההוא, והוא בינוני מטעם בזמן הדבור, והנכון שתחסר הלת הברכה, וענינו יהיה אוסר, כמ"ש בפ' מקץ (לעיל מ"א א')] עם יו"ד נוספת, וכן היא נוספת במלת בני, וכן הוי"ו נוספת במלת אתנו, כמו מקימי מעפר דל (תהלים קי"ג ז'), ההפכי הצור וגו' למעינו מים (שם קי"ד ח'), ואסרי מושך עצמו ואחר עמו, אסרי לגפן, ואסרי לשרקה: עירה, הוא החמור בעודו קטן, והה"א במקום וי"ו הכנוי לנסתר כמו כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה). ונסכה יין (ויקרא כ"ג י"ג), ודומיהם: ולשרקה, הה"א נוספת, כי נמצא ויטעהו שרק (ישעיה ה' ב'). וכתב הרד"ק בשרשים שרש שרק שהוא המשובח ממיני הגפן, וכתב הרב אבן גיאת שהוא מין הטוב מן הגפנים שהענבים לא ימצא בהם חרצן, ורש"י כתב שרקה, זמורה ארוכה קורייי"רא בלעז עכ"ל, וידאה שצ"ל ווידייא"רה, כמ"ש רש"י על שריגים (למעל' מ' י') והוא בל"א (רעבע, רוטהע) ע"ש: בני אתנו, הוא העיר, והאתון היא הנקבה במין החמור, ובן האתון הוא הקטן הזכר הכרוך אחר אמו, ובא כפל לשון במלות שונות: כבס, המכבס: ביין לבשו, הראב"ע פי' כי מרוב היין יכבסו לבושיהם ביין תחת מים, והוא על דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י"ח), ולדעתי איננה מלילה נאותה לפי שאין דרך לכבס ביין כי לא ינקה הבגד,

וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה: (יב) חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ (יג) זְבוּלֻן

סותו ק'

ת"א חכלילי כתובות קי"א, ב': ולבן שם שם: זבולן פסחים ד', א':

תרגום אונקלוס

(יב) יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחַוְרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעִבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: (יג) זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי

תרגו' אשכנזי רפב

וויין, אין בלוטרער טרויבען זיין געוואנד: (יב) ראָטהליך אום דען אויגען פֿאָן וויין, אונד אום דען צעהנען ווייס פֿאָן מילך: (יג) זבולן ווירד

רש"י

עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון השתת שכרות במסכת כתובות [דף קי"א] ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים [משלי כ"ג] שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים כעווהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"א [דף ע"ד] כעוא אדתחו יחוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו

באור הקצר

הכנוס בגדיו: סותה, בגדו: (יב) חכלילי עינים מיין, לשון אדמימות, ור"ל אדום עינים (יהי' כל איש מאנשי ארצו, מרוב שתיית יין שכן דרך שותי יין שעיניהם מאדימין כדכתיב למי חכללות עינים למאחרים על היין (משלי כ"ג כ"ט ול'), וזה הי' בימי שלמה כדכתיב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מלכים א' ד' כ"ה): ולבן שנים, יהי' כל איש מאנשי ארצו: מחלב, מרוב חלב שישתה והוא על דרך משל על הפלגת טוב ארצו שיהי' שם מרעה טוב לעדרי צאן, ואלו השנים היין וחלב נזכרו לרוב במקרא יחד, כמו שתיתי ייני עם חלבי (ש"ה ה' א'), וכן בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישעי' נ"ה א'): (יג) זבולון לחוף

יתר הבאור

ולא תבא לעולם הפלגת הבליעה באופן כזה, והנכון כמ"ש בקלורי שהכוונה היא על דריכת היינות, והוא מפי' הרשב"ם: סותה, אין לו רע במקרא, ורש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש סות פי' בגד, ובלי ספק כן הוא כי הוא כפל לשון של לבשו: (יב) חכלילי, שרשו חכל, והלמ"ד כפולה, ומשקלו פַּעֲלִיל, ויו"ד אחרונה נוספת ליחס, ופירושו לדעת רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חכלל שהוא לשון אדמימות, וכן למי חכללות עינים (משלי כ"ג כ"ט), רק שחכליל או חכלילי הוא שם תאר, חכללות הוא שם המקרה, וכל המפרשים הנזכרים מפרשים עינים ממש, כי החכלילות יראה בעינים משכרות היין, אבל המ"י מפרש עינים לשון מראה וגוון כמו ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז'), כי דרך שותי יין שכל פניהם מאדימין, ובאמרו אדום הגוון יהיה מרוב יין, אבל המאמר הב' ריעו ולבן שנים מחלב הבא על אבר פרטי יורה שגם עינים הוא אבר פרטי ובאורו עינים ממש, וכן מתורגם בל"א עינים ממש, והנה הזכיר הענין כסדרו גדול הגפנים, ואח"ז דריכת הענבים, ואח"כ שתיית היין, כ"כ הרשב"ם, והרמב"ן מפרש חכלילי באופן אחר וז"ל והנראה בעיני שהוא הפיך מן כחלת עיניך (יחזקאל כ"ג מ'), ונכפלה בו הלמ"ד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר לאחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אנקלוס וכו' עכ"ל, ויתכן שגם הפיך יקרא כחול בעבור האדמימות שבו, ויהיה כחול הפוך מן חכל, ביסודו לפי זה שני הפירושים להיות אחד: ולבן שִׁנַּיִם, תאר, והנפרד לָבָן, ובסמיכות ראוי להיות לְבֶן כמו מן חָלָב, חֲלֵב גוים (ישעיה ס' ט"ז), ובא בסגול בעבור הסמיכות: שִׁנַּיִם, נקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היות שתי מערכות (הראב"ע): (יג) לחוף, שרשו

תרגום אשכנזי

לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת

אם אופער דער מעערע וואָהנען; ער ווירד אם

תרגום אונקלוס

וְהוּא יְכַבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי

רש״י

[יבמות מ״ה] חוף כתרגומו ספר מרק״א בלע״ז (דיא מארק, דיא גרענצע איינעס לאנדעס אָדער בעצירקעס) Marche, והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר [תנחומא] והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך [דברים ל״ג] זבולן יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידן. סוף

באור הקצר

ימים ישכן, התנבא כי זבולן יהי' חלקו בא״י על שפת הים: והוא לחוף אנית, והוא יהי' מצוי תמיד אצל החוף שהאניות יוצאות ובאות לשם, והוא הנמל שקורין בל״א (האַפען): וירכתו, סוף גבולו שהוא פאת ארצו יגיע להיות אצל צידן, והנה בהסתכל בהמשך הפסוק, גם בכפל המאמרים לחוף ימים ישכן ושוב והוא לחוף אניות יפלא בעיני לכאורה, גם מאמר וירכתו על צידן מיותר, כי לא הודיע יעקב בשום אחד מבניו סוף גבולו רק בזבולן, ואם רצה להודיע בו מדוע לא הודיע רק קצה אחד, גם עדיין לא ידענו באיזה צד יהי' תחומו אצל צידן אם בדרום ואם בצפון, ואם נאמר כי לא כוון להודיע מקום נחלתו רק גודל חלקו שהגיע עד צידן, הנה גם זה לא נדע, כי לא הודיע תחלת גבולו, ואשר יפלא יותר בעיני הוא זה, הלא גם מקצת שאר השבטים לקחו נחלת' על שפת הים כי כל גבול מערבי של א״י הוא הים הגדול, ולא לקח זבולן חלקו על פני כל רחב הים מנחל מצרים עד הר ההר, לכן נראה לי כי כוונת יעקב היתה לפי שברך את יהודה שלפניו שיתעשר ע״י נצחונו במלחמות, גם ע״י ארצו שתהי' מבורכת להוציא יין הרבה ודי חלב עזים, גם בירך את בניו שלאחריו קצתם בזה וקצתם בשניהם, חוץ מראובן שמעון ולוי שלא רצה לברכם כלל, לכן לפי שראה שזבולן לא הי' איש מלחמה כאחיו, גם לא תהיה ארצו טובה כשל אחיו כי ישכן לחוף ימים, ברכו שיתעשר ממשא ומתנו שעיקרו הוא על מבואות ימים, במקום שיש נמל לספינות, ולכן אף שגם קצת שאר השבטים לקחו נחלתם על שפת הים, אפשר שלא הי' שם נמל טוב לספינות כמו בחלק הים של זבולן, וכן לא מצאו החלזון שצובעין מדמו צבע התכלת רק בחלקו, והוא הי' חשוב מאד לצבעים להשתמש ממנו למלכים, וכן אמרו חז״ל בשבת (דף כ״ו ע״א) יוגבים אלו צידי חלזון מסולמות של ציר ועד חיפה, וב' אלו המקומות הי' מקומות של נמל בים המערבי כנגד חלקו של זבולן, וזה שמם עוד היום, וכן היו מסחרים במין דג הנקרא טרית, שלא הי' נמצא רק בחלק הים שבפאת גבולו, גם החול שבשפת הים שבחלקו הי' חשוב ומובחר מאד מאד חולות וראוי לזכוכית לבנה, כמ״ש חז״ל בספרי (פ' הברכה) על פסוק ושפני טמוני חול (דברים ל״ג י״ט), וכ״ה במגילה (דף ו' ע״א), וכתב שם רש״י טרית, דג שקורין טונינ״א, וברכו יעקב שעי״ז יתעשר, אף אם לא תהי' חלקו בארץ טובה כחלקי אחיו לענין שדות וכרמים, ועל כוונה זאת אמר ג״כ וירכתו על צידן לפי שהם היו נודעים אז לסוחרים גדולים, כדכתיב סחר צידון עבר ים מלאוך (ישעי' כ״ג ב') וכתיב בושי צידון כי אמר ים מעוז הים וגו' (שם ד'), וכן ברכו משה ואמר שמח זבולן בצאתך (דברים ל״ב י״ח) בים לסחורה, גם אמר כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול (שם י״ט), ולא הוצרך להזכיר ציר לכוונ' זאת, כי היא היתה באמצע גבולו, אבל צידון היא לצד צפון א״י להלאה מציר, ואגב שגם היא מסחר עמו כי סוף גבולו יהי' אצלה, ויהי' א״כ מאמר תחלת הפסוק אחרי רוע חלקו לענין שדות וכרמים, ומאמר שלאחריו סבה לענין הסחורה, וזהו שיעור הכתוב, זבולן (עם שבטו) לחוף ימים (לבד) ישכן (והיינו שאף שיש לו שדות וכרמים אינן חשובות כ״כ כמ״ש חז״ל במגילה (דף ו' ע״א) אמר זבולן לפני הקב״ה רבש״ע לאחי נתת להם שדות וכרמים

יתר הבאור

חוף, והוא ענין כסוי כמו חפה, והוא הנמל, ונקרא כן לפי שנסתרים בו הספינות מפני הרוחות, והוא מגזרת חופף עליו כל היום (דברים ל״ג י״ב), כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח, כן פי' הרלב״ג והרד״ק בשרשים שרש חפף. ולשון רש״י חוף, כתרגומו ספר מרק״א בלע״ז עכ״ל, ובל״א (גרענצע): וירכתו, פאת ארצו, ולא נמצא הנפרד היחיד מזה

וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: פ (יד) יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם:

ת"א יששכר נדרים ג', ב'. ב"ק א', א' נדה ל"א, א':

האפען זיין, וואו שיפפע ליגען אונד זיינע זייטע ביז געגן צידן: (יד) יששכר איזט איין ביינערנער עזעל, דער גערן צווישען שטעל־

תרגום אונקלוס

עַד צִידוֹן: (יד) יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא:

רש"י

גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינ' בבית

באור הקצר

ולי נתת הרים וגבעות לאחי נתת להם ארצות ולי' נתת ימים ונהרות ע"ש, לא כאחיו שוכני הים אשר להם גם שדות וכרמים טובים, עכ"ז) והוא (לבדו) לחוף אניות (ישכן, כי ישכן שנאמר ראשון מוסב עצמו ואחר עמו) וירכתו על צידן (באופן שתחתית האניו' הרבות אשר יבואו לארצו יתעשר), ויהי' תרגומו בל"א לפ"ז כן (זבולן ווירד נאהע אם אופער דער מעערע וואהנען, ער ווירד אבער אן דען האפען זיין, וואו שיפפע ליגען, אונד זיינע זייטע ביז געגן צידן), והנה גם הרשב"ם שיער כוונת סוף הפסוק וירכתו על צידן, לענין הסחורה, אך כוונת הפסוק בכללו לא פי' כן, ונראה לי עוד בכוונת תלת ימים לשון רבים, לפי שאצל השבטים עם שאצל המערב הי' הים גבולם, עכ"ז נגד מזרח לא הי' להם ים, רק הירדן יגבלם, אבל זבולן נגד מזרח הנה ים כנרת יגבלהו: (יד) יששכר חמר גרם, יששכר הוא כחמור בעל עצם ובעל אברים חזק, וסובל משא גדול וזה הוא שאמר ויט שכמו לסבול: רבץ בין המשפתים, שרש שפת, ענינו הערך והסדר, ה' תשפת שלום לנו (ישעי' כ"ו י"ב), תערוך, וכן שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג'), ערוך אותה על הכירים (כ"כ הרד"ק שרש שפת), ודעת המתרגם האשכנזי שמלת משפתי כנוי למערכות העדרים בנוחם אצל השוקת על מי מנוחות, והשכיבה בין המשפתים או השפתים כנוי למנוח' והשקט בלי לכת אנה ואנה לרעות בשדה מרעה, יאמר למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים (שופטים ה' ט"ז), הכוונה על ראובן שלא הלך עמם למלחמה. וכן אם תשכבון בין שפתים (תהלים ס"ח י"ד), השעור אם תנוחו ממלחמה ותשבו אצל העדרי' להשקות' ולנהל', אף כאן אמר כמו חמר גרם, עצל ללכת אנה ואנה, ואוהב לרבוץ בין המשפתי', על רגליו, כן יששכר לא בחר במעשה זבולן להיות עובד ימים, אף לא יאהב לצאת למלחמה, כי אם לשקוט בארצו לחרוש ולעבוד אדמתו, כמו שמפרש והולך שבראותו מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה נטה שכמו לסבול עול אחרי' עליו ולתת מס שלא לעזוב מקום מנוחתו, וכן אמר

יתר הבאור

זה שהוא בה"א הנקבה בסוף המשתנית לתי"ו ברבוי ובכנויים, כמו בירכתים (שמות כ"ו כ"ב ול"ו כ"ח ויחזקאל מ"ו י"ט), וכן בסמיכות הרבים, ולירכתי (שמות כ"ו כ"ג ול"ו כ"ז), וכן בכנוי היחיד כמו כאן, אבל נמצא היחיד ירך, וממנו נאמר לרבים, ירכים (שם כ"ח מ"ב), ובכנויים ירכי ירכה, והנה שם ירך הושאל ג"כ אל פאת הדבר, כמו ירך המזבח צפונה (ויקרא א' י"א ומלכים ב' ט"ז י"ד), ירך המשכן תימנה (במדבר ג' כ"ט), ולדעתי יש איזה הפרש בענין בין שם ירך ובין שם הנקבה ממנו הבא בה"א בסוף, ויתבאר בקונ"א אי"ה: על צידן, כמו עד, וכן על המעברות (יהושע ב' ז'), וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, וי"א פעמים נמצא עד במקום על על פי המסורה, ועיין בת"ם שלי שנראה שט"ס הוא במסורה וצ"ל ט': (יד) חמר גרם, תלת חמר סמוכה, כלומר כחמור בעל עצם כבד וחזק: גרם, עצם בלשון ארמי. ונמצא איזה פעמים גם במקרא, והרד"ק בשרשים שרש גרם פי' בשם רבי יונה גרם, שבור שאינו יכול לזוז ממקומו מן ועצמותיהם יגרם (במדבר כ"ד ח'), ולדעתי אין נכון לפרש כן, כי נראה כי פעל יגרם הוא מן הפעלים הנגזרים מן השמות ומורים על הפעולה והפך הוראת השם, כמו מן שרש, ישרש, שפירשו עקירת השרשים, ומן סעיף, מסעף, שהכוונה הסרת הסעיפים, ודומיהם, והפעלים האלה יבאו בבנין הכבד, ולכן אף אם יגרם שהוא מבנין הכבד מורה על שבירת העצמות והוצאתם, אין השם גרם מורה כן, רק על הפכו שהוא חזק

(טו) וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־

ת״א וירא עקרים פ׳ אחרון:

לען ליגט: (טו) ער זאה וויא אנגענעהם דיא רו־הע, וויא ליבליך דאז לאנד זייא; דא נייגטע ער זיינע שולטער הין צום

תרגום אונקלוס

(טו) וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתְּאָרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ

רש״י

וכשהוא רואה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עיבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים [ד״ה א׳ י״ב]. מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל

באור הקצר

משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל״ג י״ח): (טו) וירא וגו׳, יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מללכת למרחקים: ואת הארץ כי נעמה, ונחלת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה (שם י״ב ט׳): ויט שכמו לסבל. עול של מלכי ישראל, כחמור שסובל ונושא משאו: ויהי למס עבד, לתת למלכים עישור תבואותיו כדכתיב וזרעיכם וכרמיכם יעשר (שמואל א׳ ח׳

יתר הבאור

הערות: (טו) וירא מנחה כי טוב, בא על דרך זרות תאר הזכר על שם הנקבה, והראוי כי טובה והוא פעל עבר לגזרת פעול ע״ו יכול, כמו מה טבו אהליך (שם כ״ד ה׳): נעמה, פעל עבר לגזרת פָּעֵל, כמו ושמעו אמרי כי נעמו (תהלים קמ״א ו׳), וב׳ הפעלים האלו טוב ונעמה, עם היות פעלים לפי משקל׳ [ובפרט מלת נעמה שאינו בינוני לנקבה לגזרת פעל, כי היה ראוי להיות הבינונה בה מלרע, כמו ובנפש חֲפֵצָה (ד״ה א׳ כ״ח ט׳)], עכ״ז אין בהם כי אם הוראת התואר, כי הם ממין הפעלים המקדיים שאין בהם לא פעולה ולא הפעלה, כמו ה׳ אלהי גדלת מאד (תהלים ק״ד א׳), פי׳ גדול אתה, וכן שרש חסך, טמא, טהר, קדש ודומיהם רבים מהפעלים המקדיים, יפורשו כמו תאר. כאשר זכרנו בהקדמת הספר: ויט שכמו, השפיל שכמו. כמו ויט שמים (שמואל ב׳ כ״ב י׳ ותהלים י״ח י׳), הטו אזנכם (שם ע״ח ישעיה כ״ה ג׳) (רש״י): לסבל, הוא מקור ויחסר השם אשר הוא בכחו, וענינו לסבל עול או משא, והכוונה כמ״ש בבאורי הקצר עול מלכי ישראל, וכן פי׳ הרשב״ם והראב״ע, וענין הווי״ו וירא וגו׳ ויט וגו׳, הוא לחבר המאמרים המתייחסים בסבה, וכשראה וגו׳ אז הטה שכמו וגו׳: ויהי, ענינו ונעשה אחר שראה וכו׳, כמ״ש הרשב״ם בפסוק וטעמו כצפיחת בדבש (שמות ט״ז ל״א). ובפסוק והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י״א ח׳), שענין המלה בזאת הוא על החלוף והשנוי שנשתנה אחד זה ממה שהיה קודם זה, וכן תרגם פה המתרגם האשכנזי (ווארד) ולא (וואר). ונראה לי כי השנוי הזה לא על דרך המליצה לבד נאמר פה בדברי השירים, רק שהיה כן בפועל. כי מצאנו שהיה בתחלת ימי השופטים אנשים גבורים למלחמה, לא אהבו מנוחה, כאשר שבחה אותם דבורה בשירתה. ושרי ביששכר עם דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו (שופטים ה׳ ט״ו) אולם אח״ז כאשר ראו המנוחה כי טובה היא, חזרו לבחור בה, ולכן בימי דוד לא נחשבו לאנשי מלחמתו, ועל כן בספר ד״ה (א׳ י״ב) שנחשבו שם אנשי חיל מכל שבטי ישראל שבאו לדוד חברונה להסב אליו מלכות שאול, נאמר שם בכל השבטים תארי אנשי צבא הולכי בקרב, כמו בני יהודה נשאי צנה ורמח וגו׳ (שם כ״ד), מן בני שמעון גבורי חיל לצבא וגו׳ (שם כ״ה), ומן בני אפרים וגו׳ גבורי חיל וגו׳ (שם ל׳), מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה וגו׳ (שם ל״ג), ומנפתלי שרים אלף ועמהם בצנה וחנית וגו׳ (שם ל״ד), ומן הדני ערכי מלחמה וגו׳ (שם ל״ה), ומאשר יוצאי צבא לערך מלחמה (שם ל״ו), ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה וגו׳ (שם ל״ז), אבל ביששכר לא נאמר שם תאר אנשי המלחמה, רק ומבני יששכר יודעי בינה

עֹבֵד׃ ס (טז) דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי

תולדות אהרן דן פסחים ד׳, א׳, סוטה י׳, א׳:

טראגען, אונד ווארד דיענסטבאר צום טריבוט: (טז) דן ווירד זיינע נאציאן

תרגום אונקלוס

פַּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין׃ (טז) מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי

רש"י

שכמו כמו ויט שמים [שמואל ב' כ"ב] הטו אזניכם [תהלים ע"ח]. ואנקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו [דברים ל"ב]: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו

באור הקצר

ט"ז), ובשורת עושר הוא לשבט יששכר, גם בשורת חלק טוב שיהי' לגורלו בארץ: (טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, דן ישפוט את עמו, כמו אחד משאר שבטי ישראל: יהי דן נחש עלי דרך, יהי שבט דן כמו נחש עלי דרך להרוג את האומות, והוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא לפעוני ואצל רופאי הערב נקרא אזרמן כי אמנם לפעוני אחד ימית רבים בהבטתו ובקולו ישלח על אנשים רבים: שפיפן, הוא נחש דק כאמרם ז"ל כחוט השערה הוא ועליו

יתר הבאור

לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו' (שם ל"ב), עם שנראה מפשט הכתוב שהכוונה היא יודעי בינה לתת עצה הוגנת בעניני המלחמה, כמו שמפורש שם בפי' המיוחס לרש"י ז"ל, עכ"ז נראה מלשון הכתוב שלא היו רק יועצי המלך ולא הלכו במלחמה בעצמם, א"כ נעתקו בימי דוד או איזה זמן קודם אליו, מן דרכם הראשון שהיה להם בזמן תחלת השופטים לחפוץ מלחמה, אל הדרך האחרון לאהוב מנוחה, ולתת לבם אל המושכלות: (טז) דן ידין עמו, כמו כי ידין ה' עמו (דברים ל"ב ל"ו ותהלים קל"ה י"ד), ארי ידין ה' דינא דעמיה, כלשון שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהלים מ"ג א'), וריב אלמנה (ישעיה א' כ"ג), יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד, והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתיב וימכרם ביד פלשתים וגו' (שופטים י' ז'), אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה (שם י"ג א'), ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנלחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר (שם ג' ל"א) איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים (שם י"ג ה'), ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים במיתתו והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אנקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה, ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בערף אויביך (לעיל פסוק ח'), כי גם זה יגבר על אויביו וינלחם (הרמב"ן), וכן פירש"י ז"ל, והרשב"ם כתב המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל, וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע, חלילה חלילה, אך על שבטו של דן נתנבא שהיה מאסף לכל המחנות וגם ביהושע כתיב והמאסף הלך אחרי הארון (יהושע ו' ט'). ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו, לכך אמר יעקב דן ידין עמו, ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל הי' נוקם נקמתם ומצילם מרודפיהם כמו כי ידין ה' וגו', דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (דברים ל"ב מ"ג), וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה (תהלים ק"י ו') עכ"ל, והנה בפי' מלת ידין נשתוו רש"י והרמב"ן והרשב"ם לפרשה ינקום, עם שנחלקו בכלל כוונת הנבואה הזאת, וכן נראה כוונת אנקלוס כמו שהבין בו גם הרמב"ן, אבל הראב"ע כתב דן ידין עמו, רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקלין על כל עם מהשפחות עכ"ל, הנה מפרש ידין, ישפט, וכן תיב"ע מלת ידין (עם שבכוונת הנבואה נראה שמפרש גם הוא על שמשון, לא כהראב"ע), מדבית דן עתיד דיקום גברא דידון ית עמיה דינין דקשוט, וכן תרגם המתרגם האשכנזי מלת ידין, אבל בכוונת הענין בכללו סתם דבריו, ויוכללו בו כל הפירושים הנזכרים: כאחד שבטי ישראל, לדעת הראב"ע שפי' כאחד בני הגבירות, תהי'

יִשְׂרָאֵל׃ (יז) יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ

ריכטען, וויא איינער דער איבריגען שטעממע ישראל'ס: (יז) דן ווירד זיין איינע שלאנגע אויף

ת"א יהי דן סוטה ט׳, ב׳, וי״ח ב׳:

רש"י

כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון כבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקורי כן על שם שהוא נושף כמו ואתה תשופנו עקב [בראשית ג']: הנושך

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרֵיק עַמֵּיהּ וּבְשִׁנוֹהִי יְזוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ (יז) יְהֵי

באור הקצר

ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות עצמו כחץ על יתר בעלי חיים: **ויפל רכבו אחור,**

יתר הבאור

הכ"ף לדמיון כפי רוב שמושה, וכ"ה לדעת רש"י והרמב"ן בפירושם הב', אבל לדעתם בפירושם הא' שפירשו כל שבטי ישראל יהיו כאחד עמו, יראה לכאורה שאיננה לדמיון, אבל אחר ההסתכלות היטיב היא ג"כ לדמיון, כי מלת אחד היא תאר לאיש הנחסר בכתוב, ושעורו שידין את שבטי ישראל כאיש אחד, כמו שכתוב כל איש ישראל וגו' כאיש אחד חברים (שופטים כ' י"א), ונמצאו רבים בכתוב שבא התאר בלי המתואר, והוא מובן מעניינו, וכ"ה לדעת הרשב"ם ות"א ויב"ע, אבל ממה שבאה מלת כאחד פתוח ירא' שהכוון לפרש' כאחד של שבטי ישראל כהראב"ע, כי לדעת רש"י והרמב"ן ישוב שבטי ישראל על מלת ידין, ומלת כאחד תקות' אחר שבטי ישראל, כאלו אמר ידין שבטי ישראל כאחד, וראוי להיות כְּאֶחָד, כמו ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל (ישעי' כ"ז י"ב), שפירושו ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ועיין מה שבארתי כוונ' ב' המלות האלו ודקדוקן בפ' בראשית (ג' כ"ב), ובפרשת תולדת (לעיל כ"ו י'), כי אֶחָד יבוא לעול' בסוף המאמר, וְאַחַד באמצע המאמר, ואף שאיננו סמוך סמיכות אמיתי, ואין הנגינה מכרעת פה כי גם אם מלת כאח' סמוכה ראוי' לטעם מפסיק, כמשפט ב' מלות הסמוכות אל הב', שהראשונ' תמיד בטעם מפסיק, והב' במשרת, כמבואר בהקדמה: (יז) דרך, הוא רחב לעוברי' בעגל', ובארמי נקרא אורחא, וארח הבא בעברי הוא דרך צר להולכי רגל, ונקרא בארמי שבילא, וכן תרגמם המתרגם האשכנזי: שפיפן, לדעת הרד"ק בשרשים שרשו שפף, והוא שם במשקל ישימן מן ישם, ועוד כתב בשרש שפה שאפש' שיהי' שפיפן מן השרש הזה ועי"ן הפעל כפול' כמו הגיגי מן הגה ולפי שסף שאר בעלי חיים נקרא כן מן הוא ישופך ראש (שם ג' ט"ו), ויהי' שוף ושפה בענין אחד, והוא מענין ושפו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א), וכ"ה דעת הרמב"ן): עקבי, כתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ד' ע"ב) וז"ל וכן דגשו לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק, והוא שתהי' האות שואית כמו מִקְּדָשׁ (שמות ט"ו י"ז), וָאֶכְּרֶהָ לי וגו' (הושע ג' ב'), עִקְּבֵי סוס עכ"ל, ושם (דף ר"ב ע"ב) במשקל פָּעַל כתב וז"ל וכן המקנן בלשון זכרי' (ר"ל משקל זה) בסמוך הפ"א בחירק או בפתח אם היא גרונית, שִׁכְּנֵי, שִׁמְּנֵי חַלְלֵי, כָּל דִּשְׁנֵי ארץ וגו' (תהלים כ"ב ל') עִקְּבֵי סוס וגו' עַרְלֵי לב (ירמי' ט' כ"ה), ובא עקבי סוס הפ"א בחירק אף על פי שהיא גרונית, ודגש הקוף לתפארת עכ"ל, וענין הכתו' בכללו פירש"י על שמשון וכן פירשו הרמב"ן וז"ל ודמה שמשון לנחש בעבו' שלא הי' שמשון בא על אויביו במלחמ' כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו לפעמים היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים (הוא השפיפון) שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנשך עקבי רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס וינגיה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפלו רוכבו אחור עכ"ל, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע והירושלמי על שמשון, אולם לדעת הרשב"ם אין ענין הכתוב רק להודיע גבורתו ולהמשיל לגבורת הנחש, וכ"ה דעת הראב"ע, ולדעתי דמהו לנחש

שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ (יח) לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי (יט) גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא

תולדות אהרן שפיפן סוטה י׳, א׳, סנהדרין ק״ה, א׳:

תרגום אשכנזי רפה

דעם וועגע, איינע אָטטער אויף דעם פֿוסשטייגע, דיא דעם פֿערדע אין דיא פֿערזע בייסט, דאס דער רייטער ריקווערטס פֿעללט: (יח) אויף דיינע הילפֿע האָפֿפֿע איך, עוויגער! (יט) דעם גד ווירד מאנכע שאאר אינס לאנד שטרייפֿען, ער אבער ווירד צוריק אין

תרגום אונקלוס

גַּבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמָחָתֵיהּ תִּתְקֵיף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל אָרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יְקַטֵּיל גִּבָּרֵי מַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ (יח) לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ (יט) מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְנִין יַעְבְּרוּן

רש״י

עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגומר [שופטים ט״ז] ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה׳. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו׳ [שופטים ט״ז]: (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י״ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כצפור לנוד [משלי כ״ו] מגזרת שבעתי נדודים [איוב ז׳] שם כפל שהוד [שופטי׳ ה׳] מגזרת ישוד צהרים [תהלי׳ צ״א] אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם

באור הקצר

אף שלא נגע בו: רכבו, רוכב בו או עליו: (יח) לישועתך קויתי ה׳, המפרשים פירשו כל א׳ ע״פ דרכו, ויתכן כי חזק החולי על יעקב והתפלל אל ה׳ ואמר לישועתך קויתי ה׳, שתושיעני עוד לחזק כחי עדי אברך גם שאר בני: (יט) גד גדוד יגודנו, יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ותפש גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגב׳ עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם, שנת אות׳ בגבור׳ ונלוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו ע״ה ברוך מרחיב גד כלביא שכן (דברים ל״ג כ׳) בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעי׳ התושבי׳ בנחלה

יתר הבאור

בעבור עדמתו שהוא ערום מכל חית השדה, וכן הי׳ דן במלחמתו, כי לא לגבורים המלחמ׳, כי צריך עצה ותחבולה למלחמ׳: ויפל, הוא עבר במקום בינוני, כי שב על הנשך שהוא בינוני: (יח) לישועתך קויתי ה׳, לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתי׳ והי׳ ה׳ עם השופט והושיע׳ מיד אויביהם כל ימי השופט (שופטים ב׳ י״ח), והוא היה האחרון לשופטי׳ כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאש׳ ראה בנבואה תשועת שמשון כי נפסק׳ אמר לישועתך קויתי ה׳ לא לישועת נחש ושפיפון כי בך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים (הרמב״ן), וכן פירש״י וכן תיב״ע והירושלמי, ואנקלוס סתם כוונתו כי לא תרגם פה רק המלות: (יט) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב, לדעת כל המפרשים גדוד ויגודנו ויגד לשון גדוד הם, ויגודנו ויגד שרשם גוד מנחי העי״ן, והם ב׳ שרשים וענינם אחד, וכמוהם רבים, ואולי גם הם משרש גדד ויהיה הנח תמורת אות הכפל, ויש לפרש׳ ענין כריתה מלשון ארמי גדו אילנא (דניאל ד׳ י״א). והוא יגד עקב, כלומר לסוף, ואמרו לסוף עקב לפי שהעקב סוף הגוף, כ״כ הרד״ק בשרשים שרש גוד ובשרש עקב והוסיף בעל מ״י (ובלי ספק הוא מפי׳ הרד״ק לס׳ בראשית) ואמ׳ גדוד יבא שיגודנו, והוא יגודנו בסוף בד״ה (א׳ ה׳ י״ח וי״ט וכ׳ וכ״א וכ״ב). ואף על פי שנזכרו תחלה (ר״ל מלחמת ההגריאי׳ בספור בני ראובן שעשו עמם מלחמ׳, ונזכר בפרש׳ קודם זה), כי על ספור בני גד בא זה הענין כי נזכרו

יָגֻד עָקֵב׃ ס (כ) מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ

איהרע לענדער פאללען: (כ) וואס פאן אשר

תרגום אונקלוס

יַת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ (כ) דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהִיא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃

רש"י

וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יכוד ידוס ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתגודד. ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד [תהלים קמ"ו] לשובב יעקב אליו [ישעיה מ"ט] משובב נתיבות [שם נ"ח] יגודנו האמור כאן אינו לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגיד הימנו כמו בני יצאוני [ירמיה י'] יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו [תהלים ע"ז] וכן בעקבי הצאן [שיר א'] בלשון לע"ז טרצי"אש, Traces (שפורען): (כ) מאשר שמנה

באור הקצר

ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא יחת. ובאור הכתוב פה, גד גדוד (של אויבי') יגודנו (יציאו עליו המיד) והוא יגוד עקב (יקבץ גדודיו ויחזור על עקבם ליפול באויבם): (כ) מאשר שמנה לחמו. מ"ם מאשר לדעת המתרגם האשכנזי היא מ"ם מן, ושעור הכתוב כל היוצא מאשר הנה להמו שמנה, ולחם הוא כולל כל המאכלים והיו בארצו זיתים הרבה וכן שאר פירותיו היו שמני'. וכן ברכו משה ואמר וטבל בשמן רגלו (שם כ"ד): והיא יתן

יתר הבאור

ספור בני ראובן בתחלה זכר המלחמ' שעשו הם עם ההגריאים אם כן המלחמ' הזאת היתה לבני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה עמהם כי עוזרים עכ"ל, ורש"י ז"ל כתב ג"כ ששרש כלם גדד, אבל הוא מפרש יגודנו יגוד ממנו, כמו בני יצאני (ירמי' י' כ'), פי' יצאו ממני, וכתב שהכוונה היא על מלחמ' בני ישראל בא"י שיעברו בני גד את הירדן כל חלוץ מהם למלוכ' ומפרש והוא יגד עקב, כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלת' שלקחו להם בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש, עקב, בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז כ') וכן בעקבי הצאן (ש"ה א' ח') בלשון לעז טערליא"ש עכ"ד, ובל"א (שפורען פוסטאפפען), וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע והירושלמי ענין הפסוק וגם מלת עקב על החזרה לארצם. והרשב"ם הבין גם הוא ענין הפסוק על מלחמ' יהושע. ומפרש גדוד יגודנו על גדודי ישראל שילכו אחריו והוא יעבור לפניהם כאשר התנו, ומפרש יגודנו יגוד אחריו, ופי' יגד עקב שבשובם מן המלחמ' ישובו בני גד אחר עקיבן של ישראל, כי כן דרך היוצאין רחלה יחזרו אחרונים לשמור את השבטים מן המלחמ' פן ירדפו האויבים אחריהם. ובבר ידעת פי' הרד"ק על מלת עקב שפירושו לבסוף, וכן פי' הראב"ע, אבל לא פי' על איזה מלחמ' התנבא כי כתב ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו. והמתרגם האשכנזי ב"ד פה בבאור הרמב"ן אשר העתקתי לשונו בבאורי הקצר, אבל סתם ולא באר כוונת הפסוק. ולשון הרמב"ן זה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגיים לה, לומר כי הגיים יצא לאסיף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויצא גדודיו בארצ'. ואולי ירמוז הנביא על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבד עליה' והכה אותם ואת עריהן מכה גדולה מאד ויה הענין הוא כם גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון עכ"ל: (כ) מאשר שמנה לחמו. הראב"ע כתב יש אומרים כי המ"ם נוסף (ר"ל בעבור הכנוי הנזכר במלת לחמו), והנכון בעיני במארץ אשר יצא לחם ושמן (ר"ל כי היו"ו של לחמו נוסף כוי"ו למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), ועוד רבים), ופה לחם לשון נקבה, וכן בית ונקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם (ר"ל כל אלו השמות באים פעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה) עכ"ל, והמ"י כתב (בנראה הוא מפי' הרד"ק לס' ברא שית) באמרו מאשר במ"ם נראה כי על מקלת ארצו אמר שתהיה שמנה ולחמו הוא ארצו כי היא המוציא' הלחם והלחם כלל לכל מאכל כלומר מאשר תצא ברכה לעולם כי שמנה תהיה לחמו כלומר ארצו המוציא' לחמו תהיה דשנה ושמנה

וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס (כא) נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס

ת"א נפתלי סוטה י"א, ב', וי"ג, א':

תרגום אשכנזי

קאָממט, האט פֿעטטע שפייזע, ער ברינגט קאָניגליכע וואָללוסטיגע ריכטע: (כא) נפתלי איזט איינע פֿליכטיגע הינדין, ער ברינגט פֿאָר-

תרגום אונקלוס

(כא) נַפְתָּלִי בְּאַרְעָא טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא

רש"י

לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות [דף פ"ה] פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ. אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' [שופטים ד'] והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרה דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה [דף י"ג] ותרגומו יתרמי עדביה יפיל חבלו

באור הקצר

מעדני מלך, והוא אשר יתן מארצו מעדנים טובים הראוים למלך, וכל מבקשם, מארצו ימצאם: (כא) נפתלי אילה שלחה, גבורים קלים כאילות כדכתיב וכצבאי' על ההרים למהר (ד"ה א' י"ב ח'), וכדכתיב זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופטים ה' י"ח) כדרך הצבאים ההולכים על מרומי הרים: הנתן אמרי שפר, אומרים נאים, הכוונה שיצאו ממנו בעלי

יתר הבאור

כן פי' בשרש מן ובשרש שמן עכ"ל. וכוונתו במה שפי' לחמו ארצו, היא בעבור תאר הנקבה על לחם שהוא זכר, אבל ארץ הוא לשון נקבה, וכן ת"א דאשר טבא ארעיה, ובשרשים ברש לחם פי' או אותר שתנה על לחמו וידלה בו עוגה או חלה שהוא לשון נקבה, ובבאורי הקצר כתבתי דעת המתרגם האשכנזי בבאור המ"ש, והכוו' הפסוק מפורשת שהיא על ברכ' הארץ: מעדני מלך, תענוגי, וכן ת"א והירושלמי תפנוקי, והרשב"ם כתב והוא יתן מעדני מלך, מה של שמן היו בונין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרינן במנחות (דף פ"ו ע"א) אנפיקינון, שמן זית שלא הביא שליש, ולמה בונין (בגמרה שם הנוסחא למה סכין אותו) מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר, כמו היתה לי עדנה (לעיל י"ח י"ב), בשר חלק: (כא) נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר, הנכון כמ"ש בבאורי הקצר שהוא פי' הרשב"ם שכוונת אילה שלחה על קלותם וזריזותם למלחמה, ורמז על מלחמתם עם סיסרא שכתוב שם ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' (שופטים ד' ו'), והלכו שם בזריזות, וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו (שם ה' ט"ו), וכן פי' רש"י בפירושו הב', והנתן אמרי שפר, לדעת כל המפרשים שב על נפתלי בתחלת הפסוק, לא על האילה שהיא לשון נקבה, ופי' הרשב"ם שהכוונה על בשורות טובות שיבשרו בשובם מן המלחמה. ויותר נראה כפי' מהר"י אברבנאל שהכוונה שיצאו ממנו בעלי צחות הלשון, ורמז לשירת דבורה וברק שהיה מקדש נפתלי, ואין ספק שהיה ברק משבטו כי איך יתיישב איש משבט זה בחלקו של שבט אחר, וכן פי' רש"י בפירושו הב', וכן פי' הראב"ע בסיף דבריו, ומצאתי שגם יב"ע בתרגומו פי' מאמר זה על צחות הלשון ונועם המליצה שהיה לאנשי שבטו. כי תרגם וכד הוה פתח פומיה בכנישתא דישראל לשבחא מבחר מכל לשניא. וכן תרגם בירושלמי, והוא הדרך אשר בחר בו המתרגם האשכנזי: שפר, לשון יופי, ונמצא פ"א פעל משרש זה על הכוונה הזאת, אף נחלת שפרה עלי (תהלים ט"ז ו'), ובארמי נמצא הרבה יפת תאר (לעיל כ"ט י"ז), ת"א שפירה בריווא. וכן בארמי של דניאל, מלכי ישפר עליך (דניאל ד' כ"ד): (כב) בן פרת יוסף וגו', רבו הפירושים בפסוק הזה, כי הוא נראה סתום וחתום, והדקדוק בו קשה עד מאוד, ואחרי העיון בדברי המפרשים ז"ל נראה שהיותר מכוון לפשטות המקרא, והיותר נאות לתפארת המליצה הוא

(כב) בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת

תולדות אהרן בן ברכות כ"ח, א', וכ"ה, ב'. ב"ק י"ז, ב'. ב"מ פ"ד, א'. ב"ב קי"ח, ב'. זבחים קי"ח, ב':

תרגום אשכנזי

טרעפליכע רעדען הערפאָר: (כב) יוסף איזט איין גרינעס רייז, איין גרינעס רייז אם קוועלל, שפראָס-

תרגום אונקלוס

פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן: (כב) בְּרִי דִיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְיִתְבָּרַךְ כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי

רש"י

והוא יורה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא [דף קי"ט]: בן פורת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כנ"ל. כי לפ' ראשון הוא שור חומה וק"ל) עלי שור. על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב [במדבר כ"ד]. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא. פרת תי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם [קהלת ג']: שור. כמו לשור ד"א עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה שנטלו חלק בשני

באור הקצר

לחות ומליצה: (כב) בן פרת יוסף. בן מצאנו שיאמר על הענף של אילן והסעיף כמו ועל בן אמצת לך (תהלים פ' ט"ז), ופרת תואר לבן מל' פרו ורבו (לעיל א' כ"ח), ונאמרו כענף אשר יפרה, כן יהי' יוסף: בן פרת עלי עין, כענף אשר יפרה בהיותו על עין המים: בנות צעדה עלי שור, יגדל עוד עד שיהיה לסעיפים וענפים רבים, וכל אחת מהן תגדל בגובה עד שתגבהה על החומה המקפת אותן וספר בזה גדולתו אשר הוא בה אשר גדלה למעלה אחר צרותיו, ויורה על זה פסוק שאחריו וימררהו ורבו וגו', ויהי' לפי דעתי עיקר התחלת הברכה על העתיד מן מאל אביך וגו', ועד שם הוא ספור צרותיו אשר עברו עליו וממשלתו אח"ז, ועכ"ז אף שעיקר הב' הפסוקים הראשונים הם על העבר, ירמזו ג"כ על העתיד שיפרה וירבה, ואמר בן ואח"ז בנות, בעבו' טעם שהוא לו בן אחד בין בניו, יתחלק לשני שבטים ויחשב כב' בנים, ובפסוק ותשב באיתן קשתו וגו' ירמוז על כבוש מלחמותיו בא"י. ואף שאמרו בל' עבר. כבר כתבתי כמה פעמים כי כן הוא דרך ל' הנבואה, ולפ"ז תהי' ברכת יעקב מעין ברכת משה שברכו ג"כ בשתי ההצלחות בכבוש המלחמ' ובברכ' הארץ כאמרו וליוסף אמר מברכת ה' ארצו וגו' (דברים ל"ג י"ג), ואמר וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ וגו' (שם י"ז), ויעקב באהבתו אותו מכל בניו ברכו בשתיהן כמו שברך את יהודה בשתיהן בעבור שהוא מלך וצריך לכבוש מלחמות

יתר הבאור

הפי' המלוקט מכלם, מזה דבר ומזה דבר, והוא הדרך אשר הלך בו המתרגם האשכנזי, בן מענין סעיף או ענף, כמו ועל בן אמצת לך (תהלים פ' ט"ז), שהוא מלשון הזה, כאשר יורה על זה מליצת כל המזמור ההוא, ובבאור מלת פרת יש שלש מחלוקות, ולכל הפנים יש פה זרות קצת נגד כללי הדקדוק. קצת המפרשים (ר' יונה ור' יהודה המדקדקים, כפי מה שהביאם הרד"ק בשרשים שרש בן) אמרו שהוא שם מן ותארכנה פארתיו (יחזקאל ל"א ה'), אלא שלא נשתוו בשרשן, ששרש פרת פרה, ושרש פארתיו פאר, ולדרך הזה צ"ל שבן פרת סמוך, וענינו בן נטע שיש לו פארות וסעפי', וזה לא יתכן, כי בן נקוד בצירי, ואלו היה סמוך היה נקוד בסגול כמשפטו, או נפרש בן פרת כמו שמות נרדפים, כאלו אמר בן ופרת, הכוונה שהוא נטע רך ואעפ"כ כבר הוציא פארו' וסעיפי', ויהיה חסר וי"ו העטף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' ט"ז), ועוד רבים. ורש"י פי' פרת לשון חן, לקוח מלשון הגמ', ועיין בפ' הרמב"ן מה שטען עליו. והרד"ק בשרשים שרש הנזכר ובפירושו לס' בראשית אמר שפרת תואר לבן, מלשון פרו ורבו (לעיל א' כ"ח וט' א'), והתי"ו במקום ה"א, כי התאר או הבינוני לזכר הוא פרה בסגול, ולנקבה פרה בקמץ הרי"ש, כמו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט), במקום וקראה, ורבי' בן (וכן פי' הראב"ע, רק שחשוב שהתי"ו נכונה בלי חלוף כי יצא הבינוני על ב' דרכים, כמו אויבה גם אויבת, ובן פורה ופורת, ואולם לא מצאנו זה כי אם בשלמים, לא בנחי למ"ד ה"א), ויהיה בו זרות קצת שבא תואר הנקבה על בן שהוא זכר, ואפשר שיהיה בן

צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃ (כג) וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ

לינגע שרייטען איבער דיא מויער: (כג) זיא

תרגום אונקלוס

יַקְבְּלוּן חֵילְקָא וְאַחְסַנְתָּא׃ (כג) וְאִתְמָרְרוּ עִמֵּיהּ וְנִקְמוּהִי וַאֲעִיקוּ

רש"י

עבדי הירדן. בדי דיסני יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עיניו רעה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררוהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' [במדבר כ']. ואף אם לשון רביית חצים הוא כך

באור הקצר

וגם לעושר הבאה מברכת הארץ אשר גם הוא נערך לשלחן מלכים, כנ"ל: (כג) וימררהו, וימררו חייו, אחיו ואשת פוטיפר ופוטיפר, או וימררהו ששמו מררתו כמטרא לחץ: ורבו, וירו עליו חצים: וישטמהו, ע"י ששטמוהו בעלי חצים הנזכרים, ובעלי חצים שב על כל הפעלים הנזכרים

יתר הבאור

כאשר יורה על סעיף, מלשון נקבה, או יפול בו התאר לנקבה, אע"פ שהוא לשון זכר, לפי שיקרא גם פארה שהוא לשון נקבה, ומצאנו דוגמת הדקדוק הזה בכתוב, ובנות גם כן מלשון בד וסעיף, ויתכן שיהיה מן בן ברבוי סימן הנקבות, כמו שיבא סעפותיו מן סעיף, בסעפתיו קננו (יחזקאל ל"א ו'), לא דמו אל סעפתיו (שם ח'), ואמר בנות לשון רבות ולעדה לשון יחידה, דרך קצרה, והכוונה על כל אחת מהבנות, וכמוהו רבים בכתוב, או כאשר נראה מלשון הרמב"ן ז"ל שיהיה צעדה לפעמים יוצא, ויסוב על הבן או על הפרת הנזכרת, והכוונה שהפארה היא תוליא ותשלח בדיה על השור, שהוא החומה הגבוהה, ושעור הכתוב כך הוא. יוסף דומה לנטע הגדל עלי עין המים שלא יבול עלהו (וכפל חצי המאמר, כדרך השירים, כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (תהלים צ"ג ג'). כי הנה איביך ה' כי הנה איביך יאבדו (שם צ"ב י'). ודומיהם רבים, עיין מ"ש בפ' בשלח בהקדמת שירת הים), המוליא בדים וסעיפי ענפים וארוכים עד שיעלו על החומה הגבוהה, רמז בזה על בני יוסף שיצאו ממנו שני שבטים, והם גדלו והצליחו. והיו לעם רב: שור, בשורק וענינו חומה כי תרגום חומה שור: (כג) וימררהו, רש"י פי' מלשון וימררו את חייהם (שמות א' י"ד), וכן ת"א ויב"ע, והרד"ק בשרשים שרש מרר פי' מלשון ישפך לארץ מררתי (איוב ט"ז י"ג), שהוא כיס המרה. וכן פי' הראב"ע בשם הנגיד שפירושו ששמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים (ירמיה נ' כ"ט), וכטעם וימררהו ישבו עלי רביו בסוף ישפך לארץ מררתי, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה ולא כהוראת המלה: ורבו, רש"י ז"ל פירש נעשו לו אחיו בעלי ריב, ואינו לשון פעלו (ר"ל מבקל שהוא אב), וא"כ היה לו לינקד וָרָבוּ כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו' (במדבר כ' י"ג) ואף אם הוא לשון רביית חצים היה לו לינקד כן, אינו אלא לשון פוּעֲלוּ (ר"ל כבנין נפעל המקבל הפעולה, אך מהמין שהוא כהתפעל שאינו מקבל מאחרים רק נעשה בעצמו), כמו שמו שמים (ירמיה ב' י"ב), שהוא לשון הושמו, וכן רמו מעט (איוב כ"ד כ"ד), שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו מאליהם הם משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם, נעשו אנשי ריב, וכן דמו יושבי אי (ישעיה כ"ג ב'), כמו נדמו, וכן תרגם אנקלוס ונקמוהי, ולא ידעתי לסוף דעתו, כי אם הוא מלשון מריבה אין צורך לנקד הבי"ת, ואינו דומה אל הראיות שהביא כי כולם הם מן הכפולים, שמם, רמם, דמם (גם ראייתו מאנקלוס נראה שהיא כנגדו, כי הוא לא תרגם פה כהוראת המלה לא מענין רביות חצים ולא מענין מריבה. כי הא' יתורגם בארמי ג"כ בשרש זה, כמו שת"א ויב"ע רבה קשת (לעיל כ"א כ') והב' יתורגם בארמי בשרש נצה, אבל עני

תרגום אשכנזי

פֿיינדען איהן אן, ערדרע־
גען שטרייט, זיא האס־
סען איהן, דיא פֿפייל־
שיטצען: (כד) אבער זיין

וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃ (כד) וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן

ת"א ותשב סוטה ל"ו, ב':

רש"י

היה לו ליגקד ואינו אלא
לשון פועלו כמו שמו שמים
[ירמי' ב'] שהוא לשון הושמו וכן דמו משמע שהוא לשון הודמו אלא שלשון הודמו והושמו ע"י אחרים ולשון שמו דמו דבו מאליהם הם משוממים את עצמ' נתדוממו מעצמם כעשו אנשי דינ. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו לשון ותהי המחלה אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק:

תרגום אונקלוס

לֵיהּ גַּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתָא׃ (כד) וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל

באור הקצר

בפסוק: (כד) ותשב באיתן קשתו, הקשת החזק שהוא מנחושת שקורין אלבלעט"רא מושיבין אותו על עץ איתן וחזק שקורין פודק"א והמושך בקשת ההוא אם הוא אדם חזק מאד מושך את יתר הקשת בזרועותיו בכח גדול עד שיתקרבו רגלי הקשת זו לזו, וע"י זה כאשר יתרחקו אחרי כן בחוזק רב, יורה החץ למרחוק, וכן פירוש המקראות, מאדי' ידו בו אצי' ונתכוהו בבית הסוהר

יתר הבאור

הנקמה איננו תרגום של ורבו לפי הוראת המלה לא' מב' הענינים, רק שתרגם לפי הכוונה, ולכן יותר נראה שכוון לבאר ורבו מענין רביית חצים, שהיא הנקמה בעצמה, ולא מענין מריבה שאיננה הנקמ', רק סבה אל הנקמ', גם לדעת רש"י שענינו כמו נפעל לא שייך בו הכנוי, והנה אנקלוס שתרגם ונקמוהי, הוסיף בו הכנוי. לכן נראה שכוונתו על רביית חיצים, ובאלו אמר ורבו בו), ונבאר הלגים בזה הרשב"ם וכתב ורבו כפל לשון של חצים שבפסוק כמו יסבו עלי רביו, חציו, ולכן הוא נדגש, אבל מגזרת מריבה יאמר אשר רבו בני ישראל. כמו מן קם קמו מן שב שבו. כן יאמר מן הרב רב עם ישראל (שופטים י"א כ"ה), רבו, ומדמה הפסוק לשון הרע של פוטיפר לחצים כדכתיב חץ שחוט לשונם (ירמיה ט' ז'), וידרכו את לשונם קשתם שקר (שם ב'). ורבו מגזרת רבב, כמו סבו מן סבב, גבלי ורבי (ישעיה י"ב ו'), מן רבן, רבו, שיטר"וש בלע"ז [והרשב"ם כ"י איגטש"יטרט ש"י, בל"א (זיא האבען זיך אויפגע־ ברחכט, ענטריסטעט)] עכ"ל, ודבריו נכונים, אך עדיין לא יצא י"ח בדקדוק המלה במה שדמה

ורבו, שהוא עבר למלת סבו שהיא נווי לרבי' שמשפטה בחולם, אבל העבר ממנה הוא סבו.

אולם היטיב לראות הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ה ע"ב) ובשרשים שרש רבב שאמר שהוא עבר לגזרת פעול בשקל ומו מעט, והוא מבנין הקל, ומשפטו בתשלומו רבבו כמו להוליא

את הבנים ולא יכלו (שמות ט' י"ד) ור' יהודה כתב כי ורבו מפועל הכב' המרובה ומשפטו

רבבו עכ"ד, ונראה לי לפי דעת הרד"ק (שהוא עבר מהקל לגזרת פעול), שלכן דבר בו בעל

הלשון לגזרת פעול להפרידו מענין אחר שבשרש זה שהוא ענין הרבוי שיש בעניינו ב' שרשים, רבה גם רבב. כמו מה רבו צרי (תהלים ג' ב'). והמתרגם האשכנזי תרגם גם מלה זאת לפי

הכוונה, ועוד יש לדעת כי יחסר בה הכנוי בענינו ורבו בו או עליו, ואולי כי כנוי וימררהו מושך עוד אחר בכוחו: וישטמהו, מוקדם קודם וימררהו כאלו אמר וכבר שטמוהו, וזה רמז על אחיו שמכרוהו. (הראב"ע): בעלי חצים. אנקלוס תרגם בעלי פלגותא, ויפרש חצים מן ותהי המחצה (במדבר ל"א ל"ו), ור"ל אחיו אותן שהיו ראוין לחלק עמו נחלה, כן פי' רש"י בדבריו, אבל דגש הלמ"ד יורה שהנפרד חץ ששרשו חצץ כמו מן לב לבו ומן חן חנו, ששרשם לבב חנן. וכן פי' רש"י והראב"ע והרשב"ם מלשון חץ, וכן תרגם יב"ע והירושלמי גירין, וכן מתרגם בל"א, ואולי תהיה כוונת אנקלוס פלוגתא מלשון פליג עליה שבתלמוד שהוא לשון מריבה, ויתרגם לפי הכוונה שדמה המריבה לחץ, ע"ד חץ שחוט לשונם (ירמיה ט' ז'), ופי' בעלי אדוני כי כל שהוא אדון הדבר נקרא כן, ופירושו אדוני חצים: (כד) באיתן, הוא לשון חוזק,

קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב

בּאָגען זיטצט פּעסט, ארמע אונד הענדע זינד

תרגום אונקלוס

דְקַיֵּים אוֹרָיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בִּתוּקְפָּא רוֹחֲצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דִּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוַת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל:

רש"י

קשתו. חזקו: ויפוזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז: זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיי' אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו

באור הקצר

ועמו בכשל רגלו והוא יצא ומלך עליהם כי קשת אלו ה' חזק ואיתן משלהם ואשרם כדכתיב לאס' שריו בנפשו (תהלים ק"ה כ"ב): ויפזו זרעי ידיו, זרועיו מתנענעים בקלות. ומושכי' את יתר הקשת בלי עמל ויגיעה. כי אם כמפזזים במחול, אף שהמלאכ' קשה עד מאוד לכפוף קשת נחושה ולקרב רגליה אחת אל אחת, כענין שנאמ' ונחתה קשת נחושה זרועתי (שם י"ח ל"ה): ויפזו, כמו ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז), התנועה המסודרת לקול השיר, פזוז בידים, כרכור ברגלים: מידי אביר יעקב, מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב בא לו זאת הממשל' והנצחון: משם רעה אבן ישראל. נראה לי כי מלת משם תורה על המקום ככל חביריו שבמקר', ויהי' פירושו משם, מבית האסורים יצא למלוך ולהיות מושל במצרים ולהיות רועה ומפרנס משפחת ישראל, שכלכל את אביו ואת אחיו, ועד הנה דבר מעלותיו וגדולתו אשר עברו עליו, ועתה גם על נצחונו העתיד בכבוש הארץ כדכתיב ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד, כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא (יהושע י"ז י"ז וי"ח):

יתר הבאור

ולדעת רש"י הוא שם המקרה שכתב נתישבה בחוזק, וכ"ה דעת אנקלוס ויב"ע והירושלמי, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש אית והראב"ע הוא תאר, וענינו במקום איתן. וכ"ה לדעת הרשב"ם שהעתקתי פירושו בבאורי הקצר. והמתרגם האשכנזי תרגמו ג"כ כשם התאר, ושרש התאר אית והנו"ן נוספת כנו"ן זֵיתָן, והוא משקלו. ואף שזה בצירי הפ"א וזה בסגול, ויתכן שהנו"ן שרשית והיו"ד נוספת, ויהיה משקלו פֵּעָל בפלס הֵיכָל הֵידָד, כ"כ הרד"ק בשרש הנזכר: ויפזו, א"ת לשון זהב מופז (מלכים א' י' י"ח). וכן פירש"י, ויותר מתישב לענין דריכת קשת להיות מלשון מפזז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז) כפי' הרשב"ם שהעתקתי בבאורי הקצר, גם לא נמצא פעל ממלת פז רק מופז, ולכן לא נודע שרש', ואולי יהיה שרשה פוז מנחי העין, ויהיה הבינוני פעול מההפעיל ממנו ג"כ מופז, אולם ויפזו הוא ודאי מהכפולים בעבור דגש הזי"ן, לכן טוב לפרשו מענין מפזז שהוא מן הכפולים, וכ"ת המתרגם האשכנזי, והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש פזז פי' נתחזקו, וקרובים דברי אלו להיות כדברי הרשב"ם: אביר, לשון עוצם וחוזק ולא נמצא' מלה זאת רק ה"פ. וכולן סמוכות, ד"פ אל יעקב ופ"א אל ישראל, והיא ממשקל קל, ולא נודע השם הנפרד ממנה אם הוא אָבִיר בפלס חָסִיד, שבסמיכות ישתנה הקמץ לשוא, או משקלו גם בנפרד אֲבִיר בפלס גְּבִיר, ומה שנמצא בכתוב ויסירו אַבִּיר (איוב ל"ד כ'), הוא משקל אחר ממשקלים הכבדים שלא ישתנו בסמיכות ובכנוי' כמו אַבִּיר הרועים (שמואל א' כ"א ח'), דהרות אַבִּירָיו, (שופטים ה' כ"ב): משם רעה אבן ישראל. הרד"ק בשרשים שרש שם כתב כי מלה זאת נופלת על המקום ועל הכלי ועל הזמן וגם כן על האד', ונראה מדבריו שרוצה לפרש פה על הזמן ופי' משם מאז, והוא הפירוש שדחה פה הראב"ע באמרו כי כזה לא מצאנוהו בכל המקרא, ובבאורי הקצר באמרתי כי יורה על המקום שישב בו

מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃ (כה) מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת

איהם געלענק, פֿאָן דען הענדען דעס שטארקען גאָטטעס יעקב'ס (האסט דוא דיזעס), פֿאָן דאהער ביזט דוא איין הירטע דעס שטאממעס ישראל'ס: (כה) פֿאָן דעם גאָטטע דיינעס פֿאטערס, דער

תרגום אונקלוס

(כה) מֵימַר אֱלָהָא דְאָבוּךְ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ וְיָת שַׁדַּי וִיבָרְכִינָּךְ בִּרְכָן

רש"י

לקשת ולמבטח ובכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל

באור הקצר

(כה) מאל אביך ויעזרך, מאל אביך בא לך כל זה אשר הוא יעזרך עוד: ואת שדי ויברכך, מ"ם של מאל משכת עצמו ואחר עמו, ובאורו ומאת שדי היה לך זה אשר עוד יברכך: ברכת שמים מעל וגו', ויברכך בברכות שהן מן השמים מעל, שירדו גשמים ממעל בארצו, ובברכות שהן מן התהום שהיא רובצת מתחת בארץ, שירבו המעיינות והנחלים בארצו, והוא מעין ברכת משה ליוסף, מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת (דברים ל"ג י"ג): ברכת שדים ורחם, ובברכת של שדים. שלא יהיו השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב,

יתר הבאור

בנותיו והוא הבור אשר שמוהו בו. וא"כ יחזור על הפסוק שלפני זה. וכלל המאמר פירש"י משם עלה להיות רועה אבן ישראל ל' האבן הראש' (זכרי' ד' ז') לשון מלכות, ובמדורה ההסתכלות נראה כוונתו כי משם הוא הנושא, ורועה אבן ישראל הנשוא ורועה תאר ליוסף ואבן ישראל תאר לכל ישראל כאחד או ליעקב ובניו, אמנם פירושו זה הוא נגד הנקוד גם נגד הנגינה, כי לפי פירושו יהיה רועה סמוך, ורא[ו]יה להיות העי"ן צרויה, כמו רֹעֵה ישראל האזינה (תהלים פ' ב'), גם ראויה להיות מלת משם בז"ב שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת רועה, ולכן נראה לי בבאור הכתוב לדעת בעל הטעמים שאין רועה סמוך לאבן ישראל רק שפניהם תארים ליוסף, ותחסר וי"ו העטף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ותהיה מלת משם מושכת עצמה ואחרת עמה, ועניינו, משם (נעשה יוסף) רועה (וגם משם נעשה) אבן ישראל, ואין הכוונה בתאר רועה דוקא רועה ישראל, כי באמת היה רועה ומכלכל כל אנשי ארץ מצרים, כמאמר פרעה ועל פיך ישק כל עמי (לעיל מ"א מ'), וכמו, שאמרו אנשי מצרים אחר שבקשו ממנו ותן זרע (שם מ"ז י"ט), ונתן להם, אמרו החייתנו (שם כ"ה), ולכן תארו בשני תארים אלו, רועה שהיה מכלכל כל אנשי הארץ בחכמתו. ואבן ישראל בעבור אחיו שהוא היה עקרן ומעמדן כאבן פנה שבקרן זויות של החומה שהוא מעמיד ב' כותלי החומה, כן העמיד הוא את כל משפחתו ובית אביו במצרים, ואחרי ההסתכלות היטיב בלשון רש"י ישיב דברי בכלל דבריו, רק שצריכין לשום ב' נקודות בין מלת רועה ובין מלת אבן, ואבן ישראל הוא ענין אחר שהוא מציין בכתוב לפרש כוונת מלת אבן, ובפירש"י כ"י ישן על קלף משכת רמ"ט כמלא הלשון ומשם עלה להיות אבן ישראל עיקרן של ישראל וכו' ע"כ, והושמט מלת רועה מכוון למה שכתבתי להשב אבן על יוסף, והרשב"ם מפרש אבן לשון אב ומשפחה, והרמב"ן נוסף כנו"ן של שבעון וזבולון והוא מפרש רועה תאר ליוסף, ואבן ישראל למשפחת אביו, שכלכל אותם וכן המתרגם האשכנזי תרגם כפי' הרשב"ם רועה תאר ליוסף, ואבן לשון משפחה והוא תאר ליעקב ובניו, ולדעת בעל הטעמים יש לתרגמו באופן זה (פֿאָן דאהער ביזט דוא איין הירטע (דעם גאנצען לאנדעס מצרים), אויך דער שטאממפֿאטער ישראל'ס): (כה) מאל אביך ויעזרך, הוי"ו בענין שי"ן השמוש ופירושו מאל אביך בא לך זה התוקף שיעזרך והוא מה שספר למעל' ותשב באיתן קשתו אומר כל זה הטוב בא אליך מאל אביך שיעזרך ומאת שדי שיברכך, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש מן, אבל אין למאמר שאחריו ברכת שמים וגו' קישור לשלפניו, גם איננו מובן בעצמו כי יחסר הפעל, אם לא שנא' שמן ברכת שמים וגו' ואילך יושב על מאמר תהיין לראש יוסף וגו', והוא רחוק, לכן הנכון הוא כפירש"י והרשב"ם והראב"ע מאל אביך היה לך כל הטוב הנזכר, והוא יעזרך עוד להבא בברכת שמים וגו', וכן מתורגם

שָׁמַ֙יִם֙ מֵעָ֔ל בִּרְכֹ֥ת תְּה֖וֹם רֹבֶ֣צֶת תָּ֑חַת בִּרְכֹ֥ת שָׁדַ֖יִם וָרָֽחַם׃ (כו) בִּרְכֹ֣ת אָבִ֗יךָ גָּֽבְרוּ֙ עַל־בִּרְכֹ֣ת הוֹרַ֔י עַד־תַּאֲוַ֖ת גִּבְעֹ֣ת עוֹלָ֑ם תִּֽהְיֶ֙יןָ֙ לְרֹ֣אשׁ יוֹסֵ֔ף וּלְקָדְקֹ֖ד נְזִ֥יר אֶחָֽיו׃ פ ששי

ת"א ולקדקד סנת קי"ט, א':

תרגו' אשכנזי רפט

דיר העלפֿען ווירד, פֿאָן דעם אללמעכטיגען, דער דיך זעגנען ווירד, מיט זעגנען דעם הימעלס פֿאָן אָבען, מיט זעגען דער טיפֿע דיא אונטען ליגט: מיט זעגנען אן בריסטען אונד מוטטערלייבע: (כו) דיא זעגנען דיינעס פֿאטערס איבערטרעפֿפֿען דיא זעגנען מיינער פֿאָרעלטערן, (אָדער איבערשטייגען דען זעגען דער בערגע), ביז אן דיא גרענצען עוויגער היגעל: זיא זאָללען אויף דאז הויפט יוסף'ס קאָממען, אויף דיא שייטעל דעם געקראָנטען אונטער זיינען

תרגום אונקלוס

דְּנַחְתָּן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא בִּרְכַן דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דְאָבוּךְ וּדְאִמָּךְ: (כו) בִּרְכָתָא דְאָבוּךְ יִתּוֹסְפוּן עַל בִּרְכָתָא דִילִי דְּבָרִיכוּ אֲבָהָתַי דַּחֲמִידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא דְּמִן עַלְמָא יְהֶוְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי:

רש"י

אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידי' והיולדות שיהיו הזכרי' מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר שא עיניך וראה צפונה וגו'

באור הקצר

וברכת רחם שלא ימותו העוברי' בהיותם ברחם אמם. ומצאנו הפך זה לענין הקללה תן להם רחם משכיל ושדים צומקים (הושע ט' י"ד), אמ' בתחל' רחם משכיל שלא יולדו, ואף כשיולדו יהיו השדים צומקים: (כו) ברכת אביך, הברכות שאני אביך מברך אותך: גברו על ברכת הורי, גברו ועצמו על הברכות שברכוני הורי, או שעולו הברכות שקבל אביך מאת הקב"ה גברו על הברכות שקבלו הורי (שהם אבותי אברהם ויצחק) מתנו כאשר אפרש, או הורי מלשון הרים, כי לאברהם אמר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה (לעיל י"ג ט"ו), רק מה שתוכל לראות, ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), אבל לי אמר ופרצת ימה וקדמה (שם כ"ח י"ד), נחלה טובה

יתר הבאור

בל"א: ברכת תהום רבצת תחת, אמר כי ארצו תהיה מלוחלחת מהמים שתחת הארץ עד שלא תהיה יבשה לאחד מן העשבים והעצים שיצמחו בה אפי' בעת שלא ירד הגשם, ואמר הראב"ע גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד') ור"ל כי במקום אחר נמצא בלשון זכר, תהום אל תהום קורא (תהלים מ"ב ח'): ברכת שדים ורחם, אנקלוס תרגם ברכתא דאבוך ודאמך, כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעים טפה הראויה להריון והנקבו' לא ישכלו את רחם שלהן, שדים, ירה יירה (שמות י"ט י"ג), מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ, כן פי' רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשים שרש שד כתב כי פירושו ברכת שמים וארץ כי השמים בתתם המטר כמו השדים והארץ בהוציא' הפירות כמו הרחם (וכן פי' הראב"ע), וכתב עוד הרד"ק שם ולפי דעתי כי היא ברכת הבנים והנולדים הפך רחם משכיל ושדים צומקים (הושע ט' י"ד), וכן תרגם יב"ע והירושלמי חדייא ומעייא עם שהשנו הכוונה לדרך אחר, וכן מתורגם בל"א: (כו) ברכת אביך גברו

ברידערן: (כז) בנימין איזט איין רייסענדער וואָלף, דעס מאָרגענס

(כז) בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד

ת"א בנימין סוטה ל"ז, ב', זבחים כ"ד, ב':

רש"י

כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו׳ זהו שאמר ישעיה [נ"ח] והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמו"לץ בלע"ז Emoulu, aigusé, Esmolue: (געשערפט, צוגעשפיטצט). כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר [איוב ג׳]: עד תאות. עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה [במדבר ל"ד] תתאו לבא חמת [שם]: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל [ויקרא כ"ב] נזורו אחור [ישעיה א׳]. וד"ו ותשב באיתן קשתו על כבישת ילדו באשת אדוניו וקורא קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרעי ידיו. כמו ויפלו שילא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא בסוטה [דף ל"ה] ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מלוכי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבל: (כז) בנימין זאב יטרף.

תרגום אונקלוס

(כז) בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא

באור הקצר

ובלא מצרים, העולה מכל הרי עולם: עד תאות גבעת עולם, עד סוף גבול גבעות עולם, וברכות משה שהיו מעין ברכות יעקב מוכיחין על פסוק זה, כי הורי כפל ל׳ של גבעות עולם. דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו): תהיין, אותן הברכות: לראש יוסף, על ראש יוסף: ולקדקד, גובה הראש מקום שמוחו של תינוק רופס: נזיר אחיו, לשון עטרה, מעוטר ומוכתר על אחיו, ובלשון זה ממש ברכו משה ואמר תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (שם ל"ג ט"ז): (כז) בנימין זאב יטרף, בנימין הוא כמו זאב אשר יטרף,

יתר הבאור

על ברכת הורי, גברו כמו יגברו, ורבים כמוהו עבר במקום עתיד ובדברי הנבואה יותר אמר ברכותי שאני מברך אותך יגברו על ברכות הורי שברכו אותי. והורי פירוש אבותי והם אברהם ויצחק, והאב יקרא הורה כמו האם כי שניהם שותפים בהריון האב נותן ההריון והאם מקבלת אותו, כן פי׳ הרד"ק בשרשים שרש הרה עם תוספת מהמ"י, והנה שם ברכה יתיחס לפעמים אל המקבל הברכה, כמו והנה עתה לקח ברכתי (לעיל כ"ז ל"ו), פי׳ הברכה שאתברך, ולפעמים אל המברך, כמו וצויתי את ברכתי לכם (ויקרא כ"ה כ"א), הברכה שאברך, ולכן המ"י והראב"ע פי׳ פה ברכת אביך שברכתיך, ברכת הורי שברכוני ביחס אל המברכים, וכן ת"א ויב"ע, ורש"י פי׳ ברכת אביך וגו׳, הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי, ביחס אל המתברכים, והרשב"ם פי׳ ברכת אביך ביחס אל המקבל, רק ברכת הורי פי׳ על ברכות הרים, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם גם ע"פ אופן זה, אבל עם שהביא הרשב"ם ראיה לדבריו כי הורי הוא כפל לשון של גבעת עולם, מברכת משה שאמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו), שכפל ג"כ המליצה במלות הר וגבעה, עכ"ז אין פירושו מיושב היטיב על בחור המלה, כי לא מצאנו לעולם ל׳ הר הה"א בחולם. גם ברכת השני מיותר, והאוי לומר ברכת אביך גברו על הרים: עד תאות גבעת עולם, ענין גבול, כמו והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י׳), שפירושו והגבלתם, ועניינו כאן כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף, וזכר הגבעות כי הגבעות וההרים הם הדברים הקיימים יותר בעולם השפל, וכן אמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו׳ (ישעיה נ"ד י׳), כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אוה עם תוספת מהמ"י, הנה פי׳ המאמר על ענין התמידותם ומלת עד מורה על הזמן, וחברו עם תהיין לראש יוסף שלאחריו אבל האתנח שבמל׳ עולם יורה שהמאמר מחובר לשלפניו, ושב על מלת גברו, ומלת עד מורה על המקום, והנה הראב"ע אמר שהטעם שתגבהנה הברכות, ואמר זה בעבור מלת גבעת, ורש"י פי׳ שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד׳ קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו׳, פי׳ כן בעבור מלת תאות שתאמר על גבול הארץ והרוחב בשטח

וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ (כח) כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי

פערצעהרט ער דען רויב, אונד דעם אבענדס טהיילט ער בייטע אויס: (כח) דיזעס זינד צוואממען דיא צוועלף שטעממע ישראל'ס: אונד אלזא שפראך איהר פאטער

תרגום אונקלוס

בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מַקְרְבִין כַּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא וּבְעִידַן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלַקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא׃ (כח) כָּל אִלֵּין

רש"י

זאב הוא אשר יטרף כנבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין וחטפת' לכם איש אשתו בפלגש בגבעה [שופטים כ"א] וכנא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנא' ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע [שמואל א' י"ד]: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל ומתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל [ישעיה ל"ג] ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריקתן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל.

באור הקצר

כי גבור הי' כאשר מצאנו שנלחם לבדו עם כל ישראל בפלגש בגבעה והרג רבים מהם: בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל, תקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מעוט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב (חבקוק א' ח'), שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפני' ג' ג'), זאב ערבות ישדדם (ירמיה ה' ו'), ועד גם הוא לשון שלל כמו אז חלק עד שלל (ישעיה ל"ג כ"ג), והתנבא עליו שבימי שאול שהי' המלך הראשון של ישראל בעת תחלת זריחתן של ישראל שפשט בכל האומות שסביבותיו וכאמ' בו ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד מ"ז), שחבל בכל האומות, אכל שללם. ולערב, אחר שכבה נר ישראל ונאבדה מלכות' בגלות בימי אחשורוש חלקו שלל המן כדכתיב הנה בית המן נתתי לאסתר (אסתר ח' ז'):

יתר הבאור

האדמה ולא על הגובה, ויתכן לדעתי שיוכללו שתיהם, ולכן תפס הנביא בלשונו ב' המלות תאות גבעת (וכן נראה מלשון הרשב"ם), ומלת גבול תכלול שתיהן ההגבלה למעלה ובשטח, ויוכלל גם פי' הרד"ק על הנצחיות בעבור מלת עולם כמו שנפרש: תאוות, אשמי"לן כך חברו מנחם בן סרוק (רש"י), והוא עמו"ליס, בל"א (טפיטלען, מערפען), יאמר על גבולי הרום של הרים וגבעות, והוא לכאורה סותר לדברי רש"י ז"ל, שפי' על גבולי השטח, ובדש"י כ"י עם רשב"ם איתו: גבעת, כמו הר, אבל איננה גבוהה כמו ההר: עולם, איננו מורה בלשון הכתוב רק על נצחיות הזמן, או על זמן בלתי קצוב (כן פי' הראב"ע בקהלת ג' י"א), ובל' חז"ל מורה גם על כללות הנבראים המתנאים יחד, בל"א (וועלט), יאמרו לארבע רוחות העולם, וכן פירש"י וכן תיב"ע דרברבני עלמא, אבל אנקלוס שתרגם דרברבני דמן עלמא, נראה שכוונתו לפרש על הזמן, וכן מתורגם בל"א, והכוונה הגבעות הקיימות נצח, או זמן בלי שעור: ולקדקד, שרשו קדד אלא שנכפלה בו הפ"א: נזיר אחיו, הרד"ק בשרשים שרש נזר פי' לשון עטרה, ונזר הוא השם, ונזיר התאר, וכן מנזריך כארבה וטפסריך כגוב גובי (נחום ג' י"ז) שפרושו השרים בעלי העטרות, וכתב עוד ואפשר שיהיה מן הענין הראשון (מלשון פרישות), לפי שהיה מופרש מהם, והנה א"ת פרישא דאחוהי, וכן פירש"י, ונראה שכוונתם היא בעבור שלא נמצא התאר על ענין עטרה במשקל זה, אבל נמצא על ענין הפרישות כמו נדר נזיר (במדבר ו' ב') נזיר אלהים (שופטים י"ג ה' וז'), אבל לדעתי יהיה מענין זה זכו נזיריה משלג (איכה ד' ז'), והוא במשקל זה, וכן פי' שם רש"י בפירושו הא', וכן מתיישב פה יותר שיעקב יזכיר בסוף דבריו מעלתו אשר הוא בה ולא לרותיו, וכן פירש הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: (כז) זאב יטרף, בא העתיד במקום הבינוני שהוא תאר, ופעולו זאב טורף: בבקר יאכל עד ולערב וגו', אמר ויותר יהיה מהזאב כי הזאב טורף בערב כמ"ש זאבי ערב (צפניה ג' ג'), אבל בנימן בבוקר ובערב יאכל עד אויביו ויחלק שללם (ב"י), הנה יפרש בבקר יאכל עד על בנימין, ויותר נראה שגם זה תואר אל הזאב, כי אין ראיתו מן הכתוב מכרעת שלא יטרוף הזאב גם ביום, ועוד שלא אמר בבקר יטרוף עד, כי אם יאכל עד, ואולי טרפו בלילה: עד, הוא חברו של שלל, כי תרגום שלל עדאה, וכן כתוב אז חלק עד שלל (ישעיה ל"ג כ"ג), וענין המשל באורתי בבאורי הקצר:

יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: (כט) וַיְצַו אוֹתָם

תרגום אשכנזי

מיט איהנען, אונד זעגנעטע זיא, יעדען נאך דעם זעגען, דער איהם געוואָרדען, זעגנעטע ער זיא: (כט) ער גאב איהנען אויך זיינען לעטצטען בע-

תרגום אונקלוס

שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲשַׂר וְדָא דִּי מַלֵּל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן גְּבַר כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יַתְהוֹן: (כט) וּפַקֵּיד יַתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי קְבָרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתַי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַחֲקַל

רש״י

אף משתשקע שמשן של ישראל ע״י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת״ל ויברך אותם כלם במשמע: איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל א׳ וא׳ ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת״ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות תלמוד לומר ברך אותם: (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בלשון עברי שהיא לשון הכנסה כגון ואין איש מאסף אותי הביתה [שופטים י״ט]. ואספתו אל תוך ביתך [דברי׳ כ״ב] באספכם את תבואת הארץ [ויקרא כ״ג].

באור

(כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, לשון הראב״ע על פסוק ויקרא יעקב אל בניו, את אשר יקרא אתכם, דבר הנביא לעתיד, ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבוא׳ אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כך ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות עכ״ל, ואין דבריו נכונים כי מפורש הוא ביוסף ואת שדי ויברכך, ברכת אביך גברו על ברכת הורי, תהיין לראש יוסף, אמנם לדעתי כי הודעת הטובות אשר תבאנה עליהם גם היא בכלל הברכה, כאשר מצאנו בברכות בלעם שלא התפלל עליהם רק הודיע הטובות העתידות לבוא עליהם כאמרו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וגו׳ (במדב׳ כ״ד י״ז), והכתוב קורא ברכות במ״ש כי טוב בעיני ה׳ לברך את ישראל (שם א׳), לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך (שם י׳). ועכ״ז טוב עין (כיעקב) הוא יברך ויודיע להם הטובות העתידות לבא עליהם, ועם זה יתפלל שלא יגרום החטא לסלקן מעליהם. ולכן מתורג׳ בל״א פעם במלת (ווירד) שהיא עתיד, ופעם במלת (זָאָלל) שהיא תפלה, כמו לא יסור שבט מיהוד׳ (דיזר לעפטער ווירד ניכט וויינען פאָן יהודה), יהי דן נחש (דן ווירד זיין אייכע שלאנגע), תהיין לראש יוסף (זיא זאָללען אויף דאז הויפט יוסף׳ס קאָמען): איש אשר כברכתו, העתיד׳ לבא כמו שאמ׳ למעל׳ אשר יקרא אתכם באחרית הימים (הרשב״ם), וכן פירש״י, והראב״ע מפרש כאשר באה לכל אחד מהברכות (ר״ל כאשר מפורש למעל׳) ברך אותם, וכן מתורגם בל״א: (כט) ויצו אותם, הצואה האחרונ׳: נאסף, בקמץ שהוא בינוני. וענינו פירשתי בפ׳ חיי שרה (לעיל כ״ה ח׳): קברו אתי אל אבתי, למעלה בענין השבוע׳ לא השביע רק את יוסף שהוא העיקר ויש ספוק בידו שהוא המושל, אמנם פה צוה לכל בניו שילכו עמו לקברו, כן פי׳ הראב״ע, והרמב״ן כתב וז״ל ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף כי פחד אולי לא יתן פרע׳ רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו והלא תראה שהוצרך יוסף לחלות פני בית פרע׳ שיבקשו עליו מפרע׳ שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה עכ״ל: אל אבתי. עם אבתי וכן ואשה אל אחתה לא תקח (ויקרא י״ח י״ח), פי׳ עם אחתה: אל המערה, במערה, וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ״ה כ״א), כמו בארון כן פי׳ הרד״ק, והרמב״ן פי׳ שיתכן שיהי׳ המקרא הזה קצר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונשאתני ממצרים, וישאו אתו בניו, וא״ת אל אבתי, לות אבהתי, לשון

וַיְצַו אֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ (ל) בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ (לא) שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃ (לב) מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ (לג) וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

ת"א אני סוטה ל"ו, ג':

פֿעהל אונד שפראך, איך ווערדע צו מיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן, בעגראבט מיך בייא מיינען פֿעטערן: אין דער האֶהלע, וועלכע אין דעם פֿעלדע רעס חתין עפרון ליגט: (ל) אין דער האֶהלע, וועלכע אים פֿעלדע מכפלה איזט, דאס פֿאָר ממרא ליגט, אים לאנדע כנען: וואָ אברהם דאז פֿעלד פֿאָן דעם חתין עפרון געקויפֿט האט, צום ערבבעגרעבניס: (לא) דאזעלבסט האבען זיא אברהם אונד זיינע פֿרויא שרה בעגראבען, דאזעלבסט האבען זיא יצחק אונד זיינע פֿרויא רבקה בעגראבען: אונד דאזעלבסט האבע איך לאה בעגראבען: (לב) דאז פֿעלד אונד דיא האֶהלע דארין איזט איין קויף פֿאָן דען קינדערן חת: (לג) אלס יעקב זיינען זאָהנען דען לעטצטען בעפֿעהל געגעבען, לעגטע ער זיינע פֿיסע צוזאממען אין דאז בעטט, פֿערשיד, אונד ווארד צו זיינען פֿאָלקערן איינגעטהאן:

תרגום אונקלוס

עֶפְרוֹן חִתָּאָה: (ל) בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא: (לא) תַּמָּן קְבַרוּ יָת אַבְרָהָם וְיָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ תַּמָּן קְבַרוּ יָת יִצְחָק וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ וְתַמָּן קְבָרִית יָת לֵאָה: (לב) זְבִינֵי חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה: (לג) וְשֵׁיצִי יַעֲקֹב לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי וּכְנַשׁ רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא וְאִתְנְגִיד וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ:

רש"י

הכנסתם לבית מפני הגשמים. באספכם את מעשיכם [שמות כ"ו]. וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי. עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרז"ל יעקב אבינו לא מת [תענית ה']:

באור

אצל, אל המער', במערתא. הרד"ק, וכן מתורג' בל"א: (ל) אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער (ר"ע ספורנו), וכן פי' הרשב"ם: (לב) מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת, שעור הכתוב כן הוא, השדה והמערה אשר בו, מקנה היא מאת בני חת, וכן מתורגם בל"א: (לג) ויכל יעקב וגו', וכאשר כלה יעקב לצות את בניו, אסף רגליו וגו', וכן מתורגם בל"א: ויאסף רגליו, הכניסן למטתו כי עד עתה ישב על המטה ורגליו תלויות או עומדות על הארץ:

תרגום אשכנזי

נ (א) יוסף פֿיל אויף דאז אנגעזיכט זיינעס פֿאטערס, וויינטע איבער איהן, אונד קיסטע איהן: (ב) יוסף בעפֿאהל זיינען דיענערן, דען ערצטען, זיינען פֿאטער איינצובאלזאמען: דא באלזאמטען דיא ערצטע דען ישראל איין: (ג) זיא ליסען איהם פֿירציג טאגע פֿערשטרייכען, דען זאָ פֿיל טאגע מיססען דען איינגעבאלזאמטען פֿערשטרייכען: אונד דיא מצרים בעוויינטען איהן זיבענציג טאגע: (ד) אלס דיא צייט איהן צו בעוויינען פֿאָרבייא וואר, שפראך יוסף צו דען הויזלייטען פרעה'ס: האבע איך געוואָגענהייט אין איירען אויגען געפֿונדען, זאָ ברינגט דעם פרעה פֿאָל-

נ (א) וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ: (ב) וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל: (ג) וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם: (ד) וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה

רש"י

נ (ב) לחנוט את אביו. ענין מלקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו

תרגום אונקלוס

נ (א) וּנְפַל יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי וּבְכָא עֲלוֹהִי וּנְשַׁק לֵיהּ: (ב) וּפַקִּיד יוֹסֵף יָת עַבְדוֹהִי יָת אַסְוָתָא לְמֶחֱנַט יָת אֲבוּהִי וַחֲנִיטוּ אַסְוָתָא יָת יִשְׂרָאֵל: (ג) וּשְׁלִימוּ לֵיהּ אַרְבְּעִין יוֹמִין אֲרֵי כֵּן שָׁלְמִין יוֹמֵי חֲנִיטַיָּא וּבְכוֹ יָתֵיהּ מִצְרָאֵי שַׁבְעִין יוֹמִין: (ד) וַעֲבָרוּ יוֹמֵי בְכִיתֵיהּ וּמַלֵּיל יוֹסֵף עִם בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם

באור

נ (א) וישק לו, לדעת הרא"ע בתחלת פירושו על ס"ה ולעיל בפ' תולדת (כ"ז כ"ו), יש הבדל בל"הק בין נשיקה עם למ"ד לנשיקה עם מלת את, שהנשיקה עם את היא בפה, ועם למ"ד היא ביד או על הלחי, וזהו לחות רב בלשון, ואולם המתרגם האשכנזי לא מלא בלשונו ההבדל הזה, והוצרך לתרגמו כמו וישק אותו. ועיין מה שכתבתי דעתי בענין זה בפ' תולדת בפסוק ושקה לי (שם): (ב) לחנט. הוא ענין מעשה סמים שעשו לגוף בימים ההם, כדי שיעמוד בשרו ימים רבים שלא יסרח ושלא ירקב, ועוד היום ימצאו מן החנוטים ההם, ששמרו תמונתם ולא נרקבו ברוב הימים שעברו עליהם מאז ועד עתה, והם קשי' כאבן ושחורי' עד מאוד, נקראים בל"א (עגיפטישע מומע): (ג) וימלאו לו ארבעים יום, דרך החונטים למשוח הגוף במיני סמים ובשמי' מדי יום ביומו ארבעים יום רצופי' ומלת וימלאו לשון השלמה, והוא קרוב לענין מלוי ממש, והנה לשין מלוי נמצא בבנין הקל פעמים עומד ופעמים יוצא, כמו כי מלאה הארץ חמס (שם ו' י"ג), עומד, ומלאו את המקום הזה דם נקים (ירמיה י"ט ד'), יוצא, ולכן גם פה יוכל להתפרש שהוא עומד כתרגומו ושליוו כמו כי מלאו ימי (לעיל כ"ט כ"א). ויוכל להתפרש שהוא יוצא ושב על הרופאים שהם השלימו מעשה החניטה בת יום, וכ"כ דעת רש"י שכ' השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: שבעים יום, מ' לחניטה ול' לבכי, כמו שעושים לכל אדם גדול כמו שמצאנו באהרן ובמשה רבינו אבל אותם עשו אחר קבורה וליעקב אבינו עשו קודם קבורה כי חנוט היה: (ד) בביתו, שם והנפרד ממנו בְּכִית ע"מ שְׁבִית חֲנִית בְּרִית. ולא נמצא עוד על משקלו זה:

לֵאמֹר׃ (ה) אָבִ֞י הִשְׁבִּיעַ֣נִי לֵאמֹ֗ר הִנֵּ֣ה אָנֹכִי֮ מֵת֒ בְּקִבְרִ֗י אֲשֶׁ֨ר כָּרִ֤יתִי לִי֙ בְּאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן שָׁ֖מָּה תִּקְבְּרֵ֑נִי וְעַתָּ֗ה אֶֽעֱלֶה־נָּ֛א וְאֶקְבְּרָ֥ה אֶת־אָבִ֖י וְאָשֽׁוּבָה׃ (ו) וַיֹּ֖אמֶר פַּרְעֹ֑ה עֲלֵ֛ה וּקְבֹ֥ר אֶת־אָבִ֖יךָ כַּאֲשֶׁ֥ר הִשְׁבִּיעֶֽךָ׃ (ז) וַיַּ֥עַל יוֹסֵ֖ף לִקְבֹּ֣ר אֶת־אָבִ֑יו וַיַּֽעֲל֨וּ אִתּ֜וֹ כָּל־עַבְדֵ֤י פַרְעֹה֙ זִקְנֵ֣י בֵית֔וֹ וְכֹ֖ל זִקְנֵ֥י אֶֽרֶץ־מִצְרָֽיִם׃ (ח) וְכֹל֙ בֵּ֣ית יוֹסֵ֔ף וְאֶחָ֖יו וּבֵ֣ית אָבִ֑יו רַ֗ק טַפָּם֙ וְצֹאנָ֣ם וּבְקָרָ֔ם עָזְב֖וּ

תולדות אהרן כריתי ר"ה כ"ו, א'. סוטה י"ג, א'. חולין נ"ג, א': עלה סוטה ל"ו, ב': ויעל סוטה ט', ב', וי"ג א': וכל בית סוטה י"ג, א':

גענדעס פֿאָר: (ה) מיין פֿאטער האט מיך בעשוואָרען, אונד געשפּראָכען, איך שטערבע, אין מיינעם גראבע, דאז איך מיר אים לאנדע כנען גענגראבען, דא זאָללסט דוא מיך בעגראבען: נון מאָכטע איך אלזאָ הינויף ציהען, מיינען פֿאטער בעגראבען, אונד ווידער צוריק קאָממען: (ו) פרעה ליס זאגען: ציהע הינויף, אונד בעגראבע דיינען פֿאטער, וויא ער דיך בעשוואָרען האט: (ז) אלזאָ גינג יוסף הינויף, זיינען פֿאטער צו בעגראבען; מיט איהם גינגען אללע בעדיענטען פרעה'ס, דיא עלטעסטען זיינעס הויזעס, אונד אללע עלטעסטען אויס דעם לאנדע מצרים: (ח) יוסף'ס הויזלייטע, זאָ וויא זיינע ברידער אונד דאז געזינדע זיינעס פֿאטערס; נור איהרע קינדער, איהר קליינעס אונד גראָסעס פֿיה, ליסען זיא

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה לְמֵימָר: (ה) אַבָּא קַיֵּים עֲלַי לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאִית בְּקִבְרִי דִּי אַתְקֵינִית לִי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִינַנִּי וּכְעַן אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא וְאֵיתוּב: (ו) וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק וּקְבוֹר יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְקַיֵּים עֲלָךְ: (ז) וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵיהּ וְכָל סָבֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ח) וְכָל בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי וּבֵית אֲבוּהִי לְחוֹד טַפְלֵיהוֹן

רש"י

שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה [ב"ר]. ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא

באור

באזני פרעה לאמר, בלשון זה כאלו הוא המדבר כמו שאמר אבי השביעני וגו': (ה) אבי השביעני לאמר, אבי השביעני ויאמר: הנה אנכי מת, ועתה תקברני בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען, זהו שעור הכתוב לפי דעת בעל הטעמים שהעמיד סגולתא בתבת מת, וכן מתורגם בל"א: כריתי, הראב"ע פי' לשון חפירה כמו כי יכרה איש בר (שמות כ"א ל"ג), וכן פירש"י והרד"ק, וכן תרגם יב"ע דחפרית, וכן מתורגם בל"א. כי יתכן שיעקב אבינו כרה וחפר קברו בחייו, ואו"ת דאתקינית, תרגם לפי הכוונה כמנהגו ולא כהוראת המלה, ועוד פי' הרד"ק שי"ת אותו לשון קנין כמו וגם מים תכרו מאתם (דברים ב' ו') ואף על פי שאברהם קנה אותו הרי הוא כאלו קנהו הוא מפני שקנה חלק עשו בנזיד עדשים, וכן פי' רש"י בשם בב"ר, אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה: ואשובה, אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ו) ויאמר פרעה, לעבדיו שיאמרו ליוסף עלה וגו', כי עמהם דבר, וכן מתורגם בל"א (פרעה ליס זאגען): כאשר השביעך, ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך: (ז) כל עבדי פרעה, כל אנשי הגדלים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: וזקני ביתו

בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: (ט) וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד: (י) וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים:

ת"א עמו שם ט', ג': ויבאו שם י"ג, א': ויספדו שם שם: ויעש שבת קנ"ג, א':

תרגום אשכנזי

אים לאנדע גשן: (ט) מיט איהם צאָג היניף זאָ וואַגען אלס רייטערייא, אונד וואר איין זעהר גראָסעס לאגער: (י) אלס זיא אן דיא איינגעצייענטע טעננע קאמען, וועלכע אן דער זייטע דעס ירדנס ליגט, זאָ הילטען זיא דאָזעלבסט איינע זעהר גראָסע אונד העפּטיגע קלאגע, אונד ער שטעללטע איבער זיינעם פאטער איינע טרויער פאָן זיבען טאגע אן:

תרגום אונקלוס

וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן שְׁבָקוּ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן: (ט) וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אַף רְתִיכִין אַף פָּרָשִׁין וַהֲוָה מַשְׁרִיתָא סַגִּיאָה לַחֲדָא: (י) וַאֲתוֹ עַד בֵּית אִדְּרֵי דְּאָטָד דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפָדוּ תַּמָּן מִסְפַּד רַב

רש"י

לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו [סוטה י"ג] על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי

באור

וכל זקני ארץ מצרים, להיותו נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם (תהלים ק"ה כ"ב): (ט) ויעל עמו, העלה יוסף עמו גם רכב גם וכו', כמו ויעל עלת (לעיל ח' כ') לשון מפעיל (הרשב"ם), ואין לורך לפי' זה כי בבנין הקל מלאנוהו בפתח האית"ן בעבור אות הגרון שאחריו כמו ויעל משה (שמות כ"ד ט"ו), ואם בעבור שבא לשון יחיד על רבים, הנה כבר כתבנו כי בבא הפעל בראשונה לא ישגיח לא על המספר ולא על המין, ועוד שהוא מוסב על הרכב הנזכר לאשונה שהוא לשון יחיד, ולכן ת"א וית"ע וסליקו, כפי הכוונה על העולים ושינו מלשון יחיד ללשון רבים, ואם הי' מבנין הפעיל היו לריכי' לתרגם ואסיק עמיה, וכן מתורגם בלשון אשכנז מן הקל על העולים: גם רכב גם פרשים, לכבודו וב' מלות גם הבאים בכל המקרא, כל אחד בא לרבות על חברו לפי שאין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכ"ף השמוש באמרו כמוך כפרעה (לעיל מ"ד י"ח), כלומר זה כזה וזה כזה: ויהי המחנה כבד מאד, לשון רבוי והוא שם תאר, וכן ת"א סגיאה, וכן מתורגם בל"א (גראָסעס): (י) גרן האטד, מוקף אטדין היה, והוא מין ממיני הקוצי', וקוץ ודרדר (שם ג' י"ח), ת"א וכובין ואטדין, ובב"ר ודרדר זו קנרס שהוא עשוי דרין דרין, ופי' הערוך קנרס בלע"ז קפרו"ן, ונקרא כן גם בלשון יווני ורומי ונזרעים בגנות ולאשם עשוי דרים דרים והם למאכל. ובל"א נקרא (דיסטעל): מספד גדול וכבד מאד, פה ת"א רב ותקיף, לפי ענינו, וכן מתורגם בל"א (העפּטיג): ויעש לאביו אבל שבעת ימים, לשון הראב"ע אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל עכ"ל, והוסיף לפרש בעל אהל יוסף אחר ז' ימים שקברוהו, כאשר אמרו קדמונינו ז"ל במסכת מועד קטן שאין האבילות חל עד שיסתום הגולל עכ"ל אהל יוסף, ולא ידעתי מי הכריחו להוסיף עוד על דברי חז"ל ולומר אחר ז' ימים שקברוהו ולדבריהם חל האבילות תיכף אחר הקבורה, והנה בלי ספק יפרש הראב"ע כי הי' זה לאחר שחזר מחברון ובחזרתו כשבא אל המקום הזה עשה לו הספד הזה והאבל שבעת ימים, והוא כנגד משמעו' הכתוב שאמר אח"ז ויעשו בניו לו כן כאשר צום וישאו אתו בניו ארצה כנען ויקברו אתו וגו' ואח"ז וישב יוסף מצרימה וגו', ומה שהולה להעזר מדברי קדמונינו, הנה מפורש להפך בדברי חז"ל בסוטה (דף י"ג ע"א), שפירשו גרן האטד על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים ע"כ, הרי מפורש שהי' בנשא' הארון ולא בחזרה, אם לא שיפרש שההספד שבתחלת הפסוק הי' בבואם לארץ והאבל שבסוף הפסוק הי' בחזרה, ויפסוק לפסוקא בסכינא חריפא, ועוד שהרי אבל וירא יושב

(יא) וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ (יב) וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ (יג) וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ (יד) וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־

ת"א וישאו סוטה י"ג, א'· חולין ק"א, ב': וישב-סוטה שם:

(יא) אלס דער כנעניאיינוואָהנער דעס לאנדעס, דיזע טרויער אויף דער איינגעצייניטען טעננע זאה, שפראכען זיא: דיא מצרים האבען היר גראָסע טרויער! דארום נעננט מאן זיא טרויערפלאטץ דער מצרים, אן דער זייטע דעם ירדנ'ס: (יב) זיינע זאָהנע טהאטען איהם, וויא ער איהנען בעפֿאָהלען האטטע: (יג) נעמליך זיינע זאָהנע פֿיהרטען איהן אין דאז לאנד כנען, אונד בעגרובען איהן אין דער האָהלע דעס פֿעלדעס מכפלה, וואָ אברהם דאז פֿעלד געקויפֿט האטטע, צום ערבבעגרעבניס, פֿאָן דעם חתין עפרון, פֿאָר ממרא: (יד) נאכדעם יוסף זיינען פֿאטער בעגראבען האטטע, קעהרטע ער נאך מצרים צוריק, ער אונד זיינע ברידער, אונד אללע דיא מיט איהם הינויף געצאָגען ווארען, זיינען פֿאטער צו

תרגום אונקלוס

וְתַקִּיף לַחֲדָא וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֶבְלָא שַׁבְעָא יוֹמִין: (יא) וַחֲזָא יָתֵיב אַרְעָא כְּנַעֲנָאָה יָת אֶבְלָא בְּבֵית אִידְרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֲבַל תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ אֲבַל מִצְרַיִם דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא: (יב) וַעֲבַדוּ בְּנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִי פַקֵּידִינוּן: (יג) וּנְטַלוּ יָתֵיהּ בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דִכְנַעַן וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כְּפֶלְתָּא דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה עַל אַפֵּי מַמְרֵא: (יד) וְתַב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא וַאֲחוֹהִי וְכָל דִּסְלִיקוּ

רש"י

ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא לפי שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו [במ"ר]: (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם

באור

הארץ הכנעני את האבל, ולא אמר את המספד, והנכון שהי' בנשאם הארון קודם הקבורה כמו שהי' הלי' של בני במצרים קודם הקבורה שלא כמנהגנו היום שהם אחר שבעת ימי האבלות, כי חנוט הי' ולא יסרח: (יא) וירא יושב הארץ הכנעני, כלומר וירא הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א ושעור הכתוב וכאשר ראה הכנעני שהוא יושב הארץ ההיא את האבל בגרן האטד, אמרו אבל כבד (היא) זה למצרים, וכן מתורגם בל"א: ויעשו בניו לו כן כאשר צום, כלל ופרט אחריו ואמר: (יג) וישאו וגו', שנשאוהו לארץ כנען וקברוהו במקום שצוה להם: (יד) וישב וגו', שעור הכתוב, ואחרי קבור יוסף את אביו, שב

אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ (טו) וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ (טז) וַיְצַוּוּ אֶל־

בעגראבען: (טו) אלס נון דיא ברידער יוסף'ס ערוואָגען, דאס איהר פֿאטער טאָדט וואר, שפראכען זיא: ווען נור יוסף אונס ניכט גראם איזט, אונד אללעס באָזע ווידער פֿערגילטעט, דאז וויר איהם אנגעטהאָן: (טז) זיא ליסען דעם יוסף ענטביעטען, דיין פֿאטער

תרגום אונקלוס

עִמֵּיהּ לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי בָּתַר דִּי קְבַר יָת אֲבוּהִי׃ (טו) וַחֲזוֹ אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי מִית אֲבוּהוֹן וַאֲמָרוּ דִּלְמָא יִטַּר לָנָא דְּבָבוּ יוֹסֵף וַאֲתָבָא יָתֵיב לָנָא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִּגְמַלְנָא יָתֵיהּ׃ (טז) וּפַקִּידוּ

רש"י

בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן [ב"ר]: לו ישטמנו. שמא ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו חכמו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו [דברים ל"ב]. לו הקשבת למצותי [ישעיה מ"ח]. ולו אנכי שוקל על כפי [שמואל ב' י"ח]. ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי [שמואל ב' ט"ז] אולי ישיב ה' אותי [יהושע י"ד] הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש נ' צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות

באור

מצרימה, הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבר את אביו, וכן מתורגם בל"א: (טו) ויראו אחי יוסף וגו', כשראו אחי יוסף שמת אביהם אמרו לו ישטמנו וגו': לו ישטמנו, לשון שמא, שמא ישוב לנו איבה, ומלת לו בוי"ו שורק מתחלק לענינים הרבה, יש משמש בלשון בקשה והלואי כמו לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח), לו יהי כדברך (שם ל' ל"ד). ויש משמש בלשון אם כמו לו החיתם אותם (שופטים ח' י"ט), לוא הקשבת למצותי (ישעיה מ"ח י"ח), ויש משמש בלשון שמא כמו לו ישטמנו יוסף, ואין לו דומה במקרא: גמלנו, זה לשון המתרגם האשכנזי כל גמול ענינו התחלת הטובה או הרעה, וגדרו הנהגת בעל הבחירה עם רעהו לעזור אותו אל ההצלחה אמתית או למנעה ממנו, וכאשר ישיב לו רעהו הטובה או הרעה היה יאמר עליו שהוא משיב גמול או משלם גמול או עושה לו כגמולו אשר גמל עליו, ולא תמצא במקרא ענין הגמול על תשלו' הטובה או הרעה מבלי שיחובר אליו בפירוש פעל ההשב' או התשלום, ובל"א התחל' הטובה (גוטעס ערצייגען או חנטהון), ותשלום הטובה (גוטעס פערגעלטען) עכ"ל, ותבין מזה כוונת תרגומו: (טז) ויצוו אל יוסף, כמו ויצום אל בני ישראל (שמות ו' י"ג), צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל, אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן: לאמר, יש בפסוק הזה ב' פעמים לאמר, ואח"ז מתחיל עוד כה תאמרו, ויובן לפי כוונתנו שהמלה הזאת תורה על לשון האומר ממש, ולכן בכל מקום אחר לשון אמירה מסב הדבור אליו כאילו בענינו ידבר, ולא כאיש אחר המודיע רק כוונת האומר ולא לשונו ממש, ובעפ"ז, אין שום יתור פה בפסוק, כי הראשון יורה על לשון השליח ששלחו אל יוסף שהתחיל במלת אביך, וידמה ששלחו איש או אנשים אחרים ולא אחד מאחיהם לכן אמר אביך ולא אבינו, ורש"י פי' ששלחו את בני בלהה, ויב"ע בתרגומו אמר כי את בלהה שלחו, ולשון אביך ולא אבינו מורה יותר כדבריו, והשני יורה על לשון יעקב בצוותו שהתחיל במלת כה תאמרו, וכה תאמרו יורה על לשון המצווים מאת יעקב שיתחילו ממלת אנא, ושעור הכתוב כן הוא, ויצוו (אל שלוחם חילך) אל יוסף וַיֹּאמֶר, אביך צוה לפני מותו וַיֹּאמֶר, כה תאמרו וגו', והכתוב השתמש במקור עם למ"ד, שהוא מלת לאמר, כדרך הל' בכל מקום שבוא פעל אחרי פעל, כאשר לא תושלם הפעול' המכוונת אליה באחד מהם, שיבא השני בלי הוראת הזמן

תרגום אשכנזי רצד

האט פֿאָר זיינעם טאָרע בעפֿאָהלען: (יז) זאָ זאָללט איהר צו יוסף שפרעכען: ליבער! פֿערצייהע דאָך דאז פֿערברעכען דיינער ברידער אונד איהר פֿער־שולדען, דאס זיא זאָ איבעל אן דיר געטהאן! נון אָ! פֿערצייהע דאָך דאז פֿערברעכען דער דיע־נער דעס גאטטעס דיינעס פֿאטערס! יוסף וויינטע אלס מאן זאָ מיט איהם שפראך: (יח) הערנאך גינגען אויך זיינע ברידער. פֿילען פֿאָר איהם הין, אונד שפראכען: וויר וואָללען דיינע סקלאַפֿען זיין: (יט) יוסף אבער אנטוואָרטעטע איהנען:

יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: (יז) כה־תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי־רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו: (יח) וילכו גם־אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים: (יט) ויאמר

ת"א אביך יבמות ס"ה, ב': אנא שא יומא פ"ז, א'. יבמות כ"ה ב': ועתה יומא ע"ו, א': וילכו מגלה ט"ז, ב':

תרגום אונקלוס

לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר: (יז) כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה: (יח) ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין: (יט) ואמר להון יוסף

רש"י

שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. שנו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו [ב"ר יבמות ס"ה]: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלהיו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי

באור

והגוף והמין, כי גם במקור עם אחת האותיות בכל"ם השייכו' לו, כמו לא יוכל הנער לעזב (לעיל מ"ד כ"ב), לא תספון לראות (שם כ"ג), ויכלא העם מהביא (שמות ל"ו ו') (עיין הקדמת הספר) אף כאן ויצוו לאמר. אביך צוה וגו' לאמר, ובפסוק הבא שהם התחלת הדבור של המצוה, ואין שם התנאי שזכרנו שהוא פעל אחרי פעל, לא הי' ראוי להשתמש במקור, לכן פיתח כה תאמרו: (יז) אנא, המלה הזאת נמצאת בה"א בסוף, אָנָה, ותור' על שאל' המקום, ונקודה אָן כמו אן הלכתם (שמואל א' י' י"ד), והה"א נוספת, ונמצא' באל"ף בסוף, אנא, ועקרה נא, והאל"ף שבראש נוספת, כמ"ש הרד"ק בשרשי' שרש נא, וכתב שם עוד שיתכן שהיא שרשי', וכ"כ בשרש אן, והוא לעול' מלעיל, כי האל"ף קמוצה, והנו"ן דגושה, על התחנה והבקש' והפיוס, ונמצא' ו' פעמים בה"א בסוף על ההודא' הזאת, ונמנו במסור': שא נא, בא בענין המחילה כי סליחת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מן האדם: ועתה שא נא, עד כאן היה מאמר יעקב שהם בפיה' לפני מותו (כפי מה שאמרו), ומכא' ועתה ואילך הוא מאמ' השלוחי' עצמ', ומדוקדק מלת ועתה, ר"ל ועתה אחר שראית שהוא רצון אביך למחול חטאתם, אל תמנע מלעשותו: לפשע, הלמ"ד מורה לפעמי' על העצם עצמו כמו מלת את ויספיק הענין זולתה, כמו הרגו לאבנר (שם ב' ג' ל'), אנוש לשברך (ירמי' ל' י"ב), ודומיה' רבים: עבדי אלהי אביך, אפילו לא היו אחיך, מאמוני' אביך הם, ואתה והם אחים באמונה, ויש להם לאהוב זה את זה ולסלוח זה לזה: בדברם אליו, מכאן נראה כי יותר מאחד שלחו אליו, ולאפשר תהיה הכוונה על אחיו, בדבר אחיו אליו ע"י השליח: (יח) וילכו גם אחיו, מוסף על השליחות: (יט) התחת אלהים אני, וכי במקומו אני שאוכל להרע לכם

אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃ (כ) וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי (כא) וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ (כב) וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר

ת״א וינחם מגלה ט״ז, ב׳. סנהדרין ק״ח, א׳:

תרגום אשכנזי

פֿירכטעט אייך ניכט! בין איך דען אן גאָטטעס שטעללע? (כ) האבט איהר גלייך דיא אביזכט געהאבט, מיר באָזעס צו טהון; זאָ האט דאָך גאָטט צור אביזכט געהאבט, עס צום גוטען צו לענקען, אום דאז אויסצופֿיהרען, וואס יעטצט געשיהט, איין גראָסעס פֿאָלק צו ערהאל־טען: (כא) זאָ פֿירכטעט אייך ניכט! איך וויל אייך פֿערפֿפלעגען, אונד אירע קינדער. ער טראָ־סטעטע זיא, אונד שפּראך איהנען מוטה איין: (כב) יוסף וואָהנטע אלזאָ אין מצרים, ער אונד זיינעס פֿאטערס הויז: יוסף לעבטע הונדערט אונד

תרגום אונקלוס

לָא תִדַּחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אֲנָא׃ (כ) וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְׁבַת לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ (כא) וּכְעַן לָא תִדַּחֲלוּן אֲנָא אֱזוּן יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יָתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃ (כב) וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם

רש״י

התחת אלהים אני. שמא במקומו אני. בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה והקדוש ברוך הוא חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) **וידבר על לבם.** דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורי׳ ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם

באור

אף אם הייתי רוצה להרע לכם: (כ) **ואתם חשבתם וגו׳**, מחובר לפסוק של מעלה, כלא תאמרו שכלכם חשבתם עלי לעשות לי רעה, ולא יכולתם, כי אלהים חשבה להיות עשייתכם לטובה לכל העם, ואיך אוכל אנכי לבדי לעשות לכם רעה נגד רצון האלהים, כן פי׳ רש״י, והרמב״ן פי׳ שהוא התנצלות על הרעות אשר בתלונתו אשר התנכל יוסף בעדם, מלבד מה שאמר בתחלה, התחת אלהים אני, שלא אוכל להרע לכם, אמר עוד ואף גם שאתם לא פשעתם בי בדבר מכירתכם אותי מצרימה כי הקב״ה גרם לכם ולטובתכם נתכוון, ובא כאן מלת הנוכחים ואחריו הפעל לנוכחים, ואתם חשבת׳, כדרך הלשון בכל מקום שיש התנגדות במאמר, כי תאמר ואתם חשבתם מתנגד לתאמר אלהים חשבה הבא אחריו, ושעורו הן אמת שאתם חשבתם, או אף על פי שאתם חשבתם לרעה, האלהים חשבה לטובה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: **חשבתם עלי רעה**, חשבתם עלי (לעשות לי) רעה: **אלהים חשבה לטבה**, אלהים חשב להפכה שתצא ממנה טובה, וכן מתורגם בל״א: **למען עשה כיום הזה**, כדי לעשות כדבר שנעשה בעת הזאת שאתם רואים, שהוא להחיות עם רב, וכן מתורגם בל״א הלשון הקצר הזה: **עשה**, מקור שלא כמנהג חבריו בעלי הה״א באחרונה שתשתנה לתי״ו, ודומה לו ראה פניך (לעיל מ״ח י״א): **כיום**, יאמר לפעמים על העת והזמן, כמו ביום הכותי כל בכור (במדב׳ ח׳ י״ז), פי׳ בעת הכותי, כי בלילה מתו הבכורים ולא ביום; (כא) **וידבר על לבם**, דברים המתקבלים על הלב: (כג) **בני שלשים**, לשון הרמב״ע בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים עכ״ל, ור״ל כי פירושו בנים של שלשים והם רבעים כי הסמיכות יורה על הקנין לדעת המדקדקים, אבל המתואר לא יסמך אל התאר, ולכן אם היה שלשים תאר אל בני

שָׁנִים׃ מפטיר (כג) וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ (כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃

מ' רבתי

ת"א וישבע כתובות קי"א, א':

צעהן יאהרע: (כג) יוסף זאה נאָך אורענקעל דעם אפרים: אויך דיא קינדער מכיר'ס מנשה'ס זאָהנס וואורדען געבאָרען אונד ערצאָגען, אויף דען קניען יוסף'ס: (כד) יוסף שפראך צו זיינען ברידערן: איך שטערבע; גאָטט ווירד אייך בעדענקען, אונד אויס דיזעם לאנדע הערויף פֿיהרען, אין דאז לאנד, וועלכעס ער דעם אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען: (כה) יוסף ליס דיא קינדער ישראל שוואָרען אויף דיזע וואָרטע: גאָטט ווירד אייך בעדענקען, זאָ זאָללט איהר מיי-

תרגום אונקלוס

הוּא וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ (כג) וַחֲזָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃ (כד) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיָי מִדְכַּר דְּכִיר יַתְכוֹן וְיַסֵּק יַתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (כה) וְאוֹמֵי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר

רש"י

יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר א' וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי

באור

ראוי להיות בנים שלשים, ולדעת הרד"ק בפסוק בני רבעים (מלכים ב' י' ל'), הוא כמו בנים רבעים, בא הסמיכות במקום הנפרד, והענין אחד, כי נכדי האדם הם הדור השלישי לו, ויקראו בני השניים, שהם בני הדור השני, או בנים שניים, שבניו הם הבנים הראשונים, וכן בני נכדיו הם הדור הרביעי לו, ויקראו בני השלישיי' או בנים שלשי' ואין מקום לתפיסת בעל אהל יוסף על הראב"ע. מן פסוק בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (הנזכר לעיל), ואדרבה זכריה היה הדור החמישי ליהוא, כי מלכו אחריו יהואחז ויואש וירבעם וזכריה, והיה א"כ זכריה אחד מן בני הדור הרביעי לדעת הראב"ע, או אחד מבנים רבעים לדעת הרד"ק ז"ל, והנה בנים שלשים בל"א (אורענקעל): גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף, התוספת של גם יורה לענין מה שאמר ילדו, כי פי' ילדו ענין התרבות והגדול, ולפי שהיה אפרים צעיר ממנשה, לא גדלו נכדיו על ברכי יוסף רק שזכה לראותם בעודם קטנים בחיק אמותם, אבל מנשה שהיה הבכור גודלו בני בניו על ברכו יוסף, והכונ' שרבה וטפח אותם על ברכיו, וא"ת אתילידו ורבי יוסף לא תרגם מלת ברכי רק לפי הכונ', והמתרגם לל"א תרגם מלת ילדו (געבאָרען אונד ערצאָגען), כי מלת ילד כוללת שתי הענינים הלידה והגדול, ובפרט בהסמכה אל על ברכי, ותרגם על ברכי כהוראת המלה: בני מכיר, אף שלא נזכר לו בפ' פנחס רק בן אחד והוא גלעד, עכ"ז בלי ספק היה לו עוד בנים, כי כן כתוב שם בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדבר כ"ו כ"ט), הרי מבואר שמשפחת מכיר לבד ומשפחת גלעד לבד, והיינו לפי שגלעד הי' למשפח' רבה נחשבו בניו למשפח' בפ"ע על שמו, ושאר אחיו שלא הולידו הרב' נחשבו כלם למשפח' אחת ע"ש אביו, וכן פי' רש"י שם: (כה) וישבע וגו' פקד יפקד וגו' והעלתם וגו', כאשר הודיע בפסוק הקודם שפקד יפקד אותם, אבל שעוון

נעגעביינע פֿאָן היר מיט הינויף נעהמען: (כו) יוסף שטארב הונדערט אונד צעהן יאהר אלט: מאן באלזאמטע איהן איין, אונד ער ווארדע אין איינע לאדע געלעגט אין מצרים:

(כו) וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

תרגום אונקלוס

דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא׃ (כו) וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשָׁמוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃

באור

פה, כאשר פקד יפקד אלהים אתכם אז והעליתם את עצמותי מזה אתכם, וכן מתורג' בל"א: (כו) ויחנטו, הרופאים: וַיִּישֶׂם, לדעת הראב"ע שרשו ישם והוא פעל יוצא מבנין הקל על משקל וַיִּיצֶר ה' אלהי' (לעיל ב' ז'), וכן וַיִּיקֶץ נח (שם ט' כ"ד) וַיִּצֶק, דם המכה (מלכים א' כ"ב ל"ה), אלא שמלות וייקץ ויצק הם פעלים עומדים, ויהיה השרש שום ויושם בבנין א', ושעורו פה ויישם המשי', ואיננו זרות כפי מנהג ל' המקרא שיחסר הפועל לרוב. אך זרות אחרת יש פה כי תחסר מלת אותו, או הכנוי ושימוהו. כאשר באמת אנקלוס שתרגם כפי דעת הראב"ע הוסיף בו הכנוי ושמוהי, וכן תרגם יב"ע וטמון יתיה, הוסיף בו מלת יתיה המור' על הפעול, לכן אנכי אקרב את אשר רחק והראב"ע והיא דעת רבי יונה המדקדק שהמל' מן ההפעל, ובא החירק תחת השורק, כמו ועל בשר אדם לא ייסך (שמות ל' ל"ב) (שהוא מן שרש סוך לדעת רבי מנחם שהוא המדקדק רבי יונה הנזכר, ובא במקום יוסך), והראוי וַיּוּשַׂם ושרשו שם, ואין צורך להרבות בשרשי' ללא צורך, וכתב הרד"ק בשרשים שרש שום שבא פתח קטן תחת פתח גדול (ר"ל סגול שנקרא אצל הקדמוני' פתח קטן במקום פתח שקראוהו פתח גדול), וכן דעתי ג"כ כאש' מצאנו וייקץ נח, ויצק דם המכ', שבא הסגול במקום פתח, ואם שהרד"ק בשרשים שרש הנזכר הביא ב' הדיעו' ולא הכריע להיכן דעתו נוטה, מ"מ בס' המכלול (דפוס קטן ד' קל"א ע"א), כתב שהנכון שהוא במקום ויושם, ועם שלא הודיע טעמו, יראה שהוא לפי שלא מצאנו שורש ישם בשי"ן שמאלית בכל המקרא: בארון, בקמצות הבי"ת, המורה על הידוע, הוא הארון שהכין לנפשו טרם מותו:

חזק

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשי' וארבעה. א"ך ל"ד סימן: ותציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו י"ב. זה שמי לעולם סימן: וסדריו מ"ג. גם ברוך יהיה סימן: ופרקיו נ'. י"י חננו לך קוינו סימן: מנין הפתוחות שלשה וארבעים. והסתומות שמנה וארבעים הכל תשעים ואחת פרשיות. צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן:

סדר

הפטרת

מספר בראשית

ושבת ראש חדש, ומחר חדש ושתי שבתות דחנוכה

עם

פירוש רש"י, ובאור ותרגום אשכנזי

ולרוב התועלת נדפסו גם כן

דיני ההפטרת מכל השנה

מלוקטים מן הפוסקים המפורסמים כמו שנדפסו בספר באר יצחק.

דיני ההפטרת מכל השנה

מלוקטים מפוסקים ראשונים ואחרונים כמו שהובאו בספר באר יצחק:

א מפטירין בנביא מעניינא של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקי' אא"כ סליק ענינא בבציר מהכי, ודוקא בשבת בעינן כ"א פסוקי' ג' לכל א' מן הקרואים אבל בי"ט שקורין ה' סגי בט"ו פסוקי'. וטעם לכ"א פסוקים כתב הלבוש שפעם א' גזרו שלא לקרות בתורה וקראו בנביאים כנגד ז' קרואים לכל א' ג' פסוקים ולכך יברך המפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה. ומה שקורין בנביאים ולא בכתובים מפני שלא תמצא שם מעין הענין פרשת התורה:

ב בע"ז ובמ"א פסקו הפטרה הנעשה בדפוס שרי לקרות מתוכו:

ג לא נתקנה ההפטרה רק בשביל אחד שקראו בתורה אבל בלא"ה אסור לקרות עם הברכה שלפני' ולאחרי' אבל בלא ברכה שרי:

ד אם נמצא טעות בס"ת ואין להם ס"ת אחר' אם כבר קראו לשביעי יברך אותו השביעי על ההפטר' ואם עדיין לא קראו לו ג' פסוקים ומכ"ש אם עדיין לא קראו לשביעי כלל לא יברך על ההפטרה:

ה אם אין עירוב שיכולין להביא חומש הולכין בבית ששם החומש וקורין שם ואין קורין בע"פ:

ו אם חל ר"ח בשבת אין המפטיר מזכיר בתוך הברכות של ר"ח כלל:

ז צריך לכוין לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר מניינם בשבת:

ח לא יענה אמן אחר אמת וצדק:

ט קטן יכול להפטיר וכתב הרמ"א סי' רפ"ב אפי' פרשת המוספין או בד' פרשיות אבל מהרש"ל פסק שאין הקטן עולה למפטיר בשבת זכור ופ' פרה וגם' באר היטב הביא שמצא כתוב שאין הקטן מפטיר במרכבה דיום א' דשבועות ולא בז' של פסח ולא בשבת תשובה ולא בשבת חזון:

י אם קראו למפטי' מי שאינו יודע לומר ההפטרה יכול אחר לאומרה אבל לכתחלה אסור לעשות כן:

יא אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותן שעלו לקרות בתורה וכבר אמר ש"ץ קדיש אחר קריאת הפרשה זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף אבל אם לא אמר קדיש יפטיר מי שעלה לשביעי אם יודע. ויאמר הקדיש אחר ההפטרה. ואם יש אחרים שיודעים להפטיר לא יפטיר מי שעלה כבר:

יב אם נשתתק המפטיר באמצע ההפטרה הבא לסיימה לא יתחיל ממקום שפסק הראשון אלא צריך לחזור ולהתחיל ממקום שהתחיל הראשון כמו בס"ת:

יג שנים לא יאמרו ההפטרה בפעם אחת דתרי קלי לא משתמע והיינו בקול רם אבל כ"א מחויב לקרות בלחש:

יד אין המפטיר מפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הס"ת:

טו אין לסלק המפטיר עד אחר הברכה:

טז בשבת שהפרשיות מחוברת מפטירין בהפטרת פרשה שניה חוץ באחרי מות וקדושים דמפטירין הלא כבני כושים שהיא הפטרת אחרי מות דלא כלבוש שכתב התשפוט וכן נוהגין:

יז מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענות שהם דדברי ירמיה. שמעו. חזון ישעיה. ואם טעה והפטיר שבת ראשון בפרשה דיומא יפטיר לשבת הבאה דברי ירמי' וגם שמעו:

יח ר"ח אלול שחל להיות בשבת נוהגין במדינות אלו להפטי' משל ר"ח שהיא השמים כסאי ואז מפטירין בפ' כי תצא רני עקרה וגם עניה סוערה וכן ר"ח אב שחל להיות בשבת מפטירין משל ר"ח אבל בקצת מקומות וכן בפ"פ מפטירין שמעו. ואם אירע ר"ח בד' פרשיו' מפטירין מד' פרשיות:

יט כשחל ר"ח באחד בשבת מפטירין בשבת ויאמר לו יהונתן מחר חדש ואין דוחין הפטרת עניה סוערה משום מחר חדש רק אומרים הפטרת עניה סוערה ומה שכתוב הרמ"א בסי' תכ"ה שאין דוחין מפניה הפטרת שמעו לאנס כתב כן כי לעולם אין חל ערב ראש חודש אב בשבת:

כ כשיש חתונה בשבת נוהגין להפטיר שוש אשיש שהוא הפטרת נצבים ואין דוחין מפניה הפטרת של ז' דנחמתא ולא של ד' פרשיות ולא של ר"ח או מחר חדש או חנוכה או שירה אבל שאר הפטרת דוחין מפניה:

כא מה שפסק ברמ"א סי' תכ"ה אם היה חתונה בר"ח או בשאר שבתות שאין דוחין ההפטרה קורין באותו ענין מקצת מהפטרה אחרת וכו' עיין בס' באר היטב שאז אומרים מקצת שוש אשיש אבל לא ראיתי נוהגין כן:

כב כתב בשל"ה כשקורין שנים מקרא ואחד תרגום יקרא ההפטרה פעם א' מקרא ופעם א' תרגום והעולם מקילין בו ונראה הטעם לפי מה שפסק בש"ע סי' רפ"ה דאם למד הפרשה בפירש"י חשוב כמו תרגום מכ"ש גבי ההפטרה פשיטא שיוצא אם קראה בפירושיה:

כג בד' פרשיות הקורא שמו"ת יקרא הפטרה של פרשת אותו שבוע ואח"כ בצבור יקרא בלחש עם המפטיר הפטרה של הד' פרשיות וכן בראש חדש ומחר חדש:

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

*סדר ההפטרת

לספר בראשית.

הפטרת מחר חדש (שמואל א' כ' י"ח עד מ"ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל. (כ) וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃

(יח) נון שפראך יהונתן צו איהם: מאָרגען איזט נייאמאָנד, דא ווירסט דוא פערמיסט ווערדען, וייל דיין זיטץ פעהלען ווירד. (יט) דרייא טאגע געהע אימער טיפער הינאב, ביז דוא קאָממסט אן דען אָרט, וואָ דוא פערבאָרגען ווארסט אם ווערקטאגע, דא בלייבע בייא דעם שטיינע אזל. (כ) אונד איך וויל דרייא פפיילע אן דיינע זייטע שיסען, אלס ווען איך שאָסע נאך

רש"י

(יח) מחר חדש. ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן: ונפקדת. אזי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותיתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: (יט) ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי מאז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסת' בו ביום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תירגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהוא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן הסות: (כ) צדה אורה. לא מפיק ה"א ופתרון

באור

(יח) ויאמר, כשתמו דברי הברית נתן לו עצה איך יתחבא, והוא יגיד לו מה בלב אביו. יפקד, כת"י יהי מרוח בית אסחרותך. והאלה מן ולא נפקד ממנו איש: (יט) ושלשת, כל שלשת ימים תלך בירידה בעמק מאד, עד שתגיע אל המקום אשר נסתרת שם ביו' המלאכ', ר"ל ביו' שעוסי' בו מעשה, כי אותו היום ר"ח היה, והיה מנהגם שלא לעשות מלאכה, וכת"י ביומא דחולא זה שיעור הפסוק לפי פשוטו, וכן מתירג'. וי"מ ושלשת, כשיגיע יום השלשי תרד ולך אל המקום ותתחבא שם ביום המעש' (איבערמאָרגען קאָממע הערונב, אונד געהע אן איינען אָרט, וואָ דוו דיך פערבערגעסט אנן ווערקטאגע), אך זה רחוק מן האמת; כי מה טעם שירד ביום השלישי, הלא יוכל להיות שיחדה אף שאול בהפקד דוד ביום הראשון, וישלח לבקשו, אך לפרושנו אמר שירד תמיד במקום השפלה עד שלא יוכל איש לראותו בעמק, ולאחר ג' ימים שבם היום ונחר ומחרתו יבוא במקום שהיה נסתר שם כבר ושם ישב. וי"ת יום המעשה, יום המיועד להיות בעש' הדבר שיאמר לו עתה בפסוק הסמוך, אמנם פעל נסתרת הוא עבר: האבן האזל, תאר לאבן, או יחסר הנסמך האבן אבן האזל, כמו האלון הברית, ופירושו אבן ההלוך. וי"ת אבן אתא, סימן לעוברי דרכים (וועגווייזער) ובתרגומנו הנחנוהו בשם הפרטי: (כ) צדה, הה"א רפה, ומשפטו במפיק, וכמוהו רבים (רד"ק). ורש"י

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה' לפני עם הקדוש.

(כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ (כב) וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ (כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב

על כ

דעם ציעלע. (כא) אונד זיהע! איך וויל דען בורשען שיקקען: "געה, האָלע דיא פּפֿיילע"! ווען איך נון צום בורשען שפּרעכע: זיהע! דיא פּפֿיילע זינד הירוועדטס פֿאָן דיר, האָלע זיא; זאָ קאָממע, דען עס שטעהעט וואָהל אום דיך, אונד עס איזט ניכטס, זאָ וואהר דער עוויגע לעבט! (כב) ווען איך אבער זאָ שפּרעכע צום בורשען: זיהע! דיא פּפֿיילע זינד דאָרטוועדטס; זאָ געהע, דען דער עוויגע שיקט דיך פֿאָרט. (כג) דיא זאכע דיא וויר, איך אונד דוא פֿעראבּרעדעט האבען, זיהע! דער עוויגע איזט צווישען מיר אונד דיר עוויגליך (צייגע). (כד) אלזאָ פֿערבּארג זיך דוד אויף יענעם פֿעלדע, אונד דא עס נייאמאָנד וואר, זעטצטע זיך דער קאָניג צו טישע צו עססען. (כה) אלס דער קאָניג זיך זעטצטע אן זיינען זיטץ

רש"י

לדה כמו ללד כל תיבה שלריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה בלד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לניחם אם אתה לריך לברוח: (כא) והנה אשלח וגו'. ודרך המבקש אחר הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ לכאן ממנו פעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפש והנחש הזה יהיה לך: אם אמר אמר לנער וגו' קחנו ובואה. לא אתה בעלמך ממקום מחבוסך וקחנו ובוא אלי כי אין לך ליראה כי שלום לך הקב"ה חפץ שתבא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה: (כב) ואם כה אמר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: (כג) והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד הנה ה' ביני וביניך עד על אותו דבר: (כה) אל מושב

באור

פירש שענין לדה כמו ללד: לשלח לי למטרה, אשליך ללד האבן כאלו אני מורה למטרה, כי לא רלה לירות אל האבן אלא מלדה. שלא ירגיש הנער שום דבר בבואו אצל האבן ורואה שם שיושב דוד ויבין שבעלתו נסתר: (כא) קחנו. אחד מן החצים ושב על הנער שיקחנו החץ. ומלת ובואה לדוד. והסימן רק לאמירת חצים ממך והנה. זו לפי פשוטו ואף שאין הנגינ' מסכמת. וכן משמעות מדברי רש"י שפירש. אם אמר אומר לנער קחנו ובואה. ומפני הפסק הנגינה כתב עוד שנמשך גם למטה לדוד שיקחנו ויבוא אליו: אין דבר. אין בו ממש ות"י לית מדעם ביש (עס איזט ניכטס באָזעס): (כב) שלחך ה'. הבריחה שלך היא ברלון ד': (כג) והדבר אשר דברנו, דברי הברית שנדברו בינינו: הנה ד', עד עד עולם. וכן מתורגם. וי"ל לדעתי, בדבר הזה אשר דברנו עתה בענין הסתלקך וסימן שובך או בריחתך, רק ד' שמע והיה עד ביני ובינך עד עולם, ואל יודע לאיש אחר כי אני בעלמך (נור דער עוויגע זייא לווישען חונס עוויגליך): (כה) ויקם יהונתן, עמד ממקומו, לפי שאין דרך הבן להיות מושב אצל אביו, שדרכן לאכול מסובין על המטות, והיה דוד מישב בין יונתן ובין שאול, עכשיו שלא בא דוד לא הישב יונתן עד שישב אבנר אצל שאול, ואחר כך ישב יונתן אצל אבנר (רש"י). וכן מתורגם ולא ישב אבנר במקום דוד ולהשאיר יונתן במקומו כי חשב פן יבוא דוד עוד וישוב במקומו ועי"ז נחסר המקו' ממקו' הישוב. והיה מורגש חסרונו אחד. ולדעת יוסיפון היה דוד יושב תמיד משמאל שאול, ויהונתן מימינו, ועכשיו שלא בא דוד נמלא ישב אבנר משמאל שאול. וטעם ויקם לדעתו אינו קם ממקומו אשר ישב, שלא סר ממקום אשר היה בו לישב אל הלחם. ולפ"ז ראוי לתרגם (יהונתן אחבטע זיך חויף), אמנם זאת הוראתו דוקא בדבר הלריך זרוז והתעוררות אל המעש' ואין ענינו כאן: ויפקר מקום דוד, נחסר היה המקו' מן היושב: (כו) מקרה הוא,

הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃

תרגום אשכנזי רצט

וויא יערעסמאל אן דיא וואנד, שטאנד יהונתן אויף, אבנר אבער זעטצטע זיך אן דיא זייטע שאול'ס, אינד זאָ וואר דוד'ס פלאטץ אונבעזעטצט. (כו) אונד שאול רעדעטע אן דיזעם טאגע ניכטס דאפֿאָן, דען ער דאכטע: עס איזט איין בלאָסער צופֿאלל, ער ווירד ניכט ריין זיין; געוויס ער איזט ניכט ריין. (כז) אבער אם אנדערן טאגע, דעם צווייטען דעס נייאמאָנדים, ביז דוד'ס פלאטץ אבערמאלס אונבעזעטצט וואר, דא שפראך שאול צו זיינעם זאָהנע יהונתן: ווארום איזט ישי'ס זאָהן ניכט צור מאהלצייט געקאָממען, זאָוואָהל געסטערן אלס הייטע? (כח) אונד יהונתן אנטוואָרטעטע שאול: דוד ערבאט זיך'ס פֿאָן מיר, נאך בית לחם (צו געהען).

רש"י

הקיר. בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסב יהונתן עד שישב אבנר אצל שאול ואח"כ ישב יהונתן אצל אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: (כו) מקרה הוא. קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: (כז) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש:

באור

אמר שאול מקרה הוא שקרה לו שלא בא אל הלחם לא במרד ובמעל, או אולי בלתי טהור הוא שטימא מטתו, והוא טמא עד הערב, כי לא טהור בוא. ר"ל שלא נשמר מלטמא מטתו, כי טבעו היה נוטה על דבוי המשגל, כמו שנתבאר מעניינו. ולזה נשמר מלבוא אל שולחן המלך, כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשולחן המלך, כ"כ הרלב"ג ומהר"י אברבנאל, והוא הנכון בפי' הכתוב. ומלת כי לאמתת הענין כמשפטו לפעמים (יאָ! געוויס): (כז) ממחרת החדש השני, ממחרת יום החדש הראשון שהוא יום החדש השני: (כט) והוא צוה לי אחי, גדול הבית צוה והוא אחי אליאב שהסיב שם (רש"י) ועי"ז הוא מוכרח, וההכרח לא יגונה. ועד"ז מתורגם. וי"מ הדבר הזה פיש לנו זבח משפחה צוה אחי להגיד לי וכן ויצוו אל יוסף לאמר (בראשית נ' ט"ז) פי' צוו אל שלוחם לאמר ליוסף וכן יאמר הלועז (ענטביטען) אמנם אם הענין כן, מה אמר זה יונתן להצטדקות דוד שהלך ללכת ולהתגללות שהניחו ללכת ומה בזה לדעת אם אחיו שלח להגיד או איש אחר? ולכן הראשון יותר נכון: (ל) בן נעות המרדות, פרשו עות, והוא שם מופשט בתוספת נו"ן כראש ע"ד ארמית ות"י סַרְבָנוּת,

ס"ת, ומלת בן חסר מרכב כמו בן מות. ומרדות כפל לענין אחד כמו אדמת עפר. וכן מתורגם. וי"מ מגזרת עוה והוא לנקבה ואמר כן על אמו, הנפעל נעוה לזכר, ונעוה לנקבה, ובסמוך נעות והוא סמוך על המרדות כלומר מאמך היה לך זה שאמך מורדת בדרכי, כמו כן אתה מורד בזה שאני רוצה ואוהב בזה שאני שונא. כך כתב הרד"ק, והוסיף עוד ואם פרשו עות הוא נפעל לזכר והיה צריך להיות בן נקוד צרי ומצאנו מלאכוה נקוד סגול כדרך הסמוכים, אע"פי שאינו במקף בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית (ויקרא כ"ד י') ע"כ. והפותרים אותו מגזרת עוה על בן אשה של נעות המרדות מעתיקים (זאָהן איינער פֿערקעהרטען דער ווידערשפענסטיגקייט ד. ה. איינעס פֿערקעהרטען ווידערשפענסטיגען ווייבעס. בעשימפפֿונג דער מוטטער אונד מיטטעלבאר דעס סטאָ גראָססערע דעם זאָהנעס (גענוגניום) והפירוש הזה מקביל למה שאמר להלן לבושת ערות

(כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר

(כט) אונד שפראך: לאס מיך געהען, דען וויר האַבען איין פֿאמיליענפֿעסט אין דער שטאדט, אונד מיין ברודער געבאָטה מיר דיזעס. האבע איך גנאדע אין דיינען אויגען געפֿונדען, זאָ מאַכטע איך מיך פֿאָרטמאכען, אונד זאָ מיינע ברידער זעהען. דארום איזט ער ניכט געקאָממען צום טישע דעס קאָניגס. (ל) דא ענטבראננטע שאול'ס צאָרן איבער יהונתן, אונד ער שפראך צו איהם: פֿערקעהרטער, ווידערשפענסטיגער זאָהן! איך וויים וואָהל, דאס דוא דען זאָהן ישי'ס ערוועהלטעסט צו דיינער שאנדע, אונד צור שאנדע דיינעס מוטטערלייבעס. (לא) דען זאָ לאנגע דער זאָהן ישי'ס לעבט אויף ערדען, ווירסט דוא אונד דיין קאָניגטהום ניכט בעשטעהען. זאָ זענדע נון היןֿ, אונד לאס איהן האָלען, דען ער איזט איין זאָהן דעס טאָדעס! (לב) יהונתן אנטוואָרטעטע זיינעם פֿאטער שאול אונד שפראך צו איהם: ווארום זאָלל ער געטאָדטעט ווערדען? וואס האט

רש"י

(כט) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי הגדול: אמלטה. איסקמפי"ר בלע"ז, escamper, *Escamper*: (פֿליהען, ענטרינגען). אלך יום אחד ואבא: (ל) נעות המרדות. לשון נוע אשה נעוה ונוה יולאנית כאשר תאמר זנות מן זנ כן תאמר נעוה מן נע והתי"ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות המרדות שהיא ראויה לרדות ולייסר. ד"א כשחטפו בני בנימין מבנות שילו לחול בכרמים היה שאול ביניהן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו: נעות. על שם הכרמים והוא גת כמו נעיה אמתו יטופון כעווהי בחמר ולא מן הפס: (לד) נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד:

באור

אמך). אמנם בכ"ז בחרתי בפירוש הראשון לפי שהוא נאה יותר בהעתקה ללשון הלשון ובאמת הענין אחד: לבן ישי, הלמ"ד במקום בי"ת כמו לפניכם לחרב: לבשתך, כי ע"י זה לא תשב על כסאי אחרי, ותמאס ממלוך על ישראל: ערות אמך, כמו רחם אמך. והטעם ולבושת הרחם אשר יצאת משם. כי חרפה היא להוליד בן כמוך הבוחר באשר שנא אביו, לרעת עצמו, (רד"ק) ואין צורך לזה כי הלמ"ד תשרת לסימן יחס הפעול כמנהג לשון ארמית ומצאנו הרבה: לאבנר ועיר דוד. ולדעתי הוא כמו נעות המרדות ואמרת עפר כפל השמות לענין אחד לחיזוק הרעיון. ועוד יתכן לומר כי ערוה כנוי לגלוי כידוע. וענינו: הגלות דופי אמך (צור אָפפענטליכען טאדעל דייגער מוטטער): (לג) כי כלה, כנמר הדבר בלב אביו להמית את דוד (רד"ק): (לד) כי נעצב וגו', כלומר על ב' דברים לא אכל לחם, הא' כי נעצב בעבור דוד, וב' שהכלימו אביו בדבור ובמעשה (מגב"ל). ודרך לשון עברית להשמיט סימן החבור במקום שהן שתי סבות למסובב אחד כאלו הן אחת ותבין דברי רש"י נעצב אל דוד בשביל דוד כי הכלימו אביו בשביל דוד, כלומר עקר הסבה היא אחת שהוא דוד: (לה) בבקר, ביום השלישי בעת הסתר שאז הדרך לטייל ולירות בחצים ולא ירגיש איש בהליכתו: למועד דוד, למקום המיועד אשר דוד נועד להסתר שם. ונאמר גם על המקום כמו בית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג) וי"מ לזמן הקבוע לדוד להגיד לו מה נעשה (צור צייט דיא פֿיר דוד בעשטימט וואר) ובתרגומי בחרתי הפירוש הנראה לי יותר קרוב לפשטות לשון המקרא: (לו) הנער רץ, נראה שהלך הנער עומד במרחק כמטחוי קשת למען יראה אנה יפול החץ, ויהונתן ירה בכח להעביר החץ

אליו למה יומת מה עשה: (לג) ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: (לד) ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: (לה) ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: (לו) ויאמר לנערו רץ מצא־נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: (לז) ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: (לח) ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים ויבא אל־אדניו: (לט) והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: (מ) ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: (מא) הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש

החצי כי

ער געטהאן? (לג) דא וואַרף שאול דען שפיס נאך איהם, איהן צו דורכבאָרען, אונד יהונתן וואוסטע נון, דאס עס פֿאָן זיינעם פֿאטער בעשלאָססען זייא, דוד צו טאָדטען. (לד) אונד יהונתן שטאנד אויף פֿאָם טישע זיינעם פֿאטערס, מיט ענטבראננטעם צאָרן, אונד אס ניכט אם צווייטען טאגע דעס נייאמאָנדעס; דען ער בעטריבטע זיך אום דוד, אונד וויל זיין פֿאטער איהן געשמעהעט. (לה) אם מאָרגען גינג יהונתן היניוס אויף דאז פֿעלד, צום בעשטימטען אָרטע דוד'ס, אונד איין קליינער בורשע מיט איהם. (לו) אונד ער שפראך צו זיינעם בורשען: לויף, אונד זוכע מיר דיא פפֿיילע, דיא איך שיסע. אונד דא דער בורשע ליף, שאָס ער דען פפֿייל איבער איהן הין: (לז) אלס דער בורשע אן דען אָרט דעס פפֿיילעס, וואָהין יהונתן איהן געשאָססען, קאם, דא ריף יהונתן דעם קנאבען נאך, אונד שפראך: דער פפֿייל איזט דאָרטווערטס פֿאָן דיר: (לח) יהונתן ריף פֿערנער דעם בורשען נאך: איילע, האסטיג, שטעהע ניכט שטילל! אונד דער בורשע יהונתן'ס לאז דיא פפֿיילע אויף, אונד קאם צו זיינעם העררן: (לט) דער בורשע האטטע ניכטס געמערקט, נור יהונתן אונד דוד וואוסטען אום דיא זאכע: (מ) יהונתן גאב דעם בורשען זיינע וואפֿפֿען אונד זאגטע צו איהם: געה! טראג זיא נאך דער שטאדט: (מא) דער בורשע גינג, אונד דוד קאם פֿאָן דער

רש"י

(לה) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (לו) להעברו. החצי עבר את הנער: (מא) מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: (מב) לך לשלום. והשבועה אשר נשבענו ה' יהיה עד עליה עד עולם:

באור

את הנער: להעבירו, להלאה מן הנער או מן המטרה ותרגומו סובל שניהם: (לז) ויבוא, כמשמעו. ושיעור הפסוק שיהונתן ירה החץ מצד אחר המטרה ולהלאה. ולמקום הזה בא הנער והנער רץ כה וכה, למצוא החץ ולא מצאו, ולזה קרא יהונתן אחריו, אל תבקש כי החצי ממך והלאה: החצי, היו"ד נוספת והיתה הצד"י ראויה להדגש כי שרשו חצץ והנח תמורת הדגש (רד"ק): (לח) החצי, כתיב, הוא החץ שנתן בו סימן, החצים קרי, כי שלשה חצים ירה. וענין לקיטה יתכן רק בדברים שהם יותר מאחד: (מ) כליו, כפי' רד"ק נתן לו הקשת והחצי': (מא) מאצל הנגב, מצדה דרומי של אבן האזל כת"י מסטר אבן דלקביל דרומא, וכן

פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מג) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

מיטטאגס זייטע הערפאָר, אונד פיעל אויף זיין אנ־טליץ, צור ערדע אונד ביקטע זיך דרייא מאל, אונד זיא קיסטען איינער דען אנדערן אונד וויינטע; איינער מיט דעם אנדערן, דוד אבער אם שטערק־סטען: (מג) יהונתן שפראך צו דוד: געה הין אין פרידען! וויר האבען יא ביידע בעשוואָ־רען אים נאמען דעס עוויגען, נעמליך: דער עוויגע זייא צווישען מיר אונד צווישען דיר אונד צווישען מיינעם זאאמען, אונד צווישען דיינעם זאאמען, אין עוויגקייט:

פרשת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוליאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר׳ פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הבי״ת פתוחה

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס״ו א׳ עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי

(א) זאָ שפריכט דער הערר: דער הימ־מעל איזט מיין טהראָן, אונד דיא ערדע מיינער פיסע שעמעל; וועלכעס ווערע דאס הויז דאס איהר

רש״י

(א) השמים כסאי. איני לריך לבית המקדש שלכם: איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי:

באור

פירשו המפרשים יהונתן ידה החלים תלד הלפוני: עד דוד הגדיל, לבכות יותר מיהונתן (רד״ק): (מב) אשר נשבענו, יהיה עד עולם (רש״י) ורד״ק פי׳ זכור אשר נשבענו, ואין לורך לכל אלה כי מלת אשר טעמו לפעמים לאמת הדבר כמו אמנם. ועד״ז מתידגם, ופירושו הלא נשבענו בה׳, להקים בריתני עד עולם ולכן אין להפיר מלד חומר השבועה:

(א) כה אמר ה׳ השמים כסאי, Eichhorn דעה כי הדברים האלה אין להם ענין עם אנשי

הפטרה לשבת וראש חדש

וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃

מיר ערבויען קאָננטעט, וועלכעס דער אָרט דאס איהר מיר צור רוהע אנ־וויזען קאָננטעט? (2) מיינע האנד איזט'ס דיא אל־לעס דיס געמאכט, אללעס וואדר דורך איין וואָרט דעס העררן; אונד איך ווענדע מיינען בליק בלאָס דעם צו, דער דעמוטהספאָלל אונד געבייגטען געמיטהעס איזט, אונד

רש"י

(ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר לימלמתי שכינתי בתוככם בהיותם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה

באור

הגלות, ואמר כי מכאן ועד פסוק י"ז היא נבואה נאמרה באחד מן הזמנים בעוד הבית קיים; והנה הכל רואים כי לא יתכן שיהיה פסוק י"ה (ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם) תחלת ענין, אבל הוא מחובר לענין שלפניו, ומאחר שלאחריו הוא מדבר על קבוץ הגליות, בהכרח גם תחלת הענין נאמר על הגאולה, ונאמר בזמן הבית, ולא' חשב כי הסימן הזה מאוחר בזמן לנבואות שלפניו. והנאמר אחר שבוחן בנין בית השני, ושהנביא מנחם את בני עשרת השבטים, שהיו בני יהודה ובנימין מרחיקים אותם מלבנות עמהם, והוא אומר לעשרת השבטים ונראה בשמחתכם, ואומר על יהודה ובנימין והם יבושו, וקורא להם אויבי ה' (משלם גמול לאויביו), וכל זה לא יתכן, ראשונה כי עזרא וחבריו מעולם לא הרחיקו מעליהם את אנשי עשרת השבטים, אלא אנשי הככר, אנשי עמון ומואב, והכותים אשר באו שם מאשור, וכלם לא מבני ישראל המה, שנית, גם אם תמצא לומר כי עזרא ונחמיה לא יפה עשו להרחיק את הכותים ואת העמונים מעליהם, היה לו לנביא זה (יהיה מי שיהיה) להוכיח את בני עמו, ולא להתחבר אל הנכרים ולהביא רע על אנשי יהודה, אחרי כל הנבואות שאמר להם עד עתה לטובה, ובפרט כי כבר היו חגי וזכריה הנביאים מחזקים ידי הבונים, ואיך מלאו לבו של הנביא הזה לדבר כאלה על עם ה'? שלישית, אף אם יוכח שהיה הנביא הזה נביא שקר, ושהשתתף עם צרי יהודה ובנימין, הנה איך היה שקבלו אנשי יהודה ובנימין את דבריו ומסרום לבניהם בחזקת נבואות אמת? ובהפך הכותים אין להם שום נביא אחר משה ויהושע; ורביעית, באמרו שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה וגו', הורה בפירוש שלא היה מצרי יהודה ומן הכותים, ולא מאנשי עשרת השבטים, שלא היו מחבבים כלל את ירושלים, ובעז' מודה כי נאמרה הנבואה הזאת קודם גאולת בבל. ואמר שהנביא באמרו שוחט השור מכה איש, עשה עצמו כאלו עומד בזמן בנין הבית השני. ואני בבחרותי (בכורי העתים תקפ"ט עמוד פ"ד ופ"ה) חשבתי כי מכאן עד אמרו אחיכם שנאיכם הם דברי נבואה מזוייפת שישעיה נותן בפי הכותים, ומחשבתי זאת בטלה ומבוטלת, ראשונה כי לא יתכן שיהיה הסימן הזה על גאולת בבל, כי כתוב בו והביאו את כל אחיכם מכל הגוים, והזכיר פול ויון, ואנשי גלות בבל לא נתפזרו בכל הגוים, ולא היה להם דבר עם יון; שנית, צרי יהודה ובנימין לא היו אחיהם. גם לא היו מכנים עצמם אחיהם, כי היו אומרים שהם מן הגוים שהגלה אסנפר והושיבם בערי שמרון; ושלישית, צרי יהודה לא היו אומרים להם אין חפץ לה' בבית מקדש ובקרבנות, אך היו מבקשים להשתתף עמהם, ואחר שלא קבלום. עמדו עליהם לשטן, ואחר כן בנו להם מקדש אחר בהר גרזים, אמנם הדרך אשר סקלתי לפני בסימן הקודם הוא עצמו יעמוד לנו גם עתה בפירוש תעלומות הנבואה הזאת, והוא כי ישעיה כתב הנבואות האלה בסוף ימיו, בתחלת מלכות מנשה, ואז חזרו העם לעבוד ע"ז. וישעיה היה זקן ולא היה בו כח להוכיח את העם בקהל. על כן בכתבו הנבואה הזאת ואותה שלפניה שעיקר ענינן לאחרי' הימים הכנים בהן לצייר פשעי ישראל לא כפי מה שהיה הוא יודע שיהיו באחרית הימים (וכמו שליצנים הוא עצמו למעלה סימן נ"ח ואותי יום יום ידרושון, למה צמנו ולא ראית, הן לריב ומצה תצומו. ושאר הענין), אלא כפי מה שהיו בימיו. והנה ידוע כי עובדי ע"ז להיותם מאמינים ברבוי אלוהות, לא היו מתרחקים ונמנעים מהעלות עולות וזבחים גם לה' במקדשו על כן ישעיה אומר כנגדם כאשר אמר שמואל החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב, אלא שישעיה אומר הדבר הזה בדרכי מליצתו הרמה, ומתחיל דרך הפלגה

(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלוּלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי

מיינעם בעפֿעהלע וויללינ געהאָרכט: (ג) (נון אבער) דערזועלבע דער (מיר) איינען אָכסען שלאכטעט, בריננעט איינען מענשען אום; דערזעלבע דער (מיר) איין לאמם אָפּפֿערט, מאָרשעט איינען הונד (דען גאָטצען); דערזעלבע דער (מיר) איין מעהלאָפּפֿער דארברינגט, בריינגעט (דען גאָטטערן) שוויינען־בלוט דאר, דיעזעלבע דער (מיר) וויירויך רייכערט, זעגנעט פֿאלשע גאָטטער־יא, וויא זיא זיך אן איהרען וועגען האלטען, אונד אן איהרען גרייעלן לוסט פֿינדען: (ד) זאָ ווערדע אויך איך איהר שפאָט־

רש"י

אין לי חפץ בהם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה והיתה ללחם לאזכרה: (ג) מברך און. מברך אותי בתשורת אונס מברך און התשיל אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וצאו אלי: גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמר מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי. ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר

באור

ואומר השמים כסאי והארץ הדום רגלי איך תוכלו אתם לבנות לי בית (על דרך הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי). וכל הנמצא הוא מעשי ידי, ומה תוכלו לתת לי שלא יהיה שלי, והלא תבינו כי מה שאני רוצה בעולות וזבחים אינו אלא להיותי מקבל תשובת השבים והנכנעים לפני, ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, ועתה אין הענין כן, כי שוחט השור לעולה לפני הוא גם כן מכה איש, וזובח השה הוא גם כן עורף כלב לע"ז, וזה לא אוכל לסבול, אלא כמו שהם בחרו בדרכיהם, כן גם אני אבחר בתעלוליהם ואמדוד להם מדה כנגד מדה: (ב) ואת כל אלה ידי עשתה, כל מה שאתם רואים, אני בראתיו, ומה צורך לי לעולותיכם ולמתנותיכם? ויהיו כל אלה נאום ה', כל אלה בדבר ה' נעשו (דון יצחק), ואל זה אביט וגו'. הקרבנות רצויים לפני כשהמביאם נכנע על עונותיו, וחרד ומשתדל בכל כחו למלאת רצוני ולהתרצות לפני, וחרד על דברי, כמו למטה החרדים אל דברו, וכמו הנה חָרַדְתְּ אלינו את כל החרדה הזאת; ורא"ז' ובעז' פירשו לשון יראה ורעדה ולפי זה היה לו לומר מִפְּנֵי דְבָרִי, כמו וחרד ופחד מפני תנופת יד ה' צבאות (למעלה י"ט ט"ז) או לִדְבָרִי, כמו אף לזאת יחרד לבי (איוב ל"ז א'): (ג) שוחט השור מכה איש וגו', רוב המפרשים פירשו הרי הוא לפני כאלו מכה איש, וזה רחוק מאד, והנכון כדעת רא"ב"ע Lowth גם Eichhorn מי ששוחט השור לפני, הוא גם כן מכה איש, ומי שהוא זובח לפני שה, הוא גם כן עורף כלב לע"ז, ומי שהוא מעלה מנחה, הוא גם כן מעלה דם חזיר לע"ז, ומי שהוא מזכיר ומקטיר לבונה לפני. הוא גם כן מברך האלילים שהם און והבל, וכל זה נאמר על זמן הבית ועל דורו של מנשה, ובעז' שמפרש כי הכל נאמר בגלות בבל, לא יצדק בזה, ואומר כי הנביא מדבר לזמן שיהיה הבית בנוי ומודיע להם כי שוחט השור הוא כמכה איש, ואיך יתכן כי אחר כל מה שנבא עד עתה לטוב, ושירצה ה' בעמו. ושגם הנכרים עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחו, יהפך לבו לומר כאלה? גם המה בחרו, דבק עם הפסוק שאחריו, כמו שהם בחרו בדרכיהם, כן גם אני וגו', כמו גם לי גם לך לא יהיו, עיין רש"י: (ד) אבחר

וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ

בנ"א חֶבֶל

טישעס בענעהמען אנ־נעהמען, אונד וואס זיא פירכטען ווערדע איך איבער זיא ברינגען; דען איך ריף אונד ניאמאנד אנטוואָרטעטע; איך רע־דעטע אונד ניאמאנד גאב געהאָר, אונד זיא טהא־טען וואס מיינען אויגען מיספעללט, אונד זיא האלטען זיך אן דעם וואס איך ניכט וויל: (ה) האָרעט דעס הערדן וואָרט, איהר דיא איהר מיינעם וואָרטע ווילליג געהאָרזאם לייסטעט. איירע ברידער דיא אייך האססען, דיא אייך פאָן זיך ענטפערנען, זאגען: אום דעם אייגענען נאמענס ווילען מאָגע זיך דער הערר גלאָררייך צייגען, אויף דאס וויר צייגען איירער פריידע זיין קאָננען אונד זעלבסט בעשאָמט בלייבען: (ו) (יעדאָך האָרך! וועלך) לויטעס געטאָן פערנימט מאן פאָן דער שטאדט, איזט פאָם טעמפעל העער צו פערנעהמען; מאן האָרט דען הערדן יעד זיינען פיינדען פערגעלטונג ערשטאט־טעט: (ז) בעפאָר זיא נאָך דיא וועהען האט, האט זיא שאָן געבאָרען, בעפאָר איהר נאָך שמער־

רש"י

שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי. ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי כל שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: (ז) בטרם תחיל. ציון חיל היולד' ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות

באור

בתעלוליהם, אבחר בדרכם שהוא דרך תעלולים, לשון כי התעללת בי כי הם מקריבים לפני קרבנות, והם עם זה עובדי ע"ז, והנה דרכם דרך שחוק ולעג, וכן גם אני אתעליל בהם: (ה) שמעו דבר ה' החרדים אל דברו, עתה מדבר עם הטובים שהיו בדורו, ואומר להם: הנה ידעתי כי אחיכם שנאיכם מנדיכם, והם פושעי ישראל שהזכיר למעלה, האומרים קרב אליך אל תגש בי (רש"י) הם אומרים לכם למען שמי יכבד ה' ונראה בשמחתכם והם יבושו, והכל דרך לעג, כלומר יראה נא ה' את כבודו ואת גדלו למען שמו, באופן שנראה אתכם עבדיו בשמחה ובטוב לבב ואנחנו נבוש (ראב"ע), ואנחנו נבוש היה לו לומר, אלא שהאל בהזכיר דברי הרשעים שנה ואמר והם יבושו, וכיוצא בזה למען שמו היה לו לומר, אלא שהאל בהזכירו דבריהם אמר למען שמי (ורש"י ורד"ק) פירשו למען שאנו יתכבד ה', שאנו חביבים לו יותר מכם, וגעז' פירש אחיכם שונאיכם מנדיכם למען שמי, אומרים לכם יכבד ה' ונראה בשמחתכם, והנביא משיב על זה והם יבושו: (ו) קול שאון מעיר וגו', כנגד מה שהרשעים אומרים דרך לעג יכבד ה' ונראה בשמחתכם, כטעם ימהר יחישה מעשהו למען נראה, הנביא מודיע כי קרוב יום ה' עליהם, וכל זה על דורו של מנשה, ומכאן ואילך חוזר לייעודיו על הגאולה העתידה, וגעז' ראה כי לפי שטתו קשה מאד מהיכן הם אלו אויבי ה', כי אמנם הבלתי מאמינים ודבקים בה' נראה שלא רצו לעלות מבבל לארץ ישראל, ואיך אם כן יענישם בארץ ישראל, וכמו שסיים ויצאו וראו בפגרי האנשים, והקושיא נכונה, והיא ראיה שאין הפרשה אמורה על עולי הגולה, והוא דוחק ומתרץ כי אולי קצת מן הבלתי מאמינים עם ה' עלו לארץ ישראל לתקות הטובות העתידות, ועל זה יענשו, ואני אומר שאם לא היו מאמינים לדברי הנביא, לא היו מקוים להשיג הטובות ההנה, והאמת כי אין המכוון מן הפסוקים האלו עד כאן על עולי הגולה כלל כלל, אלא כמו שפירשתי: (ז) בטרם תחיל, ציון, והוא משל להודות כי

וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ

צען קאָממען, גענעזט זיא מענגליכער קינדער: (ח) ווער האט יע עטוואס עהנליכעס געהאָרט? ווער האט יע עטוואס עהנליכעס געזעהען? קאָננטע וואָהל איינע בעפֿאָלקערונג אין איינעם טאגע געבאָרען ווערדען? ענטשטעהעט וואָהל איינע נאציאָן מיט איינעם מאל? וועהרענד דאָך ציון דיא שמערצען האטטע אונד איהרע קינדער מיט איינעם מאל געבאר! (ט) ווערדע איך וואָהל ביז צור געבורט געלאנגען לאססען אונד ניכט מאכען דאס זיא געבערע, שפריכט דער העררי, אונד וועהרענד איך דער ערצייגער בין, ווערדע איך וואָהל דיא געבורט פֿערהינדערן? שפריכט דיין גאָטט: (י) פֿרייעט אייך מיט ירושלם, אונד פֿראָהלאָקעט איבער זיא, איהר אללע דיא איהר איהרע פֿריינדע ווארעט; פֿרייעט אייך מיט איהר, איהר אללע דיא איהר זיא צו בעטרויערן פֿפֿלעגט: (יא) אויף דאס איהר אין איבערפֿלוס פֿאָן דעו בריסטען איהרעס טראָסטעס צו זייגען

רש"י

יצאתם לתוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה. והמליטה איסקוט"לייר בלע"ז מלה נוטבת Escampeı (עסקאמפעען). וכן ש"א כ' כ"ט: (ח) היוחל ארץ ביום אחד. היצא חיל ליולדה לילד מלא ארץ בניה ביום אחד: (ט) האני. אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדת ועכשיו שמא עלתי בתמיה: (יא) משד. לשון שדים: תמוצו. סוגיי"ר

באור

פתאום תהיה הגאולה: והמליטה זכר, הזכיר הזכר כי ישמחו בו יולדיו יותר מעל הולדת נקבה (רד"ק וכן הביא בעז' מספרי העורצייב). מפני שהזכר מקיים שם אביו ומעמיד זכרו, ולפיכך נקרא זכר: (ח) היוחל ארץ. נראה לי יוחל במקום יְחוּלַל, פֻּעַל מקבל הפעולה מן הפִּעֵל חוֹלֵל (עיין בכורי העתים תקפ"ח עמוד קכ"ד), והנה ארץ היא כאן בינוס הפעול (אקוזאטיף), כמו יֻתַּן את הארץ, על פי הכלל אשר בארתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ח עד ק"פ, והנה עתה ראיתי כי קדמוני בגלוי הכלל הזה החכם Kocher, והוא מוסיף כי כן המנהג גם בלשון ערבי: ארץ, יושבי ארץ אחת: כי חלה גם ילדה ציון את בניה, נראה לי שיעור הכתוב כן, כי חלה ציון ביום אחד, גם ילדה פעם אחת את בניה, ורא"ז ובעז' פירשו כי חלה ומיד ילדה, אך אין מלת גם מורה כיד: (ט) האני אשביר ולא אוליד, וכי אני אביא את האשה עד משבר, ולא אעשה שתלד, כלומר וכי אני אתחיל בדבר ולא אוכל לגמרו (רש"י ורא"ז): אם אני המוליד ועצרתי, ובהיות שאני הוא המוליד, כי בני ציון בָּנַי הם, היתכן שאעציר בעד רחמה שלא תלד (רא"ז): (י) שמחו את ירושלים וגילו בה וגו', לכו אלי והראו עצמכם שמחים בשמחתה למען תינקו וגו', ומלת למען על מקומה תבא בשלים. דרך משל. כאדם האומר לחברו, לך אצל פלוני והתראה לו מתערב בשמחתו, כי אז ייטיב לך; וכן מצאנו שהיו נוהגים ללכת אצל מי שהיו גוזזים את צאנו, והיו מראים עצמם שמחים בשמחתו. והוא היה נותן להם מתנות, עיין שמואל א' כ"ה ח': (יא) למען תינקו וגו'. אחר שהמשיל ירושלים לאשה יולדת, אמר דרך משל שיהיה חלב בשדיה להניק את בניה (רא"ז): משוד תנחומיה. כאלו אמר שדיה, כלומר מתנחומיה, וכן מזיז כבודה, מזיזה, כלומר מכבודה ועשרה: מזיז. קרוב לזיז. ועקר הוראתו זהב (ועליו יציץ נזרו), והושאל להורות על יציאת

וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר
יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל
שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־
בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ
תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃
(יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא
תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם
אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ

פתח באתנח

האגעט, אויף דאס איהר קאָסטליך זויגעט פֿאָן דען ציצען איהרעס וואָהל־שטאנדעס. (יב) דען אלזאָ שפריכט דער הערר, איך ווערדע איהר וויא איינען שטראָם דאז גליק צופֿליסען לאססען, אונד איינעם איבערשוועמ־מענדען גיסבאכע גלייך דען רייכטהום דער נאַ־ציאָנען; אונד איהר ווער־דעט דיזעס זויגען; איהר ווערדעט אויף דעם בוזען געטראגען, אונד אויף דעם שאָסע געליבקאָזעט ווערדען. (יג) גלייך איינעם מענשען דען זיינע מוטטער טראָסטעט, זאָ ווערדע איך אייך טראָסטען, אונד אין ירושלם זאָללעט איהר איירען טראָסט פֿינדען. (יד) אן דען דינגען דיא איהר זעהען ווערדעט, ווירד זיך אייער הערץ ערפֿרייען; אונד איירע געביינע ווער־דען וויא גראז ערבליהען; דעם הערדן האנד ווירד אן זיינען דינערן אָפֿפֿענבאר, אונד אן זיינען פֿיינדען ווירד ער זיך ערגרימממט צייגען. (טו) דען דער הערר ווירד אים פֿייער קאָמ־מען, אונד וויא דער שטורם זינד זיינע וואגען, מיט דעם גלוטהויכע אויס דער נאזיג

רש"י

בלע"ז Succer, (חויסזויגען): מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז ומתפשט לבא לבו. זיז איסמוזי"מנט בלע"ז, Esmouvement (דיח בעוועגונג, דחז רעגען): (יב) וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על צדי אומניכם. על ניססין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק איסבנויי"ר בלע"ז Esbanoyer, (זיך ווגטערהחלטען, בעלוסטיגען, ערגחֶטלען). תיסבנ"ייר מלה נוסנת: (יד) ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו וגדולותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: (טו) באש יבא. בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב. לגדיו בחימ' את אפו:

באור

דבר פתאום (ויללו תעיר כעשב הארץ), וכמו בלשון רומי émicaro, וכאן כאמר על השדים כשהם מלאים חלב, שהחלב יוצא מהם מעלמו, והנה זיז כמו שוד האמור למעלה (בעז'), וכן בלשון איטלקי Zizza, ענינו שוד, וכן באשכנזי Zitze: (יב) הנני נוטה עליה לירושלים, ואמר נוטה, לשון הנופל על הנהר והנחל, כנחלים נטיו, ואחר שהזכיר השדים המושכים חלב, הגדיל המשל והזכיר הנהר, והנה לפי דעתי ולדעת שאר המפרשים שלום הוא פעול (הנני נוטה אליה שלום כנהר), והוא על דרך ויהי כנהר שלומך, אך בעלי הנקוד והטעמים לא נתכוונו לכך, שאם כן היה להם לנקד כְּנָהָר בפתח, כמו ויהי כנהר שלומך וכמו כי יבא כנהר צר (למעלה נ"ט י"ט), ועוד היה להם להטעים שלום ברביע (אליה כנהר שלום) שהוא מפסיק יותר מן התביר שתחת פוטף, והנה לפי הנקוד והטעמים אין כאן אלא פעול אחד, והוא כבוד גוים, ומלת שלום היא תאר לנהר, ותהיה הכוונה (כדעת תלמידי יצחק פאזרו) שיהיה כבוד הגוים בא לישראל כנהר שלום ההולך בנחת ואינו מזיק, וגם כנחל שוטף, ולפי שהנחל רימיותרונין. אך הוא פוסק, דמה הענין לנהר שאינו פוסק ולנחל שהוא שוטף: על צד תנשאו, אחר שהזכיר וינקתם, המשיך המשל הלקוח מן היונק (רד"ק): (יג) כאיש אשר אמו תנחמנו, הפסיק המשל והתחיל פתרונו, ואמר כי האל הוא המנחם, וירושלם תהיה מקום הנחמה: (יד) ועצמותיכם וגו', הפך ולוח נכלה תיבש נדם: ונודעה יד ה' את עבדיו, תוודע לעבדיו גבורתו (רש"י): (טו) להשיב בחמה אפו, הנכון לְהָשִׁיב, מן נשב (Lowth), שאף הוא משרש שוב, יהיה טעמו שקיעת הכעס, כמו והרבה להשיב אפו,

בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ

אחר כי

אונד פֿייערפֿלאממען אויסזענדענד. (טז) יא מיט פֿייער ווירד דער הערר שטרייטען, אונד מיט זיינעם שווערטע מיט אללען שטערבליכען, אונד צאהלרייך ווערדען דיא פֿאָם העררן געטאָדטעטען זיין. (יז) יענע דיא זיך אין דען האינען הייליגען אונד רייניגען, איינער נאך דעם אנדערן אים האָפֿע; דיא דאס פֿלייש פֿאָן שווינען, פֿאָן יעדעם אונריינען טהירע אונד אויך פֿאָן מייזען געניסען; אללע דיזע ווערדען מיטזאממען צו גרונדע געהען, שפריכט דער הערר. (יח) אלליין איך — איהרע האנדלונגען אונד איהרע געדאנקען זינד צו מיר געלאנגט; איך ווערדע דאהער מאכען, דאס אללע נאציאָנען אונד פֿאָלקער אללער שפראכען זיך

רש"י

(טז) כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למצוא עונש ופשעם וכן ונשפטתי אתו. הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דרוש"ריי"ר בלע"ז *Deresnier:* Plaider, (איינע רעכטסזאכע אינדליך פֿיר געריכט פֿיהרען) (ועיין איוב ט' ל"ג). ופשוטו כי באש ה' ובחרבו נשפט כל בשר וכן דרים מסורסים במקראות: (יז) המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"א פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"א: אחר אחד. כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כך היה דרכם להעמידה: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו'. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא מזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהוציא

רש"י

ובעז' נדחק לפרש להשקיט כעסו אחרי עשותו נקמתו, וזה לא יתיישב על וגערתו בלהבי אש, והוא משיב על Lowth כי לא מצאנו לשון השיבה אצל האף. ואני אומר כי טעמו רוח אפו, והנה מלת גערתו תוכיח, כי מצאנו מגערתך ה' מנשמת רוח אפך, והנה הגערה גם היא נשימה, אלא שהיא בפה, וכאן הוא אומר כי רוח אפו נושבת בחמימות, ורוח פיו כלהבי אש, דוגמת עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל: (טז) כי באש ה' נשפט, כטעם ותושע לו זרועו שאמר למעלה, והכוונה שישים בארץ משפט, ויעניש אנשי חמס, אלא שכאן ישעיה חוזר לצייר פשעי בני דורו, ואמר המתקדשים וגו': (יז) המתקדשים והמטהרים אל הגנות, מיני חקים לע"ז, ואינם ידועים לנו, ומפני שיונתן תרגם סיעא בתר סיעא, וכן בתלמוד סודי חד בתר חד, Schelling מגיה אחד אחד אחד, ואין הכרח, ורלב"ג ואחרים חושבים כי אחד הוא שם האליל, ומלת אחד, כמו לזנות אחרי המלך: בתוך. רש"י ורלב"ג מפרשים כי האליל היה מונח באמצע הגינה, ובעז' הביא מה שהיה מנהג הפרסיים וכתוב בספר Zerd-Avesta, כי ההטהרות היותר משובח אצלם היתה נקראת בֵּירַשְׁנוּם, והיתה נוהגת בגנה מחוץ לעיר, והיה המטהר כהן קדוש וחכם, והיה צריך שיהיו ל"ג אבנים נבדלות בי"ג חֲדָרִים, והנה הוא מפרש אחר אחד, אחר הכהן המטהר, וזה רחוק, כי מסתמא הכהן המטהר היה יושב אצל המתקדש, לעיניו, ולא היה הַמִּטַּהֵר הולך אחריו, אבל יושב אצלו, ופירש בתוך, בחצר, שהיה באמצע הבתים (עיין שמואל ב' ד' ו'), וזה נכון, והקרי אחת, ורמב"ם פירש (מורה חלק ג' פרק ל"ג), על הזנות, והיותר פשוט לדעתי הוא להגיה אחד אחד שהיו מתקדשים אחד אחד בחצר קודם שיבאו אל מקום, שהיו זובחים זבחיהם, והזכיר אוכלי בשר החזיר וגו', דרך התנגדות, כי אחר שהתקדשו והטהרו אוכלים בשר טמא: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה, על דרך הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שמות ג' ט'), ואמר באה בלשון יחיד על מחשבותיהם, על דרך בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט כ"ב), ספתה בהמות ועוף (ירמיה י"ב ד'), וזה

אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃

פֿעראייניגען אונד קאָממען מיינע העררליכקייט צו זעהען. (יט) איך ווערדע אן איהנען איין וואונדער טהון, אונד אייניגע פֿאָן איהנען רעטטען, אויף דאס זיא זיך צו דען נאציאָנען בעגעבען צו דען בעוואָהנערן פֿאָן תרשיש פול אונד לוד, באָגענשיצען; אונד צו דענען פֿאָן תובל אונד יון, ענטפֿערנטען נאציאָנען וואָ מיין רוף נאָך ניכט פֿערנאָממען, מיינע העררליכקייט נאָך ניכט געזעהען וואורדע; אונד זיא ווערדען מיינע העררליכקייט אונטער דען נאציאָנען פֿערקינדען. (כ) דיזע ווערדען דאן אללע איירע ברידער אוים אללען געגענדען דעם העררן צום געשענקע ברינגען אויף פֿפֿערדען, אין וואגען, אין בעדעקטען קוטשען, אויף מוילטהירען אונד דראָמעדארען, ביז צו מיינעם הייליגען בערגע, דאס איזט נאך ירושלם, שפריכט דער העדר, זאָ וויא דיא קינדער ישראל'ס איהרע אָפפֿער אין ריינען געפֿעסען אין דען טעמפעל דעם העררן ברינגען. (כא) אונד אייניגע דאפֿאָן ווערדע איך צום געברויכע דער פריסטער אונד לוים

רש"י

שמעשיהם הנה ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד ה׳ יזכנו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים: וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: (יט) ושמתי בהם אות וגו׳. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשליחם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו חבריהם בהם כדי להודיע לרחוקי במגפה זו נגפו היוצאים על ירושלים: (כ) ובצבים. הם עגלות מטוקסות במחילות ואהל ודומה לו שש עגלות צב: ובכרכרות. ובסיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. טרי"פיר בלע"ז *Triper, tripudier* (trèpigner) חיט. tripudiare) (שטאמפפֿיגנד אויף דיזן ערדע טאנצען). ומנחם פירשו לשון ככם כמו שלחו כל מושל ארץ: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים. מן הגוים המביאים אותם ומן המובאים אקח

באור

נוהג הרבה בלשון עברי. והכוונה מעשיהם ומחשבותיהם באו לפני, וזה יביאני לקבץ את כל הגוים והלשונות, ולהראות לכל בני עולם את אחדותי, ושהאלילים אין בהם ממש. ואז המורדים יקבלו עונשם, וכמו שסיים ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו׳. ועיין בפסוק שאחר זה: (יט) ושמתי בהם אות, נראה לי באויבי ה׳ ובחללי ה׳ שזכר למעלה וטעם ושמתי בהם אות, שיהיה דרך פלא, כמו ואת אותותי אשר שמתי בם: ושלחתי מהם פליטים, וקצת מאותם אויבי ה׳ אניחם לפליטה, כדי שילכו אל הגוים ויגידו את כבודי בגוים, ואז הגוים יביאו את כל אחיכם מנחה לה׳: (כ) ובצבים, כמו עֶגלות צב: ובכרכרות, מין גמל, ונקרא כן על שם מרוצתו שנראה מכרכר (רד"ק שולטענס, בושארט ולאז׳ וגעזע׳): כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה׳, כן יביאו הגוים את ישראל לארצם דרך כבוד: (כא) וגם מהם אקח וגו׳, הסכילו מאד בעלי הנקוד שנקדו לכהנים ללוים בפתח, והנה אין הכוונה (כדעת לאז׳ וגעזע׳) שקצת מן הגוים יהיו כהנים ולוים, שאז היה צריך לומר לְכֹהנים לְלוים, מלבד כי איך יקראם לוים. והלא אין לוים אלא משבט לוי, ואם היה כתוב לכהנים

(כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ

אננעהמען, שפריכט דער הערר. (כב) יא גלייך וויא דער נייע הימעל אונד דיא נייע ערדע דיא איך צו מאכען געזאָננען בין, דורך מיינען וויללען בעשטעהען זאָללען, עבען זאָ ווירד אייערע נאכקאָממענשאַפט אונד אייער נאמע בעשטאנד האבען. (כג) יעדען נייעמאָנד אונד יעדען רוהעטאג ווערדען אינדיווידועז פאָן יעדער נאציאָן קאָממען אום זיך פאָר מיר צו ביקען, שפריכט דער הערר. (כד) אונד ביים הערויסגעהען ווערדען זיא דיא לייכנאמען דערער זעהען דיא

רש"י

כהנים ולוים שמטומאים עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו שמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו כך מפורש באגדת תלים: (כד) תולעתם. דמה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די לאיי' עד דיימרון עליהון לדיקיא מיסת חזינא:

באור

ולמשרתים החדשתי, מלבד כי אין שום רמז לחדוש גדול כזה במקום אחד לא בנביא זה ולא בשאר נביאים, ובהפך הנה למעלה אמר ואתם כהני ה' תקראו וגו'. אמנם אמתת כוונת המקרא הזה כי קלת מן הסוסים והרכב והצבים והכרכרות הבהמה יקחם ה' ויקבלם מיד הגוים ויהיו לכהנים וללוים לצורך בית המקדש, כענין שנאמר בנשיאים קח מאתם והיו לעבוד וגו', וחלק העגלות והבקר בין הלוים; ומפני שהזכיר כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור,

והיה המנהג לפעמים שהמביא המנחה היה מניח גם את הכלי לכהנים, לפיכך הוסיף כי גם הגוים האלה שיביאו את בני ישראל כמנחה לה', יניחו ויתנו מתנה גם את הכלים אשר הביאום בהם: (כג) יבוא כל בשר, אנשים מכל הגוים, קצתם בשבת זו וקצתם בשבת אחרת, וטעם כל בשר, בלא חלוק מאיזה עם ואומה המה: (כד) בפגרי האנשים, הם חללי ה' שהזכיר למעלה, ונראה לי כי זה הוא האות, שהזכיר למעלה (ושמתי בהם אות), כי אותם חללי ה' יראו מפגריהם תולעים שלא ימותו, ותצא מהם אש שלא תכבה, והפגרים גם התולעים לא ישרפו באש דראון, נראה לי בחלוף דל"ת וזי"ן, כמו והיה לכם לזרא, ובלשון ערבי דָּרַאַ ענין

ברחקה, והנה האות הזה הוא להיות לאות לאחרים, לא שיהיה הפגר המת מרגיש: ויצאו וראו, זה סיוע לפירושי על כל בשר כי יצאו תמיד אנשים חדשים שלא ראו האות הזה, ויראו כראותו. וכאן ראיתי להביא מה שכתב אלי אחד מגדולי חכמי הדור ביום כ"ג שבט תקל"ג, וזה לשונו: בספרי דתי הפרסיים נמצא במקומות רבים ושונים האמונה ברוחות רעות ושדים המורכבים גם כן מבשר ורוח. והם הרשעים אשר היו מלבאי אחרימן נגד הורמיז, וכמות כל האדם ימותון אך גם יחיו כמוהם בתחיה אחרונה, ורק לחרפתם ולבשתם, להראות רוע מעשיהם, ונגעיהם ומכאוביהם, ויקוץ כל רואה אותם, ויבהל מפניהם, והם נקראים Darawands בלשון רבים, ואחד מהם נקרא Darawand אך גם אות d האחרונה היא מאותיות הנופלות בלשון זענד; ועיקר הוראת שם זה בלשון ההוא דבר נמאס ונבזה לכלימת עולם וחרפת נצח, ומבהיל הרואה כמו שעירים אצלנו, פויני, ושאטירא אצל היונים, וגם הם מצלים שאיל מזנול להם, וזה הוא ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון (טייאחן) לכל בשר. ובדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם — וזאת היתה תשובתי אליו ביום ה' ניסן תקל"ג: אין דעתי מסכמת עמך בענין השערתך במלת דראון, הואיל ומצד אחד לא הרי דראון כהרי Darawand, כי דראון הוא שם מופשט וכמו שפירשת טייאחן ודאראוואנד הוא שם מין ממיני הרוחות לפי מה שהגדת לי (כי אמנה אין ספק שלא נתכוון הנביא (יהיה מי שיהיה) להזק אמונת הפרסיים ולומר כי פגרי הרשעים יהיו רוחות ודאראוונד מלבד שהוא מדבר בפגרים מתים המעלים תולעים ורוח אין בהם, ואמר והיו דראון לכל בשר לא והיו דראון, כמו שהיה לו לומר אם

וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר:

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה:

מנהג ספרדים אם חל ר"ח ביום ש"ק וביום א' להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש.

מיר אבטריננינג וואורדען; וועהרענד דער וואורם אן איהנען נאגען אונד דאז פייער דאס זיא פערצעהרען זאָלל ניכט פערלעשען ווירד, זאָ דאס זיא איין שייאזאל יעדעם שטערבליכען זיין ווערדען יעדען נייטאָנד אונד יעדען רוהעטאג ווערדען.

הפטרת שבת א' דחנוכה והיא גם הפטר' בהעלותך

(בתרי עשר בזכריה סימן ב' פ' י"ד עד סי' ד' פ' ח')

(יד) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה: (טו) וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי

(יד) פראָהלאָקקע אונד פרייעדיך, טאָכטער ציון'ס, דען איך קאָממע, אונד וואָהנע אין דיינער מיטטע, שפריכט דער עוויגע. (טו) אונד עס שליסען זיך פיעלע פאָלקער דעם עוויגען צו דערזעלבען צייט אן, אונד ווערדען מיין פאָלק, אונד איך וואָהנע אין דיינער מיטטע, אונד דוא זאָללסט ערקעננען דאס דער עוויגע צבאות (דער העער־

רש"י

(טו) ונלוו. ונתחברו: (טז) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (יז) הס כל בשר. כל

באור

היתה כוונתו, שיהיו דוחות ודאראוואנד); ואלו אחר אם תועלת מלאכתך היא לפרש מקור המלה, שנגזרה מִמלה פרסית (ומזה תוליא תולדה לזמן כתיבת ספר הנחמות), אין אנו לריכים לכל זה, כי כבר כתבו דאז' ובעז' שהיא נגזרת מן דָּרָא בערבי פענינו הרחיק, ואני כבר

כתבתי בפירוש כי דראון כמו והיה לכם לזרא, והפעל זרה בערבי ודרא באלמי ענינו פזור והשלכה, ואיננו רחוק שגם Darawand נגזר מן השרש הזה וממלת דראון, ואין מכאן שום ראיה על זמן כתיבת ספר הנחמות. ואב"יי (הלא הוא תלמידי חביבי מוה"רר אברהם לאטאס) מוסיף כי מזה גם כן פת הדראה, ונכון. — ועתה בשנת תר"ה ראיתי קונטרים מכונה ירושלים ושם (עמוד 59) מוצא בשם חכם אחד הענין הנ"ל מהלוחות הנקראים Darawand ודעת הכותב כי תמונת הלוחות ההם הנזכרים בספורי הפרסיים היתה לפני הנביא בתוקף דמיונו באמרו והיו דראון לכל בשר — והנה לך אם יוכח שהיתה מלת דאראוונד ידועה, בזמן כתיבת הנבואה הזאת, והיתה מפורסמת ומוכנת לבני ישראל כמו מלת שֵׁד; הנני שואל היתכן

שיאמר הנביא והיו שֵׁד לכל בשר, או ואלה לחרפות לשֵׁד עולם? הלא אזן מלין תבחן כי מלת דראון כאן ובדניאל איננה אלא שם מופשט (nomen abstracfum) ואם היתה שם דבר כמו שד, היה הכתוב אומר והיו דראונים לכל בשר לחרפות לדראונים לעולם (או עד עולם). והנה הדבר ברור כשמש כי מלת דראון איננה אלא שם מופשט, וענינה תועבה ומיאוס, ורק במקרה היא דומה קצת למלת דאראוונד, לולא נאמר שמלת דאראוונד ממלת דראון נגזרה:

(טו) ונלוו, ענין חבור ודבוק כדמתורגם אשכנזית ות"י ויתוספון (עס ווערדען זיך דאזו קאָממען): ושכנתי בתוכך, ע"ב אשרה שכינתי בקרבך: (טז) ונחל, הפועל הזה

אֵלָיִךְ׃ (טז) וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָםִ׃ (יז) הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ ג (א) וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלָםִ הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ (ג) וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ (ד) וַיַּעַן

שאארען) מיך צו דיר געזענדעט; (טז) אונד דער עוויגע ווירד יהודה אלס זיין ערבטהייל אין בעזיטץ נעהמען, אויף הייליגען באָדען, אונד פֿערנער ירושלים (צור רעזידענץ) ערוועהלען. (יז) שטילל, אללעס פֿלייש פֿאָר דעם עוויגען, דען ער מאכט זיך אויף אויס זיינער הייליגען וואָהנונג. ג (א) אונד ער ליעס מיך דען האָהען פריסטער יהושע זעהען, שטעהענד פֿאָר דעם ענגעל דעם עוויגען, אונד דער געגנער שטעהענד צו זיינער רעכטען, אום איהם ענטגעגען צו זיין (ד. ה. איהן אנצוקלאגען). (ב) אונד דער עוויגע (אייגענטליך דער ענגעל דעם עוויגען) שפּראך צום געגנער: דער עוויגע וועהרע דיר געגנער, דער עוויגע וועהרע דיר, דער ירושלים ערוועהלעט האט! איזט ער יא איין אויס דעם פֿייער געזעטטעטער בראנד. (ג) אונד יהושע וואר בעקליידעט מיט אונזויבערן

רש״י

שאר האומות: כי נעור. ל׳ התעורה והקיצה: (א) לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק: (ב) יגער ה׳ בך השטן. יגער הקב״ה בך אתה השטן (וחזר ואמר יגער ה׳ בך הבוחר וגו׳ מהר״ז) ויגער בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מצל מאש. מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: (ג) לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין

באור

בקל יוצא אל פעול אחד לבד והוא הנחלה (רד״ק) והכונה כענין כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו: על אדמת הקדש, שלא יגלה עוד ממנה. ות״י ויחסין לבנית יהודה ית חולקהון כאלו כתוב והנחיל בהפעיל (ער ווירד פֿערערבען אן יהודה זיינען בעזיטצטהייל): ובחר וכו׳, להשכין שם שכינתו כמאז: (יז) הס וכו׳, ענינו מבואר כבר (חבקוק ב׳ כ׳): נעור, לדעת רבי יונה שרשו נער מן נערו (ירמי׳ כ״א ל״ח) והוא תאר עם יכול אלא שנתחלפה התנועה בעבור העי״ן ופירושו שואג ואמר על הש״ית ע״ד ה׳ מציון ישאג (עמוס ט״ז) ולדעת רבי יהודה שרשו עור מבנין נפעל ענין העירה, וגם לדעתו נתחלפה התנועה בעבור העי״ן כי היה לו לומר נָעוֹר בקמ״ץ העין ע״מ נָבוֹן, וכתב הרד״ק ולא ידעתי טעם לזה. כי האל״ף גם היא גרונית ובא הנו״ן עליה קמוץ נָאזר (תהלים ע״ו) אולי להקל קריאת העין עם הרי״ש אשר עליה יותר משתהיה קמץ (מספר מכלול יופי) ותרגומי מענין עור ות״י אתגלי (האט זיך אָפפֿענבארט), ולפירושו (אם שהוא להרחקת הגשמי דרך כנוי) יוכל לומר שהוא מגזרת ערה ענין גלוי, אכן בכ״ז לא ימלט מזרות הדקדוק ועוד משובה מכל אלה: (א) השטן, משל על סנבלט וחבריו המשטינים את ישראל בבנין המקדש. וחז״ל דרשו בזה מה שדרשו, ות״י וְחַטָּאָה (דיא זינדע) ע״ד ההגשמה, או שהוא כמו חַטָּא (דער זינדער): על ימינו. ימין של יהושע: לשטנו, לקטרג עליו. ות״י לאסטנא (איהם הינדערליך צו זיין): (ב) ויאמר ה׳, ר״ל מלאך ה׳: יגער, ענין צעקת נזיפה (שעלטען, וועהרען). וטעם הכפל ליופי וחוזק המליצה: הלא זה, ר״ל איך תתעורר לקטרג עליו, הלא הוא כאוד המוצל מאש הגלות לבוא לירושלים. לבנות הבית ורז״ל דרשו בזה (סנהדרין פ״ה י״א): (ג) צואים. מלוכלכים

וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ (ה) וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהֹוָה עֹמֵד׃ (ו) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהֹוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ (ז) כֹּה־אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר

קליידערן, אונד שטאנד פאָר דעם ענגעל. (ד) אונד ער (דער ענגעל) האָב אן אונד שפראך צו דען פאָר איהם שטעהענדען (ענגעלן) וויא פאָלגט: ציהעט איהם דיא אונ־זויבערן קליידער אויס, אונד שפראך צו איהם: זיהע, איך האבע פאָן דיר דיינע זינדע אבגענאָמ־מען, אונד קליידע דיך מיט אנשטענדיגען גע־וואנדערן. (ה) אונד איך שפראך: מאן זעטצע איינען רייגען בונד אויף זיין הויפט! אונד זיא זעטצטען דען רייגען בונד אויף זיין הויפט, אונד בעקליידעטען איהן מיט געוואנדערן, אונד דער ענגעל דעס עוויגען שטאנד (דאבייא). (ו) אונד עס ערמאהנטע דער ענגעל דעס עוויגען דען יהושע, וויא פאָלגט: (ז) זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העער־שאארען): ווען דוא אין מיינען וועגען וואנדעלסט, אונד מיינען דיענסט בעאָבאכ־

רש"י

דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: (ד) הסירו הבגדים הצואים מעליו. יבדילו בניו מאת נשותיהם וימחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות. ולפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות למחללות בגדים נאים ולבנים: (ה) ואמר. אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו'. בקשתי רחמים עליו: (ו) ויעד. לשון התראה כמו ואעידה בם את השמים וגו' (דברים ל"א): (ז) אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך: אתה

באור

(מאוטליג), ולדעת המפרשים ירמוז על העונות שהיו בניו תלובשות בהן כי נשאו נשים נכריות (עיין עזרא י"ד) ולקח המשל מן הבגדים המכוערים אשר גם היה לבוש הנדון בעת עמדו לפני השופט עד אשר נגמר דינו (עיין יוסיפון לעברייס ספר ששי פ' ת"ד): (ד) ויען וכו', המלאך שעמד יהושע לפניו אמר אל המלאכים העומדים לפניו הסירו וכו', ר"ל הפרישו את בניו מנשותיהן הנכריות למען יוסר העון מיהושע. כת"י ואתיב ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין לכהונתא מנשיתיה. ואין ספק שזה היה תוכן הקטרוג שרלה השטן להעריך לפני ה' והמלאך ידע מחשבתו ואמר כן להשתיקו ולסתום את פיהו: אליו, אל יהושע: עונך, פירושו כי הבגדים הצואים הם משל לעון (רד"ק): והלבש, מקור לויתי להלבש אותך מחללות ותרגומי לפי טעם המליצה: מחלצות, תאר חליפות בגדים נקיים לפי בלובש אלו בהסרת אלו והוא מענין הלץ מהם (הושע ה') וזה משל על הזכות, כלומר כיון שיוסר העון ירלו בך זכיות וכן ת"י ואלבש יתך זכוון (רד"ק) ומלאכו כמובו המחללות והמעטפות (ישעי' ג') מלבושים נאים ונקיים ותרגומי (אנשטענדיג), מכוון לכל זה: (ה) ואמר, אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו וכו' (רד"ק) וכן ת"י וַאֲמָרֵית, והוא נכון ולא כמו

שאמר ר' מוריכוס שהוא תחת ויאמר ומוסב על המלאך (כאשר הוא בנוסחת שבעים זקנים ובהפילגאטא): צניף טהור, לאות ולסימן כהונה גדולה שיהיה כתר כהונה גדולה ליהושע לזרעו אחריו הואיל שפרשו מן הנכריות: וילבישוהו בגדים, הם המחללים והרד"ק פי' ובגד הלבישוהו בגדים (אונד האטטען וויהן איט עהרענקליידערן בעקליידעט), ואין צורך לזה כי טעמו שעשו כן עתה בפועל על פי כלווי. וכן מתורג' אשכנזית וי"ת ואסבוהי אתתא דכשרה לכהונתא: (ו) ויעד, העיד בו זה הדבר כמו העידותי בכם (דברים ל"ח) ונפתחה העין מפני שהיא גרונית כי משפטו וַיָּעֵד (רד"ק) ויתורגם (אונד ער בעטהייערטע). וכן ת"י

ואסהיד. וי"ת לשון אזהרה והתראה כמו העיד בנו האיש (בראשית מ"ג ג') והוא יותר קרוב וכן תרגמתיו כמו שמורה עליו ענין מלת אזהרת אם בפסוק הסמוך: (ז) אם בדרכי תלך,

תרגום אשכנזי

טעסט, אונד זאָ איך מיין הויז ריכטעסט, אונד מיינע האֶפֿע היטעסט, זאָ געבע איך דיר צוגענגע אונטער דיזען דאשטעהענדען (דען ענגעלן). (ח) האָרע דאָך יהושע, האָהער פריסטער, דוא אונד דיינע גענאָססען דיא פֿאָר דיר זיטצען, (דען מעננער דער בעוואונדערונג [אויסגעצייכנעטע מעננער דיא מאן בעוואונדערט, זינד זיא) דאס איך קאָממען לאססע מיינען קנעכט, דען שפּראָסלינג (דוד'ס). (ט) דען זיהע, דען שטיין (דען גרונדשטיין דעס טעמפּעלס) דען איך פֿאָר יהושע היניגעלעגט, איבער דען איינען שטיין (וואכע!) זיעבען אויגען (בילדליך: פיר גראָסע אויפֿמערקזאַמקייט דיא אויף איהן געריכטעט איזט) איך זעלבסט גראַבע זיינע פֿערציערונגען איין, זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען) אונד איך

הפטרת שבת א׳ דחנוכה

וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ (ח) שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ (ט) כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת

רש״י

תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מתים אחיינך ואתן לך ריגלין דמהלכון בין סרפיא האלין ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: (ח) אתה וריעיך. חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי אתה זרובבל פחת יהודה קטן נחשב המלך אני מצמיח לו גדולה ואם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהדרין: (ט) כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עינים. סופו להרחיב על אחד ז׳ וכן ת״י על

באור

הכונה על זרעו ואמר כמדבר עליו, כי זרע האדם יחשב כמוהו וכן אקחה זרבבל (חגי ב׳) עיין באורנו שם: ואם את משמרתי, אם ישמרו בניך הדברים שצויתי לשמרם, או שהכונה על תשתית ושירות הכהונה כדמתורגם אשכנזית: וגם אתה וכו׳, ר״ל וגם בניך כמוך יהיו שוקדים על דרכי ביתי לדון בצדק ובמשפט את עסקי המקדש: ותשמור, ויהיו שומרים חצרי כפל הדברים במלות שונות, ולדעת המפרשים: ונתתי, מתשובת התנאי: וגם אתה, מתשובת התנאי עיין רש״י: מהלכים, הנפרד מַהְלָךְ והרבוי מַהְלְכִים ע״מ מַחְמְדִים ענין כניסה (לוגאנג, לו-טריטט): העמדים האלה, בין הקיימים האלה והוא רמז למלאכים הקיימים לעד רולה לומר תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו בהפרדה מן הגוף (רד״ק), וכן ת״י ובאחיות מתים אחינך ואתן רגלין מהלכין בין סרפיא האלין (אויפֿערשטעהונג, פֿאָרטדויער דער זעעלע, היממלישע זעליגקייט, געָטטליכע אנשויאונג): (ח) שמע נא, כמסך למטה ר״ל ישמעו זאת כי הנני מביא וכו׳: כי אנשי מופת, הכונה על הכהנים המובדלים בקדושתם במעלתם ובמדרגתם מאשר לכשים, ויש להפלא על חכמתם וחסידתם כמו שיפלאו אנשים על המופת והנס, וכן מתורגם אשכנזית ויש לפרש ג״כ שהם להופת לזולתם ע״י מעשיהם הטובים (אומטערהאַפֿטע אייגענער), כמו והיה יחזקאל לכם למופת (יחזקאל כ״ד כ״ד) עיין באורנו שם והוא מאמר מוסגר כמו שהלכתי בתרגומי: צמח, נצר הצומח מבית דוד והוא המשיח כת״י ית עבדי משיחא, וכתב הראב״ע וז״ל הוא זרבבל כאשר יאמר צמח שמו, וסוף הפרשה מוכיח לפני זרבבל, ומפרשים רבים אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרבבל כי הוא מזרעו כמו דוד עבדי נשיא להם לעולם ע״כ, וכן אמרו בתלמוד סנהדרין שהכונה על זרבבל: (ט) כי הנה האבן, הוא האבן הבוסס ביסוד הבנין, ע״י זרבבל לפני יהושע: על אבן אחת, הוא כעין מאמר מוסגר: שבעה, הם חשבון בלתי משוער מורה על רבוי והפלגה בכל המקרא: עינים, ענינו כמו עיני ה׳ עליך

וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ (י) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ ד (א) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃

ויאמר ב'

נעהמע וועג דיא זינדע דעסזעלבען לאנדעס, אן איינעם טאגע: (י) אן דעמזעלבען טאגע, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאא־רע׳), ווערדעט איהר איין יעגליכער זיינען פריינד אונטער דען ווייגשטאָק אונד אונטער דען פייגענבוים איינלאדען. ג(א) אונד עס קעהרעטע ווידער דער ענגעל, דער מיך אנרעדעטע, צו מיר, אונד וועקטע מיך, וויא איינען מאן דער אויס זיינעם שלאפֿע געוועקט ווירד. (ב) אונד ער שפראך צו מיר: וואס זיהעסט דוא? אונד איך שפראך: איך זעהע, דא איזט איין לייכטער גאנץ פֿאָן גאָלד, אונד זיינע אהלשאלע אויף זיינעם הויפט (אָבען דאראן) אונד זיינע זיעבען לאמפען דאראן, יע זיעבען ראָהרען אן דען לאמפען וועלכע אויף זיינעם הויפטע

רש"י

אבנא חדא ז' עינין אחזייאן ליה ולשון עינין ל' מראית וגי' נראה ז' עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו הכתובה זו ודאי את האבן הגדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים. אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קשורים מפיר עצת הצוררים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום: (ב) וגלה על ראשה. כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה בתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין ז' צנורות קטנים שהשמן בא מן הגולה

באור

בה (דברים י"א) ר"ל השגחה רבה ותמידה גדולה תהיה מאת הש"ית על הבנין: הנני מפתח פתחה, ענין החקיקה באבן כידוע, ושעורו האל יתברך בעצמו ובכבודו יחקוק הציורים הנאים והנעימים באבנים ליפותם, והמליצה יקרה מאד להודיענו שיהיו בתכלית היופי והבנוי קיימים ועומדים לזמן נצחי כמו כלחות מחוקקים: ביום אחד. בפעם אחת תוסר חלאת עונם כי אחדש בקרבם רוח נכון ונפש טהורה אשר לא נכתמה בעון. וי"מ עון עונש כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד') (דיא שטראפֿע דעם לאנדעם), ות"י חוב ועד"ז תרגמתיו: (י) תקראו, תזמינו: אל תחת, מלת היחס אֶל יבוא לפעמים נסמך ליחס אחר להוראת פנית הגוף אל המקום ההוא (דיא ריכטונג און אייניגן אָרט אנצוצייגען) כמו אֶל מחוץ אל תוך (דברים כ"ג י"א) ועוד איזה כמוהם וכן פה אֶל תַּחַת, ושעורו שיקראו הנדיבים לבוא אל הגפן והתאנה לשבת תחתם בצלם, ולהתענג על רוב הטובה במנוחה ושלום. כי ישיבת האדם בצל הגפן והתאנה הוא תמיד ציור נחמד למקרא לתענוג השלוה והמנוחה (מ"א ד' כ"ה מיכה ד' ד') וחביריו הרבים: (א) וישב וכו', כי במראה שלפניה לא דבר עמו המלאך הדובר בו, לזה אמר וישב המלאך ונלוכן זה תרגמתיו: יעור, מבנין נפעל והצרי לתשלום הדגש ות"י דְּאִתְּעַר בבנין לְהִתְפַּעֵל:

(ב) מה אתה ראה, דרך המקרא כן במראה הנבואה, ואינו לשאלה לדעת מה הוא הרואה, כי הוא יודע מה היא, אך לכנוס עמו בדברים: וגלה, הה"א במפיק והיה ראוי גֻלָּתָהּ כמו מן פִּנָּה, פִּנָּתָהּ, או מפיק ה"א אינו לכנוי הנקבה אלא לתפארת הקריאה ות"י גלתה וכן תרגמתיו והוא כלי עגול כמו וגלת הכותרות (מ"א ז') עיין באורנו שם. ושם הוא לציור רפה כעין ספל ובה שמן למאור: על ראשה, ממעל לראשה: נרותיה, בזיכין להשים בהן השמן

(ג) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ (ד) וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ (ה) וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ (ו) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ז) מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל

(אָבען דראן) זיינר. (ג) אונד צווייא אֶהלביימע נעבינן דעמזועלבען, איינען צור רעכטען אונד איינען צור לינקען. (ד) אונד איך האָב אן אונד שפראך צו דעם ענגעל, דער מיך אנרעדעטע; וואס בעדייטען דיזע, מיין העדר? (ה) אונד דערענגעל דער מיך אנרעדעטע אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו מיר: ווייסט דוא דען ניכט וואס דיזע בעדייטען? אונד איך שפראך: ניין מיין העדר! (ו) אונד ער אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו מיר, וויא פֿאָלגט: דיזעס איזט דאז וואָרט דעם עוויגען צו זרובבל וויא פֿאָלגט: ניכט דורך מאכט אונד ניכט דורך קראַפֿט (ווירד דער טעמפעלבויא אויסגעפֿיהרט) זאָנדערן דורך מיינען גייסט, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען). (ז) ווער

רש״י

דנך אומן מולקות לכל נר ונר: (ג) ושנים זתים עליה. אלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם: אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה. וכאן לא פי׳ על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו׳ ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נחבטים מאליהם לתוך הצנתרות ומתמזמזות כמעטן ונעצרים שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרו׳ ומהצנתרות לתוך הגולה ומהגולה אל המולקות ומהמולקות אל הנרות והמולקות והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: (ד) מה אלה אדני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: (ו) זה דבר ה׳ אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל צרכיו כך לא בחיל ולא בכח שבהם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש וילוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: (ז) מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם מדרה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים

באור

והפתילות: מוצקות, מענין יציקה והוא שם תאר במקום פועל (רד״ק) והם קנים ודרך בם ילך ונמשך השמן, ופירש״י לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנות, ורד״ק אמר לכל נר היה מולק אחד: (ג) ושנים זתים, שני אילני זית עמדו אצל המנורה: על שמאלה, כמו משמאלה, ואמר כי על הגלה היו ולמטה אחד על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד (רד״ק): (ד) מה אלה, על מה רומז שני זתים המציקים את השמן אל הנרות כי זה דבר היוצא מתכונו: (ה) הלא ידעת, הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה רומז: (ו) זה דבר וכו׳, ר״ל בזה ירמוז כאלו דברו היה אל זרובבל כשם שהשמן נגמר מעליו לכל צרכיו, כך לא בחיל ולא בכח תעשו את ביתי (מדברי רש״י) ובאופן זה מתורגם אשכנזית: כי אם ברוחי, אשר אתן על דריוש לצוות לכם לבנות הבית ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו (מהר״ל) וגם עליכם אתן רוחי לעורר אתכם להשתדל בבנינו ולהסיר כל סטנה הנעשה לכם מצרי יהודה ובנימין. והמליצה היקרה כוללת כל זאת במלות מעוטות בהשמטת הפעל יהיה ומעצמם יבינו הרעיונים האלה ליודע טעם המליצה: (ז) מי אתה, מה כח יש בך לעמוד נגד זרבבל, הלא רוח ה׳ מתנוססה בו והיית בעיניו כמישור: האבן הראשה, האבן הטובה החשובה והראשיי שבהר יוציא ממנו לבנין הבית ולא ייעף ולא יגע בעבודה זאת, כי בקלות תהיה בכח אשר יתן לו ה׳ ולאין אונים עצמה ירבה: הראשה, בלי מפיק והה״א לנקבה ובקצת ספרים במפיק: תשאות, שרשו שוא

לְמִישׁוֹר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה שׁאוֹת : בב
חֵן חֵן לָהּ׃

הפטרת שבת ב' דחנוכה

(במלכים א' סימן ז' פ' מ' עד פ' נ"א

(מ) וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ (מא) עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ (מב) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ (מג) וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ (מד) וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ (מה) וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֵת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם

האהל כתיב.

ביזט דוא גראָסער בערג? פֿאָר זרבבל ווירסט דוא איינע עבענע, ער ווירד הערפֿאָרציהן דען הויפט־שטיין אונטער צורופֿונ־גען: גונסט! גונסט איהם, (פֿאָן גאָטט)!

(מ) חירם מאכטע אויך טאָפּפֿע, שויפֿעלן אונד שאלען, אונד אלזאָ פֿאָללענדעטע חירם דאז גאנצע ווערק, דאס ער דעם קאָניגע שלמה אים הויזע דעם עוויגען צו מאכען הזאטטע.

(מא) צווייא זיילען אונד צווייא קוגעלן דער קנייפֿע אויף דעם הויפטע דער זיילען, אונד דיא צווייא געפֿלעכטע, אום דיא צווייא קוגעלן דער קנייפֿע אויף דעם הויפטע דער זיילען צו בעדעקקען:

(מב) פֿיער הונדערט גראַנאטעפּפֿעלן צו דען ביידען געפֿלעכטען, צווייא רייהען גראנאטעפּפֿעל צו איינעם געפֿלעכטע, אום דיא צווייא קוגעלן דער קנייפֿע אָבען אויף דען זיילען צו בעדעקקען.

(מג) צעהן געשטעללע אונד צעהן בעקקען אויף דען געשטעללען. (מד) דאז איינע מעער (טויכבאד) אונד צוואָלף רינדער אונטער דעם מעערע. (מה) טאפּפֿע, שויפֿעלן אונד שאא־לען, אונד אללע דיזע גערעטהע, וועלכע חירם דעם קאָניגע שלמה מאכטע, אים

רש"י

והם יענו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המשקולת הזאת: תשואות חן. כמו תשואות כוי וכמו תשואות מלאה עיר הומיה ועשי' קול שאון (שם ס"ו) כולם לשון השמעת קול הם:

(מב) שני טורים רמונים. אלה לרמונים בטור חרוזים בשרשרות: (מה) סירות. של נחשת לדשן את המזבח: יעים. מגרפות של נחשת שקורין ווי"דל בלע"ז (פדיל) *Padell* (en provence)

באור

ענין המון: חן חן, לכפל לחזק ענין כמו שלום, שלום (רד"ק) והכונה שמדי הוציאו האבן הראשה מן ההר, ישמע קול המית נחמה ורנה אשר כלם יענו ויקראו: הנה להאבן זאת חן מאת ה' יתברך שנלקח לאבן פנת הבית ועוד יהיה לו חן וברכה להראשה מאתו:

(מ) הכירות, הסירות כמו והכה בכיור (ש"א ב'): בית ה', לצורך בית ה': (מא) וגלות, כן יקרא חלק התחתון מן הכתרת. ות"י אגני תאר לכלי עגול: (מה) ממורט, ענין המריקה והעברת

לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ (מו) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ (מז) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ (מח) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ (מט) וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ (נ) וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

הויזע דעם עוויגען. פֿאָן פֿאָלירטעם ערץ. — (מו) אים ירדן׳ס קרייזע ליס זיא דער קאָניג גיסען, אין דיכטער ערדע, צווישען סכות אונד שווישען צרתן. (מז) שלמה לעגטע אללע דיזע גערעטהע (אין דען טעמפעל), פֿאָר דער זעהר גראָסען מענגע ווארד דאז געוויכט דעס ערצעס ניכט ערפֿאָרשעט. (מח) אויך מאכטע שלמה אללע גערעטהע פֿיר דאז הויז דעם עוויגען, דען גאָלדענען אלטאר, אונד דען טיש וואָרויף דיא שויאבראָדע וואָרען, פֿאָן גאָלד. (מט) דיא לייכטער, פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינקען, פֿאָר דעם דביר (אללערהייליגסטען) פֿאָם געדיגענען גאָלדע, אונד בלומען, לאמפען אונד ליכטשנייצען פֿאָן גאָלד. (נ) דיא בעקקען, מעססער, שאלען, לאָפֿפֿעל אונד. קאָהלענפֿאַננען פֿאָם געדיגענען גאָלדע, אונד דיא אנגעלן צו דען פֿליגעלטהירען דעס אינערן הויזעס, דעם אללערהייליגסטען, אונד צו דען פֿליגעלטהירען דעס טעמפעלס, פֿאָן גאָלד.

רש״י

paelle: pelle, (ווייגע מויפֿען). לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות: (מו) יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי הגבישה: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח שאם כן מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחיים. שמוציאין בהן את הפתילה מתוך השמן: (נ) והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות והמזרקות לקבל דם והכפות לבזיכי

באור

החלודה וכאן רוצה לומר זך ונקי מכל חלודה וסיג (רד״ק) ות״י נחש טב: (מו) במעבה האדמה, חפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה, כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך (רלב״ג). ות״י בגבישתא הוא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לנקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לנקת בו, ואחר יונתן פירש רבי יונה שעשה הכיורים המשובח שבחומר ומן העב שבו. ויתורגם (אוים איינער דיקקען ערדע גאָם ער דיא מאעלאָפֿען). אמנם לא יתכן פעל יצק על עפר כי אם על מין מתכת. ובאמת גבגשתא בתרגום נאמר על רגבי עפר בכלל, גוש עפר (איוב ז׳) תרגומו גרגישתא ורגבים ידבקו (שם ל״ח) גרגישתא. (ערדשאָללע) וכן טעמו כאן: (מז) וינח. הניח מלשקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם. ויונתן תרגם ואצנע כלומר הניחם בבית המקדש במקומם ומרוב הכלים לא נחקר משקלם, וכן מתורגם אשכנזית: (מח) זהב, מוסב על השלחן, והשלחן הנאמר פה שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשר שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב (בד״הי ב׳ ד׳) (מנד״ק): (מט) והפרח, פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שנעשו וכן המלקחים (מהר״ל): והמלקחים, הצבתים העשוים להטיב פתילי הנרות: (נ) והספות, הנפרד סַף: והמזמרות, ת״י מְזַמַּרְיָא כלים שמזמרים בהם (מוזיקאלישע אינסטרומענטע).

בישעית סימן מ"ב פ' ה' עד סימן מ"ג פ' י"א כפי מנהג הספרדים והאשכנזים אבל האיטליאני מתהילין לקרות מתחילת הסי'.

(א) הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ (ב) לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ (ג) קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ (ד) לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ׃

כאן מתחילין הספרדים והאשכנזים

(ה) כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ (ו) אֲנִי

(ה) זאָ שפּריכט גאָטט דער הערר, ער דער דען הימל שוף אונד אים באָגען אויסדעהנטע, דער דיא ערדע אויסברייטעטע איגר אללעס (שוף) וואס אויף דערזעלבען וועכסט, דער דען אטהעם פּערלייהט דער מענגע דיא דאזעלבסט וואָהנעט, אונד גייסט איינהויכט דענען דיא דארויף וואנדעלן. (ו) איך דער הערר ריף דיך גנאדענפאָלל, איך ווערדע דיך אן דער האנד האלטען, דיך בעוואהרען, דיך צו מיינעס

רש"י

לננה: והמחתות. לחתות בהן תרומת הדשן ובחלים להוליך ממזבח החילון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול: לדלתות הבית.
שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב:
(ה) כה אמר האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים. תחלה כמין פקיע של שתי
ואח"כ נטה אותם כדאי' במס' חגיגה: וצאצאיה. ונורא את היוצאים ממנה: נותן
נשמה. נשמת חיים: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: להולכים בה. למתהלכים

באור

אמנם מה לכלי זמר בין הכלים האלו העשוים לתשמיש הבית? והנכון שהוא ענין חתוך והם סכינים כדמתורגם אשכנזית: והפתות, הם ברזל, ציר הדלתות ובמשנה (כלים י"א) הפותה שתחת הציר: להיכל, בא בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא (רד"ק) והוא
לתוספת באור לדלתי הבית כמו לקודש הקדשים שהוא תוספת באור לבית הפנימי:
(ה) ונוטיהם, אין צורך לומר שהוא לשון רבים. כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמ"ט ב'),
כי אמנם זה משפט בשמות מנחי לה', פעמים רבות נראים כלשון רבים ואינם
אלא לשון יחיד, כמו והיה מחניך קדוש (דברים כ"ד ט"ו), ומדאיבן רע (בראשית מ"א כ"א), מדאיהם טוב (דניאל א' ט"ו), ולא יכנף עוד מוריך (ישעיה ל' כ'), ירעה מקניך (שם שם כ"ג), ומזה בתפלות רבון קוניהם, ובחכמה לא אמרו רבון קונם מפני ההוראה האחרת שהיתה למלת קונם ביניהם. שהיתה כנוי לקרבן, והיתה משמעותה אלא ענין נדר ואיסור כקרבן.

ובעל ויעתר יצחק (סימן קמ"ו) הגיה רבון קונם, ונפתו אחריו רבים. וענין ונוטיהם איננו ענין מתיחה בלבד, אלא מתיחה בשיפוע כאהל, כמו ויט אהלו, וכן ויט שכמו לסבול, וזולתם רבים, והוא לשון מתנהג לרוקע הארץ שאחריו, שענינו מתיחה ביושר: רוקע הארץ, בורא הארץ אשר היא שטוחה (לדעת הקדמונים), ובורא גם כן צאצאיה, והוא כל הנולד עליה, אדם ובהמה וזולתם: נותן נשמה, נשימה, כמו מגערתך ה' מנשמת רוח אפך, מנשמת אלוה יאבדו: לעם עליה. עם לשון קהלה וקבוץ, אף שלא מבני אדם, כמו הנמלים עם לא עז (משלי ל' כ"ה), שפנים עם לא עצום (שם שם כ"ו), והכוונה לקבוץ בהמות וחיות שעליה: ורוח להולכים בה. הם בני אדם, כי הם לבדם יקראו הולכים סתם, כי סתם הליכה היא בקומה זקופה, ורא"ב"ע ורד"ק ורמ"ז כתבו בהפך, נשמה על האדם ורוח על החיות, כי יחשבו נשמה שם לעצם הרוחני בעל המחשבה. ואיננו כן בתחלת הוראתו, אלא הושאל אחרי כן

יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ (ז) לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ (ח) אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ (ט) הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ (י) שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ (יא) יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ

בונדעס פֿאָלקע מאכען, לייכטענר אונטער דען נא־ציאָנען. (ז) דיא פֿער־בלינדעטען אויגען אָפֿפֿ־נענד, דיא געפֿעססעל־טען אויס דעם קערקער בעפֿרייענד, אויס דעם געפֿענגניס דיא אים די־סטערן וואָהנען. (ח) איך בין דער הֿעוּר, דיס איזט מיין נאמע, אונד ווערדע מיט קיינעם אנדערן דיא מיר געביהרענדע עהרע טהיילען, נאָך גאָטצענביל־דערן דען רוהם לאססען דער מיר געהאָרט. (ט) דאס פֿריהער פֿערקינדיגטע איזט בערייטס איינגעטראָפֿפֿען, נון פֿערקינדע איך נייעס, נאָך עהע עס ערשיינט, מאכע איך עס קונד. (י) זינגעט דעם הערן צו עהרען איין נייעס ליד, זינגעט זיין לאָב פֿאָן דער ערדע ענדע; מאָגען יענע זינגען דיא דאז מעער בעשיפֿפֿען, אונד דיא אין דעססען מיטטע (אויף דען אינזעלן) לעבען, דיא פֿערנען געגענדען אונד איהרע בעוואָהנער. (יא) מאָגע דיא וויסטע איהרע שטיממע ערהע־בען, אונד איהרע שטעדטע, דיא דאָרפֿער וואָ דיא אראבער וויילען, זיא מאָגען רופֿען דיא פֿעלזענ־

רש"י

לפניו: (ו) קראתיך. ליעקב הוא אומר: ואצרך. כשילדתיך זאת היתה מחשבתי שתהא את עמי לבריתי ולהאיר להם: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנא' גוי וקהל גוים: (ז) לפקח עינים עורות. שאינן רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי: להוציא ממסגר אסיר. וע"י שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר. דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה: (ח) הוא שמי. הוא מפורש בלשון אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהיו עובדי אלילים מושלים בעמי עולמית ויאמרו יד אלהיהם רמה: (ט) הראשונות. שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו': הנה באו. שמרתי הבטחתי. ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: (י) תהלתו מקצה הארץ. על כרח' כשיראו את גבורתי והפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורשי בספינות: ומלאו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר וינ"ציא: (יא) ישאו מדבר. קול בשיר:

באור

להודות גם עליו, עיין למטה כ"ז ט"ז: (ו) קראתיך בצדק, אני בחרתי בכם ישראל בצדקה וחסד, ואני אחזיק בידכם ואשמרכם בגלות: לברית עם. להיות עם ברית לי (רש"י למטה מ"ט ח'): לאור גוים, להיות מפורסם לתהלה ולתפארת בין הגוים: (ז) לפקוח עינים עורות, אני ה' אפקח עיני ישראל היושבים בחשך הגלות, ואוציא ממסגר אסיר וגו', ובענ' אומר שעיני שכלם עורות, והביא לראיה הוציא עם עור, ומי עור כי אם עבדי, והוא לא בנין טעמם: (ח) אני ה' הוא שמי, מכאן כי שם בן ארבע מורה על תכונת האל האמיתי: וכבודי לאחר לא אתן, לא אניח כבודי לפסילים לעולם אבל עוד יבא יום שאפרסם ייחודי בעולם: (ט) הראשונות הנה באו, מה שנבאתי על סנחריב כבר נתקיים (רד"ק): וחדשות אני מגיד, היא גאולת בבל: (י) שירו לה' שיר חדש, כי כאשר יגאל ה' את עמו על ידי כרש יודע הדבר בגוים רחוקים, ויתנו כבוד לה', ואין הכוונה לימות המשיח, כי לא אמר שיעבדו כל העמים את ה', אלא שיגידו תהלתו, ולכך הזכיר יורדי הים, כי הם יגידו הגאולה באיים הרחוקים: ומלאו, יושבי האיים שיושבים באמצע הים: איים ויושביהם, לא איים ממש, אלא ארצות רחוקות מעבר לים: (יא) ישאו, קול: מדבר ועריו, ארץ ערב שיש בה

יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ (יב) יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ (יג) יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃ (יד) הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ (טו) אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ (טז) וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ (יז) נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ

בעוואָהנער, פֿאָם גיפֿפֿעל דער בערגע געשרייא ערהעבען. (יב) זיא מאָגען דעם העררן עהרע ערווייזען, אונד זיינען רוהם אין דען ענטלעגעניגן געגענדען קונד טהון. (יג) דער העֶרר ווירד אלס העלד הערויסגעהען, אלס קריגער זיינע וואוטה ערוועקען, ער ווירד לערם אונד געשריי ערהעבען, געגען זיינע פֿיינדע ווירד ער זיך מאכטפֿאָלל צייגען: (יד) לאנגע צייט וואר איך רוהיג, בליב איך אונטהעטיג, טהאט איך מיר געוואלט אן; נון ווערדע איך איינער געבעררין גלייך וויגזעלן, איך ווערדע פֿאָר צאָרן שנויבען. (טו) איך ווערדע בערגע אונד היגעל פֿעראָדען אונד אלל איהר גראז פֿערדערען, איך ווערדע דיא שטראָמע צו בעוואָהנבארען געגענדען מאכען, אונד זימפֿפֿע אויסטראָקנען. (טז) איך ווערדע בלינדע אויף איהנען אונבעקאננטע פֿפֿאדע פֿיהרען, ווערדע זיא אויף וועגען וואנדעלן לאססען דיא זיא ניא געקאנגט, איך ווערדע בעווירקען דאס דיא פֿינסטערן אָרטע פֿיר זיא העלל, אונד דיא קרוממען וועגע צו עבענען ווערדען; יא דיזעס ווילל איך פֿאָללציהען, אונד געוויס ניכט פֿערנאכלעסיגען. (יז) זיא מאָגען בעשעמט צוריק טרעטען! דיא אין איינעם גאָטצענבילד פֿערטרויטען

רש״י

חצרים תשב קדר. מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים ואהלים קבועים: יושבי סלע. המתים שיחיו כן ת״י: מראש הרים יצוחו. מרוס טוריהון ירומון קלהון: (יד) החשתי מעולם. זה ימים רבים החשתי על חורבן ביתי ותמיד אחריש ואתאפק לשון הווה עד עתה הליקתני רוחי ומעתה כיולד׳ אפעה: אשום. אתבהל: ואשאף. ואתאו׳ להשמי׳ הכל יחד כל אויבי: (טו) אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלטונים: וכל עשבם. כל הנלוים עליהם: אוביש. לשון יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות: (טז) והולכתי. ישראל שהיו עורים

באור

מדבר ויש בה ערים: חצרים תשב קדר, האהלים שיושבים בהם בני קדר (ראב״ע ורד״ק); והנה פרט המקומות הרחוקים לא הרבה מארץ ישראל, כי על גבולת בבל מִדְבָּר, ולא לימות המשיח: (יג) יעיר קנאה, כמו ולא יעיר כל חמתו, יתחמם ויפעל בה, וכאלו היתה נרדמת ויעיר אותה: קנאה, התלהבות חֵמָה; וכל זה על מלחמות כרש על בבל, וקורא הבבליים אויבי ה׳ כי הגלו את ישראל: (יד) החשיתי מעולם, עד עתה נחתי ושקטתי מנקום נקמתי: החשיתי, אין ענינו העדר הדבור לבד, אלא העדר הפעולה והתנועה, כמו ויחשו גליהם: אחריש אתאפק, עד עתה הייתי מחריש ומתאפק: אחריש, גם זה לשון מנוחה ושביתה מפעולה, כמו אל תחרש ואל תשקוט אל, ועקר הוראתו עשה עצמו כְּחֵרֵשׁ: כיולדה אפעה, עתה ארים קול כיולדה: אשם, משרש נשם (Coccejus ורמ״ז וגעז׳) היא הוראת הרוח: ואשאף, אכניס הרוח: יחד, בזמן אחד, כלומר אעשה נשימותי קצרות, כן דרך מי שהוא בקצף גדול (פֿאָר צאָרן שנויפֿען): (טו) אחריב הרים, הרוח היוצא מפי ומנחירי יחריב הרים וגו׳, על דרך כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים, והנה משל: (טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו, כי העור הולך בדרכים

בֹּשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃ (יח) הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ (יט) מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד

דיא צו איינעם געגאָססע־נען בילדע זאגען: איהר זייד אונזערע געָטטער. (יח) איהר אָ טויבע האָ־רעט עס, אונד איהר אָ בלינדע שויעט, זעהעט. (יט) ווער זאָלל איין בליני־דער גענאננט ווערדען ווען ניכט מיין דינער, ווער איין טויבער גלייך דעם געזאנדטען דען איך שיקקע. ווער קאן בלינד גענאננט ווערדען גלייך דעם געטרייען, בלינד גלייך

רש"י

עד הנה מהביע אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה: עשיתים. אעשה כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי: (יח) החרשים והעורים. על ישראל הוא אומר: (יט) מי עור. בהם אין א' כי אם עבדי הוא העור שבכולם. וחרש שבהם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות: מי עור כמשולם. מי שהיה עור בהם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל

באור

הידועים לו מלפנים: עשיתים, אעשה אותם, ורא"ז וגעז' פירשו אעשה להם ולא אעזוב אותם (עולי הגולה), ואין צורך. כי כבר מצאנו עזיבה שאינה על האדם. אלא על הפעולה, כמו אשר לא עזב חסדו ואמתו: (יז) למסכה, לאלהי מסכה: (יח) החרשים שמעו, כנגד האומות שאמר עליהם שיבושו בראותם גאולת ישראל, אומר להם פקחו עיניכם וראו כי לא היתה גאולה זו לישראל מצד גבורתם, כי הם כעורים וחרשים, נעלבים ואינם עולבים, וכמו שאמר למעלה לא יצעק ולא ישא וגו' קנה רצוץ וגו', אם כן יד ה' עשתה זאת: (יט) מי עור כי אם עבדי, מפני שהזכיר אצל האומות תאר החרשים והעורים, המשיל גם את ישראל בתארים האלה, והנה כמו שאומרים בלשון הקדש החריש והכוונה שקט מלפעול ועשה עצמו כחרש לא ישמע. וכטעם ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו. כן יאמר על ישראל שהם

חרשים ועורים להיותם סובלים השעבוד בגלותם בלא להתקומם בשום פנים נגד כובשיהם, וכאלו אינם מרגישים במצבם הקשה. ורא"ע ורד"ק פירשו אתם אומרים כי נביא ה' הוא

העור והוא החרש, ורש"י פירש אחר שקבלתם עונשכם אין עוד איש מכם עור וחרש, כי עבדי הוא ומלאכי; ורא"ז וגעז' פירשו לשון תוכחה לישראל, ומפרשים נגד ישראל גם המקרא שלמעלה החרשים שמעו, ועליהם הוא אומר מי עור כישראל שבחרתי בהם להיות עבדי. ומי חרש כמוהם שבחרתי בהם להיות מלאכי, והם אינו לשמוע אלי; והנה כאן אף געז' מודה כי עבד ה' איננו הנביא, אלא ישראל, והוא אומר כי יש להפלא איך קרא לישראל מלאכי. ומשיב כי מלאך ה' נרדף לעבד ה' כמו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים; וגעז' לא זכר כי שם הכוונה באמת על הנביא, לא שיהיה מלאך נרדף לעבד ה', ואם כן אי אפשר שיהיו ישראל נקראים מלאך ה' אם לא היתה כוונת האל שעל ידיהם יתפרסם דברו ויחודו בכל הארץ. אמנם שיאמר עבדי ומלאכי למי שהיה ראוי שיהיה עבד ה' ומלאכו, ויצא איננו אלא חוטא ומורד. זה דבר שאין הדעת סובלתו: כמשלם, פירש Doederlein, ואחריו געז' מלשון ערבי, מֻסְלֵם

(Unsulmanus) עקר הוראתו מי שהשלים ומסר עצמו לעבודת האל. ואחר כן השתמשו בו להודות בעל האמונה האמתית; ואמנם אין המלה הערבית הזאת מגזרת שָׁלוֹם (כדעת

געז' בלעקסיקון), אלא מפעל השלים, בארמי הַשְׁלִים, שענינו מסירה, כמו השלם קדם אלה

ירושלם (עזרא ז' י"ט). וכן וה' הסגירם תרגם אונקלוס וה' אשלימינון. וכן בתלמוד ואשלמיה לר' שמעון בן איסי בן לקוניא (בבא מציעא פ"ב). והדר אשלימנא ליה לדומה (חגיגה ה') וכן ברש"י (שמות י"ד י"ט), ויסע עמוד הענן, כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש; וכן במדרש רבה הוא עשנו ולו אנחנו. לו אנו משלימין נפשותינו, ונכשל בזה החכם ר' משה אלגאזדה בספרו ראשית דעת וכתב כי דעת בעל המאמר שהנפש כח והכנה לבד, ושהאדם משלימה ומוציאה אל הפעל; והחכם ר' מנשה בן ישראל (נשמת חיים מאמר ב' פרק א') דחה דבריו, וטעה גם הוא בהבנת המדרש, ופירש גם הוא את המלה מלשון שלמות, ובאמת איננה

הפטרת בראשית

יְהוָה׃ (כ) רָאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ (כא) יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

(כאן מסיימין הספרדים)

(כב) וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ (כג) מִי בָכֶם יַאֲזִין

ראית כ'

תרגום אשכנזי שיא

דעם דינער דעם העררן? (כ) פילעס זעהען אונד ניכט דארויף אכטען, דיא אָהרען אָפֿפֿען האבען, אונד מיהון אלס ווען מאן ניכט הערעטע. (כא) דער הערר וואללטע עס זיינער גיטע ווילען, אום אנדערן איינע גראָסע אונד קרעפֿטיגע בעלעהרונג צו ערטהיילען. (כב) עס איזט איין בערויבטעס איפגעביטעטעס פֿאָלק, דעססען יינגלינגע זעממטליך אָהנע לעבען, אין דען האָהלען זיך פֿערבערגען, אונד דער פלינדערונג בלאָסגעשטעללט זינ־, אָהנע דאס זיא יעמאנד רעטטע, דער בעראובונג, אונד נימאנר שפריכט ערשטאטטע. (כג) ווער אונטער אייך, אָ נאציאָנען העטטע דארויף געמערקעט, העטטע דיזעס געהאָרט אונד דיא צוקונפֿט בעגריפֿפֿען?

רש"י

תגמוליו ויצא נקי: (כ) ראות רבות. ראית הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט בתעשי ונפשות אלי: פקח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הווה הוא: (כא) ה' חפץ. להצדקתכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה: (כב) והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחורים כולם. בחוריהם פחי נפש כולם. (תוס' ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא): ואין אומר השב. כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחותנו הוא דגש: (כג) יאזין. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב: לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו

באור

אלא ענין מסירה: (כ) ראות רבות ולא תשמור, כן היא מדתו של עבד ה' בגלות, הוא רואה מה שעושים לבזותו ולהכלימו, ולא ישמור, לא ישגיח ולא יכטור בלבו, ואזניו פקוחות והוא שומע כל מה שמדברים בו קלון וחרפה וגאצות. ועושה עצמו כאלו לא ישמע. וכמו שאמר למעלה לא יצעק ולא ישא וגו': ראות, כתיב רָאִיתָ, הדבור מוסב לעבד ה', כמו לא תשמור. ואחר כן הופך פניו ממנו ואומר כנגד אחרים פקוח אזנים ולא ישמע: (כא) ה' חפץ למען צדקו, למען צדקתו וחסדו של האל: יגדיל תורה ויאדיר, רצה שישראל יורו את האומות תורה גדולה ולמוד גדול ואדיר, והוא על ידי שיראו שעם כל שפלותם יִגָּאֲלוּ, ובכן יכירו כי יד ה' עשתה זאת, וזו היא תורה גדולה ולמוד חזק הבא לעמים מאת ישראל ומאורעותיהם: (כב) והוא עם בזוז. עבד ה' זה המזכר לא היה בו כח לגאול את עצמו: הפח בחורים כלם, בחוריו אשר לפי הטבע היה ראוי להם להיות חזקים, הם רכי לבב וחסרי אומץ. כאלו יצאה מהם רוחם: הפח, לשון אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה (ירמיה ט"ו ט') ורפש בגלילה בפחתי (איוב ל"א ל"ט) (Gussetius) וכאלו כתוב בחוריו כלם הפיח יפיחו נפשם; וקרוב לזה פירש רש"י בחוריהם פחי נפש כלם; ודעת Vitringa גם Cuccejus שהבחורים מפיחים בו, כלומר מחרפים אותו, כמו כל צורריו יפיח בהם, אשית בישע יפיח לו; ורא"ב"ע ורד"ק ראב' וגבז' פירשו בחורים כמו בחֹרים, במערות, והפח לשון פח: ובבתי כלאים, במערות הדומות לבית כלא: (כג) מי בכם. כנגד האומות מדבר, מי היה בכם שבהיות ישראל בגלות היה מאזין זאת אם היה אדם אומרה אליו. ומי היה בכם שיקשיב ומתוך כך ישמע לאחור, יבין מה אחרית דבר, כטעם לו חכמו ישכילו זאת, יבינו לאחריתם, איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם אף כאן מי בכם היה מאזין אם היו אומרים לו מי נתן למשיסה יעקב הלא ה' זו חטאנו לו, ומתוך כך יבין לאחור וידע כי עתיד ה' לגאול את

זֹאת יַקְשִׁיב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ (כד) מִי־נָתַן לִמְשִׁיסָּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ (כה) וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃ מג (א) וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃ (ב) כִּי־תַעֲבֹר

למשוסה כ'

(כד) ווער איזט'ס, דער יעקב דער פּלינדערונג פרייז גאב אונד ישראל דעם רויבע? דער הערר געגען דען וויר געפֿעהלעט, דעססען וועגע זיא ניכט האנדעלן וואָללטען, אונד דעססען געזעטץ זיא ניכט געהאָרכטען. (כה) דעסהאלב שיטטעט ער איבער זיא איינע גלוטה, זיינען צאָרן, איינען העפֿטיגען קריג נעמליך; זאָ דאס ער זיא זעמטליך מיט פֿלאממען אומלאָדערט עהע זיא זיך דעססען פֿערזעהען, איינע פֿלאממע דיא אונטער איהנען ברעננעט עהע זיא זיך'ס צו געמיטהע פֿיהרען. מג (א) נון דען, אלזאָ שפריכט דיין שאֶפפֿער דער הערר, אָ יעקב, דער דיך געבילדעט אָ ישראל, פֿירכטע ניכט, דען איך בין דיין ערלאָזער, איך האבע דיך בייס נאמען גערופֿען; מיין ביזט דוא. (ב) ווען דוא דורך דאס

רש"י

באחרונה וכן ת"י לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא: (כד) זו חטאנו לו. זו היא שגרמ' את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו: ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך: (כה) ותלהטהו מסביב. הבאתי פורענות על אומות מסביב כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר כענין שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראו וגו': ולא ידע. יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולסוף מרשעו: ותבער בו. אחר פורענות האומות שמסביב בערו בעצמו: (א) ועתה. אף על כל זאת כה אמר ה' אל תירא: (ב) כי תעבר במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך. גלתה בין המצריי' והאומות המרובין כמו נהר ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעי' וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרף את האומות

באור

דכיו ולנקום נקמתם. והמפרשים כלם פירשו מי נתן על ישראל: (כד) זו חטאנו לו. היה לו לומר חטאו, אלא שדבר הנביא לשתף עצמו עמהם: זו, ענינו אשר, כמו די בארמית בחלוף דל"ת בזי"ן כנהוג, ובחלוף יו"ד בוי"ו, כמו פְעִיל בארמית, פָעוּל בעברית: (כה) חמה אפו.

חמה שהיא אפו, אפו הוא פירוש חמה, ורא"ע ובעז' פירשו מוכרת במקום סמוך, חמת אפו, ורד"ק ורמז' חמת אפו, או בחמה אפו, ואין צורך, כי באמרו וישפוך עליו חמה הכוונה שפך עליו אש וחמימות. ואחר כן פירש כי האש הוא אפו: ותלהטהו, החמה, לא המלחמה כרד"ק ורמז' ובעז', כי אין המלחמה מלהטת אך חמה היא לשון חמימות ואש, וכן חרון, ועל כן אמר תשלח חרונך יאכלמו כקש, שלא היה לו ענין אם לא שמלת חרון ענינה כענין אש: ותלהטהו מסביב ולא ידע, תחלה אחזה האש פתאום בסביבותיו, קודם שיכיר בדבר, ואחר כן בערה גם בתוכו פתאום קודם שיבין: ולא ידע ולא ישים על לב, מליצות כפולות, והכוונה פתאום, כמו המעתיק הרים ולא ידעו (איוב ט' ה'): (א) ועתה, מחובר לענין שלמעלה, והוא נחמה לישראל בגלות בבל: בראך ויוצרך, אין הכוונה על בריאת העולם, אלא על עשיית ישראל לעם: גאלתיך, אני גואל שלך, כמו כי קדשתיך (ישעיה ס"ה ה') אני קדוש ממך, ואיננו לשון עתיד, אגאל אותך, כדעת המפרשים כלם. שאם כן מה ענין קראתי בשמך לי אתה שלא יתכן לפרשו לעתיד, ולפי דרכי הענין מבואר מאד, כי הוא מפרש מבין כי יה האל גואלם של ישראל, והוא מפני שקראם בשם, כלומר שבחר בהם (כמו ראה קראתי

בשם בצלאל) והם לו ונעשו עמו: גאלתיך, אני גואל שלך, דרך משל, כמו שהגואל פודה קרובו משעבוד, ולפיכך אמר אחר זה נתתי כפרך מצרים. שאין ענין לו בזולת המשל הזה:

כַּמַּ֫יִם אִתְּךָ֫ אָ֫נִי וּבַנְּהָר֫וֹת לֹ֫א יִשְׁטְפ֫וּךָ כִּֽי־תֵלֵ֫ךְ
בְּמוֹ־אֵשׁ֙ לֹ֣א תִכָּוֶ֔ה וְלֶהָבָ֖ה לֹ֥א תִבְעַר־בָּֽךְ׃
(ג) כִּ֗י אֲנִי֙ יְהֹוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל מוֹשִׁיעֶ֑ךָ
נָתַ֤תִּי כָפְרְךָ֙ מִצְרַ֔יִם כּ֥וּשׁ וּסְבָ֖א תַּחְתֶּֽיךָ׃
(ד) מֵאֲשֶׁ֨ר יָקַ֧רְתָּ בְעֵינַ֛י נִכְבַּ֖דְתָּ וַאֲנִ֣י אֲהַבְתִּ֑יךָ
וְאֶתֵּ֤ן אָדָם֙ תַּחְתֶּ֔יךָ וּלְאֻמִּ֖ים תַּ֥חַת נַפְשֶֽׁךָ׃
(ה) אַל־תִּירָ֖א כִּ֣י־אִתְּךָ֣ אָ֑נִי מִמִּזְרָח֙ אָבִ֣יא זַרְעֶ֔ךָ
וּמִֽמַּעֲרָ֖ב אֲקַבְּצֶֽךָּ׃ (ו) אֹמַ֤ר לַצָּפוֹן֙ תֵּ֔נִי וּלְתֵימָ֖ן
אַל־תִּכְלָ֑אִי הָבִ֤יאִי בָנַי֙ מֵֽרָח֔וֹק וּבְנוֹתַ֖י מִקְצֵ֥ה
הָאָֽרֶץ׃ (ז) כֹּ֚ל הַנִּקְרָ֣א בִשְׁמִ֔י וְלִכְבוֹדִ֖י בְּרָאתִ֑יו
יְצַרְתִּ֖יו אַף־עֲשִׂיתִֽיו׃ (ח) הוֹצִ֥יא עַם־עִוֵּ֖ר

וואססער ציהעסט, בין איך בייא דיר, וועז דורך שטראָמע, זאָ ווערדען זיא דיך ניכט פֿאָרטרייסען; ווירסט דוא אינס פֿייער געהען. זאָ ברעננסט דוא דיך ניכט, דיא פֿלאממע וו רד אן דיר ניכט האפֿ־טען. (ג) דען איך דער הערר בין דיין גאָטט, איך דער הייליגע ישראל'ס דיין בעפֿרייער, איך געבע מצרים אלס לאָזעגעלד פֿיר דיך, כוש אונד סבא ווירדע איך פֿיר דיך היני־געבען. (ד) זאָ טהייער ביסט דוא מיר אונד זאָ האָכגעשעצט, אונד זאָ זעהר ליבע איך דיך, דאס איך אנדערע מענשען אן דיינער שטאדט היגעבען מאָכטע, אונד אנדערע נאציאָנען פֿיר דיינע פערזאָן. (ה) פֿירכטע ניכט, דען איך בין מיט דיר, פֿאָם מאָרגען ברינגע איך דיינע קינדער, אונד פֿאָם אבענד הער ווילל איך זיא פֿערזאממעלן: (ו) דעם נאָרדען ווילל איך זאגען: גיב לאָז! אונד דעם זידען: "האלטע ניכט צוריק, ברינג מיר מיינע זאָהנע אויס דער פֿערנע, אונד מיינע טאָכטער אויס דען ענדען דער ערדע. (ז) אללע יענע דיא מיר געהאָרען אונד דיא איך מיר צור עהרע געשאפֿפֿען, געפֿאָרמעט אונד הערנגע־בילדעט האבע". (ח) איך ווילל איין פֿאָלק הערויספֿיהרען, דאס זיך בלינד צייגעט, אָבוואָהל

רש"י

כמה שנאמר והיו עמים משרפות שיד גם היא לא תבער בך: (ג) נתתי כפרך מצרים. והם היו לפדיון לך שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נגאלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר ביחזקאל ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים: (ד) ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: (ו) אומר לצפון תני. הגליות שבצפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלא מלכנס בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח צפונית קשה צריכה חיזוק לכך כתיב עורי צפון אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: (ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי ילדתיו אף עשיתיו תכונתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שאבדו בגולה ונצרה כבר הכינותי להם כל צרכי גאולתם: (ח) הוציא עם עור. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו

באור

(ג) כי אני ה' אלהיך, הכוונה בלא ספק כנגד הנגינה, אני הנקרא ה' אני הוא אלהיך, כלומר מושיעך, ופירש ואמר אני קדוש ישראל, אני הוא מושיעך: נתתי כפרך, להיותי גואל שלך, אם הייתי צריך לפדות אותך בנתינת עם אחר, הייתי נותן תחתיך גוים גדולים ועצומים ועשירים, מאשר יקרת בעיני: נתתי, הייתי נותן, כמו כסדום היינו לעמורה דמינו, לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם (שופטים ח' י"ט), והמפרשים כלם פירשו הענין כפשוטו, קצתם לשעבר וקצתם לעתיד: (ד) ואתן, הייתי נותן, כמו אם אביט אליך ואם אראך (מלכים ב' ג' י"ד): (ה) ממזרח, אביא זרעך אע"פ שהוא מזכיר ארבע רוחות השמים, אין הכוונה אלא על גלות בבל, אלא שהיתה מלכות בבל גדולה ופשטה ממשלתה בארצות רבות, ואולי נתפזרו ישראל בימי גלותם בארצות רחוקות זו מזו; וכבר ראינו כי בבל להתפשטות ממשלתה נקראה בשם תבל: (ו) אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי, ומה שאנו רואים שלא חזרו כלם ולא רובם, לא היה זה רק מרצון נפשם, אך החזרה היתה אפשרית לכלם, ולא היה להם מונע מן החוץ: (ז) כל הנקרא בשמי, הוא פירוש בני ובנותי שזכר, כלומר בני ובנותי

וְעֵינַ֣יִם יֵ֔שׁ וְחֵרְשִׁ֖ים וְאָזְנַ֥יִם לָֽמוֹ׃ (ט) כָּֽל־הַגּוֹיִ֞ם נִקְבְּצ֣וּ יַחְדָּ֗ו וְיֵאָֽסְפוּ֙ לְאֻמִּ֔ים מִ֤י בָהֶם֙ יַגִּ֣יד זֹ֔את וְרִאשֹׁנ֖וֹת יַשְׁמִיעֻ֑נוּ יִתְּנ֤וּ עֵֽדֵיהֶם֙ וְיִצְדָּ֔קוּ וְיִשְׁמְע֖וּ וְיֹאמְר֥וּ אֱמֶֽת׃ (י) אַתֶּ֤ם עֵדַי֙ נְאֻם־יְהֹוָ֔ה וְעַבְדִּ֖י אֲשֶׁ֣ר בָּחָ֑רְתִּי לְמַ֣עַן תֵּ֠דְעוּ וְתַאֲמִ֨ינוּ לִ֤י וְתָבִ֙ינוּ֙ כִּֽי־אֲנִ֣י ה֔וּא לְפָנַי֙ לֹא־נ֣וֹצַר אֵ֔ל וְאַחֲרַ֖י לֹ֥א יִהְיֶֽה׃

עס אויגען האט, אונד טויב אבוואָהל עס אָהרען האט. (ט) אללע פֿאָלקער פֿערזאממעלן זיך, אללע נאציאָנען זינד בייאזאממען: ווער פֿאן איהנען פֿערקינדעט זאָלכעס, אונד אָפֿפֿענבארעט אונז אָראקעל פֿאָר דען בעגעבענהייטען! מאָ ען זיא איהרע צייגען פֿאָרפֿיהרען, דאס זיא רעכט האבען קאָננען דיא (איהרע בעהויפטונגען) אנהאָרען אונד שפרעכען מאָגען: עס איזט וואהר. (י) איהר זעלבסט שפריכט דער העדר, זייד מיינע צייגען, אונד מיין דיענער דען איך ערוועהלט, זאָ דאס איהר ערקעננען, מיר גלויבען אונד איינזעהען מאָגעט דאס איך גאָטט בין, דאס פֿאָר מיר קיין גאָטט בעשטאנד, אונד נאך מיר קיינער זיין ווירד ·

הפטרת תולדת נח והיא גם הפטרת כי תצא

ישעיה סי׳ נ״ד פי א׳ עד נ״ה ו׳:

(א) רָנִּ֥י עֲקָרָ֖ה לֹ֣א יָלָ֑דָה פִּצְחִ֨י רִנָּ֤ה וְצַהֲלִי֙ לֹא־חָ֔לָה כִּֽי־רַבִּ֧ים בְּֽנֵי־שׁוֹמֵמָ֛ה

(א) פֿראָהלאָקקע, אָ אונפֿרוכטבארע, דיא דוא ניכט געבארסט!

רש״י

כעורים ועינים להם ולא ראו: (ח) כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים נקבצו יחדו מי בהם ובנביאים יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עידיהם. ששמעו שבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: (י) ועבדי. יעקב: אשר בחרתי. גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו׳. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי:

באור

הם כל הנקראים בשמי, המתיחסים אלי בהיותם עם ה׳, כמו רק יקרא שמך עלינו, שיאמרו אנת פלוני היא זו: ולכבודי בראתיו, והם העם אשר בראתי וילדתי ועשיתי לכבודי, שתתגלה בהם גדולתי: בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, הכל על תיקון האומה, כמו הוא עשך ויכוננך: (ח) הוציא, הולך אני להוציא: עם עור ועינים יש, כטעם מי עור כי אם עבדי: (ט) כל הגוים נקבצו יחד, חוזר להתוכח עם עובדי האלילים נקבצו יחדו, כלם באים לריב עמי: ויאספו לאמים, אינני ירא מהמונם, אך זה חפצי שיאספו כלם: מי בהם יגיד זאת, מי בהם שמגיד עניני כרש: וראשנות ישמיענו, מי בהם שישמיענו נבואות הקודמת למעשה: וישמעו ויאמרו אמת, יביאו עדים שהם (האלילים) הגידו העתידות קודם היותן, ואותם עדים בשמעם דבריהם של האומות וטענותם יאמרו אמת הוא מה שהמה אומרים (תלמידי הביני החכם יח״ף ז״ל): (י) אתם עדי, אתם האומות שאמר עליהם כל הגוים נקבצו יחדו, אחר ששמעתם את אשר הגדתי על כרש. תהיו גם אתם עדי: ועבדי, ישראל, כי להם נאמרו ונמסרו הנבואות: למען תדעו, באופן שאתם יכולים לדעת כי אני הוא האל, ואמר כי אני הוא, כי הויכוח היה אם הוא האל, או אם אלילי העמים הם האלהים, והנה עתה יבינו כי הוא האל: לפני לא נוצר אל, היה לו לומר לא היה אל, ואמר נוצר לרמוז כי כל אשר האלהים הם ברואים ונוצרים, ואין אחד מהם מחוייב המציאות (ראב״ע); והמפרשים כלם פירשו אתם עדי על ישראל, וחלילה שיאמר לישראל למען תדעו ותאמינו לי, כאלו מתחלה לא היו מאמינים באלהותו, ובכל הפרשיות האלה הוא מתוכח עם הגוים, ולא הזכיר אפילו ברמז שהיו גם ישראל עובדי ע״ז, כמו שבאמת לא היו ישראל עובדים אלילים בזמן גאולת בבל:

מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: (ב) הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: (ג) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: (ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: (ה) כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ

קמץ בז"ק

שטיממע לידער אן אונד פֿראָהלאָקקע, דיא דוא מוטטערוועהען ניכט פֿיהלטעסט: דען צאהל־רייכער, שפריכט דער הערר, ווערדען זיין דיא קינדער דער פֿערלאססענען, אלס דיא, דער פֿערמעהלטען. (ב) ער־ווייטערע דיינעם צעלטעס רוים, אונד לאססע זיא אויסשפאננען דיא טעפּפּי־כע דיינער וואָהנונגען אָהנע שפארזאמקייט, פֿערלעננערע דיינע זיילע אונד בעפֿעסטיגע דיינע פּפֿלאָקקע. (ג) דען צור רעכטען אונד צור לינקען ווירסט דוא דיך אויסברייטען, אונד דיינע נאכקאָממען ווערדען מעהרער נאציאָנען לענדער בעזיטצען אונד שטעדטע בעפֿאָלקערן. (ד) פֿירכטע ניכטס, דען דוא ווירסט דיך ניכט צו שעמען האבען; זייא ניכט באנגע, דען דוא ווירסט ניכט צו ערבלאססען ברויכען, דוא ווירסט פֿילמעהר גלעגענהייט האבען דיא שמאך צו פֿערגעססען דיא דיך אין דיינער יוגענד בעדעקטע; ניכט מעהר ווירסט דוא אן דיא שאנדע דיינעס וויטטוענשטאנדעס צו דענקען האבען. (ה) דען דיין שאָפּפֿער ווירד זיך ווידעראלס דיין געמאהל צייגען, גאָטט, דער הערר

רש"י

(א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדת על ידי חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למתוח: מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קביל"ש בלע"ז Cavels: chevilles, (דיא פפֿלאָקקע) ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס.

באור

(א) רני עקרה לא ילדה. מדבר על ירושלים וממשיל אותה לאשה, והאל בעלה וישראל בניה, ומדבר על הגאולה העתידה: עקרה לא ילדה, לא עקרה ממש, כי כבר ילדה בנים מימי קדם, אבל בימי הגלות הרי היא כעקרה, וכאלו מעולם לא ילדה, ולא חלה, כי היא שוממה ובלי בנים: מבני בעולה, מבני שאר עמים הנושבות המשולות לאשה היושבת בשלום עם אישה ובניה. ולדעת בעז' הכוונה דבים יהיו בני ישראל בצאתם מן הגלות, יותר שהיו בהיותם על אדמתם. והנה הרבוי הגדול הזה יתכן בגאולה העתידה, כי באמת הגלות התרבו ישראל, ולא יתכן בגאולת בבל, אפילו אם היו חוזרים כלם, כי לא ארכה להם הגלות עד שיוכלו לפרות ולרבות כנגד מה שאבדו מהם במלחמות נבוכדנאצר, ועוד רבים הלכו למצרים עם ירמיה. ודחוק שיכלול במספר בני שוממה גם הגרים שהיו נספחים עליהם: (ב) הרחיבי מקום אהלך, המשיל ירושלים לאשה היושבת באהל ואומר לה כי צריך שתרחיב אהלה לרוב בניה אשר יבאו לה: יטו, נווי לאחרים שיטו אותן: משכנותיך, רבים במקום יחיד, לתפארת המליצה, כמו עד אמלא בשירי ר' יהודה הלוי ותבריו: (ג) כי, הוא פירוש המשל הקודם, וטעמו כי לא תספיק ארץ ישראל לרוב השבים מן הגלות: גוים יירש, ירש ארצות שהיו בימי קדם יושבים בהם גוים נכרדי', והן סביבות ארץ ישראל, שהיו בהן אדום עמון ומואב וארם ושאר גוים: יושיבו, מלאכו שדם ישב בבנין הקל על הערים והארצות, ובכוונה שהן נושבות, שהן מקום ישוב, כמו ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה י"ז ו'), ואשקלון לא תשב (זכריה ט' ה'), וכאן אמר בהפעיל זרעך יעשו הערים הנשמות נושבות: (ד) כי בשת עלומיך, הצרות שעברו עליך בימי קדם קודם הגלות: וחרפת אלמנותיך, בגלות: (ה) כי בעליך עושיך, לא תהיי עוד כאלמנה, אלא האל העושה אותך, אשר ה' צבאות שמו, הוא ישוב לקחת אותך לאשה, וגואלך הוא קדוש ישראל, אשר מהיום והלאה יקרא אלהי כל הארץ: בועליך, ענין קנין ואחוזה, (עיין למטה ס"ג ה'): בועליך

קָד֣וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֔ל אֱלֹהֵ֥י כָל־הָאָ֖רֶץ יִקָּרֵֽא׃ (ו) כִּֽי־כְאִשָּׁ֧ה עֲזוּבָ֛ה וַעֲצ֥וּבַת ר֖וּחַ קְרָאָ֣ךְ יְהוָ֑ה וְאֵ֧שֶׁת נְעוּרִ֛ים כִּ֥י תִמָּאֵ֖ס אָמַ֥ר אֱלֹהָֽיִךְ׃ (ז) בְּרֶ֥גַע קָטֹ֖ן עֲזַבְתִּ֑יךְ וּבְרַחֲמִ֥ים גְּדֹלִ֖ים אֲקַבְּצֵֽךְ׃ (ח) בְּשֶׁ֣צֶף קֶ֗צֶף הִסְתַּ֨רְתִּי פָנַ֥י רֶ֙גַע֙ מִמֵּ֔ךְ וּבְחֶ֥סֶד עוֹלָ֖ם רִחַמְתִּ֑יךְ אָמַ֥ר גֹּאֲלֵ֖ךְ יְהוָֽה׃ (ט) כִּי־מֵ֥י נֹ֙חַ֙ זֹ֣את לִ֔י אֲשֶׁ֣ר נִשְׁבַּ֗עְתִּי מֵעֲבֹ֥ר מֵי־נֹ֛חַ ע֖וֹד עַל־הָאָ֑רֶץ כֵּ֥ן נִשְׁבַּ֛עְתִּי מִקְּצֹ֥ף עָלַ֖יִךְ וּמִגְּעָר־בָּֽךְ׃ (י) כִּ֤י הֶֽהָרִים֙ יָמ֔וּשׁוּ וְהַגְּבָע֖וֹת

צבאות, איזט זיין נאמע, אונד דיין ערלאָזער ווירד דער הייליגע ישראל'ס זיין, דער גאָטט דער גאנצען ערדע ווירד גענאננט ווערדען. (ו) דען וויא יעמאנד איין פערלאססענעס וייב. דאז זיך דאריבער קרענקט ווידער צוריקרופט, זאָ רופעט דיר דער העדר צו; קאן דאז יוגענדווייב גענצליך פערשטאָסען ווערדען? שפריכט דיין גאָטט. (ז) אין איינעם קורצען אויגענבליקע פערליס איך דיך, אונד מיט גראָסעם וואָהלוואָללען ווערדע איך דיך ווידער אויפנעהמען. (ח) אין דער העפטיגקייט דעס צאָרנעס ווענדעטע איך מיין אנטליץ איינען אויגענבליק פאָן דיר וועג, אונד עוויג ווירד מיינע ליבע צו דיר וועהרען, שפריכט דיין ערלאָזער, דער העדר. (ט) יא דיעס איזט פיר מיך נח'ס וואססער, וויא איך געשוואָרען דאס נח'ס וואססער ניא ווידער דיא ערדע איבערפלוטהען ווערדע, עבען זאָ שוואָרע איך, ניא ווידער געגען דיך צו צירנען, נאָך דיר צו שעלטען. (י) יא, עהער קאָננטען דיא בערגע ווי־

רש"י

כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ח) בשצף קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש פתר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי

באור

עושיך, לשון רבים המורה על האחדות הגמורה, כמו ישמח ישראל בעושיו, אם בעליו עמו, אדוני יוסף. (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קס"ב): אלהי כל הארץ יקרא, גואלך הוא האל העתיד להיות למלך על כל הארץ. (עיין למעלה ב' ג'): (ו) כי כאשה עזובה, ה' קורא לך והוא שב ומקרב אותך אליו, כמו שיעשה אדם עם אשתו אחר שעזב אותה, והיא דואה שהיא עצובה על זה, ולא תדבק באיש אחר: קראך, כמו כי אחד קראתיו: ואשת נעורים כי תמאס, בתמיה, האפשר שימאס אדם לעולם את אשת נעוריו? וכן נראה דעת רד"ק. אמנם שאר המפרשים פירשו כי תמאס, אחר שתמאס. ולא הבינו כי לשון מאס הוא לחלוטין. ולא דרך עראי, וכטעם לא מאסתים ולא געלתים, המאוס מאסת את יהודה (ירמיה י"ד י"ט): עזובה ועצובת רוח, לשון הנופל על הלשון (גמנז) כי תמאס, לשון תימה, כמו כי הצילו את שמרון מידי (מלכים ב' י"ח ל"ד), וכן פירשתי כי איש הרגתי לפצעי: (ז) ברגע קטן עזבתיך, אין הכוונה על זמן המשך הגלות שיהיה מעט כי אז היה לו לומר רגע. לא ברגע וכמו שהרגיש ראב"ע ואמר שבבי"ת מיותרת. אך הכוונה כאדם המתחרט על רגזו וחמתו שהבילתו לעשות דבר שאיננו ראוי לו, והוא אומר ברגע קטון שכעסתי עשיתי זאת. וכן מפרש והולך בשצף קצף: (ח) בשצף, כמו בשטף, כמו אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ"ז ד') (ראב"ע וגמנז), ונכתב כך לזווגו עם קצף שאחריו (גמנז). ומלאכו הטי"ת והצד"י מתחלפות חטב חצב, ולהרים באמתי טיבלא, ואחרים כן: הסתרתי פני רגע ממך, תלמידי מו"הרר אברהם חי ריגיו מפרש רגע פתאום, כמו ותבאנה לך שתים אלה רגע, ומו"הרר אברהם לאטאס אומר כי בי"ת ברגע ושבקצף מושכת אחרת עמה, וכאלו כתוב הסתרתי פני ברגע: (ט) כי מי נח זאת לי, הענין הזה הוא אצלי כענין המבול שנשבעתי עליו שלא יעבור עוד על הארץ. ויונתן וסומכוס ותיאודוטיאון והמתרגם הסורי והיירונימוס ורבנו סעדיה תרגמו כימי מלה אחת, ורד"ק אמר שהספרים מתחלפים בזה, ואע"פי כן נוסח שלנו עקר, כי אחר כן פירש מה שאמר בתחלה, ואמר מעבור מי נח, וכן מתורגם בתרגום שבעים זקנים, וכן תרגמו ראב"ע וגמנז': (י) כי ההרים ימושו, דרך

תְמוּטֶ֑ינָה וְחַסְדִּ֞י מֵאִתֵּ֣ךְ לֹֽא־יָמ֗וּשׁ וּבְרִ֤ית שְׁלוֹמִי֙ לֹ֣א תָמ֔וּט אָמַ֥ר מְרַחֲמֵ֖ךְ יְהוָֽה׃

(כאן מסיימין הספרדים)

(יא) עֲנִיָּ֥ה סֹעֲרָ֖ה לֹ֣א נֻחָ֑מָה הִנֵּ֨ה אָנֹכִ֜י מַרְבִּ֤יץ בַּפּוּךְ֙ אֲבָנַ֔יִךְ וִיסַדְתִּ֖יךְ בַּסַּפִּירִֽים׃ (יב) וְשַׂמְתִּ֤י כַּֽדְכֹד֙ שִׁמְשֹׁתַ֔יִךְ וּשְׁעָרַ֖יִךְ לְאַבְנֵ֣י אֶקְדָּ֑ח וְכָל־גְּבוּלֵ֖ךְ לְאַבְנֵי־חֵֽפֶץ׃ (יג) וְכָל־בָּנַ֖יִךְ לִמּוּדֵ֣י

תרגום אשכנזי שיר

כען, אונד דיא היגעל וואנקען, אלס מיינע גונסט פאָן דיר זיך וועני־דען, אונד מיין הייל־פֿאָל־לעם פֿערשפרעכען וואנ־קען, שפריכט דיין גאָנ־נער, דער הערר.

(יא) אָ ארמזעליגע, פֿאָם שטורמע אומהער־געשלאגענע, דער ניא־מאנד טראָסט רייכטע! זיהע איך וויל דיינע שטיינע מיט לאזורשטיינען איינלעגען, אונד סאפירע צו דיינען גרונדפֿעסטען מאכען. (יב) כרכד ווערדע איך צו דען צינגען דיינער מויערן אנווענדען, גלענצענדע שטיינע צו דיינען מויערן, אונד עדעלשטיינע אין דיינעם גאנצען געביטהע;

רש"י

ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: (יא) סוערה. שלבה סוער בדוב צרות: מרביץ בפוך. רוצף רצפתך באבני כופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אעך ומנחם הבנו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונו' שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו החלו' במיני זכוכית לצבעים לנוי. ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ותבן שיני החומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל הגלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני צורך: (יד) רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים

באור

מליצה, כלומר יותר יתכן שיהיה זה משיהיה זה: מרחמך, וכן רחמתיך, ורחמים שלמעלה נראה לי לשון אהבה, כמו בארמית, וכמו ארחמך ה' חזקי:

(יא) סוערה, מלשון כי הים הולך וסוער עליה' (יונה א' י"ג) מטורפ' כמו על ידי רוח סערה:

לא נחמה, בלא נחמה, לא היה לה מנחם, והוא לשון עבר, ורלז' וגעז' עשוהו בינוני פֻעָל, כמו לֻקָּח, במקום מְנֻחָמָה, ולא ראו שהיה לו להיות בטעם מלרע: מרביץ בפוך אבניך, נראה שספיר הוא האבן היקרה הנקראת lapis lazzoli ויש הנזכרת בדברי הימים (א' כ"ט ב') אבני פוך ורקמה, ועושים ממנה טיפול (incrustatio) שמדביקים על האבנים לנוי, וזה טעם הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך. ועושים ממנו גם כן צבע שצובעים בו תכלת, וזה טעם ותשם בפוך עיניה (מלכים ב' ט' ל'), כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד' ל'), שהיו הנשים צובעות עיניהן בצבע הנעשה מאבן הפוך. וכן קרן הפוך (איוב מ"ב י"ד) שהיו עיניה יפות בלא צביעה (כענין דלא כחל ולא שרק ולא פרכוס ויעלת חן, (כתובות י"ז), כאלו היא עצמה היתה כלי של פוך, כך למדתי מפי החכם הרופא ר' יהודה חיים שלום ע"ה. ולשון מרביץ ענין שטיחה ורקוע. ומליצת מרביץ בפוך אבניך שיעורה מרביץ פוך על אבניך, וכן כי תקרעי בפוך עיניך ר"ל לשון רקוע (בהפוך אותיות), ושיעורו כי תרקעי פוך על עיניך: (יב) כדכד, אין ידוע איזה מין אבן הוא, ונראה שנגזר מן כידודי אש, וכטעם אקדח שאחריו: שמשותיך, בתרגום המיוחס לשבעים זקנים, וכן הייערונימוס, וכן מדרש תהלים (הביאו רש"י), וכן רלז' וגעז' פירשו שִׁנֵּי החומה, ואמרו שנקראו שמשות, על שם קרני השמש, ושִׁנֵּי החומה כמין קרנות, וכן בערבי שֶׁמֶשׁ, נקרא מן מַשְׁמֵק, להיותו בעל שִׁנַּיִם: לאבני אקדח, מזהירות כאש, לשון כי אש קדחה:

(יג) למודי ה', תלמידי ה' ויודעיו כטעם אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג' א'), ודעת מיכאעליס לקרוא בשתי הפעמים בוניך, ודעת קאפפע לקרוא בוניך בתחלת הפסוק, ודעת דעדערליין לקרוא בוניך בסופו, ואין צורך. וממה שאמרו בתלמוד אל תקרי בניך אלא בוניך משמע שהיתה קריאתם בניך בקמץ: (יד) רחקי מעשק, ממחשבת עושק, מאימת

יְהֹוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ (טו) הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ (טז) הִנֵּה אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהֹוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהֹוָה׃ נה (א) הוֹי כָּל־

הן כ' קמץ בז"ק

(יג) אונד ווערדע אללע דיינע קינדער צו איינגעווייהעטען דעם העררן מאכען, אונד גראָס ווירד דיינער קינדער גליק זיין. (יד) דורך דיא טוגענד ווירסט דוא גאנץ ווידער הערגעשטעללט ווערדען. דענקע ניכט אן דיא צערדריקונג, דוא ווירסט ניכטס צו פירכטען האבען; ניכט אן דען שרעקקען, דען ער ווירד זיך דיר ניכט נאהען. (טו) מאג דעריעניגע פירכטען דער פאָן מיר געטרעננט לעבט: ווער נעבען דיר וואָהנען ווירד, ווירד זיך מיט דיר פערייניגען. (טז) איך בינס דער דען שמיד געשאפפען, דער דאז פייער דער קאָהלען אנפאכט, אונד צו זיינעם געברויכע איין ווערקצייג פערפערטיגט; אונד איך זעלבסט האבע דען פערדערבער צום צערשטאָרען געשאפפען. (יז) קיינע וואפפע דיא געגען דיך ווירד געשמידעט ווערדען, ווירד געדייהען, אונד יעדע צונגע דיא געגען דיך צו געריכט זיך ערהעבען ווירד, ווירסט דוא ליגען שטראפען. דיזעס איזט דאז שיקזאל דער דיענער דעם העררן, אונד דער לאהן דען זיא פאָן מיר ערהאלטען ווערדען. נח (א) אָ איהר דורסטיגען אללע קאָממעט צום וואססער! אויך ווער

רש"י

אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת דעות אותו שאין אני עמו היא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיח ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שבריתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גומרו כל צרכו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר לטשוהו ויחדדוהו בשביל להנחש בך. יוצר לשון חרבות נודים. אף תשיב צור חרבו: (א) הוי כל צמא. הוי זה ל' קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש כהנה במקרא

באור

עושק שיעשקוך זדים: (טו) הן גור יגור אפס מאותי, אל תיראי, כי אין ראוי שיירא אלא מי שהוא רחוק ממני, שאין אני עמו (רש"י) ולפיכך כל מי שיגור אתך, שיהיה איזה זמן גר אצלך, יפול עליך ויתהבר לך, ברואתו הצלחתך, תלשון והיולא ונפל על הכשדים (ירמיה כ"א ט'), ואת הנופלים אשר נפלו עליו (ירמיה ל"ט ט'), והזכיר שרש גור בשתי הוראות התחלפו, דרך צחות. ורד"ק ובעז' פירשו הן יאספו עליך אויבים, לך לא במצותי ולפיכך לא יצליחו, ור' יונה פירש קרוב לזה, אלא שפירש הן בתמיה, היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי, והכוונה על גוג ומגוג: מי גר אתך עליך יפול, פירשו יונתן ורש"י ורד"ק ובעז' מי שיתאסף להלחם בך יפול עליך, אלא שרד"ק מפריד מלת עליך ממלות יפול, ומפרש מי שנאסף אתך להלחם עליך, הוא יפול. ובעז' מפרש עליך יפול. כמו שפירשתי אני למעלה, ורא"ז פירש הן לא ישכון שום אדם אצלך שיהיה מאותי, רחוק ממני ומעבודתי, כל מי שישכון אצלך עליך יפול ויהיה כאחד המסתפח לעבוד את ה': (טז) הנה אנכי בראתי חרש, הוא הקדמה למקרא שאחריו, אמר כי החרש לא יעשה כלי מלחמה בזולת רצון האל, כי הוא ברא אותו ונתן בו הכח והידיעה, וגם אחר שנעשו כלי המלחמה לא יועילו למשחית הרוצה לחבל, אם ה' לא צוה, כי גם המשחית הוא תחת יד האל, כי הוא בראו. לכן כל כלי יוצר עליך לא יצלח: כלי למעשהו, למעשה הכלי למעשה המיוחד לו: (יז) יוצר, ההפעל קשה מאד, ולא אדע למה לא נקדו יֻצַּר בנפעל: (א) הוי

צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: (ב) לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם: (ג) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים: (ד) הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: (ה) הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ

רא"ש

תרגום אשכנזי שטו

קיינגעלר האט, קאממעט פערזעהעט אייך מיט שפייזע! קאממעט פערזעהעט אייך אהנע געלר אונד אהנע טויש מיט וויין אונד מילך. (ב) ווארום וואללט איהר געלר בעצאהלען, אהנע נאהרונג צו קויפען, אונד איירער מיהע פרוכט הערגעבען אהנע אייך דאפיר צו זעטטיגען? געבעט מיר געהאר, אונד איהר ווערדעט דאז גוטע געניסען, אונד איירע פערזאן ווירד זיך אן פריירען ערגעטצען.

(ג) נייגעט אייער אהר אונד קאממעט צו מיר; פערנעהמעט אונד איהר ווערדעט גליקליך לעבען. איך ווערדע מיט אייך איינען עווינען בונד שליסען, אונד מיינע אונפערבריכליכען גינסטפערזיכערונגען מיט דוד ערנייערן. (ד) זיהע, איך בערופע איהן צום מאהנער דער נאציאנען, צום פיהרער אונד הערשער דער פאלקער. (ה) זיהע דוא ווירסט פאלקער רופען

רש"י

הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר. קנו. יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: (ג) חסדי דוד. שהגמול לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דכיהם

באור

כל צמא, מדבר עם ישראל שיעמדו בגלות בזמן הקרוב אל הגאולה: הוי, לשון הקריאה, כדרכו בכל מקום, וזה אחד מן המקראות המוכיחים: כל צמא לכו למים, המשיל ההצלחה שאחר הגאולה, אשר לא תהיה מבדנו, כי אם מלבד יתברך ע"י אותות ומופתים. למים שאין דרך לקנות' בכסף, כי נמצאים ברוב המקומות: ואשר אין לו כסף, גם מי שאין לו כסף ילך למים, כי בלא כסף ימצאם. כן אתם שמעו אלי ואגאל אתכם, כן השכילו בעלי הטעמים לחבר ואשר אין לו כסף למעלה ולא למטה, ורד"ק וגבו' חברו למטה, ואיננו נכון: לכו שברו ואכלו, אל תאמרו בלא הכסף לא נמצא רק המים, לא לחם ולא יין, כן מה שאתה מבטיח אותנו יהיה דבר גרוע שאינו שוה כסף. לא כן, אך לכו אלי, ותמצאו גם כן שבר לאכול, לכו אלי ותמצאו בלא כסף ובלא מחיר גם יין וחלב. כלומר הטובה שאתן לכם חנם, איננה טובה פחותה וגרועה, כמו המים, אלא היא כלחם וכיין וחלב. כלומר כמזון וכמשקה, הטוב והערב: שברו ואכלו, קחו מה לאכול, פרש הבר. אין ענינו קניה בכסף או במחיר, אלא תחלת הוראתו שבירת הרעב (כטעם ישברו פראים צמאם). והושאל על לקיחת המזון באיזה דרך שיהיה: ובלא מחיר, חליפין, כמו ומחיר כלב: (ב) למה תשקלו כסף בלא לחם, למה תיגעו אחר מה שלא יועיל, בררפכם אחרי התאוות שאינן מביאות אושר קיים, ורעות רבות באות ברגליהן. וגבו' פירש כמשמעו למה תשקלו כסף בעבודת המלכים הרודים בכם. וכן רש"י, למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם. אמנם נראה לי בדוד כי כמו שהמים משל, כן הכסף משל: (ג) ואכרתה לכם ברית עולם, איטיב עמכם בלא הפסק, ואין הכוונה שיכרות עמנו ברית חדשה, אלא שכן יהיה בפועל כאלו יכרות עמנו ברית עולם: חסדי דוד הנאמנים, פירש שלא תהיה זאת ברית חדשה, אלא שיקיים' חסדיו הנאמנים אשר נשבע לדוד: (ד) הן עד וגו', מוסב לדוד, והכוונה על בן דוד. וכמו שנאמר ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים (הושע ג' ה'), ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל ל"ד כ"ד), ועבדי דוד מלך עליהם (שם ל"ז כ"ד): עד מוכיח, מזהיר ומעניש ומלשון העד העיד בנו האיש: לאומים, הראשון נראה לי מגזרת לאם י ועד סמוך למלת לאומים, והשני מגזרת אמם, נגיד ומצוה נתתיו לעמים ומלת ומצוה בלתי

הפטרת נח לך לך

אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

הפטרת לך לך (בישעיה סי׳ מ׳ פ׳ כ״ז עד מ״א י״ז:)

והאיטליאני מתחילין כאן

וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ שְׂאוּ־
מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה
הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא
מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

כאן מתחילין ספרדים ואשכנזים

(כז) לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל
נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי
מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ (כח) הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא
שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ
לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ (כט) נֹתֵן
לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃ (ל) וְיִעֲפוּ

תרגום אשכנזי

דיא דוא ניכט קאננטעסט, אונד נאציאָנען דיא דוא ניכט קאננטעסט, ווערדען צו דיר הערבייאאיילען, וועגען דעם הערדן, דיינעס גאָטטעס, אונד דיעס היילינען ישראל׳ס דער דיך פֿערהערליכען ווירד.

(כז) ווארום זאגסט דוא, אָ יעקב, ווארום שפריכסט דוא אלזאָ, אָ ישראל, מיינע שיקזאלע ווערדען פֿאָם הערדן ניכט בעאכטעט: מיינע זאכע ווירד פֿאָן מיינעם גאָטטע איבער אכט געלאססען. (כח) ווייסט דוא ניכט, האסט דוא ניכט געהאָרט, דאס דער הערר איין עוויגער גאָטט איזט, דער שאָפפֿער דער ענטפֿערנטעסטען געגענדען דער ערדע, ער ערמידעט ניכט, אונד ערמאטטעט ניכט, אונד אונענדליך איזט זיינע איינזיכט. (כט) ער קאן דעם ערמאטטעטען קראפֿט פֿערלייהען, אונד דעם קראפֿטלאָזען שטערקע געבען. (ל) יינגלינגע קאָננען ער־

רש״י

על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. לשימוש אם אלי תשמעו לשם ה׳ הנקרא עליך: (כז) למה תאמר. עם יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מה׳. העלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והטיל עלינו אות׳ שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם לאבותינו ולנו: (כח) בורא קצות הארץ וגו׳ אין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין: (כט) נותן ליעף כח. וסופו להחליף כח לעייפותכם: (ל) ויעפו נערים. גבורת איביכם המנוערים מן

באור

סמוכה, ודאוי לסגול, וגם יתכן שיהיו שניהם מסדם לאם או שניהם מסדם אמם: (ה) הן גוי וגו׳, כשיהיה בן דוד נגיד ומלוה לאומים, אז אתה ישראל תוכל לקרוא לעשות רצונך כל גוי שתרצה, גם אותם שלא היית מכירם לשעבר, וכלם ירוצו לשרתך, והנה לא הוזכר דבר מן הגדולות האלה בנבואות על גאולת בבל:

(כז) למה תאמר יעקב, אחר שהזכיר גדולת האל, הפך דברו נגד בני הגלות והוכיחם על מיעוט בטחונם באל גדול כזה: נסתרה דרכי מה׳, הסתיר פניו ממני ואינו רוצה לראות מה יקרה לי: ומאלהי משפטי יעבור, העבירו מנגד עיניו שלא להסתכל בו, וקרוב לזה חי אל הסיר משפטי (איוב כ״ז ב׳), ואין התלונה הזאת מצד אפיקורסות כדעת בעז׳, ומלת מאלהי ראיה גדולה נגדו, מלבד כי האומר עזב ה׳ את הארץ לא יתכן שיאמר נסתרה דרכי בפרט; אך זאת תלונת נפש נענה, והנביא משיב כמו שהאל לא ייעף ולא ייגע, כן הוא נותן ליעף כח, ולפיכך אין ראוי לבוטחים בו שייעפו מבטוח בו: (כח) בורא קצות הארץ, הארצות היותר רחוקות, וזה אמר מפני מחשבות הגוים בימים ההם היות אלוה לכל ארץ וארץ: (ל) כשול יכשלו, ענין חולשה, שרש כשל עקר הוראתו כשרש חשל, כמו כשל בעוני כחי

הפטרת לך לך

נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ (לא) וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃ מא (א) הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃ (ב) מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים

תרגום אשכנזי שטן

מי־ען אונד ערשלאַפּפֿען. אונד יונגע מעננער שוואך ווערדען. (לא) אללײן; דיא אויף דען העררן פֿערטרוי־ען ערנייען איממער איהרע קרעפֿטע, ערהעבען זיך אויף איהרען פֿליגעלן דען אדלערן גלייך, זיא לויפֿען אָהנע צו ערמידען, זיא געהען אָהנע צו ערמאט־טען. **מא** (א) האָרעט מיך מיט שטיללשווייגען, אָ בעוואָהנער דער מאַנניגפֿאַכען געגענדען. דאָך נייִן! מאָגען אימעערהין דיא פֿאָלקער מיט נייען קרעפֿטען גערישטעט ערשיינען, זיא מאָגען זיך נעהערן אונד דאן שפרעכען; טרעטען וויר נעהער אינד שטרייטען וויר מיט־זאמנען: (ב) ווער איזט'ס דער (כרש) פֿאָם אָריענט געוועקט, דער מיט גערעכטיגקייט איהן הינטער זיך הער רופֿט; דער נאַציאָנען צו זיינער פֿערפֿיגונג שטעללט אונד איהם דיא

רש"י

המלות תיעף: ובחורים כשול יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואותם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק: (לא) אבר. כנף: (א) החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח: יגשו. הלוס: ואז תשיבו ידברו: למשפט נקרבה. להוכיחם על פניהם: (ב) מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה נקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים. מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן

באור

(תהלים ל"א י"א), ונכשלים אזרו חיל (שמואל א' ב' ד'), הכשיל כחי (איכה א' י"ד). והנה מליצות הברכים היא אחת מסבות הנפילה, על כן שרש כשל מלוי הרבה אצל שרש נפל: ואחר כן הושאל שרש כשל להורות נגיפת הרגל באבן או בדבר אחר, מפני שגם זה סבה לנפילה, ומזה מכשול וכל כשל שאחריו בי"ת: (לא) יחליפו כח, כאלו יהיה חדש תמיד, כאלו אחד שבלה החליפוהו באחר: יעלו אבר כנשרים, לא ייעפו בהליכתם, כי יעופו, וגם בעופם לא ייעפו. אבל תהיה אברתם חזקה כאברת נשרים; ויש מפרשים יעלו אבר על חדוש הנוצה, אבל אין אבר נוצה, אלא עלה כנף, ועוד למה הזכיר כנשרים, כי חדוש הנוצה מדי שנה בשנה איננו ענין מיוחד לנשרים לבדם: (א) החרישו אלי, החרישו לשמוע אלי, כלומר לשמוע מה אדבר: ולאמים יחליפו כח, האל עושה עצמו כנמלך, ומתקן דברו ואומר: אין צורך שיחרישו, אבל יחליפו כח ויגשו וידברו, ונבא יחדו במשפט, כי לא אירא מטענותיהם ותשובותיהם: יגשו אז ידברו, שלא ידברו ברחוק, אלא יגשו ואז ידברו, כלומר יאמרו טענותם בלא יראה: (ב) מי העיר ממזרח, זה כרש (ראב"ע רמ"ז וגיזנ'): צדק יקראהו לרגלו, מי הוא הקורא לו שיצא אחריו? כאלו האל קורא לכרש שיצא אחריו לעשות רצונו, להשפיל את בבל: צדק, כמו בצדק. וכן תרגם יונתן בקשוט, וכן מפורש למטה, אנכי העירותיהו בצדק (מ"ה י"ג): לרגלו, אחריו, כמו וחמש נערותיה ההולכות לרגלה (שמואל א' כ"ה מ"ב), וכן ויברך ה' אותך לרגלי, אחרי. כלומר אחר שבאתי אצלך, וכן לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג' ה'), וכן בצי"ת צא אתה וכל העם אשר ברגליך (שמות י"א ח') וכל הבתים שש מאות איש אשר באו ברגליו תמיד (שמואל ב' ט"ו י"ח), וראב"ע רמ"ז וגיזנ' פירשו יקראהו לשון פגישה, כמו וקראהו אסון; וגיזנ' פירש צדק לשון ישועה ונצחון, בכל מקום שהיה הולך היה הנצחון מזדמן לו; וכל זה לא יתכן, כי לרגליו ענינו לאחריו, ולשון קריאה כשענינו פגישה איננו לאחור אלא לפנים, ככל לשון לקראת; ושקר יהיה טעם לרגלו בכל מקום שהוא הולך, כי אי אפשר לפרש כן ויברך ה' אותך לרגלי: יתן לפניו גוים, מי הוא הנותן לפניו גוים: יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו, כטעם תשיגהו חרב בלי תקום וגו', יחשב לתבן ברזל וגו' לקש נהפכו לו אבני קלע, כקש נחשבו תותח (איוב מ"א י"ח כ"א), והטעם מי שם חרבם

תרגום אשכנזי

הפטרת לך לך

יַ֫רְדְּ יִתֵּ֤ן כֶּֽעָפָר֙ חַרְבּ֔וֹ כְּקַ֥שׁ נִדָּ֖ף קַשְׁתּֽוֹ׃ (ג) יִרְדְּפֵ֖ם יַעֲב֣וֹר שָׁל֑וֹם אֹ֥רַח בְּרַגְלָ֖יו לֹ֥א יָבֽוֹא׃ (ד) מִֽי־פָעַ֣ל וְעָשָׂ֔ה קֹרֵ֥א הַדֹּר֖וֹת מֵרֹ֑אשׁ אֲנִ֤י יְהוָה֙ רִאשׁ֔וֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִ֖ים אֲנִי־הֽוּא׃ (ה) רָא֤וּ אִיִּים֙ וְיִירָ֔אוּ קְצ֥וֹת הָאָ֖רֶץ יֶחֱרָ֑דוּ קָרְב֖וּ וַיֶּאֱתָיֽוּן׃ (ו) אִ֥ישׁ אֶת־רֵעֵ֖הוּ יַעְזֹ֑רוּ וּלְאָחִ֖יו יֹאמַ֥ר חֲזָֽק׃

קאָניגע אונטערוווירפיג מאכעט, אינדעם ער דער ערדע גלייך איהר שוואָרט צערברעכליך מאכט, איהרען באָגען שוואך גלייך איינעם שטראָה־האלמע דער פאָרטגעוועהעט ווירד. (ג) זאָ דאס ער זיא פערפאָלגט אונד זעלבסט אונפערזעהרט דורך דיא שטראססען ציהט, דיא ער פאָרמאלס ניא בעטרעטען: (ד) ווער איזט עס דער זאָלכע דינגע פאָרבעררייטעט אונד אויסגעפיהרט? ער דער דיא קינפטיגען געשלעכטער לאנגע צייט פֿריהער פערקינדיגעט — איך דער העררבין דער ערסטע אונד מיט דען לעטצטען צוזאממען בעשטעהע איך: (ה) דיא בעוואָהנער דער מאנניגפאכען געגענדען מערקען עס, אונד פירכטען, דיא פאָן דען פערנסטען ענדען דער ערדע, אונד ציהען זיך אין איילע צוריק, זיא האטטען זיך גענעהערט, ווארען געקאָממען: (ו) זיא העלפען איינאנדער אונד רופען זיך וועכסעלזייטיג

רש״י

לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם: ירד. ירדה: יתן כעפר חרבו. דמה כעפרא קטולין קדם חרביה נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן הרבה הרוגים ונופלים כקש נדף: (ג) ירדפם יעבור שלום. הלך כל מעברותיו בשלום לא נכשל ברודפו אותם: ארח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו. ולא יצא לא היה רגיל לבא: (ד) מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש. לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת: אני ה' ראשון. להפליא פלא ולעזור: ואת אחרונים אני הוא. אף עמכם בנים אחרונים אהיה ולעזור אתכם: (ה) ראו איים. עובדי ע״א הגבורות שעשה וייראו: קרבו ויאתיון. זה אל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה: (ו) איש את רעהו וגו'. יאמרו חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: איש את רעהו יעזרו. זה עוזר את זה נגרכות

באור

וקשתם של המלכים והגוים ההם כעפר וכקש לפניו, כן פירש בעז', וכן כתב רמ״ע חרב כל מלך, ואמת שהיה ראוי שיאמר חרבם וקשתם, ולפיכך כדחקו יוכתן רש״י רד״ק ורמ״ז לפרש יתן אותם כעפר לפני חרבו וכקש נדף לפני קשתו, וזה דחוק ורחוק; ובתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים מתורגם חרבם וקשתם; ותלמידי מוה״רר אברהם חי ריגיו אומר שהיה כתוב חַרְבוֹת קְשָׁתוֹת, והסופר השמיט התי״ו בסוף תיבה, ואיננו רחוק: (ג) ירדפם וגו', באופן

שהוא רודף אחריהם כי ינוסו מפניו והוא עובר בשלום ובלא שום נזק בדרך אשר לא בא בה ברגליו התמול שלשם (רש״י רמז' ובעז'), כלומר שנכנס בארצות רחוקות אשר לא נודעו לו לפנים, וכמו שנתקיים בכורש: ארח ברגליו, הטעמים הפוכים, וצריך להקדים הטפחא למרכא: (ד) מי פעל, הכין וגזר, ועשה אחר כן והוציא לפועל: קורא הדורות מראש, היא תשובת השאלה: אני ה' ראשון, אחר שהשיב דרך כלל כי העושה כל אלה איננו אלא מי שקורא הדורות מראש, הוסיף תשובה דרך פרט ואמר אני ה' אני היותר קדמון וראשון לכל הנמצאות, ואני נמצא גם כן עם האחרונים, גם בזמן האחרונים אני נמצא, ולפיכך יש בידי לקרוא הדורות מראש, ויש בידי להגיד עניני כורש זמן הרבה בטרם תהייכה, וכאשר יתקיימו דברי מה יענו עובדי האלילים? (ה) ראו איים וייראו, ראו שאין להם מה להשיב כנגדי ויירא (רמז'): יחרדו, ישובו לאחור מהרה, כמו יחרדו כצפור ממצרים (הושע י״א י״א), וכן שם בבל ושרים חפז מורים על החרדה ועל המהירות, וכן ופחדו אל ה' ואל טובו (שם ג' ה') עניינו ישובו מהרה: קרבו ויאתיו, דרך לעג, פחדו וחרדו, אחר שכבר קרבו ובאו להשפט עמי בדות בגובהם; ורמז' פירש אף על פי כן הם מתקרבים להלין בעד אליליהם; ובעז' פירש ראו איים גבורות כורש (כרמ״ע), ונוזנים אל לנס לחדש ולתקן אליליהם אולי יושיעום בצלתם: (ו) איש את רעהו יעזרו, כיון שזימעים טענותי הם ירצים לאליליהם ואומרים: עתה יפלו ולא יקומו, על כן מתחזקים ומתאמצים לחזקם מהר שלא יפולו, ועוזרים זה לזה

הפטרת לך לך

(ז) וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃ (ח) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ (ט) אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ (י) אַל־תִּירָא כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־

צו: צייגע דיך שטארק: (ז) דער בילדערשניטצער הילפֿט דעם גאָלדשמיד, ער גלעטטעט דען האמ־מער פֿאָן לויטער שלענען אויף דעם אמבאָס; ער פריפֿעט דיא לעטהע איננ־זאנט: זיא איזט גוט, דאן בעפֿעסטיגעט ער דאס בילד מיט ניגעלן, אויף דאס עס ניכט וואנקע. (ח) דוא אבער אָ ישראל, מיין דיענער, דוא יעקב, דען איך אויסערלעזען, נאכקאָממע אברהס'ס מיינעס ליבלינגס: (ט) דוא דע' איך דען בעוואָהנערן דער פֿאָרנעהמסטען געגענדען פֿאָרגעצאָגען, דען איך פֿאָר דען ערעלסטען דער ערדע אויסגעצייכנעט, מיין דיענער ווירסט דוא זיין שפראך איך צו דיר; איך האבע דיך ערקאָרען, אונד דיך נימממער פֿערוואָרפֿען: (י) פֿירכטע ניכט דען מיט דיר בין איך,

רש"י

בדוך אנדם וזה עוזר את זה בתתכות ויתן לו מעמד מכל: (ז) ויחזק חרש. נוסך הפסל: את צורף. המרקעו בזהב: מחליק פטיש. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהוא עשת ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא. על אותן שהיו מחזרים אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל. דבק שלודור"א בלע"ז :*Souldure* soudure, (דיא לוהטמאנעלאָטהונג): ויחזקהו. לצלם: במסמרים לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה: ויחזק חרש. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתיבה: את צורף. זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה: את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת: אומר לדבק טוב הוא. טוב להדבק באלוהי של זה: ויחזקהו. שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט: (ח) ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם. דאו איים אותה מלחמה ויראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו בעמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא מהם לפי שהרג את בני עילם שהם מהם: איים. כשם שאיים הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם: ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה: (ט) אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו: מקצות הארץ. מאחר

באור

במלאכה; כל זה דרך לעג, והוא משל נעים: (ז) ויחזק חרש את צורף, חרש עצים שעשה את הפסל, עתה מלוה פחדו שמא יפול וישבר, או שמא יפרד מעליו הזהב והכסף, איננו מניח לצורף שיעשה בו מה שעליו לעשות, אלא עוזרו גם הוא ומחזקו במלאכתו: מחליק פטיש, החרש עצמו מכה בפטיש על הזהב או הכסף לעזור הצורף, עד שהוא מחליק את הפטיש, עושה אותו חָלָק: את הולם פעם, על ידי רוב הכותו בפטיש על הפעם, הוא

הסדן: אומר לדבק טוב הוא, החרש בודק את הדבק שהצורף מדביק בו הזהב על העץ, ולא ירדפהו עד שידעה שהוא טוב, ואז יאמר טוב הוא, ואחר כן הוא מחזק הפסל במסמרים כדי שלא ימוט: (ח) ואתה ישראל עבדי, הגוים ייראו, אבל אתה אל תירא, כי זה שגזרתי על כולם לטוב לך גזרתי ולא לרע לך: (ט) אשר החזקתיך וגו'. לקחתיך מאחר האומות (רש"י) ובחרתי בך, ולא בקצות הארץ, הם הגוים הנכבדים. כמו וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח ב'), ויעשו להם מקצותם כהני במות (מלכים י"ז ל"ב), והוא קצין: ומאציליה, מנכבדיה: קראתיך, כלומר קראתי לחלקי אותך, ולא אחר עמים, אפילו היו אצילי ארץ; ורלו' פירש החזקתיך מקצות הארץ, מאור כשדים אשר משם

תרגום אשכנזי

הפטרת לך לך

תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ (יא) הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ (יב) תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ (יג) כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ (יד) אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ (טו) הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים

זייא ניכט באנגע דען איך בין דיין גאָטט. איך שטערקע דיך, איך העלפֿע דיר, איך אונטערשטיטצע דיך מיט מיינער רעכטען דיא גערעכטיגקייט צו מאכען פֿערשטעהט: (יא) עס ווערדען זין' געטיישט פֿינדען אונד בעשאָמט אללע יענע דיא דיר ענטגעגנען ווארען; עס ווערדען צוניכטע אונד צו גרונדע געהען דיא מיט דיר שטרייטען: (יב) דוא ווירסט זיא זוכען אונד ניכט מעהר פֿינדען, דיא מיט דיר הארערטען, פֿערניכטעט אונד צערשטאָרט ווערדען יענע דיא דיך בעשטריטטען. (יג) דען איך דער הערר בין עס דער דיינע רעכטע שטערקט, דער דיר צורופֿט: פֿירכטע ניכט, איך שטעהע דיר בייא: (יד) פֿירכטע ניכט, אָ ווירמכען יעקב, דוא דער דוא דאָך ישראל'ס טאפֿפֿערעס פֿאָלק ביזט: איך בין'ס דער דיר בייששטעהט, שפריכט דער הערר, איך בין דיין ערלאָזער, שפריכט דער הייליגע ישראל'ס. (טו) איך מאכע דיך צור פֿיילפֿאָרמיגען נייען שארפֿגעצאהנטען דרעשוואלצע; דוא ווירסט דיא בערגע שטאמפֿפֿען אונד

רש"י

האומות: ומאצילה. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כשהו שנאמר בו ואת עשו שנאתי: (י) אל תשתע. אל ימה לבך להיות כשוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם. ויסתמר חקות עמרי. משתכרין. תשתע נפשי: (יד) תולעת יעקב. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה. תולעת וורמי"נא בלע"ז Vermine: ver, (איין ווארם): מתי ישראל. מספר ישראל: (טו) למורג חרוץ. כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצין כעין כלי נפחי' של ברזל שקורין לימ"א בלע"ז Lime, (איינע פֿיילע) ונוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד

באור

לקח ה' את אברהם; ורד"ק פירש ממצרים, כטעם ממצרים קראתי לבני (הושע י"א א'), ושניהם פירשו אציליה לשון אֲצִילֵי ידים (כראב"ע), כטעם ירכתי ארץ וכנפות הארץ, והנה רחוק שיקרא מצרים ואור כשדים בכנויים אלה: (י) אל תשתע, יש מפרשים אל תָּמַה כשעה, וראב"ע פירש אל תפנה כמו שעו מֶנִּי, ורש"י ורד"ק פירשו מגזרת שעה מענין הבטה, אל תביט סביבותיך כאדם המפחד; ולדעתי הוא מגזרת שעה שעניינו טיחה, והושאל על ההשתוממות, כמו השתעשעו ושעו (למעלה כ"ט ט') עיין שם פירושי: בימין צדקי, הימין אשר יש לה כח לעשות משפט, ורד"ק מפרש לשון ישועה: (יא) הנחרים, לשון התחממות למריבה, כמו אל תתחר במרעים: (יב) מצתך, מריבה, כמו כי ינצו אנשים: (יד) מתי ישראל, רד"ק אומר מתי מספר, אך שקר שתהיה הוראת מיעוט המספר במלת מתי; ואחרים אמרו לקרוא מֵתֵי בצירי לשון מיתה, ואני אומר בהפך לשון גבורה, כמו מתיך בחרב יפולו וגבורתך במלחמה (ישעיה ג' כ"ה), והטעם אל תיראי תולעת יעקב, כי אינך באמת תולעת יעקב, אלא מתי ישראל ואנשי חיל וגבורה; ומפני זה הזכיר ישראל אצל מתי, כי ישראל לשון גבורה, כי שרית עם אלהים. ועיין משתדל דברים ב' ל"ד: (טו) הנה שמתיך, לפי שאמר תולעת יעקב המשילה למורג הדש את התבואה, כי כן התולעים אוכלים הגופות הקשים ועושים אותם

וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים: (טז) תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל:

זיא צערמאלמען, אונד דיא היגעל צו שפרייא מאכען. (טז) דוא ווירסט זיא שווינגען אונד דער ווינד ווירד זיא פֿאָרטטראַ־גען, דער שטורם ווירד זיא צערשטרייען, וועהרענד דוא אין דעם הערן פֿראָהלאָקקען, דעס הייליגען ישראל'ס דיך ריהמען ווירסט.

הפטרת וירא במלכים ב' סי' ד' פ' א' עד ל"ח:

(א) וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָךְ בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן: (ג) וַיֹּאמֶר לְכִי

לכי כ׳

(א) אונד איין וייב פֿאָן דען וויבערן דער זאָהנע דער פראָפֿהעטען (דערייִנגער) שריע אלישע אן, אונד שפראך: דיין קנעכט, מיין מאן, איזט טאָדט אונד דוא ווייסט דאס דיין קנעכט דען עווי־גען פֿירכטעטע; אונד נון קאָממט דער גלייביגער, אום מיינע ביידען קינדער צו נעהמען צו זיינען קנעכ־טען. (ב) דא שפראך אלישע צו איהר: וואס זאָלל איך דיר טהון? זאגע מיר, וואס האסט דוא אים הויזע? אונד זיא שפראך: דיינע מאגד האט ניכטס איבעראלל איכם הויזע, דען איינען אָהלקרוג. (ג) אונד ער שפראך: געהע הין, אונד באָרגע דיר' געפֿעסע פֿאָן דרויסען, (אויסער דעם הויזע) פֿאָ

רש"י

בנעשו תבן דק: חדש. כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו: בעל פיפיות. הם חידודי החריצין: תדוש הרים. מלכים ושרים: (טז) תזרם. תזרה אותם כמזרה לרוח והרוח תשאם מאליהם לגיהנם:

(א) מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה. כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביאיא: והנושה. הוא יהורם בן אחאב שהיה מלוה ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו. מדרש תנחומא. לכך נאמר (לקמן ט' כ"ד) ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית: (ב) אסוך שמן. כדי סיכת שמן והאל"ף בתיבה מן היסוד כמו אל"ף של דאחותי

באור

אבק ודקנון: מורג חרוץ, עץ עב ארוך ועגול ובו חריצין חריצין, ומגלגלין אותו על הדגן להפריד הקש, ומצאתי כי מוריגא הוא תרגום של חֶדֶק. וקרוב שנקרא העץ ההוא בשם המורה חד, על שם הפיפיות אשר בו, וחרוץ על שם החריצין; וכאן חרוץ שם התאר, ובמקומות אחרים הוא שם המורג, שנקרא כן על שם חריציו: תדוש הרים, כמו שהמורג דש את התבואה, והכוונה תגבר על אויביך אשר יקומו להרע לך בשובך מן הגלות: (טז) תזרם. המשך המשל, כי אחר הדישה זורים הדגן לרוח, והמץ מתפזר:

(א) ואשה אחת, אמרו רז"ל שהיתה אשת עובדיהו והנושה היה יהורם בן אחאב, ובחיי אחאב הלוה לו ממון ברבית לכלכל את הנביאים, וכן הוא בת"י ועבדך הוה דחל מן קדם ד' כד קטלת איזבל ית נביאי די"י, דבר מנהון מאה גברין ואטמרינון חמשין חמשין גברא במערתא והוה יזיף ומוכיל להון בדיל דלא לאוכלא יתהון מנכסוהי דאחאב, מן קדם דאיכון אונסא: (ב) מה יש לך, בבית שתהיה הברכה חלה בו: אין־כל, הוא תמיד שולל כללי: אסוך, הלגין שמשימים בו השמן נקרא כן על שסכין ממנו, והאל"ף נוספת, והוא מן וסוך

שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִךְ כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ (ד) וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ (ה) וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מוֹצָקֶת׃ (ו) וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ (ז) וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵךְ וְאַתְּ וּבָנַיִךְ תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ (ח) וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם

שכניכי כ׳ מיצקת כ׳ נשיכי כ׳ בניכי כ׳

אללען דיינען נאכבארינ־נען, לעערע געפֿעסע, אונד ניכט וועניג (פֿערלאנגע). (ד) דאן קאָם (נאך הויזע), פֿערשליסע דיא טהירע הינטער דיר, אונד הינטער דיינען קינדערן, אונד גיסע אין אללע דיזע געפֿעסע, אונד דאז געפֿיללטע זעטצע (אימזייר) אויף דיא זייטע. (ה) דא גינג זיא פֿאָן איהם וועג, אונד פֿערשלאָס דיא טהירע הינטער זיך אונד הינטער איהרען קינדערן, דיא בראכטען איהר (דיא געפֿעסע) צו, אונד זיא גאָס איין. (ו) אונד אלס דיא געפֿעסע פֿאָלל וואָרען, שפּראך זיא צו איהרעם זאָהנע: ברינגע נאָך איין געפֿעס הער. אונד ער שפּראך: עס איזט קיין געפֿעס מעהר דא. דא שטאנד דאס אֶהל, (עס הערטע אויף צו פֿליסען). (ז) אונד זיא קאם, אונד בעריכטעטע עס דעם מאננע גאָטטעס, אונד ער שפּראך: געהע היץ, פֿערקויפֿע דאז אֶהל, אונד בעצאהלע דיינע שולד, אונד דוא אונד דיינע קינדער לעבעט פֿאָן דעם איבריגען. (ח) אונד עס געשאה איינעס טאגעס, דאס אלישע נאך

רש״י

באזניכם (איוב י״ב ב׳) והאל״ף של אבחת חרב (יחזקאל כ״א ג׳): (ד) וסגרת הדלת. כבוד הנס הוא לבא בצנעה: והמלא תסיעי. מלפניך ותתני כלי אחד במקומו למלאותו. ונלוחית השמן לא תזוזי ממקומו לפי שהקב״ה עושהו כמעין ואין דרך מעין לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי: (ה) הם מגישים אליה. הכלים: (ו) ויעמוד השמן. מלבא עוד וה״א בג״ר הוקיר שער השמן: (ז) ותבא ותגד וגו׳. באת לטול עצה אם למכור אם להמתין עד שייקיר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתים: (ח) ושם

באור

לא סכתי (דניאל י׳ ג׳) (רד״ק) ות״י מנא דמשחא. ובספר המלים להחכם בעזעניוס הועתק (זאלבענפלאשע, פאן סיך זאלבען): (ג) שכניכי, נשיכי, בניכי, לפי הכתיב הם משקלי ארמית (קאלדעאישע פארמען) שהיו״ד בא ברבים בקמ״ץ, ומצאנו דוגמתם גם בקרי לתוכיחיכי, עליכי, תחלואיכי: תמעיטי, הוא מן הפעלים בהפעיל שבא במקום ת״הפ, והפעל נסתר בו כמשפט הלשון, ושיעורו פה, אל תמעיטי לשאול או להביא: (ד) וסגרת וכו׳. כבוד הנס הוא לבא בצנעה (רש״י) ובאמת מצאנו גם באלישע סגירת הדלת בהחיותו בן השונמית (להלן פסוק ל״ג) וגם באליהו שהחיה בן הצרפתית לקח אותו מחיק אמו והעלהו אל העליה אשר הוא יושב שם (מ״א י״ז י״ט) והבן: ויצקת, מן השמן ומעניינו יוצק חסדונו: תסיעי, ענינו העתקה והעברה ממקומו, ות״י תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי, (כפירוש הרד״ק): (ה) ותלך מאתו ותסגור הדלת. קצר הכתוב, ששאלה הכלים כדרך המקרא במקום שיובן מאליו: מוצקת, הסגול נהפך לקמ״ץ בסוף פסוק והוא כתוב ביו״ד על דרך הכתובים ביו״ד מאין תמורה, כמו מיטיבים את לבם (שופטים י״ט כ״ב) וקרי בוי״ו ע״ד הרוב בבנין הפעיל מנח״פ שמובלעת בהם היו״ד בוי״ו (רד״ק): (ו) ויעמוד, ת״י ופסק: (ז) ותגד וכו׳, הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא, כי לא היתה יודעת מה רצון הנביא בזה (רלב״ג): תחיי, כל אחד מהם: בנותר, הבי״ת משמשת לפעמים כמו המ״ם וטעמו מן הנותר, ות״י ותפרנסין מדישתאר: (ח) אשה גדולה, בעושר רב,

הפטרת וירא

אִשָּׁה גְּדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל לָחֶם׃ (ט) וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ (י) נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃ (יא) וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ (יג) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ

תרגו' אשכנזי שיט

שונם היניבער גינג, דאזעלבסט וואר איין רייכעס ווייב, דיא נאֶטהיגטע איהן דאס ער בייא איהר אס, אונד זאָ אָפט ער נון דורכצאָג, קעהרטע ער דאזעלבסט איין, אים צו עססען. (ט) זיא שפראך צו איהרעם מאננע: זיהע דאָך! איך וויים, דאס דיזער מאן גאָטטעס, דער בייא אונס שטעטס דורכציהעט, היילִיג איזט. (י) וויר וואָללען איהם איין קליינעס אָבערציממער איינריכטען, אונד פֿיר איהן דאזעלבסט איין בעטט, איינען טיש אונד שטוהל אונד לייכטער איינשטעללען, דאמיט ווען ער צו אונז (פֿאָרבייא) קאָממט, ער דא איינקעהרע. (יא) אונד עס געשאה איינעם טאגס, דאס ער היין קאם, אונד אין דען אָבערציממער איינקעהרטע, אונד לעגטע זיך דאָרט (צו בעטטע). (יב) אונד ער שפראך צו זיינעם דיענער גיחזי, רופֿע דיא שונמית דא! אונד ער ריף זיא, אונד זיא טראט פֿאָר איהן: (יג) אונד ער (אלישע) שפראך צו איהם (גחזי). שפריך צו איהר: זיהע! דוא האסט זאָ אייפֿריג פֿיר אונז געזאָרגט; וואס ווערע פֿיר דיך צו טהון? האסט דוא עטווא צו רעדען צום

רש"י

אשה גדולה. חשובה וראיתי בפרקי דר"א אחותה של אבישג השונמית היתה: ויהי מדי עברו. בלותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם: יסור, לשון הווה היה סר שם: (ט) הנה נא

באור

ודרש רז"ל ידוע. ות"י דחלת חטאין (פֿראָם). כי הגדולה האמיתית היא יראת החטא ואהבת המוסר, ואולם הכל גדולה מדומה: (ט) הנה נא ידעתי, כי היה ידוע אלישע בישראל שהוא איש אלהים קדוש (רד"ק). והנה גם השונמית ידעה זאת זמן רב, ומלת נא אינו לפתרון עתה, כי אם לבקשה, וכן דרך המקרא לרוב להשתמש בו לענין זה עם מלת הנה כמו. הנה נא ידעתי כי אשה וכו', (ברא' י"ב י"א) הנה נא עצרני (שם ט"ז ב') הנה נא העיר הזאת קרובה (שם י"ט כ') והבקשה תמיד סמוכה לה, ויתורגם (זיהע איינמאהל! זיהע דאָך!) וכן פה: קדוש הוא, כשוא תואר איש אלהים, כלומר מכירה אני שהוא אינו כאיזה נביאי שקר המתקדשים לפנים, כי אם קדוש אמתי ואין מהראוי לשבת אתנו יחד. ואמרו ז"ל האשה מכרת באורחים יותר מן האיש: עובר אלינו, הוא חלק נושא התואר ר"ל איש אלהים העובר עלינו, וכן מתורגם אשכנזית: (י) עלית קיר, בנויה בקירות אבנים בבנין מעולה (רד"ק). עיין באורנו (לעיל א' ב' ב') ואין להשיב מפסוק וקירותיו עץ (יחזקאל מ"א כ"ב) כי שם נאמר רק כ"ד השאלה ונעתו על הדפים ע"ש: בבואו אלינו, בעברו עלינו יסור אל החדר הזה: (יג) ויאמר לו, הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא בשבילו הברכה, ואלו הדברים הספיק שיאמרם לה גחזי, ולזה לא קרא לה גחזי שתעמוד בפתח, כי לא היה רצה אלישע לדבר עמה, אבל עמדה בחוץ לפני גיחזי והיה גיחזי בחוץ קרוב לאלישע או היה סמוך לפתח בעליה (רלב"ג): הנה חרדת וכו', ענין התנועה וההשתדלות בדבר לעשותו בכונה, וכלוה אליהן הדאבה להוציא מעשהו מן הכח אל הפועל, ולבלע אותו מהרה בתכלית השלמות, וכמוהו ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א ט"ז ד') עיין באורנו שם יחרדו כצפור ממצרים (הושע י"א י"א) החרדים על דברו (ישעיה ס"ו ה'), וכן פה כדמתורגם אשכנזית ובענין זה תרגם יונתן הא עסקתא לנא ית כל עסקתא הדא: מה לעשות לך, מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה (רש"י):

לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ (יד) וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ (טו) וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ (טז) וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ (יז) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ (יח) וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ (יט) וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר

אתי כ׳

קאָניגע אָדער צום העער־פֿיהרער? אונד זיא שפראך: איך וואָהנע אונטער מיינעם פֿאָלקע: (יד) אונד יענער שפראך: וואס איזט דאָך פֿיר זיא צו טהון? דא שפראך גיחזי: פֿירוואהר! זיא האט קיינען זאָהן, אונד איהר מאן איזט אלט. (טו) אונד יענער שפראך: רופֿע זיא! ער ריף זיא. אונד זיא טראט אין דיא טהירע. (טז) דא שפראך ער (אלישע): אום דיזע צייט אים אנדערן יאהרע, ווירסט דוא איינען זאָהן אומארמען. אונד זיא שפראך: אך, מיין הערר, מאן גאָטטעס! טיישע דאָך דיינע מאגד ניכט (מיט פֿאלשער האָפֿפֿנונג). (יז) אונד דאז וויב ווארד שוואנגער, אונד געבאר איינען זאָהן, אום דיא צייט אים אנדערן יאהרע, וועלכעס אלישע איהר בעשטיממט האטטע. (יח) אונד דאז קינד וואוכס העראן. אונד עס געשאה איינעס טאגעס, דאס עס הינויסגינג צו זיינעם פֿאטער צו דען שניטטערן. (יט) אונד

רש״י

ידעתי. שלא ראתה זבוב על שלחנו וקרי על סדינו: (יא) ויהי היום. ויהי יום אחד: (יג) חרדת אלינו. בשבילנו: את כל החרדה הזאת. לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (ישעיה ס״ו ה׳) שהיה על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך. מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה: בתוך עמי. בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא: (יד) ויאמר. אלישע לגיחזי: ומה לעשות לה. כנגד הטובה הזאת: (טז) למועד הזה כעת חיה. כמו שאת קיימת היום ושלום כך תהי קיימת למועד הזה וחובק׳ בן: אל אדני. אל תאמר חובקת בן מה לי תנוקו אם סופו לקוברו. וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי: אל תכזב. אל תאמני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים ויתן לי בן אך בבקשה ממך לא תתן לי אלא בן של קיימא: אל תכזב. כמו לא יכזבו מימיו (ישעיה נ״ח י״א): (יז) כעת חיה. כעת הזאת שהיתה בחיים ובשלום ולכך נקוד כעת: (יט) ראשי ראשי. הנני חולה בראשי: ויאמר. אביו אל אחד מן הנערים שאהו אל אמו:

באור

בתוך עמי אנכי יושבת, בתוך משפחתי אנכי יושבת, ולזה אין לי עסק ריב עם אדם שאצטרך לדבר אודותיו עם המלך או עם שר הצבא. ועמי ענין משפחה וקורבה כמו בן עמי (בראשית י״ט ל״ח) נאסף אל עמי (שם מ״ט כ״ט): (יד) ומה לעשות לה, אחרי שהלכה מאתו נועץ עם גחזי באיזה אופן יגמול לה את כל הטובות אשר עשתה עמו: אבל וגו׳, כלומר לזה ששאלת איננה צריכה, ולא לשום דבר, אבל לזה הדבר צריכה, כי בן אין לה ואישה זקן, (מרד״ק): ות״י בקושטא (אין דער טהאט, פֿירוואהר) וכן מתורגם אשכנזית: (טו) קרא לה, להתקרב יותר כי אדבר עמה פא״פ מפני שהיא נבושה מה שאני אגיד לה עתה: ותעמוד בפתח, העליה כי עוד יראה להתקרב יותר מדי: (טז) כעת חיה, ת״י בעדן דאתון קימון, ועל פיהו פירש״י כמו שאת קיימת היום ושלום כך תהי קימת למועד הזה וחובקת בן, וכן ת״א בתורה. והחכם געזעניוס תעתיק (ווען דיא לייט ווידער אויפֿגעלעבט זיין ווירד, קינפֿטיגעם יאהר): אל תכזב, אל תשים בלבי תוחלת נכזבה, ות״י לא יתכזיב פתגמך באמתך: (יז) אשר דבר, ענין יעוד והבטחה כמו אשר דבר אליו ה׳ (בראשית ח׳): (יט) ראשי ראשי היה לו

אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ (כ) וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ (כא) וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ (כב) וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

כאן מסיימין הספרדים

(כד) וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ (כה) וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר

אתי כ' הלכתי כ'

תרגום אשכנזי שב

עס שפראך צו זיינעם פֿאַטער: מיין קאָפּף, מיין קאָפּף! אונד ער שפראך צום בורשען, ברינגע עס צו זיינער מוטטער. (כ) אונד ער נאהם עס אונד בראכטע עס צו זיינער מוטטער, אונד עס זאס אויף איהרעם שאָאסע ביז צום מיטטאג, דא שטארב עס. (כא) אונד זיא גינג היניוף, אונד לעגטע עס אויף דאז בעטט דעס מאננעס גאָטטעס, אונד פֿערשלאָס עס (ראז קינד), אונד גינג היניוס. (כב) אונד זיא ריף איהרעם מאננע אונד שפראך: זענדע מיר דאָך איינען פֿאָן דען בורשען אונד איינע פֿאָן דען עזעלינגען, איך וויל צו דעם מאננע גאָטטעס איילען, אונד דאן (באלד) ווידערקאָממען. (כג) אונד דיזער שפראך: וואהס ווילסט דוא הייטע צו איהם געהען, עס איזט יא ניכט נייִמאָנד נאָך שבת, (רוהע טאג) זיא שפראך: עס איזט אללעס וואָהל! (כד) אונד זיא זאטטעלטע דיא עזעלין, אינד שפראך צו איהרעם בורשען: טרייבע אימּמער פֿאָרט, האלטע מיך ניכט אויף אים רייטען, ביז איכ'ס דיר זאגע. (כה) אלזאָ צאָג זיא היז, אונד קאם צו דעם מאננע גאָטטעס

רש"י

(כד) נהג ולך. מהר: אל תעצר. אל תעכב על ידי את הרכיבה: (כו) ותאמר שלום. הרי

באור

כאב ראש, ודרך הכואבי' או הנוהים לכפול דבריהם. וכן מעי מעי אוחילה, (הרד"ק): הנער, משרתו: שאהו, ת"י סבהי ואוביליה. וידמה שהיה כתוב לפניו שאהו והביאהו כמו וישאהו ויביאהו בפסוק הסמוך: (כא) ותעל, מן הקל, ת"י וסליקת, וי"מ מן ההפעיל והפעול בנה חסר (זיא טרוג דען זאָהן היניוף) אך אין צורך לזה: (כב) וארוצה, ענינו הליכה על זמן קצר כמו ארוץ בית לחם (ש"א כ' ו'): (כג) לא חדש וכו'. ידמה שביומים האלה היו באים לפני הגדולים לשמוע דבריהם. והם יורו אותם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון (רלב"ג). והנה בכלל דברי שאלת הבעל אם קרה לה מקרה רע שתלך לדרוש את אלהים, כי היה דואג על בנו אשר נשא הנער חולה אל אמו, והיא אשר לא רצתה לגלות לו דבר עד ששמעה דבר איש אלהים. השיבה שלום בכל ביתנו אין פגע: (כד) נהג ולך, ענינו המשך והתמדה, כמו הלוך וחסור, הליך ונסוע, הולך ואור, ר"ל שהנער יהיה מתמיד תמיד בלי עיכוב את האתון ואל יעצור רכיבתה עד שתאמר לו עמוד. וי"מ כי היא היתה הולכת לרגל במר נפשה, ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו. ועל זה הדרך ת"י לא תדחוק עלי למרכב אלהן כדאימר לך (דרינגע ניכט אין מיך לו רייטען א. ג. וו.), אך זה רחוק ממשמעות המלה והענין: (כה) מנגד, מרחוק: הנה השונמית הלז, הנה זאת שאנו רואים היא שונמית (רלב"ג), אין כונתו לפרש הלז כמו זאת, כי אם לפרש הענין ומלת הלז הוא כנוי הרומז לרחוק (יענער, יענע) ואין הבדל בין זכר ונקבה, ורד"ק בספר השרשים שפירש הלז כמו הזה, הלזו כמו הזאת, לא דק בלשונו, כי היה מן הראוי להבדיל בין שתי הלשונות הזה שהוא כנוי הרומז לעומד כנגדו ובין

הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ
מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית
הַלָּז׃ (כו) עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ
הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד
וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ (כז) וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים
אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ
וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ
מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃
(כח) וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא
אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי׃ (כט) וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי
חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי
תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא
תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃
(ל) וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־
אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ (לא) וְגֵחֲזִי עָבַר

אן דעם בערג כרמל, אלס דער מאן גאָטטעס זיא פֿאָן פֿערנע זאהע, זאגטע ער צו זיינעם בורשען: זיהע! דיא שונמיטין דאָרט! (כו) זאָ לויף איהר דאָך ענטגעגען, אונד שפריך צו איהר: געהעט עס דיר וואָהל, געהעט עס דיינעם מאננע וואָהל, גע-העטעט דעם קינדע וואָהל? אונד זיא שפראך: וואָהל! (כז) דא זיא אבער צום מאננע גאָטטעס אויף דען בערג קאם, פֿאססיטע זיא זיינע פֿיסע, דא טראט גיחזי הערצו זיא וועגצו-שטאָזען, דא שפראך דער מאן גאָטטעס: לאס זיא! דען איהרע זעעלע איזט בעטריבט, אונד דער עווי-גע האט עס פֿאָן מיר פֿער-בארגען, אונד מיר ניכט אָפֿפֿענבארעט. (כח) זיא שפראך: האבע איך איינען זאָהן בעגעהרט פֿאָן מיינעם העררן? האבע איך דאָך געזאגט: טיישע מיך ניכט. (כט) אונד ער שפראך צו גיחזי: גירטע דיינע לענדען, אונד נים מיינען שטאב אין דיינע האנד אונד געהע הין: (טריפֿסט דוא יעמאנד, זאָ גריסע איהן ניכט, אונד גריסט דיך יעמאנד זאָ אנטוואָרטע איהם ניכט), אונד לעגע מיינען שטאב אויף דאז אנגעזיכט דעם קנאבען. (ל) דיא מוטטער דעם קנאבען שפראך: זאָ וואהר דער עוויגע לעבט, אונד זאָ וואר דוא לעבסט, איך פֿערלאססע דיך ניכט! זאָ מאכטע ער זיך אויף אונד גינג איהר נאך. (לא) אונד גיחזי גינג פֿאָר איהנען הער. אונד לעגטע דען שטאב אויף דאז אנ-

רש"י

זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: (כח) הלא אמרתי. לך אל תכזב בשפחתך: לא תשלה. לא תשג' אותי על דבר טעות: (כט) לא תברכנו. לא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר דבי

באור

הלז שהוא לרחוק, ויונתן תרגם דיכי הוא בלשון סורי כנוי הרומז למרחוק, כמו שהודעתי בספרי ספר לשון כשדים אשר יצא לאור בקרב ימים. והנה מן הראוי להעתק פה, (זיהע יענע דאָרט חינט שונמית). אבל בהרתי המלות כאשר הן במתרגמים אחרים והענין אחד: (כו) השלום לך, עיין באורנו (ש"ב י"א ז'): (כז) להדפה, ת"י למדחה, בעבור כבוד הנביא שלא תחזיק ברגליו: (כח) השאלתי בן, המקרא קצר כדרכו, כי בודאי ספרה לו האשה שהנער מת, ועל זאת אמרה מתוך מרירות נפשה השאלתי וכו': לא תשלה, כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך. ותשלה כמו שגגה תרגום שלו, כלומר שלא תטעה אותי, ומה לי לבן אם לא יחיה (רד"ק). ות"י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסס יתי, ענין עלבון (בעטריבע איך ניכט): (כט) לא תברכנו, ענין שאילת שלום, וזה אמר לו כדי שלא ישהה בדרך: (לא) עבר לפניהם, הקדים להם: ואין קול, ר"ל שלא היה מדבר ולא שומע בשידברו עליו (רלב"ג): קשב, הבינה מלעיל והוא שם: לא הקיץ, מלאכו הקיצה למת כמו הקיצו

לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ (לב) וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ (לג) וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ (לד) וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ (לה) וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ (לו) וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃ (לז) וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

כפי כ'.

געזיכט דעס קנאבען, אבער עס וואר קיינע שטימע אונד קיין הערען. ער קאם צוריק איהם ענטגעגען, אונד בעריכטעטע איהם אונד שפראך: דער קנאבע איזט ניכט ערוואכט! (לב) דא נון אלישע אינס הויז קאם, זיהע! דא לאג דער קנאבע טאָדט, אויף זיינעם בעטטע. (לג) אונד ער גינג הינייןן, אונד שלאָס דיא טהירע הינטער איהנען בייערן צו, אונד בעטהעטע צו דעם עוויגען. (לד) אונד ער שטיג הינויף (אויפֿס בעטט). לעגטע זיך אויף דאז קינד, טהאט זיינען מונד אויף זיינען מונד, אונד זיינע אויגען אויף זיינע אויגען, אונד זיינע הענדע אויף זיינע הענדע, אונד שטרעקקעטע זיך איבער איהן, דאס דער לייב דעס קינדעס ווארם ווארד. (לה) אונד ער גינג ווידער אינס הויז, איינמאל היעהין אונד איינמאל דאהין, אונד שטיעג ווידער הינויף, אונד שטרעקקעטע זיך אויף איהן. דא ניסעטע דער קנאבע זיבען מאל, אונד שלוג זיינע אויגען אויף. (לו) אונד ער ריף גיחזי אונד שפראך: רופֿע דיא שונמיטין דא! אינד ער ריף זיא, אונד זיא קאם צו איהם, אונד ער שפראך נימם דיינען זאָהן! (לז) דא קאם זיא אונד פֿיעל צו זיינען פֿיסען אונד ביקקעטע זיך צור ערדע, נאהם איהרען זאָהן, אונד גינג הינויס.

רש"י

שלחני להחיות את הבית: (לד) ויגהר עליו. ת"י ושלהי גלוהי היא לשון עיפות. ויש דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי ונכנס פתר ויגהר פתדון המלך כפי עניינו נשתטח עליו: (לה) ויזורר. נתעטש:

באור

ודגנו שוכני עפר (ישעי' כ"ו י"ט), והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו, היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע. ומצאנו לו סמך בדברי רז"ל שאמרו בן השונמית מהו שיטמא? והיתה התשובה, מת מטמא ואינו מטמא חי (רד"ק): (לד) וישם פיו אל פיו, אפשר להכניס על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו, כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם (רד"ק): ויגהר, עיין באורנו למעלה (מ"א י"ח מ"ו), ויונתן הבדיל בתרגומו לעיל שכתוב אצלו ארצה, תרגם וגחין (ביקקען) ופה שכתוב עליו, תרגם ואלהי ענין ליאות ועיפות ועיין רש"י: (לה) וישב, מן העליה אל הבית: אחת הנה ואחת הנה. הנות בלשון להליכה מפנת ההדר האחת אל הפנה השנית. וזה דרך הליכה לאיש העמוק במחשבותיו כאשר יתיעץ על הדבר הנחוץ מה יש לעשות שיהיה לטובה: ויעל, על העליה, והראשון על המטה: ויזורר, נתעטש, ותרגום עטישותיו (איוב מ"א י') זרידוהי. ות"י ואתזריק. מענין זריקת ושטיפת זו המת והלאת המוח שנתבוה מאדים הרעים העולים מפנימית הגוף אל המוח ומזיקים לבריות, עד שממיתים את האדם וע"י עטוש יתעבר מהן ונתרפא. ולדעתי ויזורר מגזרת זור נרדף עם לא זורו (ישעי' א' ו') ענין סחיטה מן המכה, וכאן סחיטת הלחות מן החוטם שהוא עטוש, והבן:

הפטרת חיי שרה

במלכים א׳ פ׳ א׳ עד ל״ג:

(א) וְהַמֶּ֣לֶךְ דָּוִד֙ זָקֵ֔ן בָּ֖א בַּיָּמִ֑ים וַיְכַסֻּ֙הוּ֙ בַּבְּגָדִ֔ים וְלֹ֥א יִחַ֖ם לֽוֹ׃ (ב) וַיֹּ֧אמְרוּ ל֣וֹ עֲבָדָ֗יו יְבַקְשׁ֞וּ לַאדֹנִ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ נַעֲרָ֣ה בְתוּלָ֔ה וְעָֽמְדָה֙ לִפְנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וּתְהִי־ל֖וֹ סֹכֶ֑נֶת וְשָׁכְבָ֣ה בְחֵיקֶ֔ךָ וְחַ֖ם לַאדֹנִ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ (ג) וַיְבַקְשׁוּ֙ נַעֲרָ֣ה יָפָ֔ה בְּכֹ֖ל גְּב֣וּל יִשְׂרָאֵ֑ל וַֽיִּמְצְא֗וּ אֶת־אֲבִישַׁג֙ הַשּׁ֣וּנַמִּ֔ית וַיָּבִ֥אוּ אֹתָ֖הּ לַמֶּֽלֶךְ׃ (ד) וְהַנַּעֲרָ֖ה יָפָ֣ה עַד־מְאֹ֑ד וַתְּהִ֨י לַמֶּ֤לֶךְ סֹכֶ֙נֶת֙ וַתְּשָׁ֣רְתֵ֔הוּ וְהַמֶּ֖לֶךְ לֹ֥א יְדָעָֽהּ׃ (ה) וַאֲדֹנִיָּ֧ה בֶן־חַגִּ֛ית מִתְנַשֵּׂ֥א לֵאמֹ֖ר אֲנִ֣י אֶמְלֹ֑ךְ וַיַּ֣עַשׂ ל֗וֹ רֶ֚כֶב וּפָ֣רָשִׁ֔ים וַחֲמִשִּׁ֥ים אִ֖ישׁ רָצִ֥ים לְפָנָֽיו׃ (ו) וְלֹֽא־עֲצָב֨וֹ

תרגום אשכנזי

(א) דער קעניג דוד וואר אלט אונד בעטאגעט. מאן בעדעקטע איהן מיט געוואנדערן, אונד דענניאך קאננטע ער זיך ניכט ערווערמען. (ב) דא שפראכען זיינע דיענער צו איהם: מאן זוכע מיינעם קעניגליכען הערן איין יונגפרייליכעס מעדכען, דיא פאר דעם קעניג שטעהע, אונד זיינע פפלעגערין זייא, זיא ליגע אין דיינען ארמען, אונד ערווערמע מיינען קעניגליכען הערן. (ג) מאן זוכטע אלזא איין שאנעס מעדכען אים גאנצען געביטהע ישראל׳ס, אונד מאן פאנד אבישג דיא שונמיטין, אונד בראכטע זיא צום קעניגע. (ד) דאז מעדכען וואר זעהר שאן, זיא ווארד דעס קעניגס פפלעגערין, אונד בעדיענטע איהן; דער קעניג ערקאננטע זיא ניכט. (ה) אונד אדניה דער זאהן חגית׳ס, ערהאב זיך, אונד שפראך: איך וויל קעניג ווערדען, אונד ער שאפפטע זיך וואגען אונד רייטער אונד פונפציג מאן דיא פאר איהם הערליפען (טראבאנטען). (ו) זיין פאטער האטטע איהן ניא בעטריבט אין זיינעם לעבען, דאס ער

רש״י

(א) ולא יחם. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ות״א אמר ר׳ שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך עומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו: (ב) בתולה. בתולים מחממין את בשרה: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם (קהלת י׳ ט׳): (ד) לא ידעה. שהבתולה יפה להתחמם מן הבעולה. ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים (דברים י״ז י״ז) וכבר היו לו י״ח: (ה) מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ו) ולא עצבו. לא הכעיסו למנוע שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מות: וגם הוא טוב תואר. כאבשלום שנא׳ וכאבשלום

באור

(א) יחם, ליחן מהקל ושרשו יחם ונפלה היו״ד פא״הפ מהמכתב כמו וירא שאול מלפני דוד (ש״א י״ח) (רד״ק) והעתיד במקום עבר כדרך העברי בספור מעשה לדבר שהיה מתמיד בזמן ההוא: (ב) סוכנת, יונתן תרגם קריבא, ושאר מפרשים בארו מחממת, והנכון שפרושו מועילה כלומר שיש לו תועלת ממנה. (ניטצליך זיין) (מרד״ק) וזה עקר ענינו, והבדלות המסתעפות ממנו לפרטים; שמירה, השגחה, צורך הניה. כלכול (אויפזיכט האבען: ווארטען, פפלעגען, בעזארגען) ועד״ז מתורגם פה. ובמקומות אחרות יובן לפי ענינן הנופלים עליהן: (ד) לא ידעה, נכתב זאת בעבור שאלת אדוניהו אותה לו לאשה. כי אדוניהו חשב אחר שהמלך לא ידעה הלא היא גם בפלגשים לא תחשב והותרה לו לקחת אותה לאשה: (ה) מתנשא, היה מתנשא וחסר פעל היה, כמו ופדעה חולם (נראשית מ״א) והדומים. ונגד דמזנו לבעלה כי זה דרך העברי להשתמש בלשון עתיד והוה בספור המעשה לענין מתמיד בזמן ההוא, ואמר כי הרעיון הזה מהתנשאות והמלוכה היה תמידי אצלו ובו הגה יומם ולילה. ות״י מתרברב, וכן פי׳ רד״ק מתגאה (ברימטעטע זיך). ולדעתי פירושו שהיה מדבה בעצמו נשיאות וגדולה באלו אמר אני אמלוך ויתורגם (ער לייגטע זיך ערהאבען, אלס וואללטע ער זאגען: איך ווערדע רעגירען) ובתרגומי הנכתי אחר רוב המעתיקים: (ו) ולא עצבו, לא הכעיסו (רש״י) לא

אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ (ז) וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ (ח) וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ (ט) וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ (י) וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ (יא) וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־

זאגטע: ווארום טהוסט דוא אלזאָ? אויך וואר ער זעהר שאָן פאָן געשטאלט, אונד זיא (זיינע מוטטער) האטטע איהן געבאָרען נאך אבשלום. (ז) אונד ער אונטעררעדעטע זיך מיט יואב דעם זאָהנע צרויה'ס, אונד מיט אביתר, דעם פריסטער, דיא אונטערשטיטצטען דיא פארטייא דעס אדניה, (ח) אבער דער פריסטער צדוק, בניהו דער זאָהן יהוירע'ס, דער פראָפֿהעט נתן, שמעי, רעי, אונד דיא העלדען דוד'ס, היל-טען ניכט מיט אדניהו. (ט) אדניהו שלאכטעטע שאָפֿע, רינדער אונד מאסטפֿיה, ביים שטיינע זוחלת, וועלכער בייא עין רוגל ליגט, אונד ער לוד אללע זיינע ברידער דיא קאָניגסזאָהנע, אונד אללע מעננער יהודה'ס דיא דיע-נער דעס קאָניגס. (י) אבער דען פראָפֿהעטען נתן, בניהו, אונד דיא העלדען, זאָ וויא זיי-נען ברודער שלמה, לוד ער ניכט. (יא) דא שפראך נתן צו בת שבע, דער מוטטער שלמה'ס, וויא

רש"י

לא היה איש יפה (שמואל ב' י"ד) היא גרמה לו שנתגאה: **ואותו ילדה אחרי אבשלום.** כלומר בגלתי אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: (ז) **עם יואב בן צרויה.** לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו. לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: **ועם אביתר הכהן.** שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלים מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה חפץ שיעמוד זה על ידו: (ח) **ונתן הנביא.** שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בדברי הימים (א' כ"ב ט') ושלמה יהיה שמו: (ט) **ומריא.** שור של פטם: **אבן הזוחלת.** אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם ולהזיז' ולגרר' לשון היא זוחלין וזוחלי עפר (דברים ל"ב כ"ד) ויונתן תרגם אבן סכותא שיעומדין עליה וצופים למרחוק: **עין רוגל.** תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדים ברגליו על ידי בעיטה: (י) **ואת שלמה אחיו לא קרא.** שיודע היה שהתנגד עליו

באור

בנה אותו על דבר מעשיו, והוא היה ג"כ יפה תאר מאד ובעבור זה חשב שהוא ראוי למלך (רלב"ג). ות"י לא אכלימיה (ער בעליידיגטע איהן ניאמאלס) ומה יפה דרז"ל כל המונע תוכחה מבנו סופו מביאו לידי מיתה: ילדה, מקרא חסר, ותשלומו ילדה אמו אחר הולדת אבשלום לדוד, והיא חגית הנזכרת למעלה. כי אבשלום היה בן מעכה. ואחרי שהיה עתה גדול האחים כי אמנון וכלאב ואבשלום הגדולים ממנו כבר מתו חשב שלו משפט המלוכה, ורם לבבו: (ז) ויהיו דבריו, כמשמעו שדבר עמם בעסק זה, והתיעץ עמם אודות המלוכה. ות"י והוה פתגמוהי בעצה עם יואב: ויעזרו, הפעל עזור בא בכל מקום בתנ"ך עם שמוש לו או אותו, ופה לבדו נסמך אל מלת אחרי, והכוונה שהם היו בעוזרי הנוטים אחרי אדוניהו. וכן מתורגם. ות"י וסעדין בתר אדוניהו, וחבור המליצה הזה דומה למליצת אשכנזי בענין קרוב לזה (נאכ-העלפען): (ט) ומריא, מן ממיני בקר הגדולים וי"א המפוטמים יקראו מריאים (רד"ק) וכן ת"י פטימין, ועיין הבאור (ש"ב ו' י"ג): אבן זוחלת, נקרא כן האבן לסבה לא ידועה

שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ (יב) וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ (יג) לְכִי וּבֹאִי ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ׃ (יד) הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ׃ (טו) וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃ (טז) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃ (יז) וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ (יח) וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ׃ (יט) וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ

תרגום אשכנזי

פאָלגט: דוא האסט וואָהל פערנאָממען, דאס אדניהו זאָהן חגית קאֶניג זיין ווילל, אונד אונזער הערר דוד וויים ניכטס דאפאָן? (יב) זאָ קאָממע נון, איך וויל דיר איינען ראטה געבען, דאס דוא דיינע זעעלע רעטטעסט, אונד דיא זעעלע דיינעס זאָהנעס שלמה'ס. (יג) געהע הין, קאָממע פאָר דען קאֶניג דוד, אונד שפריך צו איהם: האסט דוא דאָך מיין קאֶניגליכער הערר דיינער מאגד געשוואָרען אונד געזאגט: שלמה דיין זאָהן, זאָלל קאֶניג ווערדען נאָך מיר, אונד ער זאָלל זיטצען אויף מיינעם טהראָנע: ווארום רעגירט נון אדוניהו? (יד) זיהע! דוא ווירסט נאָך דאזעלבסט מיט דעם קאֶניגע שפרעכען, אונד איך קאָממע דיר נאָך, אונד ווערדע דיינע וואָרטע בעשטעטיגען. (טו) אלזאָ קאם בת שבע צום קאֶניגע איננס צימער. (דער קאֶניג וואר זעהר אלט, אונד אבישג דיא שונמיטין בעדיענטע דען קאֶניג). (טז) אונד בת שבע נייגעטע זיך, אונד ביקקעטע זיך פאָר דעם קאֶניגע. אונד דער קאֶניג שפראך: וואס איזט דיר? (יז) זיא שפראך צו איהם: מיין הערר, דוא האסט דיינער מאגד ביים עוויגען דיינעם גאָטטע געשוואָרען: דיין זאָהן שלמה זאָלל קאֶניג זיין נאָך מיר, אונד ער זאָלל זיטצען אויף מיינעם טהראָנע. (יח) אונד נון זיהע! אדוניה רעגירט, אונד נאָך יעטצט, מיין קאֶניגליכער הערר, וויסט דוא ניכטס דאפאָן. (יט) אונד ער שלאכטעטע אָכסען,

רש"י

הגוני' למלוך: (יב) ומלטי את נפשך. מן המחלוק' לאחר מות המל' שיראה בנך למלוך כמה

באור

(רלב"ג). ות"י אבן סכותא מענין הבטה שעומדים עליה וצופים למרחוק (רד"ק ורש"י), ולא ידעתי לכונו עם מלת זוחלת. ואני אומר שיונתן הסב את השם כדרך התרגום הארמי בשמות הערים, ההרות והמדינות, לפי טעם ידועה אצלו ולא לנו: עין רוגל, ת"י עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו ע"י בעיטה (וואלקערקוועללע): (יב) ומלטי, כדי שתמלטי את נפשך, כי אם ימלוך אדוניהו ימית את בת שבע ובנה שלמה כדי שלא יהיה לו עוד ערעור במלכות (מרד"ק): (יד) ומלאתי, כתרגום יונתן, ואקיים ית פתגמייכי, וכן מתורגם אשכנזית: (טו) החדרה, ת"י לאדרון בית משכבא: זקן, הוא מאמר מוסגר. וטעם הזכרת זה פעמים, לתת טעם, לפי שלא היתה רגילה לבוא אצלו לחדר משכבו כי זקן היה, לפיכך אמר לה מה לך (מדברי רד"ק): משרת, חסר ממנו למ"ד הפעל כי משפטו מְשָׁרֶתֶת ובא פתח תמורת סגו"ל (רד"ק): (יח) ועתה אדוני, יונתן תרגם ואת ריבוני. והרד"ק כתב רבים

וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא: (כ) וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: (כא) וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים: (כב) וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא: (כג) וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה: (כד) וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: (כה) כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ

מאסטפּיה אונד שאפֿע, אין מענגע, אונד לוד אללע זאֶהנע דעס קאֶניגס, דען פּריסטער אביתר אונד דען העערפֿיהרער יואב; אבער דיינען דיענער שלמה האט ער ניכט גע־לא־ען. (כ) דוא ביזט אבער מיין קאֶניגליכער העדר; אויף דיך זינד דיא אויגען פֿאָן גאנץ ישראל געריכטעט, דאס דוא איהנען קינד טהוסט, ווער אויף דעם טהראָנע מיינעס קאֶניגליכען העררן נאך איהם זיטצען זאָלל. (כא) אונד ווען נון מיין קאֶניגליכער העדר בייא זיינען פֿאַטערן ליגען ווירד, זאָ ווערדע איך אונד מיין זאָהן שלמה זינדער זיין. (כב) אונד זיהע! וועהרענד זיא נאָך רעדעטע מיט דעם קאֶניגע, זאָ קאם דער פּראָפֿהעט נתן. (כג) מאן בעריכטעטע דעם קאֶניגע אונד שפּראך: זיהע! דער פּראָפֿהעט נתן איזט דא. אונד אלס ער פֿאָר דען קאֶניג קאם, ביקקטע ער זיך מיט זיינעם אנגעזיכטע צור ערדע. (כד) אונד שפּראך: מיין קאֶניגליכער העדר! האסט דוא געזאגט: א־וניה זאָלל קאֶניג זיין נאך מיר, אונד ער זאָלל אויף מיינעם טהראָנע זיטצען? (כה) ער איזט יא הי־טע הינאב געגאנגען, אונד שלאכטעטע אכסען, מאסטפּיה

רש"י

שהבטיחו הקב"ה: (כא) חטאים. חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השער' ולא יחטיא (שופטים כ' ט"ז): (כד) אתה אמרת. בתמי': (כה) כי ירד היום. שהעיר היתה גבוה ואבן הזוחלת למטה בגיא:

באור

מהסופרים טעו בזאת המלה, וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין, אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדויקים ומפי המסורת ע"כ, ולפי זאת תרגמנו באופן שמתיישב על הענין ר"ל ועד עתה לא ידעת ממנו דבר: (כ) ואתה. ת"י וכען כמו ועתה, וכתב הרד"ק זו ואתה באל"ף, וטועים בו בעי"ן לפי שהוא קרוב לענין ע"כ ותרגומי לפי המסורה ר"ל אתה הוא אדני המלך ולא אחר: להגיד, לפי חוק ומשפט המלוכה בבני ישראל, היה ביד המלך לבחור אחד מבניו למלוך תחתיו, אך אם יקרה שהמלך מת מבלי גלות דעתו מי ימלוך אחריו, אז בנו הבכור יורש את כסא מלכותו: (כא) חטאים, נחשבים לחטאים, כי אדוניהו יתגולל עלינו לבער אותנו מקרב הארץ, ולדעת המפרשים רמזה במלה הזאת שישים לה עלילות דברים לאמור שהיא גם היא חטאה על דבר בעלה הראשון אוריה החתי. ורש"י באלה כמו קולע אל השערה ולא יחטיא, ויהיה תרגומה: (פערלוסטיג ווערדען) וכן ת"י מתורכין (פערטריבען) לפי הכוונה. והקרוב, יותר הוא פירוש רד"ק, אם לא נגלה באזניך בחייך כי נעסוק ממנו המתנה הטובה שנתת לנו לא יהיה האשם זולתי בנו. ותרגומי סובל גם זה: (כד) אתה אמרת, על דרך התמיהה (רד"ק) וחסר ה"א השאלה האם אמרת: (כה) כי, כמו אמנם: ירד, שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בגיא (רש"י): (כו) ולי אני עבדך וכו', הנראה לאיש שהמשתה נעשה לשמחת המלכתו שהרי קרא לכל בני המלך וכו'

אֲדֹנִיָּהוּ׃ (כו) וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ (כז) אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ (כח) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (כט) וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהֹוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ (ל) כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ (לא) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃

עבדיך כ'.

אונד שאפע, אין מענגע; ער לוד אללע זאהנע דעס קאָנינס, אונד דיא העערפיהרער, אונד דען פריעסטער אביתר, אונד זיא עססען אונד טרינקען פאָר איהם, אונד שפרעכען: עס לעבע דער קאָניג ארוניה! (כו) אבער מיך, דיינען קנעכט צדוק דען פריסטער, בניהו זאהן יהוידע'ס אונד דיינען דיענער שלמה האט ער ניכט געלאדען. (כז) איזט זאלכעס עטווא פאָן וועגען מיינעס קאָניגליכען העררן געשעהען, אונד האסט דוא דיינעם קנעכט ניכט קונד געטהאן, ווער זיטצען זאָלל אויף דעם טהראָנע מיינעס קאָניגליכען העררן נאך איהם? (כח) דער קאָניג דוד האָב אן אונד שפראך: רופעט מיר בת שבע! אונד זיא קאם פאָר דען קאָניג אונד טראט פאָר דען קאָניג. (כט) אונד דער קאָניג שוואָר אונד שפראך: זאָ וואר דער עוויגע לעבט, דער מיינע זעעלע ערלאָזעט אויז אללער נאָטה! (ל) דאס זאָ וויא איך דיר געשוואָרען בייא דעם עוויגען דעם גאָטטע ישראל'ס אונד געזאגט: שלמה, דיין זאָהן, זאָלל קאָניג זיין נאך מיר, אלזאָ וויל איך טהון אן דיזעם טאגע. (לא) זיא נייגעטע זיך בת שבע מיט דעם אנגעזיכטע צור ערדע, אונד ביקקעטע זיך פאָר דעם קאָניגע, אונד שפראך: עס לעבע מיין קאָניגליכער העררן דוד עוויגליך!

הפטרת תולדת נתרי עשר במלאכי סי' א' פ' א' עד סי' ב' ח'.

(א) מַשָּׂא דְבַר־יְהֹוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ (ב) אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר

(א) אויכשפרוך דעס וואָרטעס דעס עוויגען דורך מלאכי. (ב) איך

רש"י

(א) משא דבר ה'. פורפור"ט בלע"ז *Pourport*, (אייגע בעקאנטמאכונג), *pourporter*, (אויספראגלאזים: בעקאנטמאכען, צו וויסען טהון). דבר המוסר למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל: ביד מלאכי. כבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן דרשו רבותינו

באור

ולי וגו' לא קרא לפי שהם נוטים אחריו בדבר המלוכה וידינו אין עמו: (כח) קראו, כי בת שבע יצאה מהחדר בבוא נתן אל המלך, למען לא יכיר כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם (רד"ק). וכן הלך נתן לדרכו, כאשר צוה המלך לקרא את בת שבע, ולכן אמר אחר כן קראו לצדוק ולנתן:

(א) משא. תוכן הנבואה הזאת תסתעף לשלשה חלקים. א) הודעת ה' לישראל השגחתו היתרה עליהם באהבתי אותם מאז ומקדם מיום הולדת את יעקב אביהם עד עתה, כי אותו משך בעבותות אהבה אליו ואת עשו אחיו שנא תכלית שנאה ושם את משכנותיו לשממה.

יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ (ג) וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ (ד) כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃ (ה) וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל

האבע אייך געליעבט, שפריכט דער עוויגע, איהר שפרעכעט: "וואָ־מיט האסט דוא אונז גע־ליבט"? איזט דאָך עשו יעקב'ס ברודער, שפריכט דער עוויגע, אינד דאָך ליעבטע איך יעקב. (ג) אונד עשו האססטע איך אונד מאכטע זיינע בערגע צו איינאָדע, אונד זיינען בעזיטצטהום צור קלעגליכען וויסטע. (ד) וועןן דוא, אדום, שפרעכעסט: וויר זינד פעראַרמט, דעננאָך וואָללען וויר דיא וויסטע ווידער אויפבויען: זאָ שפריכט (ראגעגען) דער עוויגע צבאות (דער העערשאַרען): זיא מאָגען בויען אונד איך וויל נידעררייסען, אונד מאן זאָלל עס נענען: פֿערפֿלוכטעס געביעט, אונד דאז פֿאָלק דעם דער עוויגע גראָס איזט אין עוויגקייט. (ה) אונד אייערע אויגען ווערדען עס זעהען. אונד איהר ווערדעט שפרעכען: גראָס צייגט זיך דער עווי־

רש"י

בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעיה מ"ח) אומר מעת היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני: (ב) ואהב את יעקב. נתתי לו לו את ארץ חמדה צבי צבאות גוים (ירמיה ג') ארץ שצביון כל צביות הגויים בה: (ג) ואת עשו שנאתי. לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו ובנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה: ואשים את הריו שממה. אינן דומין לבני ישמעאל: לתנות מדבר. מעון תנים: (ד) כי תאמר אדום רששנו. אם אמר אדום מתחילתינו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלים. ונשוב ונבנה חרבות שלנו. כה אמר ה' וגו': (ה) יגדל ה' מעל

באור

ב) תוכחה אל הכהנים מבזתי אלהים שהם מקריבים לפניו גזל ובעלי מומין, אשר תועבה הם בעיניו, וגם קובעים את אלהים במעשר בתרומה ומונעים המתנות ממנו. ג) תוכחה לישראל על הנזהם לנשים נכריות בנות אל זר, ומסיים בדברי נחמה ויעוד. נרה לרשעים והעומדים במרדם, יטובה לשבים אל ה', בלב אמת ובתמים: (ב) במה אהבתנו. אמת כי אהבת את אבותינו אבל במה הראית לנו אהבת עצמנו? (ג) ואת עשו. ע"ז ישיב הלא אח עשו ליעקב מן האב ואם, ויחוס אחד להם בתולדתם עם האבות והאמהות, ועכ"ז אהבתי יעקב לבד, ואת עשו שנאתי, ואם היתה מפאת אהבת האבות והאמהות לבד, היה לי לאהוב גם עשו, אבל האמת שאהבתי ליעקב מצד אחיזתו במעשים הצדיקים והישרים ושנאתי לעשו, שהיה הפך מזה: וכן תהיה אהבתי לכם רק בתנאי זה, שתאהבו הצדק והיושר. זאת תכלית הדברים האלה: לתנית מדבר, מענין תנין (מיכה ד') אלא שזה בקבוץ נקבות ופירושו שישכנו באהלם בנות יענה כמו במדבר (רד"ק) ולדעתי הוא שם המהוד מענין יללה (עיין בבאורנו מיכה א' ח') וכמוהו לתנות לבת יפתח (שופטים י"א מ') וטעמו פה ליללת מדבר כלומר למקום שוממה ששוכנים שם העופות הצועקות בקול יללה ולא נשמע שם רק קול יללה. וכן תרגמתיו ות"י לציוות מדברא (צור פערעדעטען וויסטע) ובהעתקת שבעים זקנים ותרגום הסורי (וואָהנונגען), והוא מלשון ערבי: (ד) כי תאמר. אל אדום ידבר לנוכח: רששני, שרשו רשש ענינו דלות ועוני ושעורו אם אתה אדום תאמר הן עתה דלותי וארצי חרבה, אבל נשוב עוד לבנותה. הנה לעומת זה כה אמר ה' המה יבנו ר"ל באמת יבנו החרבות אבל אני אהרוס: וקראו להם, מהפלגת חרבנם יכירו הכל שמה' באה על שהרשיעו ויקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם ה' ועד עולם יעמוד שם הקריאה הזאת כי לא תשוב עוד להתכונן ולא תוסיף קום: (ה) ועיניכם תראינה, בהפלגת החרבן הזה: ואתם תאמרו, אל ישראל ידבר כ"ז שיראו בחרבן

יִשְׂרָאֵל: (ו) בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ: (ז) מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא: (ח) וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (ט) וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר

גע איבער דיא גרענצען ישראל'ס הינויס. (ו) יעדער זאָה, פֿערעהרט דען פֿאַטער, דער קנעכט זיינען העררן, בין איך נון פֿאַטער, וואָ איזט מיינע פֿערעהרונג, אונד בין איך הערר, וואָ איזט דיא פֿורכט פֿאָר מיר? זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאַרע') צו איך, איהר פריסטער, פֿעריעכטער מיינעס נאַמעס! איהר שפרעכעט: "וואָמיט פֿעראכטען וויר דיינען נאַמען"? (ז) איהר ברינגעט אויף מיינען אלטאר פֿעראונווירדיגטעס אָפּפֿער" בראָד, איהר שפרעכעט: "וואָמיט האבען וויר דיך פֿעראונווירדיגעט"? אינדעם איהר דענקעט: דער טיש דעס עוויגען איזט פֿעראכטעט! (ח) אונד ווען איהר בלינדעס צו אָפּפֿערן ברינגעט זאָ (מיינעט איהר) עס איזט ניכטס שלעכטעס, אָדער ברינגעט איהר לאהמעס אָדער קראנקעס (מיינעט איהר) עס איזט ניכטס באָזעס, ברינגע עס נור דיינעם שטאַטהאַלטער אָב ער דיך גינסטיג אויפֿנימט, אונד דיך בייפֿעלליג אנזעהען ווירד? זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאַרען). (ט) אונד נון פֿלעהעט דאָך גאָטט אן, דאס ער אונז גנעדיג זייא; דען זאָלכעס געשיהט פֿאָן איך, שפריכט דער

רש"י

לגבול ישראל. יראה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי אנחנו עמו. וי"ת יסגא יקרא דה' לאפתי תחו' ארעא דישראל: (ו) בן. יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בנים ועבדים ועתה אם אב אני לכם איה כבודי: אמר ה' צבאות לכם. אתם הכהנים בוזים את שמי: ואמרתם במה בזינו. כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו הרי בזיון: (ז) מגישים אל מזבחי וגו' ואמרתם. כלומר ואם תאמרון: במה גאלנוך. את לחם מזבח אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שלחן ה' נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש באחיו במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח טורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית לו כפול המגיע לכל אחד ואחד: (ח) אין רע. וכי אין בדבר זה רע: (ט) ועתה חלו נא פני. ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם

באור

אדום ויאמרו לתהלת ה' יגדל ה' יתראה בגדולתו גם מהלאה לגבול ישראל ר"ל בכל העולם נראה כחו וגבורתו לעשות שפטים בגוים, שהם מחוץ לגבול ישראל והבן, וכן תרגמתיו. וי"ת יסגי יקרא דה' לאפתי תחום ישראל. (גרויס איזט גאָטט ער האט דיא גרענצען ישראל'ס ער־וייטערט): (ו) ועבד אדניו, פעל יכבד עומד במקום שנים וענין מוראי המוסב עליו הוא יראת הכבוד (עהרפֿורכט) וי"ת למדחל ית רבוניה נראה כונתו יראת עונש וכן מוראי דחלתי אף שבלשון טעם דחל לפעמים ג"כ יראת התרוממות, ותרגומי לפי דעת יונתן פה: ואמרתם, המבין המעיין במליצות הנביאים ימצא כי לכל אחד ואחד מן הנביאים סגנון מיוחד להמתיק ולהכניס דבריו להשמעות אזנים, והנביא הזה בחר לו דרכו להביא לפני הקורא תוכחת הנבואה באופן וסדר ויכוח טענה ומענה בין ה' ועמו והיא ערבה על אוזן מלין תבחן כידוע לבקי בחכמת ענין ההוי והיופי במליצה (עמפהעטיג): (ז) מגישים, השיב לכם בדבר הזה אתם תבזו את שמי במה שאתם מקריבים על מזבחי קרבן מתועב ומטונף: מגואל, כמו מגעל ענין תיעוב וריחוק וכת"י קרבן מְרַחֵק, וכן תרגמתיו: באמרכם, בלבבכם אתם חושבים: שלחן ה', הוא

יְהוָה צְבָאוֹת׃ (י) מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ (יא) כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר

תרגו' אשכנזי שכה

עוויגע צבאות (דער העערשארען), ווירד ער איירע פערזאָן אנזעהען? שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשארען). (י) אָ! מאָכטע דאָך איינער פאָן אייך דיא טהירען פערשליעסען, דאס איהר ניכט פערגעבליך מיינען אלטאר בעפייערטעט (ר. ה. פייער צום אָפּפער דארויף אנצינדעט) איך האבע קיינע לוסט אן אייך שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשארען), אונד איך ווערדע קיינע אָפּפער-גאבע פאָן איירען הענדען וואָהלגעפעלליג אננעהמען. (יא) דען פאָם זאָננענאויפגאנג ביז צום אונטערגאנג איזט מיין נאמע גראָס אונטער דען פאָלקערן, אינר אללער אָרטען ווירד געררייכערט, אונד מיינעם נאמען דארגעבראכט, אונד דאז איינע ריינע אָפּפער-גאבע! דען גראָס איזט מיין נאמע אונטער דען פאָלקערן, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשא-

רש"י

להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה: הישא. את פניכם לשמוע תפלה מפיכם ולחוץ את שלוחיכם: (י) מי גם בכם ויסגור דלתים. הלואי ויקם איש טוב בכם שיסגיר דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן תועבה הזה: ולא תאירו מזבחי חנם. באישים שאיני מתרצה בכם שהרי אין לי חפץ בכם. ורבותינו דרשו בת"כ אדם אומר לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליו שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא האירתם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: (יא) גדול שמי בגוים. אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"א מכוכבים ומזלות יודע (שיש) אלוה שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי. ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן דכאי קדמי וכן פירש המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא הוא גדול בגוים ואני אהבתי וחבתי עליכם שבכ"ת

באור

המזבח נבזה כי נזרק עליו הדם ונקטר עליו החלב שנפשו של אדם קצה בהם כי הם דברים מאוסים: (ח) אין רע, לאין דבר רע תחשב בעיניכם לפי שלדעתכם המזבח בזוי ומותר לעלות עליו מומין: לפחתך, הנפרד פֶּחָה וענינו נגיד עיין באורנו (ת"א י' ט' ו') והמנהג

באומן הקדם כל הקרב אל הנגיד לראות פניו מביא דורון ומנחה: הירצך, האם תהיה לרצון לו במנחה זאת, ויקבלה בחן וחסד: הישא פניך, הונח בלשון לענין מציאת חן והסכמה, ר"ל האם יראה לך סבר פנים יפות לאות כי מצאת חן בעיניו כדמתורגם אשכנזית: (ט) ועתה וכו', דברי הנעם אל הכהנים אשר שם הנביא בפיהם דרך התול לאמור. עשו בחינה והעתירו בעדנו אל ה' שיחונן אותנו בעבור תפלתכם הלא בבזיון הזה תבא בסבתכם ואיך תחשבו שישא ה' פנים? (י) גם מי וכו', הלואי שימצא בכם איש הסוגר דלתים בבית המקדש שלא יבוא מי שהוא לרמוס חצרי: ולא תאירו, לא תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה (ישעי' כ"ז) (רד"ק) ובאופן זה מתורגם אשכנזית, וי"ת לפי הכונה ולא תקריבו על מזבחי קרבן מרחק: ומנחה, כן יקראו כל הנדבות הבאות למנחה ולדורון וכן וערבה לה' מנחת (לקמן ג'): לא ארצה, לא אקבל ברצון. וכן ת"י וקורבן לרעוא לא אקבל מידכון: (יא) גדול שמי בגוים, כי כולם מודים בו יתברך, שהוא הסבה הראשונה המשפעת לכלם אבל יחשבו שהנהגת העולם השפל באה הכל ממערכות השמים: מקטר, שם ע"ת מֻקְטָר כלומר בכ"מ קטורת מגש לשמי

והוא למנחה טהורה אע"פי שמקריבים לע"ז כי דעתם לשמים (מרד"ק) ואחרים אומרים שהוא בינוני מבנין הָפְעַל וחסר וי"ו השמוש ומוגש לשמי ולד"ז תרגמתיו. ובספר מאור עינים הפירוש,

יְהוָֹה צְבָאוֹת׃ (יב) וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָֹה מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ (יג) וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָֹה׃ (יד) וְאָרוּר

רען). (יב) איהר אבער ענטווייהעט איהן, דא איהר שפרעכעט, דער טיש דעס עוויגען איזט פֿעראונווירדיגעט, אונד זיינע פֿרוכט, פֿעראכטעט איזט דעססען שפייזע. (יג) אונד איהר שפרעכעט: זיהע! וועלכע מיהעזעליגקייט! אונד זאָ פֿערשייכעט איהר עס שפריכט דער עוויגע, אונד איהר ברינגעט געראובטעס, לאהמעס אונד קראנקעס, אונד ברינגעט עס אלס אָפּפֿער = גאבע דאר: זאָלל איך זאָלכעס פֿאָן אייערען הענדען וואָהלגעפֿעלליג אננעהמען? שפריכט דער עוויגע. (יד) פֿערפֿלוכט ווער ארגליסט איבט! אונד

רש"י

שאתם מתפללין לפני ואף בגולה ומקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה. הוא לי כי על ידיכם שמי כולא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו. ניבו של מזבח השגור בשפתותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרים עליו כלומר כשר הולאתם עליו דבה זו וכיצ זה החזקתם למזבחי: אכלו. מאכלו: (יג) ואמרתם הנה מתלאה. בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת"י הא דאיתיה' מליאותנא: והפחתם אותו. זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרים הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והדאבתם לשון מפח נפש (איוב י"א): (אותי ואת שולחני): (יד) נוכל. מתנכל

באור

כי זה כאמר על כל מלכי גוים שהיו מביאים קרבנותיהם והם בתשורותיה' מכבדים ומפארים את מקדש בית שני וזהו מנחה טהורה ע"כ: (יב) ואתם וכו', אבל אתם מחללים כבוד ה' וכו': וניבו, פריו מענין ויאכל תנובת שדי (דברים ל"ב) ושעירו פריו שמוקרב עליו מגואל וכן אכלו נבזה ולפי שהמשילו לשלחן יאמר פירות ומאכלים העולים על השלחן וכן על המזבח. ויונתן נטה מפתרון המלות ותרגום שניהם מַחְנָתָא (געשענקע): (יג) מתלאה, שם בתוספת מ"ם

ותי"ו וי"ת הא דְאָיְתֵינָא מְלֵאוּתָנָא ולפירושו ה"א כמו מְתְּלָאָה המ"ם בחירק (רד"ק) (דיזעם

האבען וויר דורך אונזערע איהע פֿערשאפֿפֿט), והענין אחד. ואחרים אומרים שהוא כמו מַה־תְּלָאָה ודוגמתו מַלְּכֶם, מַזֶּה ועד"ז תרגמתיו ולולי משקלו כן כמו מַמְלָכָה מַחְמָאָה

והתי"ו של השם תלאה נעשה בו שרשית כמו שאמרו מן תרומה תורמין וטעם הפסוק שאומר אחד ואחד לחברו בהביאו קרבן. ראה! כמה יגיע אני במשא הקרבן הזה על כתפי הוא שמן בעל בשר רך, כך פי' הר"י אברבנאל ודעתי לומר שטעמו כמו מה לנו התלאה הזאת הלא תועלת אין לנו בו! (לו וואס דיזע איהע?) והפחתם, מענין מפח נפש ע"י בזיון, (איהר קרענקט איט דיזער טאעהונג) ועד"ז ת"י וחכיקתיכון (בעענגסטיגען, בעטריבען). כך פירשו המפרשים וכן העתיק החכם געזעניוס (פֿערשמעהעט איהר עם), ולדעתי הוא מלילת הלשון כלה כמה שכתוב בספר (חגי א' ט') ונפחתי בו עיין באורנו שם וכן טעמו פה שאתם מסיגנים ובודמים שישיג בו נשיבת רוח ויהיה כאפס ואין ולפי פתרון המלות ראוי לתרגמו (אונד איהר פֿעראכטעטעט עם וועג צו בלאזען) וזה לשון החכם הנ"ל (הפחתם וועגבלאזען טראָפּֿים פֿיר: געריגגעשעטלען), ותרגמתיו לפי היותר נאה למליצה (פֿערטייבען), כי המלה הזאת כוללת גם ענין בזיון והיאוש כהוראות מולאו (טייען), והוא מבואר כן בספרי שרשי לשון אשכנזי: (יד) נוכל, ענין המחשבה הרעה הלפינה בלב ויהיה ממנו המעשה בערמה וכן מן הבנין אשר נִכְּלוּ (במדבר כ"ה) וכן תרגום בערמה (שמות כ') בנכילו (רד"ק) ותרגמתיו כת"י ויעבד בנכיל (טרוג חיבען): זכר, איל הכגון לעולה (רש"י) וכן פי' הרד"ק זכר תמים ומעניינות בין חסרונו ע"כ, ולדעתי הוא כמו דִּכְרָא תרגום של אַיִל בחלוף אותיות ד"ז מעברית לארמית

ולהפך ובת"י דְּכַר לכונה זאת, ועד"ז מתורגם אשכנזית: משחת, ר"ל שיש בו מום ענין

הפטרת תולדת

נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ ב (א) וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ (ב) אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ (ג) הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע

תרגו' אשכנזי שכו

איינען טויגליכען ווידדער אין זיינער העערדע האט, אונד געלאָבעט אונד אָפּפֿערט איין פֿערדאָרבענעס ידעם הערדן! דען איין גראָסער קאָניג בין איך, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאַרען), אונד מיין נאמע איזט פֿירכטבאר אונטער דען פֿאָלקערן. ב (א) אונד נון אן אייך דיזעס געבאָטה איהר פריכטער! (ב) ווען איהר ניכט געראָרכעט אונד עס ניכט צו הערצען נעהמען וועדעט, מיינעס נאמען עהרע צו געבען, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשארען); זאָ ווערדע איך אונטער אייך דען פֿלוך זענדען, אונד איירען זעגען פֿערפֿלוכען (אין פֿלוך פֿערוואנדעלן) יא איך ווערדע איהן פֿערפֿלוכען, ווייל איהר עס ניכט צו הערצען ניזהמעט. (ג) איך וועהרע אייך דיא זאאט אב, אונד שטרייע מיסט אויף אייער אנגעזיכט, דען מיסט איירער פֿעסט־

רש"י

בתרומה נדבתי שקל לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. איל הגון לעולה והוא כידך זבח משחת: משחת. בעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם: (א) אליכם הכהנים. אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי: (ב) וארותי. וקללתי את ברכותיהם מה שאני צריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותיה. וכבר אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא תשמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: (ג) וזריתי פרש. של בהמות חגיכם על פניכם כלומר לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבשת ולבעור לכם את זרע השדה: ונשא אתכם אליו. פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים

באור

השחתה כמו כי משחתם בהם (ויקרא כ"ב) אלא שהוא שם וזה פעול (רד"ק) וכן ת"י דמְחַבַּל (וואס פערדאָרבען איזט), ולכן תרגמתי כשם והענין אחד: ב (א) ועתה וכו', אליכם הכהנים נאמרה עתה המצוה הזאת בענין הקרבנות שאל תקבלו קרבן נשחת כמום וגזול ובעל מום: (ב) המארה, שרשו ארר ע"מ מְהִתָּה ולאוי להדגש לולי הרי"ש, ענין קללה וחסרון הטובה (רד"ק): את ברכותיהם, דרך הפלגה, שיקלל הברכה עצמה להפכה לקללה. וגם להזק הענין כלומר גזרה היא יוצאה מלפני והיא תקום: כי וכו', אינכם נותנים על לב לכבד את שמי: (ג) גער, ענין זעקת נזיפה (סעלטען, פערוויים געבען, וועהרען), וכת"י נָזֵיף ר"ל אגער את הזרע לבל יצמח לכם. (איך פֿערזאגע אייך דאז וואכסען דער [illegible]), ואין רחוק לומר שהוא מן הפעלים המתהפכים וגרע ובעד קרובים הם בענין כלומר מיעוט, חסרון ומניעה (שמעלערן, ענטציהען, וועגנעהמען) והגן: פרש. זבל וצואת הבהמה: חגיכם, כן יקראו קרבנות החג וכן אסרו חג (תהלים קי"ח) והוא לתוספת באור ואמר לפי שהוא הדבר היותר נמאס בבהמה אותו אבוז לבזות אתכם בו כדרך שאתם תבזים אותי וי"ת הפרש יהיה יסוד חגיכם (דער קאָטה זאָלל איירע פעסטע זיין). ודעתי לומר שהכונה שהפרש מן הבהמות הנלקח לזבל את השדות (דינגער לור בעפֿאָרדערונג דעם וואכסטהומס), אמנע ממכם כי אפזר אותו בפניכם, ועי"ז תתעכב לידת הזרע, ואמר עוד פרש חגיכם לפי שבחג בהמות לאכילה ולקרבנות מרובות ולפ"ז הוא מחובר עם הענין שלפניו: ונשא וכו', פרש בהמות קרבנות ישאו אתכם אליו להיות זוללים ובזוים (רש"י) ולד"א טעם ונשא הנושא והענין אחד ולפי דבריו יבוא עמו. שעתה יהיה הדבר בהפך כי מקודם נשאו הפרש אל השדות לפזרו שם לזבל, ועתה ינשאו אל הפרש לפזרו על פניהם לבזיון: (ד) בריתי, הברית שהיתה לי עמו הוסיפה לו

וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ (ד) וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ה) בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ (ו) תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ (ז) כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃

אָפּפֿער, אונד מאן זאָלל אייך צו איהם טראגנען (ד. ה. איהר זאָללט גלייך דעם מיסטע פֿערעכטליך זיין). (ד) דאס איהר ער־קעננעט, דאס איך אן אייך דיזעס געבאָט ער־ליעס, דאס עס מיין בונד זייא מיט לוי, שפּריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשארען). (ה) מיין בונד מיט איהם ווארצום לעבען אונד פֿרידען (דער איגבעגריף פֿאָן גליקזעליג־קייט), דיא גאב איך איהם וועגען דער עהרפֿורכט, דיא ער צו מיר הענטע, אונד וועגען דעם, דאס ער פֿאָר מיינעם נאמען זיך פֿירכטעט. (ו) לעהרע דער וואהר־הייט וואר אין זיינעם מונדע, אונד אונרעכט ווארד ניכט אויף זיינע ליפפען געפֿינדען, אין פֿריעדען אונד רעכטליכקייט וואנדעלט ער מיט מיר, אונד פֿילע וואנדטע ער אב פֿאָם פֿערגעהען. (ז) דען דיא ליפפען דעס פריסטערס זאָללען קעננטניס (דעס געזעטצעס) בעוואהרען, דאס מאן בעלעהרונג אויס זיינעם מונדע זוכע, דען איין באָטע דעס עוויגען צבאות (דער העערשארען) איזט ער.

רש״י

ונבזים כמוהו: (ד) להיות בריתי את לוי. שאני חפץ שתתקיימו אתי הברית שכרתי לשבט לוי: (ה) החיים והשלום. שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדבר כ״ה) והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים: ואתנם לו. שיקבלם במורא וכן עשה ויראני: נחת. לשון חתת נתירא: (ו) בשלום ובמישור הלך אתי. אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל״ב): (ז) כי שפתי כהן. עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שבכל דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל״ג): כי מלאך. שלוחו של הקב״ה כמלאכי השרת לשמש לפניו וליכנס לפנים במחילתו:

באור

חיים מאושרים שיסודם השלום והמנוחה: ואתנם לו, ר״ל את אלה נתתי לו בעבור היראה אשר נגע בלבו ויירא אותי בפועל ובמעשה וזו טעם כפל הענין: נחת, נפעל עבר מן הכפולים כי הוא פתח (רד״ק) ושרשו חתת וכן ת״י דחיל כדמתורגם אשכנזית, והראב״ע פתרו מענין שבירה והכנעה (דעמיטהיג) והענין אחד עם יראה אמתית: (ח) תורת אמת, יפה אמר זה נאמר על אהרן ורבי ישועה אמר על פנחס והנכון כי על שניהם ובניהם הקדושים נאמר כי כנה ראוי להיות כהן גדול (הראב״ע) וכן חובת כהני עם ישראל העומדים לשרת בקדש זה היום להורות האמת בתורת ה׳ ולא לחפות עליה דברים אשר לא כן בחדוד שכל המעוקש: ועולה וכו׳ שלא היה אחד בפה ואחד בלב (רד״ק) ישמעו המורים בישראל ויקחו לקח: הלך אתי, ע״ד את האלהים התהלך נח. דבק במדותיו המעולות והישרי׳: השיב מעון. ע״י תוכחותיו ובדברים היוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב. השיב בני אדם מרובים אחוד לעזוב דרכיהם הרע וע״י פעולותיו הישרות היה להם למופת ובושו מפניו לעשות און, כי המעשה יעשה רושם בלב הרואה לאחוז בו, ולכן לא המדרש עקר אלא המעשה: (ז) כי וכו׳, לכהן הנאמר עליו יורו משפטיך ליעקב (דברים ל״ג) ראוי לשמור דעת התורה על בוריה, למען יבקשו בעם תורה והלכה בדברי אלהים מפיהו: כי מלאך, הוא שלוחו של מקום להורותם דרך הישר וזה יעודם האמתי:

בהושע סי' י"א פ' ז' עד י"ג פ' י"ג:

(ז) וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם: (ח) אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי: (ט) לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר: (י) אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ

(ז) אונד מיין פאָלק הענגט אן דער ווידערשפּענסטיגקייט געגען מיך מאַן רופּעט עס צום בעססערן, דאָך זיא קאָננען זיך גאר ניכט מעהר ערהעבען. (ח) וויא ווערדע איך דיך פּרייז געבען אָ אפרים? וויא ווערדע איך דיך איבערליפערן, אָ ישראל? וויא ווערדע איך דיך וויא אדמה מאכען, וויא צבואים צוריכטען? מיין הערץ פערוואנדעלט זיך אין מיר, מיין מיטלייד איזט גאנץ ענטפלאממט. (ט) איך ווערדע מיינען גליהענדען צאָרן ניכט אויספיהרען; איך ווערדע אפרים ניכט מעהר פערדערבען, דען גאָטט בין איך, אונד קיין מענש; איין הייליגער אין דיינער מיטטע, אונד איך ווערדע ניכט אין דיא שטאדט דרינגען. (י) נאך דעם העררן ווערדען זיא נאָך וואנדלען, ער בריללט וויא איין לאָווע. ער בריללט

רש"י

(ז) ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדי' אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי יזוזון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. ולא הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו. ויש מפרש ואל על יקראוהו קשים פגעים יפגעום ולא! כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ויונתן תירג' ובמרועא קשיא יתעדעון עמה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כחדא לא יהכון בקומה זקופה: (ח) אמגנך. אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך: נכמרו. נתחממו ל' אונתי וכן עורנו כתנור נכמרו: (ט) לא אשוב. מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתי' ולא געלתי' להיות משחית את אפרים: כי אל אנכי. המקיי' דבר טובתי ואין מדתי להנחם על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. אחרת כבר הנשבעתי להשרות שכינתי בקרבך בירושל' ולא אשרה אותה עוד על עיר אחרת. ויש מפרש בעיר לשון שנאה כמו ויהי עריך: (י) כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שילאו מן הגליות וילכו אחריו:

באור

(ז) ועמי תלואים וגו'. ובכל זאת עמי עודנו עומד ותלוי במשובתו בגדי, כלו' עודנו דבוק למשובתו בגדי ומחזיק בה, אע"פ שבאו עליו הרעות הנזכרות למעלה: משיבתי. אין ענינו תשובה אלי אלא המשובה בגדי על דרך זעקת סדום (בראשית י"ח כ') הכצעקתה (שם שם כ"א), והטעם דבוקים למשובה מאת הי"ת לעזוב אותו ונסוג אחור מאחריו שלא לשמוע במצותיו: ואל על יקראוהו, הנביאים (רש"י) קראו להם שירומו משפלותם אשר ירדו שם על ידי משובתם, אבל: יחד לא ירומם, פעל עומד אע"פ שהוא פִעֵל. אם לא נאמר (כר' יוסף קמחי) שהוא פָעַל במקום יְרוֹמְמוּ, והטעם לא יעלו אל המעלה הראויה להם מפני שהם עם ה' יחד omnino penitus, וכן יחד נכמרו נחומי בפסוק שא"ז, וכן אציתנה יחד (ישעיה כ"ז ד'), יחד אנכי עד אעבור (תהלים קמ"א י'), והטעם לא יעלו כלל אל המדרגה הראויה להם: (ח) אתנך, אמגנך, ביד אויביך ולריך: איך אתנך, אחר שאני אהבתיך אהבת בנים איך אפשר שאתנך כאדמה וגו'. אי אפשר לי להפוך את עריך כסדום וכעמורה, שאע"פ שאתה חייב כלייה כאותן הערים לא אוכל לגזור עונש זה עליך, כי נהפך וכו': נכמרו, נתחממו (רש"י): נחומי, כמו רחמי: (ט) כי אל אנכי וגו', והנקמה והנטירה איננה שולטת בו ית' כמו בבן אדם, כי הוא אל ארך אפים ורב חסד: בקרבך קדוש, אנכי בקרבך קדוש. וטעם קדוש כאן, שאין בו התפעליות השנאה והנקמה והנטירה: ולא אבא בעיר, כאויב הלוכד עיר בחזקה ונכנס בה בחמה שפוכה: (י) אחרי ה' ילכו, עוד ילכו אחרי ה', כי עתה ה' שולח עליהם

כְּאַרְיֵה יִשְׁאַג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם: (יא) יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה: יב (א) סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן: (ב) אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל: (ג) וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ: (ד) בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ

אונד דיא קינדער זינד אויפגעשרעקט פאָם מעערע הער. (יא) זיא ווערדען אויפגעשרעקט גלייך איינעם פאָגעל אויס מצרים, איינער טויבע גלייך אויס דעם לאנדע אשור, אונד איך ווערדע מאכען דאס זיא אין איהרען וואָהנונגען זיטצען, שפריכט דער העדר. יב (א) מיט לוג אומגאב מיך אפרים, דאס הויז ישראל מיט טרוג, וועהרענד יהו־ה נאָך מיט גאָטט הערשעט, אונד דעם האָכסטהייליגען טרייא בלייבט. (ב) אפרים געהט דעם ווינדע נאך, אונד האשט נאך דעם אָסטווינדע. ער הייפעט טרוג אונ־ געוואלטטהעטיקייט, אונד מיט אשיר שליסען זיא איינען בונד, אונד נאך מצרים ווירד אֶהל געפיהרט. (ג) איך מיט יהודה האט דער העדר איינען שטרייט, ער זאָללטע יעקב נאָך זיינעם פערגעהען היימזוכען, איהם נאך זיינען האנדלונגען פערגעלטען. (ד) אים אונטערלייבע פאססטע ער דיא פערזע זיינעס ברודערס, אונד אין

רש"י

ויהרדו בנים מים. ויתכנסו גלויות ממערב: יב (א) סבבוני. כבר בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי נשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מושל עוד ביראת אלהים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה: (ב) רועה רוח. ל' ריע מתחבר לדברי רוח לע"א: ושמן. שלהם למצרים הובילו לתת שוחד למצרים לעזור אותם: (ג) וריב לה' עם יהודה. אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר יגשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: (ד) בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי לו אהבו בעקבו סימן שהוא יהיה לו

באור

את האויב לייסרם בשבט ולהשיבם אליו וזה טעם: באריה ישאג, כלו' ה' כאריה ישאג, כדי שייראו אפרים וישראל, ויחרדו הבנים מהארצות אשר הלכו שם ויבאו לחסות תחת כנפי השכינה, והי"ת מבטיח אותם שישבו עוד בארצם כקדם. וכל זה אמנם אמר הנביא שלא לנעול דלת בפני השבים, ורחום ה' וחנון, ואם שבו בית ישראל לדרוש אותו בלבב שלם, היה מביא עליהם את הטוב אשר דבר להם על ידי נביאו: יב (א) סבבוני וגו', כטעם חלק לבם וגו' כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו וגו' (לקמן י' ג' וג): ויהודה עוד רד עם אל, הכוונה עוד מלכיהם עם הקב"ה (רש"י) כלו' מלכי יהודה עודם נאמנים בעבודת ה' ומושלים בצדק ומשפט. ואין ספק כי על חזקיהו הוא רומז: ועם קרושים: קדושים הוא כנוי לאל ית', על דרך אלהים, אדונים בעלים (שד"ל): (ב) רועה רוח, כמו רודף קדים, על דרך רועה זונות: אפרים רועה וגו', כל מעשה אפרים אך לשוא והבל כי לא יועיל להם מאומה הברית עם אשור ומצרים: (ג) וריב ה' עם יהודה, הכוונה על אנשי יהודה, שאע"פ שהמלך חזקיהו חפץ מאד בעבודת ה' ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו, העם אמנם לא הלכו בעקבות מלכם, ומעשיהם היו מקולקלים ורחוקים מדרכי ה' (ועיין שד"ל ישעיה א' א'), וע"כ חפץ הקב"ה לפקוד גם על יעקב, כלו' על כל בית ישראל, מלכות יהודה ומלכות ישראל כדרכיהם הנשחתים והמקולקלים: (ד) בבטן עקב את אחיו, הנה בהזכירו שם יעקב לבני ישראל עלה בלבו החסד והאמת אשר עשה ה' את יעקב אבינו מפני אהבתו את אבותינו, ולכך הזכיר כי גם בימי הפקודה יזכור לזרעם את בריתו עם אבותינו, ולא יכלם ולא ישמידם מן האדמה: בבטן עקב וגו', אחיזת יעקב בעקב עשו וכן התאבקותו עם המלאך הם ענינים מורים בלבבו אהבת

הפטרת ויצא

שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ (ה) וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ (ו) וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ (ז) וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ (ח) כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ (ט) וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי שכח

זיינער מאננעסקראפֿט קעמפֿטע ער מיט איינעם געטטליכען וועזען (ה) ער קעמפֿטע מיט איינעם ענגעל אינד בע-הילט דיא אָבערהאנד, ער וויינטע אונד פֿלעהטע צו איהם, אין בית אל טראף ער אונס, אונד דאזעלבסט רעדעטע ער צו אונז: (ו) אונד דער הערר, גאָטט צבאות, דער הערר איזט זיינע בענעננונג:

(ז) איך דוא זאללטעסט צו דיינעם גאָטטע צוריקקעהרעי; מילדע אינד רעכט בעאָבאכטע, אונד האָפפֿע יעדערצייט צו דיינעם גאָטטע. (ח) דער האנדעלסמאן אין דעססען האנד בעטריגערישע וואגשאלען, ליבעט דיא פֿאָרעטהאלטונג. (ט) צפרים שפריכט: איך בין אבער רייך געוואָרדען האבע מיר איין פֿערמאָגען פֿערשאַפֿפֿט, אין אללען מיינען בעמיהונגען ווירד

רש"י

גביר: (ד) בכה. המלאך: ויתחנן לו. כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו כי הקב"ה יגלה עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות: (ו) וה' אלהי הצבאות ה' זכרו. כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכי' עמי בתמימו' כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו: (ז) ואתה באלהיך תשוב. בבטחונו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לשוב ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד: (ח) כנען בידו מאזני מרמה. אתם סומכים על בעליכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עושקכ' אתם אומרים אך עשרתי ולמה אעבוד את הקב"ה: (ט) מצאתי און לי. און כח. ומדרש אגדה היה דורש ר"ש ז"ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו' הננו לך לעבדי' און לי דיני שטר כמו כותבין עליו אונו וכמו בלשונו אחד ופטימי אחת בברייתא דבה וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל תמונות שלי לפניך אין בי חטא אם אטול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתוב

באור

בי"ת את יעקב, כי (כמו שהעיד הראב"ע) הדברים האלה לא היה יעקב אבינו יכול לעשותם בכחו ועצם ידו: ובאונו, בכחו כמו כחי וראשית אוני, כלו' בימי אונו בהיותו לאיש: (ה) בכה ויתחנן לו. המלאך ליעקב: בית אל וגו', שם נגלה ה' אל יעקב אבינו בחלום הלילה והבטיחו על זרעו כי יברכם ויתן להם את הארץ למורשה, וגם פעם שנית בדרכו בבית אל כי גוי וקהל גוים יצאו מחלציו: ידבר עמנו, לדעת הראב"ע ורד"ק עמנו חוזר להושע ועמוס. כשאלו בבית אל היה דבר ה' אליהם, והנכון כדעת הירושלמי כי עמנו חוזר לבני דורו של הושע, כי הברכו' אשר נתן ליעקב אבינו כאלו אלינו נתנם, על דרך כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום (דברים כ"ט י"ג): (ו) וה' אלהי הצבאות, וה' אשר עשה החסד הזה עם יעקב אבינו הוא ה' הצבאות, קונה עולם ומושל בעולמו, ושמו ה' לדר דר, כטעם זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר (שמות ג' ט"ו) והוא לעולם ישמור החסד לאוהביו: (ז) ואתה וגו', ועל כן אם תשוב אל אלהיך ותעשה חסד ומשפט, עוד יש לך אחרית ותקוה: (ח) כנען בידו וגו', הסוחר אשר עשה עושר וקנין על ידי מאזני מרמה, אוהב תמיד לעשוק, כי נואה הוא שעל ידי העשק הוא מרבה את הוני: (ט) ויאמר אפרים וגו', וכן אפרים אמר שהיה לו און ועושר מאלה בדרכה לא זכר כי ה' נתן לו הטוב ההוא אבל אמר כי כחו ועצם ידו עשו לו את כל החיל הזה, וגם אם עזב את ה' ללכת אחרי אלהים אחרים אין בזה רע,

יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ (י) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ (יא) וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ (יב) אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

מאן קיין פערגעהען פינ־דען, דאס איינע זינדע ווערע. (י) ווערהענד איך דער העררר דיין שטצ־נאָטט בין זייט דיינעם אייסצוגע אויס מצרים. נאָך ווערדע איך דיך אין צעלטען וואָהנען לאססען וויא אן פעסטטאגען. (יא) אונד איך רעדעטע מיט דען פראָפעטען, איך וואר עס דער הייפיגע ערמאהנונגען זאנדטע, אונד דורך דיא פראָפעמזען פאָרשטעללונגען מאכטע. (יב) אלס גלעד אונוועזען טריב, אונד זיא דעם טאנד ערגעבען ווארען, אין גלגל שטירע אָפפערטען, אויך איהרע אלטאָרע צאהלרייך ווארען, וויא שטיינהייפען איף דען אקערפורכען.

רש"י

אחריו: (י) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. גדולה הבאה לאביך במצרים אמתי היתה אמר הקב"ה הבנו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שנא' בי דברו' שכחת שהעמדת שני עגלי' אחד בבית אל ואחד בדן. ולפנין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי ע"י עוסק מחזיקי מרמה ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור ואף אני יודע ונפרע ממחזיקי מרמה העשויין מאזני הבין ומטמון משקלותיו במלח כדי לרמות: כל יגיעי לא ימצאו לי. טוב לך אם אמר' בלבך כל ממוני לא יהא בו סיפק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תירגם יונתן נביא אומר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום תוכחת הוכיכון: לא ימצאו. לא יספקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגעי' לבקש עוני לא ימצא לי עון שא"כ היה רשאי לכתוב כל יגע בלא יו"ד ולינקד בצירי אבל אתה אומר ל' יגע אלא ל' יגיע: עוד אושיבך באהלי'. אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלי' אעמיד מתוכך תלמידים עוסקי בתורה: כימי מועד. כימי מועד הראשון שהי' יעקב איש תם יושב אהלים: (יא) ודברתי על הנביאים. להוכיח אתכם ולהחזיר אתכם למוטב: וביד הנביאים אדמה. נדמיתי להם בכמה דמיות. ד"א אדמה לכם דברי ע"י משלים כדי לייסרם על שומעיהם: (יב) אם גלעד און. אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמ' כי אך שוא היו בגלגל שורים זבחו לע"א: גם מזבחותם. רבים כגלים שעל תלמי שדי. תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם:

באור

ובראותו כי עם כל העסק והמרמה אשר נהג בהם היה הולך וגדל בעושר והצלחה, היה מחזק ערפו ומתברך בלבבו כי נקי הוא מכל עון, כי כל הונו הוא מיגיעותיו ופרי מעשיו: כל יגיעי, כמו בכל יגיעי: (י) ואנכי ה' אלהיך וגו', מזכרת הי"ת כי הוא הוציא את ישראל מבית עבדים מארץ מצרים ועשה אותם לגוי וחזק את זרועותם וברך את מעשי ידיהם: עוד אושיבך באהלים. יש בידו יתב' להושיב את ישראל עוד באהלים כימי צאתם ממצרים, שאז לא היו להם ערים גדולות ובתים מלאים כל טוב, ועיניהם רק אל ה' אלהיהם להצילם מרעבו ולהחיותם במדבר הגדול והנורא: כימי מועד, כבימי החג, כי כשהיו עולים לרגל לירושלם היו יושבים באהלים, והטעם אני אעשה שלא יהיו לכם מושבות אחרים כל ימי השנה ותשובו כאשר הייתם נעים ונדים ממקום למקום, כימי לכתכם במדבר: (יא) וביד הנביאים אדמה, הראיתי להם דמיון מעלליהם וענשם על דרכיהם הרעים: (יב) אם גלעד און, חוזר למעל' ודברתי על הנביאים וגו', הייתי מוכיח אותם על ידי הנביאים כל זמן שאנשי גלעד היו אנשי און ואנשי שוא, וכשהיו הזבחים שורים בגלגל וכשהיו מזבחותם כגלים וגו'. כשהיה כל זה אז הייתי מוכיחם על ידי הנביאים (שד"ל):

(יג) ויברח יעקב, בני ישראל לא רצו לבטוח על ה' אלהיהם ועשו להם עגלים ומזבחות עד אין מספר ולא זכרו כי ביד ה' להושיע את הבוטחים בו כאשר עשה ליעקב אשר ברח עני וחסר כל מבית אביו מפני עשו. וגם היה מוכרח לעבוד באשה ולשמור את צאן לבן אביה

הפטרת וישלח

כמנהג האשכנזים בהושע י"ב פ' י"ג עד סוף הספר ובספרד

קורין אותה בפ' ויצא.

(יג) וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ (יד) וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃ (טו) הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ יג (א) כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ (ב) וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא

תרגום אשכנזי שלם

(יג) יעקב פֿליכטעטע אינס געביט פֿאָן ארם, ישראל דיענטע אום איינע פֿרויא, אונד אום איינע פֿרויא היטעטע ער. (יד) דורך איינען פּראָפֿעטען פֿיהרטע דער העררישראל אויס מצרים, אונד דורך איינען פראָפֿעטען וואורדע עס געהיטעט. (טו) אפרים ערצירנטע ביטטערליך, זיין העררווירד זיין בלוט איבעראיהן אויסשיטטען אונד איהם זיינע שמאך פֿערגעלטען. יג (א) ווען אפרים דיא שפראכע דעס ציטטערנס רעדעטע, פֿערברייטעטע ער שרעקקען דורך ישראל, ער פֿערזינדיגטע זיך אם בעל. (ב) אונד נון אבער פֿאהרען זיא פֿאָרט צו

רש"י

(יג) ויברח יעקב שדה ארם וגו'. כאדם שאומר נחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד זאת עשיתי לו הולכך לברוח שדה ארם ידעתי איך שמרתיו: ובאשה שמר. את הצאן: (יד) ובנביא העלה ה' וגו'. ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגו': (טו) הכעיס אפרים. לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורים. הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל להאמד לעבודה זרה והמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למדין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להאמד לבעל פעור ועכשן הכתוב יותר ממצרי ואדומי שטבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם: עליו יטוש. עליו יפילם הקב"ה: וחרפתו. שחרף את שלמה כענין שנאמר וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק: ישיב לו אדוניו. הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו: (א) כדבר אפרים רתת. כשקינא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל. משם זכה להנשא להיות מלך ישראל. ויאשם בבעל. כיון שעלה לגדולה ויאשם בע"א: וימת. נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב: וי"ת כד ממליל חד מבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין: (ב) ועתה. בית יהוא שראו כל זאת יוספו לחטא: כתבונם.

באור

כי לא השיגה ידו לתת לו את מהר הבתולות כמנהג, ועכ"ז חזר לביתו עשיר וגבר מאד, ע"ד ארמי אובד אבי וגו', וכן בני ישראל כאשר עבדו במצרים עבודת פרך ה' העלם משם על ידי נביא, וכן שמרם על ידי נביא בלכתם לרשת את הארץ: (טו) הכעיס אפרים תמרורים, אבל אפרים לא בטח בה', ועל ידי שהרבה לו מזבחות עשה הרע בעיני ה' אשר בחר בו לעם סגלה, ורצה לרוממו על כל הגוים בהדר כבוד חקיו ומשפטיו, והוא מאס בעצמו הוריד את עצמו מגדולתו, והכניס עצמו לדמים ולחרפה, במקום החסד והגדולה אשר היה יכול להתפאר בהם לעיני הגוים אם היה נאמן עם אלהיו, ולכן דמיו עליו יטושו ועזיבתו את ה' תהיה לו לחרפה גם בעיני כל העמים, כי לא יוסיף להיות במספר העמים, אבל יעבוד מלך עם נכרי: תמרורים, שם משמש במקום תאר הפעל, הכעיס אפרים בתמרורים, באופן מר מאד, וכן אהבם נדבה, ויהי ידיו אמונה, ואחרים: יטוש, יבטח עליו דמיו וחטאיו, כמו והנם נטושים על פני כל הארץ (ש"א ל' ט"ז): אדניו, אע"פ שאפרים מרד בהקב"ה, עדיין הוא אדוניו: יג (א) כדבר אפרים וגו', כאשר דבר אפרים דברי רתת, דברי חיל ורעדה, נשא הוא הרתת בישראל, והכוונה כי היה השבט היותר חשוב בישראל כי דבריו היו נשמעים ביראה ופחד בכל שבטי ישראל. בדבר רתת, כמו ידברו עתק (תהלים ל"א ב') ידברו דברי עתק, וכן הדוברות על צדיק עתק (תהלים ל"א י"ט) כלו' דברי עתק: ויאשם וגו', אבל כשחטא בבעל נחלש כחו וירד מגדולתו:

וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: (ג) לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה: (ד) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי: (ה) אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת: (ו) כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: (ז) וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר: (ח) אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל

קמץ בז"ק

זינריגען, אונד מאכטען זיך איין געגאָססענעס בילד אויס איהרעם זילבער, נאך איהרעם קינסטלערטאלענטע גאָטצענשטאטוען, זעמטליך קינסטלעראַרבייט, פֿאָן איהנען הייסט עס: דיא מענשענאָפּֿערער! קעלבער קיססען זיא. (ג) דעסהאלב ווערדען זיא דער מאָרגענוואָלקע גלייך ווערדען, וויא פֿליכטיגער מאָרגענטהויא; גלייך שפרייא דער פֿאָן דער טעננע וועגגעוועהט ווירד, וויא רויך אויס דער מויעראָבפֿנונג. (ד) וועהרענד איך דער הערר דיין שוטצגאָטט בין זייט (דיינעם אויסצוגע אויס) דעם לאנדע מצרים, קיינען גאָטט האסט דוא אויסער מיר ערפֿאַהרט, קיינען העלפֿער אויסער מיר. (ה) איך האבע פֿיר דיך אין דער וויסטע געזאָרגט. אים לאנדע דער דירדע. (ו) דא זיא איינע ווייךע האטטען, זעטטיגטען זיא זיך; זיא וואורדען זאטט, דא וואַרד איהר הערץ איבערמיטהיג, אונד דאהער פֿערגאסען זיא מיין. (ז) זאָ ווארד איך פֿיר זיא וויא איין לייא, איינעם טיגער גלייך לויערע איך אויף דעם וועגע. (ח) ווילל איהנען בעגעגנען וויא איין זיינער יונגען

רש"י

כתבניתם: וזבחי אדם עגלים ישקון. כומרי המלך אומרים לישראל מי שזובח בנו לע"א כדאי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חשוב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: (ג) וכטל משכים הולך. וכטל' דמוהי פסיק: כמוץ יסוער מגורן. כמוצא דבשבא רוחא מאידרא וסוער אשר סערה תשאנו: (ד) ואנכי ה' אלהיך. ולא יהיה לך לעבוד בי: (ה) אני ידעתיך. נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך: תלאובות. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו ארץ שאוחזין בו כל טובה ואין מוצאין: (ו) כמרעיתם. כאשר באו לארץ מרעיתם. והיו שבעים אז שבעו וירם לבם. וירם נמטה (שמות ז') לשון הרים. דבר אחר וירם ויגבה הוא עצמו: (ז) על דרך אשור. כל אשור שבמקרא דבש וזה דפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב: (ח) כדוב שכול. כמו שיכל כאשר תאמר חנון ורחום כך שכול כלומר כלו לבוא שכולי' ומוכן לשכל אנשים: ואקרע סגור לבם. כדרך הדוב

באור

(ב) ועתה יוסיפו וגו', עוד לא נתנו אל לבם כי על חטאתם ירדו מגדולתם ולא הטיבו את דרכיהם אלא בהפך יוסיפו לחטוא: כתבונם, כמו כתבונתם (רד"ק) כלו' כאשר הראתה להם חכמתם: להם הם וגו'. על האנשים שעשו להם מסכה ועצבים נאמר דרך היתול, מנשקים את העגלים וזובחים את האדם (ראב"ע): (ג) יסער, הרי"ש במקום פתח, והוא מבנין פֻעַל, וכן יחד לא ירומם (לעיל י"א ז'): (ד) לא תדע, לא הגיע לך אל אחר, כי כל הטובות אשר אלאוף מידי באו לך: (ה) אני ידעתיך, נתתי לב לדעת צרכך וספקתיך (רש"י): תלאובות, בארץ ציה אין מים, ויבשה מצמא ושמש והוא מל' ערבי (ראב"ע ורד"ק): (ו) כמרעיתם וישבעו, כאשר היה להם מרעה טוב ושמן כשבאו לארצם, אז ישבעו: (ז) ואהי להם כמו שחל. אחר שהמשיל הארץ למרעה צאן, אמר כי ה' יהיה להם כמו שחל ולביא בעדרי הצאן, כלו' שישלח עליהם רעות רבות וגדולות: אשור, אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב (רש"י): (ח) כדב שכול, שהרגו יולדיו, וע"כ הוא יותר אכזרי: סגור לבם, כמשמעו, המקום

וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ (ט) שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ (י) אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ (יא) אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ (יב) צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ (יג) חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ (יד) מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת

קמץ בז״ק

בערויבטער ביר, ווערדע איהרע הערצקאממער אויפרייסען, אונד זיא דאן וויא איין לאָווע פערצעהרען; דאז ווילד דעס פעלדעס זאָלל זיא דאן צערפליישען. (ט) ער ריכטעטע דיך צו גרונדע, אָ ישראל, דען מיט מיר דער איינסט דיינע הילפע וואר (פיהרטע ער עס אויס). (י) וואָ איזט אלזאָ דיין קאָניג, דאס ער דיר העלפע אין אללען דיינען שטעדטען! וואָ דיינע ריכטער פאַן דענען דוא זאגטעסט: גיב מיר איינען קאָניג אונד פירסטען. (יא) מיט אונוויללען גאב איך דיר איינען קאָניג, אונד נעהמיג איהן אין מיינעם צאָרנע. (יב) זאָרגפעלטיג בעוואהרט איזט אפרים'ס פערגעהען, אויפגעהאָבען זיינע זינדע. (יג) דיא וועהען איינער געבערערין ווערדען איבער איהן קאָממען. ער איזט איין אונווייזער זאָהן, דען זאָנסט ווירדע ער ניכט בייא דען געבורטסוועהען שטעהען: (יד) איך ווירדע זיא פאָן דער גרופט ערלעזען פאָם טאָדע בעפרייען. וואָ איזט דיינע

רש״י

אוחז לפוריו בחזה וקורע עד הלב. ל״א את לבב הסגור מלהבין לשוב אלי: (ט) שחתך ישראל. חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעוזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב: כי בי. כי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמר מה איכפת לך בעוזרך מרדת כשמרדת בי: (י) אהי מלכך איפא. י״ת איה מלכך. ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מנגד לראות איפה מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחזיתך איפה מושיעך: (יב) צרור עון אפרים. לא ויתרתי עליו צפון הו' אתי: (יג) כי עת. צרה באה לו אשר לא יוכל לעמו' ולהתקיים: במשבר בנים. שהיולדות יושבות עליו לילד ובלע״ז קורין למשבר שיל״א. (חיין מטוהן) Sele : selle במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: (יד) מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דברך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות אהי קוטב עליך גזרת שאול: נחם יסתר מעיני. לא אנחם על הרעה

באור

שהלב סגור וטמון בו: (ט) שחתך. האויב, ורש״י ודון יצחק פירשו שִׁחֵת, חבלת עצמך ישראל, ולדעת רד״ק חוזר לעגל: כי בי בעוזרך, האויב שחת אותך, כי בידי נושע היה, כי אני צויתי עליו לבא אל ארצך ולעשות עמך מלחמה, או כפירוש רש״י כי בי מרדת ובגדת אשר הייתי בעוזרך: (י) אהי, איה. כתרגום יונתן: (יא) אתן לך מלך באפי, כי על אף ה׳ בקשו להם בני ישראל מלך, כמו שכתוב (ש״א ח׳ ז׳) כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם: ואקח בעברתי, וגם עתה (בימי הנביא) חרה אף ה׳ בהם על רעות מלכי ישראל אשר הדיחו את העם לעבוד את העגלים ואת הבעלים, וישביתם מגוי, ולא ימלוך עוד מלך עליהם: (יג) חבלי יולדה, צרות גדולות כחבלי יולדה: הוא בן לא חכם, שהרי אם היה חכם היה לוקח מוסר מהרעות ששלחתי עליו להטיב דרכיו: כי עת לא יעמוד וגו׳, ואם היה בן חכם לא היה עומד עתה במשבר בנים, כלו׳ לא היה עומד בצרות הגדולות האלה, אבל היה מטיב דרכיו, וגם הי״ת היה מתנחם על הרעה שזמם לעשו׳ לעמו. והנה פירושי קרוב לדעת רד״ק, אלא שהוא מפרש עת, שעה אחת כלו׳ לו היה אפרים בן חכם היה זריז לצאת מן הרחם, כלומר מן הסכנות והצרות אשר באו עליו, ורש״י והאחרים פירשו כי עת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: (יד) אהי דבריך מות, איה דבריך: דבריך, מל׳ דֶּבֶר, וכן מדבר

אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ (טו) כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ יד (א) תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃

(ב) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ

פעסט אָ טאָד! וואָ דיינע צערשטארונג אָ אונטערוועלט! ערבארמען ווירד פֿאָן מיינען אויגען וועגגעווענדעט זיין: (טו) דען ער בליהטע צווישען וואססעררייכען פֿלורען. איין שרעקליכער ווינד פֿאָן אָסטען ווירד קאָממען, פֿאָן דער וויסטע ציהט ער איינהער; ער ווירד זיינע קוועללע אויסטראָקנען, זיינען צאָרן פֿערזיגען; דיזער ווירד דען שאטץ פֿאָן אללען קאָסטבארקייטען רויבען: יד (א) שומרון ווירד ביסען דען עס ווארד ווידער זיינען גאָטט ווידערשפענסטיג. זיא ווערדען דורך דאס שווערט פֿאללען; איהרע זייגלינגע ווערדען צערשמעטטערט, אונד איהרע שוואנגערן אויפֿגעשליצט ווערדען.

(ב) קעהרע צוריק, אָ ישראל! צום העררן, דיינעם גאָטטע; דען דוא ביזט אן דיינעם פֿערגע-

רש"י

כזאת. נחם לשון ניחום והמ"ם מיסוד התיבה כמו מ"ם של נועם שסדרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם משמש בו ל' רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם דוחם: (טו) כי הוא בין אחים יפריא. ת"י ארי איכון מתקריין בנין ועובדין מתקלקלין לסניאו. אחים לשון דבר רע כמו אח עשויה לנזק ואמר אח אל כל תועבות. יפריא ל' פורה ראש ולענה. ואני אומר אחים לשון ותרענה באחו בין אחים יפריא מפריח וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו. ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוזתן של ישראל על ידו נחלקו לשתי ממלכות. יפריא ל' פרא אדם: יבא קדים. מלך תקיף כרוח קידומא במימר' דה' מאורח מדברא יסק: הוא ישסה. אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו: יד (א) תאשם שומרון. תעשה תגלה אשמתה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה:

(ב) שובה ישראל. שנאמר יהודה פן יקרה אתכם כשמרון לכך נסמכו הענינים משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריב' היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינ' פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים: עד ה' אלהיך. תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגורי' קטיגורים: כי כשלת.

באור

באפל יהלך מקטב ישוד צהרים. מות ושאול, הם ל' קריאה, והשיעור כך הוא, אתה מות! איה דבריך? אתה שאול! איה קטבך? עתה תוכלו להוציא משלחת מלאכים רעים כנגד הפושעי', כי עתה לא ארחם ולא אנחם עוד, ולדעת שד"ל טעם הכתוב אם אפדם מיד שאול ואגאלם ממות, אז יאמרו איה דבריך שהיית מבזים לנו מות, איה קטבך שאול? ואז לא יהיה לי נחם ונחת רוח בגאולתם כי יוסיפו לחטוא ויטיחו דברים כלפי מעלה: (טו) כי הוא בין אחים יפריא, מפריח וצומח באחו, בין אחים, בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא (רש"י): רוח ה', רוח גדולה וחזק, כמו הררי אל, שלהבת יה (רד"ק): יבא קדים, לפי שדמהו לתפריח בין אחים אומר יבא קדים וגו' (רש"י), והכוונה על אשור שיבא להלחם בי' השבטים ולהסירם מהיות גוי בפני עצמם: יד (א) תאשם, תחרב.

(ב) שובה וגו', הנביא מזהיר עוד את העם לשוב לה', ועוד מבטיח את העם כי ה' רחום וחנון ומוחל עונות עמו אם ישובו בלבב שלם, ואע"פ שכבר נגזרה גזרה, עוד ייטיב להם

בַּעֲוֺנֶךָ׃ (ג) קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־
יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב
וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ (ד) אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ
עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ
לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ (ה) אֶרְפָּא
מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃
(ו) אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ
שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ (ז) יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת
הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ (ח) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי שלא

העז געשטרויכעלט. (ג) נעהמעט ווארטע מיט אייך אונד קעהרעט צוריק צום העררן. שפרעכעט צו איהם: "רוא פערגיבכט יעדעס פערגעהען, נימםסט דאז גוטע אן, דאס וויר מיט אונזערן ווארטען דיא פארדען אבטראגען. (ד) אשור ווירד אונז ניכט העלפען, וויר ווערדען ניכט מעהר אויף ראססען רייטען; ניכט מעהר וואללען וויר אונזערער הענדע ווערק אונזערן גאטט נעננען; א דוא, בייא דעם דער פערוואייזטע ערבארמען פינדעט"! (ה) איך ווערדע איהרע אבטריננינגקייט היילען, זיא מיט מילדע ליבען; דען מיין צארן ווידער איהן האט זיך געלעגט. (ו) וויא טהויא ווערדע איך פיר ישראל זיין, עס ווירד איינער ליליע גלייך בליהען, אונד וואורצעלן שלאגען גלייך דעם לבנון. (ז) זיינע שפראסלינגע ווערדען זיך אויסברייטען, זיינע פראכט ווירד דעם אהלבוים גלייכען, זיין דופט גלייך דעם לבנון. (ח) זיא ווערדען ווידער אין זיינעם שאטטען וואהנען; זיא ווערדען אויפלעבען וויא געטריידעזאאט, בליהען

רש"י

באו לך מכשולי' בעד עוניך: (ג) כל תשא עון. כל עונותיו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ד"א מעט מעשים שבידנו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים. ד"א וקח טוב וקבל הודייה מאתנו שנאמר טוב להודות לה': ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותה בדיבורי שפתינו: (ד) אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעי' לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד. למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהי תקותינו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובת' האוהבים נדבת רוחי אע"פ שאינן ראויין לאהבה' אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו: (ו) ויך. יטע את שרשיו ויצליח' כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולי': (ז) ילכו יונקותיו. יסגו. בנין ובנן ויהי כזיו מנרת' דקודשא זיויהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדשא: (ח) ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבי' בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש עכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא

באור

ה' אם יעשו תשובה ולא יוסיפו לבטוח על זרוע בשר ודם ולעבוד את העצבים: (ג) כל תשא עון, כל עון תשא (רש"י ואחרים): ונשלמה פרים שפתינו, נשלמה פרים על ידי שפתינו, הדברים שנוציא בשפתינו יהיו לנו כפרי חטאת: (ד) אשור לא יושיענו וגו', המשך הדברים שהנביא מורה את העם לומר אל הש"י: אשר בך וגו', אתה האל אשר בך ירוחם יתום, כי אתה הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ולך הרחמים להנחם על הרעה שנגזרת על עמך: (ה) ארפא משובתם, תשובת האל, והיא הבטחה שאם ישובו ה' ירחם עליהם, כי האהבה אשר אהבם בנדבה תקלקל את השורה ולא ישלם להם כפרי מעלליהם: אהבם נדבה, כמו אהבה בנדבה, כמו אמונה עיתותי (ועיין למעלה י"ב ט"ו): (ז) כלבנון, כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים (רש"י): (ח) ישובו יושבי בצלו, ישובו לשבת תחת צל הש"י, כי הוא עוד יגן בעדם וידרוש שלומם כימי קדם. ויושבי בצלו הוא מליצה כמו המאמין לא יחיש, דומה למליצת כי יפול הנופל, ושמע השומע. ורש"י ואחרים פירשו ישובו אותם שהיו יושבים בצל הלבנון:

יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ (ט) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ (י) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

גלייך דעם ווײַנשטאָקקע; זיין דופֿט ווירד דעם ווײַנע דעם לבנון גלייכען. (ט) אפרים (שפריך): "וואס האבע איך נאָך מיט דען גאָטצענבילדערן צו טהון"? איך ערהאָרע איהן אונד זאָרגע פֿיר איהן; בין וויא איינע בליהענדע טאננע, פֿאָן מיר וואכזען פֿריכטע דיר. (י) ווער ווייזע איזט זעהע דיעזעס איין, ווער פֿערשטענדיג, בעגרייפֿע דיזעס; דען גערעכט זינד דעס הערין וועגע, דיא פֿראָממען וואנדעלן אויף דעמזעלבען, וועהרענד דיא פֿרעפֿלער אויף דענזעלבען שטרויכעלן.

רש"י

שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים ישוב הע"א אני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי חכם ויבן אלה. מי חכם בהם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת"י:

באור

(ט) אפרים מה וגו', אפרים יאמר, אין לי דבר עוד עם העצבים, ואינו מבקש אלא מה' ית' שיחנני ויושיעני, והי"ת יענה אותו וישגבנו: ואשורנו, אראה בעניו (רש"י): אני כברוש רענן, הבא להם טובה והצלחה מאת ה' כאשר יצא הפרי מעץ רענן: (י) מי חכם וגו', הנה הנביא סיים תוכחותיו ונבואותיו בנחמה, וצייר הטובה וההצלחה שתגיע לישראל בשובם לעבודת ה' לשמור חקיו ומשפטיו; אבל ראה כי דברי השלום והטובה שדבר היו יכולים להיות למכשול עון לפושעים ולחוטאים אשר לא יבינו היטב תוכן אמרותיו; שהרי היו יכולים לחשוב כי הנביא בתחבולה הכניס דברי נחמה בתוך נבואותיו ותוכחותיו כדי שיהיה לו פתחון פה מכל מקום, אם תבאנה טובות או רעות על האומה, כאלו היה אפשר שתבאנה הטובות על האומה אפי' אם לא יעשו תשובה ולא ייטיבו מעלליהם; ועל כן אמר: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם, כלומר דעו ואלו היטב כי הי"ת איננו דובר שלום לעמו אלא בתנאי אם יסירו האלילים והתועבות מקרבם וישובו לדרכי האמת והצדק; ואמר כי ישרים דרכי ה', כלומר דרכיו ית' בשלחו הנביאים להוכיח לעם פשעם וחטאתם כדי שישובו מדרכיהם הנשחתים, לאיים עליהם צרות ורעות אם יקשו את ערפם ולא ישמעו לקול מוכיחיהם. ולהבטיח עליהם טובות ונחמות אם יטו אזנם ולבם לדברי הנביאים ויעשו הטוב והישר בעיני ה', דרכיו אלה הם ישרים, כי הוא לא יחפוץ במות הרשע אלא בשובו מדרכיו וחיה (עיין יחזקאל סימנים י"ח וכ"ג שגם שם מבואר המדה הזאת דרך ה'): וצדיקים ילכו בם, צדיקים בראותם כי הי"ת כל כך חפץ חסד הוא עד שמבטיח טובה ושלום גם לפושעים השבים מדרכיהם ועושים משפט וצדקה, שהרי אז כל חטאתם לא תזכרנה, יעשו ק"ו בעצמם שהם בודאי יחיו ויצליחו מאחר שתמיד הלכו בדרכי האמת והצדק, ויתחזקו בלבם להדבק בה' ולשמור דרכיו ומצותיו: ופשעים יכשלו בם, אמנם החוטאים שאינם מבינים דרכי ה' הישרים והמכוון בדברי נביאיו יכשלו בהם, ששרירות לבם הרע תרחיק אותם מן התשובה ותפתה אותם להקשות את ערפם בשני פנים. או יאמרו אחר שגזר ה' עליהם כל הרעות ששמעו מפי הנביא, אין תועלת להם מן התשובה, ויוסיפו להרע ולהשחית אוג דרכיהם; או אם ישמעו הנביא מגיד גם נחמות וטובות, אינם מאמינים שהוא רק בתנאי אם ישובו, אלא יחשבו שהנביא בתחבולה עשה כן, וכי אפשר שתבאנה הטובות גם בלי תשובה, ולפי זה (לדעתם המשובשת) אינם צריכים לתשובה, והם נשקעים יותר ויותר בחטא ועון. אבל המה כשלו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם:

הפטרת וישלח כמנהג פראג וספרדים וק"ק איטליא

בת"ע בעובדיה סי' א' עד סוף:

(א) חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָֹה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: (ב) הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד: (ג) זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ: (ד) אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָֹה: (ה) אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ

תרגום אשכנזי שלב

(א) געזיכט עובדיהו'ס. זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע, פֿאָן ארום: קונדע האבען וויר פֿאָם עוויגען פֿערנאָממען, אונד איין באָטהע ווארד אן דיא פֿאָלקער אבגעזאנדט: מאכט אייך איף! לאסט אונס אויפֿשטעהען ווידער זיא צום קריעגע: (ב) זיהע, קליין האבע איך דיך געמאכט אונטער דען פֿאָלקערן, דוא ביזט זעהר פֿעראכטעט. (ג) דער איבערמוטה דיינעס הערצענס רייצט דיך (צור ווידער זעטצליכקייט) וויל דוא אויף פֿעלזען־שפיטצען וואָהנסט, אונד דיין זיטץ אין דער האָהע האסט! דוא ווענסט אים הערצען: ווער קאן מיך העראבשטירצען? (ד) ווען דוא גלייך איינעם אדלער דיך ערהאָהעסט, אונד ווען דוא צווישען שטערנען דיין נעסט אנלעגסט, זאָ שטירצע איך דיך פֿאָן דאָרט הערונטער, שפריכט דער עוויגע. (ה) זינד עטווא דיעבע איבער דיך געקאָממען, עטווא רייבער ביא נאכט? וויא דוא

רש"י

(א) חזון עובדיה. מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: (ב) הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא. דבותינו דרשו קטן שלא היה לה' לא כתב ולא לשון: בזוי. שלא היו מעמידי' מלך בן מלך: (ג) שוכני בחגוי סלע. סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו. חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעי' י"ט) בלע"ז ברייטנ"א דפוס בזיל ברייטייכ"א ואולי פנטור"א (איינע ספאלטע, חיין ריטן) fente, Fenture; ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי (תהלים ס"ה) וכוי"ו של מטוי (בראשית כ"א) שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת: (ה) באו לך. עליך: איך נדמתה. למה נדמית דומם עד שגנבו כל ממונם: הלא בוצרי'

באור

(א) חזון, זה מראה נבואת עובדיה: לאדום. על אדום: שמועה וכו', אני ושאר נביאים שמענו וכו' כי הרבה נביאים התנבאו על חרבן אדום. ואולי הוא לבדו שמע הנבואה ואמר בלשון רבים דרך ענוה. כמנהג המקרא לפעמים וכן נראה לי עקר: וציר, ת"י שליח כמו ציר אמונים (משלי י"ג) ושעורו השמועה היא שנשלח ציר לכל הגוים שיתעוררו לבוא עליה למלחמה: (ב) קטן נתתיך בגוים, הפוך קטן בגוים נתתיך ות"י חלש. כי היתה ממלכה שפלה וחלושה: (ג) זדון לבך וכו'. כלומר עתה שנתגדלת מעט למשול המשל רב, זדון לבך השיאך להתגאות יותר מדי ולרדוף אחרי כבוד מדומה: שוכני. ועל זה תתגאה שתשכון במקום גבוה ונשא. בחגוי, כשפכה הה"א לוי"ו כדאית כמו מן שלה ושלוי עולם (תהלים ע"ג) ענינו בבקעי סלע (ספאלטען, קליפטען), או הוא מן חוג הארץ (איוב י"ז). חגה וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו (רד"ק) (פעלזענהאָהען), וי"ת בשני כתא, וכן הוא בתרגומי והחכם געזעניוס פתרו מלשון ערבי (לופֿטשטראָרט, פֿעלזען־אוין), ובתרגום הסופי חגא (חבשיטיגע האָהע דעם פֿעלזענס): (ד) תגביה, חסר הפעול שבאך: כנשר, המגביה עוף: שים, כמו תשים והוא צווי במקום עתיד וכן ומוח זכר (דברים ל"ב) כמו תמות (רד"ק) וכן ת"י תשוי: קנך, כנוי למדור ולפי שלקח המשל מן הנשר אמר לשון נופל על לשון: (ה) אם גנבים, אמר ודך תימה שיתמהו הרואים בעת המרבן של אדום ויאמרו

תרגום אשכנזי

לך אם־שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים אם־בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות: (ו) איך נחפשו עשו נבעו מצפניו: (ז) עד־הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו: (ח) הלוא ביום ההוא נאם־יהוה והאבדתי חכמים

זא צערניכטעט ביזט! — זיא שטעהלען דאך נור נאך איהרער גענוגע; (אונד ווערדען דיך דאך ניכט גאנץ אויסגערויבט האבען)? זאללטען עט־ווא ווינלעזער איבער דיך געקאממען זיין? זיא לאס־סען דאך נאכלעזע איבריג! (ו) וויא ווירד עשו דורכזוכט, וויא זיינע גע־היימסטען ארטער ער־פארשט. (ז) ביז אן דיא אייסערכטע גרענצע הין שיקטען זיא דיך (ר. ה. ריעטען זיא דיר צו ציהען) אלל דיינע בונדעס גענאססען, רייצען דיך, דיך איבערוועלטיגען דיינע פריע־דענס פערוואנדטען, דיא דיין בראד עססען לעגען דיר אונהייל אונטער, קיין פערשטאנד איזט אין איהם! (ח) זיהע, אן דעמזעלבען טאגע, שפריכט דער עוויגע, דא פערטילגע איך דיא וייזען

רש"י

ישאירו עוללות. והלא לא ישאירו לך כלום כי יחפשו ויגלו וידרשו מצפוניך: (ו) נבעו. תרגם יונתן איתגליין. ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו (ישעי' כ"א): (ז) עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולוו עד גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והלאוך: יכלו לך. לפתותך לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך. אף המאכל שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה:

באור

מה זה לך אם גנבים וכו' (רד"ק) וזה נכון, ויתכן לומר שהנביא בעצמו מתפעל מהרגשותיו החזקות. ראה החרבן לנוכח פניו ונתעורר לקרוא אל אדום אם גנבים וכו' דרך התול: איך נדמתה, איננו לשאלה איכה נהיתה זאת, כי אם לקריאה, כאדם הרואה שממון רעהו הקורא בהכנעת ראשו ובתמיהה הגדולה, מה גדלה חרבנך ואיך נכרת ונשחת מכל וכל מבלי שארית בפתע פתאום והיית לאפס ואין! והוא בדרך הלצה ולעג: הלא יגנבו, הלא אין דרכם לגנוב הכל אלא די ספוקם ויניחו המותר: בוצרים, תולשי ענבי כרם: עוללות, הן הענבים הקטנים הגלופים שהן נשארים לקיטה בתר לקיטה: (ו) נחפשו, בשין כמו חופש כל חדרי בטן (משלי כ') ענין חתירה (דורכזוכען), ות"י אתבלש לבוכה זאת, ואולי הפש מהמלות המתהפכות, והוא חשף ענין גלוי והערה (ענטבלאסט זיין, אויפגעדעקט זיין), וטעמו איך נגלו מטמוני עשו: נבעו, שרשו בעה עקר ענינו בקשה ודרישה ועמו חפוש כי בקשה וחפוש נרדפים בענין, ויש ג"כ קרוב בהוראתו עם פעל נבע (פרייא פליסען, קוועללען), מים הנובעים בגלוי, ומזה הפעיל מביעה גלוי דברים טובים, ויהיה טעמו כן פה מקביל אל נחפשו. ולזה ת"י אתגליין:

(ז) עד הגבול שלחוך, י"מ מענין לווי (בעגלייטעטען זיא דיך), והנכון כמשמעו, ענין שלוח, כלומר שיעצו לך לצאת עד הגבול החיצון בקצה גבול ארצו, מקום שם נלב האויב למלחמה שתפול בידיהם ובענין זה ת"י מן תחומך אגליוך (פאן דער גרענצע פערטריבען זיא דיך): יכלו לך, להם היכולת והתקף עליך להטות לבבך אחר רצונם ואתה תשמע להם ותעשה מה שיאמרו לך: לחמך, אוכלי לחמך ות"י אכלי פתורא (דיינע טישגענאססען), ע"ד אוכל לחמי הגדיל עלי עקב (תהלים מ"א') מזור, ענין חולי ות"י תקלא ותדגוני (אונהייל), סובלשניהם ומכוון אל ענין הכתוב שיניחו במקומו כליון ואבדון בעצתם הרעה, והמליצה יפה מאד. ואין רחוק לומר שטעם מלת לחמך מאכל, וענינו שיניחו לו על למקומו מאכל הסובב לו חולי (זיא לעגען איינע קרונקהייט פערוואזאכענדע שפייזע אויף דיינע שטעללע). אין תבונה בו. אין לו שום דעת ושכל להנהיג בדבר להיות נשמר מהם: (ח) והאבדתי חכמים, לא יתחכמו בתחבולות המלחמה להציל נפשם ותבונה לא תועיל להם מאומה להמלט על נפשם: (ט) וחתו וכו', יפחדו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום (ראב"ע): למען וכו', באופן שיכרת איש ממקור מהנכנס הוא

מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו: (ט) וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ
תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל:
(י) מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ
לְעוֹלָם: (יא) בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת
זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו וְעַל־יְרוּשָׁלַםִ
יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם: (יב) וְאַל־
תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח
לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם
צָרָה: (יג) אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם

אויס אדום, אונד פֿער־שטאנד פֿאָם געבירגע עשו'ס. (ט) עס פֿערצאגען דיינע העלדען, תימן, דאמיט יעדער מאן אויס דעם געבירגע עשו'ס אויס־געראָטטעט ווערדע דורך (אללגעמיינעס) מאָרדען. (י) וועגען דער געוואלט־טהאט אן דיינעם ברודער יעקב, דעקקט דיך דיא שאנדע, אונד דוא ווירסט אויסגעראָטטעט אויף עוויג. (יא) צו דער צייט, דא דוא פֿערן שטאנדעסט, אלס דיא פֿרעמדען (זיינע פֿיינדע) זיין פֿערמאָגען וועגפֿיהרטען, אונד אויסלענדער אין זיינע טהאָרע דראנגען, אונד איבער ירושלים דאז לאָאז ווארפֿען: אויך דוא ווארסט יא וויא איינער פֿאָן איהנען. (יב) דוא זאָלל־טעסט ניכט מיט אנזעהען דען (אונגליקס) טאג דיינעס ברודערס, דען טאג זיינער ענטפֿרעמ־דונג (וואָ מאן איהן אלס פֿרעמדען צור פֿערבאננונג פֿעראורטהיילט) דוא זאָללטעסט דיך ניכט פֿרייען איבער דיא זאָהנע יהודה'ס אם טאגע איהרעס אונטערגאנגעס, אונד העטטעסט דיינען מונד ניכט פֿערגראָסערן (ד. ה. שטאָלצע וואָרטע, פֿרעכע רעדען פֿיהרען) זאָללען אם טאגע דעס דראנגזאלס. (יג) דוא העטטעסט גאר ניכט זאָללען אין דאז טהאָר מיי־

רש"י

מזור. חולי: (ט) וחתו גבוריך תימן. יחתו ויפחדו לכוס אל ארץ ישמעאל. וי"ת ויתבדרון גיבוריך יתבי דרעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג שיבא עליכם: (י) מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: (יא) ביום עמדך מנגד. שלא באת לעזור לו: גם אתה כאחד מהם. מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם: (יב) ואל תרא ביום אחיך. לא הי' לך להביט לעמוד מנגדו: ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול (שמואל א' כ"ג) נכר אותו אלהים בידי הסגירו אותו בידי: (יג) ואל תשלחנה

באור

מהר עשו ולא ישאר איש: מקטל, ר"ל הכריתה תהיה מן ההרג שיעשה בהם ולא שימותו בחולי על מטתם: (י) מחמס, בעבור החמס שעשית ליעקב אחיך: (יא) ביום עמדך, עתה יפרש מהו החמס שעשה ואמר ביום שהיית עומד מרחוק ולא באת לעזור לו: שבות, מקור מבנין הקל מן שבה ופירושו ביום ששבו זרים חילו והזרים הם חיל נבוכדנאצר לדעת הראב"ע: חילו, נכסיו וקניניו כמו ואת כל חילם (בראשית ל"ו) (רד"ק): יַדּוּ, שרשו ידה נפלם רַבּוּ (תהלים כ"ה) רַבּוּ (ירמי' י"ד) או יהיה שרשו ידד מן לְיַדּוֹת (זכרי' ב' ד') ומשפטו יְיַדּוּ בשני יודין, והוא ליתן מן הדגוש, ובשהפילו יו"ד השרש מפני כובד קריאת שני יודין הטילו תנועת יו"ד השרש שהוא פתח ביו"ד האית"ן להורות עליה, ולדעת הריק"ם מבנין הפעיל ומשפטו יְיַדּוּ (רד"ק): (יב) ואל תרא וכו', לא היה לך לראות ביום צרת אחיך ואח"כ פירש ביום נכרו (הנ"ל): נכרו, מקור או שם ענין ההכחשה והזרות והוא הפך ההכרה ופירוש נכרו שהתנכר מאלו והיה כנכרי שהוציאוהו ממנו, ועד"ז מתורגם אשכנזית. ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו מן כי נכר אותו אלהים (ש"א כ"ג) (אויסליעפֿערונג): ואל תשמח, גם זה מבנין התנאי והספק (קאָנ־יונקטיף), וכן כל הפעלים העתידים בפסוקים האלה עד פסוק ט"ו: תגדל פיך, הגות בלשון על לשון מדברת גדולות וע"ד המליצה וירחיבו עלי פיהם (תהלים ל"ה), וכן ישתמש הלועז האשכנזי בלשון זאת (דען מונד וויטפֿרייסען, גראָסשפרעכען): (יג) אל תבוא. שעורו לא היה

אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־
תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ (יד) וְאַל־תַּעֲמֹד
עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר
שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ (טו) כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה
עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ
יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃ (טז) כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־
הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ
וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ׃ (יז) וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה
וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם׃
(יח) וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה

נעם פֿאָלקעס אם טאגע זיינעס אונפֿאלס קאָממען, זאָמיט ניכט זיין אונגליק אם טאגע זיינעס מיסגע־שיקקעס, מיט אנצוזעהען, אונר (דיא האנד) אן זיין גוט אויסצושטרעקקען ברויכען אם טאגע זיינעס פֿערדערבענס. (יד) דוא זאָללטעסט גאר ניכט שטעהען אם שיידעוועג, זיינע פֿליכטלינגע צו פֿער־ניכטען, אונד העטטעסט זיינע איבריג געבליבענען ניכט איבערליעפֿערן זאָל־לען אם טאגע דער נאָטה. (טו) יא דער טאג דעס עוויגען איזט נאהע איבער אללע פֿאָלקער: זאָ וויא דוא געטהאן, ווירד דיר געטהאן ווער־דען, דיינע פֿערגעלטונג קעהרט אויף דיין הויפט צוריק. (טז) דען זאָ וויא איהר (זאָהנע יהודה'ס) אויף מיינעם הייליגען בערגע טראנקעט, זאָללען אללע פֿאָלקער בעשטענדיג טרינקען, טרינקען אונד טוימעלן, אונד ווערדען אלס ווערען זיא ניא געוועזען. (יז) אבער אויף דעם בערגע ציון ווירד רעטטונג זיין, אונד ער זייא הייליג, אונד עס ווירד דאז הויז יעקב'ס זיינע בעזיטצטהימער בעזיטצען. (יח) אונד דאז הויז יעקב'ס זאָלל איין פֿייער זיין, דאז הויז יוסף'ס

רש"י

בחילו. אל תשלח ידך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידך: (יד) ואל תעמיד על הפרק. מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט ובלשון לע"ז קורים אותו טרו"ג וזהו Troue: (טז) כאשר שתיתם על הר קדשי. כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי: ולעו. כתרגומו ויסתלעמון ל' תמוהה ושממון וטירוף דעת איסטורדי"שון בלע"ז Estordison; étourdissement, (בעטייבונג): (יז) את מורשיהם. נכסי עממיא דהוו מחסנין להון: (יח) כי ה'

באור

לך להתחיל לבוא בשער עמי, ומאליו לא הוצרכת לשלוח יד בחילו ועד"ז מתורגם אשכנזית: תשלחנה, פירוש ואל תשלחנה ידיך בנכסיו וכן ת"י דלושיטת ידך: (יד) על הפרק, בראשי הדרכים, מקום שיתפרקו ממנו הדרכים שם היית עומד והיית אומר לבבליים או לאדומיים איזה דרך הלך הפליט (רד"ק): (טו) כי קרוב, מוסב על מה שאמר למעלה ח' הלא ביום ההוא וגו' והפסיק בענין בפסוק מחמס אחיך עד פה לפרש מה הוא החמס שעשה, ועתה חוזר אל ענין הראשון לבשר שהם ענשם, ומלת כי לאמתת הענין כדמתורגם: (טז) כי כאשר שתיתם, י"מ על עשו כלומר אתה עשו וכל הגוים בהר קדשי שהרביתם משתה ושמחה על חרבנו, כן ישתו כל הגוים האלה כוס התרעלה תמיד בלי הפסק. וי"מ על בני יהודה הנזכרים למעלה כאשר שתיתם כוס הנעל ע"י דעת עשו והגוים אשר עמו כן ישתו וגו' וכן הוא בתרגומי: ולעו, ענין ובלעו כמו ילע קדש (משלי כ' כ"ה) (טוירפֿען), ות"י ישתלעמון ענין תמהה וטירוף דעת וכמוהו על כן דברי לעו (איוב ו') וכן תרגמתיו: (יז) ובהר ציון, וי"ו מעורר על ההפך ר"ל אבל בהר ציון תהיה פליטה לשארית ישראל הנשארים בגלותם: והיה קדש. כאומר אע"פ שחשבו הגוים לחלל הר קדשי בגלותם ובגאותם שם עכ"ז קדוש יאמר לו: מורשיהם, הנפרד מורש וכמוהו מורשי לבבי (איוב י"ז י"א) (בעזיטצונגען מיינעס הערצענס), הרעיונים והמחשבות שיש להם מורשה בלבבי, וי"ת נכסי עממיא דהוו מחסנין להון (גיטער דיא זיא איהנען פֿערערבטען): (יח) אש, כמו אש וכן להבה כמו להבה: לקש, ידמה לקש הנשרף מהר: ודלקו, ואש של יעקב והלהבה של יוסף ידליקו את בית עשו: (יט) וירשו, בית יעקב הנזכר במקרא

וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ (יט) וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד׃ (כ) וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַ‍ִם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ (כא) וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

איינע פלאממע, אונד דאז הויז עשו'ס שטאפפעל אונד זיא ווערדען עס צינדען אונד פערצעהרען, אונד קיינער זיין דער דעם הויזע עשו'ס איבערבלייבען ווירד; דען דער עוויגע האט פערהייסען. (יט) אונד זיא (דיא בעוואהנער) דעם זיעדענס ווערדען דען בערג עשו'ס אונד (דיא בעוואהנער) דער נידערונג דיא פלשתים (איהר לאנד) בעזיטצען; אונד זיא ווערדען דאז געפילדע אפרים'ס, אונד דאז געפילדע שמרון'ס (זאמאריען'ס) בעזיטצען, אונד בנימין ווירד (דאז לאנד גלעד בעזיטצען). (כ) אונד דיא אין געפאנגענשאפט געפיהרטען דיזעס העערעס דער קינדער ישראל'ס ווערדען (בעזיטצען) (דאז לאנד) דער כנענים ביז צו צרפת (זארעפטא) אונד דיא אין געפאנגענשאפט געפיהרטען ירושלם'ס, דיא צו ספרד זינד, ווערדען דיא שטעדטע דעס זיעדענס בעזיטצען. (כא) אונד עס ווערדען הינויף ציהען עררעטטער צום בערגע ציון, צו ריכטען דאז געבירג עשו'ס אונד דאז קאניגטהום ווירד דעם עוויגען זיין.

רש"י

דבר. והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו' (במדבר כ"ד): (יט) וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במצר דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון: ובנימן את הגלעד. ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרח: (כ) וגלות החל הזה. תירגם יונתן עמא הדין: החל. לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד רבשקה (ישעיה ל"ו) אלא שזה חסר יו"ד. ויש עוד לפר' החל הזה גלות הביא הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת. גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מי' השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלים אשר בספרד. שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל. ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז (פראנקרייך) France, ספרד תרגם יונתן אספמיא: (כא) ועלו. שרי ישראל: מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו.

באור

שלפניו שהיו יושבים בדרומה של א"י ירשו את הר עשו שהוא במצר דרום, ויושבי השפלה ירשו את ארץ הפלשתים השכנה להם: וירשו, גם את שדה אפרים ושדה שמרון ובנימין שהיה גבולו בירדן, ויירש אז הגלעד שהיה מקודם לבני מנשה בארץ המישור שהוא מעבר לירדן, כי מנשה יתפשט גבולו משם והלאה (מדברי המפרשים) ואחרים אומרים שכונת הפסוק שירשו את הנגב וחוזר ומפרש את הר עשו שהוא בדרומה של א"י גם ירשו את השפלה וחוזר ומפרש את הפלשתים כי ארץ פלשתים היתה בשפלה וגם שדה אפרים ואת שדה שמרון ירשו ובנימין יירש גם את ארץ הגלעד מלבד חלק הנועה הנתן לו בא"י בעבר הירדן. מעדבי כמ"ש בספר יחזקאל בסוף. ונתרגמתי נטיתי אחר רוב המפרשים: (כ) וגלות החל, חסר יו"ד והוא כמו החיל וענינו שאר בני ישראל אשר המה בגלות, ות"י עמא הדין: אשר כנענים, מלת וירשו שלמעלה שב על זה כלומר שאנשי הגולה של שאר א"י ירשו הארץ אשר לכנענים יתחשב עד צרפת, והוא עיר גבולית של א"י בקצה ארץ צידון והיא הנזכרת במלכים (כ"ד ז') עיין באורנו שם: בספרד, ת"י באספמיא והוא (היספאניא, ספאניען). אך זה אינו נכון, כי זה ארץ רחוקה מצרפת הנזכרת שהיא אחת מגבולות צידון ומדברי הכתוב נראה כי צרפת וספרד שכנות היו, ולדעת איזה חכמי עמים ספרד היא (סיפהארא), שהיא בארץ מדי ויהודים נקראת ג"כ ספרוים. ובספר או"הב הקדש יבואר יותר מזה: (כא) ועלו וגו', מלך המשיח ושריו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם (רד"ק)

הפטרת וישב בגדי עשר בעמוס סי' ג' פ' ו' עד ג' פ' ט'.

(ו) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם: (ז) הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי: (ח) וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ

(ו) זאָ שפריכט דער עוויגע: אום דריא פֿערברעכען ישראל'ס אונד אום פֿיערע, קאַן איך זיי־נער ניכט שאָנען: דארום, דאס עס אום זילבער דען גערעכטען פֿערקױפֿט, אונד דען ארמען אום איין פאאר שוהע. (ז) זיא שמאכטען נאך דעם שטױבע דער ערדע (אום עס צו זעמצען) אויף דאז הויפט דער ארמען, (ד. ה. זיא טראכטען דיא ארמען אין איינע זאָלכע לאגע צו פֿערזעטצען, דאס זיא אין דען שטויב געדריקט זינד) אונד בייגען דען וועג דער עלענדען; אונד זאָהן אונד פֿאטער געהען צו איינער דירנע, אום מיינען היילִיגען נאמען צו ענטווייהען. (ח) אויף פֿערפֿפֿענ־

רש"י

ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל. לשפוט יוסטי"יר בלע"ז. (ריכטען, איין חורטהייל פֿאָלל־ליהען) jnsticier, הר עשו ית כרכא רבא דעשו: והיתה לה' המלוכה. לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מאויביו:

(ו) על מכרם בכסף צדיק. הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון. ואומר אני שכך פי' מטין משפט האביון כדי שילטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו וכותל' בדמי' קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסי' בניהם: (ז) השואפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם הולכים עליה כל שאפם וכל מחשבותם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלה'. שאיפה גילוסי"ר בלע"ז (נאך עטוואס זעהר גיריג זיין) *Goulouser:* ודרך ענוים יטו ונומר. החלשים נוטי' מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו (איוב כ"ד): אל הנערה. המאורסה: (ח) ועל בגדים חבלים יטו.

באור

לשפוט את הר עשו לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם: והיתה לה' המלוכה, ואז תהיה המלוכה לה' לבדו. כי כל הגוים יודו במלכותו ויקבלוהו יחדיו לאלהים (מדר"ק בשנוי מעט):

(ו) מכרם, ענין מכירה או קנין (פֿערהאנדלען). כמו שאמר במקום אחר לקנות בכסף דלים (עמוס ח') ופירש לדיק הוא לדיק בדינו וכן ויסלף דברי לדיקים (דברים י"ט): נעלים, כנוי לדבר קל ומועט כמו מחוט ועד שרוך נעל (בראשית י"ד כ"ג) וי"ת בדיל דיחסנון. והוא סתום מאוד עיין רש"י ורד"ק שנדחקו לפרשו בדרך רחוקה. ואולי הוא טעות הדפוס ולריך להיות בדיל די חְסַן כי תרגום של נעל מְסָנָא: (ז) השאפים, ענין בליעה ע"ד ההפלגה וכן השואפים אביון (עמוס ח') ופירושו השופטים הם השואפים, ומכונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים, שמשימים שועדיהם תחתיהם, ואם לא יתנו העניים על פיהם. יקחום בשבר לאשיהם ויפילום בארץ. והנה עפר הארץ בראש דלים (רד"ק) ולדעתי הוא מליצה לענין הכנעה ושעבוד, והמשל לקוח מן עפר ארץ, ע"ד שחה לעפר נפשנו (תהלים מ"ד כ') ורבים כמוהו, המורים על הכנעה וענוה, לכן העלאת עפר על ראש הנמצא בספרי קדש, סימן להכנעה והשפלת עצמו, ואמר שהשופטים חומדים אל עפר ארץ לשים בראש דלים ע"ד המליצה והשאלה, שכל חמדתם להשפיל העניים ולהשם רוחם שיכוף כאגמון ראשם ויהיו משועבדים להם, ועד"ז מתורגם אשכנזית: ודרך וגו', פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו (שמות י"ח) וכן ת"י ודין חשיכיא מסטן (רד"ק): למען וגו', כאלו כונתם להכעיסני ולחלל שמי כי אם היה בעבור התאוה מה להם מעשה הפרילות בהסרת כל בושה וכלימה מלד הבאות אל בניהם ולהפך, והמליצה ע"ד ההפלגה: (ח) ועל בגדים, כסות לילה השוכבים עליו (נאכט־געוואנד, בעטט־

אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ (ט) וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ (י) וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ (יא) וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

דעטען געוועגדערן שטרעקקען זיא זיך הין נעבען יעגליכעם אלטארע, אונד ווײן דער בעשטראָפּטען טרינקען זיא אין דעם הויזע איהרער גאָטטער. (ט) אונד איך האבע יא דאָך דען אמוריטער פֿאָר איהנען פֿערטילגעט, דער האָך וואר וויא צעדערן, אונד שטארק וויא אייכען, איך פֿערטילגטע אָבען זיינע פֿרוכט אונד אונטען זיינע וואורצעל! (י) אונד איך פֿיהרטע אייך אויס דעם לאנדע מצרים, אונד לייטעטע אייך אין דער וויסטע פֿיערציג יאהרע, אום דאז לאנד דעם אמוריטער'ס צו עראָבערן. (יא) אונד איך שטעללטע אויס אײרען זאָהנען פראָפֿעטען אונד אויס אײרען יינגלינגען געווייהעטע אן, איזט עס ניכט דעם אלזאָ קינדער ישראל'ס? שפריכט דער עוויגע.

רש"י

ת"י על מחות סוין דמסכון מסתחרי' זוקפין מלוה על העניי' וממשכני' אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: יטו. מלשון מסיבה שכל הסיבת סעודה בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים. שעונשי' אותו ממון ושותים בו יין: בית אלהיהם. בבית ע"ז שהיתה להם אצל מזבח: (ט) כאלונים. קיי"שנש בלע"ז: (חייכען) *Chesnes:* chênes ואשמיד פריו ממעל. שרים העליונים: ושרשיו מתחת. שרים התחתונים. ד"א הצרעת היתה מסמא עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטן: (יא) לנזירים. ת"י למלפין שהי' פרושין מדרכי ע"ה ועוסקין בתורה אין נזירה בנ"ת אלא ל' פרישה: האף אין. בתמיה כלומר כלום

באור

דעקקען, לאקען), כמו ותכס בבגד (ש"א י"ט י"ד) ויכסוהו בבגדים (מ"א א') וכן התורה אמרה במה ישכב (שמות כ"ב): חבלים, ענין משכון ידוע: יטו, מטין עצמן וישתרעו עליהן בהסבה בעת הסעודה מה שהם שועדים אצל כל מזבח העשוי לפסילים. והמסבה בלשון יקרא הטיה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטה ויקרא והטיתי לקרות (במסכת ברכות) וכן ת"י ועל שוין (ענין מטה ויצוע) מסחרין (ענין הסבה) בסטר אגיריהון: ענושים, שעונשים אותם כסף וישתו במחירו יין ות"י אנוסין (ערפרעססען): (ט) ואנכי וכו', ר"ל מלבד תועבת מעשיהם הם כפויי טובה כי הלא הצלתים מכף אויבים והשמדתי האמורי שהוא תקיף וחזק: ואשמיד פריו, לפי שהמשילו לאילן אמר לשון הנופל בהם בהשחתת הפרי ועקירת השרש כלומר שהשמדה תהיה בתכלית השלמות, שלא יותיר ממנו שריד ופליט: (י) לרשת, לבוא לרשת את האמורי, וי"א לרשת מוסב למעלה על העליתי כלומר העליתי וכו' למען תירשו את האמורי, והענין אחד: (ו) לנזירים, נזירי אלהים וי"ת מַלְפִין (לעהרער), שיהיו פרושים מדרכי העולם

ויהיו עוסקים בתורה וענין נזר הפרשה (מרד"ק) ואולי טעמו כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט) נושאי נזר (געקרוינטע), וכמוהו זכו נזיריה (איכה ד') (עדלע, פֿאָרנעהמע, אויסגעצייכנעטע אינגנער). אך הפסוק הסמוך ותשקו וכו' יורה שהכונה על המופרשים משתית יין וכדומה (ענטהאלטזאמע): (יג) מעיק, פועל יוצא והוא ענין צרה ומוקה וכן מפני עקת רשע (תהלים נ"ה) ותרגם צרה עקתא (רד"ק): תחתיכם, כמו במקומכם וענינו כמו שתרגם יונתן הא אנא מייתי עליכון עָקָא ומעיק לכון באתריכון, ועד"ז מתורגם אשכנזית; ועיין באורו בספר מאור

עינים חלק קול אלהים: כאשר תעיק, פועל עומד (רד"ק) ר"ל כמו העגלה המלאה עמיר שהמשא קשה והיא נלחצה ורבוצה תחתיה, וכן ת"י כמא דְעָקָא עגלתא דטעינא עמירא. ואולי

תעיק פועל יוצא והפועל המשא, והענין אחד, וי"ת תחתיכם כמשמעו ומעתיקים (איך בייגע

נְאֻם־יְהוָה׃ (יב) וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃ (יג) הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ (יד) וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ (טו) וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ (טז) וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃ ג (א) שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן

קמץ בז"ק

(יב) איהר אבער ליעסעט דיא געווייהעטען ווין טרינקען, אונד דען פראָפעטען בעפאהלעט איהר, אונד שפרעכעט: איהר זאָללט ניכט ווייסאגען! (יג) זיהע, איך דרענגע אייך (ר. ה. איך ברינגע בעדרענגניס אויף אייערע פלעמצע) זאָ וויא איין וואגען (אונטער זיינער לאסט) געדריקט ווירד, דער פאָלל מיט גארבען איזט. (יד) אונד עס שווינדעט דיא פלוכט פיר דען שנעללפיסיגען, אונד דער שטארקע זאָלל זיינע קראַפט ניכט אנשטרענגען קאָננען, אונד דער העלד זיין לעבען ניכט רעטטען. (טו) אונד דער דען באָגען העלט (דער באָגענשיטצע) זאָלל ניכט שטאנד האלטען, דער שנעללפיסיגע ניכט ענטרינגען, אונד דער רייטער זיין לעבען ניכט רעטטען. (טז) אונד דער הערצהאַפטיגסטע אונטער דען העלדען, נאקט ווירד ער פליעהען אן דענזעלבען טאג, שפריכט דער עוויגע. ג (א) האָרעט דיעזעס וואָרט, וועלכעס דער עוויגע איבער אייך רעדעט, קינדער ישרא'ל, איבער דאז גאנצע געשלעכט, דאז איך אויס דעם לאנדע מצרים הערויפגעבראכט, וויא פאָלגט: (ב) נור אייך האבע איך אנערקאננט אויס אללען געשלעכטערן

רש"י

אתם יכולים להכחיש את זאת: (יב) ותשקו את הנזירים יין. שלא יודו אתכם שהשיבו לאסור להודות: ותשקו את הנזירים יין. תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכין נחמר': לא תנבאו. לעמוס לוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: (יג) מעיק. תרגום של מציק: תחתיכם. את חנייתכם: תעיק העגלה. מכובד משא שעליה: (טו) וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו: (טז) ערום ינוס וגו'. ערטילאי בלא כלי זיין: ג (ב) רק אתכם ידעתי. אהבתי

באור

חייך נידער, וויא זיך בייגט או. ז. וו.): (יד) ואבד וכו', אף הקל ברגליו לא יציל עצמו בבדמו מפני הסוס כי ישיגהו: (יג) לא יעמוד, לא יעמוד על עמדו בקשרי מלחמה כי ירך לבו וינוס מפחד. וכן תרגמתי: (יד) ערום, ערטילאי בלא זינא (וואפפענלאז): ג (א) המשפחה. הגוי כלו נקרא משפחה וכן משפחת מצרים (רד"ק): (ב) ידעתי, מן וידע אלהים ענין בחירה והכנה (ערקאָהרען ליעבען), ות"י אתרעיתי ענין רצון (וואָהלגעפאללען אן איהנען פינדען), ותרגומי סובל כל הוראות אלו: על כן אפקד וכו', ע"ד את אשר יאהב ה' יוכיח: (ג) הילכו וכו', מתוכן הנבואה נראה שתוכחת הנביא היא על שני דברים (א) במה שאמרו הנביאים בשאו דבריהם מלבם ולא ה' שלחם (ב) שהאמינו בלבם כי הרעה אשר באתם מקרה היא ומפי עליון לא יצאה. ע"כ הוכיחם על פניהם כי אין דבר בעולם בלי התיעדות מתחלה ואין פעולה בלי סבה, ואמר בראשונה: הילכו וכו', ר"ל האם במקרה נזדמן ששנים הולכים מיד יחד בדרך אחת, אם לא שנועדו יחד איש אל רעהו להתחבר בלכתם על הדרך, כן כל דבר הנעשה תחת השמש מיועד מראשיתו להעשות כן. ולכן כשתראו שדברי הנביא באו והסכימו עם רוח ה' אשר דבר בו, תדעו נאמנה כי מאת ה' יצאה זאת: (ד) הישאג וכו', וכי ישאג אריה ביער לריק ולא ימצא טרף, כי שאגתו מתחלה באשר הוא כוסף לטרף ותאותו בידו, כי מיד כשיתאוה יוצא

אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם: (ג) הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ: (ד) הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד: (ה) הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכּוֹד: (ו) אִם־יִתָּקַע

דער ערדע, דארום אהנדע איך אן אייך אלל איירע מיססעטהאטען. (ג) וואנדעלן וואהל צווייא צוזאממען, אָהנע זיך דאצו בעשטיממט צו האבען? (ד) בריללעט דער לאָווע אים וואלדע, אונד האט קיינען רויב? לעסט דער יונגע לאָווע זיינע שטיממע איס זיינער האָהלע ערשאללען, אָהנע דאס ער עטוואס ערבייטעט? (ה) פֿעללט יע איין פֿאָגעל אים פֿאָגעלשטעללער אויף דיא ערדע, אָהנע דאס איהם איינע שלינגע געלעגט וואָרדען? שטייגט וואהל דאז נעטץ פֿאָם ערדבאָדען אין דיא האָהע ווען מאן ניכטס דאמיט פֿאנגען וויל? (ו) שטאָסט מאן אין דער שטאדט אין דיא פֿאָזוינע, דאס דאז פֿאָלק

רש"י

ואתם פשעת' בי על כן וגו'. ורבותינו דרשו לגד אחר במסכת ע"ז: (ג) הילכו שנים יחדיו. שאתם אומרים לנביאים לא תתנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אא"כ נצטוו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו. אא"כ קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני: (ד) הישאג אריה ביער וטרף אין לו. כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אא"כ לכך וכן הוא אומר ישאג ככפירי' וינהו' ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והארי' על טרפו: (ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה. בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה פח מן האדמה. שהוטל שם אא"כ נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותו שעה כבר נלכד: (ו) אם יתקע שופר. שהצופה רואה גייסות באים בעיר

באור

לטרוף טרף ומי מהחיות יוכל לעצור כח ולעמוד מפניו? וכן נאמר ישאג ככפירים וינהם ויאחז טרף (ישעי' ה' כ"ט) ר"ל תיכף כשישאג וינהם יאחז הטרף בידו, והבן. כן נראה לי שעור הפסוק, וכן הוא מתורגם אשכנזית, והנמשל כמו שלא ישאג האריה לריק ולא יאחז טרף מיד כשישאג כן דבר ה' לא ישוב ריקם ומיד יבוא הדבר מה שיעד ולא יאחר כי רצונו היא מעשהו. ורש"י פי' כשאריה אוחז טרף דרכו לשאג ואינו שואג אלא א"כ לכך ולפיהו יתורגם (ברילט דער לאווע ווען ער קיינע בייטע האט)? אך לפ"ז ראוי להיות ואין לו טרף, כי עקר הכונה על שלא ישאג בשלילת הטרף ממנו, והנקד בכונה יבוא בל"ע בתחלה והמבין טעם המליצה ידביק בנפשו כי ישרה הערתי. וגם לא אדע לכוון הנמשל בד"ז כי אם בדרך רחוקה: היתן, כפל ענין במשל אחר דומה לזה. וכן הוא בכל הפסוקים הבאים. רק יש הבדל מה בבחינת תכונת המשל; כי יש הוא משל מדבר בחירי (ווילקיהרליכעס), ויש מדבר טבעי (נאטור געמעסעס), ויש מדבר מקרי (צופעלליגעס), ויש מנהגי והסכמי (פאָן געברויך אונד איינגעפיהרטעס), וכלם הולכים וסובבים אל תכלית אחת להוכיח ולגדר שאין מקרה והזדמן בעולם והכל אשר נעשה גם פרטי עניניו ואופניו מיועד מיד השם יתעלה מראשיתו וכן עם הרעות לענוש החוטאים, שיבשרו הנביאים על פי ה' טרם בואם והאותיות אשר תבאנה לאחור יחדיו הן יעוד ה' ונאמרו להזהר מהן כי יבואו אל נכון אם לא ישמעו החוטאים: (ה) התפול וכו', כמו שלא יפול עוף על קרקע הארץ בפח אם לא יהיה לו מוקש להלכד בה, כן אין פעולה בעולם בלי סבה הראשונה: היעלה וכו', יש פח מוכשר לעלות באויר השמים ללכוד בו עוף הפורח ועל זה כוון פה הנביא ושעורו האם עולה הפח להלכד בה צפור שמים למעלה ואין רצון הציד ללכוד אותו. ובקשה הכי לאזכס מזורה הרשת? וכן לא ידבר ה' דבר לנביאיו בלי כונה להזהיר החוטאים, זהו הנכון לפי פשוטו, ופירושים אחרים היסולק הפח מן האדמה טרם נלכד בו צפור (ניאמט מאן דאז נעטץ וועג, ווען מאן ניכטס געפאנגען האט?), או היעלה פח מן האדמה ע"י נדנוד העיף ועוד לא נלכד בו? ומי מעלה את הפח (געהעבט דאז נעטץ אין דיא הֶהע ווען קיין פאנג געשעהען איזט? רחוקים ממשמעות הלשון ומן הפשט האמתי ובלתי מכונים אל הנמשל: (ו) אם יתקע וכו', בעת המלחמה מעמידים הצופה לראות אם בא האויב ובבואו יתקע בשופר להקהיל את העם להלחם

שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא עָשָׂה: (ז) כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִה דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים: (ח) אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא:

קמץ בלא אס"ף

ניכט ערשריקקט? — אונד עס זאָלל איין אונגליק אין דער שטאדט געשעהען, דאז דער עוויגע ניכט געטהאן? (ז) יא, ניכטס טהוט דער העררֿ, דער עוויגע, וואָ ער ניכט זיין געהיימניס זיינען קנעכטען דען פראָפעטען אָפֿפֿענבארט. (ח) ברילּלט דער לאָווע; ווער וואָללטע זיך ניכט פֿירכטען? דער העררֿ, דער עוויגע רעדעט, ווער וואָללטע ניכט ווייזזאגען?

הפטרת מקץ במלכים א' סי' ג' פ' ט"ו עד סי' ד' פ' ג':

(טו) וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו: (טז) אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת

(טו) דא ערוואכטע שלמה, אונד זיהע! עס וואר איין טרוים. ער קאם געגען ירושלים, אונד טראט פֿאָר דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען, אינד בראכטע גאנצאָפּפֿער אינד פֿריידענאָפּפֿער דאר, אונד פֿעראנשטאלטעטע איין מאהל פֿיר אללע זיינע דיענער. — (טז) דאמאלס קאמען צוויי וויבער, הורען, צום קאָניגע, אונד טראטען

רש"י

ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: הישאג אריה. הוא נבוכדנצר, ד"א הנביאים מדמין את רוח הקדש הבא אליהם לשאגת אריה כמו שאמור למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פירש הדוגמא שהביא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף. היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון. התפול צפור על פח ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש. היעלה עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם. אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים על דברי הנביאים שהם נופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא זהרת' בנביאיו: (ז) כי לא יעשה אדני אלהים דבר. אא"כ גלה סודו אותו סוד אל עבדיו הנביאים: (ח) אריה שאג מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא:

(טו) ויקץ שלמה והנה חלום. והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף והבין לשונו כלב

באור

נגדו והעם בודאי יחרדו, וי"ת אם יתקעו שופרא בקרתא בלא זמניה (צור אוגלייט) כוונתו על עת ביאת האויב בפתע פתאום. ועיין פי' רד"ק: אם תהיה וכו', עתה חתם דבריו לבוא אל המבוקש ולאמור כמו שכל הדברים האלה כולם נועדים מקודם ומתפעלים ע"י הסובב אותם, כן: (ז) כי לא וכו'. הכל בא בהשגחת אלהי, כי אין ה' עושה מאומה, בלתי גלות סודו בתחלה אל הנביאים: (ח) אריה שאג, והלא הנביאים בודאי מתנבאים הדבר אל העם, ואיכם כובשים הנבואה, כי הם מוכרחים בנבואתם, כי כמו שהוא דבר נמנע מלגרש המורא והפחד מלב בעת שאגת אריה, כן נמנע מעצור במלים. ולהכחיד דברי אלהים תחת לשונו בעת אשר ה' ידבר וישפוך רוח קדשו על הנביא, וכן כל הבא נשמע מפי הנביא טרם בואו ואין זה מקרה כ"א ביעוד אלהות, ומוסב לתחלת הענין שאמר ע"כ אפקוד עליכם וכו' לשלם גמול רעתכם הואיל והכל בהשגחה יש גמול על המעשה:

(טז) אז תבאנה, כמו באו, ועם מלת אז יבוא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר, אז יבדיל, אז ידבר (רד"ק) וענין בעת ההיא בשובו ירושלים בא לו זה הדין לידו ונראה לו

אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ (יז) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ (יח) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ (יט) וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ (כ) וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃ (כא) וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ (כב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (כג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת

תרגו' אשכנזי שלו

פֿאָר איהן. (יז) דאז איינע ווייב שפראך: הערע מיך מיין העדר! איך אונד דיזעס ווייב וואָהנעטען אין איינעם הויזע, אונד איך נעבאר בייא איהר אים הויזע. (יח) אונד אם דריטטען טאגע, נאכדעם איך געבאָרען, זאָ געבאר אויך דיעזעם ווייב, אונד וויר וואָרען צוזאממען, קיין אנדערער וואר בייא אונס אים הויזע, זאָנדערן נור ווירביידע. (יט) אונד עס שטארב דאז קינד דיעזעם ווייבעס דעס נאכטס; דען זיא האטטע אויף איהן געלעגען (אונד עס ערדריקט). (כ) דא שטאנד זיא אין דער נאכט אויף, אונד נאהם מיינען זאָהן פֿאָן מיינער זייטע, דא דיינע מאגד שליף, אונד לעגטע עס אין איהרע ארמע; אונד איהר טאָדטעס קינד, לעגטע זיא אין מיינע ארמע. (כא) אלס איך נון דעם מאָרגענס אויפֿשטאנד, מיין קינד צו זייגען, זיהע! דא וואר עס טאָדט. אונד איך בעטראכטעטע עס אם (העללען) מאָרגען אונד זיהע! עס וואר ניכט מיין קינד דאז איך געבאָרען. (כב) דאז אנדערע ווייב שפראך: ניין! זאָנדערן מיין קינד איזט דאז לעבענדיגע, אונד דיין קינד דאז טאָדטע; אונד יענע שפראך: ניין! זאָנדערן דיין קינד איזט דאז טאדטע, אונד מיין קינד איזט דאז לעבענדיגע. זאָ רעדעטען זיא פֿאָר דעם קאָניגע. (כג) דא שפראך דער

רש"י

נוכח ומבין לשונו: ויעש משתה. משמחת לבו שהבין שחלומו אמת: (כא) ואתבונן

באור

כי חלומו אמת והש"ית נתן לו חכמה ובינה: נשים זונות, ת"י פונדקן והמוסיף בערוך פירשו במלת מלון מלשון יוני (גאסטווירטהין) וז"ל הרלב"ג אחשוב שהיו פונדקאות מוכרות מזון או שהיו מפקידות אצלן עכ"ד. והנה אחד שמצאנו ביחזקאל פרשה כ"ג אשה זונה הרבה פעמים ות"י פונדקיתא ושם ודאי זונה לפי ענינו, לכן דעתי בזה כי אותן הנשים המפקידות אצלן היו מוכרות מזון כדי שיבואו הזכרים שם ויהיה להם מקום לפתות לבן להפקדות, ועקר ענינו מופקדת ולכן יפה מתורגם רחב הזונה ביהושע (בוהלערין): (יז) בי אדוני, להאזין דברי וכן מתורגם אשכנזית ות"י כבכ"מ בבעו (איך ביטטע אוני גנאדע!): (יח) אין זר אתנו. רוצה את המעשה להיות עד בדבר: (יט) אשר שכבה, נראה מפני ששכבה עליו מת, כי אלו לא מת כך אלא שקדמו חולי, לא נולד הספק, כי היו מנקדות אותו שאר נשים בחליו, לכך אמרה אשר שכבה (רד"ק): (כ) ואתבונן אליו, הסתכלתי בצורתו כת"י ואסתכלית ביה (רד"ק): (כא) ותדברנה וכו', היו מתוכחות על הדבר. וכן כתב הרד"ק אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך, כמנהג בעלי הדין שכל אחד סובב בטענותיו לחזקו ולהבינו לשופט ע"כ, ות"י לפי הכונה ודינן (זיא סטריטטען): (כה) גזרו, חתכו: לאחת, משפטו אחרת, וכבר העירותי ע"ז בספר (שמואל ב' י"ב א') והלמ"ד בשו"א ומני פתחין יורה שהיא סמיכות בלי סומך (מדברי רד"ק בשנוי מלות ותוספה): (כז) תנו לה, לאשה שאמרה תנו לה את הילד. כאלו הכפיל דבריה שאמרה

אמרת זה־בני החי ובנך המת וזאת אמרת לא כי בנך המת ובני החי: (כד) ויאמר המלך קחו־לי חרב ויביאו החרב לפני המלך: (כה) ויאמר המלך גזרו את־הילד החי לשנים ותנו את־החצי לאחת ואת־החצי לאחת: (כו) ותאמר האשה אשר־בנה החי אל־המלך כי־נכמרו רחמיה על־בנה ותאמר ׀ בי אדני תנו־לה את־הילוד החי והמת אל־תמיתהו וזאת אמרת גם־לי גם־לך לא יהיה גזרו: (כז) ויען המלך ויאמר תנו־לה את־הילוד החי והמת לא תמיתהו היא אמו: (כח) וישמעו כל־ישראל את־המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי־חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ד (א) ויהי המלך שלמה מלך על־כל־ישראל:

פתח בו"ק

קאָניג: דיזע שפריכט: דאז איזט מיין קינד, דאז לעבענדיגע, אונד דיין קינד איזט דאז טאָדטע; אונד יענע שפריכט: ניין! זאָנדערן דיין קינד איזט דאז טאָדטע, אונד מיין קינד איזט דאז לעבענדיגע. (כד) אונד דער קאָניג שפראך: האָלעט מיר איין שווערט! אונד זיא בראכטען איין שווערט פֿאָר דען קאָניג. (כה) דער קאָניג שפראך: הויעט דאז לעבענדיגע קינד אין צווייא טהיילע; אונד געבעט דיא העלפֿטע דער איינען, אונד דיא העלפֿטע דער אנדערן! (כו) דא שפראך דאז וייב, דערען קינד דאז לעבענדיגע וואר, צום קאָניגע: (דען עס ענטבראננטע איהרע ליבע איבער איהר קינד) אונד זיא שפראך: הערע מיך, מיין העררן! געבעט איהר דאז לעבענדיגע קינד, נור טאָדטעט עס ניכט; אונד יענע שפראך: עס זייא ועדער מיין, נאָך דיין, הויעט עס פֿאָן איינאנדער! (כז) דער קאָניג האָב אן אונד שפראך: געבעט איהר דאז לעבענדיגע קינד, אונד טאָדטעט עס ניכט; זיא איזט זיינע מוטטער. (כח) אונד עס האָרעטע גאנץ ישראל דאז אורטהייל, דאז דער קאָניג געפֿעללט, אונד זיא פֿירכטעטען זיך פֿאָר דעם קאָניגע; דען זיא זאהען, דאס דיא ווייזהייט גאָטטעס אין איהם וואר, אום דאז רעכט אויסצואיבען. ד (א) אלזאָ וואר דער קאָניג שלמה, קאָניג איבער גאנץ ישראל.

רש"י

אליו. נתתי לב להסתכל בו: (כז) היא אמו. בת קול הופיע ואמרה היא אמו: ד (א) מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו:

באור

בהודעם, להודיע, זאת היא אמו שמרחמת על בנה: הילוד, פעול או שם כמו ילד (רד"ק בספר השרשים). ולדעתי הוא יליד בחלוף אותיות אה"וי. ובנה ת"י בפרשה זאת בן בר (זוהן) תרגומו בכ"ת אף שלא נרמז על המין. ואחריו העתיקו חכמי העמים גן ופ"ג מלת הילוד ת רגם רביה כתרגומו במלת ילד בכל המקדם. ותרגומנו הכתובהו לפי ההעתקה הישנה בן (קינד), אחרי שאין לנו רמז פה על המין; וגם המלך אמר הילד, ובסוף המעשה אין זה דבר הכינוי לו כלל: (כח) את המשפט, לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר. כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט (רד"ק). וידוע כי פעל ירא בחבור מלת פני יורה על יראת העונש ולא יראת התרוממות. ועל פיו מתורגם אשכנזית (פֿורכט): לעשות משפט, לברר האמת ע"י בחינה ולעשותה בכח בינתו: ד (א) ויהי, משראו חכמתו שמחו כולם במלכותו, (רש"י) והרד"ק פירש לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל, אמר ששלמה מלך על כל ישראל ולא היה אדם מפקפק במלכותו, כיון שראו בו חכמת אלהים לעשות משפט, וכעין זה פי' הרלב"ג, ועל פיהם תרגמתי:

הפטרת ויגש

יחזקאל סי' ל"ז פ' ט"ו עד סוף הסימן:

(טו) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (טז) וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו: (יז) וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: (יח) וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ: (יט) דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ

חברו כ' חברו כ' חברו כ'

תרגום אשכנזי שלה

(טו) אונד עס וואַרד מיר דאז וואָרט דעם עוויגען, וויא פֿאָלגט: (טז) דוא מענשען - זאָהן נימם דיר איין האָלץ, אונד שרייבע דאַרויף: פֿיר יהודה אונד דיא קינדער ישראל'ס זיינע גענאָססען! אונד נימם איין אנדערעס האָלץ אונד שרייבע דאַרויף: פֿיר יוסף, האָלץ אפרים'ס אונד דעס גאַנצען הויזעס ישראל'ס זיינער גענאָססען. (יז) אונד ברינגע זיא צוזאממען, איינס צום אנדערן, צו איינעם האָלצע, דאס זיא אין דיינער האנד איינס זייען. (יח) אונד ווען דיא זאָהנע דיינעס פֿאָלקעס צו דיר זאגען, וויא פֿאָלגט: דוא ווירסט אונז דאָך אנצייגען, וואס דיזעס דיר בעדייטעט? (יט) זאָ רעדע צו איהנען: זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: זיהע, איך נעהמע דאז האָלץ יוסף'ס, וועלכעס איז דער האנד אפרים'ס איזט, אונד יענעם דער שטעממע ישראל'ס זיינער גענאָססען, אונד געבע זיא (דיא שטעממע ישראל'ס) נעבסט איהם (אפרים) מיט דעם האָלצע יהודה'ס צוזאממען, אונד

רש"י

(טו) ויהי דבר ה' אלי לאמר: (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו'. וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חביריו. אדרבה תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרים ושאר תשעת שבטים שהיו אחר ירבעם שהיה משבט אפרים: (יז) והיו לאחדים. אני אחברם לבני העצים שיהא עץ אחד בידך:

באור

(טז) עץ, כמשמעו חתיכת עץ וכן תרגמתיו. וי"ת לוחא (טרייבטאפֿעלן): וכתוב עליו, המלות האלה: חבריו, כן קרי והם שבט בנימן שהיה עם שבט יהודה לעולם גם לאחר שנחלקה המלכות וכתיב חברו לפי שהיו כשבט אחד (רד"ק) ות"י לחיבון: (יז) וקרב, צווי מבנין פעל הדגוש וגם נפתח הרי"ש בפלס פַּלַּג (תהלים נ"ה) כַּתַּר (איוב ל"ו) (הנ"ל): לאחדים, מחוברים כדבר אחד (הנ"ל): (יח) הלוא וגו', הלא ראוי שתגיד לנו על מה רמז זה אשר עשית לך? (יט) עץ יוסף, ר"ל שבט מלכות יוסף אשר הוא ביד אפרים: ושבטי ישראל, שעזרו וגם אקח את עץ של שבטי ישראל שהתחברו עמו. ואתן אותם עליו, ר"ל עם אפרים להיות עם שבט מלכות יהודה ביחד, ואעשה אותם לשבט מלכות אחד וכן יקום הדבר בימי החזקה, ועפ"ז תרגמתיו. וי"מ ונתתי אותם אפרים ושבטי ישראל עליו. ר"ל עם יהודה, והמלות את עץ יהודה תוספת באור של עליו כדרכו לפעמים ויתורגם (אונד געבע זיא צוזאממען מיט איהנען, נעמליך, מיט דעם האָלצע יהודה). והענין אחד: עליו, עמו ובסמוך לו: את, עם. וי"ת הא אנא מקרב ית שבטא דיוסף די הוא בשבטא דאפרים ושבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית שבטא דיהודה ואעבדינון לעמא חד ויהון חד קדמי (זיהע איך ברינגע דען שטאמם יוסף'ס, וועלכער איינגעהאלטען דער שטאמם אפרים'ס איזט, צוזאממען מיט דען שטעממען ישראל'ס, זיינען ברידערן, אונד פֿערבינדע זיא מיט איהנען, דיעם שטאממע יהודה'ס או. ז. וו.). והיו וכו', העצים עם הכתב שעליהם תאחז בידך לפניהם: (כג) יטמאו. מבנין התפעל ומדגשו יתטמאו

יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי׃ (כ) וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם׃ (כא) וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם׃ (כב) וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ־עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד׃ (כג) וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים׃ (כד) וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ (כה) וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ

יהית כ׳

תרגום אשכנזי

מאכע זיא צו איינעם האָלצע, דאס זיא איינס זייען אין מיינער האנד. (כ) אונד עס זאָללען דיא האָלצער וואָרויף דוא גע־שריעבען, פֿאָר איהרען אויגען אין דיינער האנד זיין (האלטע זיא זאָ אין דיינער האנד פֿאָר איהרען אויגען). (כא) אונד רעדע צו איהנען: זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע, זיהע, איך נעהמע דיא קינדער ישראל׳ס הערויס אויס דען פֿאָלקערן, וואָ־הין זיא געוואנדערט, אונד זאממלע זיא רינגסאום הער, אונד ברינגע זיא אין איהר לאנד. (כב) אונד איך מאכע זיא צו איינעם פֿאָלקע אים לאנדע, אויף דען בערגען ישראל׳ס; אונד איין קאָניג זאָלל פֿיר זיא אללע קאָניג זיין, אונד זיא ניכט מעהר צווייא פֿאָלקער זיין, אונד ניכט מעהר אין צווייא קאָניג־רייכע געטהיילעט זיין. (כג) אונד זיא זאָללען זיך ניכט מעהר פֿעראונרייניגען דורך איהרע גאָטצען, אונד איהרע שייזאלע, אונד דורך אלל איהרע פֿערברעכען, אונד איך בעפֿרייע זיא אוים אלל איהרען וואהנונגען. דארין זיא געזינדיגעט, אונד רייניגע זיא; אונד זיא זאָללען מיין פֿאָלק זיין, אונד איך ווילל איהר גאָטט זיין. (כד) אונד מיין קנעכט דוד זאָלל קאָניג איבער זיא, אונד איין איינציגער הירט פֿיר זיא אללע זיין. אונד אין מיינען רעכטען וועררען זיא וואנדעלן, מיינע געזעטצע בעאָ־באכטען אונד זיא טהון. (כה) אונד זיא זאָללען אין דעם לאנדע וואָהנען, דאז איך מיינעם

רש״י

(יט) הנה אני לוקח את עץ וגו׳. שלא יהיו עוד לשתי ממלכות: (כה) לעבדי ליעקב. כענין שנתתיה ליעקב בלא מצרים:

באור

(רד״ק) ת״י ולא יפתלבון: והושעתי וכו׳, כי רביס מהם נטמאו בין הגויים במקום מושבותיהם בזמן הגולה, והרשיעו כמותם, ולזה אמרו. אדחיקים ממושבות אלה לחזור לדת ישראל: אותם, פירוש עמהם כי יש מן הדפים שפירושם עם (רד״ק) וכן ת״י עמהון: (כו) ונתתים, פירוש נתתים בגורלי (רד״ק) (איך זעטצע זיא איינם לאנד)׳ אמנם כבר כאמר למעלה ויסבו בלשון וכו׳, ולדעתי הכוונה שיניחם על המעמד הטוב והשלום מאותו זמן והלאה ולא יגרשם וידיחם עוד בין הגוים, וכן ענין ונתתי מקדשי וכו׳ כלומר שיניח להם המקדש, ולא יתן אותו לחרבה. כי זה טעם פעל נתן לרוב עזיבה והנחה על מקומו כידוע, ועד״ז תרגמתי שניהם לפי הנלמת לענין והמשך הכתוב. ות״י ואדרכיכון ר״ל אתגם לברכה:

אֲבֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ (כו) וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ (כז) וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ (כח) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃

קנעכטע יעקב געגעבען, וואָרין איהרע פֿאָטער געוואָהנט, אונד זאָללען דארין וואָהנען, זיא אונד איהרע זאָהנע, אונד דיא זאָהנע איהרער זאָהנע, אין עוויגקייט; אונד מיין קנעכט דוד זאָלל איהר פֿירסט זיין עוויגליך. (כו) אונד איך שליעסע מיט איהנען איינען בונד דעס פֿריעדענס; איין עווינער בונד זאָלל מיט איהנען זיין. אונד איך לאססע זיא (זאָ בעשטעהען), אונד מעהרע זיא, אונד לאססע מיין היילינטהום אונטער זיא עוויג בלייבען. (כז) אונד מיינע וואָהנונג זאָלל בייא איהנען זיין, אונד איך ווילל איהר גאָטט זיין, אונד זיא זאָללען מיין פֿאָלק זיין. (כח) אונד דיא פֿאָלקער זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע, ישראל הייליגע, ווען מיין היילינטהום אונטער איהנען עוויג זיין ווירד.

הפטרת ויחי במלכים א' סי' ב' פ' א' עד פ' י"ב:

(א) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ (ב) אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ (ג) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ (ד) לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי

(א) אלס זיך נון דיא טאגע דוד'ס צום שטערבען נאהעטען, בעפֿאהל ער זיינעם זאָהנע שלמה וויא פֿאָלגט: (ב) איך געהע דען וועג אללע אירדישען, פֿאססע נור מוטה, אונד זייא איין מאן! (ג) בעאָבאכטע וואס צו בעאָבאכטען איזט געגען דען עוויגען, דיינען גאָטט; דאס דוא וואנדעלסט אין זיינען וועגען, האלטעסט זיינע געזעטצע, געבאָטהע, רעכטע אונד פֿעראָרדנונגען, וויא זיא אים לעהרבוכע משה'ס געשריבען שטעהען; אויף דאס דוא גליקליך זייעסט אין אללעם, וואס דוא טהוסט, אונד וואהין דוא דיך ווענדעסט. (ד) אויף דאס דער עוויגע זיינע פֿערהייסונג ערפֿיללע, דיא ער מיר פֿאָרטרוג, דא ער שפראך: ווען דיינע זאָהנע

באור

(ב) כל הארץ, כל אנשי הארץ. כמו וכל הארץ באו: (ג) תשכיל, תצליח כת"י תצלח, או טעמו אז תוכל להשוות דרכך על פי השכל האמת, על דרך שאמרו חז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. ודאוי לתרגמו (זאָ ווירסט דוא ווייזע האנדעלן). ובשני הפירושים הוא פועל עומד בבנין הפעיל וי"א יוצא, לפירוש הראשון בשתרך המלית תצליח את כל אשר תעשה (בריננסט דוא גליק אין אללעם וואס דוא אונטערניממסט) ולפירוש השני שתכנב מעשיך להיותם בשכל ובתבונה. (דאס דוא אללעס וואס דוא אונטערניממסט מיט ווייזהייט פֿאָללבריננסט): (ד) לאמר, דרך כל הלשון להכפיל המלה הזאת במאמר שאדכו הדברים באמצע וזה

בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־
יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְגַם
אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־
צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל
לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם
דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה
בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃
(ו) וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם
שְׁאֹל׃ (ז) וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־
חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי
בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ (ח) וְהִנֵּה עִמְּךָ
שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא

אויף איהרע וועגע אכ־
טען, דאס זיא פֿאר מיר
וואנדעלן מיט טרייע אונד
מיט גאנצעם הערצען
אונד מיט גאנצער זעעלע;
זאָ האבע איך געזאגט,
עס זאָלל נִיממער פֿעהלען
איין מאן אויף דעם טהראָ־
נע ישראל׳ס. (ה) אויך
ווייסט דוא וואָהל, וואס
מיר יואב דער זאָהן
צרויה׳ס געטהאן, וואס
ער אויסגעאיבט אן דיא
ביידען העערפֿיהרער
ישראל׳ס, אבנר דעם
זאָהנע נר׳ס, אונד עמשא
דעם זאָהנע יתר׳ס; דיא
ער אומגעבראכט אונד
קריגסבלוט פֿערגאָס אין
פֿרידען, אונד קריגסבלוט
אן זיינען גירטעל דער אום זיינע לענדען וואר אונד אן זיינע שוה אן זיינען פֿיסען, בראכטע.
(ו) טהוע נאך דיינער ווייזהייט, אונד לאס זיין גרויעס האאר ניכט אין פֿרידען הינאב
פֿאהרען אין דיא גרופֿט. (ז) אבער דען קינדערן ברזלי דעם גלעדיטערס ערווייזע גיטע,
אונד זיא זייען אונטער דענען, דיא אן דיינעם טישע עססען; דען אלזאָ נאהעטען זיא מיר,
אלס איך פֿאָר אבשלום, דיינעם ברודער, פֿלאָה. (ח) אונד זיהע! עס איזט בייא דיר שמעי
זאָהן גרא׳ס דעם בנימיניטען, פֿאָן בחורים, דערזעלבע פֿלוכטע מיר מיט העפֿטיגעם פֿלוך

רש״י

(ה) את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרי׳ ממנו: בחגורתו אשר במתניו. שחגר חרבו מזומנת על מתניו שלא כדרך החגורים בצאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטל אלא להגביה מן הארץ ולא נשמר מחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו נידתת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: (ו) ולא תורד שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול לגהינם: (ח) קללה נמרצת.

באור

סגולה (אידיאָטיסמוס) בל״הק. ועד״ז תרגמתי שלא נראה כפול בפסוק זה: (ה) עשה לי, דרך כלל, ומוזר ומפרש שזו אשר עשה לשני שרי צבא וכו׳ כי הם באו בהבטחת דוד והלכו בשליחותו, ועכ״ז הרגם יואב ויחשב א״כ כאלו עשה לדוד וזה לפי פשוטו, ואין צורך לומר שאשר הוי״ו ואשר עשה. וגם עקר כוונת דוד במעשה הרע של יואב שהרג אנשי צבא בשלום: לשני שרי צבאות, כי גם עמשא היה שר צבא לאבשלום ואף ברצון דוד היה להעמידו במקום יואב: וישם, ושעורו שפך דמי (אנשי) המלחמה בעת שהיה שלום בארץ. כן פירשו המפרשים, ואין צורך לזה, וטעמו דם הראוי לשפוך במלחמה, שפך הוא באנשי שלומי, ועד״ז מתורגם לאשכנזית: ויתן דמי מלחמה, כוונת המקרא בכלל שהזה נראה על בגדיו ומלבושיו כגואלו בדם נקיים, ודמז בפרט על חגורתו המזומנת במתניו לרחבו בכדי שתהיה נוחה לפול בשחה מ עצמה ונשלא מול עמשא שחה מעט לתקן מנעלו ונפלה החרב מתערה והגביהה בידו ועמשא לא נשמר, כידוע מספר שמואל: (ז) כי כן קרבו וכו׳, ענין קרבות ואהבה בכללות, וידמוז בפרטות שזהו בדבר עצמו שעשו עמו חסד לאכול על שולחן אביהם יהיו בניו מאוכלי שולחנו לתשלום גמול. ולשניהם כוון יונתן בתרגומו ספיקו לרכי: (ח) קללה נמרצת, חזקה כמו חבל נמרץ. ועפ״ז מתורגם כן לאשכנזית

קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ (ט) וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ (י) וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ (יא) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַ͏ִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ (יב) וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

תרגום אשכנזי שם

אלס איך נאך מחנים צאָג; אבער ער קאם מיר ענט־געגען הינאב אן דען ירדן, אונד איך שוואָר איהם ביים עווינען אונ־שפראך: איך וויל דיך ניכט טאָד־טען מיט דעם שווערטע. (ט) יעטצט אבער, לאס איהן ניכט אונגעאהנדעט, דוא ביזט יא איין קלוגער מאן, אונד ווירסט שאָן וויססען, וואס דוא איהם טהון מוסט, דאס דוא זיין גרויעס האאר מיט בלוט אין דיא גרופט הי־נונטער ברינגעסט.

(י) אונד דוד לעגטע זיך צו זיינען פֿאָטערן, אונד ווארד בעגראבען אין דער שטאדט דוד'ס. (יא) דיא צייט, וועלכע דוד רעגירטע איבער ישראל, ווארפֿיערציג יאהר. צו חברון רעגירטע ער זיבען יאהרע, אונד צו ירושלים רעגירטע ער דרייא אונד דרייסיג יאהרע. (יב) שלמה זאס נון אויף דעם טהראָנע זיינעס פֿאטערס דוד, אונד זיין קאָניגטהום ווארד זעהר בעפֿעסטיגט.

רש"י

מפורשת כמו מה ימריצך. מה נמרצו כמו מה נמלצו: (ט) כי איש חכם אתה. תן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת את אשר תעשה לו: (יב) ותכון מלכותו מאד. אף אל העליונים:

באור

ות"י לווטין מדין (ביטטערע פֿלֿוכע) ולדעת רש"י כמו נמללת כלומר מפורשת (דייטליך, אויס־ווייזדייטיגע, פֿרעכע): (ט) ועתה, אחר מותי אל תנקהו, כי תן לבך למצוא לו עון בשביל דבר אחר, וזהו וידעת אשר תעשה לו, (רש"י) ר"ל אתה תדע למצוא העלה את אשר תוכל לעשות לו כדי שתמיתהו. ורבים מחכמי ישראל והעמים נשאו ונתנו בדבר הזה לאמור: איך דוד בחיר אלהים יחטיא את נפשו לצוות לבנו כזאת? ואולם לדעתי כל דבר שפתים בזה אך למותר יהיה כי כבר נודע ההפרש הגדול בין חוקי הנהגת האדם נפשו, ובין חוקי הנהגת העם, ולחוקים האלה בתלמוד; ופעמים רבות יחויב על פי המשפט אשר תורה הנהגת העם, רעת ונזק איש יחידי בעבור טובת הכלל, ואם כן אם חשב דוד בלבו, כל עוד ששמעי חי יביע נזק להנהגת הכלל, פן יקהיל את העם על המלך שלמה, ויפריד מדנים בין אחים, ותהיה חרב איש ברעהו ובדומה, אז עשה דוד על פי המלוכה אשר תליה הנהגת העם אף שהמלוכה הזאת מתנגדת אל מדות וחוקי הנהגת האדם נפשו. ואין פה מקום להאריך בענין הזה, רק המשכיל יבין בדברים מעטים: (י) בעיר דוד, היא עיר ציון ונקרא עיר דוד כמו שמפורש בספר שמואל: (יא) שבע שנים, ובספר (ש"ב ב' י"א) נאמר גם ששה חדשים, ולא חש לתכותם כאן כי היה נרדף מאבשלום ששה חדשים. ועוד דרך סופר דברי הימים למלכים להודיע רק מספר השנים השלמים בלי למנות מנין החדשים והימים, כאשר הודעתי כבר בספר שמואל: (יב) ותכן, לא היתה מלכותו כמלכות אביו מעוררת במלחמות ורדיפות מאבשלום ושבע בן בכרי וכיוצא בם, כי אם מלכות שלמה היתה נכונה אין פרץ ואין שטן ואין יוצאת ואין פגע רע, ולכן היה לאל ידו להשגיח על הנהגת המדינה לבער כל נזק ורע, להסיר כל מכשול מדרך עמו, ולבחור המועיל והטוב להצלחתם. והפסוק הזה הקדמה למה שיסופר אחריו מזה:

לוח ההפטרת
כפי מנהגי כל הקהלות

למחר חדש בשמואל א׳ כ׳ י״ח עד סוף הפי׳ עם באור ותרגום אשכנזי כאשר הי׳ בחומשים הנדפסים עד עתה.
לשבת ור״ח בישעיה תחילת סי׳ ס״ו עד סוף, באור מאת החכם **שד״ל** ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך. ואצל ספר במדבר תמצא הבאור והתרגום אשכנזי כאשר הי׳ מקודם.
לשבת א׳ דחנוכה בת״ע זכרי׳ ב׳ י״ד עד סי׳ ד׳ ח׳ באור ותרגום אשכנזי כמקודם.
לשבת ב׳ דחנוכה מלכים א׳ ז׳ מ׳ עד נ״א באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.
בראשית ישעיה מ״ב ה׳ עד מ״ג י״א באור מאת החכם **שד״ל** ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.
נח ישעיה נ״ד א׳ עד נ״ה ו׳ באור ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.
לך לך ישעיה מ׳ כ״ז עד מ״א י״ז באור מאת החכם **שד״ל** ותרגום אשכנזי מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.
וירא מלכים ב׳ ד׳ א׳ עד כ״ד באור ותרגום אשכנזי כמקודם.
חיי שרה מלכים א׳ א׳ עד ל״ג באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.
תלדות בת״ע מלאכי א׳ עד ב׳ ח׳ באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.
ויצא בת״ע הושע י״א ז׳ עד י״ב י״ג באור ותרגו״א מאת החכם משה הלוי עהרענרייך.
וישלח בת״ע הושע י״ב י״ג עד סוף הספר באור ותרגום אשכנזי מהנ״ל.
וישלח כמנהג ספרדים בת״ע עובדי׳ א׳ עד סוף. באור ותרגום אשכנזי כמקודם.
וישב בת״ע עמוס ב׳ ו׳ עד ג׳ ט׳ באור ותרג״א כנ״ל. **מקץ** מלכים א׳ ג׳ ט״ו עד ד׳ ב׳ באור ותרג״א כנ״ל. **ויגש** יחזקאל ל״ז ט״ו עד סוף הסי׳ באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.
ויחי מלכים א׳ ב׳ א׳ עד י״ג באור ותרגום אשכנזי כנ״ל.

מזמורי תהלים לומר בכל שבת מעין הפרשיות.

בראשית ה׳ חקרתני סי׳ קל״ט.
נח הבו לה׳ בני אלים סי׳ כ״ט.
לך לך נאם ה׳ לאדני סי׳ ק״י.
וירא בה׳ חסיתי סי׳ י״א.
חיי שרה רחש לבי סי׳ מ״ה.
תולדות נאם פשע סי׳ ל״ח:
ויצא בברחו מפני אבשלום סי׳ ג׳.
וישלח חלצני ה׳ סי׳ ק״מ.
וישב מזמור שיר חנכת כי׳ ל׳.
מקץ קוה קויתי ה׳ סי׳ מ׳.
ויגש גדול ה׳ ומהלל מאד סי׳ מ״ה.
ויחי אשרי משכיל סי׳ מ״א.
לשבת וראש חודש ברכי נפשי סי׳ ק״ד.

המשתדל

והוא פירוש

על קצת מקומות מן התורה

מלאכת

שמואל דוד לוצאטו

איש טריאסטי

מרביץ תורה בפאדובה

מיטגליעד דעס ק. ק. וועגעציאנישען אינשטיטוט'ס

הקדמה

בקשו ממני המדפיסים הנכבדים אשר בעיר הממלכה יע"א שאכתוב להם קצת דפים בפירוש התורה, להוסיפם בהוצאת נתיבות השלום, אשר נדבם לבם להוציא לאור עוד הפעם, מהודר ומפואר מכל אשר היה לפניו. אז חשתי ולא התמהמהתי, ושמתי עיני ולבי על הפירושים אשר כתבתי לתלמידי במשך י"ח שנה שאני מלמד פה פאדובה בבית מדרש הרבנים, ועל מה שהוצאתי לאור ובבכורי העתים וכרם חמד ושאר ספרים, ובררתי מהם קצת פירושים שאמתתם ותועלתם גלויה יותר, בלי שיהיו נמצאים כבר בנתיבות השלום, ועל מה שכבר כתבתי ספחתי עוד ענינים חדשים, גם בקצת מקומות בטלתי דעתי הקודמת שכתבתי לשעבר, והבאתי אחרת תחתיה; ואספתי כל זה בספר הקטן אשר אנכי נותן לפניך היום, ונקרא שמו בישראל המשתדל.

ודע כי אני בספר הזה, כאשר בכל שאר מכתבי, אינני לא מן הזקנים, ולא מן החדשים, לא תורני ולא מתפלסף, לא רבני ולא קראי, אבל אני רודף אחר האמת, ואני מקבלה ממי שאמרה, אפילו הוא הפחות שבפחותים. ולא אקבל הכזב, אף אם יהיה האומרו הגדול שבגדולים.

והנה בפירוש המקראות היתה כל השתדלותי להבין לעצמי ולאחרים מה היתה כוונת האומר והכותב, וחלילה לי מלעוות הכתובים כדי להסכימם עם ההלכה. ומה שכתב רמב"מן בהקדמתו אור לנתיבה וז"ל „ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש „המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל עד שאי אפשר שיהיו שניהם צודקים, כי הסותר נמנע, אז „חובה עלינו לילך בדרך הדרש ולתרגם את המקרא על פיהו כי אנו אין לנו אלא קבלת חז"ל, „ובאורם נראה אור" — אולי לאיזה הסבה כתב כך, אבל כבר הורונו רש"י ורשב"ם. ולפניהם חכמי התלמוד, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ובכמה מקומות אמרו „אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא „בעלמא"; ועיין מה שכתבתי בספרי בית האוצר דף ל"ד ול"ה. וגם הוכחתי כי הענין המבדיל בין הרבנים והקראים איננו פירוש המקראות, ולא כל הדורך אחר הפשט הוא קראי או נוטה לדעת הקראים. כי אמנם לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. וגם התקוממתי ג"כ נגד מה שכתב רשב"ם (ולפניו מנחם בן סרוק ולפניו הקראים) בענין התפלין. ורק כדי להוסיף הרחקה לאותו פירוש העושה המצוה הזאת משל ומליצה הוצרכתי להוות דעתי בשמות י"ג ט'. והנה אני בספר הזה (כמו בכל שאר כתבי) היתה כוונתי להזכיר כל דבר בשם אומרו, וגם כשאמרתי דבר מדעתי ואח"כ מצאתיו באחד הספרים, הבאתי שם האיש שאמר אותו לפני; אך לפעמים יתכן שיהיה מה שכתבתי כתוב כבר בספר אשר איננו בידי. אף ג"כ בספר שהוא בידי ואני נתעלמתי מלעיין בו בעת כתבי הדבר ההוא, כי הוא דבר שאין לו סוף וגבול ואבוד זמן הרבה, ורק בקצת מקומות מצויינים בדקתי ולקטתי כל הדעות הנמצאות בכל המפרשים הנמצאים אתי. וכל המכירים אותי יאת דרכי מן כ"ב שנים והנה,

הקדמה

ידינוני לכף זכות; ומי שירצה לדון אותי לכף חובה, ויאמר כי פירוש פלוני גנוב הוא אתי, ברשות בידו. זה תשע עשרה שנה היטב חרה לי על דבר כזה (עיין כרם חמד א' עמוד י"ח), אך עתה ת"ל אם יחרץ כלב לשונו, מקולו לא אחת ומהמונו.

והנה בדברים ו' ה' הזכרתי ענין שכתבתי בהקדמת בית האוצר, ולא רציתי להאריך בהעתקת הענין, ולבלתי יהיו הדברים הנם כדברי הספר החתום, הנני מעתיק כאן קצת ממה שכתבתי בהקדמה ההיא, וזה לשוני: האדם בטבעו הוא בעל מחשבה, והוא ג"כ בעל המון מעים. בכח המחשבה הוא מבין דבר מתוך דבר, וממציא כל מלאכת מחשבת, ומגלה תעלומות חכמות; ועל ידי הכח הזה האדם הולך וחזק תמיד, ועולה במעלות התבונה מדרגה אחר מדרגה, ומפליא לעשות, לרדות ולמשול בכל אשר על הארץ. ובכח האחר אשר קראתי שמו הֲמוֹן מֵעָיִם האדם כואב בכאב רעהו ומצטער בצרתו, וישמח אם יראהו נושע מצרתו, ומתוך כך הוא אוהב הצדק והיושר; כי יקשה בעיניו שיהיה אדם מצער את רעהו וגוזלו וחומסו; ובכלל הכח הזה ג"כ דבקות הנפש במי שמטיב לה, לאהבה אותו ולהיטיב לו. הכח השני הוא חזק בתחלת הויית האדם, וכן בתחלת הויית האומות, והראשון חלש בתחלת הוייתו, והוא מוסיף כח וגבורה במשך השנים ובמשך הדורות, והשני איננו מקבל תוספת, אבל מקבל הוא מגרעת, כי הראשון מתגבר עליו ומחלישו.

כח המחשבה במציאותיו החדשות אשר הוא מוצא יום יום, ובתועלותיו אשר הוא מחדש תמיד לבני אדם, הוא מוצא חן בעיניהם, והוא גורם להבזות בעיניהם הכח האחר שאיננו מחדש מציאות ואיננו מגדיל תועלות ולא מפליא פלאות כמהו, על כן יאמרו כי זה כל האדם. ולא יבינו כי כח המחשבה הוא חצי האדם ולא כלו, ובשפטם על האדם מצד כח המחשבה לבדו הם נופלים בְּשַׁחַת סברות מזוייפות המקלקלות דרכי בני אדם, והן הנה הדעות הנשחתות אשר לִמֵּד בספר המדות (Ethica) הפילוסוף המפורסם שפינוזה (Spinoza).

*) האיש הזה אמר בפה מלא כי החמלה והחנינה היא כחלת פתאים וחולשת נשים muliebris misericordia ואמר כי האיש החכם ראוי לו שלא יתנהג רק אחרי השכל, וראוי שישתדל שלא יהמו מעיו לשום דבר, ולא תחוס עינו ולא יחמול: Homo qui ex dictamine rationis vivit; conatur quantum potest efficere ne commiseratione tangatur (Par. IV. Prop. 50. Corol.) ואמר כי הצדקה לעניים היא חובה מוטלת על הצבור, אבל היחיד אין ראוי שישגיח כלל על העניים: Pauperum cura integrae societati incumbit (Par. IV. Cap. 17.) ואמר כי אין לאדם לבקש רק שמירת גופי ותועלת עצמי, כי זו כל התורה כלה: Conatus sese conservandi primum et unicum virtutis est fundamentum (Par. IV. Prop. 22. Coroll.) Primum et unicum virtutis, seu recte vivendi rationis, fundamentum est suum utile quaerere (Par. V. Prop. 41 De-. monstr.) ההרגל הזה לחשוב כח המחשבה כאלו הוא כל האדם, ולהעלים עין מכל מיני התרגשות הלב, כאלו אינן דבר טבעי באדם, או כאלו אינן מעלה גדולה בו, אלא פחיתות; ההרגל הזה הביאו לחשוב שאין האדם ראוי לשבח ולגנות על מעשיו, והיה כצדיק כרשע: Qui recte novit, omnia ex naturae divinae necessitate sequi, et secundum aeternas naturae leges et regulas fieri; is sane nihil reperiet, quod odio, risu, aut contemptu dignum sit (Par. IV. Prop. 50. Schol). ואם היה הפילוסוף הזה דובר תמים ומגלה דעתו באמת, היה מסיים כך: aut amore, laude, admiratione dignum sit. וכל זה אמת לפי השכל, אבל האדם במה שהוא אדם הוא אוהב המעשים הטובים ועושיהם, והוא שונא החמס והעול ומתעב עושיהם, ואם יתחכם ויתנכר על טבעו ולא יאהב ולא ישנא, לא יהיה עוד אדם, אך יהיה צור החלמיש:

ההרגל הזה להסתכל בדברים בכח המחשבה לבדו, ולראות בכל דבר הכרח טבעי, הביא את הפילוסוף להכחיש מציאות הבורא. הדברים הטבעיים הם הווים בהכרח, העין רואה בהכרח, והאזן שומעת בהכרח, וזו וזו נולדו כך בהכרח, מפני שכן היו באב ובאם; והעולמות סובבים

*) Part II. fine.

הקדמה

בהכרח סיבות מרבים, וכן כל דבר אשר יצר הבורא בחכמתו הנפלאה להשלמת התכלית המכוונת בדבר ההוא, הוא נמלא כך בהכרח והוא עושה פעולתו בהכרח; אבל ההכרח הזה מה הוא? מי שיש בו לב מרגיש, כלומר כל אדם שלא הרג חצי נשמתו, אומר כי ההכרח אינו אלא מְסֻבָּב,

אבל הסבה היא הרצון העליון אשר סידר החלקים באופן שבהכרח יפעלו פעולתם. וההכרח הנראה בנמצאים אינו אלא עדות על עוצם יכלתו של הבורא. מי שיש בו לב מרגיש אינו יכול לראות פליאות חכמה הנטועות בכל חלקי הטבע בלי שיכיר גדולת הבורא אשר המציא אותן, ובלי שיהמו מעיו ויתן לו תודה על רוב חסדיו; אבל מי ששם לבו כצור החלמיש אינו רואה בנפלאות הטבע אלא הכרח, והוא אומר: Natura finem nullum sibi praefixum habet, et omnes causae finales nihil, nisi humana sunt figmenta (Part I. fine).

הפילוסוף הזה אשר לפנים היה שמו בקרב הארץ לקללה, עלה בדור הזה לשם ולתפארת ולתהלה, עד כי ספריו אשר היו עד כה אסורים לבא בקהל, נדפסו בדור הזה שנית, ונתפשטו באה"לית; וגם תורגמו בלשון אשכנז ובלשון צרפת, וגם המחבר נזכר לתהלה ולברכה, עד כי בימים האלה נכתבו תהלותיו גם בלה"ק. אפס כי קדושת לשון העברים לא נתנה את ידידי המליץ והמשורר המפואר להגיד באר היטב מחשבות הפילוסוף, על כן הלבישו אותו בגדי קדש. ועשה אותו כאיש חסיד, אשר רק מפחד מהבליו חדל לבא אל בית תפלת בני עמו, אך לא חדל לברך את ה' בסתר אהלו. אך זה רע בעיני, כי לא הגיד לקוראי תולדותיו כי הפילוסוף הזה אשר היה מזרע ישראל, התרחק מעליהם, ולא חי עמהם, ולא מת ביניהם. גם להשלמת ספור קורותיו היה ראוי שיגיד לנו איך היתה מיתתו. והוא כי בחליו שלח להביא אליו רופא נאמן מעיר אחרת, ויבא הרופא. ויצו לאנשי הבית לקחת תרנגול זקן ולעשות ממנו מרק, להאכיל החולה לעת הצהרים. ויעשו כן, ויאכל הפילוסוף וישת. ויהי אחרי אכלו, וילכו כל אנשי הבית אל בית תפלתם, ויניחו החולה לבדו עם הרופא, ובשובם מהדרשה מצאו הפילוסוף מת, ומעט הכסף אשר היה על שלחנו לא מצאו, כי הרופא גנבו ושם בכליו וימהר וישב אל עירו בלילה ההוא *).

המליץ המפואר, ידידי בעל תולדות הפילוסוף, מה מאד היה בידו לפאר מליצתו ולהראות כחו וכח לה"ק, אם היה נותן לנגד עינינו האיש הנשען על בינתו ומן ה' יסור לבו, מת בחצי ימיו, בתחלואים נמשכים עשרים שנה, ואין איש סביבות משכבו, לא אשה ולא בנים, לא אחים ולא קרובים, ואף לא אנשי הבית, רק רופא בוגד, שולל שללו ובוזז בזו, ואולי ג"כ קירב מיתתו; והוא האיש אשר הפילוסוף בחכמתו בטח בו ויבחרהו. ויקרא לו מעיר אחרת למען יבא וירפאהו.

התפלספות הזאת, העושה כח המחשבה עקר האדם, והמלמדת להשפיל מעלת הַחַיּוּת הלב, התפשטה מאד באנשים ובספרים, והיו תולדותיה התגברות החשבון, התחבולה והערמה, והתמעטות החמלה והחנינה, האהבה והחסד.

ואני חלילה לי מהעלים עין מכמה וכמה תקנות שנתקנו בדור הזה לתועלת העניים ולטובת כל מיני נדכאים; אבל התקנות האלה, קצתן מצד המלכים ויועצי ארץ, המשתדלים לתקן המְעֻוָּת, ולמלא חסרון הנולד מפאת התמעטות החמלה והחנינה בלב העם; ועל זה יתכן לומר וחסד לאמים חטאת. כי החסד שהצבור עושה הוא אות על חטאת היחיד, שאם היו היחידים אנשי חסד ורחמים, לא היה הצבור צריך להרבות בתקנות. וקצתן יצאו מתחת ידי יחידי סגלה, אשר לבם מלא אהבה וחסד. והם בהשתדלותם וביגיעם אספו חתימות, והביאו רבים מהעשירים בברית, לשקול את שקליהם מדי שנה בשנה, להעמיד החברה החדשה. שמות כל החתומים נזכרים ונכתבים לתהלה ולתפארת, אבל החמלה והחנינה, ועבודת הכוונה, לכמה מהם היו למנה?

מן הלמודים הנזכרים נמשך ג"כ בקצת מדינות מיעוט לקיחת נשים, ורבוי הולדת בנים שאינם מכירים אביהם ואמם; כי הנה טבע לב האדם מביאו להתחבר אל אשתו בחברה קיימת, לשבת יחדו לגדל את בניהם ולהעמיד משפחה, ובשמחה ובטוב לבב יסבלו צער גדול בנים, מאהבתם שהם אוהבים אותם, ומשמחתם שהם שמחים בהם; אבל המחשבה והחשבון מתגברים על האהבה הזאת הטהורה והקדושה, וקוראים לה אולת והוללה, ומביאים את האדם לטמא עצמו בחברת הנשים הנבלות, או לפתות נשים בעולות, לבלתי העמיס על שכמו משא בניו ובנותיו. והמנהג הרע הזה נתפשט כל כך, שכבר נמצאו קצת ערים גדולות שרביעית הבנים הנולדים שם הם אסופים, ויש עיר אחת שאומרים עליה שמחצית הנולדים בה הם אסופים.

---

*) Oeuvres de Spinoza, Paris, 1843, Tome I. page 46.

הקדמה

ומן הלמודים האלה נמשך ג"כ מיעוט האמונה באלהים, והתפשטות אמונת קדמות העולם, ונתינת כבוד הבורא לכללות הנבראים; והיתה זאת תחבולת שפינוזה, לא אמר מעולם אין אלהים, והוא תמיד נושא שם האלהים על שפתיו בכבוד ויראה, אבל אלהיו איננו הבורא, אך הוא כללות הנבראים, כי לפי דבריו המובאים למעלה אין דבר בעולם עשוי בכוונת מכוין, אך כל הנמצא היה והוה ויהיה בהכרח נצחי, והנמצא הזה אשר הוא לדעתו קדמון ונצחי, הוא מה שהוא קורא אלוה. והגיעה הסכלות והחליפות בדור הזה, עד שכבר היו בישראל אנשים שכתבו כי שם בן ארבע אותיות, פירושו המציאות, כלומר כללות הנמצאים *). וגם אם לדעת הכפירה באלהים אולי לא הרבה נתפשטה בקרב העם, הנה גם בקרב העם נתפשטה אמונה הקרובה אליה, היא הכחשת ההשגחה, עד כי לעג השאננים ובוז הגאיונים יפתה מי שיאמר כי יש אלהים שופטים בארץ, ושמאורע פלוני אירע לפלוני לשכר או לעונש על מעשיו. ונמשך מזה רבוי ההולכים אחר בלעם, האומרים כחנו ועוצם ידנו יעשו לנו חיל, בכח ידנו נעשה, ובחכמתנו ובתבונתנו נצליח, בחכמה בערמה ובמרמה, נעשה לנו מלחמה, כגזול יתום אין לו עוזר, כחמוס אלמנה אין תומך בימינה, גַּבְרָא מסכן אשר אין דבריו נשמעים, נבטיח ולא נעשה, נתפאר באשר אין בנו. עיני האנשים ננקר, נגנוב נְכַחֵשׁ וּנְשַׁקֵּר, כי האדם יראה לעינים, ומי הוא כליות חוקר?

והנה תכונת ל"הק היא מתנגדת לכל הלמודים האלה, כי יסודתה על ספרי הקדש, אשר אבני פנתם הן רַחֵם וּגְמוּל שָׁמַיִם, כלומר החסד והרחמים, ואמונת ההשגחה הנותנת לאיש כדרכיו. ושתי התכונות האלה מושלות בדבור העברי ובלתי התפרדות ממנו; באופן שלא יתכן שיהיה אדם עוסק בל"הק וקורא בה וכותב בה בלי שיקנה גם הוא חלק מה (אם מעט ואם הרבה) מן התכונות האלה. ואם שפינוזה הלך כל ימיו בדרכי מישרים, ומשפט וצדקה עשה, אע"פ שאמונותיו וסברותיו הן כדאי להרחיק אדם מן הדרך הישר ולהוליכו בדרך עקש; אין ספק כי זה נמשך לו אם מפאת מזגו וטבעו אשר ידע תאוותיו, ואם מצד ההרגל שהרגילוהו רבותיו (חכמי אמשטרדם היקרים והנכבדים, ונתוכם הרב המפורסם בעל גבעת שאול). ועל הכל מפאת ל"הק אשר אהב, עד כי בכלל ספריו נמצא ספר קצר ונכבד על חכמת הדקדוק. —

עד כאן מה שראיתי להעתיק מהקדמתי הנזכרת למעלה. וה' אלהי השמים ואלהי הארץ ישים אותי ואת קוראי הספר הזה מן הזוכים ומזכים את הרבים, יתמו הדעות הנפסדות מן הארץ, ומלאה הארץ דעה את ה', לעשות צדקה ומשפט, בחמלה וחנינה, ולא בחשבון ותבונה, ולתקות גמול אלהים, ולא לכבוד ולתפארת מצד בני אדם.

פארובה ה' אדר ראשון תר"ח.

שד"ל המשתדל.

*) Zeitschrift für die Wissenschaft des Judenthums, Berlin, 1822. I. Band, Seite 3 — Salvador: Historie des Institutions de Moise, II. Parte, Livre I. Chap. I.

המשתדל
לספר בראשית

בראשית

א (יא) **עץ פרי עושה פרי למינו**, כל המפרשים שראיתי פירשו למינו חוזר לעושה פרי ובעל הטעמים היטב לראות מכלם, וחבר למינו עם עץ פרי, ועושה פרי הוא כמאמר מוסגר, כי אינו אלא תוספת ביאור לעץ פרי, ומלת למינו ולמינהו מלילה היא מתלונות לה"ק, ועניינה ממינים הרבה, מכל מין שיהיה, כמו את כל עורב למינו, ואת הנץ למינהו, האנפה למינה, ואת הארבה למינו (ויקרא י"א), שעניינם העורב והנץ וכו' מכל מין שיהיו, וכן למטה ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם ואת כל עוף כנף למינהו, וכן תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה, וכן (ו' כ') מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו, ואף בכלם (יחזקאל מ"ז י') למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול רבה מאד, הדגה תהיה מרובה ותהיה מכל המינים, וכן בירושלמי (שקלים פרק ו') למינה תהיה דגתם, למיני מינים תהיה דגתם. הפירוש הזה כתבתיו זה י"ג שנים בספרי Prolegomeni עמוד 191, וזה שנתים ימים קניתי ס' הרכסים לבקעה, ומצאתי שגם הוא פירש כן. ועיין למטה י"ג ב': (יד) **והיו לאותות**, המאורות יהיו סבה לאותות השמים. כטעם ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י' ב') (ראב"ע), וטעם **אותות** סימנים, ואומות העולם קראום כן, מפני שהיו מאמינים שהם סימנים על מה שעתיד לבא, וכמו שאמר ירמיה כי יחתו הגוים מהמה. והנה ראוי היה שיאמר תחלה והיו לימים ושנים ולמועדים, ולבסוף יזכיר האותות שאינם אלא לפיקוח: אלא שרצה להתחיל בגדול (כמו למטה פסוק כ"ח), מפני שהאותות הם עקר המכוון בזה הפסוק הזה, כי רצה הקב"ה להודיע את ישראל כי גם אותות השמים אינם אלא כמו הימים והשנים, כלם מסודרים בדרכו, כאשר חקות הטבע, וכמו הלילה וזרע וקציר וקור וחום, וכמו שהיום והלילה והקור והחום אינם תחת ממשלת אל אחר, ואינם מודיעים העתיד לבא, כן גם אותות השמים: (כ) ישרצו המים, **שָׁרַץ** בכל מקום פעל עומד, ועקר הוראתו על תנועת ומרוצת בעלי חיים שאינם גבוהים הרבה מן הארץ, אם שאין להם רגלים, ואם שיש להם רגלים, ונקרא **שֶׁרֶץ** (כדברי רש"י ז"ל) כל דבר חי שאינו גבוה הרבה, בעוף כגון זבובים, ברמשים כגון נמלים ותולעים, ובבעלי ארבע רגלים כגון חולד ועכבר וחומט, וכל הדגים. ואין טעם ישרצו המים שהמים יוציאו ויולידו אותם, אלא שהמים יהיו נראים כמתנועעים, מפני תנועת השרצים המתנועעים בהם. וכן ושרץ היאור צפרדעים (שמות ז' כ"ח), שרץ ארצם צפרדעים (תהלים ק"ה ל'), היאור והארץ נראים כמתנועעים מפני תנועת הצפרדעים: bruliсare בלע"ז (ווימלען); וכן והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ (יחזקאל מ"ז ט'), הנחל נקרא שורץ, מפני שריצת נפש חיה אשר בו. והמלילה הזאת כמו נובלת עָלֶהָ (ישעיה א' ל'), האלה נקראת נובלת, מפני נבילת עָלֶהָ; וכן רק הכסא אגדל ממך (בראשית מ"א מ'), אהיה גדול ממך מצד הכסא, בכסא; וכן בהמולו את בשר ערלתו (שם י"ז כ"ד), בבשר ערלתו: **שרץ נפש חיה**, שריצת נפש חיה, כלומר ריבוי נפש חיה; ואין שרץ זה ככל שאר שרץ שמורה שהוא שם למין השרצים, כי לא נאמר בשום מקום שרץ נפש חיה, ולא בהמת נפש חיה, או עוף נפש חיה, אבל עניינו שריצה ורבוי, וכן בלע"ז; brulicame עניינו ג"כ רבוי, והטעם, כי הבריאות האלה האחד הוא שרץ, כשהם שורצים

ומתנועעים על הארץ, נראים כמדובים, וזה לקלות תנועתם וקוצר רגליהם או העדרם, ומזה הושאל שרש
שר"ץ להורות על הרבוי, כמו פרו וישרצו (שמות א' ז'): **נפש חיה**, מלת **נֶפֶשׁ** תחלת הוראתה נשימה,
ונראה הפוכה מן **נָשַׁף**, וכן מצאנו נפשו גחלים תלהט (איוב מ"א י"ג) שענינו נשימתו ורוח פיו. וכן
נְשָׁמָה וכן **רוּחַ**, תחלת הוראתם שאיפת האויר והוצאתו, שהוא עקר חיי האדם וכל החיים אשר על
הארץ, וחיה הוא פירוש לנפש, כלומר עצם השואף ומוציא האויר ועל ידי כן הוא חי; ומנהג הלשון לומר
נפש סתם על האדם, כמו נפש כי תחטא (ויקרא ד' ב'), נפש חיה על שאר בעלי חיים, כלומר עצם בעל
נשימה, שיש בו חיות ולא יותר, כי האדם יש לו מעלות אחרות, הדבור והשכל, ושאר תכונות שאינן
בשאר בעלי חיים: (כד) **בהמה**, נ"ל תחלת הנחת השם הזה על בעלי חיים בעלי ארבע רגלים ואוכלי
עשב, שאינם טורפים, כגון שור ושה, סוס וחמור, וזו הוראתו בפסוק זה, ובכל מקום שהוא אצל **חַיָּה**;
ונ"ל שעקר הוראתו הפך האכזריות אשר בחיות, כי כן מצאתי בלשון סורי שרש **בְּהֵם** מורה רך וטוב והפך
הקושי, כי כן מצאתי בספרי מר אפרים (S. Ephraem) חלק שלישי עמוד 614 **תַּוְדִי לְטַיְבוּתָךְ דְּבָה
בְּהָמִין נִגְדַּיְךְ**, והכוונה: הודאה לנו לתת תודה לְמִדַּת טובך, כי בה גם היסורים שאתה מיסר אותנו
מתרככים ומתמתקים. ולפעמים הושאל שם בהמה לכלול כל בעלי חיים זולת האדם, כמו אדם ובהמה תושיע
ה' (תהלים ל"ו ז'), ולפעמים אינו כולל כל בעלי חיים, אלא בעלי ארבע רגלים, יהיו בהמות או חיות:
ורמש, הם שרצים, שהם נמוכים ורומשים על הארץ, ונראים כאלו נגררים, שאין הילוכם ניכר (רש"י), ורמש
גדול מן שרץ, כי איננו כולל העוף והדגים (יוחנן קלעריקוס), כי הרמש צריך שירמוש על הארץ, כי רֶמֶשׂ
לשון רמישה. אמנם שרש **רמש** נאמר ג"כ על כל בעלי ארבע רגלים, כמו בו תרמוש כל חיתו יער (נתיבות
השלום), ולשון זה נ"ל שנאמר על הבהמות והחיות בבחינת מה שפניהם פונים אל הקרקע, ולא כן האדם
ובבחינה זאת הוא נאמר גם על העוף, כמו ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ
השורץ על הארץ וכל האדם (בראשית ז' כ"א), והסתכל כי לא אמר ובכל האדם, אלא וכל האדם, כי אין
האדם נכלל בכל בשר הרומש על הארץ, רק הוא מין נפרד ונבדל מהם, וגם בעל הטעמים הבין כן, והפסיק
באתנח קודם וכל האדם: (כו) **בצלמנו**, צורת הגוף ותבנית חלקיו לא תקרא צלם, אלא תאר או תבנית
(וכדברי הרמב"ם במורה ח"א פ"א), כי יאמרו יְפֵה תאר, לא יפה צלם, ויאמרו להורות על הרכבת חלקי
הגוף את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (שמות כ"ה ט'); אבל יקרא **צֶלֶם** כל דבר העשוי לדמיון דבר
אחר, כמו הציור על הקיר, העשוי לדמיון צורת אדם מיוחד, וכן כל פסל ומסכה העשוים לדמיון גוף מה,
כמו שכתוב צלמי טחוריכם וצלמי עכבריכם (שמואל א' ו' ה'), ותעשי לך צלמי זכר (יחזקאל ט"ז י"ז), צלמי
כשדים (שם כ"ג י"ד), ומלת צלם נגזרת מן **צֵל** (וכמו שכתב גם בושארט), כי כן הצל מצייר צורה, אשר
היא בדמיון הגוף, וממנו למדו בני אדם להתחיל במלאכת הציור. והנה האדם הוא צלם
אלהים, כלומר שהוא בצד מה מתדמה אל האל, שהוא בעל הכחות כלם. והנה לכאורה יקשה לפירושי
אות הבי"ת אשר במלת בצלמנו, וכן בפסוק בצלם אלהים ברא אותו, וכן כי בצלם אלהים עשה את האדם,
כי לפירושי, האדם עצמו הוא צלם אלהים, לא בצלם אלהים. אך ראוי לדעת כי כן מצאנו בקצת
מקומות בי"ת נוספת במלה המורה על נשוא המאמר (Praedicatum), כגון כי ברע הוא (שמות ל"ב כ"ב)
הנה ה' אלהים בחזק יבא (ישעיה מ' י'), והוא באחד (איוב כ"ג י"ג), ביה שמו (תהלים ס"ח ה'), והבי"ת
הזאת נוהגת הרבה בלשון ערבי. ונראה כי מליצת ברע, בחזק, באחד, עקר הוראתה כאלו תאמר פלוני
הוא בהויה תכונה שקוראים אותה בשם רע, חזק, ואחד; אף כאן נעשה אדם בהויה תכונה שיצדק לקרוא
בשם צלם אלהים. והנה מלת בצלמנו ומליצת צלם אלהים אינן ראיה שהתורה מלמדת היות האל בעל צורה
אנושית (Antropomorphismus). ואין להכחיש כי קצת מקדמונינו ייחסו לאל תבנית כתבנית אדם, וכן
אמרו בברכת חתנים (כתובות דף ח') אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו, ותבנית ודאי הוא שֵׁם
הנאמר על בנין חלקי הגוף. ואע"פ כן לא היו קדמונינו מאמינים שהאל והמלאכים הם בעלי גוף וגויה כמונו,
ובהדיא כתב רש"י (מכות דף י"ב) שאין המלאכים בשר ודם; אבל אמתת הענין היא כי שֵׂכֶל פשוט בלתי גוף
כלל, ובלתי שום צורה, ולא אורך ורוחב וגובה כלל, הוא ענין שאי אפשר לבן אדם לציירו ולא יתיישב בלבו,
ואם הפילוסופים מדברים עליו, סוף סוף אין להם ממנו אלא ציור שולל, לא ציור חיובי, והתורה ניתנה לכל
העם, והעם צריך שיוכל לצייר את אלהיו ציור חיובי, לא ציור שולל. והנה הקדמונים היו מיחסים לאל

ומלאכים ולנשמות עלם רוחני דק מכל גוף הידוע לנו, ואע״פ כן הוא בעל צורה ותבנית; ועיין ס׳ מלאכת מחשבת פרשת שלח לך: (ל) ולכל חית הארץ וכו׳, את כל ירק עשב לאכלה, נתן לאדם כל עשב זורע זרע וכל עץ פרי, ולשאר בעלי חיים רק ירק עשב הצומח בלי זריעה, והכוונה בזה כי האדם יש בו דעת לזרוע, ולא כן שאר בעלי חיים; ואין לכוונה זה כדעת Grotius שנאסר פרי העץ לבעלי חיים, ולא כדעת קלעריקוס שלא דבר משה בדיוק, רק באמת הלשון מדוקדק מאד כי לא השליט האל את שאר החיים על הזרעים ופרי העץ, מאחר שלא נתן בהם דעת לזרוע ולנטוע בכל מקום שירצו, כמו שנתן לאדם. והנה יש לשאול למה לא הזכיר אכילת הבשר לא אצל האדם ולא אצל החיות? וכבר האמינו רבים שלא הותרה שחיטת הבהמות קודם המבול וזה רחוק מאד, מאחר שהאדם בטבעו ובהרכבת גופו ובצורת שניו הוא מוכשר לאכילת העשב והבשר בשוה, ואם לא היה רצון הבורא שיאכל בשר, לא היה יוצר גופו מוכשר לכך. ונ״ל כי התיר אכילת הבשר נכלל בלשון ורדו בדגת הים וגו׳, כי כן נח (ט׳ ב׳) אחר שאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וכו׳ בידכם נתנו, פירש ואמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה. אלא שלאדם לא הוצרך לפרש יותר, ולנח מפני שהוצרך להזהיר על שפיכות דם האדם הקדים לומר שאינו אוסר שחיטת הבהמות: (לא) והנה טוב מאוד, שלא היה אלא מה שרצה, ובשיעור שרצה; וכל זה לקבוע בלבנו שאין דבר נגד רצונו יתברך, ושאין יכולת נגד יכלתו, כי הוא אחד ואין שני. ואין הכוונה שהכל טוב, ושאין רע במציאות, כי הרע נמצא בלא ספק, אמנם הכל לפי מה שגזרה חכמתו ית׳, שהמציא הרע המועט בשביל הטוב המרובה, והכל היה טוב מאד ומסכים עם גזרת חכמתו, לא שהיה רוצה בדבר אחד ונהיה דבר אחר שלא כרצונו. והנה בזה שליק ובזה נחית, ללמדנו יחוד האל, ואחדות הבריאה כלה, שכלה מלאכה אחת ומעשה ידי יוצר אחד, וכל חלקיה מתאימים, איש את רעהו יעזורו; והדבר הזה, כל עוד שירבה האדם חקירה והכרה בסתרי הטבע כן יוסיף להכיר כי אמת הוא, ודבר אלהינו יקום לעולם:

ב (ד) אלה תולדות, אלה האמורים למעלה (רש״י), זה האמור עד כאן הוא ספור תחלת הויית השמים והארץ, ותחלת ההוייה תקרא תולדות, כמו בטרם הרים יֻלדו (תהלים צ׳ ב׳) ורבים בין האחרונים (ולפניהם בעל מעשי ה׳) אומרים כי אלה תולדות חוזר למטה, ושבוש הוא כי למטה לא דבר דבר לענין השמים, ואיך יאמר אלה תולדות השמים? והנה הפסוק הזה קושר הפרשה הזאת עם הקודמת, והוא עדות ברורה כי מי שכתב מכאן ולמטה כתב גם כן מכאן ולמעלה, ולא כדברי האומרים כי מגלות מגלות הן שלקט משה והעתיק בספרו: (ו) ואד יעלה מן הארץ, אין ענינו כפירוש המפרשים ענן העולה באויר, אלא לחלוחית העולה על שטח הארץ ומשקה פני האדמה בלחות תמידית (ס׳ מלאכת מחשבת), ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים הקפ״ט עמוד קי״ט, ושם ביארתי גם כן הבדל ארץ ואדמה, כי שם ארץ כולל כל עובי העולם ופנימיותו ושם אדמה לא יכלול רק הפנים הנראים והנעבדים להוציא לחם (והחלוק הזה מצאתיו אח״כ גם בס׳ הרכסים לבקעה). והטעם ואד יעלה וגו׳, לומר כי אע״פ שלא היה מטר יורד ולא היו הזרעים צומחים, היה מתגשמת האל שתהיה הארץ לחה קצת, שלא ימותו הזרעים והשרשים, אלא יהיו קיימים עד בריאת האדם וירידת המטר: (ז) וייצר ה׳ אלהים את האדם, אחר שהזכיר איך היתה הארץ שממה עד שלא נברא האדם, הזכיר יצירתו: ויפח באפיו נשמת חיים, ענין נשימה ידוע בלשון חכמים, כגון בבראשית רבה פרשה י״ד על כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבוראו, ובתלמוד (סוכה דף כ״ו ע״ב) שתין נשמי, גם בלשון המקרא מצאנו (ישעיה מ״ב י״ד) אשום ואשאף יחד, אשום (משרש נשם) מורה הוצאת האויר, ואשאף הכנסת האויר; והנה נשמה (כמו נפש ורוח) תחלת הוראתה הוצאת האויר מן הריאה, וזה טעם חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעיה ב׳ כ״ב), וכמו שפירש רש״י אשר כל חיותו וכוחו תלויים בנשמת (הראוי: בנשימת) אפו שהוא רוח פורח וכו׳. ואחר כן הושאל שם נשמה להורות על העצם המשכיל החי הנצחי, וקראו אותו ג״כ רוח ונפש, וזה טעם כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (שם נ״ז ט״ז) הרוח העוטף ולובש גופם (שהגוף כלבוש לנשמה) מלפני הוא, ואני הוא שעשיתי הנשמות (רד״ק דון יצחק וקלעריקוס), ולא נמצא בכל המקרא נשמות בלשון רבים חוץ מפסוק זה. והנה גם הבהמות יש להן נשמת חיים, וכן כתוב (בראשית ז׳ כ״ב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו, ואין שום מקום לחלק בין נשמת חיים לנשמת רוח חיים, וכבר מצאנו (תהלים י״ח ט״ז) מגערתך ה׳ מנשמת

רוח אפך, הרי מפורש כי נשמת רוח חיים אינה אלא האויר היוצא מהאף, אבל ההבדל הגדול שהבדילה התורה בין האדם והבהמה הוא במה שאמרה כי כל הנשמות והחיות שבאדם ניתן בו בנפיחתו של הקב"ה, מה שלא נזכר כלל בבהמות, אלא תוציא הארץ נפש חיה למינה, ויעש אלהים את חית הארץ למינה. והנה מהות הנשמה היא למעלה מהשגת האדם בעה"ז על כן לא דברה בו התורה בפירוש, רק הודיעתנו כי האל הוא אשר נפח באדם נשמת חיים, והנה היותו איננה דבר הבא מן האדמה, אלא דבר אלהי שנפח בו האל, וכשהאדם מת אין רוחו שבה אל העפר, אבל תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י"ב ז'), וכמו שכתוב רוחו ונשמתו אליו יאסוף (איוב ל"ד י"ד) כלומר שהקב"ה יוסף אליו רוחו של אדם, כי מהאל יצא ואליו ישוב וכן מלאכו (איוב כ"ז ג') ורוח אלוה באפי, וכן (שם ל"ב ח') ונשמת שדי תבינם, וכן (שם ל"ג ד') ונשמת שדי תחייני, הנה הוא מייחס נשימת האדם וחיותו והשכלתו לנשימת האל ולרוח אלוה: **ויהי האדם לנפש חיה**, גם שאר בעלי חיים הם נפש חיה, אבל מעלת האדם היא שהוא היה לנפש חיה על ידי נפיחתו של הקב"ה, לא ביצירה ועשיה בלבד: **באפיו**, אין ענינו נחיריו אלא פניו, כמו בארמית אַנְפִּין; וכן למטה (ג' י"ט) בזעת אפך תאכל לחם, וכן וישתחו אפים ארצה, שהגיעו פניו לארץ, וכן ותפול לאפי דוד (שמואל א' כ"ה כ"ג) כמו לפני דוד, ומזה בלשון חכמים כְּלַפֵּי, נגזר מן **כְּלְאַפֵּי**. והנה האויר נכנס ויוצא מן הפנים כלומר מן הפה ומן האף: (יז) **מות תמות**, כמשמעו, ואין להבין מזה שאם לא חטא לא היה מת, אלא אם לא היה חוטא היה מת, כי המות הוא טבעי לגוף האדם, ככתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב; וכשחטא היה דינו למות מיד, אלא שהוקל ענשו ולא מת מיד, מפני שלא חטא מרוע לבו, אלא מפני קלות דעתו, ששמע לאשתו, והיא בקלות דעתה ששמע להסתת הנחש, ועל כן אמר לאדם כי שמעת לקול אשתך: (כג) **זאת הפעם**, אין מלת זאת חוזרת למלת הפעם, שאם כן היה לו לומר הפעם הזאת; גם אם תפרש זאת היא הפעם (כדרך כל זה וזאת ואלה שלפני השם, נכלל בהם **הוא**, **היא**, **הם**) אין המקרא מתפרש יפה; אלא זאת חוזר לאשה, ומלת הפעם ענינה tandem, כמו עתה הפעם ילוה אישי אלי (בראשית כ"ט ל"ד), הפעם יזבלני אישי (שם ל' כ'), חטאתי הפעם (שמות ט' כ"ז), וכן בלשון אשכנז ein Mahl, גם בלשון איטליאני אומרים una volta להורות tandem; והנה הכוונה: סוף סוף מצאתי בת זוג הראויה, כי זאת עצם מעצמי וגו' (Questa finalmente è), וכן מצאתי ג"כ לבעל הרכסים לבקעה: (כד) על כן יעזב איש, **על כן** אינו מאמר אלא על מה שעבר ועל מה שהוא עתה, **ולכן** על העתיד, לפיכך אין אלה דברי אדם, אלא דברי משה, מלבד כי אדם לא ידע עדיין אב ואם. ופירוש הכתוב: ממה שאשת האדם לוקחה מצלעו, מזה נמשך עולם הדבקות שבין האדם ואשתו, ונמשך שאדם מניח אביו ואמו ודבק באשתו. ואין הכוונה שכל אדם עוזב אביו ואמו, אלא שכל כך היא דבקות האדם לאשתו, שאם יצטרך לעזוב אותה או לעזוב אביו ואמו, הוא בוחר (על הרוב) לעזוב אביו ואמו ולא לעזוב את אשתו. וזה כלל גדול בלה"ק, בתורה בנביאים ובכתובים, ובמשנה ובתלמוד ובמדרשים, שלאהבת הקצור יזכירו הקצה האחרון מן הדבר, והכוונה על כל מה שלפני הקצה, ואפילו הקצה עצמו אע"פ שהקצה עצמו תהיה מציאותו מועטת. לדוגמא כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך (שמות כ"ג), וכל שכן אם אינו שונאך, אלא שהזכיר הקצה האחרון. ובמשנה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים וכו', הזכירו הקצה האחרון, שאפילו תהיה ההוצאה קצה אחד כזו, ואפילו תהיה למצוה, לתת לחם לרעבים, היא אסורה. ובברייתא: כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל וכו', אפילו תצטרך לחיות חיי צער כאלה, עם כל זה תעמול בתורה. ובתלמוד: פשוט נבילתא בשוקא וטול אגרא, הכוונה עשה מלאכה, ואפילו בלתי נכבדת, ואפילו בזויה בתכלית. וכאלה לאלפים: **יהיו לבשר אחד**, הם דבקים זה בזה כל כך, כאלו אינם אלא גוף אחד; ומזה מלילת **שְׁאֵר בָּשָׂר**, ענינה קורבה גדולה, ומזה אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כ"ט י"ד). והנה המעשה הזה להורות ניתן כי האדם איננו כשאר בעלי חיים, שהזכר פוגע בנקבה ומזדווג לה והולך לו, ועל ידי כן לא תתחבר מהם משפחה, ולא יהיו לאגודה אחת, אבל האדם הוא מְדִינִי בטבעו, וזה על ידי שָׂם הבורא בתולדתו שאחרי הזדווגו לאשה לא תפרד דעתו ממנה בְּהִמָּלֵא תאותו, ויעזבנה וילך, אך נפשו נקשרת בנפשה ואוהב להשאר עמה בחברה, ומזה תִּתְהַוֶּינָה המשפחות והמדינות. והנה ספור לקיחת חוה מצלע אדם בא ללמד כי כן ראוי לאדם לדבק באשתו, ולא לעשות כמעשה הבהמה, וזה יביא את האדם לאהוב את אשתו כגופו, ולא ליאנות בה ולעזבה אח"כ, כחמור וככלב, וכמעשי הנבלים אשר אין לבם כי אם לתאות עצמם:

ג (ז) וידעו כי עירומים הם, אין תחלת הוראת מלת עֵירֹם על העדר הבגדים, אלא על גלוי מה שראוי להכסות (עיין מה שכתבתי בב"ע תקפ"ג עמוד קפ"ה), והנה אחרי אכלם מן העץ התבוששו מגלוי גופם, והבינו שראוי שיתכסו: עלה תאנה, לשון יחיד, ובספר תורה אשר ביד הכותים כתוב עלי לשון רבים, ורבים חשבו הנסחא שבידנו מוטעה, והם לא ראו כי שם עָלֶה בלשון הקדש לא יקבל רבוי, כי הוא כולל, כחברו פְּרִי, שלא נמצא במקרא בלשון רבים, רק אחר הגלות בימי נחמיה התחילו לומר עלי זית בלשון רבים, וכן בלשון חכמים אמרו ג"כ פירות: (יג) הנחש השיאני, לשון השאה עניינו להביא אחרים לעשות דבר מה, על ידי הרחקת היראה שהיתה מונעתו מעשותו, וכן כאן הנחש אמר לה לא מות תמותון (עיין מה שכתבתי בב"הע תקפ"ח עמוד קמ"ג), וכן מצאתי אח"כ בס' הרכסים לבקעה:

ד (כו) אז הוחל לקרא בשם ה', נ"ל לקרוא בשם ה' עניינו כמו ברוב המקומות, הדבור אל העם להכריז ולהודיע תארי האל ובמה הוא חפץ, כמו ויקרא שם אברם בשם ה' (עיין מה שכתבתי בשמות ל"ג י"ט), והכוונה כי אז התחילו בני אדם לטעות בענייני ידיעת האל והדרכים הטובים לפניו, ואז התחילו החכמים והישרים להכריז בקהל עם את האמת. וזה מתיישב גם לפי מה שאמרו רז"ל כי בימי אנוש התחילה עבודת האלילים:

נח

ז (ב) מכל הבהמה הטהורה, אף על פי שכל מיני בעלי חיים הותרו לאדם, נראה שכבר היו הקדמונים מבדילים בין מין למין לענין הקרבת הקרבנות, ואותם המינים שהיו מקריבין אותם קרבן הם הם שהותרה באכילה לישראל; וכן היא דעת הרמב"ן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור, אבל כל המינים הטהורים היו כשרים בקרבנותם, והוסיף לישראל שלא יקריבו אלא מן הבקר ומן הצאן ומן התורים ומן בני היונה בלבד. והנה רצה ה' לקדש את ישראל ולעשותם ממלכת כהנים וגוי קדוש, שיהיה גם ההמון בישראל חושב עצמו קרוב אל אלהיו לא פחות וגם יותר ממה שהיו כהני שאר אומות חושבים עצמם קרובים לאלהיהם, לפיכך לא התיר להם לאכול רק מאותם המינים שהיו אצל הקדמונים כשרים לקרבן והיו אצלם מאכל גבוה, ואולי היו גם הכהנים אוכלים מבשרם. ומה שרצה האל להשאיר מן הטהורים שבעה, היה (כדברי רד"ק) כדי שיאכלו מהם נח ובניו, כי הטהורות ראויות יותר למאכל בני אדם, והמעתיק (ר' וואלף מאיר) מוסיף כי העופות הטהורים אינם דורסים, והם טֶרֶף לְשִׁנֵּי העיט, והיו נכרתים אם לא יקח מהם יותר: (ז) ויבא נח, נח צריך להיות ברביע, לא בזקף, וכן הוא ברביע בחומש כ"י על קלף עם תרגום שבידי: (כד) ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום, הנכון כדעת הרמב"ן ודון יצחק ובעל הרכסים לבקעה, כי בק"ן ימים אלו נכללו ארבעים יום הראשונים, והטעם: נשארו המים גבוהים על הארץ ועל ראשי ההרים הגבוהים עד סוף ק"ן יום, ואח"כ נשארו ראשי ההרים הגבוהים בלתי מכוסים, והנה במאה ועשרה ימים נתמעטו המים שיעור ט"ו אמה שעל ראשי ההרים, באופן שלא יכלה עוד התבה ללכת על פני המים, ונחה על הרי אררט. והנה בי"ז באייר החל הגשם ונמשך הגשם עד כ"ז בסיון, אז חדל הגשם, ועם כל זה נשארו המים גבוהים ומכסים כל ההרים עד י"ז בתשרי, אז נשארו ראשי קצת ההרים מגולים, ותנח התבה על הרי אררט, ובאחד בטבת נגלו ראשי שאר הרים הבלתי גבוהים כל כך. ודע כי שרש גָּבַר קרוב לשרש גָּבַהּ (כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו), והנה טעם ויגברו המים, שנשארו גבוהים על הארץ:

ח (ב) ויסכרו וגו', זה היה מיד אחר ארבעים ימי הגשם, אז נעצר הגשם והחלו המים לשוב הלוך ושוב. והטעם שהזכיר זה כאן הוא כי תחלה רצה לסיים ספור ההשחתה שגרם המבול, ואמר וימח את כל היקום וגו', ואמר שנשארה הארץ מכוסה במים ק"ן יום, ואח"כ התחיל ספור בניית ההשחתה, ואמר ויזכור אלהים וגו', ואמר שחדל הגשם וכו' וכו': (ג) ויחסרו המים, אין עניינו גירעון, אלא הֶעְדֵּר, והכוונה כי מקצה ק"ן יום קצת מן המקומות היותר גבוהים נשארו בלי מים: (ה) הלוך וחסור, היו הולכים ונעדרים גם משאר מקומות שלא היו גבוהים כל כך כהרי אררט: (יא) והנה עלה זית טרף בפיה, טָרָף הוא תרגום של עָלֶה, אלא שֶׁעָלֶה הוא שם כולל, וטרף שם לכל אחד ואחד בפרט, והוא

מקבל רבוי, כמו כל טרפי צמחה תיבש (יחזקאל י"ז ט'). ורנ"הו (ואחריו ידידי החכם יש"ר) אומר כי עלה יקרא גם אחרי נפלו מן העץ, אבל טָרָף הוא בעודו על העץ, או אחר שנתלש ועודנו רענן, והנה ראה נח כי העלה ההוא היה רענן (כי עץ הזית לא יבול עלהו כל השנה), והבין כי לא מצאתהו צף על פני המים, אך היא תלשה אותו מן העץ, אם כן בהכרח היו האילנות בלתי מכוסים במים, ומזה ידע כי קַלּוּ המים. ומלת טרף היא לדעתי כעין מאמר מוסגר: והנה עלי זית (כלומר עלה לח ורענן) בפיה, ודעת בעל הטעמים איננה כן: (כא) הניחוח, משרש נוח, מענין והניחותי חמתי בך וסרה קנאתי ממך (יחזקאל ט"ז מ"ב) קרבן העשוי לְשַׁכֵּךְ חמת האל (coccejus). והנה המליצה הזאת הדבר ידוע שאינה אלא על דרך דברה תורה כלשון בני אדם, לפי מצב בינת אנשי הדור שהנבואה עומד בו. וכאן ראוי להתבונן כי שמואל הנביא אמר לשאול החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב, ומשם ואילך מצאנו הידיעה הזאת מפורסמת בישראל, דוד אמר כי לא תחפוץ זבח וגו', אם ארעב לא אומר לך, עולה וחטאה לא שאלת, וכל הנביאים אשר בימי המלכים כלם הרחיבו פה על זה. מעתה הנה הדבר ברור כשמש כי לא יתכן שיהיה ספר התורה נכתב בימי המלכים או משמואל ולמטה, כי התורה דברה כלשון בני אדם אשר שִׂכְלָם עומד במצב שפל מאד ממצב ישראל בימי המלכים.

ט (ד) אך בשר בנפשו דמו, בנפשו שהוא דמו, כלומר בעוד בו דמו, והטעם שלא יאכלו בלא שחיטה. כן נראה פשוטו של מקרא זה, ונכלל בו גם כן איסור אבר מן החי, ולאו בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר, הואיל והאוכל אבר מן החי הוא אוכל מבהמה שיש בה נפש ודמה, ועוד הואיל וצער בעלי חיים אסור מן התורה. אמנם שיהיה עקר הכתוב על אבר מן החי, לא יתכן, כי בשר עינינו בעלי חיים שלם, לא חלק ממנו, ואם כפירוש רש"י, היה לו לומר הבשר בה"א, או מבשר. ודעת בעל הטעמים איננה כן, כי היה ראוי להטעים אך־בָּשָׂר במאריך, והוא שָׂם עליו זקף, ונראה שהיתה דעתו שהצווי לאסור הדם, ויהיה בנפשו כמו עם נפשו, וכטעם ולא תאכל הנפש עם הבשר, או שיהיה לדעתו פירוש בנפשו דמו את שהוא בנפשו (כמו דמו בנפשו הוא), את שבו נפשו (והוא דמו) לא תאכלו:

י (ד) כתים ודודנים, בדברי הימים (א' א' ז') ובתורת הכותים כתוב רודנים, ולדעתי לא דודנים שמם ולא רודנים שמם, אלא דַּרְדָּנִים (כמו שהוא בתרגום ירושלמי) ולהקל על הלשון אמרו לפעמים דודנים ולפעמים רודנים (ועיין מה שכתבתי על דעואל ורעואל, במדבר א' י"ד), וארץ Dardania ידועה, ובה היתה עיר Troja. וזה אחד מן הדברים שגנב ממני געזעניוס ע"ה, כי בספרו Thesaurus ערך דדן (עמוד 322) כתב כי לדעתו הנסחא הנכון הוא רדנים ברי"ש, והם Rhodii, ואחר שנדפס ישעיה של ראז' עם הערותי בראשו, ושם (עמוד 11) כתובה מחשבתי זאת, אז געזעניוס בספרו Monumenta phoenicia עמוד 432 כתב כי אין ספק אצלו כי הכוונה על הדרדניים אנשי טרויה:

יא (לא) ללכת ארצה כנען, נראה לי כי לא היה זה במצות ה' כי לא היה תרח עובד ה', אמנם יצא תרח מארצו לסבה מן הסבות, והתעורר ללכת ארצה כנען, ולא קיים עצתו וישב בחרן, וה' צוה לאברהם שיפרד מבית אביו וילך הוא לבדו:

לך לך

יב (ב) והיה ברכה, בני אדם יברכוך, כי כן המנהג לברך את המצליחים, וכן מצינו באברהם כשהכה את אמרפל, בא אליו מלכי צדק ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון, וכן דוד שלח את אנשיו לברך את נבל בשעת שמחתו והצלחתו בגיזת צאנו (שמואל א' כ"ה י"ד), וכן מלך חמת שלח לברך את דוד כשהכה את הדדעזר (שם ב' ח' י'), וכן העוברים הרואים בעל השדה קוצר את קצירו היו אומרים לו ולאנשיו ברכת ה' אליכם וגו' (תהלים קכ"ט ח'), וזה ג"כ טעם באשרי כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג), וכן כל גוים יאשרוהו (תהלים ע"ב י"ז). גם מה שכתוב (זכריה ח' י"ג) והיה כאשר הייתם קללה בגוים וגו' כן אושיע אתכם והייתם ברכה, איננו אלא כמשמעו, כשהייתם בגלות היו מקללים אתכם, וכאשר תִּוָּשעו יברכו אתכם, וכן להיות לשמה ולקללה (מלכים ב' כ"ב י"ט), לשנינה ולקללה (ירמיה

כ"ד ט'), לשרקה ולקללה (שם כ"ה י"ח), חולתם בירמיה, כלם כמשמעם, רק וְלָקַת מהם קללה הוא ענין אחר, כי לא אמר והיו קללה. והנה אחר שאמר שלרוב הצלחתו יברכו אותו, הוסיף ואמר ואברכה מברכיך, ואם אולי ימצא איש בליעל שלא יברכך, אבל יקנא בך ויקללך, אז מקללך אאר: (ג) ונברכו בך, הנכון כפירוש רש"י, שהכוונה כמו בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה, ולדעת זאת השכים בעזעניום באולר שלו, ובתחלה היה מסכים עם רָאָזענמיללער ואחרים שפירשו כתרגומו ויתברכון בדילך, כי על ידו ועל יד זרעו ישובו האומות לאמונת הייחוד. והנה ונברכו ענינו כמו והתברכו, כי הנפעל מתחלתו אינו אלא התפעל בלתי דגוש, כמו בנין אִתְפְּעֵל בארמי, כמו השאר לך שענינו שימור עצמך; וכבר התקומם האפידי בספרו מַעֲשֵׂה אֵפֹד נגד האומרים שעקר הוראת הנפעל היא להורות על קבלת הפעולה: (ו) והכנעני אז בארץ, מפני שהוא בא לומר אח"כ לזרעך אתן את הארץ הזאת הקדים להודיע לישראל כי גם בימי אברהם היתה הארץ ההיא ביד כנען; שלא יחשבו שאולי בימים ההם היתה ביד אומה אחרת רעה וחטאה ושהאל הוריש האומה ההיא ונתן ארצה לכנעני, וא"כ יקשה לקחתה מידם, כי ירושה להם נְתָנָה ה'; לכן הקדים להודיעם כי כשהבטיח ה' לאברהם ירושת הארץ כבר היתה ביד הכנעני: (ח) ויעתק, ענינו הַסָּעַת יתדות האהל ללכת ממקום למקום לפיכך הוא הפעיל, ויפה כתב רש"י ויעתק משם אהלו; והושאל אח"כ להעתקת ספר מִסֵּפֶר אחר, כאלו הסופר עוקר הכתיבה ממקומה ונותנה במקום אחר. וכן שורש נסח (אחיו של נסע, שענינו ג"כ עקירת היתדות ונסיעה ממקום למקום) ענינו עקירה, כמו בית גאים יסח ה', והושאל בלשון ערבי להורות העתקת ספר, ומזה אצלנו נֹסַח ענינו העתקה. ודע כי הפרש גדול יש בין נסחא וגירסא, כי נסחא היא מתחלתה ס' נעתק מספר, אבל גירסא היא למוד וקריאה בעל פה, כי בימי חכמי המשנה והתלמוד היו המשנה והתלמוד כלם נזכרים ונלמדים על פה, והנו שכתב רש"י (תענית ל"ג) „ תבני בתלויין בגירסא ובתבנוזים" כלומר שתלויים בזכרון ובלימוד על פה. ועקר הוראת פעל גרס ענין טחינה ולעיסה, ועיין מה שכתבתי בכרם חמד ג' עמוד קע"ח. והנה בימי חכמי התלמוד היה נכון לומר פלוני גריס הכי ופלוני גריס הכי, זו גירסת פלוני וזו גירסת פלוני, אבל עכשו שהתלמוד כתוב, אין כאן גירסאות, אלא נסחאות, ורש"י שכבר ראינו כי הטיב ידע עקר הוראת מלת גירסא, כתב אלף פעמים לא גרסינן והכי גרסינן, וזה לשון מושאל, מפני שקריאת התלמוד היתה מתחלתה בגירסא, כלומר בעל פה. ומכל מקום כשיהיה הדבור על ספרי הקדש ועל שאר ספרים שלא היו מעולם תלויים בגירסא, אין ראוי להזכיר חלופי גירסאות, אלא חלופי נסחאות: (יג) למען ייטב לי בעבורך, הנכון כדעת הר"ן (הבּיאור דון יצחק) ור' עובדיה ספורנו, שבאמרה שהיא אחותו כל אחד יקוה שיסכים אברהם לתתה לו לאשה, ולא יהרגוהו, כי יחשבו שלכך הביאה, להשיאה לאחד מנכבדי הארץ, וחשב אברהם שלא יקחוה פתאום וביד חזקה, אבל ישאו ויתנו עמו במיתון זמן מה, והוא ישמט מהם בתחבולות עד שישוב לארצו; אבל מרוב יפיה נמשך הענין באופן אחר, ונלקחה פתאום לבית המלך. והנה וחיתה נפשי בגללך הוא פירוש למען ייטב לי בעבורך, וכן דעת רד"ק, ויפה הוסיף כי לא נתכוון אברהם שיעשו עמו טובה אַחֶרֶת, שהרי ממלך סדום לא רצה לקבל ממון, אף על פי שהציל את כל אשר לו:

יג (ג) וילך למסעיו, נ"ל ענינו שהיתה הליכתו נחלקת במסעות הרבה, שהיה נוסע ושוהה ואחר נוסע; וכיוצא בזה למשפחותם, שנחלקו למשפחות הרבה, למיניהו שנחלק למינים הרבה. ואם היתה הכוונה שלן באכסניות שלן בתחלה (כדעת רש"י ורָאָזענמיללער), היה לו להזכיר לשון חנייה, לא לשון נסיעה, כי המלון עשוי לחנות בו, לא לנסוע בו. ועוד ראיה גמורה לדברי ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם (שמות י"ז א'), והם לא הלכו בדרך ההוא מתמול שלשום: (ח) ובין רֹעי ובין רועיך, הוא פירוש הקודם, אל נא תהי מריבה ביני ובינך, כלומר בין רועי ובין רועיך, וכן הרבה ווי"ן ענינן כלומר, וכן למעלה י"ב י"ב, וכן ולזרעך עד עולם (כאן פסוק ט"ו), וכן למטה י"ז א', וכן כ"ד מ"א, וכן שמות י"ד י"ט, וכן כ"ה י"ב, וכן במדבר י"ב י"א, גם י"ד י"ד (עיין מה שכתבתי שם, וכן ברמה ובעירו (שמואל א' כ"ח ג'), וכן בירמיה ב' ט', גם כ"ב כ"ג, גם מ' א', גם מ"ו כ"ו, ויחזקאל כ"ג נ"ז: (יא) ויסע לוט מקדם, מלת אלי נשמטת במקומות הרבה, וכן כאן שיעורו ויסע לוט אל מקדם;

ומצאנו אֶל ואחריו מ"ם, אל מחוץ למחנה תשלחום, ויצא אל מנגב למעלה עקרבים (יהושע ט"ו ג') והכוונה נסע אל המקום אשר הוא מקדם לארץ כנען, כי סדום למזרח ארץ כנען:

יד (יג) **ויבא הפליט**, בה"א הידיעה, אולי (כדעת תלמידי מהור"ר אברהם חי מיינסטער) היה מאנשי לוט, והוא לבדו נשאר מהם: (כג) **מחוט**, אמר ר' וואלף היידענהיים שהכוונה על חוטין שקושרים בהם השער, כמו שאמרו בשבת (דף נ"ז) חוטי צמר וחוטי פשתן שבראשי הבנות; ולפי זה הזכיר החלק היותר קטן וקל שעל האדם, מכף רגל ועד ראש:

טו (ב) **ובן משק ביתי**, משק מן שקק, ענין תנועה והשמעת קול (עיין מה שכתבתי בבה"ע תקס"ז עמוד קפ"ד), וכן ישק כל עמי, יתנועע ויתנשב כל עמי. ומלת **מֶשֶׁק** אין לה אח, ובאה כאן להיותה לשון הנופל על לשון דמשק שאחריה. והחכם Quatremère אמר כי משק מַשְׁקֶה; אך לא מצאנו משקה אלא למלכים, ועוד המשקה היה משקה למלך, ולא לבית המלך: (ו) **והאמין בה'**, אם היה כתוב **וַיַּאֲמֵן** היה משמע שעכשו האמין, ובאמרו והאמין משמע שכבר היה מאמין בה'; עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ז עמוד קנ"ח: **ויחשבה לו צדקה**, אברהם חשבה להקב"ה לצדקה וחסד (הרמב"ן, רלב"ג, דון יצחק, בעל העקדה, בעל תולדות יצחק, בעל מעשה ה', וס' הזוהר ח"ב דף קמ"ח): (ח) **במה אדע כי אירשנה**, אחר שאמר והאמין בה' לא יתכן שיאמר במה אדע להיותו מטיל ספק בדבר, ואם היה שהיה מסופק וחסר אמונה, הנה (כמו שהעיר הרמב"ן) לא עשה לו ה' שום אות כדי שיאמין. והקרוב אלי כי מאמין היה אברהם בהבטחת ה' אמונה שלמה, אך בראותו כי כבר זה כמה פעמים שהיה ה' מבטיחו על רבוי הזרע ועל כבוש הארץ (י"ב ז' ח', י"ג ט"ו), ועדיין לא היה ה' נותן לו זרע, ירא היה שמא איזה נסיון היה בדעת האל לנסותו תחלה, וְשֶׁבֶק אחר שיקנה לו אברהם זכות מה יהיה ראוי לקיום ההבטחה ההיא, על כן שאל במה אדע, מה הדבר אשר כשאעשה אותו, בו אדע שאירשנה. והקב"ה השיבו כי איננו שואל עוד ממנו שום זכות, כי קיום הבטחתו איננו תלוי בשום תנאי, אך הוא תלוי בזמן הנגזר, כי צריך שיעבדו עוד ארבע מאות שנה – אחר זמן מצאתי קרוב לזה ליוהן קלעריקוס, אלא שהוא אומר במה אדע שאני קרוב לירש אותה, מה יהיה לי סימן שבא זמן שאירשנה, ולזה השיבו כי צריך שימות ושיעבדו ת' שנה – ואמנם הברית שכרת עמו לא היתה כדי שיאמין אברהם, כי כבר היה מאמין בה', אבל לפי שהיה הענין לעתים רחוקות רצה ה' שיהיה לב הדורות הבאים נכון ובלתי מפקפק בדבר, כדי שבמשך ת' שנה לא יתערבו בגוים; וכן היה שהברית הזאת אשר כרת עמו נרשמה בלב כל צאצאי אברהם יצחק ויעקב, והאמינו בכל הדורות ההם להבטחת ה', וכמו שמצאנו כי יוסף בשעת מיתתו אמר לאחיו ואלהים פקד יפקוד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב: (י) **ויתן איש בתרו לקראת רעהו**, מכל אחת מן הבהמות נתן בתר אחד לקראת הבתר האחר, ולפי הדקדוק היה לו לומר ויתן אִיש, או לאיש, בתרו לקראת רעהו, אבל כך נוהגין בלשון הקדש לומר מליצה שלֵמה במקום תאר הפעל, והנה בתרו לקראת רעהו ענינו כענין תאר הפעל, נתן כל אחד באופן זה, שיהיה בתרו לקראת רעהו, וכיוצא בזה והכני אם על בנים (תלמידי אהוד לא־לי). ולדעת תלמידי אליעזר אליה אצל שיעור הכתוב ויתן איש לקראת רעהו, ומלת בתרו היא מאמר מוסגר, והוא פירוש למלת איש, כי לא נתן הבהמה כֻּלה אלא מחציתה, וזה מסכים יפה עם בעל הטעמים שחבר איש בתרו במקף:

טז (ב) **בא נא אל שפחתי**, דרך כבוד, כנוי לתשמיש (רד"ק בשרשים), והוראת המלות איננה אלא ביאת אדם אל המקום אשר שם האשה, דרך ייחוד, אף בלא בעילה, כמו ויטו לאבשלום האהל על הגג ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל (שמואל ב' ט"ז כ"ב); ודרך נקיות הושאלו על המשכב. והמליצה הזאת בענינה בעילה איננה נאמרת אלא על פעם ראשונה שאדם קרב לאשה אחת, ומה שאמרה לאה אלי תבא (ל' ט"ז) פירושו אל אהלי תבא. וכן וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה (שמואל ב' י"ב כ"ד), בא אל חדרה, ואח"כ שכב עמה. ובאבישג כתוב והמלך לא ידעה, ולא נכתב לא בא אליה, כי היתה בחדרו ובמטתו, רק לא ידע אותה למשכב זכר: (יב) **פרא אדם**, פרא סמוך לאדם, פרא שבמין האדם, וכן וכסיל אדם בוזה אמו, הכסיל שבאדם, היותר כסיל

שבבני אדם, וכן ותביזוני אדם (ישעיה כ'ע י"ט) : (יג) **אתה אל ראי**, אלוה הרואה, שרואה בעלבון של עלובים (רש"י), וזה כלפי מה שנאמר לה כי שמע ה' אל עניך : **הגם הלום ראיתי אחרי רואי**, וכי סבורה הייתי שגם הלום במדבר המלאך מי שישגיח עלי אחרי הפרדי מרואי, מאברהם אוהבי שהיה משגיח עלי? והוא מקרא קצר : הגם הלום ראיתי רואה ומשגיח אחרי רואי. ראי הראשון שם דבר, ולכן נקוד חטף קמץ ; ראי השני בינוני עם כנוי, ולכן נקוד חלם :

יז (יד) **וערל זכר**, ר"ל (נגד הטעמים) מלת וערל עומדת בפני עצמה, והכר אשר לא ימול את בשר ערלתו היא פירוש ערל ; והם לא כן היה לו לומר והכר ערל : (יט) **אבל שרה אשתך**, את שתרגם אונקלוס בקושטא הינו זה מענין אבל (בלע"ז ma), כי בלשון רומי verum עקר הוראתו הוא כמו בקושטא, ופעמים רבות ענינו כענין **אֲבָל**, וכן כל **בֶּאֱמֶת אָמְרוּ** הנזכר במשנה, ענינו אבל היתר, וכן **בְּרַם** נגזר מן **בְּרִי** שענינו אמת ודאי והוראתו כענין **אֲבָל**'. והאר שאחרו **באמת** להוראת **אבל**, הפכו הענין ואמרו **אבל** להוראת **באמת**, כגון אמרו לכן אבל (עירובין ל' ב'), אמר לכן אבל (שם ל"ו), אמרי לי אבל (שם מ"ח), ענינם **אמת** הוא : (כה) **בהמלו את בשר ערלתו**, ישמעאל לא מל את עצמו, אבל הניח לאחרים שימולו אותו, ובזה יצדק הנפעל (שעקר הוראתו פעל את עצמו, עיין למעלה י"ב ג'), כאלו הוא מל את עצמו, ולפי זה גם אברהם יתכן שלא מל את עצמו, אבל אמר לאחרים שימולו אותו :

וירא

יח (ט) **הנה באהל**, ר"ל מפני שאין לה בנים והיא בושה, כטעם עקרת הבית (תהלים קי"ג ט') העקרה היושבת בביתה ולא תראה החוצה מפני הבושה. כי אמנם לא באו אליו כמלאכים שלוחים לבשרו, ומה להם לבשרו שתלד לו בן? אלא מה שאמר להם שהיא באהל נתן להם מקום לבשר אותו שלא תהיה כל ימיה עקרת הבית, אבל עוד מעט תלד לו בן — אבל מאין היה לעוברי דרך לידע שהיה שמה שרה? אולי שמעו אברהם מזכיר שמה : (יז) **וה' אמר**, בלבו (כדברי הרמב"ן), ואינם דברי המלאך לאברהם (כדעת רשב"ם והמבאר עיין דבריהם בפסוק הקודם), והרי זו הקדמה למה שהוא בא לומר שהמלאך אמר לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו', כלומר ה' מאהבתו את אברהם לא רצה לכסות ממנו מה שהיה בלבו לעשות על כן צוה למלאך שיאמר לו זעקת סדום וגו'. הדבור והמעשה נעשים על ידי שליח, אבל המחשבה והרצון אינם על ידי שליח : **וה' אמר**, קודם לכן, כמו שפירש רש"י על והאדם ידע : (יט) **כי ידעתיו למען אשר יצוה**, כי לכך בחרתי בו כדי שיצוה וכו', באופן שישמרו דרך ה' וכו' ; כי לא בחר ה' באברהם בעבור אברהם לבד, אלא כדי שיהיה אב לעם קדוש (דון יצחק), ובחירת העם ג"כ לא היתה בעבור עצמם, אלא בעבור המין האנושי כלו : **לעשות צדקה ומשפט**, צדקה היא להטיב לזולתו, ומשפט הוא שלא לעשות עָוֶל לשום אדם (כי כמה פעמים אדם עושה צדקה עם קצת, ועושק וחומס את אחרים) ואין צורך לדחוק ולפרש כמו שפירשתי בבכורי העתים לשנת תר"ו עמוד ח' שאם יהיה אדם שופט אז יעשה גם משפט, להציל עשוק מיד עושקו וכו' : (כא) **הכצעקתה**, אי אפשר לפרש אם כצעקתה עשו, אעשה בהם כלה, כי לא תבא הה"א להורות על תנאי (עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ט עמוד נ"ד ונ"ה), ומה שהביא רש"י ראיה מן הטעם שבין עשו לכלה, איננו ראיה, שהרי אף אם היה זה לגרמיה, לא היה אלא הפחות שבמפסיקים, ואיך יהיה כאן גדול מכח הטעמים? וכל שכן שאין זה מונח לגרמיה, כי אין אחריו מונח אחר, ואיננו אלא **פָּסֵק**, שאין לו שום כח בענין נתוח המאמרים, אבל הונח להורות הפסקה בקריאה, לסבות פרטיות אשר אין כאן כח לתת מקום לטעם יתפרש, כגון הפסקת שתי תיבות שוות (לאבדילן לטעמא), או מלות דומות (אברהם | אברהם קדוש | קדוש, המול | ימול), והפגישת שמות הקדש עם מלות חול בלא מפסיק ביניהם, והאלה יבא פסק להבדיל בין הקדש ובין החול (ויקרא אלהים | לאור יום, וינגע ה' | את פרעה) ; או ליתן ריוח בין שתי מלות שמלולתן קשה וצריך להבין דבר מה בין זו לזו, או שאחת מהן מקבלת שני פירושים, ועל ידי ההפסקה ירוחק אחד מהם, כגון הבכור | נדב (במדבר ג' ב'), שענינו הבכור היה נדב, לא הוא נדב, או שמו נדב וכן באש | גילה (דברים ח' ל"ג), שענינו באש גלויה ; וכן כאן עשו כלה, הכוונה עשו בהחלט ובא

הַפֶּסֶק ליתן ריוח בין שתי המלות, שלא יובן שכלה הוא הפעול, על דרך כי אעשה כלה בכל הגוים (ירמיה מ"ו כ"ח), אבל יובן שהוא תואר הפעל (על דרך באש | לילה), כמו כלה גרש יגרש אתכם מזה (שמות י"א א'), וזה קרוב לפירוש רע"ס, ולא כפירושו ממש, כי הוא פירש עשו כלם, שאין ביניהם מוחה, וקרובים לזה דברי ראב"ע, ולפי זה לא היה מקום לאברהם שישאל האף תספה צדיק עם רשע, כי איך יתכן שיכרית צדיק עם רשע אחר שכבר גזר לבדוק אם כלם חטאו?

יט (ה) **ונדעה אותם**, עון סדום היה (יחזקאל ט"ז מ"ט) גאון שבעת לחם ושלות השקט ויד עני ואביון לא החזיקה, גם חז"ל בפרק חלק ציירו רשעם כשונאי עני ומְכַלֵּי רגל אורחים מביניהם. והנה בימי קדם היה דרך העולם לנהוג כבוד באורחים, והיו מְסַפְּקִים להם כל צרכיהם, ובהפך אנשי סדום (וכן אנשי הגבעה) לא לבד שלא היו מחזיקים ידם כלל, אלא היו מתעללים בהם במשכב זכר, ואם היה אחד מהם מאסף אורחים אל ביתו היו נקהלים כל העם מנער ועד זקן, לא שכל העם יתעללו בהם, אלא להתחזק עליהם לבלתי ימלטו מידם, או לבזות ולעלוז בחרפתם ובערום של אורחים: (לח) **בן עמי**, התפארה שיש לה בן שהוא מעמה ולא מעם אחר, כי גנאי היה אצלה להבעל לאנשי המקום ההוא (וכן דעת רע"ס). והנה De wette אומר כי כל הספור הזה בדו אותו ישראל משנאתם את המואבים ואת העמונים; וזה שגעון גדול, כי הלא בהפך על ידי הספור הזה נעשו האומות האלו קרובֵי ישראל ואחיהם, ונאסר לישראל להתגרות בם, ואם היו ישראל מזייפים תורתם מפני השנאה, היה להם לומר שאינם בני לוט, אלא מזרע סדום. מלבד כי התורה לא גִּנְּתָה מעשה בנות לוט, ומעולם לא מצאנו שהיו המואבים והעמונים נבזים ושפלים בעיני ישראל מפני שנתעברו אמותם מאביהן:

כ (א) **ויסע משם אברהם** וכו', אומר קלעריקוס שלא היה המעשה עכשו בהיות שרה בת תשעים שנה, אלא קודם לכן. ומה הראיה בזה? כי סוף סוף בת ס"ה שנה היתה בלקחה מחרן. ותלמידי אהוד לא-לי מוסיף כי כאן כתוב אברהם ושרה, לא אברם ושרי, ושמם לא נשתנו עד היותם בן ק' ובת צ'. אמנם נ"ל פשוט כי אחר שגלה ה' שתלד שרה אחרי זקנתה, בהכרח כי אחרי בלותה היתה לה עדנה ושב לה אורח כנשים, והנה חזרה אשה יפה כבתחלה: (ג) **הנך מת על האשה וגו'**, אם תשכב עמה ואם תעכב אותה אצלך, כי אמנם אשת איש היא (תלמידי מהור"ר דוד חי אשכנזי) ואבימלך לא הבין שהוא על תנאי, ואמר הגוי גם צדיק תהרוג: (יא) **רק**, בלא ספק, והוא דרך אמדן הדעת, כאדם המשער בלבו ואומר נראה ודאי שהענין איננו אלא כן, וכמהו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים ד' ו'), רק שנאתני ולא אהבתני (שופטים י"ד ט"ז), וכן במלת אך, ואמר אך טרוף טורף (למטה מ"ד כ"ח), אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג' כ"ד), אך נגד ה' משיחו (שמואל א' ט"ז ו'): **אין יראת אלהים במקום הזה**, אין הכונה שהיו רוב העם עול וחמס, אלא שלא היו נזהרים בהונאת הגר, כי אף אם לא היו עושים חמס זה לזה, יתכן שיהיה זה ליראת המלך והשופטים, אבל המלך והשופטים, לא היו משגיחים על הונאת הגרים, ואין אהבת הגר אלא מיראת האל, והנה היה אפשר לאברהם לומר דבר זה לאבימלך בלי שיהיה בזה חרוף וגדוף למלך ולהנהגת מלכותו. והראיה שלא היו אנשי הארץ ההיא נזהרים מהונאת הגר, ושלא היה לגרים מקום לצעוק אל המלך או אל השופטים שיעשו משפטם, הוא ענין הבאר אשר גזלו עבדי אבימלך, ואברהם לא מצא לבו לצעוק על הדבר עד שבא אליו אבימלך ובקש ממנו שיכרות ברית לו ולזרעו (למטה כ"א כ"ה). וכל זה אמנם איננו מתנגד למה שאמרתי למעלה (י"ט ה') שהיה דרך העולם לנהוג כבוד באורחים; כי אורח לחוד, וגר המתעכב לחוד, וגם איש הבא בגפו ומתאכסן בבית איש מאנשי העיר לחוד, ואיש הבא עם משפחתו ועם נכסיו לחוד: (טז) **ולשרה אמר**, עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ח עמוד קמ"ד (ופירושי כבר נכתב קודם לכן בפירוש ידידי החכם **יש"ר** בשם חד מן חבריא), ומלת ואת עניינה ועִם, ומלת **כל** שאחריה היא על דרך ויד כל בו:

כא (ח) **ויגמל**, נ"ל מענין **גְּמַר**, וכן תרגימו ואתחסיל, לשון חסל, שענינו גמר וסוף. ותלמידי מוהר"ר אברהם גריגו (Grego) אומר כי כן כל לשון **גמול** נגזר מן גמר, כמו **שִׁלֵּם** שענינו גמל ונתן שכר,

והוא מן ותשלם כל המלאכה שענינו גמר וסוף; וכן מצאנו לאל גומר עלי (תהלים נ"ז ג'), כי גמל עלי (שם י"ג ו'), וכן ויגמול שקדים, ענין גמירה, ובלשון ערבי **כמל** ענינו גמירה:

כב (א) **והאלהים נסה את אברהם**, ידוע כי העמים הקדמונים עובדי אלילים גם את בניהם ואת בנותיהם היו שורפים באש לאלהיהם, והואיל ומעשים כאלה תועבה הם לפניו ית', ולא היה בדעתו לצוות לעמו שיעשו כאלה, אבל בהפך צוה לבלתי עשות אחת מהנה; הנה ראה ה' כי העדר הקרבנות האלה יהיה נחשב לגנות ומום גדול לתורתו ולמחזיקים בה, כי יאמרו הגוים לישראל: איה אהבתכם לאלהיכם? וגם ישראל עצמם אולי תהיה דתם נבזה בעיניהם מפני החסרון הזה. לפיכך הקדים ונסה את אברהם (אשר כבר ידע את לבבו, וידע שיעמוד בנסיון), למען יכירו וידעו גם ישראל וגם האומות, כי עבדי ה' הנאמנים לו לא יכבד עליהם לעשות גם זה וגם יותר מזה (כאשר הוא זביחת בן יחיד הנולד לזקוני אביו ואמו), אם היה ה' שואל מעמם לעבודתו, אלא שאלהי אמת לא יחפוץ בקרבנות כאלה, ותעב יתעבם. והנסיון הזה, אשר הוא כבוד האמונה ותפארת המאמינים, בחר ה' לעשותו באברהם אב המאמינים, כדי שלא תשאר אמונת האמת בחזקת פחיתות, ובחסרון הודה והדרה, אפילו דור אחד — **ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני**, שבוש גדול נפל בספרים בטעמי התבות הללו, כי בא ויאמר אליו במונח הקף, ולפי זה תהיה הכוונה כי ה' אמר אליו שלשת המלות האלה **אברהם ויאמר הנני**; ואין ספק כי צריך לנקד ויאמר אליו בדרגא תביר, מפסיק פחות מהטפחא שבאברהם. וכן מצאתי אח"כ בחומש כ"י על קלף עם תרגום, שבידי, וכן מצא גם החכם יוחן היינריך מיכעליס בכ"י אחד שבעיר ערפורט, וכן ראיתי גם בחומש כ"י על קלף קטן וישן נושן אשר ביד ידידי המשכיל והנבון כמ"ר יוסף אלמנזי: (יד) **ה' יראה** עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ח עמוד קנ"ה וקנ"ו.

חיי שרה

כג (א) **שני חיי שרה**, נ"ל כי טעות נפלה בלשון המדרש שהביא רש"י, וצריך לומר בת ק', כבת כ' לנוי, בת כ' כבת ז' לחטא, ומפני שמצא רש"י הנסחא הפוכה (כבת כ' לחטא, כבת ז' לנוי) נדחק לפרש שאינה בת עונשין, והמלות הללו אינן במדרש. ואח"כ מצאתי כדברי בפירוש קדמון כ"י על בראשית רבא, הנמצא בקובץ היקר הכולל פירוש ס' יצירה לר"י ברצלוני אחוזת הגבירים היקרים בני המנוח כמ"ר **משה אריה טריאסטי** ז"ל, וכן כתיב בו: היה לו לומר מאה ועשרים ושבע שנה, אלא כך הוא אומר בת מאה כבת עשרים לנוי: (ד) **גר ותושב אנכי עמכם**, כבר פירשתי מה הוא גר ומה הוא תושב בבכורות י"ב ת"ח, וכאן הכוונה לומר הריני לפניכם כגר וכתושב, ככל אשר תרצו, אם אני חשוב בעיניכם כגר היושב לבדו עם בני ביתו, הרשוני לקנות מכם קרקע שאין לו בעלים, ואקבור בו מתי, ואם אני בעיניכם כתושב היושב בביתו של אחד מבני העיר, הרשוני לקנות קרקע בתוך בית הקברות של אחד מכם. והם ענו: אתה בעינינו לא כגר ולא כתושב, אלא כנשיא גדול ונכבד, ואין אתה צריך לקנות אחוזת קבר, כי כל אחד ממנו בנפש חפצה יניח שתקבור את מתך אצל מתיו. אבל אברהם לא היה חפץ שלמחר יבא בעל הקבר ויקבור את מתיו אצל שרה, ולא יוכל עוד אברהם להקבר אצלה, וכל חפצו היה לקנות קבר מיוחד לו ולצאצאיו, לפיכך ענה אותם ואמר להם: הנני מודה לכם על חסדכם, אבל מאחר שאתם רוצים לכבדני ולהתחסד עמי, אל תתנו לי במתנה מקום קבר אחד, אבל הניחו לי שאקנה בכסף חלקת שדה שתהיה לבית קברות לי ולכל בני ביתי; ויען ראיתי לעפרון מערה הראויה לקבורות, הנני מפיל תחנתי לפניכם שתבקשו ממנו שימחול על כבודו וימכור נחלת אבותיו לי, מה שאני לא אעיז פני לשאול מאתו, כי ידעתי כי הקשיתי לשאול (אח"כ מצאתי קצת מזה לרד"ק): (ו) **שמענו אדוני**, המלה מתחלתה היא בכנוי היחיד, ובמשך הזמן נהיתה כמו תאר של כבוד, בלי חלוק אם המדבר יחיד או רבים, וכיוצא בזה מלת Monsieur ומלת Madame. וכן כלפי האל אומרים אֲדֹנָי, בלא חלוק אם המדבר יחיד או רבים:

כד (ו) **אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני**, שאם היה מתחתן בהם, שוב לא יתכן לישראל להוריש את הכנעני מארצו, אחרי היותם אחים, כמו שלא התגרו מלחמה במואב עמון ואדום. והיה ג"כ מַכוונת התורה באריכות הספור הזה להרחיק את ישראל מהתחתן בכנענים.

תולדות

כה (לא) **מכרה כיום**, בתחלה, קודם שתאכל, וכמהו קטר יקטירון כיום החלב (שמואל א' ב' ט"ז), ישבע לי כיום המלך שלמה (מלכים א' א' נ"א), דרוש נא כיום את דבר ה' (שם כ"ב ה'), כלם ענינם בתחלה וקודם לדבר אחר. ותוכן המעשה הזה לדעתי היה כי יעקב היה עוסק תמיד בצרכי הבית, ועשו היה אוכל בכל יום ממה שהיה מוצא בבית, ולא היה עוסק אלא בצידו, אשר בלא ספק לא היה בו למלאות כל צרכי המשפחה, אלא לתענוג ומעט לתועלת (כמו במכירת העורות), אמנם עקר אומנות זרע אברהם היה במקנה הצאן והבקר, ועשו לא היה עוזר בה את אחיו כלל. ויעקב שהיה מיצר על זה שהיה כל עמל הנהגת הבית מוטל עליו בלא שום שכר, התחכם לשאול ממנו בשעה שהיה עיף שימכור לו את בכורתו, ויהיה זה שכרו. ואמנם מה היה המבוקש בבקשת הבכורה? יש אומרים שינחל פי שנים בנכסי אביו (דברים כ"א י"ז), או שיהיה אביו מברך אותו ברכות יתרות על אחיו (ברא׳שית מ"ח י"ח); וכל זה לא יתכן, כי הנה ראינו כי יעקב לא הגיד מעולם ליצחק אביו ענין המכירה הזאת, שהרי אמר אנכי עשו בכורך, ועשו אמר אני בנך בכורך עשו, א"כ מה הועיל יעקב בתחבולתו בהיות הענין בלתי ידוע לאביו? כי הנה עשו לא כתב לו שטר שיהיה בידו לראיה, גם לא היו שם עדים, ולא היתה שם אלא שבועה; וכיון שאנו רואים שעשו לא חדל לקרוא את עצמו בשם בכור בדברו עם אביו, וגם יעקב אמר אל אביו בכורך עשו, נראה ודאי שלא עלתה על לבו של יעקב לקנות שום יתרון על אחיו אצל יצחק ביום הנחילו את בניו, או ביום ברכו אותם. על כן אומר אני שלא היה ענין המכר הזה אלא שנשבע עשו כי אחרי מות אביו יניח ליעקב שיהיה אפוטרופוס ומנהיג את הבית; ויעקב בקש זאת בכוונה שלא יוכל עשו לגרשו מביתו ומארצו, באופן שלא תוכל להתקיים בו ובזרעו ברכת אברהם על ירושת הארץ, וענין זה לא היה צריך להודיעו ליצחק. והנה עשו קיים שבועתו, ואחרי מות אביו הלך לו אל ארץ אחרת, ולא אמר ליעקב שילך הוא וילא מביתו (וקלת מזה ג"כ בדברי דון יצחק).

כו (ה) **מצותי חקותי ותורותי**, כל צווי, בין לדורות בין לשעה, נקרא מצוה; חקה ותורה אינן אלא לדורות. חקה הוא כאשר יאמר המושל תעשה כך וכך; ואם יאמר אם יארע לך כך אז תעשה כך, ואם יקרה כך אז תעשה כך, זה נקרא תורה. יציאתו מארצו והעקדה היו מצות, המילה היא חקה, וההליכה בדרך ה' לעשות צדקה ומשפט היא תורת ה', ואע"פ שלא מצאנו שנצטוה על זה מאת ה', הנה אברהם ידע כי זאת היא דרך ה', והיה עושה צדקה ומשפט להיותו יודע כי באלה הוא חפץ, נמצא שהיה שומר אותן להיותן תורת ה': (ח) **מצחק את רבקה אשתו**, מעשי געגועים שאין אדם כשר עושה עם אחותו. מלית **מצחק את** אין ענינה כמלית **מצחק ב**. (בא אלי לצחק בי): המצחק את רעהו, הוא מצחק עמו, ושניהם משתעשעים; והמצחק ברעהו הוא לבדו מצחק, ואין חברו מצחק, אך הוא מקבל מזה נזק, צער או בושת:

כז (א) **ויהי כי זקן יצחק**, הנני מבטל מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ט (עמוד ק"ה עד ק"י), הברכה שברך יצחק את יעקב כשהיה סבור לברך את עשו, היתה לו לבדו ולא לזרעו אחריו; כי אמנם נ"ל שאע"פ שלא הזכיר הזרע בפירוש, היה הדבר מובן מאליו שהכוונה לו ולזרעו, כי כן מצאנו מנהג האבות בימי קדם כשהיו מברכים את בניהם לא היו מברכים אותם בברכות שתכלינה במותם, אלא גם זרעם וז.ע זרעם היו מברכים, כמו שמצאנו ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחותנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך וגו', וכן ויברך את יוסף וגו' ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרוב בקרב הארץ, וכן כשבא יעקב לברך את בניו אמר להם האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים; וכן כשאמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך, אמר לו ה' ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אותו וכו' ונתתיו לגוי גדול. מכל זה נראה כי סתם ברכת הבנים איננה לעצמם במשך ימי חייהם, אך היא להם ולזרעם לימים רחוקים. על כן נ"ל ברור כי ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' יעבדוך עמים וגו', הכוונה שתהיינה הברכות האלה לו ולזרעו אחריו עד עולם. ולענין מחשבת יצחק, נ"ל כי רצה לברך את עשו להיותו חביב לו, כי ציד בפיו, ורצה ליחד לו ברכה והצלחה יותר מאחיו, וכמו שאמר לו הוה גביר לאחיך, וליעקב לא היה בדעתו לברך כלל, כי אמר בלבו: יעקב ישכון עם עשו, ויירשו שניהם את הארץ אשר נתן אלהים לאברהם, וברכת אברהם תתקיים בשניהם, כי שניהם זרע יצחק ובני הגבירה, והנה ברכת אברהם מעלתה

תחול עליהם, בלי שיברך הוא את יעקב; אך הולך לברך את עשו, למען יהיה לו יתרון על אחיו ויהיה גביר עליו. ואע"פ שיהיה עשו גביר על יעקב, תוכל ברכת אברהם להתקיים בשניהם, ויהיו שניהם ברוכי ה' וישכנו בשלום יחדו, כי ידע טבעו של יעקב, כי היה איש תם יושב אהלים ושפלן ובעל ענוה. ולפיכך בברכה אשר ברך את יעקב בחשבו שהוא עשו לא הזכיר כלל ברכת אברהם. ולא הארץ אשר נתן אלהים לאברהם כמו שהזכיר לבסוף, כי אמנם הברכה ההיא שהיה מברכו באותה שעה, היתה מיוחדת לעשו, אבל ברכת אברהם היא לשני האחים יחדו. ורבקה בשמעה דברי יצחק לעשו, הבינה שיש בדעתו לתת לו יתרון על יעקב, שאם לא כן היה מברך את שניהם, או לא היה מברך גם אחד מהם, וראתה שיהיה זה עול וחמס הנעשה ליעקב בנה האהוב לה, ובפרט שהיא היתה יודעת מה שנאמר לה כי רב יעבוד צעיר (ויצחק לא ידע מזה דבר); לפיכך התחכמה להפר עצת יצחק, והיתה לה התגוללות במעשה הזה, כי לא היה אלא למנוע העול ולהקים גזרת האל. ואחרי אשר הצליחה תחבולת רבקה ונתקיימה עצתה ונתברך יעקב, ואחר אשר אמר לו יצחק אורריך ארור ומברכיך ברוך, אז הבין יצחק כי מאת ה' היתה זאת, ושאין רצון ה' שיהיה עשו גביר ליעקב, אבל בהפך שיהיה יעקב גביר לעשו, על כן לא חרה אפו ביעקב, אך אמר גם ברוך יהיה, כלומר אין ספק כי מה' יצא הדבר, שאם לא כן לא היה מצליח במעשהו. הן אמת שאם היה יצחק מכיר עָקְבַת יעקב קודם שיברכהו, היה גוער בו ואולי היה מקללו, כאשר דאג יעקב באמרו והבאתי עלי קללה ולא ברכה; אבל אחר שנתסייעה מלתא ונתברך יעקב בברכה אשר אין להשיב, כי אמר לו אורריך ארור, לא קלף עוד, אך אמר מה' היתה נסבה. וכשראה יצחק את עשו בוכה ומתאונן, ומבקש ברכה אחרת, וראה כי בגאותו ורום לבו לא יוכל לשכון עם יעקב ולהיות נכנע אליו, ולהתענג עמו בארץ אשר נתן אלהים לאברהם, אז ברך אותו שאם לא ירצה לשבת עם יעקב, תתן לו ארץ אחרת טובה ושמנה, ועל חרבו יחיה וגו'. ואמנם אחרי כן, כשבא יעקב להפטר מאביו בטרם ילך אל ארם נהרים, והוזקק יצחק לברכו, אז לא הזכיר לו שיהיה גביר לאחיו, כי לא היה צריך לחזור ולכפול לו הברכה ההיא פעם שנית; אבל ברכו בברכת אברהם, והיא הברכה שהיה מן הדין שתחול על שניהם יחד, אלא מאחר שכבר זכה יעקב להיות גביר, ומאחר שהבין יצחק שלא יחפוץ עשו לשכון עמו, אך ילך אל ארץ אחרת, ראה ליחד ברכת אברהם ליעקב לבדו. ואמנם כוונת התורה בספור המאורע הזה בכל פרטיו היא להודיע כי מה' היתה נסבה שתהיה ברכת אברהם לישראל לבדם, ושאהבת יצחק לעשו, תחת אשר היה לה להביא לעשו יתרון על יעקב, היתה היא עצמה סבה שתחול הברכה על יעקב לבדו, ושיהיה יעקב גביר לאחיו: (יח) **ויאמר אבי**, אמר אדוני אבי ז"ל כי יעקב בבאו לפני אביו לא אמר אלא אבי, והמתין שישאלהו מי הוא, אבל עשו תכף בבואו לפניו פירש לו למה בא, ולא המתין שישאלהו מי הוא, אלא אמר מיד יקום אבי ויאכל; וטעם הדבר כי יעקב ירא היה שמא יכירנו יצחק לקולו, וכדי לנסות הדבר לא אמר תחלה אלא אבי, והיה בדעתו שאם יכיר את קולו ויאמר לו מה לך יעקב בני? אז ידבר לו בענינים אחרים, ולא יזכיר כלל ענין הברכה; לא כן עשו שלא היה ירא שום יראה בזקן, לא הוצרך לכך, וגלה לו רצונו מיד: (מו) **ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי**, הקו"ף זעירא, נ"ל כי היה מנהג הסופרים בימי קדם, כשהיתה תבה מתחלת באותה האות שהתבה הקודמת מסיימת, היו משמיטין אחת מהאותיות הדומות, ואולי היו מציינין האות ההיא באיזה סימן, להודיע שהיא עומדת במקום שתים; ואחר זמן הוסיפו בין שתי התבות האות החסרה, ולהיות המקום צר כתבו אותה זעירה, וכיוצא בזה ויקרא אל משה (ויקרא א' א'). והנה מהמנהג להשמיט אחת מהדומות נמשכו כה וכה קצת טעיות, קצתם נתקנו אח"כ על ידי כתיב וקרי, וקצתם לא נתקנו; כגון והמבי את ישראל (שמואל ב' ה' ב') במקום והמביא, הנני מבי את דברי (ירמיה ל"ט ט"ז) במקום מביא, החטי את ישראל (מלכים ב' י"ב ו'), החטי את יהודה (ירמיה ל"ב ל"ה), במקום החטיא, לבלתי שבו (שם כ"ג י"ד), לבלתי באו (שם כ"ז י"ח), במקום יָשֻׁבו, יבאו, עדיו יבא ויבושו (ישעיה מ"ה כ"ד), ואל אדמת ישראל לא יבא וידעתם (יחזקאל כ' ל"ח), במקום יבאו, כי מלאו ימיך (ד"ה א' י"ז י"א) משפטו כי ימלאו, ודוד מנגן ביד ויבקש (שמואל א' י"ט ט') נ"ל בידו, ועוד זולת אלה:

ויצא

כח (יא) **ויפגע במקום**, הכוונה כבא במקום שפגע, ושם לן, כלומר לן במקום שפגע, אע"פ שלא היה מקום ללון, עד שהוצרך לתת ראשו על האבנים; ולפיכך הוסיף וישכב במקום ההוא, להגיד צערו,

וכל זה הקדמה לספור החלום ; כי לכך בא אליו החזיון לנחמו, כי היה בורח מביתו יחידי, וגם הוצרך ללון על הדרך :

כט (ב) **והאבן גדלה על פי הבאר** , ר״ל האבן גדולה על פי הבאר , כדי שלא יוכל כל אחד מהרועים להשקות צאנו כי אם בחברת כל העדרים, כדי שלא יהיה אחד מהם מאבד את המים שלא לצורך. הן אמת שלא היתה גדולה כל כך שלא יוכלו שנים או שלשה לגלגלה, אבל שנים ושלשה הם שומרים זה את זה, ולא יניחו לאחד לעבור על התנאי : (ח) **ויאמרו לא נוכל** , נ״ל לא מחסרון כח, כי היו שם שלשה עדרי צאן, והוא רחוק שיעשה יעקב לבדו מה שלא יכלו שלשה אנשים, אבל אמרו לא נוכל מפני התנאי שהתנו ביניהם, שלא יהיה רשות לאחד מן העדרים להשתמש ממימי הבאר בהיותו לבדו. והנה יעקב אולי שאל אם נשארו עדרי׳ אחרים לבא, ואמרו לו שלא נשאר אלא עדר רחל, וכשראה אותה מהר וגלל את האבן והשקה את צאנה. ואף אם לא שאל אם נשארו עדרים אחרים שלא באו, הנה הוא לא היה מחוייב לשמור התנאי שהתנו ביניהם, ועוד אחר דבר הגון עשה (אף אם לא היתה קרובתו) למהר לפטור את רחל, שהיתה נערה אחת בין כמה אנשים:

ל (יא) **בגד**, אין צורך לחלק התבה לשתים, אך הכוונה במזל טוב , כמו למטה **בְּאָשְׁרִי**, וכן בתרגום אלכסנדרי ; ומכל מקום עומק הכוונה אינו אלא בא גד , כלומר הבן הזה בא לי במזל טוב, וכן באשרי, הבן הזה בא לאשרי, כי עתה יאשרוני : (לז) **ויפצל**, השרש הזה בלשון ערבי וסורי וגם בלשון חכמים אין ענינו קילוף, אלא פירוד וחלוק והסתעפות לכאן ולכאן , כגון (יומא כ״ט) מה איילת זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן (ועיין ערוך , ועיין בכורות ל״ט ובתוספות ד״ה או שרטם הגבן) , וכן יעקב חלק את המקלות לחלק לבן ולחלק שחור על ידי הקילוף, אך הפיצול איננו הוא עצמו הקילוף , אלא הקילוף מפורש באמרו מחשוף הלבן וגו׳. ויש לתמוה על געזעניוס כי בשרש פצל כתב כי קרוב לו שרש פלל, ובשרש פלל לא פירש אלא ענין קילוף :
(לח) **אשר תבאן וגו׳** , במקום שהיה מנהג הצאן לבא לשתות, הנקבות לנכח הזכרים, והיה דרך הנקבות להתחמם בבואן לשתות (מהר״ד), וכל זה פירוש לתחלת הפסוק, כי לכך הציג שם את המקלות , כי שם היו הצאן מתחממות לנכח הזכרים בעת שתייתן . ובעל הרכסים לבקעה פירש אשר תבאנה כדי שתבאן, ולא ראה שא״כ היה ראוי להיות ויחמנה בוי״ו שוא: (לט) **ויחמו הצאן אל המקלות וגו׳**, בכח הדמיון , כמו שהוא מפורסם שהדמיון פועל בנקבות וגורם להן ללדת מעין מה שנרשם בדמיונן בחזק . ועיין Burdach בספרו Physiologie (לייפציג 1837) שהביא כמה מעשים שהיו בדור הזה , המוכיחים בבירור כי כח הדמיון פועל על העובר, לא לבד בזמן ההריון , אלא גם קודם ההריון. ודע כי בשנת 1727 קם רופא אחד , Blondel שמו , והדפיס בלונדון ספר בלשון אנגלי, בו נלחם נגד האמונה המפורסמת בענין יכלת כח הדמיון לפעול בנשים ההרות על הילדים אשר בקרבן , והוא בספרו התעורר ג״כ לפרש ספור מקלות יעקב, ואמר כי לא בקש יעקב בתחבולתו זאת שהצאן על ידי ראיית המקלות תלדן כמראה המקלות , רק היתה כוונתו שבהיות המקלות ההם לעיני הצאן בעת יחמן , תדבק נפשם בגוונים ההם , וכשתבאנה להשקק לזכר תבחרנה הזכרים אשר מראיהם כמראה המקלות (עיין דוגמא לזה בסנהדרין ס״ג ב׳), ועל ידי זה תלדן נקודים וטלואים , כי היו הילודים דומים לאבותיהם . והביא הרופא הנ״ל סיוע לדבריו ממה שכתוב (ל״א י׳) ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא והנה העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים , ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים , הרי מפורש כי לא כח הדמיון היה הגורם, אלא מראה האבות הוא הגורם . ויש סעד לזה גם מדברי רז״ל בבראשית רבה (הביאם רש״י) והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו , כלומר כיוצא בזכר , לא כיוצא במקלות . ולדעת הרופא הנזכר צריך לומר כי מה שכתוב וישם דרך שלשת ימים וגו׳ לא עשה זה לבן מיד אלא הבדיל הנקודים והטלואים ולקחם מיעקב ונתנם ביד בניו, ואחר זמן כשראה שהיו צאנו של יעקב מתעברות מהם ויולדות כהם , אז הרחיקם ממנו דרך שלשת ימים. והגדתי כל זה מפני שכן האמנתי גם אני במשך שנים רבות, ואולי עוד רבים יש בעולם שאינם מאמינים בפעולת הדמיון , ויהיה הפירוש הזה להם לנחת רוח ; ואני אחרי אשר קראתי קצת מעניני המאגניטיזמוס , וראיתי עדות אנשים חכמים מאומות שונות , אשכנזים צרפתים ואיטלקיים , חזרתי להאמין בדברים הרבה שהגידו לנו הקדמונים , ושהייתי מרחיק אפשרותם להיות סבתם בלתי מובנת לנו :

לא (יט) **ותגנב רחל את התרפים** , נ״ל שהם כלים שהיו קוסמים בהם לדעת העתידות והנסתרות, והיו נקראים אלהים , לא שהיו עובדים אותם ממש , אלא שהיו חושבים ששאל או האלילים משפיעים על הכלים ההם ומודיעים הנסתרות על ידם (קרוב לענין הבעל שעשו ישראל, והעגלים שעשה ירבעם,

ופסל מיכה), ורחל גנבתם, כי האמינה בהם אע"פ שלא היתה עובדת ע"ז, כי סוף סוף לא היו אלא כעין גורל, והיה אותו כלי מורכב מחלקים רבים, והיו השואלים מנענעים אותם בדרכים ידועים, ולפי מה שהיה יוצא במקרה על ידי הנענוע ההוא היו שופטים כי האל השיב כך וכך, ואין זו ע"ז כי אם לפי מחשבת השואל, אם הוא מאמין שהתשובה באה לו מאלילים ולא מאל יחיד: **(כז) ותגנב את י**, גנבת את דעתי (רש"י רד"ק ורמב"ן ובעה"ט ונגעאניום), ולדעת רמב"ן הכוונה על גניבת התרפים, אך לא מצאנו פעל גנב נקשר בשם הפעול עם מי שגונבים את אשר לו, אלא עם הדבר הנגנב (או האיש הנגנב, כמו וגונב איש ומכרו). ולהיות כי לב האיש ודעתו הוא עקר האדם, אמר ותגנב אותי במקום ותגנב את לבבי: **(לז) שים כה**, מה שמצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך (ר' יצחק קלעריקוס ורמב"ן, וכן דעת בעל הטעמים). **ויוכיחו בין שנינו**, ישפטו הם מי מבינינו הוא הפושע והאשם אם אני (שדלקת אחרי כאלו הייתי מוחזק לגנב), או אתה שהחלפת את משכרתי עשרת מונים: **(לט) אנכי אחטנה**, אונקלוס לא תרגם כשמעו, רק פירש: מה שהיה חסר מן המנין מידי תבקשנו, ובמקום גנובתי יום וגו' אמר שמרתי ביום ושמרתי בלילה; ונ"ל כי שמע את המון מקשים: בי"ד שנים הראשונות מהיכן היה לו לשלם? והלא לא היה לו כלום; ואע"פ שאפשר להשיב שהיה מתמעט באכלו ובמלבושו, מכל מקום אונקלוס השמיט עצמו מן הקושיא, ופירש שמתוך שהיה לבן תובע הטרפה מיעקב והיה ניער בו בחמה ויעקב לא היה לו לשלם, היה מוכרח לשמור ביום ובלילה; וענין זה אמנם הוא נכלל בדברי הפסוק שאחר זה. גם נ"ל כי להיות מלת גנובתי כתובה בלא וי"ו, יתכן שהיה אונקלוס קורא (ואולי כך היא הקריאה הנכונה) גְּנַבְתִּי יוֹם וְגָנַבְתִּי לָיְלָה, והכוונה אני הייתי משלם הטרפה ומידי תבקשנה, והיה הענין כאלו אני הוא הגונב, בין אם נאבדה ביום בין אם נאבדה בלילה. ואונקלוס לא רצה להשמיע אל העם המלולה הזאת שלא היו מבינים אותה, ותרגם לפי הענין שמרתי ביום ושמרתי בלילה, כי מאחר שהיה מעלה עליו לבן כאלו הוא גנב, הוצרך יעקב לשמור יפה בין ביום בין בלילה. ואיננו רחוק שקריאת גנובתי אינה אלא תקנת סופרים, שהחכמים הראשונים התקינו שתהיה הקריאה כן, כדי להרחיק המלולה התמוהה גְּנַבְתִּי יום וגנבתי לילה: **(מא) זה לי עשרים שנה בביתך**, ולמעלה אמר בלא מלת לי, זה עשרים שנה אנכי עמך; הזכיר הענין בשתי בחינות, בבחינת לבן ובבחינת יעקב. בבחינת לבן אמר זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו וכו' וכו', כלומר אתה לא הגיעך מִיָּדִי שום נזק, אלא כל הטוב. ואח"כ הפך הדברים, וספרם בבחינת עצמו, זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מונים, ולולא אלהי אבי שעזרני עתה ריקם שלחתני, והנה אני לא הגיעני מלבדך רק רע כל היום:

וישלח

לב (ה) כה תאמרון לאדוני לעשו, אתן כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו, וידברו עמו בדרך מוסר העבד (ראב"ע), והשלוחים לא היו יודעים האהבה של יעקב (רשב"ם), ויעקב לא רצה להגיד להם כל מה שאירע בינו ובין עשו, רק עשה עצמו בעיניהם כמכבד אותו הרבה מאד, כדי שידברו עמו דרך כבוד. והמתאחר לנתב"ס לא הבין כלל כוונת רשב"ם, ויחשב שלא בא אלא לבאר מלת לאמר: **(ז) וגם הולך לקראתך**, כסבורים שאין עשו בא אלא לכבודו, ולשמרו בדרך, ואולי כן היתה באמת כוונת עשו, ואול ג"כ הבינו מתשובת עשו שלא היה בלבו רעה ושנאה על אחיו, ואולי ג"כ ספרו ליעקב את כל הדברים אשר דבר אליהם, דברי שלום ואחוה. אמנם יעקב לא בטח בכל זה, כי פחד בשמעו שהוא בא אליו בארבע מאות איש, והכתוב לא רצה להאריך בדברי עשו והמלאכים, מאחר שלא הועילו כלום, כי לא בטח בהם יעקב. ונראה (כדעת תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינשטער) כי עשו לא אמר למלאכים שהיה רוצה לילך לקראתו בארבע מאות איש, אך הם הבינו זה ממה שראו וממה ששמעו מאנשיו, ועשו לא ידע שהבינו זה, ולפיכך היה יכול להאמין שיעקב לא היה יודע שהוא בא לקראתו, ועיין לקמן פסוק י"ז: **(יז) ורוח תשימו**, יתכן שהיתה כוונת יעקב לעורר את עשו לשאול למי אתה, שאם לא ישאל את הראשון ישאל את השני, ואם לא ישאל את השני ישאל את השלישי, ואם לא ישאל את השלישי ישאל את הרביעי, וכל זה מפני שאם לא היה עשו שואל לא היו אומרים לו דבר, כי אמנם לא נוח יעקב את אנשיו שימסרו המנחה לעשו, אלא שילכו לדרכם ויעשו עצמם כבלתי מכירים אותו וכמתמיהים שעשו הוא עדיין בביתו בהר שעיר (כדברי ר' עובדיה ספורנו), ואם ישאלם יגידו

לו שהיא מנחה השלוחה לשר גדול ונכבד ששמו עשו, וכל זה כי אמר אכפרה פניו וכו'. ונראה שאם היה רצון יעקב שיעשו עצמם כמכירים את עשו ושיתנו לו המנחה, לא היה אומר כי יפגשך עשו אחי ושאלך, אלא היה אומר כי תפגוש עשו אחי תתן לו העבד ההולך לפניך; גם היה לו לשים בפיהם דברים אחרים לומר שיקח מנחתם מידם, וכיוצא בזה: **(יט) ואמרת לעבדך ליעקב**, הוא העבד הזה; ואע"פ שהיו עושים עצמם כבלתי מכירים אותו, רצה שידברו עמו דרך כבוד ויאמרו לו לעבדך ליעקב; ואמנם אם היו עושים עצמם כמכירים את עשו, נראה ודאי שלא היו מזכירים שמו (לאדוני לעשו), ולא היה להם לומר אלא לאדוני: **(כא) כי אמר אכפרה פניו**, הנכון כדעת רמב"ן ורע"ס שגם דבר זה אמר להם שיאמרו לעשו, להגיד לו שהוא מקביל פניו כראות פני אלהים במנחה (כטעם ולא יראו פני ריקם), וכמו שאמר לו כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים; ונ"ל ראיה לזה מה שסיים המאמר אולי ישא פני, שהוא דרך כבוד ולשון נקיה, ואם היה המאמר הזה מה שאמר יעקב בלבו, היה לו לומר אולי תשוב חמתו מעלי, כי זה היה הציור הנוגע בנפשו של יעקב, רצוני המית עשו. והנה רצה יעקב שעבדיו יעשו עצמם כמגידים עניני אדוניהם, כמו שהוא דרך העבדים:

(כה) ויאבק, מנחם ראב"ע רמב"ן ורד"ק פירשו לשון אבק, וקלעריקוס ורא' וגעזעניוס מוסיפים כי קרוב לזה palaestra נגזר מן pale שענינו בלשון יוני עפר; ורש"י פירש מלשון חבוק, וכן בל' ארמית אביק, ענינו דבוק וחבוק, ולזה דעתי נוטה. וגעז' בקש להסתייע מתרגום שמרוני, שמתרגם **נגשושה עמה**, והוא געז' מפרש אותו לשון, גוש עפר, והם שבוש, כי **גוש** איננו **אבק**, אבל **התגושש** נגזר מן **גש** או **גשש**, שענינו בלשון הקדש ובלשון ארמי וסורי משמוש. והנה בספר הכותים אין כתוב ויאבק, אלא ויחבק, ואיך יתכן שיתרגמוהו מלשון גוש ואבק? וגעז' נפתה אחרי בוקסטארף שהביא משל לשני אתליטים שהיו עומדים ומתגוששים לפני המלך (בראשית רבא פרשה כ"ב), עומד ומתגושש עם בנו (שם ע"ז), נתגוששת עם העליונים ויכלת להם (שם ע"ח), ופירשם מלשון גוש עפר והביאם בשרש **גוש**, ובאמת אינם אלא משרש **גשש**. וקודם להם הרמב"ם בפירוש המשנה (חלה פרק ב') ואחריו הרע"ב פירשו ספינה גוששת, מלשון גוש עפר, ואינו אלא משרש גשש (וכן הביאו בעל הערוך) וענינו ממששת, כלומר שהספינה נוגעת בקרקע: **עד עלות השחר**, המפרשים כלם פירשו **עד** זה כמשמעו, ולי נראה ענינו סמוך לעלות השחר, וכמהו ויאהל עד סדום, ויט אהלו עד אלון בצעננים (שופטים ד' י"א), ויט עד איש עדולמי, עד האלהים יבא דבר שניהם:

לג (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי, יתכן שכבר שאל אותם עשו, אך עתה עשה עצמו כבלתי יודע שהם שלוחים אליו, כי חשב שהעבדים הגידו לו זה נגד רצון יעקב, ועשה עצמו כאלו לא אמרו אלא שהם ליעקב (תלמידי מוהר"ר אה"מ): **(יג) ודפקום**, שרש **דפק** לא נמצא אלא בשני מקומות אחרים, קול דודי דופק (שיר השירים ה' ב'), מתדפקים על הדלת (שופטים י"ט כ"ב), ונ"ל שאין ענינו הכאת הדלת, אלא דחייה בכח כדי לפתוח, וכן מתדפקים על הדלת, דוחים זה את זה אצל הדלת:

לד (ז) כי נבלה עשה בישראל, **נְבָלָה** על הרוב נאמר על מעשה שהוא גנאי לעושהו, אך לפעמים נמצא גם כן על מעשה שהוא חרפה וגנות למי שעושין אותו לו, כמו כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה (איוב מ"ב ח'), וכן פירושו כאן, עשה בישראל דבר שהוא חרפה וגנאי למשפחתו (Coccejus): **וכן לא יעשה**, ענוי הבתולות ההולכות בדרך לא היה מעשה הגון אצל שום אומה, והנה שכם בעשותו דבר זה לישראל נמצא מחרפם ומגדפם, והראה מיעוט חשיבותם בעיניו, ומחר אם ירצה יהרוג אחד מהם על אם הדרך. זאת כונתם לפי דעתי, כי אמנם לא היה להם להתעבב אם הנבל נבלה יעשה, אלא לכבודם חשבו ולנפשם פחדו: **(יג) במרמה**, חשבו כי הערלים לא ישכימו למול, ועל ידי כן יִקָּצְרוּ מהם ויצילו את אחותם; אך כשראו שנימולו ולא היה להם מנוס מלתתה להם, אז שמעון ולוי לבדם התעוררו ועשו מה שעשו באף ובחמה, לבלתי יוכרחו לתת את אחותם לאיש נבל אשר עשה אותה. אבל שתהיה כונתם מתחלה להרגם, לא יתכן, דא"כ לא היה יעקב בשעת מותו מקלל אפם של שמעון ולוי לבדם (וקרובין לזה דברי הרמב"ן):

לו (לא) לפני מלוך מלך לבני ישראל, שהכונה קודם זמנו של משה, ואף על פי שבימי משה עדיין לא מלך מלך לבני ישראל, אין זה כלום, כי הוא כאומר כל המלכים האלה מלכו באדום ועדיין לא היה מלך לישראל: כן דעת C. B. Michaelis ואחרים. ויתכן ג"כ לפרש לפני מלוך מלך קודם שיהיו ישראל לעם אחד בזמן ראויים להמליך עליהם מלך, ומיד אחרי משה היו יכולים להמליך עליהם מלך. והנה החכם מיכאעליס הנ"ל הביא ראיה ברורה שאין המלכים האלה עד ימי דוד, כי המלכים האלה הם ממשפחות שונות, ולא אחד מהם מלך בן מלך, א"כ לא היתה המלוכה **מוֹרָשָׁה** אצלם, אבל בימי דוד מצאנו שלא היה הדבר כן, כי הדד

האדומי היה מזרע המלך (מלכים א' י"א י"ד), א"כ מלכות אדום לא היתה תכונתה בימי דוד כמו שהיתה בימי המלכים האלה הנזכרים בתורה, א"כ לפני מלוך מלך לבני ישראל אין הכוונה בו עד זמן דוד או שאול, וא"כ לא נכתבה הפרשה הזאת בימי מלכי ישראל ויהודה, כמו שחשבו קצת בעקבות היצחקי שהביא ראב"ע: (מ) **ואלה שמות אלופי עשו**, דעת החכם מיכאליס הנ"ל (והסכים עמו ראז') כי האלופים האלה אינם אלא תולדות יעוש ויעלם וקרח בני אהליבמה שלא נזכרו להם תולדות למעלה, כי לא היו מרובים באכלוסים, ובמשך הזמן נתרבו, עד כי בימי הדר התפרדו לאלופים. וזה רחוק, כי כאן נזכר אלוף אהליבמה, שנראה שכולל כל צאצאי האשה הזאת; ועוד נזכרו כאן אלוף קנז אליף תימן, ואלה נראה שאינם אלא בני אליפז. ואני אומר כי אלה הנזכרים כאן הם שמות המשפחות שלא היו תחת מלך אדום, אלא מרדו בו ועשו עצמן רעפובליק; והנה בימי משה היה מלך באדום על קצת האומה, וקצת מן האומה לא היו תחת המלך, כי אם תחת יד אלופיהם (עיין מה שכתבתי בדברים ב' ד'). והנה האלופים הנזכרים כאן, שמותם שונים מאותם הנזכרים למעלה (ע"ו — י"ח), רק שנים (תימן וקנז) שוים בשתי הפרשיות; ונראה כי המשפחות המורדות במלך אדום היו רובם משפחות חדשות, שמתחלה לא היו מרובות באכלוסין, ולא היו חשובות לשיהיה עליהן אלוף, ונספחו אליהן בקצר גם שתים מן המשפחות העתיקות, תימן וקנז. ומה שלא נזכר כאן עמלק, אע"פ שגם הוא מבני עשו, ולא היה משועבד למלך אדום; נראה שהוא מפני שלא היה באגודת אלופי עשו, אבל היה לעם בפני עצמו, ונראה שגם בימי משה היה לעמלק מלך מיוחד, הנקרא אגג, שכן בלעם אומר וירם מאגג מלכו:

וישב

לז (ד) **ולא יכלו דברו לשלום**, המפרשים פירשו לא יכלו לדבר עמו לשלום, אך לא מצאנו בשום מקום דִּבְּרַנִי, דִּבְּרוֹ, להורות דִּבֶּר עמי, דבר עמו; ונראה לי ולא יכלו שְׂאֵת דַּבֵּר לשלום, כשהיה מדבר עמהם אפילו דברי שלום, לא היו יכולים שאתו. מצאנו לשון שְׂאֵת נשמט אחר לשון לא יכול, כמו גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (תהלים ק"א ה'), לא אוכל און ועצרה (ישעיה א' י"ג), עיין שם פירושי: (כח) **וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים**, רוב העולם מאמינים כי אחי יוסף מכרו אותו, ורשב"ם כתב כי לא כן היה הדבר, ואחריו החזיק החזקוני; וידידי ובן דודי מהר"ר שמואל חיים בן דוד לא־לי ז"ל העמיק החקירה בענין הספור הזה וכיון לדעת רשב"ם. וכתב אלי דעתו במחברת (כ"ח כסלו תקפ"ט), ואלה דבריו בפירוש הענין הזה: כאשר ראו אחי יוסף אותו מרחוק התנכלו להמיתו, ויאמרו וגו', ויאמרו לכו ונהרגהו וגו', וישמע ראובן ויצילהו מידם, ויען אותם להשליך אותו הבורה (למען הציל אותו מידם). ונעשתה עצתו וישליכוהו הבורה, ואח"כ וישבו לאכול לחם, וירחקו מן הבור שלא לשמוע זעקת יוסף בהתחננו אליהם, כעדות הכתוב אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו. עודם אוכלים וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים, ויאמר יהודה לכו ונמכרנו וגו'. וישמעו אחיו, כלומר הסכימו כלם כי אחרי כלותם לאכול ישובו אל הבור ויעלו משם את יוסף ויביאוהו אל הישמעאלים למכרו להם (כי לא נמצא רמז בכתובים שהישמעאלים היו צריכים על פי דרכם להגיע עד אצל בני יעקב), ויהי עד כה ועד כה, עודם מדברים ביניהם, רחוק מהבור, והנה בלי ידיעת אחד מהם עברו אנשים מדינים סוחרים (במקרה אשר הקרה ה') אצל הבור, וימשכו המדינים ויעלו את יוסף מן הבור ויביאוהו אל הישמעאלים וימכרוהו להם בעשרים כסף, ויביאו את יוסף מצרימה. והנה אחרי אכלם ויאמר ראובן בלבו ויפרד מאחיו בלא ראותם, וישב בזריזות אל הבור להעלות את יוסף ולהשיבו אל אביו בטרם יגיעו אחיו להעלותו ולמכרו. אבל .... כהמס דונג מפני אש כן נמס לב ראובן ויהי למים בהביטו אל תוך הבור ואין עוד יוסף שם, ויקרע את בגדיו, כי חשב בדעתו באין ספק כי דוב או אריה טורף בדי גורותיו ומחנק ללבאותיו טרפהו וישאהו חי כמו שהוא ראשו על כרעיו ועל קרבו אל אחד החורים או לאחת המעונות למלאת טרף חוריו ומעונותיו טרפה, ולכן לא נמצא שם דם או עצמות. וישב ראובן ביגון ובבהלה אל אחיו, ויצעק ויאמר הה! כי הילד איננו עוד, כי נטרף, ועצתי כעצתכם נבערה, ואני אנה אני בא, כי אני אשם יותר מכלכם, כי בעצתי השלכתם אותו הבורה, וכאלו אני הסבותי מיתתו. ויאמינו כן כל אחיו, ויתמהו על הדבר הזה, כאלו האלהים אנה לידם סיבות אחיהם, אך לא הצר להם, כי שמחו בידיעת מיתת שנואם בלי פגיעת ידם בו, ולכן לא ענו דבר. ויועצו אחרי כן מה לעשות למען

הביא גם את ראובן מתלונות אביהם, ויטבלו את כתנת יוסף בדם וישלחוה לאביהם, למען יאמין כי יוסף נטרף בטרם יגיע אליהם. והנה כאשר באו בני יעקב אל אביהם וראו איך התאבל יעקב עד מאד על בנו, התחרטו מיד על כל אשר עשו. ואולם, ומה לעשות? אם יוסף כבר נטרף ויהי למאכל חיות השדה, לא נשאר להם אלא לנחמו בדברים, וכן עשו. והנה על פי הדברים האלה יתבאר כי בני יעקב שבטי יה אשר בחר לסגלתו אינם רשעים מתכונת נפשם, והינם מאותם שנאמר עליהם ויטרוף לעד אפו ועברתו שמרה נצח, ואף אם ברגע קטון חטאו מסבת הקנאה והשנאה, כי הלא דרך אנוש למעול, אינם עומדים ח"ו במרדם, וקל מהרה יכירו חטאם וינחמו על כל אשר עשו, ויערכו בכל יכלתם להנקות ממנו, וזה נראה ממה שכתוב ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו, כי שבו כלם הביתה, איש לא נעדר, לעשות ככל מאמצי כחם לנחם את אביהם. ומה שלא הלכו לבקש את יוסף, כי כלם האמינו באמונה שלמה ובלי שום לב ספק שנטרף, ואין עוד תקוה להחזירו בחיים. ומה ששתק ראובן כאשר שמע את עצת יהודה למכור את יוסף, היה בכוונה להסתיר מאחיו, מחשבתו הטובה אשר חשב על יוסף למען לא יתנו עיניהם עליו לראות מה הוא עושה בלכתו לבדו אל הבור, ובפרט אחרי שמעו עצת יהודה, וידע אל דמה בלבו שלא יתנגדו ליהודה הגביר באחיו ואחרי דברו לא ישנו וידמו למו עצתו, ואם יגלה להם דעתו לא יניחוהו בלי ספק ללכת לבדו אל הבור, כאשר חשב, מיראתם פן ימנעם מלעשות באחיהם כרצונם. ויובן ג"כ איך היה שלא השיבו דבר לראובן כשאמר אליהם הילד איננו, והיה להם לומר לו אנחנו מכרנוהו; כי אמנם לא השיבוהו דבר, באשר לא מכרוהו, ולא ידעו מה היה לו יותר ממה שידע ראובן. ויובן ג"כ למה אמר יוסף כי גנוב גנבתי, כי היתה כוונתו על המדינים, אשר באמת גנבוהו והעתיקוהו מארץ העברים, כי לא חשד את אחיו שיהיו הם המוכרים אותו מתחלה למדינים. ומה שכתוב אחר זה והמדנים מכרו אותו אל מצרים, הם הם הישמעאלים הנזכרים למעלה, כי ישמעאלים הוא שם כולל לכל בני אברהם זולתי יצחק, והאפשר שהיו מבני מדן בן אברהם, ואולם המדינים המוכרים את יוסף לישמעאלים, אף שגם הם מבני אברהם, הם ודאי אנשים אחרים אשר לא היו בארחת הישמעאלים, ואי אפשר שיהיו אחד המוכרים והקונים ולכן נקראו בשם לווי פרטי מיוחדים. ועוד ראיה כי הישמעאלים והמדנים אחד הם, כי פה אמר הכתוב והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר, ואחר זה אמר ויקנהו פוטיפר וכו' מיד הישמעאלים. והאמנו הדברים והאמת האלה לא יקשה לפרש פסוק אחד השנוי פעמים, שנראה כסותר כל הבנין הזה, והוא מאמר יוסף לאחיו בהודעו להם אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה, ועתה אל תעצבו וכו' כי מכרתם אותי הנה; כי הכוונה בו היא: אתם הסבותם מכירתי ובואי מצרימה, על דרך ויבן שלמה את הבית (אמר שד"ל יש להוסיף דוגמאות דומות יותר, כגון והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (למטה מ"ב ל"ח), אתם המתם את עם ה' (במדבר י"ז ו'), ואת העיר הזאת תשרף באש, (ירמיה ל"ח כ"ג), וכן אחיו הסבו בשנאתם שימכר יוסף למצרים. והראיה על זה היא כי על כל פנים הם לא מכרוהו למצרים, והיה די שיאמר אשר מכרתם אותי, וכן אמר אח"כ לא אתם שלחתם אותי הנה, וידוע שהם לא שלחוהו, אלא גרמו שישולח למצרים. ואם נרצה לפרש הפסוק כי גנוב גנבתי כדברי המפרשים, שהכוונה על אחיו שגנבוהו ומכרוהו, אז נוכל ג"כ לומר כי יוסף בראותו המדינים מושכים ומוכרים אותו כאדונים, לא ידע באמת מי הם הגנבים, האֶחָיו, אם המדינים, ואולי חשב בדעתו כי אחיו מתחלה מכרוהו למדינים, ולכן אמר להם בהתודעו כי מכרתם אותי. ואם תאמר: אם אחיו לא מכרוהו, למה שתקו כשאמר להם כי מכרתם אותי? תשובתך בצדך, כי לא יכלו אחיו לענות אותו גם לשאלת העוד אבי חי, כי נבהלו מפניו, ואיך יעיזו מלא להתוכח עמו בענין חטאם? עד כאן לשון ידיד נפשי **שחב"דל** ז"ל, וגם כי אינני מסכים עמו בכל פרטי הפירוש, הנה בעקר הענין דבריו ודברי רשב"ם נכונים בעיני, ונ"ל כי המושכים את יוסף מן הבור היו המדינים, והם מכרוהו לישמעאלים, ובני יעקב לא ראו זה ולא ידעו מכל זה מאומה, ויוסף האמין כי הם מכרוהו למדינים ואמרו להם לכו משכוהו מן הבור, ואחיו לא אמרו לו מעולם כי הם לא מכרוהו, שהרי קים להו בדרבא מניה, כי כוונתם היתה שימות בבור, ואיך יאמרו לו: אל תחשוב כי אנחנו מכרנוך, כי אמנם היה בלבנו שתמות בבור, ואח"כ בעצת יהודה הסכמנו למכור אותך, והמדינים קדמו ומכרו אותך. וטעם כי גנוב גנבתי, על אחיו שמכרוהו (לפי מה שהאמין יוסף), והם בהכרם אותו [illegible] מאביו: **(לג) כתנת בני וגו'**, תחלה בראותו את הכתנת אמר כתנת בני היא זאת, אח"כ בהתבוננו על הדם אשר עליה ועל מה שאמרו לו שמצאו הכתנת, ויוסף עדיין לא שב לביתו, שיער בלבו כי חיה רעה אכלתהו; ובבוא לפניו הרעיון הזה, מיד נכמרו רחמיו על בנו, ונצטייר בדמיונו כאלו הוא רואה את יוסף בין מלתעות החיה, וקרא במר נפשו טרוף טורף יוסף! כלומר מקרה אכזר

כה אירע לבני אביו, ליוסף! והציור הזה הטריד רוחו, ולא יכול לדבר עוד. והנה שני המאמרים הראשונים הם מחשבות השכל, והשלישי הוא תולדת ההתפעלות; לפיכך במאמר השני חיה רעה אכלתהו התחיל מן הפועל, כי בראותו כתנת בנו מגוללה בדמים התחיל מְחַפֵּשׂ וחוקר בשכלו איך נהיתה כזאת, ואחשב כי הפועל היה בלא ספק חיה רעה שאכלתהו; אבל במאמר האחרון שהוא יליד ההתפעלות לא אמר יוסף נטרף, כי הציור הבוער בנפשו באותה שעה היה בשרו של יוסף בין שִׁני החיה, על כן התחיל טרוף טורף. והנה הציור הזה (טרוף טורף) היא מעלתו ציור מכאיב, יהיה הנטרף מי שיהיה, אבל המכאוב יתגבר ויגע עד נפש כשהנטרף הוא הבן האהוב, על כן התפעלותו ויגונו נתן בפיו מלת יוסף, ואז נשאר שומם, ולא דבר עוד. והנה ידוע כי הדבור הוא נתוח (analysis) המחשבה וההתפעלות, והנה זו מעלה בלשון הקדש שאיננה בשאר לשונות, שאפשר להפשיט בה הפעולה מציורי הזמן והגוף, ולדבר על הפעולה לבדה, ואח"כ על הפעולה עצמה בצירוף אל הזמן ואל הפועל או הנפעל; וכן כאן הזכיר תחלה פעולת הטריפה לבדה, טָרוֹף, ואח"כ הפעולה עצמה בצירוף אל הזמן שעבר ואל הגוף הנפעל, טֹרַף. והמעלה הזאת מוספת מתק ותוקף הרבה אל המאמרים כמו בכה לא תבכה, חנון יחנך, כאלו תאמר Di piangere non ti accadrà, pietà sentirà egli di te. וכן למעלה המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשל בנו, יפה תרגם אנקלוס המלכו את מדמי למלך עלנא, או שולטן את סבר למשלט בנא, וכאלו תאמר
Dunque regnare dovresti tu su di noi? Dunque signoria dovresti tu avere su di noi?

לח (א) **ויהי בעת ההיא**, הנכון כדברי ראב"ע ורלב"ג שזה היה קודם מכירת יוסף, והנה בעת היות דבק עם וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען, ושם היה מקום הספור הזה, אלא (כדברי תלמידי אהוב לא– לי, בנו של שאב"דל הנ"ל), לא רצה להזכיר תחלה מאורע פרטי של יהודה שנפרד מאחיו, אך רצה להקדים מה שאירע לכל המשפחה, שהאחים כלם שנאו את יוסף, וזה גרם אבל גדול אל האב, ועכשיו מזכיר מה שאירע ליהודה לבדו, ואח"כ חוזר להשלים מה שאירע ליוסף לבדו תחלה ואח"כ לכל המשפחה:

מ (ד) **ויהיו ימים במשמר**, שנה תמימה, כמו ימים תהיה גאלתו. והנה אחר שישבו שם שנה תמימה, ויצא שר המשקים מבית הסהר ביום הלדת את פרעה (למטה כ'), א"כ (כדברי תלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענרייך) גם היום שחטאו בו היה יום הלדת את פרעה, וקרוב הדבר כי לגודל הסעודה ולרבוי הקרואים לשלחן המלך ביום ההוא, אירע להם שנכשלו באיזה מעוות, והמלך קצף עליהם קצף גדול מפני שמירדו את רוחו ביום שמחתו: (ה) **איש חלומו**, כל אחד חלם חלום פרטי, והכוונה שהיו חלומותם משונים זה מזה: **איש כפתרון חלומו**, שגם הפתרון היה פרטי ומיוחד לכל אחד מהם, ודוגמתו איש אשר כברכתו ברך אותם (למטה מ"ט כ"ח), איש כמתנת ידו (דברים ט"ז י"ז); ודקדוק המלילה הזאת כך הוא: פתרון חלומו של אחד מהם היה כפתרון חלומו שלו, ולא כפתרון חלומו של חברו; וכן איש אשר כברכתו וגו', כל אחד מהם ברך אותם מה שדומה לברכתו ולא לברכת חברו; וכן איש כמתנת ידו, כל אחד יתן כפי מה שיתן, כלומר יתן מה שירצה. והכוונה כאן להגיד כי הם עצמם הרגישו שאין פתרונו של זה כפתרונו של זה, ולפיכך היו זועפים הרבה, והיו נכספים למצוא פותר:

מקץ

מא (א) **ויהי מקץ שנתים ימים**, שתי שנים שלמות מיום יציאת שר המשקים מבית הסהר, והנה היה חלום פרעה ביום לידתו, ולפיכך היה חושש לו הרבה, והאמין כי מן השמים בא לו לתועלת כל עמו. וזה טעם ואין פותר אותם לפרעה, שלא היה בהם מי שידע לפתור אותם לפרעה, להנאתו ולהנאת עמו, כי זה הוא מה שהיה פרעה מבקש, שיבינו מתוך חלומו דבר העתיד לבא על עמו, ושיועיל למצרים היותו נודע בטרם יבא, כי היה מאמין כי לא לחנם שלח לו האלהים את החלומות ההם, ובפרט ביום לידתו, אלא להזהירו על דבר שיועיל לו ולעמו אם ידעוהו ויזהרו ממנו; שאם אין אתה אומר כן, מי מנע אותם מלאמר לו פתרון ככל העולה על רוחם? ולפי זה יובן למה נכנס יוסף לתת עצה למלך, כי זה אמנם היה המבוקש, לא לידע העתיד אלא לידע אותו כדי להשמר ממנו, וכמו שכתבתי בב"הע תקפ"ז עמוד 200: (לה) **ויקבצו את כל אכל**, היא הגבייה מבעלי השדות, ויצברו היא האסיפה על ידי שומרי האוצרות, וכן למטה ויקבץ וכו' ויצבור (רשב"ם), ולא דבר יוסף על מה שיצברו למכור לאנשי שאר ארצות, כמו שחשבתי בימי נעורי (ב"הע

הנ"ל עמוד 198), כי העקר אינו אלא שלא תכרת הארץ ברעב: **תחת יד פרעה**, ברשותו, כלומר באוצרותיו בכל עיר ועיר: **אכל בערים**, הוא פירוש הקודם, יצברו בר תחת יד פרעה, כלומר יצברו אכל בכל עיר ועיר: **ושמרו**, דבק עם ויצברו, וכן דעת בעלי הטעמים. אע"פ שיש הבדל בין **בָּר לְאֹכֶל**, כי בר הוא הדגן המנוקה מן התבן, ואכל כולל כל מין מאכל, בפרשה הזאת אין חלוק ביניהם, ומה שדקדקתי בבה"ע איננו צודק, שהרי אחי יוסף אמרו נרדה ונשברה לך אכל, וכבר באו למצרים וראו שאין מוכרים שם רק בר. ונראה כי יוסף לא צבר רק בר, ומשה הזכיר לפעמים השם הפרטי בר, ולפעמים השם הכולל אכל: **(נו) את כל אשר בהם**, הנני מבטל מה שפירשתי בבה"ע "האוצרות אשר היו בין המצרים ובעריהם, כלומר בכל עיר ועיר" כי רחוק הוא שתהיה מלת בהם כמו ביניהם (או עמהם כפירוש רמב"ע), אבל נ"ל כי את כל אשר בהם הוא כנוי לאוצרות, ואיננו מקרא קצר (כדברי המבאר), אבל באמרו את כל אשר בהם, הרי הוא כאלו אמר את כל האוצרות, כי מה הוא אוצר? מה שנותנים בו עניינים מה:

מב (טו) **חי פרעה**, נתחבטו המדקדקים בדקדוק מלת חֵי, ר' יהודה חיוג (ואחריו גזעניוס) אומר שהוא שם דבר כמו חיים, והנפרד חַי, ובסמיכות חֵי; וזה רחוק מאד, כי הנה שם חיים מלוי במקרא כחמשים ומאה פעמים. ותמיד הוא בלשון רבים, כמו **פָּנִים**, ובשום מקום לא נמצא בלשון יחיד, ולמה רק בסמיכות יאמרו אותו בלשון יחיד? לכן נטה רד"ק מדרך זו, ואמר כי שם חיים הוא בלשון רבים לעולם, ולא יתפרד, ואמר כי חֵי הוא כמו חַיֵּי, אלא שיו"ד השרש נעלמת, ועמו הסכים המבאר; וזה אמנם יתכן אם היה השם **חַיִם**, כמו **מַיִם** (בסמיכות מֵי), אבל השם הוא **חַיִּים** ביו"ד דגושה, ואיך יתכן שישמיטו יו"ד דגושה? ואני בראותי וחי אחיך עמך (ויקרא כ"ה ל"ו), נ"ל כי מלת חֵי איננה שם, אלא פעל, וגם רד"ק אומר שזה הוא פעל, אלא שלדעתו הוא עבר, ובא על משקל פָּעֵל, וזה גם כן דוחק גדול. ובראותי כי על כל פנים אין מנוס שתהיה קצת זרות בתבה זאת, אומר אני כי להיות מלולת חי פלוני וחי נפשך שגורה הרבה בפי ההמון כשהיו רוצים להשבע, באה במלת חֵי זרות שאין כמוה בכל לה"ק, והיא השמטת אות האית"ן. והנה וחי אחיך עמך משפטו לפי דעתי **וְיִחְיֶ**, וכן חי פרעה טעמו יחי פרעה, חי נפשך ענינו תחי נפשך. ולפי זה יובן למה נשתנה הנקוד בין חי פרעה, חי נפשך ובין חַי ה', כי חי פרעה וחי נפשך הם זמן עתיד, והכוונה שיחיה המלך (כלומר שימות) אם לא אעשה כך וכך, ואין השבועה על הזמן ההווה עתה, כי היות המלך חי עתה, זה דבר ידוע; אמנם חַי ה', הוא בינוני, והשבועה היא על הזמן ההווה, כלומר האל הוא חי (כלומר בהפך ח"ו) אם לא אעשה כך וכך, כלומר כמו שאי אפשר שלא יהיה האל חי, כן לא יהיה הדבר שלא אעשה כך וכך. ר"ל וישבע בְּחֵי העולם (דניאל י"ב ז') אינו אלא שם התאר, והכוונה במי שהוא חי לעולם, וכמהו ושלוי עולם (תהלים ע"ג י"ב), שהם שלוים ושאננים תמיד. ור' יעקב לומברוזו טעה בדברי הרמב"ם שאמר (יסודי תורה פרק ב') כי לכך אין אומרים חֵי ה' כמו שאומרים חי פרעה, מפני שהוא וחייו אחד, לא יתפרדו; והוא לא הבין כי אין ענין לזה כאן אלא חי העולם, כי כאן אין התלה סמוכה לשם האל, אלא להעולם, שענינו נצחיות, ומלאו לבו להגיה בתנ"ך שלו (ויניציאה שנ"ט) והדפיס וישבע **בְּחַי** העולם, והשחית הכוונה כי חַי העולם לא יורה אלא שהעולם הוא חי. ובעל ויעתר יצחק (סימן קנ"ח) עלי אל חי העולמים, האריך ולא אמר כלום, ותחלת דברי פיו סכלות, כי אמר כי חיים הוא רבוי זוגי:

מג (כח) **שלום לעבדך לאבינו עודנו חי**, אחר שאמרו לו שלום לעבדך לאבינו, לא היו צריכים לומר כי עודנו חי, אבל הכוונה: באמת הוא יושב בצער גדול, אבל מכל מקום עודנו חי, ובאמרנו כי שלום לו לא היתה כוונתנו לומר שהוא יושב בשלום ושלוה, אלא שהוא חי ובריא (תלמידי אליעזר אליה איגל):

מד (ה) **והוא נחש ינחש בו**, לא יחוש אדוני על מחיר הגביע, כי במה נחשב הוא, רק נחש ינחש בו, כי הוא אשר הוא שותה בו, והוא תמיד מנחש בו, שאם יפול מידו הוא לו לסימן רע, ואם ישבר הוא סימן יותר רע, ואם יאבד ממנו הוא סימן רע עד מאד. הפירוש הזה הביאו גם רד"ק, אבל הביאו אחרי פירוש אחר, כאלו הוא מסופק בו, ולי נראה כי הוא לבדו הנכון, כי שרש **נחש** אין ענינו אלא כקבלת רבותינו (סנהדרין ס"ה וס"ו) לקיחת סימן מן המאורע על מה שעתיד להיות, כאומרים מנחש זה האומר פתו נפלה

מפיו, מקלו נפל מידו, לפי הפסיקו בדרך וכו'. וכן המלה סגורה בלשונם תמיד להוראה זו, כגון אם אין נחש יש סיון: וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך (למעלה ל' כ"ז) מכל מה שקרה לי אחר שבאת אצלי שפטתי כי ברכני ה' בגללך, וכן (מלכים א' כ' ל"ג) והאנשים ינחשו וימהרו וגו', היו מקשיבים לדבריו בכוונה גדולה לראות אם יתן להם בתשובתו אות לטובה או לרעה, והיו כאדם המנחש, היושב ומצפה איך יהיה הענין, אם לטוב ואם לרע: (טז) **האלהים מצא את עון עבדיך**, עשה עצמו כמודה, כי ראה שאם היה מכחיש לא היה מועיל כלום, והיה מקניטו יותר, ואחר שראה שאין תקנה להציל את בנימן, בחר שתהיה האשמה על כלם יחדו, ולא על בנימן לבדו; ובפרט כי בתחלה אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, ואע"פ שהאיש אמר להם אשר ימצא אתו יהיה לי עבד, הנה אם היה נשאר לבדו עבד מי יצילהו מיד אדוניו אם ירצה להעליל עליו פעם אחרת? והנה אם מחבבו את בנימן, ואם מפני שערב אותו לאביו, ואם מפני החרטה על מה שעשו ליוסף, בחר להיות הוא ואחיו בעבדות עם בנימן, ואולי במשך הזמן ימצאו מקום לברוח משם כלם יחדו:

ויגש

(יח) **ויגש אליו יהודה**, אחר שאמר להם דרך חבה ואתם עלו לשלום אל אביכם, הרהיב בנפשו עוז לבקש ממנו דבר לפנים משורת הדין, מצד החמלה והחנינה. ואמנם עקר כוונת יהודה במאמרו אשר הוא בא לדבר באזני יוסף הוא מה שפירש בסוף דבריו ועתה ישב נא עבדך תחת הנער וגו', כי למעלה אמר לו הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו, וזה לא רצה יוסף לקבל, כי היה זה מעשה עָוֶל שיענש מי שלא חטא; ועכשיו יהודה מבקש ממנו שיתרצה בחליפין, וישלח את בנימן לאביו, ויקח יהודה במקומו, זה מפני שהוא היה עָרֵב בשבילו, וכמו שבזמן שאין הלוה יכול לפרוע חובו נפרעין מן הערֵב, כך עכשו שבנימן לא יוכל להשאר שם בלתי מיתת אביו, יתרצה לקחת יהודה במקומו:

מז (כא) **ואת העם העביר אותו לערים**, אונקלוס והמפרשים פירשו מעיר לעיר, ואמנם לפי זה היה לו למקרא לומר אל ערים, או מעיר אל עיר, לא לערים, כי הפרש גדול יש בין שמוש אות הלמ"ד ובין שמוש מלת **אֶל**, ומעולם לא תמצא בתנ"ך מִ . . . לְ . . . אלא מִ . . . אֶל, כמו מיום אל יום (במדבר ל' ט"ו), מן הקצה אל הקצה (שמות כ"ו כ"ח), רק באסתר מצאנו מיום ליום ומחדש לחדש, ובדברי הימים ומצאנו מעיר לעיר, ואין מביאין ראיה מספרי הגולה. וכן שרש **עבר** לא תפיל אחריו אות הלמ"ד, אלא מלת **אֶל** כגון והעברה אל בני עמון (שופטים י"ב ג'), ונעברה אל מצב פלשתים (שמואל א' י"ד א'), כי הלמ"ד לא תבא אלא לענין ההנאה והתועלת, ומלת **אֶל** תבא תמיד להורות על המקום, כגון מי יעבור לנו אל עבר הים (דברים ל' י"ג), עברו לכם אל ארץ אחזת ה' (יהושע כ"ב י"ט), הלות לנו ולכם נופלות על בני אדם שלהנאתם תהיה העברה, ו**אֶל** נאמר על המקום שאליו תהיה. ואומרים והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ"ז ח') כי אין הנחלה עוברת ממש ממקום למקום, רק הנאת אחוזה תעבור מאיש לאיש. על כן לא יתכן שיהיה פירוש **לערים** מעיר אל עיר, ועל כן נ"ל כדעת תלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענרייך כי מלת לערים היא מלה בפני עצמה, ואיננה קשורה עם העביר, אך היא על דרך תפקדו אותם לצבאותם (במדבר א' ג'), בני שמעון למשפחותם (שם כ"ו י"ב), ונקרבתם בבקר לשבטיכם, יקרב למשפחות, תקרב לבתים, יקרב לגברים (יהושע ז' י"ד), שעניינם: חלוקים לצבאות, למשפחות, לשבטים וכו', אף כאן חלוקים לערים, כלומר שלא הפריד אנשי עיר אחת, ולא שלח קצת מאנשי העיר אל מקום אחד וקצתם אל מקום אחר, אבל העביר כל יושבי עיר אחת אל מקום אחד, וכל יושבי עיר אחרת אל מקום אחר, כדי שלא להפריד בין הדבקים, ולבלתי הרחיק איש ממיודעיו ורעיו. ומלת העביר קשורה עם מקצה גבול מצרים ועד קצהו, העביר את העם מקצה אל קצה, אך בהעבירו אותם לא לקחם אחד אחד, אבל לקחם אגודות אגודות, והיו כל יושבי עיר אחת לאגדה אחת:

ויחי

מט (א) **באחרית הימים**, יש בקרוב, ויש ברחוק, כמו מלת **אַחַר**, ותם ענינו כשיכנסו לארץ לרשתה, ואמר להם בדרך נבואה קצת מאשר יקרא אותם, יש בחלוקתם, ויש בהצלחתם במלחמה עם אויביהם

(רד"ק), וכן רשב"ם כתב "את אשר יקרא אתכם, ענין גבורתם ובצלחתם" ואין הכוונה כלל על ימות המשיח, כי הישועה שהיו מלפים בימי יעקב לא היתה אלא ירושת מגרים וכבוש הארץ. והראיה הברורה שאין מלילת אחרית הימים אמורה תמיד על ימות המשיח, הוא מאמר בלעם אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, ומואב כבר אבד מכמה וכמה דורות, ונבואת בלעם (דרך כוכב מיעקב ומחץ פאתי מואב) אינה אלא לימי דוד. וירמיה באמרו (מ"ח מ"ז) ושבתי שבות מואב באחרית הימים, אין ספק שלא אמר אלא על זמן בית שני. והנה ידוע כי יש אחרון ואחריו עוד אחרון (ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים), וכן אחרית הימים הוא שם מצטרף לזמן המדַבֵּר; יהושע היה עומד באחרית הימים לגבי יעקב, ודוד היה באחרית הימים לגבי בלעם, ורש"י היה באחרית הימים לגבי חכמי המשנה והתלמוד, ואנחנו באחרית הימים לגבי רש"י — וכבר היו אנשים בין האחרונים מכחישי הנבואה שאמרו שלא אמר יעקב הפרשה הזאת, רק אחר כמה דורות נכתבה; אך כל משכיל יראה ויבין כי אי אפשר להעלות על הדעת שאדם בימי דוד, או אפילו בימי משה, יתעורר להטיח דברים נגד שבט ראובן ושמעון, ובפרט נגד שבט לוי שכבר היה מקודש, ויאמר בסודם אל תבא נפשי וגו' ארור אפם כי עז וגו', על מעשה ישן נושן שכבר נשכח, ויקובלו דבריו אשר בדה מלבו, ולא יתרעמו השבטים ההם ויְמחקו דבריו, אחר שלא היו הדברים ההם בקבלה אצלם מימות יעקב; ובפרט הכהנים בני לוי שהיו תופשי התורה, איך קיימו הדברים האלה בספר התורה, אם לא שכן קבלו מאבותיהם כי כן אמר יעקב בעת מיתתו? (ג) **יתר שאת**, יתרון מעלה וחשיבות, כמו הלא שאתו תבעת אתכם (איוב י"ג י"א): **ויתר עז**, ויותר עַז. שאת הוא שם דבר, ועַז הוא שם התאר, על כן יתר הראשון הוא סמוך (יתרון של שאת), והשני נפרד, והוא תאר הפעל, כמו גדול יתר מאד (ישעיה נ"ו י"ב). והסתכל איך מתוך שבחו בא מעט מעט לספר בגנותו: יתר שאת הוא שבח, יתר עז הוא תוכחה קלה, ואח"כ תוכחה קשה פחז כמים וגו': (ד) **אז חללת**, אדון אפו את השלים מאמרו, והפך פניו לצד אחר ואמר יצועי עלה: (ה) **מכרותיהם**, בלשון סורי מְכַר ענינו נתינת אשה לאיש, וקוראים לארוס מְכוּרָא, ולאירוסין מְכוּרְיָא, וכן בתרגום, ומה' אשה משכלת (משלי י"ט י"ד) ומן אלהא מתמכרא אתתא לגברא. וכאן כ"ל הכוונה: ההתחתנות שעשו עם שכם היה להם ככלי לעשות בו חמס, כי על ידי כן הרגו אותו ואת כל אנשי עירו. ואף על פי שמתחלה כשדברו אל שכם ואל חמור לא לכך נתכוונו (עיין למעלה ל"ד י"ג), מכל מקום סוף הענין כן היה שעל ידי ההתחתנות עשו חמס; ויעקב לא אמר כלי מרמה, אלא כלי חמס. ומה שכתבתי באוהב גר עמוד קי"ב צריך תקון: (ט) **מטרף בני עלית**, הוא מאמר בפני עצמו, אתה בני עולה בשלום אחר שטרפת טרף; והוא משל לקוח מן האריה שיורד מן ההר וטורף טרף, וחוזר ועולה למעונתו (קלעריקום ורקִיעגמילגער). ואין לפרש אתה דומה לגור אריה כשאתה עולה מלטרוף טרף (כדעת ראב"ע רשב"ם ורמב"מן), כי לשון טרף איננו נופל על האדם הנלחם, אלא על החיה הטורפת, א"כ גם מאמר זה הוא משל, והם שני מאמרים, הראשון לנסתר (גור אריה יהודה), והשני לנכח, דרך חבה: **כרע רבץ כארה וגו'**, מאמר אחר, והוא לנסתר, להגדיל שבחו, כי הרבה היה הדבור מפסיד והיה השבח מתמעט, אם היה אומר מי יקימך, כי (כדברי תלמידי יוסף חי הלוי) אז היה כשואל אותו: מי הוא שיהיה גבור ממך? והשאלה הזאת אע"פ שהיא דרך מליצת השיר, מכל מקום לא תתכן, כי ידוע שהוא ישיב: אין אדם גבור ממני; אבל באמרו מי יקימנו, הוא כשואל לכל בני אדם היש מי שיקימנו? וזה מוכיח כי ברור לו שאין אדם שיענה יש מי שיקימנו, או אני אקימנו: (י) **לא יסור שבט מיהודה**, שרביט המלוכה: **ומחוקק**, מקל הממשלה (בעפֿעהלשטאב), כמו במחוקק במשענותם (במדבר כ"א י"ח): **מבין רגליו**, כן היה מנהג מלכי קדם, שהיה המלך יושב על כסא רם, ותחת רגליו הדום, ובין רגליו מקל הממשלה (הערדער, בעזענייום ופֿיליפזאָהן): **לא יסור**, לא יחדל ויפסוק, כמו וסר מהם הנגע (ויקרא י"ג נ"ח), וסר ממני כחי (שופטים ט"ז י"ז), לא תסיר מעליו אולתו (משלי כ"ז כ"ב); לפיכך אין הכוונה כפירוש הרמב"ן כל זמן שיהיה שבט בישראל יהיה ביהודה, ולא יסור ממנו לשבט אחר, אלא הכוונה בהחלט, לא יפסוק שבט מיהודה; אלא שעם כל זה אין הכוונה עד סוף כל הדורות, שתמיד יהיה שבט ביהודה, כי לא על סוף כל הדורות נתנבא יעקב אבינו, עיין למעלה פסוק א': **עד כי**, לא מצאנו המלות האלה להוראת הזמן, אלא להפלגת השיעור (a segno che), וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד (למעלה כ"ו י"ג), עד כי חדל לספור (שם מ"א מ"ט), עד כי יגעה ידו ותדבק ידו אל החרב (שמואל ב' כ"ג י'), הפליא להעזר עד כי חזק (דברי הימים ב' כ"ו ט"ו); אבל להוראת הזמן אומרים עד אשר (עד אשר תשוב חמת אחיך), עד אם (עד אם דברתי דברי) ראו עד אשר אם (עד אשר אם שאו ערים), או עד ואחריו מקור (עד

שיב אף אחיך תיגך) או עתיד (עד יגדל שלה בני) בלא תלית כי יבא שילה : **שילה**, שם עיר, ושם השליך יהושע גורל לישראל וחלק להם את הארץ, ושם השכינו את אהל מועד (יהושע י"ח) ; והטעם כל כך יהיה יהודה חשוב ונכבד באחיו, כי גם אחר שיבא ישראל שילה ויחלקו את הארץ בגורל, ואיש איש יֶאֱחָז בנחלתו, עדיין יהיו כל השבטים נשמעים לו ומכבדים אותו, כענין יהודה יעלה (שופטים א' ב'), וגם אחר זמן ימלוך דוד ותהיה הממלכה ביהודה : (טז) **דן ידין עמו**, ידין ריבם, כמו שפטני אלהים וריבה ריבי (תהלים מ"ג א'), שפטו יתום ריבו אלמנה (ישעיה א' כ"ג), דנני אלהים (בראשית ל' ו'), ודין עני ואביון (משלי ל"א ט'): **עמו**, בני שבטו : **כאחד שבטי ישראל**, יש מפרשים (אחרי אונקלוס) כל שבטי ישראל כאחד, ולפי זה היה ראוי לקרוא כְּאֶחָד, ורהב"ע פירש כאחד מבני הגבירות ; אמנם היכן מצאנו שלא יהיו בני השפחות בכלל שבטי ישראל כבני הגבירות ? ולדעתי שבט ענינו קצין ושופט וראש, כמו וקם שבט מישראל (במדבר כ"ד י"ז), הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי את ישראל (שמואל ב' ז' ז'), ראשיכם שבטיכם (דברים כ"ט י'), ואולי עקר המלה מענין שרביט הממשלה, ויהיה שבט במקום תומך שבט (עמוס א' ה' וח'), או בעל שבט. ויתכן גם כן לפרש בלא חסרון שום מלה, כי שבט הוא כנוי לאבות המטות, כגון ראובן ושמעון נקראים שבטים, ובניהם נקראים מטה ראובן, מטה שמעון, והנה שבט ענינו ראש המשפחה, והושאל לשאר ראשים ונשיאים ; ומן שבט נגזר אחר כן שרש שפט. ואחר כן הושאל לפעמים שם שבט להורות מטה ומשפחה, כגון עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל (שופטים כ' י'). והנה אמר דן יושיע את בני שבטו כאחד מראשי ישראל ושופטיו ומושיעיו. ויש מפרשים זה על שמשון, ורשב"ם מפרש על היות שבט דן מאסף לכל המחנות, שהיה הולך בסוף הדגלים, והיה צריך להלחם במי שיבא לזנב הנחשלים. והנכון בזה להיות דן יושב על הגבול לצד הצפון (מדן עד באר שבע), אשר משם תפתח תמיד הרעה לישראל מפני חיל ארם ובבל, והנה אמר שיושיע את בני שבטו כאחד ממושיעי ישראל, ושיהיה כנחש עלי דרך כנגד האויב (תלמידי החכם יעקב חי פארדו זצ"ל) : (יח) **לישועתך קויתי ה'**, כשבא לברך את גד, עלה בדעתו לומר גם עליו לשון הנופל על הלשון, כי גד ענינו מזל טוב, והיה יכול לומר : גד, טוב יהי גדו, או גד יהי אתו, וכיוצא בזה ; אך נמלך מיד מעצתו, וראה כי בה' לבדו ראוי לבטוח, ולא במזלות ובצבא השמים ; על כן אמר לישועתך קויתי ה', ולא לישועת המזל ; ומיד בקש ומצא לשון אחר הנופל על הלשון, בלא הזכרת המזל, ואמר גד גדוד יגודנו (אדוני אבי ז"ל), ונכון מאד. ולפי זה יהיה הפסוק הזה צריך למרכא טפחא, כי כנוי לישועתך חוזר לה', לא לדן :

נ (יט) **כי התחת אלהים אני**, הקב"ה בוחן לבות וכליות, והוא דן את האדם לא לבד על פי מעשיו, אך גם על פי מחשבותיו, אבל בן אדם אין לו אלא מה שעיניו רואות, וכן אני לא אוכל לשפוט אתכם על הכוונה, אלא על המעשה: והנה אם אתם חשבתם עלי רעה, מחשבה שלכם לא נתקיימה, אבל מחשבת האל נתקיימה, והיא היתה לטובה, והנה אין אתם צריכים להשפיל עצמכם לפני ולבקש ממני סליחה ומחילה, כי אינני רואה בכם אלא שלוחי ההשגחה לטובת עם רב. והנה זו אחת מן הטובות הגדולות הנמשכות מהאמונה באלהים ובהשגחתו, כי האדם שליט במעשיו, אבל השלמת הפעולה איננה בידו, אלא בידי שמים (עיין מה שכתבתי בס' ויקרא כ"ח ז'), ואם זומם רשע לצדיק ומבקש להרע לו, ה' לא יעזבנו בידו, ובנות הרשע תהיה סבה להצלת הצדיק ; ומי שזאת אמונתו לא יכעס על שום אדם ולא ישנא שום אדם.

ספר

בוצר עוללות

הערות והוספות ותיקונים לבאור נתיבות השלום להחכם הרמ"ר ז"ל כפי חידושי האחרונים

מאת

שמעון בן הרב המנוח מהו' .

מ א י ר ט א נ ט א ז"ל

פתח דבר א

דור הולך ודור בא והתור' לעולם עומדת, עץ חיים למחזיקים בה ועץ הדעת לבוגי מטמוניה, שתולה על מכון הנובע אשר לא יכזבו מימיו על העין החכמה הנצחית תוניב פרי תנובות כל עלם תדשן, בת מלך יחידה אמונה מימי קדם אצל בוראה שחקים ויולד תבל, גם היא אמנם כמחוקק חוקותיה הקדושים כי חלף שנים בעיניה כיום אתמול כי יעבור, כי ארבעה אלף שנים ספו ותמו מעת נראה ד' על הר סיני, ועד היום הזה לא סר טעם התורה לא כהתה עיניה ולא בלו מטליה, זהרה כזוהר השמש משליך אלי ניצוציו רבי רבבות, ולא חדל מהיות מפיץ אור יקרות בגבורותיו — כהררי עד אף כי יחלבו אלפי אלפים שנים עוד בל יריקו אותם מלהכיל שפע הגיונים נפוגים — לכן באו מכל קצות הארץ לשאוב ממי התורה, ותצא חכמה מציון ודבר ד' מירושלים ויכרעו ברך לפני הוד וזיו הספר הזה כי כלם רעיבי תבונה ולמיאזי מדע — שם אלפים תרגומים נחברו כעת לתורתנו הקדושה וכפלים לה הפרושים והבאורים בכל שפה ושפה בכל לשונות קדם וערב, בכל המדינות ואיים רחוקים נתפשטה ותהי לנס עמים ולדגל הגוים, כנס התקבצו ויביאו מנחת חלקם מכל החיל אשר עשו בשדה המדעות ויגברו כל הונם וכל מטמוניהם בכל הרים גבנונים וכמגדלות שנער לבנות היכל הפירוש ומשכן לכבוד ד' אשר ירד לעיני עמו ולבאר עמקותיה וסודותיה זה בכה וזה בכה, ולא לבד חוקותיה ומצותיה היו כנר לרגלם וכאור לנתיבתם, כי אם כל סיפורים שהובאו בתורתנו וכל מלה ומלה היו להם כפנינים יקרים וכבז מאופיר, והטעם בזה לפי שרק חוקר הקדמונים ומשיב פניו אחור לדעת מה שקדם לו בזמן הוא יגיע להבין את הזמן הנכחי — ואולם ערפלי חידים וענני מכסים הגלל העבר, וכל חופש וחוקר בה ימשש באפלה כעור, ואף שהוסיפו ידיעות רבות וחכמות אין קץ, הודו כי לא מצאו האמת, ולא בא מרגוע לנפשם עד שובו לקרות בתורה — ואם גם רבו החכמים בעיניהם אשר ספכו בוז ולעג לקלון פניהם, עכ"ז אוהבי האמת שאינם מעפילים לעלות בהר הודו כי אצבע אלהים בה ניכר לכל יודעי פשטיה — ואולם הפשט שהיא הבאור היותר אמת, (ואין אמת זולתו) הוא קשה מאוד למצוא דרכי תורתנו אשר לא כחוקות הגוים הקדומים חוקותיה, כי רק המצריים וההודיים והיונים ודומיהם עשו כן להעלים את אשר ידעו מעיני ההמון, ושמו לפני בני עמם דברי הבל ושוא ותורתם הנעלמה קראו בשם מיסטעריען געהיים לעהרע — לא כן נתן לנו ד' אלהינו תם ושלום שיהיה הפשט להמון העם והסוד לשרידים ויחידים, כי בהפך אמר אדון הנביאים לא בשמים היא וכו' ולא מעבר לים וכו' ר"ל ידועה ומפורסמת ושוה שכל לכל מי שיש לו מח בקדקדו, ולא בחשך ובעלטה האמת, כי רק איתו יעבר תרמוס בלילה, אך בזרוח השמש יאספון, והאמת לא תפחד מעין האור — וגם אמר ע"ה כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. ואיך יהיה כן לולא גלויים וידועים כל דבריה — ואך מה שלא נדע עלמנו הפשט בכל מקום הוא לפי שאבדה מאתנו ידיעת הלשון וידיעת הקדמוניות מכל המדעים שהיו להם אז בזמנם — כמו כן לא יבינו נכדי נכדנו הספרים שנכתבו היום בלשון שאנחנו הורגלנו בו. אף שאנו יודעים אותם בברור מכח ידיעתנו מטיב הלשון וטיב זמננו ובטיב כל פרטי הקורות — ולכן כל מי שירצה להבין בתורה כמו שנצטווינו ישתדל לחקור בחקירת ידיעות הלשונות השמיות וקדומות ובכל דקדוקיהן ופרטיהן להבין מתוך מעמד הלשון מצב האומות ולקרות בתוך ספרי שאר העמים הקדומים כמו המצריים וההודיים והפרסים והערביים וכדומה. ופעם צריך שיאסוף כל דברי ההגדות אשר בפי העמים ואם שכלם שקר ושוא מ"מ יש ביניהן

כמה קבלות המאויות להבנית עליהם ופעם יחקור במנהגי האומות הקדומות הן בעניני מדינה ודת וכל מעביהם ומשפטיהם ותלבושם ושבתם וקומם ובתיהם וסדר מלחמותיהם ונזהרו ע"כ הרבה מבני משלי לה"ק ופעם יחקור במסעות הולכי דרכים המתפשטים על פני הארץ ובקרבה כל השרידים שנשארו מתלבות ומבניינים, או מחרטומי מצרים, או מהאריות המדיים ונינוה ופרס ואור ופעם תחקור בענינים הטבעיים ובחכמת ההנדסה ותוכנה הזמן ובחכמות מהלך הכוכבים ולפי"ז אל יפלא בעיניך כי רבו הפירושים בספר תורתנו כיון שהדבר שאין בידנו לבוא על הפשט אלא אחר ההבחנה והשקפה והעיון רב בענינים שונים כאלה — והנה מימים קדמונים היו דורשי חמורות, וסתומות בתורתנו הרבה מאוד, ואם תשאל לאמר: הלא חכמי התלמוד הניחו לנו פירוש לכל המצות בדקדוקיהן ובפרטיהן, ומה לנו בני ישראל חלק בחקירות אחרות, נלמד תורה שבע"פ שהיא פירוש לתורה שבכתב והשאר נניח על מקומו? — ואולם ע"ז יש להשיב פי שנים הא' כי גם חכמנו ז"ל אמרו בעצמם הדרש תדרוש ואין המקרא יוצא מידי פשוטו ואולם ראוי לבן ישראל לדעת פשטי התורה כי לפי"ז ההגדות והמדרשים אין מקומם בבאור התורה והב' אנחנו מחוייבים ללכת בדרכי חז"ל בענין דין והלכה, ואולם מה נעשה לחלק הגדול מתורתנו שאינו כולל איסור והיתר וטוען ונטען, אלא תורות וקורות עמנו? האפשר ספר תורה אשר אות אחת ומבראשית עד החדש הזה לכם לא תמצא כי אם מצות אחדות, ומי יבאר לנו את הנשאר? גם ספר שמות במדבר ודברים אינם כוללים דינים לבד, אלא דין והלכה מפוזרים בשאר בסעיפי תורתנו, וכל השאר למה ניתנה? תדון בעצמך: אם על הדינים שהמה החלק הקטן מתורתנו עשו רבותנו ז"ל פירוש שאינו נכלל רק במשנה וגמרא וברייתא וספרי וספרא, על אחת כמה וכמה יגדל הפירוש על החלק הגדול, ומי יאמר חס ושלום שהוא שלא לצורך, אין ספק שיש בהם דברים מועילים הרבה לבני אדם, וזה אמנם יתרון האדם מן הבהמה שיעשה כל מה שיעשה בכונה ובהבנת אחריתו ותועלתו ואולם חלקי התורה אלה הם:

א) מעשה בראשית וקורות התבל הזה בכלל.

ב) קורות אבותינו וקורות עמנו עד מות משה בפרט.

ג) דינים והלכות והם או דיני מוכר או דיני מדינה או משפטים או דיני עבודת השי"ת שהם רק בין אדם למקום.

ד) מאמרים נשגבים ודעות אמתיות בענין האמונה בתכונות ובמדות השי"ת והתנהגותו בעולם בתכונות האדם ומעלתו על יצירי תבל.

ה) נבואות שנבא מרע"ה לזמנים עתידים.

ובכל אחד מאלה יש תועלת גדולה שידע אותם האדם כאשר נבאר עוד אי"ה וא"כ נשאל איך נוכל להבין כל זה? אמת שכל המדעים שאמנם דברתי למעלה עוד לא הפילו אור שלם, ואולם יש תקוה ותוחלת שלא נבוא כלו בהם החכמים הן מבני עמנו הן משאר העמים, ואנחנו נודה להם שבארו לנו מה שהיה ביכלתם — והנה אל תפתה את לבך לומר כי קדמונינו לא בקשו פירוש התורה על אופן זה, כי הבקי בתלמוד כראוי, ולא כאותם הלומדים משנה וגמרא רק לשגיד כח שכלם האנושה ולא להבין האמת, אך הלומד תורה לשמה יראה להדי' שהיו חכמנו ז"ל בקיאים בלשונות הקדומות כי גם לשונם מעורבת ממלות סוריות וערביות ויווניות ופרסיות, והיו בקיאים בחכמת ההנדסה ובחכמת הפילוספי' כפי שהיתה בימיהם, והיו דורשים בטבעיות וגם הגאונים הרבו לחקור בשאר המדעים כידוע, הרב סעדי' הגאון כתב פירוש מלים ותרגום על התורה ובדברים לו הרבה מאוד, וראה ועיין בתבניתם כפי מה שעשו הרמב"ם והראב"ע והרמב"ן והרב דון יצחק אברבנאל ורבינו בחיי והרשב"ם · והרלב"ג תלמיד הרי"ף ז"ל והרא"ם, והנה החכם הכולל מהו' יש"ר נר"ו גלה מאה וארבעים ושמונה פירושים אשר חברו רק בני בריתנו, ועוד לא כתב כלם ושאר החכמים לא מנה בתוכם — ועכ"ז מידי גרוש ספרד עד קרוב לזמננו ששים שנה סרו בני עמנו מהר מעל הדרך הקדמונים שהוא הדרך האמת ובפרט קצת המתחכמים לא ידעתי איזה רוח נשאם לשפוך בוז וקלון על כל מדעים אחרים זולת התלמוד, רק שאי אפשר להבין התלמוד כולו בלתי אם תחקור בשאר מדעים כידוע למבין אמתי, וגם לא היתה מעולם המנהג הסכל הזה בישראל לאמר לחכמה מוחה את, אך האנשים האלה באו בסעיפי התורה בעקיפין ובדרך עקלתון, וקלקלו כל מה שתיקנו אבותיהם כי דרך עקש תסלף דעתם, בזוים לדבר חכמה ופנו ערף לכל מדע, עד שנשתכחה ממנם התורה ולא ידעו לקרות אפילו מקרא אחד בתנ"ך להבינו על בוריו, והביאו לנו לעג וקלס מן הגוים, כי הגוים הרבו לחקור בתורה, ואם שאלו לתופשי התורה האלה לא ידעו להשיב כלום על שאלות החכמים, כי כל חכמתם ולדקתם שלא ידעו לקרות ולכתוב בשום לשון מהלשונות — והם היו יחידי סגולה כהרב ר' אלי' בחור או הרב ר' שלמה האנוי שהגדילו לעשות בדקדוק הלשון, אכן מעטים היו המשתוקקים לתורתם, כי אדרבה זאת היתה כאין בעיני המתחכמים, היו להם כמדעים שלומדים בשעה שאינו לא יום ולא לילה, ותלמידיהם לחכו את עפר רגליהם כלחוך השור את עשב השדה ואם שאלת להם באיזה דבר מן הדברים לרתו מר כאוחזים במדבר, ואמרו אין מן הצורך להבין את זה ואולם זה ששים שנה התנוססה רוח ד' באיש חיל ורב פעלים גבר מכיר בדת ויודע חכמה ה"ה הגדול המפורסם הצדיק המופלא החכם הכולל יקר בדור ויחיד בעמו מורנו הרב מהו' משה בן מנחם זכרונו לברכה ולטובה המכונה מענדעלזאהן, הוא המשגיח על מעמד השפל הזה, ונדב את לבו לערוך מערכת המלחמה נגד הפתיות ההיא, והפיץ אור על תורתנו הקדושה בדרך קדמונינו ובדרך חז"ל והוא אמנם אשר השיב מעלינו חרפת העמים והורה אותנו איך תאחדו התורה והחכמה והתלמוד והמדע, הוא

פתח דבר

הראה לנו איזה דרך ישכן אור ואיזה דרך עקלתון ובחר באופן שבחרו בו אבותינו בעלי התלמוד והגאונים, וכתב באורו שנדפס זה כמה וכמה פעמים בשם **נתיבת השלום** והעת ההיא פנו העבים, ופני האמת הוסר התורה כפלים בכל גילוליה ואם מתחלה חדו לשונם עליו ויחרקו שן וינדוהו ויחרמוהו, עם כל זה לא סר מדרכו האמתי, עד שבעזרת ד' באה העת ורוב בני עמנו באשכנז ובאיטלי' ובצרפת ובאנגלי' המה שומעים לדברי האמת, ואם גם מחזיקים בדת אבותינו ולא ישנו מנהג מכל מנהגי' המקובלים אצלנו ח"ו עכ"ז לא יחדלו מלהגות בספרי החכמה והמדע, למען תורתנו הקדושה לא יתעלמו מללמוד כל מה שבכחם, והכו להבנה אמתית של ספר תורת משה אשר הוא חיינו ואורך ימינו ויאחדינו בד' ובמשה עבדו, וגם למשה בן מנחם עשו כבוד והדר ונאו כי הוא האיש אשר השמש חפץ ביקרו. ואולם משך השנים האלה מעת נכבה נר דורנו הרמבמ"ן ז"ל באו לנו שנויים רבים הן מפאת הידיעות הן מפאת מעמד אומתנו מפאת הידיעות התפשטה החכמה מאוד, וע"י ידיעת שאר לשונות בני שם נתבארה ג"כ ידיעת לשון הקודש לשון בני עבר בן שם, ויש בידנו לבאר כמה דברים ממה שלא היו ביד קדמונינו זה ששים שנה, ואם גם לא נכחיש גדולת משה בן מנחם כי מי פתי יסור הנה עכ"ז יש להוסיף על דבריו הנה והנה, והשינויים האלה באו מפאת מחקרי ארץ וחופרי מצבות עתיקות, אשר הוציאו אותן לאור, ונבארו לנו עי"כ הרבה פסוקי המקרא ואולם עוד רבים מאלה הם השינויים שבאו בעו"ה על מצב ומעמד אומתנו, כי זה חמשים שנה למוטו מוסדות המדינה בארץ צרפת כידוע ונתפשט הקלקול הזה ג"כ אל הדת, קמו רבים מהמתפרצים פורקי עול התורה, וריב ומצה עלתה בין תופשי האמונה, ורועי עדרי ישראל במבוכה גדולה המה, כי רבים מחבלים כרם ד' צבאות, ורבים מסירים גדריה, ומעטים המה העומדים בדרך הממוצע שהוא דרך האמת, יש חזקו ביסודות התורה ויהרסו כל מה שבנו קדמונינו, ויש שסבו להיות כאותם שזכרנו' לעיל בלי כל מדע, אלה יבאו לתורה ואלה יבאו לחכמה, אלה פורקים עול ואלה מעמיסים פתיות על שכמם, יש שהולכים בדרך האפיקורסים ויש שהולכים בחשך ובעלטה, אלה ואלה יבנו למשה מענדעלסזאהן, אלה יאמרו בא האיש הזה לנתק בנו כי אי אפשר לקשר התורה והחכמה, כי רק חכמת אדם תאיר פניו, והתורה לא נתנה אלא לדורות ההם, ולנו אין לנו חלק במשה ולא נחלה בבן עמרם, וכל מה שכתוב לפנינו כבר חדל מהיות חוב לנו, ואלה יאמרו זה האיש משה בן מנחם לא ידענו מה היה לו, קלקל דעת האדם מהשיג סודי תורתנו ואמונתנו נאמין ונעשה אם גם לא נדע מה נעשה, אין מותר האדם מן הבהמה כי אם המעשה, לחכמה לא נאמר אחותי את, ולבינה לא נשים פנינו כי כבר ראינו שע"י קריאת ספרי חיצונים תאבד האמונה, וכורעי ברך לשתות מנהר החכמות לא בם בחר ד' כי כמעט לאלילים ישתחוו, וטוב לאחוז בדרך העקש מלאחוז בסנסני החכמה, כי קוץ ודרדר תצמיח, וכל פניה חוחים — כך נלחמו בתשלותם אנשי הדור הזה, ומהי שערוריה בבית ישראל וכל בית ובית ובכל משפחה ומשפחה אמונה אחרת היתה להם מהומה ומבוכה ומבוסה בשערי בת ציון, כל אחד פונה לדרכו, ואף שהדבר נקל לראות שאלה ואלה טועים, כי לא בפלפול הוא האמת ולא במינות הוא היושר מ"מ יש אבות המרהתים אל בניהם ולא ידעו אי זה דרך יחנכו נעוריהם, ואיזה מעגל ונתיבה יוליכום התורה והתלמוד אינה מכשירים אל הרבים ואל המסחר אף שהזמן הזה רבו הצרכים וגברה חמדת הקניינים וכן יתרון העמל והיגיעה למען בלוע בלע וא"כ נכרחים ללמד את בניהם הידיעות המביאות לידי תכלית זמנית אף לא נצחית, והתורה מונחת בקרן זוית ואין איש שם אל לב, כי אומרים איך נלמד את בנינו תורה והיא כי יגדלו ובזו לה, ולא ישגיחו עליה כי אי אפשר שיתאחדו תורה ושאר מדעים, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים — זה דרכם כסל למו, ובא להם הטעות מן המבוכה ההיא שזכרנו למעלה ואולם אינו אמת כן, אחי ורעי! כי אדרבה הרבה לחקור ולדעת הוא מרבה בכבוד התורה, רק אם נבין אותה על פי פשטה ועל עמקיותיה, כי החכמה האמתית הוא יסוד התורה, והיא אחותה אל תיראו ואל תבושו לאמר לבניכם כי זאת מנת חלקו, אך הדריכו את בניכם לקרות בתורה באופן שתפקחנה עיניהם לראות את כל הון היקר הנמצא בה, הדריכו אותם ללמוד התורה על פי דרכי הדקדוק ומחקרי ארץ ועניני קדמוניות ועל פי מתכונות שזכרתי לעיל, ואז יתפארו לכנות בשם ד' צבאות זה יאמר לד' אני וזה יגיד לתורה אני, ובחכמתם בל יעזבו, ובתורה יאחזו, ויהי שלום ד' עליכם בחילכם ובארמנותיכם, ודעו כל העמים כי רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אל תסורו מדברי משה בן עמרם אל תוסיפו על דבריו ואל תגרעו ממנו, רק השכילו בכל דרכיו אז תצליחו ודעת' כי יש אנשי חיל בארץ הגר ובארץ פולוני' אוהבי התורה ויודעים לקרות בספר ומבינים בל"הק, ויש ברצונם ללמד את בניהם התורה כפי הבאור שחבר הרב הגדול ר' משה מענדעלסזאהן, או שרוצים בעצמם לקרות בה, אך מבקשים ג"כ לדעת מה שהוסיפו עליו האחרונים, ואין בידיהם עתותם לאסוף ולאגור מספרים שונים ההוספות ההן, או שאין קרית ספר מקום מושבם, לאנשים אשר אלה להם, יש להוסיף מה על דברי נתה"ש מה שראוי להוסיף מדברי האחרונים כי לא כלם האחוז בדרך האמת ורבים או שנטו מדברי המסורה או שנטו למינות לגמרי, או דברו סרה בדרכם, ואין לנו חלק עמהם רק היראים והשלמים המפוארים מאוד בדעת ובחכמה וגם יראת אלהים בקרבם, מתיהם, אני חיים ומתי בדרכם שתיני, וילאתי לראות בילדי שלכם, ואספתי את דבריהם ולפניעים הכנסתי את דעותי הענוים בתיכם כיד ד' הטובה עלינו יכתבנו כל זה בקיצור נמרץ וקראנו לשם הספר בציר עוללות על שם ענינו כי נשא"ר עוללות בציר בכרם ד' צבאות אשר לא לקט החכם הכולל ז"ל בעל נתיבות השלום ולא אספם אל גרנו *) — קחו נא ברכתנו אחינו בית ישראל, ואל נהיה בעיניכם כמתעים מעתיקים לגלות בשר ד', כשאול בנביאים כאזוב מול ארזי הלבנון, אל תדברו גבוהה גבוהה

---

*) יואיל הקורא לעיין ההערה אל הקורא הנדפסת בסוף פרשת ויחי!

אתם המבקרים ואל תניפו חרבכם הזה ולבוננכם כאן למטרה הזאת לאמר : החדל הואלנו לתת דשן ומתק כי נבוא לחסות בצל האעד הזה ? היה הגדולים אשר בארץ אנשי השם ? הרפתה ידם לבאר התורה ? ואם רפתה הידי האנשים האלה אשר כתבים בעיננו תחזקינה יסודות התורה אם נמוטו ? מה לכם הצעירים באלפי ישראל והקטנים ברבבות ישורון כי הלכתם בגדולות ובאתם את עלתיכם לעמוד במקום המפרשים המפורסמים אם כה תדברון ראו כי רעה נגד פניכם — למה תחרלו משפט ועוד לא קראתם בספרינו ? הלא שמעתם אך לא הוגד לכם כי הנמלה אוגרת בקיץ לחמה גם היא אמנם תבצור פרי תנובות לעת כי יבוא הסתו ? והיה איפה הגדולים אשר שתו לבם בזמן הזה אחר מות משה בן מנחם לדברי תורתנו זה שלשים שנה כתב הרב החכם המפואר מהו' ישחק שמואל רגיו באור בל"הק על התורה, והמושלם הזה בכל מקום שתמצא גדולתו שם אתה מוצא כי הוא ענו גדול מאוד ויודה כי לא יספיק באורו עם כל הטוב אשר נכלל בתוכו לזמן הנכחי וכן הדבר עם הבאור שכתב החכם ר' וואלף היידענהיים בשם מודע לבינה — זולתו מי באר לנו התורה מן היהודים ? זה האיש קאהן במדינת פראנקרייך תרגם את התורה ללשון בני עמו שהם המעטים בכל תפוצות ישראל, והוא אמנם דבר סרה על התורה ולא כתב כיאות לבן ישראל דבר בכבודה של התורה — בין תושבי אשכנז כתבו החכם פיליפזאהן והחכם הערקסהיימער ג"כ פירוש ותרגום על התורה ואף שהאחרון היטיב על הראשון ובאורו ישר ופשוט עכ"ז כיון שכתב בל"א ומאנו לקרות בו רוב בני עמנו בארצות המזרח אם מתוך חסרון ידיעת לשון אשכנז אם מתוך פחד ואימה מפני ספרים אחרים שנכתבו בלשון אחר — ואם תגידו הלא שלשה רועי לאן ר"ל יש"ר הערקסהיימער פיליפזאהן, מי ומי השתים לכם לתירה ? ידעתי כי יש הרבה מתרגמים כמו החכם שלאמאן צונץ ובדומיהם, ואולם התרגום בלי באור אללו כאניה בלי מלח, ומה שנדפס מבאורים על התורה כאותם שהוציא לאור החכם מהו' משה לאנדוי ועוד אחרים לא יספיקו למעמד אומתנו ושאר חכמי זמננו הרבו לחקור בקדמוניות שאינן שייכות להבנת התורה אך נלהמו זה עם זה בחרב לטובה במסמרות וברמחים לסתור דעתם כענין איסור המותר והיתר האסור וכדומים ואם אין איש מהם שת לבו לאותם מבני עמנו המשתוקקים להבין התורה, מדוע לא נועיל אנחנו על המעט כפי כחנו להעיר את בני זמננו לעשות כמונו לתקן את אשר יחסר בבאורנו כי גם אז נשמח בפועל ידנו כמו שאמרנו בהקדמה לס' במדבר אף שם לבוננו : לו יעשו כן אלולי בני ישראל להיות **כבוצר** לא יבצר מהם לבצר חומה פרוצה, ואם בוצרים באו עלינו למה יבצור רוח נגידים ? ואולם זאת נבקש מכל מבקר שימחול להשגיח על כל ההערות שנעיר פה בהקדימנו ולא יחרץ משפטו בלתי אם קרא כל ספרנו כי התנע קנה המשתרע, ולא יכולנו לכתוב כי אם בקצור נמרץ, מה שיחסר במקום האחד יעדיף במקום אחר. — אף על זאת צריך שאעיר פה כי היתה פקודת המדפיס להוציא ספר במדבר תחלה ואחריו ספר דברים, וכן עשינו, ויהי כי נוונו לכתוב הבאור לס' ויקרא לא השיגה עוד ידינו לכך ונתגלגל שם לפני הקורא ונכתוב את היותר ראוי בתוך פי' לס' שמות אשר יצא זה כמה חדשים לאור וספר בראשית הזה נדפס אחרון מכלם :

עוד ראוי לדבר פה, על הספרים אשר מהמו שחבנו כל זאת, לא להתפאר בהם כדרך מחברי זמננו אלא לאמר למבקר מאיזה מקורות שתיתי ולאמר לקוראי אשר ברצונם לראות קצת מהערותי בארוכות, למען ידעו איזה מקומן. והנה לך את הספרים אשר היו לפני, קצתם פירושים וקצתם תרגומים לבדם וקצתם מדברי תלים וקצתם ספרי קדמוניות ומחקרי ארץ : א) פירושים על התורה מלבד הקדמונים כמו רש"י והרמב"ן והאברבנאל ורלב"ג וראב"ע שהיו ג"כ לפני הרב בעל נתה"ש היו לפני פירושים מבני עמנו חמשה חומשי תורה עם תרגום איטלקי ובאור מאת החכם מהו' יש"ר נר"ו, חומשים עם הוספות מאת החכם מהו' משה לאנדויא נר"ו הוספות לנתה"ש בשם הכורם מאת הערץ האמבערג, הוספות לנתה"ש בשם המעיר מאת החכם מהו' וואלף מאיר נר"ו פירוש ותרגום אשכנזי מאת החכם הערקס-הייטער פי' ותרגום האשכנזי מאת החכם פיליפזאהן חומשים עם באור מודע לבינה מאת החכם מהו' וואלף היידענהיים ז"ל חומשים עם באור ותרגום צרפתי מאת החכם קאהן. —

מבני שאר חכמי הדור

Bohlen, die Genesis.
Ewald, Composition der Genesis.
Clericus, Genesis latino versus cum paraph,
Dathe, Pentateuchus etc. Hall.
Michaelis, Uibersetzung der Bücher Mosis mit Anm.
Rosenmüller, Scholia, in V. T.
Tuch, Comentar über die Genesis.
Vater, Comentar zum Pentateuch.
De la Borde, Comentar Geographique sur l' Exode et les Nombres und mehrere Andere.

ב) תרגומים על התורה בלי פירוש. **מבני עמנו**

תרגום היוני המיוחס לע' זקנים, תרגום לתורה נביאים וכתובים תחת יד המאסף החכם מהו' ליפמאן צונץ. תרגום מאת החכם שלאמאן. תם אחר עתים תרגום שלאטיין הנקרא וואולגאטא ושאר התרגומים נדבר עליהם לקמן אי"ה :

פתח דבר

ג) **מדרשי מלין מבני עמנו** שרשים לרד"ק, הפרחון נדפס מחדש ע"י הבחור החכם שטערן, אוצר השרשים להחכם יהודה ליב בן זאב נדפס מחדש ע"י החכם לעטטעריס, אוצר המלים להחכם פירסט:

משאר חכמי הדור

Gesenius, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
dtto. Handwörterbuch,
dtto. Thesaurus ling. hebräice.
Ewald Hebräische Grammatik.

ד) ספרי קדמוניות ומחקרי ארץ. **מבני עמנו** ספרי יוסיפון לרומיים סדרי פילון היהודי, חבורי המאספים ובכורי העתים גליונות העתים הנקראים אריענט להחכם פירסט וכן גליונות הנקראות בשם ציון תחת החכם יאסט, מלבד המדרשים וספרי הרמב"ם ובעל העיקרים וכדומיהם — ספר החכם סאלוואדאר Inst. de Moise ספר החכם זאאלשיטץ Das mos. Recht 1. T. ספר מחקרי ארץ להחכם לעווינזאהן, ספר ארץ ישראל מהחכם יוסף שווארץ מתושבי ירושלים:

ספרי שער עמים

Ewald, Geschichte des jüdischen Volkes. Raumer, Beiträge zur bibl. Geographie, Eusebius, Onomast. Bocharts. Hierozoicum. Michaelis, mos. Rechte. Eichhorn, Einleitung ins A. T. Jerusalem, Betrachtungen über die vornehmsten Wahrheiten der Religion. Herder, vom Geist der hebr. Poesie. Ranke, Untersuchungen über den Pentateuch. Wiener, Bibl. Realencyclopädie. Die Encyclopädie von Ersch und Gruber. Niebuhr, Beschreibung von Arabien, dessen Reisebeschreibung nach Arabien, Rosenmüllers, hebr. Alterthümer dessen altes u. neues Morgenland. Spencer, de leg. Jud. Leo, Vorlesungen über hebr. Geschichte. Wähner de t. Judäorum Hartmann hist. krit. Forschungen. Henne, die Urgeschichte, Robinsohns Palästina. Die Zend = Avesta übers. von Kleuker. Die Weda deutsch von Boph.

ועוד רבים שלא להזכיר כאן ורק אותם שהבאתי על הגון הערכנו לפניך — **ועתה יש לנו לדבר עת** על ב' ענינים הא' על מהות ספרי תורה הב' הערות על קורות ספרי תורה:

תכן ומהות ספר תורת משה

כבר בארנו למעלה שתורת משה כוללת ה' ענינים א) מעשה בראשית וקורות התבל בכלל ב) **קורות** עם ישראל בפרט עד מיתת משה ג) דינים והלכות חוקים מצות ומשפטים ד) מאמרים הנשגבים בענין אלוהות ויתרון האדם ה) נבואות שנבא מרע"ה. והנה הדינים וההלכות אין צריך לבאר תועלתם בכלל, אלא **בפרט** צריך שנפרש טעמם, ותמלא כל זה אחד אחד על מקומו בבאורנו ועל הכלל הם הם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, והמאמרים הנשגבים שהם עיקרי התורה פשיטא שהוצרך לכתבם כי הם מוסדות המצות, וניכר על ידם תכלית החוקים, כי תכלית כל חוק ומשפט הן מדיני הן בדת ואמונה הוא העיקר הנקרא דאס פרינציפ והנבואות שנבא ע"פי ד' כמו שירת האזינו וברכתו או נבואת בלעם וכדומה הן נבאר בפרטם על מקומם, וכללם להעיד התוחלת והתקוה בלב כל בן בריתנו כי בכל הצרות שהגיעו לנו היתה זאת נחמתנו בענינו שהבטיח לנו השי"ת ע"י נאמן ביתו ע"ה ושב וקבצך וכו' וכן אמר הרנינו גוים עמו וכדומיהם וא"כ לא נשאר לנו לבאר כאן כי אם שני דברים הא' למה תועלת נכתבו מעשה בראשית ומעשה קורות ישראל בתורה? והב' מה הם עיקרי התורה שהם מוסדות כל המצות והחוקים? ואל תשיבנו לאמר: מעשה בראשית ומעשה הקורות מביאים תועלת לכל חוקר קדמוניות ולכל חכם ונבון, כיון שאי אפשר להבין מעמד הנכחי בלתי אם נדע מה שהיה ולפנינו וכמו שבארתי בראש המאמר הזה — כי אמת שיש תועלת גדול בחקירת קדמוניות, ואולם אין שייך כל זה לענין דת ואמונה, וכבר אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם וכו' ואולם דבר גדול ועיקרים נשגבים נכללים בכל הסיפורים האלה, וזולתם לא נמלא ידינו ורגלינו ג"כ בענין הדת והאמונה, כי כל הטעות שבאה לעמים אחרים בענין האמונה, הגיעה להם מפאת טעותם בעניני קורות העתים ובענין מעשה בראשית, וכבר הראינו את כל זה בפרשת יתרו סימן י"ט ואולם נאריך פה בעניינים האלה כפי אשר תשיג ידנו, וכפי אשר תרוח לי המגלה אשר לפני. — כי אחורי הספר יכתבון מלו, ואין לי כאן להאריך יותר כפי הענין אשר לפני, ואולם אותם הכללים היותר ראוים נביא פה. —

כלל גדול בכל החקירות הוא שמתוך דברי שקר ניכרת תועלת האמת לכן נחקור מה שהביאו עמים אחרים שהיו בימי מרע"ה על עניינים האלה ונראה היך נבוכו באלה ויבואו לידי עבודת שקר וטמא וזמה ותועבה ויש ב' מיני עבודה זרה אללם ולפיהם ג"כ ב' מיני סיפורים בעניני הקורות האחד שנשתבש לאחר זמן, ויש בו רמזי האמת והאחד שלא נשאר בהם שריד ופליט ממנה, לכת הראשון תחשבנה אמונות:

פתח דבר

ההודיים הפרסיים והמצרים והסינים

כל ספרי העמים הקדומים אשר תוכן ענינם או דברי דתם או דברי הימים שלהם מתחילים מימות עולם מיום הוסדה ארץ ותבל, מזמן הבוא הקדום לכל יצירת אנוש, ולא יגיע עליה הכתב והחרט, ולכן אם נשאל מאין תדעון כל מה תספרו? או שיש קבלה בידם איש מפי איש עד אדם הראשון, וכיון שכך והקבלה נמסרה להם על פה אין ספק שנשתבשה בפיהם אם גם יש כמה דברי אמת בתוכם כשושן בסבך קוצים ואנחנו נכנה לקבלות האלה בשם מסורת ההגדה (היינע זאגע) והאופן הב' שלא היתה מעולם שום קבלה להם שנשתכחה לגמרי, ואולם המה בעצמם היו מסתכלים בדרכי העולם ומנהגי הטבע, והוציאו משפט מדומה מכח שכלם, והאמרו דעתם הנטיה על בריאת העולם, וכהני העם היו תלמידים לבני משפחתם כל מה שהעלו במצודת רעיונות — ואולם אף שהעמיקו בחכמת הטבע עכ"ז מי לא ידע כי מחשבת אנוש קצרה מאוד ואין בידו להשיג מה שלפניו, וא"כ כל מה שהוציאו לאור הם סברות ספקות (היפאטהעזען) כאשר הוא בזמננו שכותבים ספרים אין קץ על תולדות הארץ והנהגיה (ויקרא הנלס נעגנהייע), עד שהכם אחד בונה ואחר סותר זה נדחה מפני זה, וכן נהגו כהני העמים הקדומים שזכרנו כל אחד חשב ביכלתו לבאר כח מעש' בראשית, ואולם פעם דרך עקש תסלף דעת' כי קצרה ידיעתם בעניני הטבע, ופעם לא רצו לגלות להמון העם כל מה שידעו (כי חכמת הטבע היתה בידי הכהנים לבד ועל ידיה הוציאו דברים נראים כפלאים בעיני ההמון והטעום ע"י זה למען הדריכום כרצונם, הא ענין כשוף אף שיש עוד אחר מיני כשוף שדברנו עליה בשמות כ"ז י"ז) ודברו במשלים ורמזים, וההמון חשב שהדברים כפשוטם, וכל אחרון הוסיף עוד כפי דמיון רעיונו פעם בכה ופעם בכה, ועי"כ נתהוו תורת הבל ושוא וסיפורים המתנגדים למפורסמים ולמושכלים הראשונים ואנחנו נכנה סיפורים כאלה בשם מסורת הבל (היינע מיטהע) לפי"ז ההבדל שבין מסורת ההגדה ומסורת ההבל שהראשונה הוא קבלה משובשת, ואולם אינה מתנגדת למפורסמים, והשניה יש סברות מתנגדות לשכל — ואולם יש משלים ורמזים ומסורות ההבל מעורבות בתוך דברי האגדה עד שלא תוכל לחלוק בין אותם שהם דברי קבלה, ובין אותם שהם דברי סברותם האלושה — ואולם בין העמים שעליהם נדבר כאן ר"ל ההודיים והסינים והמצריים והפרסים תמצא ג"כ בסיפוריהם כל הקורות שהיודעו לקבלה שלהם ואיך נשתבשה בזמן רב ע"י כהניהם, כי כל אלה ישבו תחת שבט כהניהם, ורוע מעללי הכומרים האלה כבר הגנתי לפניך בהקדמה לס' שמות ובפרשת שופטים. והנה אם תקרא בספריהם תמצא שרוב האגדות והסברות ישנם בענין תולדות האדם, כי כל אומה ולשון רצתה להיות מנכבדי כל יושבי חלד ותלו הכבוד בזקנה, וכל עם רצה להיות א"כ הישן והקדום בזמן, ועי"ז רבתה בזיוניהם יגיעת בשר ולהג הרבה והשתדלות לכתוב ספר תולדות וספרי היחוס, וכתבו להם יחוסיהם כפי רעיוניהם, והפלא שבדבר שכלם אם בא עד הזמן הישן נושן עד אדם הראשון מאבותיהם שנודע להם ד"מ אם בא היונים עד יון אביהם בספרי יחוסיהם, מה עשו? כתבו שזה האיש הוא בן אליליהם, כי נשתבשה בפיהם הקבלה שהאדם הקדמון הוא יציר כפיו של הקב"ה, והנה כה יעשו בספרי קורותם מבראשית עד שמגיעים לזמן הבוא שמלאכת הכתב כבר היתה נהוגה ביניהם, ומכאן ואילך יסודו עניני העלטה, ומתחילים לספר היטב הדק וברור ודבריהם נכנסים אל האזן ונשמעים על הלב, עד שתאיר האמת לגמרי, ואולם ברבות הימים יתמו ויכלו הספרים ביניהם ואחרים ושבים להיות כבראשונה, פעם יבואו בחלקי הקבלה אשר אין להם המשך, ופעם יבואו בחזיונות הפילוסופים — והנה ספרי היחוס ההם כתבו הכהנים שהם היו מושלי הארץ ויחלקו את כל יושביה לכתה כתות (קאסטען), ולמשול בעם כרצונם רמסו את הכתות התחתונות לעפר, וכתבו ג"כ ספרי היחוס לטובת עצמם, להראות את גדלם, ואומרים על עצמם, שהם בני אליליהם והאלילים נתנו התורה על שניהם, וא"כ כן פירש א' מעשה בראשית Kosmogonie ב' ילידת האלילים Theogonie ג' חשבון השנים וקביעת העתים Chronologie ד' ילידת הגבורים ואנשי השם שנולדו לפי סיפוריהם מאליליהם Heroologie ה' קורות עמם Particulageschichte, והנה החלק הראשון נראה בו דרכי הזיוף איך זייפו ושבשו האמת והחלק הב' הוא שקר לגמרי ובדוהו מלבם כפי סברותם האלושה הג' והד' אין להכיר דרכי הזיוף שלהם אלא אחר עיון רב כמו שאבאר. והחלק הה' יש ביניהם דברי אמת והשקר זייפו בזדון להגדיל שמם בעיניהם, כי אמת שיש לכל אומה ולשון שליחות שנתן לה הקב"ה ולתכלית מה בראם, ויש להם תועלת לבני חלד בכלל, ואם עשו שליחותם ירדו מטה מטה עד שנאבד זכרם לגמרי, ואם גם אין אנו יודעים מכל אומה ואומה בפרט מה שליחותה עכ"ז בקלתם ידענוהו והנה כל עם הרגיש בעצמו שיש לו שליחות מה אם לעשות קרב ומלחמה אם לגלח בשיר תמר ומלאכות מחשבות וכדומה, לכן הרימו ראשם ויתנשאו ויאמרו אנחנו המובחרים מכל עם, ונראה משפט ורוח כל העם אשר בהם כהניהם מהלו מנמוסיהם וחוקיהם וקורותם, ואולם המה כחדו האמת לפעמים תחת לשונם או שערבו שקר בתוך האמת ולכן אין לסמוך עליהם —

אחר הכלל הזה אבוא לפרטי סיפוריהם ואח"כ אבאר לך התורה היחידה שהיא לבדה האמת ואין זולתה ר"ל הכללים והיסודות שנרמזו בסיפורי ספר תורת משה ואודיע לך איך נודע שהיא האמת לבדה ומה שנשארה מקבלת האמת בפי העמים, ואיך בא ע"י סיפורי השקר הטעותים בעניני האמונה והמדינה והמוסר ביניהם ואז תבין לאורך מה נכתבו כל הענינים שנכתבו בתורתנו זולת המצות:

ההודיים יש להם כמה ספרים, באחד הנקרא אעדא כן כתוב: בראשית כל הדברים היה רק ענם רוחני בעולם, אין פועל ואין יש זולתי הרוחנית ההיא, ויאמר במחשבתו אברא התבל, ויוציא את התבל: מים עליונים, אור, גשמית ומים תחתונים — מים העליונים מעל לשמים, והשתים המה הוסדותיהם, האויר נכלל בתוך האור, והארץ היא גשמית בת תמותה, ומקוה מים מתחת לארץ המה

פתח דבר

מים התחתונים — ויחשוב הרוחני מעשה שומרים להיכל הזה ר"ל לתבל ויוציא מן המים מין יקום עוטה אור כשלמה, ויביט הרוחני בעיני היקום, ויפתח את פיו הרחב מאוד ותהי תמונתו כצורת בילת תרנגולת, ויצא הדבור מפי היקום, ומנחיריו נשב האויר הזך הנקרא עטהער ומהבל פיו האויר העב (אטמאספערע) ומעיניו בא ניצוץ ויהי לשמש ברקיע, ומאזניו יצא הקול ויהי למקום אפס תכלה (גוס אונענדליכען רוים), ותתפשט העור, ותצמחנה שערותיו, ותהיינה לעצי היער ולירק השדה, ויפתח את לבו ותצאנה ממנו כחות הנפש התקוה והתוחלת ועולז ושמחה וכח הרגשה ונאחדו ותהיינה לירח השמים — ויבקע הטבור ותצא השחת בלי קץ ותולד את המות, ויבקעו איברי השגל ויצא ממנם זרע מזריע, וממנו כל תולדות מים תחתונים —

ואיך אקרא לך עלם רוחני כל יכול אשר לך אשתחוה? לא חוש הראות אתה ולא חוש השמע או הריח או הטעם או המשוש — לא כח ההרגש או הזכרון או כח המוליד או כח השכל — כי אם ברהמא שמו, הוא ברהמא הוא אינדרא הוא פראדשאפאטרי אדון כל היקום — הוא כולל כל האלילים והוא נחלק לאלילים רבים, ממלא כל זרע וכל עשב כל סוס וכל אדם וכל שנהב רוח מים עפר ואור וכל הולך או פורח או חי או צומח או דומם מידיו נהיו, הוא השכל הוא התכלית והוא הסבה העליונה. —

הנך רואה עם כל דברי שקר יש ניצוצי אמת בין אלה הדברים ואולם קשה נא הלאה ותראה איך נשתבשה האמת אחת אחת יותר באורך הזמן, כי בספרם ריגדם — ווערדַא כך לשונם:

אז כאשר הוחל התבל לא היתה לא אמת ולא שקר לא תבל ולא שמים לא ממעל להם ולא מתחת לא סובב ולא סבוב לא מקום ולא זמן, לא מים זידונים ולא מות, לא נצחית ולא הבדל בין אור לחשך, והרוחני ההוא הקדום נדם וינפש, ואשתו סוואהדא היתה נכללת ונאחזת בתוכו, מזולתם חשך ועלטה — ויהי כאשר עלה על מחשבתו להוציא התבל ותבקע הקליפה העליונה, ויהי אשתו הנאחזת בתוכו, ויברא את ברהמאה ואת אישנו ואת סיווא שלשה בניו הבכורים, ויברא עוד מלאכים במדרגה תחתונה מהם, ותהי שמחה ועדן, ואין עצב ותוגה בשמים, אך בארך הימים בא הקנאה בלב מאיאזור וראאפון, וימרדו ברוחני ההוא העליון, שהוא יודע כל אך לא ידע מה יעשו בני בחירה אשר נתן להם הרצון לעשות טוב ורע כפי דמיון נפשם, ויהי כי שמע הנלחי כי כן עשו, וישליכם בעולם החשך למקום עלטה וצלמות — ויתפללו ברהמאה ווישנו ושייווא הבכורים שיסלח לעון הנפילים האלה — ויאמר הנלחי לווישנו לא וברא לי ט"ו עולמות ובעולם התחתון הושב את החטאים האלה בנפשותם, למען אשם היטיבו מעונם אם לא — וילך ווישנו ויעש כן — ויאר הנלחי לאמר: ברא לי גופות וגויות ושמה תתגלגלנה הרוחות המורדות עד שתשובנה אלי — והדבק בגופות כל חולי וכל מדוי ארץ לענשם — עכ"ל ועוד כמה וכמה הגדות יש ביניהם אין קץ וכלן סותרות זו את זו, הן בענין גלגול הנשמות, הן בענין המבול שבא אחר הנפילים, ואולם מבוכה גדולה יש בספרי ההודיים ונראו בהם אמונות הכהנים המבלבלים את העם ואת עצמם, ומתוך המבוכה הזאת נתהווה קלקול גדול גם למדינה גם ליושביה כאשר אבאר בסוף סימן זה:

הסינים הנקראים אצלנו כינעזען גם המה אמנם עם ישן נושן, גם המה שבשו קבלת אבותם, והעם משתחוים לשמש ולירח והשרים והמלך עובדים לאליל למַתֵה, וסופריהם שומעים לדת קאנפוציום ואומרים שבתחלה היה אין כל זולתי ט ה י ע ן כח הכחות והפוכו פ ו אַ ן — קוה החשך והגשמית, ואחר מלחמת שני העצמים האלה היה מבול מים על הארץ — ושאר סיפוריהם רבו כחול על שפת הים נלאה נפש הקורא בהם, ואנחנו לא נוכל לפרטם, כיון שאין מגמתנו לכתוב קורות חכמת האלהית אלא מה ששייך להבנת הכתובים וגם לא היו הסינים מן האומות אשר סבבו בני ישראל בזמן ההוא:

הפרסיים הישנים אשר נשארו ממנם יחידים עד לזמננו שומעים למחוקקם לזראאסטער, ממנו אמרו שקרא ג"כ בספר תורתנו הקדושה גם המה אמנו אמונות מגלגול הנשמות לעולם התחתון למלאת זכיות ולנקותן מכל שמץ, וכך אמרו: בראשית כל הדברים היה הזמן ומן הזמן יצא הדבור ויוליד את בכור ארמזוד (Choro mezdao) בכור כל הנבראים יושב באור הנלאי בורא כל טהור וכל טוב *) ואחריו יצא אחיו אחרימון או אהרימן אהוריתין בלשון גמרא, שהיה מתחלה אוהב שלום, ואולם מקנאתו על אחיו הבכור הרע את לבבו ויברא כל רע והמות וישב בארץ חשך במקום אופל וצלמות בשחת ושאול — ויעוד האדם הוא להשתחוות לארמוזד הנקרא אהורמיז בלשון גמרא, ולהלחם נגד אחרימון — והזמן אם שניהם לא יעבוד לו האדם כי הוא בלי פסל ותמונה —

כל מה שברא אהורמיז ברא בכח מלאך ממונה הנקרא פערואן והוא מחשבת היוצר ועצמית היצור, הוא נצח וקיים לעד כיוצר, ואולם נתגלגל המלאך בתוך הגוף שהוא עלם עד לקוח מן ממלכת אחרימון,

---

*) כבר העירותי בשמות סי' י"ט על אודות הגירסא בתלמוד סנהדרין דף ל"ט שלפנינו שהיא משובשת שגם כתוב א"ל ההוא אמגושא (פי' רש"י מכשף ונ"ל שהוא שם Magus איין מאגיער שם לכהני הפרסיים כאשר אבאר) לאמימר מפלגך לעילאי דהורמיז (רש"י שם שד) ומפלגך לתתאי דאהורמיז (רש"י הקב"ה) ורש"י מביא ראיה מבבא בתרא ע"ב שהורמיז בר לילתא, ובתוס' הקשו עליו שגרס הראשון באל"ף והשני בלי אל"ף לכן גרס ר"ת שניהם באל"ף והראשון בזי"ן והשני בנו"ן כי הורמין בר לילתי' הוא וכן העיקר כאשר אראה כאן מדברי הפרסיים בעצמם כי האי אמגושא פרסי היה ויש לגרוס שניהם באל"ף, ומה שפירשו אהורמיז היינו הקב"ה דבך משל אמרו כן כי הקב"ה הוא פועל הטוב האמתי ואין בכאן משום ושם אלהים אחרים לא תזכירו — והבן:

וניתנה ע"י כן שליטות לפועל הרע על המלאך הטוב — ויש ששלח מלאכים מדרגה ראשונה ונקראים אמשאספנדאי מוצבים את כסא הרמיזד שהוא השביעי מהם וכן שש נבראתן מלכי־אור או מלך־שמים אדדי־בהשת מלך האש והבריאות שרי־ווער בורא מתכות ובעל הרחמים ספר־דמר בת הורמיז הוא היתה בעזרו בלידת האדם כהר־דאד ממונה על הימים ושנים אמן־דאד בורא כל מיני צמח — ואלה השש נלוו עוד כמה שדים ורוחות הנקראים יעזי־עדאו מושלים על הסדר —

בראשית ברא אהורמיז האור והאש והכוכבים ואחריהם המים המכסים את הארץ ורוחו מרחפת על פני המים ותנשב הרוח בקול האדן ושער עד שבשו המים לרקיע, ואח"כ הוציא את הארץ, ואולם הארץ היה עבה ולכן לתחלת האריימן תהבש — אלבורדש הר אבורז שרש כל ההרן ואדר־בור מקור כל המעינות ואח"כ ברא כל מיני צומח — ויברא עץ יבש ויברא אסספנד אחד ויסת אותו על פלגי מים ויברא עלים וכל ירק וכל עשב, ואח"כ ברא את החיות וברא השור הפר, ויהי כי המית אהרימן את הפר הטוב ויטרנו ונדמו כל חיה למינה, ומזרע הפר לאחר שני עלים ויהיו למאכל האדם ואשתו:

עוד אלף ותאתים שנה ילחמו שני האחים ארמוזד ואהרימון, ויד אהרימון, תגדל מיד אחיו, כי אני ארמוזד בראתי גן מלא עדן וטוב ואנקה אותו מכל טמא ויברא אחי בן בליעל ויביא נחש מהרי בעור אל הגן הטוב, והנחש הטוב הביא הקרה הנוראה, והקרה הקפיאה כל נהרות הגן, ואולם גם הנחש הפכתי לברכה כי אחר הקרה עוד יבוא הקיץ — הכהנים שהם הגבורי חיל הרמוזד במלחמתו נגד האהרימון להם נעבוד ג"כ — עכ"ל ולשון כומריהם הנקראים Magi :

המצרים דתם נסתעפה מדת ההודיים ואולם בימים קדומים היתה עוד רמה ונשגבה מדת ההודיים, וכהניה רבים ותעלים תמיד שהביא בעקב ופתלתול לגמרי, כתוב בספריהם: יש אחד אינו נברא אבל בורא הכל, הוא ראשון והוא אחרון והוא אמצעי הוא עומק הים וגובה שמים, הוא רוח חיים לכל היקום, שרש כל יש, הוא שתם ויחת, ואולם הכהנים מספרים שבכח הטוב נקרא העיקר והוא ברא שני אלילים זכר ונקבה, אשר הולידו את האור הנקרא קנעף שהוא נפש חיה, ואטהאר שכב עם קנעף ויולידו ביצה והיא התבל, ופעם בדורם הוא שבר את הביצה ויוציא אלהים ואנשים ממנה — והנה השבה העליונה נליידת בדמות תנין ונחש וממנו יצאו ג"כ אזירים הוא השמש פועל טוב ואללו איזיס הירח, ואולם בעל לפון הנקרא טיפהן אחי אזירים גדול וענק הוא הגבור מלא כח אשר הוריש את בני האלהים וילחם עמהם עד שנפו, וישפכו את עצמם לחיות ולעופות שונות אשר לכן השתחוו המצריים, וילחם ג"כ עם אזירים ויגרשו מעל פני ארץ מצרים, או סגרו בארגז וישליכהו על פני היאור, ותלך איזיס לבקשו ולעת כל קיץ תתאבלו ולעת הקרה יצא טיפהן לגרשו שנית — כל אלה ילדו כמה וכמה אלילים אין קץ, יש מהם בין כוכבי השמים, ויש מהם בין חיות השדה ויש מהם בחים ובים, ויש כמה כתות ביניהם אחת למעלה מן האחרת וכמה מבלי בתלמים עד שהולידו בני האדם אחר המבול, וכאשר יש כתות ביקותי מעלה כן יש כתות בבני אדם — וסדר הכתות הערכתי בהקדמה לס' שמות :

נשוב לראות במה טעו כל אלה — הנך רואה שכל אלה מודים שהיה מתחלה רק עלם רוחני אחד כל יכול וכולל הכל, ואיך בא לידי ריבוי אלוהות — גם תראה שיש בכל אחד מהסיפורים האלה רמז למלחמת הנפילים שכתוב בתורה וממבול מים וכדומה, וא"כ נראה להדי' שהיתה בידם קבלת אמת, וא"כ נשאל מדוע שבשו הכהנים, ואיך שבשו, ולמה העלימו האמת מעיני ההמון — והאמת הוא שמתחלה נטה ההמון בעצמו מקו היושר, כי חשבו לעשות ציורים שיזכירם את הכח העליון, ולבל יסור מלבבם, אך כי הולידו בנים ובני בנים והשתחוו וחשבו שהציורים הסם בעצמם אלוהות, כמו שהוכחתי בכמה מקומות, (ואלה המקומות שהעירותי על זה הענין, ימחול הקורא לעיין שם כי אין ביכלתנו להאריך כאן יותר מדאי בהקדמה לס' שמות בד"ה כל' ויהרא, בפרשת יתרו סימן י"ט במאמר קרבן נותר ובמאמר מקראי קדש הנלווים אל באורנו לס' שמות, ובראש פרשת ואתחנן בסי' כי תוליד בנים ובני בנים ובראש פרשת שופטים, בסוף פרשת יתרו) — והנה כאשר ראו הכהנים אנשי מרמה ואון כן העלימו את האמת עוד יותר מעיני ההמון ואמרו שיש פועל רע ופועל טוב, ולא הגידו להם כי החיים והמות כלם יחד ביד הבורא וכי הוא יוצר אור ובורא חשך, ומעשה הנפילים שהיה בפי ההמון זייפו לאמר שהנפילים המה האלילים הרעים, וע"י שאמרו שיש כמה אלוהית וכתות רבות ביניהם, ובארו כל חוקי הטבע על פי הכתות האלה, חשבו שגם נימוסי המדינה צריכים שיהיו באופן חוקי הטבע ר"ל גבוה מעל גבוה ומדרגה ממעל למדרגה, ועי"כ שמו את עניים בראש כל הכתות להוריד כל העם תחתם ויגרשו את העם מלקרות בספרי הדת, וכל מצרי שאינו מכת הכהנים ומסתכל בגנזי המדינה אחת דתו להמית, ויירד העם מטה מטה ויהי נבער מדעת ונשחת מאוד, ותהי יד הכהנים גוברת יום יום, ואת נפש העם ענו בסבל ובעבדות, ואולם להבדל מהם עשו תומרות וגזרות וגדרים רבים לעצמם ויפרשו מהם, וע"י שעבדו לחיות ולבהמות ולמזלים ולכוכבים, אשר לקחו נימוסיהם מדתי שאר העמים אשר שכנו ממזרח לארץ כאשר אבאר עוד, שכח העם את מעמד האחדות לגמרי, כי אדם משתחוה ליקותי התבל, אשר הוא ימשול בהם, איך יזכה לדעת ענין האחדות — ושביאו הכהנים ראיה לתורתם שהוא מטבע שבינותם כי הלילה והיום האור והחשך הקרה והקיץ, החיים והמות כלם מתנגדים זה לזה, וכאשר בארו ההפכים ע"י רבוי אלוהות הבדילו לחשוב מחשבות כרצונם — אך הכהנים בעצמם העמיקו בחוקי הטבע ויעשו בלהטיהם לאחז עיני ההמון עד שהאמין בהם ההמון ולא קם עוד רוחו מפני הכומרים — כן השפיל רבוי אלוהות ג"כ נימוסי המדינה, ויתרון האדם על הבהמה כי העבדות תשפיל את האדם, והרע את מעמד המוסרי, כי אין מוסר ואין חכמה בלי חרות, כי הבחירה החפשית היא יסוד כל מוסר וכל יתרון האדם — ואולם עוד יש לתרץ ב' קושי' הא' מאין לקחו כל שמות האלילים ואיך עלו כל אלה על מחשבתם הב' מה הוא הענין האמת במעשה הנפילים, כי הנך רואה שמעשה הנפילים בא לכלם הטעות הנמוד, ושכחו את אחדות השי"ת ואמונת

פתח דבר

על הראשון ראשון ועל האחרון אחרון — על הראשון אציגה בהעריכי לפניך דתי האומות שאין שום שריד ופליט באמונתם מדברי האמת שאין שום גילוי האחדות ניכר בדתם, ולא נשחתו ע"י הכומרים אלא על ידי סכלותם — ר"ל ע"י שעבדו פסל ותמונה זכר ורמז לעליון באו לכלל טעות להשתחוות לאלה, ומדתיהם לקחו המצריים ג"כ שמות אליליהם והפלא שענין מעשה הנפילים נשאר בפיהם ג"כ עד שלא תמצא שום עם ולשון שאינו מספר מתעש' נפילים ותחבולה של אחריהם ולכן הענין הזה הוא גדול מאוד בעיני: ועל האחרון אציגה אחרון בהראותי עיקרי ויסודי האמונה האמתית, אמונתנו הטהור' והקדושה — והנה בכלל האומות השייכים לאותם שנקלקלו לגמרי, ויש זכרונם במקרא אלה הם:

הבבליים ואשורים והסורים ואנשי צור וצידון ויושבי המדבר והכנענים וכל שכיניהם:

כל אלה יושבי במערב חלק הארץ הנקרא אזיא אצלנו, וממנו וממצריים למדו היונים, כי היונים היו לקוטים מעמים שונים, והנה אנשי צור וצידון הידועים והמפורסמים מאוד מאוד בחכמתם ובמסחרם, כי כל אנשיה רוכלים והמה בני אניות שיט, וישוטו בכל הים הגדול עד שפת ארץ אפריקה, ובים הערבי ועד הודו ועד כוש ועד אופיר (סבאמעריקה) המה היו ממנהיגי דורם, ועמים אשר סביבותם קבלו מהם, ובעו"ה גם אבותינו חטאו ויבקשו אחריהם ולא שמעו בקול ד' כידוע, וכיון שרבות מתועבות הגוים האלה אשר עליהן אמר הכתוב כי בתועבות הגוים וכו' ד' אלהיך מורישם, לכן צריך שנעיין בהם:

הכנענים וצידונים ושכיניהם נשארים מדתיהם רק דברים אחדים אמנו כפי דעת סאנכוניאטיאָן אשר הובא בספרי היונים: בתחלה היתה עלטה חשך תהו ובהו נקרא אצלם כַּאָֿס, וממנו יצא רפש וטיט הנקרא מוֹט ע"י האהבה, כי האהבה היתה כמושבה בתוך תהו ובהו, ואח"כ באו בהמות וחיות בלי רגשון נפש מתוך הטיט, ואח"כ בעלי חיים ובעלי תבונה הנקראים אצלם צאפע־שמאים (ר"ל צופי שמים *) ויוצאו מתוך הטיט השמש והירח והכוכבים, וע"י חום השמש עלו אידים מן הארץ וישרצו בעלי חיה זכר ונקבה וירעום רעם וילאח לאת · — מן הרוח הנקרא קָהָל — פיאָם (ר"ל קול פי היוצר) ומן אשתו באאוט (ר"ל בת) שהיא הלילה יצאו בני תמותה ושמם הבכור והזמן **), והמה ישבו בארץ צור וצידון ארץ כעניקיה — ובהבראם נשאו כפים ליוצר שמים הנקרא בַּעַל־שמים (ר"ל בעל־שמים) והמה ילדו את האור ואת האש ואת השלהבת, כי לקחו עצים יבשים ויעתקו זה בזה עד שבא האש, גם ילדו את מירומם (מי רומה מים עליונים) ואת יושב ממעל לשמים (Hyperouranus) והוא בא לצור ויטע שם אהלים, ויאחז עם אחיו אוזיהם הגבור (ר"ל עזוז וזה רמז להבל וקין ויש להסתכל בזה כאשר אבאר) ואחיהם הגבור הוא הראשון אשר ירד לתוך הים, כי קצץ אילנות ויעש אניות, ואולם בניו היו חושבי מחשבות האחד הנקרא אוהרפַאַאר (פועל באור) הוא לטש ברזל ונחשת, ואחיו עשו חכה לדגים ומהם בנו בתים מלבנים, ולא ישבו עוד באהלים, מהם נולדו כל אכרים ועובדי האדמה ביונית אַגרָאָם ואולם הדבר ברור שהמלה היא עברית מלשון אכר ותמנו אקער באשכנזית ומלת ager ברומית), ממנו נולדו הגבורים הנקראים טיטאנען (לקמן אבאר שהם נשאו מלשון תנינים, כי כך נציירו הטיטאנען אצל היונים ראשם כראש אדם, ושאר גופם בדמות נחש ולקמן אבאר טעם הדבר), מהם נולדו מיזאר וסידעק (לדעתי מישור וצדק ***) בן מיזאר הוא טהאוט אשר המציא את האותיות ואת הכתב, ובני סידעק נקראו קאבירען (ר"ל כבירים אדירי ארץ) המה שטו באניות למרחקי ארץ · — עוד הגדה אחרת בניהם וכך ענינה: בזמן ההוא נולד איש ושמו עליאון (ר"ל עליון) ואשתו בערוט (ר"ל ברותה) ויולידו שמים וארץ, וישכבו השמים את הארץ ויולידו בנים ואלה שמות בניה' עיטאַס (ר"ל עָדָן הו עֵת) הנקר' קרַאנָאס, ובעטיללאס ודגן וסיטאן (משובש אצלם לדעתי תמורית תעין כי דגן אינו דגן הפלשתים אלא מוסב על דגן התבואה) אלה ממציאי התבואה ועבודת האדמה והאחרון אַטלַאָס, ואולם בני עֶדָן (בני הזמן, בני תמותה) נלחמו עם אביהם ר"ל השמים ויגרשו אותו, ובעלי בריתם היו האלהים, וימלך בעל השמים אבני' על בני עדן וישלח מים עליהם, ואולם בני עדן גברו ויולידו להם הנקרא בעל (והוא כוכב יופיטער עי' מה שכתבנו בפי' מלת עשתרת בס' דברים) והנקראת עשתרת ובעל צפון, ובעל הים אשר נלחם נגד בני עדן לעזור את השמים (בה רמז למבול) — ואחר זמן זה משלו עשתורת (כוכב הנקרא וועגוס ואצלנו מזל נוגה) ובעל (כוכב הנקרא יופיטער ואצלנו צדק) ואדאדוס (אדד הדד כמו שמצאנו השם הזה אצל הבבליים ונקרא ג"כ אצלם גד כמו שבארתי בס' דברים סי' ז' פס' י"ג) וגם הוא כוכב — ועשתורת השימה על קדקדה ראש הפר סימן מלכותה (הגוים האלה בלבלו את עצמם כי פעם עשתורת אצלם הלבנה ואזי הלבנה כקרני הפר ופעם הכוכב נוגה), והוא מושלת על ריבו הבנים

---

*) היונים שבשו את מלות הכנעניות כפי הברתם ואולם שפת כנענית כשפת עברית ולכן יש לבאר כל המלות האלה, וכן אבארם אני אחת אחת זולתי אותם שהן יוניות לגמרי ותרגמון היונים ללשונם כרצוניהם:

**) Leon et Protogenos

***) הוא כוכב הנקרא אצלנו צדק ואצלם יופיטער:

ועל ביטול הפירות ולכבודה עשו זאת הגוים האלה — עוד יש להעיר כי אין להבדיל היטב בין האלילי הצידונים והכנענים והבבליים כי כולם קבלו זה מזה — לכן אכתוב כאן רק ראשי פרקי דת הבבליים והכשדיים ואחר כן נליע מעורבים כל שנודעו לנו ושייכים להבנת הכתובים:

הבבלים כתבו בספרי הבל שלהם כך: בארץ כשדים ישבו תלפנים עם עלום אך לא מגזע אחד כלמו כי אם ערב רב משפחות שונות ושבטים שונים, אך ישבו באין מנהג ואין סדר, לא חק ומשפט להם — ותבוא מן הים חיה אחת אשר תכונתה בל נודעת בארץ, וגויתו כגוית דג, וראשו כראש אדם גם תנבו כשנפיר, וקולו כקול איש, והחיה הזאת למדה את בני האדם דעת וחכמה, כל היום באה מן הים ללמדם ובערב היא שבה, מזון ומחיה בל לקחה, והולם למדה בני האדם לכתוב בחרט כתב, ושאר ידיעות, ומלאכת הבנין ומלאכת הגימטריא, ומלאכת האכר, ועבדת השדה, ויהי כאשר תמה ללמד, וישוב אל מקומו ולא יסף עוד לשכון בתוך בני תמותה, ואחריו עוד באו חיות כאלה אל בני האדם ואחת מהנה כתבה ספר שעניינו מעשה בראשית — והאמרה בתחלת כל הדברים היתה עלטה וחשך ומים על פני כל הארץ ובתוך הערבוב הזה היו חיות למינם, ובני אדם עם כנפים ממעל ושני פנים לאחד, ולכל אחד שני איברים לשגל זכר ונקבה בכל אחד, ועמהם עוד בני אדם עם רגלי שעירים, וקרני שעיר עם רגלי סום ועוד בהמות וחיות בתמונות שונות, אשר תמונתם היתה נציירת בהיכל בל אליליהם — ובכל אלה משלה אשה אחת ושמה הָם רָקָם (הם רקיע לדעתי) והכשדים יקראוה לה עשהלהפט (יש ביונית *θαλασσα*)

והיא הים או הלבנה ואחריה בא בל (בעל) ויגזור את האשה לשני גזרים, ויעש את חציה לשמים וחציה לכדור הארץ, וימית את כל היקום בארץ ויקח את ראש האשה ושאר גלאהיו עשו מן הדם ומן דומן הארץ בני אדם ובהמות, ואולם לא יכלו הברואים לסבול את נוגה האור וימותו כלם, עד שקם בל וילד בני אדם ובהמות הסובלים את האור ואח"כ ברא שמש ירח וכוכבים: ויהיו ד' מאות ול"ב פעמים אלף שנים עד בוא מבול המים על הארץ ואז משל עלאהראם (אל — האור לדעתי) והוא הביא על בני האדם את המבול ורק קסיסטורום בנה בעלת בבתאי (Satuŕn) אניה וינצל מן השחת, גם בנה מגבות ובנין אחד והציל שמה כל שאריות קדם מפני המים, ויקחוהו בני אלהים בתוך עדתם ויהי לאל מושל: הנה כל העמים האלה וכן היונים שלקטו ואספו כל מה ששמעו מאחרים, וכן יושבי צור והמדבר כל תורתם במבוכה גדולה עד שסיפור אחד סותר סיפור חברו, ולדעתי נתהווה להם הבבוס על אופן אחר מה שלא היה בעמים הקדומים שזכרנו למעל' — כי אם נאבדה מהנם הקבלה הראשונה האמתית אשר קבלו מאבותיהם בארך הימים ומה שנשאר בפיהם לא השיג להם לדת, ולכן התחילו לעיין בנסתרות ובנגלות הטבע, וכיון שמתחלה היו רועי צאן, שוכנים תחת אהליהם מתול לאהם ומקנהם אשר רעו היו להם פנאי להסתכל בעולם שלפניהם, ונשאו עיניהם השמימה, וראו מעשה אצבעותיו, ובא להם הדעה שמהלכים בשחקי מעל על פי סדר נכון אשר לא ישנה תפקידו, שאלה הם בעלי חיים, וגלגלי רוס חשבו כבני אלהים, ואורתם בצורה קדושה, וכיון בראו לפעמים כוכבים או מזלות בערך ויחם עד שנדמה להם דמיונם ואורתם שוות לדמיון או צורה על פני הארץ לכן הפילו את גוש להשתחות לפני חית השדה ג"כ, ואולם מתחלה יחסו הכחות וכל העלות והסבות לצבא השמים, וסדר הטבע, ומנהג הליכות יום ולילה, וקיץ וחרף ואביב וסתיו, כיון שראו כל זה בהמשך עם כוכבי מעל, וראו מלחמת האחד עם האחר, לכן יחסו גם הם קנת הנראים לפיעל טוב יקנתם לפיעל רע, וכל סיפוריהם הם רק משלים ורמזים לסדר הטבע לשקיעת החמה ויציאתה, ללילה עם מזלות, ובפרט ללבנה, וכן היונים אשר קבלו מהם כל מה שמספרים היינו כי הם סדר הטבע בדרך משל ומליצה, ומה ששמעו מאבותיהם, שבבו והייכו יתגברו עם דעותיהם בעניני הטבע, עד שרק ע"י העיון והשקפה תמלא מה ראו בכך — והנה אם תמלא בסיפוריהם שהראשונים מהחלילים היו הנקראים הללם Dactylen כמו הידקולים שנגנו את הנחש אין זה כי אם רמז לכוכב שמגדם נחש לילה תנין שחור על פני השמים, והגריפי' והללה הנקראי' Cureten הינם הלא מלינות לתמונות השמש, ואמרו מהם שהנקראים kabyren שהוא כבירים היו לוטשי נחשת וברזל, והבאר לך עוד איך נכיתה כל זאת, והנמשכי' מהם הנקראים korybuten המה הכרובים אשר חשבו שהיה בגלגלים ונראה לי שהיגיה הזאת נגזר מעברית כי חרב היינו להט המתהפכת שניחם לכרובים וכן HarPe בל"א ישנה היינו חרב והענין אחד, והנקראים Titanen נראה לדעתי שנגזר ממלת תנין כמו שבארתי לעיל שנציירו בדמות נחש, והענין הושאל ממלת שרף בעברית כי שרף תורה על הנחש ועל המלאך הנקרא כן וכמו שמלת Korybuten הוא הכרובים כך Titanen המה השרפים, והנקראים Niffelungen המה הנפילים והענין אחד כמו שאבאר — והנה העמים האלה אמנם קבלו מאבותיהם מעשה הנפילים שבתורתנו אשר עניינו אעריך לפניך כפי עניות דעתי, ואולם לפי שלא ידעו מהות הדבר ולא הבינו הפירוש חשבו שמלחמת הנפילים הוא מלחמת היום עם הלילה, או מלחמת השמש עם כוכבי לילה, ולכן אמרו שהטיטאנען באו מן Erebus שהוא מלה עברית ר"ל הערב, כי בעת ערב נראו הכוכבים, ומה שאמרו שאליל קרָנְאָס המושל על הזמן הוא גלה את הנפילים היינו במשך הזמן תשוב היום והכוכבים ספו ותמו מפני הרקיע — ואולם אמרו שהנפילים למדו בני אדם עבדת האדמה, ועי"כ היו בני אדם כאלם אלהים ותפקחנה עיניהם, אין זה כי אם מעשה קין והבל, ועד שאבוא לבאר מהות מעש' בראשית האמתית תבין גם את זה — והנה מכח כך תראה שגם להם היתה מתחלה קבלה אמתית כמו למצריים ולהודיים ודומיהם, ואולם ע"י שבקשו למשל ומליצה נשתבשה הקבלה בפיהם, עד שבאו לידי העיון בעניני הטבע ויחסו כל הקבלה ג"כ אל הטבע, ובלבלו את עלמם, עד שלא מצאו ידיהם ורגליהם ולא נשאר בפיהם אפילו ניצוץ של האמת — ואכן היתה הדבר הזה למוקש להם כי ע"י שלא היה אחד מהם מבין האמת וכל מגמתם ובקשתם לדבר בחידות ומשלים ורמזים באו לכלל תועבות גדולות ושוממות ונשחתו לגמרי כי א' ע"י שהשתחוו לטבע ולשמש ולירח ולכל חית השדה רבו אליליהם כחול שעל פני הים, עד שכל עץ ולין ופרח וכל מעין וכל רמש

פתח דבר

נהיה לאליל, והאולם כיון שהם היו עובדי האדמה וראו שאליליהם אין כח בהם, כי הם ימשלו ברצונם בכל אלה, חשבו את עצמם לאלילים ויאמר האנוש אני אל ולי כח ועוצם יד ותרבה גאותם כגאות הנפילים שמרדו באלהים ג"כ על אופן כאשר אבאר, ומן השבוש הזה בא חמס ועושק וגזל בארץ ואין מפגיע, ואין מציל מיד כביר כח, ונשחתה המדינה, וכל מעגל ישר נסלף. הב' כיון שחשבו שכל אלה המובדים אותם והנראים לעינים המה אלילים, והאולם ראו ג"כ שיש חסרון מה בכל אלה, דבקו גם כן בדרכי אליליהם, ויהיו אכזרי לב ורעי נפש יונו יתום ואלמנה, ויאכלו נפש הגר, גם המה היו לעבדים הנמשכים בעבותות הטעאה אחר כהניהם, ויזבחו את בניהם ובנותיהם גם פסקה המדה והמוסר שכנו עם בהמתם, ועל זכר גודל הפילו, רבתה הזמה ביניהם, ותהי חטאתם כבדה מאוד לפני ד' — כן נמשך המשל והמליצה האמונה בשכל כפי פשוטו, והציור שעשו תחילה זכרון אלהים נהיה אליל אליו ישתחוו והכבוד שעשו לטבע נתעללו מלחקור אחרי חוקי הטבע, והכהני' אשר ידעו כי כזב בפיהם המה חקרו ויטעו את העם שוא ויאמרו כי המה בעצמם חוזי כוכבים ידעו ממעמד המזלות העתידות או מתוך בני מעים כמו שכתבתי באריכות בס' שמות בפ' מכשפה לא תחיה ובס' דברים בפסוק וחובר חבר, וכיון שעובדי הצבא יחסו כח לכל תמונה וצורה בא להם הניחש והקסם והבלי טליסמאות וכשוף', והשתחויה לצלמים — עשו כבוד לכוכבי סתו ולכוכבי קיץ, אמרו כי בעת פנה הקיץ אז מת אדוניהם אשר נקרא בפיהם Adonis (ר"ל אדון) והנשים מבכות אותו, ובפרט עבדו לכבב נוגה (ווענוס) וללבנה, ועשו לכבודה זמה לעיני השמש, ואח"כ עבדו ג"כ לבני אדם, כי המלכים צוו להם כן, והענין כמו שאמרתי בפרשת יתרו אין יתרון ואין גדולה ואין מוסר לבני אדם בלי החרות ואם תאבד החרות תאבד המוסר, וכיון שעבדו ליקום זולתם היו לעבדים ויהיו לעובדי מלכיהם וגבוריהם ומושיעיהם מבני אדם ג"כ — ויאמרו המלכים כי הם בני השמש הנקרא אללם בעל או בל או פול, ובנו היכל לבל שהוא החמה, גם לבנות' או מולדת' עשו כן וכבר דברתי מענין עבודתה בפסוק לא ילבש גבר שמלת אשה, גם רבתה חמדת המשכב ביניהם ע"י ריבוי אלוהות, כי הכהנים רצו להעשיר את עצמם והטו את העם לידי נדבות שוא — ולמען הציג לפניך רק דוגמא אחד איך באו לידי שבוש תראה עבודת המולך, אין ספק שהאליל הזה הוא הנקרא אצל אחרים שבתאי או Saturnus והוא האחרון בין כוכבי לכת ולכן חשבו שהוא מושל רע כמו אחרימון הפרסיים וטיפאן המצריים, גם אמרו שהוא מושל על הזמן, כי הזמן תְאַבֵד הכל ומביא למות ולשחת, וכיון שהזמן תְאַבֵד כל מה שנתהוה בתוך הזמן, לכן אמרו שהכבוד והעבודה לאליל הזמן היינו לאבד כל מה שנתן ולכן העבירו את בניהם בתוך האש, ופרטי אליליהם וסדר עבודתם לא נגיע כאן כי מה ששייך להבנת הכתובים אבאר במקומו הראוי, ועל הכלל תראה מכל שאמרתי א' איך באו הגוים לידי שבוש ב) מה היה הנזק בשבוש, ולפי זה בקיצור נאמר כן: בא להם השבוש א') ע"י שלא ידעו ענין מעשה בראשית ב) ע"י שלא ידעו אחדות השי"ת באחדותו האמתית, וכי כל העולם כלו נהוג על פיו הוא יוצר ובורא חשך, וכל הקורות מאתו נשתלשלו הג) ע"י שלא ידעו קורות שקרו לאבותיהם, ונשתבשה בפיהם הקבלה האמת· לכן באו לידי עבדת בני אדם שקדמו להם הד) ע"י חמדת ממון של הכהנים שעשו כרצונם להתעות את העם הה) ע"י עשיית צלמים זכרון לפועל התבל באו לידי השתחוית הצלמים אף שלא היה מתחלה כונתם לעשות אלילי כסף וזהב — והנזק שבא להם מתוך כך א) חסרון ידיעה בעניני האלוהות ב) חסרון חפשיות וחרות ליחידי המדינה ג) רוע מעמד המדינה ד) רוע מעמד המוסרי — לכן כאשר רצה הקב"ה להשפיע אורו לבני ישראל ולהוציאם מחשך לנוגה גלה להם א' מעשה בראשית כנגד הגדת הבל שהיתה בפי העמים ב) קורות בני אדם אחר יצירתם עד אברהם אבינו כנגד הגדת הקבלה בפי העמים ג) קורות עמנו שלא יבואו לעשות כבוד יותר מדאי לקדמונים ולא יבואו לידי השתחויה להם ד) תקן סדר מדינתם באופן שגם העבד יהיה חפשי הה) נתן מצות ותורת הכהנים באופן שלא יוכלו הכהנים לשלוט בעם כרצונם הו) נתן תורתו אמת בענין תורת ד' ותכונותיו הקדושות הוא נתן לנו מצות מוסריות ושכליות הז) נתן להם חוקים וגדרים בגדרים שלא יבואו לידי ע"א ואסר את הצלמים ואת הפסילים מכל מקום. הנה תראה מצד עצמך שלא גלה מסוד מעשה בראשית ומקורות בני אדם ומקורות אבותינו רק מה ששייך לענין זה ר"ל לענין האמונה — כי התורה הזאת הוא ספר אמונת ישראל, ואשר בה נבדל משאר עמים ואין מגמת התורה לְלַמֵד חכמת הגעאָגנאזיע או חכמת הטבע או חכמת הקורות אלא מגמתה להזהיר את בני

ישראל שלא יאמינו בהבלי הגוים, ולכן כתב רק מה שמתנגד לאמונת הערלים האלה, פעם תמצא סיפפר לנו מי היה הממציא ללטוש נחושת וברזל, והיינו שלא יאמינו ב"י כאותם הגוים שאמרו שאליל אחד היה הממציא, כי ע"י כך יבואו לידי שתוף וכן השאר, ולכן כונת התורה לחזק אמונת האחדות והחרות והגאולה, ולחזק שאר עיקרי התורה, ועזבה מלספר מה שאינו מתנגד לשאר עמים או מה שהיו יודעים מצד עצמם, וכבר הערותי ע"ז בהקדמה לס' שמות — ואח"כ אם נרצה להבין את עמקותיה צריך שנחקור על עיקרי התורה ואח"כ נחקור איך נראו עיקרים האלה בענין מעשה בראשית והסיפורים:

עיקרי התורה

א) אל אחד בעל כל הכחות ועלת כל העלות קדוש ובורא מבלי ראשית ומבלי תכלה הוא הבורא הוא המנהיג והוא המשגיח והמושל לכל העולם כלו — הוא היה בטרם כל יציר נברא, והוא לבדו הוא ואין יש מוחלט זולתו, כל הברואים ממנו נאצלו ואליו ישובו — כל הטבע שומע לקולו וכל היצורים ילכו אל מבוקשם אשר נתן אלהים העליון והיחיד לתוכם — ב) אף שהברואים שונים זה מזה ואין שני דברים שוים בעולם, כלם כאחד לפניו, כי כלם לתכלית מה נבראם, והמה מושלבים איש אל אחיו, אין יקום זולת האחר, וכלם מסבבים תכלית רצונו של המקום — שנמתים מאכל לפני אדם, ובני אדם

מפרדים האדמה יגדלו למאים — כל אחד נמשך מחברו, כל אחד הוא מסבב ומסובב זולתי היחיד האמיתי שהוא
מסבב ואינו מסובב כל הטבע היא כמו גוף האדם שכל איבריו שייכים זה לזה, ואולם הנשמה תחיה את כלם
ותתן כח וחיל לכל אבר מיוחד לעשות רצונה — כן ברואי חלד ורוח הגדול ונשמת כלם אשר תנהגם הוא
הקב"ה: ג) כמו הטבע כן המה בני האדם ואין האנושי בכלל — כל העמים ילכו בשם שליחותם אשר ניתנה להם
מאת הבורא, כלם ברואים כלם יגרם לתכלית גדולה המיוחדת הנ"ל, כלם מסבבים ומסובבים, ואין אחד פחות
מחברו, כלם ילכו בשם התכלית, וכל אחד הוא נברא כדי עיבה בענין התכלית הזאת, ועכ"ז הוא נשלב ונמשך ביחס
אל כל מין האנושי — לכל אומה ולשון שליחות מאת השי"ת וכל אומה ולשון עשו מה שעשו לענין ולקיים
השליחות — היהודים נגדו בשליחות הכהנים ובפירותם המצריים במלאכות מחשבת ובעבודת האדמה, הבבליים
הרימו יד לעשות פאר ותפארת, היונים עשו תמונות הרבה בכשרון הידיעות ובכשרון מלאכות העונג והיופי
(שענע קינסטע) לידון הרבה במסחר, רומא גברה במלחמה. — ד) בני ישראל יש להם השליחות להיות
סגולה לכל העמים להיות כלו ממלכת כהנים להפיץ תורה ודת אלהים ואמונה האמתית בתוך יושבי חלד
לכן הגביהו ויעשו יד ושם בתורת ד', כי היא חייהם והיא ארך ימיהם לכן קימים עד היום הזה, כי כל
עמים אשר עשו כבר שליחותם נאבד עם זכרם מקרב הארץ, וישראל עם קדוש מפיץ אור ותורה לא ימוש זכרו
מפי יושבי חלד — בני ישראל יש להם השליחות להיות מחזיקי האמת, לכן לא דרכו בדרכים אחרים לא
גברו במלחמה (אם לא ע"י ד') לא הרבו בשיר וזמר (רק לכבוד ד') לא דרכו בדרך המושלים, ולא רכבו
את לבבם בכל מיני תעתועים ובחזיונות בלהות, כי אם חרצו את שכלם ואת תבונתם להבין האמת —
והאמת הוא להבין סוד האחדות, וסוד הנהגות הטבע על פי השי"ת וענין תקון המדינה ע"פי חוקי
הטבע והיינו: ה) המדינה צריך שתהיה קבוץ אנשים שונים כמו שיש יצורים שונים בתבל, ואולם
מגמת כל אחד לכוון תכלית היתרון אשר בכל הוא כל אחד מיושבי המדינה הוא בן חורין ותפשי, כל
אחד מבני המדינה הוא כהן ראוי להגות בתורתו (והכהנים העושים עבודה במקדש אינם כי אם משרתי
המקדש ולא להם לבד התורה כי כל בן ישראל מצווה עליו, גם לא להם השלטון והיתרון, כי אין להם
חלק ונחלה בתוך אחיהם) כל אחד כשר למלוכה ולשופט זולתי הפושע והבליעל והלוקח שחד וכדומיהם,
גם המלך אינו אלא כשאר אחיו הישראלים ובל ירום לבבו — כל אחד הוא חפשי מלך עצמו ומחויב
לענין הסדר הכללי, והשלטון לו לבדו יתברך — כל אחד מיושבי המדינה יש לו רצון בפני עצמו, אך רצונו
תהיה כרצון הכל לתכלית הכל — ומה היא תכלית הכל: ו) המשפט והיושר והאמת וממנם נמשכו
השמחה והעונג והעדן, ותקון הנפש ותקון הגוף והארך ימים — התכלית הוא עבדת השי"ת וכל הטובים
הנמשכים ממנו — ואהבת רעים ואהבת הגר: ז) אין רע בארץ וכל אשר יקרה את בני אדם אלהים
אנה לידם והמות מקרה אחד להם ולבהמה כי כן רצון הבורא, אבל לא אימה ופחד תהיינה עליהם
בשעת המיתה, והבטחון יחזק את לבבם וגם זה הוא מענין האחדות כי אינם שני פועלים בעולם ומענין
האחדות ישתעף ענין החירות שהוא דבר גדול מאוד מאוד כי ע"י כן כל אחד ישתדל לעבוד ולשאת
נפשו בכפו, גם לא ילחצו את העני, והנמכר לעבד ישוב לחפשי אחר שש שנים, לא יעדיף חלק האחד
על חברו, והעודף אשר לקח ממנו יחזיר ביובל — גם ישתעף שכל בן ישראל מבן עשרים ומעלה מחויב
לצבוא צבא, ואם יעשו מלחמה ישלחו דברי שלום אל אויביהם — ואהבת השי"ת, ר"ל דביקות במעשיו,
ולהגות בתורתו, ואהבת ארץ ירושתנו, ושנאת העבדות (כי זכר הגאולה נעלה על ראש כל שמחתנו) ושנאת
תועבות הגוים וכל נחש וקסם וכל מעשה תעתועים, ואהבת רעים ואהבת הגר שאינו בר ישראל, ושבועת אמת
וכבוד אב ואם וכדומי': ח) גם הגוף הוא יציר השי"ת גם את המתנה הזאת נכבד לכן נשמור ממיני מאכל
ומשקה אשר אסר הש"י גם נשמור מצרעת ונגע וכדומה, ולא כמו שאמרו העמים שהגוף הוא מעשה השד ועבדו
אותו מכל מקום, כי אדרבה נודה להשי"ת על כל אשר נתן לנו: ט) לעולם בל יאבד זכר ישראל מעל פני
האדמה, ובכל הצרות שאירעו לנו, נבטח בד' ונשען בצורנו כי לא יעזבנו ולא יטשנו כי ברא אותנו למען הפיץ
אורו ותורתו, עד שלקץ הימים יבואו מכל אפסי ארץ לעשות דין ומשפט וצדק ולהאמין בתורות ובחוקים כמו
שכתוב לפנינו בתורה הזאת כי אין המדינה והדת והאמונה הם ענינים שונים (דיא רעליגיאן אונד דער שטאאט
זינד קיינעס וועגעס צו טרעננען) כי כל אחד מהם הם לתקן מין האנושי, ותקון המדינה היינו נימוסי האמונ'
והדת, כי כל התורה לא ניתנה אלא בשביל האדם ואות בנין ושכל, כי רק בארך הימים נטו בני אדם מדרך
האמת להבדיל האמונה ותקון המדינה מה שלא עשו הקדמונים שהעמיקו בדבר הזה (והבן ודו"ק) וזה הענין
הגדול שבתורתינו שכל עניני הטבע והמדינה והדת והמשפט והמוסר והאמונה כלמו אחד כולמו מפי עליון
יצאו כולמו נשלבים ונאחזים ונלמדים זו בזו — זה הענין הגדול שנקרא אצלנו **אחדות השם** כי זאת
הוא אחדות במדותיו והנהגתו, ובמלותיו ובתקון מדינת ישראל ואת הוא האחדות אשר סוף מעשה
במחשבה תחלה לא יבנה את רצונו וזה ענין הדביקות באחדותו, שנהיה עם אחד וגוי אחד וכל פרטי
מקלתנו אחד במעשיו כל מה שיכול כמו שבארנו הענין בראש פרשת וארא — ונמצא לפי"ז כל עיקרי
אמונתנו המה **האמת והאהבה** כח השכל וכח רגשון הנפש, הראש והלב, אליהם יכונו כל החוקים
והסיפורים וכל עניני תורתנו — והשאר בענין זה עיי' במקומות הבאים בתוך הספר, והרוצה לחזק
אמונתו יקרא בספר בן בריתנו החכם סאלוואדאר בספרו המכונה Institutions de Moise ובזכרנו את
כל זאת מה נאמר לאותם הבלים המתחכמים ששפכו בוז על התורה, לעטלפים שלא ראו אור, לכלבים
המנבחים ללבנה כי לא יכלו הגיע אותה? מה נאמר? חפש! הפתי יפול ברשת רגלו — ואולם הפלא שהבלים
האלה יגנו לתורה באופן שסותרים ודוחים את עצמם האחד מגנה על דברי תורה ומתרץ קו' חבירו,
וחברו עשה כמו כן ואנחנו אמנם השגחנו עליהם משום דע מה שתשיב לאפיקורס ואולם כל דבריהם אינם
כדאי להשיב עליהם כאן ולהגדיל המגלה בשבילם ובעז"ה נבוא במאמר מיוחד לדבר עליהם — ועתה נבוא
לבאר תכלית סיפורי ספר בראשית, איך באו להתנגד לדברי העמים ולחזק האמת בתוך בני ישראל:

פתח דבר

מעשה בראשית הוא אמנם עמוק מאוד, וכל תכן ספר בראשית מכוון על פי הסדר הנהוג אצל ספרי
הקדומים אשר אליהם מתנגדים דברי השי"ת, והסדר הזה כאשר דברנו עליו לעיל בפרק המכונה ההודיים
והמצרים ע"כ ר"ל מעשה בראשית ומעשה הגבורים וקורות התבל וקורות העם הפרטי — וכן סדר ספר
בראשית מתחיל בראשית ברא את השמים ואת הארץ ועזב את השמים ובא לספר בעניני הארץ, ואחר
שכלל כל ברואי הארץ בא למין האנושי בפרט, ואחר שסיפר מעשה אדם וחוה וכלל כל בני אדם בא לפרט
מעשה הנפלים עד שבא לשם חם ויפת, ואחר שסיפר תולדות כולם בא לבני שם ביחוד ועזב את שאר בני
שם ופרט מעשה אברהם ומפרט והולך קורות עם ישראל — וכל זה להאיר על פני תבל ולהראות
היפוכי הטעיות שנפלו בהן הגוים — והנה גם המפרשים לא זכו כולם לראות אור התורה כי נאחרו
באופנים שונים לבאר מעשה בראשית ונחלקה בזה לכמה כתות — הכת הא' הכופרים והפושעים לגמרי
שנקחו כל מה שנכתב כאן בלי משל ומליצה לגמרי, וגם רק כאו פיהם כאש, כי באפזון אמרו משפט, וגראו
מר על התורה, וכבר השיב להם הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות למשנה חלק (בעניני התלמוד)
ובמורה נבוכים (בעניני תורה שבכתב), וקדמוהו בזה גם כן חז"ל באמרם דברה התורה כלשון בני אדם,
ויש שאמרו שלא נכתבה התורה ממרע"ה, ואולם לאפיקורסים כאלה נשיב דבר על אופניו בסימן ג' מכאן
בדברי על קורות ספר התורה, כי אברר להדי' שטעו גם בחכמת ההנדסה ובמהלך הקורות כאשר תועה
ודרך לא ידע, והכת הב' אנשים צדיקים אך יאמרו שהדברים כפשוטם וכל שמות המשתתפים וכל מליצה
ומשל הומרים שאין צריך באור, לאלה אני קורא העם ההולכים בחשך לא ראו אור שבתורה וגם עיניהם
כבר השיב הרמב"ם ז"ל הכת הג' הם הפילוסופים האמתיים כמו הרמב"ם ז"ל שידעו שיש משלים בתורה.
אך חושבים אותם לבאר על פי חוקי הטבע והפילוסופיה שבהם ואולם לא חוקי הטבע נודעים עוד בזמן
הזה והאף כי גם מלפנים והפילוסופיה בכל שנה ושנה תחדש דעתה, והנה התורה לעולם עומדת, לכן אינו
יפה ורחוי לבאר התורה על פי פילוסופיה של הדור הזה כי מי יבין במי שיבוא אחריו ויסתור כל בנין
הפילוסופיה, ואולם התורה צריך שתכלול ענינים קיימים לעד, ולא תמוטנה מוסדותיה לגמרי, וע"י הבאור
מפאת חוקי הטבע והפילוסופיה רבים הזיקו לתורה, כי יש שבאור כל זה בדרך משל ויאמרו שקול אנשים
זה רעם, וכרובים המה הברק, ובעלי גן עדן היו מיני שמים — כל זה אינו יראה כי אמת שהתורה
במשלים כדי לשבר את האזן כמו שאנחנו עושים היום ג"כ אבל לא תדבר בחידות שאינן ידועות רק
ליחידי סגלה כי זה נגד יסודי התורה הכת הד' המה בעלי הרמז שהם שוגגים אם גם לא מזידים, כי
המה מכחישים כל הסיפור לגמרי, והומרים שאין במשל כנוס והנמשל מה היא ? בדו חזיונות רבות עלמור
תספר, אכם אמר הראב"ע ז"ל בפסוק יהי אור הולכים בחשך ובפי' ותוצא הארץ מוציאים מלבם דברי
הבות עכ"ל כל נבוב קדקד יוכל לבנות בדרכי הרמז ויאמר מה שיאמר מכל אשר העלה ברעיונים עד שיאמר
ולא כנוס ובאתוכם היה פילון היהודי ובעלי הסוד ואחרים, פעם יאמרו שהנחש הוא הערמה ואדם אינו
אדם כי אם שכל המוליד וחוה אינה חוה כי' אם כח הגוף, וגן עדן אינו גן אלא התאוה ועץ
הדעת אינו עץ כי אם הזיווג וכן חלומות וחזיונות שונות והכת הה' בעלי חוקרי הגדות שאר העמים גם
המה אמנם כופרים ומכחישים ויאמרו שמעשה הוא כסיפור דברי ההגדות שזכרנו למעלה להבדיל, ויש
דברי אמת בתוכם, הבל נקוחות ולקוטות מסיפורי שאר עמים — הנה הכת הזאת המתחכמת לומר לנו
האמת, שוגים כרגונם בספר התורה, ואינם מבארים דבריה מכח דבריה אלא ישימו לתוכם כל מה שקראו
בספרי הדיוטים, גם המה מזידים ואין לנו חלק עמהם והכת הו"ו כת בעלי האמת והצדק בעלי חכמה
וירא ה' אשר בדרכם נלך ומפיהם אנו חיים יודו שכל מה שנכתב לפנינו הוא אמת מתחלתו עד סופו, אין
בו שום שמץ ודופי, אך צריכים באור קצת ע"י הידיעות שזכרנו למעלה, והאמת צריך שתקיף על המשלים
ועל מעמד והגדות אומות האחרות, אך לא נערב דברי האומות עם דברי המוחזקה מפז, אלא לראות
כנגד מה הורה התורה פסוק מן הפסוקים, כי התורה משקיפה על זאת כאשר באורתי למעלה, ורצתה
להגיד האמת כנגד השקר שבין העמים, ואכן גם ענינים נשגבים רלופים בתוך סיפורי אמת ותגיד לך השכל בזה
על דרך משל. — כל אחד מבני אדם מאמין בקורות העתים שלפנינו הן במלחמות שנלחמו עמים יחדיו
הן בענינים שבנו כי עינינו רואות שהדברים כך הם, והאמונה הזאת אינה סותרת שנאמין ג"כ שכל אלה
הם רמזי ההשגחה העליונה, כל אחד מאמין שהשמש נולד ובא בכל יום, כי חושיו משיגים כל זה, ואולם
לא יפונה שיאמין ג"כ כי אצבע אלהים בכל המראות האלה; וכי ד' הוא הנגלה לעיני בשר באמצעית
הטבע שסביבותנו, אמת אמת כי הלך נאפולעאן הקיסר לארץ רוסיה ושם הפיל ד' חילו בקרח נורא,
אמת הדבר כפשוטו, ואולם זה אינו מכחיש שיש בו רמז איך ישפיל ד' גבורים ובעלי כח המעפילים לעלות
ומתגאים על יוצרם, והוא גזר כל זה בחכמתו להדריך בני תמותה ולהורותם חוקי האמת — כן נאמר גם
אנחנו אמת הדבר שקין דרך משל הרג את הבל אחיו הדברים כפשוטם ואולם יש בהם התורה הנשגבה,
כי האדם הולך לקרב ולמלחמה בעולם הזה, והצדק והישר נלחמים עם העול ופתיות מדור דור ומיתות
הואל האנוש על פני הארץ — כל אלה הם הנמשלים הנמשכים מן המשל, ואולם גם המשל כפשוטו
תדרוש, כי אלו ג' תועלות הן הן אשר כוונה התורה בסיפורים כאלה הא' להכחיש דברי הבל של הגוים
כאשר באורנו והב' להורות תורות האמת הנמשכות מהמשלים, ובכן התחיל ואמר בראשית ברא אלהים
עליונים ותחתונים מתחיל מעניני העולם ומתחלת התבל ואינו מפרש מהות אלהים, כי אי אפשר לאדם
להבין בתכונת ההשגה מהות העליון ודי לדעת כי הוא כח הכחות ובו נקבצו כל העלות ולכן אמר אלהים
לשון רבים על שם קבוץ כל הכחות אשר יתברך, ואולם מזה שנשיג ממנו נשיג ע"י ידיעת מערכת יקומיו
אשר ברא, ולכן באופן הזה מלמדנו דעת, כי אחוריו יראו ופניו לא יראו ומעשיו וברואיו נראה ולא
עצמותו, והפסוק הזה הוא עמוק מאוד הא' יש בו נגד כל חוקי העתים שאמרו חזיונות וכתבו מלבם
על התחלת התבל ועל מהות יוצרם הרבה מאוד, מתחילים בתכונות הבורא שאינן לעניני ההשגה והטעמים

האלה עקבו ע"כ דרכיהם — אבל תורתנו שעיקרה דעת את ד' ואת דרכיו מתחלת בזה שנקל להבין
ובזה שנשיג בחושנו ר"ל במציאות התבל ובריאתה ע"י כח הכחות, ואמר בראשית כל הדברים ותו לא
ובזה יסירו כל ההבלים בענין העולם הקדמון ובענין קדמות האלהים טרם יצרו התבל ואמר בראשית ברא
ר"ל יש מאין ובזה יפלו כל ההבלים על חומר התבל הקדום ואמר בראשית ברא אלהים ר"ל כח כל הכחות
ולא נתן שום כינוי לשמו לא שדי ולא אדון ולא שם הויה כי כל אלה השמות לא יכונהו בשם בורא
העולם כי בריאת התבל תורה על כח בלי קץ ותכלה אבל שדי ואדון ושם הויה הם כינויי השי"ת בבחינתו
אל בני האדם כאשר נבאר, ובשם אלהים יפלו כל הקושי' וכל ההבלים בענין מהות הבורא, כי אין להשיג
כי אם שהוא כח הכחות — ואמר את השמים ואת הארץ ר"ל עליונים ותחתונים כאשר אבאר בתוך
הספר, ואין כאן לא סיפור מערכות שמים ולא סיפורים הבלים כאשר היו בפי הנכרים כי לא סיפר ולא
מידי מן השמים ומן העליונים, כי אין עסק לאדם בעליונים ומה יועיל לו לדעת מרומי מעלה, הארץ
נתנה בידי אדם, והכוכבים ממעל לו אין להם שום ערך ויחס לאדם כי אם להאיר על פני הארץ ולקבוע
עתים וזמנים והזריחה ולא ניתן להם שום כח ושלטון כאשר עבדו המתפתאים להם או האחרונים גם בגלות
האלה, לא נאמין בכל סיפורי אסטרלוגיא ודומיהם ולכן קצר הכתוב בחכמה גדולה ומתחיל לספר איך
נוצרה האדמה הזאת והארץ היתה תהו ובהו ומסדר סדר הבריאה, ודע שחכמי הטבע האחרונים כלם
העידו יחד שאחר כל החקירות והדרישות ואחר כל מה שידעו מקורות הארץ ומסדר הליכותיה אין לבאר
מעשה הבריאה באופן אחר כפי מה שכתוב לפנינו — ולולא הדבר ארוך מאוד, ויניאני ממבוקשי לבא אל
הבאור הייתי מעריך לפניך איך באו חכמי הטבע כל זאת, עד שכלם כרעו ברך ויאמרו, הן זאת
מצאנו חדשים והנה כבר היה לעולמים שכך כתוב בס' תורת משה — ואולם כיון שהיתה מגמת התורה
להלחם נגד הבלי הגוים ולהראות לנו כי כל ברואי חלד הם רק יצירי כפיו יתברך והוא אמר לאדם ורדו
בדגת הים ויעטרהו כבוד והדר וימשילהו משל בכל הארץ; לכן לא יבואו לכלל טעות להשתחוות לכל אלה
התחתונים תחתיהם — גם אמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך מלמד שכל היצורים מידו הנה וגם
את המות ואת הרע ברא בעולם ואינם ח"ו ב' פועלים או שתי רשויות אך ויברא אלהים את כל אשר
עשה והנה טוב מאוד מלמד שרק מטובו הגדול ומחסדו ורחמיו על כל ברואיו ברא את העולם ולמען
הגדיל עליהם אהבתו, שכן עשה את העולם שתהי' טוב מאוד — אם תבין כל זה ותראה איך נעמו דברי
התורה וכל מגמתה שלא יבאו בני ישראל לכלל טעות, אז תבין כל מלה ומלה איך שתק מדברים שהם
חוץ לגדר השכל איך שתק מעולם הנשמות ומעולם המלאכים ואיך שתק ממראות אלהים, ואין לנו להשיג
כי אם כח הכחות ושהוא אחד ואין זולתו — ואולם אחר כל זה בהיותנו יודעים שהוא בורא תבל בכלל,
בא לדבר על מין אנושי בפרט — והראה לנו אף כאן יסוד האחדות, אחר שאמר בסימן הראשון בכלל
זכר ונקבה ברא כי האדם כאחד מן הברואים יציר כפיו ואולם בצלם אלהים נברא, בא לפרט איך נברא
האדם הזה שיש לו יתרון בעולם, ואולם לא אמר כאן אלהים כי אם ד' אלהים כי שם הוי"ה יורה על
השגחתו הפרטית כמו שהעירונו על זה בפ' וארא, ועל יסוד הגאולה, ויורה כי הוא יתברך הוא המנהיג
והוא המדריך את בני האדם, ובו יבטחו, כי אין די לנו להאמין בבורא, כי עיקר האמונה המביאה
אותנו לידי שלימות ולידי ידיעת ערכנו ויחוסנו אל הבורא ולידי הבטחון והנחמה בכל צרותנו, לכל זה
תביאנו האמונה בהשגחתו ובגאולתו ולכן הבינו בני ישראל כל זה בצאתם ממצרים, בראותם נסים ונפלאות
וכתה באמור ושמי ד' לא נודעתי להם — ולכן כיון שפרט בפי' הב' יצירת האדם יכנה את הבורא בשם
ד' אלהים ר"ל כח הכחות בבחינת היותו הבורא והשגחה פרטית בבחינתו אל האדם (ושאר הביאורים שבאו
בפי' הב' אבאר בתוך הספר ואין מקום לקו' הכופרים) — והנה סיפר התנהגות השם עם בני האדם
ואיך הדריכם במעגל היושר, ואיך באה התאוה וגרע האמתי לאדם שהוא בעל בחירה נגד הבלי העמים
שהבדילו מדים מסיתים את בני אדם אשר סרו ממצות הבורא ויפילם אל שאול תחתית ובדומה, מספר
לנו איך נהיה הדבר הזה ואיך באו בני אדם לכלל טעות — מתחלה מזהיר על האחדות שהוא עיקר
האמונה שבל יחשבו שיש בני אדם מעולים זה מזה בעולם, כי לא ברא רק זכר ונקבה אחת אדם וחוה
ומאלה נולדו כלם וא"כ אב אחד לכלם, הן ללבנים הן לשחורים כמו הכושיים, למען תתאמת ותראה

אחדות הבורא גם בברואיו (עס זאָלל זיך דיא איינהייט אין דער גאַנצען קאָנסטרוקטיאָן דעס אוניווער-
זום'ס וויא אין דער מענשהייט אין איהרעם גאַנצען אלס אין איהרעס בעשטאַנדטהיילען אונד ענדליך אין
יעדעם אינדיווידואום קונד געבען) אמר שהגוף ונשמה יחד ד' ברא ולא פועל אחד הגוף ואחר הנשמה
אחר כל בני אדם מגזע אחד יצאו, וכל בני המדינה במדינה היותר שלמה רוח אחד ורצון אחד יהיו בהם
לעשות מצותיו ואכן התאוה המוטלת על האדם, ואשר תטה את לבבו להרע ולסור מעל ד' גם הוא
אמנם מאת אלהים, כי התאוה תביא לנו שמחה ועונג אך נכשל בתאוה שלא תמשול בנו כי יסוד החרות
והחפשית והבחירה בלי שום אונס הוא יסוד תורת ד' בבחינת האדם והוא אמנם יתרון האמתי שיש לו
לאדם על הבהמה וביותר שבארתי בכמה מקומות וכשהערונו לעיל כי יסוד האחדות והחרות, האמת והאהבה,
כח הכחות והגאולה נלמדים יחד, וכל המכחיש את האחד יבוא לידי מכשול בענין האחר, ואמר בצלמו
ברא את האדם הפך מזה שציירו העמים אלוהיהם בצורת אדם וענין צלם אלהים היינו האחדות שעל ידיה
ופעלו איברים שונים אשר ממנם מורכב גוף האדם לכונה ולתכלית אחת, כמו כן חלקי העולם כלם
ופעלו כאחד לעשות רצון קונם, ויעוד האדם להקים האחדות הזאת בקרבו שלא תשלוט כח נפש אחת
על האחרת באופן שתזיק לה נגד רצון הבורא אשר שם אותו בתוך לבו, וא"כ נמצא בתורתנו שהאדם
הוא תבנית המדינה כמו שהמדינה הוא תבנית כל הטבע, הוא שיד עולם קטן, ולפי שכל עיקרי התורה
משקיפים להסיר מחשבות זרות בענין שכר ועונש לאחר מיתה, ולא כאותם הגוים שהבדילו מגנות ושדות

פתח דבר

וברכות מים ותאוות הסגל בגן עדן, ותאוה נקדחת ומחזיונות בלהות שבגיהנום, לכן לא דברה התורה מהשארת הנפש, אבל רומזת בכמה מקומות שיש אחרית לנשמת האדם אחר הפרדה מעל גויתו, אבל לא דברה באיזה אופן תשאר, כי כל מה שהוא למעלה מן החושים מבלבל את ילודי אשה ומביא לידי קלקול, כי מה שגלה לנו הש"ית אותו נשיג והנסתרות לו לבדו הנה, והעיקר מה שגלה לנו לגלות שהאדם הוא רמז לאחדות (דער מענש איזט איין זינבילד דער איינהייט) וכל בני אדם שוים כי מגזע אחד יצאו וכמו שאמרו ז"ל (סנהד' ל"ז) לפיכך נברא אדם יחידי וכו' שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאבך, ושלא יהי' הצדוקים אומרים הרבה רשויות בשמים, ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה והקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחברו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם, ולכן לחזק האחדות הזאת שניכרת ג"כ בריבוי השינויים ברא ג"כ את האשה מצלעותיו, ונראה לענ"ד כיון שאינו סותר ג"כ מה שידענו מחכמת הטבע בין החיות והצמחים שצדקו דבריהם ז"ל באמרם אדם אנדרוגינוס נברא ונחלק אח"כ לשתי צורות — והנה עוד רבו הענינים העמוקים בשני פרקים הראשונים של תורת משה נשגבים מאוד מאוד עד שכל תלה ותלה תולאה דברי מעדנים שיקויים לעולם, ועוד נבוא לבאר פרטיהם בתוך הספר והעיקרים הנחתי פה עוד זאת צריך שנעיר שאין זכר במעשה בראשית באיזה אופן נתהוו ההרים הגבוהים, ולא זכר מלואות עד עת המבול, והנה שאריות המבול נראו עוד עד היום בארץ הזאת, וכן מספרים כל הגוים שהיה מבול בארצם, אשר מפניו נשחת כל היקום וחכמי הטבע הוציאו בחקירותם שנתהוו ההרים ע"י המבול ובעת הזאת — נמצא לפי"ז כל סיפור מעשה בראשית מסכים עם שכל האנושי ומרחיק כל החזיונות ההבלים שהבאנו למעלה מאחר עמים נלמד ונשלב היטב עם כל עיקרי התורה, לדעת כי ד' אלהים אשר נתן לנו את התורה הוא הוא אשר ברא את התבל, וחוקיו אשר שם בטבע מהם נמשכים ואליהם יקיפו המצות שנתן לעם סגולתו ודוק והבן.

אחר הבלעה הזאת בענין מעשה בראשית שכתבנו כנגד חלק החכמה הנקרא קאסמאגאניע ואשר עליו העלו הגוים קיקיונים זה לעומת כנגד חלק דתיהם הנקרא Theogonie Chronologie und Herologie ר"ל ילודת האלילים ומחלקות הזמנים ותולדות הגבורים וכבר העירותי ע"ז למעלה שאחר שיחסו העמים כח לכל המאורות הכן ובאו לידי שבוש ע"א ועשו כבוד לעץ ואבן, ושמו פסל תמונות כל בהמות וחיות וכל כוכבי רום על כסא אלוהות, וכאשר ראו אח"כ שהאדם מושל בטבע, ישים בריח לגלי הנחל, ימית אריה ויפיל פיל, את נחשים ילחם ועקרבים ימותת, ילטוש ברזל וכתת נחשת, וירם לבבו ויתגאה ויתחשב לאלהים ואמר שהוא כאחד מהם ר"ל מאלהים אשר חשב כי רבים המה ויהי אצלם השבוש הנקרא אפאטהעאזע ר"ל הרמת ילוד אשה לאלהות, וישתחוו גם לגבורי חיל ולכל בני סגולה אשר עשו להם יד ושם בארץ, ויחסו לכתות מיוחדות מחצב עליון ואמרו כי יש אנשים יצאו מגזע אחר ממה שלא באו בני אדם האחרים, וילאו הגבורים האלה את שאר בני אדם ויקראו את עצמם בשם אלהים, וספורי קורות ותולדות הגבורים או אנשי השם האלה אשר נמלאו שוא והבל נקראו טהעאגאניע והעראלאגיע ולמען למד את בני ישראל בינה ולהסירם מדרך העקש הזה נכתבו ג"כ סיפור בני אדם הראשונים אשר היו אחר אדם הראשון — העמים אשר לא ידעו איך בא הרע והמות לעולם וחשבו שיש הרבה רשויות הם ספרו אמנם כפי קבלת הקבלה שהיתה בידם, שבימי קדם היה תענוג ועונג ועדן ושמחה בארץ, אין עוצב ואין כעס אין רוגז ואין מלחמה אין מות ואין שחת, כל הצמחים יצאו בלי עמל האנוש על פני האדמה, אין חיה טורפת, ואין שרף מזיק היה, בשלוה ושאנן בהשקט ובבטח ישבו בני אדם איש תחת גפנו ותאנתו, ואולם ע"י ריב ומצה שעלתה בין האלילים נשחתה המעמד הזה אשר קוראים אותם בשם ימי הזהב (דאז גאלדענע צייטאלטער), והנה הרעה נשפכה מעת ההיא והלאה והעולם הולך לאבוד, ובכל יום ויום יגדל הקלקול בעולם, גם נלחמו בני אדם הגבורים עם האלהים בשמים מתחלה כי רצו להוציא את עצמן מתחת עול ותכבש ממשלתם וכהנה וכהנה עוד הבלי הגוים — ואולם התורה אמרה אמת כי היה מצב האדם מתחלה טוב ובעדן ושמחה בלי עוצב ועונג, ואולם לא הרע מצבו ומעמדו, כי אדרבה בא לידי יעודו והענין בכל מין אנושי כמו שהוא בכל פרטי — האדם כי יולד יונק משדי אמו כעדן נפשו, ומרוה את צמאו בלי דאבה ובלי פחד, כי עוד אינו מבחין בין טוב לרע, כל ימיו כחלום לילה הבין לא ידע, והוא כצמח האדמה — אמת אמון הוא על ברכי אבותיו אשר יתנו לו כל צרכיו ולו אין עמל ויגיעה בדבר, והיה כי יגדל, והנה תבאנה לו היגיעות אחת אחת — בתחלה אם ידריכוהו אבותיו לעבודת מצותם, והוא באמת תרגיש בעצמו שהוא עלם יחידי, ועוד אינו משיג כי נצרך לידי אבותיו, לא ידע כי לטובת עצמו צוו אבותיו כן אך להנאת עצמם, ועי"ז יבקש למרוד בהם — והיה כי יראו אבותיו כן אשר כל מגמתם להביאו לידי יעוד האנושי האמת וירצו להביאו אל מעגל יושר, מה יעשו? ינהלו אותו למלאכה, ללמוד ולא שוב מחשבות, למען אם יהיה לגבר שלא יחסר לו שום כשרון כדי להחיות את נפשו — ואולם אם יגדל הנער ואם יגברו בו כחות נפשו וגופו, גם ירגיש שיש לו עולם והיל והוא עוד עלם, אז יבקש ללכת בדרכים אשר יחשוב הוא שהמה האמתים, עד שתבאנה עליו צרות ודאגות, ואז יבחין בין טוב לרע ומה שלא ידע באבו אותו וישיג בימי היותו לאיש — ומי פתי יסור הנה לומר שטובים היו ימי קטנותו מימי בחרותו או מימי גדלותו, אמת שלא היה לו שום עמל אז, אבל לא היה ג"כ במדרגת איש אשר הכונו ד' להיות רודה בחית השדה ואשר לרגליו שת הכל — אם אמת שהיה בלי דאבה אך מי יאמר שהיה מאושר? הזה המאושר אשר לא ידע אשרו? אם זה המאושר אשר אין לו רגשון נפש בעד שמחה ועונג? אלא כל מה שאירע לו היה לטובתו, ולא נשחת מצבו ומעמדו בעת גדלותו אלא הוכשר בעת בחרותו למען אשר יגבר ויהיה לאיש, ונסתבבו כל הבלבולים האלה לטובתו האמתית וליעודו ולתכליתו — כן היה מנהג הקב"ה עם כל מין אנושי — אמת שאדם וחוה היו ערומים ולא יתבוששו כל צמח וכל עץ פרי פרח בפניהם ויאכלו פרי תנובות אשר לא עמלו בהם, לא היה להם שום קצף ורוגז

יאותה ותחד כי עוד לא הוכשרו בקנינים ובכשרונים לשאת את נפשם בכפם ולגשת למערכה נגד פזים ולויים אשר נטעתו לרגלם, עוד לא אזרו חיל והספו כח לתקן נפשם והיתם ליעודם האמתי, לכן שם אותם בחוים ותנון מתחלה בכברת ארץ מבורכת בגן מקדם, אשר שם נטע כל פרי עץ נחמד ושאלה איה איפה הגן הזה, רבו עליו המפרשים ונדבר ממנו בתוך הספר, והאריכו בזה כל הכותבים, בכל הדעות אזיאת בקשו את גן עדן בטעטרי' בפרס בבבל באודו, ובאי לייעלאן ובארץ סינים, ובצפון הארץ ובארי האפריקא ובאייראפא, ויש שבקשוהו מתחת לארץ ויש ממעל לו, בשמים ובשמי השמים, ומי יספר כל ואשר העלו על רעיוניהם והנכון האשר נבאר עוד לקמן, ואולם יספיק לנו כאן לדעת שהיה גן נחמד וכל צרכי האדם היו לו מוכנים שם כאבות המתחמים עלי נמוג הם לתת לו די מחיתו, ואולם לא זה היה היעוד האדם, לטמון ידו אל חיקו כעצל ולהיות נבער מדעת, כי אדרבה ע"י שישלוט בכל המאורעות יקנה שלמות לאהוב מחשבות ולדעת את יולדו, ויצו ד' אלהים את האדם מלוה אחת, רק למען הדריכהו בעשות המלות והיא שלא יאכל מעץ אחד, יהיה מי שיהיה, כי הדבר הזה הוא סתום במשל עץ הדעת, ואולם די לנו שלוהו מלוה אחת ע"י החוב הזה בא האדם לדעת את עצמו ר"ל שהוא בן בחירה והרגיש בעצמו את התאוה כי לולא לוהו השם אפשר שלא היה עולה על דעתו למרוד, אך בשבת המלוה באה התאוה, והם אמנם הוא התחלת כל חפצות וכל חרות שידע האדם שהוא בעל בחירה, וכל זה יבוא לו ע"י התאוה הנטועה בלבו, ויהי כי חטא האדם, כילד מורד באבותיו, אז היתה העת לשום עליו משא ועול שיעבור עבודת האדמה ושיעמול בצער לא מפאת ענשו אלא למען הדריכהו אל יעודו ותשבות האדמה לתת לחמה בלי יגיעה, ועץ החיים אשר ממנו היה אוכל וקונה חיותו מבלי עמל נגדר בלהט הכרובים (גם זה משל הצריך באור, ואולם כיון שאתן כאן רק ראשי פרקים עוד נדבר ע"ז), כי האדם היה בדמות אלהים לדעת טוב ורע ר"ל שהיה בן בחירה הן לא ידע כן מתחלה בטרם הרגישו את התאוה אך לאחר שבאה התאוה הנה היה כאחד מבעלי כנף ר"ל שהיה בן בחירה ולכן לא יאות לו לשבת עוד בגן עדן כי אם יבקש לחמו בכפו וביגיעתו — ויהי כי התחיל לגשת לעבודת האדמה ולכבוש חיה ובהמה ולהלחם עם הטורפים, ויהי האחד מבני שומר הבהמות אשר כבש האדם והאחד היה עובד האדמה — זה האכר אשר הוציא פירות מן האדמה — ויהי כי נברה התאוה בלב האדם יהיה עושה קנין ומלאכה, ועוד לא היה בכחו להשוי הטוב האמתי נשתלשלו לו מדות רעות ע"י התאוה, גם אלה ר"ל המדות הרעות אשר שם היוצר בטבעו לעובדתו הנה, כי בם ילמד למשול בם, וכמו שאמר יתבכן לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו, כי זה יעוד האדם, והנה המדות הרעות האלה הנה באופן שיוכל האדם להפכם אל הטוב ד"מ הקנאה היא מדה רעה אך קנאת העול היא מדה טוב וכן הקנאה קנאת איש מרעהו מוציא את האדם מן העולם ואולם קנאת סופרים תעיר חכמה — כך כאשר הולידו הקדמונים בנים, ותרב הקנאה ביניהם אשר נמשכה מתאות הקנין והרכוש כיון שהיה האדם נצרך לקנות ביגיעת אפו לחמו, ויחמול על כל רכושו — ותהי מלה בין רועה הצאן ובין עובד האדמה כי הכבשים והעזים התרבו מאליהם ולא צריכים כי אם שמירת השומר לאחר שבכשם, ואולא האדמה לא הוסיפה תת כחה לאכר, והיתה הקנאה ביניהם, וכיון שלא ידעו עוד מה בין מיתת אדם למיתת בהמה, ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו — כל זה היא בטבע האדם, וכל החוקר האמתי הדורש בקורות העתים יבין את כל זה מה שאנחנו לא נוכל לתת פה רק בראשי פרקים — והנה לא הגיע לקין העונש שבא על רציחת נפש כי עוד לא ידע כי חטא בזה אף שלבו נקפו והנה היה קין החוטא השני, אבל לא חטא כי אם מכת מקרון ידיעה, ואין לחשוב שבא לו החטא בירושה מאבותיו, כי זה נגד השכל, ואדרבה כמה שבארתי בכמה מקומות מגמת הכתוב לו אף שאד"הר חטא, יש בכח כל בן אדם למשול ביצרו — זה ענין תולדות הרע והחטא בעולם לפי האמת, ואת נכתבה נגד הבלי העמים כמו שאמרתי למעלה — עוד מצינו כאן שמבני קין היו לוטשי ברזל ונחשת ועושי החרשים ותופשי מחשבות, כאשר באמת עבדת האדמה היא למדה את בני האדם דעת, וע"י מלאכת האכר בא לידי ישוב ולבנות בתים — כידוע, ולכן היה קין הראשון שבנה עיר למשפחתו ומזרעו יצאו בעלי מחשבות הראשונים.

אחר שבאר ענין האחדות על אופן זה בא לתת שני חיי האדם נגד כראנאלאגיה העמים שאמרו שהעולם הוא קדמון ומנו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות של שנים שמיותי קדם לפי דעתם היה התבל הזה — ובנסיון יעיד אם נחשוב איך רבו בני אדם כעת, ואם נראה על מעמדם ומלבם בעת הזאת, ועל רבוי הדעות מעל שלשול הקורות, נדע ונבין כי אין העולם קדמון ולא ישנה היא מכמה אלפים שנה, כי אם יהיה כעשרים אלף שנה, אמר חכם אחד, יהיו בני אדם עכשיו חכמים ויודעים יותר ממה שיודעים — ראינו שהידיעות מתרבות משנה לשנה, ואולם לא נתרבו בערך אל עשרים אלף שנים כי בערך כמה אלפים — ולאחר שדבר מתולדות בני אדם מספר מעשה הנפלא אשר ממנם תמלא בכל סיפורי הגוים, ולדעתי ממנו נתהוו טעיות רבות ובדותים — אעריך לפניך כל מה שנודע לנו — הן תראה שהכתוב קורא אותם בשם נפילים, ואולם גם מענקים אמר הכתוב שהמה מן הנפילים בס' במדבר סי' י"ג והענקים הם מגזע הרפאים כמאמר הכתוב בדברים א' — מזה נשמע להדי' שהרפאים היינו נפילים — ואולם הרפאים יחשבו אף הזוזים והאימים והחוים והענקים, וכאשר בארתי בס' דברים הם הגוים אשר ישבו בנגב ארץ כנען, והנה נחקור מתחלה מה שידענו מרפאים — הנה בבראשית י"ד ה' מצאנו את הרפאים בעשתרות קרנים ואצלם הזוזים והאימים — ושוה קריתים הוא בארץ בשן. ככתוב ביהושע י"ב ל"א — ובבשן היו באמת יתר הרפאים כעוג ועמו לפי דברים ג' י"א וכן האימים והענקים, וא"כ הוצרכנו לומר שרפאים הוא שם כולל לאימים ולזמזומים ולבני בשן ולענקים, ועוד שם מיוחד לבני בשן — ואם נעיין היטב בבראשית י"ד נמצא שכדרלעומר הוריש את כל ארץ הנגב לארץ ישראל ובאותו זמן עוד לא היה ים המלח כי היה נקרא עמק השדים ובימי משה ישבו מואב במקום האימים,

פתח דבר

ובשן במקום רפאים ושעיר במקום החרים, אמורי ועמלק ישבו במקומם עד ימי משה, ומאלה אין ספק שהחרים ההמה יושבי מערות היו' כי כן מעיד שמם וכן נראה ממקום מושבם בין נקיקי סלעים כאשר הוכחנו בדברים — בין הרפאים יחשבו אף הענקים אשר ישבו בחברון, וכיון שאמר הכתוב רפאים יחשבו אף הם כענקים משמע שהענקים היו נקראים רפאים ביחוד, והמה הנפילים כמו שאמרנו, ואולם יש נפילים ונפילים ר"ל חסר יו"ד ומלא ונדבר עוד ע"ז. לקמן שהאחד הוא שם כללי למין בני אדם והשני שם פרטי לעם מיוחד — והנה עוד ידוע מיהושע י"ח ט"ז וט"ו ח' שעמקים רפאים היינו גיא הינום, ושם שרפו בניהם למולך, ובישעי' י"ד ט' איוב כ"ו ה' נקראו הרפאים יורדי בור ושחת — וביהושע ט"ו י"ג י"ד ענק היה האדם הגדול המפורסם מילידי הרפה היו בני איש ששמו רפה ש"ב כ"א ט"ז כ"ב וכן בד"ה כ' ד' ו' ח' — הנה כל זה ראינו מתוך סיפורי המקרא נבוא לראות על עיקרי שרשי ענקים רפאים נפילים — הנה כל אלה יורה על בני אדם גדולי הקומה אשר כבשו את הארץ, וכן מורים כל השמות אימים וזמזומים ענקים ושם נפילים כולם פירשו ותרגמו בשם בעלי קומה גבוהה, וכן בערבית מלת נפלא, וכן תרגום שם כסיל בישעי' י"ג י' הוא נפלא, ולכן יש שחשבו שנקראו כך על שם שהפילו את העולם, ויש אומרים ששרשו נפל שעיקרו בערבית ג"כ ענין התרוממות, ויש משרש פלא בעברית ר"ל עושי פלאים או כמו מלת insignis ברומית, ויש שערבו מעשה הנפילים עם המעשה מנלא בין הגוים חשבו שנקראו כך לפי שסרו מאחרי ד' ונפלו מן השמים וכן חשב געזעניוס ולא ידע שקדמו בזה רש"י — וי"א משרש פאל שענינו גבורה בערבית שממנו מלת בול ופיל (שנהב) — ודעתי הענוה אומר לך כאן אין נחקור מתחלה על הוראת שרש רפאים, הנה לפי שהנפילים יקראו רפאים ולפי שהיו ג"כ אומות משמם כך וגם יורדי בור נקראו כן לכן רבים חשבו שנגזרו ממלת נפילים, ולפי שהנפילים היו בעלי גבורה לכן גם הרפאים נקראו בשם זה, וכן בתרגום גוברים והרב סעדי' תרגם חזקים, ויש תרגמו בשם בני ארעא בספך אל בני אלהים וכן חשב החכם הערדער, וי"א לפי שקצתם ישבו בנקיקי הסלעים, לכן דמו אותם בעלי הלשון עם הנפילים מתחת לארץ ועם יורדי בור בכלל — והחכם געזעניוס חשב שאין העמים הרפאים משרש אחד עם יורדי בור, כי המתים נקראו כך ממלת רפה ר"ל חלש ומביא ראי' מן הפסוק גם אתה חלית כמונו בישעי' י"ד. —

והנה אם נראה בכל אחד הסיפורים מהנפילים וכולם יאמרו שהיתה בימי קדם מלחמה רבה וגדולה בין אנשים אשר נקראו פעם בשם אלהים או בני אלהים פעם בשם בני אור (ליכטזעהנע) עם אנשים שבאו מארץ חשך ולאומות הנקראים פעם בשם נפילים פעם בשם רפאים, פעם בשם בני חשך (זעהנע דעס נעבעלס אדער דער פינסטערניס) כך הבבלי היונים המקראים טיטאנען אלה שהם בני ערב ונקרא אצלם Erebos, ויאמרו שהם ילדי מזיווג ארץ הנקראת אצלם Gea והיינו מלה עברית גיא' שהוא עמק ושפל עם השמים, והושלכו אל מקום צלמות בתוך הארץ היינו בנקיקי סלעים וכן ההודיים אמרו שהגבורים אשר נלחמו עם בני אור נשלכו אל הנקרא אצלם [illegible] עמק רפאים אצל אנשי נור הגבורים השמה יקראו כבירים אלילי צלמות להם זבחו זבחי מתים ומתנם נמסך תועבת בעל פעולה ונבו ומולך שהיתה בעמק רפאים שהוא גיא בן הינום וכן הפרסים ספרו מלחמות [illegible] בן אור עם השייוון שפתרונו אגיד לך לקמן והוא בן לילית — וכן היוונים בארץ צפון הנקראים [illegible] אומרים שהנפילים האלה נקראו [illegible] והוא בלתי ספק מלת ענקים — הגרמנים בארץ [illegible] ספרו מלחמות ניבעלונגען נעבעל מעננער נאכטמעננער עם בני האור — וא"כ נראה להדי' בכל סיפורי קדם שנקרא כן מלשון ערב ולילה ועל כל אלה יאמרו כל העמים שנשחתו ממבול מים, וא"כ תראה שהיתה בידם הקבלה אך בפיהם נשתבשה לאחר זמן, והאמת רק בתורתנו — וא"כ אין ספק שמלת נפילים וכן מלת רפאים בל"הק ששרש זה הוא רף וכידוע שהנו"ן והרי"ש מתחלפים לרוב (כמו שני תני) ירף — ועיקר השרש תולה במלת ערפל או עופל שממנו מלה אשכנזית נעבעל וברומית nubes וביונית nephelai ובל או בלל היינו כמו ערוב ותערובת ולכן יאמר ועלהו לא יבול אם נמקו הפרות שהוא ענין תערובת ומזה הונח על הנפילה, ונפילים כמו עריפים וכן רפאים וענינו הבאים מארצות החשך והערפל — ויחשו לאחר זמן החשך והצלמות לשאול תחת ולכן נקראו יורדי בור רפאים, ויחשו כל הרע לחשך וצלמות גם זה מטבע הלשונות, והרפה ר"ל החלש דומה למת הושאל עוד מזה — וא"כ צריכים עוד לחקור איזה הוא הארץ הנקראת ארץ הערפל והחשך. — כל העמים מעידים שהיתה בארץ צפון, כי הצפון נקרא כך אצלנו כיון שהיה סתום ואינו ידוע היטב לקדמונים וכן קראו הכלדיים שם האליליהם המושל על הרע בעל צפון והנה באמת תם שנמצאו מבירי בהמות והיות שהיו קודם המבול והנקראים מאמוטה'ם טהיערע, אשר גדלם וגבהם נורא ודומם כלם נמצאו בארצות הצפון — וא"כ אפשר לבאר המעשה שהיה כך, כאשר החלו בני אדם לרוב על פני האדמה ויש מהם השוכנים בנגב היו רועי צאן ויש מהם היו בני קין שנפל מד' ושר ממלותיו תחלה הם היו עובדי האדמה, יש מהם היו חושבי מחשבות ובעלי חכמה, ויש מהם אנשי ציד צדים עם פראים יחד — יש מהם שכני בארץ צפון והיו חזקים וגוראים ויש מהם בארץ הנגב, ותהי מלחמה בין שוכני נגב ושוכני צפון, ויקראו יושבי נגב השוכנים באור השמש לאנשי צפון השוכנים בארץ חשך וקרא לפי דעתם בני ערפל או בני חשך, ואפשר שהיה ג"כ צבע עורם תמונה מצבע עור האחדים כי אין לדעת אין היו בימים הקדומים ההם שוני בני אדם, ואין ספק שהלבנים לעגו לשחורים וכיון שהוא יסוד בטבעית, שהצבע הלבן באדם הוא הצבע העיקרי ואחר זמן נהפך תיותר קנתם לכן חשבי הלבנים שהם החשובים, ובלתי ספק היו ג"כ רברבין בארץ ושופטים וגדולים (כי שם אלהים יורה ג"כ על השופט ועל החשוב) לכן נקראו בני אלהים, באר לך ממה שתבאר או שהיה ריב בין אנשי צפון שהיינו אנשי ארץ חשך כדמיון הקדמונים או שהיה ריב בין אנשים שחורים ולבנים, ואחר שבאו קצת מהלבנים על בנות השחורים או אנשי נגב על בנות צפון, וילדו להם בנים אשר ירשו מאבותיהם הן מחשבות החושבי'בן חוזק וגבורת החזקים, היו בעלי קומה כאנשי נגב היו חזקים ובריאי כח כאנשי צפון, ואדם וצבעם מעורב ומדומה, המה כבשו את הארץ ויעשו שוד וחמס וע"י כ"כ נשחת מעמד בני אדם, כי כמו שאמרנו למעלה כיון שהרגיש האדם שיש לו כח בזרועותיו ויתגאה ויתפאר בלבבו, והאנשים האלה שכני באמצע בין נגב הארץ ובין

בלפין הייני סמוך לארץ ישראל ובעמק רפאים ובעמק השדים שהם מושב כל אנשי חמס היה מדור דורים ,
ותגבר יד בני העול עד שהיתה מבול מים נשחתם מעל פני האדמה — ועוד נדבר ע"ז הענין באריכות לקמן,
א"כ תראה שכאשר נשתבשה הקבלה אודות האמתית בפי העמים אשר חשבו שיש ב' רשויות יחסו כל הרע לפועל
הרע וכיון שחטאו שהשחית הראשון היה נחש העריס לכן חשבו שהנפילים הם בני הנחש ויקראו אותם טיטאנען
שנגזר ממלת תנין (וכן ציירו אותם היונים בדמות תנין) ויש שקראו אותם בני הערוים (ר"ל הנחש וזה אהרימן
בפרסית) ויש שקראו אותם בני חשך סתם, ומה שאמרו שנפלו מן השמים, הייני שסרו מאחרי ד' ואפשר
שחשבו שהם בני קין שנפל מד' (ואפשר שמה שאמרו וישם ד' אות לקין חשבו שנגע הנחש זה הוא האות)
ואותם מן העמים שעבדו לצבא השמים יחסו כל המלחמה היתה למלחמת הכוכבים והעש והכימה, ולגלגיל
היום מפני החשך והחשך מפני האור וגלגלו עוד המעשה הזה יותר עד שאין ניכר בה האמת — ולכן כיון
שראתה התורה שהמעשה הזה הביאה רוב הקלקולים כי כאשר באמרנו בראש הספר רוב הגוים או שהאמינו בב'
רשויות או בצבא השמים ובכלם עלו קשוויים, לכן סיפרה המעשה להתנגד נגד הבלי הגוים — והנראה א"כ
שהיתה או מלחמת נגב עם לפין הו מלחמת לבנים עם שחורים (עטווייעדער איין שטרייט דער זידלענדער מיט
דעם נארדלאנדע אדער איין ראססען שטרייט) — ועוד יש לי ראיות אחרות ואולם אין כאן המקום לזה
ולכן נשוב לספר בתוכן ונבואת התורה.

הנה המבול בא נח עם שלשת בניו אל התבה. גם זה הענין מפורסם בין הגוים נקרא בין היונים Deucalion
מלה נגזרת מן δικελλος איין שפאטען כלי עבודת האדמה ודייקאליאן הייני איש האדמה כדכתיב ויחל נח
איש האדמה וכן בין שאר העמים יש לבראות שזה ענין השמות שיחסו לנח, ומבניו יצאו כל יושבי חלד —
ויש כאן חקירה ארוכה בענין מחקרי הארץ לדעת את העמים שנקראו בתורתנו פה, ונבארם בתוך הספר כפי
יכלתנו ועתה נראה איך בא התורה מגלגול תולדות העמים עד תולדות העברים ומשם אל בני ישראל בפרט
בני עבר מגזע שם יצאו מלפון מזרחית של חלק היה ויבואו אל ארץ כנען — והנה תראה כי חלקה התורה כל
קורות התבל לג' מחלקות הא' מהמעשה בראשית עד המבול הב' מהמבול שהיא עד ביאת בני עבר לארץ כנען והג'
מעשה ג' אבות של בני ישראל — וכאן סבא אל הפרטים כך מאריך והולך, מעטו כמות הפרקים הראשונים
ואחרכו האחרונים, ואולם אחר מית האבות עיר בא העת הקצה לישראל בעת גירותם ובעבודת פרך של המצריים,
וא"כ תמצא שכנגד ד' זמנים דברה התורה — כי כל העמים קבלו שהיה מעמד בני אדם מתחלה נאה וטוב
כמו שהעירותי לעיל ואח"כ נשתנו הדברים ונתקלקל המעמד מיום, אך זה דרכם כפל למי שחשבו שהעולם
הולך לאבוד, ובכל יום ויום הוא מתמעט בטוב, כי אדרבה אתה תורתנו כי לאחר שעבוד גליות היתה הרוחה
כי נגלה ד' לעמו בהר סיני וכן הבטיחו לנו הנביאים שלקץ הימים תהיה הגאולה השלמה — וזה עיקר גדול
בתורתנו כידוע והנה המעשה מד' זמנים וד' מעמדי התבל תמצא בכל סיפורי כל אומה ולשון, ואולם בתורתנו
נראה להדי' איך נשתלשלו הקורות האלה על אופן זה שהיה הכרח לבוא מן המעמד הזה אל הבא אחריו, וכן
נראה החלוק במליצת הלשון להדי', מספר משני זמנים הקדמונים רק כללים ואולם הכללים ההם וכל שקרא
בשמות מימי קדם האלה כל זה להתנגד להבלי העמים — הנה מספר השבע והעשור היה קדוש אצלם ולפי
המספרים האלה ספרו אליליהם הקדומים, והראה לנו תורתנו כי כל אלה היו רק בני אדם ואולם תכוין מספר
אבות בני אדם לשבעה ולעשרה הנה מאדם עד נח עשרה דורות ואלה הם אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד
חנוך מתושלח למך נח, ומאדם עד למך אבי תובל קין שהוא מזרע קין ואינו למך הנקרא בתחלה יש ז' דורות
ואלה הם אדם קין, חנוך עירד מחויאל מתושאל למך, ואם תחקיר על שמותם תמצא שד' הראשונים מורים
רק על מין אנושי ועל ילדיהם אדם כפשוטו שת כי שת לו זרע (ושת כמו שתול איין זעצלינג איין ספרעסלינג)
וכן אנוש כפשוטו וקינן מגזרת קנוי ר"ל בן, והנה השמות האלה היו מכוונים לסימן הקדמונים מבני אדם
וכן תמצא שמות האבות אחר המבול משם בן נח עד אברם בן תרח הרי עשרה ואלה הם שם ארפכשד שלח עבר
פלג רעו שרוג נחור תרח אברם — ושם כי הוא הגדול וארפכשד הוא שם מקים כאשר נבאר עוד ושלח ג"כ
כמו ולות קינן ושת תורה רק על הולד הנולד כי כן מנהגו על הגפן תמיד מדבר שלוחותיה (ישעיה ט"ז י"ח) והוא
הנקרא שפרעסלינג (ובתרגום הע' תמצא ג"כ בין ארפכשד ושלח שם קינן וזה אינו נראה לגמרי מלבד שהוא נגד
המסורה) ועבר בגעו ידוע — והנה הנשאריות מאבות קודם המבול תראה שיש שמות שוות בין בני קין ובין בני
שת וכן מהללאל ומחויאל דומים בהברתם וכן מתושאל ומתושלח וכן עירד וירד, וחנוך ולמך שוים לגמרי. —
והנה כיון שחנוך הלך את האלהים ולקחו, וחנוך האחר ר"ל חנוך בן קין היה בונה עיר הראשונה ולכן עשו
העמים אותו לאליל והשתחוו לו כדרכם ונקרא אצל היוונים גאנעקא ואצל הרומיים Ianus ואמרו שהוא פועל
טוב, והגויים אשר עבדו לצבא השמים ואמרו שבכל שנה ושנה מתחדש אליל הקיץ אשר ימות בעת
הסתיו יחסו לחנוך אליליהם א"כ שס"ה ימים כימות השנה, והראה לנו התורה איך נהיה הבלבול הזה
ר"ל כיון שחנוך חי שס"ה שנים חשבו שאלה הם שס"ה ימים כפי תורתם השוא, ולכן תמצא מחנוך הגדות
רבות בין העמים אשר לא אוכל להזכיר פה מפני קוצר הזמן, אך את זאת צריך שאזכיר שכותב ספרי
סטעפאן אין ביזאנץ כתב שיושבי ארץ Iconium עבדו לחנוך בשם Annakos, והיה מבכים את חנוך כאשר
הנשים מבכות את התמוז בשאר ארצות, הנך רואה שחשבו שהוא פועל הטוב מושל על הקיץ כי זאת היתה
עבודת התמוז, והנה ארץ Iconium היא בארץ הנקראת לידיען (לוד) והנה לת"ד ונו"ן מתחלפים לרוב
בעברית לכן נקראת לוד ג"כ נוד, וכיון שקין הלך לארץ נוד ושם בנה חנוך בנו העיר, עבדו לו כנראה
ואולם הפך להנוך מלאכו בין בני שת ובן בבני קין שם למך בן מתושלח באחד וכן מתושאל באחר — הנה
השם מתושלח יורה על גבור ליד שולח את המות דער טאדעזענדער לכן יחסו לו העמים פעולת הרע
והוא הנקרא אצלם מארס, והתורה הראה לנו איך נשתבשו הגויים, מהללאל שמו יורה על גדולה ועל זריחה
וכן מחויאל ויפיכו עירד או ירד עיקרו המתחיין או על המים מגזרת ירדן ולכן יחסו להם העמים המזל
בשמש ובמים, והנה יבל ותובל קין כנגד כתב הרמב"ן איך שבשו אותם הגוים עי' בבאור נתה"ש והגשזריש

פתח דבר

אחדות אחר המבול על שמותם נקראו עריהם, פלג פאלא או פאלאדא סמוך לפרת, רעו (ראגו בתרגום
הע') ארגאנא על נהר גיחון, שרוג בין בירה ופרת וחרון סמוך לאדיתא ונדבר עליהם בתוך הספר,
ונבאר עוד השם נח שהוא האב אשר היה האחרון מאותם שקודם המבול והראשון לאותם שלאחר המבול,
הכתוב אומר לאמר זה ינחמנו ר"ל ראו הדורות שהוא יהיה אב המון עתים אשר אינם כבני אדם שהיו
לפניו, והמלה בעצמו ר"ל מלת נח עיקרו כמו נא מגזר אל תאכלו ממנו נא ר"ל החדש, וכבר דברנו
למעלה איך נתיירה הקבלה הזאת בפי העמים, ובניו שם חם ויפת מכוונים אל יבל יובל ותובל קין בני
למך בן קין, וכמו שיבל הוא אבי כל רועה צאן המתפרנס, ויובל הוא אבי כל נגון וזמר הוא התורני
ותובל קין הוא אבי כל לוטש ברזל בעל המלחמה כנגד כתות בני אדם שיש עוסים בפרקמטיה דער נעברי-
בשטאנד ויש עוסקים במחשבות תורניות דער לעהרשטאנד ויש עוסקים בעניני קרב דער וועהרשטאנד —
וכן בני נח שלשתם אפשר במורים על הדבר הזה, כי בני שם מהנם יצא עבר ואברהם ובני ישראל לומדי
תורה ומרבוליה ואם עבד עבדים עוסק בעבודה ויפת ממנו יצאו בני מלחמה לרוב כאשר נראה לקמן
מתולדותיו, ומלמדנו שאין כתות מיוחדות בעולם כאשר חשבו ההודיים והמצריים כי כלם מגזע אחד
יצאו כאשר בארתי לעיל וכל זה לחזק יסוד האחדות שהוא יסוד החרות והתפשטות — והנה הזמן הראשון
ר"ל מימי קדם עד המבול מסיים בג' בני קין ר"ל יבל יובל ותובל קין שנאבדו במבול ובג' בני שת ר"ל ג'
בני נח שהם שם חם ויפת הזמן השני ממבול מים עד ביאת בני עבר לארץ כנען מסיים בג' בני תרח ר"ל
אברם נחור והרן, והזמן הג' אין לו רק קירות ג' אבות והזמן הד' יש בו קורות י"ב שבטים — כן
סדר התורה — ועל ריבוי השנים והאריך הימים שהיו לקדמונים אין להתפלא כי זה מדרכי ההשגחה שבכל
זמן שלא היו בני אדם רבים בארץ היו צריכים המעטים לחיות ימים רבים, להורות לבניהם כל מה שידעו
מנסיון — ועוד אדבר על זה בתוך הספר.

והנה אחר הבטעה הכללית הזאת המשקפת על מעמד כל האומות באה התורה לדבר על העברים בני
עבר בפרט והנה יש כאן התקים לדבר על שם עבר ועברים שעליו האריכו קדמונים ואחרונים בפירושיהם,
ועוד בתוך הספר אדבר עליהם ועל כל דבריהם, ואולם יזיג כאן למבוקשי בהקדמה הזאת לדבר בכלל על
כל הדברים האלה מה שנוגע פה לענין. — הנה עבר היה בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושם בעצמו אמר
עליו הכתוב שהוא אבי כל בני עבר, משמע שכל בניו היו נקראים כך או על המעט רבים מהעמים חוץ
מבני ישראל היו נקראים עברים ובני שם האחרים היו עילם אשור ארפכשד לוד וארם — ואלה הגוים
ידענו גבולם חוץ מארפכשד שהרי עילם (עלימאים) שם מדינה בעבר לנהר גיחון בים הפרסי אשור (אס-
סיריען) לצפון נהר ביחון לוד הוא במערב הארץ סמוך לאיירפאפא (לידיען) וארם אוזל בכברת הארץ סמוך
לנהר פרת וא"כ כל אלה הם ישבו בתחות הארץ ידועה,' עוד נעיר פה כי כל אלה מדברים שפה אחת
ולשון אחד הנקראת שפת שם אצלנו (סעמעטישע שפראכע) גם ידענו שאשור ועילם ולוד גם המה יחשו
בעלמם תולדותם לשם בן נח, וכן מצאנו אצליהם השם שמירמות (סערמיראמים) וכן בד"ה א' ט"ו י"ח
מפורסם בשם מלכה אחת בלתי ספק הושאל משם בן נח, ועוד נשאר בפיהם שיפת הלך לצפון הארץ וילך
לאיירפאפא ונקרא פה Iapetos, וגם מחם ידענו ששכן בנגב הארץ וא"כ שם היה באמצע וזה היה טבור
הארץ, וכן מורה מלת שם על הרמה והנשאה, וגם ידענו שהתבה עומדה על הרי אררט וסמוך לו בארץ
לוד יש מדינה ששמה Apamea — Kibotos, ושם נטבעו מטבעות ועליהן צורות התבה ורמזי המבול ושתי
אותות N Ω שזה בלתי ספק נח וא"כ אין ספק שנמצא כל אחוז בני שם שהוא אחוז העברים הראשונים
בארץ גדולה סמוך לאררט שזכרנו למעלה, ושם ישבו כל בני שם ויתשלו ויתלכו בשלטון ובחזקה ותהי
ממשלתם מנהר פרת עד סמוך לאיירפאפא וא"כ ארץ ארפכשד תהיה בצפון לאשור כאשר נראה ממפות
הארץ וכן כתב *) Ptolmäeos שארץ הצפונית לאשור נקראת בימים קדמונים Arrapachitid ומזה נראה
לבדי' כמה אומות נקראו בשם עברים, ולכן אינו נראה שנקרא עבר מטעם שעברו את הנהר, אלא נקראו
ע"ש אביהם כך וקלתם שעברו את הנהר פרת, ואור כשדים ארץ מולדת לכלם הוא כידוע סמוך לאררט
ועוד נדבר עליו — הנה ידענו א"כ מקור העברים אשר מהם תרח וממנו אברהם אחר שבארנו מהות
ספר תורת משה עד קורות שלשה האבות נחזור לענין באלה, ואחר שהשקפנו עד כאן על סיפורי שאר
העמים יש לנו פה מקום להתגדר בדברי תורתנו הקדושה לבד — ולכן נבאר הענין הזה אחד אחד במקומו
בתוך הספר וכן מעשה יוסף עד היות ישראל לגוי עצום בארץ מצרים אשר כוונה התורה בסיפורם. —

ספר שמות כולל יציאת מצרים וגלוי שכינה על הר סיני, וכבר דברנו עליהם בהצעה לספר שמות,
שכבר יצא לאור וכל המצות והחוקים בארנו במקומם והכלל שתהיה מדינה ישראל נתקנת ע"פי יסוד האחדות
והחרות, כל איש חפשי ואולם מבחירתו יעשה המצות שלום השם, כי אמת שאין מדינה בלי חוק ומשפט,
ואולם אין גדולה ואין יתרונה בלי חרות, לכן יהיו בני חורין ע"פי המשפט והחוק, וזה מה שלא הבין
קרח ועדתו כי לא הבין החרות האמתית וכבר בארנו זאת בס' במדבר — והנה כיון שכבר יצאו לאור פירושי
על שאר ספרי התורה זולת ס' בראשית והארכתי בענינים האחרים בכמה מקומות לכן אשים פה קנצי למלין
בענין מהות ותכן ספר תורת משה, כי העיקרים כבר הנחתי לפניך, והשאר אביא עוד בתוך הספר, לכן
נחזור לראות בעניני:

קורות ספר תורת משה

הנה אנחנו בני ישראל מאמינים שמשה כתב ספרו ע"פי ד' ושם אותו לפני בני ישראל, והספר הזה
שלפנינו הוא הוא אשר כתב משה ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו' — ואולם אמרו חז"ל דע מה שתשיב

Geographie 61, 1.

לאפיקורס, וכיון שרבו בימינו המינים שהחלו לאמר שאין ת"ו משה הוא הכותב, נשמע טענותיהם, למען ראות כי עת עיניהם מראות ואזנם משמוע, ולמען השיב להם גמולם ולהראותם כי רק דרך עקש תסלף דעתם:

א) מספקים האפיקורסים אם היה הכתב בימי משה עד שיכלו לכתוב ספר בזמן ההוא:

תשובה ידענו מכל ספרי הקורות שבימי משה כבר היו חכמים רבים באשור ובמצרים, וכבר היה הכתב נהוג ביניהם, כבר היו החרטומים כבר עבר בנדי שם, וידוע מספרי הקורות שכתבו על השם וא"כ היה הכתב נהוג, גם בא הכתב מצור ליון והיונים ידעו את הכתב בזמן קדום וא"כ כבר היה במצרים ובצור קודם לכן, החכם שאנכוניאַטאָן כתב שאיש לידוני הביא את הכתב לאייראפה במאה העשירית אחר המבול וא"כ כבר קודם משה היה הכתב נהוג, ועוד תמצא בתורתנו הרבה פעמים שמשה כתב בספר ולא תמצא כמו כן באבות, כי זולת החותם שהיה ליהודה לא נמצא רמז לכתב, וא"כ היה מוסכם שמשה כתב — וכל מה שנמצא בכל ספרי תנ"ך יורה לבדיא שכבר היה הכתב נהוג בימי משה — גם רואים אנחנו שכל הספרים שנכתבו אחר משה מביאים ספר תורת משה כספר הידוע ביהושע א' ח' שם ח' ל"א שם כ"ג וי"ו במלכים ב' כ"ב י"א בד"ה א' י"א ח' בד"ה ב' י"ז ט' שם ל"א ג' ל"ה כ"ז ובנחמיה ח' ג' ח' י"ח גם רואים אנחנו שכל המצות לא נכתבו אלא בשעת הצווי במדבר כפי הוראת מעשה היותה ואם אחרון כתבום היה מסדר אותם כסדר — גם רואים אנחנו שבכל הספרים שהובא ספר תורת משה לא הובאו דוקא חוקים ומשפטים כי אם ג"כ קורות ונבואות שבאו בס' תורת משה:

ב) מקשים אולי עזרא הסופר או הכהנים בימי יאשיה המלך כתבו את התורה:

תשובה הקו' בזאת פתיות לגמרי, כי א"כ צריכים לומר שגם הספרי יהושע ומלכים ושמואל כלם עזרא כתבם כיון שהובא בהם ספר תורת משה, וכל מי שיש לו את בקדקדו יראה לבדי' שמליצת הלשון וסיגנון של עזרא הסופר יורה כי כבר ירדה הלשון ממעלתה ואין בכחה עוד לכתוב ספרים שונים בסיגנונים כאלה — ובימי יאשי' לא שהיתה התורה נשכחת לגמרי אלא שיאשי' קרע בגדיו על דברי התוכחה — ועוד הרי תראה שכותב ספר תורת משה היה בקי בכל מנהגי המצריים, ורק משה שהיה בן לבת פרעה היה בקי כן והיה יכול לכתוב כל זאת. —

ג) מקשים הלא כל ספרי תנ"ך הם בלה"ק וכל שימושי המלות הם בספרי תנ"ך כמו בתרת משה, ואיך שלא תשתנה הלשון כלום באורך הימים:

תשובה זה שקר בפיהם שהמליצה והלשון אחת הנה, כי רק המלות ישוו לא המליצות כן תמצא בתורת משה מליצת ויאסף אל עמיו, או אל אבותיו וזה שלא תמצא באחר ספרי תנ"ך או מלת נער משמשת לזכר ולנקבה, ומה שלא נשתנו המלות אין זו קו' כלל, כי גם הבגדים וכל המנהגים לא נשתנו ביניהם כידוע, שאין בגבול הזמן משנה המנהג בארצות הקדם כמו בארצות האלה:

הד) מקשים אם כותב אחד כתב כל התורה. למה נכפלו עניינים רבים, או למה לא נכתבו כסדר:

תשובה זו הקו' היא היא תירוצה כי אדרבה, כיון שיש אחדות וקשור בין כל העניינים ובין כל החוקים והסיפורים ואולם לפי מה שלא נכתב' כסדר זה ראי' שכתבם משה במדבר בדרך כפי הוראת השעה וכפי הפנאי ושעת הכושר שהיתה לו כדרך כל הכותבים הקדומים, ובכל מקום שהוכפלו העניינים שם תמצא בלדם דבר מחודש מה שלא נאמר בראשון, ומי שרגיל לקרות בקדמוניות ידע שכך דרכי הקדמונים וזאת היא הראי' היותר עליונה כי מידי משה נכתבו הדברים:

הה' מקשים מדוע לא נכתב בכל מקום השם ההויה אלא פעם שם אלהים ופעם שם ד' אלהים וכדומה:

תשובה בחר הכתוב הכינוי כפי הראוי למקום ולהסברה ולמליצת הלשון, ד"ו בב' סימנים הראשונים כבר נאמרתי הטעם מדוע נכתב שם אלהים בראשון ושם הוי"ה אלהים בשני, ואף שאי אפשר להעמיד הטעם בכל מקום וי"ת רק המתחכמים יראו מתוך כך הפיקורסית:

הו"ו) מקשים איך היה לו פנאי למשה לכתוב את התורה במדבר:

תשובה ארבעים שנה נסעו במדבר ושם מקשה עם הארץ:

הז"ן מקשים איך שיהיה שלא עשו הפעם בני ישראל יובל ושמטה כדכתיב בנחמי' י' ובירמי' ל"ד ולא עשו חג הפסח כדכתיב במלכים ב' כ"ג כ"ב ולא עשו חג הסכות כדכתיב נחמי' ח' י"ז איך נשאו נשים נכריות כדכתיב יחזקאל כ"ב י"א:

תשובה הפושע לא ישים אל לבו לחוק ומשפט, ואם רשעים בארץ מי יאמר שאין דת במדינה אדרבה לולא הדת לא יהא הפושע נקרא חוטא, כי בלי חוק אין מגיד אלא שוגג, והנביאים לא הוכיחו על העברות האלה לולא היו נכתבים איסורם בתורה — גם בפרטי הכתובים אשר הביאו המקשים לא עיינו היטב לפרשם כפשוטם, כי לא נאמר בפסוקים האלה שלא היה חג וכלום שום בן ישראל משגיח על המצות אלא רבו הפושעים, גם לא נאמר במלכים ב' שלא נעשה שום פסח מלפנים אלא כפסח הזה וכן פסח בימיהו בד"ה ב' ל"ה כ"ג שלא היה שום חג הפסח מלפנים בביתם ובחגיגה לפסח הזה וכן סוכות כן בנחמי' ר"ל אף שעשו מלפנים סכות לא עשו דוגמתו:

הח' מקשים הלא תסוימת התורה כבר במדבר, ומה טעם ס' דברים, הלא כל מליצת ס' דברים משונה ממליצת הקודמים לו ואין שיהיה שכותב אחד כתבו:

פתח דבר

תשובה שקר בפיהם התורה מסויימת בס' במדבר כי אחר שמשח משה את יהושע תחתיו עוד נאמרו כמה פרשיות וסופן דיני ירושת הבת ומסיים הספר ואומר אלה המצות, אך מי לא ירגיש שאין זה סיום גמור, כי מי פתי יסור הנה שתורת ד' התמימה המשיבת נפש תסיים בדיני ירושה בלי שום תוכחה והערה אל העם שיקבלו את המצות בלב תמים ודוגמתי אלא אין זה הפסק אלא הפרש שבין ספר לספר וכן תמצא בויקרא כ"ו מ"ו — ועל הודות המליצות הלשון, כל מה שאמרו אינו אלא הגיון נפש בעלמא וכחלום מהקיץ יעוף, כי בראות הצדיק אב הנביאים כי בא יומו דבר אל כל העם ברגשון נפשו ובכל לבבו ליראה את ד' ובחר במשלים ובמליצות הידועות לכל ההמון אשר אליו דבר וכמו שהערותי על זה בכלל בפירושי לס' דברים — וכבר פתרו השואלים את עצמם כפי קושיתם הג' שהבאתי לעיל ובכלל רחב לבי לדבר פה נגד האומה־תחכמי זמננו הנקראים חכמי הקריטיק, המבקרים והמדקדקים בכל מלה ומלה לדעת בנות בני אדם אשר בימיהם היתה רגילה המלה הזאת — הנה עם כל מה שמשתוקקת נפשי לאפיקי מי החכמה, עם כל זה לא אוכל להאמין כי החכמים האלה יבלו זמנם בהבל וריק ומוציאים דברי הוות — כי אי אפשר להבין מתוך הלשון זמן החבור, כי הלשון לא תשתנה אלא באורך זמן רב ובפרט באומות הקדם אשר שינו כל מנהגיהם באופן עמי ארצות ערב, ואין לברר הדבר שזאת המלה קדומה וזאת אחרונה בזמן, אלא אם יהיו בידיהם מאה שנים או יותר וגם אז לא יוכל איש לדעת אם לא כתב כותב אחד בסגנון הלשון כמו שהיתה לפניו, וכל הטענות והתשובות אשר יסודם רק על סגנון הלשון אינם אלא סברות ספקיות התלויות באויר ואין להם על מי שיסמוכו וכל מי שיעבד את לבו להליך בעבור סברות כאלה את קבלת אבותנו עליו הכתוב אומר פתי יאמין לכל דבר מלבד שהוא מקטני אמונה והוא בכת האפיקורסים גם שכל יהיה ללכת בדרכי המתפלספים, ואמר חכם אחד אמתי בחבוריו על ספר דברים: כל הספר הזה ומהותו יגיד לנו כי הוא מחובר ונשלב אל ספרים הקודמים וכי יצא מעם הכותב אשר כתב כל התורה כלה, כי כל אדניו הוטבעו על מוסדות ד' ספרים הקודמים לו — כי אמר הכתוב בדברים ד' וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כנגד מה שאמר בראשית ברא אלהים מזכיר בכמה מקומות בספר דברים ברית אבות כנגד הסיפורים בבראשית. אמר דברים כ"ט י"ב למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כמו שאמר בבראשית י"ז והקימותי את בריתי וכו' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, פירש בבראשית מצות מילה שהיא אות ברית בין בני אברהם ובין ד' ומצוה הזאת לקיח המשל הרגיל בדברים ומלתם את ערלת לבבכם, ולולא היותה המצוה אות הברית הזה אין תתכן המליצה הזאת, כי אם היה ד"א אות הברית ללבוש בגדים מיוחדים כמו הציצית היה אומר המלין והלבשתם ציצית על לבבכם, כי המליצה לקוחה מדבר הרגיל (ודוק) — אמר בדברים כי ישראל לו עם סגולה וכן מוכח מכל ספר בראשית אמר בדברים יצב גבולות עמים וכן הציב גבולותיהם בפ' נח, אמר בדברים להלחם עם אדום כי אחינו הוא כדמפורש בפ' תולדות וכן הדין עם עמון ומואב, אמר בדברים כ"ט כ"ב כמהפכת סדום ועמורה כי כבר למדם המעשה בספר בראשית אמר בדברים י' כ"ב בשבעים נפש ירדו אבותיך כדמפורש בבראשית מ"ו:

וכמו כן הענין בספר שמות סיפר יציאת מצרים והאותות ונפלאות שעשה השי"ת בדברים ד' ו' ז' י"ח י"ט י"א ד' כ"ו כ"ט סיפר מענים ומעבודתם הקשה במצרים בדברים כ"ו, סיפר מענן יומם ואש לילה בדברים א' כי ד' נלחם להם במצרים שם, מקריעת ים סוף בסי' י"א מגלוי שכינה ועשרת הדברים שם ד' מאכילת המן ארבעים שנה וממי מסה ומריבה שם ח' כ"ט וי"ו ט"ו ל"ב וממלחמת עמלק שם כ"ה, וכן שימת ראשי אלפים ושרי מאות ועשרות בעצת יתרו שם א' ענין ממלכת כהנים שמות י"ט נאמר בדברים ז"ן וכן תמצא בדברים י"א כ"ה מה שנאמר בשמות כ"ג וכו':

ואם תבקש המתבון מספר במדבר לס' דברים תמצא סיפורי תבערה, קברות התאוה וצרעת מרים ומעשה מרגלים, ונסים ונפלאות שעשה במדבר הגדול והנורא ומעשה קרח ועדתו, וחטא של משה ועונשו, ומלחמת עוג וסיחון, ומעשה בלעם והתמנות יהושע, ומחלקות הארץ לבני ראובן ולבני גד כל זה תמצא ג"כ מוזכר בס' דברים, עד שאי אפשר להבין תכן ס' דברים בלי ספרים הקודמים לו, עד שנראה להדי' שמפי אחד יצאו כלם — ואין צריך לומר שמצות שנאמרו או נשנו במשנה תורה כלם נקבעות אל המצות שכבר נאמרו — כי כן מצאנו הרבה פעמים מצות כאשר צוך ד' אלהיך, ואולם הואיל משה באר את התורה ונתן פרטי מצות בס' דברים וזה הדבר אין צריך באור, ובאריכות תמצא כלם בבאורנו אחת אחת על מקומה הראוי לה — היוצא לנו מזה אין זה כי אם רוע לב או חסרון ידיעה מן המכחישים האומרים כי משנה תורה כותב אחר כתבו — ועוד תשובה אחרת תוכל להשיב לאפיקורסים בכל מקום שדברה התורה בס' דברים מכבישת הארץ נותנת טעם לדבר ורשות לישראל להלחם נגד יושבי הארץ מטעם ברית אבות ועל אשר נשבע ד' לתת את הארץ, ואם היה הכותב בימי עזרא או בימי דוד או בימי יאשי' מה היה צריך לתת טעם לדבר, הלא יושבי הארץ כבר ספו כבר תמו, ואין עורר עיני המתחכמים ואין עלתה על דעתם לומר שעזרא כתב כל זה, כל התורה כלה מדברת באופן שנראה להדי' שעוד לא היו בני ישראל בארץ כנען ולא כבשו רק חלק המערבי, ואיך אפשר שהכותב היה חי אחר מות מרע"ה — ומה שהקשו המינים מפרטי הכתובים כמו לשון עד היום הזה שתמצא הרבה פעמים או לפני מלך מלך לבני ישראל וי"ב פסוקים האחרונים בדברים כבר בארתים בתוך הספר שאין כאן קו' להקשות:

והנה כיון שהוכחנו שספר התורה הזאת היא היא אשר שם משה לפני בני ישראל וכיון שידענו שנכתבה בלשון הקודש צריך שנחקור על הקורות שאירעו לה בענין תרגומיה וכבר העיר ע"ז בכלל הרב ר' משה בן מנחם בהקדמתו לנתב"ש פה לפניך ובפרטי הדברים לא אוכל לבוא לפניך כי רבו החקירות בזה הענין והעיקר כבר נודע לכל — המפורסמים מכל התרגומים הן העתקת יוסנס הן העתקת טיינס התה תרגום האונקלס ותרגום עקילס תרגום ירושלמי ותרגם יב"ע ותרגום המיוחס לע' שבידינו, ותרגם הסורי

הנקרא פשיטא מאיש לא נודע לנו, ולדעת מורי ורבי המפורסם מהו' שלמה יהודה ראפאפורט רב נק"ק פראג היה יהודי חבר אותו כי יש מקומות שהלך המתרגם בדרך חז"ל ופירש הפסוקים על פי הקבלה, ותרגום הערבי להרב הגאון רבינו סעדי' ז"ל ועוד תרגום אחר ערבי מאיש יהודי מתושבי אפריקה קרוב לתחום י"ב שלנו ותרגום פרסי הנמצא הלל התרגום הערבי להגאון הנ"ל מאת ר' יעקב בן יוסף טווס שהוא לדעת קצת עיר Tus באַרץ פרס ולדעת אחרים שם עלם פרטי למין תוכיים (פֿיווען) ותרגום רומי מן הנוצרים הנקרא ווּאלגַאטַא והוא אתנם העתק מתרגום הע' ואינו כפי הנוסחא שלנו —

גם על אודות הנוסחאות והגירסות יש ענין ארוך, ואולם כיון שקבלנו מאבותינו שהנוסחא שלפנינו היא הישרה והאמתות והיא לבדה הנכונה, אין לנו עסק באחרות מהם, והנה מקומות אתי נבחרי שהשקפתי על הנוסחאות האחרות והראיתי שהנה משובשות, ולכן לא נחדול מללכת בדרכי אבותנו:

ועל מחלוקות התורה לפרשיות ולפסוקים ולסימנים ולסדרים כבר אינם מסכימים בני עמנו בארצות האלה עם אותם שקוראים התורה לג' שנים ואולם עוד מצאנו במדרש וגמרא שהיו להם כמה מיני מחלוקות לקע"ה סדרים, וכבר האריך בזה מורי ורבי מהו' ש"י ראפאפורט הנ"ל במאמר מיוחד *) שנדפס זה חמש שנים, וכל הרוצה לחקור באלה יעיין שם וימצא מרגוע לנפשו — וכן על אודות המסורה כתבו תלי תלים של ספרים, ואין בידינו מפני קוצר המגלה להאריך פה בעניינים האלה, וגם אינם מועלים הרבה להבנת התורה כמה שהיא לפנינו: ועל אודות כתבי יד שמענו מחז"ל שמשה כתב י"ג ספרי תורה י"ב לשבטי ישראל ואחד לארון הקדש, לדברי ר' בנימין בעל המסעות כתב יחזקאל הנביא ספר תורה אחד שמצאו בקברו כאשר בנו שם בית הכנסת ונקרא כתב יד זה ספר גדול ור' עזריה מן הדומים כתב בספרו מאור עינים שעוד נמצא כתב יד שכתב עזרא הסופר בעיר קבילא (Chalone an der Saone) בארץ צרפת, במס' סופרים פר' ו"ו שנינו שמצאו ג' ספרי תורה בהלל בית המקדש מעיינו זעטוטי והיא — עוד כתב מיוחס להלל הזקן ויש מיחסים אותו להלל הקטן ויש להלל איש יהודי מתושבי ספאניה — כתב יד הנקרא ספר ישראל ומביאו הרמב"ם בהלכות ס' תורה פרק ח' בתיקוני בן אשר ידוע שהוא נחלק על מסורת בן נפתלי הנקרא ג"כ ספר בבלי, והרב ר' אלי' בחור כתב בארוכות מזה בספרו טבי לוחות ותביא ג"כ כתבי יד הנקראים ספר ותומס ירחו או תמרי וספר זנבוקי ולא ידענו מהותם — עוד כמה כתבי יד מפורסמים אין שעור בביבליאָטהעקי כל הארצות, ולנו אין ללכת כי אם בדרכי כתבי יד המקובלים בין כל שבטי ישראל על פי המסורה שלנו —

הדפסות ספר התורה רבו מאוד, כי אחר המצאת הדפוס (בוכדרוקערייא באָמן typus) העלו על מכבש ספרי תורה אין שעור והחשובים שבהם הנקראים Polyglotten שבוללים תרגומים הרבה לתורה תרגום רומי תרגום אונקלס ותרגום לאטיין לאונקלס תיב"ע ותרגומו בלאטיין תרגום ירושלמי והעתקתו בלאטיין תורה נשמרונים תרגום סורי לאטיין ערבי פרסי ותרגום יוני והשבעים ולשון הסלאווען ובכלם העתקתם לאטיין נגדם ויש כתב פאליגלאָטטי כאלה הנדפסה בקאָמפלוטום בארץ שפאניען הנדפסה באנטווערפען ובהיידעלבערג ובפאריס ובלאָנדאָן — גם תורתים הנדפסים בשנת רע"ח בוועניציא עם תרגום אונקלוס והרבה פרושים חשובים מאוד והנדפסים רנ"ד בבריקסא — ועוד רבים —

פירושים לתורה כבר אסף הרב החכם מהו' יש"ר נר"ו בהקדמתו וכבר הבאתיו לעיל, ומכלם לא נתפשטו בישראל כן כפירוש רש"י ז"ל ופירוש ר' משה בן מנחם בשם נתה"ש אשר עליו הוספתי כפי כחי החלושה עוד כמה הוספות פה אני הצעיר והקטן באלפי ישראל, לא לכבודי ולא להגדיל שמי כי אם לכבוד תורתנו הקדושה ולכבוד עמי המשתוקק אליה — ואם ידעתי אף אני שלא הבאתי כל מה שראוי להוסיף מדברי האחרונים לא עלי תלונותי כי אם על קוצר זמני ועתותי, שניתן לי מאת המדפיס, ולו יואל אלהי ויזכני להוציא עוד מהדורא אחרת על התורה ויתוקן ויתמלא ויאור שכלי להפריש התבן מתוך הבר עוד אבוא לפניכם בפני עלשכתי, והלא הם פרי בכורי, ואם עשיתי בחוטים לא עלי תלונותי, כי ד' הסך בעדי ומנעני מלהיות בוצר עוללות בכרמו — ואולם על הפחות יועיל ספרי זה להעיר לב אצילי בני ישראל על כמה וכמה דברים, ויוסיפו כח וחיל ויגלו מטמונות על כל שקדמו להם, כי המרבה לחקור בתורה ולהבנות בדברי הוא יחכם והוא ישכיל בכל דרכיו — ויהי נועם ד' על מעשה ידנו ופועל ידנו ירצה, ויפרוש סכת שלומו על כל אחנו בית ישראל הקרובים והרחוקים והתורה הזאת אשר היתה נחמתנו בכל ימי גלותנו ובכל הצרות שאירעו לנו, היא תהיה שעשועני ובה נחיה ונזכה לימי חיי עולם הבא אמן:

(* Nederlendesh Muzen Almanach 1. Jahrgang Amsterdam bey M. Coster.

תמה ונשלמה ההקדמה לספר בוצר עוללות

פרשת בראשית

א

(א) **בראשית ברא אלהים**, כל האומרים שזו היא בריאה בפני עצמה ד"מ כאותם האומרים שמתחלה ברא את החומר היולי ואח"כ תיקן אותו בששת ימים הבאים, אינם אלא טועים כי אלו היה כן היה צריך לכתוב ויאמר אלהים יהי שמים, אלא העיקר כמה שהנחתי הכלל בהקדמה שנאמר כאן אחד מיסודי התורה והוא כללי לכל הבא אחריו בפרטי אך אינו מפורש בריאת שמים כי אין ממגמת התורה לגלות הסתר מבלי תועלת אדם, והפסוק הזה הוא מבוא לפרשה הזאת ולכל התורה כלה, כי יסוד כל דת היא האמונה בבורא, ומיד בא לפרש תיקוני הארץ הנבראת כבר, ובאמת נאמר כדעת חז"ל שהכל נברא ביום ראשון ר"ל כל הטבע עם כל חוקותיה אשר שם בה היולד ביום ראשון נבראה כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, ואם פירוש המאמר העמוק והמופלא הזה שהוא לענ"ד הנשגב בכל המאמרים ויפעל בנפש האדם ובכח דמיונו מאוד אם נסתכל ביופי הדבור ובשגבות הרעיון הזה בראשית ר"ל בטרם היות כל נמצא כי מושג הראשית הוא מושג זמני, ואין זמן ועת לפני הקב"ה אלא לנו בני תמותה הכל מוגבל בזמן ומקום וטעם ראשית היינו כשהתחיל להיות הזמן כי הזמן הוא אופן היות כל המעשה הנעשה תחת השמש ובאין מעשה אין זמן, והנה אמר בראשית כל זמן הוציא את הכחות וקבזן כל הסבות אל הסבה העליונה כל העליונים והתחתונים ואמנם גם כנגד אותם המאמינים בשתוף דברה התורה ועכ"ז היו בזמני בית שני אנשים רבים חכמים וידועים ובפרט בין תושבי אלכסנדרי' שנתבלבלה דעתם ע"י תעתועי הגוים או ע"י חכמות חיצוניות של היונים שפירשו גם הכתוב הזה כאלו הראשית היתה ח"ו שתוף להש"ית וכנגד אותם הפילוסופים וחכמי יוונית דברו ג"כ חז"ל בחכמתם כי ראו כי לא זה הדרך ישכון אור וגם ע' הזקנים שינו הלשון בתרגומם בעבור זה כמו שמצאנו בדברי התלמוד ואם שלא נמצא השינוי הזה בהעתקת הע' שלפנינו, לפי שבהלך הזמן קלקלום הכותבים — **ברא**, ענינו כמו אלב וכן מצאנו השרש הזה בפועל בהוראתו העיקרית ד"מ יהושע י"ז ט"ו ובראת לך שם וכן כי יער הוא ובראתו ואולם ההוראה האמתית הוא הוצאת יש מאין ואת הוראת השרש בקל: **אלהים**, אמר הראב"ע אחר שמצאנו אלה לשון יחיד ידענו שאלהים הוא לשון רבים והוא ע"ד כבוד עכ"ל רצונו בזה על מה שיקרא אצל בעלי הלשון pluralis majestatis ואינו אלא העיקר כמה שאמר המבאר לנתה"ש שהוא כינוי להש"ית שהוא בעל כל הכחות והוא שם הקבוץ ע"ד פנים עלומים ובחר בשם הזה לפרשה הזאת כי כל מגמתו כאן להגיד כח הש"ית לעמו ובבחינת היותו בורא תבל הוא אלהים ר"ל בעל הכח העליון ונשגב מכל, ועיקר השרש הוא לשון רשות ושלטון, ולפי שהשרש **אל** יורה לפעמים דבר והיפוכו על דרך ההשאלה (ונקרא אופן מליצה זו מליצת האירָאניע) לכן מלת **אַל** תורה ג"כ על השלילה והושאל בדרך לחוק

על אלילים הבל ותהו, ולפעמים נקראו במקרא האלילים בענינם מטעם זה בשם אלהים כמו אלהי עשתרות (שהיא נקבה) ובתלמוד נמצא ג"כ אלהה על אליל נקבה: **את השמים**, אינו מלשון שם מים ולא מלשון אש ומים אלא מלת שמה תורה בכל לשונות בני קדם על העליון ואכן הוראתו כמו ירד בכל לשונות אחיות לעברית ולכן שמים וארץ מתנגדים בבחינת היות האחד מעל והשני מתחת ומזה תבין הוראת המליצה שמי שמים כי ידוע שהסמיכות תורה על ערך היתרון וההפלגה כמו מלך מלכים עבד עבדים והענין פשוט כי מי שימלוך במלכים הוא בודאי הגדול ומי שנעבד לעבדים הוא ממילא הגרוע מכל, וא"כ מה תאמר לסמיכות שמי שמים, אבל לדברינו ניחא היטב כי העליון מעליונים הוא עליון מופלא — ומזה יבואר ג"כ איך מלת שמים תורה על האויר שסביבותנו כי הוא מעל לארץ כמו שנאמר ועוף השמים וכן נאמר להבדיל ויקרא אלהים לרקיע שמים, ואולם מלת ארץ הושאלה על ארץ הישוב הפך המדבר ישימון או הפך הים, וגם על המדינה שהיא חלק מכל כדור הארץ יאמר ארץ כמו ארץ מצרים וזה ע"ד השאלה לקרות החלק בשם הכל ונקראה המליצה הזאת אצל בעלי הלשון Synecdoche (ב) **והארץ**, התחיל בתחתונים כי היה מגמתו כמה שבארתי, אחר שאמר לנו מתחלה כי הכל נברא ביום אחד וברגע אחד באמצעית רצונו יתברך וכי הוא שם כל חוקיו בטבע מבאר עתה איך ולאט כל חוקות התבל וכל הכחות אשר שם בה אל הפועל ואיך נשתלשלה צורת פני האדמה ע"י החוקות אשר ברא הש"ית להיות כמה שהיא לפנינו, וחלק כל יקומי האדמה לשלשה חלקים האיתנים ואזקים (פֿעסטע קערפער) נוזלים ונגרים (פֿליסיגע קערפער) אדים ואוירים (גאַזפאָרמיגע קערפער) אך היו כל אלה בערבוב ואכן ר"ל כל התחתיים כמה שבארתי הוראת מלת ארץ בפסוק א' היתה תהו ובהו מעורב וכל חלקיהם עוד לא נפרדו כי רוח גדולה וחזק היה על פני המים, ומים הנגרים וחלקי האדמה האיתנים היו בערבוב, ויפעל האור והחום בארץ ונמתחו האוירים ע"י החום כטבעם אשר שם בהם ויהיו ממעל לארץ, והנוזלים נקוו אל מקום אחד ותראה היבשה, ואחר שביאר לנו איך הובדלה יבשת האדמה מנוזלים ומאוירים עזב את הנוזלים ובא לספר בענין האיתנים שהם עיקר מגמתו, והאיתנים המה או דוממים או צומחים בלתי חיים או חיים ואחר שסיפר בריאת הדוממים בכלל הולך לפרט יותר הצומחים ואולם בעלי חיים החשובים יותר מהצומחים מפרט עוד יותר ענין האיתנים ואך האדם הוא החשוב מכל בעלי חיים לכן מספר מתיקוני האדם בפרט יותר בפרשה ב' ומאריך עד שבא לבני שם ואחר שדבר בכלל על כל מין אנושי ועל מחלקות העמים בא לפרט קורות בני שם עד שבא למשפחת אברהם אבינו, ואחר

שדבר בכלל על זרע הצדיק הזה בא לפרש יותר מבני יצחק עד שהגיע ליעקב — ישראל שהוא עיקר תכליתו : **תהו ובהו**, הראשון יורה על העדר התקון לישוב בני אדם והשני ענינו ריק מכל דבר לשונות ואולם בל"הק יותר נראה שהוא ענין משיתה כמה שמלאהו אבני בהו, ושתיהם מלולה שגורה בפה מתוך דמיון ההברה שפריכ-ווערטליכע רעדענסארטע דורך הפשקינכן):**תהום**, הרמ"ד תרגם אבגרונד וכמו כן הע' אביססאס ר"ל אפס תכלה ואולם יותר נראה שהיא מלשון המה כדעת האחרונים והיינו רעש הים אם יתגעשו גליו וכן נאמר תהום אל תהום קורא והרב סעדי' הגאון ז"ל חשב שנגזר מן תהו וכבר השיב עליו הראב"ע : **ורוח אלהים מרחפת**, הנה הרמ"ד הביא כאן דברי הכותרי שהמים כינוי ליסוד הראשון, ואולם אינו כן כי רק לפי דעת הפילוסופים שנמשכו אחרי עתלי היוני שהמים הוא חומר היולי, ואולם אינו ראוי לבאר התורה ע"פי דברי פילוסופים שבין יום ובין לילה נהפכים ובאים אחריהם יהיו דברי קדמוניהם, ואולם גם הוראת מלת מרחפת אינה רק תנועה דקה וקלה כי עיקר השרש הוא הפך החזק והאיתן ועיקרו רך ואינו דבק היטב כמו שמצאנו רחפו כל עצמותי ורמי' כ"ג ובאמת הושאל אח"כ גם על תנועה דקה וקלה ואולם אין נגזר כך עד שלא תורה המלה ג"כ על הנשיבה ולכן נאמר כדעת האחרונים שרוח אלהים כמו רוח גדולה וחזק וכן חשב פילון היהודי והענין כמו שהזכרנו לעיל שרוח המנשב היתה בסבת הרקיע ובסבת הוצאת האור ע"י רצון הש"ית כי זה הכלל אחר שאמר בפסוק הראשון שהש"ית ברא את הכל יש מאין ואמר כאן שעדיין לא יצאו כל הכחות אל הפועל עד שצוה הק"בה את מצותם כי הוא צוה שיאור האור שינשב הרוח שיקוו המים ואולם מספר לנו הכתוב איך נתבטה הקבלה בפי העמים (כי גם זה מגמת התורה תמיד במעשה בראשית כאשר הארכתי בהקדמה) שאמרו שמתחלה היה ערבוב כל היסודות ונקרא אצלם Chaos ואח"כ הוציא הש"ית את הים מן הים כך דברו כזב העמים ולכן תלמדנו הכתוב שזה שקר אלא גם את הערבוב הזה ברא הק"בה ושם בו חוקותיו וצוה שתפעלנה על פיו כמה שהולך ומפרש ואין להקשות למה לא אמר שברא הק"בה את המים ואת הרוח כי כבר באמרתי שמלת ארץ תורה על התחתונים ונכללים בו המים והרוח ודוק: (ג) **יהי אור ויהי אור**, נשגב המאמר הזה מאוד ירעיד כל כליות בשר ודם בזכרו חשך וצלמות סביב לתבל ופתאום נשקפה הבהירה על כל החלד הגדול, והנה המאמר לגמה"ש הבדיל בין אור בכח לאור בפועל להתיר הקו' איך נמצא האור ביום הראשון, עד שלא נבראו המאורות שמש וירח עד יום הרביעי, ואולם לענ"ד הקו' במקומה עומדת כי מה שיקרא אור בכח או ליכטשטאפף אצל חכמי הטבע אינו מאיר כלל בלתי תולד בו תנועות הרעדה ע"י גוף המאיר ולכן בלי השמש לא יהיה הבדל בין יום ללילה כי האור בכח אינו מאיר מצד עצמו, ואולם מאיר ע"י כל מיני אש ואפילו אש הרבי בלילה וא"כ מה נאמר לפסוק ויבדל אלהים בין יום וכו' שעדיין לא נבראו שמש וירח? ולכן נאמר כדעת שאר מפרשים ובתוכם הרמב"ם ז"ל במורה ח"ב וכמו שהבאנו הכלל למעלה כפי מאמר חז"ל שהכל נברא ביום ראשון, ובששת ימים התחילו הכחות לפעול כפי חוקותיהם ששם בהם היוצר וע"פי מצותו (שזה ענין ויאמר אלהים אמירה ממש ר"ל צוה כן כי בראשית ברא ברצונו לבדו אך אמר ר"ל תיקן וצוה במאמרו) והשמש והירח לא פעלו עוד באורן עד שצוה הש"ית לרוח גדולה וחזק שהיינו רוח אלהים לנשב על פני המים ואח"כ צוה שיפעול האור כי סרו עבי חשך ע"י הרוח אך לא האירו עוד בכלילת יפים עד שנמתחה הרקיע, ושבו האידים לגמרי ולמטר למטים על פי מצותו ונזדכך האויר לגמרי ביום ד' : (ד) **כי טוב**, דברה התורה כלשון בני אדם כאומן השמח בציור כפיו ואולם רומז הכתוב בזה על חסד הש"ית שלא כיון בבריאותיו אלא לטובת ברואיו: (ה) **ויקרא אלהים לאור**, ולא אמר את האור ונתרגם צורופען ועי"כ המלולה יותר נשגבה **ואור** ענינו רתיחה וכן urere ברומית ויום ענינו חלק זמן גבול וקצב וכנראה לי גם הצד הימין ענינו רק צד והיינו גבול והאפשר להשאיל גם מלת ים מקוה מים אשר לא יעברו את גבולם כן, כי העיקר לומר שנתן הק"בה גבול וחוק לאור וזה טעם יום וכן צוה למים שלא יעברו גבולם ולכן נתקיים המים קרה ימים ילילה שרשו ליל וענינו רפל ואולם הה"א בסוף תורה ג"כ על הקצוב בזמן (והבן) : **ויהי ערב**, הקדים ערב לבקר כמו שאנחנו מונים כל היום משקיעת החמה עד שקיעתה שנית וכן מנו המצריים והפרסיים ומלת בקר הוראתו העקרית חלוק ואתוך ופליחה ורעו שרש בקע וכן נאמר אז יבקע כשחר אורך ומלשון בקע או בקר לשון פליחה בדמות השמים נקרא השחר כן וערב כבר באר הרמ"ד יפה ודומנו הושאלה מלת Erebos אצל היונים : **יום אחד**, הוא מספר יסודי ומספר סדרי שלו הוא ראשון, ואני הצעיר מצאתי לענ"ד כלל מונח בכל שמות המספרים בכל לשונות בני אדם, ולפי שראיתי שהכלל הזה הוא נמצא בכל לשון ולשון לכן אמרתי אף אמנם הטבע על אדני חכמת הנפש וכיון שיש בו תועלת גדול לבאר כמה כתובים אעריכנו פה לפניך הנה ידוע מחכמת הנפש שמושג הסדר ר"ל הקדימה והאחירה קודם בנפש האדם ממושג המספר, כי יש בני אדם פראים אשר לא ידעו המספרים אלא עד שלש ויש שידעו עד חמשה, והשאר נעלם מהם, ועכ"ז יודעים מה שקדם בזמן ומה שמאוחר, ולפי"ז מספר היסודי נערך לשכל יותר מורכב ממספר סדרי, כי הסדר ישיג אותו גם הפרא, לא כן המספר, כי בלתי ספק כמה שנים עברו עד שלמדו בני אדם לספור מספר רב עד מאה או עד אלף, ואולם ילד בן שנתים מכיר באחיו הערך והסדר, וא"כ ישאל השואל מדוע לא נמצא בכל הלשונות מספר סדרי עיקר ומספר יסודי מושאל ממנו? כיון שזה האחרון בזמן אשר השיגו אותו בני אדם צריך שתהיה שכמו שרצו לעשות רושם למושג המספר ולכנותו בשם מה, היו צריכים להשאיל השם ממספר סדרי? והם לא כן עשו כי אדרבה תמצא שמלת רביעי נגזר מן רבע חמישי מן חמש או בל"א מלת דער פֿינפֿטע נגזר ממספר יסודי פֿינף ולא להפך ר"ל לא מלת פֿינף נשאל ממלת דער פֿינפֿטע, ואיך נהיה כן? הוי יודע שבאמת מושג הסדר אשר ישיגוהו ג"כ הפראים או הילדים אינו אלא סדר מוחלט. ר"ל שיודעים שזה מוקדם וזה מאוחר, ואולם הסדר היותר שלם ר"ל לסדר קדמון לקדמון וקדמון שלו והאחרון לאחרון והאחרון שלו, לא השיגוהו עד שבאו לכלל מספרים יסודיים וע"פי מספרים היסודים סדרו בתכלית היותר שלם את מושג הקדימה והאיחור, והשאילו תבות המספרים לעשותם מוניים לסדר, ולכן תמצא בשני

בראשית א

סדרים הראשונים שהם עיקר המושג ר"ל הקדמון והאחרונו אינם נמשכים ממספרים יסודים ד"מ בלשון רומית מספרים יסודים הם unus, duo tres ומן תלת tres, נגזרה מספר הסדרי tertius וכן quartus ממלת quatuor אבל ממלת unus ומלת duo אינם נגזרים מספרי הסדר שלהם כי הראשון נקרא ברומית primus שנגזר מן prior ר"ל קדם וכן השני נקרא secundus נגזר מן sequor ר"ל רדיפה והמשך וכן ביונית πρότερος וכן בל"א תאמר דער דריטע נגזר ממלת דריא והולם דער ערסטע אינו נגזר ממלת איינס כי אם ממלת עהע שהוא תואר וערך היתרון עהער וערך ההפלגה דער עהעסטע או דער עהערסטע וממנו תלת דער ערסטע ומה שאומרים דער צווייטע אינו אלא מחודש כי בלשון אשכנזי העתקי יאמר דער אנדערע כמו שנמצא ג"כ בהרכבה אנדערטהאלבען זעלבאנדער תמורת צווייט—האלבען זעלב—צווייט (כי כן מרכיב מספר סדרי דריטע—האלבען) וכן בל"הק מלת ראשון אינו נגזר ממלת אחד כי אם ממלת ראש ושני הוא בעצמו לשון הוספה כמו וישנה וכן מחזור השמש נקרא שנה וכן ההפוך נקרא שנה (וכן ענדערן בל"א ממלת דער אנדערע) והולם כיון שמלת אחר הוא עיקר מושג האיחור לכן נקרא בל"הק השני גם האחר או האחרון וכן תמצא והאמינו לך לקול האות האחרון תמו' לקול האות השני כי לא היה האות שם האחרון המוחלט כי עוד נתן לו האות ולקחת ממימי היאור ע"ש. והבן — והכלל הזה תמצא בכל לשונות קדם וערב — (ו) **יהי רקיע**, האומרים שבב עתה הכתוב לספר ענין בריאת העליונים אינם אלא טועים כי זה נגד כל הסדר והערך שיתחיל מתחתונים ויחזור לדבר בעליונים וישוב עוד אל התחתונים אלא הענין כך הוא כמו שאמרנו בתחלה דבר על הארץ בכלל, ולפי שחלקי הארץ הם או איתנים או נגרים והנגרים או נוזלים כמים או אויר ברוח לכן דבר מתחלה, תיקון הנגרים ואח"כ באיתנים לפי שעיקר מגמתו לדבר באלה לבוא ליושבי הארץ ולבני אדם השוכנים באיתן, ולכן טועים ג"כ האומרים כי ממלת רקיע שפרשו יורה על הכאת המתכות משמע כי חשבו בימים הקדמונים שהשמים חזקים כמתכת הנרקע במספר כי רקיע הנאמר כאן אינו שב על השמים אלא על האויר סביב לארץ וכל זה מתיקוני הארץ, ומה שנמצאה מליצת מוסדות השמים הוא רק דרך משל, והולם האויר הוא באמת נמתח ונרקע: יהי מבדיל, תרגם הרמ"ד דאמיט אייגע אבשיידונג זייא פירוש שיהיה הבדל ואינו נכון ע"פי דקדוק הלשון כי מבדיל הוא בינוני פועל והעיקר הרקיע יבדיל בין מים למים בין עננים ובין הימים וצריך שיתורגם אונד זיא שיידע צווישען וואססער אונד וואססער: (ה) **ויקרא אלהים**, גם כאן ענין הקריאה כמו שאמרנו למעלה ר"ל שנתן הש"ית גבול וקצב למעשה ידיו אשר לא יעברו והענין כאן שיהיה האויר מלמעלה כי זה עיקר שרש שמים כאשר אמרנו בפסוק א' — והנה בתרגום הע' עוד הכניסו כאן מלות וירא אלהים כי טוב, וזה אינו נכון אלא העיקר כדברי המסורה שלפנינו כי עוד לא נשלמה תיקון כל הנגרים עד שסבו ג"כ מים התחתונים למקום אחד — (ט) **יקוו**, שרש קוה ענינו תוחלת וממנו מלת תקוה ותוחלת איש אל רעהו היינו אסיפה והמים ירדו למקום עמוק ע"פי ד' ועוד נשארו שרידים בכל כברות הארץ המורים כי המים היו מתחלה על כל פני הארץ והשאירו שיורים על ההרים כי נמצאו בהרים דרכי המים נכרים או הומטים ואלגומים או ציורי דגים ושרצי הים אשר כבר נדמו והיו לאבן, אף שאין מזה ראי' כי יוכל להיות שהמבול שטפם על ההרים הגבוהים כמו שנבאר לקמן א"יה: **היבשה**, קרא ליבשה ארץ הפך המים ולא מצאנו עוד במקרא ארץ מתנגד למים כי תמיד יבשה וים זה ממול זה ולא ארץ וים וכן והיו לדם ביבשת, אשר עשה את הים ואת היבשה, והולם כנ"ל יבשה וים מתנגדים בבחינת היות האחד איתן וחזק והשני נגר ונוזל אך ארץ וים מתנגדים בבחינת היות האחד מקום ישוב לבני אדם והאחד כמו ישימון, וכן נמצא ארץ הפך המדבר כמו שהושאלה המלה הזאת על המדינה בפרט כמו ארץ מצרים ולעולם לא תמצא יבשת מצרים וכן אומר ותוצא הארץ כי המדבר אינו מגדל צמחים — וענין הקריאה בכאן שנתן חק וגבול לימים ולארץ כמו שאמרנו למעלה, וכן נראה שמלת ים ענינו גבול וקצב וכן פירשנו מלת יום ויומין למעלה והענין החלל שבו נגבלים המים ולכן אומר מי הים ר"ל המים שבחלל הזה: (יא) **תדשא עשב**, הראשון שם כולל לכל הצמחים והולם נופל ג"כ רק על הצמחים שצומחים מאליהם בלי זרע והם קטנים **ועשב**, צמחים גדולים מזריעי זרע **ועץ** מגדלי פרות וירק שם כולל לכלם חוץ מן העצים: למינו, שב על עץ פרי ולא על עשה פרי וכן נאמר לקמן פ' י"ב להבדי' ויש שאמרו שנסח עשב כמו חשך אפלה ואינו כן: (יד) **יהי מאורת**, תיקן עתה שיפעלו כחות המאורות באופן שיהא הבדל ניכר בין יום ובין לילה לגמרי, כי באידים ועננים אין להבדיל היטב הגבול שבין היום ובין הלילה ונראה שלכן כיון הראב"ע באמרו הלילה מעת ראות הכוכבים וצדקו דברי האומרים ע"פי שלשה עדים עכ"ל פירושו דברי רב יהודה אמר רב נראה ככב אחד ודאי יום, שני כוכבים הוא בין השמשות שלשה ודאי לילה והענין שתיקן המאורות לצורך האדם, ולא רק בשביל האדם נבראו כאשר חשבו הגלים, אלא מספר כאן תיקון התחתונים כמו שאמרתי למעלה ואין כונתו לגמרי לספר בריאת צבא השמים, אלא כיון שמדבר מתיקון הארץ מספר ג"כ ערך ויחס כוכבי מעל אל הארץ הזאת ולכן אמר להבדיל בין היום ובין הלילה זה האחד מיחוסם אל הארץ: **והיו לאתת**, מלשון והתאויתם לכם במדבר ל"ד יו"ד ר"ל גבול וקצב וזה בעצמו ולפי שכל הנגבל ידוע ומסומן היטב לכן הושאל שם אות ג"כ על הסימן כמו מלת מופת והולם המופת מלשון יפה פי' הגונן והניכר לא כן מלת אות שהיכרו אינו נעשה ע"י פליאתו חוץ לגבול אלא ע"י שהוא בגבולו בטוב לו ולכן יאמר שם מופת על סימן לדבר העתיד ושם אות על כל סימן וסימן בין סימן על העבר כמו אות ברית בין סימן על הבאת בין סימן על העתיד, וזה טעם לאותות כאן ר"ל רמזים על בריאת הש"ית עם יושבי תבל כי כמו השמש וירח אינם משנים תפקידם כך לא ישנו חוקות הטבע אשר שם העליון וזה טעם לאותות, ואפשר שכלמ"ד וכן וי"ו דלמועדים כי כי לא שמוש המלות כזה הרבה פעמים ד"מ חליפות וצבא (איוב י') תמורת צבא חליפות או אחרית ותקוה (ירמי' כ"ט) תמו' אחרית התקוה וא"כ יהיה הפירוש אותות המועדים שיתנו סימן לקצב הזמנים המיוחדים, אבל טעות לגמרי הוא לחשוב שהתיר הכתוב כאן להאמין בחזיונות חוזי כוכבים ומזלות האומרים שיש לכוכבים שלטון בבני אדם ובפרט כוכבים תועים (איררשטערנע אדער קאמעטען) שמהם אמר הנביא מאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (ירמי' יו"ד ב') אבל אדרבה כתבה התורה ענין יחס השמש והירח

ליוסני תזל כדי להכחיש הבלי הגויס, ומועדים המה תקראי קדש ולימים ולשנים היינו גלגל החמה שהוא על ג' אופנים תסבב כ"ד שעות והיינו לימים ומתזור בש"ה ימים והיינו לשנים: (יז) ויתן, תמו' וישם וכן הרבה פעמים בס' הזה כמו את קשתי נתתי ויתן היום בתרו' נתתי אותך על ארץ מצרים: (כ) שרץ, שם כללי על כל בעלי חיים ואפשר שנגזר מן רוץ, ואולם כאן יאמר רק על זוחלי עפר ולפי שהארץ נופל על כל תנועת החי לכן נאמר גם על ריבוי בעלי חיים והושאל על פרית ורבית בני אדם וכן נאמר וירבו וישרצו על בני ישראל: נפש חיה, תבאר לקמן ב' פסוק ו': ועוף, שרש עוף כמו עלף ועלט הוראתו כיסוי כגון שבעל גולה מכוסים בכנפים ומזה הושאל על הנפרים בעגמם ומהוראתו העקרית נמלא תעפה בבקר (איוב י"א י"ז) והושאל על החולשת ויעף (שמואל א' י"ד כ"ד), ועפעפי בת עין גם מענין זה שמכסים על העין: על פני השמים, ר"ל על פני הרקיע כי כן אמר למעלה ויקרא אלהים לרקיע שמים והדבר כמשמעו כי העוף לף על הרקיע כדב דיס: (כא) התנינים, שרש תנן בעברית עיקרו על המתיחה ועל המשיכה לארכו וכן בהפוך סדר האותיות שרש נתן כי, ניתן יד הוא פושט יד, ומלאנו השרש הזה מתם בכל הלשונות כמו מלת דעהנען בל"א τείνω או τιταίνω ביונית tendeo ברומית, ולכן בעלי חיים גדולים המתמתחים לארכם נקראו תנינים וכן ביונית ταινια ענינו דג גדול, ואולם כפי הנראה נקראו כך בעלי חיים שהמה בין בים בין ביבשה ונקראו אמפיביען (ר"ל חיים בשתי יסודות מים ואדמה) ולתמיהתם גם הנביאים יספרו כי המה נמתחים וארוכים וא"כ יש כאן בריאה חדשה לכן אמר כאן ויברא אלהים, וזה ג"כ פירוש מלת הרומשת כי שרש רמש יורה על הדריכה על הארץ ורק זוחלי עפר נקראו רומשים ואיך שייך כן על בריות המים ולכן אפרש הפסוק כך ויברא אלהים את התנינים הגדולים כי כל אלה הנקראים אמפיביען גדלו עד מאוד ואת כל נפש החיה הרומשת ר"ל הדורכת על פני הארץ ואולם שרלו אותם המים במשם באים ושם הם שבים ללכת וזה מדויק היטב בפשט הכתוב; ומעתה אם תשגיח על כתות בעלי חיים כאן תמלא בהמה וחית הארץ כת אחת עופות כת שניה, תנינים או נפש חיה הרומשת אשר שרלו המים כת שלישית דגים שנים כת רביעית שקנים ורמשים כת חמישית, והחלוקה הזאת כבר נתקבלה אצל חכמי הטבע, והתנינים גדלו עד מאוד ועי' מה שכתב כאן המבאר לנתה"ם מסיפורי חכמי התלמוד וסיפורי היונים, ועוד בזמננו מלאו תנין אחד מבואס אשר לא היה ידוע עתה וקראו אותו חכמי הטבע Hydrarches וראיתי אני בעלמו ליורו בגליונות העתים והוא נפלא מאוד, וארכו גדול מארך כל החיות הנודעות לנו, ואם קראנו מזה בספרים קדומים ולולא בעיניהם ראו אותו בעלי הטבע בזמננו אבוא אשבוהו לחלום חזיון הקדמונים: (כה) את חית הארץ, נאמר חיה אצל ארץ והדמה אצל רמש וזה כלל גדול בל"הק כמו שהנחנו הכלל למעלה שארץ הוא כינוי לארץ הישוב ואדמה או יבשה על העפר והדומם, והנה וי"ו דחיתו נוסף ולא נמלא הוי"ו הזה אלא בג' מלות חיתו תמו' חית בנו תמו' בן כמו בנו בער ומעינו כמו למעינו מים (תהלים קי"ד) זה להורות על יחס הסמיכות, והנה בהמה וחיה אינם נגבלים היטב בשמושם נמלא לפעמים בהמה רק על הביתיות כמו כאן וגם תמלאהו על החיות הטורפות כמו ושן בהמות אשלח, והכלל כי בהמה מתמול חיה בודאי אינו מורה רק על הביתיות וכן חיה ממול בהמה בודאי טורפת וכן חית השדה ורק פעם א' מלאנו חיתו יער תמול חיתו שדה כמו כל חיתו שדה אתיו לאכול כל חיתו ביער: (כו) נעשה, בדרך המלך המתיעץ עם משרתיו וזה טעם לשון רבים: בצלמנו, נגזר מן צל והוראתו שטח העליון כמו שיאמר הלועז אוין שאטטענריס כי כמו שהצל הוא תבנית העצם כפי השקפתו הראשונה כן יקרא צלם כל פסל העצם לפי שטחו העליון, וטעם צלם אלהים באדם ר"ל לפי השקפה הראשונה נראה יתרון האדם כי הולך קומה ופניו כלפי שמים לראות שם מעשי ד' ולהכיר את יולרו; לא כן מלת כדמותנו שענינו דמיון ב' דברים מבפנים ומבחוץ, וזה אי אפשר שיהיה בשר ודם דומה בכל תכונותיו לאל עליון וכן לא אמר בדמותנו בשמוש בי"ת אלא כדמותנו ר"ל תסרהו מאלהים רק נתן לו תכונות בנפשו אשר דרכיה דומים קצת לדרכי אל: אדם, הוא שם קבוץ לכן אומר לקמן וירדו לשון רבים ועוד נדבר בפתרון המלה לקמן: זכר ונקבה, מלות נגזרות מתיבגים מואשים כי זכר הוראתו בערבית הנוקב או המרגע ונקבה שרשו ידוע, ואפשר שלאחר זמן היה נקרא הזכרון ר"ל הפקידה בשם זכר כי האיש ישאיר אחריו זכרון ועל שמו יקראו בני ביתו: (כח) ויברך, עיקר השרש ענינו כרע ונפילה על ברכים והושאל על ההשתחויה ועל דריסת שלום רעהו ומזה ענין הברכה והפרסת שלום: ורדו, שרשו רדה וענינו השפיל לארץ ושרשים ירד ורדד ורדה ענינים אחד כי גזרות נחי ה"א ונחי וי"ו וכפולים לרוב על ענין אחד המה: (כט) כל עשב, לא התיר להם בשר, כי בשר אוי תוליד תכונת רעות ונהיו בני אדם על ידיו כפראים וכחיתו יער, וכיון שלא ידעו עוד לבשל הבשר לכן אסרה תורה כל דבר מן החי עד לאחר זמן רב, גם לא ימיתו בהמות וחיות כיון שלא פרו ורבו עוד להחיות זרע החיות על פני האדמה ואחר שרבו הבהמות התיר להמיתם: (ל) ירק עשב, פירוש ירק של העשב והיינו העלים והחליר, ומזה נשמע שגם חיות הטורפות לא אכלו בשר וגם זה מטעם שאמרנו לפי שלא היו רבים בארץ לבל ישחת זרעם לגמרי, ונשארה הקבלה הזאת בפי העמים שגם המה ספרו כי בימים הקדומים לא אכלו בני אדם בשר ולא חיות טרפו חיות, ונקרא הזמן הזה אצלם זמן הזהב דאז געלדענע נייטהאלטער ודברנו מזה בהקדמה, וזה פירוש הכתוב בישעי' י"א באמרו שלקן הימין תשוב עוד העת ההיא שתכלינה חמס ושוד מן הארץ והמר ואריה כבקר יאכל תבן: (לא) והנה טוב מאוד, כל דבר מתוקן וכולו על אופניו, השמש והירח במסלותם המים בגבולם, הלמחים למיניהם, החיות אוכלי תבן, בני אדם התפרנסו מעשבים, ואין חמס ואין שוד בארץ היו ימי הזהב והעונג, כי את הכל לטוב עשה אלהים, ואך ברבות הימים נשחת המעמד כפי שמספר והולך לקמן: יום הששי, בה"א כי הוא נמשך עוד למטה כי בו ביום נגמרה מלאכת השמים והארץ:

ב

(א) צבאם, כל לשון צב צבא הוא גבה במקרה הנחתו הראשונה על העליה מפני השטח העליון לחוץ מה שנקרא בליטה ג"כ והושאל על הלוך החולה בין למלחמה וזה טעם אנשי הצבא ויש שהוא ענין גדולה ולמיזה מן הארץ כמו וצבא הארץ ר"ל גידולי הארץ וצאצאיה ויש שהוא בליטה כמו ולצבתה בטנה ויש שהוא נפלא ומשונה מתוך זהרו כמו צבא השמים. ויש שהושאל על הגדולה והתנשאות על השונאים כמו צבי תפארת (וכן בל"א הערלליכקייט נגזר ממלת העהר ענינו התרומם) וממנו הושאל מלת הערר הדון ; והחיה הנקראת בשם צבי מזה הענין ג"כ וכן נקראה בסורית טבי' מלשון טב (בחלוף האותיות כמו נצר ונטר) — והנה בכל המקרא לא נמצא צבא הארץ כי אם כאן ותפשר שהוא כמו מוצאי ערב ובקר (תהלים ס"ה) אף שיש מוצא לבקר ואין מוצא לערב ת"ת נסמך אחד לשני סומכים ובנחמי' ט' כתוב השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה : (ב) ביום השביעי, גם קבלת ששת ימי הבריאה וקדוש יום השביעי מפורסמת בין הגוים אף ששבשוה, והם יחסו למספר שבעה ענין קדושה וחשבו שמפני שבעה ככבי לכת הנראים תחלק הזמן לשבעה חלקים ורבים מהבלים כהנה שאין צורך להביאם פה, וענין קדושת שבת כבר פירשתי במאמר מקראי קדש שיצא לאור עם פירושינו זה לס' שמות — והנה בתרגום הע' ובספרי הכותים נאמר ויכל ביום הששי תמו' השביעי כידוע, וטעו בזה כי כלות המלאכה תאמר ג"כ על השביתה ממנה : (ג) ויקדש, כל לשון קדוש הוא הבדלה ושינוי וכן רעו נזר ועי' מה שכתבנו בפ' נזיר בס' במדבר : ברא אלהים לעשות, כיון שמצאנו הרבה פעמים שיחובר הפועל עם המקור באופן שהפועל יורה רק על אופן ותיאור הפעולה ר"ל מהרת לעשות ר"ל עשית מהר השכלת לעשות ר"ל עשית בהשכלה עמלת לעשות עשית בעמל, לכן נאמר ג"כ ברא לעשות פירושו עשה בבריאה ר"ל לא ע"ד מעשה האומן ע"י כלי אלא יש מאין וזה כפי' הראשון שהביא כאן הרמ"ד בשם הרמב"ן (עי' בבאור) וא"כ נתרגם דיא גהעט שאפפענד האט הערפארגעבראכט : (ד) אלה תולדות, כבר אמרנו בהקדמה שיש מן הסופרים שמצאו תואנה כי בקשו מן הסימן הזה מתוך השינויים שמצאו בו בערך אל הסימן הקודם, וחשבו שיש סתירות בין הסי' הזה לקודם לו, והם רק בסכלות עשו כן, כי מעומק פשוטי הכתובים נראה לבדי' שיש חבור וקשר אמיץ בין הסי' הזה לקודם לו ואין כאן לא שינוי ולא סתירה, כי העיקר כמו שאמרנו שבסי' הראשון דבר על הבריאה בכלל והכל נברא ביום ראשון תיקון כחות הטבע היה בימים הבאים, וכאן מדבר בבריאת האדם ותיקון כחותיו אשר חלק לו הש"ית ביאר שהאדם יסודו מעפר ולכן ניתן לו נשמת חיים חלק אלוה ממעל, ופירש עוד איך צוה הש"ית שיפעלו בו כחות נפשו והמה הן כח המדמה והחושים וכח השכל או כח ההרגשה שירגיש שמחה ועונג והב' כח הרצון והבחירה, שם את האדם בגן עדן לעבדה ולשמרה כי ע"י צורך העבודה יבוא לידי כשרון מעשיו ולידי כשרון שכלו, נתן בגן עצים כל פרי לרות את למאונו ולהוליד בו הרגשת שמחה ועונג ומטעם הזה נתן לו אשת חיקו ואשת נעוריו בה ישמח ואותה יאהב כי תיקון השכל הוא דעת דרכי ד' בטבעו וזה טעם לעבדה ולשמרה ; ותיקון כח ההרגשה הוא שיתגדל האדם לאהבת בני בריתו ומשפחתו וזה טעם נתינת עזר לו ע"י בשר מבשרו, ותיקון כח הרצון והבחירה היא שיזדקק האדם בטוב ויעזוב את הרע ולפיכך נתן לו הק"בה מיד מצוה אחת ואסר לו לאכול מפרי עץ הדעת, ולפי שהשגחת הש"ית בכל התבל נראה ע"י הקשר והערך שיש בין ברואיו, לכן סיפר איך שכל הנמצאים שהמה לטובת האדם, גם המה אמנם יקבלו מבני אדם תיקון הנטיעה כמאמרו ואדם אין לעבוד וכו' וכן נמצא חוק השגחתו יתברך בחיי בני אדם כי הוא המוציא והמביא לכל פקודות בני אדם, וכאשר הורה לנו בסימן הא' כי הש"ית הוא כח הכחות שברא את העולם הזה וקראו בשם אלהים שענינו כח וממשלה כך רומז כאן על השגחתו שהוא טוב ומטיב ונוהג את העולם אשר ברא וזה נרמז בשם הוי"ה שנאמר כאן אצל מלת אלהים, ומה שאמר כאן וכל שיח השדה טרם יהיה והלא כבר ברא הצמחים ביום השלישי זו אינו קו' כלל כאשר אבאר בפסוק ה', וכן אינו קשה שנאמר בסי' א' זכר ונקבה ברא וכאן אמר שלקח אחת מצלעותיו פירושא קא מפרש איך ברא אותו זכר ונקבה, ברא מתחלה אנדרוגינוס ואח"כ לקח צלע מצלעותיו, ומה שנאמר לעיל כי קדמה בריאת בהמה וחיה לבריאת האדם וכאן נאמר איפכ' אין זה אלא טעות ביד המקשים כי אין מוקדם ומאוחר גם לשון ויצר בפסוק י"ט אינו כמו לשון ויברא, גם יש לפרשו באופן עבר מושלם plusquamperfect. ופירוש מלת תולדות משרש ילד היינו בנים וצאצאים והושאל מתחלה על ספרי היחוס הנקראים תולדות כי כוללים בנים אשר נולדו במשפחה אחת ואח"כ הושאל על כל סיפור אופן ההויה כמו על סיפורי הקורות וסיפור גבול ההולאה וכן כאן, וטעם הכתוב אלה שספרנו למעלה הם תולדות השמים והארץ בהבראם ר"ל כאשר ברא אלהים יש מאין אך ביום עשות ד' אלהים ר"ל כאשר תיקן הכל ע"פי השגחתו וטובו וחסדו כן היה הסדר וכל שיח השדה וכו' וזה החיבור שבין סימן זה לקודם לו, ועיקר סימן זה מתחיל מביום עשות ד' אלהים, וערך המלולה כזאת תמצא ג"כ לקמן סימן ה' זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם וכו': (ה) כל שיח השדה, שדה ענינו ניר שצריך לחרוש כמו ויבדד אדמתו ועשב השדה א"כ מין גרעונים שצריכים לעבודת האדם ולמטר השמים, ועשב שנזכר בסי' א' עשב סתם הצומח מעצמו כמו ירק עשב שהוכן למאכל בהמה או על הזרע שהוא עשב בכח שלא יצא עוד בפועל ושיח השדה המה האילנות הנטועות בידי אדם מזמורת אילן אחד, וזה מה שאמר כאן ושיח השדה לא היה כאן לגמרי וגם עשב השדה אשר היה בכח לא צמח עוד ולא נראה בפועל, כי הא' לא היה יכול להיות כי אדם אין (ועבדת האדמה אשר פקד ד' על האדם לאחר המבול היינו בזיעת אף וכאן עבדה בלי עמל) ועשב השדה לא היה כי לא המטיר ד', ואח"כ ויטע ד' אלהים גן להורות לבני אדם סדר הנטיעה : ( ) ואד, פי' הראב"ע יום ענן וכמוהו יום אידם שביום רע נקרא יום ענן עכ"ל והאחרונים אמרו בשרש אד הוראתו בלבונות בני קדם סבובה הטיה ופניה וכן תקרא לדת נפש האדם אשר תכניע אותו ומטה אותו הרגה בשם איד, ואויר הסובב נקרא כך על שם סבובתו, ואוד הלפיד הוא לפי דעתם כלי לאחות בו את האש לפנותו ולהטותו אל כל צד איין שירהאקן וואמיט מאן דאס פייער הין אונד הער וועגדעט : (ז) האדם, יש שפירשו אדם נקרא כך מצבע האדמה כי אדמת א"י מזוגה עם חומר אדום וכן כתב היוסיפון בס' קדמוניות בא' לא', ויש פירשו

שמלה לקיחה מלשון הודו (סאנסקריט) כי אידתה בהדו עניינו ראשון , וזה רחוק מאוד כי האדם כפשוטו כי מן
האדמה לקח והאדמה נקראה מענין דום ודומם ענין מנוחה הפך תנועות החי או תנועת הצמחים , ואולי האדם
בגופני הוא דימם , ויש שמתגלגל בתוך הגוף נקרא כן כי הוא הפך הדומם , וממנו נגזר לשם האדום , ואל
תתפלא ע"ז כי מושג אחד יתפרשו בשם אחד יקרא כי זה הכלל המונח והמוסד אצל כל מדקדקי לשון , כי הש"ית
נתן בטבע האדם הענין והאפן נכוניה מחשבותיו מכח אל הפועל , ולחלק לרעהו מצפוני לבבו ומאלין בינותם
ר"ל המלין שבין נפש אדם לנפש רעהו הוא הדבור , ובתחלה כאשר הרגיש בן אדם את צורך הדבור והוצאת
מחשבתו לפועל היה מתאמץ בהברת פיו שישתדל להשוות הברתו עם הברת קול ורעש הדברים אשר רצה לסמן
ד"ת קול בעלי חיים היתה יפה לסמן בה החיה ההיא , ע"י מבטא הקול ונקרא בל"א שאללנאכאהמונגען
(Onomatopeöen) וירונתתי הן מלות כמנוף לציר גלגל או מלות רעש רעש סרק נפץ תו ואח (כפי הברת העולל
אשר יקרא לאבויי) ואולם כאשר רבו צרכי הדבור , והיו נכרחים לבטא ג"כ בשפתים סימני עניינים ורעיונות
אשר אין להם שום ערך ויחוס עם חוש השמע , עשו תחבולה להמציא מלות חדשות , ואולם עוד דרך אחר היה
להם לסמן הרעיונות שאינם נשמעים אל האזן ע"י דמיון הותם הדברים עם עניני השמע ד"ת מושג התנועה יש
לו קצת דמיון עם קול הנשמע להט לאט או הם ירון הגלגל יש לו דמיון עם קול הנשמע כסיפה , וע"י השוואת
דבר עם דבר בכח המדמה ובכח הזכרון (כי ע"י ראות דבר אחד נתעורר זכרון שלהם לזכור את דבר שכבר שמנו),
והשאילו התיבה אשר שמו כבר לדברים הנשמעים ויתנו אותה ג"כ לציין דברים הנראים או רעיונות נשגבות ,
והיו המלות אשר נתהוו ע"י זה מתחלה ע"י ההשאלה וההשתתפות (טראפישע בילדליכע אונאייגענטליכע אויס-
דריקע) ותהיינה למלות מושאלות ופשוטות לאחר זמן (צו אייגענטליכען אויסדריקען) מלבד מה שנשתנה בשם
בהברה ובמבטאת לפי כלי מבטא מיוחדים לאומות שונות—ואולם הזכרון הוא על ד' פנים או שיזכיר האדם בדבר
ברחיתו דבר דומה קצת אליו ונקרא אופן ההשאלה אשר נתהיה עי"ז בלשון בשם Metapher או שהמקום והזמן
גורם שיזכור האדם בדבר הרחוק ממנו כעת וע"י הזכרון ההוא יולד אופן ההשאלה שמלה הנקרא Metonymie או
שיזכור האדם את הכל ע"י חלק ממנו וחלק יחידי ע"י ידיעת הכלל ואופן ההשאלה ומליצה הנולדת מזה נקראת
Synecdoche או שמושג אחד יזכירו את היפוכו ד"ת אם נעיין במעשי צדיק מיד יפול במחשבתנו הפך הצדיק
והוא הרשע והאופן ההשאלה הנתהוה מזה נקרא Ironie , ולכן כאשר הוסדו הלשונות או שסמנו דבר ע"י סימן
דבר הדומה לו בתכונותיו או ע"י חברו במקום וזמן , או שקראו את הכל בשם החלק ולהפך או שסימן המושג
בשם הפוכו , ועי"ז רבו הלשונות מאוד ואופן מליצת כל שפה ושפה משונה מאוד , וזה אשר נקרא ג"כ רוח
הלשון , ויש לי בזה אריכות דברים ואין כאן המקום להעריך את כל הענין הזה , ורק כללו של דבר הבאתי פה
כיון שעוד נבוא בכמה מקומות לבאר הוראות המלות על פי זה — לנפש חיה , כפי הכלל שהנחתי לך פה הנך
רואה כי כל מושג התנועה והטלטול היו מדמים בני אדם מתחלה עם נדנוד הרוח ועם משובו ורעשו והיו מסמנים
כל תנועה ע"י מבטא קול המית הסערה בהברה , והקול ההוא הוא נש או שף ומזה נשב או נשף , ובתחלה לא
היה מבדילים בין תנועת דבר דומם כמו המים והרוח ובין תנועות בעלי חיים , כי החיים לא היו משיגים אותם
כי אם בבחינת היותם מתנועעים , וקראו החיים בשם נפש שהוא בחלוף סדר האותיות (כמו כבש וכשב) ענין
נשף, וקראו ג"כ סבת התנועה בשם נפש ע"ד ההשאלה וכן ביונית ד"ת Psyche עיקרו מה שיאמר בל"א (בלהעט-
טערן) ויהי כאשר למדו לאחר זמן להבדיל בין תנועת בלתי חי ותנועת בעלי חיים קראו לנפש החיים להבדיל מן
כל נשיבה אחרת בשם נפש חיה , וכן נשמה ורוח נשמת חיים רוח חיים אך אחר זמן כאשר כבר הטבעו חוקי
הלשון וגם המושגים והרעיונות היו על מדרגה מעולה חלקו בין נשמה ונפש — ופי' הכתוב כאן וייצר אלהים
את האדם עפר מן האדמה והיה דומם אך כאשר נפח באפו נשמת חיים ויהי הדומם לנפש פי' למתנועע הך לא
בלתי חי אלא לנפש חיה ואונקלס תרגם לנפש חיה לרוחא ממללא ולעיל תרגם נפשא חייתא להבדיל בין נפש בהמה
ונפש האדם , ואפשר שהבנ פי' חיה האמור כאן מלשון אחוה דעי בחלוף יו"ד עם וי"ו כמו שמצאנו חיפכא חוה
תמו' חיה כי היא היתה אם כל חי : (ח) בעדן , כבר אמרתי בהקדמה שיש כאן חלוקי דעות הרבה מאוד
בענין מקום העדן ובענין מהות הנהרות שנכתבו פה , ואעריך כאן לפניך דברי המפרשים היותר מבוזים שלא
להאריך בענין זה יותר מדאי — מתחלה יש לחקור על כמה מלות הנאמרות פה , הנה מלת גן מורה על ככר
אשר גדר סביב לו ונקרא פרדס בל"א ויהוא ג"כ גינת בית כידוע , ונקרא ג"כ פרדס והיא מתגם מלה פרסית
ובלשוננו עוד היום נקרא גן עדן בשם פאראדיעס ואולם זה ישיגן רק מלת גן ולא מלת גן עדן, ושם פרדס נמצא
לרוב במקרא ובתלמוד , ואמר הכתוב שהגן הזה היה בעדן , והמלה הזאת היא אמנם מורה על השמחה ועל
העונג ומזה מעדנים , ומזה ביונית מלת ἡδονή וכן תדי בתלמוד ובנחמי' ט' כ"ו מצאנו ג"כ פועל ממנו בבנין
התפעל , ומצאנו ג"כ ויעש ערבתה כעדן ומיד שם כגן ה' (ישעי' נ א) ולכן חשבו רבים שאינו שם עצם פרטי
אלא כנוי לכל ככר הגן נעים וטוב וכן תרגמו בווהולגראטע paradisum voluptatis, ואולם זה אינו כיון שאמר
גן בעדן בי"ת השמוש מורה על מקום מיוחד ופרטי , ואולם מצאנו ג"כ במלכים ב' י"ט י"ב ובני עדן אשר
בתלאשר הרי לך לבי' שהיה מקום בתלאשר ששמו כך ואולם אין לבאר ע"י כן שתלאשר היינו גן עדן שנאמר פה
כי הרי שנמצא ג"כ בעמוס א' ה' בית עדן שהיה בהר לבנון וזה בודאי אינו גן עדן שנכתב פה כי גן עדן הוא בין
פישון גיחון פרת וחדקל , ובאמת בספרי (Ptolm, 5, 15,) נקרא בית עדן ג"כ בשם פאראדיעס , ובאמת עד
היום הזה יש כפר בהרי לבנון הנקרא עדן , ואולם כיון שכתוב עדן בתלאשר וגם יש עוד כמה עניינים הראוים
להבנית עליהם לכן חקרו קצת המפרשים (ובדבריהם נראה אמת) שתלאשר שם מקום העדן הנכתב פה ואמרו כי
תלאשר היינו תלסר או אלסר שנכתב לקמן י"ד וכן תמשע מתי' שם , וכן תרגם הערבי בשם קורדיסטאן , וא"כ
יהיה הגן העדן בארץ מדי ופרס . ונשארו מזה שיורים בפי הפרסיים שאמרו שהגן עדן נקרא das reine heitere
Iran-Erien-Vedsehg ומלת אירען נשאלה ממלת אור בל"הק ליכט וכן בלשון בעבר שהוא לשון בני מדי הקדומים,
ויפורכו Gebirgsland-Turen נגזר ממלת טורי , וכבר הארץ הנקרא כעת איראן ונגלת מעבר כהור והראקט
ונקרא Erivan בלשון פעהלווי שהוא לשון הפרסים הקדומים , וא"כ יהיה נהר פישון הנקרא לאוס אצל היונים

וכעת ארארט מקורו בצפון הרס הנקרא ארמעניען , והוא נחבר עם נהר קבור ויהיו לנהר אחד ושמם קור ותוצאותיהם אל ים הכספי , ועל נהר ארארט יש עיר הנקרא בשם Chwalle אם יהיה חוילה המזכר' כאן , ואולם עוד אחרים אמרו שהיא חלק הארץ הנקרא ארמעניען וכולל מחוזי גהילאן דאילע והנקרא אסטראבאד , ויש שאמרו שהוא בארץ הודו ובצפונו בחלק הנקרא קאשמיער ; ועל פישון יאמרו שהוא הנקרא גאנגעס כעת , והנה כבר בארתי בהקדמה שיש סיפורים בתורתנו אשר נתפשטו בין כל העמים ואין לך אומה ולשון שלא באה אליה שמץ מנהם ודוגמתם מעשה הנפילים ומעשה המבול , ובתוכם הנה ג"כ מעשה גן עדן , לכן נשארו סיפורים רבים מעץ הדעת ועץ החיים כאשר נבאר עוד : (י) ונהר , ענין פתרון המלות נקל מאוד כי כולם נשאלים מהלוך המים ומנגיעה ופישון משרש פוש כמו כי תפושו כעגלת דשא , והנה פירוש : משם יפרד , שהנהר ההוא אחר שיצא מן עדן היה לארבע ראשים וצריך שתדע שפרת מקורו בארמניה בגבולת הארץ הנקראת Paschalick Arzarum והולך לארם נהרים הנקרא מעזאפאטאמיען והולך דרך בבל כעת — Irak und Dschasire ואח"כ יחובר עם חדקל הנקרא טיגריס , ושניהם יקראו ממקום חבורים בשם Schat-el-Arab וחדקל נקרא אצל הערבים Detschlat ואצל הכשדים Deklito והוא ממזרחו של פרת , קדמת אשור הנקראת כעת Kurdistan , ושם פרת משרש הזה בערבית שפרת בערבית מתוק ומימי הנהר ההוא מתוקים מאוד וחדקל כמו שאמרו חז"ל חד וקל הוא וא"כ הספק יתלה רק בפישון וגיחון , ועל הפישון כבר אמרתי לך שיש פירשו שהוא הנקרא פאזיס אצל היונים וחוילה הנלס מדינת קאלכיס על ים השחור , ואולם זה אינו נראה כלל כי מדינת קאלכיס נקרא בלה"ק כסלח כאשר נבאר לקמן סימן יו"ד י"ד וגם המדינה ההיא יותר לצד צפון , וגם ארץ חוילה אשר יסובב אותו הפישון קשה מאוד למצוא כי אמת יש ארץ חוילה הנזכרת לקמן יו"ד ז' בין בני כוש ואולם זה הוא חוילה בארץ ערב כאשר אבאר עוד ובחלק הארץ ההוא גם נהר פרת וזינו עובר שם גם זהב לא ימצא וא"כ בלתי ספק אין זה חוילה האמור' כאן , וכבר אמרנו שעל נהר ארארט אמת יש שם עיר בשם Chwal , ודברנו מזה למעלה , ואולם רוב המפרשים אמרו שבין פישון בין חוילה הוא ארץ הדו , ואמרו שכל השטח מארץ ערב עד הדו הצפוני נקרא חוילה , ופישון הוא נהר גאנגעס או נהר אינדוס , וא"כ יש ג' דעות בארץ חוילה , והרב סעדי' ז"ל ורס"י ועוד אחרים חשבו שהוא יד נחל נילוס במצרים ר"ל יד המזרחי ונראה שלדעתם חוילה הנאמר כאן הוא חוילה הנאמר לקמן בין בני כוש , ושם תרגם הרב הגאון ז"ל חוילה בשם זיילה בארץ כוש באפריקה , הנה אלה הדעות היותר חשובות בזה הענין ואולם עוד יש שפירשו שפישון הוא יד נהר פרת המזרחי וי"א שהוא כרואסאה ויש שהוא ירדן של א"י . וכדומ' ואולם אלה בודאי טעו , ובספרי הכותים נאמר תמו' פישון קדוף וזה רק תרגום המלה החוילה חלק ארץ הערביים בני יקטן בגבול מזרח עמלק וישמעאל והוא על ים פרסי ונקרא אצל היונים Chaulataoi וניעבוהר מצא שם עוד עיר בשם חוילה וי"א שהוא מדינת Haula בארץ נוביען באפריקא, ועוד חוילה בארץ כוש (נבארו לקמן) הנקרא היום Zeila בלשון יש הנקרא בבאב—על—מאנדעב והראשון הוא חוילה הנזכר כאן לד"ק כיון שהוא סמוך לארץ הודו : (יב) בדלח , י"א שהוא מרגלית וי"א שהוא אבן הנקרא Chrysolith וי"א שהוא הנקרא Bdellion והוא מין שרף הנוטף מן העץ וחשוב מאוד בארצות ההן וכתבנו אותה בשמות ובס' במדבר בפרשת המן ובתרגום השבעים נקרא קארביונקעל , ואולם היותר נראה שהוא מרגלית שכן כתב ג"כ הרב ר' בנימן בעל המסעות וכן משמע ג"כ מחשיבות שנתן לו הכתוב שהזכירו מזמרת גן עדן , ואם נאמר שגן עדן היה סמוך לפרס והודו יש שמה מרגליות רבות וי"א שהוא לאזורבטיין ויש שהוא בערנשטיין וזה אינו לגמרי : השהם , בתרגום הע' בשם אניקס ובמקום אחר תרגמוהו בשם בעריל : (יג) גיחון , זה הנהר השני שבו נבוכו המפרשים פתרון המלה אמית גלי המים וא"כ יתכן שיהיה כל נהר ואולם יש אמרו שהוא הנקרא אצל הקדמונים Oxus וכעת Abi-Amu כי הערביים קוראים לזה עד היום בשם גיחון והיוסיפון כתב שהוא הנילוס שבמצרים וי"א שהוא יד נהר הדקל המזרחי וי"א שהוא נהר ארחקסעס וי"א אראגנטעס ואולם מ"מ אינו להחליף עם נהר גיחון שסמוך לירושלים כי אמר הכתוב שמסובב הארץ כוש לכן האומרים שהוא נהר הקסוס האומרים שכוש הוא בארץ ערב , ואולם לדעת היוסיפון נוטים ג"כ שבעים המתרגמים כי שיחור בשם גיחון העתיקו ולזה הסכים גם בעזעניוס : כוש ארץ סמוך למצרים הנקראת איטהיאפיען כן משמע מכל המקרא כאשר נבאר עוד להלן וכן נקראו בני איטהיאפיען בלשון מצרית , ואולם נחלקו המפרשים אם יש עוד ארץ כוש סמוך לפרס או סמוך לארץ ערב ואולם היו מן האומרים שאין כוש אלא אחת באפריקה : (יד) הדקל , בארנו לעיל שאין ספק שהוא הנקרא טיגרים ופרת נקרא במקרא ג"כ נהר סתם או הנהר הגדול והנה מכל מקום ראינו שמקום גן עדן הוא או בארמעניה או בפרס או בהודו או בינתים , ואולם המפרשים נטו לכל צד וצד עד שהיו ביניהם מי שאמרו שהגן עדן בארץ שוועדען באייראפא *) ויש שחשבו שהוא ארץ פרייסען וכהנה עוד רבים : (יז) ומעץ הדעת טוב ורע , כל דעת טוב ורע שבמקרא ענינו מעמד האדם ברשות עצמו (מונדיג זיין) כמו אם יגדל הילד והיה לגבר נקרא יודע טוב ורע והיפוכו ובניכם אשר לא ידעו טוב ורע , ואפשר שעומק פשוטו של הכתוב כך הוא כאן ע"י העץ הזה תהיו ברשות עצמיכם להיות בעלי בחירה והרי אתם יוצאים בענין זה מרשותו כדרך אמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים , והנה אם לא שלח האדם את ידו לקחת מעץ הדעת לא היה מוסר נפשו לרע , אך אין להאריך בזה וקצתו כתבתי בהקדמה : לא תאכל ממנו , אמר הרהב"ע כמו ותפתח ותראהו את הילד ער"ל ר"ל כפל הכינוי עם השם : (יח) כנגדו , יש אמרו שנגד במגרית ענין משפחה ויהיה כנגדו כדרך לתיבה הנאמר אצל בהמה וחיה ולמינהו וזה אינו אלא העיקר כדברי המבאר לנתה"ם ויש שאמרו שנגד כמו לפנים וזה בלשון דרך ארץ תמו' אבר הזכר כלי המוליד ואין ראוי' חבר לדבר הזה : (כ) ויקרא האדם , גם זה מדרכי החנוך ומתיקוני כחות נפש האדם כמו שאמרנו בראש הפרשה והענין שהש"י חנך את האדם ללמדו לשון ודבור וזה טעם ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו כי כאשר ראה אדה"ר החיות והעופות היה קורא אותם

---

*) Nach Rudbeck: Schweden; nach Nasse: Preußen.

לפי פרצופם ונביאתם ובהמתם ולעקתם כמו שאמרנו לעיל פסוק ז׳ וע״י זה למד להוציא מחשבותיו אל הפועל: שינה, גם בסורית ובלשון יונית Sema ענין אחד הם: (כא) תרדמה, שרש רדם לקוח מקול נחרת האדם הישן וכן הוא בלשון יונית וברומית תמצא בהפוך סדר האותיות dormio: מצלעותיו, אם נאמר שאנדרוגינוס נברא צלע ענינו צד ר״ל שלקח חלק האחד עם פרצוף שלו תחת היתה האשה, והנה צלע אשר הנקרא ריפפע הוא בחרט מצרים (היערָאגליפֿע) רמז לאשה, ושיורים מזה הסיפור נמצאים ג״כ בבבלי הגויים, כדרך שוכני ארץ גרענלאנד שאומרים שהאשה נבראת מזרת האיש וכדומה נמצא שהיתה ביניהם הקבלה שנבראת מאבר אחד מאיברי האיש אך לא ידעו איזה הוא ואונקלס גם הוא תרגם מעילעוהי לא ע״ד שני פרצופים: (כג) אשה כי מאיש לקחה, גם בשאר לשונות מצאנו דוגמתהו כמו ברומית vira או virgo מלשון vir (גבר): (כד) והיו לבשר אחד ר״ל כאשר היו בשר אחד מתחלה כי שני פרצופים היו כך ישובו להיות כן בעת זיווגם והנה כיון שסיפר עד הנה כל תיקוני כחות האדם בהמצאות הש״ית והנה נתנו לו כל שהם לתיקון כח שכלו, נטעים וחיות ובהמות בגן נוחד להשכיל ולאכלה ולהעשיר את מושגיו גם שפה ולשון לו היו, בכל אלה יגיע לכח השכל ויתאמץ להגות בדרכי האל גם נתנה לו אשת נעורים אשר יאהב אותה וידבק בה, כי כל מוסדות המדינה אשר תהיה משני אלה ר״ל מאדם וחוה הושבעה על אדם האהבה שבין איש לאשתו ובני משפחתו, גם ניתן לו בחירה ורצון לעשות טוב ורע כפי התאוה שהושלה עליו, סיפר עתה איך נהיה שהאדם חטא — :

ג

(א) והנחש הנה הפרשה הזאת רמוס עמוקה גם לפי פשטיה גם לפי התורות שנקח ממנה, ואולם מתחלה נבארה ע״פי פתרון המלות — הנה מלת נחש י״א שנגזר מן לחש בעבור שלוחשים המכשפים על הנחש, ובאמת הנחש הוא בעל חי אשר מימי קדם היה שותם ונורא מפני דרכו כדרך אנשי רמיה ועושי עול ההולכים בחשך והנראה שנקרא כן על קול הנחש השורק והמתלחש, ובלשון הדו נקרא שמו ר״ל שוכן סלעים כי בחורי סלעים שם חר פתן, ואפשר שהמתכת הידועה בשם נחשת ג״כ מענין זה, כי שאר המתכות נקראו על שם לבעם זהב מן לבוב, כסף כי נכספו פניו ועופרת גם מזה הענין כי מלת עפר בסורית טעמו לבן — והנה בחומש השומרונים הנדפס כתוב כאן תמור׳ נחש והיינו מכשף, אבל זייפו בעצמם להקל עליהם הפירוש, ושיור מסיפור הזה שהנחש הוא רמז למסית בני אדם מצאנו בסיפורי העמים ד״מ טיפהן הוא בעל צפון הוא אליל הרע אצל המצריים נצייר בדמות נחש, ההודיים אמרו קריסנא אליל השמש יצא להלחם נגד נחשים, הפרסים אומרים כי אהורמין אליל הרע (עי׳ בהקדמה) בא בדמות נחש להדיח את האשה הראשונה לאכול מפרי עץ מזיק, ואפשר לומר שמלת אחרימן הפרסית גם הוא נגזר ממלת ערום כמו שכתוב והנחש היה ערום ואפשר שזה לשון נופל על לשון כאן, לפי שאמר למעלה ויהיו שניהם ערומים אמר אבל הנחש היה ערום ולפיכך לבסוף התבששו. — והנחש נקרא ערום לפי שאוכל בעפר וילפון בין העשב לטרף ואת ג״כ אפשר טעם לחש או נחש — ואין לברר עד היסוד אם באמת נחש דבר אל האשה כמו שמצאנו דבור אצל אתון בלעם, או אם הוא כולו על פי משל, ואין נחש אלא שטן, ואולם איך נפרש הקללה שנאמרה ועפר תאכל? הגם היא ע״פי משל? והרב דון יצחק אברבנאל אמר שהאשה ראתה נחש אוכל מפרי עץ הדעת ועי״ז הפתה את לבה בעצמה לאמר אם שאינו מזיק לנחש גם לי לא תזיק, וגם זה אינו נמשך יפה בכל הכתובים והנכון שהנחש הוא ענין האדם ללכת בשרירות לבו מצד שהוא בעל גויה ובן תמותה, ומלחמת שכלו ולדקתו נגד פתיתו ואולתו או מלחמת גופו עם נשמתו נרמזה בזה הסיפור וזה טעם ועפר תאכל שנאמר מן הגוף והיצר אשית ר״ל בין גוף ונשמה ואולם כל זה הוא סברה ספקה ואין לבוא על היסוד: (ה) ונפקחו, שרש פקח ופתח הוראתם אחת וכן פקח — קוח הנאמר בישעי׳ ס״א א׳ והרב בעל תהבר ס׳ גן נעול הבדיל בין פתיחה לפקיחה ע״ש והרמב״ם ז״ל כתב שכל פקיחת עינים שבמקרא נופלת רק על גלות ידיעה, וקצת מפסוקים אי כקח, ויפקח הנער את עיניו: (ו) להשכיל, י״א לתלות על ידיו שכל ר״ל שהעץ בא להם הדעת, ואולם כיון ששרש שכל יורה ג״כ על הצלחה כמו שמצאנו עושה שכל (בשמואל א׳ כ״ה ג׳) תמו׳ יפת מראה אפשר שגם כאן כפל הענין במלות שונות — ועל טבע העץ ההוא נחלקו בו חז״ל וי״א שהיה הגפן וי״א שהיתה התאנה והפרסים קראו לו בשם Hom וההודיים אמרו שהוא מין עשב הנקרא אללם Schima, ונשארו גם מהמעשה הזה שיורים בסיפורי היונים, אך שבשוהו וזייפוהו כדרכם; וספרו מבני אדם שעברו את לבם לקחת מפירות אלהים או מגלגלי שמש ללרכה והכה רבית: ותתן גם לאישה עמה, כי הנחש בערמותו דבר רק אל האשה שדעתה קלה: עמה, שב אמלת אישה ר״ל נתנה גם לאישה אשר היה עמה, וכן תמצא מפסוקי הטעמים: (ז) ותפקחנה עיני שניהם, נתעורר כח השכל בקרבם וידעו כי אין ראוי לאדם להיות נראה בתבשתי, זה פשט הכתוב, ורבים הוציאו קושיות מן הפסוק הזה, יש שאמרו שמעת אכל האדם מעץ הדעת בא לידי עבדה, ונולד יצר הרע בקרבו ונתגלגלה העבירה בירושה לכל יוצאי חלציו ומעת הזאת אין צדיק בלי חטא — אבל אם נשאל להם הלא אכילת עץ הדעת בעצמה מכריחה שיקדם לה יצר הרע, גם בהפך אמר הנביא מה המשל הזה על אדמת ישראל וכו׳ אבות אכלו בסר ושיני בנים תקהינה, גם ידענו כי ד׳ הוא בעל הרחמים והסליחות ומעביר אשמותינו בכל הודבי אליו באמת לבב: ויתפרו, שרש תפר ענינו חבור ע״י מחט ואפשר שעשו להם מחט מעץ. עלה, שם הקבוץ והוראתו עלים: תאנה, הוא הנקרא Pisangbaum אורכו כ״ב אמות ועוד היום הזה יושבי הודו נחוקים אשר עוד לא זרח עליהם שמש החכמה והמכרון לגלגכת מחכבות כי מתעטפים בפרחים יתפרו להם מעלי תאנה אזור למתניהם: (ח) לרוח היום, לא מצאנו מלילה זאת כי אם כאן וא״ת וכן פירש״י שהוא לצד מערב, ואולם אין לזה ראיה כי אדרבה רוח שהיום בא ממנו הוא לצד מזרח ואפשר שחשבו שהיום הוא תמור׳ יש שהוא משותף למלת נגב, וזה שאמר הרמב״ן שדרך גלוי שכינה הוא בקול סערה ורוח אדרבה מצאנו שלא ברעש ולא ברעש ד׳ כי אם קול דממה דקה ישמע, וכן מצאנו שנגלה הש״ית בשמואל בעת שלא להבחידו פתאום, ואפשר ברוח היום הפך חם היום, כי לעת ערב מנשב באהלות הקדש רוח

דקה ומקררת את נפש עיפה, וא"כ יורה רוח היום על הזמן שנגלה הק"בה לאדה"ר ולא על המקום — ויהיה
אמר מתהלך מליצה יפה שהש"ית היה כאלו יתורה לבני אדם אשר יתנהגו במעגל ישר יכתו שאז המשפחה מתהלך
לעת ערב לראות במעשי בניו כך הש"ית בתחלתו ועובו: ויתחבא, כל התחבאה היא מפני מירא ופחד לא כן ההסתרה
כי ההסתתר הוא שיעלים מקומו מאיזה טעם אחר ולכן יפה תרגומו זיך פערקריעכען: בתוך עץ, י"א שזה
איפי ולא כללי ר"ל לא תחת עלי הגן התחבאו אלא בתוך עץ מיוחד שהיה חלול ונכנסו לתוכו: (י) איה
אתה, אמר שלא תהיה איבה בן אדם לאוה כמו בינו ובין הנחש: מכל הבהמה, המ"ם דמכל אינו
ההפלגה אלא כמו לפני או תחת ר"ל תחת כל הבהמה אתה תהיה ארור, ובאמת ארום הנחש עושה
אותו לנורא ומפחיד ונתעב מכל חית הארץ: ועפר תאכל, כל אכילת עפר שבמקרא זו היא על דרך
ההשאלה ועניינו תוגה ועצב וכן אפר כלחם אכלתי, והיינו נגדעתי לארץ עד שהייתי יכול לאכול עפר אבל פה
יש לאמר שהוא ע"ד פשט כמה שנאמר ונחש עפר לחמו ישעי' ס"ה כ"ה, וי"א שזה הש"ית טבע הנחש,
שהיה לו מקודם לכן רגלים, ונשאר מזה שיור בפי העתים*): (טו) ואיבה, כל לשון איבה שנאה ולא כל שנא' איבה
כי האיבה היא השנאה מחברת עם הרצון להרע ולהשחית ולהזיק לרעהו אך שנאה היא לרוב רק היפך
האהבה, ולכן אין בכל המקרא לשון איבה על דבר בלתי חי כי שונא כסף או שונא בצע הוא שלא יחפוץ
בהלה אבל לא נוכל לאמר אויבי כסף או אויבי בצע כמו שאנו אומרים אויב רעהו וזה פי' הכתוב
תכלית שנאה שנאתים היו לי לאויבים כי תכלית השנאה היא האיבה, ושמור זה הכלל: הוא ישופך
ראש, בדבר אשר בזו נענשו הנחש חטא בערמתו אשר מקום מושבה בראש לכן נענש בראש והאדם
שהלך בעקב בעלת הרשע גם בעקבו ענוש יענש, וגלה לנו התורה שעונשה של עבדה היא העברה
בעצמה כי אין לך נער גדול מנפש יודעת חטאה, והבטיח לנו הנביא (ישעי' ס"ה) כי לקץ הימין תשוב
עוד העת כאשר היתה ומלת שוף בערבית לשון שנאה ומזה הושאל על האויבים אורבים לציד ולא לשון
שוף שבר כאשר חשבו המפרשים כי הרי כתוב ואתה תשופנו עקב, ואין הנחש משבר עקב אלא מטיל
בו ארסו, והנה שיורים מסיפור הזה נמצאים בכל העמים תמה, ואין כאן המקום להזכירם, ודי לנו
שכל אלה מספרים מתלחמת האדם או הגבורים עם הנחשים, סיפורים ארוכים אשר כלם יעידו כי
היתה בפיהם קבלה מה אך שבשו אותה באורך הזמן, והיתה להם למוקש כי באו עי"כ לידי ע"א ולכן
סיפר הכתוב האמת כמו שהיתה להעיד בבני ישראל לבל יפתו אחר תועבות הגוים: (טז) עצבונך
והרנך, יש שפירשו שבא הכינוי והחבור תמו' יתם הסמיכות (עי' לעיל א' י"ד) וא"כ עניינו עצבוני
הרנך ויש שפירשו שעצבון היינו דאגת האם בחנוך בניה וי"א עצבון זה דרך נשים וא"כ סדר הכתוב
ענשי האשה כפי סדר הטבע עצב זה וסת ואחריו הריון ואחריו הלידה: תשוקתך, נדידה משבת
ורילת הנה והנה בשוק יקרא תשוקה כי זה עיקר שרש שוק שממנו נקרא כן הרחוב שבעיר שבו יפנו
ויבולו האנשים אנשי מסחר ונקראה כן התאוה כי תפריע לב האדם ויבטלו מן המנוחה ויעררו תאוונות
ורעיונות בנפשו, ואמר הכתוב שיעוד האשה ללדת בנים ולאהוב את אישה ויעוד האיש לעבוד עבודה
ולהיותו עסוק במלאכה ולדעת את קונו ע"י העבודה הן הנה הרפואות לנפש החוטאת וכבן: (יז) ארורה
האדמה, ע"ד הפשט לא השי"ת מקלל את האדמה, אלא החוקים אשר שם בטבע האדמה הם יהיו
לפגע ולמכשול בני האדם, כי החטא מושך אחריו כל מחלה וכל קטטה וטעם קוץ ודרדר הוא ע"ד
ההשאלה שהאדמה אשר הו"יא מעדנים לנפש שוקקה תהיה לקללה כי הקנאה והכבוד והתאוה והמלחמה
ושאר רעות רבות אשר תבאנה בסכלות האדם ובהתרחקו מן המזג השוה והמדות וממעלות טובות הנה
תצמיחנה לך פרי תנובות למארה ולקללה המה ימררו חייך ולחמך — ובתרגום הע' קראו בעבודך בד"לת
אף שהיה צריך להיות א"כ בעבדתך והנה גם זה מקובל אצל העמים שקראו לשבשול הזמן שבא אחר
הזמן הטוב שהוא הנקרא עת הזהב ונהפך להם לרעה וקראו זמן הכסף ואחריו זמן הברזל: בעצבון,
במרת רוח ובדאגה מפני קללת האדמה: תאכלנה, תהנה ממנה וכתרגמו געניעסען ולקמן בזיעת
אפך תאכל זה אכילה ממש: (יח) וקוץ ודרדר, קוץ מלשון קצץ עניינו קטיעה וגדיעה ומזה קוצים
שמדקרים ומוחצים בגוף האדם ובמלבושו, ומזה קיץ עת האסיף הפירות הנקלטות ודרדר עניינו בערבית
ובסורית תנועת המתגלגל מושאל מקול המתגלגל וכן ביונית tornes, tornos ובגרמנית דרעהען דריללען
וכן בעברית דור ומדור שהוא עגול ומתגלגל, וכן נקרא העוף דרור שפורח ומתגלגל באויר וכן תורים בני
יונה, ומהוראה הזאת נשאלו עוד אחרות כמו דרור חפשית כי בן חורין יוכל לשוטט אנה ואנה כמגמת
נפשו וכן כל דבר זורח שקרנותיו יוצאות לכל צד נקרא ומזה פאת דרום היינו צד הנגב הזורח, ולשון
דרדר אינו אלא עשב ידוע שנכרך סביב לעצים ומטעים ויונק כל הכחות מהם עד שייבש העץ ועליו יבול
נקרא אונקרויט שלינגקרויט שמארמאלער פלאנצע והוא קללה ומארה גדולה מאוד ובתה' בילה דף ל"ד
שנינו פירוש אחר לקוץ ולדרדר: עשב השדה, כל עשב שנאמר אצלו שדה הוא מיני קטניות והוא עשב
למאכל האדם לא כן ירק עשב כאשר באדנו למעלה: (יט) עד שובך, אינו מוסב על הזמן כמו עד
בואך אלא שיעורו ביגון ובצער תאכל לחמך עד שהעצב והדאגה יורידוך שאולה ומאחז לשון עד ע"ד זה
כמו עד רדת חומותיך, עד בלתי השאיר לו שריד: (כ) חוה, אפשר שהוא מלשון ולילה ללילה יחוה
דעת כי שרש חוה יורה על ההערה שיעור בלב שירגיש עניין מה וכן אשת אדה"ר היתה בסבת דעת
טוב ורע ולכן נקראה חוה ומה שאמר כי היא היתה אם כל חי אפשר לפרשו עד"ז כי אב ואם
אינם מורים רק על ההורים כי גם על המורים ועל כל נשיאי פנים כמו אבי אבי רכב ישראל או
שקמתי אם בישראל, ואתה תבקש להמית עיר ואם בישראל, ולפירוש זה יתכן שהיתה נקראת חוה

---

*) pectusque cadit pronus Ov. Met. IV. 578.

דב"ע אף שלא הולידה עוד בנים: (כא) כתנות עור, כל כתנת לשון כסוי ובגד וכן בשאר הלשונות כיתן בארמית Chiton ביונית ובחלוף האותיות tunica ברומית: (כב) גם מעץ, י"א גם כאו עוד ר"ל עוד יוסיף לאכול מעץ החיים והיינו כן לפי הפשט, אלא שלא טוב לאדם שיאריך ימים יותר מדאי מאחר שהוא מטולטל בצער ואין מן הצורך ג"כ שיאריך ימים כיון שהאשה תוליד בנים, וכל מה שלמד האב בנסיון ישאיר לבניו וטעם והי לעולם כמו ועבדו לעולם ועניינו זמן רב, ובזה הותרו כל הספקות בענין מהג חיי האדם: (ג) וישלחהו מגן עדן, אמר הרא"בע כל שלוח שאחריו מ"ם אינו אלא לגנאי ויהוא גרוש עכ"ל וכן כתב המבאר לנת"הם ובמחילת כבודם לא ימלאו רחיה לזה כי כבר מלאנו הרבה תקראות שנאמר בהם שלוח ואחריו מ"ם ואינו לגנאי כמו וישלחהו מעמק חברון ושלח את בני ישראל מארצו וגם לא כל שלות שאין אחריו מ"ם הוא על דרך כבוד כי שלוח האדון לעבדיו אין דרך כבוד בכל מקום במקרא: (כד) הכרובים, אמר הרא"בע מלה זאת כוללת צורות כלן וכן נאמר ביחזקאל ופני שור ועליה נאמר אחריו ופני הכרוב ומזה נראה לבדי׳ שכרוב הוא סימן כל צורה ויש לחזק דבריו ג"כ מיסודי בלשון כי יש מלות סוריות מגרם כרב ועניניהם ציור וצורה ודוגמתם חרש וחרט בעברית, והולם רבו המפרשים הן בצורתה המלה הזאת הן בענין הכרובים י"א שנגזר משרש קרב בחלוף האותיו׳ והיה צריך להיות קרובים כי הכרובים קרובים להשי"ת ויש פירשו שהוא חילוף סדר האותיות והראוי רכובים כדכתיב וירכב על כרוב ויעף וי"א מענין כרב שהוא לשון חזק בסורית, ואחרים פירשו שנגזר מן כר ר"ל מושל ונשוא פנים כמו שרף מן שר, ועוד יש שאמרו שכרוב ר"ל שור כי כרב בערבית יורה על החרישה, ולפי שמצאנו ביחזקאל יו"ד י"ד פני כרוב ואחריו בפסו׳ יו"ד שור תמו׳ כרוב. לכן נטו לדעה הזאת, ועוד דעות שונות נאמר מספר בזה הענין — וגם בפתרון המלה נחלקו המפרשים היוסיפון כתב שהיו חיות ממש בעלי כנף ופילון היהודי והרמב"ם ז"ל חשבו שהם גלגלי מעלה ולבא השמים וכן ירחה לי כאשר אבאר וי"א מלאכי מעלה — ועוד נחלקו בפירוש הפסוק הזה, י"א שלפי שמקום גן עדן היה במהוז אשר מאדמתו תלא דשן ושמן האכן אשר בנאתו מן האדמה פתאום ילהט ולהבה ממנו תעל ונקרא נאפטא או בערגעהל לכן גזר השי"ת שיהוא השמן הזה ויבער לגרש את האדם, וי"א שהיה המראה כהר בוער בתחתיו ומשליך אבנים הלהט או הנקרא לא"ווא, והבר כזה נקרא ווולקאן או פייערשפייענדער בערג, ונתהוה ע"י אודים ומים ואש הסגורים בקרבו, וכן היה כאן להוריש את האדם מעל פני גן עדן, וי"א שהיו ברקים וקול רעש ורעש, וכל זה אינו מוכח מפשט הכתובים — ונראה הקבלה הזאת בפי העמים אשר מספרים מחיות הנקראות הללם גריפין או גרייפען (וזה הושאל ממלת כרובים) ואומרים עליהם ששומרות מטמוני זהב ספוני טמוני ארץ והריס, אשר גורשו משם בני האדם מהשתפח בנחלתם ודומה להם העוף Sphynx במצרים עם גוית אריה ופניו כפני אדם וכן אצל הפרסיים היה שמה חמור טהור וכן אצל אנשי חינא, כל אלה קבלו הסיפור כמו שהוא לפנינו ונשתבש בפיהם לאחר זמן, והנה כבר באתי לעיל שעובדי הטבע לע"א דמו סדר היום והלילה ונלגול האור מפני החשך למלחמת בני אדם יחד, וקראו לכל כוכבי ליל בני הצלמות אשר נלחמים עם בני האור, וערבו כפי תורתם הבבל כמה וכמה קבלות יחד, מלחמת הסכלות והיצר הרע שבלב האדם עם שכלו ועם ניצוץ הטוב שבו שהוא נסמן בתורתנו ע"י מלחמת הנחש עם חוה זאת אחת מהקבלות ששבשו וערבו אותו עם מלחמת פועל טוב שאליו יחסו קיום האור והקיץ ופועל רע שאליו יחסו הלילה והחשך והסתו, ועוד ערבו את הקבלה האמתית בקבלה אחרת שהיא ג"כ אמתית ר"ל עם קבלת מלחמת הנפילים שבארנו בהקדמה ועוד נבארה לקמן בסי׳ וי"ו וקראו לנפלים ג"כ בני לילה כי באמת מכח תארם כן נקראו כאשר כבר הוכחתי, וא"כ רבו לראות הנפילים והתנין או הנחש הקדמוני או כפי תורתם הנחשים הרבים בין כוכבי מעל וכיון שראו דמות הכוכבים וערך סידורם ויחם מעמדם זה אל זה דומה קצת לחיה אחת מן החיות שבעולם, חשבו שאלה הם בני לילה, וכבדום והשתחוו להם וכמו כן עשו לאחר זמן לחיות האמתיות שבארץ שהם צלמי ודמיוני החיות שבשמים לפי דעתם, וגם המה אמנם אמרו שכל בני צלמות ר"ל כוכבי השמים הנלחמים עם השמש שהיה רגלם יותר טוב נקראים או Titanides או Korybanden או Nifelungen, והראשונים ציירו בדמות נחש ולכן כבר אמרתי שנגזר מלת טיטאנען ממלת תנין בעברית שכן בלשון הדו נחש ג"כ Ditti יקרא וקאריבאנדען אמרו שהם נושאי חרב שלופה ולהט חרביהם אוכלת סביב מי לא ירחה שהמלה נאצלה ממלת חרב בלשון עברית שכן מלת האראפע בלשון אשכנז עתיקי עניינו חרב ועל האחרונים ר"ל ניבעלונגען אמרו שהם גבורים הבאים מארץ ערפל ר"ל בעת ערב כי נשתבשה בפיהם שהיו בני אדם באים מארץ לפנות עלטה או שתארם חשך מראות והנה כיון שחשבו שכל אלה הם מלאכי מעלה היו בעיניהם כאלו להם סמך מן התורה כי השרפים והכרובים גם המה מלאכי ד׳ כפי תורתנו והשאילו מלת שרף מטעם נחש ברק וזה טעם מלת טיטאנען ומלת כרוב מן חרב שכן ידענו שהכרובים היו נושאי חרב ולהט המתהפכת — ועיקר הדבר שהשרפים והכרובים הם כוכבי מעל כמו שמצאנו שנקראו כל גלגלי רום מלאכי או שלוחי השי"ת כי כן נאמר וירכב על ענן כי כל אלה עושי דברו המה, ואולם אין להכחיש בעב"ז גם שלוחי השי"ת שאינם ידועים אצלנו ולא נוכל לברר היטב בשם כרובים ושרפים יקראו במקרא. — ואין כאן המקום להאריך בזה והמשכיל יבין. —

ד

(א) והאדם ידע, הנחת שרש ידע העיקרית הוא ציור צורת הדברים בנפש אנוש ע"י החושים ונעתק על אהבת האשה וכן מלת cognoscere ברומית cognoscere feminam, והוא לשון צניעות ודמיון הברה לשרש ידע ממלת idea ביונית ממלת׳ ideo: ותלד את קין, הנה הורחת שם עלם פרטי

מצאנו הרבה פעמים במקרא, וטעם קריאת איש בשם מן השמות אף שאינו מכוון עפ"י דקדוק ופשו' ותקרא את שמו משה אמרתי שאין כוונת התורה באמרה שנקרא מטעם זה או זה בשם המיוחס לו שזה באמת היה טעם קריאתו אלא זכר וסימן נתנה התורה לקורא שלא ישכח השם הזה ותלה הכתוב משה במשיה ושמעון בשמיעה וראובן בראיה והאמת שהונח השם מטעם אחר עוד לפי מעשה שהיה או לפי תכונות הילד שנראו בו או על שם סופו נקרא כך ומתחלה היו קוראים אותו בשם אחר ולאחר שגדל הוסיפו לו עוד שם, ויחזק השם הזה בלבב יודעיו והראשון או שנשכח לגמרי או שלא השגיחו עוד אליו — לפי"ז צריך שנחקור גם כאן בפתרון מלת קין, כי לא יזיק שיהיה טעם אחר אף שיאמר הפתרון בצדו לפי המשך המאמר שלפנינו, ובפרט כאן שלשון הכתוב מוכיח שמאיש ידוע מדבר כי לא אמר כדרכו ותלד בן ותקרא את שמו קין אלא ותלד את קין ר"ל קין הידוע והמפורסם כבר, והנה רבים העלו טעמים שונים לשם הזה יש שאמרו שהוא לשון קונה ר"ל בעל הרכוש (דער אייגענטהיומער) כי הוא היה עובד אדמה ובימיו הפרידו בני אדם את הקרקע וחלקו לכל יושב מחלקת ארץ וגבלו גבול, כי באמת עבדת האדמה היא הכשירה את בני אדם לכמה קניינים ותחבולות וחכמות, הן ע"י המלאכת כלי החרישה והזריעה והטחינה והאפיה וכדומיהם, וכל תקון מדיני וכל סדר ההנהגה בא לבני אדם מאחר שהיו לאכרים ומשדדי אדמתם, העמים אשר רוב בני בריתם עובדי האדמה המה חכמו מכל העמים אשר סביבותיהם, המה תקנו מתחלה מדינתם והגבילו גבול וימשכו חבל על מקום מושבם לתת לכל יושב מנת חלקו הראוי לו, ותרב חכמתם ובינתם — ואולם ברבות הידיעה ובגודל הכשרון בלי דעת תורה ודת ובלי תורה אמת כאשר הנחילנו אותה השי"ת, לא יצלח כל עם, כי ברבות הכשרונים והידיעות ירבו ג"כ הצרכים וכן יגדל העמל לבצוע בצע, ויצא עי"ז עסק והון, וחמס יפרוץ בארץ, וכן אמרו חז"ל מי שחכמתו קודמת ליראתו אין חכמתו מתקיימת, ותשחת המדינה מפני מעללי החומסים, וכל ידיעתם אך לפגע ולמכשול להם, וכל אשר ימציאו בכח שכלם למען הקל מעליהם העבודה ע"י כלים שונים העשויים מברזל ומנחשת, יהיה להם לכלי זיין להתנפל על ריעיהם המחרשה והאת והאתים והמזמרות המה כלים מועילים הרבה, אך איך יזיקו ואיך מסוכנים המה אם יכתתו אותם לחרבות ולחניתות בצאתם לקרב ולמלחמה — וזה תוכן הסימן הזה — אמר הכתוב אמת שקין וכל יוצאי ירכו המציאו בכח שכלם הרבה מדברים המועילים, אבי כל המשפחה היה עובד אדמה ובניו ובני בניו היו לוטשי ברזל ונחשת או תופשי כנור או בעלי מלאכת מחשבת כהנה, ואולם רק למכשול היה להם כי אביהם הרג את אחיו וגם המה היו חומסים עד שהיה מהם הדור המבול ששחת מפניהם כל יקום כאשר אבאר עוד בפר' נפילים לקמן סי' ו"ו — ואולם בזכרה כל זאת, הזכירה ג"כ שמות האנשים אשר מצאו כל המלאכות האלה נגד הבלי הגוים אשר יחסו המלאכות האלה לאליליהם, ועבדו לאנשים הגבורים האלה אשר מצאו מלאכות מחשבות — וצריך שנעיר פה ע"ז כי העמים שהשתחוו לכל בהמה וחיה ורמש ולכל ילידי הטבע, בראותם שאדם בשר ודם ישפיל החיות, ויגבר על הטבע, ממילא היו חושבים שכיון שהאדם הזה הוא יעצור כח לעמוד מפני הטבע בודאי גם הוא אליל, והשתחוו גם לו ושמוהו בתוך אליליהם, וזה הנקרא אצלם Apotheose, והסכלות הזאת באה לידי זדון הגבורים אשר משלו אח"כ על ההמון המשתחוה אליהם, ואם באמת רבים מהעמים חשבו שעברה עבר האדם הרודה בטבע כיון שמרד באלוהות עכ"ז לא מנעו מלתת לו כבוד, והתורה כבר אמרה ורדו בדגת הים וכו' ר"ל שלא לבד שאינו עברה לרדות בטבע ולהכניע כל יקומי ארץ לתועלתנו אלא מצוה היא, ולא יבואו בשביל זה בני אדם בכת אלוהות, כי נדע כי אין הטבע אלוהות אלא אדרבה היא נתונה תחתינו ולא יבואו ג"כ האדם לידי גבהות עינים ורמת לב לאמר כחי ועוצם ידי, כי בידענו שהוא מיעודנו ללחום עם פגעי הזמן ואם נצחנו הלא ד' הוא הנותן לנו כח לעשות את החיל ולא נמרוד בו יתברך שמו — ואולם בני קין המה חשבו שהטבע אלוהות, וכיון שמצאו המלאכות ללחום כנגד הטבע חשבו שגם בעצמם המה אלהות וירדו וימשלו ג"כ בבני אדם אחרים ונהיה עי"כ מעשה הנפילים כאשר אבאר עוד — והנה י"א שמלת קין נגזר מלשון ומשקל קנו (שמואל ב' כ"א ט"ז) ופירושו בעל החנית וי"א שהוא מלשון ערבית ששם מלת קין ענינו נפח (איין שמיעד) ע"ש תובל קין — והנה

באמת לפי הדקדוק אם נאמר שהטעם הכתוב בצדו הוא דוקא היה ראוי להיות קנין ואולם בגזרת נ"ע ונ"ה וכפולים אינם נבדלים בשמושם: (ב) **את הבל**, לא נזכר טעם שמו והרמב"ן נדחק לפרש כי נקרא הבל סמוך לאחיו קין כי קנין האדם להבל דמה, ואולם הפשוט שנקרא כך לפי שימיו כלו וספו כהבל פיו של האדם כי קצרו ימיו מאוד, ובתרגום השבעים נכתב Abel ומזה טעו היוסיפון ופילון לקראו בשם אבל מטעם אבלות ויגון שהסב לאבותיו — והנה הכתוב מביא כאן לפי צרכו רק קין והבל מבני אדה"ר ואין מזכיר בנותיו כי אינן שייכות לענין הנכחי, אבל בלתי ספק הולידו עוד בנים ובנות בטרם יגדלו שני הנערים הבל וקין, כי זה נגד השכל שחוה עמדה מלדת לאחר שילדה קין והבל כמה שנים ותוסף ללדת אחר המעשה הזה שהיה בלתי ספק כשגדלו הנערים וכן ידענו מאדה"ר שהוליד גם בנות כדכתיב בהדי' לקמן, ולכן אין פה קו' מפני מי היה ירא קין באמרו כל מוצאי יהרגני, או מאין נשא אשה וכדומה מן הספקות: **עבד אדמה**, כמו עובד את האדמה וכן אוהב גר תמו' אוהב את הגר ואין צורך לדחק שנדחק כאן המבאר לנתה"ש שנקרא כך כי היה נעבד לשדה כי אדרבה מלת עבד (אינו חפשי) נגזר ממלת עבד (מלאכה) ולא בהפך: (ג) **מקץ ימים**, לענין ומה היה הקץ? י"א לקץ השנה כי מלת ימים תאמר גם על השנה וי"ת לקץ הימים שעבד קין את האדמה, ולכן הביאו בכורי מעשיהם והנה המנהג הזה להביא קרבן או תודה או חטאת הוא ישן נושן, ובלתי ספק הראשון היה להביא בכורים מאסף השדה לעת צאת השנה או לעת קציר הראשון וכן הובא בתלמוד דוגמא לזה שאדה"ר כבר קבע ז' ימים של תקופה ליום טוב (ע"ז דף ח') ופירשתי המאמר הזה בשמות י"ג א' ע"ש, ובמאמר קרבן נותר הבלוה אל ספר שמות בארתי מקור

קרבנות אצל בני אדם: (ד) מבכורות, לשון בכור איננו נופל על פטר רחם בלבד אלא כל מובחר ומשובח
וכן משמע ממכת בכורות שהרי אין בית אשר אין שם מת אבל יש בית שאין בו בכור, אלא הרב את
המשובח שבבית: ומחלביהן, האומרים שהוא חֵלֶב היונה מדבי הצאן שהביאו כיון שלא הותר עדין לאכילת

בעלי חיים קודם המבול, סומכים בזה על תרגו' הע' שכן תרגמו המה, אך יקשה מה טעם הביא
מבכורות דוקא, ואם גם נאמר שלשון בכור היינו מובחר, וא"כ החלב משמנים את היותר טוב, עוד
יקשה הלשון מבכורות צאנו ומחלביהן, אף אם נפרשה ע"ד חליפות ובנה (עי' לעיל א' ד') ויהיה א"כ
כמו מחלב בכורות צאן עוד ידחק הכתוב שלא לצורך, והנכון אף שלא הותר להם לאכול, להקרבה לא
נאסר: וישע, שרשים שעה וראה משתתפים ודומה למלת שעה מלה אשכנזית שויען, ואולם שעה היינו
ראיה בחסד וכן שעה מעליו ויחדל: (ז) הלא אם תיטיב שאת, רבו הפירושים בזה הפסוק אף שפשוטו
נקל, בתרגום הע' העתיקו אלו היטבת שאת מנחה וקרבן, והשאר אין לו המשך, ויש שאמרו אם תיטיב
תוכל לשאת עונך וכדומה והפשוט שבא על הפנים ואמר הלא אם תיטיב פניך יצהלו משמחה ושב על
מה שאמר למה חרה לך ולמה נפלו פניך משמחה עברת עבירה כי לו היטבת לעשות היית נושא פנים,
ואולם אם לא תיטיב לא תשא פניך אלא תלחם בקרבך עם החטאת הרבצת לפני קיר לבבך, ודמה החטאת
לאריה אורב לאחיו ולכן אמר רובץ לשון זכר וכן תשוקתו אף שמלת חטאת היא נקבה: (ח) ויאמר קין,
מה אמר לו? בתרגום הע' והסורי ובספרי הכותים נאמר ויאמר קין אל הבל אחיו נלכה השדה, ואולם
זה בדו למען השיב על הקו' וי"מ כמו ויאמר קין ר"ל שאמר מר לאחיו הבל מה דוחק וי"מ שהוא מלשון
ערבית כי שם מלת אמר מורה על הריב ויהיה פירוש ויריב קין וכל זה שלא לצורך אלא או פירושו שדברי
אלהים השיב קין אל הבל כאלו הוא היה הגורם לדבר וכן מצאנו וידבר משה אל העם ויאמר אליהם
(שמות י"ט כ"ה) ר"ל השיב אליהם דברי הש"ת או שנוכל לפרש ע"ד ויאמר חירם ד"ה ב' ב' יו"ד ר"ל
אתרועע בדבור זיך בעספרעכען ויהיה תרגום קין רעדעטע וויעדער מיט הבל ד"ה ער גינג מיט איהם
אום אבער אלס זיא איינסט אויף דעם פעלדע ווארען וכו' ולא הרגו באמת אשר אלא בידיעה ובזממה
ובחר לו הזמן והמקום — ופילון היהודי כתב שנעשה המעשה י"ב מילין מעיר דמשק ומזה נקראה
העיר כן דם — שק ר"ל שָׁקָה מדם: (ט) אי הבל, לא כמו שחשבו י"מ שכך הלקה אותו נפשו

ויך לבבו ויחשוב כאלו ד' דבר בו כי הרי נאמר לקמן וישם ד' לקין אות אלא דבור ממש כדרך השתעשע
ד' עם אדם וחוה להורות להם הדרך ילכו בה: (י) קול דמי אחיך צועקים, כמו ועורות אילים
מאדמים שתואר מאדמים שב על הנסמך כי הסומך הוא לשון נקבה כך מלת צועקים שב על הסומך
דמי לשון רבים ולא על קול לשון יחיד ואין לפרש קול הדמים הצועקים כאשר חשבו יש מפרשים
כי א"כ הנסוח יחסר מן המקרא: (יא) ארור אתה מן האדמה, כמו מעל פני והטעם שיהיה מגורש
מן הארץ מולדתו וי"מ לשון מן על אופן שהפלגה פי' תהיה עוד יותר ארור מהאדמה שנתקללה מקודם
ורש"י פי' יותר ממה שנתקללה כבר ולפי"ז יחסר העיקר מן הספר: נע ונד תהיה בארץ, הוא הגירוש
הנקרא בפיהם Exil, וכיון שלא נתפרש להם עוד העונש על הרציחה לכן לא יומת הרוצח, ונשאר מזה
רמז בנמוסי ההודיים שלפיהם כל אשר יקום על רעהו ורצחו, יעשו בגופו כויה בצורת נוית אדם ושלחו
אותו מחוץ לארץ מולדתו למען יכיר כל איש את הרוצח, ואפשר שנהגו להם שיור ממה שכתוב וישם ד'
לקין אות, אף שאפשר לפרש הכתוב על אופנים שונים וכבר דברנו מזה בהקדמה: (יד) ומפניך
אסתר, ממקום גן עדן מקום גלוי שכינה: (טו) לכן, כל לכן הוא תמור' על כן יען כי או שהוראתו
אעפ"יכ כמו לכן לבקר יבקעו (וכן ישעי' י' כ"ד והושע ב') ומזה חשבו קצת המדקדקים שמלת לכן
מורכבת מן לא — כן וכן תרגמו הע' כאן ובישעי' ט"ז ז' לכן ייליל מואב: יקם, יפה אמר המבאר
שאינו שב על ההורג כי זה לא יתכן אלא או כמו שפירשו הוא בעצמו או שבא על החטא ותרגומו
דאן זָאלל עס (נעהמליך דיא טהאט) גערעכנעט ווערדען: וישם ד' לקין אות, כיון שאמר לקין ולא
בקין במשמע בי"ת איננו משמע שעשה בו בגופו או בנפשו אות כמו שחשבו רבים, וטעמו ע"ז איזה היה
האות שנתן לו כאשר בארתי בהקדמה אלא הענין כמו ונתתם לי אות אמת והיינו הבטחה שהבטיח לו
הקב"ה, ומה ההבדל בין נתינת אות במשמע למ"ד שהוא ענין הבטחה כמו והיה לך לאות ובין הבא
במשמע בי"ת שהוא רושם בגוף. הדבר כמו ונתתי בם אותות — ועוד אפשר שהיה אות גמור ולפי
שלענ"ד בני קין ובני אדם נלחמו עוד כמה שנאמר בפ' נפילים וכמו שהערותי בהקדמה והיו בני קין באמת
משונים בגופם עי' כל זה במקומו: (טז) בארץ נוד, יש חשבו שהוא ארץ הודו כי כן יקרא בלשונם
הנדו Hindo וכן עיר אחת אמרו שהיא Chinoga בארץ הודו ולדעתנו נקרא הארץ כך על שם נע ונד
תהיה ונראה שהיא ארץ לוד (לידיען) ושם תחלה עיר Iconium שהיא לדעתנו עיר חנוך (ועי' בהקדמה):
(יז) בנה עיר, כי אכרים ועובדי האדמה בהיותם יושבים תמיד על אדמתם ואינם כרועי צאן הנודדים משבת
היו הראשונים אשר בנו עירות לחנותם: (יח) עירד, בארנו השמות האלה בהקדמה: (יט) עדה
וצלה, שם הראשון על חן ויופי מלשון עדי תפארת והשני מלשון צל על השחור, ולכן למך היה הראשון
לענ"ד שממנו באו נפילים כי כנראה לקח שתי נשים אשר אחת ממין האנשי הלבן והשנית מאנשים שחורים
— והבן: (כ) יבל, כבר בארתי שיבל יובל ותובל קין כל אחד מהם היה אבי אומנות אחת מכל האומנ'
המצלחות, כי בכל מדינה כל היושבים תחת ממשלת המושלים או שמתפרנסים ממלאכה וממסחר ודוגמתם
ונקראו דער נעהרשטאנד או שהם המורים כמו מורי ומדריכי העם ומשוררים ובעלי נגון וזמר ונקראים
דער לעהרשטאנד או שהם תופשי קשת ומגן בעלי קרב ומלחמה דער וועהרשטאנד וכן מצא כאן שלשת
בני למך ולשון יבל אף המנח משרש יבול הארץ, וכן כלם: (כא) כנור, השרש יורה בלתי ספק על הנגון
וכן בערבית וכן בסורית, וברומית cano, והושאל על כלי שיר בעל י' מיתרים לדעת היוסיפון וכן

נקרא בזונית Kinyra ומלורתו נקרא יס כנרת כך: יעוּגב, י"א שהוא כלי הכאה ויש חשבו שהוא כלי נפוחה והנראה שכנור ועוגב הם שמות משותפים לכל כלי נגון בכלל, וכבר נאמרו כאן בעניני כלי שיר של ישראל תלי תלים בס' תהלים ואין כאן המקום לזה: (כב) תובל קין, י"א שמלת תובל משרש יובל שי לו הענין המובל תקין ר"ל יוצא ירך קין ואולם היותר נראה שתובל ענינו מתכת וקין הוא שם לנפח כי מלת תובל גם בפרסית מורה על המתכת, וכן נקרא הראשון שמלא לטישת המתכות אצל שאר עמים קדומים דומה בהברה כמו Bulkan, Dwallin, Tel-chim — יאדות תובל קין; נעמה, אף שהיה בן לא אחותו יפה היתה ונעמה ורמזי הספור הזה בהבלי הגוים כבר הביא המבאר לנתה"ש: (כג) שמען קולי, רבו הפירושים בפסוק הזה מה ראה למך לאמר השיר הזה ורובם חשבו שהרג איש אחד ממש וע"ז אמר כך וי"ת שלא הרג אלא להנקם מאויבו. אשר ארב לו וקם עליו ולזה. כי איש הרגתי רק לפצעי ר"ל רק למען הגל את נפשי מפצע ולכן אם קין שהרג במזיד שבעתים יקם הלא אנכי שלא הרגתי רק בעד מזורה שעשה אויבי בי בתחלה שבעים ושבעה אנקם וי"ת שלא הרג איש אלא אחר שמלא בנו כלי זיין בידו לקום מפני איש לכן אמר ראינה נשי מה חזקו ידי כי אם גם אהרוג איש לפצעי ולחבורתי ר"ל שע"י הריגת איש אביא לידי פצעים הלא יש כח בידי להנקם מסונאי שבעים ושבעה — ואין לבוא על יסוד הדבר והנכון ששבח בשיר זה כלי זיין שמלא בנו: (כד) ילמך שבעים ושבעה, מכאן הוכיח הרמב"ן ז"ל שטעם שבעתים יקם לעיל ט"ו אינו פירושו לשבעה דרין כי אם יהיה כן שלא בימי קין יגיע העונש להורגו אלא לאחר ז' דורות, ו־טעם בזה לפי שהרצלת הוא רק גואל דם הבל ההרוג ולכן לא נפרע ממנו אלא לדור השביעי וא"כ למך שדן קל וחומר בעצמו שההורג אותו יענש עוד יותר מהורג את קין איך יאמר ולמך שבעים ושבעה שיה' משמע שלא יפרע ממנו אלא לאחר ע"ז דרין אדרבה הורג למך יענש קודם ז' דרין אפילו, וזה פירוש דברי הרמב"ן ז"ל (עי' לעיל פ' ט"ו בנת"הש) א"כ צריך שיהיה ויאחר למך לנפיו תוקדם וכו': — (כה) שת, נשאר ממנו שם Sagta אצל ההודיים שאמרו עליו שהיה אבי כל משפחות הצדיקים הפך בני קין שהרשיעו לעשות: (כו) לקרוא בשם ה', ר"ל בשם השי"ת הנקרא בעת הרע"ה בשם ד' כי כבר נאמר ושמי ד' לא נודעתי להם, אלא הכתוב כדרכו קראו בשם הידוע בזמן שנכתב — והענין בלתי ספק שאז החלו להפרד בני שת ובני קין כי הוא גדל לצדיקים והשני הזריע רשעים ואומנים הבוטחים על מעשי ידיהם ועל ד' אשר הגדילו לעשות להם יד וממשלה בכלי זיין ובמלאכת מחשבת, כי כאשר גדלה מזימת האדם וירם לבבו מאוד, והגאוה משלה בם כי כך דרכי אנוש הרואה שמעשיו מצליחים אומר בלבו אני ואפסי עוד ולזמן מעט יאמר הרשע בלבו אין אלהים, כי כל אלהים ושית במחשבותיו — והבן:

ה

(א) זה ספר, הסימן הזה כולל יו"ד אבות שהיו מאדם ועד נח ואין זה ספר תולדות כל האדם אשר נולד שהרי אין כאן אלא יו"ד והכתוב אומר ויהי כי החל האדם לרב משמע שהיו רבים, גם נאמר אצל שת אנוש קינן מהללאל וירד וחנוך ומתושלח שהולידו בנים ובנות משמע שהיו רבים שלא מנה כאן, כמו שלא מנה בני קין וקין בן אדם והמה נכללים בכלל ויהי כי החל האדם לקמן כי כאן מונה רק בני אלהים ר"ל הברבדין והחשובים שהיו בני שת, והענין פשוט כי דבר בכאן נגד אותם מחלקי תורות הגוים שנקראים Heroologie, שספרו מילידת הגבורים ואנשי השם ושמו אותם תחת הכבבים ועבדים כמה שידוע וכבר בארתי את זה בהקדמה, והכתוב מספרם כאן להודיענו שלא היו אלא אנשים מלוינו' ומה שהאריכו ימים רבים כבר דבר בזה המבאר לנתה"ש שהיה להשאיר נסיונם אשר נסו לבניהם אחריהם, ואולם רבים טעו לאמר מחמת אורך הימים שהיה להם, שאלה רק שמות המשפחות ולא שמות אנשים או שמלת שנה מורה על זמן מעט פחות משנה הללנו וזה דוחק לגמרי והוא נגד הכתוב, ופתז כמים חרלו קצתם משפט עקש שמלת שנה מורה על הדם ירח ימים שאם כן היה מהללאל מוליד בנים כשהיה בן חמש שנים, וזה יהיה עוד יותר נפלא מהאריכות שנים בימים ההם אשר לא קלקלו עוד מזג טבעם במדות התפוכות — ואדרבה נשאר מסיפור הזה שיור בכל סיפורי העמים שבזמן קדום האריכו בני אדם ימיהם ושנותיהם — ובתרגום הע' נפלו כאן שינויים רבים בענין מספרי השנה, ואולם שמרו זה הכלל כל אחד לא הוליד בנים עד שהיה בן מאה וחמשים וא"כ מה עשו לאדם שהוליד כשהיה בן מאה ושלשים שבשו הנוסחא וכתבו בן מאתים ושלשים ומילא כתבו אחרי הולידו את שת חי עוד שבע מאות ולא תשע, ולהפך בספרי הכותים ששמרו הכלל שבלתי הוליד איש אחר היותו בן מאה ושלשים ושבשו הנוסחא כדעתם וכל אלה תלבס בדו כל זאת — ומלת ספר מורה על מגילה נשלמה שאין להוסיף עליה (איינע אבגעשלאססענע שריפט) ולכן הן על אגרת או על חבור שלם יאמר ספר: (ג) ויולד בדמותו, ר"ל דומה לו בגופו הן בלבער הן בתבנית איבריו את שת שהיה אבי כל אלה אשר עורם לבן, ואולם גם שחורים יצאו מאד"הר כי כולם מאב אחד יצאו, ואולם לא היו בני שת שנקראים ב"כ בני אלהים לקמן — וזה נמשך למה שאמרנו בענין הנפילים בהקדמה ולעיל בפ' י"ט. — (כב) ויתהלך, ולא אמר וילך כי ענין התהלכות היינו התעסק ולכן אמר את האלהים ולא לפני אלהים — והנה כבר דברתי מזה בהקדמה שכיון שמנין שנות חנוך כמנין ימות השנה לכן טעו מזה רבים אשר נשארה בפיהם הקבלה כי חנוך מת בחצי ימיו כפי ערך השנים שהשיגו אז בני אדם, וכי היה צדיק ובלתי ספק בדורותיו היה מפורסם בכך, ולכן יחסו אליו כל חכמות וכל מדעות ובפרט חכמת נתוח הזמן לפי מחלקית הימים והשנים ונתהוה זה ממנין שנותיו כמו שאמרתי ואנשי הודו עוד היום יקראו לאבס ההנדסה בשם ganako, ומאיש הנודע בשם Ikonos אצל אנשי פריגיה דברתי בהקדמה, ולפי שהשתחוו בכמה מקומות לחנוך

ושמוהו לאליל לכן הזהירה התורה בזה: (כט) זה ינחמנו, א"כ היה ראוי שיקרא מנחם, אלא תלה הכתוב זכר ורמז בשם הזה כי המנחם הוא הביא להם מנוחה והטעם שראה איך דור מתקלקל והולך, ובראותו לדקות בנו חשב שבעבודתו תסור הקללה מן האדמה שנשחתה בעון האדם, ואולם שרש נח אפשר שהוא כמו מלת No או naus והענין מַלָּח שוטט באניה ע"ש הסיפור הבא או שעניינו נחה ושקטה הארץ בימיו:

ו

(א) ויהי כי החל האדם, כיון שחשב כאן תולדות גוברין הנקראים בני אלהים אשר הוליד אדם בצלמו ובדמותו ר"ל בכל תכונות גופו הן בגבע הן בקומה ובדמותה כמו שבארתי בסי' ה' פ' א' סיפר כאן איך נתערבו עם בני קין שהיו משונים בגבע כאשר אפשר לדקדק מהם ללה אחת למך וכמו שהבאתי שעד לזה בהקדמה: (ב) ויקחו להם, באו בתשפחתם והטו בנות האדם את לבבם, וע"י שהיו בני קין בעלי מזמה ומחשבה רבה להוציא כלי זיין ודוגמתם ובני שת בעלי קומה וזרוע והיו הבנים אשר נולדו להם איתים ורפאים ונפלים וזמזומים כל אלה מפורסמים בגדלם ובידם החזקה, ומהם נשארו הגוים אשר סיפר מהם הכתוב בדברים: (ג) לא ידון, רבו בזה המפרשים רובם אמרו ששרש דון או דין והענין לא יהיה ריב בין נפש לגוף אלא ימות האדם בחצי ימיו תומים שנתנו לו מקדם והיו רק מאה ועשרים ויש תרגמו לא יתקיים כת"א וכן הרב סעדי' ז"ל: בשגם, י"א מלשון שוגג והענין כי הבשר יטהו לשוגגים ואולם מתזידים הכתוב מדבר והענין פשוט כדברי המבאר לנת"הם: (ד) הנפלים, דעות המפרשים בעיקר המלה הבאתי בהקדמה ואני לענ"ד כירבתי תענין ערפל והטעם אנשי ערפל או לפי שהיה כן גבעם או לפי ששכנו בארץ צפון הנקראת ארץ עלטה וערפל, ויש נפלים מלא ואשר הראשון יורה על בעלי קומה גבוהה בכלל והשני על עם אחד בפרט ואם נשאל לאמר איך היו נפילים גם אחר המבול כיון שכלו ותמו במים על זה אמר הכתוב וגם אחרי כן אשר יבואו וכו' פירושו גם אחר המבול היו עוד בני אדם שוכנים בערפל או השחורים שנולדו מלבנים תקיפי מאוד, ואמר המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם ר"ל הנפילים קודם המבול המה הגבורים אשר מהם דברו כל הגוים בגבוליהם, ואין לך אומה ולשון שלא סיפר מהם, והמה נלחמו בלתי ספק ימים רבים עם בני שת ויעשו שוד והמס כי היתה ערמתם רבה: (ה) כי רבה רעת האדם, עי' לקמן סימ' א' פ' כ"ב: (ז) אמחה, לא יהיו עוד חזקים יותר מערך המזג, וכן כל בהמה ועוף, ובאמת נמצאו עד היום הזה שרידים מבהמות וחיות ועופות שהיו בימים ההם קודם המבול ונקראים בשם Mamuthsthiere, והמה גדולים ושוממים מאוד מאוד, ואולם עצמות בני אדם לא נשארו מימים ההם כי כלו תמו לנצח, ואולם אם נערוך ערך קומת בני אדם לפי ערך הבהמות שהיו בלתי ספק גם המה איומים ושוממים היו, וטעם וינחם ר"ל גזר בחכמתו העליונה שלאחר שהביאה הארץ חיות ובהמות ובני אדם גדולים מאוד, שתגדל לאחר כן זעירים מהם, ודברה התורה כלשון בני אדם אם גם לא שייך ענין שינוי ונחמה בשי"ת וכל שאר ענין נפילים וענין השרש ופתרון המעשה יעויין בהקדמתנו ובס' דברים בע' רפאים: —

פרשת נח

(יד) תבת, הנכון כדברי נתה"ש ארגז וכן arca ואינו אניה כי אם כן היה ראוי שיספר איך עשו את התרן ושאר חלקי הספינה: גפר, כל גפר וכפר וגפרית עניינו שרף הנוטף שהאש שולטת בו ולכן רוב מפרשים יאמרו שהוא עץ הנקרא Cyprus כי ממנו נוטף שרף: קנים, מתם קאמר לעופות ולחיות: בכפר, אין ספק שהוא הנקרא ערדפעך והנה אף שמפרשים נחלקו בעץ גפר איזה היה י"א המלה מעידה שהוא שאמרנו ומדינה שישב בה נח מגדלת מין עץ זה, גם יש להעיר שבונים עד היום בזה אניות ממנו ויש תרגמו בשם קדרו והוא ארז: (טו) אמה, עי' על המדה הזאת בסוף ס' שמות במאמר קרבן נותר, ואיש אחד מארץ הוללנדיה נסה לעשות ארגז כתבנית התבה לדעת מה יעשה לו על פני המים, והנה נשבר ולא עמד מפני גלי הים, הרי שהיה הקב"ה בעזר נח: (יז) מבול מים, כמו יבלי מים והענין שטף מים וזה בלשון אשכנז עתיקי Sinnfluth והיינו מים רבים ואינו נמשך ממלת Sündfluth ר"ל מי החטא או החטאים כאשר חשבו רבים וי"א מבול מַיִם ר"ל מן הים בא היבל ותועים בזה והעיקר כמו שאמרנו: (כא) מכל מאכל, לא נותנו עדיין בשר לבהמות שדי ולחית הארץ לאכול כאשר היה אחר המבול כי הריה כבקר אכל תבן כאשר העירותי ע"ז לעיל, וכן מצאו חכמי הטבע בשרידי בהמות וחיות אשר נמצאו עודנם על פני הארץ בשיניהם וכל גופם מורים שלא אכלו אלא ירק ונשתנה הטבע מאוד לאחר המבול, ולכן כיון שלא ידענו טבע החיות קודם המבול אין להקשות איך היה נח יודע כל החיות ומה האכילם, ואיך קבצם כלם יחד אל התבה שלא היתה רחבה כל כך אלא לא ולתוך שלא כדרך העולם וטבעו עתה מנהג העולם מקדם, גם ידוע שכל החיות יקבלו פחדון וירבו, אם תפתח הארץ את פיה לקול הרעש והרעם, וכלם יבואו אל מקום מנוס ומחסה להציל את נפשם ובכן באו אל התבה:

ז

(יא) בחדש השני, לדקו דברי רש"י ז"ל שהיה החדש מרחשון וכן יש להוכיח שהיה קודם מתן תורה תשרי ר"ה וחדש הראשון כאשר באורתי הפסוק החדש הזה לכם בס' שמות:

ח

(ד) **על הרי אררט**, כל המפרשים יודו שהם הרים בארץ ארמניא, ועד היום הזה יש שם כברת ארץ בשם אררט, ואולם על איזה הר נחה התבה מסופקים, ואולם כיון שהכתוב אומר על הרי אררט לשון רבים אין ספק שהר היותר גבוה שבין הרי אררט הוא מקום מנוחת התבה, והנה באמת יש שם הר במדינת עריוואן, אשר יעידו עליו יושבי המקום כי הוא שעליו נחה התבה ויקראו אותו בשם הר — נח או הר קדוש, ועל ראשו השלג לא יזוב מחמת גבהו, ומספרים שעד היום הזה בכל אשר נסו לעלות על ראשו לא עלתה בידם כי גבוה מאוד הוא, עוד מספרים הגדות רבות ואין כאן המקום להאריך בזה — והנה כבר בארתי לך שמעשה המבול נתפשט בכל מדינות ובכל האומות, לכן אין ספק שהיה על כל פני הארץ ואחרים פירשו כדרכם לסור מאחרי המסורה ואין חלקנו עמהם, וכבר סיפרתי מן המטבעות שנמצאו בארץ פריגיר, שעל פניהם הטבעו צורת התבה והיונה והעורב ומלת No שהוא נח וגם צורות איש ואשתו ופניהם כלפי שמים: (ז) **הערב**, בה"א וכן היונה לפי שלא היה לו אלא אחד ויש. חשבו כי ערב מפני שהוא רואה מרחוק וגם מרית הגויות לכן שלחו ואינו מפורש: (כא) **כי יצר לב האדם רע מנעוריו**, הפסוק הזה וכן לא ידון רוחי באדם בשגם הוא בשר צריכים פירוש יותר כי רבים טעו מזה לאמר שהעבירה נולדת בעל כרחה בלב האדם מלבד שבאה לו בירושה מכח חטא של אדה"ר וזה טעות גדול, אלא הענין שנתן הקב"ה יצר בלב האדם למען ילחם כנגדו כבעל בחירה ובן חפשי בזה יעודו ותכליתו, ואולם רק אם יתחזק האדם והיה לגבר וכבר נאו שקטו בקרבו סערות התאוה והחמדה אזי יבוא לידי הבחנה ועיון בעומק יעודו ואז ישתדל לבא אל תכליתו האמתית ואולם עוד תרוץ הגלגל ועוד כמה חלופים ושינויים יבואו לו בטרם ישיג את המוחלט ובטרם יגיע אל המעלה הזאת, וגם זה טוב לאדם כי צריך לחפש אחר הצדק ואין הצדק והיושר נטועים בו באופן שלא יוכל להרע, אלא בבחירתו זה יתרון, ואולם בשיות שקודם המבול גברה התאוה ובפרט הגאות בפני אדם עד מאוד עד שלא היה מגיע לידי צדק ויושר ולא היתה נפשו מנוחת על הגוף לכן גזר השי"ת להשחיתו ולהשפיל הגאים עד בלתי קום, וקצר ימי האדם שלא יהיו ימי נעוריו ימי המעט והרעם ימי התגברות התאוה ארוכים כל כך ויקדם לבוא עד תכליתו, וזה שאמר לעיל לא ידון רוחי שאי אפשר שתגבר נפשו כיון שימיו רבים וימי נעוריו ארוכים, והוא נהיה כפרא עד שלא הגיע לזקנות ולכן והיו ימיו מאה ועשרים, וקצרו ימי הנעורים ותשוב הנפש למרגוע קודם ואולם אחר המבול אמר לא אסף לקלל עוד וכו' כי יצר לב האדם רע מנעריו והרי כבר קצרו נעוריו:

ט

(ג) **לכם יהיה לאכלה**, בארנו למעלה א' כ"ט מדוע נאסר הבשר קודם המבול ואפשר שכיון שנחלש טבע האדם ע"י מזג האויר במבול לכן הותר לו בשר כדי לחזק עצמותיו: (ד) **אך בשר בנפשו**, קרא לדם נפש ואם תעיין לעיל בפסוק ויהי האדם לנפש חיה מה שכתבנו יבואר לך הענין הזה מדוע יקרא דם התנועה בשם נפש — וטעם איסור אכילת בשר עם דם בארנו במאמר קרבן נותר לס' שמות וכבר ידענו שמדה הרעה הזאת לאכול בשר מן החי נהוגה אצל הערביים עד שקלתם יחתכו מן הגמל שרוכבים עליו חתיכת בשר וישימוהו תחת הכר עד שנצלה מחמה חום הרכיבה ואוכלים אותה וזו מדה מגונה ולער בעלי חיים ושאר טעמים עי' במהוונס שם: (יג) **את קשתי**, וכן נשארו שיורים מזה בסיפורי היונים בשירי הומירום ועוד שאר חכמי עמים מעידים שיש אות ברית בקשת וענין אות הברית כדברי הרמ"בן ז"ל עי' בדור נתפ"ס: (כ) **ויחל נח איש האדמה**, וכן מצאנו שסמוך להרי אררט הוא מקום מולדת כל הנטעים ובפרט הגפנים כאשר יעידו ע"ז חכמי הטבע והרפואה: (כה) **כנען**, אפשר שכנען היה הגדול שבבניו לכן יחשבהו, ועוד לפי שבני ישראל הלכו להוריש את הכנעני סיפר הכתוב איך יצא החטא הזה מגזע לפעוני:

י

(א) **ואלה תולדות**, הסימן הזה כולל דבר גדול בענין מחלקות הארץ לגוים שונים אשר יצאו מירך נח ואולם נבוכו המפרשים בפתרון המלות ובחפוש המקומות אשר ישבו בהם הגוים האלה, ואולם מה שיש להעיר פה הוא שלא חשב אלא העמים שהיו ידועים אז בשמותם ומגיד תולדותם כפי ערך הידיעה שהיתה להם אז, ועוד גוים אחרים שנסתעפו מאלה לאחר זמן או שהיו רחוקים כל כך עד שלא היה צריך להגיד מי אביהם, כי כל הגוים עבדו לאב משפחותיהם והכתוב מזהיר על זה כדרכו, ועוד צריך שנדע שכל שטח הארץ שהיה מקיף עליו כאן חלק לג' מחלקות הא' חלק המיוחס ליפת והוא ממערב ארץ אזיה עד תוך איירָאָפה וחלק המיוחס לחם כל ארץ אפריקה עד תוך אזיה הדרומית וחלק המיוחס לשם הוא בין אזיה לפונית ודרומית בעוברי ארמניה או ארם, והנה המפרשים עמלו לפרש מקומות האלה עפ"י פתרון המלות או כפי דמיון ההברה עם שם מקום נודע או כפי ענין מחקרי הארץ, ואולם רובם טעו לפרש איזה מלות מל"הק אף שהכתוב מעיד בהם שהם מלשונות חם ויפת, ואולם טרם אדבר בכלל, אציע לפניך פרטים מה שאמרו מן המקומות האלה: (ב) **בני יפת**, הם תושבי ארץ איירָאָפה ומערב של אזיה עד דרומו של הארץ הנה אתת שבני איירָאָפה אם נבין לנשוניהם אב אחד

נכללה לשון הודו הנקרא סאנסקריט ומתנה נסתעפו לשון רומית ויונית וגרמנית הנקראה אשכנזית
הללו, ולכן נאמר בעם: גמר, הוא הוא הנקרא Kymmerer מעם Scyhten ישבו באי קרים בארץ
רוסיה וקריס הוא גמר בחלוף האותיות ונקראים ג"כ Cymbrer והם משלו בימים קדמונים על עמים
רבים והיו גורשים מאוד, ואפשר לפי שעם היושב בדויטשלאנד הנקרא אצלנו אשכנז אף שלא נודע
הטעם המה מעיפי גמר ובחלוף האותיות גרם הו גערמן Germanen (אולי שנקראו כן מארץ Ker-
manien בפרס, גם לא ידענו פתרון מלת אשכנז א"כ: מגוג, יש ענין ארוך על דבר מגוג מה היא;
לדעת יוסיפון גם המה מעם סקיטען שזכרנו ואולם ביחזקאל נאמר נשיא ראש משך ותובל ובאמת שם
מלת ראש הוא רוסיה הללנו ומשך ותובל הנקראים אצל היונים ג"כ Moscher und Tibarener
שהיו נתונים תחת עם הסקיטען, ויש עוד סעד לדבר כי גוג שם הר ומגוג היינו הר גדול והוא
הר הנקרא קויקאזום וממנו נקראו כל בני אדם הלבנים קויקאזיער שהם בני יפת (ועי' עוד לקמן
בשער' כללית) ושם מקום הסקיטען: מדי, אין ספק שהוא הנקרא מעדיען, והארץ הזאת היתה נגבלת
תחת דעיאקעס המלך ולכן נקרא ארץ התוך דאז לאנד דער מיטטע ומלת מדי אינו לה"ק כי אם לשון
יפת (אינדא גערמאניש) ומזה מלת מיטטע בל"א medio ברומית וכן בשאר לשונות בני יפת: ויון,
מחובר עם משך ותובל בזכרי' ט' י"ג וא"כ הוא הארץ המצוינת שם והיא הנקראת Jonien מושב
היונים באזיה הקטנה והנה נקראים ג"כ בני אלישה (Hellas) שהיו מזרע יון ושכנו באייראפא בשם
יון וזה פתרון מלת יון במקרא ד"ת בדניאל ח' כ"א הם היונים אשר משלו על ישראל ימים מימי
אלכסנדרוס המוקדון הם היונים המפורסמים הנקראים גריעכען המצויינים מאוד בקורות העתים, ופתרון
המלה כמו junior ברומית הצעיר והבכור שממנו נקראים גריעכען, והנקראים העללענען
הם מזרע אלישה בן יון כמו שאבאר: תובל, המה הנקראים Tibarener על נהר פאנטום ושם היו
סוחרים לוטשי חרש נחשת וברזל כמה דכתיב ביחזקאל כ"ז י"ג כלי נחשת נתנו וא"כ הוראת מלת תובל
כמו תובל קין (עי' לעיל מזה): משך, בכל מקום מצאנו משך אצל תובל וגם הירודוט מספר מעם
הנקראים Moschoi הנזכר והם בחצר עם הטיבארענער תמיד וכלם דומעים לעם סקיטען ר"ל לגמר
לכן אין ספק שהם המאסכאים: ותירס, רוב המפרשים יאמרו שהם עם טהראציען באייראפא, ואולם
הרחק מאוד לצד מערב הוא העם הזה, ולכן אין לגדר מלת תירס: (ג) אשכנז, נמשך מגמר ובירמי'
נ"א כ"ז נאמר מני ואשכנז אצל אררט ואולם לא ידענו איך יבואו לשם ומה פתרון המלה, והאחרונים
אמרו שהיא עם פריגיעה הנקרא ג"כ Askanier, ואפשר שכיון שהאשכנזים הנקראים כן אצלנו באו
מהרי קוקאזום (שהיינו גוג מגוג) על מי ים השחור עד שבאו לארלם שהם הם אשכנז כאן ואולם ענין
המלה לא ידענו: ריפת, בד"ה נאמר דיפת בדל"ת י"א שהם הרי ריפה (ריפעאישען געבירגע אים
נארדען) ואולם הם יותר לצד צפון וי"א שהם עם ריזיער שבין פריגיה ואנס או הנקרא mons
Nipaates ג"כ באהם. ותגרמה, יושבי ארמיניה אומרים שהם יוצאים מאיש ששמו Thorgamos,
וביחזקאל כ"ז מצאנו שהוא ארץ רב הסוסים, וכן מספרים היונים מארמיניה. לכן הסכימו המפרשים
להעתיק המלה בשם ארמיניה, וי"א שהם הטורקאמאנען או הטערטערן: (ד) אלישה, כל בני יון הם
נודעים ולכן האלישה אין ספק שהוא עלים באי פעלאפס Peloponnes וכן כל החוף שם על ים האמצעי
ולכן מצאנו שבאיאו תרגמן מאי אלישה לגור, ומאלישה נקראו כל בני יון בשם Hellas — והנה היונים
כתבו להפך שאלישה הוא האב וממנו נולד יון (Jon von Hellen stammend), ואינו כן כי גם
מטבעות הצידונים שהם באו קלוניאות לאיי ים האמצעי והם ידעו את הדבר נמצא כדברי תורתנו:
תרשיש, יש חשבו כיון שלשם הלכו אניות שהיא בארץ הודו וי"א בארץ כוש, ויש שהיא Tarsus בארץ
קיליקיען ואין הדבר כן לענ"ד אלא כמו שחשבו רוב מפרשים שהיא Tortessus בארץ היספאניה שלשם
ירדו אניות צידונים והצידונים קראו לה בשם תרשיש מפרש רשם כמו עלה רם והענין הארץ אשר הוריש
את יושביה ושם כסף וזהב ויצאת לרוב: כתים, י"א שהיא הארץ הסיניים (China) ואולם זה יש לו שם
סיניס וי"א שהוא ארץ איטליה ויש ממאצעדניה ואולם אין ספק שהוא אי ציפערן שהשם עיר האי Cittium
ודדנים, ובמקום אחד הוא אומר רדנים וחשבו קצת מפרשים שהוא Dodona באפירום ואינו כן אלא
העיקר רדנים והחלוף דל"ת ברי"ש כמו רעואל ודעואל והוא אי רהאדום ידוע: (ה) מאלה נפרדו,
אמר בכלל כי אין ברצוני להכניס כל העמים בתוך התולדות בבאר לכאן אלא החשובים שבהם או כמו
שאמרנו הם בזעם היה נחשב לחליל: איי הגוים, המה קלוניאות שהושיבו הצידונים בכל מקום רבים
מאוד: (ו) כוש, כבר דברתי לעיל ב' י"ג על אודות הארץ הזאת ואין ספק שהיתה כל הצד מפאת
מערבי עד מזרחי באמצע האלד הידוע לנו נקרא כן: מצרים, בפלעה לס' שמות באתרי פתרון המלה
והארץ ידועה לכל: ופוט, י"א שהוא ליביען (לובים) ויש שהוא מוריטאניה ויש שהוא נוביה א"ת הוא
באפריקה: וכנען, מלה כוללת ומשותפת לכמה גוים ופה נסמן רק הצידונים כנראה ועי' בפלעה לס'
שמות: (ז) סבא, אי מערבע לדעת יוסיפון והרהי' שהיו הסבאים אנשי מדה כדכתיב בישעי' מ"ה י"ד
וכן מספרים מאנשי מערבה והוא באפריקה: חוילה, באררנו לעיל ב' י"ד ואין ספק שהם בערב ונמצא
מקום בשם זה: וסבתה, גם היא בערב ומזה ראי' שארץ כוש נמשך לכאן והיא הנקראת Sabota
בתהרמות ומשם הביאו לבונה זכה: ורעמה, בתרגום יע' Bigma ביס רכרבי וכן מבמע מתבואות הארץ
שנכתבו ביחזק' כ"ז כ"ב: וסבתכא, בדרום רעמה ונקרא עד היום הסעהקעס: שבא, אין להחליף עם
סבא כי הוא הנקרא סאבאיה (זאבעא) בדרום ארץ ערב, ובימים קדמונים כבר היו מפורסמים במסחר כי
אנשי רוכל היו, והארחותיהם הביאו וגמרת הרלם לצידון, גם גדלה מאוד המדה הפאר והכבוד באהרם,
והיכליהם ועירותיהם היו מלאות כל טוב וזהב וכסף; לרוב: ודדן, אין להחליף עם דדן מבני שם
אלא הנאמר כאן הוא הנקרא דאדען או דעדען עד היום בלשון ים פרסי, ונראה היו רוכלים שלוקחים

סחורה מאחד ומוכרים לעם אחר או המסבבים רק את המסחר (גרויסעניענדלער): (ח) את נמרוד, הוא הוא נמרוד שעבדוהו העמים ובנו לו היכלים ומגדלות גם אמנם שהוא אחד מן הככבים ויש אמנם שהוא מרודך ואולם הנראה שהוא מלך עתיקי וראשון שהיה גובר וירד עמים תחתיו: (י) ארך, אין לחשוב שכל אלה הנזכרים כאן הם סמוך לבבל כמו שחשבו האומרים שארך הוא ארעקקא סמוך לעיר בבל אלא הוא אדעססא הנקראת בלשון תרגום הדס: ואכד, במחת עדעססא בלתי ספק, ובתרגום הע' יש כאן אָרכד וי"א שהוא נעזיבים באַרם נהרים: כלנה, או כלנו ידענו שעיר קטעזיפֿאָן סמוך לעיר סעלייליא היתה נקראת מקדם בשם Chalonitis : שנער, שם לכל ממלכתו על שם העיר הרבתי Singara : (יא) נינוה, פתרון המלה נוה — נין עיר של נינוס המלך הגדול שמפורסם בקורות העתים על נהר חדקל: ואת רחובות עיר, י"א שהיא רחבתא סמוך לראקבה ואולם בין הערביים מלאנו הרבה עירות בשמן רחובות: כלח, במלכים ב' י"ז וי"ו נקראה חלח והיא קאלכענה במזרח לנינוה: (יב) רסן, אף שהכתוב אומר היא העיר הגדולה לא ידענו מה היא ואף שי"א שהיא עיר דֶהֶזען אין להם עוד ראיה מחזקת, ואולם היותר נראה שמלת העיר הגדולה שב על נינוה: (יג) את לודים, ידענו שהיו בחיל מצרים ירמי' מ"ו ט' ואולם הם הנקראים Lydier שהיו מקולניאות מצרים וי"א שהיא מוירטניה ואינו נראה: ענמים, אינו ידוע כלל: להבים, היינו לובים Lybien : נפתחים, י"א לפון מצרים כי שם נמלא שם נעפטיאס בעל לפין שעבדו לה ואולם אין זה ראי' ואפשר שהוא נאבאטא בליביא: (יד) פתרסים, ידוע שפתרוס הוא חלק העליון של מצרים ונקרא ב"כ Nomos Pathurus ר"ל ארץ הנגב במצרית: ואת כסלחים, עם קָאלכיה שנגזרים ממצרים גם לדעת הירודוט: ואת כפתורים, כמו למתשלת בלילה ואת הככבים ר"ל ואת כפתורים אשר יצאו משם פלשתים כי כן ידענו לבדי' ירמי' מ"ז י"ד וכן כתבנו בארוכות בהלעה לס' שמות: (טו) צידון, נקראו כך לפי שהיו דיגים והמקום ידוע ושאר העמים באַרנו בהלעה לס' שמות: ערקי, הוא ארקה בלפון לטריפאלים וכן מלאו על מטבעה לידונית נטבע לבנ ך ארך: ...ני, היא עיר בהר לבנון: ...ארוד, נקרא ארואדָם אצל היונים והעיר הזאת היתה בנויה על אי ים האמלעי בלפון ארץ לור ודומה מאוד לעיר ווענגדיה באיירא֗פה בבחינת אופן בנינה כי כלה על איים בנויה היתה, וגשרים מוליכים מפאת קרן אחד לאחר: וצמרי, Simyra במערב להר לבנון ועוד נמלאו שם חרבות בשם סומרא: חמתי, עיר חמת ידועה ואחר זמן היתה נקראת עפיפאניה: (יט) עד לשע, במזרח לים המלח נקרא כך על שם מים הנובעים שם ושמן הנקרא נאפטא אשר יזוב מפגי הארץ ונקראים קלדוחי בתרגום: (כא) אחי יפת הגדול, ר"ל שם הוא הבכור בבני נח: (כב) עילם, מדינת עליאמאיס במדי: וארפכשד, אמרו המפרשים שהוא ארך פשד ר"ל גבול ארץ כשדים וכן נראה וי"א שהוא מדינת ארהפאַחיטים במדי הצפונית ולפי שארך היא גם שם פרס אמנם שענין המלה ארך בגד פרס: ולוד, ארץ לידיען: וארם, הוא ארץ הרים גבוהים באמלע כל הגוים האלה, ואלקו יקרא ב"כ ארם נהרים היושב בין פרת לחדקל: (כג) עוץ, בלתי ספק בארץ אדום ואפשר שיש ב' מקומות בשם זה: וחול, י"א שהוא בסוריא ויש אמנם שהוא סמוך לעון: וגתר, לדעת יוסיפון היא ארץ באקעריה והנראה שהיא קאראקרה בתואנות נהר פרת: ומש, בלתי ספק היא מאספאניטים סמוך לקאראקרה: (כד) ...עבר, טעם שמו לא נודע ואינו משם עבר הנהר ולכן אין לדעת מדוע נקראו העברים בשם זה ועי' בהקדמה: פ' ג' תולדותיו נאמרו למטה: (כ) יקטן, כל בני ערב יקראו להם בשם בני יקטן בסיניי לשון קלא: אלמודד, אל בערבית כמו ה"א הידיעה שלנו ומזה תראה כי כאן מלות ערביות נאמרו ומקום הלמידד לא נודע: שלף, בלתי ספק הוא בדרום לעיר מעדינא ונקרא סאלאפענאי אצל היונים ב"כ: חצרמות, נקרא עד היום בזה בשם Hadramauth ר"ל אילם הכר (atrum montis); ירח, אצל הערבים יש שבט שנקרא בני הלבנה ואפשר שזה ירח כאן: (כז) ואת הדרם, אפשר שהוא דירמאטי: אוזל, עיר שאנאא בערב ועוד קרוב לזמננו היתה נקראת אזל ואצל עיר האוף יאָן בעברית יון ואפשר שזה הפירוש ויון מאוזל ביחזקאל כ"ז י"ט והיה ראוי שם לנקד מְאוּזָל:

(כח) אבימאל, מאלֶפֶם בדרום לארץ ערב: (כט) ואת שבא ואת חוילה, בפסוק הסמוך אפשר שקלת הארץ בני אם ושבו בה: (כט) אופיר, יש אומרים שהוא הודו ויש שהוא מדינת תֵמאן בערב כיון שעוד שם מלאו עיר בשם זה ואחרונים אמנם שהוא פערו באמעריקה ואל תתמה על זה כי אין ספק שהלידונים ידעו ארץ אמעריקה כי הם שטטו בכל קלוי הארץ אך העלימו כל מה שידעו מעין שאר העמים מאמת חמדת הממון כי יראו פן יבואו אחריהם ויתתרו כל המקומות אשר הביאו משם הזהב ושאר הקנין, וכבר מלאו הנוסעים מלבות באמעריקה לואות כתובים באותיות לידוניות ואולם לא נוכל לומר כאן שהוא באמעריקה כיון שדבר מבני שם, ואפשר שאופיר אחר היה בערב: (ל) ממשא, היא מוזא או מעזענה על שפת חדקל: ספרה, בין אלרמות ותֵמאן: הר הקדם, ר"ל ועד הר קדם והוא ההר הנמשך באמלע אלני אי ערב — והנה אם נשכיל בשמות בני נח נמלא שמלת שם ענינו רם וכן שמה בערבי' ומזה מלת שמים כאשר באַרתי לעיל א' ח' וכן מלת אדם ארץ בני שם ענינו הגשא מגבעות ואם ענינו כמו חום בכשבים אדום והיינו נגע יותר עמוק ונמשך ושם ארץ להבים ארץ שהשמש משלך עליו זקים ונקרא ארץ אפריקה א—פריקע (בלי—קרח) לשון יונית ואל ארץ בני שם חושב כל שטח הארץ מאשור וארם נהרים וערב ולארץ בני חם כל משפחות בני אדם אשר לבעם אינו לבן ובוכנים בכמה זויות הן באפריקה הן בדרום אזיה ובאיי ים הדרומי ובני יפת כלם לגד לפון ולגד מערב עד איירא֗פה והלאה, והנה הקדמונים חשבו שהלפון הוא בלי סוף וקץ נמשך עד סוף העולם, וזה טעם מלת יפת משרש פתה לפי שהרחיבו את גבולם *) ולפי"ז חלקה התורה כל העמים לבני חלקים הלבנים והאדומים שהם ב"כ

*) אחר שכתבתי כל זה בא לידי ספר אחד מבן עמנו הנקרא קדמוניות ההגריים Magyarische Alter-

האחרים ואולם הלבנים יש שעברו לנד לפין ויש שישבו באהלם והאחרונים תבינים כי הם בני שם לכן תזכירם באחרונה ותביא תולדותם עד שבא לבני עבר ותגיע לאברהם שהוא עיקר תכליתו:

יא

(א) ויהי כל הארץ, אחר הכתוב לספר איך נהיתה תפוצות העמים שסיפר למעלה, וכתב גם זה נגד הבנים באמרו במעשה הנפילים שהגבורים נלחמו עם יושבי שמים ובנו הרים בבנינים ותלו תלים לעלות השמימה, ובא להם הטעות הזה כיון שידעו שהנפילים אנשי השם היו גם אנשי דור הפלגה היו מפורסמים כאשר אמרו בענינם ונעשה לנו שם, וערבו זה בזה, וכן כתבו היונים שבלל אלהים את לשון בני אדם אחר המבול כאשר נקצרו ימיהם ובקשו ממנו להאריך ימיהם: — שפה אחת, אחר כל החקירות העמוקות אשר חקרו מבקרי הלשונות תמצא מה יקרו דברי תורתנו וראה זה מצאו: — כל לשונות בני אדם היושבים על פני חלק הארץ המזרחי ר"ל על פני אייראפא אזיא ואפריקא (כי לאלה השקיף כאן הכתוב כאשר אמרתי לעיל) תסתעפינה משני גזעים הגזע הא' יקרא בשם לשון בני שם סעמיטישע שפראכען והגזע הב' בשם לשון בני הודו — יפת אינדא — גרעקא — גערמאנישע שפראכען — לשונות בני שם כמו העברית והערבית ואחיותיהם ובנותיהם אשר ילאו תבנה יש להם שרשים בעלי ב' הברות, וההברות ההן יש להן תנועות שאינן משתנות כל כך, ולשונות הודו — יפת יש להן שרשים בעלי הברה אחת ותנועות שונות ומשתנות לרוב, ועכ"ז יש דמיונים הרבה מאוד בין אחת לאחת — ואציג פה לדוגמא איזה מלות ד"מ איש בעברית isa בסאנסקריט (הודו עתיקי) נער naru אחד eka שן או תן denta (ברומית dens באשכ' צאהן): שש, shash (רומית sex באשכ' sechs): שער, תרע (באשכ' טהירע) duar קרן korna (ברומי' cornu): אף, api (הויך) אב appu חבלים aghul חור הו ער ועייר ar אם amba בירה bari, bura (ביונית barys בירג) יש ust

(הייזט): ניבך אי ביזג, misca (ברומית misceo) פרש parush: פרתמים, parthuma (ובאה ביונית proteros דער עירסטע) קוף kappi: שרף, sarpa (ברומי' serpeno): שבע, sapta (ברומית septem זיעבען): תיבייב, teogei. ועוד רבים הנך רואה שאם כל העמים האלה רחוקים כרחוק מזרח ממערב, ועוד יש דמיון בלשוניהם בלי ספק מקדם היתה לשון אחת אם כל הלשונות האלה, וכן ידענו בברור שבבקעה הנאמרה כאן משם היה פרוד הלשונות כי שם ימצאו שרשי כל הלשונות ובפרט אם ישמנו דברים וענינים הבאים לכל אדם ר"ל אם לא ישמנו ענינים מותרות הרגלות אשר לא יתכן שלכל אחד מיתן אחד כי אין זמרות האהלות שוות וכן תמצא הדמיון ההוא בשרשים שהם בעלי ב' אותיות כמו אב אם את וכדומה; וכבר ידענו ג"כ מתוך אמות לשון פעלוויה (עי' לעיל ב' ח') שעמלו בני אדם להתאחד בלשונם ולא יכלו, מכל זה נראה להדי' שהיתה מקדם לשון אחת לכל בני אדם והיא היתה בעלת ב' אותיות כאשר באמת אמרו המדקדקים שבלה"ק (שהיא לדעתנו הישנה מכלן) היא היא בעלת ב' אותיות ד"מ פל בל מל שמהם נפל נבל נמל אמל אבל או כר שממנו אכר ככר מכר בכר דכר זכר נכר סכר עכר שכר וכדומה — והענין כן מתחלה לא היו לבני אדם כי אם איזה מלות לסמן את הנצרך יותר לרעהו, ואולם כאשר רבו הצרכים ותעל גם ריב ומלה בבני אדם ויפרדו איש מעל רעהו ויסעו למסעיהם, וכל אחד ישמן את הענין כפי דמיון נפשו, וכפי אשר נראה לו הטבע סביב, וכן נפרדו לשוניהם וזה הטעם ויהי כל הארץ שפה אחת ר"ל לשון אחת ודברים אחדים ר"ל רק איזה מלות מעטות היו להם ונתרבס עם ואחר אויף ערדען גיר איינערלייא שפראכע אונד איינצעלנע ווערטער ויהי כאשר נסעו מקדם והלאה ויחשבו לבנות מגדל ולעשות שם ולעמוד כנגד מלות הבורא שאמר פרו ורבו כי לא לתוהו יצרה כי אם לשבת ברא את הארץ, וירבו הצרכים, ואז כאשר ערהו להביע עוד מלות אחרות, אז נהיה הדבר הזה שנפרדו איש מעל אחיו, והעונש אשר הגיע להם בעד מריס היה להם לטוב גמור ולתיקון העולם: (ב) ויהי בנסעם, שרש נסע ענינו כריתת היתדות שנטו עליהם האהליהם והוחל על הליכה לדרך וכן להפך ויעתק אהלו או ויאהל או לשון גור כי דרך רועי צאן שנוסעים ממקום למקום וגרים במקום מרעה זמן מעט אחר טעם גור, כל אלה נאהלים ממנהגי רועי צאן: מקדם, הנה אררט הוא בצפון לבבל ואיך שייך לשון מקדם? ובתרגום נאמר בקדמותא ר"ל מאתן קדום וי"א במקדם כמו לקדם וזה איננו הן מפאת הלשון הן מצד מחקרי ארץ כי בבל לדרום אררט הוא ויש אמרו שקדם הוא הר בארץ בקטריה שנקרא כן וכל זה איננו ולכן נראה שכל שטח הארץ עד נהר חדקל יקרא בשם קדם: בקעה, ענינו גיא בכל מקום וכאן ענינו השפלה:

(ג) נלבנה לבנים, פירשנו המלות בס' ביאור וכבר נודע כי בבבל בנו כל בתיהם מטיט נשרף בקרקטיינע, וכן נמצאו עד היום הזה הרבות ממגדל בבל (הנקרא בעלוסטהורם) כי' ב מילין מבהגדד ויש בו אתהיים בניים ולבניי' עד ח' עליות והתחתונה כח' אמות רחבה וגבהה כלר בנוי מ... ואחר ... היה להם אין סרף הנוטף מן ההרן הנקרא יודענפעך רו ערדפעך, והוא מצוי לרוב בבבל ובסוזן ועל הוא יס הכספי, ושם נובע מנקיקי ארן, הו בבירות יונלה עם היהוד וכתבו הנוסעים שמיון לבגדאד הנ"ל (י"ב מילין מבבל) נמצא בור אלה אחד וממנו נוהג לכל כברת הארץ סביב, וזה פי' מלא המר, וכבר בהגני הוירית רבים במיתות — והאלכסנדרוס המוקדון רצה להעביר הדמון ומעי הגלה מעל כוי המגדל הנפיל, והיה נצרך לו"ד אלפים עובדי סבל ותולוכי הדמון. (ד) ונעשה

---

thümer von J. Cassel, והנה האבם הזה חשב כמו כן אך נטה הרבה פעמים מדרך הפשט במאמרו על גוג ומגוג ועל תולדות בני נח ובמקום אחר אדבר על מהות הספר הנ"ל אי"ה.

לנו שם, הענין כמו אנשי השם שרצו להיות מפורסמים ויש שפירשו שם מענין סימן ר"ל שרצו לעשות סימן הנראה למרחוק לבל יפוצו ולמען ימצאו דרך העירה אשר בנו או שבנו להם מגדל וי"א **שם** הוא כינוי לאליל שהיה להם: (ה) **אשר בנו בני האדם**, דרך לאוק (איראניע) כמו יושב בשמים ישחק: (ט) **בבל**, כבר אמרנו שהכתוב נותן רמז וזכר לשמות עצם פרטי כמו קין מקנין ומשה ממשיה וכדומ' (עי' ס' שמות ב' י' ותקרא את שמו משה מה שכתבתי שם) אף שיש עוד טעם אחר לדבר וכן הענין כאן כי מלת בבל אין ספק שנמשכה מבל שעבדו לו הבבליים, זה בעל הצידונים והיינו השמש וכבר כתבתי מזה בהקדמה ושם בבל כמו בלבל וכן גלגלתא: (י) **אלה תולדות שם**, מכאן מתחיל חלק ב' מספר בראשית כאשר חלקנוהו בהקדמה כי תמו סיפורי מעשה בראשית וכאן מתחיל במעשה האבות השלשה שהם לאותות ולאנשי מופת לבני ישראל אברהם יצחק ויעקב — ישראל וכולם בני פלג שהניח לעיל עד שבא לכאן, וכיון שכל אחד מהאבות הנזכרים כאן נתנו שם למקום מושבם שמענו מכל מה שנאמר פה כי שם היה חי במדינת ארפכשדיטים עד סילא משם שלח ר"ל היונג דער אויסוואנדערער ומתנו עבר וכו' עד תרח אבי אברהם והנה גם רעו שם מקום Ragau אצל היונים וסרוג בשכונת חרן ואצל עיר הנקרא Karrai בין אתאזאראס ובין נהר פרת באגם נהרים: (כח) **באור כשדים**, אור אינו לה"ק כי לשון כשדית והיינו עיר והענין כמו עיר — מואב ער — כשדים רבת — בני כשד בין מיצים ובין חדקל הנהר, ומשם נקל לבוא אל חרן, וגם עד היום הזה יש שם עיר אחת קטנה בשם זה: (ל) **ולד**, תאר' ילד כמו וזר תגלי כ"א ח': (לא) **אתם**, אפשר שהוא כמו יחדו כי ויצאו לשון רבים לא שייך לכאן לולא נאמר כן:

פרשת לך לך

יב

(א) **אל אברם**, אומר בולר עוללות יען שהוכרחתי לקצר באורי מפה והלאה מטעמים אשר אעריך עוד בסוף הספר, הבאתי בהקדמה כללית לכל אחד מהאבות ואם גם לא אשאיר מה ששייך להבנת הכתובים מ"מ אקצר בתוך הבאור ואשים היותר ראוי בהערות ומבוא לכל סיפור מקורות האבות ר"ל אברהם ויצחק ויעקב ויוסף שעל ארבעה אלה נוסד כל ס' בראשית מכאן עד סופו:

הנה אברהם אבינו זה האיש אשר השם חפץ ביקרו ואשר גדל את שמו בין כל העמים ממנו יסופר בפרשה הזאת ובב' פרשיות שאחריה, נחקור מתחלה על מהות מחיתו ועל מקום מושבו ועל תדותיו — וכיון שיש סיפורים רבים בפי כותבי ספרים ישנים הן מבני עמנו כמו ביוסיפון ובפילון היהודי ובמדרשים הן משאר עמים לכן אין לנו לעשות אלא לשמוע דברי תורתנו הקדושה והנאמנה ולא נסגית על שאר הגדות — אברהם רועה צאן היה, נולד באור כשדים ויצא מאור כשדים עם אביו עד חרן, וקודם מות אביו הלך עפ"י ד' לארץ כנען כי כשנולד אברהם היה תרח בן שבעים שנה וכשיצא אברהם לכנען היה אברהם בן ע"ה הרי היה תרח בן קמ"ה שנים ותרח חי ר"ה שנה הרי שחי תרח עוד ס"א שנים אחר יציאת אברהם מחרן, לאחר כמה מסעות כדרך הרועים בא לאלון ממרא ושם אירע המעשה שנאמר בסימן י"ד שנשבה לוט מאויבי ארצו וילך אברהם לעזרו וא"כ היה ראש משפחה ולו עבדים רבים למשמעתו, והיה כאחד ממלכי ארץ כנען שלא היו מלכי ארץ גדולה ורחבה אלא כמו שרים שלהם עבודה רבה וכמו כן אמרו לו בני חת נשיא אלהים אתה בתוכנו משמע שהיה מלך וכאן כמו מלכי צדק מלך שלם (שזה אינו ירושלים כי מעבר הירדן היתה כנאמר יהוש' ג' כ"ג וכן נראה להדיא ממפת הארץ) והנה היה בברית ענר אשכול וממרא ובפרט בחלקת ממרא היה שוכן כידוע, ואפשר שלכן כרתו ברית להלחם יחד עם אויבים הבאים לארץ, ואולם בהיותו עברי היה נפרד מהם כי גר ותושב היה רק עמהם אך כבדוהו מאוד, כי כנראה גם המה יראו ממלכים הארבעה בשנער ואלסר ועילם וגוים שהיו בצפון מזרחית ואפשר שנתנו מס להם כאשר עשו אנשי עמי הנגב סדום עמורה אדמה צבעים ובלע, ומזה ראי' שהכנענים כבר ירדו אז ממעלתם, וכבר באתי בס' שמות (בהערה) שהיו יושבי כנען מתחלה חכמים בחכמת המדינה ועי"י ריבוי הדעות והקניינים נחלשו כדרך בכל קורות ותהלוכות העמים, ולכן אין ספק שהכנענים היטיבו לכל תושבים ובעלי בריתם הבאים ממרחק עם חיל ועבדים, וכרתו עמהם ברית למען יושיעום מכף אויביהם, ובאופן הזה היה ג"כ אברהם בעל ברית ענר אשכל וממרא וכן כרת ברית עם אבימלך מלך גרר — וזה תחלת ישיבה בארץ, נסע ממקום אל מקום עם עבדיו כדרך יושבי אהל והיה המגולה והמבזה לכל הנפש אשר עשה בחרן, ומתחלה היה בעזר יושבי הארץ ואולם כיון שפעם הושיע את זה ופעם את זה הלך הלוך ונסוע: כי הגוים האלה אף שכבדוהו ואנסוהו עכ"ז לא היה לבבם שלם עמו כי רק בעבור שהיו צריכים לו יראו ממנו וכאשר מת כבר סתמו בארות יצחק בנו (מה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים, בכל עת שנצרכו לבני ישראל היו מכבדיהם, ואם לא יועילו להם בעת יבזו לכל ברית אשר כרתו), ואף שאפשר שעוד עבדים אחרים באו הנה ע"ד זה מכל מקום לא אחד מהם שהיה יכול לחזק פה מושבו כאברהם העברי. כי נחור אחיו ישב בחרן וי"ב בניו הנאמרים לקמן סי' כ"ב ישבו עד מזרח א"י, ואולם ספו תמו בארך הימים כי אין מענן לא נשאר שום זכר להם עוד במקרא אבל עוץ אפשר היה גדול ומפורסם, אך בארך הימים אדום כבש אותו, עוד היו עברי' כנראה שדמשק בין פרת ובין א"י *) ובנגב מדמשק היו עמון ומואב מבני לוט שהיה ג"כ עברי מכאן

*) אנשי דמשק אמרו שהם מזרע אברהם.

והלאה למדבר ישבו וי"ו משפחות בני קטורה פלגש אברהם במזרח לא"י עוד י"ב משפחות מבני ישמעאל בארץ ערב, ואלה בני פלגשים שטו במדבר, ויפרדו משאר העמים אשר היו אכרים ועובדי אדמה וכן בני מדין — ובארץ כנען לא ישב כי אם אברהם אב ההמון הזה עם אשתו שרה ושם נולד בנו יצחק, ואולם מכל מקום גם הוא ישב בארץ הנגב תמיד — הנה זה מאשר ראיתי להקדים בענין משעיו ואם נחקור בענין מדותיו נשאל מתחלה איך ידע את ד', כי כאשר נאמר ואמר אל אברהם וכו' באל שדי נראה להדי' שלא נגלה לו הקב"ה כאשר נגלה למרע"ה, ואולם מ"מ נראה להדי' שלא עבד ע"א אלא קרא בשם אלהים אחד והיה יודע אחדות השם, וגם האמין בחסד וברחמי השי"ת ולא כגוים סביבותיו שאליליהם בעלי קצף וחמה בלי חמלה וחנינה או שיחסו להם מדות רעות ממדות בני אדם, ואברהם אבינו אף שלא ידע בשם הוי"ה מ"מ היה כהן לאל עליון ולבעל הרחמים והחסד, וכיון שמצאנו אצל יעקב שאמר הסירו את אלהי הנכר והיה אצל מהביי ומבי אביו אין ספק ששנאת אברהם לכל פסל ומתועבת האלילים — גם נצטוה במצות מילה שהיא סימן כהונה לכל בני קדם כי ידוע שנמולו הכהנים באלות השם, והנה מדותיו הן באהבת הבריות הן באהבת כל האנשים הן בשנאת בצע ובהכנסת אורחים יועות, והמובחרה בכל מדותיו היתה אמונתו אשר האמין בד' ואשר בשמו קרא בכל המקום ובנה לו מזבחות עד שנאמר ממנו אברהם אהובי והנה אף האחרונים הרבו הגדות רבות על אברהם אבינו ובפרט בני ישמעאל, והיוסיפון מספר בשם בערחזום כי גם הוא שבח את אברהם כי היה חכם מופלא מאוד ושמו הולך בכל הגוים ויש מן היונים שספרו שהיה בקי בחכמת הככבים ואפשר שחשבו את זה מפני שהיה מאור כשדים, והכשדיים היו מפורסמים בחכמת מהלך המזלות ולכן אמרו היונים שאברהם ויוסף באו למצרים ללמד בני מצרים החכמה הזאת וחכמת ההנדסה כי יוסף אומרים שהיה חכם בהנדסה ובחשבון המדות והאמות והמטבעות, והאמת שלמדו המצריים החכמות האלה מהבבליים שהם היו הכשדיים ומאמר מחוקק הערביים בני ישמעאל המשתבחי' שהם מזרע אברהם גם הוא מאמד סיפר סיפורים הרבה מאברהם שבדה מלבו ואולם מכלם נראה להדי' שהיה משובח מאוד ומפורסם בין כל הגוים ונתקיים בו ונברכו בך כל משפחות האדמה — עוד יש לי פה להעיר בטרם אשים הערה הכללית הזאת שמצאתי בשם פאקלקע החכם שראה בקאירה בירת ארץ מצרים פרשה אחת נחלקת לפסוקים כמו פסוקי התורה, והפרשה ההיא כוללת מעשה שאירע לאברהם, והועתק המגלה הזאת מגליון עתיקי וישן נושן, והתרתי לתרגמה ללשון עברית, ואציג לך פה העתקתי שעשיתי לפי שהמעשה הזה הוא יקר מאוד, וגם תוכו דברי חן ויופי ומוסר השכל, ואת הפרשה שמצאו כפי העתקה שעשיתי ממנה :

(א) ויהי אחר הדברים האלה וישב אברהם פתח אהלו כחם היום :

(ב) והנה איש בא מן המדבר זקן מאוד ובא בימים, הלבינו שערותיו וזקנו לבן וארוך מגיע עד מתניו, והוא נשען על מטהו מרוב זקנתו :

(ג) ויהי כראות אברם את האיש ההוא ויקם לקראתו מפתח אהלו ויאמר :

(ד) הנה נא אדוני סור נא אלי, יקח נא מעט מים ורחוץ רגליך וסעוד לבך ולין פה הלילה והשכמת למחר והלכת לדרכך :

(ה) ויען האיש ויאמר לא כי פה תחת העץ אשען :

(ו) ויפצר בו אברהם מאוד ויאל האיש ויקם וילך האהלה :

(ז) ויקח אברהם המאה וחלב ועגות אפה וישם לפניו, וישבו יחדו ויאכלו וישבעו :

(ח) ויהי ככלותם לאכול לחם וירא אברהם והנה האיש לא ברך את ד', ויאמר אליו מדוע לא תברך את ד' אלהי שמים וארץ :

(ט) ויען האיש ויאמר לא אלהיך אלהי לא ידעתי את ד' וגם בשמו לא אקרא, יען כי אני עשיתי לי אלהים אשר אתי בביתי ואשר ישמעון בקולי בכל קראי אליהם :

(י) ויחר אף אברם באיש ההוא ויקם עליו, ויגרשהו מעל פניו המדברה :

(יא) ויקרא אליו ד' ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני :

(יב) ויאמר אליו ד' ואיה האיש הזקן אשר בא אליך הנה היום :

(יג) ויען אברהם ויאמר אדוני ד' האיש ההוא בשמך לא קרא ואיתך לא ברך על כן גרשתיו מעם פני המדברה :

(יד) ויאמר ד' אל אברהם לאמר : הן מאה ותשעים ושמונה שנה כל ימי חיי האיש ההוא נשאתי את פני האיש ההוא ולא הכרתיו מעל פני האדמה, כי אם לחם האכלתיו ושמלה הלבשתיו ולא החסרתיו כל, ידעתי אף ידעתי כי איננו שומע בקולי וימר בי, ובכל זאת לא מנעתי ממנו חסדי ואיך הרימות אתה את ידך לגרשהו מבלי תת לו ללון באהלך רק לילה אחד :

(טו) ויפול אברהם על פניו ויאמר אל יחר אף אדוני בעבדך, הנני כי חטאתי סלח נא הפעם :

(טז) ויקם אברהם וילך המדברה לבקש את האיש ההוא, ויקרא אותו קול גדול, וימצאהו שם וימהר אברהם להשיבו אל אהלו וייטיב אברהם עם האיש ההוא וישלחהו בבקר לשלום :

כאלה הגדות רבות אשר בפי בני אדם מאברהם אבינו כלם מורים על ערך ופרסום האיש, ואחר ההצעה הזאת הכללית אבוא לבאר רק כמה פרטים בפרשת לך לך וירא וחיי שרה לקצר הענין. —
(ו) **שכם**, נקרא כך המקום ההוא לפי שהיה בשכם או בגב הר אפרים, ובזמן הזה נקרא נאבלוס ושם דוכנים כעת כותיים: **אלון**, הוא עץ ששמו טהערעבינטהע והוא דומה לעץ אייכע שלנו ואומרים עליו שהוא קים כאלף שנים ולכן העץ ההוא מועיל מאוד לקביעת מקום כי לא זז ממקומו ימים רבים: (ח) **בית אל**, ד' שעות בצפון ירושלים ובקרוב ירחו בהר אפרים גם המקום הזה ידוע ומפורסם מאוד במקרא, והנך רואה שמקום שכם וכן מקום בית אל כבר הוקדשו ע"י אברהם: (טו) **פרעה**, ידוע שאין זה שם עצם פרטי אלא כל מלך מצרים היה נקרא כך ומדקדקי לשון מצרית אמרו שהשרש rouo היינו מלך ופי הוא במצרים כמו ה' הידועה שלנו וא"כ פ—רעה כמו ה — מלך ואולם גם בלשון הקד' פרע ענינו ראש וכן תשמש השרש בשופטי' ה' א' וכן יש לפרש מראש פרעות אויב: (יז) **וינגע**, כל לשון נגע שבמקר' הבא על חלול קדשים ועל חלול השם ענינו צרעת ולכן נראה שגם כאן ענינו צרעת:

יג

(ז) **והפרזי**, מצאנו העם הזה בכמה מקומות מכאן משמע שהיה סמוך לבית אל ולקמן ל"ד ל' נראה להדי' שהיה סמוך לשכם וביהוש' י"ז ט"ו מצאנוהו בצפון הארץ ובשופטים י"ד בדרום הארץ ומזה נראה שענינו פרז ר"ל שאינו שוכן בכפר אלא בבקעה והוא עם רועה צאן נדד משבת הולך ונוסע ממקום למקום: (י) **ירדן**, שרשו ירד וענינו הנהר והיורד מן ההר (כמו שאומרים בל"א רהיין שנגזר מן רינגען וכן דהנויא מלשון דונען שהוא נזיבה בל"א עתיקי) מקור הירדן בהרי לבנון ומשם יורד אל ים כנרת עד ים המלח בין שני טורי הרים בעמק שרחבו כ"ג מילין שלנו, והעמק הזה הרים סביב לו עד שלצד דרום סמוך לירחו הוא נפתח וכמעט עגולה סובב את ים המלח, ובטרם שחת ד' את הארץ היה כאן עמק השדים ואפשר שהיה ים קטן שם אשר אליו נשפך הירדן, כי לולא כן לא ידענו אן היו תוצאות הירדן מקדם, והעמק הזה היה א"כ משקה מאוד מירדן אשר נשפך שם ולכן אמר הכתוב כגן ד' כארץ מצרים שהיא משקה מנילוס כן היתה ככרת הארץ ההיא מקדם: (יח) **באלוני ממרא**, ממרא אמורי היה וישב סמוך לחברון ושם עד היום הזה נראו אלוני ממרא, והעיר חברון מלפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים כידוע:

יד

(א) **אמרפל**, כל המלכים שנאמרו כאן לא נודעו ואולם מצאנו דמיון פתרונם במלכים שהיו אח"כ בארצות האלה ד"מ אמרפל בלתי ספק ענינו הנלחם — בעד אלהיו וכן סארדנפל שהיה בארץ ההיא אח"כ: **ואריוך**, אומרים עליו שענינו האריה הגדול ומצאנו דוגמתו שם ארבאצעס וכל אלה המלכים היו רועי צאן ושרים נכבדים גוטסבעזיטצער: (ב) **עשו** תמורת ויעשו: **בלע**, בדרום ים המלח היה ונקרא צער כי מצער היא וכן קראו לו היונים בשם segos: (ה) **את רפאים בעשתרות קרנים**, רפאים נקראו כל הגוים האלה בנגב א"י כאשר בארתי הענין בדברים ב' י"א ואולם הוא פרטי לבשן וענין עשתרות קרנים בארתי בכמה מקומות כי עשתרות שם אליל נקבה המושלת על הילודה עי' מה שכתבתי דברים ז' י"ג שהיא הנקרא מולדתא ובעבור שנמשלה לירח ציירו אותה בדמות קרני ירח וי"א לפי שיושבה בין ההרים נקראה כך העיר תהוס ואימים וחרים כלם פירשנו כבר בס' דברים: (ז) **וישובו**, ממזרח הירדן באו עד ארץ ערב וישוטו וישובו במערב הארץ לצפון ויכו את העמלקים: **עין משפט**, יש אמרו ששם מי מריבה ולפיכך נקראו עין משפט לפי שרבו שם בני ישראל ובבמדבר י"ג כ"ו כתבתי וזה לשוני שם קדש לדעת רהבינמאן הוא הנקרא היום עין — אל — ווייברא ויפה טען עליו החכם עוואלד כי ממשמעות הכתובים היא יותר לצד צפון ואמר הוא כי נקרא קדש מעיר שהיתה בנגב א"י והטעם שנקרא עין משפט לפי שמצאנו שהיה לבני העיר מזבח ותרפים שם ושאלו פי האורקלי במדבר כמו המצריים במדבר לינאו את פי הורקלי יופיטער האליל ולכן נקרא קדש שהיה מוקדש לאליל וזה פי' עין משפט דיא קוועללע דינס ארקעלס: **בחצצן תמר**, נקראה כך משום תמרים בצומחים שם לרוב והיא הנקראה אח"כ עין גדי: (י) **חמר**, בארנו למעלה שהוא הנקרא ערדהארץ יודענפעך אספאלט, ועד היום הזה בא על פני מי ים המלח לפעמים חמר ההוא, והיה העמק ההוא לפני שחת ד' את הארץ כעמק הצל ים הקספי שזכרנו למעלה גם שם נבקעה האדמה בכמה מקומות ע"י החמר הנובע שם, והבורות לפעמים מכוסים בחול, ובכן לא ישגיח ע"ז וכמעט יפול בשחת ועוד עד היום הזה סמוך לים המלח יש בארות חמר, ושמו ציונים לעוברי הדרך למען ישמרו את נפשם: (יד) **וירק**, משרש ריק והפעיל יורה על הוצאת חרב מתערה וא"כ היה ראוי להיות וירק את חרב חניכיו ובתרגום הע' תרגמו כאלו נכתב וידק בד"לית ר"ל שהיה מונה ומספר אותם: **עד דן**, אינו דן הנקרא מקדם ליש או לשם אלא מקום אחר: (ט') **חובה**, עוד מצאו כפר בשם הזה כמו שעה מדמשק והוא לצפונו והענין משמאל כיון שבני קדם ישימו פניהם למזרח אם ירצו להגביל המקום וא"כ אחוריהם מערב ומימינם נגב ומשמאלם צפון: (יז) **עמק שוה**, לצפון ים המלח הוא: (יח) **והוא כהן**, כהן מתא כדרך מלכי קדם וענין המעשר הוא מנהג ישן נושן נהוג אצל כל עמים קדומים לתת מעשר לכהן: (כג) **שרוך נעל**, ידוע שהיו לובשים נעלים הנקראים סנדלים (סאנדאלען) תחת כף רגלם וקושרים אותם ברצועות סביב לרגל. —

טו

(ב) **ובן משק**, פירש משק קשה מאוד לפרשו ובתרגום הע' תרגמו בן משק כאלו אמר אליעזר היה נקרא משק וי"א שהוא כמו משך ועניינו בן נחלה וי"א בן עלתי וכל זה דוחק: — (ג) **יורש אותי**, כי כן מנהג בכל ארצות הקדם אצל עמי רעי לאן כי שרי מקנה שלהם היה כבני בית לאדוניהם, אותם יאהבו ולהם נותנים נחלה בשדה ובמקנה, ואולם נראה ג"כ שאליעזר היה שאר בשר לאברהם מדמשק כאשר בארתי בהקדמה כללית: (ד) **ממעיך**, י"א ממעי שרי והיינו נכון אלא ממעיך ממש כי כן תמלא בכל לשונות אירופה בלשון הינדו יאמרו לבן שהיא היוצא ממעיו אביו: (ו) **ויחשבה לו צדקה**, אף שלא ידע עוד שם הוי"ה שעניינו השגחה פרטית ועתידות והקיום לנצח האמין בד' הצדיק והנאמן שלא ישקר וזה טעם לצדקה ר"ל אשר לא השיג בכח השכל האמין ומה יפורש פ' וארא כאשר בארתיה במקומה ע"ש: (י) **ויבתר**, ענין בתר בתגוף הפותיות בתר והיינו כריתה ומנהג לכרות ברית ר"ל לבתר בתרים ולעבור בתוכם הוא נכון גוף ונמצא מזה גם בלשון יוונית ובדומיות מלינת icere foedus מזה הענין ויש שאמרו אלא רמז לברית קיים כי המלח אינו נרקב ומזה ברית מלח: (יג) **ארבע מאות שנה**, בארוכות דברתי ע"ז הענין בשמות בהלעה ובפסוק ומושב בני ישראל: (טז) **ודור רביעי**, וכן נתקיים כמו אלעזר בן אהרן בן קהת בן לוי היה מדור רביעי והוא בא לארץ כנען: (יז) **ולפיד אש**, רמז להקב"ה שנגלה באש כמה פעמים ודמיונו מצאנו המנהג אצל הכשדים שעוברי בין הבתרים לוקחים בידם נר דולק: (יח) **מנהר מצרים**, לאו דוקא עד שם כידוע וכן הענין ביהושע י"ג ג' ונקרא נהר פשוט וכן שיחור ושיחור הוא תרגום מלת נילוס כי neilas עניינו שחור ונקראה הנהר כך מטיט השחור הנשאר על פני הארץ בעת יצא הנהר מגבולו להשקות את ארץ מצרים: (יט) **הקיני**, כל העמים האלה ומחקרי ארצותם באדרו בהלעה לס' שמות:

טז

(ב) **הגר**, בערבית עניינו נוס וברח וכן קוראים לבריחת מחמד אשר ממנו מונים שנותיהם הערביים בשם הגירה (Hedschira) ונקראת הגר כך על שם בריחתה: (ז) **מלאך**, הוא הקב"ה כי כל אותותיו אשר יעשה להגלות לעין בשר ושם המה מלאכיו כדכתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט: **שור**, הוא המקום הנקרא פעלוזיום וכעת Dschofar בין ים המתנעי ובין לשון ים הערבי: (יב) **פרא**, ענין הפרש משר ורילת רגלים ונקרא כך הערוד Onager דער ווילדע עזעל אשר היה מלפנים במדבר סמוך לא"י וכעת בטרטריה בפרס ועריב, והוא נמכר כסום וגבהו כאילת ואין יכול להכנע ולהכבש ואלין נמשלו בני ישמעאל השבטים במדבר ויפולו על אים אורח ידם בכל, והם מתפארים עד היום הזה בדבור הנאמר כאן ממנם אך אומרים שהגר היתה אשת אברהם ולא פילגשו: (יג) **אל ראי**, תרגמו הע' אל הרואה אותי ונראה שעניינו אל המראה וכן היה המנהג במצרים לכבד את אלהים בתת לו שם נכבד: **הגם הלום ראיתי**, בתרגום הע' פה ראיתי את ראי האל הרואה אותי כמו וראית את אחורי ופני לא יראו ואין הדבר כן אלא כמו שתרגם הרמ"ד או שפירושו העוד אני חי אחרי שראיתי פני אלהים, כי לא יראהו אותו האדם וחי: (יד) **לחי ראי**, כדרך הכתובים לתת זכר לשם המקום אף שיש עוד טעם אחר לקריאת המקום ואמרו האחרונים שהענין כמו לחם ההר שכן נקרא מראה האדם שהוא למעלה וכן פני ההר תמר' לד ההר ונשאלים כל אלה מגוף האדם וכן לחי מפרסים כמו לְחִי ועניינו חרון ושן ההר לאקען איינעס בערגעס ועניינו שן ההר הנראה אלי בעת לרתי זה דוחק בעיני: **ברד**, אינו ידוע איה המקום הזה וי"א שהוא שור וכן תרגם האונקלס שקדמם בזה:

יז

(א) **אל שדי**, היינו בת הכחות וגם מענין שדים ורחם עניינו המשפיע מטובו לכל בשר: (ה) **אברם**, עניינו אב—רם ר"ל אב הנשא הרחם מכל וקראו לו בשם אב—רהם כי שרש רהם בערבית כמו מלת המון בעברית וא"כ יהיה הפירוש אב המון ר"ל עמים ואולם נתוסף הברת הם מלשון המון ולא מערבית והר"ים נשאר משמו הקדום והנה מצאנו הרבה פעמים שבינה הש"ת שמות אנשים לכבודם ולתפארתם וכן המנהג ג"כ אצל בני קדם שכאשר יעלה האיש מעלה מעלה ישנו את שמו, וענין שרה תמורת שריר הוא נכון מאוד כי שרה מלשון שורר עניינו ממשלה ואולם אם נחקור בעיקר השרש נמצא כי הושאל מריבוי הבנים כי כך הענין בערבית וא"כ כיון שהיתה עד עתה עקרה נקראת שרי וכאשר ילדה בן היתה רבת הבנים כי ממנה יצאו כל שבטי ישראל וזה טעם שרה ובמדומה נשאר השם אברם ושם שרה ג"כ בהגדות ההודיים שאב שלהם נקרא ברהמה ואשתו סהראה ואפשר שגם המה לקחו השמות האלה מדברי הקבלה. (יח) **ויצחק**, יש שתרגמו ויתפלא לפי שהאמין אברהם ולא היה צוחק ואולם הענין שצחק מחמת שמחת לבו ותמיהת נפשו לא כאשר צחקה שרה: (כג) **וימל**, הנה מלאו תלים של ספרים כתבו האחרונים בענין המילה ומקורה וטעמה, ולא עלתה בידם לבוא על יסוד הדבר — אמת שמנהג המילה נתפשט מאוד בכל ארצות הקדם ורבים מאומות כמצריים והפלשתים נמולו, ואצל המצריים היה הדת שכל כהן ימול וכל אשר יקרב לאכול מזבחי אליליהם ולא ימול את בשרו אחת דתו להמית, וגם אצל אנשי קָטשאהייטי באמצע הארץ אויסטראליה שלא בא לשם שום שמן מן המלוה הזאת עכ"פ מלת מילה נהוגה ביניהם ושמו המפרשים טעמים רבים לדבר י"א שערל אין מוליד כל כך כנימול, וי"א

שע"י המילה נתמעטה תאות המשגל וי"א לפי סברתו ערלות אויביהם בלאתם למלחמה נמולו הגוים האחרים להכיר מי משלהם ומי לנגדיהם, ואולם כל זה שקר ושוא כי חוקרי הטבע וחכמי הרפואה וחוקרי קורות העתים יודו שאין הדבר כן אין הנמול מרבה בנים ואין בערל תגבר התשוקה ואין בין האויבים מנהג דוגמתו, ואין להביא ראי' שהיתה מצות מילה נהוגה במצרים קודם אברהם אבינו, ורק אחר זמן רב הכהנים פתו את עצמם להמול ולהבדל מהמון העם והיתה חרפה לכל ערל כי לא נתנוה לאכול מזבחיהם ולכן כאשר מל יהושע את העם אמר היום גלותי את חרפת מצרים והנכון שטעם המצוה לבני ישראל שיזכרו כמו שעברו בברית ד' ע"י דם בשרם ונפשם כך לא יוציאו את עצמם מן הברית כי אם ע"י דמם ונפשם דהיינו שימסרו נפש בעד הדת והאמונה: —

פרשת וירא

יח

(א) **ישב פתח האהל**, כי כן יושבים הרועים עד היום הזה תחת פתח אהליהם ועל ראשם מכסה לצל יומם: **כחם היום**, הפך רוח היום מה שבארנו לעיל ג': (ב) **וירץ לקראתם**, הכנסת אורחים אחת ממדות ומעלות המשובחות מאוד אצל כל בני אברהם אף בבני פילגשיו עד היום הזה: (ג) **ורחצו רגליכם**, גם זה מתנהגים עד היום הזה והראשון מן הכבודים שיעשו לאורח הוא שיתנו לו מים לרחוץ: (ו) **סאים**, כמה סאה בארתי במאמר קרבן נותר בסוף ספר שמות: **עגות**, רקיקים עגולים ואינם עבים מאוד שמים אותם בין שני אבנים רותחים או באפר רותח, או שיאפו אותם במרחשת ברזל: (ח) **חמאה**, חלב עבה, ובן הבקר אכלו ג"כ כדרך בני קדם שמיד אחר השחיטה יתנו את הבשר על השפוד לצלותו, וי"א כי כאשר באו האנשים אל אברהם היה עת צהרים לכן הרבה להאכילם ואולם אצל לוט באו לעת ערב ולכן לא אפה אלא מצות כי זמן האכילה בצהרים, וטועים בזה כי אצל בני קדם הפך הדבר, אלא שאברהם היה בעל מכנים אורחים יותר מלוט:

יט

(ב) **כי ברחוב נלין**, כי בארצות האלה אין אושפיזא ומקום לינה לאורחים ואם אין איש מאסף אותם הביתה ישכבו בחוצות: (ה) **ונדעה אותם**, אין ספק שזה משכב זכר: (ח) **אוציאה נא**, כדרך מכניסי אורחים שם שנפשם חרפו למות בעד אורחיהם: (יז) **אל תביט אחריך**, או שענינו אל תתמהמה כלום או שפירושו כמו שחשבו הישנים שהגילל המביט אחריו ימות וכן מצאנו דוגמתו בספרי הרומיים ד"א בספרי אָוויד *): **ההרה**, הוא ההר הנמשך למזרח ים המלח הר מלא נקיקים ומחילים ומערות להחבא, והוא נמשך בגבול עמון ומואב: (כד) **וה' המטיר על סדום ועמורה גפרית ואש**, הנה ידענו שנפל ב' מאות שנה קודם למניננו בעיר קְהֶפפענהאגען גפרית מן השמים עם שטף זרם מטר, מן המפרשים חשבו לפרש המעשה כאן בענין זה, ואינו, ועוד י"א שהברק הצית את החמר שהיה על פני סדום ועמורה באש ועי"ז נהפך סדום ועמורה (וכן אדמה וצבוים וסדום הוא כולל לכלם כי ענינו תבערה) ואולם עוד אחרים אמרו שהאויר היה מלא חלקי גפרית הבוערים מהרה ואחד מן הנוסעים כתב שהוא בעצמו ראה סמוך לים קספי (שגם שם יש גפרית וחמר וחלקי האדמה שם כחלקי אדמת סדום וכאדמה סמוך לים המלח) מטר גפרית ואם מלא אש כזה אי אפשר לכבותה במים, כי המים ירבו עוד האויר המבעירם — ואולם כל זה נראה שאינו שייך לכאן, כי כאן משמע לבדי' שבא האש מן השמים, ונשאר שיור מן הסיפור הזה גם בספרים חיצונים, דיאָדאָר כתב כי מי ים המלח נבאשים ומרים עד שלא יוכל לחיות בהם לא דג ולא שרץ מים, וכן כתב טאַציטוס הרומי שהיה בעצמו שם אמר: סמוך לים המלח נראו כל השדות כאלו נבערים מברקים, ועוד נראו שיורים שהיה מקדם כאן מקום מושב לבני אדם, ואולם היום הזה כל כברת הארץ מלחה לא תוציא כל פרי, ואם יפרח פרח או ציץ כרגע יבול והיה לאפר גם נוסעים אחרים יעידו כי בעת חסרון המים נראו שם חרבות בים המלח, ואם יבואו דגים מירדן עד ים המלח או שימותו מיד או שנפשים וישובו אחור, והים המלח ארכו כ"ב מילין ורחבו צ' מילין והיונים קוראים לו Asphatites מאמר (ערדפעך) הנמצא שם ובלשון עם זה דאָס טאָדטע מעער כי אין בעל חי שם יוכל מחיה וכל הארץ שם מלא מלח וגם משרפות מלח יש בשכונתו. אבנים הנמצאים שם מוציאים ריח רע אם ישחנו: (כו) **ותהי נציב מלח**, יש פירשו שנפלה אל בור מלח והמלח ירד עליה והפירוש הזה מלבד שידחק הכתוב אינו מדרכי הטבע, והנכון כי שהביטה מאחריה ותעמוד ולא נסה כמצות המלאך בא עליה גפרית ותהי גויתה מכוסה במלח והיא לאבן מלח, ועוד עד היום הזה שמענו שכל מה שטובעים בים המלח ידוס ויהיה לאבן וסביב לו קליפת מלח, וגם' חכמת שלמה כתוב שהגליע הזה עוד נראה ובאמת יש שם מצבות מלח הרבה אך מי יאמר איזה היא אשת לוט: (לז) **מואב**, הענין מאב ר"ל זרע ומואב היינו זרע אב עי' מה שכתבנו במדב' כ"ב א' וגבול מואב נקלה ארץ כנען ועמון על נהר יבוק לצפון מזרחית למואב:

---

*) ne flectat retro sua lumina, donec Avernas exierit valles. Ov. Met. 10, 51 ne respexeris Virg. Ecc. 8, 102.

כ

(א) ויגר, פי' ראה לעיל י"ג ג' מנהג הרועים ער נאמאדיזירטע: (ב) אבימלך, כנראה היה אבימלך שם לכל מלכי פלשתים כמו פרעה לכל מלכי מצרים ולכן מצאנו עוד הרבה פעמים שם אבימלך וכן בימי יצחק והראי' היותר נכונה שהרי בתהלים ל"ד נאמר בברחו מפני אבימלך ויגרשהו והרי אכיש ברח את דוד אלא אכיש שם פרטי ואבימלך שם כללי: (ד) הגוי גם צדיק, ר"ל כל הגוי כי כלם נענשים בנגעם ואין צריך לדוחק כי גוי יאמר על אחד בלבד: (טז) הנה היא לך כסות עינים, יש שפירשו כסות עינים דרך משל ומליצה לכבודך נתתי לך לכל אשר אתך יפרשו לכל אשר נעשה אתך וזה דוחק לגמרי: ונכחת, י"מ ותהי נכחת ר"ל לא יכלה כלום להשיב אליו וזה מפחית בכבודה של שרה אמנו, וי"מ כסות עינים ממש ר"ל וילון ולעיף כי ממשמעות הכתובים לא היתה מכוסה כי ראה אבימלך את יפיה וכן היה הדרך שהבתולות לא היו מכסות פניהם כי אם הנשואות ועי"ז חשבו שהיא בתולה, ולכן אמר הנה נתתי אלף כסף לכסות עינים לך לכל אשר אתך ובכל אשר תלך ואת כל ר"ל ובפרט ונכחת למען יהיה היכר שאת נשואה ויתורגם איך האבע דיינעם ברודער טויזענד זילבער־שטיקע געגעבען דאס דיענע דיר פיר איינען שלייער בייא דיינער אומגעבונג פאר אללעם אבער דאס דוא אויסגעצייכנעטע זייעסט — ואף שהלעיף יהיה יקר מאוד באלף כסף מ"מ אפשר שדעתו שמן הכסף יקח אברהם קנתו לנעיף וגם זה דוחק:

כא

(ו) יצחק לי, לא נאמר שבעבור זה נקרא יצחק ועוד נדבר ע"ז בהערה כללית לפ' תולדות:
(ז) **מי מלל**, יש אומרים שזהו שיר: **מי מלל לאברהם — היניקה בנים שרה כי — ילדתי בן לזקניו:**
(ח) ויגמל, לפי ספר החשמונאים ב' ז' כ"ח משמע שהיה בשנה השנית וכן שם המנהג:
(יד) וחמת מים, הערבים בעת צאתם לדרך יתנו המים והחלב או היין בחמת של עור גדי, אחר שהמיתו את הגדי יחתכו ראשו ויפשטו את עורו מבלי הוציא את קרבו, ובמקום הצואר והרגלים יתפרו את העור היטב וממלאים שם מים, והנשים הולכות עם חמת מים על שכמם עד היום הזה שם: (כ) ויהי רבה קשת, בני ישמעאל ובפרט קדר וטור מפורסמים מאוד כי בעלי חצים היו קולעים אל השערה ולא יחטאו: (כג) ועתה השבעה לי, כי ראה אבימלך שאברהם הולך וגדול בארץ ולכן ירא ממנו:
(כה) באר המים, כי יקר מאוד באר מים לרועי צאן במדינה ההיא: (כח) את שבע, המספר הזה הוא קדוש אצל קדומים, והוא מספר מלא לדעתם ואפשר שלשון שבועה ענינו קיום וחזוק הדבר ע"י מספר שבעה דהיינו או עפ"י שבעה עדים או עפ"י שבע כבשות כמו כאן וזה טעם נשבע ואשבע בנפעל ר"ל מוכתר ומסובב במספר שבע שהוא קדוש, והבאר אשר שם נשבעו שניהם נקרא באר שבע ולפי שזכר למעלה הבאר הזה לכן סיפר המעשה ונסמכה הפרשה הזאת לקודם לה, ועיר באר שבע ידועה שהיא בגבול נגב ארץ ישראל והפוכו דן שהיא בצפונה, והאומרים שעד היום יש עיר ושמה ביר — שהבאה במקום הזה, ונראה כאן לא היתה תחת פלשתים כי הרי אבימלך שם עם פיכל שר צבאו הלך אל ארץ פלשתים, (והנה כבר הערתי בהערה לפ' נח שהפלשתים היו [illegible] בעלי קרב ומלחמה ולכן לא היה למלך הזה מבנה כאשר היה למלך מצרים אשר מלך על הכרים ועובדי האדמה וגם לא בן משק היה לו כאשר היה לרועי צאן כי אם שר צבא והבן) — וגם אברהם לא היה יושב בגרר אלא ויגר בארץ פלשתים נאמר:

כב

(ב) אל ארץ המוריה, בדרום מזרחית לציון מחובר עמו ע"י גשר, ועל הר המוריה היה בית שלמה ולכן תרגמו בשם פולחנא ר"ל עבדת ד' ואולם בד"ה נאמר הר ציון תמו' המריה לכן נחלקו כאן המפרשים ויש מהם חשבו שאינו הר המריה סמוך לציון אלא מריה כמו אמוריה וי"א היינו מורה אצל שכם ויש חשבו שהוא הר המר הנאמר בשיר השירים ד' ו"ו, ואולם היותר נראה שהוא מריה פשוט וכן לקח אברהם עצים עמו כי לא ימצא שם עץ בהר המריה, גם כיון שראה את המקום מרחוק אין זה כי אם הר הנראה, ועוד שהלך אברהם דרך שלשת ימים לשם: והעלהו שם, כן היה נוהגין בד' אף שידע שד' מלא רחמים ומאד שונא העברת בן באש, מ"מ עשה כאשר צוהו: — (יג) אחר, אברבנאל פי' איל רעה שם ואחרי כן נאחז וי"מ שראה מאחוריו ואולם היה ראוי להיות אחור ולא אחר, וא"ת אחד בד"לית וי"מ כיון שאמר לעיל יראה לו השה ר"ל יצחק אמר כאן איל אחר ולא השה שהיה במחשבת אברהם לעיל וזה מתנגד לאנחת הטעמים: (כ) הנה ילדה מלכה, נסמכה כאן הפרשה הזאת בעבור תולדות

רבקה אשת יצחק, והנה יש כאן י"ב שבטים כמו אצל יעקב ואולם לא היו להם ד' אמהות: (כא) **עוץ**, בארנו לעיל בהערה כללית: **בוז**, היה בשכונתיו וכן ידענו משלשת ריעי איוב: **קמואל אבי ארם**, ולעיל הוא שם אבי ארם ואולם ב' מחוזים נקראו ארם וכן היו כמה שבטים לכשדים ושמות האחרים ומקום מושבם לא נודע לנו: (כד) **מַעֲכָה**, עי' בֵּאור נתה"ש מה שכתב בשם ר"ע ספורנו ז"ל והספק אם מעכה זכר או נקבה לא יותר לנו אם נדע שיש הרבה נשים בשם מעכה כמו אם אבשלום שמואל ב' ג' ג' ומלכי' א' י"ג יו"ד פלגש כלב (ד"ה א' ב' כ"ח) ואולם גם אנשים היו בשם זה ד"ת אבי אכיש מלך גת מלכים א' ב' ל"ט ואבי שפטיהו ד"ה א' כ"ז ט"ז וכן השם אביה פעם ישמש לזכר ופעם לנקבה, ולכן אין לברר הדבר: —

פרשת חיי שרה

כג

(א) **שני חיי שרה**, בתרגום הע' ובספרי הכותים ב' תבות האלה חסרות מן הספר: (ב) **ויבא אברהם**, מבאר שבע ששם היה אז כנאמר לעיל ובזה הותרו כל הספקות: (ד) **אחזת קבר**, קבר כל המשפחה לא מצאנו קודם אברהם בכל העמים, וכאן קבר משפחה הראשונה אשר נזכר בכל קורות העתים — והנה בנגב א"י יש מערות רבות אשר נקל לעשות קברים מהם, ולאחר זמן עשו עמים רבים כדוגמת אברהם, ונמצאו מערות לרוחב ההר חלולות לרוב ובמצרים עשו קברים פתוחים כבור יורדים מטה ובא"י יש מעלות ויהבו מטה, ויש במערה אחת כמה חדרים פתוחים ובכלם חורים וכוכין בקירותם ולפעמים נמצאו ארונות אבן ובמס' בבא קמא שנינו ג"כ מכוכין הללו: (ה) **לאמר לו**, בתרגום הע' נעתק לאמר **לוּ** בשורק נמשך אצלם אל מלת שמענו בפסוק הבא, ויש מן האחרונים שנטו אחריהם שלא כדברי המסורה: (ו) **נשיא אלהים**, יש פירשו כמו הררי אל ר"ל נשיא גדול ואינו כן אלא הענין שהוא נשיא לאל עליון ונשוא פנים: (ט) **מערת המכפלה**, בתרגום הב' העתיקו מערה כפל וכפי' הרמב"ע מערה בתוך מערה ואינו כן אלא מכפלה שם עצם פרטי הוא: (י) **לכל באי שער עירו**, אינם יושבי העיר אלא הנשיאים והשופטים אשר בשערים נודעים כמנהג יושבי קדם להיות מקום המשפט להם בשער העיר ועי' מה שכתבנו על המנהג הזה בדברים ט"ז י"ח ושם כ"א י"ט: (טז) **וישקול**, לא היו להם מטבעות בזמן ההוא כי שקלו את הכסף על מאזנים שהיו להם באזור מתנים תמיד כל סוחר נשא את מאזניו ואת משקלו עמו ולא מצאנו מטבעות בישראל עד ימי דוד לפי ד"ה כ"ט ז' ואולם אפשר שהכותב שם היה משער את הכסף כפי המטבעות הנהוג בימיו ולא שהיו מטבעות כשלנו ואחר גלות בבל העלו עמם המנהג להטביע המעות ואולם להקל הטרח מעליהם לשקול הכסף היו נותנים רושם בחתיכות כסף כמה משקלה וזה טעם עובר לסוחר הנאמר כאן ואינו מטבע וכן היתה הקשיטה, וכמה שקל בארתי במאמר קרבן נותר לסוף ספר שמות: —

כד

(ב) **שים נא ידך תחת ירכי**, על אופן השבועה הזאת נחלקו המפרשים יש שנדחקו לאמר ששם הנשבע ידו לשם לאמר אם לא אעשה לך תמיתני בחרב, כי הירך מקום החרב וי"א שהיו כורתים ברית בדם, וי"א שדר לו בחיי ראשו ולפי ששמו החיים גם בירך לכן שם שם היד והרמב"ע כתב שהוא סימן עבדות כי שומע לאדוניו עי' בבאור, והנכון לפי שהמצוה הזאת היתה אצלם ר"ל מצות מילה נשבע באבר המוליד כדעת חז"ל ואמנם קראתי בספר אחד ושמו לא נודע לי עתה כי הבעדואינען עם ישמעאל כשנשבעים שבועה חמורה יגלו את מתניהם ונושאים את בגדיהם למעלה ואוחזים באותו מקום, וגם אפשר לפי שבנים נקראים יוצאי ירך אביהם והאב היה הנכבד כדרך הפאטריארכען לכן נשבע בירכו: (ג) **אשר לא תקח אשה**, אל תתמה על זה שהעבד לוקח אשה לבן אדוניו כי בן משק ובן בית העבד והוא נכבד מאוד כי הוא לאבי משפחת הרועים כמשנה למלך כאשר בארתי למעלה והאנשים אינם מכירים שם את הנערות והבתולות כי כל כבוד עלמה פנימה ולכן האב או משנהו יקח אשה לבנו: (יא) **אל באר המים לעת ערב**, הבארות בארות מים המה מקומות האסיפה לכל הרועים והרעיות שמה יבואו לעת ערב לשוח ולצחוק ולשמחה ולעונג שמה ימצא העלם את העלמה ושם כורתים ברית והבארות להם כמו הבאלאן שלנו, כי הרועים יאהבו את המקום מקום משקה לצאנם כי הארץ חרבה ואוספים מים אל תוך הבור ויעשו מעלות לרדת אל הבור, ואם יפנו ללכת יגוללו אבן על פי הבאר מפני הסלעים ומפני אבק וחול שלא יפול לתוכה, ואם הבור רק יהיה למקום האסורים: (יג) **ובנות אנשי העיר**, וכן המנהג עד היום הזה במדינה הזאת הנקראת חַרצא וי"א שחרן זה חרצא ויש שהוא בדרום מזרחית לחרצא והיום הוא כפר קטן: (כ) **אל השקת**, יש בארות שאצלם כלים לשאוב מים לאורח ויש בארות שאין שם אלא שקת לצאן והשקת בזמן הזה מאבן גזית: (כב) **נזם זהב**, אין נזם אלא מה ששמים על האזן או על הנחירים וי"א שלא היה המנהג אצל ישראל לשום נזם באף ואינו כן כי אין הוה נכתב נזם זהב באף חזיר ומכל מקום בחרן היה המנהג כך כנאמר ואשם הנזם על אפה: **בקע משקלו**, אל תתמה על זה שהיה הנזם כבד כל כך כי כן נושאים שם ונוסע אחד אמר מה שיקראו שם לצמידים הם כשלשלאות של ברזל שנותנים על יד האסורים במדינותינו: (מג) **והיה העלמה**, דרך כבוד דיא יונגפרויא ונערה כינוי בעלמא איינע דירנע. (מז) **ואשם הנזם על אפה**, העור שבין הנחירים ידקרו

שם ואומנים הנם נחור: (נ) **לבן ובתואל**, אף שבתואל היה האב הקדים לבן אחיה קודם אביה ולהבין את זה צריך שנדע שהאחים היו נושאים ונותנים תמיד עם החתן להשיא את אחיותיהם וטעמם בזה לפי שירצו שמא האב מתוך אהבה לבנותיו או לאשתו האמת כי רבות היו לו, לא יקפיד כל כך על השבר או יתבהל להשיא את בתו ועי"ז ימעט נחלתם לכן נשאו ונתנו האחים ומזה תבין איך עשו בני יעקב בשכם נגד דעת אביהם במעשה דינה אחותם: (נג) **ובגדים**, הבגדים מרוקמים בכסף ובזהב עוד נהוגים שם אצל הנשים כי אוהבות את הפאר ואת התפארת וחומדות זהב מאוד וכן הדרך שהחתן אם הואיל אבי הכלה לתתונה ישלח לכלה כלי כסף וכלי זהב ובפרט נזם אחד יקר מאוד — והנה בארצות הקדם לא ישתנה הנימוס והארת בלבוש בגדים ובשאר מנהגים כל כך כמו אצלנו לכן יועילו כל הסיפורים שסיפרו הנוסעים לארצות הקדם מנהג בני אדם שם תועלת רבה להבנת הכתובים: (נט) **ואת מנקתה**, אף שהנשים היניקו בעצמם את ילדיהן מ"מ העשירות היו לוקחות מינקות ואומנות לילדים והמה המינקות ונקראו כן לפי שפעמים הניקו הנה את הילד והיו חשובות מאוד בארצות השם כמו בן משק בין העבדים כן מינקת בין השפחות: (סב) **באר לחי ראי**, משם נסע אברהם וישב לארץ הנגב אחר קבורת שרה: (סג) **לשוח**, יש מורים להתפלל עי' בנתה"ש וי"א מורים לשוח עם הרועים כמנהג האדון שהולך לעת ערב לראות במעשי עבדיו וי"א לשוח שהיה במחשבה ולא השגיח על אשר סביבותיו: (סד) **ותפול**, יש פירשו שנפלה מעל הגמל מאמת היותה בצניעות ובמתרגם הע' שהטתה עצמה לנגד יצחק מאמת כבוד: (סה) **הצעיף**, היה מכסה ראשה וגופה ותלוי הצעיף מעל לראשה ותלוי על פניה והעינים מגולים כן הצעיף בארצות המזרח:

כה

(א) **ויסף אברהם**, בטרם בואו לדבר בתולדות יצחק יבאר עוד תולדות אברהם והם או מבני פילגשיו שנשא מדעתו או מבן הגר שנתנה לו שרה אשתו: **קטורה**, בד"ה א' ל"ב נאמר להדי' שהיתה אשה גמורה אלא פלגשו היתה: (ב) **ותלד**, לא נתפרש אם קודם ילידת יצחק הוסיף לקחת אשה והוליד בנים בדרך הטבע או לאחר ילידת יצחק הוליד עוד שלא כדרך הטבע: **את זמרן**, אפשר שזה זמרי הנאמר בירמי' כ"ה כ"ה ואתרו שממנו עיר zebram בין מעקה למעדינה: **ואת יקשן**, אין להחליף עם יקטן וקלת מפרשים חשבו כמו כן: **ואת מדן**, אפשר שהוא ענף המדינים הנקראים מדנים נקין ל"ז ל"ו: **ואת מדין**, כבר כתבנו על אודות העם הזה שהכן סמוך לסיני ועל ג' ענפים שלו האחי סמוך למואב שממנו נאמר לגור את המדינים והבני שממנו יתרו חתן משה בעלי ברית ישראל בהלעם לם' שמות ובמ' במדבר במקומו: **ואת ישבק**, אינו ידוע כלל: **ואת שוח**, שמם נולד בלדד השוחי ואפשר שהוא אבי עם סוויטען המוכרים בספרי יונים: (ג) **את שבא ואת דדן**, עי' לעיל י' ז' וכ"ח: **ואשורם**, בלתי נודעים: **ולטושם**, יבע"ת אמפורין ר"ל רוכלים וסוחרים והיותר נראה תרג' ירוש' אותנין שכן שרש לטש יורה: **ולאמים**, לדעת היוסיפון המה הנקראים Alumiatoi: (ד) **עיפה**, נקראים מעיר קלרים בשם זה והמה בשכונת מדין כנראה מישעי' ס' וי"ו ושאר בני קטורה לא נודעים כלל. (ו) **וישלחם**, כי כן האב לשלח את בניו ולהעבירם מן הנחלה ועשה כן שלא תהא קטטה בינם ובין יצחק: (יב) **נביות**, בשם זה נאבאטעער נקראו כל בני ישמעאל הבעדואינען מנהר פרת עד ים סוף השטים במדבר וגם הירודוט יזכיר אותם בצירוף עם קעדארענער והיינו קדר: **וקדר**, היה שבט גדול ונחשב עד שלפעמים שם כולל לכל הערבים כמו אהלי קדר וכן בשיר השירים א' ה': (יד) **ודומה**, נראה שהיא כברת הארץ לגאדשיד: (טו) **ותימא**, עם באדום עוסק בפרקמטי' והמה סוחרים מפורסמים וכן הוא שם מדבר בשכונת עוץ עד ים הפרסי, ומפורסם העם בחכמתו: **יטור**, הנקראים איטורעער בין סוריה ומדבר הערבי: **ונפיש**, ידענום מד"ה ה' י"ט: (טז) **בחצריהם ובטירתם**, הרועים בנו להם אוות לפעמים מוקפות חומה וכמו כפר שלנו והם החצרים וטירות אף המה ככפרים אך באופן שיכלו להסיעם ממקום למקום: **נשיאים**, המה הנקראים Overscheiks והיו י"ב כנשיאי שבטי ישראל ועוד בימי מחמד היו י"ב נשיאים מושלים על בני ישמעאל: (יח) **וישכנו**, כן ידענו מסיפורי הנוסעים שהישמעאלים רעו את צאנם מצפון ומזרחית לארץ ערב והיינו חוילה עד קצה ארץ מצרים והיינו שור בנגב ומזרח לא"י ועד גבול בבל: **נפל**, נפלו לו חבלו וי"א שמת בחיי יחיו והיינו פי' על פני אחיו נפל וטועים בזה: —

פרשת ואלה תולדות

(יט) **ואלה תולדות יצחק**, הנה כאשר יעיד שם יצחק בתורתנו איש סבר פנים יפות אויין פריינדליכער מאן הוא איש אוהב מנוחה ושלום, אשר לא ירעים העולם ולא יצא חוץ מגדר הקבלה אשר קבל מאביו, התחבולות לא החזיק וערמה לא עשה, ושבע מטוב הנחלה אשר נשארה לו, ובעבור שאינו אוהב השינוי והטלטול והוא אוהב שמחות, גם פגעי הזמן לא יעברו עליו בהסקט ושלוה הוא סוכן בתוך בני משפחתו, והוא שומר את הברית אשר כרת ה' עם אביו, והוא איש צדיק הולך נכוחות במשפט עושה כל ימיו וכן זוגתו ואשת חיקו כבודה פנימה לופיה הליכות ביתה, וכן לא מצאנו ששינה הקב"ה את שמו, כי מיום הולדו עד יום מותו היה טוב בכל מדותיו, לא ירד ולא עלה — ולא כן יעקב אשר עליו נדבר בגלות בראש פ' וינא: (כ) **מפדן ארם**, הוא ארם הנקרא מעזאפאטאמיען וואלת פדן בערבית ובאשר לבונות בני קדם בקעה או שדה ולכן נאמר בהושע י"ב י"ג שדה: (כג) **שני גוים**, כל זה ע"ד בית

וזה מענייני המענות ע"פי ד' שנענו ע"פי שיח ותפלה: (כה) **אדמוני**, בני אדום ישבו על ים סוף הנקרא ים אדום (ראָטהעס מעער כאשר באַרתי בס' שמות הטעם) ואדמת שעיר מלא חול אדום ובני שעיר ישבו שם מגבול מואב עד אילת ועציון גבר ועירם סלע הנקראה ג"כ פעטרא ובהרי שעיר אילנות ויערים לרוב ומזה ענין שער כי היערים נקראו שערות ההר והכתוב כדרכו נותן עוד זכר וסימן לשם הזה כי היה כאדרת שער: **ועשו**, עניינו דער רויהע: (כו) **יעקב**, עניינו הערום והמעיק וכמו שיאמרו אצלנו איין ביין שטעללען: (כט) **ויזד**, שרש זוד באַרנו בדברים בפסוק ותזדו ותעלו ההרה: **עדשים**, ממין הזה מבשלים שם עד היום הזה תבשיל עם בצלים ואינם אדומים לבד אלא גם ערבוב הצהוב עם השחור יקרא אדום געלבבראון: (ל) **מן האדום**, כיון שמהר לשאול לא זכר את שם הנזיד אלא בחפזון אמר מן האדום: (לא) **את בכרתך**, עי' בדברים כ"א ע"ו מה שכתבנו שם על אודות הבכורה כי הבכור לא נטל פי שנים רק לפי שעליו היה מוטל החוב לאחוז בעד בני הבית והוא היה המחזיק את הנחלה ולכן נפלו לו שני חלקים ועשו בן ציד אשר כל היום פחז כמים חרף נפשו למות וקל דעת איך יהיה מנהיג וראש למשפחה ולכן היה ירא יעקב פן תשחת הנחלה ע"י קלות ראש של עשו: (לב) **הנה אנכי הולך למות**, אמרו לפי שהוא הולך בכל יום לצוד ציד ביערים לכן הוא אומר כמעט שאמות קודם מות אבי ומה יתרון לי בבכרה ואפשר שהפירוש הנה אנכי עיף ויגע ורעב למות ועל משפט יעקב ועל מהותו אדבר בראש פ' וישלח:

כו

(ב) **אל תרד מצרימה**, כי מצרים היתה מוכרת בר לכל באי הארץ כאשר היה בימי יוסף והטעם בזה לפי שלשם באו אניות מרחוק וגם טעם הרעב היה חסרון יורה ומלקוש בא"י ובמצרים לא ימטר כי אם ע"י משפכות הנילוס משקים את הארץ: (ח) **וישקף**, על הגג שלא היה משופע כאשר הוא אצלנו והוא השקיף בעד החלון שאין לו זכוכית אלא פתוח: (יב) **ויזרע**, וכן עושים רועי צאן שזורעים ולאחר הקציר נוסעים למקום אחר: **מאה שערים**, יש כתבי יד שנכתב בהם שעורים ואינו נכון והנראה שטעו בזה מפאת מה שסיפרו הנוסעים שיש שם שעורים שחורים (שוואַרצע גערסטע) שהם טובים למאכל בהמה ומתרבים עד שיוצא איש מאה פעמים מה שזרע, ואם זרע יצחק שעורים הללו לבהמתו ולמקניו ואולם מפשטות הכתוב לא נראה כן אלא בברכו ד' עד שקצר מאה פעמים מה שזרע: (לד) **ויהי עשו בן ארבעים שנה**, וכן היה יצחק בן ארבעים בקחתו את רבקה ומשה בן ארבעים בברחו מפני פרעה עד שנראה שמספר ארבעים מספר כללי לשנות גבר: **את יהודית**, לקמן ל"ו נאמר שלקח עדה בת אלון החתי אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ואת בשמת בת ישמעאל אפשר שבשמת הנאמרה כאן היא עדה הנאמרה שם כי עדה ובושם הוראתם אחת ובשמת בת ישמעאל היינו מחלת בת ישמעאל הנאמרה לקמן כ"ח ט' ויהודית לא נזכרה עוד שם כיון שלא ילדה בנים וכן מצאנו פעמים רבות במקרא ששמות עצם פרטי משתנות ושיש הרבה שמות לאיש אחד כמו יוב וישוב ודוגמתו:

כז

(יב) **כמתעתע**, שרש תעע עניינו התול והושאל על האונאה: (טז) **גדיי העזים**, כי שערות העזים בארצות הקדם שוות לשערות בני אדם כאשר סיפר החכם באַכאַרט ובפרט יש שם עז הנקרא אונגרי' דיא אנגאָריסע ציעגע ששערותיו דקות עד שדומות לשערות אשה וכן יפורש הכתוב בשיר השירים ד' א': (יט) **שבה**, כי ישבו סביב לשלחן כמו אצלנו ולאחר זמן היה המנהג אצלם לשבת על הכר בפרס ומשם נתפשט אח"כ: (כז) **וירח את ריח בגדיו**, אמת שבני קדם זורקים לבונה או מים מריח ניחוח על בגדיהם או שמים עץ מוציא ריח טוב בבגדיהם, ואולם אין זה מה שנאמר וירח את ריח בגדיו, גם אין הטעם שכיון שיצחק לא יכול לראות שע"י הסנורים נתחזקו שאר חושיו שכן דרך הסומא שהוא מריח למרחוק, אלא הדבר פשוט כי הבגדים היו מלאים ריח טוב מן פרחי השדה שעבר שם עשו וכמו שנאמר כאן כריח שדה': (כט) **לאחיך**, לשון רבים והעניין על כל שארי בשר: (לט) **משמני**, יש מפרשים שמ"ם הוא מ"ם השלילה ומתרגמים צוואַר אָהנע פֿעטטע דעם באָדענס זאָלל דיין וואָהנזיטץ זיין אונד אָהנע טהויא דעם הימעלס אָבן הֶבען, ואומרים לפי שלא היה יכול יצחק לברך את עשו כיון שכבר אמר ולכה איפוא מה אעשה בני, ומביאים ראי' שארץ אדום באמת חרבה מאוד ולא שמנה ואולם כיון שכבר לא נתן לו דגן ותירוש כמו ליעקב וגם הממשלה נתן ליעקב למה יפחת עוד ברכתו וגם אינו משמע ממלאכי א' ג' שנאמר ואשים את הריו שוממה שהיתה אדמה חרבה אלא צרים החריבו ויהרסו כל העיר וכל יבול הארץ יבוססו: (מ) **ועל חרבך**, יש שקראו כאלו כתוב חָרבך ר"ל במדבר שלך תחיה וזה לפי שגם שמה חשבו שמשמני הארץ הנאמר למעלה היינו בלי משמנים: (מה) **גם שניכם**, כמנהג בארצות ההם שכל הורג נפש גואל יהרוג גם אותו, וגאולת הדם נתפשטה עד ארצות איירָאָפּה וכבר דברנו מזה העניין בפרשת ערי המקלט בספרי שמות במדבר ודברים כל אחד במקומו: —

פרשת ויצא

כח

(י) **ויצא יעקב**, טרם שנבאר פרטי הכתובים מכאן והלאה יש לנו להעיר פה איזה דברים כללים כמוצא שפתנו ונחקור על מהות יעקב אבינו הנקרא ג"כ ישראל, הנה כשמו הכפול האחד יעקב

ע"ש ויעקבני והשני ישראל על שם כי שרית כן מסות הצדיק הזה אשר הוא למופת עמו עד היום הזה ואשר בשמו מכונים כל אחינו בני בריתנו, בכל קראנו את הסיפור הזה זכור נזכור את דברי חז"ל כל מה שאירע לאבות אירע לבנים. זה יעקב אבינו ותולדותיו הוא מראה אשר כל הקורות נראות בו שקרו אותנו, הוא לקח בעקבה בכורת אחיו אך לא למען בלוע בצע או להיות שורר בביתו אלא בראותו כי אחיו קל הדעת ואדם פרא ישתית באפזון ובתמהון לב כל מה שתיקנו אבותיו, לא ירבה הנחלה לא ונחיל הדת ולא יצוה את בניו לשמור את ברית ד', ואולם כיון שלקח ועקב את הבכורה בקלת ערמה, טלטלהו ד' טלטול גבר, ויגרשהו מעל פני ארץ כנען אל פדן ארם ושם נלחם עם לבן אשר היה גם הוא ערום, ויהי לו עמל וכעס, ויגון מצאו ביומם חרב וקרח בלילה, עד שיצא מזוקק ומטוהר שבעתים ויעקב היה לישראל הצדיק, אך גם בעת ההיא לא שקטה נפשו כי בניו מררו את חייו, ובן זקוניו נשבה — ואולם לקץ כל ימיו באה לו גאולה שנית לקבץ כל נדחי משפחתו וישמח לראות פני יוסף בניו בשמחה ובעדן ובכל כבוד תשבה לתלך ויקבר בשיבה טובה ויאסף אל עמיו — מה נאמר ומה נדבר עוד לבאר כי זה שאירע לנו ומה שיארע לנו עוד בעז"הש, כל נבון יבין את זה ואתה נחמתו בהילתו — והנה התורה הזאת הנאמנה אשר לא תכזב ולא תכסה על פשעים, אף על חטאת ידידי ד' כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אמת היא חותמה ואין עולה תחת לשונה, תספרת הדברים כאשר היו ולא כאשר יעשו כותבי פלסתר וכותבי קורות העמים אשר אהבתם תכסה על כל שקץ ותועבות בני עמהם, כי התורה הזאת להבדיל לא תשא פנים ולא תקח שוחד היא היא המשפט האמתי, ולכן לא כסתה על חטא יעקב שלקח בערמה הבכורה אך תספר ג"כ עונשו שהגיע לו, גם בזאת נכיר המושלם הזה שהוא אבינו שבבר ילכו הטוב ועזב הדרך הראשון ויגיע כפו נלחם בעד לחמו, והוא אשר במקלו עבר את הירדן היה לשר ונביא אלהים. ואולם זה הענין שנתן אלהים לאדם שילחם מלחמת נפשו שהוא חלקי ממעל עם גופו שהוא גוש עפר ורגש טיט ואולם יחדו יחוברו כסלם הנצב ארצה וראשו השמימה מגיע, וזה פתרון החלום שחלם יעקב בברחו, כי הראה לו אלהים כי יש מעלות המוליכים מן החלד הזה אל עולם טוב צפון לצדיקים, ובכח הנחמה הזאת בא פדנה ארם שם מצא נשים אהובות לו ובנים יולדו גם צאן ובקר היו לו ואולם לבן הערום הוא אשר ימרר את חייו לעונשו הראוי לו כי את אשר יאהב ד' אותו יוכיח, והוכרח להלחם בערמתו נגד ערמת חותנו, ובדבר אשר חטא בדבר הזה יעבר את לבו, אהבתו שאהב את רחל היא הסבה הראשונה שהסבה לו כל המאורעות, אך אהבתו עזה מאוד כי טהורה היא לכן עבד עבדת רועה י"ד שנים בלי השקט, עוד הפעם נראה לו במחזה כי ילחם נגד ילכו עד שכבשו לגמרי, ואז היה נקרא ישראל ולא נשאר מעקוב יעקב כי אם צולע על ירך עקוב — והבן. ההגדות שנתלאו על יעקב בסיפורי עמים אחרים או מעטות הנה או שונות לדברית ורתגו כי תפה נפלאות והטעם בזה לפי שהוא אבי ישראל לבד לא כן אברהם שהיה אב המון גוים וכל בני קטורה וישמעאל ממנו יצאו, לכן כל אלה סיפרו ממנו כדרכם והנה על י"ב השבטים ואיך נהיו לגוי ואיך באו מצרימה כבר דברנו בהבעם לס' שמות, ועתה נפרש רק איזה פרטים איש איש על מקומו: **(יב) והנה סלם**, פתרון החזון בארנו לעיל: **(יג) עליו**, כמו עמו בגדו: **(יז) וזה שער השמים**, מצאנו מלת שער משמשת תמור' בית ויקרא הכל בשם החלק ממנו כמוכח מרות ב' י"א וכן ומרדכי יושב בשער המלך היינו בבית המלך וכן שער השמים עניינו בית השמים והיינו בית אלהים הנאמר בגביה: **(יח) וישם אותה מצבה**, צריך שנדע שבני קדם לקחו לפעמים אבן תמור' מזבח כמו שעשה כאן יעקב והאבנים האלה נקראים אצלם Bätyli וכן מושחים את האבנים בשמן כי השמן תמורת קרבן ונראה שבעטעלי נשאלים מוולת בית אל ונשאר להם המנהג מיעקב: **(כא) והיה**, אם יהיה לי ד' לאלהים ר"ל אם יהיה בעזרי אז יהיה האבן הזאת אשר שמתי מצבה לבית אלהים, ואל תתמה על זה כי יש ההיכלים שנתלאו מזמן הקדום ההוא שאין להם שום הלול, וגם מה שהקשו מאין היה שמן ליעקב אבינו אינו קושי' כי כל הנוסעים בארצות הקדם ישאו עמם שמן לסוך את גופם, ומה ונתמת חום ההקליתה ואין ספק שגם יעקב נשא אותו בינן לדרך רב כזה: **עשר אעשרנו לך**, מנהג ישן נושן לתת מעשר לכהן או לכבוד אלהים להקריב ממנו קרבן כבר ראינו ממעשה אברהם שנתן למלכי צדק מעשר מכל, ובמאמר קרבן נותר לסוף ס' שמות דברתי על מקור כל הקרבנות והמתנות והנדבות אשר נדבו הירחים לתת מסלהם: —

כט

(א) ארצה בני קדם, כל בני קדם שבמקרא הוראתו על העמים היושבים בערב ובדרום מזרח לנהר פרת ובארם נהרים, ולא מצאנו שצפון לבית אל נקרא כך ולא ידענו בבירור איזה דרך הלך יעקב אפשר שהלך במעבר היבוק ופנה לצד מזרח ללכת על מעבר הירדן ופרת: **(ב) באר**, זה בור אמולה לקבל מי הגשם: **(ו) והנה רחל**, מנהגו בימי קדם שנתנו שמות הנשים ונשים לקוחות משמות החיות כמו אצלנו היום עוד וכן היה אצל הרומיים כאשר כתב ווארא בעלמו *): **(טו) הכי אחי אתה**, כי הנכרים היו עובדים בחנם, בעד מזון וככר לחם לא כן שאר בשר שקבל שכר על עבודתו: **(יז) רכות**, יש אומרים רכות שלא היו נוצצים אלא אלבים והעין הוא החלק היפה בפני אדם וי"א שעין תמורת פנים והענין שהפנים היו רכים ולא בריאים וזה מתנגד לרחל היתה יפת תואר שהיתה שמנה ולא רכה: **(יח) אעבדך**

---

*) Multa nomina habevus ab utroque pecore etc. Porcius Ovilius Caprilius. Varrm vom Ackerbau.

שבע שנים, הבנות הנה העושר לאביהם כמו הצאן וכל הרכש, כי כל אב ימכור את בתו לאיש הנותן לו מהר, אם יאהב נער את העלמה, שולח אל האב ונושאים ונותנים כמה גמלים או כמה בקר וצאן או כמה כסף תתן לי בעדה ואח"כ בהיות המקח שוה לכלם יתן לו את בתו, והרצון שביניהם הוא קידושי אשה ואין שום דבר עמם וכן כתב הרמב"ם ז"ל בראש הלכות קידושין, ולאחר זה תקנו הקידושין, ולכאן כיון שלא היה ליעקב רכוש רצה לעבוד: **(כב) משתה**, כמנהג שם שבעת ימים: **(כג) ויקח את לאה**, להבין את זה צריך שנדע שכל בת איש הגון ושם פניה והיא מכוסה בצעיף תמיד לפני כל בא אל בית אביה ונקל יותר לרמות את החתן כי גם בעת המשתה יעבר פרכת בין חתן לכלה, ונערים קטנים יאחזו במסך ההוא כן יראה החתן את הכלה עד שיביאוה החדרה לעת ערב: **(כו) לא יעשה כן**, אמת שאין עושים כן שם כי נגלה היה אצלם ואולם היה החוב על לבן להגיד הדבר מתחלה ליעקב שלא יעשה כן: **(לב) ראובן**, דרך שם לתת שמות לנולדים כפי המאורע, והנכון שאמרה ראו בן נולד לי ואולם אמרה זאת בשמחה כי הבן הוא נחמתה וזה טעם כי ראה ד' בעניי ובגיוסיפון נקרא ראובל וכן בכמה כתבי יד ותחלפו נו"ן בלמ"ד כדרכם ואפשר לפי שחשבו שהענין ראה - אבל ר"ל ראה אבלה כדרך ראה ד' בעניי: **(לד) לוי**, הנכון בעניננו לוית חן קרקע סמוך עדי לבני וכן הפעם ילוה אישי אלי: —

ל

(ג) ותלד על ברכי, המליצה הזאת ענינו יקראו על שמי הנקרא אצלנו אדאפטירען והענין נשוא בנים כמו שיאמר ברומית filium tollere וכן העקרות עד היום הזה תקחינה ילדי משפחתם: **(ח) נפתולי אלהים נפתלתי**, לפי הנראה אין הפירוש שהיה אלהים בעזרי בהאבקי לנגד אחותי כמו הררי אל שענינו הרים גדולים ושמתים כך נפתולי אלהים מלחמות עצומות וענין פתל היינו חבור וקשור כמו צמיד פתיל וכן החוט שמקשר וגוללים אותו מן הפשתה וכן הנלחם נקשר עם חברו וכמו שיאמר בלועז מיט יעמאנדען אנקניפען, וענין נפתול אתרג' זיך ווינדען: **(יא) גד**, מלשון גדד שענינו כריתה וכמו גדע וגזז וכן כל בני גיחק כמו קן חז חן כס. קש קן חט קד חד ענינם שוה, ולכן גדוד נקרא החיל אשר יבוא בחזקה אל הארץ איינדריינגען ומלשון כרת ענין האשר כי כמו שרש גזר שמתנו גזרה איין פערהענגניס והיינו או טובה או רעה כך גד ענינו מזל והיינו מזל טוב, ובהבלי הבבליים נקרא אליל יופיטער שהיינו הכוכב שדברנו ממנו בהקדמה והוא מושל על המזל ועל האושר בשם גד כמו שנלאנו בישעי' ס"ה: **(יד) דודאים**, כתיב הדודאים נתנו ריח ומזה אמרו רוב מפרשים ישנים ואחרונים ותרגומי התורה כלומר שהוא עשב הנקרא אל-רוינען ליעבעסעפפעל שלון שלו אדום ויש בו תפוחים לאהובים, וריחם עזה והם נמצאים בחדש האביב סמוך לגליל בא"י ולפי שחשבו העמים הקדומים שיש בכחם להוסיף זרע האשה כי תאכל מהם והיא מזריעה כאשר הקדומים יחסו הכח הזה לצמחים אחרים ורבים לכן חשבו ג"כ שרחל רצתה לאכול הדודאים ששרשם דוד שהיינו אהבה (וכן בגרמנית ליעבעם-עפפעל ומזה יובנו דברי לאה המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני, ואולם יש חכמי הטבע וכן מחכמי ישראל שאומרים שאין לדודאים הכח ההוא כי אדרבה יעשו הדודאים את הנשים עקרות, ולכן אמרו שהעץ הנקרא לאטום-בוים תפוחיו ודומים וטובים ומתוקים גם יתנו ריח הם הם הדודאים ואולם עוד אחרים אמרו שהם אבטיחים קטנים שנמצאים בסורי' ובמצרים ובפרס והפרסיים יקראו לו בשם דעסטענבויעס והערביים טהאגדיר או שעמאם כי שמה ריח בערבית או לופאח, והוא צמח העולה על התמר לפעמים, ופריו כמו אבטיח וגדלו כביצת תרנגול' וקליפתה חלקה ובתוכה כמו עדש ושתי עד שטוו מתנה בזמנים קדומים, והפירות האלו יכנה המתרגם הפרסי בהעתקתי למלת דודאים, ובתרגום הערבי יקרא לופח שהוא הוא הנ"ל ואולם רוב המפרשים ותרגומים אמרו שהוא אל-רוינען או מאנדראגארא וכן בתרגום הע', והנה לקמן י"א י"ט אדבר עוד על מלת אל-רוינען באשכנזית: **(כא) דינה**, מזכיר הבת לפי שבא המעשה עם שכם לקמן אף שבכל תולדות לא הוזכרו הבנות שאין המשפחה על שמן תקרא, ולכן אינו נותן ג"כ טעם שמה: **(לב) הסר משם**, היא מקור וענינו העבור להסיר משם ומה שהתנה יעקב עם לבן גם זו אמנם יובן על פי הנסיון שהצאן שם כל שה לבן וכל גדי שחור ולכן שה טלוא ונקוד וטלוא ונקוד בעזים יקר מאוד ואינו כ כך בנמצא והיה שכרו מעט: **(לה) ויסר**, י"א שלבן הסיר וכן משמע לקמן שנאמר וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והאומרים שיעקב הסיר לפי שהוא הרועה טועים בזה ובתרגום הע' נאמר לקמן וישם דרך שלשת ימים בינם ובין יעקב ר"ל בין בניו ובין יעקב: **(לו) דרך שלשת ימים**, הצאן והבקר יודעים היטב שם הדרך אל המרעה ולפעמים אם הרועה לא ישגיח בהם המה ירוצו למקום המרעה עד שלא יכול להשיגם, ולכן ירא לבן פן ירוצו כאשר הסכן הסכנו עד עתה אל המרעה ליעקב ויקח את הנקוד והטלוא מהם לכן שם דרך שלשת ימים שלא ימצאו בדרך: **(לז) לבנה**, הוא הנקרא דיא ווייסע פאפעל: **ולוז**, שקדים ימצאו בו: **וערמון**, אינו קאסטאניען בוים אלא הוא עץ שקליפתו נופלת ממנו לפעמים והוא ערום ומזה הושאל שמו ונקרא בל"א אאהארן בוים: **(לח) ויחמנה**, עד היום הזה עושים כן בארצות אייראפא אם יש את נפשם שילדו כל הצאן לבנים יקשרו שמלות לבנות בתוך הרפת ובפרט לעת הזיווג והיה בראות הצאן את הצבע הזה לא ידענו באיזה אופן יהיה הדבר שילדו ג"כ לבנים, ונשי הרומיים אם הרות ללדת היו תלו פסילי הגבורים ואנשי השם או מאנשים יפים בחדריהם וראו והסתכלו בהם למען לדת בנים ביופים ובגבורתם: **(מא) המקשרות**, יש אומרו שהם הנולדו בניסן ובהעטיף היינו בתשרי לפי שהצאן של ניסן חזקים ובריאים מאוד והנולדות בתשרי חלושים ביותר ואמת שכן הנסיון יעיד ואולם המקשרות פירשו בעצמו יורה על החזוק הבריאים נקשרו אבריהם ביותר ועטוף היינו מכוסה והוא מליצה לחלשים שהם כמו מכוסים: —

לא

(א) **דברי בני לבן**, שגדלו אחר הזמן ההוא כי מתחלה רחל היתה רועה כי בני לבן קטנים היו ואולם כאשר כבר גדלו היתה קנאה בקנאת בם על יעקב: (יג) **האל בית אל**, כמו המלך אשור ישעי' ל"ו ח' שלא כדקדוק: (טו) **הלא נכריות**, ר"ל כשפחות כי השפחה אם תנשא לאיש או לעבד היא וילדיה גם אישה לאדוניה, אך הבנות או שמכון שתירשנה מרכוש אביהן או שילכו אחרי אנשיהן ולא תהיינה כשפחות: **את כספנו**, כי הראוי שיתן להם נדוני' שלא נתן להם ועתה יאכל גם כן מרכושנו: (יט) **התרפים**, הם כלי קסם כידוע ועל פתרון המלה רבו המפרשים יש שאמרו שתרף כמו שרף וא"כ היו צורות המיוחסות למלאכים ואינו וי"א שהוא מלה סורית כי תרף בסורית ענינו תפלה ונקראו א"כ כן לפי שהתפללו אליהם ואולם טועים בזה כי בסורית ענין השרש הליכות רכיל ומדבר רע על חברו, גם לא התפללו אל התרפים כנראה אלא היו להם לקסום קסם וי"א שתרף ענינו מזל והוא כמו טרף לביתה וענינו שיחשבו מזל אל התרפים כאלו הם המשפיעים את הטרף וזה דוחק וי"א מענין תרופה ומזור כי יחשבו להם כח הרפואה בימים הקדומים ויותר נראה שהם הנקראים אצל הפרסיים Telaphim והיו צורות הגבורים אשר שמו אותם לאלילים וא"כ יהיו כמו רבדבו או רפרף או רפה וכן רפאים ונפילים ועי' בענין הזה מה שכתבנו לעיל במעשה הנפילים ובהקדמה לס' הזה, ונראה לי שיחשבו כח לצורות שעבו מנפילים ובאלו נאמים האלה והענין שואלים בערפלים ושרש רף כבר אמרנו לעיל שהוא ענן וערפל וחשך ועשו את הקסם הזה ג"כ בלט ובסתר ובמקום חשך או שהדבר שהם צורות רפאים אשר ישאלו ומזה מלת תרפים או מענין ערפל היינו בסתר והושאל המלה מזה הענין בין כך ובין כך היו צורות בני אדם כאשר נשמע ג"כ ממעשה מיכל ששמה במטה תרפים תמו' דוד שברח מפני שאול, והאמונה בתרפים האלה נמשך עד אחרן השכנו שגם באשכנז יחשו סגולות רבות לצמח הנקרא בשם אלרוינע והוא רק שרש צמח הצומח מתחת לארץ והוא דומה בצורתו קצת לפני אדם וקוראים לו בשם גאלגענמענכען או בשם אלרוינכען ואומרים שהוא מזור ותרופה לכל חלי או שישאלו בקסם ומנהיגים בו ומלת רוינע באשכנזית גם היא תורה על הסתר והמתלחש זה ענין נחש ולחש ומזה נקראו הנשים שיחשו להן כח הנבואה ביא אלי- רוינען הדער רונגען — היוצא לנו מזה שהיו התרפים רק מקסם שהוא אשר נחשו בהם הגוים: (כד) **מטוב עד רע**, תמו' מטוב ועד רע ואינו כמו שהבינו קצת מפרשים לא תדבר אתו מטוב להכנים עמו בדברים טובים עד שתבוא לדבר אתו קשות וכמו שיאמר הרומי de verbis ad verbera כי ברומית הוא לשון ונפל על לבן ויהן המלילה הזאת נכונה בעברית: (כז) **בשמחה**, המנהג בארצות הקדם אם ילך האורח לדרכו ישלחו אותו בשירים ועוגבים ומתחם לו מדרכי ניהוב שלהם: (לד) **בכר הגמל**, אין זה כמו המרדעת שלנו אלא כמין כסא מקום המושב על גב הגמל ועמודי הכסא תלו בצבאם הביא, והנשים ירכבו על כר כזה ובפרט הנשים החשובות והעשירות או הבתולות ועם הכר יבאו העבדים את האהל וישאו אותה בביתה, ולכן לא התבונן לבן באהלה אל כל האהל שהיתה רחל על הכר כי אמר כמנהג הנשים היא עם הכר הובאה לאהל: (לח) **לא שכלו**, ר"ל לא הפילו שליהם כי הרועה לא יחוס על הצאן לשמור אותם היטב ובפרט בעת הלידה, לא ילדו רק נפל טמון: (מז) **גלעד**, אינו גלעד בחירק הגימל אלא גלעד בפתח כי גלעד הראשון הוא הר בעבר הירדן ונמשך הנגבה עד ערב ומצפון ליבוק עד החרמון וגלעד השני היא עיר בחלק מנשה אשר שם נקבר יפתח הגלעדי (שופטי' י"ב ז') שממנה עוד נמלאו חרבות בשם גלעד ונקרא ג"כ ראמות גלעד או רמות המצפה ומצפה יש ג' מקומות בשם הזה הא' בגאי מול חרמון וב' בנחלת בנימן בגד נפון והג' במואב ואולם שנאמר פה נראה ש הוא סמוך לעמון מול היבוק וקרוב אל עיר מחנים שלשם הלך יעקב כנאמר בפסוק הסמוך ומצפה כזו מנב"ה ואולם פתרונם משונה זה מזה: (נג) **אלהי אביהם**, יש כאן הרבה שינויי נוסחאות ועיקר הפירוש בנת"הם:

לב

(ג) **מחנים**, עיר על גבול נחלת גד בין גד ומנשה כנאמר ביהושע י"ג כ"ו ושם ישב דוד ימים רבים והיתה העיר הזאת נחלקת למחנה עליון ן חלק הצפוני ולמחנה תחתון חלק הדרומי ממנו וזה טעם ריבוי זוגי והכתוב נותן עוד טעם וזכר אחר לשם ההוא מדוע קרא יעקב לו כן כאשר באהתי הרבה פעמים שיש כמה טעמים לשם עצם פרטי אחד: —

פרשת וישלח

(ד) **אל עשו אחיו**, כנראה שעוד נלחם עשו עם החרי היושב בהררים שעיר ולא היה מחזיק בארץ ההיא אלא הולך ושב לכנען עד שירא יעקב פן יבקש נחלה עוד בארץ אביו ולכן קדם ושלח מלאכים אל שעיר: (ז) **וגם הלך**, כשמעו גם הוא הלך לקראתך לטובה ובשלום ואולם יעקב ירא מפני ארבע מאות כי דרך האנשים הפראים לגזול במדבר אף אם שלום ידברו ילבם בל אתם: (יב) **אם על בנים**, מליצה לקוחה מעופות האם הרובצת על אפרוחיה והיא מדה אכזרית לקחת אם על הבנים: (יד) **מן הבא בידו**, אין הפירוש כל מה שבא תחת ידו מבלי הבחנה אלא מן העושר אשר היה אצלו כי כל המנחה היתה סדורה בתכלית הסדר כי מתחלה בצאן שמינים הזכרים לקח מעט ויותר הנקבות כל זה מדרך המכון ועוד גמלים מיניקות כי חלב הגמל נחשב מאוד והגמלים בעצמם תועלת גדולה יביאו לאדם

השוכן שם, עד שהערביים יחשבו את העושר לפי מנין הגמלים, כי כל עורו ובשרו וגידיו ועצמיו וחלבו יועילו לכמה דברים והגמל לבד מוכשר לקבל רוכב במדבר: (יח) ולמיאלה לפניך, אין הפירוש של מי הגמלים וכו' כי זה למותר כל רכוש העבד לאדוניו אלא אל מי ישלח אדונך את המנחה ויתורגם אונד פיר ווען זינד דיעזע פֿאָר דיר הער: (כג) יבק, הוא הנהר אשר תוצאותיו אל מי הירדן מקורו בהר בשן והוא בגבול מזרח מנחלת מנשה ובדרום לים כנרת נשפך אל הירדן מול שכם בנקיק סלע שם והערביים יקראו לו נהר התכלת ושם יבוק נתנו לנהר אחר בשכונתו הנקרא ירמוך ומלת יבק שרשו בקק והוא נשאל מקול המית המים אם נשפכו מתוך צנצנת, והיבוק הוא נחל שוטף בחזקה ואין לו רק כמה מעברות הידועות רק ליושבי הארץ: (כט) ועם אנשים ותוכל, י"א ואף כי תוכל אם תלחם עם אנשים והיתה זאת נחמתו בירא(ו) מפני עשו, ויש שחשבו שכל זה אירע לו רק במחזה ולא כפשוטו שנאבק איש עמו וחולם והוא צולע על ירכו מורה שהדבר כפשוטו: (לא) פנואל, יש כמה מקומות בשם זה ופנואל הנאמר כאן בדרום ליבוק וכן משמע מתיבה א' א'. והנה היונים מספרים שראו עוד עיר אחת ושמה to ti heu prosopon ר"ל פני אל ומקום העיר הזאת כאשר נסמן פה: צלע, יותר נכד צלע אחת והיינו מקום: —

לג

(ח) כל המחנה, יש כתבי יד שכתוב בהם כל המנחה וזה אינו כי אין לשון פגשתי שייך על המנחה, והנה אל תתמה ששלח יעקב מנחה לעשו כי דרך לכבד את הגדולים כן בארצות הקדם: (יג) עלות עלי, יש שפירשו מלת עלי כמו וקרע לו חלוני והוא לדעתם לשון נופל על לשון ועלי ג"כ ממלת עוללים ומתרגמים זיא זייגען דיא יונגע והולם דעת בעל הנחת הטעמים כדברי נת"הם: (יד) לרגל המלאכה, אין הפירוש לכח המלאכה אלא כמו אשר ברגליך כי המנהג שהצאן ילכו פני הרועה והרועה אחריהם: (יז) סכתה, עיר בשבט גד בדרום מזרחית מפנואל ואין להחליף עם סכות שנסעו לשם בני ישראל מרעמסס: (יט) קשיטה, משקל כסף שלא נודע אצלנו והנראה שהוא כמו שקל מלשון משקל כי היו שוקלים את הכסף כך קשיטה מלשון קשט והיינו מאזני צדק, ובתרגום הע' נעתק במאה כבשים אפשר שחשבו שהיה הכסף מסומן בסימן כבש כי כן עשו הקדמונים שמנו הכסף לערך המקנה כמו הרומיים שהללם נקרא הכסף מטעם זה בשם pecunia נגזר ממלת pecus דהיינו בהמה: (כ) אל אלהי ישראל, נראה שמלת אל מורה ג"כ על מקדש והושאל בדרך המליצה הנקראה Metongmie שהמקום יקרא על השוכן בו והיו קוראים כל המזבחות וכל המקום אשר יאספו שמה לדרוש אלהים בשם אל:

לד

(א) לראות בבנות הארץ, טעם ראות עניינו התחבר ורצתה להתענג כדרך הבתולות: (ב) ויענה, לשון עינוי כבר באַרנו בכמה מקומות: (י) וסחרוה, אין ענין סחר כענין רוכל כי לא היו רק רועי צאן אלא סחר עניינו כמו גר הלוך ושוב בארץ. (יד) חרפה הוא לנו, כאשר מאמר להפך היום גלותי את חרפת מצרים, והנה אם נבין את המעשה הענין כמו שהוא בימינו עוד בארצות הקדם, האחים ינקמו מתחרפי אחותם, ורואיתי שאיש ערבי אחד אמר השוכב עם אחתי לא יעשה לי נבלה גדולה כהשוכב עם אחותי כי אחתי אם תזנה אחרי שלא אצלחנה לנפשה כי לא ממשפחתי יצאה והלכה והיתה לאיש אחר אך אם תזנה אחותי היא בשרי ועצמי והחרפה לי ולמשפחתי לכן אקום שבעתים מהשוכב אותה: (כה) בהיותם כואבים, כי ביום השלישי תפול קדחת הרבורה דאס וואונדפֿיעבער על הנמול כידוע ולהפך נאמר ביום השליש יקימנו וע"ז אמר שם הרד"ק הפך כל נשבר כי אז יכאב: —

לה

(ב) אלהי הנכר, המה התרפים אשר גנבה רחל וגם הנזמים כאשר באַרתי בשמות כ"א וי"ו כי הנזמים היו עושים לשם כבב ונשאום כטליסמאות והמה הלחשים שנזכרו בישעי' ג' ולכן נתנו בני ישראל ג"כ את הנזמים לצורך העגל אשר עשו ובארמית יקרא קדשא מטעם זה, והנה כיון שנסע לבית אל צוה שיסירו את אלהי הנכר ויקדשו ויכבסו שמלותם: (ד) האחת האלה, אפשר שהוא האלון הנקרא אלון מעוננים בשופטים ה' ל"ז וגם מקדש ד' היה שם כמשמע מיהושע כ"ד כ"ו וגם יהושע הוכיח שם את העם, ונראה שהיה המקום ההוא מקום נורא אצלם ומוצאר ומוקדש ולכן טמן שם יעקב את אלהי הנכר סימן שהקדש יבער ויאכל את הטומאה: (ה) חתת אלהים, הפשוט חתת גדולה ואימה כמו בהררי אל כמו שידוע שנסמך המלה לאלהים להורות החוזק וגדלו, ואולם אפשר שחתת אלהים הוא אימה ופחד שאין יודעים טעמו נפלה עליהם והאימה רגזו ואלו כי אלהים שלח עליהם היראה לבלתי ילחמו עם בני יעקב ומצאנו דוגמא לזה בשאר סיפורים שהיראה הבאה על חיל רב מבלי שידעו טעמו יקראו בשם חתת אלהים ואין כאן להאריך בזה: (ח) ותמת שם דבורה, אין צורך שנאמר כי רבקה שלחה את דבורה מינקתה לקחת את יעקב מפדן ארם אלא הכתוב מספר מיתת דבורה לפי שמדבר עתה מהאלון תחת לבית אל וטעם ויקרא שמו הוא פעל סתמי מאן נאנטע, מ"מ נראה שדבורה היתה נכבדת מאוד וקיצר הכתוב בסיפור חייה כי כל מבוקשו לבוא אל בני ישראל בפרט: (יא) ומלכים מחלציך יצאו, אנשים ההגונים למלוך על האומה הגדולה הזאת כי טעם מלך עניינו חשוב והגון ושר נכבד ונשוא פנים: (טז) כברת

הארץ, י"א שרשו ברה מלשון מה ברי ויהיה ברת כמו בת ומדה קטנה יקראו לה בת ארץ והכ"ף לדמיון ואינו נראה כי השרש כבר והיינו אדיר כמו כביר האבן והיא מדה אינה ידוע אצלנו ותרגום אנדעסלענגע וי"א כמו מיל לרפת כי שם מצאו קבורת רחל בגבול בנימן ואפשר שהיא בשכונת רמה כי כן משמע מירמי' ל"א קול ברמה נשמע, ואת הקבר אשר יאמרו עליו כי הוא קבר רחל בין ירושלים וחברון בדרך בית לחם הוא בית מרובע ועליו גג עגול (קופפעל) ובתוך הוא הקבר, וכותליו בסיד לבועים ושמות אנשים רבים עליהם נכתבים, ובית לחם הנאמר כאן הוא בית לחם ביהודה ונבדלה מעיר בית לחם בגבול זבולן, כי בית לחם הנאמר כאן מנגב לירושלים בארץ פוריה מאוד ולכן נקראה ג"כ אפרת מלשון פרה וכן בית לחם מזה הענין, ובימי יהושע לא היתה עוד מפורסמת וכן לא הוזכרה שם ע"ו ואולם בימי דוד עלתה בפרסום: (יח) **בן אוני**, יש אומרים בן אבלי וי"א מלשון אוני ואשית כחי וכן בנימן תרגמתו בן הכח כי הימין יותר חזק משמאל ושאר הדעות עי' בבאור נת"בם: (כא) **למגדל עדר**, במזרח לירושלים לפני שער הצאן על הר מבלר ולכן קראו מיכה מגדל עדר עפל בת ציון ובמלכים ב' ה' כ"ד נקרא עפל סתם, ומשם הלכו עד המקדש: (כב) **וישמע ישראל**, בתרגום הע' נאמר כאן וירע הדבר בעיניו וזה מלבד שהוא נגד המסורה מספך את יופי המליצה שהרגישו בה בעלי המסורה לכתוב פסיק במקום הזה, לא אמר הכתוב ולא כלום כי אם וישמע ישראל, והנמשך מזה יובן מעצמו: (כד) **ובנימן**, אף שבנימן לא נולד בפדן ארם כולל אף בנימין בייחס כי כתב בפדן ארם על הרוב: —

לו

(ב) **עשו לקח את נשיו**, דברנו מנשי עשו לעיל כ"ו ל"ד: (ו) **מפני**, כמו מעל פני כי לשון מפני יאמר על המזרח וכן יקרא אדום מזרח של א"י ובתרגום הע' ובספרי הכותים שינו כאן הנוסחא כדרכם: (ח) **וישב עשו בהר שעיר**, תרגמנו בגבלה והנראה לי שעשו הוריש את החרים ר"ל יושבי המערות בנגב לארץ שעיר ובצפון יש הר שעיר והבדל שבין בני עשו אתם ובני עשו היושבים בהררם שעיר כבר באורתי בדברים א' בפסוק כאשר עשו לי בני עשו ע"ש ולכן אף שישב עשו אף קודם לכן בארץ אדום מ"מ לא ירש עוד את כל הארץ ויהי כי רכושו רב ולא יכול עוד לשבת עם יעקב כבש ג"כ את הר שעיר הצפוני וישב שם עד היום הזה, וזה יהיה לדעתי ג"כ פירוש הכתובים כאן מתחלה מספר תולדות עשו בהר שעיר ר"ל גבלה אח"כ תולדות אחרי גבול ארץ: (טו) **אלוף**, היינו שר אלף כנראה והם נשיאים שרי אלפים או שטעמו כטעם אלוף מורה דרך: (כד) **את הימים**, אמרו שהמה האמורים וזה אינו נראה כלל וכן לא יתישב לומר שהמה הפרדים כי סוסים לא ימצאו שם בארץ ההיא ולכן יותר נראה בזה דעת האחרונים שהוא כאלבונות בני קדם עניני ויום חמים כאמי עברי' והאמורים יאמנו לשתות מהים סולדים ועי': מצא מקור מים חמים ובתוך לים המלח בגבול אדום נמצאו חמים כאלה עוד עד היום הזה והיוונים עוד מצאו שם המים הקלה ונקראו האלס Kallirhoe: **ואיה**, אין הוי"ו נוספת אלא כך שמו:

(לא) **לפני מלך מלך לבני ישראל**, כתבתי בהקדמה שיכאן טעו המינים לאמר שלא משה כתב את הפסוק הזה כי אלא בימיו לא היה מלך בישראל, ואולם הטעות הזה לא הותר באמרנו שמשה הוא מלך כי לא מצאנו במקרא שהיה נקרא מלך, גם לא נאמר שראה בנבואה מלוכת שאול, אלא הענין פשוט כיון שאמר למעלה הגל ברכת יעקב ומלכים מחלציך יצאו אמר לא נתקיימה ההבטחה הזאת קודם מלך מלך באדום ומשה היה מאמין שתבוא העת שתקיים הברכה הזאת ונתרגם עהע נאך נור לייט היין קעניג איבער איזראעל הערשטע, ויש שהקשו עוד מדוע יפסיק באלופים להזכיר המלכים ואח"כ שב לאלופים אין כאן קו' כלל כי הארץ היתה אחת ממשלת האלופים מתחלה ואח"כ באו מלכים ובקצת מקומות נשארו אלופים, ועל מספר המלכים לדין שנדע שבאדרות התשפיות אשר לא בן מלך יורש את מלכתו אלא העם יבחרו עליהם מלך כרצונם ורבו המלכים בכמה שנים יותר מבאדרות אשר המלוכה היא ירושה לבני מלך: (לב) **דנהבה**, עוד מצאו ב' עירות בשם דנהבה שם ובדבוק מעיר הזאת: **בצרה**, עיר גדולה באדום הוזכרה בישעי' ל"ד ו' ועוד נזכרה במואב בירמי' מ"ח כ"ו: (לה) **את מדין בשדה מואב**, דקדק כן לומר כי מדין ישב גם על פני הר סיני כידוע ומדין אשר נאמר תמונו לצרור את המדינים ישב סמוך למואב. (לז) **מרחבות הנהר**, סתם נהר הוא נהר פרת וכן בת"א ונבדלה רחובות הנהר מרחבות העיר באורנוה לעיל י' י"א והנאמ' כאן יושבת על יד נהר פרת הנקרא כעת סאיד: (לט) **בת מטרד**, נחלקו המפרשים אם הוא שם איש או אשה ובתרגום הסורי נאמר בת מטרד בן, מי זהב בש"א שבת מי זהב שב על מהיטבאל ואולם מד"ה א' א' נ' משמע שמטרד אשה היתה: (מ) **ואלה שמות**, מה שהזכיר כאן אלופים עוד יש פירשו שהמה בני אהליבמה יעוש יעלם וקרח הנזכרים לעיל ה' כי לא זכר עוד תולדותם ומדקרא הכתוב להם כאן בשם אלופים משמע שהיו מבני עשו ומה שלא זכרם למעלה בפ' י"ד בשם מקומם הראוי להם כיון שבימים הראשונים לא היו בני הבנים האלה רבים כל כך כבני אליפז ורעואל ואחר זמן נחלקו גם הם לגזעים רבים הנזכרים כאן, והיינו בימי הדר המלך שהוא היה בימי משה רבנו ואליו שלח המלאכים ולכן לא זכרם עד שבא להדר וכן משמע ג"כ מד"ה א' א' נ"א כי שם מחבר ג"כ הכתוב תולדות הבנים האלה עם הדר, ועוד אפשר שהאלופים המזכרים למעלה המה משלו בטרם מלך מלך באדום ואחר שהמליכו עליהם מלכים עוד היו מדינות שלא סרו למשמעת המלך ההוא כי ישבו במחוזם ולא שמעו להם וזה נראה לי פירוש הכתוב ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם אשר היו אלופים רק למשפחותם ר"ל למקומותם ומלת למקומותם פירוש למלת למשפחותם לא שאלו על משפחות שעיר אלא רק במקום אחד במחוזם והוא מה שיקרא ליקמן למושבותם בארץ אחזתם ומלת בשמותם עניינו לא בשם מלך שהפקיד אותם פקידים אלא בשם עצמם מלכו ואתרגם דאס זינד דיא נאמען דער פירסטען עשו'ס פיר איהרע פאמיליען נעהמליך פיר איהרע וואהנארטע אין איהרעם אייגענען נאמען ומסיים ואומר

אלופי אדום למושבותם ר"ל רק למושבותם היו אלופים בארץ אחוזתם אשר נאחזו בו מעשו אבי אדום כך נראה הדבר לענ"ד ובספרי הכותים נאמר תמו' למושבותם למשפחותם ואינו נכון אלא כמו שבארתי: —

פרשת וישב

לז

(א) **וישב יעקב**, לאחר כל המאורעות ואחר הטלטול הכבד שבא אליו שב בהשקט ומנוחה בארץ מגורי אביו עד שמתוך חבה יתירה שאהב את בן אשת נעוריו רחל האהובה נולדו לו עוד פגעי הזמן אחרים ועוד באו בניו למצרים שזה מגמת הכתוב והנה מחקרי ארץ מצרים וסדר המדינה ויחס שבין מצרים לעברים בכלל כבר הלעתי באריכות בהלעה לס' שמות כאשר יראה משם הקורא הנעים, הנה ידוע שהיתה ממלכת מצרים סדורה ע"פי חכמת המדינה, ואף אמנם לולא מורא מלך איש את רעהו חיים בלעו, ולכן מלדקת יוסף היתה זאת כי נתן למלך מצרים עלה ותחבולה באיזה אופן יוכל למשול על ההמון באסיפת הדגן אשר לשני בצורת יבא העם נלכד אליו ויהיה ביד המלך למשול בם, וע"י כן היתה המדינה מסודרת ג"כ היטב, והעם סר למשמעת המלך, ולכן כבר אמרנו שגם את שאר העברים מבית ישראל אהב פרעה להיותם גרים באו כי עברים משאר שבטים נפלו לפעמים כשודדים ממדבר סיני עד גשן ויבזו את ארץ מצרים ויהיו בני ישראל למחסה להם בגבול מצרים סמוך למדבר, ובכן הרבה טובות עשו אבותינו למצרים ואלו כפרו בטובתם וישלמו להם רעה תחת טובה — וגם החק שעשה יוסף שרק אדמת הכהנים לא קנה ומכל שאר עם הארץ קנה שדותיהם היתה לטובת פרעה, והיונים גם המה מספרים מחק הזה, אך יאמרו שגם כת בני המלחמה לא מכרו חלקם, ואחי יוסף ששם פרעה לשרי מקנהו היו חשובים ונכבדים מאוד כי שרי מקנה היו באלרי מלכים קדמונים שרים גדולים ועצומים, ואין לתמוה ע"ז כי יוסף נתן עלה למלך איך ישפיל את העם תחתיו, כי אין זה אכזריות לסדר סדר המדינה, ואדרבה לטובת העם היה אלא שאחר זמן המלכים הרשעים אשר באו אחריו המה הפכו את הטובה לרעה וישחיתו את אשר תקן יוסף ואשר חשב לטובה הם הסיבו לרעה — ועל אודות שבעים נפש אשר באו מצרימה אין ספק שהם ראשי החיל ואולם לכלם היו עבדים ושפחות ותנוכי חרב כאשר היה לאברהם, ועל אודות הספקות שבפ"ו בבראשית מ"ר ח' שנאמר שלשים ושלש אף שהינם אלא ל"ב וכן שמנה בני יוסף בתוכם אף שאמר ששבעים ירדו מצרימה כל זה בארתי בשמות ואבאר עוד לקמן ממנו — ובספרי יונים לא נמצא שמו של יוסף רק מה שאבד מתורתנו ע"י תרגום הע' כמו ארטאפאנאס ופילון המלין (אין להחליף עם פילון היהודי) ויוסטין הרומי כתב שמשה בן יוסף היה כך נתגלגלה אצלו השמועה ששמע, והם כתבו שיוסף מצא את השקלים ואת המטבעות אפשר שחשבו זאת מפני שהיה מכיר בהנדסה ובמדידת הנילוס כמשמע מתורתנו וגם שמעו שהמצרים קבלו המדות והמשורות והמשקלים מאת בני קדם (ר"ל מבבליים) לכן עשו זה בזה וחשבו שיוסף הוא המתניה, ובספר מחמד (סורה י"ב) נכתב סיפור גדול מיוסף וסוליקה ונשאר מתגר דתו בקדמוניות ליוסיפון ב' ד' *) ויתלאים ההגדות האלה גם במדרש ובס' הישר ולא נצריך בהם ונשוב עתה לבאר פרטי הכתובים בקצור נמרץ עד אבוא לפרשת ויחי, כי שאר הערך וכל הפרטים שבין ישראל למצרים כבר פירשנו בשמות בכמה מקומות, עוד את זאת אזכיר שנשאר רמז מיוסף במצרים עד היום הזה כי מורים שם תעלה אשר חפר יוסף ונקרא עד היום הזה יד נחל יוסף: (ב) **אלה תולדות**, יש אומרים שזה אחיתת הפרשה שלפניה ר"ל עד כאן תולדות יעקב מכאן ואילך תולדות יוסף ואינו כן אלא הוא התחלת פרשה הבאה כי כל המאורע לבניו על שם אביהם יקרא: **והוא נער**, כפשוטו שהיה משרת אותם והאומרים שהוא מלשון עורר שיוסף היה הפקיד עליהם אינם אלא טועים ומבקשים חדשות לא ידענו מקדם: (ג) **פסים**, זה פס רגלית והענין כתנת שבתי אצילים שלה רחובים והיא יורדת עד הרגל וזה לשון פס וכן מצאנו בדהי' ועליה כתנת הפסים שמואל ב' י"ג ונאמ' שם פסוק י"ח כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים, והוא היה סימן העושר והתרגם אייגען רקק בית נוס קנעכט: (י) **הבוא נבוא אני ואמך**, הפשוט שאין מוקדם ומאוחר בתורה והיה המעשה הזה קודם מיתת רחל או שעל זה תמה יעקב כמאמר חז"ל, ולא כהאומרים שאמך היינו בלהה, ופתרון החלום שהשמש הוא האיש והלבנה האשה והכוכבים בני המשפחה מצאנו אצל כל בעלי האסטרולוגיא ואפשר שמכאן לקחו הפתרון: (יז) **דתינה**, דו־תין שתי בארות לווייאבריננען כך הוראת המלה והעיר היא ג' מילין משומרון במקום לד בין הרי גלבוע ומשם יורד הדרך מגלעד בירדן עד שכם: (כה) **ארחת הישמעאלים**, ר"ל הסוחרים הישמעאלים הוא כלל ומדין הוא פרט וארחת הוא חברת אנשים ההולכים יחדו לדרך שם במדבר לפי שאין להם עגלות וכלם רוכבים על הגמלים והסוחרים הירחים מפני השודדים או מפני חיות רעות יתחברו ללכת בדרך: **נכאת**, אינו מלשון כית ר"ל צפון וטמון כאשר תמצא רבים אלא משרש נכא והענין כתית ודקה והוא הנקרא Gummi Tragant נמצא בערב ובאי כפתור הוא קרעטא הוא קנדיה: **וצרי**, היינו הנקרא Opodalliamum שיח מצוי לרוב בארץ ערב ולדעת היוסיפון נטעו שלמה על הר גלעד ואולם כפי הנראה מסיפורי חכמי הטבע היה מצוי בגלעד מקדם: **ולט**, אינו Lotus כמו שתרגם הרמ"ד שזה צומח במצרים ומה טעם יובילו אותו לשם אלא הוא הנקרא Ladaucum שמתנו עשו שמן למשוח את בשרם: (כח) **בעשרים כסף**, להגיד שלא מכרוהו לחמדת ממון כי העבד היה שוה יותר מעשרים כסף שהרי ערך הפחות מעבד הוא ל' שקלים אלא חפצם היה להרחיק את יוסף: (לו) **פוטיפר**, לדעת ק"ת הוא

---

*) רק לצחוק אכתוב עוד דעה אחת מן האחרונים במאה העברה שחשבו שיוסף הוא הנקרא Aesop שהיה נכה רגלים ומראהו רע ואולם חכם גדול מאד —

פוטיפרע ונקרא כך לגדלו מפוטיפרע אותן אשה ופירוש המלה המצרית הזאת י"א שענינו קרוב ־ לשמש כי פוטיפרע היה כהן און שהיא עיר העליאפאליס ר"ל עיר החרס או עיר השמש ששם עבדו לשמש והכהן היה נקרא הקרוב לאליל וי"א שפי' כמו פי ־ אוט ־ פרעה פי הוא כה"א הידיעה שלנו כמו שבארתי כמה פעמים ואוט ־ ענינו אב וא"כ ענינו אב ־ פרעה כמו וישימני לאב לפרעה ר"ל משנה למלך והבוחר יבחר : **סריס**, שרש סרס והוא כמו שרש בפיעל שענינו עוקר השרש והיינו לפי שכרתו כלי ההולדה בהיותם שומרי בית ־ הנשים כידוע וכן היה אח"כ במצרים ונתפשט המנהג לשם תארות הקדש : **שר הטבחים**, בתרגום הע' תרגמו שר המבשלים וא"כ לפי דעתם שר המבשלים דער הָבערקאָךְ היה הפקיד על כל הסריסים הממונים על מאכל ומשקה פרעה עד ששר המשקים והאופים נאסרו בביתו , ואולם ביותר נראה שהוא שר החיל אשר סביבות המלך וענינו כמו שר הכורתים כי היתה מפקודתם להכרית את האויב ולהמיתו : —

לח

(א) **עדלמי**, עדולם היתה עיר בנגב מנחלת יהודה , ואם היה המעשה קודם מכירת יוסף או אחריו אין לברר כי אם נמשך כ"ב שנים היו כל הקורות האלה ולידת פרץ ושני בניו חצרון וחמול אין בזה זרות כלל כי בארצות החם יתכן להיות : (ה) **והיה בכזיב**, כמו אכזיב והיום נקראת לוב והיא עיר על חוף הים בנחלת יהודה . ויפה אמר החכם מהו' ישר נ"י ירחם שהיה המנהג בימיהם או שהסכים יהודה ואשתו בדבר שהאב יקרא שם לבן הראשון והאם לשני והאב לשלישי וכן תמיד ולזה בלידת ער כתוב ויקרא את שמו שאביו קראו כך ובאונן כתוב ותקרא שאמו קראתו כן ובשלה היה מוטל הדבר על יהודה לקרוא לו שם אלא שהוצרכה אמו לשום לו שם בעבור כי אין האיש בביתו כי היה בכזיב: (ח) **ויבם אותה**, ענין היבום קודם נתינת התורה היה כמו שמצאנו אצל שאר בני קדם שעל כל שאר בשר היה מוטל החוב לינשא האשה הנשארת ואולם התורה הגבילה בעלות וגדרים המנהג הזה , ועי' באריכות מה שכתבתי על ענין היבום קודם מתן תורה ולאחר מתן תורה ועל פתרון מלת יבם בדברים כ"ה ה' : (ט) **אונן**, חטא של אונן ידוע והנה חז"ל הזהירו בזה מאוד , ושומר נפשו ירחק ממנו ועוכר בשרו ונפשו הוא יענשנו , ועוד בלשון אשכנז קוראים לחטא הזה בשם אונן: (יב) **רעהו**, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב רועהו ואחריהם נטו קצת האחרונים שלא כדקדוק ולא לנכון: **תמנתה**, עיר בגבול יהודה ולאחר זמן נפלה בנחלת דן : (יד) **בפתח עינים**, אינו פירושו על פרשת דרכים אלא הוא העיר שנאמרה ביהושע ט"ו ל"ד בנחלת יהודה ואפשר שהיו שם ב' עינות מים ונקראה על שמן ותמר ישבה בשער העיר הזאת כדרך הזונות כי אשה חשובה לא תשב בשער עיר לפני כל באי בתוכה והרחי' הענינים היא עיר שלפתן אמר היא בעינים ולא אומר שישבה בפתח הולך הכתוב להוסיף על הדרך א"כ עינים הוא שם מקום : (יח) **ופתילך**, אינו לצניף אלא הפתיל שבו החותם כי החותם נשאו על הלב ובין זרועות לירך ומזה תובן המליצה שימני כחותם לבך ובפתיל היו תולים את החותם : (כא) **איה הקדשה**, מכאן הביאו רבו' שמלת קדש מורה על הקדושה והפכו כי הנה קדשה כמו טמאה ואח"ים שאמרו שנקראה קדשה כיון שהתקדשה את עצמה לעשתרות יאמרו שאשה קראה בשם קדשה בלשון הרגיל בימיו ועי' מה שכתבתי מזה בדברים כ"ג י"ח :

לט

(ד) **וישרת אתו**, ענין משרת יותר ונכנס עם האדון ואינו כעבד בזה כמו יהושע נקרא ג"כ משרת משה וכן הכהנים שזכו להיות בקדש נקראים משרתי ד' ואולם בבחינת היות בן אדם במדרגה השפלה בתכלית השפל בערך אל הש"ית יקראו הנביאים בשם עבדי ד': (ח) **וימאן**, אמר הרב מהו' ישר נ"י הנסיון הזה גדול כ"כ עד שהוא כמעט מן הנמנע להנצל ממנו לולי שצלחה רוח אלהים על יוסף ונתנה בו כח להתגבר על יצרו , כי הנה הוא היה בחור בן י"ח שנים בקירוב, והילדות והשחרות הבל והיא גברתו ומחלה פניו למלאות תאותה ולא פעם אחת בלבד אלא ימים רבים התחננה לפניו על כן , שנאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום והוא עמד בנסיונו , והיה מוכן תמיד אע"פי שע"י הפגרתו היה מסתכן, וכמו שהעלילה עליו לבסוף אצל אדוניו ובחר מות מחיים ושם נפשו בכפו שלא יחטא לאלהים אין זה כי אם מעשה איש אלהים שנחה עליו רוח הטובה והתבונן שלא אמר הכתוב ולא אבה יוסף לשמוע אליה אלא וימאן ויש הפרש גדול בין הלשונות האלה כי כל המאחן חפץ בדבר ואין לבו מתאסו אלא שאינו רוצה בו מפני טעם אחר , אבל לא אבה הוא שאינו חפץ בדבר ומתאסו כמו שיש להוכיח כן מכל הכתובים (ועי' מה שכתבנו בפ' כי ישבו אחים יחדו שם) והנה יוסף לא היה מואס באשת אדוניו להיותה כעורה ורעה בעיניו כי אז היה הכתוב אומר ולא אבה יוסף אלא נשאה חן בעיניו ואעפ"כ מאן לעשות כרצונה כי היה פחד אלהים לנגד עיניו : (כ) **בית הסהר**, מכאן משמע שהוא בית האסורים כאשר יפרש הכתוב בעצמו והוראת המלה ענינו סגירה וסביבה וכן בתלמוד ענינו כותל וקיר והושאל על דבר עגול כמו אגן הסהר בשיר השירים ז' ג' בעקען דער רונדונג ועל מקום האסורים ואפשר שאסר ושהר ענינם אחד ויש חושבו שהיא מלה מצרית ולענ"ד כמעט נראה כן , כי בארצות הקדם לא היו להם מקום האסורים מיוחד אלא שמו את האויבים בבור שאין בו מים וגללו אבן על פי הבאר , וכן אמר לקמן כי שמו אותי בבור :

מ

(ג) **במשמר**, אפשר שהיה מקום מיוחד בבית שר הטבחים הנקרא משמר והוא היה לאסירי מלך החשובים ולא נתנו אותם אל מקום אפל ובית הסהר יקרא ג"כ כל הבית עם מקום אפל ועם המשמר ,

וספר פתח הוא כמו בור לאסירים הגדוים ושפלים מהמון העם שאינם אסירי מלך ואולם בין הבור ובין המשמר
היו בבית הסהר ושם הטעם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר: **(ה) כפתרון**, שרש פתר כמו
פשר בארמית והפלא שכאן נתלה התי"ו בעברית והשי"ן בארמית ובשאר שרשים אינו כן ד"מ שנים בעברית
תרי בארמית וכן שן ותן: **(יא) ואשחט**, בשי"ן שמאלית כמו סחט י"א ענינו מזיגה והיינו שמזג היין
במים ואולם מלבד שהוא נגד הלשון שסחט בעברית לחץ ודחק ולא מזיגה ג"כ נגד הפשט כי ואקח את
הענבים ואשחט משמע שמיד לחץ אותם אל תוך הכוס; ואולם כיון שאין הדרך אצלנו לשתות היין כך צריך
שתדע שהמצריים אמרו שהיין הוא יוליד בעל לפון הנקרא טיפהָן אליל הרע, ואמרו כן הכהנים כיון
שבמצרים לא יפרח הגפן ולכן השותה יין יקח אותו ממרחקים ויתן דמיו בעדו, ובכן יוליא הכסף מארץ
מצרים לארץ אחרת וכיון שלא רצו כן הכהנים אמרו שאין נכון לשתות יין והוא איסור מפני סרק. בעל
לפון ברא להשחית בני אדם כי כן אמרו שבעל לפון נלחם תמיד עם פועל הטוב ככל העמים אשר אמרו
שיש ב' רשויות ועי"ז מנעו את העם מלשתות יין ואכן המלך במסבו והכהנים מה יעשו אם ירצו לשתות
מים, כי המה אסרו היין והנה גם על נפשותם אסרו כי אם ירא‍ה העם שהמה שותים גם העם לא
יבצר לעשות כמוהם, לכן בקשו להם היתר בדבר כמו שעושים הישמעאלים היום (כיון גם להם נאסר
היין) שתו התירוש בעד שלא נחמץ כל צרכו ליין, ואמרו שעוד לא משל בו בעל לפון אם שותים אותו
מיד אחר סחיטת הענבים, והענבים לא יכלו העם לקחת ממרחקים כי ירקבו בדרך, והמלך והכהנים היו
להם כרמים מיוחדים כן סיפר הירודוט היוני ומזה יובן הענין היטב: **(טו) כי גנב גנבתי**, אמר
כן כי היה תם על אחיו שלא יבזו מצריים אותם: **(טז) סלי חרי**, הנראה לענ"ד בפתרון המלה הזאת
שהיה נושא סלים בשמלות שם על ראשו כי כן מלאתי שהיה להם כלים מגוללים בשמלות שם או שהשמלות
היו בתוכם פרושות שלא לתת הלחם אל הסל וא"כ חרי כטעם חור וכרפס שענינו לבן ובתרגום הע' גם
המה העתיקו מלשון חורא אך תרגמו קמח וזה דוחק ויש שאמרו שלחם לבן נקי ויפה לשלחן המלך,
והאומרים שהם סלים מנוקבים כהרמ"ד בתרגומו יש כאן זריות הרבה א' לא בא הסמיכות אל סלי על
נכון והיה ראוי סלים ולדעתי נכון ב' מלבד שחסרה המ"ם במלת חרי הנה צריך לפרש שיצאה שם כמו
מנוקבים שהוא פועל: **(יט) ותלה אותך על עץ**, הנכון אחר שהמיתו בסייף וכן כל הנסקלין נתלין
אצל בני ישראל ועיי' מה שכתבנו בפסו' ותלית אותו על עץ בדברים כ"א כ"ב: —

פרשת מקץ

מא

(א) ויהי מקץ שנתים ימים, אם מאסירת יוסף אם מיציאת שר המשקים לא נודע: **היאור**
יאור היא מלה מצרית את ראי' נכונה כי נכתבה התורה ע"י משה שהיה בקי בכל מנהגי מצרים ובלשונותם
כי כל הפרשיות האלה מעידות כי רק הרגיל במנהגי מצרים יודע כל המלות וכל סדר חצר המלך ומעמד
משרתיו וכדומה — ומלת יאור כמו potamos ביונית הוראתה על כל נחל בכלל ובעל אחד ר"ל נילוס
בפרט ובמצרית Iaro, וכן כל ברכות ותעלות הנילוס נקראים כן: **(ב) והנה מן היאור**, להבין הפתרון
צריך שתדע כי פרות רמז לעבדת האדמה אצל המצריים ועוד הנילוס ליירו בדמות פר וכן פרות רומזות
על השנים כפי דעת האסטרלוגים ובכתב חרט של מצריים עוד תמצא בזמן הזה שהפרה רמז לארץ פוריה,
ועוד ידענו שכל ארץ מצרים הנה משקה מנילוס וא"כ הנילוס הוא סימן תבואה מגד עמנו: **באחו**, גם
זאת מלה מצרית היא ופתרונו עשב או ירק ואולם הושאל על נאות דשא ומקום מרעה ג"כ בעברית:
(ה) עולות בקנה אחד, עוד עד היום הזה יש בארצות ההם שבלים רבים על קנה אחד כאשר יעידו
הנוסעים ואפשר שהיינו קמן ונפרם פסוק ותעש הארץ וכו' לקמצים עד"ז שהוציאה שבלים רבים בקנה אחד:
(ו) ושדופות קדים, כבר בארתי שמלת קדים בעברית אפשר שתורה גם על הנגב כי כן אפשר שמשמע
מהמלת רוח קדים בשמות יו"ד י"ד כי הארבה בא' מצד הנגב וכן תרגמו שם הע' וכן נאמר בתהלים ע"ח
יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן, עי' מה שכתבנו מזה בשמות שם וא"כ יהא אפשר ג"כ כאן שהוא
רוח תימני הנודע במצרים שהוא מזיק מאוד לפירות ואולם יש גם רוח מזרחית הנושב בא"י וגם הוא מזיק
מאוד ומייבש ושורף כל התבואה ואולם אינו בא עד ארץ מצרים כי יש סוף שבין מצרים לכנען מקרר אותו
ובהרי מקקאהם במצרים שם יתנא מנוח ולא ינשב משם והלאה: **(ח) חרטומי**, רבו הפי' במלה
הזאת י"א שהם חכמי התולדות הנקראים Natiwitätssteller שהיו קובעים מזל האדם כפי הכוכבים שבשם
נולד ואולם אין לזה ראי' מן הלשון וי"א שהיא מלה פרסית מה שאינו נכון לגמרי כי או לשון עברית
או מצרית היא וי"א מלשון חרט כתב לפי שהיו יודעים לקרות בכתב הכהנים ונקראים Hierogramatái
וכתבנו על כתות הכהנים בארץ מצרים בשמות וי"ו י"א ע"ש באריכות וי"א שהוא מלשון חור שהוא ראיה
וטום שהוא טמון והיינו רואי טמונים או מגלי סודות ויהיה כמו לפנת פענח, והם הנקראים Eaagetal
שהיו ג"כ מתפרשי הכתב ההוא הידוע לכהנים — והבוחר יבחר: **(ט) את חטא אני מזכיר**, יש
שפירשו מזכיר חטאו ששכח את יוסף ואת עובתו ואולם אינו נראה כך אלא הפשוט שהוא נגד המוסר
להזכיר את חטאו נגד המלך ואולם לטובת המלך לא יוכל לכבוש את עצמו: **(יג) השיב**, הוא פעל
סתמי ואפשר שהוא מדרך ארץ לדבר למלך בלשון נסתר, ויש פירשו השיב יוסף שע"י פתרונו בא לי כך
והוא דוחק: **(יד) ויגלח**, במצרים היו תשופי לחי וגלגלתי זקן בבואם לפני המלך ורק בימי האבל לא
התגלחו, וכן אינו נכון לבוא אל המלך בסימן האבלות: **(לד) וחמש את ארץ**, הפשוט שיתנו חומש
כל תבואתם למלך ואין לתמוה ע"ז כי מעשר כבר נתנו וכיון שהיה לטובת עצמם לא יתאנו מתת פי שנים

והיה להם לפקדון ואין צריך לומר כמו שהצבו האחרים שיקח המלך מאתם מחיר כסף, כי הוראת המלה היא חלוקה לחמשה חלקים וכן בפ' וחמושים עלו בני ישראל טעמו שהיה נחלקים לחמש מחנות כמו שבארתי שם במקומו: (לט) **אין נבון וחכם**, המצריים כבדו מאוד לחכמת איש היודע בטיב נהגת הארץ והתנהגות עם האנשים ועם פאליטישע קלוגהייט: (מ) **ועל פיך ישק כל עמי**, רבו המפרשים בפתרון מלת **ישק** י"א שהוא מלשון בן משק ביתי ועניינו יתפרנס כל ביתי ואולם כיון שפירוש בן משק ביתי עוד לא ברור אצלנו יותר ראוי לומר שאם נפרשהו מענין פרנסה שהיא מלילה לקוחה מעופות אשר יכלכלו את אפרוחיהם בנתנם תפיהם אל פיהם את המאכל וכאלו נושקים אותם ויהיה מענין נשיקה ומתם וי"א שהוא מענין נשק כלי זיין כמו נושקי קשת ד"ה א' ונתרגם אויף דיינען בעפעהל זאללען מיין פאלק געריסטעט ווערדען, ויש שאמרו שהמלילה לקוחה ממנהג מצרים שנשקו העם את השליט על פיו כדרך שנשקו באצבעות המזרח על רגליו וא"כ יהיה הפירוש כל העם יהיו נושקים על שפתך ר"ל יהיו נעבדים לך ונתונים תחת ידך ואולם עוד לא הוברר הדבר שהיה כן המנהג במצרים: (מב) **את טבעתו**, זה חותמו שהיה על הטבעת, וכל מי שיש לו חותם המלך יוכל לצות כל מה שירצה ויחתם בשם המלך וכלם שומעים למצותו, וכן עד היום הזה טבעת המלך הוא סימן גדולה, הן אמנם ישתחוו שם אף לטבעת כאלו הוא היה מלך: **בגדי שש**, בגדים שנלבשים בהם אצל המצריים רק הכהנים ועבדי המלך הקרובים אליו: **רביד הזהב**, על צוארו היה תלוי ומגיע עד לבו כי כן ראינו על מצבות מצרים הגדולים אשר בארץ מצריים: (מג) **אברך**, י"א כמו הברך ר"ל יכרעו לו ברך כי המלך חפץ ביקרו והנכון שהיא מלה מצרית abe-rech שענינו כרעו – ברך וידענו שיש בלשונות מלות שוות הרבה ויש שפירשו הדין אבא למלך לשון אב ורך כי רך הוא אחריו או מלך: — (מה) **צפנת פענח**, פען ענינו כמו פתח ולפנת היינו לפין וענינו פענח לפנת וסמיכות כזה היא מצרית והאנשים המלות הן ארמיות וא"כ יהיה לפנת פענח כטעם חרטם שהבאנו לעיל פתרונו ואולם יש שפירשוהו מתלה מצרית Pi-sot – emphane והיינו גואל העולם ואינו נראה כלל וענין שינוי שם לכבוד ידוע כי כן עשה משה ליהושע ונבוכדנצר לדניאל: **אסנת**, מלת מצרית as-neith היא הנייטה ר"ל החכמה והבנונה כי נייטה אליל מצרי כמו Minerar אצל הרומיים מושלת על החכמה ויש שפירשו מענין אסינא או אסינתא שהובאו בתלמוד כתובות שנתנו לפני חתן וכלה סימן פריה ורביה ואינו כן: **און**, הוא Heliopolis עיר השמש או עיר ההרס ובירמי' מ"ג י"ג נקראה בית שמש ומלה יונית Helios אתה נראה שנגזרה מעברית חרס או חרסה כאשר בארתי במקום אחר ואפשר שבל"הק נקראה ג"כ הרס בה"א וריש"ש העברית חלפו היוונים תמיד בלמ"ד כמו אריה Leon ודומיהם ועי"ד הפסוק עיר ההרס יאמר לאחת שאמר הנביא על דרך לשון נופל על לשון שתהרס ויפו שם באלכסנדרי' לכתוב עיר הצדק כבר כתבתי בשמות ועוד הבוא לדבר בזה במקום אחר אי"ה ואון בין נילוס לים סוף וכל יושביה אתם כהנים היו, והיה זה מחכמת מצרים לתת ליוסף בת כהן כי הכהנים היו המושלים בארץ ועי"כ יהיה גם הוא תכת המושלים וישמעו כל העם למצותיו: (מו) **בעמדו**, הנכון כאשר עמד לפניו לפתור חלומותיו וי"א בעמדו לפני פרעה בעמדו לשרת לפניו כי על השרות יאמר בל"הק עמד לפני פלוני ואינו נריך לזה: **ויצא יוסף**, חלק הפסוק הזה נשמט מתרגומי הע' והכותים שלא כדת: (מז) **לקמצים**, עי' מה שכתבנו לעיל פסוק ה' והפשט המקובל מענין קמץ דהיינו גל תבואה ורעו במן והיינו בור ששמים בה את הדגן: (נז) **וכל הארץ באו מצרימה**, ועי"כ נפרסם שם יוסף לתהלה בכל הארצות כי גם רומי אחד ושמו Trogus PomP. אי בימי אויגוסט הקיסר שכתב ספר דברי הימים ונשאר מספר הזה שיורים בספרי יוסטין ויש שם בפרק ל"ד וזה לשונו ישראל היה מאושר בבנים ואחד מהם יהודה ועל שמו נקראו כל בית ישראל בשם יהודים והצעיר שבבניו יוסף (טעה בזה כי בנימן הוא הצעיר) וכאשר ראו אחיו את הכמתו ובעל בם הקנאה ויגנבו אותו לסוחרים עוברים, ואלה הביאו אותו למצרים ושם למד כל חכמות מצרים ואהבהו המלך כי פתר חלומות וידע עתידות, וכן ראה שני הרעב באים לארץ, ומכלים כל ארץ מצרים והוא נתן עצה והתבולה לשמור את התבואה ויצל ארצות רבות ממיתת הרעב עכ"ל שמעורבת עם קלת דברי אמת כאשר אתה רואה:

מב

(ו) **ויוסף הוא השליט**, מלת שלט תמורת משל והכוונה שמשל ואמר רק על המלך שהכסא גדל ממנו ושלט על כל פקיד: **הוא המשביר**, זה סימן גדולה וכבוד הרבה מאוד כי המצריים לא נתנו להשביר בר לכל מי שירצה כי היו יראים פן יעשיר את עצמו, ולא ייטיב לבאים בתוך הבאים לשבור בר ולכן רק נשוא פנים ונכבד מאוד היה המשביר: (ט) **מרגלים אתם**, אל תתמה ע"ז כי מצריים היו מקטני האמונה ולא האמינו בכל זר אשר בא לארצם ושנאו מאוד את הגרים, וגם נלחמו עם כל בני קדם ולכן יוסף כיון שלא רצה להתודע אל אחיו נהג את עצמו כמצרי הירא ומפחד מכל גר, וכן עושים הבלבול הזה הערביים לכל גר למען השפילו ולקחת ממנו מחיר כסף או כל רכושו: (טו) **חי פרעה**, אל תתמה על לשון השבועה הזאת כי בכל הארצות אשר שם המלך ישלוט כרצונו בלי חוקים נשבעו כל הנתונים תחתיו בחיי ראשו וכאלו היה גבוה מעל גבוה, והרמב"ע כתב שעוד בימיו היתה השבועה הזאת נהוגה בארץ מצרים, ואפשר לפי שחשבו בימים הקדומים שהמלך הוא אלהים וכאשר אמרו ג"כ חז"ל שפרעה נהג את עצמו כאלוהות בא להם אופן השבועה: (לז) **את שני בני תמית**, מכאן נראה להדי' שנולדו לו עוד שני בנים בטרם באו כל בית יעקב מצרימה כי אז היו לו ארבעה בנים: —

מג

(יא) **מזמרת הארץ**, מיטב פירות הארץ כמהם יזמרו המשוררים כי בעלי נגון ושיר שבחו וקלסו את הארץ על כל תבואותיה ולכן נקרא המיטב בתבואות זמרה או שהלשון לא תזמור כרמך ועניינו כריתה מה שכורתים או קוצרים והיינו קציר הארץ להנדעם · פראדוקט: **צרי**, בארנו לעיל ל"ז כ"ה: **דבש**, היינו דבש דבורים כי רבו הדבורים בארץ מצרים אלא דבש שעושים מענבים בא"י ישראל ולא היה במצרים כי יקרים שם הענבים כאשר בארתי בפסוק והשחט אותם אל כוס פרעה והדבש הנעשה מענבים נקרא סיפא ועד היום הזה לפעמים בשם דבש: **נכאת ולט**, עי' לעיל ל"ז כ"ה: **ובטנים**, תרגמו בשם דאטטלען וזה אינו נכון כי במצרים תמרים רבים ולמה ישלח יעקב לאדוני הארץ תמרים אלא הם הנקראים פיסטאציען והטובים שבבטנים יעידו הנוסעים הוה בא"י ובסוריה. ואוכלים אותם או עם מלח או בכותח: (טז) **וטבוח טבח**, הנראה שהוא כן לבשל בשר לפני בני ישראל כי הכהנים והשרים שבמצרים לא אכלו שום בשר כי אם בשר זבחי הבל שלהם את פירוש כי אתי יאכלו האנשים בצהרים כי לא לעצמו ולשריו צוה כן: (כג) **שלום לכם**, ידוע שהנפגש בחברו נותן לו שלום בדברים האלה שלום לכם ואמרו החוקרים כי המנהג הזה הישן נמשך מעת אשר רבו החומסים בארץ ואיש הישר בעיניו עשה ואין שופט ואין מלך בארץ וכל החזק יפול על רעהו החלש לגזול את עשרו או את חייו ואין נתבע לדין לכן הנפגשים יחדו קראו שלום לכם פי' לא חומסים אנחנו ומזה נשאר אופן הדרישה הזה עד ימינו אלינו: (כט) **אלהים יחנך בני**, הנה צריך שנדע שדרישת שלום נקראה בכתבי קדש בשם ברכה והעניין כי שם אם יפגשו בהדירם או שנפטרים ומתנו יתנו לו שפע ברכות כמו יברכך אלהים, יחנך אלהים יהי לך כתאות נפשך, יתן ד' את משאלות לבבך והנה רבות אין מספר ולכן טעם אלהים יחנך כאן אינו אלא דרישת שלום והיינו בעגריססונגס · פארמעל: (לב) **וישימו לו לבדו**, גם כאן נראה לבדי' שמשה שהוא הכותב היה בקי מאוד במנהגי מצרים ורגילים בלשונו כי כבר בארתי שחלקו את כל יושבי ארצם לכתות שונות וכל כת העליונה שנאה לתחתונה השפלה והבזה מאוד, עד שלכל כת מיוחדת היו הלכות מאכלות אסורות ומותרות שונות כל אחת אכלה כדרכה וגם חששו בתערובות מאכליהם עם מאכלי כת התחתונה ובפרט היו שונאים לכת רועי בקר והטעם בזה כתבתי בהצעה לספר שמות ובפרט לעברים שבאו מן המדבר וישבו עד ארץ גשן כי שם עבריים נופל אצל המצריים על כל בני קדם וכן פי' הכתוב כאן כי לא יוכלון מצרים לאכול את העברים לא אמר את בני ישראל כי כל העברים וכל רועי צאן היו שנואים אצלם, וכת הכהנים אף הגיעו אם השנאה וחרון אף העם על רועי בקר כי כאשר באו בני ההיקססם רועי צאן ומשלו על ארץ מצרים גם על הכהנים לא חמלו, והנה זה הכלל במצרים שהיו שונאי גרים הפך מה שאמר הכתוב ואהבתם את הגר, ויושביה לא קבלו מעולם רעיהם בסבר פנים יפות, ועוד היה סדר מאכליהם שלא ישבו כלם על שלחן אחד אלא כתות כתות מיוחדות או כל איש פרטי על שלחן מיוחד, וכל המאכלים היו מביאים לפני המלך, והוא חלק כבוד לאנשים האוכלים אתו בבית ושלח לכל אחד מנה ממה שרצה, ולכן שלח כאן יוסף מנות לאחיו, ומי שרצה המלך ביקרו לו שלח שתי או ג' מנות ומזה תבין היטב עניין הסעודה שנכתב כאן: (לד) **וישכרו עמו**, שכר הנעשה מדבש תמרים ולא מיין כאשר בארתי ועניין השתכרות אפשר שהוא רק שתיה הרבה עד רבות השמחה, או שיוסף עשה כן שיהא לו מקום להעליל עליהם — ואחר הסעודה הביאו היין כמנהג הסעודה עד עתה: —

מד

(א) **אמתחת**, אינו שק כי שק היה מוכן לתבואה ואמתחת כלי ששמים בו מספוא לבהמתם וכיון שלא היו להם עגלות היו נושאים כל מכרם בשקים והיו לאיש אחד כמה שקים ואמתחת אחת, וצוה כן יוסף שלא להשים בשקים כאשר בתחלה כי יהיה טורח רב לחפש בכל שק ושק אבל האמתחות לא היו כי אם י"ב איש איש לבהמתו: (ה) **הלוא זה אשר ישתה אדני בו**, יש מפרשים הלא בזה אשר ישתה אדני בו ואשר בו נחש ינחש הרעותם אשר עשיתם כאלו כתוב הלא הרעותם אשר עשיתם בזה אשר ישתה וכו' והוא דוחק מאוד הלא הלא זה לכם או אתכם אשר ישתה אדוני בו ושמוש בי"ת בשתיה מצאנו עוד הרבה פעמים במקרא כמו השותים במזרקי יין עמוס ו' ו': **והוא נחש ינחש בו**, יש פירשו ישאל למנחשים למען דעת איפוא הוא, והאולם הנכון שהוא יעשה כשוף בגביע, כי באמת מצאנו שבמצרים עשו כשוף עם הגביע וכן הביא החכם Iamblichius שנתנו מים זכים בגביע וגילולי השמש ירדו עליו, ומתמונות קוי האור הגידו עתידות כתורתם הבבל, ויש שהפילו לתוך הגביע חתיכות זהב או כסף ואבנים יקרים אשר הטבעו עליהם צורות שונות, והמכשפים הפילו תפלות שוא עליהם ושפכו מים בגביע ומצורות הנראות על פני המים הגידו עתידות, ועוד עד היום הזה אומרים המצריים שמגביע יודעים עתידות, ובאגדות הקדם יש סיפור של הבל שהיה בימים הקדומים גביע ועליו חקוק כל התבל בצורות נאמדות והגביע הזה בא בירושה ממלך אחד לאחר והגביע נקרא דשאמי דשעמשיד ר"ל גביע דשעמשיד שהיה מלך בפרס ובשירי הפרסים מצאנו הרבה מליצות המכוונות אל הגביע הזה, ובהודו נקרא גורנבע אפשר שלקות מל"הק בשם גביע מ"מ יראה שזה ההבדל שבין כוס לגביע שמן הכוס שתו והגביע היה רק לנוי ולנחוש: (טו) **כמני**, כי היה נחשב ככהן וכחרטם: —

פרשת ויגש

מה

(ב) **מצרים**, או כמו יושבי מצרים או נקוד מצריים: (ה) **ועתה אל תעצבו**, אין הכונה שלא היה ראוי להם להתחרט על מכירתו כי באמת רעה גדולה עשו להביא עליו כמה צרות על לא חמס בכפו ולגרום

צער גדול לאביהם ואף אם נולד מזה תשועה גדולה לכל מצרים ולכל הארצות עכ"ז כוונתם היתה לרעה אלא יוסף בגודל צדקתו רצה להקטין רעתם ולפי שהורה אמר להם בעין יפה כל אשר עשו לו בקש ג"כ לנחמם שלא יצטערו עוד על המעשה ההוא, והראה להם כי סוף לא נמשך שום רע ממכירתו לא לו ולא להם ושהשם סבב כל זאת למען החיות עם רב: (ו) **כי זה שנתים**, כי הם לא ידעו מחלומות פרעה ואיך פתר אותם יוסף כי חשבו שהרעב בא במקרה כמו שבא הרעב בימי אברהם, ולכן סיפר להם יוסף איך נהיה ואיך נשבר השבר מעם ד': (ז) **וישלחני אלהים**, פירוש הכתוב אלהים שלחני למען השאיר לכם שיור מה בזמן ולהחיות את אשר לכם את הפליטה הגדולה הגדוד הגדול הנשאר ונתרגם גאָטט האט מיך גאר וייט הערײנגעזאנדט אום אייך דען רעסט דעם לאנדעס צו בעוואהרען הונד אייך, דער גרעססטע טהייל, דאס הייסט דיא ערהאלטען ויש שפירשו הפליטה הזאת תהיה גדולה ודמה לזרעכם כי ידעו הדורות הבאים שיד ד' עשתה זאת לסבב כל הקורות האלה כדי שתבואו לכאן בשבעים נפש ותצאו אח"כ מן הארץ הזאת בשש מאות רגלי: (ח) **וישימני לאב**, י"א למורה וליועץ ובאמת בחצרות הקדם כל משנה למלך נקרא אב למלך עי' גם לעיל במלת אברך ועד היום הזה נקרא המשנה בשם לאלא והיינו אב: (י) **וישבת בארץ גשן**, בראיות ברורות שלא אכפיל כאן בארתי בהנעה לס' שמות אות א' כי גשן היינו הנקרא פעלוזיום ואם קראו אותה בשם מצרים העבריים יותר נראה שהוא מצרים העבריים ושם נמצאו עד היום הזה חרבות עיירות הנקרא בשם יהודים כמו קבר יהודה וכדומה: **והיית קרוב אלי**, גם מזה הבאתי ראיי' שגשן הוא פעלוזיום כי שתי בירות היו למצרים בתוך הנקרא מעמפיס ובלועזן הנקרא טאניס וכלם קרובים לארץ גשן הנקרא פעלוזיאום: (יט) **עגלות**, לא היו עגלות מצויים כל כך בזמן הקדום ההוא וגם רק על פי רצות פרעה היה רשאי ליקח עגלות מארץ הזאת: (כב) **חלפות שמלות**, כן המנהג שהמכבד יקבל שמלות חדשות והיינו חליפות וכן מלבישים עוד היום הזה הנכבדים: (כד) **אל תרגזו**, יותר נראה פירוש רש"י שלא ירגזו בדרך ולא יאמרו איש אל רעהו אתה הסיבות את כל זאת כי כבר אלהים חשבה לטובה: (כו) **ויפג לבו**, יש אומרים לשון נגיד מחשבה להסתפק בדבר וכן על כן תפוג תורה (חבקוק ג') תמוט בלי קיום משפט ודומה לו שרש פוק כמו פקו פליליה (ישעיה כ"ח) והענין כי בשמעו הבשורה היה צר לשכלו לקבלה שאחר כ"ב שנים שנחשב מת עודנו חי ומושל בארץ הקרובה לכנען לכן היה לבו תר הנה והנה פעם מאמין ופעם אינו מאמין וי"א באמת שרש פיק הוא ענין נדנוד בכלל ומזה לשון פוק חזי בתלמוד וא"כ יהיה טעם ויפג לבו כטעם ויצא לבם, וי"א שהוא סורית שם פוק ענינו קר שכבר היה מתיאש מזה והפוכו ותחי רוח יעקב: (כח) **רב**, או שהפירוש די במה שדברתם או די לי השמחה כי יוסף בני חי:

מו

(א) **בארה שבע**, כיון שבאר שבע היה בנגב לחברון שישב שם יעקב היה צריך לבוא לשם בירדו מצרימה: (ד) **ואנכי אעלך גם עלה**, ר"ל זרעך ומדרכי הלשון לקרוא הבנים בשם האב: **ויוסף ישית**, זה מנהג הקדמונים שהאחד בשר הקרוב יותר או האהוב לנפשם יותר הוא סותם עין המת וכן היה אצל היוונים: (ז) **בנותיו**, לשון רבים אף שלא נכתבה רק בת אחת ר"ל דינה והולם לא הוזכרו בנות האבות בתולדותם אלא אם יש טעם לדבר וכן דינה מזכיר לפי שהיה צריך לספר במעשה שכם וכן כל הבנות הנזכרות בתולדות יש לכן שום טעם והולם יתכן להיות שהיו ליעקב עוד בנות זולת דינה או שרבים תמו' יחיד כמו ובני דן לקמן, ולא סידר כאן הבנים כפי סדר לידתם: (כז) **כל הנפש לבית יעקב הבאה למצרים שבעים**, כבר דברתי בשמות א' ה' על הסתירות כאן יצא השינויים שבאו בתרגום הע' והולם הפשוט להתיר כל הספקות שלמים ושלום שנאמר לעיל ע"ו היינו בני לאה ויעקב בתוכם לא מהם יעקב הרי ל"ג והוסיף עליהם שם עשרה מפסוק י"ח הרי מ"ח הוסיף י"ד מרחל הרי ס"ב והוסיף ז"ן בנים לבלהה הרי ששים ותשע לא מהם יוסף ושני בניו הרי ששים ושש וזה פירוש הכתוב כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה ר"ל עם יעקב שנסעו אתו יוצאי ירכו ר"ל זולת יעקב שלא יכול לקרות בשם יוצא ירך ששים ושש, והולם כל הגברים לבית יעקב שבבית יעקב גם יעקב בכלל וגם יוסף עם שני בניו הרי הרבע שיש להוסיף לששים ושש הרי שבעים נפש יעל מעני השינויים שנפלו בין הפרשה הזאת ובין ספר במדבר כבר דברנו במקומם שיש כמה שמות לאיש, ומספר דברי הימים לא קשה כלל כי ראשי אבות נמנו כאן ובד"ה נמנו עוד שאר בנים שלא היו נשיאים וראשי אבות והולם מה שהוצרך הכתוב כאן לאמר שבשבעים נפש ירדו אף שהיו יותר כמה שמשמע מדברי הימים היינו להורות לנו כי בשבעים זקנים היו מתחלה היסוד שעליו תבנה כל משפחת יעקב, ועי' מה שכתבנו גם בשמות א' ה' שם ואין כאן המקום להאריך אבל אין שום קו' על התוספות מתה שהקשו קצת האחרונים — וזה מה שרציתי לבאר פה: (לד) **כי תועבת מצרים**, כל לשון תועבה שבמקרא ענין איסור מצד נימוסי הדת והאמונה וכן הענין כאן כי באמת המצרים השתחוו לבהמות וחיות איך היו יכולים להתחבר עם הרועים ששוחטים בשר אלהיהם ואף שלא תעבו המצרי' כי אם רועי חזירים ת"א גם רועי צאן לא היו נחשבים אצלם, ועוד שהסי' מדעת יוסף להרחיק בני ישראל מן הגוי הרשע הזה, כי אמת הקנאה כמעט בוערת בלב שונאי הגרים האלה ואם יהיו בני ישראל מכבדי ארץ כמעט נפלו עליהם והרגום, כי רק בעבור שיוסף היה מציל את ארצם מרעב לא היו שונאים אותו כל כך אבל אחיו וכל משפחתו לא היו נצלים משנאת המצרים: —

מז

(ב) **ומקצה אחיו**, מקצה הו' שהקו"ף חסר דגש או שהוא שם והענין חלק מאחיו לקח וי"א שענין מקצה מכלם חוים דער געזאממטהייט וי"א מן הפחותים: **חמשה**, מנאו הרבה פעמים המספר הזה בסיפור

יוסף במצרים וכן וחמש את ארץ, חמש ידות לבנימן, חמשה אנשים כאן והטעם בזה לפי שמספר חמש היה קדוש למצרים כי כן מנו חמש מזלות וחמשה אלילים כי מתחלה היו מונים כנגד האצבעות וכיון שחמש אצבעות ביד אחת היה חמש מספר מלא, וכן מציירים הרומיים חמשה בציור יד כזה V. ועשר בשתי ידות V. V. או X נצבות זאת אחר זאת או מצלבות: (ד) **ועתה ישבו נא**, אף שכבר הרשה פרעה ליוסף להושיב את אחיו במיטב הארץ מדרך ארץ היה שיבקשו המה בעצמם מעם המלך: (ו) **שרי מקנה**, היו מכובדים במעלות ההם ואין להקשות הלא כל רועה צאן תועבת מצרים כי אף שלא אכלו את בשר צאנם מ"מ את הגבינה לקחו להם והשומרים את אליהם היו נכבדים: (ז) **ויברך יעקב**, ענין הברכה כבר פירשתי לעיל מ"ג כ"ט שהיינו דרישת השלום כנהוג ואפשר שהיה אומר יחי אדוני המלך לעולם כדרך בני קדם: (ט) **ימי שני מגורי**, אין הפשט מלשון לגור בארץ כדרך הרועים הנודדים משבת אלא באמת היו מאמינים בהשארת הנפש והיו יודעים שכל העולם הזה אינו אלא מגור בלבד ואנחנו תושבי הארץ כגרים ותושבים ואין פה מנוחתנו אלא חלקנו ממעל ישוב בין יושבי רומה, והענין הזה כבר מצאנו שהיו מדמים חיי האדם לנסיעת ארחות סוחרים אשר ישתוקקו לביתם ונחלתם והמה בדרך וכבר מצאנו מצבה בארץ בני קדם שהיה נכתב בה "אחדר בית עולם קבר" ר"ל הקבר הוא בית עלמין שעלם היינו נצח בלה"ק ונקרא כך הקבר שהוא הפך החלד העובר: (יא) **בארץ רעמסס**, הנקראה על שם העיר רעמסס שבנו בני ישראל כאשר בארתי בהצעה לס' שמות והעיר הזאת היתה לענ"ד חרבה בעת בוא בני ישראל לשם ואולם היתה נכבדת ע"ש שנקראה על שם מלך מצרים ולכן תכונה כל כברת הארץ ההיא כך ואין חלוק בין רעמסס בשמות לכאן כאשר חשבו קצת מפרשים והארכתי כבר בזה הענין: (יז) **בסוסים**, ארץ מצרים היתה מבורכת בסוסים כידוע ומכאן נאסרה למלך ישראל הרבות לו סוסים משום לבל ישוב מצרימה, ובא"י לא היו סוסים כי אם בארץ פרס, והפלא כי גם שמות הבהמה הזאת שנמצא בלה"ק כלם נלקחים משמות מדינות ארץ פרס כך פרס ענינו פרס או Fars וסוס בלתי ספק הוא משושן ובעבור שנחלפו אותיות זסש"ץ לקרוב, ובפרט סי"ן ימנית עם שמאלית נקרא סוס וכן שרקים בזכרי' א' ח' ענינו כך: (יט) **למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו**, אדמה שוממה נקראה מתה וכן מצאנו פועל הרג על הגפן באיוב י"ט ח': **קנה אתנו**, וכן מצאנו הרבה פעמים מהרצאות הקדם שאם היה רעב בארץ מכרו את עצמם לעבדים ואין בכאן זרות כי הכל לפי מנהג המדינה: (כא) **העביר אתו לערים**, בתרגום הע' העתיקו העביד אותו לעבדים בדלי"ת וזה מלבד שהוא נגד המסורה גם אינו מכוון לדקדוק הלשון אלא הפירוש שנתן להם חלקם מערים שהיתה שם התבואה אשר אסף יוסף וי"א שעשה כן להודיעם שאין להם חלק בארץ והנכון כדברי הרשב"ם שעשה כן כדי שלא יטענו כח חזקה עי' בבאור או שהוא מערמת המושל להושיב אותם בחלקי הארץ משונים שלא יהא להם נקל למרוד. (כב) **כי חק לכהנים**, וכן סיפר לנו דיאדאר היוני שלכל היכל הכהנים היתה כברת הארץ נתונה מנת חלק כל הכהנים אשר בהיכל ההוא, ויושיבו את אדמתם ליושבי הארץ ובעד כסף השכירות מכרו כל צרכיהם, מלבד מה שקבלו מתנות מאת העם, גם לא היו מחויבים לתת מס מאדמתם, ואולם האדמה הזאת אשר ניתנה להם מאת המלך חלף עבודתם הוא היתה אדמת המלך והם הכלו ממנו והיה כמו לעהנסגיטער או ליידרלגיטער בארצות האלה: (כד) **חמשית**, כי הארץ פוריה מאד ואין כאן שום לחץ על העם: (כו) **עד היום הזה**, עד ימי משה — והנה מה יפה עשה יוסף הצדיק, כי תחבולותיו היה לתועלת המלך כי מלבד שהיתה לו כל הארץ רכשו נפשות הרבה שהן לו לעזר נגד כת הכהנים וכת אנשי חיל אשר מרדו לפעמים במלך, כי אם העם הוא חפשי אם רוצים יעזרו המלך נגד הכהנים ואם רוצים יעזבוהו, ואך אם הם עבדים למלך ילכו לכל אשר יצוה אותם, ועוד היתה תחבולתו ג"כ לתועלת העם, כי ידוע תדע שהכהנים וכת בעלי מלחמה לחצו את הכתות התחתונות מאד כי הכהנים אכלו משמן העם ויגזלו את דמם ואת חלבם עד שנשאר לפעמים כל העם דלים ורקים ואם בא רעב בארץ מתו כלם כי אין להם מנוס ומחסה ואין מרחם על הנבזים בעולם, ואולם בהיות שנתנו חמשית למלך הוא השפיע להם מבתי אוצרותיו בכל שנות הרעב, וכן דאגו המלכים אחר יוסף לבנות תעלות מים ובריכות הנמשכות תמיד על פני השדות שישקה את כל שדותיהם ולא יבואו לידי חסרון כי היתה ג"כ מתועלת המלכים שירבה הקציר ותעש הארץ לקמצים כי כאשר ירבה הקציר כן תרבה חמשית למלך לכן תקנו תקנות לעזר העם ובזה הותרו כל הספקות שהאלו הליצנים על יוסף הצדיק הזה, וגם אין להקשות מדוע לא הביא את משפחתו מקודם לכן למצרים, הלא ידעת כי תועבת מצרים כל רועי צאן והיך היה יכול לעשות כן עד שבארך הימים היה ניכר בעיניהם שהוא צדיק וישר ולא יביא אנשים פוחזים או אויבי הארץ אל המדינה אז עשה מה שעשה, ורק מי שטח עיניהם מראות ימצאו שמץ ודופי ביוסף כמו העור הרועה את השמש והנה חשך תאמר כי החשך בעיני הסומא אך הוא יאמר הנה החמה עלטה:

פרשת ויחי

(כח) **שבע עשרה שנה**, ר"ל כל שבע עשרה שניו האחרונים חי בארץ מצרים כי קמ"ז ימי שני חייו וק"ל היה בעמדו לפני פרעה, ובא הכתוב להשמיענו שלא זז מארץ גשן: (כט) **ויקרא לבנו ליוסף**, לקיים מה שנאמר ויוסף ישית ידו על עיניך לכן קרא לו, או לפי שהוא גרם יציאתו מארץ כנען: **אל נא תקברני במצרים**, הטעם לפי שאהב את ארץ הקדושה ושם בחר לו הקבר למנוחה וכן כל אדם שואף לבוא אל הארץ אשר שם נולד ואחרי ימים רבים או שכיון שהיה מובטח שדור רביעי ישוב הנה רצה להבטיח גם את בניו ולהיות להם זכרון בארץ כנען למען תהיה להם לנחמה ולמזור בעד כל הצרות: (ל) **ושכבתי עם אבתי**, יש פירשו אם אשכב עם אבותי אז תשאני ותקברני במצרים ויהיה שכיבה עם האבות לשון מיתה והנכון שזה טעם למצות אל נא תקברני במצרים כי הנני רוצה לשכוב עם אבותי ולכן ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם: (לא) **וישתחו ישראל על ראש המטה**, יש פירשו השתחוה לה' להודות על שחננו להשיג זה מאת

בנו וי"א מפני החולשת וכובד הזקנות נפל נגד ראש המטה אחר הדבור הזה **וממה** ענינו ערש ובתרגום הע' תרגמו כאלו כתיב מַטֵּה בפתח רת"ס ובסגול הטי"ת והיינו הו שהיה סומך ראשו על מטהו שהוא נשען בו או שהשתחוה לשרביט בנו שהשרביט נקרא מטה וכל זה דחוק מאוד והעיקר כמו שאמרנו :

מח

(ג) **בלוז**, היינו שם הישן מבית אל, וכונת יעקב בדיבור זה לגלות ליוסף הטעם למה ירצה לקחת אפרים ומנשה לבני שבטים כראובן ושמעון ואמר שהבטיחו השם בזוהו מפדן ארם גוי וקהל גוים יהיה ממך ולפי שלא נולד לו אחר זה כי אם בנימן ושבט לוי אין לו חלק נחלה, ומוסיף ואומר ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל לקמן פ' ז' וא"כ לא נשאר לי כי אם להוסיף שבט אחד מבניו של יוסף : (יב) **וישתחו**, הנכון שיוסף השתחוה להודות לאביו על כל האהבה אשר אהב אותם ולהם זייפו בספרי הכותים כדרך הע' וישתחוו לשון רבים על בני יוסף : (יד) **שכל את ידיו**, תרגמו הע' מלשון שכל בסורית ששם מלת שכל ענינו כמו עבת ושרג (פלעכטען) בעברית כי לא הניח ידו כסדר ימין על העומד לימינו ושמאל על העומד לשמאלו אלא כדרך העבות יד מעל ליד והולם הנכון שכל הוא ל"הק והורה על ההבנה וההשכל לעשות דבר אחד אם בענין גופני ואם בענין רוחני אלא שהבדילו ספרי הקדש ביניהם, אם ידבר על השכל תנועות הגוף ואיבריו באופן נכון ומתוקן אל התכלית שאליו יתכוין, הז בא הפועל הזה בקל או בפעל כמו שכל יוד מכל עבדי שאול (ש"א י"ח ל') ענינו שהיה בקי להניע זרועותיו ורגליו כראוי במלחמה וכן כאן בבא בפועל שכל את ידיו פירושו שידע ליתן את ידיו באופן מסכים לכונתו, אבל כשבא בהפעיל יורה תמיד על השכלת הנפש (מדברי מהו' יש"ר נר"ו) :
(טז) **המלאך**, תארך מהיה לבעמים בזקים הלת ד' נמו בבארנו הרבה פעמים וכן תלינו אלל הגר את שם ד' הדובר אליה ולעיל מזה סיפר במלאך היה וכן הענין כאן : **וידגו**, מלשון דגים וכן נין ונכד מלשון נון שהיינו דג : (יט) **וימאן אביו**, עי' לעיל ל"ט ח' מה שכתבנו בשם החכם מהו' יש"ר נר"ו על ההבדל שבין מיאון ללשון לא אבה, וכן אמר כאן החכם הנ"ל לא אמר כאן ולא אבה יעקב כי לא היה יעקב מואס אלולה במנשה להיות גרוע לפניו מאפרים הלא היה אוהב שניהם בשוה, ואלו הדבר תלוי בבחירתו אין ספק שהיה עושה כרצון יוסף בנו אביבו לשום את ימינו על ראש מנשה, ואולם כבר ראה בנבואה שעתיד אפרים להתגדל יותר ממנשה ולזה הוכרח לשום את ימינו עליו, ושמענו מזה שאין הטובות נמשכות מברכות המברך אלא הברכה מסובבת מן הטובות ההמה, כלומר שאין ביכולת הנביא לברך למי שאינו הגון, ואף אם יברכהו ברכתו לא תעשה פירות כי הכל ביד ד' שהוא המברך האמתי כדרך ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם אולם כשידע הנביא שהמבורך עתיד להתגדל או לפרוץ לרוב או להתעשר וכדומה, אז יברכהו בטובות ההמה כדי שהאיש ההוא יתן אל לבו מה שעתיד לבוא אליו ויתחזק בבטחונו אל ד' ויתקן מעשיו באופן שלא תאבד ממנו הטובה ההיא בגלל עונותיו : (כב) **שכם אחד**, כל חלקי הארץ שתיתם מושאלו מחלקי גוף האדם כמו שבארנו לעיל בפסוק באר לחי ראי וכן יאמר ראש ההר על בטח העליון ורגל ההר על תחתיתו וגב או לב ההר או פני ההר על בטחו הבפיע וכן כתף וכן שכם שעיקר המלה בארנו במקים אחר ואין להחליפו עם מלת כתף כי כתף נקרא החלק הגבוה ההוא שהוא כלפי פני האדם והחלק האחור נקרא שכם ולריך שיתורגם בשם נאקען או ריקען וכתף נתרגם פֿאָדערע שולטער וכן כתפי תשכמה תפול באיוב ל"א כ"ב נתרגם מיינע שולטער כּאללע פֿאָן היגרעס נאַקען ומזה נקרא המתינה על השכם בשם השכים והיינו נושא סבל והושאל על מהירים לקום ממטתם לשאת עול סבלם, וכאן הוא כברת הארץ הושאל מחלק הגוף כמו שאמרנו, והבן שיש כאן מליצה נאה לשון נופל על לשון כי באחת שכם היה בחלק אפרים, ומן הדין היה ראוי שיהיה מנשה הבכור לבדו ראש אב לבית יוסף ויעקב נתן גם לאפרים החלק הגבוה אשר לקח מיד האמורי והחלק הזה נקרא שכם, ואולם טעם בחרבי ובקשתי על העתידות ועיד האמורי כי שם יבנו בני אפרים כידוע מפסוקי יהושע בכמה מקומות — ועתה נבוא לבאר ברכת יעקב, אשר עליה עלמו הפירושים ומהול ימים יכבדו, ואולם אנחנו כדרכנו נבאר הפרטים כפי הדעות היותר מקובלות על לבנו, והערה כללית לסוף הברכה כמו שעשינו בשירת האזינו ובברכת משה בס' דברים — ועל דבר השיר והמליצה בל"הק כבר דבר הרמ"ד בהקדמתו, ואין להוסיף עליו, כי כל מה שהוכיחו האחרונים על הענין הזה עוד נריך לראיות : —

מט

(א) **באחרית הימים**, לשון אחרית הימים יש לפרש ע"ד שכתבנו על הוראת מלת אחר בלה"ק בפסוק יום אחד בראשית א' ששם הוכחנו שמלת אחר בעברית ענינו הנוסף על הראשון או העתיד וענין אחרית הימים עתידות הימים : (ג) **בכרי אתה כחי וראשית אוני**, אף שאתה בכורי ראשית כח המוליד שלי כמו לא תוסיף תת כחה והכוונה שהוא כמו אתה בכור כחי ובכור כחי תכוון היטב אל ראשית אוני, ובכר כחי בהפך אל ילד זקונים וכן ראשית אוני ואינו מלשון און לער כמו שחשבו עקילס והנמשכים אחריו שפי' אתה אשר בכרי היית ראשון לנערי ספנתת בילועי ובתרגום הע' תרגמו ראשית ילדי אפשר שלקחו און בהוראת הון : **יתר שאת ויתר עז**, יש תרגמו מתנשא בגדולה ובכח שטַחְלַן חויף הַחַייט אונד מאכט והיותר נראה שיתר הוא תואר במקום השם וענינו החשוב בשאת ובעת והיינו כמו ראשית און ובכר כחי, ויש פירשו יתר שאת היה לך ובתרגום הע' תרגמו כבד שאת ולא ידעתי כונתם ואפשר שקראו יתר בחי"ת כי גם פסוק אל יתר בעיניכם תרגמו כאלו כתיב אל יקשה בעיניכם ויש חשבו שאת מענין נשיאת כפים על הכהונה ר"ל היית ראוי לכהונה: (ד) **פחז כמים**, יש שאמרו

הפסוק הזה עם שלפניו ר"ל היתרון שלך פַּחַז כמים עבר ותם והלך לו כמים וי"א פחז הוא שם עלם ר"ל הפחז שלך המהירות שלך היתה כמים שוטפים וי"א אתה פחזת כמים ובעדי' פי' אפילו דבר קטן כפחז מים אל תותר ניכט אוס טיינע וואססערוועללע זייא דיין פֿהלרוג, והנה פחז ענינו קלות ראש כמו בשופטי' ט' ד' ובשאר ספרי קדש והמים כינוי לקלות ראש: **אַל תּוֹתַר**, יש חשבו שהוא הפעיל ויש שהוא הנפעל והראשון נכון: **אז חללת יצ֫ועי עלה**, יש תרגמו אז כאשר חללת יצועי אז עלה יצועי ר"ל פסק ועבר ולא היה ולא כלום כי פסק כבודו וענין עלה כמו ותעל שכבת הטל שמות ט"ו וזה דוחק מאוד ויש פירשו אז חללת את העולה יצועי ר"ל אותי חללת ובא הנסתר במקום מדבר בעדו, או שהפירוש אז חללת יצועי בעלותך יצועי, וענין החלול שיעקב פירש מבלהה אמו והלאה, והנה אף שראובן הוא נקרא הבכר בכל תולדות יעקב מ"מ כל יתרון הבכור ניתן לאחיו הבכור נוטל פי שנים ותמורתו לקח יוסף פי שנים הבכור מובחר לכהונה ותמורתו תשבט לוי בחר ד' להיות משרתי קדשו הבכור מובחר למלוכה ותמורתו יהודה עלה על הכסא גם לא היו. שופטים או נביאים ומוליא ומביא לעם משבט ראובן כי שכן בעבר הירדן על שריקות עדריו: (ה) **כלי חמס מכרותיהם**, במלה האחרונה נבוכו המפרשים יש פירשו מלשון כור או כרה דהיינו מפירה וא"כ הוראתו כלי זיין וכן איתא במדרש לשון יונית הוא זה שכן קוריס בלשון יונית לחרב מכירה Macheira ואל תתמה ע"ז כי מצאנו הרבה פעמים שהשאילו היונים מלה מעברית דרך משל יין oinos לפיד lampas שקמה Sycomoros פילגש pallakis ונמצא עוד מלת מכורה ביחזקאל ט"ז ג' מכרותיך ומולדותיך ואולם גם שם יש לפרש עוד המלה או שהוא מענין מגורה או שהוא מענין היכר ר"ל כל מכירך ולכן תרגמו רבים במכרתיהם כלי חמס ובתרגום הע' העתיקו כלי חמס מחשבותיהם וערמתם והוא מלשון כר או כרכר דהיינו בגלגל גופני והושאל ג"כ על הרוחני והיינו בגלגל רעיונים וכן נראה הדבר: ( ) **כבודי**, הוא נרדף למלת נפש כידוע כמו לכן שמח לבי ויגל כבודי תהלים ט"ז ט' ואל תחד אינו לשון נקבה כי כבוד הוא לשון זכר אלא תחד הוא גוף נכח ולנפשו ולכבודו אמר אתה כבודי אל תחד ויש שפירשוהו לשון עבר ואולם לא מלאנו לעולם מלת אל משמשת על העבר, והנכון כמו שאמרנו או לפי שאמר אל תבוא נפשי כראוי אמר כן על הכבוד ואינו שומר את המין: **עקרו**, לשון עקר מלאנו אצל הסוסים שהיו כורתים גידי רגליהם ומזה ראי' ששור היינו שור דוקא והוא משל על איש חזק כמו שמלאנו הרבה פעמים במקרא שנמשלו בני אדם תפלת תכונה אחת לבהמה או לחיה וכן סבבוני פרים רבים או אילי בשן וכדומה ובתרגום הע' תרגמו שור במלת חומה כאלו היה נקוד בשורק: (ז) **ארור אפם**, לא קלל את בניו אלא אף שלהם וכן נכון כי לא.כתוב יתמו חוטאים אלא חטאים והענין שיעביר הרשעה ולא הרשעים כי אם ישובו מדרכם וחיו: **אחלקם**, י"א שקאי אשבט שמעון ואפילם קאי אשבט לוי ואומרים זה כי גבול שמעון היה בתוך גבול יהודה ומתוך זה נראה למפרשים כאלו היתה נחלת שמעון מפורדת ואולם זה אינו משמע כלל מפסוקי יהושע י"ט אלא שהיו נאחזים בתוך שבט יהודה ואולם אין משמע מזה שהיתה נחלתם נחלקת לכמה חלקים רחוקים זה מזה ולכן הנראה לי שאחור חפס כי עז ועברתם כי קשתה קאי אשמעון ואחלקם ביעקב ואפילם בישראל אלוי אמר: (ח) **יהודה אתה יודוך**, הפך לשמעון ולוי וגם לראובן ואמר יהודה יודוך לשון נופל על לשון וזה מדרכי מליצת לה"ק: **ישתחוו לך בני אביך**, כי ממנו יצאו מלכי ישראל ויהודה הוא היה הראשון בכל מלחמה וטעם בני אביך כל בני יעקב ולא אמר בני אמך כאשר אמר במקום אחר אלא כל שבטי ישראל נכמעים בזה: (ט) **גור אריה יהודה**, מפרש מה שאמר בפסוק הראשון למה יודו אחיו את יהודה וידיו בערף אויביו כי גור אריה הוא סימן עוז ותקיפות: **מטרף בני עלית**, יש פירשו עלית בגדולה אחר הטרף כלומר היית עשיר ע"י הטרף ואינו, אבל לפי שהארי' אחר שעלה מן הטרף אינו דורס עוד, אלא מתגאה בחזקו ובעתו שכב ורבץ ואינו עושה כלום אבל מתוך גורתו וגאותו ניכר שהשפיל אויביו, לכן נראה לפרש הכתוב כן שהוא יתר באור לפסוק הקודם ר"ל אתה יודוך אחיך פי' יתנו לך תודה ותהלה אחר שעלית מטרף והיית כאריה כרע רבץ ומקבל הודי' והשתחויה מאת כל החיות, ואולם לפרש מה שאמר ידך בערף אויביך אמר וכלביא מי יקימנו כי הוא הלביא הדורס וי"א שלביא היינו לביאה ובאמת הלביאה עוד חזקה מארי' בעת שומרת גוריה והיא לא תירא מפני כל ויש אמרו שהכתוב הולך ועולה בספור שבחו של יהודה שהתחיל בגור אריה הקטן ואח"כ זכר הארי' והלביא גדולים בשנים גם אמר שהגור יטרוף טרף תמיד והארי' ישקוט בשלוה וכן קרה הדבר כי אחרי מות יהושע כתוב ויאמר ד' יהודה יעלה שופטי' א' ב' ועשה יהודה מלחמותיו הדומים לטרף גור ארי' וכן דוד נלחם בכל אויביו, ובימי שלמה נחה שקטה הארץ, והוא הארי' הרובץ לבטח ומי יקימנו: — (י) **לא יסור שבט**, עתה מפרש לדעתי טעם ישתחוו לך בני אביך: **ומחוקק מבין רגליו**, אין טעם מחוקק נותן החוק אלא הוא כינוי לשבט ויש כאן כפל ענין במלת שונות כמו שהוא מדרכי מליצת לה"ק ואמרו המפרשים שהיה המנהג שהמלך היושב על כסאו נוטל שרביטו בין רגליו וזה יהיה טעם המליצה ואכן לא מלאנו המנהג הזה רק אצל היונים ולא שמענו מעולם שהיה כך ג"כ אצל בני קדם, וי"א מחוקק היינו נותן החוק ומבין רגליו יפרשו בלשון לניעות תמורת זרעו ויהיה מבין רגליו כמו מתוך בין רגליו: **עד כי יבא שילה**, הפסוק המפורסם הזה היה מיום ברוא אלהים מפרשים על הארץ לתהומה לפניהם וכקון בעיניהם כל איש פונה לדרכו וכל מבאר העלה חדושים ע"ז הפסוק, ותלי תלים של ספרים נחברו רק על הפסוק הזה, והחשובים שבין הפירושים השונים, אשר יקשה לנו לבחור אחד מהם, גם המה כחמשים, ומן החמשים האלה לא נגיע פה לפניך כי אם חשובי החשובים למען תראה כי לא רק להלאותך באתי אלא האמת חפלתי ובמקום שאי אפשר לבוא על האמת נשמע כל הדעות הקרובות אל השכל, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב שלו עד כי יבוא שלו ר"ל המשרה או המשפט וכדרך שנאמר ביחזקאל כ"א ל"ב עד בא אשר לו המשפט ונתתיו ויש אומרים עד כי יבוא העם לשילה ר"ל אחר ארבעים שנות המדבר אם יבואו לארץ יהיה יהודה הנוסע לפניהם בכל

המחנות והגלו ינא ברחבותה וי״א עד כי יבוא העם לשילה כבימי רחבעם יהיה יהודה המושל בכל אחיו,
ואולם בימי רחבעם יפלו ממנו רוב שבטי ישראל, ואולם זה לא יהיה ממין הברכה וכיון שדבר טוב על
יהודה למה יזכיר זה ונראה שיש ויש קושי בזה וי״א שילה היינו שליה ר״ל זרעו ובניו אחריו, ופירוש בכל עת אשר
יהיה לו זרע לא ימוש ממנו השבט, ויש שאומרו שילה כמו שלו מענין שלוה והשקט ובעת ר״ל עד כי
תבוא מנוחה מסביב כאשר היה בימי שלמה שהוא בעצמו נקרא על שם שלום כי לא נלחם עם אויביו
מסביב כדוד אביו וא״כ נפרש עד ועד בכלל כי הרי עוד אחר ימי שלמה היו מלכים שילאו מיכן יהודה
וכן מלאנו לעיל כ״ח ט״ו כי לא אעזבך עד אשר עשיתי שגם זה פירושו ועד בכלל: יקהת הוא שם וענין
הו קשיחא והקיתה ר״ל קבל עמים או מלשון ליקהת אם דהיינו שי׳ למשמעת המלך גע׳ (ויש
פירשו שילה כמו שי לו): (יא) אסרי לגפן, כמו היושבי בשמים: ולשרקה, שרק ורעו שרב ענינו
עבת פלעכטען בל״א ונקראו כן שריגי גפן הכרוכים על עץ זמורה ואמר דם ענבים כי רוב היין שם
אדום, והנה גפן פיריה שבארץ יהודה נודע מנחל אשכול שהיה בנחלתו: (יב) חכלילי, שרש חכל ענינו
אפל, כי מתוך משתה יין יחשכו עינים מראות וי״א חכלילי ענינו פון כי יאדימו העינים מתוך השתיה
ויתורגם בעשמיקט: (יג) לחוף ימים, כי היה גבולו בים כנרת ובים האמצעי סמוך לצידון וזה טעם
ימים לשון רבים: וירכתו על צידון, כי הצידונים היו מפורסמים במסחרם והיו עשירים ויש רבה
בקלוניאות בכל קצוי הארץ לכן הוא לשבת זבולן לשכון על ירכתי צידון: (יד) חמור גרם, ר״ל חמור
עצום וחזק ובתרגום הע׳ תרגמו הוא טוב ולא ידעתי כוונתם לולא קראו חמד בדלי״ת וגרם היינו טוב
בערבית, והאין לתמוה כי דמה יששכר לחמור, כמו שדמה יהודה לאריה כי החמור היה נחשב אצל בעלי
קדם כסוס הנעלה וער׳ מה שכתבתי מזה בפ׳ שופטים בפסוק ולא ירבה לו סוסים ובכמה מקומות ולכן
לכבוד הוא הדמיון הזה. רובץ בין המשפתים, י״א על שפת אמרו ר״ל רובץ בגבולותיו ואולם משפתים
אין זה כי אם מקום המרעה ויהיו גדרות לצאן ופירשו שפת שהוא לשון עמידה מקום שמעמידים שם את הצאן
וכן stabula ברומית מלשון stare וכן שטאלל מתלת שטעללען: (טו) וירא מנחה כי טוב, מנוחה
היינו מקום מנוחה ומלת מקום חסר ולכן טוב הוא לשון זכר אף שמלת מנוחה היא נקבה, והנה כנראה
משופטים ה׳ ט״ו היה יששכר אוהב קרב ומלחמה מתחלה ויצא לקראת אויביו אך ראה אח״כ שטובה
המנוחה והשלום מקרב ומלחמה: ויהי למס עובד, יש פירשו עובד שב על יששכר הוא היה עובד למס
ער וואר דער בהרבע דיענענד וי״א עובד סומך למלת מס יששכר היה למס של עובד ער ערגאב זיך
דער פרהנע דעם ארבייטערם וכן נראה לענ״ד: (טז) דן ידין עמו, לשון נופל על לשון הוא וי״א
שקאי על שמשון הגבור שהיה משבט דן ואולם לא היה כאחד שבטי ישראל גם לא הציל את עמו, כי
נפל באגודת דלילה ויש אומרים כיון שידענו מיהושע י״ט מ׳ שהיו בני דן בין מנשה ובין פלשתים בגבול
יפו ושלאו אנשים לצפון הארץ כדכתיב ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו בלשם, ואולם בשופטים
י״ח א׳ ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא, ולכן לקחו בחזקה
את הבקעה בין הרי בשן וכיון ששפטו את עצמם ולא היו תחת שופט ששפט את כל העם לכן אמר פה
דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל ואולם אינו נראה כי רק קצת שבט דן שכן שם בצפון הארץ, וגם עבדו
בני דן שבקשו להם נחלה לאלילים ולא הזכירם פה: (יז) שפיפן, מין נחש הנקרא Cerastes והוא בעל
קרנים ובצעו כלבע החול המחוור שם והוא נטמן בחול ואיני ניכר לעוברי דרכים ובפתע פתאום יקום עליהם
ושרש המלה שוף מענין ואתה תשופנו עקב: (יח) לישועתך קויתי, י״א שיעקב התפלל כן, והנכון שזה
קאי אדן עצמו שהש״ית יושיע את דן מכל אויביו כי ירבו לו: (יט) גד גדוד יגודנו, כל זה הוא לשון
נופל על לשון, והפירוש אויביו הרבים מסביב לו המה יבואו עם גדודיהם בגבול גד והוא יניח אותם
עם גדודיו, וירדוף אחריהם והיינו יגד עקב ובאמת כאשר ידענו משופטים י׳ ג׳ בני עמון התפשטו עד
גבולו ואולם בני גד היו בעלי קרב ומלחמה כמה שנאמר כלביא שכן ובד״ה י״ב ג׳ נאמר מן י״א הגבורים
אשר לגד ופני ארי׳ פניהם: (כ) מאשר שמנה, כמה שנאמר וטובל בשמן רגלו כי מנחלתו בא השמן
הטוב וטעם מאשר מנחלת אשר או שיש להוסיף כל היום מאשר שמנה לחמו: (כא) נפתלי אילה שלוחה,

י״א שקאי על אדמת נפתלי שתהיה פוריה כאילה ונפתלי ושבת אל הגלו שנפל לו בגעימים וזה טעם
הנותן אמרי שפר ר״ל ישבח את עצמו וזה דחוק מאוד, וי״א שנפתלי יהיה מהיר כאילה קל לרוץ בכל
עניני המדינה ויהיה בעל נחות ומליצה בבואו לדבר לטובת עמו לפני שרי מלוכה באגרות אחרות כמו
שלוחים הנקראים ב׳ טעשאפטער אתבאספאדארי, ואולם הנכון הוא כדעת הע׳ יהיה שאילה היינו אילה

ואלון מין עץ הנקרא טהערעבינטע ושלוחה היינו שלמחה וגדלה מאוד והאמרי שפר אמרי שפר מלשו

אמיר ראשי האילנות ויתורגם נפתלי איזט איינע הויך געשאססענע טהערעבינטע דיא שענע וויפעל וויר־ט
ומוסב על הגלו שהיתה מלאה עלי יער עלים גבוהים: (כב) בן פרת יוסף, כאשר ברך את יהודה יותר
מאשר אחיו כך חלק כבוד ליוסף שהוא בן האהוב לרחל ועושה טוב לאחיו ודורש שלום לכל משפחתו ואמר
בן פרת הוא בן ענינו סעיף פרת ענינו פורה פוריה ויש פירשו להפך שהוא סעיף שאינו חזק עוד אך
כיון שהוא על עין המים לכן יתחזק: בנות צעדה עלי שור, כגפן הפוריה שמתול על גד החומה
והוא יתגבר ויעלה מתעל לשור ולחומה: (כג) וימררהו, י״א שהוא על העבד וקאי על מעשה אחיו
והנכון שאויביו מסביב לו ימררו את חייו אך הוא יגבר: (כד) אביר יעקב, הש״ית שהוא האביר ולו
הכח והשלטון והגבורה: משם, י״א שענינו כמו מאז פי׳ מאז היה אביר יעקב בעזרו יגב באיתן קשתו ואינו
נכון וי״א משם על המקום ר״ל מבית האסורים יצא למלוך להיות מושל במצרים ולהיות רועה ומפרנס אבן ישראל
דהיינו משפחת ישראל והנכון משם מן הש״ית שהוא רעה אבן ישראל: (כה) ועתה מפרש ענין משם מי א

אשר ממנו יבואו לך כל אלה מאל אביך אשר יעזרך ויברכך משם ברכות שמים במטר ובטל משם ברכות תהום במעינות ומקורות מים משם ברכות שדים ברכת פרי בטן, וכן היתה נחלת אפרים פוריה מאוד : **(כו) ברכות אביך גברו**, י"מ ברכות אביך אשר אני נותן עליך היום ואשר גברו על ברכות הורי שנתנו לי כגבול גבעות עולם ר"ל כהרים גדולים וגבוהים מאוד הברכות הבאנה תהיינה על ראש יוסף וענין תאוה מלשון והתאויתם לכם ענינו גבול ובתרגום הע' העתיקו הורי כאלו כתוב הרי וכן תרגמו ברכות אביך גברו על ברכות הררי עד ר"ל התגברו עוד מברכות ההרים שהם קימים לעד ואחות גבעות עולם ר"ל החמדון וההדר של גבעות עולם דער ריין דער עווינען הינעל יהיו לראש יוסף : נזיר, אינו מלך דוקא אלא כל איש מצויין ומובדל מאשר אחיו נקרא נזיר וכן באתנו הפרש בפרשת נזיר בס' במדבר : **(כז) בנימין**, הוא בנימן שממנו היה אהוד : **בבקר יאכל עד ולערב**, מלת בבקר ובערב ענינם התמדה בלי הפסק והענין שיתגבר על אויביו תמיד : **יחלק**, אינו המחלק חלקים שוים בכל השר בזז מאויביו כי אין זה דומה לזאב יטרף שאינו מחלק חלקים אלא כמו יטרף השלל יחלק בשיניו והענין לא ינוח עד השפיל אויביו תחתיו — והנה אחר שבארנו פרטי הכתובים נראה להבי' שכל מה שאמר כ"ז יעקב אבינו לעתיד נבא ורק מעט השייך לזמנו כמו כי עלית משכבי אביך וכדומה, ורבים עמלו לפרש כל זה כאלו היה רק לזמנו ולא לעתיד, ואולם נדחקו בזה מאוד כי היה בדעתם לתרץ דברי המקשים לאמר : אין היה יעקב יודע כל זאת? או מי כתב את השירה מפיו, שנשארה עד ימי משה? וכאלה מן שאלות המסתפקים ואולם אין מן הצורך לדחוק את הכתובים בעבור השאלות האלה, כי מה יאמר המתרץ לכל שואל ומסתפק, מי שאינו מאמין בכח הנבואה יוכל להכחיש כל המעשה כי נקל הדבר להכחיש מה שלא יאמין, ונגד אנשים כאלה לא יועיל הדוחק, והפשט הוא שנבא יעקב אבינו ונלאה עליו רוח הקדש במיתתו, והגיד האותיות לאחור, זה פשט הכתובים השומע ישמע והחדל יחדל, והמאמינים שכר טוב ונדקה תהיה להם, והמכחישים ילכו בדרכם העקש, ואין לנו חלק עמהם : — **(לא) שמה קברו**, על דבר מערת המכפלה ועל תקומה איה היא כתבנו למעלה בפ' חיי שרה : **(לג) ויאסף**, לשון אסיפה אל עמיו מורה על השארת הנפש כמו שאמרתי לעיל והענין שהנשמות טהורות תאספנה אל מקום עדן, והדעה הזאת כבר נפרסמה בימים הקדמונים כידוע לכל חוקר קורות : —

נ

(א) ויפול יוסף, לקיים ויוסף ישית ידו על עיניך כמנהג הקדמונים : **(ב) את הרופאים**, היו חכמי רפואה בארץ מצרים רבים מאוד, ולכל מחלה רופא אחר, יש שמרפאים חלי עינים ויש חלי מעים יש חלי ראש ויש כל פגע ותבורה, ולכן אמר את הרופאים לשון רבים כי היו רופאים רבים לאיש אחד ומזה נבין דברי הנביא ירמי' מ"ו י"א לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך שאמר כך על ארץ מצרים, וענין הסמים שחנטו בהם את המת היו על ג' אופנים הא' שהיו שופכים מי סמים בבטנו ושמו את הגוף במלח הנקרא סאלפעטער מ' ימים ואופן החניטה הזאת הפשוטה לא היתה יקרה עד מאוד, ואופן הב' שנתנו ע"י כלים מיוחדים (קליסטיר) מי ארזים הנקרא צעדערן עהל בבני מעיו ולא פתחו את הגוף ושמוהו אחר כן גם כן במלח הנ"ל שבעים יום ובתחלת להם שבעים יום פתחו את הגוף מאחוריו ולקחו את בני מעים ממנו, ובשבר ואכל ממלח הנ"ל עד שלא נשאר ממנו רק עור ועצמות והאופן הג' שהיתה יקרה מאוד זאת החניטה שלוה יוסף לחנוט את אביו היתה על דרך זה, לקחו כלי ברזל כמין מזלגות והוציאו את המוח על ידיהם כי שמו הכלים בנחירי המת ותחת המוח נתנו סמים בקדקוד, ואח"כ כרתו את הבטן, והאומנו (הנקרא Parschistes) גם מיד כי תועבה להם לעשות פגע במת ונזקו באבנים להבורת ואח"כ בא החונט הנקרא Tarichotor הוא נטל בני מעים וטהרם ביין תמרים ומי סמים ונתנם לתוך הבטן ומלא את כל הגוף בסמים ואח"כ תפר אותו ומשרה אותו במי ארזים שבעים יום, ובמצרים עשו כן כי היתה מאמונתם ודתם שהשארת הנפש היא תלויה בקיום הגוף ואולם יוסף צוה לעשות כן ליעקב כיון שהוליכו לארץ רחוקה לבל יבאש, והגויות החנוטים נשארו עד היום הזה בשם מומיען, והחניטה היקרה שזכרנו נתנו בעדה כערך אלפים וארבע מאות טהאלער שלנו, והנה הירודוט שסיפר כל זה אמר שהיו ימי החניטה שבעים יום ואולם זה מתנגד לדברי תורתנו ולכן נראה כדעת דיאָדאָר היוני שמלאו ארבעים יום ואולם שלשים יום ימי אבל אם תוסיף עליהם הרי שבעים יום ולזה כיון שם הירודוט : **(ה) כריתי**, אינו ענין מכירה כמו וגם מים תכרו מאתם אלא חפר ממש קבר בתוך המערה : **אעלה נא**, נטל רשות מפרעה כי היה שר גדול ועל פיו ישק כל עם מצרים או שאמר כן שלא ירא פרעה שהולך לו ולא ישוב עוד : **(י) האטד**, גרן אינו בנוי כגרן שלנו אלא מקום רחב ומטוהר מכל אשפה ושם דשים את התבואה **ואטד** הוא הנקרא דאָרום או בטעכדאָרן. **אשר בעבר הירדן**, יש פירשו שהמקום ההוא סמוך לירדן כי הבא ממצרים לחברון רצה שם מערת המכפלה לא יצטרך ללכת סמוך לירדן דוקא אלא פירושו בעבר השני של הירדן מצד מערב דהיינו בארץ כנען דוקא ולא חוצה לה היה הגרן הזה ובא להגיד שעשה יוסף שבעת ימי האבל בארץ הקדושה ולא רצה לספוד עליו בחוצה לארץ, והנה גרן אטד הוא על ים המלח ולכן פירשו אחרים שהלכו מעבר לירדן כי יראו מפני הפלשתים פן ילחמו עליהם, ואולם כיון שהכתוב אומר על כן קרא שמה ולא פירש מי קרא אם היושב במערב או במזרח תדון בעצמך שהיושב בעבר האחר קרא לה כן : **(יג) וישאו אותו בניו**, להגיד שלא התעסקו בו המצריים כי אם בניו לבדם : **(יט) התחת אלהים אני**, ר"ל לא נכון לבשר ודם להנקם מאויביו ומה לי להנקם מכם ד' הוא השופט והוא המנהיג, וגם מה לי לעשות כנגד רצון הש"ית הלא ברצונו נהיה כל זה למען עשות כיום הזה להחיות עם רב : **(כו) ויישם בארון במצרים**, דרך כבוד היה במצרים להשים את המת בארון אחר שחנטו אותו והארון היה מעצי שקמה, ולכן כיון שיוסף היה שר גדול במצרים עשו לו כן. — ובזה נשלמו סיפורי מעשה בראשית, סיפורי

בני ישראל בטרם היותם לגוי עלום — כל הכתוב בספר הזה נפש שוקקה תדבן, ישמע חכם ויוסיף לקח, ילמד לאהבה את ד' ולדבקה בו, בו ישים כסלו, ואליו יתשוקק כל היום — ואתם אחי ורעי חזקו ואמצו, ותורת ד' התמימה ויסרה נר לרגלכם ולנתיבותכם ויהי שלום ד' עליכם: — **אמן** —

בע"ה כה וויען הבירה ראש ירח אדר שני שנת הר"ח לפ"ק

הערה אל הקורא

אני החתום למטה עדם אכלה לדבר אגלה עוד את אזן הקורא הנעים על ג' ענינים:

א) לא יצאו חמשה חומשי תורה אלה ופירושי על הסדר כסדרן, כי אם ראשונה יצא לאור ס' במדבר ואח"כ ס' דברים ושמות וס' ויקרא ובאחרונה ס' בראשית, ולכן יש מן ההערות הכלליות כפי ששייכות לראש הס' מפוזרות אנה ואנה וכהבהים להקל על הקורא במקום הענינים המוסכמים כן הכללים ההמה. גם הגיעוני קוצר הזמן והמדפיסים האצים לאמור כלה מעשיך וקוצר היריעה אשר לפני גא ורדמולה כל אלה הסבו שכתבתי בקצור נמרץ, ולא יכלתי להאריך כראוי למבאר, ואולם המשכיל יבין, והמשתוקק לדעת מה שלפניו ימצא המוכן בנקל. —

ב) יען כי אחי הגדול ממני בכמה ובשנים מהו' יוסף נ"י רצה להכניס עמי בשותפות מרדלה להיות לי לעזר ולמושיע אם אין ידי משגת ולתמכני אם אמוט, לכן אמרתי יקרא ספר **בוצר עוללות** על שם שנינו יחד, ואולם אם גם אלף ודות אתן לו וטובו אכשר בקהל רב כי לא מנע מכיני דעתו, והשני על באורי ויט עלי רגל האחוה ליעין עצה ילהשיב מחשבית, אכן לאדם מערכי לב ומד' מצעדי גבר, כי בלטלתהו ד' כלכול גבוי, ופגעי הזמן עליו עדרו, כי עיסק במלאכת הקדש במקום אחר ובשאר רבורים אשר יוציא לאור אם יעזרהו ד', לכי לא יכול להיות לי לעזר ככל מגמת נפשו, ונשארתי אני לבדי ובל המשא עלי לבאר **כל חמשה חומשי תורה** ואמנם אף אני נצרכתי לעסקים אחרים, כי רב העמל והיגיעה למצוא די מחסורי ולהדיח את נפשי, ולכן הדוב מוטל עלי להגיד לכל קוראי ספרי שאם ימצאו שום שמץ ודופי או גרעון בספרי לא על אחי הנ"ל תלונם כי אם עלי, ואל יאשימו אותו בעבור הסרוני, כי לי החטא והעון, ופשעי נגד עיני תמיד, כי אלו היו עמו יועצי וידו, ואם היה בשגיה אחי הנ"ל (כפי אשר אותה נפשו) על באורי בודאי הוא שלא הוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. — והנה בהיותי יחידי ואני באבי שנותי, יסבהו הקוראים אם כשלתי כי אם יעזרני הש"ית ניצא אחי הנ"ל ואנכי הצעיר יחד הבירים אחרים בעניני התורה לדק, כפי כח ידיעי, ממה שיש להקן מדרשניאו שלא נודעו כעת לי אך אין אדם בארץ שלא יחטא ואנקוה ספרי כפי אשר יורוני המבקרים האמתים אשר בצדק ישפטו עמידים. לא כאותם שאין כדם אלא להשפיל רעיהם ולהרבות פשע על ראש כל מחבר, ונואש נואש ירבו, אבל מגיני אמת בקהל רב ויראים ושלמים נשמע, מפיהם אני חיים, ולדבריהם אני שומעים בכל עת, כי רק האמת את לבבנו, כי האמת יסוד השלום: **ומעתה בכל מקום שאתה מוצא כתוב בראש הספרים יוסף ושמעון אל תקרא כך כי אם קרא שם החתום למטה לבדו:**

הכ"ד לכבוד התורה ולכבוד ישראל הלעיר באלפי יהודה

שמעון סאנטא.

הכורם

ספר בראשית

א (א) **בראשית**, אחרי הבחינה והעיון בכל הפרושים לא מצאתי המשך הפסוקים עולה יפה והנראה שכוונת כותב התורה אינו לספר ענין הבריאה כסדרה ובשלמותה, כי אם ביחוס אל בעלי חיים וביחוד לטובת מין האנושי, ולהודיע שכל מה שנברא בעולם התחתון הוא בעבור האדם. ואומר בראשית, כאשר ברא את השמים ואת הארץ והארץ היתה עודנה תוהו ובוהו, וחושך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים אז אמר אלהים יהי אור ויהי אור, שאין לך טובה גדולה לאדם מן האור. ומלת כאשר מובלעת כמו בהרבה מקומות וזהו מאמר ראשון שיצא מפי הקב"ה להכין האור ערם שיצוא מבחר הבריאה והוא האדם, למען לא יהי' כהתעתע במחשכים ומעתה יתיישבו לך כמה ספיקות *) א) מדוע לא דבר משה על עולם הנפשות והם המלאכים מתי נבראו? ודברי המבאר לנתיבות השלום בפרושו למלת והארץ, שבריאת המלאכים נכללת בבריאת השמים הם רחוקים, ב) המשמעות הכתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים נראה שהמים כבר נבראו, כמו שכתב רש"י שמים קדמו לארץ, ולמה לא אמר בראשית ברא אלהים את השמים את המים ואת הארץ? והקושיא היותר עצומה היא ג) מדוע לא נמצא שצוה הקב"ה יהיו שמים, יהיו מים, תהי ארץ, כמו שאמר יהי אור, יהי רקיע בתוך המים, יהי מארת ברקיע, תדשא הארץ, וכן בכולם בא הצווי ואח"כ נתהוה הדבר, ובשמים וארץ הוא אומר בראשית ברא? אבל לדעתנו, שדברי רש"י נוטים לה בצד מה, אין כוונת הכתוב לספר ענין מעשה בראשית, כ"א אותן הדברים שהם לטוב ולתועלת בני אדם, כמו האור, הרקיע, להבדיל בין מים למים, היבשה, בריאת הדשאים לאחים וכל עץ מאכל, השמש והירח והכוכבים להתחלקות הזמן לאתות ולמועדים, וכן בריאת בהמה חיה ועוף ודגים למאכל ולתשמיש מין האנושי, ועל כן לא הגיד דבר איך נתהוו המלאכים השמים והארץ, לפי שאין תועלת בידיעת בריאותם, שהשמים והארץ בעצמותם בזולת המאורות והכוכבים, הצמחים האילנות, החיות הבהמות העופות והדגים, אין חפץ בם, והויית המלאכים אין צורך בה לכלל מין האנושי כ"א ליחידים מבני אדם. וגם המים לא היו טובים לאדם עד אחרי אשר נקוו ונראתה היבשה. ולפי פרושנו נעתיק הכתובים (לו אנפאנג האט גאטט היממעל אונד ערדע ערשאפן, דיא ערדע נאך אונפארמליך אונד פערוויסט וואר, איין ווינד פאן גאטט געזענדעט אוף דען וואססערן וועהעטע, דא שפראך גאטט: עס ווערדע ליכט! אונד עס ווארד ליכט), שכל הפסוקים מוסבים אל מאמר יהי אור: אלהים, ולא אמר ברא ה', שהם הויה נגזר מן אהיה אשר אהיה (שמות ג', ד') כמו שכתב הרשב"ם שם בלשון א"ת ב"ש, הוא קורא את עצמו אהיה, ואנו קוראים אותו יהיה, והיו"ד מתחלף בוי"ו כמו חוה תמורת חיה, וענינו היה הוה ויהיה. וא"כ הוראת השם הוא נצחיות עצמותו והויתו התמידית בלי הפסק, ואינה נכללת בה הוראה אחרת, והנה נצחיות השם אף שהיא עקר גדול מאמונתנו אין לה דבר עם בריאת העולם מאין ליש, שזאת בלתי אפשר בזולת היכולת השלמה מאין סוף וגבול, שע"י נצחיות העצם בלבד לא תתהוה שום דבר, אף כי תבל ומלואה, ולכן לא תמצא בכל הבריאה חוץ מבריאת האדם, מטעם שנאמר להלן (ב', ד'), שם אחר זולת אלהים המורה על כלל הכחות קולם ואומן הנסבב מכל ציור והשגה שיכולת ההוא הוציא כל הנמצאים מן האפס אל היש: (ב) **ורוח אלהים**, עי' בבאור והנה לפי דבריו ראוי שיאמר בראשית ברא אלהים את המים שהוא חומר הנברא ראשון לכל, והמים היו תהו ובהו ורוח אלהים מרחפת עליהם, ויאמר אלהים יהיו שמים, ואח"כ תהי ארץ וגו', שלדעתו השמים והארץ קבלו צורתן ע"י רחיפת רוח אלהים על המים שכללו כל צורות הנבראים. ומלבד זה תמהנו עליו מאוד, היפלא מה' לברוא חומר וצורה יחד בהרף עין? ומה כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד (תהלים ל"ג ט'), כמעט אמר, ויהי כל ומה שנמצא עתה, ואין מתנגד לזה מאמר היקר שבביאור בפרקי אבות, והוא, בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר? והלא במאמר אחד יכול להבראות? אלא כדי להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. שכוונת החכמים היא, מפני מה

*) אמר בעל הבוצר כל הספקות האלו הותרו באופן שהצעתי בהקדמתי, שלא באה התורה אלא או לעקור ע"ז משרשה או ללמד דברים המועילים לנו בע"הז ולמעשים המביאים לידי ע"הב והאולם מה שלמעלה ממנו ומה שנסתר, ונעלם מעיני בשר ודם אין צורך להזכיר והבן. — שמעון סאנמא

כתבה התורה ענין הבריאה בעשרה מאמרות, ולא כתבה במאמר אחד שבאמת עלה במחשבת השי"ת לברוא את העולם אמר תהי תבל ומלואה! ותהי תבל ומלואה. כענין שהגיד דוד כי הוא אמר ויהי? אלא שמספרת התורה את עשרה המאמרות לפרוט הטובות הגדולות שהכין הקב"ה בשביל האדם, והוא מסכים למה שאמרנו למעלה, וכל זה כדי להפרע מן הרשעים כפויי טובה ובוכחי חסדי אל, שמאבדין את העולם שהזמין לתועלת ותענוגי מין האנושי, ולתת שכר טוב לצדיקים המכירים חנינת יוצר כל ומקיימים את מעשה בראשית הנפלא והנאות לכל בריותיו. והנה ענין הבריאה ואיכות הוצאת היצורים מן האפס אל היש, זהו סוד מעשה בראשית, סתום ונעלם הוא מעיני כל החוקרים והמתפלספים. ואף אין בכח המלאכים להשיג שתן איכות ההוויה, אך לה' שהוא היוצר והפועל לו לבדו גלוי וידוע על אופן מה שהמציא מלא דבר את הברואים הרבים בלי מספר שונים ונבדלים בצורתן ובטבעם ובתכליתן. ואם כן למה זה אנחנו שוכני בתי חומר נתליה חומר ראשון חסר אין לערך בו, ונהרוס את גדר שכל האנושי ונעפיל לעלות אל מרומי תעלומות חכמת מי שאמר והיה העולם? ולפיכך ראוי לעזוב את הדבר ולהחזיק בדברי אונקלוס שתרגם, ורוח מן קדם י"י מנשבא על אפי מיא, וכן העתקתי למעלה בפסוק בראשית. ואין טענה עליו ממלת מרחפת, שגם הנשיבה היא נדנוד ותנועה קלה, כמו שמלינו וישב אותם אברם (להלן ט"ו, י"א), שהפריח את העיט בתנועה קלה, *) ( ) וירא — כי טוב, אף קודם שאמר יהי אור ידע השם שהאור הוא טוב, אלא דברה התורה כלשון בני אדם, וענין הזה נוהג בכל מעשה בראשית ובכל המקרא כנודע: (טז) את המאור הגדול — ואת המאור הקטן וגו', מדוע לא אמר את השמש ואת הירח? ואולי בימי אדם עוד לא ידעו עדיין שמות כל עצמים פרטיים, והמציאו שמות לפי דמיונם או ראות עיניים, וקראו לשמש מאור גדול ולירח מאור קטן, ומשה רע"ה הניח הדברים כמו שקבלם כמאמר המבאר לנת"הם על פסוק ביום עשות ה' (להלן ב', ד'), מתוך דבריו הותר הספק שהעיר הוא בעצמו על מאמר שני המאורות הגדולים, ת"ל, ואם ישאל השואל, והלא אמרו חכמי הספירות (ספעהרן), שכוכב צדק וכל הכוכבים חוץ מכוכב ונוגה הם גדולים מהלבנה? עכ"ד. כי אחרי שהפרשה הזאת היתה מקובלת מימי אדם ועד אין מקום לשאלה זו: לממשלה, אין לשון ממשלה נופל על הפעולה בעצמה כ"א על היכולת, החפץ, והדבור, שהם סבות הפעולה. ויתכן א"כ שהדברים כפשוטם, שהשם נתן רשות לשמש להאיר ביום ולירח בלילה, מענין לא ימשל למכרה (שמות כ"א ח'), ותרגמו אונקלוס לית ליה רשו לזבונה: לממשלת הלילה, לפי ההשקפה הראשונה לא קיים השי"ת את דבורו, שאמר לממשלת הלילה, והרי הלבנה אינה זורחת בכל הלילות, אבל גם זאת לטוב לנו, שאם הלבנה היתה זורחת בכל הלילות ובלי שום שינוי, איך היינו יודעים לקבוע את החדשים ואימתי הוא ראש חדש, וזהו טעם עולת החודש שאמרו חז"ל, הקב"ה אומר הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח, והבן נועם המליצה, אם לא קיימתי את דברי ומיעטתי את הירח, הוא כדי שתדעו מתי ראש חודש, ועל הודאת הדבר הזה תביאו עולת ראש חודש: (כו) וירדו בדגת הים, מפשטות הכתובים נראה כאלו לא הי' תכלית בריאת האדם כ"א לרדות בדגת הים ובעוף השמים וגו'. חלילה לחשוב כן! אבל לפי שהשלמת רוח ונפש אי אפשר מבלתי עזר איברי הגוף וחושיו, וקיום הגוף תולה בהזמנת צרכיו ממה שימלאו בטבע מצמחים ובעלי חיים, ואלו לא הורשה להשתמש בם, לאכלם ולשבוע מטובם אי אפשר להתקיים ולעמוד יום או יומים, לכן המשילו הקב"ה במעשה ידיו והרשה אותו לרדות בם ולקחת מהם ככל הצורך להעמדת הגוף וקיומו, ואולם יזכור תמיד שחייו ובריאות גופו אינם תכלית הוייתו אבל אמצעים, מכוונים להביאו אל שלמות רוחני כי זה כל האדם: (לא) וירא — והנה טוב מאד, הטעם שלא אמר בימים הקודמים והנה טוב מאד, מפני שלא נבראו בם כ"א האמצעים ההזמנות וההכנות אל תכלית הבריאה, אבל ביום הששי נוצר התכלית בעצמו והוא האדם, שבו נשלמה הבריאה, וזהו כוונת כל אשר עשה, שהכל נברא בשבילו, אמר והנה טוב מאד, והנה בימים שקדמו לא ברא בתבל הלזו כ"א טובות גשמיות הווים ונפסדים, חולפים ועוברים, אבל ביום הששי ברא את האדם שיש בו נשמת שדי, טובה נצחית ובלתי נופלת תחת הכליון וההפסד, לכן אמר טוב מאוד (איממערוועהרענד אונד אונוואנדעלבאר גוט).

ב (ד) ה' אלהים, בבריאת האדם שנזכרה למעלה בדרך כלל, ופירשה הכתוב להלן, שהיא מורכבת מגוף ונשמה ואמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים שהיא חלק אלוה ממעל והיא אובדת ונפסדת כשאר הנמצאים אבל נשארת לנצח אחרי הפרדה מן הגוף, ולהרכבה הזאת צריך שתבחנה יחדיו ענין היכולת וענין הנצחיות, לכן נתלווה אל שם אלהים גם שם של ארבע אותיות, שהוראתו היה הוה ויהי' וזהו נצחיות העצם הנשגב שנפח באף האדם נשמת חיי עד — והנה כאן שאמר אלה תולדת השמים והארץ שנכלל בם גם האדם הוצרך לומר ה' אלהים כמו שאמר ביצירתו וייצר ה' אלהים: (ז) עפר, הלא כל בעלי חיים מעפר נוצרו? אלא להורות בא פלא ההרכבה של אדם, שדבר היותר שפל בברואים והוא העפר, והדבר היותר נעלה ויקר והוא נשמת חיים מורכבים בו על אופן לא יחקרהו שום משכיל: ויפח, מכאן להשארת הנפש רא' יותר נוצחת מכולם, שרוח היוצא מפי הקב"ה יעמוד לנצח נצחים, ואי אפשר שהי' כלה ואובד בשום פנים, לפי שהוא חלק עצם חי וקיים לעד ולעולמי עולמים, ושמיכות נפש חיים תורה על זה, שאלו הנשמה נופלת תחת ההפסד הי' ראוי לומר נשמה חיה, ותהיה מלת חיה תואר לנשמה, כמו לנפש חיה, אבל אמר נשמת חיים נשמה של חיים בהחלט ולא בשלות, והם חיים נצחיים של הקב"ה, וכן הוא אומר חלק אלוה ממעל (איוב ל"א ב') נשמת שדי תבינם. שם: (טו) לעבדה ולשמרה, כן היתה כוונת השם אם לא יחטא, ולא נוה עליו לעבוד ולשמור, כי עוד מעט והוא גורש מגן עדן,

---

*) אמר בעל בוקר עוללות בבאורנו הוכחנו שגם מציאות האור ביום הראשון אף שלא נבראו המאורות עד יום הרביעי לא תתישב אלא על דרך זה ר"ל באמרנו כי רוח אלהים היינו רוח גדולה וחזק ע"ש.

שמעון סאנמא

והנה למעלה אמר ואדם אין לעבוד את האדמה וכן הוא אומר לעבדה, ללמדנו שאפן אלוה הוא, שהאדם אל יחבוק את ידיו וירחיק עצמו מן העצלות ויעשה מלאכתו יום יום להמציא טרף לביתו כמו שאמר דוד המלך ע"ה, יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (תהלים ק"ד, כ"ג). וממה שנאמר בפסוק הקודם תזרח השמש, משמע שיעסוק במלאכתו מבוקר עד ערב. ובמקום אחר הוא אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (שם קכ"ח, ב'), ובכלל יגיע כפים כל עסק וכל עבודה שתצטרך להתמדת יגיעת כחות הגוף או כחות השכל. (יז) מות תמות *), איך הבין אדם מהו ענין המות? כי עוד לא מת איש בארץ. ויתכן שראה בעלי חיים מאותן שימיהם מעטים שנפלו לארץ כי כלו ימיהם, ואדם השתומם על המראה, ונסה להקימם מעפר, וכאשר ראה אחרי הקימם נפלו שנית ושלישית, והם כאבן דומם ולא יכלו להתנועע, אז התבונן שהמיתה היא העדר החיים: (כד) את אביו ואת אמו, מאין ידע אדם אביו ואמו מה הם? כי לא נולד כדרך כל הארץ, אבל נברא מעפר. ומזה ראי' לתבאר לנת"הם, שהם דברי משה, ואין העזיבה היא עזיבה ממש, הרי אנו מצווים לכבד אב ואם, להתעסק בקבורתם לזון אותם ולהטיב להם עד יום מותם, ואולם נאמרה על דרך ההעברה ולאת כח מאמר אל מלת ודבק, כלומר שידבק באשתו שהיא חלק גורלו המרומים יותר ממה שהוא דבק באביו ובאמו: ודבק באשתו, ויוליד בנים לא אמר, שההולדה היא לקיום המין, ואינה הכרחית לעזר האדם כמו האשה. שנאמר עליה אעשה לו עזר כנגדו, שהיא מסייעתו ומשמשתו תמיד:

ג (א) **אף כי אמר אלהים**, יתכן שהנחש התקנא מאוד באדם שהתרומם לרדות בכל בעלי חיים, והי' זה רע בעיני הנחש להשתעבד לו ועל כן חרש וחשב עליו רעה להכשילו ולהורידו מגדולתו. ואולם הי' ירא לנפשו להסית את האדם לעבור על מצות השם, פן על פניו יחרפנו ויהדפנו. ולכן הלך אל חוה לנסותה אולי תתפתה לדבריו, ואז תדיחה גם את אישה למשכהו ברשת המרי. גם דמה בנפשו שלא הזהיר השם בעצמו את חוה לבלתי אכול מעץ הדעת, ובאמת באה האזהרה אל אדם לבדו קודם שנלקחה ממנו הצלע, ולא מצינו בכתוב שאחרי יצירת חוה נשנית המצוה. וגם לא אמר השם אחר כך לחוה, מדוע אכלת מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו כמו ששאל את האדם, אבל אמר מה זאת עשית, כלומר מדוע נתת לאישך מן העץ ולהאכילו, אף משמעות הכתוב אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו מורה על זה, שאלו הזהיר שניהם יחדיו, הי' ראוי לומר אשר צויתי אתכם. ואם כן הדבר שאל חוה לא באה הצווי מפי השם עצמו כ"א ע"י אדם אישה נקל הי' יותר לפתותה מן האדם אשר נצטוה מפי השם, ולמען נסות אותה אם שמעה הצווי מפי השם או מפי האדם החל לומר בערמה אף כי אמר אלהים לא תאכלו, ובאמת אינם הן דברי השם שהרי הוא אמר לאדם קודם יצירת חוה לא תאכל בלשון יחיד, ואם צוה אח"כ על חוה הי' אומר לא תאכלי כמדבר לנוכחת, אבל הוא שינה בערמה את דברי השם לדעת מה שתשיב על דבריו, ולכן הפסיק במאמרו כדרך המסיתים שאינם מגלים את מצפוני רעיונם בבת אחת כ"א לסירוגין, ואחרי שהשיבה ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, הבין שאין דבר אמת נמצא בשפתיה, שלא שמעה מפי השם כל מאומה, כי למה יאמר לא תאכלו, והרי אדם כבר נצטוה על זה, ואם באה האזהרה גם אל חוה הי' השם או' ר לא תאכלי, ועוד שהשם לא אמר על הנגיעה כלל, מעתה אמר לא מות תמותון, שהבין שהיא בודה דברים מלבה מה שלא שמעה ונקל הוא שתטה אוזן אל דבריו ותכזב גם את אישה לפתותו ולהפילו אל רשת שחת, ומעתה נבין ערמת הנחש וחלקלקות לשונו:

ד (ט) **לא ידעתי**, ראו מה בין אדם לקין. אדם לא כחש בהדבור, ולפיכך לא ארור קלל השם כ"א האדמה בעבורו, אבל קין העיז פניו לומר השמר אחי אנכי? קלף וקלל השם אותו בעצמו ואמר ארור אתה מן האדמה: (יד) הן גרשת, באמת לא גרשו השם אבל אמר נע ונד תהי' בארץ, גם אי אפשר לגרשו מעל פני האדמה כי איה איפוא אז ינוח? או יפרח תמיד באויר? והנה מה שאמר ומפניך אסתר גם זה אינו מובן, שאם ישב במקומו או ינוד בארץ פני ה' יהיו תמיד עליו. ויתכן שכך אמר קין, עוני גדול מנשוא, אי אפשר לסבול העונש הגדול הזה טוב לי מותי מחיי, טוב לי אם תגרשני מעל פני האדמה כלה להמיתני ולהפילני אל אחת הפחתים ולהיות נסתר מפניך. ותרגומו (וואהרליך! העטטעסט דוא מיך פאָן דער אָבערפלעכע דער ערדע גאַנץ פערטריבען, זאָ דאַס איך דיינעס אנטליץ פערבאָרגען בליבע):

נח

ו (ט) **תמים**, אין הוראתו כמו שה תמים (שמות י"ב, ה') שאין בו מום ומגרעת, אבל הוא היפוך התחלקות הדעות והערמה. והכוונה שלא היו בנפשו נטיות מתנגדות זו לזו, והפכו חלק לבם (הושע י', ב'), שלא היו בעלה ובדעת אחת, שקלתם פנו אל דרך זה וקלתם אל דרך אחר: (י"ב) **את דרכו**, את טבעו. ומה לדקו דברי רש"י אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן, לפי שהשחית כל אדם, קץ כל אדם לא נאמר אבל כל בשר, וא"כ בהמה וחיה במשמע. ויתכן שבדור הסוח הנתעב לא די שהשחיתו את גופם אבל הרכיבו גם בהמה וחיה מין בשאינו מינו. ועי"ז הורגלו הבהמות והחיות לצאת מטבעם. והשם שונא ההרכבה ובלבול הטבע בבעלי חיים ובצמחים, ומזה טעם במתן לא תרביע כלאים הדן לא תזרע כלאים וגו' (ויקרא י"ט י"ט): (י"ג) **חמס**, לדעתנו חמס יותר קשה מן הגזל, שהגזל אינו נאמר כ"א

---

*) ז' אינו קשה כלל, כי הבין אד"הר עוד שאר דברים שנאמרו לו על פי הש"ית כמו כן ישאל השואל: איך הבין מה זה דעת טוב ורע והוא לא השיג עדיין ידיעה זו? וכן מישב אב ואם איך היה ידע, אלא שניתנו לו הש"ית כל המלות. — שמעון סאנמא

על מי שאורב ביער לחטוף את עוברי אורח ולקחת מהם את הונם בחזקה, ולא יפול עליו תאמר כי מלאה הארץ, שהתועבה הזאת נעשית ע"פי הרוב ביערים, ואולם חמס יאמר ג"כ על בני העיר, ועל אותן המתחסדים והנראים כצדיקים, שחמס יאמר אף על הדיין המעות חוק ומשפט. והנה אם נתפס הגזלן, הנגזל צועק עליו אל השופט ויעמידו לריב אתו אל מקום המשפט, אבל אם השופט מעות משפט למי יצעק? והו טעם כי מלאה הארץ חמס, ומזה הענין חמסי עליך (להלן ט"ז, ה'), שהיא אמרה אל אברהם אתה מעות משפט הגבירה לתתה תחת יד שפחתי: (יז) המבול מים, יתכן ששורש מבול הוא מן בלה, ונבל ובלה משותפים בענין. והוראתו השחתה הגמורה, או קרוב אל ההשחתה, ומזה הענין אחרי בלותי (בראשית י"ח, י"ב), מחמת הזקנה, שמלתך לא בלתה (דברים ח', ד') ע"י השמוש, בלו עצמי (תהלים ל"ב, ג') מפני כובד יד ה'. ויוצא מזה שתיבת מבול איננה מיוחדת לשטף מים רבים, כמו שהודה המבאר לנת"הם בעצמו, אבל על כל ההשחתה, וא"כ אין דעתנו נוחה בתרגום מלת מבול (זינד-פלוטה) שאין בה לא מהוראת העון, ולא מהוראת רבוי המים, ויותר טוב לתרגמו (פערוויסטונג). ואמת הדבר שחכמי האומות העתיקו מלת מבול (זינדפלוטה), אבל אין לנו כ"א להרגש ע"פי עומק הוראת התיבות מבלי לפנות ימין או שמאל: (יח) את בריתי, הנראה בעיניני הוא הברית שכרת השם עם מין האנושי בכללו, באמור לא ידון רוחי באדם לעולם (לעיל ו' ג'), שיצא מפי הקב"ה הבטחה שלא יכנס עם האדם לעומק הדין ולהכריתו מעל פני האדמה, אע"פ שאמר בראשונה נחמתי כי עשיתים, שיזכור תמיד בשגם הוא בשר, שאדם מורכב מגוף ונשמה, ובטבעו האנוש נופל לפעמים ברשת תאות הגופניות כי עלותו מאוד, ולכן אף שבאותו הדור הבני אלהים חטפו בנות האדם בחזקה להיות להם לנשים ועשו חמס בפרהסיא עכ"ז לא השחיתו דרכם כמו דור המבול. ונשארו עוד בגדר האדם עד שתחול עליהם הבטחה לא ידון רוחי באדם, אבל דורו של נח הי' שטוף בתועבות ובגלולים ואנשיו התחברו אל בהמות וחיות וקלקלו את טבעם בזדון עד שיצאו מכלל האדם ונפלו אל תחתית מדרגת בהמיות ולא נשאר להם ממין האנושי דבר כ"א הצורה בלבד, ושוב לא חל עליהם מאמר השם לא ידון רוחי באדם, כענין שאמרו בתלמוד אתם קרויים אדם וכו' וע"ז אמר השם אותו הברית שכרתי עם האדם שלא אחל עוד על בני דורך שיצאו מכלל גדר האדם, אקים עמך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ואתה לבדך נקרא אדם:

ז (ב) **תקח**, כמו ויקח קרח (במדבר ט"ז, א'), אף כאן, בקריאה בעלמא, והם יבואו אליך מאיליהם כי כן צויתי: (ד) **לימים עוד שבעה**, השעור לשבעה ימים, כמו יש לאל ידי (להלן ל"א, כ"ט), ובאורו שיש אל וכח בידי: (יג) **בעצם היום הזה**, מוסב על ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום שלמעלה, שאותו היום בעצמו הי' הזמן שבא נח וגו' ומאמר שאמרנו למעלה שהבהמות החיות והעופות באו מאיליהם ע"י קריאת נח בלבד שוב איננו מן הפלא שהכניס נח כולם ביום אחד אל התיבה כמו שתמה המבאר לנת"הם, ואולי כוון לדעתנו בדבריו, שהי' בעזר האל כי רוחו הוא קבצם:

ח (ב) **ויכלא**, ענינו אסור וסגירה, כמו אדני משה כלאם (במדבר י"א, כ"ח), וכפירוש הרמב"ן שם, שיהושע אמר שיש אותם בבית הכלא, וכן כאן נסגר כרגע הגשם שירד מן השמים, ולא כמו מי הארץ שבבו הלוך ושוב לאט לאט: (כא) **כי יצר**, כמו ידעתי את יצרו (דברים ל"א, כ"א), ותרגומו (טריב, נייגונג), כמו שהעתיקו שם הרמב"ן, ונעלם ממני הטעם מדוע נטה מדרכו לתרגמו פה (דאז טיכטען), והוא מענין מחשבה עמוקה ותחבולה, אם להרע, כמו אל תחרש על רעך רעה (משלי ג', כ"ט), או להמציא דבר חדשות, כמו מלאכת חרש וחושב (שמות ל"ה, ל"ה), ועל הענינים האלו אומר הלועז (טיכטען, נאכדענקען, זיננען), ואולם היצר איננו כי אם התשוקה הבאה פתאום על האדם ולוכדו מבלי עצה ותחבולה כאשר יצרו תקפה עליו, הכוונה תאותו גברה עליו, ובאמת צריך האדם עצה ותחבולה רבה לעמוד כנגדה, ולא לפול בידיה, וגם לא יתכן לומר יצר לב האדם רע מנעריו שאין לנער עומק מחשבה, והנה למעלה בפסוק וכל יצר מחשבות לבו (ו', ה') שיצר סמוך הוא אל המחשבה, ולא מנוער האדם מדבר, אלא מבני אדם שכבר היו לאנשים יפה תרגם (דאז טיכטען): **רע מנעריו**, רבים חשבו שהאדם הוא רע בצאתו מבטן אמו ובטבעו נשחת מתחלת בריאתו, וגם דעת קצת בעלי הקבלה נוטה לזה, וקוראים ירושת החטא הביאה ירושת הנחש, ותלו הדעה הזאת על המקרא שלפנינו, שיצר לב האדם רע מנעוריו. והנה הדעה הזאת מביאה אל היאוש, כי מי יבוא אחרי מלך המלכים לתקן את אשר חבל? ואם בעון חולל איך יסיר עונו מקרבו? וחלילה לאל מעול כזה *) לכן כל בעל נפש ירחיק עצמו מן הדעה הזאת המושכת בחבלי שוא את התועים מדרכי ה' אשר צדיקים ילכו בם. ונאמר שכוונת המקרא כך היא, מנעוריו כמו בנעוריו, והמ"ם והבי"ת מתחלפין כנודע, והשעור שהאדם כל עוד שהוא בנעריו שכלו חלש מאוד, אף לא נסה בעניני העולם, ומחליף וממיר את הטוב ברע ואת הרע בטוב, וכבר הארכתי בזה הענין בתבות לספרי אחרי שפר ע"ש, ואולם אם יגדל הנער והיה לאיש וישכון באהלי החכמים החוקרים, משם יקח תבונות לבחון ולהבדיל בין טוב מדומה לטוב אמתי, ובין רע חולף ועובר, שמביא לפעמים אל השלמת הנפש לרע קיים ומתמיד שהוא רע בהחלט, ומוליך האדם אל ירכתי בור שחת, להפסד הגוף והנפש. אז תלמוד בלבו הבריחה מן הרע והנטיה אל הטוב, ומסור הוא ביד האדם לבחור לעצמו את הטוב ולעזוב את הרע המביא לאבדון והפסד הנפש. כמו שאמרו חז"ל, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ומעתה אמר השם אף שרעת הדור הזה רבה היא לא אעשה בם כלה, שמין האנושי עודנו בנעוריו, לכן ילדו

---

*) אמר בעל הבונה קלקול הזה הוא מה שיקראו אותו דיא ערבזינדע והוא מהפך להפך אל יסוד החרות והבחירה שניתנה לאדם כמו שבארתי בהקדמתי, ומלבד שהוא נגד השכל מתנגד ג"כ לעיקרי תורתנו ושומר נפשו יציל ממנו. שמעון סאנטא

נוטה אל הרע מחוסר ההשגה וההכרה, אבל הדורות הבאות יחכמו יותר, וע"י הבחינה, החקירה והנסיונות ידעו היטב להבדיל בין טוב כוזב לטוב עומד ונאמן, ובין רע מדומה לרע אמתי ומתמיד ואז יכבשו את יצרם ויטו אל הטוב האמתי:

ט ( ) **מיד איש אחיו**, הכתוב מלמדנו שכל בני אדם אחים זה לזה, מבלתי פנות אל חילוף אמונותם ודעותם: (ט) **מקים את בריתי**, זהו ברית חדש שכרת השם לא עם מין האנושי בלבד, שהרי כבר אמר לא ידון רוחי באדם, וכמו שבארנו למעלה, אבל כרת ברית גם עם כל נפש חיה. ואחר שאמר הנני מקים בהווה, יפה הוא אומר בהמשך הכתובים והקמותי. וראה (לעיל ו', ח'): (כא) **וישכר**, מן התימה שצדיק תמים כמוהו לא הי' נזהר מפחיתות וגנות השכרות, לכן הוא כמו שאמרנו למעלה, שמין האנושי הי' בזמן ההוא עודנו בנעוריו וחסר ההשגה והכרת טבע הדברים ופעולותיהן על גוף האדם, והנה נח שתה הרבה לפי שיין מתוק לחיך ולא ידע שרבוי היין מביא לידי שכרות, ופעמים גם לידי חולי ומדוה. ואולם אחרי הנסיון הכיר פעולת היין בגוף האדם ולא שתה עוד כ"א לפי המדה:

י (ה) **איש ללשנו**, והרי לכאן הוא אומר ויהי כל הארץ שפה אחת? אלא על סוף הענין הכתוב מדבר, אחרי אשר חטאו ובלל ה' שפת כל הארץ, והי' לכל משפחה לשון ושפה מיוחדת:

יא (ד) **פן נפוץ**, נראה שעון הדור הי' על שמרדו בדבר ה' ומלאו את הארץ (לעיל א' כ"ח), שכמו שצוה על מין האנושי פרו ורבו, כן היתה פקודתו אליו למלאות את הארץ שלא יתקבצו כולם במקום אחד, שהרי נודע בנסיון שקבוץ המון עם רב בעיר אחד מוליד תאות מופלגות ודברי חשק ועונג יוצאים מגבולי מוסר ומשחיתים מדות החברה וקיומה. זה עומק כוונת אמרו ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, ותיבת זמם מורה כמעט בכל המקרא על מחשבה ותחבולה רעה. ומעתה תבין מה שנאמר ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ, שאינו די בבלבול הלשונות, אבל עיקר כוונתו הי' שיהיו מפוזרים ומפורדים בתבל:

לך לך

יב (ז) **מזבח**, לכך נקרא מזבח לפי שהתפלל שם מחום לבבו לתת תודה על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל, כמו שכתוב רש"י. והענין מבואר שאמר ויקרא בשם ה' ותרגמו אונקלוס וצלי בשמא דיי. ולפי שזבחי אלהים רוח נשברה ראוי לקרות מקום התפלה בשם מזבח, ששם מכניעים את היצר וזובחים אותו: (יב) **ואתך יחיו**, הכוונה לו מתנו שנינו יחד החרשתי, ואולם לא יהרגו כ"א אותי ואותך יחיו, והיו חייך תמיד חיי לצער ויגון ואבל על מות נפשי כי אהבתך אלי עזה עד מאוד, ואז טוב מותי מחייך, לכן אמרי נא וגו': (יג) **אחותי את**, מי שעובר על לא תרצח יעבור בקל על לא תנאף, ואם אנשי מצרים רעים וחטאים כל כך, מה לה לשקר ולומר אחותו אני, שגם אם תאמר אשתו אני יקחו אותה מבלי שיצטרכו להרוג את אברם? ויתכן שאברם לא ירא שיקחו שרה בזרוע ולאנס אותה כדרך המנאפים הגרועים, אבל לגודל יפיה יאהב אותה אחד מן השרים וידבק נפשו בה כל כך עד שיבקש ממנה לאהוב אותו במול אהבתו אליה. ויחשוב שכל עוד שאישה חי ונפשה קשורה בנפשו לא יוכל לפתותה להטות לבבה אליו. ולכן יחרוש עליו רעה להרגו בערמה ובסתר. ולכן אמר אברם אמרי נא אחותי את ויאמינו שעוד לבך נקי ופנוי מכל אהבה, ולא בלבד שלא ימיתוני אבל ייטיבו עוד עמדי כדרך החושקים שמחניפים ומטיבים לכל קרובי הנערה לדבר על לבה להפנות דודיה ואהבתה אליהם. זהו טעם למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך, שאגיע אל עושר וכבוד על ידך, וחיתה ענינו הצלחה (גליקליך ווערדען) כמו החיים והמות נתתי לפניך (דברים ל', י"ט): (טז) **היטיב בעבורה**, יתכן שהרי לא הגידה שהיא אחות או אשת אברם, אבל אמרה שאינה רוצה להנשא לאיש מי שיהי' והי' זה זר מאוד בעיני פרעה, שלא תאבה להיות אשת המלך ולשבת על כסא המלכות, והיא נערה מארץ נכריה, ואחרי שראה שאהבת הכבוד אינה פועלת על רעיונותיה, היטיב לאברם בעושר ונכסים, אולי היא נמשכת אחר חמדת הבצע וההון. ששתי אלה החמדות הם מצודים וחרמים שנאחזים בם כמעט כל בני אדם, ומי שנמלט מאחת יפול באחרת: (יט) **למה אמרת אחותי היא**, מסכים לדברנו שהרי לא הגידה שהיא אשת אברם אבל שאינה רוצה להנשא, ולכן לא קצף פרעה עליה כ"א על אברם שהוא אמר אחותי היא:

יג (ח) **אל נא תהי מריבה**, אף שהי' ביד אברם לצוות ולומר אל בן אחיו, הפרד מעלי ולך הגם שהוא דודו ואיש נכבד וזקן עכ"ז דבר עמו בבקשה ובענות עד שיפרד ממנו, לא בשביל דבר אחר אך למען השקיט ריב הרועים, ונתן לפניו הבחירה ואמר אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה וכל זה מדרך המוסר והענוה:

יד (ח) **לחם ויין**, דברים הגדלים מן האדמה ועלי גפן, ואין לבעל חי חלק בם, ומלכי צדק רמז בזה על חסדי השם להזמין פרנסת בני אדם בדברים טובים וערבים, ושראוי להודות לו על רוב הטובה שעושה עמנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה: **והוא כהן**, מן הפלא שבאותן הימים הקדומים נתפשטה הכרת הבורא ואחדותו ואמנו כל כך שהיו מייחדים כהן לעבודת העלם הנשגב, ואולי הפך אברם את לבו לעזוב עבודת אלילים, ואח"כ הכינו לכהן לעמוד לשרת את פני ה' ללמד ולהנהיג את העם הנתונים תחתיו בדרכים ישרים ונכונים. ואם לקח מעשר מן אברם, אם מפני שהי' מלך אביון מושל על מתי מספר, ואין בידו לפרנס עניים יתומים ואלמנות הדבקים בה' ובאמונתו, או שהי' חוק מימי קדם לתת לכהן מעשר כל תבואה ורכוש, ולא רצה להעביר החוק מפני הכהן שיבוא אחריו: (יט) **לאל עליון**, כמו אל אלהי הרוחות (במדבר ט"ז, כ"ב), ופירושו עליון על המלאכים או על האלילים שהאומות עבדו אותם אלהים והמה לא אלהים. והראי' קנה שמים וארץ, ששמים וארץ וכל אשר בם הם קנין לו לבדו, כי הוא עשאם, הוא לבדו בראם ויכוננם ואין מי עוזרו: (כ) **אשר מגן**, בדברים מעטים כלל מלכי צדק שתי ידיעות נשגבות. האחת שהשם הוא אל

עליון, והשגחת שהוא משגיח על בריותיו וביחוד על בני אדם: **ויעשר מכל**, מן הנפש והרכוש, ואולם בנפשות אי אפשר לומר המעשר אם לא שיעלו למנין עשרה, עשרים, ושלשים. או שאומדין הנפשות העודפות על מנין העשריות כמה הם שווים ומשלם מהם מעשר דמי שוויים. והחוק לתת מעשר לכהן הוא ישן נושן, ונכון הדבר שכל אחד יתן חלק מה מגרנו מיקבו ומתבואתו לפרנס הכהנים, כי לא יוכלו לעזוב עבודת אלהים ולעבוד את האדמה, או להתעסק בדבר אחר חוץ מן התורה והעבודה: (כג) **אני העשרתי**, הנראה שהטענה הזאת בעלמה הם דברי הכרם, אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ולא תאמר עניני, אע״פ שלא תוכל לומר אני העשרתי את אברם, שכל מה שאתה רואה לפניך בדין בא לידי ואינו שלך שבבר לקחו מתוך הכל בהרבעה מלכים ועכ״ז לא אקח מתוך כל מאומה. וראוי להעתיק המקרא (דאס איך ווערער פאדען נאך שוהבאנד, דאס איך פון אללעס וואס דיין וואר ניכטס נעהמע, וויא וואהל דוא ניכט אהנען קעננטעסט. איך האבע אברם רייך געמאכט). שהלדדים הסרים בל׳ הק כנודע. וראיה לפרושנו זאת שאמר אברם ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם, ואלה שלשה אנשים היו בעלי ברית אברם, נגידים וטפסרים, ואלו היה מקום למלך סדום להתפאר שממנו נתעשרו, אולי גם הם לא ירצו ליקח חלקם, לכן באמת שאין למלך סדום יד ומקום לומר אני העשרתי את אברם או אני העשרתי את ענר אשכול וממרא. ומפני מה לא רצה אברם לקחת את כל מאומה מן השלל? אולי לא רצה ליהנות מרכוש אנשי סדום ומלכם שהיו רעים וחטאים מאוד ורוב מקניהם וקניינם בא להם בגזל וחמס:

טו (א) **אל תירא אברם**, הנכון כדברי הרמב״ן, שאברם הי׳ מתיירא פן ירבו המלכים לבאותם עליו ויערכו מלחמה מנגדו פעם שנית, ורלב״ג כתב, אולי הי׳ ירא שיקרה לו חטא במה שהיטיב לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה׳, והדברים הללו רחוקים, אף שאין מקום לטענת המבאר לנת״הש עליהם, שכתב הרי לא היתה מגמת אברם להיטיב להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדום נתעשר, שעכ״פ לא הי׳ מן הצורך להיטיב לאנשי סדום, שהרי הי׳ יכול לתת כל הרכוש לענר אשכול וממרא: (ה) **כה יהיה זרעך**, כמו שהכוכבים פזורים על פני הרקיע, כן יהיו ישראל לעת מן העתות נפוצים בכל מדינות תבל, כמו שהכוכבים נראים ונעלמים, כן תפארת האומה פעם תזרח ופעם תשקע, אבל תשוב עוד לזרוח. אין כוכב אחד מזהיר יותר מחבירו, ורומז בזה שכן יהי׳ לכל ישראל תורה אחת ואור אחד אף בהיותם במדינות הוריבים, ועוד היום הזה אין אנו מתחלפים באמונה, אבל תורה ואמונה אחת לכל בני הגולה הזרוים בכל חלקי היסוד: (יד) **יצאו ברכוש גדול**, כבר העירונו למעלה שבכל זמן שהי׳ מין האנושי בנעוריו חלוש השכל חסר הידיעה והנסיון פנה יצרו אל הרע, ומזה נמשכו עונות דור המבול ודור הפלגה ומעשה אנשי סדום ותועבות וגלולי שאר אומות אשר ניקשו ונלכדו בדמיונות ותזיונות כוזבות והי׳ מספר אלילים ובקיליהם כמספר כחות הטבע ופעולתן, והשבושים והתבלים הללו שרבו כמו רבו התעו את בני אדם מדרך הישר וילכו עקלקלות, והנה הדרך הישרה אחת היא, כמו הקו הישר, ואולם אין מספר לקווים העקומים וכן הדבר בדרכים הנלוזים לא יוכלו להמנות. וראה השם שהוא מן ההכרח להתגלות בעצמו ובכבודו אל בני אדם, להוציאם מתחשכי הטעות והמבוכה, ואולם האומות בדורות ההם נטבעו כל כך בבלל התאות והתועבות עד שאין אחת מהם היתה ראויה להגלות השם הנכבדה והיקרה, ולא מצא בכולם מי שהבין לבו להכיר האמת ולהצמיח שורש דעת ופרי תבונה כ״א אברהם בלבד שהכיר את בוראו והאמין בו, ויחשבה ה׳ לו צדקה לבחור בזרעו אחריו ללמדו תורה ומצות ולאמם את לבבו באם תמיד תוקד לא תכבה. והנה אברהם יצחק ויעקב ושנים עשר שבטי יה היו קדושים ומוכנים לקבל ההתגלות ההיא, אבל היו מתי מעט ומשפחה אחת, ולפרסום האמונה הנאמנה נצריך שהי׳ גוי עצום ורב מחזיק בה ולהפיץ על ידו את חפץ האלהי הולה על פני תבל. ולכן המתין השם עד שפרו ורבו יוצאי חלצי יעקב ונהיו לעם גדול. וראה השם שהדור ההוא שאבותיו הקדושים נטעו בלבם זרע אמת ולדקה הי׳ ראוי ומוכשר אבל לא מתוקן ככל הצורך להגיע אל מדרגת השלמות הנכבד ההוא. ולכן שלחם אל ארץ מצרים, כי בימים ההם חכמו מצרים מכל בני קדם במלאכות השמש והירח והמזלות, בכל עניני ותולדות הטבע, בתהלוכות נפש האדם, בחכמת הרפואה והחניטה וכדומה, והראי׳ ויקרא את כל חרטמי מצרים ואת כל חכמיה (לקמן מ״א, ח׳), וכן ויחנטו הרופאים את ישראל (לקמן נ׳, ב׳) וחכמת החניטה לבדה תצטרך לכמה ידיעות עמוקות וחקירות נפלאות שקדמו לה. וכמו שמשה נגדל בבית המלך פרעה כי בת פרעה לקחו ויהי לה לבן (שמות ב׳, יו״ד), למען חנך אותו בחכמות ומדעות, כן הי׳ כלל זרע אברהם בארץ מצרים להשכיל לבם ולהכנס אל החקירה והבחינה בעניני העולם. ואולם למען לא ילמדו ישראל גם את תועבות מצרים ולמען הסיר מקרבם כל תאוה והמדה רעה והכנע את רוחם נתן אותם לעבדים תחת יד אדונים קשה לבוז להם, למען לא יעבו כמעשה ארץ מצרים וישכחו את טוב לקחם אשר קבלו מאבותיהם הקדושים. ומדרך העשוקים הנרדים בשבט ברזל לשנוא תכלית שנאה את המושלים בהם בחזקה, ובכל מעשי אדוניהם מדותיהם ויתנהגיהם תגעל נפשם, לכן הרחיקו עצמם מחוקותיהם ומהבלי אמונתם ועבודת אלהותם, וכן אמרו מלמד שהיו בני ישראל מצויינים שם, ולא התעיבו ולא התחתנו בם, אבל אף שראשי האומה ובחירי בני ישראל ירדו לעומק החכמות, ולא בזו את דברי החוקרים והחרטומים, עכ״ז לא נתפתו להם לעזוב את למודי המוסר והנהגה הנכונה והיושרה בעיניהם ולהדבק באמונתם הנפסדת ההורסת את עמודי מדות המציאות אל השלמות הנפש. ואחרי שרוב בני ישראל עלו מעלה מעלה בחקירות המושכלות איש איש לפי ערכו, וקנו ההכנה הנאותה להבנת התורה, הוציאם השם ממצרים וקרבם אל הר סיני וגלה להם חפצו ורצונו הקדוש בעשרת הדברות שהם יסודי חלק האמונה וראשי אזהרות מוסר, ולא מראש בסתר דבר עמם אבל בקולות וברקים והר עשן וגו׳ למען ישמעו כל גויי תבל את המעמד הנכבד כי נורא הוא ויכרעו כל ברך ויסורו אל משמעת אל עליון ללמוד תורה ומצוה, ואם כן הי׳ תכלית שעבוד מצרים להכין לבב עם בני ישראל לקבל התורה, ויתם תלא תורה אל שאר האומות, וכהיום הזה נתפשטו אמרות ה׳ הטהורות כמעט בכל

הכורם לך לך

חלקי הישוב. שבעלי המסעות המודדים סכום כלל מין האנושי בימינו למנין אלף ומאה מיללי"אן, אומרים שיותר משמנה מאות מיללי"אן מאמינים שתורתינו הקדושה נתונה למשה בסיני מן היושב בשמים ומושל בכל, ורוב עקרי אמונתם נוסדו על עשרת הדברות ושאר מצות ואזהרות המיוסרות ומשלימות את נפש האדם ומביאות אותה אל אושר הנצחי. ואחרי אשר ע"י זרע אברהם נתמלא העולם אורה, אל תתמה אל החפץ אלהי לתת את עם ישראל תחת יד מצרים על לא דבר, כי לבעבור הטובה הגדולה הנמשכת ע"י שעבוד מצרים לכלל מין האנושי עשה זאת לתקן עולם במלכות שדי, ואין זה עול בחק השם שיסבול החלק בעבור טובת הכלל. והרי מצינו שיוסף הצדיק נמכר לעבד ונאסר בבית הסהר, לא מפני מעשה נערותו שהוציא דבה על אחיו בלבד, שהיה זה עונש גדול והוא עודנו נער ובאתתו שיחת ילדים, אבל למען היטיב באחרית הימים לאומות מצרים וכנען, וביחוד להחיות את אביו ואת ביתו, כמו שאומר הוא בעצמו, אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (להלן מ"ה ה'), כלומר אין אני מצטער על ימי עניי, אחרי שהטובה הנמשכת מן זה התקדה רבה וגדולה היא, ודין שיסבול היחיד במניחת הנפש התלאות הבאות עליו לטובת הרבים. והנה המעיין בזה הפסוק יראה שאין סוף המאמר מחובר היטב עם התחלתו שאמר כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם, והיה לו לאתום המאמר ואחרי כן יצאו מן הארץ ההיא ברכוש גדול, אבל אמר יצאו שמה, להורות שאין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' ולא עזב חסדו את החיים ואת המתים, וכל היוצאים ממצרים הן מן העולם יצאו ברכוש גדול, והוא קנין הידיעות ומדות משובחות אשר בהן תושלם הנפש ותגיע אל גמול טוב רב הצפון להתעדן בנועם להאחות בכבוד ה', הנקרא בפי חכמי התלמוד זיו השכינה. ואף אם מתי מצרים לא זכו לעמוד הר סיני, עכ"ז הבטיח השם שכל אחד יטול חלקו בעולם הבא איש איש לפי בינתו ויושר מפעליו, והאושר המופלג הזה שווים מתי מדבר למתי מצרים. והדרכים המוליכים אל אושר המופלג הזה הם ארחות מוסר ויראת ה', וזהו הרכוש הגדול השמור לחיי עד, ולא הון ועושר שהם נחלת חיי הבל העוברים מהר. מלבד שכל כלי כסף וזהב ואבני חפץ לא המציאו למתי מדבר שום תענוג ויהיו להם אך למשא כבד.. ומעתה תבין סמיכות והמשך אמרו, ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, שהרצון כמו שכתב הרמב"ן על נצחות הנפש והשארתה אחר המות, ואמר השם אל אברם, אל יגר לבך שזרעך יהי' גר בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, שבעת תבוא אל אבותיך בשלום לעולם הנפשות אז תראה את הטוב הרב הצפון לזרעך, ואז תבין סוד חכמתי, כי למען היטיב להם ולכל באי עולם, גזרתי עליהם שעבוד מצרים להיות עם סגולה שממנו תזרח שמש התורה על פני תבל: (טו) **ואתה תבוא**, אם היתה הכוונה שגוף אברהם יבא מונח אצל גופי אבותיו, הנה לא קיים השם את הבטחתו, שהרי אברהם נקבר במערת המכפלה הרחק מאוד מקבר אבותיו. ולכן בעל כרחך לא על הגוף אבל על הנפש נאמר ואתה תבוא אל אבותיך עי' בבאור:

טז (ב) **אולי אבנה ממנה**, אולי יהיה לי בן ממנה. לפי שאחרי שהבטיח אותו השם ואמר אשר יצא ממעיך הוא יירשך (לעיל ט"ו ד'), נתוכחת בעצמו שהוא אינו עקר, וא"כ מה שהוא נשאר ערירי ותשוך בנים הוא בסבת שרי שהיא עקרה, ונצטער על זה, ולכן התחילה היא ואמרה בא נא אל שפחתי אולי תלד והיה הוא יהיה לי לבן, ואגדלהו על ברכי ואאהבו אותו כאלו הוא פרי בטני, כי אמרה בלבה טוב אתי לו שפחתי מאשר יקח אשה אחרת ותהיה גבירה כמוני: (ה) **חמסי עליך**, כבר פרשנוהו (לעיל ב' י"ג): **ישפט**, הנראה שאברם שמח שמחה גדולה עוברת על המדה, שבימים ההם אשה עקרה נחשבת היתה כעץ אינו עושה פרי. והיה לאברם לחוס על כבוד שרה ולהוכיח את הגר על פניה שלא תתגאה, ולומר אל תשכחי כי שפחה את והיא גברתך, ואל תשכחי כי הרונך מידה ומחסדה בא לך, כי זה חסדה עמך לכבוש את רוח קנאתה, ולתתך בחיקי. (יא) **שמע**, כמו ראה, כי פעולות חושי השמיעה והראיה מתחלפין בעברית, והראיה וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו) *): (יג) **אל ראי**, הרואה אותי ומשגיח עלי, כי אמרה הגם הלום במדבר ראיתי אחרי ראי המשגיח עלי, שהוא אכן לא עובר בה איש, וא"כ אתה הוא מלאך. או שסבר לא ראתה את המלאך כ"א שמעה את קול מדבר אליה, וע"כ אמרה אתה אל ראי הרואה אותי ומשגיח עלי, הגם הלום ראיתי איש או תמונת מדבר אלי אחרי רואי אל כל עבר ופנה. וראוי לתרגמו (**דער דוא אויף מיך זיהסט, דוא ביסט איין געטטליכעס וועזען; דען האבע אויך אירגענדוואו עטוואס ערבליקט, נאכדעם אויך איך אללענטהאלבען אויסגעזעהען**)? והמעיין בטיב מלת ראי שהוראתה רואה ולא נראה, ידע מדוע נטיתי מתרגום ובאור הרמב"מן:

יז (ד) **הנה בריתי אתך**, הברית בעצמו להיות לו ולזרעו אחריו לאלהים. ומצות מילה אינה רק אות הברית, כמו שאמר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית (להלן י"א). והבדל גדול יש בין האות ובין הברית עצמו. והראיה שאמר והקמתי את בריתי וגו' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ואל האות מהו אומר? יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא, וכולם חייבים במצות מילה אם הם מקנת כספו, אף שאינם מזרע אברהם ולא נכנסו בבריתו עם הקב"ה. ועוד הבדל עצמי יש בין הברית ובין אות הברית, שבברית נכנסים כולם בני ובנות ישראל, אבל הבנות אינן נושאות אות הברית על בשרן, ואין צריך לזה, כי כבר אמר הכתוב והיו לבשר אחד (לעיל ב' כ"ד), וע"י העיון הזה נבין סמיכות מאמר השם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה (להלן ט"ו) אל מצות מילה. והוא שבהתחלת מצות מילה אמר השם לאברם ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם וגו', והטעם מאחר שהקב"ה נכנס עמו בברית רצה להראות לו אהבה יתירה ולפרסמה ברבים לכן שנה את שמו. ושינוי השם מורה על גדולתו ומעלתו מאהבת ה' אותו. והנה שרי

---

*) עי' מה שכתבתי בבאור עוללות לפסוק אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה בשמות סי' ה'.

שבעון סאנשא

אם תשמע שהשם נכנס עם אברם בברית ע"י מילת מילה, ויראה אחרי שאינה יכולה לשאת את אות הברית, תחשוב שאינה נכנסת בברית ותצטער על זה עליה ועל בנותיה אחריה שאינן נחשבות לעם ה', לכן צוה הקב"ה לאברם לאמור לשרי שהוא שנה גם את שמה מה שבדתי אותה כמו אברהם. ושהיא עם בנותיה כלולות יחד בתוך הברית, ושהיה לכן להאמים כמו לבני ישראל: (יז) ויצחק, תרגם אונקלוס וחדי לשון שמחה, אבל ותצחק שרה תרגם וחייכת שרה לשון לעג. ויפה תרגם, שכאן אמר ויצחק ואח"כ ויאמר בלבו וגו', וא"כ היה הצחוק עובר מהר על פניו ולא נקבע בלבו, אבל היה מעין שחוק של שמחה ולא אמר הלבן מאה שנה כ"א בדרך תמיה כלומר מה יאמרו הבריות נגם המופלא הזה? אבל אצל שרה נאמר ותצחק בקרבה, שהצחוק נקבע בקרבה בתוך מעיה כמו שתרגם אונקלוס במעהא ולא יצא משם אף אחרי שהתבוננה ואמרה דברי שטות הם אחרי בלותי וגו'. וקרוב לזה פי' המבאר לנת"הם.

וירא

יח (ב) **כפתח האהל**, נראה שלא נכנס מקודם אל האוהל ולא נמלך עם שרה אם יזמין האורחים לסעודה או לא, אבל רץ מיד להכניסם אליו תחת העץ, ולבקש מהם שיסעדו לבם: (ט) **איה שרה אשתך**, יתכן שזה מדרך ארץ שתבוא בעלת הבית לקראת האורחים ולשאול בשלומם, והם ראו שאברהם נכנס אל האוהל ויצא לבדו והביא בן בקר וגו', שאלו איה שרה למה לא יצאה מהאהל? וקרוב הדבר שאברהם ספר להם בעת הסעודה ענין הברית שכרת השם עמו, והם התמיהו בשבשם שגם היא תבוא לקבל פניהם כדרך הארץ. וראיה לזה, שהכתוב אומר ושרה שומעת פתח האהל, ואם אברהם לא ספר מאומה מן המאורע שהקב"ה שינה את שמו ושמה אז הבינה שרה שהם מלאכים או נביאי ה' שלולי זאת האיך יודעים ששמה שרה, ובלתי ספק לא צחקה ולא נבלה: (יב) **ותצחק**, כבר פרשנוהו (לעיל י"ג י"ז): (יט) **את אשר דבר**, בפסוק הקודם ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, ואם לא ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט לא יתברכו בו גויי הארץ, לכן הגלה לו את מרי ועונש אנשי סדום ועמורה למען יזהיר את בניו ומתועבותם, ולמען יתברכו בו כל גויי הארץ, וזהו לדעתנו עומק פשטות הכתוב וחבורו עם שלמעלה, ואמר למען הביא השם דברי משה, או דברי השם בעצמו ומדבר בעדו ופעם כמו מגוף נסתר, וכזה נמצא לרוב במקרא. ואין צורך ללחץ המבאר לנת"הם: (כד) **ולא תשא**, אין הכוונה שינקה אותה מכל עונש בעבור הצדיקים, אבל לא ישחיתם ולא יעשה כלה בהם, ויש הרבה שלוחים עונשים וייסורים למקום לייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה: (כה) **כצדיק כרשע**, ואם אי אפשר שיהיו שניהם שווים, ואנו רואים בכל יום שדרך רשעים צולחות וצדיקים מוכים ונגועים ואוכלים בדימעה לחם נקודים. על כרחך לומר בגמול הטוב והרע הוא בעולם הנפשות:

יט (ד) **זקן**, מדרך הזקנים שלא לצאת מביתם באישון לילה ולנוח על משכבם, והראנו הכתוב גודל מרי אנשי סדום שאף הזקן עזב את משכבו ונתחבר עם הנער להרע ולהבל את האורחים שבאו שם ללון: (טז) **בחמלת ה' עליו**, הכוונה שלוט ניצול בזכותו, ובחמלת ה' עליו גם על אשתו ושתי בנותיו שהלכו גם הן בדרך הרע, ולא ניצולו כ"א בחמלת ה' על לוט, שלא ישאר בלי עזר בדד ומשומם: (כו) **נציב מלח**, וזהו הפיכת גשם לגשם אחר ממש אף שלא נאמר לנציב, וא"כ אף שלא נסכים עם דברי ר"ע ספורנו עכ"ז סרה מעליו טענת המבאר לנת"הם במלת ויהפוך בפסוק הקודם. ע"ש: (לג) **ותשקין**, יין, יתכן שההשקאה והשכיבה לא נעשו מיד כבואם למערה, אבל אחר זמן רב, ובתוך הזמן ההוא נטע לוט כרם אחר שנמלט מהפכת סדום ועמורה כמו שנח נטע כרם אחר שנמלט מן המבול, והיה להן יין רב מבלי מקרה או נס. ותאמר הבכירה ואיש אין בארץ וגו' (לעיל ל"א) מורה שהמתינו ולא עשו מעשה המכוער הזה עד רבות הימים ואין איש עובר אורח נראה להן, ואז סבורות היו שבכל העולם נחרב כמו בדור המבול, וחשבו שלקיום מין האנושי רשאי לבת להוליד מאביה:

כ (ט) **ועל ממלכתי**, כמו אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם (ויקרא ד' ג'), שאם המושל או הגדול שבעם חוטא, נעשה לעם כהיתר: (טז) **ולשרה אמר**, רבים נבוכו בפירוש זה הפסוק, ואולי נאמר לבארו על פשוטו יפה. שאבימלך אמר בפסוק הקודם לאברהם הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב, ויתכן ששרה לא נתרצית לשבת בארצו ומוראתה, א) שאין דעת אבימלך נוחה בם לפי שהיא אמרה אחי הוא והוא אמר אחותי היא וע"י שניהם קרוב הי' להכשל בחטא אשת איש, ואינו מבקש שישבו באהלו כ"א להנקם מהם בזמן מן הזמנים, ב) מה יאמרו אנשי ביתה, אם היא נשארת בארץ אבימלך, אחרי אשר לקחה אל ביתו וחדר משכבו? הלא ידמו בנפשם שהיא נתפתת לו ואוהבת אותו, ולכן לא תאבה להפרד מעליו. ג) מה יאמרו עבדי המלך וכל בני שער מקומו? ולהסיר תלונה את כל יראתה אמר, הנה נתתי אלף כסף לאחיך, ואם אני נוטר שנאה עליו בלבי לא אתן לו מתנה גדולה כזו, ואם תאמרי שאיני עושה זאת כ"א להחזיקו בארצי ולהנקם ממנו, הלא הרשות בידו ללכת ממני ואז אבדתי לא בלבד יד ומקום להנקם ממנו כי אף גם האלף כסף, ומי פתי יעשה זאת? ואם יראת מה יאמרו אנשי ביתך, הנה הוא אחיך הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך, כי כל בני ביתך יודעים שאברהם נביא וצדיק הוא, ובאשר הוא נביא הנה יודע את כל אשר נעשה אתך, ואם התעוללתי בך או את נתפתית מעצמך אלי, הוא צדיק ולא יחזירך לביתו להיות אשתו כבראשונה, וע"י החזרתך הוא מכסה עיניהם כאלו לא ראו שלקחתיך אל ביתי. ואם תאמרי, אמת הדבר כל אנשי ביתי יודעים שבעלי הוא נביא וצדיק, אבל אין אנשי ביתך ומקומך יודעים מזה, ותהי שבתי בארצך לחרפה לי, גם זאת אל תיראי. כי ואת כל ונוכחת, כבר הוכחתי אותך, כי מאז הבוקר קראתי לכל עבדי ואמרתי להם את כל מה שדובר המלאך אלי ואת אשר צוני, ועתה השב אשת איש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה, ועל אודות הדברים האלו יראו כולם

אחד, וא"כ גם הם יודעים כמו אנשי ביתך שאברהם בעלך הוא נביא וצדיק, והראיה ויתפלל וחיה, כן דעתנו בבאור המקרא הזה, ויתורגם לפי זה (געגען אללען אנדערן ביזט דוא שאָן פערטהיידיגט) לא כמו שנמצא בתרגום האשכנזי (ווירסט דוא פערטהיידיגט ווערדען), ותרגומנו מסכים היטב עם דקדוק המלה. ועיין מזה בבאור לנת"ש:

כא (י) **צחוק**. נראה שהוא כפשוטו מענין לעג, ואמרה כל השומע יצחק לי שאין אחד יאמין שילדתי בן לתשעים שנה, ויאמר שהוא תינוק מאשה אחרת הנולד היום ולקחתי אותו להניח אצלי במטתי להטעות את העולם, ויהיה לי ללעג וקלס. והנה אף שהדברות נתוכחו מאמתת הדבר, הנה המון עם נשאר עודנו בספק, וקרוב הדבר שישמעאל הלך בחוצות קריה ואמר לכל, לא ילדה שרה, כי איך תלד אשה בת תשעים שנה, אבל אסופי הביאה מן השוק לרמות את אברהם אבי כדי לנקום ממני ולהעבירני מחלקי או משליש ירושת אבי, כן לעג עליה יום יום, וזהו ותרא שרה את בן הגר וגו' מצחק (להלן ט') ומעתה תראה שכל צחוק האמור בפרשה הוא מענין לעג (שפּאָטט): (י) **כי לא יירש**, הואיל שהוא אומר שאסופי הבאתי מן השוק ואני עושה זאת להעבירו מחלקי ירושתו הנה לא יירש כלום, ועונש קל הוא על המוציא שם רע על אשה צנועה ויקרה כמו שהיתה שרה אשת אברהם: (יב) **כי ביצחק**, באדנוהו (למעלה י"ז ד'): (יז) **באשר הוא שם**, יתכן שישמעאל התחרט בלבו על שהלשין על שרה והתודה לפני ה' והתפלל אליו לכפר על עונו, וזהו וישמע אלהים את קול הנער (לעיל י"ז) ונעתק ממורשי לבבו הרעים אל דעות ישרות וטובות, ולכן אמר כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם כלומר שנעתק ממחשבה למחשבה אחרת ואינו במקומו הראשון אבל במקום ובדרך ישר, ופניית הלב היא כמו העתקה מקומית. אל תפן אל קשי העם הזה (דברים ט"ו כ"ז) העתקת המחשבה. הנה פנה דודך (ש"ה ו' א') היא העתקה מקומית. והדומה לזה שם יצעקו ולא יענה (איוב ל"ה י"ב), שאינו מורה על המקום כ"א על התרעה וזהו העתקת הלב ממחשבה אל מחשבה אחרת: (לג) **אל עולם**, הרמב"מן תרגמו (דער איין גאָטט איזט עווינגער לייטען) מענין גלא כפירוש הרמב"ן והרמב"ם ור"ע ספורנו, ואולם אונקלוס תרגמו אלהא דעלמא. אולי מאמר שבשם בן הרבע אותיות מורה בעצמו על נצחיות השם כמו שאמרנו למעלה בפ' בראשית הוצרך לתרגמו אלהא דעלמא שלא יהא כפל הענין:

כב (י) **לשחט**, מכאן לשחיטה מן הצואר, שבוודאי נתכוון אברהם להמעיט יסורים של יצחק כפי האפשר, ושחיטה מן הצואר היא המיתה היותר נמהרת: (יז) **ככוכבי השמים וכחול**, רומז בזה שלפעמים יהיה זרע אברהם ברום המעלות ככוכבי השמים, ופעמים בשפל המדרגה כחול שהכל רומסים עליו, והכל לפי מעשיו:

חיי שרה

כג (ב) **ויבא אברהם**, ויצחק היכן היה? לאחר העקדה הוליך אברהם את יצחק בנו לבית מדרשו של שם. וזהו טעם ויבא, שנסתבכו בו המפרשים: **לספד**, אין זה הספד חיצוני שמקוננים בקול יללה, כמו ויספדו שם מספד גדול (להלן נ' י'), אבל הספד פנימי: (ד) **גר ותושב**, ענין שיחת אברהם עם בני חת ועפרון מורה שהיה חכם גדול ויודע מה טיבם שבני חת היו ממשפחה נכבדה, והם היו מראים עצמם לעיני אנשי עירם כבעלי נפש נדיבה ורוח יקר, ובאמת היו נוכלים בקרב לבם והנה אברהם לא אמר להם מכרו לי אחזת קבר שהיה נגד כבודם שימכרו קבר לנשיא אלהים כתוכם ולא יתנו לו במתנה, לכן אמר תנו לי, ואמת תנו סובל לשון מתנה ולשון מכירה. והם ענו באמרי חן ובחלקלקות שפתם, שיקבור את שרה באחד מקבריהם, אבל לא אמרו שיתנו לו אחוזת קבר. וע"ז השתחוה אברהם לכולם לתת תודה וחן על נועם דבריהם ואם רק בפיהם יברכו לו ולבם בל עמם, ואמר, אם יש בלבבכם להחזיק אותי כאחד מכם ולא כגר ותושב פגעו לי בעפרון בן צחר ויתן לי את מערת המכפלה, ולהוציא אותם מן הספק ולהראות שהוא שונא מתנות אמר בכסף מלא יתננה לי, ואולם לא הקביל את דבריו נגד עפרון עצמו היושב בתוכם, שמתיירא לפגוע בכבודו אם אמר לפניו בפני קהל ועדה שימכור לו המערה בכסף מלא, והוא מתראה לכל כאחד הנדיבים לכן אמר לו כל זאת ע"י אחרים ואף גם זאת בדברי תחנונים ופגעו לי, שהם ישתדלו בעבורו אצל עפרון, כלומר יודע אני שהוא נדיב ואינו מבקש תשלומין בעבור המערה, אבל גם אין אני רוצה במתנת חנם, לכן העתירו בעדי שיעשה עמי חסד לקחת ממני תשלומין, ובתוך בקשתו לא שכח לומר בכסף מלא, כלומר שיהיו השקלים במלואם בלתי פחת וחסרון, או שהכסף יהיה נקי מכל תערובת נחושת, לדעתו שאף עם עתק יצא מפיהם, הנה בלבם הם מדקדקים על פחות משוה פרוטה. ואמר אל תמכור אותו לי כדרך האוהבים אבל כדרך התגרים שצריך לתת להם את שווי הקנין בשלמות, וכן אמר לבסוף עובר לסוחר. ועל זה ענה עפרון לא אדוני, איני מבקש ואיני לוקח שום דבר ממך, כי השדה והמערה לך נתתיה כאלו הם נתונים לך כבר, ובאמת אחרי ששמע עפרון מאמר אברהם בכסף מלא יתננה לי היה בטוח בלבבו שאברהם לא יחזור מדבורו, ונקל היה לו להתנשאות בפני העם ולומר איני חפץ בתשלומין, אבל נתתיה לך במתנה, להראות את נדיבות רוחו. ומעתה הפליא אותו אברהם והקביל דבריו לנגדו לומר נתתי כסף השדה, כמו שאמרת השדה נתתי לך, כן הכסף כבר מוכן ונתון הוא לך כאלו יהיה העסק משני צדדים דרך מתנה ולא מקח וממכר. והנה עפרון רצה להודיע סכום המקח, ונתבייש לומר לו כדרך התגר תן לי ארבע מאות כסף, לכן אמר ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא, בין שני נשיאים כמונו אין הסכום ראוי להרבות דברים בשבילו, ובתוך כך הודיע לו שסכום המקח הוא ארבע מאות שקל כסף, והיתה גם כן כוונתו בדבריו ביני ובינך מה היא, שאברהם לא יפחות מארבע מאות כדרך הקונים המגרעים ממה שתובע המוכר, ומי יודע אם בימים ההם השדה והמערה היו שווים ארבע מאות שקלי כסף טוב ונקי. והנה כותב התורה אומר וישמע אברהם אל עפרון, כלומר שהבין כל כוונות עפרון, וכמו שתרגם הרמב"מן (אברהם מערקטע) ונתן לו ארבע מאות שקל כסף, ולא בלבד שלא נגרע דבר מסכום המקח, אף

השקלים בעצמם היו טובים נקיים, ומלאים עוברים לסוחר. ובזה בפסוק ופגעו לי בעפרון נוטים קצת דברי הרמב"ן לדברי, אבל אין אחד מן המפרשים באר את הפרשה הזו ככל צרכה: (כ) מאת בני חת, והלא לא מהם קנה אברהם את השדה והמערה אבל מעפרון? ויתכן שהיה צריך להסכמת בני חת כולם שלא יתחשב עוד כגר ותושב, אבל כאזרח הארץ ושיהיה לו רשות קנות באחוזת קבר לנחלה לו ולזרעו לעולם:

כד (א) **בכל**, שלא היה לו חסר מאומה, אחרי שקם לו השדה והמערה והיה אזרח בארץ כנען לא היה חסר כלום. שמקודם הי' גר נע ונד ולא היה יכול להשיאו שלא היה לו מקום קבוע, ויצטרך לנוד עם כלתו מעיר לעיר וממדינה למדינה ויארע לה ככל המאורע לשרה במצרים ובגרר. וזה טעם שהמתין אברהם לתת אשה ליצחק יחידו אהובו עד שהיה בן ארבעים שנה, כמו שנאמר ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה (להלן כ"ה כ'), מפני שלא היה לו מקום קבוע ואחוזה ונחלה בארץ כנען עד הזמן ההוא: (ז) **ה' אלהי השמים**, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת, ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן. שא"כ מה לו להקב"ה להביאני כאן, לפיכך יודע אני שישלח מלאכו לפניך להצליח דרכך לקיים לי הבטחתו (הרשב"ם). ודבריו מסכימים היטב עם מה שאמרנו למעלה, ונוכל להוסיף עליהם, שאמר הרי כבר נתמלא מקצת הבטחת השם שנתן לי אחוזת נחלה בקרב הארץ, ולא מקרה הוא שמתה עלי פה שרה אשתי אבל מה היתה זאת להשימני כאזרח הארץ אשר הוא נותן לזרעי. ולכן ראוי שיצחק ישב כל ימי חייו על אחוזתו ולא ירחק ממנה ומן המקום אשר אמו קבורה שם ושם אקבר גם אני: (י) **מגמלי אדניו**, הכוונה שלא קנה אותם והם כחושים, אבל מגמלי אדוניו השלמים והבריאים שבהם, כדי שיוכלו לסבול טורח הדרך והמשא, וגם כדי שיתראה על ידם עושרו של אברהם: (יד) **וגם גמליך אשקה**, שמרכות לבבה תחמול גם על בעלי חיים, והיא תאמר מעצמה להשקות הגמלים, אף שאני לא אומר כ"א הטי נא כדך ואשתה בלבד. זאת תהיה לי לאות על יקר הרגשת נפשה: (יז) **הגמיאיני**, מלה יותר נאותה מן השקיני, והגמיאה היא שתיי' מועטת כמו שתרגם אונקלוס אטעמני, וכן הוא בעצמו אומר מעט מים. אבל היא השיבה שתה אדוני ככל צרכך. ומה שאמרה אדוני, הוא מדרך הכן לקרוא לכל איש אדון קודם שנודע מהותו, כמו שנאמר הוא והאנשים אשר עמו (להלן כ"ד כ"ד), ואחשבה שהוא אדון שלהם ושהכל שלו הוא: (כא) **משתאה**, הנראה שטעם מחריש היא מחשבה עמוקה (נאכזיננען), כמו כי עליו שאול מחריש (ש"א כ"ג ט'), ומסכים אל משתאה שבתחלה נשאר משתומם, בשמעו את דברי רבקה שמכוונים לבקשתו, ואח"כ שם על לבו אם הוא מקרה שכוונה למחשבתו, או שמן ה' היתה זאת, התם ההצליח ה' דרכו. וראוי לתרגמו (ער זאן נאך): (כב) **ויקח האיש**, מגלה כמו חוב בנפשו לתת לה גמול ותודה על הטובה אשר עשתה עמו ועם הגמלים, יהיה הדבר איך שיהיה, ולכן נתן לה המתנה קודם ששאל בת מי את, כמו שהוא סדר המקראות לפנינו: (כג) **היש בית אביך**, הנראה ששתי השאלות אחת הן ושנית מבארת את הראשונה, הוא שאל בת מי את, כלומר הגידי לי אם אביך הוא מחשובי העיר ויש לו בית גדול ורחבת ידים לסור אליו עם האנשים והגמלים אשר לפני, ולכן אחרי אשר הי' בבית בתואל עם כל אשר הי' אתו לא הוצרך לזכור מזה וגם מתשובת רבקה גם תבן גם מספוא וגו' אף לא הי' מדרך הכבוד להזכיר את בחור השאלה, שדי לו לדעת שהיא בת בתואל, ושם בתואל בן נחור לבד מורה שהוא אחד מחשובי וקציני העיר, ויש לו מקום רב לסור אליו הנגיד היותר נכבד עם כל משרתיו עבדיו וגמליו: (כח) **ותרץ**, סרס המקרא, ותרץ הנערה לבית אמה ותגד כדברים האלה, שיותר נאות שתהיינה מלות לבית אמה מוסבות על המרוץ מעל ההגדה. ויתכן שספרה את ברכתו שבירך את השם ואמר שהוא עבד אברהם ואתם את ברכתו אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני, וא"כ הוא שלוח מאת קרובם אברהם ללכת אל ביתם, ואם אליעזר לא דבר כזאת אליה כ"א אל השם, אולי השב פניו אליה בברכת תודתו: (נ) **לבן ובתואל** מכל ספור המאורע הזה נראה שלבן הי' מושל על בית אביו ושאביו ואמו נמשכין אחריו, ולא אמרו כי אם הן ולאו על מה שרצה ועל מה שאינו רצה, והנה כאן השיב לפני אביו, ואח"כ דבר לפני אמו כמה שכתוב ויאמר אחיה ואמה. ונראה שהשיב לפני אביו כדי שאליעזר יחזיק לו טובה ויתן לו מתנות, אבל אחרי שראה שהוציא כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ולו לא נתן כ"א מגדנות והם פירות משובחות כדעת רש"י, חזר מדבורו שאמר בתחלה קח ולך, ואמר לעכב הדבר, וכששמע מענה אליעזר אל תאחרו אותי שלחוני ואלכה לאדוני, אמר לבן תשובה אחרת ואמר נקרא לנערה ונשאלה את פיה, וחשב אולי תאמר לא אלך, ויבקש ממנו לדבר על לב הנערה להטותה אל רצונו, ובשביל זה יתן לו מתנה רבה, ומי לא יראה שכל דבריו הללו אינם כ"א המתלאות ומתנגדים אל מה שאמר בראשונה הנה רבקה לפניך קח ולך: (סא) **ונערתיה**, מן הפלא ששלחו רבקה לשאוב מים מן העין חוץ לעיר, והרי היו לה נערות לשרתה. ויתכן שלא הלכה לשאוב מים כ"א באותו היום ע"פ הסבה שסבב השם לצאת מן העיר לקראת אליעזר ולמצוא חן בעיניו, ולכן נאמר והנה רבקה יוצאת (לעיל ט"ו) כאלו הוא דבר חדש וזר, והיינו כמו ורחל באה עם הצאן שבאה להשקות את הצאן מדי יום ביומו כי רועה היא, ולכן לא נאמר יוצאת כ"א באה. או נאמר שלא נתנו לבתם נערה לשרתה כ"א מזמן הנשאת לאיש, וקודם לכן היה עליה לבדה לפקח על עסקי הבית. ולכן משנשאת רחל ליעקב נתן לה אביה את בלהה לשפחה לא קודם: (סג) **לשוח בשדה**, כלומר לטעת אילנות ולראות עניני פועליו (מדברי רשב"ם). אבל לפנות ערב אין מסכים עם פירושו שהוא זמן התפילה או הטיול, ולא לראות עניני ועסקי הפועלים שכבר הלכו להם לביתם, ולכן הפירוש או כדברי רש"י או כדברי הראב"ע: (סז) **וינחם**. ירמוז שהי' מצטער מאוד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו בהאהבתו אותה, כי מה טעם שהזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו? (מדברי הרמב"ן). והנראה שהכתוב מזכיר אותה לפי שהי' נגד הסדר שמנהגו של עולם להאהב הנער את הנערה קודם שיקח' לו לאשה ואחר שלקחה לאשה אין צורך להזכיר את אהבתו אלי' אבל כאן הי' הדבר בהיפוך כי יצחק לא אהבה בקחתו את רבקה שהיא באה מארץ מרחק ולא הכיר את תכונתה ומדותיה, ועל מה יאהבה. אבל לקחה לאשה למצות רצון אביו, ואולם אחר הנשואין והכיר יום אחר יום יותר את רכות לבבה ועוצר רוחה, אז התחיל לאהוב אותה. ומה שאמר אונקלוס ותנא והא תקיין

הכורם חיי שרה תולדות

ובודאי כעובדי שרה אמיה לא נמצא בכתוב אבל מובן מאליו ויאהבה לפי דרכנו. והנה אהבת יצחק אותה גדולה וחזקה עד מאד, שלא נשא עליה אשה על שפחה, או שלקח פילגש, אבל הי' דבק ברבקה לבדה כל ימי חייו:

כה (י) **בעודנו חי**, שלא לעורר עם יצחק על ירושתו: (ח) **ויגוע**, לדעתנו אין הוראת גויעה מיתה כלל, לא מיתה פתאומית כמו שחשב המבאר לנת"הש, ולא רגע פירוד הרוח מן הגוף בלי עינוי ועיכוב כדעת הראב"ע, אבל הוראתה הראשונה היא אפיסת הכחות (ענטקרעפטונג) שהן הולכות ומתמעטות, ואם תחובר אליו וימת, מורה על המיתה מחמת אפיסת הכחות כמו אור הנר שמתחיל להיות כהה לפי שהשמן הולך וחסר ואח"כ נכבה אם כלה השמן לגמרי. והו מה שכוונו בתלמוד לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים, שהצדיק אינו זולל וסובא ואינו משולח אל תאוות המשגל, לא כן הרשעים כ"א כאחת בלבנון דשן ורענן אשר יעבור עליו רוח סערה להפכו ולשברו בחזקה, כן יכלו בחיל ורעדה יילילו. ואם נאמר גויעה בדור המבול, לפי שגם אנשי דור המבול לא נהפכו כמו רגע ולא חלו בהם ידים, אבל נגועו תחילה, שהקב"ה המטיר עליהם, והם נסו כה וכה למצוא מקום פליטה מקום יבשה, ולפי המדה שגברו המים על הארץ כן תשש כוחם, ואדרבה לא רצה השם שימותו מהר אבל ירגישו תחלה את עונש מריים, לכן לא נטבעו כרגע כמו חיל מצרים. ואף הברת מלת גוע מורה על הירידה והנפילה מחולשה אל חולשה, שהקול נופל מן הגימ"ל שהוא רך אל הוי"ו שהוא יותר רך ואלום במבטא. ומעתה תבין למה לא נאמר במיתת משה ויגוע וימת, והרי אין לך צדיק יותר גדול ממנו? אבל הוא לא נגוע, כלומר שלא נחלשו כחותיו, לפי שהמקרא מלא אומר לא כהתה עינו ולא נס לחה (הדברים ל"ד, ז'):

תולדות

(כד) **והנה תומים**, הנראה שהיא הלכה לדרוש את ה' בסתר מבלי שידע ממנו יצחק דבר, והראי' ותלך ולא הלך הוא, שיותר נאות לאיש שילך אל הנביא או לבית מדרשו של שם כדעת רש"י מן האשה הצנועה שאינה יצאנית, אבל היא העלימה את צער הריונה מבעלה שלא לצערו, והלכה לדרוש את ה' ושמעה המענה שני גוים בבטנך ולאום מלאום יאמץ. והנה או שרבקה לא הבינה את כוונת הנבואה שיהיו בבטנה שני גוים שלוחמים יחדיו וגורמים הרילה או הרצון, או שרבקה הבינה אותה, אבל היתה מסופקת אם כנים הדברים, וע"ז אמר וימלאו ימיה ללדת כאשר בא עת הלידה והנה תומים בבטנה, כלומר אז הבינה כוונת הנבואה, או אז ראתה שנתאמתו דברי הנבואה. וזהו כוונת והנה: (כ') **בן ששים שנה**, מן הפלא שהמתין יצחק י"ט שנים ולא התפלל שתתעבר רבקה ותוליד, ואם התפלל למה לא נענה עד הזמן ההוא? ומי בא בסוד ה'! ונעלמו מחשבותיו ממנו: (ל) **הלעיטני**, אינו לשון טעימה שהיא רק מעט, לפי שבשביל טעימה קטנה איך יכול לסרב יעקב מלתת לו והוא אחיו ואפי' לאיש אחר אין מסרבין להטעימו. אבל לפי שעשו רצה לבלוע הכל מבלי השאיר ליעקב מאומה, לכן בקש יעקב ממנו למכור לו קודם את הבכורה. והראיה אם לא בקש ממנו כ"א טעימה מעוטה, מדוע נתן לו יעקב אחר מכירת הבכורה לחם ונזיד עדשים, דברים שלא שאל ממנו? (לב) **אנכי הולך למות**, הנראה שהוא הי' רעב בתכלית הרעבון עד שנגועו כל כחותיו, וזהו מה שאמר כי עיף אנכי כפי' הראב"ע: (לג) **וימכר את בכרתו ליעקב**, הנראה לדעתנו בענין הבכורה הוא, שאין הבכור נוטל פי שנים לבעבור שהוא נולד ראשון *) שזה הוא מקרה בלבד ואינו נותן לו יפוי כח וזכות יותר משאר אחיו הבאים אחריו, אבל לפי שנולד ראשון והוא גדול מכל הבנים שנולדו אחריו, הי' מחובותיו לפקח תמיד על עסקי הבית וצרכי המשפחה וגדול הבנים, ואין לך דבר שלא הי' מסייע בו לאביו ולאמו, ואם מת אחד מהם, או שמתו שניהם, הוא נטה שכמו לסבול את עול הנהגת הבית העסקים והמסחרים, ובעבור זה מן הדין שיטול פי שנים בעד טרחתו ועמלו, והנה בכאן לא בלבד שעשו ויעקב נולדו כמעט בבת אחת, אבל גם כאשר גדל עשו לא השגיח כלום על עניני וצרכי הבית, אבל הלך מדי יום ביומו לצוד בערים, והנה כל היגיעה והטורח מוטל על יעקב שהי' יושב אהלים ורועה הצאן והבקר, ומסייע לכל עבודה בבית ובשדה, א"כ לא הי' לעשו שום זכות על חלק הבכורה ובדין יכול יעקב לעורר עליו שיחלקו בירושת אביהם שוה בשוה שמה שהוא נולד רגע אחת קודם הוא מקרה, ואינו נותן שום כח וזכות, ועשו בעצמו הרגיש שלא כדין יטול את פי שנים בעבור המקרה הזה. אבל יעקב לא רצה לערער עליו לפי שבעיני ההמון הי' נחשב לבכור, שלא ידעו שכל עסקי הבית עמוסים על צוארי יעקב לבדו, ולכן ארב לו עד כי יבוא יומו שיתן לו משפט הבכורה ברצון טוב, בלי ערעור, והמכירה לא היתה כ"א למראית עין, ועשו שהרגיש בעצמו שאין לו זכות עליה מכרה בדבר מועט כזה, אבל מיראתו שלא יחרפוהו ההמון עם בזה בעצמו את הבכורה:

כו (ח) **מצחק**, ענינו חבוק ונשוק, שאין דרכו של אח בכך עם אחותו. והרשב"ם פי' מצחק תשמיש. ואינו מחוור, כי הוא נגד הבושת והצניעות האנושית. ומן המקרא לצחק בי שהביא אינו ראי' שגם שם לא נאמר כ"א על חבוק ונשוק וכמו שתרגם אונקלוס שם לחיכא בי, ומן התימה שהביא ראי' לראותו מן פסוק בא אלי לשכב עמי, כי מה טעם לצחק בו? ובמקומו נבאר הפסוקים על נכון: (י) **עלינו אשם**, שאם המושל רואה שנעשה דבר עול ואינו מוחה, אשמו בראשו: (טז) **עצמת ממנו**, ולא אמר ממני, ללמדך שאמר לו לך מעמנו בשלום טרם שיסבעו בך המקנאים ואין כח בידי לעמוד נגדם כי רבים המה ואין אוכל לכבוש את רוח קנאתם: (כט) **וכאשר עשינו עמך**, המבאר לנת"הש טוען על הרמב"ן ע"ש שהאריך מאד בדברים רבים לסתור את דעת הרמב"ן והיא לדעתנו נכונה ומקובלת. כי אם אמת הדבר שחלילה לאברהם לכבוש ארץ לא לו קודם עת המוגבל, ומה גם הרן שאינה מח"י, וחלילה לנו לחשוב על אברהם עבד ה' כזאת, אבל

אמר בעל בוצר עוללות הדבר הזה בארנו בפ' כי תצא באריכות. שמעון סאנטא.

אינו תפלה לאבימלך שאמר אותו כאחד בני אדם הרודפים אחרי כבוד וממשלה, ואחרי שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית ורדף ארבעה מלכים גדולים ונלחם, כן ירא המלך אולי יתאוה אברהם לחבלו ויגרש אותו מעל כסא ממשלתו, כי הוא לא ידע מה שהבטיחו השם ואת אשר צוהו לעשות ואת אשר יחדל מעשות, וחשב שלא לחנם פרנס תמיד שלש מאות חניכי מלחמה שאין זה דרך איש אשר לא יבקש להרחיב את גבולו, ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקר לי ולניני ולנכדי: **אתה עתה ברוך ה'**, עד עתה היינו חושבים שכל העושר והכבוד אשר לפניך בא לך על צד המקרה והזדמן, אבל עתה רואים אנו בחוש שאין מיעוט הארץ גרם להרבות עושרך, כי גם פה גדל חילך ולכן נתוודענו שאתה ברוך ה' ולכן באנו לכרות ברית עמך:

כז (יב) **בעיניו**, במחשבתו: **כמתעתע**, הנראה שגם ברכת האב את בניו קודם מותו נכנס בכלל הירושה ועזבון האב לבניו, ולפיכך הברכה הראשונה והיותר מעולה ראוי' לבכור, כמו שנוטל פי שנים כן זוכה אל ברכה מובחרת אשר תגבר על ברכות אחיו, וכן אומר יעקב ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני (מן הראוי לתת לך) יתר שאת ויתר עז, (רק) פחז כמים וגו' (להלן מ"ט, ג' ד'), ולכן יצחק שלא ידע ממכירת הבכורה קרא לעשו הבכור לברכו ראשונה כראוי לו ובמיטב הברכות, אבל רבקה ויעקב שהיו יודעים שאין לעשו זכות ותביעה על הבכורה שכבר מכר אותה, ואף קודם לכן לא הי' ראוי ליטול פי שנים מטעם שאמרנו למעלה (כ"ה), לכן לא חשבוהו לנוס הטעה ועון לעשות באופן שתחול הברכה הראשונה והיותר מובחרת על ראש יעקב כי הוא הבכור באמת מצד הדין ומצד המכירה: (יג) **קללתך**, הקללה שתירא להביא עליך עלי תבוא: (טז) **הלבישה על ידיו**, כאן הכתוב רומז הלבישה על ובפסוק הקודם ותלבש את, ששם מדבר מן הבגדים המכסים את הגוף, אבל כאן מדבר מחלקי הגוף שנשארו לעולם ערומים מבלי לבוש, ולא כסתה את הידים ואת חלקת צואריו כ"א שיהיו כלו כאדרת שער ולא ירגיש יצחק אם ימושנו שהוא יעקב לכן נאמר הלבישה על כלומר שהניחה העורות עליהם. והרמב"ן הבדיל יפה בתרגומו בין ענייני הלבישה, למעלה אמר (בעקליידעטע) וכאן (לעגטע זיא היוף איינע העגדע אן): ( ) **הקרה ה' אלהיך**, עי' ברש"י לפי שאמר לו אלהיך נשאר עוד בספק אולי הוא עשו, שיעקב לא יאמר אלהיך כ"א אלהי: (כה) **ויאכל**, יתכן שיצחק בעבור זקנותו, כהה חוש הטעם שלו, ולא ידע להבדיל בין טעם בשר הגדי ובין טעם בשר ציד חיה: (כט) **בני אמך**, אלו לא נאמר כ"א הוה גביר לאחיך, היתה דעתנו נוחה בדברי המבאר לנת"הם, שפירוש אחיך קרוביך, כמו כי אנשים אחים אנחנו (לעיל י"ג ח'), אבל מה ישיב על בני אמך, ולרבקה אין לה כ"א בן אחד בזולת יעקב? ויתכן שכוון אם אחרי מותי תקרב ובא, אמך תנשא לאיש אחר ותוליד בנים, אף הם ישתחוו לך, ואם כן אחיך ובני אמך אינם ענין אחד, ואין זה כפל הלשון במלות שונות כאשר חשב המבאר ההוא: (לג) **גם ברוך יהיה**, הכוונה מאחר שברכתי אותו לפני ה' לא אוכל להסיר ממנו הברכה כי השם יודע ועד, ולכן גם ברוך יהי' הברכה תחול עליו על כרחנו, ואולי כוון לזה הרמב"מ בתרגומו (ווירד איין געזעגנעט בלייבען) ולא תרגם (ער זאלל איין געזעגנעט זיין). וטוב היה צריך ללמד המפרשים, והנראה שהמבאר לנת"הם לא הבין פה את תרגום הרמב"מ, והנה כל זאת על דרך פשטות המקרא: (לו) **ויעקבני**. נראה שהמלה שאולה מן ואת' תשופנו עקב (לעיל ג' ט"ו), כמו שהנחש אורב לאדם לנשכו בעקבו, והוא לא ידע ונשמר ממנו, כן ארב לי נתלות האתן והמקים לביא עלי בערמה ולקחת גם את בכורתי גם את ברכתי: **אצלת**, לשון הפרשה כדעת רש"י, והרצון אם אין בידך לתת לי הברכה הראוי' לבכור, הלא הפרשת ברכה אחרת ליעקב תנה אותה לי: (מ) **כאשר תריד**, יתכן שהוא מענין מדוע אמרו עמי רדנו לא נבוא עוד אליך (ירמיה ב' ל"א), הכוונה הנתנו יכולים להטיל בעלותינו ואין אנו צריכים לך. ואמר יצחק אם תשכל בעצמך ובכחך ותגדיל את כל תאוויך ותשוקותיך בתוך גבולי הצדק, ופרקת עולו מעל צואריך: (מב) **עשו אחיך מתנחם**, אחיך הוא מיותר. ובמלת מתנחם נבוכו המפרשים, ועל דעתנו מלת מתנחם מורה על נדנוד מחשבה למחשבה, כמו שפירש"י על וינחם ה' כי עשה את האדם (לעיל ו' ו'), ת"ל: דבר אחר וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין וגו', אף כאן אמרה רבקה, הנה עשו שהוא אחיך נהפך לך לרוצח, נהפכה מחשבתו ונטיית אהבת האח לשנאת ונקמת הרוצח. ומעתה אין אחיך מיותר אבל הוא מכלל המאמר:

כח (ד) **ברכת אברהם**, שני פעמים אומר יצחק אברהם ולא אמר אבי, לפי ששם אברהם הי' כל כך יקר וחשוב שפעל יותר בלב שומעו ממלת אבי, והרי הוא כבן מלך שאומר לשריו עשה זאת כי כן צוה אבי, לא יפעול בו כמו אם אומר כי כן צוה המלך: (ה) **אם יעקב ועשו**, נראה שהכתוב מלמדנו שהיא אוהבת שניהם, ולא יחשבו מתשובתה את עשו הסבה ברכות יצחק ליעקב: (ו) **וירא**, **וישמע**, שכבר נודע שהינות המורות על פעולות חוש השמיעה הראי' והיות מתחלפים, וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' ט"ו), ראה ריח בני (לעיל כ"ז כ"ז *): (ח) **וירא עשו**, יתכן שמקודם לא ידע שנשותיו הן מורת רוח לאביו ולאמו, ויצחק ורבקה לא הגידו לו מזה דבר שלא להטיל שנאה ומריבה בין איש לאשתו, אבל עתה ששמע מצות אביו את יעקב לאמר לא תקח אשה מבנות כנען הבין שרעות הן בעיניו:

ויצא

(טז) **משנתו**, הוא מיותר, ובפרעה הוא אומר וייקץ פרעה והנה חלום (להלן מ"א ז'). ללמדנו בא שאף שהכתוב אומר ויחלום (לעיל י"ב) לא הי' חלום גרידא, אבל חזיון בתוך החלום כענין שנאמר במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י"ב ו'). והנה גם יעקב בתחלת הקיצה כשבור הי' שאינו אלא חלום,

---

*) עי' הערתי לשמות סוף סימן ה' בדבר עוללות.

שמעון סאנטא

אבל אחר שנתעורר משנתו, והמחזה הי' עודנו בתקפו לפניו ולא חסר ממנו מאומה מכל אשר ראה אז הבין שהי' מחזה ולא חלום בעלמא. וזהו טעם מלת אכן, אך כן, ולא כמה שהייתי סבור שאינו אלא חלום אבל יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי בתחלת הקילה. ודברי המבאר לנת"הם, אינם עולים יפה. שבעת ששכבו לא סבר כלום ולא על דעתו לסבור אם המקום חול או קודש, אבל הי' עיף ויגע ובא השמש ושכב באשר הוא שכב. וכן על ואנכי לא ידעתי הוא אומר, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה, והם דברי רש"י, ומן התימה מה חטא? או מה דבר בלתי ראוי מלא בשכיבה ושינה במקום קדוש? והרי עלי ושמואל היו שוכבים כל הלילות בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים (ש"א ג' ג'). ואין לך מקום קדוש מזה. לכן האמת כבארנו ואנכי לא ידעתי שהוא מחזה. וכשבור הייתי שהוא חלום, ולא הייתי משגיח בו: (יח) ויצק שמן, נתן תודה לאלהים, והשיק ממיטב הלדה אשר אתו, והוא ענין הנסוך כדעת הרמב"ן שהי' המנהג כן מימי קדם. ודברי רשב"ם שאמר משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בבואו אינם נכונים, שהרי בשובו בנה מזבח אחר וגו' (להלן ל"ה ז'), והאבן אינה היתה כי אם לסימן. וראייתו שהביא מן הכתוב אשר משחת שם מצבה (להלן ל"א י"ג). אינה ראי', שמצינו נאמרה אף על דבר חול כמו קומו השרים משחו מגן (ישעי' כ"א ה'), ויותר רחוקים הם דברי הראב"ע, שלק שמן על ראשה, להכירה בשובו, כי איך ידע מתי ישוב חרון אף אחיו ממנו שיכול לשוב אל ארצו, ובתוך כך יתייבש השמן, ולא ישאר ממנו רושם: (כב) והאבן הזאת, הוא עוד מחלק התנאי, ופרושי' מה טעם יהי' בית אלהים, והלא הוא עתה בית אלהים. ואל תתמה שוי"ו מן וכל אשר תתן לי תשמש לתשובת התנאי, שהרי על כרחך לומר לפי דעת שאר המפרשים שוי"ו מן והאבן הזאת היא לתשובת התנאי, ומה לך בין וי"ו לוי"ו: וכל אשר תתן לי, כבר אמרו בפסוק ויתן לו מעשר מכל (לעיל י"ד כ') איך מעשרין מן הנפשות:

כט (ב) **והאבן גדולה**, והאבן גדולה על פי הבאר הוא מאמר מוסגר, ושקו העדרים מחובר עם ונאספו שמה: (ד) **אחי**, קראם אחי, להודיע שגם הוא רועה צאן כמוהם, והמתעסקים במלאכה או בעבודה אחת קוראים אח זה לזה: (יב) **ותרץ**, ואת צאנה בידי מי עזבה? יתכן שמרגע שראה אותה יעקב חשק בה ואהבה, ולא הניחה להיות עוד רועה צאן ולהתערב בין הרועים ולקח הצאן מידה לרעותם ולהשקותם, ומזה ראי' למה שכתב הרמב"ן בסמוך על ועבדתני חנם ע"ש, ומרוצת רחל לבדה מבלתי הצאן מעידה שזהו האמת, ואולם מה שהוסיף בדבריו ואפשר עוד לומר הוא רחוק מאוד שלא נמצא ממנו שום רמז במקרא: (כו) **לא יעשה כן**, אין זה תשובה על למה רמיתני, הרי הוא מחויב לתתה לו בלי שום עבודה לפי שכבר עבד בעבורה, והוא כבר הרויח שהשיא את לאה, שלא נמצא מי שחפץ בה לקחתה לאשה. כל זאת הבין יעקב ושתק, כי מי יוכל לדין עם שהתקיף ממנו בעירו, והוא מרוב אהבתו את רחל עשה כל מה שבקש ממנו: (ל) **מלאה**, המ"ם אי אפשר להיות מ"ם היתרון שהמ"ם מלאה היא מ"ם המקום, כלומר ע"י לאה, שיעקב אהב את רחל כבר כל שבע שנים ומעת ראותה על באר המים, ועתה אחרי אשר נשא לאה אהב אותה יותר מלפנים. לפי שהכיר ההבדל בינה לבין אחותה. ובאמת שנא את לאה, בשביל שנתרצית לרמותו ושכבה אצלו כל הלילה ולא הגידה לו דבר. וכאשר ראה בנפשו טוהר נפש רחל ושאין ברוחה רמיה למעל אשר מעל לאה, בבגדה בו וברמותו, גדלה את אהבתו אל רחל יותר מאשר היתה לפנים: (לא) **ויפתח את רחמה**, להמעיט את שנאת יעקב: **ורחל עקרה**, שלא תרבה אהבתו אליה: (לב) **יאהבני**, אולי יאהבני, וראי' שעוד בלידת שמעון אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי, ואף בלידת לוי אמרה הפעם ילוה אישי אלי, לא שיאהבנה בודאי אבל לא ירחוק עוד עצמו ממנה כאשר עשה עד עתה, וע"י שהתחברות הקוה שיאהבני: (לה) **הפעם אודה**, יתכן שאחרי שהולידה לו ארבעה בנים הרגישה בה אותות החבה והאהבה, ואם לא נמצא בכתוב:

ל (א) **מתה אנכי**, רחל היתה יודע' בעצמה שהיא עקרה, ואם אין לה בנים היא היא הגורמת, ולמה אמרה מתה אנכי? והנראה שלנסותו באה אם עוד אהבתו עזה ואמרה, ואם אין מתה אנכי —: (ט) **ותרא לאה**, הנכון לפי שראתה לאה שבלהה שפחת רחל הולידה שני בנים והם נחשבים כבני רחל, ויראה אם תוליד עוד אז תסוב ממנה אהבת יעקב שאיננה חזקה ואינה נוסדה כ"א על רוב הבנים שהולידה לו, וראתה שאין ביכולתה להוליד עוד כי עמדה מלדת, לכן הקדימה לתת לו את זלפה שפחתה לאשה. וזהו מענין נפתולי אלהים שאמרה רחל למעלה שמתי האחיות הללו נלחמו יחד בעבור אהבת יעקב: (טו) **המעט קחתך את אישי**, הדברים הללו היו יותר נאותים בפי רחל מבפיה, לפי שהיא בהאת לקחה את איש המיועד להיות בעל רחל באחותה הלילה ששכבה אצלו תחת רחל, אבל רחל ממדת טוב לבבה לא ענתה על זה דבר אבל אמרה לכן ישכב עמך הלילה וגו': (כג) **חרפתי**, שהעקרה היתה' בימים ההם בזויה ונחשבת כעץ אינו עושה פרי כמו שאמרנו (לעיל ט"ז ה'):

לא (א) **בני לבן**, מן התימה מאין היו לו בנים? והרי רש"י כתב על ותגד לאביה (לעיל כ"ט י"ב), לפי שאמה מתה ולא הי' לה להגיד אלא לו, ובכתוב לא נמצא שנשא אשה אחרת, ואולי היו לו ג' או ד' נשים, והוליד מהם בנים, אבל אותה האשה שהיתה אם רחל מתה: **את אשר לאבינו**, יתכן שבני לבן לא העיזו פניהם לומר אל אביהם יעקב לקח את כל אשר לך, שירא אם יחקור אביהם ויבקר בין צאנו לצאן יעקב יתגלה שבקר עמו בו, אבל רמזו כן להתריס כדי שיבינו אביהם, ואם יתקיף על הדבר ויתנה שלא כן ריא ויבני להכחיש ולומר שלא דברו דבר: (יט) **ותגנב רחל**, המבאר לנת"הם אחרי שהביא פירושי רש"י והרמב"ן חתם בסוף דבריו ואמר: והיתה כוונתה (של רחל) שלא יגידו ויודיעו (התרפים) ללבן כי רוצה יעקב לברוח. ומן התימה איך עלה על דעת שרחל האמינ' בדברי חלומות והבלים כאלה, אלא וודאי שהיתה להם אמונת אבותם יצחק ויעקב הזכה והיפ' מכל רעיון כוזב ורעות רוח. ויתכן שגנבה את התרפים בעבור השכנות והעבדים שהיו להם השטופים בעבודת אלילים, והוא כאשר רצה להרחיק נדוד וליסע המסע הגדול הזה, וחשבה שבמזון הזה

רגיל להיות כל היום את אלהי נכר נגד עיניו, ולהשתחות ולהתפלל להם ערב ובוקר וצהרים, ואם תאמר להם
בעבודה הזר גדלו על ברכיה, אז יגר לבבם ויהיו פניהם זועפים, והנראה שאם באותה הפעם לא ידע יעקב
כי רחל גנבתם (להלן ל"ב). אין ספק שאח"כ הגידה לו שהיא גנבתם וגם הטעם למה גנבה אותם. ובשביל
אותו הפחד שפחדה רחל הניח גם הוא את הגלולים לעבדיו ולאמהותיו כל עת אשר נסעו ולא הגיעו אל ארץ
מולדת יעקב, ואמנם כשהגיעו אל מקומו והשם אמר לו קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח וגו' (להלן
ל"ה א'), ולא פחד עוד שיברחו ממנו, שאם יעזבוהו ימצא בחרנו עבדים ושפחות אחרים תחתם, לא הניח
להוליך עמם את התרפים למקום קדוש בית אל, ויאמר אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר אשר
בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם (שם שם ב'), כי גם בגדיהם והנזמים אשר באזניהם היו מצויירים בתבנית
אלהים תועבותיהם: (ד) של בלי הגיד לי, עי' בתרגום אשכנזי ובבאור לנת"הם, לדבריו משמע שאם רחל לא
גנבה את התרפים, הם ולו את אתן לבן מן הבריחה, ותהי אמונת נשים זקנות שיש בתרפים דבר ממש לדעת
עצת יעקב שנתייעץ עם נשותיו חוץ לעיר כמו שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. ויאמר
לבן ראה אנכי וגו' (לעיל ד' ה'), והתרפים היו כלואים בבית, ועוד למה לא לעקן ומאנו ללכת עם רחל?
ומדוע לא גלו האן יעקב שרחל רוצה לגנוב אותם, והוא בוודאי הי' מוחה בידה? שהוא בעצמו אמר עם
אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (להלן ל"ב), ואף לדעתו המשובשת איך היו התרפים יכולים לגלות אוזן לבן
מבריחת יעקב ולבן הי' רחוק מביתו דרך שלשת ימים? שהרי הלך לגזוז את צאנו, שנתן ביד בניו דרך שלשת
ימים בינו ובין יעקב, וכמו שכותב רש"י כאן, ואם הי' בכח התרפים לגלות אוזן לבן מן הבריחה אף ברחוק
מקום, א"כ מה הועילה גניבת רחל? ומה עוד לנו להאריך בדברי רוח כאלה. ואולם גם לתרגום האשכנזי
אין הפסיק עולה יפה, כי אם לא הי' אדם שהגיד ללבן דבר מבריחת יעקב הרי הוא טעם להצלחת הבריחה
ולא להצלחה של גניבת הלב, והמאמר (איינדעם ער ניהאלד אנזייגטע), א"כ אינו מחובר כראוי עם חלק
הראשון מהמקרא (ער געלהנג הינטער דעם יעקב דען הראטיטען לבן די הינטערגעהען) והי' לו ליתר לפי דעתי
(ער בעלהנג יעס יעקב נו ענטקחתמען ; אינדעם א. ג. יי.), לכן נראה בפירוש הפסוק הזה, שיעקב בכלותו
לעבוד הרבע עשרה שנה בשתי בנות לבן, אמר אליו שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי (עיל ל' כ"ה), אף שבעת
ההוא לא רכש עוד מקנה וקנין ולא הי' לו כי אם נשיו וילדיו. ומזה הבין לבן שתשוקת יעקב לראות את
משפחתו ומקומו ואהבתו היא חזקה כל כך עד שרצה לשוב שם אף בידים ריקנות. ולכן השגיח מאוד על כל
מעשה יעקב ותלמידיו אחרי אשר פרץ מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמורים (לעיל
ל' מ"ג), ויהי גם עול בניו לאת עיניהם עליו שלא לבריח הי שלא ישלח בסתר מן הרכוש אשר רכש לבית מולדתו,
כי חשב בדעתו שיבוא יומו לבוא עליו בעלילות דברים ולקחת ממנו את פרי עמלו, ולא יועיל אם תענה צדקת
יעקב בו כי יבוא על שכרו כי רואה עושים בו לעות דברי צדק ואמת. והנה יעקב להכירו את לבן שרמאי הוא
ולבו חזק מליר אף נגד בניתיו, כמי שאמרו הן בעלתן, הלא נכריות נחשבנו לו (לעיל ט"ו). ידא שתיאנה
הוא מבקש לקחת ממנו את אשר לו כלו או רובו, לכן הראה עצמו לפניו כאלו נהבד' תשוקתו לשוב אל ארץ
מולדתו מכל וכל, וכי טוב לו עמו לשבת שם כל ימי חייו. וזהו ענין גניבת הלב או תאמר גניבת דעת שיעקב
ע"י הנהגתו גנב את דעת לבן יירהתי, שהוא מתאוה לראות את משפחתי ומקומו ומלבו, וגטע בו דעת אחרת
שרצה הוא באמן נפש לגור שם ולא ימוש את עיר לבן ודרדי עד עולם, יותר עיתק כוונת דברי לבן שאמר למה
נחבאת לברח (להלן כ"ז), יתין נחבאת לברח תלויה כפילה לתוספת באור כדעת המבאר לנת"הם שם, כי מה
תוספת בדיבר הי' צריך התורי למה ברחת? הבל הכוונה למה היית מסתתר ומתחבא עצמך בכל דרכיך והנהגותיך
לבריח, כדי לברוח, ותגנוב את לבבי שנתת בי דעת אחרת להאמין אל תמיד אותי לעולם ולא הגדת לי שדעתך
להיר, ואשלחך וגו'. יגלה דעתו ויותר בדבריו כי נכסף נכספת לבית אביך (שם שם ל"ד), שתולת בריחה
לא תאמר על מי שיונח וממקומו בחשבת לילה יאין הדם יודע ממני בלבד, הבל גם על מי שגירד ממקומו לעיני
כל הבל הוא מעלים סבת נדידתו, והראי' בברחך מפני עשו אחיך (להלן ל"ה א'), בברחו מפני אחיו (שם שם
ז') והרי יעקב לא ברח מביתו ומפני עשו כי הוא ידע שבתולות אביו הוא יוצא מבאר שבע כמו שנאמר וירא
עשו וגו' (לעיל כ"ח ו'), הלא שנתעלמה ממנו סבת יציאת יעקב יע"ז אמר שברח יעקב. יותר בעלמו כוונת
המקרא כאן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי שגנב מלבן לבן הדעה והיראה שיעקב מתאוה לשוב לביתו, על בלי
הגיד לו, לפי שלא נתן לו שום רמז והשב כי בורח הוא, שדעתו לברוח, והגיד הוא כמו השמים מספרים
כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהלים י"ט ב'), ואין זאת הגדה בדבור, אין אמר ואין דברים, אבל הגדה
ע"י רמז או מעשה או תנועה, וכן הגידו השמים צדקו (שם נ"ז ו') ורבים כמוהם: (יז) נהבאת לברח,
כבר בארנו למעלה בפסוק ויגנב יעקב את לב לבן: ולנשק, כל היולא מפיו תרמית וכזבים, כי איך יקליף
שלא הי' יכול לנשק את בניתיו ישלח בנכריות נחשבנו לו: (ל) למה גנבת את אלהי, מן התימה שלא נהפך
לבבו אל אלהי התמת ולפרסיר ויקבלו אלילים התמיבים, שאלו אמר למה גנבת את התרפים התרשני, שאולי
הי' כסף וזהב הי בהם תכן בהיותם התרפים שלא הי' רולה לאבדם, אבל מאמרו את אלהי ידע שהוא מחזיק
בהבלי הכותרים ומאמין בם, וכן היא אומר והאלהי אביכם, האביכם ילא לו. והנה דרכי לבב אנים נפלאות
בעיניו, וירדו לבן מקיים מגית השם שאמר לו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע, ועכ"ז איני מאמין בו.
ואף שהיו מאמין בו אמר לבסוף אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו ביניכו (להלן ל"ג), ולירף את רקידם עם
האיל. ואולם יעקב לא נשבע כ"א בפחד יצחק אביו ואתם באלהי נחור *): (לא) כי עבני, ען הרחוי ליתר

*) אמר בעל בונר עוללות יותר אני מתמה על תמיהתו זאת כי בתחילת כבוד הכורם ז"ל רק מי שלא מלא ידו
ורגלו בהלוך קירות אמונות העמים וקשה כזה. כי כל מאמיני ריבוי אלוהות אינם מכחישים מציאות
אלוהות שלעמים זולתיהם, כי כן דרך האומות מאמינים ד"ת באלילי יונים גם אנשי נור ולידון אף שהם

ממני, אבל אין זאת גזילה על דרך האמת כ"א על דרך ההשאלה שלא הניח להם ללכת עמי: (לו) **כי דלקת אחרי**, היה לו להשיב דלקתי אחריך לנשק לבני ולבנותי כי קשורה נפשי בהם. אם לבו רחש דבר טוב והתנועע בו הרגש אהבת האב אל בניו. אבל מה שאמר ולא נטשתני לנשק לא הי' כ"א להתעולל עלילות ברשע:
(מג) **והצאן צאני**, אף בעת כרתת ברית עם יעקב לא הי' יכול להסתיר את קנאת וחמדת לבבו שהיתה בעת רדיפתו את יעקב ואמר הצאן צאני, ובאמת הוא צאן של יעקב, והלא הוא בעצמו אמר נקבה לי שכרך ואתנה (לעיל למ"ד כ"ח): (מח) **עד ביני ובינך**, הענין הוא שאם שני בני אדם כורתים ברית יחד. בוחרים מקום מצויין או הר או סלע שעומד קיים, ואותו דבר המוחש עושה רושם בנפש, וההבטחה או הברית בנפש נקשר ונאחז עם דבר המוחש חוץ לנפש בקשר אמיץ וחזק, שאם אחד מאנשי הברית מכזב באמונתו. הוא דופק על רוחו ומוכיחו על פניו לאמר זכור מה שנשבעת אצל ההר או גל האבנים אשר עתה עומד לפניך במחשבתך:

וישלח

לב (ו) **וגם הלך לקראתך**, מתוך שמחת בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך (הרשב"ם). ור"ע ספורנו מפרש להפך. לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מלאת כאשר הגדנו את עבדך, אבל הוא הולך לקראתך עם ד' מאות איש, ואין זה אלא להלחם. והנה בכתוב לא נמצא שום מענה שענה להם עשו על הבשורה, ואולי לא דבר עמהם כלל, רק שמע את הבשורה ושלחם לדרכם, ואפשר שזאת היא כוונת תשובתם, שאמרו באנו אל אחיך אל עשו להגיד לו כאשר צויתנו. והוא לא ענה דבר מטוב עד רע, וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו, ואין אנו יודעים אם לכבודך או להלחם בך. ודברי הרמב"ן נוטים לבאורנו, אלא שהוא מרחיב הדבר לפי דעת רבותינו שהשלוחים הכירו בו שנאה וגו' ע"ש:
(ה) **ויצר לו**, ויירא בעד נפשו, ויצר לו בעד נשותיו בניו ובנותיו וכל רכושו. זהו פשוטו של מקרא:
(כה) **ויותר יעקב לבדו**, יראה שיעקב התבודד עצמו לחשוב ולהתבונן על דרכי ה' עמו ואת כל אשר קרהו. וממלחמת עשו ירא מאוד מהנבואה הראשונה שנאמרה לרבקה ולאם מלאם יאמץ (לעיל כ"ה ב'), והדבר תלוי בספק, מי זה לאום יאמץ, ותפעם רוחו בקרבו, ואחרי שעשו בא עם ארבע מאות איש להלחם עמו התחיל להתייאש, כי איך אפשר שהוא לבדו יגבור על המחנה הזה. וכאשר נודע בגלל היגונות שלא השם מלאך לפניו להאבק עמו ולהראותו שאף אין ביד המלאך לנצחו, וא"כ לא יגור מפני איש:

לג (א) **וירץ**, אף שבאה לו ההבטחה כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל, עכ"ז לא נמנע מלחשוב כל תחבולה אנושית להציל כל מה שיוכל להציל, לפי שאין סומכין על הנס: (ד) **וישקהו**, עי' ברש"י והדעת מכרעת כדברי ר"ש בן יוחאי, שהרי נאמר ויבכו, והנה איש ציד כעשו, שהיה כמעט כל ימיו ביערים לצוד ציד היה, ונתקשה לבבו כצור, אי אפשר לו להתפעם ולהזיל דמעות כוזבות, כמעשה הנשים או החנפנים הזייפנים. ואם הוא בוכה, הוא בוכה בכל לבבו: (י) **כראת פני אלהים**, שבכיסת הנקמה והמחילה בשעת היכולת מגיה רוח האדם ומזהיר את פניו ותארו כתואר מלאך אלהים, וזהו אמרו ותרצני, כי תחת קנא מלאתי רצון, והאמת עם רש"י שכתב על שנתרצית למחול לי על סרחוני, ותרצני נתפייסת לי. וטענת הרמב"ן עליו שאיננו טוב שיהי' לו מזכיר עון אינה טענה, שאחרי שראה יעקב טוהר לבב עשו שנשקו, ובכה על צואריו ולבו בטוח שרות אחיו נאמנה אתו שוב לא ירא ממנו, ואדרבא ראוי הי' להזכיר עונו, ולתת תודה ושבח על מחילתו, כי זה דרך כל מכיר טובה באמת, שהרגש לבבו עובר על שפתיו: (יד) **לרגל המלאכה**, אינו רגל ממש, שאיך תחול מלת רגל על המלאכה, והמלאכה אין לה רגלים. וגם על ולרגל הילדים אי אפשר לומר כדעת רש"י לפי רגליהם שהם יכולים לילך, שהרי לא הלכו, אבל רכבו כדכתיב, וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים (לעיל ל"א י"ז), ועוד למה לא נאמר לרגלי? לכן יתכן שרגל הנאמר כאן הוא על דרך ההשאלה מן הרגל שהגוף עומד עליו, ומורה על מעמד ומצב הענינים (צוסטאנד, בעשאפפענהייט). והנה המלאכה רצונו הבקר והצאן והגמלים מאשר הם רבים, לא יוכלו למהר. וכן הילדים, אף שהם נשואים מן הגמלים, לא יוכלו לרכוב במרוצה, לפי שהם רכים:

לד (ח) **בבתכם**, תחת באחותכם, והנראה לפי שדבר עם יעקב ובניו והי' צריך לומר בבתך ובאחותכם קצר הדבר ותלה סימן הרבים במלת בת: (כג) **הלא לנו הם**, לא אמר להם שימולו כדי שיעקב ובניו יתנו דינה לשכם לאשה, כי מה בצע לאנשי העיר אם ישא דינה או אשה אחרת, לכן אמר אם אנשים ההם ישבו ויגורו אתנו, אז יהי' נקל לנו לקחת מהם בערמה אחת אחת ממקניהם וקניניהם וכל בהמתם. ועל דעתם זאת לגזול או לגניב מבני יעקב את כל אשר להם, באו בני יעקב על החללי' ויבזו העיר (להלן כ"ז):
(ל) **עכרתם אתי**, לא אמר שעשו עול, להרוג כל אנשי העיר בעבור ששכם אנס את אחותם והם לא אשמו, אולי לא רצה להקניטם שעוד לא נתקררה חמתם וחרון אפם, ולא אמר כ"א ונשמדתי אני וביתי: **להבאישני**, כוון בזה לא די שהרגתם את בני העיר במרמה, אף שביתם ובזותם את נשיהם ואת טפם ואת כל חילם, וזה מוליד באוש וסרחון, שיושבי הארץ יאמרו לא מנקמת חרפת אחותם הרגו את אנשי העיר אבל לשלול ולבזות, ואחרי שהם רוצחים לשלול שלל ולבוז בז, איך נשב בטח אתם, ולכן מן ההכרח להשמידם:

באמרו באלהי אבותם וכן רבים האמינו בד' אך לא ידעו בטיב הדבר כי חשבוהו לאלהי אברהם לבד או לאלהי ישראל ונקרא אצלם נאטיאנאל־גאָטט — ואין כאן המקום להאריך בזה וכבר כתבתי ע"ז פעמים רבות בבולר עוללות ובמאמר השכנזי זל"ה שנת תר"ח מידידי ה' ישראל בוש ומכונה שם מאמרי בילדער אוים אלעכסאנדריענס פאָרצייט ועי' שם שהבאתי גם כמה ראיות מן הכתובים לזה. שמעון מאנטא

לה (ב) הסירו את אלהי הנכר, באדנוהו למעלה (ל"ה י"ט): והטהרו, שירחצו הגוף, (הרמב"ן). ואולי הוא על דרך היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), והכוונה שירחיקו עצמם מן הנשים אשר לקחו בשבי: והחליפו שמלתיכם, טעם הדבר נאמר למעלה (ל"ה י"ט): (ז) בברח, באדנוהו למעלה (ל"ה י"ט): (י) שמך יעקב, מן הפלא אשר ישתוממו עליו כל יודע ספר הוא, שמעת אשר אמר השם לאברהם והי' שמך אברהם לא נקרא עוד שם שם אברם בכל המקרא, אבל שם יעקב נמצא לרוב אע"פ שהשם אמר לא יקרא עוד שמך יעקב. והוא בעצמו אומר כה תאמר לבית יעקב (שמות י"ט ג'), וגם אנו אומרים בכל יום שלש פעמים בתפלת שמונה עשרה אלהי יעקב ולא אלהי ישראל. והנראה לדעתנו שהענין כך הוא, שכמו שבאותו הפעם שסיג' הקב"ה את שם אברם גילה לו בתחלה את גלות מצרים, וכן כאשר הבטיח ליעקב ואמר ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ולצחק לך אתננה, הודיע לו מקודם שבניו ישבלו עול גליות. והנה ידוע ששם יעקב אינו יקר ונכבד, ושם ישראל בהפכו מורה על התנשאות וכבוד השררה, כי שרית עם אלהים ועם אנשים (לעיל ל"ב כ"ט). ואינו גודל זרע אברהם, פעם יתנשא בגבורו ובהצלחה. ואז נאות לו שם ישראל. ופעם ירד בשפל התחתית ובבה נרו, אז שמו הראוי לו יעקב. שע"פ הרוב נמצא מרמה בבזיים ועבדים לרמות את נוגשיהם, ולא גברים ומושלים שאינם צריכים לה. ואולם הגורל הזה לא בשמים הוא. אבל הכל הוא פעולת הנהגת האומה, אם הולכת בדרכי ה' ועושה רצונו, תעלה מעלה מעלה, ואם עוזבת את מצותיו ותועה במחשכי התאוות והתועבות תרד מטה מטה. וא"כ שעור הנבואה כך הוא, השם אומר לו שמך יעקב, מר לי שהשם הזה יהי' דבוק בזרעך, מן הראוי לא יקרא עוד שמך יעקב, שהוא מוליד צייר בנפש שאינו נאות לך ולבניך, אבל ישראל יהי' שמך, שזרעך יהי בלי הפסק במדרגת ההתרוממות והשררה, אבל הדבר הזה נתון אל בחירתם, ולכן יקרא פעם ישראל ופעם יעקב: (יח) בנימין, בן זקנים, בן ימים, כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג) הימים, וכן מתורגם בל"א (זוהן דעם אלטערס). ועל דעתנו קראו אותו בנימין, על דרך אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני (תהלים קל"ז ה') שהוא בן של אהובתי שלא ישכח כל ימי חייו, או כמו שהאדם צריך לימינו בכל רגע, כן יהי' הוא תמיד עמי ודבק בי כאילו הוא יד ימיני, והוא טעם ונפשו קשורה בנפשו (להלן מ"ד ל"ד):

וישב

לז (ג) כי בן זקנים, יתכן שהכוונה היא, שאהב יוסף מכל בניו, לפי שלא הי' לו תקוה להוליד בן מרחל שהיתה עקרה שנים רבות, והוא בעצמו אמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן, והי' מצטער מאוד מאוד שלא יהי' לו בן מרחל אהובתו, וכאשר נולד לו יוסף שמח שמחה גדולה שבא' לו הטובה הזאת אשר לא קוה אליה עוד, כאדם המתייאש להוליד עוד בנים בימי זקנותו. והאהבו מכל בניו, לפי שאהב את אמו רחל מכל נשותיו. ולפיכך אמר בן זקונים ולא בן זקוניו, שלא הי' קוראו אותו כן בשביל שנולד לו לימי זקוניו: (ד) וישנאו אתו, תלמד שאין ההורים רשאים להראות את אהבתם לאחד מבניהם יותר מן השאר שלא להטיל קנאה ושנאה ביניהם: (ו) שמעו נא, אחרי שיוסף הי' בן שבע עשרה שנה ויצא מימי הנערות הי' לו להבין שע"י ספור החלומות יתרחק לאחיו כאלו מתנשא עליהם, או שהוא בודה החלומות מלבו להכעיסם: (ז) והנה קמה, כל האלומות קמו, שהרי הוא אומר ותשתחוין, אלא שהוא מוסף על וגם נצבה, כלומר כולן קמו, אבל היו עומדים כפופים, ואלומתי היתה עומדת זקופה: (י) ויספר אל אביו, הנראה לפי שהחלום הראשון סיבב על עניינים שפלים בטבע כמו האלומות, ואין להם קיום כ"א זמן מועט כי מהר יתייבשו והיו לקש, והקש ירקב לכן לא חשש עליו לספרו אל אביו, אבל החלום הזה שהוא מעניינים רמים ונשאים בטבע ועומדים וקיימים השמש והירח והכוכבים אינם חולפים והם יקרים, ואעפ"כ השתחוו לו, ספר אותו אל אביו, לא להתגאה, אבל בעבור פליאות הדבר והשתוממותו עליו: (כה) נשאים נכאת, למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים. שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע (רש"י). ואולי הודיע הכתוב שלא נפל ביד הפחותים מן הרוכבים שסחורתם היא מדברים קטני הערך, אבל הזדמן להביאו ביד סוחרים חשובים שגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט שהם דברים יקרים וגדולי השווי: (כו) מה בצע, הנה יהודה ראה שדברי ראובן הבכור אל תשפכו דם והם בדברי מוסר לא פעלו על לבבם כראוי, כי מה הבדל יש בשלוח בו יד ולהרגו, או להמיתו ברעב בתוך הבור שזה הי' כוונתם כמו שאמרו ונראה מה יהיו חלומותיו, לכן אמר מה בצע? מה תועלת יש לנו במותו?

לח (ט) כי לא לו יהיה הזרע, הנראה שבן היבמה הי' נוחל בירושת אבי אביו, כאלו הי' אביו חי, וזה הוא קיומת הזרע לאחיו, שהזרע קם במקום ובזכות אחיו המת. והנה אונן הי' כילי וחומד ממון, ונתיירא אם יקום זרע מיבמתו, הזרע ההוא יורש מנכסי יהודה ועשרו כאילו הי' ער חי ויירש גם את חלק הבכורה שער הי' הבכור, וא"כ הזרע אשר יזרע יזיק לו ולבניו אחריו לגרוע מנחלתן, וגברה עליו תאות הבצע לשפוך את הזרע ארצה. וזהו הנכון בעינינו לפי עומק פשטות הכתובים. וכבר הארכנו בענין היבום ובארנוהו היטב בספרנו בן יקיר: (יא) בית אביך, ואבין יפרנסך עד יגדל שלה בני: (יב) ותמת בת שוע, דרך האמהות לאמר להשיא את בניהן ובנותיהן, ובעבור במותה אם שלה רבו הימים וגדל והי' כבר ראוי לקחת אשה, ועכ"ז לא נתנה לו לאשה: (יד) כי ראתה כי גדל שלה, הנכון לפי פשוטו שכל עוד שהיתה יבמה וזקוקה למשפחת יהודה לא היתה יכולה להנשא לאיש אחר, ואחרי שראתה שגדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה ורבו הימים שהיתה מתפרנסת משל אביה, לא רצתה להיות עליו עוד למשא להעמיס עליו כל צרכיה, לכן הפקירה עצמה אצל יהודה ועליו לזון אותה ואת הילד אם תהר ותלד, ואם לא תלד הרי היא פטורה ממצות יבום ותלך ותנשא לאיש אחר. ועכ"פ לא היתה הכוונה הזאת דרך הפקר וזנות, אבל מטעם יבום, שהתלוה על הקרוב

בתשפחת המת ליבס, אם אחי המת מתאן להקים לו זרע: (כג) **נהיה לבוז**, והנה חירס לא עשה דבר, והוא אומר נהיה, אבל לפי רעהו יהולל, ולפי רעהו יבוא האיש: (כד) **הנה הרה לזנונים**, יתכן שהשם על כבוד יהודה לומר בפרהסיא מתי הרתה: (כו) **לדעתה**, לאבדה כבראשונה בעת שהיתה כלתו, לפי שהכריחה אותו להודות בדברים שממנו נתעברה, וכמעט בא לידי מכשול לשרוף אותה ולשפוך דם נקי על ידה, ומלת לדעתה כמו כי ידעתיו (לעיל י"ח י"ט) ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב), וכולן לשון חבה הם. ואין הכוונה כאן על הזווג שיותר הי' ראוי לומר ולא יסף עוד לבוא עליה, שמקודם אמר אבואה אליך, והיא שאלה מה תתן לי כי תבוא אלי, ואף הכתוב אומר ויבא אליה:

לט (א) **סריס פרעה**, אין סריס כמשמעו שהרי היה לו אשה, אבל לפי שרוב עבדי המלך היו מסורסים נקראו כולם סריסים: (יז) **לצחק בי**, לאנשי ביתה אמרה לצחק בנו וכן בא אלי לשכב עמי, וכאן אמרה בי במקום בנו, גם לא אמרה בא אלי לשכב עמי. כבר העירותי בפסוק והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (לעיל כ"ו ח') נגד דעת הרשב"ם, שאין ענינו תשמיש המטה אבל לשון הנאמר למעלה הוא חבוק ונשוק, וזהו הוראת מלת לצחק כאן ג"כ. והנה אשת פוטיפר לא יכלה להסתיר את חשקה אל יוסף בפני אנשי ביתה מכל וכל, לכן אמרה ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בחמדותי ובי, אמרה כן שלא תהי' היא יחידה בדבר הזה, והנה אמת הדבר הנחתי לו לצחק שכסבור הייתי לפי שהוא איש עברי, ואולי במדינתו ובארץ מולדתו אין חוששין לשעשועים כאלה, אבל עתה הוא בא גם לשכב עמי. ואולם כדברים האלה לא היתה יכולה לומר לבעלה פן יקצוף עליה ויאמר מדוע לא גערת בו בתחלה מעת שהתחיל לצחק בך: (כ) **מקום אשר אסורי המלך**, שבדבר לא הי' בספק אצלו כלל, וידע בברור גמור שאשתו כוזבת לו, והרי שהניח בגדו אצלה מורה שהיא תפשה בו ומיראתו את אלהים עזב את בגדו, ואילו הי' בהפך למה ישליך את בגדו מעליו, ומלבד זה בוודאי הכיר את יוסף שהוא צנוע והכיר גם את אשתו שהיא מופקרת. וברצונו הי' שלא לעשות שום דבר ליוסף ולא לגעור בו, אבל עשה כן כדי שלא יאמרו בני ביתו יוסף נקי הוא מכל חטא: (כא) **שר בית הסהר**, יתכן ששר בית הסהר היה ממונה תחת שר הטבחים, והוא גבוה מעל שר בית הסהר:

מ (יד) **והזכרתני אל פרעה**, יוסף הבין שפוטיפר לא נתנו במשמר בית הסוהר מפני ששנאו ולנקום ממנו, כמו שאמרנו למעלה אבל ייטב בעיניו אם פרעה יוציאנו לחפשי, ובוודאי לא ידבר עליו רע אל המלך. ובעבור זה לא התרעם גם הוא על אדונו כאשר אמר וגם פה לא עשיתי מאומה ולומר כי שם אדני אותי בבור, אבל אמר כי שמו: (כ) **וישא את ראש**, עי' בבאור, ואולי דעת יב"ע שפרעה הדיח שניהם, את שר המשקים הרים במעלה ובחשיבות ואת שר האופים הרים מן הארץ על העץ, ופסוקים הבאים מבארים את מלת וישא, שאומר וישב את שר המשקים על משקהו שהרימו בחשיבות, ואת שר האופים תלה והרימו מן הארץ:

מקץ

מא (לט) **אין נבון וחכם כמוך**, בתחלה אמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, כוונתו על פתרונו שנכנס באזני כל שומעיו והשקיט את רוח פרעה שכלה לפעמו, ועל עצתו ההגונה שאמר וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע, אמר אין נבון וחכם כמוך, כי על ידו ימלא אוצרותיו בר חנם מבלי שיצטרך להוציא מכספו כלום, ומבלי שיהי' למשא על עמו, שבשבע יהי' גדול כל כך שכל אחד יתן בחפץ נפש את חומש תבואתו, כי טוב יהיה לו לאוצר המלך משירקב בביתו, ואולי לא יהי' להם מקום להכיל את כל תבואת השדה, ותזרה לרוח על פני חוצות: (מא) **ראה נתתי אתך**, אמר לו, שים על לבך התמשלה הגדולה אשר אני נותן לך, על כן לא תגבה באמונתי ותמשול ע"פ הצדק והיושר, שלא יתרעמו עלי אנשי ארצי: (מה) **ויקרא פרעה שם יוסף**, והענין בשינוי השם כבר אמרנו למעלה (י"ז ד'), שמי שהוא אהוב למלכות המלך משנה את שמו להודיע ברבים את אהבתו אליו: **כהן און**, כהן כומר כתרגום רמבמ"ן (פריסטער), כמו רק אדמת הכהנים (להלן מ"ז כ"ב), ואחרי שפרעה בעצמו נתן את בתו ליוסף משנה המלך, בוודאי הי' ראש הכומרים ואחד מחורי הארץ: (מו) **ויעבר בכל ארץ מצרים**, להפקיד פקידים בכל עיר ועיר, ולבנות גרנות ובתי אוצרות לתבואת המלך: (מח) **ויקבץ את כל אכל**, השעור את כל הנשאר מן אוכל, ותיבת הנשאר מובלעת ומובנת מעצמה: **שבע שנים**, ענינו מדי שנה בשנה: (נא) **ואת כל בית אבי**, אין זה מתוסף הבן לשכוח את בית אביו בטוב לו, וחלילה לאלהים שישכח אותו ושלא יזכור את אביו. ויתכן שמהאמר את כל עמלי מושך עצמו ואחר עמו, והשעור, השכיחני אלהים את כל עמלי מיום שהשליכוני אל הבור עד עתה ואת כל עמלי בבית אבי, שמקנאת ושנאת אחיו הכעיסוהו והאליקוהו בדברי חדודים וקנטורים. והטעם למה לא גילה את אוזן אביו שהוא במצרים, שבימי עניו ועמלו לא רצה לצערו, ואחר שנתגדל והי' משנה למלך מנע עצמו להודיע אותו מגדולתו, כדי שלא יחשוב שהוא מתגאה להראות חלומו מן השמש והירח ואחד עשר כוכבים לא דבר ריק הוא אע"פ שגערו בו אביו: (נב) **כי הפרני**, כתרגומו אפשני. בבנו הראשון, לא אמר כ"א השם השכיחו את כל עניו ועמלו, ואולם בבן השני הוסיף לתת תודה לאלהיו, שלא בלבד שסבב הדברים שישכח את ריבו ועמלו, אבל גם להרבות לו עושר בכל יום ויום: (נה) **אשר יאמר לכם תעשו**, הוא מיותר, לכן דרשו לפי שהי' יוסף אומר להם שימולו וגו' (רש"י). ועל הפשט נראה, שהיו תובעים לחם בחנם, ותובעי' שבדין הם תובעים, אחרי אשר נתנו בכל שבע שנים את חומש תבואתם לבתי אוצר, ויוסף בקש מהם שיקנו את האוכל בכסף, והעניים הרעבים ישכרו בלחם לעבוד עבודת המלך. ויוסף עשה זאת למען הרבות כסף וזהב לאדוניו, ובשביל שעובדי האדמה לא ילכו בטל כי באותן השנים לא הי' חריש וקציר, ואין טוב למדינה אם האכרים שהם מרובים משאר אנשיה יתעצלו ולא ירימו ידיהם בעבודה משך שבע שנים, אבל

יזונו מיד המלך חנם. והי' רע בעיניהם לעשות כדבר יוסף, וזהו ענין וילעק העם אל פרעה, שהתרעמו על יוסף, ויאמר פרעה לכל מצרים בין עניים ובין עשירים, לכו אל יוסף, הדין עמי, אשר יאמר לכם תעשו:

מב (ב) **ונחיה**, כמו ולחיותם ברעב (תהלים ל"ג י"ג), להחזיק כח החיוני (ערקוויקען, ערנעהרען, דאה לעבען ערהאלטען) וכן תרגם הרמב"מן כאן, ואין ונחיה ולא נמות כפל הלשון: (ד) **פן יקראנו אסון**, בכל הדרכים בחזקת סכנה הם: (ז) **ויתנכר**, עשה את עצמו כאילו הי' איש נכר ולא אחיהם, שהי' ירא לדבר עמהם רכות שאולי ירגישו בו שהוא אחיהם יוסף, לפי שידעו שהישמעאלים הורידוהו למצרים, ולא יתלעו שישמעו מאנשי מצרים שהשליט הזה על כל ארץ מצרים הוא עברי והי' עבד שנים רבות: **מאין באתם**, אין דרך המוכר לשאול לכל קונה הבא אליו מאין בא, אלא שזהו מכלל קושית הדבר עמהם, שלא שאל מאין באתם כ"א נותר על תשובתם מרגלים אתם: (ט) **ערות הארץ**, גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש וגו' (רש"י), והואלם אין ערוה דבר הגלוי אבל היא מכוסה. לכן נראה שאמר אתם באתם לראות את ערות הארץ, כלומר לתור ולחפש מהיכן היא נוחה ליכבש, אבו המקום שהאנשי מכסים אותו בכל עת, כמו שמכסים הערוה מבני הבושה: (יג) **שנים עשר עבדיך**, כל המאמר הזה נראה כדבר שפתים שאינו מדבר כלום, ויתכן שהוצרכו למענה הזאת, בעבור שאלות אחרות ששאלו מיוסף, והכתוב לא רצה להאריך בם: (טו) **חי פרעה**, כשהי' נשבע לשקר הי' נשבע בחיי פרעה (רש"י). חלילה ליוסף לישבע לשקר, וחלילה ליוסף לשבע לשקר בחיי מטיבו אשר הוליאו מבית כלא וגדלו על כל ארץ מצרים ועשה לו את כל הכבוד הזה. אבל הי' כך המנהג לישבע בחיי המלך, והוא לא לשקר נשבע כי האסיפם אל משמר שלשת ימים, ואף כשהניחם לא יצאו כולם כי שמעון הי' אסור עד בוא בנימין, והוא אמר אם תצאו, דהיינו תצאו כולכם, וחי פרעה בפסוק הסמוך אינו שבועה: (יח) **וחיו**, כמו ונחיה (לעיל ב') בפה"ניחי בתקימו: (כ) **ולא תמותו**, ברעב: (כב) **וגם דמו**, יתכן שאחי ראובן העלימו ממנו שמכרו את יוסף, וכאשר בא אל הבור ולא מצאו האמין שאחרי הליכתו מהם משכו את יוסף מן הבור והרגוהו ופצעו. ממנו את כוונתו להציל אותו בדם ולשלחו אל אביו לאמר חיה רעה אכלתהו, ומן התימה שדברו דברים כאלה לפני המלין בהוא יגיד ליוסף את אשר שמע שהם בעלמם התודו והודו שעשו עון פלילי, ואולי המלין הלך כבר לדרכו שלא הי' צריך להמלין עוד כי כבר הי' כלה שיחתם, והחתל כי המלין ביניתם הינו כ"א בהור למה שאמר והם לא ידעו כי שומע יוסף, ולא שהי' באותו פעם ביניהם: (כד) **ויבך**, ללמדנו שיוסף לא עשה כל זאת לנקום מאחיו, אבל כדי שישימו על לבם את אשמתם ויתחרטו על המעל אשר מעלו באחיהם הנער ובאביהם, לבלר מרם עד מאוד, ובהרך לבבם ושמע כי נחמו, ואמרו אבל אשמי' אנחנו וגם דמו הנה נדרש, על כן באה אלינו הצרה הזאת, חמל עליהם כי בצרתם לו לר ויבך. ואין מדרך הנוקם לבכות אבל לשמוח בעת הנקמה: **ויאסר**, כמו האסרו (לעיל ט"ו), כמו יאסר בבית משמרכם, ועניינו שהסגיר אותו לעיניהם בבית המשמר, ולא שקשרו בחבלים או שאסרו בכבלי ברזל, כי היך יענה יוסף את אחיו והוא רך לבב ונחמלהו על אחיו בכה. ומן התימה מה הכריח הרמב"מן לתרגמו (אונד ליס איהן פאר איהרען אויגען בינדען)? והלא בפסוקים שהבאנו תרגם מענין הסגירה בבית המשמר (היינשפעררען), ואם היה בבית משמר, מה לורך עוד לקשור אותו? ואינו כ"א מדת אכזריות? ועוד אם היה אסור בחבלים הף שלא הי' כ"א לעיניהם, למה נאמר ויוצא אליהם את שמעון (להלן מ"ג כ"ג), ולא אמר ויפתח את שמעון לעיניהם? בבעת בואם עם בנימן הי' רחוי להסיר את שמעון שלא בפניהם ולהביא ריתי לעיניהם: (כה) **צרה לדרך**, זהו אינו בר שצריך לטחינה ולאפייה, אבל כל לדה הנאמר במקרא היא לחם האפוי ושאר דברים הנאכלים מיד בלי שיצטרכו להכנה רבה. ואולם אינו מבורר שיוסף נתן להם גם מטעמים מיוחדים ומעדנים פרטים לדרך כדעת המבאר לגה"ש, כי די להם בלחם יתמהא ימבינה אי בבר נלוי. והנה יוסף נתן להם הלדה מאהבתו את אחיו, וכדי שיהיו נבוכים בדעתו, כי עתה דבר אתם קשות והאסיף אותם אל בית משמר שלשת ימים, ואסר את אחיו לעיניהם, ובא עליהם בעלילות דברים מה שלא עשה לכל שאר אנשי ארץ כנען, ואנשי ארץ כניעק"ת ועובדי"ת (פע' ניל' יה והרח' בית) רבאים לשבור אוכל, ועתה שלחם מעליו בנדה לדרך, מה שלא עשה לכל שאר הקונים בר, כי ריך ולמה יתן לכולם לדה לדרך, בדי להם לתליא בכספם שבר לרעבון בתיהם: (לו) **עלי היו כלנה**, כל הצרות רבאות עלי לבדי באות, שאתם קשי לבב ואינכם מרגישים בלערי ובאבדון בני הע'פ שהם אחיכם: (לז) **את שני בני המית**, הכוונה שישמור את בנימין מכל אסון כמו שישמור את שני בניו, ואולם דבריו לא היו נכנסים באזני יעקב, כי חט לא יביא את בנימין איך ימית את בני בנו והבי הוא כמי שאבד רגלו, ויסיר ממנו גם את רגלו השני:

מג (ט) **וחטאתי לך**, אלו הם דברי טעם ונכנסו באזני יעקב, שיהודה הי' נשיא וחשוב מכולם יודע לכלכל דבריו לפני מלכים, והכ רוה אותי וחטאתי לך כל הימים, ועבה הכל יוה שיש ביכולת האדם להשיב בנימין אליו, כדי שלא יהי' היטא לפניו כל הימים ולשמוע תמיד תרעומת אביו: (כז) **העודנו חי**, לפי הסדר הי' לו לשאול בראשונה העודנו חי ואח"כ השלום, ויתכן שטעם חי הוא בריא ועודנו בכל כחותיו, כמו כי חיות הנה (שמות א' י"ט) (וויגגד, פעחרק, בייא קהלגען קרעפטען), ואח"כ הוא שאל תחלה אם אין מליר לו בכל עניני וכולם תסכימים עם רלונו וחפצו, והבו ענין השלום, ואח"כ שאל על בריאותו החזק היא הרבה, ולכן הקדים לומר הזקן, שמדרך הזקן להיות חלוש, וגם אחיו השיבו לו כסדר הזה, וא"כ לא כן תרגם הרמב"מן (לעבט יער נאך)? שראוי לתרגמו (איזט ער נאך געזונד, מונטער)? (לב) **וישימו לו לבדו**, הנראה בדעתנו שמדרך הגדולים ומושלים לאכול יחידי יום יום חוץ מימים קבועים בשנה, אז אם באו אליו חשובים ממדינה אחרת ורולה להזמינם על שולחנו, אז מזמין גם כל עבדיו היושבים

היושבים ראשונה במלכות להיות מאוכלי שולחנו . ואם האורחים אינם חשובים כל כך שיהיו ראוים לאכול עם המלך בשולחן אחד , הם אוכלים בחדרו אבל בשולחן אחר , עם שרי המלך , וזהו טעם וישימו לו לבדו ולהם לבדם באתנח , כלומר שכבדם לאכול בחדרו , אבל לא כבדם לאכול משולחנו , כי מה יאמרו אנשי ביתו מדוע עושה להם כל הכבוד הזה ? והם באים עם גמליהם לשבור בר כסחר עוברי אורח , ולא נראה בם שום גדולה ושררה יתירה . ודי להם לאכול בחדרו . ועל שלא כבדם לאכול עם שריו המצרים בחדרו , אבל גם השרים היו אוכלים לבדם אמר שלא הי' מפחיתות כבוד אבל מטעם כי לא יוכלון וגו' ; **(לד) וישכרו עמו**, יתכן שהם לא שתו יותר מן המדה , אבל יוסף צוה להתערב ביינם דבר שמבלבל המוח ומטרף דעת האדם אף אם שותה מעט ממנו , ולא ישגיחו על האנשים הממלאים את אמתחותיהם בר :

מד (ה) והוא נחש ינחש בו, נראה שהדברים כפשוטם , ואמר אם גנבתם דבר אחר יהי' כסף או זהב לא חששתי עליו, שבעיני אדוני הכסף והזהב אינם נחשבים למאומה , אבל גביע הזה שאדוני מנחש בו הוא כלי יקר ודבר חפץ , ולא ימצא עוד אחר זולתו אם יתן כל הון ביתו , וע"ז אתם היטב , הרעתם אשר עשיתם , לא הרעתם בשביל הגניבה , אבל בשביל גניבת הגביע שאי אפשר למצוא אחר תחתיו . והם בעצמם דברי יוסף הלא ידעתם כי איש אשר כמוני נחש ינחש , כי כל מושל צריך לנחש , והגביע הוא כלי הנחוש ואני צריך לו . ואל תתמה שקצר בדבריו , שאף אם אמר בו לפי הכרעת הרשב"ם הי' עוד מקצר בדבריו, ואף כאן האיש אומר , הלא זה אשר ישתה אדוני בו , ולא הזכיר הגביע , אבל שניהם רמזו עליו אף שלא הזכירוהו בפירוש . ודברי האיש האומר הלא זה אשר ישתה אדני בו , גם הם מכריעים לבאורי , שאומר אם הי' גביע אחר לא דברתי דבר , כי כמה גביעים יש לאדוני , אבל זה הגביע ששותה ממנו ומנחש בו ועל ידו היה יודע להושיב אתכם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו , ואתם בעצמיכם הייתם תמהים על הדבר הזה , לכן הגביע הזה הוא יקר מאד ואין כמוהו בכל ארץ מצרים . ולפי באורנו ראוי לתרגמו הכתוב כאן . והוא נחש ינחש בו (אויס דעם ער וויזזאגט) , ולהלן הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני (וויסט איהר ניכט, דאס איין מאן , וויא איך, וויזזאגט) ? שבעיני נקרא צפנת פענח איש היודע כל הדברים הנעלמים : **(טז) ומה נצטדק**, כמו ובמה נצטדק: **עון** , עונש העון , כמו גדול עוני מנשוא (בראשית ד' י"ג) , עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז). אולי עלה במחשבתו ענין מכירת יוסף שכל האחים נתאחדו באותו העון, ודומה למה שאמרו בפעם ראשון איש אל רעהו אבל אשמים אנחנו (לעיל מ"ב כ"א) . אבל שם שדברו איש את רעהו הזכירו את החטא בלשון עברי וחשבו שיוסף אינו מבינם , אבל כאן שיהודה מדבר עם יוסף לא הי' יכול להזכיר את החטא ואמר סתם את עון עבדיך . ואין טענה מן גם אשר נמצא הגביע בידו והרי בנימין לא אשם במכירת יוסף , שהיתה דעתו מטורפת עליו ודבר כאיש נדהם , כאשר יפה כיון המבאר לנת"הס :

ויגש

(יח) כי כמוך כ פרעה, אין זה נתינת טעם , אבל כי משמש בלשון אע"פ , ואומר הרשיני לדבר לפניך אע"פ שחשוב גדול אתה כפרעה , והדומה לו וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כ"ה י"א) , ענינו סלח לעוני אע"פ שרב הוא : **(לד) פן אראה ברע**, אמר כן להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל הימים (הרמב"ן) . ואחריו נמשך הרמב"מ; ותרגם ברע (דען קוממער) , ואולם אחרי שאמר והי' כראותו כי אין הנער ומת , הנה תחת להוסיף את המאמר לבסוף, כדרך כל יודע לכלכל דבריו , הוא מחלישו , שאינו מדבר כ"א מיגון ואנחת האב שאפשר לנחמו . ולכן הנראה שכונתו פן אראה ברע אשר ימצא את אביו שימות מצר אם הנער איננו אתי , וראוי א"כ לתרגמו (דאז אונגליק) :

מה (א) להתאפק , עצמו שלא לבכות , לכן קרא להוציא כל איש מעליו ואין בכי' זו דומה לשתי בכיות הראשונות , שהבכיות משונות זו מזו . לפעמים נכמרו רחמי לב האדם ונוזלים דמעות מעיניו אבל הוא שותק , ולפעמים הוא מרים קולו צועק ובוכה , והנה הבכי' הראשונה היא מסבת החמלה שמצטער בצרת חבירו , והבכיה השניה היא מסבת ההפסד , בוכה על צרת עצמו , או שהספיד , או שהוא קרוב להפסד אשת חיקו או בנו או אביו אשר אהב , לכן אמר הוציאו כל איש מעלי , כי מה יועיל לבכות בחדרו שהרי המצריים ישמעו את קולו , והעד על זה שאמר ויתן את קולו בבכי מה שלא נאמר בשתי בכיות הראשונות: **(ג) העוד אבי חי** , שאתיות דברי יהודה פן אראה ברע החריד את דמיונו ונדמה לו כאילו אביו הוא בסכנה למות , ולזה היתה פתיחת דבריו העוד אבי חי : **(יא) פן תורש**, שהי' חס על ממון של אביו : **(יד) ויבך**, זהו בכיה של אהבה ושמחה שזוכה לראות פניו , ואף בכיה זו היא בלי הרמת קול . וכן ויבך עליהם אחר שנשקם והתחיל לאהוב אותם בכה מחמת אהבה ושמחה : **(טז) והקול נשמע בית פרעה**, עי' ברש"י, ולדעתי לא דקדק רש"י על ההבדל בין קל לנפעל אלא על דבר הנשמע כאן ועל הנשמע למעלה, שלמעלה לא נשמע אלא קול בכית יוסף , ולא הי' נודע על מה הוא בוכה , כי לא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו (לעיל פסוק א') , וקול הבכי לא הי' הולך ומגיע אל בית פרעה , שהמלך ומשנהו לא היו דרים בהיכל אחד , והבכי' איננה נשמעת כ"א עד החצר החיצונה של היכל יוסף כמו שאמרנו למעלה (בפסוק א'). ועל כרחך לומר שבית פרעה האמור למעלה , הם אנשי בית פרעה שהיו שם עם שאר מצריים , אבל כאן הוא קול המאמר , שבאו אחי יוסף , וזה הקול הי' הולך ומגיע אל בית פרעה מתם שנשמע איש מפי איש עד שבאה הבשורה אל אזני פרעה: **(יח) חלב הארץ** , כמו חלב חטים תשביעך (תהלים קמ"ז י"ד) , ענינו מבחר המעדנים: **(כז) וירא את העגלות** , בכל הדברים שדברו אליו פה לפה , כלומר שמח ואינו שמח , כי לא האמין עוד לשמועתם שהיו

בעיניו כמתעתעים, עד שראה את העגלות אשר שלח יוסף, שעגלות המלך היו משונות בהוד ויופי מכל שאר עגלות של נכבדי ארץ, אז האמין ותחי רוחו. זהו עומק פשוטו של המקראות:

מו (ג) **אל תירא**, יתכן שיירא לרדת מצרים, והתחרט על אמרו מרוב שמחה אלכה ואראנו בטרם אמות, לפי שזכר הנבואה, כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, וחשב שנתגלגל הדבר שיקויים בו ועבדום וענו אותם, לכן אמר השם אל תירא, שהגזרה אינו חלה לא עליך ולא על יוסף אהובך: (ד) **אעלך**, אם תרצה למות בארץ כנען: **ויוסף ישית ידו**, אם תרצה למות במצרים, והוי"ו של ויוסף היא וי"ו מחלקת: (כט) **לקראת ישראל**, כל מקום שאתה מוצא גדולתו שם תמצא שם ישראל, שם הגאות והנכבד, וכן בפסוק הסמוך ויאמר ישראל, הכו מה שאמרנו למעלה (ל"ה פסוק יו"ד): **ויבך**, יוסף לפי פשוטו של מקרא, וכן הדעת מכרעת. ואין מקום לטענת הרמב"ן, שאין הדמעה מצויה אצל הבחור המולך, שכבר ידענו שיוסף מלך מגנו הי' נוח לבכות, וכמה פעמים מצינו שבכה, ואם כראותו בנימין אחר ויבא החדרה ויבך שמה (לעיל מ"ג ל"ד), על"כ שיבכה מתוך אהבה ושמחה בעת שזכה לראות פני אביו הזקן עודנו חי: (לד) **ואמרתם אנשי מקנה**, חשש שע"י כן תתרבה הקנאה בלב חורי הארץ כאשר יראו שאנשים מארץ נכרים הבאים לגור בתוכם יגדלו על ראשם, לכן רצה שישבו בארץ גשן הרחק מחצר המלך וממעונות הסרים ונגידי ארץ כדי שלא יתקנאו בם:

מז (ז) **ויברך יעקב**, הנראה שאין זה שאילת שלום כדעת רש"י, ואינו ברכה ממש לברכו בעושר ונכסים וכבוד, כדברי הרמב"ן, אבל הוא מענין תודה על הכבוד שעשה ליוסף בנו ועל כל הטובה אשר הוא עושה עמו ועל כל ביתו. וכן ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח' יו"ד), ברכי נפשי (תהלים ק"ד א'), ברכו את ה' (שם קל"ד א') ודומיהם, שאינם שאילת שלום ולא ברכה ממש, כ"א שבח ותודה. והדרך הנאות הוא לתת תודה למטיבו בבואו לפניו ובצאתו מתנו, וכן עשה יעקב, והו טעם של ויברך יעקב השני (להלן בפסוק יו"ד), ומן הראוי לתרגמו (ער דאנקטע): (כב) **על כן לא מכרו**, ללמדנו בא, שהיו פיטרים את עצמם מן החומש, כי זה דרכם לפרוק מעליהם עול הנדור:

ויחי

מח (ה) **ואני בבאי מפדן**, איך יחובר המאמר הזה עם מה שאמר למעלה אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. והנראה שלא לחנם אמר אפרים תחלה ואח"כ מנשה, והרי מנשה הי' הבכור, אלא שהי' לו טינה בלבו על שם מנשה, שקרא אותו יוסף בעבור אמרו כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (לעיל מ"א נ"א), והתרעם עליו כל שבע עשרה שנים ששכח את בית אביו אחרי היות לאדון ומושל בכל ארץ מצרים אבל עשה כאלו לא הרגיש בדבר ושתק שלא להרגיזו, עד סמוך למיתתו, ואף גם עתה לא התאונן על זה בפירוש אבל בדרך רמז, אמר ואני, כלומר ואולם אני איני כן אבל זוכר אני עד לאת נפשי את אמך רחל ונהנה ומתאונן אני על שלא יכולתי לקבור אותה במערת המכפלה: (כב) **ואני נתתי לך**, הוי"ו של ואני גם היא מתגברת המאמר אל מה שאמר בתחלה הנה אנכי מת, כלומר אין אנכי מת ככפוי טובה, אבל נתתי לך שכם אחד על אחיך, שזוכר אני את כל הטובה אשר עשית עמדי ועם אחיך וכל ביתי:

מט (י) **לא יסור שבט**, במקראות הללו דבו הפירושים כמו רבו, והזמרנו לחוות גם דעתנו בבאור ענינם. והיא שמלת שבט תורה על מטה המלך, לשבט מושלים (ישעי' י"ד ה'), ועל עט הסופר, תופשים בשבט סופר (שופטים ה' י"ד). והנה אמר שיהודה לא יסורו חכמים וסופרים להפיץ בינה ותושיה בקרב ישראל, ולא שיהי' לו מלוכה וממשלה, שהרי המלך הראשון שמלך על ישראל הי' איש ימיני. גם לא אמרה התורה מבני שבט יהודה תשים עליך מלך, אבל מקרב אחיך תשים עליך מלך (דברים י"ז ט"ו). ועוד איך יאמר לא יסור המלוכה מיהודה, והרי אנחנו מפוזרים ומפורדים בכל הארצות, ואין לנו לא ארץ אחוזה ולא מלך, אבל הענין הוא, שיהיו תמיד בקרב שבט יהודה חכמים וסופרים יודעים דת ודין ולהנהיג בדברי חכמתם את העם הזה ומחוקק מבין רגליו, שאין בין מחוקק לסופר, אלא שהמחוקק הוא חורת בעט ברזל על לוח אבן או נחשת מה שהחכם כותב בשבט סופר, והענין הזה יהי' נהוג אחרי מות יהושע בכל ימי השופטים עד כי יבא שילה, הוא שמואל הנביא, כי בשילה התפללה חנה ושאלה שמואל מעם ה' והוא נתן לה את שאלתה כמו שנאמר ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו (ש"א א' י"ז), ובשילה נגדל שמואל ויהי' משרת את ה' לפני עלי (שם ב' א'), ובשילה נגלו אליו האלהים כמה פעמים, כי אחרי אשר אמר לו הנה אנכי עשה דבר בישראל (שם שם י"א), הוסיף להגלות אליו, כאמור ויסף ה' להראה בשלה כי נגלה ה' אל שמואל בשלו. (שם שם כ"א), וא"כ שילה הוא שמואל, ואמר עד כי יבוא שמואל, ולו יקהת עמים, שיתקבצו אליו כל שבטי ישראל לשים עליהם מלך כמו שנאמר ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה, ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך (שם ח' ד' ה'), ומאז והלאה היתה מלוכה בישראל, לא קודם, ואל תתמה שמלת עמים תורה על השבטים, שהרי אומר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל (להלן פסוק ט"ז): (יח) **לישועתך**, אולי שהציור מן הנחש האורב עלי דרך ונושך עקבי סוס ויפל רוכבו אחור פעל בנפשו מאוד והעלה על רוחו ענין יצר הרע והתשוקה הגרועה הרובצת לפתח האדם ואורבת לו לנשכו ולהכשילו עד שנופל הרוכב והיא הנשמה המנהגת את מעשי הגוף, שהדבר דומה מכל צד לנחש ושפיפון על ארח, ומעשה נחש הקדמוני יוכיח, ומתהלוכות הנפש, שבענינים הדומים אחד מהם מושך את האחר בזכרונה, והנה ע"י כן, התמרמר בלבו על חטאיו, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ולכן התפלל לישועתך קויתי ה', כלומר אתה תושיעני ותצילני מן עונש חטאי:

הכורם ויחי.

נ (כ) ואתם חשבתם, איך הזכיר שחשבו עליו רעה באותו הזמן שהוא רוצה לפייסם ולדבר על לבם? ומהו הוראת הוי"ו? לכן נראה שכן דבר עמהם, התחת אלהים אני, היש ביד אדם לעשות דבר נגד רצון השם? הלא תדעו ואתם, כלומר אם אתם חשבתם עלי רעה, אינני אומר שחשבתם באמת, אבל אם חשבתם עלי רעה, אלהים חשבה לטובה, כן אם אחשוב עליכם רעה הוא יהפכה לטובה ולכן אל תיראו:
(כו) וימת יוסף, במיתת יעקב נאמר ויבכו אתו מצרים שבעים יום (לעיל נ'), ובמיתת יוסף אין איש מאנשי מצרים בכה עליו, ולא הספידו אותו, ונראה שברבות הימים ושכחו כל הטובות שעשה יוסף למצרים אולי נהפכו לו לאויבים, וכל זמן שהי' חי מוכרחים היו לכבדו מפני שפרעה אהבו, אבל כשמת ונסתלקה מהם אימת המלכות, אז הלך כל איש לדרכו ואין אחד מהם התאבל עליו, ואולי שמחו על מותו, שמעתה יכולו להציר את אחיו ובניהם, אשר נתקנאו בם, ועכ"ז המתינו עד שקם מלך חדש, אשר גם הוא לא ידע את יוסף, אז התחילו להרע לעם ישראל:

הסלת ספר בראשית

אנקינדיגונג.

וויר עמפפעהלען דען געעהרטען פרענומעראנטען דיעזער אויסגאבע נאך איננבעזאנדערע פאלגענדע ווערקע אונזערעס פערלאגעס:

נ"ך (נביאים וכתובים) מכתבי קדש, עם תרגום אשכנזי, באור ופירש"י עם הגהות מלות בלע"ז הנמצאות בו וכו' — וועלכע מיט דיעזען חומשים צוזאממען דיא גאנצע היילינגע שריפט אין איינעם פאללשטענדיגען ווערקע אויספאססען, דאס קיינעם יידישען הויספאטער פעהלען זאללטע. — דאס פאפיר איזט גוט אונד דויערהאפט, דער דרוק קארעקט אונד דייטליך, דער פרייז פערהעלטניסמעסיג ביללינג; 13 מייסט שטארקע בענדע, פיר 14 .fl, דיא נאך צודעם טהיילווייזע ערלעגען קאן, וואדורך זיך זעלבסט וועניג בעמיטטעלטע דאז ווערק לייכט אנשאפפען קעננען.

אויסער דיעזער גראססען נ"ך אויסגאבע עמפפעהלען וויר נאך

אלס צום אונטערריכט זעהר געאייגנעט דורך קארעקטען גראססען דרוק אונד איינע געטרייע איבערזעטצונג זא וויא דורך בייאשפיעללאס ביללינגען פרייז,

1. נ"ך מיט איבערזעטצונג אין יידיש־דייטשען שאנען מרובע־אותיות 10 בענדע נור 6 fl.

2. נ"ך דיעזעלבען מיט דער איבערזעטצונג אין דייטשען לעטטערן 10 בענדע — 6 fl.

3. נ"ך דער טעקסט אלליין אהנע איבערזעטצונג 4 דיקע בענדע — 3 fl. פערנער

עס קעממט דער באגען נור אויף 1 fr. צו שטעהען!

פיר בעזיטצער עלטערער אויסגאבען דער **נתיבות השלום**

האבען וויר דען קאממענטאר דעס פראפעססאר ה כמ ר' **שמואל דוד לוצאטו.**

ה מ ש ת ד ל

בעזאנדערס אנגעדרוקט, אונד קאסטעט רעדזעלבע קאמפלעט פיר אללע 5 בענדע נור 45 fr. C. M.

אויך איין עלטערעס ווערק, דאז אבער שטעטס ווערטהפאלל בלייבען ווירד קעננען וויר בעסטענס עמפפעהלען.

מבוא אל מקראי קודש

איינלייטונג אין דאז אלטע טעסטאמענט, נאך אייכהארנס גראסעם ווערקע, אים אויסצוגע בעארבייטעט אונד צוועקמעסיג איינגעריכטעט פאן יהודה **ליב בן זאב** ז"ל.

8. דרוק"פ נור 20 fr.

חקרי לב

היא מכתב להזכיר נגברות מרובר בו על עשרים וארבעה ספרי קדשנו , והדרך הנכון להגות בהם בנפש מימה ולב טהור , מאת החכם ה׳ מאיר הלוי לעטערים על נייר דרוק .15 fr. C. M

שפת יתר

(ערקלערונג דונקלער ביבעלשטעללען) מאת ה. כם הגדול ר׳ אברהם אבן עזרא ז״ל. חברו להציל א . רבינו **סעדיה גאון** מיד אדונים קשה, ובראש הספר הקדמה מפוארה, מא : החכם הר׳ מאיר הלוי לעטערים אין 12 על נייר וועלין דרוק .30 fr. C. M.

התלמוד בבלי

הוצאה חדשה, אשר כמוהו לא היתה עוד ביופיו ו הדרו,

אין גראס פאליא

עס פירש״י ותוספות ורבינו חננאל ופי׳ המשניות להרמב״ם ועם ההגהות של הרבנים הגאונים המפורסמים מוהר״ר **ישעיהו ברלין** זצוק״ל ומוהר״ר **אליהו ווילנא** זצוק״ל , וגם עם הגהות מחת הרבנים הגדולים המפורסמים מוהר״ר **מרדכי יפה** זצוק״ל **בעל הלבושים**, ומוהר״ר **וואלף באסקאוויטץ** זצוק״ל , והוספות והקונים מבעל **קרבן נתנאל ומעדני מלך** על **הראש** — ופסקי תוס׳ על דף ודף בתקונו , ונוסף כל מסכת הגהות מהרב החכם והחוקר מוה״ר **הרש חיות**, רב אב״ד דק״ק זאלקווא , נדפסים בשלשים וששה חלקים.

כ״ז חלקים כבר יצאו מ תחת מכבש הדפוס

ונוכלחים לקחת על דרך פרענומעראציאן אצל כל מוכרי ספרים כמו אצלינו, מחירו עד שנגמר כולו על נייר וועלין דרוק .50 fl. C. M על נייר וועלין פריים .65 fl. C. M.

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

וחמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן-מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר שמות

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und J. J. Busch.

זאת
התורה
אשר שם משה לפני
בני ישראל
שמות
Das II. Buch Moses.
WIEN 1846.
Franz Edl. von Schmid
& J.J. Busch.

יניח ד' שיטין פנויות בלא כתב ויתחיל מתחלת שיטה חמישית

א

א (א) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ (ב) רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ (ג) יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ (ה) וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ (ו) וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ (ז) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ

תולדות אהרן ובני ברכות ז', ה'. חולין ל"ג, ח':

(א) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס דיא נאך מצרים קאמען, מיט יעקב, יעדער מיט זיינען הויזלייטען, זינד זיא געקאממען: (ב) ראובן, שמעון, לוי אונד יהודה: (ג) יששכר, זבולן אונד בנימן: (ד) דן, נפתלי, גד אונד אשר: (ה) אללע פערזאָנען, דיא פאָן יעקב אבשטאממען, ווארען צוזאממען זיבענציג פערזאָנען; יוסף מיטגערעכנעט, דער אין מצרים וואר; (ו) יוסף שטארב, אונד אללע זיינע ברידער, אונד אללע מענשען דעסזעלבען צייטאלטערס: (ז) דיא קינדער ישראל'ס ווארען פרוכטבאר, האטטען פילע קינדער, פערמעהרטען זיך אונד וואורדען שטארק, אונגעמיין זעהר: זאָ דאס דאז לאנד פאָן איהנען פאָלל וואר:

תרגום אונקלוס

א (א) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ׃ (ב) רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ (ג) יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ (ה) וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם׃ (ו) וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא׃ (ז) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלָּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת

רש"י

א (א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבי' שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא [ישעיה מ' שמ"ר]: (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו. שהיו

באור

א (א) ואלה שמות, מפני שרוצה לפרש ובני ישראל פרו וישרצו וגו' הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים. ואחר מות דור ההוא פרו וישרצו. (הרש"בם): את יעקב, עם יעקב, כמו כרת ה' את אברם (בראשית ט"ו י"ח): וביתו. אנשי ביתו: (ב) ראובן. הזכיר תחלה בני הגבירות כסדר תולדותם ואח"כ בני השפחות כסדר תולדותם: (ה) ויוסף היה במצרים. אין צורך להודיע זאת פה כי כבר הוא נודע מפרשות הקודמות, רק בא להודיע שיוסף נחשב בכלל השבעים נפש, ושעולו ועם יוסף אשר היה במצרים, וכן מתורגם בל"א: (ז) וישרצו. יש שרשים שהם לפעמים עומדים ולפעמים יוצאים, כמו שרש שוב. ושב וקבצך (דברים ל' ב'), הוא עומד, ושב ה' אלהיך את שבותך (שם), יוצא, ואיש ישראל הפך (שופטים כ' מ"א), עומד, הפך לבם לשנא עמו (תהלים ק"ה כ"ה), יוצא, וכן שרש שרץ. ישרצו המים (בראשית א' כ'), יוצא, פרו וישרצו, הוא עומד, ופי' פרו הוא

(ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ (ט) וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ (י) הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃

תולדות אהרן ויקם ערובין נ"ג, א'. סוטה י"א, א': אשר ערובין שם: ויאמר סוטה שם: הבה שם שם: ונלחם שם שם:

(ח) עס קאם איין נייער קאֶניג צור רעגירונג איבער מצרים, דער דען יוסף ניכט געקאננט האט, (ט) ער שפראך צו זיינעם פאָלקע: דאז פאָלק דער קינדער ישראל'ס, ווירד אונז צו פיעל אונד צו מעכטיג: (י) וואָהלאן! וויר וואָללען איהם דורך ליסט בייקאָמען, עס מאָכטע זיך פערמעהרען ווען דען קריג ווערדען זאָללטע, זאָ קאָננטע דיזעס פאָלק צו אונזערן פיינדען איבערגעהען, אונד מיט אונז שטרייטען, אָדער אויס

רש"י

יולדת ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו [סוטה י"א]: אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע [כ"ב רא"כ]: (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו [ש"ר] ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל נדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת [ברש"י יש]): ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם ירשוה:

תרגום אונקלוס

אַרְעָא מִנְּהוֹן: (ח) וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵירַת יוֹסֵף: (ט) וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא: (י) הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנָּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל סַנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן

באור

הוולדה, כעץ יתן פריו. וענין השרצה הוא רוב הוולדה, כמו השרצים שהם לרוב: וירבו, כתב הרא"בע שלא היו מתים כדרך עם רב עכ"ל, ר"ל גם כי היו מתים מהם לא מתו רק מעט, ולא לערך ריבוים הגדול שבדרך זה נתרבו מאד: ויעצמו, פי' הרא"בע ז"ל שנעשו גופם היו חזקים: במאד מאד, הבי"ת נוסף כמו בראשונה כי נמצאנו בלא בי"ת דאשנה ישעו (במדבר ב' ט'): ותמלא הארץ אתם, ענינו נתמלאה מהם: (ט) עם בני ישראל, הרמב"ן ז"ל כתב שאינו סמוך רק הוא לתוספת באור עם שהם בני ישראל. והנה עם שנמצא לרוב מלת עם בפתח אף בלא סמיכות, פה נראה יותר לפרש שהוא סמוך, ויש לפרש בני ישראל על י"ב בני יעקב, וענינו עם של י"ב בני ישראל שנולדו ונתרבו מהם ונעשה לעם, וכן מתרגם בל"א: (י) הבה, לשון קריאה וזרוז, עיין בבאורנו לפרשת נח (בראשית י"א ג'), כי שם הארכנו בביאור התיבה הזאת: נתחכמה, נבקש דרך לערמה שלא ירגישו: לו, בעבורו, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג). וענין ההתחכמות הזה נראה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שלא ראה פרעה והנהי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם היא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה, אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל עליהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה, ואחר כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו אתם, והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש ילד יהודי ישליכהו ליאור ואם יצעק אבי

(יא) וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס: (יב) וְכַאֲשֶׁר

ת״א וישימו סס סס:

דעם לאנדע ציהען: (יא) מאן זעטצטע איבער דאסזעלבע בעאמטען דער פראהנריענסטע, אום עס דורך איהרע שווערע ארבייט צו אונטער־דריקקען; עס מוסטע דעם פרעה פארראטהסשטעדטע בויען, נעמליך פיתם אונד רעמסס: (יב) יע מעהר זיא עס

תרגום אונקלוס

אַרְעָא: (יא) וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחַנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרָא לְפַרְעֹה יָת פִּיתֹם וְיָת רַעְמְסֵס: (יב) וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תָּקְפִין וַעֲקַת

רש״י

(יא) עליו. על העם: מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו. וכן לך בא אל הסוכן הזה [ישעיה כ״ב] גזבר הממונה על האוצרות [ש״ר]: את פיתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין

באור

הולך אל המלך או אל שר העיר יאמר שיביא עדים ויענשו בו נקמה, וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים (בשנאתם ובקנאתם כטבע כל עם לקנא בעם אחר הבאים לגור בארצם בראותם כי ירבו) מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרים ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזירה (ולכן לא הוצרכה אמו לבקש תחבולה להצילו), וכשנולד משה (ג׳ שנים אחר לידת אהרן) כבר שנתבטלה, אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן, או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו, (למען לא יחשב לו לחרפה בין מלכי עמים לעשות חמס כזה חנם, או מיראתו פן יעמדו ישראל להלחם עמו. או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו ז״ל כי הבל התחכמות עליהם שלא יודע החמס, וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו ז״ל הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל ולא יצטרכו עוד לעשות במרמה עכ״ל עם קצת תוספת באור: תקראנה. תארענה ובא מלחמה שהוא ל׳ יחיד על תקראנה שהוא לשון רבים, כמו ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה׳ כ״ו) כ״כ הרשב״ם, והראב״ע ז״ל כתב כי חסר כאן שם הפועל, וענינו כי תקראנה קורות מלחמה, כמו וברך ולא אשיבנה (במדבר כ״ג כ׳), הראוי וברך ברכה, וברב יועצים תקום (משלי ט״ו כ״ב), הראוי תקום עצה, ודומיה׳, והרד״ק בשרשים שרש קרא כתב שר״ל מלחמה ותלחמה, ובשרש עוב כתב כי תקראנ׳ הוא עתיד לנסתרת עם כנוי נסתרת והכוונה כי תקרא לה מלחמה פירוש לעיר, וראוי להיות דגש בנו״ן כמשפטו בכנוים רק שהוקל: ונלחם בנו ועלה מן הארץ, לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו. (הרשב״ם), וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל, ויתכן לומר לפי המשמעות הענין שהוי״ו של ועלה היא וי״ו המחלקת במקום או. כמו ומכה אביו ואמו (שמות כ״א ט״ו), פי׳ או אמו, וענינו כאן ונלחם בנו וינצחנו, או אם לא ינצחנו, לפחות יהיה הנזק רב לנו, במה שיעלה מן הארץ הזאת אל ארץ אבותיו, ונאבד עבדים רבים. וכן מתורגם בל״א: (יא) מסים, שרשו מסס, והשם הנפרד ממנו מס. כמו היתה למס (איכה א׳ א׳), והוא על משקל פת, ששרשו פתת, והרבים פתים, כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב׳ ו׳), וענינו שמינה עליהם שרים מן המצרים לעבוד בהם עבודת המס: בסבלותם, ענינו כובד המשא ועניתו על הכתף: מסכנות. אוצרות. כמו לך בא אל הסכן הזה אל שבנא אשר על הבית (ישעיה כ״ב ט״ו), גזבר הממונה על האוצרות: רעמסס, בפתח העי״ן שם עיר, ואינה ארץ רעמסס שישבו בה בני ישראל שהוא שם מדינה, והעי״ן בשוא: (יב) וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ, בכל מה שמרבים ומגדילים עליהם הענוי כן גדל׳ יותר ויותר הצלחת רבוי׳, וירבה ויפרץ משמשים במקום בינוני, כי כן המשפט בלשון הקודש לשמש בעתיד במקום בינוני, ובפרט במקום שכוונ׳ המספר לספר על איזה מעשה שהתמיד זמן רב: ויקצו, קצו בחייהם כמו קצתי בחיי (בראשית כ״ז

יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ (יד) וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ (טו) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ (טז) וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן

תולדות אהרן ויעבדו סס סס: וימררו סס ע"ב: ויאמר סס סס: בילדכן סס סס:

תרגום אשכנזי

אבער אונטערדריקטען, דעסטאָ מעהר נאהם עס צו, אונד דעסטאָ מעהר ברייטעטע עס זיך אויס. עס ווארד איהנען אנגסט, וועגען דער קינדער ישראל'ס: (יג) דארויף טריבען דיא מצרים דיא קינדער ישראל'ס צור ארבייט אן, מיט שטרענגע: (יד) זיא מאכטען איהנען דאז לעבען ביטטער, דורך הארטע ארבייט, אין ליימען, אין ציגעלן, אונד איןאללערלייא ארבייט אויף דעם פעלדע, נעבסט אנדערן הויזארבייטען, וואָצו זיא דיאזעלבען אנגעטריבען: (טו) אויך זאגטע דער קאָניג פאָן מצרים צו דען עברישען העבאממען וואָפאָן דיא איינע שפרה אונד דיא אנדערע פועה געהייסען: (טז) ער שפראך נעמליך: ווען

רש"י

לב לענו' כן לב הקב"ה להרבות ולהפרין: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקוצו. קצו בחייהם. [ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם וק"ל]. ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם: (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: (טו) למילדות. הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: שפרה.

תרגום אונקלוס

לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ: (יד) וְאַמְרָרוּ יַת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִיבְנֵי וּבְכָל פּוּלְחָנָא בְּחַקְלָא יַת כָּל פּוּלְחַנְהוֹן דִּי אַפְלָחוּ בְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ: (טו) וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא יְהוּדָיָתָא דְּשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה: (טז) וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן

באור

מ"ו): (יג) בפרך, בקושי, והוא ל' שבור, ובמשנ' אלפנו מפרכין באגוזי', שהיא נפרכת בצפורן, ור"ל בעבודה המשברת את הגוף: (יד) ובכל עבודה בשדה, חריש וקציר: את כל עבודתם. עם כל עבדתם: אשר עבדו בהם. בתוך העיר (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א: עבדו. השרש עבד בניינו הקל ישמש על העובד ועל הנעבד, רק יש הבדל ביניהם, כי הנעבד קשור עם בי"ת, בין שהבי"ת לפני השרש עבד כמו לעלם בהם תעבדו (ויקרא כ"ה מ"ו), ובין לאחריו כמו לא תעבד בו (שם ל"ט), והעובד קשור עם מלת את בין לפניו כמו אותו תעבד (דברים י' כ'), ואת אחיך תעבד (בראשית כ"ז מ'), ובין לאחריו כמו עבדו את כדרלעמר (שם י"ד ד'), א"כ תאמר על העבד עובד אותו ותאמר על האדון עובד בו, ולפי שמלת את תחסר לפעמים, לכן גם בשרש עבד אף אם תחסר מלת את יורה על העובד רק שלא יהא קשור עם בי"ת כמו ועבדתם אלהים אחרים (דברים י"א ט"ז), ולפעמים תשמש הבי"ת שאחריו במקום בעבור ואז יורה השרש הזה על העובד כמו ויעבוד ישראל באשה (הושע י"ב י"ג), פי' בעבור האשה: (טו) העברית, בני ישראל נקראו עברים לפי שראש יחוסם ולמונתם שהוא אברהם, היה מעבר הנהר כמ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ"ד ב'): (טז) האבנים, מושב האשה היולדת, ונקרא ב"כ משבר, ולדעת הרלב"ג ז"ל שרשו אבן, ולדעת רבי יהודה בן קריש שרשו

אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא

ת"א אם בן שם י"ג, ח':

איהר דען עברישען ווייבערן אין דער געבורט בייאשטעהט, זאָ זאָללט איהר אויף דעם קרייסשטוהל אכט האבען; ווען עס איין זאָהן איזט זאָ זאָללט איהר איהן אומברינגען. איזט עס אבער איינע טאָכטער,

תרגום אונקלוס

מוֹלְדָן יָת יְהוּדְיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלוּן

רש"י

יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. מרים. על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה [שם]. פועה. לשון צעקה. כמו כיולדה אפעה [ישעיה מ"ב]: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קוראו משבר. וכמוהו עושה מלאכה על האבנים [ירמיה י"ח]. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע

באור

בנה מגזרת בנים והאל"ף נוסף כמו מי אפסים (יחזקאל מ"ז ג'), וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש אבן וז"ל וראיתן על האבנים, מקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר אבל המלה הזאת נגזרה מן בן ובנים והאל"ף נוספת, ולפי דעתי כי וראיתן על האבנים הוא הרחם ונקר' אבנים על שם הבנים וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדה וחבליה ונקרא אבנים בלשון שני' לענין הצירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדל' עכ"ל. והמתן אתו, בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה, (הראב"ע ז"ל). וזהו מכוון לפי' הרמב"ן ז"ל, שהבאתי למעלה, ומלת והמתן שרשה מות מנחי העי"ן וראוי להיות וַהֲמַתֶּן כמו הֲשִׁבֹתֶן או וַהֲמִיתוֹתֶן כמו הֲשִׁיבוֹתֶן כי שני גופי המדבר בעדו וארבעה גופי הנוכח יבואו בבנין הפעיל מנחי העי"ן על שני המשקלים האלו, רק לקושי פגישת שתי תווי"ן חסרו האחת והבליעוה בדגש שבשניה, והמ"ם ראויה להיות בפתח ובאה בחירק ע"מ אנכי יְלִדְתִּיהוּ (במדבר י"א י"ב), וִירִשְׁתֶּם אתה (דברים י"א ל"א), הראוי יְלַדְתִּיהוּ וִירַשְׁתֶּם: וחיה, טעמו למעלה, כמו מן ישב ישבה, מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חיה, אבל ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהלת ו' ו') טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה. (הרשב"ם ז"ל), ור"ל שיש בענין חיים שני שרשים, האחד חיי מהכפולים שהעבר ממנו לזכר נסתר חַי בחסרון עי"ן הפעל ע"מ תַּם סַב משרשים תמם סבב, ולנסתרת חָיָה וראוי להיות חַיָּה ע"מ תַּמָּה סַבָּה, וכתב הרד"ק בשרשים שהיו"ד ראויה להדגש, ולא כתב שנה על נפילת הדגש ממלה זאת, ובמכלול (דפוס קטן דף קס"ד ע"א) כתב שנה לזה כי ז"ל שם ומלת וחיה נרפית שהיתה ראויה להדגש, וכן כי חיות הנה שלא להתערב עם חיות השדה עכ"ל, אמנם לפי דבריו מדוע לא חשש בעל הלשון במלת כעת חַיָּה (בראשית י"ח י'), שלא תתערב עם חית השד', ונ"ל לפי שמצאנו אף באותיות המקבלות דגש שלפעמים יפול מהם הדגש ויושלם בנקודת האות שלפניה כמו ואביכן הֵחֶל בי (בראשית ל"א ז'), ששרשו התל, והוא עבר מבנין פִּעֵל והראוי הִתֵּל (לדעת המדקדקים. אמנם לא כן דעתי, כמ"ש בפרשת ויצא (שם) ע"ש). וכן אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה), הראוי הַתֵּל, כן במלת חיה נשלם הדגש שביו"ד בפתח החי"ת ונעשה קמץ, ויש עוד שרש חיה מנחי למ"ד ה"א שממנו לנסתר חָיָה ולנסתרת חָיְתָה, ודעת הרשב"ם ז"ל שמלת וְחָיָה שבכאן היא מהכפולים שאם היתה מנחי למ"ד ה"א תהיה פה זרות כפולה. האחת חסרון התי"ו המורה לנסתרת וראוי להיות וחיתה, והב' נגינת המלה שהיא מלעיל בעבר כדינה בכפולים תַּמָּה סַבָּה (כי וחיה פה הוא עבר אלא שהוי"ו הקמוצה מהפכתו לעתיד), ולא כן בנחי למ"ד ה"א בָּנָה פָּנָה שהם מלרע

וָחָיָה׃ (יז) וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ שני (יח) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ (יט) וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי

תולדות אהרן ותיראן שם י"ח, נ': ותאמרן שם שם:

זאָ מאג זיא לעבען בלייבען: (יז) דיא העבאממעי אבער פֿירכטעטען גאָטט: אונד טהאטען ניכט זאָ, וויא איהנען דער קאָניג פֿאָן מצרים געזאגט האטטע: זאָנדערן ערהילטען דיא קינדער אם לעבען. (יח) דער קאָניג פֿאָן מצרים ליס דיא העבאממען רופֿען, אונד שפראך צו איהנען: ווארום האבט איהר דיזעס געטהאן, אונד האבט דיא קינדער בייא לעבען ערהאלטען? (יט) דיא העבאממען שפראבען צו פרעה; וויל דיא עברישען ווייבער

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּימִינַהּ: (יז) וּדְחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדָא כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּימָא יַת בְּנַיָּא: (יח) וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵין עֲבַדְתִּין יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֵּימְתּוּן יַת בְּנַיָּא: (יט) וַאֲמָרָא חַיָּתָא

רש"י

אותם: וחיה. ותחיה: (יח) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון [סוטה שם] תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתן לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמש' לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם. כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות

באור

אף בעבר, וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש חיי ובמכלול (דפוס קטן דף קס"ד ע"א), שהיא מהכפולים (עיין בקונטרס עלים לתרופה, כי שם הארכתי בטענות נגד הרא"בע ור"י חיוג. החולקים על זה וצריך להוסיף שם בדף ב' ע"ב שורה כ"ב אחר מלת שבת מלת בשלהים. ושם שורה כ"ז קודם מלת אמנם, ויהיה חָיָה על משקל אָיָה־דָיָה): (יז) ותראן, בנו"ן הנקב' לבד

והאל"ף נחה ושרשו ירא, ולכן התי"ו בחירק תוסף יו"ד. אבל ותראנו שרשו ראה והתי"ו בחירק קטן: ותחיין, הראשון לנסתרות, והשני לנמצאות, כי ב' הבנינים שוים בלשון עברי: (יח) מדוע עשיתן הדבר הזה, הרא"בע ז"ל פי' כי איננו שאלה כי אין התנצלות לעובר דבר המלך, רק הוא בדרך מאמר לומר בני מות אתן בעבור שעשיתן הדבר הזה, ולכן גם הם לא ראו לתת סבה על עשותן זאת רק השיבו לא עברנו על מצותיך עכ"ד. אך מלת מדוע לא תסבול פירושו כי תורה על שאלת טעם וסבה, גם מתשובתן שהתחילו במלת כי, אשר תורה על נתינת סבה על עברן דבר המלך לא נראה כן. לכן נ"ל לפי שלא היתה גזירה מוחלטת ומפורסמת מאת המלך להמית הילדים, רק בסתר לוה כן למילדות שתמיתום בעת צאתם מרחם אמותם, באופן שגם אמותם לא ירגישו שהמיתום ביד, אולם אם ישגיחו על הילד, האם או בני הבית, לא היה רצון המלך שימיתום לעיניהם, כי בוש לעשות חמס כזה בפרסום, כדברי הרמב"ן ז"ל אשר העתקתי למעלה, ולכן כאשר נודע למלך שלא הומתו הילדים, לא נאמר ויקצוף עליהן מלך מצרים, כראוי להיות בעברן על דברו, כלשון הרגיל במקרא, כי אם קרא להן, ושאל מהן הסבה, מדוע לא המיתו את הילדים, אם היה זה בעבור שהשגיחו עליהן, ונשתמרו מהן, ורצה לעמוד על הדבר, מי גלה לבני ישראל סוד המלך שאמר בסתר למילדות, והמה בחכמה השיבו ואמרו כי באמת לא נודע להם דבר המלך, ולא ידעו להשמר מזה, רק לפי שהעב' בטבעם בריאות, ובטרם באנו אליה' כבר ילדו, ונראה לכל שהוא ילד חי, ולא רצינו עוד להמיתו לעיני

לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו: (כ) וייטב אלהים למילדת וירב העם ויעצמו מאד: (כא) ויהי כי יראו המילדת את האלהים

ת"א ויהי שם י"ג, ח':

ניכט וויא דיא מצרישען זינר; זיא זינד לעבהאפט. בעפאָר נאָך דיא העב- אממע צו איהנעןקאָממט, האבען זיא שאָן געבאָרען: (כ) גאָטט ליס עס דען העבאממען וואָהלגעהען: דאז פאָלק פערמעהרטע זיך, זיא וואורדען שטארק: (כא) אלם נון דיא העב- אממען גאָטט פירכטע-

תרגום אונקלוס

לפרעה ארי לא כנשיא מצריתא יהודיתא ארי חכימן אינון עד לא עלת לותהן חייתא ילדן: (כ) ואוטיב יי לחייתא וסגי עמא ותקיפו לחדא: (כא) והוה כד דחילא חייתא מן קדם יי

רש"י

חייתא. ולדותיכו דלשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות [סוטה שם]. והיכן משולות לחיות גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתי' מה אמך לביאה [יחזקאל י"ט]: (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסוד ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בצי"רי שהוא קמ"ץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. וירב בבת יהודה [איכה ב']. הרבה תאניה וכן ויגל את השארית [ד"ה ב' ל"ו]. דנבוזאדן הגלה את השארית. ויפן זנב אל זנב [שופטים ט"ו] הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחי"רק. כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה גלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב ויירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקורין בתים. כמ"ש ויבן

באור

הכל. כי זהו נגד לאונק: (יט) חיות, שם תאר מענין חיים ודגש היו"ד כפול ונשלם בקמץ שבחי"ת כמו מלת וחיה. ולדעת רבי יהודה והראב"ע ז"ל בא כמשפטו מן חיה חיות כמו מן בלה דוה בלות דוות. ופי' הראב"ע ז"ל כי כח חיים יש להן: (כ) וייטב, שרשו יטב, והוא מבנין הפעיל, כי שרשי נח פ"א יו"ד יבואו על ב' דרכים בבנין הקל והפעיל, בקצתם יבא האית"ן בקל בצירי להמשיך יו"ד השרש כמו ארד ארע, ובהפעיל בחולם מוסף וי"ו תמור' היו"ד להבדילם מבנין הקל כמו אוריד אודיע, ובקצתם יבוא האית"ן בקל בחיר"ק מוסף יו"ד כמו ייטב לי בעבורך (בראשית י"ב י"ג), ואז בהפעיל האית"ן בצירי מוסף יו"ד השרש: וירב העם ויעצמו מאד, מלת עם לפעמים לשון רבים, ולפעמים לשון יחיד, כמשפט השמות הכוללים, ובאו כאן שניהם וירב ויעצמו: (כא) יראו המילדת את האלהים, ז"ל המתרגם האשכנזי, כל יראה שאחריו מפני, הוראתה יראת הנזק והצער שיבא לירא מאת הירוא, והיא אימת האדון על עבדו, והגבור על החלש, בל"א (פורכט). ואולם עם מלת את הונחתה על הרוב להורות יראת המעלה והכבוד, כמו יראת האב על בנו והרב על תלמידו, בל"א (עהרפורכט), ואין צורך למה שכתב הראב"ע ז"ל בזה, כי יראת האלהים היא יראת ההתרוממות והגדולה, ותבא תמיד עם מלת את, ואף שהירוא איננו מקבל הפעולה מן הירא, אין לחוש לזה לפי טבע הלשון, ומה יענה במלת אהבה, הנאמרת על שם ב"ה, אף שהנאהב גם הוא איננו פעול מן האוהב (והרב המחבר החכם בעל יין לבנון האריך לבאר ההבדל שבין היראה מפני הדבר, ויראת הדבר, ע"ש) עכ"ל: ויעש להם בתים, הרשב"ם ז"ל פי' שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו לעבריו'

ויעש להם בתים: (כב) ויצו פרעה לכל־עמו לאמר כל־הבן הילוד היארה תשליכהו וכל־הבת תחיון: פ

ב (א) וילך איש מבית לוי ויקח את־בת־לוי: (ב) ותהר האשה ותלד בן

טען, אונד גאָטט נייע הייזער אין דער נאציאָן ענטשטעהען ליס; (כב) דא געבאָט פרעה זיינעם גאנצען פֿאָלקע: יעדען נייאגעבאָרנען זאהן, זאָללט איהר אין דען פֿלוס ווערפֿען, יעדע טאָכטער אבער לעבען לאססען:

ב (א) פֿאָר אייניגער צייט גינג איין מאן אוים דעם הויזע לוי, אונד נאהם איינע טאָכטער לוי'ס: (ב) דיא פֿרויא ווארד יעטצט שוואנגער, געבאר איי־

תולדות אהרן כל הבן סוטה י"ב, א', ב', ב'. סנהדרין ק"א, ב': וילך סוטה י"ב, א'. ב"ב קי"ט ב': ותהר סוטה שם:

רש"י

את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה [שם]: (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר. יום שנולד משה אמרו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה:

ב (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה שפרע' גזר על הזכרי' ואתה ג"כ על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעבר' ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא.

תרגום אונקלוס

ועבד להן בתין: (כב) ופקיד פרעה לכל עמיה למימר כל ברא דיתיליד ליהודאי בנהרא תרמוניה וכל ברתא תקיימון:

ב (א) ואזל גברא מדבית לוי ונסיב ית ברתא דלוי: (ב) ועדיאת אתתא וילידת בר וחזת יתיה ארי טב הוא ואטמרתיה

באור

הילדות, ולא ידעתי לאיזה צורך עשה זאת, אם בעבור עצתו בהיותן הולכות, עאכ"ו בהמנען מלכת, ואם יפרש שדרך עונש עשה להן זאת, הנה העיקר חסר מן הספר, ועוד שלפי משמעו' הכתוב נראה שקיבל התנצלותן ומדוע יענים אותן, גם מליצת הלשון ויעש להם בתים לא תסבול פירושו, ורש"י והראב"ע ז"ל פירשו לשבח, ששכר הוא להן מאת האלהים אשר יראתן אותו, ושב על וייטב אלהים למילדת, והטובה היא שהרבה מהן משפחות היוצאות מהן, כי מצאנו המליצה הזאת נאמרת על הטובה ההיא כמו כי בית יעשה לך ה' (שמואל ב' ז' י"א), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש בית, ודבריהם נכונים, רק שאין חיבור וקישור לפסוק זה עם מה שלפניו ושלאחריו, ומדוע בא באמצע המאמר וירב העם ויעצמו מאד, גם לכל הפירושים לא תתישב מלת להם וראוי לומר להן בכנוי הנקבות, אולם לדעת המתרגם האשכנזי פסוק זה מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וירב העם ויעצמו מאד, ויהי כי יראו המילד' את האלהים, ויעש (וכי עשה האלהים) להם (לעם הנזכר בפסוק הקודם) בתים (משפחות רבות, וכשראה פרעה שלא נתקיימה עצתו, אז) ויצו פרעה לכל עמו לאמר (תחבולה אחרת להמעיטם, והיא) כל הבן הילוד וגו', והוי"ו של ויצו היא וי"ו המהפך לתשובת התנאי, כמו שבארנו פעמים רבות: (כב) הילוד, שם תאר לנולד כמו (גבור שכור):

ב (א) וילך, על המעורר ומזמין עצמו לדבר יאמר הכתוב שהלך לעשותו, כמו וילך ראובן וישכב את בלהה (בראשית ל"ה כ"ב), וילך משה וידבר (דברים ל"א א'), וילך ויקח את גמר בת דבלים (הושע א' ג'), לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ז), לכו ונהרגהו (שם ל"ז כ'), וכן זה, כ"כ הרמב"ן ז"ל: איש מבית לוי, זה עמרם כמו שמפורש במקו' אחר,

וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃ (ג) וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ (ד) וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־

ת״א ותרא סוטה שם, מנחות כ״ג, ב׳: ולא סוטה שם: ותתצב מגלה י״ד א׳. סוטה י״ב, ב׳:

נען זאָהן. אלס זיא איהן זאה, דאס ער וואָהלגע־בילדעט וואר, פֿערבארג זיא איהן דרייא מאָנאטע: (ג) לענגער אבער קאָננ־טע זיא איהן ניכט פֿער־בערגען, דא נאהם זיא פֿיר איהן איין קעסטכען אויס בינזען, בעקלעבטע עס מיט לײם אונד פעך לעגטע דאז קינד היניין, אונד זעטצטע עס אין דאז ראָהריכט, אם או־פֿער דעס פֿלוססעס: (ד) זיינע שוועסטער שטעללטע זיך פֿאָן פֿערנע: אום צו וויססען, וואס איהם ווידערפֿאה־

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא יַרְחִין׃ (ג) וְלָא יְכֵילַת עוֹד לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסִיבַת לֵיהּ תֵּבוּתָא דְגוֹמָא וַחֲפָתַהּ בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעֲרָא עַל כֵּיף נַהְרָא׃ (ד) וְאִתְעַתְּדַת אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק

רש״י

כשנולד נתמלא הבית כלו אורה [סוטה שם]: ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזיר׳ והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז׳ יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט׳: גמא. גמי בלשון משנה ובלע״ז יונ״קו jonc, (בינזען) רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה:

באור

ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה (לקמן ו׳ כ׳). ולא הזכיר הכתוב לא שם האיש. ולא שם אשתו. כי רצה לקצר עד לדת המושיע, אחר כן יזכיר גם יחוס ג׳ השבטים ראובן ושמעון בעבורו (לקמן סי׳ ו׳), ועל דרך הפשט אין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה קודם גזרת פרעה, וילדה מרים ואהרן, ואחר כן גזר פרעה לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, ותלד הבן הטוב הזה, וכן מתורגם בל״א: (ב) כי טוב הוא, מלת טוב כאשר תמצא בלי מלת דעת יתכן היותו בגשמ׳, כמו וטוב גם עם ה׳ וגם עם אנשים (שמואל א׳ ב׳ כ״ו), או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תואר או מראה, ובעבור שמצאנו שילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים. (הרא״בע ז״ל). וכן מתורגם בל״א: (ג) הצפינו, דגש הצד״י לתפארת כדגש מקדש ה׳ (שמות ט״ו י״ז), ובעבור היות הצד״י בשוא נע נרפה הפ״א שהיה ראוי להדגש, והוא שם הפועל מבנין הכבד הנוסף, כ״כ הרא״בע ז״ל, ור״ל שהוא מקו׳, ועיין בת״ם: גמא, הוא ענף קל עד מאוד על פני המים, ולשון רש״י ז״ל גומא, גמי בלשון משנה ובלע״ז יונק״ו עכ״ל, ובל״א (בינזען): ותחמרה, ה״א הכנוי נחה, והראוי במפיק: בחמר, הוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל, וכמהו בארת בארת חמר (בראשית י״ד י׳), וטחה בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בה המים, ויוכבד עשתה כן, כי חשבה אולי יגע בו נס וינצל, ומחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות. להיות נפשו על מדרגה עליונה בדרך הלמוד והרגילו׳, ולא תהיה שפלה ורגילה בבית עבדי׳, הלא תראה שהרג את המצרי בעבור שעשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנם מן המים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: ותשם בסוף, הוא לשון אגם רוש״יל בלע״ז ובל״א (ראָהר, שילף), ודומ׳ לו קנ׳ וסו׳ קמלו (ישעי׳ י״ט ו׳) (רש״י ז״ל): (ד) ותתצב, שמלה הזאת זרה בדקדוק, ומשפטה ותתיצב, כי שרשה יצב מנחי פ״א יו״ד, ואין מנהג גזרת נחי הפ״א לנוח בבנינים דגושי העי״ן, כי צריך לנקד ת״ג לפני העי״ן להמשיך אות נחה במקום פ״פ. ולא יתכן לבוא דגש אחרי ת״ג (בלי נגינה תחתיה), ונתרצה בעל הלשון להקל פה ולהניח היו״ד החליף מקומה, ושמה לפני תי״ו ההתפעל (כאשר הוא המנהג כשפ״א פעל היא אחת מאותיות זסש״צ, כמו ישתמ׳, משתולל, נצטדק) ונקד

יֵעָשֶׂה לוֹ׃ (ה) וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ (ו) וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים

תולדות אהרן ותרד מגלה י"ג, א'. סוטה שם: ותפתח סוטה שם:

דען ווירד: (ה) דא גינג דיא טאָכטער פרעה'ס הינאב אין דען פֿלוס, זיך צו באדען, אונד איהרע קאממער־מעגדע גינגען הערום אם אופֿער דעס פֿלוססעס: דיא פרינצעססין ערבליקטע דאז קעסטכען אים ראָהר־ריכט, דא שיקטע זיא איהרע סקלאווין, אונד ליס עס האָלען. (ו) זיא אָפֿנעטע עס, בעזאה דאז קינד, אונד עס וואר איין ווייגענדער קנאבע; דא ערבארמטע זיא זיך איבער איהן, אונד שפראך:

תרגום אונקלוס

לְמִדַּע מַה יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ (ה) וּנְחָתַת בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא וְעוּלֵימָתָהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזַת יָת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ יַעֲרָא וְאוֹשֵׁיטַת יָת אַמְתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃ (ו) וּפְתַחַת וַחֲזַת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃

רש"י

בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוש"יל בל"עז roseau, (ראָהר, שילף). ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי [שמואל ב' י"ד] והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכות לשון מיתה הולכות למות לפי שמיחו בה [סוטה שם] והכתו' מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה [סוטה שם]: (ו) ותפתח ותראהו.

באור

תי"ו האית"ן בצירי להמשיכה, ותי"ו ההתפעל בפתח להדגיש העי"ן לסי' הבנין ואף שהמנהג ברוב הספרים בעלי היו"ד בראשונה שעייניה"ם נד"י, להבליע היו"ד בדגש כמו הציגו, הצגת כל גבולות ארץ (תהלים ע"ד י"ז), הנה פה לא היה דגש הנד"י מורה על היו"ד, כי הוא להורות סי' הבנין נכון הניחה באופן זה]: לדעה, אמר הרא"בע ז"ל כי הה"א היא במקום התי"ו הנראה בסוף המקו' מנחי פ"א יו"ד תחת היו"ד פ"פ החסרה, כמו לרד', לדעת, וכמו אשר תנה הודך (שם ח' ג'), אל תירא מרדה מצרימה (בראשית מ"ו ג'), ונשתנה פתח לו"פ לקמץ להמשיך הה"א ובצירי הדל"ת יהיה להרחבת העי"ן. ולדעתי יתכן ג"כ לומר שהה"א נוספת כאשר מצאנו גם כשיבוא המקום בשלמות, כמו לאהבה את ה' וגו' ולדבקה בו (דברי' י"א כ"ב), ליראה את ה' (שם י' י"ב)]: (ה) לרחץ על היאר, סרס המקרא ופרשהו, ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו, ויהיה על היאר כמו אל היאר, וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א' ב' י"א). כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמיה כ"ג ל"ה), או הוא כמו לרחוץ ביאור, וכן ונתת אותם על סל אחד (שמות כ"ט ג'): על יד היאור, אצל היאור, כמו ראו חלקת יואב אל ידי (שמואל ב' י"ד ל'), והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו: את אמתה, את שפחתה: (ו) ותפתח ותראהו את הילד, לדעת הרשב"ם ז"ל אין פי' ותראהו ראיה פשוטה, לומר שכשפתחה את התיבה ראתה בה הילד שבתוכה, כי היא הודעה שלא לצורך, כי מי לא ידע שכשפתחה ראתה בה הילד, אבל הוא מפרש לשון הבטה לראות אם הוא זכר או נקבה, והוא מחובר לאחריו, ושעורו, כשפתחה והביטה בו היטב ראתה כי נער הוא, כלומר זכר. והוא בכה, ויהיה לדעתו שם ילד לפעמים כולל זכר ונקבה, והיינו בטרם נודע עדיין מה הוא, או כשאין כוונת המדבר להבדיל ביניהם, רק ידבר מן לאנשי האיש או האשה יהיו זכרי' או נקבות, ולפעמים הוא שם פרטי לזכר, ולנקבה ילדה, משא"כ שם נער אינו כי אם שם פרטי

זֶה׃ (ז) וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃ (ח) וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ (ט) וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃

תולדות אהרן ותאמר אחותו שם שם: ותאמר לה שם שם:

עס איזט איינער פאָן דען זאָהנען דער עברים: (ז) דא שפראך זיינע שוועסטער צור טאָכטער פרעה'ס, זאָלל איך היני געהען, אונד דיר פאָן דען עברייִשען ווייבערן איינע אמינע רופען, דאס זיא דיר דאז קינד זייגע? (ח) דיא טאָכטער פרעה'ס שפראך צו איהר: געהע הין! דאז פרייענצימער גינג, אונד ריף דיא מוטטער דעס קינדעס: (ט) דיא טאָכטער פרעה'ס שפראך צו איהר: נימם דיזעס קינד הין, אונד זייגע עס מיר. איך וויל דיר לאָהן דאפיר געבען; דיא פרויא נאהם דאז קינד, אונד זייגטע עס:

תרגום. אונקלוס

(ז) וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזֵיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִיתְּתָא מֵינִיקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יַת רַבְיָא׃ (ח) וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יַת אִמֵּיהּ דְרַבְיָא׃ (ט) וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אוֹבִילִי יַת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנְקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יַת אַגְרִךְ וּנְסִיבַת אִיתְּתָא יַת רַבְיָא וְאוֹנִיקְתֵּיהּ׃

רש"י

את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה [ש"ר סוטה שם]: והנה נער בוכה. קולו כנער: מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה [ש"ר סוטה שם]: (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי.

באור

לזכרים, ולנקבה נערה, ולכן כאמר אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה (לקמן כ"א ד'). כלל במלת ילדיה הבנים והבנות, אבל נעריה לא יכללם, כי הכוונה בו דווקא על הזכרים, ולנקבות נאמר נערותיה, וזהו ההבדל בכוונה בין שם נער לשם ילד, אבל גם נער נאמר על הילד מעת הוולדו, כמו מה נעשה לנער היולד (שופטים י"ג ח'), וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (שמואל ב' י"ב ט"ז). ולכן כאשר פתחה את התיבה ולא נודע לה עדיין אם זכר או נקבה היא אמר הילד, וכשראתה שהוא זכר אמר והנה נער בכה. ושם ילד על הוראתו הכללית יתורגם בל"א (דאז קינד), ועל הוראתו הפרטית (דער יינגלינג, דער קנאבע): [והרמ"בן ז"ל אמר שאין צורך לזה. להכירו בעבור שהוא מהול, רק שנתנה אל לבה המעשה כאשר היה כי אמרה בעבור הגיל אותו או שלא ירא במות הילד שמוהו שם, ואיש מצרי למה יעשה כן, אבל לדעת חז"ל שגם על עמו גזר ע"פ אצטגניניו שאמרו שלא ידעו אם יהיה מושיען עברי או מצרי. בטלה טענת הרמ"בן ז"ל]: ותראהו את הילד, אחר שאמר ותפתח הוסיף לבאר את הילד: והנה נער בכה ותחמל עליו, לפי שהיה בוכה לכך ותחמל עליו, הוי"ן מהגדות המאמר הא' שהוא הסבה אל הב' שהוא המסובב, ככתוב במקרא: (ז) [ותיניק. שרשו ינק, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג בנחי פ"א יו"ד תתחלף לוי"ו, כמו תוליד, תודיע, רק שבהם אות האית"ן בקל בצירי, תלד, תדע, משא"כ בשרש זה היה בחירק מוסף יו"ד, כמו כי שפע ימים יינקו (דברים ל"ג י"ט). למען תינקו ושבעתם (ישעי' ס"ו י"א), לכן בא בהפעיל בצירי מוסף יו"ד, כמ"ש במל' וייטב (לעיל א' כ')]: (ט) [היליכי, אנקלו' תרג' הא ליכי כמו ב' מלות, וכן תרגם רב סעדיה גאון בתרגומו הערבי, ויהיה לפ"ז הא כמו הא לכם זרע. (בראשית מ"ז כ"ד), לשון הנה וליכי מלת הנוכח לנקבה. והרא"בע ז"ל ימאן לקבל פי' זה, בעבור שלא נמצא בכל המקרא לנקבה ליכי רק לך בקמץ הלמ"ד והכ"ף בשוא, ולזכר

וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה (י)

(י) אלס דער יינגלינג העראן וואוכס, בראכטע זיא איהן דער טאָכטער פרעה'ס, ער וואר איהר וויא איין זאָהן: דיזע נאננטע איהן משה, אונד שפראך: וויל איך איהן אויס דעם וואססער הער-

תרגום אונקלוס

(י) וּרְבָא רַבְיָא וְאֵיתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרָת

רש"י

נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי [ש"ר סוטה שם]: (י) משיתהו. שלתיה היא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא. ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא משו כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הן וכן ימשני ממים רבים [שמואל ב' כ"ב]. שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ [זכריה ג']. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא

באור

להפך, ופי' הוא שהיא מלה אחת ושרשה ילך, (כי יש ללשון הליכה ג' שרשים בל"הק, הלך וילך), ותהיה מן ההפעיל בפלס היניקי, ועניינה הוליכי. ונראה לי כי אף שהעתיד משרש זה לא נמצא בהפעיל רק בחולם אות האית"ן. אוליך יוליך, ולא בליודי, הנה היה זה להבדילו מן הקל אלך, ילך, כי יו"ד ההפעיל לא תספיק להבדילם, בעבור שתפול בבוא העתיד עם וי"ו המהפכתו לעבר, והלמ"ד בסגול בקל ובהפעיל, כמו וילך אברם (שם י"ב ד') מן הקל ויולך ה' את הים (שמות י"ד כ"א), מן ההפעיל, משא"כ בלווי תספיק הה"א שבראש ההפעיל להבדילו מן הקל, ועכ"ז בעבור שבא שלא כמנהגו, כי נמצא הלווי ממנו בהפעיל בחולם, כמו והלך מהרה (במדבר י"ז י"א), הליכו שמה (מלכים ב' י"ז כ"ז), סמכו חז"ל דרושה על זה ואמרו (בסוטה דף י"ב ע"ב ובשמות רבה פרשה א' סימן כ"ט) שנזרק' נבואה בפיה ואמרה היליכי הא שליכי, אבל לפי פשוטו נ"ל שבאה כן לזווגה אל מלת והינקהו הבא אחריה שמשפטה כן בעבור

שבעתיד אות האית"ן בא בחירק (כמ"ש לעיל במלת ותינק) וכמ"ש המדקדקים במלת הֹרוֹ והֹגוֹ (ישעיה נ"ט י"ג), שמלת הרו משפטה כן ששרשה ירה, משא"כ הגה ששרשה הגה משפטה הָגוֹ, ובאה כן לזווג המלות, וכן אמרו במלות את מואלך ואת מוצאך (שמואל ב' ג' כ"ה), שראויה להיות מבואך. כי היא מנחי העי"ן, ובאה כן לזווגה עם מואלך שמשפטה כן לפי שהיא מנחי פ"א יו"ד, ויהיה לפ"ז פי' היליכי, הוליכי, וכן תיב"ע אוביליי, וכן מתורגם בל"א] : [ותניקהו, הראוי ותיניקהו, ולכן אמר הראב"ע ז"ל ששרשו נוק, וכמו שנאמר מן שב, בא, קם, בהפעיל תשיבהו, תביאהו, תקימהו, ויהיה בפסוק אחד שני שרשים מענין אחד, וכ"ה לדעתו ויזד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), ויזד שרשו זוד, וכתב שכן מלאכו הטיבו כל אשר דברו (דברי' ה' כ"ה), הוא עבר לנסתרים מן ההפעיל. שרשו טוב; בשקל והם הביאו אליו (שמות ל"ו ג'), הטיבי נגן (ישעיה כ"ג ט"ז) הוא לווי משרש יטב, כמו הליכי, אבל דעת הרשב"ם ז"ל היא כי ותניקהו שרשו ג"כ ינק ולא בא כן רק לקצר את התיבה, ותניקהו במקום ותיניקהו, וכן נראה דעת הרד"ק שלא הביא בשרשים שרש נוק, אבל יותר נראה דעת הראב"ע ז"ל]: (י) [לבן, כמו חמשת בני מיכל (שמואל ב' כ"א ח'), שלא היו בניה רק בני מרב אחותה, ו[illegible] שהיא גדלה אותם ונחשבו כבניה, וכן זרובבל בן שאלתיאל (עזרא ג' ח'), ולא היה בנו רק בן פדיה אחיו, כמו שכתוב בד"ה (א' ג' י"ז וי"ח וי"ט). ויב"ע תרגם והוי לה לבן, והוה לה חביב הי כביר: משה. לפי דקדוק הלשון היה ראוי להקרא משוי, כי הוא הפעול. אבל אין השמות שומרים את מתכונתם כמו הפעלים: משיתהו, מנחם חברו ללשון לא ימוש (יהושע א' ח' וישעיה כ"ד י'), והוא מגזרת נחי העי"ן, ופי' מלשון הסרה, ויפה דקדק בו רש"י ז"ל ואמר שאם היה כן היה ראוי לומר מַשְׁתִּיהוּ כמו ומשתי את עון הארץ ההיא (זכריה ג' י') כמו מן שוב שבתי, ומן

שום שמתי, אבל הוא מגזרת נחי ל"ה, ושרשו משה, וכמו שנאמר מן ראה ראיתי, ומן קנה קניתי איש את ה' (בראשית ד' א'), בחלוף ה"א ל"פ ביו"ד, ובהפעיל נאמר ימשני ממי' רבים

(שמואל ב' כ"ב י"ז ותהלים י"ח י"ז), כמו מן לאה ודבר מה ילאני (במדבר כ"ב ג'), בחסרון ה"א ל"פ, והוא לשון הוצאה, ולא נמצא במקרא רק אלו הב' פעמים (רק שזה הוא מן הקל, והב' האחרים מן ההפעיל, וכולם נאמרים על המשיכה וההוצאה מן המים, וכ"ה דעת הרד"ק (בשרשים שרש משה) והרשב"ם ז"ל, והנה לדעת כל המפרשים יהיה משיתיהו למ"ב עם כנוי הנסתר, והכוונה משיתי אותו, ומאמר ותקרא שמו משה שב על בת פרעה שהיא קראתהו כן כי אמרה כי מן המים משיתיהו, ולפי שהוקשה להראב"ע מה לה לבת פרעה ללשון עברי והיא מצרית, לכן אמר ששם משה מתורגם מלשון מצרים ללשון הקודש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס, והעיד שכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים ללשון קדרים. וכן נקרא גם בספרי חכמי יון, ומהר"י אברבנאל טען עליו, ואמר כי דבר זה א"א להיות בשום לשון, ר"ל שיעתקו ויתורגמו שמות העצם הפרטיים, הנגזרים מהענינים, מלשון ללשון, עם היו' שיועתקו הענינים אשר מהם יוגזרו, הלא תראה שמי שיקרא ד"מ שמעון בלשון עברי, כנגזר מלשון שמיע', יקרא שמעון ג"כ בכל לשון מהלשונות, אבל הענין שממנו נגזר שם שמעון שהיא מלת שמיעה תתחלף אצל כל אחד מבעלי אלה הלשונות וזה הענין פשוט ומוסכם בכל הלשונו' ולכן כל מעתיק ספר ומתרגם אותו יעתיק כל מלה ומלה מהענינים והספורים ובשמות הכוללים, זולתי שמות בני אדם הפרטיים שלא יתרגמו בשום צד, אבל יזכיר אותם בשמות שהונחו להם בראשונה, וכן עשה אנקלוס ושאר המתרגמים, ולכן תרגם ותקרא שמו משה וגו' וקרית שמי' משה ואמרת ארי ממיא שחלתיה, הנה לא תרגם שם משה, אבל תרגם מלת משיתהו, ולכן לא נשא שום יחס בלשון ארמית ללשון משה עם לשון שחלתיה, כמו שהיה בשם היחס והרמז בל' העברית ומפני זה זכרה התורה שמות האנשים הפרטיים כפי מה שנקראו בלשונותיהם בראשונה, לכן יתרו ורעואל בלק ובלעם סיחון ועוג פוטיפר אסנת בת פוטיפרע, שהם שמות מלשונו' העמי', ואין ספק שהיו נגזרים בלשונותם משמות ענינים שקרו אז, ואחר שהדבר כן, איך נאמר אנחנו בשם אדוננו משה שהעתיקה התורה שמו המפורסם שנקרא בו מלידתו, אשר לא כדת אם היה שמו מוניוס כדברי ראב"ע ז"ל, ע"ש עוד שהאריך בדברי טעם כדרכו. ולכן אמר הוא שהטעות קרה להראב"ע ז"ל ושאר מפרשים בעבור שחשבו כי ותקרא שמו משה שב על בת פרעה, ומלת משיתהו היא למדברת בעדה, כמו משיתי אותו. ואיננו כן כי כל התווי"ן שבפסוקים הקודמים ובפסוק זה חוזרות על אם משה, ותקח האשה את הילד ותניקהו, ותבאהו וגו', ועלי' נאמר ג"כ ותקרא שמו משה, ותאמר לבת פרעה שבת הדבר שקראתהו כן על שם המאורע שהיה לך עמו כי מן המים משית אותו, ובלשוננו הזה יורה על ההוצא' וההמשכה מן המים, וחזק פירושו גם מדקדוק המלה, כי העבר למ"ב הוא פקדתי, ועם כנוי הנסתר הוא פְּקַדְתִּיהוּ, ולנוכחת הוא פָּקַדְתְּ, ועם כנוי הנסתר ישתנה שוא התי"ו לחירק המעט שבתנועות, ויאמר ג"כ פְּקַדְתִּיהוּ, אבל יש הפרש ביניהם, כי למ"ב לא תחסר היו"ד לעולם [הפריז על המדה, כי נמצאו איזה מהם בלי יו"ד לסי' המ"ב, כמו אשר צויתך (לקמן ל"א י"א ול"ד י"ח), אשר צויתים (שם ל"ב ח')], כי ה"א עיקר הסי' למ"ב כמו אם אנכי ילדתיהו (במדבר י"א י"ב). כי מאסתיהו (שמואל א' ט"ז ז'), וכן לנקבה מדברת בעדה, בקשתיהו ולא מצאתיהו (ש"ה ה' ו'), וגם אנכי השאלתיהו (שמואל א' א' כ"ח), כולם בספרים מדויקים עם יו"ד אחר הת"יו, אבל לנוכח' יבוא תמיד בלא יו"ד אחריה, כמו או לי אמי כי יְלִדְתִּנִי (ירמיה ט"ו י'), שפירושו יְלַדְתְּ אותי לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה (ש"ה ד'), ויהיה גם זה כמוהם מָשִׁית אותו, על משקל מה זאת עָשִׂית (בראשית ג' י"ג), וכתב עוד שעדות הראב"ע ז"ל שראה בספרי הנוצ' שקורין למשה מוניוס איננו סותר זה. והוא על ב' פנים, א' כי מוניוס הוא עצמו משה, כי הוא קרוב במבט' לשם משה, אבל לפי סדרי המבטא ישתנו בכל לשון. הלא תראה, כי בלשון רומי יקרא מוסיס ובלשון ישמעאל מוסא בסמ"ך או בשי"ן שמאלית תחת השי"ן ימנית, והכל נודע משם משה שמקורו מלשון העברי, אלא שישתנה קצת בכל לשון לפי טבע המבטא של הלשון ההוא, ואופן הב' שפי' מוניות בל' מצרים הקדומה, מפליא, ונקרא כן אצלם בעבור הנפלאות הגדולו' שעש', ויהיה השם הזה תאר לו נוסף על שמו העצמי משה, שקראה לו אמו, ובשם מוניוס הוא אשר הונח מהמצרים שקראוהו כן אחר היותו בן פ' שנים בעמדו לפני פרעה, והתפרסמו מעשיו וחכמותיו הנפלאים, ואולי יובדל מן מוניוס, שפירושו בלשון יון גדול, כאשר נתארהו אנחנו

וַתֹּ֣אמֶר כִּ֥י מִן־הַמַּ֖יִם מְשִׁיתִֽהוּ׃ שלישי (יא) וַיְהִ֣י ׀ בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֗ם וַיִּגְדַּ֤ל מֹשֶׁה֙ וַיֵּצֵ֣א אֶל־אֶחָ֔יו וַיַּ֖רְא בְּסִבְלֹתָ֑ם וַיַּרְא֙ אִ֣ישׁ מִצְרִ֔י מַכֶּ֥ה אִישׁ־עִבְרִ֖י מֵאֶחָֽיו׃ (יב) וַיִּ֤פֶן כֹּה֙ וָכֹ֔ה וַיַּ֖רְא כִּ֣י אֵ֣ין אִ֑ישׁ וַיַּךְ֙ אֶת־הַמִּצְרִ֔י וַיִּטְמְנֵ֖הוּ בַּחֽוֹל׃ (יג) וַיֵּצֵא֙ בַּיּ֣וֹם הַשֵּׁנִ֔י וְהִנֵּ֛ה שְׁנֵֽי־אֲנָשִׁ֥ים עִבְרִ֖ים נִצִּ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ לָֽרָשָׁ֔ע לָ֥מָּה תַכֶּ֖ה רֵעֶֽךָ׃ (יד) וַ֠יֹּאמֶר מִ֣י שָֽׂמְךָ֞ לְאִ֨ישׁ שַׂ֤ר וְשֹׁפֵט֙

ת"א ויפן סנהדרין נ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

אויסגעצאָגען האבע: (יא) עס וואר צו דערזעלבען צייט, אלס משה גראָס געוואָרדען, גינג ער אויס צו זיינען ברידערן, אונד זאה איהרע הארטע ארבייט מיט אן; זאה אויך איינען מצרישען מאן, דער אויף איינען עברישען מאן צושלעגט, פאָן זיינען מיטברידערן: (יב) ער ווענדעטע זיך היר אונד דא אום, אלס ער נון זאה דאס נימאנד צוגעגען וואר, ערשלוג ער דען מצרי, אונד פֿערגרוב איהן אין דען זאנד: (יג) דעם אנדערן טאגס גינג ער ווידער אוים, דא שטריטטען זיך צווייא עברישע מעננער: ער שפראך צו דעם אונגערעכטען, וואס האסט דוא דיינען נעכסטען צו שלאגען? (יד) יענער שפראך, ווער האט דיך

רש"י

לומר בהם פעלתי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי קויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם [ש"ר]. איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם [ש"ר]: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא אל אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום [שם]: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך

תרגום אונקלוס

שְׁמַהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ: (יא) וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפֻלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרִי מָחֵי לִגְבַר יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי: (יב) וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ וּמְחָא יָת מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא: (יג) וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: (יד) וַאֲמַר מַן שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב

באור

לקראו, מחוקק, איש האלהים, עבד ה', כ"ז הוא דרך מהר"י אברבנאל, בפסוק זה, ויהיה תרגומו בל"א באופן זה [(דער וויזער וויא וויין זאָהן וואר), זיא (נעמליך דיא מוטטער) נאננטע איהן משה, אונד שפראך (נו פרעה'ס טאָכטער) וייל דוא איהן אויס דעם וואססער הערויס געצאָגען האָבע, ומלת ותקרא הוזרת על ותבאהו, ומאמר ויהי לה לבן הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא באתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו (ויש לו עוד לדבר בזה ולהוסיף על דברי מהר"י אברבנאל הנוגע לכלל ההעתקה בענין שמות העצמיים הפרטיים, וכבר כתבתים בהקדמ' החבור)]: (יא) ויגדל משה, שגדל והיה לאיש, כי מתחלה אמר ויגדל הילד, עד שלא היה צריך לגמלה אותו, ואז הביאה אותו לבת פרעה ויהי לה לבן, כי לפני מלכים יתיצב, אחר כן גדל והיה לאיש דעת (הרמ"בן ז"ל): ויצא אל אחיו, כי הגידו לו את מולדתו, והיה חפץ

עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃ (טו) וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר׃ (טז) וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת־הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת

תולדות אהרן ויירא עקדה שער ל"ג:

צום אָבערהויפט אונד ריכטער איבער אונז געזעטצט? דענקסט דוא מיך עבענזא אומצובריגען, וויא דוא דען מצרי אומגעבראכט האסט? משה פירכטעטע זיך, אונד שפּראך: וואהרהאפטיג! דיא זאכע איזט בעקאננט וואָרדען: (טו) פרעה ערפוהר אויך דיזע זאכע. אונד וואָללטע משה אומבריגען לאססען: דא פלאָה משה פאָר פרעה, אונד בעזעטצטע זיך אין דאז לאנד מדין, ער זאס נעמליך בייא איינעם ברוננען: (טז) דער פּריסטער צו מדין האטטע זיבען טאָכטער: דיזע קאמען, שאָפּפטען וואססער, אונד פּיללטען דיא טרעָגע, איהרעס פאטערס קליי־

תרגום אונקלוס

וְדַיָּן עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחֵיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָּמָא׃ (טו) וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא׃ (טז) וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמַלְּאָה יָת רָהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא

רש"י

הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע׳ אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב: וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זוגו מן הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן. ופירש לו מע"א

באור

לראות את אחיו, והנה נסתכל בסבלותם ועמלם, ולא יכול לסבול, ולכן הרג את המצרי המכה את העברי: (יג) נצים, שם התאר מבנין נפעל והשרש נצה כמו נלאים: (יד) אתה אומר, חושב בלבך. ומצינו אמירה על מחשבת הלב, אמרתי אני בלבי (קהלת ב׳ א׳). אמרתי טוב ממנו הנפל (שם ו׳ ג׳): [אכן, כמו אם כן, (הרא"בע ז"ל), והרש"בם ז"ל מפרש אך כן. ואולי יהיה לדעתו הנח במקום הדגש, והראוי להיות האל"ף פתוחה והכ"ף דגושה, לחסרון הכ"ף הא׳ ונצטרף הדגש אל פתח הכ"ף ונעשה קמץ, עם שאין צורך לזה בכ"ף המקבלת דגש, כמו שאמרו המדקדקים במלות הֶתֵל, הָחֵל, והם אין כן דעתי. כמ"ש בפרשת ויגש (בראשי׳ ל"א ז׳), והרד"ק בשרשים שרש אכן כתב שענינו לאמת הדבר ולקיימו, ופירושו מסכים עם תרגומו של אונקלוס ויב"ע שתרגומו בקושטא, וכן מתורגם בל"א (וואהרליך)]: (טו) וישב בארץ מדין, כלל ואחר כך מפרש דרך פרט האיך היה הדבר שישב בארץ מדין, ואמר שבתחלה ישב על הבאר ושם אירע מה שאירע, וע"י זה נשא אשה ונתישב בארץ ההיא, וכן מתורגם בל"א: (טז) ולכהן, כל עובד יקרא כהן ואפילו עובד ע"ז: (יז) [ויגרשום, בא בה"ם הכנוי תחת הנו"ן הראוי לנקבות, וסבת הדבר כתב הראב"ע ז"ל שלא תתערב המל׳ עם הנו"ן מאותיות האמנתי"ו הנוספ׳ לפעמים בעתיד, כמו נשי עמי תגרשון מבית תענגיה (מיכה ב׳ ט׳), שהנו"ן נוספת, כי אין צורך אל

תרגום אשכנזי

צֹאן אֲבִיהֶן׃ (יז) וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ (יח) וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ (יט) וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃ (כ) וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ (כא) וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־

ת"א קראן סנהדרין ק"ד, א': ויואל נדרים ס"ה, א':

נעס פיה צו טרענקען: (יז) דא קאמען דיא הירטען אונד טריבען זיא וועג: משה אבער מאכטע זיך אויף, שטאנד איהנען בייא, אונד טרענקטע איהר קלײנעס פיה. (יט) אלס זיא צו איהרעם גראָספאטער רעואל קאמען, שפראך ער: ווארום קאָמִמט איהר הײטע זאָ באלד נאך הויזע? (יט) זיא שפראכען, איין מצרישער מאן האט אונז ווידער דיא הירטען בייאגעשטאנדען, אויך האלף ער אונז וואססער שאָפּפען, אונד טרענקטע דאז קלײנע פיה: (כ) יענער שפראך צו זײנען ענקעלינגען, וואָ איזט ער דען? ווארום האבט איהר דען מאן פערלאססען? רופט איהן, דאס ער היר שפייזע: (כא) משה ווילליגטע

רש"י

ונדוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי: למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמי' עולי' לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. ס"א כמשמעו ודומה לו הואל

תרגום אונקלוס

דַאֲבוּהֶן׃ (יז) וַאֲתוֹ רָעַיָּא וְטָרְדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִינִין וְאַשְׁקֵי יָת עָנְהֶן׃ (יח) וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֶן וַאֲמַר מָה דֵּין אוֹחִיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין׃ (יט) וַאֲמָרָא גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִיַּד רָעַיָּא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקֵי יָת עָנָא׃ (כ) וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דֵין שְׁבַקְתִּין יָת גַּבְרָא קְרָן לֵיהּ וְיֵיכוּל לַחְמָא׃ (כא) וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יָת צִפּוֹרָה בְרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃

באור

הכנוי בעבור שהמפורש נשי עמי: (יח) רעואל, אבי אביהן היה, כי יתרו היה חותנו, והוא חובב, וכתיב מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א), וכתיב לחבב בן רעואל המדיני (במדבר י' כ"ט), וכן דרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו ולבן בנו בנו, כמו אלהי אבי אברהם (בראשית ל"ב י'), נבוכדנצר אבוהי (דניאל ה' ב'), והוא היה אבי אויל מרודך שהיה אבי בלשאצר, וכן בן הבן יקרא בן כמו הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה'), והוא היה בן בתואל בן נחור, וכן ומפבשת בן שאול (שמואל ב' י"ט כ"ה), שהיה בן יהונתן בן שאול, וכן הבנות בנתי והבנים בני (בראשית ל"א מ"ג): (יט) וגם דלה דלה לנו, גם זה בכלל וישק לאמר שבפסוק י"ז שלא הספיקו המים שברהטים לכל הצאן: (כ) קְרֶאֶן, מלה זרה במשקלה, ואין לה ריע, והראוי קְרֶאנָה בנחות האל"ף ונו"ן ה"א בסוף, והנה נראית האל"ף והיא בסגול, ובאה הקו"ף בחירק שהוא המעט שבתנועות בכתיבה ובמבטא, לפי שבא במקום השוא (שאיננו תנועה) שהולך להשתנות לתנועה, שלא יתחברו ב' שואין בראש המלה, כמו פִּקְדֵי פִּקְדוּ מן פָּקוֹד, ובא בפי' אחד לבד לנקבה, ולא נשאר רושם לה"א להניחה אף במבטא (כמו במלת קְרֶאןָ לי מרא (רות א' כ'). שהושמה במבטה אחר הקמץ, אף שאיננה נכתבת) ונמצא כן בשלמי' שְׁמַעַן קולי (בראש' ד' כ"ג)]: (כא) ויואל משה, ענין הרצון וההסכמה לדבר [ויקצר הכתוב ולא הודיע שקראו

הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ (כב) וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ (כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־

דריין, בייא דעם מאננע צו בלייבען: דיזער גאב זיינע טאָכטער צפורה דעם משה צור פֿרויא: (כב) זיא געבאר איינען זאָהן אונד ער נאננטע איהן, גרשם; דען ער שפּראך: איך בין איין פֿרעמדער אין איינעם מיר אונבעקאננטען לאנדע: (כג) לאנגע צייט הערנאך וואר עס, אלס דער קאָניג פֿאָן מצרים שטארב, דיא קינדער ישר׳ל׳ס זייפֿצטען נאָך אימּמער אונטער דער אר־בייט, זיא שריען: אונד איהר וועהעקלאגען שטיג צו גאָטט הינויף פֿאָן דער ארבייט,

תרגום אונקלוס

(כב) וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ (כג) וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאֲנַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קָשֵׁי עֲלֵיהוֹן

רש"י

כאולין [שופטים י"ט]. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל' אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו' ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו בר"י):

באור

לו, כי מונן הוא, ודרך הכתוב לקצר בספורים, כמו ויאמר להביא ספר הזכרונות לפני המלך ויהיו נקראים וגו' (אסתר ו' א'), ענינו ויביאו לו ויהיו נקראים וגו', ורבים כן]: לשבת את

האיש, יתכן שהוא הכהן הנזכר למעלה, והוא יתרו. ואפשר שהוא רעואל אבי יתרו, והכהן היה עדיך בחיותו בבית אביו, ולא היה שם, על כן לא הזכירו הכתוב: (כב) [גרשם, הנה קצר הכתוב ולא הזכיר לידת אליעזר שנולד ג"כ טרם רדתו למצרים, כמ"ש להלן ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם וגו' (ד' כ'), ויראה לי שלא הוצרך הכתוב להגיד בה גם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור הנזכר להלן שקרה לו בדרך שפגשו ה' ויבקש המיתו, ולפרה הצילתו בהכריתה את ערלת בנה, וכפי דעת תיב"ע היה זה גרשם שלא מל אותו בגזרת חותנו שלא ימול את בנו הראשון, אבל את אליעזר מל, וכן סופר בספר הישר]: (כג) הרבים ההם, לאחר שהרג משה את המצרי, ובקש פרעה מלך מצרים להרגו, ויברח מפניו עד שהיה עתה בן שמנים שנה כשדבר הקב"ה עמו, וימת עתה המלך שהיה מבק' להרגו, וישראל נאנחו עד עתה בעמל: [וימת מלך מצרים, חז"ל אמרו שנצטרע והיה שוחט ילדי בני ישראל ורוחץ בדמם, כי כן יעצוהו רופאיו, וכן תיב"ע, וכן פירש"י ז"ל, ויתישב לפי זה חבור וימת וגו' ויאנחו וגו', שהמאמר הא' שנה אל הב', כדרך הווי"ן התכופי', אבל מפרשי הפשט פי' מיתה ממש, וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, ויתישבו חבור המאמרים ע"ד פי' הרמ"בן ז"ל, וז"ל: ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים למלך בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו ונאשר ראו שמת המלך האנחו מאשר תמלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו נגזרנו לגו ויבחרו מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל עכ"ל, וכן סופר בספר הישר וז"ל ויאנחו בני ישראל יום יום מן העבודה הקשה אשר עליהם כי אמרו הנה במות פרעה וקם בנו והקל מעלינו העבודה אך הם מחזיקים עליהם את העבודה האחרונה מן הראשונה עכ"ל: והרש"בם ז"ל פי' כי וימת מלך מצרים וגו' הוא הקדמה לגבי שאמר הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים וגו' (לקמן ד' י"ט), ע"ד וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח)]: ותעל שועתם אל האלהים, שהיתה תפלתם רצויה ומקובלת לפניו וגזר לגאלם: (כד) נאקתם, צעקה בכח מחוזק הכאב, וכן מתים ינאקו (איוב כ"ד י"ב): את אברהם, עם אברהם: (כה) וירא אלהים את בני

הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ (כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ (כה) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס רביעי

ג (א) וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ (ב) וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו

תולדות אהרן וירא שבת ס"ז, א':

(דאז הייסט, גאָטט בעשלאָס עס צו ענדען): (כד) גאָטט ערהאָרטע איהר יאממערן, געדאכטע אויך אן זיינען בונד מיט אברהם, יצחק אונד יעקב: (כה) גאָטט זאה דיא קינדער ישראל (אין וועלכען צושטאנד זיא זיך בעפֿאנדען): גאָטט קאננטע זיא, (דאז הייסט, בעשלאָס זיך איהרער אן צו נעהמען):

ג (א) משה ווידעטע דאז קליינע פֿיה זיינעס שוויגערפֿאטערס יתרו, דעם פריסטערס צו מדין. ער פֿיהרטע דאז קליינע פֿיה דיא וויסטע הינונטער אונד קאם ביז אן דען גאָטטליכען בערג, נאך חרב: (ב) היר ערשין

תרגום אונקלוס

וּזְעִיקוּ וּסְלֵיקַת קְבִילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא: (כד) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קְבִילְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יַת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב: (כה) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ:

ג (א) וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יַת עָנָא דְּיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְּמִדְיָן וּדְבַר יַת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ לְחוֹרֵב: (ב) וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַּיְיָ לֵיהּ

רש"י

וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם [ש"ר]: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן מעיר מתים ינאקו [איוב כ"ד]: את בריתו את אברהם. ועם אברהם: (כה) וידע אלהי'. נתן עליה' לב ולא העלים עיניו:

ג (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. לב האלה ואל תתמה

באור

ישראל, את החמס העשוי להם במצרים: וידע אלהים, שעלה ברצונו הקדוש להשקיף עליהם בעין האהבה והחמלה ולהדביק השגחתו בהם לגאלם, כטעם רק אתכם ידעתי (עמוס ג' ב'), ועיין לעיל (בראשית ד' כ"ה) מה שכתבנו במלת וידע אדם:

ג׳ (א) [אחר המדבר, הרד"ק בשרשים שרש דבר כתב כי מדבר הוא מקום שומם שאינו נעבד ונושב, וכן מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר רחוק מן העיר או סמוך לעיר, כמו על פני דרך את המדבר (שמואל ב' ט"ו כ"ג) וכתב שהנכון כי מזה נקרא מדבר מקום מרעה הבהמות לפי שהרועה נוהג שם הבהמות, וינהג את הצאן אחר המדבר, כתרגומו בתר שפר רעיא דמדברא עכ"ד, ולדעתו אין מדבר כי אם מקום שמם, כאשר מעידים פסוקים רבים, רק שהמגדלים שם לפעמים המקומות שיש בהם מרעה לצאן, וכן תרגם יב"ע לאתר שפר רעיא דאחורי מדברא]: הר האלהים, על שם העתיד: חורבה, השם נקרא חרב, והה"א נוספת במקום למ"ד בתחלת'. ולכן הנגינה מלעיל: (ב) בלבת אש, פרשו ללב והנפרד, לַבָּה. ודגש הבי"ת לחסרון הבי"ת ע"פ, במשקל גַּנָּה, מן גנן, וּכְגַנָּה זרועיה תצמיח (ישעיה ס"א י"א), ומשקלו פַּלָּה, ויהיה זה מענין מה אמלה לִבָּתֵךְ (יחזקאל ט"ז ל'), כפי פי' הראב"ע ז"ל, ואף שזה בפתח הפ"א וזה בחירק, הנה כמוהו אל גִנַּת אגוז (ש"ה ו' י"א), ולפי שהלב תיבוע גוף האש' ועצמו

בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה

ת"א בלבת ב"ק ס', א': ויאמר שבת ס"ז, א'. עקדה שער מ"ו:

איהם איין ענגעל דעס עוויגען, אין דער פלאמע דעס פייערס, אויס דעם דארנבוש. משה זאה, וויא דער דארנבוש בראננ־טע, אין פאָללעם פייער, אונד דאָך ווארד דער דארנבוש ניכט פערצעהרט: (ג) דא געדאכטע משה, איך מוס דאָך הינגעהען אונד

תרגום אונקלוס

בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסְּנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְּנָא בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְּנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי

רש"י

על הת"ו יש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך [יחזקאל ט"ז]: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: (ג) אסורה

באור

כאמר ב"כ למליץ כל גוף ועולם שלו. לב, בער באש עד לב השמים (דברים ד' י"א), בלב האלה (שמואל ב י"ח י"ד), ואל לב שקוציהם (יחזקאל י"א כ"א), קפאו תהמת בלב ים (לקמן ט"ו ח'), ויש שפירשו בלבת כמו בלהבת אש. ושרשו לבה. ויהיה מן השרשים המתחלפי' אותיותיהם, כמו שלמה שמלה, כשב כבש, ודומיהם, ושרש לבה עם שלא נמצא בכתוב, נמצא בדברי המשנה, בא אחד ולבה המלבה חייב (ב"ק פ"ו מ"ד), ויהיה הנפרד לַבָּה ודגש העי"ן לכבדות השם ככל השמות הנאים ממשקל הכבד, כמלת אַוַּת נפשך (דברים י"ב כ'), שהנפרד אַוָּה, והה"א לנקבה בראיית השתנותה לתי"ו בסמיכות, וה"א השרש נשמטה, כדרך שרשי נל"ה ומשקלו פַּעָה, ואין הכרע בזה כי שני הדרכים נכונים]: הסנה, מין קוץ יבש, וכנה הוא בל' ישמעאל, ונקרא הר סיני על שמו, בהראות למ"ד הפעל במבטא. [כי המין הזה גדל שם, וספרו תרי הארץ כי האבנים אשר שם נמצאים בהם קוים דקים מתפשטים ומתפללים כוורידים, בצורת הסנה, ואם ישברו האבנים לכמה חלקים תמצא צורת הסנה בקוים שבכל אחד מהם]: בער באש, הטעם דולק ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ו[נ]אכל, וכן ת"א הראשון בער והשני מיתאכיל, [ובנוסחת ת"א שלפנינו השני מיתוקד, והיא היא], ובל"א הראשון (ברעננען), והשני (פערברעננען) או (פערלעהרט ווערדען), [והנה לדעת הראב"ע ז"ל השרש הזה גם הקל ממנו הוא תמיד מהפעלים היוצאים לשני. וכתב כי אש בוערה הוא כמו אש אוכלה, והבער כאש תבער יער (תהלים פ"ג ט"ו). (ר"ל שכתוב הפעול אחריו והוא היער), והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך (שם ע"ד ז') עכ"ל, ור"ל כי הכוונה שם היא שלחו אש במקדשך, וכן כאן שבה בי"ת השמוש על כל אשר סביבות הסנה הנאמ' בכתוב, ופעולו והנה אש בוער ושורף סביבות הסנה, רק הסנה לא נשרף ואין כן דעת הרד"ק בשרשים שרש בער, רק שכולם שהם מהקל פעלים עומדים הם, וראייתו מן הכתוב כפשתים אשר בערו באש (שופטים ט"ו י"ד). שהב בערו על הפעול והוא הפשתים (גם יהיה לנגדו הכתוב והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעיה א' ל"א). שהב ובערו על הניצוץ השורף ועל הנערת הנשרף), ופי' כאש תבער יער, תבער ביער, כמו שמצאנו בכמה מקומות חסרון בי"ת השמוש, ודבריו נכונים, וענין הבעור יתיחס אל האש השורף וגם אל הדבר הנשרף, ונוכל לומר אש בוער גם עץ בוער, שניהם בבנין הקל, משא"כ שורש שרף לא יאמר על האש כ"א בקל, ועל העץ רק בנפעל]: [אכל, נאכל, כמו לא עבד בה (דברים כ"א ג'), אשר לקח משם (בראשית ג' כ"ג) (רש"י ז"ל). וכוונתו שהוא מבנין פֻּעַל כמוהם, אבל לא כהוראת זמנם, כי המה עברים בראיית פתח העין שבהם, וזה הוא תאר בינוני, ולכן העי"ן קמוצ', ואם נפסק לומר שהיא קמוצה לסבת הס"פ, הנה מלת איננו תורה שאיננו עבר, כי בעברי' ובעתידי' לא ישתמש הכתוב רק במלת לא]: (ג) אסרה נא, גזרת סר, אם בא אחריה מ"ם היא למרחוק כמו סורו ממני (תהלים ו' ט'), הטעם רחקו ממני, ואם אחריה אל בשלש נקודות

אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ (ד) וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ (ה) וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ (ו) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים׃ (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה

ת"א וירא שבת פט: אל וכו' שבת פט. ב"ב ק"ו, א'. זבחים ק"ב, א': של ברכות ס"ב, ב':

תרגום אשכנזי

זעהען, דיא אויסעראָרדענטליכע ערשיינונג, ווארום דער דאָרנבוש ניכט פערברעננט? (ד) אלס דער עוויגע זאה, דאס ער הינטראט צו זעהען: דא ריף איהם גאָטט אויס דעם דאָרנבוש צו, אונד שפראך: משה, משה! ער שפראך: היר בין איך. (ה) ער שפראך: קאָממע ניכט נעהער הירהער: ציהע דיינע שוהע פאָן דיינען פיסען, דען דיא שטעללע אויף וועלכער דוא שטעהעסט, איזט הייליגעס ערדרייך: (ו) אונד שפראך פערנער, איך בין דער גאָטט דיינער פעטער, דער גאָטט אברהם'ס דער גאָטט יצחק'ס אונד דער גאָטט יעקב'ס. משה פערבארג זיין אנגעזיכט. דען ער פירכטעטע זיך הינצושויען צו גאָטט: (ז) דער עוויגע פוהר פאָרט, איך

רש"י

נא. אסורה מכאן להתקרב שם: (ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדע' את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא

תרגום אונקלוס

יַת חֶיזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מַה דֵּין לָא מִתּוֹקַד אַסְּנָא: (ד) וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנִי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְּנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא: (ה) וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְּאַתְּ קָאִים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא: (ו) וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דְּאָבוּךְ אֱלָהָא דְּאַבְרָהָם אֱלָהָא דְּיִצְחָק וֵאלָהָא דְּיַעֲקֹב וְכַבְּשִׁינוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דָחִיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַייָ: (ז) וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יַת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְמִצְרָיִם

באור

תהפך הדבר. כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח), סור ממקומך ובא אלי. וכן כאן אסור' ממקומי אל מקום הסנה, וכתב הרד"ק בשרשים שרש סור כי לבאורה נראה כי אסורה נא הוא הפך ענינו אבל לדקו' הענין הוא בעצמו כי המ"ש מסתתר עמו ופי' אסורה נא ממקומי וכן כי סר לראות סר ממקומו לראות: (ד) וירא ה', המלאך נקרא על שם שולחו, כדרך כי שמי בקרבו, כן פי' הרמב"ן והרשב"ם ז"ל, עוד כתב הרמב"ן ז"ל או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרוא אליו, ולכן נאמר בתחלה השם המיוחד ואח"ז שם אלהים שאיננו שם העצם רק שם תאר והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף: משה משה, כפל הקריאה לזרז את הנקרא: (ה) הלם, כמו הנה: של, שרשו נשל, בפלס נע, ענייננו שלוף והוצא: (ו) אלהי אביך וגו', על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקו' רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב, וכן אלהי דוד אביך (מלכים ב' כ' ה' וישעיה ל"ח ה' וד"ה ב' כ"א י"ב), זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (לקמן ט"ו ב'), אלהי אבותי, ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כך הזכירו בשם ולידך אליו אחר האבות (הרמב"ן ז"ל), והנה טעם הזקף שבמלת אביך המפסיק יותר מן הטעמים שאחריו עד האתנח, יורה שאלהי

רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ (ח) וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי

ת"א ראה וכו' עקרים פרק אחרון:

האבע דאז עלענד מיינעס פֿאָלקעס אין מצרים ערזעהען, אונד איהר געשרייא איבער איהרע אונטערדריקער ערהאָרט, דעי זיינע פּלאגען זינד מיר וואָהל בעקאַננט: (ח) איך האבע מיך דאהער העראבגעלאססען, עס פֿאָן דער געוואלט דער מצרים צו ערעטטען, אונד עס אוים דיזעם לאנדע הינויף צו פֿיהרען, אין איין גוטעס אונד געריימיגעס לאנד, דאז מילך אונד האָניג

תרגום אונקלוס

וְיַת קְבִלְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יַת כֵּיבֵיהוֹן׃ (ח) וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתָיָא לַאֲרַע עָבְדָא

באור

אביך כולל כולם, והבאים אחריו הם פרטיו. וכדעת הרמב"ן ז"ל]: (ז) ואת צעקתם, שצועקי' מפני שנוגשים אותם שמעתי: כי ידעתי את מכאביו, כמו וידע אלהים, כלומר כי שמתי לב להשקיף על מכאוביו, ולא התעלמתי מהם: (ח) וארד להצילו, כבוד השם מלא הכל, אלא שהשואל לשון ירידה מן התנועה המקומית למקום נמוך אל פנות המחשבה וההשקפה על ענין שפל ופחות במעלה מהמשקיף הפונה את מגמת מחשבתו אליו, וכן בהרבה מקומות מהכתוב הושאלה להשם יתברך ירידה על הדרך הזה, כאשר זכר הרב המורה בספרו וכאשר כתבנו בשמו בפרשת נח (בראשית י"א ה'), וא"ת ואתגליתי (איך בין ערשינען), גם הוא כוון להרחיק ההגשמה מכבוד השם ית', ואולם אם היו דברי המלאך שדבר בלשון שולחו, אפשר שאין צורך לזה, והטעם כפשוטו וארד פה אליך לדבר אתך כדי להצילו מיד מצרים (וכן פירוש הרשב"ם ז"ל), והמלה האשכנזית (הערחאב געוואסמען), גם היא סובלת שני הפירושים שזכרנו: ארץ טובה, וגו', שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם, וכל טוב ימצא בה, ושהיא רחבה שישבו שם כל ישראל במרחב. אחר כך שבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים וירבה החלב בבהמות, ובעבור שהמרעה הטוב ימצא באחו ובמרום הרים, ועל הרוב אין הפירות הגדלים שם שמנים ויפים מאוד, אמר כי היא שמנה כל כך עד שתזוב כלה מדבש פירותיה, והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר: [זבת, שרשו זוב. והתואר לנקבה זבה, ובסמיכות תשתנה הה"א לתי"ו והקמ"ץ לפתח, בפלס קמת רעך (דברים כ"ג כ"ו), אבל אין הסמיכות פה מורה על הקנין כדרכה הנגלה, אשר תושלם במלת של, כמו קמת רעך, קמה של רעך או אשר לרעך, אבל תהיה המלה הב' תוספת באור אל הא', שהיא זבה ומפרש מה היא זבה ואמר חלב ודבש, ומענין הסמיכות הזה הוא יפת תאר ויפת מראה, יפה היא ובמה בתאר או במראה]: [אל מקום הכנעני וגו', יזכיר בכאן ששה עממים והניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה, וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך (לקמן כ"ג כ"ג), הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו, ורבותינו ז"ל אמרו הגרגשי פינה ולכן לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהם והכחדתיו, וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שנכבשו (הרמב"ן ז"ל). והרא"בע ז"ל כתב שלא הזכירו כי הוא קטן מן השבעה. והזכיר הכנעני אף שכולם בני כנען, לפי שכל הארץ נקראת ארץ כנען בשם הכולל ע"ש אביהם, והיה לו י"א בנים, והשש' מהם יש לכ"א מהם שם פרטי ע"ש אביו בן כנען לפי שגדלו והיו לעם רב. והחמשה האחרים שלא נתרבו יוכללו בשם אביהם הלאום כנען, וכתב עוד הרא"בע ז"ל שהפרזי הוא צידון, ולא ידעתי מנין לו זה, אולי הוא אחד משאר בניו הה' שלא נזכרו פה, שהם ערקי סיני ארודי צמרי חמתי. ואפשר

וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ (ט) וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ (י) וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (יב) וַיֹּאמֶר כִּי־

פליסען לעסט: אין דען אָרט דעס פאָלקעס כנעני, חתי, אמרי, פרזי, חוי אונד יבוסי: (ט) ווייל נון דאז געשרייא דער קינדער ישראל'ס צו מיר געקאָממען: אונד איך דיא דראנגזאל ערזעהען, וועלכע דיא מצרים איהנען אנטהון; (י) זאָ געהע דען אלזאָ, איך ווילל דיך צו פרעה שיקקען, אונד דוא זאָללסט מיין פאָלק, דיא קינדער ישראל'ס, אויס מצרים הערויספיהרען: (יא) משה שפראך צו גאָטט: ווער בין איך, דאס איך צו פרעה געהען: אונד דיא קינדער ישראל אויס מצרים פיהרען זאָלל? (יב) גאָטט שפּראך: איך ווערדע מיט דיר זיין; אונד דיזעס היר

תרגום אונקלוס

חֲלַב וּדְבַשׁ לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ (ט) וּכְעַן הָא קְבֵילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת לְקֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי יָת דּוּחְקָא דִּי מִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן׃ (י) וּכְעַן אִיתָא וַאֲשַׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (יא) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מָאן אֲנָא אֲרֵי אֵיזִיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (יב) וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי

רש"י

הטו' אזני מצעקתם: (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציא' משם: (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים: וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים: (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנ' עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשלוחותי

באור

שצידון בעצמו גדלו, שהגיעה משבחה מאוד בדוב סחרה, סחר צידון עבר ים מלאוך (ישעיה כ"ג ב'), ועוד באחד מקומות, היה עול בחק הרא"בע ז"ל לכללו בשם כנעני, ונתן לו שם פרטי, ולדעתי אין הפרזי צידון, כאשר אביא בקו"א אי"ה]: (ט) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי. כמו' אמר ואת צעקתם שמעתי, אלא שהכפל במלת ועתה, ועתה הנה כו' ועתה לכה ואשלחך אליהם מורה על היות הכונה כאשר תרגמנו (ווייל נון דאז געשרייא כו' זאָ געהע דען אלזא וכו'): (יא) מי אנכי, מי אני חשוב לכנס בהיכל המלך ולעמוד לפניו?: וכי אוציא, אפילו ראוי אני לכנס אל פרעה, ולדבר עמו, וכי חיל או כח יש לי להוציא עם רב מתחת יד מלך עז כמוהו?: (יב) ויאמר כי אהיה עמך, כפי סדר הטעמים בפסוק הזה אין מאמר וזה לך האות מוסב על סוף הכתוב. כי אם על ראשיתו ואין א"כ העבודה על ההר אות על שליחות משה כאשר פירשו רוב המפרשים, כי אם שני הבטחות הבטיח לו הקב"ה, על יראתו לעמוד נגד מלך רב אמר לו כי אהיה עמך, וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי, וכדאי אני להצליח, כי כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל. כך תלך בשליחותי ולא תנזק. והוסיף לו הבטחה אחרת. שעל ההר הזה, אשר עליו ראה את המראה הגדול והנורא שם יעבדו את האלהים, שם יזבח משה עולה וזבחים, שם יקבלו ישראל את התורה, ושם יכרות משה ברית עמהם להיות עם סגולה לשם, והוא יהיה להם לאלהים: בהוציאך, כפי הכלל המונח (לקמן י"א א') יהיה שמוש הבי"ת עם המקור

אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ (יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה

דיענע דיר צור פֿערזיכערונג, דאס איך דיך געזענדעט האבע: ווען דוא דאז פֿאָלק אויס מצרים געפֿיהרט האבען ווירסט, זאָללט איהר אויף דיזעם בערגע גאָטט דיענען: (יג) משה שפראך צו גאָטט: ווען איך נון צו דען קינדערן ישראל'ס קאָממע, אונד זאגע איהנען: דער גאָטט אייערר פֿעטער זענדעט מיך, אונד זיא שפרעכען: וויא איזט זיין נאמע? וואס זאָלל איך איהנען זאגען? (יד) גאָטט שפראך צו משה: איך בין דאז וועזען, וועלכעס עוויג איזט: ער שפראך נעמליך: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינ־

ת"א מה שמו סנהדרין קי"א, ח'. עקרים מ"ג, פכ"ו:

תרגום אונקלוס

בְּסַעֲדָךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפּוּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין׃ (יג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַן שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה

רש"י

ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים. ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה סי' ל"ז וזה לך האות אכול השנה ספיח וגומר מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות [ברכות ט'] אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' [ש"ר].

באור

להוראת הזמן העבר, ושמוש הכ"ף עם המקור להוראת העתיד, והיה א"כ נאות שיאמר כהוציאך, אלא שהמדקדק בהוראת הזמנים על אמתתם ידע שאין כאן זמן עתיד גרידא כי אם זמן מורכב מעתיד ועבר, שהרי לא יעבדו את האלהים על ההר כי אם אחרי צאתם, ואז יהיה זמן היציאה בעבר, ונכון א"כ לומר בהוציאך, ולזה מתורגם בל"א בזמן מורכב (ווען דוא ווירסט הערויסגעפיהרט האבען): (יג) ואמרו לי מה שמו, שם המיוחד המורה הוראה שלימה על המציאות ועל ההשגחה, כי ברבות ימי הגלות והשעבוד לישראל כמעט נשתכחו מהם השמות הקדושים הידועים באומה מימי האבות, וחזרו להיות כשאר הגוים המחזיקים בצבא השמים וכסיליהם, מדעתם שאין אלוה זולתם, חוץ משבט לוי שנשאר נאמן באמונתו, ולא עבד ע"ז מעולם ולפיכך זכה לכתר כהונה, עתה אמר משה הרי שמך הגדול נעלם ונסתר מכל אומה ולשון, וכלם עובדים זולתך, ואם יאמרו ישראל אלי מי שלחך, ומה שמו המורה על אמתתו קדמותו ונצחיותו ושהוא מושל ומשגיח על הכל, מה אומר אליהם (עיין בס' גנת אגוז לרבינו יוסף ג'יקטיליא חלק ראשון שער ההוי' שהאריך בזה, כדרכו לשנות ולשלש המאמרים, ומה שהקשה שם על הרב המורה על פירושו למלות אהיה אשר אהיה יתורץ לך בפסוק ט"ו בטוב טעם): (יד) אהיה אשר אהיה. במדרש אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא לעתיד לבא, [ועוד אמרו רז"ל אהיה עמהם בצרה זו אשר אהיה עמהם

אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ (טו) וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי

תולדות אהרן זה שמי פסחים נ׳, א׳. קדושין ע״א, א׳:

דערן ישראל׳ס שפרעכען: דאז עוויגע וועזען, וועלכעס זיך נעננט, איך בין עוויג, האט מיך צו אייך געזענדעט: (טו) גאָטט שפראך פֿערנער צו משה: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל׳ס שפרעכען: דאז עוויגע וועזען, דער גאָטט איירער פֿאָראלטערן, דער גאָטט אברהם׳ס, יצחק׳ס אונד יעקב׳ס זענדעט מיך צו

תרגום אונקלוס

שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן׃ (טו) וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל

רש"י

(לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם ית׳ וכי לא מחשבותו מחשבת השי״ת שמאז כך היתה דעתו באומרו ית׳ אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחילה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברבות ודו״ק): (טו) זה שמי לעלם. חסר וי״ו לומר העלימוהו שלא יקרא ככתבו [ש״ר]: וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה׳ שמך לעולם ה׳

באור

בשעבוד שאר מלכיות. הכוונה להם], כי בעבור שהזמן העבר והעתיד כלו בבורא הוה, כי אין חליפות ובנא עמו, ולא עברו תימיו כלום. לפיכך יקראו בו כל הזמנים בשם אחד, הכולל היה הוה ויהיה, וע״י זה יורה על חיוב המציאות, ויורה ג״כ על ההשגחה התדירה בלי הפסק, כאומר בשם הזה אני עם בני אדם לחונן ולרחם את אשר ארחם. מעתה אמור להם לישראל שאני היה הוה ויהיה מושל ומשגיח על הכל, אני אני הוא, ואהיה עמהם בכל צרתם, אהיה עמהם בגלות זו, ואהיה עמהם בכל קראם אלי. והנה אין בל״א מלה כוללת הוראת כל הזמנים גם הוראת חיוב המציאות והוראת ההשגחה יחד כשם הקדוש הזה (דאז עוויגע, נאטהווענדיגע, פֿארזעהענדע וועזען), ותרגמנו (דער עוויגע או דאז עוויגע וועזען): [והנה אנקלוס תרגם אהיה אשר אהיה, אהא עם מאן דאהא (כפי הנוסח שהביא הרמב״ן ז״ל). ע״ד וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (לקמן ל״ג י״ט). כיון לתרגמו על כוונת ההשגחה לבד, וכמדרש הב׳, והגאון רב סעדיא כתב כי באורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון, וקרובים דבריו לדברי המדרש הא׳ שיורה על הנצחיות, והרמב״ם ז״ל במורה הנבוכים באר הכונה אשר הוא נמצא, כיון על הוראת חיוב המציאות, ובאמת יכלול כל הג׳ ההוראות, אך אונקלוס בארמי, וכן רב סעדי׳ בערבי, וכן הרמב״ם ז״ל בערבי (שחבר בה ספרו המורה), לא מצאו בלשונות ההן מלה כוללת כל ההוראות ההן כשם הקדוש הזה, לכן פתר כ״א לפי דרכו באחת מן ההוראות ההן, והמתרגם האשכנזי ראה לפתרו בענין הנצחיות, כי ממנו יסתעפו ההוראות האחרות, וכן מצאתי ביו״ע שתרגמו על ההוראה הזאת, אנא הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לוותכון]: (טו) ויאמר עוד, שם אחד, והוא מטעם הראשון, רק האחד על לשון מדבר על עצמו, וזה לשון יחיד המדובר עליו, ואע״פכ יש הבדל גדול ונכבד ביניהם, שהשם הקדוש אין לו נקוד כלל, וינקד פעם בנקוד אדני ופעם בנקוד אלהים, וזה יורה על העלמו וסתרו מכל משכיל זולתו. המזכירו בשם ההוא, וע״כ דרשו חז״ל על מלת לעלם, לעלם כתיב חסר וי״ו לומר העלימוהו לא כמו שאני נקרא אני נכתב וכו׳, כי אין לפרש עצם השם ית׳ במבטא, ואין לו תפיסה כי אם בדקות המחשבה המטוהרה ואולם שם אהיה יש לו נקוד הראוי לו, והוא נקרא ככתבו, כי העצם הנשגב המדבר בלשון הזה משיג את עצמותו בתכלית שלימות

לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃ חמישי (טז) לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ (יז) וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ (יח) וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהֹוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָא עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלֲכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהֹוָה

ת"א ואספת יומא כ"ח, ב': פקד ר"ה ל"ב, ב': זבת כתובות קי"ב, א':

אייך דיזעכ איזט איממער מיין נאמע, אונד דיזעס זאָלל מיין דענקוואָרט זיין, אין צוקינפֿטיגען צייטען: (טז) געהע הין, אונד פֿערזאממלע דיא עלטעסטען אויס ישראל, אונד זאגע איהנען: דאז עוויגע וועזען, דער גאָטט אייערער עלטערן, איזט מיר ערשינען, דער גאָטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד יעקב'ס, אונד שפראך: איך האבע אייך בעדאכט, אונד וואס אייך אין מצרים געשיהט: (יז) דא האבע איך בעשלאָססען, איך וויל אייך הינויף פֿיהרען אויס דעם עלענד צו מצרים, אין דאז לאנד דעם פֿאָלקעם כנעני, חתי, אמרי, פרזי, חוי אונד יבוסי: אין איין לאנד דאז מילך אונד האָניג פֿליסען לעסט: (יח) זיא ווערדען דיינעס פֿאָרטראגע קיין געהאָר געבען; אלסדען זאָללסט דוא, אונד דיא עלטעסטען אויס ישראל צו דעם קאָניג פֿאָן מצרים געהען, צו איהם שפרעכען: דער עוויגע, דער גאָטט דער עברים האט זיך אונז פֿערשפירען לאססען, לאס אונז דאָך איינע דרייטעגיגע רייזע טהון, אין דער וויסטע דאס וויר

תרגום אונקלוס

דָּר וְדָר׃ (טז) אִיזֵיל וְתִיכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלֵי לִי אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃ (יז) וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ (יח) וִיקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלֵי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזֵיל כְּעַן

רש"י

זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם

באור

ההשגה, לפי שהוא המדבר ואומר אהיה, והוא המושג והמשיג את עצמו, והתבונן בזה כי הוא הבדל נשגב בין השמות הקדושים הללו, ולא ראיתי לאחד מהמתבארים שהתעורר עליו: וזה זכרי לדר דר, יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות ובכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברה' יצחק ויעקב ישמע אל ויענם (הרמ"בן): (יח) העבריים,

אֱלֹהֵינוּ׃ (יט) וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן
אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד
חֲזָקָה׃ (כ) וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי
אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר
אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח
אֶתְכֶם׃ (כא) וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה
בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא
תֵלְכוּ רֵיקָם׃ (כב) וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה
מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף

דעם עוויגען אונזערם נאָטטע אָפּפערן: (יט) איך וויים צום פֿאָראויס, דאס דער קאָניג פֿאָן מצרים אייך ניכט ווירד וואָללען רייזען לאססען; אויך ניכט מיט שטארקער האנד, (ראז איזט מיט געוואלט): (כ) אלליין איך ווערדע מיינע האנד אויסשטרעקקען, (ד. ה., מיינע געוואלט צייגען), אונד דאז לאנד מצרים פלאגען, דורך אללע מיינע וואונדער, וועלכע איך אין איהם טהון ווערדע; הערנאך ווירד ער אייך וואָהל וועגציהען הייסען: (כא) איך ווערדע דיזעם פֿאָלק גונסט פֿערשאפֿפֿען אין דען אויגען דער מצרים, ווען איהר דען רייזען ווערדעט, זאָללט איהר ניכט מיט לעערער האנד רייזען: (כב) זאָנדערן יעדע פֿרויא ווירד פֿאָרדערן, פֿאָן איהרער

רש"י

פקוד יפקוד אלהים אתכם: אלהי העבריים. יו"ד יתיר׳ רמז לי׳ מכות ברש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן ויקר אלהי׳ ואנכי אקרה כה[במדבר כ"ג] אהא נקרה אליו הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להליך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו׳ כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו על כן לא נתתיך [בראשית כ׳]. לא נתנו אלהים להרע עמדי [שם ל"א]. וכלן לשון נתינה הם. וי"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכתי את מצרים וגו׳ ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף. משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בביתה: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון. וכן

תרגום אונקלוס

מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ (יט) וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יַתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַאֵי לְמֵיזַל וְלָא*) מִן קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃ (כ) וְאֶשְׁלַח יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יַת מִצְרָאֵי בְּכֹל פְּרִשְׁוָתַי דִּי אַעֲבֵיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן׃ (כא) וְאֶתֵּן יַת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃ (כב) וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְּרִיבַת

ע׳ אוהב גר

באור

בב׳ יודי"ן א׳ ליחס וא׳ לסי׳ הרבים עם הת"ס. שלא כמנהג, כי המנהג לחסר יו"ד היחס בל׳ רבים, בעבור פגישת ב׳ יודי"ן: נקרה, לשון מקרה, כמו ויקר אלהים (במדבר כ"ג ד׳), ואנכי אקרה כה (שם ט"ו), ובא השרש הזה פעמים בא"לף בסוף ופעמים בה"א, והטעם אחד: (יט) לא יתן, יניח, כמו על כן לא נתתיך (בראשית כ׳ ו׳), ולא נתנו אלהים להרע עמדי (שם ל"א ז׳), וכלם לשון נתינה הם, ולא ביד חזקה, א"ת ולא מן קדם דחיליה תקיף, הכוונה לא בשביל שידו חזקה, כי מאז אשלח את ידי והכיתי וגו׳, ואולם לפי פשטות הכתוב נראה כפי׳ הרמ"בן וז"ל לא יתן אתכם להלך לא בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים, ואח"כ ישלח אתכם, כי כלם באו עליו טרם נותנו אותם להלוך עכ"לי וכן מתורגם בל"א: (כא) ריקם, מ"ם ריקם נוסף, וכמוהו חנם, והוא תואר הפעל לא הפועל (אדווערביום), ע"כ בא בשוה לרבים וליחיד לזכר ולנקבה: (כב) ושאלה, במתנה גמורה וחלוטה, שהרי הוא אומר ונתתי

וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃
ד (א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃

מה־זה קרי

ת"א וחן סנת ל"ג, א': מזה ב"ב ק"י, א':

נאכבארין, אונד פֿאָן דער איינוואָהנערין איהרעס הויזעס, זילבערגעשירר אונד גאָלדגעשירר, אונד קליידונגען; דיא ווערדעט איהר אויף אײַרע זאָהנע אונד טאָכטער לעגען; אונד אלזאָ מצרים נאָך אויסריימען:

ד (א) משה אנטוואָרטעטע אונד שפראך: זיא ווערדען מיר אבער געוויס ניכט גלויבען, אויך מיינער שטיממע ניכט געהאָר געבען, דען זיא ווערדען שפרעכען: דער עוויגע איזט דיר ניכט ערשינען: (ב) דער עוויגע שפראך צו איהם: וואס האסט דוא אין דיינער האנד? ער אנטוואָרטעטע: איי־

תרגום אונקלוס

בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁווּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יַת מִצְרָיִם׃
ד (א) וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃ (ב) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ מָה דֵּין

רש"י

וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנח' חברו במחבר' לד"י עם ויצל אלהי' את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמדתם נגלנו ל' נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנ"ון של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בש"בא בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחי"רק רק מן היסוד הוא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחי"רק כמו ודברתם אל הסלע [במדבר כ']. וכפרתם את הבית [יחזקאל מ"ה]. ולמדתם אותם את בניכם [דברים י"א]:

ד (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה בידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים.

באור

את חן העם. כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב' ח') זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים (הרשב"ם ז"ל), וכן תתורגם בל"א, ועיין מ"ש להלן בפרשת בא על פסוק וישאלו איש מאת רעהו (י"א ב'): משכנתה, איננו נגזר מן שכנה, רק מן שכנת, ואף כי לא נמצא, כי הה"א תהפך לתי"ו דפוי' בכנוים לא לדגושה: ומגרת ביתה, מאותה שהיא גרה אתה בבית [ושרשו גור, והוא תואר סמוך לנקבה בפלס זבת חלב, והנפרד גָרָה]: כלי כסף וכלי זהב, תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר: ושמתם, חסר מלת אותם: [ונצלתם, כתרגומו ותרוקנון, והוא ענין הסרה ושלילה, וכן וינצלו את מצרים (שם י"ב ל"ו), ויתנצלו בני ישראל את עדים (שם ל"ג ו'), ושרשו נצל ולא יצל כדברי מנחם, שאם כדבריו תהיה הנו"ן לסי' הנפעל והדגש לחסרון יו"ד פ"פ, הפך כוונת הענין, כי ישראל היו המנצלים ולא המנוצלים, אבל אם שרשו נצל תהיה הנו"ן הפ"פ והדגש לסי' בנין הכבד, בפלס ודברתם אל הסלע (במדבר כ' ח'), וכפרתם את הבית (יחזקאל מ"ה כ'), ולמדתם אותם את בניכם (דברים י"א י"ט)]:

ד (א) והן לא יאמינו לי, יתכן שמה שאמר לו הקב"ה ושמעו לקולך, הכוונה לבא עמו אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפסידו בזה, והנה הודיעו השם כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך, ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי, אחרי דאותם

תרגום אשכנזי

נען שטאב: (ג) ער שפראך: ווירף איהן צור ערדע! ער ווארף איהן צור ערדע, דא ווארד איינע שלאנגע דארויס; משה פלאה פאר איהר: (ד) דער עוויגע שפראך פערנער צו משה: שטרעקקע דיינע האנד אונד פאססע אן איהרען שוואנץ; ער שטרעקטע זיינע האנד, אונד ערגריף איהן, דא ווארד עס צום שטאבע אין זיינער האנד: (ה) דאמיט זיא גלויבען מאגען, (פוהר דער עוויגע פארט), דאס דיר דער עוויגע, דער גאטט איהרער עלטערן ערשינען, דער גאטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד יעקב'ס: (ו) דער עוויגע שפראך פערנער צו איהם: ברינגע איינמאל דיינע האנד אין דיינען שאאס; ער בראכ־

(ג) ויאמר השליכהו ארצה וישלכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: (ד) ויאמר יהוה אל־משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: (ה) למען יאמינו כי־נראה אליך יהוה אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: (ו) ויאמר יהוה לו עוד הבא־נא ידך

ת"א ויאמר ה' שבת ל"ז, א'. סנהדרין ק"י. א':

תרגום אונקלוס

בידך ואמר חוטרא: (ג) ואמר רמיהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא וערק משה מן קדמוהי: (ד) ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בדנביה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: (ה) בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: (ו) ואמר יי

רש"י

ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. ויחזיקו האנשים בידו [בראשית י"ט]. והחזיקה במבושיו [דברים כ"ה]. והחזקתי בזקנו [שמואל א' י"ז]. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה.

באור

שלא יתן אותם פרעה להלוך, ולא ישמעו עוד לקולי כלל, כי יאמרו לא נראה אליך ה', שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו, או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מהאבות ולכן לא שמע פרעה (מדברי הרמב"ן): (ב) מזה בידך. אמר כן לפתיחת הדברים, כי יודע ה' מה שבידו, וכן אי הבל אחיך (בראשית ד' ט'). ורש"י כתב כי לפי פשוטו הוא כאדם האומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן אומר לו הריני עושה אותה עץ: מטה, שרשו נטה, ונקרא כן לפי שהאדם נשען עליו, וכתב הראב"ע שנתן לו המופת הא' בנמצא עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן, כי כדרך רועה לא בא אל פרעה, והב' בידו ממש: (ג) וינס משה מפניו, כל אדם מתרחק מן המזיק לו, אע"פ שידע שאם יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו, והנה אף על פי שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר, רצה להראותו כי בו יעשה אותות ומופתים בשנוי התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברים מחודשים, ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים, על כן צוהו לעשות האות הג' לעיני העם (מדברי הרמב"ן): (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא, והרבה יש במקרא, ויחזיקו האנשים בידו (שם י"ט ט"ז), והחזיקה במבשיו (דברים כ"ה י"א), והחזקתי בזקנו (שמואל א' י"ז ל"ה), כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא (רש"י): (ה) למען יאמינו. הטעם שבעשותך כן לפניהם יאמינו, ויקצר הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת שיעשה כן לפניהם ויאמינו בו ירשנו נפלאות, כ"כ הרמב"ן: (ו) [מצרעת כשלג, דרך צרעת להיות

בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ (ז) וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ (ח) וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ (ט) וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא

ת"א ויוצאה סבת ל"ג.א י': מצרעת סבת סס:

טע זיא אין זיינען שאָאָס, אונד אלס ער זיא ווידער הערויס צאָג, דא וואר זיינע האנד אויסזעטציג, ווייס וויא שנעע: (ז) ער שפראך פֿערנער: טהוע דיינע האנד אבערמאלס אין דיינען שאָאָס, ער טהאט זיא אבערמאלס אין זיינען שאָאָס; אונד אלס ער זיא ווידער הערויס צאָג, דא וואר זיא ווידער וויא זיין איבריגעס פֿלייש: (ח) ווען זיא דיר אלזאָ ניכט גלויבען, (פֿוהר דער עוויגע פֿאָרט), אונד דעם ערסטען וואונדערצייכען קיין געהאָר געבען וואָללען; זאָ ווערדען זיא דאָך אויף דיא שטימע דעס לעצטען וואונדערצייכענס גלויבען: (ט) ווען זיא אבער דיזען ביידען וואונדערצייכען ניכט ווערדען גלויבען,

תרגום אונקלוס

לֵיהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִיטְפָךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּעִיטְפֵיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ (ז) וַאֲמַר אֲתֵיב יְדָךְ בְּעִיטְפָךְ וְאָתֵיב יְדֵיהּ לְעִיטְפֵיהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִיטְפֵיהּ וְהָא תָבַת הֲוַת כְּבִישְׂרֵיהּ׃ (ח) וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל אָתָא בַתְרָאָה׃ (ט) וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן אַף

רש"י

אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו [ש"ר]: (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאר. (רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים

באור

לבנה, ואם בהרת לבנה הוא (ויקרא י"ג ד'), ומקרא קצר הוא, ועניינו בתשלומו מצורעת ולבנה כשלג, ובעבור שאין הדמיון נופל כ"א על המראה, לכן אונקלוס לא תרגם מלת מצורעת כדרכו תמיד במלת סגירא, רק חורא כתלגא, וכן תרגם גם והנה מרים מצורעת כשלג (במדבר י"ב י'), והא מרים חורא כתלגא, וסוף הפסוק והנה מצורעת, תרגם והא סגירא]: בחיקך, הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה ובחיקו ישא (ישעי' מ' י"א). שאהו בחיקך (במדבר י"א י"ב), ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה (הראב"ע), ופירוש שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו, והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי' הב': (ח) אם לא יאמינו, ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם יהיו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון, והכתוב אמר לקול האות, ואין לו קול, רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו מות וחיים ביד לשון (משלי י"ח כ"א), ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הרא' לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו (הראב"ע): והיה וגו', אם יהיו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם (להלן ד' ל'), וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונ' בעשר המכות העתידות להיות (הראב"ע): (ט) והיו וגו', והיו שני פעמים דרך המקרא לכפול

יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃ (י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ (יא) וַיֹּאמֶר

אונד דיינער שטיממע קיין געהאָר געבען וואָללען, זאָ נים פֿאָן דעם וואססער דעס פֿלוסעס, אונד גיסע עס אויף דאז טראָקנע לאנד; אלסדען ווירד דאז וואססער, וועלכעס דוא אויס דעם פֿלוססע נעהמען ווירסט, אויפֿדעם טראָק-נען לאנדע צו בלוט ווערדען: (י) משה שפראך צום עוויגען: אום פֿער-צייהונג, מיין גאָטט! איך בין קיין מאן פֿאָן וואָרטען, (דאז הייסט קיין גוטער רעדנער); זאָוואָהל זייט געסטערן, אלס זייט פֿאָרגעסטערן, אלס אויך זייט דעם דוא מיט דיינעם דיענער צו שפרעכען אנגעפֿאנגען; דען איך בין איין מענש פֿאָן שווערעם מונדע, אונד שווערער צונגע, (דאז הייסט, דער מונד אונד צונגע ניכט בריכען קאן, וויא ער וויללי): (יא) דער עוויגע שפראך צו איהם: ווער האט דעם מענשען דען

רש"י

לנילוס המחיה אותם ולהפכם לדם בדפ"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. כאלו בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכי' לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהווייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם

תרגום אונקלוס

לִתְרֵין אָתַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָּא דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָּא דִּי תִסַּב מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ (י) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְּבַר מִלּוּל אֲנָא אַף מֵאִתְמָלֵי אַף מִדְּקַדְמוֹהִי אַף מֵעִידָן דְּמַלֵּילְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל וְעַמִּיק לִישָּׁן אֲנָא׃ (יא) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן שַׁוִּי

באור

התיבות בעבור מילוע אלוך שביניהם, וכמוהו והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל כסף (ויקרא כ"ז ג'), וכן כי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו (דברים י"ח ו'), החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתיים: (י) בי. לשון בקשה, כתרגומו בבעו: איש דברים, יודע לדבר בחתוך השפה והלשון, שלא ינמגם ולא יכבדו על פיו הברות ידועות: גם וגו' גם וגו', מנהג העברים כאשר ירבו להשוות שני דברים, או שלשה. יוסיפו מלת גם בתחל'. וכן משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך (שופטים ח' כ"ב) והטעם מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן: מאז דברך אל עבדך, כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך. וא"כ איך אלך לפניו. והנה משה מרוב חפצו שלא ילך. לא התפלל לפני השם ית' להסיר ממנו כובד הפה, אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת. אל תלוני שאלך, כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים, ופי' מאז דברך מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה (לקמן ה' כ"ג): כבד פה, בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו (רש"י), בל"א (שטאמלער): (יא) מי שם פה, דבור בעבור היותו בפה. וכן שפה אחת (בראשית י"א א'): מי ישום אלם, יתכן לומר ישום על האלמות אף על פי שאיננו יש, כי אם העדר ואפיסת הדבור, כי מסיר הקנין והדבר היש יאמר בו שפעל האפיסה כמו שיאמר במי שיכבה הנר שהביא החשך, והנכון שהוא נמשך אל אדם, או מי ישום אדם אלם או אדם חרש [כי כולם שמות תארים הם אלם חרש פקח עור, ולפי המנה' יבוא המתואר עם התאר, ובשנחסר, הוא בכוונו], וכן מתורגם בל"א: פקח, הפך החרש והעור, ככתוב פקוח אזנים (ישעי' מ"ב כ'), לפקח עינים עורות (שם ז'): הלא אנכי ה'. אם אתה אינך איש דברים אל תחוש, הלא

יְהוָ֡ה אֵלָיו֙ מִ֣י שָׂ֣ם פֶּה֮ לָֽאָדָם֒ א֣וֹ מִֽי־יָשׂ֣וּם אִלֵּ֔ם א֣וֹ חֵרֵ֔שׁ א֥וֹ פִקֵּ֖חַ א֣וֹ עִוֵּ֑ר הֲלֹ֥א אָנֹכִ֖י יְהוָֽה׃ (יב) וְעַתָּ֖ה לֵ֑ךְ וְאָנֹכִי֙ אֶֽהְיֶ֣ה עִם־פִּ֔יךָ וְהוֹרֵיתִ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר תְּדַבֵּֽר׃ (יג) וַיֹּ֖אמֶר בִּ֣י אֲדֹנָ֑י שְֽׁלַֽח־נָ֖א בְּיַד־תִּשְׁלָֽח׃ (יד) וַיִּֽחַר־אַ֨ף יְהוָ֜ה בְּמֹשֶׁ֗ה וַיֹּ֙אמֶר֙ הֲלֹ֨א אַהֲרֹ֤ן אָחִ֙יךָ֙ הַלֵּוִ֔י יָדַ֕עְתִּי

תולדות אהרן ויחר אף זבחים ק"ג, ח': הלא שם שם:

איינען מונד צום שפרעכען געמאכט? אָדער ווער מאכט איהן שטום, אָדער טויב, אָדער דאס ער גוט האָרען אונד זעהען קאַן, אָדער בלינד זייא? בין איך עס ניכט, דער עוויגע? : (יב) אלזאָ געהע נור; איך וויל מיט דיינעם מינדע זיין אונד דיך לעהרען, וואס דוא רעדען זאָללסט: (יג) ער שפראך אום פֿערציהונג, מיין גאָטט! זענדע דאָך דורך וועלכען דוא זאָנסט זענדען וויללסט:

(יד) דער עוויגע ערצירנטע זיך איבער משה, שפראך: איזט ניכט אהרן דיין ברו=

תרגום אונקלוס

פוּמָא לֶאֱנָשָׁא אוֹ מַן שַׁוִּי אִלֵּמָא אוֹ חַרְשָׁא אוֹ פְתִיחָא אוֹ עֲוִירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ׃ (יב) וּכְעַן אִיזֵיל וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְאַלְפִינָךְ דִּי תְמַלֵּיל׃ (יג) וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן דְּכָשַׁר דְּתִשְׁלָח׃ (יד) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאָה גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאַף הָא

רש"י

מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין לרבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הזה כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו [ש"ר] וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמ' לעלי הכהן) הנגלה נגלתי לבית אביך בהיותם במצרים [שמואל א' ב'] הוא אהרן. וכן והודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו [יחזקאל כ'] ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו (לשון איטאלי שטאָטטערער, (שטאמלער. כי בל"ל נאמר באלבוט"יער: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך [שבת ק"מ] ולאספקלטורים ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת [תנחומא]: הלא אנכי. שאמי ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. רבי יהושע בן קרחה' אומר כל

באור

אני בראתי כל פיות שבעולם, ואני עשיתי אלם מי שאפלתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה, ואם חפלתי שתהיה איש דברים היית, אלא לעשות כך אני חפץ. ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך, הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות רבה), ולפי זה נראה בעיני שלא רצה השם ב"ה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו מהמעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה (לשון הרמב"ן): (יב) והוריתיך אשר הדבר, שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה, שאין שם אותיות הכבדות על פיו, כן פי' הרמב"ן והרלב"ג: שלח נא ביד תשלח, ביד אחר שתרצה לשלוח, או ביד כל אשר תשלח זולתי, כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות כזה, והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה, שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל מלך, ושיתפאר לאמר ה' שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך: ביד תשלח, חסר אשר. ושעורו ביד אשר תשלח, או שתשלח, כמו עם לנגם שלם (ד"ה ב' ט"ז ט'): (יד) אהרן אחיך הלוי, שכן הי' נודע בישראל הנביא הלוי כי

כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא
לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃
(טו) וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים
בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ
וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
(טז) וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא
יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
לֵאלֹהִים׃ (יז) וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה

תולדות אהרן וראך שבת קל"ט, א':

תרגום אשכנזי

דער דער לוי? איך וויים דאס ער גוט רעדען ווירד; עבען יעטצט רייזט ער דיר ענטגעגען, ווען ער דיך זעהען ווירד, ווירד ער זיך הערצליך פֿרייען; (טו) דוא דארפֿסט נור מיט איהם רעדען, אונד איהם דיא וואָרטע אין דען מונד לעגען; איך ווילל שאָן מיט דיינעם אונד זיינעם מונדע זיין, אונד אייך לעהרען וואס איהר טהון זאָללט: (טז) ער זאָלל דיינעטוועגען מיט דעם פֿאָלקע רעדען; זאָ, דאס ער דיר צו איינעם מונדע דיענען, (דאס הייסט, דיינע וואָרטע פֿאָרברינגען) זאָלל; אונד דוא זאָללסט איהם וויא איין גאָטט זיין, (דאז הייסט געדאנקען איינגעבען): (יז) דיזען שטאב אבער, זאָללסט דוא אין

רש"י

חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם: הלא אהרן אחיך הלוי שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי [זבחים ק"ב]: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טו) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון

תרגום אונקלוס

הוּא נָפֵיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזֵינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ: (טו) וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָּמַיָּא בְּפוּמֵיהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יָתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן: (טז) וִימַלֵּיל הוּא לָךְ עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ לְרַב: (יז) וְיָת חוּטְרָא

באור

היו בהם אחרים ששמם כשמו (הראב"ע): ידעתי כי דבר ידבר הוא, כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך בדבורו לאהבתך ואפי' לא צויתיו, וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת, ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יבא בה, ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו (הרמב"ן): כי דבר ידבר הוא, שהוא איש דברים היודע לדבר: (טו) עם פיך, להודותך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר, ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה (לקמן ו' ל'), ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה ולכן אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שם ז' א') (הרמב"ן): ועם פיהו, להיות דברי פיהו לשומעים חן: (טז) לך, בשבילך, וכל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים אצל דבור כלם לשון עליהם: יהיה לך לפה, המוציא מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההגדה: לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש, כן אתה תודיע לאהרן את מחשבות לבך, והוא ידבר בעבורך: (יז) את האתת, לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת, שיהיה לנחש, ואולם הכוונה את האותות, אשר אומר אליך, ולשון הרמב"ן, ויראה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה

תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי

(יח) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ (יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ (כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה

ת״א לך נדרים ס״ה, א׳: כי מתו נדרים ו׳, ב׳, ס״ד, ב׳, ב׳. ע״ז ה׳, א׳: ויקח פסחים ג׳, א׳. מגלה ט׳, א׳:

תרגום אשכנזי

דיא, האנד נעהמען, מיט װעלכעם דוא דיא װאונדערצייכען טהון זאָללסט: (יח) משה גינג, קעהרטע צו זיינעם שװיגערפֿאטער צוריק, שפראך צו איהם: איך װילל דאָך הינרייזען, אונד צו מיינען מיטברידערן דיא אין מצרים זינד, צוריקקעהרען, אונד זעהען, אָב זיא נאָך לעבען; יתרו שפראך צו משה: רייזע מיט גליק! (יט) נון זאגטע אויך דער עװיגע אין מדין צו משה: רייזע נור נאך מצרים צוריק, דען אללע דיא לייטע זינד טאָד, דיא דיר נאך דעם לעבען געטראכטעט: (כ) משה נאהם אלזאָ זיינע פֿרויא, אונד זיינע קינדער, ליס זיא אויף איינען עזעל רייטען, אונד קעהרטע

תרגום אונקלוס

הָדֵין תִּסַּב בִּידָךְ דִּי תַעֲבֵיד בֵּיהּ יָת אָתַיָּא׃ (יח) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אֲחַי דִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן אִינוּן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לִשְׁלָם׃ (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אִיזֵיל תּוּב לְמִצְרָיִם אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ (כ) וּדְבַר מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּיבִינּוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת

רש״י

עליהם: יהיה לך לפה. למלין לפי שהתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) וז׳ שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו׳ [מכילתא]: (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת [נדרים ס״ד]: (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברה׳

באור

בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבו (לעיל ג׳ כ׳). הודיעו אותן בפרט. אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האתת עכ״ל: (יח) [וישב, מן המדבר, כי שם דבר אליו אלהים]: יתר, הוא יתרו, כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון, והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד (הראב״ע): (יט) במדין, מלבד הדבור הראשון שהי׳ בסיני, לזהו הקב״ה עתה במדין עוד הפעם שישוב מצרימה: [כי מתו כל האנשים, לפי פשוטו מתו ממש, וכן פי׳ הראב״ע והרשב״ם]: ואת בניו, הרמב״ן פי׳ כמו ובני פלוא אליאב (במדבר כ״ו ח׳), כי לא הי׳ לו רק גרשם כאשר הזכיר הכתוב (לעיל ב׳ כ״ב), ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם, ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו דבר האלהים לא נולד לו רק גרשם, אבל היתה לפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו, ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה הי׳ נפגש מן המלאך, ואחרי לכתו למצרים ולאה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה, וכן הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר עכ״ד,

אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ: (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם:

תרגום אשכנזי

אין דאז לאנד מצרים צוריק. משה נאהם אויך דען גאָטטליכענשטאב אין זיינע האנד: (כא) דער עוויגע שפראך אבער צו משה: ווען דוא הינציהסט נאך מצרים צוריק, בעטראכטע אללע דיא וואונדערצייכען דיא איך דיר אין דיא האנד געבען ווערדע, דאמיט דוא זיא פֿאָר פרעה ניהועסט. אינדעססען ווערדע איך זיין הערץ פֿערשטאָקט זיין לאססען,

תרגום אונקלוס

חוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמִתַּב לְמִצְרַיִם חֲזִי כָּל מוֹפְתַי דִּי שַׁוֵּיתִי בִּידָךְ וְתַעְבְּדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אֲתַקֵּיף יַת לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח

רש"י

לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור [זכריה ט']: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גביר בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו. ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד

באור

והוא בשמות רבה (פ"ה ס"ט), וכ"כ רש"י והראב"ע שהוא אליעזר, ואין כן דעת יב"ע בתרגומו (להלן בפסוק כ"ד), רק שהוא גרשם שלא מל אותו בגזירת יתרו חותנו שהתנה עמו שלא למול בנו בכורו, וכן סופר בס' הישר, ונראה מדברי הרמב"ן כי נראה לפרש כן בעבור שלא נזכר למעלה (ב' כ"ב), רק לידת גרשם, אבל כבר כתבתי שם שלא הוצרך לספר שם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור זה של פגישת המלאך, ולפי הבנן הא' שהוא גרשם הוא שלא נמול לכן לא הוזכר שם רק לידתו, ומ"ש שלא מל אותו ולא קרא לו שם, יצטרך להביא ראי' שכן הי' דרכם לקרוא שם בעת המילה, כי כפי הנראה מהכתובים, היו קוראים שם לילד מיד אחר הלידה על שם המקרה שקרה בעת ההוא וברובם קראה האם שם, ובמעוטם האב, ולפעמים המילדת, כנראה מפרץ וזרח]: וישב ארצה מצרים, לדעת הראב"ע הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נמול בנו ובהתפלאו שבה צפורה עם בני' אל אביה, וכתב הרמב"ן שיתכן זה כי בעבור שנמול בנו לא הי' יכול להביאו בדרך עד שיתרפא, ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה, ולכן עזבם במלון ולוה אותה לשוב לבית אבי' אחר שיתרפא, גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אבי' ושלחה עם הבנים: [ויקח משה את מטה האלהים, אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא (רש"י), ור"ל שלקח המטה קודם שבא, ואין צורך לזה לפי דרכנו, כי הוא כלל ואח"כ פרט]: מטה האלהים, הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו הי' כאשר עשה בו את האותות, ונקרא מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו. כ"כ הראב"ע: (כא) ויאמר יי' אל משה בלכתך וגו'. שב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והגיד לו אות שיצאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות, והנה ויהי בדרך במלון הי' ראוי להיות דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו, ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם אם אין לו (להלן כ"ב ב') כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור (שם כ"א ל"ז) (הראב"ע): בלכתך לשוב מצרימה, בעודו בדרך פעמיו הודיע השם למשה דרך כלל את כל אשר יצוה אל פרעה והזהירו וזרזו קודם מעשה, ויצוה אותו בשעת מעשה בפרט בכל מופת ומופת, אמר לו בלכתך בדרך שים לבך והתבונן לעשות לפני פרע' כל המופתים שאני עתיד לשום בידך [ועל תתמה על אשר כתוב אשר שמתי, שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך (לשון רש"י), וכתב עוד כי על ג' האותות האמורות למעלה, אי אפשר לפרשו, שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם, אלא לפני ישראל, שיאמינו לו, ולא

(כב) וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָֹה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ (כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָֹה

זאָ דאס ער דאז פֿאָלק ניכט ווירד ווענלאססען וואָללען: (כב) דוא זאָללסט אבער צו פרעה זאגען: זאָ האט דער עוויגע גע־שפראָכען: ישראל איזט מיר זאָ ווערטה אלס איין ערסטגעבאָרנער זאָהן: (כג) נון האבע איך דיר געזאגט: לאס מיינען זאָהן וועג, דאס ער מיר דיענע, דוא ווייגערטעסט דיך אבער איהן וועג צו לאססען, נון וויל איך אויך דיינען ערסטגעבאָרנען זאָהן אומבריגנען: (כד) עס וואר אויף דער רייזע אין דער נאכטהערבערגע; דא קאם דער עוויגע צו איהם, אונד וואָלטע איהן טאָדטען, (דאז הייסט, דער עוויגע ליס משה פלאָטצליך אין לעבענסגעפֿאהר

ת"א בני בכורי שבת נ"ח, א'. סנהדרין מ"ג, א', ע"ז י"ב, א': הנה סנהדרין שם: ויהי נדרים ל"ב, א': ויפגשהו שם ל"א:

תרגום אונקלוס

יַת עַמָּא׃ (כב) וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יַת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וּמְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יַת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ (כד) וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאָכָא דַיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃

רש"י

לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. לשון גדולה כמו אף אני בכור אתנהו [תהלי' פ"ט] זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכיר' הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני הנה אנכי הורג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב [ל"ו] הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתר' בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי

באור

מצינו שעשאם לפני פרעה, ולזה פרשו על העבר בעתיד, והוא הזמן המורכב אשר העירותיך עליו (איך ווערדע געטהאן האבען)]: ואני אחזק את לבו, שלא ישלח את העם בכל המופתי' ההם, ואמרת אליו ביום ההוא כה אמר ה' וגו'. ואז ישלחם, כי לא מצינו שהודיע משה למצרים את מיתת בכוריהם רק בעת הביא, ולא הי' א"כ ואמרת אליו צווי שיאמר לו מיד, כי אם ידיעה שילוחו בסוף כל המכות לאמר לו כן: (כב) בני בכורי ישראל, זה הגוי שעבדוני אבותיו בתחלה, ואני אוהב אותם כאשר יאהב איש את בנו בכורו, ואתה לוקחו לעבד עולם, על כן אני אהרג את בנך בכורך: (כג) ואמר אליך וגו', זה יאמר לו קודם המכה האחרונה, הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם שלח את בני ואתה מאנת לשלחו, ולכן בפעם הזאת הנה אנכי הרג וגו': (כד) ויהי בדרך, הית' קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך ואין יכולת בהוליכו להתמהמה ובעבור כי משה לא יכול להתעכב בשליחות השם, ראה בעצמו שלא ימול הנער כי יסתכן, אם יוליכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח אשתו וימול הנער וילך לו לבדו והנער יהי' עם אמו עד שיתרפא. וטעם ויפגשהו ה', שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו, וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו. ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד. ואל תתמה בעבו' שהוא כתב ויפגשהו ה' כי מלאך ה' נקרא על שמו וכמוהו וה' הולך לפניהם יומם (שמות

וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ: (כה) וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי: (כו) וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת: פ

תולדות אהרן ותקח שם נ"ב, א'. ע"ז כ"ח, א': כי חתן נדרים שם: וירף שם שם:

קאָמנומען): (כה) דא נאהם צפורה איינען שארפען שטיין, שניטט איהרעס זאָהן דיא פאָרהויט אב, לעגטע זיא איהם צו פֿיסען אינר שפראך: דוא ביזט מיר איין בלוטיגער אנפערוואנדטער, (דאז הייסט, דער דאז לעבען קאָסטעטע): (כו) דא ליס דיא געפאהר פאָן משה אב. דא זאגטע זיא: איין בלוטיגער פערוואנדטער, אבער נור צו בעשניידונגען, (נעמליך: עס האט ווייטער קיין בלוט גע-

תרגום אונקלוס

(כה) וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָרָא וּגְזַרַת יַת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנָא: (כו) וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִילוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל: (כז) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אִיזֵיל לִקְדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ:

רש"י

שנתעסק במלון תחלה. במסכ' נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה שעל המילה בא להורגו: אמרה חתן דמים למולות. חתני היה נרצח על דבר המילה: (שיטה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש"י מה זה אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי

באור

י"ג כ"א), ושם כתוב ויסע מלאך האלהים (שם י"ד י"ט) (הראב"ע): (כה) צר, דבר חד, כמו חרבות צרים (יהושע ה' ב') וכמוהו צור חרבו (תהלים פ"ט מ"ד): ותגע לרגליו, השליכתו לפני רגלי משה, והוא פעל יוצא ומבנין הפעיל, כלומר אם מפני העונש הזה נחלית, הנה דם המילה: ותאמר, על בנה: חתן דמים, לפי דרכי הלשון נראה שהוא מוסב על הבן והבן נקרא חתן, כמו שמתורגם בל"א (איין בלוטיגער אנפערוואנדטער), שופך דמים אתה לי, אתה היית גורם להיות בעלי נרצח עליך. ומנהג הנשים לקרא לבן כאשר יומל חתן, כמו שהיו קורין לאדם ביום חופתו חתן, כי עקר מלת חתן הוא ענין התחדש בשמחה וכמו שמתחדש השמחה ביום החופה, כן מתחדש השמחה ביום המילה, וכן כתב הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חתן:
[והנה גם רשב"ג בנדרים (דף ל"ב ע"א) אומר שחתן דמים שב על התינוק, שאמר שם לא ודאה מי קרוי חתן הוי אומר זה התינוק, אלא שהוא מפרש שהמלאך בקש להרוג את התינוק, אבל תפשטות הכתוב אין נראה' כן שישוב המיתו על התינוק שלא נזכר קודם זה, גם לדבריו מדוע לא מל אותו משה בעצמו, לכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם והרד"ק והראב"ע, ששב המיתו על משה, והיא דעת ריב"ק ורבי (לפי גרסת רש"י פה ר' יוסי), אך חתן דמים שב על התינוק הנימול. והנה פי' הראב"ע שהעתקתי הוא לשיטתו שהוא אליעזר ונולד מקרוב ולא נשלמו לו שמונה ימים עד שהולך משה לצאת לדרך. אבל לדעת יב"ע וס' הישר שהוא גרשם בנו בכורו שלא מל אותו כבר, י"ל שלא נענש עד הנה כי הי' אנוס להיותו אצל יתרו חותנו שלא הניחו למולו, משא"כ עתה שנפרד ממנו, או שהשטן מקטרג בשעת הסכנה]: (כו) וירף ממנו, ממשה שסר ממנו החולי והרעדה, אז בראותה שסר החולי מבעלה, אמרה: חתן דמים למולת, כמו שמתורגם בל"א, באמת שופך דמים אתה לי. אבל דם המילה לא דם נפשות, ומולות שם דבר, והנה על לשון רבים בעבור דמים, והלמ"ד משמש בלשון על, כמו ואמר פרעה לבני

(כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ (כח) וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ (כט) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ל) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃ (לא) וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ שביעי

ה (א) וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ

ת"א ויאמן סבת נ"ז, ח':

קאָסטעט אלס דאס בלוט דער בעשניידונג):(כז)דער עוויגע שפראך צו אהרן: געהע משה ענטגעגען, דער וויסטע צו. ער גינג, בעגעגנעטע איהם, בייא דעם גאָטטליכען בערגע, אונד בעגריסטע איהן מיט איינעם קוס: (כח) משה בעריכטעטע דעם אהרן אללע דיא וואָרטע דעם עוויגען, דיא ער איהן אויסצוריכטען געזענדעט האט, אונד אללע דיא וואונדערצייכען, דיא ער איהם אויפגעטראגען: (כט) משה אונד אהרן גינגען אונד פערזאממעלטען אללע דיא עלטעסטען דער קינדער ישראל'ס: (ל) אהרן טרוג פאָר אללע וואָרטע וועלכע דער עוויגע צו משה געשפראָכען, טהאט אויך דיא וואונדערצייכען פאָר דען אויגען דעם פאָלקס: (לא) דאז פאָלק גלויבטע; אונד פערשטאנדען דארויס, דאס דער עוויגע דיא קינדער ישראל'ס בעראכט, אונד איהר עלענד אנגעזעהען האבע, (נעמליך אום איהנען צו העלפען), זיא נייגטען איהר הויפט אונד ביקטען זיך:

ה (א) הערנאך קאמען משה אונד אהרן, אונד שפראכען צו פרעה: זאָ האט דער עוויגע דער

תרגום אונקלוס

(כח) וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַּייָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ: (כט) וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנָשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא: (לא) וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁיעֲבוּדְהוֹן וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ:

ה (א) וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיֵחֹגּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא:

רש"י

אז הבינה דעל דבר המילה לדבר באה ובזה מתורץ ב"כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק. כנ"ל): למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה: ה (א) ואחר באו משה

באור

ישראל (לקמן י"ד ג'): (כז) הר אלהים, הוא חורב, כי ההר הזה הוא בין מדין ובין מצרים: וישק לו, אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו (הרמב"ן): (כח) את כל דברי ה' אשר שלחו, שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר הי' מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל (הרמב"ן): (לא) וישמעו, הבינו כי הגיע הקץ האמור לאברהם: ענים, מגזרת עינוי: ויקדו, מבעלי הכפל, כמו קדקד, על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה (דברים ל"ד ח'), ידמו כאבן (לקמן ט"ו ט"ז)

אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃ (ב) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ (ג) וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלֲכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃

תולדות אהרן ויחגו חגיגה י' ע"ב ב': מי ה' סנהדרין ל"ד, ב', חולין פ"ט, א'. ידים ע"ו ב':

תרגום אשכנזי

גאָטט ישראל'ס געשפראָכען: לאס מיין פאָלק ציהען, דאס זיא מיר אין דער וויסטע איין פעסט פייערן: (ב) פרעה שפראך: ווער איזט דער עוויגע, דעססען שטיממע איך געהאָר געבען זאָלל, דאז פאָלק ישראל וועג צולאססען? איך קעננע דען עוויגען ניכט, אונד ווערדע דאס פאָלק ישראל ניכט וועגלאססען: (ג) זיא שפראכען: דער גאָטט דער עברים האט זיך אונז פערשפירען לאססען: וויר וואָללען נור איינע דרייטעגיגע רייזע מאכען אין דער וויסטע, אונד דעם עוויגען אונזערם גאָטטע איין אָפּפער שלאכטען, ער מאָכטע אונז דהיימזוכען מיט

תרגום אונקלוס

(ב) וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַיְיָ לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ מְשַׁלָּחָא יַת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלֵי לִי שְׁמָא דַיְיָ וְאַף יַת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח׃ (ג) וַאֲמָרוּ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִּילְמָא

רש"י

ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו א' א' מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם [ש"ר]: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו

באור

ה (א) ואחר באו משה ואהרן, אחר שעשה אהרן את האותות לעיני העם באו משה ואהרן אל פרעה ואמרו אליו: ויחגו לי, לזבוח זבחים, כמו אסרו חג בעבותים (תהלים קי"ח כ"ז), חגים ינקפו (ישעי' כ"ט א'): (ב) מי ה' אשר אשמע בקולו. הנה פרעה חכם גדול הי' ויודע את האלהים ומודה בו, כאשר אמר הוא או מורישו אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך (בראשית מ"א ל"ט), איש אשר רוח אלהים בו (שם ל"ח), אבל לא הי' יודע את השם המיוחד שהזכיר משה ואהרן, ולכן אמר מי הוא השם הזה אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעבדו, ומה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו. לא ידעתי את השם הזה ולא אשלח את ישראל: (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו'. כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה, וזהו אלהי בני עבר הנהר והם עמו, וצריכין לעבדו: נקרא עלינו, כמו נקרא נקריתי בהר הגלבע (שמואל ב' א' ו'), והוא כטעם פגיעה, והשרש הזה יצא על ענין זה רובו בה"א ומעוטו באל"ף בסוף: פן יפגענו. יתכן שיכללו בזה גם אנחנו גם אתה פרעה עמנו וכל מצרים, שיכה אותנו בדבר או בחרב, והחיוב על כולנו: [יפגענו. שרש פגע יאמר פעם על התפלה והתחנה, ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראשית כ"ג ח'), ופעם על הפגישה, ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם ל"ב ב'). ופעם על ההכאה להמית גש פגע בו ויכהו וימת (שמואל ב' א' ט"ו), לפגע בכהני ה' (שם א' כ"ב י"ז), ועניניהם קרובים הם, ורובם קשורים עם הבי"ת, והמה פעלים יוצאים, וכתב רש"י ז"ל כי פגיע' בו לשון מקרה מות הוא, והנה א"ת דילמא יערעיננא, וכ"ת יב"ע יארע יתן. ומשמעות תרגימם שהוא עומד, ושב על הדבר והחרב, ולא יתישב חבורו עם הבי"ת, אבל הי' צריך לומר פן יפגענו דבר או חרב, לכן נראה ששב על השם

(ד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ (ה) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ (ו) וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ (ז) לֹא תֹאסִפוּן

פעסט אָדער מיט קריג: (ד) דער קאָניג פֿאָן מצרים שפראך צו איהנען: משה אונד אהרן! ווארום האל-טעט איהר דיא לייטע פֿאָן אידהרער פֿערריכטונג אב? געהט הין צו אייערן ארבייטען: (ה) פרעה שפראך: דאז געמיינע פֿאָלק נימט יעטצט אי-בערהאנד, אונד איהר וואָללט זיא שטאָרען פֿאָן אידהרער ארבייט? (ו) פרעה בעפֿאהל נאָך דעניזעלבען טאג דען אנטרייבערן דעס פֿאָלקס אונד דעססען אויפֿזעהערן, פֿאָלגענ-דעס: (ז) געבט דען לייטען קיין שטראָה מעהר דיא ציגעל צו פֿערפֿערטיגען, וויא גע-

תרגום אונקלוס

יְעָרְעִינָנָא בְּמוֹת אוֹ בְקָטוֹל׃ (ד) וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת עַמָּא מֵעִיבִדְתְּהוֹן אִיזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן׃ (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן׃ (ו) וּפַקֵּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיָת סָרְכוֹהִי לְמֵימָר׃ (ז) לָא תוֹסְפוּן לְמִיתַּן תִּיבְנָא לְעַמָּא

רש"י

כבוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אות' ממלאכת' ששומעין לכם וסוברים לנוח מן המלאכה. וכן פרעהו אל תעבור בו [משלי ד'] רחקהו. וכן ותפרעו כל עצתי [שם א']. כי פרוע הוא [שמות ל"ב] נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ, שהעבודה מוטל' עליהם ואתם משביתי' אותם מסבלות' הפסד גדול הוא זה: (ו) הנוגשים.

באור

שלפניו והוא יירא כחביריו, ור"ל פן יפגע השם אותנו (או בנו) להכותנו במכת דבר או חרב]:
(ד) [תפריעו, כתרגומו תבטלון, וכל ענין פרע בטול הסדר והפסקת החוק הוא, וכן פורע מוסר (משלי ט"ו ל"ב), גדל פרע (במדבר ו' ה'), ופרעת ראש האשה (שם ה' י"ח), והזכירם בשמם דרך כבוד: לכו לסבלותיכם, על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם, כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם, וצוה אותם שובו כלכם אל העבוד' (ועל הדרך הזה מתורגם בל"א). ושבו משה ואהרן לפניו, ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן, אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים. ונהג בהם כבוד. ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבני', כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים, אבל במס היו עושים, רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רב. ורש"י פי' לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא הית' על שבט לוי. ותדע שהרי מש' ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות, ונכון הוא כי כל עבודת האדם בבית ובשדה יקרא כן, כמו לכל סבל בית יוסף (מלכים א' י"א כ"ח). ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם. והכל שבח אלה ה' (הרמב"ן). ולפי דעת רש"י צריך שיתורגם (געהט הין צו אייערן פֿערריכטונגען):
(ה) רבים עתה עם הארץ, וצריך להכניע לבם בעבוד' ובמלאכה למען לא ישאו ראש כדרך עם רב השובתי' ממלאכה, שהבטלה מביאה לידי שעמום: (ו) הנוגשים. מצריים היו, והשוטרים הם מישראל, הנוגש ממונה על כמה שוטרים, והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה:
(ז) [תאספון, שרשו יסף. ועל המנהג בהפעיל מנחי פ"י שתתחלף היו"ד לוי"ו נחה והיא

לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃ (ח) וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ (ט) תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ

תרגום אשכנזי

סטערן אונד פֿאָרגעסטערן, (דאזהייסט, וויא ביזהער): זיא מאָגען זעלבסט געהען אונד זיך שטרויה אויפזוכען: (ח) דיא אנצאהל דער ציגעל, וועלכע זיא ביזהער פֿערפֿערטיגט, זאָללט איהר איהנען דענ־נאָך אויפֿלעגען, איהר זאָללט ניכטס דאפֿאָן אבנעהמען, דען זיא זינד מיסיגע לייטע, דארום שרייען זיא: וויר וואָללען הינגעהען, אונזערם גאָטט איין אָפּפֿער שלאכטען: (ט) דיא ארבייט מוס אלזאָ דען לייטען שווער געמאַכט ווערדען, דאמיט זיא צו טהון האבען; זאָ ווערדען זיא זיך ניכט מעהר מיט ליגענהאפֿטען וואָרטען אונ־

רש"י

תלריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטו"בלא בלע"ז Estouble: Esteuble, eteule, (דיא שטאָפפעל) היו גובלין אותו עם הטיט: לבנים. טיו"ולש בלע"ז Tuiles, (ציגעל) שעושי' מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום. אשר הייתם עושים עד הנה: וקששו. ולקטו: (ח) ואת מתכונת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו'. מתכונת. ותוכן לבנים ולו נתכנו עלילות [שמואל א' ב' ג'] ואת הכסף המתוכן [מלכים ב' י"ב]. כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר"יט בלע"ז Rtrait: Retiré, (צוריק געלאָזען), retraire: retirer, abandonner, (צוריק ליהען, פֿערלאַססען, פֿאהרען לאַססען): (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר

תרגום אונקלוס

לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אִינוּן יֵיזְלוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן תִּיבְנָא׃ (ח) וְיָת סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִינוּן עָבְדִין מֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִינוּן עַל כֵּן אִינוּן מְצַוְחִין לְמֵימַר נֵיזֵיל נִדְבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא׃ (ט) יִתְקֵיף פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בֵּיהּ וְלָא יִתְעַסְקוּן

באור

נקודת החולם לאות הנוספת שלפניה, ובא פה אל"ף תחת היו"ד כי כל הד' אותיות אהו"י אחיות הנה]: תבן. רש"י פי' אשטובל"א [והוא עטעוו"לעס ובל"א [שטאָפפעלן], הוא הנותר בשדה אחר הקצירה, והיו גובלין אותו עם הטיט להעמידו ומלת קש (לקמן י"ב) פירש"י שהוא לשון לקוט (איינע לעזע). ואונקלוס תרגם תבן תיבנא, וקש גילי, ומשמעות הענין כמו שמתורגם בל"א, שתבן הוא (שטרויה), וקש הוא התבן הדק והעלים הדקים הנלקטים בשדה או הנשאר אחרי הקצירה שנקרא בל"א (שטאָפפעלן): ללבן, מגזרת לבנה, ובנין הלבנים חזק מהאבנים, כי בנין העפר יזיקהו המים, ובנין האבנים יזיקהו האש, וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן, והחמר היה להם לחמר (בראשית י"א ג'). (הראב"ע): הלבנים, טויל"ש [(ציגעל־שטיינע) בל"א], שעושין מטיט ומייבשין אותן בחמה, ויש ששורפין אותן לכבשן (רש"י). כתמול שלשם, כאשר הייתם עושים עד הנה: תבן, יש שמות שלא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן (שהוא הצירי), כמו ספר, ובבעלי פתח קטן (שהוא הסגול), כמו צדק, והנה כן תבן, וטעמם לא נודע רק ככה נמצאו (הראב"ע): (ח) מתכנת ותכן, יאמר על

בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר: (י) וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן: (יא) אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר:

טערד־אלטען: (י) דיא אנטרייבער דעס פֿאָלקס, אונד זיינע אויפֿזעהער גינ־גען הינויס, אונד שפּראַ־כען צום פֿאָלקע אלזאָ: זאָ האט פרעה געזאגט: איך געבע אייך קיין שטראָה מעהר: (יא) איהר זעלבסט געהט הין נעהמט אייך שטראָה, וואָ איהר וואס

תרגום אונקלוס

בְּפִתְגָּמִין בְּטִילִין: (י) וּנְפָקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּיבְנָא: (יא) אַתּוּן אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּיבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא

רש"י

נלכה נזבחה. ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד [תהלי' קי"ט]. למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין ויספר ואשתעי וא"א לומר וישעו לשון וישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפר' אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם ישעה האדם על עושהו [ישעיה י"ז] לא שעו אל קדוש ישראל [שם ל"א] ולא ישעה אל המזבחות [שם י"ז]. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל ל' שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדברה בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם

באור

קצב הדבר ושעורו במספר ומדה ומים תכן במדה (איוב כ"ח כ"ה). ושמים בזרת תכן (ישעיה מ' י"ב). ולו נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג'), ענינו שכל המעשים וכל התחבולות שבעולם כבר נתכנו אצל השם ב"ה (פֿאָרהער בעשטיממט), את הכסף המתוכן (מלכים ב' י"ב י"ב), ענינו הנמנה, כלומר סכום חשבון הלבנים שהיה כל א' עושה ליום, כשהי' התבן נתן להם, אותו הסכום תשימו עליהם גם עתה, למען תכבד העבודה עליהם: נרפים הם, המלאכה רפוי' בידם ועזובה מהם, והם נרפים ממנה לערי"ש בלע"ז (רש"י), והוא בל"א (אבגעזאָנדערט, ענטפֿערנט): (ט) ואל ישעו וגו', אנקלוס תרגם ולא יתעסקון בפתגמין בטילין, וכן פירש"י אל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה, ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קי"ט קי"ז), וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם כתב ישעו איינטנדלאנ"ט בלע"ז ובל"א (אויפֿמערקזאם זיין), כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד'), ולא ישעה אל המזבחות (ישעי' י"ז ח'), עכ"ל, אבל רש"י הרחיק פי' זה באמרו כי על כוונת הפניי' היה צריך לקשרו עם מלת אל. ככל הראיות שהביא, אבל אם היא לשון דבור נופל עליו לשון שמוש הבי"ת, כגון הנדברים בך (יחזקאל ל"ג ל'), לדבר בם (דברים י"א י"ט), והראב"ע פי' ישעו, כמו ירפו, כאשר אמר נרפים אתם. וכמוהו השע ממני (תהלים ל"ט י"ד), שעו מני (ישעיה כ"ב ד'). שפירושו הרפו ממני, ובי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, והכוונה ואל ירפו ממלאכתם בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן. ואולם גם בכל הראיות שהביא אין השרש הזה נופל כי אם על פנות המחשב' והכוונה, כמ"ש הרשב"ם. אלא שיורה על דבר והפכו, מדרך כל הפעלי' המורים על תנועה, שיורו על התנוע' ממנו ועל התנועה אליו כפי המלות שיחוברו עמהן, כמו פעל נגש, וכן סור, וכן קרב, שיתכן שיבא עם אל ועם מן, אף כאן וישע ה' אל פי' שפנה מחשבתו אל הדבר, והשע ממני מורה על הסתלקות המחשב' מן הדבר, מעתה אם בי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, כמ"ש הראב"ע, אין הכרע כלל לתיבת ישעו, אם הוראתה על פנות המחשבה אל מלאכתם, או על הסתלקה ממנה, והרד"ק בשרשים שרש שעה פירשו ענין בטחון, ומלא לו חברים ע"ש. וכן תיב"ע ולא יתרחצון על מילי שקרא, ואף ההוראה הזאת יש לכללה עם ענין פנות המחשבה והכוונה אל דבר. כמ"ש הרד"ק שם בעצמו: (י) ויצאו, מאמתן המלך אל העם העובדים: (יא) [אתם לכו קחו לכם תבן. באה מלת הנוכחים לפני הכנויי הנוכחים, בעבור התנגדות הקודם, כי עד עתה נתנו לכם תבן, משא"כ עתה אתם תחזו

(יב) וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ (יג) וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ (יד) וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם

פִינדעט; דען פָאן אייער ארבייט ווירד ניכט דאז מינדעסטע אבגענאָממען: (יב) דאז פָאלק צערשטרייטע זיך אין דעם גאנצען לאנד מצרים: שטאָפפעלן אויפצוזוכען, שטאטט דעם שטראָהם: (יג) דיא אנטרייבער וואַרען דרינגענד, אונד שפראַכען: מאכט אייערע ארבייט פערטיג, יעדען טאג זיין טאגעווערק, זאָ גוט, אלס דא דאז שטראָה פָארהאנדען וואר: (יד) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל'ס, וועלכע דיא אנטרייבער פרעה'ס איבער זיא געזעצט האטטען, וואורדען געשלאגען, מאן שפראך: ווארום שאפט איהר, זאָ געסטערן אלס הייטע, אייער

רש"י

לכו קחו לכם תבן. ולריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט ללורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא ולריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דחוקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראלים היו וחסים על

תרגום אונקלוס

יִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדַּעַם׃ (יב) וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִּילֵי לְתִבְנָא׃ (יג) וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עִיבִדְתְּכוֹן פִּתְגַּם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַּהֲוֵיתוֹן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן תִּבְנָא׃ (יד) וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָה דֵין לָא אַשְׁלֵימְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן

באור

אחריו ולא יתן לכם מאחרים]: מאשר תמצאו, בקרוב או ברחוק: [כי אין נגרע וגו', ולריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך (רש"י), ויורה על זה מלת לכו המורה על הזריזות], ולשון הרשב"ם קמץ גדוע, לשון פעול, ואלו היה פתח הי' לשעבר, וכן בסגב קמץ, אבל בסגב פתח לשעבר. ואלו הי' לשעבר היה לו לכתוב כי לא נגרע עכ"ל, לפי שעל השלילה בהוה יאמר אין, ועל השלילה בעבר יאמר לא: (יב) ויפץ, פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם לפוץ (הרמב"ע), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש פוץ, וכתב עוד ואפשר שהוא פעל עומד וכן ויפץ העם מעליו (שמואל א' י"ג ח'): לקשש קש לתבן, ללקוט קש להיות להם במקום התבן, ולמ"ד לתבן משמשת במקום מלת תחת או מלת במקום, כמו והחמר היה להם לחמר (בראשית י"א ג'): (יג) אצים, דוחקים וממהרים, כמו ויאיצו המלאכים (שם י"ט ט"ו), והוא כאן פועל יוצא אף שהוא מהקל, כי הוא מהפעלים שהם פעמים יוצאים ופעמים עומדים, כמו שרש שוב ושרש מוש: לאמר, להם: דבר יום ביומו, חשבון של כל יום כלו ביומו, כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן ונתן לכם: (יד) ויכו, לשון ויופעלו, הוכו מיד אחרים, שהנוגשים הכום, לפי שהשוטרים ישראלים היו, והיו חסים על חבריהם מלדחקם. וכשהיו מוסרים את הלבנים ליד הנוגשים שהם מלריים, והי' חסר מן הסכום, היו מלקין אותן על שלא דחקו את עושי המלאכה: אשר שמו וגו', ענינו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם: לאמר, כלומר שבשביל זה הכו, שאמרו להם הנוגשים מדוע לא כליתם גם תמול גם היום החק והמנין הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי, שהוא יום שלפני אתמול, והוא הי' בהיות התבן נתן להם, והנה החק ללבון הוא על העושים במלאכה לא על השוטרים, אלא שהמעשה יחשב כעושה, ולזה אמרו השוטרים ולבנים אמרים לנו עשו. כאלו הם העושים, ובל"א מתורגם (טאפען), הונח על המעשה: [בתמל שלשם, תמול לבד יאמר על הרוב על היום העבר הקרוב ליום

לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ (טו) וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ (טז) תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ (יז) וַיֹּאמֶר נִרְפִּים

געזעטצטעס אן ציגעלאר-
בייט ניכט פֿערטיג, זאָ
וויא איהר פֿאָרגעסטערן
געטהאן? (טו) דיא
אויפֿזעהער דער קינדער
ישראל'ס קאמען, אונד
שריען צו פרעה: ווארום
פֿערפֿעהרסט דוא זאָ
מיט דיינען קנעכטען?
(טז) שטראָה ווירד דיי-
נען קנעכטען ניכט געגע-
בען, אונד גלייכוואָהל
זאגט מאן צו אונז: שאַפֿפֿט ציגעל! נון ווערדען דיינע קנעכטע נאָך דאצו געשלאָגען,
אונד דיין פֿאָלק וויא מיסעטהעטער בעהאנדעלט: (יז) ער שפראך: מיסיגע רייטע

תרגום אונקלוס

לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין: (טו) וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוָחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא מִתְעֲבֵיד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ: (טז) תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וְלִבְנַיָּא אָמְרִין לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ לָקַן וְחַטָּן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ: (יז) וַאֲמַר בַּטָּלָנִין אַתּוּן בַּטָּלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן אָמְרִין נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם יְיָ:

רש"י

חביריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והי' חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנא' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו נוגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון: וחטאת

באור

שעומד בו, ועל המעט נמצא גם על יום הרחוק, ועכ"ז הכוונה שהרחק מעט לא כביר (כאשר מלת מחר עיקרה היא על היום הבא הסמוך, ונמצא גם על אחר זמן), ואם תסמך אליו גם מלת שלשם תהי' כוונת שתיהן על היום הב' העבר, כי עקרו נקרא תמול, ושלשם תאר נוסף להודיע באיזה תמול מדבר אם יום א' שלפני זה או יום ב' או תמול רחוק, ושלשום לבד לא נמצא, רק ג"פ נמצא בהפסק מלת גם בינו ובין תמול (לעיל ד' י'. ושמואל ב' ה' ב', וד"ה א' י"א ב'), ושם הכוונה תמול על היום הא' הקרוב, ושלשום על יום שלפניו, כי מלת תמול מוסכת אחרת בכחה גם אל שלשום, ולכן פה תהי' כוונת כתמול שלשם שניהם על היום הב' העבר, ככל חביריהם, וכוונת גם תמול על היום הב' שהוא יום אחד לפני זה שעומד בו, והכוונה כמ"ש הראב"ע, כי ביום ב' שלפני זה השלימו סכום הלבנים, אך ביום העבר שהוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם לא השלימו, גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה לא השלימו, וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא, ולכן אתמה מתרגומו של אונקלוס שתרגם כתמול שלשם, כמאיתמלי ומדקדמוהי, וחלקם לשתים, ומשמעותו שגם ביום שלפני זה השלימו, והכתוב אמר לא כליתם וגו' גם תמול גם היום, וכן אתמה גם על יב"ע שתרגם הי כמאיתמלי והי כמדקדמוי, ופירש כוונתו יותר מת"א, אולם רש"י ז"ל פי' שתי המלות כתמול שלשם רק על יום הב']: (טז) ולבנים אמרים לנו עשו, הנוגשים אומרים עשו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך, כמו וחטאה בחלוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות האל"ף, [כי כאשר רצו להניח האל"ף, כמו שתנוח במלת חטא, לא תוכל שוב הה"א לנוח אחרי', כי לא ינוחו ב' אותיות יהו"א רצופות אף בסוף התיבה, אם לא כשהב' אל"ף, גם קשה

אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃ (יח) וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ (יט) וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ (כ) וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ (כא) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם

ת"א נצבים נדרים ס"ד, ע"ב:

זייד איהר, מיסיגע לייטע! דארום זאגט איהר וויר וואללען רייזען, דעם עוויגען איין אָפּפֿער צו שלאכטען! (יח) אלזאָ, געהעט הין, ארבייטעט! שטראָה זאָלל אייך ניכט געגעבען ווערדען, דיא אנצאהל דער ציגעל מיסט איהר דעננאָך ליפֿערן: (יט) דיא אויפֿזעהער דער קינדער ישראל זאהען זיך אין איינעם באָזען צושטאנדע, דא זיא זאגען מוסטען: נעהמט ניכטס אב פֿאָן ציגעלשטיינען, דעם טאגעווערקע יעדעם טאגעס: (כ) זיא טראפֿען משה אונד אהרן, דיא געגענאיבער שטאנדען: אלס זיא פֿאָן פרעה הערויסקאמען: (כא) אונד שפראכען צו איהנען: דער עוויגע ווירד איין איינזעהען האבען געגען אייך, אונד ווירד ריכטען: דאס איהר אונזערן גערוך צום עקעל געמאכט, אין דען אויגען פרעה'ס, אונד ויי-

רש"י

ועמך. אלו היו נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתב וחטאת לעמך כמו כבאנה בית לחם [רות א'] שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן ואת הכסף המתוכן [מלכים ב' י"ב] המנוי כמו שאמר בענין ויצורו וימנו את הכסף [שם]: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשי'

תרגום אונקלוס

(יח) וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלָחוּ וְתִיבְנָא לָא מִתְיְהֵיב לְכוֹן וּסְכוּם לִבְנַיָּא תִּתְּנוּן: (יט) וַחֲזוֹ סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגָּם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ: (כ) וַעֲרַעוּ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קָיְמִין לְקַדָּמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִלְוָת פַּרְעֹה: (כא) וַאֲמָרוּ לְהוֹן יִתְגְּלֵי יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע דְּאַבְאֵשְׁתּוּן יָת רֵיחָנָא בְּעֵינֵי

באור

לבניעה אחר האל"ף הנחה, ועוד כי אז תהיה במפיק ומתחלף עם ה"א הבאה לכנוי לנסתרת, לכן החליפה בתי"ו שגם היא לפעמים סי' לנקב', וכמוהו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט), ושניהם עברים, והוי"ו מהפכתם לעתיד], ובא עם בלשון נקבה כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח' ה'), והענין לדעת המתרגם האשכנזי, שהם נוהגים בנו שאנחנו עמך כמנהג עם החוטאים, להכות אותנו, ואנחנו נקיים: (יט) ויראו, זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו, ראו נפשם ברעה, כי חם לבם בקרבם על אחיהם עושי המלאכה, ובגזרת המלך הוכרחו לרדות בם ולאמר להם לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו, וכאשר פגעו משה ואהרן התרעמו עליהם, ומלת אותם כמו עצמם (זיך זעלבער), וכן מתורגם בל"א: (כא) ירא ה', את החמס העשוי לנו, והוא עליכם, שאתם גרמתם אותו, כי על ידכם אנו נמאסים ונבאשים בעיני פרעה כריח רע: אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה, בעבור כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעל' מהמוח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה, כמו ומתוק האור (קהלת

לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר (כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ (כג) וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃

ת"א למה סנהדרין מ"ד, ח': והצל סנהדרין שם:

נער בעריענטען, איהנען איין שווערט אין דיא האנד געגעבען, אונז אום צו ברינגען: (כב) משה טראט ווידער הין צו דעם עוויגען, אונד שפראך: מיין גאָטט! ווארום לעסט דוא עס דען לייטען זאָ שלעכט געהען? וואָצו האסט דוא מיך דען געזענדעט? (כג) זייטדעם איך צו פרעה געקאָממען בין, אין דיינעם נאמען צו רעדען, לעסט ער עס דען לייטען נאָך שלעכטער געהען. דוא אבער האסט דיין פֿאָלק ניכט געֿרעטטעט:

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי לְמִתַּן חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא׃ (כב) וְתָב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ לְמָה אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין וּלְמָא דְנַן שְׁלַחְתָּנִי׃ (כג) וּמֵעִידָן דְּעָלֵית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא בִּשְׁמָךְ אִתְבְּאַשׁ לְעַמָּא הָדֵין וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵבְתָּא יָת עַמָּךְ׃

רש"י

מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעותה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני [ש"ר]: (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליה'. ותרגומו אבאיש:

באור

י"א ז') (הראב"ע), והרד"ק כתב בשרשים שרש באש שאמר בעיני כמוך אל ריח ואף על פי שעל דרך המשל הי' אומר באפי, שב אל הענין כלומר שלא ירצו לראותנו ולהביט אלינו כמו שירחיק האדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו, וכן מתורגם בל"א: (כב) וישב משה, אל המקום שהי' מדבר עמו שם: למה הרעתה לעם הזה, ואם אינך רוצה להגאל עוד, למה זה שלחתני: (כג) ומאז באתי, מהעת שבאתי: הרע. לשון הפעיל והוא פעל יוצא, הרבה רעה עליהם, וכן מתורגם בל"א, והנה דבר תימה הוא, אחרי שהודיע השם למשה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך עד שיעשה את כל המופתים אשר צוהו, אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת, ואעתיק לך דברי הרמב"ן שכל דבריו דברי חן ושכל טוב, וז"ל: לפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במלותו, ולא באות ומופת, עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות, אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים, וכשאמר לא ידעתי את ה', צוה לעשות לפניו מיד אות התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות, וכשראה משה שעמדו ג' ימים, ופרעה ירדע להם בכל יום, וה' לא כהה בו ולא גלה למשה להודיעו מה יעשה, אז חשב משה כי ארוכה היא, ויתכן שהיה בזה המעשה שספ' הכתוב ימים רבים כי כאשר הכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך, כי אין רשות כל אדם לבא בהיכל המלך פנימה, ולדבר אליו פנים בפנים, אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים, והיו באים עד לפני שער המלך, עד שנשמעה צעקתם לפני המלך וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו, וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעתה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים, ובאלה שמות רבה אמרו ויצאו נגשי העם ושטריו, כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן הי' יושב במצרים, ואותה שעה החזיר משה את אשתו ואת בניו למדין, ועוד אמרו ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה למשה במדין, ואמר לו לך שוב מצרימה, בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהן שוטרי בני ישראל כשהן יוצאים מלפני פרעה, וכן ראיתי עוד במדרש חזית דומה דודי לצבי, מה צבי זה

ו (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ: ס ס ס (ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: (ג) וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא

ת"א ויאמר ה' סנהדרין סס. עקדה שער מ"ג: וארא עקדה שער י"ח. עקרים מ"ב, פי"ט:

ו (א) דער עוויגע שפראך צו משה: דוא ווירסט באלד זעהען, וואס איך דעם פרעה טהון ווערדע, דאס ער זיא מיט שטארקער האנד פֿאָרטציהען לאססען, יא מיט שטארקער האנד אויס זיינעם לאנדע טרייבען ווירד: (ב) גאָטט רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראך צו איהם: איך, דער עוויגע, (ג) איך ערשין דעם אברהם, יצחק אונד יעקב, אלס גאָטט דער אללמעכטיגסטע; אבער מיט מיינעם וועזען, וועלכעס אונענדליך אונד אללגעגענווערטיג הייסט, בין איך פֿאָן

תרגום אונקלוס

ו (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּעַן תֶּחֱזֵי דִּי אַעֲבֵיד לְפַרְעֹה אֲרֵי בִידָא תַקִּיפָא יְשַׁלְּחִינוּן וּבִידָא תַקִּיפָא יְתָרְכִינּוּן מֵאַרְעֵיהּ: (ב) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ: (ג) וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן:

רש"י

ו (א) עתה תראה וגו' הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ [סנהדרין קי"א]: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו': חסלת פרשת שמות:

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני ה'. נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות:

באור

נראה ואחר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחזר ונכסה מהן וחזר ונראה להן, וכמה נכסה מהם, ר' תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן, ור' יהודה בר' אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא, והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל השם אמר למה הרעת' לעם הזה למהר לשלוח אותי קודם שהגיע הקץ, כי לא הי' ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם, כי אתה הרעות להם ולא הצלת אותם, ואם ככה אתה עושה להם יוספו ברעה אשר תתמהמה, ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה, כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו עכ"ל:

ו (ב) וידבר אלהים אל משה, (לשון רש"י) דבר אתו משפט על שהקשה לומר למה הרעתה לעם הזה, ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני, ולא לחנם שלחתיך, כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים, ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות, אני ה' נאמן ליפרע, כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' (ויקרא י"ט

גּוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ (ד) וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־

תולדות אהרן וגם סנהדרין ל׳, ב׳:

איהנען ניכט ערקאננט וואָרדען: (ד) איך האבע אויך מיינען בונד מיט

תרגום אונקלוס

(ד) וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִיתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנָעַן

רש״י

באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה׳ לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה׳ נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם

באור

י״ב), וכשהוא אומר אבל קיום המצות, כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני ה׳ (שם כ״ב ל״א), נאמן ליתן שכר: (ג) וארא וגו׳. אעתיק לך פה רוב דברי הרא״ב״ע בתוספת באור קצת לקוח מדברי הרמב״ן ז״ל שהסכים עמו במקום הזה, וכתב עליו שצדקו כל דבריו בענין הזה. ופרא, נבואת האבות היתה במראות הלילה, על כן מלת ופרא, ושמי ה׳ שעורו ובשמי ה׳, כי בי״ת באל שדי מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך באספקלריה המאירה, ידיעת פנים אל פנים, כי האבות ידעו י״י המיוחד, אבל לא נודע להם בנבואה, ולכן כשדבר אברהם עם השם זכר השם המיוחד עם אל״ף דל״ת או אל״ף דל״ת לבדו, והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה, ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול, ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי, כי התורה בשמו הגדול נתנה, שנאמר אנכי ה׳ אלהיך (לקמן כ׳ ב׳ ודברים ה׳ ו׳), וענין שדי הוא כמו מנצח ותקיף (ועיין מ״ש בפ׳ מקץ (בראשית מ״ג י״ד) בענין השם הזה), וכוונת הכתוב שהוא נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות התולדות ומכריחם לטובת בחירו, לעשות להם נסים גדולים שלא נתבטל על ידם נוהג העולם, כי אם הכריח והטה את חקי התולדות ומערכות הילודים לטובת השלמים ההם, ברעב פדה אותם ממות, ובמלחמה מידי חרב, ונתן להם עושר וכבוד וכל טוב, והם ככל היעודים שבתורה בברכות וקללות, כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם על טבעו או מערכת התולדות לא תבא אליו הטובה או הרעה ההיא בעולם הזה תמיד בכלל מעשיו, אבל שכר כל התורה ועונשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים מעין הרואים, יחשבו בהם שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת (ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעה״ז ולא תבאר יעודי הנפש לעולם הנשמות, כי שכר המעשים בעה״ז הם מופתים, אינם נמשכים ממערכת התולדות, אבל קיום הנפש לעולם הנשמות והדבקה באלהי׳ הוא דבר ראוי ונמשך לתולדתה שהיא חלק אלוה ממעל, ותשוב אל האלהים אשר נתנה), וכבר הודעתיך בפ׳ שמות (ג׳ י״ד וט״ו) ענין השם הנכבד יו״ד ה״א, וקצת ההוראות הרמות והנכבדות הנכללות בו, ומכללם שהשם ב״ה הוא מקור כל ההויה, וברצונו הפשוט יהי׳ ויקום כל הוה, והוא משגיח על כל נמצא בהשגחה תדירה, וממלא תמיד לעושי רצונו לברוא להם חדשות בשנוי התולדות והמערכת, כי הפועל בטבע לא יפעול כי אם מה שבכחו לעשות, לא כן הפועל ברצון גרידא, ובחפצו לבד כי לא יבצר ממנו לעשות כל אשר יחפוץ, והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים, על כן היה יכול משה, לשנות תולדות הנבראים, ולחדש אותות ומופתים ברצון השם ית׳ שלא יכלו האבות לחדשם, ומעתה שעור הכתוב כך הוא, משה אמר שני דברים, האחד למה זה שלחתני, והשני והצל לא הצלת את עמך, והשיב לו השם על הראשון עתה תראה אשר אעשה לפרעה, ועל הראשון אמר לו אני ה׳, ואני נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני מנצח בו מערכות הילודים ומכריחם לעזור לבחירי, אבל בשמי של יו״ד ה״א המורה על ההשגחה התדירה בלי הפסק כי רצוני מקור ההויות כלם, ובי נהי׳ כל הווה, ואני נאמן וממלא תמיד לברוא חדשות בשנוי התולדות לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, בשם הנכבד הזה לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך פני׳ אל פנים. ובעבור זה שלחתיך למען ידע על ידך השם הזה בעולם כאשר אמר לכן אמר לבני ישראל אני ה׳, המתרגם האשכנזי הוכרח לפתור השם הנכבד כפי הענין, כי אין בלשון אשכנז תיבה אחת כוללת כל ההוראות הנכבדות כמו בלה״ק, כאשר הודעתיך בפ׳ שמות. ולדקו גם דברי רז״ל

בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ (ה) וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ (ו) לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃

תרגום אשכנזי

איהנען ערריכטעט, איהנען דאז לאנד כנען איינצוגעבען; נעמליך דאז לאנד איהרעס אויפענטהאלטס, ווארין זיא אלס פרעמדע זיך אויפגעהאלטען: (ה) נון האבע איך אויך פערנאממען דאז זייפצען דער קינדער ישראל'ס, וויא זיא דיא מצרים צור ארבייט צווינגען; דא דאכטע איך אן מיינען בונד: (ו) אלזא זאגע צו דען קינדערן ישראל'ס איך בין דאז אללגעגענווערטיגע עוויגע וועזען, איך ווילל זייך הערפארציהען אונטער דען לאסטען דער מצרים, אייך פאן איהרער דיענסטבארקייט ערר עטטען, אייך מיט אויסגעשטרעקטעם ארמע, אונד מיט גראסען שטראפגעריכטען ערלא־

רש"י

הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנגליתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברה' בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצו' האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבוע' שנשבעתי לאברה' באל שדי אמרתי. ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' הרי שנגליתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים: אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי [בראשי' ט"ו י"ד]: (ו) לכן. ע"פ אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתי ואח"כ יצאו ברכו'

תרגום אונקלוס

יַת אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן דִּי אִתּוֹתָבוּ בַהּ׃ (ה) וְאַף קֳדָמַי שְׁמִיעַ יַת קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי מִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי׃ (ו) בְּכֵן אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוֹק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי וְאֵשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִפּוּלְחָנְהוֹן וְאֶפְרוֹק יָתְכוֹן בִּדְרָע

באור

על דרך דרש הקדוש לפרושו של מקרא שהיה דבר השם בזה בכוונה שנייה גם דבר משפט ותוכחה למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה מעלתם בנבוא' עליך, ולא ראו רק באל שדי, האמינו בי, וגם הקמתי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבודם, אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו, שיש לך לבטוח ברחמי, ולהבטיח את ישראל בשמי הזה שאעשה עמהם אותות ומופתים לטובה: (ד) [וגם וגו', יזכיר לו שלש סבות על שלהן לגואלם עתה, בפסוק שלפני זה אמר כדי להודיע את שמי ויכלתי לשנות התולדות אשר עדיין לא נודעתי בזה עד הנה, ובפסוק זה אמר סבה ב' לקיים הבטחתי שהבטחתי אל האבות, אך אלו הב' סבות לא הספיקו לגאלם עתה, כי לא הגיע עדיין הקץ, כמאמר חז"ל על פסוק מדלג על ההרים (ש"ה ב' ח'), לכן אמר בפסוק שלאח"ז עוד סבה ג' ששמעתי את נאקת בני ישראל, באופן שלחשוב הת' שנה מלידת יצחק, כדי לגאלם עתה, וזהו כוונת שתי המלות וגם שבפסוק זה ובפסוק שלאחר זה]: (ו) והוצאתי וגו'. יבטיחם שיוציא אותם מארץ מצרים ולא יסבלו עוד כובד משאם: והצלתי אתכם מעבדתם, שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד: וגאלתי אתכם וגו', כי יעשה בהם שפטים גדולים עד שיאמרו המצריים הנה לך ישראל עמך

(ז) וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם: (ח) וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהֹוָה: (ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה: פ

(י) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:

תולדות אהרן ולקחתי סנהדרין קי"א. ח': המוציא ברכות ל"ח, ח': והבאתי סנהדרין קי"א. ח': ונתתי ב"ב קי"ז, ב'. וקי"ט ב':

זען: (ז) איך מיר צום פאָלקע, (נעמליך צו מיינען אונטערטהאנען) נעהמען.אונד אייער גאָטט זיין; איהר זאָללט עס ערפאהרען, דאס איך דאז אונענדליכע עוויגע וועזען אייער גאָטט זייא, דער איך אונטער דען לאסטען דער מצרים הערפאָרציהט: (ח) איך וויללאייך אין דאז לאנד ברינגען, דא איך מיינע האנד צור פֿערזיכערונג אויפֿגעהאָבען, עס דעם אברהם, יצחק אונד יעקב איינצוגעבען: דיזעס ווילל איך אייך אלס איין ערבטהייל געבען; איך, דאז עוויגע וועזען. (ט) משה שפראך צוואר אללעס צו דען קינדערן ישראל'ס,זיא גאבען איהם אבער קיין געהאָר, וועגען קורצע דעס אדעמס אונד שווערער ארבייט: (י) נון רעדעטע דער עווי-

תרגום אונקלוס

מִרְמַס וּבְדִינִין רַבְרְבִין: (ז) וַאֲקָרֵב יָתְכוֹן קֳדָמַי לְעַמָּא וָאֱהֵוֵי לְכוֹן לֵאלָהָא וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוּק פּוּלְחַן מִצְרָאֵי: (ח) וְאָעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּן יָתַהּ לְכוֹן יְרוּתָא אֲנָא יְיָ: (ט) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מֵעָיק רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן: (י) וּמַלֵּיל יְיָ

רש"י

גדול [שם]: סבלות. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה הנני בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' [ירמיה ט"ז]. למדנו שהקב"ה נאמן את דבריו אפי' לפורענו' מודיע ששמו ה' וכ"ש האמנ' לטובה. ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה

באור

בפדיון נפשנו, כי טעם גאולה כענין מכר, וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיגאלם: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם, בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר והייתם לי סגלה (לקמן י"ט ה'): וידעתם כי אני ה', כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה לעיני כל העמים, תדעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם, ואני אלהיכם, ובעבורכם עשיתי את כל אלה: (ח) אשר נשאתי את ידי, לשון שבועה, כאדם המרים את ידו אל השמים ונשבע, כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'), וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל י"ב ז'): אני ה'. נאמן לקיים הבטחתי: (ט) ולא שמעו אל משה, לא הטו אזן לדבריו, לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו, רק מקצר רוח, כאדם שתקצר נפשו בעמלו,

(יא) בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ (יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ (יג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה

תרגום אשכנזי

גע מיט משה אונד שפראך: (יא) געהע, זאגע צו פרעה קאֶניג פֿאָן מצרים, דאס ער דיא קינדער ישראל'ס אויס זיינעם לאנדע ציהען לאססע: (יב) דא שפראך משה פֿאָר דעם עוויגען: דא דיא קינדער ישראל'ס מיר קיין געהאֶר געבען וויא ווירד מיר פרעה דען געהאֶר געבען? איך האבע יא אונבעשניטטענע ליפפען, (דאז הייסט, קאן ניכט גוט שפרעכען): (יג) אלזאָ שפראך דער עוויגע צו משה אונד אהרן, אונד גאב איהנען דען בעפֿעהל אן דיא קינדער ישראל'ס אונד אן דען פרעה קאֶניג פֿאָן מצרים, אום דיא

תרגום אונקלוס

עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יא) עוּל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: (יב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימָר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלָל: (יג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִנּוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי

רש"י

אומר אליהם [ס"ל סנהדרין קי"ד]: וגם הקימותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעות' ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש תדרש שנא' הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע [ירמיה כ"ג] מתחלק לכמה נצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום ערל' אזנם [שם ו'] אטומה משמוע. ערלי לב [שם ט'] אטומים מהבין. שתה גם אתה והערל [חבקוק ב'] והאט' משכרו' כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה וערלת' ערלתו [ויקרא י"ט] עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים [שם] אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' ק"ו שבתורה [ב"ר פ' צ"ב]: (יג) וידבר

באור

ומעבדה קשה, שהיו הנוגשים אצים בהם, ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו: (יא) בא, אל ארמון המלך: (יב) ואני ערל שפתים, יתכן שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו, כי הוא ערל שפתים לא יכין לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים, אף כי ידבר לפרעה: ערל שפתים, אטום שפתים, וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום, ערלה אזנם (ירמי' ו' י'), אטומה משמוע, ערלי לב (שם ט' כ"ה ויחזקאל מ"ד ז'), אטומים מהבין, שתה גם אתה והערל (חבקוק ב' ט"ז), והאטם משכרות כוס הקללה, ערלת בשר, שהגיד אטום ומכוסה בה, וערלתם ערלתו (ויקרא י"ט י"ג), עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים (שם), אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו (רש"י), והרד"ק בשרשים פירש ערל מפרש שכל דבר היותר והכבד שראוי להשליכו להסירו יקרא ערלה וכן ערל שפתים, כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דבריו יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלע"ז אופ"ני, ע"ש שמפרש כל הפסוקים ע"פ דרכו. והמלה היא סמוכה, והנפרד ערל, כמו מן זקן זקן ביתו (בראשית כ"ד ב'): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן,

מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס שני (יד) אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן: (טו) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן: (טז) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע

קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים צו פֿיהרען: (יד) דיזעס זינד דיא הייפטער איהרער שטעממע: דיא זאֶהנע ראובן'ס דעם ערסטגע־באָרנען ישראל'ס וואַרען, חנוך, פלוא, חצרון אונד כרמי: דיזעס זינד דיא פֿאמיליען ראובן'ס: (טו) דיא זאֶהנע שמעון'ס ימואל, ימין, אהד, יכין, צחר אונד שאול דער זאָהן כנענית: דיזעס זינד דיא פֿאמיליען שמעון'ס: (טז) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער לוי'ס, נאך איהרער געבורטספֿאָלגע, גרשון, קהת אונד מררי דיא לעבענסיאהרע לוי'ס וואַרען

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (יד) אִלֵּין רָאשֵׁי בֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן: (טו) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצוֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן: (טז) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה וּתְלָתִין

רש"י

ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: **ויצום אל בני ישראל.** צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם [ש"ר]: **ואל פרעה מלך מצרים.** צום עליו לחלוק כבוד בדבריהם זה מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) **אלה ראשי בית אבותם.** מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחס' דרך תולדותם מראובן: (ובפסיקת' גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אביהם לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם: (טז) **ושני חיי לוי וגו'.** למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך

באור

לפי שאמר משה אני ערל שפתים, צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: **ויצום אל בני ישראל**, להודיעם את כל אשר יגוש אל פרעה להוציאם מארצו. **ואל פרעה**, שיוציאם מארצו, ושעור הכתוב ויצום לדבר אל וגו' או ללכת אל בני ישראל וגו', ודבר הצווי הנה הוא מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס, אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבתם, ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) **אלה ראשי בית אבתם**, מתוך שהוזקק ליחס שבט לוי עד משה ואהרן, בשביל משה ואהרן, התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן, כ"כ רש"י, והרמב"ן כתב שלא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתלדתם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי: (טו) **ובני**, משפחת אהד נכלתה במצרים או במדבר, כי איננה נזכרת בפ' פינחס: **וצחר**, הוא זרח [כי ב' האותיות הם קרובים בענין]: (טז) **ושני חיי לוי**, הזכיר שנות חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים, בעבור כבוד משה ואהרן, וכן הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשון ומררי, וכן חיי עמרם ולא חיי יצהר וחברון ועזיאל בעבור כבוד שלוחי השם. ודעת הראב"ע שכל שנות

וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ (יז) בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (יח) וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ (יט) וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃ (כ) וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ (כא) וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ (כב) וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל

ת"א ויקח סנהדרין נ"ח, ב': ושני מגלה י"ח, א':

הונדערט אונד זיבען אונד דרייסיג יאהר: (יז) דיא זאהנע גרשון'ס, לבני אונד שמעי, נאך איהרען פֿאַמיליען: (יח) דיא קינדער קהת, עמרם, יצהר חברון אונד עזיאל: דיא לעבענסיאהרע קהת וואַרען, הונדערט אונד דרייא אונד דרייסיג יאהר: (יט) דיא קינדער מררי'ס, מחלי אונד מושי, דיזעס זינד דיא פֿאמיליען דעס לוי'שען שטאממעס נאך איהרער געבורטספֿאָלגע: (כ) עמרם נאהם זיינע באזע יוכבד צור פֿרויא, אונד צייגטע אהרן אונד משה: דיא לעבענסיאהרע עמרם'ס וואַרען הונדערט אונד זיבען אונד דרייסיג יאהר: (כא) דיא זאָהנע יצהר'ס: קרח, נפג אונד זכרי: (כב) דיא זאָהנע עזיאל'ס מישאל, אלצפן אונד

רש"י

אחד ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דודתו. אחות אבוהי בת לוי אחו'

תרגום אונקלוס

וּשְׁבַע שְׁנִין: (יז) בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן: (יח) וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין וּתְלָת שְׁנִין: (יט) וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן: (כ) וּנְסֵיב עַמְרָם יָת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵיהּ לְאִיתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: (כא) וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי: (כב) וּבְנֵי עֻזִּיאֵל

באור

הדורות הוא מונה בענין הזה, הזכיר שני חיי אבות מנח עד אברהם, ואחר אברהם שנות יצחק, ואחריו שנות יעקב, ואחריו שנות לוי בנו, ואחריו שנות קהת, ואחריו שנות עמרם ואחריו שנות משה, ואחריו יהושע והשופטים והמלכים וגלות בבל שבעים, וגם שנות בית שני בדניאל: (יח) ובני קהת וגו'. על שלשה בני קהת, עמרם ויצהר ועזיאל מפרש בניהם, ועל חברון לא פירש, וא"ת לא היו לו בנים, והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברני (במדבר ג' כ"ז), ולמה לא פירש כאן בני חברון? אלא לפי שאינו צריך להזכיר בתורה לפנינו את כמות', כאשר יזכיר בני אלה השלשה, עמרם בשביל אהרן משה ומרים, בני יצהר, בשביל קרח דכתיב ויקח קרח בן יצהר (שם ט"ז א'). בני עזיאל בשביל מישאל ואלצפן דכתיב ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן (ויקרא י"ד): (כ) דדתו. אחות אבוהי, בת לוי אחות קהת, בל"א (באזע): (כג) ויקח אהרן וגו'. כאשר הזכיר את הנשיאים לכבודו הזכיר את הכהונה והזכיר גם אמו של פינחס כי לו נתנה הכהונה לברית עולם, וכן דרך הכתוב להזכיר במלכים שמות אמותם, ושם אמו מעכה בת אבישלום (מלכים א' ט"ו ב' וי'), ושם אמו עזובה בת

וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ (כג) וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ (כד) וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃ (כה) וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (כו) הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ (כז) הֵם הַמְדַבְּרִים

סתרי. (כג) אהרן נאהם דיא אלישבע טאָכטער עמינדב'ס, דיא שוועסטער נחשון'ס צור פֿרויא צייגטע נדב, אביהוא, אליעזר אונד איתמר: (כד) דיא זאָהנע קרח'ס אסיר, אלקנה אונד אביאסף: דיזעס זינד דיא פֿאמיליען דעס קרחי'שען שטאממעס: (כה) אלעזר אהרן'ס זאָהן; נאהם זיך איינע פֿאָן דען טאָכטערן פוטיאל'ס צור פֿרויא, געבאר דען פינחס. דיזעס זינד דיא הייפּטער דער שטעממע דער לוים נאך איהרען פֿאמיליען: (כו) דיזער אהרן אונד משה איזט עס, צו וועלכען דער עוויגע געזאגט האטטע: פֿיהרט דיא קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים הערוים, מיט אללען איהרען העערשאארען: (כז) זיא זינד עס דיא אן פרעה קאָניג פֿאָן מצרים פֿאָרגעטרא=

ת"א ויקח אהרן ב"ב ק"י, א': ואלעזר סוטה מ"ג, א'. ב"ב ק"ט, ב': הוא מגלה י"א, א':

תרגום אונקלוס

מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ (כג) וּנְסֵיב אַהֲרֹן יָת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵיהּ דְּנַחְשׁוֹן לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת נָדָב וְיָת אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת אִיתָמָר׃ (כד) וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין זַרְעֲיַת קֹרַח׃ (כה) וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסֵיב לֵיהּ מִבְּנָת פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יָת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ (כו) הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ (כז) אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי

רש"י

קהת: (כג) אחות נחשון. מכאן למדו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה [ב"ב ק"י ע"ב]: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו [ב"ב ק"ט]: (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'. יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולים כא' [ש"ר פ"א]: על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. עמדתם על חרבכם [יחזקאל ל"ג] כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם

באור

שלחי (שם כ"ב מ"ב וד"ה ב' כ' ל"א): (כד) ובני קרח אסיר ואלקנה וגו'. לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו (במדבר כ"ו י"א), ובני אהרן ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא (לקמן כ"ד א'): (כה) ואלעזר בן אהרן וגו'. בעבור כבוד פינחס הזכיר אשת אלעזר, אבל בני איתמר לא פירש כאן, שאינו צריך להזכירם לפנינו בתורה: מבנות פוטיאל, על דרך הפשט יתכן שהי' פוטיאל נכבד בדורו והזכירו הכתוב לשבח (לשון הרמב"ן), ואמר הכתוב

אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (כח) וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שלישי (כט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ

תרגום אשכנזי

גען, דאס זיא דיא קינ־דער ישראל׳ס אויס מצרים פיהרען וואללטען. דיזעס איזט דאז הערקאממען משה אונד אהרן׳ס: (כח) דא נון דער עוויגע מיט משה אין דעם לאנ־דע מצרים רעדעטע: (כט) דא נעמליך דער עוויגע צו משה געשפראָ־כען האטטע, איך בין דאז עוויגע וועזען זאגע דעם פרעה קאָניג פאָן מצרים, אללעס וואס איך צו דיר רעדען ווערדע: (ל) אונד משה פאָר דעם עוויגען געשפראָכען האט־טע: איך בין יא אונבע־שניטטענער ליפפען, וויא ווירד מיר פרעה געהאָר געבען?

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא משֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (כח) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ (ל) וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַרְעֹה׃

רש״י

מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו׳. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה׳. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחס חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה׳. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה׳. היא אמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי שנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות:

באור

מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל, כי היו לו בנות רבות. והוא בחר אחת מהן, או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו, ועל כן לא הזכיר שמה: (כו) הוא אהרן ומשה, אבל הלידה הקדים אהרן למשה, כי הוא גדול בשנים: (כז) הם וגו׳, עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה לגודל מעלתו, שהשם דבר עמו פנים אל פנים, ונגש אל הערפל אשר שם השם, ולא כן אהרן, והכתוב מעיד לא כן עבדי משה, ואהרן קרא אותו פעמים אדני, על כן לא תמצא בכל המקרא מזה הכתוב ואילך שלא יקדים משה לאהרן, ואין טענה מכתוב ואלה תולדת אהרן ומשה (במדבר ג׳ א׳). גם ותלד לעמרם את אהרן ואת משה (שם כ״ו נ״ט), כי כאשר נולדו כן הזכירם: הוא משה ואהרן, עתה חתם ספור יחוסיהם, כאומר זה הי׳ סדר התיחס משה ואהרן: (כח) ויהי ביום דבר. הפסוק הזה דבוק למה שלאחריו. כי עתה חזר אל האמירה שהתחיל בה קודם ספור היחוס, ושם הפסיק להודיע תי׳הם משה ואהרן, ועתה חוזר על הראשונות ושונה ויהי ביום דבר וגו׳, ומה דבר? וידבר ה׳ אל משה לאמר אני ה׳ וגומר, ומשה השיב הן אני ערל שפתים כאמור למעלה, השיב לו השם בדרך הוא כאשר לפנינו:

ז (א) ויאמר ה׳ אל משה וגו׳, אונקלוס תרגם חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך, ורש״י פי׳ נתתיך אלהים לפרעה, שופט ורודה לרדותו במכות ויסורים:

ז (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ (ב) אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ (ג) וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב

ז (א) דא שפראך דער עוויגע צו משה: זיהע! איך האבע דיך דעם פרעה צום גאָטט געזעטצט, אונד דיין ברודער אהרן זאָלל דיין פּראָפעט זיין: (ב) דוא זאָללסט איהם זאגען וואס איך דיר אויפטראגען ווערדע, דיין ברודער אהרן אבער זאָלל אן פרעה דען אנטראג טהון, דאס ער דיא קינדער ישראל'ס אויס זיינעם לאנדע ציהען לאססע: (ג) אינדעססען ווערדע איך

תרגום אונקלוס

ז (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְּמָנָךְ׃ (ב) אַתְּ תְּמַלֵּיל יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינָּךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ (ג) וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי

רש"י

ז (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכו' ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל לשון נבוא' אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל [סימן י'] ובלע"ז קורלין לו פרידי"קיר Predicare, ואט. איט.: Precher, (פרעדיגען), precheur prèdicaieur. (איין פרעדיגער): (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרי' כנגדי וגלוי

באור

יהיה נביאך, כתרגומו מתורגמנך, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים (ישעיה כ"ז י"ט), ינוב חכמה (משלי י' ל"א), ויכל מהתנבות דשמואל (א' י' י"ג), ובלע"ז קורין לו פרעדיקי"ר (רש"י), וכן בל"א קורין לו (פרעדיגער) מלשון רומי פרעדיקאר"י, והראב"ע כתב שאין הדבר כן, כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי לרפת, ותעלומי הע"ין לפי דעת חכמי ספרד, ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים, ויתנבאו, כי האל"ף שורש, ועוד כי ניב שפתים כמו פרי, כי הוא מגזרת תנובה. עיד ינובון בשיבה (תהלים צ"ב ט"ו). והעד הנאמן וכינו בזה אכלו (מלאכי א' י"ב), ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא (בראשית כ' ז'), אם פירושו דברן הוא, רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך וחיה עכ"ל, ויסי' א"כ שרש נבא הנחתו בעלם על הבא בסוד ה' ויודע את דרכיו על דרך פלא, ובל"א (פראָפעט), לכן הלך בזה המתרגם האשכנזי בעקבות הרמב"ן ז"ל, וכאשר בארנו למעלה בפ' שמות (ד' ט"ז), הוא יהיה לך לפה, המוציא מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההגדה, ואתה תהיה לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש, אף כאן פירושו אתה תהיה אלהים לפרעה וגו', כמו שהאלהים מלוה לבני אדם ומודיעם את גזירותיו ע"י נביא שלוח מאתו אליהם להודיעם ולהשמיע' מה ידבר האל, כן אתה תודיע לפרעה את גזירותי ע"י אהרן אחיך שהוא יהיה לך לפה: (ב) אתה הדבר וגו'. אתה תבא לפני פרעה עם אהרן, ושם תצוה לאהרן ולא ישמע פרעה את דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו את דבריך, כאשר האלהים מלוה לנביא והנביא משמיע את דבריו ומוכיח בהם והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה לגודל ענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו, וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (לקמן י"א ג'), מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם (מדברי הרמב"ן): ואהרן אחיך ידבר אל פרעה, כלל פה כי בכל פעם שבא משה לפני פרעה בא גם אהרן עמו, ואף שלא נזכר בפרט בכל מקום, כי סמך הכתוב על כלל זה: ושלח. ענינו שישלח, וכן מתורגם בל"א: (ג) ואני אקשה, רבים שאלו בזה אם השם הקשה את לב פרעה, מה פשעו ומה חטאתו? ורז"ל כתנו

פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ד) וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ (ה) וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי

תרגום אשכנזי

פרעה'ס הערץ אבהערטען, אונד פֿיעל צייכען אונד וואונדערבעווייזע אין מצרים געשעהען לאססען: (ד) פרעה ווירד אייך נעמליך קיין געהאָר געבען, אלליין איך ווערדע מיינע האנד אן מצרים לעגען, (דאז הייסט: מיינע מאכט ווידער זיא געברויכען), אונד מיינע העערע, נעמליך מיינע אונטערטהאנען, דיא קינדער ישראל'ס, אויס מצרים פֿיהרען, דורך שווערע שטראפֿגעריכטע: (ה) זאָ זאָללען דען דיא מצרים געוואהר ווערדען, דאס איך דאז עוויגע וועזען בין, ווען איך מיינע האנד איבער מצרים הינייגען, אונד דיא קינדער

תולדות אהרן והוצאתי שבועות ל"ט, ב':

רש"י

לפני שאין נחת רוח באומות ע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על האומות ע"א כדי שישמעו ישראל

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ד) וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יַת חֵילַי יַת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ (ה) וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד

באור

על זה שני טעמים ושניהם אמת, האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם על לא חמס בכפם, נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון, והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה (לקמן פסוק י"ג וכ"ב וסי' ח' ט"ו), ויכבד פרעה את לבו (שם ח' כ"ח), הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם. אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבלם, רך לבו ונמס בקרבו, והיה נמלך לשלחם מכובד המכות להנצל מהם, לא לעשות רצון בוראו, ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו. למען ספר שמו, כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו' (יחזקאל ל"ח כ"ג), ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (לעיל ד' כ"א), הודיע למשה את העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך (שם ג' י"ט), וזהו טעם ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותתי, כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה', כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו (לשון הרמב"ן ז"ל), והנה אוסיף לך באור מעט. דע שכל המעשי' ייוחסו אל השם ב"ה בצד מה, כי כלם מסובבים ממנו קצתם בגזרה מוחלטת, וקצתם בנתינת הרשות, כי יש תמורות בעולם ותמורות בנפש, והנה מקור התמורות בעולם ע"י התנועה, והתנועה מוכרחת בגזירה. ומקור התמורות בנפש ע"י התשוקה, והתשוקה חפשית, אין אונס ואין מכריח, כי הסבה התכליתית המעוררת את התשוקה לא תפול בה הגזירה כי אם הרשיון ובהתחבר הנפש עם הגוף תלמדנה התנועה והתשוקה ושבו לאחדים עד שהתנועה בגוף תוליד תשוקה בנפש ותשוקה בנפש תוליד תנועה בגוף, והשב"ה הנותן רשות לתשוקה להוליד התמורו' בנפש ישגיח עליה לנהלה במטה נועם, אל התכלית הטוב המכוון מאתו ית', עד שגם הרע בבחירי הנולד מהתשוקה גם הוא יהיה סבה אל הטוב, אשר ירצה בו הטוב והמטיב. ויתכן לומר בצד מה שהוא עשה את כל המעשים אשר ישתמש בהן אל התכלית הטוב המכוון מאתו יתברך הוא הקשה את לב פרעה למען רבות מופתיו, וידעו מצריים כי הוא ה': (ד) ונתתי

אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מִתּוֹכָֽם׃ (ו) וַיַּ֥עַשׂ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֑ן כַּאֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהֹוָ֛ה אֹתָ֖ם כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ (ז) וּמֹשֶׁה֙ בֶּן־שְׁמֹנִ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַהֲרֹ֕ן בֶּן־שָׁלֹ֥שׁ וּשְׁמֹנִ֖ים שָׁנָ֑ה בְּדַבְּרָ֖ם אֶל־פַּרְעֹֽה׃ פ רביעי

(ח) וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ (ט) כִּי֩ יְדַבֵּ֨ר אֲלֵכֶ֤ם פַּרְעֹה֙ לֵאמֹ֔ר תְּנ֥וּ לָכֶ֖ם מוֹפֵ֑ת וְאָמַרְתָּ֣ אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קַ֧ח אֶֽת־מַטְּךָ֛ וְהַשְׁלֵ֥ךְ לִפְנֵֽי־פַרְעֹ֖ה יְהִ֥י לְתַנִּֽין׃ (י) וַיָּבֹ֨א מֹשֶׁ֤ה וְאַהֲרֹן֙

ישראל'ס אויס איהרער מיטטע הערויס פֿיהרען ווערדע: (ו) משה אונד אהרן טהאטען עס, וויא איהנען דער עוויגע בעפֿאָהלען האטטע, זאָ טהאטען זיא: (ז) משה וואר אכטציג יאהר אלט, אונד אהרן דרייא אונד אכטציג, דא זיא מיט פרעה רעדעטען: (ח) דער עוויגע שפראך צו משה אונד צו אהרן, וויא פֿאָלגט: (ט) ווען פרעה צו אייך זאגען ווירד, ברינגט איין וואונדער צום בעווייזע; זאָ שפריך צו אהרן, נימם דיינען שטאב אונד ווירף איהן פֿאַר פרעה היין, ער ווירד צור שלאַנגע ווערדען: (י) משה קאם אלזאָ מיט אהרן פֿאַר פרעה,

תרגום אונקלוס

אֲרֵים יָת מְחַת גְּבוּרְתִי עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ (ו) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ (ז) וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם פַּרְעֹה׃ (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ט) אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימַר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמֵי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא׃ (י) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵּן כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם

רש"י

ויראו שכאשר הכיתי בהם כמו שהבטחתי אך תראו תקחו מוסר [לפניה ג'] אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (עיין ברא"ם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב עד אשר שמתי בידך ובדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע"ש): (ה) את ידי. יד ממש להכות בהם: (ט) מופת. אות להודיע שיש צורך במי ששולח אתכם: (י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם.

באור

את ידי, כתרגומו ואתן ית מחת גבורתי, והוא כלשון בני אדם, בעבור שהמכה היא ע"י היד, וטעם לצבאותי כשם שהמלאכים הם צבאות ה' בשמים כן הם ישראל בארץ: (ו) ויעש משה ואהרן, עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות. אחר כן יפרש כל אות ואות: (ט) לכם, למען יאמינו בדבריכם: מופת. אות ומופת משתתפים בצד מה בענין, אלא שהוראת האות יותר כוללת. שהדבר אשר על ידו יודע או יזכר ענין זולתו יקרא אות, שכן המאורו' הגדולים היו לאותות ההודעה, והקשת אשר בענן אות הזכירה לזכור ברית עולם, והדבר אשר על ידו יאמן ויתאמת ענין זולתו יקרא מופת. (ואפשר שהוא מענין פתה אף שאינו משרשו, כי על ידי המופת יתפתה הלב להאמין), והנה ההודעה יותר כוללת מן ההתאמתות לכן כל מופת אות ולא כל אות מופת. ותיבת נס הונחה על קונדס ארוך שבו תרימין את הסוד' התלוי בו לאות לאנשי הצבא או לבעלי הספינה, והושאלה על האות והמופת הנעש' בפרסום לאנשים רבים, והיו לנס, ובלשון רז"ל תורה על הפלא היוצא מגדר התולדות וחקיהם, לטובת בני אדם בחילי יה: ואמרת, הוי"ו בזה איננה וי"ו התוספת, בל"א (אונד), כי לא יוסיף דבר על מה שקדם לומר זה גם זה, כי אם וי"ו ההמשך, כנזכר בכללים, שמושו לקשור הנמשך בקודם במשפט התנאי, בל"א (זאָ): מטך, הוא מטה משה, שנתנו לו: (י) לתנין, לנחש: (יא) ולמכשפים,

אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃ (יא) וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ (יב) וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ (יג) וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן

ת"א בלהטיהם סנהדרין ס"ז, ב': ויבלע שבת צ"ז, א':

אונד טהאטען זאָ, וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען נעמליך אהרן ווארף זיינען שטאב הין פֿאָר פרעה אונד פֿאָר זיינען בעדיענטען, דא ווארד ער צור שלאנגע: (יא) פרעה ליס אויך דיא וייזען מעננער אונד דיא צויבערער רופֿען, (צויבערער זינד לייטע, דיא דורך פֿערבאָרגנע קינסטע דען שיין דער דינגע פֿערענדערן קאָננען); דא טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגען דורך איהרע פֿערבאָרגנע קינסטע עבען דאסזעלבע, (בילדערשריפֿט, איזט איינע ארט פֿאָן שריפֿט, אין וועלכער דיא פריסטער צו מצרים איהרע קינסטע אונד געהיימנען לעהרען פֿאָרגעטראגען האבען, וועה דיזע פֿערשטאנד, וואר איין וייזער אונטער איהנען, אונד וואוסטע פֿילע פֿערבאָרגנע קינסטע): (יב) זיא ווארפֿען נעמליך יעדער זיינען שטאב הין, דא ווארדען זיא צו שלאנגען; אלליין דער שטאב אהרן'ס פֿערשלאנג איהרע שטעבע: (יג) אינדעססען ווארד דאָך פרעה'ס הערץ דאדורך שטארק, (דאז הייסט, ער בליב אויף זיינעם זינן), אונד גאב איהנען קיין געהאָר, זאָ וויא דער עוויגע געשפּראָכען האט: (יד) דער עוויגע שפּראך צו משה: פרעה'ס הערץ איזט פֿערשטאָקט, ער וייגערט זיך דאז פֿאָלק ציהען צו

רש"י

בלחשיהם ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת [בראשי' ג'] דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן [שבת צ"ז]: (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר

תרגום אונקלוס

פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא: (יא) וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אינון חרשי מצרים בלחשיהון כן: (יב) ורמו גבר חוטריה והוו לתניניא ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון: (יג) ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: (יד) ואמר יי למשה אתיקר לבא דפרעה סריב

באור

היודעים לשנות ולהפוך התולדות למראה עין, ע"י תחבולות נעלמות לאחים והשבעו' השדים: חרטמי, באור המלה הזאת עיין בפ' מקץ (בראשית מ"א ח'), ואמר הראב"ע שהפרים הכתוב בין מעשה משה שהי' אמת שנהפך המטה לנחש, ובין מעשה החרטמים, על כן כתוב בלהטיהם, והמלה מגזרת להט החרב (שם ג' כ"ד), ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג' י"ט), שהוא כמו ברקות ולא עוברת, וזאת היא אחיזת עינים, ואונקלוס תרגם בלחשיהון, ואין לו דמיון במקרא, וכן מתורגם בל"א: (יג) ויחזק, מעלית, בעבור שראה שעשו החרטמים גם הם כמעשה אהרן, אף שבלע מטה אהרן את מטותם, התחזק לבו לאמר גם אהרן בכשפי' עשה: (יד) כבד. פועל עבר כמו כי זקן יצחק (בראשית כ"ז א'), לו חפץ ה' (שופטים י"ג כ"ג), כאשר אהב (בראשית כ"ז ט') [ורש"י ז"ל כתב כבד תרגומו יקיר ולא אתיקר (בנוסחאות ישנות של ת"א הוא יקיר, אבל בנוסחאות חדשות הוא אתיקר), מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר

לְשַׁלַּח הָעָם׃ (טו) לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ (טז) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָֹה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ (יז) כֹּה

תולדות אהרן ונצבת זבחים ק״ג א׳:

לאססען: (טו) געהע צו פרעה דעס מאָרגענס, זאָ עבען געהעט ער איס אן דאז וואססער, שטעלע דיך אם אופער דעס פלוססעס געגען איהם, אונד נימם דען שטאב אין דיינע האנד, דער אין איינע שלאנגע פערוואנדעלט וואָרדען: (טז) זאָדאן שפריך צו איהם: דער עוויגע, דער גאָטט דער עברים האט מיך צו דיר געזענדעט, אונד דיר זאגען לאססען, לאס מיין פאָלק ציהען, דאמיט זיא מיר דיענען אין דער וויסטע; דוא האסט אבער ביזהער ניכט געהאָרכען וואָללען: (יז) זאָ האט דער עוויגע געשפראָכען: הירדורך זאָללסט דוא ער-

תרגום אונקלוס

לְשַׁלָּחָא עַמָּא: (טו) אִיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לְקַדָּמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דִּי אִתְהֲפִיךְ לְחִוְיָא תִּיסַּב בִּידָךְ: (טז) וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן: (יז) כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא

רש״י

[שמות י״ח]: (טו) הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו [ש״ר]: (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה׳ כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי

באור

(לקמן י״ח י״ח) עכ״ל. כוונתו שהוא שם תאר אל הלב כאומר לב פרעה הוא לב כבד, כמו שהם הוא תאר אל הדבר, דבר כבד הוא ממך, וכ״כ הרד״ק בשרשים שהם כבד שהוא תאר, ולדעת האומרים שהוא עבר הוא מהפעלים המקבלים הפעולה דרך מקרה ואינם לא עומדים ולא יוצאים. והמה קרובים לנפעל יותר מלקל, ולכן יתורגם הפעל מהם בארמי בבנין התפעל כמו שיתורגם בנין נפעל בארמי, ולא רצה רש״י לפרש שהוא עבר, כי יפול תחת הזמן, ויהי׳ משמעו שנעשה כבד אחר עשיית המופתים לפניו, שהוא נגד האמת, כי היה לבו כבד גם מתחלה טרם עשותם לפניו], ואולם כפי מה שכתבתי בהקדמה יש בלה״ק פעלים רבים שאינם מורים כלל על שנוי, לא על פעולה ולא על הפעלה, ואין בכחם כי אם הוראת התוא׳ ודבוקו עם נושא המאמר, כמו מה טבו אהליך (במדבר כ״ד ה׳), שפירושו מה טובים המה, ה׳ אלהי גדלת מאד (תהלים ק״ד א׳), הוא כמו גדול אתה, וזכרנו שם שהוא מצחות לשון הקודש להשתמש בפעל עבר ממין הזה, במקום שם התואר עם דבור המציאות, לפ״ז יתכן שתהיה מלת כבד פעל עבר, ואעפ״כ לא תורה על השתנות הלב, כי אם על היותו כבד, והוא במקום כבד הוא, [ועפ״ז צדקו יחדו דברי רש״י והרד״ק שהוא תאר לפי כוונתו, ויחדיו יהיו תמים עם הראב״ע שהוא עבר לגזרת פָּעֵל לפי משקלו, וכדרכו לבוא בעב׳ במקום התאר, וכוונתו כמו תאר,

ובטלה מחלוקת, עם שנראה כי דברי רש״י והראב״ע סותרים זה את זה]: מאן, המ״ם נקוד צירי לפי שלא ידגש האל״ף הבא אחריו, כמו חרף נפשו (שופטים ה׳ י״ח): (טו) לך אל פרעה בבקר, מנהג מלך מצרים לצאת בתמוז ואב, כי אז יגדל היאור (המשקה את כל ארץ מצרים) הנקרא נילוס, והוא הולך המימה לראות כמה מעלות עלה היאו׳, וביציאת המלך לשם ילכו מרבית העם אחריו, ולזה השם שיעשה משה האות שהוא מכת היאור לעיני המלך ולעיני העם, אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא יעשו כן יהיו גם הם חייבין להענש,

אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ (יח) וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס (יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ

תולדות אהרן והדגה נדרים נ"א, ב':

קעננען, דאס איך דער עוויגע בין; היר שלאגע איך מיט דיזעם שטאבע, דען איך אין מיינער האנד האבע אויף דיא וואססער אין דעם פלוססע, אונד זיא זאללען אין בלוט פערוואנדעלט ווערדען. (יח) דער פיש אים פלוססע ווירד שטערבען, אונד דער פלוס ווירד שטינקענד ווערדען; אונד דאדורך דיא מצרים זיך עקעלן, וואססער אויס דעם פלוססע צו טרינקען: (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: שפריך צו אהרן: נימם דיינען שטאב, אונד נייגע דיינע האנד הין, געגען אללע געוועססער דער מצרים, נעמליך, געגען איהרע שטראמע, געגען איהרע פליססע, געגען איהרע זעען, אונד געגען איהרע וואססערטייכע, זא זאללען זיא צו בלוט ווערדען; דאמיט זאלל בלוט זיין אים גאנצען לאנדע מצרים, אויך אין הָאלצערנען אונד אין

רש"י

שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשהשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם. הם נהרות המושכים כעין

תרגום אונקלוס

מחי בחוטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכו לדמא: (יח) ונוני די בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא: (יט) ואמר יי למשה אימר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצראי על נהריהון על אריתתיהון ועל אגמיהון ועל כל בית כנישת מימיהון ויהון דמא ויהא דמא

באור

ונוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש ולתת אותו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים, שיראה פרעה בעיניו, כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: (טז) עד כה, עד עתה: (יז) בזאת תדע כי אני ה', לעומת שאמרת לא ידעתי את ה' (לעיל ה' ב'): הנה אנכי מכה, דברי השליח: אשר בידי, אף על פי שאהרן הכה, הנה שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם המין כולל לכל שורץ במים: ונלאו, מבנין נפעל, מגזרת לאה, כטעם לא יכלו. ולשון הרשב"ם ונלאו, כמו פירשתיו בפרשת לוט (בראשית י"ט י"א, ועיין מ"ש שם), שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו אנו"י בלע"ז עכ"ל, ובל"א (ערמידען): (יט) ויאמר וגו', אהרן יטה בידו את המטה כנגד כל הרוחות להפוך את כל מימי מצרים לדם, ומלת מימי מצרים כלל, והפרט על נהרתם, והם נהרות המושכין, כעין נהרות שלנו, ואינם היאור רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים, כי הדם היה בכל ארצם: יאריהם, הם בריכות נגרים העשויות ע"י אדם משפת הנהר לשדות, ונילוס מימיו מתגברים ועולה דרך הבריכות ומשקה השדות: אגמיהם, קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנק (רש"י) ובל"א (טייך): בכל ארץ מצרים, אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים

מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ (כ) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ (כא) וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כב) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ (כג) וַיִּפֶן פַּרְעֹה

ת"א בלטיהם סנהדרין ס"ז, ב':

שטיינערנען וואססער־געפעסען: (כ) משה אונד אהרן טהאטען אלזא, וויא דער עוויגע בעפאהלען האטטע, אהרן נעמליך הוב דיא האנד מיט דעם שטאבע אין דיא האהע, אונד שלוג דאז וואססער, וועלכעס אין דעם פלוססע וואר, פאר דען אויגען פרעה'ס אונד פאר דען אויגען זיינער בעדיענטען, דא וואורדען אללע וואססער אין דעם פלוססע אין בלוט פערוואנדעלט: (כא) דער פיש' אים פלוססע שטארב דאפאן, דער פלוס ווארד שטינקענד, זא דאס דיא מצרים קיין וואססער אויס דעם פלוססע טרינקען קאננטען; דאז בלוט וואר אים גאנצען לאנדע מצרים. (כב) נון טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגען, עבען דאסזעלבע, דורך איהרע פערבארגנען קינסטע, וואדורך פרעה'ס הערץ געשטערקט ווארד, זא דאס ער איהנען קיין געהאר גאב, וויא דער עוויגע געשפראכען האט: (כג) פרעה וואנדטע זיך

תרגום אונקלוס

בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא: (כ) וַעֲבָדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יַת מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָּא דִי בְנַהֲרָא לִדְמָא: (כא) וְנוּנֵי דִי בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (כב) וַעֲבָדוּ כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ: (כג) וְאִתְפְּנֵי פַרְעֹה

רש"י

נהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות נגרים מבריכות העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשטנ"ק בלע"ז Etang *Estanche* : (ווייער טייך): בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיה'. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים [סנהדרין ס"ז]: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושי' כן. תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן [מנחות פ"ה]. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת

באור

ובאבנים, מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כ) וירם במטה ויך וגו', קיצר הכתוב ולא הזכיר נטיית ידו על מימי מצרים: (כב) בלטיהם, לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי, נגזר ממלת לט כמו דברו אל דוד בלט (שמואל א' י"ח כ"ב). [והנה לדעת הראב"ע אין שרש בלהטיהם ובלטיהם אחד, כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה, רק שהב' שרשו לוט, והא' להט. אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש לאט שרשם אחד, לאט, ובא' בלה הה"א תמורת הא' בחלוף אותיו' אהו"י, ובב' נמסכה מקמץ פ"פ, ועיין שם בשרש הנ"ל ובשרש להט]: (כג) גם לזאת, לפי

וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃ (כד) וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ (כה) וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ

(כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ (כז) וְאִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ (כח) וְשָׁרַץ

תרגום אשכנזי

אום, גינג אין זיין הויז, אונד קעהרטע זיך אויך היראן ניכט: (כד) דיא מצרים גרובען אום דען פֿלוס הערום נאך וואססער צום טרינקען, דען זיא קאָננטען ניכט פֿאָן דעם וואססער דעם פֿלוססעס טרינקען: (כה) זאָ פֿערגינגען זיבען טאגע, נאכדעם דער עוויגע דען פֿלוס געשלאגען האטטע. (כו) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו פרעה, זאגע איהם: זאָ האט דער עוויגע געשפראָכען: לאס מיין פֿאָלק ציהען אונד מיר דיענען. (כז) וויינגערסט דוא דיך אבער זיא ציהען צו לאססען, זאָ פלאגע איך אללע דיינע גרענצען מיט פֿראָשען. (כח) דער פֿלוס זאָלל פֿראָשע אין גראָססער מענגע הער־

תרגום אונקלוס

וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף לְדָא׃ (כד) וַחֲפָרוּ כָל מִצְרָאֵי סַחֲרָנֵי נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דִּבְנַהֲרָא׃ (כה) וּשְׁלִימוּ שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יַת נַהֲרָא׃ (כו) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ (כז) וְאִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יַת כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃ (כח) וִירַבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא וְיִסְקוּן

רש"י

המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם [ש"ר]: (כו) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף: נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן ונגפו אשה הרה אינו מיתה [שמות כ"א]. וכן בטרם יתנגפו רגליכם [ירמיה י"ג]. פן תגוף באבן רגליך [תהלים נ"א]. ולאבן נגף [ישעיה ח']: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך

באור

שכבר חזק את לבו במופת המטה שנהפך לתנין, אמר גם לזאת, ואמר זאת כפי טבע הלשון בסתם, אם לא הוברר המין, כאשר זכרנו בהקדמה: (כה) וימלא, הזכיר זמן המכה בעבור שעמדה ימים רבים, ולא כן בשאר המכות: (כו) בא אל פרעה, שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא התרה, וכן בכל סדר וסדר, בדם ולצפרדע התרה, ובכנים לא התרה, בערוב ודבר התרה, ובשחין לא התרה, בברד ובארבה התרה, ובחשך לא התרה (הרשב"ם): (כז) מאן, תאר מאן תואר, כמו שלו שקט זעף, כ"כ רש"י, וכתב הרד"ק בשרשים שרש מאן שהוא בפעל ובא אני את המתים (קהלת ד' ב'). ור"ל שהיה ראוי להיות ממאן, משבא, כדרך הבינוני מבנין הכבד, וכ"כ הראב"ע פה שהוא תאר יוצא: נגף, מכה שיש בה השחתה קלושה כגיפה, וכן ונגפו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב), אינו מיתה אלא מכה שיש בה השחתה. והמפרשים נחלקו בבאור מלת צפרדעים אם הוא הנקרא בל"א (קראָקאָדיל), והוא נמצא בנהר במצרים ושוטף בני אדם בילאו מן הנהר, או היא השרץ הנמצא ברוב הנהרות הנקרא (פֿראָש), ולזה הסכים הראב"ע, וכן מתורגם בל"א: (כח) ושרץ, פועל יוצא כמו ישרצו המים (בראשית

ו הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ (כט) וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃

ח (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ב) וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס

ת״א ועלו פסחים נ״ג, ב׳: ובכה סוטה י״א, א׳: והעל הס הס: ותעל סנהדרין ס״ז, ב׳:

פֿאָרברינגען, זיא ווערדען אלסדאן הערויף נעהען אונד אין דיין הויז קאָממען, אין דיין שלאפֿצִיממער, אונד אויף דיין בעטטע; אין דאז הויז דיינער בעדיענטען אונד אונטערטהאנען, אין דיינע באקאָפֿען, אונד אין דיינע באקטראָגע: (כט) אן דיר זעלבסט, אן דיינע אונטערטהאנען, אונד אן אללע דיינע בעדיענטען, ווערדען דיא פֿראָשע העראנקריכען:

ח (א) דער עוויגע שפראך צו משה: זאגע צו אהרן: נייגע דיינע האנד היז מיט דיינעם שטאבע, געגען דיא שטראָמע, געגען דיא פֿליסע, אונד געגען דיא זעען, אונד ברינגע דיא פֿראָשע הערויף איבער דאז לאנד מצרים: (ב) אהרן נייגטע דיא האנד היז, געגען דיא געוועססער פֿאן מצרים דא קאם דער פֿראָש הערויף אונד בעדעקטע דאז

תרגום אונקלוס

וְיַסְּקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ וּבְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל עַרְסָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃ (כט) וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ יִסְקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא׃

ח (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרִים יָת יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל נַהֲרַיָּא עַל אֲרִיתַיָּא וְעַל אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יָת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ב) וַאֲרִים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי

רש״י

ובכה ובעמך. בכתי עבדיך. הוא התחיל בעלה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות [סוטה י״א ס״ר]: (כט) ובכה ובעמך. בתוך מעיה׳ נכנסין ומקקקין [סנהדרין פ״ז]:

ח (ב) ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו [ש״ר]. ופשוטו

באור

א׳ כ׳): ועלו, מן היאור כי הנהר לעולם שפל מן העיר: ובתנוריך, הוא שאופין בו את הפת בהדבקה לכתלי התנור, ולא כתנורים שלנו: ובמשארותיך, היא העריבה שלשין בה העיסה: (רד״ק בשרשים שרש שאר). וכן ת״א ויב״ע ובאצוותך, ופי׳ מהר״ס די לונזאנו במעריך שלו שהיא העריבה, דלא כבעל הערוך שפי׳ תנור, וכן פי׳ ה׳ בנימין מוספיא בהוספותיו על הערוך:

ח (א) נטה את ידך. על דוחות השמים: האגמים, הנפרד אֲגָם, ונקבוצו בא הדגש תמור׳ הנח ובסמיכות הרבים ובכנויים נפל הדגש כמו ועל אגמיה׳ (לעיל ז׳ י״ט), אגמי נפש (ישעיה י״ט י׳), ואולי הדפוים הם ממשקל אחר בנפרד: (ב) ויט, הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים בנטות ידו לבד, כ״כ הראב״ע [ויתכן שהכה רק שקצר הכתוב]: הצפרדע, שם המין, נרש״י גרינולליירי״א בלע״ז, והוא שם למין הגרינולייר״א, בל״א (פֿראָש) ולא תגזור ממנו שם המין תאמר (געפֿראָש), כמו מן (וויזה, געוויזד), מן (בערג, געבירגע), ודומיהם, וכן ותהי הכנם (לקמן פסוק י״ד), שם המין, נרש״י

אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ג) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ד) וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃ (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה

תרגום אשכנזי

לאנד מצרים: (ג) נון טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגען עבען דאסזעלבע, דורך איהרע פֿערבארגנע קינסטע, אונד בראכטען דיא פֿרעשע איבער דאז לאנד מצרים הערויף: (ד) פרעה ליס משה אונד אהרן רופֿען אונד שפראך: פֿלעהעט צו דעם עוויגען, דאס ער דיא פֿרעשע פֿאָן מיר אונד פֿאָן מיינען אונטערטהאנען וועגנעהמע, זא וויל איך דאז פֿאָלק ציהען לאססען, דאס זיא דעם עוויגען איין אָפּפֿער שלאכטען: (ה) משה שפראך צו פרעה: שאפֿפֿע דיר איינען רוהם

תרגום אונקלוס

וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא וַחֲפוֹ יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ג) וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יָת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ד) וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָּא מִנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יָת עַמָּא וְיִדְבְּחוּן קֳדָם יְיָ׃ (ה) וַאֲמַר מֹשֶׁה

רש"י

י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנם הרחישה פדוליי"רא בלע"ז Pediculus לאט.: Pou (ווייבע לויז, היר קאללעקטיף פֿון לייזע, אדער דאז קריכען דער לייזע): Pédiculaire לאט.: Pediculaiio (דיא לייזע-קראנקהייט, לייזע-זוכט היר אנפאסענד). ואף ותעל הצפרדע גרינולי"ר"א בלע"ז Grenoniller (קאללעקטיף פֿון פֿרעשע, אייג. איין זואמף, וואָ זיך פֿיעלע פֿרעשע אויפהאלטען): (ה) התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו [ישעיה י'] משתבח לומר אני גדול ממך וונטי"ר בלע"ז: Vanter Se vanter

באור

פדולייר"א בלע"ז, והוא שם המין נגזר מן פעדיקולוס בל"א (לויז): (ג) ויעשו. במים מועטים ע"כ ראה פרעה כי הפלא יש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטמי' הוסיפו על המכה ולא יכלו לחסרה (הרלב"ג): (ד) ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם. וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב וצפרדע ותשחיתם (תהלים ע"ח מ"ה) (הרלב"ג): [העתירו, אעתיר והעתרתי ולא נאמר עתרו אעתר ועתרתי (ר"ל מבנין הקל). מפני שבכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר העתיר אעתיר דברים ולא לבורא והעתרתם עלי דבריכם (יחזקאל ל"ה י"ג). הרביתם (רש"י), אבל נמצא גם בקל ובנפעל ויעתר יצחק וגו' ויעתר לו וגו'. וגם הוא לשון ריבוי תפלה, כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש עתר כי לא הונח השרש הזה רק על רבוי התפלה, כי על התפלה סתם כבר הונח שרש פלל, וממנו נגזר שם תפלה. וכ"כ רש"י עצמו בריש פ' תולדות (בראשית כ"ה כ"א), ולא חלק שם בין קל להפעיל רק אמר סתם שבחינת השרש הזה היא על רבוי דברים ע"ש]: ויסר, ענינו שיסר. וכן ויזבחו. ענינו שיזבחו: ואשלחה, וי"ו המשך, בל"א (דאָ): (ה) התפאר עלי, כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו (ישעי' י' ט"ו), משתבח לומר אני גדול ממך, אף כאן התנשא עלי לבקש ממך. ולמעשה. ברש"י וונטי"ר בלע"ז והוא (ריהמען) בל"א, למתי אעתיר לך, את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים. למתי תרצה שיכרתו. ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי, אלו נאמר מתי אעתיר. הי' משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני אתפלל היום עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי, אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו, וכן מתורגם בל"א: להכרית הצפרדעים. רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההוא (לעיל י"ב י"ד ועוד רבים), והכרתי לאחאב (מלכים א' כ"א וב' ט' ח'). ואמר משה פעם אחת וסרו הצפרדעים. לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כולם שלא יפחד פרעה

הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ (ו) וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי (ז) וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ (ח) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃ (ט) וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ

איבער מיך! אויף וועלכע צייט זאָלל איך פֿיר דיר אונד פֿיר דיינע אונטער־טהאנען פֿלעהען, דיא פֿראָשע פֿאָן דיר אונד פֿאָן דיינען הייזערן אויסצו־ראָטטען, דאס זיא נור אים פֿלוססע בלייבען? (ו) פרעה שפראך: אויף מאָרגען. יענער שפראך: נאך דיינעם וואָרטע; דאמיט דוא ערפֿעהרסט דאס ניכטס מיט דעם עוויגען אונזערם גאָטט צו פֿערגלייכען: (ז) זאָ זאָללען דיא פֿראָשע פֿאָן דיר, פֿאָן דיינען הייזערן פֿאָן דיינען בעדיענטען, אונד פֿאָן דייגען אונטער־טהאנען וויכען; דאס זיא נור אים פֿלוססע בליי־בען: (ח) משה אונד אהרן גינגען פֿאָן פרעה הינווענ, משה שריא צו דעם עוויגען, וועגען דער פֿראָשע, דיא ער דעם פרעה צוגעשיקט: (ט) דער עוויגע טהאט וויא משה געשפראָכען

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לִי זְמַן לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ (ו) וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר כְּפִתְגָּמָךְ בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי לֵית כַּיְיָ אֱלָהָנָא׃ (ז) וְיִעְדּוּן עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ (ח) וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק עוּרְדְּעַנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה׃ (ט) וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְּעַנַיָּא מִן בָּתַּיָּא מִן

רש"י

(זיך ריהמען). כן התפאר עלי השתבח להתחכ' ולשאל דבר גדול לומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעי' למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי להועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היו' אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארנה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר. מעתיר דברים ואג לכולם העתרתם עלי דבריכם [יחזקאל ל"ה] הרביתם: (ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: (ח) ויצא

באור

שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור לק תסיר המכה לגמרי ואע"פי שתשארנה מהם ביאור, וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד (הרמב"ן): (ו) למחר, התפלל היום שיכרתו למחר, והנה אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד, אך אולי חשב פרעה כי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים, ושה ידע כי הגיע עת סורם, ולכן שמר אליו התפאר עלי בחשבו שיאמר לו להכריתם מהר, לכן האריך לו עד למחר. למען נסותו: כדבריך. אעשה, או כדברך יהיה: (ז) ביאר תשארנה, כי שם היו טרם עלותם, ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: (ח) ויצא וגו' ויצעק. מיד שיכרתו למחר: ויצעק. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרעה תעלמו כדבדך יהיה בלא רשות השם (ראב"ע): (ט) ויעש ה' כדבר משה, תעלמו: החצרות. הם הבתים

הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ (י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִים חֳמָרִים וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ (יא) וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יג) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃

תרגום אשכנזי

האט; דיא פֿראָשע שטארבען, אויס דען הייזערן, אויס דען געהאָפֿטען אונד אויס דען פֿעלדערן: (י) זיא בראכטען זיא אין הויפֿען צוזאממען, אונד דאז לאנד ווארד שטינקענד: (יא) אלס פרעה זאה, דעס עס נאכגעלאססען האט, מאכטע ער זיין הערץ הארט, אונד וואָללטע איהנען ניכט געהאָר געבען, וויא דער עוויגע געשפראָכען: (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: זאגע צו אהרן: נייגע דיינען שטאב היין, אונד שלאגע דען שטויב דער ערדע זאָ זאָלל ער אים גאנצען לאנד מצרים צו אונגעציפֿער ווערדען: (יג) זיא טהאטען אלזאָ, אהרן נייגטע זיינע האנד מיט זיינעם שטאבע היין, שלוג דען שטויב דער ערדע, דא ענטשטאנד דאז אונגעציפֿער אן מענשען אונד אן פֿיה; אללער שטויב דער ערדע אים גאנצען לאנד מצרים ווארד צו

תרגום אונקלוס

דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא׃ (י) וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ עַל אַרְעָא׃ (יא) וַחֲזָא פַּרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רְוַחְתָּא וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן אֲרִים יָת חוּטְרָךְ וּמְחֵי יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (יג) וַעֲבַדוּ כֵן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל

רש"י

ויצעק. מיד שיכלתו למחר: (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב ושאול לו באלהי' הכה ופלוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמור אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדיל"ירא בלע"ז (דאה העתקתו למעלה פסוק ג'): להוציא את הכנים. לבראותם (נ"א ולהוציאם) ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה

באור

שבכפרים עם יתר הבניינים פשיעותיהם, בל"א (געהעֶפֿטע) נגזר מן (הוֹף), כמו חצרות מן חצר: (י) חמרם חמרם, צבורים צבורים, כתרגומו דגורין, גלין: (יא) הרוחה, כמו ורוח לשאול (שמואל א' ט"ז כ"ג), והוא הפך הצוקה והצרה: והכבד, לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו (הרשב"ם) והוא שם הפועל תחת פעל עבר: (יב) והיה לכנם, ר"ל שיתהפך העפר לכנים, כי כן הוא באור מלת והיה הבא' עם למ"ד לאחריה, להורות על השתנות הדבר מאשר הי' בעבר. והתחדש בו ענין, על שנוי' דבר אחר: לכנם, מיני כינים ופרעושין (הרשב"ם), בל"א (אונגעציפֿער): (יג) הכנם, שם המין והמ"ם נוסף כמו ליקש חנש, ולא כמלא הנפרד ממנו במקרא רק בדברי רז"ל כנה,

(יד) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ (טו) וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע

ת'א ויאמרו סנהדרין סז ודף ל"ה, ב':

אונגעציפער: (יד) נון טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגען עבען דאסזעלבע דורך איהרע פערבארגנען קינסטע, דאז אונגעציפער הערפארצובדינגען, אבער זיא קאנגטען ניכט. אינדעססען וואר דאז אונגעציפער אם מענשען אונד אם פיה: (טו) דיא בילדערשריפטקונדיגען שפראכען צו פרעה: עס איזט איין פינגער גאטטעס, (ראז הייסט, איינע ווירקונג דיא אונמיטטעלבאר פאן גאטט קאממט); אלליין פרעה'ס הערץ וואר שאן פערשטאקט אונד ער גאב איהנען דעננאך קיין געהאר, וויא דער עוויגע געשפרא־

תרגום אונקלוס

עַפְרָא דְאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (יד) וַעֲבָדוּ כֵן חָרָשַׁיָא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יַת קַלְמְתָא וְלָא יְכִילוּ וַהֲוַת קַלְמְתָא בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא: (טו) וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָא לְפַרְעֹה מְחָא מִן קֳדָם יְיָ הוּא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא

רש"י

מכשעורה: (טו) **אצבע אלהים היא.** מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקו' היא: **כאשר דבר ה'.** ולא ישמע אליכם פרעה:

באור

ואמר כל עפר הארץ היה כנים, אף שהכה במקום אחד, כי כן היה דבר המים ודבר השחין, כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) **ויעשו כן,** שהכו עפר הארץ או תחבולה אחרת: **להוציא את הכנים,** לבראותם או להוציאם ממקום אחר: **ולא יכלו,** סבה מאת השם היתה שלא הצליחו במעשיהם פעם הזאת, וה' שהכל עושה כרצונו, שהכל שלו והכל בידו, והנראה בעיני עוד, כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם, ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור, יכלו לעשות כן, כי אין בהם בריאה או יצירה, כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעי' רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו ממקומם, רק מכת הכנים היתה יצירה, ואין טבע העפר להיות כנים, על כן אמר והי' לכנים, ואמר להוציא את הכנים, כענין תוציא הארץ נפש חיה וגו' ויהי כן (בראשית א' כ"ד) ולא יכול לעשות כמעשה הזה, זולתי היוצר ית' ואמר ויעשו כן ולא יכלו, כי השביעו שדיהם לעשות מאמרם ולא הי' בהם כח (מדברי הרמב"ן): [**ותהי הכנם וגו',** הזכיר עוד הפעם לומר כי היתה המכה אף בחרטמים, כ"כ הראב"ע, ולדרכנו יהי' זה כלל שאחר הפרט]: (טו) **אצבע אלהים הוא,** הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולא ע"י מעשה כשפים, ואולם פרעה לא שמע גם אל חרטומיו, ולא קרא להם מן העת ההיא והלאה, כל כך החזיק את לבו. [והנה הראב"ע פי' שאמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים, כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה, וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא הי' לנו (שמואל א' ו' ט'), מן השמים, על כן חזק לב פרעה, והרמב"ן טען עליו ואמר כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים, רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים. כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו. וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (לקמן י"ד ל"א), והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם (שמואל א' י"ב ט"ו), כבדה מאד יד האלהים שם (שם ה' י"א) עכ"ד, ולדעתי כוונת הראב"ע היא שהודו כי מכה היא מאת האלהים, אבל לא בעבור ישראל לשלחם, רק לעונש עון אחד. וכוונתו במה שאמר כפי מערכת הכוכבים, כי המה האמצעיים לעשות בארץ כפי מה שגזרה חכמתו, אם לשבט ואם לחסד, ואצבע פרשו נגע והאל"ף נוספת, כי כן מצאנו במשנה שעשו ממנו פעל והשתמשו ממנו בבנין הפעיל, ואם היו שניהם שוים הממונה אומר להם הצביעו (יומא פ"ב מ"א), ופירשו שם בגמרא (שם דף כ"ב ע"ב), תנא הוציאו אצבעותיכם למנין]: **כאשר דבר ה',** ולא ישמע אליכם פרעה (לעיל ז' ד'): (טז) **הנה יוצא המימה,** בארץ

אֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס (טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ (יז) כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃

תולדות אהרן הנה ת"ק י"ח, א':

תרגום אשכנזי

כען האט: (טז) דער עוויגע שפראך צו משה: שטעהע דעס מאָרגענס פֿריה אויף, אונד שטעללע דיך פֿאָר פרעה, ער געהעט הינויס אן דאס וואססער; שפריך צו איהם: זאָ האט דער עוויגע געשפּראָכען: לאַס מיין פֿאָלק ציהען אונד מיר דיענען; (יז) ווען דוא אבער מיינע אונטערטהאנען ניכט ציהען לעססעסט; זאָ ווילל איך איבער דיך, דיינע בעדיענטען, דיינע אונטערטהאנען, אונד אין דיינע הייזער אללערלייא געווילד שיקקען. דיא הייזער דער מצרים זאָללען פֿאלל געווילד זיין, וויא אויך דאז ערדרייך

רש"י

(טז) משליח בך. מגרה בך. וכן ושן בהמות אשלח בם [דברים ל"ב כ"ד] לשון אנטיי"ציר בלע"ז נ"ל אנליטי"ר, *Enciter:* Inciter, (אנרייצען, אויפהעטצען): את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצר על עיר בתחלה מקלקל מעיינותי' ואח"כ תוקע עליה' ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם

תרגום אונקלוס

דְמַלֵּיל יְיָ׃ (טז) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אַקְדֵּם בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ (יז) אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּךְ יָת עָרוֹבָא וְיִתְמַלּוּן בָּתֵּי

באור

מצרים אין גשם ואין מטר סוחף, ונהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות, כידוע, וכאשר יגאו המים לעלות, כן תרבה הברכה בשדות, והשבע בכל ארץ מצרים, לכן דרך המלכים לצאת ולראות עד אנה עלה הנהר: (יז) משליח, רש"י פי' מלשון השוי אנטייצי"ר בלע"ז, ונראה שצ"ל אינציטיר בלע"ז ובל"א (העטצען): הערב, לשון הרשב"ם אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב זאב ערבות ישדדם (ירמי' ה' ו'), זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפניה ג' ג'), וכאשר יאמר מאודם (ר"ל שהוא שם המקרה) אדום (ר"ל שם תאר), כן יאמר מעומק עמוק, מערב ערוב. בו"יטרי"בר בלע"ז ובל"א (גאסטשטייבער), שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב, עומק שם דבר הוא (ר"ל שם המקרה לעמקות), והמעשה קרוי עמוק (ר"ל דבר שנעשה בו העומק כמו הקרקע או הבור שהם העצם שחל עליהם מקרה העמוקות קרוי עמוק, שנעשה שם תאר להם, בור עמוק, מים עמוקים), אדום, שחור עכ"ל, אבל לדעת כל המפרשי' הוא שם כולל לכל מיני החיות מעורבות, וכן תיב"ע עירבוב חיות ברא, וכן כותב בספר הישר שבאו שם כל מיני חיות וכל שרץ הארץ ושרץ העוף ע"ש]: ומלאו, פעל מלא, וכל הנפעל ממנו שמושם בשוה לדבר הממלא ולדבר המתמלא, כאמר ובתים מלאים כל טוב (דברים ו' י"א), הנה הבתים מתמלאים, ובמקום אחר. ושוליו מלאים את ההיכל (ישעיה ו' א'), הנה השולים ממלאי', וכן בנפעל כתיב ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג' כ'), הנה הארץ מתמלאת, ובמקום אחר נאמר ויתמלא כבוד ה' את כל הארץ (במדבר י"ד כ'), הרי הכבוד ממלא, ובמקום הזה בתי מצרים הם המתמלאים, ואת הערב כמו מן הערב, וכמוהו וימלא את החכמה (מלכים א' ז' י"ד): וגם

(יח) וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ ששי (יט) וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃ (כ) וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃ (כא) וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ

איף וועלכעם זיא זהאָהּ־נען: (יח) איך ווערדע אבער דאז לאנד גשן אלס־דאן דאדורך אונטערשיי־דען, וואָרין מיין פֿאָלק וואָהנט, דאָס דאזעלבסט קיין געווילד זיין זאָלל; דאמיט דוא ערפֿעהרסט דאס איך דער עוויגע מיטטען אים לאנדע גע־גענווערטיג בין: (יט) איך וויל אלזאָ איינען אונ־טערשיד מאכען צווישען מיינען אונד דיינען אונ־טערטהאנען; מאָרגען זאָלל דיזעס וואונדערצייכען געשעהען: (כ) דער עוויגע טהאט אלזאָ, עס קאם מעכטיגעס געווילד אין פרעה'ס הויז, אונד אין דיא הייזער זיינער בעריענטען אונד אים גאנצען לאנדע מצרים ווארד דאז לאנד פֿאָם געווילדע פֿערדאָרבען: (כא) פרעה ליס משה אונד אהרן רופֿען, אונד שפראך: געהעט אָפּפֿערט אייערעם

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי יַת עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְאִינוּן עֲלַהּ׃ (יח) וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת אַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי עַמִּי שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא׃ (יט) וַאֲשַׁוֵּי פּוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מָחָא לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין׃ (כ) וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדּוֹהִי וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם עָרוֹבָא׃ (כא) וּקְרָא פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אִיזִילוּ דַּבָּחוּ קֳדָם

רש"י

וכן הצפרדעים מקרקרי' והומים וכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלא ה' [דברים כ"ח] וכן לא נפלאת היא ממך [שם ל'] לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתוני': (יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת מערב: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם

באור

האדמה, מקום שאין בתים: (יח) והפליתי, טעמו אפריש והוא מבעלי הה"א, והנה מכת הערוב היא מכה משולחת, וכאשר יעלו החיות ממעונתם קלים הם ללכת בכל הארץ, ולאוי הי' בטבעם שיבאו גם בארץ גשן אשר שם בני ישראל. הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן. שתנצל כלה בעבור שעמי עומד עליה, כי רוצה, של ישראל היא, וכן בדבר של בהמות הזכיר ההבדלה וההפרשה: כי אני ה' בקרב הארץ, אע"פ ששכינתי בשמים, גזירתי מתקיימת בארץ, כן פי' רש"י, ולשון הרמב"ן לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ, לא כמו שיחשבו עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך עכ"ל: (יט) פדת, לשון הבדלה, וכל פדיון קרוב מזה הטעם, והכוונה שאפילו בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש ישראל לא יזיקוהו: למחר. שלא תאמר מקרה הוא: (כ) ויעש, למחרתו כאשר דבר משה: [תשחת הארץ, נשחתה הארץ, מתחבלת מערב (רש"י), וגם העתיד במקום הבינוני, ורבים כמוהו]: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ, במקומכם ולא תלכו במדבר: (רש"י): (כב) תועבת מצרים, יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון (מלכים ב'

לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ (כב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃ (כג) דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ (כד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר

תרגום אשכנזי

גאָטטע אים לאנדע: (כב) משה שפראך: עס איזט ניכט שיקליך דיזעס צו טהון, דען זאָלכע דינגע, דיא דען מצרים איין גרייעל זינד, מיססען וויר דעם עוויגען אונזערם גאָטטע שלאכטען; ווען וויר נון דען גרייעל דער מצרים פֿאָר איהרען אויגען אלס איין אָפּפֿער שלאכטען, ווערדען זיא ניכט מיט שטיינען נאך אונז ווערפֿען? (כג) איינע דרייטעגיגע רייזע וואָללען וויר אין דער וויסטע טהון, אונד דעם עוויגען אונזערם גאָטטע אָפּפֿערן, וויא ער אונז בעפֿעהלען ווירד: (כד) פרעה שפראך: זאָ וויל איך דען אייך ציהען לאססען, דאס איהר דעם עוויגען, איירעם גאָטטע אין דער וויסטע אָפּפֿערן מאָגעט, נור ענטפֿערנט אייך ניכט נאָך וייטער; פֿלעהעט פֿיר מיך: (כה) משה שפראך: זאָ וויא איך פֿאָן דיר וועג-

רש"י

ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרי' כמו ולמלכם תועבת בני עמון [מלכים ב' כ"ג] ואצל ישראל הורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתן אנו זובחים: ולא

תרגום אונקלוס

אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא׃ (כב) וַאֲמַר מֹשֶׁה לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא הָא נְדַבַּח יָת בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ וְאִינוּן יְהוֹן חָזַן הֲלָא יִמְרוּן לְמִרְגְּמָנָא׃ (כג) מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזֵיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא דְיֵימַר לָנָא׃ (כד) וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יַתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עָלָי׃ (כה) וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵיק מֵעִמָּךְ וְאֵצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיֶעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה

באור

כ"ב י"ג), ואצל ישראל קורא אותו תועבה, ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנוא הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים (רש"י): ולא יסקלנו, דרך שאלה ותמיה. [וי"א כי תחסר ה"א התמה והלא יסקלנו, אבל הראב"ע אמר כי מלת הן כוזה כה"א התמה והנה היא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, וכמוהו כן היתה כזאת (ירמי' ב' י'), ר"ל ההיתה כזאת, אמנם הרד"ק כתב בשרשים שרש הן שאף על פי שענין אלו והשנים לשאלה מלת הן היא כמשמעה כי יבא ענין השאלה בלא אם ובלא ה"א השאלה כמו אתה זה בני עשו (בראשית כ"ז כ"ד) והדומים לו עכ"ד, ודבריו נכונים]: (כג) דרך שלשת ימים, צריכים אנו להתרחק מהמצרים: כאשר יאמר אלינו, איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) בעדי. עלי: (כה) [והעתרתי, באה הה"א בפתח בעבור העי"ן שהיא בח"פ, והוא להרחיב את הגרון: התל, להתל, והכוונה כמו שת"א לשקרא, ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים

הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ (כו) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ (כז) וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ (כח) וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

געהע, זאָ פֿלעהע איך צו דעם עוויגעי; אונד דאז געווילד זאָלל פרעה, זיינע בעדיענטען אונד זיינע אונטערטהאנען מאָרגען פֿערלאססען; נור הינטערגעהע פרעה ניכט לעננער, דאס ער הער־נאך דאז פֿאָלק ניכט ציהען לאססין, דעם עווי־גען צו אָפּפֿערן: (כו) משה גינג פֿאָן פרעה הינויס, אונד פֿלעהטע צו דעם עוויגען: (כז) דער עווי־גע טהאט נאך משה'ס וואָרטען, דאז געווילד וויך פֿאָן פרעה פֿאָן זיינען בעדיענטען אונד פֿאָן זיינען אונטערטהאנען; עס בליב ניכט איינס צוריק: (כח) אלליין פרעה מאכטע אויך דיזעס מאל זיין הערץ חארט אונד ליס דאז פֿאָלק ניכט ציהען:

תרגום אונקלוס

וּמֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ מְחַר לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ׃ (כו) וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ (כז) וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר חַד׃ (כח) וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃

רש"י

יסקלונו. בתמיה: (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות: (כח) (גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו:)

באור

לשלח את העם ולא שלח, ודקדוק המלה באורתי בפ' וילא (בראשית ל"א ז'), ע"ש]: (כו) ויעתר. רש"י ז"ל רוצה כאן להבדיל בין הקל משרש זה שפירושו וירבה בתפלה ובין ההפעיל שענינו וירבה להתפלל, ולא ידעתי לסוף דעתו, והנראה מן הכתוב שלשניהם כוונה אחת, כי משה אמר לפרעה והעתרתי בהפעיל, והכתוב יאמר עליו ויעתר בקל, וכ"כ הראב"ע יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והן משני בניינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה', וכמוהו אשר אנכי מודה הנער רן והוא ירה החצי (שמואל א' כ' ל"ו). ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר עכ"ל]: (כז) ויסר. שרשו סור מנחי העי"ן, ומשפטו בעתיד מהקל יסור, ועם וי"ו ההפוך ישתנה השורק לק"ח כמו מן יקום ויקם (והוא לשנת הנגינה שנעתקה מן פ"א הפעל אל יו"ד האית"ן, ולא יצא לעולם נח נראה, אחרי ת"ב שאין בה נגינה), ובהפעיל משפטו יסיר, ועם וי"ו ההפוך ישתנה החירק לסגול כמו מן יקים ויקם (לסבה הנזכרת), רק אם הפ"פ חי"ת או עי"ן ישתנו הק"ח והסגול לפתח להרחיבם. גם אם ל"פ אחת האותיות הנ"ל או רי"ש (שיש לה ג"כ דין הרחבה לפעמים), ישתנו לפתח, כמו ותנח, וינע ויצר, ואז אין הבדל בין הקל ובין ההפעיל, רק כל אחד יובן מענינו, והנה מלת ויסר פה תוכל להתפרש באחד משניהם, ושניהם נכונים, אם מהקל, ואז חוזרת על הערב שאחרי' כאשר אמר למעלה וסר הערב, או מההפעיל, ואז חוזרת על השם שלפני', שהסיר הערב, והנה אנקלוס ויב"ע תרגמוהו מן ההפעיל, כי על וסר הערב תרגמו ויעדי, ומלת ויסר תרגמו ואעדי, כנודע שבארמי תבא האל"ף לסי' ההפעיל במקום הה"א, והמתרגם האשכנזי תרגמו מן הקל]: (כח) גם בפעם הזאת, אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם, לא קיים הבטחתו, [ויתכן שכוונת גם היא

ט (א) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ (ב) כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ (ג) הִנֵּה יַד־יְהֹוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר

ט (א) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו פרעה, שפריך צו איהם: זאָ האט דער עווינע דער גאָטט דער עברים געשפראָכען: לאס מיין פאָלק ציהען אונד מיר דיענען; (ב) דען ווען דוא זיא ניכט ציהען לעססעסט, אונד הענטעסט זיא נאָך צוריק: (ג) זאָ ווירד דיא האנד דעס עוויגען זיין אן דיין פיה וועלכעס אויף דעם פעלדע איזט, אן פפערדען, אן עזעלן, אן קאמעעלען, אם רינדפיה אונד אם קליינפיה,

תרגום אונקלוס

ט (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ (ב) אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקִיף בְּהוֹן׃ (ג) הָא מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הַוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּי בְחַקְלָא בְּסוּסְוָתָא

רש"י

ט (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו [דברים כ"ה]: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון

באור

כמו שהכביד בצפרדעים, כי לא נמצא עד הנה שהבטיח לשלחם רק בצפרדעים ובערב, ובשניהם הבטיח לשלחם ולא קיים דברו, ולכן נאמר בשניהם והכבד את לבו, ויכבד פרעה את לבו כלומר שהוא הכבידו בלבו, ולא ויחזק לב פרעה או ויכבד לב פרעה, שהוא מעצמו, כן פי' הרשב"ם לעיל (ז' כ"ג)]:

ט (ב) ועודך, ענין השתמדה והזמן ההוה, ויתכן לפרשו כענין עדיין: מחזיק, אוחז, כמו והחזיקה במבשיו (דברים כ"ה י"א) [וענינו לתקיף אותם בחזקה, וכ"ת אונקלוס ויב"ע, מתקיף]: (ג) הויה, לשון הוה, כי כן יאמר בלשון נקבה על העבר היתה, על העתיד תהי', ועל העומד הויה כמו עושה רולה רועה. והנה מלאנו שנתחלפה היו"ד בוי"ו, ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו' ו'). וזה פה על משקלו: [במקנך אשר בשדה, התורה אותם בזה כי רוב המקנה בשדה, אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שיאמר וימת כל מקנה מצרים, ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם מן הערים זולתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים למשא, והנה היה המקנ' רחוק ממצרים בשדה גנול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנ' ישראל, ועל כן הוצרך לומר והפלה ה' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל, או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא (הרמב"ן), ולדעתי היו ישראל רועי המקנ' אשר למצרים, כמ"ש וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' ובכל עבדה בשדה, ובפרט כי עבודת מרע' הצאן שהיתה עבוד' בזוי' בעיניהם כמ"ש כי תועבת מצרים כל רעה צאן (בראשית מ"ו ל"ד), בלי ספק מסרוה לעם הבזה בעיניהם, ואחשוב עוד כי לא מתו רק המקנ' אשר בשדה, כדי להראות הפלא, שעם שמקנ' בני ישראל היו מעורבים עם מקנה מצרים או סמוך להם, בעבור שבני ישראל היו הרועים, עכ"ז לא מת ממקנה ישראל עד אחד, ויהי' פי' וימת כל מקנה מצרים כפשוטו כלם ממש, דהיינו אשר בשדה, כי שב על הפסוק הא', ועתה מה שכתוב שלח העז את מקנך, היינו אותם שהיו בבית בעת מכת הדבר. ואחרי סוף המכה שלחום אל השד' לרעות. וכן פי' רש"י לקמן (פסוק י'), וכן שנוי' במכילתא אבל ויקח שם תאות רכב בחור (שם י"ד ז')]: דבר, ענינו מיתה: (ד) והפלה, והבדיל: [מכל לבני ישראל, חסר אשר, וכן ת"א מכולא דבני ישראל, הדל"ת בארמי במקום השי"ן הנגזרת ממלת אשר בעברי: דבר, יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ה' (ירמי' מ"ו י"ג), גם

כָּבֵד מְאֹד׃ (ד) וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ (ה) וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ (ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ (ז) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

איינע זעהר שווערע פעסט: (ד) דער עוויגע ווירד איינען אונטערשיד מאכען צווישען דעם פֿיה דער ישראל, אונד דעם פֿיה דער מצרים, זאָ דאס ניכטס וואס דען קינדערן ישראל'ס געהאֶרט שטערבען זאָלל: (ה) דער עוויגע זעטצטע איינע צייט פֿעסט: מאָרגען ווירד דער עוויגע דיזעס אים לאנדע טהון: (ו) דער עוויגע טהאט דיזעס אויך טאגס דאראויף; עס שטארב נעמליך אללעם פֿיה דער מצרים; פֿאָם פֿיה דער קינדער ישראל'ס אבער שטארב ניכט איינס: (ז) פרעה שיקטע צוואר הין, אונד ערפֿוהר דאס פֿאָן דעם פֿיה דער קינדער ישראל'ס ניכט איינס געשטאָרבען וואר; אללעין דאז הערץ פרעה'ס וואר הארט, זאָ דאס ער דאז פֿאָלק דעננאָך ניכט ציהען לאס-

תרגום אונקלוס

בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא׃ (ד) וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃ (ה) וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעְבֵּיד יְיָ פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃ (ו) וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃ (ז) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד

רש"י

נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. אנווי"כייש בלע"ז Jointée, (איינע דאָפעלטע האַנד פֿאָלל; זאָ פֿיל אלס מאן מיט בידען צוזאמען געהאלטענען הענדען פֿאססען קאן): פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אול"בש נ"ל סובל"א Souffle, (דער הויך, דאס הויכען; היר דער לייכטע וועגגעבלאזענדע געגענשטאנד, אטע אדער דום), הפעל סופלי"ר יבוא במקומות אחרות ברש"י ג"כ בבי"ת ולא בפ"א. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים:

באור

יאמר על יש כמו זה, וכמוהו לא חסרת דבר (דברים ב' ז') (הראב"ע), ואונקלוס ויב"ע מתרגמי' על הענין הא' פתגם או פתגמא, ועל הענין הב' מדעם, וגם יורה לפעמים על תלת ענין, והוא קרוב אל הב', כמו על דבר הצפרדעים (לעיל ח' ח'), על דבר שרה (בראשית כ' י"ח), על דבר הכסף (שם מ"ג י"ח), ואלו יתורגמו באדיל עיסק]: (ה) מועד, שם קבע ואות לתחלת האות, שלא יאמרו מכת מקרה היא: (ו) וימת כל מקנה מצרים. הענין רובו, כי הנה כתוב שלח העז את מקנך (לקמן פסוק י"ט) וכתי' תמלא בברד ואת כל עשב השדה (שם כ"ה), והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפליטה (שם י' ה'): (ז) עד אחד, אפילו אחד, ופי' הכתוב שאף על פי ששלח וראה הפלא הגדול שממקנה ישראל לא מת מאומ', ומקנהו הכה השם, הכביד את לבו כל כך שלא

(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ (ט) וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ

תולדות אהרן שחין ב"ק פ', ב'. בכורות מ', א':

תרגום אשכנזי

סען וואָללטע: (ח) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן: נעהמט אייערע ביידען הענדע פאָלל דוס פאָם אָפען, אונד משה ווערפע איהן גען הימעל פאָר דען אויגען פרעה'ס: (ט) זאָ זאָלל ער צום שטויבע ווערדען איבער דאז גאנ־צע לאנד מצרים, אונד אם מענשען, זא וויא אם פיה, צור ענטצינ־דונג, אוים וועלכער בלאזען הערפאָרברעכען אים גאנצען לאנדע מצרים: (י) זיא נאהמען רוס פאָם אָפען, שטעלל־טען זיך פאָר פרעה, משה ווארף איהן גען הימעל, דא ווארד ער צור בלאזענענטצינדונג, הערפאָרברעכענד אם

רש"י

(ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו לה' הבהמו' והלא כבר נאמ' וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנ' במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנוייה במכילתא אצל ויקח שש

תרגום אונקלוס

חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא: (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סָבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה: (ט) וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁיחֲנָא סָגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (י) וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁיחֲנָא אֲבַעְבּוּעִין

באור

רצה לשלחם, וכן מתורגם בל"א: (ח) מלא חפניכם. ברש"י ילוויי"טש בלע"ז, (כמו ווא"ש יאיב"טעס, בל"א איירע הענדע פאָלל), כי לעז גרפת של מלא חפנים הוא (יאיב"טע) ומלת (ווא"ש) הוא הכנוי שלכם: פיח, אפר דק שמתנפח ברוח מן הגחלים עוממים הנשרפי' בכבשן, ולשון רש"י ובלע"ז אולב"ש, ונראה שצריך להנקד כזה אוֹלֶבֶּשׂ בל"א (געבלאזען): וזרקו משה,

לשון רש"י וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה, אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן, (וברש"י כ"י שבידי מוסיף כלשון הזה, שמונה קומצים שחופן יד אחת מחזיק שני קמצים הרי שמונה קמצים לשניהם ע"כ), ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין, לשון חמימות, והרבה יש בלשון המשנה שנה שחונה, בל"א (ענט־צינדונג), גם הוא מלשון הזה: פרח אבעבעת, כתרגומו לשיחנא סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות מלאות מורסא ולחלוח. והאל"ף נוסף כי המלה מגזרת מים תבעה אש (ישעי' ס"ד א'), [והוא מנחי למ"ד ה"א ונפלה הה"א, והפ"א והעי"ן כפולים כמו תשגשגי (שם י"ז י"א), מן כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב י"ג), תשעשעו (ישעי' ס"ו י"ב)]. ועל דעת רבותינו ז"ל הי' מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים, והי' האבק ההוא כשירד על האדם ועל הבהמה מעלה בהן שחין, כי הי' חם שורף, ואולי הי' הרוח מכניס האבק גם בבתים, ואין ניצל ממנו, ונכון הוא, וכן הוא יורד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק כנדת הטל, וכתיב יתן ה' את מטר

בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ (יא) וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ (יב) וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ (יד) כִּי ׀ בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃ (טו) כִּי עַתָּה

מענשען אונד אם פיה: (יא) דיא בילדערשריפט־קונדיגען קאננטען ניכט שטעהען פאר משה, וועגען דער ענטצינדונג, דען דיא ענטצינדונג וואר אן דען בילדערשריפט־קונדיגען אונד אין גאנץ מצרים: (יב) דער עוויגע שמערקטע דאז הערץ פרעה׳ס, זא דאס ער איהנען קיין געהאר גאב, וויא דער עוויגע צו משה געשפראכען האט: (יג) דער עוויגע שפראך צו משה: שטעהע פריה אויף, שטעללע דיך פאר פרעה, אונד זאגע איהם: זא האט דער עוויגע דער גאטט דער עברים געשפראכען: לאס מיין פאלק ציהען אונד מיר דיענען: (יד) דען דיזעס מאל שיקקע איך אללע מיינע פלאגען איבער דיין הערץ, איבער דיינע בעדיענטען אונד איבער דיינע אונטערטהאנען, דאמיט דוא ערפעהרסט, דאס מיר ניכטס גלייך זייא, אויף דער גאנצען ערדע: (טו) צוואר העטטע איך

תרגום אונקלוס

סָנֵי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ (יא) וְלָא יְכִילוּ חַרָשַׁיָּא לְמֵיקָם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁיחֲנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁיחֲנָא בְּחַרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃ (יב) וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ (יג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ (יד) אֲרֵי בְּזִימְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יָת כָּל מָחָתַי בְּלִבָּךְ וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ (טו) אֲרֵי כְעַן קָרִיב קֳדָמַי דִּשְׁלָחִית פּוֹן יָת מָחַת גְּבוּרְתִּי

רש״י

מאות לבב בחוץ: (יד) את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו׳. כי אלו רציתי כשהיתה ידי נוגעת שהכיתי בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם בהמתם ותכחד מן הארץ. אבל בעבור זאת העמדתיך

באור

ארצך אבק ועפ׳ (דברים כ״ח כ״ד) (הרמב״ן): (יא) ולא יכלו וגו׳, בושו ונכלמו לעמוד לפני משה בהיות׳ מלאי שחין ולא יכלו מלט נפשם. על כן לא באו אל היכל המלך: (יב) ויחזק ה׳ את לב פרעה, במכות האחרונות בפשעו וזדונו הי׳ הדבר, ועתה שבה מאת ה׳ כמו שבארנו למעלה (ז׳ ג׳) לדעת רז״ל, והוא האמת: (יד) מגפתי, בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר ה׳ הצדיק: כי אין כמני בכל הארץ, טעמו כפי מחשבת המצרים שאלהיהם יוכלו להרע או להיטיב, כ״כ הראב״ע: (טו) כי אתה וגו׳, כששי׳ הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך להמית אתכם בדבר, והיית נכחד מן הארץ, אבל בעבור זאת העמדתיך וגו׳: ואך, שרשו נכה [וראוי להיות ואכה, ודגש הכ״ף לתשלום הנו״ן, אך לסבת וי״ו ההפוך שנעתקה הנגינה

שָׁלַ֙חְתִּי֙ אֶת־יָ֣דִ֔י וָאַ֥ךְ אוֹתְךָ֛ וְאֶֽת־עַמְּךָ֖ בַּדָּ֑בֶר וַתִּכָּחֵ֖ד מִן־הָאָֽרֶץ׃ (טז) וְאוּלָ֗ם בַּעֲב֥וּר זֹאת֙ הֶעֱמַדְתִּ֔יךָ בַּעֲב֖וּר הַרְאֹתְךָ֣ אֶת־כֹּחִ֑י וּלְמַ֛עַן סַפֵּ֥ר שְׁמִ֖י בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃ שביעי (יז) עוֹדְךָ֖ מִסְתּוֹלֵ֣ל בְּעַמִּ֑י לְבִלְתִּ֖י שַׁלְּחָֽם׃ (יח) הִנְנִ֤י מַמְטִיר֙ כָּעֵ֣ת מָחָ֔ר בָּרָ֖ד כָּבֵ֣ד מְאֹ֑ד אֲשֶׁ֨ר לֹא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙ בְּמִצְרַ֔יִם לְמִן־הַיּ֥וֹם הִוָּסְדָ֖ה וְעַד־עָֽתָּה׃

עבען יעטצט מיינע האנד איסגעשטרעקט, אונ' דיך נעבסט דיינען אינטער־טהאנען מיט דער פעסט געשלאגען, אונד זאָ וועֿ־רעסט דוא פֿערטילגט פֿאָן דער ערדע: (טז) אל־ליין איך האבע דיך דאר־אום נאָך ערהאלטען, אום דיר מיינע מאכט צו ציינען, אונד דאמיט מאן מיינען נאמען ערצעהלע אין דער גאנצען וועלט. (יז) אונטערדריקסט דוא אבער נאָך פֿערנער מיינע אונטערטהאנען, זיא ניכט רייזען צו לאססען; (יח) זאָ לאססע איך מאָרגען אום דיזע צייט רעגנען זעהר שווערען האגעל, דעס־גלייכען אין מצרים ניכט געוועזען, פֿאָן דעם טאגע דער ענטשטעהונג אן ביז

תרגום אונקלוס

וּמָחִית יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְאִשְׁתֵּיצִיתָא מִן אַרְעָא: (טז) וּבְרַם בְּדִיל הָא קַיֵּימְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן מִשְׁתָּעַן גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא: (יז) עַד כְּעַן אַתְּ כְּבֵישַׁת לֵיהּ לְעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן: (יח) הָא אֲנָא מָחֵית בְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה דִּכְוָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא

רש"י

וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כביש ליה לעמי והוא מגזר' מסלה דמתרגמינן אורח כבישא [ש"ר] ובלע"ז קלק"יר *Calquer : Calcare* (טרעטען, פיגירל. אונטערדריקקען) איט. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה שמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב [קהלת י"ב] מגזרת סבל כי תשתרר עלינו [במדבר ט"ז] מגזרת שר ונגיד משתכל הוית [דניאל ז']: (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד:

באור

למעל', נחסרה הה"א, כי לא תנוח אחרי הת"ק שאין בה נגינה, ולכן נעד' גם דגש ה כ"ף, כי לא יהי' לעולם דגש חזק באות שואית בסוף התיבה, וכיוצא ואט אליו אוכיל (הושע י"א ד'): (יז) עודך מסתולל בעמי, כתרגומו כבישת לי' לעמי. והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע"ז קלקי"ר. (רש"י) והוא בל"א (טרעטען) ומתורגם בל"א (אונטערדריקען), שהוא מעניינו: [מסתולל, שרש סלל יפורש לעניינים רבים שונים זה מזה, כפי דעת רבי יונה (שנקרא רבי מרינוס בפי הראב"ע), והרד"ק בשרשים שרש סלל חבר כלם תחת ענין אחד, והוא ענין ההרמה וההגבהה. וע"ש שמפרש על דרך זה כל הפסוקים שיש שם השרש הזה, וכן מפרש עודך מסתולל בעמי. מתרומם ומתגאה בהם לבלתי שלחם, וכן פי' הראב"ע משתבח. ודקדוק המלה שהוא מבנין התפעל העומד בגוף הפועל מסייע לפי' זה. כי לדעת אונקלוס ורש"י והרשב"ם הוא יוצא, ולא יתכן לבוא בבנין זה, וכן תרגם יב"ע עד כדון אנת מתרברב בעמי, ובכוונת הפסוק בכללו יראה לי שסב על הפסוק שאחריו, והא' תנאי והב' נמשך ממנו. וענינו אם עודך וגו', אז הנני ממטיר וגו', וכן תרגם המתרגם האשכנזי]: (יח) הנני ממטיר כעת מחר וגו'. ועתה שלח העז וגו', כל אלה דברי ה' אל משה ובידוע שבא משה ואמר את כל דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר ה' שדב' להם משה כן, והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלח רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להנצל ממנו. (הרמב"ן), וכתב עוד בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה

(יט) וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ (כ) הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ (כא) וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ (כב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־

יעטצט: (יט) שיקקע אלזאָ היִן, לאס דיין פֿיה צוזאממען האָלען, אונד וואס דוא זאָנסט אויף דעם פֿעלדע האסט. אללע מענשען אונד פֿיה, וועלכע זיך אויף דעם פֿעלדע פֿינדען אונד ניכט אינס הויז געבראכט ווערדען ווירד, זאָ ווירד דער האגעל אויף זיא פֿאללען אונד זיא ווערדען שטערבען: (כ) וועד נון אונטער פרעה'ס בעדיענטען דאז וואָרט דעס עוויגען פֿירכטעטע, פֿליכטעטע זיינע קנעכטע אונד זיין פֿיה אין די הייזער: (כא) וועד זיך אבער אן דעס עוויגען וואָרט ניכט קעהרטע, דער ליס זיינע קנעכטע אונד זיין פֿיה אויף דעם פֿעלדע: (כב) דער עוויגע שפּראך צו משה: נייגע דיינע האנד געגן הימעל, זאָ זאָלל האגעל ענטשטע־

תרגום אונקלוס

דְּאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד כְּעַן׃ (יט) וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יַת בְּעִירָךְ וְיַת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דִּי יִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא וְיֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃ (כ) דִּדְחֵיל מִפִּתְגָּמָא דַּייָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה כְּנַשׁ יַת עַבְדוֹהִי וְיַת בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃ (כא) וְדִי לָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָּמָא דַּייָ שְׁבַק יַת עַבְדוֹהִי וְיַת בְּעִירֵיהּ בְּחַקְלָא׃ (כב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרִים יַת יְדָךְ עַל צֵית

רש"י

הוסדה. שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהי' מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה [הושע ב'] ויודע [אסתר ב'] ויולד ליוסף [בראשי' מ"ו]. בדברים לא יוסר עבד [משלי כ"ט]: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש וכן יושבי הגבים העיזו (ישעיה י') העיזו בני בנימן [ירמיה ו']: ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: (כ) הנים. הבריח לשון וינס: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקדוש ברוך הוא

באור

כמהו במצרים למן היום הוסדה ושנה ואמר עוד (לקמן פסוק כ"ד) כבד מאד אשר לא הי' כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי, ידמה כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים (יהושע י' י"א), או כענין סדום בגפרי' ומלח ואם אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד הי' פלא גדול בה וכו' (ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל, (הראב"ע), וטעם למן היום הוסדה כלומר לא ראו בה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם, ולא יתכן לומר שהי' כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי, ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה. ואיננו ברוב שבעולם יאמר כן שלא בא כנה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן עכ"ל: הוסדה, שנתיסדה, וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כשהי' מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד. כמו הולדה, ויודע, ויולד, לא יוסר עבד (משלי כ"ט י"ט). וה"א הכנוי רפה והיתה ראויה להיות במפיק: (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש, וכן ישבי הגבים העיזו (ישעי' י' ל"א), העזו בני בנימן (ירמיה ו' א'): ולא יאסף, לשון הכנסה: וירד, וי"ו המשך, כנזכר כמה פעמים: (כ) הנים, הבריח לשון וינס: (כא) ויעזב, הראב"ע בקש טעם לוי"ו של ויעזוב, והיא וי"ו ההמשך שזכרנו, לחבר שני משפטים שהאחד תולדת השני, ואין שמושה זה גם זה, אבל זה אחר זה, או

יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כד) וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ (כה) וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ

העז, איבער מענשען איבער פֿיה, אונד איבער אללעס קרויטגעוועכס דעס פֿעלדעס אים לאנדע מצרים: (כג) משה נייגטע זיינען שטאב גען הימּמעל, דער עוויגע ליס דאָננער אונד האגעל ווערדען, דער בליטץ פֿוהר צור ערדע, אונד זאָ ליס דער עוויגע אים גאנצען לאנדע מצרים האגעל רעגנען; (כד) עס וואר האגעל, אונד מיטטען אים האגעל פֿלאממענדער בליטץ: איין זעהר שווערעס וועטטער דעסגלייכען אים לאנדע מצרים ניכט געוועזען, זייטדעם עס צו איינער נאציאָן געוואָרדען: (כה) דער האגעל שלוג אים גאנצען לאנדע מצרים אללעס וואס אויף דעם פֿעלדע וואר, פֿאָן מענשען ביז פֿיה; אללעס קרויטגעוועכס דעס פֿעלדעס צערשלוג דער האגעל, אונד יעדען בוים

תרגום אונקלוס

שְׁמַיָּא וִיהֵא בַרְדָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (כג) וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַיָי יְהַב קָלִין וּבַרְדָא וּמְהַלְכָא אֶישָׁתָא עַל אַרְעָא וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (כד) וַהֲוָה בַרְדָא וְאֶישָׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא בְּגוֹ בַרְדָא תַּקִּיף לַחֲדָא דִי לָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵעִידָן דַהֲוַת לְעַם: (כה) וּמְחָא בַרְדָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם יַת כָּל דִי בְחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיַת כָּל עִסְבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָא וְיַת כָּל אִילָנֵי

רש"י

למשה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים

באור

אם יהי' זה יהי' זה, כאלו אמר אם הי'. איש אשר. לא שם לבו אל דבר ה' הנה עוז וגו':

(כב) על השמים, לצד השמים [והרא"בע אמר על השמים, הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים (בראשית א' כ') עכ"ל, ידאה שכוונתו לפרש מלת על כפשוטה, אבל אין צורך כי כמצאו רבים שיבוא על במקום אל כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א' ב' י"א), ותתפלל על ה' (שם א' י'), כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמי' כ"ג ל"ה), ודומיהם, ויהי' זה מכלל שפירושו אל השמים, ופי' נטה את ידך, במטך, כי כן כתוב אחריו ויט משה את מטהו, וכ"כ הרא"בע]: בכל ארץ מצרים, כלל ואחריו פרט, לפיכך מוטעם באתנח: (כג) קלת. הוא הרעם: ותהלך, מהבנין הקל, מלשון הליכה והי' ראוי להיות התי"ו בח"פ כמנהג באותיות הגרון, יארכו הימים (יחזקאל י"ב כ"ב), יעמוד, יחמוד, וכן נמצא בשרש זה מדב' באפל יהלך (תהלים צ"א ו'), ובא זה בחירק ע"ד שאר האותיות שלא כמנהג, ובא מתג תחת החירק לעשותו חירק גדול, כי אחרי חירק קטן לא יהי' ח"פ]: ארצה, הפך תולדתה כי היא למעלה עולה: (כד) מתלקחת בתוך הברד, פלא בתוך פלא, האש והברד מעורבין;

הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ (כו) רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ (כז) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ (כח) הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי

· תולדות אהרן הצדיק ידים ע"ו, ג':

צערבראך ער: (כו) נור אים לאנדע גשן אלוואָ דיא קינדער ישראל'ס וואָהנטען וואר קיין האָגעל: (כז) פרעה שיקטע הין, ליס משה אונד אהרן רופען אונד שפראך צו איהנען: דיזעס מאהל געשטעהע איך, איך האבע געזינדיגט: דער עוויגע איזט דער גערעכטע, איך אבער אונד מיין פאָלק זינד פרעפלער. (כח) פלעהעט צום עוויגען, דאס עס גענוג דאָנער גאָטטעס אונד האָגעל געוועזען זייא: זאָ וויל איך אייך ציהען לאססען, אונד איהר זאָללט ניכט לענגער בלייבען: (כט) משה שפראך צו איהם: זאָבאלד איך

תרגום אונקלוס

דַחֲקְלָא תַּבַּר׃ (כו) לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי תַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַּרְדָא׃ (כז) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין׃ (כח) צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן עֲלָנָא קָלִין דִּלְוָט כְּאִלֵּין מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָא וַאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא׃ (כט) וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא אֶפְרוֹשׂ יָת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ קָלַיָּא יִתְמַנְּעוּן וּבַרְדָא לָא יְהֵי עוֹד בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי דַּיְיָ

רש"י

הוא ולעשות רצון קונס עשו שלוש ביניהם [ש"ר ע"ש]: (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גילולים [ש"ר]: (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל

באור

(כו) רק בארץ גשן, בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד, הי' ראוי שירד גם על ארץ גושן, שהאוי' שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא, לכן הזכיר הכתוב שגלל אויר של ארץ גשן, בעבו' שבני ישראל שם: (כז) חטאתי הפעם. עתה הפעם אני מודה שחטאתי, וכן מתורגם בל"א [ויצ"ע חבר הפעם למטה, הפעם ידעתי כי ה' הצדיק וגו', והוא כנגד הנגינה]: (כח) העתירו אל ה', הזכיר השם הנכבד, ואמר קולת אלהים כי הוא מודה שיש אלהים, ובעבור שלא אמר קולות ה' חבר מפה שם העצם והנזכר ואמר מפני ה' אלהים, והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת ה' אלהים אתה החלות (דברים ג' כ"ד), כי באלף דל"ת הוא כתוב; (הרא"בע), ולפי פשוטו קולת אלהים יורה על החוזק כענין כהררי אל (תהלים ל"ו ז'), שלהבת יה (ש"ה ח ו'), לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו): [ורב, ענינו די, ואינו יוצא מלשון רבוי, שהכוונה שבכבד לקינו הרבה עד שיש די, ושב ורב על הקולות והברד, ואונקלוס הסב כוונת המלה אל השם, שתרגם וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם ה': לעמד, להתעכב, כמו שת"א ויצ"ע]: (כט) כצאתי את העיר, על דרך הפשט יתכן לומר שהי' משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והברד מיד, ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר, וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר, ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך (לעיל ח' כ"ה), ורז"ל אמרו שלא הי' מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולי' וכל שכן שלא הי' השם נדבר עמו אלא חוץ לכרך אם כן נאמר כי בעבו' שהי' פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואח"כ יפרוש כפיו אל

תרגום אשכנזי

אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ (ל) וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ (לא) וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃

ת״א הקלות ברכות נ״ד, ב׳: אביב מנחות כ״ח, ב׳, וע״ד ח׳

צור שטארט הינויס געהע, ווערדע איך מיינע הענדע צום עוויגען אויפהעבען; דיא דאננערשטימען וועלען אויפהערען, אונד דער האגעל ניכט מעהר זיין, דאמיט דוא וויססעסט, דאס דיא ערדע דעם עוויגען זייא: (ל) דוא אבער אונד דיינע בעדיענטען, וויים איך וואהל, דאס איהר אייך פאר דעם עוויגען גאטט נאך ניכט פירכטעט: (לא) פלאכס אונד גערסטע ווארד צערשלאגען; דען דיא גערסטע האטטע געשאסט, אונד דער פלאכס קנאטען אנגע־

תרגום אונקלוס

אַרְעָא׃ (ל) וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ (לא) וְכִתָּנָא וּסְעָרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרַיָּא אָבִיבִין

רש״י

טרם שבמקר׳ עדיין לא הוא ואינו לשון קודם טרם ישכבו [בראשית י״ט] עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרווחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פדעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרש׳ לשון הכאה׳ שאין נו״ן במקום ה״א לפרש נוכת׳ כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו״ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת וספו עצמותיו [איוב ל״ג]: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה:

באור

ה׳, והוא האמת (הרמב״ן): את העיר. מן העיר: (ל) טרם תיראון, עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו לשון קודם, טרם ישכבו (בראשית י״ט ד׳), עד לא שכיבו, טרם יצמח (שם ב׳ ה׳), עד לא צמח, אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים, ומשתהי׳ הרוחה תעמדו בקלקולכם (רש״י), והרמב״ן פירש כי הכתוב יחס׳ מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה׳ כי בסור המכה תשובו ותמרדו, והמתרגם האשכנזי בחר בפירש״י, ועיין מה שכתבתי ממלת טרם ובאורו לדעת רש״י והרל״בג והמפרשים אחרים, בפ׳ בראשית (שם): (לא) והפשתה והשערה, ספר הכתוב מה שאירע, להודיע שמה שלא שבר הברד אכל הארבה, הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך: [נכתה, רש״י כתב נשברה, לשון פדעה נכה (מלכים ב׳ כ״ב כ״ט), נכאים (ישעיה ט״ז ז׳), וכן לא נכו, ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו״ן במקום ה״א לפרש נכתה כמו הכתה נכו כמו הכו אלא הנו״ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת וספו עצמותיו (איוב ל״ג כ״א) עכ״ל, הנה נראה מדעתו שלא ר״ל שהוא מבנין פֻעַל בעבור שלא נמצא בכל המקרא

השרש הזה בבנין הנזכר, רק בהפעיל או בהפעל, ולכן לא נמצא׳ לעולם הנו״ן כתובה בשרש זה, וגם זה דחוק להיות מן ההפעיל והנו״ן תהי׳ במקום הה״א, כי לא מצאנו החלוף הזה בשום מקום ולכן בחר לומר שהוא מענין אחר, אבל יותר דחוק הוא לגזו׳ פעל מהענין הב׳ שלא נמצאו ממנו רק שמות, ולכן יותר נראה כדעת הרא״בע, כי כבר נמצאו שרשים הבאים תמיד בבנין אחד, חוץ מפעם או פעמיים נמצאו בבנין אחר, כמו שרש שחר שלא נמצא רק בנפעל ובהפעיל, ונמצא פעם אחד בקל, עוד שאר הקטן (שמואל א׳ ט״ז י״א), וכן הסכים הרד״ק בשרשים שרש נכה שהוא מבנין פֻעַל, והנה נכתה שבא בלשון יחידה על שתים חטה ושערה, לפי שבא על כל

אחת לבד, וככו שב על החטה והכסמת ביחד]: כי השערה אביב, כבר בכרה ועומד׳ בקשיה, ונשתברו ונפלו, וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: אביב, עמדה באביה לשון באבי הנחל (ש״ה ו׳ י״א), והוא לשון בכור [ואביב ילאה שהוא תאר אל השערה אחר שנגמל

(לב) וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר (לג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃ (לד) וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ (לה) וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

זעטצט: (לב) ווייצען אבער אונד דינקעל זינד ניכט צערשלאגען וואָרדען דען זיא זינד שפּעטריי= פֿענד: (לג) משה גינג פֿאָן פרעה וועג צור שטאדט הינויס, הוב זיינע הענדע צום עוויגען אויף; דא האָרטען דיא דאָננערשטימֿמען אונד דער האגעל אויף, אונד קיין רעגען שטירצטע מעהר אויף דיא ערדע: (לד) אלס פרעה זאה, דאס רעגען האגעל אונד דאָננערשטיממען אויפֿ= געהאָרט, פֿוהר ער פֿאָרט צו זינדיגען, ער אונד זיי= נע בעדיענטען מאכטען זיין הערץ האַרט: (לה) פרעה'ס הערץ וואַרד שטארק, אונד ער ליס דיא קינדער ישראל'ס ניכט ציהען: וויא דער עוויגע דורך משה געשפּראָכען האַט:

תרגום אונקלוס

וְכִיתָּנָא גִּבְעוֹלִין׃ (לב) וְחִיטַיָּא וְכוּנָּתַיָּא לָא לְקָאָה אֲרֵי אַפְלָתָא אִינוּן׃ (לג) וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְוָת פַּרְעֹה יָת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנָעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַהֲוָה נָחִית לָא מְטָא עַל אַרְעָא׃ (לד) וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא וְאוֹסִיף לְמֶחֱטֵי וְיַקְרֵיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹהִי׃ (לה) וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

רש״י

השעורה אביב. עמדה באביה לשון באבי הנחל [ש״ה ז׳]: (לב) כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע״פ שנא׳ ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראויי׳ ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ

באור

בשלה: והפשתה גבעול, שהפשתה היתה בקנה שלה שנקרא גבעל ולכן נכתה, ותמס׳ בי״ת השמוש, כמו בית אבי׳ (במדבר ל׳ י״ז), שהוא כמו בבית אבי׳]: (לב) והכסמת, איספּילט״ע בלע״ז. (הרד״ק בשרשים שרש כסס), וכן נקרא בל״א (טפעלט דינקעל): אפילת הנה, מאחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני הקשה, ואע״פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד, יש לפרשו בעשבים העומדים לקלחם הראוים ללקות בברד. (רש״י), ואפשר לפרש שהברד הכה את כל עשב השדה, אלא שהאפילות לא נתקלקלו לגמרי, וחזרו והצמיחו, ולא כן האביב והגבעול, שהם נתקלקלו ונשחתו לגמרי, ולדעת הרא״בע אפילות מענין ואפל ולא נגה לו (עמוס ה׳ כ׳), והטעם שהיו עדיין תחת הארץ ולא נראו, וא״כ לא היו עדיין בכלל כל עשב השדה שהכה הברד: (לג) לא נתך, לשון יליקה, כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזקאל כ״ב כ״ב), ומטר לא הוצק ארצה, והוא מבנין נפעל, כמו נגש אל הערפל (לקמן כ׳ כ״א): (לד) ויסף לחטא, בעבו׳ שהודה על הברד, ואמר ואני ועמי הרשעים לכן קורהו עכשיו מזיד: ויכבד לבו הוא עבדיו, התבדר מה שאמר משה ואתה ועבדיך, וכנראה מלשון הכתוב גם עבדיו הכבידו את לבו, וכן מתורגם בל״א: (לה) ויחזק, אחר שפחד מהמכה הזאת יות׳ מהראשונות:

י (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃ (ב) וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי

תרגום אשכנזי

י (א) דער עוויגע שפראך צו משה, געהע צו פרעה: דען איך האבע זיין הערץ פֿערשטאָקט געמאכט, אונד דאז הערץ זיינער בעדיענטען דאמיט איך דיזע מיינע וואונדערצייכען אונטער איהנען טהוע: (ב) אונד דאמיט דוא ערצעהלעסט פֿאָר דען אָהרען דיינעס קינדעס אונד דיינעס ענקעלס, וואס איך אין מצרים פֿערריכטעט, אונד מיינע וואונדערצייכען דיא איך אן איהנען געטהאן האבע: אונד איהר דארויס ערקעננט, דאס איך דאז עוויגע וועזען זייא: (ג) משה אונד אהרן קאמען פֿאָר פרעה אונד שפראכען צו איהם: זאָ האט דער עוויגע דער גאָטט דער עברים געשפראָכען: וויא לאנג ווייגערסט דוא דיך נאָך פֿאָר מיר געדעמיטהיגעט צו

תרגום אונקלוס

י (א) ואמר יי למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לביה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אלין ביניהון: (ב) ובדיל דתשתעי קדם ברך ובר ברך ית נסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותדעון ארי אנא יי: (ג) ועל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי עד אימתי מסרב את לאתכנעא מן קדמי שלח עמי

רש"י

ודומ' לו ותתך עלינו האלה והשבועה [דניאל ט'] ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתיך כסף [יחזקאל כ"ב] לשון יציקת מתכות. ודומה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לצקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ: חסלת פרשת וארא.

י (א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו התעללת בי [במדבר כ"ב] הלא כאשר התעולל בהם [שמואל א' ו'] האמו' במצרי' ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו [איכה א'] כאשר עוללת לי. אשר עולל לי: (ג) לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני תאבת להיות עני ושפל

באור

י (א) בא אל פרעה, והתרה בו: כי אני וגו', הטעם אל תתמה בעבור שחזק לבו עד עתה: שתי, שומי, שאשית אני. (רש"י) [בתחלה מפרש ענין המלה שהיא מלשון שימה, ואח"ז מפרש שאף שהיא מקור, באה במקום העתיד, ולי נראה שבאה כן כדי לכלול העבר והעתיד יחד כי כבר שם אותות, ועתיד לשום, ואולי כוונת רש"י לפרשה על העתיד בעבו' מלת למען הנופלת יות' על העתיד, כמ"ש בפ' וירא (בראשית י"ח י"ט) ובעלי הדקדוק מחולקים בבנינה, י"א שהיא מבנין הקל, והראוי שותי. ובאה היו"ד הנמשכת מחירק השי"ן (ועם שאיננה כתובה ע"פ המסורה) במקום הוי"ו עי"ן הפעל. וי"א שהיא מבנין הפעיל והראוי השיתי, ונחסרה ה"א ההפעיל]: (ב) תספר, אתה וכל ישראל: התעללתי, רש"י ורמב"ן פירשו שחקתי, כמו כי התעללת בי (במדבר כ"ב כ"ט), כלומר אשר אני משחק בו, הכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמי' ישחק ה' ילעג למו (תהלים ב' ד'), והרשב"ם פי' מלשון פעולה וכן ת"א ית נסין דעבדית במצרים, וכן מתורגם בל"א: (ג) ויבא משה ואהרן,

וְיַעַבְדֻנִי׃ (ד) כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃ (ה) וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה׃ (ו) וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד

ווערדען? לאס מיין פֿאָלק ציהען דאס זיא מיר דיע־נען! (ד) דען וועו דוא מיין פֿאָלק ניכט ציהען לעססעסט: זאָ ברינגע איך מאָרגען דאז גע־שלייכט דער היישרעק־קען אין דיינען גרענצען: (ה) עס זאָלל דען שיין דער ערדע רעדעקקען, זאָ דאס מאן דיא ערדע ניכט זאָלל זעהען קאָננען עס זאָלל אויך דען איבער־רעסט דעס גערעטטעטען פֿערצעהרען, דאז אייך פֿאָן דעם האגעל נאָך איב־ריג געבליבען איזט, אויך יעדען בוים פֿערצעהרען, דער אייך אויף דעם פֿעל־דע וועכסט׳ (ו) עס זאָללען אויך דאפֿאָן דיינע הייזער, דיא הייזער דיינער קנעכטע, אונד דיא הייזער פֿאָן גאנץ מצרים פֿאָלל ווערדען, דערגלייכען דיינע פֿעטער אונד גראָספֿעטער ניכט געזעהען, זייטדעם זיא אויף ערדען געוועזען, ביז אויף דעם הייטיגען טאג. ער

תרגום אונקלוס

וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ (ד) אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ׃ (ה) וִיחַפֵּי יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְלָא יִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא וְיֵיכוֹל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא דְאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָּא וְיֵיכוֹל יָת כָּל אִילָנָא דְאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃ (ו) וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל עַבְדָּךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי

רש״י

מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל

באור

ידענו כי לא יצא משה אל פרעה בלא אהרן עמו, כי הוא המליץ, והזכיר עתה משה ואהרן, בעבור שהושבו שניהם וגרשום באחרונה, שלא עשה כן בכל המכות: לענת, כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני, מלכת להיות עני ושפל מפני: (ד) ארבה, שם המין: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו׳, הרואה לראות, ולשון קצרה דבר, וכן דרך בעל הלשון לפעמים להסתיר גוף הפועל, כמו בל״א (ווערבונג ויאפֿערזאַנלע, אוין זיהט): העץ הצמח, כי הברד שבר את כל עץ השדה, ומה שצמח אחר כך יאכל הארבה, וז״ל הרמב״ן ז״ל, אמרו המפרשי׳ שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבו׳ שכתוב הצמח לכם מן השדה, ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה, כי משנות משה רבינו יוודע זה, כמו ששנינו במסכת עדיות (פ״ב מ״י) משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש, וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאי׳ הברד, כי היתה השנה ההיא עצמה, אם כן הי׳ הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן, כי השעורה אביב והחטה אפילה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמח, ועדיין לא פרחה הגפן ולא הגנו האילנות, ולכן אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר, כי שבר הענפי׳ והפארות ואח״כ בחדש ימים בניסן צמחה החטה והכוסמת והיא הפלטה הנשארת מן הברד, והתחילו העלים להוציא פרח והגלגי׳ כראו, וזהו טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל אשר לא השאי׳ להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו כנראו, והכתוב שאמר את כל פרי העץ על הגן שיעשה פרי אמר כמו שאמר כל ירק בעץ עכ״ל: (ו) ויפן ויצא מעם פרעה, בדברי רבותינו ז״ל ראה אותם שפונים זה לזה מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה: (ז) יהיה זה, המתרגם האשכנזי באלו (דיזער), כי כוונתו שהוא מוסב על משה אשר יצא משם,

היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה: (ז) ויאמרו עבדי פרעה אליו עד־מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את־האנשים ויעבדו את־יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: (ח) ויושב את־משה ואת־אהרן אל־פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את־יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: (ט) ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג־יהוה לנו: (י) ויאמר אלהם יהי כן יהוה

תרגום אשכנזי

וואנרטע זיך אונד גינג פֿאָן פרעה הינאוים: (ז) דא שפראכען דיא בעדיענטען פרעה'ס צו איהם: וויא לאנגע זאָלל אונז דיזער נאָך צום פֿער־דערבען זיין? לאס דיא לייטע ציהען, דאס זיא דעם עוויגען, איהרעם גאָטטע דיענען! מערקסט דוא דען נאָך ניכט, דאס מצרים צו גרונדע געהט? (ח) מאן בראכטע משה אונד אהרן צוריק, אונד שפראך צו איהנען: ציהעט הין דיענעט דעם עוויגען איירעם גאָטטע! ווער זינד דען דיא דא ציהען זאָללען? (ט) משה שפראך: מיט אונזערן יונגען אונד אלטען וואָללען וויר רייזען, מיט אונזערן זאָהנען אונד טאָכטערן, מיט אונזערם קליינען פֿיה אונד רינדפֿיה וואָללען וויר רייזען: דען וויר האבען איין פֿעסט דעם עוויגען. (י) ער שפראך צו איהנען: זאָ מאג דער עוויגע מיט אייך זיין, וויא איך אייך אונד איירע קינדער

רש"י

וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם ונומר. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר

תרגום אונקלוס

די לא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיום מהויהון על ארעא עד יומא הדין ואתפני ונפק מלות פרעה: (ז) ואמרו עבדי פרעה ליה עד אמתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גובריא ויפלחון קדם יי אלההון העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים: (ח) ואתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להון איזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן אזלין: (ט) ואמר משה בעולמנא ובסבנא ניזיל בבננא ובבנתנא בענא ובתורנא ניזיל ארי חגא קדם יי לנא: (י) ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון

באור

ועליו אמרו שהוא להם למוקש, ודאי' לדעתו שהי' לו לומר זאת כדין כל תוא' שלא נתיחד בו המתוא' כאשר זכרנו כמה פעמים: הטרם תדע, וכי עדיין לא נתברר לך ואיך מרבים ונותן אל לב: (ח) ויושב את משה, כבר הודעתיך כי את הוא סימן הפעול, נקרא (אקוזאטיף): והנה בכל בניני התולדות הפעול בעצמו הוא נושא המאמר לפיכך בא הנושא עם מלת את, כמו יתן את הארץ (במדבר ל"ב ה'), יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), וכן כאן ויושב את משה, ובא הפעל בלשון יחיד למשה ולאהרן. ואם בעבו' היות משה העק', או כדרך הלשון בהקדים הפעל אל הפועל שלא לשמו' המין והמספר כאשר העירותיך בכמה מקומות: מי ומי ההלכים, רצה פרעה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים נקבו בשמות: (ט) כי חג ה' לנו, מצוה על כולנו לחוג: (י) כי רעה נגד פניכם, אתם חושבים רעה בלבבכם כמו ונגד פניהם נבונים (ישעי' ה' כ"א), הטעם בלבבם ומחשבותיהם, ויתכן לפי הענין כי התכלית אשר אליו יכוון האדם כאלו הוא נגד פניו, והוא מכוון אם דרכו אליו להשיגו, ויהי' כאלו אמר ראו שכוונתכם

עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ (יא) לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָֹה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס שני (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב

ווערדע רייזען לאססען. זעהט, איהר האבט אייך באֶזעס פֿאָרגענאָממען: (יא) ניכט דאָך! איהר מאננליייטע געהעט הין, דיענט דעם עוויגען, דען דיזעס וואָללט איהר יא נור. מאן יאגטע זיא הינ־אויס פֿאָן פרעה הינוועג. (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד איבער דאז לאנד מצרים הין, אום דער היישרעקקען וויללען, דאמיט זיא איבער דאז

תרגום אונקלוס

כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לְקָבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחָרָא׃ (יא) לָא כֵן אִיזִילוּ כְעַן גֻּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יַתְהוֹן מִלְוָת אַפֵּי פַרְעֹה׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גּוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל עִשְׂבָּא דְאַרְעָא יָת

רש"י

אמרתם): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סי' דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנא' היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם [יהושע ה'] שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה.

באור

לרעה, וכן מתורגם בל"א. והרמב"ן כתב ז"ל כי רעה וגו', כתרגומו זה לשון רש"י, ומה טוב הי' שיפרשהו אלינו, והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו, יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבין לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח, כלשון והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר (מלכים א' כ"א י'), והוא כלשון וישבו לאכל לחם (בראשית ל"ז כ"ה), ואסתחרו, קום נא שבה (שם כ"ז י"ט), אסתחר. ויש נוסחאות כתוב בהן לקבל אפיכון לאסתחרא, יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזור', מלשון ולא תסב נחלה (במדבר ל"ו ז'), לא תסתחר וכו', ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קבל אפיכון לאסתחרת, יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם, כי הכרת פניכם ענתה בכם עכ"ל: (יא) לא כן, כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם, אלא לכו הגברים: כי אתה, (דיזעס), כאשר העירותיך בהקדמה מטבע הלשון בהסת' המין הנקרא בלשון העמים (נייטרום), לומר בלשון נקבה: אתם מבקשים, בקשתם עד הנה לזבוח לה', ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש, המגרש, בל"א (מאן יאגטע): (יב) בארבה, בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן, נכתב על פי הנבואה, ודעת הרמב"ן בפשט הכתוב, כי בעבו' שמכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות, ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו, בעבור זה אמר שהי' גדול מאד מכל אשר נהי' במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו, ובגדלו ידעו כי מכת האלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים, וגם אותו הארבה שהי' בימי יואל מכה מאת

הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ (יג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ
כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר
הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃
(יד) וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד
לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ
וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ (טו) וַיְכַס אֶת־
עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ
וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־
פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־
נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה

לאנד מצרים קאָממען; זיא זאָללען אללעס געוועכס דער ערדע פֿערצעהרען, וואס דער האגעל איבריג געלאססען האט; (יג) משה נייגטע זיינען שטאב איבער דאז לאנד מצרים, דער עוויגע פֿיהרטע איינען אָסטווינד איבער דאז לאנד, דענזעלבען גאנצען טאג אונד דיא גאנצע נאכט. זאָ וויא דער מאָרגען ווארד זאָ טרוג דער ווינד דיא היישרעקקע הער: (יד) עס קאם דיא הייشרעקקע איבער דאז גאנצע לאנד מצרים, אונד ליס זיך אין דעם גאנצען בעצירקע פֿאָן מצרים נידער, אין גראָססער מענגע, פֿאָר דיזער צייט איזט דערגלייכען היישרעקקע ניכט געוועזען, אונד נאך דער צייט ווירד קיינע זאָלכע זיין: (טו) עס בעדעקטע דען שיין דער ערדע, זאָ דאס דיא ערדע פֿינסטער ווארד; פֿערצעהרטע אללעס געוועכס דער ערדע, אונד אללע פֿרוכט דעם בוימעס, וואס דער האגעל צוריק געלאססען; עס בליב ניכטס גרינעס, אן בוים אונד פֿעלדגעוועכס, אים

רש"י

בשביל מכת הברד: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם [יואל ב'] למדנו שהיה כבד משל משה (כי של יואל היה) ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד [כ"ג רא"ם ע"ש] וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק ויגדו"ר בלע"ז Verdure (דאז גרינע, קרייטער, פפלאנצען אונד בלעטטער אין איהרעם גרינען צוסטאנדע): לא נשאר ארבה אחד.

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא: (יג) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וַיְיָ דַּבַּר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יַת גּוֹבָא: (יד) וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵּן גּוֹבָא דִּכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵּן: (טו) וַחֲפָא יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְּכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יַת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיַת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל יָרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִיסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם:

באור

האלהים היתה, לפיכך נאמר גם שם כמוהו לא נהיה מן העולם (יואל ב' ב'): (טו) כל ירק, עלה ירוק ווירדור"א בלע"ז. רש"י, והוא בל"א (גרינעס), וכוונת רש"י ז"ל להודיע שלא תפרש ירק בל"א (קרויט), שאינו נופל על העץ, רק פירושו מלאה הירוקה שהיא בעץ ובעשב השדה: (יט) רוח ים, רוח מערבי, נקרא מערב ים בלשון הקודש, בעבור הים הגדול היולא מספרד ועוג' על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב, ואיכנו ים סוקיום כי ישראל לא ינסו

בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ (טז) וַיְמַהֵ֣ר פַּרְעֹ֔ה לִקְרֹ֖א לְמֹשֶׁ֣ה וּֽלְאַהֲרֹ֑ן וַיֹּ֗אמֶר חָטָ֛אתִי לַיהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶ֖ם וְלָכֶֽם׃ (יז) וְעַתָּ֗ה שָׂ֣א נָ֤א חַטָּאתִי֙ אַ֣ךְ הַפַּ֔עַם וְהַעְתִּ֖ירוּ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם וְיָסֵר֙ מֵֽעָלַ֔י רַ֖ק אֶת־הַמָּ֥וֶת הַזֶּֽה׃ (יח) וַיֵּצֵ֖א מֵעִ֣ם פַּרְעֹ֑ה וַיֶּעְתַּ֖ר אֶל־יְהוָֽה׃ (יט) וַיַּהֲפֹ֨ךְ יְהוָ֤ה רֽוּחַ־יָם֙ חָזָ֣ק מְאֹ֔ד וַיִּשָּׂא֙ אֶת־הָ֣אַרְבֶּ֔ה וַיִּתְקָעֵ֖הוּ יָ֣מָּה ס֑וּף לֹ֤א נִשְׁאַר֙ אַרְבֶּ֣ה אֶחָ֔ד בְּכֹ֖ל גְּב֥וּל מִצְרָֽיִם׃ (כ) וַיְחַזֵּ֥ק יְהוָ֖ה אֶת־לֵ֣ב פַּרְעֹ֑ה וְלֹ֥א שִׁלַּ֖ח אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ פ

(כא) וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה נְטֵ֤ה יָֽדְךָ֙ עַל־הַשָּׁמַ֔יִם וִ֥יהִי חֹ֖שֶׁךְ עַל־אֶ֣רֶץ

גאנצען לאנד מצרים; (טז) פרעה איילטע היר־אויף, משה אונד אהרן רופען צו לאססען, אונד שפראך: איך האבע מיך אן דעם עוויגען, איירעם גאָטטע, אונד אן אייך פערגאנגען: (יז) פערצייהע דאָך מיין פערגעהען, נור נאָך דיזעס מאל! פלעהט צום עוויגען איירעם גאָטט, דאס ער נור דיזען טאָד פאָן מיר אבווענדע: (יח) משה גינג פאָן פרעה הינוועג, אונד פלעהטע צום עוויגען: (יט) דער עוויגע ליס דען ווינד זיך ווענדען אונד איינען זעהר העפטיגען וועסטווינד וועהען, דער דיא היישרעקקע אויפנאהם, אונד אין דיא בינזענזעע פערזענקטע. ניכט איינע איינציגע היישרעקקע בליב, אין דעם גאנצען בעצירקע פאָן מצרים: (כ) דער עוויגע פערשטאָקטע דאז הערץ פרעה'ס: אונד ליס ניכט דיא קינדער ישראל'ס ציהען: (כא) דיער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד גען הימְמעל, זאָ זאָלל איינע פינסטערניס איבער־דאז לאנד מצרים ווערדען, אונד דיא פינסטערניס זאָלל אנהאלטען:

תרגום אונקלוס

(טז) וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבִית קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃ (יז) וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן חוֹבִי בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי מִנִּי לְחוֹד יַת מוֹתָא הָדֵין׃ (יח) וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ (יט) וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ מַעַרְבָא תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יַת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם׃ (כ) וְתַקִּיף יְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא

רש"י

אף המלוחים שמלחו מהם [ס"ל]: (טו) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפור' במקו' אח': (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים מתוזח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים [צפניה ב']; (כא) וימש חשך. ויחשך עליהם חשך. יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ

באור

כל כך, ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבו' שלחבו ג' מאות פרסאות וש"ו' הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהי' רחב שלשים פרסה. (הרא"ב"ע): (כא) וימש חשך,

מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ (כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ (כג) לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי (כד) וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

(כב) משה נייגטע זיינע האנד גען היממעל, דא ווארד דיקקע פֿינסטערניס אים גאנצען לאנדע מצרים, דרייא טאגע: (כג) זיא זאהען איינער דען אנדערן ניכט, אונד עס רעגטע זיך נימאנד פֿאָן זיינער שטעללע דרייא טאגע לאנג; אללען קינדערן ישראל'ס אבער שיען ליכט אין איהרען וואָהנונגען; (כד) פרעה ליס משה רופֿען, אונד שפראך גענעט הין, דיענט דעם

תרגום אונקלוס

וִיהֵא חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם בָּתַר דְיֶעְדֵי קְבֵיל לֵילְיָא׃ (כב) וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבֵיל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם תְּלָתָא יוֹמִין׃ (כג) לָא חֲזוֹ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן׃ (כד) וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ

רש"י

אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי [ישעיה י"ג] כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותאזרני חיל כמו ותאזרני [שמואל ב' כ"ב]. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הו"ין של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגד' פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: (כב) שלשת ימים. שלוש של ימים. טרליי"נא בלע"ז, *Troisaine*, (דיא דרייהייט, איין געדריטטעס, ד. ה. אוים דרייא איינהייטען בעשטעהענד), וכן ז' ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים, בלע"ז *Septaine*, (אוים זיבען איינהייטען בעשטעהענד, דיא אנצאהל אכט זיבען): ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. [ש"ר] ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. עומד אין יכול לישב ויושב אין יכול לעמוד. ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפל' כדי שלא יראו מצריים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא [ב"ר ע"ש]: (כד) יוצג. יהא מוצג

באור

כמו ולא יהל שם ערבי (ישעי' י"ג כ'), כמו ולא יאהל, וכן כאן וימש כמו ויאמש כלומ' החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה הלילה עד שלשת ימים, וכן מתורגם בל"א, ומ"א פותרו לשון ימשש בצהרים שהי' כפול ומכופל, עב עד שהי' בו ממש [ולפ"ז שרשו משש. ובא כמנהג ההפעיל מן הכפולים, כמו מן חלל, והוא יחל להושיע (שופטים י"ג ה'), וכן פי' הרא"בע מגזרת משש, ולדעתו הוא מנחי העי"ן. ובא וימש במקום וימיש, כדרך הצירי והחירק להתחלף

זה בזה, ועכ"ז הוא מעניינו, כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו ז'). ושב וימש על מצרים, כי ימצא בלשון יחיד, כמו ויאמר מצרים אנוסה (לקמן י"ד כ"ה)]: (כב) שלשת ימים, שלוש של ימים טרליי"נא בלע"ז, וכן שבעת ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים (רש"י), צריך להנקד טְרֵלְיֵע"נִי שֶׁטֶיֶע"נִי, כאלו תאמר בל"א (דרייאהייט או זיבענהייט) מן (דרייא או זיבען) וכוונת

רש"י ז"ל להודיע שאינו שם התואר (דרייא או זיבען), כי השם התואר לא יסמך אל הענין אשר לו, והי' צריך לומר שלשה ימים, שבעה ימים, לא שלשת ימים שבעת ימים, ואולם הוא כשם המקרה למספר השלוש והשבעה: (כג) מתחתיו, מניתו, לפי פשוטו לא ידעו להיכן ילכו,

רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ (כו) וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ (כז) וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ (כח) וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָּנַי

ת״א גם אתה חגיגה י׳, ג׳. ע״ז כ״ד, א׳:

עוויגען. נור אייער קליינעם אונד גראָסעס פיה בלייבע היר; אייערע קינדער אבער קאָננען מיטרייזען: (כה) משה שפראך דוא זעלבסט, מוסט אונז שלאכט אונד בראנדאָפּפער מיטגעבען, דאס וויר זיא דעם עוויגען אונזערם גאָטטע ברינגען: (כו) אונד אונזער אייגנעס פיה מוס אויך מיט אונז געהען, קיינע קלויע קאן צוריק בלייבען, דען דאפאָן מיססען וויר נעהמען, דעם עוויגען אונזערם גאָטטע צו דיענען; וויר וויססען נאָך ניכט, וויא וויר דעם עוויגען דיענען ווערדען, ביז וויר דאהין קאָממען: (כז) דער עוויגע פערשטאָקטע דאז הערץ פרעה׳ס, זאָ דאס ער זיא ניכט וואָללטע ציהען לאססען: (כח) פרעה שפראך צו איהם: געהע הינוועג פאָן מיר, נימם דיך אין אכט, דאס דוא מיין אנגעזיכט ניכט מעהר

תרגום אונקלוס

פְלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃ (כה) וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעְבֵּיד קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ (כו) וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזֵיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃ (כז) וְתַקִּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אָבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ (כח) וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵיל מֵעִלָּוַי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא תוֹסֵיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתִחֱזֵי אַפַּי תְּמוּת׃

רש״י

במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן: (כו) פרסה. פרסת רגל פלנ״טא בלע״ז, Plante, (דיח פוסזאָהלע): לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) כן דברת. יפה

באור

ולשון הרמב״ן ז״ל כי לא הי׳ החשך הזה אפיסת אור השמש שלא שמשם והי׳ כמו לילה, אבל הי׳ חשך אפלה, כלומ׳ איד עב מאד שירד מן השמים על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדול׳ נופלת עליהם. והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר וכו׳. ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, ואלמלא כן היו משתמשין בנרות. וזהו שאמר הכתוב שלח חשך ויחשך (תהלים ק״ה כ״ח), כי הי׳ שלוח חשך לא אפיסת אור השמש בלבד, ויתכן שהי׳ איד עב מאד מורגש שהי׳ בו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר״א עכ״ל, והוא הרלו״ע שכתב והנה בים אוקינוס יצא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים, ואני הייתי שם פעמים רבות עכ״ל: (כה) גם אתה, לא די שמקננו ילך עמנו אלא תשלך תתן: (כו) פרסה, פרסת רגל פלַנְטַ״א בלע״ז, בל״א (פוסזאָהלע), והוא השטח התחתון מהרגל שבו החי עומד על הארץ, ונקרא כל החי על שם החלק ההוא, לפי שהוא מעמידו. וכן בל״א יאמר

תָּמוּת׃ (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

יא (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ (ב) דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ (ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס רביעי

זיהסט! דען זאָבאלד דוא מיין אנגעזיכט ווידער זיהסט, זאָללסט דוא שטערבען: (כט) משה שפראך: דוא האסט רעכט גערעדעט: איך ווערדע דיין אנגעזיכט ניכט ווידער זעהען:

יא (א) היר שפראך דער עוויגע צו משה: נאָך איינען פלאגען וויל איך איבער פרעה אונד מצרים ברינגען, זאָדאן ווירד ער אייך וואָהל ציהען לאססען; דא ער אייך ווירד ציהען לאססען, ווירד ער אייך זאָגאר פֿאָלליג פֿאָן היר וועג טרייבען: (ב) זאגע אינצווישען דעם פֿאָלקע, דאס איין מאן פֿאָן זיינעם פֿריינדע אונד איינע פֿרויא פֿאָן איהרער פֿריינדין, זילבערנעס־ אונד גאָלדענעס געשירר פֿאָרדרע: (ג) דער עוויגע גאב אויך דעם פֿאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים; דער מאַ׳ משה זעלבסט וואר זעהר האָכגעאכטעט אים לאנדע מצרים, איז דען אויגען דער קנעכטע פרעה׳ס אונד אין דען אויגען דעם פֿאָלקס:

תרגום אונקלוס

(כט) וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃

יא (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יַתְכוֹן מִכָּא׃ (ב) מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חֲבֶרְתַּהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהָב׃ (ג) וִיהַב יְיָ יַת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃

רש״י

דברת וזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך [ס״ר]:

יא (א) כלה. גמירא כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם

באור

(קזויע) על כל החי: לא נדע מה נעבד, איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו: (כט) כן דברת, יפה דברת וזמנו דברת, שלא אוסיף עוד לבא אליך לעולם, אחרי צאתי מאתך:

יא (א) ויאמר ה׳ אל משה, בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה, שהרי משם יצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו, וקצר הכתוב בספורים, כי השם אמר לו עוד נגע אחד והודיעו את הנגע ההוא ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וכל ענין הפרשה ההיא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה, ויאמר משה אחרי כן לפרעה כה אמר ה׳ וגו׳: כשלחו, כאשר ישלח, כשידבר על העתיד יאמר כשלח, ואולם על ההוה או העבר יאמר בשלח פרעה את העם (לקמן י״ג י״ז): כלה, הכל, כלכם ישלח, גברים ונשים טף ומקנה: (ב) וישאלו, (לשון הרשב״ם ז״ל) לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב׳ ח׳) עכ״ל, וכ״כ לקמן (י״ב ל״ו) נתן את חן העם. לתת להם במתנה וכו׳, וישאלום, שאל, ישראל היו השואלים ומצרים היו המשאילים, השלימו שאלתם ומתנה היתה, מי

(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ (ה) וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ (ו) וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃

ת"א כחצות ברכות ג', ד', וד' א':

(ד) נון זעטצטע משה הינצו: זאָ האט דער עוויגע געשפּראָכען: ווען עס מיטטערנאכט זיין ווירד, צייגע איך מיך דורך מצרים: (ה) זאָ זאָלל אללעס ערסטגעבאָרנע אים לאנדע מצרים שטערבען, פֿאָן דעם ערסטגעבאָרנען פרעה'ס, דער אויף זיינעם טהראָנע זיטצען זאָללטע, ביז אויף דעם ערסטגעבאָרנען דער סקלאווין, דיא הינטער דער האנדמיהלע זיטצט; זאָ וויא אללעס ערסטגעבאָרנע דעם פֿיהעס: (ו) עס ווירד איין העפטיגעס געשרייא זיין אים גאנצען לאנדע מצרים, דערגלייכען ניא געוועזען,

תרגום אונקלוס

(ד) וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם: (ה) וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּבֵית רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: (ו) וּתְהֵי צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל

רש"י

ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם [ברכות ז']: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרע' נאמרה לו נבוא' זו שהרי משילא מלפניו לא הוסיף לאות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו כעלות בחצות אפס בנו זהו פשוטו ליישבו על אפניו שאין חצות שם דבר של חצי. ורבותינו דרשו כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרע' ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתים ורגעיו אמר בחצות [ברכות ד']: (ה) (עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם

באור

ששואל את הדבר קרוי שואל. ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי משאיל וכו', וינצלו את מצרים, עדים הטוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שם ל"ג ו') עכ"ל. והנה האמת שלשון שאלה נופל גם על בקשת הדבר בלי חזרה וכן אמר גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו (שופטים ח' כ"ד), והם נתנו לו ועשה אותו לאפוד, והי' א"כ שאלה בלי חזרה, אלא שאין צורך להוציא הכתוב ממשמעו, וכבר כתבו חז"ל תשובה נכוחה שבדין נטלו ממצרים מה שהשאילום: (ד) כחצת לילה, כהחלק הלילה, ואין חצות שם דבר של חצי כי אם המקור מן חצה כמו כעלות מן עלה, בחצות אפס (תהלים קפ"ד ב') מן חצה, כלומר כשיגיע אותו הזמן שיחצה הלילה אני יוצא וגו', ובשעת מעשה כאשר הגיע הזמן ההוא ראוי לומר ויהי בחצי הלילה בצי"ת, זהו לפי פשוטו לדעת רש"י והרשב"ם ז"ל, ומסכים למה שכתבנו למעלה בתיבת כשלחו, ואולם מצאנו המקור עם הכ"ף גם על העבר, כמו ויהי כראות את הנזם וגו' וכשמעו את דברי רבקה אחתו (בראשית כ"ד ל'), כשמע עשו (שם כ"ז ל"ד): אני יוצא. הטעם על הגזרה היוצאת מלפני השם: (ה) היושב על כסאו, הראוי לשבת על כסאו אחריו, והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן המלך, והנבזה מכל שהוא בכור השפחה: אשר אחר הרחים. ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור (לקמן י"ב כ"ט), אלא ששני הפסוקים אחד הם. כי בכור השפחה כמו בכור השבי, כי השבוי' שפחה היא, והעבד טוחן בבית האסורים, ובלילה שמים אותו בבור, כאשר הזכיר יוסף כי שמו אתי בבור (בראשית מ' ט"ו): (ו) כמהו לא נהיתה, לשון זכר ולשון נקבה באחד, כמו המחנה

(ז) וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב
לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן
תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם
וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ
אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא
אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ
וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה
בָּחֳרִי־אָף׃ ס (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן

תולדות אהרן ולכל ברכות כ"ו, ב': וירדו זבחים ק"ב, א'. מנחות נ"ח, א': ויצא זבחים ק"ב, א':

תרגום אשכנזי

דערגלייכען איך ניא וויא דער זיין ווירד: (ז) אללען קינדערן ישראל'ס אבער זאָלל קיין הונד דיא צונגע רעגען, וועדער געגען איינען מאן נאך געגען פֿיה דאמיט איהר ערקעננעט, דאס דער עוויגע איינע' אונטערשיד מאכט, צווישען מצרים אונד ישראל: (ח) זאָדאן ווערדען דיזע דיינע בעדיענטען אללע צו מיר העראבקאָממען, זיך געגען מיך ביקקען, אונד שפרעכען: רייזע דוא, אונד דאז גאנצע פֿאָלק, דאז דיר פֿאָלגט, הערנאך ווערדע איך רייזען; היעראויף גינג ער פֿאָן פרעה הינוועג מיט ענטבראננטעם צאָרן: (ט) דער עוויגע האטטע דיזעס דעם משה שאן פֿאָרהער געזאגט: פרעה ווירד אייך קיין געהאָר געבען; ראמיט מיינע וואונדער אים לאנדע מצרים דעסטאָ מעהר

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתֵהּ לָא הֲוַת וְדִכְוָתַהּ לָא תוֹסִיף׃ (ז) וּלְכָל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵיק כַּלְבָּא בְּלִישָּׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד
בְּעִירָא בְּדִיל דִּי תִדְעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃
(ח) וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוּן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ
וְכָל עַמָּא דִי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְוַת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף
רְגַז׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה

רש"י

תצא עלבונם והביא פורענות על מצרים:) מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפח' היו בכלל. ולמ' לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין להם. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה [מכילתא]: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו [יהושע י'] לא שנן אז תחרץ [שמואל ב' ה'] תשתנן למורג חרוץ [ישעיה מ"א] שנון מחשבות חרוץ [משלי כ"א] אדם חריף ושנון ויד חרוצים תעשיר [שם י'] חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחילה וירדת אלי והשתחוית לי [זבחים ק"ב]: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף

באור

האחת והכהו (שם ל"ג ט'): (ז) לא יחרץ כלב לשנו, לשון רש"י אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן, וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י' כ"א), לא שנן, אז תחרץ (שמואל ב' ה' כ"ד) תשתנן, למורג חרוץ (ישעיה מ"א ט"ו), שנון, מחשבות חרוץ (משלי כ"א ה'), אדם חריף ושנון, ויד חרוצי' תעשיר (שם י' ד'), חריפי' סוחרים שנוני' עכ"ל, והכוונה שבכורי ישראל אפילו קול נבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם: יפלה, יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך, חלק כבוד למלכות, שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי, ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: (ט) ויאמר, וכבר אמר, כמשפט הלשון בכמה

רַבּוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס

יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא

תולדות אהרן ויאמר ר"ה כ"ב, א'. מנחות כ"ט, א': החדש ברכות י', ב'. שבת פ"ו, ב', וקמ"ד ב'. פסחים ו', ב'. ר"ה ו' א'. וכ' א', וכ"ב א'. וכ"ה ב', מגלה כ"ט, א'. ול' א' סנהדרין י"ב, ב'. עקרים מ"ב, פט"ז: ראשון ר"ה א', ב', וט' ב':

תרגום אונקלוס

מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (י) וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃

יב (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ (ב) יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן

תרגום אשכנזי

ווערדען: (י) נון האטטען משה אונד אהרן אללע דיזע וואונדער פאר פרעה געטהאן; אללײן דער עוויגע ליס דאז הערץ דעס פרעה הארט זיין, אונד ער וואללטע דיא קינדער ישראל׳ס ניכט אויס זיינעם לאנדע לאססען;

יב (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן אים לאנדע מצרים, וויא פאלגט (ב) דיזער מאנאט זייא אייך דער אנפאנג דער מאנאטע; ער זאלל אייך דער ערסטע זיין, צו אללען מאנאטען דעס

רש"י

ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאם כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה:

יב (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמש' חלק לו כבוד זה במאמ' ראשו' שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור כזה לא כ"ש [מכילתא]: (ב) החדש הזה. הראהו לבנה בחדושה ואומר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח [מכלתא ס"ד]. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשי' שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש.

באור

מקומות, וכן מתירגם בל"א: לא ישמע אליכם פרעה. כלומר בכל מכה ומכה הי' אומר הקב"ה למשה ולאהרן לא ישמע אליכם עד לבסוף: (י) ויחזק ה', בכל פעם ופעם:

יב (א) ויאמר, הזכיר המצוה הראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ואהרן, והיתה בארץ מצרים, כי שאר המצוות שבתורה יש מהן בהר סיני ויש מהן באהל מועד ויש מהן בערבות מואב: (ב) החדש, זמן סבוב הלבנה מחדושה לחדושה כ"ט יום י"ב שעות ותשל"ג חלקי שעה, יקרא חדש ימים או חדש והיום הראשון ממנו יקרא ראש חדש, או חודש לבדו, ימאמר חדש ושבת (ישעיה א' י"ג), חדשיכם ומועדיכם (שם י"ד), והטעם יום חדוש אור הלבנה, וזמן תקופת השמש מנקודה אחת בגלגלו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא, יקרא שנה, ובשנה פעמים שנים עשר חדשי הלבנה ופעמים שלשה עשר כידוע, כי שנת החמה שס"ה יום וקרוב מרביעית היום. והנה לאשי חדשים הם הימים הראשונים של החדשים וראש חדשים הוא החדש הראשון מחדשי השנה: לכם ראש חדשים, סימנו אותו ישראל חדש ראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר או שלשה עשר חדשים, כדי שיהי' בזה זכרון

לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ (ג) דַּבְּרוּ אֶל־
כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה
לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ (ד) וְאִם־
יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא
וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת
נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־

יאהרעס: (ג) זאגט
דער גאנצען געמיינע
ישראל: אם צעהנטען
דיזעס מאָנאטס, זאָללען
זיא זיך אויסזוכען, יעדער
איין לאמם פֿיר זיינע פֿא-
מיליע, איין לאמם פֿיר
יעדעס הויז: (ד) איזט
אבער דיא הויזהאלטונג
צו גערינג, געסטע איי-
נעם לאממעס צו זיין,
זאָ זאָלל ער אונד זיין
נעכסטער נאכבאַר זיך
אויסזוכען נאך אנצאהל
דער פערזאָנען; איינען
יעדען נאך פֿערהעלטניס
זיינעס עססענס זאָללט
איהר צום לאממע מיט

ת"א דברו פסחים צ"ו, א': בעשר פסחים ו', ב', צ"ו, א': ויקחו פסחים צ"ח, ב'. קדושין מ"ב, א'. בכורות י"ב, א: שה פסחים פ"ח, א', וע' א': ימעט פסחים פ"ט, א', וב', צ"ט, א', תמורה ל', ב': במכסת פסחים צ"ח, א' וב': תכסו פסחים צ"ח, א'. סוכה מ"ב, ב'. קדושין מ"ב, א'. זבחים כ"ב, א':

תרגום אונקלוס

לְיַרְחֵי שַׁתָּא: (ג) מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְּרָא לְבֵית אֲבָא אִימְּרָא לְבֵיתָא: (ד) וְאִם יַזְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמַנָּאָה עַל אִימְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבְבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ

רש"י

וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמ' ויהי ביום דבר ה' ביום צוותו מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמ' נאמרה לו פרש' זו והראהו עם חשכה: (ג) דברו אל כל עדת. וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים [מכילתא]: דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש. דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה [מכילתא]. פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות [פסחים צ"ו]: שה לבית אבות. משפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית [שם]: (ד) ואם ימעט הבית מהיית משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולים לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה

באור

לנס הגדול של יציאת מצרים, כי בכל עת שנזכיר החדשים יהי' הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה, כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים הם ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגילת אסתר, אבל בתורה יאמר בחדש השלישי (לקמן י"ט א'), ויהי בשנה השנית בחדש השני (במדבר י' י"א), ובחדש השביעי וגו' (שם כ"ט א'), וכמו שהתחי' הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת שני בשבת כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו חדשי השנה לגאולה ההיא: ראשון הוא לכם, הטעם שאינו הראשון בשנה, שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה (שמות ל"ד כ"ב), וכתיב בצאת השנה (שם כ"ג י"ו), אבל הוא ראשון לנו לשם הנקרא לו לזכר גאולתינו (מדברי הרמב"ן): (ג) בעשר לחדש הזה, דברו היום בר"ח שיקחו בעשר לחדש, והזה נקוד באתנח אע"פ שהוא מוסב אל ויקחו להם, לפי שהוא מוסב גם על הפסוקים הבאים עד יהי' לכם למשמרת וגו', וכך ענינו בעשר לחדש הזה יעשו כזאת, יקחו להם וגו': שה לבית אבת, למשפחה אחת, ואם היו בני המשפחה מרובין, שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית, ואם יהיו אנשי הבית מועטין מהיות משה שלא יוכלו לאכלו כלו: במכסת, חשבון, וכן מכסת הערכך (ויקרא כ"ז כ"ג), וכמוהו המכס לה' (במדבר ל"א ל"ז) גם תכסו כתרגומו תתמנון, והוא מפעלי הכפל, והכפל חסר במלת במכס' גם מן המכס:

הַשֶּׂה׃ (ה) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ז) וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ

ת"א למשמרת ר"ה ז', א', מנחות מ"ט, ב', ערכין י"ג, ב': ושחטו פסחים ס"ד, א', ע"א, ב'. קדושין מ"א, ב', ומ"ב א': הערבים פסחים נ"ט, א'. וס"א א':

צעהלען: (ה) איין יעהריגעס לאמם מעננליכען געשלעכטעס, אהנע לייבעספעהלער מיסט איהר האבען; איהר קאננט עס פאן שאפען אדער פאן ציגענפיה נעהמען: (ו) דיזעס זאללט איהר אין פערוואהרונג האלטען, ביז אויף דען פירצעהנטען טאג דיזעס מאנאטס; אלסדאן זאלל דיא גאנצע פערזאממלונג דער געמיינע ישראל'ס עס שלאכטען צווישען דען ביידען אבענדען: (ז) פאן דעם בלוטע זאללען זיא נעהמען, אונד אויף דיא ביידען טהיר־

תרגום אונקלוס

תִּתְמְנוּן עַל אִימְּרָא׃ (ה) אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִימְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְבוּן׃ (ו) וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כֹּל קְהָלָא כְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ (ז) וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין

רש"י

יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט [פסחים פ"ט]: מכסת. חשבון וכן מכסת הערכך [ויקרא כ"ז]: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית [מכילתא]: תכסו. תתמנון: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים [יחזקאל ט"ז] הגיע שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה [שם] ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנ' מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו [זכריה ט'] ולפי שהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו [מכילתא קדושין מ"א]: קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים [דף ס"ד]: בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחילת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה [ישעיה כ"ד]: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם

באור

(ה) תמים, בלא מום. בן שנה, כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים, מזה או מזה. שאף עז קרוי שה, שנאמר ושה עזים (דברים י"ד ד'): (ו) למשמרת, כתרגומו למטרא שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים, המשקל הזה נופל תמיד על מספר שנים כמו ידים רגלים אזנים ודומיהם, והנה קבלת חז"ל שמשעה ששית ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה הוא זמן שחיטת הפסח, ויהי' א"כ אז בין הערבים, וכתב רש"י ז"ל שלשון בין הערבים אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה (ישעי' כ"ד י"א) עכ"ל: (ז) המזוזות, הם העמודים הזקופים מנגדי הפתח, והמשקוף הוא מפתן

עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ (ח) וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (ט) אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ (י) וְלֹא־

ת"א הבתים פסחים פ"ו, א': ואכלו ברכות ט', א'. פסחים מ"א, ב'. פ"ט, א', נ"ו, א', ק"ב, ב'. מגלה כ"ח, א': צלי פסחים ע"ה, א', ע"ו, א'. ב"מ קט"ו, ב': אל פסחים ס"ב, מ"א, ב', נ"ה, ב', ונ"ו א', יבמות ע"ד, א'. ב"מ קט"ו, ב'. חולין קט"ו, א': ובשל פסחים מ"א, א': צלי פסחים ע"ד, א', וע"ה ב':

תרגום אשכנזי

פֿפאָסטען טהון, אונד אויף דיא אָבערשוועללע אן דען הייזערן, וואָרין זיא שפייזען ווערדען: (ח) דאז פֿלייש זאָללען זיא דיזע נאכט נאָך עססען; אם פֿייער געבראטען, אונד אונגעזייערט בראָד דאצו, מיט ביטטערן קרייטערן זאָללען זיא עס פֿערצעהרען: (ט) עססעט אבער ניכט דאפֿאָן האלבגאר אָדער אין וואססער געקאָכט; זאָנדערן אם פֿייער געבראטען, מיט קאָפף קניעשטיקקע אונד איינגעווייַדע: (י) אויך זאָללט איהר דאפֿאָן ניכטס איבריג

תרגום אונקלוס

כַּפַּיָא וְעַל שַׁקְפָּא עַל בָּתַּיָא דִי יֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן: (ח) וְיֵיכְלוּן יָת בִּיסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: (ט) לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵין טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ: (י) וְלָא תַשְׁאֲרוּן

רש"י

יכול ביד ת"ל באזוב: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז: Lintel, Linteau, (דיא אָבערשוועללע), ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף [ויקרא כ"ו] טרפא דשקיף. חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות [מכילתא פסחים פ"ג]: על מצות ומרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו [מכילתא פסחים מ"א]: במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום [פסחים שם]: כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן [פסחים ע"ד]. ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנותר

באור

העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית, כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו ח'), ולשון רש"י המשקוף, הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינטי"ל בלע"ז לינטע"א ובל"א (אָבערשוועללע), ולשון שקיפה חבטה, כמו קול עלה נדף (ויקרא כ"ו ל"ו), דשקיף, חבורה (שמות כ"א כ"ה), משקופי עכ"ל: (ח) צלי אש ומצות, מוטעם בזקף, שאין תיבת ומצות מחוברת עם על מרורים, כי אם צוה תחלה שיאכל הפסח צלי ויאכל מצות עמו, וחזר ואמר על מרורים יאכלהו, מוסב על הבשר הנזכר למעלה, צוה באכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים רק אמר שיאכלו את הבשר עם המרורים, שאין במרורים מצוה, רק לאכלו הבשר עמהם, ואם אין בשר אין מרורים, וגם אינם מעכבים הבשר. ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא, כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת מצוה בפני עצמה. גם על המצות חזר וצוה בערב תאכלו מצות (להלן בפסוק י"ח), אפי' בפני עצמן כדעת רבותינו ז"ל, אבל במרורים לא נמצא צווי לאכלם בפ"ע (מדברי הרמב"ן), ועל כמו עם, ורבים כמוהו: (ט) אל תאכלו ממנו נא,

תּוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ (יא) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ (יב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה

ת"א תותירו שבת כ"ד, ב', קל"ג, א'. פסחים פ"ב, פ"ד, כ"ז וק"כ, ב'. יבמות ע"ז, סנהדרין ס"ב. מכות ט"ו. שבועות ג', זבחים נ"ו. חולין נ"א. קמ"א. תמורה ד', ב': והנותר יבמות ע"ד, תמורה ד', ב': בקר ברכות ט', א': בחפזון ברכות ט', א'. פסחים נ"ד, א', ק"כ, ב', זבחים נ"ז, ב': פסח פסחים נ"ז, א': ועברתי ברכות שם. פסחים ק"כ ב': בלילה מגלה כ"א, א'. זבחים כ"ז, ב':

לאססען ביז אויף מארגען; וואס אבער דאפאן ביז מארגען איבריג בלייבט, זאללט איהר אים פייער פערברעננען: (יא) פאלגענדער געשטאלט מיסט איהר עס עססען: אייערע לענדען געגירטעט, אײרע שוהע אן דען פיסען, אונד אײרען שטאק אין דער האנד; אונד דאן מיסט איהר עס מיט איילפערטיגקייט עססען, עס איזט דאז איבערשרייטונגסאפפער דעם עוויגען צו עהרען: (יב) איך ווערדע דיזע נאכט אין דעם לאנדע מצרים אומהערפאהרען, אונד אל-

תרגום אונקלוס

מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ (יא) וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ (יב) וְאֶתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל בּוּכְרָא

רש"י

ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר. זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת [שמואל א' כ"ג]. אשר השליכו ארם בחפזם [מלכים ב' ז']: פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש. ד"א דרך דלוג וקפיצ' זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה: (יב) ועברתי. כמולך העובר

באור

שאינו צלוי כל צרכו יקרא נא בלשון ערבי: ובשל. שם התאר ופירושו מה שהוא מבושל במים, כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת (דברים ט"ז ז'), ויבשלו הפסח באש כמשפט (ד"ה ב' ל"ה י"ג), כי ענין הבשול הוא התקון לצורך האכילה, בל"א (גאר ווערדען או גאר מאכען). בין שיהי' באש או במים, והמבושל באש יקרא צלי. וצוה שלא יאכלו אותו לא נא ולא מבושל במים: ראשו על כרעיו. צוהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעו ועם קרבו, בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתו, ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם (לקמן כ"א), כמו בצבאותם כמות שהן, אף כאן כמות שהוא, כל בשרו משלם: (יא) מתניכם חגרים, מזומנים לדרך: בחפזון, לשון בהלה ומהירות, כמו ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א' כ"ג כ"ו). אשר השליכו ארם בהחפזם (מלכים ב' ז' ט"ו) והי' זה בפסח מצרים לבד, והכלל שכל מצוה שהיא בגוף הפסח כגון נותר ושבירת עצם וצלי ודומיהם. מצוה לדורות, אבל כל מצוה שהיא באוכלים, כגון חגירת המתנים ונתינת הדם על המשקוף ודומיהם, אינה רק בפסח מצרים: פסח, לשון דלוג וקפיצה ממקום למקום בעזיבת המקום שביניהם, בל"א (איבערשפרינגען או איבערטרייטען), כלומר הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג, שהקב"ה מדלג ומניח את בתי ישראל להכות הבכורים שבבתי המצריים, ולשון רש"י דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א (הוא שם חג הפסח) לשון פסיעה עכ"ל: (יב) ובכל אלהי מצרים וגו', לפי שהי' בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה':

תרגום אשכנזי

לעם ערסטגעבאָרנע איס לאנדע מצרים שלאגען, פֿאָם מענשען ביז צום פֿיה; אונד אן אללען גאָטטערן מצרים'ס וויל איך שטראַפֿגעריכטע איבען. איך, דער עוויגע! (יג) דאז בלוט זאָלל אייך צום צייכען דיענען אן דען הייזערן, וואָרין איהר זייד, איך ווערדע דאז בלוט מערקען, אונד אי־בער אייך הינוועגשריי־טען; אייך זאָלל קיינע פלאגע צום פֿערדערבען טרעפֿפֿען, אינדעם איך אין דעם לאנדע מצרים שלאגע: (יד) דיזער טאג זאָלל אייך קינפֿטיג איין געדעכטניסטאג זיין אונד איהר איהן דעם עוויגען אלס איין פֿעסט פֿייערן, בייא אײרען נאכקאָממען, אלס איין עוויגעס געזעטץ, זאָללט איהר איהן פֿייערן:

וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃

תולדות אהרן אלהי נדרים כ"ח, א':

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרָאֵי אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ׃ (יג) וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת עַל בָּתַּיָא דִּי אַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵא בְכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (יד) וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עֲלַם תְּחַגְּנֵיהּ׃

רש"י

ממקום למקום ונהעבדה אחת ונדבע אחד כולן לוקין [מכילתא]: כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומו' אחרים ת"ל למכה מצרים בבכוריהם [תהלים קל"ו]: מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעביר' תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט [ישעיה ל"א] ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצ'. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן פוסחים על שתי הסעיפים [מלכי' א' ג] וכן כל הפסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף [מכילתא]: (יד) לזכרון. לדורות: וחגותם אותו. יום שהוא לך לזכרון אתם חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציא' הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו [מכילתא]: לדורותיכם. שומע אני מיעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו [מכילתא]:

באור

(יג) והיה הדם לכם לאת, שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבו' הדם שאני רואה אפסח עליכם ולא יהי' בכם נגף, כי זה הדם יהי' לאות על המשחית:

(טו) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא

ת"א שבעת פסחים ד', ג', ה', ח' וג', ו"ה ח', ז', ג', מ', ח', י', ג', פ"ח, ח', פ"ט, ח': אך פסחים ד', ג', י', ג', כ"ז, ג': כי וכו' פסחים ס', ח, כ"ח ג', מ"ג, ח': מיום ערכין י"ח, ח':

(טו) זיבען טאגע זאָללט איהר אונגעזייערטעס בראָד עססען, יעדאָך אם ערסטען טאגע מיסט איהר שאָן דען זויערטייג אויס אייערען הייזערן געריימט האבען, דען ווער געזייערטעס בראָד איסט, פאָם ערסטען טאגע אן ביז צום זיבענטען, דעססען פערזאָן זאָלל אויס ישראל פערטילגט ווערדען: (טז) אם ערסטען טאגע זאָלל דיא אויסרופונג דער הייליגקייט געשעהען אונד אם זיבענטען טאגע זאָלל בייא אייך איינע אויסרופונג דער הייליגקייט געשעהען; קיינע קונסט־ארבייט זאָלל אן דעמזעלבען פערריכטעט ווערדען. יעדאָך וואס איינער פערזאָן צור שפייזע דיענט, דיזעס אלליין מאג פיר

תרגום אונקלוס

(טו) שַׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ (טז) וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עִיבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה דִּי מִתְאֲכַל לְכָל נְפַשׁ

רש"י

(טו) שבעת ימים. שטי"נא של ימי' (תפול' לעיל): שבעת ימים מצות תאכלו ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. לימד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצות ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף שש' רשות ת"ל שבעת ימים זו מד' בתור' דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה [פסחים ק"ך]: אך ביום הראשון תשביתו שאור. מע"יט וקרוי ראשון שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תולד [איוב כ"ו] הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים [מכילתא]: הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות [מכילתא]: לא יעשה בהם. אפי' ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לגוים ת"ל

באור

(יד) לזכרון, לדורות: (טו) תשביתו, הענין שכאשר יכנס היום הראשון כבר יהי' השאור נשבת מהבתים, והוא זמן מורכב מעתיד ועבר כמו שמתורגם בל"א (זאָלט איהר אויסגערייאט האבען), ולא פירש הכתוב מתי ישביתו בעי"ט, וחז"ל דרשו אך חלק, וקבעו לו זמן בשעה הששי' בעי"ט: כי כל אכל וגו', הענין כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה הנפש ההיא, וכן מתורגם בל"א, ועד יום השביעי הוא כמו עד היום השביעי: (טז) מקרא קדש, מקרא שם דבר. קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות: אך אשר יאכל לכל נפש וגו', ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו, למעוטי אוכל נפש, אבל בשבת ויום הכפורים כתיב כל מלאכה (הרשב"ם), והנה כל פעולה הנפעלת בכח האדם ועמל איבריו עם כשרון המעש' כאשר יאות אל התכלית המכוון בפעולה ההיא תקרא מלאכה, והכשרון ההוא

לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: (יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: (יח) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה

ת"א היא לבדו שבת כ"ד, ב', קל"ג, א'. פסחים מ"ז, א', ע"ב, ב'. ביצה כ', ב', כ"ח, א', כ"ח, ב'. מגלה ז', ב': ושמרתם פסחים ל"ח, ב'. מ', א'. חגיגה י"א, ב'. מנחות כ"ב, א':

תרגום אשכנזי

איך צובערייטעט ווער־דען: (יז) בעאָבכטעט וואָהל דאז אונגעזייערטע בראָד, דען אן עבען די־זעם טאגע האבע איך אײַרע שאארען אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט; דאהער זאָללט איהר די־זען טאג בעאָבאכטען, בייא אײַרען נאכקאָממען אלס איין עוויגעס געזעטץ: (יח) אים ערסטען מאָ־נאטע, אם פירצעהנטען

תרגום אונקלוס

הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן: (יז) וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם: (יח) בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָה עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חָד וְעַסְרִין

רש"י

הוא לבדו יעשה לכם ולא לגוים) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מע"יט: לכל נפש. אפי' לבהמה יכול אף לנכרים ת"ל לך [ביצה כ"א ב']:

(יז) ושמרתם את המצות. שלא יבואו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקות על המלאכ' אלא על החגיג' לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמ' ימים לילות מנין ת"ל עד יום

באור

יוולד לו ע"י ידיעת התכלית הנרצה במעשה ההוא עם הסרגל והלמוד בפרטי הפעולה המביאים אל התכלית ההוא, וכל תכלית מלאכה הוא לצורך ותועלת בני האדם אל שלימותם ותקון עניניהם, ואם אין בה עמל האברים כי אם הכשר המעשה הנתלה בחכמה ומחשבות הנפש המשכלת תקרא מלאכת מחשבת בל"א (פיינע קונסט), וההכנה והכשרון אל הפעולות האלה התכליתיות אשר על ידם תעשה המלאכה תקרא בל"הק חכמה, ובל"א (קונסטגעשיקליכקייט), וכל פעולה פרטית מהם תקרא בל"א (קונסטארבייט או קונסטפערריכטונג), וכל פעולה הנעשית בלי כשרון המעשה הנזכר כי אם בעמל האיברים לבד תקרא עבודה בל"א (דיענסט או ארבייט), וכל מלאכה שיש בה עמל שאין בה צורך האדם מיד כי אם הכשר ותקון המביא אל הצורך ההוא, תקרא מלאכת עבודה, ולזה אין בכלל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מיד. ושמור הכללי' הללו, ותבין מהם כוונת המתרגם האשכנזי בכל מקום שנזכר שם עבודה או מלאכה או כל מלאכה או מלאכת עבודה, ותדע מדוע לא הכניסו חז"ל בגדר מלאכה הנאסרת בשבת ובי"ט כי אם מלאכה שהיתה במשכן, ואמרה על ההולדה שהיא מלאכה גרועה, ודומיהם: [ומבוארים באר היטב במסכת שבת ובכמה מקומות בש"ס, והביאום הרמב"ם והטור בשלחן ערוך בהלכות שבת ויום טוב]: (יז) ושמרתם את המצות. לפי פשוטו לאכל' ביום הזה לזכרון, כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו', ולא הספיק בצקם להחמיץ, כדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגות מצות כי לא חמץ וגו' (לקמן ל"ט), וחז"ל דרשו ושמרתם את המצות שצריכין שמור שלא יבאו לידי חמוץ: הוצאתי את צבאותיכם, הטעם שתאמרו כן לדורותיכם כי הגאולה הזאת היתה בתחלת החדש ועדיין לא יצאו, ויתכן שיהי' זמן מורכב כאשר זכרנו בכמה מקומות (איך ווערדע הערויסגעפיהרט האבען); ושמרתם את העם הזה, ממלאכה: לדרתיכם חקת עולם, לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה, לכך חזר ושנאו כאן לאסור המלאכה לדורות: (יח) בראשון,

עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ (יט) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ (כ) כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ חמישי

(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃

ת״א בערב פסחים ה׳, כ״ח, ק״כ, סוכה ס״ז, א׳: עד ערכין י״ח, ב׳: שאר פסחים ד׳, ב׳, ה׳, א׳ ה׳, ב׳: כל פסחים סם סם: בכל פסחים נ״ו, א׳ וב׳:

טאג דעס מאָנאַטס דעס אבענדס, זאָללט איהר אונגעזייערטעס בראָד עססען, ביז צום איין אונד צוואנציגסטען טאגע דעס אבענדס: (יט) זיבען טאגע זאָלל קיין זויערטייג אין איירען הייזערן צו פינרען זיין; דען ווער געזייערטעס איסט, דיאזעלבע פערזאָן זאָלל אויסגעראָטטעט ווערדען, אויס דער געמיינע ישראל׳ס: זאָוואָהל איין פרעמדער, אלס איין איינגעבאָרנער דעס לאנדעס: (כ) ניכטס געזייערטעס זאָללט איהר עססען, אין אללען איירען וואָהנונגען זאָללט איהר אונגעזייערטעס בראָד עססען: (כא) משה בעריף אללע עלטעסטען ישראל׳ס שפראך צו איהנען: האָלעט אָדער קויפט איך קליינעם פיה, פיר אירע פאמיליען, אונד שלאכטעט דאז איבערשרייטונגסאָפפער:

תרגום אונקלוס

לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא: (יט) שַׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא: (כ) כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא: (כא) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסָבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן

רש״י

האחד וכו׳: (יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין ת״ל בכל גבולך. מה ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכול ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכול לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרי׳ ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: [מכילתא]: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני וחלות תודה [מכילתא ע״ש] שאינם ראויים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים: (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק:

באור

הטעם בחדש הראשון: (כ) בכל מושבתיכם, אפילו בגבולין שאין שם פסחים נשחטים: (כא) לכל זקני ישראל, והם יאמרו לקהל: משכו, מי שיש לו צאן יקח משלו: וקחו, מי שאין לו יקח מן השוק, והוי״ו מחלקת כמו משכו או קחו, וכן מתורגם בל״א: למשפחתיכם, שה לבית אבות: ושחטו. לשון צווי מהבנין הקל, והי׳ ראוי להיו׳ השי״ן בחירק כמו משכו רק בעבו׳ אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי״ן כמשפט אותיות הגרון כמו בחרו לכם (יהושע כ״ד

תרגום אשכנזי

(כב) וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ (כג) וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ (כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ

(כב) נעהמט דאן איין בינדעל איזאָפּ, טונקט עס אין דאז בלוט װעלכעס אים בעקקען איזט, ברינגט אן דיא אָבערשװעללע, אונד אן דיא ביידען פּפֿאָס־טען פֿאָן דעם בלוטע, דאז אים בעקקען איזט: איהר אבער זאָללט ניא־מאנד אוים דעם הױזע נעהען ביז מאָרגען: (כג) דער עװיגע װירד אומהערפֿאהרען מצרים צו שלאגען: װירד דאז בלוט מערקען אן דער אָבערשװעללע אונד אן דען ביידען פּפֿאָסטען, אונד װירד איבער דיא טהירע הינװעג שרייטען אונד דען פֿערדערבערן ניכט לאססען אין איירע הײזער קאָממען צו שלאגען: (כד) בעאָבאכטעט דיזע זאכע, צום געזעטץ פֿיר דיך אונד דיינע

תולדות אהרן ולקחתם סוכה י"א, ב', ול"ג א'. חולין ס"ב, ב': המשקוף מנחות ל"ד, א': ואתם ב"ק ס', א'. וע"ז ב':

רש"י

למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף [מלכי' ב' י"ב]: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנ' רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע [מכילתא] ולילה רשות למחבלים הוא שנ' בו תרמוש כל חיתו יער [תהלים ק"ד]: (כג) ופסח. וחמל וי"א ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו ולא

תרגום אונקלוס

וְכוּסוּ פִּסְחָא: (כב) וְתִסְּבוּן אֵיסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִי בְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וּלְתַרְתֵּין סִפַּיָּא מִן דְּמָא דִי בְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא: (כג) וְיִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יַת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי יַת דְּמָא עַל שַׁקְפָא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוּס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: (כד) וְתִטְּרוּן יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא:

באור

ט"ו ומלכים א' י"ח כ"ה): (כב) אגדת, כמו חבורה, כמו ויהיו לאגדה אחת (שמואל ב' ב' כ"ה), ונחלקו המדקדקים אם האל"ף נוסף והוא מגזר' גדוד. או אם הוא שרש. כמו וחשב אפדתו (שמות כ"ח ח' ול"ט ה'): אזוב, מין ירק שיש לו גבעולין, ונשאר לו השם הזה גם בל"אש (איזאָפ), וכן מתורגם בל"א: בסף, בכלי, כמו ספות כסף (מלכים ב' י"ב י"ד). ואתם לא תצאו וגו', כי סימני הדם אשר על המזוזות יגן עליכם, וכתב הרמב"ן ז"ל הענין שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההיא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום, והספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו, כענין ובא ה' אלהי כל קדשים עמך, (זכריה י"ד ה'), וכן והי' בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור (לקמן ל"ג כ"ב), להגין עליו מהמשחית ופחדו של מעלה עכ"ל: (כג) ולא יתן, לא יניח, כמו כי על כן לא נתתיך לנגע אליה (בראשית כ' ו'): (כד) ושמרתם את הדבר הזה, הוא דבר הפסח הנזכר למעלה לא מתן הדמים, כי בפסח מצרים לבד נצטוו על זה כמו שאמר ועבר

וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ (כה) וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָֹה לָכֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
(כו) וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ (כז) וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־
פֶּסַח הוּא לַיהוָֹה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־
מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ (כח) וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי (כט) וַיְהִי ׀ בַּחֲצִי

תולדות אהרן ואמרתם זמים כ"ד, ב'. זבחים ז' ב'. ויו"ד, ב': ויהי יבמות ע"ב, ב':

קינדער אויף עוויג: (כה) ווען איהר נון אין דאז לאנד קאָממט, וועלכעס אייך דער עוויגע איינגעבען ווירד, וויא ער צוגעזאגט: זאָ מיסט איהר דיזען גאָטטעסדיענסט בעאָבאכטען: (כו) ווען נון אייערע קינדער צו אייך זאגען: וואס בעדייטעט אייך דיזער גאָטטעסדיענסט? (כז) זאָ שפרעכעט: עס איזט איין איבערשרייטונגסאָפּפער דעם עוויגען צו עהרען. ווייל ער אין מצרים איבער דיא הייזער דער קינדער ישראל'ס הינוועג געשריטטען, דא ער מצרים געשלאגען, אונד אונזערע הייזער עררעטטעט האט, דאז פאָלק מאכטע איינע טיעפע פערבייגונג אונד ביקטע זיך: (כח) דיא קינדער ישראל גינגען היין אונד טהאטען וויא דער עוויגע משה אונד אהרן בעפאָהלען, אלזאָ טהאטען זיא: (כט) עס וואר מיטטערנאכט, אלס דער

תרגום אונקלוס

(כה) וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי יְהֵיב יְיָ לְכוֹן כְּמָא דִּי מַלֵּיל וְתִטְּרוּן יַת פּוּלְחָנָא הָדֵין׃ (כו) וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָא פּוּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן׃ (כז) וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָס הִיא קֳדָם יְיָ דִּי חָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יַת מִצְרָאֵי וְיַת בָּתָּנָא שֵׁיזֵיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃ (כח) וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ (כט) וַהֲוָה בְּפַלְגוּת

רש"י

נתנו אלהים להרע עמדי [בראשית ל"א]: (כה) והיה כי תבואו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' [שמות ו']: (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. וכי כבר עשו והלא מר"ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו [מכילתא]: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה'. כל מקום שנ'

באור

ה' וגו' ולא את הדם וגו': (כה) והיה כי תבואו, עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ, ולא עשו כי אם פסח אחד במדב': העבודה הזאת, מוסב על דבר שחיטת הפסח, לא על מתן הדמים הסמוך, כנזכר בפסוק הקודם: (כו) מה העבודה הזאת, המשונה משאר הימים הטובים בכמה דברים, ומלת הזאת מוטעמת בטעם טפחא, ויהי' הענין מה לכם העבדה הזאת כמו שמתורגם בל"א (וואס בעדייטעט אייך דיזער גאָטטעסדינסט): (כז) ויקד העם, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשור' הבני' שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל, שיצאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו את הפסח כמשפטו, וכפל הכתוב לאמר כאשר צוה וגו' כן עשו, לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: (כט) הישב על כסאו,

הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ (ל) וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ (לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

צ' דגושה

תולדות אהרן וה' וכו' סנהדרין ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

עווינע שטערבען ליעס אללעס ערסטגעבארנע אים לאנדע מצרים, פאן דעם ערסטגעבארנען פרעה'ס דער אויף זיינעם טהראנע זיטצען זאללטע, ביז אויף דען ערסטגעבארנען דער געפאנגענשאפט, דער אין דער גרובע איינגעשפעררט איזט; זא וויא אללעס ערסטגעבארנע דעס פיהעס: (ל) פרעה שטאנד דעס נאכטס אויף ער זעלבסט אונד אללע זיינע בעדיענטען אונד גאנץ מצרים, עס וואר איין גראסעס געשריי אין מצרים: דען עס וואר קיין הויז אין וועלכעם קיינע לייכע וואר: (לא) ער ליס משה אונד אהרן דעס נאכטס רופען, שפראך: מאכט אייך אויף! געהט אויס מיינעם פאלקע הערויס, זאוואהל איהר אלס אויך דיא קינדער ישראל'ס, אונד געהעט, דיענעט דעם עוויגען וויא

תרגום אונקלוס

לֵילְיָא וַייָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַעֲתִיד לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִי בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ (ל) וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוָת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דִי לָא הֲוָה תַמָּן מִיתָא׃ (לא) וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ

רש"י

וה' הוא ובית דינו שהו"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות. ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור מת גדול שבבית שגדול שבבית קרוי בכור שנאמר אף אני בכור אתנהו [תהלי' פ"ט]. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא

באור

בראוי ועתיד לישב על כסאו אלו הי' חי, וכן התורגם בל"א: (לא) ויקרא, מדרך הסברה כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהי' פרעה שם. ובצאת פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת, ומשה ואהרן לא יצאו מפתח ביתם עד הבקר כמצות השם, ולמחרת נאספו כלם ברעמסס, והי' יום גדול, ומשם נסעו ביד רמה. ומשה בראשם כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש השני ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל

כִּדַבֶּרְכֶם׃ (לב) גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃ (לג) וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ (לד) וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ (לה) וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ (לו) וַיהֹוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ

ת"א וישאילום. ברכות ט׳, ב׳: וינצלו ברכות שם, פסחים קי"ט, א׳:

איהר געזאגט: (לב) אויך אייער קליינעס אונד גראָסעס פיה נעהמט מיט, וויא איהר געזאגט, אונד רייזעט נור, געבט מיר אבער אויך דען זעגען: (לג) דיא מצרים ברויכטען געוואלט געגען דאז פאָלק, זיא איילענדס אויס דעם לאנדע צו טרייבען: דען זיא זאגטען וויר זינד אללע דעם טאָדעס: (לד) דאז פאָלק נאהם אלזאָ זיינען טייג, בעפאָר ער נאָך זויער געוואָרדען; איהרע באקטראָגע, איינגעבונדען אין איהרען טיכערן, אויף איהרע שולטער: (לה) דיא קינדער ישראל'ס אבער האבען אויך געטהאן, וויא משה געשפראָכען; זיא בארגטען פאָן דען מצרים זילבער־ אונד גאָלדגעשירר, אונד קליידער: (לו) דער עוויגע גאב דעם פאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים, זאָ דאס זיא איהנען ליהען; אלזאָ לעערטען זיא נאָך מצרים אויס:

תרגום אונקלוס

פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין׃ (לב) אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבַרוּ כְּמָא דִי מַלֵּילְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי׃ (לג) וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כּוּלָּנָא מַיְתִין׃ (לד) וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵּיהוֹן׃ (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ (לו) וַייָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאִילוּנוּן

רש"י

כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור [מכילתא]: (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזירת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה׳ או י׳ בבית אחד [מכילתא]: (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארותם. שירי מצה ומרור [מכילתא]: על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות [מכילתא]: (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב [מכילתא]: (לו) וישאילום. אף מה שלא היו שואלים היו

באור

מצרים (במדבר ל"ג ג׳), והכתוב שאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה, כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאי׳ כי היו מאז בני חורין וברשותם לצאת כאש׳ ירצו, ועל הדרך הזה היתה הגאולה בלילה והיציא׳ ביום שלאחריו, כאשר אמרו חז"ל: (לב) וברכתם גם אתי, גם תברכו אותי, הטעם שיתפללו עליו ועל ממלכתו שלא יענש עוד בעבורם: (לג) ותחזק, לשון נקבה, כי מדינת מצרים כוללת הכל: (לד) משארתם, הוא הכלי שנותנים בו הבצק: (לז) מרעמסס,

(לז) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃ (לח) וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ (לט) וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ (מ) וּמוֹשַׁב בְּנֵי

תולדות אהרן ומושב מגלה ט', א'. סנהדרין ל"א, א':

(לז) דיא קינדער ישראל'ס רייזטען פאָן רעמסס נאך סכס, אונגעפֿעהר זעכס־מאל הונדערט טויזענד מאן צו פֿוס, אָהנע דיא קינדער: (לח) עס צאָג אויך איינע בעננע אללער־לייא לייטען מיט איהנען הינויף; קליינעס אונד גראָסעס פֿיה, איין שווע־רער צוג פֿאָן פֿיה: (לט) פֿאָן דעם טייגע, דען זיא אויס מצרים מיטגענאָממען, בוקקען זיא אונגעזייערטע קוכען, דען ער וואר ניכט געזייערט, דען זיא וואורדען אויס מצרים הערויס געטריבען, אונד קאָננטען זיך ניכט אויפֿהאלטען, זאָ דאס זיא זיך אויך קיינע צעהרונג צובערייטעט, (מ) עס וואר דיא וואָהנונגסצייט דער קינדער

תרגום אונקלוס

ורוקינו ית מצראי: (לז) ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין גברא ריגלאה בר מטפלא: (לח) ואף גיוברין סגיאין סלקו עמהון ועאנא ותורי בעירא תקיף לחדא: (לט) ואפו ית לישא די אפיקו ממצרים גריצין פטירן ארי לא חמע ארי אתרכו ממצרים ולא יכילו לאיתעכבא ואף זודין לא עבדו להון: (מ) ומותב בני ישראל די יתיבו במצרים ארבע מאה

רש"י

נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. כתרגומו ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנ' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו [מכילתא] הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה [ירמיה ב']. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה

באור

בפתח תחת הרי"ש ושו"א תחת העי"ן, והוא שם מחוז, ושם העיר רעמסס בפתח תחת העי"ן: (לח) ערב רב, אנשי מצרים שהתערבו עמהם, והם האספסוף שנאספו עליהם. (לט) עגות מצות, חררות של מצות, בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה. לדרך לא הזמינו להם: (מ) אשר ישבו במצרים, אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' שנה, משהיה לו זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך (בראשית ט"ו י"ג), ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד לידת יצחק, וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב הי', צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך, ועל כרחך הרבה שנים הי' לקהת עד שלא ירד למצרים; והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם, הרי שלא תמצא ד' מאות שנה לביאת מצרים, והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גלות, ואפילו בחברון, כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק (שם ל"ה כ"ז), ואומ' את ארץ מגוריהם אשר גרו בה (לעיל ו' ד'), לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך, משהי' לו זרע, וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים. וזה אחד מן הדברים ששנו הזקנים לתלמי המלך (לשון רש"י), ועדיין אין החשבון

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ (מא) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־

תרגום אונקלוס

וּתְלָתִין שְׁנִין׃ (מא) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

ישראל'ס, דיא זיא אין מצרים געוואָהנט האבען פֿיר הונדערט אונד דריי־סיג יאהר: (מא) אם ענדע דעס פֿיר הונדערט אונד דרייסיגסטען יאה־רעס, אן עבען דיזעם טאגע וואר עס, דא אל־

רש"י

וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת'. משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזר' גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצא' כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמנים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנ' אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהי' לו זרע׳ וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששנו הזקנים לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע

באור

מדוקדק כל צרכו, שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית י"ב ד'), ומעמד בין הבתרים הי' אחר כך, ובן מאת שנה הי' בהולד לו את יצחק בנו, וא"כ לא עברו בין מעמד בין הבתרים ללידת יצחק כי אם עשרים וחמש שנים על הרוב, ונצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו הי' בן שבעים שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' יצאו כל צבאות ה' וגו', חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, ויהי' ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר ולא ראה עוד בית אביו הי' בן ע"ה שנים, ודעת הראב"ע שחשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספי' מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן, כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם (שם י"א ל"א), ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען, והוא בן ע"ה שנים ולא שב אל חרן, והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני. והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים הם ואבותיהם [ככתוב כמעט וגרים בה (תהלים ק"ה י"ב ודה"א ט"ז י"ט), ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד')] שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו. והפירוש היותר מחוור מן הכל בעיני הרמב"ן ז"ל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא, כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועינוי שנה או שנתים והוא יוסיף פשע יוסיפו עליו גלות ויסורין ואין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש עוד אם יוסיף סרה, והנה הי' על אברהם אבינו גזרה שיהי' זרעו גר בארץ לא להם ד' מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול, והיא מיד או מופלג כמה. וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם, ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ' ה'). ועל כן נתארך גלותם שלשים שנה, והי' ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו בתפלה, וזה טעם ויאנחו בני ישראל

צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (מב) לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ (מג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: (מד) וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה

תולדות אהרן ליל ר"ה י"א, ב': בן נכר שבת פ"ז, א'. ערובין ב', ב', פסחים ל"ו, א'. יבמות ס"ב, א', וע' ב': עבד יבמות מ"ח, א'. גיטין ל"א, א'. קדושין ע"ב, ב': ומלתה פסחים פ"ט, א'. יבמות ע"ב, ב':

תרגום אשכנזי

לע העערע דעם עוויגען אויס דעם לאנדע מצרים גינגען: (מב) דיזעס איזט איינע נאכט, דיא דער עוויגע בעאָבאכטעט, זיא אויס דעם לאנדע מצרים צו פֿיהרען; דיזעס איזט דיא נאכט, וועלכע דעם עוויגען געווייהט זיין זאָלל, איינע בעאָבאכטונג פֿיר אללע קינדער ישראל'ס, בייא איהרען נאכקאָממען: (מג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן: דיזעס איזט דאז געזעטץ דעם פֿערשאָהנונגסאָפּפֿערס: איין יעדער פֿרעמדיר (דער ניכט פֿאָן דער נאציאָן איזט) זאָלל ניכט דאפֿאָן עססען: (מד) איינעס יעדען מאננעס סקלאווען אבער, דען ער פֿיר געלד געקויפֿט, דען זאָללסט דוא בעשניידען, אלסדאן קאן ער

רש"י

הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים [מכילתא]:

(מב) ליל שמורים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים לכל בני ישראל לדורותם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנ' ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים [פסחים כ"ח]. וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע [מכילת']: (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו.

תרגום אונקלוס

(מב) לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן: (מג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְּזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּאִסְתְּלַק לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ: (מד) וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ

באור

מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וגו' וישמע אלהים את נאקתם וגו' (לעיל ב' כ"ג וכ"ד). ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שם ג' ט'), וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וגו' (דברים כ"ו ז'), כי לא היו ראוים להגאל מפני הקץ שבא אלא שקבל צעקתם עכ"ד: (מב) ליל שמרים, שהי' הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה' וגו', שהי' שמור לשם ומקודש לשמו הלילה ההוא יהי' שמור לכל בני ישראל לדרתם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו: (מג) זאת חקת הפסח, בי"ד בניסן נאמרה הפרשה הזאת שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל וגו' ללמד שנמולו הם ועבדיהם וא"כ הי' בדין להקדימה קודם ויהי בחצי הלילה, אבל בעבו' שאמר שם ויקד העם וישתחוו, שהאמינו בהבטחת הגאולה סמך הכתוב לזה פרשת ויהי בחצי הלילה לומר שקיים להם הבטחתו, וכשהשלים הענין חזר להשלים חקת הפסח ודיניו: בן נכר, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע וכן ת"א כל בר ישראל דאשתמד (כן הביאו הרמב"ן ז"ל, וכ"ה הנוס' הישנה בחומ' שנדפס עם הרמב"ן ובמקרא גדול, והנוסחא החדשה היא כל בר ישראל דאסתלק). שהתנכר נאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא משומד שהזכירו חכמים בכ"מ, ופירושו מנוכר ושעוד משומדע מל' ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי,

אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ (מה) תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ (מו) בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ (מז) כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ (מח) וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃

תולדות אהרן תושב פסחים ל"ו, א'. יבמות ע', א' וב': בבית פסחים ע"ד, ב', נ"ו, א': לא וכו' פסחים פ"ב, א', פ"ד, ופ"ט ב'. שבועות ג'. ב'. זבחים ל"ז, ב'. חולין י"ח, א': המול ע"ז כ"ז, א'. יבמות ע"א א': ואז יבמות שם: ערל פסחים ג', ע"ב, וכ"ח, ב'. יבמות ע"א, ב': בו פסחים ע', א':

דאפֿאָן עססען: (מה) איין געדולדעטער פֿרעמדלינג (דער ניכט אללע געזעטצע אנגענאָממען) אונד איין טאגלאָהנער, זאָלל ניכט דאפֿאָן עססען: (מו) עס מוס אין דעמזעלבען הויזע פֿערצעהרט ווערדען, דיא זאָללסט פֿאָן דעם פֿליישע ניכטס אויס דעם הויזע הינויס טראגען; אויך קיינען קנאָכען דאראן צערברעכען: (מז) דיא גאנצע געמיינע ישראל'ס זאָללען דאז פסח מאכען: (מח) ווען איין פֿרעמדער בייא דיר וואָהנט (דיינע רעליגיאָן אננימט), אונד וויללן דעם עוויגען דאז פסח פֿייערן, זאָ מיססען אללע מאנזען איין זיינעם הויזע בעשניטטען ווערדען, אלסדאן מאג ער הינצוטרעטען, דאז פסח צו האלטען, אונד זאָ גוט זיין אלס איין איינגעבאָרנער דעם לאנדעס; יעדער אונבעשניטטעניר אבער

תרגום אונקלוס

בְּכֵן יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (מה) תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (מו) בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תְתַבְּרוּן בֵּיהּ׃ (מז) כָּל כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ׃ (מח) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּיר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמַעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא

רש"י

מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. הערבד [יבמות ע"א]: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה הנכרי. ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר

באור

וחסרו העי"ן כמו שהבליעוה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם דול קטי דול קטיע בקי בקיע (מדברי הרמב"ן ז"ל): (מד) ומלתה אותו, שיסוב לדת ישראל אם ירצה בכך: (מה) תושב, זה גר תושב: ושכיר, זה הגוי, ולדעת חז"ל יאסרם הכתוב לאכול הפסח אם מלו ולא טבלו, ולפשטות הכתוב יתכן כאשר פי' הראב"ע תושב מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל, בחבורה אחת: (מה) ועשה פסח, והוא רוצה לעשות הפסח, ימול בתחלה: וכל ערל, ישראל שלא נמול מפני שמתו אחיו מחמת

(מט) תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס (נא) וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ פ שביעי

יג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃

ת"א קדש מנחות ל"ד, ב': בכורות ס"ו, ב', וו"ע א': פטר בכורות מ"ו, א', ות"ז, א':

תרגום אשכנזי

זאָלל ניכט דאַפאָן עססען (מט) עבען דיאזעלבע לעהרע זאָלל זיין פֿיר דען איינגעבאָרנען, אונד פֿיר דען פֿרעמדען דער אונ־טער אייך וואָהנט: (נ) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען, וויא דער עוויגע דעם משה אונד אהרן בעפֿאָהלען, טהאטען זיא: (נא) אן עבען דעמזעלבען טאגע נאָך, פֿיהרטע דער עוויגע דיא קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים, אין גאנצען העערציגען:

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) הייליגע מיר אללעס ערסטגעבאָרנע, דיא אָפֿפֿנונג דעם מוטטערלייבעס, (ד. ה., וואס צוערסט אויס מוטטערלייב קאָממט), בייא דען קינדערן ישראל'ס, זאָוואָהל בייא מענשען אלס בייא פֿיה, עס איזט מיין.

רש"י

יעשה פסח מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו כלמד מכן ככר לא יאכל בו:

תרגום אונקלוס

וְכָל עַרְלָא לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (מט) אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְּאִתְגַּיַּיר בֵּינֵיכוֹן׃ (נ) וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ (נא) וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃
יג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא

(מט) תורה אחת וגו'. להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה [מכילתא]:
יג (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחילה כמו פוטר מים ראשית מדון [משלי ע"ז].

באור

המילה. או הילודים במדבר בדרך: (מט) ולגר, הוא גר צדק, ולא גר שער: (נא) ויהי בעצם היום הזה, לומר שאף שהיתה הגאולה בלילה כאשר זכרנו שניתן להם רשות לצאת, היציאה לא היתה כי אם בעצם היום. והראב"ע והרשב"ם פירשו שזה הפסוק דבק עם מה שאחריו, שביום ההוא שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים בו ביום דבר אל משה ואמר קדש לי וגו' כי בהכות הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישראל מיד צוה הקב"ה לקדש את בכוריהם:
יג (ב) קדש לי כל בכור, כל הנמצאים בישראל היום, כי בעבור שפדאם ממות בהכותו כל בכור בארץ מצרים, צוה להקדישם לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם, כי היתה העבודה מתחלה בבכורות, ולא צוה עדיין על הפדיון עד שהחליפם בלוים וצוה לפדות העודפים, אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר (מבדרי הרמב"ן): פטר כל רחם, שפתח את הרחם תחלה, כמו פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז י"ד), וכן יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), יפתחו שפתים: לי הוא. קניתי אותם להיות לי, ע"י שהכיתי בכורי מצרים, ואותם החייתי, ומלת רחם זכר כי משפט לשון הקודש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ד) האביב, בכור ובשול

(ג) ויאמר משה אל־העם זכור את־היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ: (ד) היום אתם יצאים בחדש האביב: (ה) והיה כי־יביאך יהוה אל־ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת

ת"א ויאמר שבת פ"ו, ב': ולא פסחים כ"ח, ב', כ"ח, ב', נ"ו, ב': היום שם כ"ח ב', נ"ו, ב': והיה מנחות נ"ד, ב':

(ג) משה שפראך צו דעם פֿאָלקע: געדענקט דיזען טאג, דא איהר אויס מצרים געגאנגען, אויס דעם סקלאווען הויזע, דען מיט דער שטערקע דער האנד האט אייך דער עוויגע פֿאָן היר וועגגעפֿיהרט. עס זאָלל אייך ניכט געזייערטעס גענאָסען ווערדען: (ד) הייטע געהט איהר הערויס, אים עהרענמאָנאַט: (ה) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגען ווירד אין דאז לאנד דעס פֿאָלקס כנענ'ס, חת'י, אמרי, חוי אונד יבוסי, וועלכעס ער דיינען פֿאָרעלטערן צוגעשוואָרען דיר איין צוגעבען: איין לאנד וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט;

תרגום אונקלוס

דילי הוא: (ג) ואמר משה לעמא הוו דכירין ית יומא הדין די נפקתון ממצרים מבית עבדותא ארי בתקוף יד אפיק יי יתכון מכא ולא יתאכל חמיע: (ד) יומא הדין אתון נפקין בירחא דאביבא: (ה) ויהי ארי יעלינך יי לארע כנענאי וחיתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי די קיים לאבהתך למתן לך ארע עבדא חלב

רש"י

וכן יפטירו בשפה [תהלים כ"ב] יפתחו שפתים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות [תהלים ס"ח] חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל הארץ הכנעני וגו'. [תנחומא] ואע"פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקראת לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העיזים הדבש זב מן התמרים ומן התאנים [מגילה ו']: את העבודה הזאת. של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו

באור

התבואה, כמו עודנו באבו לא יקטף (איוב ח' י"ב). ודגש הבי"ת לחסרון הראשונה החסרה, והוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד, ואף שאינו משרשו כי אב שרשו אבה, וזה אבב, ענינם אחד: (ה) והיה כי יביאך וגו', אע"פ שלא מנה אלא ה' עממין כל שבעת הגוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני, לשון רש"י, ולזה בכל מקום שהזכיר ארץ כנען בסתם יכלול את כלם, כי שם כנען נאמר בכלל וביחוד, ועל דעת רז"ל לא הזכיר אלא חמשת העמים לפי שארצם זבת חלב ודבש, ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים, ולכן יבשר אותם בארץ הזאת (עיין בפי' רמב"ן): זבת חלב ודבש, חלב זב מן העזים ודבש מן התמרים ומן התאנים: (ח) בעבור זה, בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו עשה לנו השם אותות ומופתים והוציאנו ממצרים, והטעם

חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ (ו) שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃ (ז) מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ (ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ (ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן

תולדות אהרן ועבדת פסחים ל"ו, א'. מנחות שם: ולא יראה, פסחים ה', ב', ו', ב'. כ"א, א', כ"ג, א', כ"ח, א"ז כ"ס, א', ל', א', ביצה ז', ב': והגדת פסחים קט"ז, ב': לאות ערובין צ"ו, א'. מנחות ל"ד, וב': ידך ערובין צ"ס, ב'. מנחות ל"ד. ב': ולזכרון מנחות ל"ד ב':

תרגום אשכנזי

זא זאללסט דוא דיזען גאטטעסדיענסט האלטען אין דיזעם מאנאט: (ו) זיבען טאגע זאללסט דוא אונגעזייערטעס בראד עססען, אונד אם זיבענטען טאגע זאלל איין פעסט דעם עוויגען צו עהרען זיין. (ז) אונגעזייערטעס בראד זאלל געגעססען ווערדען, דיא גאנצע זיבען טאגע, אונד קיין געזייערט בראד געזעהען ווערדען; אויך קיין זויערטייג געזעהען ווערדען אין אללען דיינען גרענצען (ח) צו דיינעם זאהנע זאללסט דוא אלזאן זאגען: דיזעם געשיהט, וועגען דעססען, וועלכעס דער עוויגע מיר געטהאן, אלס איך אויס מצרים גינג: (ט) דיזעם זאלל דיר צום מערקצייכען אויף דיינער האנד דיענען, אונד צום דענקצעטטעל צווישען דיינען אויגען;

תרגום אונקלוס

וּדְבָשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ (ו) שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ (ז) פַּטִּירָא יִתְאֲכֵיל יָת שַׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ (ח) וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דְּא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ (ט) וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַיְיָ בְּפוּמָּךְ אֲרֵי בְּיַד

רש"י

אתה בדברי אגדה המושכין את הלב [פסחים ל"ו]: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל [מכילתא]: (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך דולה לומר שתכתוב הפרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. שמאל לפיכך

באור

לא הוציאנו ממצרים רק כדי שנעבוד אותו, ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהי' על ההר הזה (לעיל ג' י"ב), וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (במדבר ט"ו מ"א), כן פירש"י ורא"בע, וכן דרשו רז"ל שעל מצה ומרור המונחים לפניו ידמוז באמרו בעבור זה, וכן מתורגם בל"א, והרמב"ן פירש בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני עובד זאת העבודה הזאת, וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה (לקמן י"ח כ'), ענינו אשר ילכו בה, ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך מעשה ה' לך בצאתך ממצרים, וגם הרמב"ס פירש כך והביא ראיה על חסרון מלת אשר מהכתוב זה היום עשה ה' וגו' (תהלים קי"ח כ"ד), שהטעם לפי דעתו זה היום אשר עשה ה' לי שהייתי לראש פנה נגילה ונשמחה בו, ואולם סדר הנחת הטעם מסכים יותר עם פירש"י והרא"בע: (ט) והיה לך וגו', שעולו ושיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים לילה למען תהיה תורת ה' בפיך. ופי' שהכתוב על ידך ובין עיניך יציאת מצרים וע"י זה תזכור אותה תמיד ותהיה תורת

בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם: (י) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה: פ

(יא) וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ: (יב) וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה:

תולדות אהרן למען שבת ק"ח, א'. קדושין ל"ה. מכות י"ח, א': ושמרת ערובין צ"ו. א'. מנחות ל"ו, ב': מימים נזיר ה', א': והיה בכורות ד'. ב', ה', א': והעברת זבחים ט', א'. בכורות ד', ב'. נדה מ"א, א'. מגלה י"ג, א': אשר בכורות נ"ו, ב': הזכרים בכורות ט', א', י"ז, א., מ' ב':

תרגום אונקלוס

תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם: (י) וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בְּזִמְנֵיהּ מִזְּמַן לִזְמָן: (יא) וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִינַהּ לָךְ: (יב) וְתַעֲבַר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּי יְהוֹן לָךְ דִּיכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם

תרגום אשכנזי

דאמיט דיא לעהרע דעס עוויגען אין איירעם מונדע בלייבע, (ד. ה., זיך אימּמער פֿאָרטפּפֿלאנצע) דאס דיך דער עוויגע מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפֿיהרט: (י) בעאָבאכטע אלזאָ דיזע פֿעראָרדנונג צו איהרער צייט פֿאָן יאהר צו יאהר (יא) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגען ווירד אין דאז לאנד כנעני'ס, װעלכעס ער דיר אונד דיינען פֿאָרעלטערן צוגעשוואָרען, אונד עס דיר איינגעבען ווירד: (יב) זאָ זאָללסט דוא אללעס, וואס צוערסט אויס מוטטערלייבע האָממט, דעם עוויגען הינשטעללען;נעמליך אללעס מענגליכע, דאז פֿאָן דיינעם פֿיה צוערסט געוואָרפֿען

רש"י

ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה [מכילתא מנחות ל"ז]: (י) מימים ימימה. משנה לשנה [שם ל"ו]: (והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו הפרש ביא' זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם): (יא) נשבע לך. והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' [מכילתא]: ונתנה לך. תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות [מכילתא]: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה [מכילתא] וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו [במדבר כ"ז]: שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכור' לפטור את הבא אחריו ואף שאין נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחד בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש והעברת

באור

ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו וכי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים: (י) את החקה, חקת הפסח: מימים ימימה, משנה לשנה כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט): (יא) והיה כי יביאך וגו', עתה צוה כי כאשר יבאו אל הארץ תשוב המצוה בנולדים באדם ובבהמה ובפטר חמור, וצוה בפדיונם לדורות: (יב) והעברת, לשון הפרשה, וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כ"ז ח'), כלומר העבירו והסירו מיתר הנולדים להיות להם, ויחד ובאר דרך פרט איך תהיה ההעברה הביא בכל מין ומין, שכל פטר שגר בהמה יהיו הזכרים לה', ופטר חמור יערף ובכור אדם יפדה, וכן מתורגם בל"א: שגר, לשון שלוח מן הבטן (הרשב"ם), והוא על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכות, רק כתלאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך (דברים ז' י"ג וכ"ח ד' וי"ח וכ"א), ובחדר משכבך (לעיל ז' כ"ח), הבל הבלים (קהלת א' ב' וי"ב ח'), מספח

תרגום אשכנזי

וואָרדען, זאָלל דעם עווי־גען געווייהט זיין: (יג) אללעס ערסטגעבאָרנע פֿאָם עזעל, זאָללסט דוא מיט איינעם לאממע לאָזקויפֿען, קויפֿסט דוא עס אבער ניכט לאָז, זאָ מוסט דוא איהם דען נאקקען צערברעכען, אונד אללעס ערסטגעבאָרנע פֿאָם מענשען אונטער דיינען קינדערן זאָללסט דוא לאָזקויפֿען: (יד) ווען דיך נון איינסט דיין זאָהן פֿראגען ווירד: וואס בעדייטעט דיזעס? זאָ שפריך צו איהם: מיט שטארקער האנד האט אונז דער עוויגע פֿאָן מצרים אויס דעם סקלאווענהויז העראויסגעפֿיהרט: (טו) דא פרעה זיך זאָ זעהר ווידערזעטצטע אונז ציהען צו לאססען: זאָ ערשלוג דער עוויגע אללעס ערסטגעבאָרנע אים לאנדע מצרים פֿאָם ערסטגעבאָרנען דעם מענשען ביז אויף דאז ערסטגעבאָרנע דעס פֿיהעס; דארום שלאכטע איך, דעם עוויגען צו עהרען, אללעס מענגליכע, דאז צוערסט אוים מוטטערלייבע געקאָממען, אונד אללעס ערסטגעבאָרנע מיינער קינדער

(יג) וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר (יד) וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (טו) וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־

ת"א פטר בכורות י"ז ב': תפדה בכורות ח', ב', ט', א', י"א י"ב, א': ואם לא שם י"ג, א': וערפתו שם י', ב':

תרגום אונקלוס

יְיָ: (יג) וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִיקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ (יד) וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ (טו) וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל

רש"י

כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא לפי שהמשילו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן [שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים] מלאים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו [מכילתא]: וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן [יהושע כ"ד]:

באור

חמתך (חבקוק ג' ט"ו). וסגל דלתך (ישעיה כ"ו ו'), ולא מלאתי יזהר (הרמב"ע): (יג) פטר חמר, שהוא טמא תפדה בשה, ואפשר שלא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם, על כן לא הזכיר מין אחר: וערפתו. תכלות העורף, כאשר אמרו חז"ל עורפו בקופיץ מאחוריו: וכל בכור אדם בבניך תפדה, חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה וכגון ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ובני ראובן (יהושע כ"ב כ"ז), וכן מתורגם בל"א: מה זאת. בא בלשון נקבה כמשפט הלשון בהסתר הגוף, בל"א (דיזעם): בחזק יד, בפסוק שלאחריו פירש מה היתה היד החזקה והיא מכת בכורי' כי על ידה יצאו ממצרים: (טו) כל פטר רחם הזכרים, המין הראוי לזבח לה'; לה', לנגוד

בְּכ֥וֹר בָּנַ֖י אֶפְדֶּֽה׃ (טז) וְהָיָ֤ה לְאוֹת֙ עַל־

קויפֿע איך לאָז: (טז) דיי־ זעס זאָלל דיר צום מערק־

תרגום אונקלוס

פָּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק: (טז) וִיהֵי לְאָת עַל

רש"י

מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע שאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה: (טז) ולטוטפת. תפילין ועל שם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת

באור

השם, וכן מתורגם בל"א בכל מקום שנאמר לה' אלא קרבן: (טז) והיה לאות וגו'. כל זה התשובות האבות על שאלת הבנים: ולטוטפת, אין למלה הזאת משפחה ידוע', אבל בעלי הלשון חשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום (יחזקאל כ"א ב'), ועלימו תטף מלתי (איוב כ"ט כ"ב), ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס (עמוס ט' י"ג), לענין דבור. ותהיה הכוונה כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה הראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו, ואולם רבותינו ז"ל יקראו טוטפת מין תכשיט המונח בראש, כמו שאמרו לא בטטפת ולא בסרבוטין ואמר ר' אבהו איזה טוטפת המקפת מאזן לאוזן, והם בעלי הלשון שהיו מדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו, ואחר שאמר למעלה ולזכרון בין עיניך יאמר פה באמרו ולטוטפת שאין המלוה בין העינים למטה אלא בגובה הראש מונחים שם כטוטפת. (מדברי הרמב"ן ז"ל), והנה סדר הסוגי' בשבת (דף נ"ז ע"ב), כך הוא, מאי טוטפת וכו', אלא אמר רב יהודה משמי' דאביי אפוזיינו, ופירש"י פרונטי"ל של זהב (עניינו מין תכשיט), תני' נמי הכי יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ובטוטפת ובסרביטין הקבועין בה, איזו טוטפת ואיזו סרביטין א"ר אבהו טוטפת המוקפ' לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחיי' אמר רב הונא עניות עושות אותן של מיני צבעונים עשירות עושות אותן של כסף ושל זהב, ונראה מדברי רב הונא שאף התכשיט ממיני צבעוני' המקיף מאזן לאזן יקרא טוטפת, וכן פארך חבוש עליך (יחזקאל כ"ד י"ז), תרגומו טוטפתך. ובערוך ערך טטפת כתב אפזייני הוא טוטפת. ולמאי קרו לה טוטפת שמונחת במקום תפילין, ולפי זה אין מקום לטענת הרמב"ן, ויתכן ליחס תיבת טטפת אל לשון דבור ושם הונח על התפילין שבראש, והושאל אל כל תכשיט המונח במקום תפילין. ואמר עוד הרמב"ן ואמר טטפת לשון רבים בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו לירת' מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו ע"ה, והנה שרש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה, והנה נכתוב פרשת קדש והי' כי יביאך, בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו. ובפרש' שמע והי' אם שמוע שנצטוינו ג"כ על זה, דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפת בין עיניך, ולכך אנו כותבין גם אלו הפרשיות בטוטפות שהם מצות היחוד וזכרון כל המצות ענשן ושכרן וכל השרש באמונה עכ"ד, וראיתי עוד להרמב"ן פה דברים כוללים בטעם המצות, וראיתי להעתיקם פה כי המה אמרי נועם ומתוקים מדבש, וז"ל: ועתה אומר לך כלל בטעם המצות. דע כי מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, מהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ, וכאשר ירצה אלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל ביטול הדעות האלה כולם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו יודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר אלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח' י"ח), להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם, ואמר למען תדע כי לה' הארץ (שם ט' כ"ט), להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין, ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ (שם י"ד), להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים,

יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ ס
(יז) וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־

ת״א ולטוטפת סנהדרין ד׳. ג׳. זבחים ל״ז׳ ב׳: ויהי מגלה ל״א, א׳:

ציכען אויף דיינער האנד אונד צור שטירנבינדע: צווישען דיינען אויגען די־נען; דאס אונז דער עווי־גע מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפיהרט האט: (יז) אלס נון פרעה

תרגום אונקלוס

יְדָךְ וּלְתְפִילִין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יָד אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם׃
(יז) וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה יָת עַמָּא וְלָא דַבָּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אֲרַע

רש״י

באפריקי שתים [סנהדרין ד׳] ומנחם חברו עם והטף אל דרום [יחזקאל כ״א] אל תטיפו [מיכה ב׳] לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמור בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשור בין העינים יזכור הנס וידבר בו:
(יז) ויהי בשלח פרעה ולא נחם. נהגם כמו לך נחה את העם [שמות ל״ב]. בהתהלך

באור

א״כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה, ובעבור כי הקב״ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר [ר״ל כי אין כל רשע כדאי וראוי להראות לו מופת, ויש עוד טעם לזה כי שלימות המופת מיעוטו. אולם ריבויו הוא סבה לחשוב בו שהוא טבע ולא מופת], ילוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח, והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באמת ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (בברכות דף כ״א ע״א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (דברים ט״ז ג׳), ושנעשה סכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים, והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו ולא יהיה פתחון פה לכופ׳ להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה בחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו ולפי׳ אמרו (בפ״ב דאבות מ״א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמור׳ שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציא׳ ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוונתם במה שאמרו ז״ל ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג׳ ח׳), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שיאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה׳ ככה לארץ הזאת וגו׳, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה׳ אלהי אבתם וגו׳ (דברים כ״ט כ״ג וכ״ד), שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה׳ בענשם, ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך (שם כ״ח י׳), ועוד אפרש זה בע״ה. עכ״ל, ומה נעמו אמרותיו. המשכילים יבינום: (יז) ולא נחם, וי״ו המשך, כאשר זכרנו בכמה מקומות, לפי שיש כאן שני משפטים שונים פרעה שלח את העם, והאלהים לא נחם דרך ארץ פלשתים, וביניהם חבור והמשך בערך אל הזמן. שכאשר היה זה אז נהיה זה, בל״א (אלס פרעה יכו׳ דא וואָלטע). תורה הוי״ו על ההמשך הזה שבין שני המשפטים; נחם, נהגם, כמו לך נחה את העם (לקמן ל״ב ל״ד), בהתהלכך תנחה אתך (משלי ו׳ כ״ב): כי קרוב הוא, קצת המפרשים יבארו אע״פ

נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ (יח) וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־

דאז פֿאָלק ציהען ליס, פֿיהרטע זיא גאָטט ניכט דען וועג דורך דאז לאנד פלשתים, וויל עס זעהר נאהע איזט: דען גאָטט זאגטע עס צום פֿאָראויס: דאז פֿאָלק מאָכטע זיך בעדענקען, ווען זיא קריג פֿאָר זיך זעהען אונד נאך מצרים צוריק געהען:

(יח) גאָטט ליס אלזאָ דאז פֿאָלק איינען אומוועג מאכען, דען וועג דורך דיא וויסטע צור בינזענזעע: אונד דיא קינדער ישראל'ס גינגען געוואָפֿנעט אויס דעם לאנדע מצרים הינאויף:

תרגום אונקלוס

פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קָרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ (יח) וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

רש"י

תנחם אותך [משלי ו']: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' [במדבר י"ד] אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הולכים בפשוטה על אחת כמה וכמה [מכילתא]. [לפי סדר הכתוב נראה דשיטות מהופכים ועיין ברא"ם וגב"א ובמ"י ייטב נכון ע"ז]: פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו

באור

שהוא קרוב, ולדעתם יש כי שעניינו אף על פי, וכמוהו כי עם קשה עורף הוא (לקמן ל"ד ט') רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מ"א ה'), כי רכב ברזל לו (יהושע י"ז י"ח), כי המה הבל (תהלים ל"ד י"א), ואולם אין בכל אלו הכתובים ראיה גמורה שאין עליה תשובה. ויתכן להכניסם כלם תחת גדר ד' לשונות של כי שזכרו חז"ל, ואף כאן לפי משמעות פשטות הכתוב כי קרוב הוא לשון דהא, דרך הוא ליכנס מיד לארץ כנען ולכשיבוא לטורח מלחמות עם הפלשתי' אשר לא יתנום לעבור דרך ארצם, יתנו ראש וישובו מצרימה והרמב"ן טען על זה שהי' לו לאמר כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם. ואולם אף ששני המאמרים כי קרוב הוא ופן ינחם העם הם נתינת טעם למאמר ולא נחם אלהים, מכל מקום יש ביניהם הבדל בהודעה, כי היות דרך ארץ פלשתים עד ירושלים בלתי רחוק הוא ידוע לעוברי דרך ואין בו צורך למאמר האלהים, כמו שיצטרך לחששת פן ינחם העם, לפיכך הבדילם הכתוב בלשון, והנה בל"א הונחה מלת (וייל) להודעת הסבה הלקוחה מדבר הנודע והמפורסם, ומלת (דען) להודעת הסבה הלקוחה מדבר הבלתי נודע כל כך, ולזה כיון המתרגם האשכנזי בשנותו את לשונו (וייל עס נאהע איזט, דען גאָטט וכו'): פן ינחם העם, השם יודע העתידות וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כלשון בני אדם: ושבו מצרימה, כי קרוב הדרך לשוב, אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמ' עד היות' בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמרי, וגם רחוקים הם ממצרים בעת ההיא, ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראוי' לשוב בעבורה כי הם לא יעברו דרך ארצו, והוא בא ונלחם בהם לשנאתו אותם, ואם ירצו לשוב מצרימה לא יועיל, כי ילחם בהם בדרך, וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה, ולא ידעו דרך אחרת. (הרמב"ן): (יח) ויסב, הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך עקומה: המדבר ים סוף, א"ת אורח מדברא לימא דסוף, וכן פירש"י, ולדעת הראב"ע הוא כמו דרך המדבר מדבר ים סוף, וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים (בינזען בל"א), כמו ותשם בסוף (לעיל ב' ג'). קנה וסוף קמלו (ישעי' י"ט ו'): וחמשים, מזויינים, וכן הוא אומר ואתם תעברו חמשים (יהושע א', י"ד), ובמקום אחר קראם חלוצים (במדבר ל"ב ל' ול"ב ודברים ג' י"ח), וכן תרגמו אונקלוס מזרזין, כמו וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד). וזריז, ואמרו המפרשים שעניינו חגורי חומש בכלי זין, היא הצלע החמישית, וכן פירשו רז"ל אל החמש (שמואל ב' כ' י'), אמר ר' יוחנן בדופן חמישית

יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ (כ) וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ (כא) וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד

(יט) משה נאהם אויך דיא געריינע יוסף'ס מיט זיך: דען דיזער האטטע דיא קינדער ישראל'ס בעשווארען, שפראך נעמ-ליך: גאטט ווירד אייך ווידער בעדענקען, זא זאללט איהר מיינע גע-ביינע פאן היר מיט אייך הינאייף נעהמען: (כ) זיא צאגען אויס פאן סכות: לאגערטען זיך צו אתם, אם אנפאנגע דער וויס-טע: (כא) דער עוויגע געהענד פאר איהנען הער, דעם טאגס אין איינער

תולדות אהרן ויקח פסחים ס"ו, ב'. נזיר מ"ה, א', סוטה ט', ב', י"ג, וכ', ב'. וה' קדושין ל"ג, א'. ב"ק כ"ג, ב'. ע"ז י"ח, א'. עקרים מ"ב' פכ"ט:

תרגום אונקלוס

(יט) וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּיהּ אֲרֵי אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר יִדְכַּר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא עִמְּכוֹן׃ (כ) וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְאֵתָם בִּסְטַר מַדְבְּרָא׃ (כא) וַיְיָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא

רש"י

קנים. כמו ותשם בסוף [שמות ב'] קנה וסוף קמלו [ישעיה י"ט]: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיעתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך יישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ודעתו לקנות שם מה שילטרך אבל כשהוא פורש למדבר לריך לזמן כל הלורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמת סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו אותם בחרב ברש"י ישן] וכן הוא אומר ואתם תעברו חמושים [יהושע א']. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו ובזיז [בראשית י"ד]. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם [מכילתא] ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה כפק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו [סוטה י"ג]: והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו לנהותם לראותכם בדרך אשר תלכו בה [דברים א'] שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם

באור

מקום שמדה וכבד תלויין בו. והודיעך הכתוב כי ביד רמה יצאו בגלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח משה וגו', הזכיר למעלה עלו בני ישראל, החיים בדור ההוא, גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם, שעל ידו ירדו מצרימה, והוא השביעם לפני מותו, שיאמרו כן לבניהם, ובניהם לבני בניהם, והזכיר עצמות. כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישאר בשנים מועטות כי אם העצמות, כן כתב הראב"ע, ואולם הנראה שעצמות בלשון רבים הוא כנוי לכל איברי הגוף, על שם שהעצמות מעמידין את הגוף, וכן הוא אומר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים ל"ה י'), ואין הכוונה שם על העצמות לבד, כי אם על כל האיברים, וכן בל"א (געביינע) כולל כל איברי גוף האדם: (כ) ויסעו מסכת ויחנו באתם, בנסעם מסכות החל עמוד הענן ללכת לפניהם, ולא הלך דרך ארץ פלשתים, כי אם דרך מדבר אתם, וישראל הלכו אחריו, וישכון הענן באתם ויחנו שם, והוא בקצה המדבר: (כא) וה' הולך לפניהם, א"ת מדבר קדמיהון, כמו מוליך, נראה שכוונתו להרחיק ההגשמה ואמר שהיה מוליך בכחו לפניהם עמוד הענן ועמוד האש, ולדעת הרשב"ם היה ע"י מלאך הנקרא בשם שולחו, ואולם אחרי

עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ (כב) לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

יד (א) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ

וואָלקענזיילע, זיא דען רעכטען וועג צו פֿיהרען, אונד דעס נאכטס, אין איינער פֿייערזיילע, איהנען צו לייכטען: דאמיט זיא טאג אונד נאכט פֿאָרטגעהען קאָננטען: (כב) ער ליס דעם טאגע דיא וואָלקענזיילע, אונד דעס נאכטס דיא פֿייערזיילע, פֿאָר דעם פֿאָלקע ניכט וויכען:

יד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) זאגע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא אומ־

תולדות אהרן לא ימיש שבת כ"ג, ב': וישבו עקדה שער ט"ו:

תרגום אונקלוס

וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא׃ (כב) לָא עֲדֵי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְאַף לָא עַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא׃

יד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּ וְיִשְׁרוֹן קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא

רש"י

ע"י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: (כב) לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן [שבת כ"ג]. שעד שלא ישקע זה עולה זה:

יד (ב) וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יו' השלישי כדי להטעות את פרעה

באור

שמלאכו במקום אחד אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (במדבר י"ד י"ד), אין לזוז מפשטות המקרא ואף שידענו שהשם מלא כל הארץ כבודו, דרך הכתוב ליחד לו המקום אשר שם יראה ויתגלה ימין עזו וזרוע תפארתו על דרך פלא, ויתכן א"כ לומר בלי הגשמה כלל ח"ו, שהקב"ה נגלה עליהם והלך לפניהם יומם להראותם את הדרך אשר ילכו בה, ובלילה הלך לפניהם בעמוד אש להאיר להם, וטעם בעמוד ענן, שלא היה כדמות עבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ, ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו: לנחתם, נקוד פתח שהוא כמו להנחותם, וכן לראתכם בדרך אשר תלכו בה (דברים א' ל"ג), שהוא כמו להראותכם, אף כאן להנחות אותם ע"י שליח, ומי הוא השליח עמוד הענן, שהרי על ידו הם הולכים: ללכת יומם ולילה, פעם ביום ופעם בלילה כפי הצורך, ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ, כי יום ימצא בתנ"ך והוא לילה, כי כתוב ביום הכותי כל בכור (במדבר ח' י"ז), וזה היה לילה, וכתוב היום הזה יום בשרה (מלכים ב' ז' ט'), והוא היה לילה, כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר, וכתיב יום צעקתי בלילה נגדך (תהלים פ"ח ב') (הראב"ע), והרשב"ם כתב שהיו הולכים ביום ובלילה כששמע פרעה יאמר בורחים הם וירדוף אחריהם: (כב) לא ימיש, פעל יוצא, ענין הסרה, כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם, וכן תרגם אונקלוס לא יעדי, לא יסיר, וכן תרגם האשכנזי, ואולם מצאנו לא ימיש מתוך האהל (לקמן ל"ג י"א), והוא פעל עומד, לכן תרגמו יב"ע לא עדי, והירושלמי תרגם לא הוה פסק, שעמוד הענן לא סר מלפניהם:

יד (א) וידבר, מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם, למה עשה כן, כי כל מעשיו בחכמה, וחכמת האדם כאין נגדו. והזכרתי זה בעבור שתמצא בזאת הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך עקמה כדי שילך פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות (הראב"ע): (ב) וישבו, לאחוריהם, כי ההולך ממצרים אל הר סיני אינו צריך

לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ (ג) וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃

תרגום אשכנזי

קעהרען, אונד זיך פֿאָר פי החירות לאגערן צווי־שען מגדל אונד דעם מעע־רע: פֿאָר בעל צפון, גע־גען איהם איבער אם מעע־רע זאָללט איהר אייך לא־גערן: (ג) יאָ ווירד פרעה פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס דענקען, זיא זייען פֿעראירדט אים לאנדע, בעל צפן האבע דיא וויסטע אום זיא הער

תרגום אונקלוס

קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן לָקֳבְלֵיהּ תִּשְׁרוֹן עַל יַמָּא׃ (ג) וְיֵימַר פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין אִינוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃

רש"י

שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום [מכילתא] ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן [מכילתא] ועליו פירש איוב [י"ב] משגיא לגוים ויאבדם: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא [בראשית כ'] אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומשוקעים ובלעז שיר"יד Serrer, (איינגעספעררען, איינגעשלאָססען), כמו נבכי ים [איוב ל"ח] עמק הבכא [תהלים פ"ד] מבכי נהרות [איוב כ"ח]. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן

באור

לעבור את ים סוף כי אם לילך לצפונו של ים סוף בינו ובין הים הגדול והיה ים סוף לימינו והים הגדול לשמאלו, והם שבו לאחור, והיה זה כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך, כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': לפני פי החירת. הוא פיתום, ועכשיו נקרא פי החירות ע"ש שנעשו שם בני חורין, והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים, בל"א (דיא איינדונג) ונקרא גם פני החירות בעבור שהפה בפנים: לפני בעל צפן, כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן: נכחו, בלה זו המילה בחירק כמו אחרי נפלו (שמואל ב' א' י'), ורבים ככה. ועניינו נגד ועומת: (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל, על בני ישראל, וכן אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), אמרי עלי, וכן ת"א, והירושלמי תרגם על עסק עמא בני ישראל. וכן תרגם האשכנזי: נבכים, בשורק תחת השורש, כמו לא תעבורי מזה, כי הוא מבנין נפעל (משפט בוך). כמו נכונים, והנה נבכו (יואל א' י"ח), והעי' שושן נבוכה (אסתר ג' ט"ו), כמו והממלכה נכונה (מלכים א' ב' מ"ו). והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה, כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שורש בוך, וכן תרגמו המתרגמים כלם, ורש"י ז"ל פירש נבכים הם כלואים ומשוקעים, ובלעז שירי"ד [סער"רע, בל"א אין דיא ענגע געטריבען, פֿערספעררט)], כמו נבכי ים (איוב ל"ח ט"ז), בעמק הבכא (תהלים פ"ד ז'), מבכי נהרות (איוב כ"ח י"א), נבוכים הם, כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו, והרשב"ם ז"ל פירש נבכים הם, סגורים בנבכי ים שלפניהם, כדכתיב הבאת עד נבכי ים, מבכי נהרות, אבל לדעת הראב"ע נבכי משרש אחר והגו"ן שרש, והרד"ק הביאו בשרש בכה, וכן מבכי נהרות ופירשו מענין דמע ובכי ע"ש: סגר עליהם המדבר, סגר פעל יוצא כחביריו ואינו בודד, ופירושו כאלו המדבר סגר עליהם את דרכם שהוא כחם שרף ועקרב וחיות רעות ודובים שם מאחריהם, ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר כתועים בארץ ולא ידעו אנה ילכו, ויב"ע תרגם טרד עליהון טעוות צפון נגדוי דמדברא, השב מלת סגר על בעל צפון הנזכר למעלה, וכן פי' ר"ע ספורנו. וכן תרגם האשכנזי כי הוא מכוון אל המשך הכתוב שלפניו, לפי שיש לדקדק שם בכל לשון ויחנו לפני פי החירות נכחו תחנו על הים, ועוד שהוא מתחיל בלשון נסתר וישבו ויחנו כמשפט הלשון אחרי דבור בלא אמירה, ומסיים בלשון נוכח נכחו תחנו על הים, ובפסוק שלאחריו חוזר לדבר בלשון נסתר ואמר פרעה לבני ישראל, והיה לו לומר לכם, לכן נראה שאין נכחו תחנו על הים ממאמר משה אל ישראל, כי אם מאמר השם אל משה, ושעור הכתוב כך הוא, דבר אל

(ד) וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ (ה) וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃

פֿערשפֿעררט: (ד) איך ווערדע דאז הערץ פרעה'ס שטארק מאכען, דאס ער זיא פֿערפֿאָלגע, ווערדע נאָך עהרע האבען אן פרעה אונד אן זיינעם גאנצען העערע, אונד דיא מצרים זאָללען ער־קעננען, דאס איך דער עוויגע בין. זיא טהאטען אלזאָ: (ה) אלס נון דעם קאָניג פֿאָן מצרים בעריכ־טעט ווארד, דאס דאז פֿאָלק דיא פֿלוכט נעהמע, דא ווארד דיא געזיננונג פרעה'ס אונד זייגער בעדיענטען געגען דאז פֿאָלק פֿערענדערט אונד שפראכען: ווארום האבען וויר דאז געטהאן, דאס וויר דיא ישראל האבען ציהען לאססען, אונז

תרגום אונקלוס

(ד) וְאַתְקֵיף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבָדוּ כֵן: (ה) וְאִתְחַוַּה לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהַפִּיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדּוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחַנָא:

רש"י

יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו: (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו'. ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' [יחזקאל ל"ח] ואומר שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים [תהלים ע"ו] ואומר נודע ה' משפט עשה [שם ט']: בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחיל' הפורענות [מכילתא]: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכי' לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם [מכילתא]: (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי [מכילתא]. ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. ליל שביעי ירדו לים [פ"ק דסוטה] בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכך אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהי' זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו:

באור

בני ישראל שישובו ויחנו לפני פי החירות בין מגדל ובין הים, ומסיים כנותן טעם לדבריו ואומר אל משה נכח בעל צפון תחנו על ים סוף כדי שיאמר פרעה על ישראל שהם נבכים בארץ ושטעותו סגר עליהם המדבר: (ד) וחזקתי וגו', בעבור שפחד פרעה מהם במכת בכורות לא היה בלבו לרדוף אחריהם אף אם יברחו, ע"כ אמר שיחזק את לבו לרדוף אחריהם: ואכבדה, כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד, וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' (יחזקאל ל"ח כ"ב וכ"ג). ואומר שמה שבר רשפי קשת ואח"כ נודע ביהודה אלהים (תהלים ע"ו ב' וד'), ואומר נודע ה' משפט עשה (שם ט' י"ז), (לשון רש"י), כי ענין הכבוד הוא פרסום המעלות והמדות הנכבדות אשר בנושא וע"י הנקמה ברשעים תתפרסם בעולם מדת הצדק והמשפט: (ה) כי ברח העם, הוגד לו שאינם הולכים אל מקום מיוחד לזבוח לה' כאשר אמרו, כי אם תועים אנה ואנה הולכים ושבים ומבקשים דרך לברוח: ויהפך, נהפך ממה שהי', שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי, ונהפך לב עבדיו, שהרי לשעבר אמרו לו עד מתי יהי' זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם: מעבדנו, מעבוד אותנו: (ו) ויאסר, בצווי כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א' ו' י"ד). וכן תרגמו

(ו) וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ: (ז) וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ: (ח) וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה: שני (ט) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת

ת״א שש מאות פסחים קי״ח, ג׳.

ניכט מעהר צו דיענען? (ו) ער ליס זיינען וואגען אנשפאננען: אונד זיין פאלק נאהם ער מיט זיך: (ז) ער נאהם זעכס הונדערט אויסערלעזענע קריגסוואגען אונד אללעס געשפאן אוים מצרים: אונד דיא הויפטלייטע איבער איהנען; (ח) דער עוויגע מאכטע דאז הערץ פרעה'ס, קעניגס פאן מצרים, זא שטארק דאס ער דיא קינדער ישראל'ס פערפאלגטע: דיא קינדער ישראל'ס אבער צאגען מיט אויפגעהאבענער האנד, (ד.ה., אפפענטליך): (ט) דיא מצרים זעטצטען איהנען נאך, אונד ערררייכטען זיא געלאגערט אם מעערע, אללע פפערדע, אללעס קריעגסגעשפאן פרעה'ס, זיינע רייטערייא, אונד זיינע מאננשאפט צו פוסע: ביז פי החירת

רש״י

(ו) ויאסור את רכבו. הוא בעצמו [מכילתא]: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה׳ מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו [מכילתא]: ושלישים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה׳ את לב פרעה. שהיה תוהא אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה.

תרגום אונקלוס

(ו) וְטַקֵּיס יָת רְתִיכֵיהּ וְיָת עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ: (ז) וּדְבַר שֵׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירִין וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כּוּלְּהוֹן: (ח) וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין בְּרֵישׁ גְּלֵי: (ט) וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל סוּסָוָת רְתִיכֵי פַּרְעֹה פָּרָשׁוֹהִי וּמַשִׁרְיָתֵיהּ עַל פֵּם חִירָתָא דִּקְדָם בְּעֵיל צְפוֹן:

באור

האשכנזי: (ז) בחור, נבחר, בחור לשון יחיד, כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים, ועמהם כל שאר הרכב שבמצרים: ושלשם, המלך הוא כמו אחד בחשבון. על כן יקרא משנה מי שאחריו במעלה השנית מגזרת שנים, ואשר הוא במעלה השלישית שליש (וזה המשקל בקמץ הפ״א בשוא כמו מן גזיר גזירים ומן פתיל פתילים, ובא זה בקמץ שלא כמשפט להבדיל בינו ובין ויצלח שר חמשים שלשים (מלכים ב׳ א׳ י״ג), יום שלישי (בראשית א׳ י״ג), שהוא תואר למספר השלשה), והם שרי צבאות כתרגומו: (ח) ביד רמה. שעשו להם דגל ונס להתנוסס, ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הגאלים מעבדות לחירות, לא כעבדי׳ העתידים לשוב לעבודתם, וכל זה הוגד לפרעה: (ט) וירדפו מצרים, ענינו כאשר רדפו מצרים אחריהם כמו שנכל השיגו אותם שהיו חונים על הים, וכן משפט הלשון, ועל הים

לפני בעל צפן: (י) ופרעה הקריב וישאו בני־ישראל את־עיניהם והנה מצרים ׀ נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני־ישראל אל־יהוה: (יא) ויאמרו אל־משה המבלי אין־קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה־זאת עשית לנו להוציאנו

תולדות אהרן המבלי ערכין ט"ו, א': מה עקדה שער ס"ג: דבר סוטה ל"ז, א':

פֿאר בעל צפן: (י) אלס פרעה זיך נעהערטע: הובען דיא קינדער ישראל'ס איהרע אויגען אויף, דא וואר גאנץ מצרים הינטער איהנען הערציהענד, ויא פֿירכ־טעטען זיך אונגעמיין. אונד דיא קינדער ישראל'ס שריען צו דעם עוויגען: (יא) צו משה אבער שפראכען ויא, איזט עס אוים מאנגעל אן גרע־בערן, דאס עטווא קיינע אין מצרים זינד, דארום דוא אונז מיטגענאממען אין דער וויסטע צו שטערבען? ווארום האסט דוא אונז דאז געטהאן אונז אוים מצרים צו פֿיהרען?

תרגום אונקלוס

(י) ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: (יא) ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת

רש"י

בגבורה גבוהה ומפורסמת [מכילתא]: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרע' קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. [תנחומא]: ויצעקו. תפשו אומנות אבותם [מכילתא]. באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם [בראשית י"ט]. ביצחק. לשוח בשדה [שם כ"ד]. ביעקב ויפגע במקום [שם כ"ח]: (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. סיפ"ול פליג"סה דינו"ן פוס"יש בלעז, *Si pour faillance de non fosses* (fossès), (וויזט

באור

ענינו סמוך ליה: ופרשיו, רוכבי הסוסים; וחילו, רגליים: (י) הקריב, אונקלוס תרגמו קריב, כמו קרב פעל עומד, וכן תרגמו האשכנזי, ורמב"ע כתב כי הקריב בכל מקום פעל יוצא הוא, והכוונה שהקריב את מחנהו: ויצעקו, אנקלוס תרגם וזעיקו, ולא תרגם וצלו, שאלו מענין תרעומת, ולא מענין תפלה, כי איננו נראה שבני אדם המתפללי' אל ה' להושיעם, יבעטו בישועתו אשר עשה להם ויאמרו כאשר אמרו בפסוקים הבאים שטוב להם שלא הנצלם, לכן באמרו שהתרעמו לפני ה' על שהוציאם ממצרים, כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (לעיל ה' ט"ו), ואולם יתכן כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, שנחלק העם לכתות כתות והכתוב יספר מעשה כלם, אמר כי הכת האחת התפללה אל ה', והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוטחת בישועה הנעשה להם, וע"ז כתוב וימרו על ים בים סוף, (תהלים ק"ו), ולכן יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה', כי הבוטחים בהם צעקו והתפללו אל ה', כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון, וכ"כ יב"ע שנחלקו ישראל שם לארבע כתות, כת אחת אמרה נרד לתוך הים, השנית אמרה נשוב למצרים, השלישית אמרה נערכה לנגדם מערכת מלחמה, והרביעית אמרה נצא לקראתם בקול תרועת מלחמה להמם ולבלבל אותם, ומשה השיב לכל כת וכת כפי דרכה, לראשונה אמר אל תיראו התיצבו וראו וגו', לשני' אמר לא תשובו למצרים כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, לשלישית אמר לא תערכו מלחמה ה' ילחם לכם, ולרביעית אמר ואתם תחרשון דומו ותנו יקר ושבח וכבוד לה' אלהיכם, והוא באור נאה ומקובל על הדעת כפי המשך הכתובים, וכן אי' במדרש: (יא) המבלי אין קברים, לשון רש"י וכי מחמת חסרון קברים, שאין קברים במצרים לקבר שם לקחתנו משם סי"פור פלי"גנסה די"נון פו"סיש עכ"ל, ס"י פו"ר פאלי"אנסי ד"ע נא"ן

מִמִּצְרָיִם׃ (יב) הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם

(יב) איזט עס ניכט עבען דיזעס דאז וויר דיר אין מצרים געזאגט האבען? נעמליך: לאס פאָן אונז אב, וויר וואָללען דען מצרים דיענען: דען עס איזט בעססער פיר אונז, דען מצרים צו דיענען, אלס דאס וויר אין דער וויסטע אומקאָממען: (יג) משה שפראך צום פאָלקע, פירכטעט אייך ניכט! שטעהט רוהיג, אונד זעהעט דיא הילפע דעס עוויגען, דיא ער אייך הייטע ערצייגען ווירד; דען וויא איהר דיא מצרים הייטע געזעהען, זאָ זאָללט איהר

רש"י

עס עטוואס אויס אונגען אן גרעבערן, אייג. דאס קיינע גרעבער זינד), (יב) אשר דברנו אליך במצרים. והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט [מכילתא]: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום [ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ] היה נבאר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שנמות וכן מי יתן מותי דאבשלום [שמואל ב' י"ט] שאמות. כמו ליום קומי [צפניה ג'] עד שובי בשלום [מלכים א' כ"ב] שאקום. שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'.

תרגום אונקלוס

בְּמַדְבְּרָא מַה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם׃ (יב) הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא דִי מַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנָּנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא׃ (יג) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדַּחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַיְיָ דִּי יַעֲבֵיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דִי חֲזֵיתוּן יָת

באור

פאס"עס והוא בל"א (ווענן עס עטוואס אויס אונגען, דאס קיינע גרעבער וכו'), רצה לבאר כפל השלילה בל' שהי' די לומר המבלי קברים או האין קברים. ואמר שאף הלועז יכפל השלילה לפעמים, ובלה"ק מצאנו הרק אך במשה (במדבר י"ב ב') דוגמתו, והמתרגם האשכנזי פתר גם הוא אות כפל השלילה בל"א: להוציאנו, בא קמץ גדול תחת קמץ קטן (והוא הצירי), שראוי להיות בצירי. וכמוהו אמרת אין דאגי (ישעיה מ"ז י'): הלא זה הדבר, אינו מפורש, בכתוב, רק ידענו כי כן הי' כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה, ודבר זה בכלל ולא שמעו אל משה (לעיל ו' ט'): ממתנו, מאשר נמות, ואם הי' נקוד מלאפום (והוא הנקרא לנו חולם), היה נבאר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות, וכן מי יתן מותנו (לקמן ט"ז ג'), שנמות, וכן מי יתן מותי דאבשלום (שמואל ב' י"ט א'), שאמות, והוא המקור עם כנוייו כמו ליום קומי (צפניה ג' ח'), עד שובי (ד"ה ב' י"ח כ"ו), שאקום, שאשוב: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה', כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, ודאב"ע תמה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. ואמר התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור שיצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ולא יוכל להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדי מלחמה וכו' ע"ש, והנה בלעדי זאת אף שהיו ישראל מזויינים אפשר שלא היה להם רכב ופרשים וכלי קרב אשר על ידם ינצח החלש את הגבור והמועט את המרובה, ועוד שהי' מצרים ממלכה גדולה ובתוכה עם חזק ורב יותר מישראל מאוד מאוד, והראי' שעבדו בהם בפרך ומררו את חייהם ולא קמו לנגדם ועתה כראותם חיל מצרים נוסע אחריהם ללחום עמהם, פחד העם שאף אם יגברו בכחם על אלו יקומו עליהם כהנה וכהנה מיתר העם הנשא'

עוֹד עַד־עוֹלָם׃ (יד) יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי
(טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃
(טז) וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־

ת"א ואתה שם שם: ויבאו ברכות נ"ד, א'. יומא ד', ג'

זיא ניאמאלס ווידער זעהען: (יד) דער עוויגע ווירד פיר אייך שטרייטען איהר אבער זאללט שטילע זיין: (טו) דער עוויגע שפראך צו משה: ווארום פלעהעסט דוא נאך צו מיר? זאגע דען קינדערן ישראל, דאס זיא אויפברעכען: (טז) דוא אבער העבע דיינען שטאב אויף, נייגע דיינע האנד איבער דאז מעער, אונד טהיילע עס פאן איינאנדער: זא זאללען דיא קינדער ישראל מיטטען אים מעערע אויף טראק-

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ (יד) יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן׃ (טו) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן׃ (טז) וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וּבְזָעוֹהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא

רש"י

מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן אם לאל תריבון [איוב י"ג]. וכן ואשר דבר לי [בראשית כ"ד]. וכן האתם תריבון לבעל [שופטים ו']: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי הדבר תלוי עלי ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני [ישעיה מ"ה]: דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים

באור

בעדים ובחצרות עם רב וכבד מאד ולהם רכב ופרשים וכל כלי קרב ויצטרכו למלחמות גדולות ונוראות וימותו בחסר כל במדבר ברעב ובצמא אף אם יגברו על אויביהם, ואפשר שלכך לא אמרו לקחתנו למות במלחמה או ממתנו במלחמה, כי לא היו יראים כל כך מהמלחמה כאשר יראו מהמדבר הנורא באמת, כי אם יצטרכו ללחום עם מצרים לא יניחום לצאת מן המדבר כי חשבו גם הם שאין לצאת מן המדבר הזה כי אם דרך מצרים, ואם ימחו בידם ולא יתנום לעבו' ישארו כלואים וסגורים במדבר באין מזון ומחיה עד שימותו, והי' די בזה להפחיד עם רב גבורי כח ומלומדי מלחמה ולהביא מורך בלבבם, ואמר להם משה שאל יפחדו ואל ירהו, כי לא בכחם ינצלו וזרוע ידם לא יושיע להם, כי השם יעשה להם ישועה שלא יראו עוד את מצרים עד עולם, והיה בכלל ההבטחה הזאת שלא יצטרכו לשוב בדרך מצרים כדי לצאת מן המדבר הזה כי השם יכין להם דרך לא עבר בה איש, ולא יראו את מצרים כי אם היום הזה: כי אשר ראיתם וגו', מה שראיתם את מצרים אינו אלא היום, היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד, כן פירש"י, ויתכן שיחסר כף הדמיון כמו כאשר ראיתם, וכן תרגם האשכנזי: (יד) ילחם לכם, בשבילכם, וכן כי ה' נלחם להם (לקמן כ"ה), וכן אם לאל תריבון (איוב י"ג ח'), האתם תריבון לבעל (שופטים ו' ל"א): ואתם תחרשון, הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק אלי, אמרו רז"ל מלמד שהי' משה עומד ומתפלל, כי לא ידע מה יעשה, שהשם אמר לו ואכבדה בפרעה, והוא לא הי' יודע איך יתנהג על שפת הים והשונא רודף ומשיג והי' מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר, וזה טעם מה תצעק אלי (כאשר אמרו רז"ל לא עת עתה להאריך בתפלה וישראל נתונים בצרה), שהי' צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך שאכבדה בפרעה, ולא ספר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל (מדברי הרמב"ן), ואונקלוס תרגם ואמר י"י למשה קבלית צלותך, ונראה שלדעתו שעור הכתוב כמו, מה שאתה צועק בא אלי, והוא רחוק: דבר אל בני ישראל ויסעו, אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם

יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה: (יז) וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו: (יח) וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו: (יט) וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם: (כ) וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה

ת"א ויסע עקרים ת"ג פכ"ט:

נען בּאָדען געהען: (יז) איך הינגעגען, איך מאכע דאז הערץ דער מצרים שטארק, דאס זיא הינטער איהנען הינייגגעהען; זאָ ווערדע איך נאָך עהרע האבען אן פרעה, אונדאן זיינעם גאנצען העערע אן זיינען ואגען, אונד אן זיינער רייטערייא: (יח) דיא מצרים זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, דא איך עהרע האבען ווערדע אן פרעה אן זיינען וואגען אונד אן זיינער רייטערייא: (יט) דער ענגעל גאָטטעס דער פֿאָר דעם לאגער ישראל הערגעגאנגען, צאָג אב, אונד גינג הינטער איהנען הער; דיא וואָלקענזיילע, דיא פֿאָר איהנען וואר, צאָג אב, אונד שטעללטע זיך הינטער איהנען: (כ) אונד קאם אלזאָ צווישען דעם לאגער דער מצרים, אונד דעם לאגער דער ישראל. היר וואר וואָלקע אונד פֿינ־

תרגום אונקלוס

בְּיַבֶּשְׁתָּא: (יז) וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵיף יַת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: (יח) וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: (יט) וּנְטַל מַלְאָכָא דַיְיָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן: (כ) וְעָאל בֵּין מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא

רש"י

עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והים והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים [מכילתא]: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך [הושע י"א] אנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה

באור

והאמונה שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם את הים: (יח) וידעו מצרים, הנשארים: (יט) ויסע מלאך האלהים, המוליך את עמוד הענן לפני מחנה ישראל, וילך המלאך מאחריהם, ומתוך כך ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם, כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהיה מאפל ביניהם שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה: (כ) ויהי הענן והחשך, למצרים: מאד, עמוד האש את הלילה לישראל, והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה,

ולא־קרב זה אל־זה כל־הלילה: (כא) ויט משה את־ידו על־הים ויולך יהוה | את־הים ברוח קדים עזה כל־הלילה וישם את־הים לחרבה ויבקעו המים: (כב) ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם: (כג) וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל־תוך הים: (כד) ויהי

ת"א ולא קרב חגיגה י', ג'. סנהדרין נ"ט, א':

סטערנים, אונד דא ער־לייכטעטע עס דיא נאכט. עס קאם אבער איין לא־גער ניכט צום אנדערן דיא גאנצע נאכט: (כא) משה שטרעקטע זיינע האנד אויס איבער דאז מעער, דער עוויגע טריב דאז מעער צוריק דורך איינען העפטיגען אסטווינד דיא גאנצע נאכט, מאכטע אויס דעם מעערע פעסטען באדען, אונד דאז וואססער וואור־דע צערטהיילט: (כב) דיא קינדער ישראל גינגען מיט־טען אים מעערע אויף טראקנעם באדען; אונד דאז וואססער דיענטע איהנען צור מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען: (כג) דיא מצרים פערפאלגטען זיא, אונד קאמען איהנען נאך, אללע פפערדע פרעה'ס, זיינע וואגען, אונד זיינע רייטערייא; מיטטען אין דאז מעער היניין: (כד) עס וואר אין דער מארגענוואּ

תרגום אונקלוס

ולא אתקריבו דין לות דין כל ליליא: (כא) וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: (כב) ועאלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון: (כג) ורדפו מצראי ועאלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא: (כד) והוה במטרת צפרא ואסתכי יי

רש"י

אל זה. מחנה אל מחנה [מכילתא]: (כא) ברוח קדים עזה. ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים [מכילתא] שנא' ברוח קדים אפיצם [ירמיה י"ח] יבא קדים רוח ה' [הושע י"ג] ברוח קדים שברך בלב ימים [יחזקאל כ"ז] הגה ברוחו הקשה ביום קדים [ישעיה כ"ז]: ויבקעו המים. כל מים שבעולם [מכילתא א']: (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר. שלשת חלקי

באור

והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה, מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה, פי' הרצון לפניו ית' לבקוע הים ברוח קדים מיבשת שידמה כאלו הרוח היא המחרבת ים, כענין שכתוב יבוא קדים רוח ה' וגו' ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושע י"ג ט"ו), השני' למצרים ויאבדו, כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל, אע"פי שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם (הרמב"ן): (כב) בתוך הים, במקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה, שנקרשו המים, וכתוב נצבו כמו נד נוזלים, ואחרי עבור ישראל נמסו המים, שהיו להם חומה, וזהו וישבו המים על מצרים והם הבדילו בין המצרים ובין היבשה, על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי חשבו לעלות אל היבשה, וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה: (כד) באשמרת הבקר, שלשת חלקי הלילה נקראין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר: וישקף ה', ויבט, כלומר פנה אליהם להשחיתם: בעמוד אש וענן, בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן, כדכתיב וירעם ה' בקול גדול וגו' ויהמם (שמואל א' ז' י'): ויהם. לשון מהומה אשטורדי"שון בלע"ז [נ"ל עטוורדי"סאנט בל"א (בעטייבענד)], ערבבם ובטל סגניות

בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ (כה) וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ (כז) וַיֵּט מֹשֶׁה

תרגום אשכנזי

כע, אלס דער עוויגע אויף דאז לאגער דער מצרים איינען בליק ווארף, דורך דיא פייער-אונד וואָלקענזיילע, אונד דאז לאגער מצרים אין פערווירונג בראכטע: (כה) ער ליס דיא רעדער זיך פאָן דען וואגען אבזאָנדערן, אונד פיהרטע זיא מיט בעשווערטעם צוגע; דיא זאגטע איין מצרי צום אנדערן איך וויל פליהען פאָר ישראל, דען דער עוויגע, שטרייטעט פיר זיא מיט מצרים: (כו) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד איבער דאז מעער, זאָ זאָלל דאז וואססער צוריק קעהרען איבער מצרים, איבער זיין קריגסגעשפאן, אונד איבער זיינע רייטעריא: (כז) משה נייגטע זיינע

תרגום אונקלוס

לְמַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגֵּישׁ יַת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי׃ (כה) וְאַעְדִּי יַת גִּלְגְּלֵי רְתִיכֵיהוֹן וּמְדַבַּר לְהוֹן בִּתְקוֹף וַאֲמָרוּ מִצְרָאֵי נֶעֱרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְבוּרְתָּא דַּייָ דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃ (כו) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן׃ (כז) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְתָב יַמָּא לְעִידָּן צַפְרָא

רש"י

הלילה קרויין אשמורות [ברכות ג'] ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ולומר אני לפי שהלילה חלוק לאשמורות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אנקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו שדה צופים [במדבר כ"ג] חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועוש' אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות [מכילתא]: ויהם. לשון מהומה אשטורד"יסון בלע"ז *Estordison:* Etourdissement, (דיא בעטייבונג), ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומ' הרעמת קול הוא וזהו אשר לכלן וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם [שמואל א' ז']: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגם בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקין על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופין ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו.

באור

שלהם, ושנינו בפרקי ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת קול הוא וזה אשר לכלן וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם עכ"ל רש"י, והנה על ידי הקולות והברקים והאש באו רכבי פרעה ופרשיו במהומה גדולה וערבוב כדרך הסוסים להתבלבל מקול רעם ולהבת הברק, ונשתברו אופני מרכבותיהם, וזהו: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו, שנשתברו ונפלו והמרכבות נגררות בכבדות וקושי גדול: ומלת ויסר מהבנין הכבד הנוסף והיה לנלויות ויסר בפתח קטן תחת הסמ"ך: ויאמר מצרים, איש אל אחיו: נלחם להם, בעבורם: במצרים, בנו אנשי מצרים: (כו) נטה את ידך, כשעברו ישראל על שפת הים מעבר לים: וישובו המים, שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנת בקר,

אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ (כח) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ

בראש עמוד סי' בי"ה שמ"ו

ת"א ומצרים סוטה י"א, א': וינער סנהדרין ל"ד, ג': בתוך סנהדרין ל"ד, ג':

האנד איבער דאז מעער, דא קאם דאז מעער געגען מארגען צוריק, צו זיינער פאָריגען געוואלט, דיא מצרים אבער פלאָהען איהם ענטגעגען; דער עוויגע שטירצטע זיא היז מיטטען אים מעערע: (כח) אינדעם נון דאז וואססער ווידער צוריק קאם, בערעקטע עס דאז קריגסגעשפאן, אונד דיא רייטערייא אויס דעם גאנ־צען העערע פרעה'ס, דיא איהנען אין דאז מעער נאכגעגאנגען זינד, ניכט איינער פאָן איהנען בליב איבריג: (כט) דיא קינדער ישראל'ס אבער גינגען מיטטען אים מעערע

תרגום אונקלוס

לְתוּקְפֵיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לְקֳדָמוּתֵיהּ וְשַׁנֵּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ (כח) וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא לְכֹל מַשְׁרְיַת פַּרְעֹה דְּעָלוּ בַּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חַד׃ (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין

רש"י

לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין. וינער ושניק הוא ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב לכל חיל

באור

לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו, לתקפו הראשון: ומצרים נסים לקראתו, שפגעם הים ובא לקראת פניהם, כאשר רצו לנוס ולעלות אל היבשה: וינער ה', כאדם המנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה: (כח) ויכסו את הרכב והפרשים לכל חיל פרעה, כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתיר', כמו לכל כליו תעשה נחשת (לקמן כ"ז), וכן לכל כלי המשכן (שם י"ט), לכל עבדתו (במדבר ג' כ"ו ויחזקאל מ"ד י"ד), ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם (במדבר ד' ל"ב), ואיננה אלא תקון לשון עכ"ל רש"י, ונראה שאין הלמ"ד יתירה לגמרי כי אם באה לחבר הפרט עם הכלל, פעמים יקדים הכלל ויחבר עמו הפרט כמו במלאכת המשכן, ופעמים שיקדים הפרט כמו כאן, וזהו תקון הלשון, וכן בני מררי למשפחתם לבית אבותם (שם כ"ט), וכן למשפחתיהם יצאו מן התיבה (בראשית ח' י"ט), והרג מלכים עצומים, לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהלים קל"ה י"א), ודומיהם, בכלם שמוש הלמ"ד לחבר הפרט עם הכלל, ודעת הרמב"ן ז"ל שהלמ"ד בפסוק הזה במקום את, כמו כמים לים מכסים (ישעיה י"א ט'), ויהיה כאלו אמר ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואת כל חיל פרעה, כי החיל איננו הרכב והפרשים, אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו. ואולם הנראה שחיל כולל כל אנשי הצבא רכב ופרשים ורגליים, והוא במקום הזה כלל שאחרי הפרט כמו שזכרנו: (כט) ובני ישראל, כבר הלכו ביבשה בתוך הים, כן פי' הרשב"ם, והראב"ע כתב בענין אחר וז"ל טעם להזכיר זה, כי פרעה הי' טובע, ועוד כשאלו אנשים מישראל בים עוברים וזה הי' פלא בתוך פלא כי במקום שהיה ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה ומילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים, והעד הנאמן על זה הפי', שכתוב בשירה וברוח אפיך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישראל וכתוב נשפת ברוח כסמו ים

בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ (ל) וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ (לא) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד

ת"א והמים יומא ד' ב': וירא פסחים קי"ח, ב'. ערכין ט"ו, א':

אויף טראָקנעם באָדען; אונד דאז וואססער דיענטע איהנען ציר מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען. (ל) אן דיעזעלבען טאַגע ערעטטעטע דער עוויגע דאז פאָלק ישראל פאָן דער האנד דער מצרים: ישראל זאה מצרים טאָד אם אופער דעס מעערעס: (לא) אלס נון ישראל דיא גראָססע מאכט זאהען, וועלכע דער עוויגע אן מצרים

תרגום אונקלוס

מִימִינְהוֹן וּמִשְּׂמָאלְהוֹן׃ (ל) וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת מִצְרָאֵי מִיתִין עַל כֵּיף יַמָּא׃ (לא) וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרָאֵי

רש"י

פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותיהם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים אל שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה.

באור

וזו היא שטבעה המצריים, על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, וכתב עוד אל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאות אלף רגלי לא הי' רביעית המחנה, אולי על דרך אחד עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אחז"ל, וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש עכ"ל, וכן כתבו התוס' בערכין (דף ט"ו ע"א) שישראל הלכו באורך הים כחצי גורן עגולה ולא עברוהו לרחבו ע"ש, ואולם כפי הנראה לעין דפוס במפת המדינה אין צורך לזה, כי מצרים למערב א"י מצד לצד דרום, ושניהם על שפת הים הגדול שהוא הים האמצעי, וים סוף (הנקרא דא: ראָטהע מעער, או דער אראביטע מעערבוזען), למזרח מצרים משוך מצפון העולם לדרומו מן המקום הנקרא (זוע"ס) עד הים שקורין (דא: אראביטע מעער), ויש בין הים הגדול לים סוף מרחק מיבשה כמו מהלך שלשה ימים, ושם היו יכולים ליכנס לא"י מבלי עבור את הים, ועל פי השם שבו לאחוריהם, וחנו על שפת מערבי של ים סוף, ועם שלא ידענו איה פי החירות ומגדל, הנראה שלא הרחיקו ללכת כי אם חנו בתחלת הים סמוך למקום זוע"ס שזכרנו ושם אין הים רחב כל כך כי אם יד משוכה מן הים נקרא (בלה"ר אלזו"עס), וכאשר ספרו עוברי הארץ הביא יש שם על שפת הים נחל הנקרא להם נחל (בע"דטא), והוא נחל הפלא, לזכר הפלא שנעשה שם לישראל, ואינו רחוק שיהי' באמת במקום ההוא, ובעברם את הים באו משפתו המערבי דרך רחבו, ויצאו על שפתו המזרחי ובאו למרה, ומשם לסיני, וכאשר אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד ד'). לא היו רוצים לשוב ולעבור את הים, כי מי יפיס להם הים לחרבה, ואולם רצו ללכת דרך היבשה שזכרנו: (ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. הרשב"ם והראב"ע פירשו ישראל אשר על שפת הים ראו את מצרים מתים וטבועים בים, ועם שהפירוש הזה מקובל על הדעת הנה הנחת הטעמים תנגדהו, לפי שתיבת מצרים בז"ק המפסיק יותר מן הטפחא שבתיבת מת, ולפירושם היה צריך להעמיד במפסיק יותר תיבת מת המוספת על מצרים, לכן אמרו רז"ל שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר: (לא) את היד הגדולה, את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולם לשון יד ממש הן. והמפרש יתכן בלשון אחד ענין הגבור (רש"י), וכן תרגם אנקלוס ית גבורת ידא רבתא, וכן תרגם האשכנזי. והראב"ע פי' המכה הגדולה, כי לשון יד נופלת על הכח שביד

הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ ש"ש

ת"א ויאמינו עקרים מ"ח, כ"ח:

תרגום אונקלוס

וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַיָי וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

אויסגעאיבט, דא פֿירכ־טעטע דאז פֿאָלק דען עוויגען, גלויבטען אויך אן דען עוויגען, אינר אן זיינען דיענער משה:

רש"י

והרבה לשונות נופלין על ל' יד וכולן ל' יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור:

באור

שהיא הסבה, ועל המכה המסובבת מן הכח והגבורה שביד: ויאמינו בה', שהוא אמת, ונאמן לקיים דבריו: ובמשה עבדו, שהוא שלוחו ולא יעשה רק מה שילונו האל:

אמר המפרש טרם אחל לבאר שירת הים אקדים לך דבר מענין השיר ואיכותו בספרי הקודש. כבר הודעתיך שאין שירי הנבואה ורוח הקודש שקולים ונמנים על מספר מיוחד מהתנועות וערך קלוב לארכם וקצורם כמעשה השירים אשר בלשון יון ורומי. או על משקל יתדות ותנועות עם התדמות ההברות בסופי החרוזים הנהוגות אצלינו היום בל"הק, כי אין בכל זה יתרון ומעלה כי אם נעימות ההברה לשמע אוזן בלבד, ואף זה אינו כי אם בקריאה פשוטית, לא בנגון, ואדרבה החכם המנגן ימאס בדקדוק ההוא, ועל הרוב יצטרך להבליע איזה תנועה בנעימות קולו או להאריך הקצר ולקצר הארוך, כדי להרוס את בנין התנועות ולבלבל הסדר המדוקדק יותר מדאי, כי אין חפץ למנגן בערך ויחס שווי המורגש בהברת התיבות, כידוע לבקי בחכמה הזאת. מלבד הלחץ והדוחק שיוליד הדקדוק ההוא לבעל השיר, וכדי לשמור את סדר השיר אשר בחר בו, יצטרך לפעמים לחטוא כנגד כוונת המאמר, לסרסו, להוסיף עליו ולגרוע ממנו או להחליף תיבה בתיבה בלתי נאותה כל כך לכוונתו כידוע, ואין יתרון עדיפת הקריאה שוה בנזק הכוונה והענין, שהוא תכלית הדבור. ואתה תראה שאם יועתק השיר הבנוי על משקל מלשון אל לשון יהי' כשמן הטוב המורק מכלי אל כלי שריחו יכלה ויאבד, כן תאבד הנעימה ההיא ולא ישאר ממנה מאומה, כי משקל התנועות דבק בלשון ונלמד בו, ולא יעלה ביד המעתיק כ"א הגדה פשוטית משוללת מכל ערך וסדר ומשקל קצוב, ומכל הדקדוק ההוא בערך התנועות מספרם ומשקלם הקצוב לא יודע בהעתק'. כ"א חסרונו. והוא הרגש הלחץ אשר לחץ את בעל השיר לקצר בכוונתו כאשר זכרנו:

ויראה שלכל זה עזבו קדמונינו את המעלה ההיא החלושה, ובחרו במעלה יותר נכבדת, והיא סדר הענינים והמאמרים על אופן נאה ומכוון אל התכלית אשר ירצו בו, כדי שיכנסו הדברים לא באוזן השומע לבד, כ"א גם בלבו, וישארו חרותי' על לוחותיו, להוליד בו שמחה או עצב, מורך או בטחון, פחד או תקוה, אהבה או שנאה, כפי הנאות אל הכוונה. ולקבוע בתוכו המדות הנכבדות והתכונות המעולות כדרבונות ומסמרות נטועים יתד שלא תמוט. ואחרי שלצורך ולתכלית ההוא תועלת גדולה בנעימות השיר והנגון הערב כידוע לבעלי חכמת הנפש, בחרו לסדר את מליצותיהם הנכבדות על סדר נאה ומכוון אל מלאכת הנגינה, וכפי התחלף מערכת הנגונים, ותנועות הכלים השונים. ומנין הוטיהם נימיהם ונקביהם כנור ונבל, תוף וחליל, ומינים ומצלתים ונגינות וגתית ושמינית ועשור אילת השחר ומחול ועוגב ודומיהם. כן ישתנו שמות השירים ההם כמו מנצח משכיל מזמור שיר מכתם ודומיהם, וכן ישתנה סדר הענינ' ונתוחם כפי הראוי, והנגונים נשכחו ממנו באורך הגלות, ומרוב העוני והטלטול אבדה ממנו כל החכמה הנפלאה ההיא, מלאכת הכלים ותבניתם, מערכת הקולות ואופני הנגון ונעימות הזמרה אשר השתבחו בה גדולי עמנו. ולא נשאר לנו כ"א שמות הכלים והשירים לבד. הנזכרים על הרוב בספר תהלות נעים זמירות ישראל, ואולם ידענו שהיתה החכמה ההיא מפורסמת באומה, וגדולי העם וחכמיו ונביאיו היו יודעי שיר מטיבי נגן ובקיאים מאוד בחכמה ההיא, ועל פיה סדרו רוב המשלים והחידות התוכחות והנבואות ותפלות ה' אשר רצונו להשמיע לעם

ה' כפי אשר צלחה עליהם רוח אלהים ממעל. ואל תדמה בנפשך מלאכת המוזיקא המצוי' בידינו
היום אל החכמה המפוארה אשר השתמשו בה השלמים ההם, כי הנראה שאין דמיון ביניהם
כלל, אבל קרה לחכמה ההיא כאשר קרה לחכמת השירים, ונעזבה מעלת הענייניים והמחשבות
שבה תיקון הנפש השכלית, מפני מעלת המשמע שאין בה אלא עונג החוש ועריבת האוזן, כידוע
לבקיאים במלאכה ההיא. שרוב עסקיה נעימת החושי', תחת אשר בימי קדם הי' מלאכתה ותכליתה
לרדות בכחות הנפש למשול במדותי' ולהפך תכונותיה כרצונה:

ובדי לכונן גם את דברי השיר אל התכלית ההוא, נתחו את כל דבור ודבור לנתחיו וחלקוהו
למאמרים קצרים, שוים כמעט בכמותם, עד שלא תמצא להם במאמר אחד לא יותר
מארבע תיבות ולא פחות מב' (מלה קטנה או המוקפת לאחרים איננה מן המנין), ורובם הם
של שלש שלש, ובהגדה פשוטית אין מספר קצוב לתיבות המאמר, ותמצא מאמר בעל עשרה תיבות
ויותר, ואחריו מאמר בעל שתי תיבות בלי סדר כלל. ועשו זה לשתי סבות, האחת שבהיות
המאמרים קצרים יתרבו ההפסקות ומקומות המנוח', וברבוי המנוחות יש תועלת רב לעורר
הכוונה ולחזקה בלב, כאשר העידו ע"ז בעלי הלשון, וכן יועיל לזכרון כי המאמר הקצר אם
יהיה בו ענין ומובן הנכנס בלב קל לשמרו על פה ולהיות שגור ורגיל בו כל הימים, והסבה השנית
תועלת הנגון, והיה שאם תשורר המאמר הארוך בקול ותאריך אליו הזמרה בכלי שיר תשחית
הכוונה ולא תובן לשומע כ"א בקושי גדול, מה שאין כן במאמר קצר, וכל מגמתם הי' לשמור
הכוונה, ולעורר עליה, ועוד שהיה מדרכם לחלק את דברי השיר בין שתים ושלש כתות, כאשר
נזכיר להבא, ולזה יאות שיחלק השיר לחלקים קטנים פעם ינגנו ויענו בהם אלו כנגד אלו, ופעם,
ישוררו במקהלות ויענו כלם כאחד בקולות מתחלפות וערכים שונים אלו יגביהו ויעלו ואלו ירדו
בקול, אלו יתמכו ואלו יכניעו, אלו יצלחו בצוח, ואלו ימתיקו בקול ערב וידוע שיש בחילוף הקולו'
ומערכותיהם עונג רב ועדן לנפש המביא אל התכלית הנרצה שזכרנו. והנך רואה בימינו אלו,
אף כי אבדנו חכמת המוזיקא הקדומה, ולא נשאר לנו שריד מכל מלאכת הנגון, אשר השתמשו
בה קדמונינו גם לא ידענו אופני המבטא והברות התנועות על אמתתם, מכל מקום נשאר
עריבות רב בשירי הקדש, נרגש לכל קורא משכיל אף אם לא ידע סבתו, והעריבות ההוא איננו
עריבת אוזן בלבד, הדבק ונלמד בלשון אשר בו הוסד, כאשר זכרנו למעלה ממשקלי השירים. כי
אם עריבת ענין. דבק במובן וכוונת המאמר לא במבטא שפתים והברת הקול, ולכן אם יועתקו
שירי הקודש אל לשון אחר, אף אם יפוג טעמם הרב וימר ריחם ע"י ההעתקה, מכל מקום
ישאר להם העריבות העניינים שזכרנו, בסדור הדבורים וחלק המאמרים למחלקותיהם על אופן
נאה וערב לחיך, ומקובל על נפש השומע, ולא ישחת הוד השירי מכל וכל, כמו בהעתקת
שירים זרים:

והנה ענין החלק הדבור השירי למאמרים קצרים כבר זכרו הרב בעל מאור עינים ז"ל בספר' ס'
מספרו אמרי בינה, אחרי אשר הביא דעות החכמים השונים על דבר המשקל השירים
בלה"ק, אעתיק לך לשונו בקצור וחלוף קצת כפי דרכי, אמר: לבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות
וערכים לשירי הקדש שזכרנו, אך אינן תלוית במספר התנועות שלמות ובלתי שלמות כפי השירים
הנהוגים עתה בינותינו. שהם כדברי הכוזרי (קרוב לסוף מאמרו השני) הליצות שירי הערב שנשתבש'
בהם לשוננו, אבל ערכיהם ומדותיהם הם במספר העניינים וחלקיהם מנושא ונשוא והמתחבר
אליהם בכל אמירה ונגזרה נכתבת, יש אשר יהיה המאמר בעל שתי מדות, ועם המאמר השני
הדבק בו ונלמד אליו תהיינה ארבע, ויש שיהיה בעל שלש ועם השני הדבק בו שש מדות תמימות
תהיינה. דמיון זה, ימינך ה', הוא מאמר אחד לעצמו בעל שני גבולים, או תאמר שתי מדות
(כוון בזה אל המדות הנהוגות בין משוררי העמים נקראים מעטר"א בלשון רומי, והוא מדות,
ובל"א יקראו (פֿיסע) (רגלים). נאדרי בכח, הוא דומהו הדבק בו, אשר יחדיו הם ארבע, וכן
ימינך ה' השני שתים אחרות, תרעץ אויב עוד שתים שהן ארבע יחד, ועל הדרך הזה אמר אויב,
ארדף אשיג, אחלק שלל. תמלאמו נפשי, אריק חרבי, תורישמו ידי. נשפת ברוחך וגו' (וכמעט
כל שירת הים בנוי' על הסדר הזה), אפס שירת האזינו היא של שלש שלש, שהן שש בחבור
הנלמד, היינו האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי-פי (תיבות המוקפות לאחת תחשבנה
כאשר זכרנו): יערף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי וגו': ופעמים בפסוק אחד כל שכן בשירה
א' יהיו שני מיני המדות הללו יחד, של ב' ב' ושל ג' ג', כפי נוח הרוח על המשורר והיות
ההשתנות נאות לכוונה, דמיון זה, וברוח אפיך. נערמו-מים, הם ב' ב' נצבו כמו-נד נזלים,
קפאו תהמת בלב-ים, הם ג' ג', וכן בשירת הבאר התחיל ג' ג' ואח"כ רדף ב' ב', וכמו כן

בתפלת חבקוק שהיא על שגיונות כשגיון לדוד. ונתן אותה אל המנצח על הנגינות הראויות לה כאמרו למנצח בנגינותי, הולכת על דרך ב' ב', אלוה מתימן יבא, וקדוש מהר-פארן סלה, כסה שמים הודו, ותהלתו מלאה הארץ: והנה בקצת הבאורים יערך המשכיל להזכיר קצת מלות אשר לסבה מה אינן נכנסות במספר המדות ההנה, כמו בשירת האזינו ויאמר אסתירה פני מהם. מלת ויאמר היא דבור לעצמו, ובכן אסתירה פני מהם, הם ב' מדות. אראה מה אחריתם, הם ב' אחרות וגו', וכן שני שמות ההוי' אשר בתפלת חבקוק פסוק ה' שמעתי שמעך וגו', שהם לקריאה כל אחד הוא לעצמו, ובכן הגזרות אשר הם אצלם הם ב' ב', כי אין עליך למנות לא התנועות ולא המלות בדקדוק כ"א הענינים והמחשבות המובנות, ולזה פעמים רבות מלה קטנה נחשבה לאבר שלם ויצאה מן המנין, וכן פסוקי תהלים שומרים הסדר שזכרנו, גם משלי שלמה, חכמות בחוץ תרנה, ברחובות תתן קולה וגו' (א' כ'), (אף שלא כיון שלמה במשליו לתועלת הנגון שזכרנו, כי לא תקנם לשורר בהם. מ"מ יסדם על דרך שירי לסבות אחרות שזכרנו, למען תתעורר ותתחזק הכוונה בלב השומע להוסיף אומץ הזכרון והזריזות):

ובעיני לא יפלא כי ימצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים. ואולי הפזמון מרובה על העומד (במחילה מאת כבוד הרב, לבבי לא כן יחשוב, ובלי ספק שהעומד מרובה ביתרון רב, ואולי לא ראה הרב למנות כ"א המאמרים שהם בעלי שלש מדות, כדי שיהיו בבנים המחוברים יחד שש מדות. וכוון בזה להשוות שירי הקדש עם משקלי השירים אשר בלשון יון ורומי, שהמדה לא ירבה משש מדות נקראים העקסאמי"טרי. ומי הכריחו לזה, אחרי שלא הי' המנהג הזה כי אם מנהג הסכמי, כפי הנאות לטבע הלשון אשר השתמשו בה, ולבעלי השיר הקדוש דרך אחר, כאשר נזכיר להבא, וישתמשו לפעמים במאמרים בעלי ארבע מדות כפי הנאות אל הכוונה, ועוד מעט ואודיע לך את דעתי בזה), אכן עם סגנון דברי אלה, המשכילים יזהירו ויוסיפו למצוא מה שלא דמיתי, הלא לכל הפנים יש לנו להאמין כי כל השירות הנמצאות בכתבי הקודש. שירת הים והבאר והאזינו (וברכות יעקב ומשה ומשלי בלעם ועוד שירי' קצרים שבתורת משה) ושירת דבורה ותהלות דוד וספרי אמ"ת (ושיר השירים וקינות ירמי'), כלם בלי ספק שומרים סדר וערך. זה בסגנון אחד וזה בזולתו, או האחד בעצמו בעל מדות שונות. ע"כ דברי הרב ז"ל:

ודע כי מה שזכר שלפעמים שירה אחת בעלת מדות שונות גם זה לא נפל במקרה וכאשר הזדמן, כי אם בכוונה מיוחדת, והיא שכאשר יתנשא המאמר ותתרומם המליצה כן יקצרו המאמרי', למען רבות מקומות ההפסקה ומנוחת הקול ותתעורר הכוונה בלב השומע, כאשר זכרנו, הנך רואה בתהלים י"ב, יתחיל המשורר במאמרים בעלי ד' מדות, הושיעה ה' כי-גמר חסיד, כי-פסו אמונים מבני אדם, וכן פסוק ג' ד' ה', ובפסוק ו' כשהביא את אמרות השם ב"ה, והוא מאמר רם ונשא וגבוה מאד, ישתמש במאמרים קצרים בעלי שתי מדות, משד עניים, מאנקת אביונים, עתה אקום, (יאמר ה'), אשית בישע, יפיח לו, אח"כ בפסוקים הבאים שב המשורר אל דרכו במאמרים ארכי המדות, אמרות ה' אמרות טהורות, כסף צרוף בעליל לארץ, מזקק שבעתים, וגו' עד סוף המזמור, וכן במזמור ל"א התחיל במאמרים ארכי המדות עד פסוק י"ד והוא מאמר השם ב"ה, כי בי חשק וגו', אז קצר המאמרים והרבה בהם העמידות וההפסקות כמו שזכרנו, וכמוהו מזמור ס"ח, רוב הפסוקים מחוברים ממאמרים בעלי מדות רבות חוץ מפסוק ה' ו' שבהם השירה אשר ישוררו במקהלות לכבוד השם, והוא מאמר נשגב עד מאד מחובר ממעוטי המדות מסודרים בסדר נאה וערב:

שירו לאלהים
זמרו שמו
סלו לרכב בערבות
ביה שמו
ועלזו לפניו

* * *

אבי יתומים
ודין אלמנות
אלהי' במעון קדשו:

אח"כ פסוק מחובר מבעלי שלש מדות, אלהים (הוא הקריאה. מאמר לעצמו כמו שזכר הרב בעל

באור

אמרי בינה), מושיב יחידים ביתה. מוציא אסירים בכושרות. אך-סוררים שכנו צחיחה: ובפסוק י״ט בהתנשאות המליצה היקרה ישובו המאמרים הקצרים. עלית למרום, שבית שבי, וגו׳, ואף פה בשירת הים כל השירה כלה לגודל מעלתה ויקרה מחוברת ממאמרים קצרים רובם בעלי ב׳ ב, ואם יש בהם בעל שלש יחובר אליו בעל ב׳, כי כפי עלות המליצה ורומה, כן יקצרו המאמרי׳, ה׳ איש מלחמה, ה׳ שמו: מרכבת פרעה וחילו, ירה בים: תהומת יכסימו, ירדו במצולת, כמו-אבן: מי-כמכה באלים ה׳, מי כמכה נאדר בקדש, (בעלי ג׳ ג׳), נורא תהלת, עשה פלא: (בעלי ב׳ ב׳), לעומק המובן:

ויש שתבאנה המדות הקצרות והארוכות לתפארת הוד המליצה, בחלוף נאה וקליעה מסודרת, ובה ערבות רב ושנוים נפלאים לעורר הלב, יש מהם בסדור ג׳ ב׳ ג׳ ב׳, דמיון זה לעורר האהבה, בשיר השירים (א׳ ט׳ וי׳):

לססתי ברכבי פרעה
דמיתיך רעיתי:
נאוו לחייך בתורים
צוארך בחרוזים

* * *

(ושם ה׳ י״ד) ידיו גלילי זהב
ממלאים בתרשיש
מעיו עשת שן
מעלפת ספירים:
(ושם ו׳ א׳) אנה הלך דודך
היפה בנשים
אנה פנה דודך
ונבקשנו עמך:

או לעורר החמלה כמו בקינות ירמיהו, וכמעט כל קינת אני הגבר הולכת על הסדר הזה מג׳ ב׳ ג׳ ב׳, כמו

אני הגבר ראה עני (מלת אני הזעירה איננו מן המנין)
בשבט עברתו:
אותי נהג וילך
חשך ולא אור:

* * *

בלה בשרי ועורי
שבר עצמותי:
בנה עלי ויקף
ראש ותלאה:

וכן כל הקינה ההיא עד תומה. ואם יש בפיך חיך לטעום, תשכיל שע״י הסדר הערב הזה יכנסו הדברים בנפש ויעוררו בו כחות החנינה והחמלה על המקונן בשברון רוח, מילל ונאנח, מילל בארוכה ונאנח בקצרה: ומה מתוקה הקליעה ההיא מארוכות וקצרות כאשר תבוא לפעמים בערבוב, יחשוב בה הקורא במחשבה ראשונה שבאה בלי כוונה כי אם במקרה, ובה כוונה עצומה ועדנה רבה מעוררת הלב, כמו במזמור ס״ח שזכרנו למעלה, וכן בשיר השירים (ה׳ ב׳),

אני ישנה
ולבי ער
קול דודי דופק
פתחי-לי אחתי רעיתי
יונתי תמתי
שראשי נמלא טל
קוצותי רסיסי לילה:

והנה רבות על סדר הקליעה הזאת או בדומה לה, אין צורך לזכרם ביחוד, כי די בזה למבין:

והנה המאמרים הקצרים האלו הנקראים חרוזים או דלתות יחוברו יחדו על הרוב שנים שנים, ויהי' הדבור בעל שתי דלתות נלמדות בשתוף ענין. פעמים שיהי' ענין שניהם אחד בעיניו ובכפול במלות שונות ומליצות מתחלפות, או שיהי' ענין האחד דומה או מקביל ומנגד לענין השני, ואז תהיינה התיבות מקבילות ונוכחות בכל אחת מהן לעומת מחברתה, כאשר זכרנו מזה בפ' בראשית (ד' כ"ג), וזה מצוי מאוד ורגיל בשירי לשון הקדש, ופעמים שלא ישתתפו כי אם בחלק מחלקי המאמר, כגון בנושא או בנשוא או במה שיתחבר עמהם, ואם יהי' כן יש שיכפל החלק ההוא המשותף בפירוש, כגון בתהלים (קי"ח ט"ז),

יְמִין ה' רוֹמֵמָה,
יְמִין ה' עֹשָׂה חָיִל:

* * *

וכן בראשית (מ"ט כ"ב), בן פרת יוסף,
בן פרת עלי עין:

* * *

ושירת הים ה' איש מלחמה,
ה' שמו:

* * *

ובתהלים (קט"ו י"ד), יסף ה' עליכם,
עליכם ועל בניכם:

* * *

ויש שישמט הענין או החלק ההוא המשותף מן הדלת האחת, ויסמך על מה שכתוב בחברתה, ואמרו המפרשים שהתיבה ההיא הכתובה באחת מהן מושכת עצמה ואחרת עמה, כבר זכרנו משלי זה המין בבראשית במקום הנזכר, וגם תראה שכל מזמור בצאת ישראל ממצרים וגו' (תהלי' קי"ד), הולך על הסדר הזה, שחלק מחלקי הגזרה נשמטת באחת מן הדלתות פעם בראשונה ופעם בשני', ויסמך על הכתוב במחברתה, שימשוך אחר עמו, ויש דמיון הזה גם בשירה שלפנינו, כגון זה אלי ואנוהו, אלהי אבי וארוממנהו, מלת זה מושכת עצמה ואחרת עמה, כי כוונת הענין זה אלי ואנוהו, זה אלהי אבי וארוממנהו, ולמען לא תארך הדלת השני' נשמטה המלה המשותפת, וכן ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (בראשית מ"ט ז'), הכוונה ארור אפם כי עז, וארורה עברתם כי קשתה, והוקלה הדלת השני' בעבור היות תיבותיה ארוכות מתיבות הדלת הראשונה, ופעמים שישמט חלק אחד מחלקי המאמר בדלת הראשונה וחלק אחד בשני' ואז תהיינה הדלתות כמשולבות אשה אל אחותה כמו (שם ט'),

כרע רבץ כאריה — — —
— — — וכלביא מי יקימנו

כרע רבץ שבראשונה מושך עמו גם השניה, ומי יקימנו שבשניה מושך עמו את הראשונה, ויהי' כאלו אמר כרע רבץ כאריה מי יקימנו, כרע רבץ כלביא מי יקימנו, (אולם לפי זה הי' ראוי להיות כאריה בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת וכלביא, כמו שהועמד אתנח במלת ה' שבפסוק להגיד כי ישר ה'. אשר נזכיר להלן, לכן לדעת בעל הטעמים יהי' פסוק זה ממין קליעה אחרת אשר נזכיר עוד), וכן בתהלים (ע"ח י"א),

וישכחו עלילותיו — — —
— — ונפלאותיו אשר הראם

הענין וישכחו עלילותיו אשר הראם, וישכחו נפלאותיו אשר הראם. לכך הועמדה תיבת עלילותיו בטעם מפסיק: ותבין מזה כוונת ודקדוק הכתובים כגון להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו (תהלים צ"ב ט"ז), מערכת הכתוב כך היא כאלו אמר,

להגיד כי ישר ה',
ולא עולתה בו:
כי ישר צורי,

באור

ולא עולתה בו:

ולזה הונח האתנח במלת ה', והנגרש רביע הפחות מן האתנח במלת צורי, ובהגדה פשוטי' הי' צריך לחבר ה' עם צורי בטעם, כידוע:

ולפעמים כאשר תבא הקריאה באחת מן הדלתות, יוכפלו התבות במחברתה בלי כפולת הענין, כגון עד מתי רשעים ה', עד מתי רשעים יעלזו (שם צ"ד ג'): הענין אתה ה'! עד מתי יעלוזו רשעים: וכן נשאו נהרות ה', נשאו נהרות קולם (שם צ"ג ג'): אל נקמות ה'. אל נקמות הופיע (שם צ"ד א'): כי הנה אויביך ה', כי הנה אויביך יאבדו (שם צ"ב י'): אתי מלבנון כלה, אתי מלבנון תבאי (ש"ה ד' ח'): וכן בשירה שלפנינו, ימינך ה' נאדרי בכח, ימינך ה' תרעץ אויב: כוונת הענין כמו שכתבו המפרשים. אתה ה' הנאדר בכח, ימינך תרעץ אויב: מי כמכה באלם ה', מי כמכה נאדר בקדש. נורא תהלת, עשה פלא: הענין אתה ה'! מי באלם כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא, וכדי לסדר אותו על סדר שירי, נתח אותו לנתחיו וכפל התיבות במקום הראוי והנאות לעורר הלב:

ודע שיש בהאמדת הדלתות ומחברתם תועלת גדולה לא בלבד בהבנת הוראתם, כי כפילת הענין יטעים המובן ויהפכנו על כל צדדיו, עד כי לא ישאר בו דבר סתום ומכוסה, ועי"ז תהי' ההוראה ברורה וגלויה וזכה לשומע, כי אם תמצא בו גם תועלת רב לצורך נעימות הנגון, כי אם יושר השיר במקהלות יחלק למחלקותיו, ונדמה בנפשך שהכת האחת תשורר הדלת האחת, והשני' תשורר את מחברתה בנגון דומה או מקביל אליו כפי הנאות, יולד מזה נעימות רב ועדן לנפש, ועי"ז תתעורר רוח השומע לקבל הענינים. ולהכניסם אל לבו שמה יגברו בכח ויתמשלו בילרו וילדו בכחות ומדות נפשו להטותם לכל אשר יחפצו ולהפך תכונתי' ומזגיה מן הקצה אל הקצה, כמו שזכרנו:

וכבר זכרו חז"ל ענין החלק השיר למחלקותיו, בסוטה (דף כ"ז ע"ב) נחלקו חכמי ישראל כילד שרו על הים. יש אומר, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, וישראל ענו אשירה לה', וכן ענו על כל מאמר ומאמר, ויש אמר שענו ישראל אחרי משה כל מה שאמר, כקטן המקרא את ההלל, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, והם אמרו כי גאה גאה, ור' נחמי' אומר כסופר הפורס על שמע בב"הכ, משה אמר אז ישיר ישראל (כן הוא הנוסחא בתוספתא שם שמשה אמר כנגד ישראל אז ישיר ישראל), וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר עזי וזמרת, וישראל אמרו זה אלי ואנוהו, משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמרו ה' שמו, ובמכילתא אמרו ר' אליעזר בן תדאי אומר משה הי' פותח בדבריו תחלה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו. משה הי' פותח ואומר אשירה לה' כי גאה גאה, וישראל אומר סוס ורכבו רמה בים, משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל עונין אחריו ויהי לי לישועה, משה הי' פותח ה' איש מלחמה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו ה' שמו. ויתכן א"כ שגם הלוים המשוררים בב"המק למחלקותם שרו על הדרך הזה, ובכל מקום שיש כפילת ענין בפסיק עשו כדברי ר' נחמי' כסופר הפורס על שמע ושרו אלו נגד אלו את הענין ההוא במלות שונות כאשר זכרנו, ובמקום שאין כפילת ענין מפורש, כפלו כל פסוק ופסוק כקטן המקרא את ההלל, וכאשר אנו נוהגין במזמור מן המלך, לכפול את הפסוקים שאין בהם כפילת ענין, והוא מפסוק כ"א עד סוף המזמור, ואולי נקבע המכתב הזה ליכר מה שנעשה במקדש, ופעמים שיחובר הדבור משלש דלתות, ואז על הרוב שתים מהן נלמדות בענין ובמובן, והשלישית בודדת תסוב על שתיהן, דמיון זה בתהלים (צ"ב ט'),

בפרח רשעים כמו עשב

ויציצו כל פעלי און

להשמדם עדי עד:

שתי הדלתות הראשונות נלמדות ע"י כפילת הענין במלות שונות, והשלישית מוסבה על שתיהן, כי יתכן לומר

כפרח רשעים כמו עשב

להשמדם עדי עד

ויציצו כל פעלי און

להשמדם עדי עד:

וכמוהו עדתך נאמנו מאד, לביתך נאוה קדש, ה' לאורך ימים (שם צ"ג ה'): הנה שני המאמרים הראשונים למודים, והשלישי מוסב על שניהם, כי עדות ה' נאמנו לארך ימים, לביתך נאוה קדש

לארך ימים: וכן

בש"ה (ג' ה'), סמכוני באשישות
רפדוני בתפוחים
כי חולת אהבה אני:

ובפסוק אין כאל ישרון (דברים ל"ג כ"ו) הדלת השני' והשלישית לאודות בענין ובפילת המובן, והראשונה תסוב עליהן על הדרך הזה:

אין כאל ישרון
רכב — — שמים בעזרך
— ובגאותו שחקים — —:

כאלו אמר ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שמים בעזרך: ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שחקים בעזרך: והדבר הזה מוליד עריבות רב במוזיקא שאם תחלוק השיר למחלקותיו, ויסודרו כלם הדלת המשותפת, והדלתות הנלמדות יסודרו אלו נגד אלו בקולות מתחלפות ונגוני' דומים ומקבילים, יהיה זה לתפארת השיר ויוליד עדן רב בנפש השומע:

ויש שיהי' הבנור בעל ארבע דלתות, והן על הרוב הראשונה נלמדת עם השלישית, והשני' עם הרביעית, דמיון לדבר בשירת האזינו (דברים ל"ב כ"א),

הם קנאוני בלא אל
כעסוני בהבליהם,
ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם:

* * *

(ושם מ"ג) אשביר חצי מדם
וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה
מראש פרעות אויב:

השלישית באור לראשונה, שהדם יהי' מחלל ושביה, והרביעית לשני', כי הבשר יהי' מראש פרעות אויב, וכן בתהלים (ל' י"ב),

הפכת מספדי
למחול לי
פתחת שקי
ותאזרני שמחה:

המספד ילמד עם השק, והמחול עם השמחה, וכן (שם קי"ח ח' וט'),

טוב לחסות בה'
מבטח באדם
טוב לחסות בה'
מבטח בנדיבים:

* * *

ובש"ה (א' י"ג וי"ד) צרור המר דודי לי,
בין שדי ילין:
אשכל הכפר דודי לי,
בכרמי עין גדי:

* * *

ובתהלים (קט"ו י"ז וי"ח) לא המתים יהללויה
ולא כל ירדי דומה
ואנחנו נברך יה
מעתה ועד עולם:

הראשונה מקבלת לשלישית, שהמתים לא יהללו יה, ואנחנו נברך יה, והשני' מקבלת לרביעית שהם ירדו דומה, ואנחנו לא כדום מעתה ועד עולם, כענין למען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך (שם ל' י"ג):

טו (א) אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן אז ישיר ר"ה ל"א, א'. סוטה כ"ז, ב' סנהדרין צ"א, ב'. ע"ז כ"ה, ב':

תרגום אונקלוס

טו (א) בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמָרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל

טו (א) דאמאלס זאנגען משה אונד דיא קינדער ישראל'ס, דיזען געזאנג, דעם עווי־

רש"י

טו (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן אז ידבר יהושע [יהושע י']. וכן ובית יעשה לבת פרעה [מלכים א' ז'] חשב בלבו שיעשה לה.

באור

ודרך אחר בפסוק מי כה' אלהינו המגביהי לשבת וגו' (שם קי"ג ה' ו'), יתכן שנחלק למחלקותיו באופן זה

מי כה' אלהינו — — — — — —
המגביה לשבת: המשפילי לראות
בשמים ובארץ:

דהיינו שהוא כלם כאחד מי כה' אלהינו, אח"כ הכת האחת המגביהי לשבת, והשני' המשפיל לראות, הראשונה בשמים והשני' בארץ, ויהי' המובן המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ (ופסוק כרע רבץ כארי' וכלביא מי יקימנו אשר זכרנו למעלה יהי' לדעת בעל הטעמים מעין הקליעה הזאת, ובאופן זה:

כרע רבץ
כאריה וכלביא
— — — מי יקימנו:

והכוונה כרע כאריה מי יקימנו, רבץ כלביא מי יקימנו, ויהי' לדעתו לשון כריעה נופל יותר על האריה, ולשון רביצה נופל יותר על הלביא, ולכן אין במלת רבץ וי"ו העטף. ויתכן שסיימו כלם כאחד בשמים ובארץ, כאלו אמר המגביהי לשבת בשמים ובארץ, המשפילי לראות בשמים ובארץ, ותהי' הכוונה שהוא יושב על כסא רם ונשא בשמים ובארץ, ומשפיל לראות בשמים ובארץ, לפי שגם השמים הרמים שפלים בערכו, וזהו לדעתי היותר נכון בבאור הכתוב:

* * *

ובש"ה (א' ה') שחורה אני ונאוה
בנות ירושלם
כאהלי קדר
כיריעות שלמה:

הנה כאהלי קדר מוסב על שחורה אני, וכיריעות שלמה על ונאוה, והנה רבות בשירי הקדש, ימצאם המתבונן בהם:

וכבר יצאתי מגדר הכוונה, עברתי חק וגבול אשר שמתי לבאורי, שלא להאריך בלימודים, ועשיתי זה להרבות הדברים, כי לא מצאתי בכל מפרשי התורה דבר מספיק מזה הענין, ולהעיר נפש הקורא על תפארת והוד השירים אשר בספרי הקדש, כי ראיתי ילדי בני עמנו יספיקו בילדי נכרים, וישתבחו מאד במלאכת השירים אשר לאומות הזרות, כאלו להם נתנה תפארת השיר וחין ערכו, ובערה בלבי אש הקנאה, להראות כי כגבוה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכי שירי הקדש משירי חול, לא לבד בבחינת מעלת המשורר שהוא הפועל, והמלילות היקרות והנכבדות שבהם חומר השיר, וכן בבחינת תכלית: שהיא ההישרה אל האושר הנצחי והצלחה האמתית על ידי הענינים הרמי' והנשגבים, הנבואות והיעודים והברכות ותהלות ה' המגיעים את האדם לחיי עד, כי אם גם בבחינת הצורה שהוא מערכת המאמרים הנערכים וסדורם, יש לשירי הקדש יתרון רב ומעלה עצומה בהוד ויופי על כל השירים המשובחים להם כל כך, ומעתה אשוב לבאר את דברי שירת הים אשר לפנינו:

טו (א) אז ישיר, ידענו שמשפט הלשון בשירים ובנבואות לשמש בעתיד במקום עבר, וזהו רגיל עד מאד, ולפי זה אם הי' אז ישיר התחלת השירה לא יקשה בעיניך היותו בזמן עתיד, כי כן דרך הלשון (וזהו דעת הרמב"ן והראב"ע), ואולם לפי פשטות הכתוב נראה שעקר

אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה

גען צו עהרען, אונד שפראכען: איך זינגע דעם עוויגען, דער האָך ער־האבען זיך צייגט, ראָס אונד רייטער שטירצטע

תולדות אהרן ויאמרו סוטה ל׳, ב׳: אשירה חגיגה י״ג, ב׳. סוטה כ״ז, ב׳, ל׳, ב׳:

תרגום אונקלוס

גֵּיוְתַנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּלֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא:

רש״י

אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה. ויאמרו לאמר אשיר׳ לה׳. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי׳ אחריו עלי באר ענו לה. אז יבנה שלמה במה [מלכים א׳ י״א] פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו״ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז״ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב ל׳ הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב [איוב א׳] על פי ה׳ יחנו. ויש אשר יהיה הענן [במדבר ט׳]. לפי שהן דבר ההווה תמיד ונופל בו בין ל׳ עתיד בין ל׳ עבר אבל זה שלא היה אלא לשע׳ אינו יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. [ד״א בא הכפל לומר שעשה דבר שא״א לב״ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן הסוס ורוכבו רמה בים וכל שא״א לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו וכן כולם בגמ״י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלסנו בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן ורמי לגו אתון נורא [דניאל ג׳]. ומדרש אגדה כתוב אחד

באור

התחלת השירה היא מן אשירה לה׳, ואין דרך המקרא בהגדה פשוטות לחלוף את הזמנים, לכן פירש״י אז כשראה הנס עלה בלבו לומר שירה, וכן אז ידבר יהושע (יהושע י׳ י״ב), וכן ובית יעשה לבת פרעה (מלכים א׳ ז׳ ח׳), חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה׳, וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל, וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה (במדבר כ״א י״ז), אז יבנה שלמה במה (מלכים א י״א ז׳) פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה, למדנו שהיו״ד על שם המחשבה נאמרה עכ״ל, והוסיף לפרש ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד (אף בהגדה פשוטית בלתי שירית ובלתי נבואית, ואין מקום להשגת הרמב״ן ז״ל על הרב), כגון ככה יעשה איוב (איוב א׳ ה׳), על פי ה׳ יחנו (במדבר ט׳ כ״ג), אשר ישכן הענן (שם י״ח), לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר, אבל זה שלא הי׳ אלא לשעה אי אפשר ליישבו בלשון הזה ע״כ לשונו, והנה גם דברי הרמב״ן ז״ל בזה נכונים שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיחפץ וירמז למעשה, פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכו׳, אלא שעדיין לא תירץ הרב ז״ל איך יאמר על המשוררים בהווה אז ישיר, והן אלו דברי רש״י ז״ל באמת שבמלת אז העמיד המספ׳ את עצמו בזמן הקודם לשירה. דהיינו בזמן שראה משה הנס, ואז היתה השירה עתידה. אבל רצון המשורר הי׳ בהווה שגמ׳ בלבו לומ׳ שירה וכן עשה, והוא מדוקדק מאד, והנך רואה שאמר אשירה לה׳, על הרצון לשורר (איך וויל זינגען), וכן אז ישיר (נוהם זיך פֿאָר צו זינגען), ובחנם השיג הרב רמב״ן ז״ל על רש״י: לה׳, אונקלוס תרגום קדם י״י, והאשכנזי (דעם עוויגען צו עהרען), כי גם זה משמושי הלמ״ד בל״הק: לאמר, חז״ל דרשו על המלה הזאת, לפי שהיא מיותרת, אחרי שכבר נכתב ויאמרו, ולמדו מזה שהיו כל ישראל עונין אחרי משה: כי גאה גאה, ענין גאה וגאון התרוממות וגדולה עם הפלאה מן הגבול הרגיל, ומזה הענין ישית בגאון גליך (איוב ל״ח י״א), כי גאו המים (יחזקאל מ״ז ה׳), הטעם בכלם הרבוי והגדול עם העברת הגבול הרגיל, והמתגאה הדומה בעצמו במעלה יתר מן השעור והגבול הראוי, ולכן פירש״י כל שאי אפשר לעשות ע״י

סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ (ב) עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ

תולדות אהרן זה שבת קל"ג, ב'. סוכה ע"ו, א'. סוטה י"א, ב'. ל'. ב'. ב"ב ע"ז. ב. סנהדרין מ"ב. א'. מנחות כ"ז. א': ואנוהו שבת קל"ג, ב':

ער אינס מעער: (ב) מיין זיג, מיין זאיטענשפיל איזט יָהּ, ער וואר מיר ערדעטטונג! דער איזט מיין גאָטט! איהן וויל איך ריהמען, מיינעס פֿאטערס גאָטט, איהן

תרגום אונקלוס

(ב) תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתָּא דְחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק

רש"י

אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו מי ירה אבן פנתה [איוב ל"ח] מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עוזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק ה' עזי ומעזי [ירמיה ט"ז] עזי אליך אזמרה [תהלים נ"ט]. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפום כשהיא מארכת בשלש אותיות ואין השניה בשבא בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רק רוקי חק חקי עול עולו יסוד עולו כל כלו ושלישי' על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה. לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עוזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים [שם קכ"ג] שוכני בחגוי סלע [עובדיה א'] שוכני סנה [דברים ל"ג]. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישוע' וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת השם [שופטים ה'] בעברת ה' [ישעיה ט'] על דברת בני האדם [קהלת ג']. ול' וזמרת ל' לא תזמור [ויקרא כ"ה] זמיר עריצים [ישעיה כ"ה] לשון כיסוח וכרית' עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון

באור

גאותו כופל בו לשון גאות, כמו כי גאות עשה (ישעי' י"ב ה'), (כלומר דברים העוברים את השעור וגבול האפש' לזולתו, והנה בבני אדם הלשון הזה יצא על הרוב לגנאי, והוא תהלה ושבח להשם יתעלה המרומם באמת על כל גבול ושעור לאין תכלית, ולכך אמר אונקלוס בתרגומו וגיאותא דליה הוא, שלו לבדו יאות הגאון והגאוה, וכפל לשון גאה גאה המקור עם הפעל העב' כדרכו לפעמים (בנוסח רש"י שלפנינו הביאו מדרש"י ישן שכפילת הלשון גאה גאה כדרך השירים כמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ה' איש מלחמה ה' שמו, וכן כלם, והוא דבר תימה, כי הכפל השירים לא יבא אלא בשתי דלתות לא בדלת אחת. כאשר הזכרנו בהקדמת השירה, וכמדומה שספר מוטעה בא ליד המדפיסים, כי בשני הכ"י שבידי לא מצאתי את הדב' הזה), ואונקלוס תרגם אתגאי על גיותניא וגיאותא דליה הוא, נתגאה על הגאו' והגאוה שלו היא, נתגאה על הסוס המתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו, כי את שניהם רמה בים, ורש"י פי' על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת מלך ב"ו שמקלסין אותו ואין בו עכ"ל, והוא מענין הגאון שזכרנו, שרוממות המעלה שלו עובר הגבול והשעור שאפש' לבני אדם לקלסו. ולכן תרגם האשכנזי (האט זיך הואָך ערהאבען געצייגט), כי רוממות המעלה עם היציאה מן הגבול הרגיל יקרא בל"א (ערהאבענהייט). ויאות לומר שהראה את עצמו מרומם ונשא על כל רוממות המעלה: רמה, תרגום של השליך וכן רומי קשת (תהלים ע"ח ט'). השליכם כמשליך חץ: (ב) עזי, שורש עזז הונח על הגבורה והאומץ על הדברים המפחידים, ונצחון הדברים המונעי' מלהגיע אל המבוקש, יאמר ועשיר יענה עזות (משלי י"ח כ"ג) שלא יחוש לכל, ולא יבוש מפני כל, גם בוש לא יבוש מלענות כפי העולה על רוחו, וכן העזה פניה ותאמר לו (משלי ז' כ"ג). הכוונה בנצחון הכלימה והבושת הנטועה בלב האדם, וכן ודוד מכרכר בכל עז (שמואל ב' ו' י"ד), שלא חשש למלעיגים כלל, ויאמר גם על דבר שאין בו רוח חיים, ברוח קדים עזה (לעיל י"ד כ"א), כלומר הגוברת על העומד לנגדה ומנצחתו, וכן במים עזים (נחמי' ט' י"א), והשם עוז כשהוא עם הכנוי יבא בקבוץ או בקמץ חטף ואין הבדל ביניהם, ויורה גם הוא על תוקף ונצחון המונעי', ומכללם האויב בל"א (זיעג). והיו"ד סימן המדבר: וזמרת,

אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ (ג) יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ׃ (ד) מַרְכְּבֹת

תולדות אהרן ה' איש סוטה מ"ב א'. ות'א, ב'. סנהדרין ל"ג. א' ול"ב ב', ע"ז ד', ה':

תרגום אשכנזי

וויל איך ערהעבען: (ג) דער עוויגע איזט העלד דעם קריגע, עוויגעס וועזען זיין נאמען: (ד) קריגסגעשפאן פרעה'ס אונד העערסמאכט שלייי

תרגום אונקלוס

דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ (ג) יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ (ד) רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ

רש"י

ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית שהיה להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב [מלכים א' ו'] היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים [בסי' י'] ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליה' רחבעם הי' לו לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת ה' וישחטם [במדב' י"ד] היה לו לומר שחטם והאנשי' אשר שלח מש' וגומר וימתו [שם] מתו הי' לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב [שמות ט'] היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה נוה שאנן [ישעיה ל"ג]. לנוה צאן [שם ס"ה]. דבר אחר. ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה ואלוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו איש נעמי [רות א'] וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש [מלכים א' ב']. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש ואני בא אליך בשם ה' צבאות [שמואל א' י"ז]. דבר אחר ה' שמו אף בשעה' שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי ל' ירייה. וכן הוא אומר או

באור

זמרה יורה על הנגון בכלי שיר כאשר ילוה אל השיר' בפה, והשבח והתהלה אשר יושר יקרא גם הוא שירה או זמרה. וזמרת חסר יו"ד הכנוי, כי מלת עזי מושכת עצמה ואחר' עמה כמשפט לשון הקדש כאלו כתב עזי וזמרתי יה. והטע' הודי' לאל שלא בכחו גבר כי אם מאת השם העוז והנצחון, ואליו יאתה התהלה כי הוא הי' לו לישועה, ויתכן לומר על דרך מליצת השיר שהשם הוא נצחון שלו והוא יהי' שירו וזמרתו, וכן הוא במכילתא, אין עזי אלא תקפי, ועל וזמרת דרש עשאני אימרה, וכן תרגם אונקלוס תוקפי ותושבחתא, וכן תרגם האשכנזי: ואנוהו, אונקלוס תרגמו מלשון נוה, נוה שאנן (ישעי' ל"ב כ'), דין אלהי ואבני ליה מקדש. וכן פי' ראב"ע, והיא דעת ר' יוסי בן דורמסקית במכילתא, ומלת ואדממנהו שהוא כפל לשון של ואנוהו תרגם אונקלוס על העבוד' בבית המקדש ואפלח קדמוהי, ואולם לפי פשוטו נראה שש̇ניהם לשון שבח, ואנוהו לשון נוי, כמו הנוה והמעונגה (ירמי' ו' ב') אספר נייו ושבחו לבאי עולם, כגון מה דודך מדוד וגו' דודי צח ואדום (ש"ה ה' ט' י'), וכל הענין כמו שפירש"י ז"ל והוא במכילתא, כדברי שאר התנאים שם, ואבא שאול אומר ואנוהו נדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון, ופי' לשון ואנוהו אני והוא, אעשה עצמי כמוהו לידבק בדרכיו, וכן היו אומרים לדעת ר' יהודה בבית המקדש בחג הסוכות בשעת הקפת המזבח אני והו הושיעה נא, כדאי' בסוכה (דף מ"ה ע"א), ותהי' הכוונה בו ג"כ כדעת אבא שאול; אלהי אבי, זה הוא אלהי אבותי, מוחזקת ועומדת לי הקדוש' ואלהותו עלי מימי אבותי, ונאה לי שארוממם אותו בשירי: (ג) איש מלחמה, אונקלוס תרגם מרי נצחן קרביא, וכן תרגם האשכנזי (העלד דעם קריגעס): ה' שמו, נודע ה' משפט עשה (תהלים ט' י"ז), ונתפרסם שם ההוי' בעולם. ע"י שהי' עמי בעת צרתי, ושדד מערכת הילודים בעזרתי, והוא לבדו עושה ככה, וכל זה מהוראת השם הנכבד, כמו שזכרנו: ובדרש"י ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם, ולא כמדת מלכי האדמה, כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו עכ"ל, והוא מהמכילתא, דרשה נעימה קרובה אל הפשט: (ד) מרכבת פרעה, שהיו נכבדות, ועמהם כל חילו, כאילו ירה אותם, כמו אבן שהוא קל, ובן

פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ (ה) תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃ (ו) יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ

דערט ער אינס מעער; דער אויסבונד זיינער קריגסאָבערן, פערזונקען אין דער בינזענזעע: (ה) אבגרונד בעדעקטע זיא; זיא זאנקען אין טיפען וויא שטיין: (ו) דיינע רעכטע אָ עוויגער פערהערליכט דורך מאכט;

תולדות אהרן ימינך ע"ז ד', ח':

תרגום אונקלוס

שדי בימא ישפר גברוהי אטבעו בימא דסוף: (ה) תהומיא חפו עליהון נחתו לעומקיא כאבנא: (ו) ימינך יי אדירא בחילא

רש"י

ירה יירה [שמות ט']. לו אשתדאה אישתדי ושת"יו משמש באלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. אין טביעה אלא במקום טיט [מכילתא] כמו טבעתי ביון מצולה [תהלי' ס"ט] ויטבע ירמיהו בטיט [ירמי' ל"ח] מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שהעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסיומו. כמו יכסום והי"וד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ואנך ירבין [דברים ה'] ירויון מדשן ביתיך [תהלים ל"ו] והיו"ד לאסור' שמשמע' לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו מלא"פום [גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש]: כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך

באור

תרגם אונקלוס שדי בימא, לשון השלכת החץ, והי' לו למתרגם האשכנזי לתרגם (טאָט ער איננם מעער), אלא שלהמתיק המליצה בלשון אשכנז השתמש בתיבת (שלײדערטע), והוא משאול מקליעת אבני הקלע: ומבחר, שם דבר כמו מרכב, משגב, מקרא קודש, ואחרי שהוא כולל אל כל השלישים הנבחרים, יתכן לומר בלשון רבים טבעו בים סוף: (ה) תהמת, תחתית המים העמוקים בלי חק ושעור קצוב, וכן מגול' הם עמקי המים היורדים בלי שעור, אלא שתחתית הים יקרא תהום, והעומק יקרא מצולה, אמר שתחתית הים כסה אותם, ע"ד מליצה כמו שאמר תבלעמו ארץ, והם ירדו אל התחתית ההוא במעמקי הים כמו האבן הכבד כאשר יושלך אל המים: [יכסימו, שרשו כסה, והוא עתיד לנסתר מבנין פעל עם כנוי נסתרים. ויש במלה זאת ארבעה זריות: הא' שהשמ"ך ראוי' להדגש לסי' הבנין, כמו עמל שפתימו יְכַסֵּמוֹ (תהלים ק"מ י'), ונפל הדגש להקל, אמנם נמצאו כזה רבים במקום שעין הפעל בשוא, ויקבלו אתו (בראשית כ"ו י"ד), אתם מבקשים (לעיל י' י"א), ודומיהם: הב' שבאה בה היו"ד מורגשת במבטא, שלא כמנהג נחי למ"ד ה"א שדרכה להאסר בעתיד לנסתרים, כמו ויכסו את הרכב (שם י"ד כ"ח), והיא הסבה שהוקלה המלה מהדגש, בעבור כבדות היו"ד, וגם לזרות זה נמצאו חברים, ובקרך ואנך ירבין (דברים ח' י"ג), ירוין מדשן ביתך (תהלים ל"ו ט'), ודומיהם: הג' שבאה בה וא"ו נוספת, וגם זה מצוי לפעמים, ובפרט במליצות השירים, כמו שנמצאו רבים בשירה זאת, יאכלמו, תשלאמו, תורישמו, כסמו, תבלעמו, תבאמו ותטעמו: הד' הוא השנוי הגדול מכולם, שבאה המ"ם במלאפום במקום החולם, כמו שהוא בחבריו שהזכרתי, והוא הקשה לרש"י ז"ל שכתב אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסימו מלאפום עכ"ל, ור"ל בחולם, כי הראשונים קראו לחולם מלאפום, אולם כבר נמצאו גם לשנוי זה ריעים, ישפוטו הם (לקמן י"ח כ"ו), לא תעבורי מזה (רות ב' ח'), ומ"ש רש"י שאין לו דומה, היינו שתבא המ"ם לכנוי נסתרי' במלאפום, ואמרו המדקדקים ששכונתו גרמה לו, ר"ל בעבור היותו שכן לשורק הקודם לו (ואף שבנקודה פה היו"ד בקבוץ, מ"מ הוא במקום מלאפום, רק שהוי"ו חסרה ע"פ המסורת), כדי לזווג הקריאה, והוא דרך צחות בעברי, כמו ומולאיו ומובאיו (יחזקאל מ"ג י"א), שהראוי מבואיו, כי הוא מנחי העי"ן, ובא כן בעבור מולאיו שהוא מנחי פ"י, וכן הרו והגו (ישעי' נ"ט י"ג), שהראוי וְהָגוֹ, כי הה"א שרשית, ובא כן בעבור הרו ששרשו ירה, והה"א מן ההפעיל]:

יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ (ז) וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ (ח) וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ־מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת

דיינע רעכטע, אָ עוויגער! צערשמעטטערט דען פֿיינד: (ז) דורך דיינע גראָסע מאַיעסטעט, צער־מאַלמסט דוא דיינע ווידערזאכער; דוא לעס־סעסט איהן אויס, דען ברעננענדען צאָרן, ער פֿערצעהרט זיא, וויא שטאָפּפּעלן: (ח) פֿאָם הויך דיינער נאזע טהירמטען זיך וואס־סער, צמפּאָרפֿליסענדעס שטאנד אויפֿרעכט, וויא דיא וואַנד; דער אבגרונד ווארד פֿעס־

תרגום אונקלוס

יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה׃ (ז) וּבְסַגִּי תּוּקְפָךְ תְּבָרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שְׁלַחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁצֵיתִנּוּ כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ (ח) וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימָא מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר אַזְלַיָּא קְפוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא׃

רש"י

ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אות' ימין עצמ' תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת [ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמ' מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו [תהלים צ"ב] ודומיהם]: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים [סימן י']. [דבר אחר ימינך הנאדרת בכח הוא משבר ומלקה אויב]: (ז) וברוב גאונך. זאת היד לבד רועצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו: תהרוס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון [תהלים פ"ג] ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחיריים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו [תהלים י"ח] וכן ומרוח אפו יכלו [איוב ד'] וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי [ישעיה מ"ח] כשזעפו נח נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה ותהלתי אחטם לך [שם] למען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף

באור

(ו) ימינך ה' וגו'. כבר הודעתיך שדרך המקרא לכפול בכך, כאשר תבא הקריאה באמת מעלות השיר, כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (שם צ"ג ג'), ודומיהם, ונאדרי נפעל והיו"ד בו נוסף, וענינו החשיבות והגדולה כמו שתרגם האשכנזי (פֿערהערליכט), והוא מוסב על השם, כי ימין לשון נקבה, והשעור אתה ה' הנאדר בכח, ימינך רועצת ומשברת את האויב, וכן אי' במכילתא נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח: (ז) וברב גאונך, שהוא למעלה על כל גאים, אתה הורס, משפיל ומכניע את הקמים נגדך, ומי הם הקמים כנגדו, אלו הקמים על ישראל. וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון (שם פ"ג ג'). ומה הי' ההמיה, על עמך יערימו סוד (שם ד'), ועל זה הוא קורא אותם אויביו של מקום (רש"י), וכן תרגם אונקלוס לפי הכוונה לדקמו על עמך. כל הרס לשון הסרת הדבר מתכונתו והפלת קומתו, כמו והרסת את מזבח הבעל (שופטים ו' כ"ה), הן יהרוס ולא יבנה (איוב י"ב י"ד), וממנו ישמר אל יהרסו לעלות אל ה' (לקמן י"ט כ"ד), כי היוצא מן הסדר והמערכה אשר הורגל לו נהרס הבנין: יאכלמו, החרון שהוא חום האף והקצף הדומה לאש יאכלם כאשר יאכל האש את הקש, וכל אף וחרון שנתקרא הוא מן הענין הזה, חרה אף כמו ועצמי חרה מני חרב (איוב ל' ל'), לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף, וחרון מגזרת חרה כמו רצון מן רצה, וכן חמה לשון חמימות ע"כ הוא אומר בערה בו (אסתר א' י"ב), ונחה החמה אומר נתקררה דעתו (רש"י): (ח) וברוח אפיך, היוצא משני נחירים של אף, דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך ב"ו, כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר, כשאדם כועס יוצא רוח

בְּלֶב־יָם׃ (ט) אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק

טע, מיטטען אים מעע־רע: (ט) דער פֿיינד שפּראך: איך פֿערפֿאָלגע, האָלע איין, טהיילע בייטע אויס; מיין מוטה זאָלל איהרער פֿאָלל זיין! איך ציהע מיין שווערט אויס, מיינע האנד פֿערטילגט

רש"י

תרגום אונקלוס

(ט) דַּהֲוָה אָמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבִּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן

והרוח שלא יצאו לך בשבילך אהטש כמו נלקה בהטש במסכת שבת [דף כ"א] כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי חרה מני חורב [איוב ל'] לשון שרפה ומוקד שהנחרים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמ' לשון חמימות על כן הוא אומר בערה בו [אסתר ד'] ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון לחות המקרא כמו ערמת חטים [שיר ז'] ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. ל' צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה [ישעיה י"ז] כונס כנד [תהלי' ל"ג] לא כתוב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס ל' הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד [יהושע ג'] ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא בפתח כמו שימה דמעתי בנאדך [תהלים נ"ו]. את נאד החלב [שופטים ד'] : קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני [איוב י'] שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים [דברים ד']. לב האלה [שמואל ב' כ"ט]. לשון עיקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. יתמלא מהם נפשי רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת שתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה כי ארץ הנגב נתתני [שופטים א'] כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום [בראשית ל"ז] כמו דבר עמו. בני יצאוני [ירמיה י'] כמו יצאו ממני מספר לעדי אגידנו [איוב ל"א] כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. וכליו יריקו [ירמיה מ"ח]. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין וגדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו [בראשית י"ד] אזיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק [שיר א'] לא הורק מכלי אל כלי [ירמיה שם] לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי

באור

מנחיריו, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט' ותהלים י"ח ט'). ומרוח אפו יכלו, (איוב ד' ט'), ואונקלוס תרגם ובמימר פומך להרחיק ההגשמה כדרכו: נערמו. אונקלוס תרגמו לשון ערמימות. חכימו מיא. ואולם הנראה שהוא כמו ערמת חטים (ש"ה ז' ג'), ונצבו כמו נד יוכיח (וכן תרגם יב"ע איתעבידו מיא עורמן עורמן ושני הפירושים הם דעות רז"ל במכילתא), [ועוד נ"ל כי מה שהוא מענין ערמימות לא נמצא יבכתוב כי אם מן ההפעיל], אמר שממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד, כתרגומו כשור, כחומה, שהמים שדרכם להיות נוזלים ויורדים קמו ברוח אפיו כמו חומה: קפאו, כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י' י'), אמר שמרוח אפיו הוקשו ונקפאו התהומות שבתוך הים, והוא מאמר בעל שלש דלתות ותיבות וברוח אפיך מוקפות ומוסבות על שלשתן: (ט) אמר אויב, לעמו כאשר פיתם בדברים ארדוף ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו, תתמלא מהם: נפשי, רוחי ורצוני (איין מוטה), ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם, יש הרבה בלשון הזה, כי ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו י"ט, ושופטים א' ט"ו), כמו נתת לי, ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד'), כמו דבר עמו, בני יצאוני (ירמי' י' כ'), כמו יצאו ממני, מספר צעדי אגידנו (איוב ל"א ל"ז), כמו אגיד לו, אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם (רש"י). וכבר הודעתיך (לעיל ח' י"ז), שהפעל הקל מן מלא יבא לפעמים עם מלת את, כמו ומלאו בתי מצרים את הערוב (שם), וכן הנפעל ממנו ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג' כ'), וימלא

חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ (י) נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ (יא) מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת

תולדות אהרן צללו מנחות נ"ב, א'. מי ר"ה ל"א. א'. גיטין נ"ו. ב'. עקרים מ"ב. פכ"ב:

תרגום אשכנזי ער

זיא: (י) דוא בליזעסט מיט דיינעם הויכע, דא מעער בעדעקטע זיא: זיא זאנקען וויא בלייא אין שטראָמענדעם געוועס־סער: (יא) ווער איזט אונטער דען מעכטען, אָ עוויגער! וויא דוא? ווער איזט פֿערהערליכט מיט הייליגקייט, וויא דוא?

תרגום אונקלוס

נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵינוּן יָדִי׃ (י) אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקָעוּ כְּאַבְרָא בְּמַיִן תַּקִּיפִין׃ (יא) לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית אֱלָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחֵיל תּוּשְׁבְּחָן

רש"י

אל כלי. אלינו הלשון מוסב על היין. וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך [יחזקאל כ"ח] לחירם: תורישמו. לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר [שמואל א' ב']: (י) נשפת. לשון הפחה וכן וגם נשף בהם [ישעיה מ']: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה. כעופרת. אבר פלו"ם בלע"ז *Ploum:* Plomb, (בלייא): (יא) באלים. בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח [יחזקאל י"ז] איילותי לעזרתי חושה [תהלים כ"ב]: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה [תהלי' ס"ה]: (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל

באור

את החכמה (שם א' ז' י"ד), ודומיהם, ויתכן לפי זה שיהיה תמלאמו כמו תורישמו, תוריש אותם, כן תמלאמו תמלא אותם, כמשפטו. [ועכ"ז פירושו תמלא מהם. כמו את הערב פי' מן הערב, ואולי תהי' כן גם כוונת רש"י ז"ל]: אריק חרבי, אשלוף, ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשא' ריק, נופל בו לשון הרקה, כמו מריקים שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), וכליו יריקו (ירמי' מ"ח י"ב), ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין, ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו, אזיין בחרבי (איך וויל מיך וואפפנען מיט מיינעם שווערטע), אלינו הלשון מוסב אף על היוצא. שמן תורק (ש"ה א' ג'), לא הורק מכלי אל כלי (ירמי' מ"ח י"א), לא הורק הכלי לא כתיב כאן, אלא לא הורק היין מכלי אל כלי. אלינו הלשון מוסב על היין, וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך לחירם (יחזקאל כ"ח ז') (לשון רש"י), ויהי' בענין הזה ריק כמו מלא שיאמר גם הוא על המלא ועל המתמלא ממנו. [וכמו שרש בער שיאמר על האש השורף ועל העץ הנשרף]: תורישמו ידי, תשמידם וכן ואם לא תורישו (במדבר ל"ג נ"ה). וכן תרגם אונקלוס תשיצינון ידי: (י) נשפת, לשון הפחה, וכן וגם נשף בהם (ישעי' מ' כ"ד) בל"א (הויכען, באזען), ואונקלוס תרגם נשפת ברוחך. אמרת במימרך. כדרכו: צללו, שקעו וירדו בעומק: כעופרת, ברש"י אבר פלו"ם בלע"ז עכ"ל, והוא (בלייא), בל"א, ובמים אדירים דבק עם צללו, ששקעו במי הים, שהם אדירים בכח מרוצתם ומשברי גליהם, כאשר ישקע העופרת במי מנוחות, ולכך מלת כעופרת מוטעמת בטעם זק"ק: (יא) באלם, בחזקים, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), כן פירש"י ז"ל. והרמב"ן והראב"ע כתבו שמלאכי מעלה יקראו אלים, והקב"ה יקרא אל עליון ואל אלים, והאשכנזי תרגמו (מעכטע), הנאמר על הכחות השמימיות ועל רוזני ארץ בשתוף: נורא תהלת, ירוא מלהגיד תהלותיו פן ימעטו. על כן לך דומיה תהלה [רש"י וראב"ע]. והרמב"ן מפרש טעם נורא תהלת כי יעשה דברים נוראים אשר הוא מהולל בהם, שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע את עבדיו, ועל ידם הוא נורא, לא כמלכי האדמה הנוראים בעושק, והנה המשך הכתוב כאשר זכרנו בהקדמת השירה, מי כאלם נאדר בקדש, או נורא תהלת, או עשה פלא, כמוך ה'! נותח לנתחיו ונכפל הראוי להכפלה, בעבור הוד השיר, ולצורך נעימות הנגון: (יב) נטית ימינך, מהו הפלא שעשית כי אתה

עֹשֵׂה־פֶלֶא׃ (יב) נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ (יג) נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ (יד) שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ (טו) אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ (טז) תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל

תולדות אהרן נוה ב"ב ל"ח, א': תבלעמו ז"ו, א':

תרגום אשכנזי

פֿורכטבאר אים לאָבע, וואונדערטהעטער! (יב) דוא נייגטעסט דיינע רעכטע היין, דיא ערדע פֿערשלאנג זיא: (יג) נון פֿיהרסט דוא מיט דיינער גנאדע דיזעס פֿאָלק, דאז דוא בעפֿרייעט! דוא לייטעסט עס מיט דיינער מאכט. צו דיינער הייליגען וואָהנונג: (יד) פֿאָלקער האָרען עס זיא בעבען: אנגסטוועה ערגרייפֿט דיא איינוואָהנער פלשת: (טו) פלאָטצליך ערשרעקקען דיא שטאממהעררן אדום'ס, דיא פֿירסטען מואב'ס, ציטטערן ערגרייפֿט זיא. עס צאגען אללע בעוואָהנער כנען'ס: (טז) אנגסט אונד פֿורכט ווירד איבער

תרגום אונקלוס

עָבֵיד פְּרִישָׁן׃ (יב) אֲרֵימְתָּ יְמִינָךְ בְּלָעֲתְנוּן אַרְעָא׃ (יג) דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנַן דִּפְרַקְתָּא*) סוֹבַרְתְּהִי בְתוּקְפָךְ לְדִירָא דְקוּדְשָׁךְ׃ (יד) שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחֲלָא אֲחַדְתִּינוּן לְדְהַווֹ יָתְבִין בְּפְלֶשֶׁת׃ (טו) בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדִינוּן רְתֵיתָא אִתְבָּרוּ כֹּל דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ (טז) תְּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא

ע' אוהב גר נ"א דְבַרְתְּהִי

רש"י

נתון בידו ונופלי' בנטייתה וכן הוא אומר וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור [ישעי' ל"א] משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ, מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל [מכילתא]: נמוגו. נמסו כמו ברביבים תמוגגנה [תהלים ס"ה]. אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצנו: (טז) תפול עליהם אימתה. על הרחוקים

באור

בתנועה קלה כאדם הנוטה יד ימינו, גרמת להם שבלעם הארץ: (יג) נחית בחסדך, ובימין היא בעצמו אשר בה נפדית מן האויב. בה נחית בחסדך את העם אשר גאלת, בעמוד ענן לנחתם הדרך: נהלת, לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל, ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית. (רש"י): בעזך, בתוקף וחגבורת על כל הדברים המונעים: נוה קדשך, כמו הנוה הקדוש אשר לך, כדרך הלשון לשמש בסמיכות המתואר אל שם המקרה, תמורת שם התואר, והוא הר סיני שאז שכן הכבוד, כן דעת הראב"ע, והרמב"ן כתוב שהוא המקדש, כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך, וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש. והמחבר הכתוב כך הוא, אמר שהשם ינהג בעזו את כל המונעים ויוליך את עמו לנוהו, ובפסוקים הבאים יבא' איך יהי' הנהגה והעזוז הזה, אמר שהעמים אשר ישמעו את שמע הפלא הגדול אשר עשה השם, תבא בהם ירא' ורעד, וע"י האימה והפחד הבוא יהיו דומים כאבן ולא יקומו למלחמה, עד אשר יעבור עם ה' והוא יביאם ויטעם בהר נחלתו, וימלוך עליהם, ואז יודע מלכותו לעולמי עד, כי לו לבדו יאתה המלוכה והשלטון ובא נהלת בלשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות, כלומר שהדבר נכון וברור כאלו נעשה כבר: (יד) שמעו עמים, שהם סביבותיהם, גם יעברו עליהם: ישבי פלשת, ארץ פלשת, וכן ישבי כנען: (טו) אילי, ביו"ד והוא הקבוץ מן איל, כי השרים בערך אל העם, כמו האילים ההולכים בראשי העדר, והנה פלשתים אדום ומואב

זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ (יז) תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ

תולדות אהרן עד ברכות ד', ב'. סוטה ל"ו, א'. סנהדרין ל"ח, ב'. אבות י"ב, ב': עם פסחים פ"ז, ב'. מנחות נ"ג, ב': תבאמו כתובות ס"ב, ב'. ב"ב קי"ט, ב'. עקרים שער א': פעלת סנהדרין נ"ב, א': מקדש ברכות ל"ג, א'. כתובות ה', א'. אבות שם:

תרגום אונקלוס

וְדַחַלְתָּא בְּסַנֵי תֻּקְפָּךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יַת אַרְנוֹנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּא דְנַן דִּי פְרַקְתָּא יַת יַרְדְּנָא: (יז) תַּעֲלֵינוּן

תרגום אשכנזי

זיא פֿאללען, דורך דיינעס ארמעס גראָסע ערשטאררען זיא וויא שטיין: ביז דיין פֿאָלק הינדורך ציהט, עוויגער! ביז דיזעס פֿאָלק הינדורך ציהט, דאז דוא ערוואָרבסט: (יז) דוא ברינגסט זיא הין, פפֿלאנצעסט זיא איין אין דיין ערבגעבירגע, אן יענען זיטץ, דען דוא צור וואהנונג דיר, עווי-

רש"י

[מכילתא]: ופחד. על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' [יהושע ב']: עד יעבר עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו [גרסה שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל]: מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש ה'. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' חביב בית המקדש שבעולם

באור

לא נלחמו עם ישראל במדב': נמגו, נמסו כמו ברביבים תמוגגנה (תהלים ס"ה י"א), ועל דרך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב' י"א): (טז) תפל עליהם, לשון הרמב"ן ז"ל, התפלל שתפול עליהם אימתה ופחד ולא יצאו לקראת ישראל למלחמה, ור"א אמר כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען, וזהו שאמר עד יעבר עמך ה', כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם ואם יצא אדום לקראתם בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו, לא נלחם בהם, ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד הי' חפץ להלחם בהם משנאתו אותם, ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם, ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם, כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב, איננו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו עכ"ל: אימתה, על הרחוקים ופחד על הקרובים, כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' (שם י'), לשון רש"י והוא מהמכילתא, והנה בספרי סוף פ' עקב שנינו פחדכם ומוראכם (דברים י"א כ"ה), הרי אם מפחידים הם, יראים הם, אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים וכן הוא אומר וכו', ובמכילתא פ' בא אי' פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' כאשר דבר לכם, והיכן דבר? את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם וגו' (לקמן כ"ג כ"ז), ושעור הדברים כך הוא לדעתי. ליוד דבר שכחו גדול מכחנו, יוליד בנפשנו ענין היראה, אם יראת הכבוד והגדולה, כאשר נשער בנפשינו מעוט ערכנו אליו, או יראת הנזק כשנעלה על לבנו היות עמו היכולת והרצון להרע לנו ואם יהי' היכולת והרצון הבוא בכח קרוב מזומן, יוליד הפחד, וזהו ששנינו פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים, ופעמים בגודל היראה נרגיש בעצמנו, פוגת הלב, סמור השער ובטול התנועה ואפיסת הכוחות באיברי' המתנועעים, והמרגש הזה יקרא אימה, והוא על הרוב בקרוב ומזומן לבא, אלא שהשם הבטיח שישלח אימתו לפני ישראל ויפול אף על הרחוקים, כדכתיב את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם, וזהו ששנינו אימתה על הרחוקים, כלומר אף על הרחוקים, ופחד על הקרובים לבד: בגדל זרועך, כמו בגדול גדלך, וכן קדש היכלך (תהלים ס"ה ה'), כמו היכל קדשך, והטעם בזרועך הגדולה: עד יעבר עמך ה' עד יעבר, כפול מפני הקריאה הבאה בדלת הראשונה, ואונקלוס תרגם עד דיעבר עמך ה' ית ארנונא, עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא, וטעם קנית, שהיו עבדים במצרים, ואתה קנית אותם להיות לך לעבדי' כן פי' ראב"ע, וכן תרגמו האשכנזי (ערוואָרבען): (יז) תבאמו

אדני כוננו ידיך: (יח) יהוה | ימלך לעלם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את־מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: פ ש"ש (כ) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן

ת"א ימלוך ערובין נ"ד, א'. ר"ה ל"ב, ב'. אבות פ"ו: ותקח מגלה י"ד, א'. סוטה י"ב, ב':

תרגום אשכנזי

נער! איינגעריכטעט; אין דאז היילינטהום א הערר! דאז דיינע הענדע בערייטעט: (יח) דער עוויגע ווירד אימטער אונד עוויג רעגיערען! (יט) דיעס געשאה אלס פרעה'ס פפערדע מיט קריגסגעשפאן אונד רייטעריא אינס מעער היניין גינגען; דער עוויגע אבער דיא וואססער דעס מעערעס איבער זיא צוריק קאממען ליס, אונד דיא קינדער ישראל אים מעערע אויף טראָקנען באָדען גינגען. (כ) צו גלייכער צייט נאהם מרים דיא פראָ־

רש"י

כנגדו ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ [ישעיה מ"ח] ומקדש בשתי ידים ולאימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל אנכי היודע ועד [ירמי' כ"ט] שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא [גיטין נ"ו]: (כ) ותקח מרים

תרגום אונקלוס

ותשרינון בטורא דאחסנתך אתר לבית שכינתך אתקינתא יי מקדשא יי אתקנוהי ידך: (יח) יי מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: (יט) ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא: (כ) ונסיבת מרים נביאתא אחתיה דאהרן ית תופא בידה

באור

ותטעמו, תפלה שיעמדו שם ימים הרבה ולא יגלו, ויתכן שמלת עד שבפסוק הקודם מוסבת אחרת עמה על תבאמו ותטעמו, והכוונה שידמו כאבן עד שיביאם ויטעם בהר נחלתו, ושם ימלוך עליהם לעולם ועד: מכון לשבתך, מקדש של מטה מכוון כנגד כסא שלמעלה: מקדש, קו"ף של מקדש דגוש לתפארת, ובעבור שהי' בקוף שוא נע נרפה הדל"ת כמשפט, ובא בזקף להפרידו מתיבת השם שלאחריו שהיא קריאה אל השם, מקדש אשר כוננו ידיך, ה'!: כוננו, כמו פעלת, כי הטעם כפול: (יח) ה' ימלך, לאחר שיתישבו ישראל בארץ יוודע מלכותו של הקב"ה בכל הממלכות: לעלם ועד, על דרך קצרה, והטעם לעולם ועד עולם, ואל תתמה על מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו (ישעי' נ"ז ט"ו), (הראב"ע). [ופרש המלה עד או עוד, ובלי וי"ו באה לעולם פתוחה גם באתנח וס"פ, וכן עם הלמ"ד לעד באה לעולם פתוחה גם באס"פ. אבל עם הוי"ו ברוב לא נמצאת כ"א ט"ו פעמים, ג' מהם באתנח וי"ב בס"פ, ובכולם באה העי"ן בפתח קטן תחת פתח גדול, והוי"ו קמוצה בעבור שהגביהה באות שאחריה וגם אין עוד וי"ו המשמשת אחריה כמו שור וכשב ועז (ויקרא ז' כ"ג), ועיין בפי' הראב"ע על תהלים (ט' ו'), כי דבריו פה סתומים ולשון הרד"ק שם בתהלים מוטעה, ובעל מכלל יופי הרבים בטעות ושיבש לשונו קצת, ולא הועיל כי עב"ז טעה ע"ש]: (יט) כי בא, לשון הרמב"ן ז"ל, אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים בתוך הים והוא נס בתוך נס, ואיננו כלשון השירה והנבואות (לפי שהמאמרים ארוכים כלשון ההגדה הפשוטית), אבל פירושו אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ממחרת לא אחרי כן, או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה וגו' בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה, ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה ועונתה להם הפסוק הראשון של השירה שתענינה כן אחרי משה וישראל עכ"ל, וכן פירש"י והרשב"ם כי בא, כאשר בא, וכן תרגם האשכנזי: (כ) הנביאה, קורא בעל דברי שנה או תוכחת בני

אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ (כא) וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס (כב) וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ (כג) וַיָּבֹאוּ

ת"א וילכו ב"ק פ"ב, א': ויבאו ערכין ט"ו, א':

פֿעטין, אהרו'ס שוועסטער, דיא פויקע אין איהרע האנד: אונד אללע ווייבער גינגען הינטער איהר הער, מיט פייקען אונ־טאנץ: (כא) מרים זאנג יענען ענטגעגען: זינגט דעם עוויגען, דער האד ערהאבען זיך צייגט ראָס אונד רייטער שטירצט ער אינס מעער. (כב) משה ליס דיא ישראל פֿאָן דער בינזעניע אויפֿברעכען, אונד זיא צאָגען אין דיא וויסטע שור: זיא גינגען דריי טאגע אין דער וויסטע, אונד פֿאנדען קיין וואססער: (כג) זיא קאמען

תרגום אונקלוס

וּנְפַקִי כָל נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתוּפִּין וּבְחִינְגִין׃ (כא) וּמְעַנְיָא לְהֵן מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃ (כב) וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזָלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא׃ (כג) וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי

רש"י

הנביאה. היכן נתנבאה כשהיא אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה [דף י"ג]. ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים [מכילתא]: (כב) ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנא' [שיר א'] תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם [מכילתא]: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה ות"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה

באור

אדם (הרשב"ם), [ולדעת חז"ל בסוטה (דף י"ב ע"ב), היתה נביאה ממש, כי התנבאה על לידת משה טרם שנולד]: אחות אהרן, על שם הבכור קורא אחות כמו אחות נביות (בראשית כ"ח ט'), ואחות לוטן (שם ל"ו כ"ב) (הרשב"ם): את התף, כלי של מיני זמר: ובמחלת, תרגם אונקלוס ובחנגין, והוא תנועת הרוקדים ע"פ מערכת הנגון ולקולו, בלע"ז (טאנץ), ונקרא מחול על שם הכלי החלול שעליו היו מנגנין: (כא) ותען להם מרים וכו', אלו ענתה מרים לנשים כן, הי' צריך לומר ותען להן ומרים שורנה לה' כי גאה גאה, לכן הנראה שחוזר על משה ובני ישראל המשוררים. ולהם ענתה מרים וכל הנשים אחריה שירו לה' כי גאה גאה, כמו שזכרנו למעלה קרוב לזה בשם הרמב"ן. ולזה תרגם האשכנזי (יענען ענטגעגען) הסב המלה על הנזכרים למעלה: (כב) ויסע, הפעיל, הסיעם משה על פי השם, ופי' הראב"ע שלא הלך לפניהם עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה כי אם עד עברם את הים, ואחר שטבע פרעה וחילו לא נסעו עוד בלילה. ואמר שעתה נסעו על פי ה' ביד משה: מדבר שור, ובמקום אחר הוא קורא אותו מדבר אתם. וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה (במדבר ל"ג ח'), אלא ששור הוא שם כולל לכל המדבר שבין ארץ מצרים ופלשתים וערב, ונקרא כן על שם העיר ששמה שור. והחלק ממנו אשר בו הלכו ישראל שלשת ימים נקרא בשם המיוחד לו מדבר אתם. והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור, בפתח הבית, על המדבר הגדול הידוע. שהוא מדבר שור: (כג) מרתה, כמו למרה. ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה, והתי"ו

מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על־כן קרא־שמה מרה׃ (כד) וילנו העם על־משה לאמר מה־נשתה׃ (כה) ויצעק אל־יהוה ויורהו יהוה עץ וישלך אל־המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם

תולדות אהרן וילינו שם שם: ויצעק עקרים ה"ד, פכ"נ: שם סנהדרין פ"ו, נ"ו, ב':

תרגום אשכנזי

נאך מרה, קאננטען אבער דיא וואססער צו מרה ניכט טרינקען, דען זיא זינד ביטטער: דאהער האט מאן אויך דען אָרט מרה גענאננט: (כד) דאז פֿאלק מורדטע ווידער משה, אונד שפראכען: וואס זאָללען וויר טרינקען? (כה) משה בעטעטע צום עוויגען, דער עוויגע לעהרט איהן איין האָלץ קעננען, דיזעס ווארף ער אינס וואססער, זאָ וואורדען דיא וואססער זיס: היר גאב גאָטט דער נאציאָן געזעטץ אונד רעגעל, אונד היר שטעללטע ער

תרגום אונקלוס

מיא ממרה ארי מרירין אינון על כן קרא שמה מרה׃ (כד) ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי׃ (כה) וצלי קדם יי ואלפיה יי אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה

רש"י

ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חימה אין לי [ישעיה כ"ז]. וחמתו בערה בו [אסתר א']. הרי ה"א של שרש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הו"ו הנוספת וכן עבד ואמה. הנה אמתי בלהה [בראשית ל']. לנפש חיה. ובהמתו חיתו לחם [איוב ל"ג]. בין הרמה [שופטים ד'] ותשובתו הרמתה [שמואל א' ז']: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפ"ל שינ"ק ש"יי בלע"ז *Décomplaisant se:* Sé Deplaisant, (אימפֿערגניגט, אונגלופֿרידען זיין), מסב הדבור אליו באמרו ש"ע: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין [סנהדרין מ']: ושם נסהו. לעם ולאה קשי ערפו שלא נמלכו ממשה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות אלא

באור

במקום הה"א הנשרשת בתיבת מרה [ור"ל שנעשי' כמו שרש בשם מרה, אבל אמתת איננה שרש כי השם נגזר מן פעל מרר], ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך לתי"ו: על כן קרא, הקורא, והוא הפעל הנקלא (חיאפערזאָנאליג), וכ"ת האשכנזי (מאן נענעט): (כד) וילנו, פירש"י לשון נפעל הוא. וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו, וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם. מתלונן, מתרעם, ולא נמצא לונן רועם, וכן יאמר הלועז דקומפלינ"נט ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"ע עכ"ל, וכוונת רש"י שאין בענין התלונה פעולה יוצאת כי אם פעולה עומדת מוסבה על הפועל בעצמו, לכן יבא בבנין נפעל, ובאדמי בבנין התפעל, וכן הלועז הצרפתי יסב הדבור אל הפועל וישתמש בפעל שקודין (רעפֿלעקסיוון). דעקומ"פלעשאנע ע"ש, בל"א (זיך אונגעניגט בעלייגען), מסב הדבור אליו באמרו ש"ע בל"א (זיך): (כה) ויורהו ה' עץ, לשון הרמב"ן ז"ל, בעבור שלא מצאתי לשון מורה אלא בענין לתוד וירני ויאמר לי (משלי ד' ד'), למדני וכן כלם. נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע, והוא סגולה בו ולמד אותה למשה, ורבותינו אמרו שהי' עץ מר והי' נס בתוך נס וכו' ואמרו וידאהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו, כלומר שהורהו ולמדו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר עכ"ל, לכן תרגם האשכנזי (לעהרטע איהן קעננען): שם שם לו, השם לישראל: חק ומשפט, לשון הרמב"ן ז"ל, על דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ולצמאון אשר אין מים, שם להם במחייתם ולצרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא חק (נראה דהיינו כשיסוד המנהג להיות מחויב או ראוי), כענין הטריפני לחם חקי (שם ל' ח'), חקות שמים וארץ (ירמי' ל"ג כ"ה), ויקרא משפט בהיותו משוער

נִסָּהוּ: (כו) וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה

ת"א ויאמר ברכות ה', א', מ', א', סנהדרין ק"ז, א'. הוריות א', ג': כל סנהדרין ל', א', עקדה שער ס"א:

זיא אויף דיא פראָבע: (כו) ער שפראך נעמליך: ווירסט דוא דער שטיממע דעם עוויגען דיינעס גאָט־טעס פאָלגען, אונ־ טהון וואס אין זיינע אויגען רעכט איזט, זיינען געבאָטהען געהאָר געבען, אונד אל־לע זיינע געזעטצע היטען; זאָ ווילל איך אללע דיא קראנקהייט, דיא איך אין מצרים האבע זיין

תרגום אונקלוס

קְיָים וְדִין וְתַמָּן נַסְיֵהּ: (כו) וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעְבֵּיד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא

רש"י

כתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו [מכילתא] ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם

באור

כהוגן, וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים (שמואל א' כ"ז י"א), כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראשית מ' י"ג), וארמון על משפטו ישב (ירמי' ל' י"ח), על מדתו או שיעורם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקוות בהם אל ה' לא דרך תלונה ומשפטים שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו: ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים. ושיהיו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו. וכענין שבא בתורה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע (דברים כ"ג י'), וכן ביהושע נאמר ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כ"ד כ"ה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות וישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים, וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים, והביאם אל מקום המים המרים לנסיון, כמו שאמר ויענך וירעבך (דברים ח' ג'), ולמען נסתך להטיבך באחריתך (שם ט"ז), עכ"ל המתוק: (כו) תשמע לקול, כל שמיעה שאחריה למ"ד או ב"ת, ענינה לעשות כפי השמיעה (געהארכען), וזולת' לפעמים שמיעת הקול גרידא (הארען), ולפעמים הבנת הענין (בעגרייפען, פערשטעהען), כמו שפירש"י אצל תשמע חלו' לפת' אתו (בראשית מ"א ט"ו), ודלא כרא"ב"ע שפי' כל שמיעה שאחריה למ"ד או ב"ת הכוונה להבין טעם הדבר: והישר בעיניו תעשה, אלו מצות עשה, הדרך המביא אל ההצלחה האמתית בלי נלוזה והעו'. הוא הישר, והישר בעיני השם הוא לבדו האמתי, ובמכילתא אמרו, והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן. מלמד שכל הנושא והנותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו, מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כלה: והאזנת. תטה אזניך: למצותיו, אלו מצות לא תעשה: ושמרת כל חקיו, תתן לב שלא לעבור עליהם: כל המחלה וגו', והטעם יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים, בעבור שמרדו בי, ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם. ולא אעשה לך כאשר עשיתי להם, ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שנגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא. כאשר רפאתי המים המרים, שאין יכולת ברופאים לרפאם, והנה דבר מדה הפך המכה הראשונה שבמצרים, כי מימי היאור מתוקים והפכם לרעה ואלו היו מרים ושבו מתוקים, והנה עשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמרד בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך (הראב"ע), והרשב"ם כתב, כי אני ה' רפאך, אשר רפאתי למים, כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים, כל

רֹפְאֶךָ׃ ס חמישי (כז) וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃

טז (א) וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ב) וַיִּלִּינוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ (ג) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן

וילונו קרי

תולדות אהרן רפאך סנהדרין ק"א, א': אילמה יבמות י"ג, א': ויסעו שבת פ"ז, ב':

לאססען, דיר ניכט צו שיקקען, דען איך, דער עוויגע בין דיין ארצט: (כז) זיא קאמען נאך אילם דאזעלבסט װארען צװעלף װאססער קװעללען אונד זיבענציג פאלמען: דארט לאגערטען זיא זיך ביים דעם װאססער:

טז (א) פאָן אילם בראכען זיא אויף, אונד דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס קאמען אין דיא װיסטע סין, דיא צװישען אילם אונד סיני ליגט; אם פינפצעהנטען טאגע דעם צװייטען מאָנאטס נאך איהרעם אויסצוגע אויס דעם לאנדע מצרים. (ב) דיא גאנצע געמיינע דער קינדער ישראל'ס פיהרטען אויפריהרישע קלאגען איבער משה אונד אהרן אין דער װיסטע: (ג) דיא קינדער ישראל

תרגום אונקלוס

יְיָ אָסָךְ׃ (כז) וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִּין וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃

טז (א) וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דִּי בֵין אֵילִם וּבֵין סִינַי בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ב) וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ (ג) וַאֲמָרוּ

רש"י

אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי וזהו אזנך מלות וכן ה"א רפאות תהי לשרך [משלי ג']: (כז) שתים עשרה עינות מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים:

טז (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק [או משירי המצה] ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאי' במסכת שבת [דף פ"ז]: (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי

באור

המחלה במים מדבר כדכתיב וברך את לחמך ואת מימך והסרתי מחלה מקרבך (לקמן כ"ג כ"ה): (כז) שתים עשרה עינות מים וגו', אמרו רז"ל במכילתא מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה עינות מים כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד ע' זקנים, וספר הכתוב זה כי חנו עליהם, כל שבט על מבועי והזקנים ישבו בצל הדקלים לשבח האל עליהם שהכין להם כל צרכן ליה. (הרמב"ן):

טז (א) ויסעו מאילם וגו' אל מדבר סין, אחז הכתוב דרך קצרה, כי נסעו מאילם וחנו על ים סוף במדבר ההוא, כי המדבר הגדול הזה מגיע מאילם ועד סיני, ונסעו משפת הים ונכנסו אל תוך המדבר ההוא, ונסעו מסעות דפקה ואלוש, ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים (הרמב"ן): בחמשה עשר יום לחדש השני. יתכן שאז פסקו להם העוגות שהוציאו ממצרים כמו שאמרו רז"ל, או בזכר בזה יום הנייתם לאמר שכבר כלה להם חדש ימים לצאתם מארץ מצרים ודאו שנכנסו במדבר הגדול ועיר מושב לא מצאו אמרו כלנו מתים במדבר הזה ולכן התרעמו, ולזה אמרו וילונו וגו' במדבר, כי זה הי' עקר תלונתם: (ג) מותנו,

מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ (ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ

ת"א בשבתנו ערכין ט"ו, א': הנני תענית ט', א', ב"ת פ"ו, ג': לחם יומא ע"ה, א' וב': ויצא שם שם: והיה שבת קי"ז, ב'. פסחים מ"ז, ב', ביצה ב', ב':

תרגום אשכנזי

שפראכען צו איהנען, ווערען וויר דאך ליבער געשטארבען דורך דיא האנד דעם עוויגען אים לאנדע מצרים, אלס וויר בייא דעם פליישטאפפע זאסען, אלס וויר אונז זאטט עססען קאנטען, דען איהר האבט אונז אין דיזע וויסטע הינאויס געפיהרט, אום דיזע גאנצע פערזאממלונג היר דורך הונגער אומצובריננגען: (ד) דער עוויגע שפראך צו משה, איך ווילל אייך שפייזע פאם הימעל רעגנען לאססען דאז פאלק זאלל הינויס געהען אונד זאממעלן יעדען טאג איהר טעגליכעס דאמיט איך עס פריפע אב עס מיינער לעהרע פאלגען ווירד, אדער ניכט. (ה) אם זעכסטען טאגע ווען זיא צו רעכטע מא־

תרגום אונקלוס

לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי בִּסְרָא וְכַד הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי אַפֶּקְתּוּן יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יָת כָּל קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מָחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הַיְהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם לָא׃ (ה) וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְנוּן יָת

רש"י

יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו. לעשות אנחנו. לחנות אנחנו. למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא: לו מתנו. הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך מחר [מכילתא]: למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת:

באור

שנמות, ואינו שם דבר כמו מותנו, אלא כמו עשותנו חניתנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו, תרגומו לוי דמיתנא, לו מתנו, הלואי והיינו מתים (רש"י): ביד ה', מיתת הנביאים בכלח אלי קבר. ולא ברעב: על סיר הבשר, אצל סיר הבשר, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'): (ד) ממטיר. שירד' כדמות מטר, ואונקלוס תרגם מחית, לפי הכוונה: לחם, יאמר ביחוד על הפת, ובכלל על כל דבר מאכל, ימצא גם על הבשר, כמו לחם אשה (ויקרא ג' י"א וט"ז ובמדבר כ"ח וכ"ד), גם על הפרי, כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט), ויתכן אם כן שיכלול המן והשליו, כי יתן להם שאלתם משאל: לחם ובשר: דבר יום ביומו, צורך אכילת יום ילקטו ביומו, ואף אם יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו אלא דבר יום ביומו, כדכתיב וימדו בעמר וגו' איש לפי אכלו לקטו (לקמן י"ח): למען אנסנו, כבר הודעתיך ענין הנסיון הנאמר אצל השם ב"ה בפ' וירא בפסוק והאלהים נסה את אברהם (בראשית כ"ב א'), והטעם מתוך שעיניהם תלויות אלי בכל יום ויום למזונותיהם, מתוך כך יכנסו וירגילו את עצמם לבטוח בו, ותשוב האמונה בב' להיות' תכונה בנפש, כמו שמפורש בפ' עקב, ויענך וירעבך וגו' (דברים ח' ג') עד סוף הפרשה, וכן מפרש במכילתא: (ה) ביום הששי, לרדתו, כי התחיל המן לרדת ביום א': והכינו וגו', והיה משנה, הולכת הווי"ן כמשפטה, כאשר יכינו

אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם׃ (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ז) וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־

ת"א ובקר שבת פ"ז, ב':

כען, וואס זיא איינברינגען ווערדען, ווירד עס צווייאמאל זאָ פֿיל זיין, אלס זיא אן אנדערן טאגען זאממעלן ווערדען: (ו) דא שפּראך משה אונד אהרן צו דען קינדערן ישראל'ס; דיזען אבענד זאללט איהר ערפֿאהרען דאס דער עוויגע אייך אוים דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט: (ז) אונד מארגען זאָללט איהר דיא הערליכקייט דעס עוויגען זעהען, דא ער איירע אויפֿריהרישע רעדען ווידער דען עוויגען פֿער־

תרגום אונקלוס

דִּי יַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם׃ (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַמְשָׁא וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ז) וְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יַת יְקָרָא דַיְיָ כַּד שְׁמִיעַן

רש"י

משנה. על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פוי"שן (רייכליך, פיעל) בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומי': (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרי'. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיביא לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה

באור

ביום הששי את אשר יביאו, ימצאו שלקטו כפליים ממדת כל יום ויום, כי בכל יום לא מצאו כי אם עומר לגלגלת. וביום הששי ימצאו שני העומר לאחד. ולשון רש"י אומר אני אשר יביאו והי' משנה, לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה, וזהו על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (לקמן כ"ט) נותן לכם ברכה פוי"שן נראה של"ל פויסמע"נט והוא בל"א (זעהר פֿיעל), (ובשני כתיבות יד שבידי כל הדבור שבניסח הדפוס מן אומר אני עד סופי אינו) בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם, ולא אנחנו כאשר אמרתם כי הוצאתם אתנו: (ז) ובקר וראיתם את כבוד ה'. לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום ההוא כדבר אהרן כל העם נראה להם, וכתב הרמב"ן ז"ל, הנכון בעיני. כי הי' דבר המן פלא גדול מאד, כי השלו הביא אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם, אבל המן נולד להם יצירה חדשה בענין מעשה בראשית, והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות (עיין מה שכתבנו בכוונת המאמר הזה בפ' בראשית ב' ב'), ולכן אמר בשלו אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שלחן במדבר, אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו. כי בגדולות ונפלאות שיעשה השם יראה את כבודו, כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ישעי' ס"ו י"ח), וכתיב והגידו את כבודי (שם י"ט). וכן רבים, וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דיי ולא תרגם בו ואיתגלי עכ"ל: ונחנו, חסר אל"ף: מה, מה אנהנו חשובין כמו מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד ג'). במה נחשב הוא (ישעיה ב' כ"ב), אמרו דרך ענוה, מי אנו שתלינו עלינו. לא עלינו תלונתיכם כי אם על ה': תלינו, שרשו לן והוא מבנין הפעיל. והראוי תלינו, כמו תבנו בידכם (בראשית מ"ג י"ב) רק שבא הדגש במקום הנח והסיבה לזה כתב הרד"ק בשרשים שרש לן שהיא כדי להבדיל בין הענין הזה ובין ענין לינה שנכלל ג"כ בשורש זה, ובא ג"כ בהפעיל לפעמים, כמו וילינו ויקומו (שם כ"ד כ"ד), ולא נמצא מענין תלונה רק ב"פ כמשפטו בהפעיל, וילן העם (לקמן י"ז ב'), הלינתם עלי (במדבר י"ד כ"ט), אמנם

תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלּוֹנוּ עָלֵינוּ: (ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה: (ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם:

תלינו קרי

תולדות אהרן בתת ברכות כ', ב'. יומא ע"ה ע"א: ונחנו מה חולין פ"ט, ב': לא סנהדרין ק"י, א':

נאָממען; דען וואס זינד וויר געאכטעט, דאס איהר איבער. אונז קלאגען פֿיהרט: (ח) משה שפּראך פֿערנער: דיזעס ווירד געשעהען, אינדעם איך דער עוויגע דיזען אבענד ווירד פֿלייש צו עססען געבען, אונד אם מאָרגען אנדערע שפּייזע צום זאטט ווערדען, דא דער עוויגע אייערע אויפֿריהרישע קלאגען פֿערנאָממען, דיא איהר איבער איהן פֿיהרט; דען וואס זינד וויר געאכטעט? אייערע קלאגען געהען ניכט איבער אונז זאָנדערן איבער דען עוויגען: (ט) משה שפּראך צו אהרן: שפּריך צו דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראל'ס טרעטעט הער פֿאָר דען עוויגען, דען ער האט אייערע אויפֿריהרישע קלאגען

תרגום אונקלוס

קֳדָמוֹהִי יַת תּוּרְעֲמַתְכוֹן עַל יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי מִתְרַעֲמִתּוּן עֲלָנָא: (ח) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמֵיכַל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע כַּד שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת תּוּרְעֲמַתְכוֹן דִּי אַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מָה לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמַתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַיְיָ: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא

רש"י

בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלא' והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחו אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דג"ש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו אליו את כל העדה [במדבר י"ד]: (ח) בשר לאכל. ולא לשובע. למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היה להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו.

באור

לדעתי אין זאת הסיבה לזה, כי המלות או האותיות השמושיות המתלוות אליהם יבדילו ביניהם, כי מה שהוא מענין תלונה לא יחובר כ"א עם מלת על, ומה שהיא מענין לינה לא יחובר לעולם עם על, כאשר נמצאו פסוקים רבים שיורה כל אחד על ענינים שונים, ויובדלו על ידי המלות או אותיות השמושיות המתלוות אליהם. כאשר האריכתי בזה בשרש פקד בריש פ' במדבר ע"ש, ולדעתי יבוא הדגש תמורת הנח להורות על הפלגת ההוראה וחזקה, כמו שיחזק ענין התלונה מענין הלינה, ובא ב"פ עם הנח כמשפט, כדי שנדע ששרשו לון, ושלא נחשוב ששרשו כלן והדגש לחסרון נו"ן, או שיורה באלו השנים על קלות התלונה: (ח) בתת ה' לכם וגו', יפרש מאמרו

(י) וַיְהִ֗י כְּדַבֵּ֤ר אַהֲרֹן֙ אֶל־כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּפְנ֖וּ אֶל־הַמִּדְבָּ֑ר וְהִנֵּה֙ כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה נִרְאָ֖ה בֶּעָנָֽן׃ פ ששי

(יא) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃

(יב) שָׁמַ֗עְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת֮ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ דַּבֵּ֨ר אֲלֵהֶ֜ם לֵאמֹ֗ר בֵּ֤ין הָֽעַרְבַּ֙יִם֙ תֹּאכְל֣וּ בָשָׂ֔ר וּבַבֹּ֖קֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָ֑חֶם וִֽידַעְתֶּ֕ם כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

(יג) וַיְהִ֣י בָעֶ֔רֶב וַתַּ֣עַל הַשְּׂלָ֔ו וַתְּכַ֖ס אֶת־הַֽמַּחֲנֶ֑ה וּבַבֹּ֗קֶר הָֽיְתָה֙ שִׁכְבַ֣ת

השליו קרי

תולדות אהרן השליו יומא ע"ה, ב': שכבת שם שם:

פערנאָממען: (י) אינדעם אהרן צו דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראלים רעדעטע, וואנדטען זיא זיך געגען דיא וויסטע, אונד דיא הערליכקייט דעס עוויגען ערשיען אין איינער וואָלקע (יא) דער עוויגע שפּראך צו משה: (יב) איך האבע דיא אויפריהרישע קלאגען דער קינדער ישראל'ס פערנאָממען, שפּריך צו איהנען, וויא פאָלגט: געגען אבענד, זאָללט איהר פלייש עססען, אונד מאָרגען פריה אייך אין אנדערער שפייזע זאטט עססען; אונד זאָללט ערפאהרען, דאס איך דער עוויגע אייער גאָטט בין: (יג) אבענדס דארויף, קאם איינע מענגע וואכטעלן הערויף, בעדעקטע דאז לאגער; אונד

רש"י

למקום שהענן ירד: (יג) השליו. מין עוף ושמן מאד [יומא ע"ה]: היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' [במדבר י"א]. הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד על עליו הרי הוא

תרגום אונקלוס

דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַן קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמַתְכוֹן: (י) וַהֲוָה כַּד מַלִּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַּייָ אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא: (יא) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יב) שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (יג) וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת שְׂלָיו וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוָה נְחָתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר

באור

הלשון, כי בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע תראו את כבוד ה': (ט) קרבו לפני ה', ההולך לפניהם בעמוד ענן (רע"ס): (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך המדבר הי' הענן מהלך בנסעם (שם): (יב) [תלונת, זהו דגשות הנו"ן (הרלב"ע), כי שרש המלה לון, ואף בהם הר"פ תלנותיכם הקודמים בפרש' הנו"ן בהם דגושה. מ"מ אין בהם זרות, כי לפניו קמץ במקום השורק, ולכן יהי' בהם הנח במקום הדגש, משא"כ בזה שבא בו הנח עם הדגש]: (יג) השלו, מין עוף (רש"י) ורגיל בפי המתרגמים לפתרו בל"א (וואכטעלן). ועל דרך הפשט הי' מעשה השלו לעתים, והמן שהי' הייתה הי' להם תמיד, כי עקר תלונת' על כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב. ואולם דעת רבותינו ז"ל שהי' השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן, וכן נראה, כי על הלחם ועל הבשר נתלוננו ובשניהם הביא להם את תאותם כי מה יתן ומה יוסיף להם בשר ביום אחד או ליומים, והפרש' שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים ותקצר בענין השלו כי הוא בנוהג שבעולם וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו בכל עת לשובע כאשר יאמר באן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע וכאשר התאוו לו מאד נתן להם ממנו בשפע רב כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים (במדבר י"א ל"ב).

הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ (יד) וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ (טו) וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ

תולדות אהרן דק סס סס :

דעם מאָרגענס וואר איי- לאגע פאָן טויא, רינגס אום דאז לאגער: (יד) אלס דיא לאגע טויא אויפגע- שטיגען, דא וואר אויף דער אָבערפלעכע דער וויסטע, עטוואס פיינעס געקאֶרנטעס (אלס וויא רונדע קאֶרנכען), פיין וויא דער רייף אויף דער ערדע: (טו) אלס עס דיא קינדער ישראל'ס זאהען, שפראך איינער

תרגום אונקלוס

לְמַשְׁרִיתָא׃ (יד) וּסְלֵיקַת נַחְתַּת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעֲדַק מְקַלַּף דַּעֲדַק דְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא׃ (טו) וַחֲזוֹ בְנֵי

רש"י

כמונח בקופסא [יומא ע"ה מכילתא]. (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ורבותינו דרשו [ועיין בש"ר פל"ח] שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחוספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס ל' חפיסא ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור. כפור יילי"רא בלע"ז *Geléise:* Gelée, (דער געפראָרענע טהויא אָדער נעבעל, דער רייף), דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך. דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טינ"בש בלע"ז *Tenuis:* Tènu, (דין, צארט, פיין), שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך [דניאל

באור

ואכלו חדש ימים בשבע הבוא ושב לעניננו הראשון (מדברי הרמב"ן ז"ל): (יד) ותעל שכבת הטל, שהי' מלפפה את המן ומכסהו, ודרך הטל לעלות: והנה, ענינו כאשר עלה שכבת הטל ראו והנה על פני המדבר וגו': מחספס, אין לו חבר במקרא, ואונקלוס תרגמו מקלף לשון מחשף הלבן (בראשית ל' ל"ז). [וא"כ שרשו חסף, ונכפלה בו עי"ן הפעל, והשי"ן והסמ"ך בתחלפות, ולפ"ז יהי' פעול מבנין פִּעֵל, והאות היתירה תחת הדגש, על משקל מְכֻרְבָּל ד"ה א' ט"ו כ"ז), ונוכל לבנות ממנו כל בנין פִּעֵל, חִסְפֵּס חִסְפַּסְתָּ וכו'], אבל הראב"ע כתב שאינו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית (תהלים מ"ה ג'), או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק (ויקרא י"ג מ"ט). או הלמ"ד לבד כמו סגריר (משלי כ"ז ט"ו), רק העי"ן לבדה לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א, כמו הגיגי (תהלים ה' ב'). כי אחר שחסר הה"א נראה הגימ"ל כלמ"ד הפעל על כן כפלוהו, רק באותיות גרונות לא מצאנו העי"ן כפול, והוא פירשו כמו עגו"ל, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש הספס מגולגל ועגול. [ויהיה לדעתם שרש בן ארבע אותיות] וכתב ר' עובדי' ספורנו דק מחספס, דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא, וכן תרגם האשכנזי (געקאֶרנט): ככפור, (לשון רש"י) כפור יוליד"א בלע"ז [נ"ל געל"ע ובל"א (געפראָרען = ריין), דעדק כגיר (הוא לשון אונקלוס). כאבני גיר, והוא מין צבע שחור, כדאמרינן גבי כסוי הדם, הגיר והזרניך, דעדק כגיר כגלידא על ארעא, דק הי' כגיר, ושוכב מוגלד כקרח על הארץ, וכן פירושו דק ככפר, שטוח קלוש ומחובר כגליד, דק טינב"ש בלע"ז [נ"ל טענ"וועס, ובל"א (דיננע)], שהי' מגליד גלד דק ולמעלה. וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק עכ"ל, והרמב"ן ז"ל באר את דברי אונקלוס המתרגם באופן אחר, ואין להאריך, ור"ע ספורנו כתב דק ככפר, גם בהנחתו הי' דק שלא הי' מונח נצבר על גרגיר עכ"ל, והנה כפי הנראה מפשטות הכתוב דק מחספס מסכים עם מה שאמר במקום אחר (לקמן ל"א) והוא כזרע גד, ודק ככפר עם לבן: (טו) מן הוא, לפי שלא ידעו מה הוא, מן

אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ (טז) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ (יז) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ (יח) וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־

תולדות אהרן איש ערכין ט"ו, ג':

תרגום אשכנזי

צום אנדערן: וואס איזט דאז? דען זיא וואוסטען ניכט, וואס עס וואר, משה שפראך צו איהנען: דיזעס איזט דיא שפייזע, דיא אייך דער עוויגע צו עססען געגעבען: (טז) דיזעס האט אבער דער עוויגע דאבייא בעפאָהלען: זאממעלט דאפאָן, יעדער נאכדעם ער צום עססען נאָטהיג האט, איין עמר אויף יעדעס הויפט נאך דער אנצאהל דער פערזאָנען, איין יעדער נעהמע זאָ פיל ער לייטע אין זיינעם צעלטע האט: (יז) דיא קינדער ישראל טהאטען אלזאָ; זיא זאממעלטען איינער פיל, דער אנדערע וועניג: (יח) זיא מאסען עס מיט דעם עמר דער פיל געזאממעלט, האטטע ניכטס איבריג, אונד דער וועניג געזאמעלט, ניכט צו וועניג; יעדער האטטע זאָ פיעל געזאממעלט, אלס ער

רש"י

א']: כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשותיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהל תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הָא לַחְמָא דִּי יְהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל׃ (טז) דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃ (יז) וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר׃ (יח) וְכָלוּ בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ

באור

הוא תרגומו של מה הוא, ולפי שהוא לשון מצרי, ובאותו לשון היו רגילין שהוא כמו מה. כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיענו שלפיכך קראו בני ישראל את שמו מָן על שם שהיו תמהי'

ואומרים מן הוא כמו מה (וכן פירשו חז"ל בואלה שמות רבה), וכן יגר שהדותא [בראשית ל"א מ"ז), וכמוהו הפיל פור הוא הגורל, (אסתר ג' ז'), לא הי' צריך לכתוב אלא הפיל הגורל, הואיל ובלשון הקדש נכתבה המגילה, אלא להודיענו על כן קרא לימים האלה פורים על שם הפור (שם ט' כ"ו), ואלו לא נכתב מתחלה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות, לא היינו יודעים למה נקרא פורים (מדברי הרשב"ם), ורש"י ורשב"ע פרשוהו מענין מזון, כמו וימן להם המלך (דניאל א' ה'). אשר מנה את מאכלכם (שם י'): (טז) לקחו ממני איש לפי אכלו, שלא רבו ללקוט, כי ירד להם בבקר בבקר: עמר, שם מדה. וחז"ל אמרו שמדתו מ"ג ביצים, וחומש ביצה מתרנגולת ממוצעת, והי' זה להם שעור ג' סעודות לאדם בינוני, ומה שירבה האחד ימעיט השני: מספר נפשתיכם, כפי מנין נפשות שיש לכל א' באהלו תקחו עומר לכל גלגלת: (יז) וילקטו, בלא מדה מכוונת: המרבה והממעיט, יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט כי לקטו באומד, ודעתם למוד באהלם ולעשות כאשר צוה משה, כי לא צוה להם ללקוט בשדה בשעור מכוון, כי זהו דבר שאי אפשר, ונעשה להם נס, שכאשר באו לביתם: (יח) וימדו בעמר, איש איש מה שלקטו, מצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עמר לגלגלת אשר באהלו,

אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ (יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ (כ) וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ (כא) וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ (כב) וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם

פתח באתנח

תולדות אהרן ויותירו סס סס: בבקר ברכות כ"ז, א': וחם סס סס: לחם שבת קי"ז, ב':

צום עססען ברויכטע: (יט) משה שפראך צו איהנען: נימאנד לאססע דאפאן ביז מארגען איבריג! (כ) זיא געהארכטען אבער דעם משה ניכט, זאנדערן אייניגע ליסען דאפאן ביז אויף דען פאלגענדען מארגען איבריג; אלליין עס קראכען ווירמער הער-אויס; אונד עס וואר שטינקענד. דא ווארד משה צארניג איבער זיא: (כא) זיא זאממעלטען דאהער יעדען מארגען איין, יעדער זא פיל ער צום עססען ברויכטע, אונד זאבאלד דיא זאננע הייס שיען, צערשמאלץ עס: (כב) אם זעכסטען טאגע, האמטען זיא צווייפאך שפייזע געזאממעלט,

תרגום אונקלוס

לְקָטוּ: (יט) וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן אֱנַשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא: (כ) וְלָא קַבִּילוּ מִן משֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גוּבְרַיָּא מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגֵיז עֲלֵיהוֹן משֶׁה: (כא) וּלְקַטוּ יָתֵיהּ בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר כְּפוּם מֵיכְלֵיהּ וּמָה דְמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר: (כב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה

רש"י

מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו: (כ) ויותירו אנשים. דתן ואבירם [ש"ר]: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל [מכילתא] פשר לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנ"פיר בלע"ז *stemperare,* אינ. *Distemperare:* (צערווייכען, אויפלעזען), ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות: (כב) לקטו

באור

והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעמר לגלגלת: (יט) אל יותר ממנו עד בקר, הכוונה ש"ס ישאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו, ולא יאצרנו לאכלו מחר, רק יבטח בה': (כ) ולא שמעו וגו', מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו [וכמוהו ויקרא אל משה וידבר ה אליו (ויקרא א' א')], כי אנשים מעטים היו שלא שמעו והותירו: וירם, לשון רמה [ושרשו רמם, ולא נמצא עוד פעל ממנו. והוא מבנין הקל, וראוי להיות הרי"ש בחולם, כמו ישב יחג, ועם וי"ו ההפוך שנעתקה הנגינה לפני', ראוי להשתנות לק"ח, ונשתנה לקבוץ להבדילו מן וירם כבוד ה' (יחזקאל י' ד'), שהוא מענין הגבהה, ושרשו רום]: ויבאש, ה"ז מקרא הפוך, שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע, כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (לקמן כ"ד) וכן דרך כל המתליעים (לשון רש"י והוא מהמכילתא): (כא) וחם השמש, כתרגומו כד חם עלוהי שמשא, כאשר הי' אור השמש חם עליו, כי השמש בעצמו לא יחם: ונמס, מבנין נפעל מפעלי הכפל, תרגומו פשר, וכתב רש"י לשון פושרין ע"י השמש מתחמם ומפשיר, וכמס דישטנפ"ריר בל"א (אויפגעלעזט ווערדען, יינע פערלאסונג פערליהרען), ודוגמתו בסנהדרין סוף ד' מיתות עכ"ל ושם (דף ס"ז ע"ב) אי' פשר גמלא שע"י הכשפי' נמס הגמל ואבד מזגו הטבעי ע"ש והנך רואה

תרגום אשכנזי

פיר איינען קאפף צווייא עמר. אללע פירסטען דער געמיינע קאמען, אונד בעריכטעטען עס דעם משה: (כג) משה שפראך צו איהנען: דיעס האט דער עוויגע געשפראכען: איין רוהעטאג, איין היילּיגער רוהעטאג איזט מארגען, דעם עוויגען צו עהרען. וואס איהר באקקען וואללט באקקט הייטע, וואס איהר קאכען וואללט, קאכט הייטע, אונד וואס איבריג איזט, לאסט נור שטעהען צור פערוואהרונג, ביז דען קינפטיגען מארגען: (כד) זיא ליסען עס ביז דען קינפטיגען מארגען שטעהען, וויא משה בעפאהלען האטטע, אונד עס ווארד ניכט שטינקענד, אונד קיין ווארם וואר דארין:

מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ (כד) וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־

תולדות אהרן את [illegible] ט"ו, ג':

תרגום אונקלוס

לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין עוּמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה: (כג) וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלִּיל יְיָ שְׁבָבָא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחָר יַת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֱפוֹ וְיַת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיַת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד צַפְרָא: (כד) וְאַצְנָעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דִּי פַּקִּיד

רש"י

לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העמר לאחד. ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו [מכילתא] [שאם להגיד ששנים היו והלא כתוב שני עומר לאחד אלא משונה בטעם וריח]: ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם

באור

שמוש הווי"ן לחבר המאמר, והם השמש ונמס, כאשר הוחם השמש אז נמס: (כב) לקטו לחם משנה, כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים, שני העמר לאחד. ויגידו למשה, שמצאו משנה, ושאלוהו מה יעשו במותר, ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה ביום הראשון והי' ביום הששי וגו', כי נתכוון שיהיו תמהים כשימצאו משנה, כדי להודיע להם עתה כבודו של יום השבת: (כג) הוא אשר דבר ה', מיום הראשון, ואני לא הגדתי לכם, כי מחר אתם חייבים לשבות לכבוד השם, ולא לעשות מלאכה אפילו לצורך אוכל נפש, ומלת שבת קשה בדקדוק כי איננה על משקל גנב, כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה, והעד שבת היא לה', ומלת שבת שם דבר כמו שביתה, והי' ראוי להיות שבתת על משקל דלקת, וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה: שבת קדש, שבת של קודש: לה', לכבוד השם, בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי, וככה בשבת השמיטה ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כ"ה ב'): אפו, צווי, והי' ראוי להנקד בחטף פתח על משקל עשו, אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מנוגן בטעם רביע שהוא מנגיני המלכים לכן נוקד בצירי (הרשב"ם). והנה אמר להם משה, מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום לשני ימים, ומה שאתם רוצים לבשל ממנו במים, בשלו היום, לשון אפיה נופל בלחם ולשון בשול בתבשיל (רש"י): למשמרת, לגניזה: (כד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו, כדרך המתליע שתעלה באשו וע"י זה ירום תולעים, וזה לא

הָיְתָה בּוֹ׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ (כו) שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ (כז) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס (כח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי וְתוֹרֹתָי׃ (כט) רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת

(כה) משה שפראך: פערצעהרט עס הייטע, דען הייטע איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען צו עהרען; הייטע פינדעט איהר ניכטס אויף דעם פעלדע: (כו) זעכס טאגע זאָללט איהר עס זאמֿמעלן, אונד אם זיבענטען איזט רוהעטאג, דא ווירד עס ניכט צו פינדען זיין: (כז) עס וואר אם זיבענטען טאגע, דא גינגען אייניגע פאָן דעם פאָלקע אויס, אום צו זאממעלן זיא פאנדען אבער ניכטס: (כח) דער עוויגע שפראך צו משה: וויא לאנגע וויגערט איהר אייך נאך מיינע געבאָטע אונד לעהרען צו האלטען? (כט) זעהט, דאס אייך דער עוויגע דען רוהעטאג געגעבען; דארום גיבט ער אייך אם

תולדות אהרן אכלהו שבת קט"ז, ב'. קי"ח א': ששת שבת פ"ז, ב': ויהי סס קי"ח, ב'. ערכין ט"ו, ב': עד אנה ב"ק נ"ב, א'. סנהדרין י"ח, א': ראו עקרים מ"ג, פכ"ח:

תרגום אונקלוס

משֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵּיהּ׃ (כה) וַאֲמַר משֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃ (כו) שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא בֵּיהּ׃ (כז) וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפָקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ (כח) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתָי׃ (כט) חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל

רש"י

רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל מתנו במים בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו [מכילתא]: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים [מכילתא]: (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרין [ב"ק נ"ב]: (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת

באור

הבאים, על כן לא היתה בו רמה: (כו) לא יהיה בו, המן יורד, וכתב הראב"ע והוסיף בו תוספת באור, כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב' י"ז) עכ"ל, והוא תמוה שלפי הנראה אין כאן תוספת באור כלל, כי הם שני מאמרים נבדלים, וביום השביעי הוא שבת כלומר אף ענין ירידת המן ולקיטתו, יהי' שבת ביום השביעי, לכן לא יהי' בו המן, ותיבת שבת נשוא המאמר הראשון, ולא יובן המאמר השני כלל בלי מלת בו, וכן המתיק רש"י ז"ל במתק לשונו וכתב וביום השביעי שבת, שבת הוא המן לא יהי' בו: (כז) וביום השביעי, לרדת המן: מן העם, ממחוסרי אמנה שבישראל: ללקט, לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר ה' אל משה, שיאמר לישראל ככה: מצותי, על האנשים שלא שמעו והותירו עד הבקר: ותורתי, בקדושת יום השבת, שהשם הורה להם הענין היום ונתן להם לחם משנה: (כט) ראו, בעיניכם

עַל־כֵּן֙ ה֣וּא נֹתֵ֥ן לָכֶ֛ם בַּיּ֥וֹם הַשִּׁשִּׁ֖י לֶ֣חֶם יוֹמָ֑יִם שְׁב֣וּ ׀ אִ֣ישׁ תַּחְתָּ֗יו אַל־יֵ֥צֵא אִ֛ישׁ מִמְּקֹמ֖וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִֽי׃ (ל) וַיִּשְׁבְּת֥וּ הָעָ֖ם בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִעִֽי׃ (לא) וַיִּקְרְא֧וּ בֵֽית־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־שְׁמ֖וֹ מָ֑ן וְה֗וּא כְּזֶ֤רַע גַּד֙ לָבָ֔ן וְטַעְמ֖וֹ כְּצַפִּיחִ֥ת בִּדְבָֽשׁ׃ (לב) וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה זֶ֤ה הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר צִוָּ֣ה יְהוָ֔ה מְלֹ֤א הָעֹ֙מֶר֙

תולדות אהרן שבו ערובין מ״ח, א׳. וני״א א׳: אל יצא ערובין י״ז, ב׳. נ״א, א׳, ערכין ט״ו, ב׳: בדבש יומא ע״ה, ב׳:

זעכסטען טאגע, שפייזע אויף צווייא טאגע. יע־דער בלייבע אן זיינער שטעללע, ניאמאנד גע־הע פאָן זיינעם אָרטע, אם זיבענטען טאגע! (ל) דא רוהעטע דאז פאָלק אם זיבענטען טא־גע: (לא) דאז הויז ישראל נאננטע דען נא־מען דער שפייזע מן: דער מן וואר וויא קאָריאנדער זאמען! וויס, אונד זיין געשמאק וואר וויא קו־כען מיט האָניג: (לב) משה שפראך: דיזעס האט דער עוויגע געבאָטען, איין

תרגום אונקלוס

כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ (ל) וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ (לא) וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מָנָא וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָא חִוַּר וְטַעֲמֵיהּ כְּאַסְקְרִיטָוָן בִּדְבָשׁ׃ (לב) וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא מִנֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוּן יָת לַחְמָא דִּי אוֹכֵלִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי

רש״י

שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד׳ אמות ליוצא חוץ לתחום ב׳ לגופו וב׳ לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קולי״ינדר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו

באור

כי ה׳ בכבודו מזהיר אתכם על קדושת היום הנכבד הזה, שהרי הוא נותן לכם בכל ערב שבת לחם יומים: שבו איש תחתיו, באהלו: אל יצא איש ממקומו, ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: וישבתו וגו׳, לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מיום ההוא והלאה: (לא) כזרע גד לבן, עשב ששמו (קאָריאַנדער), וזרע שלו עגול ואינו לבן, והמן הי׳ לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול, כזרע גד הי׳, והוא לבן, [ומצאנו במקום אחר שלענין הלבנינות המשילו לדבר אחר, ועינו כעין הבדלח (במדבר י״א ז׳)]: כצפיחת בדבש, בצק שמטגנין אותו בדבש, ואין לו חבר במקרא, [ולשון הרשב״ם וטעמו כצפיחת בדבש, ולהלן הוא אומר והי׳ טעמו כטעם לשד השמן (שם ח׳), פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים, ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחת בדבש, כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם, אבל להלן כתוב וטחנו ברחים או דכו במדכה (שם), לפיכך והי׳ טעמו לשמנונית כמו האגוזים שנעשיה שמן לאחר כתישה וכן הזתים, לפיכך כתוב כאן וטעמו, ושם והי׳ טעמו כטעם לשד השמן, שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן עכ״ל, וכן כתב הראב״ע כי כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחת בדבש ואם יבושל יהי׳ טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב עכ״ל]: (לב) למשמרת, לגניזה: האכלתי, מסב הדבור כמדבר בעדו אל נוכחים, אף בלא קדמה אמירה, כי נאמני זה הדבר אשר צוה ה׳, ולא אמר לאמר, ובא פה שלא כמנהג הכלל שזכרנו פעמים רבות, ואמר הראב״ע שמשה אמר כן לישראל אשר האכלתי אתכם:

מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן ׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (לד) כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה

ת״א ותן הוריות י״ג, ח׳. כריתות ה׳, ח׳: לפני הוריות שם. כריתות שם: לדרתיכם שם שם: ובני קדושין ל״ח, א:

עמר פֿאָלל דאפֿאָן זאָלל צור פֿערוואהרונג פֿיר אײרע נאַכקאָממען זײן: דאמיט זיא דיא שפּייזע זעהען, דיא איך אייך צו עססען געגעבען אין דער וויסטע, אלס איך אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט: (לג) משה שפּראך צו אהרן: נימם איינע פֿלאשע, טוהע היניין איינען עמר פֿאָלל מן, אונד זעטצע עס פֿאָר דעם עוויגען הין, צור פֿערוואהרונג פֿיר אײרע נאַכקאָממען: (לד) וויא דער עוויגע דעם משה געבאָטען. אהרן זעטצ־טע עס היִן, פֿאָר דיא צייגניסלאדע צור פֿער־וואהרונג: (לה) דיא קינדער ישראל'ס אסען דען מן פֿירציג יאהר, ביז זיא אין איין בעוואָהנטעס לאנד קאמען; דען מן

תרגום אונקלוס

יְתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (לג) וַאֲמַר משֶׁה לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָן מְלֵי עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן: (לד) כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ לְמשֶׁה וְאַצְנְעֵינֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכָלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּעָלוּ לַאֲרַע יָתֵיבְתָּא יָת מַנָּא אֲכָלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי

רש"י

ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא לנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום הם שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן [קדושין ל"ח] [יש אומ' מעבר הירדן מיושבת וטובה כדאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושב רש"י ישן]: אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו מהמן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח [יהושע

באור

(לג) ויאמר משה אל אהרן. לאחר שהוקם המשכן בשנה שנייה שהי' שם ארון העדות, יפה היתה הפרשה הזאת ראויה להכתב. ונכתבה במקום הזה לספר הנס, שעמד המן לדורות: צנצנת. צלוחית של חרס, ואין לו חבר במקרא: לפני ה', לפני הארון: (לה) ארץ נושבת. ארץ סיחון ועוג, כי שם אכלו גם מלחם הארץ: את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען,

אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃ (לו) וְהָעֹ֕מֶר עֲשִׂרִ֥ית הָאֵיפָ֖ה הֽוּא׃ פ שביעי

יז (א) וַ֠יִּסְעוּ כָּל־עֲדַ֨ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֜ל מִמִּדְבַּר־סִ֛ין לְמַסְעֵיהֶ֖ם עַל־פִּ֣י יְהֹוָ֑ה וַֽיַּחֲנוּ֙ בִּרְפִידִ֔ים וְאֵ֥ין מַ֖יִם לִשְׁתֹּ֥ת הָעָֽם׃ (ב) וַיָּ֤רֶב הָעָם֙ עִם־מֹשֶׁ֔ה וַיֹּ֣אמְר֔וּ תְּנוּ־לָ֥נוּ מַ֖יִם וְנִשְׁתֶּ֑ה וַיֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ מֹשֶׁ֔ה מַה־תְּרִיבוּן֙ עִמָּדִ֔י מַה־תְּנַסּ֖וּן אֶת־יְהֹוָֽה׃ (ג) וַיִּצְמָ֨א שָׁ֥ם הָעָ֛ם לַמַּ֖יִם וַיָּ֥לֶן הָעָ֖ם עַל־מֹשֶׁ֑ה

תולדות אהרן והעמר ערכין פ"ב, ג': ברפידים סנהדרין ק"ו, א'. א'. בכורות ה', ב'. ערכין ט"ו, א': וירב שם שם:

אסען זיא, ביז זיא אין דיא אנפֿאנגסגרענצע דעס לאנדעס כנען קאמען; (לו) דער עמר איזט דער צעהנטע טהייל איינעס איפה:

יז (א) דיא גאנצע גע־מיינע דער קינ־דער ישראל'ס בראך פֿאָן דער וויסטע סין אויף, אום איהרע ציגע נאך דעם בעפֿעהל דעם עווי־גען פֿאָרטצוזעטצען. זיא לאגערטען זיך צו רפידים דא האטטע דאז פֿאָלק קיין וואססער צו טרינ־קען: (ב) דאז פֿאָלק צאנקטע מיט משה, זיא שפראכען: שאפֿפֿט אונז וואססער דאס וויר טרינ־קען! משה שפראך צו איהנען: וואס צאנקט איהר מיט מיר? וואס פֿערזוכט איהר דען עווינען? (ג) אלס אבער דאז פֿאָלק נאך וואססער

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִכְנָעַן: (לו) וְעוּמְרָא חַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלַת סְאִין הוּא: יז (א) וּנְטָלוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי עַמָּא: (ב) וּנְצוֹ עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ: (ג) וּצְחִי תַמָּן עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן

רש"י

ב']: (לו) עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' בצים כמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות:

יז (ב) מה תנסון. לומר

באור

ועם לחם הארץ אכלו את המן אחר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן ובאו אל ארץ כנען, כדכתיב ביהושע (ה' י"ג) וישבת המן ממחרת: (לו) עשירית האיפה, האיפה שלש סאין, והסאה ו' קבין. והקב ד' לוגין. והלוג ו' ביצים, נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שעור לחלה ולמנחות (רש"י):

יז (א) למסעיהם. שלא באו במסע הראשון ממדבר סין לרפידים, כי אם משם לדפקה ואחרי כן לאלוש ומאלוש לרפידים, וזהו למסעיהם על פי ה'. ולא בא הכתוב לפרש מסעיהם כי אם תלונותיהם, שבתחלת בואם אל המדבר התלוננו על הלחם ועתה רבו על המים: ואין מים לשתות העם, כשבאו לשם ראו שאין שם מעינות מים לשתות העם: [לשתות העם, לפי דקדוק הלשון ראוי לומר ואין מים לעם לשתות, וע"כ יפורש שבא פה המקור במקום השם, ושעורו ואין מים לשתיית העם, וכמוהו מקץ עשר שנים לשבת אברם (בראשית ט"ז ג'), פי' לישיבת אברם, כן פי' ר"ע ספורנו]: (ב) וירב העם עם משה, מיד טרם בגד אליהם הצורך למים עשו מריבה עם משה: תנו לנו מים, למשה ולאהרן היו מדברים אף שלא הזכיר הכתוב כי אם משה, כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן: מה תריבון עמדי וגו', אמר להם אין הריב הזה כי אם לנסות את השם היוכל תת לכם מים, ואם תחליטו ותתפללו אל השם, אולי יענה אתכם: (ג) ויצמא, כאשר התחזק עליהם הצמא, התרעמו על משה כי הרע להם

וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ (ד) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהֹוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ (ה) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ (ו) הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה

ת"א ומטך סנהדרין נ"ט, ב': הנני, ב"מ פ"ו, ב': והכית שם שם :

דורסטעטע, פיהרטע עס אויפריהרישע קלאגען איבער משה, אונד שפראך ווארום האסט דוא אונז אויס מצרים געפיהרט, מיך אונד מיינע קינדער אונד מיין פיה פאר דורסט אומקאממען צו לאססען? (ד) משה שריא צום עוויגען, שפראך: וואס זאלל איך נון מיט דיזעם פאלקע אנפאנגען? עס פעהלט נור וועניג, זא שטייניגען זיא מיך: (ה) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע פאר דעם פאלקע הער, נים איינגע פאן דען עלטעסטען אויס ישראל מיט דיר, אונד דיינען שטאב, מיט וועלכען דוא דען פלוס געשלאגען, נים אין דיינע האנד אונד געהע: (ו) איך ווערדע דאזעלבסט אויף דעם פעלזען צו חרב פאר דיר שטעהען, זא זאללסט דוא דען פעלזען שלאגען, אלז-

תרגום אונקלוס

אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא׃ (ד) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעְבֵּיד לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַנִי׃ (ה) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִיבַּר קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּי מְחֵיתָא בֵיהּ יָת נַהֲרָא סַב בִּידָךְ וְתֵיזִיל׃ (ו) הָא אֲנָא קָאֵים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל טִינָרָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי בְטִינָרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃

רש"י

היוכל לתת מים בארץ ציה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאי' מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה

באור

להוציאם מארץ מצרים: (ד) עוד מעט, אם אמתין עוד מעט. כן פירש"י ז"ל [ולדעתו תהי' הוי"ו של וסקלני מחברת ביחס הסבה אם ימתין], והמתרגם האשכנזי תרגמו כאלו אמר אינו חסר כי אם מעט, כלומר הם מריבים עמי ומתלוננים עלי בחזק רב. ולא חסר להם כי אם שיהיו סוקלין אותי, [ולדעתו תהי' שמוש הוי"ו כשמוש השי"ן עוד מעט שיסקלוני, ונמצאו רבים כמוהו]: (ה) עבר לפני העם, כי היו ברפידים, והצור אשר ממנו יצאו המים היה בחורב, והוצרך משה לעבור לפני העם ולהוליכם מרפידים לחורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה, ע"כ אמר לו השם שיקדם לפני העם הוא וזקני ישראל עמו, והנה לא הלכו אחריו כל העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי, אבל שלחו לשם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם במחנות: (ו) הנני עמד וגו', הכוונה תלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור, וכתב הרמב"ן ז"ל בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה הי' קבוע שהי' הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו בעבור זה נגלה עליהם השכינה במקום ההוא כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' (לעיל ט"ז ז'). בעבור היותו פלא

הָעָ֑ם וַיַּ֤עַשׂ כֵּן֙ מֹשֶׁ֔ה לְעֵינֵ֖י זִקְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ (ז) וַיִּקְרָא֙ שֵׁ֣ם הַמָּק֔וֹם מַסָּ֖ה וּמְרִיבָ֑ה עַל־רִ֣יב ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וְעַ֨ל נַסֹּתָ֤ם אֶת־יְהוָה֙ לֵאמֹ֔ר הֲיֵ֧שׁ יְהוָ֛ה בְּקִרְבֵּ֖נוּ אִם־אָֽיִן׃ פ

(ח) וַיָּבֹ֖א עֲמָלֵ֑ק וַיִּלָּ֥חֶם עִם־יִשְׂרָאֵ֖ל בִּרְפִידִֽם׃ (ט) וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֤ה אֶל־יְהוֹשֻׁ֙עַ֙ בְּחַר־לָ֣נוּ אֲנָשִׁ֔ים וְצֵ֖א הִלָּחֵ֣ם בַּעֲמָלֵ֑ק מָחָ֗ר אָנֹכִ֤י נִצָּב֙ עַל־רֹ֣אשׁ הַגִּבְעָ֔ה

ת"א ויבא סנה' קי"ח, ב', חגלה נ"ג. ע"א: בעמלק יומא נ"ב, ב'

תרגום אשכנזי

דאן ווירד וואססער אויס איהם פֿליסען, דאמיט דאז פֿאָלק טרינקען קאָננע. דיזעס טהאט משה פֿאָר דען אויגען דער עלטעסטען אויס ישראל: (ז) מאן נאננטע דען נאמען דעם אָרטעס מסה אונד מריבה; וויל דיא קינדער ישראל געצאַנקט האטטען, אונד וויל זיא דען עוויגען פֿערזוכט האטטען, שפּראכען נעמליך: איזט אויך דער עוויגע אונטער אונז, אָדער ניכט? (ח) דאז פֿאָלק עמלק קאם, אונד שטריטט מיט ישראל צו רפידים: (ט) משה שפּראך צו יהושע: זוכע אונז טאפּפֿערע מעננער אויס, אונד ציהע הין, שטרייטע מיט עמלק; מאָרגען שטעהע איך אויף דער שפּיטצע דיזעס היגעלס, דעזגאָטטליכען שטאב אין מיינער

רש"י

של מין דבר חזק ושמו סנפרינון והלוך נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנא' ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנא' אדני משה כלאם [במדבר י"א] כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו [מכילתא]: מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים

תרגום אונקלוס

(ז) וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא: (ח) וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים: (ט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גּוּבְרִין וּפוֹק אֲגִיחַ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן

באור

קיים: (ז) ויקרא. משה או הקורא: על ריב וגו'. במה דסייס פתח. וכמוהו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו (יהושע כ"ד ד'): (ח) ויבא. גוי עמלק הוא כיושב בארץ הנגב: (ט) יהושע, הוא בין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהי' בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה במדבר המרגלים (הראב"ע), ויתכן שמשה קרא לו כן מיום היותו כאשר נפרש בעז"ה בפרשת שלח לך (במדבר י"ג ט"ז): בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר לנו. שבו לנו בזה (לקמן כ"ד י"ד) ואף הלועז כן דרכו לפעמים ועם תדקדק תמצא בו תמיד הוראת הצורך וההטבה. כמ"ש בפסוק לך לך מארצך (בראשית י"ב א'): אנשים, ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים (במדבר י"ג ג'), וחזקת והיית לאיש (מלכים א' ב' ב'): וצא הלחם. צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק: מחר, בעת המלחמה אני נצב: ומטה האלהים. כתרגומו חוטרא דאתעבידו בי' נסין מן קדם ה': בידי, שאהיה בו ידי להתפלל,

וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ (יא) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ (יב) וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־

תולדות אהרן והיה ר"ה כ"ט, ב', תענית י"ח, ב':

האנד: (י) יהושע טהאט וויא איהם משה געזאגט מיט עמלק צו שטריי־טען: משה, אהרן אונד חור אבער שטיגען אויף דיא שפיטצע דעס הי־געלס: (יא) ווען משה זיינע האנד אין דיא הא־הע הילט ווארישראל מעכטיגער, אונד ווען ער זיא זינקען ליס, ווארעמלק מעכטיגער: (יב) אלס משה דיא הענדע שווער וואור־דען, נאהמען זיא איינען שטיין, לעגטען זאָלכען איהם אונטער, אונד ער זעטצטע זיך דארויף, אהרן אונד חור אבער אונטערשטיטצטען זיינע הענדע, פאָן דיזער זייטע איינער, אונד פאָן דיזער זייטע איינער, זאָ הילטען זיינע הענדע אוים ביז זאָננענאונטערגאנג:

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ בִּידִי׃ (י) וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דִי אֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא׃ (יא) וַהֲוָה כַּד מָרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מַנַּח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃ (יב) וִידֵי מֹשֶׁה יַקְרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְּחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי פְּרִישָׁן בִּצְלוֹ עַד דְּעָאל

רש"י

ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבעלי מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרו"לוגיא

באור

והנה עלה אל ראש הגבעה, כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה, וגם הם יראו אותו נושא כפיו ומתפלל ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה למלחמה, והי' כל הענין הזה, מפני שהי' עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל לא ראו מלחמה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה (לעיל י"ג ז'), והי' עיף ויגע ככתוב במשנה תורה (דברים כ"ה י"ח), על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת (מדברי הרמב"ן): (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור, בעבור נודע לפרש תמכו בידיו: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כ"ט ע"א) (רש"י): וכאשר יניח ידו, דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידו ראה שגבר עמלק, וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד: (יב) וידי משה כבדים, ידענו שאין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות אף כי עד בא השמש, והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים, על כן לא הי' יכול להרימם תמיד. ולדעת המתרגם האשכנזי הכוונה, כאשר התחילו ידי משה להיות כבדים ואמר כבדים לשון זכר, כי יד זכר ונקבה. כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'): וישב עליה, שלא הי' יכול לעמוד ושגבו מקומו באבן ששמו תחתיו: אמונה, דבר עומד

בָּא הַשָּׁמֶשׁ׃ (יג) וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ מפטיר (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ (טו) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא

תולדות אהרן ויחלוש זבחים קט"ז, א': כתוב מגלה ז', א', י"א ב': ויקרא עקרים מ"ג, פכ"ח:

תרגום אשכנזי

(יג) יהושע שלוג עמלק אונד זיין פֿאָלק מיט דער שערפֿע דעס שווערטעס (ד. ה ער ערהילט איינען פֿאָללקאממנען זיג איבער זיא): (יד) דער עוויגע שפראך צו משה שרייבע דיזעס צום געדעכטניס אין דאז בוך, אונד טראגע עס אויך דעם יהושע אויף, דען איך ווילל דאז אנדענקען פֿאָן עמלק אונטער דעם הימנועל פֿערטילגען: (טו) משה בויעטע איינען אלטאר, אונד נאננטע איהן: דער עוויגע

תרגום אונקלוס

שִׁמְשָׁא׃ (יג) וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתֹב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יָת דּוּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃ (טו) וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃

רש"י

באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות: (יג) ויחלוש יהושע. חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה [תנחומא]: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות [מכילתא]: ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את

באור

וקיים והוא שם דבר, וענינו כמו באמונה, והכוונה שהיו ידיו עומדות וקיימות בדוממותן, וכן תרגם האשכנזי ואונקלוס תרגם והואה ידוהי פריסן בצלו, וכן פירש"י ז"ל שהיו ידיו פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: (יג) ויחלש, נלחם, כדכתיב קול ענות חלושה (לקמן ל"ב י"ח) [והוא פה פעל יוצא, ונמצא גם פעל עומד, וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י')]: (יד) בספר, בפתחות הבי"ת בספר הנודע והוא ספר התורה, וכן תרגם האשכנזי, וזו היא המצוה הכתובה לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כ"ה י"ז): באזני יהושע, שהוא ימלוך עליהם ויצוה את בני ישראל לשלם לו את גמולו: כי מחה אמחה, לכך אני מזהירך כן, כי חפץ אני למחותו, בעבור שהכעיס את השם, כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים והכה מואב ופלשת, וזה עמלק שמע גבורותיו ונפלאותיו בעבור ישראל ובא ממקום רחוק להלחם עמהם ולא פחד מהשם, וכן כתוב ולא ירא אלהים (שם י"ח): (טו) שמו, של מזבח: ה' נסי, פירש"י הקב"ה עשה לנו כאן נס עכ"ל, והוא מדברי רז"ל במכילתא ויהי' לפ"ז תיבת נס במקום הזה שם משותף לפלא או מופת, וחז"ל רגילים להשתמש בה על הענין הזה, ואולם בכל מקום שתמצא בתנ"ך לא תורה כי אם על עץ ארוך ודק ובראשו וילון או דגל שמרימין לאות בצאת המלחמה או באניות, ויתכן א"כ לפרשו גם כאן מהענין הזה, ה' נסי, הקב"ה הי' לי לנס להתנוסס על אויבי ולהנקם מהם כענין שנאמר נתת ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס' ו'), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש נסס, וכן תרגם האשכנזי, ואונקלוס בארו מלשון פלא ומופת, ותרגם ופלח עלוהי קדם יי' דעבד לי ניסין, ירצה שרצה להשמר שלא תחשוב שהמזבח קרוי ה', והראב"ע כתב שתיבת מזבח מוסבת אחרת עמה וכן הוא מזבח ה' נסי, ואולם מצאנו שכן דרך קריאת השם בלה"ק, יורה לפעמים על ענין לבד, שאינו תואר הדבר הקרוי ולא משיב ממשיגיו, וכן ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית ל"ג כ'), אל בית אל (שם ל"ה ז') כאשר כתבנו שם, ויקרא שם האדם נורי שדי, אליעזר, עמנואל. ושם המשיח יי' צדקנו, וכן כתב

שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ (טז) וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ

יח (א) וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא

ת"א כי יד ברכות נ"ח, א', סנהדרין כ', ב': וישמע זבחים קט"ז, א':

איזט מיין פאניר: (טז) אונד שפראך פֿערנער: דיא האנד ליגט אויף דעם טהראָנע דעם עוויגען, צום שוואור, דאס דער עוויגע פֿאָן געשלעכט צו געשלעכט ווידער זיא קריג פֿיהרען ווירד:

יח (א) יתרו פריסטער צו מדין, משה'ס שוויגערפֿאטער פֿערנאהם אללעס, וואס גאָטט פֿיר משה אונד זיין פֿאָלק, דיא ישראל, געטהאן, אלס דער עוויגע נעמליך ישראל אויס

תרגום אונקלוס

(טז) וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָא אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתְגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא:

יח (א) וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל

רש"י

הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח [תהלים ט'] זהו עמלק שכתוב בו ועברתו שמרה נצח [עמוס א'] וערים נתשת אבד זכרם המה [תהלים ט'] מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

השלת פרשת בשלח.

יח (א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק [זבחים קט"ז]: יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל [מכילתא] יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחד על

באור

רש"י ז"ל, לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של המזבח זוכר את הנס שעשה הקב"ה: (טז) ויאמר, לכך אני קורא שם המזבח ה' נסי, שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר, דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'):

יח (א) וישמע יתרו, משמעות המשך הכתוב כי הוציא ה' כמו כאשר הוציא ה', יאמר ששמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו באשר הוציאם מארץ מצרים, והכוונה על המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו', ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל משה לראות בגדולתו ולדרוש את האלהים, ורבותינו ז"ל שאלו במכילתא מה שמועה שמע ובא, כלומר מאיזה שמועה נתעורר לבא, ואמרו מלחמת עמלק שמע שהיא כתובה בצדו דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומר. מתן תורה שמע, וי"א קריעת ים סוף שמע, והנה לדעת האומר מתן תורה שמע לא בא יתרו אלא לאחר מתן תורה, ויש להביא ראיות הרבה לזה מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים (לקמן ה'), והר' זה א"ב אצל הר סיני ששם חנו שנה אחת, ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (שם ט"ז), שהם הנתונים בהר סיני, ועוד כי אמר כאן וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שם כ"ז), וזה הי' לשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפ' בהעלתך ויאמר לחבב בן רעואל המדיני וגו' נוסעי' אנחנו (במדבר י' כ"ט), ושם כתיב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך (שם ל'), והיא ההליכה הנזכרת פה, והביאו עוד ראי' ממה שאמר במשנה תורה רב לכם שבת בהר הזה. פנו וסעו לכם וגו' (דברים א' ו' ח'), ושם נאמר

יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ (ג) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה

מצרים פיהרטע: (3) דא נאהם יתרו משה'ס שווינערפאטער, דיא צפרה משה'ס פרויא,

תרגום אונקלוס

מִמִּצְרָיִם׃ (ג) וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה

רש"י

שמו. חובב שחבב את התורה חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה [שופטים ד'] וי"א רעואל אביו של יתרו [מכילתא] ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חתן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו [מכילתא]: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כלם [מכילתא]: (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' וילך אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר

באור

ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו' (שם ט'). ואקח את ראשי שבטיכם וגו' (שם ט"ו), וזאת היתה עצת יתרו מתחלת בואו, ונאמר שם ונסע מחרב, (שם י"ט), וא"כ לא בא אלא בשנה השנית כאשר נסעו מחורב, והי' ראוי להקדים פרשת רפידים וחניית ההר לפרשה הזאת, והקדימה הכתוב לכתבה כאן, אם כדברי רשב"ם ז"ל שלא להפסיק בין המלות, או כדברי הראב"ע שהי' זה בעבור דבר עמלק שהזכיר המצוה להכרית זרעו הזכיר כנגדו הטוב שעשה יתרו עם ישראל כדי שאם יהי' מזרעו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל, חסד אביהם ולא יגעו בהם, ואם כבא להכרית עמלק נזהר בבני קיני העומדים עמהם והוא דבר שאול שאמר להם כן, ואולם יקשה לדע' הזאת עד מאד שלא זכר הכתוב ששמע כי אם מעשה מצרים, וממתן תורה לא זכר דבר, וגם משה לא ספר לו כלום ממתן תורה, והיא הגדולה בנפלאות ובטובות שעשה הקב"ה עם ישראל, וממנה יוודע כי ה' אלהים אמת ותורתו אמת אין עוד מלבדו, ומפני התימה הזה בחר הרמב"ן לתפוש סדר התורה כדעת ר' יהושע. שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים, והוא נסע ממקומו ובא אל הר סיני הקרוב לו, שהרי משה הלך לשם לרעות צאן מדין, ומשה חנה אז עם ישראל ברפידים שהוא קרוב להר סיני, וכוונת הכתוב ויבא יתרו וגו' אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים שבא אל הר האלהים חורבה אל המדבר אשר הי' משה חונה שם, ויהי' כמו מקרא מסורס. עיין מה שכתוב מזה בפסוק ההוא, ולדעת הרמב"ן ז"ל גם רפידים במדבר סין, ומדבר סין מגיע עד הר סיני וכולל דפקה אלוש ורפידים, ומחורב שלח לרפידים לאמר למשה אני חתנך יתרו בא אליך (לקמן ו'), ובא משה אליו והביאו לרפידים ואח"כ בנסעם אל הר סיני, הלך יתרו עמהם, ומה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו הם חק ומשפט ודינים שנצטוו במרה, או דיני ממונות שהיו להם מעול' כמ"ש הרשב"ם, וממה שאמר בפ' בהעלתך אין ראי' מכרחת. כי יתכן שבפעם הזאת שב יתרו אל ארצו הקרוב למקום ההוא, ובשנה השנית בא שנית אל משה והוא עודנו בהר סיני. ואז בקש משה מאתו והתחנן לו שילך עמהם, כמ"ש שם אל נא תעזב אתנו וגו', (במדבר י' ל"א), ויתרו לא השיב אותו דבר. ונראה שקבל דבריו ולא עזבו עוד (ויש עוד דרך אחר בהתרת הספק ההוא עיין מה שכתבנו מזה בפ' בהעלתך, כי שם מקומו), ועל הטענה הרביעית שזכרנו ממה שאמר ואקח את ראשי שבטיכם וגו' לא השיבו המפרשים דבר, ואפשר שכוונת הכתוב באמרו בעת ההיא להורות שכבר היה זה קודם לכן בהיותם ברפידים, עיין מה שכתוב מזה שם. והנך רואה שבכל א' מב' הדרכים לא נמלט מספקות ודוחקים בבאור הכתובים, ואנחנו נעיר עליהם אחת אחת בבואנו אל הכתובים ההם: למשה, שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקב"ה בעיני פרעה ועבדיו ועשה על ידו נסים לישראל: (ב) אחר שלוחיה, כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' וילך אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין. א"ל מי הם טף ונשים אלו עמך, אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו הם בני, אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערין ועכשיו נצטער גם באלו, אמר לה לכי לבית אביך. נטלה שני בניה והלכה לה (מכילתא), וזה

אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ (ג) וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ (ד) וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ (ה) וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר

נאכדעם ער זיא צוריק געזאנדט האטטע: (ג) ער נאהם אויך איהרע צווייא זאָהנע, דאפאָן איינער גרשם הים, דען ער שפראך, איך בין איין פרעמדלינג אין איינעם אונבעקאננטען לאנדע: (ד) אונד איינער הים אליעזר, דען ער שפראך: דער גאָטט מיינעס פאטערס איזט מיינע הילפע געוועזען, אונד האטטע מיך פאָם שווערטע פרעה'ס ערעטטעט: (ה) אלזאָ רייזטע יתרו משה'ס שוויגערפאטער, אונד זיינע זאָהנע אונד זיינע פרויא צו משה הין צור וויסטע, וואָ ער זיין לאגער האטטע, אם גאָטטליכען בערגע:

תרגום אונקלוס

בָּתַר דְּפַטְרַהּ׃ (ג) וְיָת תְּרֵין בְּנָהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ (ד) וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי מֵימַר אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה׃ (ה) וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא

רש"י

לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטל' שני בניה והלכה לה:

(ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקשו להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש [מכילתא]: (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע

באור

הוא אחר שלוחיה לאחר שהחזירה ושלחה לבית אביה: (ג) אשר שם האחד גרשם, אע"פי שאין זה מקום תולדתם יפרש שם הבנים כי לא הי' מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו, וכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקב"ה עם משה וההודאה שנתן לשם על זה: כי אמר. משה הנזכר בפסוק הקודם: גרשם, דע כי אנשי לה"ק שומרים הפעלים בתכונותם בכל הבניינים, ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם, על כן אל תתמה שאמר גרשם בעבור שגר שם, כי הנה קין בעבור קניתי, ואינו נכון בדקדוק [כי קין מנחי העי"ן, וקניתי מנחי למ"ד ה"א], וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו, ופעם יהפכו השם כמו חושים, הוא שוחם ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב (הראב"ע): (ד) כי אלהי אבי. נמשך על כי אמר הנאמר בפסוק הקודם: (ה) ויבא יתרו חתן משה וגו', כבר הודעתיך דעת הרמב"ן בפי' זה הפסוק, שבאשר בא יתרו אל משה לא הי' משה חונה עדיין בהר האלהים כי אם ברפידים. ואשר הוא חונה שם מוסב על המדבר, כי גם רפידים במדבר, ותיבות הר האלהים מוסבות על ויבא יתרו, כאלו אמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם, ויבא עד הר האלהים (שהוא בין מדין ומקום חניית משה. ומשם) ויאמר אל משה אני חתנך וגו', שמשם שלח והודיע את בואו, וכן אונקלוס מסב חניית משה על המדבר לא על ההר, כי תרגם לות משה למדברא דהוא שרי תמן לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי'. ויב"ע מוסיף תיבת סמוך דהוא שרי תמן סמיך לטורא דאתגלי וגו', ומשמע מדבריו שאף הוא מסב חניית משה על המדבר, אלא שלדעתו בא יתרו אל משה משם, אל המדבר אשר הוא חונה שם, והוא סמוך להר האלהים, ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הגדולים הללו, כי תיבת המדבר מועמדת בטעם ז"ג, המפסיק יותר מן הטפחא שבמלת שם, ולדבריהם שאשר הוא חונה שם מוסב על המדבר ראוי שתבא ההעמדה במלת שם, וצריך לומר שדעת מניח הטעמים הי' כדעת רבי אליעזר שזכרנו למעלה שיתרו בא לאחר מ"ת, כאשר חנו ישראל נגד ההר, ויהיו א"כ בפסוק הזה שלשה הודעות, וכלן מוסבות על ביאת

הָאֱלֹהִים: (ו) וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ: (ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ

תרגום אונקלוס

שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ: (ו) וַאֲמַר לְמשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ: (ז) וּנְפַק משֶׁה לְקֳדָמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וּנְשִׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר

תרגום אשכנזי

(ו) ער ליס דעם משה זאגען, איך, דיין שוויגערפֿאטער יתרו קאממע צו דיר: וויא אויך דיינע פֿרויא, אונד איהרע צווייא זאהנע מיט איהר (ז) משה גינג זיינעם שוויגערפֿאטער ענטגעגען ביקטע זיך פֿאר איהם קיסטע איהן, אונד ערקונ־

רש"י

דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חותנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה [מכילתא]: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהו ומי הוא שראה את אלו

באור

יתרו, אחר שבא יתרו אל משה, דהיינו אל המדבר דהיינו אל הר האלהים אשר הוא חנה שם, ולכך הניח הטעמים כאשר הם לפנינו, ואולם אונקלוס ויב"ע הלכו בשטת ר' יהושע שכאשר בא יתרו אל משה לא חנה עדיין בהר סיני כי אם במדבר סין וצריכים א"כ לשנו' סדר הנחת הטעמים ולחבר אל המדבר עם אשר הוא חנה שם, ולהפריד מהם תיבות הר האלהים, והמתרגם האשכנזי אחז בשטת בעל הטעמים ותרגם ויבא אל משה שהלך לבא אצלו, וטרם בואו שלח אליו והודיעו: (ו) ויאמר אל משה, נחלקו בזה רז"ל אם אגרת כתב לו על דרך ויאמר חירם מלך צר בכתב וישלח אל שלמה (ד"ה ב' ב' י'), או שלח לו ע"י שליח, כי גם השליח יתכן שיאמר אני חתנך, בלשון שולחו, והנה האומר בפסוק הקודם שבא אל משה ממש, צריך לפרש ויאמר אל משה וכבר אמר טרם בואו, או תאמר שכאשר בא אל קצה המחנה שלח אל משה, שלא לבא אליו פתאום, והוא יצא לקראתו לכבדו, ולדעת הרמב"ן אין צורך לזה, כי כאשר בא עד הר סיני הסמוך למדין שלח אל משה: (ז) [וישתחו, דקדוק התיבה הזאת מבואר היטב בתחלת פ' וירא (בראשית י"ח ב'), ולפי שנמצאו ב' שרשים לענין זה שחה ושחח אשר יבאו פעלים מהם (מלבד שרש שוח שהוא ג"כ מענין זה אך לא נמצא ממנו פעל רק כי שחה אל מות ביתה (משלי ב' י"ח), שחלוקים בו הר"י קמחי ורבי יונה, שהר"י קמחי חברו ג"כ לשרש שחה, אף שנראה בזה דעת רבי יונה יותר נכונה, בעבור שהוא מלעיל, כמנהג כ"ע להמשיך ע"פ, אולי כוונת הריק"ם לחברו אל חביריו שלא להיות הפעל הזה בודד משרש זה), ולא ראיתי לאחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדילו ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשים הנרדפים, שאם שישתוו בענינים הכללי יובדלו באיזה ענין פרטי. לכן לבי אומר לי שיובדלו באופן זה, כי עם ששניהם מורים על ענין ההשפלה והכנעת לב המשתחוה אל הגדול ממנו במעלה, או אל אשר יצטרך עליו, מ"מ שרש שחה וכל הפעלים מכל הבניינים הבאים ממנו, יורו על השפלת הגוף בפועל. אשר יורה בזה על הכנעת הלב, לכן תמצא על הרוב לפניו או לאחריו מלת אל גרידא או עם הכנוי', כמו אלי אליו אליך, או למ"ד השמושית מחוברת אל אשר אליו ההשתחויה, ולכן יאמר לפעמים בפירוש וישתחו ארצה או אפים ארצה. גם לא תמצא שיושאל השרש הזה אל הנפש לבד או אל הדוממים שאינם בעלי תנועה, או על התכונות הנפשיות, כי איננו מורה רק על השפלת הגוף בעל בחירה, בפועל, להראות הכנעת לבבו הנסתרת, אבל שרש שחח יאמר על הכנעת הלב גרידא, ולכן לא יתחבר לעולם עם למ"ד שמושית או עם מלת אל, ולכן נמצא על הכנעת הנפש לבד, מה תשתוחחי נפשי (תהלים מ"ב ו' וי"ב ומ"ג ה'), ותשוח עלי נפשי (איכה ג' כ'), ונמצא גם על בלתי בעלי נפש התנועה, ומבצר משגב חומתיך השח (ישעיה כ"ה י"ב), שחו גבעות עולם (חבקוק ג' ו'), ונמצא על התכונות הנפשיות, ושח רום אנשים (ישעיה ב' י"א), ושח גבהו' האדם (שם י"ז), ומעפ' תשח אמרתך (שם כ"ט ד'), הנה זאת חקרתי' היטב,

הָאֹהֱלָה׃ (ח) וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ (ט) וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ (י) וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ

ת"א ויחד סנהדרין צ"ד, א': ויאמר ברכות נ"ד, א', סנהדרין סס:

דיגטען זיך איינער נאך דעם אנדערן וואָהלזיין; זאָדאן גינגען זיא היניין אין דאז צעלט. (ח) דא ערצעהלטע משה זיינעם שוויגערפֿאטער אללעס, וואס דער עוויגע אן פרעה אונד אן מצרים געטהאן, אום דער ישראל וויללען; אללע בעשווערליכקייטען דיא זיא אויף דעם וועגע געטראָפֿפֿען האבען, אונד וויא דער עוויגע זיא ערעטטעט האט: (ט) יתרו פֿרייעטע זיך, איבער אללעס גוטע, דאז גאָטט דעם פֿאָלק ישראל ערצייגט: (פֿאָרנעהמליך אבער) דאס ער עס פֿאָן דער געוואלט דער מצרים. ערעטטעט האט: (י) יתרו שפראך: געלאָבט זייא דער

תרגום אונקלוס

לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ (ח) וְאִשְׁתָּעֵי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עַקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ׃ (ט) וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל טָבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבֵיהּ מִידָא דְמִצְרָאֵי׃ (י) וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא

רש"י

יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנא' והאיש משה [מכילתא]: (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה [מכילתא]: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק [מכילתא]: התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. ומ"א נעשה בשרו חידודין חידודין מיצר על איבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי אל תבזי ארמאה באפיה [סנהדרין צ"ד]: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה [מכילתא]. ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא [מכילתא]: (י) אשר

באור

ונקו"א אדב' עוד מזה אי"ה]. והנה לפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה, וקראו הכתוב רעהו, בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. הידוע שהוא אהל משה: (ח) התלאה, למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה, והתי"ו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים, וכן תרומה תנופה תקומה תנואה, כן כתב רש"י ז"ל, והוא כדעת חכמי צרפת, ואולם חכמי ספרד חולקים עליהם ואומרים שיסוד התיבה למ"ד אל"ף ה"א ואין לה ענין עם תנופה תקומה שהם מנחי עי"ן, והיא מנחי למ"ד ה"א, והטעם מענין ונלאו מצרים (לעיל ז' י"ח), כלומר צרה שילאה אדם לסבלה. כי סיפר לו רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכלם הצילם ה': (ט) ויחד, מגזרת חדוה, והי' ראוי להיות על משקל ויפת בסתר לבו (איוב ל"א כ"ז), וישב ממנו שבי (במדבר כ"א א'), רק נפתח החי"ת בעבור שהוא אות הגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה, ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם הי' בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף, כמו וישב ממנו שבי (במדבר כ"א א'), וישת מן היין (בראשית ט' כ"א), רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח, והם שנים ויחד יתרו, אל יחד ביתי שנה (איוב ג' ו') (הראב"ע): על כל הטובה, טובת המן והבאר והתורה, (כ"כ רש"י ז"ל), ואחז בזה שעת האומ' לאחר מתן תורה בא), ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים. עד עתה לא הי' עבד יכול לברוח משם; שהיתה הארץ מסוגרת, ועכשיו יצאו משם ששים רבוא, וכן תרגום יב"ע ודי שיזבינון, וכן תרגם האשכנזי: (י) אשר הציל אתכם, משה ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה,

בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ (יא) עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ (יב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ שני

ת"א כי בדבר סוטה י"א, א': ויקח ע"ז י"ד, א', זבחים קט"ז, א': ויבא ברכות ס"ד, א':

תרגום אשכנזי

עוויגע, דער איך אויס דער געוואלט דער מצרים אונד פרעה׳ס ערעטעט האט. (יא) יעטצט ער־קעננע איך, דאס דער עוויגע גראָסער זייא אלס אללע גאָטטליכען וועזען: דען מיט דערזעלבען זאכע וואורדען זיא געשטראַפט, מיט וועלכער זיא טיראַנ־נייא אויסגעאיבט האבען: (יב) יתרו משה׳ס שווי־גערפאטער בראכטע גאָטט בראנדאָפפער אונד שפייזעאָפפער: אהרן אונד אללע עלטעסטען ישראל׳ס קאמען הין

תרגום אונקלוס

דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יַת עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי: (יא) כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמֵידַן יַת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינוּן: (יב) וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

הציל אתכם מיד מצרים, אומה קשה: ומיד פרעה, מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר [מכילתא]: מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע"א שבעולם שלא הניח ע"א שלא עבדה [מכילתא]: כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד [בראשית כ"ה] בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו [סוטה י"א]: (יב) עולה.

באור

ואת העם הושיע משעבוד מצרים: (יא) מכל האלהים, כי אין בהם כח לנקום נקמת המאמינים בם, ואונקלוס תרגם ארי רב ה׳ ולית אלה בר מניה, הוסיף נופך משלו: כי בדבר אשר זדו עליהם, על כל דבר אשר זדו מצרים על ישראל, עשה בהם שפטים, וכן ת"א והאשכנזי, וכן אי׳ במכילתא: זדו, הרשיעו: (יב) עלה, כמשמעה שהיא כלה כליל: וזבחים, שלמים: לאלהים, בעבור שיתרו עדיין לא ידע את ה׳, כי משה אמר אשר עשה ה׳ לפרעה ולמצרים, ויללם ה׳, אבל יתרו הקריב לאלהים, וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים, כאשר אפרש בעז"ה, וכן כי יבא אלי העם לדרש אלהים, והודעתי את חקי האלהים הם דברי משה לחמיו, ויתכן שאמר לו כן, בעבור כי המשפט לאלהים הוא (הרמב"ן ז"ל), והנה אין כוונת הרב ז"ל שיתרו לא ידע את השם לגמרי, שהרי כבר אמר עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים, ואיך יקריב עתה עולה וזבחים לא להשם הנכבד אשר הכי׳ מעלתו, ועוד שבאו אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עמו לפני האלהים, ולא יתכן זה לולי הקריב לאלהים אמת. אלא שכוון הרב ז"ל למה שכתב בפ׳ וארא בפסוק ושמי ה׳ לא נודעתי להם, שגם לאבות הקדושים לא נודע מעלת השם הנכבד ההוא, כאשר נתפרסמה ע"י משה עבד ה׳, ויתרו אף שהתחיל להכיר את ה׳, עדיין לא התחזקה האמונה ההיא בלבו עד שיהי׳ ראוי לומר עליו שהקריב להשם הנכבד, והנה לדעת האומ׳ שהי׳ זה קודם מתן תורה יתכן שהקריבו העולה והזבחים על המזבח שבנה משה אחר מלחמת עמלק או שבנו מזבח אחר, אף שלא נזכר בכתוב: לאכל לחם, כל סעודה קרויה לחם: עם חתן משה, לכבוד יתרו באו, ומשה לא הוצרך להזכיר, כי האהל שלו הוא, ורז"ל אמרו במכילתא שהי׳ עומד ומשמש עליהם, מהיכן למד, מאברהם אבינו אמרו הדבר הזה דרש ר׳ יצחק ואמר כשעשה ר׳ גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד

(יג) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־

תולדות אהרן וישב שבועות ל׳, ב׳: ויעמד ברכות י׳ ב׳:

תרגום אונקלוס

לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ: (יג) וַהֲוָה מִיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵב מֹשֶׁה לְמֵידַן יָת עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלוֹהִי דְמֹשֶׁה

תרגום אשכנזי

מאהלצייט צו האלטען, מיט משה׳ס שוויגערפאטע פאר גאטט: (יג) דעם מארגענס דארויף זאס משה, דאז פאלק צו ריכ־

רש״י

כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו׳. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה [ברכות כ״ד]: (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א״א לומר והודעתי את חקי וגו׳. ומשנתנ׳ תורה עד י״הכ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי״ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד בי״הכ ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שני׳ אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו והלכו במסע

באור

ר׳ גמליאל ושתקו, אמרו אין אנו כדין שישמשנו, אמר להן ר׳ יהושע הניחו לו שישמש, שמצינו גדול מרבן גמליאל ששמש את הבריות, אמרו מי זה, אמר להן אברהם אבינו גדול העולם שימש מלאכי השרת והי׳ סבור שהם בני אדם ערביים עובדי ע״ז. רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה אעכ״ו, אמר להן ר׳ יצחק מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות, אמרו לו מי זה, אמר להן שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי עולם כדי צרכן, ומשביע לכל חי רצון, ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד, אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה, רבן גמליאל עאכ״ו שישמש חכמים ובני תורה: (יג) ויהי ממחרת. לציאת יתרו, כן משמע מפשוטו של מקרא, וכן תרגם אונקלוס והאשכנזי, ורש״י ז״ל כתב (נוסחא שלפנינו בדפוס היא משובשת, עיין רא״ם, ואעתיק לך הנוסחא שבכ״י, והיא מתוקנת, ויש בה שנוי מעט מאותה נוסחא שהביא הרא״ם ז״ל), ממחרת יום הכפורים היה, כך שנינו בספרי, ומהו ממחרת ממחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן׳ תורה אי אפשר לומר והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו, ומשנתנה תורה עד יו״הכ לא הי׳ שהות למשה לשפוט את העם, שהרי בי״ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביו״הכ. ואין פרשה זו כתובה כסדר׳, שלא נאמרה עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו׳ (במדבר י׳ כ״ט), אל נא תעזב אתנו (שם כ״א), ואם זו קודם מתן תורה, משֶשלחו והלך, היכן מצינו שחזר׳, ואם תאמר שם חובב נאמר ולא יתרו ובנו של יתרו הי׳, חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חבב חתן משה (שופטים ד׳ י״א) עכ״ל. כן והיא הנוסחא בכ״י שבידי עם פי׳ הרשב״ם, ובכ״י השנית משנת רמ״ט כך היא הנוסחא, ויהי ממחרת, מוצאי יו״הכ שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שילוחו אל ארצו לא הי׳ עד שנה שנייה, שהרי כך שנינו בספרי ויהי ממחרת מוצאי יו״הכ הי׳, ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יו״הכ, שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו, ומשנתנה תורה עד יום הכפורים, לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביו״הכ, ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמרה עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע דגלים שאמר לו נוסעים אנחנו וגו׳ אל נא תעזב אתנו, ואם קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר׳, וא״ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו הי׳, הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב ומבני חבב חתן משה, קשה הדבר לומר שלא ראו בניו של משה במתן תורה ולא עמדו על הר סיני,

תרגום אשכנזי

הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ (יד) וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ (טו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם

טען: דאז פֿאָלק שטאנד אום משה הערום, פֿאָן מאָרגען ביז אבענד: (יד) אלס משה'ס שוויגערפֿאטער זאה, וואס ער אללעס פֿיר דאז פֿאָלק צו טהין האטטע; שפראך ער: וואס איזט דיזעס פֿיר איין געשעפֿט, וועלכעס דוא פֿיר דאז פֿאָלק פֿערריכטעסט? ווארום זיטצעסט דוא אלליין, אונד דאז גאנצע פֿאָלק שטעהט אום דיך הער, פֿאָן מאָרגען ביז אבענד? (טו) משה שפראך צו זיינעם שוויגערפֿאטער: ווייל דאז פֿאָלק צו מיר קאָממט אין געטטליכען דינגען אונטעררישט צו זוכען:

תרגום אונקלוס

מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (יד) וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דִּי הוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִּתְגָמָא הָדֵין דְּאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מָה דֵּין, אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עֲלָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא: (טו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן

רש"י

הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו' [במדבר י']. אם כן תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. ואם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה [שופטים ד']: וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו' [שבת י' מגילה י']: (טו) כי יבא. כי בא לשון הוה: לדרש אלהים. כתרגומו

באור

ובתנחומא לב יודע מרת נפשו (לפיכך) ובשמחתו לא יתערב זר (משלי י"ד י'), אמר הקב"ה ישראל היו משועבדים בטיט ובלבנים ויתרו יושב בהשקט ובבטח ובא לראות בשמחת תורה עם בניו ולפיכך וישלח משה את חתנו, ואחר כך במקום השלישי כבודות וסגו' ומשוחררת שלא יתארסו עד ג' חדשים עכ"ל בכ"י הסוף, והנוסחא הזאת היא היות' מתוקנת ועל ידה יהורן כל מה שהקשה הרא"ם ז"ל, ועוד שאלו בה דברי חז' שנשמטו בנוסח הדפוס. ולאהבתם האדרכתי להעתיקם פה. והנה לפי זה אף לשטת האומר שקודם מתן תורה בא יתרו. צריכים אנו לומר שלא הי כל הספו' הזה בזמן אחד, כי אם אחרי שהתחיל הכתוב בדבר יתרו גמר את כל הספו' ההוא, שלא להפסיק בנחיים, וכן דרך הכתוב, ובאמת הלך יתרו עם ישראל מרפידים לסיני לקבל התורה, ולא שלחו משה כי אם בשנה השנייה, כאשר נסעו מחורב, ודעת הרשב"ם ז"ל שאף קודם מ"ת יתכן לומר את חקי האלהים ואת תורתיו כי דיני ממונות היו להם מעולם, אף כי אמרו רז"ל כי במרה נתנו להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט (לעיל ט"ו כ"ה): מן הבקר עד הערב, לפי שהוא לבדו שופט את כל העם ואין לו מסייעים: (יד) את כל אשר הוא עשה לעם, כמו שתרגם יב"ע, ית כל דהוא טרח ועביד לעמא, וכן תרגם האשכנזי: מדוע אתה יושב לבדך, ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: (טו) כי יבא וגו', לדברים רבים הם באים לפני, ולכך צריכים לזמן גדול. כי יבאו אלי קצתם לדרוש את האלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר אליהם כענין שנאמר, לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה (שמואל א' ט' ט'), וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה (מלכים ב' ח' ח'), וכן ותלך לדרש את ה' (בראשית כ"ה כ"ב). כן פי' הרמב"ן, ואנקלוס תרגם למתבע אולפן מן קדם ה', וכן פירש"י לשאול תלמוד מפי הגבורה, וכן תרגם האשכנזי (אין געטטליכען דינגען אונטעררישטעט צו זיין), ואין זה חקי האלהים ותורתיו שזכר

לדרש אלהים: (טז) כי־יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את־חקי האלהים ואת־תורתיו: (יז) ויאמר חתן משה אליו לא־טוב הדבר אשר אתה עשה: (יח) נבל תבל גם־אתה גם־העם הזה אשר עמך כי־כבד ממך הדבר לא־תוכל עשהו לבדך: (יט) עתה שמע בקלי איעצך ויהי

תרגום אשכנזי

(טז) ווען זיא איינע רעכטסזאכע האבען, דיא פיר מיך קאממט, זאָ ריכטע איך צווישען איי־נעם מאן אונד זיינעם נעכסטען: אויך מאכע איך איהנען דיא געזעטצע גאָטטעס אונד זיי־נע לעהרען בעקאננט: (יז) משה'ס שוויגער־פאטער שפראך צו איהם: עס איזט ניכט גוט וויא דוא עס מאכסט: (יח) דוא מוסט ערמידען, זאָוואָהל דוא, אלס דיזעס פאָלק, וועלכעס בייא דיר איזט דען דאז געשעפט איזט דירצושווער, דוא קאננסט עס ניכט אלליין אויסריכטען: (יט) געהאָרכע פילמעהר מיינער

תרגום אונקלוס

מן קדם יי: (טז) כד הוה להון דינא מיתן לותי ודאין אנא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי וית אוריתיה: (יז) ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקין פתגמא די את עביד: (יח) מלאה תלאי אף את אף עמא הדין די עמך ארי יקיר מנך פתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך: (יט) כען קביל מני

רש"י

למתבע אולפן לשאול תלמו' מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חותן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבול תבול. כתרגומו. ולשונו לשון כמישה פלייש"טרא בלע"ז (פערוועלקט) ,Flètri, *Elestre:* כמו והעלה נבל [ירמיה ח'] כנבול עלה מגפן [ישעיה ל"ד] שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח כוחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. בעצה אמר לו צא המלך בגבורה [מכילתא]: היה אתה לעם

באור

למטה כי שם הכוונה על החקים והתורות שהוא נותן לישראל, וכאן ידבר על דרכי ההנהגה ומדות השם עם בריותיו, שגם בזה יתבעו אולפן מן קדם ה', יתכן גם כן שיהי' כענין כלל ואחריו פרט, שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כולל שניהם הדינים שבין אדם לחבירו והודעתי חקי האלהים ותורותיו, וזהו מה שפרט אח"כ בפסוק הבא: (טז) כי יהיה להם דבר בא אלי. לשון רש"י מי שהי' לו דבר בא אלי עכ"ל. כוונת הרב ז"ל לתרץ מדוע התחיל בלשון רבים להם וסיים ביחיד בא אלי, ואמר שהוא כמו כי יהי' להם דבר, מי שהוא לו הדבר בא אלי, ואולם מסדר הנחת הטעמים משמע שבא אלי שב על תיבת דבר, והוא חלק מן התנאי, והטעם כאשר יהי' להם דבר. אשר בא אלי, אז אני שופט בין איש ובין רעהו, וכן תרגם האשכנזי, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב שאמר בא אלי, ולפירש"י הי' ראוי לומר יבא אלי: והודעתי וגו', ועוד שלישית שאני מלמד אותם תורה: (יח) נבל תבל, לשון רש"י כתרגומו, ולשונו לשון כמישה פלייסט"רא פלעט"ריר, בל"א (פערוועלקען), כמו והעלה נבל (ירמיה ח' י"ג), כנבל עלה מגפן (ישעי' ל"ד ד'), שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח וכחו תש ונלאה עכ"ל, לכן תרגם אונקלוס מילאה תילאי לפי הכוונה, וכן תרגם האשכנזי: עשהו, מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשיה, והראוי עשותו: כי כבד ממך הדבר, כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך, אתן לך עצה: ויהי אלהים עמך, כלומ' ויכלת עמוד: היה אתה לעם, בעבור העם: מול אלהים, שליח ומליץ בינותם למקום, לדברים

אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את־הדברים אל־האלהים: (כ) והזהרתה אתהם את־החקים ואת־התורת והודעת להם את־הדרך ילכו בה ואת־המעשה אשר יעשון: (כא) ואתה תחזה מכל־העם אנשי־חיל יראי

תולדות אהרן והודעת ב"ק ק', א', קדושין ל', ב', ב"ק נ"ט, ב'. ב"מ ל', ב':

תרגום אשכנזי

שטיממע, וויא איך דיר ראטהען. ווילל, אונד גאָטט שטעהע דיר בייא. דיענע דוא דעם פֿאָלקע בייא גאָטט, דאס דוא נעמליך דיא זאכען פֿאָר גאָטט ברינגסט, (כ) איהנען אבער דיא געזעטצע אונד דיא לעהרען איינשערפֿסט: אונד איהנען בעקאננט מאכסט דען וועג וועלכען זיא געהען זאָללען, אונד וואס זיא צו טהון האבען: (כא) דוא אבער זוכע אויס דעם פֿאָלקע אויס רעכטשאפֿפֿענע בידערמעננער דיא גאָטט פֿירכטען, מעננער דיא דער וואהרהייט ערגעבען זינד, דען אייגעננוטץ

תרגום אונקלוס

אמלכינך ויהי מימרא דיי בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם יי ותהי מיתי את ית פתגמיא לקדם יי: (כ) ותזהר יתהון ית קימיא וית אוריתא ותהודע להון ית אורחא די יהכון בה וית עובדא די יעבדון: (כא) ואת תחזי מכל עמא גברין

רש"י

מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: **את הדברים.** דברי ריבותם: **(כא) ואתה תחזה.** ברוח הקדש שעליך: **אנשי חיל.** עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: **אנשי אמת.** אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: **שנאי בצע.** ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא [ב"ב כ"ה]: **שרי אלפים.** הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף [סנהדרין י"ח]: **שרי מאות.** שש אלפים היו: **שרי חמשים.** י"ב אלף: **שרי עשרות.** ששים אלף: (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והא לכאורה אין צורך והנה באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר הגדול קודם מספר המועט ולא הל"ל אלא מתחילה שרי עשרות בראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי

באור

שצריכין לדרוש את אלהים, הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרש אלהים, כי אין בהם שואל את אלהים ומדבר' אתו כי אם הוא לבדו: **(כ) והזהרתה.** הראב"ע כתב שהוא מן כי נזהר (יחזקאל ג' כ"א), וטעמו כשמר, וכן תרגם האשכנזי, ויתכן שיהי' מלשון והמשכילים יזהרו (דניאל י"ב ג'), שיבהר ויבאר להם את החקים ואת התורות, בל"א (ערלייטערן) (ויתכן שגם כל מה שהוא מענין הזהרה יהי' ג"כ מענין זוה' ובהירות), הודה לו בזה גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו: **ילכו בה,** כמו אשר ילכו בה: **(כא) ואתה תחזה** וגו', אבל מה שאמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו, שים לך שופטים עמך: **אנשי חיל,** כל אוסף וקבוצת כח לפעול פעולות רבות יקרא חיל, באנשי מלחמה אמר חיל גדול מאד (יחזקאל ל"ז י'), ובממון, כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב' כ"ב), ובאדם היודע והזריז להנהיג את האוסף ההוא יקרא איש חיל, ויקרא כן הזריז במערכות צבא המלחמה, וכן המנהיג את העם בצדק ומשפט, ואף האשה הזריזה ויודעת בהנהגת הבית תקרא אשת חיל, והכוונה שיבחר לו אנשים זריזים היודעים להנהיג עם גדול, וכן תרגם האשכנזי (רעכטשאפפעני בידערמעננער): **אנשי אמת,** שכל מגמתם להשיג האמת ולהודות עליו בלי לגור מפני איש: **שנאי בצע,** תועלת עצמו (אייגענ-נוטץ) יקרא בצע, כענין מה בצע כי נהרג את אחינו (בראשית ל"ז כ"ו), איזה תועלת יגיע לנו הזה, יאמר שהם שונאים לחוס על תועלת עצמם בדין ולא ישגיחו אם יבא להם הפסד אם

אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ (כב) וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ (כג) אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי (כד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ

ת״א ושמת סנהדרין י״ח, א׳: ושפטו שם ל״ד, ב׳: כל שם ט״ז, א׳, וי״ח ב׳: והקל שם י״ז, א׳: וגם שם ז׳, א׳:

האססען; דיזע זאָללסט דוא איבער זיא זעטצען, פֿאָרשטעהער איבער טויזענדע, פֿאָרשטעהער איבער הונדערטע, פֿאָרשטעהער איבער פֿינפֿציג, אונד פֿאָרשטעהער איבער צעהן: (כב) זיא מאָגען דעם פֿאָלקע רעכט שפרעכען צו אללער צייט דאבייא אבער זאָללען זיא יעדע וויכטיגע רעכטסזאכע דיר פֿאָרברינגען, אונד יעדע גערינגע רעכטסזאכע זעלבסט ענטשיידען: דאמיט עס דיר לייכטער ווערדע, אינדעם זיא דיר טראגען העלפֿען: (כג) ווירסט דוא נון דיזעס טהון, זאָ וויסרט דוא, ווען עס דער וויללע גאָטטעס איזט, בעשטעהען קאָננען: אונד אויך דיא גאנצע נאציאָן ווירד מיט פֿריעדען נאך הויזע קעהרען: (כד) משה געהאָרכטע דער שטיממע זיינעס שוויגערפֿאטערס: אונד טהאט אללעס וואס ער

תרגום אונקלוס

דְחִילָא דַחֲלַיָא דַיָי גּוּבְרִין דִקְשׁוֹט דְסָנָן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ (כב) וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִינוּן וְיִקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ (כג) אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעֲבִיד וִיפַקְדִינָךְ יְיָ וְתִיכוּל לְמֵיקַם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ (כד) וְקַבֵּיל מֹשֶׁה

רש״י

פירושו שהזכיר ופרט שמות מנין השרים לא וחשוב ושתדקדק במנינ׳ ולגבייהו אתי ספיר מספר המועט תחילה ואח״כ בהדרגה כנכון ודו״ק):(כב) ושפטו וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך: והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת

באור

יורו דין אמת, וכן הוא בילמדנו שנאי בצע ששונאי׳ ממון עצמם ואצ״ל ממון אחרים, יהיו אומרים אפילו שורף את גדישי, אפי׳ קוצץ נטיעותי כהונן אני דנו, וכן תרגם האשכנזי: (כב) ושפטו, וידונון לשון צווי, וכן תרגם האשכנזי (מאגען ריכטען). בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה, וימצאנו מזומן, כי עליך לא יוכל להתקרב בכל עת הנרצה: והקל מעליך, דבר זה להקל מעליך, והקל כמו והכבד את לבו (לעיל ח׳ י״א), והכות את מואב (מלכים ב׳ ג׳ כ״ד), לשון הווה. (רש״י): ונשאו אתך, ע״י שישאו אתך, יקל המשא מעליך: (כג) ויכלת עמד, כתב הראב״ע וי״ו ויכלת כפ״א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד, והנה מה שזכר משמוש הוי״ו, שהיא כפ״א רפה בלשון ישמעאל. הוא כמו שזכרנו לך פעמים רבות שישמש לקשור התנאי, אם תעשה אז תוכל לעמוד. והשמוש הזה כתב ג״כ הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף כ״ה ע״ב), ואולם מכדר הנחת הטעמים נראה שאין מאמר וצוך אלהים חלק התנאי, כמו שפי׳ הרב ז״ל ושאר המפרשים כלם, כי אם חלק מתשובת התנאי, כאלו אמר אם את הדבר הזה תעשה אז תוכל לעמוד במצות ובעזר האלהים שיצוך בעלתי: וגם כל העם הזה וגו׳, הכוונה כי בעלי הריב הנצבים לפניך יש מהם שלא יוכל לבוא אליך לשפטם, והנה בשובם לאהליהם

כָּל אֲשֶׁר אָמָר׃ (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ (כו) וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃

גע׳זאנט האטטע: (כה) משה וועהלטע גענויליך רעכטשאפפענע בידערמעננער אויס ישר׳ אונד מאכטע זיא צו אבערהייפטערן איבער דאז פאלק: פארשטעהער איבער טויזענדע, פאר־שטעהער איבער הונדער־טע, פארשטעהער איבער פינפציג, פארשטעהער איבער צעהן: (כו) דיזע מוסטען דעם פאלקע צו אללער צייט רעכט שפרעכען: איינע שווערע רעכטסזאכע, מוסטען זיא פאר משה ברינגען, יעדע גערינגע רעכטסזא־

רש״י

עמוד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד [מכילתא]: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהו וע׳ זקנים הנלוים עתה עמך [מכילתא]: (כו) ושפטו. ודינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורו כמו לא תעברי. ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמָר׃ (כה) וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוֹרְיָתָא׃ (כו) וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן יָת פִּתְגָּם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָּם

באור

תתחזק המריבה ביניהם, רק עתה יצא כל אחד אל מקומו שהוא אהלו בשלום: (כו) ושפטו, ודיינין ית עמא: יביאון, מייתין: ישפוטו הם, כמו ישפטו, וכן לא תעבורי (רות ב׳ ח׳), כמו לא תעברי, ותרגומו דיינין אינון, מקראות העליונים לשון צווי, לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון, ומקראות הללו לשון עשייה (רש״י). וכן תרגם האשכנזי, למעלה פתר (זיא מא־גען), לשון צווי, וכאן פתר (זיא מוסטען), כלומר זאת הי׳ תפקידם ומשמרתם, לשפוט ולהביא: וישלח משה וגו׳, דרך כבוד, כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית י״ח ט״ז), והנה לדעת האומר לאחר מתן תורה בא יתרו, תהי׳ זאת ההליכה בעצמה היא הנזכרת בפ׳ בהעלתך במסע הדגלים, שמאן יתרו להלוך עם משה, וישלחהו וילך אל ארצו׳ ואולם לדעת האומר קודם מתן תורה בא, כאשר הודעתיך דעת הרמב״ן ז״ל, שבפעם הזאת הלך יתרו אל ארצו אם לגייר את בני משפחתו כמו שאמרו רז״ל במכילתא, או לצורך אחר, ושב שנית אל משה בשנה השנייה ולא עזבו עוד. ורש״י ז״ל טען על הדעה הזאת, ממה שלא זכר הכתוב מזה דבר, ועוד שקשה לומר שלא עמדו בניו של משה במתן תורה, ואם נפשך לומר שלא הלכו בני משה עם יתרו, כי אם נשארו אצל אביהם, מכל מקום יקשה על יתרו עצמו. איך נשאו לבו לשוב אל ארצו, אחרי אשר ידע את ה׳ והכיר במעלת עם סגולתו, ולא הלך עמם לחורב להיות שם במעמד הנבחר, לכן דעת רש״י ז״ל שבאמת הלך עמם להר סיני. ולמחרת רדת משה מן ההר ישב לשפוט את העם ונתן לו יתרו עצתו, ואחר זה הלך מאתו, ולא שב עוד אליו, וכן הוא דעת רז״ל במכילתא, ועל דרך הפשט יתכן לפרש ויהי ממחרת לביאת יתרו. והי׳ זה קודם מ״ת כאשר פירשנו למעלה, והלך יתרו עמהם לחורב לקבל התורה, והספור וישלח משה את חתנו לא הי׳ בשנה הראשונה כי אם בשנה השנייה בנסעם מחורב, ובעבור שזכר ביאת יתרו הזכיר גם הליכתו ושובו אל ארצו, כדי שלא להפסיק בנתיים, אף שלא היה זה כי אם בשנה השנייה אחר מתן התורה, [והנה גם רש״י ז״ל לא נמלט מזה, כי גם לדעתו לא הי׳ ספו׳ כל ענין הפרשה בעת אחת, כי מתחלת הפ׳ עד ויהי ממחרת הי׳ קודם מתן תורה ומשם ואילך לאחר מ״ת, אשר ביניהם יותר מארבעה חדשים, וראוי א״כ לכתוב ספו׳ מ״ת וענין עשיית

(כז) וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ רביעי
יט (א) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ (ב) וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ (ג) וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־

ת"א בחדש ר"ה ב', א': ביום שבת פ"ו, ע"ב: מדבר שם פ"ט, ב': ומשה סוכה ה', א', סנהדרין כ"א, ב':

כע אבער זעלבסט ענטשיידען: (כז) משה ליס היראויף זיינען שוויגערפאטער ווידער וועגרייזען; אונד דיזער גינג אין זיינלאנד צוריק:
יט (א) אים דריטטען מאָנאט נאך דעם אויסצוגע דער קינדער ישראל אויס דעם לאנדע מצרים, אם ערסטען טאגע דעם מאָנאטס, קאמען זיא אין דיא וויסטע סיני: (ב) זיא בראכען נעמליך פאָן רפידים אויף, אונד קאמען אין דיא וויסטע סיני, לאגערטען זיך אין דער וויסטע; ישראל לאגערטע זיך דאזעלבסט געגען דעם בערגע איבער: (ג) משה שטיג הינויף אויף דען בערג פאר גאָטט אונד דער עוויגע ריף איהם צו פאָן דעם בערגע אונד

תרגום אונקלוס

זְעִיר דַּיְנִין אִינוּן׃ (כז) וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יַת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃
יט (א) בְּיַרְחָא תְלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (ב) וּנְטָלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא׃ (ג) וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר

רש"י

לשון נוי לכך מתורגמין וידוכון ייתון ידוכון ומקדשו' הללו לשון עשייה: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו [מכילתא]:
יט (א) ביום הזה. בר"ח [שבת פ"ו]. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם: (ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה [מכילתא]: ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת [מכילתא]: נגד ההר. למזרחו [מכילתא]. ובכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר.

באור

העגל קודם פ' ויהי ממחרת, רק שדרך הכתוב לסיים ענין א' כולו ויתחיל הב', אף שיקדים המאוחר לפעמים, וכן לדרכנו שיהי' פסוק וישלח משה וגו', לבד מאוחר. ועכ"ז נכתב פה כדי שלא להפסיק בספור ענין אחר], ועיין עוד מזה בפ' בהעלתך, ומה שנכתוב שם בעז"ה:
יט (א) ביום הזה, ביום שהתחיל החדש, וכן תרגם האשכנזי: (ב) ויסעו מרפידים, אמר בתחלה דרך כלל שבאו ביום הראשון לחדש אל מדבר סיני, ועתה פירש האיך היה זה, כדרך ספורי הכתוב: ויחנו במדבר, הוא מדבר סיני: נגד ההר, הוא ההר הנזכר למעלה תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג' י"ב) (הרשב"ם). וטעם ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר, כי ראשי המטות והזקנים חנו כנגד ההר לכבודם, על כן הזכיר ויחן כי מעטים היו, כי רבי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב להר סיני (הראב"ע): (ג) ומשה עלה וגו', מיום בואם אל הר סיני כסה הענן את ההר, ושם כבוד ה', וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (לקמן כ"ד ט"ז), קודם מתן תורה, ואמר שמשה עלה אל האלהים אל קצה ההר, להזדמן לפניו, ולא בא אל הערפל אשר שם כבוד האלהים,

הָהָ֑ר לֵאמֹ֗ר כֹּ֤ה תֹאמַר֙ לְבֵ֣ית יַעֲקֹ֔ב וְתַגֵּ֖יד לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ (ד) אַתֶּ֣ם רְאִיתֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי לְמִצְרָ֑יִם וָאֶשָּׂ֤א אֶתְכֶם֙ עַל־כַּנְפֵ֣י נְשָׁרִ֔ים וָאָבִ֥א אֶתְכֶ֖ם אֵלָֽי׃ (ה) וְעַתָּ֗ה אִם־שָׁמ֤וֹעַ תִּשְׁמְעוּ֙ בְּקֹלִ֔י וּשְׁמַרְתֶּ֖ם אֶת־בְּרִיתִ֑י וִהְיִ֨יתֶם לִ֤י סְגֻלָּה֙ מִכָּל־הָ֣עַמִּ֔ים כִּי־לִ֖י כָּל־הָאָֽרֶץ׃

תרגום אשכנזי

שפראך: זאָ זאָללסט דוא דעם הויזע יעקב'ס זאגען, אונד דען קינדערן ישראל קונד מאכען! (ד) איהר האבט געזעהען, וואס איך דען מצרים געטהאן, איך האבע אייך געטראגען אויף אדלערפליגעלן, איך האבע אייך צו מיר געבראכט: (ה) ווערדעט איהר אלזאָ מיינער שטימע געהאָרכען, אונד מיינען בונד האלטען, זאָ זאָללט איהר מיין בעזאנדערעס אייגענטהום אונ־

ת"א והייתם עקידה שער ט"ו. עקרים מ"ג, פל"ז:

תרגום אונקלוס

כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יַתְכוֹן כִּד עַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יַתְכוֹן לְפוּלְחָנִי: (ה) וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יַת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא:

רש"י

בלשון הזה ובסדר הזה [שבת פ"ו]: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין [מכילתא]: (ד) אתם ראיתם. לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם [שבת פ"ז]: ואשא אתכם. זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס [מכילתא]. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה אם. עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות [מכילתא שבת פ"ז]: ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו וסגלת מלכים [קהלת ב'] כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כן אתם לי סגולה

באור

ויקרא אליו השם מראש ההר, ואמר כה תאמר לבית יעקב: (ד) אתם ראיתם, לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם. לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכילתא): ואשא אתכם, אונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע. ואטלית יתכון, תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה. והמתרגם האשכנזי לא זז מפשוטו של מקרא כדי לשמור המליצה, כאשר ישא הנשר את גוזליו: על כנפי נשרים, כנשר הזה הנושא את גוזליו על כנפיו שלא יזיקו, ועובר עמהם דרך ימים, כן העברתי אתכם את הים, ולא נזקתם: ואבא אתכם אלי, אונקלוס תרגם וקריבית יתכון לפולחני, ולפי פשטות והמשך הכתוב, והבאתי אתכם אלי להיות לי לעם סגולה, ואנכי אהי' לכם לאלהים: (ה) ושמרתם את בריתי, שאכרות עמכם על שמירת התורה: לי סגלה, מענין וסגלת מלכים והמדינות (קהלת ב' ח') כדרך המלכים המיחדים לעצמם ולצרכם חלק ממדינת' ומחבבים אותו יותר משאר ארצם, ויקרא כל דבר החביב על האדם סגלה, כן תהיו לי סגלה מכל העמים, כי באמת לי כל הארץ, וכל העמים שלי הם. וכל המין האנושי יקר אצלי מכל הנמצאים השפלים כי ה' לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא בצלם

(ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי (ז) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃ (ח) וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ (ט) וַיֹּאמֶר

ת"א ואתם שבת פ"ו, ב', ופ"ז. א'. זבחים י"ט, א'. עקדה שער ע"ו, ושער ע': נעשה עקדה שער מ"ז: וישב שבת פ"ז, א':

טער אללען נאציאָנען זיין, דען מיין איזט דיא גאנצע ערדע: (ו) איהר אבער זאָללט מיר איין פריסטערליכעס רייך זיין, אונד איין הייליגעס פֿאָלק, דיזעס זינד דיא וואָרטע, וועלכע דוא דען קינדערן ישראל'ס זאגען זאָללסט: (ז) משה קאם אונד ליס דיא עלטעסטען דער נאציאָן רופֿען, לעגטע איהנען אללע דיא וואָרטע פֿאָר, דיא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען: (ח) דיא געזאממטע נאציאָן אנטוואָרטעטע איינמיטהיג, שפראכען: אללעס וואס דער עוויגע געשפראָכען, וואָללען וויר טהון; משה בראכטע דיא וואָרטע דער נאציאָן ווידער פֿאָר גאָטט צוריק: (ט) דער עוויגע שפראך צו משה: איך

תרגום אונקלוס

(ו) וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִּין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ז) וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי פַקְּדֵיהּ יְיָ׃ (ח) וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ

רש"י

תאמר לאומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו [שמואל ב' ח']: אלה הדברים. לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהיא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן, במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים

באור

וחסידי א"ה יקרים אצלו בלי ספק (רע"ס), ואולם: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, כל האומות הם כעם, ואתם כמו הכהנים המיוחדים לעבודת השם להבין ולהורות לכל המין האנושי נקודת כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שיהי' ענין ישראל לעתיד לבא כאמרו ואתם כהני ה' תקראו (ישעי' ס"א ו') (רע"ס), ורש"י ורשב"ם פירשו כהנים שרים. כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח' י"ח): וגוי קדוש. נבדל ומופרש לדבוק באלהים: אלה הדברים, לא פחות ולא יותר: (ז) לזקני העם, שהם חכמיהם ושופטיהם, ולהם הבחירה והעצה, ובמעמד כל העדה הגיד להם את דבר ה': וישם לפניהם, הטעם שאמר להם הנה נתתי לפניהם הדברים, בחרו לכם היום אם תעשון כן, כטעם ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל' ט"ו): (ח) ויענו כל העם יחדו, לא המתינו לעצה ובחירה, כי אם ענוהו כלם למקטן ועד גדול ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה: וישב משה את דברי העם אל ה', למחרת, כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' ואז ויגד משה את דברי העם אל ה' וזהו וישב משה וגו' כולל ואח"כ תפרש כך אמר לו משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות מה שתצוה אותם (הרשב"ם), כענין שזכרנו פעמים רבות מדרך הכתוב לכלול בתחלה כל הענין בקצור ולפרש אח"כ פרטי הדברים איך היו, והנה הכל גלוי לפניו ית' ולא הי' צריך משה להשיב, ואמרו רז"ל למדך הכתוב דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע למי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן, סמוך,

יהוה אל־משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם־בך יאמינו לעולם ויגד משה את־דברי העם אל־יהוה: (י) ויאמר יהוה אל־משה לך אל־העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם: (יא) והיו נכנים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד יהוה לעיני כל־העם על־הר סיני: (יב) והגבלת את־העם סביב לאמר

ת"א הנה נדרים ל"ח, א'. קדושין ל"ו, א', עקרים מ"א, פי"ח, רמ"ג. פי"ח ופי"ט: וקדשתם שבת פ"ו. יבמות מ"ו, ב', ס"ג, א':

ווערדע מיך אין איינער דיקען וואָלקע דיר אָפּ=ענבארען, דאמיט דיא נאציאָן עס הארע, ווען איך מיט דיר רעדע, זאָ ווערדען זיא אויך אן דיך אימימער גלייבען. היר בעריכטעטע משה דיא וואָרטע דעם פֿאָלקס אן גאָטט: (י) דער עוויגע שפּראך צו משה: געהע צו דעם פֿאָלקע הין, לאַס זיא זיך הייליג האלטען, הייטע אונד מאָרגען, אונד איהרע קליידער וואשען: (יא) דאמיט זיא בערייט זיין מאָגען אויף דען דריטטען טאג; דען אם דריטטען טאגע ווירד זיך דער עוויגע הער=אבלאססען, פֿאַר דען אויגען דער גאנצען נאציאָן, אויף דען בערג סיני: (יב) דוא מוסט אבער רינגס אום דאז פֿאָלק איי=

תרגום אונקלוס

בעיבא דעננא בדיל דישמע עמא במללותי עמך ואף בך יהימנון לעלם וחוי משה ית פתגמי עמא קדם יי: (י) ואמר יי למשה איזיל לות עמא ותזמנינון יומא דין ומחר ויחורון לבושיהון: (יא) ויהון זמינין ליומא תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי לעיני כל עמא על טורא דסיני: (יב) ותתחים ית עמא

רש"י

אליך: ויגד משה את דברי וגו'. ביום המחרת שהוא שני לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם): וקדשתם. והזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה [מכילתא]: ליום השלישי. שהוא ששה בחדש [מכילתא] ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם [מכילתא]: (יב) והגבלת. קבע

באור

ועניינו במעבה הענן, באותו החלק ממנו שהוא עב, והוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו, כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (לקמן כ"ד י"ז): בעבור ישמע העם בדברי עמך, ישמעו באזניהם ממש. לא מפי הגדת מגיד, ולא על ידי אותות ומופתים לבד, כי אם שמיעת אוזן מפי שאני שולחך אליהם לשום לפניהם את תורתי. ובזה וגם בך יאמינו לעולם, ואם יקום להם נביא או חולם חלום אף אם יתן אות או מופת לבטל אחת מדברי תורה לא ישמעו לו, ויכחישוהו מיד, אחרי שכבר התאמת להם שליחותך בראי' שאין אחריה תשובה וספק, והיא עדות החושים בפרסום גדול: ויגד משה וגו', עתה הגיד להשם את דברי העם כמה שאמר בפסוק הקודם, וכן תרגם האשכנזי: (י) וקדשתם, אונקלוס תרגם ותזמנינון וכן פירש"י והרשב"ם, כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י"א י"ח), ויתכן שיהי' כמשמעו שיהיו קדושים מכל טומאה, כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש, כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא (ויקרא כ"א א'), קדשים יהיו לאלהיהם (שם ו'): וכבסו שמלתם גם ירחצו מים, כי אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה (מכילתא): (יב) והגבלת,

הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ (יג) לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ (יד) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃

ת״א סקול כסנהדרין מ״ה, א׳: אם ב״ק נ״ד, ב׳, סנהדרין ט״ו, ב׳, וס׳ א׳: במשוך מגלה ה׳, א׳ וב׳. תענית כ״ז, ב׳:

תרגום אשכנזי

נע גרענצע מאכען, איה־נען נעמליך זאגען: היטעט אייך דען בערג צו בעשטייגען, אָדער איינען טהייל דאפאָן צו בעריהרען! ווער דען בערג בעריהרט, דער זאָלל געטאָדטעט ווערדען; (יג) עס זאָלל איהן אבער קיינע האנד אנריהרען, זאָנדערן ער זאָלל געשטייניגט, אָדער מיט פפיילען ערשאָססען ווערדען, עס זייא פֿיה אָדער מענש זאָ זאָלל עס ניכט אם לעבען בלייבען. זאָבאלד דיא טראָמפעטע אין איינעם טאָנע פֿאָרטבלעזט, זאָללען דיזע דען בערג בעשטייגען, (נעמליך אהרן, זיינע זאָהנע אונד דיא זיבענציג עלטעסטען): (יד) משה גינג פֿאָם בערגע הינאב צום פֿאָלקע, ליס דאז פֿאָלק זיך הייליג האלטען, אונד זיא וואושען איהרע קליידער:

תרגום אונקלוס

כחור סחור למימר אסתמרו לכון מלמיסק בטורא ומלמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא אתקטלא יתקטיל: (יג) לא תקרב ביה ידא ארי איתרגמא יתרגם או אשתדאה ישתדי אם בעירא אם אינשא לא יתקים במיגד שופרא אינון מרשן למיסק בטורא: (יד) ונחת משה מן טורא לות עמא וזמין ית עמא וחורו

רש״י

לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: [סנהדרין מ״ה]: יירה. יושלך למטה לארץ כמו ירה בים [שמות ט״ו]: במשוך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם.

באור

קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: (יג) לא תגע בו, שב אל האדם הנוגע בהר שהאשר ימיתוהו לא יגע בו יד, שלא יקרבו אל ההר להמיתו, כי אם יסקלוהו באבנים מרחיק, או יורו עליו חצים, ומלת יירה משונה מדעותיה כימשפט בעלי היו״ד (נחי פ״א יו״ד) להתחלף בוי״ו בעתיד מבנין נפעל, כמו ולא יודע השבע (בראשית מ״א ל״א), אולי נשתנה כדי שלא יתערב עם גזרת למען תורא (תהלים ק״ל ד׳), כי האל״ף והה״א נחי׳ בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא (הראב״ע), [וכ״ה דעת הרד״ק במכלול (ד׳ קטן דף רי״ו ע״א וע״ב ובשרשים שרש ירה, ויהי׳ לפ״ז על משקל וייחל (בראשית ח׳ י״ב), על דעת האומרים שהוא מבנין נפעל, כמ״ש שם. אבל לדעת הר״י קמחי אבי הרד״ק יהי׳ יירה מבנין התפעל, ומשפטו יתידה, ודגש היו״ד לחסרון תי״ו ההתפעל, והקמץ שבה לתשלום הדגש הראוי להיות ברי״ש לסי׳ הבנין, שאינה מקבלתו, ואין לתמוה למה לא נתחלף היו״ד בוי״ו, כדרכה בבנין זה מגזרת נפ״י, כי כן נמצאים הרבה בבנין התפעל שאינם מתחלפים, כמו שהבאתי קצת׳ במלת וייחל. וכן דעתו במלת וייחל. אולם בזו הרד״ק לא קבל דבריו במלת וייחל לסבה שכתבתי שם. אמנם אינה מספקת אלא לדחות דבריו במלה הנזכרת, אבל פה יתכן להיות כן, כי יש כח ברי״ש להוריד הדגש, כמו ברך את אברהם (שם כ״ד א׳), ואברכה מברכיך (שם י״ב ג׳), ולדעת כולם יבוא פה המקור מבנין הקל עם הפעל מבנין אחר, ונמצאי׳ רבי׳ כן]: במשך היובל, כשימשוך היובל את קולו (מכילתא), יובל הוא שופר של איל, שכן בערבי׳ קורין לדכרא יובלא: המה

(טו) וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ (טז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ (יז) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃

תולדות אהרן היו שבת פ"ו, א', ופ"ז א', ב': אל יבמות ס"ב, א': ויתיצבו שבת פ"ח, א', ע"ז ב', ב':

תרגום אונקלוס

לְבוּשֵׁיהוֹן: (טו) וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא: (טז) וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא: (יז) וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקֳדָמוּת מֵימְרָא דַּיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא:

תרגום אשכנזי

(טו) ער שפראך צום פאלקע: האלטעט אייך אויף דען דריטטען טאג בערייט; קאממט אוני טערדעססען צו קיינער פרויא: (טז) עס וואר אם דריטטען טאג, אלס דער מארגען אנבראך, דא וואר דאננער אונד בליטץ, אונד איינע דיכטע וואלקע אויף דעם בערגע, אויך וואר איין זעהר שטארקער טראמפעטענשאלל צו הערען; דאז פאלק אים לאגער ציטטערטע פאר שרעקקען: (יז) משה פיהרטע דאז פאלק אוים דעם לא־

רש"י

מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי [שבת פ"ו] ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משמשהה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד [יחזקאל סי' ג']: (יז) לקראת האלהים. מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה

באור

יעלו בהר. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול, וכיון שאסתלק הם רשאים לעלות, כך פירש"י. והכוונה שכל עוד שהשכינה על ההר יהי' קול השופר הולך וחזק. וכאשר ימשוך הקול בענין אחד יהי' סימן לסלוק שכינה. ואז הורשה לישראל לעלות אל ההר, והרא"בע כתב בשם רב שמואל בן חפני, כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל (לקמן כ"ד א'), ושאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני, על כן אמר המה ולא אחרים. וכן תרגם האשכנזי: (טו) לשלשת ימים, כמו ליום השלישי, וכן כתוב ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, ואח"כ ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי (בראשית מ"ב י"ז וי"ח). וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת (שם מ' י"ט וכ'), ולא הוסיף משה מדעתו יום א', כ"כ הרא"בע. וכ"כ רש"י ז"ל כי לדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות (הוא ת"ק דרבי יוסי בשבת דף פ"ו ע"ב). לא הוסיף משה כלום, ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: (יז) ויוצא משה, הוציאם מן המחנה לקראת האלהים, שיקבלו לביאת השם היורד על הר סיני להם לאלהים: בתחתית ההר, ברגלי ההר, מחוץ לגבול שהגביל להם משה, וכתב הרא"בע והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהביא משה ביניהם בשנת מ' בכרתו ברית עמהם כי בתחלה

(יח) וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ (יט) וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד

תולדות אהרן ויהי ברכות ו', א':

נער היין פֿאָר גאָטט: זיא שטעללטען זיך אונטען אם בערגע: (יח) דער בערג סיני רויכטע איבעראלל, ווייל זיך דער עוויגע אין פֿייער אויף איהן העראב ליס; זיין רויך שטיג אין דיא האָהע וויא דער רויך אוים איינעם ברעננאָפֿען אונד דער גאנצע בערג וואַרד העפֿטיג ערשיטטערט: (יט) דער טראָמפעטענ-

תרגום אונקלוס

(יח) וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כּוּלֵּיהּ מִן קֳדָם דִּי אִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאֶישָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא׃ (יט) וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן

רש"י

שאמר ה' מסיני בא [דברים ל"ג] ולא נאמר לסיני בא [מכילתא]: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית [שבת פ"ח]: (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שנקוד השי"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: כבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סי' הניכר להם כיוצא בו כאריה ישאג [הושע א'] וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו וקולו כקול מים רבים [יחזקאל מ"ג] וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא

באור

היו הבכורים הנגשים אל ה', ואחריהם ראשי השבטים הם הנשיאים, ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל, ואחריהם הטף, ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרים, ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים, אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה, כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (לקמן פסוק כ"ד), ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברים ה' ה'), עכ"ל: (יח) עשן כלו, הע' קמץ והש' פתח כי פעל עבר הוא. לכן תרגומו תנן (רויכטע), ולא תרגם תננא (רויך). שהיא שם דבר: עשנו כעשן הכבשן, תרגום אונקלוס וסליק תנני' כתננא דאתונא, שניהם כמו שם דבר והם שני משקלים שונים, כי עשנו על משקל שללו זהבו, שהנפרד מהם בשני קמצין, וכתב הראב"ע כי משקלי השמות משתנים, אמר שְׁבַר אלפיך (דברים ז' י"ג וכ"ח ד' וי"ח וכ"א), וכל פטר שֶׁגֶר בהמה (לעיל י"ג י"ג), ואמ' ואת הַבֹּשֶׂם ואת השמן (שם ל"ה כ"ח), וקנמון בֶּשֶׂם (שם ל' כ"ג). ועוד אמר אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שיר ה' א'), ואלו הי' מגזרת בֹּשֶׂם, הי' ראוי להיות בקמץ חטף תחת הבי"ת בְּשָׂמִי, כמו מן קדש קדשי, ואלו הי' מגזרת בֶּשֶׂם, הי' ראוי להיות בפתח הבי"ת, כמו מן שמן שמני. ושמניו קטרתי (יחזקאל ט"ז י"ח), או בחירק כמו מן צדק צדקי, והנה עם בְּשָׂמִי בלא תוספת יו"ד הוא בָּשָׂם בשני קמצין, כמו שלל, זהב עכ"ל, ומדברי הרשב"ם משמע שלדעתו כל עשן שהוא שם דבר כלו קמץ, ואולם עֲשַׁן הוא שם הפעל (וויא דאז רויכען בל"א) ועשן שהוא שם דבר בל"א (רויך), ע"ש שהנוסחא משובשת קצת: הכבשן. של סיד, יכול ככבשן זה ולא יותר. ת"ל בוער באש עד לב השמים (דברים ד' י"א), ומה ת"ל כבשן לשבר את האוזן, מה שהי' יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הנכר להם כיוצא בו כארי' ישאג (הושע י"א י'), וכי מי נתן כח בארי אלא הוא, והכתוב מושלו כארי', אלא אנו הכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן, מה שיכולה לשמוע, כיוצא

מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי (כ) וַיֵּרֶד יְהֹוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהֹוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ (כא) וַיֹּאמֶר

ת"א משה דברכות נ"ח, א'. סוטה ל"ג א'. ומ"ג א'. ערכין י"א, א': וירד סוכה ה', א': הר שבת פ"ט, א':

תרגום אשכנזי

שאלל ווארד איממער שטערקער: משה היעלט דיא אנרעדע, אונד גאָטט אנטוואָרטעטע איהם מיט לויטער שטיממע: (כ) אלס זיך נון דער עוויגע אויף דיא שפיטצע דעס בערגעס העראב געלאססען, ריף דער עוויגע דען משה אויף דען בערג הינאויף; משה שטיג הינויף: (כא) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע הינאב, ווארנע

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ מִתְעַנֵּי לֵיהּ בְּקָל: (כ) וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה: (כא) וַאֲמַר

רש"י

מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול, יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש [מלכים א' י"ח] על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם מלמד שהרכין שמים עליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם [מכילתא]: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו

באור

בו והולו כקול מים רבים (יחזקאל מ"ג ב'), וכי הי נתן קול למים אלא הוא. ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשכך את האוזן (מכילתא), ועיין מה שנכתב לפנן (בפסוק כ') בשם הראב"ע: (יט) הולך וחזק, כל זמן שהוא מאריך לתקוע הקול מתחזק והולך: משה ידבר, אל הקב"ה, ואין קולו נשמע לשום אדם אלא להקב"ה. אבל הקב"ה יעננו למשה בקול גדול, בשביל קול השופר שהולך וחזק מאוד וצריך שיהי' קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה (הרשב"ם): (כ) וירד ה'. כתב הראב"ע כלל נכבד כענין מה שזכרנו למעלה מהמכילתא. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת, ואין מדבר בעולם השפל כי אם האדם, גם השומע הוא אדם, שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו. ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע במלה, וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם, שהוא מורכב מנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים, והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע, יבין דבריו ודמותם במתכונתם. ואם רוצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם, עד שיבין השומע, על כן שמו ראש לארץ וראש לעפרות תבל (משלי ח' כ"ו), ופה, ותפתח הארץ את פיה (במדבר ט"ז ל"ב וכ"ו י'), גם ירך, מירכתי ארץ (ירמי' ו' כ"ב). ואמר יד הירדן (במדבר י"ג כ"ט), בלב ים (לעיל ט"ו ח'), ורבים כמה, והנה הכל בדברי משל כי אין ליש לב. ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד הלשון (משלי י"ח כ"א), ורבים ככה, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו, תוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאלו הם בדמות אדם כדי שיבין השומע, אמר והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א). ובדעתיו ומרגלתיו וגו' וקול דבריו כקול המון (שם י' ו'), והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים. אמר וכובע ישועה בראשו (ישעי' נ"ט י"ז), כי פי ה' דבר (שם א' כ' ומ' ה' ונ"ח י"ד), עיני ה' אל צדיקים (תהלים ל"ד ט"ז), פני ה' בעושי רע (שם י"ז), ותחת רגליו (לקמן כ"ד י'). ועל זה הדרך וירד ה' ויעל אלהים, כי הכל הוא כבודו. ובפ' כי תשא אתן לך משל בטעם הירידה והעלי' עכ"ל, וכבר זכרנו ענין הירידה והעלי' והשאלתם כלפי מעלה בפ' נח (בראשית י"א ה') בשם הרמב"ם ז"ל, כי בפנות מחשבות המשכיל אל ענין פחות ממנו במדריגה יאמר עליו שירד (האט זיך הערוב געלאססען), ובהסתלקו ממנו יאמר עליו שעלה (האט זיך ערהאָבען) ע"ש: ויקרא ה' אל משה וגו', כדי שיכירו ישראל גודל מעלת משה שקראו השם לאזניהם אל ראש ההר אשר שם הכבוד הנגלה להם: ויעל משה, למעלה קרוב לראש ההר, ששם הכבוד תחילה

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב: (כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה: (כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר

תולדות אהרן וגם זבחים קט"ו, ב':

דאז פאלק: זיא מאכטען פיללייכט הערפארדרינגען צו דער ערשיינונג דעס עוויגען, אום צו זעהען, זא קאננטען פילע פאן איהם אומקאמען: (כב) אויך דיא פריסטער דיא נעהער צו דער ערשיינונג דעס עוויגען צוטרעטען, זאללען זיך הייליג האלטען: דער עוויגע מאכטע איינע נידערלאגע אונטער איהנען מאכען: (כג) משה שפראך צו דעם עוויגען: דאז פאלק ווירד זא וואהל ניכט קאננען אויף דען בערג סיני שטייגען, דען דוא האסט אונז שאן געווארנט, אונד געשפראכען: ציהע גרענצען אום דען בערג, אונד זאנדע-

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמשֶׁה חוֹת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִילְמָא יִפַגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי: (כב) וְאַף כָּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: (כג) וַאֲמַר משֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִיכּוֹל עַמָּא לְמִיסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵידְתָּ בָּנָא לְמֵימַר תְּחֵים

רש"י

וגו'. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפול מהם ואפי' הוא יחידי חשוב לפני רב [מכילתא]: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם [זבחים קט"ו]: הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם וישם בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי

באור

לעצמו. כי לא נגש משה אל הערפל אשר שם האלהים עד לאחר מתן תורה ובשעת מתן תורה עמד בין ה' ובין ישראל להגיד לכם את דבר ה' כמ"ש אנכי עומד וגו' (דברים ה' ה') (מדברי הרמב"ן): (כא) פן יהרסו וגו', שלא יהרסו את מצבם מרוב תאותם' לראות הכבוד. וע"י כן יתקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב, אונקלוס תרגם, ויפל מנהון סגי', וכן תרגם הירושלמי ויפול מנהון אוכלוסין סגיין. וכתב הראב"ע שמלת רב ענינ מוסבת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב, וכן תרגם האשכנזי, ויב"ע תרגם ויפול מנהון רב דבהון: (כב) הכהנים, הם הבכורות שהעבודה בהם: הנגשים אל ה', שהם עומדים בתחלת הגבול קרוב אל הכבוד, או הכוונה שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בהלחמת עמלק. גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה משה בתחתית ההר: יתקדשו, יהיו מזומנים להתיצב על מעמדן, ואל יסמכו על מעלתם להרוס ממצבם: (כג) ולא יוכל העם, פירש איננו צריך להעיד בהם, שהרי מותרין ועומדין היום שלשה ימים. ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות, ויאמר אליו ה' לך רד, והעד בם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה עכ"ל, והרשב"ם כתב שהמפרש כך טעות הוא בידו שהרי הדבר ידוע שצריך לזרז שנית בשעת מעשה ולומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי ועוד פסוק שני מה בא לחדש, ופירש הוא הכתובים בענין אחר שלא ידע משה אם צריך להזהיר גם על הראי' כי כבר הזהירם על העבר' הגבול, וכן פי' הראב"ע ע"ש שנדחקו עד מאד בפירוש', והנה מה שכתב הרשב"ם על הפירוש הנזכר שהוא טעות נמשך ממנו שדברי רש"י לקוחים מהמכילתא ע"ש. ואולם אחרי ההתבוננות בהמשך הכתובים יתכן לבארם בלי שום דוחק כלל, שכאשר אמר השם אל משה רד העד בעם הבין משה בכוונת השם שלא ירחיק את עצמו מתוך העם גם הוא, ויהי' עומד בין העם ובין הכהנים

וְקִדַּשְׁתּֽוֹ׃ (כד) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּֽם׃ (כה) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶֽם׃ ס לציבור

ת"א לך שבת פ"ז, א':

רע איהן אלס הייליג אב; (כד) דער עוויגע שפראך אבער צו איהם: געהע גלייכוואָהל הינאב, קאָמע זאָדאן ווידער העראויף, דוא אונד דיין ברודער אהרן מיט דיר; דיא פּריסטער אבער אונד דאז פֿאָלק, זאָללען ניכט פֿאָרדרינגען, (יעדער פֿאָן זיינעם שטאנדאָרט נעמליך), צו דער ערשיינונג דעם עוויגען הינאויף צו שטייגען, ער מאָכטע זאָנסט איינע נידערלאגע אונטער איהנען מאכען; (כה) משה גינג הינאב צו דעם פֿאָלקע, אונד זאגטע עס איהנען:

תרגום אונקלוס

יַת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי׃ (כד) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יְפַגְּרוּן לְמִיסַּק קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ (כה) וּנְחַת מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃

רש"י

מותרים ועומדין הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כב) לך רד. והעד בהם שנית שמזהירין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזהירין אותו בשעת מעשה [מכילתא]: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ:

(כה) ויאמר אלהים. התראה זו:

כ (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע [מכילתא]: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופי' על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו' פי' לפי זה סמוכה מאת כל הדברים האלה שנא' עשר דברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדבוריאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו

באור

להעיד בהם תמיד גבלותם להרוס מצבם ולהתקרב אל ההר, מרוב חשקו ותאותו לעמוד במקום הקדוש ההוא ושלא לזוז משם, אחרי אשר הורשה לעבור הגבול ולהתקרב אל ה', כשאלו לנו לאמר, איככי צריך לעמוד עליהם ולהעיד בהם, כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו, ואנחנו הגבלנוהו וקדשנוהו, ומעת' אל יעוז אנוש לעבור את הגבול ההוא ולהתקרב אל ההר: (כד) ויאמר אליו ה' לך רד, לזרז אותם בשעת מעשה, אבל אתה אינך צריך לעמוד עליהם כי אם ועלית אתה ואהרן עמך, שמיד אחרי ההתראה תשוב ותעלה לפנים מהגבול, ולא תשאר במחיצת העם כמו שחשבת, כן נראה בבאור הכתובים לפי עומק פשוטם: והכהנים וגו', הכוונה כמו שאמרו רז"ל במכילתא, אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמן. משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מהכהנים והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו, כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום (ר"ל חולם), כשהוא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ (רש"י): (כה) ויאמר אלהם, התראה זו. וכבר הודעתיך שלדעתי בבאור הכתובים עלה משה מיד אחר התראה אל מחיצתו לפנים מהגבול ואהרן אל מחיצתו, כאשר אמר השם, כי נחלקו בזה מפרשי התורה, וקצתם אמרו שלא עלה עם אהרן כי אם אחרי כלות עשרת הדברים:

כ (א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ (ב) ס אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ת"א וידבר חגיגה ג', ב'. עקרים מ"א, פי"א, ופ"ד. מ"ב, פי"א: אנכי שבת קי"ה, א'. שבת פ"ה, ב'. סוטה פ"ז, א'. גיטין כ"ז, ב'. סנהדרין נ"ט, א', וק"ב ב'. מכות כ"ד, א'. הוריות ח', א'. עקדה שער ס"ז:

תרגום אונקלוס

כ (א) וּמַלִּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר׃ (ב) אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

תרגום אשכנזי

כ (א) זאָדאן רעדעטע דער עוויגע אללע דיזע וואָרטע, וויא פאָלגט: (ב) איך בין דער עוויגע, דיין גאָטט דער איך דיך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע, אויס דעם הויזע

רש"י

שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופי' וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו [מכילתא]: (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי [מכילתא] ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר [שמות כ"ד] זו היתה לפניו בשעת השעבוד ובעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנ' במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנא' את הקולות קולות מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך

באור

כ (ב) אנכי ה' אלהיך, עד ולשמרי מצותי, כלו פסוק אחד בנגינת הטעם העליון, אף שיש בו שתי דברות ואתה ידעת שהטעם העליון הונח בנגינת הדברות והי' ראוי להיות ס"פ בתלת עבדים, אלא שחוברו שתי אלה הדברות יחד לשום מעלתם, שבשם דבר בהם בלשון מדבר בעדו, ואמרו רז"ל אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום, והנה יש בכלל שתי הדברות הללו לדעת הרמב"ם ז"ל מצות עשה אחת וד' מצות ל"ת כי ימנה הרב ז"ל מאמר אנכי ה' אלהיך מצוה בפני עצמה, והיא להאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאים, ובעל ספר החנוך הוסיף עליו ושהי' ושיהי' לעדי עד וכי הוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו את התורה, והוא מלשון הסמ"ג, ובעל סמ"ק והרמב"ן ז"ל הוסיפו עוד עקרים אחרים הנכללים לדעתם בפסוק הזה, ובעל הלכות גדולות לא מנה האמונה באלהות מצות עשה כלל, כי לדעתו תרי"ג מצות הן כלם גזירותיו של הקב"ה שגזר אלינו לעשותם או מנענו שלא נעשה, אבל האמונה במציאותו יתעלה הוא העקר והשורש שממנו יולדו המצות אינו נכנס בחשבון הזה. וכן דעת הרב רי"א בפירושו על התורה, שדבור אנכי ה' אלהיך אינו מצוה לא אמונית ולא מעשית, אבל הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר בשאר הדבורים, ועניני להודיעם מי הוא המדבר אתם. ושאינו מלאך מליץ מדבר אליהם במצות הבורא ית' כענין בשאר הנביאים כלם, אבל הוא הסבה הראשונה בלי אמצעי עכ"ל. והנה מפשטות הכתוב נראה כדבריהם שלא דבר השם ב"ה אנכי ה' אלהיך אלא כנגד המאמינים במציאותו, ולא ירד הקב"ה על הר סיני ללמד לעמו היותו נמצא, מחויב המציאות, בלי גבול ותכלית, וכיוצא מן המושכלות האמתיות וקיימות, כי הם פרי הבחינה וההסתכלות בפעל ה' ובמעשה ידיו, את אשר יחון ה' להכיר גדולת מעשיו במתכות ובצמחי' ובחיות ובגוף האדם בעצמו. ולשאת אל השמים עיניו ולראות מי ברא אלה ומוצי' במספר צבאם, אותו יחון, ומי שלא הגיע אל המעלה הזאת, צריך שיקבל המושכלות ההם מפי אדם משיג, נאמן להגיד לו האמת כאשר עם לבבו, אבל לא יתאמתו המושכלות הללו ולא יקבעו בלב משכילם ונלאה להשיגם לא ע"י דבור השם אנכי נמצא ולא ע"י קולות וברקים וענן כבד וקול השופר. ואין בכל אלה

באור

עדות ורא״י על מושכלות העיוניות השם, כי אם להאמין במציאות השם, כי אף המקבלם ע״פ דבור ואמירת מגיד, צריך שיאמין מקודם שהמגיד ההוא נאמן רוח ולא ישקר. ואם המגיד הוא השם ב״ה בכבודו ובעצמו צריך שיאמין השומע שהוא אלהים אמת. ויתכן שכן הי׳ הדבר באמת, שישראל מאמינים בני מאמינים ידעו והאמינו במציאות השם ויחודו, קבלתם ע״פ בחינות הלב וקבלתם בקבלה מפי אבות נאמנים או מפי גדולי הדור וחכמיו, ולא בא המאמר הזה כי אם ליחדם לסגולה מכל העמים, שיהיו גוי קדוש לה׳ מכל עמי הארץ כאשר אבאר, והיא שבכל המושכלות העיוניות שזכרנו אין הבדל ויתרון לבני ישראל מיתר האומות, והכל מודים באלהותו ית׳, וגם העובדים לאלהים אחרים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון, וכך אמרו רז״ל דקרו לי׳ אלה דאלהים, וכן אמר הכתוב כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלאכי א׳ י״א), ויתכן שלזה כיון גם המשורר בזכרו השמים מספרים כבוד אל וגו׳ (תהלים י״ט ב׳), אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (שם ד׳), הכוונה שהעיון ההוא יתפרסם בעולם בלי מאמר ודבור, כי כל תאמר ודבור, לא יוודע אלא למבין הלשון הוא, אבל ספורי השמים ומעשה ידי אל מובנים לכל באי עולם, ולא יהי׳ בהם אומר או דברים שלא ישמע ויובן לכל אדם. כי בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם (שם ה׳), אח״כ זכר מעלת התורה שהיא מורשה קהלת יעקב מיוחדת לעם סגולה ובה יגדלו מיתר עמי הארץ לתתם עליון על כל הגוים:

והנה אומות העולם אף שהן מודי׳ במציאות האל ויכלתו על הכל, עם כל זה הם עובדי׳ גם לנמצא זולתו, קצתם יעבדו את שרי מעלה, בחשבם שה׳ חלק לכל אחד עם או מדינה או מחוז למשול בו ושהיכולת בידם להרע או להטיב כרצונם, והן אלו הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים, כמ״ש הרמב״ן ז״ל בפרשה זו, וכן יקראו אלהי העמים, כי המלאכים יקראו אלהים, וקצתם יעבדו לכוכבי השמים או לבני אדם יעשו להם תמונות ופסילים וישתחוו להם כידוע, והנה אין במשפט השכל הכרעה לאסור עבודה כזו לבן נח, אם לא תהי׳ דעתו להוציא את עצמו מרשותו של אל עליון, כי במה יתחייב לכוון כל העבודה והתפלה לה׳ לבדו? ואם יקום טוב ויירא רע מנמצא׳ אחר זולתו, ויודה פגם הנמצא ההוא כפוף תחת יד אל עליון, מכל מקום לא ירחיק השכל היותו מזבח ומקטר ומנסך ומתפלל אל הנמצא ההוא, יהי׳ מלאך או שד או בן אדם גבור חיל שר ומושל, ומי יגיד לנו שכל אלה עבודות ראויות לה׳ לבדו, לולי הזהירנו הקב״ה על זה בתורתו, ובאמת אמרו רז״ל שלא הוזהרו בני נח על השתוף, שאין המעשים הללו נחשבים אצלם למרי בכבוד האל [ואין הכוונה בשתוף שיאמר שהם ב׳ רשויות, דא״כ הוא מסלק הכח המוחלט מאל עליון ב״ה, רק שאינם מוזהרים על העבודה בשתוף, עם הכוונה שחלק להם אל עליון כבוד ומסר בידם קצת ממשלה, ולכן יחשבו שהעבודה להם היא דבון האל], אם לא תהי׳ כוונתם להוציא את עצמם מרשותו של אלהי האלהים ואדוני האדונים: ואולם אנחנו עם קרובו אחרי אשר הוציאנו ממצרים מבית עבדים ועשה לנו את כל הנפלאות האלה להיות לו לעם נחלה וסגולה מכל העמים והוא ימלוך עלינו בכבודו ובעצמו בלי אמצעות מלאך או שר או כוכב, הנה אנחנו עבדיו מחויבים לקבל עלינו עול מלכותו וממשלתו, והוא גזר עלינו שלא נעבוד לזולתו כלל, ופרט לנו מיני העבודה הראוים לו לבדו, לא לשום נמצא זולתו, ואין ראוי א״כ שישותף עמו אל אחר באחת מן העבודות הללו, וכן אמר הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה׳ אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים, ואתכם לקח ה׳ ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה (דברים ד׳ י״ט וכ׳):

מעתה שעור הכתוב שלפנינו כך הוא, אנכי (המדבר והמצווה) י״י (הי׳ הוה ויהי׳, מקור ההויות כלם, משגיח ונמצא לאוהבי בעת צרתם) אלהיך (תקיף ובעל יכולת שממנו תיחל כל טובה ותירא כל רעה, ואליו ראוי לכוון התפלות והעבודות כלם) אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים (להיות לו לעם נחלה כמו שאמרנו, וראוי לך שתתקן כל העבודות כלם לשם המיוחד), ותבין מזה מדוע לא אמר אנכי ה׳ אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ ואשר בראתיך, וזו היא השאלה ששאל הרב ר׳ יהודה הלוי מנוחתו כבוד את הראב״ע ונזכרת גם בספר הכוזר שלו, ותשובתו בלתי מספקת, אבל אמונת הבריאה והחדוש בין בזמן בין שיהי׳ עלי׳ מופת חותך שכלי, כאשר יחשבו קצת החוקרים, בין שלא יכריע השכל בינה ובין האמונה בקדמות העולם, כדעת הרמב״ם בס׳ המורה, מכל מקום אינה מיוחדת לעם ה׳ סגולתו לבד,

מִבֵּית עֲבָדִים (ג) לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי (ד) לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ

תולדות אהרן לא יהיה שבת פ"ח, ב'. סוטה מ"ז, א'. גיטין נ"ז, ב'. עקידה שם. סנהדרין נ"ו, ב' ונ"ט א', ק"ז, ב'. מכות כ"ד, וא'. הוריות ח', א': לא תעשה סנהדרין ס"א, א:

דער סקלאַווען: (ג) דוא זאָללסט קיינע אנדערע געֶטטער האבען, פֿאָר מיינעם אנגעזיכט: (ד) דוא זאָללסט דיר קיין געֶטצענ־בילד מאכען, אויך קיינע עהנליכע געשטאלט, פֿאָן

תרגום אונקלוס

(ג) לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי: (ד) לָא תַעְבֵּיד לָךְ צֵילַם

רש"י

היו ולא עבדים לעבדים: (ג) **לא יהיה לך.** למה נאמר לפי שנא' לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך [מכילתא]: **אלהים אחרים.** שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם [מכילתא]. ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותם ודומים כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: **על פני.** כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור [מכילתא]: (ד) **פסל.**

באור

ואינה שבה לקבלת עול מלכותו לבדו ולהרחקת השתוף, אבל ההוצאה מבית עבדים מעבדות לחירות היא הסבה הנכונה לזה. וכן הענין בשמירת שאר המצו' שבתורה כגון מצות השבת, אף שהוא אות לבריאת העולם, כי ששת ימים עשה ה' וגו', מכל מקום לא נצטוו בבני נח לשבות בו מכל מלאכה. וזהו שנאמר בדברות שניות וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה' ט"ו), כאשר נזכיר שם במקומו בעז"ה, כי לנו לבד נתן השם יתעלה תורה ומצות וחקים ומשפטים, כי הוא מלכנו מחוקקנו, ועלינו לשמור חקיו ועדותיו, אם כבנים אם כעבדים, וכן אמרו במכילתא אשר הוצאתיך וגו', כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי: **מבית עבדים**, מבית פרעה שהייתם עבדים לו, או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים (דברים ז' ח'), אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים. (לשון רש"י, והוא מהמכילתא): (ג) **לא יהי' לך וגו'.** מלשון והי' ה' לי לאלהים (בראשית כ"ח כ"א), להיות לכם לאלהים (ויקרא י"א מ"ה), יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים, כענין שנאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (לקמן כ"ב י"ט), והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו לאלוה ולא יאמר לו אלי אתה, וכן דעת אונקלוס שאמר אלהא אוחרן בר מיני, כדכתב הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד וז"ל, ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפוס זה הלשון בקבלת אלוהות או בעבוד' לו, כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו, אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה, אבל יאמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם (ויקרא י"ט ד'), אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן ל"ד י"ז), ויקראם כן בעבו' שיעשם בכוונה להיות אלהיו, אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן (ישעי' ל"ז י"ט) עכ"ל: **על פני**, כל זמן שאני קיים, שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור, (מכילתא). והרמב"ן ז"ל פי' על פני, כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), ועל פניכם אם אכזב (שם ו' כ"ח), יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם ואני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושי'. כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו, וכן ותעבר המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב), ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'), שהי' אהרן אביהם רואה ועומד עכ"ל. ואונקלוס תרגמו בר מיני: (ד) **פסל**, על שם שנפסל: **וכל תמונה**, אף שלא נפסל, וז"ל המכילתא לא תעשה לך פסל, לא יעשה לך גלופה אבל יעשה לו אטומה, ת"ל וכל תמונה: **אשר בשמים ממעל**, הכוונה תמונת כל דבר אשר בשמים ממעל, כי אין תמונה בשמים, והנה לדעת הרמב"ם ז"ל אזהרה זאת על העשיי' שלא יעשה לו אלהי מסכה לא לו ולא לאחרים, והרמב"ן ז"ל כתב שהכוונת לא תעשה לך פסל וכל תמונה להשתחוות להם ולעבד' בשום עבודה בעול', ולכן אמר לא תשתחוה להם. כי הוא נסמך אל העשיי' שמנע אותם

פֶּסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ (ה) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי (ו) וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי

ת"א אשר ע"ז מ"ג, ב': ואשר עקרים מ"ג, פי"ח: לא וכו' סנהדרין ס"א, ב': ולא וכו' סנהדרין שם א'. ע"ז נ"ד א': פוקד עון ברכות ז', א'. סנהדרין כ"ז, ב'. מכות כ"ד, א'. עקרים מ"ג, פכ"ו: לאלפים סוטה ל"א, א':

תרגום אשכנזי

דעם, וואס אָבען אים הימעל, אָדער אונטען אויף דער ערדע אָדער אים וואססער אינטער דער ערדע איזט: (ה) דוא זאָללסט דיך פֿאָר איהנען ניכט ביקקען אונד זיא ניכט גאָטטעס־דיענסטליך פֿערעהרען, דען איך דער עוויגע, דיין גאָטט, בין איין איי־פֿערפֿאָללער גאָטט. (דער קיינען אנדערן נעבען זיך ליידען קאן), דער דאז פֿערברעכען דער פֿעטער אהנדעט, אן קינדער, ענקעל אונד אורענקעל. נעמליך בייא דענען, דיא מיך האססען: (ו) דער אבער גנאדע ערצייגט ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט; דענען, דיא

תרגום אונקלוס

וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא: (ה) לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן: (ו) וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי:

רש"י

על שם שנפסל: כל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילי' [מכילתא] כל לשון קנא אנפרי"מנט בלע"ז (דיא ערהייפערונג) Emportement, נותן לב ליפרע: לשונאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם [סנהדרין כ"ז]: (ו) נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על

באור

מהשתחוות להם, והנה כלם אזהרות מעבודו' ע"ז וכלם חייבי מיתות ואין בכתוב הזה אזהרה לעושי צלמי' שלא עבדם. אבל למטה יזהיר על זה אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן ל"ד י"ז), אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג), לא תעשו לכם אלילים (ויקרא כ"ו א'): (ה) קנא, חלוק' הכבוד והאהבה לבלתי ראוי להם ומניעתם מן הראוי תעורר בלבנו רוח הקנאה, ואשר לו התכונה בנפש להתפעל בראותו זאת יקרא קנא, אם לכבוד עצמו כמו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה' י"ד), או לכבוד אחרים כמו המקנא אתה לי (שם י"א כ"ט), והנה לא נאמר בשם יתברך לשון קנאה אלא בעבודה זרה בלבד, וכך אמרו במכילתא בקנאה אני נפרע מע"ז, אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים, וכן לא תמצא שיזכיר קנאה אף בע"ז כי אם בישראל לבד, כאשר זכרנו, כי הם לבדם כאשר יעבדו ע"ז, ימנעו הכבוד והעבודה הראוי להם לבדו ויעשום לבלתי ראוי, ולשון רש"י אל קנא, מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבוד' אלילים, כל לשון קנאה אנפרי"מענט בלע"ז [נ"ל אנפרעס"מענט, ובל"א (אייפער)]. נותן לב ליפרע: פקד, כל לשון פקידה עם מלת על לא יבא כי אם לפרעון ועונש, והכוונה שהשם פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם, כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (ישעי' י"ד כ"א), וכן יפקוד אותו לפעמים על שלשים שהוא הדור השלישי בעון ופעמים על הדור הרביעי כשלא יהי' עונש שלם עד הדור ההוא, כענין שאמר כי לא שלם עון אמרי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), אבל בדור החמישי לא יענש הבן בעון האב. (מדברי הרמב"ן): לשנאי. אונקלוס תרגם ועל דר רביעי לשנאי ומוסיף עוד כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון, והוא לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי. ואולם אם הוליד בן

וְלְשֹׁמְרֵ֖י מִצְוֺתָֽי׃ ס (ז) לֹ֥א תִשָּׂ֛א אֶת־שֵֽׁם־יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ לַשָּׁ֑וְא כִּ֣י לֹ֤א יְנַקֶּה֙ יְהֹוָ֔ה אֵ֛ת אֲשֶׁר־יִשָּׂ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ לַשָּֽׁוְא׃ פ

תולדות אהרן לא תשא ברכות ל"ג, ב'. שבת ע"ט, א', וק"כ, א'. יומא פ"ו, א'. חגיגה י"ד, א'. שבועות כ', ב', וכ"ח, א', ול"ט, א' וב': לא ינקה יומא פ"ו, א'. נדרים ח', א'. שבועות כ', ב', וכ"א, א', ול"ט, א'. תמורה ג', א': לשוא שם שם:

מיך ליבען, אינד מיינע געבאָטהע האַלטען: (ז) דוא זאָללסט דען נאַמען דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט פֿערגעבליך אויססשפרעכען; דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראַפֿט לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאַמען פֿערגעבליך אויס-

תרגום אונקלוס

(ז) לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי

רש"י

מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים [סוטה י"א]: (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמו ששנינו איזהו שבועת שוא נשבע לשנו' את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע

באור

צדיק לא ישא בעון האב, כמו שפי' יחזקאל (בסי' י"ח פסוק י"ז וכ'): (ו) לאלפים, לבנים אלפים. כמו שהוא אומר שלשים ורבעים כן יאמר אלפים והם הדור האלף. כי כל בנים ד"ר אחד, ובני בנים דור שני, והבנים של דור אחרון לאלף קרוים בנים אלפים כן פי' הרשב"ם, וכן תרגמנו האשכנזי: לאהבי, הם המוסרים נפשם עליו. הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבד, ויכפרו בכל אלהי נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם: ולשמרי מצותי, הם שאר הצדיקים: (ז) לא תשא, אונקלוס תרגם לא תימי לשון שבועה, וכן אמרו רז"ל שהיא אזהרה לנשבע בשם הנכבד לריק, והרמב"ן ז"ל כתב שעל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם כלשון לא תשא שמע שוא. (לקמן כ"ג א'), ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'). כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וכן משא דבר ה' (זכרי' ט' א' וי"ב א', ומלאכי א' א') וכן תרגמו האשכנזי: לשוא. לשון רש"י שלפנינו (הראשון לשון שקר כתרגומו, כמה דתימר) איזהו שבוע' שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על עץ עץ על אבן אבן עכ"ל, ובאונקלוס שלפנינו הדבר בהפך כי תרגם הראשון למגנא והשני לשקרא, ובשני כ"י שבידי מפירש"י כך היא הנוסחא, לשוא, חנם להבל, ואיזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב ע"כ, [וכ"ה הנו' בפירש"י שבדפוסי' ישנים כמו שהוא בחו' עם פי' הרמב"ן ובמקרא גדולן], וכלשון הזה הביאו גם הרא"ש בספרו, וכתב שרש"י לא הזכיר כי אם הנשבע לשנות את הידוע והוא הדין לתקיים את הידוע כגון על אבן אבן על עץ עץ. ולכן תרגם האשכנזי שניהם לשון חנם והבל (פֿערגעבליך): כי לא ינקה, כמו שהחמיר בע"ז, וכתב כי הוא אל קנא ופוקד עון אבות על בנים כן כתב בעונש הזה כי לא ינקה, כי כאשר ראוי ליראה את ה' הנכבד והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו והנושא אותו לשוא מחללו, כענין שנאמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקרא י"ט י"ב), ואולם הספיק לומר כי לא ינקה ולא אמר אל קנא, ופוקד עון, בעבור שאינו אלא הנשבע עבירה גמורה, ויחשוב שראוי למחול לו, לכך אמר כי לא ינקה למחול לו (מדברי הרמב"ן). ודברי הראב"ע בזה הכתוב על הרגילים להשבע לשוא אף אם אין עליהם שבועה כלל הם ישרים למולאי דעת וראוי לכל איש ישראל לשומם על לב. והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך כאלו משה ידבר, וכן כל הדברות אחרי כן, וב' פסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני כי אנכי ה' אלהיך לאהבי ולשמרי מצותי, ומפני זה אמרו רז"ל אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום שהם עקר הכל, ופי' הרמב"ן ז"ל את כונת רבותינו, בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהי' כפשוטו של כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש עוד מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה' י"ט). אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינים אותו ממנו. כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו

תרגום אשכנזי

...שפרעכען ווירד. (ח) ער־אינגערע דיך שטעטס דעס רוהעטאגעס, אום איהן צו הייליגען: (ט) זעכס טאגע קאננסט דוא אר־בייטען, אונד אלל דיין געשעפֿט פֿערריכטען: (י) דער זיבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג

(ח) זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ (י) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀

תולדות אהרן זכור ברכות כ"ח, ב'. שבת פ"ו ב', ופ"ט, ב', ר"ה כ"ז, א'. שבועות כ', ב': יום השבת פסחים ק"ו, א', וקי"ז, ב'. ביצה ט"ו ב':

תרגום אונקלוס

יְיָ בִּשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא: (ח) הֱוֵי דְכִיר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ: (ט) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּךְ: (י) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

לחנם ולהבל) על של עץ שהוא עץ על אבן שהוא אבן [שבועות כ"ט מכילתא]: (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך [דברים כ"ב] וכן ערות אשת אחיך [ויקרא י"ח] יבמה יבוא עליה [דברים כ"ה] הוא שנאמ' אחת דבר אלהים שתים זו שמענו [תהלים ס"ב] זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתה [ישעי' כ"ב] הלוך ובכה [ירמיה ג'] וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה מזמינו לשבת [ביצה ט"ז]: (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה [מכילתא]: (י) אתה

באור

קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה, וכן הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל י"ט י"ט), ועל כן היו בהם דברי ה' אל משה שיאמר להם כן, והכוונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים ובאמונ' ה' ובאסור ע"ז לפי שהם העקר לכל המצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד' י'), אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה באוזן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצות יאמינו במשה בכל עכ"ל: (ח) זכור. מקור במקום הצווי, והנה שרש זכר בבנין הקל ממנו מורה על הפך השכחה, והוא השאר צורת הדבר ודמותו בנפש אחר סור המוחש מלפנינו, ובבנין הפעיל מורה על ההגדה והספור בפה, כי על ידי הספו' בפה יתחדשו הרשמים בנפש ויזכרו הדברים הנרשמים אף אם אינם נמצאים לחוש. כמו והזכרתני אל פרעה (בראשית מ' י"ד), הזכיר שמי (שמואל ב' י"ח י"ח), ולהזכיר ולהודות ולהלל (ד"ה א' ט"ז ד'), וחז"ל אמרו גם על הבנין הקל ממנו שענינו הזכירה בפה ואמרו זכו' בפה ושמור בלב וטעמם יבואר להלן בפ' ואתחנן (דברים ה' י"ב), ואולם פשטות הכתוב כאשר פי' הרשב"ם ז"ל, וז"ל כל זכירה, כונה על ימים שעברו (יראה שעל הבנין הקל ממנו ידבר כת"ש), כמו זכר ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים (שם ל"ב ז' וח') זכור את היום הזה, לעולם, כי לשעב' ביום הזה יצאתם ממצרים, זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר (שם ט' ז'), זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כ"ה ו'), אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית, כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו', כמו שכתוב כאן ולפיכך נכתב כאן זכו' כדי לקדשו עכ"ל, וענין לקדשו, להבדילו משאר הימים ביתרון התעלה להיות שובת בו ממלאכה, ולהפנות בו מכל מחשבות הזמן, ולתת בו עונג לנפשו בדרכי ה', כי זה הוא ענין הקדוש' כענין שאמר וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד (ישעיה נ"ח י"ג). ומנהג ישראל הי' ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים לשמוע מהם דבר ה', כמו מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מלכים ב' ד' כ"ג), ואמרו רז"ל מכלל דבחדש ובשבת בעי למיזל: (ט) ששת ימים תעבד. רשות וכן תרגם האשכנזי: ועשית כל מלאכתך, כל מה שתחפץ לעשות, וחז"ל פירשו כשתבא השבת יהי' בעיניך כאלו כל מלאכתך עשוי' שלא תהרהר אחרי מלאכה: (י) אתה, כולל כל מי שהוא בן מצוה: ובנך ובתך, אלו הקטנים שמילדתן עליך שלא יעשו מלאכה לדעתך וברצונך, וכן עבדך ואמתך, שהם ברשותינו עלינו לשמרם ולמנעם מעשות כל מלאכה אף לאחרים: ובהמתך, שלא יניחה לעשות מלאכה ביום השבת: וגרך אשר בשעריך, על דרך הפשט בגר תושב ידבר שהוא גר השער, והוא המקבל עליו לשמו' שבע מצות

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (יא) כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס (יב) כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן

דעם עוויגען, דיינעם גאָט־טע צו עהרען. דוא זאָללסט קיין האנדווערק פֿערריכ־טען, ווערער דוא זעלבסט נאָךְ דיין זאָהן, אָדער דיינע טאָכטער, דיין סקלאווע, דיינע סקלאווין, אויך ניכט דורךְ דיין פֿיה, אָדער דורךְ דיינען פֿרעמדען, דער זיךְ אין דיינען טהאָ־רען אויפֿהעלט: (יא) דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע הימועל, ער־דע אונד מעער, נעבסט אללעס, וואס דארין איזט, פֿערפֿערטיגט. אונד אם זיבענטען טאגע גערוהעט; דארום האט דער עוויגע דען טאג דער רוהע גע־זעגנעט, (ער האט איהם וויכטיגע פֿאָרציגע געגעבען) אונד איהן הייליג ערקלערט: (יב) עהרע דיינען פֿאטער אונד דיי־

ת"א לא תעשה שבת קי"ז, ב', וקכ"ב, ב', וקנ"ד, ב'. פסחים מ"ז, ב', ומ"ח, א': עבדך ב"ק נ"ד, ב': כי ששת שם שם: כבד שבת פ"ט, א'. כתובות ק"ג, א'. קדושין ל'. ב'. ול"א, א'. ול"ב, א'. ב"מ ל"ב, א':

תרגום אונקלוס

שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ: (יא) אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ: (יב) יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב

רש"י

ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו שמצינו קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך [שבת קכ"א]: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל ויגיעה שיהא נוח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון

באור

בני נח, ולא הוזהר על השבת, אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה בו לצרכינו, [ואין לומר דא"כ מאי איריא גר תושב, אפילו עובד ע"ז אסור לנו להניחו לעשות מלאכה לצרכינו, י"ל שדבר הכתוב בהוה, כי עע"ז לא הי' מצוי בארצנו, כי לא היו מניחין אותו לשבת שם עד שיקבלו עליו ז' מצות בני נח. וכשקבלם עליו לא בלבד שישב אתנו כאות נפשו, כי אח גם מצוה עלינו להחיותו ולעזרו בפרנסתו ושאר צרכיו, ולכן כאמר וגרך אשר בשעריך, ות"א די בקרוך, ור"ל שיש לו רשות לישב בעריך הואיל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז], וכן כתב הרמב"ן ז"ל, וכן תרגם האשכנזי, ואולם רז"ל אמרו שבגר צדק מדבר, ויכפם בן אמתך והגר (לקמן כ"ג י"ב), לרבות גר תושב: (יא) כי ששת ימים, אמרו המדקדקים שהוא כמו בששת וכן תרגם יב"ע ארום בשיתא יומין, ויבל דרך האמת אף הזמן מכלל הנבראים ויתכן א"כ לפרשו כמשמעו, [ויהי' א"כ ימים פעול העשיי' ומה שנאמר אחריו את השמים וגו'. יהי' פירושו עם השמים ועם הארץ, או תהס' וי"ו העטף ואת השמים, כלומר הימים עשה וגם שמים וגו']: על כן ברך ה' את יום השבת, נתן בו תוספת טובה, וצוה אותנו לברך אותו ולהדרו: ויקדשהו, צוה אותנו שיהיה לנו יום קדוש לה', ודאב"ע כתב שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה וקדושה יותר משאר הימים: (יב) למען יארכון וגו', הבטיחם שכאשר ישמרו ישראל זאת המצוה, לא יגלו מעל ארצם, וכן כתוב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ז'), ורז"ל אמרו שבמצוה זאת

תרגום אשכנזי

נע מוטטער: דאמיט דוא לאנגעלעבעסט אויף דעם ערדרייך, וועלכעס דער עוויגע דיין גאָטט דיר איינגעבען ווירד: (יג) דוא זאָללסט ניכט מאָרדען: דוא זאָללסט ניכט עהע־ברעכען: דוא זאָללסט ניכט שטעהלען: דוא זאָללסט ווידער דיינען נעכסטען ניכטס אויסזאָגען, אלס איין פֿאלשער צייגע: (יד) דוא זאָללסט קיינע בעגירדע האבען, נאך דעם הויזע דיינעס

יַאֲרִכֻ֣ן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס (יג) לֹ֥א תִּֿרְצָֽח׃ ס לֹ֣א תִּֿנְאָֽף׃ ס לֹ֣א תִּֿגְנֹֽב׃ ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס (יד) לֹ֥א

ת"א לא תרצח וכו' שבת פ"ט, א'. שבועות ת"ז, ב'. נדה י"ג, ב': לא תענה סנהדרין י', א'. מכות ב', ב', וד', א' וב' שבועות ל"א, א':

רש"י

[מכילתא] שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן:

(יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' מות יומת הנואף והנואפת [ויקרא כ'] ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים [יחזקאל ט"ז]: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב

תרגום אונקלוס

לָךְ: (יג) לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ: לָא תְגוּף: לָא תִגְנוֹב: לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: (יד) לָא תַחְמֵיד בֵּירַת חַבְרָךְ לָא

באור

ימלא השם ימינו בעולם הזה, ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהי' ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו, ול"ע ספורנו פי' שמתן שכר הזה מוסב על כל המצות שבין אדם למקום שהוזכרו בחמשה דברות הראשונות, ועל כלן הוא אומר למען יאריכון ימיך וגו': (יג) לא תרצח, הריגה בלא משפט תקרא רציחה, בל"א (מאָרדר), כמו מות יומת הרוצח (במדבר ל"ה ט"ז וי"ז וי"ח), הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט), צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישעי' א' כ"א), אבל הריגה ומיתה יש בלא דין כמו ויהרגהו דקין (בראשית ד' ח'), ויש בדין כמו והרגת את האשה (ויקרא כ' ט"ז): לא תנאף. אין ניאוף אלא אשת איש, שנאמר מות יומת הנאף והנאפת (שם י'), וכן הוא אומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל ט"ז ל"ב) וכן תרגום האשכנזי: לא תגנב, הלוקח בסת' דבר מחבירו ודעתו שיהי' שלו, יקרא גנב, ואמרו חז"ל בגונב נפשות מדבר שהוא חייב מיתה כמו הרוצח והנואף: לא תענה ברעך עד שקר, הענין לא תענה נגד רעך דבר שעל ידו תהיה עד שקר, וכן תרגם האשכנזי: (יד) לא תחמד, כתב הראב"ע, אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו, ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו. אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאם האדם בחכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם, ואמר קהלת לאשר יתכנו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר נשגבה היא בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו ולא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעינו עכ"ל:

ועל דבר סדר עשרת הדברים שנינו במכילתא כיצד נתנו עשרת הדברות, ה' על לוח זה וה' על לוח זה, כתוב אנכי ה' אלהיך וכנגדו לא תרצח וכו' דברי ר' חנינא בן גמליאל, וחכמים אומרים עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר את הדברים האלה דבר ה' וגו' ויכתבם על שני לחת אבנים (דברים ה' י"ט), ואומר שני שדיך כשני עפרים תאמי צבי' (ש"ה ז' ד'), ואומר ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש (שם ה' י"ד), והנה גם לדעת ר' חנינא בן גמליאל נחלקו הדבורים לשני תאומים חמשה כנגד חמשה, כאשר זכרו שם במכילתא מביאים

תחמד בית רעך ס לא־תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך: פ שביעי

תולדות אהרן לא תחמוד ב"מ ה', ב':

תרגום אונקלוס

תחמיד אתת חברך ועבדיה ואמתיה ותוריה וחמריה וכל די

תרגום אשכנזי

נעכסטען; דוא זאָללסט קיינע בעגירדע האבען, נאך דיינעס נעכסטען ווייב, נאך זיינעם סקלא־ווען, נאך זיינער סקלאווין נאך זיינעם אָכסען, נאך זיינעם עזעל, אָדער נאך

רש"י

מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם

באור

שבין כל אחד מהחמשה הראשונים עם הנמשך אליו מן האחרונים, וזכרו עוד מפרשי התורה כי חמשה מהם לכבוד הבורא, כוללים כל המצות שבין אדם למקום, כי כבד את אביך גם הוא נוגע בכבוד האל, כאשר אמרו רז"ל הוקש כבודם לכבוד המקום והדבור הא' כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה. כי מי שאינו מאמין בלבו בה' אין עליו מצוה וחובת הלב כלל, וחייב האדם להזכירו בכל רגע לכבודו, כי כל מה שיעשה לא יעשה כי אם בעבור כבודו, ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה כי אם בעבור כבוד השם לבדו. כאדם הנותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הנגלה, ולא בעבור ישבחוהו בני אדם, כי אז תהי' מעלת האדם אליו גבוה בעיניו ממעלת השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת ולקבל שכר מהשם, וכנה העוש' עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או לבני אדם ויקל בעיניהם, והחושב זה הוא משוגע כי כן כתו' אם יוצר עין הלא יביט (תהלים צ"ד ט'). והשם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו. והוא יפחד ממלך בשר ודם שלא יענישהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעוה"ז ובעוה"ב והמאמין בה' ית' ואינו מאמין בגאולת מצרים לא יקבל עליו עול התורה והמצות המיוחדים לעם היוצא ממצרים שהם עבדי ה' ועם סגולתו, לכן הוסיף לאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כאשר בארנו, ובדבור השני הזהיר על השתוף כמו שכתבנו, ופשע מי שאינו מאמין בה' גדול מפשע המשתף עמו אל אחר, ובדבור השלישי פשע הנשבע לשקר פחות מעובד ע"ז, רק הוא בוזה השם בגלוי, אולי עשה זה בעבור כעס או צורך. ואפשר שבלבו יאמין באלהיו ולא ישתף עמו זולתו, ובדבור הרביעי קדושת השבת, לזכור על ידו מעשה בראשית, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם (לקמן ל"א י"ג), וזהו עקר גדול באמונת ישראל, אח"כ בכבוד האב והאם המשתפי' עם השם ביצירת האדם. ואם לא יכבדם כאלו אינו מכבד השם, והנה כבוד האב כמו ממוצע בין מצות שבין אדם למקום למצות שבין אדם לחבירו, ומשם ואילך יתחילו החמשה דבורים האחרונים שהם בין אדם לחבירו, ולא נזכר בהם השם כלל לפי שהם מענייני האדם לבד' והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ולשפוך דם האדם אשר ברא אלהי' בצלמו, ואחר זה הנאוף שהוא חמס בגוף ובכבוד האבות, כי יצא ע"י זה לכפור באמת ולהודות בשקר, כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר. כמעשה עובדי ע"ז האומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו את אביהם שבראם מאין, ובדבור שאחריו חמס ברכוש האדם, ואם בגונב נפשות ידבר הוא חמס בחפשית האדם שהוא מתן האל יקר מכל הון ורכוש, ואחר כן הזהיר מעשות החמס בלשון ע"י עדות שקר, ובדבור העשירי על החמדה, ומי שלא יחמוד דבר שאינו שלו לא יזיק לרעהו לעולם, כי בעבור החמדה יצא האדם לכחש ולשקר ולגנוב ולרצוח ולנאוף ולחלל שבת וכל המועדים ולקלות הוריו ויצא לשנא הבריות ולקנא אותם, ומי שאינו חמדן יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והאנחות והתוגות ויבטח בה' אלהיו שיכלכלנו וישליך עליו יהבו, והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם כמו מפתחות לכל שאר המצות. על כן הם ראש וסוף (מדברי הראב"ע והרמב"ן ז"ל). והנה לדברי ר' חנינא בן גמליאל יתכן שלכך היו שם שני לוחות אבן, כי הי' האחד מיוחד למצות שבין אדם למקום והשני למצות שבין אדם לחבירו כאשר אמרנו, ואולם לדעת חכמים שאמרו יו"ד על לוח זה ויו"ד על לוח זה יפלא מדוע אם כן הוכפלו הלוחות, ונראה שכוונתם שהדברות הראשונות היו כתובים על לוח אחד והאחרונות שבמשנה תורה על

(טו) וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ (טז) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה

תולדות אהרן וכל נדרות ו׳, ג׳:

אללעס וואס דיין נעב־סטער בעזיטצט: (טו) דאז גאנצע פֿאָלק עמפפֿאנד דיא דאָננערשטימען, דיא פֿייערפֿלאממען, דען טראָמפעטענשאלל, אונד דען רויכענדען בערג; אלס עס דאז פֿאָלק געוואהר ווארד, ערבעבטען זיא אונד שטאנדען פֿאָן פֿערנע: (טז) זיא שפראכען צו משה, רעדע דוא מיט אונז, זאָ וואָללען וויר

תרגום אונקלוס

לְחַבְרָךְ: (טו) וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בְּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת טוּרָא תָּנֵין וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: (טז) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמָּנָא

רש"י

מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין [סנהדרין פ"ו]: (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע [מכילתא]: רואים את הקולות. רואין את הנשמע מה שא"א לראות במקום אחר [שם]: את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינועו. אין נוע אלא ל' זיע [שם]: ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת

באור

הלוח השני, לפי שבאו בהם חלופים ושנויים רבים במאמרים ובמלות, ושניהם מפי הגבורה כאמרו, כאשר אמרו רז"ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע, כי כל השמות והמאמרים הנרדפים יש להם ענין משותף לשניהם וענין מיוחד לכל אחד מהם, כאשר כתבנו פעמים רבות, וכן הדבר עם החלופים ההם שבאו בעשרת הדברים, עקר הטעם והכוונה בהם אחד, ואולם יש בהם חלוף מצד ההוראה המיוחדת לכל אחד מהם, ענין הזכירה והשמירה, שוא ושקר תחמד ותתאוה אחד הוא, אלא שאעפ"כ הם נבדלים מצד מה, כאשר אמרו רז"ל זכור מצות עשה ושמור לא תעשה, זכור בפה ושמור בלב, וכן החמוד במעשה והתאוה בלב, והמצוה כוון לשניהם יחד והעיר ג"כ בלב השומע שתי הכוונות ההן בדבור אחד, וזהו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע, (ואנחנו נעורר על פרטי החלופים ההם בפ' ואתחנן בהגיענו אי"ה לשם), לפיכך הוכפלו הלוחות כשני עפרים תאומי צבי' כתאומים הללו הדומים זה לזה בקומתם ומזגם ותכונתם, ואעפ"י כן הם נבדלים מצד, או כשתי ידים שבאדם שיש להן תועלת ותשמיש משותף לשתיהן, ותועלת מיוחדת לכל אחת מהן, וחז"ל דמו אותן עוד לשני שושבינין, לחתן וכלה, ולשני עולמות, ודי בזה למשכיל, והנה הרא"ע בזכרו פרטי החלופים שבין הדברות הראשונות והאחרונות שגג שגגה גדולה, כי זכר שבדברות הראשונות כתוב עבדו ואמתו קודם שורו וחמרו, ובשניות שורו וחמרו לפני עבדו ואמתו. ואין הדבר כן, כי גם בשניות כתוב ועבדו ואמתו שורו וחמרו, והיא פליאה גדולה איך נפלה המכשלה הזאת תחת יד הרב ההוא החרד מאד על דבר ה': (טו) וכל העם ראים את הקולת, פעל' רואים מוסב על הקולות הנשמעים, ועל הלפידים שהם נראים, לפי שהרגשת העין גדולה וחזקה משאר ההרגשות להוציא הספק והפקפוק מן הלב, הושאלה הראיה על כל השגת חושית שיש עמה בטחון ושלילת הספק: וינעו, אין נוע אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כ"ד כ'), וא"כ יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק, (וכן כתב הרמב"ן), [וא"כ הם ב' הודעות, וינעו, ויעמדו מרחוק, ובטלה טענת הרא"ע], ועל דרך הפשט היא תנועה בלתי מכוונת מן המתנועע כמו וינעם במדבר (במדבר ל"ב י"ג) מיראתם נסוגו אחור ממקום שהיו שם, בתנועה בלתי מכוונת אליה, כאדם נחרד מקול רעש ומקפץ לאחוריו, וענין וירא וינעו, כמו שתרגם האשכנזי, כאשר התבוננו אז וינעו כמשפט הווי"ס: (טז) ויאמרו אל משה, הכהנים וראשי המטות הקרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים, כי פחדו שהשם ידבר אליהם עוד וישמיעם כל המצות מפיו: ונשמעה, כתרגומו ונקבל,

עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ (יז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ (יח) וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ ס (יט) מפטיר וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א לבעבור עקרים מ"ד, פי"ג: ובעבור יבמות ע', א'. נדרים כ', א':

געהן הערען: לאס נור גאָטט ניכט מיט אונז רעדען, וויר מאָכטען דעס טאָדעס זיין: (יז) משה שפראך צום פאָלקע: פירכטעט אייך ניכט! דען גאָטט איזט נור געקאָממען, אייך אויף דיא פראָבע צו שטעללען: אונד דאמיט אויף איירעם אנגעזיכטע עהרפורכט פאָר איהם זייא, דאס איהר ניכט זינדיגט: (יח) דאז פאָלק בליב אלזאָ פאָן פערנע שטעהען: משה אבער נעהערטע זיך דער פינסטערן וועטטערוואָלקע, וואָ גאָטט ערשין: (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס זאגען: איהר האבט נון געזעהען, דאס

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם יְיָ דִילְמָא נְמוּת: (יז) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדַּחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן: (יח) וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרִיב לְצֵית אַמִּטְתָּא דִּי תַמָּן יְקָרָא דַיְיָ: (יט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא

רש"י

באין ומסייעין אותן להזהירם שנאמר מלאכי צבאות ידודון ידודון [תהלים ס"ח]: (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס [ישעי' ס"ב] ארים נסי [שם מ"ט] וכנס על הגבעה [שם ל'] שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנא' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל [דברים ד'] ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים משיחין לו שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים

באור

והאשכנזי תרגם (וואָזען געהן הערען), כלומר אין אנו מסרבים לשמוע הדברים, ואדרבה מפיך נשמעם בנפש חפצה: (יז) לבעבור, אמר הראב"ע הלמ"ד נוסף, ועל דעתי שהוא להורות על הסבה התכליתית, וכמוהו למ"ד לבלתי עניינו כמו כדי בלשון חז"ל, כי מלת בעבור לבדה תורה על הסבה הגודמת. כמו בשביל. [כמ"ש בפ' וירא (בראשית י"ח י"ט), ולפי שאמר אחריו ובעבור תהיה יראתו וגו', בלא למ"ד לסבה תכליתית, היינו לפי שהלמ"ד הא' תמשוך אחרת בכחה], וכך הוא שעור הכתוב כדי לנסות אתכם בא האלהים וכדי שלא תחטאו, בשביל שתהי' יראתו על פניכם, ע"י שתהי' יראתו על פניכם לא תחטאו וזהו התכלית שאליו יכוין: נסות, כמו ולמען נסתך (דברים ח' ט"ז), הכוונה רצה אלהים לנסותכם בכל מיני נסיון ובחינה התשמרו מצותיו, כי הוציא מלבכם כל ספק ע"י המעמד הזה, ועתה יראה היתכם אוהבים אותו וחפצים בו ובתורותיו: (יח) ויעמד העם מרחק, הזכיר זה פעם אחרת, כי משה היה עושה הפך מעשיהם, שהם עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל. וכן תרגם האשכנזי: (יט) אתם ראיתם, יש הפרש בין מה שאדם רואה, למה שאחרים משיחין לו, שמה שאחרים

אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ (כ) לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ (כא) מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ

ת"א כימן עקרים מ"ג פ"א: לא תעשון ר"ה כ"ה, א' וע'. סנהדרין ז', ב'. ע"ז, מ"ג ב': מזבח חגיגה כ"ו, א'. כתובות קי"א, א'. זבחים נ"ח, א': וזבחת זבחים נ"ח, א', ונ"ט. א'. חולין פ"ז א': בכל ברכות ר', ה'. שבת נ"ב, א'. סוטה ל"א, א'. אבות א', ב': ואם זבחים ס"א, ב':

תרגום אונקלוס

מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ (כ) לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלַן דִּכְסַף וְדַחֲלַן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ (כא) מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעְבֵּיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ׃

תרגום אשכנזי

איך פֿאָם היממעל הער־
אב; מיט אייך גערעדעט
(כ) איהר זאָללט ניכטס
מאכען נעבען מיר צו
זעטצען: זילבערנע אונד
גאָלדענע גאָטצען זאָללט
איהר אייך ניכט מאכען.
(כא) איינען אלטאר פֿאָן
ערדע זאָללסט דוא מיר
מאכען, דארויף זאָללסט
דוא שלאכטען, דיינע
גאנצע אָפּפֿער, אונד דיי־
נע פֿערעהרונגסאָפּפֿער,
דיין קליינעס פֿיה, אונד
דיין רינדפֿיה. אן אללען
אָרטען, וואָ איך מיינען
נאמען צו נעננען פֿער־
אָרדנען ווערדע, וויל איך
צו דיר קאָממען, אונד

רש"י

השמיע את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה [דברים ד'] כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על הכל וכן הוא אומר ויט שמים וירד [מכילתא] [תהלים י"ח]: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום [מכילתא]: אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי בסיס [מכילתא]. ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו ועליו מטה מנשה [במדבר ב']. או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: [מכילתא ע"ש זבחים נ"ח כ"ט]: את עולותיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה בא' שם וזהו בית הבחירה שם

באור

תפיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין (מכילתא), וזהו ענין הבטחון ושלילת הספק שזכרנו למעלה, (בפסוק ט"ו), בהוראת תיבת לאה. ושעור הכתוב אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם, ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתתפו עמי אל אחר, כי אין לכם צורך אתי: (כ) אתי. כמו על פני, וכן תרגם אונקלוס קדמי, ותחלה הזהיר מן האמונה בהם, לא תעשו דבר לשתפו עמי. ואח"כ הזהיר מן העשיי' לבדה, כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כ"ו א'): (כא) מזבח אדמה תעשה לי, ולא תצטרכו לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות, כדי שאתקרב אליכם, אבל יספיק מזבח אדמה (ר"ע ספורני): וזבחת עליו, סמוך לו ואצלו, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), כי אין השחיטה בראש המזבח:

וּבֵרַכְתִּיךָ׃ (כג) וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃

דיך זעגנען: (כג) ווען דוא מיר מיט דער צייט איינען אלטאר פֿאָן שטיין מאכען ווירסט, זאָ ערבויע איהן ניכט פֿאָן געהויענען שטיינען; דען

תרגום אונקלוס

(כג) וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּיד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן

רש״י

כתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים לברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג׳ ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא׳ אבנים שלמות תבנה [דברים כ״ז] וכן אם כסף תלוה [שמות כ״ב] חובה הוא שנא׳ והעבט תעביטנו [דברים ט״ו] ואף זה משמש בלשון כאשר וכן ואם תקריב מנחת ביכורים [ויקרא ב׳] זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים [מכילתא]: גזית. לשון גזיזה שפוסלין ומכתתין בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחלליה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך [פ״ג דמדות]. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבני׳ שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע״י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על

באור

את צאנך ואת בקרך, פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר וגו׳, בכל מקום אשר אשים זכר לשמי, שכבודי שוכן שם, כמו שילה וגוב שעמד שם הארון אם תבוא אל המקום ההוא לבקר אותי, גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא כדרך בני אדם, והכוונה תמלאכי שם במקום שאזכיר את שמי והיא מקום הכבוד (הרמב״ע): (כב) ואם, ענינו כאשר כשיגיע הזמן לעשות לי מזבח אבנים (וכן תרגם האשכנזי), והוא בבנין בית הבחירה, השמר שלא תבנה את האבנים גזית, ליפותן לכבוד ומעלת הבנין, וגזית כמו על גזזי צאנו (בראשית ל״ח י״ג), כי גז חיש (תהלים צ׳ י׳) ענינו הכריתה והסתות [ושרשו גזז, ולאוי להיות גַּזִּית, הבינ״ל פתוחה והזי״ן דגושה לחסרון ע״פ, רק שבא הנח במקום הדג״ש, כ״כ הרד״ק בשרשים שרש גזז, ובמכלול (ד׳ קטן דף רכ״ב ע״א) במשקלי השמות משקל פְּעִלַת כתב, ואפשר שיהי׳ מזה המשקל גזית, והיה ראוי גְּזִית הפ״א בקמץ חטף (ר״ל בתנועה קטנה, והשוא איננו אלא לסי׳ שאיננה ת״ג), והזי״ן בדגש, אלא שהוקל והנח תמורת הדגש, ובתשלומי גְזִית, בשקל גָּפְרִית עכ״ל], ואתהן מוסב על האבנים שהן לשון נקבה, ואמר הרמב״ע שהוא כמו לא תבנה אתהן בנין גזית, ועל דעתי גזית הוא תאר הפעל בלע״ז (אדווערביום), כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ״ו כ״א), ואולך אתכם קוממיות (שם י״ג), וכבר זכרתי זה פעמים רבות: חרבך, שם חרב נופל על כל כלי ברזל שנעשה לחתוך בו, אולי נקראת כן החרב, כי היא מחרבת: כי חרבך הנפת עליה, אונקלוס תרגמו דילמא תרים חרבך עלה. וכן פירש״י הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא, ונראה שהם מפרשים חרבך מלשון חרב ממש, שהוא כלי זיין, לכך פתרו מלת כי מלשון פן, שאם יבנה אתהן גזית, פן יגוף עליהן גם את החרב ויחללן, ובפרש״י כ״י שבידי כל הדבור ההוא איננו, וכן כתוב שם, כי חרבך הנפת עליה. ברזל, והוא הנכון כמ״ש למעלה שמלאכו שם חרב נופל על כל כלי ברזל, אשר בהם פיות כורתות, כמו ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזקאל כ״ו ט׳). ולזה יתכן לפרשו כמשמעו, מלשון אי, וכן תרגם יב״ע, דאין ארימת. וטעמו שאם תניף כלי ברזל על אחת מאבני המזבח לפתחה, הרי חללת אותה לבנין מזבחי, והטעם כמו שאמרו חכמינו ז״ל שהמזבח נברא להאריך ימיו של

(כג) וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פ
כא (א) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ (ב) כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי

תולדות אהרן ולא תעלה נזיר מ"ה, א'. סנהדרין י', ב': ואלה ערובין כ"ד, ב'. גיטין פ"ח, ב'. קדושין ל"ה, א'. ב"ק ט"ו, א': כי עקדה שער ס"ז:

תרגום אשכנזי

זאָבאלד דוא דיינען מייסעל דאראן ברינגנסט זאָ ענט-הייליגסט דוא איהן: (כג) דוא זאָללסט אויך ניכט אויף שטופען מיינען אלטאר בעשטייגען: דא-מיט דיינע שאמגלידער ניכט ענטבלאָסט ווערדען מאָגען:
כא (א) דיזעס זינד אויך דיא רעכטע, דיא דוא איהנען פאָרלעגען זאָללסט: (ב) ווען דוא איינען עברישען קנעכט קויפסט, זאָלל ער זעכס

תרגום אונקלוס

לָא תְרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וְתַחֲלֵינַהּ: (כג) וְלָא תִיסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דִּי לָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי:
כא (א) וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן: (ב) אֲרֵי תִזְבֵּן עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר

רש"י

אחת כמ' וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלו"נש בלע"ז (Echelons שטופ-פען) אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערו' הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומ' אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה: חסלת פרשת וישמע יתרו.
כא (א) ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על

באור

אדם, והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אינו בדין שיונף המקצר על המאריך (מכילתא). ומפני זה לא הי' במשכן ברזל כי כל יתדותיו היו נחושת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים, כי השחיטה אינה עבודה (הרמב"ן): (כג) ולא תעלה במעלת, כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז [קרא עשעלא"נגס, ובל"א (שטאפפען, שטופפען)], אלא חלק יהי' ומשופע (רש"י): אשר לא תגלה ערותך עליו, שע"י המעלות אתה צריך להרחיב הפסיעות, ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתוב ועשה להם מכנסי בד (לקמן כ"ח מ"ב), מ"מ הרחבת הפסיעות קרובה לגלוי ערוה, ואתה נוהג בו מנהג בזיון, והרי הדברים קל וחומר. ומה אבנים הללו שאין בהן דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהן צורך לא תנהג בהן מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה (לשון רש"י, והוא מהמכילתא):

כא הרשב"ם ז"ל • פתח בפירושו על הפרשה הזאת העמוקה והרחבה עד מאד בהלכות ודינין, בלשון הזה: ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות, אע"פ שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית, כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות וההלכות, ומקצתן ימצאו בפי' רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל, ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי, ואפרש הדינין וההלכות על פי דרך ארץ, ואעפ"כ ההלכות עיקר. כמו שאמרו רבותינו ז"ל הלכה עוקרת משנה עכ"ל. והנה אף אנו בצל כנפי הנשר הגדול הזה נחסה, ולא נזוז מפשוטי המקראות ימין ושמאל, אבל לא שכחנו את הכלל הגדול לנו בהקדמת הספר, על דבר ההבדל שיש בין הסותר והמתחלף, והוא שפשוטו של מקרא אפשר שיהיה מתחלף לקבלת רבותינו באופן הבאור, אבל אי אפשר שיהיה סותר להם בהלכות ודינין, כי הדברים המתחלפים אינו מן הנמנע שיהיו שניהם אמת, אבל הדברים הסותרים, אם האחד אמת, השני שקר בהכרח, ולכן בכל מקום שהנראה מגלויו של פשטות המקרא סותר לקבלת רז"ל בהלכות ודינין, חובה על המבאר לעזוב דרך הפשט מכל וכל, וילך באורח הקבלה האמיתית, או לעשות

שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ (ג) אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה

ת"א שש קדושין ט"ז, א', וי"ז ב'. ערכין י"ח, ב': נדה מ"ח, א': ובשבעית קדושין שם. ערכין שם: בגפו קדושין כ', א': אם בעל קדושין כ"ב, א':

יאהרע דיענען, אונד אם זיבענטען זאָלל ער אונענטגעלדליך צור פֿרייהייט אויסגעהען: (ג) איזט ער פֿיר זיינע פערזאָן אלליין צו זיינעם העררן געקאָממען, זאָ געהט ער אויך פֿיר זיינע פערזאָן אלליין ווידער הינוועג:

תרגום אונקלוס

חוֹרִין מַגָּן: (ג) אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵיל

רש"י

הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני [ש"ר]. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא לפני ע"א ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם [גיטין פ"ח] שהמביא דיני ישראל לפני ארמיים מחלל את השם ומיקר שם האלילים להשביחם שנ' כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים [דברים ל"ב] כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם [ויקרא כ"ה] בלקוח מן הנכרי אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי [דברים ט"ו] לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנא' ואם אין לו ונמכר בגנבתו [שם כ"ב] או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך [ויקרא כ"ה] הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה

באור

פשרה ביניהם, אם תלה. ואנחנו את הברית הזה כרתנו לבאורנו, ואותו נשמור כיד ה' הטובה עלינו:

(א) ואלה, כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני, (לשון רש"י, והוא מהמכילתא), והכוונה קרובה למ"ש הראב"ע ז"ל, שאחרי כלות עשרת הדברים צוה השם למשה שירד אל העם, ויודיע' את יתר המצות והמשפטים. ואמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט), והחל להזהיר על ע"ז, ואמר שיכרות ברית עמם בדרתו, שהשם לבדו יהי' להם לאלהים אח"כ הורהו המשפטים והדינין שבין איש לרעהו, כמ"ש רבותינו ז"ל במדרש רבה, כל התורה כלה תלוי' במשפט, לכך נתן הקב"ה דינין. אחר עשרת הדברות, ולסוף חזר והזהיר על ע"ז, בפרשת הנה אנכי שלח מלאך וגו' (לקמן כ"ג כ'), שעקרה להכרית זכר האלילים והפסילים מארץ כנען: אשר תשים לפניהם, אונקלוס תרגם די תסדר קדמיהון, וכן אמרו רז"ל שיבינם טעמי הדברים ופירושיהם, וישימם לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם, לכך נאמר לפניהם ולא נאמר להם, כמו שם שם לו חק ומשפט (לעיל ט"ו כ"ה): (ב) עבד עברי, עברי תואר לעבד, לא נסמך אליו. והטעם עבד שהוא עברי. כמה שהוא אומר במקום אחר כי ימכר לך אחיך העברי (דברים ט"ו י"ב): כי תקנה. במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר, כדכתיב אם אין לו ונמכר בגנבתו (לקמן כ"ב ב'), אבל מוכר עצמו בעניו, כתוב בפ' בהר סיני וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ט). וכתוב שם עד שנת היובל יעבד עמך (שם מ'). ובכל הוא אומר שש שנים יעבד במכרוהו בית דין, יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה, ואם יו קודם לשש שנים יצא ביובל. (ולדבריהם אף המוכר את עצמו אינו נמכר ליתר על שש) וי"א שנותן חלוק ביניהם (הרשב"ם ז"ל): ובשבעת. שביעית למכירתו, או אינו אלא שביעית לשני', ת"ל שש שנים יעבד: לחפשי, רש"י ז"ל פי' לחירות. וכוונתו שמלת חפשי שם המקרה,

אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ (ד) אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ (ה) וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי

תולדות אהרן אדוניו שם ט״ו, א׳: האשה יבמות כ״ב ב׳, וע״א א׳. קדושין ס״ח, ב, וס״ט א׳. תמורה כ״ט, ב׳: ואם אמר קדושין ט״ו א׳. וי״ז ב׳, וכ״ב א׳: אהבתי קדושין כ״א, ב׳, וכ״ב ב׳:

וואר ער אבער דער מאן איינער פֿרויא, זאָ געהט זיינע פֿרויא מיט איהם הינויס: (ד) גיבט איהם אבער זיין הערר איינע פֿרויא, אונד דיזע גע־בערט איהם זאָהנע אָדער טאָכטער; זאָ בלייבט דיא פֿרויא מיט איהרען קינדערן איהרעם הערן, ער אבער געהט פֿיר זיינע פערזאָן אלליין הינוועג: (ה) ווען דער קנעכט שפרעכען זאָללטע, איך ליבע מיינען הערן, מיינע פֿרויא אונד מיינע קינדער, איך מאג ניכט אלס

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ (ד) אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָתָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (ה) וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רְחֵמְנָא יַת רִבּוֹנִי

רש״י

כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים [קדושין כ׳]: אם בעל אשה הוא. ישראלית [מכילתא]: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו [קדושין כ״ב]: (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנו עבדים. או אינו אלא בישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנא׳ אחיך העברי או העבריה [דברים ט״ו] מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה:

באור

כמו חופש, חירות, וכ״כ הרשב״ם, והוכיח שהוא כן, שאילו הי׳ לשון אדם שהוא חפשי (כדעת אונקלוס שתרגם יפוק לבר חורין. היה לו לינקד בחטף לחפשי עכ״ל, ;יש מפרשים למקום שיהי׳ שם חפשי, כלומר שילא מבית אדוניו אל ביתו (רד״ק בשרשים שרש חפש): חנם, משרש חנן, והמ״ם נוסף והטעם חנינה בלי מחיר כסף, והוא תאר הפעל (אדווערביום), שדרכו לבא בלא שמוש, כמו ריקם שלחתני (בראשית ל״א מ״ב), ואולך אתכם קוממיות (ויקרא כ״ו י״ג), ואם תלכו עמי קרי (שם כ״א), חנם נמכרתם (ישעי׳ נ״ב ג׳), רבת צררוני (תהלים קכ״ט א׳), ודומיהם (עיין הקדמת הספר): (ג) בגפו, שלא הי׳ נשוי אשה, כתרגומו בלחודוהי, ולשון בגפו בכנפו (שהכנף בלשון ארמי גפין), שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו, בכנף בגדו (רש״י), וי״א שהוא כמו בגופו, ומלאכו נופת שאול (ד״ה א׳ י׳). על משקל אחר [ובא כאן הדגש במקום הנח, כמו ופטורי צצים (מלכים א׳ ו׳ י״ח וכ״ט ול״ב ול״ה). וכנהו כאן בלשון זכר], והטעם שלא בא גוף אחר עמו: בגפו יצא, אמר הגאון הולרך לומר אם בגפו יבא בגפו יצא, כאשר אמר יצא לחפשי, בעבור דבר האשה שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא (הראב״ע), והז״ל דרשו מזה שאם לא הי׳ נשוי מתחלה ישראלית אין רבו מוסר לו שפחה כנענית: בעל אשה, ישראלית: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא? אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (רש״י), ומדרש חכמים הוא, והכניסו עמה הבנים, מכתוב שאמר אח״כ ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כ״ה מ״א), (הרמב״ן): (ד) אדניו, מלאנו אנשי לשון הקדש יחלקו כנוד בתור׳ השמות, אבל לא בפעלים, אמרו אדון גם אדונים, והוא לשון יחיד, ביד אדנים קשה (ישעיה י״ט ד׳), ובסמוכים אמרו אדניו, ולא אמרו אדונו, כי לא נמצא, ולשון המדבר אדני שאל, ואסור לאמרו בלשון רבים, שלא יתערב עם השם הנכבד, וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד, כמו בכנוי אדני שאל (בראשית מ״ד י״ט), (הראב״ע): יתן לו אשה, שפחה כנענית, להוליד לו ממנה עבדים;

וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ (ו) וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס

ת״א לא קדושין סס: המזוזה קדושין סס: ורצע הדושין י״ד, ג׳, וט״ז ג׳, וכ״א ג׳, וכ״ג ג׳: אזנו יבמות ק״ד, א׳. קדושין ט״ו, א׳: במרצע קדושין כ״א, ג׳: ועבדו סס ט״ו, א׳, וכ״א ג׳:

פרייאגעלאסנער אויס־געהן: (ו) זאָ ברינגט איהן דער הערר פאָר דיא גאָטטליכען ריכטער, פיהרט איהן אן איינע טהיר אָדער פפאָסטע; ווען איהן דער הערר דא־זעלבסט דאז אָהר מיט איינער פפרימע דורכ־שטאָכען, זאָ מוס איהם דיזער אויף אימּמער דיע־

תרגום אונקלוס

יַת אִתְּתִי וְיַת בְּנַי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃ (ו) וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יַת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבֵד פָּלַח לְעָלַם׃

רש״י

(ו) אל האלהים. לבית דין לריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו [מכילתא]: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרלוע עלי׳ ת״ל ונתת באזני ובדלת [דברים ט״ו] בדלת ולא במזוזה הא מה ת״ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד [קדושין כ״ב]: ורצע אדוניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת״ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורלע אדניו את אזנו ונאמר במלורע תנוך אזן המטהר הימנית [ויקרא י״ד] מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירלע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרלע. ואם מכר עלמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעלמו תרלע. ר״ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר״ל קשר לרור מבושם שתולין בלואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב״ה דלת ומזוזה שהיו עדים במלרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם [ויקרא כ״ה] ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנ׳ אדון לעלמו ירלע בפניהם [מכילתא]: ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו. ת״ל ואיש אל משפחתו תשובו [ויקרא כ״ה] מגיד שנ׳ שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ׳ שנה אלא עובדו עד

באור

(ו) האלהים, נקרא המשפט והשופטים על שם אלהים, כמו שאמר משה כי המשפט לאלהים הוא (דברים א׳ י״ז), וכן אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה׳ ועמכם בדבר משפט (ד״ה ב׳ י״ט ו׳), והמשורר אמר אלהים נלב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (תהלי׳ פ״ב א׳), כלומר בקרב עדת אלהי׳ ישפוט, וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ (דברים י״ט י״ז), ובואלה שמות רבה אמרו בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקדוש ב״ה שמי השמים, ומשרה שכינתו בלדו, שנאמר וכי הקים ה׳ להם שפטים והיה ה׳ עם השופט (שופטים ב׳ י״ח), (מדברי הרמב״ן): אל הדלת וגו׳, מנהג השופטים לישב בשער העיר שיש לה דלתים ובריח, והכוונה שיעשה זה לפני יושבי השער, רולע אזנו לסימן עבדות: או אל המזוזה, חז״ל אמרו שאין המזוזה כשרה לרלוע עליה, כדכתיב ונתת באזנו ובדלת (דברים ט״ו י״ז), בדלת ולא במזוזה, וטעם אמרו או אל המזוזה, שיגישו אל המקום אשר שם הדלת מחוברת במזוזה שלא תהי הדלת מונחת על הארץ, כי אם זקופה אצל המזוזה. והנה בתרגום אונקלוס שבפנינו הנוסחא לות דשא דלות מזוזת׳ ובתיב״ע לות דשא דלות מזוזתא, משמע שכוונתם להוליא תיבת או ממשמעה, ואין לזה הכרע מדברי חז״ל, שהם לא אמרו אלא על הרליעה שלריכה להיות בדלת, וכתוב מדבר מן ההגשה, שיגישו אל מקום הדלת או אל מקום המזוזה, ויש מן הספרים שכתוב בת״א או לות מזוזתא. והי׳ לדעתי הנוסחא הנכונה. וכן מתורגם בל״א: ורצע, עניינו ינקוב: במרצע, שם הכלי שנוקבין בו: לעלם, ידענו כי מלת עולם בל״הק הוא זמן, כמו כבר הי׳ לעולמים (קהלת א׳ י׳), זמנים. וישב שם עד עולם (שמואל א׳ א׳ כ״ג), עד זמן שיהיה גדול. וכן ועבדו לעלם, לזמנו של יובל, שאין זמן מועדי ישראל ארוך

(ז) וְכִֽי־יִמְכֹּ֥ר אִ֛ישׁ אֶת־בִּתּ֖וֹ לְאָמָ֑ה לֹ֥א תֵצֵ֖א כְּצֵ֥את הָעֲבָדִֽים׃ (ח) אִם־רָעָ֞ה בְּעֵינֵ֧י אֲדֹנֶ֛יהָ אֲשֶׁר־לֹ֥א יְעָדָ֖הּ

לו קרי

תולדות אהרן וכי כתובות מ"ו ב'. קדושין ב', ב', וד' א', וע"ב ב'. בכורות כ', ב': לא תצא קדושין ט"ז, א' וכ' א': רעה קדושין י"ט, ב':

תרגום אשכנזי

נען, (ד. ה., ביז צום אללגעמיינען פֿרייהייטס־יאהר): (ז) ווען איין מאן זיינע טאָכטער צור לייבאייגנען פֿערקויפֿט, זאָלל זיא ניכט זאָ היני־ווענ געהען, וויא דיא קנעכטע הינוועג געהען; (ח) איזט זיא אין דען אויגען איהרעס הערערן מיספֿעלליג, זאָ דאס ער זיא ניכט פֿיר זיך בעשטיממט, זאָ מוס ער איהר דאצו פֿערהעלפֿען

תרגום אונקלוס

(ז) וַאֲרֵי יְזַבִּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין: (ח) אִם בִּישַׁת בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּי יְקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִנַּהּ

רש"י

היובל בין סמוך בין מופלג [קדושין ט"ו]: (ז) **וכי ימכור איש את בתו לאמה**. בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצא' בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשי' אותו לסימני נערות שאינה מכורה. אינו דין שלא תמכר [מכילתא. ערכין כ"ט]: **לא תצא כצאת העבדים**. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עיניה או דמי שיני' או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העברי' מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים [מכילתא]: (ח) **אם רעה בעיני אדוניה**. שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: **אשר לו יעדה**. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: **והפדה**. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע

באור

ממנו. ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו (הראב"ע): (ז) **בתו**, הקטנה, שהיא ברשות האב: **לא תצא וגו'**, אין ספק שאף האמה יוצאה בשש, כדכתיב וכי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דברים ט"ו י"ב), וכן היא יוצאה ביובל, והכוונה באמרו לא תצא וגו', שלא תמתין עד כלות שנות השנים, כי אם קודם לכן צריך האדון לעשות לה אחת משלש אלה, וחז"ל אמרו כצאת העבדים כיציאת עבדים כנעניים, הנקראים עבדים סתם, ללמד שאין האמה יוצאת בשן ועין, והעבד העברי הוקש לאמה, ואף הוא אינו יוצא בשן ועין, כי ישראל הוא, וחייב האדון המזיקו לשלם לו חמשה דברים: (ח) **אם רעה בעיני אדניה**, שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: **אשר לא יעדה**, כתיב לא באל"ף וקרי לו בוי"ו, והכוונה לפי הכתיב שלא ירצה ליעדה ולהכניסה לו לאשה, ולפי הקרי הטעם אם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה האב להיות לו לאשה, כי הקונה בת ישראל לאמה, לקחתה לו לאשה יקנה אותה, והיא מיועד' לו מן הסתם: **יעדה**, ענין זמון: **והפדה**, האב הנזכר שאסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה: **לעם נכרי**, שאינו מישראל, לא ימשול האב למכור את בתו, כי לא יוכל לישא אותה, ויהי' זה בגידה בבתו, כי לא ימכור האדם את בתו כי אם למי שיוכל לקחתה, או יהי' טעם בבגדו בה, שכל מוכר בתו בוגד בה, כל זה מדברי הרמב"ן ז"ל שפי' כן על דרך הפשט והנה אף אונקלוס ויב"ע תרגמו והפדה על האב, ועל לעם נכרי לא ימשל למכרה אי' במכילתא אזהרה לב"ד שלא ימכרוה לנכרי, וכתב הרמב"ן שיראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר, אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור אדם בתו לנכרי, כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעק' משפחת גר (ויקרא כ"ה מ"ז), הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. ודעת רש"י ז"ל שפעל והפדה מוסב אל האדון, שיתן לה מקום ויסייע בפדיונה, כמו שאמרו חז"ל בהגרע מן הכסף שנתן בעדה כמספר

וְהֶפְדָּהּ לְעַם נׇכְרִי לֹא־יִמְשֹׁל לְמׇכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ (ט) וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ (י) אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ

ת״א והפדה קדושין י״ח, ב׳ י״ד, ב׳, וט״ז א׳, וי״ט א׳: בבגדו קדושין י״ח, א׳, וע״ב ב׳. בכורות נ״ד, א׳: אם קדושין ט׳, ב׳ וט״ז א׳: שארה כתובות מ״ז, ב׳, ומ״ח א׳:

תרגום אשכנזי

דאס זיא זיך לאָז קויפֿע, ער זאָלל אבער דיא מאכט ניכט האבען, זיא אן איי־נען פֿרעמדען צו פֿער־קויפֿען, נאכדעם ער זעלבסט ליבלאָז געגען זיא געוועזען: (ט) בעשטיממט ער זיא פֿיר זיינען זאָהן, זאָ מוס ער נאך דעם רעכטע דער טאָכטער איהר געשעהן לאססען: (י) ווען ער איהם אויך איינע אנדערע פֿרויא גיבט, זאָ מוס ער דאָך איהרע קאָסט, קליידונג אונד

תרגום אונקלוס

לְגְבַר אוֹחֲרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ (ט) וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַהּ כְּהִילְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ (י) אִם

רש״י

בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב׳ שנים אומרים לו יודע היית שעתיד׳ לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב׳ שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב [קדושין י״ח]: בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה [מכילתא]: שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו

באור

השנים שעשתה אצלו, וכפי מספר השנים הנותרות כן יהי׳ פדיונה, וכ״כ הראב״ע כי והפדה פיעל יוצא לבני פעולים, כמו המצמיח הרים חציר (תהלים קמ״ז ח׳), וכ״כ הרשב״ם: לעם נכרי, כתרגומו לגבר אוחרן, לאיש אחר, וכמוהו הגוי גם צדיק תהרג (בראשית כ׳ ד׳): לא ימשל למכרה, לא האדון ולא האב: בבגדו בה, אם רוצה לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד, וכן האב מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה, האדון הנזכר, וזה דאי׳ להפרפסים אזהרת לא ימשל למכרה על האדון: כמשפט הבנות, בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה, הבן, גם האב אם הוא יקחנה, לתת לה שארה כסותה ועונתה, כ״פ רש״י והראב״ע, והרמב״ן ז״ל כתב על דרך הפשט יתכן שיאמר אם ייעדנה הקונה לבנו, והוא הסדוך שישדכנה לו, כי יעוד לשון זמון הוא, מן המועד אשר יעדו (שמואל ב׳ כ׳ ה׳), כמשפט אשר יעשה האדם לבתו יעשה לה, שיתן לה משלו כמוהר הבתולות ולוה בזה כאשר לוה בהענקה, והכל חסד מאתו יתעלה עכ״ל: (י) אם אחרת, בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה בין שלא נמכרה: יקח לו, עליה: שארה, לדברי האומר (בכתובות דף מ״ז ע״ב מזונות האשה דאורייתא, שארה (כתרגומו זיינה) אלו מזונות. וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה כ׳ ג׳), וכן וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע״ח כ״ז), דבר המעמיד ומשאיר חיי האדם, והוא המזון, ומזה הטעם נקראו קרובי האדם שאר בשרו, או שאר בקנין הצל״ף, או שארה, הטעם קיום ושארית, מה שנשאר מן האדם במותו, וכן תקרא העיסה משארה, משארתם צררת בשמלתם (לעיל י״ב ל״ד). על שם המזון, כי הלחם הוא עיקר מזונותיו של אדם: כסותה, מלבושים: ועונתה, כנוי לתשמיש, דבר המענה את האשה בהמנעו ממנה, וכן הוא אומר אם תענה את בנותי (בראשית ל״א נ׳), וי״מ ענתה מגזרת עת, כי הוא עת דודים, כי מלת עת בחסרון נו״ן, כמו אמת, על כן נדגש תי״ו עתך ועתו כמו אמתו. וי״א ועונה דירה, לשון מעון, כי מ״ם של מעון נוסף. והאומר מזונות האשה תקנת חכמים, תחת מעשה ידיה, יפרש הכתוב בענין אחר (עיין בפי׳ הרמב״ן): לא יגרע, לא ימנע מזאת האמה שייעד

וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע: (יא) וְאִם שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף: ס (יב) מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת: (יג) וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים

ת"א לא יגרע נדרים ט"ו, ב'. גיטין ע"ד, ב': ויצאה כתובות מ"ח, ב'. קדושין ב' ב', וד' א', יע"ב ב'. בכורות ג' ב': ואשר ב"ק כ"ו, ב', מכות ז', ב', וי' ב':

תרגום אשכנזי

וואָהנונג, ניכט אבברע-כען: (יא) לייסטעט ער איהר אבער דיזע דרייא שטיקקע ניכט, זאָ געהט זיא אונענטגעלדליך פֿאָן איהם וועג: (יב) ווער איינען מענשען שלעגט דאס ער שטירבט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (יג) האט ער איהם אבער ניכט נאכגעשטעללט, זאָני-

תרגום אונקלוס

אוֹתְרַנְתָּא יְסַב לֵיהּ זְיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנָתַהּ לָא יִמְנַע: (יא) וְאִם מִתְּלַת אִלֵּין לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף: (יב) דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יג) וְדִי לָא כְמַן לֵיהּ וּמִן

רש"י

כבר: שארה. מזונות [כתובות מ"ז]: כסותה. כמשמעו: עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעד' לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשה' עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנא' [דברים ט"ו] העברי או העברי' ועבדך שש שנים מהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק [קדושין ד' מכילתא]: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. למה נאמר לפי שנא' ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת [ויקרא כ"ד] שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה [סנהדרין פ"ד] ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפילו קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל [שם] ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש [מכילתא]: (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוון: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה [שמואל א' כ"ד י"ג] ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו על צד תנשאו [ישעי' ס"ו] צדה אורה [שמואל א' כ'] ומילין לצד עילאה ימלל [דניאל ז'] אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא

באור

לו כבר, ואז"ל אם לא ישא אחרת, כי הכתוב דבר בהווה: (יא) ואם שלש אלה, היעוד לו או לבנו או הפדיון: לא יעשה לה, הכוונה שלא יעשה לה אף אחת משלש אלה: ויצאה חנם, חז"ל פירשו שתצא בסימני נערות, אע"פ שלא הגיע לה שש ולא יובל: חנם אין כסף, חז"ל דרשו כפל הלשון חד לנערה וחד לבוגרת (קדושין דף ד' ע"א). ולפי הפשט בא הכפל לתוספת באור, לפי שמלת חנם סובלת ב' פירושים, חנם בלא מחיר, כמו חנם נמכרתם (ישעיה נ"ב ג'), וחנם בלי השגת התכלית, כמו ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י'). כי חנם מזורה הרשת (משלי א' י"ז). לכן יוסיף לפעמים התיבה הנרדפת אין כסף, כמו כי מת אתה ולא תחי' (מלכים ב' כ' א' וישעי' ל"ח א'): (יב) מכה איש ומת, הכהו כל כך עד שמת בו, וכן מתורגם בל"א: איש, כולל זכר ונקבה: (יג) לא צדה, לא ארב לו, ולא נתכוון להרגו, כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה (שמואל א' כ"ד י"ג): אנה לידו, כמו מתאנה הוא לי (מלכים ב' ה' ז'), מבקש סבות ועלילות, וכן תאנה הוא מבקש (שופטים י"ד ד'). לא יאונה לצדיק כל

אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: ס (יד) וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת: ס (טו) וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס (טז) וְגֹנֵב אִישׁ

ת"א ושמתי מכות י"ב, ב'. זבחים קי"ז, א': יזיד יומא פ"ה, ב'. סנהדרין ע"ח, א', ופ"ט א': מעם יבמות ז', סנהדרין ל"ה ב', ול"ו א': ומכה סנהדרין פ"ד, ב'. חולין י"א, ב': וגנב סנהדרין פ"ה, ב':

דערן גאָטט האט עס איהם זאָ אין דיא האנד געפֿיגט, זאָ ווערדע איך דיר איי־נען ארט בעשטיממען, וואָהין ער פֿליהען זאָלל: (יד) ווען אבער יעמאנד זיינען נעבסטען פֿאָרזעטצ־ליך מיט הינטערליסט אומברינגט, זאָ זאָללסט דוא איהן פֿאָן מיינעם אל־טאר הינוועגנעהמען, ווי־דער צו שטערבען: (טו) ווער פֿאטער אָדער מוטטער שלעגט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (טז) ווער איינען מענשען שטיהלט אונד פֿערקויפֿט איהן, מאן האט

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּי יֵעֲרוֹק לְתַמָּן: (יד) וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִנֵּיהּ לְמִקְטַל: (טו) וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (טז) וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח

רש"י

לו שום צד מיתה ואף זה יש להרה' עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון לא תאונה אליך רעה [תהלים צ"א] לא יאונה לצדיק כל און [משלי י"ב] מתאנה הוא לי [מלכים ב' ה'] מזדמן למצוא עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע [שמואל א' כ"ד] ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסול' וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה [מכות י"ב]: (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו גוי ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג ת"ל וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על גוי להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות [זבחים קט"ז]: (טו) ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה [סנהדרין ל"ו]: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגונב איש ומכרו.

באור

און (משלי י"ב כ"א), והטעם שהשם סבב ועלל לו זה בעבור עון אחר שעשה, והוא לא כוון לכך, וכן דרך המקרא ליחס כל דבר אל השם יתעלה, שהוא עלת הכל, חוץ מן המעשים הנמשכים אל הבחירה החפשית, שהם מעשה האדם: ושמתי לך מקום, כשיהיו ערים לשבת (הרשב"ם) ורש"י פי' אף במדבר שינוס שמה, ואי זה מקום קולטו? זה מחנה לויה (והוא מהמכילתא): (יד) בערמה, להוציא שליח בית דין, והרופא והרודה בנו ותלמידו, שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי, הכוונה שלא יהי' למזיד מנוס כלל, ולא יקלטנו שום מקום, ואם אל המזבח ינוס, כאשר עשה יואב, גם משם תקחנו למות, וחז"ל אמרו אפי' כהן ורוצה לעבוד עבודת מזבחי: (טו) ומכה, אף הכאה שאינה של מיתה, ורז"ל פירשו בעושה חבורה: אביו ואמו, או אביו או אמו: מות יומת, בחנק, וכן כל מיתה האמורה בתורה סתם: (טז) ונמצא בידו, קודם המכירה, שראו עדים שהכניסו מרשות הנגנב לרשותו, ואח"כ מכרו

וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת: ס (יז) וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס (יח) וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: (יט) אִם־

ת"א ומקלל קדושין ל׳, ב׳: והכה ב"ק ל׳, ב׳ :

איחן אבער פֿאָרהער אין זיינער געוואלט געפֿונדען זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (יז) ווער פֿאטער אָדער מוטטער פֿלוכט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (יח) ווען מעננער אין צאנק געראטהען, אונד איינער שלעגט דען אנ- דערן מיט איינען שטיין אָדער מיט דער פֿויסט, ער שטירבט צוואר ניכט, מוס אבער צו בעטטע ליגען; (יט) ווען ער ווידער אויפֿשטעהט, אונד אן

תרגום אונקלוס

בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יז) וּדְיְלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יח) וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן: (יט) אִם יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ

רש"י

למה נאמר לפי שנאמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו [דברים כ"ד] אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר וגונב נפש [שם] לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה [סנהדרין פ"ה]: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה [סנהדרין פ"ה]: מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא. והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן [סנהדרין סה]: (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר איש איש אשר יקלל את אביו [ויקרא כ׳] אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם [ויקרא כ׳] ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו [ת"כ קדושין]: (יח) וכי יריבן אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו [מכילתא]: ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו [מכילתא]: ונקה המכה. וכי תעלה

באור

לאחר, כמו שפירשו הגונב נפש מישראל, אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, ואמרו בברייתא גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והנה שעור ונמצא בידו, אחר שנמצא בידו, ויתכן לומר שהוא מוסב על הלוקח, שנמצא בידו של לוקח, שאם לא הכניסו הלוקח מרשות הגנב לרשותו, אין הגנב חייב מיתה, לפי שלא נגמר המכר ביניהם, או לפי׳ נגמר המכר, וקנה ע"י הגבהה או במשיכה בחצר של שניהם, יפטר, עד שיצא מרשות הגנב לרשות הלוקח. (שטת הרמב"ן ז"ל שפי׳ כן לשון הברייתא עדיין הוא ברשותו: (יז) ומקלל, מצאנו קללה בזכירת השם, כמו ויקללם בשם ה׳ (מלכים ב׳ ב׳ כ"ד), גם בלא זכרון השם, וקדמונינו ז"ל העתיקו עד שיקלל בהזכרת השם: מות יומת, בסקילה, וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה, ובנין אב לכלם, באבן ירגמו אתם דמיהם בם (ויקרא כ׳ כ"ז), ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (שם ט׳): (יח) באגרף, על לשון רז"ל אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה (פֿויסט בל"א), והזכיר הכתוב שתי ההכאות, אחת קשה, והיא באבן, ואחת קלה, והיא באגרוף, לומר כי בשתיהן צריך אומד. ואומדין אותו, אם ימות בזה, כגון שהכהו על נפשו, רוצח הוא מות יומת, ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי: ויש מפרשים אגרף כמו רגב עפר (ערדשאָללע בל"א), מלשון עפר, עבשו פרדות תחת מגרפותיהם (יואל א׳ י"ז), והאל"ף נוסף כאל"ף אזרוע, והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא, והזכיר את זה, לאמר כי גם ברגב יומת, אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית (מדברי הרמב"ן): ונפל למשכב, כתרגומו ויפול לבוטלן, לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) אם יקום וגו׳, לפי פשוטו של מקרא דבר הכתוב בהווה, שאם

יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס שני (כ) וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ (כא) אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ

ת"א יקום כתובות ל"ג, ב'. סנהדרין ע"ח, א': רק ב"ק פ"ה, א': ורפא ברכות ס', א'. ב"ק פ"ד, א', ופ"ה ב': נקם סנהדרין נ"ב, ב': יום ב"ק ל', א'. ב"ב כ', א': כספו ב"ק שם. ב"ב שם ב':

איינער קריקקע אויף דער שטראססע הערום געהען קאן: זא זאלל דער שלעגער פרייא זיין; יעדאך זאלל ער איהם דיא פערזיימונגסקאסטען ערשטאטטען, אונד איהן היילען לאססען: (כ) ווען יעמאנד זיינען קנעכט אדער זיינע מאגד מיט דעם צוכטשטאק שלעגט, אונד ער שטירבט אונטער זיינער האנד; זא ווירד ער גערעכט: (כא) יעדאך ווען ער איינען טאג

תרגום אונקלוס

בְּבָרָא עַל בּוּרְיֵהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם׃ (כ) וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃ (כא) בְּרַם אִם יוֹמָא

רש"י

על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: **רק שבתו.** בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: **ורפא ירפא.** כתרגומו ישלם שכר הרופא [ב"ק פ"ה]: (כ) **וכי יכה איש את עבדו או את אמתו.** בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: **בשבט.** כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית תלמוד לומר בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גיר' רא"ם) הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש: **נקום ינקם.** מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית [ויקרא כ"ו סנהדרין ע"א מכילתא]: (כא) **אך אם יום או יומים יעמוד לא ייקם.** אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת [מכילתא]: **לא יוקם כי כספו הוא.** הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם

באור

יתחזק המוכה וישוב כחו אליו, עד שיקום ממשכבו לגמרי, ולא יחזור אליו, כי אם יתהלך בחוץ בשווקים וברחובות, על משענת מטה אשר בידו, כמשפט החולים שנתרפאו, והכלל שיעמדוהו לחיים: **ונקה המכה**, למדך שחובשין אותו, עד שנראה אם נתרפא זה. ופי' ונקה שיוציאוהו מבית הסהר: **שבתו**, מגזרת שביתה, על משקל שברו, ושרשו שבת, כי התי"ו שרש, והוא שם ע"מ שבר קבר, או ששרשו ישב, והוא מקור ע"מ רדת, והטעם זמן ישיבתו בבית, בטלת ממלאכתו, הפך והתהלך בחוץ: **יתן**, ישלם לו: **ורפא ירפא**, כתרגומו ישלם שכר הרופא, ושנה הכתוב לאמר רק שבתו יתן ורפא ירפא, ולא אמר רק שבתו ורפואתו יתן, להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו, ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים, רק ירפא בו על כל פנים (הרמב"ן): (כ) **את עבדו**, בכנעני הכתוב מדבר, כמו שאמרו חז"ל, לפי שאמר באחרונה כי כספו הוא, אבל עבד עברי אינו כספו, אלא כשכיר כתושב עמו והינו כישראל לכל דבריו: **בשבט**, בה"א הידיעה, כי דרך המושל להיות בידו שבט מוסר, ואעפ"כ יזהר ולא יכנו בו מכה רבה: **נקם ינקם**, אמרו חז"ל שהוא מיתת סייף, וכן הוא אומר

הוּא׃ ס (כב) וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ (כג) וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ (כד) עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד

ת"א וכי וכו׳ כתובות ל"ג, א׳. ב"ק מ"ב, א׳. סנהדרין ע"ד, א׳, וע"ט א׳: ויצאו ב"ק מ"ט, א׳: ולא שם נ"ד, ב׳, ונ"ח א׳. ונ"ז א׳. סנהדרין ע"ד, א׳: כאשר ב"ק מ"ב, א׳. ערכין ז׳, א׳: ונתן מגלה ט"ו, ב׳. סנהדרין קי"ח, ב׳: ואם כתובות ל׳, א׳, ול"ג א׳. סנהדרין ע"ד, א׳: עין ב"ק פ"ג ב׳, ופ"ד א׳:

אָדער צווייא נאָך לעבט, זאָלל עס ניכט גערעכט ווערדען, וויל עס זיין געלד איזט: (כב) ווען זיך מענגער האַדערן, אונד פֿערלעטצען איינע שוואנגערע פֿרויא, זאָ דאס איהר דיא קינדער אבגעהען, עס איזט אבער ווייטער קיין אונגליק ערפֿאָלגט זאָ זאָלל דער טהעטער מיט איינער געלד בוסע בעשטראַפֿט ווערדען, וויא איהם דער עהעמאַן דער פֿרויא אויפֿלעגען ווירד, אָדער ער בעצאהלט נאָך דעם אויסשפרוכע דער ריכטער: (כג) איזט אבער דער פֿרויא זעלבסט איין אונגליק ערפֿאָלגט: זאָ מוסט דוא פערזאָן פֿיר פערזאָן הינגעבען: (כד) (רעכטסוועגען זאָללטע) אויגע פֿיר אויגע (זיין), צאהן

רש"י

שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה [מכילתא]: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגלך [תהלים צ"א] בטרם יתנגפו רגליכם [ירמיה י"ג] ולאבן נגף [ישעיה ח׳]: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריוה: ענוש יענש. יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף [דברים כ"ב]: כאשר ישית עליו וגו׳. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי וולדות: בפלילים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק [סנהדרין ע"ט]: (כד) עין תחת

תרגום אונקלוס

אוֹ תְּרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי כַּסְפֵּיהּ הוּא׃ (כב) וַאֲרֵי יִנְצוֹן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגַּבָּאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּי יְשַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלָהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּינַיָּא׃ (כג) וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃ (כד) עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִיגְלָא

באור

חרב נקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו כ"ה): כי כספו הוא, ודינו להכותו דרך תוכחה: (כב) וכי ינצו אנשים, זה עם זה, ונתכוון להכות את חבירו, והכה את האשה: ונגפו, אין נגיפה אלא לשון דחיפה, כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א י"ב), ובטרם יתנגפו רגליכם (ירמי׳ י"ג ט"ז), ולאבן נגף, (ישעי׳ ח׳ י"ד): ולא יהיה אסון, באשה: ענוש יענש, ישלם דמי ולדות לבעל, והוציאו הכתוב בלשון עונש שהוא כמו קנס, לפי שאין כאן ממון תשלומין, כי מי יודע בוולדות אם יגדלו (הרמב"ן): כאשר ישית וגו׳, רש"י ז"ל פירש כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך, והכוונה שביד הבעל לתבעו ולא ביד האשה כי אין לה חלק וזכות בהם: ונתן, המכה, הדמים: בפלילים, ע"פ שומת ב"ד. והרמב"ן ז"ל פי׳ על פי דרכו שהקנס ההוא יהי׳ כאשר ישית בעל האשה, שהוא חפץ בילדיו, והשופטים הם אללו, ויתן זה בפלילים, שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ויהי׳ לפי זה ונתן מוסב על הבעל, שהוא יתן עליו עונש כפי הראוי, ואל ירבה עליו יותר מדאי: (כג) ואם אסון יהיה, באשה: ונתתה נפש תחת נפש, רבותינו (בסנהדרין דף ע"ט ע"א), חולקים בדבר, י"א נפש ממש, וי"א ממון אבל לא מיתה, שהמתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה, ומשלם

תַּ֥חַת יָ֖ד רֶ֥גֶל תַּ֥חַת רָֽגֶל׃ (כה) כְּוִיָּה֙ תַּ֣חַת כְּוִיָּ֔ה פֶּ֖צַע תַּ֣חַת פָּ֑צַע חַבּוּרָ֕ה

ת"א רגל ב"ק פ"ד, א': פצע שם כ"ו. ב' ופ"ד א', ופ"ח א':
חבורה ב"ק פ"ד, ב':

תרגום אונקלוס

חֲלַף רִיגְלָא: (כה) כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּידְעָא חֲלַף פִּידְעָא מַשְׁקוֹפֵי

תרגום אשכנזי

פֿיר צאהן, האנד פֿיר האנד, פֿוס פֿיר פֿוס. (כה) בראנדמאהל פֿיר בראנדמאהל, וואונדע פֿיר וואונדע, ביילע פֿיר ביילע. (דאהער מוס דער

רש"י

עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כל' ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל [ב"ק פ"ד]: (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבל' שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציא' דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלע"ז (פֿערוואונדען, אייגע וואונדע) *navrer*, הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשו' רבותינו לחייב על הצער אפי' במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן הצער לומר הואיל וקנ' ידו יש עליו להתכות בכל מה שירצה אלא אומדים יש לו להתכות בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וציערו: חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק"א בלע"ז (איין מאהל) Tache, כמו ונמר חברבורותיו [ירמיה ג'] ותרגומו משקופי לשון חבטה בטו"רא בלע"ז (דאז דרעשען, battitura, שלאגען) Battre. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח

באור

ליורשיו דמיו כמו שהי' נמכר בשוק (רש"י): (כד) עין תחת עין, הידוע בקבלת רז"ל (בב"ק דף פ"ג ע"ב) שהוא ממון, ויבא כלשון הזה בתשלומין, ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש (ויקרא כ"ד י"ח), והנה לאיות רבות יש לדבריהם מפקול הדעת, ומשפט השכל הישר, כמו שאמר הגאון רב סעדיה כי אם הכה אדם עין חבירו והסיר שלישית אור עיניו. איך יתכן שיוכה מכה זאת בלי תוספת ומגרעת. אולי יחשיך אור עיניו כלו. ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה, כי אם היו במקום מסוכן, אולי ימות. ואין הדעת סובלתו וכן הרי שהי' סומא וסימא קיטע וקיטע. מה נעשה לו? ואף שחז"ל דחו כל הראיות הללו והודאות לכן (בב"ק דף פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א). ואמרו שיש להשיב עליהן, נראה שאין כוונתם אלא לומר שאינן מכריעות ומוכחות לגמרי. זולת הקבלה. ושאפשר להשיב על כל אחת מהן ע"פ דוחק, דבל האמת שהמשקיף בהשקפה אחת על כולן, אי אפשר שיתעקש עוד מלשמוע לקבלת חז"ל, והרמב"ן ז"ל הביא עוד ראיה לדבריהם ממה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא, ואם נעשה בא' אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו, מה ישלם אחרי כן, ינס הוא נריך שבת ורפוי? ואין טענה מפני המתרפא מהרה, (כן דחו רז"ל זאת הראי' בב"ק שם), כי אין זה פשוטו של מקרא אבל הכתוב ידבר בכל אדם, וגם אם נתרפא מהר, כבר לקחנו נקמתו ממנו, כי עשינו לו כאשר עשה בשוה עכ"ל. וכוונת הכתוב כמה שכתב הראב"ע שמדין הגמול הוא חייב בכך, אם לא יתן כפרו, והכתוב אומר שלא נקח כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות, אבל נקח כופר במי שהוא רשע לכרות אחד מאיבריו, לכן לא נכרתנו לעולם, אבל ישלם כפרו, ואם אין לו, יהי' עליו החוב עד שתשיג ידו. וכן מתורגם בל"א. והנה התחיל בחסרון איברים, ודבר בהוה על הרוב. שכן דרך המכה את חבירו להזיקו בעין או בשן או ביד או ברגל, ומהם תקיש על יתר האיברים: (כה) כויה וגו', בכל אלו אין בהם חסרון אבר. ותשלם דמי צער ובושת ורפוי: כויה. מכות אש: פצע, היא מכה המוציא דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלעז (בל"א חָפּפֿענע וואונדע, עיין בפ' בראשית ד' כ"ג). הכל לפי מה שהוא. אם יש בה פחת דמים נותן נזק, ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער (רש"י): חבורה, היא מכה שהדם נצרר בה, ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו, ולשון חבורה טק"א בלע"ז (וברש"י כ"י טיי"א בלע"ז והוא טאשע, ובל"א פֿלעק, מאהל), כמו ונמר חברבורותיו (ירמי' י"ב כ"ג), ותרגומו משקופי לשון חבטה בט"ורא בלע"ז (ובל"א שלאג), וכן שדפת קדים (בראשית מ"א

תַּ֖חַת חַבּוּרָֽה׃ ס (כו) וְכִֽי־יַכֶּ֨ה אִ֜ישׁ אֶת־עֵ֥ין עַבְדּ֛וֹ אֽוֹ־אֶת־עֵ֥ין אֲמָת֖וֹ וְשִֽׁחֲתָ֑הּ לַֽחָפְשִׁ֥י יְשַׁלְּחֶ֖נּוּ תַּ֥חַת עֵינֽוֹ׃ (כז) וְאִם־שֵׁ֥ן עַבְדּ֛וֹ אֽוֹ־שֵׁ֥ן אֲמָת֖וֹ יַפִּ֑יל לַֽחָפְשִׁ֥י יְשַׁלְּחֶ֖נּוּ תַּ֥חַת שִׁנּֽוֹ׃ פ (כח) וְכִֽי־יִגַּ֨ח שׁ֥וֹר אֶת־אִ֛ישׁ א֥וֹ אֶת־אִשָּׁ֖ה וָמֵ֑ת סָק֨וֹל יִסָּקֵ֜ל הַשּׁ֗וֹר וְלֹ֤א יֵאָכֵל֙ אֶת־בְּשָׂר֔וֹ וּבַ֥עַל הַשּׁ֖וֹר נָקִֽי׃

ת"א וכי קדושין כ"ד, ב': ושחתה קדושין כ"ד, ב'. ב"ק כ"ו, ב': תחת ב"ק ע"ד, ב': ואם שן. קדושין ס"ד' א': לחפשי קדושין כ"ד' ב': יגח ב'. ב"ק ב', ע"ב, ול"ט א', ומ"ב ב': סקול קדושין כ"ו, ב'. ברכות ל"ו' ב"ק מ"א, א': יאכל פסחים כ"ב, ב', וכ"ד ב'. קדושין כ"ו' ב'. ב"ק מ"א א'. תמורה ל', ב': ובעל קדושין כ"ו, ב'. ב"ק מ"א, א', ומ"ב א', וב':

טהעטער געלד דאפֿיר געבען): (כו) ווען יע־מאנד דאז אויגע זיינעס קנעכטס אָדער דאז אויגע זיינער מאגד אויסשלעגט, אונד עס פֿערדערבט; מוס ער איהן צור פֿריי־הייט אויסגעהען לאססען, פֿיר זיין אויגע: (כז) שלעגט ער זיינעם קנעכטע אָדער זיינער מאגד איינען צאהן אויס, מוס ער איהן צור פֿרייאהייט אויסגעהען לאססען פֿיר זיינען צאהן: (כח) ווען איין אָכס איי־נען מאן אָדער איינע פֿרויא שטאָסט, דאס ער שטירבט זאָ זאָלל דער אָכס געשטיי־ניגט, אונד זיין פֿלייש ניכט גענאָססען ווערדען; דער אייגענטהימער דעם אָכסען אבער איזט שולד־

תרגום אונקלוס

חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי: (כו) וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יַת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינַהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵּיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ: (כז) וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִינֵּיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ: (כח) וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יַת גַּבְרָא אוֹ יַת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכֵיל יַת בִּסְרֵיהּ

רש"י

וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים: תחת עינו. וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמ'. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין [מכילתא]: (כח) וכי יגח שור. א' שור א' כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה [ב"ק כ"ד מכילתא]: ולא יאכל את בשרו. ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו [סנהדרין ב' ב"ק מ"א] ופשוטו כמשמעו לפי שנא'

באור

כ"ג), שקיפין קדוש, חבוטות ברוח. וכן על המשקוף (לעיל י"ב כ"ב), על שם שהדלת נוקש עליו (רש"י). והרד"ק בשרשים שרש חבר כתב שהמכה שנצרר בה הדם נקראת חבורה, על שם הדם שנחבר שם, ומשם הושאל לכתמי הנמר הדומין לכתמי החבורה: (כו) עבדו, הכנעני, אבל עברי אינו יוצא בשן ועין, כמבואר למעלה: (כז) ואם שן, דבר הכתוב על ההוה בזה כאשר הזכרנו. והוא הדין לשאר האיברים, וחז"ל אמרו בכ"ד ראשי איברים העבד יוצא לחירות: תחת שנו, צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או תחת שנו. שלא יהי' אדניו אכזרי, שיכנו מכה נמרצה, כי אם ישחית עינו או אפי' שנו, יצא מרשותו ויאבד ממונו: (כח) שור, אחד שור, אחד כל בהמה וחי' ועוף, אלא שדבר הכתוב בהווה: אשה, הזכיר פה את האשה בפירוש, וכן פרט או בן יגח או בת יגח, שהם קטנים, לומר לך שאין בעל השור יכול לטעון,

(כט) וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ (ל) אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת

ת"א והועד ב"ק י"ג, ב', ומ"ד ב'. זקי"ג ב'. ב"ב כ"ח ב'. סנהדרין י"ט, א': והמית קדושין ל"ד, א'. ב"ק ט"ו, א', ומ"ב ב', ומ"ד ב': השור ב"ק י"ב, ב', ומ"ב ב', ומ"ב א', ומ"ד ב', ומ"ם א': וגם ב"ק מ"ג, ב', ומ"ב א', ומ"ד ב', ומ"ם א'. סנהדרין ב', א', וט"ו א': כפר כתובות ל"ז, ב', ומ"ב ב', ומ"ב ב'. סנהדרין ט"ו, ב'. ערכין ו', ב':

לאָז. (כט) איזט עס אבער איין שטאָסיגער אָכס געווען, פֿאָן געסטערן אונד פֿאָרגעסטערן, (דאז הייסט, איינינע צייט פֿאָרהער): עס איזט אויך דעם אייגענטהימער צור ווארנונג אנגעצייגט וואָרדען ער וואָללטע איהן אבער דעננאָך ניכט אין אכט נעהמען; אונד דער אָכס טאָדטעט איינען מאַן אָדער איינע פֿרויא, זאָ זאָלל דער אָכס געשטייניגט ווערדען, אונד אויך דער אייגענטהימער זאָללטע אום דאז לעבען קאָממען: (ל) ווירד איהם

תרגום אונקלוס

וּמָרֵיהּ דְתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ (כט) וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְּקָדָמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטֵל׃ (ל) אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי

רש"י

במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות [מכילתא]: והועד בבעליו. לשון התראה בעדים כמו העד העיד בנו האיש [בראשית מ"ג ב"ק כ"ג]: והמית איש וגו'. לפי שנא' כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. בעיטה. מניין. ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא [במדבר ל"ה] על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו [סנהדרין ל"ג]: (ל) אם כופר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר

באור

שלא היה לאשה לצאת אל מקום השוורים, ושהי' לאבות לשמור את ילדיהם שלא יזיקו (מדברי הראב"ע): ולא יאכל את בשרו, כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו ז"ל אמרו שכל מקום שכתוב בו לא יֵאָכֵל (בצירי היו"ד), הוא אסור בהנאה (הראב"ע, וכ"פ הרשב"ם),

ומה שהוציא הכתוב אסור ההנאה בלשון אכילה והוסיף לומר את בשרו, למדו חז"ל שמשנגמר דינו לסקילה, אע"פ ששחטו ועבדיה כעין בשר שחוטה, הוא אסור באכילה (רא"ם): ובעל השור נקי, מעונש, כל זמן שלא הועד בו: (כט) והועד, לשון התראה בעדים, כמו העד העד בנו האיש (בראשית מ"ג ג'): יומת, בידי שמים, יכול בידי אדם, ת"ל מות יומת המכה רצח הוא (במדבר ל"ה כ"א), על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו (רש"י מגמ' דסנהדרין דף ט"ו ע"ב), והראב"ע כתב כי אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד, על כן אמרו מעתיקי הדת, כי וגם בעליו יומת מיתה בידי שמים. (ודבריו אלה לקוחים מהמכילתא, אלא דבפ"ק דסנהדרין (שם) דחו את הראיה הזאת) הנה יהי' זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין, שהוא ראוי שיומת, אם לא יתן כופר נפשו, וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן ז"ל, שבכל חייבי מיתות ב"ד לא נאמר יומת בלבד, אבל מות יומת נאמר בכולן, ואין טענה ממכה אדם יומת (ויקרא כ"ד כ"א), ולא משבת ונביא המסית, שכבר פירש בהם במקום אחר: והנה אונקלוס תרגם ואף מריה יתקטיל, תרגם המלה כמשמעה, ותתפרש כמו שיתפרש הכתוב, אם כדברי הראב"ע שהוא ראוי שיהרג אם לא ישלם כופר, או כאשר הוסיף יב"ע ואף מריה יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא, כי גם המיתה בידי שמים נקראת בלשון ארמי קטלא כענין שאמרו ודלא יליף קטלא חייב (אבות פ"א מי"ג), (כ"כ רמב"ן ורא"ם): (ל) אם כפר יושת עליו, אם זה אינו תלוי, והרי הוא כמו אם כסף תלוה (לקמן כ"ב כ"ד), לשון אשר, זהו משפטו שישיתו עליו, ב"ד כופר (רש"י), ודעת הרמב"ן ז"ל שאמר אם, בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות, ואם הוא אינו חפץ בה, אין

עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ (לא) אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ (לב) אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ (לג) וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־

אבער איין לאָזעגעלד אויפ־ערלעגט. זאָ גיבט ער דיא לאָזקויפֿונג זיינער פערזאָן זאָפיל, אלס איהם אויפ־ערלעגט וואָרדען: (לא) ווען ער איינען זאָהן שטאָסט אָדער איינע טאָכטער שטאָסט, זאָ זאָלל איהם גלייכפֿאלס נאָך דיזעם רעכטע געשעהן: (לב) שטאָסט אבער דער אָכס איינען לייבאייגנען אָדער לייבאייגנע, זאָ זאָלל דער איינענטהיי־מער דעם אָכסען דעם העררן דעם לייבאייגנען דרייסיג שקלים אן געלד געבען, אונד דער אָכס זאָלל געשטייניגט ווער־דען: (לג) ווען יעמאנד איינע גרובע אויפֿדעקט, אָדער ווען יעמאנד איינע גרובע גרעבט, דעקט זיא אבער ניכט צו; אונד

תולדות אהרן ונתן ב"ק ל"ו, א', ות' א'. מכות ב', ב': ככל ב"ק כ"ו, א': או בן שם מ"ב, ב', ות"ד א': כמשפט שם ל"ג, א', ות"ב א': יעשה שם ה', א': עבד שם מ"ג, ב': כסף כתובות מ"ב ב'. ב"ק שם: וכי ב"ק י"ט, ב'. ות"ט ב', ול' א': או ב"ק פ"א, א', ות"ט ב': ולא ב"ק מ"ו, א', ונ"ה ב'. זבחים ס"ו, א': ונפל ב"ק כ"ו, ב', וג' ב':

תרגום אונקלוס

וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּי יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי: (לא) אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ: (לב) אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ אַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם: (לג) וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוּב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה

רש"י

זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק [ב"ק כ"ז א']: (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים [מכילתא]: (לב) אם עבד או אמה. כנעניים [מכילתא]: שלשים שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היסד של קולוני"א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב [ב"ק כ"א]: ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר

באור

מכריחים אותו לבא לב"ד לחייבו בכך, ואפי' אם חייבוהו אין ממשכנין אותו: כפר יושת עליו, אין זה הפך ולא תקחו כפר (במדבר ל"ה ל"ב), כי הכתוב שם הוא רוצח גמור, וזה לא רצח, רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור, או השור התיר את עצמו, שלא נקשר כראוי או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק (הראב"ע): (לא) או בן יגח וגו', אמר לי שהוא מוסיף, ושעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח, משפט אחד לכלם, ויש אומרים שבא במקום אם, וכן או בנבלת חיה טמאה (ויקרא ה' ב'), או עשיתי בנפשי שקר (שמואל ב' י"ח י"ג), או נודע כי שור נגח הוא (להלן ל"ו), וכן רבים לדעתם, וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם (הרמב"ן): אם עבד וגו', או אמה, כנעניים: שלשים שקלים יתן, גזרת הכתוב היא, בין שהוא שוה אלף זוז, בין שאינו שוה אלא דינר, והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היסד של קולוני"א (רש"י): (לג) וכי יפתח איש בור, ברשות הרבים, שהי' מכוסה וגלהו: כי יכרה, ללמדך שאף הכורה די לו בכסוי, ולא חייבו הכתוב לסתמו ולמלאו עפר, (ב"ק דף כ' ע"ב), וכן אי' בתוספתא בפ' הכונס התורה מיעטה בשמירת הבור, דכתיב ולא יכסנו, הא כסהו פטור ולא בעי עד דטמים ליה בעפרא: שור או חמור, הוא הדין לכל

שְׂמָּה שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ (לד) בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס (לה) וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת

ת"א בעל זבחים ס"ו, א': כסף ב"ק ז', א', ט', א', י', ב', י"א, א', י"ד, ב', ונ"ד א' וב': והמת שם נ', א', ו' ב', ונ"א א', ונ"ב ב', ונ"ד א': יגוף שם ב', ב': את שור שם ו', א', ול"ז ב', ול"א א': ומכרו שם ל"ג, א' וב': וחצו שם כ"ו, ב': וגם שם ל"ד, א':

עס פעללט איין אָכס אָדער עזעל הינײן; (לד) זאָ זאָלל דעריעניגע, וועלכער שולד אן דער גרובע איזט דעם אייגענטהימער געלד געבען; אונד דאז טאָדטע שטיק פיה איזט זיין: (לה) ווען דער אָכס איי־נעס מאננעס דען אָכסען זיינעס נעכסטען שטאָסט דאס ער שטירבט, זאָ זאָללען זיא דען לעבענדי־גען אָכסען פערקויפען, אונד דאז געלד דאפיר טהיילען, אונד דאז טאָד־

תרגום אונקלוס

גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא: (לד) מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתִיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵי דִּילֵיהּ: (לה) וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יַת תּוֹרָא דְּחַבְרֵיהּ וִימוּת וִיזַבְּנוּן יַת תּוֹרָא חַיָּא

רש"י

ברשות הרבים דבר הכתוב [ב"ק כ"ח]: שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים [ב"ק נ"ג]: (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין [ב"ק ז']. (והוא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ"ק דב"ק לב הונא בר' דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו [מכילתא ב"ק ז']: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המית' למדנו שהתם משלם חצי נזק שכן

באור

בהמה (שם דף נ"ד ע"ב): (לד) בעל הבור, הפותח או הכורה אע"פ שהוא בר"ה, עשאו הכתוב, כאלו הוא ברשותו, וקראו בעל הבור, להתחייב בנזקיו: והמת יהיה לו, לניזק, ששמין דמי הנבלה, ומנכה לו מדמי נזקו (מכילתא, וכ"כ רש"י ז"ל), וכתב הרמב"ן ז"ל ולא בירר את דינו. כי אין צורך לומר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק, שאפי' היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם, שכבר אמרנו ישיב לרבות שוה כסף ואפי' סובין, אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא ומתונו תחשב, לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה וכו', וזהו שקורין הכמים פחת נבלה, ומפורש הוא בגמרא עכ"ל. והוא תימא דבפ' הפרה (ב"ק דף נ"ב ע"ב), מסקינן דוהמת יהיה לו דבור לדרשא אחרינא קאתי. למי שהמית שלו יצא שור פסולי המוקדשין, שאין המת שלו, ואולם פחת נבלה ילפינן מוהמת יהי' לו דשור, וא"כ כאן בבור בכוונה לא בירר רש"י ז"ל את דינו, ולא כתב כי אם פירושא דקרא דיהי' לו לניזק קאי, דבזה אין ספק כלל, שהרי יכול לפרעו אפי' סובין, כמ"ש הרמב"ן בעצמו, ולא הי' להרב להקשו' כי אם על והמת יהי' לו דשור: (לה) וכי יגוף, ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו, כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפ' אלא ל' מכה (רש"י): שור איש וגו'. שור של איש את שור של רעהו: ומכרו את השור החי וגו', בשוים הכתוב מדבר, שור שוה מאתים שנגח שור שוה

יֶחֱצוּן׃ (לו) אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס (לז) כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר

ת"א יחצון בס כ"ו, א': יגנוב בס ס"ב, ב' ס"ז, ב', ע"ז ב':

טע שטיק זאָללען זיא זיך גלייכפֿאלס טהיילען: (לו) איזט עס אבער איניגע צייט פֿאָרהער בעקאננט וואָרדען, דאס עס איין שטאָסיגער אָכס זייא, אונד דער אייגענטהימער וואָללטע איהן אבער דעננאָך ניכט אין אכט נעהמען: זאָ זאָלל ער אָכס פֿיר אָכס בעצאהלען, אונד דאז טאָדטע שטיק פֿיה איזט זיין: (לז) ווען יע־

תרגום אונקלוס

וְיִפְלְגוּן יָת כַּסְפֵּיהּ וְאַף יָת דְּמֵי מִיתָא יִפְלְגוּן׃ (לו) אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵא דִילֵיהּ׃ (לז) אֲרֵי יִגְנוֹב

רש"י

השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיי' אמר הכתוב יחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שאלו דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק וא' אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמ' אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה [ב"ק כ"ו]: (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ותמול שלשום הרי ג' נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבז' בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה' שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אר"מ בא וראה כמ' גדול' כחה של מלאכ' שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת

באור

מאתים, כמלא כשנוטל כל אחד חצי החי וחצי המת, משלם לו חצי הנזק, ומן השוי' כלמוד לאינן שוים. שאינו משלם אלא חצי נזק, כן פירשו רז"ל, וכן הדין נותן, דאלו אף באינן שוים יקח כל אחד חצי החי וחצי המת, פעמים שישתכר המזיק בנזקו: (לו) או נודע, או לא הי' תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ותמול שלשום הרי ג' נגיחות (רש"י), והקשה עליו הרא"ם שעדיין אין טעם למלת או, שהרי דין המועד מתחלף מדין התם, שהתם משלם חצי נזק והמועד נזק שלם ע"ש. והנראה בכוונת רש"י ז"ל שיש כאן מאמר חלוק מתנאי מורכב ומתשובה מורכבת, התנאי מורכב מתם ומועד, כי יגף שור (פעם ראשונה או שנית, והוא תם, או נודע כי שור נגח הוא ע"י שלש נגיחות, והוא מועד) איש את שור רעהו ומת, והתשוב' על התם בפסוק ל"ה ועל המועד בפסוק ל"ו, והכתוב השליב חלקי תשובה בין חלקי התנאי, ובזה אתי שפיר לשון או נודע, שהוא חלק התנאי הנשאר, וכן משמע דעת הרמב"ן ז"ל שהבאתי למעלה בפסוק או בן יגח, ומפרשים אחרים כתבו שבא או במקום אם, וכן תרגם יב"ע וכ"כ רש"י בעצמו בפ' ויקרא (ד' כ"ג), או הודע, כמו אם הודע הדבר, הרבה או יש משמשין בלשון אם, ואם במקום או, וכן או נודע כי שור נגח הוא עכ"ל שם: שלם ישלם שור, נזק שלם. והמת יהיה לו, לניזק, דאלו למזיק, לכתוב שור תחת השור ולשתוק (ב"ק דף י' ע"ב), וממילא ידענו, שכיון שהוא משלם את השור שהנבלה שלו, וגם אם פיחתה פיחתה לו, דאל"כ אינו משלם את השור כלו, אלא וודאי לניזק, שיכניסהו לניזק בחשבון כמות שהיתה הנבלה שוה בשעת הנזק, ואם פיחתה פיחתה לניזק שהיה לו למכרה מיד: (לז) חמשה בקר וגו', אמרו חז"ל שור שביטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא נטלו ממלאכתו ד':

אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה:

כב (א) אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים: (ב) אִם־

ת״א וטבחו כתובות ל״ג, ד׳. קדושין מ״ג, א׳, וב״ק א׳, וע״ב א׳, וע״מ ב׳, וע״ט א׳: חמשה ב״ק ס״ז, ב׳, וע״א ב׳; ופ״ד א׳: וארבע חולין קל״ז, א׳: תחת כתובות ל״ג, ב׳: והכה סנהדרין עב:

מאנר איינען אָכסען אָדער איין לאמם שטיהלט, אונד שלאכטעט עס אָדער פֿערהויפֿט עס, זאָ זאָלל ער פֿינף שטיק רינדפֿיה פֿיר דען אָכסען, אונד פֿיער שטיק קליינעס פֿיה פֿיר דאז לאמם בעצאהלען:
כב (א) ווען איין דיב אים איינברוך בעטראָפֿפֿען ווירד, אונד מאן שלעגט איהן, דאס ער שטירבט, זאָ איזט זיינעטוועגען קיינע בלוטשולד: (ב) האט אבער דיא זאָננע דארויף געשינען, זא איזט אל-

תרגום אונקלוס

גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר וְיִכְסְנֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְּרָא:
כב (א) אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא: (ב) אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ

רש״י

השה. שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד׳ וה׳ נוהגת אלא בשור ושה בלבד [ב״מ ס״ז]:
כב (א) אם במחתרת. כשהיה חותר את הבית [סנהדרין ס״ב]: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו: (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה

באור

כב (א) במחתרת. כשהי׳ חותר את הבית (רש״י), וחז״ל אמרו אחד הבא במחתרת, או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם, או בתוך חצירו, או בתוך קרפיפו, במקום שדרך בעל הבית להמצא, ולמה נאמר במחתרת לפי שדרך הגנבים לבא במחתרת: והכה, בין ע״י בעל הבית בין ע״י שאר האדם: אין לו דמים, אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעקרו, כאן למדתך התורה אם בא להרגך השכם להרגו, וזה להרגך בא, שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו (רש״י), וטעם זה אף אחר שהרגהו פטור, מדין רודף אחר שבידו להרגו: (ב) אם זרחה השמש עליו, כתב הרמב״ן ז״ל דרך הפשט ידוע, יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא שם במחתרת בלילה יהרג (שוודאי או להרוג או ליהרג בא), ואם זרחה השמש על הגנב, ואדם רואהו ומכירו, לא יהרג, אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום, וטעם השמש האור, לעיני הרואים, וכן לעיני השמש הזאת (שמואל ב׳ י״ב י״א), בגלוי עכ״ל, וכן פי׳ הרשב״ם והראב״ע, וחז״ל הוציאו מזה, מה שמש שזורח יש שלום בין הבריות, ואין דרך הגנבים לבוא על עסקי נפשות), אף זה אם ידוע (וברור הדבר כשמש) שבשלום עמו, (ולא בא להרוג, כגון האב הבא במחתרת על בנו, וכיוצא בו, שאינו בא על עסקי נפשות, כי אם לגנוב), והרגו, הרי זה חייב, וכ״כ הראב״ד ז״ל בפ״ט מה׳ גניבה שנראה לו שאע״פ שדרשו חז״ל אם זרחה השמש עליו דרך משל, אעפ״כ אינו יוצא מידי פשוטו, ביום אינו רשאי להרגו וכו׳, והרמב״ם ז״ל כתב שרשאי להרגו בין ביום ובין בלילה, וכן אי׳ במכילתא להדי׳, שהיום והלילה שוים לענין זה. ואונקלוס הלך בדרך אחר: שלם ישלם, אין הלשון הזה נופל כי אם על הדבר שאינו בעין, כגון על הקרן אם נאבד או נפסד הדבר, וכן על הכפל ותשלומי ארבעה וחמשה, ועל הקרן שהוא מחזיר בעין יאמר והשיב את הגזלה (ויקרא ה׳ כ״ג), וכן מלשון אם אין לו ונמכר בגנבתו משמע שאין הגנבה בעין, מעתה שעוד הכתוב כן הוא, אם במחתרת

זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ: (ג) אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם: ס שלישי (ד) כִּי יַבְעֶר־אִישׁ

ת"א זרחה סנהדרין ע"ב א': אם אין סוטה כ"ג, ב'. קדושין י"ח, א'. מכות ג', ב': המצא גיטין ע"ז, א'. ב"ק ס"ד, א', וע"ב ב'. וע"ה א'. ב"מ א', ב', וצ"ו ב': שנים ב"ק ס"ד, א', וס"ה א':

תרגום אשכנזי

לערדינגנס בלוטשולד זייא געטוועגען; ער אבער מוס בעצאהלען; ווען ער ניכטס האט, ווירד ער פֿיר דען דיבשטאהל צום קנעכט פֿערקויפֿט: (ג) פֿינדעט מאן דען דיבשטאהל: אָכס, עזעל, אָדער לאמם, נאָך לעבענדיג אין זיינער געוואלט; זאָ בעצאהלט ער צווייפֿאך: (ד) ווען יעמאנד זיין פֿיה אין איין פֿעלד אָדער איינען וויינבערג פֿיהרט: ער שיקט

תרגום אונקלוס

שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵיהּ: (ג) אִם אִשְׁתְּכָחָא תִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא מִתּוֹר עַד חֲמָר עַד אִימַּר כַּד אִינּוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם: (ד) אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְרַם

רש"י

שהוא שלום בעול' כך פשוט לך שאינו בא להרוג שאפי' יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות [מכילתא וסנהדרין שם]: דמים לו. כחי הוא חשוב ורוצח הוא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדין נפלת עלוהי לקח לו שט' אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקום אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו [ב"ק ס"ב]: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים [מכילתא]: (ד) כי יבער. את בעירו ובער.

באור

ימכר וגו' אין לו דמים, והגנב פטור מתשלומין כדין חייבי מיתות שאין הב"ד מחייבין אותם בתשלומין, והיכא למ"ד בגמרא (סנהדרין דף ע"ב ע"א) שאף הכלים שגנב ויצא, והם אצלו בעין, אינו צריך להשיב, כי קנה אותם בדמיו, אלא שאין ההלכה כמותו, כל עוד שהם בעין, אבל אם הפסידם וודאי דפטור, ואם זרחה השמש עליו דמים לו, מעתה הוא כאשר כל אדם, וחייב לשלם קרן וכפל וד' וה', ואם אין לו נמכר, [וכן תיב"ע חובת שפיכת אדם זכאי עלוי ואין איסתזיב מן ידוי שלמא ישלם וכו', ושב לפי זה על הסמוך לו, ואין צריך לפרש שמוסב על הפסוק שלפניו, כדעת הרלב"ע והרמב"ן]: בגנבתו, בעבור גנבתו: (ג) בידו, ברשותו, שלא מכרו: הגנבה, שם משותף לפעולת הלקיחה בסתר בלי מחיר, ולדבר הנגנב, וכן אבדה, ורבים כמוהם: חיים, מועמד באתנח, והוא ג"כ מוסב למעלה, שתמצא בידו חיים, ולא טבחם, ומה שאמרו חז"ל במכילתא חיים שנים ישלם, ולא ישלם לו מתים, הוא דרך דרש, מדסמיך קרא חיים לשנים, שהי' יכול לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה חיים משור עד חמור וגו', ואפשר שדקדקו במלת חיים שיש בה זרות מעט במקום הזה. כי התיבה הזאת פעמים שהיא שם המקרה, ובאה בלשון רבים ולא תתפרד, ופעמים שהיא תואר לרבים, והנה אונקלוס תרגם משור עד חמור עד אימר כד אינון חיין, משמע לדעתו שחיים תואר לשור עד חמור עד שה, והוא נגד הנחת הטעם, ועוד שאין במאמר משור עד חמור עד שה קבוץ ועטוף, שיפול עליו תואר הרבים, לכן דרשו חז"ל במכילתא דקאי על שנים ובגמ' בפ' מרובה (ב"ק דף ס"ה ע"א), משמע דקאי אריפא דקרא כפי פשוטו (ודברי הרא"ם בזה תמוהים). והנה על דרך הפשט יתכן לומר שמלת חיים היא כאן שם המקרה, שדרכו להיות תואר הפעל, כמו קרי, קוממיות ודומיהם (אדווערביום), והוא מוסב על המצא תמצא הנאמר למעלה, והטעם שתמצא

שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה* וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ (ה) כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס (ו) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים

בעירו קרי

ת"א ושלח ב"ק י"ז, א': ובער גיטין מ"ט, א'. ב"ק ב', א', וי"ד א', וי"א ב': מיטב גיטין מ"ח, ב', ומ"ט א'. ב"ק ו', ב', ונ"ח ב': ישלם ב"ק כ"ו, א': תצא ב"ק כ"ב, ב', וס' א'. ומצאה שם ס', א': שלם ב"ק כ"ב, ב', ונ"ה ב', וס' ב', וס"א ב': כי יתן קדושין י"ח, ב'. ב"ק י"ב, א', וק"ו ב'. ב"מ פ"ז, ב'. שבועות ל"ט, ב':

תרגום אשכנזי ה'ג.

נעמליך זיין פיה היין, אונד לעסט עס אין איי־נעס אנדערן פעלדע פרעססען; זא מוס ער דען שאדען בעצאהלען מיט זיינעם בעסטען פעלדע אדער וויינבערגע: (ה) ווען פייער אויסקאממט, דאר־נער ערגרייפט, אונד עס ווירד איין גארבענהויפען פערברעננט, אדער שטע־הענדעס געטריידע, אדער דאז פעלד ווירד פער־דערבט; זא מוס דעריע־ניגע בעצאהלען, דער דען בראנד אנגעצינדעט האט: (ו) ווען יעמאנד זיינעם נעכסטען געלד אדער גערעטהע צו פער־וואהרען גיבט, אונד עס ווירד אוים דעם מאננעס

תרגום אונקלוס

וִישַׁלַּח יָת בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוּל בַּחֲקַל אוֹחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃ (ה) אֲרֵי תִתַּפֵּק נוּר וְתַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלִיק יָת דְּלֵקְתָא׃ (ו) אֲרֵי

רש"י

כונס לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. מוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בהמה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת והמבערת [ב"ק כ"ב]: בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית [ב"ק ז']: (ה) כי תצא איש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדו"נש בלע"ז: Chardons ; (דימטעלן): ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר. אף על פי שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם.

באור

חייב בידו: שנים ישלם, ולא ארבעה וחמשה: (ד) כי יבער וגו' בעירה ובער, כלם לשון בהמה, כמו אנחנו ובעירנו (במדבר כ' ד'): יבער, יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו: ושלח את בעירה, אמרו רז"ל זהו נזקי מדרך כף רגל: ובער, הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר, סמוך, והכוונה בשדה של איש אחר: מיטב שדהו וגו', י"א שדהו של ניזק, כי שמא אכלו הבהמות מן המיטב (כן פי' הרשב"ם), והיא כדעת רב אידי בר אבין בב"ק (דף ו' ע"ב), וי"א של מזיק שאם בא לשלם לו קרקע, יתן לו שוה נזקו ממיטב שדותיו: (ה) כי תצא איש, שלא שמר בעל האש את אשו יפה, והזיק ע"י רוח מצוי': קוצים, קרדונ"ש בלע"ז (רש"י), ובל"א (דימטעלן): גדיש, שנקצר ונגדש: קמה, המחוברת לקרקע, ועומדת לקצר, ונקראת התבואה קודם שנקצרה, קמה, לפי שהיא קמה כלה כאחת (רד"ק בשרשים שרש קום): השדה, שהוציאה צמחה, ולא נתבשל עדיין: (ו) כי יתן איש וגו', פרשה זו נאמרה בשומר חנם, ולפיכך פטר בו את הגנבה, כפי קבלת רז"ל, ונזכר סתם בכתוב, מפני

לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ (ז) אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ (ח) עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא

ת"א וגנב ב"ק ע', א', וע"ו א'. בכורות י"א, א': ימצא ב"ק י"ג, ב', וק"ו ב': ונקרב ב"ק ס"ג, ב', וק"ז ב'. ב"מ מ"א, ב'. סנהדרין ב', ב', וכ"ו ע"ב: אם קדושין מ"ב, ב'. ב"ק ק"ז, ב': על כל קדושין מ"ג, ב'. ב"ק ל"ד, ב'. וס"ב ב'. וס"ג א'. ב"מ מ"ד. א', וג"ו ב', שבועות מ"ב, ב': על שור ב"ק ס"ב, ב', וס"ג א', וס"ד א'. ב"מ כ"ז, ב': אבדה ב"ק סה וק"ו ב'. ב"מ ה', א': כי הוא זה ב"ק סה וק"ז ב', ב"מ ה', א':

תרגום אונקלוס

יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְּבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ (ז) אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקָרֵב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לִקְדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ׃ (ח) עַל כָּל פִּתְגָּם דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמָר עַל אִימַּר עַל כְּסוּ עַל כָּל אֲבִידְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי הוּא דֵּין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל

תרגום אשכנזי

הויזע געשטאָהלען; ווירד דער דיב געפֿונדען: זאָ בעצאהלט ער צווייאפֿאך: (ז) ווירד אבער דער דיב ניכט געפֿונדען: זאָ טריטט דער הויזהערר פֿאָר דיא גאָטטליכען ריכטער (אום צו בעשוואָרען), דאס ער זיך אן זיינעס נעכסטען זאכע ניכט פֿערגריפֿפֿען האט: (ח) בייא יעדער פֿעראונטרייטען זאכע, עס בעטרעפֿע איינען אָכ-סען, איינען עזעל, איין לאמם; איינקלייד; בייא יעדער פֿערלאָרנען זאכע, וואָ מאן בעהויפטעט, עס וועהרע דיזעס, מוס דער שטרייט דער ביידען ליי-טע פֿאָר דיא גאָטטליכען ריכטער קאָממען. ווען

רש"י

הגנב שנים לבעלים [ב"ק ס"ג]: (ז) אם לא ימצא הגנב. וזה השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנה ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל. ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך דרשו רבותינו. ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדי' ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את

באור

שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם, והפרשה השני' בשומר שכר, ולכן הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה, שדרכן להנתן ביד רועים לשמור. והם ידעו אותם בשכר (הרמב"ן): וגנב מבית האיש, לפי דבריו: ישלם, הגנב שנים לבעלים: (ז) בעל הבית, השומר: אל האלהים, אל הדיינין, לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: אם לא, לשון שבועה, והטעם שלא שלח ידו, ועיין מ"ש בלשון זה בפ' וירא (בראשית כ"א כ"ג), וכן למדו רז"ל בגזירה שוה שקריבה זו היא לשבועה: (ח) על כל דבר פשע, שהפשע בפקדון ונגנב, אם ע"י אחר, או ע"י השומר עצמו, שנשבע לשקר, והעדים מעידין שהפקדון בידו: אשר יאמר, המפקיד או העד: כי הוא זה, הממון שנגנב, אם ע"י גנב או ע"י שומר, ונשבע עליו לשקר: אשר ירשיעון אלהים, מי אשר יחייבו אותו הדיינין, אם הגנב או השומר או העדים שנמצאו זוממין: ישלם שנים

זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס (ט) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ (י) שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ (יא) וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם

דיא גאָטטליכען ריכטער פֿעראורטהיילען, דער מוס זיינעם נעכסטען צווייפֿאך בעצאהלען: (ט) ווען יעמאנד זיינעם נעכסטען איינען עזעל, איינען אָכסען, איין לאמם אָדער זאָנסט איין פֿיה צו היטען גיבט, אונד עס שטירבט, אָדער וויררד בעשעדיגט אָדער וועגגעטריבען, זאָ דאס עס ניעמאנד זיהט: (י) זאָ זאָלל איין אייד בייא דעם עוויגען וועזען צווישען ביידען ענטשיידען, דאס ער זיך אן זיינעם נעכסטען זאכע ניכט פֿערגריפֿפֿען האט: דיזען נימםט דער איינענטהימער אן, יענער אבער ברויכט ניכט צו בעצאהלען: (יא) איזט עס איהם געשטאָהלען וואָרדען, מוס ער עס

תולדות אהרן עד ב"ק ק"ו, ב'. סנהדרין ג', ב': אשר ב"ק ס"ד, ב', וע"ה א'. סנהדרין ג', ב', וד' ב': יתן נזיר ס', א'. שבועות מ"ב, א': ומת ב"ק נ"ה, ב': ראה ב"מ ע"ג, א': שבעת ב"מ ס"ס. שבועות ל"ח, ב', ומ"ג א'. תמורה ג', ב': אם לא ב"מ מ"ב, ב', ומ"ד א': ולקח ב"ק ק"ו, א'. שבועות מ"ה א': ואם ב"מ נ"ד, ע"ב:

תרגום אונקלוס

תַּד תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ׃ (ט) אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ חֲמָר אוֹ תוֹר אוֹ אִימַר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבִי לֵית דְּחָזֵי׃ (י) מוֹמָתָא דַיְיָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ מִנֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃ (יא) וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃ (יב) אִם

רש"י

העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממנו: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כגון מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר. שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים [ב"מ נ"ד]: ולקח בעליו.

באור

לרעהו, הגנב והשומר למפקיד, והעדים לשומר. כך שעור הכתוב לפי פשוטו. ורז"ל למדו מזה ענין ההודאה במקצת (עיין בפי' רמב"ן ורא"ס): (ט) כי יתן, בשומר שכר מדבר, והוא חייב בגנבה ואבדה ופטור באונסין. ובתרגם יב"ע כתוב בלא אגר נטיר. והוא טעות הדפוס: נשבר, ע"י חיה, כמו לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור (מלכים א' י"ג כ"ח) וכן תרגם יב"ע, או איתביר מן חיוא; אין ראה, שיעיד בדבר: (י) ולקח בעליו, השבועה: ולא ישלם, השומר כלום, שהוא פטור באונסין: (יא) ישלם לבעליו, על זה קבל שכרו לשמרו מן הגנבים: (יב) יביאהו עד, קצת מאיברי הטרפה להיות לו לעד, כדכתיב כי אשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוס ג' י"ב), וכן תרגם יב"ע והירושלמי, וכן אי' במכילתא:

לִבְעָלָיו׃ (יב) אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
(יג) וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ (יד) אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס
(טו) וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר

תולדות אהרן טרף ב"ק ח', ב': וכי שם ק"ז, ב'. ב"מ צ"ד ב': ונשבר ב"מ צ"ד, ב': בעליו ב"מ שם: בתולה כתובות כ"ט, ב':

דעם איינענטהימער בעצאהלען: (יב) איזט עס אבער פאָן ווילדען טהירען צעררישען וואָרדען זאָ מוס ער איינען בעווייז דאפאָן ברינגען, דאז צעררישענע ברויכט ער ניכט צו בעצאהלען: (יג) ענטלעהנט יעמאנד פאָן זיינעם נעכסטען (איין זאָלכעס לאסטפיה), אונד עס ווירד בעשעדיגט, אָדער שטירבט, ווען דער איינענטהימער ניכט דאביי איזט: זאָ מוס ער עס בעצאהלען: (יד) איזט אבער דער אייגענטהימער מיט דאביי, ברויכט ער עס ניכט צו בעצאהלען; איזט עס געמיטהעט, זאָ געהט דער פערלוסט אין דאז מיטהגעלד מיט איין: (טו) ווען יעמאנד איינע יונגפער, דיא ניכט

תרגום אונקלוס

אִתְבְּרָא יִתְּבַר יַיְתֵי סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃ (יג) וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְּבַר אוֹ יְמוּת מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם׃ (יד) אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בְּאַגְרֵיהּ׃ (טו) וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דִּי לָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ

רש"י

השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומני לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו [ב"מ צ"ד]: (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שביר' ומית' [ב"מ שם]: אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאל' ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם ר"מ א' כשומר חנם ר' יהודה א' כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל.

באור

(יג) וכי ישאל, בא ללמד על השואל שחייב באונסין: ישאל איש, בהמה לעשות בה מלאכתו: בעליו אין עמו, אם בעליו של שור אינו אם השואל במלאכתו: (יד) בעליו עמו, במלאכתו, שהי' המשאיל במלאכת השואל בעת השאלה, פטור השואל באונסין: אם שכיר הוא, אם השור אינו שאול אלא שכיר: בא בשכרו, ליד השוכר הזה, ולא בשאלה, שאין כל הנאה שלו, שהרי ע"י שכרו נשתמש בו, ואין לו משפט השואל להתחייב באונסין, ולא פי' מה דינו, אם כשומר חנם או כשומר שכר, לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל, שוכר כיצד משלם, ר"מ אומר כשומר חנם, ר"י אומר כש"ש עכ"ל רש"י ז"ל, ולדבריו לא פי' הכתוב בשוכר מענייני התשלומין דבר, כי לשון בא בשכרו מוסב על ביאת השור ליד השוכר, לתת טעם מדוע דין השוכר אינו כדין השואל. ויב"ע תרגם בא בשכרו, עאל פסידיה באגרי', כאלו אמר שהנזק יצא תמורת השכר, וכן מתורגם בל"א: (טו) וכי יפתה, ענין הפתוי, הבנין הקל ממנו הוא עומד, והוראתו נטיית הלב לדברים או ענינים המקובלים אל החוש והדמיון, ופעמים שיתנגדו משפט השכל,

לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר
יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ (טז) אִם־מָאֵן
יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל
כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס (יז) מְכַשֵּׁפָה לֹא
תְחַיֶּה׃ (יח) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת

תולדות אהרן ארשה שם נ"ח, א'. מהר שם מ', א'. קדושין מ"ז, א': אם מאן כתובות ל"ט ב', ומ"ד ב'. קדושין מ"ו, א': כסף כתובות י', א', וכ"ט ב', ול"ח ב': מכשפה ברכות כ"א, ב'. יבמות ד', א'. סנהדרין ס', א', וס"ז א': שוכב ברכות שם. יבמות ד' א'. סנהדרין ט"ו, א', ונ"ד ב', וס' א', וס"ז ד':

תרגום אונקלוס

קַיָּמָא יְקַיְּמִינַהּ לֵיהּ לְאִינְתּוּ: (טז) אִם מְסָרְבָא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִיתְּבַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהָרֵי בְתוּלְתָא: (יז) חַרָשָׁא לָא תַחֵי: (יח) כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: (יט) דְּדָבַח

תרגו' אשכנזי

פערלאבט איזט פערפיהרט, אונד ליגט בייא איהר; זא זאלל ער זיא זיך צור פרויא ערקויפען: (טז) וויגערט אבער דער פאטער זיך, זיא איהם צור פרויא צו געבען; זא זאלל ער זא פיל זילבער צו וויגען, אלס דאז עהעגעלד דער יונגפערן איזט: (יז) איינע צויבערין, זאללסט דוא ניכט לעבען לאססען. (יח) ווער מיט איינעם פיה שאנדע טרייבט, זאלל געטאד־

רש"י

שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתול' ושוכב עמה באונס שכ' ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף [דברים כ"ב]: (יז) מכשפה לא תחיה. אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות [סנהדרין ס"ב]: (יח) (כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת

באור

כמו פן יפתה לבבכם (דברים י"א ט"ז), אם נפתה לבי על אשה (איוב ל"א ט'), ויפת בסתר לבי (שם כ"ז), ולכן האנשים שאין דעתם שלימה להשכיל, ויטעה לבם מהר לשמוע אל הדברים המקובלים בתחלת עניניס, יקראו פתאים, וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר (משלי י"ד ט"ו), והוא מלשון תמידות ופתאומית, כי עלת נפתלים נמהרה, והכבד ממנו הוא יולא, שיסית את הבתולה, ויטה את רצונה בדברי שקר: אשר לא ארשה. שאם ארשה חייב סקילה, כדכתיב במשנה תורה (דברים כ"ב כ"ד): מהר ימהרנה, יפסוק לה מוהר, כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה, כך פירש"י ז"ל, והוא כמ"ד כתובה דאוריתא, ועל דרך משפט הכוונה על השלוחים והדורנות שהאדם משלח לארוסתו לצרכי הנשואין, והם הנקראים בלשון חז"ל סבלונות, ובלשון ארמי וערב נקראים מוהרי, ושעור הכתוב שישלח לה צרכי החופה והנשואין להיות לו לאשה. ואמר הכתוב בלשון הזה, ולא אמר שיקחנה לו, כי אין מלוה עליו שישאנה, רק אם רצה, ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע (מדברי הרמב"ן): (טז) אביה, שהוא זכאי בכסף קידושין בקטנה ונערה: כמהר הבתולת, כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם, והטעם כי פסלה בעיני הבחורים וילטרך אביה להרבות לה מתן, והם לא יתנו לה מהר, ורלוי היא שיפרענו המפתה, ואמרו רז"ל כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס, והוא חמשים כסף (מדברי הרמב"ן): (יז) מכשפה, המכשף הוא המשנה דבר התולדות למראה עין, ידמה הרואה שחדש תנועה בעולם מבלי תנועה שקדמה לה ומיוחסת אליה יחס הסבה אל המסובב, כי אם בדבור ובזיר' לבד, או ע"י מעשים זרים אין ערוך לבם אל הפעולה ההיא, ואמר מכשפה, לפי שרוב הכשפים נמלאו בנשים: לא תחיה, בכל חייבי מיתות אמר מות יומת, והוא מלות עשה עלינו לבער הרע מקרבנו, ופה אמר לא תחי', כי התמיד בה הכתוב להזהיר אותנו בלאו שלא נחי' אותה, והטעם מפני שהי' עמאת השם דבת המהומה, והשוטי' כפתי' אחדיה, וכן הדין בכל מדבה התקלה (מדברי הרמב"ן). רלה השם שנהי' תמימים עמו, ולא נקוה בטוב ולא נירא הרע מזולתו, ולא נשמע אל מעוננים וקוסמים ומכשפים, כי זהו נגד תמימות הלב עם ה' אלהים, כמו שאמר במשנה תורה לא ימלא בך וגו' קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף

יוּמָת׃ ס (יט) זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ (כ) וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כא) כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא

תולדות אהרן זובח גיטין נ"ז, ב'. סנהדרין ס', ב': בלתי סוכה מ"ה, ב'. סנהדרין ס"ב, א': וגר ב"מ נ"ח, ב', ונ"ט ב':

תרגום אשכנזי

טעט ווערדען: (יט) ווער איינעם אנדערן גאָטטליכען וועזען אָפּפער שלאכטעט, אויסער דעם עוויגען אלליין, דער האט דאז לעבען פֿערווירקט; (כ) איינען פֿרעמדען, זאָללסט דוא ניכט (מיט וואָרטען) קרענקען, אונד ניכט אונטערדריקקען: דען איהר ווארעט זעלבסט פֿרעמדע אים לאנדע מצרים. (כא) איהר זאָללט קיינע וויטווע אונד

תרגום אונקלוס

לְטַעֲוַת עַמְמַיָא יִתְקְטֵיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיָי בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (כ) וְגִיוֹרָא לָא תוֹנוּן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כא) כָּל אַרְמְלָא וְיִתַּם לָא תְעַנּוּן׃ (כב) אִם עַנָאָה תְעַנֵּה יָתֵיהּ

רש"י

שכתוב בהן דמיהן בם:) (יט) לאלהים. לע"א אלו היה נקוד אלהים [הלמד בצירי]. היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים ולדגלים בחירק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קודש אבל כשהוא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר [פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו] נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר' נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרת' עליהם ממקום אחר כיוצא בו אין כמוך באלהים [תהלים פ"ו] לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת למה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחד והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' [דברים י"ז] אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה ועבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליי"ר בלע"ז: Contrarier, (ווידערשפרעכען, היר: מיט ווערטען בעליידיגען), כמו והאכלתי את מוניך את בשרם [ישעיה מ"ט]: ולא תלחצנו. בגזלת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחבירך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא

באור

וגו', תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ח י' י"ג): (יט) זבח לאלהים. בקמץ תחת הה"א הידועה, לאותן שאמרתי לך אליהם לא יהיה לך אלהים אחרים (לעיל כ' ג'), וגם בדבדות הזהיר, וכאן במשפטים דאוי להזכיר עונש העובד ומשפטו, ומלת אלהים כוללת אף מלאכי מעלה: יחרם, יומת בב"ד, וכתב הרמב"ן ז"ל שאמר יחרם, כי מפני שהוא זבח לחרם, יהי' חייב שיחרם, כענין והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דברים ז' כ"ו), ויתכן שיכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם, ללמד שהוא אסור בהנאה עכ"ל: בלתי לה' לבדו, שעור הכתוב זבח לאלהים בלתי לה' לבדו, יחרם. ובעבור שהזובחים לכחות השמים ומלאכי מרום יחשבו שאין בזה מרי, לפי שהם אמצעיים להפיק רצון מאתו, וכאלו הזבחים לאל ולמשרתיו, על כן אמר בלתי לה' לבדו: (כ) לא תונה. אונאת דברים קונטר"ייר בלע"ז בל"א (אויסהאָהנען), כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעי' מ"ט כ"ו) (רש"י): ולא תלחצנו, בגזלת ממון: כי גרים הייתם, כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, ומי שהי' בצרה ומצוקה והשם הצילו, ראוי שירחם על כל הבא במצוקה ההיא, וכן הוא בתולדות נפש האדם שיכמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב שהרגיש הוא בעצמו לשעבר: (כא) כל אלמנה, אפי' עשירה ובעלת נכסים, כידמעתה מלוי'

תְעַנּוּן׃ (כב) אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ (כג) וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ

(כד) אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי

קיינע וואיזע בעדריקקען: (כב) ווא דוא איהן בע־דריקסט! דען ווען ער צו מיר שרייעט, זא ווערדע איך זיין שרייען ערהארען: (כג) מיין צארן ווירד ענט־ברעננען, איך ווערדע אייך דורך דאז שווערט אומקאממען לאססען, זא ווערדען איירע ווייבער וויטטוען ווערדען, אונד איירע קינדער וואיזען: (כד) ווען דוא איינעס

תולדות אהרן וחרה ב"מ ל"ח, ב': אם כסף ב"מ ע"א, א':

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אִם מְקַבָּל יְקַבֵּל קֳדָמַי קְבָלָא אֲקַבֵּל קְבִילְתֵיהּ׃ (כג) וְיִתְקֵף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהֶוְיָן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ (כד) אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי לְעַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא

רש"י

שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו. [וזהו דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל] כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. משמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (ד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן [ב"מ קי"ד]: את עמי. עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין [ב"מ קי"ד] וזה משמעו אם כסף תלו' את עמי תלוהו ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלוואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני]: לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי

באור

ונפשה שפלה: לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח, ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אתו, הרי זה מקרא קצר, גזם ולא פיר' ענשו, כמו לכן כל הרג קין (בראשית ד' ט"ו). גזם ולא פיר' ענשו, אף כאן אם ענה תענה אתו, לשון גזום, כלומר סופך לטול את שלך, למה? כי אם צעק יצעק וגו' (רש"י). והכוונה שיש כאן תנאי אם ענה תענה, מבלי תשובת התנאי, כי וחרה אפי הנאמר בפסוק הבא, היא התשובה על אם צעק יצעק. לכך פיר' הרב שהוא כמו גזום והתראה, וטעמו כמו השמר לך מלענותו: שמע אשמע צעקתו, כי הקדוש אני לנשברי לב ודכאי רוח, וכן אמר ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם (משלי כ"ב כ"ג) ובשדי יתומים אל תבא, כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך (שם כ"ג י' י"א): (כג) והיו נשיכם וגו', מדה כנגד מדה: (כד) אם כסף תלוה, אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני: עמי, קרא העניי' עמי, כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה (הראב"ע), ובמדרש תנחומא אמרו העניי' עמו של הקב"ה שנאמר כי נחם ה' עמו ועניו ירחם (ישעי' מ"ט י"ג), עמך, שהוא במקום שאתה דר בו, וחז"ל אמרו הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני: לא תהיה לו כנשה, בתרגום ירושלמי פתר לא תהוין לי' מרי חוב דחיק, אל תהי' עמו כדרך הנושים שידיהם קשה על הלוה, לתבוע ממנו בחזקה, לשים עליו נשך, למען הרהיב את זמנו, לבא אל ביתו ולמשכנו, ושלא להשיב לו העבוט עד שיפדע, כי אם התנהג עמו בחסד, אם אתה יודע שאין לו, הי' עמו כאלו לא הלויתו כלום, ולא תכלימהו: נשך, רבית שהיא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו, ואינו מרגיש,

עַמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ (כה) אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ (כו) כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס רביעי

כסותו קרי קמץ בז"ק

תולדות אהרן לא סס נ"ט, ב', וע"ה ב': תשימון כתובות ת"ו, א'. וע"ש ב': חבל ב"מ ל"א, ב'. וקי"ב ב': עד בא ב"מ קי"ד, ב':

פאָן מיינעם פאָלקע געלד לייהסט, נעמליך דעם ארמען נעבען דיר, זאָ ניכט געגען איהן וויא איין שולדאיינפאָדרער; איהר זאָללט איהם קיינען צינז אויפלעגען: (כה) ווען דוא דיר דאז בעטטוך דיינעס נעכסטען צום אונטערפפאנדע געבען לעססעסט: זאָ מוסט דוא עס איהם מיט זאָננענאונטערגאנג ווידער געבען: (כו) דען עס קאן זיינע איינציגע דעקקע זיין, עס איזט פילייכט דאז לאקען פיר זיינען נאקטען לייב; וואָראונטער זאָלל ער נון שלאפען? ווען ער אלזאָ צו מיר שרייען ווירד, זאָ ווערדע איך איהן ערהאָרען, דען איך בין ערבאר-

תרגום אונקלוס

תְּהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוּן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ (כה) אִם מַשְׁכּוֹנָא תִיסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתֵיבִינַהּ לֵיהּ׃ (כו) אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתְבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי

רש"י

דומה עליו כאלו הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהיא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע [חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזיר' לך אף אתה טול והשב]: עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה [מכילתא]: (כו) היא כסותו. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב.

באור

ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר, עד שרבית עולה ומחסרו ממון הרבה (רש"י), ואמר תשימון לשון רבים, כי המלוה והסופר והערב והעדים כלם עוברים: (כה) חבל תחבל, כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה, אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע: עד בא השמש, אמרו חז"ל בכסות יום הכתוב מדבר, שהוא לוקח ממנו בלילה, כדי שלא ישעבדו למלוה אחר, ומחזיר לו ביום, ויב"ע תרגם עד לא יטמוע שמשא, ויהי' עד כמו טרם, שישב לו הכסות טרם תבא השמש, כמו שאמר במקום אחר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש (דברים כ"ד י"ג), ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי כי הוא הנאות לפשוטו של מקרא: תשיבנו, מוסב על החבול שהוא לשון זכר: (כו) כי הוא, השלמה בזכר, היא כסותו, היא שמלתו, במה ישכב, וכל זה לעורר החמלה, וחז"ל אמרו כסותה, זו טלית. שמלתו, זה חלוק, במה ישכב, לרבות את המצע: במה ישכב והיה כי יצעק, בזה יקרא תגר לפני רבון העולמים. אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מטתו, ואני במה אשכב? ושמעתי עגמת נפשו, כי מדתי חנון: ד"א במה ישכב, הרי לנה נוגעת בלילה, והי' כי יצעק (נוסח לשון רש"י בכ"י שבידי, ונמצא במדרש תנחומא): כי חנון אני. שברחמים בראתי את עולמי (מכילתא), וראוי לבריותי שיתנהגו גם הם במדת הרחמים, לפנים משורת הדין, כי במדה זו נבראו, ובמדה זו אני מודד להם: (כז) אלהים לא תקלל, אמרו חז"ל שהיא אזהרה לברכת השם אפי' בכנוי, ואזהרה לקללת דיין, כי יכנס בכלל אלהים, השם הנכבד, והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ: ונשיא בעמך, כל נשיא בעם, שהוא ראש

(כז) אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ (כח) מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי׃ (כט) כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃

ת"א אלהים סנהדרין ל"ו, א', וס"ו א': ונשיא יבמות כ"ב, ב'. ב"ק צ"ד, ב'. ב"מ מ"ח, ב'. ב"ב ד'. סנהדרין פ"ה, א'. מכות ח', ב': מלאתך בכורות כ"ו, ב'. תמורה ד', א': בכור בכורות כ"ו, ב', ונ"ה ב': כן חולין פ"א, א'. בכורות כ"ו, ב', ונ"ה ב': שבעת נדה מ', א':

מונגספֿאלל: (כז) איין גאָטטליכעס ווע֗זען זאָללסט דוא ניכט שעלטען, אונד דער אָבריגקייט אין דיינעם פֿאָלקע ניכט פֿלוכען: (כח) דיינע טעננע, אונד דיינע קעלטער, זאָללסט דוא ניכט איבער דיא צייט אנשטעהען לאססען, (נעמליך ערסטלינגע אונד אנדערע גאבען דאפֿאָן צו ברינגען): דען ערסטגעבאָרנען דיינער זאָהנע זאָללסט דוא מיר געבען (כט) זאָ זאָללסט דוא עס מאכען, בייא דיינעם אָכסען, בייא דיינעם קליינען פֿיה: זיבען טאגע זאָלל עס בייא זיינער מוטטער בלייבען, אם אכטען טאגע אבער זאָללסט דוא עס מיר גע־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יָקַבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל קְבֵילְתֵּיהּ אֲרֵי חֲנָנָא אֲנָא׃ (כז) דַּיָּינָא לָא תַקִּיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ (כח) בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְרָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמַי׃ (כט) כֵּן תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שַׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵּיהּ

רש"י

לרבות את המלך: (כז) אלהים לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין [סנהדרין ס"ו]: (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע: לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנא' ופדויו מבן חדש תפדה [במדבר י"ח] אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנ' לפי שהוא מחוסר זמן: ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלאה ירצה [ויקרא כ"ב] מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן

באור

השררה על ישראל, בין שיהיה מלך או ראש הסנהדרין (הרמב"ן): לא תאר, כאשר יחייבו אותך במשפטם, אל תקללם: (כח) מלאתך, אמרו חז"ל אלו הבכורים, שאדם חייב בהן כשהתבואה מתמלאת, וכן ת"א, וכפירש"י ז"ל, ודמעך פירש"י התרומ' (והוא מהמכילתא), ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, והרמב"ן והרשב"ם פי' לפי פשוטו של מקרא כי פרי השדה והכרם יקרא מלאה, כדכתיב פן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב ט'). ויהי' מלאתך כולל כל מתנות התבואה, ודמעך רמז לתירוש וליצהר, מושאל מן דמעת העין, שהיין והשמן בדרתם טיפות ידמה אל הדמעה, וכ"כ הגאון רב סעדיה, אלא שלדעתו מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב, ודמעך כנוי ליצהר לבד: לא תאחר, לא תאחר המתנות שאתה נותן מהם בידך. כי בראשיתם תתנם לי, כמו שאמר ראשית דגנך תירשך ויצהרך (שם י"ח ד'), וחז"ל אמרו לא תאחר שלא ישנה סדר הפרשתן, לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר: ויב"ע תרגם בכורי פירך ובכורי חמר נעווך (הוא תרגומו של יקב, והשיקו היקבים (יואל ב' כ"ד) תרגומו ויטופון נעויא) לא תשהי על זמניהון מן לאסקותהון לאתר שכינתי, תרגם הכל על הבכורים, שלא יאחר להעלותם לירושלים: בכור בניך וגו' כן תעשה לשרך וגו', כל אלו

לִֽי׃ (ל) וְאַנְשֵׁי־קֹ֖דֶשׁ תִּהְי֣וּן לִ֑י וּבָשָׂ֨ר בַּשָּׂדֶ֤ה טְרֵפָה֙ לֹ֣א תֹאכֵ֔לוּ לַכֶּ֖לֶב תַּשְׁלִכ֥וּן אֹתֽוֹ׃ ס

כג (א) לֹ֥א תִשָּׂ֖א שֵׁ֣מַע שָׁ֑וְא אַל־תָּ֤שֶׁת יָֽדְךָ֙ עִם־רָשָׁ֔ע לִהְיֹ֖ת עֵ֥ד חָמָֽס׃ (ב) לֹא־תִהְיֶ֥ה אַחֲרֵֽי־רַבִּ֖ים לְרָעֹ֑ת

ת"א ואנשי פסחים כ"ד, ב'. קדושין כ"ז, ב'. חולין קט"ו, ב'. בכורות י', א': ובשר מכות י"ח, א'. זבחים ע"ב, ב'. מנחות ק"ז, ב'. חולין מ"ב, א', ופ"ח א', וע"ב ב', וק"ב ב': לכלב פסחים כ"ב, א', וקי"ח א'. קדושין כ"א, א'. מכות כ"ב, א': תשא פסחים קי"ח, א'. סנהדרין ז', ב'. מכות כ"ב, א'. שבועות ל"א א'. אל יבמות כ"ה, א'. ב"ק ע"ב, ב'. סנהדרין ט'. ב'. וכ"ט א'. וכ"ז, א': לא תהיה סנהדרין י"ח, ב'. ול"ו א':

תרגום אשכנזי

בען: (ל) איהר זאָללט מיר הייליגע מעננער זיין. פלייש פאָן איינעם צעררִיססענען פיה אויף דעם פעלדע, זאָללט איהר ניכט עססען, דעם הונדע זאָללט איהר עס פאָרווערפען:

כג (א) נימם קיינען פאַלשען בעריכט אן. האלטע עס ניכט מיט דעם באָזעוויכט צור אונגערעכטיגקייט איין צייגע צו זיין: (ב) פאָלגע דער מעננע ניכט צום

תרגום אונקלוס

קֳדָמָי׃ (ל) וַאֲנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוַת בָּרָא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵיהּ׃

כג (א) לָא תְקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד שְׁקַר׃ (ב) לָא תְהֵי בָתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא

רש"י

משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי [מכילתא]: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף [מכילתא] וכן כי בשדה מצאה [דברים כ"ב] וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה [דברים כ"ג] הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתליש מן חיוא חייא בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה: לכלב תשליכון אותו. אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבילה או מכור לנכרי ק"ו לטריפה שמותרת בכל הנאות. אם כן מה ת"ל לכלב ללמדך שהכלב נכבד ממנו וללמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנא' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו [שמות י"א] אמר הקב"ה תנו לו שכרו [מכילתא]:

כג (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דבר בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש

באור

ענייני דאשית הס: (ל) ואנשי קדש תהיון לי, עד הנה הזכיר המשפטים, והזהיר בדברים המכוערים, ועתה כשבא להתחיל באסור המאכל, פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי, שלא יגעלו נפשותם באכילת הדברים המתועבים, המשקצים את הנפש ומרחיקין אותה מן הקדושה, וכן הוא אומר במקום אחר אל תשקצו את נפשותיכם וגו' והתקדשתם והייתם קדשים (ויקרא י"א מ"ג מ"ד): ובשר בשדה טרפה, אף בבית כן, אלא שדבר הכתוב בהווה, מקום שדרך בהמות ליטרף (מכילתא), ופירושו כמו שת"א בשר דתליש מן חיות חייתא, בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחייה, (רש"י):

כג (א) לא תשא שמע שוא, כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר (לעיל כ' ט"ז), כן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת: אל תשת וגו', לפי' אם יש שני עדי שקר, אל תצטרף עמהם להעיד כמותם, ואע"פ ביגמר הדין על פיהם, כי אין מכחישם (הרשב"ם): (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת, אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם אני נוטה אחריהם: ולא תענה וגו'. כשישאלך הנדון על אותו

וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ (ג) וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס (ד) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ

ת"א לנטות סס ב', ב': אחרי ב"מ נ"ט. ב'. סנהדרין ב', א', וב' ב': ודל חולין קל"ד, א': תפגע ב"מ ל"ב. א':

באַזוןן;אין איינערשטרייט־זאכע, ווען דוא דיינע מיינונג זאגסט, חענגע דער מענגע ניכט נאך, דאז רעכט צו בייגען: (ג) זייא אבער אויך דעם געמיינען מאננע אין זיינער שטרייטזאכע ניכט צוגונסט: (ד) טריפפסט דוא דען אָכסען אָדער דען עזעל דיינעס האססערס אירדענד אן, זאָ

תרגום אונקלוס

וְלָא תִתְמְנַע מִלְאַלָּפָא מָה דְמִתְבְּעֵי לָךְ עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי אַשְׁלֵים דִּינָא׃ (ג) וְעַל מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵים בְּדִינֵיהּ׃ (ד) אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי אָתָבָא תְתִבִינֵּיהּ לֵיהּ׃

רש"י

במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחילה שיאמרו את דעתם [סנהדרין ל"ו] ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעה לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאת' נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין ומשמע שנא' לא תהי' אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא*) ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו' ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד

*) ע' אוהב גר

באור

המשפט, אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי רבים, להטות את המשפט מאמתתו, אלא אמור את המשפט כאשר הוא, וקולר יהא תלוי בצואר הרבים, כן פירש"י ז"ל ליישב המקרא על אופניו כפשוטו. וקרוב לזה פי' הרשב"ם, והוא מכוון על סדר הנחת הטעמים, כי תיבת רבים מעומדת בטעם טפחא, ומלת רב בטעם רביע המפסיק פחות ממנו, ויהי' א"כ סדר הטעמים ומחלקותם כזה. ולא-תענה⁀על-רב | | לנטת | אחרי⁀רבים | | | להטת, והוא מדוקדק עם פי' הרב ז"ל, ואין באור מלת להטת כמו לנטת, כי לנטת הוא מהקל כמו להיות נוטה אחרי רבים, ולהטת הוא מבנין הפעיל, כמו ארור מטה משפט (דברים כ"ז י"ט). גם נמצא' בלא מלת משפט, ומטי גר (מלאכי ג' ה'), ויהי' א"כ להטת מוסב על רב, כאלו אמר לא תענה על רב להטת (משפט) לנטת אחרי רבים, כן הוא לפי עומק פשוטו של מקרא, ואולם מדסמך קרא אחרי רבים להטת, דרשו בו חז"ל, שהלכה כרבים, כאלו צוה הכתוב להיות נוטה אחרי רבים אם הדבר בספק, וכן משמע גם מפשוטו של מקרא שהרי לא הזהיר מלהיות אחרי רבים. כי אם לרעת, וכן לא הזהיר מלנטות אחריהם, כי אם שלא להטות משפט, ומכלל לאו אתה שומע הן, שאם הדבר בספק, יש לך לנטות אחרי הרוב: (ג) ודל לא תהדר בריבו, אונקלוס תרגם ועל מסכינא לא תרחם בדיני', כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, אלא בצדק תשפט עמיתך (ויקרא י"ט ט"ו): (ד) שור איבך, בחירק תחת היו"ד. והוא פועל בינוני (דיינעם האססערס), כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאים, והטעם אף על פי שתדע שהוא איביך, וככה תמצא (הראב"ע): (ה) וחדלת, כמו חדל לך מעשות הדבר, וכן ושמרת,

חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: ס (ה) כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס חמישי (ו) לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ: (ז) מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק

ת"א תראה פסחים קי"ג, ב'. ת"מ ל"ב, א': רבץ ב"מ ל"ב, א', ול"ב א': וחדלת ב"מ ל"ב, ב': עזב שם ל"א, א', ול"ב א': תטה כתובות ק"ה, א'. סנהדרין ל"ו, ב': מדבר שבועות ל', ב', ול"א א': ונקי סנהדרין ל"ג, ב', ות"ב א':

פיהרע איהם זאָלכען ווידער צו: (ה) זיהעסט דוא דען עזעל דיינעס פיינדעס, ערליגענד אונטער זיינער לאסט: זאָ היטע דיך, איהם זאָלכען אללײן צו איבערלאססען; הילף איהם פילמעהר אבפאַקקען: (ו) דוא זאָללסט דאז רעכט דעם דירפטיגען ניכט בייגען, אין זיינער שטרייטזאַכע: (ז) ענטפערנע דיך פאָן איינער ליגענהאַפטען זאַכע; ברינגע דען ניכט אום, דער איינמאל אלס אונשולדיג אונד רעכט בעשטאנדען: דען איך ווערדע שאָן דען אונגערעכטען ניכט לאָשפרעכען:

תרגום אונקלוס

(ה) אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דִבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרוֹק עִמֵּיהּ: (ו) לָא תַצְלֵי דִין מִסְכֵּינָךְ בְּדִינֵיהּ: (ז) מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֲוֵי רְחִיק וּדְיִזְכֵּי וְדִי נְפַק זַכַּאי מִן דִינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי

רש"י

לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא א' מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן עצור ועזוב [מלכים א' י"ד] וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה [נחמי' ג' ג'] מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' [דברים ז'] שמא תאמר כן בתמיה. לא תירא מהם. ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת נכרי ומשאוי ישראל וחדלת [מכילתא]: עזוב תעזב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אבינך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה [ב"מ ל"ב]: (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר א' יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א' יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד:

באור

והטעם חדל שתעזב הדבר לו לבדו, רק תמיד עמו הקשרים, ותעזוב המשא, ויפול מזה הכל ומזה הכל, ויקום החמור, כן פי' הראב"ע, וכן אמרו רז"ל בפריקה הכתוב מדבר. ורש"י פי' מעזב לו לשון עזרה, וכן עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו), וכן ויעזבו את ירושלים (נחמי' ג' ח'), ועזב תעזב עמו פי' לפרק המשא, וכתב עוד מלמשקל לי' מלטול משאו ממנו עכ"ל, משמע שהוא מפ' לשון התרגום על מעזב לו, ובנוסחא שלפנינו תרגם אונקלוס מלמשבק לי', ועזב תעזב עמו תרגם משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמיה. המתרגם האשכנזי תרגם כפי' הראב"ע שהוא הנאות לפשוטו של מקרא: (ו) לא תטה, עם הדיין ידבר: אביונך, לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: (ז) מדבר שקר תרחק, אם נראה בעיניך הדין מרומה, ועדים רמאים, ואין אתה יכול להכחישם, התרחק מאותו הדין, ואל תדין בו כלל: ונקי וצדיק אל תהרג, כתרגומו ודיזכי ודינפק זכי מן דינא לא תקטול, אם נגמר הדין לזכותו אל תלמד עליו חובה להרגהו עוד: כי לא אצדיק רשע, ואם אתה הצדקתו, אני לא אצדיקנו, וימות בידי שמים, כדכתיב והאלהים אנה לידו (לעיל כ"א י"ג), יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה. ורז"ל אמרו ונקי הוא היוצא מב"ד חייב ואח"כ נמצא עליו זכות, שהוא

רָשָׁע׃ (ח) וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ (ט) וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ (יא) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃

(ח) בעשטעכונג זאָללסט דוא ניכט אננעהמען: דען דיא בעשטעכונג מאכט דיא שארפזיכטיגען בלינד, אונד פערדרעהט דיא וואָרטע דער גערעכטען: (ט) דריקקע קיינען פרעמדען; איהר וויסט וויא איינעם פרעמדען צו מוטהע איזט: דען איהר ווארעט זעלבסט פרעמדע אים לאנדע מצרים: (י) זעכס יאהרע זאָללסט דוא דיין פעלד בעזעען, אונד דיא פריכטע דאפאָן איינזאממעלן. (יא) דאז זיבענטע יאהר אבער זאָללסט דוא עס בראך ליגען לאססען, אונד וואס דארויף וועכסט פאָלליג פערלאססען, דאס עס דיא דירפטיגען דיינער נאציאָן פערצעהרען, אונד דען איבערעסט דאפאָן, מאג דאז ווילד אויף דעם פעלדע פערצעהרען. זאָ זאָללסט דוא עס אויך מיט דיינעם וויינבערגע אונד אָהלבערגע מאכען:

תולדות אהרן ושחד פאה י"ח, א'. כתובות ק"ה, א': השחד כתובות ק"ה, א': וגר ב"מ נ"ט, ב': והשביעית סוכה מ"ד, ב'. ב"ק כ', א'. ב"מ נ"ט, א':

תרגום אונקלוס

חַיָּבָא׃ (ח) וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ (ט) וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יַת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (י) וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יַת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יַת עֲלַלְתַּהּ׃ (יא) וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתִרְטְשִׁנַּהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוּל

רש"י

כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו ותשתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו [ב"מ קי"א מכילתא]: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין. ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע [ב"מ נ"ט]: את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתיך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא

באור

נקי אע"פ שלא נצטדק בב"ד, והצדיק הוא היוצא מב"ד זכאי ונמצא עליו חוב, ויב"ע תרגם להפך, ותרגם כי לא אצדיק רשע אדום לא הוינא מזכי ליה אין הוא חייבא, לא הייתי מצדיק אותו אלו הי' חייב: (ח) יעור, כמו שהושאלה הראי' מן העין על הלב ומשפט השכל, כן הושאל הפכו, שהוא העורון, על העדר השכלת הדברים הברורים וגלוי' לעין, כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט"ז י"ד), והכוונה כי השוחד יטה את לב האדם מדרך הצדק ויכסה מאור השכל עד שהאדם הפקח, שהוא הפך העור, לא יראה הדברים לאמתתם, ודברי הצדיקים בדין, שהם ישרים, יהיו בעיניו עקומים ומסולפים: (י) ואספת את תבואתה, לשון הכנסה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב): (יא) תשמטנה, מוסב על תזרע את ארצך, תשמט

(יב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ (יג) וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ (יד) שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג

ת"א וינפש יבמות מ"ח, ב': ובכל שבת י"ח, א': ושם סנהדרין ס"ג, ב', וק"ט א': לא סנהדרין י"ג, ב'. בכורות ב' ב': שלש חגיגה ב'. א':

תרגום אשכנזי

(יב) זעכס טאגע קאננסט דוא דיינע געשעפטע פערריכטען; אם זיבענ־טען טאגע אבער מוסט דוא פייערן: דאמיט דיין אָכס אונד דיין עזעל אויך רוהע, אונד דער זאָהן דיינער סקלאווין, זאָ וויא דער פרעמדלינג זיך ער־האָלע: (יג) זייד זאָרג־פעלטיג אין אללעם, וואס איך אייך געזאגט האבע לאססעט דען נאמען פרעמדער גאָטטער ניכט ערוועהנען, ער זאָלל דורך דיינען מונד גאר ניכט געהערט ווערדען. (יד) דרייא מאל, זאָללסט דוא מיר אים יאהרע פיי־

רש"י

מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית[מכילתא]: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא בשדה הלבן כמו שאמר למעלה הימנו תזרע ארצך: (יב) וביום השביעי תשבות. אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית [מכילתא]: למען ינוח שורך וחמרך. תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער [מכילתא]: בן אמתך. בעבד ערל הכתוב מדבר [מכילתא]: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"א פלונית או תעמוד עמי ביום ע"א פלונית ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן הנכרי: על פיך. שלא תעשה שותפות עם נכרי וישבע לך בע"א שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים

תרגום אונקלוס

חַיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ: (יב) שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּיד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּיְנוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא: (יג) וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמָךְ: (יד) תְּלָת

באור

את ארצך שלא תזרענה: ונטשתה, את תבואתה, שתעזב אותה לאכול לאביוני עמך (הרמב"ן והרשב"ם, וכ"ת יב"ע): לכרמך לזיתך, כמו מן תבואת הדגן. דרך המקרא להזכיר דגן תירש ויצהר, והוא הדין לכל אוכלים שהם גדולי קרקע: (יב) למען ינוח וגו', מוסב על ששת ימים תעשה מעשיך, תעשה כל מלאכתך בבית ובשדה בששת הימים, בעבור שינוח שורך וחמרך ביום השביעי: בן אמתך, בעבד ערל הכתוב מדבר: והגר, גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, על דרך הפשט הכתוב נקשר בסופו, וחוזר ומזהיר על ע"ז, יאמר מכל האזהרות הרבות, אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד, ורז"ל אמרו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כלן, והנזהר בה כשומר את כלן: לא תזכירו, לא תזכיר אותו לעובדיו, ולא תשביענו באלוהי הנכר: לא ישמע על פיך, זכר שמו כלל, הוא שנאמר בספר יהושע (כ"ג ז'), ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום, הוסיף שם לאוין, לבאר כי האזהרה שלא יזכיר ולא ישביע שום אדם בשם ע"ז (מדברי הרמב"ן): (יד) רגלים, מגזרת רגל, כמו פעמים מן פעם, ושניהם לשון אחד, כמו הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כ"ב כ"ח): תחג, נקרא הי"ט חג משרש חגג, על שם התנועה לפי שמרקדין ומטפחין, בשמחת י"ט, אכלים ושותים וחוגגים (שמואל א'

לִי בַּשָּׁנָה׃ (טו) אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ (טז) וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃

ת"א י חג שם י"ח, א': יראו חגיגה ו', א': וחג חלה ע"א ב'. בכורים פ"ג. ב'. חגיגה י"ב, א'. מנחות פ"ו, ב': האסיף חגיגה שם. ר"ה י"ב, א'. מנחות שם:

תרגום אשכנזי

ערן: (טו) האלטע דיא פֿייער דער אונגעזייערטען קוכען: זיבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטען קוכען עססען (וויא איך דיר געבאָטען האבע), אום דיא בעשטיממטע צייט דעם אָהרענמאנאטס, דען אין דעמזעלבען ביזט דוא אויס מצרים געגאנגען; מאן דארף אבער ניכט אָהנע גאבען פֿאָר מיינעם אנגעזיכט ערשיינען: (טז) פֿערנער דיא ערנטעפֿייער בייא דען ערסטלינגען דיינער פֿעלדארבייט, נעמליך פֿאָן דעם, וואס דוא אויף דעם פֿעלדע אויסזועסט; ענדליך דיא פֿייער ביים איינזאממעלן דער פֿריכטע, אום דען אויסגאנג דעם יאהרס, ווען דוא דיא פֿריכטע דיינער ארבייט פֿאָם פֿעלדע פֿאָלליג

תרגום אונקלוס

זִמְנִין תְּחַגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ (טו) יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתְחֲזוּן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ (טז) וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא

רש"י

[במדבר כ"ב]: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב לשון אב בכור ולשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות [חגיגה ז']: (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר וביום הבכורים וגו' [במדבר כ"ח]: וחג האסף. הוא חג הסכות: באספך את מעשיך. שכל

באור

ל' ט"ז), כלומר מרקדין ומפזזין ומכרכרין בשמחה (רד"ק בשרשים שרש חגג, וכ"פ רב האי גאון). [ולכן הונח שם חג סתם על סוכות בדברי רז"ל, כי בו היתה שמחה יתירה בשמחת בית השואבה, והיו מרקדין בו חסידים ואנשי מעשה], וכן נקרא הקרבן חג, על שם שקרב בחג, אלב חגי (להלן פסוק י"ח), וכן אסרו חג (תהלים קי"ח כ"ז), ואמרו תחג כמו תעשה חג: לי, לשמי לבדי, כי יש ימים ידועים הולכים עובדי האלילים להבליהם, על כן כתוב תחג לי לבדי (הראב"ע): (טו) את חג המצות, התחיל ממנו, כי הוא בראשון לחדשי השנה: כאשר צויתך. הוא כמו מאמר מוסגר, שבעת ימים תאכל מצות (כאשר צויתך) למועד חדש האביב, [ולכן מלת צויתך ברביע מפסיק יותר מן המאלה שבמלת מצות]: למועד, לזמן המוגבל ומוקבע: חדש האביב, שהתבואה מתמלאת בו באביה, לשון אב, בכור ולאשון לבשל פירות (רש"י): ולא יראו פני ריקם, אין זה כמו ופני לא יראו (לקמן ל"ג כ"ג), כי שם הפנים הם הנראים, ופה הכוונה כמו שתרגם אונקלוס ולא יתחזון קדמי, כי הבאים אל בית השם הם הנראים, והעד ונראה את פני ה' (שמואל א' א' כ"ב), גם יראה כל זכורך (לקמן פסוק י"ז ול"ד כ"ג) את פני השם, כמו לפני השם (מדברי הראב"ע): ריקם, הוא תואר הפעל, והכוונ' בלא קרבן: (טז) וחג הקציר, הוא חג שבועות, והוא מוסב על תשמר שבפסוק הקודם, והכוונה ותשמר גם את חג הקציר: בכורי מעשיך, בכורי קציר חטים, ובחג המצות בכורי השעורים והמרחק בין בכורי השעורים לבכורי החטים כמו שבעה שבועות (הראב"ע), ורש"י ז"ל כתב בכורי מעשיך שהוא זמן הבאת הבכורים, ששתי הלחם הבאים בעצרת, היו מתירין החדש למנחות, ולהביא בכורים למקדש. שנאמר וביום הבכורים וגו' (במדבר כ"ח כ"ו): וחג האסף, הוא חג הסכות,

(יז) שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה׃ (יח) לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ (יט) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ ששי

תולדות אהרן יראה סנהדרין ד׳, ב׳: זכורך חגיגה ז׳, א׳: לא תזבח פסחים נ״ט, ב׳, ע״א א׳. חגיגה י׳, ב׳: ראשית בכורים פ״ג, ב׳. ופ״ד א׳. פסחים ע״א, א׳. כ״ב פ״א, ה׳: לא תבשל קדושין כ״ז, ע״ב. סנהדרין ד׳, ב׳. חולין קי״ג, א׳, וקט״ו ב׳: בחלב סנהדרין ד׳, א׳. חולין קי״ד, א׳:

תרגום אשכנזי

איינגעזאממעלט האסט: (יז) דריימאל אים יאהרע, זאָלל יעדע מאננספערזאָן ערשיינען, פֿאָר דעם אנגעזיכטע דעס העררן, דעס עוויגען: (יח) דאז בלוט מיינעס אָפּפֿערס (נעמליך דעס פסח׳ס) זאָללסט דוא ניכט ביים געזייערטען בראָד אָפּפֿערן; אונד דאז פֿעטט מיינעס פֿעסט־אָפּפֿערס זאָלל ניכט איבער נאכט בלייבען ביז אן דען מאָרגען: (יט) דיא ערסטלינגע דיינער פֿריהעסטען לאנדפֿריכטע, זאָללסט דוא אין דאז הויז דעס עוויגען דיינעס גאָטטעס ברינגען; קאָכע קיין יונגעס פֿיה אין דער מילך זיינער .

תרגום אונקלוס

דְשַׁתָּא בְּמִיכְנְשָׁךְ יַת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: (יז) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוּן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ: (יח) לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא: (יט) רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ

רש״י

ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות והחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (טז) שלש פעמים וגו׳. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יתעקרו רגלים ממקומן [מכילתא א׳]: כל זכורך. הזכרים שבך: (יח) לא תזבח על חמץ וגו׳. לא תשחט את הפסח בי״ד בניסן עד שתבער החמץ [מכילתא פסחים ס״ג]: ולא ילין חלב חגי וגו׳. חוץ למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת״ל על מוקדה על המזבח כל הלילה [ויקרא ו׳]: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנ׳ עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא ארץ

באור

בשעת האסיף, אשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר, לזה הכתוב לישב בסכות לזכרון, כי במדבר ישבו באהלים, ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר, הרי שלשה רגלים תלויים כלם בפירות הארץ, אביב וקציר ואסיף (הרשב״ם): בצאת השנה. אחרי שתצא השנה ותתחיל השנה האחרת: (יז) זכורך. הזכרים שבך: האדן ה׳ שהוא אדון הארץ, וממנו באה אליך הברכה, על כן תבוא לפניו כעבד המתראה אל אדוניו למועדים ידועים, ומבי׳ אליו דורון, לאות על הכניעה והעבדות: (יח) לא תזבח על חמץ וגו׳, לא תזבח את הפסח בי״ד בניסן, על החמץ, בהיות לאחד מבני החבורה, הממנין על הפסח, חמץ ברשותו: דם זבחי, אין הדם נשחט. לכך אמרו רז״ל שהוא אזהרה לזורק את הדם על החמץ, כי כל עבודות הקרבן נקראות על שם הזביחה, וכן מתורגם בא״א: ולא ילין חלב חגי וגו׳, חוץ למזבח, שעל המערכה אינה נפסל בלינה, שנאמר על מוקדה על המזבח כל הלילה (ויקרא ו׳ ב׳): (יט) ראשית בכורי אדמתך, משבעת המינים האמורים בפ׳ כי תבא, ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כ״ו ב׳): גדי, ה״ה לכל בשר בחלב, כמו שפי׳ רבותינו בשחיטת חולין, ובשלשה מקומות נכתב בתורה, ודרשו בו רז״ל א׳ לאיסור אכילה, וא׳ לאיסור הנאה, ואחד לאסור בשול, והנה אין להתבונן מדוע אסר לנו הקב״ה בשר בחלב, כי מצות רבות צוה לנו השם שלא גלה את טעמם, ואנו די לנו שנדע שהם מצווים מאתו יתברך. ואחרי שקבלנו

(כ) הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי: (כא) הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו

ת"א הנה ב"ק נ"ג, א'. עקרים מ"ד, פנ"ו:

מוטטער: (כ) איך זענדע איינען ענגעל פֿאָר דיר הער, דיך אויף דעם וועגע צו בעוואהרען, אונד דיך אן דען אָרט צו בריגגען, דען איך בעשטיממט האבע. (כא) נימם דיך

תרגום אונקלוס

לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: (כ) הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאָכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דִּי אַתְקֵינִית: (כא) אִסְתַּמַּר

רש"י

חטה ושעורה וגו' [דברים ח']: לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך מתש שאתה מולא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והולרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים. [בראשי' ל"ח] את גדי העזים שני גדיי עזים [שם כ"ז] ללמדך שכל מקום שכ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול [פסחים כ"ז חולין קט"ו]: (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך [שמות ל"ג]: אשר הכינתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א' מן המקראות שאומרים שבית המקדש שלמעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון

באור

עלינו עול מלכותו, הרי אנו מחוייבים לעשות רצונו. והתועלת היא בעשייתם, לא בידיעת סבתם. ואני אומר זה, לא כמזלזל ח"ו בכבוד הגדולים מורי התורה, אשר טרחו בכמו אלה העיונים וחתרו לדעת טעמי המלות שלא נתגלו, כי ידענו שלא היתה כוונתם אלא לשם שמים, ואולם ברוב הדבר ובגלל שבכל רוחב תבונתם לא העלו כי אם סברות דקות מיוסדות על בלי מה, ובלתי מקובלות על הלב, ואחרי כל דבריהם אפשר ליצר הרע להשיב עליהן, ולאומות העולם להונות בהן את ישראל, כמו שאמרו חכמינו ז"ל על המצות שלא נתגלו טעמן, אלא שלנו עדת המאמינים בה' ובתורתו יפה אמרו, ושמא תאמר מעשה תהו הן? ת"ל אני ה', אני חקקתים, ואין לך רשות להרהר בהן: (כ) הנה אנכי שלח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא, ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך (לקמן ל"ג ג') (רש"י מועלה שמות רבה), והכוונה לדעתי כל שנתבשרו כאן לא על מעשה העגל ביחוד (כי כלל גדול בענין הידיעה והבחירה, שאף על פי שתפול הידיעה על הדבר הנמסר לבחירה, לא תבא בו ההודעה מאתו יתעלה). ואולם הודיעו השם דרך כלל שכאשר יחטאו לא יעלה בקרבם, וישלח מלאך לפניהם, לכן התפלל משה עדיין על זה, כאשר התפלל אחרי שחטאו ונגדלה הגזירה מאתו יתעלה, כי אמר די' ללרה בשעתה, והנה באמת לא נתקיימה הגזירה ההיא כל ימי חיי משה, כמו שמפורש בפ' כי תשא, כי משה בקש עליהם רחמים, ואמר ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו (שם ט"ז), והקב"ה נתרלה לו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם י"ז), ומפורש אמרו רז"ל בטל שלא ימסר להם שר לבא כל ימי משה, כי הי' משה ממלא מקומו, אבל משמת משה חזר אותו השר למקומו, שכן יהושע רואה אותו, שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי (יהושע ה' י"ג י"ד), והכוונה שבא ללאת לפניהם, ללחום מלחמותם, ולכן התראה לו בחרב שלופה. (מדברי הרמב"ן, וכן אית' בתנחומא. אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רלה שאלך עמו, ועתה באתי. והרי"א בספרו עטרת זקנים האריך בטענות רבות נגד דברי רז"ל בענין שליחות המלאך הזה, ובחר לו דרך אחר, ואולם אין-טענותיו כולחות כפי דרכנו שלא באה ההודעה על מעשה העגל ביחוד, כי אם דרך כללי, כאשר חטאו ישראל לאלהי'): הכנתי, אשר זמנתי לתת לכם, כדרך בהנחל עליון גוים וגו' יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'): (כא) אל תמר בו. אונקלוס תרגם לא תסרב, וכן כתב רש"י שהוא לשון המראה, אשר ימרה את פיך (יהושע א' י"ח), והרשב"ם כתב שהוא מגזרת ואם המר ימירנו

וְשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃ (כב) כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ (כג) כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ (כד) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא

תרגום אשכנזי

פֿאָר איהם אין אכט, אונד געהאָרכע זיינער שטיממע זייא ניכט ווידערשפענסטיג געגען איהן: דען ער ווירד קיינע נאכזיכט האבען פֿיר אייער פֿערברעכען, מיין נאמע איזט אויך אין איהם, (ער טהוט אללעס אין מיינעם נאמען, אונד אויף מיינען בעפֿעהל): (כב) ווען דוא אלזאָ זיינער שטיממע געהאָרכסט אונד אללעס טהוסט, וואס איך דורך איהן זאגען לאססע; זא ווערדע איך דיינער פֿיינדע פֿיינד, אונד דיינען ווידערזאכערן צווידער זיין, (דיינע פֿיינדע אונד דיינע ווידערזאכער אלס דיא מייניגען בעטראכטען): (כג) מיין ענגעל זאָלל פֿאָר דיר הער געהען, אונד דיך צו דעם פֿאָלקע אמרי, חתי, פריזי, כנעני, חוי אונד יבוסי ברינגען, דיזעס וויל איך פֿערטילגען: (כד) בּיקקע דיך ניכט פֿאָר איהרען גאָטטערן דיענע איהנען ניכט, אונד אהמע איהנען ניכט נאך: פֿיל־

תולדות אהרן

אל תמר סנהדרין ל"ח ב'. עקדה שער מ"ז:

רש"י

המלאך כמו אשר ימרה את פיך [יהושע א']: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימ' שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלוהות:

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ׃ (כב) אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דִּי אֲמַלֵּיל וְאַסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ׃ (כג) אֲרֵי יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֵלִינָךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֲשֵׁיצֵינוּן׃ (כד) לָא

באור

(ויקרא כ"ז ל"ג). ואם הוא דגש, כי הוא וריחו לא נמר (ירמיה מ"ח י"א). כמו אל תפל דבר (אסתר ו' י'), מגזרת כפל, אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרו מריתי (איכה א' כ'), שא"כ הי' לו לומר אל תמרה עכ"ל, ויהי' א"כ לדעתו מחסרי פ"א הפעל, והקל נמר, מלשון חלוף. והענין אל תחליף דבר מכל אשר יצוך. והרד"ק בשרשים הביאו בשרש מרר, וכתב לפי הנקש' עם בי"ת הוא כענין תמרר. והנפעל וריחו לא נמר, כענין לא נתחלף. ודעת הראב"ע שהוא מפעלי הכפל, ואעפ"כ הטעם כמו וימרו. כי הם שני שרשים על ענין אחד: כי שמי בקרבו. כתרגומו ארי בשמי מימריה, והוא מחובר לראש המקרא. שמע בקלו, כי שמי בקרבו, וקולו הוא קול עליון, כאשר יאמר בפסוק שלפניו כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (לקמן כ"ב), כי בשמי הוא מצוה: (כב) ואיבתי, וי"ו המשך לתשובת התנאי: וצרתי, כתרגומו ואעיק, מלשון צרה, ולא מלשון וצרת הכסף (דברים י"ד כ"ה), שתרגומו ותצור, מלשון צור: (כד) לא תשתחוה וגו', לשון הראב"ע זהו שהזכרתי בתחלת ספר הברית אתם ראיתם (לעיל כ' כ"ב), שהזהיר על ע"א, וסוף הספר להזהר על ע"א, שהוא הסוף, כי יהי' לך למוקש (לקמן פסוק ל"ג), רק יש הפרש, שבתחלת הספר צוה שלא יעשו עם השם אלהי כסף, ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז המצאה בארץ כנען, שעשה יהושע, כי העובד ע"ז כאלו הוא עובר על כל מצות לא תעשה, ולא יועילוהו כל מצות עשה' בעולם הזה ובעולם הבא עכ"ל: ולא תעשה כמעשיהם, פי' הרמב"ן שהוא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים:

תַֽעַבְדֵ֔ם וְלֹ֥א תַעֲשֶׂ֖ה כְּמַֽעֲשֵׂיהֶ֑ם כִּ֤י הָרֵס֙ תְּהָ֣רְסֵ֔ם וְשַׁבֵּ֥ר תְּשַׁבֵּ֖ר מַצֵּבֹתֵיהֶֽם׃ (כה) וַעֲבַדְתֶּ֗ם אֵ֚ת יְהֹוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם וּבֵרַ֥ךְ אֶֽת־לַחְמְךָ֖ וְאֶת־מֵימֶ֑יךָ וַהֲסִרֹתִ֥י מַחֲלָ֖ה מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס שביעי (כו) לֹ֥א תִהְיֶ֛ה מְשַׁכֵּלָ֥ה וַעֲקָרָ֖ה בְּאַרְצֶ֑ךָ אֶת־מִסְפַּ֥ר יָמֶ֖יךָ אֲמַלֵּֽא׃ (כז) אֶת־

תולדות אהרן ועבדתם ב"ק נ"ב, ב'. ב"מ ק"ז, ב': וברך ברכות מ"ז, ב'. ערובין ס"ח א'. ב"ק נ"ב. ב'. עקרים מ"ב, פכ"ה, ומ"ד פ"ב: מחלה ב"מ ק"ז, ב': מספר ר"ה י"א. א'. יבמות מ"ט, ב'. סוטה י"ב, ב'. קדושין ל"א, א':

מעהר צערשמעֶרע זיא אונד צערברעכע איהרע בילדזיילען: (כה) דעם עוויגען איירעס גאָטטע זאָללט איהר דיענען, זאָ ווירד ער איירע שפייזע אונד איירען טראנק זעגנען; אונד איך ווערדע קראנקהייט פֿאָן דיר פֿערן זיין לאססען: (כו) עס ווירד קיינע אונצייטיגע געבערערין, אויך קיינע אונפֿרוכטבארע אין דייּנעם לאנדע זיין; איך ווערדע דיא אנצאהל דיינער טאגע פֿאָלל זיין לאססען (יעדער זאָלל דאז געוואָהנליכע לעבענסציל ערדייכען); (כז) מיינען שרעקקען ווערדע איך פֿאָר דיר הערציהען לאססען, אונו יעדעס פֿאָלק

תרגום אונקלוס

תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן וְלָא תַעְבֵּיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִינּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמָתְהוֹן: (כה) וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בֵּישִׁין מִבֵּינָךְ: (כו) לָא תְהֵי מַתְכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים: (כז) יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יָת כָּל עַמָּא דִי

רש"י

מצבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמותי. כמו והממתי

באור

כמו שהזהיר במקום אחר ובחקתיהם לא תלכו (ויקרא י"ח ג'), וכתב עוד והנראה יותר כי יזהיר על ע"ז שלא יעבוד אותה כדרכה, אפי' בעבודה שאינה דרך כבוד, כמו שאמרו רז"ל אף על גב דקא מכוין לבזויי לפעור. ואע"ג דקא תכוון לאירגמי' למרקולים, ויהי' א"כ לדעת הרב ז"ל כנוי תעבדם מוסב על אלהיהם וכנוי מעשיהם מוסב על האומות הנזכרים בפסוק הקודם, ויתכן לפרש גם כנוי מעשיהם על האלילים הנזכרים. שהדבר ידוע ומפורסם מכל הספרים הקדמונים שהיו עובדי האלילים מיחסים לעצביהם תועבות גדולות ומעשים מכוערים, אלה וכחש ורציחה וגנבה ונאוף, ואם ילך העובד בדרכי יראתו יעשה גם הוא כמעשיהם, כדי להתדמות להם, לכך אמר לא תשתחוה לאלהיהם. וע"י כך לא תעשה כמעשים המיוחסים להם: הרס תהרסם, לאותן אלוהות: מצבתיהם, אבנים המוצבות לכבודם, להשתחוות להם: (כה) ועבדתם וגו', כוונת הכתוב הזה, בעבור שרוב עובדי ע"ז יכילו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, ואין כונתם בע"ז רק שיחשבו שבעבודות ההם תהיה להם הצלחה במעשי ידיהם, בפרי בהמתם ותבואת אדמם ובכל משלח ידם, כי לדעתם תבא להם תוספת טובה בעבודת מלאכים משרתי עליון, ע"כ אמר הכתוב שבעבודת הקב"ה לבד תהיה להם ההצלחה, ועקירת ע"ז מארצם לא לבד שלא תזיק להם, אבל תוסיף להם טובה וברכה, כי הקב"ה יברך את לחמם, שהוא כלל לכל מאכל אשר יאכל, ואת מימיהם. שהוא אב לכל משקה אשר ישתה, ויסיר מהם כל מחלה, שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה (מדברי הרמב"ן): (כו) לא תהיה משכלה, אם תעבוו רצוני (רש"י). והתנאי נזכר בפסוק הקודם, ועבדתם את ה' אלהיכם: משכלה, מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה, והזכיר הנקבות כי בהן יגלה השכול והעקור יותר מן הזכרים, והטע' נאריך לכלול גם הבהמות: את מספר ימיך אמלא, שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר

אֵימָתִי֙ אֲשַׁלַּ֣ח לְפָנֶ֔יךָ וְהַמֹּתִי֙ אֶת־כָּל־הָעָ֔ם אֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖א בָּהֶ֑ם וְנָתַתִּ֧י אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֛יךָ אֵלֶ֖יךָ עֹֽרֶף׃ (כח) וְשָׁלַחְתִּ֥י אֶת־הַצִּרְעָ֖ה לְפָנֶ֑יךָ וְגֵֽרְשָׁ֗ה אֶת־הַחִוִּ֛י אֶת־

ת"א אימתי סוטה ל"ו, א': ושלחתי שם שר:

תרגום אונקלוס

אֵת אָתֵי לַאֲנָהָא קְרָב בְּהוֹן וְאִימְסַר יַת כָּל בַּעֲלֵי דְּבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל: (כח) וְאֶשְׁלַח יַת עִרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יַת חִוָּאֵי

תרגום אשכנזי

צו ווילכעם דואקאממסט, דאדורך אין אונארדנונג ברינגען: אונד פעראור-זאכען דאס אללע דיינע פיינדע דיר דען נאקקען צו-ווענדען: (כח) איך וויל האָרניססע פאָר דיר הער-שיקקען; דיזע זאללען דען חוי, כנעני אונד חתי

רש"י

ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשמתהפך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפול' ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו [ישעיה כ"ח]. וסבותי מגזרת וסבב בית אל [שמואל א' ז'] דלותי [תהלים קט"ז] מגזרת דללו וחרבו [ישעיה י"ט]. על כפים חקותיך [שם מ"ט] מגזרת חקקי לב [שופטים ה'] את מי רצותי [שמואל א' י"ב] מגזרת רצץ עזב דלים [איוב כ']. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה [במדבר י"ד] והתי"ו מודגשת לפי שחסר במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת שאין מיתה בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים ליסוד כמו ביום תת ה' [יהושע י'] מתת אלהים היא [קהלת ג'] והשלישי לשמוש: עורף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים.

באור

רק בזקנה, שימלא ימיו כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו: (כז) את אימתי וגו', כמו שאעשה עמכם אות לטובה, כן אעשה בשונאיכם לרעה: [והמתי, שרשו המם, ומבנין הקל, והמ"ם דגושה לחסרון מ"ם ע"פ, כאלם סבותי מן סבב, גלותי מן גלל, ואיננו משרש מות, ומבנין הפעיל, דא"כ ראוי להיות וְהֵמַתִּי המ"ם רפוי', והתי"ו דגושה לחסרון תי"ו ל"פ, כמו וְהֵמַתָּה את העם הזה (במדבר י"ד ט"ו), וכ"כ רש"י והרשב"ם ז"ל, וכתב עוד רש"י שתרגומו, ואשגש, ולא ואקטל, אבל לא מצא כן בנוסחאות חדשות, רק ואיתבר, אך הוא קרוב לענייננו, אולם בנוסחאות ישנות מצא ואשגש, וכן תרגם יב"ע]: ערף, שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם, והוא על דעתי תואר הפעל (אדווערביאום), לכך בא בלא שמוש, כמו ריקם, קרי, קוממיות, וכבר זכרנו עניינו פעמים רבות: (כח) הצרעה, הראב"ע מפרש מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף, ואין כן משמעות הכתוב, שאולי הצרעת לא יגרש את יושבי הארץ, ורז"ל אמרו שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטיל' בהם ארס והם מתים, והמין ההוא ידוע שהוא דומה לדבורה, ומזכירין אותו חכמים תמיד בשם דבורים בשם לבעין, ונקרא בל"א (וועספען, האָרניסע), (ואונקלוס תרגמו ערעיתא, אולי יחליף הארמי בד"י של צרעה לעי"ן, כמו שיאמר ארעא מן ארץ, ויהי' ערעיתא כמו צרעיתא), כי גם הם יעשו מעט דבש כמו שכת' אריס"טו בספרו תב"ח ספר תשיעי פרק מ"ב, מהמין הנקרא (וועספען), ובספר החמישי פרק כ"ב מהמין הנקרא (האָרניסע), בלשון רומי (קראבראנעם), וידוע ממין שרץ העוף הזה שהוא מזיק לעינים, וכן נזכר בספרי היוונים הקודמים, מעתה שעור הכתוב שלפני בואם אל הארץ ישלח המכה הזו בהרלות אויביהם לגרש את הנסתרים במערות ובנקיקים והנשגבים במגדלים, והוא מה שאמר במשנה תורה (דברים ז' כ') וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך, וכתיב בספר יהושע (כ"ד י"ב) ואשלח לפניכם את הצרעה וגו'. ואחרי שלא הזכיר מז' האומות כי אם שלשה, החוי והכנעני והחתי, משמע שלא היתה המכה הזו כי אם באלה הנזכרים, [ולכן כתב רש"י ז"ל והצרעה לא עברה את הירדן, והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו, וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה

הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ (כט) לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ (ל) מְעַט מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי

אויסטרייבען בינפֿאָר דוא היִן קאָממסט: (כט) איך ווערדע איהן אבער ניכט אין איינעם יאהרע פֿאָר דיר אויסטרייבען: דאדורך מאַכטע דאז לאנד איינע וויסטענייא ווערדען, אונד דיא טהירע דעס פֿעלדעס זיך צו דיינעם שאַדען צו זעהר פֿערמעהרען: (ל) נאך אונד נאך ווילל איך איהן פֿאָר דיר אויסטרייבען: אונטערדעססען ווירסט דוא דיך פֿערמעהרען, אונד ראז לאנד בעזעטצען קאָננע.

(לא) איך ווערדע דיינע גרענצע זעטצען, פֿאָן דעו שילפֿמעער (דעם ראָטען מעער), ביז אן דאז מעער דער פלשתים (דאז זירישע מעער) אונד פֿאָן דער וויסט, ביז אן דען שטראָם: נעמליך דיא איינוואָהנער דיזעס לאנדעס ווילל איך אין דיינע געוואלט געבען, אונד

תרגום אונקלוס

יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ (כט) לָא אֲתָרְכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִּילְמָא תְּהֵא אַרְעָא צַדְיָא וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חַיַּת בָּרָא׃ (ל) זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרְכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵּי וְתַחְסֵן יָת אַרְעָא׃ (לא) וַאֲשַׁוֵּי יָת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהֲרָא אֲרֵי אֶמְסַר בִּידְכוֹן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִינּוּן

רש"י

והלרעה לא עברה את הירדן והחתי וכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה [ד' ל"ו] על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים

באור

שנו רבותינו במסכת סוטה (דף ל"ו ע"א) על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה עכ"ל, ולא ידעתי לסוף דעתו כי שם בגמ' משמע שזרקה מרה בכל האומות שבעבר הנ' של הירדן, ומכ"ש לר"פ שאמר שתי צרעות הואי וכו' דיהושע עבר, וא"כ הזיקה את כולם. גם מכין לו שהחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, ואדרבה הספר מלא בתחלת פ' חיי שרה כי הי' לבני חת נחלת שדות במכפלה לפני חברון, שהוא מעבר לירדן מערבה, ולכן יותר נראה דעת הרלב"ע והרמב"ן ז"ל שקל' הכתוב ולא הזכיר רק ג', והכוונה בכל הנזכרים למעלה, והנה מלת הכנעני לפעמים תכלול כלם, ולפעמים קצתם, ולפעמים הוא שם פרטי לא' מז' אומות, ועיין מ"ש בפ' ויחי (בראשית מ"ח כ"ב)]: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם, לפי שאתם מעט, ואין בכם כדי למלאות אותה בזמן קצר כזה: ורבה עליך. ותרבה עליך (רש"י), וכוונתו שאין רבה תואר, כי אם פעל: (ל) תפרה. תרבה. לשון פרי כמו פרו ורבו: ונחלת את הארץ, שתוכל לישבה כלה, ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) מים סוף, שהוא בתחלת מזרח א"י: ויעד ים פלשתים, שהוא במערב, כדכתיב ופלשתים מאחור (ישעי' ט' י"א): וממדבר. שהלכו בו בני ישראל, שהוא בדרום: עד הנהר. נהר פרת בצפון א"י, כן כתב הרשב"ם ז"ל, ואין דבריו מדוקדקים כפי המפות שבידינו, כי על פיהם ים סוף, שהוא (דאז ראָטהע מעער), ונקרא (דער ארחביטע מעערבוזען), נמשך ממערב ארץ ישראל לדרומה, וים פלשתים, והוא (דאז מיטטעלענדיטע מעער), ועל חוף א"י והמדינות הסמוכות נקרא מארע סיריאקום, (דאז סיריטע מיגער) במערב א"י, ונמשך אל הצפון. המדבר שהלכו בו בני ישראל הוא מערב דרום א"י,

הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ (לב) לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ (לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

כד (א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־

ת"א לא ישבו גיטין מ"ה, א': ואל משה סנהדרין ל"ח, ב'. עקרים מ"ג, פכ"ח:

תרגום אשכנזי

זיא פֿאָר דיר װעגטרייבען: (לב) דוא זאָללסט מיט איהנען אונד איהרען גאָטטערן קיינען בונד מאכען (נעמליך זיא אונטער געװיססען בעדינגונגען אין דעם לאנדע צו דולדען): (לג) זיא זאָללען אין דיינעם לאנדע גאר ניכט בלייבען, זיא קאָננטען דיך צו זינדען װידער מיך פֿערפֿיהרען, דוא קאָנניטעסט פֿערלייטעט װערדען איהרען גאָטטערן צו דיענען, אונד דיזעס װירדע דיין פֿאללשטריק זיין.

כד (א) צו משה שפראך ער: שטייגע הינאויף צו דער ערשיינונג דעס עוויגען,

רש"י

שאין שיתה בלא תי"ו והא' לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות והוא לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו ואם תקריב מנחת ביכורים [ויקרא ב'] שהוא חובה:

כד (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמר לו עלה:

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָמָךְ: (לב) לָא תִגְזַר לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם: (לג) לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמָי אֲרֵי תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא:

כד (א) וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא

באור

ונהר פרת נמשך מצפון ארץ ישראל דרך המזרח והוא נופל אל הים הנקרא (דער פערזישע מעער=בוזען), ובאמת אין צורך שיהיו הגבולים מצומצמים עם ד' רוחות העולם: וגרשתמו, ותגרשם: (לב) ולאלהיהם, להניח ע"ז שלהם, אלא יהרסם וישבר מצבותיהם: (לג) כי תעבד וגו', הרי אלו כי משמשין בלשון אשר. וכן בכמה מקומות, והוא לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש (רש"י). והרמב"ן כתב על זה, ואינו כן, אבל שעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהי' לך למוקש, פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם, וכן הוא אומר פן תכרת ברית ליושב הארץ וגו' פן יהי' למוקש בקרבך (לקמן ל"ד י"ב). והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול, מן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים, ובעלילותם הנשחתות, כי תעבד את אלהיהם, כי יפתוך ויסיתוך בכך עכ"ל. ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הפרוש הזה, שלפי פירושו שעור הכתוב כך הוא, לא ישבו בארצך כי יהי' לך למוקש. פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם הי' ראוי האתנח לבא במלת אלהיהם, לא במלת לי, כידוע לבקי בטיב פסקי הטעמים. ויתכן שבא לתת טעם שלא יכרות ברית לא להם ולא לאלהיהם, שהיא האזהרה הנזכרת בפסוק הקודם, ואמר לא ישבו בארצך (שלא יכרות להם ברית להיותם בארץ), פן יחטיאו אתך לי (בדרכיהם הנשחתות, וגם לאלהיהם לא תכרת ברית להניחם), כי תעבד אלהיהם. והוסיף לתת טעם לדבר, מדוע החששא הזאת יותר ראויה אף יקיימו את העצבים המתים, אף אם יאבדו את עובדיהם, ואפשר שיחשבו בלבבם שאין רע בקיום הפסילים והמצבות אם לבנוי או לזכר לבד, ואמר כי יהי' לך למוקש, כלומר כמו המוקש הנתון על דרך בני אדם שקשה להשמר ממנו, כן תועבת הע"ז המצויה תמיד לנגד עינינו, תדיח נפש יקרה להטותה אחריה, ורגליה יורדות אל חדרי מות, וכל הרגיל עמה לא ינקה רע, ובא א"כ האתנח במקומו הראוי. והנה עד כה ספר הברית:

כד (א) ואל משה אמר וגו', נחלקו רז"ל (במכילתא הביאה הרמב"ן ז"ל) באיזה יום

יְהֹוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ (ב) וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהֹוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־

תרגום אשכנזי

דוא, אהרן, נדב, אביהו, אונד זיבענציג פאָן דען עלטעסטען ישראל'ס; אונד ווערפט אייך אין דער פערנע, צור אנבעטהונג נידער: (ב) משה אלליין זאָלל צו דער ערשיינונג דעם עוויגען נעהער הין טרעטען, יענע אבער זאָללען ניכט נעהער טרעטען, אונד דאז פאָלק זאָלל ניכט מיט איהם הערויף קאָממען: (ג) משה קאם הערונ-

תרגום אונקלוס

וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃ (ב) וְיִתְקְרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי לִקֳדָם יְיָ וְאִינוּן לָא יִקְרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ׃ (ג) וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעֵי לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ

רש"י

(ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה

באור

הי', יש שאמרו שהי' קודם מתן תורה בחמישי, ואמר להם הרי אתם קשורי' תפוסי' וענושים מחר, באו וקבלו עליכם את כל המצות, וכן פירש"י ז"ל שהי' קודם מתן תורה. אלא שכתב שהי' בד' בסיון, והוכרח לזה, לפי שלפירושו לוה על מצות פרישה בו ביום, ומצות פרישה בד' בסיון היתה, אליבא דכ"ע, כדאי' בשבת (דף פ"ו ע"א ופ"ז ע"א), ויבא משה ויספר לעם, בו ביום, את כל דברי ה', מצות פרישה, ואת כל המשפטים, ז' מצות שנצטוו בני נח, ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה, ויכתב משה, מבראשית עד מתן תורה, וכתב מצות שנצטוו במרה, וישכם מחר, בחמשה בסיון, כרבנן דאמרי בששה בסיון נתנה תורה לישראל. וספר הברית הנזכ' בפסוק ז' הוא מבראשית ועד מתן תורה עם הדינין שנצטוו במרה, ומאמ' עלה אלי ההרה והי' שם (שבפסוק י"ב) לאח' מתן תורה הי', ולוה שיהי' שם ארבעים יום, כן שעור הדב' לשטת רש"י ז"ל. ואולם ר' יוסי בר' יהודה אמר (במכילתא הנזכרת) בו ביום נעשו כל המעשים, כלומר בו ביום לאח' מתן תורה נעשו המעשים של ספור העם וכתיבת ספר הברית, .כריתתו עם ישראל, וכתב הרמב"ן ז"ל על זה, ולזה שומעין שאמרו כהלכה, שלשיטת רש"י ז"ל אין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל, ועוד שאמ' את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, והם המשפטים האלה הכתובי' למעלה, שאמ' בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי אינו נכון שיהיו על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה, שכב' שמעו וידעו אותם. ולא יאמר ויספר אלא בחדשות שיגיד ולכך הסכים הרב ז"ל עם הראב"ע וכתב שהטיב לראות ופירש הענין כסדרו, ואמר כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה תאמר כה תאמ' אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט). להזהירם על ע"ז, ואמ' לו המשפטים אשר ישים לפניהם, וכל המצות הבאות לאחרי כן עד כי יהי' לך לתוקש והוא ספר הברית, ואמ' לו השם עוד אחרי לותך להם את החקים והמשפטים האלה תעלה אלי אתה ואהרן וגו', וכן כל הענין, כמו שנבאר הפסוקים אחד אחד, בהגיענו אליהם. על פי השטה הזו של ר' יוסי בר' יהודה, שבה הלכו הראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן נראה מתיב"ע שהסכים גם הוא עמה: אל ה', על דרך הפשט בא השם במקום הכנוי כדרך הלשון, והוא כמו עלה אלי: (ב) ונגש משה, לדעת הראב"ע גם זה שם במקום כנוי, שהי' לו לומר ונגשת, אבל דרך הלשון בכך, כמו שבארנו פעמים רבות. והרמב"ן נתן טעם בדב', ואמר שבפי המשך הענין ראוי שיצא פה השם תמורת הכנוי, לפי שהי' הדבו' גם לאהרן, שגם הוא שמע באש קול ה' אומ' למשה עלה אל ה' אתה וגו', ואם כן הי' צריך להזכי' הכנס בשם, ולומר בבאו' ונגשת אתה משה לבדך. להוציא גם את אהרן, לכך אמר ונגש משה: (ג) ויבא משה וגו', עד כה הי' משה במקום אשר נגש בו אל הערפל, ועתה ירד במצות השם מן ההר לתחתיתו אל המקום אשר הי' שם העם בשעת מתן תורה, ויתכן שכאשר נפרד משה ממחילתו והחל לבא אל העם,

דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ (ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים

ת"א וישלח יומא נ"ב, ב'. מגלה ט', א'. חגיגה ו', ב'. זבחים קט"ו, ב', כריתות ט', א': ויעלו חגיגה י'. א': ויזבחו חגיגה שם. זבחים קי"ו, א':

טער, אונד בעריכטעטע דעם פֿאָלקע, אללע וואָרטע דעם עוויגען, אונד אללע רעכטע; דיא גע־זאממטע נאציאָן אנט־וואָרטעטע איינשטיממיג, אונד שפראכען: אללע וואָרטע, דיא דער עוויגע געשפּראָכען האט, וואָללען וויר טהון: (ד) משה שריב אללע וואָרטע דעם עוויגען ני־דער, שטאנד דעם מאָר־גענס פֿריה אויף, ערריכ־טעטע אונטען אם בער־גע איינען אלטאר: אונד צוואָלף זיילען, נאך דען צוואָלף שטעממען ישראלס: (ה) ער זענ־דעטע דיא יינגלינגע אויס דען קינדערן ישראל'ס, (נעמליך דיא ערסטגעבאָרנען), דיזע בראכטען גאנצע אָפּפֿער; אונד שלאכטעטען, דעם עוויגען צו עהרען, שטירע

רש"י

ודינין שניתנו להם במרה [מכילתא בפ' יתרו]: (ד) ויכתוב משה. מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה [מכילתא]: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. מי חלקו מלאך בא וחלקו [זבחים נ"ו]: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין

תרגום אונקלוס

וְיַת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָּל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כֹּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד׃ (ד) וּכְתַב מֹשֶׁה יַת כָּל פִּתְגָּמֵי דַייָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲשַׂר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וּשְׁלַח יַת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ

באור

קרבו אליו ראשי השבטים והזקנים אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה', ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת, קרב אתה ושמע וגו' (דברים ה' כ"ג וכ"ד), כי היו סבורים שידב' להם השם הנכבד כל המצות, כאשר דבר להם עשרת הדברים, ומשה בא עמהם אל העם וספר לכלם את כל דברי ה' וגו': את כל דברי ה', מאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט): המשפטים, כמו שלוהו השם, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שם כ"א א'): ויען כל העם, כאלו הוא איש אחד: (ד) ויכתב משה, ביום ההוא, אחרי שקבל העם את דברי ה' בשמחה: את כל דברי ה', הוא ספר הברית: וישכם בבקר. ממחרת היום ההוא: ויבן מזבח תחת ההר. במקום מעמד העם בשעת מתן תורה, ומלת ויבן משרת בעבור אחרת, כאלו כתוב ושתים עשרה מצבה בנה (הראב"ע). ולא ידעתי כוונת בעל הטעמים שהעמיד מלת ההר באתנח, ולפי הנראה הי' ראוי להיות במלת ה': לשנים עשר שבטי ישראל, להגיד שכלם נתרצו בקיום הברית: (ה) נערי בני ישראל, הם הבכורות, כמו שתרגם אונקלוס ויב"ע, כי הם המעלים עולות ושלמים. וקראם הכתוב נערים, בעבו' שהזכיר הזקנים, שהם אצילי בני ישראל, לכך קרא הבכורות נערים, כי הם נערים כנגדם: ויעלו עלת. וזהו וזבחת עליו (שם כ' כ"א). והזכי' עם השלמים פרים, כי האוכלים רבים היו: פרים, כפי פסיק הטעמים שלפניו מוסב על השלמים לבד, לא על העולות. כמו שבארנו, שהרי בא האתנח במלת עלת, ובגמרא (חגיגה דף ו' ע"ב) נסתפקו בזה עיין פירש"י שם, שדקדק היטיב בפסקי

שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ (ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (ט) וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וַיִּרְאוּ אֵת

צו פרידענסאָפּפערן: (ו) משה נאהם דיא העלפטע דעס בלוטס, טהאט עס אין בעקקען דיא אנדערעהעלפטע דעס בלוטס אגער, שפרענגטע ער אויף דען אלטאר. (ז) נאהם דאז בוך דעס בונדעס, אונד לאז עס דעם פאָלקע פאָר; זיא שפראכען: אללעס וואס דער עוויגע געשפּראָכען, וואָללען וויר טהון, אונד געהאָרכען: (ח) משה נאהם דאז בלוט, בעשפרענגטע דאָז פאָלק דאמיט, אונד שפּראך: דיזעס איזט בלוט דעס בונדעס, וועלכען דער עוויגע מיט אייך געמאכט, איבער אללע דיזע וואָרטע: (ט) משה, אהרן, נדב, אביהוא אונד זיבענציג פאָן דען עלטעסטען ישראל'ס שטיגען הינאויף: (י) זיא ערבליקטען דיא ערשיינונג

ת"א ויקח זבחים נ"ז. ב'· מנחות פ"ג, ב'. כריתות ט'. א': נעשה שבת פ"ח, א'. ופ"ט ב'. גיטין י', א'. עקדה שער מ"ז: ויקח יבמות מ"ו. ב': ויעל ר"ה פ"ה, א': ויראו חולין פ"ט· א'. עקדה שער נ"א:

תרגום אונקלוס

עֲלָוָן וּנְכִיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ (ו) וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגּוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגּוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ (ז) וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּל׃ (ח) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דְמָא דִקְיָמָא דִּי גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ (ט) וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי

רש"י

הזאה בלא טבילה [כריתות י"ט]: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה

באור

הטעמים בפסוק הזה: (ו) חצי הדם, מהעולות והשלמים: באגנת, הם כלים עשויים כדמות כלי המזבח, בהם שם חצי הדם, לזרקו על העם כמו שיזכור: וחצי הדם, הנשאר זרק על המזבח, מן המזרקות שקבל אותו בהם, כדרך הקרבנות: (ז) ספר הברית, הכתוב למעלה (פסוק ד'), ויכתב משה וגו': נעשה ונשמע, על דרך הפשט, נעשה כל מה שצוה, ונשמע כל מה שיצוה עוד להבא ונקיים (כן פי' הרשב"ם וקרוב לזה פי' הרמב"ן), כי השמיעה בל"הק כוללת אף הקבלה והקיום, כמו שת"א ויב"ע ונקביל: (ח) את הדם, אשר שם באגנות: על העם, על הזקנים, כי הם כנגד כל ישראל, כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור, וסמכו זקני העדה את ידיהם (ויקרא ד' ט"ו), שהם כנגד כל העדה (הראב"ע), וזאת הזריקה ענין הזאה, ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: דם הברית, כי זאת אות הברית לבא שני הכורתים בחלקים שוים, כמו שבארנו בברית בין הבתרים (בראשית ט"ו י'): (י) ויראו את אלהי ישראל. במראה הנבואה, כמו ראיתי את אדני נצב על המזבח (עמוס ט' א') והזכי' זה לומר שהשיגו

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ (יא) וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ

ת"א ותחת סוטה י"ז. א'. מנחות מ"ג, ב': וכעצם יומא ט"ו, ב'. וב"ב א'. נדרים כ"א ב, ויחזו ברכות י"ז, א':

תרגום אשכנזי

דעס גאָטטעס ישראל'ס: אונטער דערען פֿיסען וואר עס, וויא איין ווערק אויס גלענצענדעם ספיר אונד וויא דיא פֿארבע דעס הימעלס ווען עס היי־טער איזט: (יא) אן דיא עדלען יינגלינגע דער קינ־דער ישראל'ס לעגטע ער זיינע האנד ניכט, (זיא

תרגום אונקלוס

יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לְבָרִירוּ׃ (יא) וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַּיְיָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן

רש"י

לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים [סוטה י"ב]: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלבב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואנקלוס לא תרגם כן. אצילי' לשון גדולים כמו ומאציליה קראתיך [ישעיה מ"א]. ויאצל מן הרוח [במדבר י"א]. שם אמות

באור

הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה, כי הי' העם במחילת ענן וערפל: לבנת הספיר, לבנת מגזרת לבנה, כמו חשכת מים (תהלים י"ח י"ב), מגזרת חשכה, והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא (הראב"ע, וכן פירש"י מלשון לבנה, וכן תרגמו אונקלוס כעובד אבן טבא, ויב"ע כעובד אבן ספירינון). והרשב"ם פי' לבנת לובן, וכן תרגם הירושלמי, וכן פי' ר' יונה, וכן כתב הגאון רב סעדי' שהספיר הוא האבן שקורין בלע"ז קריס"טל והוא לבן, ובמדרש משמע שהוא אבן הדיאמ"נט (עיין בשרשים שרש ספר), וגם היא לבנה וזכה. ואולם הראב"ע כתב שאין הספיר לבן, כי אם אדום והראי' על זה כי מנהג הלשון לכפול הענין במלות שונות, והנה כתוב זכו נזירי' משלג צחו מחלב (איכה ד' ז'), הנה הטעם כפול, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (שם), והנה ספי' כמו פנינים. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה עכ"ל. והנה הספי' הנודע לנו בשם הזה מראיתו כמראה השמים, אבל יש בו אדמימות לא פתוך ומעורב עם מראה הרקיע, והמתרגם האשכנזי תרגם מלת לבנת מלשון לחות וזוהר, כי גם עליו יפול בל"הק שם לובן: וכעצם, כתרגומו לשון מראה: לטהר, לשון ברור וצלול, כשהשמים ברור בלא עננים, והנה אם אבן הספי' היא הנודעת בשם הזה, שגם היא כמראה השמים, הוסיף לומר וכעצם השמים לטהר, שהי' ברור וצלול, והראב"ע כתב שתחת לבנת הספי' ראו כעצם השמים לטהר, והוא הרקיע שהוא כעין הקרח, שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל, ושם כתוב היא החי' אשר ראיתי מתחת אלהי ישראל (יחזקאל י' כ'), כי תפש דרך קצרה, כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא, והכל תחת השם הנכבד עכ"ל: (יא) ואל אצילי, הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים, וקראם כן כי נאצל עליהם רוח ממרום, וכן נקראים הגדולים שבעם. ומאציליה קראתיך (ישעי' מ"א ט'), אצילים, שנאצל עליהם הוד מלכות: לא שלח ידו, בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם (לעיל י"ט כ"ד), הודיע בכאן שהזקנים הללו נזהרו בכך ולא הרסו לעלות, ולכך לא פרץ בהם ה', כי היו ראוי' למה שחזו (הרמב"ן): ויאכלו, השלמים שם לפני המזבח בתחתית ההר כדין השלמים שטעונין מחיצה: וישתו, עשו שמחה וי"ט, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה, כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים כ"ז ז'). וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' (ד"ה ב' א' י"ב), מיד ויבא ירושלם וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מלכים א' ג' ט"ו), אמר ר' אלעזר מכאן שעושין משתה לגמרה של תורה, וכן בדוד בהתנדבם לבנין הבית

וַיִּשְׁתּוּ׃ ס (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ (יג) וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃ (יד) וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד

תולדות אהרן ואתנה ברכות ה'. א'. ומ"ת ג'

נעמליך צו בעשעדיגען); זיא שויעטען דיא ערשיינונג גאָטטעס, אסען אונד טראנקען: (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: קאָממע צו מיר אויף דען בערג הערויף, אונד בלייבע דאזעלבסט; איך וויל דיר דיא שטיינערנע טאָפעל מיט דער לעהרע אונד דעם געבאָטע געבען, דאז איך דאראויף געשריבען, זיא צו אונטערריכטען: (יג) משה אונד זיין דיענער יהושע שטאנדען אויף; משה שטיג הינאויף אויף דען בערג גאָטטעס: (יד) צו דען עלטעסטען אבער שפראך

תרגום אונקלוס

דְאִתְקַבְּלוּ בְרַעֲוָא כְּאִילוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יַת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ (יג) וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ׃ (יד) וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּי נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא

רש"י

אצילה [יחזקאל מ"א]: (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ' ימים: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעו למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל

באור

כאמר ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות וגו', ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה (ד"ה א' כ"ט כ"א וכ"ב). אף כאן ביום חתונת התורה כן עשו (הרמב"ן): (יב) עלה אלי ההרה, היא המצוה שאמ' לו תחלה עלה אל ה' וגו', ונגש משה לבדו (לעיל א' וב'), ועתה בשביעי בסיון הוסיף לו לאמ' והי' שם ואתנה לך, כי יתעכב בהר עד כי יתן לו לחת אבן: והתורה, תורה שבכתב: והמצוה, תורה שבעל פה, כי כל המצות ניתנו למשה בסיני, בימים שעמד בהר (הראב"ע): אשר כתבתי. שב על הלחות, כי השם לא כתב רק עשרת הדברים, והוא כמו אשר עליהם כתבתי, כי אין הלחות הפעולים, ורש"י ז"ל כתב כל תרי"ג מצות בכלל עשרת הדברות הן, ורבינו סעדי' פי' באזהרות שיסד, לכל דבור ודבור מצות התלויות בו, וכן מתורגם בל"א: (יג) ויהושע משרתו, לשון רש"י ז"ל, לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן? ואומר אני שהי' התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר. שאינו רשאי לילך משם והלאה (ויתכן שהי' מכלל שבעים הזקנים, כמ"ש הרמב"ן, וכאשר פירש משה מהם הי' מלוה את רבו עד הגבול), ומשם ויעל משה לבד על הר האלהים, ויהושע נטה שם אהלו והתעכב שם כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה (לקמן ל"ב י"ז), למדנו שלא הי' יהושע עמהם עכ"ל: (יד) הזקנים, הידועים, הם שראו כבוד השם: שבו לנו בזה, שבו לשון המתנה ועכוב, כמו קום עלה בית אל ושב שם (בראשית ל"ה א'), וכן ת"א אוריכו לנא הכא (ערווארטעט אונז היר), ואין הכוונה שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובה, כי אמר והנה אהרן וחור עמכם, מי בעל דברים יגש אלהם, ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט, אבל הטעם שיעמדו ויצאו עד המקום ההוא, ולא יהרסו לעלות אפילו למקום יהושע:

אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם׃ (טו) וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ מפטיר (טז) וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ (יז) וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר

ת"א מי בעל ב"ק מ"ו, ב': וישכן יומא ג'. ב' ־ וד' א וב': ויקרא יומא ד'. ב'. תענית פ"ס, ב':

ער: ווארטעט היר אויף אונז, ביז וויר צו אייך צוריקקאממען; אהרן אונד חור זינד יא בייא אייך; ווער איינע רעכטס־זאכע האט, מאג צו איהנען הינגעהען: (טו) משה שטיג אלזא אויף דען בערג, אונד דיא וואלקע בעדעקטע דען בערג: (טז) דיא הערליכקייט דעס עוויגען רוהעטע נעמליך אויף דעם בערגע סיני, אונד דיא וואלקע בעדעקטע דען בערג זעכס טאגע; אם זיבענטען טאגע ריף עס אוים דער וואלקע צו משה: (יז) (דיא ערשיינונג דער הערליכקייט דעס עוויגען וואר, וויא איין ברעננענד פייער,

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקָרֵיב לִקְדָמֵיהוֹן׃ (טו) וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא׃ (טז) וּשְׁרָא יְקָרָא דַּייָ עַל טוּרָא דְּסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁיתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ (יז) וְחֵיזוּ יְקָרָא דַּייָ כְּחֵיזוּ

רש"י

הזקנים אמר. בגלתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש דינו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנא' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור [ד"ה א' ב'] אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. רבותינו חולקין בדבר [יומא ד']. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן):

באור

חור, בנה של מרים הי', ואביו כלב בן יפנה, שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור (ד"ה א' ב' י"ט), אפרת, זו מרים, כדאי' בסוטה (דף י"א ע"ב) (רש"י): מי בעל דברים, מי שיש לו דין: (טו) ויעל וגו' ויכס, וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכן, וכבר שכן הכבוד, כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני (לעיל י"ט כ'), ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם כ' י"ח): ויכסהו הענן, רבותינו (ביומא דף ד' ע"א וע"ב) חולקים בדבר, יש מהם אומרי' אלו ששה ימים שמר"ח עד יום מתן תורה, ויכסהו הענן, להר (שהרי משה לא עמד שם כל אותן ששת הימים, כי אם הי' עולה ויורד, כמבואר בפ' יתרו), ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות (והוא כמ"ד בז' נתנה תורה לישראל), ומשה וכל ישראל עומדים, אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. וי"א ויכסהו הענן למשה ששת ימים לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל הלוחות, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים (רש"י), וגם הראב"ע פי' כשטה האחרונה שכסה הענן את משה ששת ימים, ולא ראהו אדם. והנה כתוב אחר כך ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ונאמר ויבא משה בתוך הענן, ולפי השטה הזו כבר הי' משה מכוסה בענן ששת ימים, וצריך לפרש תוך הענן הוא ראש ההר, ששם השם הנכבד כמראה כאש אוכלת, ומשם קרא אל משה ביום השביעי, ויבא משה, שנכנס להלן ממקום מצבו בענן, אל תוך הענן, שהוא ראש ההר, אל הערפל אשר שם האלהים, וזהו שכפל לומר ויעל אל ההר, אחרי שכבר אמר (בפסוק ט"ו) ויעל משה אל ההר, והכוונה פה (בפסוק י"ח) שעלה אל ראש ההר ששם הכבוד, וכן כתב הראב"ע, אבל אין בכל זה די באור המשך הכתובים וכפילת המאמרי' על אופנם. והנה אם נפרש הכתוב דרך כלל ואחריו פרט, כדרכו בספורים. כמו שכתבנו בהקדמ' הספר, ובכמה מקומות מהבאור,

לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃

פ פ פ

כה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ

ת"א ויבא יומא סס. תענית סס: דבר סנהדרין ל"ט. א'. ע"ז כ"ג, ב':

אָבען אויף דעם בערגע, פֿאָר דען אויגען דער קינדער ישראל): (יח) משה גינג אלזאָ אין דיא וואָלקע היניין. שטיג הינאויף אויף דען בערג, אונד זאָ בליב משה אויף דען בערג פֿירציג טאגע אונד פֿירציג נעכטע:

כה (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) שפריך צו דען קינדערן ישראל'ס, זיא זאָלען מיר איינע שטייער אויפֿנעהמען, פֿאָן איינעם יעדען, דעם זיין הערץ איינגעבען ווירד, זאָללט איהר דיא שטייער אויפֿ־

תרגום אונקלוס

אִישָׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וְעָאל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

כה (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ

רש"י

ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה [יומא סס] וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו [יומא סס]:

חסלת פרשת משפטים.

כה (ב) ויקחו לי תרומה. לי. לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פייש"ט בלע"ז: *Apaisement*, נ"ל אפייסמנ"ט (איינגענטליך בעזענפֿטיגונג, היר: זאנפֿט, וואהלוואָללענד, איוד): תקחו את תרומתי. א"ר ג' תרומות אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי, ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או

באור

יבואר לך המשך וסדר המאמרים בלי לחץ כלל בכר למעלה (בפסוק י"ג) שעלה משה אל הר האלהים, ומה שאמר אל הזקנים טרם עלותו (בפ' י"ד), ואח"כ גמר הספור שפתח בו, ואמר דרך כלל, שמשה עלה אל ההר, וענן כסה את ההר שוב פרט לך האיך הי' זה? ואמר שהי' כבוד ה' שוכן על הר סיני, והענן כסה את ההר ששת ימים, וביום השביעי קרא ה' למשה מתוך הענן, ואחרי שהזכיר כבוד ה', באר (בפסוק י"ז) מראה הכבוד הזה, ובאיזו אופן הי' נראה לבני ישראל [ויהי' הפסוק הי"ז כמו מאמר מוסגר, שאיננו עיקרי פה. רק בא אגב גררא. ולכן הסגילו המתרגם האשכנזי], ואח"כ גמר ספורו ואמר שכאשר קרא השם מתוך הענן, בא משה בתוך הענן, ויעל אל ההר, והי' העלי' בעצמה שזכר למעלה דרך כלל. זהו לדעתי באור הכתובים לפי פשטות הענין, וכן המתרגם בל"א:

כה (ב) ויקחו לי תרומה, יקחו ממונם הפרשה לתת לשמי ולעבודתי, וכנה קחה לי עגלה משלשת (בראשית ט"ו ט'), קחי נא לי מעט מים (מלכים א' י"ז י'): תרומה, לשון הפרשה: ידבנו לבו, לשון נדבה, והוא לשון רצון טוב פייש"נט בלע"ז [פלעזא"נט, ובל"א (וואָהל־

לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: (ד) וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

נעהמען: (ג) דיזעס איזט דיא שטייער, דיא איהר פֿאָן איהנען אננעהמען זאָללט: גאָלד, זילבער אונד קופּפֿער: (ד) אויך הימּמעלבלויע, פורפור-

תרגום אונקלוס

תִּסְּבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי: (ג) וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִסְּבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: (ד) וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ

רש"י

כנדבי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כולן באו בנדבה איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' וכסף פקודי העדה וגו' [שמות ל"ח]. בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק [מנחות מ"ד יבמות ד']: ארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום

באור

געפֿאהלען)] (רש"י), העצה והסכמה' החפשית לגמילות החסד ועשות הטוב, מפאת היותו טוב, שלא על מנת לקבל פרס, תקרא נדבה: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו', כלם באו בנדבה, איש איש מה שנדבו לבו, חוץ מן הכסף שבא בשוה. מחצית השקל לכל אחד (כלומר שהכסף הנזכר פה בא בנדבה, לבד ממחצית (השקל שהובא בשוה), ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר (מבקע לגלגלת הנזכר שם), שנאמר וכסף פקודי העדה וגו', בקע לגלגלת וגו' (לקמן ל"ח כ"ה וכ"ו), ושאר הכסף הבא בנדבה עשאוהו לכלי שרת (רש"י): (ד) ותכלת, הוא צמר (יבמות דף ד' ע"ב). צבוע בדם חלזון, והחלזון בריותו דומה לדג (מנחות דף מ"ד ע"א), ויש לו נרתק הגדל עמו (אוסטער בל"א), והוא עולה אחת לשבעים שנה, לגירסת רש"י (בסנהדרין דף צ"א ע"א), חלזון אחד עולה מן הים אל ההר, ושם הוא מתליע ומתרבה ע"י גשמים, ולגירסת הערוך הוא עולה ע"י גשמים. ובדמו צובעין תכלת, והוא צבע דומה לעצם הרקיע, ומ"ש רש"י וצבעו ירוק הכוונה ירוק כעצם השמים, כי ירוק בלה"ק משותף לירוק כרקיע (בלויא), ולירוק כשעוה (געלב), ולירוק ככרתי (גרין), ואם תערב ירוק כרקיע עם ירוק כשעוה, יצא ירוק ככרתי, כידוע לצובעים: וארגמן, צמר צבוע אדום, כ"כ הרמב"ם (פ"ח מהל' כלי המקדש הי"ג). וכ"כ הראב"ע שהוא אדום, (ובד"ה ב' ב' ו') נקרא ארגון, וכן נקרא בלשון ארמי ובלשון הערב. והראב"ד כתב ולי נראה ארגמן ארוג משני מינים, או משלשה צבעין, על כן נקרא ארגמן, וכן איתא בזוהר בכמה מקומות שהארגמן הוא כלול מכמה גוונין, ונזכר שם לפעמים שעקר גוון שלו ירוק, ופעמים משמע שעיקרו אדום (עיין בס' מעשה חושב לר"ע חידיקי). והנה אם כדעת המתרגם האשכנזי שהוא צבע הפור"פור אין כאן מחלוקת כלל. לפי שפור"פור הוא כלול מכמה גוונין ועקרו אדום וירוק כתכלת או כספיר, וכן הזכירו יוסיפון בקדמוניות שלו והחכם פילון בספרו חיי משה, שהוא הפור"פיר, וגם הוא בא מדם חומט הנקרא בשם מיוחד לו (פורפור = אוסטער), היקר והמשובח ממנו הובא מצור (טירוס), והיה הארגמן הצורי יקר הערך כל כך, עד שלא הרשו הרומיים להתלבש בו, כי אם למלכי ארץ ושרי המדינות והדבר ידוע ומפורסם בכל ספרי דברי הימים, ובזמנינו נאבד החומט ההוא: ותולעת שני, גם הוא צמר צבוע אדום ע"י גרעינין שיש תולעת בכל אחד מהן. (כ"כ רש"י. בישעי' א' י"ח), והוא כצבע גרעין הקיר"מיז (טארלאך = בעער), ונזכר טבעו ומהותו בספרי דיוסקורי"דס ופליניו"ס, וצבעו (שארלאך) או בל"א (האָכראָטה), ויתכן שהצבע היות אדום ממנו יקרא שני, על שם שהוא צבוע פעמים, וכן בלשון יון יקרא דיב"אפ"ן, ר"ל צבוע פעמים: ושש, הוא הבד, מין ממיני פשתים יגדל במצרים, ותרגומו בוץ (ביסו"ס), והוא לבן ואינו צבוע וגם הוא יקר ומשובח מאד לקדמונים, וכל מקום שנא' בתורה שש או שש משזר, צריך שיהיו' החוט כפול ששה, ובמקום שנאמר בד גם חוט אחד כשר: ועזים, מטוה משער העזים, ויש בארצות מזרח עזים ששערותיהן ארוכות ודקות וטובות מאד לעשות מהן מטוה יקר הערך, והמטוה הנמצא

וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ וְעִזִּֽים׃ (ה) וְעֹרֹ֨ת אֵילִ֤ם מְאָדָּמִים֙ וְעֹרֹ֣ת תְּחָשִׁ֔ים וַעֲצֵ֖י

ראָטהע אונד האָכראָטהע וואָללע, אונד לייננענגאַרן, אונד ציגענהאַרע: (ה) ראָטהגעפערבטע ווידדערפעללע,

תולדות אהרן תחשים שבת כ"ח. א':

תרגום אונקלוס

וּמַעֲזֵי: (ה) וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין:

רש"י

של עזים עזות: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים. מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו [שבת כ"ח]: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא

באור

אלליגו הנקרא (קאמעעלהאאר) גם הוא משער העזים שבארצות המזרח: (ה) מאדמים, צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים, לא הכריעו בזה חז"ל אם היא מין חי' או מין בהמה, ולא היתה אלא לשעה, והרבה גוונים היו לה, לכך מתורגם ססגונא, ששש ומתפאר בגוונין שלו (שבת דף כ"ח ע"ב), וטהור הי', שלא הוכשר למלאכת שמים כי אם עור בהמה טהורה, והתחש הנזכר ביחזקאל (ט"ז י') ואנעלך תחש, אפשר שהוא טמא, וכ"כ רש"י ז"ל שם, טייש"ון בלע"ז, והוא בל"א (דאכס), שהוא מין חיה טמאה. [ולי נראה שהפסוק ואנעלך תחש שביחזקאל לא נאמר על דרך הספור האמתי, רק על דרך משל, כמבואר למעיין בכל הסי' הט"ז ההוא, והכוונה שם היא שמספ' בתוכחתו לישראל חסדי השם שעשה עמהם, שהספיק למו כל צרכיהם במדבר, לחם לאכול ובגד ללבוש על הצד היותר טוב, ועל דרך הפלגת המליצה אמר תחש, בעבור שהוא המובח' שבמיני העורות, כמו שאמר שם ג"כ ואלבשך רקמה וגו' ואחבשך בשש ואכסך משי, שאין הדברים כמשמעם, שהכסוי הי' דוקא ממין המשי, והחגור שהוא האבנט או לבוש אחר דוקא מן שש, וכן פי' שם הרד"ק שהוא ע"ד הרחבת המליצה ע"ש, וכן דרך הנביא הזה להמשיל משלים בהפלגה גדולה, כדרך הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (שם י"ז ב'), לכן גם יב"ע הולך בדרך המתרגמים הנאמנים לתרגם ע"פ הכוונה, שהיא העיקרית, לא תרגם שם ססגונא, רק תרגם ויהבית מסן דיקר ברגליכון, תרגם לפי הענין. ולכן נוכל לומר שכוון על התחש הטהור שנמצא לשעה למלאכת המשכן, ואף שלא נמצא עוד אח"כ, מ"מ הואיל וכוונתו שם היא על החסד שהי' להם בעת היותם במדבר; תפש בלשונו תחש על דרך הפלגה, בעבור שהי' נמצא אז, וכל ישראל ראו אותו. גם ראו את מכסה התחש קרוב לחמש מאות שנה בא"י, כל ימי היות בית האלהים בשילה ונוב וגבעון, עד שנבנה בית עולמים, ואולי הי' נמצא המכסה ההיא גם בימי יחזקאל, והראהו לישראל בהוכיחו אותם, כאשר הראה להם ירמיה הנביא שהי' בימיו, את צנצנת המן]: שטים. ומאין היו להם במדבר, פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר, והביא ארזים למצרים ונטען וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים (רש"י), ולפ"ז שטה מין ארז, ויהי' ארז שטה הנזכר (ישעי' מ"א י"ט) דבוק כלומר מין ארז הנקרא שטה. ואולם אונקלוס ויב"ע תרגומו שיטין סתם, ובישעי' (שם) מתורג' ארזין שיטין, משמע שהם שני מינים. וראיתי בשם תרגום ר' סעדי' גאון, שתרגמו בלשונו (זאנט), והוא מין אילן סרק ויש בו קוצים, ימצא בערב ובמצרים, ואמרו בעלי המסעות שמצאו ממנו על הר סיני ובמדבר הסמוך לו, ועץ שלו קל, בתחלתו לבן, וכשיתישן יהי' שחור כמו העץ הנקרא (עבענהאָלץ), וריחו נודף, והוא קשה ואינו ממהר להתעפש, ע"כ אמרו עליו טעאפראס"טוס ופליני"וס שהוא טוב לבנין, ובפרט לבנין הספינות, ויש ממינו ששרף שלו נודע אלינו, והוא הנקרא (גומיא אראביקום) אבל חז"ל אמרו בילמדנו פ' ואלה מן שטיא לית הנאה אלא מן קליה, ופי' בערוך ערך שטח ח', מן עצי שטים אין לאדם הנאה ממנו, שאינו עושה פרי, אלא אם יקצצו ויעשה ממנו כלים או יסיקנו). ולפי זה אפשר שיהיה שטה משורש שנט הנזכר מלשון הערב, כמו חטה מן חנט [והדגש לחסרון נו"ן ע"פ בשניהם, כמו בת, שהראוי בנת. ונחסרה הנו"ן ע"פ, ונשלמת בדגש התי"ו בהתחברה עם הכנויים, בתי, בתו], ולא כמו שאמרו המדקדקים שהוא משרש שוט או שטט, ואולם אחרי שאמר הנבי' אתן במדבר ארז שטה, משמע שעץ השטה אין מדרכו להיות גדל במדבר, ואינו

שִׁטִּים׃ (ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ (ז) אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ (ח) וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃

ת"א ועשו ערכין ג', ג'. כתובות ס"ג. ג'. שבועות ט"ז, ג'.

תרגום אשכנזי

פֿעללע פֿאָן תחשים, אונד שטים־האָלץ: (ו) אֶהל צום לייכטען; געווירצע צום זאלבאֶהל, אונד צום רייכערווערק: (ז) שהם שטיינע אונד איינצופֿאססענדע עדעל־שטיינע, צום אָבערמאנ־טעל, אונד צום ברוסט־שילדע: (ח) זיא זאָללען מיר איין היילִיגטהום פֿערפֿערטיגען: זאָ וויל איך אונטער איהנען וואָהנען:

תרגום אונקלוס

(ו) מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (ז) אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ (ח) וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדָּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃

רש"י

ארזים למצרים ונטעם והוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטורת הסמים. שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלאים לחשן וחשן ואפוד מפורשי' בואתה תצוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו

באור

א"כ המין שזכרו בעלי המסעות שנמצא במדבר הערב, וגם אלו היתה השטה מצוי' במקומות ההם, איך יאמר הכתוב וכל אשר נמצא אתו עצי שטים? (לקמן ל"ה כ"ד), ולכן אמרו רז"ל שהוליכום ממצרים. ומה שהקשה הראב"ע על דברי חז"ל, כבר תירץ הרא"ם בספרו ע"ש: (ו) שמן למאור, שמן זית זך להעלות נר תמיד: לשמן המשחה, למשוח המשכן והכלים, כמפורש בכי תשא: הסמים, אמרו קצת המפרשים, שהסמים הם לתרופה, כגון הלבונה והחלבנה, שהבשמים למאכל, לתת בו ריח ערב, ואחרי שלדבריהם אין הסמים בכלל הבשמים, הוצרכו לפרש ולקטרת הסמים, כמו וסמים לקטרת (עיין בפי' הראב"ע והרשב"ם), וכן משמע דעת מניח הטעמים, שהטעי' מלת המשחה בזקף המפסיק יותר מטעם הפשטא שבמלת בשמים, ואלו היתה תיבת בשמים מוסב' על הקטורת הי' לו להעמידו בטעם מפסיק יותר. ודעת הרמב"ן ז"ל שהחשובים בבעלי הריח והבשם נקראים בשמים סתם, ועניינו המובחרים והידועים, ובאמת גם הסמים בכלל הבושם, וכן אמר הכתוב ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים (לקמן ל"ה כ"ח), ולא הזכיר שהביאו סמים. ואונקלוס ויב"ע תרגמו בשמים וסמים בלשון אחד בוסמיא, ולפ"ז תיבת בשמים הכוללת מוסבה גם על קטרת הסמים. וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, ולשון קטרת העלאת קיטו' ותמרות עשן: (ז) אבני שהם, א"ת אבני בורלא וכן נקרא בלשון הערב, ובלע"ז (פערלען), וכ"ת יב"ע מרגליין דבורלן, ובספר שלטי הגבורים לר' אברהם הרופא הובא בשם רבינו בחיי ור' משה פרווינצאלי ז"ל וכמה מעתיקים, שהוא האבן הטוב הנקרא (אָניק), והמחבר הנ"ל לא הסכים עמהם, ולדעתו הוא הסמאראגד, ואחרי שאין כאן הכרעה לא תרגמו המתרגם האשכנזי כלל: והנה הוצרכו שתי אבני שהם לצורך האפוד כמפורש בואתה תצוה, והשלישית שהיתה קבועה בחושן הי' בכלל אבני המלואים: מלאים, שהאבן ממלא עומק המשבצות, כענין אבני הטבעת, ובפ' ואתה תצוה (לקמן כ"ח י"ז) נזכיר דעת הרמב"ן בזה: לאפד ולחשן, שתי אבני שהם לאפוד, ואבני המלאים לחשן, וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה, והם מיני תכשיט (רש"י), ויב"ע כתב מרגליין דבורלין היכון מרגליין דאשלמותא:
(ח) ועשו לי מקדש, ועשו לשמי בית קדושה: ושכנתי בתוכם, הרי המקרא הזה מאמר מוסגר, כי הפסוק שלאחריו מחובר למקרא שלמעלה הימנו וכך שעורו, ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו'. לפיכך הועמד בטעם ס"פ המפסיק יותר מן האתנח

(ט) כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס (י) וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (יא) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ

ת"א ככל סנהדרין ט"ז. ב'. שבועות י"ד, וט"ו ב': ועשו יומא ג', ב', וע"ב ב'. שבת ה', א': אמתים סנהדרין כ"ט, א':

(ט) פֿאָללִיג זאָ, וויא איך דיר אים בילדע צייגע דאז מאָדעלל דער וואָהנונג, אונד דאז מאָדעלל אללער איהרער געראֶהטע; עבען אלזאָ זאָללט איהר פֿערפֿערטיגען: (י) זיא זאָללען איינע לאדע פֿאָן שטים - האָלץ פֿערפֿערטיגען; דריטהאלב עללען זאָלל דיא לענגע זיין, אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע, אונד אנדערטהאלב עללען דיא האֶהע: (יא) דוא זאָללסט זיא מיט ריינעם גאָלדע בעלעגען, איננווענדיג אונד אויסווענדיג בעלעגען,

תרגום אונקלוס

(ט) כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ (י) וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ (יא) וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵיהּ

רש"י

לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. כאן את תבנית המשכן [מנחות כ"ט] המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. לדורות [סנהדרין ט"ז שבועות י"ד] אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם [תוספתא שבת ל"ה] ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין איסקרי"ן בלע"ז: Escrin: Ecrin, (איין שמוקקעסטכען), יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. ג' ארונות עשה בצלאל שנים של

באור

שבמלת מקדש, כדין המאמר המוסגר, והכוונה יעשו לי מקדש, אשר בו אשכון בתוכם: (ט) מראה אותך וגו', הראה ה' למשה תבנית הכלים והבניינים בראי' ממש כמו שמצינו ביחזקאל בבנין הבית, וכן בדבור פי' לו כמה שכתוב, וכן מוכיח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר, אם בדבור לבד הי' אומר אשר אתה מראה, למה הוצרך לומר בהר (מפי' הרשב"ם): וכן תעשו, בא כפל הלשון ועשו וכן תעשו, לחזוק הדבר, וכן ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו (לקמן ל"ט ל"ב ובמדבר א' כ"ד), וכמוהו רבי' (מדברי הרמב"ן), ורש"י ז"ל כתב וכן תעשו, לדורות, אם יאבד אחד מן הכלים, או כשתעשו לי כלי בית עולמים, כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם: (י) ועשו ארון, התחיל בארון שהוא התכלית, שעק' החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת (לקמן פסוק כ"ב), והוא א"כ מוקדם במעלה, וסמוך לארון השלחן והמנורה שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשו, אבל משה הקדים בפ' ויקהל את המשכן את אהלו וגו' וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה (מדברי הרמב"ן): ארון, כמין ארונות שעושי' בלא רגלים, כמין ארגז שקורין איסק"רין [אדשע קאדע, בל"א (פֿיערעקיגע לאדע)], יושב על שוליו (רש"י): אמתים, לדברי ר"מ (במסכת כלים פי"ז מ"י ובמנחות דף צ"ז ע"א וע"ב) שהלכה כמותו, כל האמות היו בינוניות (חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד), בנות ששה טפחים, והטפח ארבע אצבעות בגודל שהן שש אצבעות קטנות: (יא) וצפית וגו', במדרש שיר השירים רבה בפסוק תורי זהב (ש"ה א' י"א) איתא מ"ד דתיבה אחת היתה מצופה מבית ומחוץ, אבל בברייתא דמלאכת המשכן פ"ז שנינו, כיצד עשה

וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ (יב) וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ

תולדות אהרן זר יומא ע"ב ב':

תרגום אונקלוס

וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (יב) וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל סִטְרֵיהּ

תרגום אשכנזי

אונד אָבען איינען גאָלדענען קראַנץ הערום מאַכען: (יב) דאצו זאָללסט דוא פֿיר גאָלדענע רינגע גיסען, אונד אן דיא פֿיר עקקען אנברינגען; אליזאָ, דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע, אונד אויף דער אנדערן זייטע

רש"י

זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ [תנחומא פיר רבה יומא ע"ב]: זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה לנגד עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמותיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך

באור

בצלאל את הארון, עשאן שלש תיבות, שתים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, וחיפה שפתיו העליונות בזהב, שנאמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו ומה ת"ל תצפנו, מלמד שחפה שפתיו העליונות זהב עכ"ל. והנה עובי כל דופן של הארון הפנימי הי' חצי טפח (ב"ב דף י"ד ע"א), ועובי שוליו טפח (יומא דף ע"ב ע"ב), ובעובי שולי החיצון נחלקו בו חז"ל (שם) אם הי' גם היא טפח או אינו אלא משהו, לת"ד עוביו משהו הי' גובה הארון האמצעי של עץ תשעה טפחים עם השולים, פנימי של זהב שמנה טפחים, וחיצון עשרה ומשהו, תשעה כנגד גובה האמצעי, ומשהו עובי שולי הזהב של חיצון, וטפח עשירי עולה למול עובי הכפרת שהוא טפח. ומכסה חבור הכפרת והארון, ולמ"ד אף בעובי שולי של זהב טפח, הי' גובה החיצון אחד עשר, ט' נגד גופה האמצעי, ואחת עובי שוליו של זהב, ואחת מול עובי הכפרת (יומא דף ע"ב ע"ב). וסוגין דעלמא כמ"ד אין בעביו טפח, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) ובסוכה (דף ד' ע"ב) סתמא דתלמודא ארון תשעה וכפרת טפח ע"ש, ומשהו העודף לא קחשיב: זר זהב, כמין כתר מוקף לו סביב למעלה מעובי הכפרת כל שהוא, שלא ידאה חבור הארון והכפרת, והי' א"כ גובה החיצון עם הזר של זהב עשרה טפחים ושני משהויין: (יב) ויצקת, לשון התכה כתרגומו: פעמתיו, כתרגומו זוויתיה, ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון, והבדים נתונים בהם, וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכים ביניהם, וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם (דף צ"ח ע"ב) (רש"י): ושתי טבעת וגו', הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופי' לך היכן היו, והוי"ו יתירה, ופתרונו כמו שתי הטבעות, ויש לך לישבה כן, ושתי מן הטבעות הללו על צלעו האחת, כן פירש"י, וכן מתורגם בל"א, שהודאת הוי"ו לבאור הקודם, שלא יהיו הטבעות בזויות ממש, כי אם על הצלעות, והראב"ע פי' שהיו שם שמנה טבעות, ד' על ארבע פעמתיו, ופי' פעמתיו מלשון רגלים, ואמר שהיו לארון רגלים, כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ, ועשו לו למטה כמו רגלים ארבע טבעות ליופי ותפארת כמשפט הארונים, ועוד ארבע טבעות למעלה על הצלעות לשאת את הארון בהם וכן התוס' ביומא (דף ע"ב ע"א) הזכירו שיתכן שהיו שם שמונה טבעות ע"ש והרמב"ן ז"ל הבין מדברי הראב"ע שהיו ארבע התחתונות לשאת את הארון בהם, והעליונות ליופי, והנוסחא שלפנינו להפך, וכתב הרמב"ן ז"ל ואין דבריו נכונים כלל, אבל אם כדבריו שפעם מלשון רגל יורה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן, ויקרא הצדדים התחתונים רגלים, כי ל"הק יתפוש כל הצורות לדמו' אדם, ויאמר לכל דבר לעליונו ראש, ולצד התחתון רגל, וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות, כי דרך כבוד הוא שיהי'

הַשֵּׁנִית׃ (יג) וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ (יד) וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ (טו) בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ (טז) וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני (יז) וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת

ת"א בטבעת יומא סס: לא יומא סס:

ווידער צווייא רינגע קאָמ־מען: (יג) מאכע אויך שטאנגען פֿאָן שטים האָלץ בעלעגע זיא מיט גאָלדע. (יד) ברינגע אלזדאן דיא שטאנגען אין דיא רינגע, אויף דען זייטען דער לא־דע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען: (טו) אין דען רינגען דער לארע זאָללען דיא שטאנגען בלייבען; ניאמאלס דא־פֿאָן וועגגענאָממען ווער־דען: (טז) אין דיא לא־דע לעגסט דוא דאז צייג־ניס (דיא געזעטצטאפֿעלן), וועלכעס איך דיר געבען ווערדע: (יז) מאכע אויך איינען דעקקעל פֿאָן

תרגום אונקלוס

חַד וְתַרְתֵּין עִיזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ (יג) וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ (יד) וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ (טו) בְּעִיזְקַת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יְעִידוּן מִנֵּיהּ׃ (טז) וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ (יז) וְתַעְבֵּיד כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא

רש"י

לכפלת היו נותנים שתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והו"יו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישנא כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלער. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. לעולם [יומא סס]: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה

באור

הארון נשא וגבה למעלה על כתפות הכהנים, אבל לפי דעתי אין פעם רגל, אבל הוא שם הפסיעה, מה יפו פעמיך (ש"ה ז' ב'), פסיעותיך, כענין שאמר בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופטים ה' כ"ח), ואמר הכתוב כאן פעמתיו רמז לפסיעות הכהנים הנושאים את הארון, רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזוית למטה מיגם סמוכים למושב הארון, ושיהי' כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח, והטבעות שנים בצפון, אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום, ופעמי הכהנים הולכין בין טבעת לטבעת, עכ"ל הרב ז"ל, והנה במה שכתב שהיו הטבעות למטה ממש סמוכים למושב הארון פליאה גדולה על הרב ז"ל, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) מוכח שהיו הטבעות קבועות בשני שליש הגובה, שהוא ששה טפחים ושני שלישי טפח מלמטה, ולא הי' נשא על כתפות הכהנים כי אם שלשה טפחים ושליש, שהם בין הכל עשרה טפחים, כגובה הארון והכפורת ע"ש, ולכן הנכון כמו שכתב רש"י ז"ל שלא היו לארון רגלים כלל, ולא היו בו כי אם ארבע טבעות, והן היו קבועות סמוך לכפורת, דהיינו שני טפחים ושליש טפח מן הכפורת ולמטה, על צלעות הארון לרחבו, סמוך לזויות: (יג) בדי, מוטות: (טו) לא יסרו ממנו, לעולם, וכפי מה שפירש"י ביומא (דף ע' ע"א), היו הבדים עבים מסני לאשיהם, ודקים באמצעם, ומכניסין אותם בטבעות בדוחק, והם מתפרקים אנה ואנה, אבל אינם נשמטים לצאת מהן, לפי שהם עבים בראשיהם: (טז) אל הארן, כמו בארון: את העדת, הלוחות שהן עדות הברית שבין הקב"ה לישראל, ולכן נקראו' לוחות הברית: (יז) כפרת, כסוי על הארון, שהי' פתוח מלמעלה, ומניחו עליו כמין דף, ודעת יפת כי כמוהו לכפר עליו (ויקרא א' ד'), לשון כסוי, כמו כסוי

זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ (יח) וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ (יט) וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ (כ) וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי

תולדות אהרן כרובים. חגיגה י"ג ב':

תרגום אשכנזי

ריינעם גאָלדע: דריטהאלב עללען דיא לענגע אונד אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע: (יח) מאַכע צוויא גאָלדענע כרובים; פאָן געטריבנער ארבייט זאָללסט דוא זיא מאכען, אויס דעןביידען ענדען דעם דעקקעלס: (יט) נעמליך איינען כרוב זאָללסט דוא אויס דעם איינען ענדע הערויס ארבייטען, אונד איינען כרוב אויס דעם אנדערן ענדע; אויס דעם דעקקעל זעלבסט זאָללט איהר דיא כרובים פערפערטיגען, אן ביידען ענדען: (כ) דיא כרובים

תרגום אונקלוס

אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ: (יח) וְתַעְבֵּיד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַפּוּרְתָּא: (יט) וְעִיבֵּיד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יַת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי: (כ) וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסַן

רש"י

פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים שבארון ואף על פי שלא נתן שיעור לעביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח [סוכה ה']: (יח) כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדר"ין בלע"ז: Soulderiz Sondure' חיט. (saldatura (דיא לאטהונג), אלא הטיל זהב הרבה בתחילת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע והראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ין בלע"ז: Battu, Battiz: (געשלאגען) du battu, (געשלאגענעם גאָלד, גאָלד אין פּלאטטען), כמו דא לדא נקשן [דניאל ה']: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת עצמ' תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם

באור

מעלה (תהלים ל"ג א'), ועיין מ"ש מזה בפ' וישלח (בראשית ל"ב כ"א): אמתים וחצי, במדת ארכו ורחבו של ארון, ועובי הכפורת לא נזכר בכתוב, ורז"ל אמרו (בסוכה דף ד' ע"ב ודף ה' ע"א) כפורת טפח: (יח) כרבים, הראב"ע פי' כי כרוב כולל לצורת כל חי, כי אלו הכרובים שבתורה פירשו שהם צורת אדם, ובמראת יחזקאל נראה שאמר גם על פני השור (שזכר בסי' א' פסוק י') במקום אחד פני הכרוב (שם י' י"ד), ואחרונה קרא כל הד' כרובים, ואדע כי כרובים המה (שם כ'), וחז"ל (בסוכה דף ה' ע"ב ובחגיגה דף י"ג ע"ב) שמו הכ"ף כרובים כדמות כ"ף משרשת, ואמרו כי פי' כרוב כרביא, כי כדמות פרצוף תינוק היו, ותירצו הכתובים שביחזקאל בענין אחר (עיין רמ"ס). והנה אונקלס ויב"ע לא תרגמו המלה הזאת, וכן עשה המתרגם האשכנזי, וירושלמי דשקלים שאני' לקמן במעשה האבל משמע כמו שכתב הראב"ע. וכן במעשה הפרוכת (לקמן כ"ו ל"א), כתב רש"י ז"ל כרבים, ציורין של בריות: מקשה תעשה, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם בראשי הכפורת לאחר עשייתם, כמעשה צורפי' שקורין שולדרי"ן [ובדפ"י כ"י שולדיי"ן, והוא הנכון בל"א (אנגעלאָטעט)], אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפורת, והכה בפטיש ובקורנס באמצע, והראשין בולטין למעלה, וצייר הכרבים בבליטת קצותיו: מקשה, בטדי"ן בלע"ז בל"א (געשלאגען, געהעממערט), כמו דא לדא נקשן (דניאל ה' ו') (רש"י): קצות הכפרת, ראשי הכפרת לארכו: (יט) ועשה, הוי"ו לבאור הקודש, כמו שמתרגם

כְּנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ (כא) וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ (כב) וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

ת"א ופניהם ב"ב צ"ט. א': אל סוכה ה', ב': ונועדתי ר"ה נ"א, א'. סנהדרין י'. א'. הוריות י"ב, א':

זאָללען איהרע פֿליגעל אָבען אויסברייטען, מיט דען פֿליגעלן דען דעקקעל איבערדעקקען, אונד איינער דעם אנדערן דאז אנגעזיכט צווענדען: יעדאָך זאָ, דאס דאז געזיכט דער כרובים געגען דען דעקקעל זיך נייגע: (כא) ווען דוא נון דיזען דעקקעל אָבען אויף דיא לאדע לעגסט: (נאכדעם דוא אין דיא לאדע דאז צייגניס געטהאן האסט, וועלכעס איך דיר געבען ווערדע): (כב) זאָ ווערדע איך דיר צו בעשטיממטען צייטען דאזעלבסט ערשיינען, אונד פֿאָן דעם דעקקעל העראב, צווישען דען ביירען כרובים דיא אויף דער צייגניסלאדע זינד, אללעס מיט דיר רעדען, וואס איך דיר אן דיא קינדער

תרגום אונקלוס

גַּדְפֵּיהוֹן לְעֵילָא מַטְלִין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ (כא) וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְּעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ (כב) וְאִזְדַּמַּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד

רש"י

סוככים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה [דף ה']: (כא) ואל הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה [שמות מ']: (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר [ויקרא

באור

בל"א, שלא תאמר שנים כרבים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד וגו': מן הכפרת, זהו פירושו של מקשה תעשה אתם, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם לכפרת: (כ) פרשי כנפים, שלא תעשה כנפיהם סוככים, כי אם פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם, שיהי' עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת, כדאיתא בסוכה (דף ה' ע"ב) (רש"י): ופניהם, הפונים איש אל אחיו, אל אורך הכפרת: אל הכפרת וגו', שלא יהיו פני הכרבים עומדים על זויות נצבה, כי אם נוטים מעט למטה אל הכפרת: (כא) ואל הארן וגו', שעורו לאחר שתתן את העדת אל הארון, וכן משפט הלשון בכמה מקומות, וכן מצינו כשהקים את המשכן, נאמר ויתן את העדת אל הארן ואח"כ וישם את הכפרת על הארן מלמעלה (לקמן מ' כ'): (כב) ונועדתי, הזמן המזומן ומיוחד לעשות בו דבר יקרא מועד (בעשטיממטע צייט), וכן נקרא מקום הקבוע לזמן ידוע מועד. שאגו צורריך בקרב מועדיך (תהלים ע"ד ד'), ר"ל בקרב בית המקדש שהיו ישראל נועדים שם, וכן שרפו כל מועדי אל (שם ח'), וכן ובית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), ופי' הכתוב פה, המקום ההוא אקבע לך להראות לך ולדבר עמך לזמן ידוע.

(כג) וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (כד) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (כה) וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ (כו) וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע

תולדות אהרן ועשית מנחות ע"ז. ב':

ישראל'ס אויפטראגען ווערדע: (כג) פערפערטיגע אויך איינען טיש פאָן שטים-האָלץ: צווייא עללען דיא לענגע, איינע עללע דיא ברייטע, אנדערטהאלב עללען דיא האָהע: (כד) בעלעגע איהן מיט ריינעם גאָלדע, מאכע איינען גאָלדענען קראנץ הערוים: (כה) נעמליך דוא מאכסט איינען ראנד דאראן, איינע האנד ברייט, רינגס הערום; אונד אן דיזען ראנד פיהרסט דוא דען גאָלדענען קראנץ אומהער: (כו) דוא מאכסט אויך פיר גאָל-

תרגום אונקלוס

יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ (כד) וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (כה) וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵּיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ (כו) וְתַעְבֵּיד לֵיהּ אַרְבַּע עִיזְקָן דִּדְהַב

רש"י

א'] זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' [במדבר ז'] משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: *ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קומתו. גובה רגליו עם עובי השלחן [פסחים ק"ט]: (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה

*בלתי ספק היה כתוב בס"ת של רש"י ורא"בע ז"ל ואת בוי"ו לכן פירשו מה שפירשו —

באור

ולכן נקרא אוהל מועד, לפי ששם נועד השם עם משה, וגם היו ישראל נועדים ונקבצים שם: את כל אשר אצוה וגו', כפי הנוסחא שלפנינו ברש"י ודאב"ע נראה שהיו קורים ואת בוי"ו, ואת כל אשר אצוה אותך וגו', ונדחקו לפרש המשך הכתוב, ובכל הספרים המדויקים כתוב את בלא וי"ו, והנה ברש"י כ"י עם רשב"ם שבידי כל הדבור מן ואת כל אשר אצוה עד סופו איננו, ואדרבא נכתב שם בלשון הזה, את כתב בלא וי"ו לומר ודברתי אתך מעל הכפרת, ומה, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל עכ"ל, ואין ספק כי זאת הי' הנוסח' הנכונה והאמתית (עיין בת"ס). והנה המשך הכתובים, וכפילת הדברים ואל הארן תתן את העדת, אחר שכבר נאמר ונתת אל הארן את העדת, נראה שכך שעורו אחר שגמר מעשה הבדים, בא לאיזה צורך יעשה, ואמר כאשר תשים את הכפרת על הארן (אחר שתתן בתוכו את העדת), אז אועד לך שם לדבר אתך וגו', ויהי' וי"ו ונועדתי וי"ו המשך לתשובת התנאי. כאשר בארנו בכמה מקומות, ומאמר ואל הארן תתן את העדת הוא כמו מאמר מוסגר כמו שפירשנו: (כג) קומתו גובה רגליו עם עובי השלחן (רש"י): (כד) זר, משהו (סוכה דף ח' ע"א): (כה) מסגרת, נחלקו בו חכמי ישראל (במנחות דף צ"ו ע"ב ובסוכה דף ה' ע"א), י"א למעלה היתה סביב לשלחן, כמו לבזבזין שבשפת שלחן השרים, והי' משופע ונוטה כלפי חוץ, ועליו הי' הזר, וע"פ

הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ (כז) לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (כח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (כט) וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו

ת״א קערותיו מנחות צ״ז. ח׳:

דענע רינגע דאצו: אונד זעטצעסט דיא רינגע אן דיא פֿיר עקקען זיינער פֿיר פֿיסע; (כז) אונ־טערהאלב דעס ראנדעס זאָללען דיא רינגע זיין; אלס איינע מוטטער פֿיר דיא שטאנגען (אין וועל־כע נעמליך דיא שטאנ־גען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען: (כח) דיא שטאנגען מאכסט דוא פֿאָן שטים האָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד; מיט דיזען ווירד דער טיש געטראגען: (כט) דוא פֿער־פֿערטיגסט אויך שיססעלן דאצו, אונד שאלען, שטיטצען אונד רייניגונגסראהרען, וואָמיט דאז

תרגום אונקלוס

וְתִתֵּן יַת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ (כז) לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא תְּהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יַת פָּתוֹרָא׃ (כח) וְתַעְבֵּיד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא׃ (כט) וְתַעְבֵּיד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דִּי יִתְנַסַּךְ בְּהֵן דְּהַב דְּכֵי תַּעְבֵּיד יָתְהֵן׃

רש״י

מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעות. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו אתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר ונתת על המערכת לבונה זכה [ויקרא כ"ד]: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שיושב לחם האחד על גבי אותן

באור

השטה הזו פי' הרשב"ם והראב"ע, וכן מתורגם בל"א, וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בד' רוחות השלחן, ודף השלחן סובב על אותה המסגרת, וכן הלכה. ולפ"ז ראוי שיתורגם מסגרת בל"א (שוטצלייסטע): ועשית זר זהב, הוא הזר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת הי' הזר ההוא עולה על השלחן סביב כל שפתו: (כז) לעמת המסגרת, בשלחן למטה מן המסגרת תהיינה הטבעות קבועות, ולא במסגרת עצמה, כן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: לבתים לבדים, אותן טבעות תהיינה בתים להכניס בהן הבדים: לבתים, לצורך בתים: לבדים, כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם, לשון נפעל יהי' נשא בם את השלחן, כמו ונקה המכה (לעיל כ"א י"ט), כי הדגש לחסרון נו"ן השרש פ"פ ובא הנפעל עם מלת את, כמ"ש בגדלאשית (א' א'): (כט) קערותיו, (במנחות דף צ"ז ע"א) אלו הדפוסי', והיו עשוי' כעין תיבה פרוצה בדמות הלחם, וג' דפוסים היו שם, אחד לעשות בו הלחם בעודו בצק, ואחד שהי' נאפה בו. והוא של ברזל, והשלישי של זהב, בו הי' נתון לאחר האפי' עד למחר, כדי שלא יתקלקל, ואותו הדפוס קרוי קערה: וכפותיו, אלו הבזיכין שתים היו שנותנין בהן שתי קומצי לבונה זכה על שתי המערכות: וקשותיו, בגירסא שלפנינו בג"ס (שם) אי' וקשותיו אלו הסניפין, ומנקיותיו אלו הקנים, ונקראו מנקיות, שמנקין את הלחם מעפוש (רש"י בגמ' שם.

תרגום אשכנזי

בראָר בעדעקט ווירד; פֿאָן ריינעם גאָלדע זאָללסט דוא זיא מאכען: (ל) אויף דען טיש לעגסט דוא פֿאָר מיר בעשטענדיג שויאברֿאָדע: (לא) פֿער־פֿערטיגע אויך איינען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָל־דע; געטריבנע ארבייט זאָלל דער לייכטער גע־

וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ל) וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ פ (לא) וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה

ת"א ונתת מנחות שם: לחם מנחות ע"ב, ב': לפני שבת ל"א, ב'. מגלה כ"א, א'. חגיגה כ"ו, ב'. מנחות צ"ט, ב': ועשית סוכה כ', א'. מנחות כ"ח, ב'. עקדה שער א': מקשה מנחות פ"ח, ב':

רש"י

הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קס"וא: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה [הרא"ם גורס חמשה] פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר [מנחות צ"ז]: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהן. אשר יכוסה בהן. ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך [במדבר ד'] וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שיש לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה

תרגום אונקלוס

(ל) וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃ (לא) וְתַעְבֵּיד

באור

וכן מתורגם בל"א), שעשו מזהב כמין חצאי קנים חלולים הנסדקים לארכם, ומסדר שלשה מהם בין כל לחם ולחם, כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו. והלחם התחתון הי' נתון על טהרו של שלחן, ובין הלחם החמישי לששי לא היו כי אם שני קנים, לפי שאין על החמישי משאוי כל כך שיכביד עליו, נמצא שהיו שם י"ד קנים לכל מערכה. והם בין הכל כ"ח קנים. ואדבעה סניפין היו שם, עשויין כמין יתדות זהב, עומדים בארץ על שפת השלחן שנים מכאן ושנים מכאן באורך השלחן, והיו גבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם והיו מפוצלים בחמשה מקומות מגבהם, וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכים על אותן הפצולים, כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים: אשר יסך בהן, לשון סכך וכסוי הוא, ועל הקנים הוא אומר כן, שהיו כמין סכך וכסוי על הלחם, והא דכתיב ואת קשות הנסך (במדבר ד' ז'), דמשמע שהקשות מסככות, פי' בתוס' (שם דף צ"ו ע"ב), דהכי קאמר סניפין של קנים, המסככין את הלחם. ורש"י שלפנינו בחומש פי' איפכא וקשותיו אלו הקנים, ומנקיותיו אלו הסניפין. ופי' אשר יסך בהן שהוא מוסב על הקשות, לא על המנקיות, וכ"פ הרשב"ם והראב"ע, וכתב רש"י שנחלקו חכמי ישראל בדבר זה אם קשותיו אלו הקנים ומנקיותיו הן היתדות או להפך, ואולם כבר כתבו התוס' (שם) שלא מצינו מחלוק' זה בש"ס שלנו. והמתרגם האשכנזי תרגם כגירסת הש"ס שלפנינו, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ' ג' מה' בית הבחירה הלכה י"ב וי"ד):
(ל) לחם פנים, בתבנית הלחם נחלקו חכמי ישראל (שם דף צ"ד ע"ב), ר' חנינא אמר כמין תיבה פרוצה, שניטל כסוי' ושתי דופנותיה זו כנגד זו, כך הלחם הי' לו שתי דפנות ושולי' רחבים, והי' הדפנות מקופלות כלפי מעלה, ולדידי' נקרא לחם הפנים, שיש לו פנים, והם כותל הלחם, רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה, ונותן ארכו לרחבו של שלחן, וכותליו זקופי' כנגד שפת השלחן, ור' יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת (ופירש"י בגמ' קווי"ש בלע"ז האַהן בל"א), ואין לה שולים, אלא מלמעלה רחבה, ולמטה כלה והולכת עד כאצבע, ושני ראשיה הדין, והולכין וגבוהין למעלה, ואין נוגעים במים, ולהכי קרי לה רוקדת שמרקדת

תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ (לב) וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה

תולדות אהרן שלשה שם ג':

מאכט ווערדען, פוס אונד שאפט, דיא קעל-כע, קנאפפע אונד בלו-מען זאללען אויס איהם הערויס געארבייטעט ווערדען: (לב) זעכס אר-מע זאללען אויס זיינען

תרגום אונקלוס

מְנַרְתָּא דְּהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנַרְתָּא שִׁדַּהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃ (לב) וְשִׁיתָא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא

רש"י

קניה ונלותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין סולדר"ין בלע"ז: *Soulderiz: Soudure,* (דיא זאטהונג), אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטד"ין בלע"ז: *Battiz: Battu,* (געשלאגען, געהעמאערט), כמו דא לדא נקשן [דניאל ה']: תיעשה המנורה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה [מנחות כ"ט תנחומא]: ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך ליצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדיר"נש בלע"ז: *Maderins:* (איינע אלטפראנצ. אייגע גאטטונג טרינקגעפעסע) ואלה בספר בראשית מ"ד ב'. ואלו עשויין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין כביצות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש בלע"ז: *Pommels: Pomettes,* (אפפעלפארמיגע ליערראטהען), ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: (לב) יוצאים

באור

והולכת מהר עכ"ל, ולדידי' אין כותלי הלחם זקופי' נגד לדי הבית, וע"כ טעם אחר יש בקריאתו לחם הפנים (מדברי הרמב"ן), ודעת הראב"ע שנקרא כן על שם לפני תמיד, והרשב"ם כתב לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים, לחם נאה, כדכתיב ולקחת סלת ואפית אתה וגו' (ויקרא כ"ד ה'). וכתיב וישא משאת מאת פניו אליהם (בראשית מ"ג ל"ד), וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' א' ה'), חלק יפה, מקערה של פני אלקנה, החשובה שנותנים לפני בעל הבית, כי את חנה אהב (שם), לכך אפים השוב וכו' עכ"ל. ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמר אל הכהנים (ויקרא כ"ד): (לא) מקשה. נוטל עשת של זהב, ומכה בקורנס וחותך בכלי אומנות עד שמוציא ממנו הקנים והגביעים: ירכה, הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה, ושלשת רגלים יוצאין הימנו ולמטה: וקנה, הוא הקנה האמצעי, שממנו מתפצלין שלשה קנים מכאן ושלשה קנים מכאן, ועליו הנר האמצעי: גביעיה, דומין לכוסות אלכסנדריאה (ר"ל שנעשו באלכסנדריאה של מצרים) שפיהן רחב ושוליהן קצר (הרמב"ם פ"ג מה' ב"ה ה"ט), ודש"י בגמ' (במנחות דף כ"ח ע"ב). ובחומש כתב כוסות ארוכים וקצרים, וקורין להם מדירנ"ש, והיא המלה בעצמה שזכר הרב בפ' מקץ (בראשית מ"ד ב'), וכבר כתבתי שם. שלא ידעתי לפרשה, והנראה שמ"ש קצרים ענינו ההפך מן רחבים בל"א (שמאל), לא ההפך מן ארוכים, שזה לא יתכן, ולפשר שנ"ל צרים: כפתריה, כמין תפוחים היו עגולין סביב, בולטין סביבות הקנה האמצעי, כדרך שעושין למנורות שלפני השרים, וקורין להם פומיי"ש [כן הוא ברש"י כ"י, ובל"א (אפפעלפארמיג), ומנין שלהם כתוב בפרשה, כמה כפתורים בולטין ממנה, וכמה חלק בין כפתור לכפתור (רש"י), והרמב"ם ז"ל כתב (שם), שהכפתוריה ארוכים מעט כנילה: ופרחיה, כמו פרחי העמודים, שהם כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ, והגביעי' והכפתורים והפרחים, לא היו אלא לנוי: ממנה יהיו, הירך והקנה הן גוף המנורה, וממנה יהיו הגביעים הכפתורים והפרחים: (לב) יוצאים מצדיה, לכאן ולכאן באלכסון (בעל חכמת המשכן ובעל

קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ (לג) שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ (לד) וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ

ת"א ארבעה יומא נ"ב, ב'. מנחות כ"ח, ב':

זייטען הערויסגעהען: נעמליך דרייא ארמע דעס לייכטערס אויס דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעס לייכטערס אויס דער אנדערן זייטע: (לג) דרייא מאנדעלפֿאָרמיג פֿערצירטע קעלכע אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע, אונד דרייא מאנדעלפֿאָרמיג פֿערצירטע קעלכע אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע; זאָ אן אללען זעכס ארמען דיא אויס דעם לייכטער הערויסגעהען: (לד) אן רעם לייכטער זעלבסט קאָממען פֿיר קעלכע: מאנדעלפֿאָרמיג פֿערצירטע קנאָפּפֿע אונד בלומען:

רש"י

מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובה' של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משוקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי"ר בלע"ז: Ciseler, נ"ל ציזילי"ר (מיט דעם גראבאייזען אויסגראבען ציזעלירען) אויסגעגראבענע ארבייט אויסגראבען; ציזעלירען): שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה. כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חָד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ (לג) תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חָד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חָד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ (לד) וּבִמְנַרְתָּא אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין

באור

מעשה חושב כתבו בעגול, והביאו ראי' לדבריהם), נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה, שהוא הקנה האמצעי, ויוצאין מתוך הקנה האמצעי, זה למעלה מזה, התחתון ארוך, ושלמעלה קצר הימנו, והעליון קצר הימנו, לפי שהי' גובה ראשיהן שוה לגובה של הקנה האמצעי השביעי שממנו יוצאין ששת הקנים (רש"י): (לג) משוקדים, כתרגומו מצויירים היו. כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי"ר (רש"י), ונראה שצ"ל ציזלי"ר והוא (בל"א מיט דענן אייזען געארבייטעט), והרשב"ם כתב שהיו הציורים בכותלי הגביעים כעין שקדים של בליטות, כעין שעושין כלי כסף מצויירים בבליטות כעין כפות או כעין תפוחים אמאנדלי"ן בלע"ז. (בל"א מאנדעלפֿאָרמיג פֿערציהרט), לשון שקדים וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל (שם ה"ג), והכל משקדים כמו שקדים בעשייתן עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: שלשה גבעים, בולטין מכל קנה וקנה, כפתר ופרח הי' לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גבעים, בגופה של מנורה היו ד' גבעים, אחד בולט בה למטה מן הקנים, והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה, אמרו חז"ל (ביומא דף נ"ב ע"א וע"ב), שזהו א' מן ה' המקראות שאין להם הכרע, אין ידוע אם גבעי' משקדים או משקדים כפתריה ופרחיה, והמתרגם האשכנזי תרגם כמו שהכריע בעל הטעמים, שהעמיד תלת בגעים באתנח: (לה) וכפתר וגו', מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך, [ותחסר מלת אשר, כדרכה לפעמים, ושעור הכתוב, וכפתר תחת

וּפְרָחֶיהָ׃ (לה) וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה׃ (לו) כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃

(לה) פֿערנער איין קנאָפף, אין וועלכעם איין פאאר ארמע זיטצט, נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז צווייטע פאאר ארמע זיטצט, אונד נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז דריטטע פאאר אר־מע זיטצט; זאָ אן אללען זעכס ארמען דיא איס דעם לייכטער הערויס געהען: (לו) איהרע קנאָפפֿע אונד ארמע מיססען אויס איהם זעלבסט הערויס געארבייטעט ווערדען; גאנץ אויס

תרגום אונקלוס

חֱזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ (לה) וְחַזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ (לו) חֱזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלָּהּ

רש"י

משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה [יומא נ"ב]: (לה) **וכפתור תחת שני הקנים.** מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר עד ירכה עד פרחה [במדבר ח'] וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנור' עצמה שנ' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורי' ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט העליונים עם ג' הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה

באור

שני הקנים אשר ממנה ר"ל שיוצאים ממנה, מגוף המנורה שהוא הקנה האמצעי]. וכן היתה תבנית המנורה כפי המימרא דשמואל משמי' דסבא (במנחות דף כ"ח ע"ב), וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ג מה' בית הבחירה ה"י), גובה המנורה הי' י"ח טפחים, הרגלים והפרח ג' טפחים, ושני טפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתר ופרח, וטפחיים חלק, וטפח כפתר, ושני קנים יוצאים ממנו. וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפחיים חלק, נשתיירו שלשה טפחים שבהם שלשה גבעים כפתר ופרח, וכ"ה בברייתא דמ"ה כפי הנוס' שהעתיק רש"י ז"ל, אבל לפי הנוסח' שלפנינו בברייתא הנזכרת הי' בין קנה לקנה שני טפחים חלק, ולא הי' למעלה מן הקנים מקום חלק כלל בגופה של מנורה. כי לא נשתיירו שם כי אם ג' טפחים לג' גבעים. מעתה במנורה עצמה ארבעה גבעים, ושני כפתורים ושני פרחים, שנאמר ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה, ועוד פרח שליפי סמוך לירכה של מנורה, שנאמר עד ירכה עד פרחה (במדבר ח' ד'). ועוד שלשה כפתרים שמהם יוצאים ששת הקנים, ובכל קנה וקנה שלשה גבעים וכפתר ופרח. הרי בין הכל כ"ב גבעים, ותשעה פרחים, וי"א כפתרים: (לז) **ועשית את נרתיה.** כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות, והנה נחלקו רז"ל (במנחות דף פ"ח ע"ב), אם היו הנרות מקשה

(לז) וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ (לח) וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃

ת״א ועשית מנחות פ״ח, ב׳: ומלקחיה מנחות שם:

איינעם שטיקקע ריינעס גאָלדעס געטריבען: (לז) פֿערפֿערטיגע איך דאצו זיבען לאמפען וועו מאן דיא לאמפען אנצינדעט, זאָ זאָלל עס לייכטען געגען דער פֿאָרדערזייטע איבער: (לח) איהרע צווענגליין, אונד דיא אשגעפֿעסליין זאָללען ריינעס גאָלד זיין:

רש״י

למעלה תמלאם כתייכם איש איש במקומו [מנחות כ״ט]: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי שש הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם

תרגום אונקלוס

נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי: (לז) וְתַעְבֵּיד יָת בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא: (לח) וְצִיבְתָהָא

באור

ומחוברות בגוף המנורה, או היו עשויות בפני עצמן, ומונחות בראש הקנים, ובשעת ההטבה הי׳ מסלקן משם ומניחן באהל, וכתב הרמב״ן שכן נראה מפשוטו של מקרא, ונראה שכוונתו, לפי שאמר מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו, ולא זכר שם הנרות כלל, וכן לסוף נאמר כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור, ואח״כ ציוה על עשיית הנרות והמלקחי׳ והמחתות, שמשמע שהיו הכלים הללו עשוים לבדם, ולא מקשה אחת עם המנורה, כמו הקנים והגבעים והכפתרים והפרחים. ולשטה זו יתכן לפרש והעלה את נרתיה, כמ״ש הרשב״ם ז״ל שיעלה הכהן את הנרות על הקנים. ואולם אם היו מחוברות במנורה, צריך לפרש והעלה כמו שת״א ותדליק, ע״ש שהלהב עולה נקרא׳ ההדלקה העלאה: והאיר על עבר פניה, לשון הרשב״ם ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה. שזהו לצד השלחן שכנגדו, כדכתיב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, שכל שבעתן מאירין לצד השלחן שכנגדו לפני ה׳ עכ״ל. וזהו לשטת האומר מזרח ומערב היו מונחים, ולמ״ד צפון ודרום היו מונחים הכוונה לדעת הרשב״ם שיאירו על הפרוכת שהוא פני המנורה. ול׳ רש״י ז״ל, והאיר על עבר פניה, עשה פי שש הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה, מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה עכ״ל, ונדחקו קצת המפרשים לפרש דברי רש״י כפי׳ הרשב״ם שזכרנו שיהיו כל הנרות פונים כלפי מול האמצעי, לא כלפי האמצעי ממש (עיין רא״ם), והוצרכו לזה הדוחק, לפי שלפי המובן מפשטות לשון הרב ז״ל לא האירו כי אם שש הנרות אל מול פני המנורה שהוא הקנה האמצעי, והכתוב אומר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, ואולם בש״ס (דמנחות דף צ״ח ע״ב), ובספרי פ׳ בהעלתך, שמשם לקח הרב ז״ל את פירושו אי אפשר לדחוק כן, וז״ל הספרי אל מול פני המנורה יאירו (במדבר ח׳ ב), שיהיו הנרות מקבילים את המנורה והמנורה את הנרות, הא כיצד ג׳ כלפי מזרח וג׳ כלפי מערב וא׳ באמצע, נמצאו כלם מקבילים את האמצעי עכ״ל ומלשון הזה משמע שאף על האמצעי יתכן לומר שהוא מאיר מול פני המנורה לפי שהוא דולק מול עצמו, ואינו פונה לשום צד (עיין רא״ם): (לח) ומלקחיה, הם הצבתי׳ העשויי׳ ליקח בהן הפתילות מתוך השמן ליישבן ולמושכן בפי הנרות, ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים, ובצבתא שת״א לשון צבת טנליי״ש בלע״ז [והוא טענאליי״ש ובל״א (צאנגען)] (רש״י): ומחתתיה, הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות מאפר הפתילות שדלקו בלילה וכבו, ולשון מחתה פויישדו״א בלע״ז, [וברש״י כ״י פויישדיידי״א בלע״ז, והוא מלשון חתיה, כלי שחותין בו דבר כמו שפירש״י להלן (כ״ז ג׳) לחתות לשון שאיבת אש ממקומו, ובל״א (טאָפּפּאָנפּפּע), כמו לחתות אש מיקוד (ישעי׳ ל׳ י״ד) (רש״י). והנה פירושו זה הוא לשטת האומרים שאין המלקחי׳ והמחתות בכלל מקשה אחת [שהם ר׳ יהודה ור׳ נחמיה בברייתא דמנחות (דף פ״ח ע״ב)], ויתכן א״כ לומר שהם כלים נפרדים מן המנורה, ואולם לדעת האומר שגם הם היו מקשה אחת ומחוברים בגוף המנורה

(לט) כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ (מ) וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס שלישי

ת"א ככר מנחות כ"ח, א'. ופ"ח, ב': וראה מנחות כ"ט, א':

תרגום אונקלוס

וּמַחְתְּיָתַהָא דְּהַב דְּכֵי׃ (לט) כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ (מ) וַחֲזֵי וְעִיבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי אַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃

תרגום אשכנזי

(לט) איין ככר ריינעס גאָלד זאָלל מאן דאצו פֿערארבייטען, צו אללען דיזען געראַטהען: (מ) בעטראַכטע עס וואָהל אונד פֿערפֿערטיגע עס נאך דעם מאָדעלל, דאז דיר געצייגט ווירד אויף דעם בערגע:

רש"י

הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן לישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתא שת"א ל' צבת טנליי"ש בלע"ז: Tenailles, (איינע צאנגע; איין פֿראנגל. אייסטענס איין פוצהאן): ומחתותיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכנו ול' מחתה פויישד"יא בלע"ז: Puisoir, *Pucheoir*: (איינע שאפפֿקעללע, איין שאָפפֿלעפֿפֿעל) כמו לחתות אש מיקוד [ישעיה ל']: (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"ך מנה והמנה הוא ליטרא שסוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם ק' זהובים כ"ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מרא' בפתח' היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך. [שהנקודה מפריד בין עושה לנעשה]:

באור

(שהי' הבריתא דמ"ה) צריך לפרש הכלים הללו בענין אחר, ועיין בפי' הרמב"ן ז"ל: (לט) ככר זהב טהור, שלא יהי' משקלה עם כל כליה (המחוברי' בגופה ונעשי' עמה מקשה אחת, כפי השטות החלוקות הנזכרות במנחות ובבריתא דמ"ה. ולדברי הכל גופה באה מן הככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר, עיין בפי' רמב"ן ורא"ם) אלא ככר לא פחות ולא יותר, וככר של חול ששים מנה, ושל קדש הי' כפול, ק"כ מנה, והמנה הוא ליטרא שסוקלין בה כסף למשקל קולו"ני', והם ק' זהובים כ"ה סלעים, והסלע ד' זהובים (רש"י): (מ) וראה ועשה, ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך, מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה, עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש (רש"י): מראה, כתרגומו דאת מתחזי, אלו הי' נקוד מראה בפתח הי' פתרונו אתה מראה לאחרי' עכשיו שנקוד חטף קמץ, פתרונו שאחרים מראים לך (רש"י), שההפעיל משרש ראה יוצא לשני פעולי', אל האדם הרואה ואל הדבר הנראה, כמו הראני נא את כבדך (שמות ל"ג י"ח), ויראום את פרי הארץ (במדבר י"ג כ"ו), ולזה יתכן לומר על האדם שאחרים מראין לו, שהוא מקבל הפעולה, והוא מָרְאֶה:

ודע שבעיר רומי, בתוך החרבות שנשארו מהארמונים והעטרות שהיו שם בימי קדם נשארו עוד היום שרידים מבנין מפואר של שער שהקימו לכבוד טיטוס וועספאסיאנוס, נקרא ארק"א ד"י טיט"ו בל"א (טריאומפפֿ = באָגען דעס טיטוס), וניכרים שם תמונות בולטות מכלי המקדש שהוליך הצר עמו משבי ירושלים, בשובו מלהחריב את בית אלהינו, ובתוכן צורת המנורה ניכרת היטב עד היום הזה, ואולם כפי הנראה מתוך הספרים אשר שם העתיקו את התמונות ההן, אין לסמוך עליהן כלל, ויתכן שהחרש המפתח לא כוון לעשות דוגמתן בדקדוק ובפרט שכפי הנראה לא נעשה הבנין ההוא כי אם אחרי מות טיטוס, ואפשר שלא שם הכלים נגד עיניו, כאשר פתח אותם, ולא דקדק לעשותם כראוי, ואולם אמת הדבר שהוליכו כלי בית אלהינו לרומי, וגנוזים שם באוצרותיהם כמו שזכרו חז"ל במעילה (דף י"ז ע"ב), ושם ראה ר'

כו (א) וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ב) אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה

ת"א ואת שבת צ"ח, ב': מעשה יומא ע"ב, א': ארך שם שם:

תרגום אשכנזי

כו (א) צור וואָהנונג פערפערטיגסט דוא צעהן טעפפיכע פאָן זעכספאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער, אונד האָכראָטהער וואָללע, מיט פיגורען פאָן כרובים דורכווירקט; קונסטוועבער - ארבייט זאָללסט דוא זיא מאכען: (ב) דיא לענגע איינעס טעפפיכס זאָלל זיין, אכט אונד צוואנציג עללען, אונד דיא ברייטע פיער עללען איינעס טעפפיכס. אללע טעפפיכע זאָללען איינערלייא מאס האבען:

רש"י

כו (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט הוטו כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין כ"ד כפלים לחוט [ברייתא דמלאכת המשכן]: כרובים מעשה חושב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פיישי"ש: (וואהרשיינליך דיא דאפפעלארבייט. איין דאפפעלווירקער אדער בילדווירקער איזט דעריעניגע, וועלכער פיגורען אין דיא לייגע וועבט):

תרגום אונקלוס

כו (א) וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ (ב) אֻרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃

באור

אליעזר בר' יוסי, שהי' כמה שנים אחר החרבן, את הציץ ואת הפרוכת (כדאי' במעילה שם ובשבת דף ס"ג ע"ב וביומא דף נ"ז ע"א ובסוכה דף ה' ע"א), ובסוף פרק אחרון דאבות דר' נתן איתא מכתשת של בית אבטינס ושלחן ומנורה ופרוכת ואין עדיין מונחים ברומי:

כו (א) ואת המשכן, היריעות התחתונות עם האהל שתחתיהן בין הקרשים עד חמשת העמודים שעל הפתח קרוי משכן, כי שכן שם כבוד ה': כרובים מעשה חשב, כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט, אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן, ופרצוף אחד מכאן, ארי מצד זה ונשר מצד זה, כמו שאורגין חגורות של משי, שקורין בלע"ז פויש"ישא [פי' עסע, מלה נושנת בלשון צרפת, ובל"א (איינגעווירקטע שטיקקערייא)] (רש"י), וביומא (דף ע"ב ע"ב) תנא משמי' דר' נחמי', רוקם מעשה מחט, לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות, ומפירש"י שגם במעשה רוקם יש שני צורות לשתי קירות היריעה. אלא שהן דומות זו לזו, כצורתו מכאן כך צורתו מכאן, והרמב"ם ז"ל (פ"ח מה' כלי המקדש הט"ו) כתב מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריגה ומעשה חושב הוא שתהי' הצורה נראי' משני צדדים. ובירושלמי שלהי שקלים איתא ר' יהודא ור' נחמיה חד אמר מעשה רוקם ארי מכאן, (ספרים אחרים וארי מכאן). מעשה חושב ארי מכאן וחלק מכאן. ואוחרנא אמר מעשה רוקם ארי מכאן וחלק מכאן, מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן ע"כ. כך היא הנוסחא בספרים שלפני, ונדומה שאינה מתוקנת כראוי, כי מעשה חושב לדברי הכל ב' פרצופין כדאי' שם להדיא, ואין להאריך. ומשמע מכאן שכל חיות הכסא או כל ציורי הבריות נקראות כרובים כמ"ש הראב"ע, ואף אם נאמר כמ"ש הרא"ש דלא נקט ארי ונשר אלא לדוגמא, מ"מ מוכח שהיו שם שתי צורות משני מיני בריות,

אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ (ג) חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ (ד) וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ (ה) חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת

תולדות אהרן ועשית סס סס:

(ג) פֿינף טעפפיכע זאָללען געהעפֿטעט ווערדען איין שטיק אן דאס אנדערע; אונד פֿינף טעפפיכע געהעפֿטעט איין שטיק אן דאז אנדערע: (ד) דוא מאכסט אויך שלייפֿען פֿאָן בלויער וואָללע אם זוימע דעס איינען טעפפיכס, וועלכעס אן דעם העפֿטע דער אייסערסטע איזט, אונד עבען זאָפֿיל מאכסט דוא אם זוימע דעם טעפפיכעס, וועלכער אן דעם אנדערן העפֿטע דער אייסערסטע איזט. (ה) פֿינפֿציג שלייפֿען מאכסט דוא אן דען איינען טעפפיך, אונד פֿינפֿציג שלייפֿען מאכסט דוא אן דאז ענדע דעם טעפפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפֿטע איזט. דיא שלייפֿען

תרגום אונקלוס

(ג) חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהֶוְיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ (ד) וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דִּתְכִלָא עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא מְסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ (ה) חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא

רש"י

(ג) תהיין חוברות. תופרן במחט זו בלד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחותה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנ' בכרובים ופניהם איש אל אחיו: (ד) לולאות. לצו"לש בלע"ז: Laçons: Lacets, נ"ל לצונ"ש (שלינגען אָדער שלייפֿען), וכן ת"א ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבולת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברת' כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאו' של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומ' אפרש למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו ט"ז אמה ח' לצפון ח' לדרום מכסות קומת הקרשים שגובהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות

באור

כגון אחי ונשר. ולשניהם קרא כרובים, וכן מפתיע מלשון רש"י ז"ל במעשה הפרוכת (לקמן פסוק ל"א) ששם פי' כרובים ציורין של בריות: (ג) חברת, נתפרות יחד במחט: (ד) ללאת, לצול"ש בלע"ז (שלייפֿען בל"א), וכן ת"א ענובין ל' עניבה (רש"י): מקצה בחברת, באותה היריעה שבסוף החבור, קבולת חמשת היריעות קרוי חוברת: הקיצונה במחברת השנית, באותה היריעה שהיא קיצונה ל' קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות וגו', שמור שתעשה

אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ (ו) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן

מיססען געראדע איינע דער אנדערן געגענאיבער זיטצען: (ו) מאכע אויך פֿינפֿציג גאָלדנע שפאנגען; וועו דוא אלסדאן דיא טעפפיכע איינען מיט דען אנדערן, פֿערמיטטעלסט דער שפאנגען פֿערבינדערסט, זאָ ווירד דיא וואָהנונג איין איינציגעס

תרגום אונקלוס

וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא דִּי בְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם חֲדָא׃ (ו) וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וּתְלַפֵּף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵא מַשְׁכְּנָא חַד׃

רש"י

עשרים אמה לחוברת שלשי' מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' [ובפרש"י ישן חמשה] עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת [פרק הזורק] אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמי"לש בלע"ז: Fermall, (איינע שפאנגע) fermaux

באור

הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו, וכמדתן ביריעה זו כן יהי' במחברתה, כשתפרוש חוברות אצל חוברות, תהיינה הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו, וזה לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגמו של כנגד לקבל (רש"י): (ו) קרסי זהב, פירמאלי"ש בלע"ז בל"א (העקליין, שפאנגען), וכן מתורגם בל"א, ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו, ומחברן בהן (רש"י). והנה היריעות ארכן כ"ח ורחבן ד', וכשחבר חמש יריעות יחד, נמצא רחבן כ', וכן החוברת השנית, והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב, ורחבו מן הצפון לדרום עשר אמות, כאשר תראה במעשה הקרשים, נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה. לדעת ר' נחמי' (בשבת דף צ"ח ע"ב), שכשם שלמטה עוביין אמה כך מלמעלה עוביין אמה, נשתיירו ט"ז אמה, ח' לצפון וח' לדרום, מכסות קומת הקרשים, שגבהן עשר עם האדנים שתחתיהן נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות אמה אחת של אדנים, ואחת של קרשים, ולר' יהודה האומר קרשים מלמטה עביין אמה, ומלמעלה כלים והולכין עד כאצבע, לא נשתייר מגולה כי אם אמה דאדנים (כן אי' בגמ' שם). ונ"ל דעובי אצבע שמלמעלה, וכן עודף אלכסון על הצלע לא קחשיב, לפי שאינם עולים יחד כי אם לב' אצבעות ועוד, רחבן של יריעות מ' אמה כשהן מחוברות בקרסים, עשרים אמה לכל חוברת, שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו, ולר' נחמי' אמה כנגד עובי הקרשים שבמערב, ובמזרח לא היו קרשים, כי אם עמודים, אין היריעות מכסות את העמודים, נשתיירו שם תשעה אמות והיו תלויות אחורי המשכן, מכסות את הקרשים, ואמה של אדנים מגולה, ולר' יהודה נשתיירו עשר אמות, והיו גם האדנים מכוסים וכן איתא בשבת פ' הזורק (שם), ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ב), ורש"י ז"ל הביא נוסחא אחרת בשם ברייתא דמסכת מדות (הובאה בילקוט פ' פקודי, ואינה בברייתא דמלאכת המשכן, עיין בס' מעשה חושב) שהיריעות היו מכסות גם אמה של עובי העמודים, ולא נשתייר לאחורי המשכן כי אם ח' אמות, אבל הוא ז"ל דחה הברייתא ההיא, מן הכתוב ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים לקמן (פסוק ל"ג), וכתב ואם כדברי הברייתא הזאת, נמצאת פרכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה, ע"כ הנוסחא שלפנינו בדפוס, ובפרש"י כ"י עם רשב"ם מוסיף בו באור, וז"ל שם והכתוב מסייענו ונתתה את הפרכת תחת הקרסים, כשעמודי המזרח אינם מכוסים אמה, נמצא שהפרוכת שמבדיל בין קדש הקדשים ובין ההיכל תחת הקרסים, שהקרסים תקועים באמצע היריעות, אשר הם ארבעים אמה, וההיכל עשרים אמה, נמצא ההיכל מכוסה עשרים, ואז הפרוכת תקוע תחת הקרסים, ובית קדשי הקדשים עשרה, הרי כאן שלשים אמות, ואמה לכסות עובי קרש שבמערב, ותשעה תלויות אחורי המשכן, הרי

אֶחָד׃ (ז) וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ח) אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ (ט) וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃

תולדות אהרן עשתי סנהדרין כ"ט, א': ארך שבת ל"ח, ב': וכפלת שם שם:

תרגום אונקלוס

(ז) וְתַעְבֵּיד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּיד יָתְהֵין׃ (ח) אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן׃ (ט) וּתְלַפֵּיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיַת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתַעִיף

תרגום אשכנזי

גאנצע: (ז) דוא מאכסט אויך טעפפיכע פֿאָן ציגענהאאר, צום געצעלטע איבער דיא וואָהנונג; איילף שטיקקע זאָללסט דוא מאכען: (ח) דיא לענגע דעם איינען טעפפיכס זאָלל דרייסיג עללען, אונד דיא ברייטע דעם איינען טעפפיכס פֿיער עללען זיין: אללע איילף טעפפיכע זאָללען איינערלייא מאס האבען: (ט) דוא העפֿטעסט דיא פֿינף טעפפיכע בעזאָנדערס, אונד דיא זעכס טעפפיכע אויך בעזאָנדערס, שלעגסט אבער דען זעכסטען טעפפיך

רש"י

(שפאנגען), ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעות עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמ' התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחתונה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת

באור

מ' אמות. ואם כדברי הברייתא של מסכת מדות שאמה מכסה עובי העמוד שבמזרח. נותן את הפרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה, שאם אתה נותן הפרוכת תחת הקרסים, לא יהי' לצד מזרח עשרים אמה, לפי שאמה מהם לכסות עובי העמוד שבמזרח, נמצא שאין היכל מחזיק כי אם תשע עשרה אמה ודרכו להחזיק עשרים. א"כ אתה צריך להרחיק הפרוכת אמה כלפי מערב, ומחזיק ההיכל עשרים, ובית קה"ק עשרה, הרי ל"א, וא' לכסות עובי הקרש שבמערב, ושתים תלויות אחורי המשכן הרי ארבעים ע"כ הנוסחא שם, הנך רואה שלדעת רבינו שלמה ז"ל אין ספק שאמת העמודים והחלל שביניהם לא הי' נחשב לצד פנים, והדין נותן כן שמשפט אחד להם עם עובי הקרשים, וכשם שעובי הקרשים נחשב לצד חוץ ולא הי' ממדת האהל, כן עובי העמודים והמרחק שביניהם לחוץ יחשב, והי' א"כ המסך פתח המשכן נתון לפנים מחמשת עמודי המזרח, וכן הפרוכת נתונה לפנים מארבעת העמודים שלפני קדש הקדשים, ובעל מעשה חושב כתב מסברא דנפשי' שהפרוכת הי' מן ד' העמודים ולפנים, והמסך מן חמשת העמודים ולחוץ, ואין דבריו נראים: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן, לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על אורך יריעות המשכן, ומכסות אמה דקרשים לר' נחמי', ואמה דאדנים לר' יהודה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפות באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל, חצי רחבה הי' תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח, דומה לכלה צנועה

(י) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ (יא) וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ (יב) וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל

תרגום אשכנזי

איבער, נעגען דיא פֿאָר־דערזייטע דעס געצעלטעס: (י) דוא מאכסט פֿינפֿציג שלייפֿען אם זוימע דעס איינען טעפפיכעס, וועלכער אן דעם אייסערסטען העפֿטע איזט, אונד פֿינפֿציג שלייפֿען אם זוימע דעס טעפפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפֿטע איזט: (יא) דוא זאָללסט איך פֿינפֿציג קופּפֿערנע שפאנגען מאכען; ווען דוא דאן דיא שפאנגען אין דיא שלייפֿען ברינגסט, זאָ פֿיגסט דוא דאז געצעלט צוזאממען, דאס עס איין איינציגעס גאנצע ווירד: (יב) דאז ענדע איבערמאס, אן דען טעפפיכען

רש"י

באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים: אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל:

תרגום אונקלוס

יַת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתָיְתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ (י) וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא בְּסִיטְרָא דְבֵית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא דְבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא׃ (יא) וְתַעְבֵּיד פּוּרְפִּין דִנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יַת פּוּרְפַּיָא בַּעֲנוּבַיָא וּתְלַפֵּיף יַת מַשְׁכְּנָא וִיהֵא חָד׃ (יב) וְסִרְחָא דְיַתִּיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת

באור

המכוסה בצעיף על פניה (רש"י), ומשמע לדעת הרב ז"ל, שהי' חצי רוחב היריעה כפול בין קרשים לעמודים, ולא היתה גם היריעה העליונה מכסה את חמשת העמודים, דאל"כ לא נשתייר אלא אמה כפול ותלוי: (י) ללאות, ממין היריעות היו עשויות, כן העלה בעל מעשה חושב: (יב) וסרח העדף ביריעת האהל, על יריעות המשכן: יריעות האהל, הן העליונות של עזים הקרויות אהל, כמו שאמור בהן לאהל על המשכן, וכל אהל האמור בהן, אינו אלא לשון גג, שמאהילות ומסככות על התחתונות, והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב, שהחצי של היריעה האחת עשרה היתה נכפלת אל מול פני האהל, נשתיירו שתי אמות רוחב חצי' עודף על רוחב התחתונה: תסרח על אחרי המשכן, לכסות אמה דאדנים המגולה לר' נחמי' ואמה אחת נגררת על הארץ, ולר' יהודה היו שתי אמות נגררות על הארץ, ואמרו חז"ל (בשבת דף צ"ח ע"ב), למה משכן דומה? לאשה שמהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחרי'. ורש"י ז"ל שכתב לכסו' ב' אמות המגולות הוא דלא כמאן, ואולי כתב כן בשטת הברייתא דמס' מדות שהביא לעיל, שלא נשתייר אחורי המשכן כי אם ח' אמות. וכבר דחה הרב ז"ל בעצמו את הברייתא ההיא מן הכתוב כמש"ל, והרא"ם ז"ל שלא הי' בידו ברייתא דמ"ה, כתב (בפסוק כ"ו) שרש"י ז"ל תפס הברייתא ההיא לעקר אף במקום שהכתוב עומד לנגדה ע"ש, ונראה שחשב שהברייתא דמדות היא בעצמה ברייתא דמ"ה, ואינו כן כמש"ל, ולדרב' מברייתא דמ"ה מוכח שנשתיירו לר' יהודה עשר, ולר' נחמי' תשע אמות לאחורי המשכן, כדאי' בשבת (דף צ"ח ע"ב):

חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ (יג) וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ (יד) וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵלִים מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי

(טו) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי

ת"א חצי שם שם: והאמה שם שם: ועשית יומא ע"ב, א': עצי סוכה מ"ה, ב':

דעס געצעלטס: נעמליך דאז האלבע טעפפיכשטיק, דאז מעהר איזט, זאָלל הערָאב הענגען, אויף דער הינטערזייטע דער וואָהנונג: (יג) דיא איינע עללע אויף דיזער זייטע, זאָ וויא דיא איינע עללע אויף דער אנדערן זייטע, אן איבערמאס, אין דער לענגע דער טעפפיכע דעס געצעלטס, זאָלל אויף ביידען זייטען דער וואָהנונג הערָאב הענגען, אום זאָלכע צו בעדעקקען: (יד) דוא זאָללסט אויך איינע דעקקע איבער דאז געצעלט מאכען, אויס ראָטהגעפערבטען ווידדערפעללען, אונד איינע דעקקע פאָן תחשים פעללען אָבען דאראויף: (טו) דוא מאכסט דיא ברעטטער צור וואָהנונג, פאָן שטים=האָלץ, אויפ=

תרגום אונקלוס

יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא: (יג) וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאָרְכָּא יְרִיעֲתָא דְּמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ: (יד) וְתַעְבֵּיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵּי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵּי סַסְגּוֹנָא מִלְעֵילָא: (טו) וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין:

רש"י

(יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעודף באורך יריעות האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים

באור

(יג) והאמה מזה והאמה מזה, לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: על צדי המשכן, לצפון ולדרום כמו שפי' למעלה, למדה תורה דרך ארץ שיהי' האדם חס על היפה עכ"ל רש"י שנדפוס, ובכ"י עם רשב"ם שבידי מוסיף בו בזה"ל: של שם לא היו ארוכות ורחבות כשל עזים ע"כ: אחרי המשכן, הוא צד מערבי, לפי שהפתח במזרח שהן פניו. וצפון ודרום קרויי' צדדים לימין ולשמאל (רש"י): (יד) מכסה לאהל, לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אלים מאדמים, ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים, ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג, ארכן ל' ורחבן י', אלו דברי ר' נחמי', ולדברי רבי יהודה מכסה אחד הי' חציו של עורות אלים מאדמים וחציו של עורות תחשים (רש"י). ובשבת (דף כ"ח ע"א) אי' להפך ר' יהודה אומר שני מכסאות הי' ור' נחמי' אומר מכסה אחד הי' וכן שנינו בברייתא דמ"ה פ"ב ובברייתא דמדות, ומשמע שם לרבי נחמי' שהי' עקר המכסה מעורות אילים, והיו בו נקבים ארוכים כעין חלונות, ושם היו תופרין חתיכות ארוכות של תחשים, ואולם פשטות הכתוב כמ"ד שני מכסאות היו, דכתיב מכסה שני פעמים: (טו) עמדים, זקופים נותנים אותם ולא שוכבים קרש על קרש: ונרש"י

שְׁטִּים עֹמְדִים׃ (טז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (יז) שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃

רעכטשטעהענד: (טז) דיא לענגע דעס ברעטטעס זאלל צעהן עללען זיין, אונד דיא ברייטע איינעס יעדען ברעטטעס אנדערטהאלב עללען: (יז) איין ברעטט בעקאממט צווייא צאפפען דיזע ווערדען איינגעפאסט (אין דיא פיסע נעמליך) איינער וויא דער אנדרע זא מאכסט דוא עס אן אל=

ת"א עשר סוכה ה', ב'. נדרים ל"ח, א'. בכורות מ"ד, א':

תרגום אונקלוס

(טז) עֲשַׂר אַמִּין אֻרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חָד׃ (יז) תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבִין חָד לָקֳבֵיל חָד

רש"י

אותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אתכם לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מגוזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. אותשטנ"טים בלע"ז: *Estans*, (אויפרעכט שטעהענד) *ester*, (איין אויפרעכט. אויפרעכט שטעהען), שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע [דולה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בזבחים בפרק הזורק החריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה הידן רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה. ודוק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת] ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמ' ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צידיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכס' הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש וקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו

באור

אותשטנ"טים בלע"ז נ"ל איסטנד"טוס, והוא עטלנדע"נו. ובל"א (אויפרעכט שטעהענד): (טז) עשר וגו', למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב, למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות, אונקלוס תרגמו תרין צירין, כעין צירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן, וכך שנינו בברייתא דמלאכת המשכן (פרק א'), והי' עושה את האדנים חלולים, וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחרץ חציו באמצע, ועושה לו שתי יתדות כמין שני חמוקין, ומכניסן לתוך שני אדנים, שנא' שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו, הניפין יוצאים מן הקרשים וכו', כמו שאביא להלן בבאור סוף המקרא. והנה רש"י ז"ל בפירושו על התורה שנה קצת מלשון הברייתא, והרמב"ן והרא"ש ובעל מעשה חושב נשאו ונתנו באריכה בבאור כונת הברייתא ובדברי רש"י ז"ל, ואני אפרש לך מעשה הידות כפי העולה מדברי רש"י ז"ל בגמ' דשבת (דף צ"ח ע"ב), כי נראה שחזר בו הרב ז"ל ממה שכתב כאן בפי' על התורה. הקרש הי' רחב אמה וחצי, בעובי אמה, הי' חורץ בו מלמטה עד גובה אמה מכל צד סביב, כדי רביעית האמה, נשתייר בו רוחב אמה בעובי חצי אמה, הי' חורץ באמצעו רוחב חצי אמה, נשתיירו שם כעין שתי יתדות, רחב כל אחת טפח ומחצה, ועוביה חצי האמה, והן אלו נקראות ידות הקרש. והנה גובה כל אדן אמה, ורחבו ד' טפחים ומחצה כמדת חצי הקרש, ועובי שלו אמה כעובי הקרש הי' נוקב באמצעו חלל כמדת היד, שהוא טפח ומחצה ברוחב האדן וב' טפחים בעוביו, ומשייר לו שפה טפח ומחצה

(יח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ (יט) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי

אללען ברעטטערן דער וואָהנונג: (יח) דוא מאכסט אבער דיא ברעטטער צור וואָהנונג: צוואנציג ברעטטער צור זידליכען זייטע: (יט) פֿירציג זילבערנע פֿיסע זאָללסט דוא מאכען אונטער דען צוואנציג ברעטטערן: צווייא פֿיסע אונטער איינעם ברעטטע

תרגום אונקלוס

כֵּן תַּעְבֵּיד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: (יח) וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: (יט) וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין

רש״י

בניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרון את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה:

משלבות. עשויות כמין שליבות סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונות זו כנגד זו שהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכ׳ לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת

באור

לכל רוח. מכניס את היתדות באדנים כמלא הקרש מכסה את כל ראש האדן, והקרשים והאדנים תכופים ומחוברים באופן שאין רווח ביניהם כלל, כמו שנאמר ויהיו תאמם מלמטה: משלבת אשה אל אחתה, כך אי׳ בברייתא דמלאכת המשכן שהתחלתי בה למעלה הניפין (ס״א שניפין וס״א השנין. וכן גרס הרמב״ן ז״ל) יוצאים מן הקרשים שנים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משלבת אשה אל אחתה דברי ר׳ נחמי׳ ר׳ נחמי׳ אומר אין ת״ל משלבת מה ת״ל משלבת מלמד שעשה להם שולבים כסולם המצרי עכ״ל. והנה רש״י ז״ל לא הזכיר השליבות הללו כלל, ומפרש משלבת על ידות הקרש שתהיין עשויות כמין שליבו׳ הסולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהן לכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם, אשה אל אחתה, מכוונות זו כנגד זו, שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו, כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה עכ״ל. וכן תרגום אונקלוס משלבין חד לקבל חד. וכן מתורגם בל״א, והוא רחוק עד מאד בלשון הכתוב, והרמב״ן ז״ל הביא דברי ר׳ נחמי׳ הנ״ל. ופי׳ שנין כעין שעושין באורגין להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדו׳ של עץ, וכתב וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה. וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסו׳ זו בזו, משלבת אשה אל אחותה, שם לשליבות עצמן, והוא לשון נקבה בכאן, וכן הזכירו אותן חז״ל, ונשמטה שליבה מתחתיו (מכות דף ז׳ ע״ב), בסולם הלך אחר שליבותיו (שבת דף ס׳ ע״א), ואע״פ שתליבו בין השלבים (מלכים א׳ ז׳ כ״ח וכ״ט), הוא כמו נשים ופלגשים עכ״ל, והנה מה שכתב דמשלבת אשה אל אחתה קאי על השליבות שלא הוזכרו כלל בכתוב גם הוא קצת דחוק, ואולי דמסתפינא. הייתי אומר, כמוסיף על דברי הרב ז״ל של ר׳ נחמי׳ אין באור ידות (שבפסוק זה) כמו שת״א צירין. כי אם כמו צד ימין ושמאל, ואמרו שתי ידות לקרש האחד. וכמוהו רבים. ומשלבת מוסב על הידות, והשעור שתהיין ידות כל קרש שהן צדיו מימינו ומשמאלו משלבת עם ידות הקרשים הסמוכים אליו מזה ומזה: אשה אל אחתה, ולהלן (ל״ו כ״ב) הוא לומר אחת אל אחת. הכוונה כל אחת עם חברתה הסמוכה לה, כמו שתרגם יב״ע מכוונין סטר חד בגו חד, ובפ׳ ויקהל תרגם מכוונין סטר חד בגו סטר חד. והנה ע״פ דרכנו זה ראוי שיתורגם בל״א (דיא ביידען ראנדזייטען איינעם יעדען ברעטטעס וואורדען איינגעפֿוגט, יעדע אין דיא אנשליסענדע ראנדזייסע), והוא הנאו׳ לפשוטו הכתוב: (יח) לפאת

יְרֵכָתָיו: (כ) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ: (כא) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: (כב) וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים: (כג) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם: (כד) וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה

ת״א ולירכתי שבת צ״ח, א׳: ושני שם שם: ויהיו שם שם:

תרגום אשכנזי

צו זיינען ביידען צאפפען, אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע; צו זיינען ביידען צאפפען: (כ) צור אנדערן זייטענוואנד דער וואהנונג, צור נארדליכען זייטע נעמליך אויך צוואנציג ברעטטער (כא) אונד פירציג זילבערנע פיסע, צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע, אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע: (כב) צור הינטערוואנד דער וואהנונג, צור וועסטליכען זייטע, מאכסט דוא זעכס ברעטטער. (כג) אונד צווייא ברעטטער צו דען ווינקעלן דער וואהנונג, אן דער הינטערוואנד: (כד) זיא זאללען אונטען צוזאממענשליסען, מיססען אויך אבען צוזאממען פאססען'

רש״י

נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא מהראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים למקצעות. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן בצפון ובדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו תואמים מלמטה. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיק' זו מזו זהו שפירשתי שיהיו לידי הידות חרוצו' מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמי' זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדני' ביניהם: ויחדיו יהיו תמים. כמו תואמים:

תרגום אונקלוס

צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי: (כ) וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין: (כא) וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד: (כב) וְלִסְיָיפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא תַּעְבֵּיד שִׁתָּא דַּפִּין: (כג) וּתְרֵין דַּפִּין תַּעְבֵּיד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפְהוֹן: (כד) וִיהוֹן מְכַוְּונִין מִלְּרַע

באור

נגבה תימנה, אין פאה זו לשון מקצוע כי אם כל הרוח קרוי פאה, כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי, לשון סוף כתרגומו ולסייפי, ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים, והמערב אחורי' וזהו סוף, שהפנים הוא מהראש (רש״י): תעשה ששה קרשים, הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת, אחד למקצוע צפונית מערבית, ואחד למערבית דרומית, כל שמנה קרשים בסדר אחד הם, אלא שאלו השנים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל, להשלים רחבו לעשר, והאמה מזו והאמה מזו באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהי' המקצוע מבחוץ שוה (רש״י), וזהו לת״ד קרשים מלמעלה עוביין אמה, ולת״ד כלים והולכים עד כאצבע, היו מקצעין את קרשי המקצועות עד כדי רוחב ג' טפחים ואצבע מלמעלה, ובזה הי' המקצוע מבחוץ שוה (שבת דף צ״ח ע״ב): (כד) ויהיו תאמם מלמטה, כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו, כמפורש למעלה במעשה הידות: תמים. כמו תאומים: על ראשו, של קרש: אל הטבעת האחת, כך אי' בברייתא דמ״ה פ״א, הי' חורץ את הקרש מלמעלה

וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ (כה) וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר

אין איינעז שלוסריגקען, זאָ זאָלל עס אן ביידען עקקען זיין, אונד זיא זאָללען אן ביידען עקקען אנגעבראכט ווערדען: (כה) עס זינד אלזאָ צוואמ= מען אכט ברעטטער, מיט

תרגום אונקלוס

וְכַחֲדָא יְהוֹן מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לִתְרֵין זָוְיָן יְהוֹן׃ (כה) וִיהוֹן תְּמַנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר

רש"י

על ראשו. של קרש: אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני ורחב קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי תוק). הדרומי והצפוני ורחב קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חמוקין. ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליב' הנכנסת בנקב עמוד הסול' והוא

באור

אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנו בתוך טבעות של זהב, כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה, שנאמר ויהיו תואמם מלמטה ויחדיו יהיו תמים וגו' שאין ת"ל אל הטבעת האחת, ומה ת"ל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח עכ"ל הברייתא. ועל פיה פירש"י המקרא שלפנינו ויהיו תואמם וגו' דקאי על כל הקרשים, כל קרש וקרש הי' חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי הטבעת ומכניסו בטבעת אחת, נמצא מתאים לקרש אחת, וכתב אבל אותן הטבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטלטלות, ובקרש המקצוע הי' טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני, ורחב קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו, נמצאו שני הכתלים מחוברים. כן יהי' לשניהם, לשני הקרשים שבמקצוע, לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי. וכן לשני המקצועות עכ"ל. והרמב"ן ז"ל תמה למה לא פי' כבן הכתוב ויאמר ועשית טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים, ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה, ופי' הוא ז"ל ע"פ הברייתא הנזכרת שמה שאמר אל הטבעת האחת קאי על טבעות הבריחים שיזכור למטה, שיכנס החריץ עד מקום הבריח כלשון הברייתא, ולא הקפיד הכתוב במה יחברם, אם בטבעות כסף או זהב, קבועות או מטולטלות, או בחשוקים. והברייתא אמרה שעשה משה להם טבעות, ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצועות לבדן ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל בשנוי לשון קצת, ומ"ש שעל דרך הפשט לא ידבר הכתוב הזה כי אם בקרשי המקצועות, הוא בעבור שבהם מדבר המקרא שלפניו ושלאחריו (פסוק כ"ג וכ"ה), ואיך יפסיק ביניהם במאמר המוסב על כל הקרשים? ולפי דרכו יתכן לפרש הכתוב שבא להודיע ששם במקצוע לא היו שתי טבעות, אחת לבריח הצפוני ואחת לבריח המערבי, כי אם לא היתה שם אלא טבעת אחת קבועה על קרן המקצוע, ושם נכנסים שני הבריחים הצפוני והמערבי, ונפגשים זה בזה, והקרשים שבמקצוע היו תמים לקבל הטבעת ההיא. שעשה בהם חריץ עד מקום הבריח, ותחב שם הטבעת אשר שם יכנסו שני הבריחים, ובזה היו כותלי המשכן אדוקים ומחוברים יפה, כי הטבעת ההיא בעצמה היתה מחברת בראשה האחד את קרשי המקצוע. כבנין המערבי והצפוני, ובראשה השני את שני הבריחים, ותבין מזה מדוע הי' החריץ עד מקום הבריח כמו שנזכר בברייתא, ותבין אמרו הטבעת האחת, כי היתה בזה ההודעה שלא יהי' שם במקצוע כי אם טבעת אחת מספקת

אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כו) וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ (כז) וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃

זילבערנען פיסען, נעמליך זעכצעהן זילבערנע פיסע: צווייא פיסע אונטער איי-נעם ברעטטע, אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע: (כו) דוא מאכסט פערנער ריגעל פאָן שטים-האָלץ, פינף שטיק פיר דיא איינע זיי-טענוואנד דער וואָהנונג, (כז) אונד פינף ריגעל פיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואָהנונג, אונד פינף

תרגום אונקלוס

סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ (כו) וְתַעְבֵּיד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃ (כז) וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין

רש"י

לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסין לתוך שתי אדנים שנא' שני אדנים שני אדנים · וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הנעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחים. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (ריגעל) Barnes (sbàrre) *Esparres*: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנא' בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתוני' ו' אמות והתיכון ארכו י"ב

באור

לשני הבריחים, ולפ"ז ראוי שיתורגם כך (דיא וינקעלברעטטער זאָללען מיט דען אנסטאָססענדען זייטענברעטטערן אונטען צוזאממען שליסען, אונד אויך אָבען צוזאממען איינפאססען אין איינען ריגעלרינגען), ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כפירש"י ז"ל: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפ"ריש (רש"י), והוא עשפארד"עס ובל"א (קווערריגעל) ברש"י כ"י על קלף משנת דמ"ט מצאתי אשפ"רא בלע"ז, והוא עספאס"עס, בל"א (וואס דורכגעהט), הראשון כפי הכוונה, והשני כפי הוראת המלה כי בריחים בל"הק הוא עברין בלשון ארמי, דבר העובר או העובר ממקום למקום: חמשה וגו', דעת הרשב"ם ז"ל שהי' בכל קרש מבחוץ חמשה טבעות, זה תחת זה, להכניס בהן חמשה בריחים, מלבד הבריח התיכון הנקרא כן לפי שהוא עובר בעובי הקרשים מן הקצה אל הקצה, שהיו כלם נקובים בעובין. להכניס הבריח התיכון בתוך חללם, ואולם יקשה לפירושו זה אמרו והבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה, והרי אף חמשת הבריחים עוברים מן הקצה אל הקצה לדעתו. לכן הנכון כמו שפירש"י ז"ל ע"פ ברייתא דמלאכת המשכן, אלו החמשה שלשה הן, אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות, זה מבריח עד חצי הכותל, וזה מבריח עד חצי הכותל, זה נכנס בטבעת מצד זה, וזה נכנס בטבעת מצד זה, עד שמגיעין זה לזה, נמצא העליון והתחתון שנים שהן ארבע, והחמישי נקרא תיכון, בעבור שהוא אמצעי בניהם, ארכו כנגד כל הכותל, נכנס בעובי הקרשים

(כח) וְהַבְּרִ֥יחַ הַתִּיכֹ֖ן בְּת֣וֹךְ הַקְּרָשִׁ֑ים מַבְרִ֕חַ מִן־הַקָּצֶ֖ה אֶל־הַקָּצֶֽה׃ (כט) וְאֶת־הַקְּרָשִׁ֞ים תְּצַפֶּ֣ה זָהָ֗ב וְאֶת־טַבְּעֹֽתֵיהֶם֙ תַּעֲשֶׂ֣ה זָהָ֔ב בָּתִּ֖ים לַבְּרִיחִ֑ם וְצִפִּיתָ֥ אֶת־הַבְּרִיחִ֖ם זָהָֽב׃ (ל) וַהֲקֵמֹתָ֖ אֶת־הַמִּשְׁכָּ֑ן כְּמִ֨שְׁפָּט֔וֹ אֲשֶׁ֥ר הָרְאֵ֖יתָ

ת"א והבריח שם שם: והקמת מנחות כ"ט, א'. עקדה שער א':

ריגעל פיר דיא הינטער־וואנד דער וואָהנונג: (כח) דער מיטטעלסטע ריגעל געהט דורך דיא ברעטטער דורך, ריגעלט זיא צוזאממען פאָן איינעם ענדע צום אנדערן: (כט) דיא ברעטטער מיסט דוא מיט גאָלד בע־לעגען, דיא רינגע מאכסט דוא פאָן גאָלד, דורך וועלכע דיא ריגעל גע־שטעקט ווערדען; דיא ריגעל בעדעקסט דוא מיט גאָלד. (ל) אלזראן ריכטעסט דוא דיא וואָהנונג אויף, נאך דער ווייזע,

תרגום אונקלוס

לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן מַעַרְבָא: (כח) וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מַעֲבַר מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי: (כט) וְיָת דַּפַּיָּא תַּחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת עִיזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחֲפֵי יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא: (ל) וּתְקֵים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִילְכְתֵיהּ דִּי אִתְחֲזֵיתָא בְּטוּרָא:

רש"י

כנגד רחב א' קרשים היא מפורשת במלאכת המשכן [שבת צ"ח]: (כט) בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום לפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן אורכן ממלאין את רחב הקרש מן הטבעות לכאן ומהנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני כשנמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך

באור

דרך נקבים מכוונים זה מול זה, ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו: (כט) תצפה זהב, בברייתא דמ"ה (פ"א) שנינו, והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים מקום עביין של קרשים מצופה זהב, שנאמר ואת הקרשים תצפה זהב בתים לבריחים, שאין ת"ל בתים לבריחם. ומה ת"ל בתים לבריחם מקום שהבריח נכנס עכ"ל והנה נראה מדברי חז"ל שמאמ' בתים לבריחם מוסב על הקרשים, אף שנכתוב לפניו משמע שמן הטבעות ידבר, ויתכן שדקדקו זה מסד' הנחת הטעמים, שאלולי היו תיבות בתים לבריחם מוסבות גם על הקרשים, מהראוי שיבא תצפה זהב בטעם זקף, ואחרי שבא בטעם רביע. משמע שאף הקרשים יצפה זהב במקום שהם בתים לבריחם, דהיינו בעוביים שהוא מקום שהבריח התיכון נכנס. עוד שם בברייתא סוף פ"א וילף את הבריח' זהב (לקמן ל"ו ל"ד), כיצד הי' עושה הי' מביא שתי פיפיות של זהב ארכה של כל אחת ואחת אמה ומחצה, ונותנו בחלל של קרש, מקום שנותנין את הבריחים ע"כ, ומדאמ' בחללו של קרש, משמע שעל כבריח התיכון ידבר, וכן אי' להדי' בילקוט פקודי (רמז תכ"ג), וז"ל, הבריח התיכון המובלע בתוך חללו של קרשים מובלע בתוך שפופרת של זהב שארך כל אחת ואחת אמה ומחצה בתוכה בתוך חללו של קרש והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה, ואולם רש"י ז"ל פי' שאף שאר הבריחים לא היו מצופים זהב, כי אם בתונים בשפופרת של זהב עוברות מטבעת לטבעת, וכן אי' בילקוט שם (רמז ת"כ): (ל) והקמת את המשכן, לאחר שיגמר הקימהו: הראית בהר, קודם לכן, שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו (רש"י), כוונת הרב ז"ל שהזמן מורכב מעתיד ועבר, לפי שעתה עדיין לא הראהו, אבל כשיבא זמן הקמתו, שממנו הוא מדבר, אז תהי' הפעולה עברה, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (ווירד געצייגט וואָרדען זיין), וכבר באַרנו בכמה מקומות שדרך הזמן המורכב כזה לבא בל"הק

בָּהָר: ס חמישי (לא) וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים: (לב) וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב

וועלכע דיר אויף דעם בערגעווירד געצייגט וואָר=רען זיין: (לא) דוא זאָללסט אויך איינען פֿאָר=האנג מאכען, פֿאָן בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספֿאָך געצווירנ=טעם גארן, מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט, קונסט - וועבערארבייט זאָלל מאן איהן מאכען: (לב) דיזען פֿאָרהאנג לעגסט דוא אויף פֿיער זיילען פֿאָן שטים = האָלץ דיא מיט גאָלד בעלעגט זינד, איהרע האקען אויך פֿאָן גאָלד, אויף

תרגום אונקלוס

(לא) וְתַעְבֵּיד פָּרֻכְתָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן יַעְבֵּיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין: (לב) וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָה סַמְכִין

רש"י

ולהלאותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה: ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן ווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכ' י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשלישית של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדש הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברות כ' אמה וכשפרס' על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת

באור

על הרוב בלשון עבר: (לא) פרכת, לשון מחיצה והבדלה: תכלת וארגמן וגו', מכל מין ומין הי' בכל חוט שש חוטין, נמצא החוט כפול כ"ד (יומא דף ע"ב ע"א), ובילקוט אי' שגם זהב הי' בפרכת: (לב) ארבעה עמודי שטים, תמונת העמודים הללו ומדתן ואופן סדורם לא נזכר דבר לא במקרא ולא בברייתא דמ"ה ולא בילקוט, ואולם חמשת העמודים שעל פתח האהל עוביין כעובי הקרש שהוא אמה, כמו שכתב רש"י לעיל בשם ברייתא דמס' מדות ובילקוט פקודי הי' שהיו אמה על אמה, ומדקאמר אמה על אמה משמע שהיו בעלי זויות. לא עגולים ואולם אדבעת העמודים הללו, נראה שהיו בעובי אמה וברוחב כחצי הקרש שהם ד' טפחים ומחצה, שכן הי' מדת אדני כסף אשר בהם היו תחובים. וכן לא נזכר המרחק שבין העמודים. ועל כרחינו לומר שלא הי' המרחק שביניהם שוה, ויתכן שהיו שנים מכאן ושנים מכאן, כדי שישאר באמצע רווח פניו יותר משתי אמות ומחצה, דאל"כ האיך היו יכולים להכניס את הארון לארכו, שהי' אמתים וחצי, חוץ מן הבדים והטבעות שעל גדיו? (דאלו לרחבו, אף שלא הי' כי אם אמה וחצי, וודאי אי אפשר, שהם הבדים יוצאים מכאן ומכאן), ומלשון הכתוב משמע שהקימו את העמודים, ואחרי כן הביאו את הארון, ושמו את הפרכת. וכן כתב בעל חכמת המשכן (כמו שהביא בעל מעשה חושב בשמו), שלא הי' המרחק שבין העמודים שוה, אלא שהוא סדרם על אופן אחר: וויהם, אונקליות עשויות כדמות זו, קבועות בראשי העמודים. להבר בהם את הפרוכת. ויתכן שהיו כעין הכותרות שבראשי העמודים לנוי, ולדעת רש"י ז"ל הי' ראש הפרוכת כרוך בכלונס, והניחו את הכלונס על הווים ההם, ואולם בברייתא דמ"ה פ"ד אי' שעשו ארבעה תורין בראש הפרוכת, והיו תולין אותה ע"י התורין ההם באונקלאות על גבי העמודים, ופי' בערוך (ערך תבר כ') תורין הם לולאות כגון שעושי' למכנסים, ואמר הגאון אנו קורין אותן תופרות מלשון תפירה. וכן משמע, שאל"כ לא הית' שפת הפרוכת מגיעה לארץ. והפרוכת ארכה, שהוא השתי, עשר אמות לרחבו של משכן, ורחבה שהוא הערב, עשר אמות כגבהן של

עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ (לג) וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ (לד) וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ (לה) וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃

פֿיער זילבערנע פֿיסע: (לג) דוא ווירסט דען פֿאָרהאנג גערדע אונטער דען שפאנגען דער טעפּפּיכע אנברינגען, איננערהאלב דעס פֿאָרהאנגס ברינגסט דוא דיא לאדע דעס געזעטצעס היניין: זאָ זאָלל דער פֿאָרהאנג אייך איין צווישענשייד זיין. צווישען דעם הייליגען, אונד דעם אללערהייליגסטען: (לד) דוא לעגסט הערנאך דען דעקקעל אויף דיא לאדע דעס צייגניססעס; אין דעם אללערהייליגסטען: (לה) דען טיש זעטצסט דוא אויסערהאלב דעס פֿאָרהאנגס; דען לייכטער, דעם טיש געגענאיבער, נעמליך אן דער זייטענוואנד דער וואָהנונג, אויף דער זידליכען זייטע; דען טיש אבער ברינגסט דוא

תולדות אהרן והבדילה יומא נ"ח, ב': ואת יומא נ"ג, א'. חגיגה ס"ה, ב'. מנחות נ"ח, ב': והשלחן מנחות סס:

תרגום אונקלוס

דִּכְסַף׃ (לג) וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַּיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגָּו לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ (לד) וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ (לה) וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנָרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִיפּוּנָא׃ (לו) וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא

רש"י

השנית כסת' שלישי של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח

באור

קדשים: (לג) תחת הקרסים, בשלישו של משכן, למערב העמודים, כדי שיהיה הימנה ולפנים עשר אמות, והימנה ולחוץ עד העמודים שעל הפתח עשרים אמה, נמצא בית קדש הקדשים עשר על עשר: והבאת שמה וגו', לא יצונו עתה שיעשה כסדר הזה, כי אין עתה הצואה בהקמת המשכן, כי אם בעשייתו. אבל הענין הוא הודעת התכלית. שישים הפרוכת תחת הקרסים, כדי שיהיה הארון שמה מבית לפרוכת, ותבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, וכן ונתתה את הכפרת שבפסוק הבא: (לה) ושמת את השלחן, שלחן בצפון, משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אוי' שבין שלחן למנורה, משוך קמעא כלפי המזרח, וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד? אורך המשכן מן הפתח לעורכת כ' אמה, המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות, (רש"י): (לו) מסך, וילון, הוא מסך כנגד הפתח, כמו שכת בעדו (איוב א' י') לשון מגין (רש"י), והוא מן הכפולים בתוספת מ"ם, ומשפטו מְסַכְּךְ

(לו) וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ (לז) וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי

כז (א) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ

ת"א מעשה ע"ב, ב': חמש זבחים נ"ט, ב'. וס' א', וס"ב א': רבוע זבחים שם: ושלש זבחים שם:

אן דיא נאָרדליכע זייטענ־וואנד: (לו) דוא מאכסט איינע דעקקע, צום איינגאנגע דעס געצעלטעס, פֿאָן בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספֿאַך געצווירנטעם גאַרן; שטיקקערארבייט: (לז) דוא מאכסט צו דיזער דעקקע, פֿינף זיילען פֿאָן שטים־האָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד, איהרע האקען פֿאָן גאָלד, אונד גיסעסט דאצו, פינף קופּפֿערנע פֿיסע:

כז (א) דוא מאכסט דען אלטארהעדר פֿאָן שטים־האָלץ: פֿינף עללען דיא לענגע, אונד פֿינף עללען דיא ברייטע, דער אלטארהעדר זאָלל פֿיערעקקיג, אונד דיא

תרגום אונקלוס

לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּיר׃ (לז) וְתַעְבֵּיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא׃

כז (א) וְתַעְבֵּיד יָת מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין

רש"י

כמו שכת בעדו [איוב א'] לשון מגין: מעשה רוקם. הצורות עשויות בו מעש' מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם. שם האומן ולא שם האומנות תרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרכת י' אמות על י' אמות:

כז (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קומתו. דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף

באור

בשקל מִכְלָל (רד"ק בשרשים שרש סכך): מעשה רוקם, הצורות עשויות בו מעשה מחט, כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם, שם האומן ולא שם האומנות, תרגמו עובד צייר ולא עובד ציור (וכן מתורגם בל"א. ויב"ע שתרגם עובד ציור מחטא, תרגום כפי הכוונה), ומדת המסך כמדת הפרוכת עשר על עשר אמות (רש"י), ולפ"ז לא כסה המסך כנגד עובי הקרשים מזה ומזה: (לז) חמשה עמודי שטים, כבר זכרתי למעלה (פסוק ל"ב) שנראה מדברי רז"ל שהיו בעלי זויות, ומדתם אמה על אמה, ואף בזה צריכין אנו לומר שהי' ביניהם רווח פניו להכניס השלחן והארון עם בדיו וטבעותיו, ולא היו א"כ המרחקים שביניהם שווים, ואולם לאופן סדורם אין הכרע מדברי קדמונינו ז"ל ובעל מעשה חושב הכריע מדעתו, וכתב שהיו שנים מהם נכנסים עובי הקרשים מזה ומזה, והשלשה הנשארים על מרחק שוה, רחוקים זה מזה וכן משני צדי הפתח אמה ושלש רביעי', ואין דבריו נראים כמש"ל, דא"כ הי' צריך להקים העמודים אחר שהכניס הארון והשלחן:

כז (א) מזבח, מקום בנוי מיוחד לעבודת ההקרבה וההקטרה נקרא מזבח, ואין בל"א מלה משותפת לשתי ההוראות האלו כי אם מלת (אלטאר) הלקוחה מלשון רומי, ושם שרשה מלשון גובה (אלטו"ס, הָךְ) מענין במה. והמזבח שדבר בו הכתוב הזה הוא הנקרא מזבח החיצון, ונקרא ג"כ מזבח העולה וכן מזבח הנחשת, ולמעלה (כ' כ"א) קראו הכתוב

אַמּ֖וֹת קֹמָתֽוֹ׃ (ב) וְעָשִׂ֣יתָ קַּרְנֹתָ֗יו עַ֚ל אַרְבַּ֣ע פִּנֹּתָ֔יו מִמֶּ֖נּוּ תִּהְיֶ֣יןָ קַרְנֹתָ֑יו וְצִפִּיתָ֥ אֹת֖וֹ נְחֹֽשֶׁת׃ (ג) וְעָשִׂ֣יתָ סִּירֹתָ֗יו לְדַשְּׁנוֹ֙ וְיָעָ֔יו וּמִזְרְקֹתָ֖יו וּמִזְלְגֹתָ֣יו

האָהע דעסזעלבען דרייא עללען זיין: (ב) אן דען פֿיער ווינקעלן מאכסט דוא פֿיער האָהלע עקקען, דיא עקקען ווערדען אויס איינעם שטיק מיט דעם הערדע געמאכט: דוא בעלעגסט איהן מיט קופּ־פֿער: (ג) דוא מז׳כסט אויך טאָפּפֿע, איהן פֿאָן אשע צו רייניגען, (אָרעראשען־טאָפּפֿע), שויפֿעלן,

תרגום אונקלוס

רוּמֵיהּ׃ (ב) וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ (ג) וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹהִי וְצִינוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעְבֵּיד

רש״י

כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה [זבחים כ״ט]: (ב) ממנו תהיינה קרנותיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מלח שנא׳ ומלחך נחושה [ישעי׳ מ״ח]: (ג) סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכה וזהו שת״א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מל׳ אחת מתחלפת בפתרון לטעם בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה [תהלים פ׳] אויל משריש [איוב ה׳]. וחלופו ובכל תבואתי תשרש [שם ל״א] וכמוהו בסעיפיה פוריה [ישעי׳ י״ז] וחלופו מסעף פארה [שם י׳] מפסח סעיפי׳ וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו [ירמי׳ נ׳] וכמוהו ויסקלוהו באבנים [יהושע ז׳] וחלופו סקלו מאבן [ישעיה ס״ב] הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו [שם ה׳] אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע״ז אדשנדר״יר (פֿאָן אשע לו רייניגען) A décendrer,: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע״ז וודי״ל (שויפֿעל) Padel, pael, Pelle: ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין מהן על גחלי המערכ׳ שיהא ממהר שריפתן ובלע״ז קרוני״ש (קרוממע האקען) Crochets: Croches ובלשון חכמים צנוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן

באור

מזבח אדמה: רבוע, כל צורה בעלת זויות שארכה כרחבה נקראת רבוע: ושלש אמות קומתו. דברים ככתבן, דברי ר׳ יהודה, ר׳ יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו (והוא עשר אמות), ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו, משפת סובב ולמעלה (זבחים דף כ״ט ע״ב), שהסובב והוא הכרכב הנזכר להלן, הגיע עד סוף האמה השנית של גבהו, ומשם עד השפה העליונה שלש אמות, ואמה אחת לגובה הקרנות, הרי עשר אמות, שהן פי שנים כארכו, ובברייתא דמ״ה (פי״א) נזכרה הפלוגתא בשם רבי מאיר ור׳ יוסי, והרמב״ם פסק כרבי יוסי, וכן בברייתא דמ״ה אחר שהזכירה המחלוקת, סתמה כרבי יוסי: (ב) ממנו תהיין קרנתיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו, ויב״ע תרגם מניה יהויין קרנוי זקיפין לעיל, שהיו זקופין ועולין מן המזבח, והקרנות האלו היו חלולות ומעוקבות, אמה על אמה בגובה אמה: (ג) סירתיו, כמין יורות: לדשנו, להסיר דשנו לתוכו, והוא שת״א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם. כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לטעם בנין וסתירה, כמו ותשרש שרשיה (תהלים פ׳ י׳), אויל משריש (איוב ה׳ ג׳), וחלופו ובכל תבואתי תשרש (שם ל״א י״ב), וכמוהו בסעיפי׳ פריה (ישעי׳ י״ז ו׳), וחלופו מסעף פארה (שם י׳ ל״ג), מפסח סעיפי׳ וכמוהו וזה האחרון עצמו (ירמי׳ נ׳ י״ז), שבר עצמיו, וכמוהו ויסקלהו באבנים (מלכים א׳ כ״א י״ג), וחלופו סקלו מאבן (ישעי׳ ס״ב י׳), הסירו אבניה, וכן ויעזקהו ויסקלהו (שם ה׳ ב׳), אף כאן לדשנו להסיר דשנו, בלע״ז אדישנד״ריר (רש״י), בל״א (לו ענטזשטען, פֿאָן אשען לו רייניגען): ויעיו, כתרגומו מגרפות שנוטל בהן הדשן, והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק, ולו בית יד ובלע״ז וויד״יל (רש״י), בל״א (חיין געפֿעס לונך חבוֹעערען): ומזרקתיו. לקבל דמי הקרבנות: ומזלגתיו, כמין אונקליות כפופים להפוך בהן איברי הקרבנות על גחלי המערכה. שיהא ממהר שריפתן, ובלע״ז קרוני״ש [ובש״א

וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ (ד) וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ (ה) וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ (ו) וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃

ת"א ונתתה זבחים ס"ו, א': והיתה זבחים ס"ב, א'. וקי"ד ג':

בעקקען, גאבעלן, אונד קאהלפפאננען דאצו: אללע זיינע גערעטהע מאכסט דוא אויס קופפער: (ד) דוא מאכסט פערנער איין זיבווערק, נעטצפארמיג פאן קופפער: אן דיזעם נעטצע מאכסט דוא פיער רינגע פאן קופפער, אן דען פיער עקקען: (ה) דיזעס זיבווערק בעפעסטיגסט דוא, אונטערהאלב דער אויסלאדונג אם אפפעראלטאר: דאז נעטץ זאלל ביז אין דיא העלפטע דעס אלטארהערדס רייכען: (ו) דוא מאכסט אויך שטאנגען צום אלטארהערדע, שטאנגען פאן שטיםהאלץ; בעלענסט,

תרגום אונקלוס

נְחָשָׁא: (ד) וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַרְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַרְתָּא אַרְבְּעָה עִיזְקָן דִנְחָשָׁא עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי: (ה) וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְכָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַרְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא: (ו) וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְאָעֵי

רש"י

קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד [ישעיה ל'] לשון שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו [משלי ו']: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קרי"בלא בלע"ז (איין זיב) Crible כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחושת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חרילין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לגוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים בארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו: חד לנוי וחד לכהנים דלא יחלקו וזה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' (שמו' כ') מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו

באור

תלאלתי קרול"דש, והוא בל"א (קרוואהתקען, גאבעלן)] ובלשון חכמים צנוריות (רש"י): ומחתתיו, לחתות בהן הגחלים, כדכתיב לחתות אש מיקוד (שם ל' י"ד), היחתה איש אש בחיקו (משלי ו' כ"ז): לכל כליו, כמו כל כליו (רש"י), וכבר הזכרנו פעמים רבות משמוש הלמ"ד, להורות על הכלל שאחרי הפרט: (ד) מכבר, לשון כברה שקורין קרי"בלא בל"א (זיב), כמין לבוש עשוי למזבח עשוי חורין חורין, כמין רשת, ומקרא זה מסורס, וכה פתרונו, ועשית לו מכבר נחשת, מעשה רשת (רש"י): (ה) כרכב, סובב, כל דבר המקיף סביב בעגול נקרא כרכב וכו' והוא כמו שעושים חרילין עגולין בקרשי דפנות התיבות וספסלי העץ, אף למזבח עשה חריץ סביבו, ויהי' רחבו אמה בדפנו לנוי, והוא לסוף שש אמות של גבהו, לדברי האומר גבהו פי שנים כארכו

(ז) וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ: (ח) נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ: ס שביעי (ט) וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר

ת"א והובא יומא ע"ב, א' וג': נבוב ז"ב י"ב א':

זיא מיט קופפער: (ז) דיא שטאנגען ווערדען אין דיא רינגע געשטעקט: זאָ דאס דיא שטאנגען אן ביידען זייטען דעס אלטארהערדס זייען, אינדעם מאן איהן טרעגט: (ח) האָהל, פאָן טאפעלן צוזאממענגעזעטצט, זאָללסט דוא איהן מאכען; וויא ער דיר אויף דעם בערגע געצייגט וואָרדען, זאָ זאָלל מאן איהן מאכען: (ט) דוא מאכסט דען פאָרהאָף צור וואָהנונג,

תרגום אונקלוס

שִׁיטִין וְתַחֲפֵי יַתְהוֹן נְחָשָׁא: (ז) וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִיזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ: (ח) חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אַחֲזֵי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן: (ט) וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא

רש"י

שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מס' מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנו' מן המקרא: (ז) בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לוחות. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג

באור

(רש"י). והנה כאן כתב הרב ז"ל שהי' חרין, וגש"ם (דזבחים דף נ"ט ע"ב וס"ב ע"א) הזכיר שהי' בליטה, והרב בעל מעשה חושב השוה ב' הלשונות, וכתב שהי' באמת בליטה, ואולם הבליטה הזאת לא היתה חלקה כי אם חרולה, והבליטה נקראת בל"א (אויסלאדונג, בוגט), ואם הי' חרין צריך לתרגמו (הוֹהלע לייסטע): עד חצי המזבח, שהוא סוף האמה החמשית, והוא חצי גובה המזבח עם הקרנות לדברי ר' יוסי, ועד שם הוא מקום הדמים הנתנין למטה, ויב"ע בתרגומו הוסיף ואמר שהי' המכבר הזה לתועלת, שאם יפול עץ או גחלת מעל המזבח יקבלו המכבר, ולא יגיע לארץ, והכהנים לוקחים אותו מן המכבר, ומחזירין אותו על המזבח, משמע שהי' המכבר יוצא קצת מדופן המזבח, לקבל דבר הנופל מעליו: (ודע שבמקצת הספרים שבדפוס נכתב ברש"י בפסוק ה' בזה"ל. והגיע רחבו (של מכבר) עד חצי המזבח, נמצא שהמכבר רחב אמה, והוא הי' סימן וכו'. ואולם בשני הכ"י שבידי, וכן בדפוס ווינציא ובשאר דפוסים ישנים תיבות הללו נמצא שהמכבר רחב אמה אינן, ובאמת אין להם שחר, כי היכן נמצא שלא הי' רחבו כי אם אמה? אולי צ"ל נמצא שהכרכוב רחב אמה, שהוא הגיע מן קצה הרשת שהוא סוף האמה החמשית, עד סוף האמה הששית של גובה המזבח, נמצא שהי' רחבו אמה, אבל תמה שכתוב אח"כ בדברי רש"י והוא הי' סימן וכו', משמע דקאי על המכבר, ויותר נראה שטעות נפל במקצת הספרים, והנה למעלה על המזבח לפנים מן הקרנות, שהיו אמה על אמה כנזכר, היה אמה אחת סביב לדריסת רגלי הכהנים, נשתייר אמה על אמה באמצע, והוא הי' מקום המערכה, וכבש הולך ומשופע הי' לדרומו של מזבח, שבו היו עולין, והי' הכבש ההוא רחוק מן המזבח כמלא חוט השערה, ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום, כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי יהודה האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו, לא הי' אורך הכבש, כי אם עשר אמות (כ"כ רש"י בשם משנת מס' מדות): (ז) בטבעת, בארבע טבעות שנעשו למכבר: נבוב לחת, כתרגומו חליל לוחין, לוחות עצי שטים מכל צד, והחלל באמצע, ולא יהי' כלו עץ אחד שיהי' עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן כי אם חלול, ובמקום

צור זידליכען זייטע; גע־שטריקטע אומהענגע צום פֿאָרהאָף, פֿאָן געצווירנ־טעם גארן, הונדערט על־לען לאנג, פֿיר דיא איינע זייטע: (י) דאצו צוואנ־ציג זיילען, נעבסט צוואנ־ציג קופּפֿערנען פֿיסען. דיא האקען אן דען זיי־לען, אונד איהרע רייפֿען זילבערן: (יא) זאָ אויך צור נאָרדליכען זייטע, אין דער לֶענגע, הונדערט עללען לאנגע אומהענגע; דאצו צוואנציג זיילען, נעבסט צוואנציג

הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ (י) וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יא) וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי

ועמדיו ק'

תולדות אהרן ווי סנהדרין כ"ג, א':

תרגום אונקלוס

דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃ (י) וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ (יא) וְכֵן לְרוּחַ צִיפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי

רש"י

תרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: **לפאה האחת.** כל הרוח קרוי פאה: (י) **ועמודיו עשרים.** חמש אמות בין עמוד לעמוד: **ואדניהם.** של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש בלע"ז (פפֿעהלע Pals,) ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת

באור

חנייתן היו ממלאין את חללו עפר עד מקום האערכה: (ט) **קלעים**, עשוים נקבים נקבים, מעשה קליעה, ולא מעשה אורג. וכן מתורגם בל"א, ובברייתא דמ"ה (פ"ה) שנינו כמין קלע זה של ספינה: **לפאה האחת**, כל הרוח קרוי פאה: (י) **ועמדיו עשרים**, חמש אמות בין עמוד לעמוד (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה פרק ה'), והכוונה מאמצע העמוד האחד עד אמצע העמוד השני, כי הי' עובי העמודים אמה, כ"כ הרא"ש ובעל חכמת המשכן ובעל מעשה חושב, כן משמע, אבל לתמונתם אין הכרע, אם היו עגולים או בעלי זויות, ומסתמא היו כמו עמודי המסך, בעלי זויות: **ואדניהם**. מוסב על העמודים, האדנים של העמודים נחשת, האדנים יושבים על הארץ, והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש [ובדש"י כ"י פל"ש, פאלאס, בל"א (פפאהל)], ארכן ששה טפחים, ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו, וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים, כנגד כל עמוד ועמוד, ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין וי"ו, ראשו זקוף למעלה, וראשו אחד תקוע בעמוד, כאותן שעושין להציב דלתות, שקורין גונ"דש (גאנד"ש, ובל"א טיראנגעלן), ורחב הקלע תלוי מלמטה, והי' קומת מחילת החצר (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה שם), ועוד שנינו שם שהי' הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחלה מצד זה, ושתי אמות ומחצה מצד זה, הכוונה מאמצע העמוד, שאם הי' הטבעת נתונה על האונקלי, ומשם עד מקום הטבעת שבעמוד הסמוך חמש אמות, כמ"ש למעלה: **ווי העמדים**, הם האונקליות, וככר כתבתי שיתכן שהיו דמות ליור, כעין כותרת שעושין לראשי העמודים לנוי (תמצא דמותי בתוך הציורים אשר בשער הספר, כשנור ומונח לרגלי העמוד) ועליו היו מניחין את הקונדס בטבעתו: **וחשקיהם**, חשוק לשון חגורה, שכך מלינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים (שופטים י"ט י'), תרגמו חשוקים, כך פירש"י ז"ל, וכתב שהיו העמודים מוקפים בחוטי כסף סביב, ואיני יודע אם על פני כלם אם בראשם אם באמצעם עכ"ל. והנה מצאנו לשון חשק נופל על החבור והדבוק, ואף החשק שבנפש הוא מענין הזה. כי האוהב ידבק עם הנאהב, ונפשו קשורה בנפשו, וכן ותדבק נפשו (בראשית ל"ד ג'), וכמו חשקה נפשו (שם ח'), ויתכן א"כ לומר שהיו הווים כדבקים ונחשקים בעמודים

הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יב) וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ (יג) וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ (יד) וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה

תולדות אהרן וחמש ערובין ג׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

קופפערנען פיסען, דיא האקקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען זילבערן: (יב) דיא ברייטע דעם האפ׳ס צור וועסטליכען זייטע, פינפציג עללען אומהענגע, דאצו צעהן זיילען, נעבסט צעהן פיסען: (יג) דיא ברייטע דעם האפ׳ס, צור אסטליכען זייטע, פינפציג עללען: (יד) נעמליך פינפצעהן עללען אומהענגע צו דער איינען זייטע נעבען דעם איינגאנג: דאצו

תרגום אונקלוס

עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִיבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ (יב) וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרָא׃ (יג) וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ (יד) וַחֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִבְרָא

רש״י

הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי״ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונז״ש בלע״ז (טהירהאנגעען) Gonds, ורחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשוקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגור׳ שכן מצינו בפילגש בגבע׳ ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים (שפטים י״ט): (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד״א הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן נ׳ אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי ששם הפתח אלא ט״ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ׳ אמה וזהו שנא׳ ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ׳ אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד

באור

ע״י חגורות של כסף המסבבות את העמודים, וכ״כ הראב״ע, והוא מסכים עם מה שדמיתי בנפשי, שהיו הווים כעין כותרת שבראשי העמודים, ודרך הכותרות ההם להיות נדבקים סביב העמוד ע״י חגורות, ובציורי הבנינים הקדמונים ימצא שהיו עושין לפעמים את הכותרות מאבן יקרה, או ממתכות יקר, וכן החגורות פעמים יסתתו אותם מאבני שיש או (גראניט) וכדומה לגוי, ופעמים יעשו אותם ממיני מתכות, והן מדבקות את הכותרת עם העמוד, ואחרי שהווים היו מטוענים במשא הקלעים הכבדים, והיו מתוחין מלמטה ע״י היתדות המחוברין בארץ, היו צריכים להדבק היטב עם העמודים, כדי שלא ידופפו, והיו מהדקין אותם ע״י חשוקי כסף: (יג) לפאת קדמה מזרחה, פני המזרח, קדם לשון פנים, אחור לשון אחורים, לפיכך מזרח קרוי קדם, שהוא פנים, ומערב קרוי אחור, כד״א הים האחרון (דברים י״א כ״ד), ימא מערבא (רש״י): חמשים אמה, אותן נ׳ אמה לא היו סתומים כלם בקלעים, לפי ששם הפתח, אלא ט״ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן, וכן לכתף השנית. נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ׳ אמה, וזהו שנאמר ולשע׳ החצר מסך כ׳ אמה, וילון למסך כנגד הפתח כ׳ אמה ארך כרחב הפתח (רש״י). והנה כדי לעמוד על סדר העמודים והמרחקים שביניהם, ולהשוותם עם מדת אורך ורוחב החצר הנזכר בכתוב, נסתכל בברייתא דמ״ה פ״ה שהבאתי למעלה וז״ל, הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה, ושתי אמות ומחצה מצד זה, וכן לעמוד השני, הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות ע״כ. ומשמע מזה שמשפט אחד לכל העמודים, ואף לעמודי הזויות ולאותם העומדים על הפתח מזה ומזה, דין אחד להם שמכלם יצא הקלע שתי אמות ומחצה מזה ושתי אמות ומחצה מזה. ומוכח מכאן שבקרני הזויות ממש לא היו שם עמודים כלל,

קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: (טו) וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: (טז) וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה: מפטיר (יז) כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם

תרגום אשכנזי

דרייא זיילען, נעבסט דרייא פיסען. (טו) אונד צו דער אנדערן זייטע נעבען דעם איינגאנג, אויך פינפצעהן עללען אומהענגע, דאצו דרייא זיילע, נעבסט דרייא פיסען: (טז) צום איינגאנגע דעס פארהאפ'ס איינע דעקקע פאן צוואנציג עללען, פאן בלויער, פורפורראטהער, האכראטהער וואללע, אונד געצווירנטעם גארן, שטיקערארבייט; דאצו פיער זיילען, נעבסט פיער פיסען: (יז) אללע זיילען דעס פארהאפ'ס רונד אומהער, האבען זילבערנע רייפען, איהרע האקען זינד זילבערן, אונד איהרע פיסע קופפערן.

תרגום אונקלוס

עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: (טז) וְלִתְרַע דָּרְתָּא פְּרָסָא עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָה וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָה: (יז) כָּל עַמּוּדֵי דָרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן

רש"י

לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שבוא מן הב' שבמזרח ה' אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב: (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך נא'

באור

כי אם מבני עמודי מקצוע דרומית מזרחית הי' האחד משוך אל הדרום שתי אמות ומחצה, והשני נמשך אל המזרח ב' אמות ומחצה וכן לכל המקצועות ואף על שער החצר לא היו העמודים נתונים על הקצוות תימין ומשמאל השער, כי אם משוכים משם שתי אמות ומחצה מזה ומזה. ואמנם כן לא יתכן לומר שילא הקלע מן כל עמוד ועמוד ב"א ומחצה מזה ומזה, כמבואר במעט השתכלות. ולפי זה כך הי' סדר עמודי החצר סביב לצד מזרח מדרום לצפון שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים. עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים, ימין השער. שתי אמות ומחצה מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, שתי אמות ומחצה מסך. שמאל השער. שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד חמש אמות קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים, הרי לך חמשים אמה רוחב והם עשרה עמודים, וכנגדם עמוד מול עמוד מכוון, עבדה למערב, אלא שאין שם פתח. לדרום החצר שתי אמות ומחצה קלעים במקצוע המערבי, וכן במקצוע המזרחי, וביניהם כ' עמודים עם י"ט מרחקים כל אחד מהם חמש אמות, הרי לך מאה אמות לאורך, וכן לצפון, עמוד מול עמוד, על סדר נאה ומכוון, לכל עמוד מזה ומזה ב' אמות ומחצה קלע, ובין עמוד לעמוד חמש אמות. שים לבך על זה, ולא תצטרך לכל הדחק אשר נדחקו המפרשים בזה הענין. כי הנה הרלב"ג ז"ל שלא ראה בבריית' דמ"ה חשב שהיו שם עמודים בקרני הזויות ממש, והזה נולדו לו ספקות רבות: האחת שהיו צריכים להעמיד בכל מקצוע שני עמודים תכופים זה אצל זה, בלי רווח ביניהם כלל. אחד לשורת האורך ואחד לשורת הרוחב, כדי למלאות מספר העמודים שזכר הכתוב לכל רוח, ואין הסדר הזה נאה לעין הרואה. והשני שעל הדרך הזה אין בין עשרים עמודי האורך כי אם י"ט מרחקים, ובין עשר עמודי הרוחב לא היו כי אם

נְחֹשֶׁת׃ (יח) אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ (יט) לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס (כ) וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ

ת"א ארך עירובין סס, וכ"ג ב', וג"ח ח'. זבחים נ"ט, ז': ואתה תצוה מגלה כ"ט ב', ול' ח': ויקחו סכות נ"ז, ח'. מנחות פ"ו, ב':

(יח) דיא לענגע דעם פֿאָרהאָפֿ'ס הונדערט עללען, דיא ברייטע אויך פֿינפֿציג עללען, נעמליך ביז פֿינפֿציג עללען אין דער לענגע, דיא האָהע דער אומהענגע, פֿינף עללען, פֿאָן געצווירנטעם גארן: דאצו קופֿפֿערנע פֿיסע: (יט) אללע איבריגען גערעטהע דער וואָהנונג, צום דיענסטע דערזעלבען: אללע איהרע נעגעל אונד אללע נעגעל דעם פֿאָרהאָפֿ'ס זאָללען פֿאָן קופֿפֿער זיין: (כ) דוא זאָללסט אבער אויך דען קינדערן ישרא'ס בעפֿעהלען, דאס זיא דיר דאז רייגסטע אָהל פֿאָן

תרגום אונקלוס

נְחָשָׁא׃ (יח) אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְּאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃ (יט) לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא דִּנְחָשָׁא׃ (כ) וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא

רש"י

ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת כ' החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכל ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו [עירובין כ"ג]: וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע

באור

ט' מדחקים, ואם הי' בין עמוד לעמוד חמש אמות כמ"ש רש"י ז"ל, אין החשבון מכוון עם מדת האורך והרוחב שזכר הכתוב. וכדי להתיר הספקות הללו הכניס הרב את עצמו בדוחקים עצומים, ובכלם אין די לבאר הדברים בכל הצורך, ולפי מ"ש והוכחנו משמעות לשון הברייתא אין מקום לספקות הללו (עיין בס' מעשה חושב) (והציור מזה תמצא בסוף הספר): (יח) ורחב חמשים בחמשים, חצר שבמזרח היתה מרובעת נ' על נ', שהמשכן ארכו ל' ורחבו עשר, העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר, נמצא כלו בחמשים הפנימים, וכלה ארכו לסוף ל'. נמצאו כ' אמה רווח לאחוריו בין הקלעים לחלל המשכן, שהקלעים היו לפנים מן העמודים, ומהם עד חלל המשכן כ' אמות (כי עובי הקרשים בכלל חצר, כ"כ רש"י בעירובין דף כ"ג ע"ב): ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר, נמצאו לו כ' אמה רווח לצפון ולדרום מן קלעי החצר עד חלל המשכן וכן למערב, וחמשים על חמשים חצר לפניו, ויהי' שעור הכתוב ורחב חמשים בחמשים, שעד חמשים אמה באורך יהי' רחב החצר חמשים אמה: וקמה חמש אמות, גובה מחיצות החצר, והוא רחב הקלעים (רש"י), ודע שזהו לשטת ר' יהודה בש"ס (זבחים דף נ"ט ע"ב וס' ע"א), אבל לר' יוסי היו רחב הקלעים ט"ו אמה, וזהו גובה החצר, ומה תלמוד לומר וקמה חמש אמות, משפת המזבח ולמעלה: (יט) לכל כלי המשכן, שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו, כגון מקבות לתקוע היתדות והעמודים: יתדותיו, כמין נגרי נחשת קשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע, שלא ינועו הקלעים מלמטה לכאן ולכאן ברוח, ויתכן שהיו היתדות הללו בנקודה האמצעית שבין עמוד לעמוד, שאם הקלעים קלים להתנועע;

אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: (כא) בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ

געשטאָססענען אָליפֿען ברינגען, צום לייכטען, אום בעשטענדיג ליכט ברענ־נען צו לאססען: (כא) אים שטיפטסגעצעלטע, אויס־סערהאלב דעם פֿאָרהאנ־

תרגום אונקלוס

דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא: (כא) בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי

רש"י

יתדותיו ועמודים: יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין

באור

(כ) ואתה תצוה, הזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך, החל לפרש דבר משרתי המשכן ועבודתם, שיעבדו הם בעבדם אין זר אתם. והתחיל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר, ואלה המשרתים ראוי להיות ניכרים ונבדלים במשפחותם גם במלבושיהם שהי׳ לכבוד, ולתפארת. ואח״כ הזכיר שיהיו חייבים ללמד שבעת ימי המלואים, שילמדם משה וירגילם, ואחר כן ישרתו ויעלו עולת התמיד על מזבח העולה, לא על מזבח הזהב, רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה (הראב״ע), ובאה מלת הנוכח לפני הצווי לנכח, ואתה תצוה, לפי שהי׳ זה ציוי לדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה, כמו שאמר חקת עולם לדרתם, וכל הנאמר למעלה לא הי׳ אלא לשעה לצורך המשכן, ובמדבר לא הי׳ להם דרך לעשות את השמן, רק הנשיאים הביאוהו מן השמור אתם: אליך, הטעם שיראה הוא בעצמו אם הוא זך וכתית כראוי: זך, נקי בלי שמרים (מנחות דף פ״ו ע״ב) ויהי׳ לפ״ז זך תואר לשמן, והראב״ע כתב שיבחרו הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלו קצתם, על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ויהי׳ א״כ זך תואר לזית, והמתרגם באשכנזי תרגם כדברי חז״ל, ולדעת ראב״ע ראוי שיתורגם (פֿאָן ריינען, געשטאָססע־נען אָליפֿען), [וטעם הנגינה, תשבי׳ לפי׳ חז״ל, כי מלת זית הוא בטעם מפסיק (כי עיקר הטעם ראוי להיות שֶׁמֶן זַיִת זָךְ, ונשתנה הגרש למרכא בעבור שאין לתביר משרת פה, אבל לענין כתוח המאמר הוא כמפסיק, כנודע למבינים בטיב פסקי הטעמים), ואם הי׳ זך תאר לזית, ראוי להיות שמן בטעם מפסיק, [עיין בפירש״י על הכתוב בספר התורה הזה, (דברים כ״ט כ׳), והיה ראוי להיות הנגינה באופן זה, וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ ׀ שֶׁמֶן ׀ זַיִת זָךְ]: כתית, הזיתים כותש במכתשת, ואינו טוחנן ברחיים, כדי שלא יהיו בו שמרים, ואחר שהוצי׳ הטפה הראשונה מכניסן לריחים וטוחנן, והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות (רש״י מגמ׳ דמנחות (שם ע״א), והם דברי ר׳ יהודה, ולרבנן אף הטחון כשר למאור, אם אין בו שמרים): להעלת, לפי מ״ש בפ׳ תרומה לדעת האומר שלא היו הנרות מחוברות אל המנורה, והכהן הי׳ מעלה ומניח אותם בראשי הקנים, יתכן שעל שם זה תקרא ההדלקה בשם העלאה, ולכן במנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט (ד״ה ב׳ ד׳ כ׳). ואולם אם היו הנרות מחוברות צ״ל כמו שפירש״י (והוא מת״כ), שלכך כתיב לשון העלאה, שידליק וימתין בהדלקתו עד שתהא השלהבת עולה מאליה: תמיד, כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עלת תמיד (במדבר כ״ח ו׳). ואינה אלא מיום ליום (רש״י), ואף שאמרו חז״ל (במס׳ תמיד פ״ו ומ״א) שבנר המערבי שהוא הנר שלפני ה׳ הי׳ דולק אף ביום, שממנו הי׳ מדליק ובו הי׳ מסיים, וא״כ היינו יכולים לפרש מלת תמיד על הנר המערבי, שהוא דולק תמיד. מ״מ הוכיח הרב ז״ל מדכתיב יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני ה׳ תמיד (ויקרא כ״ד ג׳), שאף על הנרות שלא דלקו אלא מערב עד בקר יתכן לומר תמיד, ועוד שאף הנר המערבי לא הי׳ דולק ביום אלא ע״פ הנס, ומשמת שמעון הצדיק כבה גם הוא כחבריו, וא״כ גם בפסוק שלפנינו אין לפרש מלת תמיד, כי אם כמו שפירש״י ז״ל (וכן מוכח מגמ׳ דחגיגה (דף כ״ו ע״ב) דקאמר מנורה לא כתב בה תמיד, עיין בתוספת שם): (כא) על העדת, כמו לפני העדות: יערך,

אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ס

כח (א) וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: (ב) וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ

ת"א להעלות שבת כ"א, א': באהל מנחות ל"א, ב': מערב פסחים נ"ט, א'. יומא ט"ו, א':

גטס, וועלכער פֿאָר דעם צייגניס איזט, זאָלל אהרן אונד זיינע זאָהנע דאז ליכט צורעכט מאכען, דאס עס ברעננע פֿאָן אבענד ביז מאָרגען, פֿאָר דעם עווי־גען; דיעזעס זאָלל איינע איממערוועהרענדע פֿער־אָרדנונג זיין, פֿיר איהרע נאכקאָממען, פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס:
כח (א) לאס דיינען ברו־דער אהרן אונד זיינע זאָהנע מיט איהם אויס דען קינדערן ישרא'ס צו דיר קאָממען, איהן צו מיינעם דיענסטע איינצו־ווייהען, נעמליך אהרן, נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר, דיא זאָהנע אהרן'ס. (ב) דוא זאָללסט הייליגע קליידער מאכען לאססען, פֿיר דיינען ברודער אהרן, צום אנזעהן

תרגום אונקלוס

מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כח (א) וְאַתְּ קָרֵיב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: (ב) וְתַעֲבֵיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן

רש"י

בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ולומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח [ישעיה ל"ג]: חסלת פרשת תרומה.

(כ) ואתה תצוה זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו' [מנחות פ"ו]: כתית. הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן ברחיים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לרחיים וטוחנן. והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה [שבת כ"א]: תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד [במדבר כ"ח] ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חבתין נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב [ויקרא ו']. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום:
כח (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמור מלאכת המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו

באור

ת"א יסדר, [ויתכן לפרש יערך כפי' יפת שהביא הראב"ע מלשון יעריכנו הכהן (ויקרא כ"ז ח'), כדי שיהי' נופל עליו מערב עד בקר, והכוונה שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב עד בקר, אבל יסדר אין ענייננו שייך אל שעור השמן, ואולי בעבור שהוא מן הקל דלא אונקלוס לתרגם כן, כי כל הבאים על ענין השעור באים בהפעיל]: מערב עד בקר, יערך אתו באופן שתהיינה הנרות דולקות מערב עד בקר, והכוונה שיתן בו כל כך שמן:
כח (א) ואתה הקרב וגו', שתה בעצמך תקראם ותבדלם במעלה הזאת (הרמב"ן). ולזה בא מלת הנוכח לפני הלווי שאיננו אלא לנוכח: נדב ואביהוא וגו', טעם לזכר בני אהרן, שלא יחשוב כי בהתמשח האב לכהנו יהיו גם הבנים כהנים מאליהם, אבל יכהן אותם לבד, ולא נתכהנו כי אם אלה בד' ומולדתם אשר יולידו אחרי כן, יצא פנחס ושאר הנולדים קודם לכן (הרמב"ן): (ב) ועשית, בצווי לחכמים העושים: לכבוד ולתפארת, יתרון המעלה והשלימות המיוחסת לעצם משכיל, אם בדבור או במעשה, יקרא כבוד (עהרע, אנזעהען),

לְכָב֖וֹד וּלְתִפְאָֽרֶת׃ (ג) וְאַתָּ֗ה תְּדַבֵּר֙ אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵ֔ב אֲשֶׁ֥ר מִלֵּאתִ֖יו ר֣וּחַ חָכְמָ֑ה וְעָשׂ֞וּ אֶת־בִּגְדֵ֧י אַהֲרֹ֛ן לְקַדְּשׁ֖וֹ לְכַהֲנוֹ־לִֽי׃ (ד) וְאֵ֨לֶּה הַבְּגָדִ֜ים אֲשֶׁ֣ר יַעֲשׂ֗וּ חֹ֤שֶׁן וְאֵפוֹד֙ וּמְעִ֔יל

ת"א לכבוד מגלה י"ג, א':

אונד צור פראכט: (ג) רעדע דאהער מיט אללען ווייזען קינסטלערן, מיט יעדעם, דען איך מיט איינעם ווייזען גייסט ערפיללט האבע, דאס זיא אהרן'ס קליידער פֿערפֿערטיגען, איהן צו הייליגען, אונד צו מיינעם דיענסטע איינצווייהען: (ד) דיזעס זינד דיא קליידונגסשטיקע, וועלכע זיא מאכען זאללען: איינען ברוסטשילד אונד איינען מאנטעל, איין אונטער-

תרגום אונקלוס

אֵחוּף לִיקָר וּלְתוּשְׁבָּחָא: (ג) וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דִּי אַשְׁלֵימִית עִמְּהוֹן רוּחַ חָכְמְתָא וְיַעַבְדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: (ד) וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דִּי יַעְבְּדוּן,

רש"י

להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא סנטרי"א בלע"ז (דיענסט) Servantie: Service, (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: אפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רוחב כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט בלע"ז (היין ברייטער גורט) Surceint: שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר ודוד חגור אפוד בד [שמואל ב' ו']. למדנו שהאפוד חגורה היא וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד [ויקרא ח'] ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנא' ויאפוד לו בו [ויקרא שם] והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנ' בנות המלך הבתולות מעילים [שמואל ב' י"ג]: מעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע"ז קורין אותו קשטו"נש (דער קאסטען) Caston: Ghaton, מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא בלע"ז (חייגע איטלע) Coiffe, coëffe,

באור

ותמונ' הדבר ובלמו המורה על נשיאו' וחשיבות רב, תקרא פאר או תפארה (פראכט): והנה כל אלה הבגדים לבושי מלכות הם, והם פאר וכבוד ללובשיהם, ומעוררים בלב רואם ציור הגדולה וההתרוממות: (ג) ואתה תדבר, הוא בעצמו, כי הוא יכיר את חכמתם, וידע המלאכה הראוי' להמסר לכל אחד מהם. (הרמב"ן): מלאתיו, שב אל לב: ועשו, שיעשו: לקדשו וגו', לקדשו (דהיינו) להכניסו בכהונה ע"י הבגדים, שיהי' כהן לי. ולשון כהונה שירות הוא, סנטריא"ה בלע"ז (רש"י), ותרש"י כ"י סירונטר"יא והוא סערוועגט"ריא, ובל"א (דיענסט) והי' לפי פירש"י ז"ל לכהנו פעל יוצא, כי לכך כתב הרב ז"ל להכניסו בכהונה, ודעת הראב"ע ז"ל שהוא עומד והוי"ו בו נוסף: (ד) חשן, תכשיט כנגד הלב. וכתב הרשב"ם כי לפי ענינו ופשוטו כמין נרתק וכיס, שהרי כפול הי': ואפוד, לשון מלבוש שהאדם מתקשט ומכוסה בו למעלה מבגדיו, כ"כ הרשב"ם, וכתב רש"י ז"ל, לא מצאתי בברייתא פי' תבניתו, ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו, רוחב כרחב גב איש, כמין סינר שקורין פורצי"נט בל"א (סורץ, גורטע) שחוגרות השרות בשרוכבות על הסוסים וכו', וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ט מה' כ"הם ה' ט') האפוד רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים: ומעיל, הוא כמין חלוק וכן הכתונת, אלא שהכתונת סמוך לבשרו, ומעיל קרוי החלוק

וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט ועשו בגדי־קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו־לי: (ה) והם יקחו את־הזהב ואת־התכלת ואת־הארגמן ואת־תולעת השני ואת־השש: פ (ו) ועשו את־האפד זהב תכלת וארגמן

ת״א והם נ״נ ח׳, נ׳:

קלייד, איינען געווירפעלטען לייבראָק, איינען בונד, אונד איינען גורט. זיא זאָללען היילינע קליידער מאכען, פיר דיינען ברודער אהרן, אונד פיר זיינע זאָהנע, איהן צו מיינעם דיענסטע איינצווייהן: (ה) הירצו זאָללען זיא דאז גאָלד, דיא בלויע, פורפורראָטהע, האָכראָטהע וואָללע אונד דאז גארן אין עמפפאַנג נעהמען: (ו) דען מאנטעל זאָללען זיא מאכען: פאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד

תרגום אונקלוס

חושנא ואפודא ומעילא וכתונא מרמצא מצנפתא והמיינין ויעבדון לבושי קודשא לאהרן אחוך ולבנוהי לשמשא קדמי: (ה) ואינון יסבון ית דהבא וית תכלא וית ארגונא וית צבע זהורי וית בוצא: (ו) ויעבדון ית אפודא דדהבא תכלא וארגונא

רש״י

שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין [סוכה מ״נ]: ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לביסתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשה אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את

באור

העליון, כ״פ רש״י ז״ל, ודעת הרמב״ם (שם ה׳ ג׳) והרמב״ן ז״ל שהמעיל כסות מקיף את כל הגוף, ואין לו בית יד, אלא נחלק לשתי כנפים מסוף הגרון עד למטה, ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון לבד: וכתונת תשבץ, עשוין משבצות לנוי, והמשבצות הן כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב, למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבת משבצות זהב (לקמן י״א), ובלע״ז קורין אותו קשטו״נש [שאטא״נש, ובל״א (קאסטען לור אייפאססונג)], (רש״י). ולשון הרמב״ם ז״ל משבצת היתה, שהוא בתים בתים באריגתה, כמו בית הכוסות, כדרך שעושין האורגים בבגדים הקשים בל״א (טיוורין = ארבייט), והכתונת יש לה בית יד, והיא נארג בפני עצמו, ומחברין אותו עם גוף הכתונת בתפירה. אורך הכתונת עד למעלה מן העקב, ואורך בית יד שלה עד פס ידו, ורחבו כרוחב היד. (הרמב״ם הלכות כ״הם הלכה ט״ז וי״ז): מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ״יא [ונרש״י כ״י קוייפי, והיא קאפ״פי, ובל״א (הויבע)] שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין עכ״ל רש״י ז״ל, והרמב״ן ז״ל כתב שמצנפת של כ״הג איננה קרויה מגבע׳ בשום מקום. ולא נקראת מגבעות אלא של כהן הדיוט. והמגבעת של כהן הדיוט הקדה בלשון חז״ל מצנפת, ואמרו חז״ל המצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין לניף שנונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר שניה ראשו כפל על כפל. כמו שלופף על השנר (כדמות (טירקישען בונד) הנודע), ואף המגבעת מצנפת הי׳, אלא שהכהן הדיוט קושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו, כעין מגבעת שהוא כובע כדברי אונקלוס כי מגבעות כמו מקבעית. וכ״ה דעת הרמב״ם (שם הלכה ב׳ וי״ט), ולדעת הראב״ד ז״ל (שם ה׳ ב׳) מצנפת אורך הרבה וכורך אותה כריכות הרבה כבריות הישמעאלים, אבל מעשה המגבעות כעין כובעין שלנו חדין מלמעלה ורחב מלמטה. וכ״כ הראב״ע: ואבנט, היא חגורה על הכתונה, והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן. ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפוד (ויקרא ח׳ ז׳). (רש״י), והאבנט רחבו כמו שלש אצבעות וארכו שנים ושלשים אמה, מקיפו ומחזירו כרך על גבי כרך. (הרמב״ם ה׳ כ״הם פ״ח הי״ט): (ה) והם יקחו, אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן

תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב:

פֿאָן גאָרן געדרעהט, קונסטוועבערארבייט:

תרגום אונקלוס

צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן: (ו) תַּרְתֵּין כַּתְפִין מְלַפְּפָן

רש"י

האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד. עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשין השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא שחשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראש התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת וחוט של זהב עם ששה חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במס' יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת

באור

המתנדבים את הזהב וגו' לעשות מהם הבגדים. (רש"י), הכוונה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה, כי באמונה הם עושים, ולאחר שגבו את הכל מנו הם ושקלו ואמרו למשה, כדכתיב ויהי זהב התנופה (לקמן ל"ח כ"ד): (ו) ועשו את האפד, בתחלה אבאר לך מעשה האפוד והחשן כמות שהוא, למען ירוץ הקורא בו, ואח"כ אפרש על סדר המקראות: האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים, רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים, ויש לו כמו שתי ידות נארגות עמו, יוצאות ממנו לכאן ולכאן, לחגור אותו בהם, והם הנקראים חשב האפוד, ותופר עליו שתי כתפות, כמין רצועות, עשויות ממין האפוד, אחת לימין ואחת לשמאל, והן עולות מאחורי הכהן על שתי כתפיו, ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט, וקובע בכל כתף וכתף אבן שהם מרובע מוקף בבית של זהב המקיפו מלמטה ומארבע רוחותיו, והבית ההוא נקרא משבצת, והמשבצות נתונות בראשי הכתפות. לפניו של כהן: מעשה החשן מפורש בכתוב, ונותן על ארבע זויותיו ארבע טבעות זהב, ונותן בשתי הטבעות של מעלה שהחשן נתלה בהם, שתי עבותות זהב והם הנקראים שרשות. לפי שעל ידם החשן נאחז ונשרש בכתפות האפוד, ונותן בשתי הטבעות של מטה, שהן כנגד הדדים, שני פתילי תכלת: וכן נותן באפוד ארבע טבעות, שתים בכל כתף וכתף, אחת מלמעלה בראש הכתף, ואחת מלמטה לכתף למעלה מן החשב, ונותן שתי עבותות זהב בשתי טבעות שלמעלה, והם הנקראים שרשרות, ואח"כ מכניס קצות העבותות של חשן בטבעות שלמעלה בכתפות האפוד, ומכניס שני פתילי התכלת שבשולי החשן בשתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד, ומוריד את השרשרות שבטבעות כתפות האפוד עד טבעות החשן העליונות, כדי שידבקו זה בזה, ולא יזח החשן מעל האפוד. נמצא כשלובש החשן עם האפוד יהי' החשן על לבו בשוה, והאפוד מאחוריו, וחשב האפוד קשור תחת החשן, ושתי הכתפות עולות מעל האפוד ויורדות על כתפות הכהן לפניו, ובהן שרשות החשן תקועות ונאחזות, ושתי שלשלות של זהב יורדות מעל כתפיו מכאן ומכאן עד טבעות החשן, ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו משתי טבעות החשן התחתונות עד שתי טבעות כתפות האפוד

(ז) שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי

(ז) עס זאללען צוויא שול-טערשטיקע. דאראן גע-

תרגום אונקלוס

יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף׃ (ח) וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי

רש"י

ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב. כבר פירשתי שהיא אריגה שתי קירות שאין נראת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתיפות וגו'. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא ההגורה ונמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה

באור

התחתונות שהן למעלה מן החשב. (כן נראה דעת הרמב"ם ז"ל פ"ט מהלכות כלי המקדש (הלכה ח' וט' וי"ד וי"א), אחרי הדקדוק בדבריו והאמת שבספרי הרמב"ם שלפנינו כתוב אף בפעם הראשון, בטבעות שהזכיר בטבעות החשן, והם הנקראים שרשות (שם הלכה ח'), ואולם כפי הנראה מהמשך לשון הרב ז"ל, ט"ס הוא, וצ"ל והם הנקראים שרשות, כמו שקראם הכתוב, כי לדעת רבינו ז"ל נראה שהיו שם ארבע עבותות, שתים בראש החשן הנזכרות בפסוק כ"ב, ונקראים שם שרשת, הביאם הרב ז"ל שם הלכה ח'. ושתים אחרות בטבעות שעל כתפות האפוד הנזכרים בפסוק י"ד אצל המשבצות, והם הנקראים שם שרשות, והרב הביאם שם הלכה ט', וזהו שהזכיר רבינו שמכניס עבותות החשן בטבעות האפוד, ומוריד שרשרות שבטבעות האפוד עד טבעות החשן העליונות), ולדעת רש"י ז"ל לא היו שם אלא שתי עבותות תחובות בשתי טבעות החשן העליונות, ושני ראשי השרשרת הימני' תקועים במשבצת שבכתף הימין, וכן שני ראשי השרשרות השמאלים תקועים במשבצת שבכתף השמאל, ולפי' השרשות שבפסוק כ"ב הן הן השרשרת שבפסוק י"ד, ואין בהן הבדל אלא בשם, פעם יקראם כפי תמונתן, שהיו שלשלות, ופעם כפי תכליתן, שהיו עשויות לדבק בהן את החשן עם האפוד מלמעלה. וכן לא זכר רש"י ז"ל איך היו ראשי השלשלאות ההן תקועים במשבצות, אם היו גם שתי טבעות בכתפות האפוד כמ"ש הרמב"ם ז"ל, או על אופן אחר. ומשמעות הכתוב בסדר ואלה פקודי כדברי רש"י ז"ל, שהשרשות הן הן השרשרות, שלא זכר שם כי אם שתי עבותות, וכן משתמע משם שלא היו בכתפות האפוד למעלה טבעות כלל, כי אם משבצות לבד, ובהן היו ראשי השלשלאות נתונים וקבועים באופן שלא נזכר. ודעת הרשב"ם ז"ל כדעת רש"י ז"ל בענין העבותות, שלא היו שם כי אם שתים, ואולם בתמונת האפוד לו דרך אחר, ולדעתו האפוד עשוי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה, ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו, והכתפות מכסות את כל הגוף של אדם ואחריו ממתניו ולמעלה, וכתב שאם לא היו חוברות הכתפות יחד, אלא באלו שתי רצועות עולות על צוארו, ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו, א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהיו נופלות הכתפות ומתפרדות, והחשן נופל, (הס"ד, ואח"כ מתחיל דבור אחר, אל שני קצותיו, שמאחריו של כהן, קצות האפוד העליונות מעל חשב האפוד, כן הוא ברשב"ם כ"י, ונדפס בשבוש, כאלו הכל דבור אחד, ובעל קרן שמואל כלאה לפרשו) עכ"ל הרשב"ם ז"ל, ואולם מלשון הכתוב שקראם כתפות, ואמר שתהיינה הכתפות אל שני קצות האפוד, משמע שלא היו הכתפות מכסות את כל גבו של כהן, כי אם עולות כעין רצועות, כמ"ש רש"י והרמב"ם ז"ל, ולא הי' רש"י ז"ל מתיירא שיפלו, כי אם בטח בחבורן לטבעות החשן, וכתב שע"י כך הן נאחזו' מלפניו כנגד לבו, ואינן נופלות: זהב וגו', חמשת מינים הללו שזורים בכל חוט וחוט, היו מרדדין את הזהב כמין טסי' דקים, וקוצצין פתילים מהם, וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי תכלת, וחוט של זהב עם שש חוטי ארגמן, וכן בתולעת שני וכן בשש, ואח"כ שוזר את כלם כאחד, נמצא חוטן כפול כ"ח. וכן מפורש במס' יומא (דף ע"ב ע"א), ולמד מן המקרא הזה, וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות (את פתילי הזהב) בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' (לקמן ל"ט ג'), למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין (רש"י): מעשה חשב, מפורש למעלה בפ' תרומה (כ"ו א'): (ז) חברת, מחברות את האפוד עם חשן: אל שני קצותיו, אל רחבו של אפוד, שלא הי' רחבו אלא כנגד גבו של כהן, וגבהו עד כנגד האצילים שקורין

קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ (ח) וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ (ט) וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־

תולדות אהרן. ששה סוטה ל"ו, א':

תעפּטעט זיין, אן ביירען עקקען, וואָדורך ער בעפעסטיגט ווירד: (ח) אונד דאז גירטעלבאנד דעם מאַנטעלס, וועלכעם דאראן זיצט, זאָלל פֿאָן גלייכער ארבייט, אוים איינעם שטיקקע מיט איהם זיין, פֿאָן גאָלד, בוילער, פורפוראָטהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד גארן געדרעהט: (ט) דוא זאָללסט צוויא שהם שטיינע נעהמען, אונד דארין איינשטעכען לאססען דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס: (י) נעמליך זעכס פֿאָן איהרען נאמען אין דען איינען שטיין, אונד דיא נאמען דער זעכס איבריגען אין דען צווייטען שטיין נאך דער אָרדנונג איהרער

תרגום אונקלוס

בְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ (ט) וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתַּאֲרוּ תִּגְלוֹף עַל אַבְנָא תִנְיָתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃

רש"י

לחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש בלע"ז (דיא עללענבאָגען, איינ פּוראז) Coudes, שנאמר לא יחגרו ביזע [יחזקאל מ"ד] אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפדתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ותחמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב וחמשת מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדותם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת. ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל

באור

קודי"ש בל"א (עללענבאָגען), שנאמר לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ"ד י"ח), אין חוגרין במקום זיעה, לא למעלה מאציליהם, ולא למטה ממתניהם, אלא כנגד אציליהם. (רש"י): וחבר, שיאחוז את הכתפות לבד, ויחברם במחט עם חשב האפוד: (ח) וחשב אפדתו, ת"א ושמיין תקוניה, חגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנו לכהן ומקשטו: אשר עליו, למעלה בשפת הסינר: כמעשהו, כעשה חושב ובחמשת המינין: ממנו יהיה. עמו יהי' ארוג ולא מחובר ע"י מחט: (י) כתולדתם, כסדר שנולדו, ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת. ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא, שכן הוא כתוב במקום תולדת: [ואביו קרא לו בנימין (בראשי' ל"ה י"ח)], כ"ה אותיות בכל אחת ואחת עכ"ל רש"י ז"ל, ופליאה גדולה בעיני על הרב ז"ל שפי' הכתוב דלא כמאן, דבסוטה (דף ל"ו ע"א) נחלקו חז"ל בדבר זה, לת"ק דברייתא הבנייה כתולדתם ולא הראשונה כתולדתם, מפני שיהודה מוקדם והיו השמות כתובים על הסדר הזה, יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי, ולר' חנינא בן גמליאל אין כתולדתם מורה כלל על הסדר, כי אם על השמות, שיהיו נקראים כמו שקרא להם אביהם, ולא כשמות שקרא להם משה, ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני, והיו כתובים כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות. ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולן באחת מהן, בשניה בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן, ובני השפחות באמצע, כזה, בנימין דן נפתלי גד אשר יוסף. כן פירש"י ז"ל שם בעצמו, וא"כ דבריו כאן בחומש דלא כמאן. והרמב"ם ז"ל (בהל' כ"המ הל' ט') פסק כר' חנינא בן גמליאל ולא כמו

הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃ (יא) מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (יב) וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס שני

ת״א כתולדתם סוטה שם: פתוחי שם ע״ח, ג׳:

געבורט: (יא) נאך דער קונסטארבייט איינעס שטיינשניידערס, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, זאָללסט דוא דיאביידען שטיינע שטעכען לאס־סען, נאך דען נאמען דער קינדער ישראל: אומ־רינגט פאָן גאָלדנען איינ־פאססונגען זאָללסט דוא זיא מאכען: (יב) דיעזע ביידען שטיינע זעטצעסט דוא אויף דיא שולטער־בלעטטער דעם מאנ־טעלס, שטיינע דעם אנ־דענקענס פיר דיא קינדער ישראל׳ס. זאָ זאָלל אהרן איהרע נאמען טראגען, פאָר דעם עוויגען, אויף זיינעןביידען אכזעלן צום

תרגום אונקלוס

(יא) עוֹבַד אוּמָּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִיזְקָא תִּגְלוֹף יַת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהֵן׃ (יב) וּתְשַׁוֵּי יַת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם יְיָ

רש״י

אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן חרש עצים נטה קו [ישעיה מ״ד] חרש של עצים. וכן חרש ברזל מעצד [שם] כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמות. כמו בשמות: מוסבות משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן; ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא

באור

שפירש״י ז״ל את דבריו, כי אם לדעתו על הסדר הזה היו כתובים ראובן לוי יששכר נפתלי גד יהוסף באחת מהן, ובשניה שמעון יהודה זבולן דן אשר בנימן (חסר יו״ד שניה) (עיין כ״מ והב״ה שם): (יא) מעשה חרש אבן, מעשה אומן של אבנים, חרש זה דבוק לתיבה שלאחריו, לכך הרי״ש בפתח, וכן חרש עצים (ישעיה מ״ד י״ג), חרש ברזל (שם י״ב), וכתב הרשב״ם שמשקל דגש הוא כמו גנב, לכן החי״ת קמוצה, ולא חטופה עכ״ל, ר״ל שאלו הי׳ הנפרד ע״מ חכם, דבר, בשני קמצין, הי׳ ראוי להיות בסמיכות בח״פ החי״ת: פתוחי חתם, כתרגומו כתב מפ׳ כגלף דעיזקא, חרוצות האותיות בתוכן, כמו שחורצין חותמי טבעות, שהם לחתום אגרות, כתב נכר ומפורש: על שמת, כמו בשמות: מסבת משבצת, מוקפות האבנים במשבצות זהב, שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן, ומשקעה במשבצת, נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב, ומחבר את המשבצת בכתפ׳ האפוד, ולהלן בפסוק י״ב נבי׳ דעת רמב״ן ז״ל בזה: (יב) לזכרן, להורות שאדקת השבטים נזכרים לפניו יתעלה בכל עת, ובזכותם ירוחמו בניהם: (יג) ועשית משבצת, מעוט משבצות שתים, ולא פי׳ לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן, ובפ׳ החשן גומר לך פירושן, כ״כ רש״י ז״ל, כי לדעתו השרשרות הנזכרות פה הן הן השרשות המפורשות בפ׳ החשן, וכבר הודעתיך שדעת הרמב״ם אינו כן: (יד) שרשרת, שלשלות: מגבלות, לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות, מעשה קליעת חוטין, ולא מעשה נקבים וכבלים (כצ״ל וכן הוא בכ״י), כאותן שעושין לבורות, אלא כאותן שעושין לעררסקאות שקורין אנששיי״רש עכ״ל רש״י ז״ל, וברש״י כ״י נכתב אנלינ״ייר, וכן הוא ברש״י

(יג) וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ (יד) וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס (טו) וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר

ת"א ועשית יומא א', ב': חשן יומא ע"ב, א' וג'. זבחים פ"ח, ב'. ערכין ט"ז, א': כמעשה יומא ע"א, ב':

אנדענקען; (יג) דוא מאכסט אלזא צווייא איינפאססונגען פאָן גאָלד: (יד) אונד צווייא קעטטען פאָן ריינעם גאָלדע, מיט ענדקנאָטען פערזעהן, פאָן געפלאָכטנער ארבייט. דיא ביידען געפלאָכטנען קעטטען זאָללסט דוא אין דען ביידען איינפאססונגען בעפעסטיגען: (טו) דוא זאָללסט דען שילד דעם אויסשפרוכ'ס מאכען, קונסטוועבערארבייט, וויא דיא ארבייט דעם מאנטעלס, פערפערטיגסט דוא איהן; פאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער

תרגום אונקלוס

עַל תְּרֵין כִּתְפּוֹהִי לְדָכְרָנָא׃ (יג) וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצָן דִּדְהַב׃ (יד) וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמַן תַּעְבֵּיד יָתְהֶן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יַת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא׃ (טו) וְתַעְבֵּיד חוֹשֶׁן דִּינָא

רש"י

רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצות. מיעוט משבצות שתים ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרות זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבודות אלא כאותן שעושים לעדסקאות שקורין אנצנשי"ירש בלע"ז (רויכפֿעססער) נ"ל אנצינציר"ש *Encenciers:* Encensoirs, [זילה כ"ב]: ונתת את שרשרות, של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצו' על עשייתן ועל קביעתן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצו' לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעש' שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר

באור

דגמ' מס' זילה (דף כ"ב ע"ב), והוא בל"א (רויכפֿאס), וכוונת רש"י שלא היו השרשרות עשויו' חוליות חוליות של טבעות תחובות זו בזו, כענין כלי ברזל שעושין לבודות, כי אם מעשה קליעה, כאותן שעושין לכלי המוגמר הנקראים לחז"ל עדסקאות, ואעתיק לך לשון הרשב"ם ז"ל מכ"י, שנשמט קצת לשונו בהדפסה: מעשה עבות, לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחובות זו בזו כענין לולאות, לכך צריך לפרש שהיו עשויות כענין חבלים. מעובתין באורך כענין חבלים שלנו עכ"ל: ונתת את שרשרת, של העבותות. העשויות מעשה עבות על המשבצות הללו, והנה לדעת רש"י ז"ל, לא צוה פה לא על עשיית השרשרות. ולא על קביעתן, כי אם בעבו' שצוה לעשות משבצות עם האפוד, זכר גם מקצת צרכן, שכאשר תעשה שרשרות מגבלות על החשן, תתכם על המשבצות הללו, ולדעת הרמב"ם ז"ל צוה כאן לתת שתי שרשרות בטבעות שבסוף כתפות האפוד, והן היורדות משם עד הטבעות העליונות שבחשן: ולהרשב"ם ז"ל פי' אחר בזה, אעתיק לך לשונו מכ"י, כי נדפס בשבוש: מגבלת זהב טהור, כענין טס של זהב שיש בו גומין באמצעותיו להכניס בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת גסה, שדומה לגבול ולסוף בוט"ון בלע"ז בל"א (קנאָפף), שעושין בראשי החגורות של משי, כדי שתכנס במשבצות עכ"ל, ובאור תיבת מגבלות כדאין בדבריו, כי יותר ראוי שיהי' השם התואר מורה על תמונת הדבר ואופן עשייתו, מאשר יורה על מקום קביעותו, ולכן מתורגם בל"א כפי' הזה: (טו) חשן משפט, לפי שנותנים בהם את האורים והתומים שמגידי' משפט ישראל וצרכיהם, כנכתיב

תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (טז) רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ (יז) וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת

וואָללע אונד גארן גע־דרעהט זאָללסט דוא איהן מאכען: (טז) ער זאָלל פֿיערעקקיג זיין, דאָפּ־פעלט איבעראײנאנדער: זיינע לענגע איינע שפאננע, אונד זיינע ברייטע אויך איינע שפאנגע: (יז) דוא בעזעטצעסט איהן מיט ערעלשטיינען, פֿיר רייהען עדעלגעשטיי־

תרגום אונקלוס

עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃ (טז) מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אֻרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ׃ (יז) וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא אַרְבְּעָא

רש"י

על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריש"נמט בלע"ז (מידליבער פֿאָרטראג פֿאַר געריכט) Deresnemont, שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב ומחמשת מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנ' והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת

באור

ושאל לו במשפט האורים (במדבר כ"ז כ"א), לכן קרוי משפט, כ"כ הרשב"ם ז"ל, וקרוב לו פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חשן, וכן פירש"י ז"ל להלן (פסוק ל'), שעל שם הכתב הכתוב בתוכו קרוי משפט, ועניינו דבר שע"י נשפטים ונוכחים אם לעשות דבר אם לא, וכאן כתב חשן משפט, שמכפר על קלקול הדין, ד"א משפט, שמברר דבריו והבטחתו אמת דֵיסְנמ"נט בלע"ז

בל"א (גרינדליכע אויספיהרונג, ערערטערונג), שהמשפט משמש ג' לשונות, דברי טענות הבעלי דינין בל"א (רעדטען, זייכע רעכטמעסיגע אויספיהרען), וגמר הדין (ריכטען, אורטהייל שפרעכען), ועונש הדין בל"א (דאז רעכט אדר גערישט), אם עונש מיתה, אם עונש מכות, אם עונש ממון, וזה משמש לשון ברור דברים, שמפרש ומברר דבריו (אויספיהרען) עכ"ל והוא קרוב מענין האורי' והתמי', ע"ש שמאיר ומתמם את דבריו: רבוע יהיה כפול, שהי' ארכו אמה ורחבו זרת שהוא חצי אמה, וכשכפלו לארכו, נמצא שהוא רבוע זרת על זרת: (יז) ומלאת בו, על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן, קורא אותן בלשון מלואים, כ"כ רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש מלא. ולדעת כלם היו האבנים משוקעות בבתים של זהב הנקראים משבצות, המקיפות אותן מלמטה ומארבע רוחותיהן, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בהל' כ"המ פ"ט ה' ו'), והרמב"ן ז"ל השיב על זה בפ' תרומה (לעיל כ"ה ז'), ולדעתו משבצות כדברי אונקלוס שתרגם תרמצן, והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן, וגומלין ממנו מזלג שלש השנים שיאחזו את האבן, מלשון חז"ל ומתפקי לי' ברמצא דפרזלא, כגון דבזעיה ברמצא דפרזלא (שבת דף ק"ב ע"א), וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות, כדי שתתראה מכל צד, ולא יטמן יפי' והדרה נקרא בל"א (דורכזיכטיג געפאסט), וכתב עוד ותדע לך שהוא כן, שהרי שתי שרשרות זהב התחתונות, בשתי הטבעות בחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד, ואם המשבצות בתים הם למושב האבנים, היאך יתקעו בהן שרשרות (וכבר כתבנו למעלה דעת הרמב"ן ז"ל, שהיו שם שתי טבעות להכניס בהן השלשלות, וכ"כ יוסיפון בקדמוניות לרומיים פרק ח' ספר ג'), ומה ישמשו שם גומות שבהן (הכוונה אם היו שם משבצות אחרות, שלא למושב האבנים. כי אם להכניס בהן השרשרות, איך יכנסו השרשרות בגומות שאינן מפולשות מעבר לעבר)? אבל הן מזלגות כמו שאמרנו, ונקבי השרשרות נכנסים בהם, וממנו לפי דעתו כי אחזני השבץ (שמואל ב' א' ט'), אנשים בידם רמחים, ובראשם מזלגות לתפוש הבורחים, כמו שאמר והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקהו (שם ו'), ופי' משבצת משבצות, שיעשה רמלי זהב סביב, ועל דעת אונקלוס שאמר משקען תרמצן היו האבנים משוקעות תוך הבתים, והיו יוצאין מהן רמלית מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה עכ"ל, וענין המלואים הנזכר באבנים על דעתו שתהיינה האבנים שלמות שנבראו כך, ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול. או שנחצב מהן כלום, ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא מלשון שלמות, כי כל מלוי כלים או גומות תרגם מלוי ממש, אבל כאן תרגם

אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אֶבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: (יח) וְהַטּוּר

נע; איינע רייהע אדם, פטדה אונד ברקת, דיעזעס איזט דיא איינע רייהע: (יח) דיא צווייטע

תרגום אונקלוס

סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִידְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִידְרָא חָד: (יח) וְסִדְרָא תִנְיָנָא אִיזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם: (יט) וְסִידְרָא

רש"י

בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן

באור

המלוי מלשון שלמות, וכן מלא אתם חכמת לב (לקמן ל"ה ל"ה), תרגם אשלים, כי איננו דבר שימלא כלי, אבל הוא שלמות, שהיו שלמים בחכמה, ולכך באבני האפוד לא נזכר ענין המלואים, לפי שהיו חורצין בהן שמות בני ישראל, כאשר יעשו חרשי האבן, ולא היו אם כן במלואתם, אבל באבני החשן לא חרצו השמות בכלי, כי אם ע"י שמיר, כמו שאמרו רז"ל במס' סוטה (דף מ"ח ע"ב). אבנים הללו אין כותבים עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם, ואין מפרשין עליהן באזמל שנאמר במלואתם, אבל מביא שמיר וכו'. והרמב"ם ז"ל לא הזכיר השמיר כלל, וכבר תמה הל"מ על זה. והנה הכתוב ובחרשת אבן למלאת (לקמן ל"א ה' ול"ה ל"ג) דחוק קצת לפי' הרמב"ן ז"ל, שמפרש שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם, והרי לפי פירושו ענין המלואים הנזכר באבנים תורה שלא תשיגה חרוזות פתוחי חותם ע"י כלי, כי אם ע"י השמיר, אולי כוונת הרב ז"ל שידעו לפתח ע"י השמיר באבנים שלמות: [אמר שלמה, על דעתי אין בדברי הרמב"ן ז"ל תפיסה על רש"י ז"ל, כי מדברי אונקלוס שתרגם משקען תרמנן, אין הכרע. ואדרבה משמעות הלשון שהיו האבנים משוקעות בגומות, לא בולטות ע"י מזלגות כמ"ש הרמב"ן, גם איך יפרש הרב לפי דרכו מלות תשבץ וכן ושבצת האמורות בכתוב', וכתנת תשבץ (לעיל פסוק ד'), ושבצת הכתנ' (לקמן פסוק ל"ט)? ובעיקר הדבר שדחה פי' של רש"י באמרו כי לדעתו איך יתקעו שם שרשרות, וגם המבאר כתב שלדעת רש"י היו קבועים באופן שלא נזכר, נראה לי בכוונת רש"י ז"ל שאין המשבצות הנאמרות בפסוק ועשית משבצת זהב (לעיל פסוק י"ג), אותן משבצות של ב' אבני האפוד, כי הן היו סמוכות יותר אל הצואר (והן לא נזכרו כלל בכתוב. כי די במה שאמר משבצים זהב יהיו במלואתם (לקמן פסוק כ'), ור"ל כדרכן של אומני האבנים שעושים משבצים, ואין צורך לפרש יותר, כי נודע הוא לאומנים, כאשר לא פירשה התורה אופן עשיית שמן המשחה, אך הסתפקה במאמר רקח מרקחת מעשה רקח (שם ל' כ"ה), ור"ל באופן הנודע לרוקחי', כמ"ש שם גם הרמב"ן ז"ל), ואלו היו למטה מהן, במקום חבור כתפות האפוד עם החשן, והיו כמין ב' חתיכות זהב ובתוכן גומות. ואפשר שהיו מפולשות מעבר לעבר, כעין טבעות, אך הטבעות בעבור שנקביהן גדולות ועגולות, היו השרשרות יושבות שם ברווחה, יוצאות וחוזרות הנה והנה, ובמשבצות היו נאחזות בדוחק ומהודקות יפה, דוגמת מה שפי' הרשב"ם. הביאו המבאר בפסוק י"ד, ואפשר שהרמב"ם קרא למשבצות הללו טבעות, כדרכו בספרו, להעתיק השמות אל לשון מובן לכל קורא, ולכך הוסיף שתי טבעות שלא נזכרו בכתוב]: טור אדם וגו', העולה מכל מה שכתבו המתרגמים והמפרשים לדעת אבני החשן ושמותן, הוא, שאי אפשר לנו לעמוד עליהן בבירור, ואין בידינו אלא סברות דקות וחלושות מהוראות השמות, המסכימות לפעמים עם מקרה אבן טוב ידוע, יאמרו המפרשים כי היא זאת, והדבר ידוע שאין הראיות הללו מכריעות, כי לאבן אחת מקרים מתחלפים ולאבנים רבות מקרים משתתפים, ומי יגיד לנו על איזה מקרה או על מקרה איזה אבן הונח השם ההוא? ולזה ראינו שכל א' מהמתרגמים בלשונות אחרים הראשונים והאחרונים באר האבנים הללו כפי סברתו ודעתו. וגם המתרגמים ללשון ארמי שהם אונקלוס ויב"ע והירושלמי לא פתרו אותם על אופן אחד, וכן המפרשים אשר רבו לעמוד עליהן, כמו החזקוני והבחיי ובעל שלטי גבורים שהרבה בהם דברים, אחרי אשר הודה בעצמו שהשתיקה בהם יותר טובה מהדבור הבטל, כלם יתנו עדיהם שהגיעה בזה הענין ללא עזר ולא הועיל, על כן יפה עשה המתרגם האשכנזי, שלא פתרם כלל, חוץ מספיר וישפה, שהן אבנים ידועות עד היום בשמות הללו, ואף בספיר הדבר בספק [עיין מ"ש למעלה (כ"ד י')]: והנה בתבנית האבנים הללו כתב הרמב"ם ז"ל

הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם: (יט) וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: (כ) וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם: (כא) וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט: (כב) וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת

ת"א תרשיש מגלה י"ג, ג': במלואתם סוטה מ"ח, ג':

רייהע: נפך, ספיר אונד יהלם: (יט) דיא דריטטע רייהע: לשם, שבו אונד אחלמה: (כ) אונד דיא פֿיירטע רייהע: תרשיש, שהם אונד ישפה. אין גאָלד געפֿאסט זאָללען זיא זיין, וואָ זיא איינגעזעטצט ווערדען: (כא) דיא שטיינע זאָללען נאך דען נאמען דער קינדער ישראל זיין: צוועֶלף, נאך אנצאהל איהרער נאמען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, יעדען שטאמם נאד זיינעם נאמען, זאָ זאָללען דיא שטיינע נאך דען צוועֶלף שטעממען זיין: (כב) אן דאז ברוסטשילד מאכסט דוא איינגעהענגזעל מיט ענדקנאָטען פֿאָן געפֿלאָכטע

תרגום אונקלוס

תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא: (כ) וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְטֵירֵי מְרַכְּצָן בִּדְהַב יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: (כא) וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַשְׂרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִיזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ יְהֶוְיָן לִתְרֵי עֲשַׂר שִׁבְטִין: (כב) וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמַן עוֹבַד

רש"י

בלשון מלואי': (כ) משובצי' זהב. יהיו הטורים במילואותם מוקפים משבצו' זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן. פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו

באור

(נב' כ"הת פ"ט ה' ו'). שהיו מדובעות, ולא נודע מאין יצא לו להרב ז"ל דבר זה: (כ) משבצים זהב, יהיו הטורים: במלואתם, מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואתם, כשעור מלוי עביין של אבנים יהי' עומק המשבצות, לא פחות ולא יותר (רש"י), ואפשר שמזה יצא לו להרמב"ם ז"ל שלא היו האבנים עגולות, שלא ישארו הזויות שבין העגולים בלי מלוי אבן: (כא) איש על שמו, כסדר תולדותם סדר האבנים, אודם לראובן, פטדה לשמעון, וכן כלם (רש"י), וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מהל' כ"הת ה' ז'), והנה כפי הסדר הזה יהי' שם דן כתוב על ספיר, שהוא החמישי להולדה, ובס' שופטים (י"ח כ"ט) גבי ויקראו שם העיר דן וגו' כתב רש"י ז"ל שהי' שם דן על לשם. שהיה האבן השביעית, והוא כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות (עיין דא"ש שנדחק ליישב דברי הרב ז"ל). ויב"ע והירושלמי סדרו השמות באלו כל אחד מהם בסבוב אחר, ילדעת כלם הי' ראובן על האודם ועל הישפה בנימן, וכתב הרמב"ם (בב' כ"הת פ"ט ה' ז') שלמעלה מראובן הי' כתוב אברהם יצחק יעקב, ולמטה מבנימין שבטי יה, כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם: (כב) על החשן, בשביל החשן לקבען בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין (רש"י): שרשת, לשון שרשי אילן המאחזין את האילן להאחז ולהתקע בארץ, אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהי' תלוי באפוד (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ולפ"ז תהי' מלת שרשרת בעלת ד' אותיות משרש שרשר, ושרשת משרש אחד, והראב"ע כתב תלת שרשרות כפול העי"ן, ואם לא יכפלוהו הוא שרשות, ויהי' א"כ שניהם מגזע שרש, והרד"ק הבי' גם שניהם בשרש שרשר, מענין שלשלת, וכתב שנגרעת הרי"ש חסר: גבלת,

זָהָב טָהוֹר׃ (כג) וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (כד) וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (כה) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד

נער ארבייט, אויס ריי־נעם גאָלדע: (כג) דוא מאַכסט נעמליך אן דעם שילדע, צווייא גאָלדענע רינגע, אונד בעפֿעסטיגסט דיא ביידען רינגע אן דיא ביידען עקקען דעס שיל־דעס: (כד) זאָדאן ברינגסט דוא דיא ביידען געפֿלאָכט־נען גאָלדענען קעטטען אין דיא ביידען רינגע, דיא אין דען עקקען דעס שיל־דעס זינד; (כה) אונד דיא ביידען ענדען דער ביידען קעטטען, בעפֿעסטיגסט דוא אן דיא ביידען איינפֿאססונגען. דיזע זעטצעסט דוא אין דיא שולטער־

תרגום אונקלוס

גְּדִילוּ דְהַב דְּכֵי׃ (כג) וְתַעְבֵּיד עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ (כד) וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִיזְקָתָא בְּסִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ (כה) וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא וְתִתֵּן

רש"י

מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשי' ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלות. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומי"יל בלע"ז: (זוימן). איט. Soma (ענדיגען) Asomer: מעשה עבות. מעשה קליעה: (כג) על חחשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתת את שתי עבותות הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קבוע' בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן האמורות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תקועות במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו

באור

הוא מגבלת האמור למעלה, שתתקעם בטבעות, שיהיו בגבול החשן, וכל גבול לשון קצה אשומ"יל בלע"ז [והוא סאָמאַ"ליי, ובל"א (זוימן)], וכבר הזכרנו פי' הרשב"ם בזה (לעיל פסוק י"ד): (כג) על החשן, לצורך החשן, שהרי אח"כ הוא מפרש מקום קביעתן, ונתת את שתי הטבעות וגו': (כד) שתי עבתת הזהב, הן הן שרשרת הכתובות למעלה, ולא פי' מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך, שיהי' תוחב אותן בטבעות. ותדע לך שהן הן האמורות, שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו (רש"י): (כה) שתי קצות, של שתי העבות', ב' ראשיהן של כל אחת: על שתי המשבצות, הן הן הנזכרות למעלה (בפסוק י"ג), ולא פירש שם את מקומן וצרכן, עכשיו הוא מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל, שני ראשי השרשרת הימנית תוקע במשבצת של ימין, ושני ראשי השרשרת השמאלית בשל שמאל: ונתתה, את המשבצות: אל מול פניו, של אפוד, שלא יתן המשבצות בעבר

אֶל־מוּל פָּנָיו׃ (כו) וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃ (כז) וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ (כח) וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו

מטבעתיו ק'

בלעטטער דעם מאנ-טעלס, אויף דיא אויסענ-זייטע: (כו) פערנער מאכסט דוא נאך צווייא גאלדענע רינגע, בעפעס-טיגסט זיא אן דיא איב-ריגען ביידען עקקען דעס שילדעס, נעמליך אן דען זוים, געגען דען מאנ-טעל צו, אונד צוואר אן דיא איננערע זייטע: (כז) דוא מאכסט נאך צווייא גאלדענע רינגע, דיזע זעטצעסט דוא אין דיא ביידען שולטערבלעטטער דעס מאנטעלס, אונטער-האלב דעם שילדעס אן דיא אויסענזייטע, אין דיא געגענד, וואו דער מאנטעל אנ-שליסט, איבער דעם נירטעלבאנדע דעס מאנטעלס: (כח) מאן שנירט אלסדאן דאז

תרגום אונקלוס

עַל כִּתְפֵּי אֵפוֹדָא לְקָבֵיל אַפּוֹהִי׃ (כו) וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהֵן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא לְגָיו׃ (כז) וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהֵן עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלְּקָבֵיל אַפּוֹהִי לְקָבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ (כח) וְיִחַדְרוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא

רש"י

נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבענה בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסנור לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא' לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנא' ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן

באור

הכתפו' שכלפי המעיל, אלא בעבר העליון שכלפי חוץ, והוא קרוי מול פניו של אפוד; כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) קצות החשן, הן שתי פאות התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה, הרי לך שני סימנין, האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו, שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד, שהרי האפוד על מתניו, ועוד נתן סימן שיתנם בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר ביתה: (כז) מלמטה, שהמשבצות נתונות בכתפות האפוד, למעלה מן החשן, ואלו הטבעות קבע בכתפות האפוד למטה מן החשן, סמוך למקום חבורן עם האפוד, והוא שנאמר לעמת מחברתו: ממעל לחשב האפוד, למעלה מן החגורה, שהמחברת לעומת החגורה, והטבעות נתונות מעט בגובה זקיפת הכתפות כנגד סוף

אֶל־טַבַּעַת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ (כט) וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ

ת"א ולא יזח יומא ע"ג, מ'. מכות כ"ג, מ'. חולין ז', מ':

תרגום אשכנזי

ברוסטשילד אן, אויס זיינען רינגען אין דיא רינגע דעם מאנטעלס מיט איינער שנור פֿאָן בלויער וואָללע, דאמיט דער שילד פֿעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעם מאנטעלס, אונד זאָ קאן דער שילד ניכט פֿאָן דעם מאנטעל וויכען: (כט) אלזאָ זאָלל אהרן דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס, אין דעם שילדע דעם אויסשפרוך'ס, אויף זיינעם הערצען טראגען, ווען ער אין דאז הייליג-

תרגום אונקלוס

דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא דְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ (כט) וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֻשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ

רש"י

הטבעות ובטבעות החשן ונכנס באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן מרוכסי איש [תהלים ל"א] חבורי חבלי רשעים וכן והרכסים לבקעה [ישעי' מ'] הרים הסמוכים זה לזה שא"א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעה מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש היה נתנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו [יומא פ"ג] ובמקדש שני היה החשן שא"א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים [במדבר כ"ז]: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט:

באור

החשן: (כח) וירכסו, לשון חבור, וכן מרכסי איש (תהלים ל"א כ"א), חבורי חבלי רשעים, וכן והרכסי' לבקעה (ישעי' מ' ד'), הרים הסמוכים זה לזה, שא"א לירד לגיא שביניהם, אלא בקושי גדול, שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה, ויהיו לבקעה מישור ונוחה לילך, כ"פ רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשי' שרש רכס פתרו מענין גובה, כלומר יגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, והוא דבר תימה, שהרי הפתיל מחבר החשן עם האפוד למטה. אולי כונתו על הטבעות, לפי שטבעות החשן כלפי פנים, וטבעות האפוד כלפי חוץ ולזה כשהוא מחבר אלו הטבעות ע"י הפתיל, כאלו הוא מגביה את החשן לצד חוץ. והראב"ע פתרו מענין עוות: יזח, לשון נתוק ולשון ערבי הוא, כדברי דונש בן לברט (רש"י), והרד"ק בשרש זחח וכתב שענינו ולא יגבה, ודומה לו בלשון רז"ל זחוחי הלב, פירוש גבוהי לב ונשי רוח. [ולדעתו יהי' יזח שרשו זחח, והוא עתיד נסתר מבנין נפעל לגזרת פָּעַל, כמו לא יִמַּד (הושע ב' א'), ולשונו תִּמַּק (זכרי' י"ד י"ב), יִדַּל כבוד יעקב (ישעי' י"ז ד'), ודגש הזי"ן לחסרון נו"ן נפעל].

והרמב"ן ז"ל פירשו כמו ולא יסח, מן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ה), ונודי' יסחו ממנה (שם ב' כ"ב), ענין נתילה ונתוק בחלוף הסמ"ך והזי"ן [ולדעתו יהי' שרשו נזח (כמו יסח ויסחו שפרשם נסח גם לדעת הרד"ק), והוא עתיד נסתר מבנין הקל, והדגש לחסרון נו"ן פ"פ, ועכ"ז פירושו כמו נפעל, כי הוא מהפעלים שאין להם פעולה ולא הפעלה, והוא כדמות תאר, ושעורו ולא יהי' נזח, וכן הרמב"ן בסוף דבריו שפרשו כנזח]. והענין שמתוך שהחשן מחובר עם כתפות האפוד, למעלה ע"י השרשרות, ולמטה ע"י הפתיל' שעל ידו הוא נלמד ומרוכס לימין ולשמאל, אי אפשר לחשן לנוד ולהנתק מעל האפוד: (כט) ונשא אהרן וגו', הודר וגולל מה שאמר למעלה שיהיו שמות בני ישראל על אבני החשן, ולזה מתורגם בל"א

לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ (ל) וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס
שלישי (לא) וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ (לב) וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ

תולדות אהרן והיו ערכין ט"ז, א': ועשית יומא ע"א, ב': כליל מנחות מ"ג, ב':

טהום קאָנזמט, צום בע־שטענדיגען אנדענקען פֿאַר דעם עוויגען: (ל) אין דען שילד דעם אויטשפרו־כעס לעגסט דוא דיא אורים אינד תמים, דאַ־מיט זיא אויף דעם הער־צען אהרן'ס ליגען, ווען ער פֿאַר דען עוויגען קאָממט. אלזאָ זאָלל אהרן דען גאָטטליכען אויס־שפרוך אן דען קינדערן ישראל בעשטענדיג אויף זיינעם הערצען טראגען, פֿאַר דעם עוויגען: (לא) דען אונטערראָק אונטער דעם מאנטעל מאכסט דוא גאנץ פֿאָן בלויער וואָללע: (לב) דיא אָפֿנונג אָבען אם אונטער־

תרגום אונקלוס

תְּדִירָא׃ (ל) וְתִתֵּן בְּחֹשֶׁן דִּינָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ (לא) וְתַעְבֵּד יָת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ (לב) וִיהֵי פוּם רֵישֵׁיהּ כָּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵי מַקַּף לְפוּמֵּיהּ

רש"י

(לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו, הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפול לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה

באור

(אזאָ טרעגט) וכו': (ל) את האורים ואת התמים. לא פירש לנו הכתוב מה הם, אף לא צוה על עשייתן, כאשר צוה בשאר כלים, כי אם הזכירם עתה בפעם הראשונה בה"א הידיעה, את האורים ואת התמים, וכן במעשה לא נזכר אומן כי אם משה לבדו שאמר ויתן אל החשן את האורים ואת התמים. וידאה מזה שלא היו מעשה אומן חרש, ולא הי' לבעלי המלאכה בהם מעשה, ולא לקהל ישראל בהם נדבה כלל, אבל הם סוד מסור מפי הגבורה למשה, והוא כתבו בקדושה, והם מעשה שמים, לכך יזכירם סתם ובה"א הידיעה, כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים (בראשית ג' כ"ד), והנה לוה השם את משה שיניח בין כפלי החשן את כתב האורים והתמים, ונקרא כך על שם שעל ידו הוא מאיר את דבריו ומתמם את דבריו, וכן נקרא משפט על שם אותו הכתב, שנאמר ושאל לו במשפט האורים (במדבר כ"ז כ"א), לפי שעל ידו הוא מברר ומאמת את דבריו, כמ"ש למעלה בשם רש"י ז"ל (מדברי הרמב"ן ז"ל בבאור דברי רש"י): את משפט בני ישראל. הם האורים והתמים, דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו, אם לעשות דבר אם לא (רש"י): (לא) מעיל, מפורש למעלה (בפסוק ד'), ונקרא מעיל האפוד, לפי שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת, כלו תכלת, ואין מין אחר מעורב בו, וחוטי המעיל כפולין שנים עשר (יומא דף ע"א ע"ב): (לב) פי ראשו. פי המעיל בגבהו, הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו, כתרגומו כפול לגויה, כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו, והי' מעשה ארג ולא במחט, כ"כ רש"י ז"ל. והוא דחוק בלשון הכתוב, שאמר שפה יהי' לפיו סביב. ולפירש"י יהי' הדבר בהפך ששפה ע"י כפילתו יהי' לשפה, והנה יב"ע והירושלמי תרגמו ויהי' פום רישי' במנעא, וכן פי' הרשב"ם ז"ל בתוכו באמצעיתו למעלה, ואח"כ הוא אומר שיעשה לפה הזה שפה סביב, ויהי' הצואר כלו חבור בפי המעיל, כי מסוף הגרון עד למטה הוא נחלק לשתי כנפים, כמ"ש למעלה (שם) דעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי כתב מלת בתוכו כדעת אונקלוס, ובאר מלות שפה יהי' לפיו כאלו הוא מאמר אחד, שיעשה

בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה־לו לא יקרע: (לג) ועשית על־שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על־שוליו סביב

תולדות אהרן מעשה יומא ע"ב, ב'. זבחים פ"ח, ב': לא יומא שם:

ראק זאלל איינווערטס אומגעשלאגען זיין: אן דער אפנונג זאלל רונד אומהער איינע בארטע זיין, פאן וועבערארבייט, וויא אן דער אפנונג איינעס פאנצערהעמדעס זאלל דאראן זיין, דאמיט ער ניכט רייסע: (לג) אונטען אם זוימע מאכסט דוא גראנאטעפפעל פאן בלויער, פורפורראטהער אונד האכראטהער וואללע, אם זוימע דעם אונטעררָאקס אומהער, אונד צווישען איהנען אויך גאל-

רש"י

אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו [יומא ע"ב] שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו, הנאמר בבדי הארון: (לג) רמוני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון

תרגום אונקלוס

סחור סחור עובד מחי כפום שירין יהי ליה דלא יתבזע: (לג) ותעביד על שפולוהי רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי על שפולוהי סחור סחור וזגין דדהב ביניהון סחור סחור:

באור

לפה הכפול לתוכו שפה סביב ממעשה אורג, וכן משמע מלשון אונקלוס, שכתב פומי' כפול לגויה תורא יהי' מקף לפומי' סחור סחור: מעשה ארג, שלא יהי' השפה עשוי במחט ותפירה: כפי תחרא, כשפת השריון, ורש"י ז"ל למד מזה ע"כ פירושו, שהשריוני' שלהם פיהם כפול. ולדעת המפרשים בתוכו באמצעיתו, יהי' ענין כפי תחרא שיהי' כל הגרון חגור סביב, כענין שהוא חגור בפי השריון: לא יקרע, כדי שלא יקרע (לזה יהי' לו שפה אורג), והקורעו עובר בלאו, שזהו ממנין הלאוין. וכן ולא יזח החשן (לעיל פסוק כ"ח), וכן לא יסרו ממנו (לעיל כ"ה ט"ו), הנאמר בבדי הארון (רש"י), כלומר אף שלפי משמעות פשוטיהן אלו השלילות אינן אזהרות כי אם כל א' הוא נתינת טעם למאמר הקודם, אע"פ כן נמנו בכלל הלאוין. והעובר עליהן לוקה, וחז"ל (ביומא דף ע"ב ע"א) למדו זה מדלא כתיב שלא יקרע, שלא יזח, שלא יסרו. ור"ע ספורנו כתב לא יקרע לא יהי' לו בית צואר כפתח לארכו לפניו, אבל יהי' עגול, כי לשון יקרע יאמר על דבר פתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב י"ד): (לג) רמני, עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת (רש"י), ולשון הגמרא דזבחים (דף פ"ח ע"ב), עושה אותן כמין רמונים שלא פתחו פיהן (שהרמונים דרכם להתפתח אחר גמר גידולן, כמו שעושין קליפי האגוזים החיצונות), וכמין קונאות של קלסו' שבראשי התינוקות (פי' בלשון יון חדודי הכובעי'), ולא נזכר שם שיהיו חלולים, וגם הרמב"ן ז"ל לא הזכירו, אף לא ידענו לשטת רש"י ז"ל לאיזה צורך היו חלולים, אחרי שלא נתנו בהם דבר: רמני תכלת וגו', הם שלשה מינים, וכל מין חוטיו כפולים שמנה, לפי שנאמר בשולים משזר (להלן ל"ט כ"ד), נמצא חוטי השולים ארבעה ועשרים (יומא דף ע"א ע"ב): ופעמוני זהב, זגין עם ענבלין המקשקשין בתוכם (גמרא שם): בתוכם, ביניהם סביב, בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל, כ"כ רש"י והרשב"ם וכן תרגם אונקלוס, וכן פסק הרמב"ם והסמ"ג, ודעת הרמב"ן ז"ל שהיו הפעמונים נתונים בחלל הרמונים, ומקשקשין בתוכן, וז"ל הראב"ע קדמונינו ז"ל אמרו כי הרמון סביב המעיל, ופעמן בין שני רמונים, כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים, רק הם בתוך הרמונים, ושם ישמיעו קול עכ"ל, נראה שהכריח דעת קדמונינו ז"ל מהא דאי' בגמ' (זבחים שם) ומביא ע"ב זגין שבהם ע"ב ענבלין ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה, ומדקאמר ותולה בו, משמע שהיו הפעמונים דבוקי' במעיל, וכן דקדק הרא"ם [וכן דייק הכ"מ בה' כ"המ פ"ט ה"ד], ובגמ' שלפנינו הנוסחא ותולה בהן, ומשמע כדעת הרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי הלך בשיטת רש"י והרמב"ם ז"ל: (לד) פעמן זהב ורמון, פעמון זהב ורמון אצלו. כן הוא לשטת רש"י והרמב"ם, ולשטת הרמב"ן הכוונה פעמן

וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ (לד) פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ (לה) וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס (לו) וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ (לז) וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה

ת״א פעמון סוטה ט׳, ב׳: קדש שבת ס״ג, ב׳. סוכה ה׳, א׳: ושמת חולין קל״ח, א׳: והיה זבחים פ״ח, ב׳. ערכין ט״ז, א׳:

דענע שעללען אומהער: (לד) נעמליך איממער איינע גאָלדענע שעללע אונד איין גראנאטאפּפעל, אונד זאָ רונד אומהער אן דעם זוימע דעס אונ־טערקליידעס: (לה) די־זעס אונטערקלייד זאָלל אהרן טראגען בייא זיינער אמטספערריכטונג: דא־מיט זיין לויט געהאָרט ווערדע, וועז ער אין דאז הייליגע היניין געהט פאָר דען עוויגען, אונד וועז ער וויעדער הערויס קאָממט, אונד ער ניכט שטערבע: (לו) דוא זאָללסט פערנער איין שטירנבלעך פאָן ריינעם גאָלדע מאכען, אונד דארין אויזשטעכען לאססען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד: דעם עוויגען הייליג: (לז) דיזעס מאכסט דוא פעסט

תרגום אונקלוס

(לד) זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (לה) וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ (לו) וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קוּדֶשׁ לַייָ׃ (לז) וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִתְכֶלְתָּא וִיהֵי עַל מִצְנַפְתָּא לָקֳבֵיל

רש״י

אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון. פעמון זהב ורמון אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב ב׳ אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן [סוכה ה׳]: (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחד

באור

זהב בתוך הרמון: (לה) ונשמע קולו וגו׳. ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות, כי אין לבא אל היכל המלך פתאום (מדברי הרמב״ן), גם יתכן לומר לפי שצוה הקב״ה וכל אדם לא יהי׳ באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו (ויקרא ט״ז י״ז), לכן צוה שישמע קולו בבאו, ויתרחקו השומעים (הרשב״ם) ומכאן נראה כי פשטו׳ הכתוב כדעת רש״י והרמב״ם ז״ל שזכרנו בפסוק הקודם, שאם היו הפעמונים בתוך חלל הרמונים המקיפים אותם מכל צד כענין הרמונים שלא פתחו פיהן, אין קולם נשמע כל כך, שגוף הרמונים רך, ארוג מחוטין שזורין, ומעכב את הקול: ולא ימות, הוא באור למצות הפעמונים, כי מפני שאין בהם צורך בלבישה, ואין דרך הנכבדים להעשות להם כך, לכך אמר כי צוה בהן בעבור שישמע קולו, ויגלל על ידם ממיתה (מדברי הרמב״ן ז״ל): (לו) ציץ, כמין טס של זהב הי׳ רוחב ב׳ אצבעות, מקיף על המצח מאוזן לאוזן (רש״י), ולפי שנותנו על המצח נקרא ציץ, דבר נראה. וככה מציץ מן החרכים (ש״ה ב׳ ט׳) (הרשב״ם והראב״ע): פתוחי חתם, והאותיות היו בולטות בפניו, כילד? חופר את האותיות מאחריו, והוא מודבק על השעוה, עד שבולט, כ״כ הרמב״ם ז״ל (בפ״ט מה׳ כ״המ ה״ג), והראב״ד כתב אינו חופר, אלא מכה בדפוס לורת האותיות מאחריו, עד שהאותיות בולטות בפניו, ואולם אין לשון פתוחי חתם נופל על ההכאה בדפוס (כ״מ שם): קדש לה׳, בשני שטין. קדש בתחלת השטה למטה, ולה׳ בסוף השטה למעלה. (שבת דף ס״ב ע״ב), סוכה דף ה׳ ע״א ובתוספת שם, ובקצת ספרים הנוסחא קדש למ״ד למטה), ולכוונה זאת הקדים המתרגם האשכנזי בלשונו מלת השם למלת קדש: (לז) על פתיל תכלת, אעתיק

אן איינער שנור פאָן בלויא-
ער וואָללע, איבער דען

עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת

תרגום אונקלוס

אַפֵּי מַצְנַפְתָּא יְהֵי: (לח) וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל

רש"י

הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת למטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. ובשחיטת קדשים [זבחים כ"ח]. שנינו שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים והולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע

באור

לשון רש"י מכ"י שבידי, לפי שיש קצת שנוי הנוסח בסוף הדבור וז"ל ובמקום אחד הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת (לקמן ל"ט ל"א) ועוד כתיב כאן והי' על המצנפת, ולמטה הוא אומר והי' על מצח אהרן, ובשחיטת קדשים שנינו (זבחים דף י"ט ע"א וע"ב) שערו הי' נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין, למדנו שהמצנפת בגובה הראש למעלה, ואינה עמוקה לכנס בה כל הראש עד המצח, והציץ מלמטה, והפתילים היו נוקבים ותלויין בו בשני ראשיו ובאמצעיתו, ששה בשלש מקומות הללו פתיל מלמעלה מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו, וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן, ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד, והפתיל האמצעי כשראשו קשור עם שני ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה, כמצאו עשויין כמין כובע ועל הפתיל האמצעי הוא אומר והי' על המצנפת והי' נותן את הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל, והטס תלוי כנגד מצחו, ונתקיימו כל המקראות, פתיל על הציץ וציץ על הפתיל. ופתיל על המצנפת מלמעלה, עכ"ל רש"י, וכ"כ הראב"ד (בפ"ט מהל' כ"המ ה' ב') והרמב"ם ז"ל (שם) לא הזכיר כי אם פתיל אחד, וכתב שהי' הציץ נקוב בשתי קצותיו, ופתיל תכלת למטה ממנו מנקב לנקב, כדי שיהי' נקשר בפתיל כנגד העורף, וכ"כ הרמב"ן ז"ל כי המצנפת כסתה את גובה הראש, עם כל העורף, ועליה נתן את הפתיל המקיף את הראש מאחוריו בין שתי קצות הטס, והוא שאמר ונתת את נזר הקדש על המצנפת (לקמן כ"ט ו'), כי עליה יקשרנו מאחוריו, וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה, כי שם יתן בקשר, וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב (ויקרא ח' ט'), ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו את הציץ, והנה הכתינה בכל הכתובים על המצנפת, כי היא הקשירה, אבל מקום הציץ במצח אל מול פני המצנפת. ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת, כי על פתיל במקום בפתיל, או יהי' במקום אל פתיל. ונתת אותו אל פתיל תכלת. ויתנו אליו פתיל תכלת, כי הפתיל יתן אל הציץ והציץ אל הפתיל, (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), והנה מהמשך הכתובים שאמר ושמת אתו על פתיל תכלת והי' על המצנפת אל מול פני המצנפת יהי', והי' על מצח אהרן וגו' משמע שכל המאמר מוסב על הציץ, שישימנו על פתיל תכלת, והציץ יהי' על המצנפת. ויהי' אל מול פני המצנפת, ויהי' גם על מצח אהרן, ולשטת רש"י מאמר והי' על המצנפת מוסב על הפתיל, לא על הציץ, ומאמר אל מול פני המצנפת יהי' חוזר על הציץ, והוא דחוק בלשון, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כשטת הרמב"ם והרמב"ן, וכ"כ הראב"ע. ויהי' שעור הכתוב והי' על המצנפת, שיהי' אותו בפתיל, באופן שיהי' על המצנפת, ואח"כ מבאר דבריו, לא על המצנפת ממש, כי אם מול פני המצנפת, ואולם יקשרנו מאחריו על המצנפת המכסה את העורף, והוא יהי' על מצח אהרן, ולדעת רש"י ראוי שיתורגם כך: (אן איינער שנור פאָן בלויער וואָללע, וועלכע איבער דען בונד וועגגעהט, דאז בלעך אבער זאָלל אויף דער פאָרדער-זייטע דעס בונדעס העגגען). ודע דתני' בשלהי ראשי הגז (דף קל"ח ע"ב) כיפה של למר היתה מונח' בראש כה"ג ועליה ציץ נתון לקיים מה שנאמר ושמת אתו על פתיל תכלת, ופי' רש"י כיפה כובע קטן פלטר"יי עכ"ל, יתכן שכוון למ"ש כאן שהיו הפתילים בחבורם כמין כובע, והרי"ף ז"ל במסכת שבת פרק במה אשה כתב כיפה של למר מוטי דעמרא דגדילן ועבידן כי הולא

יְהֹוָה׃ (לח) וְהָיָה֮ עַל־מֵ֣צַח אַהֲרֹן֒ וְנָשָׂ֨א אַהֲרֹ֜ן אֶת־עֲוֺ֣ן הַקֳּדָשִׁ֗ים אֲשֶׁ֤ר יַקְדִּ֙ישׁוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לְכָֽל־מַתְּנֹ֖ת קׇדְשֵׁיהֶ֑ם וְהָיָ֤ה עַל־מִצְחוֹ֙ תָּמִ֔יד לְרָצ֥וֹן לָהֶ֖ם לִפְנֵ֥י יְהֹוָֽה׃ (לט) וְשִׁבַּצְתָּ֙ הַכְּתֹ֣נֶת שֵׁ֔שׁ

ת"א ונשא פסחים ט"ז, ב'. יומא י', א' וב'. שבועות ט', ב'. זבחים כ"ג, א'. מנחות כ"ה, א': והיה שבת י"ב, א'. יומא ח', א'. מנחות ל"ו. ב': תמיד יומא ז', ב'. יבמות ס', ב'. זבחים מ"ה, ב'. מנחות כ"ה, א':

בונד, נעמליך דאז בלעך זאָלל אויף דער פֿאָרדער־זייטע דעס בונדעס העני־גען; (לח) אהרן זאָלל עס אן זיינער שטירנע טראַ־גען, הירמיט זאָלל אהרן דיא שולד אללער הייליג־טהימער איבערנעהמען, וועלכע דיא קינדער ישראל'ם הייליגען ווערדען, אונד צוואר אללער איה־רער הייליגען גאבען: עס זאָלל בעשטענדיג אן זיינער שטירנע זיין, איהנען צור פֿערזיכערונג דער גנעדיגען אננאהמע פֿאָר דעם עוויגען: (לט) דען לייבראָק מאכסט דוא געוויר־

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן יַת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ (לט) וּתְרַמֵּץ כִּתּוּנָא דְבוּצָא וְתַעְבֵּד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיַן

רש"י

על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה [מנחות כ"ח] כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. א"א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה

באור

(פירוש שבכא וגדר קנים), ורחב שתי אצבעות שעור ציץ כדאמרינן כיפה של צמר היתה מונחת בראש כה"ג, וכ"כ הערוך בערך כפה בפי' הב', ולפ"ז הי' ראוי לתרגמו בל"א לפירש"י ז"ל (הויבע) ולפי' הרי"ף והערוך בפירושו הב' (שטירנבאנד), כי מלת פתיל פעמים תורה על חוט כפול ושזור, כמו הכנף פתיל תכלת (במדבר ט"ו ל"ח), ואחז"ל שיהי' טווי ושזור. או על הבלתי שזור, כמו פתיל הנערת (שופטים ט"ז ט'), וקצץ פתילים (להלן ל"ט ג'), שחוטי הזהב נקראים פתילים קודם שזורם עם התכלת והארגמן וגו' (דלא כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש פתל), והוא בל"א (שנור) או (פאדען), וזהו כמו שתרגם אונקלוס כאן חוטא, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי, ופעמים תורה על חתיכה קטנה מבגד עשוי' לכנוף או לכסות בה, כמו אשר אין צמיד פתיל (במדבר י"ט ט"ו), וכן פירשנו למעלה מלת ופתילך (בראשית ל"ח י"ח), וכן תרגם אונקלוס שם, ושושיפך, שהוא האדרת, או הכניף שעל הראש, וזהו הכיפה של צמר שזכרו חז"ל, ולפירש"י היא כעין כובע קטן, בל"א (הויבע), ולדעת הרי"ף ז"ל והערוך לפי' השני הי' משיחה רחבה ב' אצבעות, ומקפת את הראש, בל"א (שטירנבאנד), ועליה הי' הציץ נתון, ויתכן שתהי' ההודאה הכוללת למלת פתיל דבר רך וארוך, הנקל לעקמו ולעוותו כפי הצורך, כי כן הונח שרש פתל על העוות והעקמומית: (לח) ונשא אהרן, לשון נשיאה בעון כפרש בפ' כי תשא (לקמן ל"ד ז'), ולשון רש"י ז"ל כאן, הוא לשון סליחה, ואעפ"כ אינו זז ממשמעו, אהרן נושא את המשא של עון, נמצא מסולק העון מן הקדשים: עון הקדשים, לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה, כמו ששנינו בפ' הקומץ רבה (מנחות דף כ"ה ע"א): לכל מתנת קדשיהם, שמוש הלמ"ד עיין בהקדמה: והיה על מצחו תמיד, דרשו בו חז"ל, כי לא הי' על

וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ (מא) וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם

פֿעלט, אויס ליינען, דען בונד אויך אויס ליינען: דען גורט אבער מאכסט דוא שטיקקערארבייט: (מ) פֿיר אהרן'ס זאָהנע מאכסט דוא לייבּ־ראָקקע, דוא מאכסט איהנען אויך גורטע אונד האָהע מיטצען צום אנ־זעהען אונד צור פראכט: (מא) מיט דיעזען בע־קלייריסט דוא דיינען ברו־דער אהרן אונד זיינע זאָה־נע מיט איהם: דוא זאָללסט זיא זאלבען,איהנען דיא הענדע פֿיללען, (ד.ה., איינעם יעדען זיין אמט איבערגעבען), אונד

רש"י

אותם משבצות וכולם של זהב: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות. ד' בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא ובלשון לע"ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גואנ"טי בלע"ז (האנדשוהע) *Guanti*: Gants, ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה דיזי"סטיר בלע"ז (יעמאנדען מיט איינעם אמטע בעקליידען) *Revestir*: Revêtir, והוא

תרגום אונקלוס

תַּעְבֵּיד עוֹבַד צַיָּר: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּיד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּיד לְהוֹן הַמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּיד לְהוֹן לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: (מא) וְתַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן אַהֲרֹן אָחוּךְ וְיַת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יַתְהוֹן

באור

אלחו, כי אם בשעת העבודה. ולפי פשוטו, כאשר ישימו המצנפת על ראשו לעול' ישימו עליה ציץ הקודש (הראב"ע למעלה כ"ז כ'): (לט) ושבצת, עשה אותה באריגתה משבצות משבצות, וכולה של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת, ד' בגדים הללו ולא יותר, כתנת ואבנט ומגבעת ומכנסים כתובים למטה בפרשה, וארבעתן של פשתן לבנים, בין של כה"ג בין של כהן הדיוט, חוץ מן האבנט, שהי' של כלאים, דקום עם גמר, דהיינו אבנטו של כ"ג בשאר ימות השנה, ואבנטו של כה"ג ביוה"כ, דברי הכל של בוץ, ובאבנטו של כהן הדיוט, מחלוקת, והלכה שהיה של כלאים: (מא) והלבשת אתם את אהרן, פעל יוצא לשני פעולים, ורבים כמוהו, ומלת אתם מוסבה על הבגדים, הבגדים האמורים באהרן, והם, חשן, ואפוד, ומעיל, כתנת תשבץ, מצנפת, ואבנט, וציץ, ומכנסים הכתובים למטה בכולם, והם ח' בגדים הלבש את אהרן אחיך, וארבעת הבגדים הכתובים בבני אהרן, והם כתנת ואבנט ומגבעת ומכנסים תלבש את בניו: ומשחת אתם, את אהרן ואת בניו (ולא את הבגדים), בשמן המשחה (רש"י), שכן כתוב בפרשה הבאה ולקחת את הבגדים והלבשת את אהרן וגו', ולקחת את שמן המשחה וגו' (לקמן כ"ט ה' ז'): ומלאת את ידם, כל מלוי ידים לשון חנוך, כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא (שע"י שהוא תופש הדבר בידו וממלא בו את כל ידו, הנה הוא בחזקתו). ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גאנט (ובל"א האנדשוה), ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסיר' דיזיסט"יר [ברש"י כ"י עם רשב"ם רוויס"טיר, והוא ריוויסטיר, ובל"א (בעקליידען)], והוא מלוי ידים (רש"י): (מב) ועשה להם, לאהרן ולבניו: מכנסי בד וגו', מתחנים למעלה מן הטבור קרוב מן הלב, עד סוף הירך שהוא הארכובה, והיו עשוי' כמין סינר, חללו תלוי למטה ברוחב, ולא הי' תיק

וכהנו לי: (מב) ועשה להם מכנסי־בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד־ירכים יהיו: (מג) והיו על־אהרן ועל־בניו בבאם ׀ אל־אהל מועד או בגשתם אל־המזבח לשרת בקדש ולא־ישאו עון ומתו חקת עולם לו ולזרעו אחריו: ס רביעי

כט (א) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם לכהן לי לקח פר אחד בן־בקר ואילם שנים תמימם: (ב) ולחם

זיא הייליג ערקלערען, זאָ זאָללען זיא מיר דיענען; (מב) מאכע איהנען אויך ביינקליידער פֿאָן ליינען, דיא שאם צו בעדעקען: זיא זאָללען פֿאָן דען לענדען ביזאן דיא שענקעל געהען: (מג) דיזע זאָללען אהרן אונד זיינע זאָהנע טראגען, ווען זיא אין דאז שטיפֿטס־געצעלט קאָממען, אָדער ווען זיא זיך דעם אלטאר נאהען, אין הייליגען דינגען איהר אמט צו פֿערריכטען, דאמיט זיא זיך קיינע פֿערשולדיגונג צוציהען, אונד שטערבען: דיזעס איזט איינע עוויגע פֿערארדנונג פֿיר איהן אונד פֿיר זיינען זאמען נאך איהם:

תולדות אהרן ועשה זבחים פ"ח, ב'. ערכין ט"ז, א'. נדה י"ג, ב'. יומא ע"א. ב': וזה יומא ס', ב':

כט (א) פֿאָלגענדעס זאָללסט דוא מיט איהנען פֿאָרנעהמען, אום זיא צו הייליגען, דאס זיא מיר פריסטערליך דיענען. נים איינען שטיער, נעמליך איין יונגעס רינד, אונד צווייא ווידדער, אללע אָהנע געברעכען, (ב) אונד אונגעזייערטעס בראָד, אויך אונגעזייערטע

תרגום אונקלוס

ותקריב ית קורבניהון ותקדיש יתהון וישמשון קדמי: (מב) ועיבד להון מכנסין דבוץ לכסאה בשר עריתא מחרצין ועד ירכיהון: (מג) ויהון על אהרן ועל בנוהי במיעלהון למשכן זימנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא ולא ימותון קים עלם ליה ולבנוהי בתרוהי:

כט (א) ודין פתגמא די תעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודיכרין תרין שלמין: (ב) ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין

רש"י

מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח' בגדים לכ"ג וד' לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ואל בניו. האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו:

כט (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי

באור

בין הירכיים, שלא יתעטף האבר ולא יתחמם, ולמעלה יש להם שנצים (והם קמטי', ובינים חלילים, כעין שעושין לכיס, ומכניסין בהם חוט או רצועה, וכשמותחין את הרצועה מהדקין את השנצים בלי קשירה), ואין להם לא בית הנקב ולא בית הערוה: (נדה דף י"ג ע"ב): (מג) והיו וגו', כל הבגדים הללו, על אהרן הראויין לו, ועל בניו האמורין בהם: ומתו, שהמשמש מחוסר בגדים במיתה:

כט (א) להם, לאהרן ולבניו: לקח, אין הבדל בין קח, או לקח, כמו לך לעם ויאכלו (מלכים ב' ד' מ"א), וגם ילך בו מים (יחזקאל כ"ד ג'): (ב) ולחם מצות, אפוי בתנור קרוי לחם, וגם שמן הי' בו (כל"ל ונדפס בשבוש), כי הוא לחם האמור עם חלות ורקיקין נעשיית מלואים בפ' צו את אהרן (הרשב"ם), וגם כתוב חלת מלה אחת וחלת לחם שמן אחת

מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ (ג) וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ (ד) וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ (ה) וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ

תרגום אשכנזי

קוכען, מיט אֶהל איינגעריהרט אונד אונגעזייערטע פלאדען, מיט אֶהל בעשטריכען; אויס פיינעם ווייצענמעהל זאָללסט דוא זיא מאכען: (ג) דיזע לעגסט דוא אין איינען קאָרב, אונד ברינגסט זיא דאר אים קאָרבע, נעבסט דעם שטיער אונד דעןביידען ווידדערן: (ד) אהרן אבער אונד יינע זאָהנע זאָללסט דוא פאָר דען איינגאנג דעס שטיפטסצעלטעס הינטרעטען, אונד זיך אין וואססער באדען לאססען: (ה) זאָדאן זאָללסט דוא דיא קליידער נעהמען,

תרגום אונקלוס

דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח סוֹלֶת דְּחִיטִּין תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ (ג) וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל סַלָּא חָד וּתְקָרֵב יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין׃ (ד) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב לִתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ (ה) וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת

רש"י

מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות [מנחות ע"ו]: בלולות בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן [שם ע"ה]: משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהוא עשויה כנו"ן שלנו [שם]: (ג) והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: (ה) ואפדת.

באור

ורקיק אחד (ויקרא ח' כ"ו), וכן למטה בענין (להלן בפסוק כ"ג), היא הקרוי' חלת לחם שמן. ושלשה מיני לחם היו רבוכה וחלות ורקיקין, הרבוכה הי' החלה החלוטה ברותחין בעודה בצק, ואח"כ אופה אותה בתנור, ואחר אפייתה מטגנה במחבת, שהוא כלי שהיה במקדש לאפות בו מנחת המחבת על האור בשמן, ולא הי' לו שפה סביב כמנהג הכלים, ולכן החלה הנאפת בו היתה עבה, שלא תשפך מהמחבת, וגם היתה קשה לאחר האפיי', מתוך שאינו יכול לתת בו שמן הרבה, כי היו שולי המחבת צפים, והחלות והרקיקין הן הנאפות בתנור בלבד, בלא חליט' ובלא טגון, והחבדל שבין חלות ורקיקין, שהחלות בלולות בשמן בעודן סולת, והרקיקין משוחין בשמן אחר אפייתן, ומכל מין ומין הביא עשר חלות (מדברי רז"ל במס' מנחות דף כ' ע"ב וס"ב ע"א וע"ד ע"ב וע"ו ע"א וע"ח ע"א): בלולת בשמן, כשהן קמח יוצק שמן ובוללן (רש"י מגמ' דמנחות דף ע"ה ע"א): משחים בשמן, אחר אפייתן מושחן כמין כ"י, כ"ף יוונית שהיא עשוי' כנו"ן שלנו, כזה ﬢ (לשון רש"י כפי נוסח ב' כ"י שבידי), ובגמ' דכריתות (דף ה' ע"ב). בענין משיחת המלכים פי' כמין כ"י, אות יוונית עשויה כזה (ציירו שם המדפיסי' צורה כזה Ω, והיא פ"י יוונית, אבל לא כ"י). דמליק שמן על ראשו, ואח"כ בין ריסי עיניו, ומדרפן באצבעו דרך הפדחת עכ"ל, משמע משם שהי' כתמונת נו"ן שלנו, אלא שרגלה יוצא ונמשכת גם לצד ימין, וברמב"ם פ"א מה' כלי המקדש ה' ט' ציירו המדפיסי' תמונת איק"ס לרומיי', כזה X, ובאמת שכן צורת כ"י יוונית הרגילה אצלינו, אבל מאופן המשיחה שזכרו רז"ל בגמרא (שם ובהוריות דף י"ב ע"א) וכן מלשון הרמב"ם ז"ל לא משמע שהיתה על התמונה הזאת, אולי נשתנה צורת האות מכמות שהיתה לפנים, ואם היתה המשיחה על צורת נו"ן שלנו, כמ"ש רש"י, וכמ"ש למעלה, שרגלה נמשכת גם לצד ימין, תהי' קרובה לתבנית קס"י יוונית, כזה Ξ: על סל, כמו בסל: והקרבת אתם, אל חצר המשכן, כי על המזבח לא הקריב כי אם אחד מכל מין: (ד) ורחצת, זו טבילת כל הגוף (רש"י), [וכ"ת יב"ע ותטבול יתהון בארבעין

אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל
הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן
וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ (ו) וְשַׂמְתָּ
הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־
נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃ (ז) וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃ (ח) וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת׃ (ט) וְחָגַרְתָּ אֹתָם
אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם
מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת
עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו׃

ת"א ושמת זבחים י"ט, ב'. ערכין ג', ב': והגרת יומא ה', ב'. סנהדרין פ"ג, ב'. זבחים י"ז, ב':

תרגום אשכנזי קנה

דעם אהרן דען לייבראָק, דען אונטערראָק דעם מאנטעלס, דען מאנטעל, אונד דאז ברוסטשילד אנלעגען, אונד איהם דען מאנטעל אומבינדען מיט דעם גירטעלבאנד דעם מאנטעלס: (ו) זאָדאן זעטצסט דוא איהם דען בונד אויף דען קאָפף, אונד בעפֿעסטיגסט דיא הייליגע קראָנע, (נעמליך דאז שטירנבלעך) איבער דען בונד: (ז) ענדליך נימּמסט דוא דאז זאלבאָהל, גיסעסט עס אויף זיין הויפט, אונד זאלבסט איהן: (ח) פֿערנער זאָללסט דוא זיינע זאָהנע הערקאָממען לאססען, זיא מיט לייבראָקקען בעקליידען, (ט) איהנען גירטעל אומבינדען, אהרן זאָוואָהל אלס זיינען זאָהנען, אונד איהנען דיא האָהע מיטצען אויפֿזעטצען, הירדורך זאָלל איהנען דאז פריסטערטהום צור עוויגען פֿעראָדנונג זיין, אונד דאדורך האסט דוא אהרן

תרגום אונקלוס

כתונא וית מעיל דאיפודא וית איפודא וית חושנא ותתקין ליה בהמין איפודא: (ו) ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: (ז) ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישיה ותרבי יתיה: (ח) וית בנוהי תקריב ותלבשינון כתונין: (ט) ותזריז יתהון המיינין אהרן ובנוהי ותתקין להון כובעין ותהי להון כהונתא לקים עלם ותקרב קורבנא דאהרן

רש"י

קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין אחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אותו. אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו [ת"כ]: (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה

באור

שאין דמיין חיין], ויורה על זה פתחות הבי"ת במים, במים הידועי' לטהרה, שכל הגוף עולה בהן, וברחיצת ידים ורגלים לא נאמר אלא ירחצו מים (רא"ם): (ה) ואפדת, קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: (ו) נזר הקדש, זהו הציץ: על המצנפת, מפורש למעלה בענין מעשה הציץ: (ז) על ראשו, לדעת הראב"ע הי' זה לפני שומו המצנפת על ראשו, והרמב"ן כתב שהיתה הצניפה סביב סביב, ואמצע הראש מגולה, ועליו יצק שמן, או היתה היציקה במקום הנחת תפילין, שהי' מניח מגולה, ומשם ימשכנו כמין כ"י: ומשחת אתו, אף משיחה זו כמין כ"י, נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו, ומחברן באצבעו (רש"י): (ט) אתם אבנט, ירמוז לאהרן ובניו האמורים אח"כ בפירוש: וחבשת להם מגבעת, לדעת רש"י ז"ל גם המצנפת קרוי' מגבעת, ולדעת הרמב"ן ז"ל מוסב על בני אהרן לבד, כי אהרן אין לו מגבעת: והיתה להם וגו', ע"י מלוי ידים זה תהיה להם הכהונה לחקת עולם: ומלאת, ע"י הדברים האמורים

(י) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃ (יא) וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יב) וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ (יג) וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן

ת"א ולקחת זבחים כ"ד, ב': את כל חולין מ"ט, א':

תרגום אשכנזי

אונד זיינען זאָהנען איהר אמט איבערגעבען: (י) דען שטיער זאָללסט דוא אלסדאן הינברינגען לאססען פֿאָר דאז שטיפֿטסצעלט: אהרן אונד זיינע זאָהנע זאָללען איהרע הענדע אויף דען קאָפּף דעם שטיערעס לעגען: (יא) אלסדאז זאָללסט דוא דען שטיער שלאכטען פֿאָר דעם עוויגען, פֿאָר דעם איינגאַנגע דעם שטיפֿטסנעצעלטעס: (יב) אונד פֿאַן דעם בלוטע דעם שטיערעס נעהמען, אונד מיט דיינעם פֿינגער אין דיא ווינקעל דעם אלטארס שטרייכען; דאז איבריגע בלוט אבער אללעס אן דען גרונד דעם אלטארס גיעסען: (יג) זאָדאן זאָללסט דוא אללעס פֿעטט נעהמען, ווצלכעס דיא איינגעוויידע בעדעקט, אויך דאז נעטץ איבער דיא לעבער, אונד דיא ביידען נירען, נעבסט דעם פֿעטטע דאז דארויף איזט; אונד אויף דעם אל-

תרגום אונקלוס

וקורבנא דבנוהי: (י) ותקריב ית תורא לקדם משכן זמנא ויסמוך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא: (יא) ותכוס ית תורא לקדם יי בתרע משכן זמנא: (יב) ותסב מדמא דתורא ותתן על קרנת מדבחא באצבעך וית כל דמא תשוד ליסודא דמדבחא: (יג) ותסב ית כל תרבא דחפי ית גווא וית חצרא דעל כבדא וית תרתין כליין וית תרבא די עליהן ותסיק למדבחא:

רש"י

יד אהרן ויד בניו. במלוי ופקודת הכהונה: (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח: (יב) על קרנות. למעלה בקרנות ממש [זבחים כ"ג]: ואת כל הדם. שירי הדם: אל יסוד המזבח. כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר בעלה אמה מן הארץ [פרק ג' דמדות]: (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא (געוועבע, נעטץ, נעטזהויט) Toile: ואת היותרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין טיבר"יש (דיא לאפפען, פֿליגעל דער לעבער) Lobes

באור

למטה בהקדשת המלואים תמלא יד אהרן ויד בניו לפקודת הכהונה: (י) והקרבת את הפר, שב לפרט מה יעשה בפר, והתחיל בהקרבתו אל פתח אהל מועד שזכר למעלה, כדרך הכתוב: (יא) ושחטת, כל שבעת ימי המלואים הי' משה משמש בכהונה גדולה אמר לו הקב"ה למשה אתה תשמשני עד שילמוד אהרן, הי' משה שוחט וזורק ומזה ומחטא יוצק ומכפר, ואהרן רואה אותו (ת"כ): פתח אהל מועד, בחצר המשכן שלפני הפתח, כי היתה השחיטה בצפונו של מזבח, כדין החטאת, כנגד פתח אהל מועד, אבל רחוק ממנו, כי הי' הכיור בין אהל מועד ובין המזבח: (יב) על קרנת, למעלה בקרנות ממש, לא שיעמוד למטה ויזרוק כנגד הקרן, כמו שעושה בקרבן עולה ושאר כל הזבחים: ואת כל הדם. שירי הדם: יסוד המזבח. כמין בליטת בית קיבול עשוי לו סביב סביב, לאחר שעלה אמה מן הארץ (רש"י): (יג) את כל חלב המכסה את הקרב, הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא (רש"י). נ"ל איל"ן, ובל"א (קרוזדארם), ולדעת הרמב"ן כל מקום שנאמר החלב המכסה את הקרב, הוא הקרום הזה שעל הכרס, אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב, ירמוז לשני חלבים אשר שם, לחלב הקרום הזה ולחלב הנם אשר על הקרב: היתרת, טרפשא דכבדא שקורין טיבר"יש (רש"י), ובכ"י ישן

וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃ (יד) וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ (טו) וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ (טז) וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (יז) וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ

טאר אין רויך אויפֿגעהן לאססען: (יד) דאז פֿלייש דעס שטיערס אבער אונד זיין פֿעלל, וויא אויך זיינען מיסט זאָללסט דוא אין פֿייער פֿערברעננען, אויסערהאלב דעס לאגערס; דיזעס איזט איין זינדאָפפֿער: (טו) דען איינען ווידדער זאָללסט דוא נעהמען, אונד אהרן אונד זיינע זאָהנע זאָללען איהרע העדנע דעם ווידדער אויף דען קאָפף לעגען; (טז) הערנאך שלאכטעסט דוא דען ווידדער, נימסט זיין בלוט, שפרענגסט עס אויף דען אלטאר רינגס אומהער: (יז) אלסדאן זאָללסט דוא דען ווידדער אין זיינע שטיקקע צערגלידערן; זיין איינגעווייידע אונד קניעשטיקקע אבוואשען,

תרגום אונקלוס

(יד) וְיָת בְּסַר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ (טו) וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ (טז) וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (יז) וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֵבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל

רש"י

du foie, (ובכ"י ישן אירו"ש בל"א ראָטהפֿויים): על הכבד. אף מן הכבד טול עמה [ת"כ]: (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: (טז) וזרקת. בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואיני עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק [זבחים נ"ג]: סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף.

באור

אירו"ש, בל"א (ראָטהפֿויים): על הכבד, ובמקום אחר הוא אומר היותרת מן הכבד (ויקרא ט' י'), אמרו רז"ל שיטול מעט מן הכבד עם היותרת, ובא על במקום עם, ואונקלוס תרגם חצרא דעל כבדא. כפי פשוטו של מקרא: הכלית, יש אומרים שנקראו כן, בעבור שיש להם כח בתאות המשגל, מענין כלתה נפשי (תהלים פ"ד ב'), ולא הזכיר האלי', כי אין לפר ולשעיר אלי' (הרשב"ם): (יד) פרשו, הוא הזבל שבקרם הבהמה: תשרף באש, הודאת שבה היתה, כי לא מצינו חטא' חיצונה נשרפת אלא זו, וענגל החטאת שעשה אהרן בשמיני למלואים: חטאת הוא, נקרא הקרבן חטאת, בעבור שבוא בא לכפר החטאת. וכן האשם: (טו) האיל האחד, אחד מהשנים הנזכרים כי זהו בכח ה"א הידיעה, שהוא מוסב על האמור למעלה: (טז) וזרקת, בכלי, עומד בארץ וזורק את הדם במזרק כנגד הקרן, כדי שיראה לכאן ולכאן: סביב, כך מפורש בשחיטת קדשים (זבחים דף נ"ג ע"ב) שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד', האחת בקרן זוית זו, והאחת כנגדה באלכסון, וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך, נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב, לכך קרוי סביב (רש"י): (יז) וכרעיו, רגלי הבהמה נקראו כרעים לפי שהן כורעות בכרעה (רד"ק בשרשים שרש כרע), וכן תרגם הירושלמי ויונתן, וכן כתב המפרש במס' תמיד (דף ל"א ע"א), ותי"ט (שם פ"ד מ"ב), כתב שהירכים עד מקום הכריעה נקראו כרעים ולא יותר, וכן מוכח מלשון המשנה שם, ואולם מפשוטו של מקרא נראה שהכרעים שם כולל לרגלים הם הברכים והירכים, והכלל כל איברי ההליכה הנכפפים בבהמה בעת כריעתה,

עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ (יח) וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי (יט) וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ (כ) וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ

ת״א עלה זבחים י״ג. ג׳:

אונד זיא צו דען איבריגען שטיקקען אונד צו דעם קאפף לעגען: (יח) הירויף זאללסט דוא דען גאנצען ווידדער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען לאססען, דיזעס איזט איין גאנצעס אפפער, דעם עוויגען צו עהרען; איין ליבליכער גערוך (וואהלגעפעלליגעס אנדענקען), איין בראנדאפפער, דעם עוויגען צו עהרען: (יט) ענדליך זאללסט דוא דען צווייטען ווידדער פארנעהמען, אונד אהרן אונד זיינע זאהנע זאללען איהרע הענדע דעם ווידדער אויף דען קאפף לעגען: (כ) הערנאך שלאכ-

רש״י

על שלא הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה. לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: (כ) תנוך. הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו״ס בלע״ז (קנארפעל) [ת״כ פ׳

תרגום אונקלוס

אֵבָרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ (יח) וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃ (יט) וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ (כ) וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם גּוּדְנָא דְאַהֲרֹן

Tendron, איט. Tenerume,

באור

והראי׳ על זה שלא הזכיר בכל מקום חוץ מגוף הבהמה, כי אם הראש והקרב והכרעים, משמע שמלת כרעים כוללת כל איברי ההליכה, וכן בפסח נאמר כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (לעיל י״ב ט׳), ואין ספק שנצלה עם הרגלים, ואולם הירכים והברכים לבד כשחתך מהם הידים והרגלים, גם הם נקראו כרעים, כמו שמוכח מלשון המשנה דתמיד: על נתחיו, עם נתחיו, מוסף על שאר הנתחים (רש״י): (יח) את כל האיל, על כן לא הזכיר האלי׳ והשלנים (הרלב״ע): לה׳, אונקלוס תרגמו קדם ה׳, ורש״י פי׳ לשמו של מקום, והמתרגם האשכנזי תרגמו לכבוד ה׳: ריח ניחוח, אנקלוס ויב״ע תרגמו לאתקבלא ברעוא, וכבר העירותי שחוש הריח בל״הק הוא כנגד הכח הזוכר בנפש, שענין הזכרון הוא השאר הרושם בנפש אחרי סור המוחש, וזהו סגולת הריח, לכן יכנה הכתוב הריח וההקטרה בלשון זכרון, יאמר מזכיר לבנה (ישעי׳ ס״ו ג׳), במקום מקטיר לבונה וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ׳ ד׳), כמו יריח, וחלק המוקטר נקרא אזכרה, ומזה הטעם זכרו כיין לבנון (הושע י״ד ח׳), ובעל השיר ידמה שם אדם שהוא זכרו, עם ריח השמן, שמן תורק שמך (ש״ה א׳ ג׳), ולזה אמר ריח ניחוח השעור זכרון נרצה ומקובל לפניו, בל״א (לום וואהלגעפעלליגען אנדענקען): [ניחוח, שרשו נוח והיו״ד במקום הוי״ו ע״פ, והלמ״ד כופלה, ומשקלו פעלול, וכן מזה המשקל ופעלו לנילון (ישעי׳ א׳ ל״א), משרש נוץ]: אשה, תאר לקרבן, מגזרת אש, על שם הקטרת האיברים שעל האש: (כ) תנוך, הוא הסחוס, גדר האמצעי שבתוך האוזן, שקורין טנד״רוס כן הנוסחא ברש״י כ״י עם רש״ס, וכן מפרש בספרא, תגיך אזן אהרן, זהו הגדר האמצעי, ולפ״ז הלעז טנדרו״ס נראה שצ״ל טַנד״רָנס, והוא (קנארפעל). בל״א, שזהו לשון סחוס, וכן תרגמו יב״ע,

ואנקלוס תרגמו רום אודנא, משמע מכל זה שאין הכוונה על אלית האוזן (אהרלעפליין), כמו שרגילים לפתרו כי אם על הסחוס האמצעי או על גובה האוזן. וברש״י שנדפוס נשמטה מלת גדר, וכן הנוסחא שם, תנוך, הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו״ס, והמלה הזאת הלועזת הבילה הרד״ק בשרשים שרש תנך, וכתב שהוא הרך אשר בקצה האוזן (אהרלעפליין), ואולם אין הרך ההוא הגדר האמצעי שבכל הספרא, אף אינו סחוס כי אם עור רך. לכן נראה

וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (כא) וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ (כב) וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי

טעסט דוא דען ווידדער, נימּמסט פֿאָן זיינעם בלוטע, ברינגסט עס אן דאז הערפֿאָרראגענדע קנאָרפעל אם רעכטען אָהרע אהרן'ס אונד זיינער זאָהנע, אן דען דוימען איהרער רעכטען האנד, אונד אן דען גראָסען צעהען איהרעס רעכטען פֿוסעס; שפּרענגסט דאז בלוט אויף דעם אלטאר רינגס אומהער: (כא) נימּמסט פֿאָן דעם בלוט וועלכעס אויף דעם אלטאר איזט, אונד פֿאָן דעם זאלבאָהל, שפּרענגסט עס אויף אהרן אונד זיינע קליידער, וויא אויך אויף זיינע זאָהנע אונד אויף איהרע קליידער, וואָדורך ער אונד זיינע קליידער, וויא אויך זיינע זאָהנע אונד איהרע קליידער הייליג זיין זאָללען: (כב) הירויף נימּמסט דוא פֿאָן דעם ווידדער דאז פֿעטט, אונד דען שוואנץ, אונד דאז פֿעטט, וועלכעס דיא איינגעווייידע בעדעקט, אויך דאז נעטץ איבער דער לעבער, אונד דיא ביידען נירען, נעבסט דעם פֿעטטע, דאז דארויף איזט, אונד דאז רעכטע בוגשטיק, דען עס איזט דער ווידדער צור איינזעטצונג דער פּריסטער:

תרגום אונקלוס

וְעַל רוּם אוּדְנָא דִּבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִילְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִילְיוֹן רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יַת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: (כא) וְתִסַּב מִן דְּמָא דִּי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ: (כב) וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלִּיתָא וְיַת תַּרְבָּא דַּחֲפֵי יַת גַּוָּא וְיַת חֲצַר כַּבְדָּא וְיַת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיַת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהוֹן וְיַת שָׁקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵי

רש"י

לן]: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה [חולין מ"ט]: והאליה. מן הכליות ולמטה. כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה יסירנה [ויקרא ג'] מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבש' ואיל אבל שור ועז אין טעוני' אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה

באור

שהנוסחא הנכונה ברש"י עגדרם בלע"ז, ועל פיה תרגם המתרגם האשכנזי. והנה המלה הזאת יחידית ואין לה ריע במקרא: בהן, הגודל ובפרק האמצעי: (כא) וקדש, יהי' קדוש: (כב) החלב, לדעת הרמב"ן החלב הנזכר פה סתם הוא החלב אשר על הקרב, ואח"כ הזכיר החלב המכסה את הקרב, והוא הקרום שעל הכרס, ורש"י ז"ל כתב החלב, זהו חלב הדקים או הקיבה כפי מחלוקת רבי ישמעאל ור' עקיבא בת"כ גבי זבח שלמים: והאליה, מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה יסירנה (ויקרא ג' ט'), מקום שהכליות יועצות

איל מלאים הוא: (כג) וככר לחם אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחד מסל המצות אשר לפני יהוה: (כד) ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו והנפת אתם תנופה לפני יהוה: (כה) ולקחת אתם מידם והקטרת

(כג) אויך איינען לאיב בראָד, איינען אהלקוכען, אונד איינען פֿלאדען, אויס דעם קאָרבע מיט אונגע־זייערטעם באקווערקע, דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט: (כד) אללעס דיזעס לעגסט דוא אהרן אונד זיינען זאָהנען אויף דיא הענדע, אונד מאכסט מיט איהנען איינע וועני־דונג פֿאָר דעם עוויגען:
(כה) הערנאך נימססט דוא עס איהנען אויס דען הענדען, לעססעסט עס אויף דעם אלטארע, נאך

תרגום אונקלוס

דכר קורבניא הוא: (כג) ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי: (כד) ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי דבנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: (כה) ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על עלתא

רש"י

ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה [ת"כ]: ורקיק. מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין [מנחות ע"ח] לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים [מנחות ס"ב]: (כה) על העולה. על

באור

(רש"י): ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים, אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה: איל מלאים הוא, שפר החטאת ואיל העולה הובאו לכפרה, והאיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים (הרמב"ן), ורז"ל בת"כ אמרו איל המלואים שמושלם על הכל, מלמד שהמלואים שלמים לאהרן ולבניו. דרשו מלואים לשון השלמה שהי' סוף השלמת קדושתו של אהרן שעל ידו נשלם ונגמר לעבודה, ואית ספרים דגרסי פה שלמים לאהרן ולבניו ולמזבח ולמשה. ויהי' מלשון שלום, שמטילין שלום למזבח ולעובד (שהוא משה) ולבעלים (אהרן ובניו), שהי' לכלם חלק בו, ורש"י ז"ל הרכיב את שניהם לשון השלמה ולשון שלום (עיין רא"ם). והנה איל המלואים זבח שלמים הי', כי הראה משה לאהרן בקרבנות המלואים תורת החטאת והעולה והשלמים, וכן אמר הכתוב ותרומה יהי' מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם (להלן פסוק כ"ח), הרי שהשוה דין איל המלואים עם זבחי שלמים, והשנוי' שנפלו בדיניו, הוראת שעה היו: (כג) וככר לחם, מן החלות, כ"כ רש"י ז"ל, והוא מן החלות הבלולות בשמן. והרד"ק בשרשים פרש ככר פי' לחם גדול, כי השאר היו חלות ורקיקים, ולפי דבריו קאי על הרבוכה הנקרא לחם מצות, וכ"כ הראב"ע. ואונקלוס תרגמו פתא דלחמא, ויב"ע תרגמו ועגול דלחים, ע"ש שהיא עגול: וחלת לחם שמן, לדעת רש"י הוא ממין הרבוכה הנקרא לחם מצות. ולדעת הראב"ע והרד"ק הוא מן החלות הבלולות, כסדר שנזכרו למעלה (פסוק ב'): ורקיק אחד, מן הרקיקין, אחד מעשר שבכל מין ומין, לא מצינו תרומת לחם הבאה עם זבח נקטרת חוץ מזו, שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא הי' למשה למנה אלא החזה בלבד (רש"י): (כד) על כפי אהרן והנפת, שניהם עסוקים בתנופה. הבעלים והכהן הא כיצד? כהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף, ובזה היו אהרן ובניו בעלים, ומשה כהן (רש"י): וקדשת את חזה התנופה, קדשה לדורות, להיות נוהגת תרומת' והנפתם בחזה

הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ (כו) וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ (כז) וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ (כח) וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ (כט) וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ

ת"א הונף סוכה נ"ה, ב'. מנחות ס"א, א': לחק זבחים י"ח, א': ובגדי יומא ה', א'. וע"ב ב':

תרגום אשכנזי קסא

דעם גאנצען אָפּפֿער, אין רויך אויפֿשטייגען, צום ליבליכען גערוך פֿאָר דעם עוויגען. עס איזט איין בראנדאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען: (כו) זאָדאן נימּמסט דוא דאז ברוסטשטיק פֿאָן דעם איינזעטצונגס־ווידדער, וועלכעס דיעם אהרן געהאֶרט, אונד וועגדעסט עס פֿאָר דעם עוויגען; דיזעס זאָלל דיר צום אנטהייל גליבען: (כז) דוא זאָללסט דאז געוועגדעטע ברוסטשטיק אונד דאז אין דיא האֶהע געהאָבענע בוגשטיק הייליגען, וועלכעס געוועגדעט, אונד וועלכעס אין דיא האֶהע געהאָבען וואָרדען: פֿאָן דעם איינזעטצונגס־ווידדער, פֿאָן דעם ווידדער נעמליך, דער אהרן אונד זיינען זאָהנען געהאֶרט: (כח) דיזע שטיקקע זאָללען אהרן אונד זיינען זאָהנען יעדערצייט פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס אלס איין רעכט צוקאָממען, דען עס איזט איינע העבע, אונד אלס איינע העבע פֿאָן דען קינדערן ישראל׳ס, נעמליך פֿאָן איהרען פֿרידענסאָפּפֿערן זאָלל עס אנגעזעהען ווערדען, איהרע העבע דעם עוויגען צו עהרען: (כט) דיא הייליגען קליידער, וועלכע אהרן גע־

תרגום אונקלוס

לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ (כו) וְתִסַּב יַת חַדְיָא מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ לְחוּלָק׃ (כז) וּתְקַדֵּשׁ יַת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיַת שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא דִּי אִתְּרַם וְדִי אִתַּפְרַשׁ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא מִדִּי לְאַהֲרֹן וּמִדִּי לִבְנוֹהִי׃ (כח) וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ (כט) וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא

רש"י

האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. נחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. יקדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה ויכטלי"ר בלע"ז (שווינגען) Vanner, Vantiller: נ"ל וואנטילע"ר: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם

באור

ושוק של שלמים, אבל לא להקטרה, אלא והי' לאהרן ולבניו לאכול (רש"י): התנופה, לשון הולכה והבאה, ויטליר בלע"ז (רש"י), בדפ"י כ"י וונטלי"ר, והוא וועכטעלע"ר, בל"א (שווינגען): הורם, לשון מעלה ומוריד (רש"י), והרשב"ם כתב (נדפס למעלה פסוק ו' בדבור

אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ (ל) שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד

ת״א שבעת יומא ע״ג, א׳:

תרגום אשכנזי

הארען, זאללען נאך איהם אן זיינע זאהנע קאממען, דאס מאן זיא אין דענזעלבען זאלבע, אונד אין דענזעלבען איין איהר אמט איינזעטצע: (ל) זיבען טאגע זאלל זיא דער פריסטער פאן זיינען זאהנען דער איהם איס דיענסטע פאלגט, אנציהען: וועלכער נעמליך אין דאז שטיפטסצעלט קאממען ווירד, איס היי־

תרגום אונקלוס

דִּי לְאַהֲרֹן יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי לְרַבָּאָה בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת קֻרְבַּנְהוֹן׃ (ל) שִׁבְעַת יוֹמִין יִלְבְּשִׁינוּן כַּהֲנָא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי

רש״י

לים משיחה שהיא לשון סררה כמו לך נתתים למשחה [במדבר י״ח] אל תגעו במשיחי [ד״ה א׳ ט״ז]: ולמלא בם את ידם. ע״י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפנים ביום הכפורים

באור

המתחיל בגד הקדש, שלא במקומו, ושייך לכאן), הונף והורם שניהם לשון הפרשה, אפס החזה קורין תנופה, כי לבדו הונף ונאכל, אבל השוק של כאן נקטר, ושל דורות שניהם נאכלין עכ״ל: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל, שהשלמים לבעלים, והחזה והשוק יהי׳ חק הכהנים: כי תרומה הוא, החזה והשוק הזה: (כט) לבניו אחריו, למי שיהי׳ כ״הג ויצא בגדול׳ אחריו: למשחה, להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון סררה, כמו לך נתתי׳ למשחה (במדבר י״ח ח׳), אל תגעו במשיחי (תהלים ק״ה ט״ו וד״ה א׳ ט״ז כ״ב), כ״כ רש״י ורשב״ם, ואעפ״כ אינו זז מלשון משיחה ממש. כמ״ש הרמב״ן, כי בעבור שהדרת ישראל למשוקים היא, למלך ולכהן גדול, ישאילו הלשון לכל סררה: ולמלא בם את ידם, על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה, ולפי זה ראוי שיתורגם למשחה בהם וגו׳ (אונד דורך זיא אין זיינער ווירדע אונד אין זיין אמט איינגעזעצט צו ווערדען), ואולם יתכן לפרש המקרא כפשוטו שהבגדים הללו אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו, ולא ילבשם כי אם הכהן הגדול מבניו, ואף הוא לא ילבשם כי אם בעת חנוכו לעבודה, שימשחו אותו כשהוא לבוש בהן וימלאו את ידיו, וכן יעשה שבעת ימים, ואחרי כן יגנזם לכבוד הזקן, וכן מתורגם בל״א: (ל) שבעת ימים, רצופין, כי ז׳ ימי המלואים רצופין היו, כדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (ויקרא ח׳ ל״ה): ילבשם, בקמץ גדול תחת קטן, וכמוהו כי אמילם (תהלים קי״ח י׳ וי״א וי״ב): הכהן תחתיו מבניו, מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובר ממש, לפיכך נכון תביר כמשך לפניו (רש״י נדפוס, ובשני כ״י שבידי אינו), והכוונה שמלת כהן פעל בינוני, מורה על הפועל העובר ממש (איין דיענענדער), לא שם לבעל המקדה ההי׳ (איין דיענער), [ובאור דברי רש״י אלו כ״ה לענ״ד, כי בלי ספק מקרא מסורס הוא, ושעורו, ילבשם הכהן מבניו תחתיו, כי מנהג הכתוב לחבר הפעל עם השם, ולהעמיד מלת תחתיו לאחרונה, כמו ויסגר בשר תחתנה (בראשית ב׳ כ״א),

ויבא רשע תחתיו (משלי י״א ח׳), ודומיהם, והפעל עם השם יחוברו גם בטעם הנגינה,

כאשר הוא בפסוקים הנ״ל ובדומיהם, כי השם הוא נושא מקרה הפעולה ודבק בה מאד״כ תחתיו הוא ענין אחר והודעה אחרת, וכן אם יבא השם והתואר בצרוף מלת תחתיו, יבאו השם והתאר יחד וגם מחוברים בטעם. ומלת תחתיו לאחרונה ומופרדת מהם, כמו וימלך ׀

חנון בנו ׀ תחתיו (שמואל ב׳ י׳ י״א). חנון בנו מחוברים במרכא טפחא, ומלת וימלך היתה

ראוי׳ ג״כ להתחבר עמהם, אלא שלא תבאנה ג׳ מלות מחוברות בטעם, לכן היא מופרדת קלת בתביר המפסיק פחות מן הטפחא. והראי׳ על הסרוס שבפסוק שלפנינו, כי בפסוק והכהן המשיח תחתיו מבניו (ויקרא ו׳ ט״ו), כתב רש״י בפירוש המשיח תחתיו מבניו, המשיח מבניו

לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ (לא) וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ (לב) וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (לג) וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר

ת"א ואכלו פסחים נ"ט, ב'ו יומא ס"ח, ב'. יבמות מ"ח. א'. מכות י"ח, ב'. זבחים מ"ח, ב'. מנחות ע"ב, א. ערכין ג', ב':

ליגען זיין אמט צו פֿעררי־כטען: (לא) דען איינזעטצונגס־ווידדער נימםסט דוא, אונד לאססעסט דאז פֿלייש אן היילינגעם אָרטע קאָכען: (לב) אהרן אונד זיינע זאֶהנע זאָללען דאז פֿלייש דעס ווידדערס אונד דאז באקווערק, וועלכעס אים קאָרבע איזט, פֿערצעהרען, פֿאָר דעם איינגאַנגע דעס שטיפֿטסצעלטס: (לג) די־זע דינגע זאָללען פֿאָן דענ־יעניגען פערזאָנען פֿערצעהרט ווערדען, וועלכע דורך זיא פֿערזאֶהנונג ערהאלטען, דאס זיא אין איהר אמט איינגעזעטצט, אונד געהייליגט וואָרדען; קיין געמיינער זאָלל דאפֿאָן

תרגום אונקלוס

דִּי יֵיעוֹל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא׃ (לא) וְיָת דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל יָת בִּסְרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ (לב) וְיֵיכוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת בְּסַר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא דִּי בְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לג) וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דִּי אִתְכַּפַּר בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קוּרְבַּנְהוֹן

רש"י

וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו [יומא ע"ג]: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו [ת"כ]: הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ומשמש לפיכך ניגון תביר כמשך לפניו: (לא) במקום קדוש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אותם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. בם כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש

באור

תחתיו עכ"ל. ורצה בזה לחבר תאר המשיח אל השם מבניו, כדרך הלשון ונראה לי כי סבת הסרוס הוא שלא לפרש תחתיו על ילבשם, כמו בפסוק וימלך חנון בנו תחתיו שסב על וימלך, לכן הועמד בין הכהן ובין מבניו הסמיכים להדדי. ולפי שמלת הכהן יותר דבקה אל מבניו מאל תחתיו לכן איננה במרכא רק בתביר המפסיק פחות מן הטפחא. והנה ילבשם הכהן דבקים בטעמי דרגא תביר, כמנהג הפעל עם השם או הבינוני, ומעתה תדע אם תהי' מלת הכהן בינוני יבאו הנגינות על נכון, ילבשם הכהן דבקים. והכהן בתביר להורות על הסרוס הכהן מבניו תחתיו, ואז תהי' מלת הכהן בינוני במקום עתיד כדרכו, וענינו אשר יכהן מבניו, אבל אם תהי' שם תאר, ע"כ צריכין להוסיף פעל המקשר ב' השמות, באופן זה, הכהן (אשר יכהן או אשר יקום) מבניו, ואז צ"ל הכהן בטעם מפסיק יותר מן הטפחא שהוא הז"ק, וילבשם בפשטא פקידו (בעבור שיש ב' תנועות במלת הכהן לפני הנגינה), ולכן יב"ע בעבור שתרגם הכהן, כהנא, ולא תרגם דיכהן, ועשאו שם, הוצרך להוסיף מלת דיקום, ומעתה תבין דברי רש"י על נכון, והרב"ה בס' ש"ז ש"ה פ"ב נגע קצת בבאור זה, אפס קצהו ראה וכלו לא ראה, ובעל מרכבת המשנה בהשגותיו על הס' הנ"ל (שיש אצלי בכ"י), רצה להפך כוונת רש"י, ואינו נראה כן מלשונו]: אשר יבא וגו', זהו תוס' באור על הכהן תחתיו מבניו, אותו הכהן המוכן לכנס לפני ולפנים ביוה"כ, וזהו כ"הג, וכך הוא שעור הכתוב, שבעת ימים ילבש אותם הבן ההוא מבניו, אשר יעבוד תחתיו עבודת כהונה גדולה, ויבא אל אהל מועד וגו': (לא) ובשלת, לא ידענו אם הוראת שעה הי' שיהא בשר המלואים טעון כהן בבשולו, או יהי' ובשלת בלווי (הרמב"ן): במקום קדש, בחצר אהל מועד, שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד, כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם וגו', שעור המשך הכתוב כך הוא, ואכלו

לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ (לד) וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ (לה) וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ (לו) וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ

ת"א יותר פסחים פג: ושרפת פסחים כ"ח, א'. סוכה מ"ט, א'. זבחים כ"ט, ב'. כריתות ה', א'. מעילה י"ח, ב': לא יאכל פסחים פ"ד, א'. מכות י"ח, א'. מעילה י"ז, ב': ועשית יומא ה', א':

תרגום אשכנזי

עססען, דען זיא זינד הייליג: (לד) ווען פֿאָן דעם איינזעטצונגספֿלייש אָדער פֿאָן דעם באקווערקע עטוואס ביז אם קינפֿטיגען מאָרגען איבריג בלייבט, זאָ זאָללסט דוא דאז איבריגע אין פֿייער פֿערברענען, עס זאָל ניכט גענעססען ווערדען, דען עס איזט הייליג: (לה) דיזעס זאָללסט דוא מיט אהרן אונד זיינען זאָהנען פֿאָרנעהמען, אלס וויא איך דיר בעפֿאָהלען. זיבען טאגע זאָללען דיא פֿייערליכקייטען דער איינזעטצונג דויערן: (לו) טעגליך זאָללסט דוא אויך איין רינד צום זינדענאָפּפֿער ברינגען, אויסער דען פֿערזאָהנונגס־ווידדערן, דאמיט זאָללסט דוא דען אלטאר ענטזינדיגען, אינדעם דוא צור פֿערזאָהנונג דארויף אָפּפֿערסט: דוא

רש"י

אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותזכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"י:

תרגום אונקלוס

לְקֻדְשָׁא יַתְהוֹן וְחִילוֹנַי לָא יֵיכוּל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִינוּן׃ (לד) וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּסַר קוּרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד צַפְרָא וְתוֹקִיד יַת דְּאִשְׁתְּאַר בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכִיל אֲרֵי קוּדְשָׁא הוּא׃ (לה) וְתַעְבֵּד לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל דִּי פַקֵּדִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרֵב קוּרְבַּנְהוֹן׃ (לו) וְתוֹרָא דְּחַטָּאתָא תַּעְבֵּיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃

באור

אתם (אהרן ובניו, לפי שהם הבעלים) אשר (להם) כפר (כל זרות ותעוב) בהם (באיל ולחם הללו, כדי) למלא את ידם (בהם, וכדי) לקדש אתם (לכהונה): וזר. שאינו מזרע אהרן: כי קדש הם, קדשי קדשים: (לה) אתכה. כמו אותך (רש"י), וכ' הראב"ע אתכה, באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אתך דאיתי (בראשית ז' א') עכ"ל: שבעת ימים וגו', שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה העבודה באהרן ובניו, הי' משה מקים את המשכן בכל יום ומקריב קרבנות, ולערב הי' מפרקו, וביום השמיני הוא א' בניסן הוקם המשכן לגמרי, כדכתיב באלה פקודי (לקמן מ' ב' וי"ז), ומכאן ואילך עבודה באהרן ובניו (רשב"ם): (לו) ופר חטאת תעשה ליום, בכל יום משבעת ימי המלואים: על הכפרים, בשביל הכפורים, כן פירש"י, והראב"ע כתב טעם על הכפורים על שני האילים (כלומר חוץ משני האילים), וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם (ויקרא ח' ל"ד) עכ"ל, והסכים עמו

עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ (לז) שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי (לח) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ (לט) אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ

תולדות אהרן כל סנהדרין נ״ד, ב׳. זבחים פ״ב, ב׳. וס״ז א׳: וזה מנחות כ״ט, א׳: כבשים סנהדרין נ״ד, ב׳. זבחים פ״ב, ב׳: שנים תמיד נ״א, ב׳:

זאללסט איהן אויך זאלבען, אום איהן צו הייליגען, (לז) זיבען טאגע זאללסט דוא אויף דעם אלטאר צור פֿערזאֶהנונג אָפּפֿערן אונד איהן הייליגען; דאדורך זאָלל דיזער אלטאר איין הייליגטהום פֿאָן דעם ערסטען ראנגע ווערדען, וואס דען אלטאר בעריהרט, זאָלל הייליג געהאלטען ווערדען: (לח) פֿאָלגענדעס זאָללסט דוא אויף דעם אלטאר צום אָפּפֿער מאכען: יעהריגע שאפֿע, צווייא אויף יעדען טאג, אונד דיזעס בעשטענדיג: (לט) דאז איינע שאף נעמליך, מאכסט דוא דעם מאָרגענס; אונד דאז צווייטע שאף, מאכסט

תרגום אונקלוס

(לז) שַׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִיהֵא מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָּשׁ׃ (לח) וְדֵין דִּי תַעְבֵּיד עַל מַדְבְּחָא אִימְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃ (לט) יָת אִימְּרָא חַד תַּעְבֵּיד בְּצַפְרָא וְיָת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃

רש״י

(לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנ׳ כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא הי׳ פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצ׳ ונעבד והטריפה ויוצא דופן ת״ל וז׳ אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשב׳ חוץ לזמנו וחוץ

באור

הרמב״ן ז״ל, וכן מתורגם בל״א: וחטאת, תרגומו ותדכי, תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (שם ו׳ י״ט), וישחטהו ויחטאהו (שם ט׳ ט״ו), וכ״ה בנוסחא ישנה של ת״א, אבל בנוסחאות חדשות של ת״א וכן בתיב״ע כדפס ותדבי על מדבחא, והוא טעות הדפוס: בכפרך עליו, בהקריבך עליו קרבן הכפורים, וכן וכפר אהרן על קרנותיו (להלן ל׳ י׳), וחז״ל אמרו כפרת המזבח מהם, שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח, לכן הוצרכה כפרה (ת״כ פ׳ צו): ומשחת אותו, בשמן המשחה, וכל המשיחות כתיו כ״ף (לשון רש״י, ור״ל כמין כ״י): (לז) תכפר על המזבח, מכל זדות ותעוב: והיה המזבח קדש קדשים, ומה היא קדושתו? כל הנגע במזבח יקדש, אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, והיינו אם הי׳ ראוי למזבח ונפסל אחר שבוא לעזרה, כגון הלן והיוצא והטמא, ושנשחט במחשבת חוץ, ויוצא דופן, כך דרשו חז״ל, (בזבחים דף פ״ג ע״ב ופ״ד ע״א וע״ב), והרשב״ם פי׳ כל הנגע, וקרב אל המזבח יקדש ויהי׳ טהור תחלה בטרם יקרב אל המזבח, (כך היא הנוסחא בכ״י, ונשמט קצת לשונו בהדפסה). וכן פירש הראב״ע: יקדש, כמו יהי׳ קדוש, מהפעלים המקריים שאין בהוראתם לא פעולה ולא הפעלה: (לח) וזה, הטעם זה הקרבן, וכן זה יתנו (לקמן ל׳ י״ג), זה השעור, והכוונה משה יעשה ככה בשבעת ימי המלואים, ואחר כן אהרן ובניו: ליום, לכל יום: (לט) האחד, מה שכתב הראב״ע כאן שייך לפ׳ פנחס (במדבר כ״ח ד׳), כי שם נאמר אחד בלא ה״א, וענין ה״א הכבש האחד, אחד מהשנים הנזכרים, כמ״ש למעלה על הפר האחד, וכן איתא בספרי את הכבש האחד למה נאמר? לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה וגו׳ (במדבר כ״ח ג׳), וזה אשר תעשה וגו׳ שומע אני יקריב ארבעה ת״ל הכבש האחד, שלא להוסיף ולא לגרוע. הכוונה אלו אמר וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום

הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (מ) וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ (מא) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (מב) עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם

ת״א השני פסחים נ״ט, א׳. תמיד ל״ח, ב׳: ועשרון מנחות ע״ו, ב׳:

דוא צווישען דעןביידען אבענדען: (מ) איין צעהנ־טהייל ווייצענמעהל, איינגעריהרט מיט איינעם פֿירטהייל היןְ געשטאָס־סענען בוימאָהל, אונד איין פֿירטהייל הין וויין צום גיסאָפּפֿער, בייא דעם איינען שאָפֿע: (מא) דאז צווייטע שאף מאכסט דוא צווישען דען ביידען אבענדען; וויא דאז מעהל־אָפּפֿער אונד גיסאָפּפֿער דעס מאָרגענס, זאָללסט דוא אויך צום אבענד־אָפּפֿער צורעכט מאכען, צום אנגענעהמען גערוך, איין בראנדאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען: (מב) דיזעס איזט דאז בעשטענדיגע גאנצע־אָפּפֿער, פֿיר אייערע נאכקאָממען, אם איינגאנגע דעס שטיפֿטסצעלטס, פֿאָר דעם עוויגען; אַלוואָ איך צו בעשטיממטען צייטען מיך בייא אייך איינפֿינדען ווערדע, אום

רש״י

למקומו וכיולא בהן [ת״כ פ׳ נו זבחים כ״ז פ״ד]: (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ״ג בלים וחומש בילה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ותשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת״ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין לריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין [מנחות פ״ו]: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויולא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחושת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחוח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחילה ואח״כ המנחה שנא׳ עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם.

תרגום אונקלוס

(מ) וְעִסְרוֹנָא סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִימְּרָא חָד׃ (מא) וְיָת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעֲבֵיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (מב) עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ

באור

תמיד, כבש אחד תעשה וגו׳, וכבש שני וגו׳. וכן בפ׳ פינחס אלו הי׳ כתוב שם כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עלה תמיד, כבש אחד וגו׳ וכבש שני וגו׳, הייתי אומר כבש אחד ושני לבד מהשנים הנזכרים והן ארבעה, לכך אמר כאן הכבש האחד והכבש השני, בה״א הידיעה, לומר שהוא מוסב על השנים שהזכיר בפסוק הקודם, ובפ׳ פנחס נאמר הכבש בה״א לכוונה הנזכרת, ואחד בלא ה״א, ודרשו בו חז״ל (במגילה דף כ״ח ע״א) אם נאמר הכבש למה נאמר אחד? לומר לך אחד מיוחד שבעדרו: (מ) ועשרון סלת, עשירית האיפה, מ״ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית, לא לחובה נאמר, כי אם להכשיר בו אף הכתית, ואולם אף הטחון בריחים שהוא פסול למאור, כשר למנחות, כך העלו רז״ל (במנחות דף פ״ו ע״א וע״ב): רבע ההין, שלשה לוגין: ונסך, לספלים, כמו ששנינו במס׳ סוכה (דף מ״ח ע״א וע״ב) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח, ומנוקבים כמין שני חוטמין דקין, נותן היין לתוכו, והוא מקלח ויוצא דרך החוטם, ונופל על גג המזבח (רש״י): (מא) וכנסכה, מה שכתב הרלב״ע שהוא בו אל הבקר, שייך לפ׳ פנחס (במדבר כ״ח ח׳), ששם נאמר וכנסכו בוי״ו: (מב) תמיד, מיום אל

שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃ (מג) וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ (מד) וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ (מה) וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ (מו) וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי

תולדות אהרן ונעדתי זבחים קט"ו, ב':

תרגום אשכנזי קסר

מיט דיר צו רעדען; (מג) דאזעלבסט האבע איך געשטיפֿטעט, מיך בייא דען קינדערן ישראל'ס איינצופֿינדען; אונד דאז געצעלט זאָלל געהייליגט ווערדען, דורך מיינע הערליכקייט: (מד) איך ווערדע דאז שטיפֿטסגעצעלט הייליגען, אונד דען אלטאר; אויך אהרן אונד זיינע זאֶהנע הייליגען, מיר אלס פריסטער צו דיענען: (מה) איך ווערדע אונטער דען קינדערן ישראל'ס מיינע רעזידענץ האלטען, אונד איהר גאָטט זיין: (מו) זיא זאָללען געוואהר ווערדען, דאס איך דער עוויגע איהר גאָטט זייא, דער איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט האבע, דא־מיט איך אונטער איהנען רעזידענץ האלטע; דיזעס מאכע איך איהנען בעקאננט, דער עוויגע איהר גאָטט:

תרגום אונקלוס

תַּמָּן׃ (מג) וַאֲזַמֵּין מֵימְרִי תַּמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדֵּשׁ בִּיקָרִי׃ (מד) וַאֲקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּישׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ (מה) וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃ (מו) וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃

רש"י

כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדו מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כמו שנאמר ודברתי אתך מעל הכפורת [שמות כ"ה] והפסוק אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתוועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי [זבחים קט"ו] כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש [ויקרא י'] והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:

באור

יום, לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם, כשאקבע מועד לדבר אליך, שם אקבענו לבא: (מג) ונעדתי שמה, אתוועד עמם בדבור, כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו, וזה הטעם שנקרא אהל מועד, שהוא המקום הקבוע והמזומן לכך, ואנקלוס תרגומו משכן זמנא. ואזמין מימרי תמן, ובל"א לשון (שטיפֿטען) נופל על הקביעות והזמון לדבר, לכן תרגם המתרגם האשכנזי אהל מועד (שטיפֿטונגזעלט): ונקדש, המשכן בכבודי, שתשרה שכינתי בו: (מו) לשכני בתוכם, על מנת לשכון אני בתוכם (רש"י), והכוונה שתיבת לשכני מקור מהקל והוא עומד, ואין הכנוי כמו אותי לשכון אותי, כי אם כמו לשכון אני, ולשון על מנת שהזכיר הרב, הוא כמו כדי או בעבור, כמו שכתב הראב"ע שלכך הוצאתי אותם מארץ מצרים, כדי שאשכון בתוכם, וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג' י"ב), כן נ"ל כוונת רש"י ז"ל, ואין מקום לתפיסת הרמב"ן עליו:

ל (א) וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (ב) אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃ (ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (ד) וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים

ת״א ועשית מגלה ל׳, א׳:

ל (א) דוא זאָללסט אויך איינען אלטאר מאכען, דייכערצייג דארויף צו רייכערן; פֿאָן שטים־האָלץ זאָללסט דיא איהן מאכען: (ב) דיא לענגע איינע עללע, אונד דיא ברייטע איינע עללע, פֿירעקקיג זאָלל ער זיין, אונד דיא האָהע דעסזעלבען צווייא עללען; דיא עקקען ווערדען אוים איינעם שטיקקע מיט דעמזעלבען געמאכט; (ג) דוא בעלעגסט איהן מיט ריינעם גאָלדע, דאז בלאטט, דיא זייטען אומהער אונד דיא עקקען. דוא פֿיהרסט אָבען איינען גאָלדענען קראַנץ הערום: (ד) אונטער דעם קראנצע מאכסט דוא צווייא גאָלדענע רינגע אן ביידען ווינקעלן, נעמליך דוא מאכסט זיא אן ביידען זייטען. דיזעס רינגווערק זאלל דען שטאנגען צור איינפֿאססונג דיענען, דע

תרגום אונקלוס

ל (א) וְתַעְבֵּיד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃ (ב) אַמְּתָא אָרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃ (ג) וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָרֵיהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (ד) וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ תַּעְבֵּיד עַל תְּרֵין

רש״י

ל (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קיטור עשן סמים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב. סימן לכתר כהונה: (ד) צלעותיו. כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד

באור

ל (א) מקטר קטרת, מקטר שם המפעל כמו ומשלוח מנות (אסתר ט׳ י״ט וכ״ב), ונשאר הטי״ת בפתח מפני הסמיכות, והנפרד בקמץ. ונקרא המזבח מקטר קטרת, לפי שהוא מיוחד להעלות עליו קטור עשן, ושלשה שמות יש לו למזבח הזה, מזבח הזהב מזבח הקטורת מזבח הפנימי (ברייתא דמ״ה פי״א): (ב) אמה ארכו. אמה זאת היתה בת חמשה טפחים כמו שלמדו רז״ל בעירובין (דף ד׳ ע״א) ובמנחות (דף צ״ז ע״א וע״ב): (ג) את גגו, מקום מערכת הקטורת, זה היה לו גג, אבל מזבח העולה לא היה לו גג, אבל ממלאים את חללו אדמה בכל חנייתן: זר, כל שהוא (סוכה דף ה׳ ע״א): (ד) צלעתיו. כאן הוא לשון זוית, כתרגומו (ולא לשון צד), לפי שנאמר על שני צדיו, שתי זויות שבשני צדיו (רש״י), והרשב״ע כתב על שני צדיו תוספת לבאר: והיה, מעשה הטבעות האלה (רש״י), [נראה לי שכוונתו לפרש והי׳ שהוא לשון יחיד הנאמר על הטבעות שהם לשון רבים, ולא שייך כאן לומר שלא הוזכר המין, בעבור שהטבעות מפורשות בכתוב לפני והי׳, ועליהם שב והי׳, וכבר הוזכר המין לכן פי׳ ששב על מעשה הנחסר בכתוב]: לבתים לבדים, בית תהי׳ הטבעת לבד (רש״י), כלומר שאין שמושי הלמ״ד לבתים לבדים שווים, שיהיו הטבעות לבתים ויהיו לבדים, כי אם הטבעות יהיו בתים לצורך הבדים. והנה בעל מעשה חושב כתב שלא הי׳ במזבח כי אם שתי טבעות בשתי זויות המקבילות זו לזו באלכסון, וזהו דקדק לשון הכתוב לדעתו, ושתי טבעת

לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ (ה) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ (ו) וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ (ז) וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר (ח) וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃

ת״א אועד כריתות ה׳, ג׳: בבקר פסחים נ״ט, ג׳. יומא י״ד, ג׳, ול״ג, א׳. מנחות כ׳, א׳: בהיטיבו יומא ל״ג, ג׳: ובהעלת פסחים נ״ט, א׳. יומא ע״ו, א׳. זבחים י״ג, א׳ וג׳:

אלאר דאמיט צו טראגען (ה) דיא שטאנגען מאכסט דוא פֿאָן שטיטהאָלץ, בעלעגסט זיא מיט גאָלד׃ (ו) דען אלטאר זעטצעסט דוא אויסערהאלב עס פֿאָרהאנגס, וועלכע פֿאָן דער לאדע דעס ציגניסעס איזט׃ נעמלין גראדע פֿאָר דען דעקקעל, דער אויף דעם ציגניס ליגט, וואָזעלבסט איך מיך צור בעשטימטען צייט איינפֿינדען ווערדע׃ (ז) אויף דעמזעלבען זאָלל אהרן רייכערצייג פֿאָן שפעצעריין ריכערן; אללע מאָרגען, ווען ער דיא לאמפען רייניגט, זאָלל ער עס רייכערן׃ (ח) אונד ווען אהרן געגען אבענד דיא לאמפען אנציגדעט, זאָלל ער עס אבער מאהלס רייכערן; עז זאָלל איין בעשטענדיגעס רייכערן זיין פֿאָר דעם עוויגע בייא אייערן נאכ=

תרגום אונקלוס

סִפְרוֹהִי וִיהֵא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ (ה) וְתַעְבֵּיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ (ו) וְתִתֵּן יָתֵיהּ לָקֳדָם פָּרֻכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לָקֳדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ (ז) וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ׃ (ח) וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטוֹרֶת

רש״י

הארון לצפון או לדרום ת״ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון נכחון: (ז) בהטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרות. לו״שיש בלע״ז (לאמפען) *Luces, luzrnes,* וכן כל נרות האמורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלות. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פעם מקטיר שחרית

באור

זהב תעשה לו וגו׳ על שתי צלעתיו, ר״ל זויותיו, וכדי שלא נאמר דאלו הזויות הם אותם שנדות אחד, לכך הוסיף ופירש על שני צדיו, לומר שהיו על זויות האלכסון, וכתב שע״כ צריך לומר כך, לפי שאין במרחק חמשה טפחים די הלוך רגלי הנושא בין הבדים, אבל אלכסון חמשה על חמשה יעלה לשבעה ועוד, ובהכי סגי לאדם אחד ע״ש, וכדומה שאין הכרע לדבריו: בהמה, הה״א האחרונה נוספת, כי המלה מלעיל: (ו) לפני הפרכת, שמא תאמר משוך מכנגד הארון (לצפון או לדרום), ת״ל לפני הכפרת מכוון (באמצע הצפון והדרום) כנגד הארון מבחוץ (רש״י), ומזרח המזבח רחוק מפתח האהל עשר אמות, כן משמע מברייתא דמ׳ מדות ומברייתא דמ״ה. וכ״כ הרמב״ם ז״ל (פ״ג מה׳ בית הבחירה ה׳ י״ז), שהי׳ מונח משליש ההיכל ולפנים: (ז) בהיטיבו, לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה, והי׳ מטיבן בכל בקר ובקר: הנרת, לוסי״ש בלע״ז [ובל״א (לאמפען)]. וכן כל נרות האמורות במנורה, חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה (רש״י), ולדברי האומר שהנרות לא היו מחוברים והכהן מעלה אותם לראש המנורה, כמ״ש מזה בתחלת הפרשה (כ״ז כ׳), גם נרות שאלל העלאה הכוונה על הכלי לא על האור: (ח) יקטירנה, בכל יום, פעם מקטיר

(ט) לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ (י) וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

(יא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יב) כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ

תולדות אהרן לא תעלו מנחות נ״א, ב׳: וכפר יומא נ״א, א׳. שבועות י׳ ב׳, וע״א ב׳: מדם יומא ס״א, א׳: כי תשא ברכות ס״ב, ב׳. מגלה כ״ט, ב׳. ול׳ א׳. ב״ב י׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

קאָממען: (ט) איהר זאָללט דארויף קיין געווי־נעם רייכערגייג, אויך קיין גאנצעס אָפּפער אונד קיין מעהל־אָפּפער ברינגען, אונד קיין גיסאָפּפער דאראויף גיסען: (י) איינמאהל אים יאהרע זאָלל אהרן אויף דען עקקען דיזועלבען פערזאָהנען; פאָן דעם בלוטע דעם זינדענ־אָפּפערס אם פערזאָהנונגסטאגע, זאָלל ער איינמאהל אים יאהרע דאראויף פערזאָהנען, ביי אייערען שפעטעסטען נאכקאָממען. עס איזט איין הייליגטהום פאָם ערסטען ראנגע, דעם עוויגען צו עהרען: (יא) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פאָלגט: (יב) ווען דא דיא הויפטצאהל דער קינדער ישראל'ס ווירסט איפּנעהמען וואָללען: זאָ זאָללען זיא איין יעדער פיר זיינע פערזאָן איין לאָזעגעלד געבען, דעם עוויגען צו עהרען, אינדעם מאן

רש״י

ופעם מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטורת זרה. שום קטורת של נדבה כל זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה. ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף. מנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וכפר עליו [ויקרא ט״ז]: חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פרשת תצוה.

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה

תרגום אונקלוס

בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ (ט) לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכִין לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי׃ (י) וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְשַׁתָּא מִדַּם חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא בְשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ (יא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יב) אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד תִּמְנֵי

באור

שחרית, ופעם בין הערבים (רש״י): (ט) לא תעלו עליו, על מזבח זה: קטרת זרה, שום קטורת של נדבה, כולן זרות לו חוץ מזו. כן פירש״י ז״ל, ואונקלוס תרגום קטורת בוסמין נוכראין וכ״פ הראב״ע, קטרת זרה, שאינה כמתכונתה, ויונ״ע תרגם קטורת בוסמין דעממין נוכראין: ועלה ומנחה, ולא עולה ולא מנחה: עולה, של בהמה ועוף, ומנחה של לחם: (י) וכפר אהרן, במתן דמים: אחת בשנה, ביום הכפורים, הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וכפר עליו (ויקרא ט״ז י״ח), אבל בכל השנה כולה לא היו עליו דמים אלא קטורת: חטאת הכפרים, הם פר ושעיר של יום הכפורים: קדש קדשים, המזבח מקודש לדברים הללו בלבד, ולא לעבודה אחרת: (יב) כי תשא, לשון קבלה כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם. לדעת כמה הם (רש״י), ואף הלועז ישתמש בלשון קבלה על הענין הזה (חוש-

לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ (יג) זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית

תולדות אהרן עשרים בכורות נ׳, ח׳:

זיא צעהלט; דאמיט קיין שטערבען אונטער איהנען ענטשטעהע, אינדעם מאן זיא צעהלט: (יג) דיזעס זאָללען זיא געבען, יעדער דער דורך דיא צעהלונגען געהט, אייגען האלבען שקל, נאך דעם שקל גע-וויכטע דעם הייליג-טהומס. דער שקל מאכט צוואנציג גרה דיא העלפטע איינעס שקל׳ס איזט דיא העבע, דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

יִתְּהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יַתְהוֹן׃ (יג) דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין

רש"י

בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד:

(יג) זה יתנו. הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו [מדרש רבה]: העובר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט [ויקרא כ"ז] וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה [ירמי׳ ל"ג]: מחצית השקל בשקל הקודש. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלי׳ האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה וכן בשמואל ישתחוה לו לאגורת כסף וככר לחם [שמואל א׳ ב׳]: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד׳ זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלהו לשש מעה כסף ומחצית

באור

נעהמען): ראש, סכום החשבון וכללו כאלו כלם ראש אחד, והרלב"ג כתב שהי׳ מנהג בעלי החשבון לכתוב כלל החשבון בראש האגרת: לפקדיהם, כפי אשר נפקדו ונמנו, והוא כמו כי תשא את ראש פקודי בני ישראל, וכ"ת המתרגם האשכנזי: ונתנו, וי"ו דונתנו הוא וי"ו ההמשך לתשובת התנאי, כאשר תרצה לדעת מניינם, אז אל תמנם לגלגלת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים: נפשו, נפש יאמר על רוח הבהמה ועל נשמת האדם בשתוף, ויאמר על גוף בעל נפש, ובל"א גוף בעל נשמה יקרא (לעבען): בפקד, הפוקד, והטעם כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה, אז יצא הנגף, שהמנין שולט בו עין הרע, כמו שמצינו בימי דוד: (יג) זה, השעור, כמו וזה אשר תעשה אתה (בראשית ו׳), ויתכן שהיו׳ מוסב על הכפר הנזכר בפסוק הקודם: העבר על הפקדים, דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה, וכן כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כ"ז ל"ב), וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה (ירמי׳ ל"ג י"ג): בשקל הקדש, במשקל שקל הקדש שקצבתי לך, ולשון הרמב"ן, קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל, כי מלך גדול הי׳, וקרא למטבע ההוא שקל, בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים, ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא, שהם קדש, וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה, יקרא לו הכתוב שקל הקדש עכ"ל, וכתב עוד כי אנקלוס תרגם סילעא, כי כן שם המטבע בארמית, ושעורו ידוע בתלמוד, כל סלע ארבעה דינרין, ושקל המוזכר בדברי רז"ל הוא ב׳ דינרין חצי הסלע, וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלין בכל שנה, ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב׳ דינרין, כדי שיהי׳ מצוי לתת לגזבר ההקדש, ולא יצטרכו לקלבון, והיו קורין לשקל של משה, שהוא שקל של תורה, סלע כתרגומו, וי"א כי הטעם ממה שאמרו מנה של קדש כפול הי׳, וכן כל המטבעות ואינו נכון, כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש (ע"כ מדברי הרמב"ן): גרה, תרגום אונקלוס מעין, כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה, וכן תרגם יב"ע לאגורת כסף (שמואל א׳ ב׳ ל"ו), למעה דכסף, ומשקלו לדעת הרמב"ם ז"ל שש עשרה שעורות בינוניות, ויהי׳ א"כ מחצית השקל ק"ס שעורות בינוניות: השקל, השקל השלם הוא ד׳ זוזים, והזוז מתחלתו חמש מעות (והי׳ א"כ השקל עשרים מעות), אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף (ולכן בדברי רז"ל שעור הסלע שהוא שקל של משה כ"ד מעה), ומחצית השקל הזה שאמרתי לך (שהיא עשר מעה), יתנו תרומה לה׳

הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ (יד) כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ (טו) הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ (טז) וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף

ת"א ולקחת ברכות ס"ג, ב':

צו עהרען: (יד) יעדער דער דורך דיא צעהלונגען געהט, אונד צוואנציג יאהר אלט איזט אָדער דאריבער; זאָלל דיא העבע, דעם עוויגען צו עהרען, ענטריכטען: (טו) דער רייכע זאָלל ניכט מעהר, אונד דער ארמע ניכט וועניגער געבען, צור העבע דעם עוויגען, איירע פערזאָנען צו לאָזען, אלס דיא העלפטע איינעס שקל'ס: (טז) דיזעס געלד דער אויסלאָזונגען זאָללסט דוא נעהמען פאָן דען קינדערן ישרא'ל'ס אונד עס אנווענ-

תרגום אונקלוס

סִלְעָא פַּלְגּוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (יד) כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (טו) דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגּוּת סִלְעָא לְמִתַּן יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ (טז) וְתִסַּב יַת כַּסְפָּא

רש"י

השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים. (טו) לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדני' שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר [שמות ל"ח] ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית [במדבר א'] ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר כל מרים תרומת כסף ונחשת [שמות ל"ה] ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אותו על עבודת אהל מועד. למדת שנצטוו

באור

(רש"י): (יד) מבן עשרים שנה ומעלה, למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים (רש"י): (טו) לתת וגו', תיבת לתת מוסבה על ירבה ועל ימעיט, וטעור הכתוב, העשיר לא ירבה לתת והדל לא ימעיט לתת ממחצית השקל, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי: לכפר על נפשתיכם, שלא תנגפו ע"י מנין, ורז"ל אמרו שעל תרומ' מחצית השקל של כל שנה ושנה נאמר, שהוא לקנות ממנה קרבנות לצור, ועליה אמר לכפר על נפשתיכם, שהקרבנות לכפרה הם באים. וכתב הרמב"ן ז"ל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן כ' שנה ומעלה, ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשתיכם, שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות (ר"ל לדורות משהביא ב' שערות), יביא מחצית השקל לקרבנות, אחד עני ואחד עשיר עכ"ד, וכתב עוד שכן נראה שתהי' מצוה לדורות, ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות (ד"ה ב' כ"ד ו'), ירצה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית, אע"פ שלא ימנם, וכן בקרבנות כדברי חז"ל, וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות וגו' לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו (נחמי' י' ל"ב ול"ד), מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית, ואמר שלישית השקל, כי בימי עזרא הוסיפו עליהם, והי' שלישית השקל עשר גרה עכ"ל: (טז) כסף הכפרים, ככסף כופר נפש: על עבדת אהל מועד, זהו תרומת האדנים, שמנאם כשהתחילו בנדבת המשכן,

הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

(יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יח) וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃

ת"א ועשית מגלה ל', א'. זבחים כ"ג, א':

תרגום אונקלוס

דְּכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יח) וְתַעְבֵּד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן

תרגום אשכנזי

דען צום געברויך דעס שטיפטצעלטס, דיזעס זאָלל דען קינדערן ישרא'ס צום דענקצייכען זיין, פאָר דעם עוויגען, דאס איירע פערזאָנען אויסגלאָזט זינד: (יז) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פאָלגט: (יח) דוא זאָללסט אויך איין קופפערנעס בעקקען מאכען, אונד איין קופפערנעס געשטעלל דאצו, צום וואַשען; דיזעס זאָללסט דוא זעטצען צווישען דעם שטיפטסצעלטע אונד אָפפעראלטאר, אונד

רש"י

למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר ויגוף ה' את העם [שמות ל"ב] משל לצאן החביבה על בעליה שנפלו בדבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני [במדבר א'] והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנא' ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' [שמות מ'] והמנין הזה כשנעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת ואומר [שמות ל"ח] הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וכ' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים [במדבר א'] והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ' תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין לתשרי כמנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבודת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתיים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד הא כיצד משוך

באור

ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר, שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר (לקמן ל"ח כ"ה), ומהם נעשו האדנים, שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' (שם כ"ז) (מדברי רש"יז"ל), ורמז בזה גם למחצית השקל שיתנו לדורות לקרבנות: (יח) כיור, כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו, כתרגומו בסיסיה, מושב מתוקן לכיור: לרחצה, מוסב על הכיור: המזבח, מזבח העולה, שכתוב בו שהוא לפני אהל מועד, והי' הכיור משוך קמעא, ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן, ואינו מפסיק כלל בינתיים, משום שנאמר

(יט) וְרָחֲצ֛וּ אַהֲרֹ֥ן וּבָנָ֖יו מִמֶּ֑נּוּ אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ (כ) בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֧הֶל מוֹעֵ֛ד יִרְחֲצוּ־מַ֖יִם וְלֹ֣א יָמֻ֑תוּ א֣וֹ בְגִשְׁתָּ֤ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ לְשָׁרֵ֔ת לְהַקְטִ֥יר אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ (כא) וְרָחֲצ֛וּ יְדֵיהֶ֥ם וְרַגְלֵיהֶ֖ם וְלֹ֣א יָמֻ֑תוּ וְהָיְתָ֨ה לָהֶ֧ם חָק־עוֹלָ֛ם ל֥וֹ וּלְזַרְע֖וֹ לְדֹרֹתָֽם׃ פ שני כחול (כב) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃

תולדות אהרן ורחצו זבחים כ"ט, ח': בבאם סנהדרין פ"ג ב'. זבחים י"ט, ב': או זבחים שם, וקי"ט ב': לשרת זבחים י"ט, ב': להקטיר שם שם: והיתה שם שם:

תרגום אשכנזי

זאָללסט וואססער היניין טהון: (יט) דארויס זאָללען זיך אהרן אונד זיינע זאֶהנע הענדע אונד פֿיסע וואשען: (כ) ווען זיא היניין געהען אין דאז שטיפֿטסצעלט, זאָללען זיא זיך וואשען, זאָ זאָללען זיא ניכט אומקאָממען; אָדער ווען זיא צום אָפּפֿעראַלטאר הינטרעטען, איהר אמט צו פֿערריכטען, דעם עוויגען צו עהרען איין בראנדאָפּפֿער אין רויך אויפֿגעהן צו לאססען: (כא) זאָ זאָללען זיא זיך הענדע אונד פֿיסע וואשען, אונד ניכט אומקאָממען. דיזעס זאָלל איהנען איין עוויגעס געזעטץ זיין, איהם אונד זיינעס זאאמען, בייא איהרען נאכקאָממען: (כב) דער עוויגע שפראך צו משה,

רש"י

קמעא אל הדרוס כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז [ת"כ פ' שמיני זבחים י"ט]: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות והכלל נלמד מתוך הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל:

תרגום אונקלוס

תַּמָּן מַיָּא: (יט) וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רִגְלֵיהוֹן: (כ) בְּמֵיעֲלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְתַקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (כא) וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלָם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן: (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (כג) וְאַתְּ

באור

ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד (שם מ' כ"ט). כלומר מזבח לפני אהל מועד, הא כיצד משוך קמעא אל הדרום, כך שנוי' בזבחים (רש"י): (יט) את ידיהם ואת רגליהם, בבת אחת הי' מקדש ידיו ורגליו כמה ששנינו בזבחים (דף י"ט ע"ב): (כ) בבאם אל אהל מועד, להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת, או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז (רש"י, והוא בת"כ פ' שמיני): ירחצו מים, הטעם רחיצת מים, כי הידים והרגלים הם הפעולים, וכמוהו רבים, כ"כ הראב"ע. ויתכן שיהי' הפעל יוצא לשני פעולים כמו השקה את אביהו יין (בראשית י"ט ל"ב), למדתי אתכם חקים (דברים ד' ה'), וכן ושמן לא תסוך (שם כ"ח מ'): ולא ימותו, הא אם לא ירחצו ימותו: אל המזבח. החיצון, שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו, לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים, שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס לאהל מועד, והנה הרחיצה הזאת להקדשה, דרך כבוד שלמעלה, לכך תרגמו אנקלוס ויב"ע לרחצה לקדוש, ועקר המצוה הרחיצה, אבל הכיור נוה בו להזמנה, ואינו מעכב ולא מצוה, כי ביוה"כ כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן קיתון של זהב שהיו עושין לכבודו, אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי (והדברי הרמב"ן): (כג) בשמים ראש. חשובים,

(כג) וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם

ת"א קח מגלה י', ב': מר חולין קל"ט, ב'. כריתות ה', א': וקנמן נדרים י', ב'. כריתות ה', א':

תרגום אונקלוס

סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בֶּשֶׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל

וויא פֿאָלגט: (כג) לאס דיר פֿאָן דען בעסטען גע־ווירצארטען ברינגען, פֿינפֿ־הונערט שקלים דער פֿייסטען מירהע, צימט־געווירץ דיא העלפֿטע

רש"י

(כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמון בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמון בשם מן

באור

כדכתיב עם כל ראשי בשמים (ש"ה ד' י"ד). (רש"י ורשב"ם): מר שאמרו בו המפרשים שהוא המוס"ק, וכן תרגמו הגאון בתרגומו הערבי, וכ"כ הרמב"ם ז"ל והוא דם נצרר בבטן חי' הדומה לצבי הידועה בארץ הודו, וזב ממנה בלכתה בין השיחים בימי החום הגדול' והרמב"ן העלה שהוא הבושם הנקרא בלשון רומי מיר"א. וכל הלשונות עברי וארמית וגם הערבים (וכן כל הידועות לנו) שוות בו, ומתקנין בו שמן זית, והוא שמן המור, שמעדן את הבשר ומרכך אותו. וזהו טעם וידי נטפו מור (שה ה' ה') ושעורו נטפו בן מור, ויתכן כי יוציאו מן המור עצמו שמן, כאשר נעשה במאסטי"קי וזולתו. וכ"כ בעל שלטי הגבורים שהוא המיר"ה, מין ליחה או מין היוצא מאילן הצומח בארצות הערב דומה לקוץ המלך הנקרא בלשון יון אקאנ"ט וברומי ספינ"ה איגיפטי"קא. והאחרונים כתבו שמין האילן ההוא בלתי נודע לנו: דרור, אונקלוס תרגום דכיא, שיהי' נקי מכל זיוף, שהיו מזייפין את המו במין אחר נקרא קומוס (כמו שכינו בספרא) הדומה לו. ויב"ע תרגמו בחיר, וכ"פ הרשב"ם ובעל שלטי הגבורים כתב הכוונה שנקח המור כשהוא עומד במקום דרור שהוא הפקר לכל ויחד שם בלי שמירה, וזהו לשון דרור כמו שארז"ל על וקראתם דרור כמדייר בי דיירא וכו' כמו שדר בכל מקום שהוא רוצה, ואינו בלשו' אחרים: וקנמן בשם, לדעת רש"י הוא קליפת עץ ובעבו' שיש ממנה שריחה טוב, ויש בה ריח וטעם, ויש שאינה אלא כעץ, לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב, וכן תרגם האשכנזי (ציאטראָהר), ורד"ק בשרש קנם כתב שהוא ציניימ"ה אלוא"י, בל"א (אלאָע־האָלץ), ולדעת הרמב"ן הוא מין תבן מבושם נקרא בלשון רומי יונק"ו אראמא"טיקוס. ובספרד פחי"א דילה מיק"א. תבן או קש הבא מעיר מיק"א, ובל"א (קאמעלהייא) על שם שהוא מרעה לגמלים במקומו. ואמרו בבראשית רבה ומדרש חזית קנמון הי' גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלי' ממנו: מחציתו וגו', אמרו רז"ל (בכריתות דף ה' ע"א) מחצית באתו תהא חמשים ומאתים, נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור, א"כ למה נאמר בו חמשים וכו', ולפי זה וי"ו דומחציתו מוסב על קנמן בשם. לא על מר דרור הנזכר למעלה, והטעם מחצית סך קנמן בשם יהי' חמשים ומאתים, והתיבה על בעל הטעמים שהעמיד תיבת מחצית בטפחא, וחברה עם קנמן בשם הקודם לה, והראוי לדעת רז"ל להעמיד תיבת בשם בטעם זקן גדול, ולחבר תיבת מחציתו עם חמשים ומאתים שלאחריו: וקנה בשם, קנה של בשם, לפי שיש קנה שאינה של בשם, הוצרך לומר בשם (רש"י). [והרד"ק בשרש קנה פי' שהוא קאנילה בלע"ז, והרמב"ן פי' כי הוא קליפה שבסממני הקטורת וכתב והוא דארצינ"י בלשון ערבי וכן בשון הגמרא (בשבת דף ס"ה ע"א), והוא קנה כדמות הקנים עכ"ל, ומלת דארצינ"י היא מלת פרסית, ומהם הועתקה אל הערבי, ובאורה בלשון פרס עץ המובא מארץ קינה (בחלוף סמ"ך בקו"ף, כמו סימאר, קימאר, אוליאנוס, אוקיאנוס) כי הם היו מסתחרי' בו ומביאי' אותו לאלכסנדריאה של מצרים, והטוב שבמין ההוא הוא הגדל בארץ זיאילא"ן. ונקרא בלשון חכמי הבריתא דפטום הקטרת קלופה, כי הוא קליפת עץ הקאנילה, ויהי' לפ"ז אלו הג' הנזכרים בפסוק זה, מר דרור, קנמן בשם, קנה בשם, לדעת הרמב"ן מתורגמים בל"א (מירה, קאמעלהייא, ציאטראָהר) וכן הסכים בעל שלטי הגבורים, וקדה שבפסוק שאח"ז לדעת ת"א ויב"ע הוא קציעה, וכן נקרא בערבי, וכ"כ הרמב"ן, ולדעת כל המפרשים הוא הנקרא קאסיא"ה בלשון יון ורומי, ויהיו א"כ קדה וקנה בשם, שניהם הקאסיא"ה, אך לפי שהם של ב' מינים, יהי' הא' של מין זה והב' של מין אחר,

מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ (כד) וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ (כה) וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן

הולדות אהרן　ושמן מנחות פ"ט, ב':

צווייא הונדערט אונד פֿינפֿציג, געווירצהאהר (אָדער קאלאמוס) צווייא הונדערט אונד פֿינפֿציג; (כד) אונד קאסיא פֿינפֿהונדערט שקלים, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס, אונד איין הין בוימאֶהל: (כה) מאכע דאראויס איין אֶהל צור הייליגען זאלבונג, איין וואָהלפֿערריבענע צובערטונג נאך אפאָטהעקערקונסט: דיזעס זאָללע דאז אֶהל צור הייליגען

רש"י

הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעבר מר דרור א"כ למה נאמר ז חצאין גזירת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנוי בכריתות [דף ה']: קנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: (כד) וקדה. שם שרש עשב בלשון חכמים קציעה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העיקרין אינו ספק אלא שרואם במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקולט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם כיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו רוגע הים [ישעי'

תרגום אונקלוס

מָאתָן וְחַמְשִׁין: (כד) וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִילְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא: (כה) וְתַעְבֵּיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא:

באור

אולם בעל שלטי הגבורים את השנים לזה, כאשר האריך בענין זה בספרו הנזכר (פרק פ"ב) בטענות (ולדעתי אינן טענות, ויש לי להשיב עליהן ולבטלן, כאשר אגיד בקונ"א אי"ה), והעלה בסוף כי לדעתו הקליפה בלשון חז"ל וכן בארמי וגם בלשון המקרא, קציעות כל בגדתיך (תהלים מ"ה ט') הוא הנקרא (אעהאָן). ולדעת רבינו סעדי' גאון אין הקדה, קציעה, רק הקושט, ונראה דעתו בעבור שהקשט נקרא גם בלשון המקרא קציעה, כמ"ש בתהלים בפסוק הנ"ל]: חמשים ומאתים, סך משקל שלו כך פירשו רז"ל (שם): (כד) וקדה, שם שרש עשב, נקרא בלשון חכמים קציעה, זה לשון רש"י, והנה הערוך כתב שקציעה הוא הנקרא בלשון יון קאסיא"ה, וכן נקרא בלשון רומי. ויש ממנו ב' מינים המין האחד נקרא קאסיא"ה פיסטו"לאה (קאסיערהאָהר), והוא קליפה עגולה וארוכה, כעובי האגודל, כדמות שרביט שומר הזרע, הגדל באילן מצרי ששמו קאסיא"ה והוא משלשל, והשני קאסיא"ה ליגנאאמע"א והוא הקנמון שקדם זכרו (ליאט). והשלישי קאסיא"ה ליגנעא"ה (קאסיען־האָלץ), והוא קליפת אילן הגדל בארץ הודו, דומה בטעמו וריחו אל הקנמון ושלשתן אינן שרש עשב שזכר רש"י ז"ל, ונראה שלדעת רש"י הוא הבושם הנקרא ג"כ (איגגווער) ליגגיבע"ר בלועזי, שהוא שרש עשב הגדל בארץ הודו, בארץ מאלאבא"ר ובאיי ציילו'. [ונראה שכ"ה דעת מר רב חפץ, כפי מה שהביא הרד"ק בשרשים שרש קלע שפי' בשמו ענבר ונראה שכוון לשרש העשב הזה]: הין, י"ב לוגין (כריתות דף ה' ע"ב ובהוריות דף י"א ע"ב), והלוג ששה ביצים: (כה) רקח מרקחת, רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע (בסגול הרי"ש), ואינו כמו רוגע הים (ישעי' נ"א ט"ו) וכמו רוקע הארץ (שם מ"ב ה'), שהטעם למטה (והם פעלים בינונים או שמות התואר לפועלים), א' דבר המעורב בחבירו עד שזה קולט מזה או ריח או טעם, יקרא מרקחת (רש"י): רקח מרקחת, רקח העשוי ע"י אומנות ותערובת: מעשה רקח, שם האומן בדבר, ע"כ טעמו למטה. הנה באופן עשיית המרקחת נחלקו בו חכמי ישראל (בהוריות שם ובכריתות שם ע"א, והנוס שלפנינו הוא ר' יהודה ור' יוסי), לדעת ר' מאיר שלקו את העיקרין בשמן, ולדעת ר' יהודה אין ספק בהין שמן לסוך את העיקרין, אלא שראום במים,

מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ (כו) וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ (כז) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ (כח) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ (כט) וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ (ל) וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן

תולדות אהרן הנוגע זנחים פ"ז, ח':

תרגום אשכנזי

זאלבונג זיין: (כו) דאמיט זאָללסט דוא זאלבען, דאז שטיפטסצעלט; אונד דיא לאדע דעס צייגניסעס: (כז) דען טיש אונד אללע זיינע געראֶטהע דען לייכ־טער נעבסט זיינען געראֶט־העז; אונד דען רייכער־אלטאר: (כח) דען אל־טאר דעס גאנצען אָפּפֿערס אונד אללע זיינע געראֶ־טהע: דאז וואשבעקקען, אונד זיין געשטעללע: (כט) דוא זאָללסט זיא היי־ליגען אונד זיא זאָללען איין הייליגטהום פֿאָם ערסטען ראנגע זיין; וואס זיא בע־ריהרט, זאָלל הייליג געהאלטען ווערדען: (ל) אהרן אונד זיינע זאֶהנע זאָללסט דוא זאלבען: אונד דאדורך הייליגען. מיר פריסטער־

תרגום אונקלוס

(כו) וּתְרַבֵּי בֵיהּ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (כז) וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא וְיָת מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (כח) וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ (כט) וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃ (ל) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ

רש"י

כ"א] וכמו דוקע האלן [שם מ"ג] שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו. עד שזה קופה מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רוקח, שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. המשיחות כמין כ"י חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אותם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלימה אלא מזבח מתוך שנא' כל הנוגע במזבח יקדש [שמות כ"ט] שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין נורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתו ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין

באור

שלא יבלעו את השמן, ואח"כ הציף עליהם את השמן, עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העיקרין כדרך שהפטמין עושין, ופי' בו הרמב"ן ז"ל, שנתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים, והציפו עליה שמן זית הין, ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים, ונתנו על אש נחה בחלים עוממות, ויבשלו עד יבשת המים, וקלטו השמן מעליו, כי כן מעשה הרקחים: (כו) ומשחת בו, כל המשיחות כמין כ"י. [כ"יוונית, עיין פ"ק דכריתות דף ה' ע"ב ובהוריות דף י"ב ע"א, ומה שכתבנו מזה בפ' תלוה (לעיל כ"ט)], חוץ משל מלכים, שהן כמין נזר (נוסח לשון רש"י בכ"י, ונדפס בשבוש). והנה כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי ובל"א (זאלבען), לפי שאין נורך משיחתן אלא לגדולה, ושאר המשיחות כגון רקיקין משוחין, ובראשית שמנים ימשחו (עמוס ו' ו'), לשון ארמית בהן כלשון עברית (רש"י), ובל"א (בע־שטרייכען, בעשמיערען): (כט) וקדשת אתם. במשיח' זו להיות קדש קדשים, ומה היא קדושתן? כל הנגע בהם יקדש, ואמרו רז"ל שכל הראוי לכלי שרת, משנכנס לתוכו קדוש קדושת

לִי׃ (לא) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (לב) עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ (לג) אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת

ת"א שמן הוריות י"א, ב'. מנחות פ"ט, א'. כריתות ה', ב'׃ לדרתיכם הוריות י"ב, א'. כריתות שם׃ על בשר כריתות ו', ב', וי' א' וב'׃ ובמתכנתו כריתות ה', א'׃ קדש כריתות ז', א'׃ ואשר כריתות שם. מעילה י"ט א'׃

ליך צו דיענען׃ (לא) דען קינדערן ישראל זאָללסט דוא זאגען, וויא פֿאָלגט׃ דיזעס זאָלל מיר איין אָהל צור הייליגען זאלבונג בלייבען, בייא אללען איירען נאכקאָממען׃ (לב) אויף דאז פֿלייש איי־נעס געמיינען מענשען זאָלל עס ניכט פֿערברויכט ווערדען, אונד אויף עבען דיא וויזע, זאָללט איהר קיינעס נאכמאכען׃ עס איזט איין הייליגטהום, אונד זאָלל אייך יעדערצייט איין הייליגטהום בלייבען׃ (לג) ווער איינע זאָלכע זאלבע צורעכט מאכט, אָדער פֿאָן דיזער זאלבע אן איינען געמיינען ברינגט,

רש"י

ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית׃ (לא) לדרתיכם. מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא [הוריות י"ב]׃ זה. בגימ' תריסר לוגין הוו׃ (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך׃ על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו׃ ובמתכנתו לא תעשה כמוהו. בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו [כריתות ה']׃ ובמתכונתו. לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים [שמות ה'] וכן במתכנתה של קטורת׃ (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה׃

תרגום אונקלוס

יְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ (לא) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃ (לב) עַל בִּסְרָא דַּאֲנָשָׁא לָא יִתְּסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ (לג) גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל

באור

הניף, וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, והרשב"ם פי'. יקדש, לטהר תחלה קודם שיגע בשם לאחר שנמשחו, והוא דחוק׃ (לא) יהיה זה. כל הנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן, כ"פ הראב"ע, ורז"ל למדו מכאן שכלו קיים לעתיד לבא (הוריות דף י"א ע"ב וכריתות דף ה' ע"ב)׃ (לב) ייסך, בשני יודי"ן לשון לא יפעל, כמו למען ייטב לך (דברים כ"ב ז'), כ"כ רש"י, [ויהי' ייסך יופעל ושב על האדם. ושעורו לא ייסך הרוקח לסוך, ושרשו יסך. ויהיו ב' השרשים יסך וסוך מורים על ענין א'], והראב"ע כתב בשם רבי מרינוס כי הוא כמו יוסך, וכמוהו ויישם בארון (בראשית נ' כ"ו), כמו ויושם, [ויהי' שרשו סוך ככל חבריו, ויהי' מן הנפעל, ע"ת ויושב את משה (לעיל י' ח'), ושב על השמן]. והטעם כי מנהג ישראל הי' לסוך שמן הזכרים גם הנקבות, כי כן כתוב ושמן לא תסוך (דברים כ"ח מ'), ואסר הכתוב לסוך מזה השמן עצמו, אף לכהן או למלך אחר משיחתו, וגם לעשות כמוהו׃ ובמתכנתו לא תעשו כמהו, (בכריתות דף ה' ע"א) בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו, במשקל סמנים הללו, לפי מדת הין שמן, אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר, ואף העשוי במתכונת של זה, אין הסך ממנו, חייב, אלא הרוקחו׃ ובמתכנתו, לשון חשבון, כמו מתכנת הלבנים (לעיל ה' ח), וכן במתכנתה של קטורת (לקמן ל"ז) (רש"י)׃ (לג) ואשר יתן ממנו, מאותו של משה׃ על זר, שאינו צורך כהנה ומלכות, כי הי' השמן המשחה מיועד למשוח בו המלכים והכהנים הגדולים, כי שניהם משיחי ה', ולכן אמר שמן משחת קדש יהי' זה לי לדרתיכם, וכתיב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פ"ט כ"א), בשמן שהוא משחת קדש לי, וכל שאינו ראוי לדבר יקרא זר, כל מקום לפי ענינו, בתרומה וקרבנות מי שאינו מזרע אהרן,

מֵעַמָּיו: ס (לד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

דער זאָלל אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען: (לד) דער עוויגע שפראך צו משה, לאס דיר אויך שפעצערייען בריגגען, נעמליך באל־

תרגום אונקלוס

חִילוֹנָי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין

רש"י

עלזר. שאינו צורך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א (דאז גוממי) Comme, והצרי קורין לו טרי"אקה (דער טהעריאק): Theriaque, איט. Triaca: ושחלת. שורש בשם חלק ומאהיל כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ' ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפילתינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבונה זכה. מכאן למדו רבותינו [כריתות שם] י"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת

באור

בינתה יקרא איש זר כל שאינו יכם, ובמשיחה כל שאינו ראוי למשיחה, או בשעה שאין צורך כהונה ומלכות למשחו: (לד) סמים, פירשנו למעלה בפ' תרומה (כ"ה ו'): נטף, הוא הבלס"ם היקר והמשובח מאד, אילן הנקרא על שמו (באלזאם=שטוידע), גדל בבקעת יריחו, ובערבי המאושר, ונקרא לחז"ל קטף, על שם שקוטפין אותו בימות החמה להוציא משם שרף משובח, והוא השרף הנוטף מעצי הקטף, ובעבור שלא יוציאו ממנו כי אם מעט הוא נמכר ביוקר מאד, עד שיתן מחירו זהב במשקלו ויותר, והוא עד היום מסגולת הקיסר ובגנזיו, ואולם גם העץ והעלה וגרעין הזרע שלו ריחם נודף מאד, ומוציאים ממנו בלסם טוב, והוא הנמכר בארצות הללו והוא הנקרא (בלסאם די מיקא) כי משם יביאו אותו אנשי השיירא. והנה חז"ל זכרו צרי במקום נטף הנזכר בכתוב, ואמר רשב"ג הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ולדעת הרמב"ם ז"ל לא לקחו השרף כי אם עץ הבלסמ"ו לקטורת (עיין בכ"מ שם), ואולי שעל שם השרף הנוטף ממנו יקרא גם העץ נטף: ושחלת, הוא הנקרא בלשון משנה צפורן, והרמב"ם בפ"ב מהלכות כלי המקדש (ה' ד') קראו בלשון ערבי אלפאר טיב, והרמב"ן בפי' על התורה זכר שהו' צפורן היוצא מן הים, ונראה מדבריהם שהוא נדתק למה הים הנקרא בל"א (זעע־נאגעל או חניך־אוסען), והוא דומה לצפורן האדם. והנה רז"ל אמרו (בכריתות פ"ק דף ו' ע"ב), שהוא גדולי קרקע, ותירץ בעל שלטי הגבורים, שהרמש הזה בעבור שלא יתנועע ממקום למקום, כי אם ישאר מדובק לקרקעית המים, יחשב לגדולי קרקע: וחלבנה, כמו דבש שחור וריחו קשה, והוא שרף אילנות בערי יון (הרמב"ם שם). ונקרא (גאלבנה): ולבנה זכה, היא מין אילן הגדל בארץ הערב, ושוטחין תחתיו מחצלאות של עלי תמרים, ומוציאין ממנו את השרף ע"י הקטיפות שעושין בו, וכמו בלשון רומי טו"ס או אליבאנ"וס, נגזר מן לבונה, ובל"א (ווייהרויך). והשרף הנוטף ממנו באמצע הקיץ בימי החום ילקט בסוף הקיץ, והיא הלבנה הזכה. והנה לא נזכר בכתוב כי אם ארבעה סמנין, וחז"ל קבלו הלכה למשה מסיני שהיו אחד עשר, כי הוסיפו עליהם מר וקציעה שבלת נרד (הנרד דומה לשבולת ולכן יקרא שבלת נרד) וכרכם הקשט והקלופה והקנמון, ועל מנין הסמנין הזה דרשו תיבת סמים שנכפלה בכתוב. סמים נטף וגו' סמים ולבנה זכה עיין בכריתות פ"ק (דף ו' ע"ב). והרשב"ם ז"ל כתב וז"ל לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים, ופירש מה הם סמים נטף ושחלת והלבנה הרי אלו סמים שאמרתי שתקח לך, ועוד קח לבנה זכה (כן הוא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י ונדפס בשבוש), לפי הפשט לבנה זכה אינה סמים וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק וכן דרך המקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך עכ"ל, וכן כתב הראב"ע, אלה הסמים ולבנה זכה עמהם, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ובאמת לפי חז"ל כשאו ונתנו בזה (פ"ק דכריתות שם), אם ידרש המקרא דרך כלל ופרט וכלל, אבל נראה מדבריהם שהלבנה גם היא תקרא סם, והכתוב הזכירה אחרי מלת סמים לכוונה אחרת ע"ש: בד בבד יהי', אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל, כמשקלו של זה כך משקלו של זה.

מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ (לה) וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ (לו) וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ (לז) וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ

ת"א קח יומא ג', ד'. כריתות שם: בד כריתות שם: ושחקת יומא מ"ה, ח'. כריתות שם: והקטרת כריתות ה', א' וו' ג':

זאס, זעענאגעל (אָדער אָניך=מושעל) אונד גאלבאן, דיזע שפעצרייען, אונד ריינען וויהרויך: פאָן יעדעם גלייךפיל: (לה) מאכע דאפאָן איין רייכערווערק, איינע צובערייטונג נאך אפאָטעקערקונסט: וואָהל פערמישט, ריין, איין הייליגטהום: (לו) צערשטאָסע דאפאָן צו איינעם פיינען פולפער, אונד לעגע דאפאָן, פאָר דאז צייגניס, אים שטיפטסצעלט אלוואָ איך מיך איינצופינדען געשטיפטעט האבע: איין הייליגטהום פאָם ערסטען ראנגע זאָלל עס אייך זיין: (לז) דאז רייכערווערק, וועלכעס דוא מאכען ווירסט, (אויף עבען דיא וויזע, זאָללט איהר אייך

תרגום אונקלוס

נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנָתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דְכֵיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי: (לה) וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטֹרֶת בּוּסְמִין בּוּסַם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי לְקוּדְשָׁא: (לו) וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן: (לז) וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּיד

רש"י

הקשט והקלופה וקנמון הרי י"א. בורית כרשינא אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו האמורים הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים [יונה א'] מלחיך וחובליך [יחזקאל כ"ז] על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבזך: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתת ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא

באור

וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה, ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון לשון יחיד, אחד באחד יהיו, זה כמות זה (רש"י), וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, והראב"ע פי' כל אחד לבדו ידוקה ואח"כ יעורב: (לה) קטרת, העשן המתמר ועולה כמקל יקרא קטרת (כריתות שם): ממלח, כתרגומו מעורב, שיערב שחיקתן יפה זה עם זה, ודומה לו ויראו המלחים (יונה א' ה'), מלחיך וחבליך (יחזקאל כ"ז כ"ז), על שם שמערבין ומהפכין את מי הים במשוטות כשמנהיגים את הספינות (רש"י והרשב"ם), ויתכן שהוציאו הכתוב בלשון ממלח לרמוז בו על מלח סדומית שנתנו בה, כמו שנזכר בברייתא דפטום הקטורת (כריתות דף ו' ע"א): טהור קדש, ממלח יהי', טהור יהי' וקדש יהי' (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (לו) הדק, דק ככל יכלתך [ושרשו דקק, והוא מקור מבנין הפעיל]: ונתתה ממנה וגו', הוא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה, כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (לז) אשר תעשה, לאמר ידבר: במתכנתה, במנין סממניה: לא תעשו לכם, לכל ישראל: קדש תהיה לך, לכהן או לכל

לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ (לח) אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

לא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ (ג) וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה

תולדות אהרן ראה ברכות נ״ה, א׳: בצלאל סנהדרין ס״ט, ב׳: ואמלא ברכות נ״ה, א׳:

תרגו׳ אשכנזי קעא

קיינעם נאכמאכן) זאָלל דיר איין הייליגטהום זיין, דעם עוויגען צו עהרען: (לח) ווער איין זאָלכעס צו בערייטען ווירד, דאראן צו ריכען, דער זאָלל אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען:

לא (א) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט. (ב) זיהע, איך האבע מיט נאמען ערנאננט (בערופֿען): דען בצלאל זאָהן אורי, זאָהן חור, אויס דעם שטאממע יהודה: (ג) דיזען האבע איך מיט גאָטטליכעם גייסט ערפֿיללט: מיט וויזהייט, מיט פֿערנונפֿט, מיט וויססענשאַפֿט, אונד

תרגום אונקלוס

כְּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ׃ (לח) גְּבַר דִּי יַעְבֵּיד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בָהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃

לא (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָא׃ (ג) וְאַשְׁלֵימִית עִמֵּיהּ רוּחָא מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל

רש״י

תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למוכרה לגזבר: לא (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) חכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים

באור

ישראל, כמו זכר ימות עולם בינו (דברים ל״ב ז׳) (הראב״ע). ולדעת המתרגם האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, והקטרת אשר תעשה (במתכנתה לא תעשו לכם) קדש תהי׳ לך לה׳, והמלו׳ המוסגרות הן אזהרה לכל ישראל, ויתר הכתוב צווי למשה, וטעם קדש תהי׳ לך שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך, כדי למוכרה לגזבר:

לא (ב) ראה קראתי בשם, לעשות מלאכתי את בצלאל, כמו שיאמר הלועז (בערופֿען נאמענטליך ערנעננען), ויהי׳ לפ״ז העבר במקום בינוני, כמו הנה אנכי קורא בשם את בצלאל. ויתכן שהוא עבר ממש, כמו שאמרו רז״ל במדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון, ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה, ואף בצלאל מאותה שעה התקנתיו ע״כ, כי הוא ית׳ קורא הדורות מראש, כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמי׳ א׳ ה׳): (ג) ואמלא אתו רוח אלהים, פעל ואמלא בעל פעולים שנים, כמו נשקה את אבינו יין (בראשית י״ט ל״ב), ורוח אלהים תרגום אונקלוס רוח נבואה. ויב״ע תרגמו רוח קודשא, והכוון שיהי׳ בחכמה ובתבונה ובדעת וגו׳ באור לרוח אלהים, וכן כתוב ונחה עליו רוח ה׳ (ישעי׳ י״א ב׳), ופירושו מה היא רוח ה׳? רוח חכמה ובינה וגו׳ (שם): בחכמה, ידיעת הדרכי׳ אשר בהם נשיג את המבוקש ממנו, תקרא חכמה, הן שיהי׳ דבר עיוני או מעשיי, ירצה לפ״ז החכמות עליוניות ולמעשיות, ואם יהי׳ המבוקש ההוא רע בעצמו, יקרא האדם היודע להשיגו חכם להרע כענין שנאמר חכמים הם להרע (ירמי׳ ד׳ כ״ב), אולם חכם סתם, הוא יודע הדרכים אשר בהם ישיג את הטוב הנרצה באמת, והוא התכלית האמתי: ובתבונה, להבין דבר מתוך דבר, ולהשיג מושכל בלתי נודע על ידי מושכל נודע, והמלה נגזרת מן בין, כי היודע מה בין דבר לדבר, ובמה יבדל כל דבר מזולתו, ישיג המושכלות: ובדעת, ההכנה לקבל הצורות כמות שהן, תקרא דעת, בין שתהיינה הצורות חושיות או נשגבות מן החוש (עיין בפי׳ בראשית (ד׳ א׳) בבאור מלת ידע): ובכל מלאכה, כשרון המעשה להוציא הדבר הנרצה אל

ובדעת ובכל־מלאכה: (ד) לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת: (ה) ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל־מלאכה: (ו) ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן־אחיסמך למטה־דן ובלב כל־חכם־לב נתתי חכמה ועשו את כל־

תולדות אהרן את ערכין ט״ו, ג׳: ובלב ברכות נ״ה, ח׳:

מיט אללערלייא קונסט־געשיקליכקייט: (ד) גע־דאנקען אויס צו דענקען: אין גאלד, זילבער, אונד קופּפער צו ארבייטען: (ה) אויך אין שטיינאר־בייט; צום פאססען, אונד אין האלצארבייט, אללער־לייא ווערקע צו פערפערטיגען: (ו) איך האבע איהם אבער אויך דען אהליאב זאהן אחיסמך אויס דעם שטאממע דן צוגעגעבען; אונד אנ־דערן וויזען קינסטלערן דיא וויזהייט אינס הערץ געלעגט. דיזע ווערדען פערפערטיגען, וויא איך דיר

רש״י

שאמר: דעת. רוח הקדש: (ד) לחשוב מחשבות. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת כמדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו׳. ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר

תרגום אונקלוס

עבידא: (ד) לאלפא אומנן למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: (ה) ובאומנות אבן טבא לאשלמא ובנגרות אעא למעבד בכל עיבידא: (ו) ואנא הא יהבית עמיה ית אהליאב בר אחיסמך לשבטא דדן ובלב כל חכימי לבא יהבית חוכמתא ויעבדון ית

באור

פיה, באופן שישים עם התכלית המכוון, יקרא מלאכה (קונסט, קונסטגעשיקליכקייט), ואם היא מלאכה שצריכה למחשבה עמוקה בחשבון ומדות וערכים ומשקולת, או בידיעת הסדר והנעימות, תקרא מלאכת מחשבת. והנה היודע סוד הדבר ותכליתו, ידע לתקנו כראוי לתכלית ההוא, וזהו לחשב מחשבת, שהוא החלק העיוני מהמלאכה, והחלק המעשי ממנו הוא האומנות והזריזות והכשרון, להוציא המחשבה ההיא אל היש ממש. וזהו לעשות. וכתב הרמב״ן ז״ל והטעם כי היו ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים, ולא ראו אותם כלל, והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ, וחושב ורוקם ואורג, כי אף בלומדים לפני חכמים לא נמצא בהם בקי בכל האומניות כלם, והיודעים ורגילים בהם, בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה. ועוד שהוא חכם גדול להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו וכו׳ וכן אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו עכ״ל: (ד) לחשב מחשבות, יב״ע תרגם למיחשב ברעיוניהן היך למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא, והוא הנאות לפשוטו של מקרא, ואונקלוס תרגום לחשב מחשבת לאלפא אומנון, ולא ידעתי טעמו. וכבר פירשתי מהו ענין המחשבה במלאכה. ורש״י פי׳ לחשב מחשבת, אריגת מעשה חשב, והנראה לדעתו כי לא נזכר תיבת חשב, כי אם באריגה: לעשות, תיקון הדבר והשלמת צורתו על האופן הראוי, יקרא עשיה, בל״א (פערפערטיגען): (ה) ובחרשת, לשון אומנות כמו חרש חכם (ישעי׳ מ׳ כ׳), ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן, וחרש עץ קרוי נגר (רש״י): למלאת, להושיבה במשבצת שלה במלואה, לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה (רש״י): לעשות בכל מלאכה, כלל שאחרי הפרט: (ו) ואני הנה נתתי וגו׳. אחרי אשר גמר ענין הפלא בבצלאל והיותו בקי בכל החכמות המלאכות הוסיף לאמר ואני הנה וגו׳ כלומר ואולם לא עליו לבדו כל המלאכה לגמור, כי אני נתתי אתו וגו׳, וזהו ענין כפילת הכנוי ואני נתתי, כמו שזכרנו פעמים רבות: ובלב כל חכם לב וגו׳. ועוד שאר חכמי

אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ (ז) אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ (ח) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ (ט) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ (י) וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן

בעפֿאָהלען: (ז) דאז שטיפֿטסצעלט, דיא לאדע צום צייגניס, אונד דען דעקקעל דאצו: אונד אל־לעס גערעטהע דעס גע־צעלטס: (ח) דען טיש אונד זיינע גערעטהע, דען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע, אונד אללע זיינע גירעטהע: אונד דען רייכ־עראלטאר: (ט) דען אל־טאר דעס גאנצען אָפּֿפֿערס אונד אלל זיין גערעטהע, דאז בעקקען אונד זיין געשטעלל: (י) דיא גע־וועבטע צום איינפאקקען: אונד דיא הייליגען געוועבטע פֿיר אהרן דען פריסטער, אונד דיא גע־

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי פַקֵּידְתָּךְ׃ (ז) יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיַת כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיַת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ (ח) וְיַת פָּתוֹרָא וְיַת מָנוֹהִי וְיַת מְנַרְתָּא דָּכִיתָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (ט) וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ׃ (י) וְיַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן

רש"י

כהתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארון לעדות. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהורה. על שם זהב טהור [מנחות כ"ט]: (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות [במדבר ד'] ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן וכסו עליהם בגד תולעת שני ונראין לדברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש [שמו' ל"ט] ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא

באור

לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה, ועשו את כל אשר צויתך: (ז) ואת הארון לעדת, לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה, על שם זהב טהור: (י) ואת בגדי השרד, לשון רש"י ז"ל, אומר אני לפי פשוטו של מקרא, שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם, ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן, אלא אלו בגדי השרד הם בגדי תכלת וארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן וכסו עליהם בגד תולעת שני, ונראין דברי שנא' ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש (לקמן ל"ט א'), ולא הוזכר שש עמהם, ואם בבגדי כהונה מדבר, לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש ע"כ, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, והוסיף הרמב"ן ז"ל, ולא צוה בתחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל כלי המשכן ובגדי כהונה, כי אולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם, והם עשו אותם מתכלת וארגמן ותולעת שני, ולא דרו בשש, כי איננו נכבד כמותם, ואחרי שנעשו כן, ראה השם שיהי' התכלת לארון, והארגמן למזבח, והשני לשלחן, ולכן הספיק להם הצואה בקצרה לכלול אותם עם שאר המלאכה, כי לדעתם יעשו בגדי השרד. והנה מלת שרד לדעת רש"י והרשב"ם היא לשון קליעה, כתרגום של קלעים ושל מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לנידי"ן בלע"ז בל"א (טליגעגווערק). ולדעת הרמב"ן איננו הגון שיעשו בגד המכסה נקבים נקבים, ופי' שרד מלשון שריד בעבור היותם מין אחד, כדברי ראב"ע. והמתרגם האשכנזי תרגם לפי הכוונה לדעת המפרשים הנזכרים (געוואנדע צום איינפאקקען), לא כהורא' המלה הבלתי נודעת לו, ואנקלו' ויב"ע תרגמו בגדי

וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ (יא) וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ
(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(יג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ (יד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־

ת"א ואת שמן מנחות כ', ב': שבתותי יומא פ"ה, ב': לדעת שבת י', ב'. ביצה ט"ז א': ושמרתם חגיגה י"ח, ב':

וועֶנדער זיינער קינדער, בייא איהרעם פריסטערדיענסט: (יא) דאז זאלבאֶהל, אונד דאז רייכערציינג פאָן עדלען שפעצערייען צום היילינטהום: וויא איך דיר בעפאָהלען, זאָללען זיא פערפערטיגען: (יב) דער עוויגע זאגטע צו משה, (יג) שפריך דוא צו דען קינדערן ישראל'ס וויא פאָלגט, פאָר אללען דינגען זאָללט איהר מיינע שבת טאגע בעאָבאכטען: דען דיזעס איזט פיר איירע נאכקאָממען איין צייכען דער פערבינדונג צווישען מיר אונד אייך, דאמיט מאן וויססע, דאס איך דער עוויגע אייך הייליגע: (יד) בעאָבאכטעט אלזאָ דען שבת, דען דער שבת

תרגום אונקלוס

כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא: (יא) וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא לקודשא ככל די פקידתך יעבדון: (יב) ואמר יי למשה למימר: (יג) ואת מליל עם בני ישראל למימר ברם ית יומי שביא דילי תטרון ארי את היא בין מימרי וביניכון לדריכון למידע ארי אנא יי מקדשכון: (יד) ותטרון ית שבתא ארי קודשא היא לכון דיחליננה אתקטלא יתקטיל ארי כל דיעבד בה עיבידתא וישתיצי אנשא ההיא מגו עמיה:

רש"י

ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים כקני' ללי"ד בלע"ז Lacet (בל"א שלינגענווערק): (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן על יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתותי תשמורו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה:

באור

השרד לבושי שמושא מלשון עבודה ושירות, ואין לו דמיון במקרא. והז"ל העלו כי בגדי שרד הם בגדי כהונה עצמם, ויהיה שעור הכתוב כמו כלל ואחריו פרט, בגדי השרד שהם בגדי הקדש לאהרן הכהן ובגדי בניו לכהן, [וכתב הרמב"ן ויהי' לפ"ז פי' בגדי השרד בגדי היחוד, כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו, מן ובשרידים אשר ה' קורא (יואל ג' ה'), והשרידים שרדו מהם (יהושע י' כ'), מן פליט ושריד (ירמי' מ"ד י"ד ואיכה ב' כ"ב), ומה שאמר אחריו ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן וגו' הוא בא"ר לבגדי השרד, והוי"ו יתירה, כאשר מצאנו רבים כן, ועיין בפי' הרמב"ן]: (יא) לקדש, לצורך הקדש הם: (יג) אך את שבתתי, אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת, וטעם שבתותי, בעבור כי שבתות השנה רבים: אות הוא ביני וביניכם, שאתם שובתים ביום השביעי כמוני, לפי שאתם עמי, ואני אלהיכם מחוקקיכם, כמו שאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה' י"ד), וזהו לדעת כי אני ה' מקדשכם, המבדיל אתכם מכל העמים ומיחד אתכם לעם נחלה, בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: (יד) כי קדש הוא לכם, על ידה יוכל קדושתכם: מחלליה, הנוהג בה חול בקדושתה: מות יומת,

הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ
מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃
(טו) שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־
הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת
יוּמָת׃ (טז) וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם
בְּרִית עוֹלָם׃ (יז) בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה

ת"א בי קדש יומא פ"ה, ב'. כתובות ד', א'. ב"ק ע"ז, א'. חולין קי"ג, א': מחלליה שבת נ"ג, א'. וע' א', וקל"ב א': יבמות ז', א', ב"ב קי"ט א'. סנהדרין ל"ה, ב', וע"א ב': כל שבת ע', א': ושמרו שבת ס"ט, ב'. יומא פ"ה, ב'. עקרים מ"ג, קי"א: ביני בילה ט"ז, א'. עקדה שער ס"ט:

איזט איין הייליגטהום פֿאָר אייך; דער דען שבת ענטווייהט, זאָלל געטאָ־טעט ווערדען, דען ווער אם שבת איינע האנדוועדקס־ארבייט פֿערריכטעט, דעססען פערזאָן זאָלל פֿערטילגט ווערדען, אויס איהרער נאציאָן; (טו) זעכס טאגע זאָלל האנדווערקסארבייט פֿער־ריכטעט ווערדען קאָננען, אם זיבענטען טאג אבער, איזט איינע פֿייער דער רוהע, איין הייליגטהום דיִם עוויגען צו עהרען; ווער אם שבת איינע האנד־ווערקסארבייט פֿערריכ־טעט, זאָלל געטאָדטעט ווערדען: (טז) דיא קינ־דער ישראל'ס זאָללען אל־זאָ דען שבת בעאָבאכטען: דאס זיא נעמליך דען שבת בייא אללען איהרען נאכקאָממען האלטען: אלס איינען עוויגען בונד: (יז) צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראל'ס זאָלל דער שבת איין צייכען זיין אויף עוויג; דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע דען הימּמעל אונד דיא

תרגום אונקלוס

(טו) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עִיבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד עִיבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ (טז) וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלָם׃ (יז) בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלָם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא

רש"י

ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי

באור

כולל מיתה בידי שמים ומיתה בידי אדם, כפי החטאים והדינים שנזכרו במקום אחר: (טו) יעשה מלאכה, בא יעשה בלשון זכר עם מלאכה שהיא ל"נ כמו שנזכרנו פעמים רבות משפט הפעל הקדם לנושאו: שבת שבתון, מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה', שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (טז) ושמרו, שישמרו ימי השבוע, שלא ישכחו אי זה יום הוא שבת, ויתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי, להיות יום השביעי פנוי מכל מלאכה: לעשות את השבת, לעשות אותו יום שביתה, ויב"ע תרגם למעבד תפנוקי שבתא: [לדרתם. בא בסי' רבוי הנקנו' לבד, שלא כמנהג, וכפי המנהג ראוי להיות לדורותיהם]: (יז) כי ששת ימים וגו', על כן ישראל העושה מלאכה בשבת, כמכחיש במעשה בראשית: וינפש. כתרגומו ונח. וכל לשון נופש הוא נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה, ומי שכתוב בו לא יעף ולא יגע (ישעי' מ' כ"ח), וכל פעלו במאמר, הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיתה יכולה לשמוע (רש"י). וכבר הודעתיך בפ' בראשית (ב' ב') מה הוא ענין המנוחה במעשה בראשית, כי

יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס שני (יח) וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃

ת"א שבת ביצה טז. תענית כ"ז, ב': ויתן נדרים ל"ח, א': לחת ערובין נ"ד, א':

תרגום אונקלוס

וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח: (יח) וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ:

תרגום אשכנזי

ערדע געמאכט, אם זיבענטען טאג אבער, האט ער געפייערט, אונד זיין ציעל עררייכט: (יח) אלס ער אויסגערעדעט האטטע מיט משה אויף דעם בערגע סיני, גאב ער איהם צוויא טאפעלן דעם צייגניססעס: שטיינערנע טאפעלן מיט דעם פינגער גאטטעס בעשריבען:

רש"י

שבתות בו לא ייעף ולא יגע [ישעיה מ'] וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהי' יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשות' העגל וקודם רדתו מההר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בציווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בנזיקים וק"ל): ככלותו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורי' בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות:

באור

מעשי השם אינם בתנועה, כי אם בדבור או ברצון מידא (כי ענין הדבור בצווי הוא הגלות הרצון והודעתו לחוץ), וכאשר התחילו הנבראי' להתנועע על פי החקים אשר קבע להם יוצרם, אז יאמר עליו ב"ה שהוא נח. וחז"ל אמרו ויכל לעולמו ביום השביעי, עשוהו פעל יוצא, המשיך המלילות כפי מה שהוא, ביום השביעי, והביא מנוחה לעולם. וענין וינפש שהשלים רצונו. אחרי אשר היו הדברים כחפצו, כי לשון נפש יאמר גם על הכוונה והרצון ובאדם יאמר לשון נופש על המרגוע מטורח ועמל, כאשר תנוח הנפש מרגזה ועולם השתדלותה להשיג את מאויה, ובשם יתעלה על הוית כל חפצו, כפי אשר גזר, וכן מתורגם בל"א: (יח) ויתן אל משה, נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק. וכתב רש"י ז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים הי', שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן: לדבר אתו, החקים והמשפטים שבואלה המשפטים, כי לא צוה עדיין על מלאכת המשכן: באצבע אלהים, דבר הכתוב על מנהג האדם, כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום, ופי' דבר פה גם הוא דרך משל, כמשפט מלכי האדמה, כי לא יצטרך מאומה מחפצו ורצונו בלבד. והכוונה באמרו באצבע אלהים, ליחס מכתב הלוחות אל השם יתעלה לבדו, שלא נעשה לא על ידי מלאכה, ולא על ידי פועל טבעי, כי אם ברצון השם וחפצו לבד, וכן אמרו החרטמים אצבע אלהים הוא (לעיל ח' ט"ו), ברצותם להודיע שהמכה ההיא באה להם מאת השם בגידא בלי אמצעי כלל, וכן נקראו השמים מעשי אצבעות השם, לפי שלא נעשו לו ע"י מלאכה ולא ע"י פועל טבעי. כי אם בדבר ה' וחפצו, כמו שאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'), אף כאן כתובי' באצבע אלהים, שהי' המכתב ההוא ברצון ראשון. ולא השתתף בו לא פעולת אדם ולא פעולת שום כח מהכחות

לב (א) וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ

ת"א וירא שבת פ"ט, א': כי זה שבת שם. מנחות ג"ב, ב':

תרגום אשכנזי קער

לב (א) דאז פאלק זאה, דאס משה לאנגע זיימט, פאם בערגע הערלאב צו קאממען, דא ליפען דיא לייטע איבער אהרן צו זאממען, אונד שפראכען צו איהם: איוף! אינר פערפערטיגע אונס גאטטליכע וועזען, דיא פאר אונס הערגעהען, (דאז איזט, אונס אנפיהרען), דען דיזער מאן משה, וועלכער אונס אויס דעם לאנדע מצרים העראויף געפיהרט האט,

תרגום אונקלוס

לב (א) וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּי יְהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם,

רש"י

לב (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו [שופטים ה'] ויחילו עד בוש [שם ג'] כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו ובז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכולי כדאיתא [במס' שבת דף פ"ט] וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו:

באור

הנפלאות, וכבר זכרו רבותינו ז"ל מכתב הלוחות במספר הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות:

לב (א) וירא וגו', אמר המבאר כל עוד שאפרש במעשה העגל הכל לקוח מדברי החבר למלך הכוזר (מאמר א' סימן צ"ב עד סימן צ"ח) והרמב"ן והראב"ע, בקצור ושנוי הלשון קצת על פי דרכי, ולא אזכור את שמות הגדולים הללו בכל מקום ומקום, אחרי שהקדמתי לך בכלל כי לא מלבי יצאו הדברים, כי אם שאולים הם אתי: בשש. כתרגומו לשון איחור, וכן בשש רכבו (שופטים ה' כ"ח), ויחילו עד בוש (שם ג' כ"ה) (רש"י), ויש הבדל דק בין אחר לבשש, כי המאריך ומתמהמה יותר מן המועד המוגבל אז הבושש יקרא מאחר, והמאחר כל כך עד שיבוש המקוה עליו ויתיאש ממנו, יקרא בשש. והנה משה הלך מאתם ולא לקח צידה, גם ראו שהמן איננו יורד על הר סיני, ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, כי גם הוא לא ידע מתי ישוב, והשם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית. והיו מתמיהים לאסם ומצפים לרדתו ארבעים יום, אז ראו כי הוא מאחר כל כך, עד שיבושו המקוים אליו משברם ותקותם, והתיאשו ממנו, בחשבם שלא ישוב עוד. [ומלת בשש פעל עבר מן המרובע בשקל כונן]: ויקהל. כל קהלה שאחרי' על היא למרידה: עשה לנו אלהים וגו', ראה והתבונן שלא אמרו עשה לנו אלהים אשר יחיו וימיתו ויעשו לנו נסים ונפלאות, כי לא היתה כוונת העם לצאת מעבודת אלהי השמים, כי אם בקשו משה אחר אשר ילך לפניהם. אמרו זה השם האיש אשר הורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו כל המסעים על פי ה' ביד משה, הנה אבד ממנו ולא ישוב אלינו עוד. עתה נעשה לנו מורה דרך אחר במקומו, והיו בוחרים במעשה ידי אדם, כענין תרפים אשר עשו להם בימים ההם להגיד להם עתידות, כי היה הדבר הזה מפורסם בימים ההם שידבק ענין אלהי בצורות התרפים ההם, ויכנה אותם: לא ידענו מה היה לו, מה מקרה קרה לאיש הזה שהלך ולא שב אלינו עד כה, אין זה כי אם אסון קרהו

מַה־הָיָה לוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ (ג) וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ (ד) וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

תולדות אהרן אלה ע״ז נ״ג, ב׳: אשר סנהדרין ס״ג, ב׳:

תרגום אשכנזי

וויססען וויר ניכט, וואס איהם צוגעקאָממען: (ב) אהרן שפראך צו איהנען, זאָ נעהמט דען הערן אוים דיא גאָלדנען אָהרענרינגע, וועלכע אין דען אָהרען איירער וויבער, זאָהנע אונד טאָכטער זינד, אונד ברינגט זיא מיר: (ג) אללעס פאָלק נאהם דיא גאָלדנען אָהרענרינגע הערויס, וועלכע אין איהרען אָהרען וואַרען, אונד בראכטען זיא דעם אהרן; (ד) ער נאהם עס אויס איהרער האנד, בילדעטע עס אין איינער פאָרם, אונד פערפערטיגטע איין געגאָססענעס קאלב דאַרויס; דא שפראכען זיא: ישראל! דיזעס זינד דיינע גאָטטער, וועלכע דיך אויס דעם לאנדע מצרים הערויס געפיהרט האבען:

תרגום אונקלוס

לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃ (ב) וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאֵיתוֹ לִי׃ (ג) וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קָדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ (ד) וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצָר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמָרוּ אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

רש״י

(ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו מפורקים מנזמיהם דישקריי״ר בלע״ז, Descharger: Decharger, (ענטלאדינג. אבלאדען): את נזמי. כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר [שמות ט׳] מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה. בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטים [ישעיה ג׳] ויצר ככרים כסף בשני חריטים [מלכים ב׳ ה׳] והב׳ ויצר לשון ציר׳. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש [ישעיה ח׳] וזהו שת״א וצר יתיה בזיפא לשון זיין הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקורין בלע״ז ניי״ל Cesello איט. Ciselet, (גראבשטיכעל), ומזייפין על ידו חותמות: עגל

באור

ומת, עתה נעשה לנו דבר קיים ובלתי עתיד להפסד ומות כמוהו: (ב) פרקו, לשון צווי מגזרת פרק ליחוד, כמו ברכו מגזרת ברך: באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים על תכשיטיהן, שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן (רש״י). ידע אהרן שאין כוונתם הראשונה לעבודת אלילים, לכן לא התאמץ למחות בידם ולמסור את נפשו לקנאת ה׳ צבאות, כאשר היה עוסק בלי ספק אלו ידע שכוונת׳ לצאת מעבוד׳ אלהי ישראל (וחס ושלום שאהרן קדוש ה׳ יעשה ע״ז, כאשר יחשבו קצת המפרשים). ואולם בעבור שהיו ישראל מעורבים בערב רב, כאשר אמר לסוף, אתה ידעת את העם כי ברע הוא (לקמן כ״ב), חשש שתגבר עליהם המחשבה הרעה ויטעו בע״ז, כאשר אירע באמת, לכך רלה לדחות׳ ולעכב הדבר עד שיבא אחיו: (ג) ויתפרקו, לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם כמלאו הם מפורקים מנזמיהם דיסק״רייר בלע״ז (רש״י), והוא דעס״ארשער, בל״א (ענטלאדען): (ד) ויצר, לשון צורה כמו ויצר את שני העמודים (מלכים א׳ ז׳ ט״ו): בחרט, כלי אומנות הצורפים, שחורצין וחורתין בו צורות הזהב, כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין, כמו

(ה) וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃

תולדות אהרן וירא סנהדרין ז', א':

(ה) אלס אהרן דיזעס זאה (דאס זיא נעמליך דאז קאלב ניכט צום אנ־פיהרער זאנדערן פיר גאָטט אנגעהמען) בויעטע ער איינען אלטאר פאָר איהם: אהרן ריף אויס: מאָרגען איזט איין פעסטטאג דעם עוויגען צו עה־

תרגום אונקלוס

(ה) וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא

רש"י

מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל [סנהדרין ק"א]: מסכה. לשון מתכת. דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב [תהלים ק"ו] וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן נעשית בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתי בין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו

באור

וכתב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח' א'), וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא, לשון זייף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקידים, שקורין בלע"ז ציי"ל [ציזי"ע או ציס"על, מלה נוסחת בל' צרפת, ועניינה בל"א (קלייגער נאגעל)], ויותר נראה של"ל ציז"על. והוא שם הכלי הזה, בל"א (אייזען או גראבשטיכעל)], ומזייפין (כלומר חורצין ורושמין) על ידי חיתמת (רש"י), והרשב"ם פי' בחרט כמו דמות, וכן בחרט אנוש, בדמות אנוש וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש חרט שיש מפרשים בחרט בדפוס הבונה שעשו דפוס של חמר כדרך המתיכין, ועשו בו צורת העגל והשליכו הזהב בתוכו ונעשה העגל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אלה אלהיך ישראל וגו', אין טפש בעולם שיחשוב, כי הזהב הזה אשר היה באזניהם עד היום, והיום נעשה עגל מסכה, הוא אשר הוציאם ממצרים, אבל אמרו כי כח הצורה הזאת, והרוח שיש בו העלום משם. ובאמת זה טעות כל העובדים עץ ואבן מעשה ידי אדם: אלהיך ישראל, ולא נאמר אלה אלהינו, מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן, והם שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישראל (רש"י). וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו. שהתחיל המון העם להחלק למחלוקו' ומדנים הדעות והמחשבות, וקצתם נדו מן הכוונה הראשונה שהיתה להם. לעשות להם צורה ההולכת לפניהם ושמוהו מקביל מוחש לכונן אליו כשיספרו נפלאות אלהים', כאשר עשו הפלשתי' בדגון שאמרו כי האלהים שם, וכן נעתקו מענין לענין, וממחשבה למחשבה, עד שהתחילו לכונן אליו העבודה והתפלה, ולהקריב לפניו, ככל עובדי ע"ז. והנה עברו על לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (לעיל כ' ב'), כמו שבארנו שם, שנאסר לישראל השתוף, והעבודה לזולת השם, וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. שכחו אל מושיעם וגומר (תהלים ק"ו כ' וכ"א), שכחו דברו אבל נוס: (ה) וירא אהרן, ראה שבא לו הפחד אשר פחד, וגבר נעתקו קצתם מן המחשבה הראשונה אל עבודת האלילים, התחכם לבנות שם מזבח, להשיב מחשבות העם מן הנעבד הבוא אל השם יתעלה, וזהו שאמר חג לה' מחר, שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד, להפיק ממנו רצון אל בעל הצורה, שבהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום, כאשר נאצל על משה, אבל לא תהיה כוונת' בזבחים ועבודות בלתי לה' לבדו. וכן אמרו בויקרא רבה, אמר אהרן מתוך שאני בונה אותו, אני בונה אותו לשמו של הקב"ה, שנאמר חג לה' מחר, חג לעגל מחר אין כתוב כאן, אלא חג לה'. ויתכן

(ו) וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק: פ

(ז) וידבר יהוה אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים:

(ח) סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו

ת"א וידבר ברכות ל"ב, א': כי שחת עקרים מ"ג, פ"ב: צויתם סנהדרין נ"ו, ע"ב: וישתחו סנהדרין ס"ב, א':

תרגום אשכנזי

רען: (ו) זיא שטאנדען דעס מארגענס פריה אויף, בראכטען גאנצע אפפער, פיהרטען אויך פריידענאפפער הינצו; דאז פאלק זעטצטע זיך הינצום עססען אונד טרינקען, אונד שטאנדען דאפאן אויף, מוטהוויללען צו טרייבען: (ז) דער עוויגע שפראך צו משה, געהע הינאונטער, דען דיין פאלק, וועלכעס דוא אויס מצרים געפיהרט, האט זיך שווער פערזינדיגט: (ח) זיא זינד זעהר באלד פאן דעם וועגע, וועלכען איך איהנען געבאטען, אבגעוויכען; זיא האבען זיך איין געגאססנעס קאלב געמאכט; האבען עס אנגעבעטעט; האבען איהם אפפער געשלאכטעט: אונד דאבייא געשפראכען,

תרגום אונקלוס

קדם יי מחר: (ו) ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסן ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחייכא: (ז) ומליל יי עם משה איזיל חות ארי חבילו עמך די אסיקתא מארעא דמצרים: (ח) סטו בפריע מן אורחא די פקידתינון עבדו להון עיגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אלין

רש"י

היה לשמים. בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הז' גלוי עריות כמו שנאמר לצחק בי [בראשית ל"ט] ושפיכות דמים כמו שנאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו [שמואל ב' ב'] אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות [בראשית מ"ב]: לך רד. רד מגדולתך [ברכות ל"ב]

באור

שאמר מחר להאריך להם. אולי יבא משה ויעזבו את העגל: (ו) ויעלו עלת וגו', לא אמר ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים, כי היו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן, ומהם משחיתים וזובחים לעגל. ועל אלה אמר השם למשה וישתחוו לו ויזבחו לו, כי הם החטאים: לאכול ושתו, ישבו כלם לאכול לשבעה ושתו לשכרה, כאשר יעשו בחגים ובמועדים, ואחרי כן קמו לצחק בעגביהם, ואמרו רז"ל שיש במשמעות הלשון הזה ע"ז וגלוי עריות ושפיכ' דמים: (ז) וידבר, לשון קושי הוא, כמו וידבר אתם קשות (בראשית מ"ב ז') (רש"י), נראה שהוכיח זה מדכתיב וידבר בלא מלת לאמר, אף שהוא מדבר אח"כ אל הנוכח, לך רד, ומגיע הדברים כמות שיצאו מפי אומרם, ואין זה משפט הלשון כמו שבארתי לך פעמים רבות, וגם זה ראיה למה שפירשו, שלא היתה המחשבה הראשונה לחטוא בע"ז, כי לא אמר למשה לך רד ביום שעשו העגל, שבלי ספק היה יורד מיד, אבל כשזבחו העם והשתחוו לו וקמו לצחק, אז אמר למשה לך רד כי שחת עמך: לך רד, מגדולתך שלא נתתי לך גדולה אלא בשבילם, (רש"י). והוא מגמרא דברכות (דף ל"ב ע"א), וברש"י שבדפוס הוסיף, באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה, והוא מפ"ר. והובא שם משל כנגד משלים המדינה שנזעף למלך בחטא שולחיו, אף על פי שהוא לא חטא מאומה, וברש"י כ"י אינו. ויש במקומו תוספת בפסוק שלמעלה, וידבר, לשון קושי וכן וידבר אתם קשות, באותה שעה נזעף משה על שדבר הקב"ה קשות כנגדו ע"כ, והוא ממדרש תנחומא: כי שחת עמך, שחת העם לא נאמר, אלא שחת עמך. ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת אותם, ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו (רש"י): [שחת עמך, פי' שחת דרכו ומעשיו]: (ח) מן הדרך אשר צויתם, שלא לעשות להם תמונה ולא לעבוד לזולתי אף בשתוף, כמעשה האומות עע"ז כי אם ליחד כל

לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ (י) וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ (יא) וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ

ת״א ועתה ברכות ל׳, ח׳: ויחל ברכות ל׳, ח׳. ול״ג, ב׳:

ישראל! דיזעס זינד דיינע גאָטטער, וועלכע דיך אויס מצרים הערויף געפֿיהרט האבען: (ט) דער עוויגע שפראך ווייטער צו משה: איך האבע דיזעס פֿאָלק וואהרגענאָממען; עז איזט איין האַרטנעקיגעס פֿאָלק, (ד. ה. ווידערשפענסטיג, אונבענדיג): (י) לאס אלזאָ אב, פֿערנער פֿיר זיא צו ביטטען, דאס מיין צאָרן איבער זיא ענטברעננע, אונד איך זיא אויפֿרייבע: זאָ וויל איך דיך צו איינער גראָסען נאציאָן מאכען: (יא) דא פֿלעהעטע משה פֿאָר דעם עוויגען זיינעם גאָטטע, שפראך: ווארום, אָ עוויגער! זאָלל דיין צאָרן איבער דיין פֿאָלק ענטברעננען, דאז דוא מיט גראָסער מאכט, אונד געוואלטיגער האנד

תרגום אונקלוס

דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי יָת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא׃ (י) וּכְעַן אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקֵף רוּגְזִי בְהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן וְאַעְבֵּיד יָתָךְ לְעַם סַגִּי׃ (יא) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִידָא

רש״י

לא כתתי לך גדולה אלא בשבילם בלות׳ שעה נתנדה משה מפי ב״ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת׳ ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה עורף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמ״ר): (יא) למה

באור

העבודות והתפלות והכבוד לי לבדי: (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחם וממאנים לשמוע. כאדם ההולך לדרכו, ולא ישיב עורף לקורא אליו. וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע״ז, והשם שלח להם נביאים לאמר איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו, כי כן כתוב (ביחזקאל כ׳ ז׳). ועתה שבו לגלוליהם ולעגביהם: (י) ועתה הניחה לי, עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הניחה לי, אלא כאן פתח לו פתח, והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם. לא יכלם, והכתיבו ז״ל משלו הדבר למלך שכעס על בנו והי׳ מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר, אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך, אמר דבר זה תלוי בי. מיד עמד והצילו (ברכות דף ל״ב ע״א): ויחר אפי בהם ואכלם. אין טעם שיאמר הניחה לי ואכעיס, כי אם לא חרה אפו עדיין, איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם (דברים ט׳ י״ד) (הרמב״ן)]: ואכלם, יצא הקצף על כלם, כי כרבם כן חטאו. והשם יודע תעלומות לב, וגלוי וידוע לפניו שחתו רבם במחשבה רע, ולולי זה לא היה הכעס בכלם לכלותם: (יא) ויחל, לשון תחנה ובקשה, ודרכו על הרוב לבא על פנים, כמו יחלו פני נדיב (משלי י״ט ו׳), לדעת הרד״ק בשרשים שרש אחל גם אחלי אדני (מלכים ב׳ ה׳ ג׳). אחלי יכנו דרכי (תהלים קי״ט ה׳) מזה השרש: יחרה אפך בעמך, לכלות את כלם, אף אותם שהם עמך ולא עמי: אשר הוצאת, ולא אני, וזהו לשון רז״ל בב״ר לא כך אמרת לי כי שחת עמך. ולא עתי. אם עמי חטאו לא עמך חטאו, הוי למה ה׳ יחרה אפך בעמך. ועוד אמרו שם מליצה מפואדה, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה

מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ (יב) לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ (יג) זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן

ת"א זכר ברכות י', ב', ול"ב א'. שבת נ"ו, א':

אוים מצרים געפֿיהרט האסט? (יב) ווארום זאָללען דיא מצרים שפרעכען: צו איהרעם אונגליק האט ער זיא הערויס געפֿיהרט, אום זיא אויף דען געבירגען אומצובריננגען, אונד פֿאָן דעם ערדבאָדען צו פֿערטילגען? לאס פֿאָן דיינעם ענטבראננטען צאָרן אב, אונד ענדערע דען ראטהשלוס, וועגען דעם איבעלס, דאז דוא דיינעם פֿאָלקע דראָהעסט. (יג) געדענקע דיינען דינערן אברהם, יצחק אונד יעקב, וואס דוא איהנען בייא דיר זעלבסט צוגעשוואָרען האסט, אונד האסט איהנען צוגעזאגט: איך וויל איירען זאאמען זאָ פֿיל זיין לאססען, אלס שטערנע אם הימעל, אונד דיזעס גאנצע לאנד, וואָפֿאָן איך געשפּראָכען, וויל איך איירעם זאאמען איינגעבען, אונד זיא זאָללען עס עוויג אלס איהר ערבגוט בעזיטצען.

רש"י

ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם. אם עברו על עשרת הדברות אביהם נתלה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר [ש"ר]: לאברהם ליצחק ולישראל. אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף

תרגום אונקלוס

תַּקִּיפָא׃ (יב) לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִנּוּן לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ וְאִתֵיב מִן בִּשְׁתָּא דְּחַשֵּׁיבְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃ (יג) אִדְּכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יָת בְּנֵיכוֹן כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל

באור

לפייס את השם, אמר רבון העולמים עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם, העגל הזה שעשו יהיה מסייעך, אתה מזריח את החמה והוא הלבנה, אתה הכוכבים והוא המזלות, אתה מוריד הטל והוא משיב הרוחות, אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים, אמר לו הקב"ה ואף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש. אמר לו אם כן למה אתה כועס על בניך, הוי למה ה' יחרה אפך בעמך: מארץ מצרים, שהם כולם עובדי טלאים, ומהם למדו בניך (ב"ר): (יב) למה יאמרו, עשה למען שמך, שלא יתחלל: ברעה, בכוונה רעה: והנחם, התעשת מחשבה אחרת להטיב להם, וכן מתורגם בל"א: על הרעה, אשר חשבת להם: (יג) נשבעת להם בך, לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה, לא בשמים ולא בארץ, לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם, שנאמר בי נשבעתי נאם ה' (בראשית כ"ב ט"ז), וליצחק נאמר והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה (שם ל"ה י"א), נשבע לו באל שדי (רש"י מגמרא דברכו' דף ל"ב ע"א): ותדבר אליהם ארבה וגו' אשר אמרתי. דבור בלא אמירה. ואחריו הבעת הדברים כמות שהן, והראוי לפי דרכי הלשון ותדבר אליהם לאמר ארבה וגומר, או ותדבר אליהם להרבות וגומר וכל הארץ הזאת אשר אמרת תתן לזרעם. והנה בגדר זמן התפלה הזאת מתי היתה, אם קודם שירד משה מן ההר, או אחרי עלותו שנית. מצאתי לרז"ל דעות שונות, בילמדנו פרשת שלח

לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ (יד) וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ (טו) וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃

ת"א וינחם סנהדרין ק"ח, א': מזה מגלה ט"ו, א':

תרגום אשכנזי קעז

(יד) דער עוויגע ענדערטע זיינען ראטהשלוס, וועגען דעם איבעלס, וועלכעס ער זיינעם פאָלקע געדראָהט האטטע. (טו) משה אבער וואנדטע זיך אונד גינג הינאונטער פאָם בערגע, דיא ביידען צייגניסטאפעלן האטטע ער אין דער האנד, טאפעלן, דיא פאָן ביידען זייטען בעשריבען ווארען, זיא ווארען אויף דיזער אונד אויף יענער זייטע בעשריבען.

תרגום אונקלוס

אַרְעָא הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ (יד) וְתָב יְיָ מִן בִּשְׁתָּא דִּי מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃ (טו) וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחִין כְּתִיבִין מִתְּרֵין

רש"י

עליך באמור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ב' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד [ש"ר ברכות ל"ב]: אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם ה' [בראשית כ"ב] וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך [שם כ"ו] וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה [שם ל"ה] נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו אותיות נקראות ומעשה נסים

באור

לך איתא, אל תרצה את חברך בשעת כעסו. ממי אתה למד ממשה. בשעה שעשו ישראל את העגל, אמר לו הקב"ה לך רד. אמר משה שעת כעס הוא איני צריך לדבר עכשיו. ירד מן ההר ובדקן ג' בדיקות כמפורש שם, אחר שהמתין כל כך שב להקב"ה ונגלה לו ע"כ (העתק מתוספ' רש"י כ"י שבידי), ותהי' א"כ התפלה הזאת היא בעצמה הנזכרת במשנה תורה (דברים ט' כ"ו), בשנוי לשון קצת. אולם הטעם בהם שוה, ושם נזכרה אחרי רדתו מן ההר, ובזה הדרך בחר הראב"ע, כי לדעתו לא יתפלל משה בעד ישראל כל זמן שהיתה עבודה זרה ביניהם (וזהו מתק מליצת חז"ל שקראוהו שעת כעס), אלא ירד וביער העגל, ואח"כ שב להתפלל בארבעים יום, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואולם בואלה שמות רבה שנינו, אמר משה אם מניח אני את ישראל ואורד לי, אין לישראל תקומה בעולם, אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים, מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגורים וכו'. וזהו הדרך שבחר בו הרמב"ן ז"ל, ולדעתו היו שם שתי תפלות, האחת קודם רדתו מיד כשאמר הקב"ה הניחה לי ויחר אפי בהם, וינחם השם על הרעה אשר דבר לכלותם, אבל לא נתרצה להם עדיין, רק אמר נחמתי לא אעשה בהם כלה, וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו, ואח"כ אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם לגמרי, וכן משמע מפשטות הכתובי' [והתפלה הנזכרת שם גם הרמב"ן יודה שהיא התפלה הנזכרת כאן שהיא הראשונה, בעבור הטעם והענין שהוא בשתיהן, אף כי יש בהן קצת שנוי בלשון, והתפלה השנית לא נזכרה שם, כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום], ובאה"ר מה שנזכר מן התפלה הזאת במשנה תורה תמצא פה אי"ה: (טו) לחת כתובים, בעבור האותיות הנכתבות על כל הלוחות נקראו הלוחות כתובים: מזה ומזה הם כתובים, בירושלמי דשקלים נחלקו רבותינו ז"ל כיצד היו הלוחות כתובים, יש אמרו חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה, והגרס' לדעתם זאת היו האותיות מפולשות מעבר אל עבר, וזהו כתובים משני עבריהם, והיו נקראו' מצד האחד כסדרן, ומצד השני למפרע. וע"כ אמר ר"ח (בשבת דף ק"ד ע"א ובמגילה דף ב' ע"ב) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ואמר' (שם בשבת) כתב שבלוחות נקרא מבפנים

(טז) וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ (יז) וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ (יח) וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה

ת"א והלחת אבות פ"ו, מ"ד: חרות ערובין נ"ד, א':

תרגום אשכנזי

(טז) דיא טאפֿעלן וואָרען איין ווערק גאָטטעס, אונד דיא שריפֿט וואר איינע שריפֿט גאָטטעס, איינגעגראבען אין דיא טאפֿעלן. (יז) יהושע הערטע דיא שטיממע דעס פֿאָלקס אין זיינעם יויכצען; ער שפראך צו משה: עס איזט קריגסגעשרייא אים לאגער. (יח) משה שפראך: עס איזט קיין איזיגעשרייא דעס זיג'ס, אויך ניכט דעס אונטערליגענס; דיא שטיממע איינעס וועטטגעזאנגס הערע איך.

תרגום אונקלוס

עֲבַדֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִינִין כְּתִיבִין: (טז) וְלוּחַיָא עוֹבָדָא דַיְיָ אִינוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַיְיָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָא: (יז) וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא: (יח) וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין

רש"י

היה [שבת ק"ד]: (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטלי"יר בלע"ז *Entailler*: Intagliare, חיט. (סטעכֿין. גראבען): (יז) ברעו. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון

באור

ונקדא מבחון כנון נבוב נובו: להב בכל סדו וסס. ויש אמרו עשרה על לוח זה, וי' על לוח זה, ויתכן לפי הדעה הזאת שהיו חמשה מהן כתובים על העבר האחד וחמשה על העבר שכנגדו, וזהו כתובים משני עבריהם וגומר, ולדעת ר"ש בן יוחאי היו עשרים על כל לוח, ונכתבו כל עשרת הדברים על כל עבר ועבר, וזהו כתובים משני עבריהם, והוסיף לאמר מזה ומזה הם כתובים, להגיד שכל מה שהיה כתוב בעבר הזה, היה כתוב גם בעבר שכנגדו. ועוד שם דעת ר' סימאי שהיו ארבעים על כל לוח. והשעור לדעת ר' סימאי שהיו עשרת הדברים כתובים פעם אחת מלמעלה למטה ופעם השנית מלמטה למעלה, וכן בעבר שכנגדו, נמצאו ארבעים על כל לוח, וזהו שכפל הכתוב כתובים משני עבריהם, מזה ומזה הם כתובים, ענין משני עבריהם, על שני שטחי הלוחות, מזה ומזה על ב' הקצות מעלה ומטה. ולפי משפט השכל נכפלו הדברים כל כך לדעת ר' סימאי, כדי שמכל צד שיאחוז משה את הלוח בידו יוכל לקרוא בהבטה ראשונה כל עשרת הדברים, מבלי שיצטרך להפכו מלמטה למעלה, או מעבר לעבר (הדברי בעל עין יעקב במס' שקלים): (טז) מעשה אלהים המה, הוא בכבודו עשאן, לא כלוחות השניות שפסלן משה, והזכיר פה מעלת הלוחות לומר שעם כל זה לא נמנע משה מלשברם, כי חרה לו: חרות. לשון חרת וחרט אחד (ר"ל בחלוף אותיות דטלנ"ת), שניהם לשון חקוק אנט"לייר בלע"ז (רש"י), ובל"א (איינהויען, איינשניידען): (יז) ברעה, מגזרת תרועה, כמו אשא דעי (איוב ל"ו ג'), שהוא מן ידע, ככה יאמר מן דעה ירע וכמוהו לתה תריעי רע (מיכה ד' ט') (הראב"ע). [ור"ל שהוא מגזרת תרועה, מעניינו, ואף שהם ב' שרשי', כי תרועה שרשו ריע. וברעה שרשו רוע, כמו נפשו ירעה לו (ישעיה ט' ד') כמו שמפרש הראב"ע שם שהוא מענין צעקה ותרועה, והביא ראיה מן ידע שנגזר ממנו שם דֵעַ, ונראה להגיה בלשון הראב"ע ככה יאמר מן ירע רֵעַ. אולם לדעת הרד"ק בשרשים שרש רוע, ותהיה היו"ד במסכת הנידי במקום הוי"ו עי"ן הפעל, כמנהגו להתחלף זה בזה]. והטעם בהרמת קולו, שהיו מריעים ושמחים וצועקים: (יח) אין קול ענות גבורה, אין הקול הזה נראה קול

ק֣וֹל עַנּ֔וֹת אָנֹכִ֖י שֹׁמֵֽעַ׃ (יט) וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר קָרַב֙ אֶל־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיַּ֥רְא אֶת־הָעֵ֖גֶל וּמְחֹלֹ֑ת וַיִּֽחַר־אַ֣ף מֹשֶׁ֗ה וַיַּשְׁלֵ֤ךְ מִיָּדָו֙ אֶת־הַלֻּחֹ֔ת וַיְשַׁבֵּ֥ר אֹתָ֖ם תַּ֥חַת הָהָֽר׃ (כ) וַיִּקַּ֞ח אֶת־הָעֵ֨גֶל אֲשֶׁ֤ר עָשׂוּ֙ וַיִּשְׂרֹ֣ף בָּאֵ֔שׁ וַיִּטְחַ֖ן עַ֣ד אֲשֶׁר־דָּ֑ק וַיִּ֙זֶר֙ עַל־פְּנֵ֣י

מידיו ק'

ת"א ויהי תענית כ"ח, ג', עקרים מ"ד, פס"ו: ויזר ע"ז מ"ד, א':

(יט) אלס ער נעהער צום לאגער קאם, דאז קאלב אונד טענצע זאה, דא ווארד משה צארניג, ווארף דיא טאפעלן אויס דער האנד, אונד צער־בראך זיא אונטען אם בערגע. (כ) דאז קאלב, וועלכעס זיא געמאכט האטטען, נאהם ער, קאלצינירטע עס אין פייער, צערריב עס, ביז עס גאנץ פיין ווארד, שטריי־

תרגום אונקלוס

דְּמִתַּבְּרִין קָל דִּמְחַיְּיכִין אֲנָא שָׁמַע: (יט) וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עֶגְלָא וְחִינְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יַתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא: (כ) וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד דִּי הֲוָה דָּקִיק וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא

רש"י

ולא קול חלשים שלועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומעיהן כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם [שבת פ"ז]: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן יזרה על נוהו גפרית [איוב י"ח] וכן כי חנם מזורה הרשת [משלי א'] שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. נתכוון לבודקן כסוטות שלשה מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף

באור

עניית בגורים הצועקים נלחון, ולא קול חלשים הצועקים הי או ניסה (רש"י): חלושה, שם כמו גבורה: קול ענות, כמו על מחלת לענות (תהלים פ"ח א'), קול המשוררים והעונים זה לעמת זה, ומגביהים קולם: אנכי שומע, הכיר בנגוני הקולות שקול ענות הוא הנשמע אליו, וכך אמרו בהגדה אמר לו משה, מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל איננו מבחין בין קול לקול. והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע, כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל, אבל אמר לו כי קול השחוק הוא שומע (מדברי הרמב"ן): (יט) העגל, שזכר למעלה. ומחלת, שלא נזכרו: [ומחלת, שרשו חלל. ולא נדגש בקבוץ, והיה ראוי להיות מְחִילוֹת, בדגש, אלא שבא בו הנח תמורת הכפל, להבדיל בינו ובין ובמחלות עפר (ישעיה ב' י"ט), ואפשר שיהיה זה מנחי העי"ן, ויהיה מחול בפלס מקום ששרשו קום, וברבוי מקומות, ויהיו שני שרשים בענין זה, חלל שממנו הכלי הנקרא חליל. וחול שממנו מחול ומחולות]: וישלך מידו, מרוב קנאתו שבר את העדות שהיה בידו, כאומר אין אלו ראוים ליגדות, כמו שאמרו חז"ל, ומה פסח שהוא אחד מן המצות, אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו וכו' (לעיל י"ב מ"ג) (שבת דף פ"ז ע"א ויבמות דף ס"ב ע"א): תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויקח את העגל, י"א כי וישרף כמו ויתך באש, ואין צורך כי יש דבר שיותך באש עם הזהב, ותיד ישרף, ויהי' שחיר ולעולם לא ישוב זהב, וזהו דבר מנוסה ואמת הוא (הראב"ע), וכן עמדו בעלי הכימ"יא הדור האחרון על הנסיון הזה, ואמרו שנתעדב מלח ער"עדי עם גפרית, תוכל לפרר את הזהב באש עד אשר דק כעפר, ואמרו שהנתך (כא"טרום מין מלח אלק"אלי מסוג הדומם, ונמצא באדמות המזרח), גם הוא יהפוך את הזהב לאבק. ותקון המתכות באש ופרוד הרכבת חלקיהם, עד שיקבלו הטחינה והפרוד, יקרא (קאלצינאציאן). וכן מתורגם בל"א: ויזר, לשון נפון, וכן יזרה על נוהו גפרית (איוב י"ח ט"ו), וכן כי חנם מזורה הרשת (משלי א' י"ז): וישק את בני ישראל, חז"ל אמרו נתכוון לבדקם כסוטות ולנתה בטנם ונפלה ירכם, ואמר הראב"ע שע"י זה הכירו בני לוי את עובדי העגל, מי היו, וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה

תרגום אשכנזי

טע דען שטויב אויף דאז וואססער, אונד ליס דיא קינדער ישראל'ס דאפאָן טרינקען. (כא) משה שפראך צו אהרן: וואס האט דיר דיזעס פֿאָלק געטהאן, דאס דוא איהם דיזע גראָסע זינדע צוגעצאָגען האסט? (כב) אהרן שפראך: מיין העררע, צירנע ניכט! דוא קעננסט דאז פֿאָלק, דאס עס מיט באָזען דינגען אומגעהט. (כג) זיא שפראכען צו מיר: מאכע אונס געטטער, וועלכע אונס אנפֿיהרען זאָללען; דען דיזער מאַן משה, וועלכער אונס אויס דעם לאנדע מצרים הערויף געפֿיהרט, וויססען וויר ניכט, וואס איהם צוגעקאָממען. (כד) אלס איך נון צו איהנען שפראך, ווער האט גאָלד? דא ריססען זיא עס אויס איהרעם שמוקקע, אונד גאבען עס מיר, איך ווארף עס אין'ס פֿייער, אונד זאָ ענטשטאנד דיזעס קאלב. (כה) משה

הַמָּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ (כג) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ (כג) וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ (כד) וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ (כה) וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־

תולדות אהרן ויאמר מגלה כ"ה, ג': ואשלכהו שם שם: העגל שם שם: וירא שם שם:

תרגום אונקלוס

וְאַשְׁקִי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָא עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא: (כב) וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דְּרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת עַמָּא אֲרֵי בִישׁ הוּא: (כג) וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן דִּי יְהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ: (כד) וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דַּהֲבָא פְּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין: (כה) וַחֲזָא מֹשֶׁה יַת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא

רש"י

כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן הרוגין. עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים ולבו בטניהם [יומא פ"ו]: (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורי סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואומר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה

באור·

המחשבתם רעה, ומחשבת רוגם בתחלה לטובה היתה כפי סברתם. וגם זה ראיה לדבר שלא הסכימו כלם לע"ז, כי כאשר בא אליהם עבד ה'. הניחו לו לשרוף את העגל ולא מאנו כלל ואלו היה לכלם לאלהים אין דרך העם לעזוב את אלהיו לשרפת אש: (כא) מה עשה לך וגו', דלה שלא האשימו משה על חטאתו אשר חטא הוא בעצמו לאלהיו לעשות אלהי מסכה, ולא הזכיר לו רק מכשול העם כי ידע משה ולבו בטוח בצדקת אחיו שלא היתה כוונתו לרעה, אבל על אשמת העם הוכיחו. אמר מה רעה עשה לך העם הזה, מה פשעי ומה חטאו לך, כי הכשלת אותם והבאת עליהם חטאה גדולה: (כב) כי ברע הוא, בדרך רע הם הולכים תמיד ובנסיונות לפני המקום (רש"י): (כד) ויצא העגל הזה, כלומר יצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה, ואני לא ידעתי את מחשבתם הרעה, כי מתחלה אמנו לעשות להם

הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ (כו) וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ (כז) וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־

תולדות אהרן פרע שבת קי"ט. ב': ויעמוד יומא ס"ו, ב':

תרגו' אשכנזי קעט

זאה דאז פאלק, דאס עס פערווילדערט זייא, דאס אהרן זעלבסט עס פערווילדערט געמאכט, צור שמאך, בייא איהרען ווי־עריזאכערן. (כו) דא שטעללטע ער זיך אים טהאר דעס לאגערס, שפראך: ווער דעם עוויגען טרייא איזט, קאממע צו מיר! דא פערזאממעלטען זיך צו איהם אללע קינדער לוי'ס. (כז) ער שפראך צו איהנען: זא האט דער עוויגע, דער גאטט ישראל'ס געשפראכע: לעגע יעדער זיין שווערט אן זיינע היפטע, געהט היין אונד הער, פאן טהאר צו טהאר אים לאגער; ברינגט אום, מאנכער זיינען ברודער, מאנכער זיינען פריינד, אונד מאנכער זיינען פערוואנדטען.

תרגום אונקלוס

ארי בטילינון אהרן לאבסתהון שום ביש בדריהון: (כו) וקם משה בתרע משריתא ואמר מאן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנישו לותיה כל בני לוי: (כז) ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עיברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה:

רש"י

[במדבר ה'] : לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה

באור

מורה דרך במקום אדוני. ועתה השתחוו לו ויזבחו לו, והכלל יצא העגל הזה: (כה) פרוע הוא. כל לשון פרע הוא בטול הסדר וסתירתו, כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה' י"ח), יסתיר קליעת שערה. וכן באין חזון יפרע עם (משלי כ"ט י"ח), יבטל הנימוס והחק המדיני, ראה שכל העם כגוי עדת מורדים הפורעים מוסר ועצה, וכנגד בטל מהם הנימוס המדיני וסדר הנכון, אין מהם שומע למי שגדול ממנו, ואין נושא פנים לזקן או לנכבד: כי פרעה אהרן, גרם להם אהרן בטול הסדר הזה על ידי שהי' נראה גם הוא כמסופק אם ישוב אחיו אם לא, ועשה להם מורה אחד במקומו, ועל ידו נחת ונתגלגל ענין העם, והם כאנשים הוללים ומשתגעים כאשר מהם עצה ומוסר: לשמצה בקמיהם, להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם (רש"י), ואונקלוס תרגמו בדריהון, כמו בקמים תחתיהם. כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם (במדבר ל"ב י"ד), ומגמתה דאה משה שאף אם ירבה לדבר אליהם תוכחות, לא ישמעו לו ולא יטו אוזן לדבריו, כדרך קהלת מורדים ופורעי מוסר. ואיך יגבר בקולו על קול העם ברעה, המצחקים ומהוללים בהמון רב כחסרי לב? אמר לא יוסרו אלה בדברים, עת לעשות בהם תוכחות ולקדש את השם הגדול ברבים: (כו) ויעמד משה, כמה המנהג בכל מחנה אם יעמוד במקום אחד ויתעכב כמו שנה, לעשות סכות ולהיות שערים למחנה, ועמד משה בשער המחנה שיתקבצו המקבצים אליו: מי לה' אלי, יבא אלי: כל בני לוי, מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר ה' אלהי ישראל, נגד מחשבות עובדי עגל והיכן אמר? זבח לאלהים יחרם (לעיל כ"ב י"ט). כך שנוי במכילתא, והרמב"ן כתב שלא היו חייבין מיתה מן הדין, כי לא היתה בהם התראה ואולם היתה הוראת שעה, נצטוה בה משה לשעתו מפי הגבורה, ולא כתבה, והנה זאת המצוה כמצות כה אמר ה' מלא העמר ממנו (שם ט"ז ל"ג). ונמצאו עוד מצות כן: שימו איש חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים, ולא יכלו להביאם לב"ד

קָרְבּוֹ׃ (כח) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ (ל) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ (לא) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־

תרגום אשכנזי

(כח) דיא זאָהנע לוי'ס טהאטען, וויא משה געשפראָכען; דא פיל פאָם פאָלקע אן דעמזעלבען טאגע, אונגעפעהר דרייא טויזענד מאן. (כט) משה האטטע נעמליך געשפראָכען: היר־מיט טרעטעט איהר אמט צום דינסטע דעס עוויגען אן, אינדעם מאנכער זאָגאר ווידער זיינען זאָהן אונד ווידער זיינען ברודער זיין מוט; דאדורך ברינגט איהר אויך הייטע דען זעגען אויף אייך. (ל) דעם מאָרגענס דארויף שפּראך משה צום פאָלקע: איהר האבט איינע גראָססע זינדע בעגאנגען, איך וויל נון צו דעם עוויגען הינויף געהען, פיללייכט קאן איך פערגעבונג ערהאלטען פאָר איירע זינדע: (לא) ער

רש"י

אמר וגו'. והיכן אמר זובח לאלהים יחרם [שמות כ"ו] כך שנוי במכילתא: אחיו. מאמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום [זבחים קט"ו]: כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. אתה הוא שגרמת להם שהשפעת

תרגום אונקלוס

(כח) וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ (כט) וַאֲמַר משֶׁה קְרִיבוּ קֻרְבַּנְכוֹן יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבְאַחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן׃ (ל) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַר משֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ (לא) וְתָב משֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חָב עַמָּא הָדֵין

באור

לכך נוה לכל בני לוי לחגור חרבם, והיו בני לוי תכירים באלו ההורגים שהם עובדי ע"ז (מדברי הרמב"ן): איש את אחיו וגו', אם יכיר בו שהוא מעובדי ע"ז, אל יחמול ואל יכסה עליו, אף אם יהי' אחיו או רעהו או קרובו, על דרך האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע (דברים ל"ג ט'): (כט) מלאו ידכם. כמו כי מלאו אחרי ה' (במדבר ל"ב י"ב), לשעבר היים חינכו (כן היא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י) כל יד ויד שלכם בקרבן לה', שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשמים (הרשב"ם), וכן ת"א ויב"ע, ויהי' לפ"ז פי' ולתת עליכם היום ברכה, על ידי הקרבן אשר תביאו לכפרה על שפיכת דם הבנים והאחים, הנתן עליכם ברכה. כמו שתרגם יב"ע. ועל דעת רש"י ורמב"ע באור ויאמר משה, וכו' אמר קודם ההריגה, ודבריו כנה: מלאו ידכם, אתם ההורגים אותם, בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו, ובשכר הוא שיתן עליכם ברכה, וזהו בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' (דברים י' ח'), וכן מתורגם בל"א: (ל) אכפרה בעד חטאתכם, אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא, זהו לשון רש"י, והנה בפ' וישלח יעקב (בראשית ל"ב כ"א), כתב שכל לשון כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה, וכאן הוסיף לשון סתימה, כדי לפרש מלת בעד, שלדעתו כל בעד הוא לשון כנגד, כמו שכתב בפ' נח (שם ז' ט"ז). ולדעת הרד"ק בשרשים שרש כפר כל

יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ (לב) וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ (לג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ (לד) וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי

ת״א אנא יומא ע״ו, א׳. ערכין ט״ו, ב׳: ויעשו יומא פ״ו, א׳: ואם אין ברכות ל״ב, ב׳. ר״ה ט״ז, ב׳. סוטה י״ד, א׳: וביום סנהדרין ק״ב, א׳ וב׳:

קעהרטע צו דעם עוויגען צוריק אונד שפּראך: אך, דאז פֿאָלק האט איינע גראָסע זינדע בעגאנגען! זיא האבען זיך געטטער אויס גאָלד געמאכט; (לב) וויען דוא דאָך איהרע זינדע צו גוט האלטען וואָללטעסט! וואָ אבער ניכט, זאָ לאָשע מיך אויס דעם בוכע, וועלכעס דוא געשריבען האסט, אויס. (לג) דער עוויגע שפּראך צו משה: ווער מיר געזינדיגט האט, דען וויל איך אויס מיינעם בוכע אויסלאָשען. (לד) אלזאָ, געהע היז, פֿיהרע דאז פֿאָלק; וואָהין איך דיר געזאגט האבע; מיין ענגעל זאָלל פֿאָר דיר הערגעהען, צו דער צייט, ווען איך היימזוכען ווער-

תרגום אונקלוס

חוֹבָא רַבָּא וַעֲבָדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן דִּדְהַב׃ (לב) וּכְעַן אִם שַׁבְקַתְּ לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵינִי כְעַן מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּא׃ (לג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מָן דִּי חָב קֳדָמַי אֶמְחֵינֵיהּ מִסִּפְרִי׃ (לד) וּכְעַן אִיזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאָכִי יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם

רש״י

להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא [ברכות ל״ב יומא פ״ו] (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים [ברכות ל״ב]: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו על אדניהו [מלכים א׳ ב׳]: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו׳. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי

באור

כפרת העון הוא לשון הסרת העון, וענין אולי אכפרה בעד חטאתכם, הוא אסיר חטאתכם בהתפללי בעד חטאתכם, או אסיר כעס המקו׳ שכעס עליכם בעד חטאתכם. וכבר נתבאר לשון כפרה בפ׳ וישלח (שם ל״ב כ״א): (לב) אם תשא חטאתם, הרי טוב, איני אומר לך מחני, ואם אין מחני, וזה מקרא קצר וכן הרבה. כ״פ רש״י ז״ל, והנה אף בלועז האשכנזי ישתמש בלשון אם. ברצותו לומר מי יתן (ווען דאָך)! ולזה תרגמו המתרגם האשכנזי באופן שלא נצטרך לומר שהוא מקרא קצר: מספרך. ספר החיים: אשר כתבת. כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלם (ישעי׳ ד׳ ג׳), והטעם לפי פשוטו, אם אינך נושא חטאתם, טוב מותי מחיי: אמחנו מספרי, ולא אותך שלא חטאת לי: (לד) דברתי לך, יש כאן לך אצל דבור במקום אליך. וכן לדבר לו על אדניהו (מלכים א׳ ב׳ י״ט), עכ״ל רש״י, ולפי מה שכתבנו למעלה בפ׳ חיי שרה (בראש׳ כ״ד ז׳) אין זה יוצא מן הכלל שזכר רש״י שם, כי אל אשר דברתי לך, הוא כמו אל הארץ או המקום אשר דברתי לך, כמו שת״א ויע״ע לאתר די מלילית לך, ויהי׳ המקום שפעל המדובר, וכאשר יחובר פעל הדבור עם הפעול המדובר עליו אז דרכו לבוא עם הכנוי לו ולהם, לא עם אלי ואליו, ואולם לדבר לו על אדניהו הוא ודאי יוצא מן הכלל ההוא, כי לא נזכר שם הפעול המדובר עליו כלל. והטעם כמו שכתב הרמב״ן ז״ל, אמר לו הנה אחרי שנחמתי מלכלותם,

וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם חַטָּאתָם׃ (לה) וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס
לג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ (ב) וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי

תרגום אשכנזי

דע, ווערדע איך אויך דיזע זינדע היימזוכען. (לה) דער עוויגע ליס איין שטערבען אונטער דאז פאָלק קאָממען, ווייל זיא דאז קאלב געמאכט האטטען, וועלכעס נעמליך אהרן מאכען מוסטע.
לג (א) דער עוויגע שפראך צו משה: ציהע פאָן היר וועג אינד היניף, דוא אונד דאז פאָלק, וועלכעס דוא אויס מצרים הערויף געפיהרט, אין דאז לאנד, וועלכעס איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען, אונד געשפראָכען: דייניס זאאמען ווילל איך עס איינגעבען; (ב) איך ווילל איינען ענגעל פאָר דיר הערזענדען,

רש"י

עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגוף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה:
לג (א) לך עלה מזה. א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שא"ל בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני

תרגום אונקלוס

אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן: (לה) וּמְחָא יְיָ יָת עַמָּא עַל דִּי אִשְׁתַּעֲבָּדוּ לְעֶיגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן:
לג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אֵיזֵיל סַק מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא דִּי אַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ: (ב) וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא

באור

נחם אתה אל אשר דברתי לך, אל המקום הכנעני וגו', אבל לא ירצה להזכיר כן, שזה דרך כעס, שאומר מה שדברתי אעשה לכבודך, (ויתכן שרמז לזה באלת לך. דהיינו למענך ולכבודך, ולכך לא אמר אליך), אבל לא אשא חטאתם לגמרי: הנה מלאכי, ולא אני, שלא אשרה את שכינתי בתוכם, כי לא לוהו עדיין על מלאכת המשכן, כמ"ש למעלה: וביום פקדי וגו', תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל, שאין בה קצת מפרעון עון העגל (רש"י): (לה) ויגף ה' את העם, למית בלא עתם, כענין שכתוב עם ה' יגפנו או יומו יבא (שמואל א' כ"ו י'): על אשר עשו את העגל, אונקלוס תרגום על די אשתעבדו לעגלא, ירצה לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי הזובחים והמשתחוים לו נפלו בחרב בני לוי והמגפפי' והמנשקים ושמחים בו הם שמתו במגפה, כענין שאמרו רז"ל במסכת יומא (דף ס"ו ע"ב), איתמר רב ולוי חד אמר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה, שמת בלבבו בהדרוקן, וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה לא עדים ולא התראה בהדרוקן, ולפי מ"ש לעיל בשם הרמב"ן ז"ל שלא היה בכל זה כי אם הוראת שעה, יהי' פעול הכתוב על אשר עשו את העגל, שהיו מן המקהלים על אהרן, והביאו לו את הזהב, והכריחוהו לעשות להם מסכה, ובוחן לבות ידע את העולה על רוחם, ונגף את אשר חטא לו במחשבה כמו שאמר, מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, וכן מתורגם בל"א:
לג (א) וידבר ה' אל משה, דבור בלי אמירה. להגיד שעדיין לא עברה שעת הזעם, והראיה על זה שאמר העם אשר העלית, ולא אמר ועמי. או בני ישראל: לך עלה מזה

וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ (ג) אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ (ד) וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ (ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם

אונד דורך איהן דאז פאָלק כנעני, אמרי, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי פערטרייבען, (ג) אין איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פליסט; דען מיינע ערשיינונג זעלבסט זאָלל ניכט בייא אייך בלייבען, דען דוא ביזט איין האלזשטאררינגעס פאָלק, איך מאָכטע דיך אויף דעם וועגע אויפרייבען. (ד) אלס דאז פאָלק דיזע שלימְמע נאכריכט הערטע, טרויערטען זיא, אונד ניאמאנד לעגטע זיינען שמוק אן. (ה) דער עוויגע האטטע

תרגום אונקלוס

וְאָתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ (ג) לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּילְמָא אֲשֵׁיצֵינָךְ בְּאוֹרְחָא׃ (ד) וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיאוּ גְּבַר תִּיקּוּן זֵינֵיהּ עֲלוֹהִי׃ (ה) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם

רש"י

וגו'. ו' אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה עורף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ותהלך עמהם: איש עדיו. כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע [שבת פ"ח]: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה

באור

ההולך לארץ ישראל נקרא עולה: אל הארץ אשר נשבעתי וגו', אחרי המגפה נתגלה להם מעט להזכיר זכות אבותם, והשבועה אשר נשבע להם: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש, מוסב למעלה, לך עלה מזה אל הארץ אשר נשבעתי וגו', אל ארץ זבת חלב ודבש: לא אעלה בקרבך, לא ישרה משכן, כי לא אשכון בתוך בני ישראל, לכך אשלח מלאך לפניך, ואונקלוס תרגם ארי לא אסלק שכינתי מבינך, עשה ממנו הבטחה טובה לישראל. [והנה נראה שמפרש כי לא אעלה בקרבך כמו מקרבך, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), שפירושו מהבשר ומהלחם, בקדשים לא יאכל (שם כ"ב ד'), ר"ל מן הקדשים, והיה ביום השמיני והלאה (יחזקאל מ"ג כ"ז), כלו' מיום השמיני והלאה, ועוד רבים שהביא הרד"ק במכלול (ד' קטן דף כ"ח ע"א), אבל הוא רחוק מאד, כי כל אותם שהביא הרד"ק יש לפרשם כמשמעם, כמ"ש שם הרד"ק בסוף דבריו, משא"כ פה. אבל יב"ע תרגם ארום לית אפשר דאיסלק שכינת יקרי מביניכון ברם לא יהי יקרי שרי במדור משריתיהון, נראה מלשונו שסוף דבריו הוא תרגום הכתוב ברם וכו', וראשית דבריו ארום וכו' הוסיף לתוספת באור. ונראה כוונתו שמפרש ושלחתי לפניך מלאך לא על מלאך שליח השם אחד מלאכי המרום, רק על מדת הדין הרפה אשר על ידה הכרנת העול', עיין בפי' הרמב"ן על פסוק הנה אנכי שלח מלאך לפניך (לעיל כ"ג כ'): כי עם קשה ערף אתה, וכשאשכון בקרבכם ואתם ממרים בי, מרבה אני עליכם זעם: אכלך, לשון כליון, ובא פתח קטן (הוא הסגול) תחת פתח גדול ולא נדגש הלמד, כי המשפט להיותו כן, כמו אחוך שמע לי (איוב ט"ו י"ז): (ד) הרע הזה, שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם (רש"י), והרלב"ג פירש שבוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה וגו', וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין (לעיל ד' י"ט): עדיו, אונקלוס תרגום תקון זיני', ויב"ע מוסיף דאתיהב להון בסיני דבי' שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי, והוא מבראשית רבה, והרלב"ג והרשב"ם פי' בגדי תפארת ותכשיטים, והבנו מנהג אבלות על דבר העגל: (ה) וכליתיך, לכך טוב לכם שאשלח מלאך לפניכם: ועתה

עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ (ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ (ז) וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ (ח) וְהָיָה כְּצֵאת

תולדות אהרן ויתנצלו שבת פ"ח, א': מהר שבת פ"ט. א': ומשה ברכות ס"ג, ב'. שבת פ"ט, א'. סנהדרין ק"י, א':

נעמליך צו משה געזאגט: זאגע דען קינדערן ישראל'ס: איהר זייד איין האלזשטאררינעס פאלק, ווען איך נור איינען אויגענבליק בייא דיר בלייבע, זאָ ווערדע איך דיך אויפרייבען, לענע אלזאָ דיינען שמוק אב, איבריגענס ווערדע איך וואָהל וויססען, וואס איך דיר טהון ווערדע. (ו) אלזאָ לעגטען דיא קינדער ישראל'ס איהרען שמוק אב, זייט דער צייט זיא אם בערגע חורב וואַרען. (ז) משה אבער נאהם דאז געצעלט, שלוג עס איוף אויסערהאלב דעם לאגערס, ווייט פאָם לאגער וועג, אונד נאננטע עס שטיפטסצעלט, וועד אונטעררינכט פאָם עוויגען פערלאנגטע, דער מוסטע היניאויסגעהען אין דאז שטיפטסצעלט, וועלכעס אויסערהאלב דעם לאגערס וואר. (ח) ווען

רש"י

בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם [ישעיה כ"ו] ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענו' זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד. הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה [יהושע ג']: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא ד"א והיה כל מבקש ה' אפי' מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריה' אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה.

תרגום אונקלוס

קְשֵׁי קְדַל שַׁעְתָּא חֲדָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ וְאֵשֵׁיצֵינָךְ וּכְעַן אַעְדֵּי תִיקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ וְגַלֵי קֳדָמַי מָה אַעְבֵּיד לָךְ׃ (ו) וְאַעְדִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב׃ (ז) וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא וְהָוֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא דִּי מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ (ח) וַהֲוָה כַּד נָפֵק מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קָיְמִין כָּל עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע

באור

הורד עדיך מעליך, פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך, בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב, את העדי שהי' בידם מיום שעמדו בהר חורב: (ז) ומשה, מאותו עון והלאה: יקח את האהל, לשון הווה הוא, לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד, ויתכן שאם יהי' האהל בקרב המחנה לא יהי' לו הבדול מהם, כי לא רצה השם להשרות שכינתו בתוכם: וקרא לו אהל מועד, קרא לאהלו אהל מועד, כי השם נועד לו שם, עד שנעשה המשכן: (ח) בצאת משה, מן המחנה ללכת אל האהל: יקומו, כן עשו תמיד, או היו רגילים לעשות,

משֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ (ט) וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ (י) וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ (יא) וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־

תולדות אהרן והביטו קדושין ל"ג, ב': ודבר ברכות ס"ג, ב'. עקרים ח"ב, סט"ו:

משה היגאוים גינג אין דאז געצעלט, שטאנד דאז גאנצע פֿאָלק אויף, יעדער מאן בליב אן דער טהירע זיינעס צעלטעס שטעהען, אונד זאָ זאָהען זיא דעם משה נאך, ביז ער אין דאז געצעלט הינייין געגאנגען וואר. (ט) זאָבאלד משה אין דאז געצעלט הינייין געגאנגען, קאם דיא וואָלקענזיילע הערונטער, שטאנד אן דער טהירע דעס געצעלטס, אונד דיא ערשיינונג אונטערעדעטע זיך מיט משה. (י) ווען נון דאז גאנצע פֿאָלק דיא וואָלקענזיילע אן דער טהירע דעס געצעלטס שטעהען זאה; זאָ מאכטען זיא זיך אויף, אונד יעדער ווארף זיך פֿאָר דער טהירע זיינעס געצעלטס צום אנבעטען נידער. (יא) דער עוויגע אונטערעדעטע זיך מיט משה, פֿאָן אנגעזיכט צו אנגעזיכט, וויא איין מענש זיך מיט זיינעם פֿריינדע אונטערעדעט; אלסדאן

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא׃ (ט) וַהֲוֵי כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּל עִם מֹשֶׁה׃ (י) וְחָזַן כָּל עַמָּא יַת עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקַיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ׃ (יא) וּמְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִי

רש"י

לשון הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר ז'] ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא

באור

כמו ככה יעשה (איוב א' ה'): (ט) ודבר עם משה, כמו ומְדַבֵּר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה, שהוא כבוד השכינ', כמו וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו (במדבר ז' פ"ט). ואינו קורא מְדַבֵּר אליו, כשהוא קורא מִדַּבֵּר, פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו, וההדיוט שומע מאליו, וכשהוא קורא מְדַבֵּר, משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט (רש"י), ועיין מה שכתוב על זה בפ' נשא (במדבר שם): (י) והשתחוו, לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה, ומתמלל עם משה (רש"י), ובת"א שלפנינו הנוסח וממלל ה' עם משה, וי"ע חרבה ומתמליל: פנים אל פנים, אין זה סותר למה שהוא אומר להלן (בפסוק כ"ג) ופני לא יראו, לפי שהכוונה פה

רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי

*(יב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי

*קריאה לשבת ח"ה דסכות ופסח

ת"א ושב ברכות סג: ומשרתו ברכות סג. פסחים קי"ט, ב'. מנחות ל"ט, ב'. תמורה ט"ז, א':

קעהרטע משה אין דאז לאגער צוריק, זיין בעדיענטער אבער, יהושע נון'ס זאהן, דער איהם אלס יינגלינג איפווארטעטע, ענטפערנטע זיך ניא פאן דעם געצעלטע. (יב) משה שפראך צום עווינען: זיהע! דוא שפריכסט צו מיר: פיהרע דיזעס פאלק הינויף, דוא האסט מיר: אבער ניכט בעקאננט געמאכט, וואס פיר איינען געזאנדטען דוא מיט מיר שיקקען וויללסט, אונד דאך האסט דוא געשפראָכען, איך האבע דיך נאמענטליך אויסערזעהען, אונד דוא

רש"י

יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים [תענית כ"ו] ובי"ט עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' [שמות ל"ב] ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר ואתנפל לפני ה' וגו' [דברים ט'] ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנאמר בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגומר [דברים י'] מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכל הענין ודאה כל העם ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה' אל משה שיסוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי.

תרגום אונקלוס

מְמַלֵּיל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָאֵיב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא: (יב) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזֵי דְּאַתְּ אָמַר לִי אַסֵּק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי

באור

שבא אליו הדבור בהקיץ ובמראה לא, לא בחלום חזיון לילה. לא במשל ולא בחידות, כי אם באר היטב כאשר ידבר איש אל רעהו, פנים אל פנים, פה אל פה, וכן הוא אומר במקום אחר אל כל ישראל פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה' ד'). וגם שם אין הכוונה שראו ראיית הפנים, כמבואר: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד: ומשרתו יהושע בן נון נער, הראב"ע פי' ומשרתו שירות נער, כי יהושע כבר הי' לאיש ואיך יקראהו הכתוב נער, והרמב"ן כתב שכן דרך לה"ק שיקרא כל משרת נער, כי בעל השררה הנכבד הוא האיש, והמשרת לו יקרא נער, וכן גחזי נערו (מלכים ב' ד' י"ב וכ"ה), יקומו נא הנערים (שמואל ב' ב' י"ד), והנה לדבריו נער תואר כמו פעל בינוני, והטעם ומשרתו יהושע בן נון נער או משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל, והוא דחוק, והנראה שהוא כמו משרת משה מבחוריו, שהי' משרת אותו בעודו נער: בן נון, חירק המורה סגול, וכן דברי אגור בן יקה (משלי ל' א') שבן לילה הי' ובן לילה אבד (יונה ד' י'). והנה כאשר התחיל הכתוב לספר ענין האהל שנטה לו משה הרחק מן המחנה, השלים לספר כל מה שהי' בעוד האהל שם, עד שהוקם המשכן, והתמיד זה עד אחד בניסן על דעת רז"ל, ומשהוקם לא נדבר עמו עוד מאהלו של משה, כי אם מאהל מועד מבין הכרובים, ועתה שב הכתוב לספר מה שהי' בי"ט בתמוז, כאשר עלה משה אל ההר: (יב) ראה אתה אמר אלי, תן עיניך ולבך

וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ (יג) וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ (יד) וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו

ת"א הודעני ברכות ז', ח'. עקדה שער ע'. עקרים מ"ג, פכ"ג: פני ברכות סט:

האסט אויך וואָהל גע־וואָגענהייט בייא מיר גע־פונדען. (יג) האבע איך נון וואָהל געוואָגענהייט בייא דיר געפֿונדען, זאָ מאכע מיר דיינע וועגע בעקאננט, דאמיט איך דיך ערקעננע, דאמיט איך פֿערנער וואָהלגע־וואָגענהייט בייא דיר פֿינדע; ערוועגע, דאס די־זעס פֿאָלק דיינע נאציאָן איזט. (יד) דער עוויגע שפראך: מיין אנוויל־לען ווירד זיך לעגען, יאָ ווילל איך דיר ווילל־פֿאהרען. (טו) יענער שפראך: זאָ לאנגע דיין אונוויל־

תרגום אונקלוס

תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבִּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין קֳדָמָי׃ (יג) וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יַת אוֹרַח טוּבָךְ וְאֵדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ (יד) וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְהָךְ וְאַנִּיחַ לָךְ׃ (טו) וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא

רש"י

ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך [שמות כ"ג] אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם [שמות י"ט]. (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב דלה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשו במסכת [ברכות דף ז'] ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה:

באור

על דבריך: את אשר תשלח עמי, את מי אשר תשלח עמי, אם הוא המלאך הראשון, הכתוב בו כי שמי בקרבו (לעיל כ"ג כ"א) (הראב"ע והרמב"ן): ואתה לא הודעתני וגו' ואתה אמרת, כפל הוראת הנופים כתעורר על ההפך ודמות סתירה שבדברים הללו: ידעתיך. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות, שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם (שם י"ט ט') (רש"י): (יג) ועתה, אם אמת שמצאתי חן בעיניך: הודעני נא את דרכך, דרכי טובך ורחמך, שאתה מתנהג בם עם בריותיך, במה נקדם פניך לרצותך בעת הזעם: ואדעך, ע"י ידיעת דרכיך ומדת הנהגתך: למען אמצא חן בעיניך, באמת ובתמים, לעת הצורך לעורר הרצון בשעת הסתר פנים, וע"י זה נוכל לעלות בקרבנו ולא תכלה אותנו בדרך כמו שאמרת, כי אם תאריך בני, כדע להשיב אפך: וראה וגו', זכור כי הגוי הזה, אשר אני נתפלל בעדו, הוא עמך ונחלתך, אשר בחרת בם להיות לך עם נחלה, ועתה אל תשליכם מלפניך ואל תעזבם ביד זולתך: (יד) ויאמר פני ילכו, פנים יאמר על הכעס. כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח), והכוונה כמו בתרגם יב"ע: אמתין עד שיעברו פנים של זעם, ואחר כך תניח לך, לעשות בקשתך, שאלך אני בעצמי עמכם: (טו) אם אין פניך הולכים, כל עוד שלא יעברו פנים של קצף: אל תעלנו מזה, ונוב לנו

תרגום אשכנזי

לען זיך ניכט לענט, לאס אונס ניכט פֿאָן דיזעם אָרטע וועגציהען. (טז) וואָדורך זאָללטע וואָהל ערקאננט ווערדען קאָננען, דאס איך אונד דיינע נאַציאָן וואָהלגעוואָגענהייט אין דיינען אויגען געפֿונדען? איזט עס ניכט. ווען דוא מיט אונס געהעסט? דאדורך ווערדען וויר אונס אונטערשייִדען, איך אונד דיינע נאציאָן, פֿאָן יעדער אנדערן נאציאָן וועלכע אויף דעם ערדבאָדען איזט. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה: איך דיזעס, וואס דוא געזאגט האסט, וויל איך טהון; דען דוא האסט געוואָגענהייט אין מיינען אויגען געפֿונדען, אונד איך האבע דיך נאמענטליך אויסערזעהען. (יח) משה שפראך היר־

אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ (טז) וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי (יז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ (יח) וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ׃

ת"א אם אין סנהדרין ל"ח, ב': ובמה ב"ב ט"ו. א': ונפלינו ברכות ז', א'. ב"ב ט"ו, ב'. עקרים מ"ב, פ"כ:

רש"י

(טז) **ובמה יודע אפוא.** יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם ע"א: **ונפלינו אני ועמך.** ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל וגומר [שמות ט']: (יז) **גם את הדבר הזה.** שלא תשרה שכינתי עוד על עכו"ם אעשה ואין דבריו של בלעם ע"י השראת שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב [איוב ד'] שומעין ע"י שליח: (יח) **ויאמר הראני נא את כבודך.** ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית

תרגום אונקלוס

תַּסְּקִנָּנָא מִכָּא׃ (טז) וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִנְתָּךְ עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשַּׁנְיָן מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם׃ (יח) וַאֲמַר אַחְזֵינִי

באור

לשבת פה, עד שוב חמתך ממנו, מלעלות ע"י שליח: (טז) ובמה וגו', הנה נודע ונתפרסם חטא העם הזה וענשו בפרסום גדול, עתה כאשר ישוב אפך והמתך מעמך ותרצה אותם ראוי שיודע גם הרצון בפרסום וגלוי, ובמה יודע זה? כי אם כאשר תלך עמנו, על ידי היתרון הזה לבד, ידעו כל הגוים כי מצאנו חן בעיניך, כי על ידי זה נהי' נפלאים ונבדלים ומובדלים מכל העם אשר על פני האדמה: (יז) גם את הדבר הזה וגו', שלא תעלנו מזה, כי אם אחרי שאתרצה לכם להשרות שכינתי בתוככם: (יח) הראני נא את כבודך, ראה משה שהי' עת רצון לפניו והוסיף לשאול, שיראה לו באספקלריא המאירה את כבודו, ועל ידי זה ידע את דרכיו, כאדם הרואה את פני חברו ומכיר בהסתכל פניו את דרכיו ומדותיו, עת הזעם ועת הרצון, עת הדין ועת הרחמים. כן בקש לדעת ע"י ראיית הכבוד במראה ממש, את דרכי השם ומדות הנהגתו עם בריותיו, בכל שעה ושעה, והי' עקר בקשתו לפי עומק פשוטו של מקרא לטובת האומה אשר הוא עוסק בהנהגתה, כמען ידע לעת הצורך אם הוא שעת רצון לפניו, אם אין,

(יט) וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃ (כ) וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃ (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ

ת"א ורחמתי ברכות שם: כי לא מגלה י"ט, ג'. יבמות מ"ט, ב':

אויף: לאס מיך דיינע הערדליכקייט שויען! (יט) יענער שפראך: איך וויללע אללע מיינע גיטע פֿאָר דיר פֿאָראיבערציהען לאססען, דען נאמען דעס עוויגען פֿאָר דיר אויסרופֿען, וויא איך גענייגט בין, וועם איך געוואָגען בין, אונד מיך ערבארמען, דעססען איך מיך ערבארמע. (כ) דער עוויגע פֿוהר פֿאָרט: דוא קאננסט מיין אנטליטץ ניכט שויען; דען קיין מענש שויעט מיך אונד בלייבט אם לעבען. (כא) דער עוויגע שפראך פֿערנער: היר איזט איינע שטעללע בייא מיר, דא

תרגום אונקלוס

כְּעַן יַת יְקָרָךְ: (יט) וַאֲמַר אֲנָא אַעֲבַר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַייָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמַאן דִּי אֵחוֹן וְאֶרַחֵם עַל מַאן דִּי אֲרַחֵם: (כ) וַאֲמַר לָא תִכּוּל לְמֶחֱזֵי יַת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם: (כא) וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי

רש"י

כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגומר. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה. שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה: וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמי' אף אם תכלה זכות אבות וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים [ר"ה י"ז]: וחנותי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם [ר"ה שם]: (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום

באור

ובזה לעורר רחמיו וחסדיו ברגע אחד וכאף הקצף כאשר יחטאו בניו לו: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך, שתשיגני ותתבונן במדת טובי יותר מכל אדם, ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ז'), כי טוב האדם ביתו: וקראתי בשם ה' לפניך, שאקרא לפניך בשם הגדול ואזכיר את מדותי, וע"י הקריאה ההיא ובכל המדות תדע ותשיג דרכי החנינה והרחמים, איך יחונן בשתי מי שארצה לחון וירוחם בטובי הגדול עת שאחפוץ לרחם: (כ) ויאמר לא תוכל וגו', כי ראיית הפנים ששאלת במראה ממש לא תוכל לראותם בעודך חי: [יראני, בא בפתח גדול תחת קמץ קטן (שהוא הניני), והראוי יְרָאֵנִי, וכמוהו מן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט), יאהבני אישי (שם כ"ט ל"ב), הגדל יגדילני (ישעי' כ"ו ג'), ודומיהם]: (כא) הנה מקום אתי, בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך, שאטמינך שם שלא תנזק, ומשם תראה מה שתראה, זהו פשוטו, ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר, ואמר המקום אתי, ואינו אומר אני במקום, שהקב"ה מקומו של עולם, ואין העולם מקומו (רש"י), שמקום יאמר על הענין אשר בו קיום הדבר והתמדת מציאותו, והשם מקיים את כל נמצא זולתו במאמר

עַל־הַצּוּר׃ (כב) וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ (כג) וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי

ת״א והסרתי ברכות ז׳, א׳. מנחות ל״ה, ב׳:

תרגום אשכנזי

קאננסט דוא אויף דעם פעלזע שטעהען. (כב) ווען נון מיינע הערליכקייט פאָראיבער ציהען ווירד, ווערדע איך דיך אין דיא האָהלע דעס פעלזענס טהון, אונד מיינע האַנד איבער דיך דעקקען, (דאז הייסט, דיך אין מיינען אללמעכטיגען שוטץ נעהמען, אונד פערהיטען דאס דוא ניכט דאז אנטליטץ שויעסט), ביז מיינע הערליכקייט פאָראיבער זיין ווירד. (כג) ווען איך דען מיינע האנד פאָן דיר נעהמע, (דאז הייסט, דיינען בליקקען איהרע פרייהייט לאססע), זאָ ווירסט דוא מיינער ערשיינונג פאָן הינטען נאכשויען, מיין אנטליטץ אבער קאן ניכט געשויעט ווערדען.

תרגום אונקלוס

וְיִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ (כב) וִיהֵי בְּמִיעֲבַר יְקָרִי וַאֲשַׁוִּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ (כג) וְאַעְדֵּי יָת דְּבָרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרַי וְדִקְדָמַי לָא יִתְחֲזוֹן׃

רש״י

שהקב״ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבור כבודי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו העיני האנשים ההם תנקר [במדבר ט״ז] יקרוה עורבי נחל [משלי ל׳] אני קרתי ושתיתי מים [ישעיה ל״ז] גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכותי כפי. מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל [ת״כ פ׳ ויקרא] ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסכך עליו בכף ממש: (כג) והסירותי את כפי ואעדי ית דברת יקרי כשאסלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת מכאן ולהלן: וראית את אחורי. הראהו קשר של תפילין:

באור

פיו שהיא הגלות רצונו וחפצו, לכן הוא מקומו של עולם: (כב) בעבור כבודי, כשאעביר כל טובי לפניך: בנקרת הצור, כתרגומו, במערת טנרא, והוא מגזרת העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט״ז י״ד), יקרוה עורבי נחל (משלי ל׳ י״ז), אני קרתי ושתיתי מים (מלכים ב׳ י״ט כ״ד וישעי׳ ל״ז כ״ה), כלם לשון כריי׳ הם: ושכתי כפי, אונקלוס תרגום ואגין במימרי, כנוי הוא לדרך כבוד שלמעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש, כי אם במאמר פיו שהוא הרצון, והנה הכף נדמות סתר, כאדם המסתיר עצם השמש בכפו שלא יראנו, ויזיק מזהרו, כן אסתיר בעדך, שלא תהרוס להביט במה שלא הורשית: עד עברי, עד שאסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: (כג) והסרתי את כפי, אחרי אשר אעבור מכנגד פניך, שלא תוכל עוד לראות ראיית הפנים, אז אסיר את כפי מעליך כתרגומו ואעדי ית דברת יקרי. שלא אסתירך עוד בסתר הכף למען תוכל להביט את אחרי, כי פני לא יראו. וענין ראיית האחוריים, הוא השגת דרכי השם מצד פעולותיו הנגלות, כי זה הוא תכלית מה שאפשר לנברא להשיג מעצם כבודו יתברך. והשיג משה רבינו ע״ה ממנו יותר מכל אדם. לפניו לא קם ואחריו לא יהי׳ אדם שהגיע אל מעלתו הנכבדת בהשגת השם יתעלה וידיעת הדרכים והמדות אשר בהם ינהיג את הנבראים, וראיית הפנים היא השגת השם וידיעת דרכיו מצד עצמותו, והיא בלתי אפשרית לכל נברא, כי העצם יתעלם ע״י מושגיו ואין מושג מצד עצמותו כשגב ממשיגו. לכן לא ישיג את עצם השם יתעלה מצד עצמותו, כי אם הוא בעצמו, וכבר דברנו מזה למעלה בפרשת שמות (ג׳ ט״ו):

לד * (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ (ב) וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ (ג) וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ (ד) וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי

* קריאה ליום א׳ או ג׳ דחה"מ דפסח

ת"א פסל נדרים ל"ח, א׳: שברת שבת פ"ז, א׳. יבמות ס"ב, א׳. ב"ב י"ד, ב׳: הצאן ביצה ה׳, ב׳. תענית כ"א, ב׳: וישכם שבת פ"ו, א׳:

תרגו׳ אשכנזי קפה

לד (א) דער עוויגע שפראך צו משה: הויע דיר צווייא שטיינערנע טאפֿעלן, וויא דיא ערסטען ווארען, זאָ וויל איך אויף דיא טאפֿעלן דיא וואָרטע שרייבען, דיא אויף יענען טאפֿעלן ווארען, וועלכע דוא צערבראָכען האסט. (ב) זייא אויף מאָרגען דאמיט פֿערטיג; דוא זאָללסט נעמליך מאָרגען דען בערג סיני הינאויף געהען, אונד דאָרט אויף דער שפיטצע דעס בערגעס מיך ערוואַרטען. (ג) ניאמאנד זאָלל מיט דיר הינאויפֿגעהען, אויך זאָלל ניאמאנד געזעהען ווערדען אויף דעם גאנצען בערגע, זאָגאר דאז קליינפֿיה אונד רינדפֿיה זאָללען ניכט ווײדען געגען דען בערג הין. (ד) משה הויעטע צווייא שטיינערנע טאפֿעלן וויא דיא ערסטען ווארען, שטאנד פֿריה מאָרגענס

תרגום אונקלוס

לד (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא׃ (ב) וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ (ג) וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתְחֲזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוּן לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא׃ (ד) וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּם משֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ

רש"י

לד (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב"ה ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלט׳ בהן עין רעה אין

באור

לד (א) פסל לך, אתה שברת הראשונים אתה פסל לך אחרים: כראשנים, כמדתם: על הלחת, כפל השם במקום הכנוי. כי כן דרך צחות הלשון: (ב) נכון, שיכלה מלאכתו היום, ויהי׳ מזומן למחר: ונצבת לי, שיהי׳ נצב שם וימתין עד שיגלה עליו ממ"ה הקב"ה: (ג) ואיש לא יעלה עמך, שלא יעלו עמו זקני ישראל. כאשר עשו בלוחות הראשונים:

כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ (ו) וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀

תרגום אשכנזי

אויף, שטיג אויף דען בערג סיני, וויא איהם דער עוויגע בעפאָהלען, אונד נאהם דיא ביידען שטיינערנען טאַפעלן מיט. (ה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואָלקע הערב, שטעללטע זיך בייא איהם הין, אונד ריף אים נאמען דעס עוויגען, (ו) נעמליך דיא ערשיינונג דעס עוויגען צאָג פאָר משה פאָרבייא, אונד ריף: דער עוויגע איזט אונפערענדערליך דאז

תרגום אונקלוס

וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִשְׁמָא דַּייָ׃ (ו) וְאַעֲבַר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד

רש"י

לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה'. מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב [ר"ה י"ז]: אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני [תהלים כ"ב] ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה [סנהדרין קי"א]: ורב חסד. לצריכי'

באור

בכל ההר, אף בתחתיתו הקום מעמד העם בראשונה: אל מול ההר ההוא, מנגד הרחק ממקום הכבוד, כי בראשונים לא הוזהרו רק על הנגיעה, והחמיר במתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון, כי יהי' המעמד הזה למשה לבד בזכותו ובתפלתו, וגדול יהי' הכבוד שנגלה על ההר האחרון יותר מן הראשון: (ה) ויתיצב, יש מפרשים הענין נתיצב, כי השם הי' עומד, ואין צורך לזה, כי אחרי שאמר וירד, יתכן לומר ויתיצב על הפסקת הירידה, כי שם עמד עד שעבר אח"כ: עמו, עם משה שהי' נצב שם, כדכתיב ונצבת על הצור: ויקרא בשם ה', בעל הטעמים העמיד תיבת בשם בטעם מפסיק, ויהי' לדעתו כאלו כתוב ויקרא ה' בשם, ואולם אין כן דעת אונקלוס שתרגום וקרא בשמא דה', ורש"י ז"ל הסכים עמו. (ו) ויעבר ה' על פניו, לקיים מה שאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך, ואונקלוס תרגום ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי: ויקרא, ת"י וצלי משה ואמר, הי' רחוק בעיניו שיהי' השם קורא השם. וכבר נאמר למעלה וקראתי בשם ה' לפניך, והנכון כפשוטו שהשם הוא הקורא המודיע דרכיו ומדותיו למשה עבדו, ומלמדו איך יקרא. והנה הקריאה הזאת היא הנזכרת בפסוק הקודם ויקרא בשם ה', והוא על דרך כלל ופרט, שעתה הוא מפרש, איך היתה הקריאה ההיא ומה קרא: ה' ה', השם הראשון הוא נושא המאמר והשני הנשוא, כאומר השם הוא השם, והטעם שתכלית כל מה שיסופר על הנושא הנכבד הזה, וכל מה שאפשר לבטא בשפתים או לחשוב במחשבה מעצמותו, הוא השנית הנושא ההוא בעצמו. הוא הוא, וכן אמר אהי' אשר אהי', אני אני הוא. והעיון הזה עמוק עד מאד, ולפי פשוטו כך ענינו, האל שהיה והוה ויהי' הנמצא לישראל בעת צרותם, הוא האל ההוא בלי שנוי והמודה ונמצא לקוראיו תמיד. אני אני הוא, אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא אחר שיחטא וישוב: אל, תקיף ויכול על כל: רחום, המרבים עלבון ונפשו הומי' בצרת זולתו יקרא מרחם, ואם יתעורר ע"י זה להושיע, בלי תקות גמול, כי אם להטיב לנושע, יקרא חונן, כי החנינה היא התבונה בנפש להטיב לזולתו למענו, לא לטובת המטיב. והנה השם לבדו הוא רחום וחנון, ולא יאמר על שום נברא שהוא רחום וחנון, כי אם מרחם וחונן, וכן יאמר עליו לבדו שהוא ארך אפים, ועל זולתו יאמר שהוא מאריך אף, ומה נכבד הטעם בזה למבינים: ארך אפים, אינו ממהר ליפרע מעושה הרע, אולי ישוב אליו וירחמהו: ורב חסד ואמת, ת"א ומסגי למעבד טבון וקשוט, כי מלת ורב תארת בעבור אחרת, כאלו אמר ורב חסד, ורב אמת, והחסד הוא הטובה הבאה מגדול לקטן ממנו וצריך אליו ובל"א (גנאדע אָו הולד), והאמת הוא האמונה בל"א (טרייע) לקיים דברו ולשלם שכר טוב לעושי רצונו, ויאמר עליו ית' שהוא רב חסד ואמת, שהוא מקור החסד והאמת, והמדות האלו בלי

יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ (ז) נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃

נו"ן רבתי

תולדות אהרן ה' ה' ר"ה י"ז, ב': אל שם שם: ארך ערובין כ"ב, א'. ב"ק נ', ב'. סנהדרין קי"א, א': ורב ר"ה שם. סנהדרין שם: נשא יומא ל"ו, ב': ונקה וכו' שבועות ל"ט, א'. יומא פ"ו, ב':

תרגום אונקלוס

טָבְוָן וּקְשׁוֹט: (ז) נָטַר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתָיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּלְדְלָא תָיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דַּר תְּלִיתָאֵי וְעַל

תרגום אשכנזי

עוויגע וועזען, איין אלל־מעכטיגער גאָטט, אלל־בארמהערציג אונד אלל־גנעדיג, לאנגמיטהיג, פאָן אונענדליכער הולד אונד טרייע, (ז) דער זיינע הולד דעם טויזענד־סטען געשלעכט נאָך אויפבעהעלט, דער מי־סעטהאט, אבפאלל אונד זינדע פערגיבט, דער אבער ניכט אָהנע אהנ־דונג היגעהען לעסט, פילמעהר דיא מיסע־טהאט דער עלטערן היימ־

רש"י

חסד שאין להם זכות כל כך: [ר"ה י"ז]: ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות. עונות. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ור"ד מנקה הוא לשבי' ולא ינקה לשאינן שבים [יומא פ"ו]: פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשנאי: ועל רבעים.

באור

שעור ותכלית הם עצמותיות לו, וכן מתורגם בל"א: (ז) נוצר חסד, שומר ונוצר חסדו, כענין שנאמר זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלים צ"ח ג'): לאלפים, אנשי הדור השלישי יקראו שלשים, והדור הרביעי יקראו רבעים. ואנשי הדור האלף יקראו אלפים, כן פי' הרשב"ם בפ' יתרו (לעיל כ' ו'), ורש"י ז"ל פי' לאלפים, לשני אלפים דורות: עון, מגזרת עוה, מעשה מעוות יקרא עון בל"א (מיסעטהאט) ונשא או סובל העון ההוא, אם הוא החוטא או הגורם לחטוא, עליו לתקן המעוות, או לסבול ענשו, כמו ואכליו עונו ישא (ויקרא י"ט ח') הענין יסבול ענשו, ונשא את עונה (במדבר ל' ט"ז), הענוש יסור מעליה ויהי' עליו. כי הוא הגורם לחטוא, ואם הנושא את העון הוא מי אשר חטאו לו, אין המעוות צריך לתקון כלל, ואז הוא מענין הסליחה ומחילה: ופשע, כמו שארז"ל פשעים אלו המרדים, וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי (מלכים ב' ג' ז'), אז תפשע לבנה (שם ב' ח' כ"ב ודה"ב כ"א י'), והיא היציאה במרד מרשות המושל בצדק בל"א (אבפאלל): חטאה, כוללת כל מחשבה וכל מעשה בשגגה כי הקולע ואינו מכוין אל המטרה אשר הולך לו לירות אליו, הוא חוטא, כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז), וכן העושה מעשה או חושב מחשבה בלתי נכונה אל התכלית, שהוא אשרי האדם הנצחיים, הוא חוטא בל"א (פעהלט), והמעשה או המחשבה ההיא תקרא חטא, חטאת או חטאה (פעהלטריט, זינדע). [ומלת וחטאה היא שם המקרה כמו חטאת, אך שהטי"ת דגושה. כמו וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה' י"ח), ואיננה כמו במאמר' החטאה (עמוס ט' ח'), שהיא שם תאר, ואשר שמות המקרה בשרש זה הבאים בה"א בסוף, החי"ת בהם בח"פ והטי"ת רפוי']: ונקה, על דרך הפשט ונקה הוא שם הפועל כמו אם ענה תענה (לעיל כ"ב כ"ב), והכוונה שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט, וכן מתורגם בל"א, כי פרעון העון בל"א (אהנדונג) רק למדו חז"ל ממלות ונקה לא ינקה, מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים ועל כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות: פקד עון אבות, גם היא מדת רחמים, שאינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, אף שאינו מוותר לו לגמרי, כי אם פוקד עונו לפרע ממנו בצדק ובמשפט, אחת אחת, על בנים ועל בני בנים וגו', והכוונה

(ח) וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: (ט) ויאמר אם־נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך־נא אדני בקרבנו כי עם־קשה־ערף הוא וסלחת לעוננו

ת"א וימהר סנהדרין קי"א, ב':

תרגום אשכנזי

זוכט אן קינדערן אונד קינדסקינדערן אים דריט- טען אונד פֿירטען גע- שלעכט. (ח) משה איילטע, נייגטע זיך צור ערדע, ווארף זיך הין צום אנבעטען, (ט) אונד שפּראך: דא איך גנאדע אין דען אויגען מיינעס הערן געפֿונדען, זאָ מאג דאָך מיין הערר זעלבסט מיט אונס געהען; עס איזט צוואר איין האלזשטאררינעס פֿאָלק, אללײן פֿערגיב אונזערע מיססעטהאטען אונד זינדען, אונד נים

תרגום אונקלוס

דר רביעאי: (ח) ואוחי משה וכרע על ארעא וסגיד: (ט) ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכינתא דיי בינגא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא:

רש"י

דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענו' אחת על חמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפי': (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו ונותרים כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על

באור

כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כמו שפירש במקרא אחר לשנאי, והנה אלו הם שלש העשרה המדות שזכרו חז"ל, כי ה' ה' הם שתים, כי השם הנכבד אף הוא ממספר המדות, ומלת אל שלישית, ורחום רביעית, וחנון חמישית, וארך אפים ששית, ורב חסד שביעית, ורב אמת שמינית, נוצר חסד לאלפים תשיעית, נשא עון עשירית, נשא פשע עשתי עשרה, נשא חטאה שתים עשרה, כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכן יקרא כל אחד מדה בפני עצמה, ונקה שלש עשרה, וכל הנאמר אחר כן הוא פירוש לנשיאות העון, כי על הדרך הזה הוא נושא, כי הוא פוקד עון אבות על בנים וגו':

(ח) וימהר משה. כשראה שכינה עוברת ושמע המדות הנכבדות האלו מפי הגבורה, שהם כלם חסדים ורחמים אף על העושה בזדון ופושע במלכו ובאלהיו, הבין מזה שכבר עברה שעת החרון, ושנתרצה השם לישראל בגלוי גמור, מיד נפל על פניו והשתחוה, בהודות והלל לה' והתחנן לו כמו שיבא, וכ"ת הירושלמי ואתכד על ארעא ואודי ושבח: ויקד, מפעלי הכפל מגזרת קדקד, שהם קדקדו בארץ, על השקל ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ויקדו כמו ויתמו (דברים ל"ד ח'): (ט) כי עם קשה ערף הוא. כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם, בעבור שהם עם קשה ערף, כי אחר שנתרצה להם הקב"ה, היה הוא טוב לקושי ערפם יותר ממלאך, ומבקש להגדיל טובם יותר, כי הם עמו ונחלתו, וכאשר בשעת הכעס היה נוח להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף, כמו שאמר פן אכלך בדרך (לעיל ל"ג ג'), כן בעת הרצון טוב להם בשכינה, בעבור שהם עם קשה ערף, שהאל החנון והרחום יחנן וירחם על עבדיו (הרמב"ן ז"ל): וסלחת לעוננו ולחטאתנו, מרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל, ואמר לעוננו ולחטאתינו, ולא הזכיר פשעינו, בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע (הראב"ע ז"ל): ונחלתנו, יב"ע תרגמו כמו והנחילנו ותחסינינא ית ארעא דקיימת לאבהתנא, [וכן פי' הראב"ע ז"ל בפסוק אשר ינחלו לכם (במדבר ל"ד י"ז), על דעת המדקדקים]. ורש"י ז"ל פי' ותתננו לך לנחלה מיוחדת. זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך, שנהי' מובדלים בזה מכל האומות, שלא תשרה שכינתך עליהם, [וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש נחל שכל שהם מפעל הקל הם פעלים יוצאים אל פעול אחד לבד והוא הנחלה וכו', ופירוש וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו, תנחל אותנו שנהיה נחלתך כמו שאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב ט'), והם עמך ונחלתך (שם ט' כ"ט).

וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי (י) וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ (יא) שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ (יב) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת

תולדות אהרן הנה ר"פ סס: וראה עקדה שער י"ג:

אונס צו דיינעס אייגענטהומע אן; (י) יענער שפראך: זיהע, איך מאכע איינען בונד, (דאז הייסט, געבע דיר דיא פערזיכערונג), פֿאָר דען אויגען דיינעס גאנצען פֿאָלקס, וויל איך וואונדער טהון, דערגלייכען אויף דער גאנצען ערדע, אונד אונטער אללען נאציאָנען ניכט געשעהען זינד, דאמיט דאז גאנצע פֿאָלק, אונטער וועלכעם דוא ביזט, ערקעננע, וויא ערשטוינליך דיא טהאטען דעם עוויגען זינד, וועלכע איך פֿיר דיך טהון ווערדע. (יא) בעאָבאכטע צו דיינעם אייגענען בעסטען, וואס איך דיר הייטע געביעטע, איך טרייבע פֿאָר דיר אויס דאז פֿאָלק אמורי, כנעני, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי. (יב) היטע דיך, דאס דוא קיינען בונד מאכסט מיט

תרגום אונקלוס

(י) וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא דַיְיָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ (יא) טַר לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵךְ מִן קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ (יב) אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל עֲלַהּ דִּלְמָא

רש"י

האומות ע"א: (י) כורת ברית. על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות ע"א שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמורי וגו'. ו' אומות יש

באור

זכו' והכבד יוצא לשנים פועלים ע"ש. ור"ל בין מבנין פִּעֵל ובין מבנין הפעיל, כפי הראיות

שהבאת שם], וכן מתורגם בא"א: (י) כרת ברית, כמו שיאמר בפרשה הבאה (פסוק כ"ז), כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית, והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה, ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים. ויהיה כשטר עדות, לבטחון על זאת שאלך עמכם, ואסלח לכם ואנחול אתכם לעם נחלה, כאשר התפללת לפני, וגם את הדבר הזה שדברת אעשה, נגד כל עמך אעשה לך הפלאה, שיתמהו עליו כל רואיך, וידעו כי נתתי מהודי עליך, שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ. וזהו דבר קרינת הפנים, וכתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחו (דברים ל"ד ז'). הפך תולדת כל הזקנים. וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים, כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים, אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולו', אלא שהענין ירמוז על הפלא שיעשה עם משה נגד כל העם: כי נורא הוא, כדכתיב וייראו מגשת אליו (לקמן פסוק ל'). (יא) שמר לך, לטובתך, כי בכל מצות השם טובה לעושיהם: גרש. מהבנין הקל, והוא פעל יוצא, וכנה האלמנה וגרושה (ויקרא כ"א י"ד). והנה זאת הפרשה דומה לפרשה הנה אנכי שלח מלאך (לעיל כ"ג כ'). עם הפרשה שהיא למעלה ממנה. והכוונה שיחזרו אל התנאים הראשונים. אשר התנה עמהם בלוחות הראשונים: (יב) השמר

בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ (יג) כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ (יד) כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ (טו) פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ (טז) וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי

רי"ש רבתי

ת"א כי לא ניטין נ"ז, ג'. סנהדרין ס"נ, נ'. הוריות ד', ח'. חולין ס"ג, ג': וקרא ע"ז ח', ח':

דיזום בעוואָהנער דעס לאנדעס, וועלכעם דוא מיט קריג בעציהסט, ער מאָכטע דיר איינע שלינגע ווערדען, (דאז הייסט, דיך אינס פערדערבען שטירצען). (יג) איהר זאָללט פילמעהר איהרע אלטערע נידערדייסען, איהרע בילדזיילען צער־ברעכען, אונד איהרע האינע נידערהויען; (יד) דען דוא זאָללסט פאָר קיינעם אנדערן נאָטטליכען וועזען צור פערעהרונג נידערפאַללען; דען דער עווינע פיהרט אויך דען נאמען אייפע־רער, ער איזט איין איי־פערפאָללער גאָטט, דער קיינען נעבען זיך ליידען קאן. (טו) ווען דוא נון איינען בונד מאכסט מיט דעם בעוואָהנער דעס לאנדעס, אונד זיא דאן מיט איהרען נאָטטערן אונצוכט טרייבען, אונד איהרען נאָטטערן אָפפער שלאכטען, זאָ מאנכער קאָננטע דיך איינלאדען, אונד דוא פאָן זיינעם אָפפער עססען. (טז) דוא ווירדעסט אויך פאָן זיינען טאָכטערן פיר דיינע זאָהנע אויסזוכען, אונד ווען דאן זיינע טאָכטער מיט איהרען נאָטטערן אונצוכט טריבען; זאָ ווירדען זיא אויך דיינע זאָהנע צור

רש"י

כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. הוא אילן שעובדים אותו [ע"ז מ"ד]: (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מאויביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם

תרגום אונקלוס

יְהֵא לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ (יג) אֲרֵי יָת אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְיָת קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן׃ (יד) אֲרֵי לָא תִסְגּוּד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא הוּא׃ (טו) דִּלְמָא תִגְזַר קְיָם לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוּל מִדִּבְחֵיהוֹן׃ (טז) וְתִסַּב מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעַיָּין

באור

לך, זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם (שם כ"ד): (יג) כי את מזבחתם, כמו כי הרס תהרסם (שם): [מזבחתם, וכן מצבתם, באים ברבוי הנקבות לבד, שלא כמנהג, ועל המנהג מזבחותיה' מצבותיהם: אשריו. כל עץ שעובדים אותו או נוטעים אותו לכבוד מי שעובדים אותו נקרא אשרה]: (יד) קנא שמו, מקנא ליפרע ואינו מוותר, וזהו כל לשון קנאה, אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו (רש"י ז"ל), וכבר בארנו במקום אחר (שם כ' ה') ענין הקנאה, שהוא הקצף על החולק כבוד ואהבה לבלתי ראוי, ומונע אותם מן הראוי להם: (טו) פן תכרת, כמו לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שם כ"ד ל"ג), והוסיף לפרש פן תכרת ברית וגו' וזנו בנתיו: ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו, ואני מעל' עליך כמוד' בעבודת'. שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (רש"י ז"ל), ולדעת הרמב"ן זהו אזהרה לאוכל תקרובת ע"ז. וכן פירושו, פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם. כי יזנחו להם תמיד. וכן

אֱלֹהֵיהֶֽן׃ (יז) אֱלֹהֵ֥י מַסֵּכָ֖ה לֹ֥א תַֽעֲשֶׂה־לָּֽךְ׃ (יח) אֶת־חַ֣ג הַמַּצּוֹת֮ תִּשְׁמֹר֒ שִׁבְעַ֨ת יָמִ֜ים תֹּאכַ֤ל מַצּוֹת֙ אֲשֶׁ֣ר צִוִּיתִ֔ךָ לְמוֹעֵ֖ד חֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֑יב כִּ֚י בְּחֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֔יב יָצָ֖אתָ מִמִּצְרָֽיִם׃ (יט) כָּל־פֶּ֥טֶר רֶ֖חֶם לִ֑י וְכָֽל־מִקְנְךָ֙ תִּזָּכָ֔ר פֶּ֖טֶר שׁ֥וֹר וָשֶֽׂה׃

ת"א אלהי פסחים קי"ח, ח'. מכות כ"ב, ח': את חג פסחים שם. מכות שם: וכל וכו' בכורות ב', ח', ו' ח':

אונצוכט מיט איהרען גאָטטערן פֿערפֿיהרען. (יז) מאכע דיר איבער־הויפט קיינע גאָטטער פֿאָן מעטאלל געגאָססען. (יח) בעאָבאכטע דאז פֿעסט דעס אונגעזייערטען בראָדס, זיבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטעס בראָד עססען, וויא איך דיר געבאָטען האבע צור בעשטימטען צייט אים עהרענמאָנאט, דען אים עהרענמאָנאט ביזט דוא אויס מצרים געגאנגען. (יט) אללעס ערסטלינג דער געבערמוטטער געהאָרט מיר צו, אויך וואס דיין פֿיה אן מעננליכען יונגען ווירפֿט, דאז ערסטלינג פֿאָן איינעם אָכסען אונד פֿאָן איינעם

תרגום אונקלוס

בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהֶן וְיִטְעַיִן יָת בְּנָךְ בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן׃ (יז) דַּחֲלַן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבֵּיד לָךְ׃ (יח) יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃ (יט) כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִי לִי

רש"י

שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך [ב"ח ה']: (יח) חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה' מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטיר זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון [משלי י"ז] תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת:

באור

וקרא לך ואכלת מזבחו, ופן תקח בנותיו לבניך, והנה כלן אזהרות נמשכות בלאו הראשון שאמר פן תכרת ברית: (יז) אלהי מסכה, הוסיף פה זאת האזהרה, בעבור מעשה העגל, שלא יעשו אפי' במחשבת שתים אותו תייר לפניהם: (יח) את חג המצות, הזכיר ענין שלש הרגלים, כמו שזכר בפרשה העליונה, והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ז, כאשר בארנו שם: [אשר צויתיך, חסר הכ"ף כאשר צויתיך, וכן ת"א ויב"ע]: בחדש האביב, חדש הבכור, שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם, והנה זכר הבכורות, לפי שגם הם זכר ליציאת מצרים, כמו המועדים: וכל מקנך תזכר וגו', וכל פטר שור ושה אשר תזכר מקנך, אשר יפטיר זכר את רחמה: פטר, לשון פתיחה, וכן פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז י"ד), כן פירש"י ז"ל וכן ת"א ויב"ע. ואחרי הדקדוק במקומו' אחרים ובכתוב שבא בהם הלשון הזה, וכן במה שהבדילו חז"ל להשתמש בפטור הפך החיוב, יראה שהוראתו הכוללת ענין שלוח הדבר המעוכב, ופתיחת המסגר אשר עליו, או הסרת המונע אשר על ידו נתעכב לבלתי עשות מה שבטבעו לעשות, אמר כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות (ד"ה ב' כ"ג ח'), לא התירם ללכת אל עברם, פוטר מים הוא המשלח ומסיר העקולים המעצרים אותם לבל יהיו נגרים כדרכם. יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), ישלחו בשפה כל מה שבלבם לדבר. ואחרי שהמחוייב בדבר אין לו רשות לעשות הפך חובו, הנה הוא כמו כלוא ועצור ע"י החיוב ההוא, והפכו שלוח והפש מן החוב, והוא פטור. וכן יתפרש פטורים כי יומם ולילה עליהם במלאכה (ד"ה א' ט' ל"ג), פי' פטורים משאר מלאכות כי במלאכ' השיר היו מתעסקים יומם ולילה. בל"א (פֿרייא, לאָז, לאָזגעלאססען), וכן פטר רחם, שלוח הרחם, כאשר נפתחה בלידתו תחלה: תזכר, בנין נפעל, ובא כאן מקנה, בלשון נקבה, כלומר תהיה נזכרת, שיהיו נפרשים ממנה הזכרים. ולדעת המתרגמים אנקלוס ויב"ע מלת תזכר נווי לנוכח, דכרין תקדיש: (כ) ופטר חמור, ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה,

תרגום אשכנזי

שאפֿע. (כ) דאז ערסט-לינג איינעס עזעלס זאָללסט דוא מיט איינעס שאפֿע לאָזקויפֿען, ווען דוא עס אבער ניכט לאָז-קויפֿסט, זאָ מוסט דוא איהם דאז גניק צער-ברעכען; דיא ערסטגע-באָרנע דיינער זאָהנע זאָללסט דוא לאָזקויפֿען, מאן זאָלל ניכט פֿאָר מיר ערשיינען, לעער, (אָהנע אָפּפֿער). (כא) זעכס טאגע קאננסט דוא אר-בייטען, אם זיבענטען טאגע אבער זאָללסט דוא פֿייערן, זעלבסט צור צייט דעס פפֿליגענס אונד דער ערנטע זאללסט דוא פֿייערן. (כב) דאז וואָכענפֿעסט זאָללסט דוא האל-

(כ) וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ (כא) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ (כב) וְחַג שָׁבֻעֹת

ת"א ופטר שם ס', ב': בכור קדושין כ"ט, א', וע"ב ב'. בכורות נ"א, ב': ולא קדושין שם. בכורות שם: ריקם קדושין י"ז, א': בחריש שבת ע', א'. ר"ה ט', א'. מ"ק ג' ב'. מכות ח' ב'. הוריות ד' ב': וחג מנחות פ"ד ב':

תרגום אונקלוס

הוּא וְכָל בְּעִירָךְ תַּקְדֵּישׁ דִּכְרִין בְּכוֹר וְאִימַּר׃ (כ) וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ (כא) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ׃ (כב) וְחַגָּא

רש"י

(כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה [במדבר ט"ז]: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהר' אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם הלוה עליכם להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנ' לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת [קדושין דף י"ז]: (כא) בחריש ובקציר. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש [ר"ה ט'] וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות [שמות כ"ג] ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנ' שהחריש והקציר אסור ואין צורך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' [ויקרא כ"ה] וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם

באור

נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן, ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים (רש"י ז"ל): וערפתו, תשברהו בקופיץ ממול ערפו: כל בכור בניך תפדה, חמשה סלעים פדיונו קצוב, שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר י"ח ט"ז): ולא יראו פני ריקם, כשתעלו לרגל לראות, לא יראו פני ריקם, כי אם תביאו עולה לראיית הפנים: (כא) ששת ימים תעבוד, כבר כתוב בראשונה (לעיל כ"ג י"ב), וסמך השבת לחג המצות ולקדוש בכורות, שהם זכר ליציא' מצרים, וכן השבת, כמו שנאמר בדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה' ט"ו): בחריש ובקציר תשבת, ע"ד הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עקר חיי האדם וכ"ש לשאר מלאכות: (כב) וחג שבעת, הוא חג הקציר שזכר למעלה (לעיל כ"ג ט"ז): בכורי קציר חטים, חג שאתה מביא בו בכורי קציר חטים לשתי לחם, והיא המנחה הראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש, כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף, כשתאסוף תבואתך מן השדה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'): תקופת השנה, לשון מסיבה והקפה, והנה רש"י וראב"ע ז"ל פירשו

תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ (כג) שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כד) כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ (כה) לֹא־תִשְׁחַט

ת"א האסיף סנהדרין י"ב א' וג': יראה חגיגה ד' ב': זכורך קדושין ל"ד ב': את פני חגיגה ד' א': יחמד פסחים ח' ב': לא תשחט פס ה' א':

תרגום אשכנזי קפט

טען, דאז פֿעסט דער ערסטלינגע פֿאָן דער וויטצענערנטע, וויא אויך דאז פֿעסט דעם פֿרוכטאיינברינגענס, ווען דאז יאהר זיינען קרייז-לויף בעשליסט. (כג) דריי-מאל אים יאהרע זאָללען אללע דיינע מאננספער-זאָנען ערשיינען פֿאָר דעם הערךן, דעם עוויגען, פֿאָר דעם גאָטטע ישראל'ס. (כד) דען איך ווערדע פֿאָל-קער פֿאָר דיר אויסטריי-בען, אונד דיינע גרענצען ערווייטערן; דעננאָך זאָלל זיך ניאמאנד דיין לאנד געליסטען לאססען, ווען דוא הינאויף געהסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו ערשיינען, דרייאמאל אים יאהר. (כה) שלאכטע מיין

תרגום אונקלוס

דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא׃ (כג) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ (כד) אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְקָךְ לְאִתַחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ (כה) לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ

רש"י

מן החטים [ר"ה כ"א]: בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך [דברים כ"ב]: תקופת השנה. שהוא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרי' שבך. הרבה מצו' בתור' נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי' וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן החל רש [דברי' ב'] וכן ויורש את האמורי [במדבר כ"א] לשון גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא

באור

תקופת השנה תחלת השנה הבאה, ולמעלה הוא אומר בצאת השנה (כ"ג ט"ז), והטעם אחד. כי תקופת השנה מתדבקת, וסוף השנה העברה הוא תחלת השנה הבאה. ואנקלוס ויב"ע תרגמו במפקי דשתא, לפי הכוונה, ויתכן לפרש תקופת השנה, כשתשלים השנה את הקפתה, וכן מתורגם בל"א: (כג) את פני האדן ה' אלהי ישראל, הוסיף בפרשה הזאת אלהי ישראל, בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש, כתרגומו אתריך, וכן החל רש (דברים ב' כ"ד ול"א), וכן ויורש את האמרי (במדבר כ"א ל"ב), לשון גרושין: והרחבתי את גבולך, ושמא תאמר ערי הגבול רחוקים המה מבית הבחירה, ואיך אעזבם לעלות לירושלים, אע"פכ אני מבטיחך שלא יחמוד איש את ארצך: ולא יחמד וגו'. כל כך אשלח אימה בלב השכנים, עד שלא יחמדו לקחת את הערים הנעזבים מיושביהם, כאשר יעלו כל הזכרים לירושלים. וכבר הודעתיך (לעיל כ' י"ז) ענין החמדה, ובמה יבדל מענין התאוה, שהתאו' בלב והחמדה מוקשרת עם המעשה, כי הנה אין ספק שיתאוו האומות לירש את הארץ הטובה, ואולם בעבור האימה והפחד שתהיה עליהם, ישקוטו ולא יחמדו לקחתה במעשה: (כה) לא תשחט על חמץ וגו', לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים בבית אחד מבני החבורה: [דם זבחי,

עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃ (כו) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי (כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ (כח) וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם

תולדות אהרן זבחי פסחים כ"ד א': ולא ילין שם נ"ט, ב', וע' א': כתב נדרים ל"ח א'. גיטין ס' ב'. תמורה י"ד ב': כי על נדרים ל"ג א'. גיטין שם: תמורה שם: ויהי. סוטה י"ג ב':

תרגום אשכנזי

אָפּפֿער ניכט ביים געזויערטען בראָדע, אונד פֿאָן דעם אָפּפֿער דעם איבערשרייטונגס - פֿעסטעס, זאָלל ניכטס דיא נאכט הינדורך ביז אם מאָרגען בלייבען. (כו) דיא ערסטלינגע דיינער פֿריהעסטען לאַנדפֿריכטע זאָללסט דוא אין דאז הויז דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ברינגען, קאָכע קיין יונגעס פֿיה אין דער מילך זיינער מוטטער. (כז) דער עוויגע שפראך צו משה: שרייבע דיר דיזע וואָרטע אויף; דען אויף דען אינהאַלט דיזער וואָרטע מאַכע איך מיט דיר אונד ישראל איינען בונד. (כח) משה בליב דאָזעלבסט בייא דעם עוויגען פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע, אס קיינע שפייזע אונד טראנק קיי-

תרגום אונקלוס

דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְּפִסְחָא: (כו) רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב: (כז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם וְעִם יִשְׂרָאֵל: (כח) וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין

רש"י

תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה [פסחים ס"ג]: ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כי) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' [נדרים כ'] דבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול [חולין קט"ו]: גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא

באור

לא תזבח הזבח ולא תזרוק דמו על חמץ, ואחז המקרא דרך קצרה, וכן במקומות רבים]: ולא ילין וגו', כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר, כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף, וכן החלב שלא יקריב אותו אלא עד הבקר, ואנקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה (וכן פירש"י ז"ל על האמורין), כי הוא החג, כאשר אמר שם (כ"ד י"ח), ולא ילין חלב חגי עד בקר, כי כל המצות האלו שנויות (הרמב"ן ז"ל): (כו) ראשית וגו', פירשתי למעלה בפ' משפטים (שם י"ט): (כז) כתב לך וגו', צוה שיכתוב בספר תנאי הברית החדשה אשר כרת עתה עם ישראל והם הדברים האמורים בפרשה זו הנני גרש מפניך וגו': כי על פי הדברים האלה, של ילכו אחרי אלהים אחרים ולא תכרתו ברית ליושב הארץ. ולא תתחתנו בם וגו': (כח) כתב על הלחת. אינו חוזר על משה, כי אם על השם, כי כן אמר, וכתבתי על הלחת (לעיל פסוק א'), וכן במשנה תורה ואעל ההרה ושני הלחת בידי,

לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ (כט) וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃ (ל) וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ (לא) וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ (לב) וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־

תולדות אהרן ומשה סגת י׳ ג׳: וייראו גרכות ז׳ ח׳:

נען טראנק; דער עוויגע שריב אויף דיא טאפעלן דיא ווארטע דעס בונדעס, נעמליך דיא צעהן געבאטע. (כט) אלס משה הערונטער גינג פאן דעם בערגע סיני, דיאביידען טאפעלן דעס צייגניסעס האטטע משה אין דער האנד, אלס ער פאן דעם בערגע הערונטער גינג, זא וואוסטע משה ניכט, דאס דיא הויט זיינעס אנגעזיכטס שטראהלען ווארף, וויל דער עוויגע מיט איהם געשפראכען האטטע. (ל) אלס אהרן אונד אללע קינדער ישראל׳ס משה אנזאהען, אונד זיהע! זיין אנגעזיכט ווארף ליכטשטראהלען פאר זיך; דא פירכטעטען זיא זיך צו איהם הינצוטרעטען: (לא) משה אבער ריף איהנען צו, דא קעהרטען זיא צו איהם צוריק, אהרן אונד אללע פירסטען אונטער דער געמיינע; דא רעדעטע משה מיט איהנען, (לב) הערנאך

תרגום אונקלוס

לֵילְוָן לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָּא לָא אִשְׁתִּי וּכְתַב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין׃ (כט) וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֵיחֲתֵיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ (ל) וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ׃ (לא) וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִמְּהוֹן׃ (לב) וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּידִנּוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל

רש״י

אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד לרבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב״ה ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל [שמות כ״ד] ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי

באור

ויכתב על הלחת (דברים י׳ ב׳ וד׳): (כט) ברדת משה, כשהביא לחות אחרונים ביו״כ: קרן, לשון קרנים, כמו קרנים מידו לו, שהוא כפל לשון של ונגה כאור תהיה (חבקוק ג׳ ד׳), שביב האור היוצא מגוף המאיר נקרא קרן, על שם שהוא מבהיק ובולט כמין קרן, והכוונה שהאירו פניו כזהר הרקיע, מהוד ה׳ אשר האציל עליו בדברו אתו, וכן תרגם אנקלוס אדי סגי זיו יקרא דאפוהי: בדברו אתו, הטעם בדבר אתו השם: (ל) וירא אהרן, שהוא הראש: וכל בני ישראל, שיראו לקראת משה ברדתו: (לא) ויקרא אליהם משה, שהיו פניו אחורנית מרוב הפחד, וקרא להם שישובו אליו: הנשיאים בעדה, כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם, בדברי נסליחות עונם והלוחות שהוריד: (לב) ואחרי כן, כאשר ראו בני ישראל

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃ מפטיר (לג) וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ (לד) וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ (לה) וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי

תרגום אשכנזי

אבער טראטען אללע קינדער ישראל'ס הינצו, אונד ער בעפאהל איהנען, אללעס וואס דער עוויגע מיט איהם גערעדעט האטטע, אויף דעם בערגע סיני. (לג) אלס משה מיט איהנען אויסגערעדעט האטטע, נאהם ער איינע בעדעקקונג פאר זיין געזיכט; (לד) זא אפט אבער משה פאר דען עוויגען קאם, מיט איהם צו רעדען, נאהם ער דיא בעדעקקונג אב, ביז ער ווידער הינויס גינג, אלסדאן גינג ער הינויס, אונד רעדעטע מיט דען קינדערן ישראל'ס, וואס איהם געבאטען ווארדען. (לה) דא זאהען דיא קינדער ישראל'ס דאז אנגע-

תרגום אונקלוס

יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ (לג) וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ (לד) וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקֳדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ מַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד׃ (לה) וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי

רש"י

כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או הלכה לישראל תנו רבנן כילד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקני' שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא (בעירובין ד' נ"ד): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפיי לשון ארמי הוא בגמרא סוי לבא ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. ורואו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

באור

כי הוא מדבר עם האלהים, נגהו כלם: ויצום וגו' בהר סיני, והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו, וכל תנאי הברית מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה: (לג) ויכל וגו' ויתן, כאשר כלה לדבר אתם הענין הנזכר נתן וגו': מסוה, כתרגומו בית אפי, בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים (ואחרפ"ע בל"א), ויב"ע והירושלמי תרגמו סודרא, וכ"פ הרשב"ם והראב"ע ז"ל, ואמרו כי כמוהו ובדם ענבים סותה (בראשית מ"ט י"א). וכתב הראב"ע ז"ל כי הוי"ו פעמים נראית ופעמים נסתרת, כמו עַוְלָתָה (תהלים צ"ב ט"ז), וְעוֹלָתָה (איוב ה' ט"ז), עול ימים (ישעיה ס"ה כ'), גם עוילים (איוב י"ט י"ח), אל תוך המחנה (דברים כ"ג י"א וי"ב), גם ויבתר אותם בַּתָּוֶךְ (בראשית ט"ו י'), ולדעת הרשב"ם והרד"ק ז"ל הם שני שרשים.

ולכבוד קרני ההוד, שלא יזונו הכל מהם, היה נותן המסוה כנגדן, ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל, ובשעה שהמקום מדבר עמו: (לד) ובבא משה, לשון הווה, כן היה משפטו תמיד, וכן מתורגם בל"א: לפני ה', אל אהל מועד: יסיר את המסוה, לדבר עם השם פנים אל פנים: עד צאתו, מן האהל, ובצאתו יצא בלא מסוה: ויצא ודבר וגו', בגלוי הפנים דבר אליהם את דבר ה', ורואו קרני ההוד המזהירים בפניו: (לה) וראו בני ישראל וגו', אחרי שראו בני ישראל את קרני ההוד בפניו בעודו מדבר עמהם, השיב את המסוה על

קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ס ס ס

לה (א) וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ (ב) שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃

• תולדות אהרן ויקהל שבת ע' א'. מגלה ל' א': אלה שבת ל"ו ב': ששת שבת ע' א': שבתון שם כ"ד ב':

תרגום אשכנזי וקצא

זיכט משה'ס, דאס עס שטראהלען װארף; הערנאך אבער טהאט משה װידער דיא בעדעקקונג פֿאָר דאז געזיכט, ביז ער װידער הינײן גינג, מיט דעם עװיגען צו שפרעכען.

לה (א) משה ליס דיא גאַנצע געמײנע דער קינדער ישראל'ס פֿערזאממעלן, שפראך צו איהנען: דיזעס זינד דיא דינגע, װעלכע דער עװיגע צו פֿערפֿערטיגען בעפֿאָהלען האט. (ב) זעכס טאגע אבער דארף נור האנדװערקסארבײט געמאכט װערדען, אם זיבענטען טאגע זאָלל אייך דעם עװיגען צו עהרען; איין הײליגטהום זײן, איין פֿײערטאג דער ערסטען קלאססע, װער אן דעמזעלבען האנדװערקסארבײט פֿערריכטעט, זאָלל געטאָדטעט װערדען.

תרגום אונקלוס

כְּנֵי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יַת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃

לה (א) וּכְנַשׁ מֹשֶׁה יַת כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן׃ (ב) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עִבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבָּא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעֲבֵיד בֵּיהּ עִבִידְתָּא יִתְקְטֵיל׃

רש"י

חסלת פרשת כי תשא:

לה (א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת:

באור

פניו. כשהוא מסתלק מהם, עד בואו לדבר אתו, וכשבא לדבר אתו עם השכינה, נוטלו מעל פניו:

לה (א) ויקהל משה, למחרת יה"כ, כשירד מן ההר: וכ"כ הרמב"ם ז"ל שיתכן שהי' זה ביום מחרת רדתו, אחרי שנתרצה להם הקב"ה, ונתן לו הלחות השניות, וכרת עמו ברית חדשה שילך בקרבם, הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם, וידוע שתחלה שכינתו ביניהם, כענין שאמרו תחלה, ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (לעיל כ"ה ח'), לכן הקהילם עתה לצותם על מלאכת המשכן: כל עדת, אף הנשים, כי כלם התנדבו במלאכת המשכן: אלה הדברים, המשכן וכל כליו וכל עבודתו. על כן אמר לעשות אתם, כמו שתרגם האשכנזי (זיא צו פֿערפֿערטיגען), וזהו שאמר רז"ל במכילתא רבי אומר להביא שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה על פה, לפי שכל המלאכות האלה היו במשכן, וכיון שפרט להם את כלם באמרו אלה הדברים וגו', והזהירם אח"כ שלא יעשום בשבת, הרי הזהירם על פה על כל ל"ט מלאכות: (ב) ששת ימים, הקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן, לומר שאינו דוחה את השבת (רש"י ז"ל), וכתב הרא"ם י"א הקדים לאו דוקא, אלא קושטא דמלתא קאמר. דהא אפי' בלא הקדים נמי מצינן למידק הכי, מדסמך אזהרת שבת למלאכת המשכן, דהכ"ב דרשו חז"ל בפ"ק דיבמות (דף ה' ע"ב), ומייתי לה רש"י ז"ל בפרשת קדשים (ויקרא י"ט ג'). סמוך שמירת שבת למורא הלב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא האב, אם אמר

(ג) לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: פ

(ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה

תולדות אהרן לא תבערו שם כ׳ ח׳ וע׳ ח׳ וג׳. יבמות ו׳ ג׳, ות׳ ס׳. סנהדרין ל״ה ג׳: כל וכו׳ חגיגה י׳ ח׳. שבועות כ״ו ג׳:

תרגום אשכנזי

(ג) איזהר זאָללט אין אללען אייערען וואָהנונגען אם שבת קיין פֿייער אנצינדען. (ד) משה שפראך פֿערנער צו דער גאנצען געמיינע דער קינדער ישראל׳ס וויא פֿאָלגט: דיזעס האט דער עוויגע בעפֿאָהלען, אייך צו זא־

תרגום אונקלוס

(ג) לָא תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: (ד) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָמָא

רש״י

(ג) לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת [פסחים ה׳ יבמות ו׳]: (ד) זה הדבר אשר צוה ה׳. לי לאמר לכם:

באור

לך הו״ל את השבת, אל תשמע לו. ואלו היה הקודש הוא הדוחה, ה״ל לתדרש איפכא שאם אמר לך אביך חלל את השבת תשמע לו, ג״ש שהשיב על דבריהם. וחזר וכפל את דבריו בפרש׳ קדשים, ועל פי דרכנו אין דמיון בין שני אלו הדרשות כלל. ולא יפול שם ענין הקדימ׳, כמו שלא יפול כאן ענין הסמיכות, לפי ששם כלל שני הצוויים במאמר אחד ובפסוק אחד ונדרש עם וי״ו העטף, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו, משא״כ כאן אחרי שהזהירם על השבת, מתחיל בפסוק ד׳ במאמר בפני עצמו, ויאמר משה וגו׳. וצוה על מלאכת המשכן, וא״כ אין הסמיכות הללו דומות כלל, ואף שם לא מענין הסמיכות לבד דרש, כמ״ש הרא״ם ז״ל, שאין בסמיכות לבד הכרע מי ידחה את מי, ואולם מסיפא דקרא הוא דמפיק לה, דקאמר אני ה׳ כלכם חייבים בכבודי, אתה ואביך ואמך. כמ״ש רש״י ז״ל שם מברייתא דיבמות׳ וכן כאן מענין הקדימה גרידא לא ידענו אם הקודש דוחה את המאוחר, או המאוחר את הקודם, אבל אחרי שהקהילם על דבר מלאכת המשכן, לפרט להם המלאכו׳ הצריכות לעבודתו, כמ״ש למעל׳ בפי׳ אלה הדברים אשר צוה וגו׳, והתחיל באזהרת השבת. שלא היתה כלל מענין הכוונ׳ והתכלית, אשר בעבור׳ הקהילם, אין זה כי אם לומר ששת ימים תעש׳ מלאכת אלה לדברים ובעבודת המשכן, שהם ל״ט המלאכות, ולא ביום השביעי שהוא קודש לה׳. וכ״כ הרמב״ן והראב״ע ז״ל. הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם, והוא הזהיר אתכם, אע״פ שמעש׳ שמים אתם חייבים לעשות, השמרו לכם שלא תעשו מעש׳ בשבת, והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין, ובמקום אחד יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו אש, בעבור שנאמר בחג המצות: לא תעש׳ מלאכ׳ (דברים ט״ז ח׳), ואין אוכל נפש בכללו, אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך כל מאכל, ורז״ל אמרו במדרש לאסור להם הדלקת הנר, הטמנת החמין ולעשות מדורו בשבת. לפי שהאפי׳ והבשול כבר נאסר להם במה שאמר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (לעיל ט״ז כ״ג). אבל המלאכות הללו הן הנאות לגוף והן מעונג השבת, ואי אפשר לעשותם מבעוד יום, ויעלה על הדעת שיהיו מותרות, לכך נאמר לא תבערו אש, לאסור את הכל. ולרבותינו ז״ל עוד בו מדרש בתלמוד, מפני שלא נזכר כל העונ׳ בו כל מלאכ׳ יומת, להביא אף צורך אוכל נפש או הנאת הגוף, או שיאמר כל המבעיר אש בכל מושבותיכם ביום השבת יומת, אמרו שיצא׳ הבער׳ להקל להיות׳ בלאו לחוד, ויש אומרים שיצאה לחלק, שיחייב העובר על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה: (ד) ויאמר, עתה החל לפרש לכל העד׳ מה שצוהו השם: זה הדבר אשר צוה ה׳, לי לאמר לכם (רש״י ז״ל), וכן מתורגם בל״א, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב. לפי שאי אפשר לפרש אשר צוה ה׳ לכם. ובאו׳ מלת לאמר כאשר תבואר בכל מקום, כמו כדברים האל׳ (וויא פֿאָלגט), שהרי אמר אח״כ קחו מאתכם, והם דברי משה אל הנוכחים, לא דבר השם אל משה, כבאוי אחרי מלת לאמר. שיסודרו הדברים כמות שאמרם המדבר אל השומע, לכך הוצרך רש״י ז״ל להוסיף מלת לי אחרי הצווי, ולפרש לאמר לכם: (ה) קחו, הפך תנו, רק בהיות מ״ם אחרי

לֵאמֹר׃ (ה) קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ (ו) וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ (ז) וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ (ח) וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ (ט) וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ (י) וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ (יא) אֶת־הַמִּשְׁכָּן

גען: (ה) נעהמט פֿאָן דעם אייריגען איינע הע־בע אויף, דעם עוויגען צו עהרען, וואס יעדער אויס דער מילדע זיינעס הערצענס בעוויללינט, זאָלל ער ברינגען, דיא העבע נעמליך, דיא דעם עוויגען געווייהט ווירד, גאָלד, זילבער אונד קו־פּפער; (ו) אויך בלויע, פורפּוררעטהע אונד האָכ־ראָטהע וואָללע, לייגע־נארן אונד ציגענהאארע; (ז) ראָטהגעפֿערבטע ווידדערפֿעללע, פֿעללע פֿאָן תחשים אונד שטים־האָלץ; (ח) אָהל צום לייכטען; געווירצע צום זאלבאָהל אונד צום רייכערווערק. (ט) שהם שטיינע אונד איינגעפֿאסטע עדעלשטיינע צום אָבערמאנטעל אונד צום ברוסטשילד, (י) אונד יעדער קונסטפֿערשטענדיגער אונטער אייך זאָלל קאָממען אונד דאזיעניגע פֿערפֿערטיגען, וואס דער עוויגע בעפֿאָהלען האט. (יא) דיא וואָה־

תרגום אונקלוס

דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֵימַר׃ (ה) סַבוּ מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ (ו) וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעַזֵּי׃ (ז) וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין׃ (ח) וּמִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (ט) וְאַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ (י) וְכָל חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ׃ (יא) יָת מַשְׁכְּנָא

רש"י

(ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב. כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתם במקום צוואתם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים

באור

גזרת לקיחה, הנה היא כמו נתינה, קחי נא לי מעט מים (מלכים א' י"ז י'), פירש כי הלקיחה לי בעבורי וכן קחו מאתכם תרומ' לה'. (לשון הראב"ע ז"ל), ואין הלשון הזה מדוקדק, והכוונ' שהלקיח' הפך הנתינ', כי הלקיח' תאמר על מה שממנו, והנתינ' על מה שאליו, לכן תבא על הרוב הלקיח' עם מ"ם והנתינ' עם למ"ד, ואולם כאשר תבא גזרת הלקיח' עם למ"ד, הנה היא מענין הנתינ', כמו קחה לי עגלה משלשת (בראשית ט"ו ט'), קחי נא לי מעט מים, ופירושו הלקיח' תהי' לתת לי, וכן כאן קחו מאתכם תרומ' לה': נדיב לבו, על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב (רש"י ז"ל). והנה לפ"ז נדיב תואר האיש, והי' ראוי להיות כל נדיב לב; והוי"ו נוסף, והראב"ע ז"ל כתב מלת כל נדיב לבו זרה, כל אשר נדבו לבו, כמו בגדל זרועך (לעיל ט"ו ט"ז). בזרועך הגדול, זכר רב טובך (תהלים קמ"ה ז'), זכר טובך הרב עכ"ל, ותשמע מתוך דבריו שנדיב תואר ללב, ולא כן כתב בפ' ויחי (בראשית מ"ט י"ג), ודעת המתרגם האשכנזי שנדיב תואר האיש, ואעפ"כ אין הוי"ו נוסף, כי הכוונ' כל נדיב לב מה שידבנו לבו: יביאה את תרומת ה', כמו יביא את תרומת ה', אבל יבא ואח"כ יפרש, וכן ותפתח ותראהו את הילד (לעיל ב' ו'), והוא צוה לי אחי (שמואל א' כ' כ"ט), ורבים כמוהו והנה כבר בארנו נדבת המשכן ומלאכתו ומלאכת כליו ובגדי הקודש למעלה במקום צוואתם, בפ' תרומ' ותצוה: (יא) את המשכן וגו', ספר עתה אל כל העד' דרך כלל את המלאכ' אשר

אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ (יב) אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ (יג) אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ (יד) וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ (טו) וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח

בריחיו קי

תרגום אשכנזי

נונג, דאס צעלט אונד דיא דעקקע דאצו; דיא שפאנגען, דיא ברעטטער, דיא ריגעל, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע דאצו; (יב) דיא לאדע, דיא שטאנגען אונד דען דעקקעל דארויף, אונד דען פֿאָרהאנג צור אבשיידונג דעם אללערהייליגסטען. (יג) דען טיש, דיא שטאנגען אונד אללע זיינע געריטהע דאצו, אונד דאז שויאברויט. (יד) דען לייכטער, זיינע געריטהע אונד לאמפען אונד דאז אֶהל. (טו) דען רייכער־אלטאר, זיינע שטאנגען, דאז זאלבאֶל אונד דאז ריי־כערצייג פֿאָן עדלען שפע־צערייען, אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם איינגאנג, נעמליך פֿאָר דעם איינגאנג דער וואָהנונג.

רש"י

העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרכת המחיצה כל דבר המגין בין ממעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו [איוב א'] הכני סך את דרכך [הושע ב']: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהיא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוצי"ש בלע"ז *Lucernes, Luces,* (לאמפען) בזיכי' שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך

תרגום אונקלוס

יַת פְּרָסֵיהּ וְיַת חוּפָאֵיהּ יַת פּוּרְפוּהִי וְיַת דַּפּוּהִי יַת עַבְרוֹהִי יַת עַמּוּדוֹהִי וְיַת סַמְכוֹהִי׃ (יג) יַת אֲרוֹנָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי יַת כַּפֻּרְתָּא וְיַת פָּרֻכְתָּא דִּפְרָסָא׃ (יג) יַת פָּתוֹרָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת לְחֵים אַפַּיָּא׃ (יד) וְיַת מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיַת מָנָהָא וְיַת בּוֹצִינָהָא וְיַת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא׃ (טו) וְיַת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיַת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא

באור

נוה השם, להודיע להם כי המלאכ' גדול', וצריכ' כדב' רב', ולכן בא בה"א הידיע', כאומר את המשכן ואת הכלים אשר נגיד לחכמים העושים בפרטם ובשעורם (מדברי הרמב"ן ז"ל). והב' יריעות התחתונות הנראות בתוכו עם החלל שתחתיהן בין הקרשים עד חמשת העמודים שעל הפתח נקראו משכן, ואין הקרשים והעמודים בכלל כמ"ש בפ' תרומ': ואת אהלו, הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג, שהוא לבד נקרא אהל, כמ"ש ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (לעיל כ"ו ז'), ועורות האילים והתחשים נקראו מכס', כדכתיב ועשית מכס' לאהל ערת אילים מאדמים ומכס' ערת תחשים מלמעלה (שם י"ד): (יב) פרכת המסך, פרכת המחיצ', כל דבר המגין בין מלמעל', בין מכנגד, קרוי מסך וסכך, וכן שכת בעדו (איוב א' י'), הכני סך את דרכך (הושע ב' ח') (רש"י ז"ל): (יד) נרתיה, לוצי"ש בלע"ז (לאמפען בל"א), בזיכים שהשמן והפתילות נתונים בהם (רש"י ז"ל): ואת שמן המאור, אף הוא צריך חכמי לב, שהוא מבור' משאר שמנים, כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך (רש"י ז"ל): (טז) את המזבח, הנה אין לכיור ולכנו בדים, אולי על העגלות, היו

לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ (טז) אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ (יז) אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ (יח) אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ (יט) אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ (כ) וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני (כא) וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ

(טז) דען אלטאר דעס גאנצענאָפּפֿערס, דאז קופּפֿערנע זיבווערק דאצו, דיא שטאנגען אונד אללע דיא גערעטהע, דאז בעקקען אונד זיין געשטעלל. (יז) דיא געשטריקטען אומהענגע דעס פֿאָרהאָפֿ'ס, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע, אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם טהאָרע דעס פֿאָרהאָפֿ'ס. (יח) דיא נעגעל דער וואָהנונג, דיא נעגעל דעם פֿאָרהאָפֿ'ס אונד איהרע שטריקקע. (יט) דיא געווענדער צום איינפּאקקען, צום דינסט אים היילגטהום; דיא היילגען געווענדער פֿיר אהרן, דען פּריסטער אונד דיא געווענדער זיינער זאָהנע בייא איהרעם פּריסטערדינסטע. (כ) הירויף גינגען דיא געמיינע דער קינדער ישראל'ס פֿאָן משה וועג. (כא) זאָראן קאמען זיא, יעדער מאן, דען זיין הערץ אנטריב, אונד דען זיין געמיטה בעוואָגען, דיא בראכטען דיא העבע דעם עוויגען צור פֿערפֿערטיגונג דעס שטיפֿטסצעלטס, אונד דען דאצו געהאָריגען ווערקען;

תרגום אונקלוס

וְיָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ (טז) יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ (יז) יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכַתָהָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃ (יח) יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת אֲטוּנֵיהוֹן׃ (יט) יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ (כ) וּנְפָקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה׃ (כא) וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דִּי

רש"י

הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמדיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה שהקלעים של רוחב החצר שהוא חמשי' רחב וסתומין היתנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדות. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת

באור

נשואים (הראב"ע ז"ל): (יז) את עמדיו ואת אדניה, הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקב', וכן דברים הרב' (רש"י ז"ל): (יח) בגדי השרד, לצורך הנסיעה, לכסות הארון והשלחן והמנור' והמזבחות בשעת סלוק מסעות: (כ) ויצאו וגו', למדנו מזה שכל עדת בני ישראל באו אל אהל מועד כל אחד כח: (כא) אשר נשאו לבו, הם חכמי לב העושי' במלאכ'.

תרגום אשכנזי

אויך צו דען הייליגען קליידערן. (כב) עס קאמען מעננער אונד ווייבער, וועלכע מילדעס הערצענס וואר, דיא בראכטען אָהרענרינגע, נאזענרינגע, פינגעררינגע אונד ארמבענדער, אללערלייא גאָלדגעשמיידע, אונד יעדערמאן, דער דעם עוויגען צו עהרען איינינעם גאָלד געווידמעט האטטע. (כג) פֿערנער יעדער מאן, דער אין זיינעם פֿערמאָ־

וְלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ (כב) וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה׃ (כג) וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְכֵלֶת

תרגום אונקלוס

אִתְרְעִי לִבֵּיהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵיהּ יָתֵיהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ (כב) וּמַיְתַן גֻּבְרַיָּא עִם נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִתְרְעֵי לִבֵּיהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשִׁיבְבִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרֵים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְכָל גְּבַר דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

רש"י

סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהן (ומה שהתרגום הגיה על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל פיניה דק מתרגם ומייתן. ולהם לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא. תכלת או ארגמן

באור

כי גנה לבם בדרכי ה'. לקרבה אל המלאכ' ולעשות', ולא הי' בהם מי שלמד' ממלמד, או מי שיאמן בה ידיו, כי אם התעורר מאליו ומלא בלבו כל תחבולות העמוקות וכשרון המעש' שהצטרכות לכל מלאכת חרש וחושב (מדברי הרמב"ן ז"ל): וכל אשר נדבה רוחו אתו, הם המתנדבים לתת תרומת ה'. ואנקלוס תרגם כל גבר דאתרעי ליה, וכל די אשלמת רוחיה יתיה, וכן תיב"ע, כאלו כתוב כל איש אשר נדבו לבו וכל אשר מלאו רוחו אותו, ולא ידעתי כוונת': (כב) ויבאו האנשים על הנשים, אנקלוס תרגם ומיתן גבריא על נשיא, השב הבורא' מן הקל אל הפעיל, כדי לבאר מלת על כמשמעו, והכוונ' שהביאו האנשי' התכשיטי' שעל הנשים, ורב"ע פרגם ואתו גובריא גם נשיא, על במקום עם, כמו על לחם הבכורים תנופה (ויקרא כ"ג ג'), ורבים כהם, וכן פי' רש"י ורא"בע ז"ל. והרמב"ן ז"ל כתב טעם על הנשים שהן באו בראשונה ופרקו נזמיהן ותכשיטיהן, והאנשים אשר נמצא להם נטפלו להן, וכן נחה אדם על אפרים (ישעיה ז' ב'), כי המלחמ' הבוא לאפרים, ולא שהם על נאן לבן (בראשית ל' מ') ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), והדומים להם: כל נדיב לב, כתב הרא"בע ז"ל או נדיבת לב כדרך הספר שוב שה כשבים עכ"ל, הכוונ' אחרי שהזכיר שבאו האנשים עם הנשים, הנה בכלל נדיבת לב, כי הנקב' בכלל זכר, וכן כתב בפ' שמיני (ויקרא י"א ה'), על מלת השפן, שהנקבה בכלל, וכן שיר כשבים (דברים י"ד ד'), והוא הדין לפרה ולכשבה: חח, פרש"י הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד, ורא"בע ז"ל כתב שהוא תכשיט האוזן. וכן כתב הרד"ק ז"ל בשרשים שרש חח, בשם ר' יונה, ובן מתורגם בל"א. וכתב עוד ולפי דעתי שהוא החלי שהוא כמין ווחט שנוקבין ומהדרין בו שתי שפתות החלוק תחת הגרון (האלזשפאנגע), וכן נקרא הכלי שמעלים בו הדגים, לפי שנוקב לחיי הדג וכו', אבל ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים (יחזקאל י"ט ד') הם מוסרות וכבלים, וכן אמר התרגום בשלשלן, וכן וילכדו את מנשה בחחים (ד"ה ב' ל"ג י"א), בכבלים, וכן אמר אחרי זה ויאסרהו בנחשתי' (שם) עכ"ל, ולפ"ז יתכן שגם כאן פירושו תכשיט עשוי כעין שלשלת: ונזם, הוא תכשיט האף: וטבעת, באצבע: וכומז, פי' הרא"בע ז"ל שהוא בזרוע, וכן מתורגם בל"א ובפ' מטות (במדבר ל"א כ') פי' הוא בעצמו שהאצעדה על הזרוע, ושם כנכלו שמיהן אצעדה וכומז, ורז"ל פי' שהוא דפוס של בית הרחם, וכ"כ הרד"ק ז"ל בשרשים שרש

וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ (כד) כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ (כה) וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ (כו) וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה

תולדות אהרן וכל אשה שבת צ"ט ב'. יומא ס"ו ב': טוו שבת ע"ד ב' וצ"ט א':

תרגום אשכנזי קצר

גען האטטע בלויע, פורפורראָטהע אונד האָכראָטהע וואָללע, לייננגארן אונד ציגענהאארע, ראָטהנעפֿערבטע ווידדערפֿעללע, פֿעללע פֿאָן תחשים, דיא בראכטען עס. (כד) ווער איינע העבע פֿאָן זילבער אָדער קופּפֿער אויפֿגעבראכט האטטע, בראכטע דיא העבע דעם עוויגען; אויך ווער שטים־האָלץ אין זיינעם פֿערמאָגען האטטע, צור פֿערפֿערטיגונג דעם ווערקס, דיא בראכטען עס. (כה) קונסטפֿערשטענדיגע ווייבער שפאננען מיט איהרען הענדען, אונד בראכטען דאז געשפינסט אין בלויער, פורפורראָטהער אונד דהאָכראָטהער וואָללע אונד לייננגארן. (כו) דיא יעניגען ווייבער, דיא איהר הערץ אינד קונסטגעשיקליכקייט דאצו אנטריב, שפאננען דיא ציגענהאא־

תרגום אונקלוס

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵּי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵּי סַסְגוֹנָא אַיְתִיאוּ׃ (כד) כָּל דַּאֲרֵים אַפְרָשׁוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכָל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עִבִידַת פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ (כה) וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא מְעַזְּלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִית וְיָת בּוּצָא׃ (כו) וְכָל נְשַׁיָּא דִּי אִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחוּכְמָא עֲזָלָן יָת מְעַזַּיָּא׃

רש"י

או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם [שבת צ"ט]: (כז) והנשיאים

באור

כמו: (כג) אשר נמצא אתו, כי לא נמצאו אלה רק למקצתם. לא כן כלי התכשיט שזכר בפסוק הקודם, שנמצאו לכלם: הביאו, לשון רבים, כי מלת כל איש כוללת אישים רבים, וכן דרך שם העצם הכולל, כמו עם וקהל ודומיהם, שיחובר אליו לפעמים הפעל בלשון רבים: (כד) תרומת כסף ונחשת, כתב הרמב"ן ז"ל לא היתה הרמת הזהב מלובה ככסף ונחשת, על כן תקרא זו תנופ' וזו תרומ', כי המביא זהב יניף ידו להתנדבות הנדבה, או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו. ובפ' אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופ', כי לא הזכיר שם תרומ' כלל רק כסף פקודי העדה, ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופ', שהי' חשוב להם יותר מן הכסף, מפני שלא הי' נמצא בידם ממנו או שהי' חשוב מאד, כענין שנאמר כל נחשת מצהב טוב' שנים חמודות כזהב (עזרא ח' כ"ז) עכ"ל: ואולם אחרי שמצאנו (ישעי' ס' י"ז) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבני' ברזל, משמע שיחס אחד להם, וכמו שהנחשת והברזל יקרים מעצים ואבנים, כן הזהב והכסף יקרי' מנחשת וברזל: אשר נמצא אתו עצי שטים, מכאן מוכח שלא הית' השט' מצוי' במקו' הבוא, עיין בפ' תרומ' (לעיל כ"ה ה'), ובא הפעל בלשון יחיד על העצים רבים, כדרך הלשון, כאשר יקדם הפעל לנושאו; כמו שזכרנו פעמים רבות: חכמת לב, אשה חכמה, אבל חכמת חטף קמץ הוא שם דבר, כמו חכמת מצרים (מלכים א' ה' י'), (הרשב"ם ז"ל): בידיה טוו, כל

בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ (כז) וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ (כח) וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ (כט) כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ שלישי שני

(ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ (לא) וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת

ת"א והנשיאים יומא ע"ה א':

תרגום אשכנזי

רע: (כז) דיא פירסטען בראכטען שהם־שטיינע, אונד איינגעפאסטע עדעלשטיינע צום אָבער־מאנטעל אונד ברוסטשילדע. (כח) אויך דאז געווירץ אונד דאז אֶהל צום צינדען, צום זאלב־אֶהל אונד רייכערצייגע פאָן עדלען שפעצערייען. (כט) יעדער מאן אונד פרויא, וואס איהר הערץ פרייאווילליג זיך ענטשלאָססען, צו דעם גאנצען קונסטווערקע צו ברינגען, וועלכעס דער עוויגע צו מאכען, דורך משה בעפאָהלען האטטע, בראכטען דיא קינדער ישראל'ס איינע פרייוויללינע שטייער דעם עוויגען צו עהרען. (ל) משה שפראך צו דען קינדערן ישראל'ס: זעהט! דער עוויגע האט נאַמענטליך ערנאננט בצלאל, זאָהן אורי, זאָהן חור, אויס דעם שטאממע יהודה. (לא) ער האט איהן מיט גאָטטליכעם גייסטע־ מיט ווייזהייט, מיט פערנונפט, מיט וויססענשאפט אונד מיט אללערלייא קונסטגעשיק,

תרגום אונקלוס

(כז) וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ (כח) וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (כט) כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דִּי אִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עִבִידְתָּא דִּי פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ (ל) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ (לא) וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עִבִידָא׃

רש"י

הביאו. אמר ר' נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמ' והמלאכה היתה דים [שמות ל"ו] אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה של

באור

אחת ואחת טוו: (כז) והנשאים, כי נשאום המצרים ונגשום, כל איש אלף כפי מעלתו, והנ' דבר גדול הי' בנהגה שמן למאור ביד הנשיאים. אחר רבים רבים שילאו ממצרים, כ"כ הראב"ע ז"ל, והרמב"ן ז"ל כתב והנשאם הביאו את אבני השהם, שהרי שמות בניהם כתובי' עליהם: (לב) ולחשב, בלבו מחשבות שלא נראו כמותן, כי יש אומן זהב ולא כסף והרשי אבן ולא עץ ונכלם הי' שלם, ועוד ולהורת, כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים (הראב"ע):

וּבְכָל־מְלָאכָה׃ (לג) וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ (לג) וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃ (לד) וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ (לה) מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל־מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃

לו (א) וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־

תרגו' אשכנזי קצת

ליכקייט ערפֿיללט. (לג) נעראנקען אויסצודענקען אין גאָלד, זילבער אונד קופּפער צו ארבייטען. (לג) אויך אין שטיינארבייט צו פֿאססען, אונד אין האָלצארבייט. אין אללען זיננרייכען קינסטען צו ארבייטען, (לד) ער האט איהם אויך דיא גאבע צו אונטעררייכטען אין דאז הערץ געלעגט, איהם אונד אהליאב, זאָהן אהיסמך, איס דעם שטאממע דן. (לה) ער האט זיא מיט וויזער קונסטגעשיקליכקייט פֿערזעהען, צו פֿערפֿערטיגען אללע ווערקע דעם מייסטערס אונד זיננרייכען קינסטלערס, אויך דעם קונסטשטיקקערס, אין בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע אונד לייננגאַרן, אונד דעם וועבערס, אללער האנדווערקער אונד זיננרייכער קינסטלער.

לו (א) נון מאכטען בצלאל אונד אהליאב, אונד יעדער קונסטפֿערשטענדיגע מאַן, דעם דער עוויגע ווייזהייט אונד פֿערנונפֿט אין דאז הערץ געגעבען, אום צו בעגרייפֿען, וויא דיא גאנצע

תרגום אונקלוס

(לג) וּלְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ (לג) וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידַת אוּמָנָן׃ (לד) וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ (לה) אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עִיבִידַת נַגַּר וְאוּמַן וְצַיָּיר בִּתְכֶלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עִיבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָנָן׃

לו (א) וַעֲבַד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חָכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַּע לְמֶעְבַּד יָת כָּל

רש"י

מדים ביה: (לד) אהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא

באור

(לד) הוא, כן דרך הכתוב בכפילת הכנוי להשתמש בשם היחיד תחת השם הכנוי' וכמוהו ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), יצמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו). וכבר העירונו על זה במקום אחר: (לה) וחשב ורוקם וגו' וארג. תיבת ורקם ואורג וכן עשי כלן רדופות אל מלאכת. מלאכת החרש, מלאכת החשב, מלאכת הרקם ומלאכת הארג, ואח"כ כלל מלאכת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת. ובעל הטעמים העמיד תיבת וחשב בטעם סגולתא, ולא ידעתי כוונתו. והרמב"ן ז"ל כתב שעל בצלאל ואהליאב אמר עשי כל מלאכ' וחשבי מחשבת, ולא משמע כן מהמשך המאמר:

לו (ב) לקרבה, הה"א נוסף כמו ולדבקה בו (דברים י"א כ"ב ול' כ' ויהושע כ"ג ח');

כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ (ב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ (ג) וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ (ד) וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ (ה) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה

ת"א והם יומא סה: איש סנת נ"ו ב'. סנהדרין כ"ט ב':

תרגום אשכנזי

קונסטארבייט צום דינסטע דעם הייליגטהומס געמאכט ווערדען מיסטע, אין אללען שטיקקען, וויא דער עוויגע עס בעפֿאָהלען. (ב) משה ליס רופֿען דען בצלאל אונד אהליאב, אונד יערען קונטס פֿערשטענדיגען מאן, דעם דער עוויגע ווייזהייט אין דאז הערץ געגעבען, ווען זיין הערץ אנטריב זיך אן דיא ארבייט צו מאכען זיא צו פֿערפֿערטיגען. (ג) זיא נאהמען פֿאָן משה אין עמפֿפֿאנג דיא גאנצע העבע, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס געבראכט האטטען, דיא קונסטארבייט דעס הייליגען דינסטעס צו פֿערפֿערטיגען; זיא אבער פֿוהרען פֿאָרט, נאך אללע מאָרגען צו ברינגען. (ד) ענדליך אבער קאמען דיא קינסטלער, וועלכע דיא קונסטווערקע דעס הייליגטהומס פֿערפֿערטיגטען; יעדער פֿאָן זיינעם קונסטווערקע, וועלכעס ער פֿערפֿערטיגטע, (ה) שפראכען צו משה: דיא לייטע ברינגען מעהר, אלס הינרייכענד איזט צום געברויך דעס ווערקס, דאז דער עוויגע צו פֿערפֿער-

תרגום אונקלוס

עִיבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ׃ (ב) וּקְרָא מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ כֹּל דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ (ג) וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם מֹשֶׁה יַת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִינוּן מַיְתַן לֵיהּ עוֹד נְדָבְתָא בִּצְפַר בִּצְפַר׃ (ד) וַאֲתוֹ כָּל חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יַת כָּל עִיבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר מֵעִיבִידְתֵּיהּ דִּי אִינוּן עָבְדִין׃ (ה) וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה מִסַּת פּוּלְחָנָא לַעֲבִידְתָּא דִּי פַקִּיד יְיָ

רש"י

מגולי השבטים לקיים מה שנאמר ולא נכר שוע לפני דל [איוב ל"ד]:

לו (ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה:

באור

(ה) מדי העבודה, יותר מכדי צורך העבוד' (רש"י ז"ל), ויהי' א"כ מ"ם מדי להוראת היתרון (קאָמפּאַראַטיף), וכ"כ הראב"ע ז"ל שהמ"ם נותר כמ"ם מכל מלמדי השכלתי (תהלים קי"ט צ"ט). ור"ל שהמ"ם להוראת היתרון, וכן פי' הראב"ע ז"ל בפי' בתהלי' ע"ש. ואונקלוס תרגמו מיסת כאלו המ"ם נוסף, כי כל לשון די בפתח ודי בצירי, תרגומו מיסת: (ו) ויצו משה ויעבירו, ענינו ואלו משה להעביר, ויעבירו, וכן דרך הלשון: ויעבירו קול, כמו ויעבר

אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה לַעֲשׂת אֹתָהּ׃ (ו) וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא׃ (ז) וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס רביעי (ח) וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃

ת״א ויצו שבת סס. ר״ה הסנה ל״ד א׳. סוטה ב׳ א׳: והמלאכה שבת מ״ט ב׳ וצ״ו ב׳: עשר שבת כ״ב א׳:

טיגען בעפֿאָהלען האט. (ו) דא בעפֿאהל משה, דאס מאן אים לאנער איבעריף וויא פֿאָלגט: מאן אָדער פֿרויא זאָלל ניאמאנד עטוואָס מעהר אנשאפֿפֿען צור היילינען הענע, אונד דאז פֿאָלק האָרטע איף צו ברינגען. (ז) דער פֿאָרראטה אן ארבייט ווארהינרייכענד צור פֿערפֿערטיגונג דעס גאנצען ווערקס, אונד עס בליב דאפֿאָן נאָך איבריג: (ח) דיא קונסטפֿערשטענדיגען אונטער דען האנדווערקערן פֿערפֿערטיגטען צוערסט דיא וואָהנונג אויס צעהן טעפּיכען פֿאָן זעכספֿאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע מיט פֿיגורען פֿאָן כרובים דורכווירקט נאך קונסטוועבערארבייט ווארדען זיא

תרגום אונקלוס

לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ (ו) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבָרוּ כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן עוֹד עִיבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה׃ (ז) וְעִיבִידְתָּא הֲוַת מִסַּת לְכָל עִיבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיָתְרָת׃ (ח) וַעֲבָדוּ כָל חַכִּימֵי לִבָּא בְּעָבְדֵי עִיבִידְתָּא יַת מַשְׁכְּנָא עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי

רש״י

(ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו והכבד את לבו [שמות ח׳ י״א]. והכות את מואב [מלכים ב׳ ג׳]:

באור

הכ׳ (מלכים א׳ כ״ב ל״ו): מלאכה, שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטו׳ (לעיל ל״ה כ״ה) (הרשב״ם), ואין צורך בזה לרא׳ מהכתוב, שאין ספק שכל הדברים המובאים לתרומת ה׳ היו צריכים הכנ׳ רבה ביד המתנדבים, טרם יביאום אל החכמים העושים במלאכ׳ וההכנ׳ ההיא תקרא מעש׳ ומלאכ׳. ויתכן כמ״ש הרמב״ן ז״ל שכל הממון והרכוש יקרא מלאכ׳, וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כ״ב י׳), לרגל המלאכ׳ אשר לפני (בראשית ל״ג י״ד), וכל המלאכ׳ נמבז׳ ונמס (שמואל א׳ ט״ו ט׳), וגם ההבאה תקרא מעש׳, ומנע מהם את הכל, וכתב עוד הרמב״ן ז״ל הזכיר הכתוב מרבים העם להביא, לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם, וגם הגגיד עליהם משובח בזה, שהעביר קול במחנ׳ למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם, כשאר המושלים בעמים, כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדב׳ ט״ז ט״ו) עכ״ל: ויכלא, לשון מניעה: (ז) והמלאכה, שהיתה עשויה בביתם, או שהיתה מובא׳: דים, מ״ש דים שב על עושי המשכן, וכן השחיתו דים (ירמי׳ מ״ט ט׳), תרגומו חבילו מיסתהון, יגנבו דים (עובדי׳ א׳ ה׳), גנבין מיסתהון, כן פי׳ רש״י והראב״ע ז״ל, והרשב״ם ז״ל כתב שהמ״ם כמו מ״ם מן דיקם, ותהי הכנם (לעיל ח׳ י״ב), וכן תרגם אנקלוס פה הות מסת: לכל המלאכה, שהיו צריכים לעשות: והותר, מלשון רש״י ז״ל משמע

(ט) אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ (י) וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃ (יא) וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ (יב) חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת

נעמאכט. (ט) דיא לענגע יעדעס טעפפיכס וואר אכט אונד צוואנציג עללען, אונד דיא ברייטע יעדעס טעפפיכס פיער עללען; אללע טעפפיכע האטטען איינערלייא מאס. (י) מאן פיגטע פינף טעפפיכע איינען אן דען אנדערן, אונד פינף טעפפיכע איין שטיק אן דאז אנדערע. (יא) מאן מאכטע אויך שלייפען פאן בלויער וואללע אם זוימע דעס איינען טעפפיכס, וועלכער אן דעם צוזאממענגעהעפטעטען דער אייסערסטע, אונד עבען זאפיל מאכטע מאן אם זוימע דעס טעפפיכס. וועלכער אן דעם אנדערן העפטע דער אייסערסטע איזט. (יב) פינפציג שלייפען מאכטע מאן אן דען איי-

תרגום אונקלוס

צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָּן עֲבַד יָתְהוֹן׃ (ט) אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃ (י) וְלָפֵיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן לָפֵיף חֲדָא עִם חֲדָא׃ (יא) וַעֲבַד עֲנוּבִין דִּתְכְלָא עַל סִפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי כֵּן עֲבַד בְּסִפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי תִנְיָנָא׃ (יב) חַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד

באור

שהוא כמו ולהותר, שהיתה די לעשות ולהותר, שכן כתב, מלאכת הבנא' היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכ' של משכן לעשות אותה ולהותר. וכתב עוד והותר כמו והכבד את לבו (לעיל ח' י"א), והכות את מואב (מלכים ב' ג' כ"ד), ופי' בו הרא"ם שגם שם הוא כמו ולהכבד ולהכות. ואולם המדקדק במקומות ההם, יראה שאין מקום לפרשם בתוספת למ"ד, כי אם כמ"ש רש"י ז"ל בעצמו והכבד את לבו. לשון פעול הוא הלך הלוך (ירמי' מ"א ו'), וכן והכות את מואב (מלכים ב' ג' כ"ד), ושאול לו באלהים (שמואל א' כ"ב י"ג), הכה ופצוע (מלכים א' כ' ל"ז) עכ"ל, ואין כוונתו כאן רק להביא ראיה שהוא מקור כמוהם. ויתכן לפרש כאן כמ"ש הראב"ע ז"ל פה והותר שם הפועל וטעם והותיר והותיר' עכ"ל, ויהי' א"כ והותר שב על המלאכ', שהית' דים והותיר', ויהי' והותר מקור במקום עבר לנסתרת, כי המקור ישמש בעבור כל הזמנים והגופים, והמלאכ' היא שם נקבה, וכן תרגם אנקלוס ויתרה. וכן משמע מסדר הנחת הטעמים, שתיבת אותה מועמדת בטעם אתנח, ואילו היה' תיבת והותר דבוקה אל תיבת לעשות אין דרך להבדילה בטעם [ולי נראה שאין דעת הראב"ע ז"ל נכונ' בזה. לפי שאם שב והותר על המלאכ', א"כ הוא עומד. ולא מצאנו ההפעיל משרש שיהי' עומד, ומצאנו לו ב' חברים ושניהם יוצאים, כי כה אמר ה' אכול והותר (מלכים ב' ד' מ"ג), אכול ושבוע והותר (ד"ה ב' ל"א י'), ואם שב על המלאכ' הי' ל"ל ונותר', ואולי יאמר הראב"ע ז"ל שהוא מקור מבנין הפעל, ובא החולם במקום השורק, כמ"ש בפירושו הא' על אל תותר (בראשית מ"ט ד'), והצירי בא במקום הפתח בעבור הס"פ, כמ"ש על מלת ואכל (שם ב' י"ג), אבל הוא דחוק, גם לפ"ז צריכים להבין בלשון הראב"ע ז"ל והותר' במקום והותירה, אבל לדעת רש"י ז"ל שמלת והותר דבוק' אל לעשות, היא חוזרת על עושי המלאכה, וא"כ היא יוצאה, ונראה כי כ"ה דעת יב"ע שתרגם לעשות אותה והותר. ועבדו יתה ובדם שיירו, עשה מבני המקורים פעלים עברים, לבאר הכוונה שחוזרים על העושים]: (ט) שמנה, כתב הראב"ע ז"ל דע כי דקדוק מספר האחד (ס"א האחדים, ר"ל כל המספרים עד עשר (כשהן

עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־
אֶחָת׃ (יג) וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב
וַיְחַבֵּר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת
בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
(יד) וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃
(טו) אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה
וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃
(טז) וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־
שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ (יז) וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת
חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה
בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־
שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
(יח) וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר

נען טעפפיך, אונד פֿינפֿ-
ציג שלייפֿען אן דאז ענדע
דעס טעפפיכס, וועלכער
אן דעם אנדערן העפֿטע
איזט; דיא שלייפֿען וואַ-
רען געראדע איינע דער
אנדערן געגענאיבער זיט-
צענד. (יג) מאן מאכטע
פֿינפֿציג גאָלדענע שפאַ-
נען; ווען מאן נון פֿער-
מיטטעלסט דער האקען
דיא טעפפיכע אן איינ-
אנדער פֿינגטע, זאָ ווארד
דיא וואָהנונג איין גאנ-
צעס. (יד) מאן מאכטע
אויך טעפפיכע פֿאָן ציגענ-
האאר, צום געצעלטע
איבער דיא וואָהנונג איילף
שטיקקע מאכטע מאן.
(טו) דיא לענגע יעדעס
טעפפיכס דרייסיג עללען,
אונד דיא ברייטע יעדעס
טעפפיכס וואר פֿיער על-
לען, דיא איילף טעפ-
פיכע האטטען איינער-
לייא מאס. (טז) מאן
היעפֿטעטע דיא פֿינף
טעפפיכע בעזאָנדערס,
אונד דיא זעכס בעזאָנ-
דערס. (יז) מאכטע פֿינפֿ-
ציג שלייפֿען אן דען זוים
דעס אייסערסטען טעפ-
פיכס אן דעם איינען העפֿטע, אונד פֿינפֿציג שלייפֿען אן דען זוים דעם טעפפיכס אן
דעם אנדערן העפֿטע. (יח) מאן מאכטע אויך פֿינפֿציג קופּפֿערנע שפאנגען, דאז נע-

תרגום אונקלוס

ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא די בבית
לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקביל חדא: (יג) ועבד חמשין
פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה
משכנא חד: (יד) ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא
עשרי יריען עבד יתהון: (טו) אורכא דיריעתא חדא תלתין
אמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא
עשרי יריען: (טז) ולפף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען
לחוד: (יז) ועבד ענובין חמשין על סיפתא דיריעתא בסטרא
בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי
תנינא: (יח) ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא ית משכנא

באור

משונה מדרך לשון הקודש, גם כנה הוא בלשון כשדי' משונה, גם בלשון ישמעאל, כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקב', ולשון זכר בלא סימן, והנה בחשבון שלשה בה"א סימן הזכרים, וכנה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה, ומשם והלא' עד עשר והזכר (נ"ל ומשם והלאה עד עשרים הזכר)

אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ (יט) וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס
חמישי (כ) וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ (כא) עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כב) שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ (כג) וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ (כד) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ (כה) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃ (כו) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי

תרגום אשכנזי

צעלט צוזאממען צו פֿי־גען, דאמיט עס איין גאנצעס זייא. (יט) מאן מאכטע אויך איינע דעקקע איבער דאז געצעלט אויס ראָטהגעפֿערבטען ווידדערפֿעללען, אונד איינע דעקקע פֿאָן תחשים־פֿעללען אָבען דאריבער. (כ) מאן מאכטע דיא ברעטטער צור וואָהנונג פֿאָן שטים־העלץ אויפֿרעכט שטע־הענד. (כא) דיא לענגע יעדעס ברעטטעס וואר צעהן עללען, אונד דיא ברייטע יעדעס ברעטטעס אנדערטהאלב עללען. (כב) איין ברעטט בע־קאממט צווייא צאפּפֿען, איינגעפאסט (אין דיא פֿיסע נעמליך) איינער וויא דער אנדרע; מאן מאכטע עס אלזאָ אן אל־לען ברעטטערן דער וואָה־נונג, (כג) עס וואורדען אלזאָ ברעטטער צור וואָהנונג פֿערפֿערטיגט; צוואנציג ברעטטער צור זידליכען זייטע. (כד) פֿיר־ציג זילבערנע פֿיסע קא־מען אונטער דען צוואנ־ציג ברעטטערן, צווייא פֿיסע אונטער דיזעם ברעטטע צו זיינען ביידען צאפּפֿען, אונד צווייא פֿיסע אונטער דיזעם ברעטטע צו זיינען ביידען צאפּפֿען. (כה) צור אנדערן זייטענוואנד דער וואָהנונג, צור נאָרדליכען זייטע נעמליך, מאכטע מאן אויך צוואנציג ברעטטער, (כו) אונד

תרגום אונקלוס

לְמֶהֱוֵי חָד׃ (יט) וַעֲבַד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא דְּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא׃ (כ) וַעֲבַד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃ (כא) עֲשַׂר אַמִּין אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חָד׃ (כב) תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חָד כֵּן עֲבַד לְכָל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ (כג) וַעֲבַד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא׃ (כד) וְאַרְבְּעִין סָמְכִין דִּכְסַף עֲבַד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סָמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סָמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ (כה) וְלִכְתַּר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא עֲבַד עַשְׂרִין דַּפִּין׃ (כו) וְאַרְבְּעִין סָמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סָמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד וּתְרֵין

באור

בלא ה"א אחד עשר שנים עשר תשעה עשר, והנקב׳ בה"א, רק בשנוי בלת עשרת (ר"ל ביצא העי"ן בסגול השי"ן בשבא והרי"ש בצירי, והעשרה הנאמר על זכר יצא בו השי"ן בפ"ת, השי"ן בקמץ וכן הרי"ש) שלא תתערב עם לשון זכר, אמרו שתים עשרה, וככה כלם, והנה לשון נקב׳ שלש ומנינו ועשו,

אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (כז) וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ (כח) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ (כט) וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ (ל) וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ (לא) וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ (לב) וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ (לג) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃

תרגום אשכנזי

פֿירציג זילבערנע פֿיסע, צווייא פֿיסע אונטער דיעם ברעטטע, אונד צווייא פֿיסע אונטער דיעם ברעטטע. (כז) צור הינטערוואנד דער וואָהנונג, צור וועסטליכען זייטע מאכטע מאן זעכס ברעטטער, (כח) אונד נאָך צווייא ברעטטער צו דעןווינקעלן דער וואָהנונג אן דער הינטערוואנד. (כט) זיא שלאָססען אונטען צוזאמען, אויך אָבען פאסטע מאן זיא צוזאממען אין איינען שלוסרינקען; זאָ מאכטע מאן עס אן ביידען, אין ביידען עקקען. (ל) עס וואַרען צוזאממען אכט ברעטטער, אונד דאצו זילבערנע פֿיסע זעכצעהן שטיק: איממער צווייא פֿיסע אונטער איינעם ברעטטע. (לא) מאן מאכטע ריגעל פֿאָן שטיטהאָלץ פֿינף שטיק פֿיר דיא איינע זייטענוואנד דער וואָהנונג, (לב) אונד פֿינף שטיק ריגעל פֿיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואָהנונג, אונד פֿינף שטיק ריגעל פֿיר דיא הינטערוואנד דער וואָהנונג צור וועסטליכען זייטע. (לג) מאן מאכטע דען מיטטעלסטען ריגעל, דער דורך דיא ברעטטער גינג, פֿאָן איינעם ענדע צום

תרגום אונקלוס

סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ (כז) וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא עֲבַד שִׁתָּא דַפִּין׃ (כח) וּתְרֵין דַּפִּין עֲבַד לְזָוְיָת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ (כט) וַהֲווֹ מְכֻוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא הֲווֹ מְכַוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן בְּעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן׃ (ל) וַהֲווֹ תְּמָנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד׃ (לא) וַעֲבַד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃ (לב) וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ (לג) וַעֲבַד יָת עַבְרָא

באור

ואם היה' מלת התחתון סמוכ' תהי' בתי"ו לזכרים ולנקבות, ושלשת האנשים האלה (יחזקאל י"ד י"ח), ושלשת נשי בניו (בראשית ז' י"ג), כי אז הוא שם המספר, לא תואר המספר), והנ' סמוכ' לזכרים (בקמץ בנו"ן) כמשפט, ושנוי לנקבה לומר סמוכ' (בסגול בנו"ן) כדרך עשתי עשרה עכ"ל: (לג) לברח, מהקל והטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד, כמו ירה ויור' ורבים ככה. (הראב"ע ז"ל):

(לד) וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ (לה) וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ (לו) וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ (לז) וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ (לח) וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ

לז (א) וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (ב) וַיְצַפֵּהוּ זָהָב

אנדערן. (לד) דיא ברעטטער בעלעגטע מאן מיט גאָלד, דיא רענגען מאכטע מאן פאָן גאָלד, דורך וועלכע דיא ריגעל געשטעקט וואורדען, אונד אויך דיא ריגעל וואורדען מיט גאָלד בעלעגט. (לה) מאן מאכטע אויך איינען פאָרהאנג פאָן בלויער, פורפּורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד זעכספאך געצווירנטעם גארן; מיט פיגורען פאָן כרובים דורכווירקט, קונסטוועבערארבייט מאכטע מאן זיא. (לו) דאצו פיר זיילען פאָן שטיםהאָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, איהרע האקען וואַרען גאָלד. מאַן גאָס צו דען זיילען פיער זילבערנע פיסע. (לז) מאן מאכטע איינע דעקקע צום איינגאנג דעס געצעלטס בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספאך געצווירנטעם גארן, שטיקקערארבייט. (לח) דאצו פינף זיילען נעבסט האקען, איהרע קניפּע אונד איהרע רייפען מיט גאָלד בעלעגט, דאצו אויך פינף קופפערנע פיסע.

לז (א) בצלאל מאכטע דיא לאדע אויס שטים-האָלץ; דריטטהאלב עללען דיא לענגע, אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע, אונד אנדערטהאלב עללען דיא האָהע. (ב) בעלעגטע דיא לאדע

תרגום אונקלוס

מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי׃ (לד) וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא׃ (לה) ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין׃ (לו) ועבד לה ארבעה עמודי שטין וחפינון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעה סמכין דכסף׃ (לז) ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר׃ (לח) וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפי רישיהון וכבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא׃

לז (א) ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ (ב) וחפהי דהב דכי מגו ומברא ועבד ליה זיר דדהב

רש"י

לז (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו:

טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (ג) וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ (ד) וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ (ה) וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ (ו) וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ (ז) וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ (ח) כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹתָו׃ (ט) וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ

קצותיו קרי

מיט ריינעם גאָלדע, אינ־וועגדיג אונד אויסוועגדיג, מאכטע דאצו איינען גאָלדענען קראנץ הערום, (ג) גאָס דאצו פֿיער גאָלדענע רינגע אן דען פֿיער עקקען, אלזאָ דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע, אונד אויף דער אנדערן זייטע ווידערום צווייא רינגע ווארען, (ד) מאכטע שטאנגען פֿאָן שטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, (ה) בראכטע דיא שטאנגען אין דיא רינגען אויף דען זייטען דער לאדע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען, (ו) מאכטע אויך איינען דעקקעל פֿאָן ריינעם גאָלדע, דריטטהאלב עללען דיא לענגע אונד אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע. (ז) מאכטע פֿערנער צווייא גאָלדענע כרובים, פֿאָן געטריבענער ארבייט מאכטע ער זיא אויס דען ביידען ענדען דעם דעקקעלס, (ח) נעמליך איינען כרוב אויס דעם איינען ענדע, אונד איינען כרוב אויס דעם אנדערן ענדע; אויס דעם דעקקעל זעלבסט פֿערפֿערטיגטע ער דיא כרובים אן ביידען ענדען. (ט) דיא כרובים ווארען זאָ געמאכט, דאס זיא איהרע פֿליגעל אין דיא האָהע אויסברייטעטען, אינדעם זיא דאמיט דען דעקקעל איבערדעקטען מיט דעם אנגעזיכטע איינער געגען דען אנדערן געקעהרט, יעדאָך נייגטען זיא איהרע געזיכטער געגען דען דעקקעל נידער,

תרגום אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר׃ (ג) וְאַתֵּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ (ד) וַעֲבַד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ (ה) וְאַעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא׃ (ו) וַעֲבַד כַּפֻּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אֻרְכַּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פֻּתְיַהּ׃ (ז) וַעֲבַד תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד עֲבַד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי כַפֻּרְתָּא׃ (ח) כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפֻּרְתָּא עֲבַד יָת כְּרוּבַיָּא מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ (ט) וַהֲווֹ כְרוּבַיָּא פְּרִיסִין גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל

(י) וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ (יא) וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (יב) וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ (יג) וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ (יד) לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (טו) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (טז) וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי שלישי

(יז) וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ (יח) וְשִׁשָּׁה

תרגום אשכנזי

(י) פֿערפֿערטיגטע אויך דען טיש פֿאָן שטיטים־האָלץ, צווייא עללען דיא לענגע, איינע עללע דיא ברייטע אונד אנדערטהאלב עללען דיא האֶהע. (יא) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאָלדע, מאכטע איינען גאָלדענען קראנץ אומהער. (יב) מאכטע איינען ראנד דאראן, איינע האנדברייט רינגסאומהער, אונד אן דיזען ראנד פֿיהרטע ער דען גאָלדענען קראנץ אומהער, (יג) גאָס דאצו פֿיער גאָלדענע רינגע, אונד זעטצטע דיא רינגע אן דיא פֿיער עקקען זיינער פֿיער פֿיסע. (יד) אונטערהאלב דעס ראנדעס וואַרען דיא רינגע, אלס איין געהייזע פֿיר דיא שטאנגען, (אין וועלכע נעמליך דיא שטאנגען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען. (טו) מאן מאכטע דיא שטאנגען פֿאָן שטיטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, דען טיש צו טראגען. (טז) פֿערנער דיא גערעטהע אויף דען טיש, נעמליך שיססעלן, שאאלען, שטיטצען אונד האלבראֶהרען, וואָמיט דאז בראָד בעדעקט ווארד פֿאָן ריינעם גאָלדע. (יז) מאכטע אויך דען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע פֿאָן געטריבנער ארבייט, פֿוס, שאפֿט, קעלכע, קנאָפֿפֿע אונד בלומען ווארען אויס איהם הערויס געארבייטעט. (יח) זעכס ארמע גינגען אויס דען זייטען

תרגום אונקלוס

כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא הֲווֹ אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ (י) וַעֲבַד יָת פָּתוֹרָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אֻרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ (יא) וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ (יב) וַעֲבַד לֵיהּ גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פֻּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר וַעֲבַד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ (יג) וְאַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַב יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃ (יד) לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא הֲוָאָה עִזְקָתָא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ (טו) וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ (טז) וַעֲבַד יָת מָנַיָּא דִּי עַל פָּתוֹרָא יָת מְגִיסוֹהִי וְיָת בָּזִיכוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵיהּ וְיָת קַשְׂוָתָא דִּי מְנַסְּכִין בְּהוֹן דְּהַב דְּכֵי׃ (יז) וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד עֲבַד יָת מְנָרְתָא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֵיזוּרָהָא

קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני: (יט) שלשה גבעים משקדים בקנה האחד כפתר ופרח ושלשה גבעים משקדים בקנה אחד כפתר ופרח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה: (כ) ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה: (כא) וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים ממנה: (כב) כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה מקשה אחת זהב טהור: (כג) ויעש את נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה זהב טהור: (כד) ככר זהב טהור עשה אתה ואת כל כליה: פ

(כה) ויעש את מזבח הקטרת עצי שטים

ת"א תחת זנחים ס"ג, ח':

הערויס, נעמליך דרייא ארמע דעס לייכטערס אויס דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעס לייכטערס אויס דער אנדערן זייטע. (יט) דרייא מאנדעלפֿאָרמיגע קעלכע, אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע אונד דרייא מאנדעלפֿאָרמיגע קעלכע אן דעם אנדערן ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע, זאָ אן אללען זעכס ארמען, דיא אויס דעם לייכטער הערואויסגעהען. (כ) אן דעם לייכטער זעלבסט ווארענפֿיער קעלכע וויא מאנדעלן געשטאלטעט, קנאָפּפע אונד בלומען. (כא) פֿערנער איין קנאָפף, אין וועלכעם איינפאאר ארמע זאס, נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז צווייטע פאאר ארמע, אונד נאָך איין קנאָפף, אן וועלכעם דאז דריטטע פאאר ארמע זאס, זאָ אן אללען זעכס ארמען, דיא אויס זיעם לייכטער הערואויסגעהען. (כב) קנאָפּפע אונד ארמע וואַרען אויס איהם זעלבסט הערויסגעארבייטעט, גאנץ אויס איינעם שטיק ריינעם גאָלדעס געטריבען, (כג) פֿערפֿערטיגטע אויך דאצו זיבען לאמפען נעבסט צווענגליין אונד אשגעפֿעסליין פֿאָן ריינעם גאָלדע. (כד) איין ככר ריינעם גאָלד פֿערארבייטעטע מאן דאצו, אונד צו אללען זיינען גערעטהען, (כה) מאכטע אויך איינע

תרגום אונקלוס

ושושנהא מנה הוו: (יח) ושתא קנין נפקין מסטרהא תלת קני מנרתא מסטרא חד ותלתא קני מנרתא מסטרא תנינא: (יט) תלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן ותלתא כלידין מציירין בקניא חד חזור ושושן כן לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: (כ) ובמנרתא ארבעא כלידין מציירין חזורהא ושושנהא: (כא) וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מנה: (כב) חזוריהון וקניהון מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב דכי: (כג) ועבד ית בוצינהא שבעא וצביתהא ומחתיתהא דדהב דכי: (כד) ככרא דדהב דכי עבד יתה וית כל מנהא: (כה) ועבד ית מדבחא דקטורת בוסמיא דאעי שטין אמתא אורכיה ואמתא פותיה מרבע ותרתין אמין רומיה מניה הואה קרנוהי:

אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ (כו) וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ (כז) וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ (כח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ (כט) וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי רביעי

לח (א) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ (ב) וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ (ג) וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ

תרגום אשכנזי

רייכערא‌לטאר פֿאָן שטים־האָלץ, דיא לענגע איינע עללע, דיא ברייטע איינע עללע, פֿיערעקקיג, אונד דיא האֶהע צווייא עללען, דיא עקקען ווארען אויס איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאכט; (כו) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאָלדע, זיין בלאטט אונד זיינע זייטען אומהער, אונד זיינע עקקען, פֿיהרטע אָבען איינען גאָלדענען קראנץ הערום; (כז) מאכטע אונטער דעם קראנצע צווייא גאָלדענע רינגע אן ביידען ווינקעלן, נעמליך אן ביידען זייטען; דיזעס רינגווערק דיענטע דען שטאנגען צום געהייזע, דען אלטאר דאמיט צו טראגען, (כח) פֿערפֿערטיגטע דיא שטאנגען פֿאָן שטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט גאָלד, (כט) מאכטע פֿערנער דאז אֶהל צור הייליגען זאלבונג, אונד דאז רייכערצייג פֿאָן עדלען שפעצערייען נאך אפאָטהעקערקונסט.

לח (א) מאכטע אויך דען אלטארהערד דעס גאנצען אָפּפֿערס פֿאָן שטים־האָלץ, פֿינף עללען דיא לענגע, פֿינף עללען דיא ברייטע, פֿיערעקקיג אונד דיא האֶהע דרייא עללען. (ב) מאכטע אן דען פֿיער ווינקעלן פֿיער האָהלע עקקען, דיא עקקען ווארען אויס איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאכט, בעלעגטע איהן מיט קופּפֿער, (ג) פֿערפֿערטיגטע אללע

תרגום אונקלוס

(כו) וחפא יתיה דהב דכי ית איגריה וית כותלוהי סחור סחור וית קרנוהי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור: (כז) ותרתין עזקן דדהב עבד ליה מלרע לדיריה על תרתין זויתיה על תרין סטרוהי לאתרא לאריחיא למיטל יתיה בהון: (כח) ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא: (כט) ועבד ית משחא דרבותא קודשא וית קטורת בוסמיא דכי עובד בוסמנו:

לח (א) ועבד ית מדבחא דעלתא דאעי שטין חמש אמין אורכיה וחמש אמין פותיה מרבע ותלתא אמין רומיה: (ב) ועבד קרנוהי על ארבע זויתיה מניה הואה קרנוהי וחפא יתיה נחשא: (ג) ועבד ית כל מני מדבחא ית פסכתריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא וית צינוריתא וית מחתיתא כל מנוהי עבד נחשא: (ד) ועבד למדבחא סרדא עובד מצורתא

אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ (ד) וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ (ה) וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ (ו) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ (ז) וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס (ח) וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס (ט) וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃

תרגום אשכנזי רא

גערעטהע דעס אלטארס, נעמליך דיא טאֶפפֿע, דיא שויפֿעלן, דיא בעקקען, דיא גאבעלן אונד דיא קאָהלפֿאננען; אללע גערעטהע דעסזעלבען מאַכטע מאַן אויס קופפֿער, (ד) מאַכטע אויך אן דיזען אלטאר איין זיבווערק נעטצפֿאָרמיג פֿאָן קופפֿער אונטערהאלב דער אויסלאדונג ביז אין דיא העלפֿטע; (ה) גאָס פֿיער רינגע צו דען פֿיער עקקען אן דעם קופפֿערנען זיבווערק דען שטאַנגען צום געהייזע. (ו) מאַכטע אויך שטאַנגען פֿאָן שטים־האָלץ, בעלעגטע זיא מיט קופפֿער, (ז) בראַכטע דיא שטאַנגען אין דיא רינגע, אן דען זייטען דעס אלטארהערדס, איהן דאַמיט צו טראָגען; האָהל, פֿאָן טאַפֿעלן צוזאממענגעזעטצט, ווארד דער אלטאר געמאַכט. (ח) מאַכטע אויך איין קופפֿערנעס בעקקען אונד איין קופפֿערנעס געשטעלל דאַצו, אויס דען מעטאללענען שפיעגעלן דער פֿערזאממעלטען ווייבספערזאָנען, וועלכע זיך אן דעם אייגאַנג דעס שטיפֿטסצעלטס פֿערזאממעלטען, (ט) פֿערנער דען פֿאָרהאָף צור זידליכען זייטע, געשטריקטע אומהענגע צום פֿאָרהאָף

תרגום אונקלוס

דִּנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבָבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵּיהּ׃ (ה) וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִּנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃ (ו) וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ (ז) וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ׃ (ח) וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִּנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחְזְיַת נְשַׁיָּא דְּי אַתְיָין לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ט) וַעֲבַד יָת דַּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דְּדַרְתָּא דְּבוּץ

רש"י

לח (ז) נבוב לחות. נבוב הוא חלול וכן ועביו ארבע אצבעות נבוב [ירמיה נ"ב]: נבוב לחות. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטו' ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א"ל

באור

לח (ח) במראת, בנות ישראל היו בידן מראות מנחשת קלל ממורט שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, וכתב רש"י ז"ל ותדע לך שהן מראות ממש, מהדי כאמר ונחשת התנופ' שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' (לקמן פסוק ל')

תרגום אשכנזי

פאַן געצווירנטעס גארן, הינרערט עללען. (י) דאַ־צו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופּפּערנען פּי־סען; דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפּען ווארען זילבערן. (יא) צור נאָרדליכען זייטע הונ־דערט עללען, דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופּפּערנען פּי־סען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע ריי־פּען ווארען זילבערן. (יב) צור וועסטליכען זייטע פינפציג עללען אומהעננע, דאצו צעהן זיילען נעבכט צעהן פּי־כען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע ריי־פּען וואָרען זילבערן. (יג) צור אָסטליכען זייטע פינפציג עללען. (יד) נעמ־ליך פינפצעהן עללען אומ־העננע צו דער איינען פאָרדערזייטע. דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פּיסען. (טו) אינד צור אנדערן פאָרדערזייטע אן דעם מיהאָרע דעס פאָרהאָפֿס, ווידערום פינפצעהן עללען אומהעננע, דאצו דרייא זיילען נעבסט

(י) עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יא) וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יב) וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ (יג) וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ (יד) קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ (טו) וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם

תולדות אהרן ולכתף ערובין ג׳ נ׳: קלעים זבחים נ״ט ג׳:

תרגום אונקלוס

שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: (י) עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: (יא) וּלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: (יב) וּלְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַשְׂרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף: (יג) וּלְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין: (יד) סְרָדִין חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: (טו) וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן

רש"י

הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הכשים לבאות רבות במלרים כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עלמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות

באור

ול"א), וכיור וכנו לא הוזכרו שם, למדת שלא הי׳ נחשת של כיור מנחשת התנופ׳, כן דרש ר׳ תנחומא, וכן תרגם אונקלוס במחזית נשי׳ וכן תרגום של מראות מירושלמי״ם בלע״ז ובל״א (שפיגעל), וכן הלינו בישעי׳ (ג׳ כ״ג) הגליונים מתרגמינן מחזייתא עכ״ל, וכתב הר׳ אליעזר בן עקיבא זכרונו לברכה בי״ת במראות תחת מ״ם, כי כנין הוא בלשון הקדש כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח׳ ל״ב), ובנה בלשון ישמעאל עכ״ל, ונגד הודעתיך ההבדל האמתי שבין שמוש הבי״ת לשמוש המ״ם, כי המ״ם ישמש על הגבול אשר ממנו התחיל הדב׳ להתפעל, והבי״ת על הגבול אשר בו התפעל, ופעמים שההוראה בהם אחת, אלא שהבחינות

שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ (טז) כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ (יז) וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר (יח) וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי

דרייא פֿיסען. (טז) אללע אומהעננגע דעם פֿאָרהאָפֿס אומהער ווארען פֿאָן זעכספֿאַך געצווירנטעם גארן. (יז) דיא פֿיסע צו דען זיילען ווארען קופֿפֿערן, דיא האַקען אן דען זיילען איגר איהרע רייפֿען ווארען זילבערן, דיא בעלעגונג איהרער קנייפֿען וואר פֿאָן זילבער, אללע זיילען דעם פֿאָרהאָפֿס ווארען מיט זילבערנען רייפֿען פֿערזעהען, (יח) פֿערפֿערטיגטע ענדליך דיא דעקקע פֿאָר דעם איינגאנג דעם פֿאָרהאָפֿס, שטיקקעראַרבייט, פֿאָן בלויער, פורפּורראָטהער האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גארן, דיא לענגע צוואנציג עללען, דיא האָהע, נעמליך אין דער ברייטע דער דעקקע, פֿינף עללען זאָ

תרגום אונקלוס

תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃ (טז) כָּל סְרָדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר׃ (יז) וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִינוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא׃ (יח) וּפְרָסָא דִּתְרַע דַּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַשְׂרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא

רש"י

ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך [שיר ח'] וזהו שנאמר במראות הצובאות. ונעשה הכיור מהם שהוא לשים שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגומר וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירויי"ש בלע"ז. Miroirs, (שפיעגעל) וכן מגלינו והגליונים [ישעיה ג'] מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: (יח) לעמת קליעי החצר. כמדת קלעי החצר:

חסלת פרשת ויקהל

באור

כבדלות, יתכן לומר והכותב חבר ותלחם. בבחינת הבגד והלחם אשר מהם נשאל, ויתכן ג"כ לומר והכותב בבגד ובלחם, על הבגד והלחם הנשאל, וכן כאן בבחינת התמונ' שלהם בעודם מקבלים השנוי. יאמר במראות הצובאות, ולכן הבו אחד המראות. כי אפשר לומר שלא שם בו כל המראות אלא מקצתן והות' מהם. לכך נאמר במראות לומר המכלם נעש' הכיור וכנו, כמו שנכתוב לקמן בפ' פקודי (סי' זה פסוק ל'), בשם הרמב"ן ז"ל: הצבאות, שהיו מאספות ונאות נבאות לתת מראותיהן, להעשות בהן כל הכיור וכנו. כי התנדבו בשמח' לעבודת ה': פתח אהל מועד, לא נעשה עדיין אוהל המשכן. אולי על אוהל משה יודבר שקראו אהל מועד, ואמר שלשם הביאו נדבותיהן והוא קבל מהן (מדברי הרמב"ן ז"ל), ואונקל' תרגם דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא, ולא תרגם תיבת הצבאות כלל, ויב"ע תרגם נשי' בכיועתה, ובעידן דאתין לצלא' בתרע משכן זימנא וכו'. והירושלמי תרגם בחזית נשי' לכיועתא דהוון לניען וכו', יתכן שתרגמו המלה מלשון עבוד', יאמר שהיו באות אחר כך יום יום אל מקום נדבתן, לעבוד את ה', להתפלל שם ולשמוע דברי המצות: (יח) לעמת קלעי החצר, כמדת

הֶחָצֵר׃ (יט) וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ (כ) וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

(כא) אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ (כב) וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃

האָך אלס דיא אומהענגע דעס פֿאָרהאָפֿס. (יט) דאַצו פֿיער זײלען נעבסט פֿיער קופֿפֿערנען פֿיסען, דיא האקען, אונד דיא בעלעגונג איהרער קנײפֿע אונד שטאנגען וואַרען זילבערן. (כ) אונד אללע נעגעל צור וואָהנונג אונד צום פֿאָרהאָף אומהער ווארער קופֿפֿערן. (כא) דיזעס זינד דיא בערעכנונגען פֿיר דיא וואָהנונג, נעמליך דיא וואהנונג דעס צײגניסעס, דיא אויף משה'ס בעפֿעהל בערעכנעט וואָרדען; דאז געשעפֿט דער לוים דורך איתמר, דען זאָהן דעס פריסטערס אהרן. (כב) בצלאל, זאָהן אורי, זאָהן חור, אויס דעם שטאממע יהודה, פֿערפֿערטיגטע אללעס, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען.

תרגום אונקלוס

חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵיל סְרָדֵי דַרְתָּא׃ (יט) וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָה דִנְחָשָׁא וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ (כ) וְכָל סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃ (כא) אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל מֵימְרָא דְמֹשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (כב) וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יָת כָּל דִּי

רש"י

(כא) אלה פקודי. בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדות. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבודת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודת המסור' ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקי' איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ' נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו. (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשו' תחלה כלים ואח"כ משכן (לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא הנדבה לסיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה יריעות ואח"כ

באור

קלעי החצר: (כא) פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחושת, כמו שאמרו רז"ל משנגמר' מלאכת המשכן אמר להם משה לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון: עבדת הלוים, פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסור' ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים, איש איש למשאו המופקד עליו, כמו שאמר בפ' נשא (רש"י ז"ל), ולהם מסר משה את המשכן וכליו במספר ובמשקל: ביד איתמר, הוא הי' פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבוד' שעליו (רש"י). ויתכן שעל הפקודים ועשיית החשבון אמר שהי' עבוד' מסור' ללוים על פי משה; ונעש' ע"י איתמר, שהוא קבל הכל בחשבון ומנין ומשקל מיד האומנים הראשיים והם בצלאל ואהליאב שיזכור, כי הם היו נותנים בכל יום מה שהביאו העם על יד הגדבה, ונתנו את החשבון הזה, וכן כתב הר"י, וכן התורגם בל"א, (כב) את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן (נל"ל וכן הנוסחא בכ"י שבידי, אלא אשר צוה ה', אפי' דברים שלא שמע מרבו הסכימ' דעתו

(כג) וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס (כד) כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (כה) וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים

תולדות אהרן וכסף נכורית ה' ח':

תרגום אשכנזי רג

(כג) מיט איהם אהליאב, זאָהן אחיסמך, אויס דעם שטאממע דן, ווערקמייסטער, זיננרייכער קינסטלער, אייך קונסטשטיקקער אין בלויער, פורפוראָטהער, האָכראָטהערוואָללע אונד ליינענגארן. (כד) אללעס גאָלד, וועלכעס צור אַרבייט פערברויכט וואָרדען, אין דער ארבייט צום הייליגטהום, אללעס אויפגענאָממענע גאָלד נעמליך וואַר צוזאממען נייִן אונד צוואנציג ככר אונד זיבעהונדערט אונד דרייסיג שקל נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס. (כה) דאז זילבער פאָן דען מוסטערונגען דער געמיינע, הונדערט ככר, טויזענד זיבען הונדערט פינף אונד זיבענציג שקל, נאך דעם געוויכטע דעם

תרגום אונקלוס

פַּקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (כג) וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגָּר וְאוּמָּן וְצַיָּר בִּתְכֶלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃ (כד) כָּל דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבֵיד לַעֲבִידְתָּא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲרָמוּתָא עַשְׂרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (כה) וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף

רש"י

ליווי הקדשים ולווי משה דינו ע"ה דיש ויקהל תחל' המשכן ואח"כ ואח"כ הכלים הא מיירי לענין ליווי לפועל איך יפעול כסדר. ותמצא בפדש' כי תשא דמ"ה קדמתי בשם בצלאל וגומר הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו לריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה [ברכות נ"ט] וא"ת מנלן שמדע"ה לוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגומר וקבל מה שידבר עמהם. והאי קרא מדכתיב אשר לוה את משה חזינן דהיה מלוה להם בהיפך. ודוק היטב) אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בוודאי כך לוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ

באור

כמה שנאמר למשה בסיני. ע"כ נוסח לשון רש"י ז"ל בשני כ"י שבידי. והוא מירושלמי דפא' ובנוסח שבדפוס נוסף עליו מימרא דר' יוחנן בברכות (דף נ"ה ע"א), שאף במקום שבנ' משה מה שנאמר לו, הי' בצלאל יודע דעת עליון, ועשה כאשר לוה ה' את משה: (כד) ככר. ששים מנה, ומנ' של קודש כפול הי' (כן הוכיחו רז"ל בבכורות (דף ה' ע"א) מקרא דיחזקאל (מ"ה י"ב), שנאמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשר' וחמש' שקל המנ' יהי' לכם, עשרים וחמש' ועשרים הרי מ"ה ועשר' וחמש' הרי ששים. ומנ' של חול מאה דינרין שהם כ"ה סלעים, או שקלים האמורים בתור', וחכמים הוסיפו עליו שתות מלבר, ונעש' שלשים שקלים, ואחרי שהכתוב אומר במנ' של קודש ששים שקלים הרי הוא כפול), הרי הככר (של קודש) מאה ועשרים מנ' (של חול), והמנה (של חול) כ"ה סלעים, הרי ככר של קודש שלשת אלפי' שקלי', לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינ' משלשת אלפים, שאין מגיעין לככר ע"כל דב"י ז"ל, והכוונ' על מה שאמר הכתוב וכסף פקודי העד' מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמש' ושבעים שקל ובנחשת הוא אומר ונחשת התנופ' שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל, שכל

שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ׃ (כו) בֶּ֣קַע לַגֻּלְגֹּ֗לֶת מַחֲצִ֥ית הַשֶּׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל

תולדות אהרן בקע בכורות שם:

תרגום אונקלוס

וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (כו) תִּקְלָא

תרגום אשכנזי

הייליגטהומס, (כו) נעמליך איין בקע אויף יעדעם קאָפּף גערעכנעט, דיזעס איזט איין האלבער שקל נאך דעם געוויכטע דעם

רש"י

מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפינך מנה בפדוטרוט כל השקלים. שפחותין במנינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכן עלה מניינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי

באור

השקלים הפחותין במנין משלשת אלפים נמנין בפרוטרוט בפני עצמן ולא עלו בחשבון ככרי הקודש, ואלו הי' ככר הקודש אלף וחמש מאות שקל כשל חול, הרי אלף ושבע מאות וחמש' ושבעים שקל עולי' לככר ושני מאות וחמש' ושבעים שקל, וכן אלפים וארבע מאות שקל עולי' לככר ותשע מאות שקל (ואף שחז"ל (בבכורות שם), דהו הרשי' הזאת ואמרו ודלמא כללי ופרטי ורברבי דככרי קחשיב, פרטי זוטי דככרי לא קחשיב, כלומר שלא חשב ככרים אחדי', כי אם העילי' לעשר'. הנה לא הית' כוונת' אלא שתפס לצד אין ראי' מברחת שהמנה של קודש כפול ואולם אחרי שהוכיחו שם מקרא דיחזקאל שהדבר כן הוא, א"כ אין השקלים הפחותין במניינם מג' אלפי' עולים לככר, ומעתה אין ספק שלכך הנאם הכתוב בפני עצמם ולא נצטרך עוד נדחוק דפרטי זוטי לא קחשיב, כנ"ל בכוונת רש"י ז"ל להסיר מעליו תמיהת הרא"ם ז"ל. והנה שש מאות אלף חצאים הרי הן ג' מאות אלף שקלים שלמים, הרי מאת ככר, והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים הנאים עולים אלף ושבע מאות, וע"ה שקלים: (כו) בקע. הוא מחצית השקל, לפי שנבקע מהשקל: לשש מאות אלף וגו', כך הי' מספר בני ישראל כפי מנין חצאי השקלים שנתנו לתרומת האדנים. והנה במנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א' מ"ו), גם שם היה כמספר הזה, וא"א לומר שהמנין הנזכר כאן הוא האמו' בחומש הפקודים, שהרי נאמר בו באחד לחדש השני (שם א' א'), והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון, שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' (לקמן מ' ב'), ומשקלי המנין הנזכר פה נעשו האדנים, הא למדת שתים היו, אחת בתחלת נדבתן אחר מעשה העגל, וזה היה אחר י"הכ בשנה ראשונה, ואחת בשנ' שני' באייר משהוקם המשכן (רש"י פ' כי תשא לעיל ל' ט"ז). ודע שהתספר הנאמר בחומש הפקודים הי' חוץ משבט לוי שלא נמנה עמהם. כדכתיב שם והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם (במדבר א' מ"ז). ופה בתרומת האדנים הדבר בספק אם הי' מטה לוי מן הנותנים והנמנים. ולא נאמר אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל (שם מ"ט), כי אם אחר הקמת המשכן, או אם נבחר השבט הזה מקודם לכן, ובזה הלוי הבוא גם במנין הראשון. ותליי בפלוגתא דתנאי (זבחים דף קט"ו ע"ב), מתי פסקה העבוד' בבכורות, וכך אי' שם: יתיב רב הונא בר רב קטינא קמי' דרב חסדא, וקא קרי וישלח את נערי בני ישראל וגו' (לעיל כ"ד ה') [ומפרש דאלו הבכורות (כך הוסיף בו רש"י)], אמר לי' הכי אמר רב אסי ופסקו, פי' רש"י רוצו היום פסקה העבודה מן הבכורות שמסיני נצטוו על הכהונ' כדיליף לקמן, ושמשו כדב ואביהוא כל אותה שנה ראשונ' עד שהוקם המשכן ומתו, ליתנא לחדינא הכי אמר רב אסי ופסקי', לריך להפסיק כאן בניגנת טעם המקרא באתנחתא, ולא יקרא בטעם פשטא כמו שאנו קורים אותו, דכשהוא נקר' בטעם פשטא, משמע שקריאת נערי בני ישראל דבק על ויעלו עולות, משמע שהם העלום. אבל כשאתה קורא באתנחתא עומדת התיב' לבד', ואינה דבק' על ויעלו, ויש לומר שלא שלח' אלא להביא הקרבנות ולעמוד עליהם, ויעלו עולות אותם שכשרי' להעלותם. דהיינו נדב ואביהוא, משנאלו לסיני הופרשו הכהנים כדיליף לקמן עכ"ל. ומסיק תנאי היא דתני' וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שם י"ט כ"ב), ר' יהושע בן קרח' אומר זו פרישות בכורות (הזהיר את הבכורות להפרים מן ההר). רבי אומר זו פרישות נדב ואביהוא (כלומר לא נקראו הבכורות הכהנים, אלא מי שהם הכהנים הנגשים אל ה' שהוזהרו כאן לפרוש מן ההר, זה נדב

הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

הייליגטהומס; פיר יעדען דער דורך דיא מוסטע- רונג גינג פאן צוואנציג יאהר אונד דאריבער, אונד צוואר פיר זעכסמאל הונ- דערט אונד דרייא טוי-

תרגום אונקלוס

לְגוּלְגַלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ

רש"י

השקלים של שש מאות אלף עול' מאה ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי הן מאת ככר והשלשת אלפים וחמש

באור

ואביהוא שנעשו בסיני כהנים, והם הנגשים אל ה' להקריב קרבנו' רש"י) עכ"ל. מעתה לדעת ר"י בן קרח', דסתם מתני' כוותי' (שם דף קי"ב ע"ב) עד שלא הוקם המשכן העבוד' בבכורו', ומשהוקם המשכן העבודה בכהנים, והי' א"כ שבט לוי מכלל הנותנים בקע לגלגלת לצורך תרומת האדנים, והכפורים ע"י חצאי השקלים ההם, כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם עד לאחר הקמת המשכן, ומשנבחר השבט ההוא זה הלוי על המנין השני, ונאמר לו אך את מטה לוי לא תפקד כמו שארז"ל כדי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. וגם המנין השני הי' ע"י בקע לגלגלת, והיו שומרים חצאי השקלים ההם לקנות בהם קרבנו' צבור. אם יצטרך והית' השני' ההיא דומה לתרומת חצאי שקלים של חובה שנהגו בה ישראל אחר שבאו לארץ, ולכך קראוה חז"ל בשם תרומ' חצאי שקלים של חובה. אף שאין הדמיון מכל וכל, לפי בכל זמן שהיו ישראל במדבר לא הקריבו עולה וזבחים [אם שלא הקריבו כלל, כמ"ש ר' אליעזר (חגיגה דף ו' ע"ב) מקרא דהזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה' כ"ה), או שלא הקריב אלא שבטו של לוי שלא עבד ע"ז, כדברי ר' עקיבא (שם)], ולא הית' השני' ההיא מבני שלש עשרה שנה ומעל' כחובת מחצית השקל אל כל בנ' ושנ', ולא השבט לוי כלל, כי לא היתה אלא לצורך המנין (כן העלה רא"ם בתחלת פ' כי תשא. ולפי השיטה הזאת צריכי' אנו לומר שנתרבה מספר בני ישראל בין מנין הראשון לשני כמספר השבט שיצא מכללם. מלבד המתי' שמתו מהם מתחלת י"הכ עד א' באייר, וצ"ל שבא להם הרבוי ההוא ע"י האנשים שהשלימו שנתם תוך כך ובאו לכלל עשרים. ואירע הדבר שהי' מספר המשלימים ההם מכוונים עם מספר שבט לוי והמתים מהעם בשבעה חדשים. והי' מספר חצאי השקל בשני המנינים שוה. ואף שבכלל אנו ביציאת מצרים מונין מניסן ולשנות עולם מתשרי, וא"כ למנין שנות עולם לא נתרבה מנין השנים בין י"הכ של השנ' הראשונ' לחדש אייר של השנ' השנית ליציאת מצרים, וכל הנולדים מתשרי ועד אייר לא השלימו שנתם עד תשרי שהוא החדש השביעי של השנ' השנית ליציאת מצרים. מ"מ יתכן לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל בריש פ' כי תשא שמנין שנות בני אדם אינו לא מניסן ולא מתשרי, כי אם לכל אחד מיום הולדו. וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנים מעת לעת בערכין ובבתי ערי חומה ובשד' אחוז' ושש שנעבד עבדי, כמ"ש חז"ל במס' ערכין (דף י"ח ע"ב), וא"כ רבו המגיעים לכלל עשרים בין מנין למנין. כל זה לשיטת ר"י בן קרחה:

ולשטת דבי היתה העבודה בלוים מעת מתן תורה ואילך, אם שפסק' העבוד' בבכורות מיום ההוא והלא' אחרי שהקריבו נערי בני ישראל תחת ההר עולות וזבחים (והוא לשון ראשון של רש"י), או שלא נשלחו נערי בני ישראל גם ביום ההוא כי אם להביא הקרבנות ולעבוד עליהן, והמעלים היו נדב ואביהוא (והוא לשון שני של רש"י ודברי הרא"ם שנתב בשם חז"ל שנערי בני ישראל הם נדב ואביהוא תאומים), כי מסיני נלקחו על הכהונה, וא"כ נבחר שבט לוי להיות לגיון של מלך, ושלא לבא במספר העם, והלאו של אך את מטה לוי לא תפקד כבר נלטווה בו במנין הראשון. אלא שמפני שלא נכתב המנין הראשון בתור' בפירוש, לא הי' מקום שיכתב הלאו ההוא עד המנין השני:

מעתה מספר השש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים הנזכרים פה במנין הראשון גם הוא חוץ משבט לוי. ובאו המשלימים את שנתם במקום המתים מהעם בין

וַחֲמִשִּׁים׃ (כז) וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃ (כח) וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם׃ (כט) וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃ (ל) וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת

ת"א ויהי שם שם: האלף שם שם: ונחשת שם שם:

תרגום אשכנזי

זענ"ר, פינף הונדערט אונד פינפציג. (כז) הונדערט ככר זילבער וואורדען אנגעווענדעט, דיא פיסע איי דעם הייליגטהום אונד אם איננירן פארהאנג צו גיסען, הונדערט פיסע אויס הונדערט ככר זילבער, צו יעדעם פוס איין ככר. (כח) פאן דען איינטויזענד זיבען הונדערט פינף אונד זיבענציג שקל פערפערטיגטע מאן דיא האקען צו דען זיילען, בעלעגטע איהרע קנייפע דאמיט, אונד מאכטע דיא רייפען דאראן. (כט) דאז אויפגענאממענע קופפער זיבענציג ככר, צווייא טויזענד פיער הונדערט שקל. (ל) דארויס פערפערטיגטע מאן דיא פיסע צום איינגאנג דעס שטיפטסצעלטס, דען קופפערנען אלטאר אונד דאז קופפערנע זיבווערק דאראן, אויך אללע גערעטהע דעם אל־

תרגום אונקלוס

מְאָה וְחַמְשִׁין: (כז) וַהֲוָאָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי פָּרוּכְתָּא מְאָה סַמְכִין לִמְאַת כִּכְּרִין כִּכְּרָא לְסַמְכָא: (כח) וְיָת אַלְפָא וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יָתְהוֹן: (כט) וּנְחָשׁ אֲרָמוּתָא שַׁבְעִין כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין: (ל) וַעֲבַד בַּהּ יָת סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא

רש"י

מאות וחמשים חצאים עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף:

באור

מנין למנין כמ"ש הרמב"ן ז"ל בתחלת פ' כי תשא, או נאמר כמ"ש רש"י ז"ל, ובפי מה שבאר הרא"ם ז"ל את דבריו, שלשנות בני אדם מונין מתשרי, ודוקא לערכין ויתר הדינים הנזכרים הוא דהוי מעת לעת, אבל מנין שני נח ושנות הדורות מתשרי מנינן, כמ"ש חז"ל בפ"ק דר"ה (דף י"ב ע"א), ובמדרש רבה אמרו בפירוש גבי ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף (במדבר א' מ"ו), שאין מונין להם אלא מתשרי שהוא ר"ה לבריאתו של אדם הראשון, וא"כ לא היה שם אדם שבא לכלל עשרים בין מנין למנין, ועל כרחינו לומר שלא מת מבני ישראל אף אחד בין מנין הראשון לשני, ויהי' זה נס ופלא גדול, אלא שכל ענייני דור המדבר היו שלא כמנהג העולם, ואין להתפלא אם יהי' גם זה יוצא חוץ מגדר התולדות: (כז) לצקת, מקור מבעלי היו"ד כמו לרדת, וענינו כתרגומו לאתכא: אדני הקדש ואת אדני הפרכת, יקרא הכתוב המשכן קדש, והבדיל הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים (הרמב"ן): (כח) וצפה ראשיהם, של עמודים מהם, שבכולם כתיב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף (לעיל פסוק י"ט) (רש"י): (ל) ויעש בה וגו', לא הזכיר הכיור וכנו. כי לא נעשה במשקל, אבל כל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם, ולא ידע משה משקלו (הרמב"ן), וכבר כתבנו למעלה סוף פ' ויקהל (שם פסוק ח')

אֲשֶׁר־ל֑וֹ וְאֵ֖ת כָּל־כְּלֵ֥י הַמִּזְבֵּֽחַ׃ (לא) וְאֶת־אַדְנֵ֤י הֶחָצֵר֙ סָבִ֔יב וְאֶת־אַדְנֵ֖י שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֑ר וְאֵ֨ת כָּל־יִתְדֹ֤ת הַמִּשְׁכָּן֙ וְאֶת־כָּל־יִתְדֹ֥ת הֶחָצֵ֖ר סָבִֽיב׃

לט (א) וּמִן־הַתְּכֵ֤לֶת וְהָֽאַרְגָּמָן֙ וְתוֹלַ֣עַת הַשָּׁנִ֔י עָשׂ֥וּ בִגְדֵי־שְׂרָ֖ד לְשָׁרֵ֣ת בַּקֹּ֑דֶשׁ וַֽיַּעֲשׂ֞וּ אֶת־בִּגְדֵ֤י הַקֹּ֙דֶשׁ֙ אֲשֶׁ֣ר לְאַהֲרֹ֔ן כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ שני חמישי

(ב) וַיַּ֖עַשׂ אֶת־הָאֵפֹ֑ד זָהָ֗ב תְּכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן

תרגום אונקלוס

דִנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ וְיָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא: (לא) וְיָת סַמְכֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דַּרְתָּא וְיָת כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל סִכֵּי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר:

לט (א) וּמִן תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (ב) וַעֲבַד יָת אֵיפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּכְלָא

תרגום אשכנזי

טארס. (לא) דיא פִיסע דעם פָארהאָפֿס אומהער, אונד דיא פִיסע צום איינגאנג דעם פָארהאָפֿס, אויך אללע נעגעל דער וואָהנונג, אונד אללע נעגעל דעם פָארהאָפֿס אומהער.

לט (א) פָאן דער בלויען, פירפירראָטהען אונד דאָכראָטהען וואָללע מאכטען זיא טיכער צום איינפאקקען, צום דיענסט דעם היילִיגטהומס, אויך דיא הייליגען קליידער פִיר אהרן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפָאָהלען. (ב) מאן מאכטע דען מאנטעל פָאן גאָלד, בלוי־

רש"י

לט (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים המכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק

באור

שזהו טעם אמרו במראות הצובאת, ולא כמ"ש הראב"ע שהוא כמו ממראות הצובאת, כי יש הבדל בין הוראת הבי"ת להוראת המ"ם, ע"ש. והנה בפסוק כ"ד כאן כתב הראב"ע. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה, והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב, גם כנה הכפור' וזהב הארון ומזבח הקטורת. ואין זה נכון, כי המנור' היתה כלה זהב, ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ, וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם, והכפורת הית' זהב כלה, וכפי מה שקבלו אבותינו ככר אחד היתה' כי ארכ' בב ורחב' רב. ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הפקודים והכ' הזכיר כי על ככר החיוב הי' עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים, וזה לזכרון לבני ישראל, ומי יוכל לשער כמה זהב לצפוי כל כלי המשכן עכ"ל. וכ"כ הרמב"ן ז"ל שלא ספר בפרשה מה נעשה בזהב, כי הזהב ממנו ב"ד איתמר לצפוי הקרשים והבריחים, וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב. והנה בעבור שלא ידע לצפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה לבם במנין ובמשקל עכ"ל. ובילקוט (רמז תכ"ד) נתנדבו זהב ככריים (נ"ל תשע ועשרים ככר) ושבע מאות ושלשים שקלים, ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה, שלחן וכליו, ולצפוי את המזבח, ועשו את כל כלי זהב, וקצצו ממנו לעשות לפרוכת ולצפוי את הקרשים ובריחי' ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות ע"כ. והנה כל זה נכלל באמרו כל הזהב העשוי למלאכ' בכל מלאכת הקדש (לעיל פסוק כ"ד):

לט (א) ויעשו את בגדי הקדש וגו', כלל ואח"כ יפרט אותם: (ג) וירקעו, כמו לרוקע הארץ (תהלים קל"ו), כתרגומו ורדידו טסין, היו מרדדין מן הזהב, אשטנ"רדא

וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ (ג) וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ (ד) כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו חֻבָּר׃ (ה) וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (ו) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ז) וַיָּשֶׂם אֹתָם

עָר, פּורפּורראָטהער, דהאָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעס גארן. (ג) זיא פּלעטטעטען נעמ־ליך גאָלדבלעכע אונד שניטטען פֿאָדען דארויס, אום זאָלכע צווישען דער בלויען, פּורפּורראָטהען אונד האָכראָטהען וואָל־לע, וויא אויך דעם לייַ־נענגארן צו פֿעראַרבייטען נאך זיננרייכער קונסטאר־בייט. (ד) שולטער־שטיקקע האבען זיא דאר־אן געמאכט, דאדורך איזט ער אן ביידען עקקען בעפֿעסטיגט וואָרדען. (ה) אונד דאז גירטעל־באנד דעם מאנטעלס, וועלכעס דאראן זאס, מיט איהם פֿאָן גלייכער ארבייט אויס איינעם שטיקקע פֿאָן גאָלד, בלוי־עָר, פּורפּורראָטהער, דהאָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעס גארן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ו) זיא מאכטען פֿער־נער צווייא שהם שטיינע, אומרינגט פֿאָן גאָלדענען איינפֿאססינגען, אויסגעשטאָכען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, נאך דען נאמען דער קינדער ישרא׳ס. (ז) דיזע זעטצטע מאן

קצותיו קרי

תולדות אהרן וקצץ יומא ע״ב א׳: לעשות סס סס:

רש״י

מסעות שלא היה בהם ספ: (ג) וירקעו. כמו לרוקע הארץ [תהלים קל״ו] כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנ״דרא בלע״ז Etender,Estendre: (חויסדעהנען) טסין דקות. כאן היא מלמדך היאך היו

תרגום אונקלוס

וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ (ג) וְרַדִּידוּ יָת טַסֵּי דְדַהֲבָא וְקַצִּיצוּ חוּטִין לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תִּכְלָא וּבְגוֹ אַרְגְּוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אוּמָן׃ (ד) כַּתְפִּין עֲבַדוּ לֵיהּ מְלַפְפִין עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי מְלָפַף׃ (ה) וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי מִנֵּיהּ הוּא כְּעוֹבָדֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (ו) וַעֲבַדוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְעָן מְרַמְצָן דִּדְהַב גְּלִיפָן כְּתַב מְפָרַשׁ עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ז) וְשַׁוִּי יָתְהוֹן עַל

באור

בלע״ז ובל״א (חויסדעהנען), טסין דקות, כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין. מרדדין טסי׳ דקין, וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילין תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד, שנאמר בהם זהב, חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת, וכן עם כל מין ומין, שכל המינין חוטין כפול ששה, והזהב חוט שביעי עם כל אחד מהן (רש״י), וכתב הרמב״ן לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולת בכאן, והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וגו׳ מעשה חושב כתפו׳ עשו לו וגו׳, כי כן הדרך בכלם. ויתכן שספר בכאן המחשבה שחדשו בחוטי הזהב, כי הי׳ תמה בעיניהם להיו׳ זהב טווי ושזור, כאשר יעשו בצמר ופשתים, כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (ו) ויעשו את אבני השהם, כדרך תקון, כמו ויעבד לעשות אתו (בראשית י״ח ז׳) הרמב״ע:

עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ
(ח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: (ט) רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל: (י) וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: (יא) וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיַהֲלֹם: (יב) וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה: (יג) וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם: (יד) וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט:

אויף דיא שולטערבלעטטער דעס מאנטעלס, שטיינע דעס אנדענקענס פֿיר דיא קינדער ישראל'ס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ח) מאן מאכטע דאז שילד, קונסטוועבערארבייט, וויא דיא ארבייט דעס מאנטעלס פֿאָן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גארן. (ט) פֿיערעקקיג, דאָפּפעלט איבעראיינאנדער מאכטען זיא דאז שילד, דיא לענגע איינע שפאננע, אונד דיא ברייטע אויך איינע שפאננע, דאָפּפעלט איבעראיינאנדער. (י) זיא זעטצטען היניין פֿיער רייהען עדעלגעשטיינע, איינע רייהע אדם פטדה אונד ברקת; דיזעס איזט דיא איינע רייהע. (יא) דיא צווייטע נפך, ספיר אונד יהלם. (יב) דיא דריטטע לשם, שבו אונד אחלמה. (יג) אונד דיא פֿיערטע תרשיש, שהם אונד ישפה, פֿאָן גאָלדענען איינפֿאססונגען אומגעבען, וואָ זיא איינגעזעטצט וואורדען. (יד) דיא שטיינע וואָרען נאך אנצאהל דער נאמען דער קינדער ישראל'ס, צוועלף נאך אנצאהל איהרער נאמען, וויא איין זיגעל געשטאָכען ווירד, יעדען שטאם נאך זיינעם נאמען, זאָ נאך צוועלף שטעממען.

תרגום אונקלוס

כִּתְפֵּי אֵיפוֹדָא אַבְנֵי דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (ח) וַעֲבַד יָת חוּשְׁנָא עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר: (ט) מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ יָת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אֻרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף: (י) וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ אַרְבְּעָה סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד: (יא) וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם: (יב) סִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא: (יג) וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: (יד) וְאַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי עַל שְׁמָהָתְהוֹן כְּתָב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ לִתְרֵי עֲשַׂר שִׁבְטִין: (טו) וַעֲבַדוּ עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּהַב דְּכֵי: (טז) וַעֲבַדוּ

רש"י

טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הפחין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הפח לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחשב ואפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד:

(טו) וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ (טז) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (יז) וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ (יח) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ (יט) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃ (כ) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מֶחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל

(טו) זיא מאכטען אן דען שילד קעטטען אן דען ענ־דען, פֿאָן געפֿלאָכטנער ארבייט, פֿאָן ריינעם גאָלדע; (טז) מאכטען צווייא איינפֿאססונגען פֿאָן גאָלד אונד צווייא גאָלדענע רינגע, בעפֿע־סטיגטען דיאביידען רינ־גע אן דיאביידען עקקען דעס שילדס. (יז) בראכ־טען דיא ביידען געפֿלאָכ־טענען גאָלדענען קעטטען אין דיא ביידען רינגע אין דען עקקען דעס שילדס, (יח) אונד דיא ביידען ענדען דער ביידען קעט־טען בעפֿעסטיגטען זיא אן דיא איינפֿאססונגען; דיזע זעטצטען זיא אן דיא שולטערבלעטטער דעס מאנטעלס איף דיא פֿאָר־דערזייטע. (יט) מאכטען נאָך צווייא גאָלדענע רינ־גע, אונד בעפֿעסטיגטען זיא אן דיא איבריגען ביי־דען עקקען דעס שילדס, נעמליך אן דען זוים, אן דיא איננערע זייטע גע־גען דעם מאנטעל צו. (כ) אונד אבערמאלס צווייא גאָלדענע רינגע, דיזע זעטצטען זיא אן דיא ביידען שולטערבלעטטער דעס מאנטעלס אונטערהאלב דעס שילדס אויף דיא פֿאָרדערזייטע, אין דיא געגענד, וואָ דער מאנטעל בעפֿעסטיגט ווירד איבער דעם גירטעלבאנד דעס מאנטעלס. (כא) זיא שנירטען דאז ברוסטשילד אן, אוים זינען רינגען אין דיא רינגע דעס מאנטעלס, מיט איינער שנור פֿאָן בלויער וואָללע, דאמיט דער שילד פֿעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעס מאנטעלס, אונד

תרגום אונקלוס

תַּרְתֵּין מְרַמְצָן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבוּ יַת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ (יז) וִיהָבוּ תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ (יח) וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי יְהָבוּ עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא וִיהָבִינוּן עַל כַּתְפֵּי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ (יט) וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִיבְרָא דְאֵיפוֹדָא לְגָיו׃ (כ) וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבִינוּן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵּי אֵיפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מְעִילַּוֵי הֶמְיַן אֵיפוֹדָא׃ (כא) וַאֲחָדוּ יַת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵיפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכְלָא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵיפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵיפוֹדָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת

הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ת
שלישי ששי (כב) וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ (כג) וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ (כד) וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ (כה) וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ (כו) פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כז) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכֻּתֳּנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן

ת"א ויעש זבחים פ"ח ב': ויעשו יומא ע"א א': הכתנת שם ב':

דער שילד ניכט וויכע פֿאָן דעם מאנטעל, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כב) מאן מאכטע דען אונטערראָק אונטער דעם מאנטעל פֿאָן וועבערארבייט, גאנץ פֿאָן בלויער וואָללע. (כג) אָבען אם אונטער־ראָק איינע אָפֿפֿנונג, וויא דיא אָפֿפֿנונג איינעס פאנצערהעמדס, אן דיזער אָפֿפֿנונג איינע באָר־טע אומהער, דאמיט ער ניכט צעררייססע. (כד) זיא מאכטען אונטען אם זוימע דעם אונטערראָקס גראנאטעפפֿעל פֿאָן בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכראָטהער וואָל־לע געצווירנט; (כה) מאכ־טען שעללען פֿאָן ריינעם גאָלדע, בעפֿעסטיגען דיא שעללען צווישען דען גראַ־נאטעפפֿעלן, רונד אומ־הער אן דעם זוימע דעם אונטערראָקס צווישען דיא גראנאטעפפֿעלן, (כו) געמליך שעללע אונד גראנאט, שעללע אונד גראנאט, אם זוימע דעם אונטערראָקס אומהער; צור אמטספֿערריכטונג, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כז) זיא מאכטען דיא לייבראָקקע אויס ליינען, וועבערארבייט פֿיר

תרגום אונקלוס

משֶׁה׃ (כב) וַעֲבַד יָת מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְמִיר תִּכְלָא׃ (כג) וּפוּמֵיהּ דִּמְעִילָא כָּפִיל לְגַוֵּיהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תּוּרָא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר דְּלָא יִתְבְּזַע׃ (כד) וַעֲבָדוּ עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר׃ (כה) וַעֲבָדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי וִיהָבוּ יָת זַגַּיָּא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא׃ (כו) זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת משֶׁה׃ (כז) וַעֲבָדוּ יָת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ (כח) וְיָת מִצְנַפְתָּא דְבוּצָא וְיָת שְׁבַח קוֹבְעַיָּא דְבוּצָא וְיָת מִכְנְסֵי בוּצָא דְּבוּץ שְׁזִיר׃

באור

(כב) כליל תכלת, כלו תכלת, והוא סמוך: (כח) פארי המגבעות, תפארת המגבעות המגבעות המפוארין (רש"י), והכוונה שפארי הוא שם המקרה בסמיכות הרבים, ובא תחת שם התואר, ועניינו מגבעות מפוארין, כי כן דרך לה"ק להשתמש בשם המקרה בסמיכות תחת שם התואר, ועל הרוב יהיה השם ההוא נסמך, כמו לאבני חפץ (ישעי' כ"ד י"ב), והוא אבנים נחפצים. ורוב תבונות (משלי י"ט י"ב) עניינו איש מבין, ופעמים יהיה הסמוך, כמו מקצר רוח (לעיל ו' ט'), תפארת עוזמו (תהלים פ"ט י"ח), תהלית שנאה (שם קל"ט כ"ב), כליל תכלת (לעיל פסוק כ"ב), וכן כאן, יתכן לומר תפארת המגבעות, ומגבעות התפארת, אלא שיש הבדל ביניהם, אלו אמר מגבעות התפארת, הי' במשמע שיש מגבעות שאינן של תפארת, והבדיל אלו שהן תפארת, לכן אמר תפארת המגבעות, או פארי המגבעות. שכל המגבעות הן פאר לאדם, כשהן עולות על הראש:

וְלְבָנָיו: (כח) וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר: (כט) וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (ל) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לא) וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (לב) וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

אהרן אונד זיינע זאָהנע. (כח) דען בונד אויס ליינען, דיא פראכט דער האָהען מיטצען אויס ליינען, אונד דיא ביינקליידער אויס געצווירנטעם גארן. (כט) איך זיא גורטע אויס געצווירוטעם גארן, בלויער, פורפור־ראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע נאך שטיקקעראַרבייט, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (ל) זיא מאכטען דאז שטירנבלעך, דיא הייליגע קראָנע פאָן ריינעם גאָלדע, שריבען דארויף אין דער שריפט דער געשטאָכענען זיגעל **דעם עוויגען הייליג.** (לא) מאכטען דאראן איינע בלויע שנור, זיא אָבען איבער דען בונד אנצוברינגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (לב) אלס נון דיא אַרבייט אן דער וואָהנונג דעם שטיפטסצעלטס פאָלליג פערטיג וואר, אונד דיא קינדער ישראל'ס זאָלכע

רש"י

(כח) ואת פארי המגבעו'. תפארת המגבעות. המגבעות המפוארות: (לא) לתת על המצנפת מלמעל'. וע"י הפתילים היה מושיבין על המצנפת כמין כתר וא"ת לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת [שמות כ"ח] ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו ובין במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ונמ' יקשרו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיה בראשו ושני חוטין בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לנגד מצחו וכן באמצעו שבך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגומר וע"כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החושן היו ב' טבעות וב' כתפות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו וע"מ פחות משנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה

תרגום אונקלוס

(כט) וְיָת הֶמְיָנָא דְבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (ל) וַעֲבָדוּ יָת צִיצָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא דִדְהַב דְּכֵי וּכְתָבוּ עֲלוֹהִי כְּתָב מְפָרַשׁ קוּדְשָׁא לַייָ: (לא) וִיהָבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דְתִכְלָא לְמִתַּן עַל מִצְנַפְתָּא מִלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (לב) וּשְׁלֵימַת כָּל עֲבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן

באור

(לב) ותכל. כמו ותכל משאת בנימן (בראשית מ"ג ל"ד): ויעשו בני ישראל, את המלאכה,

כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי

(לג) וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ (לד) וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ (לה) אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃ (לו) אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ (לז) אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ (לח) וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃ (לט) אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־

בריחיו ק׳

פֿערפֿערטיגט האטטען, נעמליך אללעס פֿערפֿערטיגט האטטען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (לג) בראכטען זיא דיא וואָהנונג פֿאָר משה, דאז צעלט אונד אללע זיינע גערעטהע, שפאנגען, ברעטטער, ריגעל, זיילען אונד פֿיסע. (לד) דיא דעקקע פֿאָן ראָטהגעפֿערבטען ווידערפֿעללען, דיא דעקקע פֿאָן תחשים פֿעללען, דען פֿאָרהאנג צור אבשיידונג דעם אללערהייליגסטען. (לה) דיא לאדע דעם צייגניסעס נעבסט שטאנגען אונד דעקקעל. (לו) דען טיש, אללע גערעטהע דאצו, אויך דאז שויאברָאדט. (לז) דען לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע, דיא האָרויף צוזעטצענדען לאמפען, אללע גערעטהע דאצו, אונד דאז אָהל. (לח) דען גאָלדענען אלטאר, דאז זאלבאָהל אונד דאז רייכערצייג פֿאָן עדלען שפּעצעריען אונד דיא דעקקע פֿאָר דעם איינגאנג דעס צעלטס. (לט) דען קופּפֿערנען אלטאר, דאז קופּפֿערנע זיבווערק דאצו,

תרגום אונקלוס

עֲבַדוּ׃ (לג) וְאַיְתִיאוּ יַת מַשְׁכְּנָא לְוַת משֶׁה יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַפּוֹהִי עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ (לד) וְיַת חוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיַת חוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְיַת פָּרוֹכְתָּא דִפְרָסָא׃ (לה) יַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְיַת אֲרִיחוֹהִי וְיַת כַּפּוּרְתָּא׃ (לו) יַת פָּתוּרָא יַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת לְחֵם אַפַּיָּא׃ (לז) יַת מְנַרְתָּא דָכִיתָא יַת בּוֹצִינָהָא בּוֹצִינֵי סִדְרָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ (לח) וְיַת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיַת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃ (לט) יַת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיַת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ יַת אֲרִיחוֹהִי

רש״י

ככל אשר צוה ה׳ וגו׳: (לג) ויביאו את המשכן וגו׳. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב״ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו ע״י אדם א״ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש ר׳

באור

ככל אשר צוה ה׳ וגו׳. (רש״י), כלומר שהפעול חסר והוא המלאכה: (לג) המשכן, ידיעות

כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ (מ) אֶת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ (מא) אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ (מב) כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃ (מג) וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי שביעי

מ (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ

תולדות אהרן · בגדי שש ע"ב א':

תרגום אשכנזי

שטאנגען אונד אללע געַ־רעטהע, דאז בעקקען אונד דאז געשטעלל. (מ) דיא געשטריקטען אומהעגגע דעם פֿאָרהאָפֿס, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע, דיא עקקע פֿאַר דעם טהאָרע דעם פֿאָרהאָפֿס, שטריקקע אונד נעגעל דאצו, אללע צום דיענ־סטע דער וואָהנונג דעם שטיפֿטסצעלטס געהאָ־ריגען גערעטהע. (מא) דיא געוועגדער צום איינפאק־קען, צום דיענסט אים הייליגטהום; דיא היילי־גען געוועגדער פֿיר אהרן דען פריסטער, אונד דיא געוועגדער זיינער קינדער בייא איהרעם פריסטער־דיענסט, (מב) וויא דער עוויגע דעם משה בעַ־פֿאָהלען, זאָ האטטען דיא קינדער ישראל דיא גאנצע ארבייט פֿערפֿער־טיגט. (מג) משה בעַ־טראכטעטע דיא קונסט־ארבייט, אונד זיהע! זיא האטטען זאָלכע פֿערפֿערטיגט, וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען, זאָ האטטען זיא פֿערפֿערטיגט, דא זעגנעטע זיא משה.

מ (א) דער עוויגע שפראַך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) אם ערסטען טאגע דעם ער־

תרגום אונקלוס

וְיַת כָּל מָנוֹהִי יַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ׃ (מ) יַת סְרָדֵי דְדַרְתָּא יַת עַמּוּדָהָא וְיַת סַמְכָהָא וְיַת פְּרָסָא לִתְרַע דַּרְתָּא יַת אַטּוּנוֹהִי וְסִכָּהָא וְיַת כָּל מָנֵי פוּלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (מא) יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יַת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ (מב) כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת כָּל פּוּלְחָנָא׃ (מג) וַחֲזָא מֹשֶׁה יַת כָּל עִיבִידְתָּא וְהָא עֲבָדוּ יָתַהּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ כֵּן עֲבָדוּ וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן מֹשֶׁה׃

מ (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה

רש"י

תנחומא: ויברך אותם משה. אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו וגו' (תהלים צ') והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה:

באור

שם מסוך; כמו שאמר ואת המסכן תעשה עשר יריעות שש משזר (לעיל כ"ו א'), ואמר שכן וחברת את היריעות וגו' והיה המשכן אחד (שם ו') (הרמב"ן): את האהל. כמו ואת האהל, והוא יריעות העזים שנאמר שכן ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שם ז'), וחברת את האהל (שם י"א): כל כליו, כלל ואח"כ יפרט:

מ (ב) ביום, על דעת רז"ל בת"כ הי' זה בשמיני למלואים, ומשלשה ועשרים יום לחדש אדר

תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ג) וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן

תולדות אהרן ושמת זבחים קי"ט א': וסכת סוכה ז' ב'. מנחות נ"ז א'. סוטה ס"ג א' ונ"ח א':

סטען מאָנאטס זאָללסט דוא דיא וואָהנונג דעס שטיפטסצעלטס אויפריכטען. (ג) דיא לאדע דעס צייגניסעס היניין זעטצען, פאָר דער לאדע איינע

תרגום אונקלוס

בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ג) וּתְשַׁוֵּי

רש"י

מ (ג) וסכות על הארון.

באור

התחילו ימי המלואים, והי' משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו להרגיל הלוים בעבודתם, ובר"ח ניסן שהוא השמיני למלואים צוהו השם שיקימנו ולא יורידנו עוד, כי בנסוע המחנות הלוים יורידו ויקימו אותו, וכתב הראב"ע. והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו טמאים לנפש אדם, והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש עכ"ל. וכן הרא"ם בפ' צו כתב וז"ל בספרי אמרו ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם (במדבר ט' ו'), מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ור' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא (שם), ביום ההוא לא היו יכולים לעשות אבל יכולים היו ביום שלאחריו, ונמצינו למדין שהשביעי של נדב ואביהוא הי' בע"פ, וא"כ יום מיתתן של נדב ואביהוא הי' בשמיני לניסן, וכיון שיום מיתתן הי' בשמיני למלואים, דקרא דויהי ביום השמיני (ויקרא ט' א'), שבו מתו נדב ואביהוא אדלעיל מיני' קאי דכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (שם ח' ל"ה), נמצינו למדין שהשמיני למלואים הי' בשמיני בניסן, וא"כ תחלת המלואים הי' בר"ח ניסן, ולכן עכ"ל דההוא דת"כ פליגא אדר' עקיבא עכ"ל, וכן בפסחים פרק האשה (דף צ' ע"ב) אית ספרים דגרסי שבר לה כר' עקיבא דאמר מישאל ואלצפן היו שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, ולפ"ז לשיטת ר' עקיבא ביום החדש הראשון באחד לחדש היתה תחלת הקמת המשכן ומשם ואילך לא סתרו עד שנסעו המחנות, והראב"ע הביא כדמות ראי' על זה. מדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה. ואנה יהי' פתח אהל מועד אחר שיהי' נסתר, וכתב הרא"ם שצריך לפרש ופתח אהל מועד ומקום אהל מועד. והוא דחוק, אבל הרמב"ן כתב שבכל שבעת ימי המלואים הי' מקים אותו בבקר בבקר, ועומד כן כל היום וכל הלילה, ובעלות השחר הי' מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד וכו' ובויקרא רבה אי' (וכן הוא בתנחומא) הי' משה מפרקו ומעמידו בכל יום שני פעמים, ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום וכו' ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר עכ"ד. והנה רש"י ז"ל פי' הכתובים כאן ובפ' צו ובפ' שמיני ובפ' נשא אליבא דת"כ, וכתב הרמב"ן ז"ל [וכ"כ רש"י והראב"ע בפ' נשא (במדבר ז' א') שיש כדמות ראי' לדבריהם ממה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם), ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות, כי ביום אחד החל וכלה, והראוי שיאמר ביום הקים משה את המשכן. ואנחנו נעיר על כל א' מהכתובים הנזכרים במוצאנו להם אי"ה, ונפרשם אליבא דתרי השטות. ואולם דע שבספרי שבידינו (דפוס ווינציא שנת רכ"ט) אין הגירסא כמו שהביא הרא"ם, אבל כך היא הנוסחא שם. מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, ר' יצחק אומר אין צריך אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולים ליטהר, ואם מישאל ואלצפן היו יכולים ליטהר, אלא מי היו? נבלת מצוה נטמאו, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, לא היו יכולים לעשות בו ביום אבל היו יכולים לעשות ביום שלאחריו. נמצינו למדים שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח. וכן התוס' בפ' ב' דסוכה (דף כ"ה ע"ב) דחו אותה הגירסא דפסחים שזכרנו למעלה. וכתבו דגרסינן התם ר' יצחק, והיא כנוסחת הספרי שבידינו. ולפ"ז אין הכרח שיחלוק ר' עקיבא אהא דת"כ, ואפשר שיודה ר' עקיבא שהיו יכולים ליטהר, כמ"ש רש"י במס' גיטין (דף ס' ע"א) אליבא דר' לוי, שהיו יכולים ליטהר ולא נזקקו לפסח שני אלא אם לא יטהרו: (ג) וסכת על הארן, לשון הגנה, שהרי מחיצה הי', וכן מתורגם בל"א: (ד) וערכת את ערכו, מערכת של לחם הפנים (רש"י), והנה לא משח משה את המשכן וכליו ואת אהרן

תרגום אשכנזי

שיידעוואנד מיט דעם פֿאָרהאנג מאכען. (ד) זאָדאן זאָללסט דוא דען טיש היניין שטעללען, אונד דען אויפֿזאטץ דאראויף צורעכטע לעגען, דען לייכטער היניין ברינגען, אונד דיא ליכטער אנציגדען: (ה) דוא זעטצעסט דען גאָלדענען אלטאר צום רייכערן פֿאָר דיא לאדע דעס צייגניכעס, אינד מאכסט דען פֿאָרהאנג דעס איינגאנגס פֿאָר דיא וואָהנונג. (ו) דען אלטאר צום גאנצעגאָפּפֿער זעטצעסט דוא פֿאָר דען איינגאנג דער וואָהנונג דעס שטיפֿטסצעלטס. (ז) דאז בעקקען צווישען דאז שטיפֿטסצעלט אונד דעם אלטאר, אונד מהוכט וואססער היניין. (ח) שטעללסט הערנאך דען פֿאָרהאָף אומהער אויף, אונד טהוסט דיא דעקקע פֿאָר דאז טהאָר דעס פֿאָרהאָפֿס. (ט) נימססט דאז זאלבאָהל, זאלבסט דיא וואָהנונג אונד אללעם וואס דארין איזט, הייליגסט זיא אונד אללע איהרע גערעטהע, וואָדורך זיא איין הייליגטהום ווירד. (י) אויך זאלבסט דוא דען אלטאר צום גאנצעגאָפּפֿער אונד אללע גערעטהע, הייליגסט

את-הפרכת: (ד) והבאת את-השלחן וערכת את-ערכו והבאת את-המנרה והעלית את-נרתיה: (ה) ונתתה את-מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת ושמת את-מסך הפתח למשכן: (ו) ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל-מועד: (ז) ונתת את-הכיר בין-אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים: (ח) ושמת את-החצר סביב ונתת את-מסך שער החצר: (ט) ולקחת את-שמן המשחה ומשחת את-המשכן ואת-כל-אשר-בו וקדשת אתו ואת-כל-כליו והיה קדש: (י) ומשחת את-מזבח העלה ואת-כל-כליו וקדשת את-המזבח והיה

ת"א ונתתה וכו' זבחים נ"ח ב': העלה זבחים נ"ח ב': ומשחת זבחים כ"ז ח':

תרגום אונקלוס

תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא: (ד) ותעיל ית פתורא ותסדר ית סדרוהי ותעיל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא: (ה) ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא דתרעא למשכנא: (ו) ותתן ית מדבחא דעלתא לקדם תרע משכנא משכן זימנא: (ז) ותתן ית כיורא בין משכן זימנא ובין מדבחא ותתן תמן מיא: (ח) ותשוי ית דרתא כחור כחור ותתן ית פרסא דתרע דרתא: (ט) ותסב ית משחא דרבותא ותרבי ית משכנא וית כל די ביה ותקדש יתיה וית כל מנוהי ויהא קודשא: (י) ותרבי ית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי ותקדש ית מדבחא ויהי מדבחא קודש קודשין: (יח) ותרבי ית כיורא

רש"י

לשון הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. שתים מערכות של

באור

ואת בניו עד שסיים כל ההקמה ונלבשו בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפ' צו (ויקרא ח' ב'). ועדם שנמשחו לא נתקדשו לעבודה, כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת

הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ (יא) וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ (יב) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ (יג) וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ (יד) וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ (טו) וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ (טז) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי (יז) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃ (יח) וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ (יט) וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל

תולדות אהרן ויהי וכו׳ שבת פ״ז ב׳. ר״ה ג׳. תענית כ״ט א׳: ויקם מנחות צ״ט א׳: ויפרש שבת כ״ח ב׳, וצ״ב א׳. סוכה כ״ח א׳ א׳. נדרים נ״ח א׳. בכורות מ״ד א׳:

דען אלטאר, וואָדורך ער איין הייליגטהום פֿאָם ערסטען ראנגע ווירד. (יא) דוא זאלבסט דאז בעקקען נעבסט דעם געשטעללע, אונד הייליגסט עס. (יב) אהרן אונד זיינע זאָהנע לעסעסט דוא אלסדאן פֿאָר דען איינגאנג דעם שטיפֿטס־צעלטס הינטרעטען, אונד זיך אין וואססער באדען. (יג) בעקליידעסט הירויף אהרן מיט דען הייליגען קליידערן, זאלבסט איהן, הייליגסט איהן, אונד זאָ זאָלל ער מיר דיענען. (יד) פֿערנער זאָללסט דוא זיינע זאהנע הערקאָממען לאססען, זיא מיט לייבראָקקען בעקלייהען. (טו) זיא זאלבען, וויא דוא איהרען פֿאטער גזואלבט האסט, אונד זאָ זאָללען זיא מיר פריסטערליך דינען. דיזעס זאָלל געשעהען, דאמיט איהנען דיא זאלבונג צום עוויגען פריסטערטהום אויף אללע איהרע נאכקאָממען געדייכע. (טז) משה טהאט דיזעס, אין אללען שטיקקען מאכטע ער עס, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען האטטע. (יז) אם ערסטען טאגע דעס ערסטען מאָנאטס אים צווייטען יאהרע ווארד דיא וואָהנונג אויפֿגעריכטעט. (יח) משה נעמליך ריכטעטע דיא וואָהנונג אויף, לעגטע דיא פֿיסע אונטער, טהאט דיא ברעטטער היניין, בעפֿעסטיגטע דיא ריגעל, אונד ריכטעטע דיא זיילען, (יט) בריייטעטע דאז געצעלט איבער דיא וואָהנונג, לעגטע דיא דעקקע

תרגום אונקלוס

וְיָת בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ׃ (יב) וּתְקָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ (יג) וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמָי׃ (יד) וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן כִּתּוּנִין׃ (טו) וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן כְּמָא דִי רַבֵּיתָא יָת אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי וּתְהֵי לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן לִכְהֻנּוּת עֲלַם לְדָרֵיהוֹן׃ (טז) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ (יז) וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּחַד לְיַרְחָא אִתָּקַם מַשְׁכְּנָא׃ (יח) וַאֲקֵים מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יָת

רש״י

לחס הפני׃ (יט) ויפרש את האהל. הן יריעות

עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כ) וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃ (כא) וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כב) וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃ (כג) וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כד) וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ (כה) וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה

תרגום אשכנזי

דעס געצעלטס אָבען דארויף, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כ) ער נאהם דאז צייגניס, לעגטע עס אן דיא לאדע, בראכטע דיא שטאנגען אין דיא לאדע, לעגטע דען דעקקעל אָבען דארויף, (כא) זעטצטע דיא לאדע אן דיא וואָהנונג, טהאט דען אבשיידענדען פֿאָרהאנג דאפֿאָר, אונד מאכטע דאמיט איינע שיידעוואנד פֿאָר דער לאדע דעס צייגניסעס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כב) ער זעטצטע דען טיש אין דאז שטיפֿטסצעלט צור נאָרדליכען זייטע דער וואָהנונג, אויסערהאלב דעס פֿאָרהאנגס, (כג) דען אויפֿזאטץ פֿאָן בראָדע דארויף צורעכטע צו לעגען, פֿאָר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כד) דען לייכטער זעטצטע ער אין דאז שטיפֿטסצעלט, דעם טישע געגענאיבער, צור זידליכען זייטע דער וואָהנונג. (כה) דאהיף מאן דיא ליכטער אנציגדעטע, פֿאָר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם

תרגום אונקלוס

סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יַת דַּפּוֹהִי וִיהַב יַת עַבְרוֹהִי וַאֲקִים יַת עַמּוּדוֹהִי׃ (יט) וּפְרַס יַת פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יַת חוֹפָאָה דְמַשְׁכְּנָא עֲלוֹהִי מִלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (כ) וּנְסֵיב וִיהַב יַת סַהֲדוּתָא בְּאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי יַת אֲרִיחַיָּא עַל אֲרוֹנָא וִיהַב יַת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא׃ (כא) וְאָעֵיל יַת אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יַת פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וְאַטִּיל עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (כב) וִיהַב יַת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא צִיפּוּנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא׃ (כג) וְסַדַּר עֲלוֹהִי סִדְרִין דִּלְחֵם קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (כד) וְשַׁוִּי יַת מְנַרְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא׃ (כה) וְאַדְלֵק

רש"י

העזים: (כ) את העדות. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפונה. בחצי הצפוני של רוחב הבית [יומא ל"ג]: ירך. כתרגומו לצד כירך הזה שהוא בצדו של

באור

אתו ואת כל כליו (לקמן ט'), והכוונה במה שאמר ועורכת את ערכו שיעשה כן אחר המשיחה (מדברי הרמב"ן): (כ) ויקח ויתן וגומר, לקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה, והביא אותן אל המשכן (הרמב"ן): (כב) על ירך המשכן צפנה, בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך, כתרגומו לצד, כירך הזה שהוא בצדו של אדם (רש"י): (כג) ויערך עליו וגו', בזמנה אחרי המשיחה, וכן

כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (כו) וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ (כז) וַיַּקְטֵר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי (כח) וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ (כט) וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס (ל) וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם

משה בעפאהלען. (כו) ער זעטצטע דען גאָלדענען אלטאר אין דאז שטיפטסצעלט פֿאָר דען פֿאָרהאנג: (כז) דארויף מאן רייכערצייג פֿאָן עדלען שפעצערייען רייכערטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כח) בראכטע דען פֿאָרהאנג דעם איינגאנגס פֿאָר דיא וואהנונג. (כט) דען אלטאר דעס גאנצענאָפּפֿערס זעטצטע ער פֿאָר דען איינגאנג דער וואָהנונג דעס שטיפטסצעלטס, דארויף מאן גאנצע אָפּפֿער אונד מעהלאָפּפֿער בראכטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ל) ער זעטצטע דאז בעקקען צווישען דאז שטיפטסצעלט אונד דען אלטאר,

תרגום אונקלוס

יָת בּוּצִינַיָּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (כו) וְשַׁוִּי יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם פָּרוּכְתָּא׃ (כז) וְאַקְטַר עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (כח) וְשַׁוִּי יָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ (כט) וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (ל) וְשַׁוִּי יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין

רש"י

אדם: (כז) ויקטר עליו קטורת. שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגומר [שמות ל]: (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגומר [ויקרא ט']: את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלול

באור

ויעל הנרות (לקמן כ"ג) והנה הם כטעם לעשות כן, לערוך עליו ערך לחם, להעלות הנרות (מדברי הרמב"ן), וכן מתורגם בל"א: (כז) ויקטר עליו קטרת סמים, משה הקטיר עליו כל ז' ימי המלואים, ואף שלא אמר בצואה ותקטיר עליו קטרת סמים, הבין זה מאשר העבודות כלן, בהיות צוה אותו לסדר הלחם ולהעלות הנרות, כי הי' הוא הכהן הראשון, ולפיכך הקטיר גם הקטרת, ואולי בכלל ונתתה את מזבח הזהב לקטרת (לעיל בפסוק ה') שתקטירנו עליו מיד, ומה שאמר בצואה ונתתה אתו לפני הפרכת וגו', והקטיר עליו אהרן קטרת סמים (שם ל' ו' ז'), הוא להורות על ענינו מיום זה והלך, מעת שיתחיל אהרן בכהנתו, שכן אמר ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה (שם ח'), ובכאן צוה למשה בפירוש והעלית את נרתיה (לעיל פסוק ד') (מדברי הרמב"ן): (כט) ויעל עליו וגו', עדיין לא הקים החצר סביב למשכן. ואין מקריבין בלא קלעים, כי יהיו שחוטי חוץ, והכוונה כמ"ש בדברי הרמב"ן שעשה כן בזמנו אחד בעת ההקמה והמשיחה: ויעל, משה הוא המעלה, שכן נצטוה. וזה אשר תעשה (שם כ"ט ל"ח). שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים, כי הצואות כלן שם על עבודת משה. ואמר אחרי כן עלת תמיד לדרתיכם (שם מ"ב), שיעשו כן הכהנים לדורות (הרמב"ן). והנה אף ביום השמיני למלואים, שהוא יום הקמת המשכן, שבו התחיל אהרן לשמש בכהנה גדולה, לא הקריב אהרן אלא הקרבנות שנצטוו לבו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו' (ויקרא ט' ז'), אבל שמש גם משה עדיין והקריב קרבנות הצבור: את העלה, עולת תמיד: ואת

לְרָחְצָה׃ (לא) וְרָחֲצ֣וּ מִמֶּ֔נּוּ מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֣ן וּבָנָ֑יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ (לב) בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וּבְקָרְבָתָ֛ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֖חַ יִרְחָ֑צוּ כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס (לג) וַיָּ֣קֶם אֶת־הֶחָצֵ֗ר סָבִיב֙ לַמִּשְׁכָּ֣ן וְלַמִּזְבֵּ֔חַ וַיִּתֵּ֕ן אֶת־מָסַ֖ךְ שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֑ר וַיְכַ֥ל מֹשֶׁ֖ה אֶת־הַמְּלָאכָֽה׃ פ מפטיר

(לד) וַיְכַ֥ס הֶעָנָ֖ן אֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וּכְב֣וֹד

ת״א ורחצו זבחים י״ט וכ״ח ב׳: ובקרבתם זבחים כ״ג א׳:

אונד טהאט וואססער דריין צום וואשען. (לא) משה, אהרן אונד זיינע זאָהנע וואושען איהרע הענדע אונד פֿיסע דאַפֿאָן. (לב) ווען זיא אין דאז שטיפֿטסצעלט גינגען, אונד זיך דעם אלטאר נאהטען, וואושען זיא זיך, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (לג) ער ריכטעטע דען פֿאָרהאָף אויף, אום דיא וואָהנונג אונד דען אלטאר, אונד טהאט דיא דעקקע פֿאָר דאז טהאָר דעס פֿאָרהאָפֿס; אלס נון משה דאז ווערק פֿאָללענרעט האטטע, (לד) בערעקטע דיא וואָלקע דאז שטיפֿטצעלט, אונד דיא הערליכקייט

רש״י

בשמן וגו׳ [במדבר כ״ח]: (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונ׳ ותרגומו ומקדשין מיני׳ בו ביום קדש משה

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ (לא) וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רַגְלֵיהוֹן׃ (לב) בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ (לג) וַאֲקִים יַת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יַת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא וְשַׁיצִי מֹשֶׁה יַת עִיבִידְתָּא׃ (לד) וַחֲפָא עֲנָנָא

באור

המנחה, מנחת נסכים של תמיד, שהיא בכלל עולת התמיד, כמו שנאמר את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ועשירית סלת בלול בשמן וגו׳ (לעיל כ״ט ל״ט ומ׳), ומיום ההוא והלאה עבוד׳ באהרן ובניו, ולא שמש משה כלל אף בקרבנות לבור. והרשב״ם פי׳ ויעל עליו, אהרן ובניו את העלה ואת המנחה כל הימים, ולדעתו לא שמש משה כי אם בשבעת ימי המלואים. [ולדעתי לא יחלוק הרשב״ם על זה שמשה שמש ביום השמיני והקריב קרבנות הלבור, דאל״כ למה לוהו ה׳ לרחוץ ידיו ורגליו מן הכיור. כמ״ש להלן (פסוק ל״א), ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם? וכי היכן מלינו זר רוחץ מן הכיור? אלא ודאי שהכתוב ההוא נאמר על יום השמיני. שבו הושוו משה ואהרן ובניו לעבודה, משה הקריב קרבנות הלבור, ואהרן ובניו קרבנות שנלטוו לבו ביום. וכמ״ש רש״י על הכתוב ההוא, ואף שאהרן לבד הקריבם ולא בניו, כמ״ש בפ׳ שמיני, עכ״ז הם סייעו לו בעבודתו, כמ״ש ויקרבו בני אהרן את הדם אליו (ויקרא ט׳ ט׳), וימלאו בני אהרן אליו את הדם (שם י״ב), ואת העלה המליאו אליו (שם י״ג), וימלאו בני אהרן את הדם אליו (שם י״ח), וישימו את החלבים על החזות (שם כ׳), וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי ה׳ ואכלוה מלות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא, ואכלתם אתה במקום קדוש וגו׳ (שם י׳ י״ב וי״ג), אבל פסוק שלפנינו ויעל עליו וגו׳ נראה לו יותר לפרשו על כל הימים שמיום הח׳ ואילך, שלא הקריב עוד משה בהם, ונראה כוונתו בעבור שלא נאמר ויעלו עליו משה ואהרן ובניו, כמ״ש אבל ורחצו: (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו, יום שמיני למלואים הושוו כלם לכהונה, ותרגומו ומקדשין מיניה, בו ביום קדש משה עמהם (רש״י): (לב) [ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו (רש״י), כוונתו לבאר כי בא כאן השם שהוא קרבה (והה״א תשתנה לתי״ו בכנוים) במקום המקור שהוא קרוב. ועם הכנוי הוא בקרבם, ופירושו

יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ (לה) וְלֹא־יָכֹ֣ל מֹשֶׁ֗ה לָבוֹא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד כִּֽי־שָׁכַ֥ן עָלָ֖יו הֶעָנָ֑ן וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ (לו) וּבְהֵעָל֤וֹת הֶֽעָנָן֙ מֵעַ֣ל הַמִּשְׁכָּ֔ן יִסְע֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּכֹ֖ל מַסְעֵיהֶֽם׃ (לז) וְאִם־לֹ֥א יֵעָלֶ֖ה הֶעָנָ֑ן וְלֹ֣א יִסְע֔וּ עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃

ת"א ולא יכל יומא ד' ב':

דעס עוויגען ערפֿיללטע דיא וואָהנונג. (לה) משה קאָננטע ניכט היניין געהען אין דאז שטיפֿטסצעלט, דען דיא וואָלקע רוהטע דארויף, אונד דיא העררליכקייט דעס עוויגען ערפֿיללטע דיא וואָהנונג. (לו) זאָבאלד זיך דיא וואָלקע ערהאָב פֿאָן דער וואָהנונג, בראַכען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אויף אללען איהרען ציגען. (לז) זאָ לאנגע אבער דיא וואָלקע זיך ניכט ערהאָב, בראכען זיא אויך ניכט אויף.

תרגום אונקלוס

יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא׃ (לה) וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלֵי יַת מַשְׁכְּנָא׃ (לו) וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃ (לז) וְאִם לָא מִסְתַּלַּק עֲנָנָא

רש"י

עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. וכתיב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד [במדבר ז'] בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה

באור

הוא כשיקרבו, כי דרך המקור לבא במקום כל הזמנים]: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד, בשעת הקמתו: כי שכן עליו הענן, מיד, להראות חבתו של הקב"ה על ישראל, אח"כ הי' מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון. כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים (שם כ"ה כ"ב). ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרובים וידבר אליו (במדבר ז' פ"ט), וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' (מלכים א' ח' י"א), בשעת השלמת הבית הי' הקב"ה מקדשו בענן, ואח"כ הי' מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים (הרשב"ם), וכן אחז"ל כל זמן שהי' עליו הענן לא הי' יכול לבא, נסתלק הענן, נכנס ומדבר עמו. והנה לדעת רז"ל הי' זה ביום השמיני, כי אמרו שלא שרתה השכינה על המשכן לעיני כל ישראל, אלא ע"י מעשה אהרן, וכן משמע ממה שנאמר בפ' ויהי ביום השמיני זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ויקרא ט' ו'), ונאמר אח"כ וירא כבוד ה' אל כל העם (שם כ"ג), כי משמעות זה שלא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן עד היום ההוא, ויתכן לדעתם שכל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני נאמרו למשה מן האהל בראשון למלואים, ועדיין לא כסה הענן את האהל, וכן דרך הכתוב בתחיל במצות השם למשה שתהי' כלות הקמת המשכן באחד לחדש הראשון ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה, ואז כסה הענן את האהל, וכן הי' תמיד, ואח"כ חזר אל תחלת הדבור אשר הי' למשה מן האהל בימי המלואים ואמר ויקרא אל משה וגו', וכל זה בסדר נכון, כדרך הכתוב לגמור הענין שהתחיל בו, ולחזור לתחלתו. ואולם במדרש חזית במגלה, ויהי ביום השמיני, זה הי' ראוי להיות תחלת הספר, ולמה נכתב כאן? אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ולפ"ז יהי' ויקרא אל משה, אחר וירא כבוד ה' אל כל העם, שלא הי' משה רשאי לבא בתוך הענן בלא רשות, אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן, כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, ואמר ויבא משה בתוך הענן, וכאשר נסתלק הענן מלכסות את כל האהל נאמר ובבא משה אל אהל מועד, שבא שם בלא קריאה. (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), ובספר ויקרא נדבר עוד מזה אי"ה: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, בכל מסע שהיו נוסעים הי' הענן שוכן במקום אשר יחנו שם: מקום חנייתן אף

(לח) כִּי֩ עֲנַ֨ן יְהוָ֤ה עַל־הַמִּשְׁכָּן֙ יוֹמָ֔ם וְאֵ֕שׁ תִּהְיֶ֥ה לַ֖יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃ חזק

ביז זיא זיך ווידער ערהאָב. (לח) דען דעם טאגס וואר איינע וואָלקע דעם עוויגען אויף דער וואָהנונג, אונד דעם נאכטס לייכטעטע איין פֿייער דארין פֿאָר דען אויגען דעם גאנצען הויזעס ישראל'ס אויף אללען איהרען ציגען.

תרגום אונקלוס

וְלָא נַטְּלִין עַד יוֹמָא אִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ (לח) אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוָה בְּלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃

רש"י

יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו [תורת כהנים פרשת ויקרא]: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע. וכן וילך למסעיו [בראשית י"ג] וכן אלה מסעי [במדבר ל"ג] לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

פי' מעשה האפוד לרש"י ז"ל תמצאהו מפורש יפה בפ' תצוה בפירושו לפסוק ועשו את האפוד וכו' ע"ש:

חסלת פרשת פקודי.

חזק

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה. וסימני אר"ט: וחציו אלהים לא תקלל; ופרשיותיו י"א. וסימנו א' זה בית אשר תבנו לי: וסדריו כ"ט וסימנו ולילה ללילה יחוה דעת: ופרקיו ארבעים. וסימנו תורת אלהיו בלבו: מנין הפתוחות תשע וששים. ומנין הסתומות חמש ותשעים: סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות. וסימנו ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך:

באור

הוא קרוי מסע, וכן וילך למסעיו (בראשית י"ג ג'), וכן אלה מסעי (במדבר ל"ג א'), לפי שממקום החניי' חזרו ונסעו, לכך נקראו כולן מסעות (רש"י), ולכך מתורגם בל"א (ליגען), הכולל גם החנייה:

והנה נשלם ספר גאולת מצרים ומתן תורה ומעשה המשכן וכליו ובגדי הכהונה, וקדמונינו ז"ל העירו במקומות מפוזרים מהתלמוד והמדרשים על תכלית המעשים והמלאכות הנצטוות במשכן, מהו הגדלה והנרמז בהם, ומדוע היו הדברים הנכבדים הללו על זה השעור ועל זאת התמונה ולא על זולתה, כדאי' בילקוט פקודי (רמז תי"ט) הי' ר' נחמי' אומר אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, יריעות כנגד שמים וארץ, כיור וכנו כנגד שבת ימי בראשית, מזבח העולה כנגד כל הבהמות, מזבח הקטורת כנגד כל הבשמים, מנורה כנגד חמה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים המשמשים את העולם, ואלו הם שצ"ם חנכ"ל ע"כ. ואמרו בגמ' תכלת דומה לים וכו'. ובדרך הזה הלכו גדולי האחרונים ה"ה הרמב"ם בפרקי ההצלחה, והראב"ע והרמב"ן והרמ"א והרי"א והרלב"ג, כלם העמיקו סוד לדבר על כוונת הבנין הזה ומעשיו, כל אחד לפי דרכו, ואנחנו שמרנו את הכלל המונח אצלנו בתכלית כוונת החבור הזה, שלא לזוז מפשטות הכתובים, וכן עשה רש"י ז"ל בכל מלאכת המשכן וכליו, עזב את הרמזים והסודות הכלולים בהם, ולא באר כי אם פשוטו של מקרא, כפי העולה מדברי חז"ל ומהתבוננות והשתכלו' בדברי ה', מלבד שהחקירה בעיוני' האלה ארוכה ורחבה עד מאד, ועלינו חובת הקצור ולמעט בדברים כפי האפשר, שלא להטריד את נפש הקורא בתורה ולהלאותו בחקירות שאין צורך בהן להבנת הכתוב. ואם נפשך חשקה בעיונים האלה, תדרשם מעל ספרי גדולי המחברים שזכרנו, ותמצא המרגוע. ואם תראה שאין דבריהם הולכים על דרך אחד, זה

ילך בשבילי חקירת התולדות, וזה יעלה במסלת החכמה הנעלמה. פעם יאמר הא' שהדברים מרמזים על גלגלי השמים ותכונת הכוכבים, והשני יאמר שהם מורים על איברי האדם, והשלישי יבין מהם דברים רוחניים כנגדים, אשר עין לא ראתם, אל יפלא בעיניך, ולא תרחיק דברי אחד מהם בשביל החלוף הזה, ושמור ההבדל שבין חלוף וסתירה, אשר עליו העירונו בהקדמת החבור, ובראש פרשת משפטים, כי יתכן שיצדקו כל דבריהם יחדיו, אף אם הם שונים ומתחלפים, כל עוד שאין בהם סתירה בענין, כי הנה ידוע מדרכי החכמה העליונה ומדותיה לכוון בפעולה אחת על תכליות רבות, שונות ומתחלפות בבחינה, ומסכימות בענין. הננו רואים בחוש בנפלאות הילידה שחכמת תמים דעים תכלול כוונות ותכליות אין מספר במעשה אחד, וכאשר יוסיף האדם להתבונן במעשה ה', כן ירבה לו מספר הכוונות אשר עמד עליהם ברוח תבינתו. ואם במעשה היצירה ותולדות בראשית כן, מדוע נרחיק הדבר במעשה התורה והעבודה? הלא הכל מדועה אחד נתנו ואל מקום אחד הכל הולך:

ואולם אחרי אשר הורשינו להתבונן בתכליות המעשים הנבחרים הללו ולהוסיף עליהן כל אחד כפי כחו, אף אנו אחרי אשר כלינו לבאר הכתובים על פי פשוטם, נוסיף על דברי הגדולים הנזכרים בחינה אחת בתכלית מעשה המשכן והמלאכות שנצטוו בו, ואפשר שלא זכרוהו אחד מהמחברים ההם לרוב פשטותה והיותה גלוי' וידועה במעט השתכלות. והיא, שכאשר בחר ה' בעם קרובו להיות לו סגולה מכל העמים. ראתה החכמה העליונה שבהיותם מקובצים על אדמתם בקבוץ מדיני. יבקשו חשבונות רבות ואומנות שונות בכל מלאכ' חרש וחושב, כידוע שבלעדם לא יתקיים הקבוץ הכללי ולא יתוקן ענינו כראוי, אף אם אמת הדבר שהעודף בהם אך למחסור, כי אם תתבונן בכל מלאכת עבודה וחרש וחושב למיניהם, תמצא שיפרדו למינים הללו: (א) קצתן הכרחיות. כי אפשר שיחי' האדם לנפש חי' מאוסרת זולתן, כגון אותן שהן לצורך המזון והכסות והמדור ודומיהן, ואלו נקראות מלאכות הצורך: (ב) וקצתן מביאות עזר ותועלת, אם למדינה בכללה ותקון הקבוץ או לפרטיה, כגון תקון הדרכים והגשרים, מלאכת המתכות והכלים הנעשים מהם מלאכת הכתיבה וכיוצא בהן. ונקראו מלאכות התועלת: (ג) ויש מהן מביאות עונג ועדן לחיי האדם, אין בהן תועלת אחר, כגון מלאכת הצביעה ומעשה הרוקם והחושב והצייר והמסחת ונפוי הזהב, ומה שידמה להם, ונקראו מלאכות ההדר, פעמים שלא תהיינה כי אם מלאכות משמשיות, על ידיהן יתייפו הדברים הנצרכים והמועילים לבני האדם, כדי שיהיו ערבים ומקובלים ונעימים לנפש, ופעמים שחשובנה מלאכות ראשיות, ולא תשתמשנה לשום צורך או תועלת, כי אם לתענוג ועדן לבד. כגון מלאכת כלי שיר והמחול והציור והדומה: והנה בכל אלו המלאכות יש בהן חלק העיון וחלק המעשה. החלק העיון מהן נבנה על מוסדי חכמות עמוקות, כחכמת התולדות והמספר והמדה והמשקל, ויש בהן חקירות רבות ותחבולות נפלאות. המתבונן בהן יתפלא וישתומם על תבונת הממציא הראשון ורוח חכמתו. והחלק המעשי מהן פעמים שיושלם ע"י פעולות הגוף ואיבריו לבד, ולא יצטרך כי אם אל אומנות היד וכשרון המעשה, והן מלאכות האומנות או מלאכות העבודה, ועל הרוב אחרי אשר נתחדשו ונתפרסם עניניהם ברבים הן מסורות להפחותי' מבני אדם, רק אם יהיו שלמים באיברים המצטרכים להן. ופעמים שיצטרכו גם לפעולת הנפש אם רב ואם מעט. ונקראו מלאכת חרש וחושב. ובאלו גם חלק המעשי מסור לחכמי לב אשר להם רוח חכמה. ויש מהן שתושלמנה בפועל הנפש ודקו' המחשב' לבד. מבלי צורך לתנועת איברי הגוף, כגון מלאכת ההגיון והשירים, הנהגת הספינה והאומה והבית, מלאכת החשבון והרפואה ודומיהן. ואולם האמת שאלו לא תקראנה עוד בל"הק בשם מלאכה, אחרי שאין בהן אומנות היד וכשרון תנועת הגוף. אתה תראה שמלאכה כזו לא נאסרה בשבת, לפי שבל"הק נקראת חכמה ולא מלאכה, אבל המעתיקים האחרונים הלכו בזה אחרי לשונות העמים, אשר כלל בשם משותף (ארס, קונסט) כל פעולות מסודרות אשר על ידיהן יגיע הפועל אל תכלית נרצה, בין שתהי' עמהן תנועת הגוף, בין שלא תהי'. וידיעת הפעולות המסודרות ההן, ואופן קשורן, ואיך נגיע על ידיהן אל התכלית הנרצה, והוא חלק העיון מהנו, הכניסו בגדר החכמה, ואין נדרי לשוננו הקדוש' מסכימים עמהם: והנה כל המלאכות הללו מצטרכות ומועילות להצלחת האומה, כל עוד שלא תצא בהן מן גבול השווי והממוצע ותהרוס אל המותרות. ואין הגבול ההוא שוה בכל אומה ולשון, כי אם יתחלף כפי הצלחת האומה, ורבות אנשיה, ורבנת הארץ, וכפי היחס שבינ' עם האומות הסובבות אותה כידוע. בתחלה ראוי לה שלא להרבות כי אם במלאכות הצורך, וכאשר תגדל ותצליח במעשיה תעסוק גם במלאכות התועלת ותפנה גם אל מלאכות ההדר

והתענוג כפי הענין. תכל אלה המדרגות היותר מסוכן ומזיק, ואולם המותר והכריסה מן הגדר במלאכות ההדר והתענוג מחרבת ומהרסת מהרה את אוצר המדיני, ורבים חללים הפילה, כי הי' גורמת אהבת התענוגים, חולשת הגוף עם תוקף התשוקה לרכוש וחמדת ההון והדברים המפונקים והמעונגים, ותוליד קנאת איש מרעהו, ופרוד הלבבות הקרובות, ותעורר מלחמה בין יושבי הארץ בעצמם, מצה ומריבה בין איש ובין שכנו הקרוב אליו, וע"י זה יתגלגל הסדר, ויסוב העם פרוע ומשחת, וכמעט שאין עוד מזור לחליו:

מעתה יתכן לומר שכאשר צוה השם ב"ה את עמו שיקדישו את ראשית פרי בטנם ואדמתם ובהמתם לשמו הגדול, ואמרו חז"ל אין לך דבר שאין ראשיתו הקודש לשמים, כן רצה שירימו בני ישראל את ראשית פרי מחשבותיהם ועשתונותיהם וכל בכורת מעשיהם בדברים הנוגעים לתקון המדינה והקבוץ, ויקדישום לעבודתו, יעשו מהם דבר לעבודת ה' במשכן וכליו ובגדי משרתיו. וע"י זה יהיו כל עניניהם מקודשים לשמים, כי יזכרו את ה' בכל מעשיהם, ולא יתורו לבקש המותר ולילך אחרי ההבל, כי מלאכה שלא היתה במשכן אינה חשובה מלאכה, ואין ראוי לאדם מישראל עובד את ה' שיעסוק בה ויטריד את מחשבתו בהבליה:

ומה שלא בא הצווי על זה מאתו ית' בפירוש להתיר המותר ולאסור האסור להם, הוא לפי שרצה הקב"ה שלא ישאר הענין על שעור מסוים, ומדרגה אחת מגובלת, אם ישתנה בשנות הזמנים, ויתחלף בחלוף הקורות, וכאשר יבאו אל ארצם ואל אדמתם, וינוחו מכל אויביהם מסביב. וחדרה הצלחתם ועשרם, כן ידבו להשתדל ולעסוק בחכמות ומלאכות שונות, ולא ירחיקו את עצמם גם ממלאכות ההדר כפי הראוי לעיניהם. הנך רואה בעד ימי שלמה ישב ארון ה' בתוך היריעה, וכאשר היתה הממלכה נכונה ביד המלך החכם הזה יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב. יושבי' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע, והכסף והזהב בירושלים כאבנים, והארזים כשקמים אשר בשפלה לרוב אז צוה השם ב"ה שיבנו בית לשמו, וגם בנה המלך בית למלכותו, בניינים מפוארים ומהודרים בכל מיני הוד והדר, ועשה לו מאתים צנה, ושלש מאות מגנים זהב, וכסא שן גדול, וכלי משקה וכלי בית יער לבנון הכל זהב סגור, ויעש לו אניות להביא מאופיר עצי אלמגים ואבן יקרה, ומהם עשה מסעד לבית ה' ולבית המלך וכנורות ונבלים לשרים. הנך רואה עד היכן הגיעו הדברים בכל ימים ההם, והלואי שלא היו יוצאים מן השעור הזה. כי הי' אז מיוחס ונערך עם הצלחת האומה ועשרה, אבל אחר כך גדלה אהבת התענוג והסלסול במלך ובעם, ופרצו אל המותר וקרה להם מה שקרה, כידוע מספרי נביאינו. והכלל שבדברים כאלו הראויים להשתנות כפי הזמן והקורות, אין לגדור גדר מסוים ולהגביל את האדם לאמר עד פה תבא, כי מה יגביל הדבר המתמיד והמדובק? ומי יתן קצבה לדבר שאין לו קצבה? ואולם הדרך היותר נכון להשמר מן המוקש הוא כמ"ש חז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כי ע"י זה יתן האדם אל לבו תמיד להבחין בין הטוב ובין הרע, בין המועיל והמזיק, ולא יזנה אחרי שרירות לבו הזונה למען ספות הרוה את הצמאה, ולזה לא גדר להם השם ב"ה גדר, ולא קצב להם גבול וקצה, כי אם צוה שירימו את כל מעשיהם ומחשבות לבם לגבוה, ויקדישו את ראשיתם לעבודתו, ב"ה וברוך שמו הגדול אשר הבדילנו מן הטועים ונתן לנו תורת אמת וחקים טובים ומשפטים ישרים למען תהי' אהבתו ויראתו על פנינו כל הימים, א"ס:

חזק

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו ביבשה
בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל
מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה
אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו:

פתוחה סיטה סלימה.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה־הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה סוס
ורכבו—רמה—בים עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה זה—אלי—ואנוהו אלהי
אבי—וארממנהו יהוה איש מלחמה יהוה
שמו מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף תהמת יכסימו ירדו במצולת כמו
אבן ימינך יהוה נאדרי בכח ימינך
יהוה תרעץ—אויב וברב—גאונך—תהרס
קמיך תשלח חרנך יאכלמו כקש וברוח
אפיך נערמו מים נצבו—כמו—נד
נזלים קפאו תהמת בלב ים אמר
אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו
נפשי אריק חרבי תורישמו ידי נשפת
ברוחך—כסמו—ים צללו כעופרת במים
אדירים מי כמכה באלם יהוה מי
כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה
פלא נטית ימינך תבלעמו ארץ נחית
בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה
קדשך שמעו—עמים—ירגזון חיל
אחז ישבי—פלשת אז—נבהלו—אלופי
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו
כל ישבי—כנען תפל—עליהם אימתה
ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד
יעבר—עמך—יהוה עד—יעבר—עם—זו
קנית תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון
לשבתך פעלת יהוה מקדש—אדני—כוננו
ידיך יהוה ימלך לעלם ועד כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את מי
הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

פתוחה סיטה סלימה:

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים ס ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

*) לציבור

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים
לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀
מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים
לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃ ס
לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת
אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ
וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ׃ ס לֹא
תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף ס לֹא
תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁקֶר׃ ס לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד
אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ

---

*) קריאת **עשרת הדברות** בפ' יתרו ובפ' ואתחנן עדיין לא זכו רוב העולם לקרות הטעמים שתחתיהם כתיקונם ע"פ **אור תורה** ז"ל לחלק שני טעמים אלה בין יחיד לציבור, ע"ש ותראה

ליחיד

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָיַ: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ: לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל
קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי:
וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו*: ס לֹא
תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־
יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: פ

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה | וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ: ס כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ
וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ: ס לֹא
תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס לֹא
תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁקֶר: ס לֹא תַחְמֹד בֵּית
רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד
אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: פ

* מצותי ק׳

כל דבריו נכונים ואין דבריו צריכין חיזוק ע״כ אמרתי להציג כל חד וחד בטעמים מדויקים לקרות אחד לציבור ואחד ליחיד:

אלו שמות הטעמים אשר שמנו במקום הזה קודם ההפטרות.
לדעת ולהבין הניגון השייך בקריאת הפרשיות וההפטרות:

שמות הטעמים לפי סדר האשכנזים

זַרְקָא סֶגוֹל מֻנַּח רְבִיעַ פָּזֵר תְּלִישָׁא גְדוֹלָה תְּלִישָׁא קְטַנָּה קַדְמָה וְאַזְלָא מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל דַּרְגָּא תְּבִיר מֵרְכָא טִפְּחָא אֶתְנַחְתָּא אַזְלָא גֵרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם יְתִיב פְּסִיק ׀ שַׁלְשֶׁלֶת יֶרַח בֶּן יוֹמוֹ קַרְנֵי פָרָה מֵרְכָא כְּפוּלָה טִפְּחָא מֻתָּג מַקַּף־סוֹף פָּסוּק׃

שמות הטעמים לפי סדר הספרדים:

זַרְקָא מַקַּף־שׁוֹפָר הוֹלֵךְ סְגוֹלְתָּא פָּזֵר גָּדוֹל יָרֵחַ בֶּן יוֹמוֹ קַרְנֵי פָרָה גַּעְיָא תְּלִשָׁא אַזְלָא גְרִישׁ פָּסֵק ׀ רְבִיעַ שׁוֹפָר מְהוּפַּךְ קַדְמָא תְּרֵי קַדְמִין זָקֵף קָטֹן זָקֵף גָּדוֹל שַׁלְשֶׁלֶת שְׁנֵי גְרִישִׁין תְּרֵי טַעְמֵי דַּרְגָּא תְּבִיר מַאֲרִיךְ טַרְחָא אַתְנָח רָפֵא דָּגֵשׁ יְתִיב תְּרְצָא שַׁבּוֹלֶת מַפִּיק בְּהֵא שְׁבָא גַעְיָא שְׁבָא סוֹף פָּסוּק׃

ואלה לפי סדר האיטאליאני:

זַרְקָא שְׁרֵי פָּזֵר גָּדוֹל קַרְנֵי פָרָה תְּלִשָׁא תַּרְסָא לְגַרְמֵיהּ ׀ רְבִיעַ פְּסִיק שַׁלְשֶׁלֶת קַדְמָה אַזְלָא זָקֵף גָּדוֹל זָקֵף קָטֹן שְׁנֵי גְרִישִׁין תְּרֵין חוּטְרִין דַּרְגָּא תְּבִיר טַרְחָא מַאֲרִיךְ שׁוֹפָר עִלּוּי שׁוֹפָר הָפוּךְ שׁוֹפָר יְתִיב שְׁנֵי פַשְׁטִין סְמִיךְ־אַתְנָח יֶרַח בֶּן יוֹמוֹ גֵּרֵשׁ סוֹף פָּסוּ׃

ס ד ר

ה פ ט ר ת

לספר שמות

והפטרות שבת וראש חדש, ומחר חודש, ולארבע פרשיות, ואצל כל אחד פ' מפטיר מה שקורין בתורה בשבתות אלו ,

ע ם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה.

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סדר הפטרת
לספר שמות.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח עד מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
(יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי
שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח
אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀
מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי יְהוָה׃ (כב) וְאִם־
כֹּה־אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃
(כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־
עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם
לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃
(כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא
בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־
יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא
כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

על כ׳

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

הפטרת מחר חדש ופרשת מפטיר לשבת ראש חדש

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ (לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ (לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ (מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

פרשת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור״ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא
ובספר שני קורין למפטיר בפר׳ פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

החצי· כ׳ הבי״ת פתוחה

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו א' עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

בנ"א חֶבֶל

הפטרה לשבת וראש חדש ופ"מ לפ' שקלים

תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

פרשת מפטיר לשבת שקלים בפ' כי תשא

והוא השבת שלפני ר"ח אדר. ואם חל ר"ח אדר בשבת, הוא בו ביום:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף

פתח באתנח אחר כ'

הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם׃

ומפטירין הפטרה זו במלכים ב' סי' י"ב פ' א' עד פ' י"ח

יב (א) בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ (ב) בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָםִ וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ (ג) וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרֵהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ (ד) רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ (ה) וַיֹּאמֶר יְהוֹאָשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים כֹּל כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יוּבָא בֵית־יְהוָה כֶּסֶף עוֹבֵר אִישׁ כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה עַל לֶב־אִישׁ לְהָבִיא בֵּית

(א) זיבען יאהר אלט וואר יהואש, אלס ער קאֶניג ווארד. (ב) אים זיבענטען יאהרע יהוא'ס ווארד יהואש קאֶניג, אונד פיערציג יאהרע רע־גיערטע ער צו ירושלים, אונד דער נאמע זיינער מוטטער צביה אויס באר שבע, (ג) אונד יהואש טהאט, וואס רעכט וואר אין דען אויגען דעם עווי־גען, זאָ לאנגע אלס איהן דער פריסטער יהוידע דאצו אנלייטעטע. (ד) נור דיא האָהען וואורדען ניכט אבגעשאפפט; נאָך אָפפערטע אונד רייכערטע דאז פאָלק אויף דען האָ־העין. (ה) אונד יהואש שפראך צו דען פריסטערן: אללעס געהייליגטע זילבער, וואס איינגעבראכט ווירד, אינס הויז דעס עוויגען, נעמליך זילבער, פאָן יעדעם דער (דורך דיא צעהלונג) געהעט, זילבער, זאָ יעגליכער גיבט נאך דער שעטצונג זיינער פערזאָן, אונד אללעס זילבער, דאז יעדערמאן אויס אנטריב זיינעס הערצענס (פרייוויללינ) אינס הויז דעס

רש"י

(ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן ואתה נחבאת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם [בדברי הימים ב' כ"ד י"ז]: (ה) כסף עובר איש כסף נפשות ערכו. שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו [שמות ל' י"ד יו"ד] כל העובר על הפקודים ואיש שמתנדב ערכת נפשו האומר ערכי

באור

(ב) בשנת שבע, כי כשמלך יהוא הרג את אחזיה. ועתליה לא קבלה המלוכה עד שנה השניה ליהוא, והומתה בשנה הששית, והיא התחלת השביעית ליהוא, ואז מלך יהואש: (ג) כל ימיו, לא כל ימיו, כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמ"ש בד"הי (ב' כ"ד ז'), אלא פירוש כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן, כלומר כל זמן שיהוידע היה חי, וכן כתיב בד"הי (שם), כל ימי יהוידע הכהן (רד"ק). וכן מתורג' אשכנזית. ולדעת בעל הטעמי' שהפסיק מלת ימיו באתנח, יהיה פתרון מלות כל ימיו, רוב ימיו, כטעמו לפעמים, וטעם אשר לסבה כמו כי (ווייז): הורהו, הדריכהו בדרך טוב וישר. כהוראתו לפעמים: (ה) כל כסף, כלל, ואח"כ פרט: כסף עובר, שלשה כספים זכר כאן כסף עובר הוא מחצי' השקל, כמו שנאמר כל העובר על הפקודים, איש כסף נפשות ערכו האומר ערכי אני או ערך פלוני עלי, כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדקי הבית. וכן ת"י כסף תקליא דעבר על מנין גבריא, כסף פורקן נפשתא דמיתן גבר פורקן נפשיה, אף כל כסף דמנדב גבר בלביה. (מדברי רד"ק בקצרה): (ו) יקחו להם, באוצרותיהם ותמור זה יחזקו משלהם את ב"הב: מכרו, מיודעו: בדק, ענין שבר והריסה, בקע וחריץ בבנין והפעל ממנו לבדוק

יְהוָה׃ (ו) יִקְחוּ לָהֶם הַכֹּהֲנִים אִישׁ מֵאֵת מַכָּרוֹ וְהֵם יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק הַבַּיִת לְכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא שָׁם בָּדֶק׃ (ז) וַיְהִי בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לֹא־חִזְּקוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ (ח) וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ יְהוֹאָשׁ לִיהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וְלַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מַדּוּעַ אֵינְכֶם מְחַזְּקִים אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת וְעַתָּה אַל־תִּקְחוּ־כֶסֶף מֵאֵת מַכָּרֵיכֶם כִּי־לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ׃ (ט) וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת׃ (י) וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ מִיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה

בימין כ׳

עוויגען ברינגט, (ו) זאָללען דיא פריסטער צו זיך נעהמען, איין יעגליכער פאָן זיינעם בעקאננטען, אונד (דאפֿאָן) זאָללען זיא הערשטעללען דאז בויפֿעלליגע אם הויזע, וואָ זיא איממער עטוואס בויפֿעלליגעס פֿינדען. (ז) דא אבער ביז אינס דרייא אונד צוואנציגסטע יאהר דעס קאָניגס יהואש דיא פריסטער ניכט דאז בויפֿעלליגע אם הויזע הערשטעללטען, (ח) ריעף דער קאָניג יהואש דען פריסטער יהוידע אונד דיא (אנדערן) פריסטער, אונד שפראך צו איהנען: ווארום שטעללעט איהר דאז בויפֿעלליגע אם הויזע ניכט הער? זאָ זאָללט איהר נון דאז זילבער ניכט פֿאָן איירען בעקאננטען נעהמען, זאָנדערן פֿיר דאז בויפֿעלליגע אם הויזע עס נידערלעגען, (ט) אונד דיא פריסטער קאמען איבעראיין, ניכט מעהר דאז זילבער פֿאָם פֿאָלקע צו נעהמען, אונד ניכט מעהר דאז בויפֿעלליגע אם הויזע הערצושטעללען, (י) אונד עס נאהם דער פריסטער יהוידע איינע לאדע, אונד באָהרטע איין לאָך אין איהרע טהירע, אונד שטעללטע זיא נעבען דעם אלטאר צור רעכטען, וואָ יעדערמאן אינס הויז דעס עוויגען קאממט, אונד דיא

רש״י

עלי: כל כסף אשר יעלה וגו׳. כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית: (ו) יקחו להם הכהנים. יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם: מאת מכרו. מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק, בקיעה וסדק החומ׳: (ח) ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית משלכם: כי לבדק הבית תתנוהו. אם יפחות ואם יותיר יותיר: (י) אצל

באור

(ד״ה ב׳ ל״ד) (אויסבעססערן), י״א כמו בדק הסדקים והריסות יחד. וי״א הפוס ע״ד שמושו בתלמוד, בודק עד מקום שידו מגעת, כי הכוונה לתקן דבר מקולקל, יחפש היטיב מקומות המקולקלים (אונד הבדקים). ולכל הפנים מקורו מארמית המודי (זיריטע טפרונבע), תרגום ערות הארץ בדקא דארעא (דאז מאהדהאפטע). ולזה לא תמלא הפעל כ״א פעם אחת בספר ד״הי שהוא מן הספרים המאחרונים. וענין הכתוב מבואר בד״הי כי הבית לריך חזוק אחרי שעתליהו המרשעת ובניה פרלו את בית אלהים, ולפיכך שם יואש על לבו לתקנו ע״י קבוץ קדשי ישראל המקדישים שקלים ערכות ובדבים. ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היו התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים? נראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן שנים שמלכה עתליהו, ולא היו מעלים עולת תמיד, כמו שנראה מענין בד״הי. ועתה הטועים שבהם שבו לה׳ בכל לבם, והביאו מה שהיו חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה (מדברי הר״ל בקלב׳ ובשנוי לשון מעט): (ח) ועתה אל תקחו, אל תקחו לעצמיכם ואל תחזקו הבית משלכם, אלא מיד בבוא לידכם תנו אותו לבדק הבית, ר״ל הכניסו באולר בית ה׳, עד יהיה בהם די לבדק הבית: (ט) ויאותו, ענין התרלו׳ בדבר, ושיעורו נתרלו לבלי קחת הכסף לעצמם ולבלתי חזק משלהם: (י) ארון אחד, בטוא סמוך ר״ל של איש אחד, (רד״ק בספר השרשים ובפירושו) ות״י ארונא חד תאל לארון, ובא משקל סמוך במקום נפרד והרבה כבה, ועפי״ז מתורגם אשכנזית: בדלתו, ת״י בדשיה, ר״ל

הפטרת פרשת שקלים

וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ (יא) וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ (יב) וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃ (יג) וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־

יד׳ כתיב הפקדים כתיב

תרגום אשכנזי רכ

פריסטער, וועלכע דיא פפאָסטען (דער טהאָרע) היטעטען, גאבען דזא הינייז ראז זילבער, וועל־כעס אינס הויז דעס עווי־גען געבראכט ווארדע. (יא) אונד ווען זיא נון זאהען, דאס פיעל זיל־בער אין דער לאדע וואר, זאָ קאם דער שרייבער דעס קאָניגס אונד דער האָהע פריסטער, אונד באנדען צוזאממען אונד צעהלטען דאז זילבער, דאז זיך אים הויזע דעס עוויגען פאָרפאנד, (יב) אונד זיא איבערגאבען דאז געוואָגענע זילבער דען געשעפטספערריכטערן, ריא איבער דאז הויז דעס עוויגען געזעטצט ווארען, אונד דיזע צעהלטען עס דען צימממערלייטען אונד דען (אנדערן) בויאלייטען, דיא אם הויזע דעס עוויגען ארבייטעטען, (יג) נעמליך דען מוירערן אונד שטיינהויערן, אונד דאפיר צו קויפען האָלץ אונד געהויענע שטיינע צור הערשטעל־לונג דעס בויפעלליגען אם הויזע דעס עוויגען, אונד וואס אירגענד אויסגעגעבען ווארדע

רש"י

המזבח. בעזרה: מימין בבוא איש. מימין ביאת האנשים: שומרי הסף. שיפי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגמו יונתן אמרכליא ואמרכלי׳ שבעה היו לשבע׳ שערי העזר׳ בתוספתא דשקלים: (יא) ויהי. מיום אל יום [תמיד] כראותם כי שב הכסף בארון ויעל סופר המלך וגו׳: (יב) ונתנו את הכסף המתוכן. היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו ע"י הגזברין הממונים על עושי המלאכ׳. המתוכן. לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו [שמו׳ ה׳ י"ח]: המופקדים. הממונים: ויוציאהו. לשון הוצא׳ לשכור חרשי העץ: ולבונים. הם אמרכלין חרשי אבן שחבריהם נוטים על פיהם ראשי האומנות: (יג) ולגודרים. בוני החומה תלמידי האמרכלין: ולחוצבי האבן. מן ההר:

באור

במכסה הארון: שומרי הסף, סף יש ענינו מפתן ואסקופת הפתח (טווועלע), כמו וידיה על הסף (שופטים י"ט כ"ז) ויש ענינו מזוזות כמו וירעשו הספים (עמוס ט׳ א׳) (ספאָסטען) וכן הוראתו פה. ות"י אמרכליא וכתב רש"י ממונים על ספי העזרה ע"כ. ותרגומי פה לפי הכונה, כי תרגום של סף בשופטים (שם) ספא. ובלשון סורי ספא עזר׳, חלר, (פאָרפלאטן): (יא) ויצרו, וימנו היה משימים הכסף בצרורות והיו מונים (רלב"ג). שהקלו הכסף ונתנו את הכסף השקול בצרורות, ואח"כ מנו הצרורות וידעו חשבון המשקלים בסך הכללי. כי בזמנים ההם עוד לא היו מטבעות כוונות בשם ורק המתכת לפי המשקל (פאגאמעגט), ולכן תרגמתי כסף בכ"מ (זילבער), ולא מטבע (געלד). וי"מ ויצרו ענין צור׳ שעשו מטבע להוציאו לאומנים וכו׳ (זיח אייגלטען), אך זה רחוק מן האמת, מטעם שאמרנו, ועיין הבאור (בראשית פ"ג כ"ה) בבאור מלת כספיהם שהם דברים נחמדים ואמתיים: (יב) המתכן, עקר ענינו כמו תקן בקו"ף, ונרדף במושגו עם הגבלת דבר במד׳ מספר ומשקל (געהלען, מעססען, ווע־גען), כמו שנתבאר מזה הפעלים במקראות, ויובנו לפי ענינם הנופלים עליהם, ופה הוא משקל, כנאמרנו לעיל, וכן מתורגם אשכנזית. וי"ת דמתקם, ענין סדר ותקון (גיגאָרדנעט, אנגעריכטעט דורך דיא געוויכטע): עושי המלאכה, עוסקים במלאכ׳ בנית ההכנסו׳ והוצאו׳: הַמֻּפְקָדִים הקרי ר"ל הממונים, והכתיב הַפְּקֻדִים תאר כמו חָכָם חֲכָמִים (רד"ק): לחרשי

העץ, כורתי העצים בתמונ׳ הנרצית, ובונים בניינים מעצים ועושים התקר׳ על הבתים מעץ וגם קרקע הארץ מעצים כרותים: ולבונים, שם כללי לשאר בונים כמו; (יג) ולגודרים,

יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ (יד) אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית־יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ (טו) כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ (טז) וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃ (יז) כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃

תרגום אשכנזי

צור הערשטעללונג דעס הויזעס ; (יד) דאָך וואורדען ניכט פֿיר דאז הויז דעס עוויגען זילבערנע שאלען, מעססער, בעקקען, טראָמפּעטען אָדער זאָנסט גאָלדענע אונד זילבערנע געראַטהע געמאכט פֿאָן דעם (ווערטהע) דעם זילבערס, דאז אינס הויז דעס עוויגען געבראַכט וואורדע : (טו) זאָנדערן נור דען ארבייטערן גאב מאן עס, דאז זיא דאז הויס דעס עוויגען דאפֿיר הערשטעללען זאָללען: (טז) אונד דורפֿטען דיא מעננער, וועלכען מאן דאז זילבער איבערגאב, אום עס דען ארבייטערן צו געבען, ניכטס פֿעררעכנען, דען זיא פֿעררינכטעטען עס מיט רעדליכקייט, (ווארען אלס עהרליכע מעננער אנערקאננט). (יז) אבער דאז זילבער פֿאָן שולדאָפּפֿערן אונד דאז זילבער פֿאָן זינדענאָפּפֿערן, וואר ניכט אינס הויז דעס עוויגען געבראַכט, עס געהאָרטע דען פריסטערן.

רש"י

(יד) ספות כסף מזמרות. והם כלי שיר: (טז) ולא יחשבו את האנשים. לא היו אמרכלין באין לחשבון עם האנשים הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכ' לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושים: (יז) כסף אשם וכסף חטאות, המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמ' ונותר מן המעות לא יובא בית ה' לבדק הבית לכהנים יהיו והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעול' והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות:

באור

הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן, מסיסתי אבן לתת להם התמונה הנרצ': (יד) אך לא יעשה, ונד"הי נאמר ויעשו כלים לבית ה'? ואמרו רז"ל כאן שגבו והותירו, וכאן שגבו ולא הותירו: ספות, עיין הבאור (מ"א ז' ז') : מזמרות, עיין שם : מן הכסף, ע"י חליפין של מתכת בכלים של כסף וזהב. (טוית), כמנהגם בימים הקדמונים: (טז) יחשבו, לא היו נזקקים לעשות חשבון עם הגזברים הנותנים להם כסף ומכאן אמרו רז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה: כי באמונה וכו', ידועים כי אנשים כשרים הם ולכך נבחרו אלו מתחל': (יז) כסף אשם וכו', לפי פשוטו היה נראה לי שיעור הכתוב עד"ז, לפי שאמר למעלה כי הכסף של מחלית השקל, הערכות והנדבות המיועד לבדקי בדק הבית הובא ברצון הכהנים לבית ה', והונח שם בארון אשר עשו הכהנים, והם נתנוהו ליד הגזברים, אמר עתה, אבל כסף אשם וכסף חטאת, כלומר הכסף הנתן לקנות בהם חטאות ואשמות לא הובא בית ה' עד"ז שהונח בתבה ונמסר ליד הגזברים, כי אם נתנוהו מיד לכהנים והם קנו בעדו החטאות והאשמות ויתודבם: (וואורדע ניכט אינס הויז דעס עוויגען איינגעבראכט, אונד דען פריסטערן איבערלאססען), וזאת כונת ת"י לכהנייא יהבין ליה, תרגם יהיו בכונה מיוחדת יהבין ל' מסיר'. כלומר שמסרו ליד הכהנים כנאמרנו. אמנם רז"ל דרשו בזה מי שהיה מפריש ממון לאשם או לחטאת וקנה הקרבן והותיר מן הממון, הנה המותר הזה, לא יובא בית ה' לבדק הבית אך יהיה לכהנים לקחת מהם עולות, והיה הבשר כליל והעורות לכהנים, כן דרשו רז"ל, ואנחנו בקבלתם נחזיק:

פרשת מפטיר לשבת זכור סוף פרשת כי תצא

(יז) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ (יח) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ (יט) וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

הפטרת פרשת זכור (בשמואל א׳ סי׳ ט״ו פ׳ א׳ עד פ׳ ל״ה):

כאן מתחילין הספרדים:

טו (א) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כאן מתחילין האשכנזים (ב) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ (ג) עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ (ד) וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ

(א) אונד שמואל שפראך צו שאול: מיך האט דער עוויגע געזאנדט דיך צום קאֶניגע צו זאלבען איבער זיין פאָלק, איבער ישראל, זאָ האֶרע נון דיא וואָרטע דעס עוויגען: (ב) זאָשפריכט דער עוויגע צבאות: איך בעדענקע, וואס עמלק טהאט אן ישראל, וויא ער איהם נעמליך צוזעטצטע אויף דעם וועגע בייא זיינעם הערויפציהען אוים מצרי׳, (ג) זאָ געהע יעטצט הין אונד שלאגע עמלק, אונד פערבאננע אללעס וואס זיין איזט, אונד שאָהנע זיין ניכט, אונד טאָדטע צוואָהל מאן אלס וייב, קינד אונד זייגלינג, אָכס, שאף, קאמעל אונד עזעל. (ד) שאול פערקינדיגטע עס דעם פאָלקע, אונד מוסטערטע זיא צו טלאים, צוויימאהל הונדערט טויזענד מאן פוס-

רש״י

(א) ועתה שמע לקול דברי ה׳. פעם אחת נסכלת ועתה הזהר בעצמך: (ג) משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמ׳: (ד) וישמע שאול. לשון הכרז׳ כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאי׳. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואח״כ מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר בה׳ לא יספר מרו׳ (בראשי׳ ל״ב

באור

(א) אותי שלח, על ידי נביאת מלך ודבר ד׳ בפי.אמת כאשר ראית שנתקיים הדבר ולזה ראוי שתשמע לדברי ה׳ בלי פקפוק והרהור על הפקודה להחרים את כל הנמצא לעמלק שתהיה זר בעיניך: לְמָשְׁחֲךָ, השי״ן בקמץ רחב והחית בקמץ חטף והראוי לְמָשְׁחֲךָ אך הושב קמץ הפ״א בלאמד הפעל לתפארת הגלה (מדברי הרד״ק): פקדתי, ענין זכירה לשלם גמול מעשה (בעדענקען) וכמוהו וה׳ פקד את שרה (בראשית כ״א): שם לו בדרך, כלומר שם לו שטנה בדרך ומלת (לויעטלען) בתרגומנו כאמר בלשון אשכנזי על ענין זה, וגם היא כלות לפי משמעות הפעל שום עם יהה שאליו: (ד) וישמע, ענין הכרזה לתכלית אסיפת העם (חויפבי עטען) וכן השמיעו אל בבל רבים (ירמי׳ נ׳) ותרגומו לפי פתרון המלה: בטלאים, שם

יְהוּדָה׃ (ה) וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ (ו) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ (ז) וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ (ח) וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ (ט) וַיַּחְמֹל

פאָלק אונד צעהן טויזענד מאן אויס יהוד׳. (ה) אונד שאול קאם ביז צור שטאדט עמלק, אונד לעגטע איי־נען הינטערהאלט אין דאז טהאל: (ו) אונד ליס דעם קיני זאגען: געהעט פאָן דאננען, וויכעט, ציהעט הינאב אויס דער מיטטע עמלק׳ס, דאס איך דיך ניכט וועגראפפע מיט איהנען; דען דוא האסט פריינדשאפט אויסגע־איבט געגען אללע קינדער ישראל׳ס, בייא איהרעם הערויפציהען אויס מצרים. אלזאָ וויך קיני אויס דער מיטטע עמלק׳ס. (ז) שאול שלוג הירויף עמלק פאָן חוילה אן, ביז געגן שור, דאז פאָר מצרים ליגט. (ח) ער גריף אגג דען קאָניג פאָן עמלק לעבענדיג, אונד אללעס פאָלק פערבאננטע ער מיט דער שערפע דעס שווערטעס. (ט) אבער עס פערשאָנטע שאול

רש"י

י"ב): (ה) וירב בנחל. וילחם בנחל. ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמר׳ תור׳ ערוף עגל׳ בנחל בשביל כל הנפשו׳ האל׳ לא כ"ש אם אדם חטא בהמ׳ מה חטא׳: (ו) אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהוד׳ בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תור׳ וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב (במדבר כ"א א׳) ועמלק יושב בארץ הנגב [שם י"ג כ"ט]: עם כל בני ישראל. שנהנו מסעודות משה ואהרן וכל זקני ישראל ובדי מעל׳ עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל: (ט) והמשנים. אין לו דמיון ויש פותרים

באור

מקום הוא לפי הפשוט, כן הוא בתוספות ישנים (יומא כ"ב ע"ב). ולר"ק הוא אחד עם טֶלֶם (יהושע ט"ו כ"ד): (ה) עד עיר עמלק, עיר שלכד עמלק והשב את שמה וקראה עיר עמלק וכמוהו עיר דוד (ש"ב ה׳ ז׳) כאשר אמר שם. ומסתמא היתה עיר הבירה שישב שם המלך כמו כאן שנקרא עיר דוד לטעם זה. ומחובר הוא עם הכתוב אחריו, ושעורו: כאשר בא שאול אל העיר הראשונה, אמר אל הקיני כו׳: וירב, שרשו ארב מענין ואורב לו מההפעיל ומשפטו ויאריב ובאה היו"ד קמוצה תמורת האל"ף הנופלת או יהיה מהבנין ומשפטו וַיְאָרֵב ובהעדר האל"ף הוטלה תנועתה על היו"ד (רד"ק) ויש לפרש ענין ריב ומלחמה וכן כתב רש"י שהוא כמו וילחם. (אונד ריסטעטע זיך דא איינן טהאלע לום אנגריף) והפעל וירב הב על שאול. והראשון יותר נכון, כי לא מצאנו יותר במקרא לשון ריב על מערכת מלחמה עם האויב: (ו) אל הקיני, בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד, וערד הוא עמלק, הכנעני מלך ערד עמלק הי׳ שנאמר יושב הנגב, ועמלק יושב בארץ הנגב (רש"י): פן אסיפך, ענין כליה ושרשו אסף מבנין הפעיל ובא על דרך אוֹרִידָה עיר (ירמי׳ מ"ו) (רד"ק). ושניהם ע"מ אַפְעֵל בלשון ארמית שבא איתן בחולם, עיין מבוא לשון ארמית גזרת כל"א. ועוד יתכן לומר שהוא מגזרת סוף כמו אסף אֲסִיפֵם והחולם במקום החטף והחירק במקום המלאפום כי נע"ו ונע"י מתחלפים בנקודתם והאמת כי סוף, יסף יאסף נרדפים בענין ביסוד התבה שלהם סף, כאשר הודעתי בספרי מלואת האוגר אשר יצא לאור בקרב ימים: (ט) והמשנים, מענין אחיהם כמִּשְׁנִים (ד"הי א׳ ט"ו י"ח) כסף מִשְׁנִים (עזרא א׳ י׳) ר"ל שני במעלה וחשיבות וכאשר אמר ממטב על הצאן והבקר אמר משנים על שאר מיני בהמות בכלל. וי"א שהוא כנוי לגמלים (קאַמעלע): ובל המלאכה, כל מה שיכול האדם לעבוד בכחו וברשותו, וגם הממון נקרא כן,

שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ (י) וַיְהִי דְּבַר יְהֹוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ (יא) נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהֹוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ (יב) וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ (יג) וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהֹוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהֹוָה׃ (יד) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ (טו) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר

אונד דאז פָאלק, אגג אונד דיא בעסטען דער שאפֿע אונד רינדער, אונד יענע, דיא פֿאָן דער צווייטען גאטטונג ווארען, זאָ וויא לעממער אונד אללעס וואס גוט וואר, אונד וואָללטען זיא ניכט פֿערבאננען; אללע יענע דינגע אבער, דיא גערינגפֿיגיג אונד פֿערווערפֿליך וואַרען פֿערבאננטען זיא. (י) דא ווארד דאז וואָרט דעם עוויגען דעם שמואל, וויא פֿאָלגט: (יא) עס רייעט מיך, דאס איך שאול צום קאָניגע געמאכט, דען ער האט זיך פֿאָן מיר אבגעוואנדט, אונד מיינע וואָרטע ניכט ערפֿיללט, דיזעס וואר פֿיר שמואל פֿערדריסליך, אונד ער שריע צו דעם עוויגען דיא גאנצע נאכט. (יב) אונד ער מאכטע זיך דעם מאָרגענס פֿריה אויף, דעם שאול ענטגעגען, אונד עס ווארד שמואל בעריכטעט, וויא פֿאָלגט: שאול איזט נאך כרמל געקאָממען, אונד זיהע! ער האט זיך דאָרט איין זיגעסצייכען עררינכטעט, אונד האט זיך ווייטער געוואנדט, אונד איזט הינאבגעצאָגען נאך גלגל. (יג) אלס שמואל צו שאול קאם, שפראך דיעזער: געזעגנעט זייעסט דוא דעם עוויגען! איך האבע דאז וואָרט גאָטטעס ערפֿיללט. (יד) דא שפראך שמואל: אונד וואס איזט דאז פֿיר איין בלאָקקען דער שאפֿע אין מיינען אָהרען, אונד דאז בריללען דער רינדער דאז איך הארע? (טו) אונד שאול שפראך: זיא האבען זיא מיטגעבראכט פֿאָן עמלק, אינדעם דאז פֿאָלק דער בעסטען דער שאפֿע אונד דער רינדער געשאָנעט, אום זיא דעם עוויגען דיינעם גאָטטע צו אָפפֿערן,

רש"י

ולומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים [שופטים ו' כ"ה]: נמבזה ונמס. כמו נבזה והמ"ם טפיל' בו: (יא) נחמתי. מחשבה עלת' בלבי על מלכות שאול בהמלכתיו: (יב) מציב לו יד. בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס [מלכים א' י"ח ל'] וי"ת והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה

באור

כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב ז'), כן פי' הראב"ע וכן מתרגם. וי"ת על המקנה כמו לרגל המלאכה: נמבזה, משרש בזה והמ"ם נוספת: ונמס, כמו ונמאס בחסרון האל"ף ומלאנו התחלפות בין שרשי מאס ומסס. וענינו כאן דבר הנמאס מצד ערכו וחשיבתו: (יא) ויחר לשמואל. דרך הדואב לכעוס על עצמו: (יב) מציב לו יד, הכין מקום להעמיד שם לאות הגלוח במלחמה עם עמלק, מה שלקח מן האויב (טראָפהעען). והענין יורה ע"ז. ופתרון מלת יד כ' פעמים מקום בכלל, ונבדל בפרטותו לפי ענין הכתוב אם הוא מקו' למנוחה או לשמר דבר שיהיה נזכרון: (טו) היותר, שם כמו יוצר גבי (עמוס ז' א') (רד"ק) :

הֶחֱרַמְנוּ׃ (טז) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ דַּבֵּר׃ (יז) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ (יט) וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ (כ) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ (כא) וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר

פתח בס״פ　ויאמרו כתיב　פתח בס״פ

דאז איבריגע האבען וויר פערבאננט. (טז) שמואל שפראך הירויף צו שאול: האלט, דאס איך דיר פערקינדיגע, וואס דער עוויגע צו מיר גערעדעט דיזע נאכט. אונד ער שפראך צו איהם: רעדע! (יז) דא שפראך שמואל: וואהרליך! זאָ קליין דוא ביזט אין דיינען אויגען זאָ ביזט דוא דאָך דאז הויפט דער שטעממע ישראל'ס. אונד דער עוויגע האט דיך צום קאָניג איבער ישראל געזאלבט. (יח) נון זאנדטע דיך דער עוויגע אויף דען וועג, אונד שפראך: געהע הין, פערבאננע דיא זינדער, נעמליך עמלק, בעקריגע זיא, ביז דוא זיא גאנץ אויפגעריבען האסט. (יט) ווארום האסט דוא דער שטיממע דעס עוויגען ניכט געהאָרכט, אונד ביזט איבער דען רויב הער געפאללען, אונד האסט איבעל געטהאן אין דען אויגען דעס עוויגען? (כ) אונד שאול שפראך צו שמואל: איך האבע יא דער שטיממע דעס עוויגען געהאָרכט, אונד בין דען וועג געצאָגען, וועלכען מיך דער עוויגע זאנדטע, אונד האבע אגג דען קאָניג עמלק'ס מיטגעבראכט, אונד דען עמלק פערבאננט. (כא) אבער דאז פאָלק האט פאָן דער

רש"י

ביזתא: (טז) הרף. כתרגומו אוריך פי' המתן: (יז) ראש שבטי ישראל אתה, ת"י שבטא דבנימין עבד ביתא בריש כל עמא כמ"ש בנימין צעיר רודם [תהלים ס"ח כ"ח]: (יח) עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: (יט) ותעט. כמו ותעף לשון עיט (בראשית ט"ו י"א): (כא) ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך [דברים י"ח ד'] כמ"ש בהרימכם

באור

(טז) הרף, דברי שאול ירבו אחרי לבבו והמרו את רוחו, ולא רצה עוד לשמוע דברי המכעיסים אותו, ואמר אחרי מדבר עוד כדי שאוכל להודיעך מה שאמר לי ה' הלילה, ות"י אוריך פי' המתין (ווארטע!) וי"ל עזוב את דבריך (לאס דאָך!) והענין אחד: (יז) הלא אם קטן, לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם. כלומר העם ולא הוא, ולא התבייש למחות בידם. אמר לו שמואל, אע"פ שאתה קטן בעיניך, ולא רצית להתגדל על העם ולמחות, הלא ראש שבטי ישראל אתה, ולפיכך משחך ה' למלך עליהם, להנהיגם בדרך הישרה, ולמנעם מהעבירה, ואיך הנחת אותם לעבור את פי ה'? לא הם עשו אלא אתה, שהיה בידך למחות ולא מחית, נראה כי רוצה והפכך היה בדבר, וחמדת השלל (מדברי רד"ק): (יח) עד כלותם אתם, הכנוי הראשון שב אל הפועל, והם העם אשר את שאול, והב' אל מקבל הפעול', והוא עמלק. או שהם שני פעולים ע"ד ותראהו את הילד (שמות ב' ו') והדומים. והפעל שב על שאול כאשר הפעלים בפסוק זה, וכן מתורגם: (כ) ויאמר שאול, עדיין לא השלים דברו, כי עיקר דבריו יען מאסת כו' וימאסך ממלך, לקמן פ' כ"ג. אלא שהפסיק שאול את דבריו, כ"ש הרד"ק: אשר שמעתי, רבו הוראות מלת אשר המשתנה לפי ענין הכתוב שנופל עליו. וטעמו פה לאמת הדבר, שאמר תחלה הקימותי את דבר ה', ולפי שאמר שמואל למה לא שמעת וכו' השיב עליו בתוך דבריו ואמר. אמת אמרתי כי הקימותי את דבר אשר שמעתי בקול ה' וכן הוא

רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ (כב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָֹה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָֹה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ (כג) כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָֹה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ (כד) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָֹה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ (כה) וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָֹה׃ (כו) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָֹה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָֹה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־

בייטע גענאָממען, שאפֿע אונד רינדער, דאז פֿאָרציגליכסטע דעס פֿערבאננטען, אום עס דעם עוויגען דיינעם גאָטט צו אָפפֿערן אין גלגל: (כב) שמואל שפראך: האט דען דער עוויגע לוסט אן גאנצאָפפֿער אונד שלאכטאָפפֿער, זאָ וויא אם געהאָרכען זיינער שטיממע? זיהע! געהאָרזאם איזט בעססער אלס אָפפֿער, אונד אויפֿמערקען בעססער, אלס פֿעטט דער ווידדער: (כג) דען ווידערשפענסטיגקייט איזט גלייך צויבערייא, אונד ווידערזעטצליכקייט גלייך אבגאָטטערייא אונד הויזאָראקל, איינע זינדע. דארום וויל דוא דאז וואָרט דעם עוויגען פֿערוואָרפֿען האסט, דארום פֿערווירפֿט ער דיך אויך, דאס דוא ניכט מעהר קאָניג זייעסט. (כד) דא שפראך שאול צו שמואל: איך האבע געזינדיגט, דאס איך דעם עוויגען בעפֿעהל אונד דיינע וואָרטע איבערטראט, דא איך דאז פֿאָלק געפֿירכטעט, אונד איהם געהאָר געגעבען, (כה) פֿערגיב נון מיינע זינדע; אונד קעהרע מיט מיר אום, דאס איך דען עוויגען אנבעטע. (כו) שמואל אבער שפראך צו שאול: איך קעהרע ניכט מיט דיר אום, דארום, וויל דוא דאז וואָרט דעם עוויגען פֿערוואָרפֿען, זאָ האט דיך דער עוויגע אויך פֿערוואָרפֿען, דאס דוא ניכט מעהר קאָניג זייעסט

רש"י

את חלבו ממנו [במדבר י"ח ל']. וי"ת קדם דיחלמון: (כב) הנה שמוע. בקולו מזבח טוב: להקשיב מחלב אילים. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר. וי"ת אלי כחוב גבריא דשאלין בקסמא כן חובות כל גבר דמסרב על מילי נביא: הפצר. ל' תוספות וכן ויפצר בו [בראשית ל"ג י"א] הרבה עליו דברים: (כד) יראתי את העם. דואג האדומי שהיה

באור

דעת רד"ק בפירוש הכתוב הזה ועד"ז מתורגם: (כא) ראשית החרם, המשובח שבו כמו וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו' ו') (רד"ק) וכן פירש"י מיטב החרם: (כג) חטאת קסם, כמשמעו מעשה כשופים: ואון, דבר תהו והבל כעבודת האלילים. וכן כתוב מזכיר לבונה מברך און: ותרפים, הם הצלמים שהיו להם בבית לשאול בהם העתידות ות"א בכ"מ צלמניא: הפצר, מקור בפתח מפני הרי"ש והוא ענין סירוב העצרה על רצון. כת"י דמסרב, וידמה היו' מתלות המתהפכות בגרפס, ועניינו נרדף עם פרך שתירה והריסה (חיינרייסען, ווידערספרעכען), כדעת החכם גזעניוס, ושיעור הכתוב החטא שיש במעשה הקסם היא החטא בעצמו שיש במרדה בדבר ה' כי בשניהם עזיבת האמונה והבטחון בה' וכן באון ותרפים, ולפי שהם הענין בעצמם לכן תחסר כף הדמיון: ממלך, מהיות מלך: (כד) כי יראתי, נתן סבה להעברתו על דבר ה' ודבר שמואל שלא במרד ובמעל עשה זאת, כי אם מיראת העם והטית נפשו לעשו' רצונם: (כה) ושוב עמי, נראה שהלך שאול לקראת שמואל מן הגלגל בשמעו כי בא, וכל הדברים האלה היו חוץ לעיר. וטעם שוב אל שמואל. אע"פ שהוא לא הלך מגלגל, להיות הליכתו שמה נקראת תשובה, הוא בבחינת הליכת שאול, וכן השבה עמה משדה מואב (רות

הפטרת שבת זכור

יִשְׂרָאֵל׃ (כז) וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ (כט) וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ (ל) וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (לא) וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ (לב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ (לג) וַיֹּאמֶר

תרגום אשכנזי

איבער ישראל. (כז) אלס זיך נון שמואל וואנדטע, צו געהען, זא ערגריף ער איהן ביים ציפפעל זיינעס ראקקעס, אונד ער צעררים. (כח) דא שפראך שמואל צו איהם: זא האט היינטע דער עוויגע דאז קאניגטהום ישראל'ס פאן דיר אבגעריססען, אונד עס דיינעם גענאססען געגעבען, דער בעססער איזט אלס דוא. (כט) אויך ליגט דער עוויגע אין ישראל ניכט, אונד בערייעט ניכט, דען ער איזט ניכט מענש, דער בערייעט. (ל) יענער שפראך: איך האבע געזינדיגט, אבער עהרע מיך דאך פאר דען עלטעסטען מיינעס פאלקעס אונד פאר ישראל, אונד קעהרע מיט מיר אום, דאס איך פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע בעטע. (לא) אלזא קעהרטע שמואל דעם שאול פאלגענד אום, אונד שאול בעטעטע פאר דעם עוויגען. (לב) אלסדאן שפראך שמואל: פיהרעט מיר אגג, דען קאניג פאן עמלק העה, אונד אגג גינג צו איהם פראהליכען מוטהעס, אונד שפראך. פירוואהר! געוויכען איזט דאז ביטטערע דעס טאדעס! (לג) שמואל זאגטע: וויא דיין שווערט דיא ווייבער קינדערלאז

רש"י

חזור ככולם: (כז) ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו מבינינו שכשפנה שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד. ומ"א חולקים אמוראים י"א מעילו של שמואל קרע שאול וי"א מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלך תמלוך [לקמן כ"ד כ"א]: (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. וא"ת אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הבטו' שאמר ליתן: (לב) אגג מעדנת. י"ת אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירות המות: (לג) כאשר שכלה נשים חרבך. להוציאם אלמנות מבעליהם שהייתם הורגים זכרי בחורי

באור

א' כ"ג): (כז) ויחזק, שאול החזיק בכנף מעיל שמואל, ולא נתנו ללכת מאתו. וכאשר נקרע המעיל אמר, כן קרע ה' כו': (כט) נצח ישראל. חיי ישראל שהוא הש"י, כמו הדם שהוא חיי הגוף, כי הדם יקרא נצח, כטעם ויז נצחם על בגדי (ישעי' ס"ג). וגם אין המלה יוצאת מפשוטה, שתורה על התמדה וקיום, כלומר ה' המקיים את ישראל וכדמתורגם. ואמר לו שמואל בזה שלא תאמר אשיב מדרכי, אולי יש עוד תקוה, לשוא תבקש שינחם ה', כי לא אדם הוא להנחם: (לב) מעדנות, יש בזה פירושים שונים, י"א שהוא מגזרת עדן כת"י מפנקא ר"ל בתענוג ושמחת הלב. כי נדמה לו מות מקיים וכן מתורגם, כי זו הקרוב לפשוטו לפי פתרון המלה והמשך הענין. וי"א שהיה הולך ופוסע בנחת המלכות מכובד והדר יוצא עליו (מאיעסטעטיש) ואחרים פותרים אותו מענין קשירה כמו התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א), כלומר שהלך אסור בכבלים, ואמר, סר מר המות, כי טוב המות המוציא אסורים חפשי מחיי איש הונש רגליו בנחושתים. ופירש"י, קרב עלי מרירת המות הוא מתחברת מנחם בן סרוק אשר יש לי בכתיבת יד: (לג) שכלה, ענין שכל לאו דוקא הוכר

שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ (לד) וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

געמאכט, זאָ זייא אויך קינדערלאָז אונטער דען ווייבערן דיינע מוטטער, אונד הירמיט היב ער איהן אין שטיקקען פֿאָר דעם עוויגען אין גלגל. (לד) שמואל גינג זאָראן נאך רמה, אונד שאול צאָג הינאויף צו זיינעם הויזע נאך גבעת שאול.

רש"י

ישראל: וישסף. תרגמו לה' ואין לתיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופסח ובגמרא שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

באור

בנים אלא גם אשה שכולה מבעלה, וארץ מיושביה, וכ"כ רד"ק. שכלה נשים חרבך, להוסיף אלמנות מבעליהן, שהייתם מזנים בחורי ישראל, ע"כ. אמנם אין לספק כי גם שכלה חרבו נשים מבנים, וכאן נראה שאין הכוונה אלא על בנים ולא על בעל. ממה שאמר כן תשכל אמך, וע"י הריגת אגג אין אמו נשכלת מבעלה: וישסף, חלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים (רלב"ג):

פרשת מפטיר לשבת פרה בבמדבר

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ (ג) וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ (ד) וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (ה) וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ (ו) וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ (ז) וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ (י) וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ (יא) הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ (יב) הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ (יג) כָּל־הַנֹּגֵעַ

בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ (יד) זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (טו) וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (טז) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (יז) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ (יח) וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ (יט) וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ (כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (כא) וְהָיְתָה לָּהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כב) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פ' פרה

ביחזקאל סימן ל"ו ט"ז עד סוף הסי':

(טז) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יז) בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ (יח) וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ (יט) וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת

(טז) אונד עס ווארד מיר דאז וואָרט דעס עוויגען, וויא פֿאָלגט: (יז) מענשענ־זאָהן, דאז הויז ישראל'ס וואָהנטע אין זיינעם לאנ־דע, אונד פֿעראונרייניג־טע עס דורך זיינען וואנ־דעל אונד זיינע האנד־לונגען, וויא דיא אונריי־ניגקייט איינעס אבגעזאָנ־דערטען וויבעס וואר זיין וואנדעל פֿאָר מיר. (יח) אונד זאָ שיטטעטע איך מיינען גרים איבער זיא אויס, וועגען דעס בלוטעס, דאז זיא אים לאנדע פֿערגאָססען, אונד וויל זיא עס מיט איהרען גאָטצען פֿעראונרייניגעט האטטען. (יט) אונד איך צערשטרייעטע זיא אונטער דיא פֿעלקער, אונד זיא ווארדען אומהער געשליידערט אין דיא לענדער, נאך איהרעם וואנ־

רש"י

(יז) בן אדם בית ישראל יושבים וגו' כטומאת הנדה. המשילם הכתוב להנדה שבעל' מצפ'

באור

(יז) כטמאת הנדה כטומאת אשה המרוחקת מבעלה בימי דותה כן היתה דרכם טמאה לפני

כדרכם ובעלילותם שפטתים: (כ) ויבוא אל־הגוים אשר־באו שם ויחללו את־שם קדשי באמר להם עם־יהוה אלה ומארצו יצאו: (כא) ואחמל על־שם קדשי אשר חללהו בית ישראל בגוים אשר־באו שמה: (כב) לכן אמר לבית־ישראל כה אמר אדני יהוה לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם־לשם־קדשי אשר חללתם בגוים אשר־באתם שם: (כג) וקדשתי את־שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי־אני יהוה נאם אדני יהוה בהקדשי בכם לעיניכם: (כד) ולקחתי אתכם מן־הגוים וקבצתי אתכם מכל־הארצות והבאתי אתכם אל־אדמתכם: (כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל

דעלן אונד נאך איהרען האנדלונגען ריכטעטע איך זיא. (כ) אונד זיא קא־מען צו דען פֿאָלקערן אונד וואָ זיא הין קאמען, דא ענטווייהעטען זיא מיינען הייליגען נאמען, אינדעם מאן פֿאָן איהנען זאגטע: דעם עוויגען פֿאָלק זינד דיזע, אונד אויס זיינעם לאנדע זינד זיא געצאָגען. (כא) אונד זאָ וויללל איך מיינעם היי־ליגען נאמען שאָנען, וועל־כען דאז הויז ישראל'ס ענטווייהעט האט אונטער דען פֿאָלקערן, צו וועל־כען זיא הינקאמען. (כב) דארום שפריך צו דעם הויזע ישראל'ס! זאָ שפריכט דער הערה, דער עוויגע: ניכט אום אייערעטווילללען, הויז ישרא'ס, טהוע איך דאז, זאָנדערן אום מיינעס הייליגען נאמענס ווילללען, דען איהר אונטער דען פֿאָלקערן, וואָהין איהר געקאָממען, ענטווייהעט האבעט. (כג) אונד איך ווערדע מיינען גראָסען נאמען הייליג מאכען, דער אונטער דען פֿאָלקערן ענטווייהעט איזט, דא איהר איהן ענטווייהעט האבט אונטער איהנען, דאס דיא פֿאָלקער ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, שפריכט דער הערר, דער עוויגע, ווען איך דורך אייך געהייליגעט ווערדע פֿאָר אייערען אויגען. (כד) איך נעהמע אייך אויס דען פֿאָלקערן, אונד זאממלע אייך אויס דען לענדערן, אונד ברינגע אייך אין אייער לאנד. (כה) אונד איך שפרענגע איבער אייך ריינעס וואססער, דאס איהר ריין

רש"י

מתי תטהר ותאב לשוב אליה: (כ) ויבוא. לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד. ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה ושמע אותן מה היו אומרי' השבאים הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להציל' במדרש איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: (כב) לא למענכם אני עושה. התשוע' שאושיענכם: (כג) וקדשתי את שמי. ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכ' מן הגוים: (כה) מים טהורים. אכפר עליכ' ואעבי'

באור

עד להרחיקם: (כ) ויבוא וכו', אשר באו שם, כלומר בכל מקום אשר באו שם באין הפרד ויחללו הגוים וכו' וכן מתורגם אשכנזית: באמר וכו'. ולא היה יכלת בידו להציל את עמו ואת ארצו (רש"י) ות"י בדרך אחר: וְעַלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשא בדאמרין להון, אם עמיה דיי אלין ואכדין מארעא בית שכינתיה גלו (אונד זיא קאממען צו דען פֿאָלקערן, וואָהין זיא אין געפֿאַנגענשאַפֿט געפֿיהרעט וואָרדען. וויל זיא מיינען הייליגען נאמען ענטווייהעט האבען, אינדעם מאן צו איהנען זאגטע, ווען דיזעס דאס פֿאָלק דעס עוויגען וועהרע, וויא וועהרע עס פֿאָן דעם לאנדע זיינעס רוהעזיצעס פֿערטריבען וואָר־דען? (כג) לעיניכם, כך מצאתי בכל הספרים המדויקים ות"י כך אתקדש לעיניהון. ותרגומתי כמו שכתוב לפנינו: (כה) וזרקתי וגו', דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזית

הפטרת פרשת פרה

טמאותיכם ומכל־גלוליכם אטהר אתכם: (כו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את־לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: (כז) ואת־רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר־בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: (כח) וישבתם בארץ אשר נתתי לאבתיכם והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים: (כט) והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל־הדגן והרביתי אתו ולא־אתן עליכם רעב: (ל) והרביתי את־פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים: (לא) וזכרתם את־דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא־טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבתיכם: (לב) לא למענכם אני־עשה נאם אדני יהוה

תרגום אשכנזי

ווערדעט פֿאָן אללען איירען אינרייניגקייטען, אונד פֿאָן אלל איירען גאָטצען וויללע איך אייך רייניגען. (כו) אונד איך געבע אייך איין נייעס הערץ, אונד איינען נייען גייסט געבע איך איין אייער אינערעס, אונד טהוע דאז שטיינערנע הערץ וועג אויס אייערעם פֿליישע, אונד געבע אייך איין הערץ פֿאָן פֿלייש. (כז) אונד מיינען גייסט געבע איך אין אייער אינערעס אונד מאכע, דאס איהר אין מיינען געזעצען וואנדעלט, אונד מיינע רעכטע בעאָבאכטעט אונד זיא טהועט. (כח) אונד איהר זאָללט בעוואָהנען דאז לאנד, וועלכעס איך איירען פֿעטערן געגעבען, אונד איהר זאָללט מיין פֿאלק זיין, אונד איך וויללע אייער גאָטט זיין. (כט) אונד איך בעפֿרייע אייך פֿאָן אלל איירען אינרייניגקייטען, אונד רופֿע דאז געטריידע הערבייא, אונד מעהרע עס, אונד וויל קיינע הונגער איבער אייך ברינגען. (ל) אונד איך מעהרע דיא פֿריכטע דער ביימע אונד דען ערטראג דעס פֿעלדעס, דאמיט איהר ניכט מעהר שמעהונג ערדולדעט וועגען הונגערס אונטער דען פֿעלקערן. (לא) (אלס דאן) ווערדעט איהר געדענקען איירער באָזען וועגע אונד איירער האנדלונגען, דיא ניכט גוט ווארען, אונד ווערדעט אייך עקקעלן פֿאָר אייך זעלבסט, פֿאָר איירען מיסעטהאטען, אונד פֿאָר איירען גרייעלן. (לב) ניכט אום איירעטוויללען טהוע איך'ס, שפּריכט דער הערר, דער עוויגע, דיזעס ווירד אייך צו וויססען געטהאן!

רש"י

טומאותיכם בהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת: (כו) לב חדש. יצר שנתחדש לטובה: (לא) ונקוטותם בפניכם. דמונייר בלע"ז Demener, (זיך קוועלען, פערהארבייטען): תתהו

באור

מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה (רד"ק), ות"י אשבוק לחוביכון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ומכל סואבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: (כו) לב חדש, לב ישר ותוכחם ורצון טוב: ורוח חדשה, רוח מוכשרת לקבל דברי השם בחבה: לב האבן, לב הקשה כאבן: לב בשר, לב נכנע ורך כבשר. וי"ת לב דחיל רוח דחילא לבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא, לב דחיל קדמי למעבד רעותי: (כז) את אשר בחקי וכו', פעול ועשיתי יוצא לשני, כלומר ע"י שאתן את רוחי בקרבכם אעשה שתלכו בחקי וכו' ולזה הוא נקשר בסימן יחס הפעול את. ות"י ואעביד בבנין מפעל לכונה זאת ועד"ז תרגמתיו: (כט) והושעתי

וכו', בקשור המ"ם ועניינו הרחקת הרעה כמתורגם לאשכנזית: וקראתי וכו', קריאה על"פה לדבר טוב, שיתקרב לבוא ויש כמוהו קריאה לפרענות כמו כי קרא ה' לרעב (מ"ב ח' א') עיין בביאורי שם. ות"י פה ואבריך ית עבורא: (ל) למען וכו'. עיין בביאורנו לעיל (ל"ד כ"ט): (לא) וזכרתם את דרכיכם וכו', ותהיו מאוסים ונבזים בעיני עצמיכם כשתזכרו עונותיכם ותאמרו בדין הגליתנו השם והגלנו מארצו (רד"ק בשנוי מעט): (לב) אני עושה. זאת הגאולה:

יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ (לג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ (לד) וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ (לה) וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ (לו) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהֹוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כאן מסיימים הספרדים:

(לז) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ (לח) כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלִַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

הר' בצרי הר' בצרי

תרגום אשכנזי רכו

שעמעט אייך אונד ערראָטהעט פֿאָר אייערען וועגען, הויז ישראל'ס! (לג) זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: צור צייט, ווען איך אייך רייניגע פֿאָן אלל אייערען מיסעטהאטען, אונד דיא שטעדטע בעוואָהנט מאכע, אונד דיא טרימער אויפֿגעבויעט ווערדען, (לד) דאז וויסטע לאנד בעארבייטעט זיין ווירד, אנשטאטט דאס עס איינע וויסטענייא וואר פֿאָר דען אויגען אללער פֿאָראיבערגעהענדען; (לה) דאן ווירד מאן שפרעכען: דיזעס פֿערוויסטעטע לאנד איזט וויא דער גארטען עדן'ס געוואָרדען, אונד דיזע צערטרוממערטען, פֿעראָדעטען אינד צערשטאָרטען שטעדטע זינד בעפֿעסטיגט אונד בעוואָהנט. (לו) אונד דיא פֿאָלקער, דיא רינגס אום אייך איבריג געבליבען, ווערדען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע, דיא צערשטאָרטען שטעדטע אויפֿגעבויעט, אונד דאז פֿערוויכטעטע (לאנד) אנגעפֿלאנצט, איך, דער עוויגע, האב'ס גערעדעט, אונד טהוע עס. (לז) זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: נאָך אין דיזעם ווילל איך דעם הויזע ישראל'ס וויללפֿעהריג זיין, עס איהנען צוטהון; איך ווילל זיא פֿערמינהרען וויא איינע מענשענהעערדע. (לח) וויא דיא העערדע געהייליגטער אָפּפֿער, וויא דיא העערדע ירושלים'ס אן איהרען פֿעסטען, זאָ זאָללען דיא צערטרוממערטען שטעדטע פֿאָלל מענשענהעערדען זיין, דאס זיא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין.

רש"י

בעלמיכם בושתכ' על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה: (לד) והארץ הנשמה תעבד. האין אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: (לה) היתה כגן עדן. עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות. זה ימים עכשיו בצורות ישבו: (לז) אדרש לבית ישראל. אתפתה להם בתפלתם בדורשם אותי על זאת: ארבה אותם. אדם כצאן לגוז: (לח) כצאן קדשים. שהיא באה לירושלים במועדי פסחים. לשון אחר כתרגומו אסגינון לאנשא ואצלחינון בבעירא כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם:

באור

ידע לכם, הדבר הזה יהיה ידוע לכם כי בושו וכו' ואינכם ראוים להגאל: (לה) ואמרו וכו', הוא מתשובת התנאי בשני פסוקים ל"ג ל"ד, ר"ל אם יהיה כל זה הנזכר בם, אז יאמרו העוברים וכו': הַלֵּזוּ, בתוספת וי"ו כמו הזאת והוא מלעיל (רד"ק). והנכון כי הוא בנוי הרומז על דבר רחוק לנקבה (יענעס זאהר), כי לא על הרואה אותה במעמד הנוכחי הטוב ידבר כי אם בם מהשומע מנגד למרחוק: (לז) כצאן אדם, הכנוי צאן אדם מוסב על מה שנאמר למעלה (ל"ד ל"א) ואתן צאני וכו' וכן הולך ומוסיף לומר כצאן קדשים, כצאן ירושלים, מלאות

פרשת מפטיר לפרשת החדש

יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
(ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי
הַשָּׁנָה׃ (ג) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ (ד) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת
מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת
אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ (ה) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה
לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל
בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ז) וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ (ח) וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה
הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (ט) אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא
וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃
(י) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃
(יא) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם
בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ (יב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־
מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה הַדָּם
לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי
עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם
חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה
לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃
(יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־
צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם׃ (יח) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת
עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ (יט) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא
יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת

יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: (כ) כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת:

הפטרת פרשת החדש

ביחזקאל סימן מ"ה ט"ז עד סוף וסי' מ"ו עד פ' י"ט:

(טז) כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל: (יז) וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל:

(יח) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ: (יט) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: (כ) וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה

(טז) דאז גאנצע פאָלק דעס לאנדעס זאָלל (פֿערפפליכטעט) זיין צו דיזער העבע, אן דעם פֿירסטען אין ישראל. (יז) אונד דעם פֿירסטען זאָללען (דאפֿיר) אָבליגען, דאז גאנצאָפפֿער, דאז שפייזעאפפֿער, דאז טראנקאָפפֿער אן דען פֿעסטען, נייאמאָנדען אונד רוהעטאגען, בייא אללען פֿערזאממלונגען דעס הויזעס ישראל'ס. ער זאָלל בעריטען דאז זינדענאָפפֿער, דאז שפייזעאָפפֿער, דאז גאנצאָפפֿער אונד דאז פֿריידאָפפֿער צו פֿערזאָהנען פֿיר דאז גאנצע הויז ישראל'ס. (יח) זאָ שפריכט דער העדר, דער עוויגע: אים ערסטען (מאָנאט) אם ערסטען (טאגע) דעס מאָנאטס זאָללסט דוא איינען יונגען שטיר אָהנע פֿעהל נעהמען, אונד דאז היילינגטהום ענטזינדיגען, (יט) אונד דער פריסטער זאָלל פֿאָן דעם בלוטע דעס זינדאָפפֿערס נעהמען, אונד עס אן דיא פֿאָסטען דעס הויזעס אונד אן דיא פֿיער עקקען דעס אבזאטצעס אם אלטאר, אונד אן דיא פֿאָסטען דער טהאָרע דעס איננערן פֿאָרהאָפֿעס געבען. (כ) אונד אלזאָ זאָללסט דוא פֿערפֿאהרען אם זיבענטען דעס מאָנאטס, וועגען דעס מאננעס, דער דא געאירט אָדער איינפֿעלטיג גע־

רש"י

(טז) אל התרומה הזאת. האמורה למעלה לדעת כל ע"ה תהי': (יז) ועל הנשיא. אומר אני שהנשיא הזה בכה"ג מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של ר' מנחם שבזלך מדבר: (יח) כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחידש וגו' תקח פר בן בקר תמים. הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שהיו המלואים בא' בניסן: וחטאת. וטהרת: (כ) וכן תעשה בשבעה בחודש. ר"ל וכן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת

באור

לכן אדם לשלמות המשל כדרכו. (לח) כצאן קדשים וגו'. כצאן הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלים שלש פעמים בשנה שהיו רבים:

(טז) העם הארץ, בא ה"א הידיעה על מלה נסמכת כמו הארון הבדי' (רד"ק). ות"י כל עמא דארעא יהון עבדין ית אפרשותא הדא לרבא דישראל וכן תרגום אשכנזית: לנשיא. י"א המלך וי"א הכהן הגדול: (יז) ועל הנשיא, ולעומת זה יהיה על הנשיא מוטל לעשו' הקרבנו' הצבורים: (יח) תקח. כנגד קהל ישראל ידבר. פר וכו', הוא הפר האמור למעלה (פרש' מ"ג) ועתה בא לומר שהחנוך יהיה באחד לחדש הראשון ופרש עוד מה שחסר למעלה: (יט) ולקח הכהן, זו הפרט אחר הכלל: החצר הפנימית, עזרת הנשים: (כ) וכן תעשה, י"מ וכן תחנך בקרבנות בכל משך שבעה ימים בימי החדש יום אחר יום, אולם לא בענין שנוה להביא

וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ (כא) בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ (כב) וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ (כג) וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃

האנדעלט האט (ד. ה. אויס פֿערזעהען אָדער איינפֿאלט געזינדיגעט האט) אונד זאָ זאָללט איהר דאז הויז פֿערזאָהנען. (כא) אם ערסטען (מאָנאט) אם פֿיערצעהנטען טאגע דעם מאָנאטס זאָללט איהר דאז פסח אָפּפֿערפֿעסט האבען (דאן) דאס פֿעסט דער טאג זיעבענדע, אונגעזייערטעם זאָלל געגעססען ווערדען. (כב) אונד דער פֿירסט זאָלל אן דעמזעלבען טאגע (אם געדאכטען פֿיערצעהנטען) פֿיר זיך אונד פֿיר דאז גאנצע פֿאָלק דעם לאנדעס איינען שטיער צום זינדענאָפּפֿער ברינגען. (כג) אונד דיא זיבען טאגע דעם פֿעסטעס זאָלל ער דעם עוויגען איין גאנצאָפּפֿער ברינגען, זיעבען שטיערע אונד זיעבען ווידדער אָהנע פֿעהל, יעדען טאג דער זיעבען טאגע, אונד איין זינדאָפּפֿער, איין ציעגענבאָק

רש"י

ימים יכפרו על המזבח. ורבותינו כך פירשוהו במנחות וכן תעשה כל שאינו כאכל בז' שבטים שחטאו בדבר והורו ב"ד שלה' שחלב מותר ועשו ז' שבטים שהם רוב לבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר: מאיש שוגה ומפתי וגו'. ה"ז מקרא מסורס וכפרת את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר ז' ימי המלואים שיבא המזבח מחונך יביאו חטאות' ואשמות' ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר: (כא) שבועות ימים. על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועו' מנחם: מצות יאכל. מצות יאכל בו בחג: (כב) ועשה הנשיא ביום ההוא וגו'. רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין ד"ת ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעליה ודרשו ובעונינו ממנו נעלם מה שדרש בקרבנות האלה כי בי"ד בניסן למה. ואומר אני שמא בי"ד בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד וכי זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בח' למלואים ומכיר שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודת קודש י"ט לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות כמ"ש למעלה ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגי' וגו': (כג) שבעת פרים ושבע' אלים תמימים ליום. והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא ז' פרים וז' אילים לז' הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרי' מעכבין זא"ז ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקר' הכ' למט' [מ"ז] וביום החדש פר בן בקר תמים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו ז' פרים וז' אילים ליום לצרוף דבר יום ביומו עולים ז' פרים לז' ימים: וחטאת שעיר

באור

בראשון. כי בשבת ימים צוה להביא שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות כמ"ש שם, ולדעת הרד"ק הוא חדוש לעתיד על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש ועד"ז מתורגם לאשכנזית: מאיש שוגה ופתי, ר"ל הקרבנות הללו יבואו להסיר העון מאיש שוגה ופתי, ר"ל ממי שנכנס מרוב שמחה במקדש במקום שאין לו ליכנס ועשה זאת בשגגה או בסכלות הדעת: וכפרתם, בהם תכפרו את הבית מן החלול של הנכנסין שם שלא ברשות, כך שעור הפסוק ואין מן הצורך לסרסו: (כא) הפסח, חג הבאת קרבן פסח: שְׁבוּעוֹת ימים, בשו"א השי"ן ואינו רבוי והוא שבעת ימים וכן לְעוּמּוֹת כמו לְעֻמַּת וכן ת"י שבעה יומין (רד"ק) וכן הוא בתרגומי (טאג־זיבענטע), ורש"י פי' על שם שמתחילין ממנו לספור ז' שבועות ע"כ. ואולי בא יחזקאל בזה להודות טעם ממחרת השבת יום ראשון אחר חג הפסח נגד הצדוקים שאומרים שבת בראשון: (כג) יעשה, הנשיא משלו שבעת פרים הם קרבנות המלואים ולא נזכרו כאן הקרבנו' המוספו'

(כד) וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (כה) בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

מו (א) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ (ב) וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃

יעדען טאג. (כד) אונד אלס שפייזעאָפּפֿער זאָלל ער איין איפה צו דעם שטיערע אונד איין איפה צו דעם ווידדער ברינגען, אונד אֶהל איין הין צו דעם איפה. (כה) אים זיעבענטען מאָנאט אם פֿינפֿצעהנטען טאגע דעס מאָנאטס אם פֿעסטע (דער לויבהיטטען) זאָלל ער (אָפּפֿער), וויא יענע, זיעבען טאגע הינדורך ברינגען, וויא דאז זינד־אָפּפֿער אונד דאז גאנצ־אָפּפֿער, דאז שפייזע־אָפּפֿער אונד וויא דאז אֶהל. (א) זאָ שפריכט דער העיר, דער עוויגע. דאז טהאָר דעס אינגערן פֿאָרהאָפֿעס, וועלכעס געגען אָסטען געריכטעט איזט, זאָלל אן דען זעכס ווערקטאגען פֿערשלאָססען זיין, אבער אם שבת טאגע זאָלל עס געאָפֿפֿנעט ווערדען, אונד אם טאגע דעס נייאמאָנדעס זאָלל עס געאָפֿפֿנעט ווערדען. (ב) אונד דער פֿירסט זאָלל היניינגעהן דורך דיא האללע דעס טהאָרעס פֿאָן אויסען, אונד זאָלל אן דיא פֿאָסטע דעס טהאָרעס שטעהען בלייבען, אונד דיא פריסטער זאָללען (וועהרענד דעססען) זיין בראנד־ אונד זיין דאנקאָפּפֿער פֿערריכטען, אונד ער זאָלל אנבעטען אויף דער שוועללע דעס טהאָרעס, אונד הערנאך היניסגעהען, דאז טהאָר אבער זאָלל ניכט פֿערשלאָססען ווער־

רש"י

עזים ליום. שעורו הרגלים: (כד) ומנחה איפה לפר. מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמרה תורה ג' עשרונים וי"ל איפת קמח להוציא סלת עשרון מן הסאה שהאיפ' ג' סאין: איפה לפר. למדך שאם לא מלא סלת מנופה כל כך יציא משל עשרון לסא': ואיפה לאיל. אף זו קמח להוציא ממנה ב' עשרונים סלת מנופה כל צרכ' כמו שהניכו שתי הלחם ב' עשרונות מג' סאין: הין לאיפה. לא ידעתי למה וי"ל לא שיקריב ההין כולו אלא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין: (א) שער החצר הפנימית הפונה קדים וגו'. שנו רבותינו במסכת מדות ב' פשפשין היו לו לשער ההיכל א' בדרום וא' בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה [לעיל מ"ד] איש לא יבא בו והיה סגור: (ב) דרך אולם השער מחוץ. כמ"ש למעלה ואלימיו אל החצר החיצונה. דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחו שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לאותו הפשפש: ועמד על מזוזת השער. אותו שער הקטן הוא הפשפש. ועמד על מזוזת השער שיגל

באור

בתורה שהיו בלות חובה: ליום שבעת ימים, ר"ל לכל יום משבעת הימים: (כד) ומנחה וכו', עם שבתורה אמרה שעור אחד למנחה ולשמן, חלק בין פר לאיל. זו בדבר הקרבנות שאמרה תורה. ואין בכלל זה קרבנות המלואים שלעתיד, אולם רז"ל דרשו בזה: (כה) יעשה, יעשה קרבנות המלואים כל שבעת הימים כמספר האמור בפסח: כחטאת וכו', כל אלה יעשה בסוכות כמספר האמור בפסח, אבל בשאר ימים טובים לא נוה להוסיף קרבנות בהמה על האמור בתור' לעשו' מה בשביל המלואי' ובשמיני עצרת כבר נשלמו ימי המלואי': (א) יהיה סגור, לפי שלא יהא רגילין לבוא לבה"מק בימות החול לא העם ולא הנשיא: (ב) על מזוזת, סמוך למזוזת השער. וי"ת כמו מפתן גבל סקופת תרעא, והיא האסקופה התחתונה, אשר ידרכו בה ואח"כ יהיה על מתש (אויף דער שוועללע): ועשו, בהיותו עומד שם יעשו וכו', וזו בחנך ימי המלואים שקרבו העולות אף בשבת ואמר שלמיו אם הביאם נדבה בר"ח: והשער, הוא השער

(ג) וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ (ד) וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִיב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ (ה) וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (ו) וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ (ז) וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (ח) וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ (ט) וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים

תרגום אשכנזי

דען ביז אבענד. (ג) אונד דאז פָֿאלק דעס לאנדעס זָאלל אנבעטען אם איינגאנגע דעזזעלבען טהָארעס, אן דען שבת טאגען אונד אן דען נייאמאָנדען פָֿאר דעם עוויגען. (ד) אונד דאז גאנצאָפפֿער, וועלכעס דער פֿירסט דעם עוויגען אם שבת טאגע דארברינגען זָאלל, (איזט) זעכס לעממער אָהנע פֿעהל, אונד איין ווידדער אָהנע פֿעהל. (ה) אונד דאזי שפייזעאָפפֿער, איין איפה צו דעם ווידדער, אונד צו דען לעממערן, איינע גאבע נאך זיינעם פֿערמאָגען (זאָ פֿיעל ער געבען קאן) אונד אן אָהל איין הין צו דעם איפה. (ו) אונד אם טאגע דעס נייאמאָנדעס איינען יונגען שטיער אָהנע פֿעהל, אונד זיבען לעממער אונד איין ווידדער, אָהנע פֿעהל זָאללען זיא זיין. (ז) אונד איין איפה צום שטיער, אונד איין איפה צום ווידדער, זָאלל ער אלס שפייזעאָפפֿער ברינגען, אונד צו דען לעממערן זאָ פֿיעל אלס זיין פֿערמאָגען הינרייכט, אונד אן אהל איין הין צו דעם איפה. (ח) אונד ווען דער פֿירסט הערייגעהט, זאָ זָאלל ער דורך דיא האללע דעס טהָארעס איינגעהען, אונד אויף זיינעם וועגע הינויסגעהען. (ט) אונד ווען דאז פָֿאלק דעס לאנדעס קאָממט אן פֿעסטטאגען

רש"י

הפנימי הוא הפתוח כדאמר מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו: את עולתו ואת שלמיו. עולת ראיי' ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יו"ט כך מצאתי בפירושי' מדויקי': לא יסגר עד הערב. ולמה לא יסגר: (ג) והשתחוו ע"ה. כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו: (ד) ביום השבת ששה כבשים. לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה ב' כבשים [במדבר כ"ח] וביום השבת משמע בשב' בראשי' משמע י"ט ואומר אני שבת זו אינה שבת בראשית אלא י"ט שהעון ז' כבשים וב' אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זא"ז ואם לא תמצא ז' יביא ו' ואם לא תמצא ב' אילים יביא א' כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש: (ה) מתת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זא"ז: (ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים. מקרא זה דרשו במנחו' פר מה למדנו לפי שנאמר בתורה [שם] ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מניין שאם לא מצא ב' יביא א' לכך נאמר פר, וששה כבשים מה למדנו לפי שנ' ז' מנין שאם לא מצא ז' יביא ו' לכך נאמר וששה כבשים ומנין אפילו א' ת"ל ולכבשים כאשר תשיג ידו. מצאתי: (ח) ובבוא הנשיא. ביום החדש ובשבת בראשית שאין ישראל מצווים על הראי' והוא בא להשתחוות: דרך אולם השער יבוא ובדרכו יצא. בלותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדרי' אבל במועדים שנ' בהם [דברים ט"ז] יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתיב בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצא: (ט) ובבוא ע"ה וגו'. דרך שער צפון וגו' כי נכחו

באור

המזרחי הנפתח לא יסגר לפי שישתחוו העם וכו': (ד) ביום השבת, במשך זמן המלואים: (ה) מתת ידו, כפי נתינת ידו לפי השגת ונדבת לבו: (ו) תמימים, כמו תמים או אמר לשון רבים על כל הפרים של ראשי חדשים, ורז"ל דרשו בזה (מנחות דף מ"ה) שהחובה שנים לפי שאמר תמימים, אבל אם לא מצא שנים יביא אחד שנאמר פר: (ח) דרך אולם השער, בפרהסיא בשער הגדול כמ"ש למעלה כשיבוא לאכול לחם לפני ה': (ט) הבא וכו', הכוון שהעם בעבור המון ורבוי העם שיהיה סדר ראוי בביאה וביציאה, שלא יבוא ויצא איש נגדו

הפטרת פרשת החדש

הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא: (י) וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ: (יא) וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה: (יב) וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת

יצאו כתיב

תרגום אשכנזי רכט

פֿאר דעס עווינען, זאָ זאָלל, ווער דורך דאז טהאָר געגען נאָרדען קאממט, אים אנצובעטען, דורך דאז טהאָר געגען זידען הינויסגעהען, אונד ווער דורך דאז טהאָר געגען זידען קאָממט, זאָלל דורך דאז טהאָר געגען נאָרדען הינויסגעהען, מאן זאָלל ניכט צוריקקעהרען דורך דאז טהאָר, וואָדורך מאן איינגינג, זאָנדערן דורך דאז נעגענאיבער שטעהענדע הינויס געהען. (י) אונד דער פֿירסט זאָלל אונטער איהנען. ווען זיא איינגעהען, אונד ווען זיא אויסגעהען, זאָללען זיא אויסגעהען (צוזאממען). (יא) אונד אן דען פֿעסטען, אונד בייא פֿאָלקספֿערזאממלונגען זאָלל דאז שפייזאָפּפֿער זיין: איין איפה צום שטיערע, אונד איין איפה צו דעם ווידדער אונד צו דען לעממערן, איינע גאבע נאך זיינעם פֿערמאָגען (וויללקירליך זאָ פֿיעל ער געבען קאן), אונד אן אָהל איין הין צו דעם איפה. (יב) אונד ווען דער פֿירסט איין פֿרייוויללינעס גאנצאָפּפֿער אָדער איין פֿרייוויללינעס פֿריידענאָפּפֿער דעם עווינען ברינגעט, זאָ זאָלל מאן איהם דאז טהאָר אָפֿפֿנען, דאז געגען אָסטען געריכטעט איזט, אונד ער זאָלל זיין גאנצאָפּפֿער אונד זיין פֿריידענאָפּפֿער פֿעררינכטען, זאָ וויא ער עס אם שבת טאגע פֿעררינכטעט, אונד איזט ער הינאויסגעגאנגען, זאָ זאָלל מאן דאז טהאָר נאך זיינעם

רש"י

יצאו. מלוה עליהם שיחלקו בתוך העזרה יפה יפה: (י) והנשיא. גם הוא משנכנס לעזרה לבא בפנים ההיכל הדלומי להשתחוות גם הוא מלוה עליו לעשות העזרה קפנדריא ויבא דרך שער לפון ויצא דרך שער נגב עם שאר ע"ה ויכנס ויצא דרך שער האחד וזהו בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו כלם הנשיא עם שאר העם ולא יצא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת בראשית שבשער המזרחי אין נכחו שער במערב: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה. בששת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו'. לא ליכנס בו להיכל אלא עומד והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנ' כאשר עשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת [כאן] ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמ"ש ביום השבת שביום השבת הוא אומר והשתחוו ע"ה פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחו' שכ"א עוסק במלאכתו

באור

כדלוני אלה מול אלה, כי זה יהיה בלבול וערבוב ויפגשו אנשים מול אנשים ויזיקו זו את זו: נכחו יצאו. כנגד המקום שבאו ילאו: (י) והנשיא, בדרך בואם יבוא עמהם ובדרך לאתם ילאו הוא והעם יחד לא כדרך בואו בשער ימות השנה שיבוא בשער המזרחי וחוזר בדרך שבא, כי זהו הדרת מלך ללכת בדבת העם, ועי"ז יהיה נוח ואהוב בעיני העם בראותם כי הוא מתערב בתוכם, ולא יתגאה ללכת עמם. וכן אמר המשורר האלהי כי אעבור בסך אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהלים מ"ב ה'): (יא) ובמועדים, בעת אסיפת העם בבית אלהים: (יב) וכי יעשה, בששת ימי המעשה: ועשה, הכהן העובד: ביום השבת, וגם ביום החדש. ולקלר לא זכרו, וסמך על המבין מדעתו: וסגר וכו', כי בששת ימי המעשה העם טרוד במלאכה, ואין מי בא להתפלל, לכן יסגרו מיד בלאתו, לסימן כי רק לכבודו נפתח:

וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ (יג) וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (יד) וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ (טו) יַעֲשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃ (טז) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ (יז) וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם

ועשו כתיב

תרגום אשכנזי

אויסגאנגע שליסען. (יג) אונד איין איינעהריגעס לאם אָהנע פֿעהל זאָללסט דוא טעגליך דעם עוויגען צום גאנצאָפּפֿער ברינגען, אללע מאָרגען זאָללסט דוא עס ברינגען. (יד) אונד איין שפייזעאָפּפֿער זאָללסט דוא דאצו ברינגען יעדען מאָרגען, דען זעכסטען טהייל דעס איפה, אונד אן אֶהל דען דריטטען דעס הין, אום דאז מעהל צו בעפייכטען אלס שפייזעאָפּפֿער דעם עוויגען; דאָך זייען עס עוויגע געזעטצע בעשטענדיג, (טו) דאס מאן ברינגע דאז לאם אונד דאז שפייזעאפּפֿער אונד דאז אֶהל אללע מאָרגען אלס בעשטענדיגעם גאנצאָפּפֿער. (טז) זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: ווען דער פֿירסט איינעם זיינער זאֶהנע איין געשענק מאכט, זאָ זאָלל עס — דא עס זיין אייגענטהום איזט — זיינען זאֶהנען געהאֶרען; עס איזט אייגענטהום דורך ערברעכט. (יז) ווען ער אבער איינעם זיינער קנעכטע איין געשענק פֿאָן זיינער בעזיטצונג מאכט, זאָ זאָלל עס איהם געהאֶרען ביז צום פֿרייאיאהרע, אונד אלסדאן ווידער צוריקקאָממען צום פֿירסטען;

רש"י

לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: (יג) וכבש בן שנתו. עול' התמיד: (יד) ששית האיפה. ירושלמית שהיא חומש של מדברית וכן ג' עשרונים א' למנחת התמיד וא' לחביתין ואע"פ שחביתין קריבין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחוצהו כמו ששנינו במנחות: לרוס את הסלת, איאלפרי"שיר בלע"ז נ"ל אאשפרי"שיר A asperger, (לו בעספרענגען, בעפייכטען) ל"א אימאל"ליר בלע"ז A meillier: a amolir, a meler, (לו ערווייכען, לו פערמישען). לרוס את הסלת לבתת ולבלול בו את הסלת לשון רסיס כמו [עמוס ו'] והכה הבית הגדול רסיסי' ולשון משנה אם היה עבה או הרוסס: (יז) שנת הדרור. שנת היובל: ושבת. כמו ושבה: אך נחלתו בניו להם תהיה. כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר:

באור

(יג) וכבש, גם זה יאמר על זמן משך ימי המלואים, שמלבד התמידין הקבועין יביא עוד כבש וכו' בשביל המלואים: (יד) לרוס, לבלול את הסלת בשמן כמו שכתוב בתורה בלולה בשמן, וכן ת"י לערבא ית סולתא. ולשון לרוס ענין הזלוף ותרגום ורביביס (דברים ל"ב) וכרסיסין (רד"ק) וענינו לזלף ולהרטיב בו את הסולת וכן מתורגם אשכנזית: מנחה לה', זה יהיה מנחה לה' מלבד מנחת התמיד הנזכר בתורה: חקות עולם תמיד. אינו מוסב על זה רק מחובר למקרא שלאחריו ואמר: אל תחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת, יחדלו להקריב התמיד והמנחה והשמן הנזכר בתור', כי חקת עולם יעשו את הכבש כו' ועם זה תבין הדבריי: (טז) כי יתן וכו', בחיין נחלתו: היא, כלומר המתנה קיימת כי הלא נחלתו היא, כמ"ש למעלה (מ"ה ח') לארץ יהיה לו לאחוזה, ותהיה לבניו אחרי מותו בירושה וא"כ לו הזכות לתת להם מתנה בחייו: (יז) ושבת, כמו וְשָׁבָה והתי"ו במקום ה"א הנקבה כמו כי אָזְלַת יד

תִּהְיֶה׃ (יח) וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

הפטרת שמות כמנהג פראג ואשכנזים

(בישעיה סימן כ"ז ו' עד סי' כ"ח י"ד ואח"כ בסי' כ"ט כ"ב עד כ"ד.):

(ו) הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ (ז) הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו

נור זיינען זאהנען קאן זיינע בעזיטצונג צוקאממען, (יח) אונד דער פירסט זאלל ניכטס נעהמען פאן דער בעזיטצונג דעם פאלקעס, (עס איך נור) אין עטוואס אין איהרעם אייגענטהומע צו בעאיינטרעכטיגען; פאן זיינעם (אייגענען) בעזיטצטהומע קאן ער זיינע קינדער פערערבען, אויף דאס פאן מיינעם פאלקע ניאמאנד אויס זיינעם אייגענטהומע פערדרענגט ווערדע:

(ו) אין דען קינפטיגען צייטען ווירד יעקב ווארצעל שלאגען, ישראל ווירד גרינען אונד בליטהע טרייבען, אונד דיא וועלט ווירד פאן זיינען ערצייגניססען פאלל זיין. (ז) שלוג ער (גאטט) איהן עטווא, וויא ער דעניעניגען געשטראפט, דער איהן (יעקב) געשלאגען האטטע? ווארדע ער (יעקב) פיללייכט געטאדטעט, וויא דיא, דיא פאן איהם (גאטט)

רש"י

(ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונים הבאים למצרים אשר הביאם יעקב לשם ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנוב': (ז) הכמכת מכהו הכהו. הראיתי'

באור

(דברים ל"ג) והדומים להם, ואם היתה ה"א היה קמץ, וכשהומלה הה"א בתי"ו נקדו הבית בפתח לפי שהתי"ו נח נראה (רד"ק) והיא ע"ד העבר בב"הק בארמית שבא בתי"ו והעי"ן בפתח, קְנַת, וכן אֲזַלַת כמו קְטַלַת: (יח) להונותם, לעשוק מהם אף קנת אחוזת' להנחיל אותו לבניו, ורק מאחוזתו ינחיל את בניו זה שעור הפסוק וכן תרגמתיו: יפצו, ענין פזור והדחה קרובים במובן ואמר כדי שלא תהיה סבה שיגורש העם מאחוזתם כי ידחו מהנ' מאימת המלך ועושקו, ומוסב על מה שאמר למעלה (מ"ה ט') לנשיאי ישראל רב לכם וכו' הרימו גרושותיכם וכו' וכל הענין פה הוא מוסב על מה שאמר לעיל (מ"ה ה') שלא יונה הנשיא את עמו ודרך נשיא לתת מתנות והולך לעבד שלא יתמעט נחלתו וילא מרשות ביתו, ולעשות גדר במשפט המתנות, שראוי לו להנחיל את בניו אבל לא את עבדיו ואסור לו לקחת באונס שום חלק קטן מנחלת עמו וכו' כדי להנחיל את בניו כי אין חלק ונחלה להנשיא באחוזת העם:

(ו) הבאים ישרש יעקב, תשובת הנביא למאמר אנשי יהודה הנועקים או יחזק במעוזי ותגבר אותם כי כבקשתם כן יהיה, שישוב ה' להיו' מעוז'. ולא בלבד יעשה להם שלום, כי גם יתן להם גדולה וכבוד: ומלאו פני תבל תנובה, ומלאו פעל עומד והוא חוזר למלת פני תבל, פני תבל יהיו מלאים מתנובת יעקב, כי אחר שהמשילו לעץ שילין ויפרח, אמר שיעשה פרי הרבה, עד כי דרך משל תמלא הארץ ממנו: (ז) *) הכמכת מכהו הכהו. וכי הכה ה' את

*) והנה האסבר היה לקרות אם כהרג הֹרְגָיו, ותהיה הכוונה הורגיו של ישראל, כמו שאמר תחלה הכמכת מכהו, וכבר היו אנשים שנתרו בקריאה הזאת, ולא שמו על לב כי תסוררי הקדש לא זה הוא המבוקש אצלם שיהיו מאמריהם מתאימים אלה כנגד אלה ממש. אבל בהפך הם בוחרים שיהיו שני החלקים דומים מצד, ובלתי דומים מצד אחר. ותלמידי אהוד לא—ני תוס"ף כי בחלק הראשון הפעל הוא אקטיף (הכהו), וגם הבינוני שאצלו (מכהו) הוא אקטיף, ובחלק השני הפעל (הרג) הוא פאססיף. לפיכך נכון יותר שיהיה גם הבינוני שאצלו פאססיף (הרוגיו), ולא אקטיף (הורגיו).

הָרֻג׃ (ח) בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ (ט) לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ | כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ

נעטאֶדטעט וואורדען? (ח) (ניין! דען) אלס דוא עס (בבל) פֿערטריבעסט, בעהאנדעלטעסט דוא עס איבער דיא מאסען פֿיינדליך. אין דער טהאט, ער שאפֿפֿטע עס פֿאָרט מיט זיינעם העפֿטיגען ווינדע, אן איינעם טאגע פֿאָן שטירמישעם אָסטווינדע. (ט) אויף דיזע ווייזע ווירד יעקב'ס פֿערגעהען, פֿערזאָהנט ווערדען, אונד דיס ווירד דיא גראָסע פֿרוכט זיין, דאס ער נעמליך דיא ז'ענקמאלע זיינער זינדע ווענגשאפֿפֿען ווירד, אינדעם ער אללע שטיינע זיינער גאָטצענאלטערע ציערשטיקקעלן ווירד, דעם קאלקשטיינע גלייך, אונד ווענוס־ אונד זאָננענזיילען ווערדען ניכט מעהר ערריכטעט ווער־

רש"י

בגבורתו שהמכה המכ' יעקב הכתיב הם טבעום במים ואני טבעתים במים. יש תמיהו' שהם מתקיימות כגון זו וכבין הנגלה נגלתי אל בית אביך. הרוא' אתה מה המ' עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הרוגין של פרע' הורג פרע' ועמו: (ח) בסאסאה. באות' מדה: בשלח' תריבנ'. כששילח' מצרים את ישראל תריבנ' המד' בסא' שלה: הנה ברוחו הקשה. הגה דיבר בדיבורו הקש': ביום קדים. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה: (ט) לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן ונפץ את עולליך וכן ונפצתי' איש

באור

יעקב באף וחמה כדרך שהכה את מכהו שהוא בבל? אם כהרג הרוגי ה' (שהם אויבי ה', והם הרשעים, והם בני בבל, שאמר עליהם מתים בל יחיו) נהרג יעקב? לא כן, כי בבל נכרתה לגמיתות, ויעקב הֻשְׁפַּל ועוד ישוב ויפרח, וכמו שאמר יחיו מתיך: מכהו, הוא המכה את יעקב: הכהו, השאל ליעקב: הרוגיו, הרוגי ה': (ח) בסאסאה בשלחה תריבנה, כי אמנם עם בבל (הנזכרת למעלה, בתאר עיר בצורה) רַבְתָּ אתה ה' והיית לה לאויב בסאסאה, במדה גדולה וכפולה: סאסאה, כפול מן סאה, ומור' כפל ורבוי כמו יפיפית: בשלחה, בְּשַׁלַּח אות' מעל פניך, כלומר כששלחת מעל פניך את בבל לא שלחת אותה כדרך ששלחת מעל פניך את ישראל, כי ישראל עוד יקומו וישובו לארצם, ובבל לא תוסיף לקום: תריבנה, נעשית לה כאויב, כמו ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמי (תהלים ל"ה א'): הנה, הופך פניו מהאל ואומר: ה' הגה את בבל ברוחו הקשה כליתר בחמה שפוכה לאין מרפא. הגה, לשון כאשר הָגָה מן המסלה (שמואל ב' כ' י"ג), הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה ד') ענין הסרה וביעור: (ט) לכן בזאת, מה שסבל יעקב מן העוני והגלות יהיה לכפרה לו, ועוד ישוב ה' לרחם עליו, וזה כל פרי ענויו וגלותו, כלומר זהו הפרי הנכבד אשר ימשך לו מזה ומה הוא? הוא הסיר חטאתו, שלא יהיה עוד אדוק לע"ז, אלא יְנַפֵּץ אבני המזבחות אשר היו לו לכל צבא השמים, ולא יקומו עוד בארצו אשרים וחמנים; וכן היה כי אחר גלות בבל חדל יצר עבוד' אלילים מישראל: וזה כל פרי הסיר חטאתו, לדעת סנודרעד רא"ז וגבז' פרי הוא סמוך להסיר חטאתו, כלומר זה יהיה פרי הסרת חטאתו, כלומר מה שיכפר עון יעקב יהיה פרי נמשך מהסרת חטאתו, וכבר ראה גבז' כי דבר בלתי מתישב הוא לפי זה כל פרי הסיר חטאתו, והשתדל לפרש וזה כלו יהיה פרי הסרת חטאתו, ועדיין הענין כלו בלתי צודק, כי אמנם נכון הוא לומר על ידי צרת הגלות יכופר עון יעקב, כי מתוך הצרות ישובו לאל, אבל מחרבן העיר ונתיצת המזבחות לא ימשך שלא ישובו לבנותם: גיר, סיד בלשון ארמית (דניאל ה' ה'): כאבני גיר מנופצות, כחתיכות גדולות של סיד, שמנפצין אותן לחתיכות קטנות כשבאים לבנות הסד

אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ (י) כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ (יא) בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ (יב) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר

דען. (י) יא, דיא פֿעסטע שטאדט ווירד צור איינאֶדע ווערדען, איין פֿערלאססענער אונד פֿערנאכלעסיגטער וואָהנאָרט גלייך איינער וויסטע; דאזעלבסט ווירד דאז קאלב ווײדען, דאזעלבסט ווירד עס זיך לאגערן, אונד דעססען צווייגע פֿערדערבען. (יא) ווען איהרע ערנטע פֿערדאָררען ווירד, ווערדען נידערגעשלאגען זיין דיא ווייבער, דיא צו קאָממען פפֿלעגען, אום דאזעלבסט פֿייער אנצוצינדען: דען עס איזט איין אונבעדאכטזאמעס פֿאָלק, דאהער ווירד זיין שאֶפפֿער זיך זיינער ניכט ערבארמען, דער עס געבילדעט, ווירד קיין מיטלייד מיט איהם האבען. (יב) אלסדאן ווירד דער הערר איינזאממעלן פֿאָם גע־

רש"י

באחיו. גר. מין צבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם ע"א: (י) כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצור' של עשו תהי' בדד והנו' יהי' משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. לפרים ייחשבו שקרוי עגל שנאמר כעגל לא לומד: וכלה סעיפי'. ענפיה: (יא) ביבש קצירה. קצירי שרשים כמו תשלח קצירי'. ויבשה קציר. כלומר כשתכלה זכות מעט מעשו שכיבד את אביו אז תשברנ' סעיפי': נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקום כך תירגם יונתן. מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחמת שהעלים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי. ואדום כל עוברי דרך. השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קציר' ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדק' מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנ': (יב) יחבט ה'. תרגם יונתן יתרמון קטילין. ואני אומר ג' לשונות הללו

באור

במים: (י) כי עיר בצורה, חוזר לתפלת בבל להגיד כי לא כמקרה ישראל כן מקרה בבל, כי מפלת ישראל מפלה שאחריה תקומה, ולא כן מפלת בבל: עיר בצורה, היא אשר קרא למעלה קריה בצורה וקריה נשגבה, וכן דעת רש"י Vitringa וראז', אמנם רד"ק, שנורדער וגעז' פירשו ירושלם, ואיך לא ראו שלא יתכן שיסיים על אנשי ירושלם כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו, אחר שאמר בזאת יכופר עון יעקב, ואחריו הוא אומר והיה ביום ההוא יחבט ה', ואתם תלוקטו וגו': (יא) ביבוש קצירה, הרבה נדחקו המפרשים לפרש תשברנה שהוא לשון רבים, ולי נראה ברור שהפעל חוזר לנשים. כלומר כשייבש קציר בבל, כשתפול מלכותה ישבר וידכא לב הנשים שהיו רגילות לבא ולהאיר אותה, וזה המנהג נהוג אצלם ונראה שהיה חג בחגי ע"ז שלהם, והי' לשמח' גדולה אצלם. ואולי גם כן היה מתערב במנהג הזה הזנות והניאוף, על כן יהיה לב הנשים ההן נשבר כשיהיה נמנע מהן החג ההוא; ואחר שהזכיר המנהג ההוא של שטות ושל עבודה, הוסיף כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו. והמפרשים פירשו תשברנה סעיפיה או פארותיה ופירשו נשים באות מאירות אותה, שתבאנה הנשים ללקט העלים לשרוף אותם באש, ולא הבינו כי יבשת הקציר איננו כאן אלא משל, ואין כאן מקום לנשים ללקט עלים, גם מאירות אותן או אותם ה"לל, אם הכוונה על הסעפים והפארות, גם אין מאירות כמו שורפות, ולא נמצא כי אם אצל המזבח ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י'), ואין הכוונה ולא תשרפו מזבחי, אלא הוא לשון הנופל על אין הַבְּעָרָה שהיא עבודה לגבו', או חק לע"ז: ואותה חוזר לעיר. כי בכל העיר היו נוהגי' ההבער',

ותלמידי מוה"רר ישראל גדליה קזיס הרופא זצ"ל מוסיף כי קרוב הדבר שהיו עושים המדורות בשמחת הקציר, וכמו שעושים גם היום בקצת מקומות ביום כ"ד יוניום שהוא זמן הקציר; והנה אמר דרך משל כי אז ייבש הקציר ולא תהיה עוד שמחה, והנשים הרגילות להבעיר המדורות שהן תאבלנה, ונכון הדבר: (יב) יחבוט ה', כמו שהחובט העץ מפיל פירותיו,

עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָםִ׃ כח (א) הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם

וואלטיגען פרת ביז צום פֿלוססע מצרים'ס, אונד איהר ווערדעט אויפֿגעלעזען איינצעלן, אַ קינדער ישראל'ס. (יג) אלסדאן ווירד איינע גראָססע פּאָזוינע ערשאללען, אונד דיא אין דעם לאנדע אשור פֿעראירדטען, אונד דיא אים לאנדע מצרים צערשטרייטען ווערדען קאָממען אונד זיך בייגען פֿאָר דעם הערךן אויף דעם הייליגען בערגע, דאז איזט אין ירושלים. (א) אַ קראָנע דעם שטאָלצעס, ז'ער טרונקינגען פֿאָן אפרים, אונד אַ דיאדעם דאס עהער פֿערוועלקטע

רש"י

חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחובט ומלקטן ואחר' מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפ' כמו שנאמר יתקע בשופר גדול: משבלת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: עד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר. פרת הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זתים: ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה: (יג) האובדים בארץ אשור. לפי

באור

ואח"כ מלקט אותם מעל הארץ. כן ה' יקבץ נדחי ישראל מאשור וממצרים, כמו שמפרש אח"כ ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (רש"י ורד"ק): שבלת הנהר, לשון ושבלת שטפתני (תהלים ס"ט ג'), אל תשטפני שבלת מים (שם שם ט"ז), והנהר הוא נהר פרת; וראז' וגעז' פירשו שהכוונה שירחיב ה' את גבול ארץ ישראל מנהר מצרים עד נהר פרת, וכמו שהיתה הארץ אשר נתן ה' לאברהם (בראשית ט"ו י"ח), וכמו שהיתה א"י בימי דוד ושלמה, וזה לא יתיישב על לשון ואתם תלוקטו שמשמע שיבאו ממדינות אחרות לא"י, ואיננו מסכים לפסוק שאחריו, גם אין לשון יחבוט מתפרש לפי דרך זה; וגעז' מפרש משל החביט' כאלו יחבו' ה' אילנות א"י ויפלו מהם אנשים שימלאו את הארץ יושבים. ולפי זה אין תלוקטו עולה יפה, גם לא הפסוק שאחריו, וראז' מפרש כי ה' יציא מהומ' גדולה בארץ ישראל ויפריד ישראל מאחד הגוים היושבים עליה, כמו שהחובט מפריד הפרי מן האילן, וגם זה רחוק מאד: יתקע בשופר גדול, משל, כלומר יאספו ישראל כאלו יתקע להם בשופר, והוא כענין כי טל אורות טלך, ונדוש מואב, וכן יחבוט ה', וכמוהם רבים: בהר הקדש. כנוי לכל מקום שהשגחת ה' מתגלה בו באותות ובמופתים [עיין בה"ע תקפ"ח עמוד 150]: כח (א) הוי, לשון קריאה כחבריו, לא לשון אוי כדעת רד"ק ראז' וגעז': עטרת גאות, ראז' וגעז' והכורם פירשו עטרת זאת על שמרון שהיתה עטרת גאות בני אפרים. כטעם והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים. ופירשו אשר על ראש גיא שמנים ע"ש שעיר שמרון יושבת על ראש ההר וסביבותיו גיא שמן וטוב. ונראה לי קשה שיאמר על ראש גיא, כי הגיא היושב בשפל לא יתכן לומר עליו ראש, ואם העיר על ראש ההר אשר בתוך הגיא, הנה ההר איננו הגיא, ומה שהוא על ראש ההר איננו על ראש הגיא. ורד"ק פירש עטרת ד"מ, כי מן הגאוה עשו להם עטרה, כלומר נתנו הגאוה עטרה לראשם. וכן נתנו הגאוה כציץ ופרח על ראשם לצבי ולכבוד, אבל הנביא אומר כי הציץ ההוא הוא ציץ נובל. ואמר אשר על ראש גיא שמנים, על שם שהיו מושחים ראשם בשמנים מבושמים, כטעם השותים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו' ו'). ולפירוש זה דעתי נוטה. וגראָציוס וראז' וגעז' אמרו כי הזכיר הנביא הציץ אצל השכורים, בעבור מנהג הקדמונים (היונים והרומיים) לתת על ראשם ציצים ופרחים בשתתם היין, ואמרו שהיה המנהג הזה גם בישראל, ממה שמצאו בספר חכמת שלמה (ב' ח') נתעטר בשושנים בטרם יבולו; אמנם אין משם ראיה, יען הספר ההוא לא נכתב ביהוד', כי אם במצרים, ובקרב היונים. ונראה לי כי ציץ הנזכר כאן הוא מתחלתו לשון עטרה ונזר כמו ציץ נזר הקדש, והוא כפול לשון של עטרת גאות, אלא שאחר שהזכיר לשון ציץ החליף הוראת המלה בשאלת, וסמך לה תואר נובל, לומר שאינו נזר, אלא פרח הנובל, ולפי זה אין ללמוד

וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ (ב) הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ (ג) בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ (ד) וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־

בלומע געגאננט ווערדען זאללטע, דאז זיינען פראכטפאללען שטאלץ אויסמאכט, וועלכעס איזט אויף דעם איינעם טהאלע פאן וואהלגעריכען גלייכען הויפטע דער פאם וויינע בעטייבטען לייטע. (ב) (איין אנדערער אונטערדריקער דער) שטערקער אונד מעכטיגער (איזט) ווירד פאם עוויגען געזענדעט קאממען, גלייך איינעם האגעלוועטטער, וויא פערדערבליכער שטורם, וויא איינע פלוט פאן מעכטיגעם הערראנשטראמענדעם וואססער, דער אללעס מיט שטערקע צור ערדע נידערווירפט. (ג) מיט פיסען ווירד געטרעטען ווערדען דיא קראנע דעם שטאלצעס דער טרונקענען פאן אפרים. (ד) דער גלאנץ דער פערוועלקטען בלומע, דיא זיינען פרעכטיגען גלאנץ אויס מאכט, דיא אויף דעם איינעם טהאלע

רש"י

שכולו מארץ רחוק' לפנים מן הנהר שמגעיין קראם לודים: **כח** (א) שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פורגיתא כדאמר מייא דדומסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו, מלא מטע תפארתו יהי ציץ הפרח של נובל הם תאנים המתקלקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא ולשון כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואנץ נץ: אשר נטועים על ראש גיא שמנים. היא כרת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמים עצמם ביין: הלומי יין. כתישי חמר. ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי הנפארת שעל ראש עשרת השבטים הבטוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר וראשי שמנים ימשחו. גיא ל' גאוה כמו מואב גיא מאד. ותפארתו הציץ הוא לפני כלית נובל תהי' בגבורה וגו'. הלומי יין כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין: (ב) הנה. יש ריש חזק ואמץ לה' שהוא כזרם ברד ושער קטב מזיקי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו בחזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: (ד) כביכורה בטרם קיץ. כבישולה של תאנה אין

באור

מכאן כלל שהיה מנהגם להתעטר בציצים. ואליה כי אין הנזכר כאן עיקר הוראתו נזר, כי למטה אמר כנגד זה יהיה ה' לצבאות לעטרת צבי, ולצפירת תפארה, אמר עטרת כנגד עטרת, וצפירה כנגד ציץ; וישעיה למד ירמיה לצחק בחלוף הוראות מלת ציץ. ואמר תנו ציץ למואב כי נָצֹא תֵּצֵא (מ"ח ט'), הזכירו תחלה כאלו כוונתו על הנזר, ופירשו אחר כן להוראת היציאה והגלות. הלומי יין, כמו חֲבֵי יין, שהיין מכה והולם אותם ומאבד דעתם. לשון הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (משלי כ"ג ל"ה), והלמה סיסרא (שופטים ה' כ"ו): (ב) הנה חזק, רש"י פירש רוח, רד"ק יום, ראב"ע יום או חיל, ראז' (ולפניו Couejus, Vitringa,) דבר חזק, ובעז' פירש איש חזק, והוא מלך אשור ולדעתי אחר שאמר שהם הלומי יין, שעד כאן לא הלם אותם אלא היין, אמר כי עתה הולם ומכה אחר ישלח האל עליהם, חזק ואמיץ מן היין, והוא מלך אשור: שער, לשון סערה: קטב, לשון הרג ואבדן: הניח לארץ ביד, רש"י וראב"ע פירשו ה' יניחהו על ארצם בחזקה, ורד"ק פירש כי היום החזק יניח עטרתם לארץ, וראז' פירש הניח המניח את הזרם הזה על הארץ ביד, והמניח הוא האל, ובעז' פירש כי מלך אשור יניח עטרת אפרים לארץ ביד, ולי נראה כי אחר שהזכיר זרם פירש תאריו, זרם של מים כבירים שוטפים, זרם המפיל ומניח לארץ ביד חזקה כל מה שפוגע בו: (ג) ברגלים תרמסנה, אחר שהמשיל האויב לזרם מים המפיל כל דבר לארץ, אמר כי כן עטרת אפרים תפול על ידו לארץ, ונטעם תרמסנה דבק האמור למעלה ואמר תרמסנה במקום תֵּרָמַסְנָה בנו"ן וה"א נוספות, כמו והיה כי תקראנה מלחמה (שמות א' י'), ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה' כ"ו), ואל תשלחנה בחילו (עובדיה י"ג): (ד) ציצת נובל, לדעת רד"ק ציצת במקום ציצה,

רֹ֙אשׁ גֵּֽיא שְׁמָנִ֔ים כְּבִכּוּרָהּ֙ בְּטֶ֣רֶם קַ֔יִץ אֲשֶׁ֨ר יִרְאֶ֤ה הָֽרֹאֶה֙ אוֹתָ֔הּ בְּעוֹדָ֥הּ בְּכַפּ֖וֹ יִבְלָעֶֽנָּה׃ (ה) בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יִהְיֶה֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת לַעֲטֶ֣רֶת צְבִ֔י וְלִצְפִירַ֖ת תִּפְאָרָ֑ה לִשְׁאָ֖ר עַמּֽוֹ׃ (ו) וּלְר֖וּחַ מִשְׁפָּ֑ט לַיּוֹשֵׁב֙ עַל־הַמִּשְׁפָּ֔ט וְלִ֨גְבוּרָ֔ה מְשִׁיבֵ֥י מִלְחָמָ֖ה שָֽׁעְרָה׃ (ז) וְגַם־אֵ֙לֶּה֙ בַּיַּ֣יִן שָׁג֔וּ וּבַשֵּׁכָ֖ר תָּע֑וּ כֹּהֵ֤ן וְנָבִיא֙ שָׁג֣וּ בַשֵּׁכָ֔ר נִבְלְע֣וּ מִן־הַיַּ֔יִן

תרגום אשכנזי

פֿאָן וואָהלגעריכען גליי־כען הויפטע איזט, ווירד איינער ערסטלינגספֿייגע, דיא פֿאָר דער צייט רייף איזט, גלייך ווערדען, דיא ווען זיא יעמאנד זיהט, פֿערשלינגט ער זיא, וועה־רענד ער זיא נאָך אין דער האנד העלט. (ה) אלס־דאן ווירד דער העדר צבאות דיא מאיעסטע־טישע קראָנע אונד דאז פראכטפֿאָללע דיאדעם דעם איבעררעסטעם ויינעס פֿאָלקעס זיין. (ו) ער ווירד דען גייסט דער גערעכטיגקייט בילדען, דעם דער אויף דעם ריכטערשטוהלע זיטצט, אונד דער טאפֿפֿער־קייט פֿיר יענע, דיא אם טהאָרע דער שטאדט דיא קעמפֿפֿענדען פֿיינדע צום וויינען ברינ־גען. (ז) אלליין אויך דיזע אירדען, אינדעם זיא דעם ויינע נאכגעהע' איגר דעם בערוי־שענדען געטרענקע פֿאָלגען, דער פריסטער אונד דער פראָפֿעט געהען בערוישענדעם געטרענקע

רש"י

ניצל: בטרם קיץ. עת ביכור שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכור' קופץ עלי' ובולע בעודה בכפו כך ויפקד על הרעה ויביא' עלינו: (ה) ביום ההוא. כשתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט. יהיה הקב"ה להורות משפטו: ליושב על המשפט ולגבורה. יהי' לאותן שהם משיבי מלחמ' מלחמתה של תור': (ז) וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמ' שבדור הזה כלומר טועים והשוטים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה. הלעיגו בדברי הנביאים. וי"ת מאכל מעדנים שלאוהו עונג להם:

באור

ויפה טען בעב' שאם כן היה לו לומר נובלת, והוא מפרש ציצת סמוך, כמו ברכת טוב (משלי כ"ד כ"ה), אשת רע (שם ו' כ"ד), ואין הנדון דומה לראיה, כי רע וטוב הם גם כן שם דבר, לא שם התאר בלבד כמו נובל, והנה ברכת טוב כמו איש חיל, ואי אפשר לומר כן בציצת נובל, ואפשר היה לו להביא ראיה מן כל כְּלֵי הקטן, אלא שלדעתו ראוי לקרוא כְּלִי ואיננו סמוך,

ואני אומר כי ציצת שם מופשט משרש ציץ ועליו יציץ נזרו (תהלים קל"ב י"ח) ענינו זהר, ונובל

תאר לציץ הנזכר בפסוק הראשון, ושיעור הכתוב והיתה ציצת ציץ נובל: כבכורה בטרם קיץ וגו', כן יהיה עושר אפרים וטובם, יבלעם האויב במהרה (רד"ק): (ה) לשאר עמו, הם יהודה ובנימן, אשר יגן ה' עליהם במלכות חזקיהו: צפירה. כתרגומו כתר, ולא הזכיר ציץ שלא יתחלף בענין פרח נובל: (ו) ולרוח משפט, ה' יהיה לרוח משפט למלך ולשופטי' היושבי' על כסא המשפט, כלומר מאתו יצא בהם רוח משפט וצדק, בלכתם אחרי תורתו. אין ספק שהאתנח צריך להנתן תחת המשפט (ולרוח משפט ליושב על המשפט), והקדוש שאינו אלא

טעות סופר: ולגבורה. ה' יהיה לרוח גבורה לאנשי הצבא, המשיבים אחור את האויבים הנלחמים בשער העיר, ורד"ק ראב' ובעב' פירשו שמשיבים האויבים לשער עירם אשר יצאו משם, כלומר שמניסים אותם עד ארצם. ונראה לי כי לא יתכן שיאמר שער סתם על שער האויבים, אלא על שער מי שהוא עיקר המאמר, ופירוש משיבי מלחמה שערה, שיוצאי' לשער העיר להשיב אחור האויב העושה מלחמה: (ז) וגם אלה, גם יהודה ובנימן, או גם אלה היושבים על המשפט והמשיבים מלחמה שערה, תעו אחר התאוה והתענוגים, והנה עיקר הנבואה היא, להוכיח אנשי יהודה, אלא שפתח באנשי אפרים ובא עליהם פורענות, למען

יקחו מוסר אנשי יהודה שלא היו טובים מהם בקבלת עונשים, ואחר כך התחיל להוכיח אותם ביחוד: נבלעו, נתבלבל שכלם, לשון וכל חכמתם תתבלע (תהלים ק"ז כ"ז): מן היין, בסב' היין: שגו ברואה, בטעותם מעשה הרואה והחוזה, שהוא לדבר אל העם ולהזהיר' ולהוכיח':

תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ (ח) כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ (ט) אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ (י) כִּי צַו לָצָו צַו

נאך, זיא טוימעלן פאָם ווייגע, זינד פֿעראירט דורך בערוישענדע גע־טרענקע, זיא אירדען אין דער צורעכטוויזונג, שוואנקען אין דער רעכטספֿלעגע; (ח) דען אללע טאפֿעלן זינד פֿאָלל פֿאָן אונרייגעם אויסוואורפֿע, אָהנע דאס אירגענד איינע (ריינע) שטעללע בלייבע. (ט) ווען קאָננטע מאַן ווייזהייט לעהרען? ווען ערמאהנונגען פֿער־נעהמען לאססען? נור דיא זאָ עבען דער מילך ענטוואָהנטען, דיא ערסט דער ברוסט ענטנאָממענען קינדער. (י) דען יענע בעגרייפֿען ניר איין געבאָט פֿיר זיך, אונד איין

רש״י

פקו פלילה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכים. פוקה: (ח) כי כל שלחנות. שלהם של זבחי מתים הם שהם בקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: (ט) את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. גדולי מחלב: עתיקי משדים. ל׳ ויעתק משם. ד״א גמולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני תלמידי חכמים: (י) כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב״ה והם

באור

פקו, לשון פיק ברכים, שהוא נדנוד, ומזה בלשון חכמים פקפוק: פליליה, במשפט: שגו בראה פקו פליליה, מדבר בנביא ובכהן: (ח) כי כל שלחנות, שותים ומשתכרים׳ עד שתקיאו׳ (ראב״ע רד״ק ורש״י): בלי מקום, עד שלא ימצא בשלחן מקום נקי (רד״ק רש״י וגעז׳): קיא צואה, צואה בחולם ענינו כל זוהמא היוצאה מן הגוף, כמו ומצואתו לא רחץ (משלי ל׳ י״ב), ומזה שם התואר הבגדים הצואים (זכריה ג׳ ג׳), אבל הרעי נקרא צֵאָה בצירי (דברים כ״ג י״ג, יחזקאל ד׳ ב׳), והנה קיא צואה איננו כמו קיא וצואה (כדעת ראב״ע ורד״ק), אבל טעמו קיא של זוהמא, כלומר קיא מזוהם: (ט) את מי יורה דעה, אנשי הדור הזה השחיתו כל כך את דרכם שאין תועלת להוכיחם, כי לא יבינו דבר, להיותם משוגעים בעונות, והנה אין תקוה אלא בילדים הקטנים אשר עדיין לא למדו דרכיהם, הם אולי ישמעו וישובו. כן נראה לי, והמפרשים הלכו בדרכים אחרות, רש״י פירש את מי יורה דעה, שמא לתינוקות שאין יודעים להבין, כי הגדולים פנו לדרך רעה, וזה מתקרב לפירושי מכל שאר הפירושים, אלא שהוא מפרש בתמיהה, מה שאני מפרש בנחת; וכן הכורם פירש קרוב לפירושי, אלא שהוא מפרש הענין דרך לעג ושחוק, ראב״ע רד״ק ודון יצחק פירשו את מי יורה דעה מאחר שאין בהם דעת להבין, והרי הם כנערים קטנים, ורש״ז׳ וגעז׳ ולפניהם Lowth פירשו המקרא הזה ושלאחריו כאלו הם תלונו׳ העם נגד הנביא, ואומרים: את מי הוא מורה דעה, האם לגמולי מחלב? הנחשבנו בעיניו כתינוקות בני יומם, שהוא מטעים עלינו יום יום צו לצו קו לקו מצוה על מצוה וחק על חק? וגעז׳ מוסיף כי לכך היו בני דורו של ישעיה מתלוננים על דברי החקים והתורות, מפני שהמצות התוריות היו חדשות בימים ההם, כי (לשטתו ולשטותו של געז׳ ואחרים) אין ספר התורה כלו ולא רובו מימות משה, אלא הרבה מן המצות נוספו בימי המלכים, והפירוש הזה בטל מעיקרו, כי ישעיה לא היה מוכיח את אנשי דורו על דבר המצות והחקים התוריים, חוץ מפעם אחת שהזכיר השבת, אך בכל שאר תוכחותיו הור׳ בפירוש כי אין חפץ לה׳ בעולות וזבחים, כי אם עשות משפט ואהבת חסד, ולמטה בנבואה הזאת הוכיחם בפירוש על עשותם מצות ה׳ בפיהם ובשפתיהם, ולבבם רחוק ממ׳, ותהי יראתם אותו מצות אנשים מלומדה. ואיך יתכן שיאמרו לנביא כזה שהוא נוהג עמם כמו שנוהגי׳ עם הילדים, ושהוא מטעים עליהם צו לצו? תאלמנה שפתי שקר: (י) כי צו לצו, ואמר את מי יור׳ דעה וגו׳, כי לא יבינו ולא יעשו כראוי, ואינם מביני׳ ואינם עושים אלא מצוה אחת לבעלמ׳, ומצוה אחת לבעלמה, קו כלומר תורה אחת לבעלמה ותורה אחת לבעלמ׳ וילכו זעיר שם זעיר שם, מעט לצד זה ומעט לצד שכנגדו, מעט אל הימין ומעט אל השמאל (כטעם כה וכה), והטעם אין תועלת להוכיחם וללמדם, כי גם אם ישמעו ויתנו לב להבין ולעשות, אינם מבינים ואינם עושים את

לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ (יא) כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ (יב) אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ

תרגום אשכנזי

אנדערעס געבאָט פֿיר זיך, איין געזעטץ פֿיר זיך אונד איין אנדערעס געזעטץ פֿיר זיך, אונד (ריכטען זיך) איין וועניג נאך דיזער זייטע, אונד איין וועניג נאך יענער זייטע. (יא) דען עס געהט, ווען מאן מיט דיזעם פֿאָל־קע שפריכט, וויא ווען מאן מיט שטאָטטערנדער צונגע שפרעכע, אָדער אין איינער פֿרעמ־דען שפראכע. (יב) וועהרענד איהנען געזאגט וואורדע: "דיס איזט דאז מיטטעל, אייך רוהע צו

רש"י

יש להם צו של עובדי ע"א כנגד צו זה ומחזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשיב מצלך: קו לקו. יש להם קו המקולקלת השפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימים מועטין: (יא) בלעגי. כל לשון לעגים ועלגים שניהם לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע ידבר אל העם הזה. כל המדבר עליהם דבר נבואה ותוכחה דומ' להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר. הנביא להם זאת המנוח' להיותכם בשלו' הניחו לעיף

באור

המצות בלב שלם עם אל. ובכוונה ראויה לפניו, רק יעשו את המצות כדברים נפרדים זה מזה בלא לב ובלא דעת, וגם אם יקיימו כל התורה כלה אין מעשיהם לרצון לפני האל, כי אין לבם עמו, וכמו שאמר למטה (כ"ט י"ג), בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. ומה גם כי אינם שלמים בקיום המצות אפילו על הדרך הזה, אלא הולכים זעיר שם זעיר שם, עושים את המצו' והולכים עם זה אחרי שרירות לבם הרע, וכל זה אמנם ליוד אותי ממדות העם תחת מלך חסיד כאשר היה חזקיה, כי לכבודו ומיראתו היו יראים את ה' למראה עינים, ולבם כאשר בתחלה: צו לצו קו לקו, לפי דעתי הקונעם לו לעצמו וקו לעצמו, כלומר נפרד ובודד; וכן דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמ"ה ד'). כל דור בפני עצמו, וכן יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהלי' י"ט ג') היום לעצמו, יביע אמר, והלילה לעצמו יחוה דעת, היום מלך אחד והלילה מלך אחד מספרים כבוד אל, כי מה שהיום מגיד, דבר נפרד ונבדל הוא ממה שיגיד הלילה (אבל פֶּה לָפֶה (מלכים ב' י' כ"א וכ"א ט"ז) מלילה אחרת היא. והיא כמלילת מפה אל פה (עזרא ט' י"א); ויד ליד (משלי י"א כ"א, ט"ז ה') אין ענינה נודע בבירור), אבל לפרש כראז' ובעז' צו לצו כמו צו על צו, להורות תוספת והעמסה לא יתכן, כי לא מצאנו אות הלמ"ד המשמשת להוראת זאת אלא מלת על כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט א'), ימים על ימי מלך תוסיף (תהלים ס"א ז'), כי יספנו על כל חטאתינו רעה (שמואל א' י"ב י"ט), כי יוסיף על חטאתו פשע (איוב ל"ד ל"ז), למען ספות חטאת על חטאת (ישעיה ל' א'), הוה על הוה תבא (יחזקאל ז' כ"ו) שבר על שבר נקרא (ירמיה ד' כ'), רק פעמים מתי מספר בא אֶל במקום עַל (כמו שבא המלת אֶל לפעמים במקום עַל גם בשאר ענינים, כמו ויהי הם יושבים אל השלחן (מלכים א' י"ג והבריו), כמו ושמועה אל שמועה תהיה (יחזקאל ז' כ"ו), ותוסף אל תזנותיה (שם כ"ג י"ד), ויוסף ה' אלהיך אל העם (שמואל ב' כ"ד ג'), אבל הלמ"ד לא תבא מעולם על הוראה הזא', כי אם להורות מי שהתוספת היא להנאתו ולטובתו, כמו ואוסיפה לך כהנה וכהנה (שמואל ב' י"ב ח'): (יא) כי בלעגי שפה, מי שידבר אל העם הזה להוכיחם וללמדם הדרך הישרה, יקרה לו כמה שיקרה למי שהוא בלעג לשון, או למדבר בלשון נכריה אל השומע (וכן פירשו רש"י ורד"ק). כי השומע דבריו, מעט יבין ומעט לא יבין, כן הם יבינו ויעשו צו לצו קו לקו, ויראת ה' לא תבא בלבם, והנה מה שהוא עקר הדברים לא יבינוהו ולא יעשוהו. ויוהן דוד מיכאעלים, Lowth וראז' פירשו ולכן גם ה' ילעיג עליהם וידבר עמם בלשון אחרת משנה ממה שדבר עמהם עד עתה, כלומר ינהג עמהם במדת הדין ויעניש, מה שלא עשה עד עתה, ובעז' פירש בלעגי שפה לשון נלעג לשון, כפירוש רש"י ורד"ק, ואמר שהכוונה כי האל ישלח עליהם אויבים מארץ רחוקה אשר לא ישמעו את לשונ': (יב) אשר אמר אליהם, כי כבר אמר

לָעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ (יג) וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃

בקצת ק"ק מוסיפין גם אלו פסוקים:

(יד) לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי

כתיב ולא ק' א'

תרגום אשכנזי רלד'

פֿערשאַפֿפֿען, מאכעט געברויך דאַפֿאָן, אונד מידע (פֿאָן דען דראנגזאלען) פֿערשאַפֿפֿעט אייך דיא רוהע, דיס איזט דאַז מיטטעל, אייך ערהאָלונג צו ערשטרעבען" אונד דעננאָך וואָללטען זיא ניכט געהאָרכען. (יג) אונד זאָ איזט איהנען דאז וואָרט דעם הערךן נור פֿעראיינצעלטע געבאָטע, נור פֿעראיינצעלטע געזעטצע, (אונד ריכטען זיך) איין וועניג נאך דער איינען זייטע, איין וועניג נאך דער אנדערן, זאָ דאס זיא אויף דיזע וועיזע וואנדעלנד צוריקשטרויכעלן אינד זיך פֿערלעטצען, אן איבעל שטאָססען אונד געפֿאַנגען ווערדען. (יד) דארום האָרט דעס הערךן וואָרט, איהר שפּאָטטער, דיא איהר דיס פֿאָלק בעהערשט

רש"י

שלא תבלוהו ואת תהי' להם המרגע': (יג) והיה להם דבר ה' וגו'. כמדתם ימדוד להם יגזור נגזר עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקוד' על פקוד' עבוד' על עבוד' קו של פורענו' כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקו' חילוף תקו' יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. ליפים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: (יד) מושלי העם הזה.

באור

להם המנוחה, זה הוא הדרך להגיע בו אל המנוחה, לכו בדרך הזה והניחו לעיף, ומצאו מרגוע לנפשכם העיפה מרבוי הצרות בימי אחז. וזה הוא הדרך להשיג המרגעה: ולא אבו שמוע, הרי שהמדבר אליהם יקרא לו כאשר יקרה לנלעג לשון ולמדבר בלשון אחרת, וכיוצא בזה בירמיה (ו' ט"ז) אי זה הדרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך: (יג) והיה להם דבר ה'. אם ישמעו ויעשו, לא יעשו אלא מצות כפרדות, ועם זה ילכו זעיר שם זעיר שם, מעט לפי דרך ה' ומעט לפי תאות לבם, באופן שבלכתם על הדרך הזה הם נכשלים בדרכם לאחור ונשברים, ונוקשים ברעות ובצרות ונלכדים בהן: (יד) מושלי העם הזה, הנכון כרש"י ורא"בע מלשון על כן יאמרו המושלים (במדבר כ"א כ"ח), ורד"ק ודון יצחק ובעז' פירשו לשון ממשלה. אך אין טוב יחס בין אנשי לצון לאנשי ממשלה, ורחוק שיקרא לשרי העם אנשי לצון, כי השרים אם היו כורתים ברית עם מצרים, לא עשו זה דרך לצון והעדר תבונה אלא בעצה עמוקה לפי מחשבותם. גם המאמר עצמו שהנביא מיחס להם כלו משל ומליצה, כרתנו ברית את מות וגו'. וקרוב הוא שהיה בעם אנשים משוררי' ומושלי משלי', אשר בשמעם מחשבת קצת מן השרים לכרות ברית עם מצרים, נשאו המשל הזה, ואולי גם כן השרים שכרו אותם לכך, למען ימשכו את לב העם אחרי מחשבותם, והיו אנשי לצון, כי היו אומרים משליהם כפי רצון אחרים: אנשי לצון, לץ הפך חכם. כמו שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט' ח'), אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (שם שם י"ב), והוא אדם שאינו מתנהג אחר השכל, ועושה כל מעשיו לא בתבונה, אלא לפי מה שיערב לו לפי שעה. כמו שכתוב זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (שם כ"א כ"ד), והוא מחרף מוכיחיו, יוסר לץ לוקח לו קלון (שם ט' ז'), ומעשיו כמעשי שכור, כי היין (כלומר השכור השטוף ביין) כמשל ללץ, כמו שכתוב לץ היין (שם כ' א'), והלץ אף אם יבקש להתנהג בחכמ' לא יוכל, בקש לץ חכמה ואין (שם י"ד ו'), ושרש לוץ קרוב לשרש לוז, ובערבי לַאַן, שענינם עוות ועקום, כגון ונלוזים במעגלותם (שם ב' ט"ו), כי תועבת ה' נלוז (שם ג' ל"ב), ותבטחו בעשק ונלוז (ישעיה ל' י"ב), והנה לץ אין ענינו כלל בכל המקרא מלעיג או בוחן אלא איש עקש הנוטה מן הדרך הישרה ותועה אחרי שרירות לבו, וכן זדים הליצוני (תהלים קי"ט נ"א), עמך כטעם יבושו זדים כי שקר עותוני (שם שם ע"ח), וכן אוילים יליץ אשם (משלי י"ד ט')

הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָֽם׃ (טו) כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי־יַעֲבֹר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּֽרְנוּ׃ (טז) לָכֵן כֹּה אָמַר

תרגום אשכנזי

אין יערוזאלעם! (טו)ווייל איהר שפרעכט: "וויר האבען איינען בונד מיט דעם טאָדע געשלאָססען, אונד מיט דער אונטער־וועלט איינען פֿערטראג געמאכט; דעם פֿערדערבענס גייסעל, ווען זיא דאהער שטראָמט, זאָלל אונס ניכט ערדייכען, דען וויר מאכטען דיא ליגע צו אונזערער צופֿלוכט, אונד דורך טרוג זינד וויר געבאָרגען". (טז) דארום שפריכט זאָ גאָטט דער

רש"י

המודים לנו בלשון משל הגון: (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו: עשינו חזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז הפלה וכן מחוז אל מחוז כולם לשון גבול הם וקילוני של דבר אסומ"יר בלע"ז *Asamer, asoumes,* (איין הוטפרהנלאמיסטן עגריגען), שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ: לא יבאנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע"א: מחסנו. מחס' שלנו: ובשקר נסתרנו. בע"א בטחנו להסתירנו: (טז) הנני יסד. לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר כגזרה נגזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן ל' מגדל וחוזק כמו עופל ובוחן (לקמן ל"ג) וכמו הקימו בחוניו (לעיל כ"ג): מוסד מוסד. הראשון כתוב לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד ורפה שהוא מוסד גמור: המאמין לא

באור

ענינו הפסם יֵשֻׁת דרכם של הפוליס, (ותרגומו מתלין, ונראה לי שהוא טעות סופר, וצריך לומר מְפַתְּלִין, לשון נפתל ועקש, וכן ונלוזים במעגלותם תרגומו ומפתלין), וכן יליץ משפט (שם י"ט כ"ח) ענינו יעות משפט, כי עד בליעל גורם עוות הדין. והנה התורגמן נקרא מליץ, מפני שהופך המאמר מלשון ללשון ex una in aliam linguam vertere convertere וכן שם מליצה שהוא מהופך תמיד למשל או לחידה (משלי א' ו' וחבקוק ב' ו') ענינו מאמר המוסב מן הדבור המורגל, ומלא תמונות מליציות הנקראו' בלשון יוני בשם τροπος שענינו conversiv כלומר הפוך ונלוזה: (טו) עשינו חוזה, מה שנקרא כאן חוזה נקרא למטה חזות (וחזותכם את שאול לא תקום), ותראנו קרן חזות בין עיניו (דניאל ח' ה') שנראה היות ענינו קרן מַרְאֶה, כלומר קרן נראית וגלויה למראה עין. והנה מלאכי ואקח את ספר המקנ' את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי (ירמיה ל"ב י"א). שהיו קוראים גלוי למין ממיני השטרות, על כן נראה לי כי חוזה וחזות הנאמרים כאן ענינם שטר או ברית כתובה על ספר, וכן משרש ראה (אחיו של חזה) אומרים ראיה, והכוונה שטר, כמו הוציא ראיה מתוך אפונדתו (סנהדרין סוף פרק ג'), וכן משרש חזה אמרו עושה חזית (בתרא פרק א') שהוא סימן וראיה להיכר, ולא כמו שפירש רש"י (בתרא דף ד ע"א), כל חזות לשון קלה הוא, אלא כפירוש בעל הערוך שכתב: חזית מערכה, פירוש פני המערכה תרגום וירא ישראל וחזה. וכן רבנו גרשם מאור הגולה בפירושו לבתרא (הנמצא כ"י ביד ידידי החכם, הגביר היקר ר' יוסף אלמנזי הי"ו) כתב: ועושה לו כותל חזית סימן היכירא שידעו בני אדם שזה בנאו כלו בקרקע שלו משלו — ובעז' כתב כי כשם שמלת ברית הושאלה להורות על תור' וחק, כן נהפך מלת חזות שעני' (לדעתו) נבואה ותורה, הושאלה אחר כך להורות על הברית, וזה לא יתכן, כי אין חזות תורה, כי אין כל נבואה תורה. ומעולם לא נקרא תבה דבנו לא רואה ולא חוזה: כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו, לא יתכן שיהיו הם אומרים ששמו כזב מחסם ובשקר נסתרו, אך ישעיה הכניס בתוך מאמרם מלת כזב ושקר, ואולי הם היו אומרים במשל שלהם מלות אחרו' המורו' על חוזק משגבם. והנביא שנה אותן ללעג, ואולי היו אומרים כי שמנו כשגב מחסנו ובסלע נסתרנו: (טז) לכן וגו', מאחר שהסירותם בטחונכם מה' ובטחתם בזרוע בשר. ה' ישים את ציון בלתי צריכה לעזרת זרים, ובלתי תשועת אדם יכוננה עליון בל תמוט: הנני יסד בציון אבן, הנני נותן לה יסודות חזקים. הנני יסד: רש"י רא"ז' ובעז' פירשו הנה אני הוא אשר יסד,

אדני יהוה הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש: (יז) ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו: (יח) וכפר בריתכם את־מות וחזותכם את־שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם

דגש אחר שורק

תרגום אשכנזי רלה

הערר: זיהע, איך לעגע איוף ציון איינען גרונדשטיין, איינען בעוועהרטען, איינען עקשטיין, קאסטבאר אונד פעסט געגרינדעט; וועד דאראוף פערטרויט, דארף ניכט אונגעדולדיג זיין. (יז) איך מאכע דאז רעכט צור ריכטשנור, אונד דיא גערעכטיגקייט צור וואגע. אבער האגעל זאלל דער ליגען צופלוכט וועגראפפען, אונד פלוטהען זאללען איהרען שירם וועגשוועממען. (יח) עס ווירד צערשטאערט אייער בונד מיט דעם טאדע, אונד אייער פערטראג מיט דער אונטערוועלט בעשטעהט ניכט, דעם פערדערבענם גייסעל, ווען

רש"י

יחיש. המאמין דבר זה לא יתמהמה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: (יז) ושמתי משפט לקו. ולפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומר אשים קו מדת יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקול' המיישר בנין הבונין בחומות כלומר שתהא צדק' מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו תביא ברד ויטאטאנו. ויעה ל' ניאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות. וסתר שאמרתם עלינו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר תביא המון אומות שישברו מלצותיהם ופסיליהם. ולשון משפט האמור כאן יוסטי"צא בלע"ז Justice, (דאז שטראפגעריכט, דיא שטראפע): (יח) וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות. כל כפרה ל' קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף.

באור

ודעת Gusselius שהוא מקור, הנני ליסד, ואני לא אדע למה לא תהיה הקריאה הנני יסד:

אבן בחן, נראה לי כרש"י ורלב"ג לשון עופל ובחן (ישעיה ל"ב י"ד), אבן כאבני המגדלים.

ולפי וגעזי' והבורס פירשו נבחן ונמצא ראוי ליסוד: פנת יקרת. אבן פנה. אבן יקרה, כטעם

ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית (מלכים א' ה' ל"א): מוסד מוסד, מוסד הוא בלאות מוסד, שראוי לקרוא לו מוסד: המאמין לא יחיש, הדבר אשר אני עושה יהיה כל כך נפלא, שלא יהיה אדם שימהר להאמין אותו כשיספרוהו לו, כטעם לא תאמינו כי יספר (חבקוק א' ה'). וכטעם מי האמין לשמועתנו. המאמין לא יחיש, מי שיאמין לא יחיש

להאמין, לא יאמין מהר. המאמין כיון ושמע השומע (שמואל ב' י"ז ט'), וכי ימות מת (במדבר ו' ט'), טעמו מי שיהיה, כלומר לא יהיה אדם ממהר להאמין השמועה הזאת. ורמב"ז פירש על פי לשון ערבית לא יחיש, לא יפחד, וכן תרגם יונתן לא יזדעזעון, ותרגום סורי לא נדחל; וגעזי' פירש לא יחיש, לא ימהר לנוס, לא יצטרך לברוח: (יז) ושמתי משפט לקו. כשאבנה את ציון, אעשה שיהיה בה המשפט כמו הקו, הוא החוט שהבנאי מותח ליישר בנינו, והצדקה למשקלת שהבנאי נותן בתחתית החוט כדי שיהיה נמתח, והכוונה שתהי' הבנב' האומה במשפט וצדקה תחת חזקיהו: ויעה ברד, ובימים ההם הברד יפיל ויסחב מחסה כזב שלכם, וסתר שלכם מים ישטפוהו, והכוונה על תפלת מצרים, וכנגד מה שאמרו שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו, אמר כי המים השוטפים ישטפו אותם ואת סתרם: וסתר מים ישטופו, אין שום ספק כי העי"ן נריכה להנתן תחת וסתר, לא תחת מים: (יח) וכפר בריתכם, לשון בטול, כמו ותפיל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישעיה מ"ז א'). ואיש חכם יכפרנ' (משלי

לֹ֥ו לְמִרְמָֽס׃ (יט) מִדֵּ֣י עָבְרוֹ֮ יִקַּ֣ח אֶתְכֶם֒ כִּֽי־בַבֹּ֣קֶר בַּבֹּ֗קֶר יַעֲבֹ֛ר בַּיּ֖וֹם וּבַלָּ֑יְלָה וְהָיָ֥ה רַק־זְוָעָ֖ה הָבִ֥ין שְׁמוּעָֽה׃ (כ) כִּֽי־קָצַ֥ר הַמַּצָּ֖ע

זיא דאהער שטראָמט, ווירד אייך צו באָדען טרעטען. (יט) זאָ אָפֿט זיא דאהער שטראָמט, ראפֿפֿט זיא אייך פֿאָרט; דען יעדען מאָרגען שטראָמט זיא העה, בייא טאג אונד בייא נאכט; ענטזעטצען ערדעגט שאָן דאז פֿערנאממענע גערוכט. (כ) צו קורץ ווירד דאז בעטט זיין, זיך צו שטרעקקען, אונד דיא

רש״י

אשר אמרתם לא יבואנו והייתם לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלומר תדיר אביא עליכם גזרות: והיה רק זועה הבין שמועה. זועה לכל השומעים שמועות פורעניות הקשות שאביא עליכ׳ כל שומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספי׳ עבודתו כשיגיע מלעו עליכ׳ יקצר לו המשתר׳ השוכ׳ עליו: מהשתרע. מהשתטח להאריך איבריו איסטנדל״ייר בלע״ז (Estendre: étenvre, אויסדעהנען, אויסשטרעקקען: והמסכה צרה. הכסוי שימשול עליכם יהי׳ מקומכם דחוק לו בו בהתכנסו לתוכו. ורבותינו דרשוה על ע״ז שהכהנים מנסה להיכל קצר המצע מהשתרע מהשתרר עליו שני רעי׳. ואני פרשתיו כפי פשוטו ובדרך זה ת״י ואף מדרש רבותינו יש לישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שנאמר הנה השמי׳ ושמי׳

באור

ט״ז י״ד (רש״י ראב״ע ורד״ק): (יט) מדי עברו, כל זמן שיעבור השוט ההוא, ונראה לי כי תחלת גזרת המלה היא מן הארמית מִן דִּי שעניינו אַחֲרֵי אֲשֶׁר. כמו מן די תנדע די שליטין שמיא (דניאל ד׳ כ״ג), מן די פרשגן נשתונא וכו׳ קרי קדם רחום (עזרא ד׳ כ״ג), מן די הרגיזו אבהתנא (שם ה׳ י״ב), ומזה מדי אדבר אזעק (ירמיה כ׳ ח׳), מן די אדבר, מיד שאדבר אזעק; ובמשך הזמן שכחו גזרת המלה והחליפו נקודה. גם החליפו שמושה, וקשרו אותה עם המקור (כמו כאן) ועם השמות (מדי חדש בחדשו): בבקר בבקר, כל יום, כלומר תמיד, כמליצת לבקרים (ישעיה ל״ג ב׳ ותהלים ע״ג י״ד וק״א ח׳): והיה רק זועה הבין שמועה, רמ״ז וגע״ז Grotius פירשו שמיעת השמועה בלבד תהיה זועה, כאלו כתוב והי׳ זועה רק הבין שמועה, דוגמת רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהלים ל״ב ו׳) יתפלל לשטף מים רבים שאליו לבדו לא יגיעו, ומוה״רר ישראל גדליה קזיס ז״ל פירש רק זה דוגמת והיית רק עשוק ורצוץ (דברים כ״ח ל״ד), והיית אך שמח (שם ט״ז ט״ו), לא תהיה דבר זולת זה, כלומר תהיה עשוק מאד מאד, תהיה שמח מאד מאד, אף כאן תהיה זועה שְׁלֵמָה, כלומ׳ גדולה מאד (וכן מצאתי אחר כך לגוסעניוס). וקרוב לזה פירש רש״י והיה רק זועה לכל השומעים: זועה, לשון חלחלה ונדנוד, כמו ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה׳ ט׳), ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת י״ב ב׳) (ראב״ע ורד״ק). והכוונה בכל זה כי מלך אשור ילכוד בלא מלחמה כל ערי יהודה ואיש לא יציל אותן מידו, ובכל יום יהיה אנשי ירושלם שומעים שמועו׳ שלכד מלך אשור עיר פלונית ועיר פלונית, אך ה׳ ייסד ציון, וכשילכדו האויבים עליה, פתאום יכרתו: (כ) כי קצר המצע, חוזר לעקר המכוון בנבואה הזאת שהוא הפלת סנחריב, וכבר ראינו שהמשלה מלכות גדולה המתפשטת בעולם, במסכה המכסה את הגוף, פני הלוט הלוט על כל העמים, והמסכה הנסוכה על כל הגוים (כ״ה ז׳), וכאן הוא אומר כי המלע שהיה משתרע ומתפשט תחת כל העמים, יקצר ולא ישתרע עוד, והמסכה תֵּצר אחר שהתכנסו והתקבצו בתוכה כמה לאומים: מהשתרע, לשון שרוע וקלוט (ויקר׳ כ״ב כ״ג), וכן בערבי סרע עניינו מתח: כהתכנס, לשון אסיפה וקבוץ והִכָּנֵס במקום, והכ״ף במקור עניינה אַחַר אשר (כמו שכתבתי בבכורי העתים תקפ״ט עמוד ל״ב וכן מצאתי אחר כן לבעל ידיעות שלמה ולגוסעניוס), והמפרשים פירשו המקרא הוסב למעלה, והיה רק זועה הבין שמועה, ותהיו במצור ובמצוק, כאלו ילוחכם בר לכם, ולפי זה היה לו לומר מהתכנס או בהתכנס: (כא) כי

מַהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס׃ (כא) כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ׃ (כב) וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ (עד כאן)

כט (כב) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ (כג) כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו

דעקקע צו ענג, זיך דאריין צו היללען; (כא) דען וויא אויף דעם בערגע פרצים, מאכט זיך דער הערר אויף, וויא אים טהאלע בייא גבעון, צירנט ער, אום זיין ווערק אויסצופֿיהרען, איין בעפֿרעמדענד ווערק. זיין געשעפֿט צו פֿאָללבֿרינגען, איין אונערהאָרט געשעפֿט. (כב) אונד נון, לאסט אב פֿאָם שפאָטט, דאס ניכט פֿעסטער ווערדען איירע באנדע; דען דיא בעשלאָססענע פֿערטילגונג האב איך פֿערנאָממען פֿאָם העררן, דעם גאָטט רער העערשאַרען איבער דאז גאנצע לאנד. כט (כב) נון דען, זאָ שפריכט, דער הערר, גאָטט, פֿאָם הויזע יעקב: ער, דער (ריא נאכקאָממען פֿאָן) אברהם אָפֿט ערלאָזעט, נון דארף זיך יעקב נימֿמער שעמען, זיין אנטליטץ ברויכט נון ניכט מעהר צו ערבלאססען; (כג) דען ער ווירד זיינע

רש"י

השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהבנינסכ' מסכה עמי כביכול צר לנו המקום: (כא) כי כהר פרצים. ת"י ארי כמא דזעי טוריא כד אתגלי יקרא דיי' ביומי עוזי' מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון וגו' כן יתגלי לאיתפרעא מרשיעין: זר מעשהו. ידמה להם לזר כי יביא עליה' פורענות קשה: ולעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמ' לבורי"ר בלע"ז Labourer, (בעתרבייטען, אייגען אקקער בעשטעללען): (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסודין: כט (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשי ידי בלו' צדיקים בקרבו כי בגלותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו:

באור

כהר פרצים יקום ה', יקום להכות אויביו (חיל סנחריב) כמו שהכה את פלשתים לפני דוד בבעל פרצים, מקום שנקרא כן על שם מה שאמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים (שמואל ב' ה' כ') (ראב"ע רד"ק ראז' וגעז'): כעמק בגבעון ירגז, כאשר הכה את הכנענים לפני יהושע בגבעון ובעמק אילון, ולדעת געז' גם זה על התשועה, אשר נתן ה' לדוד בהלחמו בפלשתים, שנאמר וינטשו בעמק רפאים, ויך את פלשתים מגבע עד בואך גזר, ובדברי הימים (א' י"ד) ויפשטו בעמק, ויכו את מחנה פלשתי' מגבעון ועד גזרה. ירגז ענין תנועה: (כב) ועתה אל תתלוצצו. אל תעשו עצמכם לצים לבלתי שים לב לדברי ה' ולאמר כרתנו ברית את מות, ועיין למעלה פסוק כ"ג: כי כלה ונחרצה שמעתי, שמעתי שנגזר שיעשה סנחריב כלה ונחרצה בכל הארץ, והנה אם תקשו ערפכם להתחבר עם מצרים ולעשות מלחמה עם אשור, תהיה לרע לכם, וה' מיסר אתכם תחלה על ידי נביא. ואם לא תשמעו ייסר אתכם על ידי אויב, וזהו פן יחזקו מוסריכ': כט (כב) אל בית יעקב, נרא' לי כדעת Lowth אֵל לשון אלהות, והוא סמיך, ואם תפרש כנקודו אֶל בית יעקב לבית יעקב, תהיינה מלות אשר פדה את אברה', רחוקות מהכוונה שהוא ה': אשר פדה את אברהם. האל הרגיל לפדות את בית אברהם: לא עתה יבוש יעקב, עתה יעקב הזקן לא יבוש ולא ילבינו פניו בראותו בניו, כמו שהי' בוש עד עתה בראותו אותם תועים מדרך (רד"ק): יחורו, ילבינו, והמלה ארמית: (כג) כי, לחזוק, כן יהיה שלא יבוש יעקב כשיראה בקרבו (בקרב ביתו) את ילדיו שהכפבו להיות מעשה

מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃

הפטרת וארא

(ביחזקאל סימן כ"ח פסוק כ"ה עד סי' ל':)

(כה) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּקַבְּצִי ׀ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ (כו) וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ כט (א) בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ (ג) דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל

קינדער, ווירדיגע גע־שאָפּפֿע מיינער הענדע, אין זיינער מיטטע זעהען, וויא זיא מיינען נאמען היילִיג אנערקענגען, דען היילִיגען יעקב'ס פֿיר היי־ליג, אונד דען גאָטט ישראל'ס פֿיר עהרפֿורכט ווירדיג ערקעננען.

(כה) זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: נוען איך דאז הויז ישראל'ס זאממלע אויס דען פֿאָל־קערן, אונטער וועלכען זיא צערשטרייעט זינד, אונד זאָ דורך זיא געהיי־ליגעט ווערדע פֿאָר דען אויגען אללער פֿאָלקער, דא זיא אין דעם לאנדע וואָהנען ווערדען, דאז איך מיינעם קנעכטע יעקב געגעבען. (כו) זאָ זאָללען זיא זיכער דארין וואָהנען, הייזער בויען, וויינבערגע פֿפֿלאנצען, אונד זיכער וואָהנען, דא איך שטראפֿ־געריכטע איבע אן אללען, דיא זיא פֿערהאָנטען רינגס אום זיא הער, דאס זיא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע, איהר גאָטט, בין. (א) אים צעהנטען יאהרע, אים צעהנטען מאָנאט, אם צוועלפֿטען דעם מאָנאטס, וואַרד מיר דאז וואָרט דעס עוויגען, וויא פֿאָלגט: (ב) מענשענזאָהן, ריכטע דיין געזיכט געגען פרעה, דען קאָניג פֿאָן מצרים, אונד ווייזזאגע ווידער איהן אונד ווידער גאנץ מצרים. (ג) רעדע אונד שפריך: זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: איך וויל איבער דיך קאָממען פרעה, קאָניג פֿאָן מצרים, דוא גראָסער קראָקאָדיל, דער אין זיינען שטראָמען

רש"י

(כה) לעבדי ליעקב. כמו שניתנה ליעקב נחלה בלא מלרים ופרלת ימה וקדמה לפוג' וכנג':
כט (ג) התנים הגדול. לכי שכל גדולתה של מלרים וכל שובע שנה ע"י יאורי נילוס הוא לפיכך הגיאה מושל את מלכם לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יאורי. איני לריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל לרכי: ואני עשיתני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי:

באור

ידי, כטעם ועמך כלם לדיקים לעולם יירשו ארץ נלר מטעי מעשה ידי (למטה ס' כ"א), ויקדישו שמי וגו'. וקרוב לזה פירשו רש"י ורא' חוץ ממלת כי. וגעז' ולפניו Lowth פירשו כי כשיראו ילדיו את המעשה ידי בקרבו, אז יקדישו שמי, וכנוי בראותו אינו עולה יפה:
(כו) וישבו עליה וגו', כלומר אז ישבו עליה לבטח וכו': בעשותי וכו', בסבת עשותי שפטים וכו' כי יניח להם אויביהם מסביב, בהיות מקלתם נאבדים מן העולם ולא ידעו להם, והנשארים יראו לנפשם עונש גדול כאשר ראו עיניהם בנסיון: כט (א) בשנה העשרית, לגלות יהויכין ומלכות לדקיה: בעשירי, בחודש העשירי: (ב) כלה. אמר כלה בל"נ, כלומר על עדת מלרים (רד"ק) או על מדינת מלרים, וכן טעמו בב"ת: (ג) התנים, שם בת"ס מקום נו"ן, וכמוהו במקום (ס"ג י"ט) וכמהן, והוא הדג הגדול אשר בים (רד"ק), וזכר תנים

הרבץ בתוך יאריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני: (ד) ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק: (ה) ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: (ו) וידעו כל־ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל: (ז) בתפשם בך בכפך תרוץ ובקעת להם כל־

חחיים כתיב בכפך כתיב.

ליעגט, אונד שפריכט: מיין איזט דער שטראם אונד איך האבע מיר איהן געמאכט, (ד) אונד איך לעגע איינען רינג אין דיינע קינבאקקען, אונד הייגנע דיא פישע דיינעס שטראמעס אן דיינע שופפען, אונד ציהע דיך הערויף אויס דיינעם שטראמע, אונד אללע פישע דיינעס שטראמעס, דיא אן דיינען שופפען האנגען. (ה) אונד איך איבערלאססע דיך דער וויסטע (ד. ה. איך ווערדע דיך אין דיא וויסטע הינוורפען) אונד אללע פישע דיינעס מעערעס, אויף דיא פלעכע דעם פעלדעס (איגענטליך טראקקענען לאנדעס) זאללסט דוא ליעגען, ניכט אויפגענאממען נאך געזאממעלט ווערדען, דען טהיערען דעס לאנדעס, אונד דען פאגעלן דעם הימעלס האבע איך דיך צום פראסע געגעבען. (ו) דאס זיא ערקעננען אללע בעוואהנער מצרים'ס, דאס איך דער עוויגע בין, וויל זיא איין ראהרשטאב פיר דאז הויז ישראל'ס ווארען (ד. ה. איהם שוואכען בייאשטאנד לייסטעטען. (ז) ווען זיא דיך פאסטען מיט דער האנד, זא צערשלאגסט דוא, אונד ריססעסט איהנען דיא

רש"י

(ד) חחים. כמין טבעות ברזל אי"נש בלע"ז Anneaux, (רינגען): דגת יאורך בקשקשותיך. אנטישא"ש קאדריש בלע"ז En tes eshardes, (אן דיינע שפיטליגע שטאפיילן, כעאליך: דיא ספיטליגען שופפען.) כלומר אתן בלב כל נגידיך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם: (ה) ונטשתיך המדברה. איאטינ"דריטו בלע"ז E étendrai toi: et je t'etendrai, (אונד איך ווערדע דיך אויסברייטען) זו היתה אונדכ' של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים: (ו) משענת קנה. כתב פעמים שסמכו עליהם ביתי סנחרב וביתי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו: (ז) בתפשם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על.

באור

תגיד למלכות מצרים, לפי שכל שבח מצרים היה הנילוס העולה ומשקה כל ארץ מצרים אשר לא עליה הגשם, ולכן המשיל מלכה לתנין הגדול הנמצא שם ביאור. ועמה לשאר דגים, וי"א שהתנים הנמצא בנילוס היה תירותם של מצרים: ואני עשיתני, פירוש עשיתי לי, רול' לומר שעשה ותקן לו היאור להשקות את ארצו או פירושו עשיתי ותקנתי אותו בחכמתי וביגתי עד שנעשיתי מלך גדול (רד"ק) (איך האבע איך זעלבסט געשאפפען), ותרגומי לפי פי' הראשון הנכון יותר לפי ההמשך. ות"י לפי הכונה דילי מלכותא אנא כבישית (מיין איזט דאז רייך, איך האב'ם ערוואָרבען): (ד) חחיב, בקדימתו תנח"הע ויאמר מן חח חחים כמו הן פח פחים, והוא הכלי שתופשים בו הדג ונקובין בו לחייו ומעלים אותו (האקען) (רד"ק) ותרגומי לפי תשמעותו בכ"מ. דגת, שם מין לכלל דגים כמו והדגה (שמות ז'): (ה) ונטשתיך, עקר ענינו עזיבה והנחה, ופה על החלה אותם לינשה, ות"י ואנעסינך ענין דחיפה (פערטטאָסען), ובאופן זה מתורגם אשכנזית: על פני השדה, גם ארץ לא זרועה תקרא שדה, וכן טעמו פה: יאסף, כמשמעו ענין אסיפה אחת לאחת וכמוהו דני הים יאסף להם (במדבר י"א כ"ב): (ו) משענת קנה. שאינו חזק ואינה משענת אלא לפי שעה, כי קרוב הוא להשבר וכ"ש כשהוא רטוב. וכן ת"י סמך קניא רעיעא (רד"ק) ובאופן זה מתורגם אשכנזית, ואין צריך להבאלמת התאר כי איכות חולשתו נכלל בשם קנה שהוא תאר למטה רך ורפויה: (ז) בכף, כן

בַּכַּף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ (ח) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ (ט) וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ (י) לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ (יא) לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ (יב) וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת

גאנצע שולטער אויף; אונד וועז זיא זיך אויף דיך לעהנטען, זאָ בראכסט דוא, אונד מאכטעסט איהנען דיא לענדען וואנקען. (ח) „דארום" — זאָ שפריכט דער העררע, דער עוויגע — „איך ברינגע איבער דיך דאז שווערט, אונד ראָטטע פאָן דיר מענשען אונד פיה אויס. (ט) דאז לאנד מצרים זאָלל צור איינאָדע אונד וויסטע ווערדען, דאס זיא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, ווייל ער (פרעה) שפריכט: „מיין איזט דער שטראָם, אונד איך האבע (איהן) געמאכט". (י) דאהער וויל איך אן דיך, אונד אן דיינען שטראָם, אונד דאז לאנד מצרים צור וויסטען וויסטענייא אונד איינאָדע מאכען; פאָן מגדול סונה ביז צור גרענצע כוש'ס (עטיאָפיענס). (יא) ניכט זאָלל עס דורכוואנדערן איין פוס דעס מענשען. אונד איין פוס דעס פיהעס זאָלל ניכט דורכגעהען, אונד עס זאָלל פיערציג יאהרע ניכט בעוואָהנט ווערדען. (יב) איך מאכע דאז לאנד מצרים צור איינאָדע, אונטער (אנדערן) פעראָדעטען לענדערן, אונד זיינע שטעדטע זאָללען אונטער (אנדערן) פער־

רש"י

מקלו: תירוץ. תירען: ובקעת להם כל כתף. כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקולמיות נכנסות לו בכתפיו: והעמדת להם כל מתנים. מאחר שנשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סימכון. ויש מחליפין והעמדת להם לו המעדת ואיני רואה את דבריהם. ותנחם תרגמו עם ומעמד רגלים כמוני: (יא) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות לאלה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף א"ל שבע הפרות הרקות והרעות ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעב ולא היה להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר ותן זרע ונחיה וגומר והארבעים נפרעו להם עכשיו

באור

הקדי ועניני בכפם. כאדם שתופש הקנה בידו לסמוך בו וכדמתורגם אשכנזית והכתיב בכפך ר"ל בבית קבול שלך שאוחזין בו ביד (אן דיינעם גריפפע): תרוץ, מבנין נפעל ענין שבירה ושברו רוץ, ואפשר שיהיה שרשו רצץ מן קנה רצוץ (רד"ק) וכן נכון: ובקעת, ענין סדיקה וכמוהו והריותיו יבקעו (הושע ד'): והעמדת וכו', פי' הריק"ס ענין המעטה מן לא תמעד אשוריו על דרך ההפוך. ורד"ק פי' ענין קיום כי בהשען האדם הוא כפוף ובהפסק המשענת יעמד מאליו. וכן ת"י ולא תהי להון לבית סומכון ע"כ ויתורגם (אונד זאָ ערהאָלטעסט דוא זיא אויפגערעכט שטעהענד), והפירוש הזה רחוק מאוד. והנה במחברת מנחם בן סרוק אשר יש לי בביתי בכתב יד מצאתי, שכתב והעמדת להם מתנים במחלקה אחת עם לשון עמידה ונראה לדעתו מסכים עם פירוש הרד"ק. ויתכן לומר שהוא מן המלות המתהפכות בענין גם בבנין הפעיל, וכאשר הונח פעל העמיד לקיום הגוף על רגלים במלת היטב (אויפרעכט שטעלען), נאמר ע"ד ההפוך על הסרת הקיום הנו ושבה להיותו מוט ומועד רגלים והענין אחד עם פי' הריק"ס. ובאופן זה מתורגם אשכנזית: (י) ממגדול סונה, הוא התחלת גבול מצרים :

תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ (יג) כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ (יד) וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ (טו) מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ (טז) וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֹן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִֹה׃ (יז) וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָֹה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יח) בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל

וויסטעטען שטעדטען פֿיערציג יאהרע וויסטיג זיין אונד דיא (בעוואָהנער) פֿאָם לאנדע מצרים וויל איך צערשטרייען אונטער דיא פֿאָלקער, אונד זיא אין דיא לענדער אומהער שלייערן. (יג) „יעדאָך — זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע — "אם ענדע דער פֿיערציג יאהרע וויל איך דיא מצרים אוים דען נאציאָנען, אונטער וועלכען זיא צערשטרייעט ווארען, זאממעלן. (יד) אונד איך פֿיהרע צוריק דיא געפֿאנגענשאפֿט מצרים'ס; אונד ברינגע זיא ווידער אין דאז לאנד פתרוס, אין דאז לאנד איהרעס הערקאָממענס, אונד דאזעלבסט זאָללען זיא איין גערינגפֿיגיגעס רייך זיין. (טו) געגען אנדערע קאָניגרייכע זאָלל עס זעהר גערינגפֿיגיג זיין אונד זיך נימממערמעהר איבער דיא פֿאָלקער ערהעבען, איך וויל זיא פֿערמינדערן, דאמיט זיא ניכט איבער דיא פֿאָלקער הערשען. (טז) אונד עס זאָלל ניכט מעהר פֿיר דאז הויז ישראל איין שוטצוועהר זיין, דיא איהרע מיססעטהאט אין עראיננערונג ברינגט, אינדעם זיא זיך נאך איהנען הינוועגדען, אונד זיא זאָללען ערקעננען, דאס איך דער הערר, דער עוויגע בין. (יז) אונד עס געשאה אים זיעבען אונד צוואנציגסטען יאהרע אים ערסטען (מאָנאט) אם ערסטען דעם מאָנאטס, דא ווארד מיר דאז וואָרט דעם עוויגען, וויא פֿאָלגט: (יח) מענשענזאָהן! נבוכדנצר, דער

רש"י

תשב ארבעים שנה. תשב פר"א אסיג"יאה בלע"ז Sera assegiée: sera assiso, (ווירד בעזעטצט, בעוואָהנט זיין): (יד) מכורתם. מגורתם. ל"א כמו תולדותם וכן חברו מנחם: (טו) לבלתי רדות בגוים. ל' ממשלה כמו וירדו בדגת הים: (טז) ולא יהיה. מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד: (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה. למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובות מוקדם ומאוחר: (יח) העביד את חילו. על צר עבודה גדולה: כל ראש. אנשי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה. כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחים ויגיעים בשאת משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם. מוקרח קאל"ו בלע"ז (קאַהל) chauve, היט. Calvo מרוטה פלי"עה בלע"ז Pelee, (געטעלט, געשונדען, האארלאָז): ושכר לא היה לו, לאחר שללו

באור

(יג) כי, תשמש פה כמו אבל, אמנם, כאיזה פעמים במקרא: (יד) ארץ פתרוס, חלק מצרים בפאת הדרומי ממדינת מצרים, ויחשב כארץ בפני עצמה ולאם ודאם ממלכ' מצרים, וכן היא תכונ' ארץ כוש ומצרים העליון בזמת (זיד= אָדער אָבערעגיפטען, דאז אוטטערלאנד פֿון עגיפטען גענאננט, וועלכעם עטיאָפיען אונד אָבערעגיפטען אויך וואָהל ציפערליך זינד): מכורתם. ענינו מבואר למעלה (כ"א ל'): (טז) בפנותם, בעת שהם נוטים אחריה' ואינם בוטחים בה': (יז) בעשרים וכו', למלכות נבוכדנאצר כך כתוב בס"ע: בראשון, בחדש הראשון: (יח) עבודה גדולה, כי צר עליה ימים רבים: כל ראש. כדרך הצרים על עיר ימים

הפטרת וארא

הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ (יט) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ (כ) פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (כא) בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

תרגום אשכנזי

קאָניג פאָן בבל, האט זיין העער איינע גראָסע (מיהזאמע) ארבייט טהון לאססען געגען צר (טירוס) יעגליכעס הויפט איזט קאהל, אונד יעגליכע שולטער פלאטט (ד. ה. דיא הויט פאָם פליישע איזט אבגעשונדען) אונד קיין לאָהן איזט איהם אונד זיינעם העערע געווארדען, פיר דיא ארבייט, דיא מאן דאבייא געלייסטעט. (יט) "דארום — זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע, — "איבערגעבע איך נבוכדנצר, דעם קאָניגע פאָן בבל, דאז לאנד מצרים, דאס ער דעססען רייכטהום וועגטראגע, וואס דארין איזט ערבייטע, אונד עס פלינדערע, אונד דיזעס דער לאָהן פיר זיין העער זייא. (כ) צו זיינער בעלאָהנונג פיר דאז, וואס ער געלייסטעט, געבע איך איהם דאז לאנד מצרים, וויל (זיא אלזאָ) פיר מיך געטהאן, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (כא) צו דערזעלבען צייט וויל איך איין האָרן דעם הויזע ישראל'ס וואכסען לאססען (פיגירליך, אונד הייסט: איך וויל עס מעכטיג ווערדען לאססען, אונד עס ערהאָהען) אונד דיר דען מונד אין איהרער מיטטע אויפטהון (ד. ה. דיך דאז וואָרט פיהרען לאססען), אונד זיא זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין.

רש"י

שלל' עלה הים ושטפו מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים. (כ) פעולתו אשר עבד בה. שכר פעולה אשר עבד במלאכתי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. מצרים ועם במשענת' שהשניתו את עמי בעבודת' הבל: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן. לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה רוצה לומר קרנם של ישראל במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרים. ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרש' של מעל' מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים והודו החשבון כלה בשנת המלך בלשצר. ומצינו בדניאל שבאות' שנה התחילו

באור

כבירים, ועובדים ויגעים בעבודת המשא לשאת עלים והאבנים על ראשיה' וכתפיהם: מרוטה, ענינו כפילת השער אם עור הבשר או עקירתם (רד"ק בספר השרשים): (יט) המונה, עקר ענינו רבוי יהיה רבוי עם או רבוי נכסים והמתכן יורה כי הענין פה לרבוי העושר, וכמוהו מהמון רשעים רבים (תהלים ל"ז ט"ז) וכן מתורגם אשכנזית: (כ) פעלתו, ענינו כמו לא תלין פעלת שכיר (ויקרא י"ט) וכן ת"י אגריה: אשר עשו לי, לרד"ק מוסב על צ"ר וחילו, ופירושו השכר הזה נתתי לו בשביל שעבדו העבודה אצל צר ויחורבנה (וויל זיא פיר מיך געארבייטעט), יהיה זה כפל ענין. וי"ת בענין ששב על המצרים דחבו קדמי לאתפרע מנהון ואחריו נוטה הרד"ק בפירושו תחת אשר שעשו לי להיות משענת קנה רצוץ לבית ישראל ויהיה תרגומו (דארום וויל דיא מצרים איר בוזעס געטהאן), וזה נראה לי עקר. ותרגומי סובל שניהם: (כא) אצמיח קרן וכו', הנחת צמחון לגדולה ועוז כידוע: פתחון פה, ענינו מבואר (לעיל פרשה ט"ז) וענין הפסוק הזה מוסב על מה שאמר למעלה מקץ ארבעים שנה וכו'. ואמר ביום ההוא אצמיח וכו' והחשבון עיין בפירש"י כי נכון הוא, כי ע"י נצחון פרס על בבל יצאה הגאולה לבית ישראל ושבו חפשי מתחת יד בבל לארציהם והנבואה על נצחון פרס (בדניאל ז') היתה בעת השלמת הארבעים שנה כחשבון הזה:

(בירמיה סימן מ"ו י"ג עד סוף הסי'):

(יג) הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם: (יד) הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ: (טו) מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ: (טז) הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀ וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ

(יג) דיא רעדע, וועלכע דער העררע דעם פראָפֿע- טען ירמיהו איינגעגע- בען, ריקזיכטליך דעם צוגעס דעס נבוכדראצר, קאָניגעס פאָן בבל, אום דאז לאנד מצרים צו שלא- גען. (יד) פֿערקינדיגעט (פֿאָלגענדעס) אין מצרים לאססעט עס האָרען אין מגדול, אינד לאססעט עס האָרען אין נף אונד תחפנחס! זאגעט: ער- העבע דיך, אונד בערייטע דיך פֿאָר, דען דאז שווערט האט דיינע אומגעבונגען צערשטאָרט. (טו) וויא קאם עס, דאס אללע דיינע העלדען צור ערדע געזונקען? קיינער האט ווידערשטאנדען, דער העררע האט זיא געשטירצעט. (טז) ער האט דיא וואנקענדען געהייפֿעט, יא זיא פֿאללען איינער נעבען דעם אנדערן, זאָ דאס זיא רופֿען: אויף! לאססעט אונס צו אונזערם פֿאָלקע צוריקקעהרען, אונד נאך אונזערם פֿא-

רש"י

מלכי פרס להתחזק ונגזרה מפלה על בבל שנאמר בשנת אחת לבלשצר דניאל חלם הזה וגומר קדמיתא כאריה היא בבל וכתיב חזה הויתי עד דאימריטו גפהא וגומר וארו חיוא אוחרי תניינא דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא נתינת קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומניין שארבעים שנה של מצרים כלו באותו הפסק מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכדנצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסף ארבעים שנה הרי ששים ושבע לא תמה ארבעים ותתם לנבוכדנצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת תמה שלשה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות היו: ולך אתן פתחון פה בתוכם. ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת:

(יג) לבוא נבוכדראצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו ששנינו בסדר עולם: (יד) התיצב והכן לך. לנגד המנחת'. והכן ואתקין:
(טו) נסחף. נשטפו והחליקו גבוריך כמו מטר סוחף נסחפה בלשון משנה. ומנחם חברו ל' כליון וכן חבר מטר סוחף ודומה פתר מטר סוחף כמו מטר סוחף כמו משטף פורה במערכה: (טז) הרבה כושל. הקב"ה שהדפו והרבה לו מכשול: גם נפל. נתקבלו איש אל

באור

(יד) התיצב והכן לך, עמוד והכן עצמך למלחמה. כי כבר אכלה חרב את המלכיות אשר סביבותיך, שהן יהודה ועמון ומואב. והנה דרך המשל הוא אומר לו שיעמוד על נפשו, ואחר כן הוא מתמיה איך לא עמדו גבוריו אבל נסחפו, ואחר כן מש"ב לא עמד כי ה' הדפו: (טו) נסחף, נפל לארץ. הלשון מענין סוחף והיתה לי שדה סחב, ואמר נסחף בלשון יחיד על כל אחד ואחד: לא עמד, היא התשובה. ובתרגום אלכסנדרי מדוע נָסְחַף (Apis) עֶגֶל

יקר שלך. פירשו אביריך מן אבירי בשן, ובקריאה בזאת בחרו Kenenott ויוחן דוד מיכאעליס, ונראה לי כי לא עמד כי ה' הדפו הינה תשובה מתיחסת על שאלת מדוע גם. כי הנס גם מפני הירא, ועדיין לא הדפוהו. גם המשך הענין גם נפל איש אל רעהו מורה בהגבע כי הענין נאמר על גבורים רבים. לא על האליל, וכן ברוב ספרים אביריך ביו"ד הרבים, וכן תרגם יונתן: (טז) הרבה, ה' כושלים רבים: ויאמרו, אנשי המלחמה אומרים להתפזר מן המערכה ולבוא לנתיבם: מפני חרב היונה, ר' עזריה (מאור עינים עדק כ"א) אמר שהוא רמז למלכות אשור ובבל שהיה אות דגלם יונה, אבל אחד שמגאנו על ירושלים (צפניה ג' א')

בָּ֣אוּ לָ֔הּ כְּחֹטְבֵ֖י עֵצִֽים׃ (כג) כָּרְת֤וּ יַעְרָהּ֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה כִּ֖י לֹ֣א יֵֽחָקֵ֑ר כִּ֤י רַבּוּ֙ מֵֽאַרְבֶּ֔ה וְאֵ֥ין לָהֶ֖ם מִסְפָּֽר׃ (כד) הֹבִ֖ישָׁה בַּת־מִצְרָ֑יִם נִתְּנָ֖ה בְּיַ֥ד עַם־צָפֽוֹן׃ (כה) אָמַר֩ יְהוָ֨ה צְבָא֜וֹת אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל הִנְנִ֨י פוֹקֵ֜ד אֶל־אָמ֣וֹן מִנֹּ֗א וְעַל־פַּרְעֹה֙ וְעַל־מִצְרַ֔יִם וְעַל־אֱלֹהֶ֖יהָ וְעַל־מְלָכֶ֑יהָ וְעַל־פַּרְעֹ֔ה וְעַ֖ל הַבֹּטְחִ֥ים בּֽוֹ׃ (כו) וּנְתַתִּ֗ים בְּיַד֙ מְבַקְשֵׁ֣י נַפְשָׁ֔ם וּבְיַ֛ד נְבוּכַדְרֶאצַּ֥ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֖ל וּבְיַד־עֲבָדָ֑יו וְאַחֲרֵי־כֵ֛ן תִּשְׁכֹּ֥ן כִּֽימֵי־קֶ֖דֶם נְאֻם־יְהוָֽה׃ (כז) וְ֠אַתָּה אַל־תִּירָ֞א עַבְדִּ֤י יַעֲקֹב֙ וְאַל־תֵּחַ֣ת יִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֣י הִנְנִ֤י מוֹשִֽׁעֲךָ֙ מֵֽרָח֔וֹק וְאֶֽת־זַרְעֲךָ֖ מֵאֶ֣רֶץ שִׁבְיָ֑ם וְשָׁ֣ב יַעֲק֗וֹב וְשָׁקַ֛ט וְשַׁאֲנַ֖ן וְאֵ֥ין

מלא ו'

גע, דען אלס איין העער קאממען זיא הערואנגע־צאָגען, אונד מיט עק־סטען קאממען זיא איהר ענטגעגען, האָלצפעל־לערן גלייך. (כג) זיא הויען נידער איהרען וואלד, שפריכט דער הערר, דען זיא זינד אונ־צעהלבאר, זיא זינד צאהלרייכער אלס דיא היישרעקקע, עס גיבט קיין מיטטעל, זיא צו צעהלען. (כד) זיא ערראָטהעט, דיא טאָכטער מצרים'ס, זיא איזט דעם נאָרדישען פאלקע פרייז געגעבען. (כה) עס שפריכט דער הערר צבאות, גאָטט ישראל'ז, איך ווילל אהנדען אנזון פאָן נוא, פרעה, מצרים, איהרע גאָטטער אונד איהרע קאָניגע; פרעה אונד אללע, דיא איהם פערטרויען. (כו) איך ווערדע זיא אין דיא הענדע דערער איבערליפערן, דיא זיך איהרער צו בעמעכטיגען זוכען, נעמליך אין דיא האנד נבוכדראצר'ס, קאָניגעס פאָן בבל, אונד אין דיא האנד זיינער דינער, אונד דאראויף ווירד עס (מצרים) בעפאָלקערט זיין וויא אין אלטען צייטען, שפריכט דער הערר. (כז) דוא אבער פירכטע ניכט, מיין דינער יעקב, פערצאגע ניכט, ישראל, דען איך ווילל דיך פאָן פערנען לאנדען ווידער צוריקפיהרען, דיינע נאכקאָממען פאָם לאנדע איהרער געפאנגענשאפט, זאָ דאס

רש"י

מכאן שנשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך קיטע את רגליו והלך קולו נסוף העולם כך שנוייה נשלשים ושתים מדות דר' אלעזר בנו של ר"י הגלילי: כי בחיל ילכו. שליה: (כג) כרתו יערה. כח יש בהן ככרו' כל יער': כי לא יחקר. מספ' נגחם: (כה) אל אמון. על השר אמון יש מהוא ל' גדולה כמו התטני הגא אמון אלכסנדריא דנתא לאסיניורי"אה דאלי"כנדרש בלע"ז La signoria d'Alessandria, (חיט. דיא חֶבערהערנין לו אלעקסאנדריא): (כו) ואחרי כן. הקן מרנעים שנה כמו שאמר יחזקאל: (כז) ואתה אל תירא. נדיקים שנתוך מלרים כגלו שם

באור

כקול נחש: כי בחיל ילכו, האויבים: ובקרדומות, ולא נדרבן גלנד: (כג) כרתו יערה, האויבים כורתים יערה של מצרים, והמשיל אותה ליער מפני שהזכיר כחוטבי עצים: כי לא יחקר, מספר האויבים: (כה) אל אמון מנא, אמון הוא אחד מאלהי מצרים, והיה נעבד ביחוד בנא, היא Thebae הנקראת גם כן Diospolis כלומר עיר האליל יופיטער. ודמות האליל הזה אמון נמצאת עד היום בצורת בחור יושב על כסא, או בראש איל, או כלו בצורת איל,

ובתארים המיוחסים לו הם אדון כל הארץ, אדון עליון, או מלך האלהים, והיו לו היכלות מפוארים בעיר Meroe אשר in Oasi libyca ומשכנו המיוחד בעיר Thebae אשר נקראה נא אמון (נחום ג' ח'): (כו) תשבון, תהיה מיושבת, כמו לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישעיה י"ג כ'): (כז) ואתה אל תירא, המקרא הזה ושלאחריו כבר נאמרו למעלה (ל' י' וי"א) ואמר רמ"ז כי המעתיק הוסיפם לנחם את ישראל, ואין הדבר כן, כי לא הועתקו בתמנט ובלשונם, אלא בשנוי לשון קצת, וזה עצמו דרכו של ירמיהו, להעתיק הדברים בשנוי לשון קצת:

מַחְרִיד׃ (כח) אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

הפטרת בשלח

(בשופטים סימן ד' פסוק ד' עד סוף סימן ה':)

(ד) וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ (ה) וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ (ו) וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי

יעקב ווידער רוהיג אונד פֿרידליך לעבען ווירד, אָהנע דאס עס יעמאנד בעאונרוהיגע. (כח) פֿירכטע ניכט, מיין דינער יעקב, שפריכט דער הערר, דען איך בין מיט דיך, יא, זאָללטע איך אללע פֿאָלקער פֿערטילגען, וואָהין איך דיך פֿערשטאָסען האבע, דיך ווערדע איך ניכט פֿערטילגען, איך ווערדע דיך וואָהל מיט גערעכטיגקייט ציכטיגען, אָהנע דיך אונגעשטראָפֿט צו לאססען.

(ד) דבורה וואר איינע פראָפֿעטין, וייב דעס לפידות; זיא ריכטעטע ישראל אין זעלביגער צייט. (ה) זיא זאס אונטער דער דבורה־פאלמע צווישען רמה אונד בית־אל אים געבירגע אפרים, אונד דיא קינדער ישרא'ס צאָגען צו איהר הינויף צו געריכט. (ו) דא שיקטע זיא אונד בעריף ברק, דען זאָהן אבינעם'ס אויס קדש נפתלי, אונד שפראך צו איהם: זיהע! דער עוויגע, דער גאָטט ישראל'ס, האט געבאָטען: געה הין אונד מאכע דיך צום פֿיהרער אויף דעם בערגע תבור, נים נעמליך מיט דיר צעהנטויזענד מאן פֿאָן דען זאָהנען נפתלי'ס אונד

רש"י

על כרחם: (כח) למשפט. בדין מעט מעט: ונקה. לשון טילוט והשמד וכן ת"י לשון כלייה:

(ד) אשת לפידות. שהיתה עושה פתילות למקדש: (ה) תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו: בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו. ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שעשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעיר' עטרות שמה: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקו' שמן ועפר חיור: בהר אפרים. בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרש. ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: (ו) הלא

באור

(ד) ודבורה, אף מינקת רבקה נקראת כן, ונראה כי התפשט המנהג בימי קדם לקרוא לנשים בשמות בעלי חיים: כמו רחל, יעל, צפורה, ראומה (מן ראם), חולדה, נציה (אם יבואש), וזולתן: לפידות, יש שמות אנשים בסימן הנקבה, כמו מקלות (ד"ה א' כ"ז), מרפות (עזרא ח' ל"ג): שופטה, הבינוני יורה על התמדת הפעולה: (ה) תומר דבורה, ממנה התחילו לקרוא התומר כן ונשאר לו שם זה אף אחרי מותה, ובחרה לשפוט את ישראל במקום גלוי ומפורסם מפני הצניעות, שלא יצטרכו רבים ליכנ' אל ביתה: הרמה, מקום רחוק מירושלים ב' שעות: ויעלו, אף כי באמת מקום גבוה היה יתכן לפרשו על בוא בעלי הדין לפני המשפט, כמו ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה ז') ובועז עלה השער (רות ד' א'): (ו) קדש נפתלי, ביהושע כ"א ל"ב נקרא קדש בגליל בעבור היותו במדינה הנקראת ארץ הגליל (מ"א ט' י"א): הלא צוה, יתכן שקודם לכן צוה אותו בנבואה להלחם נגד כנען:

זְבֻלוּן׃ (ז) וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ (ח) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ (ט) וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה׃ (י) וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה׃ (יא) וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ׃

הר' בקמץ, בצענים, כתיב

פאָן דען זאָהנען זבלון'ס. (ז) איך ווערדע דיר צופיהרען אן דען פלוס קישון דען סיסרא, העערפיהרער יבין'ס, אונד זיינע וואגען אונד זיינע פאָלקסמענגע, אונד איהן אין דיינע האנד ליפערן. (ח) ברק שפראך צו איהר: ווען דוא מיט מיר ציהען ווילסט, זאָ געהע איך; ציהסט דוא אבער ניכט מיט מיר, זאָ געהע איך ניכט. (ט) זיא שפראך: געהען וויל איך מיט דיר, יעדאָך רוהם ווירד דיר ניכט ווערדען אויף דעם וועגע, דען דוא בעטריטטסט, דען אין דיא האנד איינעס וויבעס ווירד דער עוויגע דען סיסרא ליפערן. דבורה מאכטע זיך אויף, אונד גינג מיט ברק נאך קדש. (י) ברק ענטבאָט זבלון אונד נפתלי נאך קדש, אונד עס קאמען הינאויף אונטער זיינער לייטונג צעהנטויזענד מאן; אויך דבורה צאָג מיט איהם הינויף. (יא) חבר, דער קיניטע, פאָן דען זאָהנען חבב'ס, משה'ס שוואגערס, האטטע זיך געטרעננט פאָן קין, אונד

רש"י

צוה. ביד משה כי החרם תחרימם כך שנוי' במכילתא: (י) ויעל ברגליו. עמו: (יא) אילון בצעננים. מישור אגניא מקום מישור של בצעים מריס"ק בלע"ז Maresq : marais, (דער

באור

ומשכת, לפי שחיל הצבא נמשך בקו ארוך ללכת זה אחר זה נאמר לשון משך על פועל אסיפת חיל אנשים למלחמה, וכן וימשך האורב (שופטי'כ' ל"ז): בהר תבור, הסמוך לעמ' יזרעאל שהוא העמק המוכן בכל דור ודור לערוך בו מלחמ': מבני נפתלי ומבני זבולון. כי אותם להק יבין בחזקה להיותם יותר קרובים לו, אך גם שבטים אחרים באו להלחם כנזכר לקמן ה' י"ד: (ז) ומשכתי, איננו דומה אל ומשכת הכתוב למעלה, כי פה יש אלנו הפעול, אבל הכונה אני אעשה באופן שיצא אליך יבין: נחל קישון, סמוך אליו, כי זה הנחל יוצא מהר תבור ועובר במישור הגדול הנקרא עמק יזרעאל ומבדיל בין נחלת זבולון לנחלת נפתלי ואח"כ נופל בים הגדול סמוך לעכו: (ח) אם תלכי עמי, מזה נראה שהיה ברק מתירא פן לא יצליח להכניע האויב ולא בטח בישועת ה' רק אם תעמוד הנביאה על ימינו, וכן במעשה לא נזכר שנלחם ברק כאיש חיל. אלא ויהם ה' וגו' ואח"כ וברק רדף וגו', לכן בעבור חסרון בטחונו ונבזותו הודיעו האל כי לא תהיה לו תפארת הנצחון, כי ביד אשה וכו': (י) ויעל, הפעיל, העלה אותם אל הר תבור: ברגליו, אחריו, כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א ח'): (יא) וחבר הקיני, הקדמה אל מה שיספר בסמוך, והנה בני קיני כתיבנו לפנים בדרומה של א"י ככתוב למעלה א' י"ז, ועתה יספר כי קצת מבני המשפחה הזאת נפרדו מאחיהם היושבים בדרום ובאו לשכון בצפונה של א"י סמוך אל עיר קדש תחת ממשלת יבין, ונתקבלו מאתו בשלום כמו שאומר לקמן כי שלום בין וגו': מבני חובב חותן משה, מלת חתן הוראתה לפעמים (שוואגער) ולפעמים (שוויגערזאָהן) ולפעמים (שוויגערפאטער), ואין להבדיל כ"כ בין תואר חָתָן ובין תואר חֹתֵן אחרי כי שניהם נגזרו מן פועל התחתן הכולל כל אופני התקשרות משפחות זו בזו ע"י נישואי איש ואשה, לזאת לחנם נדחקו המפרשים בענין יתרו ורעואל

(יב) וַיַּגִּדוּ לְסִֽיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבֽוֹר׃ (יג) וַיַּזְעֵק סִֽיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישֽׁוֹן׃ (יד) וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִֽיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָֽיו׃ (טו) וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִֽיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִֽיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָֽיו׃ (טז) וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִֽיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָֽד׃ (יז) וְסִֽיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶֽלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִֽי׃ (יח) וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִֽיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה* אֲדֹנִי

* מלרע

תרגום אשכנזי רמ״ב

זיין צעלט ביז אלון בצעננים נאהע אן קדש אויפגעשלאגען. (יב) אלס מאן דעם סיסרא בעריכטעטע, דאס ברק, אבינעם׳ס זאהן, נאך דעם בערגע* תבור היניופגעצאגען. (יג) דא ענטבאט סיסרא אללע זיינע וואגען, נייגהונדערט אייזערנע וואגען, אונד אלל דאז פאלק, דאז בייא איהם וואר, פאן חרשת הגוים צום פלוסע קישון. (יד) דבורה שפראך צו ברק: אויף! דען דיס איזט דער טאג, אן וועלכעם דער עוויגע סיסרא אין דיינע האנד גיבט; זיהע! דער עוויגע ציהט אויס פאר דיר הער. דא גינג ברק פאם בערגע תבור העראב, אונד צעהנטויזענד מאן איהם נאך. (טו) דער עוויגע פערווירטע דען סיסרא אונד אללע וואגען אונד דאז גאנצע לאגער זא, דאס אללעס פאר ברק דורך דאז שווערט פיל; סיסרא שפראנג פאם וואגען העראב אונד פלאה צו פוסע. (טז) ברק זעטצטע דען וואגען אונד דעם העערע ביז חרשת הגוים נאך, אונד זא פיל דאז גאנצע לאגער סיסרא׳ס דורך דיא שערפע דעם שווערטעס; ניכט איינער בליב איבריג. (יז) סיסרא פלאה צו פוסע צום צעלטע יעל׳ס, דעם קיניטען חבר׳ס ווייב, דען פרידע וואר צווישען יבין, קאניגע פאן חצור, אונד צווישען דער פאמיליע דעם קיניטען חבר׳ס. (יח) דא טראט יעל דעם סיסרא ענטגעגען אונד שפראך צו איהם: קעהרע איין, מיין הערר, קעהרע איין צו מיר, פירכטע דיך ניכט! ער קעהרטע איין

רש״י

זואכן), והוא אגניה גדים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארע׳ מקלון: (יג) מחרושת הגוים אל נחל קישון. הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם: (יח) בשמיכה. ת״י בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוט״א בלע״ז: *Koute, Keute, coete*

באור

וחובב, והאמת הוא כי רעואל אבי צפורה היה חמיו של משה, ויתרו וחובב בניו של רעואל אחי צפורה היו, לכן נקראו שניהם חותנים למשה, ואחרי מות רעואל כהן מדין נהיה בנו הגדול יתרו לכהן תחתיו, ובזה סרו כל הספקות: אלון בצענים, הוא הנזכר ביהושע י״ט ל״ג בין עדי הגבול לשבט נפתלי: (יד) קום כי זה היום, מכאן שלא היה ברק מתחיל המלחמה כשירצה, אלא המתין שהנביאה תודיעהו באיזה יום ילחם: (טו) ויהם, לא בגבורת ברק כי אם בעזרת ה׳ נהיתה מהומה במחנה האויב ונסו כולם: מן המרכבה, שהיה עומד עליה להלחם, וזה יוכיח יופי פרושנו (לקמן ה׳ כ״ג), כי לולי כן היה בוחר סיסרא לנוס עם הסוסים שירוצו יותר מאיש יעף ויגע: וינס, לא בא אל מקומו חרושת הגוים, כי ירא פן ידביקהו ברק, אבל נטה לצד אלון סמוך לקדש להמלט אצל יעל כי שלום בינו ובינה:

סוּרָ֧ה אֵלַ֛י אַל־תִּירָ֖א וַיָּ֤סַר אֵלֶ֙יהָ֙ הָאֹ֔הֱלָה וַתְּכַסֵּ֖הוּ בַּשְּׂמִיכָֽה׃ (יט) וַיֹּ֧אמֶר אֵלֶ֛יהָ הַשְׁקִֽינִי־נָ֥א מְעַט־מַ֖יִם כִּ֣י צָמֵ֑תִי וַתִּפְתַּ֞ח אֶת־נֹ֧אוד הֶחָלָ֛ב וַתַּשְׁקֵ֖הוּ וַתְּכַסֵּֽהוּ׃ (כ) וַיֹּ֣אמֶר אֵלֶ֔יהָ עֲמֹ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וְהָיָה֩ אִם־אִ֨ישׁ יָב֜וֹא וּשְׁאֵלֵ֗ךְ וְאָמַ֛ר הֲיֵֽשׁ־פֹּ֥ה אִ֖ישׁ וְאָמַ֥רְתְּ אָֽיִן׃ (כא) וַתִּקַּ֣ח יָעֵ֣ל אֵֽשֶׁת־חֶ֠בֶר אֶת־יְתַ֨ד הָאֹ֜הֶל וַתָּ֧שֶׂם אֶת־הַמַּקֶּ֣בֶת בְּיָדָ֗הּ וַתָּב֤וֹא אֵלָיו֙ בַּלָּ֔אט וַתִּתְקַ֤ע אֶת־הַיָּתֵד֙ בְּרַקָּת֔וֹ וַתִּצְנַ֖ח בָּאָ֑רֶץ וְהֽוּא־נִרְדָּ֥ם וַיָּ֖עַף וַיָּמֹֽת׃ (כב) וְהִנֵּ֣ה בָרָק֮ רֹדֵ֣ף אֶת־סִֽיסְרָא֒ וַתֵּצֵ֧א יָעֵ֣ל לִקְרָאת֗וֹ וַתֹּ֤אמֶר לוֹ֙ לֵ֣ךְ וְאַרְאֶ֔ךָּ אֶת־הָאִ֖ישׁ אֲשֶׁר־אַתָּ֣ה מְבַקֵּ֑שׁ וַיָּבֹ֣א אֵלֶ֔יהָ וְהִנֵּ֤ה סִֽיסְרָא֙ נֹפֵ֣ל מֵ֔ת וְהַיָּתֵ֖ד בְּרַקָּתֽוֹ׃ (כג) וַיַּכְנַ֤ע אֱלֹהִים֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא אֵ֖ת יָבִ֣ין מֶלֶךְ־כְּנָ֑עַן לִפְנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ (כד) וַתֵּ֨לֶךְ יַ֤ד בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ הָל֣וֹךְ וְקָשָׁ֔ה עַ֖ל יָבִ֣ין מֶֽלֶךְ־כְּנָ֑עַן עַ֚ד אֲשֶׁ֣ר הִכְרִ֔יתוּ אֵ֖ת יָבִ֥ין מֶֽלֶךְ־כְּנָֽעַן׃

* מלרע י*חסר א' *יתיר ו'

תרגום אשכנזי

איהר צעלט איין, אונד זיא בערעקטע איהן מיט איינער דעקקע. (יט) ער שפראך צו איהר: גיב מיר דאך איין וועניג וואססער, דען מיך דירשטעט; זיא אפפנעטע דען מילכשלויך, ליס איהן טרינקען אונד דעקטע איהן ווירער צו. (כ) ער שפראך צו איהר: שטעללע דיך אן דען איינגאנג דעס צעלטעס, אונד ווען יעמאנד קאממט, דיך פראגט אונד שפריכט: איזט היער איין מאן? זא שפריך: ניאמאנד! (כא) אבער יעל, חבר'ס וייב, נאהם דען צעלטנאגעל, טהאט דען האממער אין איהרע האנד, טראט צו איהם ליזע אונד שטיס דען נאגעל אין זיינע שלעפע, ביז ער אין דיא ערדע דראנג; ער אבער לאג פעסט שלאפענד אונד ערמאטטעט, אונד — שטארב. (כב) אינדעססען קאם ברק דעם סיסרא נאכזעטצענד, דא קאם יעל הערויס איהם ענטגעגען, אונד שפראך צו איהם: קאם! איך וויל דיר צייגען דען מאן, דען דוא זוכעסט; ער קאם צו איהר, אונד זיהע! סיסרא לאג טאדט אונד דער נאגעל אין זיינער שלעפע. (כג) זא דעמיטהיגטע גאטט אן זעלביגעם טאגע דען יבין, קאניג פאן כנען, פאר דען זאהנען ישרא'ס, (כד) אונד דיא מאכט דער זאהנע ישראל'ס ווארד איממער שווערער אויף יבין, קאניג פאן כנען, ביז זיא איהן ענדליך גאנץ צו גרונדע ריכטעטען.

רש"י

(חיינע דעקקע, מאטראצע): (יט) נאוד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: (כ) עמד פתח האהל. זרזי עצמך בדבר. ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: (כא) יתד האהל. קביליי"א בלע"ז Cavel: cheville, (איין פפלאק). שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו: המקבת. ארזפתא מרטי"ל בלע"ז Martel: Marte, marteau, (איין האממער): בלאט. בלוז חרש: ותצנח בארץ. ונבלעת בארץ: (כב) ברקתו. בלידעי' ניל"א טימפי"א בלע"ז Nella

באור

(יח) בשמיכה. כסות עבה, ואין דוגמתו בתנ"ך, והטעם שכסתה אותו כי נטפו טיפי זיעה מאפיו והיא נלאה שישן: (יט) את נאד החלב, הוא שאל מים והיא נתנה לו חלב לכבדהו יותר ובזה יבטח בה. גם לפי שיסבב שכרות כמו היין: (כא) והוא נרדם, קודם המעשה, ולכן לא הרגיש בבוא אליו יעל בלאט: ויעף, אחר המעשה נהיה כאיש נדהם מחמת המכה, והנה שורש עיף ויעף ועוף דומים במובן, אך שורש עוף לא נמצא על הוראה זאת רק שלש פעמי', ש"א י"ד כ"ח ול"א, וש"ב כ"א ט"ו: (כד) וקשה, בינוני לנקב' מוסב אל יד: עד אשר הכריתו, אין הכונה שהכריתו את בני כנען, כי כבר נגד האל (לעיל ב' כ"א) לבלתי הוריש

(כאן מתחילים הספרדים)

ה (א) וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: (ב) בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה: (ג) שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) יְהוָה בְּצֵאתְךָ

ה (א) אן זעלביגעם טאגע זאנג דבורה אונד ברק, זאָהן אבינעם'ס אלזאָ: (ב) (אלס צערריטטונג וואר אין ישראל, אלס זיך דאז פֿאָלק פֿרייוויללינג שטעללטע) פרייזעט דען עוויגען. (ג) האָרעט, קאָניגע! פֿערנעהמעט פֿירסטען! איך וויללדעם עוויגען, איך וויל זינגען, וויללזייטענשפּילען דעם עוויגען, ישראל'ס גאָטט! (ד) עוויגער! בייא

רש"י

Tempia, (איטאליעניש : אין דען שלאף) ותחבה בלקתו ובארץ: ה (ב) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם. כשבא פרעות על ישראל שפרצו בהם אויביהם על עזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את ה' על התשועה שעשה: (ג) אנכי אנכי. כפול. שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התור' וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע לכם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהי' בימי אליהו: (ד) ה' בצאתך משעיר. זה מתן תורה כמה שנאמר וזרח משעיר למו (דברים

באור

עוד מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע. אבל הכונה על יבין עצמו שהשביתו אותו מהיות עוד מלך ומושל על ישראל, והטעם בכלל שפרקו עולו מעל צוארם:

ה (א) ותשר דבורה, רבים שאלו איך יתכן כי דבורה וברק חברו שניהם שיר אחד, אך אין זו שאלה, כי יש לפועל שיר שני מובנים, לפעמים יורה על מחבר השיר אף כי אחר שחברו לא שר אותו בפיו, ולפעמים על משורר בפיו שיר אחר אף שהוא לא חבר אותו, וכאן מלת ותשר מיוחסת אל דבורה כפי שני המובנים יחד ואל ברק רק כפי המובן השני, והענין כך: דבורה לבדה שהיתה נביאה חברה השיר הזה ואח"כ שרה אותו עם ברק לפני העם. וכן יש להבין אף בפסוק אז ישיר משה ובני ישראל, כי משה לבדו חבר השיר ואח"כ הוא והעם שרו אותו בפיהם: ביום ההוא, לא ביו' המלחמ' עצמו, אלא ביו' שעשו חג גדול בעבור הנצחון ושבו הלוחמים ביד רמה מן המחנה בתרועה ובשמחה וברק בראשם ואללו השופטים וראשי העם' והביאו אחריהם השבי והשלל והמלקוח אשר בזזו מאויביהם, אז שרה דבורה השירה הזאת לפני העם, ויש רמז לזה החג בגוף השיר עצמו כמו שנעיר במקומו: (ב) בפרוע פרעות, אין זה הפסוק מגוף השירה כי היא מתחלת במלות שמעו מלכים. אבל הוא הקדמה להודיע כי השיר ידבר על שני זמנים שעברו על ישראל, האחד זמן החולשה והעדר הסדר קודם התשוע', וזהו התכוון במאמר בפרוע פרעות, היינו בזמן שהיו ישראל פרועים ונשחתים בלי סדר חמרי ובלי תיקון מוסרי, כי שורש פרע יורה על הריסת סידור הדבר, כמו ופרע את ראש האשה, כי פרוע הוא, פורע מוסר (משלי י"ג י"ח), ונמשך הדבור על זה המצב עד פסוק ט', והזמן השני הוא עת הנצחון כאשר התנדב העם לבא להלחם. והדבור עליו מתחיל בפסו' לבי לחוקקי ישראל, וכפל בו המלילה בהתנדב עם הרומזת אל הזמן השני, ושני הזמנים נזכרו בדרך כלל בפסוק זה להודיע מה יהיה ענין השיר כולו, והראיה על זה כי קודם כל אחת משתי המחלוקות יש מאמר שוה, והוא מאמר ברכו ה' הנכפל גם בפסוק ט' להורות כי בו יתחיל חלק אחר: ברכו ה', גם זה אינו מגוף השירה ואינו מחובר לא למעלה ולא למטה, אלא הוא כמו קריאה בפני עצמה כדרך שכותבים למעלה מן השיר באמצע השטה (איין ועבעהאָך): (ג) שמעו מלכים, הכונה בלי ספק על מלכי כנען, כי בימי דבורה אין מלך בישראל. וכן רוזנים. והנביאה העידה שרי העמים לשמוע תהלות ה', כי אולי חשבו שהי"ת הסתיר פניו מעמו ואינו פועל עוד נפלאות כמו בימי קדם, לזאת אמרה כי הוא עוד אלהי ישראל ועוזר לעם קרובו, לכן ראוי לשבחו ולספר נפלאותיו: (ד) ה' בצאתך, ידוע מנהג הנביאים להתחיל שירותיהם במעמד הר סיני, כי היא עיקר פרסום גדולתו ית'. והתחלת יתרון האומה: משעיר, היא

מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם׃ (ה) הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ (ז) חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה

* הש' בפתח

דיינעם אויסצוג פֿאָן שעיר, בייא דיינעם איינהער־שרייטען פֿאָם געפֿילדע אדום'ס בעבטע דיא ערדע, אויך דיא הימעל טראָפּ־פֿען, אויך דיא וואָלקען טראָפּפֿען פֿאָן וואססער. (ה) בערגע ציטטערטען פֿאָר דעם עוויגען, יענער סיני פֿאָר דעם עוויגען, ישראל'ס גאָטטע. (ו) אין דען טאגען שמגר'ס, ענת'ס זאָהנעס, אין דען טאגען יעל'ס, פֿעראָדעטען דיא פּפֿאדע, אונד דיא וואנדערער דער שטראסען זוכטען זיך קרוממע וועגע. (ז) אויפֿגעהאָרט האטטע אין ישראל יעדע הערשערגעוואלט, אויפֿגעהאָרט, ביז דאס איך אויפֿשטאנד, דבורה, דאס איך אויפֿ־

רש"י

ל"ג). ומה ענייני לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנה וטובה היא לידבק בה שהרי בשור' ובגבור' ניתנה ולכך נמסרו ישראל ביד האויבים על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: (ה) הרים נזלו. נמסים כנוזלים נמוגו: זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה': (ו) בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: (ז) חדלו פרזון. ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר: עד

באור

עלמו שדה אדום, ונכפל העניין במלות שונות כמנהג השיר: ארץ רעשה, שנאמר ויחרד כל ההר: נטפו מים, כי בהיות קולות וברקים וענן כבד אין ספק שהיה שם גם גשם. ואם לא נזכר שם: (ה) הרים נזלו, נזדעזעו, כמו מפניך הרים נזלו (ישעיה ס"ג י"ט). וכן בתרגום זעו, ושרשו זלל, ואין לפרשו כמו נמוגו משורש נזל, כי אין טעם בזה: זה סיני, ההר הנכבד הנפלא כמו מנגד לדמיון הנביאה בהדרת קדשו והיא מורה עליו באצבע ואומרת זה הוא: (ו) בימי שמגר, כאן מתחיל הסיפור איך נפרעו פרעות בישראל ובטל סדר הקבוץ המדיני ונעד' מהם כל טוב קודם ביאת דבורה, ואף כי שמגר הכה את הפלשתים לא הצליחו ישראל בימיו לפרוק עול הכנענים מעל צוארם: בימי יעל, זר מאד לחשוב שתהיה אשת חבר חשובה כל כך להקרא כל הדור על שמה, ונוסף על זה כי ימי יעל הלא הם ימי דבורה! ולא היתה יעל באה בימים בזמן דבורה כי היה בה כח להרוג את סיסרא, ויותר זר יהיה לומר שאיש היה שפט את ישראל קודם דבורה ושמו כך, כי אין זכר ממנו בשום מקום, לזאת יתכן כי שתי מלות אלו נוספו מכותב מאוחר שבראותו בסוף השיר נזכרת יעל לשבח חפץ לחלק לה כבוד גם בתחלת השיר להקרא הזמן ההוא על שמה: חדלו ארחות, מליצה קצרה ותשלומ' חדלו עוברי ארחות, והטעם כי מיראת האויב לא היה עובר ושב בארחות המפורסמות, אבל בקשו להם דרך עקלתון בהחבא: (ז) חדלו פרזון, שורש פרז יורה על החפשיות והעדר כל מונע משגיב, והוא דומה אל שורש פרץ שהונח על העדר או הריסת הגדרים, גם שורש פרע (פֿרייא) ישתתף לו קצת. לכן הערים בלתי מוקפות חומה כאילו אין מעצור להם להתפשט נקראו פרזים (זכריה ב' ה'), והאיש המושל בעם ומתנהג עמם בחפשיות נקרא פרז (חבקוק ג' י"ד), ומזה בא השם המופשט פרזון שענינו ממשלה חפשית, וטעם הכתוב כי אחרי שמגר חדלו השופטים ולא היה איש עוצר בעם, ובאין מושל יפרע עם וירבה הקלקול: שקמתי אם, זה יוכיח אמתת פירושנו על מלת פרזון, כי קודם ביאת דבורה היה העם כמו יתום בלי אב ומושל, ועתה קמה הנביאה לתפוש ברסן ההנהגה, ולכן קראה עצמה אם בישראל, כי כמו שאמ' ישעיה על אליקים והיה לאב ליושב ירושלים (שם כ"ב כ"א) כן האשה השופטת תהיה לאם לכל העם:

שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ח) יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה* וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ט) לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ (י) רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃

*השי' בפתח

שטאנד אלס מוטטער אין ישראל. (ח) מאן ערוועהלטע נייע געטטער— דא וואר דער קריג אן דען טהארען. אב שילד זיך זעהען ליעס אדער לאנצע אונטער פירציג־טויזענד אין ישראל? (ט) מיין הערץ נייגט זיך נון דען פירסטען ישראל'ס צו, דען פרייוויללליגען אים פאלקע.—פרייזעט דען עוויגען! (י) דיא איהר אויף וייסען עזעלינען רייטעט, דיא איהר אויף טעפפיכען זיטצעט, אונד איהר פוסגענגער אללע

רש"י

שקמתי. כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי: (ח) יבחר אלהים חדשים. אז הוזקקו למלחמה בשערי' לפי עתה בהתנדב עם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא השונא עליהם וכולם המם המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם: שערים. כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות: (ט) לבי. אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמור ברכו את ה' ושובו אליו: (י) רכבי אתונות צחורות. הסוחרים והשרים שירכבו העתה על אתונות לבנות המשובחות מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין ל' דינים שהי' יראי' לעשות משפט בפרהסיא וכן ת"י דהוו מתחברין

באור

(ח) יבחר, הולכת ומספרת כל הקלקולים שהיו בישראל טרם בואה. והגדול שבכולם הוא עבודת האלילים שהשתקע בו העם, ועל זה אמרה כי בעת פרוע פרעות היה העם בוחר באלהים חדשים מקרוב באו לעבדם תחת אלהי עולם ה' שלקח אותו לעם נחלה. ולשון חדשים יוכיח כי אמונת נצחיות הבורא ית' כבר השתרשה באומתנו משנים קדמוניות עד שלא מצאה הנביאה סימן יותר הגון להבחין בו בין אלהים אמת ובין אלילי שקר אלא בהגיד כי האלילים הם מחודשים ואלהינו נצחי: אז לחם שערים. אז התחילה המלחמה בשערי ישראל, כי יד האויב גברה עליהם כשיעור שהיו עוזבים את ה'. כמו שקרה תמיד בימי השופטים וגם אחרי כן, עקב ע"א הושפלה האומה וגברו עליה שונאיהם: מגן אם יראה. זה קלקול אחר, כי ירדו כ"כ ממעלתם עד שלא היו להם כלי מלחמה היותר נבחרים כמו מגן ורומח, ולא נשאר להם רק אולי קשת וחצים וכלי המחרישה ועבודת האדמה להלחם בם בדוחק: בארבעים אלף. אפשר שהיה מוסכם אצלם בימים ההם שבכל פעם שנקרא העם להחלץ לצבא היו באים חמשת אלפים מכל שבט, ורק בעת צורך גדול באו יותר, שהרי מצאנו זה המספר או רבויו נזכר על הרוב על חיל הצבא (יהושע ד' י"ג, ח' ג' וי"ב, שופטים א' ד', כ' ל"ד), ולכן כשאסף ברק את עמו רק משני שבטים זבולון ונפתלי היה מספר אנשיו עשרת אלפים, ועתה אם תקח ה' אלפים מכל שבט חוץ מראובן וגד ויוסף ולוי יעלו אל מ' אלף: (ט) לבי. פה מתחיל החלק השני מן השירה שבו תספר הנביאה איך ע"י התנדבות העם נשתנה המצב מרעה אל טובה, ולכן הסבה הדבור אל ראשי האומה ומנהיגיה שהתנדבו לאסוף חיילות לבא לעזרת ה', וקראה אותם חוקקים, ואע"פי ששם זה עיקר הוראתו על החוקק חקים ודתות הושאל אח"כ אל כל מושל וקצין, וכן כאן ולמטה פסוק י"ד ענינו רק שרי צבאות: ברכו ה', סימן הקריאה להתחלת חלק אחד מן השיר, כמו שכתבנו פסוק ב': (י) רוכבי אתונות צחורות, הדבור מוסב אל אנשי הצבא השבים עתה בהדר ובתפארת (טריאומפפלוג) מן המלחמה, משחקים ומריעים בקול ששון על הנצחון, ואולי ענו אחרי כל פסוק מן השירה מלות ברכו ה', והנביא' אשר שרה עתה השירה הזאת לפניהם תעיר אותם בפסוק זה לתת תודה להי"ת על תשועת', וזכרה שלש מחלקות אנשים הנצבים לפניה. קצינים, שרי צבאות, וחלוצי צבא, וכן אמרה להם: אתם שופטי וקציני העם אשר לסימן גדולתכם תרכבו על אתונות לבנות שהיו אז יקרות ומשובחות הרבה, ואתם ראשי צבאות אשר תרכבו על מרכב אחד ויש להם סדינים ומלבו' לשבת עליהם לסימן חשיבות ונקראו הסדינים מדין מלשון מדו בד (ויקרא ו' ג'), ואתם אנשי הצבא שאין לכם סוס אות של גדולה אלא תלכו על דרך ברגליכם, שיחו כולכם נפלאות ה' ספרו עוזו

(יא) מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים

זינגעט! (יא) לויטער ערהעבעט דיא שטיממע, אלס דא וואר דער אוגסט= רוף דער פפיילשיטצען צווישען דען שאפפרינגען, אללווא זיא דאז בעקעננטניס אבלעגטען פאן דער שטראפגערעכטיגקייט גאטטעס, פאן דער רעכטמעסיגקייט זיינער אונאומשרענקטען רעגירונג איבער ישראל, אונד ווא

רש"י

למיתה על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו וספדו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים לפגוע ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערי' חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר: (יא) מחצצים. פתר מנחם עורכי מלחמה ושודדי קרב וחברו מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו ל' גדודים. ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני חלוקי הנחל קיז"לש בלע"ז Coillos: caillou, (איין קיזעלשטיין) שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם מעכשיו אין לחוש על זאת ומש"ה מלוה עליכם ליתן הודי' לשמו: מחצצים.

באור

ושירו לו: (יא) מקול מחצצים, כלאו המפרשים בביאור הפסוק הקשה הזה, עיין בדבריהם ותודה שאין הדעת נוחה בהם, והנכון שהוא מחובר אל מלת שיחו שבסוף הפסוק הקודם, ולכן יתחיל במלת מקול שהמ"ם בה מ"ם היתרון, כלומר שיחו עתה והרימו קול יותר מקול מחצצי', ואם לא נחברהו למעלה לא יהיה טעם הגון למ"ם זו בכל הפסוק, אמנם הענין אשר אליו ישקיף הפסוק הזה לא היה בידנו למצוא לולי הנביא שמואל בעצמו גלה אותו לנו, כי בבואו להוכיח את ישראל על אשר שאלו להם מלך אמר להם: וישכחו את ה' אלהיהם וימכור אותם ביד סיסרא וגו' ויזעקו אל ה' ויאמרו חטאנו כי עזבנו את ה' ונעבוד את הבעלי' (ש"א י"ב ט' וי"ד). למדנו א"כ כשהיו ישראל בלחץ מפני יבין התפללו אל ה' והתודו על חטאותם, ואע"פ שלא סופר פה מאומה מזה, הנביא הודיענו שקדם כן, מעתה אין ספק שהפסוק שלפנינו רומז אל התפלה הזאת שהתפללו טרם לאתם אל המלחמה, ולפי שהנביאה העידה עתה את העם להרים קול תודה לאל מושיעם, מתוך כך עלה בזכרונה כי אף קודם לכן הרימו קול אל ה', אך אמרה כי יש הפרש בין קול לקול, הראשון היה קול נמוך בבכיה וצעקה, וזה הוא קול רם בתרועה והלל על התשועה. וזה פירוש אמיתי למלות שיחו מקול מחצצים: מחצצים, אנשי המלחמה תופשי חצים, ופה נקראו כן לפי שלא היו להם כלי זין להלחם רק קשת והצי' ככתוב למעלה מגן אם יראה ורומח, והנה אלה אנשי הצבא הם עצמם המתאספים יחד אל הר תבור, ושם שפכו שיח לפני האל מושיעם, גם נזרו צום כמנהגם אז והתודו על חטאותיהם כעדות הנביא שמואל: בין משאבים. אין משאבים תואר לאיש השואב, אלא שם דבר למקום שנותנים בו המים השאובים, כמו שקתות המים, והכתוב נותן סימן למקום שבו התפללו, והודיע כי בחרו לעמוד בין השקתות בשעת התפלה כי היה מנהגם ביום הצום לשאוב מים ולשפוך לפני ה', כענין שכתוב וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא (ש"א ו' ז'), אולי לרמוז בזה המעשה כי הם שופכים לב כמים לפני האל, או להסך המים נסכים לה'. או להורות כי לא יבתו מאומה ביום ההוא רק ישפכו המים ארצה, וכן עשו גם בפעם הזאת: שם יתנו, הודיעה עתה ענין התפלה, תחלה הודו כי ה' הצדיק וכי בצדק הביא עליהם הצרה הזאת על כי פנו אליו עורף והלכו אחר האלילים, וזהו סיפור צדקות ה', כי מלת יתנו לשון הגד' וסיפור והוספה כאן אל הוידוי: צדקות פרזונו בישראל, זה החלק השני מן התפלה, וענינו שקבלו עליהם עול מלכות שמים מן היום ההוא והלאה, כלומר שלא לפנות עוד אל האלילים אלא לשמוע בקול ה' ולהכיר כי הוא לבדו האדון האמיתי עליהם והם תמיד תחת ממשלתו, וזה פי' צדקות פרזונו, כי מלת פרזון הוראתה הממשלה החפשית והגמורה באין עוצר כמו שהוכחנו למעלה. א"כ פרזונו בישראל היא ממשלתו על ישראל, ומלת צדקות יורה כי הממשלה בו היא צודקת א"כ הודו כי במשפט צדק אין ראוי להיות עליהם מלך ומושל רק הי"ת: אז ירדו לשערי', כדי להשלים הסיפור ממה שקדם קודם המלחמה חתמה במאמר זה לומר כי אז, היינו אחרי

עַם־יְהוָה׃ (יב) עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ (יג) אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ (יד) מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים

** מלרע

אלסדאן דאז פֿאָלק דעס עוויגעו צו דען טהאָרען הערואבקאם. (יב) אויף דען! אויף, דבורה! אויף דען, אויף! זינגע דאז ליעד; ציהע הין, ברק, פֿיהרע דיינע געפֿאנגענען, זאָהן אבינעם'ס. — (יג) דא שטירמטע נאָך איין הייפֿליין דען עדלען צו, דא צאָג מיר דאז פֿאָלק דעס עוויגען צו דען העלדען. (יד) פֿאָן אפרים קאמען דיא, דערען וואורצעלוואָהנונג אין עמלק איזט; נאך דיר אונד אונטער דיינען שאארען אויך בנימין, פֿאָן מכיר קאמען פֿירסטען הערא, אונד פֿאָן זבולון מיט ד־הערשערשטאב

רש"י

ל' אבני חלוקי הנחל כמו וידו אבן בי (איכ' ג'): (יב) עורי עורי דבורה. ל' שבח כפשוטו התעוררי בשירתך. ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלק הימנה רוח הקודש: (יג) אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו רדה לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי שונאיהם: ה' ירד לי בגבורים, ירדה לי את גבורי האומות: (יד) מני אפרים. מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ליחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה לעליון

באור

תפלתם, ירדו מן ההר שהיו שם להתפלל (כי על הרוב היו עולים למקום גבוה להתפלל כמו שכתוב לקמן כ' כ"ו ויעלו כל בית ישראל וגו' ויבכו) והלכו למלחמה אל השערים, כי אל השערים היתה המלחמה כמו שכתוב למעלה אז לחם שערים: (יב) עורי, בסוף הפסוק הקודם זכרה ירידת אנשי הצבא מן ההר שהיא התחלת המלחמה, לכן הסדר יחייב שתספר עתה המלחמה עצמה, איך היתה ומי ומי הלוחמים, וכן סיפרה בסמוך, אך טרם עשות זאת הוצרכה לזרז את עצמה, כי מרוב התפעלות לבבה חששה פן לא יסכים הדבור עם רגשת הנפש, לכן העירה עצמה לדבר שיר: קום ברק, גם העירה את ברק להתעסק באסיפ' השלל ובסידור השביה בסדר נכון בעוד שהיא מדברת, כי זה ממה שיוסיף פאר והדר ליום החג הגדול שחגגו אחר המלחמה. מסכים למה שביארנו למעלה פסוק א' על מלות ביום ההוא, ועוד יש מזה הוכחה למה שאמרנו שם שלא היה לברק חלק בחבור השירה, שהרי עתה לא העירה אותו דבורה אלא לסדר השביה, לא לדבר שיר: (יג) אז ירד, אין ספק שהקריא' הנכונ' היא בקמ"ץ היו"ד, וכן חברו שבסמוך, כי לולי כן לא יובן כלל טעם הפסוק הזה ולא קישורו עם הקודם והמאוחר, והמתבונן במה שכתבו המפרשים יודה כי בדבריהם ישחיתו יופי השיר ויבלבלו סדר הרעיונות. ומאחר שראינו עד כה שלמות השירה המפוארה הזאת הערוכ' מליה בסדר נכון עד מאד, הכבוד אשר חוייבנו לה יביאנו לבחור בקריאה שעל ידה יאירו הכתובים לעינינו בכל תפארתם. גם ידוע כי פעמים רבות נטו המפרשים מסבר' בעלי הטעמי' והנקודו', לכן יהיה גם לנו רשות לעשות כמוה', והנה המשכיל יראה כי מלת ירד פה דומה אל הכתוב' למעלה אז ירדו לשערים, ואל מה שכתוב להלן מני מכיר ירדו מחוקקים, לכן אף הנכפלת בפסוק זה שתי פעמים תהיה כמוהן, וארבעתן לשון ירידה, והענין כך: לפי שהתחיל' הנביא' לספר פרטי המלחמה באומר אז ירדו לשערים, ורק הפסיקה בפסוק י"ב כדי לעורר את עצמ', שבה עתה אל סיפור הפרטים ההם. ובכפילת המליצה עצמה שהתחילה בה אמרה כי לא לבד קצת אנשי חיל שקראה אותם אדירים ירדו אז מהר תבור להלחם, והם בני זבולון ונפתלי, אבל לאדירים האלה נתחבר גם שריד אחד, היינו תוספת אנשים משבטים אחרים שירדו מהרים אחרים לעזרת אחיהם, והם השבטים שתזכיר בסמוך וכללם פה במלת שריד, וזה פירוש נכון וברור למליצת אז ירד שריד לאדירים: עם ה' ירד לי בגבורים, גם פה הוכרחתי לנטו' מפיסוק הטעמים ולחבר מלת עם עם מלת ה' בסמיכות, דומה לזה שכתוב למעלה בסוף פסוק י"א עם ה', כי כן יחייב הענין, וזה המאמר אינו אלא כפל ענין במלות שונות מן המאמר הקודם, והכונה כי אלה השרידים שזכרתי הם עם ה' אשר ירדו לי כלומר לעזרתי בין הגבורים האחרי': (יד) מני אפרים, הולכת ומספרת מאיזה שבט באו עוד למלחמה, והתחילה מאפרים, ולא כל

וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ (טו) וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק

פערזעהנע פֿאָלקסאנפֿיהרער. (טו) אבער דיא פרינצען פֿאָן יששכר בליבען בייא דבורה; יששכר איזט וויא ברק. לעטצטערער אלליין ווארדע נאך דעם טהאלע צו פֿוס ענטבאָטען. אן ראובן'ס

רש"י

לפרש ה' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שיגמרנו ויעמם אותו כגחלים עוממות. ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקים. שרים גדולים שכבשו את האמורי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: (טו) ושרי ביששכר. שרים שביששכר הם סנהדראו' עוסקין בתורה יודעי בינ' לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: ושרי ביששכר יו"ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלו' ושרי היא כיו"ד בהמית שדי. וקרע לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר ילוה: בעמק שולח ברגליו. שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אצל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב ככלי ליצא עדמומי' ומה היא עדמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמ' לשמוע

באור

אפרים בא, אלא מני אפרים, היינו מן החלק האחד מהם שהתישבו בעבר הירדן מערב', כמו שאפרש בסמוך: שרשם בעמלק, כדי שלא נטעה לחשוב שבאו מבני אפרים היושבים בעבר הירדן מזרחה נתנה בהם סימן ממקום מושבותם, ואמרה שהם מאותם שהתאחזו והשתרשו (זה פי' שרשם) במחוז שהיה שם עמלק מקדם, ונשאר למקום ההוא שם הר העמלקי ככתוב (לקמן י"ב ט"ו) ויקבר בפרעתון בארץ אפרים בהר העמלקי: אחריך בנימין בעממיך, ואמר אפרים, לא היית יחידי, אלא אחריך ובתוך עממך בא גם בנימין. ולפי שהוא יושב יותר לנגד דרום מן בני אפרים הנזכרים, א"כ יותר רחוק ממקום המלחמה שהי' בצפון בעמק יזרעאל, לכן בא אחריהם: מני מכיר, אע"פי שכתוב (דברים ג' ט"ו) ולמכיר נתתי את הגלעד, והיה נראה כי כל בני מכיר לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרח', מ"מ ראינו ביהושע י"ז כי לא לבד לקצת בני מנשה נפלו ערים במערב א"י סמוך לגבולי אשר ויששכר, אלא גם בנות צלפחד שהיו בודאי יוצאי ירך מכיר התנחלו במערב א"י, א"כ לאלה יכוין הכתוב פה, כי בודאי מארץ הגלעד לא בא אף אחד, שהרי על זה הוכיחה אותם דבורה למטה בפסוק י"ז: מחוקקים, מנהיגי העם למלחמה, ומוצב מעלתו שהביאו עמהם חיילות: מושכים בשבט סיפר, לא נאמר על מלאכת הכתיב', כי מה ענינה כאן? אלא הוא תואר לשרי צבאות בחברו למעל', וליופי המליצה לא כפלה מלת מחוקקים, אלא קראה אותם מושכים היינו מנהיגים עם רב. מלשון לך ומשכת הכתוב למעל', ובידם שבט ממשל' שהי' נקרא אז שבט סופר, כי מלת סופר ענינ' גם פקיד על הגוני צבא, כמו ואת הסופר שר הצבא המצביא את עם הארץ (מ"ב כ"ה י"ט). וכן יעיאל הסופר (ד"ה ב' כ"ו י"א): (טו) ושרי ביששכר, אבל השרים אשר ביששכר לא ירדו לשערים עם שאר הלוחמים, אלא לאות על חשיבותם נשארו תמיד אצל דבור' בעת המלחמ', כי הנביא' בלכת' עם ברק קדשה הוליכ' עמה גם שרי יששכר שהיו נחשבים אצל' כמו ברק עצמו, וזה טעם: ויששכר כן ברק, כלומר יששכר היה נחשב כמו ברק, והסר מלת כאשר, וטעמו כאשר יששכר כן ברק, שניהם נכבדים בשוה, וכן המה ראו כן תמהו (תהלים מ"ח ו') שיעורו כאשר המה ראו כן תמהו: בעמק שולח ברגליו, שב אל ברק לבדו. כי לפי שהזכירה אותו אצל יששכר הוצרכ' להודיע כי לא הלכו עמו שרי יששכר להלחם, אלא ברק לבדו שולח בלווי הנביא' לרדת אל העמק אשר שם האויב להכהיב עם ה', ושרי יששכר נשארו במקום גבוה אצל דבור' לראות איך יפול דבר: ברגליו, אפשר שיש במשמע מלה זו שהיה הוא לבדו, כלומר שלא ירדו עמו אלא רגליו. כמו ויכס ברגליו האמור למעלה, או שהיה ברק נודע לאיש קל המרוץ עד שהיה יכול לרוץ ברגליו גם אחרי הרכב כמו שכתוב למעלה (ד' ט"ז). ולכן לותה אותו דבורה לרוץ אל העמק ברגליו הקלים, ואולי לכן קראו לו ברק כי היה רץ כברק: לפלגות ראובן, הענין יוכיח שהיה ראוי להתחיל פסוק אחר במאמר זה, כי אין לו קשר עם הקודם. אבל יתחבר יפה עם המאמר אחריו, אלא שבעלי הטעמים בראותם שתי מלילות דומות זו לזו חבבו לתתם בסוף שני פסוקים, והנה פה התחילה הנביא' להזכיר השבטים שלא באו לעזרת אחיהם,

הפטרת בשלח

שִׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ (טז) לָמָּה יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ (יז) גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ (יח) זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ (יט) בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף

תרגום אשכנזי רמו

בעכען גאב עס גראָסארטיגע הערצענסענטשליססע. (טז) אָ וואָרום בליבסט דוא צווישען דען הירדען, דאז הערדענגעפּלאָטע צו האָרכען? אן ראובן׳ס בעכען גאב עס גראָסארטיגע הערצענסענטווירפֿע. (יז) גלעד, יענזייטס דעס יאָרדאן בלייבט ער שטעהען, אונד דאן — ווארום ווײלט ער בייא דען שיפֿפֿען? אשר זיטצט אם אופֿער דעס מעערעס, אן זיינען בוכטען לאגערט ער. (יח) זבולן, איין זיין לעבען בלאסשטעללענדעס פֿאָלק איזט ער; נפתלי, נור אויף האָהען שלאכטגעפֿילדען איזט ער. (יט) עס קאמען דיא קאָניגע; זיא קעמפּפֿטען; דא קעמפּפֿטען כנען׳ס קאָניגע בייא תענך אן דען וועססערן מגדו׳ס; ניכט איין שטיק זילבער טרוגען זיא דאפֿאָן.

רש״י

מי כולה ויהיה עמו: (טז) שריקות עדרים. לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבור' ולמי קול ענות חלושה: (יז) בעבר הירדן שכן. ולא בא אל המלחמה. וכן דן הכניס ממונו בספינות לעבור ולברוח: ועל מפרציו. לשמור פרצות ארצו: (יח) זבולן עם חרף וגו'. בזה נפשו והפקיד עצמו למות במלחמ' עם ברק :כן נפתלי על מרומי שד' על הר תבור: (יט) בתענך על מי מגדו. ת״י בתענך הוו שרן ומען על מי מגדו ראש המחנה בתענך ומגיע עד על מי

באור

ובראשם ראובן שנקבצו אחיו אל הנהר (ובלי ספק הוא הירדן שהיה להם לגבול ככתוב ביהוש' י״ב כ״ג) להתיעץ יחדו אם ילכו אם לא, ואם לא סופר זאת למעלה, השירה תעיד כי קרה כן, ובעוד שהיו רועים צאנם במישור הגדול הנקרא ככר הירדן התאספו ליקח עצה על הדבר, ואחרי משא ומתן רב החליטו להשאר בביתם: גדולים חקקי לב, מחשבות טובות חקוקות בלבו אך לא באו לידי המעשה, וקראה אותן גדולים דרך לעג והתול, כי תחת אריכות החקיר' היה להם לצאת מיד: (טז) למה ישבת, במנוחה והשקט אצל מערכות העדרי' הנקראים משפתים (בראשית מ״ט י״ג), לשמוע קול שריקת הצאן, כי מקנה רב היה לבני ראובן, תחת שהיה לך לשמוע קול תרועת המלחמה, והשאלה דרך תוכחה והתול, וחזרה לכפול המאמר הראשון לפלגות ראובן להודיע שלא עשו מאומה רק פטפוטי דברים, ויש בו קצת שנוי מלות ליופי המליצה והענין אחד: (יז) גלעד, שהיה ארצו סמוך אל ראובן, וירמוז אל חצי שבט המנשה וגם אל בני גד שירשו קצת מארץ הגלעד: בעבר הירדן שכן. כבר ידענו שהוא שכן שם, אבל הכונה שנשאר בארצו ולא בא אל המלחמה: ודן למה יגור **אניות**, למה ישכון אצל אניותיו לשמור ממונו ולא יחוש לסכנת אחיו. ולמדנו מזה שאז לא נכנס דן עדיין כל הערים שנפלו בגורלו הנזכרים ביהושע י״ט מ', ולא היה גר אלא סמוך לים, ואנו רואים שאף אחרי כן היה מבקש לו נחלה ככתוב לקמן י״ח א': אשר ישב, ולהיותו סמוך לצידון התעסק בפרקמטיא כמו הצידונים: מפרציו, כפל ענין של חוף, ונקרא כן לפי שהוא פרוץ: (יח) זבולון, אבל זבולון ונפתלי הקדימו לצאת אחרי ברק וראויים לשבח: ונפתלי, אף כאן בא האתנח שלא במקומו, וברור הוא לכל מעיין שהיה ראוי ליפול תחת המלה הקודמת, כי שם נשלם הענין של זבולון ומלת ונפתלי נמשכת למטה, והנה מזה שלא נזכרו פה יהודה ושמעון בין השבטים לא לשבח ולא לגנאי אנו למדים כי אף קודם חלוקת המלכות לשני חלקים בימי רחבע' כבר היה מימי קדם פירוד הלבבות בין בני ישראל הדרומיים ובין אחיהם הצפוניים. וזה ענין יקר לדורשי קורות האומה ומפתח גדול להבין כמה מאורעות: (יט) באו מלכים, אין ספ' שנתחברו מלכים אחרים עם יבין להלחם בישראל כמו שנגשו תמיד הכנעניים במלחמותיהם: בתענך על מי מגדו, תענך ומגדו הם שתי ערים שנפלו בגורל לבני מנשה הנותרים תוך גבולי יששכר

(כ) פֿאָם הימעל הער־אב ווארדע געשטריטטען, דיא שטערנע אויס איהרען באהנען שטריטטען מיט סיסרא. (כא) דער שטראָם קישון ראפֿפֿטע זיא וועג, דער שטראָם קדומים, יעטצט קישון. טריטט וויטער, מיין גייסט, מיט זיגעסקראפֿט! (כב) דא ווארדען געלעהמט דיא הופֿע דער ראָססע פֿאָם ווידערהאַלטען יאגען איהרער גע־

לֹא לָקָחוּ׃ (כ) מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ (כא) נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ (כב) אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת

רש"י

מגדו: בצע כסף לא לקחו. חנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר: (כ) מן שמים נלחמו. ואף הקב"ה שלח גם לבא שאינם רוצים שום שכר: ממסילותם. ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כעין נגר בדלת תלת אלפו כעביו של רקיע ומן המקרא שתעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: (כא) גרפם. טאטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכירה: נחל קדומים. שנעשה ערב לים על זה מימות מצרים כדאי' בפסחים: תדרכי נפשי. ברגלים את עוז גבורי כנען: (כב) הלמו עקבי סוס. נשתלפו טלפי סוסיהם שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפי' נשמטין ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים: מדהרות דהרות אביריו. שהיו מרקידים את סוסיהם

באור

ובגבולי אשר ככתוב ביהושע י"ז י"א, ולפי שמנשה לא הוריש את הכנענים מהם (עיין למעלה א' כ"ז) לכן נאספו שמה מלכי כנען לערוך המלחמה, ומי מגדו אינו אלא נחל קישון העובר סמוך לעיר מגדו, וכל אלה המקומות קרובים לעמק יזרעאל אשר שם היתה המלחמה: בצע כסף, באה מלת בצע כאן כפי ההוראה העיקרית של שורש בצע שהיא חיתוך וחילוק הדבר לחלקים, כמו השרשים המשותפים לו פלע, בקע, פקע, ומן המובן הזה הסתעפו אח"כ ההוראות האחרות של חמוד ממון בעושק ושל גמר והשלמת המעשה, והכונה פה שאפילו חלק קטן מן הכסף שבטחו לאסוף לא הגיע להם, וידוע שהיתה תקותם לשלול שלל ולבוז בז כנרמז למטה בפסוק ל': (כ) מן שמים. כל כך נקבע בלב המשוררת הרעיון הנשגב הזה, כי שוא תשועת אדם וכי רק אלהי עולם ה' חשף זרוע עוזו והוא הכריע האויבים ונתנם לנצח, עד שאין בפיה מלה לצייר לשומעים איך יצא ה' להלחם, והוצרכה להלביש מחשבותיה במשל, כאילו השמים שהם מכון שבתו הטו עצמם למטה עד מקום המלחמה וכאילו הכוכבי' עזבו מסילותיהם ויצאו להלחם נגד סיסרא, וכן מפורש למעל' בסיפור ויהם ה' את סיסרא: (כא) גרפם, פגרי הכנענים שנפלו בנהר נסחבו משם בזרמת המים: קדומים, יראה שהיה לנחל קישון גם שם קדומים, אולי נגזר ממלת קדם להוראה בלתי ידועה לנו, וכן מצאנו ג"כ מדבר קדמות (דברי' ב' כ"ו) נקרא על הוראה כזאת: תדרכי נפשי עז, הנביאה תוסיף לעורר את רוחה הנפעמת בקדרה מרוב רגשת לבבה, כמו שעשתה קודם לכן בפסוק י"ב: (כג) אז הלמו. חתימ' הסיפור של המאורע בשעת המלחמה, ולפי שכל תקפו וגבורתו של האויב היה נוסד ברכבו ובפרשיו, ומאד היו ישראל יראים ממנו בעבור כי תשע מאות רכב ברזל לו כמסופר למעלה, אמרה עתה הנביאה כי כאשר ספו תמו האויבים כלו כעשן גם סוסיהם, ולפי זה תהיה הקריאה הנכונה הֻלְּמוּ בפועל, וענינו כמו את סוסיהם עקר (יהושע י"א ט'), כי באמת שורש הלם יורה על שבירה וכתות, כמו בסמוך והלמה סיסרא. ואם תהיה המלה בקל אז יהיו עקבי הסוס ההולמים ויחסר הפעול, ואין להשלימו באמור כי הלמו הקרקע לפי שאין בזה שום חידוש, שהרי אף באין מלחמה כל סוס וסוס יכה ברגליו תמיד על הקרקע כי כך מנהגו, ומה בא הכתוב להודיע? אבל בקריאת המלה בפועל נרויח למצוא טעם הגון לפסוק זה, כי הודיענו שנעקרו ונתקלקלו עקבי הסוסים מרוב קפיצת ודחיפת הרוכבים עליהם שהיו פונים בחפזון אנה ואנה להנצל מרודפיהם, ופועל דהר יורה על מהירות התנועה, ואע"פ שמצאנוהו בנחום ג' ב' מיוחס אל הסוס, כאן מיוחס אל הרוכב עליו והכל אחד, ובאמת כנוי אביריו שב על

אַבִּירָיו׃ (כג) א֤וֹרוּ מֵר֙וֹז֙ אָמַר֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה אֹ֥רוּ אָר֖וֹר יֹשְׁבֶ֑יהָ כִּ֤י לֹא־בָ֙אוּ֙ לְעֶזְרַ֣ת יְהוָ֔ה לְעֶזְרַ֥ת יְהוָ֖ה בַּגִּבּוֹרִֽים׃ (כד) תְּבֹרַךְ֙ מִנָּשִׁ֔ים יָעֵ֕ל אֵ֖שֶׁת חֶ֣בֶר הַקֵּינִ֑י מִנָּשִׁ֥ים בָּאֹ֖הֶל תְּבֹרָֽךְ׃ (כה) מַ֥יִם שָׁאַ֖ל חָלָ֣ב נָתָ֑נָה בְּסֵ֥פֶל אַדִּירִ֖ים הִקְרִ֥יבָה חֶמְאָֽה׃ (כו) יָדָהּ֙ לַיָּתֵ֣ד תִּשְׁלַ֔חְנָה וִֽימִינָ֖הּ לְהַלְמ֣וּת עֲמֵלִ֑ים וְהָלְמָ֤ה סִֽיסְרָא֙ מָחֲקָ֣ה רֹאשׁ֔וֹ וּמָחֲצָ֥ה וְחָלְפָ֖ה רַקָּתֽוֹ׃ (כז) בֵּ֣ין רַגְלֶ֔יהָ כָּרַ֥ע נָפַ֖ל

וואלטיגען רייטער. (כג) פערפלוכעט מרוז, שפריכט דער באָטע דעס עוויגען, יא פערפלוכעט זיינע בעוואָהנער, דען זיא קאמען ניכט צור גאָטטליכען הילפע, צור גאטטליכען הילפע אונטער דען העלדען. (כד) געפריזען פאָר דען וויבערן זייא יעל, דעס קיניטען חבר'ס וייב, פאָר דען היטטענבעוואָהנערינגען זייא זיא געפריזען. (כה) וואססער פערלאנגטע ער, מילך רייכטע זיא, אין דיא שאלע דער פאָרנעהמען בראכטע זיא ראהם. (כו) איהרע האנד שטרעקט זיא אויס צום נאגעל, אונד איהרע רעכטע צום האממער דער שמירע; זיא העממערט דען סיסרא, צערשעללעט זיין הויפט, צערשמעטטערט, דורכבאָהרט זיינע שלעפע. (כז) צווישען איהרען

רש"י

במלחמה ל' סוס דוהר הוא לשון הרקדת הסוס (נחום ג'): (כג) אורו מרוז. אמרי לה כוכבא הוא ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה. היושבים בד' אמות שלו בד' אמות סופריה שמתיה ברק למרוז: לעזרת ה'. כביכול שמי שהיה עוזר את ישראל כעוזר את השכינה: (כד) מנשים באהל. שרה שנאמר בה הנה באהל. רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה. רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: מנשים באהל תבורך. לפי שהן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היא בבראשית רבה, ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אות בברכת אוהלים: (כה) חלב נתנה. לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כך ת"י: בספל אדירים. בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים (שמו' ט"ו): (כו) להלמות עמלים. סיסרא שהיה עמל

באור

הסוס, ונכפלה מלת דהרות לרמוז אל התמדת הפעולה, וידוע כי אין דבר משחית בנקל רגלי הסוס כמו הפיכת המדולה פעם אחר פעם מימין לשמאול בחפזון גדול ובלי השקט רגע, וכן קרה אז אל הרוכבים שקראם אבירים שעל ידי כן נשחתו פרסות הסוסים ולבסוף סוס ורוכבו נוטו ואבדו, ובזה נשלם סיפור המלחמה, והתבונן כי לפי פירוש זה מדוייק היטב מ"ם של מדהרות שהיא מ"ם הסבה, אבל לדברי המפרשים אין לה טעם: (כג) אורו מרוז, שם עיר לא ידענו מקומה כי לא נזכרה עוד בתנ"ך, אך זאת ידענו כי יושביה נתחייבו קללה על שהיו יכולים לעזור את אחיהם ולא רצו, ואולי גם עמדו מנגד ושמחו בסכנת אחיהם. או גם נתנו מפלט לשונאיהם הפך ממה שעשתה יעל, שעל כן נזכרה אצלם להורות על ההפך הם לקללה והיא לברכה: אורו ארור, המקור אחר העבר לחזק הפעולה: (כד) מנשים, לא מכל הנשים אלא רק מנשים באהל כמו שהוסיפה בסוף הפסוק, כלומר מן הנשים שכמות' יושבי אהל ומקנ' שעל הרוב הן כפראים במדבר נוטרות איבה נגד כל המין האנושי, אבל זאת זכרה לכל הפחות כי אבי בעלה התחתן עם מרע"ה לאם האומ' הישראלית, ולכן עזר' לעמו: (כה) בספל אדירים, בכלי שמקריבין בו לשתות לאדם חשוב, בו כבדה את סיסרא כדי שיבטח בה: (כו) ידה, השמאלית ואח"כ זכרה ימינה: תשלחנה, יחיד לנקב' עם תוספ' נו"ן ה"א להבדילו יותר מן הזכר, וכן כי תקראנה מלחמה (שמות א' י'): להלמות, נקרא כן באורח שיר המקב' הנזכרת לעיל ד' כ"א, לפי שהולמים בה בעלי מלאכ' העמלים הרבה: מחקה, פיעל מחק יור' עשות פליע' קלה, ומחץ קשה ממנ', וחלף יותר משניהם כי עובר העבר לעבר, והכתוב הולך בהדרגה מן הקל אל החמור: (כז) בין רגליה, תצייר בדמיונ' כאילו תראהו עתה נוט' למות, בתחל' כרע ואח"כ נפל, וכאשר קם מעט חזר לכרוע וליפול עד שלבסוף במקום אשר

שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ (כח) בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ (כט) חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ (ל) הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃

פֿיסען זאנק ער צוזאממען, פֿיעל, ערלאג ער; צווישען איהרען פֿיסען זאנק ער אונד פֿיעל, וואָ ער זאנק, דא פֿיעל ער ענטזעעלט. (כח) דורך דאז פֿענסטער בליקט וויט אויס אונד יאממערט דיא מוטטער סיסרא'ס דורך דאז גיטטער: "ווארום צאָגערט זיין וואגען צו קאָממען? ווארום צווידערן דיא שריטטע זיינער געשפאננע"? (כט) דיא קליגערען אונטער איהרען עדעלפֿרויען אנטוואָרטען איהר: (אינדעם זיא זיך דאָך איהרע אייגענען וואָרטע ווידערהאָלט) (ל) "געוויס פֿינדען זיא, טהיילען זיא בייטע; איינע, צווייא דירנען פֿיר יעגליכען מאן, בייטע פֿאָן בונטען געווענדערן פֿיר סיסרא. בייטע פֿאָן בונטגעשטיקטעם צייג, איין בונטעס, דאָפפעלגעשטיקטעס פֿיר דען האלז דער האָפֿ־

רש"י

ויגע: מחקה. לשון חיקוי: ומחצה. לשון מחץ: וחלפה. יוצא מצד אחר: (כח) וַתיבב. ל' דיבור כמו ניב שפתים. ורבותינו פירשוהו ל' בכיה כתרגומו דמתרגמינן יבבא. ואני אומר ל' ראייה כמו בבת עינו וכן חבלו מבחס: האשנב. לחון: (כט) חכמות שרותיה תעננה. החכמות שבשרותיה לכך נקוד חי"ת פתח. חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמות לאויל חכמות וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה ביתה (משלי י"ד) חכמות שבנשים: תעננה. דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנו"ן משמש' במקום אותה כמו מרבכת תביאנה (ויקרא ו'): אף היא תשיב אמריה. תנחומין לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני: (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל. והוא מעכבן: רחמתים לראש

באור

כרע בפעם האחרונ' שם נשאר שדוד: (כח) ותיבב, לשון יללה: האשנב, כמו שנכה לשנור בה החלל הפתוח בכותל הנקרא חלון, אבל אינה סוגרת לגמרי, אלא נשאר ריוח בין חלקיה להכנים האור בחדר, ומשם נשקפה: פעמי מרכבותיו, נתיחס שם פעם למרכבה לפי שהם המרכבה לא ירהוט תמיד רק אל הרכב, אבל לפעמים גם אל הסוסים, כמו וירכב אותו במרכבת (בראשית מ"א מ"ג): (כט) תעננה, רבות נשתרות, וחסרה מלת הכנוי, ותשלומו תעננה אותה: אף היא, זה מאמר מוסגר, ובעדם הגד לנו מה ענו אותה שרותי' הודיענו הכתוב כי אם סיסרא לא התפעל' כל עיקר מדבריהן, אבל השיבה לה אמרי', כלומר חזר' להשיב לעצמה מה שאמר' קודם לכן מדוע בושש וגו'. ומלת אף כמו אף על פי כן, והכנוי לה שב אל נושא המאמר שהוא אם סיסרא, וכן הכנוי של אמריה: (ל) הלא ימצאו, זה תשובת השרות, והוא המשך אל מלת תעננה: רחם רחמתים, נערה אחת או גם שתי נערות יגיעו מן השביה לכל איש ואיש, והכניאה שמה בפי השרות לשון רחם דרך בזיון: לראש גבר, כבר הוכחתי במקום אחר כי האבר המוליד בזכר היה נקרא מקדם בשם ראש גבר, והבאתי ראיות נכוחות על זה, ופה אעיר בקצרה כי על פי הנחה זאת יובן היטב פסוק ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם (ש"א כ"ט ד') שמלת בראשי תרמוז אל ערלות פלשתים שהביא דוד אל שאול, וגם חז"ל (נגעים פ"ו) קראו לאבר הבוא בשם ראש הגויה הדומה ממש אל ראש גבר, וכמו שקרא כאן לנקבה בשם רחם קרא לזכר בשם ראש גבר: שלל צבעים, שלל בגדים צבועים, וקלת מהם גם מעשה רוקם: צבע רקמתים, ונוסף על אלה עוד בגד מיוחד צבוע ומרוקם בשתי קצותיו (שלכן נקרא רקמתים) בכסף ובזהב ובכל דבר חשוב. ולמי יהיה זה? לצוארי שלל, אין נחת רוח בכל דעות המתרגמים והמפרשים על מלילה זו, כי סוף סוף אין לשלל צואר, לזאת בהכרח נקבל סברת עוואלד האומר שנפל במלות אלו טעות איזה מעתיק, שאחרי כתבו ג' פעמים מלת שלל הורגל בה כל כך עד שכתב אותה רביעית בסוף הפסוק, תחת

הפטרת בשלח יתרו

(לא) כֵּ֠ן יֹאבְד֤וּ כָל־אוֹיְבֶ֙יךָ֙ יְהוָ֔ה וְאֹ֣הֲבָ֔יו כְּצֵ֥את הַשֶּׁ֖מֶשׁ בִּגְבֻרָת֑וֹ וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֖רֶץ אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָֽה׃

הפטרת יתרו

(בישעיה תחילת סי' ו' עד ז' פ' ז' ואח"כ מסיימין בסי' ט' עם הב' פסוקים ה' ו'):

(א) בִּשְׁנַת־מוֹת֙ הַמֶּ֣לֶךְ עֻזִּיָּ֔הוּ וָאֶרְאֶ֧ה אֶת־אֲדֹנָ֛י יֹשֵׁ֥ב עַל־כִּסֵּ֖א רָ֣ם וְנִשָּׂ֑א וְשׁוּלָ֖יו מְלֵאִ֥ים

תרגום אשכנזי רמה

פֿרויא". — (לא) זאָ מאָגען, אָ עוויגער! אללע דיינע פֿיינדע אונטערגעהען; אונד זיינע פֿריינדע, וויא ווען דיא זאָננע אין איהרער העררליכקייט אויפֿגעהט, זיין. — דאז לאנד האטטע רוהע פֿירציג יאהרע.

(א) אים טאָדעסיאהרע דעם קאָניגעס עוזיהו, זאה איך דען העררן זיטצענד אויף איינעם האָהען ערהאבענען טהראָנע, אונד זייגעס קליידעס זוים ער־

רש"י

גבר. ומענים נשים יפות שבישראל כל אחד מהם יש לו במעטו שתים ושלש נשים: (לא) כן יאבדו. דבורה אומרת תנחומין של הבל הן לה: כן יאבדו כל אויביך ה'. כאשר אבד הוא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שבעיות: ותשקט הארץ. אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר:

(א) בשנת מות. כשנצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל. [שמות כ"ח] תחתיתו לאיתין יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עזיהו שבא ליטול

באור

שהיתה לפניו מלת שֵׁגָל, גם נקל מאד להחליף גימ"ל בלמ"ד הדומות בצורתן, א"כ הכונה כי הבגד היותר חשוב יהיה מיועד לצוארי הנכבדת מכל השרות, אשת הקצין או אמו, הנקראת שגל, וידמוה בלי ספק לאם סיסרא, ולפי זה הכתוב הולך בסדר נכון בחילוק השלל לג' מינים, כל מין מתחיל באות למ"ד, תחל' לכל איש, אח"כ לסיסרא, ואח"כ לאמו: (לא) כל אויביך, כי אויבי ישראל הם אויבי ה': ואוהביו, יהיה מאושר עם שיהיה, אם יאהב את ה' יצליח: ותשקוט. דברי כותב הספר:

(א) בשנת מות. הנבואה הזאת אמרה ישעיה אל העם אחרי הקודמת, אע"פ שהיתה אליו המראה הזאת כעשרים שנה קודם לכן, ולזה אמר בשנת מות אע"פ שבשעת המראה עדיין לא מת המלך (כי ישעיהו התחיל להנבא בימי עוזיהו) אך עתה כשהגידה אל העם כבר היה עוזיהו מת, והמכוון בספור המראה הזאת אל העם הוא כלפי מה שלא היו מאמיני' בדבריו, והיו אומרים ימהר יחישה מעשהו וגו'. הגיד להם כי מאז כשקראו האל ללכת בשליחותו, כבר הודיעו שלא יאמינו לדבריו ושזה אמנם לדע להם (לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו וגו' עד אשר אם שאו ערים וגו'), והנה הדבר מובן מאליו כי כשבאה אליו הנבואה הזאת לא היה אפשר לו שיגיד אותה אל העם, שאם כן לא היה מקום שיוכיחם עוד מאחר שהוא יודע שלא יקבלו דבריו. על כן שמר הדבר בלבו כעשרים שנה, וכשראה אותם מלעיגים על דבריו, הגיד להם כי עונותיהם הטו אלה שננעלו שערי התשובה בפניהם כי כבר נגזרה עליהם הפורענות. והנה מה שאמר געז' (בהקדמת פירוש הנבואה הזאת) שיש דמיון רב בין המראה הזאת ומראות ירמיה ויחזקאל בתחלת נבואותיהם, איננו צודק, כי הנה ירמיהו לא אמר (כישעיה) שראה את ה', אלא ויהי דבר ה' אלי לאמר, וישעיה אמר הנני שלחני, וירמיה אמר הנה לא ידעתי דבר, וענין וישלח ה' את ידו ויגע על פי, הוא משל לנתינת כח הדבור בפיו, ומה שכתוב כאן ויגע על פי ענין אחר הוא, כי כאן היה מה שנגע בו גחלת אש, והוא משל על סור עונותיו, וירמיה לא הזכיר לא כסא ולא שרפים ולא היכל ולא דבר מעניני המראה, וכן יחזקאל אין יחס למה שהזכיר במראה שלו עם מה שראה ישעי', ואם היה חזיון יחזקאל לקוח מישעיה, מהיכן לקח החיות והאופנים? ולמה הזכיר ארבע כנפים ולא שש? ומהיכן לקח אכילת המגילה? — על כסא רם ונשא, לפי הפשט היה

אֶת־הַהֵיכָל׃ (3) שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו

פֿיללטע דען טעמפעל. (3) שרפים שטאנדען אום איהן הערום, איין יעדער האטטע זעכס פֿליגעל; מיט צווייא דערזעלבען בעדעקטע ער זיך דאז אנטליטץ, מיט צווייען דיא פֿיסע אונד מיט

רש"י

כתר כהונה: (ב) שרפים עומדים ממעל. בשמים: לו. לשמשו כן ת"י שמשין קדישין ברומ' קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יזיע לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו. ובתנחומא דאיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל. שלא להזכיר

באור

הכסא רם ונשא (כפירוש רד"ק), והיושב עליו ידוע שהוא רם ממנו, אבל לפי הטעמים רם ונשא חוזר אל האל (והיה ראוי להטעים ואראה את־אדני יושב), והוא תקן שתקנו חכמים, וכן יונתן תרגם חזית ית יקרא דה' שרי על כורסיה (כלומר על כסאו) רם ומתנטל בשמי מרומא, פירש רם ונשא על היות כבוד ה' בשמי מרום, לא על היותו על כסא רם: ושוליו מלאים את ההיכל. הנביא לא ראה את האל (רצוני הכבוד הנברא לשעה במראה נבואתו), כי היו פני האל לצד פנים, לא לצד חוץ. ושולי מעילו הפרושים מאחריו, היו מלאים את ההיכל, והנביא שהיה עומד בחוץ ראה שולי המעיל שהיו פרושים על הארץ. כדרך מלכי מזרח שנוהגים בבגדיהם לאחוריהם סרח עודף רחב מאד. והנה הנביא מזכיר שראה את האל בדמות מלך גדול, ושהוא אמנם לא היה מרואי פניו, רק ראה כבוד לבוש במה שראה שוליו מלאים את ההיכל, ואמר היכל כי נדמה לו כאלו הוא עומד במקדש ה' אשר בירושלם ונדמה לו הכסא בבית קדש הקדשים ושולי האל לרוב ארכם היו יוצאים מבית קדש הקדשי', וממלאי' את ההיכל, והנביא היה רוא' את עצמו מבחוץ בעזר': (ב) שרפים. צורות בעלות כנפים, מלשון שרף מעופף (ישעי' י"ד כ"ט), והנה אמונת מציאות המלאכים היתה' בישראל בימי ישעי', וגם קודם לכן בימי יהושפט (מלכים א' כ"ב י"ט) וקודם לכלם הזכירם משה באמרו ואתה מרבבות קדש (דברים ל"ג ב'), ושקר ענה בעל קנאת האמת שכתב ברמז (עמוד ל"ח בהערה) שאמונת המלאכים עלת' עמהם מבבל, וכן ר' יששכר בער בלומענפעלד שכתב בהקדמת פירושו לאיוב (דף ו'): „וכל הציור הזה בסוד אלהים עם מלאכיו כענין מלכותא דארעא לא נודע מקודם, והביאוהו בדחי ישראל עמם בשובם מארץ אויביהם", ומה יאמר על מה שכתוב כאן, ועל מה שכתוב במלכים (א' כ"ב י"ט וכ') ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ויאמר ה' מי יפתה את אחאב? הגם כל זה נכתב אחר גלות בבל? ואשר אני אחוה לו כי חילוק גדול צריך לחלק בין הציורי' הנבואיים, והאמונ' שהציורים ההם הם ענינים נמצאים כן באמת, והנה המלאכים הם נמצאים באמת והם רבבות קדש שהזכיר משה, ואנחנו לא נדע ענינם, אמנם השרפים שרא' ישעי' והחיות שרא' יחזקאל, אמת הוא כי כן ראו הם במראה נבואתם. אך היות האל יושב על כסא מוקף שרפים, או שהכסא עומד על גבי ארבע חיות, או שהאל שואל את פי מלאכיו ואומר את מי אשלח. כל זה איננו ענין אמיתי. אלא מראה שהראה' ה' אל הנביא לפי צורך השעה'. והנה בזמן שהיו ישראל על אדמתם והיו הנביאי' מצויים ביניהם, היו בקיאים בענין המשלים, ולא היו מבינים הדברים כפשוטם, אמנם בגלות בבל, כשנתערבו בגוים, נשתבשו הדעות, ולא היה ההמון מבין ענין המשל, והיה מבין הדברים כמשמעם, כמו שחשבו ועדיין חושבים רבים מישראל שענין מרכבת יחזקאל הוא ענין אמיתי בעצמו. ומפני זה הוצרכו החכמים לומר כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה, כי בהיות סברת ההמון כי המראו' ההן הן עניני' הנמצאי' כן בפועל, היה קשה אצלם היות שתי המראו' בלתי דומות זו לזו, ומפני זה הוצרכו החכמי' (ואחריהם המתרגם ובעל הטעמים) לתקן ענין יושב על כסא רם ונשא, כאלו רם ונשא חוזר אל האל ולא לכסא (עיין פירושי לפסוק הקודם), כי ההמון לא היה מבין כלל טבע המשל, והיה מבין כל דבר כמשמעו (עיין אוהב גר, כתי' ז', וי"ד וכ"ג ול'), וכן כאן שרפים עומדים ממעל לו שענינו שהשרפים היו עומדי' אצל האל וסביבותיו, כמו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, להתיצב על ה' (איוב א' ו' וב' א') העומדי' על אדון כל הארץ (זכריה ד' י"ד), מהתיצב על אדון כל הארץ (שם ו' ה'), ובאזני כל השרים

וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ (ג) וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ (ד) וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃

תרגום אשכנזי רמ"ם

צווייען פֿלאָג ער. (ג) אונד מיט לויטער שטיממע שפראכען זיא איינשטימ־מיג: הייליג! הייליג! הייליג איזט דער הערר צבאות! דיא גאנצע ערדע איזט פֿאָלל פֿאָן זיינער מאיע־סטעט. (ד) אונד עס ערבעבטען דיא ארמע דער פֿאָסטען פֿאָם געריישע יענעם רופֿעס, אונד דער

רש"י

לישראל עון העגל: ובשתים יעופף. ובתרין משמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא א"כ פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו'. ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג"פ בתרגומו: (ד) וינועו אמות הסיפים. אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל: מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים והוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה [זכריה י"ד] בו ביום עמד עוזי' להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש [במדבר ט"ז] וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבלעו כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגומר [שם] ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח נבליע' וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בשנה הבא נא ידך בחיקך [שמות ד'] והוציא' מצורעת כשלג אף כאן נרעת פרחה במצחו: והבית

באור

העומדים מעל המלך (ירמי' ל"ו כ"א), הוצרכו החכמים לתקן כאלו הכונ' השרפים העומדים ממעל (בשמים) הם לו (מוכנים לעבודתו). כן תרגם יונתן שמשין קדישין במרומא קדמוהי, וכן הפסיקו בעלי הטעמים בטעמיהם, כי הפסידו מלת ממעל ממלת לו, ולפי הפשט נריך להטעים שרפים עומדים ממעל לו: בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו, פניו. כולל כל החלק העליון מהגוף, ורגליו החלק התחתון, והנה היו השרפים מכוסים בכנפיה' (וכמו שראה יחזקאל שתים מכסות את גויותיהנה), והכוונה כי משרתי האל עושים רצונו בכל אשר יצוום, בלי שיהיו נראים לבני אדם. יכסה ויעופף, לשון יחיד חוזר לאחד (שש כנפים לאחד), וכל אחד היה מכסה פניו ורגליו של עצמו: (ג) וקרא זה אל זה, הרימו קולם יחד בשוה, כלשון תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מ"ב ג') שעניינו התהומות משמיעים קולם יחדו, ופירוש זה אל זה, זה כנגד זה, וכן תהום אל תהום, תהום כנגד תהום, ופירוש וקרא לשון הרמת קול ולא קריא'. והקדמונים פירשו לשון זרוז או נתינת רשות אחד לחברו, ואם כן ואמרו היה לו לומר, לא ואמר, אבל לפירושי הרי הוא כאלו כתוב וקרא זה אל זה ואמר זה אל זה, כלומר זה כנגד זה. והנה השרפים רבים היו, כי כתוב אחד מן השרפים, ולא יאמר כן על שנים לבד: קדוש קדוש, השלוש להפלגת הקדוש', על דרך עוה עוה עוה אשימנה (יחזקאל כ"א ל"ג): מלא כל הארץ כבודו, כבודו הוא ממלא כל הארץ, כל הארץ מלאה מכבודו, כמו וימלא כבוד ה' את כל הארץ (במדבר י"ד כ"א), אין מקום שלא יהיה כבודו ידוע ומפורסם שם. והנה ידוע כי המלאכים אם יקלסו את הבורא לא יגבירו את הארץ, כי מה תחשב הארץ הלזו נגד כל הבריא'? אלא ה' השמיע את אזן הנביא במרא' הנבואה מה שהיא יכולה לשמוע: (ד) אמות הספים, דברים שהיו בולטים חוץ למזוזות הבית, ואנחנו לא נדע צורתם ומה היו משמשין, ואולי לא היו אלא לנוי, ולהיותם בולטים היה הנענוע נראה בהם. וגעז' רנה לפרש וסודות האסקופות, מן אמתא דריחיא (ברכות י"ח), אבל אין הדבר ברור שיהיה המכוון שם יסודות הריחים, ורש"י והערוך לא פירשו כן, ואם המלה נגזרת מן אם כמו שהוא אומר, היה לו לומר אמות בחירק. וספים נראה לי שהם המזוזו', כי דוגמ' המליצ' הזאת מצאנו בעמוס (ט' א') הך הכפתור וירעשו הספים, והם המזוזות, כמו שהבריח רד"ק בשרשים מפני שהזכיר כפתור אחד, וספים רבים: הקורא, אמר לשון יחיד, מפני שהיו קוראים

(ה) וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי: (ו) וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ: (ז) וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר: (ח) וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי

טעמפעל וואר מיט רויך אנגעפֿיללט. (ה) דא שפראך איך: וועהע מיר, דען איך בין פֿערלאָרען! דא איך איין מאן פֿאָן ענטווייהעטען ליפפען אונטער איינעם פֿאָלקע פֿאָן ענטווייהעטען ליפפען לעבע, אונד מיט מיינען אויגען דען קאָניג, דען העררן צבאות געזעהען האבע.
(ו) עס פֿלאָג צו מיר איינער דער שרפים, אין זיינער האנד איינען דורכגליהטען שטיין, דען ער מיט איינער צאנגע פֿאָם אלטאר גענאָממען האטטע. (ז) ער בעריהרטע מיט יענעם מיינען מונד אונד שפראך: זיה! דיס האט דיינע ליפפען בעריהרעט, יעדע דיינער זינדען איזט הימיט פֿאָן דיר גענאָממען, אונד יעדעס דיינער פֿערגעהען איזט פֿערזאהנט. (ח) איך האָרטע אלסדאן דיא

רש"י

ימלא עשן. היה נמלא עשן: (ה) כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו אליהו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו [שופטים י"ג]: נדמיתי. כמו כי נדמה כל עם כנען [צפני' א']: טמא שפתים. דמגעל בחובין: (ו) רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים [מלכים א' י"ט] כמו עוגת רצפים ונאמר בישעיהו ובאליהו בנב"י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך [שם] אמר הקב"ה למלאך רוץ פה שאמר דילטוריא על בני: במלקחים. צבת: לקח מעל המזבח. שבעזרה: (ז) ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסוך לכפר עונך שחייבת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא ליקחתה כי אם במלקחים והגיע על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו [יואל ב'] אלו המלאכים ועצומים מהם עושי דברו [שם] הם הנביאי'. ויונתן תירג' ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד מעל המזבח שבהיכל: (ח) את מי אשלח. להוכיח את ישראל

באור

יחד פה אחד, כמו שאומרים החלוץ והמאסף על החלוצים והמאספים ההולכים ביחד, ובן הגורב (יהושע ח' י"ט, ושופטים י"ג ט' וי"ג): והבית ימלא עשן, השרפים בשעה שאמרו קדוש קדוש הקטירו קטרת לכבוד האל על המזבח הנזכר למט' (פסוק ו') ומתוך כך הבית ימלא עשן. והנ' הקטרת היא החשובה מכל העבודות, ולכן תיוחס אל השרפים. ומה נכבד הציור הזה, שהשרפים בשעת עבודתם מקלסי' לפניו ואומרים קדוש קדוש קדוש וגו', (ה) ואמר, הקדושה והעשן גרמו לו שהבין פחיתותו וגדולת הכבוד היושב על הכסא, ואז ירא לנפשו פן ימות, כי אלהי' ראה. נדמתי, אבדתי ונגזרתי: כי איש טמא שפתים אנכי, בערך האל אשר הוא קדוש קדוש קדוש, ובערך מלאכיו אשר כלם קדושים וראוים לומר לפניו השבח הזה, ואני טמא שפתים וגם בני עמי טמא שפתים וגו' והנה המלו' באלה כי איש טמא שפתי' אָדָם יבעי' במראה הנבוא', והיה

דבורו כאשר ישים האלהים בפיו והמכוון מאת האל בשומו הדבר הזה בפיו הוא כדי לתת מקו' להבעת הרצפה על שפתיו למען יתהפך לאיש טהור שפתים ויהיה ראוי לדבר אל העם בשם ה': כי את המלך, לא אמר שראו עיניו את ה', כי לא ראה פני כבודו, אבל ראה המלך, כלומר הכסא והשולים, והשרפים העומדים לפניו וקוראים שבחו, והנה ראה את ה' כמלך גדול ונורא, אף על פי שלא ראה פניו: (ו) רצפה, כן נקרא בערבי אבן מלובנת באש, ומשתמשי' בה לבשל המאכלים (רא"ז ובעז'): (ז) וסר עונך וגו', כל עון וכל חטאת שיש לך כבר סר ממך, כלומר תְּכֻפַּר ולא תֵחָשֵׁב לך לחטאת, והנך כמלאך אלהים, והנה ידוע כי האש הוא

משל על נקוי וטהרת כל דבר, וכל אשר יבא באש היו מעבירים באש לטהרו, וכל אשר לא יבא באש יעבירו במים: (ח) ואשמע, אחר שנעשה טהור כמלאך שמע הדבור. גם מלאו לנו

אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי: (ט) וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ: (י) הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ

שטיממע דעם העררן, דער שפראך: ווען זאָלל איך שיקקען? אונד ווער ווירד פֿיר אונס געהען? איך זאגטע: היער בין איך, שיקקע מיך. (ט) אונד ער שפראך: געהע הין אונד זאגע דיזעם פֿאָלקע: האָרעט, אָהנע יעדאָך איינצוזעהען; זעהעט, אָהנע יעדאָך צו בעגרייפֿען. (י) איך וועררע נעמליך מאכען, דאס דער פֿערשטאנד דיזעס פֿאָלקעס שטומפף, זיינע אָהרען שווערהאָריג, אונד זיינע אויגען בעדעקט זייען, אויף דאס עס ניכט קאָממע, דאס עס מיט זיינען אויגען זעהע, מיט זיינען אָהרען האָרע אונד מיט זיינעם פֿערשטאנדע בעגרייפֿע. זאָ דאס עס זיך בעססערע אונד —

רש״י

שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב״ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע ליבנא כו' כדאיתא בפסיקתא: (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואת' אין אתם נותנין לב להבין ודאו נסי' שעשיתי לכם ואינכם נותנין לב לדעת אותי: (י) השמן לב העם הזה. כמו והכבד את לבו [שמות ח'] ל' הלוך פעול לשם הולך הלוך והשמן אנגריי״שנט בלע״ז Engraissant, (אן פֿלייש אונד פֿעטט צונעהמענד): ואזניו. ג״כ לשון הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחי' כענין שנאמר [לקמן מ״ד] כי טח מראות עיניהם הטוח מתלבנתיכן דאיתא: פן יראה בעיניו.

באור

לענות זכני שלחני: את מי אשלח, דרך משל, כמלך המדבר עם שריו ונועץ עמהם, והנביא כבר חשב עצמו כאחד מהם ולא ירא מַעֲנות את המלך. כאלו גם אליו היה הדבור: מי ילך לנו, הוא פירוש את מי אשלח. כלומר מי אשלח שיהיה ראוי והגון ללכת בשליחותי, ואמר לנו בלשון רבים כי השליחות היתה מוטלת על השרפים משרתי המלך, והנה מי שילך ידבר בשם המלך, והוא הולך בשליחותו. אך הוא הולך גם כן במקום השרפים ויעשה השליחות שהיה להם לעשותה, אמנם אמר את מי אשלח בלשון יחיד, כי המלך לבדו הוא השולח. ומה נשגב הלמוד הרמוז בציור המראה הזאת, והוא כי האיש ההולך בשליחות האל להוכיח את העם על חטאתם צריך שיטהר עצמו תחלה עד שיהיה במדרגת מלאכי עליון: (ט) שמעו שמוע ואל תבינו, אַל הוא לשון צווי, לא לשון הודעת העתיד, והנה הוא כאלו יאמר אני מצוה שכל זמן שתשמעו לא תבינו, וכל זמן שתראו לא תדעו, והטעם, כך נגזר עליכם שלא תתנו לב לדברי ה' ולנביאיו, ולא תשגיחו גם כן כשתראו בעיניכם הפורענות מתחלת לבא עליכם. והמכוון בכל זה לא שילך ויאמר להם כך, שאם כן לא היה מקום שיוכיחם עוד, אלא הוא משל, והכוונה, אם תרצה ללכת בשליחותי על מנת כן צריך אתה ללכת, על מנת שלא ישמעו אליך. ופירש המשל באמרו השמן לב העם הזה. והוא וכן הכבד והשע אינם צווי (כדע' רבים) רק מקור (כדברי רש״י), וחסר העתיד המתלוה אל המקור, והכוונה אני אשמין השמֵן לב העם הזה, ואכביד הכבֵד אזניו, ואשיע הָשַׁע עיניו, לפיכך אני אומר לך שתלך על מנת שלא ישמעו אליך: (י) השמן, כטעם טפש כחלב לבם (תהלים קי״ט ע'), שמנת עבית כשית (דברים ל״ב ט״ו) דרך משל כאלו הלב מכוסה בשומן עד שלא יכנסו בו ציורי הדברים. ובהפך מילת הלב היא הסרת העור האוטם ומכסה הלב ומונע ממנו ההבנה: השע, כטעם כי טח מראות עיניהם (ישעיה כ״ד י״ח), והמלה לשון ארמית, וטח את הבית (ויקרא י״ד מ״ג) מתורגם ויסוע: פן יראה בעיניו. באופן שלא יקרה שעל ידי שיראה וישמע ויבין ישוב מדרכו וירפא את עצמו מתחלואיו: ורפא לו, רפא נקשר עם לת״ד, כמו הרופא לשבורי לב, וכן רבים. והנה חלילה להבין הדברים האלה כמשמעם, שהאל גזר שלא ישובו בתשובה, אמנם אמתת הענין היא שהתעשיה והמאורעות הבאים מסיבתן בלתי מובנת לנו. ייחסו בספרי הקדש

יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ (יא) וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ (יב) וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ (יג) וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

גענעזע. (יא) דא פֿער־זעטצטע איך: וויא לאנגע? אָ העדר! אונד ער ערווידערטע: ביז דיא שטעדטע פֿעראָדעט זיינד אָהנע איינוואָהנער, אונד הייזער אָהנע מענשען, אונד דער באָדען פֿער־וויסטעט, צור איינאָדע ווערדע. (יב) דער העדר ווירד בעווירקען, דאס דיא מענשען פֿאָן איינאנדער ענטפֿערנט זייען, אונד פֿילע געגענדען אים לאנדע פֿערלאססען בלייבען. (יג) אונד עס בלייבט נאָך דער צעהנטע טהייל (דער בעוואָהנער) אונד דאן ווירד דאז לאנד ווידער דער צערשטאָרונג פרייז געגעבען; יעדאָך ווירד עס דער טערעבינטע אונד דער אייכע גלייכען, דיא אין דען אבפֿאללענדען (אייכעלן) איהרע פֿאָרטדויער האבען; עבען זאָ ווירד דאזעלבסט איין הייליגעס געשלעכט ערשטעהען.

רש"י

נתנו לבם שלא ישמעו לדברי נביאי השם ירמיה שמא ייטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי ויהא לרפואתם: (יא) עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה. ל' גלמוד מאין יושב: (יב) ורבה העזובה. שהארץ תעזוב מהם וכן הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ: (יג) ועוד בה עשיריה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצירוף אחר לצרוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת. ד"א מצבתה נטיעת' לכך איני מכלה אותם שאני נטעתים זרע קדש. ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלים כמו שאמור

באור

אל הלב ית', כטעם ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט ד'), וכמו שפירשתי ואני אקשה את לב פרעה (שמות ז' ג'): (יא) עד אשר אם שאו, הפרענות הזאת נגזרה עליהם, ועד שלא תבא עליהם (בימי אחז) לא ישובו ולא ישמעו לקולך. והנה הליווי הזה של חרבן הערים ושממת האדמה יש בו מן ההפלגה כדרך מליצת השיר, והמכוון בו נפילת העם במלחמה עם מיתת עם רב, וגלות עם רב שבי לפני

אל, כמו שהיה בימי אחז: (יב) ורחק ה' את האדם, אין הכוונה כדעת המפרשים שיגלו למקום רחוק, כי לא אמר שירחיק היושבים מעל אדמתם, אבל אמר שירחיק את האדם, כלומ' שהמין האנושי יהיה רחוק זה מזה, שלא ימצאו בארץ יהודה שְׁנַיִם יחד, אך כל אדם יהי' בודד

ורחוק מחברו, ופירש ואמר ורבה העזובה בקרב הארץ, רבים יהיו המקומות העזובים בארץ הזאת, והנה היושבים יהיו מפוזרים מפני מיעוטם: (יג) ועוד בה עשיריה, ישאר בארץ החל' העשירי מיושביה, והוא דרך גוזמה: ושבה והיתה לבער, ארץ ישראל תשוב להיות לבער, תשוב להיות קרובה לכליה (תלמידי חביבי החכם יח"ף ז"ל: כאלה וכאלון, אשר בעת שמשליכים מעליהם אלבה, והוא הפרי, אלא שאינו נקרא פרי, כי אינו מאכל אדם, ונקרא שלכת כי אין בני אדם לוקטים אותו, אבל העץ משליכו מאליו: מצבת בם, יש להם נטיעה וקיום (תרגום ויטע ונצב) כי הפרי הנופל נזרע בארץ וצומח ממנו עץ אחר, כן זרע קדש שיקום בימי חזקיה אחרי תם החוטאים יהיה מצבתה, יהיה נטיעה חדשה בארץ, כטעם והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו: מצבתה, כנוי הנקבה כנגד הארץ, זרע קדש יהיה נטיעת ארץ ישראל, שישוב ויצמח בה כנטיעה חדשה:

הפטרת יתרו

(כאן מסיימין הספרדים)

ז (א) וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַ͏ִם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ

תרגום אשכנזי רנא

ז (א) צו דען צייטען דעס אחז, זאָהנעס דעס יותם, זאָהנעס דעס עוזיהו, קאָניגעס פֿאָן יהודה, קאם רצין, קאָניג פֿאָן ארם מיט פקח, זאָהן רמליהו'ס, קאָניג פֿאָן ישראל, אום געגען ירושלים קריג צו פֿיהרען; אלליין ער קאָננטע קיינען אנגריף אויף דאסזעלבע מא·

רש"י

בעזרא [א' כ"ו] והיו שם אלה ואלון נטועים: (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עומדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי [ס"א] הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני

באור

ז (א) ויהי בימי אחז, פקח מלך בשנת מות המלך עזיהו (שנת נ"ב למלכו) ומלך כ' שנים ויותם מלך ט"ז שנים. אם כן לא מלך פקח בימי אחז רק ד' שנים, אם כן הענין המסופר פה היה באחת מארבע השנים הראשונות למלכות אחז, והוא מה שכתוב במלכים ב' (ט"ז ה') אז עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה ויצורו על אחז ולא יכלו להלחם; אבל מה שכתוב בדברי הימים (ב' כ"ח) ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה, ויהרג פקח בן רמליהו ביהוד' מאה ועשרים אלף ביום אחד, היה קודם לכן. ונראה כי עכשו נגשו מלך ארם ומלך ישראל למלחמ' על עיר ירושלם ולא יכלו להלחם עליה, כי ראו שלא יוכלו ללכדה כי עיר חזקה היא מאד, ותמהו בראותם אותה ונבהלו נחפזו, וחזרו לארצם. ונראה לי כי על המאורע הזה נוסד מזמור מ"ח גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו יפה נוף וגו' אלהים בארמנותיה וגו' כי הנה המלכים נועדו (מלך ארם ומלך ישראל) עברו יחדו (להלח' עליה) המה ראו כן (חוזק העיר) תמהו נבהלו נחפזו, רעדה אחזתם שם וג' (וחזרו לאחור מבוהלים ודחופים כאלו מלאך ה' דוחה אותם) ברוח קדים (אשר ברוב כחה) תשבר (אפילו) אניות תרשיש (ואז האויבים בשובם אחור אמרו בלבם) כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות וגו' דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך (גם אלה דברי האויבים, והטעם מתה שראינו הדר' עיר ה' ותפארת גדולתה אשר נפל פחדה עלינו בבואנו להלחם עליה, אנחנו מדמים ומציירי' בלבבנו כמה יהי' גדול חסד ה' אשר יתראה ליראיו ועבדיו בקרב היכלו, שישמע ה' את תפלתם אשר יתחננו אליו במקום ההוא) כשמך אלהים וגו' (הם דברי המשורר כי על ידי התשועה הזאת תתפרסם גדולת ה' בין כל העמים הרחוקים) ישמח הר ציון וגו' סבו ציון וגו' (המשורר מהתל באויבים ואומר להם מאחר שבאתם להלחם על ירושלם ולא יכלתם להלחם, סבו אותה וראו אותה מבחוץ כדי שתוכלו להגיד יפיה לאנשי ארצכם, באופן שישאר הדבר למזכרת אצלם עד דור אחרון, ואחר כן המשורר חותם ואומר) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וגו': ולא יכול להלחם עליה, לא חש ישעיה להגיד איך היה הדבר, כי הי' ידוע בימיו. והנ' המלות האלה (ולא יכול וגו') כוללות סוף הענין, ומה שכתוב אחר כן (ויוגד לבית דוד וכו' וכו') הכל היה קודם לכן, כלומר קודם שישובו האויבים אחור, ומלות ולא יכול וגו'. הן כמו כלל שאחריו פרט, כמו וירא אליו ה' באלוני ממרא (בראשית י"ח א') עיין שם בנתה"ש, אלא שכאן השמיט הפרטים. ובעז' אומר שלא היה ישעי' הוא המסדר הספור הזה, והנ' גם הוא מודה כי סימן ח' ישעי' כתבו, והנה אם לא הוא כתב גם סימן זה, יהי' סימן ח' כזנב בלא ראש, וגם הוא מודה כי יש בסימן זה מדברי ישעי'. אך נראה לי דבר ברור כי גם החלק הספורי מן הסימן הזה איננו אלא לשון הנביא הלא תראה ויוגד לבית דוד. נחה ארם. וינע לבבו כנוע עצי יער. הכל לשון מליצת השיר. לא ספור בעלמא. ולדעת בעז' מה שכתב הפסוק הראשון העתיקו בלא תבונה מספר מלכים, בלי הבין כי מלות ולא יכול להלחם עלי' לא היה כאן מקומן כי אם בסוף הענין, ואני שואל: היתכן לאיש נעדר תבונה שיכתוב פסוק ויוגד לבית דוד וגו'? ואם נודה שכתבו ישעיה נודה גם כן שלא התחיל ספורו ויוגד לבית דוד, אבל התחיל בהודע' הזמן,

וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ (ב) וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה

כען. (ב) אונד אלס דיעס הויזע דוד'ס הינטערבראכט וואורדע, ארם האבע זיך אים רייכע אפרים געלאגערט, וואורדע עס בעוועגט, ניכט מינדער דאז פאָלק, וויא דיא ביימע איינעס וואלדעס פֿאָר דעם ווינדע בעוועגט ווערדען. (ג) אלסדאן שפראך דער הערר צו ישעיהו: געה דוא אונד דיין זאָהן שאר ישוב ענטגעגען דעם קאָניגע אחז נאך דעם ענדע דער וואססערלייטונג דעם אָבערען טייכעס, צור שטראסע נעמליך, דיא דאז וועשערפֿעלד גע-

רש"י

זכות אבותיו בב"ר: (ב) ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך. נחה ל' נקבה על שם שהמלכות נחה פוסו"ר בלע"ז Poser, (חויך עטוואס רוהען) ל' וינח בכל גבול מצרים [שמות י']: וינע לבבו. לפי שכבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמו והלכו לו שנאמר ויתנהו ה' ביד מלך ארם וגו' [ד"ה ב' כ"ח] ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק"כ אלף איש שניהם בד"ה [שם]: כנוע עצי יער. קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בב"ר: (ג) ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבניך: אל קצה תעלת. שם תמצאהו: שדה כובס. שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לכבס כך ת"י. ורבותינו דרשו נכנס אחז לפני ישעיהו והם על ראשו אוכלא דקדרי פירוש כפה עליו כלי מנוקב של כובסים שמחלפין בו מים על הבגדים: תעלת. פוסי"ר בלע"ז Fosse, fossé, (דיא גרובע, דער גראבען), הברכה. כעין מקוה מים שעושין לדגים: העליונה. במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה

באור

והם המלכים הבאים למלחמה, ואם נראה שכתב ישעיה אחר בימי אחז עד למלחמ' עליה. כוד' גם כן שהוסיף ישעי' עלמו מלות ולא יכול להלחם עלי', מאחר שלא מצאנו לו בסוף הספור איך נפל הדבר: (ב) ויוגד לבית דוד. דרך מליצת השיר אמר בית דוד, כמו למטה שמעו נא בית דוד (ועיין למטה ח' ו'): נחה ארם על אפרים, חיל ארם שוכן במלכות אפרים. וזה אות ששני המלכים נוסדו יחד על יהוד'. נחה על, לשון ותנח התבה על הרי אררט (בראשית ח' ד'). וטעם המליצ' הזאת כי מתחל' כששמע שמלך ארם יצא ממקומו לבא בארץ אפרים היה אחז שמח, אולי יצא להלחם בפקח שהי' אויבו, ועל ידי כן יחלש כחם של שניהם, אבל כששמע שארם נח ושקט בארץ אפרים אז הבין כי שלום ביניהם, ושיש בלבם לבא עליו שניהם יחדו: (ג) ושאר ישוב בנך. כך היה שם אחד מבני הנביא שאר ישוב, על שם הנבוא' שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור (ישעי' י' כ"א), וכן לבן אחר קרא בשם מהר שלל חש בז (שם ח' ג'), והנ' אין ספק כי טעות סופר נפלה בטעמי הפסוק הזה. וצריך להני' וּשְׁאָר יָשׁוּב במרכא טפח'.

ותלמידי מוהר"ר מרדכי מורטארה אומר כי נולד' הטעות מפני שלמט' (י' כ"ב) כתוב שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ. על דרך שהעירותי בדקדוקי שנשתבשו הטעמים במלות השמת לבך על עבדי איוב (א' ח') מפני דוגמתם במקום אחר (ב' ג'), וכן במלות מני שים טעם (עזר' ז' י"ג) מפני דוגמת' במקומות אחרים (שם ד' י"ט, ו' ח' וי"א, ודניאל ג' כ"ט). והטעם שצוהו להוליך עמו בנו, כי בראות העם אותו יזכרו שמו והנרמז בו, ובראותם עת צרה להם אולי יתעוררו קצתם לשוב אל ה': אל קצה תעלת הברכה העליונה. מצד דרומית מזרחית לירושלם, בתחתית הר ציון היה יוצא מעין הנקרא גיחון (מלכים א' א' ל"ג ודברי הימים ב' ל"ב י"ד) הנקרא גם כן שלוח, וממנו היו המים נמשכים לשתי ברכות (מקומות מקוה מים, ונקראות גם כן בערבי על שם שמבריכים שם הגמלים לשתות). האחת והיא הקרובה אל המעין נקראת הברכה העליונה (מלכים ב' י"ח י"ז וישעיה ל"ו ב'), ואולי היא גם כן הנקראת הברכה הישנה (שם כ"ב י"א) וּבְרֵכַת הַשֶּׁלַח (נחמיה ג' ט"ו) וברכת המלך (שם ב' י"ד), ובדברי הימי' ליוסף הכהן (De bello

אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ (ד) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן רְמַלְיָהוּ׃ (ה) יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ (ו) נַעֲלֶה בִיהוּדָה

נאננט ווירד. (ד) אונד זאגע איהם: זייא רוהיג אונד שטילל, פֿירכטע ניכט אונד פֿערצאגע ניכט פֿאָר דיזען צווייא שטומ־פֿפֿען רויכענדען פֿייער־ברענדען, נעמליך פֿאַר דעם ערהיטצטען צאָרנע דעס רצין, ארם'ס אונד דעס זאָהנעס רמליהו'ס. (ה) דען ארם, אפרים אונד דער זאָהן רמליהו'ס פֿיהרען געגען דיך באָזעס אים זיננע אונד שפרעכען: (ו) וויר ווערדען אין יהודה איינדרינגען, עס

רש"י

בתחתיתו: (ד) השמר. הנח בשלום. היין על שמריו: זנבות האודים העשנים. יהיו בעיניך כזנבות אודי' שכבתה שלהבת שלהם: אודים. טיזו"ניש בלע"ז Tiso"se, (פי' ער־ברענדע, ואסברענדע): (ו) ונקיצנה. נעוררם במלחמה: ונבקיענה אלינו. נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהוא שוה ובן ת"י ונזיונון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטי' במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב בעינינו כך ת"י ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום

באור

Judaico Lib. 5. Cap. 4.) ברכת שלמה, והשנית נקראת הברכה התחתונה (ישעיה כ"ב ט').

והנה מסלת שדה כובס היה מקום פנוי ומְרֻוָּח מחוץ לעיר, כי שם עמד רבשקה עם חילו (ישעי' ל"ו ב'), ולדעתי בחר ה' במקום ההוא מפני שהיה אפשר למצוא שם המלך, וגם היה מקום אסיפת עם, ורצה ה' שידבר הנביא באזני המלך ובאזני העם יחדו: (ד) השמר, תרגמו, ואיננו לשון שמירה אלא לשון ישיב' על השמרים, כטעם שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מ"ח י"א), והיא מליצה על הישיבה לבטח: והשקט, הוא פירוש למה שנרמז במלת השמר, כדרך ישעיה לומר הדברים תחלה דרך משל, ולפרש אותם אחר כן: זנבות האודים העשנים, המשיל המלכים לאודים שכבר נשרפו ולא נשאר מהם אלא הזנב שהוא מְיַגֵּעַ בעשנו את אנשי הבית זמן מועט עד שיכלה: בחרי אף, הוא פירוש של זנבות האודי', והבי"ת בהוראת הסבה, אל תירא בעבור חרי אף של רצין וגו'. ודוגמתו ופן ירך לבבכ' ותיראו בשמוע' הנשמעת בארץ (ירמיה נ"א מ"ו), ואין לפרש בחרי אף מוסב למלת העשנים (כדעת Steudel) כלומר זנבות האודים האלה העשנים בחרי אף, כי אמנם יֵאָמֵר על האש שיעשן ויחרה אפו, אך לא יתכן לומר על האוד שהוא עשן בחרון אף. ומה שהזכיר רצין וגם שם עמו ארם, והזכיר בן רמליהו ולא הזכיר שם עמו ישראל. נראה לי כי כן באמת אלה הנזכרים כאן היו קרובים לכליון, ולא כן ישראל. כי הנה בא תגלת פלאסר והמית את רצין והגלה את ארם, ובא הושע והמית את פקח, אבל מלכות ישראל נמשכה עוד כעשרים שנה. ומה שהזכיר פקח בשם אביו ולא בשמו, אומר בעז' שהוא דרך בזיון מפני שלא היה אביו איש מצויין, וכמו שהיה שאול קורא דוד בשם בן ישי: (ה) יען כי יעץ עליך ארם רעה. לא רצה להפריד הרבה מלת רעה ממלת יען, לכך סמכה לארם. והיה לו לומר יען כי יעץ עליך ארם ואפרים ובן רמליהו רעה. או יען כי יעץ עליך ארם רעה ואפרים ובן רמליהו יעצו עליך רעה. והנה מאחר שבפסוק הקודם הזכיר בארם שם המלך ושם האומה, ובישראל לא הזכיר רק שם המלך, בחר להחליף המליצה בפעם השנית, והזכיר בארם שם האומה לבדה ובישראל שם האומה ושם המלך: (ו) ונקצנה, נגרום לה שתקוץ. לשון ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כ"ב ג'), אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (למטה ט"ז): ונבקיענה אלינו, נכריח אותה לפתוח דלתותי' אלינו על ידי הרעב, כמו ויחזק הרעב בעיר ותבקע העיר (מלכים ב' כ"ה ב' וד'), ולא תהיה להבקע (יחזקאל ל' ט"ז): את בן טבאל, יש אומרים שהוא שם ארמי ועיקרו טברמון (כי רמון היה מאלהי ארם), ומצאנו שם זה לאביו של בן הדד (מלכים א' ט"ו י"ח), ואולי יש לומר כי אחד מחשובי ארם שהיה שמו טברמון בא בקהל' אפרים ובא ישראל' והסב את שמו בהתגיירו

וְנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ ט (ה) כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ (ו) לְםַרְבֵּה

* מ"ם סתומה כ'

בעלאגערן, וויר וואָללען עס צווינגען אונס דיא טהאָרע צו אֶפְּפְנען אונד איינען קאָניג דאזעלבסט ערנענגען, דען זאָהן דעס טבאל. (ה) אונז איזט איין קינד געבאָרען וואָר־דען, איין זאָהן איזט אונס געגעבען, דעססען שולטערן דיא הערשאַפֿט טראגען ווערדען; ער ווירד הייסען: וואונ־דערבארער ראטהגעבער, מעכטיגער העלד, אונפֿערגענגליכער פֿאטער, פֿירסט דער גליק־זעליגקייט. (ו) (דיס ווירד דער נאמע דעססען זיין) דעססען הערשאַפֿט גראָס, ־אונד דעססען

רש"י

ובגימטריא של אותיות אלב"ם טבאל הוא רמלא ט"ר ב"מ א"ל בן טבאל בן רמלא: ט (ה) כי ילד יולד לנו. אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה. ותהי משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם לנשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: (ו) למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה ל' שררה לתשוב' החולקי' אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה איננה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה: ולשלום. הניתן לו אין קץ שיהיה לו שלום מכל עבדיו ואין קץ זה ל' הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו: על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט ובצדקה שעשה יחזקיה. ולשלום וי"ו זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם.

באור

טָבְאַל. וגעז' אומר כי הפתח באל"ף בעבור ההפסק, כי מצאנו טבאל בצרי (עזרא ד' ז').

והנה לא מצאנו חלוף זה בשמות, כי לא ישתנה ישראל בהפסק, והנכון שהנביא (או החכמים מתקני הקריאה) שנה שמו דרך לעג, והמיר אֵל באַל, לומר שהוא טוב לכלום, או שהוא לא טוב. והנה שני המלכים נועצו לתת מלכות יהודה לאיש שהוא משתי האומות יחדו, שאביו ארמי ואמו ישראלית, ואולי היה קרוב לשתי המשפחות, של רצין ושל פקח, ותלמידי מוהר"ר מרדכי מורטארה אומר כי אולי היה איש נכבד באנשי יהודה, והיו הקושרים על בית דוד (עיין למטה ח' ו') רוצים להמליכו תחת אחז, ועל זה יש להוסיף כי אולי בן טבאל יצא מארץ יהוד' והלך לו אצל רצין ופקח (כמו שאירע לירבעם שבקש שלמה להמיתו והוא ברח מצרימה, ואחר כן חזר ולקח חצי המלוכה מיד רחבעם), והם נועצו לתמוך ידו להמליכו על יהודה, למען יתן להם מס וכיוצא בזה: ט (ה) כי ילד ילד לנו, הוא חזקיה (רש"י ראב"ע רד"ק דון יצחק וגעז'): ויקרא שמו, הטעם כך יהיה, ועל שם מה שיהיה ראוי לקרוא לו כך, על דרך יקרא לך עיר הצדק (א' כ"ו): פלא יועץ, יועץ עצות נפלאות בחכמה עמוקה, ובדפוס ברישא שנת רכ"ד פלא בטעם רביע, ולפי זה פלא ויועץ הם שני ענינים, ובתנ"ך כ"י על קלף שבידי מלת פלא במהפך: אל גבור, כמו אל גוים (יחזקאל ל"א י"א), אֵלֵי גבורים (שם ל"ב כ"א): אבי עד, אב לעד, אב לעולם. וידוע כי עולם נאמר דרך הפלגה על כל זמן ארוך, וכן כסאך אלהים עולם ועד (תהלים מ"ה ז'), והטעם כי כל עוד יהיה בחיים תכון מלכותו בל תמוט: שר שלום, ענין הצלחה, כמו וישם לך שלום, כולל כל הטובות, ושר שלום, שר מצליח. ולדעת בעלי הטעמים פלא יועץ אל גבור הם תארי האל, ולדעת יונתן גם אביעד תאר האל: (ו) למרבה המשרה, תוספת ביאור, וכמו שפירש רש"י: שם זה יקרא לאותו הבן שיהיה מרבה המשרה. מרבה המשרה, מי שגדלתו רבה, כלשון מרבה רגלים (ויקרא י"א מ"ב): ולשלום אין קץ, ואשר אין קץ לשלום בימיו: מעתה ועד עולם, חוזר למעל' (כפירו' רש"י) ובה"ע הפריד המלות כאלה וחברן למטה, מפני שלא נתקיימה ההצלחה ההיא עד עולם.

הפטרת יתרו משפטים

הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

תרגום אשכנזי רנג

וואָהלפאהרט גרענצענלאָז ווירד זיין; אויף דוד'ס טראָהנע אונד אין רעססען רייכע, דאס ער בעפעסטיגען ווירד אונד קרעפטיגען פיר אללע צייטען מיט גערעכטיגקייט אונד וואָהלוואָללען. דיס ווירד בעווירקען דיא גונסט דעס העררן צבאות.

(ח) דאז וואָרט, דאז דעם ירמיהו פאָם העררן וואַרד, נאכדעם דער קאָניג צדקיהו דעם געזאממטען פאָלקע פאָן ירושלים דאז געזעטץ ערטהיילעט האטטע, אונטער זיך דיא פרייהייט צו פערקינדען, (ט) דאס יעדערמאן זיינען עברעאישען סקלאפען אונד יעדער זיינע עברעאישע סקלאפין פרייא אויסשיקקע, דאס ניאמאנד מעהר זיינען יהודישען ברודער אלס סקלאפען בעהאנדלע. (י) אונד אללע פירסטען אונד דאז גאנצע פאָלק געהאָרכט האטטען, דיא זיך פייערליך פערפפליכטעט האטטען, יעדער זיינען סקלאפען אונד זיינע סקלאפין פרייא אויסצושיקקען, אום זיא ניכט מעהר דינען צו לאססען, אונד זיא געהאָרכעט אונד ווירקליך

הפטרת משפטים

(בירמיה סימן ל"ד פ' ח' עד סוף הסי' ומסיימין עם שני הפסוקים כ"ה כ"ו מסי' ל"ג:)

(ח) הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ (ט) לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃ (י) וַיִּשְׁמְעוּ כָּל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד

רש"י

עולמו של חזקיהו ולשלום כל ימיו וכן מצינו שאמר' חנה על שמואל וישב שם עד עול': קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יען עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה. תוספתא. ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשו' חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב:

(ח) אחרי כרות המלך. בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' אמרו ליחזקאל עבד כנען שמכרו רבו מהו שיאכל

באור

אמנם אין צורך לצאת ממשמעות הכתוב, כי כוונת הנביא לומר שחזקיה ישיב מלכות יהודה על כנה, במשפט ובצדקה שיעשה, באופן שתוכל להתקיים לעולם, וכל זה אמנם לא יועיל אם לא ילכו בניו בדרכיו ומוצא אחד יאבד טובה הרבה, ולפיכך הגלות מיוחסת לחטאת מנשה (מלכים ב' כ"ד ג'), וכי הוא אשר קלקל כל הטוב המזומן על יהוד' בזכות חזקיה, וזה הוא שאמרו רז"ל (סנהדרין צ"ד) בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח:

(ח) אחרי כרות וגו', אמרו בסדר עולם שהי' זה בשנת שבע לצדקיהו, והביאו סמך מיחזקאל כ' א', ואין משם ראיה כלל, והנכון כדעת דון יצחק ורמז' שהיתה גם הנבוא' הזאת בשנה העשירית. כרות וגו', ברית את כל העם וכו' לקרוא להם דרור, רד"ק ורמז' פירשו להם חוזר לעבדים שעדיין לא נזכרו, ונראה לי כי מלילת כרת ברית את־עניה כאן כמו הביא בברית, כמו לעיל: (ט) לשלח איש את עבדו, שכבר שעבדו אותם כמה שנים יותר על שש, ואמר Venema

הפטרת משפטים

וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ (יא) וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבְּשׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ (יב) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ (יג) כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ (יד) מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ (טו) וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ (טז) וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים

ויכבישום כתיב.

תרגום אשכנזי

ענטלאססען האטטע. (יא) דארויף אבער איהרע סקלאפען אונד איהרע סקלאפינען ווירער צוריקגענאממען האטטען, דיא זיא פרייא אויסגעשיקט האטטען, אונד זיא ווידער צו איהרען סקלאפען אונד סקלאפינען מאכטען. (יב) דאז ווארט דעם הערדן ווארד אלזא דעם ירמיהו פאם הערדן וויא פאלגט: (יג) זא שפריכט דער העיר, דער גאטט ישרא'ס: איך האבע דאז געזעטץ אייערן פארפאהרען ערטהיילעט, אלס איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים, ווא זיא סקלאפען ווארען, הערויספיהרטע, וויא פאלגט. (יד) נאך פערלויף פאן זיבען יאהרען זאלל יעדער פאן אייך זיינען עברעאישען ברודער, דער זיך דיר פערקויפט אונד בייא דיר זעכס יאהרע געדינט העטטע, ווידער פרייא אויסציהען לאססען: אבער אייערע פארפאהרען געהארכטען מיר ניכט, אונד גאבען מיר קיין געהאר. (טו) איהר אבער האטטעט אייך נון געבעססערט, אונד טהאטעט, וויאס וואהלגעפעלליג אין מיינען אויגען איזט, אינדעם איהר איינאנדער פרייהייט פערקינדיגטעט. אונד נאהמעט איבער אייך איינע פייערליכע פערפפליכטונג פאר מיר, אים טעמפעל דער מיינעם נאמען געווייהט איזט. (טז) הירויף האבעט איהר מיינען נאמען ענטווייהעט, אונד יעדער נאהם זיינען סקלאפען אונד זיינע סקלאפין ווידער צוריק, דיא איהר פרייא נעלאססען האטטעט, אונד איהר מאכ-

רש"י

בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על המלות על שהחזירו את העבדים: (יז) הנני

באור

כי עשו זה כדרך שהיו עושים היונים והרומיים בשעת הדחק מפחד אויב, היו משחררי' העבדי', כדי שילחמו בעדם בלב שלם, וכשראו שהלכו להם הכשדים (כאמור בסוף הסימן) חזרו וכבשום לעבדים. והנכון כי לא לכך עשו, אלא לשוב אל ה', וכמו שאמר ירמיה למטה בפסוק ט"ו: (יג) אנכי כרתי את ברית אבותיכם, ולקרוא להם דרור עניינו שיקראו דרור זה לזה: (טו) ותכרתו ברית לפני, המלך כרת הברית לפני ה'. ועבר בין בתרי העגל, ואחריו עברו במלותו השרים והכהנים וכל עם הארץ (למטה י"ט), והנה היתה הברי' נוהי' אתו לכל ישראל. כי כלם במלותו עברו בין הבתרים, על כן יתכן לומר כי הוא הביאם בברית, אמנם אחר שגם העם עברו, יתכן לומר שהם כרתו הברית בדבורם. והנה מן הפרשה הזאת נראה בבירור' שאין כל ברית כוללת התחייבות כפולה מזה לזה וזה לזה, אלא כל המחייב עצמו או את אחרים בדבר מה, יקרא כורת ברית: (טז) ותשובו, ואחר כן, כמו ושבת ובכית את אביך (דברים

וְלִשְׁפָחוֹת׃ (יז) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ (יח) וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃ (יט) שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלִַם הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ (כ) וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃

לזועה כ'.

תרגום אשכנזי ר"נד

טעט זיא ווידער צו אייערן סקלאפֿען אונד סקלאפֿינען. (יז) דעסהאלב, זאָ שפריכט דער הערר: איהר האבעט מיר ניכט געהאָרכעט יעדער זיינעם ברודער אונד זיינעם נעכסטען דיא פֿרייהייט צו פֿערקינדען; איך וויל נון פֿרייהייט איבער אייך אויסרופֿען, שפריכט דער הערר, פֿיר דאז שווערט, פֿיר דיא פעסט אונד פֿיר דיא הונגערסנאָטה, אונד ווערדע אייך צום געגענשטאנדע דעס שרעקקענס מאכען פֿיר אללע רייכע דער ערדע. (יח) אונד איך געבע יענע מעננער, וועלכע דיא פֿערפֿליכטונג, דיא זיא פֿאַר מיר איבערנאָממען האטטען איבערטראטען, דיא אללע פונקטע דער פֿערפֿליכטונג ניכט ערפֿיללטען, דיא זיא פֿאַר מיר איבערנאָממען האטטען, אלס זיא נעמליך דאז קאַלב אין צווייא טהיילע צערלעגטען, אונד צווישען דען שטיקקען הינדורכגינגען. (יט) דיא פֿירסטען יהודה'ס אונד דיא פֿירסטען ירשלים'ס, דיא גראָסען, דיא פֿירסטען אונד אללעס פֿאָלק דעס לאנדעס; יענע, דיא צווישען דען שטיקקען דעס קאלבעס דורכגעגאנגען

רש"י

קרא לכם דרור. מאחר שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: (יח) העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשו' כרתו כולם ברית לחזור במקום וכרתו עגל לשנים ועברו

באור

כ"ב י"ד): (יח) העגל אשר כרתו וגו'. כן היה דרכם לעבור בין הבתרים בכריתת ברית, כנראה מאברהם, ומזה מליצת כרת ברית, גם מלת ברית כמו הפוך בתר, לדעת תלמידי כמ"ר שמואל חיים זלמן. והנה אין להכחיש כי תחלת כריתת ברית אפשר שהיה כשהיו שְׁנַיִם

מתחייבים זה לזה וזה לזה, ולפי זה אפשר כדעת בעל ספר העקרים (מאמר ד' פרק מ"ה) שהיו כורתים בעל חיים לשנים ועוברים בין הבתרים, לאות כי כמו ששני הבתרים ההם היו גוף אחד בבעל חיים ההוא בהיותו חי, והיה כל אחד מהם מרגיש בצער חברו, עד שכאשר היה מגיע חולי או נזק בחלק האחד היה חברו מרגיש בחולי או הנזק ההוא, ולא הפריד בין שני אלו החלקים רק המות, כן שני המכנסים כורתי הברית יהיו כגוף אחד וכו', או כדברי המאמר בנתה"ש (בראשית ט"ו י') שהעברה בין הגזרים מורה על אחדות הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי לצרף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד מהם שלם בלי רצון חברו, וזה מורה על ההסכמה שביניהם וכו'. ורמב"ן בבראשית כתב שהיו עוברים בין הגזרים, להורות שמי שיעבור על דברי הברית יכרת ויאבד כבעל חיים ההוא אשר כרתו לשנים (וכן דעת רש"י כאן), וכתב כי גם היונים הקדמונים היו אומרים בלשונם juramenta secara, מפני שהיו מקיימים השבועה על ידי זבחים שהיו מבתרים לבתרים, עיין האמערוס Ilias 2. 124. ולדעת גוסעניוס לשון כריתה הוא כאן כענין לגזירות (כי בלשון הנכרי decretum peremtorium, precisum) להורות גזרה מוחלטת וקיימת, וכמו שאומרים ברומי: וכן אומרים כרת עֵצָה (למעלה ו' ו') שהוא מפרש לשון עֵצָה, לא לשון עץ. ובזה אין דעתי מסכמת עמו. אמנם אחרי דבריו יש להתבונן כי באמת גם בלשון הקדש וגם ברומי מלאנו

(כא) וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ (כב) הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ (ק׳ ל״ג פ׳ כה) כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ (כו) גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי

יעקוב מלא ו׳.

זינר. (כ) איך געבע זיא (זאגע איך) אין דיא האנד איהרער פיינדע, אונד אין דיא האנד דערער, דיא זיך איהרער פערזאָנען צו בעמעכטיגען זוכען, אונד איהר אס ווירד דען פֿאָגעלן דער לופֿט אונד דען טהירען דער ערדע צור שפייזע דיענען. (כא) אונד צדקיהו, קאָ־ניג פֿאָן יהודה אונד זיינע פֿירסטען ווערדע איך אין דיא האנד איהרער פֿיינדע געבען, אונד אין דיא האנד דערער, דיא זיך איהרער פערזאָנען צו בעמעכטיגען זוכען, נעמליך אין דיא האנד דעם הֶעערעס, דעס קאָניגס פֿאָן בבל, דאז פֿאָן אייך וועגגעצאָגען איזט. (כב) זיהע, איך ווילל בעפֿעהלע ערטהיילען, שפריכט דער הערר, אונד ווערדע זיא אין דיזע שטאדט ווידער צוריקקעהרען לאססען, אונד זיא ווערדען זיא בעקעמפֿפֿען, זיא עראָבערן אונד אין פֿייער אויפֿגעהען לאססען, אונד דיא שטעדטע יהודה׳ס ווערדע איך צו איינאָדען מאכען אויס מאנגעל אן בעוואָהנערן. (כה) זאָ שפריכט דער הערר: וועו מיין פֿערשפרעכען, דאז איך דעם טאגע אונד דער נאכט געמאכט, ניכט מעהר בעשטע־הען ווירד, וועו איך דיא געזעטצע דעם הימּמעלס אונד דער ערדע ניכט מעהר אויפֿרעכט ער־האלטען ווערדע; (כו) אלסדאן ווערדע איך אויך דיא נאכקאָממענשאפֿט יעקב אונד מיינעס דינערס

רש״י

בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה: (כא) העולים מעליכם. מפני חיל פרעה שילא ממצרים כמו שמפורש בספר זה [ל״ז]: (כב) הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם: (כה) אם לא בריתי וגו׳. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתי׳ גם זרע יעקב וגו׳. ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה ומילה ללמוד מכאן בשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות:

באור

לשונות של כריתה נופלים על ההלטת הדבר והמשפט. הלא תראה ותגזר אמר (איוב כ״ב כ״ח, נֶחְתַּךְ על עמך (דניאל ט׳ כ״ד). וכן לארמית ובערבית פְּסַק, ובדומי decidere ואולי

להיות כריתת בעל חיים גורם מיתתו בלא תקנה (פסיק דישיה ולא יחות), קראו להחלטת כל ענין באופן בלתי משתנה, בלשונות המורים כריתה. ותלמידי מוהר״ר אברהם חי מיינסטער אומר כי פסק דין נקרא בלשון כריתה על שם שבתחלה הכן והלאו, האמת והשקר, מעורבים יחד בויכוח בעלי הדין, והדיין כורת בין זה לזה, ומבדיל האמת מן השקר — העגל אשר כרתו לשנים וגו׳ הוא פירוש הבדי׳ אשר כרתו לפני, שרי יהודה וגו׳ הוא פירוש האנשי׳ העוברי׳

את בריתי (תלמידי מוהר״ר שלמה חפן): (כא) העולים מעליכם, נראה שזה הוא שכתוב למטה (ל״ז ה׳) וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם וַיֵּעָלוּ

מעל ירושלים (רש״י רד״ק דון יצחק ורמ״ז): (כה) אם לא בריתי, אם לא תקום בריתי, אם תתבטל: לא שמתי, אם לא אקיים בקביעות. ואולי מלת לא היא כאן שם דבר, על דרך כלא חשיבין (דניאל ד׳ ל״ב), הייתי לא. (איוב ו׳ כ״א), וישם לאל מלתי, (שם כ״ד כ״ה). אם בריתי יומם ולילה תהפך ללא, ואם חקות שמים וארץ אשים ללא: (כו) גם זרע יעקב ודוד, הזכיר יעקב כנגד ואת עמי ינאצון מהיות עוד גוי. והזכיר זרע דוד כנגד שתי המשפחות כהונה ומלכות, והשמיט משפחת כהונה, כדי לסיים בעקב שהוא המלכות. ור׳ יונה המדקדק

אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

דוד פערווערפען, אום ניכט פאן דער נאכקאממענשאפט דיזעס לעטצטערן פירסטען פיר דיא קינדער אברהם'ס, ישחק'ס אונד יעקב'ס צו נעהמען. יא! איך ווערדע איהרען פאריגען צושטאנד ווידער הערשטעללען, אונד מיך איהנען ליבעפאלל בעווייזען.

הפטרת תרומה

(במלכים א' סימן ה' פסוק כ"ו עד סי' ו' פ' י"ד:)

(כו) וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ (כז) וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ (כח) וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ

אשוב כתיב.

(כו) דער עוויגע גאב שלמה ווייזהייט, זא וויא ער איהם פערהייסען. אונד עס וואר פריעדע צווישען חירם אונד שלמה, אונד זיא שלאססען איינען בונד מיט איינאנדער. (כז) אונד דער קאניג האב אויס גאנץ ישראל פראהן אויס, דיזער פראהן וואר, (בעשטאנד אין דער אויסהעבונג פאן) דרייסיג טויזענד מאן. (כח) אונד ער זאנדטע זיא אויף דען לבנון, צעהן טויזענד איינען מאנאט לאנג, וועכזעלסווייזע; איינען מאנאט לאנג ווארען זיא אויף דעם לבנון, אונד צווייא מאנאטע צו הויזע. אונד אדונירם וואר איבער

רש"י

(כז) ויהי המס. עולה לשכר של שלשים אלף איש: (כח) חליפות. כמו שמפרש ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפים עשרת האלפים השניים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסליו יוצאים עשרת

באור

אמר כי יעקב טעות וצריך לומר אהרן, וזה מפני שלא הבין מקרא שלמעלה (כ"ד), והנני מוכרח להעתיק כאן פירושי על הפסוק ההוא: העם הזה, היהודים עצמם היו אומרים כן: שתי המשפחות, בית אהרן ובית דוד (רש"י רד"ק ודון יצחק): ואת עמי ינאצון, בדבריה', שאומרים שמאסתים (דון יצחק). והנה שרש נאץ בבנין הקל ענינו הרחקה ומיאוס. כמו ותוכחת נאץ לבי, וכאן הכוונה: האנשים האלה מישראל אומרים כי ה' מאס בבית דוד ובית אהרן, ואומרים ג"כ כי עם ה' מרוחק ונמאס מהיות עוד גוי לפני המלך ולפני הכהני'. כללו של דבר אומרים כי ה' מאס בעם ובמנהיגיו, וכנגד זה אמר למטה זרע יעקב ודוד עבדי. ינאצון, בדביר, כמו וטהרו הכהן, וטמאו הכהן. ואל תתמה שאמר העם הזה, ואמר עמי, והכוונה תמיד על ישראל. כי באמת האומרים כי ה' מאס בעמו לא היו ראויים להקרא עם ה', אע"פ שהם מזרע ישראל:

(כו) וה' נתן חכמה וכו'. מה שצריך לפאר בית ה' ולהכנת הכלים במקדש, וי"מ החכמה האמורה פה היא חכמת הנהגת המדינה (סטאטסקונדע), ולכן סמך לו ויהי שלום וכו':
(כז) ויעל וכו', פעל העלה עם מ"ם הודאתו סגול והוא קל עומד. ופה ענינו גבית המס, וי"ת ואסקו מסין. והמס היה שנתנו אנשים לעשות רפסודות וללכת הלבנון לכרות עצים עם עבדי חירם וכן מתורגם אשכנזית. וגם זה דעת רד"ק ורלב"ג ורש"י שאמר שהיה מעלה שכר של שלשים אלף איש, ג"כ כוונתו לאותם שלקח לעבודת כריתת העצים וע"ז אמר אח"כ וישלחם לבנונה וכו' חדש יהיה בלבנון, ובזה סרה תפיסת הרד"ק על רש"י: (כח) בחדש, כל חדש לא עבדו רק בנשרת אלפים: חליפות. בחלוף מקום תחנותן כמו שמפרש הכתו' והולך, ומלת חליפות הוא תואר הפעל וישלחם. ות"י משתנן: בביתו. נחסר מלת

וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ (כט) וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ (ל) לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ (לא) וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי

קמץ בטפחא.

דיא פֿראָהן. (כט) אונד שלמה האטטע זיבענציג טויזענד לאסטטרעגער אונד אכטציג טויזענד הויער (אין האָלץ אונד שטיינען) אויף דעם געבירגע. (ל) אהנע דיא אָבערסטען דער פֿאָרגעזעטצטען פֿאָן שלמה, דיא איבער דיא ארבייט (אויפֿזיכט האטטען), דרייא טויזענד אונד דרייא הונדערט, דיא דאז פֿאָלק אנטריבען, וועלכעס דיא ארבייט פֿערריכטעטע. (לא) אונד דער קאָניג געבאָט, דאס זיא גראָסע אונד שווערע שטיינע אויסברעכען צום גרונד

רש"י

אלפים השלוחים ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובשבת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושני חדשים בביתם: על המס. נגבות: (כט) שבעים אלף נושא סבל. להביא האבנים מן ההר לעיר ושמוני' אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרועים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ושולחנו וכן כתיב (ד"ה ב' ב' ט"ז) ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו': (ל) משרי הנצבים. נוגשים ונציבים על עושי המלאכה: שלשת אלפים ושלש מאות. ובדברי הימים [ב"ב ב' י"ז] הוא אומר ושש מאות אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר. והג' מאות שנוספו בדברי הימים ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובים בדבר זה ומכחישין זה את זה שנא' בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לומר שבמקראות האחרוני' ממונים על כולן. ולשלמה היו אלו הגרים להיות לנושא סבל ולחצב אבנים בהר ויהיו לו שאר עושי המלאכ' לעבדי המסכנו' שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם. ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים לבדם עם מאתים והחמשים שהיו ממונים על עושי עבדי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים. ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים בעצמם הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי עבדי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרודים בעם העושים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: (לא) ויסיעו. מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות. כבדות: אבני גזית. נפסלות ומסותתות. וא"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פירוש כל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך מדרש נסוט':

באור

אים ות"י גבר בביתה. וי"מ בביתו של מלך הנזכר בפסוק הקודם: על המס, לגבות המס: (כט) סַבָּל, שם דבר במשקל שֶׁבֶת ועניינו משא וטעינה על הכתף (מרד"ק): חצב. כולל חציבה באבן ועץ כמו על החֹצב (ישעיה י' ט"ו) ולהלן כתוב ויכינו העצים והאבנים (פסוק ל"ב): (ל) לבד, ת"י בר מרבני אסטרטיגיא דממנן על עבידתא וכן מתורג' אשכנזי'. ושיעורי המספר הזה היה לבד משרים הממונים על המלאכה שהיו שלשת אלפים וכו', ובד"הי נאמר שנושאי סבל והחוצבים בהר גרים היו וגם נאמר שהיו שרי הנצבים ג' אלפים ושש מאות. ופה מנה רק ג' אלפים ושלש מאות, ואמר הרד"ק שהשלש מאות הנשארים היו מנצחים על המנצחים כמו שוטרים ונוגשים וכמוהו פירש הרלב"ג: הרודים, הנוגשים על המלאכה כמו שכתו' בדברי הימים להעביד את העם: (לא) ויסעו, כתרגומו ועקרו: אבנים יקרות, כבדות (רש"י) וכתב הרד"ק כמו שמשתמשים בכבוד בענין כבדות ובענין כבוד כך משתמשים ביקר בשניהם כי עניינם שוה ע"כ. ותרגום כבד בב"מ יקר. וכן כאן יקר לכובד זאת: אבני גזית, חסר וי"ו

גָּזִית׃ (לג) וַֽיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃
ו (א) וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ (ב) וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ (ג) וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר

דעם הויזעס, אונד גע־הויענע שטיינע. (לג) דיא בויאלייטע שלמה'ס אונד דיא בויאלייטע חירום'ס אונד דיא גבליטער בע־הויעטען זיא, אונד בע־רייטעטען האָלץ אונד שטיינע צו, דאז הויז צו בויען.
ו (א) עס וואר אים פֿיערהונדערט אונד אכטציגסטען יאהרע נאך דעם אויסצוג דער קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים, אים פֿיערטען יאהרע דער רע־גירונג שלמה'ס איבער ישראל, אים מאָנאטע זיו, דאז איזט דער צווייטע מאָנאט, דא בויעטע ער דעם עוויגען דאז הויז. (ב) אונד דאז הויז, וועלכעס דער קאָניג שלמה דעם עוויגען בויעטע, וואר זעכציג עללען זיינע לענגע, צוואנציג זיינע ברייטע אונד דרייסיג עללען זיינע האָהע. (ג) אונד דיא האללע פֿאָר דעם טעמפעל (דאז הייליגע, דער טהייל פֿאָר דעם אללערהייליגסטען) דעם הויזעס צוואנציג עללען וואר איהרע לענגע נאך

רש"י

(לב) ויפסלו. שהיו: והגבלים. אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנו' כמה שנאמר [ביחזקאל כ"ז ט'] גבול זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. לשון הזמנה:
ו (א) בחדש זיו. הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו ניצניא: הוא החדש השני. למנין החדשים שהרי ניסן ר"ה להדשים: למלך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר [בדברי הימים ב' ג' ב'] ויחל לבנות בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: (ב) ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: (ג) והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון לדרום כל מדה היתרה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרויי' אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח

באור

השמים כמו שמש ירח, ופירוש אבנים גדולות ליסד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעל', וכמו שנאמר בפרשה זו"ן. ומוסד אבנים גדולות ומלמעלה אבנים יקרות במדו' גזית: (לב) והגבלים, עיר אחת במדינת צור ושמה גבל, יושבת על הר סמוך לים והיונים קוראים אותו ביבלוס והערביים דשעבלע. ויושביה היו בקיאים במלאכה זאת, וכן נאמר (ביחזקאל כ"ז ט') זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ו (א) זיו, הוא חדש אייר שהוא שני לחדשי' כי ניסן ראש לחדשי' ונקרא זיו כמו שפירשו רז"ל דאית ביה זיוא לאילנא, פירש זהר הפרחים והנצנים וכן ת"י זיו ניצניא (הרד"ק) ויהיה תרגומו בל"א (בליטהען=מאָנאַטה) והנה המלה זיו במקורה ארמית. ועקר ענינו זהר כמו וזיוה יתיר (דניאל ב') והושאל על הפנים כשמאירי' מחדות הלב וזיוהי שנין (שם ה' ו') ובלשון הסורי זיוא (גלאנץ) ובלשון ערבי (טאוק): למלוך, מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר (ד"הי ב' ג' ב') (רש"י): ויבן, החל לבנות (רש"י ורד"ק): (ב) וו.בית. כולל ההיכל עם קודש הקדשי' (רלב"ג): ארכו, ממזרח למערב: (ג) והאולם, נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון התלמוד בית שער (פֿאָרהאָף): ארכו. מדת המרובה נקרא אורך עם שהוא מצפון לדרום: על פני רוחב. אורך האולם מול רוחב ההיכל עשרים מול עשרים: על פני הבית, לפני הבית כמסך כלפי המזרח. ובד"הי נזכר קומתו מאה ועשרים והיה האולם גבה גובה ההיכל וקודש הקדשים, והיה כעין מגדל גבוה:

בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ (ד) וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ (ה) וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצִיעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ (ו) הַיָּצִיעַ הַתַּחְתֹּנָה

קמץ בז"ק. יצוע כתיב. היצוע כתיב.

דער ברייטע דעם הויזעס, אונד צעהן איהרע ברייטע פֿאָרן אם הויזע, (ד) אונד ער מאכטע דעם הויזע דורכזיכטיג אונד געשלאָססענע פֿענסטער. (ה) אונד ער בויעטע אן דער מויער רינגסאום איינע גאללעריע, אן דען מויערן דעם הויזעס רינגסאום דעם דעם טעמפעלס אונד דעם דביר'ס (דעם אללערהייליגסטען), אונד מאכטע זייטענגענגע רינגסאום. (ו) דיא אונטער־

רש"י

למערב קורה בו רוחב: על פני הבית. לפני הבית לצד מזרח לצד חוץ: (ד) שקופים אטומים. רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה: (ה) יציע. אפינטי"ץ בלע"ז *Apentiz:* apentis, (דא: טירדאך און איינער מויער) ושלשה שמות יש לה יציע. תא. צלע. כך מפורש בבבא בתרא: את קירת הבית סביב. כלומ' כנגד ההיכל. ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון. וסוף המקרא הוא פירוש לראשו. ויבן על קיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות הבית להיכל ולדביר עשה צלעות: ויעש. כמו עשה וכן ויהי לי לישועה [שמות ט"ו ב'] כמו היה לי לישועה: (ו) היציע התחתונה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת

באור

(ד) חלוני, בפלה המ"ס ונשארה היו"ד בלי הסמיכות כמו חלונים וכן נטעי נעמנים (ישעי' י"ז) כמו נטעים אנשי מחוקה (יחזקאל כ"ג) וזולתם רבים (רד"ק) וצריך שתדע כי זה ע"ד ל' ארמית. שבא הנפרד רבים ביו"ד כאשר הודעתי בספרי מבוא לשון ארמית והרחבת הדבור בזה בהקדמה לספר לשון כשדים אשר יצא לאור בזמן קרוב: שקופים, ענין הבטה: אטומים, ענין סתימה ר"ל סתומים במחילה בהירה כזכוכית כעין חלונות שלנו, כי כלי זכוכית היו יקרים מאד בעתים ההם והכנענים (פֿעניטליער), לבדם היו יודעים לעשותו והמה הסתירו המלאכה הזאת מכל העמים כנודע מקורות העתים לאומות הקדמוניות כפי' הרב ר"ה וויזל ז"ל ויפה דבר, ועל פיהו מתורגם פה, ות"י פתיחן מלגו וסתימן מלבר וחפן כלונסא וכו' פירושו שהיו מחופין בקורות מחוץ. ועד"ז העתיק החכם געזעניוס (פֿענסטער פֿאָן געטאָפֿעלטעם געבעלק) ובן ת"י שקופים (פרשה ז' ד') כלנסא, סַקְף (סס) וחפן כלנסא. ואדבר מזה להלן, ובתרגומי

בכלל גם זה הפתרון וי"ת רחוב מבפנים וצר מבחוץ (איגוועגדיג וייט, אויסוויגדיג ענג), עיין מנחות דף פ"ט ע"א. והבוחר יבחר: (יב) יציע, הונח על המהלך שעושים סביב הבנין ולזה תרגמתי (גאללעריע) וי"ת (אומגאנג) ות"י זִיזָא ופירש המתורגמן זויות. והעלון פירש הן

הקורות היוצאין מן הכותל לחוץ (איין אויס אויער הערפֿאָררא͏גענדעם געבעלק, איינע ארט דאך, טירדאך): צלעית, ענין צד ועבר כמו לצלע המשכן (שמות כ"ו כ"ו) והונח פה על המהלכים הבנוים, בצד ההיכל והדביר ות"י מחילא (זייטענגענגע, גאללענדער): (יג) מגרעות, כותלי הבית היו הולכים ופוחתים דהיינו בעובים במדת אמה, מבחוץ נגד שלש היציעות, נגד היציע התחתונה היה עובי כותל הבית באמה יותר, מעוביה כנגד היציע התיכונה, וכן עובי הכותל נגד היציע התיכונה באמה יותר, מעובי הכותל נגד היציע השלישי', והקורות אשר עליהן קרקע היציע, שוכבות על העובי הפושט לחוץ ולא היו צריכים לתחוב אותן בכותל, לעשו' חורים ונקבים בתוכם. ומדוע עשה כזאת? על זה השיב המקרא שלאחריו כי כלי ברזל לא נשמע בהבנתו, ואם תחבו הקורות בכותל היו צריכים לפסול על ידי כלי ברזל. ומגרעות ענינן חסרון ופחיתה ות"י כפקתא (גזימס, אויטסוס) ענד לביתא למהוי ריסי סריתא כיחין על זיזא (דוומיט דיא שפיטצען דעס געבעלקס רוהען קעננען אויף דעם וואס הערפֿאָרראגט), ולא יהוין סריתא מעברן בכותלי ביתא (אונד ניכט דורך דיא מויערן דעס הויזעס דורכגעהען ברויכען), ובאופן זה מתרגם החכם זוטהער (ער מאכטע טראמען ו. ז. וו.):

חָמֵ֨שׁ בָּאַמָּ֜ה רָחְבָּ֗הּ וְהַתִּֽיכֹנָה֙ שֵׁ֣שׁ בָּֽאַמָּ֔ה רָחְבָּ֔הּ וְהַשְּׁלִישִׁ֕ית שֶׁ֥בַע בָּֽאַמָּ֖ה רָחְבָּ֑הּ כִּ֣י מִגְרָעוֹת֩ נָתַ֨ן לַבַּ֤יִת סָבִיב֙ ח֔וּצָה לְבִלְתִּ֖י אֲחֹ֥ז בְּקִֽירוֹת־הַבָּֽיִת׃ (ז) וְהַבַּ֙יִת֙ בְּהִבָּ֣נֹת֔וֹ אֶֽבֶן־שְׁלֵמָ֥ה מַסָּ֖ע נִבְנָ֑ה וּמַקָּב֤וֹת וְהַגַּרְזֶן֙ כָּל־כְּלִ֣י בַרְזֶ֔ל לֹֽא־נִשְׁמַ֥ע בַּבַּ֖יִת בְּהִבָּנֹתֽוֹ׃ (ח) פֶּ֗תַח הַצֵּלָע֙ הַתִּ֣יכֹנָ֔ה אֶל־כֶּ֥תֶף הַבַּ֖יִת הַיְמָנִ֑ית וּבְלוּלִּים֙ יַעֲל֔וּ עַל־הַתִּ֣יכֹנָ֔ה וּמִן־הַתִּֽיכֹנָ֖ה אֶל־הַשְּׁלִשִֽׁים׃

סטע גאללעריע וואר פֿינף עללען איהרע ברייטע, דיא מיטטלערע וואר זעכס עללען איהרע בריי־ טע, אונד דיא דריטטע וואר זיבען עללען איהרע ברייטע; דען ער מאכטע אבזעטצע אם הויזע רינגסאום אויסערהאלב, זאָ דאס זיא ניכט איינ־ גריפֿפֿען אין דיא מויער דעס הויזעס. (ז) דאז הויז ווארד פֿאָן גאנציגן שטיינען, דיא מאן הערבייאגעפֿיהרט, געבויעט, אונד וועדער האממערן נאָך בייל, נאָך אנדערעס אייזערנעס ווערקצייג ווארד געהאָרט בייא דעם בויא דעם הויזעס. (ח) דיא טהירע דעס מיטטעלסטען זייטענגאנגעס וואר פֿאָן דער רעכטען זייטע (זידליך) דעס הויזעס; אונד אין איינער ווענדעלטרעפפע שטיג מאן אין דען מיטטעלסטען, אונד אויס דעם מיטטעלסטען

רש"י

ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות הבינו שלשים ושמונה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמונה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם התחתונ' חמש והאמצעות שש והעליונות שבע לכך כי מגרעות לבית סביב חוצ' קומת התא ה' אמות וכשעול' כותל ההיכל ה' אמות גורע את עוביו ונכנס בו אמה לפנים והניח על אותה בנים' ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעולה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונ' נמצאת אמצעית רחב' מן התחתונ' אמה והעליונ' רחב' מן התיכונ' אמה: לבלתי אחוז בקירות הבית. שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירו' הבי' שקלקול החומ' הוא ואין דרך כוי: (ז) בהבנותו אבן שלמה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר ע"י השמיר כמו שהיא באה משם נתנ' בחומות הבנין ולא סתתו' בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה: (ח) פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. י"ת תיכונה זו כמו תחתונה ותיכונה בין עליונה לתחתונ' שבתא' תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בסוף' התחתונה וזה התרגו' ובלולי' יעלו אל התיכונה: התיכונה. תרגם יונתן מציעתא כי התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ. ג' פתחים היו לכל אחד כך היא שנויה בכמ' מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו. ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסים לבולים. ובלע

באור

(ז) מסע, כמו שהסיעוה מן ההר, ושם היו פוסלין אותן, אבל משהביאו לבית לא היו פוסלי' תמה, (רד"ק), ויהיה הענין מסע נסיעה והעברה (פֿאָרטפֿיהרען). וי"מ פסול והלינה מן ההר כמו מסיע אבנים (קהלת י') והוא תאר להר שפוסלין ממנו אבנים (שטיינברוך). ואף שזה נראה לי יותר קרוב לפשטות המלה תרגמתי ע"פי דעת רוב מפרשים שאף הבנינה מסכת' עם פרושם. ות"י מעַקס מלה סורית שמקורה מלשון רומי והוראתו (געאָרדנעט, צוגעריכ־ טעט זיין), וכמו שמעתיק המכס זוטהעד (וואָרען דיא שטיינע גאַנץ צוגעריכטעט) וכמו שהיא בהעתקה היונית: (ח) בלולים, ת"י מסיבתא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות, והסולך בהן דומה כמקיף סביב ואין צריך לשפע כשאר סולם, כי היקפו הוא שפועו. (רש"י). ופירש אחר הביא הרד"ק שהוא כמו ארובה, כמו בדברי חז"ל לול הפתוח מבית לעליה ומזה השרש לולאות (שמות כ"ו) עכ"ל. וכן הביא הראב"ע שם לולאת כמו ובלולים יעלו הבי"ת משרש, ע"כ. וכלם לקחו ממחברת מנחם בן סרוק (אשר אתי בבית בכתב יד) כי שם הביא המחבר בלולים יעלו, לולאות תכלת במחלקה אחת להורות שהן ענין אחד כדרכו. והנראה כמו שלולאות נאחזים בקרסים ע"י בתי אחיזה כן בלולים, שהמעלות הנעשות בשפוע צריכים להיות האבנים

תרגום אשכנזי

אין דען דריטטען. (ט) אלזא בויעטע ער דאז הויז, אונד פאללענדעטע עס, אונד וואלבעטע עס מיט ברעטטערן אונד מיט וואהלגעאָרדנעטעס (טאפעלווערק) פאָן צעדערן. (י) איינע בויעטע דיא גאללעריא אום דאז גאנצע הויז, פינף עללען זיינע האָהע, אונד דעקטע דאז הויז מיט צעדערנהאָלץ. (יא) אונד עס וואר דאז וואָרט דעס עוויגען אן שלמה וויא פאָלגט: (יב) דיזעס אלזא דאז הויז, וועלכעס דוא (מיר) בויעסט! ווען דוא נון אין מיינען געזעטצען וואנדעלסט, מיינע רעכטע בעאָבאכטעסט, אונד מיינע געבאָטע האלטעסט, דאס דוא דארנאך וואנדעלסט. זאָ וויל איך דיר מיינע

(ט) וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים: (י) וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִיעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים: (יא) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר: (יב) הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי

היציע כ׳.

רש״י

התיכונה דקרא לא תיכונה בין עליונה לתחתונה אלא תיכונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בצורה (התחתונה) ומן התחתונה ובלולים יעלו ממנה אל התיכונה שלמעלה הימנה משמע דלאו תיכונה למטה: בלולים. תירגם יונתן מסיבתא והוא שקורין וויי"ץ בלע"ז (Vis, vis: escalièr à vis, איינע ווענדעלטרעפפע) והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעגלות והולך בהן דומה כמקיף סביבת עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה דאין צריך לשפע כשאר סולם כי הקיפו הוא שיפועו: אל השלישים. כמו אל השלישיים: (ט) ויספון. לשון כסוי תקרה: גבים ושדרות בארזים. שתי תקראות אחת עשויה לכוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים הוא התחתונ׳. ות״י בהכתונין ולא ידעתי מה הן. ושמעתי משמו של רב מנחם זצ״ל שהם נסרים ארוגים נאים כמין לוחה וקורין לו בלשונינו ציל״ד בלע״ז, Cielo, ciele, ciel, (הימעל, דיא אָבערע דעקקע איינעס ציממערס) והוא לשון שמים שמי קורה. ואני אומר שהם לבנים חלולים והם כחני קנה עגול שעושין לכפוי בתים: גבים. לשון ארמי גוצתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה: ושדרות. לוחי ארזים סדורים למעל׳ מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן ת״י ושדרות בארזים ועילא מכוון ר״ל מן הגבים סידרא דריכפת ריסי שרית ארזיא דריכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקים [שמואל ב׳ כ״ב] ת״י מריכפת ענגין קלילין: (י) חמש אמות קומתו. של כל אחד ואחד הרי גובהן ט״ו אמות לנגד עובי התקרה: ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העלייה:

באור

נאחזים ונקלעים זה בזה כתקרה. וכעין זה באר החכם געזעניוס מטאאוווארט לול: וואהר־שיינליך ווינדען זיך טוינגען, דאהער לולים ווענדעלטרעפפע. עכ״ד ועיין הערוך ערך לול: (ט) ויספון, לשון כסה תקרה ות״י וטלל (דעקקען): גבים, פי׳ כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רז״ל גובנין את הקומה, פירושו כמו כופפין (רד״ק) ות״י בהכתונין הים תלה סרדית והוראתה דכין קורות (ברעטטער, באלקען, שפאררען), ודעת החכם געזעניוס שהמלה גבים תלשון סוריא גוצתא (ברעט) ועל פי יגדות שני אלה חכמים תרגמתי גבי׳ (ברעטטער): שדרות, כמו סדרות בסמ״ך לוחי ארזים סדורים למעלה (רש״י). וכן ת״י ועילא מכוון סדרא דרכפת ריסי שרית לדזיא ר״ל ולמעלה מהם סדרי עובי קורות של ארזים ועד״ז מהודנס אשכנזית: (י) היציע, הוא היציע הנזכר למעלה בפסוק ה׳ כהוראת ה׳ היציע׳, ולפי שלא נאמר שם מדת קומתו הוצרך להכפיל פה ולומר שהיתה חמש אמות: על כל הבית, כמו אל כלומר כשאן אליו בכל שלש הרוחות. וי״ת תיקא ר״ל מעקה אָלטאנע, געלענדער, איינפאססונג אונד דאס דאך): ויאחוז, ת״י וטליל וכן מתורגם וכן פי׳ רש״י, הוא כסוי העליון והספון האמור למעלה: (יב) הבית, הבית הזה ביפיו והדרו הוא הבית אשר אתה בונה לשמי,

אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ (יג) וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

הפטרת תצוה

(ביחזקאל סימן מ"ג פ' י' עד סוף הסי':)

(י) אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ (יא) וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָיו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָיו וְכָל־תּוֹרֹתָיו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ

צורתו כתיב. חקתו כ'. צורתו כ'. תורתו כתיב.

תרגום אשכנזי רנ"ח

פֿערהייסונג ערפֿיללען, וועלכע איך דיינעם פֿאַטער דוד פֿערהייסען. (יג) אונד וויל וואָהנען אונטער דען קינדערן ישראל'ס, אונד וויל ניכט פֿערלאססען מיין פֿאָלק ישראל.

(י) דוא מענשענזאָהן, בעריכטע דעם הויזע ישראל'ס פֿאָן דיזעם הויזע, דאמיט זיא זיך שעמען איהרער מיססעטהאטען, אונד זיא דען בויאפלאן אויסמעססען. (יא) אונד ווען זיא זיך שעמען אללעם דעססען, וואס זיא געטהאן, זאָ מאכע איהנען בעקאננט דיא אבבילדונג דעם הויזעס, זיינע איינריכטונג, זיינע אויסגעגנגע אונד זיינע איינגענגע, אונד זיינע גאנצע פֿאָרמען אונד אלל זיינע געזעטצע אונד אלל זיינע אבבילדונגען, אונד צייכנע עס אויף פֿאָר איהרען אויגען, דאמיט זיא בעהאלטען זיינע גאנצע פֿאָרמען אונד אלל זיינע גע־

רש"י

(י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. בהראותי להם חסדי שאיני מואס' בעונם. מנחם: ומדדו את תכנית. ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין: (יא) ואם נכלמו. שיתביישו ויכנסו פניה' מכל אשר עשו אז הודע אותם את מה שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. וציור הבנין האיך הוא מלפניו ועד אחוריו סדורים לד' רוחות: ותכונתו. חשבון תאיו ולשכותיו: וכל צורתיו. כרובים ותמורים אילים ואילמי': מנחם. וכל צורתיו בתלא לא פורש: וישמרו. ילמדו עכשיו המדות מפיך שידעו לעשות לעת קץ: מנחם: ראוי' היתה ביא' שניו' של עזרא כביא' ראשונ' של יהושע לבא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבר ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגר' החטא שלא היתה תשובתם הוגנת ע"מ שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעצמן. וי"א דבבל נכשלו

באור

דע! עם היותו היפה והמפואר שבבנינים לא אשרה בו שכינתי, כ"א שתלך בחקותי וזה שעור הפסוק. ועם זה תבין תרגומו:

(י) את הבית, מן הבית כמו יצא את העיר (בראשית מ"ד) מן העיר: ויכלמו וכו', למען יהיה להם בושה על העונות שעשו כי בעת תספר להם בנין בית העתיד יזכרו בבנין הראשון שנחרב בעונם ויתביישו בזה, כי בעת ראותם שתחת רעה הראוי לעשות להם בעבור חטאם, אגמול להם טובה יכלמו יותר כאשר נאמר למעלה (ל"ט כ"ו)): ומדדו את תכנית, ענין מלת תכנית מבואר לעיל (פרשה כ"ח י"ג) וטעמו פה תבנית הבית ר"ל יחשבו בלבם מדידת הבנין המוכן והמתוקן ואחר כן על דרך המליצה כאלו הם עומדים ומודדים בקנה המדה לדעת הכל בצמצום ובשעור. ות"י ית טקוסיה (זיינע איינריכטונג), מכוון לזה: (יא) צורת הבית, זו הצורה בכלל כאלו תאמר שיהיה בה היכל ואולם ובית ק"הק ואצירות ולשכות וצלעות ותאים: ותכונתו, מכון עמידת כל אחד ואחד, בית ק"הק במערבי ואחריו ההיכל וכו' והלשכות והצלעות מזה ומזה וכדומה: ומוצאיו ומובאיו, בא כן לזווג המלות, והרצוי מבואיו והם מדת פתחים שיוצאים ובאים דרך בהן, וכל צורותיו צורת כל חדר וחדר: ואת כל חקותיו, איך ובמה ראוי להשתמש בחדרים ובלשכות ובאלמנות: תורותיו, חלוק העבודות לכהנים ולישראל ולגוים: וישמרו, ישמרו בלבם כל צורת הבית בכללו, וכל חקותיו

הפטרת תצוה

וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ (יב) זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ (יג) וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ (יד) וּמֵחֵיק הָאָרֶץ

תרגום אשכנזי

זעטצע, אונד דארנאך טהון, (יב) דאז איזט דיא דהויפטפאָרשריפט דעס הויזעס: אויף דער שפיטצע דעס בערגעס זיינעס גאַנצען אומפאַנגעס רינגסאום זאָלל דאז אללערהייליגסטע זיין. זיהע, דאז איזט דיא הויפטפאָרשריפט דעס הויזעס.
(יג) אונד דיזע זינד דיא מאַסע דעס אלטארס נאך עללען, דיא עללע איינע (געוועהנליכע) עללע אונד איינע האנדארבייט (לענגער), אונד זיין גרונד איינע (געוועהנליכע) עללע (האָך) אונד איינע (געוועהנליכע) עללע ברייט (וואס איבער דיא ברייטע דעם אלטארס פאָרשפראנג), אונד זיין ראנד אן זיינעם זוימע רינגסאום איינע שפאננע ברייט; אונד דאז איזט דער ריקקען דעס אלטארס. (יד) אונד פאָם באָדען דער ערדע ביז

רש"י

בכליות: (יג) ואלה מדות המזבח. שתפרש למטה י"ד אורך בי"ד רחב: באמות אמה אמה וטופח. באמה בת ו' שהוא אמה וטופח באמה בת ה': וחיק האמה. אצל היסוד שלו כמדת באמה של חול שהיא בת ה'. חיק ל' היקוי קביעות והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהי' אמה בת ו' וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת ה'. וחיק האמה זה היסוד. ואמה רוחב זה הסובב. וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנו' זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וגבולה אל שפתה. הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת ה': וזה גב המזבח. ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בעירובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגוב' עלה אמה ואמ' רחב כנס' כניסת הסוב' אמה בת ה' אבל עלייתו שנינו עלה ה' וכנס אמה אינו באמה בת ה': (יד) ומחיק הארץ. מן היסוד מקרקע הארץ: עד העזרה התחתונה. עד גג מלבן הראשון: שתים אמות. ולא היה כן בבית עולמים ששם שנינו מניח מלבן של ל"ב

באור

וידעום לעשות אותם, הם או בניהם אחריהם: (יב) תורת הבית, הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל, והעקר שהבנין על ראש ההר וכו' יהיה קודש קדשים: קדש קדשים, על הר הבית יאמר כי כל אחוזת הכהנים והלוים יקרא קדש כמ"ש והיתה תרומת הקדש (להלן מ"ח) והר הבית יקרא למולן קדש הקדשים כאשר יקרא הדביר ק"ק מול שאר בניני המקדש: (יג) המזבח, זו מזבח העולה שהראהו לו: באמות, באמות הידועות בגבולה, שכל אמה מהם אמה וטפח שהם ששה טפחים, כי אמה של חול היתה בת חמשה טפחים וזאת המדה בקדש היתה בת ששה טפחים (רד"ק): וחיק, זה היסוד כמו ואל חיק הרכב (מ"א כ"ב ל"ה) עיין בבאור שם, וכן אמרו במנחות (דף צ"ז) ות"י תְּשׁוִיתָא מלה סורית ענינו יסוד ומלעי (באָ־דען, זאָגער): האמה, הכונה גובה עליות היסוד היתה במדת האמה הפשוטה של חול בה' טפחים וב' הטפחים החסרים היו עודפים במדת גובה הסובב והגג, ועל שלא היו אמה לא חשבם: ואמה רוחב, וכן האמה מרחב כניסת הסובב היתה באמת ה' טפחים והטפח החסר היה עודף במדת רוחב הגג ולא דק: וגבולה, גבול אמת המזבח כלומר המסגרת סביב תהיה זרת וכן ת"י וגדנפא מקיף לה (רד"ק) והיו זרת אחד לכל רוח מארבע קרנות המזבח והיו א"כ אמה על אמה וג"כ ה' טפחים והטפחים החסרים היו עודפים במדת מקום המערכה ולא דק: גב המזבח, שטח הגובה וכן ותבני לך גב (לעיל ט"ז) זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה על אמה ודרשו רז"ל (במנחות דף צ"ז): (יד) ומחק הארץ, מתחלת היסוד שכלפי הקרקע: עד העזרה, עֲזָרָה היא מלה סורית ותרגם אצל המקדש עזרה, ובא בספרים אחרונים ופה על דרך ההשאלה כנוי לאותם מקומות במזבח שהם להעמדה כאותם בני המזבח הבולטים ומפסיקים. הושאל מן החצר שיש לו כעין מדרגות

עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ (טו) וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִיאֵל וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ (טז) וְהָאֲרִיאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ (יז) וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ

ומזהאראיל כ׳. והאראיל כתיב.

תרגום אשכנזי רנט

אויף דעם אונטערן אב־זאטץ צווייא עללען (האֶ־הע) אונד איינע עללע ברייטע, אונד פֿאָם קליי־נערן אבזאטצע ביז צום גראֶסערן אבזאטצע פֿיער עללען (האֶהע) אונד איינע עללע ברייטע. (טו) אונד דער הראל (בערג גאָטטעס, בעצייכ־נונג דעם אלטארס) פֿיער עללען, אונד אב אריאל (דער לאֶווע גאָטטעס, בעצייכנונג דעם העער־דעס דעם אלטארס) אָבערהאלב דער פֿיער האֶרנער (עקקען דעם אלטארס). (טז) אונד דער אריאל האט צוואֶלף עללען לענגע בייא צוואֶלף ברייטע אינס געפֿיערטע, אן זיינע פֿיער זייטען. (יז) אונד דער (אָבערסטע) אב־זאטץ האט פֿיערצעהן עללען. בייא פֿיערצעהן עללען ברייטע אן זיינע פֿיער זייטען, אונד דער ראנד רינגסאום דענזעלבען הערום, איינע האלבע עללע, אונד זיין גרונד (פֿוס) וואר איינע עללע

רש"י

על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו ב': ורחב אמה אחת. כשהגיע מלבן השני עליו היה מלבן השני ל' על ל' כמלא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה ב' וכנס אמ' והיא היסוד. י"ת עזרה מסתמא ל' דלפה שהי' ממלא את המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליק: למעל' והרי הוא כמין דלפה. ומהעזרה הקטנ' עד עזרה הגדולה ארבע אמות. מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ד' אמות גבוה: ורחב האמה. היא כניסת הסבב עלה ד' וכנס אמ' והוא סובב והתחתון קרוא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע: (טו) וההראל. הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובנית עולמים לא היה אלא ג'. וי"ת אף הוא ומדבחא ארבע אמין: (טז) והאריאל שתים עשרה אורך. מקום המערכ' היה כ"ד על כ"ד וזהו י"ב בי"ב: אל ארבעת רבעיו. שמאמצעיתו הוא מודד י"ב לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במס' מדות המזבח היה ל"ב על ל"ב עלה אמ' וכנס אמ' זה היסוד נמצא ל' על ל' עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמ' מזה ואמ' מזה נמצא כ"ו על כ"ו מקום הלוך רגלי הכהנים אמ' מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה: (יז) והעזרה ארבע עשרה אורך. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח ויו"ד האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעי': והגבול סביב אותם. י"ת ונדבא ורבותינו פרשוהו על הקרנות: חצי האמה. לאמצעיתו מודד כמלא אמ' על אמ': והחיק לה אמה. זו כניסת היסוד: ומעלותיהו פנות קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפנות היה דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום העול' בו ופונה דרך ימין פונה

באור

זו על גבי זו להפסק ומנוחה (אבזעטזיג, טערראססען). וכעין זה פירש"י גב מלבן חלוקי אבני'. ות"י מַסְתְּמָא הוא אבן ליסיבה ומנוחה ושימת דבר עליו (רוהעשטיין, זעגעסטיין), עיין ערוך

ערך אבן מסתא וערך מסת' והוא על דר המושאל פה להאבני' המפסיקי' במזבח: (טו) וההראל, כנוי למזבח לגובהו ות"י מדבחא, וכן אריאל כנוי למזבח ולירושלים (ישעיה כ"ט א'): ארבע אמות, עיין מה שדרשו רז"ל בזה בפרק איזהו מקומן: (טז) והאריאל, שטח המזבח הוא מקום המערכה היה י"ב אמות על י"ב וזהו מאמצעותו לכל רוח והיה א"כ כ"ד על כ"ד: (יז) והעזרה, הוא גג המזבח במקום המערכה: ארבע עשרה, עם מקום הלוך רגלי הכהנים

פנות קדים: (יח) ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: (יט) ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: (כ) ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: (כא) ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: (כב) וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: (כג) בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן

רינגסאום, אונד זיין שטו־פֿענגאנג געגען אָסטען נעריכטעט. (יח) אונד ער שפראך צו מיר: מענ־שענזאָהן, זאָ שפריכט דער הערר, דער עוויגע: דיזע זינד דיא געזעטצע דעס אלטארס, צור צייט ווען ער געמאכט זיין ווירד, אום גאנצאָפּפֿער דארויף דארצובריננען, אונד בלוט דארויף צו שפרענגען. (יט) דוא זאָללסט דען פריסטערן דען לעוויטען אויס דעם שטאממע צדוקס, דיא זיך מיר נאהען, שפריכט דער הערר, דער עוויגע, אום מיר צו דינען, איינען יונגען שטיר צום אָפּפֿער געבען. (כ) אונד דוא זאָללסט פֿאָן זיינעם בלוטע נעהמען, אונד עס אן זיינע פֿיער הערנער (עקקען דעס אלטארס) אונד דיא פֿיער עקקען דעס אבזאטצעס אונד אן דען ראנד רינגסאום געבען, אונד זאָ איהן ענטזינדיגען אונד פֿערזאָהנען. (כא) אונד דוא זאָללסט דען שטיר דעס זינדאָפּפֿערס נעהמען, אונד איהן פֿערברעננען אן דעם דאצו אויסערזעהענען (אָרטע) דעס הויזעס אויסערהאלב דעס הייליגטהומס. (כב) אונד אם צווייטען טאגע זאָללסט דוא איינען ציגענבאָק, אהנע פֿעהל צום זינדענאָפּפֿער דארברינגען, אונד מאן זאָלל דען אלטאר ענטזינדיגען, וויא מאן איהן דורך דען שטיר ענטזינדיגעט האט. (כג) אונד ווען דוא דא ענטזינדיגען פֿאָללענדעט האסט, זאָ זאָללסט דוא איינען יונגען שטיר אהנע פֿעהל אונד איינען ווידדער

רש"י

למזבח: (יט) הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כ"ג ששימש לראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: (כ) על ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנח אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: (כא) במפקד הבית. ת"י באתר דחזי לביתא כלו' במקום קדוש ול' במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו [במדבר ל"א] לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: (כב) תקריב שעיר עזים, זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם על פי

באור

עם מקום הקרנות היה י"ד על י"ד כן היה מאמצעותו אל כל ארבעת צדדיה והית' א"כ כ"ח על כ"ח: והחיק אמה וכו', (עיין מדות פ"ג מ' ב' ג'): ומעלתהו, לא שהיה בו מעלות, כי התורה אמרה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ') אלא אמר ומעלותיהו לשון רבים כי שלשה היה כבש הגדול אחד, ואחד פונה ליסוד ואחד פונה למוסב כן ארז"ל (זבחי' ס"ג): פנות קדים, עיין שם בזבחים: (יח) אלה חקות המזבח, משפטי המזבח: ביום העשותו, ביום חנוכתו והשלמת עשייתו: (יט) הלוים, הבאים משבט לוי: מזרע צדוק, (עיין לקמן פרשה מ"ד) (כ) וחטאת, בזה תטהר את המזבח ותקנהו להעביר ממנו דרך חול ולהכניסו בקדוש': (כא) ושרפו, השורף: במפקד, במקום המנוי לזה ות"י באתר דחזי לביתא. ואין רחוק לומר שהוא מענין ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א) כלומר במקום שנחסר וכלה הקדושה ר"ל מחוץ

תְּמִימִם׃ (כד) וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ (כה) שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ (כו) שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדָיו׃ (כז) וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצֵאתִי אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

הפטרת כי תשא

(כמנהג האשכנזים במלכים א׳ סי׳ י״ח עד פסוק מ׳):

(א) וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ (ב) וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ (ג) וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ (ד) וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה

וכפרו כתיב ירו כתיב.

תרגום אשכנזי רם

פֿאָן דעז שאאֿפֿען אָהנע פֿעהל ברינגען. (כד) אינר זאָללסט זיא דעם עוויגען דארברינגען, אונד דיא פריסטער זאָללען זאלץ דארויף שטרייען, אינר זיא דעם עוויגען אלס גאנצאָפּֿפֿער דארברינגען. (כה) זיבען טאגע זאָללסט דוא טעגליך איינען באָק צום זינדאָפּֿפֿער בערייטען, איינען יונגען שטיר, איינען ווידדער פֿאָן דען שאאפֿען זאָללען זיא בעריימען. (כו) זיבען טאגע זאָללען זיא דען אלטאר פֿערזאָהנען, אונד איהן רייניגען אונד זיך איינווייהען. (כז) אונד, האבען זיא דיזע טאגע פֿאָללענדעט, זאָ זאָללען דיא פריסטער אם אכטען טאגע אונד פֿערנער היין איירע גאנצאָפּֿפֿער אונד איירע דאנקאָפּֿפֿער אויף דעם אלטארע צורעכט מאכען, אונד איך וויל אייך וואָהלגעפֿעלליג אננעהמען, שפריכט דער העדר, דער עוויגע.

(א) אונד עס געשאה נאך לאנגער צייט, דא קאם דאז וואָרט דעס עוויגען צו אליהו, אים דריטטען יאהרע (דער הונגערסנאָטה) וויא פֿאָלגט: געהע היין, צייגע דיך דעם אחאב, איך וויל רעגען געבען אויף דען ערדבאָדען. (ב) אליהו גינג היין, זיך אחאב צו צייגען, אונד דער הונגער וואר (נאָך) העפֿטיג אין שמרון (זאמאריען). (ג) אונד אחאב ריף עובדיהו, דער איבער דאז הויז וואר, (עובדיהו פֿירכטעטע דען עוויגען זעהר. (ד) אונד אלס איזבל דיא פראָפֿעטען

רש״י

הדיוט: (כג) מחטא. מלטהר: (כד) תמימים יעשו. (לעולה): (כט) ורצאתי. לשון רצון:

(ד) ויהי בהכרית איזבל, להגיד בא איך היה עובדיהו ירא את ה׳: חמשים איש במערה.

באור

למקדש והוא לתוספת באור: (כג) תקריב, זוהבבא׳ אל העזר׳ (ברינגען): (כד) והקרבתם, זו הסעלאה והקטרה על המזבח (דארברינגען, אָבפֿערן): (כו) ומלאו ידיו, ענין חנוך המזבח. וחנוכם לעבודת המזבח: (כז) ורצאתי, הדגו דלה ונכתב באל״ף ונקרא כנעלי הה״א וכן דפאלן את בבל (ירמיה כ״א):

(א) השלישית, לעלירת הגשם ולימי הרעב (רד״ק): ואתנה מטר, כי מפני הרעב שבו רבים בתשובה והטיבו דכיהם (רד״ק). וי״מ לך הראה אל אחאב לבבב הדבר שיחלה פניך בעבור המטר, ואתן אותו על ידך, לפי שנשבע אליהו שלא יהיה המטר כ״א לפי דברו

וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ (ה) וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ (ו) וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃ (ז) וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ (ח) וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ (ט) וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ (י) חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי

מן־בהמה כ׳

תרגום אשכנזי

דעם עוויגען אויסראָטטעטע, נאהם עובדיהו הונדערט פראָפּעטען, אונד פּערבארג זיא יע פֿינפֿציג מאן אין איינע האָהלע, אונד פּערזאָרגטע זיא מיט בראָד אונד וואססער (מיט שפּייזע אונד טראנק). (ה) אונד אהאב שפראך צו איהם: ציהע דורך דאז לאנד אן אללע וואססערקוועללען אונד אן אללע בעכע, אָב וויר פֿיללייכט גראז פֿינדען, אונד דאָס אונד מוילטהיר ערהאלטען, דאס וויר ניכטס אומקאָממען לאססען פֿאָם פֿיה. (ו) זיא פּערטהיילטען אונטער זיך דאז לאנד, עס צו דורכציהען, אחאב צאָג אויף דעם איינען וועגע אלליין, אונד עובדיהו צאָג אויף דעם אנדערן וועגע אלליין. (ז) אלס עובדיהו אויף דעם וועגע וואר, אונד זיהע! דא קאם אליהו איהם ענטגעגען, ער ערקאננטע איהן אונד פֿיעל אויף זיין אנגעזיכט אונד שפראך: ביזט דוא עס, מיין העררע אליהו? (ח) יענער שפראך: איך בינס! געהע הין, שפריך צו דיינעם העררן, אליהו איזט היר. (ט) ער (עובדיהו) שפראך: וואס האבע איך געזינדיגעט, דאס דוא דיינען קנעכט אין דיא האנד אחאב׳ס געבען וויללסט, דאס ער מיך טאָדטע? (י) זאָ וואהר דער עוויגע, דיין

רש"י

אחת. וחמשים איש במערה אחרת: (ה) ולא נכרית מן בהמה, לא תכרת כל בהמתנו ממנו: (ט) להמיתני. כמו שמפורש ואומר ורוח ה׳ ישאך על אשר לא אדע: (י) כי לא

באור

לכן נוה לו בזאת: (ד) ויהי בהכרית וכו׳, עתה אמר איך היה ירא את ה׳ מאד: חמשים, ר״ל חמשים לבד וחמשים לבד: לחם ומים, ממש, כי הלחם והמים היו יקרים בשנת עצרת הגשמים והרעב. ות״י לחמא ומיא, ותלאנו את לחמך ואת מימיך (שמות כ״ג כ״ה) למאכל ומשתה בכלל כמו שתרגם אונקלס לשם מיכלך ומשתך: (ה) לך, הצווי אל עובדיהו לבדו ואת עצמו כלל עמו, שילך הוא ג״כ בארץ, כמו שנאמר למטה ויחלקו להם וכו׳, ודרך המקר׳ לקצר כן במקום שהענינו יורה הסרונו. ותהיה משמעותו פה, כאלו אמר נלך ונסעה בארץ (ליהען וויר איין דורך דאז לאנד) (וזנדע הערונן): ולא נכרית וכו׳. הפשוט שלא תמות על ידי הגלמתנו בהחסיר ממנה מאכל, בהמה אחת מהבהמות וכן מתורגם אשכנזית. ויש לפרש שלא נכרית דבר מאכל מהבהמה (דאס וויר עס דעם פֿיה אן ניכטס אמנגעלן לאססען) כי פעל כרת ענינו חסרון לפעמים, כמו לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ״א ב׳ ד׳). ות״י לא נפסוק מבעירא מכוון לזה, ואין רחוק לומר כי הכתיב מן בהמה בל״י רמז לזה כלומר מזון, כמו מן (שפייזע, קאָסט): (י) אם יש וכו׳, לפי פשוטו הוא גוזמא והפלגה. ורבותינו ז״ל דרשו מה שדרשו: והשביע, אינהו דרך שררה וידלה כי אם דרך אהבה ובקשה (מדד״ק), ויתכן לומר שאין הכוונה כאן על השבועה ממש כ״א על דברי קיום והבטחה (זאָ ווס ער זיא בעסטעטיגען). ות״י וקיימי (בעטהאָהר). והנה אם אמרו אם יש גוי וכו׳ דרך גוזמא גם זאת דרך

וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ (יא) וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ (יב) וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה ׀ יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי׃ (יג) הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם׃ (יד) וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃ (טז) וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃ (יז) וַיְהִי

קמץ בז"ק.

תרגום אשכנזי רמא

גאָטט, לעבע! עס איזט קיין פֿאָלק נאָך קאָניגרייך, וואָהין ניכט מיין העדר הינגעזענדעט, דיך צו זוכען, אונד ווען מאן שפּראך: ער איזט ניכט דא, זא בעאיידעטע ער דאז קאָניגרייך אונד דאז פֿאָלק, דאס מאן דיך ניכט פֿינדען קאָננטע. (יא) אונד נון שפּריכסט דוא: געהע הין, זאגע דיינעם העררן: אליהו איזט היר. (יב) ווען איך נון געהע פֿאָן דיר, אונד איין ווינד דעס עוויגען טרעגט דיך, וואָהין איך ניכט ווייס, אונד איך קאָממע, עס אחאב צו בעריכטען, אונד ער פֿינדעט דיך ניכט, זאָ בריננגעט ער מיך אום, אונד דיין קנעכט פֿירכטעטע דאָך דען עוויגען פֿאָן יוגענד אן. (יג) איזט עס (וואהרשיינליך) מיינעם העררן קונד וואָרדען, וואס איך געטהאן, אלס איזבל דיא פּראָפֿעטען דעס עוויגען אומבראכטע, וויא איך פֿאָן דען פּראָפֿעטען דעס עוויגען הונדערט מאן פֿערבארג, יע פֿינפֿציג אונד פֿינפֿציג מאן אין איינע האָהלע, אונד פֿערזאָה זיא מיט בראָד אונד וואססער (שפּייזע אונד טראנק). (יד) אונד נון שפּריכסט דוא: געהע הין, שפּריך צו דיינעם העררן, אליהו איזט היר, דאס ער מיך אומברינגע? (טו) אונד אליהו שפּראך: זאָ וואהר דער עוויגע צבאות לעבט, דעם איך דינע, דאס איך הייטע נאָך מיך איהם (דעם אחאב) צייגען ווערדע! (טז) דא גינג עובדיהו דעם אחאב ענטגעגען, אונד בעריכטעטע עס איהם, אונד אחאב גינג דעם אליהו ענטגעגען. (יז) אונד דא אחאב אליהו זאה, שפּראך אחאב צו

באור

גוזמא, ועל הגוזמא אין לחקור ולשפוט, כי דברי הגוזמא בלתי מסועדים ומפולסים במאזני הבחינה. והמגזם אומר אותם רק להעיר אוזן בנפלאות ולהגדיל הדבר יותר ממה שהוא באמת: ימצאכה, שאין הגוי יכול למצוא אותך, רש"י. ות"י ארי לא יַזְבַח לך לכוונה זאת, וכן הוא

בתרגום אשכנזית פה: ואולי באלמנה או בני עירה הסתירוהו מפני שלוחי אחאב: (יב) ורוחי היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו, כי רוח ה' נשאו על אחד ההרים. כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים (רד"ק). ולפירושו רוח ה' להגדיל כמו כהררי אל. ות"י רוחא מן קדם ה', ז"ה הכוונה על האויר. וחכמי העמים פרשוהו על הרוחני (דער גייסט דעס עוויגען): על אשר, על מקום אשר לא אדע אנה הוא לבקשך שמה: (טז) לקראת, או שהוא תא"הפ או שהוא מקור ע"ד לשון סורי, ותמיד ענינו פגישה, בטעם שרש קרה שהגזר ממנו, כלומר שיתנועע לפגוש בחברו, ואינו דוקא בתנועה לנוכח פניו ולצד שכנגדו (געגען איהן איבער), כי אם בכל מקום שיפגוש אתו (איהם צו בעגעגנען, איהם צו טרעפפען) ומלת (ענטגעגען) בל"א ג"כ לעיין זה. וכן המובן פה. שהלך לפגוש אחאב בדרך שימצאהו. והעירותי ע"ז כאן לפי שהעיר עליו המבאר בהפטרת ונלחץ להעתיק (אויפזוזפען), ואין צורך לזה כי אין מקום להעדתו שם לפי דברנו בבאור מלת לקראת: (יז) עכר, עקל

כִּרְאוֹת אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיֹּאמֶר לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים׃ (יט) וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃

(כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני)

(כ) וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ (כא) וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ

הפ' דגושה.

איהם: ביזט דוא עס, דער ישרא׳ בעאונרוהיגט? (יח) יענער שפראך: איך בעאונרוהיגטע ישרא׳ ניכט, זאָנדערן דוא אונד דאז הויז דיינעס פֿאטערס, אינדעם איהר דיא געבאָטע דעס עוויגען פֿערלאססעט, אונד דען בעל׳ס נאכוואנדעלט; (יט) אבער נון זענדע היןן, אונד פֿערזאממלע צו מיר גאנץ ישראל צום בערגע כרמל זאממט דען פֿיער הונדערט אונד פֿינפֿציג פראָפֿעטען דעס בעל, אונד דען פֿיערהונדערט פראָפֿעטען דעס האינעס, דיא פֿאָם טישע איזבל׳ס עססען.

(כ) אלזאָ זאנדטע אחאב היןן אונטער אללע קינדער ישראל׳ס, אונד פֿערזאממעלטע דיא פראָפֿעטען צום בערגע כרמל. (כא) דא טראט אליהו צום גאנצען פֿאָלקע אונד שפראך: וויא לאנגע נאָך הינקעט איהר אויף דיא צווייא זייטען? (שוואנקעט איהר אין איירעם גלויבען), וועןן דער עוויגע גאָטט איזט, זאָ וואנ־

רש״י

ימצאכה. שאין העם יכול למצוא אותך: (כא) שתי הסעיפים. שתי המחשבו' שאינכם מכירים להכריע מי האלהים: ואם הבעל. האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר. שלא היו

באור

• עניינו כמו קלקול לער וינון (טריבע מאכען, בעטריבען). והושאל על ההשחתה והריסו' הסדור (אונרוהע מאכען, בעאונרוהיגען, צערריטטען), ובכל מקום יובן לפי ענינו. ונספ' אולי הסדרים המתוקן ונוסף מידי יבוא יותר מזה. וכוונת אחאב שבסבתך שלום ישראל במה שנשבע לעצור המטר: (יח) לא עכרתי, ר"ל אין אני תחלת סבת השבתת שלומו, כ"א אתה במה שעזבתם את ה': (יט) ועתה. אין להתאפק אם תבקש על המטר שלח וקבוץ וכו' ובזה יהיה סבה שיבוא המטר: אוכלי, על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר, או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון. ולפיכך לא הביאה איזבל אותם להבחן עם אליהו, וזה הראיה מה שאמר אליהו ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים (בפסוק כ"ב) ולא זכר נביאי אשרה לפי שהמה לא הלכו (רד"ק): שלחן, טעמו מלחם השלחן, כי לא יתכן לומר שאכלו כלם אצל שלחנ': (כא) פיסחים, פעל מענין פסח. וכתב הרלב"ג הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחת ופעם אל רגלו השנית,

וכן ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' הוא האלהים. ות"י לפי הכוונ' אתון פליגן לתרי פלגון. והחכם גזעניוס כתב שבלשון ערבי וסורי הונח הפעל פסח (הינקען) גם על הנטיה במחשב', ובפרט הנטיה באמונה ודת. ובתרגומי האשכנזית נמשכתי אחרי המעתיקי' לפי פתרון המלות. כדרכנו מקום שלא תושחת כוונת והמשך הענין. ובפרטות פה שהמליצה יפה הלקוחה מליור החגר הפוסע פעם על רגל זה ופעם על רגל אחר מחסרון כחו לעמוד על רגלו אל נכון, כן ישראל אשר אין לבם נכון באמונה נוטים לשני צדדים. ויתכן שרמז אל מעשי נביאים שהם נבועים ופונים אל שתי כתות אשר בישראל כפי שיראו שיצליח להם דבר תועיל מכת האחת או מכת השנית: הסעיפים, עיקר הנחתו על ענף (צווייג) וענו כל דבר

אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ (כב) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ (כג) וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ (כד) וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ (כה) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ (כו) וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ

דעלט איהם נאך, אונד ווען בעל (איזט'ס), זאָ וואנדעלט איהם נאך; אבער דאז פֿאָלק אנטוואָרטעטע איהם ניכט. (כב) דא שפראך אליהו צום פֿאָלקע: איך בין אלליין איבריג געבליבען אלס פראָפֿעט דעס עוויגען, דער פראָפֿעטען בעל'ס זינד פֿיערהונדערט אונד פֿינפֿציג מאן. (כג) מאן געבע אונס צווייא שטירע, אונד זיא מאָגען זיך איינען שטיר ערוועהלען, אונד איהן צערשטיקקען אונד אויף'ס האָלץ לעגען, אבער קיין פֿייער דאראן לעגען, אונד איך ווילל דען אנדערן שטיר צוריכטען, אונד אויף'ס האָלץ געבען, אונד קיין פֿייער דאראן לעגען. (כד) דאן רופֿעט איהר דען נאמען איירעס גאָטטעס אן, אונד איך ווילל דען נאמען דעס עוויגען אנרופֿען, אונד דער גאָטט נון, דער מיט פֿייער אנטוואָרטעט, דער־זעלבע זאָלל גאָטט זיין. אונד דאז פֿאָלק האָב אן אונד שפראך: דיא רע־ע איזט גוט. (כה) אליהו שפראך צו דען פראָפֿעטען דעס בעל: וועהלעט אייך איינען שטיר, אונד ריכטעט איהן צו צוערסט, דען איהר זייד פֿילע, אונד רופֿעט דען נאמען איירעס גאָטטעס אן, אונד לעגעט קיין פֿייער דאראן. (כו) זיא נאהמען אלזאָ איינען שטיר, דען מאַ איהנען געגעבען, אונד ריכטעטען איהן צו, אונד ריפֿען דען נאמען דעס בעל אן, פֿאָם מאָרגען ביז צום מיטטאג, אינד שפראכען: בעל ערהאָרע אונס! אבער דא וואר קיינע שטיממע, אונד ניאמאנד, דער אנטוואָרטעט. אונד זיא היפּפֿטען (וויא היגקענדע)

רש"י

יודעין להבחין: (כו) אשר נתן להם. שהיה נשמט להם שלא יקרב לעכ״ום ונחבא לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תירגם

באור

המתחלק ומסתעף. וכן יקרא אבר האדם על״הת סעיף שהוא החלק מן הכל, ופה הכוונה על רגל החגר ועל הגד שהם נוטים אליו, שהלא ג״כ חלק מן הגוף, ומושאל ג״כ על המחשבות המתחלקות ויוצאת ומסתעפות משרש אחד דמות כענפים מגזע כמו בשעפים מחזיונות ליל׳ (איוב ד׳ י״ג) וכל זה נכלל פה במלת הסעיפים לכוונת הדמיון והמתדמה אליו ולמושג המשל והנמשל. והחכם געזעניוס מביא הפעל סעף בדמיון מלשון ערבי להוראת חלק (טהיילען, נערטהיילען) ולא ענו, לא דברו לומר כי לא הן ולא לאו, לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר (רד״ק): (כו) נתן. הנותן, או שאחאב בעצמו נתן להם. ועל דברי הדרש כתב הרד״ק שהם רחוקים מן השכל: ויפסחו. היו מרקדין סביב המזבח כפסחים. או שבאמת היו דרך עבודתם בכך, כת״י ושטתעו עשו מעשי שטות. או שכיתב הספר תפס לשון

עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (כז) וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ (כח) וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃ (כט) וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ (ל) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־

הק׳ רפה.

תרגום אשכנזי

אום דען אלטאר הערום, דען מאן געמאכט. (כז) אלס עס מיטטאג ווארד, שפּאָטטיעטע איהרער אליהו, אונד שפּראך: רופֿעט מיט לויטער שטיממע, דען ער איזט יא גאָטט! ער האט איינע אונטערהאלטונג, אָדער איין געשעפֿט, ער האט איינע רייזע פֿאָר, אָדער שלעפֿט ער, זאָ ווירד ער ערוואכען. (כח) אונד זיא ריפֿען מיט לויטער שטיממע, אינד שניט־טען זיך נאך איהרער וויזע מיט מעססערן אונד דאָלכען, ביז דאז בלוט זיך איבער זיא ערגאָס. (כט) אלס אויך דער מיטטאג פֿאָראיבער וואר, ווייזאגטען זיא נאָך (רעדעטען אונזין) ביז (צור צייט) דאס מאן דאז שפּייזעאָפּפֿער דארברינגט; אבער דא וואר קיינע שטיממע, אונד ניאמאנד, דער דא אנטוואָרטעטע, אונד קיין אויפֿמערקען. (ל) דא שפראך אליהו צום גאנצען פֿאָלקע: טרעטעט צו מיר! אונד אללעס פֿאָלק טראט צו איהם, אונד ער שטעללטע דען

רש"י

יונתן ואשתן היו מדקדין כמשפטן על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: (כז) כי אלהים הוא. אדרי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח וכי שיג לו. לבית הכסא: (כח) ויתגודדו. ל׳ שריטה בכלי וכן היה כימוסיהן: (כט) ויתנבאו. ואשתטיאו: (ל) וירפא את מזבח ה׳ ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה׳ עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר [שמואל א׳ ט״ו י״ב] בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן [בראשית ל״ג ה׳] הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות

באור

זה על דרך גנאי ובזיון: (כז) כי אלהים הוא. כל דברי אליהו דרך התול ולעג, ועד״ז מתירג׳ אשכנזית. ואמר הלא אלהים הוא ויכול לענות כשישמע, אבל עדיין לא שמע: כי שיח. מדבר עם מי: וכי שיג לו, מענין שגא, עסק (געשעפֿט) וידוע שנע״ו ונל״א נרדפים בענין: וכי דרך לו, יש ברצונו ללכת למרחוק הצריך הכנות, והוא מוטרד. ואינו יכול להשגיח על דבריכ׳: ואולי ישן הוא, שמא חזקה עליו שנתו, ומקולכם יתעורר. ות״י שיח שועי מענין דבור וספו׳ תרגם ויספר ואשתעי, שיג, אשדכא אשתדף, והוא בלשון סורי עסק ושותפת עיין מתורגמן: ועל תרגומו תמכתי יסודי להעתיקו בלשון אשכנזי כדרכי במקום שיש דעות חולקות, כי כדאי יונתן לסמוך עליו במקום שאין הכרע מן המקרא, כי הוא היה קרוב לזמן ולמקום שיד לשון עברית היתה מושלת בעת ההיא: (כח) ויתגודדו, ענין שריט׳ בבשר כמו לא תתגודדו (רד״ק). בחרבות, סכין כמו קח לך חרב חדה (יחזקאל ה׳ א׳) (טעראעססער): ברמחים, כלי זין כמו שלח (דאָלך) וי״ת מרלע (פֿפריעמען): עד שפך דם, ת״י עד דאשתפיך דמא עליהון: (כט) ויתנבאו, כתרגומו ואשתטיאו לשון שטות ושגעון, כמו לכל איש משוגע ומתנבא (ירמי׳ כ״ט כ״ו) ועיין באורנו (ש״א י״ט כ׳): קשב, דבר אשר על ידו יתבאר שיש מקשיב לקולם, (מרלב״ג): (ל) וירפא, דרך הפלגה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין, וכן כי עלתה ארוכה לחומות ירושלים, (רד״ק): ההרוס, מזבח היה שם מקדש שנבנה לשם ה׳, והרסו אותו נביאי הבעל כמו שאמר אליהו למטה את מזבחותיך הרסו, (מהנ״ל): (לא) כמספר, להראותם כי לשנים עשר שבטים אב אחד היה, ולכן יהיו מאוחדים ודבקים לב׳ אחד, ולא כמו שהם עושים עתה, (מהנ״ל): אשר היה וכו׳, השי״ת קרא ליעקב בשם ישראל להגדיל שם

מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃ (לא) וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ׃ (לב) וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ׃ (לג) וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים׃ (לד) וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ (לה) וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם׃ (לו) וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא

אלטאר ווידער הער, דער צערשטאָרט וואר. (לא) אונד אליהו נאהם צוואָלף שטיינע, נאך אנ־צאהל דער צוואָלף שטעממע יעקב'ס, (צו וועלכעם דאז וואָרט דעם עוויגען קאם וויא פֿאָלגט: ישראל זאָלל דיין נאמע זיין). (לב) אונד בויעטע פֿאָן דען שטיינען איינען אלטאר, אים נאמען דעם עוויגען, אונד מאכטע איינען גראבען פֿאָם אומ־פֿאנג צווייער מאססע זאאט, רינגס אום דען אלטאר. (לג) אָרדנעטע דאז האָלץ דאצו, צער־שטיקטע דען שטיר אונד לעגטע איהן אויף דאז האָלץ, (לד) אונד ער שפראך: פֿיללעט פֿיער קריגע מיט וואססער אונד גיסעט עס אויס אויף דאז גאנצאָפּפֿער אונד אויף דאז האָלץ! אונד ער שפראך: טהוט'ס נאָך איינמאל, אונד זיא טהאטען עס נאָך איינמאל, אונד ער שפראך: טהוט'ס צום דריטטען מאל, אונד זיא טהאטען עס צום דריטטען מאל. (לה) אונד דאז וואססער פֿלאָס רינגס אום דען אלטאר, אונד אויך דען גראבען פֿיללעט מאן מיט וואססער. (לו) אונד דא דיא צייט וואר, דאז שפייזעאָפּפֿער דארצובריננגען, טראט דער פראָפֿעט

רש"י

[illegible] שנעשה להם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: **(לא) אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך**. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידין בניך להקהל כשאר עמים ולבנות מזבח להקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתפלל בדבר [ב"ר]: (לב) תעלה. פוסא"י בלע"ז, *Fosse d'eau*, (איין וואססער גראבען): כבית סאתים. רחבו בית סאתים שהם (חמשים) על חמשים כחצר המשכן: (לד) כדים מים. להגדיל את הנס: ויצקו. אלישע' על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות וכתמלאת התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים על ידיו:

באור

זרעו. ועתה הם אשר עוד בפה ישראל יכונה עוזבים את ה' ועובדים לבעל ומגנים את השם הזה במעשיהם המתועבים: (לב) תעלה, חפירה שבו היו מכונסים (קאנאל, וואססערלייטונג, גראבען): כבית וכו', מקום שזורעים בו סאתים ושיעורו חמשים על חמשים אמה (רד"ק) בכדי שילכו בה המים ולהגדיל הנס כמ"ש בענין: (לד) כדים, להגדיל הנס, וצוה לצקות י"ב כדים כנגד שנים עשר אבנים, ומה שצוה לצקות אותם בשלשה פעמים ולא בפעם אחת, היתה כונתו כנגד האבות, (מרד"ק). והמקרא הזה מן מקראות קצרות הוא ותשלומו כזה: וימלאו ויצקו. ויאמר שנו וכו'. ויצקו, לדעת רבי יהודה הוא עתיד והיו"ד יו"ד האית"ן ויוד השרש מעמדת בגעיא ונכון ואין להשיב עליו. ור' יונה אמר שהוא צווי שלם והיו"ד יו"ד השרש ובא מעמדת בגעיא כמו משכו וקחו לכם צאן (שמות י"ב כ"א) וגם זה נכון: (לה) מלא, צוה אליהו למלאות התעלה מלבד הי"ב כדים, (רד"ק). ואולי היתה התעלה רחוק' מן המזבח ולא באו המים מן הכדים אליה, ולכן צוה למלאות גם אותה. וי"מ מִלֵּא בבנין הכבד כמו מָלֵא בבה"ק, ר"ל התעל' היתה מלאה מן המים שהלכו סביב המזבח, ות"י מְלֵי מיא בקל מסכים לזה (דער גראבען וואר אויך פֿאָלל וואססערס): (לו) בעלות, בשעת מנחת הערב,

וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (לז) עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ (לח) וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ (לט) וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

יתיר י'

אליהו הערצו, אונד שפראך: עוויגער, גאָטט אברהם'ס, יצחק'ס אונד ישראל'ס! הייטע לאס קונד ווערדען, דאס דוא גאָטט אין ישראל ביזט, אונד איך דיין קנעכט, אונד דאס איך נאך דיינעם וואָרטע דיזעס אללעם געטהאן! (לז) ערהאָרע מיך, עוויגער, ערהאָרע מיך, אויף דאס דיזעס פֿאָלק וויססע, דאס דוא עוויגער, גאָטט ביזט, אונד דאס דוא איהר הערץ צוריקגעווענדעט (ווידרום צום גוטען געלענקעט). (לח) דא פֿיעל איין פֿייער דעס עוויגען העראב, אונד פֿערצעהרטע דאז גאנצאָפּפֿער, דאז האָלץ, דיא שטיינע אונד דיא ערדע, אונד דאז וואססער אים גראבען לעקטע עס אויף. (לט) דא דאז פֿאָלק דאז זאה, פֿילען זיא אויף איהר אנגעזיכט, אונד שפראכען: דער עוויגע איזט גאָטט! דער עוויגע איזט גאָטט!

רש"י

(לו) ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: (לז) ענני ה' ענני. ענני באש ענני במטר כך ת"י. ורבותינו אמרו ענני באש (ובמים) ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו וגו' כי אתה ה'. ואני עבדך. ובהשתלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסבות את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך. ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמר משה [במדבר ט"ז כ"ח] אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו [מלכים ג' כ"ב] אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי: (לט) ה' הוא האלהים; ולא הבעל האלהים:

באור

(רד"ק). הוא העולה תמיד של בין הערבים בבית ה' בירושלים: ובדברך, בשליחותך ובמצותך (רלב"ג): (לז) ענני ה' ענני, הכפל לחזק כמו שהוא בכ"מ שאין לו טעם אחר וכן אל אלהי' ה' אל אלהים ה' וכן דרך כל מתפלל לשנו' דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה והדומים (רד"ק). וי"ת קבל צלותי באיתא קבל צלותי ה' במיטרא ע"ד הדרש: וידעו העם הזה כי אתה וכו' הסבות וכו'. הנכון בזה פירוש רש"י, נתת להם מקום לסור מאחריך ובידם היה להכין לבבם אליך. כי שני הענינים האלה נכללים במלה זאת ועל שניהם כוון הנביא, וכן הוא בתרגום אשכנזי. ודעת הרמב"ם בספר המור' אתה מנעת מהם התשוב' לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם ע"ד ויחזק ה' את לב פרעה. והרלב"ג פירש יכירו בזה כי אתה ה' הוא האלהים לבדו ומה שגלא' להם לפעמים שיענם הבעל בבא בקשתם, הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעולות באו מאתך, ובאלו הסבות את לבם אחורנית, בהשפע אותן הפעולות מאתך ע"כ. ולדעת רס"ג באומרו עבר במקום עתיד לבם שהיתה אחורנית תסב אליך אם עתה תענני ויתודעם (אונד דאס דו איהר אבטריניגעס הערץ ווידער צוריקפֿיהרען ווילסט). והכמי עמים מעתיקים בלשון תפלה (אונד לענקע איהר הערץ אום). וי"ת ואת ברחמתך יתהון משתאיל להון במימרך לאתבותהון לדחלתך ואינון יהבון ית לבהון פלוג. ר"ל אתה בחסדך נעתרת להם להשיבם לעבודתך, אבל הם נתנו את לבם להיות נסוג אחור. (דוא וואָרסט גע־נייגט זיא צו דיינעם געטטעסדיענסטע ווידער אויפֿצונעהמען, אבער איהר הערץ איזט אב־טריניגג). הוסיף מלות על העברית כדרכו לרוב. והנה לפניך כל הפירושים בפסוק הזה הקש לבבך, ואתה הטוב בעיניך תבחר:

כמנהג האשכנזים. גם בשבת שני של חנוכה קורין אותה והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני.

(במלכים א' סימן ז' פסוק מ' עד פ' נ"א):

(מ) וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ (מא) עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ (מב) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ (מג) וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּירוֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ (מד) וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ (מה) וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃

האהל כתיב.

(מ) חירם מאכטע אויך טאָפּפּע, שויפֿעלן אונד שאאלען, אונד אלזאָ פֿאָללענדעטע חירם דאז גאנצע ווערק, דאס ער דעם קאָניגע שלמה אים הויזע דעם עוויגען צו מאכען האטטע. (מא) צוויא זייلען אונד צוויא קוגעלן דער קנייפֿע אויף דעם הויפטע דער זיילען, אונד דיא צוויא געפֿלעכטע, אום דיא צוויא קוגעלן דער קנייפֿע אויף דעם הויפטע דער זיילען צו בעדעקקען. (מב) פֿיער הונדערט גראנאטעפּפֿעלן, צו דען ביידען געפֿלעכטען, צוויא רייהען גראנאטעפּפֿעל צו איינעם געפֿלעכטע, אום דיא צוויא קוגעלן דער קנייפֿע אָבען אויף דען זיילען צו בעדעקקען. (מג) צעהן געשטעללע אונד צעהן בעקקען אויף דען געשטעללען. (מד) דאז איינע מעער (טויכבאד) אונד צוואָלף רינדער אונטער דעם מעערע. (מה) טאָפּפּע, שויפֿעלן אונד שאאלען, אונד אללע דיעזע גערע-טהע, וועלכע חירם דעם קאָניגע שלמה מאכטע, אים הויזע דעם עוויגען, ווארען פֿאָן פאָ-

רש"י

(מ) ויעש חירום וגו'. יש ספרים כתוב הכיורות אומר אני שהן הן סירות כמה דאת אמר' כיור אש בעצים [זכריה י"ב ו'] וכן והכה בכיור: הכיורות. של נחושת לדשן את המזבח: היעים. מגרפות של נחושת שקורין ווידי"ל בלע"ז (פדיל) *Padell* (en provence): *paelle*: pelle, (אייזנע שויפֿעל) למחות בהן דשן בתוך הסירות: (מב) שני טורים רמונים. אלה רמונים

באור

(מ) הכיורות, הסירות כמו והכה בכיור (ש"א ב'): בית ה'. לצורך בית ה': (מא) וגלות, כן יקרא חלק התחתון מן הכתרת. ות"י אגני האור לכלי עגול: (מה) ממרט, מבין המריק' והעברת החלוד' וכאן רוצה לומר זך ונקי מכל חלוד' וסיג (רד"ק) ות"י נחש טב: (מו) במעבה האדמה, אפר בעובי האדמ' צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האל', כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך (רלב"ג). ות"י בגושתא הוא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לנקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לנקת בו, ואחר יונתן פירש רבי יונה שעש' הכיורים מהמשובח שבמוצא ומן העב שבו. ויתורגם (חוים ווייכער דיקקען ערדע גאָם ער דיא טאעגלאָפּען). אמנם לא יתכן פעל יצק על עפר כי אם על מין מתכת. ובאמת בגושתא בתרגום נאמר על רגבי עפר בכלל, כמו עפר (איוב ז') תרגומו

(מו) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ (מז) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ (מח) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ (מט) וְאֶת־הַמְּנוֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ (נ) וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

לירטעס ערץ. (מו) אים ירדן׳ס קרייזע ליס זיא דער קאָניג גיסען, אין דיכטער ערדע, צווישען סכות אונד צווישען צרתן. (מז) שלמה לעגטע אללע דיזע גערעטהע (אין דען טעמפעל), פֿאָר דער זעהר גראָססען מענגע ווארד דאז געוויכט דעם ערצעס ניכט ערפֿאָרשט. (מח) אויך מאכטע שלמה אללע גערעטהע פֿיר דאז הויז דעס עוויגען, דען גאָלדענען אלטאר, אונד דען טיש וואָרויף דיא שויאַברָאָדע וואַרען, פֿאָן גאָלד. (מט) דיא לייכטער, פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינקען, פֿאָר דעם דביר (אללערהייליגסטען) פֿאָם גדיעגענען גאָלדע, אונד בלומען, לאמפען אונד ליכטשנייצען פֿאָן גאָלד. (נ) דיא בעקקען, מעססער, שאלען, לאָפֿפֿעל אונד קאָהלענפֿאננען פֿאָם געדיעגענען גאָלדע, אונד דיא אנגעלן צו דען פֿליגעלטהירען דעס אינגערן הויזעס, דעס אללערהייליגסטען, אונד צו דען פֿליגעלטהירען דעס טעמפעלס פֿאָן גאָלד.

רש״י

בטור מרוזים בשרשרות: (מו) יצקם. התיכם והניקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגישתא: (מז) ויגח שלמה. מלשקול את משקל הכלים הללו מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מניחו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש לימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתיל: והמלקחים. שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן: (נ) והסיפות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות: והמזרקות. לקבל דם: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתו׳ בהן תרומ׳ הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחו׳ שמעתי שמפתחין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב:

באור

גרגישתא ורגבים ידבקו (איוב ל״ח) גרגישתא. (ערדשאָללע), וכן טעמו כאן: (מז) וינח, הניח מלשקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם, ויונתן תרגם ואצנע כלומר הניח׳ בבית המקדש במקומם ומרוב הכלים לא נחקר משקלם, וכן מתורג׳ אשכנזית: (מח) זהב, מוסב על שלחן, והשלחן הנאמר פה שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשר שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב (בד״הי ב׳ ד׳) מרד״ק): (מט) והפרח, פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע׳ וכן המלקחים (מהנ״ל): והמלקחים, הצבתים העשוים להטיב פתילי הנרות: (נ) והספות, הנפרד סף. והמזמרות, ת״י מזמריא כלומר שמזמרים בהם (מוזיקא-ליטע אינסטרומענטע). אמנם מה לכלי זמר בין הכלים האלו העשוים לתשמיש הבית? והנכון שהוא ענין חתוך והם סכינים כדמתורגם אשכנזית: והפתות, הם ברזל, ציר הדלתות ונמצא׳ (כלים י״א) הפותה שתחת הציר: להיכל, בא בלא וי״ו והספרים שכתוב בהם וי״ו טעות הוא (רד״ק) והוא לתוספת באור לדלתי הבית כמו לקודש הקדשים שהוא תוספת באור לבית הפנימי.

כמנהג האשכנזים ואף כשהן מחוברין׃

(מלכים א׳ סי׳ ז׳ פ׳ נ״א וסי׳ ח׳ א׳ עד כ״ב:)

(נא) וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה׃ ח (א) אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָםִ לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ (ב) וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא

(נא) אלזאָ וואַרד פאָללענדעט אללעס ווערק, וועלכעס דער קאָניג שלמה מאכען ליעס פיר דאז הויז דעס עוויגען; אונד שלמה בראכטע היניין אללעס געהייליגטע, פאָן זיינעם פאטער דוד; דאז זילבער, דאז גאָלד, אונד דיא גערעטהע לעגטע ער אין דען שאטץ דעס הויזעס דעס עוויגען: ח (א) דאמאהלס פערזאממעלטע שלמה דיא עלטעסטען פאָן ישראל אונד אללע הייפטער דער שטעממע, דיא פירסטען דער שטאממפעטער דער קינדער ישראל'ס, צום קאָניגע שלמה נאך ירושלים, אום דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען אויס דער שטאדט דוד'ס, דאז איזט ציון, הערויפצובריגנען. (ב) אונד עס פערזאממעלטען זיך צום קאָניגע שלמה, אללע מעננער פאָן ישראל אים מאָנאטה אתנים אם פעסט, דאז איזט אים

רש״י

(נא) את קדשי דוד אביו. מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו. ומדרש אגדה שלא רצה שלמה לתת מאותו הקדש לבנין הבית ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרים לפי שהיה יודע שעתיד ליחרב שלא יהו העכו״ם אומרים קשה יראתם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד וי״א אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג׳ שנים שנה אחר שנה והיו לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל: ח (א) נשיאי האבות לבני ישראל. של בני ישראל: מעיר דוד. שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום: (ב) בירח האתנים. ת״י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה משניתנה תורה

באור

(נא) את קדשי וגו׳. מה שהקדיש דוד, כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקנן הוא: נתן, כמו ונתן רד״ק. לכבוד אביו נתן מן הכסף והזהב במלאכת בית המקדש, ואת השאר מכלי כסף והזהב שלקח מן הגוים נתן באוצרות בית ה׳ וכמסכתי אחריו בתרגומי: (א) אז כאשר נשלם בנין הבית: יקהל, עתיד במקום עבר כמו אז ישיר: נשיאי האבות, הנשיאים לכל בתי האבות של בני ישראל והם הם ראשי המטות שזכר ולתוס׳ באור אמר כן: אל המלך, בא שם תחת הכנוי: (ב) האתנים, לדעת המפרשים נקרא החודש השביעי בשם זה לפי שבו אוספים פרי הארץ והתבואה לבית. כי אלה הם חיי האדם וחזקו, ואיתן לשון חוזק. ויביה תרגומו (פרוכט־מאָנאטה), והחכם געזעניוס הביא הטעם שנקרא כן מענין נחל איתן (דברים כ״א ד׳) נהרות איתן (תהלים ע״ד ט״ו) וכונ׳ כן הנהר שנוזל בתמידות בלי הפסק (איין איממער פליסענדער באך), והחדש תשרי כן שמו בדרך מליצי לפי שהוא החדש שבו נוזלי׳ והולכים הנחלים ואין מעצור להם כמו בשאר חדשים, כי בקיץ חרבו לפעמי׳ מפני החום ובחורף נקפאים, אבל בתשרי אינו כן. (דער מאָנאטה דער פליסענדען בעכע, דער זיבענטע אים העברעישען יאהרע). ות״י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה משנתנ׳ תורה וכתיב בניסן שהוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי. ואפשר שנקר׳ ירח האיתנים על שם ארבעה יסודות (עלעמענטע) שנבראו בחדש תשרי לדעת האומר בתשרי נברא העולם כי הם המעמידים הוסדות תבל ומצוקי ארץ, ועל ידיהם קיום וחיזוק לכל נמצא בטבע: בחג, נקהלו קודם חג

הַחֹ֖דֶשׁ הַשְּׁבִיעִֽי׃ (ג) וַיָּבֹ֕אוּ כֹּ֖ל זִקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּשְׂא֥וּ הַכֹּהֲנִ֖ים אֶת־הָאָרֽוֹן׃ (ד) וַיַּעֲל֞וּ אֶת־אֲר֤וֹן יְהוָה֙ וְאֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וְאֶת־כָּל־כְּלֵ֥י הַקֹּ֖דֶשׁ אֲשֶׁ֣ר בָּאֹ֑הֶל וַיַּעֲל֣וּ אֹתָ֔ם הַכֹּהֲנִ֖ים וְהַלְוִיִּֽם׃ (ה) וְהַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֗ה וְכָל־עֲדַ֤ת יִשְׂרָאֵל֙ הַנּוֹעָדִ֣ים עָלָ֔יו אִתּ֖וֹ לִפְנֵ֣י הָאָר֑וֹן מְזַבְּחִים֙ צֹ֣אן וּבָקָ֔ר אֲשֶׁ֧ר לֹֽא־יִסָּפְר֛וּ וְלֹ֥א יִמָּנ֖וּ מֵרֹֽב׃ (ו) וַיָּבִ֣אוּ הַ֠כֹּהֲנִים אֶת־אֲר֨וֹן בְּרִית־יְהוָ֧ה אֶל־מְקוֹמ֛וֹ אֶל־דְּבִ֥יר הַבַּ֖יִת אֶל־קֹ֣דֶשׁ הַקֳּדָשִׁ֑ים אֶל־תַּ֖חַת כַּנְפֵ֥י הַכְּרוּבִֽים׃ (ז) כִּ֤י הַכְּרוּבִים֙ פֹּרְשִׂ֣ים כְּנָפַ֔יִם אֶל־מְק֖וֹם הָֽאָר֑וֹן וַיָּסֹ֧כּוּ הַכְּרֻבִ֛ים עַל־הָאָר֥וֹן וְעַל־בַּדָּ֖יו מִלְמָֽעְלָה׃ (ח) וַיַּאֲרִ֙כוּ֙ הַבַּדִּ֔ים וַיֵּרָ֩אוּ֩ רָאשֵׁ֨י הַבַּדִּ֤ים מִן־הַקֹּ֙דֶשׁ֙ עַל־פְּנֵ֣י הַדְּבִ֔יר וְלֹ֥א

זיבענטען מאָנאטה. (ג) עס קאמען אללע עלטעסטען ישראל'ס, אונד דיא פריסטער הובען דיא לאדע איף, (ד) אונד בראכטען דיא לאדע דעם עוויגען הינויף זאממט דעם שטיפֿטסצעלטע אונד אללען הייליגען גע־רעטהען אים צעלטע, דאז אללעס בראכטען הינויף דיא פריסטער אונד דיא לוים. (ה) דער קאָניג שלמה אונד דיא גאנצע געמיינדע ישראל'ס, דיא זיך צו איהם פֿערזאמ־מעלט, (גינגען) מיט איהם פֿאָר דער לאדע הער, אונד אָפֿפֿערטען שאפֿע אונד רינדער דיא ניכט צו צעהלען נאָך צו רעכנען וואדען פֿאָר מענגע. (ו) אלזאָ בראכטען דיא פריסטער דיא בונדעסלאדע דעם עוויגען היניין אן איהרען אָרט אין דען דביר דעם הויזעס, אין'ס אללערהייליגסטע, אונטער דיא פֿליגעל דער כרובים. (ז) דען דיא כרובים ברייטעטען דיא פֿליגעל אויס, איבער דען אָרט דער לאדע, אונד בעדעקטען אלזאָ דיא לאדע אונד איהרע שטאַנ־

רש"י

וכתוב בניסן שהוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי: (ד) ואת אהל מועד. שעשה משה ונגנז שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל. אשר נטה דוד לארון: (ו) כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון: (ז) אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: (ח) ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח באמה תרקסין יכול יהיו מדקעין בה ויוצאין. ת"ל ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כעין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין

באור

הסכות אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש, והחג שבעת ימים קודם חג הסכות הוא שנקהלו בירושלים כמו שנפרש (ר"דק): (ד) ואת אהל מועד, שבגבעון היה ומשם העלוהו ונתנוה באוצרות בית ה' בהעליות אשר מעל להיכל ולדבירו: ויעלו אותם הכהנים והלוים, שהכהנים העלו הארון והלוים את אוהל מועד וכלי הקדש אשר באוהל: (ה) הנועדים, ענין וועד ואסיפה ועליו כמו אליו: לפני הארון, ללכת עמו לפני הארון ומעניהו תבין חסרונו: (ו) כנפי הכרובים, הם שעשה שלמה ועמדו בארץ ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון שעשה בצלאל. (מרש"י ורד"ק): (ח) ויאריכו הבדים, עומד כמשפט בפעל הזה בשאר מקומות אף בהפעיל, וענינו שהיו ארוכים כל כך עד שנראו ראשיהם לפני הדביר בהיותם דוחקין ובולטין בפרוכת שהיו מול הפתח אבל לא היו נראים החוצ' להיו' מקרעין הפרוכת לצאת חוצה לו. ות"י וַאֲרִיכוּן בקל ואם היה דעתו לתרגם בהפעיל היה מתרגם

וְאוֹרִיכוּנוּן שהוא הִפְעֵל יוצא לשני. ומזה ראיה לדברנו שהוא קל עומד וכן מתורגם אשכנזית:

ויהיו שם. על הבדים יאמר שהיו שם באותה הנחה ועוד עד אשר נגנז בימי יאשיה: (ט) אין בארון, זה ראיה כי לא היה בארון לא שברי לוחות ולא ספרי תור' וארון שבו ס"ת נתנוהו באוצר בית ה' (רד"ק), והרלב"ג כתב זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם,

יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) אֵין
בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם
מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים
מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ (יא) וְלֹא־
יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־
מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ (יב) אָז אָמַר
שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ (יג) בָּנֹה
בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃
(יד) וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל
יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ (טו) וַיֹּאמֶר
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת

געזעהן פֿאָן אָבען. (ח) דיא
שטאנגען ווארען זאָ
לאנג, דאס דיא ענדען
דערזעלבען געזעהען
ווארדען אויס דעם היי-
ליגען פֿאָר דעם דביר,
אבער פֿאָן אויסען ווארֿ-
דען זיא ניכט געזעהען,
אונד ווארען דאזעלבסט
ביז אויף דיזען טאג.
(ט) ניכטס וואר אין דער
לאדע, אויסער דעןביידען
שטיינערנען טאפֿעלן,
וועלכע משה היניין גע-
לעגט האט אויף הורב,
(וואָרין דער בונד), וועל-
כען דער עוויגע שלאָס
מיט דען קינדערן ישראל׳ס,
נאכדעם זיא אויסגעצאָגען
אויס דעם לאנדע מצרים. (י) אונד עס געשאה אלס דיא פריסטער אויס דעם היילינגטהומע
הערויסגינגען, ערפֿיללטע איין געוואָלק דאז הויז דעם עוויגען. (יא) אונד דיא פריסטער
קאָננטען ניכט שטעהען אים דיענסט פֿאָר דעם געוואָלק. וויל דיא הערדליכקייט דעם
עוויגען דאז הויז דעם עוויגען ערפֿיללטע. (יב) דא שפראך שלמה; דער עוויגע פֿער-
שפראך׳ס, אים דונקעלן געוואָלק צו וואָהנען. (יג) איך האבע איין הויז געבויעט דיר צור
וואָהנונג, איינע רעזידענץ צו דיינעם זיטץ אין עוויגקייט! (יד) אונד דער קאָניג וואנדטע
זיין אנגעזיכט, אונד זעגנעטע דיא גאנצע פֿערזאממלונג ישראל׳ס, אונד דיא גאנצע
פֿערזאממלונג ישראל׳ס שטאנד דא. (טו) אונד ער שפראך: געלאָבט זייא דער עוויגע,
דער גאָטט ישראל׳ס, וועלכער מיט זיינעם מונדע געדערעט צו מיינעם פֿאטער דוד, אונד מיט

רש״י

[שיר א׳ י״ג]; (י) בצאת הכהנים מן הקדש. ההכנים שהשאו הארון נדביר כשיצאו שראתה
השכינה בהיכל: (יב) אז אמר שלמה. כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה בוך׳ בבית
שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת
[ויקרא ט״ז ב׳] כך שנוייה בספרי: (יג) לשבתך עולמים. שמשנבנתה לא הותרו הבמות ולא

באור

מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן, אך אלל בזה שלא היה שם מהמתור׳ רק עשרת דברים
כי הם מקיפים בכח על התורה: כרת, כתרגומו די עלויהון כתיבין עשרא פתגמי קיימא דיגזר
עם בני ישראל. וכן תרגמתי, כי עשרת הדברים הן הם הברית אשר כרת ה׳. או טעמו אשר
כרת בעת הנתנם, ועוד יתכן לומר שהשר מלת ברית כלומר שהניח שם ביום שכרת ברית עם
בני ישראל (אום דער עוויגע איינען בונד שלאָס א. ז. וו.): (יב) אז אמר, כשראה הענן אמר
רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן
אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט״ז ב׳) כך שנויה בספרי (רש״י) וגם נאמר אל הערפל
אשר שם אלהים (שמות כ׳ י״ה) והערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב
הענן כפירוש רש״י שם. וכקמלה הבי״ת או בעבור ההפסק, או בעבור הידיעה, בהגד נאמר
זה מקודם. והכ׳ שלמה אמר זה לכהנים לעורר לבבם על מלאה ה׳, ואחר כן הסב דבריו אל
אלהים: (יד) ויסב וכו׳, אל מול העם: ויברך, לא נכתבה הברכה פה רק אחר התפלה,
ואחר שברכם נתן הודאה לאל. (רד״ק): עמד, כי אין ישיב׳ בעזרה: (טו) ובידו מלא, כנוי
לאל יתברך ר״ל בכחו וביכלתו שהשלים כל הבטחתו עמו והם עשו רלונו וכן ת״י וברעותיה קיים:

דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר: (טז) מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל: (יז) וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ: (יט) רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי: (כ) וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

תרגום אשכנזי

זיינער האנד עס ערפֿילל־טע, דא ער שפראך: (טז) זייט דעם טאגע דא איך מיין פֿאָלק ישראל אויס מצרים אויספֿיהר־טע, ערוועהלטע איך קיינע שטאַדט אויס אל־לען שטעממען ישראל'ס, אום איין הויז צו בויען, דאס מיין נאמע דא־זעלבסט ווערע — אונד איך ערוועהלעטע דוד, דאס ער איבער מיין פֿאָלק זיין זאָלל. (יז) עס וואר מיינעם פֿאטער דוד אים זיננע, איין הויז דעם נאמען דעס עוויגען, דעס גאָטטע ישראל'ס צו בוי־ען. (יח) אבער דער עווי־גע שפראך צו מיינעם פֿאטער דוד: דאס דיר אים זיננע איזט, איין הויז מיינעם נאמען צו בויען, האסט דוא וואָהל גע־טהאן, (יא וואָהל), דאס עס דיר אים זיננע איזט; (יט) אבער דוא זאָללסט דאז הויז ניכט בויען, זאָנדערן דיין זאָהן דער אויס דיינען לענדען קאָממען ווירד, דערזעלבע זאָלל דאז הויז מיינעם נאמען בויען. (כ) אונד דער עוויגע האט זיין וואָרט ערפֿיללט, דאז ער גערעדעט, אונד איך בין אנגע־שטעללט אן מיינעם פֿאטערס דוד'ס שטעללע; זיטצע נון אויף דעם טהראָנע ישראל'ס, וויא דער עוויגע עס פֿערהייסען, אינד איך בויעטע דאז הויז דעם נאמען דעס עוויגען דעס גאָטטעס ישר'ל'ס. (כא) אונד האבע דאזעלבסט איינען אָרט איינגערייַמט פֿיר דיא לאדע, וואָרינגען דער בונד דעס עוויגען, דען ער שלאָס מיט אונזערן פֿעטערן, אלס ער זיא אויספֿיהרטע אויס דעם לאנדע מצרים.

רש"י

שרתה שכינה במקום אחד: (טז) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: (טז) מן היום וגו'. את זה הדבר אל דוד אבי:

באור

לאמר, מוסב על דבר בפיו, (רד"ק): (טז) ואבחר בדוד, למה שהקדים לא בחרתי בעיר, היה לו לומר ואבחר בירושלים. אלא פירושו כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלים כשנראיתי לו בגרן ארונה באש מן השמים (רד"ק). ובאמת מקרא קצר הוא ונשלם (בד"הי ב' ה' ו'), ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל ואבחר בירושלים להיות שמי שם וגו' ולזה נעשו פה בתרגומי סימן שתיקת הכונ' אחר מלות (דאזעלבסט ווערע) להודות על החסרון הזה: (יח) הטיבות כי וכו', טוב עשית בזה ולזכות תחשב, כי מהשבחך עולה לך למעש', אחר שעי"ז באה ההכנה לבנות עליה ולהכין הכל. וכפל לשון כי היה עם לבבך מדרכי לשון עברי לחזק הענין אשר בו ירמוז לעקר כונתו. ולכן הכפלתיו גם אני בתרגומי במלות (יא וואָהל): (יט) היוצא. כונתו בנך אשר יולד ולא אשר כבר נולד לך, ורמז לו על שלמה אשר נולד לו אחר הדברים האלה: (כא) ואשם שם, בבית הזה: אשר שם, בזה הארון: ברית ה', לוחות הברית: אשר כרת. ברית עם ישראל בעת שהתנם:

לוח ההפטרת.

מחר חדש בשמואל א׳ סימן כ׳ ויאמר לו יהונתן עד סוף הסימן:

שבות ר״ח בישעיה סימן י״א כה אמר ה׳ עד סוף הסימן:

פ׳ שקלים במלכים ב׳ סימן י״א בן שבע שנים עד י״ז לכהנים יהיו:

פ׳ זכור בשמואל א׳ סימן ט״ו ב׳ כה אמר ה׳ עד ל״ד גבעת שאול;

פ׳ פרה ביחזקאל סימן ל״ו ט״ז ויהי דבר ה׳ עד סוף הסימן:

פ׳ החדש ביחזקאל סימן מ״ה ט״ז כל העם הארץ וסימן מ״ו עד י״ח איש מאחזתו:

שמות בישעיה סימן כ״ז ו׳ הבאים ישרש יעקב וסימן כ״ח עד י״ג ונלכדו, ומתחילין סימן כ״ט כ״ב לכן כה אמר עד כ״ג יעריצו:

וארא ביחזקאל סימן כ״ה כ״ח כה אמר אדני ה׳ עד סוף סימן כ״ט:

בא בירמיה סימן מ״ו י״ג הדבר אשר דבר ה׳ עד סוף הסימן:

בשלח בשופטים סימן ד׳ ד׳ ודבורה אשה נביאה עד סוף סימן ה׳:

יתרו בישעיה סימן ו׳ א׳ בשנת מות המלך וסימן ז׳ עד ו׳ בן טבאל, ומתחילין סימן ט׳ ה׳ כי ילד יולד לנו עד ו׳ תעשה זאת:

משפטים בירמיה סימן ל״ד ה׳ הדבר אשר היה עד סוף הסימן, ומתחילין סימן ל״ג כה אמר ה׳ עד סוף הסימן:

תרומה במלכים א׳ כ״ו וה׳ נתן חכמה וסימן ו׳ עד י״ג עמו ישראל:

תצוה ביחזקאל סימן מ״ג י׳ אתה בן אדם עד סוף הסימן.

כי תשא במלכים א׳ סימן י״ח א׳ ויהי ימים רבים עד מ׳ ה׳ הוא האלהים.

ויקהל במלכים א׳ סימן ז׳ מ׳ ויעש חירום עד נ׳ להיכל זהב:

פקודי במלכים א׳ סימן ז׳ נ״א ותשלם כל המלאכה וסימן ח׳ עד כ״א מארץ מצרים:

מזמורי תהלים שנוהגים לומר בכל שבת מעין הפרשיות:

שמות, שיר המעלות רבת צררוני סי' קכ"ט. **וארא**, מזמור שיר ליום השבת סימן צ"ב. **בא**, הללויה אודה ה' סימן קי"א. **בשלח**, למנצח על מות לבן סימן ט'. **יתרו**, מזמור לדוד הבו לה' סימן כ"ט. **משפטים**, מזמור לדוד ה' מי יגור סימן ט"ו. **תרומה**, שיר המעלות זכור ה' סימן קל"ב. **תצוה**, שיר המעלות לדוד הנה מה טוב סימן י' קל"ג. **כי תשא**, למה ה' סימן י'. **ויקהל**, למה רגשו סימן ב'. **פקודי** שיר המעלות לדוד הנה מה טוב סימן קל"ג:

מגלת אסתר

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת

אהרן בן וואלף

ונוסף לזה

פי' רש"י.

מבוא

ראיתי נכון להקדים למגלה הזאת איזה חקירות וספקות השייכים ונאותים פה, להעיר הקורא עליהם, ולגדרם כפי יד ה' הטובה עלי, ואומר: חכמי התלמוד אמרו (ב"ב ה') אנשי כנסת הגדולה כתבו מגלת אסתר. ומה שיחסו כתיבת המגלה לאנשי כנה"ג ולא לעזרא. אף שלדבריהם היה המעשה הזה בזמן עזרא והוא היה סופר מהיר והאחרון בכותבי ספרי הקדש? אולי קבלה היתה זאת בידיהם. והנה גם לדעת קצת האומרים מעשה אסתר מאוחר ממה שהוא לדעת חז"ל כאשר אבאר לקמן, מ"מ יכול להיות שאנשי כנה"ג כתובה, כי האנשים האלה לא בזמן אחד ובדור אחד היו, רק בזמנים שונים ולכל הפחות בששה או בשבעה דורות זה אחר זה*) וא"כ אף אם נאמר שהמעשה היה בזמן המלך האחרון לפרס, הלא שמעון הצדיק היה משירי כנה"ג כמאמרם (אבות פרק א') וידענו ששמעון הצדיק היה מימי אלכסנדר מוקדן (יומא ס"ט א') וע"י אלכסנדר נאבד מלכות פרס כנודע, וא"כ ע"כ היה המעשה בימי איזה מאנשי כנה"ג ולכן שפיר נוכל לאמור שהם כתבוה:

אולם הם גם אמרו (מגלה ז' א') אסתר ברוה"ק נאמרה, ובאר הר"י ערמאה את דבריהם וז"ל; אנשי כנה"ג העתיקוה מספר דברי הימים למלכי פרס, ובאמצע התלבשות רוה"ק בררו האמת מן השקר מהכתוב כמכתב הכתובים, ויען כי העתיקוה מספרי עכו"ם לא נמצא שם קדושה בתוכה עכ"ל. ובאמת נמצא גם עתה בידינו מגלת אסתר אחרת בלשון יוני: ונוסף בה דברים רבים ממה שנמצאו במגלת אסתר אשר לנו, כמו חלום מרדכי, תפלת אסתר ודומי', ורבים מדברים האלה נמצאו גם בשני התרגומים על אסתר, גם בספר יוסיפון בן גוריון ודומיהם. ונכון מאוד דברי הר"י ערמאה הנ"ל באמרו שנעתקה מספר ד"הי למלכי פרס כי כל איש משכיל אשר ישים על לבו לעיין במגלה הזאת, יראה בהסתכלות מעט, איך היא נשתנה מכל שארי ספרי ל"הק הן בצחות ודקדוק הלשון, הן בחבור המליצ' היותר טובים ונכונים בשארי ספרי תנ"ך כמו במגלה הזאת. ואציגה הנה איזה דברים לדוגמא ומהם נקיש על השאר: מצינו בה איזה מלות אשר לא נמצאים עוד בשארי ספרי תנ"ך, ולקוחים המה לפי הנראה משאר לשונות כמו אנס, המלה הזאת איננה נמצאת עוד רק פה, ופעם אחת בדניאל בלשון ארמית. פתשגן היא מלה ארמית, ודומיהם. גם לא מצאנו בכל המגלה מלת לאמר אשר רגילה מאוד בשאר ספרי תנ"ך, וטובה מאוד לצחות הלשון כנודע, וכאשר העיר על טובה ויפיה אדונינו הרמב"ן בבאורו על התורה. גם לפי צחות לשון העברי צריך להיות בפרשה א' פסוק ט"ו ויאמר כדת מה וכו', כי אחר שהפסיק הענין במאמר מוסגר הארוך מאוד, צריך לכפול עוד פעם ויאמר כדרך לה"ק וכאשר מצאנו דוגמתו כמה פעמים בתנ"ך, ועוד שאר דברים קשים מתנגדים מעט לדרכי הלשון והמליצה, אשר לא יעלמו מעיני החוקר אין זאת כי אם הועתקה משפת אחר. ונודע שיש לכל שפה ושפה סגולה מיוחדת בדרכי

*) ולא כדעת רמב"ם ז"ל האומר שאנשי כנה"ג כולם בזמן אחד היו, וכאשר העיר ע"ז הר"י אברבנאל בהקדמתו לנחלת אבות.

המליצ', מה שאין כזולת'. ולכן המעתיק והמתרגם הנאמן, צריך לדחוק לפעמים בהעתקתו, ומשתמש בדברים זרים מעט (ובלבד שלא יהיו מתנגדים לגמרי נגד הלשון) מה שאין ראוי ונאות להכותב מעצמו בשפה ההיא, לפי שעיין ולב המעתיק גם על הלשון אשר ממנו מעתיק. ובלעדי זאת, הלא ידענו מאז אשר גלו לבבל ויתערבו בין העמים בבל מדי ופרס ושאר המדינות, שכחו הרבה מלשונם העברי, כמו שהתאונן ע"ז נחמיה באמרו ובניהם חצי מדבר אשדודית וכו'. ולא ידעו עוד לדבר נכוחות בלשון העברי רק התערבו אותה בלשונות אחרות, וכאשר דובר לחות אחד בעיר ושנים במשפחה, ואולי בעבור זאת יחסו כתיבת המגלה לאנשי כנ"הג המאוחרים בזמן מעזרא, ולא יחסוה לעזרא, לפי שהוא הי' סופר מהיר ובודאי אם הוא כתב המגלה הזאת העתיקה כפי דרכי נועם המליצה, ולא השתמש במלות שונות וזרות.

ואחרי בנותי בספרים ראה זה מצאתי. שכל חכמי התלמוד אשר נשאו ונתנו בדיני המגלה, בדיני פורים, ובמעשה מרדכי ואסתר כולם היו מימות רבי יוחנן בן זכאי ואילך, ולא מצאתי שום תנא אשר הי' קודם זמן הזה ודבר דבר מה בענינים האלה. גם מצאנו במחלוקת בין ב"ש וב"ה לענין טומאת ידים אצל שיר וקהלת (ידים פרק ג', עדיות פרק ה') אבל לא ראינו שנחלקו ג"כ אלא אסתר כאשר נחלקו בזה הדורות האחרונים האמוראים (מגל' ז' א'), ומה שנמצא במגלת תענית כתוב את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פורים איכון וכו' (תענית י"ח ב', מגלה ה' ב'), והמחבר של מגלת תענית הי' חנניא בן חזקיא כמאמרם (שבת י"ג), וכבר נודע שחנניא הי' בזמן ב"ש וב"ה? מ"מ אין ראיה מזאת, כי בלא"ה אנו מוכרחים לאמור שלא חנניא לבדו חבר כל המגלה, רק הוא התחיל, וסיעתו המה דורות הבאים אחריו גמרוה והשלימוה, שהרי נכתב בה המעשה מר"י בן שמוע אשר בטל השמד, וידענו שר"י בן שמוע הי' תלמיד ר"מ (ר"ה י"ט א') אשר הי' זמן רב מאוד אחר חנניא הנ"ל, כאשר העיר ע"ז בעל ספר יוחסין. ובעל ס"ה אות חי"ת, ויש לעיין בזה היטיב.

ועל זמן המעשה הזה, מתי הי' אחשורוש ומי הי'? כבר נתחבטו בו מפרשים רבים הן מחכמי ישראל והן מחכמי אה"ע. גם חז"ל גלו לנו דעתם בזה. ואני לא להכריע ביניהם באתי, לא ארחק ולא אקרב, רק אודיע דעתם בקצרה, והמשכיל יבחר ויקרב. חז"ל אמרו שזה אחשורוש הי' מלך השני למלכות פרס הכללית (דהיינו מיום שנתאחד מלכות מדי עם פרס, והוא מיום שמת דריוש המדי אשר מלך ג"כ על מלכות בבל), כי לדעתם מלך בראשונה כורש אשר הרשה לבנות הבית. אחריו מלך אחשורוש הזה אשר בטל בנין הבית, ואחריו דריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר אשר בימיו בנו הבית. ובימיו עלה עזרא ונחמיה לבנות חומת ירושלים, כי לדעתם, אף שמצאנו (עזרא ז' א') אחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא וכו', ומשמע מזה, שהמלך ארתחשסתא אשר בימיו עלה עזרא לא הי' המלך הנזכר קודם; אשר בימיו נבנ' הבית, מ"מ החליטו שלשה שמות הי' לו. דריוש. ארתחשסתא וכורש. (עיין מזה ר"ה ג' ב', מגלה י"א ב'). ומצאנו עוד מקרא מפורש בעזרא (פרשה ד' פסוק ה' ו' ז') שנאמר וסוכרים עליהם יועצים כל ימי כורש עד דריוש וכו'. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וכו, וביומי ארתחשסתא כתב וכו', ונאמר בסוף הפרשה באדין בטלת עד שנת תרתין לדריוש. הרי מפורש שהיו שני מלכים בין כורש לדריוש הפרסי, ושמותם אחשורש וארתחשסתא אשר שניהם בטלו בנין הבית. אך המפרשים נלאו ונדחקו לפרש כי אחשורש נקרא גם כן ארתחשסתא והשטנה שנכתבה פעמים אחת היא, ע"ש הראב"ע.*) הנה נראה לענין כל הלחץ הגדול לדבריהם בפסוקים שהבאתי. ועוד מצאתי דבר תימא בדבריהם באמרו (מנחות ס"ט א'. שקלים ז' א') ופתחיה על הקינין, פתחיה זה מרדכי וכו', וספרו ממנו מעשה מהנהו שלש נשי דאייתו קינין וכו' כנראה ומוכח מדבריהם שמרדכי הי' בירושלים אחר בנין ב"הב, והלך משושן אחר המעשה אשר קרה לו עם המן, ותמיה לי, מדוע לא נמצא ממנו

---

*) ורש"י בתחילת כבודו שגה בזאת. כי הוא ז"ל הביא ראיה שאחשורש נקרא ארתחשסתא ממאמרם במסכת ר"ה הנ"ל? הוא כורש הוא דריוש וכו', ובאמת שם לא דברו כלל מאחשורש הזה רק מדריוש הפרסי ע"ש

מבוא

דבר מה מוזכר בנחמיה? *) מדוע שתקו מבאים הזה אשר הי' גדול ליהודים ומשנה למלך? וגם כאשר באו על החתום כמוזכר בנחמי' פרשה יו"ד, למה לא נמצא שגם מרדכי הזה בא על החתום? ובכל הגיעו דבר מה בעין זה חכמי תוספת (ב"ק פ"א) יעויין שם מה שהוקש' להם על המאמר הזה.

ולהוציא את עצמו מן הלחץ הזה יאמר בפרקי ר"א, שהיו מלכי פרס יותר ויותר ממה שחשבו רז"ל במסכת הנ"ל, ובעקבותיו דרכו רוב המפרשים מבני עמינו. גם מאור הגולה רש"י כתב (דניאל י"א ב') רז"ל: וז"ל אמרו בס"ע וכו' אבל בספר יוסיפון כתב שהיה לו לכורש בן אחד ושמו קאמביסה וכו' עכ"ל, ועיין שם בהראב"ע דעת ר' משה כהן הספרדי, שכולם חשבו הרבה מלכי פרס, ממה שחשבו רז"ל, גם רבינו זרחיה הלוי (בפ"ק דר"ה) כתב שהי' שני ארתחשסתא אחד שבטל בנין הבית (והוא שנכתב שטנה בימיו עזרא ד') ואחד שהרשה לבנות (והוא שמוזכר בעזרא ז' א') וכתב עוד אע"פ שנאמר עוד שלשה מלכים עומדים לפרס וכו' אין כוונת הכתוב שלא יהי' לפרס רק ארבע מלכים (כדעת ס"ע, וכדעת ר"ס הגאון) רק חשב הכתוב הגדולים והתקיפים וכו', גם הר"י אברבנאל בספרו מעייני הישועה האריך בזה.

מן הדברים האלה אשר הבאתי נראה לכל, שיש לכל אחד ואחד מן המפרשים דרך מיוחד במנין המלכים, זה הרבה וזה המעיט, כפי אשר חשבו למצוא דרך האמת והנכון. אך בכולם לא מצאתי מנוח לפרש הפסוקים הנ"ל אשר הקשיתי לשאול. וראיתי בספר צמח דוד שהביא בשם בעל מ"ע שכתב וז"ל: מן המפורסמות שאין צריך ראיה עליה, שמכורש ועד דריוש האחרון, מלכי פרס ארבעה עשר הם עכ"ל. וכן נמצאים בדברי הימים בלשונות העמים, ולכן אודיעם בשמותם, וגם אציגה לפני הקורא דעת חכמי האומות בזה, ועליו לשפוט איזה מהם יוכשר יותר להיות אותו אחשורש הנזכר במגלה, ואומר:

המלך הראשון למלכות פרס הכללית, הי' כורש, וימלך על מדי ופרס, בבל, אשור וכנען ושאר מדינות, ימי מלכותו היו ז' שנים וימלוך תחתיו בנו קאמביזעס, הוא נלחם עם מצרים וילכדה, גם העמים בחלק אפריקא ליביער לידענער היו לו לעבדים, וממשלתו עוד כוזיען ואביסיניען, ימי מלכותו ז' שנים. אחריו קם איש אחד ויאמר כי הוא אח קאמביזעס ויסב שמו זמערדיס (כי לקאמביזעס הי' אח ושמו זמערדיס והוא נרצח) ולכן לו יאתה המלוכה וימלוך ז"ן חדשים עד כי יודע הדבר, ונתגלה כי לא מזרע המלוכה הוא רק בן כהן אחד**) ויקומו עליו שבעת שרי וגדולי פרס ויהרגו אותו. אחריו מלך איש אחד משבעת שרים הנ"ל ושמו דאריוס היסטאספים (זה דריוש הנזכר בעזרא ובנחמיה) והוא נמלך ע"י נחלת הסוס, כי בימים ההם אחר מות בן כהן הנ"ל ומלך אין לפרס, כרתו יחד שבעת גדולי פרס הנ"ל ברית והסכימו פה אחד לאמור, שכל אחד מהם יהיה מזומן ומעותד ליום מועד בעת עלות השחר עם סוסו לרכוב עליו, והסוס אשר ישמיע קולו בראשונה מכל שאר הסוסים הנה רוכב הסוס הזה יהיה למלך, ויקר שסוס דאריוס הנ"ל נחר בראשונה, ע"י תחבולת עבדו אעבארעס***) ולכן הומלך עליהם. דאריוס היסטאספוס הזה הי' איש טוב וישר, אוהב צדקה ומשפט. הוא הרשה לבנות הבית בירושלים. לקח בנות כורש ובת זמערדיס בן כורש לאשה, גם בת אטאנס אחד משבעה שרים הנ"ל לקח על נשיו, הוא לכד טרסי (טראציען) באיראפא, ושאר מדינות בארץ יון, הוא הלך להודו (אינדיען) וילכוד שם עמים רבים תחת רגליו, וימי מלכותו ל"ו שנים.

---

*) כי מה שאמרו מרדכי בלשן זה מרדכי אומן אסתר, הרי לא הזכירו אותו עזרא ונחמיה רק בעלות בימי כורש, אך בעלותו שנית לא הזכירוהו כלל, ולא חשבוהו בשאר העולים פעם שנית לירושלים.

**) דער זאהן איינעס מאגיער.

***) אעבארעס הזה היה שומר אורות סוסיו (זיין שטאללמייסטער), ובשמעו הברית אשר נכרת ביניהם, לקח סוסה אחת ויאסור אותה במסתרים לעץ אחד, במקום אשר יקבלו שם שבע' שרים הנזכרים, ובערב לפני יום המועד לקח הסוס אשר ירכב עליו דאריוס, ויביאהו אל מקום אשר סוסה הנ"ל אסורה, ליחמנה אל הסוסה, ובבוקר אור והאנשים האלה עוברים עם סוסיהם פני המקום הזה, ויחם הסוס של דאריוס כתמול, ויתן קול בנחירה אל הסוסה.

ומעת אשר הומת בן כהן הנ"ל על ידי שבעת השרים, הותקן ביניהם שיהי' תמיד אצל המלך ז"ן יועצים וגדולים משרי פרס. אשר עמם ישא ויתן בדבר המלוכה, ולאלה שבעת השרים הרשות נתונה לבוא בכל עת שירצו אל המלך מה שלא הורשה לכל איש זולתם. והנה בזה רוב חכמי האומות מודים פה אחד, שלא הי' אחשורש בעל אסתר אחד מן ארבע' המלכי' שזכרתי, כי המלכים לפני דאריוס היסטאספיס לא מלכו י"ב או י"ג שנים, ובמגלת אסתר נמצא כתוב בשנת שתים עשרה למלך אחשורש. גם לא יתכן לאמור שהי' דריוש הנ"ל, כי ממעשה אחשורש הזה נראה שהי' טפש ומלך הפכפך, כאשר כינוהו חז"ל, ודריוש הי' איש טוב וישר, לא טפש ולא הפכפך, גם לא הי' דריוש בשנת י"ב למלכותו בארצו רק הלך לארץ יון, וממגלת אסתר ראינו שהי' אחשורש בשנת י"ב למלכות בשושן הבירה.*)

אחר דאריוס הנ"ל מלך בנו קסערקסעס, הוא הי' איש תהפוכות, וכל התכונות אשר יחסו חכמי התלמוד לאחשורש נמצאים בזה האיש, פעם הי' נדיב, פעם כילי, פעם אכזרי, פעם רחמני, ומטפשותיו ספרו לנו רושמי הקורות. בהליכתו לארץ יון להלחם עם אנשי אטונה (אטהינן), בא אל ים אליספע הנקרא (העללעספאנט אשר יקרא היום דארדא-נעללען) ורצה לעבור באניות עם העם אשר ברגלו, והים הלך וסער, ומשבריו וגליו הפרידו האניות אנה ואנה, אז המלך הטפש הזה צוה בחמתו להכות הים. ולהשליך בתוכו כבלים ושלשלאות, להכריחו לנוח מזעפו. אחר המלכו הלך מיד לארץ מצרים אשר מרדה בחיי אביו, וישימה למס, ובשנת שלש למלכו חזר לארצו, אחר כך הלך להלחם עם טהעסאליען בארץ יון, אבל לא הצליח במלחמה הזאת. כי נפל מעמו עם רב, וישב לארצו נעלב ונכאה לבב בשנת שש למלכותו, ומן היום ההוא ומעלה, לא השגיח עוד על ממשלתו ומלכותו, ויעזוב אותה ביד יועציו ושריו, והוא פנה לתענוגות בני האדם, יין ותירוש לקחו לבו, ונרצח משר צבאו, וימי מלכותו היו כ"א שנים. והנה רוב מחכמי האומות הסכימו, שזה הי' אחשורש הנזכר במגלת אסתר, כי ממנו נדע שהיה בשנת שלש ובשנת שש, וגם מאז והלאה תמיד בשושן הבירה. גם מעשיו מוכיחים עליו שהיה אחשורש הזה, כי היתכן מאיש תהפוכות כזה לענוש את אשתו קשה קל אשר לא באה לפניו ולפני עדת שכורים? היתכן מאיש כזה למסור עם רב עדת בני ישראל ביד אויבו על לא חמס בכפם? או לצוות להשר הגדול מכל השרים, להלביש מרדכי היהודי ולהרכיבו ברחובות. תחת אשר הרשהו לפני ימים מעטים להשמיד כל היהודים?**)

אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס לאנגימאנוס והוא ארתחשסתא אשר בימיו עלה עזרא ונחמיה, לבנות חומת ירושלים, ימי מלכותו היו ל"ח שנים. ולדעת קצת מחכמי האומות. וגם לדעת יוסיפון בן גוריון, הי' המלך הזה אחשורש בעל אסתר. (ואם יוקש' איך יתכן שהי' אחשורש קסערקסעס או ארטאקסערקסעס הנ"ל, הלא מרדכי הגלה מירושלים ומאז עד עתה הוא זמן רב. ואיך יחיה מרדכי שנים רבות כאלה? כשיב ע"ז היאך נפורש,

---

*) ומעתה תשוב ותתבונן פירש המקרא בעזרא ד' ה', וסוכרים עליהם יועצים וכו' אשר הקשיתי לשאול לעיל, כי בימי כירש סכרו יועצים לבטל הבנין, ואמר הכתוב ובמלכות אחשורש כתבו שטנה לדעתי הוא קאמביזעס, ואמר בתחלת מלכותו, לפי שלא היה רק זמן מועט בתחלת מלכותו בארצו, ושאר השנים היה בארצות אחרות להלח' נגד שונאיו. ואמר אח"כ ובימי ארתחשסתא' כתב וכו' הוא בן כהן הנ"ל ובימיו ג"כ נבטל בנין הבית והוא בטלה עד שנת תרתין לדריוש הוא דאריוס היסטאספיס. ואל תתמה על שנוי השמות בלשון העמים ממה שהם בלשון העברי. ולאמור שיהיה ארתחשסתא זמערדיס, או אחשורש קאמביזעס? כי אולי ברוב העתים וימים, וע"י רוב העתקות נשנו השמות בלשון העמים ונתבלבלו, או יאמר, הלא נודע שהיה למלכי פרס לפעמים שני שמות ויותר וכאשר הביא זאת יוסיפון בן גוריון בספרו. והבן עוד ההפרש הנמצא באגרת השטנה בעזרא ד', נאמר די יבקר בספר דכרניא די אבהתך וכו', ובעזרא ה' כאשר כתבו השטנה לדריוש, נאמר פסוק י"ז יתבקר בבית גנזיא די מלכא וכו'. וגם לא נאמר די אבהתך. אין זאת כי אם שדריוש הזה הוא היסטאספיס והוא לא היה מזרע המלוכה, ולכן לא יוכלו לאמור לו די אבהתך. אבל באגרת הראשונה אשר שלחו לארתחשסתא או זמערדיס אשר אמר שהוא בן כורש, שייך שפיר בזה די אבהתך ודע זאת.

**) ועיין עוד מזה ראיות נכונות בספר מנוח התורה לחכם פראָפעססאר איכהארן אשר האריך בזה.

מבוא

בקרא שמרדכי הגלה מירושלים, הלא נוכל לאמר מה שכתב במגלה אשר הגלה יושב על קיש, ולא על מרדכי, ואם בכל זאת יפלא בעיניך, שלא יהי' בזמן רב כזה רק ארבעה דורות מקיש עד מרדכי נאמר באמת היו מן מרדכי עד קיש יותר מד' דורות והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים, כדרכו תמיד; והרי לדעת חז"ל, הי' קיש הנזכר במגלה אבי שאול המלך, ולפ"ז בודאי נחסר במקרא כמה וכמה דורות). אחריו מלך בנו קסערקסעס השני מ"ה ימים ונרצח מן אחיו זאגדיאנוס בן פלגש אביו, הוא מלך ז' חדשים ונרצח מאחיו דאריוס אכוס אשר מלך כ' שנים. אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס מנעמן וימי מלכותו היו מ"ו שנים, ואיזה מדרשים חשבו לאמור שזה היה אחשורש, ואחריו מלכו עוד שלשה מלכים, ולא ארצה להאריך עמהם עוד, כי בזמן מאוחר כזה בודאי לא היה המעשה, כי לא נמצא בדברי הימים שום דבר, או שום התדמות אשר יורה על אמיתת הדעה הזאת.

ועתה הנה הבאתי דברי החכמים בכלל, והצבתים מערכה לקראת מערכה, למען הראות כי כולם נבוכים בענין הזה, ובכל עיון והשקפה והתבוננות, לא נוכל להראות דבר מה במופת חותך וראיות ברורות, אך מה שידענו ממנו הוא או ע"ד קבלת רז"ל, או ע"י דעות אפשריות. ויתר פרטי הדברים יתבררו ויתלבנו בבאורי בעזרת החונן לאדם דעת:

בערלין בחדש שבט תקמ"ח לפ"ק.

אהרן בהרבני הרופא מוהר"ר וואלף זצ"ל מהאללי.

מבוא שני

מאת

יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) מי זה מלך אחשורוש הנזכר בספר.

המגלה הזאת כוללת ספור מעשה אחד קרה לאבותינו, בתחלת בנין בית שני, תחת ממשלת מלכי פרס, באו לסכנה גדולה. כי לרצון איש אהוב אחד צוה המלך להמית כל היהודים במדינות מלכותו חנם, ובתאר אשה יפה בטלה הגזרה. והיה היום ההוא לחק לעשות אותו יום משתה ושמחה:

כן אמנם נזכר בראש הספר שם המלך ושנת מלכותו ומקום המעשה, ובכל זאת כעור מגשש קיר נלאה למצוא הפתח, כן נלאו החכמים יודעי העתים ודורשי רשומות מעשי עולם, למצא זמן לספור המעשה ההוא, מי זה מלך אחשורוש ואיזה מלך מלכי פרס הוא זה? וסבת הספק הזה מפני מבוכת הסופרים והעדר הסכמת' במספר מלכי פרס, ובשמותם ובסדורם זה אחר זה. כי אין שמות מלכי פרס, שמות עצם פרטי, אשר יאמר עליו כי הוא זה מלך פלוני בשם פלוני, מלך בזמן פלוני אחרי מלך פלוני, אבל רובם שמות התארים הם הכוללים כל המלכים, כמנהג בשמות המלכים כשם פרעה לכל מלכי מצרים, ושם אבימלך לכל מלכי פלשתי'. וכן יש מהם מורכבים מתאר מורכב מה, כמו נבוכדנאצר נבופלאסר נבוזראדן תגלת פלאסר, שלמנאסר, אסר חדן, בלאדן במלכי אשור ובבל, וכן שמות ארתחשסתא אחשורוש במלכי פרס ומדי. והרכבת שם ארתחשחתא בארתי במבוא לעזרא, כן איפשר כי שם אחשורוש שם מורכב. למה שנגלה אחשתרנים אחשדרפים. ע"כ אין להכיר שם מלך הנזכר בשם תאר זה, לפי שהוא כנוי ליותר מאחד. והפרטי אין להכיר כי אם בשמו המיוחד לו לבדו, אשר בו נבדל מכל זולתו. וע"כ תמצא העדר הסכמה בסופרים המונים מספר למלכי פרס, אשר יכנהו האחד בשם דריוש, יכנהו אחר בשם ארתחשסתא, ואחר בשם אחשורוש. ולמה שמחולקים הם בכמותם ג"כ כ"ש שתגדל המבוכ':

אך לפי מה שהעליתי במבוא לעזרא ראשי הדעות החלוקות שנים המה, ועליהם לבדם ישים המתבונן עין בחינתו אחרי מי לנטות. הדע' האחד דעת חכמי התלמוד הממעיט מכלם למנות מלכי פרס לא יותר מארבעה. והדעת השני המרבה מכלם למנות מלכי פרס לא פחות מארבעה עשר. על דעת חכמי התלמוד אחשורוש שבספר הזה הוא, השלישי למלכי פרס, הראשון היה דריוש המדי אשר קבל מלכות בבל ומלך ג' שנים, אחריו כורש הפרסי ב' שנים, אחריו אחשורוש י"ד שנים, ובשנת ג' למלכותו עשה משתה, ובשנת שבע לקח אסתר, ובימיו היה הבית בטל מבנינו, בעבור השטנה שכתבו השמרנים לבני יהודה ובנימין. וכבר כתבתי שם מן הטענות והספקות אשר כבדו מהכיל על פי הדעת ההיא, ופה מצאתי עוד טענה להוסיף על פי הסדר הזה. הן אסתר אשר המלך אהב אותה מכל הנשים, ובכל שאלתה ובקשתה לא חשך ממנה. ומרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש, וגדול ליהודים ודורש טוב לעמו. איככה יוכלו להתאפק ולראות ברע אשר ימצא לבית אלהינו שהוא בטל מבנין בחלי מלאכתו לא עמדו לבקש מלפני המלך לתת להם רשיון על השלמת הבנין כאשר עשה בנו דריוש אחריו. ויותר, כאשר אמר להם המלך ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם והם כתבו בשם המלך וחתמו בטבעת המלך לאבד כל חיל עם ומדינה הצרים אותם, ומי צרים להם יותר כשמרנים צרי יהוד' ובנימין אשר כתבו שטנה לבטל מלאכת הבנין, והיה להם לכתוב לאבד הצרים האלה, והבנין

מבוא שני

יוגמר במלות המלך? ואם ישיבני משיב מן הדרש בתלמוד (מגלה ט"ו א') עד חצי המלכות, אמר רבא עד חצי מלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות ומה הוא זה בנין בית המקדש ע"כ. הלא כבר אמרתי אין משיבין מן הדרש, ובפרט במקום שהדרש זה נראה מתנגד לפשט המקרא. כי בעת ההיא שאמר המלך לאסתר מה בקשתך עד חצי המלכות, לא ידע עוד כי מגזע היהודים אסתר אשר איננה מגדת את עמה, ולא יכלה לבקש אז על בנין ב"המ, ואיכה יכוון ע"ז דרש של עד חצי המלכות, ולא יפול רצון או מניעת בקשה במה שלא יבקש השואל:

ועתה נחפשה דרכינו ונחקרה על הדעת המקבילה, אשר הסכמ' מפי סופרי' רבים, ואחריה נטו רובי מפרשי המקרא, למנות יותר ויותר מספר מלכי פרס. והנה על דעת הזאת, נעדר ההסכמה איזה מלך מיוחד אשר עליו תתיחס כל ספור המעשה הזה, ואשוב לשנות שמותם וסדור' ודעות הסופרים במלך אחשורוש. א) כרש הראשון מלך ז' שנים (ולר"ק ל' שנים) הוא שלח הגולים חפשי והרשה לבנות הבית, ובטל בנינו בשטנת צרי יהודה. ב) אחשורוש קמביזוס בנו מלך ז' שנים. ג) שני אחים בני מגוש ז' חדשים. ד) דריוש היסדאספיס ל"ו שני', הוא התיר להשלים בנין הבית בשנת ב' למלכותו ונגמר בשנת ו'. ה) אחשורוש קסערקסעס בנו כ' שנים, ולר"ק הוא אחשורוש בעל אסתר. ו) ארתחשסתא ארוך היד ל"ח שנים (ולר"ק מ' שנים), בימיו עלו עזרא ונחמיה לירושלים. ז) דריוש נוטו י"ט שנה. ח) ארתחשסתא מימנון מ' שנה, ועל דעת קצת הוא בעל אסתר. ט) דריוש אוחו כ"ו שנים. י) ארסים בנו ז' שני'. יא) דריוש האחרון ו' שנים. אלא השנים שזכרתי אשר הסופרים מחולקים בהם, ואין שנרא' לו ראיה להוכיח מי מהם צדק:

אך עוד מכשול אחד יש בדרך הזה צריך לפנותו. והוא כפי לפי משמעות הכתוב (אסתר ב' ו') היה מרדכי מן הגולים שגלו עם יכניה מלך יהודה שנאמר, אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה ועל הפחות שנמספרים. מגלות יכניה עד שנת שתים עשרה למלך אחשורוש שבו היה מרדכי משנ' למלך, הם קנ"ד שנים, אף כי לדעת האומרים, כי כורש מלך ל' שנים, ואחשורוש בעל אסתר הוא מימנון, הם רנ"ד שנים. ולפ"ז חי מרדכי כב' מאות שנה. אמנה הזרות הזה מרבוי שנות מרדכי לא יקדם להמרבים במספר מלכי פרס לבד, כי אם גם לפי דעת חכמי התלמוד היה מרדכי זקן יותר מק"פ שנים. כדאיתא במנחות פ' ר' ישמעאל (דף ס"ד ע"ב עיין תוס' שם). ובירושלמי שקלים פ"ה. ומה שהוא יותר תמה, כי לדעת התרגום על אסתר (ב' ח') היתה אסתר בתולה בת ע"ה שנים בהלקחה אל בית המלך אחשורוש והדבר הזה יוצא מחק הטבע ובמנהג הוא פלא, ואין לשער בו להבדיל בין רב לרב ממנו:

אכן על דרך פשטי המקראות, אין צורך לבקש בדחוקים, ובדברים היוצאים ממנהג, כי אפשר לומר כי מרדכי הוא לא היה מהגולים מירושלים, כי אם אחד מאבותיו הנזכרים במקרא, ואולי הוא קיש, מה שאמר אשר הגלה עם הגולה, כי קיש הנזכר כאן איננו קיש אבי שאול כאשר חשבו קצת, כי זה דבר נמנע שמקיש אבי שאול עד מרדכי שהם יותר מת"ד שנים לא יהיה כ"א ד' דורות, ופה לא יתיישב ביישוב שזכרנו במבוא לרות. ובמקומות אחרי', שמונה רק החשובים ומשמיט שמות הבלתי חשובים. כי אם כן מדוע הזכיר קיש והשמיט שאול בנו החשוב ממנו שהיה מלך, כאשר הרגיש בזה החכם הראב"ע שאמר: "ואלו היה קיש אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו". (ועפי"ז תגדל התימה שתמהתי על החכם מהר"א מ"ז, במבוא לרות פרחה שנרא' במקום שראוי להזכירה וקיים במקום שא"א להזכירה), ע"כ הנכון הוא לומר כי קיש איננו אבי שאול אבל איש אחר השוב, ומרדכי מצאצאי צאצאיו מהנולדים בגולה ולא מהגולים עצמם, ומרדכי הנזכר במספר העולים מהגולה איננו מרדכי הנזכר במגלה, ונפלו כל הזרות שזכרתי. וכבר אמרתי כי כל מה שאדבר בדרושים כאלה הוא שנראה לבד ליישב המקראות על אופן ולא מאמר מוחלט ממני, ע"כ מי יודע ישיב עליהם:

אמנם מי כותב המגלה הזאת ומתי נכתבה כבר כתב על זה החכם המתרגם והמבאר את המגלה הזאת במבוא שלו דברים מה שיש בהם די, העליה' אין להוסי' ומהם אין לגרוע:

ה' ניסן הקס"ט.

(א) וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃ (ב) בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ (ג) בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ

א (א) פֿאָלגענדעס ערייגנעטע זיך אין דען צייטען אחשורוש; דעם אחשורוש, וועלכער פֿאָן הודו ביז כוש, איבער הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג פראָפֿינצען רעגירטע. (ב) אום דיא צייט נעמליך: דא דער קאניג ווידער רוהיג זאס אויף זיינעם טהראָנע אין דער רעזידענץ שושן. (ג) אונד דים וואר אים דריטטען

רש"י

א (א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחילתו עד סופו: המלך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו'. המלך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמלך מהדו ועד כוש שעומדים זה אצל זה. וכן כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה [מלכי' א' ה'] שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכו' בידו. ורבותינו פירשוהו בענין אחר במס' מגילה: (ג) הפרתמים.

באור

א (א) ויהי, כתב הרד"ק בתחלת ספר יהושע, מלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כגון זה, ויהי בימי שפוט השופטים ודומיהם. ובאמת אינו שפת יתר לגמרי, כי פעמים הוא מחובר למה שלאחריו בשנה או בזמן, ופעמי' באחרו כמו שהרגמתי פה כאלו אמר זאת היה או אירע בימי זה, ואח"כ מפרש מה אירע ע"ד כלל ופרט: הוא אחשורוש, לפי שהיה אחשורוש אשר מלך ג"כ על מדי ופרס, והוא אשר נאמר בעזרא ד' ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וכו' לכן אמר פה שזה היה המולך מהודו ועד כוש, ואולם אחשורוש האחר לא מלך מהודו, כי בימיו לא נכבשה עדיין ארץ הודו תחת מלך פרס, כאשר בארתי כל זאת היטיב במבוא הספר, ואולם לדעת חז"ל האומרים רק שלשה מלכים מלכו בפרס, צריכים אנחנו לדחוק ולפרש המקרא הזה כמו שכתב הראב"ע, שכתב ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך ששמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי וכו' ודברי נביאות המה, כי לא ראינו ולא שמענו מזאת. ואין לומר שבא הכתוב לשלול את אחשורוש אבי דריוש המדי אשר מלך קודם כורש, כי בלא"ה ידענו זאת, שהרי אבי דריוש לא מלך רק על מדי, ומזה נראה שמלך גם על פרס כמו שאמר חיל פרס ומדי, וגם אמר בשושן הבירה, והוא במלכות פרס: המלך, שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה (רש"י), ולפ"ז יהיה אחשורוש דריוש היסטאספיס שנזכרו במ"הם (עיין שם), אמנם אין מזה ראיה כי פשוטו של מקרא שהיה מלך על אלו המדינות שנזכר, ואין התיבה מכרעת כלל אם באו לו בירושה או בכבישה: מהודו, יקרא בלשון העמים (אינדיען) וכוש יקרא (עטיאפיען) ומלך לפ"ז גם על מצרים שבין הודו לכוש, (ועיין במ"הם): שבע, כפי אשר מצינו בדניאל (ו' ב') כבר חילוק דריוש המדי המלכות למאה ועשרים מדינה, ועתה נוסף עליהן עוד שבע מדינות אשר לא הוכבשו אז תחת מלך פרס ומדי, כמו ארץ השטים מצרים ויון ועוד, ואח"כ לו יהיה טעם המלך בכבישה דוקא עדן יהיה הכונה על אותן המדינות הנוספות שלא ירש מאבותיו. כי בגול המלכים הראשונים לא הגיע עד כוש והוא מלך מהודו ועד כוש: (ב) כשבת, ששקט ממלחמות כאו שכתב הראב"ע, וגם לדעת רש"י נאמרו כשנתקיים המלכות בידו, תהיה הכונה דוקא על מלחמה מה מחויב נכרי כי לא מצינו שמרדו עבדי דריוש היסטאספיס נגדו להסירו מן המלוכה: הבירה, העיר אשר המלך יושב בה תקרא בירה, ולדעת הראב"ע פרושו ארמון: (ג) בשנת שלש, אחר ובאחר ששבת על כסאו דהיינו ששקט מלחמות היה בשנת שלש למלכו, ומקודם לכן לא היה לו פנאי לשבת בהשקט רק נלחם עם שונאיו: עשה משתה, לדעתי היה טעם המשתה בעבור שגלה את אויביו, ולקח מהם מנקות ושלל וסגולת מלכים, נעשה להם משתה בעבור שמחתו ובעבור הראות את השלל והבזה: הפרתמים, הראב"ע כתב שפרושו מזרע המלוכה, ואינו נכון, כי בדניאל (א') נאמר להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים, הרי מפורש שפרתמים אינו מזרע המלוכ'. ולדעתי פרושו אשוני' ושרים בצבא המלחמה, וזה הוא מה שכתוב רש"י שלטונים בלשון פרס, שמושלים על אנשי המלחמה, כמו שרי אלפים שרי מאות כו' וכאלו אמר פה הפרתמים של חיל פרס ומדי. ומצאתי און לי, כי המתרגם השני תרגם פרתמים, איסתרטיגין, וכן תרגום המתרגם הראשון על הפסוק ונתן הלבוש והסוס וכו' (להלן ו' ט' ע"ת). ותרגום יונתן בכתוב ויצא מצב פלשתים וכו' (ש"א י"ג) תרגום ג"כ על מצב אסתרטיג. והשעור חיל פרס ומדי כלל, הפרתמים פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ולא היה שם מאנשי חיל כי אם הפרתמים, וכן תרגמתי והנה לפי דרכי ההגיון גם לכל שריו ועבדיו כלל, ואח"כ פרט מי הם דהיינו חיל פרס ומדי וגו', ואינו מן הנמנע שיהי' כלל מה חלק פרטי בכלל אחר יותר תמנו, כנודע במלאכת ההגיון: לפניו, שגם הוא היה מוסב על השולחן עמהם וזה יחשב

עשה משתה לכל־שריו ועבדיו חיל ׀ פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו: (ד) בהראתו את־עשר כבוד מלכותו ואת־יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום: (ה) ובמלואת ׀ הימים האלה עשה המלך לכל־העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד־קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך: (ו) חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי־בוץ וארגמן על־גלילי כסף ועמודי

ובמלואת כתיב ח׳ רבתי

יאהרע זיינער רעגירונג, גאב ער איין גאסטמאהל אללען זיינען פירסטען אונד שטאאטסבעדינטען, דען בעפעהלסהאבערן דעס פערזישען אונד מעדישען העערס אונד דען פארשטעהערן דער פראפינצען, וואבייא ער זעלבסט צוגעגען וואר. (ד) אום דיא פיללע זיינעס קאניגליכען רייכטהומס, אונד דיא זעלטענע פראכט זיינעס גראסען האפשטאאטס צו צייגען, איינע לאנגע צייט, הונדערט אונד אכטציג טאגע: (ה) אונד אלס דיזע צייט צו ענדע וואר, שטעללטע ער נאך איין זיבענטעגיגעס גאסטמאהל אן, פיר אללעם פאלק, דאז אין דער רעזידענץ שושן פארהאנדען וואר, פאם פארנעהמסטען ביז צום גערינגסטען, אין דעם פארהאפע דעס קאניגליכען שלאסגארטענס. (ו) (דיא אומהענגע) ווייס, גרין אונד היממעלבלויא, דורך שנירע פאן ביסוס אונד פורפור, אן זילבערנען שטאנגען אונד מארמארנען זיילען בעפע־

רש"י

שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה: (ה) גינת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבעונים פירס להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל

באור

להם לכבוד גדול שראו פני מלכם אשר כפי הנכתב והדת לא היה נוהג כי אם לשבעת השרים היושבים ראשונה במלכות הנזכר להלן (פ' י"ד). ויש מפרשים אותן לפי שנאמר להלן אצל המשתה של שבעת הימים, שהיה בחצר גינת וכו' וזה המשתה היה בבית ולפניו, והראשון נראה' יותר נכון: (ד) בהראותו, הבי"ת תשמש במקום בעבור, וכמו שזכרנו שזה היה סבת המשתה: עושר כבוד מלכותו, טעם כבוד כטעם ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית ל"א א') וטעם עושר קנין רב, והוא סמוך על סמוך, וכן יקר תפארת גדולתו, טעם יקר דבר המעולה מאוד, ונקרא כן להיות אינו נמצא כל כך כשאר הדברים, מלשון הוקר רגלך מבית רעך (משלי כ"ה) ודבר ה' היה יקר בימים ההם (ש"א ג'), וכן כאן שלא היה עוד כתפארת גדולתו בשאר המלכים: ימים רבים, יש פותרין אותו בהראות ימים רבים, או יאמר כמו שכתב רש"י ימים רבים עשה להם משתה ויהיה תו בהראותו עד ימים רבים כמו מאמר מוסגר, אך שהנגינה אינה מסכמת כ"כ לזה הפירוש: שמונים ומאת יום, נראה לפי משפט השכלי לאמור, שלא כל השרים היו בכל יום ויום על שלחן המלך, כי איך ירחקו כל השרים המנהיגים זמן רב כזה ממדינותיהם ומשמרתיהם בלי שיזיק לסדר ותיקון קנין המדיני, אומר כי אם ביום האחד היו איזה שרים ממדינה זאת, וביום אחר איזה שרים ממדינה אחרת, עד כי עבר הכוס על כל אחד ואחד משריו ועבדיו במלכותו, ובעבור זאת נמשך הזמן עד ק"פ יום: (ה) הנמצאים, מלה זרה בדקדוק, כי ראוי להיות הלד' בקמ"ץ (הראב"ע), ומצאנו לה רעותה אתם בְּטְמֵאִים (יחזקאל כ'):

ביתן, כמו בית והנו"ן נוסף והוא סמוך, וכמו שכתב הרד"ק בשורש אות, ובאו כאן שלשה סמוכים רצופים: (ו) חור, לבן, ותרגום לבן חיור, ומזה נאמר עתה פניו יחורו (ישעיה כ"ט) בהראות עיין הפעם, כנה הבושת בזה הלשון, כי המבוישים יתלבנו פניו, וכן בלשון חז"ל המלבין פני חבירו ברבים, ומזה הענין חורי יהודה (ירמיה כ"ז) והמה שרים גדולים, אולי הלכו לפנים השרים במלבושי לבן. ור' יואל בספרו זמירות ישראל (שיר נ"ד) נתן טעם אחר בזה הענין מלשון חירות (פרייאהייט) המתנגד לענין אסורה וקשור. והנה נקב יקרא ג"כ חור, (איינע אָפפנונג) כדכתיב ויקוב חר בדלתו (מ"ב י"ב) לפי שכל גוף עכור מונע מתאוריו אך כשיפתח בו נקב יכנסו בו קרני האור ויתלבן אותו המקום, והוא ג"כ ענין פתיחה המתנגד אל הסתום, וכן ענין מלות (אָפפען, פרייא, אונגעבונדען) נרדף בל"א: כרפס, ירוק, והוא מורכב מן כר, מקום מרעה הבהמות מלא דשאים וירקות, ומן פס שהוא לשון בגד כמו כתנת פסים המתרגם כתונת פסים פרגוד מצוייר וכו'. וטעם תכלת ידוע, ונאמר לפ"ן עלם הזגד, והראוי

שֵׁ֣שׁ מִטּ֣וֹת ׀ זָהָ֣ב וָכֶ֗סֶף עַ֛ל רִֽצְפַ֥ת בַּהַט־וָשֵׁ֖שׁ וְדַ֥ר וְסֹחָֽרֶת׃ (ז) וְהַשְׁקוֹת֙ בִּכְלֵ֣י זָהָ֔ב וְכֵלִ֖ים מִכֵּלִ֣ים שׁוֹנִ֑ים וְיֵ֥ין מַלְכ֛וּת רָ֖ב כְּיַ֥ד הַמֶּֽלֶךְ׃ (ח) וְהַשְּׁתִיָּ֥ה כַדָּ֖ת אֵ֣ין אֹנֵ֑ס כִּי־כֵ֣ן ׀ יִסַּ֣ד הַמֶּ֗לֶךְ עַ֚ל כָּל־רַ֣ב בֵּית֔וֹ לַעֲשׂ֖וֹת כִּרְצ֥וֹן אִישׁ־וָאִֽישׁ׃ ס

כטיגט; דיא זאָפֿאַס, גאָלדען אונד זילבערן, רוהענד אויף עסטריך פֿאָן בהט, שש, דר אונד סוחרת: (ז) דאז געטרענק דארגערייכט אין גאָלדנען שאלען אונד פרעכטיגען געפֿעסען מאנכערלייא; דעם קאֶניגס מונדוויין פֿאָללאויף, וויא נור דער קאֶניג איהן געבען קאָננטע. (ח) דאז מאהל, גאנץ אויף דיאזעלבע ווייזע! אונד איבעראלל קיין צוואנג; דען דער קאֶניג האטטע עס אללען אויפֿזעהערן זיינעס פאללאסטעס צום גרונדגעזעטץ געמאכט, יעדערמאן גאנץ נאך זיינעם וויללען צו בעדינען.

רש"י

עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערוך לישב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו. (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו

באור

יריעות של חור וכו' היו אחוזים ומדובקים על ידי חבלי בוץ בגלילי כסף וכו', ומלת אחוז בלשון יחיד, מוסב על כל אחד ואחד. ולדעת הרלב"ג מלת אחוז מוסב על חצר בתקרא שלפניו דהיינו שהחצר היה אחוז ביריעות של חור וכו', ולדעת קצת וכן דעת רב במגלה, טעם חור כמו חרי חרי, בגדים העשוים נקבים נקבים ממעשי מחט, ולפ"ז לא נחסר פה עצם הדבר, אבל אין הנגינה מסכים לפירושם, כי לדבריהם תראות כרפס ותכלת נשואים על חור, וצריך לפ"ז להיות מלת חור בטעם המפסיק יותר מטעם לגרמי, כי טעם לגרמי הוא רק ממוצע בין מפסיק למשרת. ואע"פ שלדברי האומרים שחור הוא לבן, צריך להיות מלת חור בטעם משרת כדין שלשה שמות רצופים ושוים בנושא או בנשוא שיבוא הראשון בטעם משרת, כמו אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ ודומיהם, מ"מ נוכל לומר לפי שמראה הכרפס מתיחס יותר לתכלת ממה שמתיחס למראה הלבן כנודע לבעלי התולדות, לכן בא חור בטעם לגרמי המפסיק קצת, והדומה לזה נמצא בפסוקים רבים (כמו שכתב הרז"ה בשערי זמרה שער חמישי ע"ש): בחבלי, בפתח, כי הנפרד בשם נקודות כמו ותורידם בחבל (יהושע ב'), ואולם חבלי יולדה (הושע י"ג) בסגול, כי הנפרד באמת נקודות כמו בטרם יבוא חבל לה (ישעיה ס"ו), והוא לשון מכאוב: בוץ וארגמן, דבר מבואר הוא שהבוץ מין פשתן יקר מאוד הנמצא במצרים והוא לבן ואינו צבוע, ושהארגמן הוא צמר צבוע אדום ירוק (פורפור), ועיין בס' נתיבות השלום להרמב"מן (שמות כ"ה), והיו א"כ החבלים נארגים יחד מחוטי בוץ וחוטי ארגמן ליופי המראה: גלילי, כלונסאות עגולות והגלילים האלה היו מונחים בין עמוד לעמוד על ראשם, ובהם נאחזים היריעות: שש, כמו שיש וככה עש ועיש (הראב"ע): רִצְפַת, ענינו רצפת אבנים בקרקע, והמתרגם ארמי תרגם בהט קרוסטלינין (קריסטאלל), שש מרמרין (אמראמאר), דר דורא דכרכי ימא, הוא מה שקורין בל"א (פערלמוטטער), וסוחרת תרגום מלשון סחור, כי אמר אטונין מצירין מקפין להון חזור' ואטונין פרוסו בוץ והוא (ביסוס) הנזכר לעיל כדכתיב אטונות אטון מצרים (משלי ז'), וכן אמרי התלמוד פרשו האבנים האלו, ומעתיקי האומות אומרים שארבעה אלו המה מיני שיש רק נשתנו במראיהם ובצבעם ואומרים (גרינען, ווייסען, געלבען אונד שווארצען מארמאר). ואחר שאין בידינו לברר הדבר על מכונו לא תרגמתים כלל. כדרך המתרגם המשכיל הרמב"מן ז"ל באבני החושן: (ז) והשקות, כמו ולהשקות (רש"י) ואין צריך לזה כי הוא שם המקרא, שעורו ההשקאה היתה בכלי זהב: שונים, משונים זה מזה במראיהם, והכל להראות כבוד עשרו: ויין מלכות, להפלגת עושרו נתן לכלם מיין המלכות והוא היין היקר שהיה שותה ממנו המלך בעצמו והיתה שם ממנו לרוב (מדברי הרלב"ג), וכן הוא מתורגם אשכנזי, ולדעת חד מן חבריא שעורו ויין יין מלכות הפך והנגינה עוזר הנגינה, וטעם מלכות על המעולה מאוד כמו ותלבש אסתר מלכות, ויתורגם לפ"ז בל"א (דער וויין קאֶניגליך אונד פֿאָללאויף): כיד המלך, אמר חד מן חבריא טעם ה"א הידיעה על המלך הנזכר, כלומר שהיה לו עושר רב כמוהו, ויתורגם א"כ (וויא נור זאָ איין קאֶניג וגו'): (ח) והשתיה כדת אין אונס, רש"י מפי חכמי התלמוד ואיזה תרגומים וקצת מפרשי הפשט, פרשו מקרא זה, לפי שמנהגם היה לכפות בעלי הסעודה לשתות מכוס אחד גדול רחב ידים, יותר ממה שיכולין לשתות (ומנהג הזה נהוג עוד אצלם, כאשר ספרו לנו רושמי המסעות), לכן אמר שכתוב שם שהית' השתיה באין אונס לשתות. אך לדבריהם יוקשה מלת כדת, כי אין לומר שהשתיה היתה'

(ט) גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ (י) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ (יא) לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא׃ (יב) וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר

(ט) אויך דיא קאָניגין ושתי גאב איין גאסט־מאהל פֿיר דיא פֿרויענ־צימעמער אין דען קאָניג־ליכען געמעבערן. (י) אם זיבענטען טאגע, אלס דער קאָניג דורך דען וויין בעזאָנדערס וואָהל־געמוטה וואר, בעפֿאהל ער דען זיבען פֿערשניט־טענען, מהומן, בזתא, חרבונה, בגתא, אבגתא, זתר, אונד כרכס, וועלכע דיא אויפֿווארטונג ביים קאָניגע האטטען,
(יא) דיא קאָניגין ושתי אים קאָניגליכען דיאדעם פֿאָר איהן צו פֿיהרען, דאמיט דער אדעל אונד דאז איבריגע פֿאָלק איהרע שאָנהייט זעהע; דען זיא וואר שאָנעם אנזעהענס.
(יב) אבער דיא קאָניגין וויגערטע זיך אויף דען בעפֿעהל דעם קאָניגס צו ערשיינען, דען איהר דיא

רש"י

כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופי' ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל א' וא' רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: (יב) ותמאן המלכה ושתי. רז"ל אמרו

באור

כדת, ובאמת היתה הפך הדת של פרס, כי אין אונס? ואם נאמר לפרשו כמקרא מסורס, והראוי והשתיה אין אונס כדת שאין מי שיאנום הקרואים לשתות כדת הנהוגה אצלם, זה דחוק, וכל עוד שאפשר לפרשו כפי הסדר שלפנינו הרי הוא משובח ממנו, והנה הרלב"ג כבר עשה זה הדרך ופירוש אין אונס שלא היה שר שום דבר יאנים את הקרוא מלשתות אם היה רצונו בכך, וטעם כדת כמנהג כל איש ואיש, וכדמתרגם המתרגם הראשון כהלכתיה וכמנהג גופא, וכן הוא דעת אבן יחייא ור"י ערמאה, והאחרון מוסיף ואומר שטעם השתיה כולל כל הסעודה אף המאכלים כטעם בית משתה, ונ"ל ואין דעתנו נוחה במה שפירשו המפרשים שתיה על היין עצמו כדעת רש"י ז"ל ע"כ, והרב אבן יחייא אמר ההיפך, שטעם שם יין בפ' הקודם על כל הסעודה וטעם שתיה על המשקה בפרט, יהיה איך שיהיה לדעת כלם יוקשה טעם ה"א הידיעה בתיבת כדת, שהיה מן הראוי שתבוא בשוא הכ"ף, היות הטעם לא על דבר מיוחד כי אם על מנהגים שונים בחוקים רבים? ואמר ידידי ר' יואל ז"ל: ידוע שענין דת נרדף לענין חק ומשפט, ומצאנו מקרא מלא בתורה ויעשה כמשפט (ויקרא ט') שהכוונה בהדיא על סדר העשיה וכתרגום הרמב"מן שם (נאך פֿאָרגעשריבענער וויזע) וכן עניננו כאן כי אחר שפרט סדר המשקה שהיא עקר הסעודה, אמר דרך כלל והשתיה, ר"ל כל הסעודה (דאז גאנצע מאהל) וכיתר שנאמרו הר"י ערמאה, היה ג"כ כדת הנאות שזכר, שמערכות המאכלים היו ג"כ בכלי זהב וכלים מכלים שונים ומעדני מלכות רבים כיד המלך, ואמר הכתוב עוד על דרך דחק, לא בשתיה ולא באכילה ולא בשום דבר אחר, כי אם אים כל איש בעיניו יעשה וכל חפצו ימלא כי כן יסד המלך וגו', כל זה נכלל במלת אין אונס, אף מה שאמרו חז"ל מהעדר הכפויים לשתות, שיתכן לומר שסמכו המעוט על מאמר אין אונס בלבד לצרף עמו והשתיה כדת אשר הוא מאמר בפני עצמו עכ"ל, וע"פ פרושו תרגמתי המקרא: יסד, עשה המלך הלווי הזה ליסוד הנהגת כל רב ביתו, ועל פי הלווי הזה יהיה כל הבאתם במשתה שיעשה רצון איש ואיש למען ישמחו כולם עמו: (ט) גם ושתי המלכה, אף של מלכי מזרח יש נשים רבות הנה אחת המובחרה על בעלה מרעותיה היא המלכה, וטעם בבית המלכות ולא בבית הנשים להגדיל הכבוד והתפארת, ובי"ת בבית נחסר, ורבים כן. אמנם לדעת חד מן הגריא אשר הנסיך, והשעור משתה נשים נשי בית המלכות. יכלול זה מלבד נשי המלך אף כל שאר השרות ממשפחתו מטעם ובית יגנה לן ה', וכן אומרים בל"א (דאז קאָניגליכע הויז), אבל יוקשה מעט אשר למלך המפירוש: (י) כטוב. פעל עבר ליחיד על משקל פעל: הסריסים, העבדים המסורסים, כדכתיב ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש, וכידוע שדרוג קנאת אנשי המזרח על נשותיהם, לא יהנו הגדולים למסרתי ביתם כי אם עבדים כאלו: (יא) להביא, רבים שתרו לתת טעם על רצון אחשורוש מדוע בקש להביא המלכה לפניו, ואף שהוא נגד הנמוס בפרס? ואכתי התלמוד אמרו מפני שהללו אומרים מדיות נאות וכו', וי"א שנשא ושתי באותו הפעם, ולכך עשה משתה ורצה להראות האשה החדשה אשר לקח, אבל לדעתי מה לנו לחקור אחר דעת ומחשבת בן האדם המאחר על היין, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, אלא עיניו יראו זרות. וגם אולי מה' היתה נסבה לסבב הדבר

הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד
וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ (יג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים
יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי
דָּת וָדִין׃ (יד) וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר
אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת
שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים
רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ (טו) כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת
בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־
מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס
(טז) וַיֹּאמֶר מְמוּכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא

מומכן כתיב

תרגום אשכנזי רעד

פערשניטטענען איבערבראכט, היראיבער ערגרימטע דער קאָניג זעהר, אונד גערימה אין העפטיגען צאָרן. (יג) ער זאגטע צו דען וויזען, זיינען שטאאטס־רעטהען, דאס איינע זאָלכע פערלעטצונג דער מאַיעסטעט, אללען געזעטץ־ אונד רעכטסקונדיגען פאָרגעלעגט ווערדען מיסטע. (יד) (אום איהן וואַרען נעמליך: כרשנא, שתר, אדמתא, תרשיש, מרס, מרסנא אונד ממוכן; דיא זיבען עדלען פערזיענס אונד מעדיענס, דיא פרייען צוטריטט צום קאָניגע, אונד דען ערסטען ראנג אים רייכע האטטען). (טו) דאמיט מאן געזעטצמעסיג געגען דיא קאָניגין ושתי פערפאהרע, דאפיר דאס זיא דען בעפעהל דעם קאָניגס ניכט בעפאָלגט, דען איהר דיא פערשניטטענע איבערבראכט: (טז) היראויף זאיטע ממוכן פאָר דעם קאָניגע אונד דען ערלען:

רש״י

לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת. לפיכך נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. ששלחה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות.

באור

כדי שתגיע אסתר למלוכה: (יב) ותמאן המלכה ושתי, רבותינו דרשו מה שדרשו, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי, והוא כמו שאמר הרלב״ג, לגאותה היתה רוצה שישלח לה אחשורוש שרים ונכבדים לא סריסים, וכיון הכתוב בזה אמרו אשר ביד הסריסים, והראב״ע אמר ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתר, או תשבה כי הוא שכור ע״כ, ובאמת נראה מסוף הפרשה שושתי היתה ממדינה אחרת אשר אין האשה מוכרחת כשפחה לעשות ככל העולה על רוח בעלה כמו במדינות המערב שהנשים שם אינן נכנעות ובזויות כבמדינות המזרח ואף לדעת חז״ל שאמרו ושתי בת אויל מרודך היתה, עיר מולדתה בבל מארץ כשדים, ושושן הוא מארץ פרס: ויקצוף המלך מאוד. רז״ל אמרו ששלחה לו דברי גנאי וקנטורין בר אהורי׳ דאבא וגו׳, וכל זה כפי הנוטה שאחשורוש לא היה מזרע המלוכה, ויש דמיון קצת בין בר אהורי׳ לספור הסוס אשר על ידו הומלך דריוס היסטאספיס, כמו שזכרנו במבוא הספר, גם ראינו שם כי הוא נשא בת מלכות, אמנם בת כורש לא בת אויל מרודך (עיין שם), והכתוב עצמו סתם את דבריו ואין ממנו ראיה כלל: (יג) יודעי העתים, יודעים בזמנים, פי׳ הקורות והמאורעות אשר עברו על כל הדורות ועל כל הארצות כדכתיב (ד״ה א׳ כ״ט) והעתים אשר עברו עליו ועל כל ממלכות הארצות, והמה יועצי המלכות לדעת מה כשר לעשות, הן בדברים השייכים אל המדינה עצמה, הן בדברים הנוגעים בין מלכות למלכות, וכן הוא מתורגם בל״א: כי כן דבר המלך, רבים ממפרשי המקרא נלאו בפירוש זה המאמר. ולע״ד נראה כי הוא זה דבור המלך, שאמר אל יועציו כי דבר כזה הנוגע בכבוד המלך עצמו (אייגנע [illegible]) בלע״ז יש להנתן לפני כל יודעי דת ודין לשפוט עליו, והיינו אף כי שהיה מלך שליט בכל, הנה לפי שהיה נוגע בדבר לא היה רוצה לסמוך על דעתו: דת ודין, ההבדל ביניהם כזה, שם דת הוא מה שיקרא בשאר ספרי הנ״ך חוק (אויך געזעטץ), ככל מה שיסדו מנהיגי מדינה ומדינה לתקון הקבוץ, ודין הוא או זכות מה (אויך רעכט), או התחייבות מה (אייגנע פפליכט), שנוסדו על אחת מדתי המדינה, ומצטרף בין שני פרטים או בין פרטי אחד והכלל, והוא מענין מדון, בעבור הריב שהעמוד ע״י גבול הזכיות והחיובים כשפוגעין זו בזו (אויך רעכטססטרייט): (יד) והקרוב אליו, לערוך דבריו לפניהם (רש״י) והוא מאמר מוסבר. יאמר בו שאלה החכמים יודעי העתים היו שבעת שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות, וכבר ידענו מהחוק אשר היה במלכות פרס שהיו תמיד אצל המלך שבעה גדולים כאשר באחרתי זאת במבוא הספר, וזה טעם רואי פני המלך שיכלו לראות פני המלך בכל זמן ובכל עת שירצו, תחת כי כל איש אחר אשר יבא אל המלך ולא יקרא דתו להמית: (טו) כדת מה לעשות, שעורו לעשות,

עַל־הַמֶּ֫לֶךְ לְבַדּ֖וֹ עָוְתָ֣ה וַשְׁתִּ֣י הַמַּלְכָּ֑ה כִּ֤י עַל־כָּל־הַשָּׂרִים֙ וְעַל־כָּל־הָ֣עַמִּ֔ים אֲשֶׁ֕ר בְּכָל־מְדִינ֖וֹת הַמֶּ֥לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃ (יז) כִּֽי־יֵצֵ֤א דְבַֽר־הַמַּלְכָּה֙ עַל־כָּל־הַנָּשִׁ֔ים לְהַבְז֥וֹת בַּעְלֵיהֶ֖ן בְּעֵֽינֵיהֶ֑ן בְּאָמְרָ֗ם הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֡וֹשׁ אָמַ֞ר לְהָבִ֨יא אֶת־וַשְׁתִּ֧י הַמַּלְכָּ֛ה לְפָנָ֖יו וְלֹא־בָֽאָה׃ (יח) וְֽהַיּ֨וֹם הַזֶּ֜ה תֹּאמַ֣רְנָה ׀ שָׂר֣וֹת פָּֽרַס־וּמָדַ֗י אֲשֶׁ֤ר שָֽׁמְעוּ֙ אֶת־דְּבַ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה לְכֹ֖ל שָׂרֵ֣י הַמֶּ֑לֶךְ וּכְדַ֖י בִּזָּי֥וֹן וָקָֽצֶף׃ (יט) אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֗וֹב יֵצֵ֤א דְבַר־מַלְכוּת֙ מִלְּפָנָ֔יו וְיִכָּתֵ֛ב בְּדָתֵ֥י פָֽרַס־וּמָדַ֖י וְלֹ֣א יַעֲב֑וֹר אֲשֶׁ֨ר לֹֽא־תָב֜וֹא וַשְׁתִּ֗י

תרגום אשכנזי

ניכט דען קאֶניג אלליין האט דיא קאֶניגין ושתי בעליידיגט; זאָנדערן אללע פירסטען, אללע אונטערטהאנען דעס גאנצען קאֶניגליכען רייכס; (יז) דען דיא געשיכטע דער קאֶניגין, ווירד בייא אללען וויבערן דען ערפאָלג האבען, דאס עס איהרע עהעמעננער אין איהרען אויגען העראבזעטצט, ווען עס הייסען ווירד: דער קאֶניג אחשוורוש בעפאהל דיא קאֶניגין ושתי פאָר איהן צו ברינגען, אונד זיא קאם ניכט: (יח) נאָך הייטע ווערדען דיא פירסטיננען פאָן פרס אונד מדי, דאז וואס זיא מיט אנגעהאָרט, דיזע שפראכע דער קאֶניגין, געגען אללע עדלען דעס רייכס פיהרען, אונד זאָ ווירד דער שמעהונגען אונד ערגערניססע קיין ענדע זיין. (יט) ווען עס דעם קאֶניגע אלזאָ געפעלליג איזט, זאָ ערגעהע איין קאֶניגליכעס וואָרט: (דאס מאן צוגלייך אין דאז געזעטצבוך דער פערזער אונד מעדער איינטראגע, דאמיט עס אונפערבריכליך בלייבע): דאס ושתי ניכט מעהר פאָר

רש"י

מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. ל' עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זו שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שטוב להורגה: ויכתב בדתי

באור

דבר מה שהוא כדת, ומוסב למעלה שיבא הדבר לפני יודעי דת ודין כדי שיעשו הם דבר עונש את המלכה ושתי כפי הדת החקוקה על מרידה במלך כזאת: (טז) לא על המלך וכו', וא"כ אינך צריך להעביר הדברים לפני כל יודעי דת ודין כמו שחשבת, אבל יצא דבר מלכות מלפניו, ואף כי יהיה מעט שלא כדת, הנה הוא צריך לטובת הכלל: (יז) כי יצא, מלת כי נתינת טעם כלומר בעבור זאת עותה נגד כל העם, לפי שמעשה המלכה בלתי שמוע אל המלך יגרום ויהי' סבה אל כל הנשים מגדולן ועד קטנן, שתבזינה גם הן את בעליהן, וטעם יצא, שיתפשט ויתגלגל מזה כתרגלא בפומי דאנשא לאמור היוצא מזה על הנמשך ממנו, וכן דרך ל"א לאמור (עס ווירד דא הינאויס), וטעם על כל הנשים כמו ועליו מטה מנשה: באמרם, האומרים, דהיינו אם יודע הדבר ויתפרסם שהמלך צוה להביא את ושתי והיא לא באה, ויש אומרים שהמ"ם תחת נו"ן, כדרכו לפעמים והראוי באמרן, ומוסב על הנשים, שתבזינה את בעליהן באמירתן גם המלך צוה והיא לא שמעה אליו, לכן גם אנחנו לא נשמע בקולכם, והראשון הוא יותר נכון כפי המשך הענין וכפי דקדוק המלה: (יח) והיום הזה, יהיה אמור והוא הפעול (הראב"ע), ורש"י כתב שנחסר הדבר הזה ושעורו תאמרנ' הדבר הזה ומוסב על המאמר האמור בפ' הקוד' המלך אחשורוש וכו'. ויתכן לפרש המקר' כפשוטו, שהשרות אשר היו על משתה ושתי, ובאזניהן שמעו דבר המלכה כלומר תשובתה אל המלך, הן הנה תאמרנה עוד היום הזה את אשר שמעו, דהיינו דבר המלכה, לכל שרי המלך, שתשיב כל אחת לבעלה כפי תשובת המלכה אל המלך, ויהיה אשר שמעו פעול האמירה בחסרון סימן הפעול את כדרכו לפעמים, וכן הוא אומר אשר שמעתי הגדתי לכם (ישעיה כ"א) ועוד תרין מן חבריא אמרו טעמים אחרים בשעור הכתוב, חד אמר טעמו הפך, את דבר המלכה אשר שמעו, וחד אמר טעם את דבר המלכה עולה ויורד, תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה, את דבר המלכה לכל שרי המלך, וכיון שהוא מתוך סמך עליו ולא פירש, ויש כמוהו בלשון. והמשכיל יבחר: וכדי, וכן יהיה תמיד די בזיון וקצף בין איש לאשתו, שלא יחסר כלל, ולדעת רעי ר' יואל הטעם וכדי בזיון מהאשה כן יהיה די קצף מהאיש: (יט) ויכתב וגו', ולא יעבור מאמר מוסגר הוא, כפי מה שהעיד עליו הנגינה, ושעור הכתוב יצא דבר מלכות אשר לא תבוא ושתי וגו' כלומר שלא תבוא ויתן המלך וגו', כי זה אחד מהוראות מלות

לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ (כ) וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃ (כא) וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃ (כב) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃ ס

תרגום אשכנזירעת

דעם קאֶניגע ערשיינען דאדף, אונד דער קאֶניג איהרע ווירדע איינער איהרער געשפילינגען שענקען ווירד, דיא בעססער איזט אלם זיא. (כ) ווירד דען דיא פֿאָללפֿיהרונג דיזעס קאֶניגליכען אויסשפרוכם אין זיינעם גאנצען רייכע זאָ גראָס עס איזט, בעקאנגט: זאָ ווערדען אללע פֿרויען איהרען עהעמעננערן עהרערביטונג בעצייגען, פֿאָם פֿאָרנעהמסטען ביז צום גערינגסטען. (כא) דיזער פֿאָרשלאג געפֿיל דעם קאֶניגע אונד דען פֿירסטען, אונד דער קאֶניג טהאט וויא ממוכן געראטהען האטטע; (כב) ער שיקטע אויך בריפֿע אב נאך אללען לענדערן זיינעם רייכס, אין אללען שריפֿט-אונד מונדארטען דער פֿערשידענען לענדער אונד פֿעלקערשאפֿטען; אויף דאס דער מאן הערר אים הויזע זייע, אונד זיך נאך דער ווייזע זיינעס פֿאָלקס פֿיהרען קאֶננע.

רש"י

פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מגיניהם שיהא זה חוק ודת לכל הנשים את בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר:

באור

אשר כדלקמן (ב' יו"ד) גזם עליה אשר לא תביא: ולא יעבור, כדי שלא יעבור הדבר הזה עוד לעולם, ככל דת פרס ומדי די לא תעדא, כנזכר בדניאל: (כ) ונשמע פתגם, דבור וכן בקהלת ובאסתר (הרא"בע). וטעם הכתוב להודיע בכל המדינות העונש הזה למען תיראנה הנשים את בעליהן, וטעם כי רבה היא, אף שהיא רבה, מ"מ ראוי הפתגם הזה להודע אף במדינות הרחוקות מאוד, ומוסב היא על מלכותו, והמלה המתרגם אמר ארום בגזרתא רבא היא, ולדעתו מוסב על פתגם, ואינו נכון כי פתג' לשון זכר, ול"ל כי רב הוא וכמו שהעיר כבר על זה אדונינו הרמב"מן ז"ל בקהלת על הפסוק אשר אין נעשה פתגם, אבל לא מטעמו, כי אדונינו ז"ל אמר שם להביא ראיה שפתגם לשון זכר מן הכא ונשמע פתגם וכו' ואינו ראיה כי הוא ז"ל בעצמו העיר על הכלל אם יבוא הפעל קודם השם לא ישמור את המין והמספר, אולם ראיה אחרת יש שנאמר (דניאל ב' ט"ו) על דנא פתגם וכו' ומלת דנא הוא לשון זכר בארמית, כמו שמלינו ודניאל דנא וכו', ולדעת רבי ר' יואל שני ור"ין ונשמע וכל יתנו המאמרים בסבה, דהיינו כשיהיה נשמע פתגם המלך בכל מלכותו, כי אף שהיא רבה מ"מ יתפשט שם חדוש גדול כזה מעונש המלכה, אז כל הנשים וכו' וכן הוא מתורגם, וגם לדעת הרב אבן יחייא לא היה עלת ממוכן דוקא להודיע הדבר הזה, אבל אמר שזה יבוא ממילא: יתנו, בא כנוי רבים נסתרים, והראוי תתנה: (כא) ויעש המלך כדבר ממוכן, בזר לכתוב בדתי פרס ומדי שלא תבוא ושתי וגו': (כב) וישלח ספרים, אמר ר' יואל אם היה הודעת הפתגם ג"כ בדבר ממוכן, למה פרט שליחת הספרים דווקא, אבל הטעם שעשה כדבר ממוכן, וגם הרחיב דברו בזה ששלח הוא בעצמו ספרים אל כל המדינות לפרסם זה הדבר. ואחד מן חבריא אמר שטעם וישלח השולחים לא המלך כי אם אנשים רבים היו מפורסמים החדוש הזה בכל המדינות. והראיה אל מדינות המלך, אך אין מזה ראיה כי כן כתיב ואל משה אמר עלה אל ה', ורבים כן: להיות כל איש, רבים וכן שלמים אמרו שזה היה פתשגן הכתב, והחזיקוהו בעבור זה לשוטה, שתלוה על דבר כזה, אמנם אף שאין לכחוש שהיה מלך שוטה, הנה בזה טעו, ולו הי' כדבריהם, היה כתוב פתשגן הכתב להנתן דת להיות וגו' כדלקמן (ג' י"ד וח' י"ג), אבל תוכן הכתבים היה אשר עשתה ושתי ואשר נגזר עליה, וכונת הפרסום היתה כדי שיתנו הנשים יקר לבעליהן ויהיה עי"ז כל איש שורר בביתו, ולמ"ד להיות למ"ד התכלית: ומדבר כלשון עמו, דרך מליצה, והכונה כמו שאמר הרלב"ג שיוכל להתנהג עם אשתו כמנהג עמו אף שאיננו מתנהג עם אשתו, שהיה להם נשים בנות מדינות שונות וכנהוג עוד בארצות המזרח, כמו שזכרנו לעיל. וטעם המליצה להיות הדבור יסוד כל קנין מדיני, ולשון כל אומה ואומה אבן בוחן אשר בה נוכל להקיש על דעותיה ודרכיה ומדרגתה במעלות השלמות, כמו שהעיר ע"ז החוקר השלמי רבינו משה בן מנחם ז"ל במקום אחר:

ב (א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ (ב) וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ (ג) וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ

ב (א) אלס דיזעס איינגע צייט פאָרבייא וואר, אונד דער צאָרן דעם קאָניגס אחשורוש זיך געלעגט האטטע, ערווענטע ער דיא ושתי, וואס זיא בעגאנגען, אונד וואס איבער זיא בעשלאָססען וואָרדען. (ב) דארויף זאגטען דיא לייבבעדינטען דעם קאָניגס: דא מאן פיר דען קאָניג שאָנגעשטאלטעטע יונגפרייליכע מעדכען אויסזוכען ווירד: (ג) זאָ זאָללטע דער קאָניג בעפעהלסהאבער אין אללען לענדערן זיינעס רייכס אנזעטצען, דאס זיא יעדעס שאָנגעשטאלטעטע יונגפרייליכע מעדכען נאך דער רעזידענץ שושן איבערבּרינגען, אונד אין דאז קאָניגליכע הארעם, אין דיא האנד דעם אגא (דער פערשניטטענע דעם קאָניגס, דער דיא אויפזיכט איבער דאז פרויענצימער האט)

רש"י

ב (א) זכר את ושתי. את יפיה ונענש: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד יודעות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המלחלחין כמו ומורק

באור

ב (א) אחר, לפי הכלל של"מ שנאמר אחר סמוך, יתכן לאמור זמן מועט אחר שגזר על ושתי והקיץ מיינו, ששככה חמתו, ויתנו לו נעריו עצה לקחת בתולה אחרת, והאריכו ימים רבים עם קבוץ הבתולות, כי מצינו שזמן לקיחת אסתר היה בשנת שבע ומעשה ושתי היה בשנת שלש, ואפשר שבין הזמנים האלו לא היה המלך בשושן, רק נלחם עם אויביו, ועיין מזה במבוא הספר: כשך, המקור מבעלי הכפל והוא לשון מנוחה מזעף הקודם: זכר, בפה, ויתכן שזכר את יפיה ע"כ וי"ו ואת אשר עשתה (רא"ב"ע). ולדעתי שני הווי"ן מחברים המאמר ומפרשים המאמר זכר את ושתי ושעורו, כי זכר גם אשר עשתה גם אשר נגזר עליה בעבור זאת התבונן ושקל במאזני שכלו כי ענשה היה גדול מחטאה ונצטער על מהירות גזרתו, ולכן יעצו נעריו ומשרתיו לקחת אשה אחרת, כי אולי תגרש תמונת האשה החדשה את תמונת ושתי מנגד עיניו ומקרב לבו ותשכחה, ואם תבין במאמרם (במגלה י"ב ב') שאמרו כשם שעשתה כך נגזר וכו', תראה שגם המה דרשו שני הווי"ן, אך באופן אחר: (ב) יבקשו, כבר נודע הוא לכל הקורא בספרים שמנהג ישן ונושן אצל מלכי המזרח, ונהוג עוד היום אצלם, להקבץ מדי שנה בשנה סך מסוים מן נערים יפים להיות סריסי המלך, ומן נערות יפות להיות פלגשיו בבית הנשים, והדבר הזה כבר נכלל בהמסים והארנוניות שיקח המלך מעבדיו, וכמאמר שמואל לבני ישראל (ש"א ח') ואמרו הנערים, כשתבוא העת הקבועה שיבקשו נערות בתולות אל המלך, יפקד המלך פקידים, אשר יקבצו עתה כל נערה בתולה טובת מראה, אף יותר מהסך המסויים, והעם לא יצעק חמס על זה, אבל גם יתענגו בו, בהיות הנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי. ובעבור שלא נכתב ויאמרו אליו, אמר חד מן חבריא שדברו הנערים מה שדברו בינם לבין עצמם, אבל באופן שיוכל המלך לשמוע וכדי שישמע: (ג) ויקבצו, הוראת זה הפועל כשתבוא אחריו מלת אל גם על לקיחת כל אחד מהפרטים גם על הצטרפותם במקום אחד, ויכלול א"כ כאן, גם הבנייה (דאז זאממעלן) גם המסירה (דאז אבליפערן): בית הנשים, כאשר נודע ממלכי מזרח גם בימינו שיש לכל אחד מהם נשים רבות והנה יושבות יחד בבית גדול הנקרא בלשונם (האהרעם או זעראַיליע), וכל העבדים המשרתים אותן, וגם השומרים אשר עליהן, מסורסים המה לבלתי יוכלו לחלל כבוד הנשים, וכל איש משארי אנשים, אשר יבוא עליהן בביתם, אחת דתו להמית, ולכן תרגמתי במגלה בכ"מ מלת סריסים (פערשניטטענע) ועיין גם' נתיבות השלום להרמב״מן (בראשית ל"ז ל"ו): הגא, אין זה שם עצם פרטי שהיה לאיש אחד כמו שחשבו רבים, כי אם שם כללי לכל סריס הממונה על בית הנשים של מלך, ותחתיו סריסים רבים פחותי המדרגה הסריס למשמעתו לעשות כל מלאכת הבית, ועליו לשמור על הנהגת הנשים, גם לתת להן כל צרכיהן והוא מכונה בלשון ישמעאל (אגא). ואומרו סריס המלך וגו' אינו ממאמר הנערים, כי הם לא יצטרכו לפרוט אל המלך מי זה הגא שנזכר, אבל הם דברי כותב הספר הרוצה לבאר שם זה לאמור שהוא שם סריס המלך שומר הנשים, ודינו א"כ כמאמר מוסגר: תמרוקיהן, הן דברים המלחלחין כמו ומורק ושוטף. מרק הנעשה מבשן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרים ומעדנים את הבשר, והטעם שאמרו הנערים אחר הקבצם אל בית הנשים שם יהי' נתן להם תמרוקיהן כראוי וכפי הנזכר למטה (פ' י"ב) וכן משמע מפסקי הנגינה. אמנם לדעת רבי ר' יואל, גם זה יהיה למותר בדברי הנערים, אבל הוא חלק מהמאמר המוסגר המבאר משמרת הגוי, אמר

שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרֻקֵיהֶן׃ (ד) וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ ס (ה) אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃ (ו) אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ (ז) וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ

אבליפֿערן, וואָ איהנען דיא פֿאָרגעשריבענע זאלבונג גערייכט ווערדע. (ד) דאז מעדכען נון, דאז דעם קאָניגע אם בעסטען געפֿילע, ווירדע קאָניגין שטאטט ושתי. דיזער פֿאָרשלאג געפֿיל דעם קאָניגע, אונד ער טהאט אלזאָ. (ה) אין דער רעזידענץ שושן לעבטע איין מאן יידישער נאציאָן, אויס דעם שטאממע בנימן, מיט נאמען מרדכי, איין זאָהן יאיר'ס זאָהן דעם שמעי, זאָהן דעם קיש, (ו) וועלכער אויס ירושלים אין דיא געפֿאנגענשאפֿט גינג, אונטער דענען דיא נבוכדנאצר קאָניג פֿאָן בבל מיט דעם יכניה קאָניג פֿאָן יהודה געפֿאנגען וועגגעפֿיהרט האטטע. (ז) דיזער מרדכי וואר פֿפֿלעגעפֿאטער דער הדסה, (דיא נאכמאהליגע אסתר), דיא זיינעם אָהיימס טאָכטער וואר, אונד איצט, וועדער פֿאטער נאָך מוטטער האטטע. דאז מעדכען וואר היפש פֿאָן בילדונג אונד שאָן פֿאָן פֿארבע, אונד מרדכי האטטע זיא נאך איהרער עלטערן טאָד אן טאָכטערס שטאטט אנגענאָממען.

רש"י

וסוטף, שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרוים יהודים בין הגוים ואפי' אם משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו: (ז) לו לבת.

באור

שהוא שומר הנשים ושומר נתון תמרוקיהן, כלומר נתינת תמרוקיהן שיהיה כדת, ויתורגם בל"א (דער דיא אויפזיכט איבער דאז פרויענצימער האט, אונד זיא דיא פארגעשריבענע זאלבונגען בעאבאכטען ליעסט), ונכון לפ"ז שם הפועל ונתון, שהוא בר מאוד בפירוש הכתוב, ואחד מן חבריא אמר שטעמו הפך כמו ונותן תמרוקיהן, ומי יתן ויהי' כדבריו: (ה) איש יהודי, כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרואים יהודים ואפי' משבט אחר (רש"י). ונכון הוא. כי אם נאמר כדעת קצת שהשם יהודי לא נאמר רק אם הוא ממשפחת יהודה מה נאמר במלת מתיהדי'? איש ימיני, משבט בנימין, ואם מרדכי הנזכר הי' מעולי ירושלים בימי כורש כדעת חז"ל, צריכין אנו לומר שמרדכי חזר עוד מירושלים לגולה אחר אשר עלה כמו שכתב הראב"ע ועיין בת"הם, ובתרגום השני נאמרו דברים אשר לא אוכל להבינם כי כתב וז"ל: מרדכי ואסתר הוין מירושלים בגלותהא וכו' וחזר וסליק מרדכי לירושלים עם עמה דיתגרדין וכו' (והוא בימי כורש) ותוב אגלי נבוכדנאצר מלכא זמנין תרתין וכו', ולא ידעתי אנה נאה כי הגלה נבוכדנאצר פעם שני אחר מיתת בלשאצר בן בנו, ולמה שכתב אסתר הוית מגלוי ירושלים וכזאת כתב גם המתרגם הראשון תהיה לפ"ז בלקיחתה אל המלך לכל הפחות בת שמונים לע"ה שנים, האמור נאמר בתולה זקנה מע"ה שנים תיטב עוד בעיני המלך מכל הבתולות? הלא הכתוב כנה אותה בשם נערה, וזה יורה על היותה רכה בשנים: (ז) הדסה, לפי הכלל שאם נמצא בין שתי שמות מלות הוא או היא, אז השם האחרון נתחדש ויתכן גם פה שבתחילה היה שמה בלה"ק הדסה ואח"כ נשתנה בלשון הפרסי לאסתר, כי כן קראו אותה הפרסים על רוב יפיה, כמו שאמרו חז"ל והמתרגם, שמלת אסתר בלשון פרסי כוכב, כלומר שמאירה ככוכב, או יתכן שהיא בעצמה הסבה את שמה לשם פרסי אסתר, כדי שלא יבינו שהיא ישראלית ע"י השם העברי הדסה, בהיות כי מרדכי צוה עליה שלא תגיד את עמה: יפת תואר וטובת מראה, מבואר בס' נתיבות השלום להרמב"מן ז"ל (בראשית כ"ט י"ז): לבת, לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמוך על מעשה נס, אולי דרש לבת שהי' במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה (הראב"ע) ואין המקרא יוצא מידי פשוטו. כטעם ויהי לה לבן (שמות ב'): (ח) ויהי בהשמע וגו', מלשון הכתוב משמע שקובלי הנערות לקחו כל מה שעלתה בידם מנשים יפות בלי להשגיח כלל על יחוסה ומעמדה, וגם הפקידים לא היו חוששין לשאול להקובלים מאין לקחתם זאת, בעבור הרבוי העצום, ולכן לא ידעו ג"כ כלום ממשפחת אסתר אף לא מקורבתה עם מרדכי, ובודאי שלאח"כ שאלו לכל

לָבֶת׃ (ח) וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ (ט) וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃ (י) לֹא־הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃ (יא) וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־

(ח) וויא נון נאך בעקאננטמאכונג דעס קאֶניגליכען עריקטס, פילע יונגפרויען נאך דער רעזידענץ שושן, אונטער דיא אויפזיכט דעס אגא, צוזאממען געבראכט וואורדען, ווארד אונטער אנדערן אויך דיזע אסתר אין דען פאללאסט, אן דען אגא דעס אויפזעהערס איבער דאז פרויענצימממער, אבגעליפערט. (ט) דיזעס געפיל דאז מעדכען, אונד זיא טרוג זיינע גונסט דאפאן, זאָ דאס ער איהר דיא זאלבונגען אונד זאָנסטיגען גאבען פאֶרדערטע, אונד דיא זיבען מעדכען, דיא איהר אויס דעם קאֶניגליכען הויזע געביהרטען, באלדיגסט צוקאָממען ליס, אויך זיא אונד איהרע מעדכען איממער דורך דאז בעסטע אים גאנצען זעראילע אויסצייכנעטע. (י) אסתר האטטע ווערער איהר פאָלק, נאָך איהרע געבורט אנגעגעבען: רען מרדכי האטטע איהר בעפאָהלען ניכטס דאפאָן אויסצוזאגען. (יא) דיזער גינג טאג פיר טאג פאָר דעם פאָרהאָפע דעם הארעמס

רש"י

רבותינו פירשו לבית לאש': (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז ומהר נתנה משל כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקין בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך [שמואל א' י"ז] אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל

באור

אמה ואחת את עמה ואת מולדתה, והנשים האחרות הודיעו את כל זה, אבל באסתר מעיד הכתוב שהיא לא הגידה מטעם הנזכר: אל בית המלך, כוונתו אל בית הנשים. ויקרא ג"כ בית המלך, אולי היה בית הנשים חלק מבית המלך, או כמו שנקרא עתה כל הבניינים השייכים למלך בשם בית המלך: (ט) ויבהל, זריז ומהר נתנה מנשל כולן (רש"י) למען שימלאו את ימי מרוקיה במהרה, ולא תקדמנה אחרת במלכות: מנותה, הראוי שהמ"ם בשו"א כי הנפרד מנה כמשקל שָׁנָה ובכנויים ישתנו לשוא כמו שְׁנוֹתַי שְׁנוֹתֶיהָ ודומיהם, והטעם על כל דבר שניתן להן מבית המלך, הבגדי' והתכשיטים והמזונות והמגדנות, וכדמתורגם בל"א: הראויות לתת לה, מלא ידוע מדברי חז"ל: לשרתה וכן עושין לכלן ורבותינו דרשו מה שדרשו (רש"י): וישנה, שנה אותם (רש"י) כוונתו לומר טעם הכתוב, ששנה הני אותה ואת נערותי' מכל שאר הבתולות שהיו אתה בבית הנשים, דהיינו שהי' השנוי הזה לטוב להם, שנתן להם כבוד יותר גם המנות הטובות מכלן, וטעם בית הנשים חסר בי"ת ורבים כן. והנגינה מסכמת בזה שהעמיד מלת לטוב בטפחא ומחברם עי"ז לפעל וישנה, וכדרך זה הוא מתורגם בל"א. ואף הרא"בע כוון מעט לזה הפירוש, רק דהיק בלישנא שלא לצורך: (י) כי מרדכי, לפי דעת יש אומרים שהבינו הרא"בע פחד פן לא יקחנה המלך אם ידע שהיא מהגולה. ואין בזאת חשש למרדכי, כי אולי לבו אמר לו שהשי' על ידה תשועה לישראל ולכך התאמץ אחר ובקש להיותה אשת המלך. ולאחר שכבר מלכה צריכין לומר שפחד שמא יגרשנה בעבור עמה כשיודע, וזה רחוק מעט. אמנם לדעת התרגום ירא פן יכעוס עליה המלך פעם אחת ויהרגה עם עמה. ואין זה מן הנמנע אצל מלך טפש כזה, וא"כ הטעם במקומו עומד אף קודם שנשאה אף לאחר שנשאה: (יא) מתהלך, ידוע שהוראת זה השורש בבנין התפעל על הטיול וההליכה אנה ואנה בלי כונה למקום מיוחד דוקא, וכן תרגמתי (אויף אונד אב). גם יתכן טעם ההתפעל פה ע"ד הכתוב יש מתעשר ואין כל, כלומר שהראה מרדכי את עצמו כאלו צריך ללכת לדרכו דרך חצר בית הנשים אבל לבה

שְׁלוֹם אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ (יב) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים׃ (יג) וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ (יד) בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד שַׁעֲשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה

אויף אונד אב, אום דאז וואָהלבעפֿינדען אסתר'ס צו ערפֿאהרען, וויא אויך וואס אויס איהר ווערדע. (יב) איממער ווען דיא בעשטיממטע צייט דא וואר, דאס איין מעדכען פֿאָר דען קאָניג קאָממען זאָללטע, נאכדעם זיא נעמליך נאך ארט דער פֿרויענצימּמער צוועלף מאָנאטהע פֿערבראכט האטטע, (דען זאָ פֿיל צייט מוסטע אונטער דעם געברויך דער וואָהלגערוכסבעדער פֿערשטרייכען, זעכס מאָנאטהע מיט מיררען-אָהל, אונד זעכס מאָנאטהע מיט שפעצערייען אונד אנדערן פֿיר דאז פֿרויענצימּמער פֿערפֿערטיגטע זאַלבען;) (יג) דערגעשטאלט פֿאָרבערייטעט, קאם זיא דאן צום קאָניגע): זאָ ווארדע איהר אללעס צוגעגעבען, וואס זיא צו איהרער בעגלייטונג פֿאָם הארעם צום פאללאסטע פֿערלאנגטע: (יד) דעם אבענדס גינג זיא היין, אונד דעם מאָרגענס קעהרטע זיא אין איין אנדערעס הארעם צוריק, וועלכעס אונטער דער אויפֿזיכט דעם שעשגז, פֿערשניטטענער דעם קאָניגס, אונד אויפֿזעהער דער קעבסווייבער שטאנד; זיא דורפֿטע ניכט מעהר פֿאָר דען קאָניג קאָממען, ביז ער זעלבסט פֿערלאנגען נאך איהר טרוג, אונד זיא נאמענטליך נעפֿאָדערט

רש"י

עכו"ם אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: (יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני.

באור

והמתין עד אשר יראה אחד מעבדי אסתר לדעת וגו', והיא גם היא הערימה לשלוח אליו בסתר נערותי' את משרתיה, אשר בטחה בהם להודיע לו את כל. ורמב"ע כתב לולא שהי' מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו ללכת וכו', ואינו נכון כי נודע הוא שגם שאר המשרתי' אשר אינם מסורסים המה, אינם יכולים לבוא אל נשי ופלגשי המלך. אבל החצר הזה הי' מקום גדול ורחב ידים לפני בית הנשים, ודרך לכל עובר ושב. וסרו בזה טענות מעתיקי האומות: (יב) תור. זמן שורה (דיא רייהע) כמו תורי זהב נעשה לך (שה"ש א') ומתדמה מאוד למלת טור שפירושו ג"כ שורה, כמו טור אודם פטדה וכו' ובלשון התלמוד נמצאים הרבה כמו אעמידנו כנגד ראש תור (סוכה ז' א'): מקץ, סוף, מקץ שבע שנים תחלת (הרמב"ע) ועיין בספר נתיבות השלום לאדונינו הרמב"מן ז"ל (דברים ט"ו): כדת הנשים, נשי המלך, או יתכן שהיו נותנים בימים ההם לכל בתולה הניטלת לאיש גדול ושר שנים עשר חדש לימי מרוקים: המור, יקרא ג"כ בלשון העמים (מיררע), והוא שרף הנוטף מפרחים ידועים נמצאים בחלק אזיא. ובצאת השרף לחוץ מתקשה ונעשה גרעינים גרעינים וריחם טוב: (יג) ובזה, ר"ל בעידון ופנוק הזה אשר על ידו נעשה ריחה כריח אחד בשמים ביום דרומי, באה אל המלך להתענג בה: את כל אשר תאמר, מוסב לעיל, ובהגיע תור נערה ינתן לה את כל אשר תאמר ממיני תכשיטות לקשט הגוף ושאר דברי תפארת, גם כל מיני שחוק וזמר ללות אותה אל בית המלך, כדי להרבות בזה חנה בעיני רואים. וטעם את כמו ויושב את משה להיות הנושא גם המקבל הפעולה, כמו שכתב אדונינו הרמב"מן בספר נתיבות השלום: (יד) ובבוקר היא שבה, לא אל בית הנשים שהיתה בו קודם ביאתה, כי אם אל בית נשים שני, דהיינו בית הפלגשים, יאמר בזה, כי כאשר לא תמצא חן בעיניו כדאי להמליכה תחת ושתי, לא ישלחה מביתו כלל וכלל, כי אין זה מכבוד המלך, אבל גם לא רצה להרבות נשיו בכל אלו הנערות, שזה יהיה לו למשא מאוד, לתת לכל אחת די כבודו וכבודה, אלא נעשתה פלגשו. שאינה צריך לכבד' כל כך כאשתו, וטעם שני אמר רש"י ז"ל השני, כוונתו לומר שהיו לו ב' בתי נשים וכמו שזכרנו, אבל הש"א לא תאשר בזאת כלל, לפי שהבית השני לא הוזכר עדיין, וכדמתורגם בל"א. והנה חסרון הש"א הנ"ל הביא הרמב"ע לפרש שני פעמים שני; אמנם איך יתכן זה על פעל שבה שהי' באמת בפעם הראשון: שעשגז, שם לכל שומר

בשם: (טו) ובהגיע תר־אסתר בת־אביחיל דד מרדכי אשר לקח־לו לבת לבוא אל־המלך לא בקשה דבר כי אם את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה: (טז) ותלקח אסתר אל־המלך אחשורוש אל־בית מלכותו בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־שבע למלכותו: (יז) ויאהב המלך את־אסתר מכל־הנשים ותשא־חן וחסד לפניו מכל־הבתולת וישם כתר־מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי: (יח) ויעש המלך משתה גדול לכל־שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד

וואורדע. (טו) אלס אבער דיא רייהע אן אסתר, טאָכטער אביחיל'ס, אָהיים דעס מרדכי, דיא ער אן טאָכטער שטאטט אנגענאָממען, וואר פֿאָר דען קאָניג צו קאָממען, זאָ פֿאָדערטע זיא ניכטס דאָ מינדעסטע איבער דעם, וואס דער הארעמס אגא אנגעאָרדנעט האטטע, אונד איהרע פֿערזאָן זעלבסט וואר עס, דיא וואָהלגעפֿאללען ערורעגטע בייא אללען, דיא זיא זאהען. (טז) אים מאָנאטע טבת, אלס דען צעהנטען מאָנאט דעס זיבענטען רעגירונגסיאהר דעס אחשורש, וואורד אסתר ענדליך צום קאָניגע אחשורוש נאך דען קאָניגליכען געמעכערן געפֿיהרט. (יז) (דען דער קאָניג ליבטע זיא מעהר אלס אללע אנדערע פֿרויען, אונד זיא האטטע זיינע גונסט אונד געוואָגענהייט פֿאָר אללען אנדערן יונגפֿרויען), דאזועלבסט זעטצטע ער איהר דיא קראָנע אויף, אונד ערקלערטע זיא צור קאָניגין שטאטט ושתי. (יח) דאבייא גאב ער אללען פֿירסטען אונד שטאאטסבעדינטען איין גראָסעס גאסטמאהל; דאז האָכצייטמאהל אסתר'ס, ענטליס דען פראָפֿינצען פֿאָן איהרעם טריבוט, אונד טהיילטע געשענקע אויס נאך קאָניגליכעם פֿערמאָגען.

רש"י

השני: (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותה עת צנה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים בעולות כנס: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי

באור

פלגשי המלך: ונקראה בשם, טעם הוי"ו או לחבור כתרגומו (אונד זיא וגו') או לתוספת התנאי, כי אם חפץ בה המלך ואז היתה נקראת בשם, ויהי' זה טעם בנוי הבנין מקל לנפעל, ותרגומו (דאן זיא דען וגו'): (טו) לא בקשה. אמר הכתוב הבתולות האחרות בקשו דברים הרבה לקשט ולפאר אותן בהן ולעורר עיני הרואים למצוא חן אבל באסתר לא היתה צריכה לכך, כי כל כבודה פנימה והיא בעצמה ובגופה נשאה חן בעיני כל רואיה, ודייק הכתוב באמרו ותהי אסתר נושאת חן: (טז) ותלקח אסתר, ת"י ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה לבית אידרון בית מלכותיה, ראה לפרש הכתוב בזה מג' טעמים, (א) כי באחרות אומר תמיד לשון ביאה, שעניינו על כל אבור אף שלא בנשואין כידוע, וכאן הוא אומר ותלקח שהוא לשון לקיחה באירוסין כידוע ג"כ, (ב) באחרות אומר בית המלך, וכאן הוא אומר בית מלכות שהוא לשון מלוכה, ויתכן שהי' זה חדר גדול מוכן אל המלך להתעסק שם בכל הענינים הנוגעים למלכות, ושם בית נוסף גם על כל חדר וחדר בפני עצמו, כי תרגום חדר אדרון, וכמו שכתוב עוד (לקמן ה' ב'), ולפ"ז לא הי' זה באותו הזמן שהגיע לה התור, כי אז לא היו עדיין יודעים אם תיטב בעיני המלך, אבל נאמר אף שלא שבה לבית הפלגשים כהאחרות בעבור שמצאה חן בעיניו, מ"מ המתין המלך עד שראה גם הבתולות הנשארות עוד, ואחר הזמן הזה כשלא מצא יעלת חן יותר ממנה אז הובאת אל בית המלכות לתת שם כתר מלכות בראשה בקנין שרי פרס ומדי. ויהי' ויאהב טעם אחר ותלקח ושעורו וכבר אהב, וטעם מכל הנשים אותן שבאו לפניה אל המלך, ותשא גם חן וחסד מכל הבתולות שבאו אחריה, וכמו שאמר הרלב"ג כי לא יתכן שתהיה היא האחרונה בהיות שהגי שומר הנשים את התמרוקים: (יח) משתה אסתר, לחתונתה ושמחת אפריונה: והנחה, שהניח לכל עמו ממסים וארנוניות בעבור שמחתו עם אסתר למען שישמחו כולם עמו, וטעם משאת מנחה, כמו משאת בנימן: כיד המלך, אשר

הַמֶּלֶךְ׃ (יט) וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ (כ) אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס (כא) בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ (כב) וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ

תרגום אשכנזירעת

(יט) וועהרענד דאס מאן אבערמאלס יונגפֿרויען זאממעלטע, וואר מרדכי אם קאֶניגליכען האָפֿע געקאָממען. (כ) נאָך אימ־מער אבער פֿערשוויג אסתר איהרע געבורט אונד איהר פֿאָלק, וויא עס איהר מרדכי בעפֿאָהלען האטטע, דעססען וואָרטע זיא נאָך עבען זאָ בעפֿאָלגטע, אלס דא זיא אונטער זיינער אויפֿזיכט שטאנד. (כא) אום דיזע צייט נון, אלס מרדכי אם קאֶניגליכען האָפֿע וואר, ווארדען בגתן אונד תרש, צווייא פֿערשניטטענע דעס קאֶניגס, פֿאָן דען טהירוועכטערן אויפֿגעבראכט ווידער דען קאֶניג, אונד זוכטען האנד אן איהן צו לעגען. (כב) דיזעס ערפֿוהר מרדכי, אונד צייגטע עס דער קאֶניגין אן, אונד דיזע

רש"י

לפתותה אולי תגיד מולדתה ואעפ"כ: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה, לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה' והמזהרה' על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה

באור

ושתאמר היותה בתכלית הרבוי (הרלב"ג) מטעם חד מן תרתי שהבאנו לעיל (ח' ז'): (יט) ובהקבץ, כבר זכרנו לעיל שכן הרגל באהרנות האלו, וטעם הכתוב לפי שרוצה לספר מעשה דבגתן ותרש שהוא התחלת הגאולה, צריך גם לזכור שמרדכי הי' יושב בשער המלך, אשר ע"ז נודע לו הדבר, ומפרש שהי' ה בזמן קבוץ בתולות פעם שנית אחר הפעם שזכר עתה, אבל בזמן אותו הקבוץ שהי' אסתר בו, לא הי' עדיין בשער המלך, שלא כדעת הראב"ע וכן הוא אומר איש יהודי הי' בשושן הבירה ולא בשער המלך, ומה שאמר הראב"ע שטעם הבירה על הארמון הוא רחוק מאוד, כי ידוע היות שושן שם עיר המלוכה בארץ פרס בעילם המדינה: (כ) אין אסתר מגדת, לבלתי יחשוב הקורא שאחר המלכה גלתה סוד מולדתה, ושבעבור זה בא מרדכי לשבת בשער המלך, ובפרט כשבדעתו לאמור שהגידה אסתר דבר מה למלך בשם מרדכי, אשר ע"ז יש לטעות שכבר נתפרסם הקורבה ביניהם, לכן הקדים להעיר שגם עתה אין אסתר מגדת וגו'. ורבים מהמעתיקים שאלו איך היתה יכולה להסתיר הדבר אחרי שאלה תמיד שלוחיה לדבר עמו? הכי שכחו שימצאו בדברי הימים כמה וכמה ספורים כזה, אשר אירעו בבתי הנשים למלכי המזרח שהרילו אגרות רבות לאוהביהם ומאהביהם, ולא נודע הדבר זמן רב, ואף כי היא שהיתה יכולה תמיד לגלות הצטרפותה בינה לבינו כשיודע הדבר: עשה, עתה כבאותו הזמן אשר היתה באמנה אתו או טעם כאשר היתה כאלו הית' עדיין באמנה אתו, ויתורגם בל"א (אזום ווערע זיא נאך אונטער זיינער אויפ־זיכט) ושם אמנה מגזרת ויהי אומן ע"מ חכמה עלמה: (כא) בימים ההם, שזכרתי לעיל שהי' מרדכי יושב בשער המלך, אירע המעש' שקצפו בגתן ותרש וגו' כן הוא סדור הכתוב, והוצרך לכפול זה המאמר, בעבור שהפסיק במאמר אין אסתר וגו' ולכן מוטעם המלך באתנחתא כדין מאמר מוסגר: משמרי הסף, שרשו ספף והוא מזוזת השער הרבוע על משקוף ושתי המזוזות, סקפא ועל תרתן ספין. וכן מצאנו הך הכפתור וירעשו הספים, ולכן מתורגם בל"א (טהיר־וועכטער). ורש"י אמר מפי חז"ל שרצו להשקות המלך סם המות יראה שפרשו סף מלשון מן הדם אשר בסף (שמות י"ב) והוא שם כלי מה (איין בעקקען). והכתוב לא הודיע סבת הקצף בעבור שאין זה מעצמות ספור הנס. ואם היה אחשורש הזה (קסערקסעס) הנזכר בד"הם נוכל לומר, שהי' המעש' הזה אחרי שובו ממלחמות יון, וכאשר נודע בשובו רגזו עליו כל עמו וילונו עליו על כי נפל מעמו עם רב, ועל שלא השגיח עוד על ממלכתו רק עזבה ביד יועציו, אולי בעבור זאת הי' ג"כ הקצף מצד שומרי הסף: (כב) ויודע, בספר יוסיפון לרומים נכתב שהי' יהודי אחד עבד לסריסי המלך, והוא שמע מה שבקשו לעשות והגיד זאת למרדכי, וחז"ל אמרו שהיו מספרים בלשון טרסי ולא היו יודעים שמרדכי מכיר וגו' והכתוב סתם כל זה מטעם הנ"ל: ותאמר אסתר וגו', למה יהי' זר בעיני המלך שיבוא אחד ומעבדיו אשר בשער אל המלכה בדבר נחוץ כזה, ובפרט להיות אי אפשר לבוא אל המלך עצמו ולא יקרא, ולכן אין זה ראי' כלל על פרסום הקורבה שביניהם, כאשר חשבו קצת:

בשם מרדכי: (כג) ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על־עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך: ס

ג (א) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו וישם את־כסאו מעל כל־השרים אשר אתו: (ב) וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ג) ויאמרו עבדי המלך אשר־בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את

בעריכטעטע עס דעם קאֶניגע אין מרדכי'ס נאמען. (כג) דיא זאכע ווארד אונטערזוכט, אונד וואהר בעפונדען. זיא ווארדען ביידע אן איינען פפאהל געהענקט, אונד דיא בעגעבענהייט אין דיא קראָניק איינגעטראגען, דיא צו דעם קאֶניגס געברויך בעשטיממט וואר.

ג (א) נאך דיזער בעגעבענהייט ערהאָב דער קאֶניג דען המן, זאָהן דעס המדתא, אויס דעם געשלעכטע אגג, צו איינער גראָסען ווירדע, אונד זעטצטע זיינען ראנג נאָך איבער אללע עדלען, דיא פאָר איהן קאמען. (ב) אללע קאֶניגליכע בעדינטען, זאָ פיל איהרער אם האָפע וואַרען, בייגטען דאז קניא, אונד פילען נידער פאָר המן; דען זאָ האטטע עס דער קאֶניג זיינעטוועגען פעראָרדנעט, נור מרדכי פיל ניכט נידער, נאָך בייגטע ער דאז קניא. (ג) דא שפראכען דיא קאֶניגליכען האָפבעדינטען צו איהם:

רש"י

מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך:
ג (א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים

באור

(כג) ויכתב, הטובה שעשה מרדכי למלך (רש"י): לפני המלך, ת"י דמתקרי תדירא קדם מלכא, ומזה הטעם היו מונחין תמיד בבית המלך כנראה מדלקמן (ו' א') שהיו נקראים שם בלילה, ויש עוד אחרים שהיו מונחים בלשכת בתי הדת (ארכיו) בלע"ז:

ג (א) אחר, מוסב על מעשה בגתן ותרש שזכר, ואפשר שהי' זה סמוך לשנת שתים עשרה למלכות אחשורוש, ונמשך זמן מה בין הגעת אסתר למלכות וביאת מרדכי אל שער המלך, גם בין הביאה הזאת ומעשה הסריסים, והראב"ע מאחר חמש שנים, והוא נגד הכלל שכתב הוא בעצמו כמה פעמים, כ"מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג: וישם את כסאו, מטעם היושבים ראשונ' במלכות, ונשא אותו אף משבעת שרי פרס ומדי הידועים, וזה טעם אשר אתו, כלומר את המלך ורואי פניו, או שכבר היה אחד מאלו השבעה וטעם אשר אתו על המן, ואם יקשה השואל הלא זה נגד התקון שהתקינו שבעת השרים אחר מות (זאעררים) הנזכר בתב"ם, ונפרט כשיהי' המן הזה מארץ אחרת מזרע עמלק ולא פרסי או מדי כדעת חז"ל? הנה ידוע שהמלך הפחש הזה עשה ככל מה שעלה על רצונו, ושעד שאין מזה קושי' כלל הלא מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש: (ב) כורעים ומשתחוים, ידוע להקורא בדברי הימים שגם היום המנהג אצל מלכי פרס להשתחות ולפול אפים ארצה לפני המלך לכל מי שיבואו אליהם, ולזה עתה המלך שיעשה גם זאת לפני המן, באהבתו אותו וחפצו ביקרו: צוה לו, בעבורו, כטעם אמרי לי אחי הוא: ומרדכי לא יכרע, טעם המניעה הזאת סתום מאוד. לדעת חז"ל שצורת צלם היתה בבגדו, העקר חסר מן הספר, והמתרגם הראשון אמר על דבור עבדים דאזדבן ליה בטולמת לחם, וכן יש מרז"ל שאומרים זאת. הסבה הזאת מגונה ולא תכשר לאיש שולך מסרים, והמתרגם השני כתב שלא רצה להשתחות לפני בן אדם, וא"כ טעם בחסידות, כי ההשתחוי' לפני בני אדם הגדולים ממנו לא יאסור לנו דתנו כלל וכלל, ונהפוך הוא, שכמה ישרים ותמימים השתחוו לפני מלכי ארץ, ואברהם אבינו השתחוה לעם הארץ, ואמרו גדול כבוד הבריות שדוחה וכו', ואיזה מהמעתיקים אמרו בהדיא, שהיתה קנאה טמונה בין המן למרדכי, כקנאת איש מרעהו בעבור התנשאו והכותב סתם את הסבה בעבו' כבוד מרדכי. אמנם בכל האופנים האלו, תהי' הסבה גדולה או קטנה, הגונה או בלתי הגונה, לא יוקשה איך יתחרה במלאות דרכו, כי נאמר או שחשב שלא ישגיח המן עליו, כנראה ג"כ ממשמעות הכתובים שלא ראה והרגיש העדר השתחוית מרדכי קודם שהעירוהו ע"ז עבדי

מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ (ד) וַיְהִי בְּאָמְרָם אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ (ה) וַיַּרְא הָמָן כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃ (ו) וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר

באמרם כתיב

ווארום איבערטריטטסט דוא דען בעפֿעהל דעס קאֶניגס? (ד) אלס זיא איהם דיזעס טאגטעגליך פֿאָרשטעללטען, אונד ער איהנען נאָך ניכט פֿאָלגטע, זאָ צייגטען זיא עס ענדליך דעם המן אן, אום צו זעהען, אָב מרדכי׳ס רעדען אויך בעשטעהען ווירדען, דער איהנען צור אורזאכע אנגעגעבען, וויל ער איין יהודי ווערע. (ה) המן זאה נון זעלבסט, דאס מרדכי ניכט נידער פֿיל, נאָך דאז קניא פֿאָר איהם בייגטע, אונד געריטה דאריבער אין צאָרן. (ו) הילט עס אבער פֿיר צו גערינג, אן מרדכי אלליין האנד צו לעגען, דא מאן איהם דעססען פֿאָלק גענאננט האטטע, זאָנדערן דאכטע דארויף, דיזע גאנצע נאציאָן, אללע יהודים דער זעממטליכען לענדער דעס אחשורוש

רש"י

ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחו': (ד) היעמדו דברי מרדכי.

באור

המלך הולכי רכיל, או שחשב לאסתר אז כשיודע הדבר בגלל המלכה, ולא יארע לו שום היזק לו לבד, וכי לא הי' יכול לדעת כי יקח הבליעל הזה נקמתו מכל היהודים, וכנראה מהכתוב שלא ידע זה עד כי היתה הדת נתנה בשושן, ואז לא היתה עוד עת לתקן המעות. בהיות שהנכתב בשם המלך אין להשיב: (ד) ויהי באמרם אליו יום ויום, אמר הרב אבן יחייא כי אף שם היו מקנאים להמן וכריעתם לו לא הי' אלא בעבור רק לשמור מצות מלכם, ולהיותם מוכרחים על הכריעה וצרת רבים חצי נחמה רצו שישתוו כלם בכך, ולכן היו מקנאים במרדכי שבלתי כורע. ומזרזים אותו על עברו את מצות המלך, וכשלא שמע אליהם הגידו אותו להמן, לא לאהבתם אותו ולבקש כבודו, אבל לראות היעמדו דברי מרדכי שהשיב להם: ולא שמע אליהם, כתרגומו ולא קבל מנהון, ויגדו להמן, חסר פעול ההגדה, ומצאנו לו ריעים במקרא, ושעורו ויגידו להמן הדבר הזה. אמנם יש לפרשו שפעל ההגדה הוא כי הגיד להם וכו', ומאמר לראות וכו' מאמר מוסגר המבאר סבת אמירתם. ויתורגם כי הגיד להם בל"א (דאז ער איהנען צור אנטוואָרט געגעבען). ותרין מן חבריא נתנו עוד טעמים אחרים, חד אמר ויגידו להמן לראות, כלומר שהוא יראה היעמדו דברי מרדכי. וחד אמר ויגידו להמן דברי מרדכי לראות היעמדו, כזה ויגידו להמן(לראות היעמדו)דברי מרדכי וגו' והמשכיל יבחר: היעמדו דברי מרדכי, האומר שלא ישתחוה כי הוא יהודי (מדברי רש"י) וא"כ מלות כי אשר הפסוקות במקומותם בלשונותם זו תחת זו: אשר הוא יהודי, לפי שהוא יהודי לכן לא ישתחוה, והמקרא לא כתב לעיל תשובת מרדכי, כי סמך על המבין מזה הכתוב, שלא להכפיל הדברים. והנה לא ידענו אם היתה זאת הסבה האמתית, וטעם מרדכי כמו שזכרנו לעיל, או שלא השיב זאת כי אם לרמותם, מ"מ נלמד מזה איך ראוי שישגיח האדם על מוצא שפתיו, כי במה שהשיב על שאלתם מדוע אתה עובר את מצות המלך, לאמור אשר הוא יהודי הלא בזה הצטדק המן לאמור ואת דתי המלך אינם עושים. אמנם לדעת אחד מן חבריא שהגידו להמן לראות וגו', יתכן לומר שלא השיב להם כלל, אבל הם בדו כל המאמר הזה מלבם, ויתורגם כי הגיד להם (דען ער העטטע איהנען בעזאגט), וטעם ולא שמע אליהם כמשמעו (ער האָרטע איהנען ניכט צו), והמשכיל יבחר: (ה) וירא המן, כי בתחלה לא שם על לבו להתבונן אם מרדכי כורע או לא, וכמו שזכרנו לעיל, ולכן אמר וירא ולא אמר וישמע: (ו) כי הגידו לו את עם מרדכי, מהכתוב הזה אינו מוכח כלל, אם הכיר המן את מרדכי מקודם לזה המעשה כנראה לקצת המעתיקים, או לא הכירו כנראה' לאחרים. אבל טעם הכתוב אחרי כי הגידו לו בדבורם ויעלו ברעיונו עם מרדכי בא על מחשבתו לקחת נקמתו מכל העם. ולולי מלת את הי' ראוי לפרשו על מה שהגידו לו היות עם מרדכי סבה למניעת כריעתו לפניו, באמרו אשר הוא יהודי ויש מפרשים שהודיעו לו מהותם ואיכותם, וזה דרך דרש וכדרך המתרגם השני שהאריך לדבר בענינים כאלו, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: עם מרדכי, כפול הענין לאמור שכל אלו לא השוו נגדו מאומה כי אם בהיות' עם מרדכי ולכן בקש מפלתם, וזה יורה על התפעליות נפשו הרעות. ואחד מן המעתיקים רצה למעט הכפול ואמר טעם עם בחירק, והוא נגד המסורה: הפיל, מי שהפיל ולא פי' (רש"י), ויתכן שמפיל הגורל היה קוסם אחד אשר שאל לו המן באיזה עת יתכן יותר להשמיד האומה הזאת, כי הקסם והניחוש הי' מורגל בימים ההם, וזה טעם לפני המן: פור, פירושו בלשונו הוא מה שקורין בלשון עברי הגורל, והכותב העמיד גם השם הפרסי בעבור שם פורים שיזכור לקמן (ט' כ"ו): מיום ליום וגו', הרי זה מקרא קצר, והראוי מיום ליום

בְּכָל־מַלְכ֖וּת אֲחַשְׁוֵר֑וֹשׁ עַ֖ם מָרְדֳּכָֽי׃ (ז) בַּחֹ֤דֶשׁ הָֽרִאשׁוֹן֙ הוּא־חֹ֣דֶשׁ נִיסָ֔ן בִּשְׁנַת֙ שְׁתֵּ֣ים עֶשְׂרֵ֔ה לַמֶּ֖לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֑וֹשׁ הִפִּ֣יל פּוּר֩ ה֨וּא הַגּוֹרָ֜ל לִפְנֵ֣י הָמָ֗ן מִיּ֧וֹם ׀ לְי֛וֹם וּמֵחֹ֛דֶשׁ לְחֹ֥דֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר הוּא־חֹ֥דֶשׁ אֲדָֽר׃ ס (ח) וַיֹּ֤אמֶר הָמָן֙ לַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ יֶשְׁנ֣וֹ עַם־אֶחָ֗ד מְפֻזָּ֤ר וּמְפֹרָד֙ בֵּ֣ין הָֽעַמִּ֔ים בְּכֹ֖ל מְדִינ֣וֹת מַלְכוּתֶ֑ךָ וְדָתֵיהֶ֞ם שֹׁנ֣וֹת מִכָּל־עָ֗ם וְאֶת־דָּתֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֵינָ֣ם עֹשִׂ֔ים וְלַמֶּ֥לֶךְ אֵין־שֹׁוֶ֖ה לְהַנִּיחָֽם׃ (ט) אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֔וֹב

איסצוראָטטען. (ז) אים מאָנאטע ניסן, אלס דען ערסטען אים צוועלפטען רעגירונגסיאהר דעס אחשורוש, ליס ער פור (דאז הייזט לאָאזע) ווערפען, פאָן איינעם טאגע אויף דען אנדערן, אונד פאָן איינעם מאָנאט אויף דען אנדערן, אונד עס פיל אויף דען צוועלפטען מאָנאט, דען מאָנאט אדר. (ח) אלסדאן זאגטע ער צום קאָניגע: דא לעבט איין פאָלק, פערוואָרפען אונד צערשטרייעט אונטער אללען פאָלקערן דער זעממטליכען לענדער דיינעס רייכעס, דיא זיך דורך איהרע זאָנדערבארען געזעטצע פאָן אללען אנדערן פאָלקערן אונטערשיידען, דיא קאָניגליכען לאנדעסגעזעטצע הינגעגען ניכט בעפאָלגען, אונד עס פאָרטהיילט דעם קאָניגע ניכט, זיא צו דולדען. (ט) ווען עס אלזאָ דעם קאָניגע געפעלליג, זאָ זאָל־

רש"י

כלומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע"ז: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב מפרש ומה הפור הוא הגורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח: מיום ליום. באיזה יום בחדש יצליח: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין חשש כלומר אין בצע: (ט) יכתב לאבדם. יכתבו ספרים לשלוח

באור

ומחודש לחודש ויצא הגורל לשלשה עשר יום לחודש שנים עשר הוא חודש אדר. והנה הגורל הזה לא מפי ה' יצא. כי אם ע"י קסם וניחוש שאין בו ממש, וכמו שאמר הרמב"ם בס' המורה, אלו הי' בו ממש לא היתה התורה אוסרתו, ונפל א"כ על פי קרי והזדמן, לכן אין להקשות למה יצא בזה היום ובזה החודש דווקא. והראב"ע אמר כי מהשם הי' משפטו והוא האריך הזמן כדי שיעשו ישראל תשובה, ותמוה הוא שיצא מפי חכם גדול דבר כזה, הכי לא ידע השם שכבר הבאת התשועה בחודש השלישי?: (ח) ויאמר המן למלך אחשורש, יתכן שבעת התיעצו עמו בדבר הנהגת המלכות אמר למלך שיעשה זה לטובת מלכותו להשמיד עם שאינו מועיל כלל לקבוץ המדינה, אבל אדרבה מזיקו ומחסרו: ישנו עם אחד, יש להתבונן שלא זכר המן במסירתו שם יהודי כלל, כי אם אמר אחד בלתי מפורסם ונודע, ובתחבולה עשה זאת, כי באמת היו היהודים נחשבים בעת ההיא סמוך לגלות, כנראה מספרי קודש שהיו בהיכלי המלכים, וכן מרדכי כבר הי' בשער המלך, ויירא המן אולי לב המלך טוב עליהם, ובפרט שהי' כתוב על ספר דברי הימים לפני המלך, כי מרדכי היהודי הגיד טוב עליו במעשה בגתן ותרש, ואם שבאמת שכחו כבר המלך, כמוכח מדלקמן (ו' ב') הנה המן לא היה יכול לדעת זה, ואפשר שבעלות על זכרונו שם יהודי יזכור גם הטובה הזאת, בעבור זה שמט את דבריו, והאחשורש לסכלותו לא שם לבו לחקור אחריהם היטב, אבל האמין מיד לאוהבו בהזיקו אותו מאויבי שלום המלכות, כאשר כבר העיר ע"ז הרב אבן יחייא. ואולי לא ידע עוד שום ענין פרטי מכל הדבר עד היום השני למשתה אסתר, ובפרט אם הי' זה אחשורש (קסערקסעס) שהי' פונה מכל עסקי המלוכה, כנזכר בג"הם: מפוזר ומפורד בין העמים, יכוון בזה לכמה בחינות, כאשר העיר ע"ז הרב אבן יחייא, שאין לפחוד פן ביום אבדתם יעשו המיה במלכות וילחמו נגד הקמים עליהם, כי לא ישמע קול הגבורה באבדתם להיות מפוזרים בעיר שם בעיר שם. גם אין לפחוד שאותו המעט מהמפורד יעשה רושם העדרו או קיום במלכות, גם ע"י שנתפשטו בכל המדינות אם מיתתם באבדן יולד נזק, יהי' הנזק כללי ולא ימלט אפילו עיר אחת מפגעם, ואין ספק שיולד נזק מישיבתם באבדן, כי: ודתיהם שונות מכל עם. הרי זה מאמר קצר, והראוי ודתיהם שונות מדתי כל עם, או מכל דתי עם, ואחד מן הנביאים אמר שטעם שונות יוצא, כלומר ודתיהם שונות אותם מכל עם, הכוונ' בכל זה כמו שכתב הרלב"ג כי במה שאין אנשים מבוגרים מה שהוא מנהג' לאחד ונשאר העמי' אין להם מה שיתנגדם לעשות כנגד המלכות וכנגד העמים אשר הם ביניהם, גם ידוע הוא שאינם עושים את דתי המלך וא"כ דינם כדין מורד במלכות. אמנם לדעת הרב אבן יחייא לא תחסר מלה, כי אמר הטעם ודתיהם שונות יותר מכל עם, כי כל אומות מלכותיך, אף כי הם שונים זה מזה בכמה דברים, מ"מ בזה יתאחדו לעשות רצונך בכל מה שתצוה עליהם, לא כן אלו שאינם עושים דתי המלך: ולמלך אין שוה, אין שום תועלת

יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ (י) וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ (יא) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ (יב) וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרשׁ נִכְתָּב וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃

לעשריפטליכע בעפעהלע צו איהרער פערטילגונג אויסגעפערטיגט ווערדען, וואָדורך איך צעהן טויזענד ככר זילבער אין דיא הענדע דער פערוואלטער ווערדע צווויגען קאָננען, אום עס אין דיא קאָניגליכע שאטצקאממערן צו ברינגען. (י) דער קאָניג צאָג זיינען זיגעלרינג פאָן דער האנד, איבערגאב איהן דעם המן, זאָהן דעם המדתא, אויס דעם געשלעכטע אגג, פערפאָלגער דער יודען. (יא) אונד שפראך צו איהם: דאז געלד זייא דיר געשענקט, זאָ וויא דאז פאָלק, דאמיט צו מאכען, וואס דיך גוט דינקט. (יב) נאָך אין דעם ערכטען מאָנאטע, אם דרייאצעהנטען טאגע דעסזעלבען, ווארדען דיא קאָניגליכען געהיימשרייבער צוזאממען בערופען, אונד בעפעהלע אויפגעזעטצט, גאנין זאָ וויא עס המן פערלאנגטע; אן אללע זאטראפען דעס קאָניגס, אן אללע פאשאס דער פראָפינצען אונד אן אללע בעפעהלסהאבער יעדעס פאָלקס פיר יעדעס לאנד אין זיינער שריפט, אונד פיר יעדעס פאָלק אין זיינער שפראכע. מיט דעם נאמען דעס קאָניגס אחשורוש אינטערשריבען, אונד מיט דעם קאָניגליכען אינזיגעל בע־

רש"י

לשרי המדינות כאגרת: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך

באור

מפני שיהי' בזה אל הנזק שיגיע לו על ידם, אשר בעבורו יהי' ראוי להניחם, וטעם למלך, כי בזק המלך הוא בזק הכללי ונגרעם גם לו צר: (ט) ועשרת אלפים ככר כסף, אמר הרלב"ג ז"ל: ידמה שהמן הבין כי משללם יפרע זה הכסף למלך, ולזה רצה לאמות בזה המלך שיהי' שללם לבוז לעושי המלאכה והם יניחוהו לו ומהנו יפרע אותו הכסף ע"כ. והרב אבן יחייא אמר ז"ל: יכתב לאבדם, וכל ממונם יהיה למלך, וזולתו כחוב טובתך אשקול מבלי אם כה תעשה י' אלפי ככרי כסף להביא אל גנזי המלך ע"י עושי המלאכה כי לא רב' לבוז נתינתם אחרי עשות המעשה ע"כ. ואמנם יש לשאול איך יתכן שיאמר המן לתת כל כך לאבד העם הזה, הלא בזה יתעורר החשד אל המלך שיתגדל יותר לטובת עניינו מלטובת הכלל? ולכן ראיתי נכון מה שאמר חכם אחד שאין טעם אשקול אשלם מכיסי, אבל אמר המן למלך ע"י שיהרגו היהודים ויהי' שללם לבוז תסבב לשקול אל גנזי המלך י' אלף ככר כסף. כי עשרם יעלה בוודאי לסכום הזה, ואמר זאת לעור עיני המלך בהעושר שיגיע לו ע"י הריגתם: על ידי עושי המלאכה, כמו לידי, וטעם אשקול לשון פרעון ובל"א (לוויגען) וכמו שהוא מבואר בס' נת"ב לבראנ"ן ז"ל (בראשית כ"ג ט"ז). וטעם עושי המלאכה כתרגומו דעבדין עבידתא פירושו הממונים על מלאכת המלך לגבות ולהוציא, בל"א (געטעפטס-פערוואלטער). והמתרגם השני אמר על ידוי דעבדין מנינא, וא"כ אינו כטעם עושי המלאכה בס' מלכים ודברי הימים אשר להם נתנו כסף מגוייר הנעשה בבר למוצא. ואמנם לדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא שהבאתי יהי' טעם עושי המלאכה על ההריגה הנזכר. כאשר יבין הקורא המשכיל מדבריהם, וא"כ טעם על ידי כמשמעו (דורך). אבל הראשון הוא יותר נכון, ובעד ועושי מלאכה אשר למלך (לקמן ט' ג'): (י) את טבעתו, אשר בה חותם המלך כדי שיוכל המן, לחתום כטוב בעיניו: (יא) הכסף נתון לך, וגם העם אתכתא, לעשות בכל אחד מהם כטוב בעיניך: בחדש הראשון. מהר המן לכתוב ולחתום הגזירה, אף שהי' לו עוד י"ב חודש לזמן ההריגה, כדי שלא יוכל המלך להתחרט. ויש שאלו איך לא ירא המן שינצלו היהודים תוך הזמן הזה בהודע להם הפורענות? אבל כי לא מחכמה שאלו על זה, הכי לא ידעו ולא יבינו, שאי אפשר למאות אלף איש עם טף ונשים לברוח מארץ דאבת ידים כבדו ועברים ומאה מדינה, כמו שהוא אפשר לב' או לג', אף לוזיזה מאות הנפש, ואם ומלטו באלה והי' הנשאר לנקמה די

(יג) וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ (יד) פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם הַזֶּה׃ (טו) הָרָצִים

זיגעלט. (יג) וואורדען דיזע בריפֿע דורך אייל־באָטען אין אללע פּראָ־פֿינצען פֿערשיקט, אום אללע יהודים פֿאָן יונג ביז אלט, זאממט ווייבער אונד קינדער אן איינעם טאגע, אלס אם דריי־צעהנטען טאג דעם צוועלפֿטען מאָנאטס, דעם מאָנאטס אדר, אומ־צובֿרינגען, צו פֿערטיל־גען אונד אויסצוראָטטען, אונד איהרע גיטער צו פלינדערן. (יד) איינע אבשריפֿט דיזעס שרייבענס זאָללטע דארום אין יעדעם לאנדע אלם איין קאָניגליכעס עדיקט אללען אונטערטהאנען אפֿ־פֿענטליך מיטגעטהיילט ווערדען, אויף דאס זיא אויף דיזען טאג בערייט זייען. (טו) דיא באטען

רש"י

להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים, איש"טרא טרמי"ש בלע"ז Estre tramis: Etre envoye, (איבערשיקט ווערדען). והוא מגזרת אם נלאוס נלאם [שמואל א' ב']. נגלה נגליתי [שם]. נדמה נדמתי: בשלושה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא שני' עשר לחדשי השנ': (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסכמ"נט בלע"ז Deresnement (דער פֿאָרטראג פֿאָר געריכט, וואָבייא מאן דיא גרינדע זור פֿערטהיידיגונג זיינער פארטהייא אויפֿלעהלט, היר דער אינהאלט דער שריפֿט) ולשה שמות כ"ח ט"ו: להנתן דת. לווי הכתב שהיה אומר להנתן חק בגזרת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג להשם אבל לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה:

באור

והותר: בשלשה עשר יום בו, יראה שאחר דרך ניחוש בזה היום בשכבר נפל הגורל עליו ליום ההריגה: אחשדרפני, מלה פרסית, ובלשון יוני ורומי (זאטראפען), והאותיות א' א' הנוספות מדרך לשון פרסי הם, ובל"א (לאנדפאָגעער, סטאדטהאלטער): הפחות, הנפרד פחה, והוא יוה שקורין אלל היסמעאלים (פאשא): בשם וגו', אמר אחד מן אגריא בשם דוקא, שהי' יתוב בסוף כל אגרת המל אחשורוש, ונחתם אלל השם בטבעת המלך, כמנהגנו עוד עתה: (יג) ונשלוח, ויהיו נשלחים ספרים איסטר"א טרמ"יש בלע"ז (לריך להיות עטרה טראנסמיש בל"א (איבערשיקט ווערדען), מגזרת אם נלאוס נלאם נגלה נגליתי נדמה נדמתי (רש"י), והוא מקור מבנין נפעל וכן הוא לדעת הרד"ק, אבל לדעת הראב"ע הוא תואר מבנין נפעל, וידמה בזה לתיבות נכתב ונחתם הקודמות. ושם ספרים מוסב לדעת רעי ר' יואל על כל ג' הפעלים שזכר, ובחר בזה הלשון להורות על מהירות העשיה והשתדלות המן להרע, כי הכתיבה והחתימה והשליחות נעשה הכל מיד זה אחר זה וכמעט בעת אחת: (יד) פתשגן, לשון ארמי ספור הכתוב בלע"ז דריס"מתנט, ל"ל דרעמעאעגט, בל"א (דער אויפֿזאטץ, אינהאלט), ושעור הכתוב שהי' טופס הכתוב להנתן בכל מדינה ומדינ' דת גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה, כן הוא לדעת (רש"י). אבן יוקשה ע"ז בהיות שכלה כתב לכל מדינ' ומדינ' בפני עלמ' אינה יתנהגו, איך יהי' כתוב בו להנתן דת בכל מדינ' ומדינ'? גם אין לכחוש שבע"כ הי' טופס הכתב להשמיד להרוג וגו'? לכן היותר נרא' שהוא מוסב על הקודם, דהיינו פתשגן הכתב שזכר עתה מלבד שהי' נכתב על הסגנים והפחות הי' גם מזומן ומלווה אליהם להנתן דת בכל מדינה ומדינה, כלומר שיפרסמוהו להיות חק מלכות כדי שיהיו כלם עתידים ליום הזה. אמנם וכתב לו את משנה התורה (דברים י"ז י"ח) תרגם אונקלס ית פתשגן אורייתא וא"כ עניינו העתק, בל"א (אבטריפֿט), וכן הוא דעת הראב"ע אמר כאן נוסחה ואמר להלן בתורה נוסחה שנית, וכן נראה דעת הרלב"ג, וכן הוא מוכח מדלקמן (ד' ח') כמו שנבאר, וכן הוא מתורגם אשכנזית: (טו) הרצים, כפי שספר לנו יוסיפון בן גוריון היו האנשים האלה מזומנים ומעותדים להוליך אגרות ודתי המלך ממקום למקום ואינם רלים ברגלם רק רוכבים על הסוסים מהר ואיש, ונקרא בלשון פרסי (אנגא־ראט), וכן היא בלשון יוני, ובלשון צרפת (עסטאפֿעט, קוריר) ובל"א (איילבאָטהען): דחופים, כדמות דחופים במהירות, (הראב"ע). ואמר חד מן אגריא שמתחלה מהר את הרלים לנאת וא"כ נתנה הדת בשושן, כדי שלא ישתדלו היהודים אשר בה לבטל הגזרה לכל הפחות משאר המדינות: בדבר המלך, עם הכתבים שבתוכם דבר המלך, וי"א בדבר כמו על דבר המלך פי' שהמלך לוה שימהרו כפי יכולתם, ויתורגם לפ"ז בל"א (אויף בעפֿעהל דעם קעניגס). ויותר נכון שהי' כל זה פעולת המן, וכמו שזכרנו

יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה: ס

ד (א) ומרדכי ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: (ב) ויבוא עד לפני שער־המלך כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק: (ג) ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים: (ד) ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את־מרדכי

יתיר יו"ד

וואורדען מיט דען קאָניג־ליכען בעפעהלען איי־לענדס אבגעשיקט, אונד דיזעס עדיקט דארויף אין דער רעזידענץ שושן אויס־גענעבען. דער קאָניג אונד המן זאסען נון אונד צעכטען, אינדעס דיא גאנצע שטאדט אין גראָ־סער בעשטירצונג וואר.

ד (א) אלס מרדכי ער־פוהר, וואס פאָרגע־גאנגען, צעררים ער זיי־נע קליידער, היללטע זיך אין איין זאק אונד אשע, גינג הנאויס מיטטען אין דיא שטאדט, אונד שריא לויט אונד יעממערליך. (ב) זאָ קאם ער ביז פאָר דער פּאָרטע דעס קאָ־ניגליכען שלאָססעס, דען היניין קאָננטע ער אין איינעם זאקקע געהיללט ניכט קאָממען. (ג) זאָ אויך אין אללען לענדערן וואָהין דער בע־פעהל דעס קאָניגס אונד זיין געזעטץ געלאנגטע, וואר גראָסעס טרויערן אונטער דען יהודים, פאסטען, וויינען אונד וועהעקלאגען; זעקקע אונד אשע ווארען דיא פאָלסטער דער פאָר־נעהמען. (ד) אסתר'ס קאממערפרויען אונד איהרע דינער קאמען אונד ערצעהלטען עס איהר, דא ערשראק דיא קאָניגין העפטיג, אונד שיקטע זאגלייך קליידונגסשטיקקע, זיא דען מרדכי אנצולעגען, אונד איהם זיינען זאק אבצונעהמען; ער וואָללטע אבער ניכטס

רש"י

ד (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאים הספרים עוברים שם נתנה

באור

לעיל: והמלך והמן ישבו לשתות, שמחים בפעולתם, זה נאמר שעשה טוב לאחרים כפי דמיונו, וזה בעבור נקמתו: נבוכה, עבר מנפעל מן"ע ענינו בלבול כאדם שהשתבש ולא יודע מה לעשות (רא"ב"ע), ורש"י כתב היהודים שבה ואין צריך לזה, כי יתכן שגם העמים האחרים היו נבוכים כי לא ידעו טעם וסבה לדת הזאת, שהיתה שלא כדת, ואם תמר ייטב בעיני הכסיל הזה להמית מהם יהי' מה שיהי', או כמה שיהי', מי או מה ימנעהו מזה. ואולי הי' גם ליהודים אוהבים רבים בשושן מעמי הארץ:

ד (א) ומרדכי ידע, ב' הווי"ן מחברים בזמן כאשר ידע קרע את בגדיו וגו', ויש עוד לפרש הענין כזה, אחר שאמר והעיר שושן נבוכה כמו שאמרנו, שלא ידעו לתת טעם וסבה לגזירה הזאת, אמר אבל מרדכי ידע מיד סבת מחמת הסבה, בעבור שלא כרע להמן, ולכן קרע את בגדיו על שסבב לעמו סכנה גדולה כזאת, ויתורגם א"כ בל"א (מרדכי מערקטע וואהל וואס פארגינג, דארום וגו'), וילבש שק ואפר, לפי הנגינה המפסקת בתלת שק לא יוסב הפעל על ואפר, לפי שלא שייך בו ענין לבישה, אתנם יחסר לפ"ז פעל העשיה באפר, והנכון שענין לבישה דכאן איננו אלא ענין עטוף, וכן הוא מתורגם: (ג) ובכל מדינה ומדינה וגו', הכתוב הזה מפסיק בענין ולכן דינו כמאמר מוסגר: אשר דבר המלך ודתו, להשמיד היהודים, וטעם מקום וגו' בכל מקום שהגיע מיד נתפרסם והיה אבל גדול ליהודים, ויש גם לפרשו מקום אשר דבר מלכות אחשורוש וגזרת חקותיו מגיע שם, כלומר עד אשר ידו וממשלתו מגעת ויתורגם לפ"ז בל"א (זאָ וויט דיא באָטהמעסיגקייט דעם קאָניגס אונד דיא געוואלט זיינער געזעטצע רייכטע): יצע, היו"ד שרש היו"ד אשר ילד לו מבנין הכבד הדגש שלא נקרא שם פועלו (הרא"ב"ע) והטעם לתשכב: לרבים, לגדולים, כלומר החשובים בעם לבשו שק, והקמץ שתחת הלמ"ד לחסרון ה"א הידיעה מוכיח כזה הפירוש, וכן תרגמתי: (ד) ותתחלחל, שרשו חול ונכפלה הפ"א והלמ"ד, וגם השם ממנו

וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קִבֵּל׃ (ה) וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ (ו) וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־מָרְדֳּכָי אֶל־רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ (ז) וַיַּגֶּד־לוֹ מָרְדֳּכַי אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת ׀ פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיִּים לְאַבְּדָם׃ (ח) וְאֶת־פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן בְּשׁוּשָׁן לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ (ט) וַיָּבוֹא הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ (י) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי׃ (יא) כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא־אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר

יתיר יו״ד

אונעהמען. (ה) דא ליס אסתר דען התך רופען, (איינער פאָן דען פערשניטטענען דעס קאָניגס, דען ער איהר צור בעדינונג געגעבען), אונד גאב איהם דען אויפטראג, זיך בייא מרדכי צו ערקונדיגען, וואס דיזעס וועריע אונד ווארום עס וועריע? (ו) אונד התך גינג היניוס צו מרדכי אויף דען גראָסען פלאטץ פאָר דעם שלאָססטהאָרע. (ז) דא ערצעהלטע איהם מרדכי אללעס, וואס איהם ווידערפאהרען, אויך פאָן דער בעשטיממטען זוממע געלדעס, דיא המן פיר דיא אויסראָטטונג דער יהודים אין דיא קאָניגליכען שאטצקאממערן צו ליפערן פערשפראָכען; (ח) גאב איהם אויך דיא אבשריפט פאָן דעם עדיקט צו איהרער פערטילגונג, דיא אין שושן אויסגעטהיילט וואָרדען, אום עס אסתר צו צייגען, אונד איהר פאָרצושטעללען, אלס איין בעפעהל איהר אויפצוטראגען, צום קאָניגע היין צו געהען, אונד איהן פלעהענטליך אום שוטץ אונד גנאדע פיר איהר פאָלק צו ביטטען. (ט) התך קאם צוריק, אונד בעשטעללטע אן אסתר, וואס מרדכי געזאגט האטטע. (י) דא ערווידערטע אסתר דעם התך, אונד בעפאהל איהם, עס אויך דעם מרדכי צו זאגען. (יא) אללע דינער דעם קאָניגס אונד אונטערטהאנען דער קאָניגליכען לענדער וויססען, דאס יעדער, עס זייא מאַן אָדער פרויא, דער אונגערופען זיך דער

באור

נמלא בזה החוסן וחלחלה בכל מתנים (נחום ב׳): ותשלח בגדים, חשבה אולי שלבושו בלויים, וכאשר שמעה שלא רצה לקבל אז ידעה כי זה על אבל גדול וצער חזק ושלחה התך לחקור ממנו על מה זה (מדברי הרלב״ג) ואין לספק שכל זה הי׳ בסתר: קבל, ענינו לקיחה, והטעם על הבגדים, או שהוא מוסב על להסיר את שקו מעליו, וטעם לא קבל לא שמע אליהם: (ה) על מרדכי, בעבור מרדכי, והכפל מה זה ועל מה זה כפי המנהג בלשון וצחות המליצה. ואפשר לאמר ששאלה על הסבה הנראית ועל הסבה התכליתית: (ו) רחוב, מקום גדול ורחב ידים: (ז) את כל אשר קרהו, כי בעצמו עם המן שלא רצה לכרוע, ואמר אשר הוא יהודי, ושעל זה כעס המן ובקש להשמיד כל היהודים (מדברי רלב״ג): פרשת, באור סך הכסף (רש״י) וכן הוא מתורגם: ביהודים, בעד היהודים, כמו ויעבוד ישראל באשה, ואפשר שחשב מרדכי כי מכיסו רצה לתת כל הכסף הזה: או טעם לאבדם ע״י הנדם: (ח) ואת פתשגן, נתן לו להראות, ולא היה הטופס צריך להיות אצלו. גם הי׳ ראוי לאמור פתשגן הדת לא כתב הדת, גם מוכח מפסקי הנגינה שטעם אשר נתן בשושן על הפתשגן, והטופס היה באמת שוה בכל מקום. אלא שטעם פתשגן העתקה, וכמו שבארנו לעיל, ובזה יתורץ הכל, וכן אמר הרלב״ג רוצה לומר העתקת הכתוב ההוא, וכן הוא מתורגם: ולהגיד לה, כי בעבור משפחתה באה הסכנה הזאת על ישראל ולכן מוטל עליה להושיעם, ובעבור זה יהיה עליה לצוות וגו׳: (יא) ועם מדינות, אפילו העם יודעים זה (הראב״ע): החצר הפנימית, ידוע שבכל הארמנות הגדולות, ובפרט בהיכלי מלך יש כמה וכמה חדרים שונים זו מזו לפני בוא אל החדר אשר בו יושב השר או המלך, בל״א (פאָרקאממערן. פאָרזעלע), ויש מהם בנוים בעמודים רבים (זיילען-גאנג, גאללעריא). כל אלו נקראים בל״ע בשם חצר, וגנים

הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם: (יב) וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר: (יג) וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים: (יד) כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם

קָאֶניגע אים אינגערסטען פָארגעמאכע נאהט, נאך דעם אללגעמיינען גע־זעטצע שטערבען מוס; עס מיסטע, איהם דען דער קָאֶניג זיינען גאָלדנען צעפטער רייכען, אין וועלכעם פָאללע אלליין ער דאז לעבען בעהעלט, אונד וואס מיך בעטריפט, זאָ בין איך שאָן זייט דרייסיג טאגען ניכט צום קָאֶניגע גערופען וואָרדען.

(יב) אלס מאן דיזע אנטוואָרט דער אסתר׳ דעם מרדכי איבערבראכטע, (יג) ליס ער איהר ווי־דער צוריק זאגען: בילדע דיר ניכט איין, דאס דוא אין קָאֶניגליכעם פאללאסטע אלליין פָאָן אללען יהודים דער געפָאהר ענטגעהען ווירסט! (יד) יא, ווען דוא אויך יעטצט שווייגסט, זאָ ווירד דען יהודים דאָך וואָהל פָאָן איינער אנדערן זייטע הער הילפע אונד רעטטונג

רש"י

הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי [במדבר ל"ג]: אל תדמי בנפשך. אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן ולמסור עצמיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי

באור

הפנימית הזאת לדעת חד מן חבריא מן חוץ וכו', כי בבחינת היותו מלפנים והלאה יקרא חוץ, ובבחינת שהוא הוסגר בכותלים יקרא לפ', היפך דחוץ העיר, וזה טעם כל פס חצר, אף מה שקורין בל"א (איין הָאָף): אשר לא יקרא, שעודנו והוא לא נקרא: אחת דתו להמית, אחת נגזר עליו דתו להמיתו ואין לה שינוי, או אחת היא דת המלך לכלם ואין אחד יוצא מן הכלל: לבד מאשר וגו', אמר הראב"ע לעולם לבד יבוא עם מ"ם שלפניו או שלאחריו לבד מאחד והוא לבד בן נכיר שמך ע"כ, ובכאן היא היוצאת מלפני הגזירה, כאשר ירחם כל איש מתוך הקהקא דהכן בכתובים הנרשמים שם. ואמר ר' יואל שיש הפרש רב על פי הבנין בין לבד בחבור מ"ם ובין לבד בלי מ"ם, כי הראשון מצטרף הדברים המיוחסים על ידו בדרך התוספה, ר"ל או סיורה הוספת האחרון על הראשון ואז תבא המ"ם אחר המלה, דמיון זה לבד מטף (שמות י"ב) שהוא נוסף על סך הגברים הנזכר מקודם, וכן כלם; או סיורה על הוספת הראשון (דהיינו הנזכר ראשון) על האחרון, ואז תבא המ"ם קודם המלה, כמו מלבד עולת הבקר (ויקרא ט') אשר עליו יוסיף המנחה הנזכרת מקודם, וכן כלם, ותרגומם מלבד בל"א (אויסער): אבל לבד השני בלי מ"ם יפריש אחד הדברים זו מזו ויבדיל ביניהם, ומזה הטעם חלק כחלק יאכלו (במתנות קדשים) לבד ממכרו על האבות דהיינו ממכר כל אחד שירש מאבותיו, שזה יאכל בפ"ע עצמו, ואין צריך לחלק אותו עם אחיו הכהנים, וכן כלם ותרגומם (אויסער, נור) ע"כ. ולפ"ז יהיה המאמר שלפנינו הזר היוצא מן הכלל, והזרים אינו זרות בלשון. ואחד מחכמי האומות אמר שעור הכתוב לבדם אשר יושיט לו, כטעם המה לבדם ינצלו (יחזקאל י"ד), וטעם לא על כל אחד מהם וכן וחיה, והוא נגד המסורה: ואני לא נקראתי וגו', כפילת הכנוי לאמור זה הוא בבחינת הכללי, ומה שהוא בבחינת הפרטי אני (וואס מיך בעטריפט), הנה כבר לא נקראתי שלשים יום לבוא אל המלך, ויש לירא שאינו אוהבה לו כמקדם ואח"כ אין לקוות שיושט לי את שרביט הזהב. ואחד מן חבריא אמר הטעם בהיות שכבר לא נקראתי מן הנראה שיקרא אלי בזמן מועט, ולכן טוב הוא שאמתין עד הזמן ההוא, בלי את אותי בסכנה. ולגנתי הקיפו בעברי על דתו: (יב) ויגידו למרדכי, יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל, וקרוב אלי כי לא נמסרו ימיו עד מלוך אחשורוש ומעלת החכמה לא הסיר (הראב"ע), ואפשר שלא רצתה אסתר להרבות שלוח התך אל מרדכי שהי' מפורסם למשרתם כדי שלא לגלות הסוד. ולכן שלחה אח"כ שלוחים אחרים בלתי נכרים: (יג) אל תדמי, אל תחשוב כמו והיה כאשר דמיתי (רש"י), והטעם בספר זהירות ישראל לר' יואל (שיר ג'), וטעם בית המלך כמו בבית המלך, או על ידי בית המלך. ואמר אל תהי סבורה שתמלט אתה לבד מכל היהודים אבל תדבנה יבוא ההיפך, את תאבדי והם ינצלו, כי בטוח אני שאף אם את תחריש יוושעו בפנות אחרות להצלתם, כי לא יטוש ה' את עמו, ואז את ובית אביך תאבדו כמו שאמר המתרגם הראשון תונדון על היאך חוותה, את על שלא השתדלת בתשועתם, ובית אביך אשר ממנו נשתלשלה בנה הזאת לישראל: (יד) ומי יודע, שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת כדי שתושיעי את ישראל (הראב"ע), ולכן מן הראוי שתשלים כוונת השם ב"ה, ותענה אם לא תעשה זאת, וכן הוא דעת הרלב"ג. ולדעת חד מן חבריא שהבאנו לעיל אמר את רוצה להמתין עד שתקרא אל המלך, מי יודע אם לעת כזאת

אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ (טו) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃ (טז) לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃ (יז) וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃

ה (א) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר

קאָממען, דוא אבער אונד דיין פֿעטערליכעס הויז, איהר ווערדעט זעממטליך אומקאָממען; ווער וויים דען, אָב דוא ניכט אים דיזען צייטפונקטס וויללען צור קאָניגליכען ווירדע געלאנגט ביזט? (טו) אסתר ליס דארויף דעם מרדכי ערווידערן: (טז) זאָ געהע דען אונד פֿערזאממלע אללע צו שושנבעפֿינדליכען יהודים, פֿאסטעט מיינטוועגין, עסט אונד טרינקט ניכטס ביז דרייא טאגע, ווערדעם טאגס נאָך דעם נאכטס; אויך איך ווערדע מיט מיינען מערכען זאָ פֿאסטען, אונד דאן ווערדע איך ווידערגעזעטצליך צום קאָניגע געהען, בין איך דען אונגליקליך, נון זאָ בין איך אונגליקליך: (יז) מרדכי גינג (אין דער שטאדט) אומהער, אונד בעווערקשטעלליגטע, וואס איהם אסתר אויפֿגעטראגען.

ה (א) אלס דער דריטטע טאג דא וואר, צאָג זיך אסתר קאָניגליך אן, אונד שטעללטע זיך

רש"י

יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכו'. אם הגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומדרש אגדה אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי ילך לאבוד אלך ואמות. ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעל' לגוי אני אסורה לך: (יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים:

ה (א) מלכות. בגדי מלכות. ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה את

באור

המעותדת ליום רעה כבר הגעת למלכות, שמא לא הקרא עד העת ההיא, והמתרגם אמר אין לשתה דאתיא בעידנא הדא, וכן הוא דעת רש"י והאבן יחייא, והראשון הוא יותר נכון: (טז) שלשת ימים. הרגמתי ע"פ דעת הרמב"ע שכתב עד יום השלישי והתענו ג' ימים וב' לילות (ואפשר רק ב' ימים ולילה אחד) וכן מצאנו בעוד שלשת ימים ישא פרעה וכו' ואח"כ כתוב ויהי ביום השלישי, הרי ראינו כי טעם שלשת עד יום השלישי, כאשר הביא הראי' בזאת הרמב"ע (בשמות י"ט) על פסוק והיו נכונים לשלשת ימים וכו', ועוד אם נאמר שהצום היה ג' ימים ואסתר אמרה גם אני ונערותי אצום כן, ואח"כ התענה גם היא שלשה ימים, והרי נאמר ביום השלישי אמרה למלך יבוא המלך והמן אל המשתה, ונאמר וילא המן ביום ההוא שמח, א"כ מוכרח שלא התענה ביום השלישי כי אכלה עם המלך והמן, מלבד שאינו מן הראוי לבאת ולדבר אל המלך בריח רע של זוהמא מפני התענות, הכי זה יעורר חנה ולכן הנכון כדעת הרמב"ע, ואף שמדבריהם (יבמות קכ"א ב') משמע שהתענו שלשה ימים ע"ש. ת"ת כבר אמרו הדרשה תדרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ובכן. כלומר בזה שתתענו ותבקשו רחמים מלפני ה' אבוא לפניו אף שהוא נגד הדת, כי אבטח בה' שיתנני לחסד בעיני המלך, אפס אם ה' לא ישמרני, ואמות. הנני! ותהי זאת נחמתי שאבדתי בעבור עמי. ואחד מן חבריא אמר, שחשב, שע"י השתנות מראיה בעבור התענית תעורר רחמי המלך עליה, והראשון יותר נכון: וכאשר אבדתי אבדתי, כטעם אשר שכלתי שכלתי (בראשית י"ג): (יז) ויעבר, על דת להתענות בי"ט של פסח שהרי בי"ג נכתבו הספרים (רש"י) וזה לדעת רב (מגלה ט"ו ע"א), כי לדעת שמואל שם פרשו שעבר ערקומא דמיא לחסוף היהודים אשר בעבר השני ולנות להם דברי אסתר. ויתכן ג"כ לאמור שהראוי ויעבור מרדכי בעיר, כמו ויעבר אנרם בארץ, שהלך אנה ואנה לבית אשר שם יהודי, וכן מתורגם בל"א:

ח (א) מלכות, בגדי מלכות, רש"י ורמב"ע. ויתכן לפרש שהוא תואר הפעל שלבשתה היא מלכות

מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ (ב) וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט׃ (ג) וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ (ד) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לוֹ׃ (ה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר

אין דיא אינגערע גאלערייא דעס קֶניגליכען שלאססעס הין געגען דיא וואָהנצימּמער דעס קאֶניגס, דער עבען אים אוידיענץ־זאאלע אויף זיינעם קאֶניגליכען טהראָנע זאס, דעם איינגאנגע דעס געמאכס געגענאיבער. (ב) וויא נון דער קאֶניג דיא קאֶניגין אסתר אים פֿאָרזאאלע שטעהען זאה, ערשין זיא זאָ האָלדזעליג אין זיינען אויגען, דאס ער איהר דען גאָלדענען צעפּטער הינרייכטע, וועלכען ער אין הענדען האטטע; דא טראט אסתר הינצו, אונד בעריהרטע דיא שפיטצע דעס צעפּטערס. (ג) דער קאֶניג פֿראגט זיא היראייף: וואס איזט דיר, קאֶניגין אסתר? וואס דיין געזוך? פֿאָרדערסט דוא אויך דאז האלבע רייך, עס זאָללטע דיר געגעבען ווערדען. (ד) אסתר ערווידערטע: מאָכטע דער קאֶניג דאָך, ווען עס איהם זאָ געפֿעלליג, מיט המן הייטע צו איינער מאהלצייט קאָממען, דיא איך פֿיר דענזעלבען האבע צובערייטען לאססען. (ה) היראויף זאגטע דער קאֶניג: מאן איילע דען המן,

רש"י

עמשי [ד"ה א' י"ג]: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה. ובפשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבא המלך והמן. רבותי' אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים

באור

(קֶהֶניגליך) וכן תרגמתי: בחצר בית המלך הפנימית, מענין שבארתי לעיל (ד' י"א) ולפי שיש בחצר זה דלתות רבות לבתים שונים אמר שעמדה נוכח בית המלך, כלומר דירת המלך. כי כל מה שהוא מדור לדבר אחד הכנוס בתוכו נקרא בית, כטעם בתים לבדים, ומזה הטעם יפול ג"כ שם בית על כל חדר בפני עצמו, כמו שהערנו כבר לעיל בשם התרגום הארמי, ובהיות השם הזה נגזר מן בנה, ידמה בזה קצת לתיבת (געמאך) בל"א: בבית המלכות, זה החדר אשר שם כסא המלכות עומד, שם עשה ושתי משתה מלכות לשרות פרס ומדי, ושם נתן כתר מלכות בראש אסתר, ושם ישב המלך על כסא מלכותו, שכתר בראשו והשרביט בידו, כשיעסוק בעניני מלכות, או עם עבדיו ויועציו, או עם מלאכי מלכים אחרים, אבל כשהוא עוסק בצרכי עצמו, לכל אשר יעשה האדם, יהי' באיזה מחדריו שיהיה, אין לו לא כסא מלכות ולא כתר ולא שרביט, זה טעם שם מלכות תמיד על החדרים השייכים אל המלוכה לבד: נוכח פתח הבית, ראה המלך את המלכה דרך הפתח. וזה מסייע שיהיה טעם חצר ובית על הדרך שאמרנו: (ג) מה לך, כתרגומו מה צריך אית ליך והרלב"ג אמר וז"ל: ואפשר כי בעבור הצער והפחד קרה לה כדמיון עלוף כמו שנזכר בס' יוסיפון ולזה התעורר המלך במהירות להצילה מפחד המות ע"כ: עד חצי המלכות. אם תשאלי וינתן לך, והטעם שתרבה לחלק עמי במלוכה: יבא המלך וגו', ודאי שלא יעלה על לב המלך שתסכן עצמה כדי להביאו אל המשתה, אבל הבין כונתה, בהיות שאין לו עתה פנאי בעבור עסקיו. כי אף לדעת האומר שלא עסק אחשורוש בצרכי מלוכה, כוונתו לבד שעשה ככל העולה על רצון יועציו בלי לשפוט עליו הנכון הוא אם לא, אלא שבכל זה ישב לפעמים על כסא מלכות כאלו עסק ואם הודיעו לו בלבד מה שיעשו, כנראה ממעשי המן. והנכון בטעם שהזמינה המן, כדי שלא יעלה במחשבתו אולי היא ישראלית ובאה בסכנה בעבור עמה, ויקדמנה ברעהו אצל המלך כבר קודם שילך אל המשתה, וזה שאמרו חז"ל כדי שלא יטול עצה וימרוד. או שידמה אסתר כי ילך השפסן הוא וחוזר בדבורו, ויראה אם לא יהי' מזומן בעבור השעה ויחזור בו, ועוד טעמים רבים עיין במס' מגלה: (ה) מהרו, מהפעלים העומדים והיוצאים, אמר המלך שמה עומד, תסרה מיכתו בן יתלה יולה, ונכונה דעת הראב"ע שנאוסן הא' יהי'

וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
אֶסְתֵּר׃ (ו) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֵּה
הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־
חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ (ז) וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר
שְׁאֵלָתִי וּבַקָּשָׁתִי׃ (ח) אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי
הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת־שְׁאֵלָתִי
וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־
הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה
כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃ (ט) וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא
שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי
בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא
הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ (י) וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא
אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ

אסתר'ס וויללען צו פֿאָלל-
ציהען! אונד זאָ קאמען
דער קאָניג אונד המן צו
דער מאהלצייט, דיא
אסתר האטטע צובערייֿ-
טען לאססען. (ו) ביים
וויינע זאגטע דער קאָניג
ווידערום צו אסתר:
וואס דיינע פֿאָדערונג
אויך זייא, עס זאָלל דיר
געגעבען ווערדען, וואס
דיינע ביטטע אויך זייא,
אונד בעטרעפֿפֿע עס דאז
האלבע רייך, זיא זאָלל
ערפֿיללט ווערדען! (ז) מיי-
נע פֿאָדערונג? — ער-
ווידערטע דיא קאָניגין,
מיינע ביטטע? — (ח) אָ
ווען איך דיא גנאדע דעס
קאָניגס האבע, ווען עס
דעם קאָניגע געפֿעללט,
מיר מיינע' וואונש צו געוועהרען, אונד מיינע ביטטע צו ערפֿיללען, זאָ בעליב דער קאָניג
נאָכמאלס מיט המן צו איינער מאהלצייט צו קאָממען, דיא איך איהנען ווערדע צובערייטען
לאססען, אונד מאָרגען וויל איך דאן דעם קאָניגליכען בעפֿעהלע נאכלעבען. (ט) המן גינג
דיזען טאג פֿראהליך אונד וואָהלגעמוטהה הינוועג, וויא ער אבער דען מרדכי אן דער פֿפֿאָרטע
דעס קאָניגליכען שלאָססעס ערבליקטע, אונד דיזער ווערער פֿאָר איהם אויפֿשטאנד, נאָך
זיך אים מינדעסטען רעגטע, דא ווארד ער פֿאָללער וואיטה. (י) הילט אבער נאָך אן זיך, ביז
ער צו הויזע קאם, וואָזעלבסט ער אללע זיינע פֿריינדע אונד זיינע פֿרויא זרש קאָממען ליס.

רש"י

שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויקנאנו ועוד טעמים רבים: **אל המשתה.** כל סעודה נקראת
על שם היין שהוא עיקר הסעודה: **ומחר אעשה כדבר המלך.** מה שבקשת ממני כל הימים
לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) **ויתאפק.** נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם

באור

בו מענין סעודה חוזרת, וכן פעל (אייען) בל"א עומד ויוצא ורבים כן: (ו) **במשתה היין**, כל
הסעודה נקראת על שם היין שהוא עקר (רש"י), ואחד מן חבריא אמר הטעם כאן בהיות הסדר שישבו
לשתות יין אחרי שכבר נגמרה האכילה, ובאותה שעה אחרי אכלם הזכיר המלך שאסתר בקשתם: **מה
שאלתך**, לדעת אחד מן חבריא הטעם כיון בראה אותה נפעמת רוח ומספקת להוציא מחשבתה מפיה,
דבר על לבה ואמר על תירחי, כי מה שיהי' שאלתך וינתן לך, ויוסב פעל וינתן על תיבת מה ולכן בא
על משקל זכר שלא כחבירו ותנתן לך (ז' א'), וכן הוא מתורגם: (ז) **שאלתי ובקשתי**, מפרשי
הפשט חשבו המקרא הזה לשפת יתר, או למחוסר תיבות, והנכון לפי שאסתר היתה כפוסח על שתי
סעיפים, ולא הסכימה עדיין להגיד מבוקשה, ומדרך המספקים אשר לא ידעו מה יאמרו, וגם אין עת
לאחשות לגמרי, שיכפלו הענינים ויאריכו הדברים, לכן גם היא הכפילה בשאול, שאלתי ובקשתי אתם
רוצה לדעת וגו' וזה טעם סימני פסיקת הכונה שהבלגתי בתרגומי אהגי ב' שאלות האלה. והטעם שכתב
הראב"ע בעבור שלא ראתה שום אות שאדם הפס יתעלה בעבור תענית ישראל. וכאשר עשה ביום השני
דבר גדולת מרדכי חזק לבה, נראה רחוק, אם לא נאמר שידעה שיתחדש בין היום ההוא ולמחרתו דבר
מה, ע"ד שנבאר לקמן (וי"ו א'): (ח) **ומחר אעשה, כדבר המלך**, להגיד שאלתי, והנה לדעת אחד
מן חבריא טעם אחר כפול, אשר אעשה להם מחר ואחר אעשה וגו': (ט) **ולא זע**, לשון תנועה כמו
ביום שיזועו, והרב זוע, ואמר הרב אבן יחייא שזה ניסף על הראשון כי עד כה כשהיה רואה אותו
היה קם ממקומו בדתת ובהלה והלך לו למען לא יוכרח להשתחוות לו ועתה לא קם ולא זע ממנו והי'
עומד בעזות מלא כנגדו ע"כ, ובודאי שכבר ידע מרדכי שאסתר מצאה חן בעיני המלך ושהוא בא אל
המשתה אשר עשתה: (י) **ויתאפק**, נתחזק לעמוד על כעסו, אינשטנ"יר בלע"ז (רש"י) ב"ל ...

אִשְׁתּוֹ׃ (יא) וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ (יב) וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ (יג) וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ (יד) וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס

ו (א) בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ

(יא) דיזען רעכנעטע ער זיינען אונערמעסליכען רייכטהום פֿאָר, וויא פֿיל קינדער ער האבע, וויא זעהר איהן דער קאָניג ערהאָבען, דא ער איהם דען ערסטען ראנג אונטער אללען פֿירכטען אונד שטאאטסבעדיינטען געגעבען. (יב) יא, פֿוהר ער פֿאָרט, זעלבסט דיא קאָניגין אסתר ליס ניאמאנדען מיט דעם קאָניגע צו דעם פֿאָן איהר אנגעשטעללטען גאסטמאהל קאָממען, אלס נור מיך, אונד אויך אויף מאָרגען בין איך שאָן ווידערום מיט דעם קאָניגע בייא איהר איינגעלאדען, (יג) אללעס דיזעס אבער האט קיינען ווערטה פֿיר מיך, זאָ לאנג איך נאָך דען יודען מרדכי אם קאָניגליכען האפֿע זעהע. (יד) דארויף אנטוואָרטעטע איהם זיינע פֿרויא זרש, וויא אויך אללע פֿריינדע, לאססע איינען גאלגען בויען פֿינפֿציג עללען האָך, אונד מאָרגען זאגסט דוא דעם קאָניגע, דאס מאָן מרדכי דאראן הענגען ווירד; אלסדאָן קאָממסט דוא מיט דעם קאָניגע פֿערגניגט צור מאהלצייט; דיזער ראטה געפֿיל דעם המן, אונד ער ליס דען גאלגען בויען. ו (א) אין דיזער נאכט וואר דער שלאף פֿאָם קאָניגע געוויכען, אונד מאן שלוג פֿאָר, דאז בוך צו האָלען, וואָרין דיא מערקווירדיגסטען צייטפֿאָרפֿעללע אויפֿגעצייכנעט ווארען. אלס מאן

רש"י

בלא רשות. ויתאפק איסטעני"ר בלע"ז Se tenir: Se retenir, (זיך האלטען, דען אויסברוך איינער געמיטהסבעוועגונג הינדערן, זיך מעסיגען): (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמדו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו דאשי בייסות מרדכי והמן במלחמה אחת:

ו (א) נדדה שנת המלך. נס היה. וי"א שם אל לנו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשאינם נודדת אומרים

באור

ובל"א (אן זיך האלטען): (יא) ויספר, אמרו המדקדקים כי פירוש ורוב בניו, גדולות בניו, כי איך יגיד אדם לאשתו שיש לו בנים רבים, ולפי דעתי שכן הוא. ספר לאוהביו ולאשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים והמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר וכל זה לא ישוה לו (רמב"ע) וכן תרגמתי ויספר (פֿאָררעכנען), ועיין הטעם נכ' זמירות ישראל לר' יואל (שיר מ'): (יג) שוה, ר"ל שכל זה הכבוד ואחת הגדולה לא ישוה לי לכעס אשר אני כועס על מרדכי (הרלב"ג), ורש"י אמר אינני חש לכל הכבוד: יושב בשער המלך, ודרך מעלה הוא וזה מכעיס אותי (הרמב"ע): (יד) אמר למלך ויתלו וגו', כלומר דבר קטן הוא כל כך, עד שאין צריך לבקשו מאת המלך, כי אם תאמר לו במשמוש היד שיתלו התולים את מרדכי. וטעם גבוה חמישים אמה, שיראו הכל אותו תלוי על עץ, ולהכעיס את היהודים, והדרשה תדרש באופן אחר:

ו (א) בלילה ההוא, רז"ל אמרו מתוך שנתן לב על המן ואסתר כי לא ידע מדוע הזמינה אסתר להמן לבד מכל שארי שרי המלך וכו'. הגראה מדבריהם שלא נלו לפרש שהיתה זאת לבד ע"י נס ופלא

נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (ב) וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ (ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ (ד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃ (ה) וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ (ו) וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר

זיא דעם קאָניגע פֿאָרלאז, (ב) פֿאנד זיך אויך איינגעטראגען, דאס מרדכי געגען בגתן אונד תרש, צווייא פֿערשניטטענע דעם קאָניגס, פֿאָן דש טהירוועכטערן אויסגעזאגט האבע, דאס זיא האנד אן דען קאָניג אחשורש לעגען וואָללען. (ג) דא זאגטע דער קאָניג: וועלכע עהרע אונד ווירדע איזט דעם מרדכי דאפֿיר אנגעטהאן וואָרדען? דיא קאממערדינער אנטוואָרטעטען, עס איזט איהם ניכט דאז מינדעסטע ערצייגט וואָרדען. (ד) דער קאָניג פֿראגטע: ווער איזט אים פֿאָרגעמאך? אינדעם וואר המן אין דיא אייסערע גאללעריא דעס פאללאסטעס געקאָממען, אום דיום קאָניגע צו זאגען, דאס מאן מרדכי אן דען גאלגען העגנע, דען ער פֿיר איהן האטטע אויפֿריכטען לאססען. (ה) דא זאגטען דיא בעדינטען דעם קאָניגס, המן ווארטעט אים פֿאָרצימער, אינד דער קאָניג זאגטע: ער זאָלל העריין קאָממען. (ו) אלס המן היניין קאם, פֿראגטע איהן דער קאָניג: וואס ווערע וואָהל מיט דעם מאננע פֿאָרצונעהמען, דען דער קאָניג בעיאָנ־

רש"י

לפניהם משלים ושיחות עד שהשינה חוזרת אליה'. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר

באור

מאת השם יתעלה, רק אמרו אף שהיה המסובב מאתו, פעל זאת ע"י אמצעי והוא הדרך הטבעי, שלא הי' יוכל ליתן בעבור רעיוניו העולים בקרבו לאמר מה זאת בין אסתר ובין המן? לפי שכל עוד שהוכל לבאר הנהגתו ע"י הדרך הטבעי (להיותו פועל הטבע ועושה בה כרצונו) הוא יותר נאות ממה שניחס אליו מופת למעלה מן הטבע כמאמר אדונינו הרמב"ן ז"ל שלימות המופת הוא מיעוטו. ולפ"ז נוכל ג"כ לאמור שהיה האמצעי בדרך יותר נאות לפשטות הכתוב, והוא לפי שהיום שלפניו היה על משתה אסתר אולי אכל הר בתה יותר ממדתו ולכן נדדה שנתו מעיניו. ובכל זאת מה' יצא הדבר ונסיבה היא ממנו לסבב גדולת מרדכי. ואחד מן חבריא אמר, שאסתר נתנה בכוס מלך דבר מה המחמ' מאוד ומעני' השינה, והשכיתם בעלם עם אחד מסריסי המלך, ואולי שהי' זה מכוונה להביא את ספר הזכרונות לפני המלך ולקרות לפניו מעש' בגתן ותרש, כדי להסב את לב המלך לטוב על היהודים, ולכן המתינה בשאלתה עד היום השני, וא' היה בעזרה לגלגל את הדברים לטובתם ולטובת עמה יותר ממה שחשבה, וא"כ טעם ויאמר האומר, דהיינו הסרים שזכרנו: ספר הזכרונות, של דברי הימים כמו והבנותה עובד הגביא, וכדמתורגם אשכנזית: ויהיו נקראים, מאמר בפני עצמו, כי אם היה מוסב אל הקודם להביא כדי שהיו נקראים, היה מן הראוי להנקד הוי"ו בשו"א, עכשיו שהיא מנוקדת פתח, הטעם שהיו נקראים אחרי שהובא הספר לפני המלך, והכתוב מקצר וסמך על המבין. או ב' הוו"ין ויהיו וימצא מחברות בזמן כאשר היו וגו', וכן הוא המתורגם אשכנזי: (ב) וימצא כתוב וגו', הפסק הנגינה בזה הכתוב נראה לבאור' זר במה שהועמד טעם אתנח במלת הסף, אמנם הוא נכון מאוד, כי השעור וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי כלומר שהגיד על בגתנא ותרש וגו', ומה הגיד אשר בקשו כלומר שבקשו לשלוח יד במלך, וכבר העירנו שזה אחת מהוראות מלת אשר (דאס) בנ"א. ויש עוד לבאר, וימצא כתוב את אשר הגיד וגו' וזה שבקשו לשלוח יד, אבל הראשון יותר נכון בהיות עקר הכוונה כי מרדכי הוא המגיד: (ד) מי בחצר, בכל בקר ובקר יבואו איזה סרים אל המלך לדעת מה יהיה על עבדיו ועל עמו ובכלל עסקי המלוכ', והם עומדים בחצר החיצונ' עד שיהיו נקראים אל המלך, והנה במותו הבוקר בא גם המן מטעם הידוע ושאל כמנהגו, כי זה היה לבד משמרת שרים מתדרגה שניה או שלישי', ולכן כאשר שאל המלך מי מהשרים בחצר השיבו הנערים דרך חדוש הנה המן עומד בחצר, ואמר המלך מיד שיבוא כדי לטול ממנו עצה על מה שעלה במחשבתו: (ו) ויאמר המן בלבו, יש בדברי יסיד שהוס נלמוד כי בגאותו נכתבה זאת המגלה, ואחרים

הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי׃ (ז) וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ (ח) יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ (ט) וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ

דערס געעהרט האבען וואָללטע? — נון דאכטע המן בייא זיך זעלבסט: וועם אנדערס אלס מיר ווירדע דער קאָניג זאָלכע עהרע ערצייגען וואָללטען? (ז) אונד זאגטע דאהער צום קאָניגע: דער מאן וועלכען דער קאָניג אויסעראָרדענטליך גע־עהרט האבען וואָללטע? — (ח) מאן ברינגע דען קאָניגליכען מאנטעל, אין וועלכעם דער קאָניג גע־קליידעט וואר, אונד דאז פפֿערד, אויף וועלכעם דער קאָניג געריטטען, אלס איהם דיא קאָניגליכע קראָנע אויפֿגעזעטצט ווארדע. (ט) דיזעס קלייד אונד פפֿערד איבערגעבע מאן איינעם דער פֿאָרנעהמסטען קריגסאָבערן דעס קאָניגס, דאס ער דען מאן, וועלכען דער קאָניג עהרען וויל, אנקליידע, איהן אויף דעם פפֿערדע אן יעדעם גראָסען פלאטצע דער שטאדט הערום פֿיהרע, אונד פֿאָר איהם הער אויסרופֿע: דיזעס געשיהט דעם מאננע, וועלכעם דער קאָניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ער־

רש״י

אי אפשר שלא ידע אדם עכשיו שהוא אוהבו ויגלה לי ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין מוסיפין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונו׳: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שלא׳ עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם:

באור

אמרו כי היה דרך סברה, והאמת כי זאת המגלה נכתבה ברוח הקודש (הראב״ע) ועיין מה שכתבנו על זה במה״ס: למי, יותר ממני יחפוץ המלך לעשות יקר, כן הוא סדור הכתוב, על פי עדות פסקי הטעמי׳: (ז) איש וגו׳, גם הוא הכפיל השאלה מטעם שהערנו לעיל (ה׳ י״ז) עד שיהי׳ מוסכם הגלו מה להשיב: (ח) יביאו, המביאים (ווערדען אויפגעפאָדערט) בלע״ז: אשר לבש בו, פעל עבר, וכן אשר רכב עליו, ואם יהיה הכונה אשר המלך רגיל ללבוש בו ולרכוב עליו, היה מן הראוי להכתב אשר ילבש ואשר ירכב, כי כן הוא מדרך הלשון, כמו ככה יעשה איוב כל הימים, עכשיו שהוא מדבר בלשון עבר יהיה הטעם בהכרח על זמן מחלט מה, דהיינו כאשר נתן כתר מלכות בראשו, כאשר נודע לכל הקורא בדברי הימים, כי כן מנהג הפרסיים שירכוב המלך החדש שישימו עליהם על הסוס וברכבו יותן כתר מלכות בראשו, וכן אמר המתרגם הארמי פטיים בהדיא ביומא די על למלכותא, אף שהוא מבאר מאמר ואשר נתן וגו׳ בענין אחר, וכמו שנזכור: ואשר נתן כתר מלכות בראשו, פעולו כאשר נתן מטעם שזכרנו, וכן הוא דעת אבן יחייא שהוסיף ב׳ תיבות לאמור ביום אשר הומלך ואשר נתן וגו׳ וכן דעת השני׳ לרלב״ג. אמנם לדעת שהביא בשם ר׳ אליעזר הגדול הטעם יביאו לבוש וסוס ואשר נתן בראשו של מלך שהוא כתר מלכות, סתם הענין תחילה ואחר כך באר, על דרך ותראהו את הילד. ולדעת הרד״ק הוא מקרא מסורס, והראוי וכתר מלכות אשר נתן בראשו, הנה לשניהם יחסר הכתר בפסוק שלאחריו, וכן הוא דעת רש״י, שנתן טעם לזה. והראב״ע אמר ז״ל והנכון בעיני שוי״ו בראשו שב אל הסוס, כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך, ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו, וזה דבר ידוע ע״כ. וכן הוא דעת בעל הטעמים, וכן נראה דעת המתרגם הארמי למעיין בדבריו. ואם אחשורוש הזה היה דריוש היסטאספיס כנזכר במ״הס, נוכל עוד לאמר שהכונה על הסוס אשר על ידו נבחר למלך, וטעם נתן עבר מבנין הכבד הדבים היוצא לשלישי בהיות הקל יוצא לשני (עס האט אויפגעגעבען), אבל אינו נראה הבנין שיזכור למלך הגיעו למלוכה ע״י סוס. הנה הבאתי לפני הקורא הנעים כל הפירושים שעלו בידי. והבוחר יבחר, אך לפע״ד הנראה יותר בפשטות הוא מה שהוכחנו מטעם אשר לבש בו המלך וכדמתורגם אשכנזית: (ט) והלבישו, אמר הרלב״ג ז״ל רוצה לומר שילבישו האיש ההוא בעצמו שהוא משרי המלך הפרתמים את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והוא בעצמו ירכיבהו על הסוס ברחוב העיר ע״כ. ונראה לדעתו נקוד והלבישו בחולם וי״ו הכנוי על הלבוש והרכיבהו בצירי הבי״ת, ועל פי נקוד המסורה יהיה הטעם יביאו (אהן זאָגן). ובכל זה לא ימעוט האיש משרי הפרתמים מהמשמרת הזאת,

חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ (י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ (יא) וַיִּקַּח הָמָן אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ (יב) וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃ (יג) וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ (יד) עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃

צייגען ווילל! (י) דארויף זאגטע דער קאֶניג: זא נים דען אלסבאלד דאז קלייר אונד פפערד, וואָפאָן דוא געזאגט האסט, אונד פערפאהרע אלזאָ מיט דעם יודען מרדכי, דער אן מיינעם האָפע איזט, אונטערלאססע ניכט דאז מינדעסטע פאָן אללעם, וואס דוא פאָרגעשלאגען. (יא) אונד המן נאהם דאז קלייר אונד פפערד, קליידעטע דען מרדכי אן, אונד פיהרטע איהן אויף דעם פפערדע דורך יעדען גראָססען פלאטץ דער שטאדט, אונד ריף פאָר איהם הער, זאָ געשיהט דעם מאננע, דעם דער קאֶניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ערצייגען ווילל! (יב) הירויף קעהרטע מרדכי ווידער נאך דעם שלאָססע דעם קאֶניגס, המן אבער איילטע בעשטירצט נאך הויזע, טרויריג אונד מיט פערהיללטעם הויפטע, (יג) אונד ערצעהלטע זיינער פרויא זרש אונד אללען זיינען פריינדען, וואס איהם ווידערפאהרען. דיא ערפאהרניגן אונטער איהנען, זאָ וויא אויך זיינע פרויא זרש ערווידערטען איהם: איזט מרדכי, פאָר וועלכעם דוא צו פאללען איינמאל אנגעפאנגען, ווירקליך פאָן יידישער הערקונפט, זאָ ווירסט דוא איהם ניכט בייאקאָממען, זאנדערן נאָך איממער טיפער פאָר איהם פאללען. (יד) וועהרענד דאס זיא זאָ מיט איהם רעדעטען, קאמען דיא קאֶניגליכען פערשניטטענען אן, אונד איילטען דען המן צום גאסטמאהלע צו בריגען, וועלכעם אסתר האטטע צובערייטען לאססען.

רש"י

(יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה:
(יג) אשר החילות לנפול וגו'. אמר' אומה זו נמשלת לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים:

באור

וכן וקראו: (י) מהר, תאר הפעל, וקח צווי, או מהר צווי וקח שם הפועל: למרדכי היהודי, כבר העירנו שאחשורוש לא ידע כי מחשבת המן על היהודים, וא"כ אם טעה היה, מ"מ מזה הכתוב אינו מוכיח כאשר חשבו קצת: אל תפל דבר, אל תחסיר: (יב) וחפוי ראש, כדרך המתאבלים: (יג) חכמיו, אותן מאוהביו שהיו חכמים יודעי העתים וקורותיהן: אם מזרע היהודים, אין הטעם שיספקו אנותיו, אמנם כי כן דרך הלשון אם אמת הדבר כמו שהוא, ודעי ר' יואל אמר הטעם, נהיות אם לסימן התנאי והוא נתלה על ג' אופנים, האופן הא' התנאי האפשרי (ווען דיזעם: זאָ וגו') והאופן הב' התנאי המחלט (דא דיזעם: זאָ וגו'), ומזה האופן הב' ענינו כאן, ותרגומו א"כ בל"א (דא מרדכי וגו'):

ז (א) אם מצאתי חן, כטעם אם מזרע היהודים שכתבנו לעיל, וכן תרגם הרמב"מן ז"ל אם מצאתי חן

ז (א) וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃ (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ (ג) וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ (ד) כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ׃ ס (ה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן׃

ז (א) דער קעניג אונד המן גינגען אלסדאן מיט דער קעניגין אסתר צו שפייזען. (ב) אם צווייטען טאגע זאגטע דער קעניג ווידערום ביים ווייגע צו אסתר: וואס דיינע ביטטע איך זייא, קעניגין אסתר, זיא זאלל דיר געוועהרט ווערדען, וואס דיין וואונש אויך זייא, אונד בעטרעפע עס דאז האלב רייך, ער זאלל ערפיללט ווערדען! (ג) דיא קעניגין אסתר ערווידערטע: דא איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען האבע, א קעניג! אונד דא עס דעם קעניגע זא געפעללט, זא ווערדע מיר אויף מיינע ביטטע מיין לעבען, אויף מיינען וואונש מיין פאלק געשענקט. (ד) דען מאן האט אונס פרייז געגעבען, מיך אונד מיין פאלק צום אויסראטטען, נידערמעטצעלן אונד פערטילגען. יא! ווערען וויר נור צור סקלאפעריי פערקויפט ווארדען, איך ווירדע געשוויגען האבען; וואהרליך! דער ראכזיכטיגע אכטעט זעלבסט דען שאדען זיינעס קעניגס ניכט. (ה) ווער איזט דאז? ווער איזט דאז? ריף דער קעניג העפטיג, וואו איזט ער, דער זא פערוועגען זיין דורפטע, דיזעס צו טהון?

רש"י

ז (ג) תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שבגזרת גזרת הרג׳ על עמי ומולדתי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳: (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתו הי׳ לו לומר מכור אות׳ לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר וגו׳. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא

באור

דמשם (שמות ד׳ ט׳): תנתן לי, הטעם אין שאלתי כי אם נפשי (רמב״ע) ומלת תנתן מוסבת על נפשי, ועל עמי יבא במשקל הפסוק, וטעם בשאלתי ובבקשתי כטעם ויעבוד ישראל באשה: (ד) ואלו, כמו ואלו חיה אלף שנים, והא׳ נוסף כרמב״ע, והוא מורגל בפי חז״ל, ואמר חד מן חבריא שהוא מורכב מן אין לו (יא וען), וזה טעם הדגש לחסרון הנו״ן: הצר, תואר ושעור הכתוב כמו שכתב רש״י איננו חושש בנזק המלך, אם יגיע היזק למלך ע״י זאת, כי אם חשש לא מכר אותנו להשמיד, רק לעבדים ולשפחות, לעבוד את המלך או עמו, וכסף מקנתנו יקבל המלך, אבל עתה תראה כוונתו רק אכזריות ושפך דמים, מאבד ומכלה הכל רק בעבור נקמתו, וטעם כי לאמת הדבר, ורבים כמוהו. וי״ת הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני, ופרושו החרשתי מטעם כי אין הצרה הבאה עלי ע״י זאת שוה בעיני מאומה, כדי שלא יהיה נזק למלך וטעם בנזק בעבור נזק, ויתכן גם לפרש שוה בנזק וכו׳ כדרך וכל חפציך לא ישוו בה (משלי ג׳ ט״ו), כלומר כל הצרה שתוכל לבוא עלי לא תדמה ותשוה עם הצרה הזאת שהוא לנזק המלך: (ה) ויאמר המלך, בא ויאמר פעמים, להורות שהמלך כעס, ומרוב כעסו אמר בתמירות מי הוא זה ואיזה הוא! מי זה אמור מסרם! (רמב״ע). וחד מן חבריא אמר שטעם התמיהה הראשונה היא נגד האין שהיה יועצו ועל פיו יצאו ויבואו כל דברי המלכות ושאל לו אם הוא לא ידע מי הוא זה ואיזה הוא וגו׳, ונראה שבעבור התחיל המלך להרגיש דבר מה מרעת המן, וכששתק זה ולא ענהו שאל עוד לאסתר המלכה מי הוא וגו׳: מלאו לבו, ברעיונות זרות כאלה לעשות דבר רע כזה. והנה חרה אף המלך על המן לג׳ סבות. (א) לפי שראהו בחלקלקות דבריו לבלתי אמר לו שכונתו על עם גדול ורב כיהודים, והיה בזה לו כמשענת קנה רצוץ אשר בנטחו עליו שהסית הכל לתועלת הכלל, ובסוף הוא שאינו חושש בנזק המלך, (ב) על מה שמלאו לבו לשלוח יד במלכה אשר אהבה

(ו) וַתֹּאמֶר־אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע הַזֶּה וְהָמָן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃ (ז) וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ (ח) וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה הַיַּיִן וְהָמָן נֹפֵל עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת־הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ (ט) וַיֹּאמֶר חַרְבוֹנָה אֶחָד מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ עֹמֵד בְּבֵית הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה

(ו) אסתר אנטוואָרטעטע איין גרויזאמער אונד ראכזיכטיגער פֿיינד! דיזער באָיעוויכט איזט המן! — דא ערשראק דיזער פֿאָר דעם קאָניגע אונד דער קאָניגין. (ז) דער קאָניג שטאנד צאָרניג פֿאָם מאהלע אויף, אונד גינג אין דען שלאָסגארטען; המן ערערבליב, אום בייא דער קאָניגין אסתר פֿיר זיין לעבען צו ביטטען; דען ער זאה וואָהל, דאס זיין אינגליק פֿאָם קאָניגע בעשלאָססען זייא. (ח) אלס דער קאָניג אויס דעם שלאָסגארטען ווידער אין דען שפּייזעזאאל צוריק קאם, שטירצטע המן אויף דאז זאָפֿא נידער, אויף וועלכעם אסתר זאס. דא זאגטע דער קאָניג: וויל מאן זאָגאר דער קאָניגין אין מיינעם אייגענען געמאכע געוואלט אנטהון? זאָ וויא דיזעס וואָרט אויס דעם מונדע דעס קאָניגס געקאָממען וואר, פֿערהיללטע מאן המן'ס אנגעזיכט. (ט) ונד חרבונה, איינער פֿאָן דען פֿערשניטטענען, זאגטע, זאָ דאס עס דער קאָניג האָרען קאָנטע: שטעהט דאָך אויך איין גאלגען פֿינפֿציג עללען האָך אין דעם הויזע המן'ס, דען ער פֿיר מרדכי האטטע אויפֿריכטען לאססען, דער צום פֿאָרטהייל דעס קאָניגס געשפּראָכען. דא זאגטע דער קאָניג: מאן

רש"י

למדרש ומדרשו של זה בתחילה הי' מדבר עמה על ידי שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמ': (ח) והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספ' מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממסם המות:

באור

להכעיסה באבדן עמה, אף כי בהאמת הסברא נראה שלא ידע המן סוד דבר המשפחת אסתר ועמה, כי לולא כן, אז שלא בקש כלל לנקום נקמתו, או שהשתדל ודאי לסבב הדברים באופן אחר, וכן לא ידעו כל באי שער המלך עמה ומולדתה עד המעשה הזה, כמו שזכרנו כבר לעיל, וסרה בזה תלונת המעתיקים: (ז) והמלך קם, הראוי וילך אל גינת הביתן כתרגום הארמי, קם ברתחיה וכו' ואזל לגנתא וכו': כי כלתה, נגמרה הרעה והשנאה והנקמה (רש"י), וכן הוא מתורגם אשכנזי: (ח) והמן נופל, שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכרעותיו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע (ראב"ע), והמלך אשר בא לכלל כעס בא לכלל טעות, וסבר כי רוצה לשכב עם אסתר ולאנסה בחזקה: על המטה, דרכן היה לישב בסעודה על צדן על גבי מטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לפני בני המשתה (רש"י): הגם לכבוש, יראה מדברי המלך רוב כעסו כי לא אמר הנה תכבוש כמדבר להמן, כי מרוב רגזו וכעסו לא יכבדהו עוד לדבר עמו, רק אמר זאת למשרתיו השומעים, הנראה עזות מצח כזה ולכן הדבר וגו': חפו, המשרתים, וכמו שכתב הראב"ע כי כן המנהג אצל מלכי פרס שיכסו את פני מי שכעס עליו המלך, כדי שלא יראהו עוד המלך: (ט) לפני המלך, לא אמר הדבר אל המלך עצמו. רק דבר למזכירו באופן שישמעהו אדוניו, ואמר: גם הנה, כלומר אין לתמוה על רעתו כי מורגל הוא בכך, וגם עשה עוד רעה אחרת שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך, ומזה נראה

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תְּלֻהוּ עָלָיו׃ (י) וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה׃ ס

ח (א) בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־בֵּית הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִיִּים וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ (ב) וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס (ג) וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ (ד) וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (ה) וַתֹּאמֶר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־מָצָאתִי חֵן לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְטוֹבָה אֲנִי בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים

יתיר יו"ד

הענגע איהן זעלבסט דאראן. (י) אונד מאן הענגטע המן אן דען גאלגען, דען ער פֿיר מרדכי האטטע עררכטען לאססען, וואָדורך דער צאָרן דעס קאֶניגס זיך ווידער לעגטע.

ח (א) נאָך אן דייעם טאגע שענקטע דער קאֶניג אחשורוש דער קאֶניגין אסתר דאז הויז המן'ס, פֿערפֿאָלגער דער יהודים. אונד מרדכי קאם פֿאָר דעם קאֶניג, דען אסתר האטטע איהם געזאגט, וואס ער איהר אנגעהאֶרע. (ב) דער קאֶניג צאָג אויך זיינען זיגעלרינג אב, דען ער דעם המן האטטע אבנעהמען לאססען, אונד גאב איהן אן מרדכי, אונד אסתר זעטצטע דען מרדכי איבער דאז הויז המן'ס. (ג) זיא אבער פֿוהר נאָך אימר פֿאָרט, פֿאָר דעם קאֶניגע צו רעדען, ווארף זיך צו פֿיסען, וויינטע אונד פֿלעהעטע פֿאָר איהם, דאס ער דיא באָזהייט דעס אגגיטען המן, אונד דען אנשלאג, דען ער געגען דיא יהודים געפֿאסט האט, פֿערניכטע. (ד) דער קאֶניג רייכטע אסתר דען גאָלדענען צעפטער הין, אונד זיא ריכטעטע זיך אויף, שטאנד פֿאָר דעם קאֶניגע, (ה) אונד שפראך: ווען עס דעם קאֶניגע בעליבט, אונד איך ווירקליך געוואָגענהייט פֿאָר איהם געפֿונדען האבע, דער פֿאָרשלאג איהם אויך רעכט שיינט, אונד איך אייניגען ווערטה אין זיינען

רש"י

ח (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: (ג) להעביר את רעת הכן. שלא תתקיים עצתו

באור

הנה שאר עבדי המלך לא השגיחו בעבור נאותו, ולכן כוונת הספר עליו גם המה היו בעוכריו; או נאמר שזה הסרים היה בעצת עם המלכה, כדעת אחד מן חגריא שהבאנו לעיל:

ח (א) כי הגידה אסתר, שהוא דודה, מכאן מוכח שלא הזכירה מולדתה עד עתה, ולא היתה מעלמת אותה, לא גלתה כבר את עמה: (ב) ויסר המלך. מעל ידו, ויתנה למרדכי והעלהו ע"ז על כל השרים ועבדי המלך, כדכתיב כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש: על בית המן, כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו (ראב"ע): (ג) ותוסף אסתר וגו', הנה השתדלה עתה להפר עצת המן ועל זה הוצרכה להתיר עצמה לאות להכנס אל החצר הפנימית ואם לא נקראת כי בזולת זה לא הועילו לה מעשיה בכל להצלת ישראל (הרלב"ג). וכן אמר הרב אבן יחייא להיות כי היה הדבר קשה ההשגה וכמעט נמנע להשיב אחור דתי פרס ומדי והאגרות החתומות מיד המלך הוצרכה להוסיף לבוא לפני המלך פעם אחר פעם, וזה טעם ויושט המלך, בכל פעם שהוסיפה לבוא בלי רשות ע"כ, הנה לדעת שניהם ותוסף אינו נמשך עוד אל ביום ההוא, והוא נכון מאוד, כי למה יושיט לה השרביט הזהב בשכבר היתה לפניו: (ה) אם על המלך טוב, לשמוע בקשתי: ואם מצאתי חן, לתת לי שאלתי: וכשר הדבר, הענין שאני רוצה לתת לו: וטובה אני בעיניו, להשגיח על שלומי:

מחשבת המן בן־המדתא האגגי אשר כתב
לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות
המלך: (ו) כי איככה אוכל וראיתי ברעה
אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי
באבדן מולדתי: ס (ז) ויאמר המלך
אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי
הנה בית־המן נתתי לאסתר ואתו תלו על־
העץ על אשר־שלח ידו ביהודיים: (ח) ואתם
כתבו על־היהודים כטוב בעיניכם בשם
המלך וחתמו בטבעת המלך כי־כתב אשר־
נכתב בשם־המלך ונחתום בטבעת המלך
אין להשיב: (ט) ויקראו ספרי־המלך בעת־
ההיא בחדש השלישי הוא־חדש סיון
בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל־אשר־צוה
מרדכי אל־היהודים ואל האחשדרפנים־
והפחות ושרי המדינות אשר | מהדו ועד־

יתיר יו"ד

אויגען האבע, זאָ שרייבע מאן, דאס יענע בריפֿע, נאך דעם גוטדינקען דעס אגגיטען המן, זאָהן דעס המדתא, געשריבען, אל־לע יהודים אין דען קאָ־ניגלכען לענדערן אומצו־ברינגען, צוריקגענאָממען ווערדען. (ו) דען וויא קאָננטע איך דאז אונ־גליק מיט אנזעהען, דאז מיינעם פֿאָלקע ווידער־פֿעהרט? וויא דען אונ־טערגאנג מיינער פֿאמיליע זעהען, אונד עס ערטרא־גען? (ז) דא זאגטע דער קאָניג אחשורוש צור קאָ־ניגין אסתר אונד צו דעם יודען מרדכי: איך האבע דאז הויז המן'ס אן אסתר געגעבען, נאכדעם מאן איהן אן איינען גאלגען געהענקט, בלאָס דארום, דאס ער זיך אן דיא יהודים פֿערגריפֿפֿען. (ח) איהר אבער שרייבט אים נאמען דעס קאָ־ניגס, וואס אייך פֿיר דיא יהודים גוטדינקט, אונד בעזיגעלט עס מיט דעם קאָניגליכען אינ־זיגעל, דען יענעס שרייבען, דאז איינמאל אים נאמען דעס קאָניגס געשריבען, אונד מיט דעם קאָניגליכען אינזיגעל בעלעגט איזט, איזט גין שאָן ניכט צוריק צו נעהמען. (ט) אלסבאלד ווארדען דיא געהיימשרייבער דעס קאָניגס נאָך אום דיאזעלבע צייט, אלס אם דרייא אונד צוואנציגסטען טאג דעס דריטטען מאָנאטס, דעס מאָנאטס סיון, בערופֿען, אונד אללעס נידערגע־שריבען, וואס מרדכי אויפֿטרוג אן דיא יהודים, זאטראפּען, פאשא'ס אונד פֿאָרשטעהער דער

רש"י

ברעה: (ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם כל מה שאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה:

באור

להשיב את הספרים, דהיינו לאו להשיב האגרות בעצמן אל שושן, כי אם להשיב התוכן שבהם שלא יעשה, וזה שאמרה מחשבת המן וגו', יתכן בזה שאמרה מחשבת המן, שתוכן הספרים היה מחשבתו לבד ולא מחשבת המלך ולכן מן הראוי להשיבם, ואין זה נגד דתי פרס ומדי שלא יעבור: אשר כתב, הכותב על פיו, ותרגומו בל"א (דיזו זאון געשריבען האט): (ו) כי איככה וגו', אלא ודאי אמות מחמת צער, ולכן אם טובה אני בעיניו וגו': (ז) הנה וגו' נתתי וגו', כלומר מה שהי' בידי לעשות כבר עשיתי מה שנתתי בית המן לאסתר ואותו תלו וגו', כי עי"ז מפורסם ונגלה שאינו מרצון המלך לגזור את היהודים, אמנם יותר אין בידי לעשות, כי הכתב הראשון אשר נכתב וגו' אין עוד להשיב, כי כן דת פרס ומדי ולא יעבור: (ח) ואתם כתבו, כפילת הכנוי לעורר על ההיפך, כידוע מס' נת"הש להרמב"מן ז"ל, כלומר אני לא אוכל לעשות עוד דבר, אבל אתם כתבו כהנה כתב שנית וגו', ובוודאי שזה יועיל לכם, ע"מ שהקדמתי לעשות בעבורכ': (ט) בעת ההיא בחדש השלישי, אמר הרלב"ג ז"ל ידמה לנו כעס של המלך על דבר המן לא השתדלה אסתר לבוא לפניו עד אחר זמן יתכן בו שתשוך חמת המלך, או אולי

כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל־היהודים ככתבם וכלשונם: (י) ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: (יא) אשר נתן המלך ליהודים ׀ אשר בכל־עיר ועיר להקהל ולעמד על־נפשם להשמיד להרג ולאבד את־כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז: (יב) ביום אחד בכל־מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר:

לענדער, פאָן הודו ביז כוש, הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג לענדער, פיר יעדעס לאנד נאך זיינער שריפטארט, אונד פיר יעדעס פאָלק נאך זיינער שפראכע, אויך אן דיא יהודים נאך איהרער שריפט אונד מונדארט. (י) מיט דעם נאמען דעס קאָניגס אונטערשריבען, אונד מיט דעם קאָניגליכען אינזיגעל בעזיגעלט, וואורדען דיזע בריפע אבגעשיקט דורך רייטענדע באָטען אויף שנעללפיסיגען ראָססען, דראָמעדארע אונד מוילטהירען, (יא) דאס דער קאָניג נעמליך אללען יהודים אין יעדער שטאדט פרייא געגעבען, צור ערהאלטונג איהרעס לעבענס צוזאמען צו טרעטען, אינד דיא צוזאמען געראָטטעטען יעדעס פאָלקעס אונד לאנדעס, דיא זיא פיינדזעליג בעהאנדעלן, זאממט ווייבער אונד קינדער אומצובריגנען, צו פערטילגען אונד אויסצוראָטטען, אונד איהרע גיטער צו פלינדערן, (יב) אויף איינען טאג אין אללען לענדערן דעס קאָניגס אחשורוש, נעמליך דען דרייאצעהנטען טאג דעס צוואָלפטען מאָנאטס, דעס

רש"י

כלשונו. הוא הדבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסי' שלו' להם לרוץ: האחשתרני'. מין גמלים המכבריה לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב בראשונות ובבזה לא שלחו את ידם שהרשו

באור

בתחינה עד באותה את תקרא לפני המלך וכאשר ראתה שעבר זמן רב ולא נקראת הוכרחה להתיר עלתה לאיתה להשיב מחשבת המן, או נתקבלו אלו שני הסבות ע"כ, או שהמשיך הזמן בעבור שהיתה צריכה ללכת פעמים רבים אל המלך, מטעם שזכרנו לעיל (פ' ג'): (י) ויכתיב, ויחתום וישלח ספרים, כדלעיל (ג' י"ג): הרצים בסוסים וגו', הנה זכר הכתוב ד' שמות של חיות, ולדעת המפרשים אינם כי אם ב' או ג' מינים, כי לדעת הרלב"ג רוכבי הרכש תאמר הרצים בסוסים, להיות הרכש ממין הסוסים יותר קלי המרוץ כמוכח בס' מלכים, וכן לדעת הראב"ע שאמר טעם הרכש מרכוש המלך שאין כמותם, ולדעת הרב אבן יחייא הורכבו על שני מיני סוסים, גם המלומדים לכך הם הרכש, גם שאינם מלומדים, כי לרוב הבהילה לקחו מכל הבא בידם. ובאם האחשתרנים בני הרמכים הסכימו שלשתן שהם הפרדים בני הסוסיא, כי רמכה בלשון ערבי היא הסוסיא בל"הק, ואמרו עוד שבני הסוסיות חזקים מבני האתונות, ומתמידים מאוד בהליכה בלי עיפות, והרב אבן יחייא אמר עוד בטעם אחם גדול הערך ומרין מרבים שנים, והוא הפרד היולא מב' מינים הנ"ל והאמור ע"כ. אמנם לדעת רש"י ז"ל הוא מין גמלים המהירי' לרוץ, והם מצויים בארץ פרס ונקראו בלע"ז (דראָמעדאר). ויתכן לפרש המאמר כזה, הרצים בסוסים הוא שם כלל, לאמור שהיו הרצים רוכבים ולא הולכים, וכן נראה דעת רש"י באמרו ביד הרצים, רוכבי סוסים שלוה להם לרוץ ע"כ, ואח"כ פרט ב' מינים, דהיינו שהיו רוכבי הרכש, ורוכבי האחשתרנים, ורוכבי בני הרמכים, וכן הוא מתורגם אשכנזי: (יא) אשר נתן המלך, רשות ליהודים לעמוד על נפשם, כי מתחלה אחר הדת הראשונה לא עמד בהן רוח כלל לעמוד נגד אויביהם, אף כי אם עמדו לא היה מועיל להם, בעבור רוב עמי המלך גם חילו הרב שיהיו קמים נגדם. אבל עתה אחרי שנתלה המן בעבור עלתו ונודע שאתם אגוד היהודים נטבעת המלך שלא מדעהו. ואסתר ומרדכי נושא חן בעיני המלך, הנה חיל המלך ורוב עמו ימשיכו את ידם מדבר הזה, ויקל להם לשלוט במעטים אשר משנאהם אותם יעשו נפרהסיא נגד רצון המלך, ויתלו שרתונם בדת הנתנה ע"י המן, וביותר כשהם מובטחים בנם המלך שלא יענשו על הריגתם. אבל גם הורשה להם לעשות גם כרצונם אף שלם לבז להיותם מורדים במלכות.

(יג) פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיִּים עֲתִידִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ (יד) הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס (טו) וּמָרְדֳּכַי יָצָא | מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ (טז) לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ (יז) וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־

יתיר יו"ד עתודים כ'

מאָנאטס אדר. (יג) איינע אבשריפט דיזעס שרייבענס זאָללטע אין יעדעם לאנדע אלס איין עדיקט אָפפענטליך פיר אללע אונטערטהאנען אויסגעגעבען ווערדען, אונד דאמיט אויך דיא יהודים אויף דיזען טאג פאָרברייטעט זיין מאָגען, פאָן איהרען פיינדען ראכע צו נעהמען. (יד) דיא איילבאָטען אויף מוילטהיר אונד ראָס גינגען אייסערסט שנעלל מיט דען קאָניגליכען בעפעהלען אב, אונד דאז עדיקט ווארדע אין דער רעזידענץ שושן אויסגעגעבען. (טו) אויך קאם מרדכי פאָם קאָניגע הערויס אין איינעם קאָניגליכען געוואַנדע, הימעלבלויא אונד וייס, איינען ברייטען גאָלדענען גורט, אונד איינען בונד פאָן ביסוס אונד פורפור, אונד דיא שטאדט שושן פראָהלאָקטע אונד יויכצטע. (טז) בייא דען יהודים וואר ערלייכטונג אונד פריידענפעסטע, אונד וואָננע אונד הערדליכקייט פאָללאויף. (יז) זאָ אויך אין יעדעם לאנדע אונד אין יעדער שטאדט, וואָהין דער קאָניגליכע ווילע אונד זיין בעפעהל גלאנגטע, וואר פריידע

רש"י

לכל שלא נעשה לשום ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבוהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהי' להם להקדים לגיס הדאשונים ולהעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ עלית העשוי להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים:

באור

אחרי שנודע להם שאינו באמת מרצון המלך לגרור את היהודים: (יג) גלוי לכל העמים, כדי שלא יסמוכו עוד על הכתב הראשון ולהיות גם היהודים וגו': (יד) רוכבי הרכש האחשתרנים, לא יזכור הכתוב כאן כי אם ב' מינים, ונראה מזה כאלו שם בני הרמכים דלעיל הוא תואר לאחשתרנים, כטעם שהבאנו לעיל לפי קצת המפרשים, ואפשר שגם הגמלים שזכר רש"י היו מורכבים עם סוסיות, או שהכתוב מקצר ולא זכר באמת כי אם קצתם: (טו) ועטרת זהב גדולה, יש להתבונן בכל הספר כשהוא זוכר עדי המלך שבראשו יכנהו בשם כתר, וכאן אמר עטרת, גם אם התכריך הוא אדרת (כדעת רש"י והראב"ע), מה ראה להניח העטרת בין הלבוש והתכריך, אבל יהי' מקומה אחרי שניהם, ואם שהתכריך הוא קשוט הראש כדעת הרלב"ג אין שם מקום לעטרת זהב כלל. והרב אבן יחייא אמר שאין לחשוב כי העטרת היתה נתונה על ראשו כי לכבודה לא יכילנה, אבל היה כאוהל הנקרא בלשונם (באלדאכין), אשר לה ד' עמודים מד' רחבותיה ומוליכים אותה ד' אנשים מד' קצותיה, והיתה מכוסה תכלת וארגמן, ועל האוהל הזה היתה תקועה עטרת זהב גדולה, אשר היתה סובבת ועוטרת את כל האוהל ע"כ, ויתורגם א"כ עטרת בל"א (קראנץ). אמנם לא משמע תואר התכריך הזה מלשון הכתוב והוא דחוק מאוד, ולכן יותר נכון לפרשו על המחגורת הסובבת את כל הגוף (דער גירטעל), או כטעם וסוחרת שהביא המתרג' הארמי לעיל, ויתוסף על הלבוש שהיה מוקף זהב על כל שוליו, ויתורגם בל"א (מיט בריטען גאָלדענען טרעססען), וטעם שם תכריך נכון כדעת הרלב"ג וז"ל אחשוב שזה התכריך היה על ראשו והי' משש ונגד אדום ע"כ, וכמו המצנפת שיעטפו בו יושבי המזרח את ראשיהם, ונקרא בל"ע (טורבאן, בונד): והעיר שושן צהלה ושמחה, אף שאר העמים שהיו תוך היהודים, כי אם גם לא היו שמחים באמת, היו מראים עצמם כשמחים כי נפל פחד מרדכי עליהם: (טז) ליהודים היתה אורה, אמרו שהוא לשון צהלה כי בעת הצרות ידמה לאדם כאלו הוא בחושך, ואחד מן חבריא אמר שעניינו אורה ממש שהדליקו אבוקות גם נרות רבות לפרסומי ניסא, וכמו שמנהג עוד בימינו בעת שמחה גדולה, וכן הוא המתרגם האשכנזי: ויקר, שהיו מכבדים אותם העמים בעבור גדולת מרדכי בבית המלך (הרלב"ג): (יז) מתיהדים, קצתם פרשוהו מתגיירים, וקצתם אמרו טעמו כטעם יש מתעשר ואין כל, והטעם הנכון שאין

הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים
מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים
כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם׃

ט (א) וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר
בִּשְׁלשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־
הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי
הַיְּהוּדִים לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר
יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם׃ (ב) נִקְהֲלוּ
הַיְּהוּדִים בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לִשְׁלֹחַ יָד בִּמְבַקְשֵׁי רָעָתָם וְאִישׁ
לֹא־עָמַד בִּפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־כָּל־
הָעַמִּים׃ (ג) וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים
וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים
אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם׃
(ד) כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ
בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל׃
(ה) וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב

תרגום אשכנזי רפט

אונד וואננע בייא דען
יהודים, אונד וואָהללע-
בען אונד פעסטטאגע;
יא פילע פאָן דען פֿאָל-
קערן דעס לאנדעס היל-
טען זיך צו דען יהודים,
דען דיא פורכט פֿאָר דענ-
זעלבען וואר איבער זיא
געפאללען.

ט (א) אם דרייאצעהנ-
טען טאגע דעס
צוואָלפֿטען מאָנאטס, דעס
מאָנאטס אדר, דא דער
וויללע דעס קאָניגס אונד
זיין בעפֿעהל צור אויזאי-
בונג געלאנגען זאָללטע;
דער טאג, אן וועלכעם
דיא פֿיינדע דער יהודים
געהאָפֿט, נאך וויללקיהר
איבער זיא צו שאלטען,
אונד עס דאהין אומגע-
קעהרט ווארדע, דאס
דיזע מיט איהרען פֿיינדען
נאך וויללקיהר שאלטען
קאָננטען, (ב) פֿערזאמ-
מעלטען זיך דיא יהודים
אין איהרען שטעדטען, אין
אללען לענדערן דעס קאָ-
ניגס אחשורוש, האנד צו לעגען אן אללע, דיא איהר אונגליק וואָללטען, אונד ניאמאנד
בעשטאנד פֿאָר איהנען, דען איהרע פֿורכט וואר איבער אללע פֿאָלקער געפֿאללען. (ג) אויך
אללע פֿירסטען דער לענדער, דיא זאטראפֿען, דיא פאשאס, אונד אללע, דיא דען קאָניג-
ליכען עמטערן פֿאָרשטונדען, ערהאָבען דיא יהודים, ווייל דיא פֿורכט פֿאָר מרדכי איבער זיא
געפֿאללען וואר; (ד) דען מרדכי וואר זעהר אנגעזעהען אים הויזע דעס קאָניגס, אונד זיין
רוף פֿערברייטעטע זיך דורך אללע לענדער, דאס דיזער מאן איממער גראָסער ווירדע.
(ה) זאָ דאס דיא יהודים איבעראלל איהרע פֿיינדע שלוגען, זיא טיט דעס שווער-

רש"י

ט (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממוני' לעשות צרכי המלך:

באור

מראים עצמם בשמחתם כאלו הם יהודים. וזה שאמר הכתוב שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב, ורבים מעמי הארץ מתיהדים, כלומר מתנהגים בזה הדרך, עשו שמחה ומשתה ויום טוב וכמו שאמרנו לעיל:

ט (א) ונהפוך הוא, הדבר על משקל ונשלוח ונתהוס: (ב) ואיש לא עמד בפניהם, קשה חשבו היות הטעם שלא קם איש נגדם והם הרגו כל מי שעולה על רוחם שהוא מאויביהם, אבל נראה לא היה להם רשות כי אם להקהל לעמוד על נפשם, ולא להשמיד כי אם הבאים אותם, וטעם המאמר שמן הקמים נגדם לא עמד איש ומן רב כי אם נפל במלחמה, כי אף שמשנאיהם הסכימו ללחום בם, מ"מ לא היה בהם עוד רוח כי נפל פחד היהודים עליהם, וכן כתיב (יהושע כ"א) ולא עמד איש בפניהם מכל אויביהם. שמן הידוע שלחמו נגדם: (ג) ועושי המלאכה, אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך (רש"י), וכן הוא מתורגם: (ד) כי גדול מרדכי וגו', אין הטעם כפול אבל שעור הכתוב שכמו שנפל פחדו על הקרובים לפי שראו גדולתו בבית המלך, כן נפל גם על הרחוקים כי שמעו הולך בכל המדינות שאמרו מרדכי הולך וגדול. וידוע שזה אחד מהנרדפים אלא כי: וגדול, שם הפועל מבנין הקל והוא הוא

וְהֶ֥רֶג וְאַבְדָ֑ן וַיַּעֲשׂ֥וּ בְשֹׂנְאֵיהֶ֖ם כִּרְצוֹנָֽם׃ (ו) וּבְשׁוּשַׁ֣ן הַבִּירָ֗ה הָֽרְג֤וּ הַיְּהוּדִים֙ וְאַבֵּ֔ד חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת אִֽישׁ׃ (ז) וְאֵ֣ת ׀
פַּרְשַׁנְדָּ֥תָא וְאֵ֣ת ׀
דַּלְפ֖וֹן וְאֵ֥ת ׀
אַסְפָּֽתָא׃ (ח) וְאֵ֣ת ׀
פּוֹרָ֥תָא וְאֵ֣ת ׀
אֲדַלְיָ֖א וְאֵ֥ת
אֲרִידָֽתָא׃ (ט) וְאֵ֣ת ׀
פַּרְמַ֥שְׁתָּא וְאֵ֣ת ׀
אֲרִיסַ֖י וְאֵ֣ת
אֲרִדַ֑י וְאֵ֥ת ׀
וַיְזָֽתָא׃ (י) עֲ֠שֶׂרֶת
בְּנֵ֨י הָמָ֧ן בֶּֽן־הַמְּדָ֛תָא צֹרֵ֥ר הַיְּהוּדִ֖ים הָרָ֑גוּ וּבַ֨בִּזָּ֔ה לֹ֥א שָֽׁלְח֖וּ אֶת־יָדָֽם׃ (יא) בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא בָּ֣א מִסְפַּ֧ר הַהֲרוּגִ֛ים בְּשׁוּשַׁ֥ן הַבִּירָ֖ה לִפְנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ (יב) וַיֹּ֨אמֶר הַמֶּ֜לֶךְ לְאֶסְתֵּ֣ר הַמַּלְכָּ֗ה בְּשׁוּשַׁ֣ן הַבִּירָ֡ה הָרְגוּ֩ הַיְּהוּדִ֨ים וְאַבֵּ֜ד חֲמֵ֧שׁ מֵא֣וֹת אִ֗ישׁ וְאֵת֙ עֲשֶׂ֣רֶת בְּנֵֽי־הָמָ֔ן בִּשְׁאָ֛ר מְדִינ֥וֹת הַמֶּ֖לֶךְ מֶ֣ה עָשׂ֑וּ וּמַה־שְּׁאֵֽלָתֵךְ֙ וְיִנָּ֣תֵֽן לָ֔ךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵ֥ךְ ע֖וֹד וְתֵעָֽשׂ׃

ת' זעירא ש' זעירא ו' רבתי ז' זעירא

טע נידערמעטצעלטען אונד אויסראָטטעטען, אונד מיט איהרען ווי־דערזאכערן נאך ווילל־קיהר פֿערפֿוהרען. (ו) אין דער רעזידענץ־שטאדט שושן האטטען דיא יהודים אומגעבראכט אונד נידערגעמעטצעלט פֿינף הונדערט מאן, (ז) זאממט פרשנדתא, דלפון אונד אספתא, (ח) פורתא, אדליא אונד ארידתא, (ט) פרמשתא, אריסי, ארידי אונד ויזתא, (י) דיא צעהן זאָהנע המן'ס, זאָהן המדתא'ס פֿערפֿאָלגער דער יהודים; אבער אן דיא בייטע לעגטען זיא ניכט האנד אן. (יא) נאָך אן דיזעם טאגע קאם דיא אנצאהל דער אין דער רעזידענץ שושן ערשלא־גענען פֿאָר דען קאָניג. (יב) דא זאגטע דער קאָ־ניג צור קאָניגין אסתר: אין דער רעזידענץ שושן האבען דיא יהודים אומ־געבראכט אונד נידערגע־מעטצעלט פֿינף הונ־דערט מאן זאממט דען צעהן זאָהנען המן'ס, וואס האבען זיי ניכט ערסט אין דען אנדערן פראָפֿינצען געטהאן! וואס פֿערלאנגסט דוא נון פֿערנער? עס זאָלל בעווילליגט ווערדען! וואס ווינשעסט דוא נאָך? עס זאָלל געשעהען!

רש"י

(י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב

באור

כשם התואר (הרחב"ע)· ואינה נראה כי אלו כן הי' כתוב הלוך וגדול כמו הלוך וחסור, אבל הוא תואר בריאה כשם הקודם: (ה) ויכו היהודים, לפי משמעות הכאה אינו מורה המיתה דוקא, כי אם הגלות לבד, וכמו תיבת (שלאגען) בל"א לכן הוסיף לאמר שהכום מכת חרב, הרג ואבדן, ר"ל שלא השאיר חיים לאחד מהמנוצחים, כי לפי ספרי המדינות היו מנצחים אותם ואינם הורגים בידם כלל, ואפשר שגם המעידים אותם באנשי צבא, היה לאל ידם לעשות בשונאיהם כרצונם, כי לולי כן אפשר שהיו הגרים עושים פשרה ביניהם אחרי הגלות, וזה טעם המשך וכדאתורגם האשכנזי, וטעם בכל אויביהם, בכל מקום שנקהלו: (י) ובבזה לא שלחו את ידם, יתכן שלמה שהי' כתוב אל האחשדרפנים ושרי המדינות ושללם לבוז כן צוה מרדכי לכתוב אל היהודים שלא לשלוח יד בבזה, כדי שלא יחשדו שהרגו גם אנשים נקיים שאינם מאויביה' רק לבוז ממונם ורכושם אבל עתה יראה בברור שאין כוונתם כי אם לעמוד על נפשם, גם לא תלינו שהרגו טף ונשים מלורדיהם אף שהורשה להם לעשות כן, וקלתם אמרו בזה טעם הרבו ובאחר, ואינו מוכח, ואילו הי' כן לא סתמו הכתוב: (יב) מה שאלתך וגו', לדעת הר' מן הנראה הטעם, מה שאלתך עוד וינתן לך, ומה בקשתך עוד ותעש, ויהיה א"כ תרגומו בל"א (וואס פערלאנגסט דוא נאך

(יג) וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ עַל־הָעֵץ׃ (יד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן תָּלוּ׃ (טו) וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיִּים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ (טז) וּשְׁאָר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀ וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ (יז) בְּיוֹם־שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ (יח) וְהַיְּהוּדִיִּים אֲשֶׁר־בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ

יתיר א"ד יתיר יו"ד

(יג) אסתר ערווידערטע: ווען עס דעם קאֶניגע זאָ געפעלליג, זאָ ווערדע אויך אויף מאָרגען דען יהודים פרייא געגעבען נאך הייטיגער ווייזע צו פערפאהרען, אונד דיא קאֶרפער דער צעהן זאֶהנע המן'ס הענגע מאן אן יענען גאלגען. (יד) דער קאֶניג זאגטע, דאס זאָ געטהאן ווערדען קאֶננע. דארויף ווארדע דאז עדיקט אין שושן אויסגע־געבען, אונד דיא צעהן זאֶהנע המן'ס ווארדען אויפגעהאנגען. (טו) דיא יהודים צו שושן פערזאמ־מעלטען זיך אלזאָ אויך אם פירצעהנטען טאג דעס מאָנאטס א"ד, אונד טאֶדטעטען דאזעלבסט נאָך דרייא הונדערט מאן; אן דיא בייטע אבער לעג־טען זיא ניכט האנד אן.

(טז) דיא איבריגען יהודים אין דען לענדערן דעם קאֶניגס פערזאממעלטען זיך, צו ערהאלטונג איה־רעם לעבענס אונד זיך רוהע פאָן איהרען פיינדען צו שאפפען, (זיא ערשלוגען פאָן איהרען פיינ־דען פינף אונד זיבענציג טויזענד מאן), אָהנע יעדאָך אן דיא בייטע האנד אנצולעגען, (יז) נור אם דרייצעהנטען דעם מאָנאטס א"ר, אונד פייערטען אם פירצעהנטען טאגע דעסזעלבען, אונד מאכטען איהן צו איינעם טאג דעס וואָהללעבענס אונד דער פריירע. (יח) דיא יהודים צו שושן היינגעגען, דיא זיך אם דרייאצעהנטען אונד פיערצעהנטען טאג דעסזעלבען פערזאממעלט האטטען, רוהטען נונמעהר אם פינפצעהנטען טאג דעסזעלבען אויז, אונד

רש"י

בספר עזרא [עזרא ד']. ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבטילום ובמיתת כורש המלך לאחשורוש והכשיא המן לאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין רעה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו וגו'. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק

באור

דאז דיר געשטאטטעט ווערדע? וואס ווינשעסט דוא נאך דאז געשעהע)?: (יג) **ינתן גם מחר**, ירמה מתוכן הדברים שבעיר הבירה עלתה אשר הם מושב המלכות לא הגיע חיים לגרום את ידו נגד היהודים, ואותן האנשים שהרגו היו ממשפחת המן וקרוביו ומיודעיו, ונודעים כלם לצוררי יהודים, אשר לא ינוחו ולא ישקוטו עד שינקמו נקמת אחיהם, ולכן היתה צריכה אסתר לשאול מאת המלך מיתת כלן, וכן אמר במתרגם האחרתי חמש מאות גוברין כלהון רופילין מדבית עמלק, ולהלן תלת מאה גוברין מדבית עמלק. גם לא הניחו באנשי שושן מאמר לעמוד על נפשם, אבל בשאר המדינות נקהלו ועמוד על נפשם, ולגד נגד הקמים עליהם לצרור: **כדת היום**. כמנהג וסדר היום, וכמבואר לעיל (ח' ח'): **יתלו על העץ**, נ"א הידועה. כלומר על העץ שהכין אביהם כי שם מקום לכולן בהיותו גבוה חמשים אמה, והטעם להפחיד האויבים הנשארים, אם נשארו עוד אויב מהם: (טז) **ושאר היהודים**, נקהלו ביום שלשה עשר לגד למלחמה ונחו ביום ארבעה עשר כן סוף המטך הכתובים, ואמר אגב גררא שהם בכלל הרגו

וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ (יט) עַל־כֵּן
הַיְּהוּדִים הַפְּרוֹזִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים
אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שִׂמְחָה
וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ׃
(כ) וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁלַח
סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃
(כא) לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה
עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ
בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ (כב) כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם
הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם
מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם
יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ
וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ (כג) וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת
אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי
אֲלֵיהֶם׃ (כד) כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר

יתיר וי"ו

תרגום אשכנזי

מאכטען דיזען צום טאג דעס וואָהללעבענס אונד דער פֿריירע; (יט) דאהער נור דיא לאנד־יהודים (דאז הייסט, דיא אין דען אָפֿפֿנען לאנדשטעט־טען וואָהנען) דען פֿיר־צעהנטען טאג דעס מאָ־נאטס אדר אלס איינען פֿעסטטאג דער פֿריידע אונד דעס וואָהללעבענס פֿייערן, אן וועלכעם זיך אויך פֿריינדע וועכזעלזיי־טיג מיט געשענקען ער־פֿרייען. (כ) מרדכי שריב אללע דיזע אומשטענדע ניעדער, אונד שיקטע ברי־פֿע אן אללע יהודים אין דען זעממטליכען לענדערן דעס קאָניגס אחשורש, נאהע אונד פֿערן. (כא) אויף זיך צו נעהמען, דען פֿיר־צעהנטען טאג דעס מאָ־נאטס אדר צו פֿייערן, יאהר פֿיר יאהר, (כב) אלס דיא טאגע, אן וועלכעם דיא יהודים רוהע ער־לאנגטען פֿאָן איהרען פֿיינדען, אונד דער מאָנאט, אין וועלכעם זיך איהנען קוממער אין פֿריי־דע, אונד טרויער אין פֿעסטליכקייט פֿערוואנדעלטען, אונד זיא צו פֿאָללבריגנען אלס טאגע דעס וואָהללעבענס אונד דער פֿריידע, דער וועכזעלזייטיגען שענקונגען אונד דעס אלמאָזען־שפענדענס. (כג) אויך נאהמען דיא יהודים גערנע אן, וואס זיא שאָן זעלבסט צו טהון אנגע־פֿאנגען, אונד וואס איהנען נון אויך מרדכי געשריבען האטטע; (כד) דען המן, זאָהן המדתא'ס,

רש"י

המלך: (יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי"ן נקוד' רפי: (כ) ויכתוב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא: (כד) כי

באור

בשונאיהם וגו', ודינו א"כ כמאמר מוסגר, וכן הוא מתורגם: ועמוד, ונוח והרוג ועשה כלם שמות פעלים הם: (יט) על כן, אמר הכותב לפי שהיהודים אשר בשושן לא נחו כי אם בחמשה עשר על כן עתה היהודים הפרזים לבדם עושים את יום ארבעה עשר יום טוב. אבל ליושבי ערים המוקפות חומה הותקן אחר כן שיעשו יום חמשה עשר יום טוב לזכר המעשה בשושן שהיתה ג"כ מוקפת חומה: ומשלוח, שם על משקל במשעול הכרמים ואמר הרלב"ג וז"ל תקנו ג"כ להרבות השמחה שישלח כל איש לרעהו מנות ע"כ, ואפשר שהיה זה רגיל אצלם בימים ההם בכל יום טוב לשלוח מנות לרעיהם ומתנות לאביונים: (כא) להיות עושים. את יום י"ד וט"ו ימי משתה ושמחה, כן הוא שעור הכתוב, אלא כיון שהפסיק במאמר מוסגר גדול כימים אשר נחו וגו', לאמור טעם אלו הימים דוקא, הוסיף עוד מלות לעשות אותם בעבור התהפך: (כג) וקבל היהודים, ידוע שהפעל הבא לפני השם אינו שומר לא המין ולא המספר: את אשר החלו לעשות, מעצמם בשנה הראשונה יום המנוחה ליום משתה ושמחה, ולהיות הדבר הזה נס עתה את אשר כתב אליהם מרדכי, שהיה חשוב בעיניהם. והרלב"ג אמר שהם החלו לעשות יום משתה ושמחה, ומרדכי כתב לשלוח מנות ומתנות לאביונים ע"כ, ויותר נכון לפרש בזה הדרך, שהם החלו כלם לחוג יום י"ד כיום מנוחתם, ומרדכי תקן יום הט"ו לכל הערים המוקפות

כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃ (כה) וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ (כו) עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ (כז) קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֶת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ (כח) וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר

וקבל כ'

דער איגיטי אונד פֿערפֿאָלגער אללער יהודים, האטטע דען אנשלאג געפֿאסט, אללע יהודים אומצוברינגען, אונד פור (דאז הייסט לאָזע) געוואָרפֿען צו איהרער פֿערניכטונג אונד אויסראָטטונג. (כה) אלס זיא (דיא קאָניגין) אבער פֿאָר דען קאָניג קאם, ווארדע בעשלאָססען טראָטץ יענעס ערסטען בריפֿעס, זיינען באָזען אנשלאג, דען ער געגען דיא יהודים געפֿאסט, איף זיין אייגענעם הויפט צוריק צו ווענצען, אונד מאן הענגטע איהן אונד זיינע זאָהנע אן דען גאלגען. (כו) דארום האט מאן דיזע מאגע פורים גענאננט, וועגען דעם פור (דאז לאָז); אונד דארום, וועגען אללע אין דיזער שריפֿט ערצעהלטעז פֿאָרפֿעללע, וואס זיא דארויס ערזעהען, אונד וואס ענדליך פֿיר זיא דארויס געוואָרדען, (כז) האבען דיא יהודים בעשלאָססען, אונד אלס איין אונפֿערבריכליכעס געזעטץ אויף זיך גענאָממען, אויף זיך, איהרע קינדער אונד אללע, דיא זיך צו איהנען האלטען. דיזע ביידען טאגע יאהר פֿיר יאהר נאך פֿאָרגעשריבענער ארט אונד צייט צו בעגעהען. (כח) אויך זינד דיזע פורים־טאגע נאָך אימער אים אנדענקען

רש"י

המן בן המדתא. חשב לאבדם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו ויוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלה שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי ומה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה' להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה בכתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנו' ומתנו': משפחה

באור

חותם, אבל פשוטו נראה כמו שתרגמנו: (כד) כי המן וגו', הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם, ויזכרו חותה בכל שנה להודות לשם אשר לו נתכנו עלילות (הרמב"ע): (כה) ובבואה, ובעבור ביאתה של המלכה לפני המלך נתהפכו הדברים: אמר עם הספר, לדעת רש"י ז"ל אמר המל' בפיו וצוה לכתוב ספרים שישוב, וכן הוא דעת הרמב"ע, ויהיה תרגומו בל"א (ווארדע בעשלאָססען אונד געזעטצליך נידערגעשריבען). אמנם הנראה הוא כדעת הרלב"ג, אמר המלך שעם קיום הספר הראשון, כלומר אף על פי שאי אפשר להשיב מה שעבר נקדם לכתוב בשם המלך, בכל זאת ישוב מחשבתו הרעה על ראשו, על דרך שנכתב בזה הספר, וכן היא מתורגם: (כו) על כן קראו וגו', מהקדמת כי המן וכו' שהביא הוליד ב' תולדות, הראשונה על כן קראו לימים האלה וגו', והתולדה השניה על כן דהיינו על כל הנודע מדברי האגרת הזאת, ומה אשר ראו מהשגחת השם בזה שהיגיע להם בגזרה הזאת, ואשר הגיע אליהם מהנס שנעשה להם בסוף על כל זה קימו וקבלו וגו' (מדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא), וכן הוא מתורגם אשכנזי: האגרת, מגזרת אגרא בקליר מאכלת והטעם מחברת המלים (הרמב"ע) כמו שקורין בל"א (איינע זאמלונג), והכוונה כאן על פרטי המעשה הנכתבים פה, ולא על מה שקורין בל"א (בריפֿע) כי הם נקראים ספרים בכל הספר הזה: (כז) כל הנלוים, הגרים והתושבים: ככתבם, הטעם על הנהגתם בשמחה ומשתה וגו', וכזמנם בי"ד לפרזים וט"ו למוקפות: (כח) והימים האלה, אמר הכותב המגלה הזאת בנה"ק, שאי הרבה שנים אחר

וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס (כט) וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ (ל) וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ (לא) לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם

ת' רבתי

תרגום אשכנזי

ערהאלטען אונד געפייערט ווארדען, אין יעדעם צייטאלטער אונטער יעדעם פאלקע, אין יעדעם לאנדע אונד יעדער שטאדט ווערדען אויך ניא אונטער דען יהודים אבקאממען, אונד איהר אנדענקען ניא בייא איהרען נאכקאממען פערלאשען. (כט) דען דיא קאניגין אסתר, טאכטער אביחיל'ס אונד מרדכי דער יהודי האטטען אום דיזעם בעשלוססע אללע מאגליכע קראפט אונד פעסטיגקייט צו געבען, דיזע צווייטע שריפט דעס פורים אויפגעזעטצט, (ל) אונד אין בריפען אן אללע יהודים, אין דען הונדערט אונד זיבען אונד צוואנציג פראפינצען דעס קאניגרייכס אחשורש געשיקט, ווארטע דעס פרידענס אונד דער וואהרהייט, (לא) דאס מאן דיזען פורים-טאגען אימערוועהרענדען בעשטאנד געבע, נאך איהרען בעשטיממטען צייטען, זא וויא עס איהנען דער יהודי, מרדכי אונד דיא קאניגין אסתר שאן אויפגעטראגען, אונד זא וויא זיא אויף זיך אונד איהרע נאכקאממען יענע פאסטען אונד בעטטא-

רש"י

ומשפחה. מתאספי' יחד ואוכלין ושותין יחד וכן קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא"כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תוקף. תוקפו של נס אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו

באור

המעשה הזה, כנזכר בת"הם (עיין שם) שכאשר קבלו היהודים זה הדבר עליהם, כן היה באמת בעתים שעברו לפניו הימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וגו' וגם על העתיד הוא בטוח ותבטיח, שלא יעברו ימי הפורים לעולם מתוך היהודים: **נזכרים**, אמרו שזה רמז על מקרא מגלה: **משפחה ומשפחה**, ענינו אומה מלשון משפחות עמים (תהלים צ"ו), והטעם שהביא שם רעי בספרו זמירות ישראל ולכן אמרו מדינה ומדינה עיר ועיר, לפי שיש אומה אחת נפזרת בכמה מדינות, כמו שבמדינה אחת יש ערים רבות, ורצונו לומר שבכל אומה ואומה שהיו שם יהודים, היו עושים ימי הפורים: **יסוף**, יכלה כמו יחדיו יסופו והם מהשנים כי תמלא בעלותי הלמ"ד (ראב"ע), והם ב' שרשים מענין אחד ורבים כן: **(כט) ותכתוב אסתר ומרדכי**, משקל הפעל כמשקל הנושא הסמוך, והטעם וכבר כתבו כלומר מה שהבטיח מקיום פורים לא היה על ידי אגרת מרדכי הראשונה כאמור ויכתב מרדכי את הדברים האלה, כי יראה מה שאמר הראב"ע אף שמדרו ישראל המצוה הזאת איזה שנים, נשמוה אחר כך, והוצרך מרדכי לכתוב שנית עם אסתר בעבור היותה מלכה ע"כ, וכתבו את כל תוקף לקיים, כלומר כל הטעמים המועילים לחזק הקיום ההוא, וכדמתורגם אשכנזית, דהיינו שכתבו את אגרת הפורים הזאת השנית היא הכתב שלפנינו עתה, יתכן שמפורשים בו הדברים יותר מאגרת מרדכי הראשונה, וגם כתבו ספרים מלאים דברי שלום, כמו שאמר הראב"ע שלא יפחדו בעבור שעבר מלות פורים, ואמת שהם חייבים לשמור הפורים, כאשר כבר קבלו על נפשם, וזה שאמר ומאמר אסתר קים וגו' לא מאמר מרדכי לבדו: **(לא) קים עליהם מרדכי ואסתר**, היפך ותכתוב מטעם הידוע, וטעם עליהם על היהודים: **ובאשר**, הם בעצמם כבר קימו על נפשם ועל זרעם עשיית הפורים, וכאשר קיימו גם דברי הצומות וזעקתם, ומאמר וכאשר קיימו כפול בטעם, ובזה א"כ האתנחתא במקומה כראוי: **דברי הצומות וזעקתם**, על דעת רבים על יום תענית אסתר, ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו יום התענית הזה וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת, והטעם שראוי שיקיימו היהודים עליהם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם

דִּבְרֵי הַצֹּמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ (לב) וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ ס

י (א) וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃ (ב) וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ (ג) כִּי ׀ מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי

אחשרש כ׳

תרגום אשכנזי רצב

גע בעשטעטיגט האבען, (לב) זא ווארדען דיזע רעכטע דעס פורים דורך דאז קאֶניגליכע וואָרט אסתר׳ס בעשטעטיגט, אונד דיא געשיכטע דעס־זעלבען אין דער הייליגען שריפט אויפגענאָממען. י (א) דער קאֶניג אהשורוש האטטע זיך דאז גאנצע פעסטע לאנד זאממט דען אינזעלן דעס מעערעס צינזבאר געמאכט. (ב) דיא גאנצע געשיכטע זיינער מאכט אונד געוואלט אבער, זא וויא דיא אויסעראָר־דענטליכע גראָסע מרדכי׳ס, צו וועלכער איהם דער קאֶניג ערהאָבען, שטעהען בע־שריבען אין דען טאגעביכערן דער קאֶניגע פאָן מעדיען אונד פערזיען. (ג) דאָך וואר מרדכי דער

רש״י

׳ ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו׳. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר:

׳ (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו: לכל זרע עמו:

באור

להתענות בימי אבלם כאשר הובקע׳ העיר ונשרף הבית ולזעוק על השם בימי התענית (מדברי הרא״בע), וכן הוא דעת הרלב״ג: (לב) ומאמר אסתר, כמו שבארנו להיותה מלכה ומלת האלה שב על דברי לא על פורים (הרא״בע): ונכתב, בקמ״ץ העי״ן לשון הוה, כלומר כמו שמאמר אסתר קים דברי הפורים כן השם שמעשה ההוא נכתב עתה בספר: בספר, בפתחות הבי״ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר. כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי ד״הי למלכי ישראל וספר מלחמות ה׳ וספר הישר (הרא״בע), והיותר נכון נראה כדעת רש״י שנכתב עם שאר הכתובים בספרי קודש וכן הוא מתורגם אשכנזית, ומענין כתיבת המגלה וכתובים עיין במ״הס:

י (א) וישם וגו׳, אמר הרא״בע ז״ל. זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה ע״כ, והיותר נכון שטעמו וכבר שם, וזוכר גדלת המלך כדי להעיר על גדלת מרדכי שהיה משנה למלך התקיף הזה, ובכל זאת היה עניו ורצוי לרוב אחיו וגו׳: הארץ, זה החלק היבשה שבו מתחברות מדינות ואומות רבות זו בזו בלי פרוד ימים, יקרא ארץ, בל״א (דאס פעסטע לאנד). והחלק הקטן מיבשה המוקף ים מכל צד יקרא אי (איינע אינזעל): ואיי הים, יתכן היותם איי אליסה בחלק אייראָפּא המכונים בלע״ז (ארכיפעלאגוס, עגיפּאָנטוס), שהם יותר מן אלף ות״ק איים סמוך לתיבריאה, כנזכר בס׳ נת״הס להרמב״מן ז״ל (בראשית יו״ד) ויראה מזה היות אחשורוש המלך קסערקסעס כמבואר במה״ס: (ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו, כלומר שיתת השם הנזכר עתה הוא לבד פרט אחד מדברי מלכותו אמנם כל מעשה תקפו וגבורתו וגו׳: ופרשת, אמרו טעמו ובאר גדולת מרדכי, ויותר נכון שהוא על המפורש מן המורגל (דאז אויסעראָרדענטליכעם) כמו שם פלא הנגזר מן והפליתי ביום ההוא (שמות ח׳) שהוא ב״כ לשון הפרשה. ואפשר שזה גם טעם פרשת הכסף דלעיל, רבוי הכסף העצום שאמר המן לשקול אל גנזי המלך: (ג) כי מרדכי היהודי וגו׳, חד מן מבארי אמר טעם כי לאחר פרשת גדולת מרדכי חן למלכו והן ליהודים ולאחור שבגלל זה הנהיג את עצמו באופן שהיה רצוי לאחיו וגו׳, ואחד אמר טעם כי אע״פ ורבים כן: וגדול ליהודים, ואע״פי שהיה הגדול שביהודים מ״מ היה רצוי וגו׳, ויודע שלפעמים תבוא הלמ״ד בעבור יחס המצטרף, ואחד מן מבארי אמר למ״ד ליהודים היא למ״ד התכלי׳ ומוסב למטה, שאף כי היה משנה למלך לא שמש בגדולתו כי אם לטובת היהודים, והיה רצוי בעבור זה וגו׳, והראשון יותר נכון: לרוב אחיו, אמרו הטעם לרובם ולא לכלם, לדעת רש״י לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו, ולדעת הרא״בע לפי שאין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים אמנם לא יתכן היות כונת הכותב כאן למעט כי אם להפליג, וטעם אחיו משפחתו, כי אח״כ זוכר את עמו וטעם לרוב לרבוי והפוך הוא, שאע״פ שרבים היו אחיו מ״מ היה אהוב לכלם בעבור מדותיו הטובות, וכן היה לכל עמו כי היה תמיד דורש לעשות טוב להם:

מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ:

יהודי, דער צווייטע נאך דעם קאָניג אחשורוש אונד דער גראָסטע זיינער נאציאָן, געפֿעלליג געגען דיא מעננע זיינער בריינרע, וואָהלוואָללענד געגען זיין פֿאָלק, אונד היילברינגענד פֿיר איהרע גאנצע נאכקאָממענשאפֿט.

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה וסי' על כן קראו **לימים האלה** פורים.
וסדריו עשרה וסי' **בא גד**. וחציו ותען אסתר ותאמר:

באור

ודבר שלום לכל זרעו, של עמו המכר, כי אף אחרי מותו השיגו מלכי פרס ליהודים בעבורו. וטעם דובר, או כמשמעו שהיה מליץ טוב להם. או שהוא לשון הנהגה כמו דבר אחד לדור, כלומר שהנהיג שלום לכל זרעם:

חזק

אלה

שמות חכמי מבארי ומעתיקי ללשון אשכנז ההפטרת

לספר שמות

שמות העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ"י, ובאור מאת **ש"ד"ל**.
וארא העתקה אשכנזית ובאור, כאשר הי' מקודם בחומשים הנדפסים עד עתה.
בא העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ"י, ובאור מאת **ש"ד"ל**.
בשלח העתקה אשכנזי ובאור. מאת **י"ש"ר**יגייו.
יתרו העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ"י, ובאור מאת **ש"ד"ל**.
משפטים העתקה אשכנזית מאת משה הלוי עהרענרייך נ"י, ובאור מאת **ש"ד"ל**.
תרומה, **תצוה**, **כי תשא**, **ויקהל**, **פקודי** העתקה אשכנזית ובאור, כמקודם

המשתדל

לספר שמות

שמות

א (י) **הבה נתחכמה לו**, נעשה עצמנו חכמים בשבילו, ונפעל עמו בערמה. חכמה תקרא בלשון הקדש ההנהגה בשכל לעמת התכלית המכוונת, ויש חכמה כללית, ויש חכמה פרטית. בחכמה הכללית היא ההנהגה לעמת התכלית הכללית, שהיא הצלחת האדם בכל עניניו בימי חייו, ולהגיע אל ההצלחה הכללית הזאת צריך שתהיה הנהגת האדם תמיד בתבונה, ושימשול ביצרו ויתנהג תמיד בצדקה וכשרון ויראת ה', וזה הוא סתם חכמה במקרא. ובחכמה הפרטית היא ההנהגה לעמת תכלית פרטית, תהיה מה שתהיה, טובה או רעה, כמו ויונדב איש חכם מאד (שמואל ב' י"ג ג'), היה איש יודע להתנהג בשכל להשיג תמיד מבוקשו, יהיה מה שיהיה, וכן כאן נתחכמה לו, נעשה עצמנו חכמים על דבר העם הזה להשיג מבוקשנו שלא ירבה באופן שיוכל להלחם בנו. אבל אל תתחכם יותר (קהלת ז' י"ח) הוא לענין החכמה הכללית, אל תעשה עצמך חכם יותר ובדאי בהגבלת הצדק, כאמור שם אל תהי צדיק הרבה. ורנה"ו (בספרו גן נעול) לא הבדיל בין החכמה הכללית והפרטית, ולפיכך הוצרך לשבש קצת כתובים וזה בכללם, וחשב כי בא בהתפעל להורות שלא היתה חכמה אלא בדמיון פרעה ויועציו; ושקר הוא שיהיה ההתפעל מורה כלל על פעולה מדומה ובלתי אמתית. ובפסוק יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי י"ג ז') מלות ואין כל ומלות והון רב הן הן המורות כי פעולת ההתעשרות וההתרוששות אינן באמת כי הם בשקר, לא שיהיה זה נכח ההתפעל; כאשר כבר העיר על זה בעל ענף עץ עבות דף כ"ט: **ונלחם בנו ועלה מן הארץ**, רשב"ם ורמבמ"ן פירשו ולא טוב לנו לאבד עבדינו, ויפה טען הכורם כי עדיין לא היו ישראל עבדים, והוא מפרש ועלה מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו, וגם זה בלתי צודק, כי הונם ורכושם אלא שלהם היה, ולא היה למצרים שום זכות עליו, מלבד שאם כן העקר חסר. והנכון כי המלך החדש שקם על מצרים היה ירא ממרידת המצרים, אך היה בטוח שהם יתחילו למרוד יכה בהם ויהרוג גדולי המורדים, וכל העם ישמעו ויראו; אך יותר היה ירא מבני ישראל, כי להיותם נכרים וגרים בארץ ההיא, ולא היתה נפשם דבקה בארץ מצרים כמו המצרים, קרוב היה שיתקוממו נגדו כשתזדמן להם שעת הכושר, ואף אם תגבר יד המלך על אויביו ועליהם, לא יוכל להנקם מהם, כי יעלו מן הארץ ההיא אל ארץ האויבים אשר התחברו עמהם:

(טו) **למילדות העבריות**, דעת רז"ל ואנקלוס ורשב"ם ורמבמ"ן ורא"ע שהיו המילדות האלה מזרע ישראל, ודעת המתרגם האלכסנדרי והיירונימוס ויוסף פלאוויוס ודון יצחק שהיו המצריות מילדות את העבריות, וכן נראה, כי איך יתכן שיצוה לבנות ישראל להכרית את כל בני עמם, ויאמין שלא תגלינה הדבר? וקלעריקוס טוען שאם היו עבריות היה לו לומר לעבריות, ורא"ע הביא ואמר שהיה לו לומר את העבריות. ואין זו טענה כי אמת שיכול היה לומר למילדות את העבריות, אך אפשר גם כן לומר למילדות העבריות בהשמטה מלת את. כמו האדם **הָאֹכֵל הַבֹּסֶר** (ירמיה ל"א ל'). ומה שטענו ממה שכתוב ותיראן המילדות את האלהים, איננה טענה כלל, כי את ה' אין כתוב כאן, אלא

את האלהים, וכל מי שיש לו אלוה (יהיה אלהי אמת או אלוה שקר) הלא יירא מהכרית עוללים שלא חטאו, יהיו מאיזה עם שיהיו, ודוגמת זה נאמר בעמלק ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים; ותלמידי חביבי החכם ר' יעקב חי פארדו זצ"ל מוסיף שאם היו מעם אחר יצדק לומר שעשו זה מיראת האל ולא מאהבה, אך אם היו עבריות אין צורך להזכיר יראת האל, כי כל אדם אוהב בני עמו. גם מה שטענו משמות שפרה ופועה שאינם מצריים אלא משרשים עבריים, איננה טענה, כי לדעתי המילדות האלה לא היו מצריות ממש, אלא מארץ גושן שהיתה קרובה לארץ כנען (עיין בראשית מ"ו ל"ד), וקרוב שהיו מדברות שפת כנען ושמותן כנעניים ועבריים. והנה הדבר ברור כי עם רב ועצום לא יתכן שלא תהיינה לו אלא שתים מילדות בלבד, על כן ראב"ע (ואחריו רא"ז), אומר כי שתים אלה היו שרות על כל המילדות, ור' עובדיה ספורנו אומר כי פרעה דבר תחלה עם המילדות שהיו בעירו, ואחר שהן לא עשו דברו, לא בטח עוד באותן של שאר מקומות; וזה רחוק בעיני, כי ישראל היו בארץ גשן, לא במצרים, ואין לפרש ותמלא הארץ אותם שנתפזרו בכל מצרים, כי גם למטה מצאנו רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד; ואני אומר כי לא רצה פרעה לדבר עם כל המילדות בפעם אחת, שאם היו כלן הורגות ילדי ישראל בזמן אחד, היה הדבר ניכר ומתפרסם, לא כן אם היו שתים מהן הורגות אותם, ולא כן האחרות, היו יכולים לומר מקרה הוא, והיה בדעתו לצוות כן לכל המילדות בזו אחר זו לסירוגין, כדי שלא יוודע הדבר: (טז) **וַהֲמִתֶּן**, מן הֵמִית יאמר הֵמַתָּ גם הֲמִיתוֹתָ, כמו הֲקַמֹתָ והֲקִימוֹתָ, ובנוכחים ונוכחות לא נמצא במקרא בשום שרש נחי עי"ן, אך ראוי לומר הֲקַמֹתֶם ובחטף סגול, לא בצירי כמו שכתוב בנתיבות השלום, כי בהתרבות המלה בתנועות, ויורד הטעם ממקומו. צריך שתשתנה אחת מן התנועות לשוא אם אין שם מונע. ועיין תולדות רמנת"ן דפוס וויען, דף אחרון) או הֲקִימוֹתֶם, וכן כאן היה ראוי וֶהֱמַתֶּן (לא וֶהֱמַתְתֶּן, כי לא יאמר שָׁבַתְּתָ, נָתַנְנוּ, אלא שָׁבַתָּ, נָתַנּוּ) או וַהֲמַתֶּן, או וַהֲמִיתוֹתֶן, ובא וַהֲמִתֶּן בחירק על דרך צַד צִדּוֹ, פַּת, פִּתְּךָ. והנה בשמות האלה שהם מן הכפולים (צד מן צדד, פת מן פתת) החירק בא על נכון, כי היו בשלמותם צִדְדוֹ, פִּתְתְךָ כמו בִּגְדֵי בִּגְדְךָ. ולהיות מלת והמתן דומה כאלו היא מן הכפולים, שהרי גם היא ראויה לשתי תוי"ן (וֶהֱמַתְתֶּן) אמרו אותה בחירק על דרך הכפולים. ואין ליחס הזרות הזאת לבעלי הנקוד כאלו מלבם בדו אותה, כי אמנם מצאנו והמיתיו (שמואל א' י"ז ל"ה) ביו"ד, והוא ראיה שכן היתה קריאת הקדמונים. וכיוצא בזרות הזאת מן **מוֹרַג מוֹרִגִים**, וגם היא נמצא ביו"ד (דברי הימים א' כ"א כ"ג): **ואם בת היא וחיה**, המשורר המפואר Schiller אמר כי בני ישראל היו מצורעים ועל כן מאסו אותם המצרים, ובראותם שאין עוד להם תקוה להרפא, כי הצרעת היתה בהם מְלֻדָּה ומבטן, התחכמו להשמידם. ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר: ואיך אם כן החיו כל נקבה? אם היתה הצרעת דבקה בזרע ישראל מבטן ומהריון, היתכן שלא תהיה גם בנשים? אם כן מה תעשינה אלף אלפים נשים מצורעות? היתכן שכֻּלָּן תְּעֻגֶּנָה לבלתי היות לאיש? היתכן שלא יכשלו בהן קצת מאנשי מצרים? וכבר מצאנו בתורה בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי. והלא אם היו מניחים להן הבנים הישראלים, היו בעליהן שומרים אותן, לבלתי תדבקנה באנשי מצרים, ובהיותן בלא זכרים, ימשך בהכרח כי צרעתן תתפשט בכל הממלכה: (כא) **ויעש להם בתים**, נראה לי שהיה המנהג כי רק הנשים שלא היו להן בנים ולא היה להן טיפול בביתן, היו מילדות, וה' ברך את המילדות האלה, ונתן להן בנים, ופרו ורבו והעמידו בתים, כפירוש רד"ק:

ב (ב) **ותרא אותו כי טוב הוא**, טוב כמשמעו, וקוראים טוב לתינוק כשאינו בוכה וצועק, ואם היה צועק לא היה אפשר לצפנו, כי היה קולו נשמע מרחוק, ומפני שהיה טוב יכלה לצפנו (אדוני אבי ז"ל): (ד) **ותתצב**, בנה בזה, כי משפטה וַתִּתְיַצֵּב; ואולי אפשר לומר כי קריאתה וַתֵּתַצֵּב, כלומר וַתֵּצַב. והיא מורה לאם הילד, כי היא העמידה שם את אחותו, לדעת מה יהיה בבנה, כי לא נתנתו שם כדי שימות, כי לא יתכן לאם שתמית את בנה בידיה מפחד שמא ימות, ואולי שתבחר לו מיתה יפה. וכאן אף המצרים לא היו עושים בו דבר אחר אלא להשליכו היאורה, והיא על ידי התבה היתה מניחתו למות ברעב שהיא מיתה קשה הרבה ממיתת הטביעה במים. והנה ידענו כי

שרש יצב הוא נבנה כבנין חסרי נו"ן, וזה על דרך לשון ארמית, כמו תִּנְדַּע מן ידע, וידענו כי בארמית לפעמים מוסיפין ת"ו בשרשים הנחים כדי שתשאר ההברה האחרונה בשוא נע קודם התנועה, כמו שהיא בשלמים, כגון בבנין **אִתְפְּעֵל**, **אִתְּקַם**, **יִתְּזִין** בת"ו דגושה, ובסורי **אֶתְתְּקַם אֶתְתְּרִים**; ומזה יש בארמית שרשים המתחילים בת"ו שאיננה בעברית, כמו תְּנַח שענינו הניח (ומזה אתנחתא), כגון אתנחי להו סימני (ערובין נ"ג); וכן כאן מן יצב **הִתְיַצֵּב** במקום **הִצִּיב**, ומזה **וַתֵּתַצַּב**: (טו) **וישב בארץ מדין**, כתב ראב"ע כי אנשי מדין היו שרים אל משמעת פרעה, ולפיכך הוצרך משה להיות רועה צאן, כדי שלא לעמוד בישוב, וזה הבל, כי כהן מדין לא יתכן שיהיה תמיד חוץ לעיר, והנה אין ספק שהיה איש מפורסם בעיר, וחתניו לוקחי בנותיו היו גם כן ידועים, ולפי מחשבת הראב"ע היה? ראוי למשה שיתחתן באחד מדלת העם בני בלי שם, לא שיקח בת הכהן: (כג) **וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל**, גם בחיי המלך היו נאנחים, אך לא היה אפשר להם להתאסף ולקרוא צום ועצרה, כי לא היה להם יום מנוחה, ועתה במות המלך והיו המצרים עושים לו אבל ומספד, נקבצו גם היהודים וצעקו אל ה' (תלמידי מוה"רר אברהם חי מיינסטער):

ג **בהוציאך את העם וגו'**, ענין אחר הוא, והוא לווי שיעשה זכר לאותו אות שהיה הראשון שעשה לו האל, וזה על ידי שיקדש ההר ההוא ויעבוד האל שם, כמו שעשה משה, ויבן מזבח תחת ההר, וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' (למטה כ"ד ד' וה'), וכאן לא הוצרך להגיד לו כי בהר ההוא יתגלה ה' לכל העם וישמיעם את דבריו, רק אמר לו מה שהיה בו כדאי לחזק את לבו שיאמין כי על ידו יצאו ישראל ממצרים, כן נראה לי: **בהוציאך**, בזמן הוציאך כי בהיותם בהר סיני, ועדיין לא הגיעו אל ארץ נושבת, עדיין אין יציאת מצרים שלמה. המקור עם בי"ת ענינו בזמן הפעולה, והמקור עם כ"ף ענינו אחר הפעולה. עיין בכורי העתים תקפ"ט עמוד 93, וכן מצאתי אחר כך לר' שלמה פאפנהיים (יריעות שלמה חלק א', דף ד' עמוד ב' וד') וכן גם כן לגוסעליוס (אות ב), ומה שכתב כאן רמב"ן הוא דבר בטל ומבוטל, והלכו אחריו רא"ז ואחרים: (יג) **ואמרו לי מה שמו**, יפה העיר הרמב"ם (מורה חלק א' פרק ס"ג), איך היתה לענין ההוא ראויה זאת השאלה, עד שיבקש במה זה ישיב עליה? כי הנה לא ימלט הדבר מהיות ישראל כבר ידעו השם ההוא, או לא שמעוהו כלל; ואם היה נודע אצלם אין טענה לו בהגידו אותו, כי ידיעתו בו כידיעתם; ואם היה בלתי נשמע אצלם, מה הראיה שזה שם האל, אם היה ידיעת שמו ראיה? ודעתו ז"ל היא כי משה אמר אולי יבקשו ממני שאוכיח להם מציאות האל, ושלזה השיבו ה' באמרו אהיה אשר אהיה, ופירושו הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר מחוייב המציאות. ורמב"ן אמר כי ברבות ימי הגלות והשעבוד לישראל כמעט נשתכחו מהם השמות הקדושים, וחזרו להיות כשאר הגוים המחזיקים בצבא השמים, כאלו אין אלוה זולתם, חוץ משבט לוי, והוא רמב"ן תרגם אהיה אשר אהיה העצם העומד לעולם ועד. וקרוב לזה פירש השם הזה רבנו סעדיה גאון. ואני אומר כי אנחנו רואים כשבא משה אל העם ועשה לפניהם האותות, ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל, אם כן לא היו לא בלתי יודעים מציאות האל, ולא בלתי יודעים את ה' אלהי אבותם, כי בדבר בראותם האותות לא יתכן שיקנו מיד ידיעות אלו, אלא הועילו האותות לאמת להם שליחות השליח, לא זולת זה. ונראה לי כי משה ידע כי ישראל ידעו את ה' אלהי אבותם, ואמנם חשב שישאלו באיזה תאר **תֹּאַר** עצמו בשלחו אותו, כי לפי פעולותיו הוא נקרא (וידוע היא בלשון הקדש מליצת הִקָּרֵא בשם פלוני והכוונה היות בתואר פלוני, כמו אחרי כן יקרא לך עיר הצדק, שענינו אז תהיי עיר הצדק, ורבים כן). ותכלית השאלה היא לדעת מה היא כוונת האל בשלחו את משה אליהם, שמא אולי לא יהיה הענין לטובתם בהחלט, אלא להעניש את המצרים, ואחר כן האל לא יציל את ישראל, או תהיה כוונתו ית' לדבר אחר איזה שיהיה, ובשאלת מה שמו הם שואלים מה הוא התאר אשר בו נגלה אליך, ומה השם אשר קרא לעצמו, שממנו תוודע כוונתו; כביכול כאדם השואל איך היו פניו של פלוני ואיך היה קולו ואיך היו תנועותיו בשעה שדבר אליך הדברים האלה, כי מזה **תֻּכַּר** מחשבתו וכוונתו; והאל השיבו אהיה הוא שמי, ופירש ואמר אשר אהיה, כלומר המאמר שבו אני נגלה לך ולהם הוא זה, אהיה, כי אמנם אהיה (אשר אהיה הוא פירוש שם אהיה); והטעם אהיה עמכם, אהיה נמצא לכם, תראו תמיד כי יש ה' בקרבכם (וכפירוש חכמינו ז"ל

אני אהיה עמכם בשעבוד זה), כי לא אעזבכם עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לכם; ובתאר הזה ועל הכוונה הזאת אני שולח אותך, כי נבחרתי בדעתי לגאול אתכם על כל פנים, ולא יהיה רגע שלא אהיה עמכם, גם לא יהיה מי שיעמוד לפני, אבל תמיד תראו כי יש ה' בקרבכם, ולא תאמרו היש ה'? כי תמיד אהיה. והנה השם הזה אינו אלא לצורך השעה, אמנם אין זו תשובה מספקת וכוללת לשאלת מה שמו אם תלקח בהחלט; על כן הוסיף ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וגו' שלחני אליכם, זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור, אבל שם אהיה אינו אלא בבחינת השליחות הפרטית הזאת להוציאם ממצרים. ותלמידי מוה"רר אברהם חי מיינשטער, אומר כי שאלת מה שמו קרובה לשאלת מי ה' אשר אשמע בקולו, כלומר מי הוא האל הזה ששולח אותך אלינו, ומה לו לשלוח לנו שליח, ואחר שעזב אותנו והסתיר פניו ממנו בכל הזמן הרב הזה, ובכל הצרה הגדולה אשר אנחנו בה, מה שם ומה זכות יש לו עלינו, שישלח לנו שליח לצוות אותנו לעשות דבר מה? זה הוא מה שחשב משה שמא יאמרו לו ישראל כשיראוהו בא אליהם בשם ה', ויחשבו כי מסתמא אינו בא אלא לצוות אותם תורה ומצות. ומשה בהיותו במדין לא היה יודע אם עדיין הם בוטחים באלהי אבותם ומאמינים בו. ואמנם שמא ברוב הלחץ ואריכות הגלות כבר נתיאשו מן הרחמים; ואז השיבו ה' אהיה אשר אהיה, כלומר הן אמת כי עד עתה לא עשיתי להם שום טובה, ואין לי שום שם וזכות עליהם, וכביכול לא הייתי להם כלום, רק הייתי להם כאלו אינני, אך מן היום הזה והלאה אהיה להם מה שאהיה, אעשה להם מה שאעשה, ואקנה לי עליהם השם והזכות אשר אקנה, לכן כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, מי שעד עתה כביכול אינו כלום לכם, אבל הוא אומר מה שלא הייתי אהיה, ומה שלא עשיתי אעשה, הוא השולח אותי אליכם. והנה התשובה הזאת לא נאמרה אלא בתנאי אם ישראל יאמרו למשה מה שמו, והם לא אמרו לו כדבר הרע הזה, כי עדיין היה לבם דבק באלהי אבותם, ומאמינים היו במה שהיה בקבלה אצלם כי פקוד יפקוד אלהים אותם. והאל הבוחן לבות ידע כי לא יאמרו כדבר הזה, ולפיכך הוסיף ואמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם; והוסיף ואמר למשה (ולא כדי שיאמר לישראל) זה שמי לעולם, ואיני צריך לשם אחר, כי מה שעשיתי לאברהם יצחק ויעקב היא ראיה מספקת להודיע בכל דור ודור גדולתי ומדותי: (יח) **נקרה עלינו**, כשאדם מתאווה למצוא דבר מה, ופתע פתאום יזדמן הדבר לפניו, יאמר על הדבר ההוא שנקרא לפניו, כלומר שנזדמן שם כאלו היה מי שקרא לו, כמו וַיִּקָּרֵא אבשלום לפני עבדי דוד (שמואל ב' י"ח ט'), נזדמן לפניהם כאלו קראו לו בא והכנס, וכן הקרה נא לפני היום (בראשית כ"ד י"ב), עיין בכורי העתים תק"פט עמוד 88. והנה לשון נקרה נגזר מלשון נקרא, אלא שהבדילו לפעמים בכתיבה וכתבו בה"א אותם שענינם הזדמנות, וכתבו באל"ף אותם שענינם קריאה ממש. וכאן נקרה עלינו, נזדמן לפנינו אנחנו עבדיו החפצים ליראה את שמו. ורא"ג' אומר כי הוא כמו נקרא באל"ף, כמו כי שמך נקרא על עירך ועל עמך ודבריהם, ושאין לפרשו ענין גלוי שכינה, כי ה' לא נגלה לזקני ישראל, אלא למשה. ואני אומר שאין זו טענה, כי ה' נגלה לישראל על ידי שנגלה למשה, מלבד כי המליצה ההיא לא תתכן בלא אות עַם, ולפי דרכו שֵׁם ה' היה לו לומר: (יט) **ולא ביד חזקה**, אלא ביד חזקה, כלומר רק בעל כרחו (רש"י רלב"ג וקלעריקוס והמתרגם האלכסנדרי והיירוניאמוס. גם Pagninus) וקרוב לשמוש זה של מלת ולא הוא מה שאמרו וָלֹא ילך נא אתנו אמנון אחי (שמואל ב' י"ג כ"ו), וָלֹא יֻתַּן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מלכים ב' ה' י"ז) שענינם אם לא כן, לפחות. ורא"ע רמב"ן רמבמ"ן ורא"ג' פירשו ואף לא ביד חזקה, ואם כן מה טעם ושלחתי את ידי וגו' ואחר כי ישלח אתכם? הלא הנפלאות הם הם היד החזקה, והכתוב אומר שאחר הנפלאות ישלחם, אם כן ביד חזקה ישלחם ולא ימאן לשלחם, וכן במקום אחר מפורש כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (ו' א'); ואחר המאורע הכתוב מעיד במקומות הרבה כי ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים. ורשב"ם פירש ולא מתוך יד חזקה שלו, לא מפני שכחו חזק לְפָנַי, וזה מסכים עם תרגום אנקלוס לפי נסח רוב הספרים, ולא מן קדם דְחֵילֵהּ תקיף (ועיין אוהב גר עמוד 48); ולפי זה היה לו לומר ולא מיד חזקה, או ולא מחזק ידו. ובחומש כ"י על קלף שבידי הנכתב קודם שנת קע"א כתוב ולא אלהין מן קדם דחילא תקיף, הסופר עירב שתי הנסחאות, והנקדן נקד מלת ולא

והנה מלת אלהים בלא נקוד, ונקד מלת דחילא בצירי החי"ת ולי נראה בהפך שנסח אלהים (שהיא גם כן גרסת האוירשא שהבאתי באוהב גר) היא עקר, והחי"ת בחירק, ענין מורא: (כב) **ושאלה אשה משכנתה**, אין ספק שהיה זה מעשה תחבולה, כי הם לא אמרו להם שלא לשוב עוד, אלא ללכת דרך שלשת ימים ולשוב; גם לשון שאלה ידוע שהוא על מנת להחזיר (וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת, בעליו אין עמו שלם ישלם, כ"ב י"ג); ורשב"ם פירש ושאלה במתנה בתורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב' ח'), ויפה כתב רמב"ן (י"א ב') שאין צורך להוציא הכתוב ממשמעו, וכבר נתנו חז"ל תשובה נכונה שבדין נטלו המצרים מה ששאלום, עכ"ל. והאמת כי זו תחבולה מאת ה', על דרך שים לך אורב לעיר מאחריה (יהושע ח' ב'), עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי (שמואל א' ט"ז ב'); וה' רצה במשפט ובצדק שלא יצאו ישראל ממצרים ריקם, ועם עקש רצה להתפתל, כי מלבד כל מה שנשתעבדו למצרים ועבדום עבודת פרך בשכר הבנינים והשדות, הנה היו מניחים אצלם המטלטלים שלא היו יכולים להוציא עמהם, והשדות והבתים, וכיוצא בזה כתב גם כן החכם הנכרי Justi. אמנם יש משיגים; הן אמת כי בדין נטלו ישראל מה ששאלום המצרים אשר השתעבדו בהם, ואשר הניחו בידם בנסעם משם המטלטלים והקרקעות; אבל איך יצוה ה' מעשה רמיה? והלא הצווי הזה היה עושה רושם קשה ורע בלב בני ישראל, כי מזה ילמדו לשון תרמית, וישחיתו מעלליהם, וכי לא היה ה' יכול להעשיר את עמו בלא שיעשו מעשה עָקְבָה? — אומר אני כי ישראל שסבלו מה שסבלו תחת יד המצרים, והכירו מעלליהם הרעים עמהם, כאשר נצטוו על המעשה הזה וכאשר קיימו אותו ושאלו מן המצרים כאשר דבר אליהם משה, לא נרשם בנפשם כלל שום לב היותר למעשה מרמה ועקבה, אבל בהפך נרשם בנפשם כי ה' ישיב לאיש כפעלו, ויענה הרעים והמתאכזרים על רעיהם. כי אמנם בני ישראל לא עבר הדבר הזה מלבם, ואולי מרוב תשוקתם להתרחק ממעיקיהם ומארץ אוכלת בניהם, לא היו מתעוררים כלל לדבר הזה, אמנם עשוהו מפני שכן צוה אותם מנהיגם המדבר להם בשם ה', והנה מה שנרשם בנפשם הוא כי ה' שונא אנשי עולה ואת דכאי רוח יושיע וירויח, ועל ידי זה נרשם בנפשם שאם גם הם בעת הצלחתם ידכאו אחרים, ה' ינקום נקמתם ויתן אותם בידם, וכמו שהזהירם אחר כן משה כמה פעמים שיזכרו כי עבדים היו ויפדם ה'. והעד לכל זה הוא כי גם כאן וגם למטה (י"א ג', וי"ב ל"ו) התורה מגלה כי מאת ה' היתה לתת את חן העם בעיני מצרים באופן ששאלום. כלומר שהכירו בני ישראל כי המצרים השונאים אותם לא היו משאילים להם כלי חמדתם אם לא מרצון האל על ידי נס; ומן הטעם הזה מפורש גם כן למעלה (י"ב ל"ה) ובני ישראל עשו כדבר משה, ללמדך כי לא מלבם והתעוררותם עשו כן, אלא לעשות מצות מנהיגם ומושיעם, והתבאר אם כן כי ההנהגה הזה לא היה מזיק ומפסיד לבם ונפשם, אבל בהפך היה מחזק את לבם ביראת ה' ובאהבת הצדק. וזהו בעצמו הטעם שרצה ה' שיהרגו ישראל את שבעת העמים, למען יקחו מוסר איך ה' מעניש עושי הרעה, וכמו שאמר להם משה כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וגו' ותקיא הארץ את יושביה, ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם (ויקרא י"ח); ולפיכך גם כן הזכירה התורה מאמר ה' לאברהם ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, להודיע כי הכרתת האומות ההן לא תהיה אלא מפני רשעתם, וקודם שתתמלא סאתם לא יוכלו ישראל לקחת את ארצם מידם. וגם משה שהוא אומר להם (דברים ט' ד') אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה וגו'. נראה בבירור כי כן היתה דעתם נוטה לחשוב כי הצלחת כל עם היא לפי מעשיו ובגזרת האל ובהשגחתו; אם כן הדבר ברור כי גם זה שהמצרים השאילום כספם וזהבם היה בעיני ישראל שכר מאת ה' להעניש את אלו ולתת שכר טוב לאלו, ולא היה אפשר שילמדו מזה כלל להשחית דרכם ומעלליהם:

ד (י) **לא איש דברים אנכי**, כבר התקוממו רשב"ם נגד הסוברים שמשה היה עלג ואמר: „אין דבר זה בדברי הנביאים והאמוראים. ואין לחוש לספרים החיצונים" והוא אומר שלא היה משה בקי בלשון מצרים; וגם זה נראה לא יתכן, אחר שנתגדל במצרים ובבית המלך. והראב"ע קיים שהיה עִלֵּג, ופירש והורתיך אשר תדבר שישים בפיו מלות שאין בהם האותיות הכבדות עליו; אם כן יַרְאֶה נא לנו הראב"ע מה הן האותיות שאינן נמצאות בפרשיות שאמר משה באזני כל העם מלבד שזה בדוק כלפי מעלה,

שיבחר ה' לעשות שליח לתת תורה לעמו, אדם שיצטרך לבחור המלות שיוכל לבטא אותן. והאמת כי לא היה משה איש דברים, בעל כח הדבור, מרהיב פה ומאריך לשון בפני מי שיהיה, ולא יחת מפני כל. ומסכים עם מה שכתוב עליו והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, וזה דומה בלך את למאמר ירמיה הנה לא ידעתי דַבֵּר, אלא שירמיה היה יכול להוסיף כי נער אנכי, ומשה היה זקן, ויותר היה הענין קשה עליו, אחר כמה שנים שהיה רועה את הצאן, ללכת לפני מלך גדול ולריב עמו. והנה ה' השיבו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו', כלומר הלא בידי להסיר ממך כבדות לשונך, ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר, אשים הדברים בְּפיך עד שתהיה איש דברים בשיעור הראוי, ולא יֶחסר לך כח הדבור; אבל השנוי הזה לא היה במשה ברגע הפוך פתאום, אלא מעט מעט, כי לא היה שנוי גשמי אלא רוחני בכחות הנפש ובגבורת הלב, על כן לא הרגיש אז משה באותה שעה שום שנוי בעצמו, ועל כן חזר ואמר שלח נא ביד תשלח. והנה לנו עוד ראיה על מיעוט אומץ לבו באותה שעה, ממה שאמר לו ה' (פסוק י"ט) לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. ואם היה משה עלג, לא ימלט שה' רפאו או לא רפאו, ואם רפאו היה משה מרגיש בעצמו השנוי הזה מיד, ולא היה מסרב עוד, ואם לא רפאו יהיה מאמר מי שם פה לאדם מאמר לחוק ולהתול ח"ו. ויש מפרשים ידעתי שאתה עלג, כי אני בכוונה עשיתיך עלג, ואף על פי כן אני מלוך ללכת; ומי לא יראה שאין זו תשובה הגונה לפייסו שילך, כי הלא יאמר משה בלבו אם רצונו שאלך בשליחותו, ירפא תחלה את מומי. גם מה שאמור למטה הלא אהרן אחיך הלוי נראה ברור שטעמו ידעתי כי לא יסרב כמוך, אבל יקבל עליו לדבר; ואם היתה הכוונה הלא אהרן איננו עלג כמוך והוא ידבר. היה לו לומר הוא ידבר, בלא מלת ידעתי. ורמב"ן בפסוק י"ב פירש קרוב למה שפירשתי, וכאן בהפך נראה שהוא מקיים שהיה משה מגמגם וקצת הברות היו כבדות על פיו:

(כג) **הנה אנכי הורג את בנך בכורך**, יקשה כי הנה זאת היא האחרונה שבמכות, ומשה לא הזכירה לפרעה אלא לבסוף, ולמה יזכירה לו כאן? ואשר אני אחזה לי כי הנה משה אמר ליתרו ואראה העודם חיים, מוכח מזה שלא הגיד לו דבר משליחות ה', רק אמר כי נכסף לראות בית אביו, אם כן בהוליכו עמו את אשתו ואת בניו שלא ידעו דבר מענין השליחות, אין ספק כי אשתו ובנו גדול כשיראו שילך לפני מלך מצרים לדבר לו לשלח את ישראל, יניאו את לבו ויעכבוהו מעשות שליחותו. מיראתם שמא פרעה ימיתהו וה' ידע זאת ורע בעיניו על שהוליך אשתו ובניו עמו. ובפרט כי משה כבר נפתה על עצת אשתו והיה שומע לעצתה יותר מן הראוי, כי אִחֵר מילת בנו, אחר עבור שמנת ימים, שאם היה בתוך שמנת ימים ללידתו, לא יתכן שתלך אשתו עמו לדרך, אם כן נראה ששמע בקולה למול אותו בן י"ב שנה כמשפט הישמעאלים והמדינים (וכמו שהעיר Deyling ולפניו בוסעניוס); על כן אמר לו ה' כדבר הזה, למען יבין כי גם הוא אם לא יעשה שליחותו, באופן שיהיה סבה לעכוב יציאת ישראל ממצרים, גם הוא כך יהיה ענשו, שיהרוג ה' את בנו בכורו. וכן היה כי בהיותם במלון, והיה רע בעיני ה' כי הולך הוא עם אשתו ובניו, ויפגשהו ה' ויבקש המיתו, אומר אני שהכוונה להמית את בנו בכורו הנזכר למעלה שתי פעמים; ואז משה אמר לצפורה שאירע הנס זה על **שֶׁאִחֲרוּ** למול את בנם הקטון, ואז צפורה חשה ולא התמהמהה ומלה את ערלת בנה. לא הבן החולה הנרמז בכנוי המיתו ובכנוי ויפגשהו, שהוא היה הבן הגדול שכבר נימול, אלא מלה את הקטון שלא הגיע לי"ג שנה ולא מלוהו, ותגע לרגליו של משה, ותאמר כנגד משה חתן דמים אתה לי, **בַּעֲוֹנְךָ** ולא **בַּעֲוֹנִי** בנו הגדול חולה, ואתה סבת מיתתו. אולי חשבה כי טרח הדרך היה סבת חליו; וכשראתה כי מיד רפה החולי ממנו, אמרה חתן דמים למולות. ולהיות כי עדיין קרובים היו למדין, חזרה צפורה עם בניה לבית אביה, ומשה הלך לבדו. וזה היה רצון האל, כדי שלא יהיה למשה מעכב לעשות שליחותו. וזה טעם אחר שלוחיה (למטה י"ח ב'), כי כאן **שִׁלְּחָהּ** והלכה אל בית אביה:

ה (ג) **אלהי העברים נקרא עלינו**. הוראתו כאן אף על פי שהוא בא"ף, כמו למעלה (ג' י"ח) בה"א. נגלה עלינו, ומה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד 83 טעות היתה בידי, כי מלת יקרא שמו עלינו לא תקום ולא תהיה בלא מלת שֵׁם, כמו שכתבתי למעלה (ג' י"ח) נגד רא"ז. אמנם נראה כי כשמעם שהוא אומר לא ידעתי את ה', חזרו ופירשו כי האל הזה הנגלה אליהם הוא אלהי העברים, שהיה מפורסם יותר, מלבד כי כן צוה ה' אותם לומר ה' אלהי העברים, לא אלהי ישראל (וכמו שהעיר

גם הכורש), ומפני שהשיגו מדבריו לא ידעתי את ה', שלא ידע במה כחו גדול, הוסיפו ואמרו פן יפגענו וגו', כלומר ידענו כי יש בידו להעניש בדבר או בחרב: **(ח) ואת מתכנת הלבנים**, עיין מה שכתבתי על ושמים בזרת תכן (הפטרת ואתחנן): **(יד) ללבון כתמול שלשום**, מהרש"ד תמה על אונקלוס שחלק תמול שלשום לשתים, נגד כוונת הכתוב, ותלמידי אליעזר אליה איגל השיב כי מעולם לא נתכוון המתרגם לפרש תמול שלשום יום תמול ויום שלשום, אלא כמו שמלות תמול שלשום בלשון הקדש הן מלילה המורה על הזמן שעבר, לאו דוקא על יום תמול ועל יום שלפניו, כן מלילת מאתמלי ומדקמוהי בלשון ארמית היא מלילה מורה על הזמן החולף, לא על יום תמול ועל היום הקודם לו. ואחד מתלמידי היה רוצה להבדיל בין אתמלי באל"ף ותמלי בלא אל"ף, והיה אומר כי תמלי נאמר על יום אתמול ממש, ואתמלי נאמר על יום שלשום; ותפשתי ותלאתי שאין זה אמת. ודע כי מלות תמול ואתמול מלשון ארמית נגזרו, ועקר המלה **אִתְמְלִי**, שענינו **נִשְׁלַם**, כלומר היום שכבר נגמר (וכבר כתבתי זה בהערותי לישעיה שהדפיס רָאזענמיללער ברא"ש פירושו בשנת 1835).

וארא

ו (כו) **על צבאותם**, עיין למטה י"ב נ"א: (כט) **וידבר ה'**, הוא הדבור עצמו האמור למעלה, עיין רש"י, אך לא נכפלו הפסוקים כהווייתם, אלא בשנוי לשון קצת, וזה אות כי לא במקרה וטעות סופרים נכפלו, אלא המחבר כפל אותם בכוונה:

ז (ג) **ואני אקשה את לב פרעה**, אפשר לפרש כדברי הראשונים (רמב"ם ורמב"ן ואחרים) שהענין כמשמעו, כי לעוצם פשעי פרעה היה יאות הדין למנוע ממנו דרכי התשובה (עיין רמב"ם הלכות תשובה פ"ו); ורש"י ז"ל כבר קדם וכתב הפירוש הזה, אך הוא בקוצר לשונו הוסיף בו דבר נאה ונכבד, והוא כי מניעת דרכי התשובה מפרעה לא היתה לעוצם פשעיו בלבד, אך נוסף לזה סבה אחרת, והוא כי גלוי היה לפניו יתברך שאף אם ישוב לא תהיה תשובתו שלמה; עיין דבריו הקצרים כי נעמו. ואפשר גם כן לפרש כדעת רמבמ"ן קלעריקוס ורמ"ש שלא היה בזה עונש אלהי וגם ממש, אלא כי פרעה עצמו הקשה את לבו, אלא שכל המעשים ייוחסו אל האל בלא תה, כי הוא הסבה הראשונה; ואני מוסיף כי המעשים המיוחסים בספרי הקדש אל האל הם המעשים הזרים שסבתם בלתי מובנת לנו, וכן כאן קושי ערפו של פרעה אחרי ראותו כמה אותות ומופתים היא דבר זר ומתמיה מאד, על כן יוחס אל האל; וכיוצא בזה ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט ד'), וכן כי ה' אמר לו קלל את דוד (שמואל ב' ט"ז י'). ור' סעדיה גאון (האמונות והדעות מאמר ד' פרק ד') פירש כי ה' חזק את לבו כליתר נפשו וחיותו, לבלתי יאבד וימות במכות ההן עד שישלים ה' שאר המכות, כטעם כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי (ט' ט"ו וט"ז), וזה אמנם רחוק ממשמעות מלילת אקשה את לב, אם אין הכוונה אלא אעמידהו בחיים. ובעל העקדיט (מאמר ד' פרק כ"ה) כתב כי הרשע בבוא עליו המכה הוא מתחסד ושב אל ה' מיראת העונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה חטאתי הפעם ה' הצדיק, ובעבור שזה הפעל דומה לאונס ואינו בחירי, הנה הי"ת מחזק את לבו כשנותן לו לב או נדיין לתלות בהן המכה ולומר שבאה במקרה, ולא על צד ההשגחה האלהית, וזה כדי שיסור מלבו המורך שקנה מאימת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מבלי הכרח: (ט) **יהי לתנין**, נראה לי שגם המלות האלה הפך מאמר משה, כי משה היה צריך לומר לאהרן השליך מטהו לפני פרעה, והיה גם כן צריך לומר לפני פרעה: יהי המטה הזה לתנין. ולפי זה יפה נכתב יהי שהוא לשון צווי, לא יהיה שהוא הודעת העתיד. ומן הטעמים אין להוכיח שדעת בעלי הטעמים איננה כן, ושלפירושי היה ראוי שיהיה אהרן בזקף, שהוא מפסיק יותר מהטפחא אשר תחת פרעה; כי אמנם כן דרך הטעמים בכל מאמר בעל שני חלקים, פעל אמר הקודם למאמר הוא בא בטעם פחות מאותו שבעל התיבה שבסוף החלק הראשון מהמאמר, כגון ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה: (כ) **ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם**, דעת הייכהארן, ואחרים אחריו כי הדם וכל שאר המכות הם ענינים טבעיים ההווים במצרים בכל שנה ושנה, ושאמנם כוונת משה היתה שיבין פרעה כי ה' אלהי העברים הוא הפועל הענינים ההם, וכי הוא המושל בכל הארץ; והנה ידוע כי מימי נילוס אחר שגבהו ורבו על אדמת מצרים

בתמות נראים כאדומים ועָבִים (אם מאדמימות אדמת כוש שהם באים משם, ואם מרוב השרצים שבהם שמאדימים המים גם בשאר הרצות וגורמים להמון העם להאמין בירידת דם מן השמים, עיין Encyclopedie ערך Pulie prodigieuse) ויעלה באשם, גם רעים הם לשתותם. והנה אייכהארן אומר כי משה ואהרן לא השיבו תוכי היאור כלם אדומים כרגע בנטיית המטה, אלא האדימו בהתגלה כלי אחד שֶׁמִּלְאוּ מתוכי היאור, וכוונתם שהאל אשר לִמְּדָם להאדים המים אשר בכלי הוא האל אשר הוא שנה לאדמימות תוכי היאור, והוא האומר לפרעה שישלח את עמו, ויפה השיב על זה רא"ג כי לענין הלקיחה מתוכי היאור ושפיכתם על היבשה לא היה אלא לעיני ישראל (ד' ט'), אבל עכשו לעיני פרעה לא היה הדבר כן, כי לא לקחו מתוכי היאור, אך נטה ידו על היאור ומיד כל המים אשר ביאור נהפכו לדם; תלבד כי לא יתכן שיחשוב משה להטעות לב המלך אליו על ידי ענינים טבעיים ההווים בכל שנה, אם לא היה עושה לפניו איזה תוספת הפלא מנוהג שבעולם. והנה ידוע כי גם במעשה הנפלאות האל אוהב לשמור דרכי הטבע במקצת, וכן במכות מצרים יתכן לפי דעתי שמִדֶּרֶךְ ארץ מצרים להיות בה ביאה במכות האלה בגלל מה, קצתן בשנה זו וקצתן בשנה אחרת, אפס כי בשנה ההיא נתקבצו ובאו כלן, וגם נתחדש בכל אחת מהן איזה ענין שלא היה מדרך הטבע. וכן כאן במכת הדם אנו רואים שנתחדש באדמימות המים ההם איזה ענין לרוע, עד שמתה הדגה שבהם, מה שלא מצאנו בדברי עוברי ארחות ימים, וזו ראיה כי באוש המים והפסדם היה חזק הרבה יותר משאר שָׁנִים, והיה יוצא מן המנהג הטבעי, וכאלו נהפכו המים לדם ממש: **(כז) בצפרדעים**, ידוע כי אחרי שוב נילוס קָתוּר, אחר אשר הרוה את ארץ מצרים, נולדים בטיט הנשאר מיני שרצים הרבה, וכתב נושארט כי היה הנס א) כי נתרבה כל כך מין הצפרדעים בפרט, ב) כי באו ברגע שאמר משה, ג) כי עזבו המים אשר שם משכנם ובאו ביבשה ובבתים, ד) כי נכרתו כאשר אמר משה למועד אשר קבע לו פרעה. ואייכהארן תלטער ומתדעס כי שום אחד מעוברי ארחות ימים אשר כתבו בעניני ארץ מצרים לא השגיח על הצפרדעים, ולא הודיענו דבר זה שבכל שנה ושנה הם מתרבים ובאים ביבשה. רְאֵה עד היכן הגיעה עזות פנים של הכופר הזה, שהוא אומר כי רבוי הצפרדעים ובואם בבתים הוא ענין טבעי במצרים, הנוהג בכל שנה ושנה, אף על פי שלא היה אדם שהעיד או הזכיר דבר מזה:

ט **(יד) את כל מגפותי**, הוא הברד, ולהיותו משחית התבואה, ומביא הרעב, הוא קשה מכל המכות וכלן נכללות בו; ואת כוונת רש"י שמכת בצורת שקולה כנגד כל המכות, וכן הוא הנסח בדפוס לשבונא ובהרבה ספרים כ"י, לא מכת בכורות, שאין לה ענין כאן, וציין ר' אליה מזרחי: **אל לבך**, לא אמר בך כמו שאמר ובעבדיך ובעמך. כי מכת בצורת איננה נרבצת למלך כי לא יחסר לחמו, אבל היא נוגעת אל לבו, כי יצר לו בצרת עמו (תלמידי מהר"ש עהרענרייך): **(יח) הוסדה**, נאמר הלשון הזה בתחלת ישוב ארץ מצרים, כי היאור שוטף אותה בכל שנה, ולא היתה ראויה לישוב עד שיסדוה במלאכות מיוחדות לכך; וכיוצא בזה נאמר בכשדים שהיתה מכוסה במי פרת, נאמר עליה אשור יסדה (ישעיה כ"ג י"ג, ועיין שם פירושי), וכיוצא בזה עיר ויניציאה על ימים יסדוה, ועד היום הדרכים אשר על שפת המים נקראים בעיר ההיא fondementa שענינו יסודות: הִיסדה, אם היה מקור (וא: היתה הה"א ראויה למפיק) היה לו לומר למן יום, לא למן היום, עכשו צריך שיהיה זמן עבר, והנה בהיותו זמן עבר, אם היה בנין נפעל, היה משפטו **נוֹסְדָה**, ואם התפעל **הִתְיַסְּדָה**, והכמ"ן דבושה, ואם **הָפְעַל הוּסְדָה**: עכשו איננו אלא בנין הָנְפַעַל, והוא אביו של בנין נפעל, ובנו של הָתְפָּעֵל, אשר ממנו במקרא **הָתְפָּקְדוּ** (שופטים כ' ט"ו). והנה אין ספק כי בעלי המסורת טעו במה שמנו מלה זו בכלל י"ח מלין דלא מפקין ה"א בסוף תיבותא, לומר שראויות למפיק ואין בהן מפיק; ומכל מקום הנה זו ראיה על נקיון כפיהם, שלא שלחו ידם להגיה מסברה ולהוסיף המפיק שלדעתם היה ראוי להיות בתיבות האלו:

בא

י **(בא) וימש חשך**. מליצה כמליצת ימששו חשך ולא אור (איוב י"ב כ"ה), שטעמו יתמששו בחשך. אף כאן ויהי חשך עד שימששו בחשך כאשר ימשש העור; וכן בתרגום ירושלמי ויהון מתמששין בחשוכא. **וְיָמֵשׁ** הוא בנין הפעיל, יגרום להם שימששו:

יא (א) **בשלחו**, אחר שיתן לכם רשות לילך, לא יספיק לו זה, אבל יגרש אתכם וידחק אתכם למהר ללכת. ודברי הרמב"ן כאן נכונים. ועיין למעלה ב' י"ב: (ג) **ויתן ה' את חן העם**, אחר שספר בזוי הזה, הגיד גם כן כי ה' עזר את עמו בדבר הזה, וכמו שאמר מלפנים ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים, כי בראות המצרים את המכות הגדולות והנפלאות הבאות עליהם בדבר משה על אודות ישראל, התחילו להכיר מעלת ישראל, שיש להם אלהים מושיע ורב. והתחילו להבין החמס שהיו עושים עמהם, ושגם ישראל בני אדם כמוהם; כי אמנם כן דרך בני אדם השרויים בהצלחה, נראה להם שהעניים המדוכאים אינן בני אדם כמוהם, ושאין רע בהוסיפם מכאוב על מכאובם; אבל כשיתחילו האומללים לעלות מעט ממצולת שפלותם, אז יתחילו המצליחים להחשיבם ולרחם עליהם ולאהוב אותם, וכטעם ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף (בראשית ל"ט ז'): (ד) **כחצות הלילה**, חצות הוא שם דבר, אלא שהושמטה הבי"ת אחר הכ"ף, והיה משפטו כְּבַחֲצוֹת הלילה, כלומר קרוב לחצי הלילה, כמו הַחִתַּתָ כיום מדין (ישעיה ט' ג') במקום כְּבְיוֹם, ואצרף כבר סיגיך (שם א' כ"ה) כְּבַבֹּר, עורי כימי קדם (שם נ"א ט') כבימי, ובניתיה כימי עולם (עמוס ט' י"א), כבימי, כימי הגבעה (הושע ט' ט'), כבימי, כימי מועד (שם י"ב י'), כבימי, כפרץ רחב יאתיו (איוב ל' ד') כְּבְפֶרֶץ, ושבה אל בית אביה כנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג) כבנעוריה:

יב (ו) **בין הערבים**, אין ספק כי הוא בין השמשות כדעת הקראים והראב"ע, כי כתוב בין הערבים תאכלו בשר (למטה ט"ז י"ב) וכתוב ויהי בערב ותעל השלו, וכן תרגם אנקלוס בין שמשיא. ודעת רבותינו כי זמן שחיטת הפסח מתחיל מאחר חצי יום הוא אמת גם כן, כי בפסח דורות היו חייבים לשחטו כלם בעזרה ולזרוק דמו על המזבח, ולא היה אפשר להשלים ענין זה בזמן השמשות, והיו מתחילים אחר צהרים; אבל בפסח מצרים היה כל אחד שוחט בביתו, כל ישראל בשעה אחת: (יב) **ועברתי**, להיות המגפה הזאת משונה מכל שאר המגפות במה שלא מתו אלא הבכורות לבדם, וגם במה שמבכורות ישראל לא מת אחד, לפיכך היא מיוחסת אל האל ית', כאלו היה הוא עובר מבית לבית ומבחין בין בכור לשאינו בכור, ובין מצרי לישראל. ומכל מקום אין התורה מציירת את האל כאלו הוא עצמו מַכֶּה, אלא האל היה עובר, ועמו המלאך המשחית, והאל היה אומר למשחית את זה תכה, והוא היה מַכֶּה; כן משמע ממה שכתוב למטה (כ"ג) ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף; ומה שאמרו רז"ל אני ולא מלאך וכו', הכוונה שלא נמסר הענין לשום מלאך שיכה בלא צווי פרטי מהאל, כי הוא לבדו יודע תעלומות ומבחין בין בכור לשאינו בכור: (כא) **משכו**, לכו, כמו ואחריך כל אדם ימשך (איוב כ"א ל"ג), לך ומשכת בהר תבור (שופטים ד' ו') (קולעיום וקלעריקום). והנה משה בפרשה הזאת לא הזכיר כלל לישראל ענין אכילת המצות ואיסור החמץ, אף על פי שכבר נצטוה על זה בפרשה שלמעלה. והנכון כי ה' הזכיר למשה ענין אכילת המצות ואיסור החמץ, כי ידע שיצאו מגורשים ולא יספיק בצקם להחמיץ, אבל משה לא אמר להם דבר מזה, כי לא היו יכולים להבין למה יאכלו מצות; רק אחר שיצאו פירש להם איסור החמץ ומצות המַצות, כי אז הבינו כי זה לזכרון הנס שגורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. אך אף על פי שלא אמר להם משה איסור החמץ, מכל מקום נראה שאמר להם (ואם לא נכתב) שיאכלו את הפסח על מצות ומרורים, גם כי לא הגיד להם שיאכלו מצות שבעת ימים. ואכילת הפסח על מצות נראה שגם הוא מענין החפזון, שנתחייבו לאכלו בחפזון. וכן מצאתי אחר כן לבעל הטורים שכתב למטה (פסוק ל"ט); אי נמי בפשטיה כי גורשו ממצרים הוא טעם למה אפוהו מצות, ואלו נשארו היו מחמיצין אותן, שבפסח מצרים לא נצטוו באכילת מצה אלא על לילה ראשון, עד כאן לשונו. וכן הר"ן בפרק ערבי פסחים כתב וזה לשונו: מצה זו על שום שנגאלו, שנאמר ויאפו את הבצק ולא יכלו להתמהמה, שאלו יכלו היו מחמיצים אותו, דפסח מצרים לא עשו אלא לילה ויום אחד כפסח שני, ולמחר היו מותרים בחמץ ובמלאכה, ולפיכך אלו יכלו להתמהמה היו מחמיצין עיסותיהן לצורך מחר, שלא הוזהרו בבל יראה, אבל מתוך שלא היה להם פנאי אפוהו מצה. וזכר לאותה גאולה נצטוו באכילת מצה, עד כאן לשונו. וראיה גדולה שלא נצטוו במצרים על ביעור חמץ הוא מה שכתוב וישא העם את בצקו טרם יחמץ, שנראה שלא היה אלא מפני החפזון, שלא יכלו לאפותו מפני שהיו ממתינים שיחמץ, ואם כבר נצטוו על המצה היו אופים בצקם מיד אחר הלישה, ולא היו ממתינים שיחמץ; והנה כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם, הכוונה

שלא הספיק בצקם להחמיץ, ועל כן לא אפו אותו, ולא היה להם לחם לאכול אלא בצק: (כט) וה׳ הכה כל בכור, דעת אייכהארן כי מתו בחולי Variole pestifere הבא לפרקים בארץ מצרים וממית הבחורים, ויפה השיב ראָזענמיללער כי לא ימית הבכורות בפרט. ואחד מחכמי ישראל באשכנז גלה דעתו ברמז (בספר הנדפס בברלין זה חמש עשרה שנה) כי משה הרג הבכורות על ידי אנשיו לאור הלבנה, ושהיו הבכורות בכל בית ובית נפרדים מיתר אנשי הבית, ושהיו אצל האלילים, כי היו קדושים לאלהיהם, והיו אוכלים בה כן בהמות מוקדשות להקריב. תאלמנה שפתי שקר! שהרי מלבד כי עליו להביא ראיה שהיו הבכורות יושבים בבית או בחדר מיוחד, הנה לא יובן איך מלאו לבו של משה להקדים ולהגיד הדבר אל פרעה שימות כל בכור? והלא לא ימלט שקצת מהם נשמרו בלילה ההוא, לראות איך יפול הדבר. ועוד בכמה אנשים עשה משה הדבר הזה? כי הוא לוה לכל העם שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ואולי יאמר כי בני לוי היו עמו, אמנם לא ימלט שהיו קצת מבני לוי שכנים לבני שאר השבטים, והואיל והיו מתחברים לאכילת הפסח הוא ושכנו, לא ימלט שיהיה אחד מישראל רואה כי אחד מבני לוי איננו בבית. ומי יעלה בדעתו שהיו בישראל אנשים כל כך גבורי לב לבא בבתי המצרים אדוניהם, גם בבית פרעה, להרוג את בכוריהם. ואמנם רואים איך היו רכי לבב שלא עמדו נגדם כשהשליכו ילדיהם ליאור, וכשאמרו שלא לתת להם תבן, וכשראו אותם חונים על הים. ומי יאמין שלא היה בית פרעה סגור ונשמר, שיוכל אדם להרוג את בנו בכורו ואיש לא ידע, ובפרט אחר שהוזהר שימות. ואיך יתכן אנשים הנכנסים בבתים בחפזון להרוג הבכורות, שיפנו להרוג בכורות הבהמות, ומה תועלת היה להם בזה? ואיך יכניסו עצמם בסכנה שיוודע הדבר, כדי להמית הבהמות? וכן בכור השבי אשר בבית הבור, מה ראה משה להמיתם. אחר שלא היה לו בזה שום תועלת? ואיך נכנסו האנשים בבית הבור? ואפילו יאומן שכל זה היה, היאומן שלא נודע הדבר, ולא היה שום מצרי שראה אחד משלוחי משה בא אל ביתו או יוצא מביתו, באופן שיוודע הדבר לעם ולמלך? כי אין ספק שאם נולד לפרעה שום חשש כי בני ישראל הם המכים בכוריהם, לא היה משלחם בשלום, אבל היה מתנקם מהם באף ובחמה ובקצף גדול. ראה כמה בטולים, הכופרים מעמיסים על עצמם כדי שלא לקבל עליהם כי ה׳ עושה נפלאות בקרב הארץ למען עשה כיום הזה להחיות עם רב שתהיה ידיעת יחודו ותאריו משתמרת בקרבנו לתועלת כל יושבי תבל: (לד) משארותם, אף על פי שתחלת הוראת השם הזה על הכלי שבו לשין הבצק ונותנין בו השאור, כי משארת נגזר מן שאור (כדעת דון יצחק), אף על פי שזה בשי״ן וזה בסי״ן, מכל מקום כאן נראה שהכוונה על הבצק שנתערב בו השאור, כי לא יתכן שיצררו העריבות בשמלותם. ובהפך יובן למה נתנו הבצק בשמלותם, שהוא כדי שיתחמם ויחמץ. ואונקלוס תרגם מותר אצוותהון, מה שנשאר בעריבות, כלומר הבצק שנשאר אחר שאפו המצות שאכלו עם בשר הפסח, וכן רש״י (מן המכילתא) שירי מצה ומרור. וראב״ע פירש כלי עץ. כי חמוריהם היו טעונים בגדים; ומי שהוא אוהבו יאמין לו שהיו אבותינו חמורים כל כך שיעמיסו כלי עץ על שכמם, ואת הבגדים על החמורים: (מח) וכי יגור אתך גר, דעת רז״ל כי גר צדק מדבר, שמקבל עליו כל התורה כלה, אמנם מן המקרא הזה משמע בבירור כי גם קודם שימול נקרא גר, אם כן הגר לא קבל עליו כל המצות. ולא מל ואיננו בכלל ישראל. והנה לפי הוראת המלות היה נראה כי גר פחות מתושב, שהתושב נתישב בארץ, והגר בא לגור ולחזור אחר זמן לארצו, ולפי זה איך בתושב אמר סתם לא יאכל בו, ובגר אמר המול ואז יקרב? ויואן דוד מיכאעליס כתב כי הגר אין לו קרקע, והתושב אין לו בית. ואני אומר כי תושב הוא מי שבא בגפו בלא אשה ובנים, והוא מתישב בביתו של אחד מישראל (וזה טעם תושב כהן, ויקרא כ״ב י׳) והיה לו כעבד ומשרת (כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היובל יעבד עמך ויקרא כ״ה מ׳); אבל הגר בא עם כל בני ביתו, אשתו ובניו, והוא יושב לבדו עם משפחתו, לא עם אחד מישראל כמו התושב, ולפיכך אמר המול לו כל זכר, כלומר מאנשי ביתו; ואין ספק כי גם התושב אם היה רוצה לימול היה אוכל בפסח, אלא שהזכיר זה בגר, מפני החדוש שלא די שימול הוא את עצמו, כי צריך שימולו גם בני ביתו; ומה שכתוב (ויקרא כ״ה מ״ה) וגם מבני התושבים וממשפחתם אשר עמכם, כבר מפורש שָם אשר הולידו בארצכם, כלומר שנשא התושב אשה תושבת או שפחה כנענית, לא שבא נשוי, ולפי זה אין ספק כי התושב לא היה עובד ע״ז, כי היה בבית הישראלי, ומצינו שהכשירהו התורה לאכול מתבואות שנת השמיטה ככל ישראל וכעבדים (ויקרא כ״ה ו׳), והיה נענש אם היה הורג נפש, והיו ערי מקלט קולטות גם אותו (במדבר כ״ה ט״ו). והגר נראה מן

המקרא הזה עצמו וכי יגור אתך גר וכו', המול לו כל זכר, שלא היה מקבל עליו כל המצות, ולא מצאנו תורה אחת יהיה לכם ולגר בענין כל המצות בכלל, אלא בענין הפסח (כאן ובמדבר ט' י"ד) שאם ירצה לעשותו לא יעשנו אלא כפי המצוה, ולא יאכלנו ערל; וכן בהקרבת הקרבנות, שאם ירצה להקריב אשה. כאשר תעשו כן יעשה (במדבר ט"ו י"ד — ט"ז); והיה מקבל טומאה ככל ישראל, ואם היה רוצה להטהר, היה צריך לאפר הפרה ככל ישראל (שם י"ט י"ד). אמנם מצאנו (שם ט"ו כ"ו) ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם, כי האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה (שם שם כ"ט), והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר (שם שם ל'), וכל זה נראה שהוא בגר שברצונו נימול ונכנס בכלל ישראל, והוא הנקרא גר צדק אלא שלא כל גר הוא גר צדק, כאשר הוכחתי ממקרא זה (וכי יגור אתך גר), ואם כן מה שנצטוינו לאהוב את הגר ושלא להונותו, הוא לכל גר בסתם, אפילו איננו גר צדק: (נא) **על צבאותם**, הכוונה כי ה' היה על צבאותם, כלומר שהיה מנהיגם, כטעם ועל צבאו נחשון בן עמינדב, וכן למעלה (ו' כ"ו) הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם, הכוונה אתם תהיו מנהיגיהם:

יג (ו) **שבעת ימים תאכל מצות**, המתרגם היוני (וכן מתורגם בתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים) ששת ימים תאכל מצות, לפי מה שכתוב בדברים (ט"ז ח') ששת ימים תאכל מצות, ולא ראו כי קודם שיאמר במשנה תורה (שם) ששת ימים תאכל מצות, כבר אמר (שם ג') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, ואחר שאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך, אמר ששת ימים תאכל מצות, כלומר מלבד היום הראשון; ואחר כן הוסיף שהאחרון שבהם שהוא יום השביעי, יהיה עצרת, וכאן שלא דבר בפרטות על היום הראשון אמר שבעת ימים תאכל מצות, ואחר כן הוסיף כי האחרון שבאותם השבעה ימים יהיה חג: (ט) **והיה לך לאות על ידך וכו' כי ביד חזקה וגו'**, לפי הפשט עקר המצוה הוא שיהיה לנו אצעדה על זרוענו וטוטפת על מצחנו, ויהיה כתוב בהן המאמר הזה: ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים, והנה המאמר הזה כולל שני עקרי תורת משה, שהם **שכר ועונש**, כלומר אמונת ההשגחה, **וברית עולם**. כלומר כי יעקב בחר לו יה, וחסדו לא יפר מעמנו, ובריתו נאמנת לנו לעולם ועד:

בשלח

יד (ה) **ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם**, אין הכוונה שנשתנה לבם, אלא כמו ויהפך אל הרודף, אף כאן אחר שהכירו שהם בורחים, פנה לבבם אליהם, כדרך שאדם פונה לבבו לכל דבר שהיה בידו ואבד ממנו, כי כשהיו ישראל תחת ידם לא היו מכירים כמה היתה עבודתם מועילה להם, ועכשו שברחו התחילו להתבונן בדבר ואמרו מה זאת עשינו וגו': (יא) **מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים**. והלא בעיניהם ראו כל המכות אשר הכה ה' את מצרים וראו כי לא משה פעל כל זאת. והנכון לדעתי כי לפי דעת אנשי הדורות ההם היו כהני האל וגם העומדים בסודו יכולים לפעול פעולות למעלה מן הטבע בכח אלהי גם בלא צווי האל עצמו, כי לפי דעתם היה האל כורת ברית עם כהניו היודעים דרכי עבודתו, והיה נושא להם ועושה רצונם (ועיין מה שכתבתי בישעיה א' י"א, בהפטרת דברים), לפיכך היה אפשר לישראל שבאותו הדור להאמין כי מכות מצרים וקריעת ים סוף היו אותות ומופתים למעלה מן הטבע, ועם כל זה לא היתה יציאתם ממצרים ברצון אלהי, אלא ברצון משה. (יב) **הלא זה הדבר**, לא מצאנו שאמרו לו כן, והכותים הוסיפו אחר פסוק (ו' ט') ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה: ויאמרו אל משה חדל נא ממנו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר. אבל איך יתכן שבתוך צער העבודה הקשה תעלה על לבם סכנת המדבר? ואם היה שחשבו למות במדבר, אם כן מה שלא שמעו אל משה לא היה מקוצר רוח ומעבודה קשה, אבל היה מחכמה ותבונה ויישוב הדעת, שדאגו למות במדבר. והנכון כמו שאמרו במכילתא: והיכן דברו? ירא ה' עליכם וישפוט (ה' כ"א), כי אז התרעמו על שהכביד פרעה את עולם ואמרו למשה: אם לא באת היינו עובדים את מצרים בשלום. ואמנם סוף המאמר כי טוב לנו עבוד את מצרים נראה (כדעת דון יצחק) שהוא פירוש ותוספת שהוסיפו עתה. ואמנם מה שאמרו ממותנו במדבר, ולא אמרו ממותנו בחרב מצרים, הוא מפני שהם לא עלה על דעתם

לערוך מלחמה עם המצרים אדוניהם, ומיד נטה לבם לנוס, ילא היה לפניהם אלא הים והמדבר, והיה נראה להם כי על כל פנים אין להם אלא מיתה, ומשה הבין זה ואמר להם שלא ייראו, כי ה' ילחם להם במצרים. (יט) ויסע מלאך האלהים, כל דבר שהקב"ה עושה בו שליחותו נקרא מלאך ה', ככתוב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט (תהלים ק"ד ד'), וכענין שכתוב רוח סערה עושה דברו (שם קמ"ח ח'), ובפרט הענינים היוצאים מדרך הטבע, כמו עמוד הענן שהיה מעשה נסים, והנה ויסע עמוד הענן הוא פירוש ויסע מלאך האלהים (וכיוצא בזה בבראשית כ"ד מ"ח). פירוש זה קדמון הוא, הזכירו ראב"ע ודחה אותו, ופירש מלאך האלהים הוא השר הגדול (?) ההולך בענן, והוא שכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם; והוא לא הבין כי וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש וגו' אין הכוונה כי ה' או מלאכו היה הולך ממש לפניה', אלא שהליכת ה' לפניהם היתה על ידי הליכת עמוד הענן ועמוד האש לפניהם, כי העמודים ההם היו מאת ה' כלומר מעשה נסים, ולא היה לא ה' ולא מלאך הולך לפניהם ממש, אלא היה ה' בכבודו מוליך לפניהם העמודים ההם ועל ידי כן היה כאלו הוא הולך לפניהם; וכטעם וירא ה' באהל בעמוד ענן (במדבר ל"א ט"ו), כי בענן אראה על הכפרת (ויקרא ט"ז ב') לא היה ה' נראה, אלא היה מתגלה על ידי הענן שהיה אתו כלומר שלא מדרך הטבע. ואחרי כתבי כל זה מצאתי כי כדעתי כן היא גם כן דעת המעתרי וכן נראה שהיתה גם דעת בעל הרכסים לבקעה: (כא) ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה, קריעת ים סוף לפי מה שהיא הספורת בתורה היתה מעשה נסים מעורב עם הענינים הטבעיים שהרי אם לא היה האל רוצה להשתמש כלל בכחות הטבע, רוח קדים עזה למה? והכתוב אמר בפירוש כי ה' הוליך את הים על ידי הרוח העזה. וכן כתב רשב"ם: כדרך ארץ עשה הקב"ה שהרוח מיבש ומקריש את הנהרות. על כן בכוונה לפרש איך היה הדבר, קלעריקוס ואחריו רבים אמרו כי בני ישראל עברו בים סוף בנגד קלזמה הצפוני בנגד Suez ופי החירות (וכן היא קבלת הישמעאלים) ועברו בו בשעה שהוא חוזר לאחור ומימיו חסרים (refluxus), אמנם בנטות משה את ידו על הים שלח ה' את הרוח העזה ונשבה מצפון לדרום ועכבה את המים מלשוב למקומם, באופן שנמשך החסרון לשעות הרבה יותר מן השיעור הנהוג; ואמרו כן מפני שאם היה כח הרוח לבדו מיבש הים, לא יובן איך יוכלו בלי אדם לעבור בו ולא תשאם הרוח. ודוגמת זה הביא קלעריקוס שאירע בהולנדא בשנת 1672 שהיו האנגליים במלחמה עם ההולנדיים, ונשבה רוח חזקה והמשיכה חסרון מי הים עד י"ב שעות, ולא יכלו האנגליים לבוא היבשה. והיה תשועה גדולה לאנשי הולנדא. והוא קלעריקוס וההולכים אחריו אומרים כי אין רוח קדים זה מזרחי ממש, אלא צפוני, ושאמנם לפעמים רוח הקדים במקומות ההם עז וקשה, היו קוראים כל רוח קשה בשם רוח קדים, כמו ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מ"ח ז'), רוח קדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז כ"ו), ברוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמיה י"ח י"ז), הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כ"ז ח'), ישאהו קדים וילך (איוב כ"ז כ"א). אמנם החכם יאסט (Allgem. Geschichte I. 91. 92) אומר כי לא היה בקריעת ים סוף מבוא כלל להזרת מי הים לאחור כמנהג הטבעי (refluxus), אלא שהיה הענין כלו על ידי רוח סערה גדולה וחזקה מאד, ומה שיקשה איך יכלו בני ישראל לעבור בים בזמן הסערה, הוא אומר כי הסערה היתה ביום הקודם ובלילה שלפניו, ושמה את הים לחרבה, ומשה העביר ישראל בים אחר עבור זעם הסער' וקוד' שישובו המים למקומם; והוא מפרש ויולך ה' את הים וכבר הוליך. יהיה איך שיהיה, אין ספק שהיה הענין במעשה נסים, מעורב עם דרכי הטבע, וכבר הוכיח החכם Niebuhr, אשר היה שם בשנת 1762 (Description de l'Arabie) כי לא יתכן כלל שהיה הענין כלו בדרך טבע, כי אף על פי שהוא עצמו עבר בים סוף אצל Suez על הגמל, והערביים אשר עמו הלכו בו ברגליהם, והיו המים מגיעים רק נגד ברכיהם, הנה לא יתכן זה לעם רב כישראל, והשיירות ההולכות מן קאירא להר סיני מעולם לא עברו בים סוף, אף על פי שאם היה זה אפשר היתה בזה תועלת להם; מלבד כי ידוע הוא כי זה ב' אלפי שנים היה הים עמוק ורחב ממה שהוא עתה, וקרקע הים נעשה נמשך בדורות על ידי החול הנוסף בו, בגוה הרבה ממה שהיה מקדם. ולענין מה שהקשו קלת איך יכלו בני ישראל לעבור בים סוף אחרי אשר בקרקעיתו הרבה קְרַאזְזען, גם לזה כבר השיב החכם ניעבוהר הנזכר כי אין זה כלל בקלה ים סוף Suez, כי שם הקרקע כלו חול ונוח לעבור בו; וכן העיד החכם הנ"ל כי גם הסוף (Alga) הגדל ברוב בים סוף

איננו בדל ככל בקלהו הנזכר. ודע כי ענין יַבָּשָׁה תוך ים סוף נשאר בקבלה גם אצל קצת גויי הארץ, כי כן Diodorus Siculus (Bibliotheca 3. 39.) הזכיר כי אנשי אומה אחת המתפרנסת מדגים (Ichthyophagi) היושבת אצל ים סוף היה להם בקבלה מאבותם כי פעם אחת נעשה כל הים הבוא לחרבה. ורנ"הו ע"ה לפי מה שמצא בספר החכמה המיוחס בשקר לשלמה המלך, הוסיף על ספור התורה אותות ומופתים שלא לצורך, ואמר כי קרקע הים התגשם והגביה עצמו למעלה, ומי הים נבקעו ונערמו משני צדי הדרך החדש הבוא וקמו כמו נד עד שעברו ישראל, ובבא המצרים נפל פתאום קרקע הים למטה והמים נפלו וכסו את המצרים; עיין בפירוש ידידי החכם יש"ר. ועיין בפירוש ראב"ע (למטה כ"ז) דעת הוי שהיה אומר כי הכל היה על דרך הטבע, ותשובות ראב"ע על תלונותיו.

טו (א) אז ישיר משה, קצת מן החוקרים (De Vette Nachtigall ואחרים) עשו השירה הזאת מאוחרת בזמן הרבה למשה, ותחלה אמרו כי לא יתכן שיתחברה פתאום, בשעה שעה, וזה (גם אם נאמר כי משה מלבו אמרה להודות לה' על התשועה הגדולה שעשה לעמו) לא יקשה עלינו כלל, אחרי שאין השירה הזאת (וכן כל שירי המקרא) אסורה בכבלי המשקל והחרוז, אלא כלה דבור חפשי, אשר לכל אשר יהיה שמה רוח המשורר והמית נפשו ללכת ילך, וכאשר מצאנו יעקב ומשה בעת מותם אמרו ברכותם, וכן דוד אמר כמה מזמורים בהיות רוחו מטורפת בברחו מפני שאול ואבשלום. ועוד הקשו ממה שנזכר בשירה בית המקדש (תביאמו ותטעמו וגו'), והם לא ראו כי מחשבת משה בהוציאו את העם ממצרים היה בלא ספק שיברכו את ה' ויעשו לו מקדש. גם הקשו איך יתכן כי בשעה קלה ילמדו כל ישראל את השירה הזאת עד שיוכלו לשורר אותה, וזה אמת; אמנם כבר נחלקו רבותינו ז"ל (סוטה כ"ז ב') כיצד שרו על הים, ולבי אומר לי כי משה אמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה בים, משה אמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה בים, וכן אחר כל כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר חצי פסוק) לא ענו ישראל אלא המלות האלה סוס ורוכבו רמה בים; ונקל היה להם ללמוד ארבע תיבות אלה על פה; ודוגמא לזה מצאנו מזמור הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים קל"ו) מלות כי לעולם חסדו כפולות בכל פסוק ופסוק. וכן בשירת דבורה נראה לי כי העם היו עונים אחר כל פסוק ופסוק ברכו ה', וכן שירת דוד לפי מהדורא השנית שהוא הנסח אשר בספר תהלים שנראה שנתקן לשורר בו בבית המקדש. אומר אני שהיו עונים אחר כל פסוק ופסוק ארחמך ה' חזקי, ומזה נמשך לשלשת השירות האלה מה שהן כתובות בצורה מיוחדת אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח, לזכר כי מתחלה נכתבו תחת כל פסוק ופסוק המלות שהיו עונים, כגון

בפרוע פרעות בישראל   בהתנדב עם ברכו ה'

ברכו ה'

שמעו מלכים   האזינו רזנים

ברכו ה'

ואם תאמר; אם כן למה לא נכתב מזמור קל"ו אריח על גבי לבנה כשלשת השירות האלה? תשובתך בצדך: כי שם לא היה אפשר לעשות כן, כי המענה הוא אחר כל טור וטור. ואמנם לענין שאמרתי כי שירי המקרא אינם אסורים בכבלי המשקל והחרוז, אלא כלם דבור חפשי, אין זה המקום להוכיח אמתת הדבר הזה, ויתבאר אי"ה במקום אחר, וכבר נדפסו קצת מדברי באריענט 1840 ליטעראטור בלאטט עמוד ו' ז' כ' כ"א מ"ג מ"ב מ"ד, ודברי ר' עזריה (בספרו מאור עינים) ורמב"ן בפירוש הפסוק הזה, בטלים ומבוטלים. (ו) נאדרי בכח, שרש אדר אח לשרש אור בעברי ולשרש חור בארמי ולשרש חרר בסורי, שענינם ענין סבוב והקפה, ונאדרי בכח כמו נאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז') ומזה אַדֶּרֶת שם לבוש המקיף את כל הגוף, ומזה אדיר תחלת הוראתו נאזר, והושאל להוראת המחוזק והמתוקף, כמו אאזרך ולא ידעתני (ישעיה מ"ה ה') שענינו אחזק אותך. (ט) נמגו, נמסו כדבר הנמס בתוך המים, והוא משל, כאלו אבד חוזק לבם והיה למים, כטעם וימס לבב העם ויהי למים (יהושע ז' ה') וקרוב לזה כתב אובידיוס (Ex porto I. 2. 57.)

Sic mea perpetuis liquescunt pectora curis,
Igribus admotis ut nova cera solet.

ונראה כי שני השרשים האלה מוג ומסס נבדלים זה מזה במה שיקרא נמוג מה שניתך על ידי המים, כמו ברביבים תמוגגנה (תהלי' ס"ה י"א) והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה (עמוס ט' י"ג), שענינו הלכה מים, וכן שערי הנהרות נפתחו וההיכל נמוג (נחום ב' ז') אחרי ששערי הנהרות נפתחו המים שוטפים ההיכל והוא מתמוגג במים; ואולי כך (נגד הטעמים והנקוד) נמוגו בים דאגה (ירמיה מ"ט כ"ג) נמוגו בים של דאגה. ונמס הוא מה שניתך על ידי האש והחום. כמו וחם השמש ונמס (שמות ט"ז כ"א), היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהלים כ"ב ט"ו), כהמס דונג מפני אש (שם ס"ח ב'), הרים כדונג נמסו (שם צ"ז ה'), ונמסו ההרים תחתיו וגו' כדונג מפני האש (מיכה א' ד'); וכן בשרש מסה, ישלח דברו וימסם (תהלים קמ"ז י"ח) שענינו על ידי חום השמש. ושנים נראים כיוצאים מן הכלל, בדמעתי ערשי אמסה (תהלים ו' ז'), ונמסו ההרים מדמם (ישעיה ל"ד ג'), אך גם באלה הכוונה על החום, כי הדם כשהוא לח הוא חם, וכן הדמעה חמה היא, ואמר כי דמעתו מרובה מאד עד שיצדק לומר אשחה בכל לילה מטתי, ומלבד זה גם כן חמה כל כך שהיא ממסמסת ברתיחתה את ערשו, אשר אולי כלו או מקלתו היה כסף וזהב. אבל בענין הפחד היו אומרים בלא חלוק נמוג ונמס. מאחר שאין המליצה הזאת אלא לשון מושאל, כי אומרים שהלב או הדם נהפך למים, בלי שנדע אם זה נמשך מרגשי החום או מרגשי הלחות.

(יז) **תביאמו ותטעמו וגו'**, דעת בה"ע נכונה מאד, והמפרשים לא הבינוה כלל; וזה שיעור הכתוב: תביאמו (וקודם לכן תטעמו בהר נחלתך) אל מכון לשבתך פעלת ה' אשר הוא המקדש אשר כוננו ידיך. תביאמו דבק עם מכון לשבתך והוא בית המקדש, ובא לשון ביאה בלי קשר אות משמשת, על דרך באו שעריו בתודה (תהלים ק' ד'), כי ראתה גוים באו מקדשה (איכה א' י'), וכמהו רבים, אבל הנטיעה נקשרת בהכרח עם בי"ת המקום; והנה ותטעמו בהר נחלתך הוא מאמר מוסגר, ועל כן בא תביאמו בטעם רביע המפרידו מן ותטעמו: **בהר נחלתך**, כל ארץ הרים נקראת הר, כמו הר יהודה, הר אפרים, וכן ההר הטוב הזה (דברים ג' כ"ה), ועשה ה' לצבאות לכל העמים בהר הזה (ישעיה כ"ה ו'), ובלע בהר הזה (שם שם ז'), כי תנוח יד ה' בהר הזה (שם שם י'), שהכוונה על כל ארץ ישראל: **נחלתך**, ארץ ישראל נקראת נחלת ה' כאלו הוא אחוזתו וחלק ירושתו החביבה על האדם (ונפרט אצל הקדמונים, כנראה מענין נבות מלכים א' כ"א ג'), כמו באו גוים בנחלתך (תהלים ע"ט א'), ונחלתי שמתם לתועבה (ירמיה ב' ז'), כמו שנקראו ישראל חלק ה' ונחלתו להורות חביבותם עליו: **מכון לשבתך פעלת ה'**, נקראו השמים מכון שבתו של הקב"ה (מלכים א' ח' ל"ט מ"ג ומ"ט, ותהלים ל"ג י"ד), וגם בית המקדש נקרא כן, מכון לשבתך עולמים (מלכים א' ח' י"ג), ופירוש מכון **מָקוֹם** (וכן בלשון ערבי **מַכַאן**), וכן השקטה ואביטה במכוני (ישעיה י"ח ד'), במקומי, ורוב שמוש המלה הזאת להוראת קְבִיעַת הוא בשיר ובדבור המפואר. אמנם בדבור הפשוט אומרים **מְכוֹנָה**, **מְכוֹנוֹת**, להוראת היסוד והבסיס, ועל ההוראה הזאת מצאנו בשיר **מְכוֹנִים**, יסד ארץ על מכוניה (תהלים ק"ד ה'): **פעלת**, הכינות ובזרת במחשבתך, כמו הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם (מיכה ב' א'), אף בלב עולות תפעלון (תהלים נ"ח ג'), מי פעל ועשה (ישעיה מ"א ד'): **מִקְּדָשׁ**, דגש הק"ף לתפארת הקריאה, ונראה לי שמוהו כדי שיהיה השוא נע, וזה כדי להרבות הברות התיבה, וזה כדי שיהיה נשמע יותר ניגון הזקף הגדול, וכיוצא בזה במלת **הַצְּפִינוֹ** (שמות ב' ג') להיות המלה בטעם סגולתא ואין לפניה מלה בטעם משרת, רצו להרבות הברות התיבה כדי להשמיע יפה ניגון הסגולתא, אף על פי שאין הטעם הזה מתיישב אלא כל שאר הדגשים לתפארת; וכיוצא בזה הוא מה שהחליפו שוא נח בחטף פתח במלת **הַתִמָּלֵךְ** (ירמיה כ"ב ט"ו), כדי להרבות הברות התיבה, בעבור נגון הזקף שאין לפניו משרת: **כוננו ידיך**, אין ענינה כמו פעלת (כדעת רא"בע), אלא לשון העמדה וקיום, כגון וכוננתי את כסא ממלכתו (שמואל ב' ז' י"ג), אלהים יכוננה עד עולם סלה (תהלים מ"ח ט'), והכוונה שהאל ישמור מקדשו שלא יחרב.

טז (טו) **מן הוא**. מה הוא; **מָן** בקמץ ענינו בלשון סורי **מה**, **ומַן** בפתח ענינו **מִי**:

(לה) **ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה**, אין שום ראיה לומר (כדעת קצת) שלא כתב משה את הפסוק הזה, כי משה בסוף ימיו היה יכול לכתבו. ונפרט אחר שלא כתב וישבות המן

ככתוב ביהושע (ה' י"ב), רק אמר שאכלו את המן עד בואם אל קצה ארץ כנען, מקום שהיו שם בסוף ימיו של משה. ומה נעמו דברי רבנו סעדיה גאון (בהקדמת ספר האמונות והדעות) כי ענין המן נפלא מכל שאר הנסים, כי דבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת תחבולה שהכלכל עם מספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא תְדֻבָּר, כי אם במזון מחודש יחדשהו הבורא להם באויר, ואלו היה שום פנים לתחבולה לקצת מזה, היו מקדימים אלו הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, וגם לא יעלה על הדעת שיהיו המון בני ישראל מסכימים לבדות מלבם הענין הזה ולהוריש לבניהם הספור הזה אם לא היה כן באמת, ואף לא שיהיו בניהם מקבלים מהם הספור הזה, אם היה שהם התפרנסו על דרך טבעי. עיין שם. ועל זה יש להוסיף כי ענין המן היה ביד ישראל לבחון אותו בכל יום ויום לדעת אם היתה למשה שום תחבולה בו, כי לא היו שם קולות וברקים שיעכבום מחקור היטב איך היה הדבר, באופן שלא יצוייר בנס הזה שום חשש זיוף. על כן הוא לדעתי יסוד אמונתנו בתורה מן השמים.

יז (ט) **אנכי נצב על ראש הגבעה וגו'**, להביא עליכם תשועת ה' דרך נס, כי כן היה משה עושה האותות והמופתים בנטיית ידו במטהו; ולהיות זו המלחמה הראשונה, וישראל לא היו מלומדי מלחמה היה מן הצורך לחזק את לבם לבטוח בה', ועל כן היה מן הצורך שתהיה תשועתם דרך נס (תלמידי מהר"ם עהרענרייך). ואמנם עלה לראש הגבעה, כדי שיהיה רואה משם את המלחמה, כי כן כל הרמת יד במטה היתה נכח הדבר אשר בו יהיה הנס. ואמנם שיהיה המכוון להתפלל, זה אינו, כי פרישת כפים לחוד, והרמת יד במטה לחוד. ואם כדעת רשב"ם שהיה הענין על דרך שנושאין נס במערכות המלחמה, אם כן היה להם לשום מטה משה על נס בגוה, ולהוליכו לפני העם. ונראה לי כי לכן לא יצא משה לפני העם, כדי שלא יהיה מקום לתלות תשועתם בדרך טבע על דרך שפירש רשב"ם, אך יהיה הכל מעשה נסים כשאר הנפלאות שעשה משה. (יא) **והיה כאשר ירים משה ידו**, כי כביכול הכל היה תלוי בהרמת היד במטה, כלומר שהיתה התשועה מאת ה' ודרך גם כשאר האותות והמופתים שעשה משה. ונראה כי נצחון המלחמה תלוי בהרמת יד משה, תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד, והוא על דרך שמקריבים קרבנות ועושים עבודות כדי לפייס את האל ולמשוך עלינו השגחתו לטובה; ואם על כל פנים לא היה חפץ ה' בתשועת ישראל לא יבצר ממנו לעשות שאף אהרן וחור לא יעצרו כח לתמוך בידיו. (יב) **ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה**, לא שלא היה יכול לעמוד על רגליו, אלא כדי שלא יכבד על אהרן וחור לתמוך בידיו, כי בהיותו יושב והם עומדים היה הדבר יותר קל להם ממה שהיה אם היה גם הוא עומד (תלמידי יוסף שבתי באזיני). (טז) **כי יד על כס יה**, קלעריקוס רצה להגיה על נס יה, ופירש כי משה קרא למזבח ה' נסי, כי עמלק שלח ידו נגד נס ה', על כן מלחמה לה' בעמלק; ובאמרו נס ה' היתה הכוונה לצבאות ישראל, שהם צבאות ה', וגם למטה משה הנקרא מטה האלהים, וכל זה רחוק מאד. ודע כי הכותים הביאו וכתבו כי יד על כסא יה, הרי מבואר כי גם קודם עזרא היה כתוב כס, ולא נס.

יתרו

יח (א) **וישמע יתרו**, למטה (כ"ז) כתוב וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, ובחומש הפקודים (י' כ"ט) בשנה השנית כתוב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה, אם כן עדיין היה במחנה ישראל; ואם יאמר אדם כי רעואל ולא חובב הוא חותן משה, כבר מצינו בספר שופטים (ד' י"א) מבני חובב חותן משה, וכבר נחלקו בזה בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי (זבחים קי"ו) חד אמר יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אמר אחר מתן תורה היה, ולפניהם גם חכמי המשנה אמרו מה שמועה שמע יתרו? ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע (ולא מתן תורה, כי קודם מתן תורה בא), ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע. וכבר היו מן החכמים שבחרו לכרות הקשר הזה אשר היה קשה להם להתירו, ואמרו כי חובב אינו יתרו. הראשון אשר הלך בדרך הזאת הוא המדקדק הנכבד ר' יונה בן גנאח, שאמר כי חובב הוא בן ליתרו ואח לצפורה, ואמר כי גם אחי האשה יקרא לבעלה חותן (הביא דבריו רד"ק בשרש חתן, ודחה אותם). ואחריו החזיק בפירוש מלת חותן רמב"ן,

אלא שהוא אומר (בפרשה בהעלותך) כי יתרו וחובב היו שני אחים לצפורה, ושלשתם בני רעואל. גם ראב"ע, אף על פי שהוא מודה כי חובב הוא יתרו, הוא אומר שהיה אחי צפורה, ולא אביה. והדעת הזאת בענין מלת חותן רחוקה מאד, כי לא מצאנו בשום מקום חותן וחותנת להורות זו, ובהפך מצאנו (דברים כ"ז כ"ג) ארור שוכב עם חותנתו, והנה אחות האשה מותרת היא במות אחותה, ואין מלת קללה בלשון הנשמע לשני פנים, שמשפטיהם שונים זה מזה, האחד אסור בכל זמן, והאחד אסור בזמן מה ומותר בזמן אחר? ואמנם רוב החכמים, חדשים גם ישנים, מישראל ומשאר אומות, רחקו מעל דרכו של ר' יונה, והסכימו בדעת רז"ל כי חובב הוא יתרו, ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של צפורה. ואמר הרמב"ן כי חובב הוא שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל, כי זה דרך כל המתגייר, כי לעבדיו יקרא שם אחר. ואיננו רחוק שיהיה חובב שם חדש שקראו ישראל ליתרו, אם מלשון חנינות, ואם מגזרה אחרת בלתי ידועה היום. אך מה שהרמב"ן ואחרים אומרים כי יתרו נתגייר, זה איננו נראה לי; שהרי אם נתגייר איך השיב למשה לא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך? ואין ספק כי משמעות המלות האלה הוא הליכה לחלוטין, לא הליכה על מנת לגייר בני ביתו ולחזור. וגם אחר הדור ההוא אנו מוצאים כי חבר הקיני אף על פי שהיה יושב בארץ ישראל, היה בשלום עם יבין צורר ישראל; ואיננו אומר שהיה בית חבר הקיני אוהב את יבין, כי מעשה יעל מעיד הפך מזה, אבל יבין היה בשלום עם בית חבר, וסיסרא בטח ביעל, וזה דבר שאין הדעת סובלתו, אם היו הקיניים בני צדק והיו מעורבים עם ישראל מכמה זמן קודם לכן. ורבה מזאת הנה בימי שאול היה הקיני בתוך עמלק; היתכן לבני צדק שיקבעו דירתם בקרב העם המתועב, אשר צוה ה' למחות את זכרו? ועוד הנה שאול אמר אל הקיני ואתה עשית חסד עם בני ישראל בעלותם ממצרים, ולא אמר ואתה שומר תורת ה' ואלהיך אלהי. ומה שהטעה את המפרשים הוא ענין משפחת הרכבים שהיתה בקרב ישראל (ירמיה ל"ה). ובדברי הימים (א' ב' נ"ה) כתוב המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב, ורז"ל בספרי (פרשת בהעלותך) ובסוטה י"א ובסנהדרין ק"א, למען הראות מעלת הגרים, שאין ראוי לבזותם חלילה, ושהם שוים לישראל בכל דבר, וראויים לישב אפילו בסנהדרין, אמרו כי הקינים שבדברי הימים הם הם בני קיני חותן משה, וזה אמנם דרך דרש ואסמכתא, ואשרי השומע אל המוסר הטוב היוצא ממנו. ואולם בדרך הפשט נראה כי הקינים שבדברי הימים והרכבים שבירמיה מבני יהודה היו, ואין להם שום התיחסות עם בני קיני חותן משה; ואולי נקראו בית הרכבים קינים מפני שהיו יושבי אהלים ונעים ממקום למקום כמוהם; ואם תרצה אמור כי אלה ואלה נקראו קינים על שם קין שהיה נע ונד בארץ. והנה לא מקרא אחד נראה כמסייע את האומרים שבני קיני חותן משה נתגיירו, והוא מה שכתוב בשופטים (א' ט"ז) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם. ואמנם אחרי כל מה שראינו למעלה לא יתכן לנו ללמוד מן המקרא הזה שהיו גרי צדק, אלא שהיו גרים תושבים; אך באמת מסופק אני מאד בענין הכתוב הזה אם הוא כמחשבת המפרשים, כלומר אם ענינו שבני קיני ישבו עם בני יהודה, כי לא מצאתי להם פירוש מספיק ומדוייק על לשון המקרא. ואולי המכוון בו הפך ממה שחשבו, ותהיה משמעות הכתוב הזה כי בני קיני היושבים באהלים ונעים ממקום למקום, היו אז במקרה שרויים אצל עיר התמרים, וכשראו כי בני יהודה יוצאים למלחמה על הכנעני, הם שהיו אנשי שלום (ולפיכך נקראו בארמית שלמאה) התרחקו ממקומות המלחמה, ועלו משם והלכו למדבר יהודה אשר בנגב ערד, והלכו וישבו עם העם, כלומר עם העמלקי והכנעני יושב הארץ. ומלות עלו מעיר התמרים את בני יהודה, ענינן מאת בני יהודה, ות"ס מעיר התמרים מוסבת אחרת עמם, ויתכן גם כן לפרש עלו מעיר התמרים אשר היו שם את אנשי יהודה, שקודם לכן היו עם בני יהודה. ואשובה אל ענין הפרשה ואומר כי אחרי ההודאה שחובב הוא יתרו נחלקו המפרשים בהתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך. ודעת הרמב"ן (ואחריו החזיק רבנו בחיי, גם ראזענמיללער) כי יתרו בא אל ישראל שתי פעמים, אחת קודם מתן תורה והיא הנזכרת כאן, והלך לו, וחזר אחר מתן תורה, והחזרה הזאת לא נזכרה בתורה, רק נזכר בחומש הפקודים שאמר לו משה נוסעים אנחנו, לכה אתנו, והוא השיב לא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך; והפציר בו משה אל נא תעזוב אותנו, והוא (לדעת הרמב"ן) נתרצה לו ונשאר עם ישראל. ולפירוש זה יקשה מאד שלא נזכרת חזרת יתרו, אחר שכבר סופרה (למטה כ"ז) הליכתו אל ארצו. ורשב"ם וראב"ע ורד"ק (בתחלת ספר שופטים) אמרו כי

יתרו לא בא אלא פעם אחת, והיא אחר מתן תורה, ושאמנם בא הספור הזה כאן חוץ למקומו, לסבות פרטיות (עיין רשב"ם למטה י"ג ורמב"ן כאן), אשר אין כח בהן לתוליא מן הלב התמיהה הגדולה על כתיבת הספור במקום הזה. כי על כל אלה מפרשים אחרים הסכימו כי ביאת יתרו לא היתה אלא קודם מתן תורה, ושאזכרתו לארצו לא היתה עכשיו, אלא בשנה השנית. ואמנם הפסוק האחרון הכולל הליכת יתרו אל ארצו, או גם שלשה מקראות שלפניו הכוללים מנוי השופטים, הם חוץ למקומם, ונכתבו כאן להשלמת הספור, והם כאן דרך כלל, ובמקום אחר (בפרשת בהעלותך ובפרשת דברים) הם מפורשים דרך פרט. זאת דעת רלב"ג ודון יצחק אברבנאל ור' יצחק ערמאה ור' עובדיה ספורנו וניקולאוס דלירא (בפרשה הזאת, לא כן בפרשת בהעלותך), וקלעריקוס ווידידי החכם יש"ר (בפרשה הזאת, ולא בפרשת בהעלותך); ור' וואלף מאיר בעל המעמר הוסיף חזוק לפירוש הזה ואמר: הלא ידענו כי כך דרכה של תורה להשלים הספורים על דרך כלל במקום אחד, ולהגיד אחרית דבר בראשיתו, כמו ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת (לעיל ט"ז ל"ב), שבא הצווי הזה בשנה השנית אחרי שהוקם המשכן, והזכירו הכתוב כאן, וכן ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה (שם ל"ה) ועוד הרבה כמוהו, עד כאן לשונו. הן אמת כי אין הנדון דומה לראיה מכל צדדיו, כי צווי הצנצנת ומשך זמן ירידת המן לא חזרו ונכתבו בתורה במקום אחר, כענין הליכת יתרו אל ארצו שכתוב כאן וכתוב פעם שניה בפרשת הפקודים, וכן מנוי השופטים שחזר ונכתב בפרשת דברים. ואמנם הכפילה הזאת היא המדה הי"ב ממדות ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי, וזה לשונו: מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, כיצד ויברא אלהים את האדם בצלמו זה כלל, ואחר כך פרט מעשיו, שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם, ויפל תרדמה, ויבן את הצלע, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון, עד כאן. והדעת הזאת היא נכונה בעיני בסתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך, גם רבנו סעדיה גאון אמר כי יתרו קודם מתן תורה בא, ואנחנו לא נדע אם דעתו כדעתנו, או דעתו שהלך וחזר, כדעת הרמב"ן; כי לא ידענו מדברי הגאון אלא המעט שהביא משם הראב"ע. ואמנם רש"י ז"ל לא רצה להכריע בדבר שנחלקו בו חכמי המשנה והתלמוד, ורק אמר (למטה י"ג) שאף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שלוחו אל ארצו לא היה עד שנה שניה. **(ה) אל המדבר אשר הוא חונה שם**, כלומר אל הר האלהים, המדבר צריך להיות ברביע, מפסיק פחות מן הטפחא שתחת **שם**, כמו שכתוב בתנ"ך כ"י על קלף שהיה ביד רמב"ן, וכן מצאתי בספרים אחרים כ"י: **(כא) שרי אלפים וגו'**, לדעת רז"ל כל עשרה מישראל, היה להם שר אחד, וכל חמשה מהשרים ההם היה עליהם שר חמשים אחד, וכן על זה הדרך; ותמה על זה ראב"ע, שאם כן יצטרך שיהיו שתיות הקהל כלם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע, מה שהוא רחוק הרבה ממנהגו של עולם. והוא פירש בלשון הנשמע לשני פנים, ורלב"ג ודון יצחק השיגו עליו, ואולי אין כוונתו כמו שהבינו הם, אך כוונתו כאחד מן הפירושים שאמר דון יצחק בפסוק הזה, והוא שנקראו שרי אלפים אותם שרים שהעם או המלך נתן להם אלף איש שומרים אותו וסרים אל משמעתו; וכן על הדרך הזה שרי המאות וזולתם. ודון יצחק אמר עוד פירוש אחר בפסוק הזה, והוא כי טעם שרי אלפים עלה ובית דין גדול של אלף איש, וכן בית דין של מאה, וכן על הדרך הזה. ורלב"ג פירש שרי האלפים שתחתם אלפים הרבה, ואינם רק אחד לכל שבט, ושרי מאות שתחתם מאות הרבה, וכן שרי החמשים ושרי העשרות, היו תחתם חמשים הרבה ועשרות הרבה. ולזה דעתי נוטה, ואני מוסיף כי תחלת הנחת השמות האלה היתה באמת להורות מי שתחתיו עשרה, חמשים, מאה, ואלף, כדעת רז"ל, וראיה לזה שר חמשים וחמשיו (מלכים ב' א' ט'), ואחריו הוא אומר תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך, אך אחרו גם כן שרי אלפים, למי שתחתיו אלפים הרבה, ושר מאות למי שתחתיו מאות הרבה, אך פחות מאלף, ושר חמשים למי שתחתיו יותר מחמשים ופחות ממאה, ושר עשרות למי שתחתיו יותר מעשרה ופחות מחמשים. אך בזאת לא אסכים עם רלב"ג במה שאמר כי שרי האלפים לא היו רק אחד לכל שבט, ונראה לי כי נשיאי המטות לבוד ושרי האלפים לבוד, ושרי האלפים היו על אלפים הרבה אך לא על השבט כלו, גם לא על קצת אלפים משבט זה וקצת משבט אחד. ותלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינשטער מוסיף כי נראה שהשרים האלה לא היו משועבדים אלה לאלה, כי לא אמר ששרי העשרות יביאו הדבר הקשה אל שר החמשים, אלא כלם ישפטו הם או יביאו אל משה; רק לפי חכמתם ומעלת מדותיהם הופקדו

על אנשים רבים או על מעט. ורא"ע בביאורו הקצר קירב מה שריחק בפירושו הארוך, וקיים ששמועות מאנה ישראל היו חכמים: (כד) **וישמע משה לקול חותנו**, אין ספק שאם היה מתחיל הנהגתו דרך שררה, ולא היה מתראה אל העם ושומע דבריהם כקטון כגדול לא היה לב העם נוטה אליו, ולא היו מקבלים תורתו ומצותיו; לפיכך לא אמר לו ה' שיעשה הדבר הזה, רק הניח לו שיעשהו אחר שכבר נסו העם את לבבו ואת דרכיו ובדקו בו: (כו) **ישפוטו הם**, בשורק במקום שוא, וכן לא תעבורי מזה (רות ב' ח'), ולדעת רא"ע השורק במקום חולם, כאלו המלה בסוף פסוק, הואיל ואין אחריה רק מלה זעירה (שם), ודוגמת זה תהתלו בו (איוב י"ג ט') בצירי מפני ההפסק; וזה לא יצדק במלת תעבורי שאין אחריה מלה זעירה, וגם תהתלו אין הצירי בו מפני ההפסק, אלא מפני שהמלה מן הכפולים (מלשון הוכא והתלולא). והנה רש"י ז"ל העיר בלדק כי ושפטו, יביאו, ישפטו, שבפסוק כ"ב הם לשון עתיד ממש, והכוונה בהם דרך צווי מה צריך שיעשו, אבל ושפטו, יביאון, ישפוטו, שבפסוק זה הכוונה בהם להגיד מה שהיו עושים; ורא"ע בפתזותו לא הבין, וחשב כי כוונת רש"י להבדיל בין ישפטו לישפוטו, וכתב: ורבנו שלמה רצה להפריד ביניהם ולא עלתה בידו" וזה שקר שאין לו רגלים:

יט (ב) **ויחן שם ישראל נגד ההר**, אחר שאמר דרך כלל שחנו במדבר, פירש ואמר שחנו נגד ההר, אשר במדבר ההוא, והוא הר סיני, כי על שמו נקרא המדבר מדבר סיני. ורא"ע (ואחריו רמבמ"ן) חשב כי ויחנו במדבר נאמר על כל ישראל אבל ויחן שהוא לשון יחיד נאמר על המועטים והם ראשי המטות שהם חנו נגד ההר מפני כבודם; וזה הבל, כי אמנם הדבור על העם בלשון יחיד אין התכוון בו לדבר על קצת מהם, אבל בהפך הכוונה לדבר על כלל העם בבחינת היותם כלם כגוף אחד (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד ל' ול"א), והנה כשאמר שחנו במדבר אמר ויחנו בלשון רבים, כי במדבר גדול ורחב ידים היו נראים כיחידים מפוזרים כה וכה, אבל כשאמר שחנו נגד ההר, הנה ההר היה כמרכז לכלם וכלם פונים אליו, והנה הם אגודה אחת וגוף אחד, כי כלם עיניהם ולבם אל ההר ההוא, שכבר ידעו שהוא הר האלהים, כנראה ממה שכתוב למעלה (י"ח ה') אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים. לפיכך כתוב בלשון יחיד ויחן שם ישראל (כל העם כאיש אחד) נגד ההר: (ד) **ואביא אתכם אלי**, הוצאתי אתכם מרשות מצרים, והבאתי אתכם ברשותי, כלומר למקום שאין עליכם אדונים אחרים זולתי: (ו) **ממלכת כהנים וגוי קדוש**, מפני שהיו הגוים מאמינים שהכהנים קרובים ומיוחדים לאלהיהם, ושאלהיהם עושים להם כל חפצם, אמר כי האומה כלה תהיה קרובה אל האל, שיהיה ה' קרוב אליה בכל קראה אליו, ומשגיח על כל ענייניה, כאלו כל העדה כלם קדושים וכהנים, וזה רק על ידי שמירת מצותיו: (ח) **וישב משה את דברי העם אל ה'**, שב לפניו אל ההר עם תשובת העם; והנה הכל גלוי לפניו, ולא שאלו מה ענה לך העם, אך מיד בבא משה לפני ה' אמר לו ה' הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' ואז הגיד משה דברי העם אל ה', ואמר לפניו רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר (הרמב"ן), וכבר גלו דעתם שהם מאמינים שהדברים שאני מדבר להם בשמך, דבריך הם, שאם היו מסופקים שמא מלבי אני בדאם, לא היו אומרים כל אשר דבר ה' נעשה, אם כן אין צורך שישמעו קולך למען יאמינו בי, כי כבר הם מאמינים בי: (ט) **הנה אנכי בא אליך בעב הענן**, הנה עד עתה הייתי משמיעך את דברי בלא שום אמצעי, כי אינך צריך לראות מראות נפלאות, למען דעת גדולתי; אבל בפעם הזאת רוצה אני לבוא אליך בעב הענן, ולדבר אתך מתוך האש הענן והערפל, כדי שכל העם יראו המראה הגדול וישמעו את קולי בדברי עמך, ויקנו אמונה קיימת לעולם גם בי וגם בך. והנה כאן רמז לו ענין מעמד הר סיני, אך לא פירש לו כל הענין בפעם אחת, כי לא אמר בְּדַבְּרִי עמהם, כמו שהיה מן הראוי אם היתה הכוונה (כדעת רא"ע והרמב"ם) על עשרת הדברות, אבל אמר בדברי עמך, והכוונה (כדעת רבנו סעדיה גאון ואחרים) על מה שהיה קודם מתן תורה, משה ידבר, והאלהים יעננו בקול. ואז הגיד משה לפניו תשובת העם, לומר שאין צורך לכך; כי אמנם לא ידע משה שכוונת האל להשמיע התורה לכל העם, ואז אמר לו ה' לך אל העם, וקדשתם וגו' כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, ובזה רמז לו כי ביאתו בעב הענן לא תהיה לתכלית הנזכרת בלבד, כלומר כדי שיאמינו במשה, אבל שרצה הקב"ה לזכות את ישראל לענין אחר גדול ונכבד מאד, שבעבורו ראוי שיתקדשו שני ימים, והוא שישמעו התורה מפיו ית': (יג) **המה יעלו בהר**, המה כמשמעו, העם עצמם, ובשעת מעשה פירש מי הם אשר יעלו,

ושם משה ואהרן ושבעים מזקני ישראל, כי אצילי העם הם עומדים במקום העם כלו. וכמה דברים נאמרו תחלה בדרך כלל, ואחר כך נתפרשו בדרך פרט, והפרט הוא העקר, ואין בכלל אלא מה שנפרט, כנון ועבדו לעולם (למטה כ״א ו׳): (כד) לך רד ועלית אתה ואהרן עמך, נראה לי שהיה משה חפץ להשאר על ההר, ולפיכך היה נשמט מלרדת ולהעיד בעם וה׳ לא רצה, ואמר לו שירד, ושאמנם אחר השלמת מתן תורה יעלה אל ההר ואהרן עמו, והוא מה שאמור למטה (כ״ד) ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן וגו׳, ואמנם בשעת מתן תורה נראה לי ברור שלא היה משה נפרד אלא עם העם, שהרי אמרו לו דבר אתה עמנו ונשמעה, וכן דעת דון יצחק, אלא שהוא מפרש והכהנים והעם אל יהרסו על אותה שעה שעלו משה ואהרן והזקנים, ואין נראה לי כן, אלא כמשמעו אל יהרסו עתה בשעת מתן תורה. ושאר המפרשים פירשו ועלית אתה בשעת מתן תורה, אתה תחילה לעצמך וכו׳, ואין בכתוב רמז כלל לחילוק מחילות בשעת מתן תורה, אלא כלם כאחד כקטון כגדול ישמעון. ומה שמצאנו כי אחר מתן תורה נגש משה לבדו אל הערפל, וכאן הוא אומר ועלית אתה ואהרן עמך; דע כי כשנגש משה אל הערפל לא נשלמה עדיין נתינת התורה, כי ישראל אמרו לו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ואז משה נגש אל ה׳ לקבל מה שנשאר מהתורה, ואז קבל פרשת המשפטים עם חמשה פסוקים שלפניה, וכאן נאמרו ועלית אתה ואהרן עמך לא היתה הכוונה לאותה עליה, כי העליה ההיא לא היה לה מקום אלמלא שפחדו העם ולא יכלו לקבל התורה כלה מפי הקב״ה; אבל העליה האמורה כאן (ועלית אתה ואהרן עמך) היא אחר השלמת קבלת התורה, שאז הלכו גדולי העם להשתחוות לנותן התורה ית׳ ולתת לו תודה על התורה אשר נתן להם; ובאן כשראה ה׳ את משה מסרב מלרדת, אמר לו אל תצטער אם עכשו תהיה כאחד מן העם, כי עוד יבא זמן שתגש אל ה׳, וידעו כל ישראל כי אתה ואהרן קרובים אלי יותר מכלם:

כ (ב) אנכי ה׳ אלהיך, המקרא הזה הוא (כדברי דון יצחק) הקדמה למצות ואזהרות שאחריו, והכוונה (כדברי רמבמ״ן) אנכי המדבר והמצוה, אני הוא ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, וראוי לך לעבוד אותי ולא אחר זולתי. ולפירוש זה רמוז במכילתא באמרם: למה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה? מבזו משל למה הדבר דומה, למלך שנכנס למדינה, אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו? מה עשה? בנה להם את החומה, והכניס להם את המים, עשה להם מלחמות, אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן הן, כך הוציא הקב״ה את ישראל ממצרים, קרע להם את הים, הוריד להם את המן, הגיז להם את השלו, העלה להם את הבאר, עשה להם מלחמת עמלק, אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן הן. כלומר אני המדבר אליכם, אני הוא ה׳ אלהיך שהוצאתיך מארץ מצרים, ועשיתי לכם כמה טובות, וראוי לכם שתקבלוני עליכם למלך, ותשמעו בקולי. והנה לפי זה מלת אנכי היא נושא המאמר, ומלות ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך וגו׳ הוא הנשוא; וזו גם כן דעת בעלי הטעמים. והיה אפשר להפסיק המלות האלה בדרך אחרת, ולחבר מלת אנכי אל השם, ולתת תחת השם טעם המפסיק, ויהיה אנכי ה׳ הוא הנושא, ואלהיך אשר הוצאתיך וגו׳ הוא הנשוא, ותהיה הכוונה: אני הנקרא ה׳, אני לבדי אלהיך המשגיח עליך השגחה מיוחדת, אשר כבר הוצאתיך מארץ מצרים. ועל הדרך הזה פירש רנה״ו בפירושו לחכמת שלמה (דף ל״ג) וז״ל: כלומר שמע ישראל, אנכי ה׳, אף כי אין אל מבלעדי, הנני אלהיך ביחוד, מנהיגך ומלכך, לכן אתה חייב לעבדני בתורותי ובמצותי שאצוך, מה שלא צויתי לשאר עמים. ובשירי תפארת חנק שבי כתב: אם אלהי כל הארץ נקראתי, אלהי כל גוים ולאומים יחד, כן אלהי ישראל תקראוני, כי אנכי ה׳ אלהיך. גם הראב״ע הדביק השם הזה לאנכי באמרו: וטעם זה הדבור שיאמין והיה אמונת לבו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא, הוא לבדו אלהיו. אבל נראה לי שאם היה הענין כן, היה ראוי שיאמר אנכי ה׳ אלהיך אשר הוציאך (לא הוצאתיך), או אנכי ה׳ אלהיך כי הוצאתיך, או אנכי ה׳ אלהיך אני הוצאתיך. והדרך הראשון אשר הוא דרך בעלי הטעמים, הוא הנכון לדעתי והנה הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, אך איננו מצוה, גם בעל הלכות גדולות לא מנה אותו בכלל המצות; והרמ״בם עשאו מצוה, ולדעתו הוא צווי להאמין במציאות האל, והלכו אחריו מוני המצות ועשאוהו מצוה, גם כי אין דעת כלכ שוה בהבדלת המצוה הנרמזת בו. ולדעת בעל ספר המצות הגדול הוא צווי להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה הוא ה׳ אלהים אשר הוציאנו מארץ מצרים. ואמנם אנחנו לא

מלאנו בתורה צווי על האמונה, וכבר הורה זקן הלא הוא הרב חסדאי ז"ל (רבו של ר' יוסף אלבו) כי האמונות והדעות אין ברצון ולבחירה תבוא בהן (עיין ספרו אור ה' מאמר שני כלל חמישי פרק חמישי); אלבד (כי כמו שהעיר דון יצחק) מאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא דהות ספיר את שקרה, ואיננו לשון המורה על מצוה. ואמנם למה אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי את השמים ואת הארץ, הטעם הוא כי יציאת מצרים היתה עדות לישראל שאלהיהם הוא המושל בשמים ובארץ, ולולי הקדמת האותות והמופתים מהיכן יתברר להם כי אלהיהם הוא הוא שברא את השמים את הארץ? והלא כל העמים היו עובדים אלהים אחרים. ואולי כל אחד מהם היה מאמין שאלהיו הוא בורא הכל. והואיל ואין מדרך תורתנו לצוות על האמונה, לא היה ראוי לו ית' לומר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, בלי שיהיה שום ראיה לדבריו. ומאמר אשר הוצאתיך הוא הראיה על אמתת אלהותו ית' (וזו היא התשובה שהשיב לשאלה זו ר' יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי סימן ט"ו עד כ"ה מן המאמר הראשון), אלא שעדיין יש לשאול: היה לו לומר אני אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אני הוא אשר בראתי את השמים ואת הארץ. ותשובת זה כי בריאת העולם היא טובה שעשה ה' לכל בני אדם בשוה, והיא נותנת שכל בני אדם יעבדוהו, ולא ימשך ממנה חיוב לבני ישראל בפרט לשמור מצות וחקים רבים אשר לא צוה לשאר אומות; אבל יציאת מצרים היא חסד שעשה ה' לבני ישראל לבדם, וממנה ימשך להם החיוב לעבוד אותו ולשמור מצותיו, כדברי המכילתא שהבאתי למעלה (וקרוב לזה כתבו רא"ב ורמב"ן). ואולם מה שאמרתי כי הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, הוא כי אף על פי שאין ספק כי הדברות עשרה, כי כן כתוב (למטה ל"ד כ"ח) ויכתב על הלוחות את דברי הברית עשרת הדברים, הנה באופן חלוקתן יש ספקות, כי לפי חלוק הפרשיות בספר תורה אנכי ולא יהיה לך עד לשנאי הינו אלא פרשה אחת, אבל לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי, ולא תחמוד אשת רעך וגו' דבור עשירי, והוא (כדברי דון יצחק) דבר זר מאד, אין ראוי לקבלו. אבל בתרגום ירושלמי המכונה יונתן לא תחמוד אינו אלא דבור אחד, ואנכי הוא דִבְּרָא קדמאה, ולא יהיה לך הוא דברא תניינא, וכן היה מנהג האשכנזים והצרפתים בימי קדם לקרות בחג השבועות עשרת הדברות עם תרגום זה, ובין אנכי ללא יהיה לך היו מפסיקים בפיוטים ארמיים ואחר כן היו אומרים דיברא תניינא כד הוה נפיק וכו' לא יהוי לך אלוה אוחרן וכו', ובין לא תחמוד היו עושין אותן דבור אחד; כן הוא במחזור ויטרי ובקצת ספרים אחרים כ"י נושנים מאד, ועיין ר' וואלף היידענהיים בחומש מודע לבינה בסוף ספר שמות. גם חכמי התלמוד מזכירים אנכי ולא יהיה לך כשתי מצות, ומשמעות כוונתם גם כן למנותם שתי דברות, וזה נכון בלא ספק יותר מהדרך האחר המפריד לא תחמוד לשתים: (ג) **לא יהיה לך**, כמו אחרי אלהיך ביחוד כלומר מנהיגך ומשגיח עליך, לכן אתה תקבל אותי עליך לאלהים ביחוד. ולא תקבל עליך אלהים אחרים לעבדם: **על פני**, כל לשון עַל פְּנֵי, על פָּנַי, על פניך (כשאין ענינם על הפנים ממש, כמו ויפול על פניו) כלם לשון נגד, נוכח, פחד או כעס, כמו וימת הרן על פני תרח אביו (בראשית י"א כ"ח), על פני כל אחיו נפל (שם כ"ה י"ח), ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' י"ג), וימת נדב ואביהוא וגו' על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד' כפירוש רמב"ן וכמפורש בדברי הימים א' כ"ד ב' ונגד הנגינה), תת פחדך ויראתך על פני העמים (דברים ב' כ"ה), על פני בן השנואה (שם כ"א ט"ז), אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), אל יעוז אנוש ישפטו גוים על פניך (תהלים ט' כ' ונגד הנגינה), ועל פניכם אם אכזב (איוב ו' כ"ח), שעניינו על אפכם ועל חמתכם תראו שאינני מכזב ושהאמת אתי; מי יגיד על פניו דרכו (שם כ"א ל"א); וכן כל לשון שַׁלַּח מעל פניו, הסיר מעל פניו, השליך מעל פניו, ענין כלם הרחקת דבר שראייתו מצערת אותנו, ואז לכלם חמס ושד ישמע בה על פני תמיד (ירמיה ו' ז'), ויוצא מכלל ההוראה הזאת לשון עָבַר על פָּנָיו, כמו ותעבור המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב), ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד ו'), עוברים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח), שאין ענינם אלא עבר לפני פלוני; וכן בשרש חָלַף שהוראתו כשרש עָבַר, כמו ורוח על פני יחליף (איוב ד' ט"ו) בענינו עבר לְפָנַי, אמנם חוץ מלשון עבר וחלף כל לשון על פָּנַי כשאין הוראתו על הפנים ממש, הוא תמיד לשון נגד, וכן כאן לא יהיה לך אלהים אחרים על אפי ועל חמתי, כלומר להכעיסני, והטעם כי דע שדבר זה מכעיס אותי, כמו שאמר למטה

כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. ואמנם למה הקפיד הקב"ה כל כך על אמונת יחודו ומה איכפת לו אם נעבוד זולתו? וכי עבודת האלילים גורמת הפסד הקנין המדיני? — כן הדבר, וזה לפי מה שאומר: העולם הזה אשר הנתנו בו אם יִבָּחֵן בבחינת חלקיו זה לעצמו וזה לעצמו, הכל יודעים כי ימלא בו מן הרע הרבה; אמנם אם יִבָּחֵן בבחינת כלליו, כל חכם לב יבין כי אך טוב הוא, כי אין בו שום רע בעולם, אבל כל הרע הנמצא בו תכליתו העצמיית היא לטוב. והנה המאמין באל יחיד אפשר לו לצייר בלבו טוב בעולם ושלם בכל מיני שלמות, ומן הציור הזה תצא לו התולדה שהוא גם כן אוהב הטוב והטובים, ושונא הרע והרעים, ומזה ימשך להיטיב דרכיו, להיות נרצה לאלהיו; אמנם המאמין באלהות הרבה, כלומר המקבל עליו לאלוה כחות הטבע כל אחד לעצמו נפרד מזולתו, או קצת מן הנבראים איזה שיהיה. לא ימלט שיהיה לו אלוה אחד או רבים רעים בטבעם, או בעלי חסרון ופחיתות מה, ומזה ימשך גם הוא לנטות אחר הרע או אחר הפחיתות ההיא, ויחשוב כי על ידי זה יהיה נרצה לאלוה פלוני אשר אלה דרכיו, וזה ידוע בנסיון לכל מי שקרא קורות העמים הקדמונים ומנהגיהם. ומלבד זה הנה לא יתכן שיצוייר שלם בתכלית השלמות אלא אלוה יחיד, אמנם אם יצויירו אלהות הרבה, הנה כל אחד מהם בהכרח חסר ובלתי שלם, כי כח חברו יבטיל את כחו; ומזה יתכן גם כן שיצויירו למעלה קנאה שנאה ותחרות, כידוע מאמונות גויי קדם ומזה ימשך בהכרח הפסד האהבה בין בני אדם. ועוד מלבד זה, אמונת אלהות הרבה גורמת פירוד הלבבות בין אנשי אומות מתחלפות, כי אנשי אומה זו העובדים אלוה פלוני ישנאו אנשי אומה אחרת העובדים אלוה אחר, ויאמינו כי אין להם שום קורבה עמהם, וכאלו לא בני אדם הם כמוהם, ורק מאמיני היחוד יודעים כי אב אחד לכלנו ואל אחד בראנו, ושבני אדם כלם חביבים לפניו ית'; ובאמת רק אחר שנתפשטה תורת משה בעולם התחילו האומות להכיר כי כלנו אנשים אחים אנחנו. על כן על כל הדברים האלה רצה ה' שתתקיים ידיעת יחודו בישראל, ואיים עליהם כל האיומים האלה, וגזם עליהם בכל מיני גיזום, לבלתי יעבדו אלהים אחרים, וכל זה אמנם לא לתועלת ישראל בפרט, כי אם לתועלת המין האנושי בכללו, כי מישראל הלא תורה וידיעת יחוד ה' התפשט מהם מעט מעט אל בני אדם כלם, עד כי באחרית הימים תמלא הארץ דעה את ה'; ומה נעמו דברי ר' יהודה הלוי (כוזרי מאמר ד' סי' כ"ג) באמרו: עם מה שיש לאלהים בנו סוד וחכמה כחכמה בגרגיר הזרע אשר יפול בארץ והוא משתנה ומתחלף נראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל ולא ישאר לו שום רושם מוחש כפי מה שידומה למביט אליו; והנה הוא אשר יְשַׁנֶּה את הארץ והמים אל טבעו וכו' וכו'; וכן תורת משה, כל אשר בא אחריה ישתנה אליה באמיתת ענינו, ואם הוא בנראה דוחה אותה. עד כאן לשונו. והנה תבין כי הסוד הזה אשר לאלהים לא היה אפשר שיפורש בתורה, כי פרסומו היה מפסיד המכוון, כי לא היו ישראל פורשים מגלולי האומות הקדמוניות ושומרים עצמם מהדמות אליהם, אם לא היה ה' מקרבם לעבודתו בכל הדרכים אשר ראה בחכמתו לקרבם. וגם עתה הענין הזה אין ראוי לגלותו לעם הארץ. ואמנם אם היתה נתינת התורה לטובת המין האנושי כלו, למה בחר ה' להגלות לבני ישראל לבדם, ולא נגלה למין האנושי כלו? הנה זאת שאלת המכחישים החושבים להרוס עם זה היכל תורת ה' עד היסוד בו. ואמנם בטול הטענה הזאת איננו ממה שיקשה, לפי מה שאומר: הִגָּלוֹת ה' לאדם או לגוי להודיעם יחודו יהיה בהכרח בלא תועלת, כי כל מי שהורגל באמונת אלהות רבים, גם אם יגלה לו ה' ויאמר לו שאין שם אלוה אלא אחד, לא יתחייב האיש ההוא להטות לבבו אליו ולקבל ממנו אמונת היחוד, כי לעולם ישאר בלבו חשש ויאמר שמא האלוה הזה לכבוד עצמו אומר כן, כדי שלא תעבוד זולתו, ולמחר אולי יבא אלוה אחר ויאמר לי שאין אלוה אלא הוא, או שגם הוא אלוה כמוהו; לפיכך כשהיו כל האומות מורגלות באמונת רבוי האלהות לא היה אפשר שיתגלה ה' אליהן, כי היה הגלותו להן לשוא ולהבל, ולפיכך אחרי אשר עמד אברהם אבינו וברוח בינתו הכיר שאין אלוה אלא אחד, מיד נגלה עליו הקב"ה וקרבו לעבודתו, והבטיחו שירבה את זרעו ויעשה אותו לגוי גדול, למען יהיה זרע האמונה האמתית נשמר באהליו ולא יאבד, וצוהו למול את בשרו, למען יהיה הוא וזרעו נבדל מכל גויי הארץ עובדי האלילים, ולא יתערב בהם; וכאשר רבו בני יעקב והיו לעם, ועודם מחזיקים במצות המילה ובאמונת היחוד, הוציאם מבית עבדים ונתן להם התורה, למען יהיו עם לבדד ישכון ולא יתערבו בשאר גוים, אך יתקיימו באמונתם ובתורתם אשר היא חייהם, הכל לטובתם בכל זמן, ולטובת המין האנושי בכללו לעתיד: (ה) **אל קנא**. תחלת הוראת שרש **קנא** היתה להורות על הפיכת המראה

לאדום הרבה הנוטה לשחור, וההוראה הזאת נשארה בלשון סורי, ונמצא השרש הזה בתרגום סורי בפסוק חכלילות עינים (משלי כ"ג כ"ט) ובפסוק עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), וקרוב לשרש זה קינאה שענינו בלשון ארמי צורף, לפי שמלאכתו להאדים המתכת באש; גם בלשון ערבי קנא ענינו אדום הרבה. ובלשון הקדש הושאל השרש הזה על התחממות הלב והתפעלות חזקה הגורמת למראה הפנים שיתאדם ויחשך, ויצא הרגשת כעס וחמה גדולה, כגון חמת גבר כשתשטה תחתיו אשתו, או כשינתן לאחרים מה שהיה ראוי שינתן לו; ולפעמים יתחמם אדם גם בשביל אחרים ויקנא לרעהו, כשיראה אחרים מתלבשים בטליתו ולוקחים לעצמם מה שלא היה ראוי אלא לו, כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א כ"ט), או כשיראה אחרים מצערים אותו בכל ענין שיהיה, כגון קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א' י"ד וט"ו). והנה עקר הוראת לשון קנאה אינו אלא חמה וקצף גדול. והנה הרמב"ם (מורה חלק א' פרק ל"ו) כתב כי לא ימצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בעבודה זרה בלבד; והרמב"ן הביא נגד זה מה שכתוב ויחר אף ה' במשה, ויחר אף ה' בם, חרה אפי בך ובשני רעיך, וסיים: אבל בלשון קנאה אמת הוא „כלומר אמת הוא שלא נכתבה קנאה אלא נגד עובדי עבודה זרה. ואני אומר כי גם זה איננו אמת, כי מצינו (נחום א' ב') אל קנא ונוקם ה', ושם מדבר על אשור שהרע לישראל, והקנאה והנקמה היא על מה שהרעו לישראל, לא על עבודה זרה שעבדו, כי (כדברי הרמב"ן עצמו) הכתוב יזכיר קנאה בעבודה זרה בישראל בלבד (ולא באומות). והנה אף על פי שהפסוק הזה מדבר בעבודה זרה, מכל מקום נראה לי כי אל קנא ופוקד עון אבות לא על עבודה זרה בלבד נאמרו, אלא דרך כלל נאמרו, לומר שהוא נוקם ובעל חמה, כלומר שהעושה חטאים גדולים הוא נפרע ממנו במכות גדולות כאדם שעלתה חמתו באפו:

פוקד עון אבות, אין ספק כי לא יצוייר אלוה יחיד אדון הכל, יודע הכל, משגיח ומשלם שכר ועונש, בלי שנאמין בו גם כן שופט צדק ואמת, וכמו שאמר אברהם השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ומשה אמר: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ואמנם שיהיו הבנים נענשים בעון אבותם אין זה משפט צדק, והתורה עצמה הזהירה את הדיינים שלא לשפוט משפט כזה (לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, דברים כ"ד ט"ז), ואף על פי כן אנו רואים כי אמונת היות הבנים נענשים בעון אבותם היתה מפורסמת בישראל, עד שהיתה למשל בפיהם (ירמיה ל"א כ"ט ויחזקאל י"ח) אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקהינה, והמשורר אומר (תהלים ק"ט י"ד) יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, והמקונן אומר (איכה ה' ז') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, ורבות כאלה בספרי הקדש. וכנגד זה אנו רואים יחזקאל מתאמץ להשבית המשל הנזכר אבות יאכלו בסר, והוא אומר בן לא ישא בעון האב, הנפש החוטאת היא תמות, וירמיה אומר כי בימים הבאים לא יאמרו עוד המשל ההוא. והנה רז"ל תירצו ואמרו כי פקידת עון אבות על בנים איננה אלא כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם, ודברי יחזקאל הם כשאין אוחזין מעשי אבותיהם בידיהם. ועדיין יש לשאול: כשאוחזין מעשי אבותיהם יענישם האל יותר מכדי רשעתם או לא? אם לא יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם אין כאן פקידת עון אבות, ואם יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם הרי זה עוות הדין. והרמב"ם (מורה חלק א' פרק נ"ד) אומר שהכוונה בפוקד עון אבות אינם אלא כי אחת ממדות ה' היא כי בעיר הנדחת הכה יכו את יושביה לפי חרב, וגם הבנים אשר לא חטאו; ואתה רואה כמה זה רחוק ודחוק. מלבד שאין שום ראיה לומר שאין הענין נוהג אלא בעון עבודה זרה, כי אף על פי שכאן בעבודה זרה מדבר, מכל מקום מדת פוקד עון אבות נזכרה גם כן בי"ג מדות (שמות ל"ד ז'), ושם לא נזכרה ענין עבודה זרה אלא סתם נאמרה; ומי יאמין כי אחת מהי"ג מדות אין המכוון בה אלא מצוה מן המצות, והיא מצוה שמציאות קיומה מועטת, ואולי העולם לא נתקיימה? ועוד אם פוקד עון אבות הכוונה בו על מצוה מן המצות, גם ועושה חסד לאלפים ראוי שיהיה מצוה מן המצות, וכמו שזה לא יתכן, לא יתכן גם זה. והרלב"ג ואחרים אמרו כי העונש נמשך מן האבות אל הבנים במקרה טבעי; אך זה דבר ידוע ומפורסם כי הרעות הבאות על האבות נמשכות אם מעט ואם הרבה גם על הבנים, אבל פוקד עון אבות משמע שהוא פוקד עתה מה שעדיין לא פקד, כלומר שעדיין לא נענשו האבות על עונם, והבנים נענשים לכתחלה אף על פי שאבותם לא נענשו; וממאמר דוד יזכר עון אבתיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, יהיו נגד ה' תמיד ויכרת מארץ זכרם, נראה ברור שכך היתה כוונת דוד ואמונתו ואמונת ישראל בימיו שבעל בנו של רשע תבאנה

רעות פרטיות ומיוחדות לו. לא לבד שעונש אביו ימשך עליו כדרך הטבע. לפיכך נראה לי שאין לזוז מפשוטו של מקרא, והכוונה כי בחטאים הגדולים המעלים חמת האל וקנאתו, כן היא המדה שתבאנה על זרעו של רשע רעות גדולות מבהילות הרואים; והעונש הזה ימשך עד שלשה או ארבעה דורות, כי כל זמן שיהיו אנשי הדור זוכרים את הרשע שכבר מת ואת חטאתיו אשר עשה, יראו חמת ה' שפוכה בזרעו. והמדה הזאת היא אחד מסודות ההשגחה הנסתרת בכל המאורעות ההוות בעולם, והאלהים עשה שיראו מלפניו, כי כל אב אוהב את זרעו, והדאגה שמא חטאיו יביאו רעות גם לבניו, תעצרנו אם מעט ואם הרבה מלכת תמיד בשרירות לבו, ואף אם לא תעצרנו, הנה הרואים את בניו מדוכאים בעוני יצעקו מרה עליו, ויהיה האיש למשל ולשנינה, ורבים ישמעו ויראו ולא יעשו כמעשהו. אבל הרע הזה הבא על הבנים בעון אבותם איננו רע מוחלט ותמידי, כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה, ומי שכל עתותינו וכל קורותינו בידו, אין רע מוחלט יוצא מתחת ידו, ולא יבצר ממנו להמשיך טובות גדולות מבטן הרעות והצרות, והדברים ארוכים, אין כאן מקומם. כללו של דבר, פקידת עון אבות על בנים איננה להנקם מן הרשע, אלא להועיל לבני אדם לבלתי יחטאו, לפיכך איננה באמת מקלקלת שורת הדין, ובנו של רשע אם שקול ישקל כעשו ועונתו שבאו עליו מיום הולדו עד יום מותו, יוודע כי לא נעשה עמו עול וחמס חלילה, רק מצאוהו קצת רעות וצרות מבהילות הרואים, להרחיק מן העבירה. ולפיכך בשר ודם מוזהר על זה שלא לענוש בנים על אבות, כי האדם אין בידו לחבוש המחץ אשר ימחץ, אבל מה שהוא עוול בבשר ודם הוא משפט צדק באדון הכל, שהכל בידו. ועדות ברורה לדברי הוא מה שאנו רואים ברשע בן צדיק, כי הנה כאן הוא אומר ועושה חסד לאלפים לאוהביו, וכן מצאנו בדוד (תהלים פ"ט) לעולם אשמר לו חסדו וגו' ושמתי לעד זרעו וגו', אבל וכי מפני זה הבנים החוטאים לא ישאו חטאם? — אם יעזבו בניו תורתי וגו' ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם. וחסדי לא אפיר מעמו. וכן בגוי כלו, הנה ה' כרת ברית עם אברהם בזרעו אחריו, ולא ימאסם ולא יגעלם לעולם; וכי בשביל זה לא יענש אותם כשחטאו? הרי מבואר כי אהבת ה' את האבות איננה מקלקלת שורת הדין ויושר המשפט. ואם במדה טובה כך הוא, קל וחומר במדת הפורענות (אשר הפסוק זה עצמו מוכיח שמדה טובה מרובה הימנה הרבה, כי פקידת עון אבות אינה אלא על בנים על שלשים ועל רבעים, ומדה טובה היא לאלפים, כלומר עד אלף דור), הלא אין ספק כי בפקוד ה' את עון האב על הבן לא בשביל זה יטה משפט גבר, כי פלס ומאזני משפט לה', והרבה שלוחים למקום לקיים פקידת עון אבות לאיים על בני אדם, בלי שיהיה המשפט הבן מעוקל והעוות באמת. והנה בימי ירמיהו ויחזקאל שהיו הנביאים אומרים אל העם כי ה' משליכם מעל פניו בגלל חטאות מנשה שהחטיא את ישראל, שהיתה למשל בפי ההמון אבות אכלו בוסר וגו', והיה זה לקצת העם למכשול עון לבלתי שוב בתשובה; על כן הוצרך יחזקאל להתקומם נגד המשל הזה, להזכירם כי הצור תמים פעלו כל דרכיו משפט, ובן לא ישא בעון האב עונש מוחלט ומתמיד, רק הנפש החוטאת היא תמות, ומי שאינו אוחז חטאות אבותיו בידו חָיֹה יחיה. על כן ראוי להם לשוב אל ה' וירחמם, וכמו שחתם דבריו שובו והשיבו וגו' השליכו מעליכם את כל פשעיכם וגו' למה תמותו בית ישראל, כי לא אחפוץ במות המת וגו' והשיבו וחיו — **לשנאי**. עם שונאי אני נוהג כך לפקוד עונם על בניהם, וכן ועושה חסד לאלפים לאוהבי, הכוונה עם אוהבי אני נוהג כך לעשות חסד עם בניהם עד אלף דור, ומלת לשנאי ומלת לאוהבי חוזרות אל האבות (כדעת רלב"ג), לא (כדעת ראב"ע ורשב"ם ואולי גם רש"י) אל הבנים. ואכתי התלמוד שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם לא אמרו זה לפרש מלת לשונאי, אלא לפרש במה הכתוב מדבר, לומר כי ענין הפקידה הזאת אינו אלא כשאוחזין וכו' לא שיהיה זה פירוש מלת לשנאי, וכן אונקלוס תרגם לשנאי לסנאי, ואחר כן הוסיף (דרך תוספת ולא לפרש מלת לשנאי) כד משלמין בניא וכו', ואין התוספת הזאת (כאשר חשב רמב"ן ואולי גם רש"י) לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי, שאם כן היה לו להשמיט מלת **לסנאי** לגמרי, הואיל ותלות כד משלמין וכו' הן הן פירוש מלת לשנאי. ולא אכחד תחת לשוני כי בתרגום כ"י על קלף שבידי חסרה מלת לסנאי והוסיפוה בגליון, אבל אין זה אלא טעות סופר, שהרי בדקתי בפרשת ואתחנן, ושם אין המלה חסרה כלל. והנני מבטל מה שכתבתי על עון אבות באוהב גר עמוד י"ט. והנה והתודו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כ"ו מ') הוא כמשמעו, עונם ענין אחד, ועון אבותם ענין אחר, יתודו על מה שחטאו וגם על מה שלא חטאו הם אלא אבותיהם, וכן מצאנו מפורש בנחמיה (ט' ב') ויתודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם, ואחר כן מזכיר והולך באורך את חטאות אבותיהם

יתרו כ

מפסוק ע"ז עד ל"ס · לפיכך גם מה שכתוב בירמיה (י"ד כ') ידענו ה' רשענו עון אבותינו, אינו אלא
חסר וי"ו, רשענו ועון אבותינו · והכוונה בכל זה כי מאחר שכך היא מדת הקב"ה לפקוד עון אבות
על בנים, הנה הבא להתודות ראוי שיתודה לא לבד על חטאתיו, אך גם על חטאות אבותיו · כי גם
עליהם הוא חייב עונש ובוידוי ותפלה ותשובה יתכפרו לו אלו ואלו · והנה ידידי החכם המפואר **יש"ר** ב"י
בבכורי העתים לשנת תר"ו אחז בפירושי שכתבתי באוהב גר, וקירב את אשר ריחקתי, והכחיש מכל וכל
ענין עונש הבנים בגלל אבותם, ועל מה שאמר דוד יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, ועל
מה שאמר ישעיה הכינו לבניו מטבח בעון אבותם, אמר שאינם אלא על צד מליצת השיר; וזו אינה תשובה,
כי אמנם מדברי המשוררים שבכל אומה ולשון אנו למדים מה היו אמונות הגוי ההוא בימי המשוררים ההם.
ולולי שפשטה בימי דוד אמונת עונש הבנים בחטאת אבותם, איך יעלה על דעתו לומר דבר זר כזה, יזכר
עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח? וגם החכם געזעניוס בפירוש ישעיה כתב כי פסוק יחיו מתיך
נבלתי יקומון (ישעיה כ"ו י"ט) אף אם יפורש דרך משל ומליצה (כמו שהוא באמת), מכל מקום הוא ראיה
שאמונת תחית המתים היתה מפורסמת בישראל בימי הכותב · ואולם ידידי החכם המפואר נ"י בחר לעוות
עלינו את הכתובים בכוונה טובה להסיר תלונה מעל אלהינו, וכדי להסכים התורה עם הפילוסופיאה.
ואמנם הנה כבר קדמתי והשבתי תשובה לאותה טענה באמרי "אבל הרע הזה הבא על הבנים בעון אבותם
איננו רע מוחלט ומתמיד וכו' כללו של דבר פקידת עון אבות על בנים איננה להנקם מן הרשע וכו' ובנו
של רשע אם שקול ישקל כעסו וטובתו שבאו עליו מיום הולדו עד יום מותו, יוודע כי לא נעשה עמו עול
ואתם וכו' עיין למעלה. והנה ידידי החכם **יש"ר** ב"י אומר (שם עמוד ט') כי אף אם יקרה לפעמים,
לאיזו שנה פרטית שהצדיק יאבד בצדקו בעבור רוע מעללי אחרים, עוד לא יתכן בשביל כן לייחס לאלהי
עולם אשר כל דרכיו משפט צדק מדה זו שיענוש תמיד הבנים בעבור חטאת אבותיהם וכו'. ואני אומר כי
החלוק הזה בין תדיר לשאינו תדיר איננו אלא תנחומין של הבל, ואם נניח שיקרה לפעמים עָוֶל בעולם
שיהיה צדיק אובד בצדקו, אף אם לא יהיה זה אלא אחת לאלף שנים, כבר כפרנו בהשגחה, שאם יש אלהים
שופטים בארץ לא יבצר ממנו לעשות משפט גם בפעם ההיא · והאמת היא כי היושב על חוג הארץ ויושביה
כחגבים, הוא יודע שאין שום עָוֶל בעולם, לא תמיד ולא לפעמים · והמתבוננים בתולדות הדורות יבינו
כי כל מה שהיה לא היה אלא לטוב, ואף אם העומדי' בזמן המאורעות (כגון בזמן נירון קיסר, ואטילא
ורוֹבֶּסְפּיאֶר ואחריהם) היו הדברים עול וחמס בעיניהם, הנה אחר זמן נודע כי הכל היה לטובת המין
האנושי. וכן פקידת עון אבות על בנים היא לטובת המין האנושי, ואם היא עָוֶל למראה עינינו, אי
הענין כן באמת, כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה · כמו שכתבתי למעלה. והמעתר (ר' וואלף
מאיר) אמר (ויקרא כ' ה') כי פוקד עון אבות על בנים הוא שבניו ובני בניו, ואם גם דור רביעי יראם,
ימותו כלם ועיניו רואות · אבל משמעות הכתוב איננה שימותו, אלא שיקבלו עונש, ואם כדבריו, היה
הכתוב אומר ערירים ימותו, אבל פוקד עון אבות על בנים משמע בלא ספק שהכוונה על עונש הבנים ·
לא על עונש האבות: (ח) **זכור את יום השבת**, הזכירה הזאת אין ענינה (כמו שכתבתי בבכורי העתים
תקפ"ח עמוד 90) זכור מה שנצטוית כבר במדבר סין לקדש את יום השבת · כי אמנם לשון זכירה איננו
מיוחד למה שעבר, כי נמצא גם במה שעתיד להיות, כמו לא זכרה אחריתה (איכה א' ט'), לא זכרת
אחריתה (ישעיה מ"ז ז'), יען אשר לא זכר עשות חסד (תהלים ק"ט ט"ז), ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג' ח'),
והנה זכור ענינו להבא כמו שמור, כלומר שים אל לבך יום השבת · שתהיה מצפה מתי יבא, כדי לקדשו ·
ולא יסור מלבך · ולא תחללהו מפני השכחה · ואמנם הקידוש שתיקנו רז"ל הוא כענין כל ברכות המצות ·
שהתקינו שיהיה אדם מברך עובר לעשייתן, וזה כדי שלא יעשה המצות כמצות אנשים מלומדה. אלא
ישים אל לבו כי ה' צוה, ויעשה הדבר בכוונה לעשות רצון יוצרו: **לקדשו** לעשותו נבדל משאר ימים.
שלא תשתמש בו להנאתך לעשות כל מלאכתיך, אך תתנהו לגבוה כקרבן וכתרומה, כלומר תמשוך ידך
מליהנות בו לצרכך ולעסקיך · ויהיה כלו מופרש לכבוד שמים, לשבות בו לכבוד האל אשר צוך על השביתה
בו: (יא) **כי ששת ימים וגו'**, מצות השבת ראוי לחלק בה בין שביתת הישראלי לשביתת העבד
ובהמה, כי זו מכוונת לעצמה, לחמלה וחנינה עליהם · וזו אינה מכוונת לעצמה, כי מי שהוא בן חורין
יוכל לשבות כל זמן שירצה · אבל היא לענינים אחרים. והנה ראשונה מצות השבת היא ככל איסורי

קדושה, לרומם את ישראל, עד שיחשיבו את עצמם ממלכת כהנים וגוי קדוש, בהיותם שובתים ביום אשר שבת בו האל ממלאכת השמים והארץ; ומן הצד הזה היתה השבת אות בין ה' ובין ישראל, כלומר שהיא אות וסימן לברית אשר בינו ובינינו. ומצד אחר יש במצות השבת תועלת גדולה בתיקון המדות ובהצלחת האומה, ובשמירת הרליגיאון; כי הנה ידוע כי כל אדם שובת לפעמים ממלאכתו ונהנה במנוחה, והנה אם כל אחד ואחד ינוח ביום שירצה, לא תמשך מן המנוחות הפרטיות האלה שום תועלת אחרת מלבד ההנאה הפרטית של כל אחד ואחד, אבל אם תהיה מנוחת האומה כלה ביום אחד, ימשך מזה שיכלו להקבץ יחדו לאכול ולשתות ולדבר אלה עם אלה, ותתרבה האהבה ביניהם, וגם יוכלו לשמוע תורה ותוכחה מפי הזקנים והחכמים. וביום השבת משוה העשיר והעני, האדון והעבד, קטון וגדול שוה בו, ועבד חפשי מאדניו; וזה מועיל להרחיק הגאוה מן העשירים, ולהזכירם כי כלנו בני אב אחד נחנו. והנה כאן רמז הטעם העקרי (כי ששת ימים עשה וגו'), ואם לא היה דבר זה כתוב בתורה לא היה מקום להשגת התכלית המכוונת, שהיא לחזק בלבנו אמונת היותנו עם סגלה; אבל הטעם השני שהוא מצד הצלחת האומה ותקון מדותיה, לא נזכר בתורה, כי אין השגת התכלית הזאת, תלויה בידיעת הכוונה. וידוע כי זה עקר גדול בדרכי התורה, והגאונים וחכמי ישראל, אמור מעט ועשה הרבה; בהפך מדרכי חכמי יון וההולכים אחריהם, שאומרים הרבה ועושים מעט: (יג) **לא תנאף**, אין ניאוף אלא באשת איש, שנאמר אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י'), ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל ט"ז ל"ב), (רש"י), וטעות היא ביד ראב"ע שהכחיש דבר זה. ונסתייע ממה שכתוב ותנאף את האבן ואת העץ (ירמיה ג' ט'), והוא לא הבין שאינו אלא משל והכוונה על עבודת אלילים שהיא נמשלת לניאוף, כי האומה נמשלת כאלו היא אשת איש עמו יתברך, כמבואר בכל הפרשה ההיא (ירמיה ג'): **לא תענה ברעך עד שקר**, רד"ק רא"ז' ובע' פירשו עד כמו עדות, וראב"ע אחר שחפש בלבו שנים רבות, פירש אתה עד שקר לא תענה ברעך, וזה הבל, שאם לא יעיד איך יהיה עד שקר; ובביאורו הקצר פירש לא תענה ברעך, ואתה עד שקר, כלומר לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא תענה ברעך מִשֶּׁקֶר, וקרוב לזה פירש רמב"ן לא תענה ברעך דבר שבעל ידו תהיה עד שקר. ונראה לי לפרש לא תענה ברעך ענוית עד שקר, כי הפעל מושך אחריו שם הנגזר ממנו, כמו פן אישן המות (תהלים י"ג ד'), טעמו פן אישן שנת המות; וכמו שכתב שם ראב"ע: כי השמות בכח הפעלים; וכן למטה (כ"ב כ"ה) אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו, כנוי הזכר שבמלת תשיבנו חוזר לשם חבול שבכח הפעל אם חבול תחבול, וכן וברך ולא אשיבנה (במדבר כ"ג כ'), טעמו וברך ברכה ולא אשיב ברכתו, וכן וברוב יועצים תקום (משלי ט"ו כ"ב), טעמו וברוב יועצים עצה תקום העצה: (כא) **בכל המקום אשר אזכיר את שמי**, שאקבע לך להזכיר את שמי, שאצוך לבנות לי שם מזבח ולהתפלל שם לפני ולתת הודה לשמי, וזה הוא ענין הזכרת שם האל, כאשר תמצאו לבד בך נזכיר שמך (ישעיה כ"ו י"ג), ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר:

משפטים

כא (ב) **כי תקנה וגו'**, התורה אשר דרכיה דרכי נועם ורחמים, פתחה משפטיה במשפט העבד והאמה אשר בימי קדם היו נחשבים כבהמה, ולא היה השופט דן דינם ורב ריבם נגד אדוניהם: (ח) **והפדה**, ישתדל האדון אצל קרוביה שיפדו אותה, או דודה או בן דודה יגאלנה, או אחד מכל בני משפחתה ומכל בני שבטה יגאלנה: **לעם נכרי לא ימשול למכרה**, אינו רשאי למכרה לאיש משבט אחר שאין לו קורבה עמה ואם יקנה אותה ישתעבד בה, לא כן איש ממשפחתה אם יפדה אותה יוציאנה לחרות, או יקחה לו לאשה. וכבר מצאנו עַם שענינו שבט, כגון לקהל עמים (בראשית כ"ח ג' ומ"ח ד'), גם הוא יהיה לעם (שם מ"ח י"ט), עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), נדיבי עמים נאספו (תהלים מ"ז י'); ומצאנו נכרי שענינו זר אף על פי שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קהלת ו' ב'), וענביך בבית נכרי (משלי ה' י'), נכרי ואל שפתיך (שם כ"ז ב'), וכן כל נכריה שבספר משלי. ובימי קדם שהיו להם ספרי היוחסין היו כל בני שבט אחד מכירים קורבתם זה עם זה, וכל מי שהיה מאותו שבט יתכן שיגאל את בת שבטו, אבל בני שני שבטים לא היו נחשבים כקרובים, אלא

זרים היו זה לזה. ואחר כן במשך הדורות נשכחה הקורבה שבין אנשי שבט אחד, והיו גם בני שבט אחד זרים ונכרים זה לזה, ולא היה אדם שיפרש כי אם שאחר הקרוב אליו; לפיכך הוצרכו רז"ל לפרש לעם נכרי לגבר אוחרן, כי ידעו כי כל איש מישראל, אף אם הוא מאותו שבט, נכרי הוא לה, ולא יפדנה להוציאה לחרות, אלא אם יקנה אותה ישעבדנה לו לשפחה: **בבגדו בה**, כשהוא בוגד בה, שאינו לוקחה לו לאשה (כי המוכר בתו לא היה מוכרה אלא לתקוה זו שהאדון ייעדנה לו), אינו רשאי למכרה לאיש נכרי שאיננו קרוב אליה, שיקחנה להשתעבד בה ולא לפדותה: (י) **ועינתה**, לדקו דברי ראב"ע שהמלה מלשון עת, ומלת עת חסרה נו"ן, וכן מלאכי שאומרים בלשון ארמית כְּעַן, כְּעֶנֶת בנו"ן, וּכְעֶת בלא נו"ן; אמנם נראה לי כי מלת עת אין תחלת הוראתה על הזמן, אך תחלת הוראתה כהוראת השרש אשר ממנו לוקחה; והנה שרש ענה הונח תחלה על הדבור המתייחס לדבור זולתנו, ומורה גם כן זמרת שתי כתות בני אדם שמזמרין אלו כנגד אלו, ומורה גם כן עשיית בקשת זולתנו ומלוי שאלתו; ומן השרש הזה מלת יַעַן המורה על יחס המסובב בהצטרפות אל סבתו, גם מלת לְמַעַן המורה על יחס המעשה בהצטרפות אל התכלית המבוקשת על ידו; וכן מלת כְּעַן אין עקר הוראתה על הזמן, אך היא מלה קושרת הנמשך מן המדובר עם הקודם, כטעם אם כן אפוא, כגון איתי גבר במלכותך וכו' וכו' כען דניאל יתקרי ופשרא יהחוה (דניאל ה' י"א י"ב), וכן ואנא שמעת עליך די תכול פשרין למפשר וקטרין למשרא כען הן תכול כתבא למקרא (שם שם ט"ז), וכן אתיעטו כל סרכי מלכותא וגו' כען תקים אסרא (שם ו' ח' ט'), וכן כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא (עזרא ד' י"ב), כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא וגו' על דנה שלחנא והודענא למלכא (שם שם י"ד), וכן כען שימו טעם (שם שם כ"א); וכיוצא בזה מלת עתה, כגון אתה עתה ברוך ה' (בראשית כ"ו כ"ט), ועתה ארור אתה (שם ד' י"א), וזולתם רבים; וכן מלת וּכְעֶנֶת או וּכְעֶת (עזרא ד' י' י"א וי"ז וז' י"ב) נראה לי הוראתה כמו כְּעַן או וְעַתָּה, והיתה שגורה בפי הארמיים בתחלת אגרותיהם, אחרי דרישת השלום. והנה הזמן להיותו מן הציורים היותר מופשטים, לא הונח לו שם עצמי אליו בבחינת מה שהוא בעצמו אבל קראו שמו עֹנָה, עֹנָה, ועֵת, והכוונה על התנאים הראויים לכל דבר ודבר לפי מה שהוא, אשר בהתאמתם יכון הדבר ההוא לענין מה, כטעם עת לאהוב ועת לשנוא, ואחר עתים שבקהלת (ג), וכן ושריך בעת יאכלו (שם י' י"ז) בתנאים הראויים, וכן והנה עתך עת דודים (יחזקאל ט"ז ח'), היו בך התנאים הראויים (שדים נכונו ושערך צמח) למשכב דודים, וכן ודבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו כ"ג); וכן מלת עונה בלשון חכמים, בענין התנאים הראויים בדבר המכשירים אותו לדבר מה, כגון המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת מעשרות (פאה פרק ד', חלה פרק ג') פירש הרע"ב (במס' חלה) כל אחד כמשפט המפורש בפרק קמא דמעשרות, עד כאן לשונו; ובמעשרות (פרק א') מפורש: מאימתי הפירות חייבות במעשרות, התאנים משיבחילו, הענבים והאבשים משיבאישו וכו' וכו'. ואחר כן הושאלה מלת עונה להורות על הזמן בכלל, כמו שהושאלה מלת עֵת, עיין בערוך, ערך ען, שני. ואחרי הדברים והאמת האלה אומר אני כי ועונתה הוא התנאי הראוי לה בזמן שהיא אשת בעולת בעל, והתנאי הזה הוא התשמיש בלא ספק. והנה התורה הזהירה את האדון שלקח אמתו לאשה, שאף אם יקח לו עוד אשה אחרת אינו רשאי לגרוע חקה של זו, ולא מפני שהביאה עני עד שהוכרח למכרה לו לאמה היה קלה בעיניו מאשתו האחרת שהביא עשיר, אך ראוי לו שיזכור תמיד כי כשלקח הראשונה השתעבד לה בכל ממונו ובכל כחותיו. וקודם שיקח השניה צריך שיראה אם ממונו וכחותיו כדאי לשתי נשים, ואם לאו אין לו ליקח אשה שניה. וכל זה אמרה תורה בגוי שנשא את אמתו, וקל וחומר למי שנשא בת חורין, שהוא חייב בלא ספק בשארה כסותה ועונתה, לפי שיעור ממונו וכחותיו, והתורה לא נכנסה בפרטי דברים שאין להם סוף, ורז"ל עשו כמו שעשו בכל שאר חלקי התורה, והגבילו השיעורים, שאם יפחות הבעל מהשיעור המוגבל לו לפי מה שהוא אדם, תוכל אשתו לבא לצעוק חמס לפני בית דין, והם יחקרו אם פושע הוא או אנוס הוא, ואם פושע הוא יכופו עליו לתת לה חקה או ישלחנה מביתו. והנה חז"ל בחכמתם ובצדקתם ראו כי האשה איננה כלי, ולא נבראת להועלת האיש ולהנאתו בלבד, אבל איש ואשתו שני שותפים, התחברו ברצונם לעזור איש את רעהו באהבה ואחוה, ולא לבד הסכימו שלא יהיה האיש גורע חק אשתו, אבל הסכימו גם על הפרטים היותר קלים, לבלתי

יהיה האיש גורע הנאת אשתו, כגון אם אמר הוא בבגדו והיא בבגדה; ומה נכבד מאמרם בשכר שמשהין עצמן (נדה ל"א). והפך מזה תלד אחד דרכי הנבלים, שאינם מבקשים רק הנאת עצמם, והם משוטטים תמיד לבקש זמה, ונשיהם נאחזות בעיניהם ויושבות עגונות אלמנות חיות. והפך מזה תלד אחר דרכי המתחכמים, אשר האשה היא להם כשפחה לשרתם, וּכְסם לשמירת בריאותם (לא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר וכו' וכו' הלכות דעות פרק ד'). אבל מי שתורתו היא תורת משה והמשנה והתלמוד, הוא אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מגופו, ועליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמות ס"ב).

כב (ז) **אם לא שלח ידו**, רש"י רמב"ן וראב"ע פירשו ישבע שלא שלח ידו, וכן לשון שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו; והנה רמב"ן וראב"ע אומרים כי אם לא היא לשון שבועה, וטעות גדולה טעו, שהרי כל אם לא שבל שבועה ענינם לחייב ולא לשלול, כגון אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במדבר י"ד כ"ח), אם לא כאשר דמיתי כן היתה (ישעיה י"ד כ"ד), אם לא אשיבך מדבר (ירמיה כ' ו'), כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב, (שמואל ב' י"ט י"ד), וכן הוא בהכרח, כי כל האומר אם לא כוונתו כך וכך יבא לי אם לא עשיתי או אם לא אעשה כך וכך, והכוונה בלא ספק לומר שבאמת עשה או יעשה כך וכך. ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים אם בלא מלת לא, כגון אם מחוט ועד שרך נעל ואם אקח הכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג) שלא אקח, אם תשקור לי (שם כ"א כ"ג), שלא תשקור לי, ורבים כאלה. והנה באמרו אם לא שלח ידו אם היתה הכוונה לשון שבועה, תהיה הכוונה שישבע שבאמת שלח ידו במלאכת רעהו; לפיכך אומר אני כי אין אם לא האמור כאן לשון שבועה, אלא כמשמעו, אלא שהמקרא קצר, ושיעורו ונקרב בעל הבית אל האלהים למען יתברר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, והבירור הזה לא יהיה על ידי שבועה, אלא בחקירת השופטים ולפי ראות עינם; ואם הם ישפטו ששלח ידו ושהוא הגנב, אז ישלם שנים כאמור בפסוק שאחר זה:

כג (ב) **לא תהיה אחרי רבים לרעות**, נראה שמדבר בעדות כמו שהוא הענין במקרא הקודם ובסוף המקרא הזה ולא תענה על ריב, אלא שסוף הכתוב הוא במקום ריב, ותחלתו שלא במקום ריב, כגון להעיד על ראובן שחלל שבת, ובזה אמר לרעות, כי במקום ריב מה שהוא רע לזה הוא טוב לזה, אבל להעיד על ראובן שחטא, והוא לא חטא, אין בזה שום טוב אלא רע: **ולא תענה על ריב**, הנכון כראב"ע כשיהיה ריב בין אנשים, לא תעוד עדות על מה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים. ולהעיד מה שאתה לא ראית, כי אולי תצא מזה הטיית משפט. ואם תאמר: והלא כיון שיש שם רבים המעידים, תוספת עד אחד לא תיטיב ולא תזיק, הנה יתכן שזה הנוסף, אם הוא בחזקת כשרות יגרום לדיינים שלא ירבו בדרישות וחקירות כל כך כמו שהיו מרבים אם לא היו שם אלא העדים האחרים: **לנטות, להטות**, לשון הנופל על הלשון בשתי הוראות שונות, על דרך כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה, (למעלה כ"ב ד'); ודרשת רז"ל אחרי רבים להטות שמצוה לפסוק הדין אחרי הרוב (כתרגומו) אסמכתא היא, ואין ספק כי אי אפשר לפסוק הדין אלא על פי הרוב, כי רחוק הוא שתהיה דעת כלם שוה; אמנם המקרא הזה איננו מדבר בשופטים, אלא ביחיד הבא להעיד. ורש"י ז"ל עזב דרשת רז"ל ובקש לְיַשֵּׁב המקרא על פי פשוטו, אלא שפירש גם הוא הכתוב בדיין ולא בעד, והוליך לפרש על ולא תענה פירוש רחוק מאד. ויש לתמוה עליו הרבה, איך חשב שאם הנדון ישאל את הדיין על משפטו אין לדיין לענותו דבר הנוטה אחרי רבים החולקים עליו. הלא יאמר לו הדין לפי מה שהוא לפי דעתו — והלא זה דבר ההורס תקלות הרבה, והלכה רווחת היא במשנה (סנהדרין פרק ג') ומניין לכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחברי מחייבין, אבל מה אעשה שחברי רבו עלי, על זה נאמר הולך רכיל מגלה סוד. ויותר יש לתמוה על בעל הסמ"ג שבלאוין קנ"ה וקנ"ו העתיק דברי רש"י אלה ולא העיר עליהם דבר, וכן הרב ר' אליה מזרחי ואחרים לא העירו על זה כלום. ותלמידי מוהר"ר מרדכי מורטארה אומר כי המשנה מדברת בסתם דיינים, כלומר בכשרים, שאין כוונתם להטות משפט, אלא מזכים ומחייבים כפי מה שהוא האמת והיושר לפי ראות עיניהם, אבל רש"י מדבר בדיינים רשעים, כמו שאמר אם ראית רשעים מטים משפט. ותלמידי מוהר"ר משה הלוי עהרענרייך אומר כי לדעת רש"י אין הפסוק כלו חוזרה לאדם אחד, אלא לשני בני אדם, לא

תהיה אחרי רבים לרעות היא אזהרה לדיין שבאו בעלי הדין לפניו, וחבריו רוצים להטות משפט, ולא תענה על ריב היא אזהרה לחכם אחר שאינו דיין או שאינו באותו בית דין אלא בב"ד אחר, וכוונת רש"י שאם הנדון היוצא מבית דין חייב יבא אצל חכם אחר וישאלהו על אותו המשפט ששפטוהו אותם הדיינים, אין לו לשאת להם פנים, אלא יאמר את המשפט כאשר הוא: (יג) **ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו**, אחר שהשלים המצות שבין אדם לחברו חזר למצות שבין אדם למקום, וסיים במה שפתח למעלה בסוף פרשת יתרו (כ׳ כ׳); והנה שם הזהיר על עשיית הצלמים וצוה על עשיית מזבח לכבודו ית׳, ואח"כ הזכיר המשפטים שבין אדם לחברו, ועתה חזר להזהיר על ענין האלילים ולצוות על כבודו ית׳; והנה ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, הכוונה על לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב וכו׳ וכו׳ עד סוף הפרשה, ועוד אני מצוה אתכם שלא תזכירו שם אלהים אחרים לתהלה ולתפארת, על דרך שאמר בשמו ית׳ (שם כ"א), בכל המקום אשר אזכיר את שמי, ועיין מה שכתבתי שם; והוסיף לא ישמע על פיך, והוא כמשמעו לא יהיה שם האלילים נשמע על פיך, כלומר אפילו לספקים ודרך ערא, אך לעולם הדבר לאד מעניינו באין האיסור אלא להזכיר לתהלה ולתפארת או דרך תפלה ותחנה, ולא שתהיה הזכרת שם האלילים אסורה בהחלט, כי הנה משה אמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור: (יט) **ראשית בכורי אדמתך** וגו׳. מאמדן הדעת נראה לי שהיה מנהג קצת העמים או קצת אנשים גם מבני ישראל להקריב בכורות לאנס מבושלים בחלב אמם, כי כמו שנותנים לכהן ראשית הבן כן יתכן שיהיה טוב וראוי להקריב ראשית החלב. והנה היו שוחטים הבכור והיו מבשלים אותו בחלב אמו והיו מאכילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הבכור והחלב והוא היה מבשלם יחד ואוכלם; ואם תרצה אומר שהיו מבשלים ושורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לגבוה ראשית הנולדים וראשית החלב יחד, לפיכך אחר שהזכיר ראשית בכורי האדמה הזכיר גם כן בשול הגדי בחלב אמו, ויובן גם כן למה הזכיר הבשול ולא האכילה, כי הבשול הוא העקר ולא האכילה. ואם אין בשול אין אכילה. ואמנם הטעם למה נאסר המנהג הזה אף על פי שהכוונה בו לשם שמים, הוא (כדעת רשב"ם ורמב"ע, ויוחן דוד מיכאעלים) מפני שיש בזה אכזריות לב לבשל הבן בחלב האם, והוא על דרך אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. ואף על פי שאחר ששחיטת הגדי מותרת, מה איכפת לו ולאמו באיזה משקה יבושל? מכל מקום המעשה הזה מקנה תכונה רעה בנפש האדם העושה והרואה. הבט בעלמן שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרוודות, וגלגלתו קערה, ויאכל בהם, הנה אין זה מזיק לאביו המת, ואף על פי כן מדת אכזריות היא, והמעשה הזה מפסיד מדת החמלה והחנינה בו ובראותיו. וקצת מן הקראים פירשו לא תניח לגדי הבכור שיתגדל ויגדל בחלב אמו, אלא ביום השמיני תתנו לי; ואמנם (כאשר העיר רמב"ע) אם מלאנו שרש בשל בבשול התבואות שחום השמש מבשיל אותן כאלו הוא אש לא מלאנוהו בגדול בעלי חיים שאין גדולם על ידי אש או חום חיצוני.

תרומה

כה (ב) **ויקחו לי תרומה**, מצוה לכלל האומה שיפקידו פקידים לקבל מיד המתנדבים. וכמו שאומר תכף מאת כל איש וכו׳ תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם, וכן אמר משה (ל"ה ה׳) קחו מאתכם תרומה לה׳ (שאנשי האומה הממונים לכך יקחו משאר האומה ויקבלו מידם מה שיתנדבו) כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה׳ (ליד הממונים); ונראה כי העם לא הפקידו פקידים, אלא הביאו אל משה עצמו, ככתוב (ל"ו ג׳) ויקחו מלפני משה והם הביאו אליו עוד וגו׳: (יח) **כרובים**, כמו הפוך רכוב, כסברת Gussetius והחכם יש"ר בבכורי העתים תק"ל עמוד ז׳, רק לא להיותם מורכבים מצורות שונות (כדעת ריש"ר), כי לשון הרכבה לצורתה כזו הוא לשון שבדו להם האחרונים; אך נקראו כן מפני שהם רכב אלהים, כטעם וירכב על כרוב, ולתבנית המרכבה הכרובים זהב (דברי הימים א׳ כ"ח י"ח): (לא) **כפתוריה**, אולי מן כף תור, כלומר כף שור, פרסה שסועה, ודוגמת זה במשנה במסכת כלאים ראש תור ואיננו מענין תורי זהב (כדעת הרב שם פרק ג׳ משנה ז׳), ולא כל קרן זוית נקראת ראש תור, אלא קרן זוית המכה על קו ישר (כזה V) נקראת כן, כי הוא דומה לראש שור בעל שתי קרנים:

תצוה

כח (א) **לכהנו**, אין הוי"ו כנוי, אלא על דרך לשון ארמית לְקָטְלָה, לְקַטָּלוּתָהּ; ולהיות כאן אחר הפעל מלת לי שהיא מלה זעירה, עשוה ככנוי מחובר ואמרו לכהנו לי כדרך שאומרים לְקַטָּלוּתָהּ. ואמנם שיהיה לכהנו פעל יוצא (לעשות אותו כהן) איננו נראה כי לא מצאנו כִּהֵן אלא פעל עומד, מלבד שאם היה יוצא, היה לו לומר לְכַהֲנָם לי. והנה הכהונה ניכרת בבגדים. ומזה כחתן יכהן פאר, לפיכך פירש מיד הבגדים אשר יעשו: (לט) **מעשה רוקם**, נראה לי כי מתחלה לא היתה מלאכת הרקמה במחט, אלא שהיו מציירים הצורה בבגד בפני עצמו ואחר כן היו מדביקים אותה על הבגד האחר. ומזה אבני פוך ורקמה (דברי הימים א' כ"ט ב') אבנים שמדבקין אותן על הקיר לנוי, עיין פירושי לישעיה כ"ד י"א. והנה שרש רקם קרוב לשרש קרם, שענינו שטיחת העור, ובלשון ארמי ענינו תקון הבגד על ידי טלאי שטוטחים ומחברים עליו. ואחר כן התחכמו לעשות הרקמה על ידי מחט, בלא תוספת בגד על בגד, ונשאר למלאכה זו שם רקמה, כימי קדם. ואחר כן התחכמו לעשות הצורות באריגה עצמה, וקראו למעשה זה מעשה חושב, לרוב החכמה והעיון הצריכה לה.

כט (כד) **והנפת אותם תנופה**, התנופה היא הגבהה והולכה והובאה, כי הכהן היה מקבל מיד מביאי הקרבן ומגביה ומוליך ומביא, לסימן שהדבר יוצא מרשות הבעלים לרשות גבוה, וכן אהרן קבל את הלוים שהיו נתונים לה' מאת בני ישראל והניף אותם (במדבר ח' י"א וכ"א), וכן בכל השלמים המקריב את זבח שלמיו לה' ידיו תביאינה את אשי ה' את החלב על החזה יביאנו. את החזה להניף אותו תנופה לה' (ויקרא ז' ל') שטעמו יביא את החזה כדי שעליו יניף הכהן את החלב לפני ה'. והנה החזה לא היה משמש אלא כדי לשטוח עליו החלבים שהיו צריכים תנופה כי היו נקטרים על גבי המזבח, ולכך נקרא חזה התנופה, והיה נשאר לכהן כמו הסל שהיו נותנים בו הבכורים. אבל השוק הוא תרומה לה', והאל נתנו לכהן, על כן נקרא שוק התרומה. ובפעם הזאת שהיא התחלת הקרבנות וחנוך אהרן ובניו, רצה ה' שיוודע כי השוק הוא חלק גבוה, על כן נקטר גם הוא, ומשה שהיה משמש ככהן לא קבל רק החזה, והניף גם אותו ונשאר לו למנה. ולשון תנופה נאמר גם כן להוצאת ההפרשה ונתינה לגבוה, כי כל דבר הניתן לגבוה נקרא בלשון הגבהה והרמה, כגון אשר הניף תנופת זהב (למטה ל"ה כ"ב), לכל תנופות בני ישראל (במדבר י"ח ל"ח), ועיין מה שכתבתי בדברים ט"ז יו"ד, ושם נדפס בטעות מלה יונית, וצריך לומר מלה רומית.

כי תשא

ל (יב) **כי תשא את ראש בני ישראל**, ימים רבים היתה דעתי נוטה לדעת רלב"ג ודון יצחק שהמצוה הזאת לא היתה אלא לשעה, וגם ראיתי כי אמר ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם נראה כמכחיש הפירוש הזה, כי משמעותו הוא שתמיד ולא הפעם הזאת בלבד יחול הנגף בנמנים בלא כופר, ואיך אם כן תהיה מצות נתינת הכפר לאותה שעה בלבד? אבל הייתי אומר כי רצה הקב"ה להחליש איכות העין הרע שהיתה מפורסמת בישראל, בלי להתקומם נגדה מכל וכל, ולפיכך אמר למשה כשתמנה אותם עכשו צריך שיתנו כופר, ואם לא יתנוהו יהיה בהם נגף, ה"ל הקח את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם, ומשם ואילך לא יצטרכו עוד לכופר, כי המשכן אשר אדניו עשויים בכסף הכופר יעמוד לזכרון לפני ה' תמיד ויכפר על בני ישראל גם כשיתפקדו. ולפי המחשבה הזאת היה מה שכתבתי זה שנה בספר במדבר (ל"א נ') "ולא משום כי תשא את ראש, כי איננה מצוה לדורות" והיום כ' תמוז תר"ן רואה אנכי שאין הפירוש הזה מוכרח כלל, כי בסוף הפרשה (ולקחת את כסף הכפורים) אין שום רמז שתהיה הכפרה ההיא מועילה לדורות, וגם לא נזכר כאן כלל שיעשו בכסף ההוא אדני המשכן, והיה ראוי שיבא בכתוב מפורש באר היטב שמהיום והלאה יוכלו להתפקד בלא כופר, כי כסף הכפורים שיתנו בפעם ההיא יעמוד במשכן לדורי דורות, ויהיה מכפר עליהם בכל זמן שיתפקדו, אם לא נתבאר ולא נרמז כאן כלל. ומלת לזכרון לפני ה' אין שום ראיה שתהיה הכוונה זכרון לימים הבאים, כי הנה כמוה וביום שמחתכם

ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם (במדבר י' י'), שאין הכוונה לזכרון לימים רבים, אלא בכל פעם ופעם (בכל חג ובכל ראש חדש) כשתתקעו על זבחיכם יהיו זבחיכם לזכרון לכם לפני ה'; דוגמת מה שבא בפסוק הקודם ותרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם; וכן (למעלה כ"ח כ"ט) ונשא אהרן את שמות בני ישראל על לבו וכו' לזכרון לפני ה' תמיד, בכל עת שיהיו על לבו יהיו לזכרון לפני ה'; וכן מנחת זכרון מזכרת עון הוא לאותה שעה בלבד. וכן כאן באמרו ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה', אין שום הוכחה שיהיה הכסף ההוא מכפר לכל הדורות, אלא כשיתנוהו יהיה להם לזכרון לפני ה', ויכפר עליהם לאותה שעה להצילם מן הנגף. לפיכך נראה לי כי ונתת אותו על עבודת אהל מועד, אין הכוונה על מלאכת המשכן בפרט, אך הכוונה על צרכי המשכן בין להקמתו ובנינו, ובין לצורך הקרבנות ולכל העבודה הנעבדת בו; והנה בזמן הקמת המשכן הועיל הכסף לעשות בו האדנים, ואחר הקמת המשכן היה הכסף משמש לצורך הקרבנות. והנה התורה לא הגבילה כמה תהיה התרומה אשר ירימו בני ישראל לצורך קרבנות צבור, אבל צותה שכאשר יתפקדו יתנו מחצית השקל לצורך העבודה, והניחה ביד ראשי העדה לפקוד את העם כשירצו, ובכל זמן שיפקדום יגבו מהם את כסף הכפורים; והם בשובם מגלות בבל קבעו לתת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו (נחמיה י' ל"ג), ואחר זמן כשלא היו כל כך עניים קבעו לתת מחצית השקל ככתוב בתורה. ואבאה לגוף הענין, והוא ענין עין הרע, ואומר כי קצת מן המתפלספים כגון רלב"ג בקשו לפרשו על דרך הטבע, ואמרו שהאדים היוצאים מעיני המביט אל פני האיש הנשקף יוכלו להיות ארסיים ולהזיקו או להמיתו, הכל לפי טבע המקבל; וחכמי דורנו בהפך, רובם לועגים על אמונת העין הרע ועל דברים אחרים רבים הבלתי מובנים על דרך הטבע. ולדעתי אלו ואלו טועים, אבל העולם איננו מתנהג על פי חקות הטבע החמרי לבדן, אבל יש ע"ד חקות אחרות, חקקה אותן החכמה העליונה בתחלת הבריאה, על פיהן תסובינה סבות המאורעות, להביא על גוי ועל אדם יחד הטובות והרעות המגיעות על ההשגחה; אשר יביט אליהן הפילוסוף, ויאמר מקרה הם, ויביט אליהן ההמון ויאמר מעשה נסים המה; ובאמת הם מסובבים טבעיים הנמשכים בהכרח מסבותם הטבעיות, אבל המסובבים וסבותיהם כלם מסודרים מתחלת הבריאה בחכמת המסדר העליון ית' שמו; והיא שגזרה שיהיה הקור קשה ומקריש בשנת התקע"ב, למען הפיל מלך עריץ, ולהשקיט ארץ ומלואה, היא חקקה בהשתלשלות קורות הגבור והיחיד בגזרת לפני שבר גאון, וממנה יתמשך כי כשאדם (או הגוי כלו) עומד ברום ההצלחה ומתגאה ומתפאר בה, ומביא קנאה בלב רואיו יקרה לו שיתהפך עליו הגלגל, ותבואהו שואה לא ידע, וההמון ייחס זה לעין הרע, ולפעמים ייחס זה לקללת השונאים, ולפי האמת אין העין מזקת, ולא הקללות מביאות רעה, אבל המשפט לאלהים הוא, והוא גזר וחקק בסדר השתלשלות סבות הטוב והרע, שגאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד. ומשורר צרפתי אמר

Du triomphe à la chûte il n'est souvent qu'un pas.

(Voltaire, la Mort de César.)

והמעתר כתב כי אנשי הדור ההוא הוצרכו לתת כופר מפני שחטאו בעגל ונתחייבו כליה; ולא זכר כי הצווי הזה קדם למעשה העגל: (לד) **נטף ושחלת וחלבנה סמים**, קח נטף ושחלת וחלבנה מובחרים שיהיו ראוים לכנוי סמים, וזה על דרך שאמר למעלה קנמן בשם וקנה בשם, כן נראה לי לפי הפשט, ודעת הטעמים כדעת רז"ל:

לב (ד) **ויאמרו אלה אלהיך ישראל**, העגל לא נעשה לעבודה זרה ממש, ולא קבלוהו עליהם לאלוה, אלא שיהיה כלי מקבל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג במקום משה (ואהרן לא היה מספיק להם, כי גם הוא בן אדם), וכן דעת הכוזרי מאמר א' סימן צ"ז, וראב"ע ורמב"ן וחזקוני ורלב"ג, ועיין בכורי העתים תקפ"ח עמוד פ"ט. (כה) **כי פרעה אהרן**, עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד קכ"ב, והנני מקיים מה שכתבתי בענין הוראת המלות פרוע, פרעה, לשמצה, אבל אני מבטל מה שכתבתי בענין כוונת אהרן, ונראה לי שאין צורך לומר כי במרמה אמר להם לעשות חג, כדי להמיתם בעודם טרודים בשמחתם, אבל הנכון כדברי תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינסטער כי משה

בראותו כי העם היה פרוע כי פרעה אהרן (באמרו כי חג לה' מחר), באופן שהיו (לא: כדי שיהיו) מוכנים להיות נבהלים ונבעתים בתוך הקמים עליהם, אז עמד ואמר מי לה' אלי, ולא רצה שמא תהיה מלחמה במחנה: (לד) וביום פקדי ופקדתי, אעשה כשאעשה, כלומר אעשה באחד מן הזמנים, וכן ושמע אישה ביום שמעו, ישמע כשישמע. הרי זו מליצה מהמליצות לשון הקדש, וקרוב לזה כי יפול הנופל, יפול מי שיפול, מי שיהיה; ושמע השומע, ישמע מי שישמע, מי שיהיה; וכן וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם:

לג (יג) הודיעני נא את דרכך, חסר יו"ד, ואין ספק שכוונת משה לומר דַּרְכֶּךָ, כלומר הודיעני את כוונתיך ואיך התנהג בהנהגת העם הזה, אם תבא שכינתך עמנו, אם לא; והכוונה לומר אם תתן לנו רשות להקים המשכן אם לא. כי אמנם פרשת תרומה ואלה הכוללות מעשה המשכן נאמרו למשה מיד אחר מתן תורה בארבעים יום ראשונים, ומעשה העגל גרם עיכוב לעשיית המשכן, כי היו כנזופים למקום, ולא היה ה' רוצה להשרות שכינתו בקרבם, ומשה לא הגיד לעם צווי עשיית המשכן עד שנתפייס להם המקום, עיין רש"י למעלה ל"ב י"א, ומלות לצוותו הכתובה באותו דבור היא משובשת, וצריך לומר לצוות או לצויתן, עיין פירושי להפטרת לו. והנה נתרצה ה' לשאלת משה, והשיב פני ילכו והניחותי לך, כלומר אני בעצמי אלך עמכם ואביא אתכם אל המנוחה ואל הנחלה, כלומר תעשו לי מקדש ואתהלך בקרבכם. וכששמע משה כך הוסיף לשאול אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, כלומר מאחר שכבר נתפייסת לבא בקרבנו, אל תסיענו מכאן אפילו מסע אחד בטרם יוקם המשכן: (יח) הראני נא את כבודך, הנכון כדברי רשב"ם שלא היתה שאלת משה אלא שיכרות לו ה' ברית על מה שהבטיחו, כמו שעשה לאברהם כשאמר במה אדע וכתוב שם והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, וסמיך ליה ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית, אף כאן שאל משה מהקב"ה קיום ברית, ונתרצה לו הקב"ה להֵרָאוֹת לו בכריתת ברית, כדכתיב ויעבור ה' על פניו, וכתיב בתריה הנה אנכי כורת ברית. ואם תאמר: אם כן למה לא אמר למשה כמו שאמר לאברהם קחה לי עגלה משולשת וגו' כדי לעבור בין הבתרים? יש להשיב שהיה כבוד שמים מתחלל בעיני ההמון אם היו רואים את משה מעלה לראש ההר האלהים בהמות או פגרי בהמות, הלא תראה כי בא הצווי מפורש גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא; ועוד היה זה נותן מקום ללֵיצני הדור לומר שהביא עמו בהמות לאכול בשרם בתוך ארבעים יום שאמר שלחם לא אכל ומים לא שתה. ולדעת קצת יתכן גם כן להשיב כי ענין אברהם היה כלו במחזה, ונתוח הבהמות היה גם הוא רק מחזה, אבל במשה רבנו היה הענין בהקיץ, וענין עברת כבוד ה' בין הבתרים בהקיץ איננו כבוד כלפי מעלה: (יט) אני אעביר כל טובי על פניך, כבודי שיעבור לפניך לכרות עמך ברית יהיה המראָה היותר יקרה שאפשר. ומכל מקום לא תחשוב שאכרות ברית לכסות על כל פשעים, כי כשאהיה מתהלך בקרבכם (שתעשו לי משכן) לא אחון ולא ארחם אלא על הראויים לכך, ולפיכך בעבור כבודי על פניך אקרא בשם ה', אפרש לך תארַי ומדותי, למען תדע ותודיע לישראל. ולא יתברכו בלבבם לאמר היכל ה' יש בינינו, והוא יכפר על כל עונותינו; ואחר שכבר יהיו מוזהרים, אחון את אשר אחון ולא יהיה להם להתרעם עלי כאלו הפרתי את בריתי אשר כרתי אתם, כי בריתי אתם הוא להיות שכינתי בקרבם, אך לא להעלים עיני מכל פשעיהם. ואמנם הוצרך לכל זה מפני מחשבת הגוים הקדמונים, שעבודת הקרבנות היא כשחד המעור פקחים, וכמו שאמר ירמיה הגנוב רצוח ונאוף ובאתם ועמדתם לפני ואמרתם נצלנו: וקראתי בשם ה', מלת בשם סמוכה (בשמא דה'), וכן למטה ל"ד ה', וקריאה בשם ה' האמורה כאן אין ענינה גדול מכל שאר קריאה בשם, וכל קריאה בשם אין ענינה קריאה לאדם כמו שיגא (רופען), אך טעמה הרמת קול, כלומר הרים קולו בהזכרת שמו של פלוני, וזה לתת לו כבוד ולהגיד שבחו ומעלותיו, כמו הודו לה' קראו בשמו, וכן באברהם ויקרא בשם ה', וכן כאן וקראתי בשם ה', אפרש תארי ומדותי, ודעת בעלי הטעמים נראה מתני. ולפעמים הקריאה בשם היא להודיע ולפרסם שאנו בוחרים בפלוני, כמו ראה קראתי בשם בצלאל (למעלה ל"א ב'), קראתי בשמך לי אתה (ישעיה מ"ג א'): (כ) לא תוכל לראות את פני, המראה אשר אמרתי להעביר לפניך, תראה אותה בעברה לפניך, אך לא תוכל להסתכל בפניה, כי זה אי אפשר לטבע בן אדם בלי מיתה; וכל זה אמנם היה כדי שלא ילמדו בני ישראל לעשות תמונה:

לד (ה) **ויקרא בשם ה'**, זה כלל, ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו' הוא הפירוש דרך פרט: (ו) **ה' ה'**, ה' הוא ה', זה כלל, כי שם בן ארבע אותיות כולל כל מדותיו, ואחר כן מפרש את הן מדותיו הכלולות בשמו. והנה כשבא לפרש מדותיו ית' אמר תחלה שהוא אל, ובשם זה נכללו הנצחיות והגבורה והחכמה, שהן המדות שהיו גם הגוים מייחסים לכל אלוה, ואחר כן פרט המדות הפרטיות לאלהי ישראל. והתחיל ברחום, והכוונה בו הרגשת החמלה והאהבה, וזה בכח. ואחר כן חנון, והכוונה בו הנטייה להיטיב בפעל למי שצריך. ואחר כן ארך אפים, שאם ירא֜ה דבר נגד רצונו איננו נוח לכעוס, ואחר כן רב חסד, שעושי רצונו הוא מרבה לאהוב אותם ולעשות עמהם חסדי ורב אמת, אחר שנעשה אוהב לאחד הוא נאמן לו ואמונתו רבה מאד, והוא נוצר חסדו גם לבניו עד אלפי דורות. ואם יחטא איש לו, הוא נושא עון ופשע וחטאה, אך נקה לא ינקה כי הוא פוקד עון אבות ובו'. והנה הכלל העולה מן המדות האלה הוא שהוא אל חפץ להיטיב, וקשה לכעוס, ואף על פי כן הוא מעניש החוטאים: (ט) **ילך נא אדני בקרבנו, כי עם קשה ערף הוא וסלחת**, חזר משה ושאל שאלתו העקרית, שהיא שתהיה שכינת ה' בקרב ישראל, כלומר שיתן להם רשות להקים המשכן, והעבודה תהיה מכפרת לחטאתם ולעוונותם, ואז כרת לו ברית, ולא הזכיר בכריתת הברית ענין הליכת שכינתו בקרבם, שכבר הבטיחו עליה (פני ילכו והניחותי לך), אבל הזכיר המעלה היותר גדולה שתמשך להם מהיות שכינתו בתוכם, והוא שיעשה להם אותות ומופתים, וזה טעם הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך, אעשה נפלאות וגו':

ויקהל

לו (א) **ועשה בצלאל**, המקרא הזה דבק למעלה, והוא לשון עתיד, עיין אוהב גר עמוד פ"א; ורש"י ז"ל במכות דף י"ב הבין שא"נגר לשון עבר, וחשב שהוא לשון צווי, ולדעתי אינו אלא עתיד ממש, כלומר ידעתי כי בצלאל ואהליאב ושאר החכמים יהיו כדאי לעשות את כל מלאכת עבודת הקדש:

לח (ח) **הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד**, הנשים הבאות לצבוא צבא לעבוד עבודה באהל מועד, כלומר שהתנדבו לבא יום או יומים או עשרה ימים או יותר פתח אהל משה שהיה נקרא אהל מועד (למעלה ל"ג ז'), ושם היו הכל מביאים תרומתם, עיין למעלה ל"ו ב') לעשות מלאכה בתרומת הקדש, כגון לטוות את העזים, או לעשות בשאר מלאכות הצריכות למלאכת המשכן. וכן הנשים הצובאות פתח אהל מועד דבני עלי (שמואל א' ב' כ"ב) היו באות שם ליום או ליומים או יותר, לעבוד עבודת הקדש. צבא עניננו זמן קבוע לעבודה, כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז' א'):

פקודי

מ (לח) **ואש תהיה לילה בו**, בלילה היה אש בתוך הענן; הענן היה תמיד, ביום ובלילה, אלא שבלילה היה אש בתוכו, ועיין במדבר ט' כ"א:

הנני מבקש מכל קורא שימחוק מספרו שתי שורות שכתבתי בהשתדל לספר ויקרא בסימן ו' פסוק י"ד, ובמקום אחר א"ה אאריך יותר על טעמי המלות הבן על מחבת בשמן תעשה, וכאן די לי שאודיע כי נסחת הספרים נכונה, ונסחת כ"י שלי אינה אלא טעות סופר:

בוצר עוללות לספר שמות

ונלוו עליו שני מאמרים האחד בשם קרבן נותר והשני בשם מקראי קדש לבאר כמה פסוקים מספר תורת הכהנים.

פרשת ואלה שמות

א (א) **ואלה** וי"ו החבור של מלת ואלה מורה על החבור והקשור שבין הספר הזה לקודם לו, ויש ערך ויחוס בין ספר שמות וספוריו והכן עניניו לספורי ספר בראשית כערך ויחוס הצהרים לעת השחר, כערך פרי לציץ ופרח אשר עודנו באבו, כי אם גם אמת מה שאמרו חז"ל כי מה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים כאשר נבאר עוד בע"ה, עכ"ז יש חלוק בין המאורע לבנים למאורע לאבות בבחינת היות כל המקרה אשר קרהם מקרה עם רב ועצום והמקרה אשר קרה לאברהם וליצחק וליעקב כמקרה אדם יחידי ואולם להבין את כל זה ולמען קצר את הבאור בפרטי הכתובים ראיתי להעיר כאן הערה כללית על איזה ענינים המכשירים לידי הבנת הספר הזה, קצתם בענין מחקרי הארץ ובענין תכונות העמים אשר הסבו רבות מהתלאות אשר מצאו אבותינו וקצתם בענין מעמד בני ישראל במצרים ובענין יציאתם בכח ד' אשר הפליא לעשות, ע"י משה נביאו שאין כמהו לפניו ואחריו לא יהיה, והמשכילים והמבינים אשר עצרו כח להגות בכל הספרים אשר ממנם שאבתי כל הערותי והצעה הזאת אשר אשים פה לפני הקורא יסלחו לי אם אאריך בכמה דברים הנודעים להם כבר, כי לא למענם דברתי כל זאת, ואם ימצאו ג"כ איזה דברים מחודשים בעז"ה עכ"ז לא השגחתי רק על אותם מבני עמנו הטרודים בעסקים אחרים מבלי היות להם פנאי לפנות ולדרוש מעל ספרי החכמה כיאות רק לעוסקי חכמה קדוש לחטוב בה — וראיתי לחלוק את הערותי לכמה מחלקות על פי האותיות האלה: —

אות א מחקרי הארץ, כבר ראינו מתוך ספורי ספר בראשית שהיתה ארץ מצרים מפורסמת מאוד בימים קדמונים מרוב חכמה ובינה ויודעי עלה אשר ישבו בה מלפנים, ואם תשגיח בימי אברהם אבינו היו שרים נכבדים סרים למשמעת מלך אחד, אשר ממשלתו בכל הארץ לא כיושבי ארץ כנען אשר כל עיר ועיר והשדה אשר סביבותיה בשם מלך אחר מכונה כמו עי וגבעון ויריחו וגו', אלא כל השטח ההוא אשר בצפון אפריקה ועד המדבר מדבר לובה תחת שבט מושל אחד, ולו שרי טבחים ושרים ממונים על האופים ועל המשקה, גם כהנים להם חק מאת המלך, וחרטומים וחכמים יודעי העתים וחושבי מחשבות היו שם, ואם היה הרעב כבד בכל הארץ, ובארץ מצרים היה לחם, עד שכל אחד מהאבות (זולתי יצחק כי נאסר לו) ירד מצרימה ועוד ענינים אחרים שהערותי עליהם בספר בראשית כלם מורים שהיתה מדינה מפורסמת סדורה ונהוגה עפ"י חכמת המדינית והמדעי ושמה הלכו כל ארחות סוחרים למכור את אשר היאור מזמרת ארצם ולשבור בר, כמנהג ביריד מדינה אשר שריה ונכבדיה חכמים גדולים מאד, וכן אתה מוצא שהכתוב אומר ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים, נשמעים מזה ב' דברים הא' שהיתה חכמת מצרים מפורסמת כל כך עד שנהיתה למשל בפי המושלים וכי היא אחרת מחכמת כל בני קדם, ואולם ברבות הדעה והחכמה האנושית (שאינה כחכמת אלוהית אשר כל תומכיה מאושרו) ירבה העושק והכעס, ועמל ואון יפרחו מזגו. כי רק אם התורה והחכמה יתאחדו אזי יצא אושר נצחי ואושר אמתי לאדם בעוה"ז ובעה"ב, וזאת מנת חלק בני ישראל, ולעמים אחרים לא כן נתן ד' אלהינו — וכן ראינו שמצרים ירד מטה מטה בכל יום ויום, וידל ויהי לשנינה — ולהבין איך נהיתה כל זאת צריך שנחקור על גבולותיה סביב סביב. הנה מדבר גדול ישומם מתפשט מים האוקיאנוס הנקרא אטלאנטיקוס בצפון מערבית לאפריקה והולך על כל רוח צפונית ויפן למזרח עד אזיה וסופו על שפת ים האוקיאנוס הגדול הנקרא דער גראָסע אָקעאַן — ובתוך הערבה השוממה הזאת ארץ מצרים יושבת כאי בתוך הים, כגן אלהים בתוך ילל ישימון (איינע אָאזע) כברה ארץ ארוכה אך לא רחבה מקבלת מימיה ממי הנילוס אשר בארץ נוביען מקורו ותוצאותיו אל ים האמצעי ויחלק את הארץ לשני חלקים בעברו מדרום אל צפון, ולכן נראה לענ"ד שנקרא מצרים במשקל הזוגי כי שתי הארצות כולל השם הזה והיחיד ממנו מצור כמו שמצאנו כל יאורי

בוצר עוללות. א

מצור (ישעי' י"ט) והיינו ברכות המים הנמשכות מנילוס ומצור נקראה הארץ על היותה נצורה וגטורה
מכל צד וצד, והחלוקה הזאת מצאנו ג"כ בספרי קדמוניות, החלק העליון והוא הפונה לצד מדבר צינה
והוא במערבו של הארץ יקרא פתרוס במקרא והחלק התחתון והוא הפונה לצד המדבר שבו הלכו אבותינו
סמוך לים סוף נקרא מצור, והלק מפשטת ההוא הוא ארץ גשן, ונקרא בפיהם פעלוזיום וכן תרגם יב"ע
ארעא דפילוסין ויש להביא כ"ה ראיות ע"ז כי ארץ גשן היינו פעלוזיום ארץ מרעה על קצה ארץ מצרים,
ודי לנו לברר רק איזה טעמים לדבר (הא') שנאמר בפרשת בשלח ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים
משמע שהיתה גשן קרובה לארץ פלשתים וזה רק שטח הארץ הנשקף על פני ים סוף בין עיר און הנקראה
העליאָפּאָלים ולשון ים סוף המערבי (Sinus heroopolitanus) וכן אמר יוסף ליעקב והיית קרוב אלי משמע
שהיתה קרובה לעיר הממלוכה, והבירה בימים ההם היתה או מוף או צוען וכלן קרובות רק לארץ פעלוזיום
וכן מעתיקי התורה היונים קראוהו חלק הערבי רצונה בזה כידוע לכל חוקר קדמוניות חלק הארץ הנשקף
על פני ים סוף ולשונו הנקרא ארצביסער מעערבוזען. וכן סעדי' הגאון שהיה נולד במצרים קרא לגשן
שארקיע והיינו פעלוזיום הנזכר. עוד לרי שנדע מעמד שתי ערים שנזכרו בספר שמות והנה פיתום ורעמסס
הראשונה היא העיר אשר נקראה ג"כ πατυμον ביונית והירודוט קראה עיר הערביים שבמצרים קרובה
לים סוף וממנו משכו לנור ותעלה מים סוף לנילוס, ואמרו האחרונים שעיקרה תום ומלת פי שמושה במצרית
כה' הידיעה בעברית (Articulus) והיא יושבת על אם הדרך המוליך מבבל לעיר הנקראת (Heroopolis)
ורחוקה מזאת כב"ד מילין ומלת תום תורה במצרית על מקום צר בין ההרים ונקראה העיר כן מפאת
מצבה ומעמדה בין ההרים ומתרגם התורה ללשון קאפטית טעה לנקבה בשם הערואפאלים וסעדי' הגאון
שנולד בעיר פיומה בארץ מצרים חשב שפיתום הוא שם נושן מעיר מולדתו (ולכן נקרא הגאון הזה לפעמים
הפיתומי) ובאמת במחילת כבודו אין זה אמת כי פיומה היא עיר בארץ מצרים לפונית דרך שלשת ימים
מעיר קאהירא ואיך יתכן שייכת לארץ גשן ועיר רעמסס זאת העיר שממנו נסעו בני ישראל עוד נדבר
עליו בפרקים הבאים — נפן ונשוב לראות על הארצות סביבות לארץ מצרים — במזרחו של הארץ הפוריה
ההוא מתחיל יליל ישימון מדבר הערבי המתפשט עד שפת נהר פרת, ובתוכו הר אדום מלשון ים סוף
באילת עד ים המלח אשר יחלק את הארץ לשני חלקים שם האחד ארץ ערב המדברי (Arabia deserta) ושם
השני ארץ ערב הסלע (Arabia petraea) שהוא חלק המערבי אשר קצהו על יד ים האמצעי מתילא נהר
נילוס עד עזה, ומעזה עד גבול דרומי לים המלח היא ארץ הקדושה ארץ הכנעני החתי האמורי לפנים עד
שנתן לנו ד' אלהינו חלקנו בזה. וארץ ערב הסלע מתפשט לצד דרום אל לשון ארץ הנקראה צוען אשר
בקצה שם הר סיני כט"ו מילין רחבו ויש לו שני ראשים האחד ושמו סיני עד היום הזה והשני שנקרא חרב
במקרא וכעת שנו שמו ובדו אחר מלבם, כי בנו שם היכל בני אמונה אחרת, ומול הר סיני שם מקום
מרעה דשן מאוד, והר סיני בעצמו גבוה ושומם והאויר שם זך וטהור וקר, רוח זלעפות לא תבוא שמה
ומעינות רבות נבקעים ממקור נור, גם שם תפוחי סיני (אַראַנגען) שם יצמחו והארץ תשביע נפש שוקקה,
ושמה מעינות יהלכון ואיתן יער ימלאו מעונתם שם ירננון, ברכת ד' ממגד שמים עליו, וכל אלה המעלות
לא ישוו ערכו כי שם ירד ד' בענן ובערפל להודיע חוקותיו ומצותיו הטהורות והקדושות, ואולם אם
תפנה ותראה על פני מחוז הצפון מערבי להר שנעים והמבורך הזה, איך תשתומם לראות מראה נורא
מאוד כאלו פתאום נהפך סדר החלד ויהי לישימון כי שם אבני סלע ישאו זרועות עולם שוממות ונוראות
כלפי שמים וככר הארץ מלא חול ואבן ואבק לא יצמיח צמח ולא יפריח פרח והמדבר יתפשט עד לשון ים
סוף באילת ונקרא אל — תחי אבל הערביים כי כן הוא תהו ובהו כי אין מים ואין נחל, כל האדמה
מלאה אבנים שחורים או אבני נהר, ואם יבקע מעין לא יוכלו לשתות מימיו כי מרים הם. שם בנות
היענה תרוננה נעות ונדות בלי מצוא מרגוע לכף רגליהם, והארחות סוחרים עוברים ושבים על גמליהם
ירכבו אשר אני המדבר יקראו כי כספינה בלב ים כן הגמל הזה בתוך ים — חול ואין פוס אותה
ולשון שוכנת שם כי מי יבנה שם ביתו ואולם בבואך המזרחה מתחילים למחיים ושבכים לנאת אחת הנה
ואחת הנה עד בואך לארץ כנען — עוד ענף הר סיני יוצא מלשון ים סוף באילת עד עציון גבר ושם
חרבות עיר סלע בירת אדום תמצאנה, ופרטי המקומות יבאר בתוך הספר ועיי' במאמר אלה מסעי בסוף
בחורנו לס' במדבר אשר כבר יצא לאור — ואם נשגיח על האומות שישבו באלה המדינות כדאה מדברי
הכתוב שאמר והכנעני והפרזי אז ישב בארץ (בראשית י"ב) שבימי אברהם אבינו כבר באו הגוים האלה בשם
כנעני לארץ ההיא וא"כ נשאל מי היו יושבי הארץ בטרם בוא הכנעני שמה? ואולם על היושבים הקדמונים
אשר שכנו בצפון לארץ ומעבר לירדן המערבי לא ידענו כלום ואין להם שום זכר במקרא וא"כ בלתי ספק
כבר נגרשו מארצם ע"י הכנענים עד בלתי השאיר להם שריד אך יושבי דרום הארץ ומעבר לירדן מזרחה
לא נכרתו כלה, כי אי אפשר להוריש עם מעם עד כלהו כמו שאבאר והקדמונים האלה יש להם זכר
במקרא והמה החרים דברנו עליהם בדברים שהיו שוכני מערות וחורי סלעים בהר שעיר או אדום שזכרנו
למעלה ועל שהיו יושבים פה מימי קדם ולא באו מצד אחר לגור פה כמו הכנענים לכן יקראום הכתוב
בשם יושבי הארץ (בראשית ל"ו) ובימי מרע"ה עוד היו קהלות כמות מהחרים האלה אשר ישבו בארץ לאחר
שהורישו בני שעיר את הארץ ובימי אברהם אבינו עוד לא נלכדו משעיר כי כן כתוב ואת החרי
בהררם שעיר (בראשית י"ד) המה היו יושבי הארץ הקדמונים (Aborigires) ואחר ימים רבים אף שלא נכרתו
ותמו היו דלים ושפלים מאוד מאוד כפראים במדבר יצאו אורבים לטרף כחיות פראים ערום ילינו מבלי
לבוש ואין כסות בקרה מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור יגזלו עוברים ושבים ועל ארחות ישמעאלים
יפילו גורל בין שיחים ינהקו וכל מה שסופר באיוב כ"ד ול' כמעט כאלו ממנו היה נכתב כן ירדו ממעלתם
ע"י הכנענים ובני עשו ושם שנפלו בארצם עוד עם אחר ישב פה הקדמוניות הנקרא רפאים בעלי קומה

גבוהה אנשים חזקים ודברנו עליהם בס' דברים והמה בעלי מלחמה וקשת ורומח, מטילי אימה על כל הבא באהלם כעוג מלך הבשן אשר ערשו ערש ברזל מפורסם היה וארץ בשן נקראת בשם ארץ רפאים וחלק מהם נקראו אימים שישבו בארץ מואב והחלק האחר יושבי ארץ עמון נקראו זמזומים בטרם באו בני לוט להורישם וכבר כתבתי שאלה הנקראים זוזים (עי' בבאורנו לס' דברים) ועוד עד ימי יהושע נשארו קצתם בשם בני ענק והמה ישבו בחברון. עוד מצאנו עם קדמון בארץ כנען אשר גורש ע"י הפלשתים שיצאו מכפתור ויקרא העם הזה בשם עוים ושכנו בדרום — מערבי לארץ ואין להם עוד זכר במקרא — הנה אלה הקדמונים אשר ישבו בארץ בטרם בואו עממי כנענים וגם פלשתים להורישם. ועוד ונחקור על העמים האלה ר"ל (א) הכנענים מצאנו מהם בבראשית (יו"ד) שאלה בני הכנעני: צידון ואת חת ויבוסי ואמורי וגרגשי וחוי וערקי וסיני וארודי וצמרי וחמתי והבכור שהוא צידון ידוע שהוא עם ישן נושן ואומה מפורסמת מאוד בעשה מלאכה בלב ים עוסק בסחורה כי כל אניה רוכלים ונגידיה סוחרים וידועים. בשם הפעניציער אשר ישבו על ים האמצעי ואת ויבוסי ואמורי ידענו שהיו יושבים בנגב הארץ וגרגשי וחוי שהיו יושבים בצפון הארץ וחמתי בחמת הידוע והנשארים גם המה ישבו במדינות הפיניקי או פעניציען והנה אלה הגוים ירשו את הארץ בטרם בוא ישראל שמה ומזה תבין המשך הכתובים שבבראשית שאמר ד' לאברהם אבינו בכרתו ברית עמו ונשבע לו את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים ואת האמורי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי ובימי מרע"ה לא נזכרו רק שבע עממים ובימי אברהם לא זכר את החוי אך לדברנו ניחא שפיר כי הקדמוני והרפאים והקיני וקנזי כבר באורתי בבראשית שכלם היו מהעם הקדמוני בארץ אשר גורשו ע"י הכנענים ומן הכנענים כבר לקחו חלקם בימי אברהם חתי אמורי פרזי יבוסי גרגשי וכנעני ובימי משה שלא נשארו מעם הקדמונים כי אם מעט מזער וכבר נקראת בימיו הארץ ע"ש הכנענים כי יתר העם הקדמון כבר ירד מגדולתו מבלי תת שם לארץ לכן לא זכרם הכתוב ומה שזכר הפרזי בשמות ולא הוזכר אצל בני כנען בבראשית יו"ד אבאר פה להלן — ועתה נחזה מה יספר לנו הכתוב מגבול העמים האלה בפרט: (א) **אמורי**, יושבי ההר כידוע במדבר י"ג וכן נראה ששרש אמיר יורה בעברית על ראשי דברים גבוהים כעץ והר וגבולם ממעלה עקרבים והסלע ומעלה כמו שאמר הכתוב להדי' (שופטים א' בסוף הסימן) והם היו בעלי קומה גבוהה כמאמר עמוס הנביא (ב') אשר כגבה ארזים גבהו והיו עם עז וחזק מאוד: (ב) **החתי**, ישבו בעמקים בין ההרים בעבר הפרזים והתפשטו בין הרי האמורי עד חברון ועד בית אל לא היו בני מלחמה כאמורים כי אם בנחת והשקט, ובסדר מדיני היו יושבים כבר בימי אברהם שבא אל שער עירם לקחת את שדה המכפלה מאת עפרון, ואולם בני האמורי היו בעלי ברית אברהם בבואו למלחמה והיו להם מלכים בסדור המדינה ונראה ששם חתי הוא כולל כמו שם כנעני בז' חלקי האומה האחד החתי בפרט שדברנו ממנו והשני הפרזי גם הוא חלק מהחתים ולכן לא הוזכר בבראשית (יו"ד) כי חתי שם כללי ובימי משה נפרדו אלה הגוים ויקראו שוכני עמק מחברון עד בית אל חתים ובניהם בהר אפרים אך לא בערי בצורות ישבו הפרזים ולכן מזכירם בימי מרע"ה כעם בפני עצמו: (ג) **הכנעני**, הוא שם כולל לכל העמים האלה ואולם יורה ג"כ בפרט על עם אחד שישב על יד הירדן ועל הים בחלב הארץ המה היו בעלי מלאכת מחשבת וענף הכנענים האלה היו הצידונים ולפי שהתפשטו בתבל ויגדל שמם ויהיו לגוי לכן נקראה כל הארץ על שמם עד שגם היונים קראו לאנשי צידון בשם χνα וכן נמצא כתוב על גבי מטבעות שנמצאו מצור וצידון (ד) **החוי** יושבי ערים בצורות בתוך הארץ עד לצפונו ונקראו כך לפי שיושבי חוות היו ומהם בני גבעון **והיבוסי** ישב בירושלים כידוע **והגרגשי** ישב באחור כי קרוב לעיר הזאת וסמוך לטברי' אלא עיר בשם גרגש והוא ישב בעבר הנהר מזרחה ומושבו קטן מאוד עד שלפעמים לא יזכירנו הכתוב בין העמים גם נראה שנמלט במלחמת יהושע כי קטן היה ומצער ולא היו משגיחים עליו הנה כל אלה הגוים באו מנגב הארץ להוריש העמים הקדמונים ואולם שם בנקיקי הסלעים מצאו הקדמונים עוד מחסה מאויביהם ונשארו שרידים מהם ויהי גבול הכנעני (כמאמר הכתוב) מצידון בואכה גררה עד עזה בואכה סדומה ועמורה וכן בספרי הירודוט אומר שבאו הכנענים מים סוף והיינו מנגב הארץ וזה מסכים עם היותם בני חם שכל בניו היו מפורסמים בנגב הארץ ובארץ ערב ובארץ מצרים על ים סוף וא"כ היו שטים כל אלה במדבר שבין מצרים לארץ ישראל עד בואם אל הארץ להוריש את הקדמונים והנה אם נבוא לראות על מעמד המוסרי שלהם אין לספק כי היו אצלם ידיעות וחכמות אנושיות, וזה משמע ממעמדם בימי מרע"ה שהשחיתו את דרכם, וכן היו קורות כל העמים המחוכמים אשר חכמתם קודמת ליראתם כי ברוב הימים יקולקלו המעשים ואולם מלבד זה יש לנו רמזים הרבה שהיו מחוכמים כי הא' ישבו בשכונת צידון מצד זה ובשכונת מצרים מצד אחר ואיך שיהיה שלא יקבלו תאותיה מהם, גם היה להם בימי אברהם אבינו כהן לצדק לאל עליון קונה שמים וארץ, גם מצאנו קרית ספר באהלם. גם מתכונת הארץ אשר ישבו היתה זאת להעיר את לב האנוש לחשוב מחשבות, ולפום כשלו באלהיו ולעשות צדק ויושר, כי בעבור זה בחר ד' בה לשכן שמו שם, כי הארץ פוריה מאוד מאוד, ומרעה לצאן שמן ודשן ודבש תמרים ודבש עדת דבורים נוטף מתוך הכוורת אולה וכן לא ייגעו בעלי מסעות עד הנה לספר בשבח הארץ הן מפאת מזג האקלימה הן מצד תנובת הארץ אשר פריה תתן בעתה וגם לא בזעת אפם יאכלו מתנה כמאמר הכתוב לא כארץ מצרים, כי מטל השמים תשתה מים ובשכונתה צידון וצור ומצרים עד אם יחסר דבר להם אשר ממרחקים יבוא, אניות צידון ותרשיש להם תביאנה ואין מחסור בשום דבר ועכ"ז בכל יום ויום יוכל האדם המשכיל להזהר לבל ישמן ויבעט, כי סביב לארץ מדבר שומם, ובקצה צפונו יש השלג הם יראו חרון אף ד' בעמדו לדון את החלד, ועוד הרבה נבעים מנבעי הארץ ישלטו שם בכל עת והמה הרעות המגיעות לידי טוב האדם בלתי בהזכירם אותו כי יש גבוה מעל גבוה שומר וכתוכן כל הקללות הנאמרות בתוכחה וביניהם זועה ורעש הארץ שנזכר בעמוס

בוצר עוללות א

א׳ או שטף מים כבירים אשר ישטפו על פני הארץ כמאמר הנביא הבוא א׳ א׳ ורוח זלעפות ונפרית גם חסל וארבה וחגב ומדוי הרעים ובכל אלה הנגעים והשפטים אשר שפט ד׳ בהם את יושבי הארץ לא סרו מפשעם ומחטאתם, כי בינתם וחכמתם לא עמדה להם אם לא יעזבו כל חטאת סדום ועמורה שע״ז נתרבו עוד האלהים והרעים האלה, והמה לא ידעו כי בעד פשעם נתעבו אלה ונתועבות הגוים האלה ד׳ מורישם; ואולם אם יש נביאים ומורי צדק בתוך עם אחד יורו תורות אמת וחוקי צדק אין לך ארץ שהיא יותר מוכשרת להחיות עם קדוש וממלכת כהנים כארץ ישראל — אכן נשוב אנחנו לראות על יתר העמים האלה לשאר עמים בערם נדבר על יושבי הארץ שאינם כנענים, הנה בהיות ארץ ישראל פוריה ומבורכת מאוד מי יתפלא אם בימים הקדמונים עלתה מצה וריב בין הגוים לירש את הנחלה הטובה הזאת, אשר עוד לה מעלה אחת בהיותה מלאה הרים ושמה נקיקי סלעים וחורים מחסה ומגן מפני שודדים, זו מעלה יתרה שאינה למצרים אשר בנקל יעלה האויב נגדה והנה מצרים אף שבינה ובין ארץ ישראל מדבר הגדול והנורא אעפ״כ ירדו רבים מהאומות לשם כי ממנה יצאה חכמה ומדע וכבר ידענו כי ארחות ישמעאלים ומדינים ואחרים עברו ושבו למצרים ואולם כל היורד מאזיה לאפריקה צריך לעבור בתוך ארץ כנען, ועי״כ היתה ארץ כנען תמיד בערך ותדור עם מצרים עד שכמה אומות ברצותם לירד מצרימה ויעברו בתוך כנען וישבו פה ולא ירדו מכנען והלאה ורבים עברו וירדו ושבו, ועי״כ היו מצריים משגיחים תמיד על ארץ כנען כי היתה כשער ופתח לארצם, אם התחזקו יושבי כנען וגדלה מלכותם, ויבקשו המצריים לכרות ברית עמהם להיות להם מגן וסחרה נגד אומות הצפוניות מבקשות לרדת ואם ירפו ידי כנעניים ויתפשו המצריים ללכוד את כל הארץ עד הרי הלבנון ולשום שם ערים בצורות ואנשי מלחמה בתוכם נגד האויבים, כי תמיד יראו המצרים פן ירבו הנכריים בארצם ועצמו ויגרשו אותם כאשר עשו לשאר עמים, ושמור זה הכלל ואז תבין היטב מעמד בני ישראל לפני בוא פרעה הרשע ותבין ג״כ עלת פרעה הרשע אשר התנכל להמית את כל ישראל או לעשותם עבדים — כי בימים האלה תמיד נסעו עדות ומקהלות העמים נדדו משבת מארץ לארץ וישוסו ויבוזו מכל אשר בארץ ואם מצאו ארץ פוריה אזי בחרו בה ויגרשו את תושבים הקדמונים כן עשו בני כנען עם הקדמונים החורים והרפאים ומתמס יראו המצריים תמיד פן יעלה על לבם לעשות כן בארצם ובפרט יראו מפני הצידונים סוחרים ורודפי אניות בלב ים האמצעי אשר גבולו על פני ארץ מצרים, פן יתחזקו ולא יניחו לאנשי מצרים לעשות מסחר, כי זה ידעו היטב יועצי צוען כי המסחר יביא לידי עושר ולידי חיל רב, ולכן המצריים תמיד כרתו ברית עם הכנענים ועם יושבי המדבר כעמלק כאשר נבאר עוד. ואולם גם הכנענים בראותם כל חכמת ומדע המצרים וכי הארץ טובה היא לעשות בה מסחר גם המה לא אמנו מהיות בעלי ברית מצרים, א קצתם בעלי מלחמה כאמורים לא שתו לבם לזאת ויעזבו את כל זה לאחיהם הצידונים — הנה עי״ז היתה ארץ ישראל תמיד מלאה זרים ונכרים ועוברים ושבים וסוחרים קצתם מארץ ערב וקצתם מארץ מצרים ועי״כ נתרבה ג״כ חכמת אנשי כנען, ותגב גם חכמתם, אולם לא היתה מדינתם סדורה ונהוגה כמדינת מצרים ולכן כאשר הרבו להתהלך כן נשחת דרכם, וישחיתו בתעבותיהם מתועבות מצרים כי גם את בניהם ואת בנותיהם שרפו באש, רק היתה מלך אמונתם הבל ושוא, כי לא זכו בכל מדעיהם לכה חכמת אלוהות, והרבו זמה ועשו תבל לעיני השמש, עד שתם כחם, ועלה ריב ומצה ביניהם ויתפרדו עוד יותר עד שנחלשו לגמרי, וברוב הימים גם בני ישראל עשו כמעשיהם כי לא שמרו מצות ד׳ להשמידם ויותירו עוד למוקש לעם ד׳ כאשר נבאר עוד — הנה אלה דרכי הכנענים אשר גרשו את החורים ועתה נראה על הפלשתים אשר גרשו את העוים הן המה אשר על שמם נקראה הארץ עד עתה ארץ פלשתני Palaestina בין העמים אף שאינו נכון כאשר נבאר הפלשתים יצאו מכפתור כאשר בארנו בבראשית (יו״ד) שכן שם פירוש הכתובים ולכן נקראו ג״כ כפתורים וכפתור זה אי קרעטא בלי שום ספק וכן אמר הנביא בעצמו (יחזקאל כ״ה) הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את הכרתים והאבדתי את שארית חוף הים ר״ל הפלשתים המה הכרתים נקראו כן מאי כרתה אי קרעטא וכן נקראו גבורי המלחמה שעשה לו דוד מן הכרתי והפלתי ושארית חוף הים הוא ים פלשתים שהוא ים האמצעי כי שם ישבו ועריהם גת ואשקלון אלה גרשו את העוים אך לא כלם רק אותם אשר ישבו בחצרים והיו אנשי האדמה לא חניכי חרב ולא מלומדי מלחמה והכפתורים ר״ל הפלשתים אשר יצאו מאי קרעטא היו בעלי מלחמה מימים קדמונים, עם התחבר את עצמו להלחם בעד זרים וכן עבדו חלף שכר ועשו מלחמה לצורך צור וצידון ולצורך המצרים ולצורך היהודים כי רק אוהבי קרב ושאון היו והיה נקל להם להוריש העוים עם לא עז; וישבו על חוף הים להיות קרובים אל כל אי שיחפצון מכל העמים לעשות מלחמה, אך היה ברצונם להוריש כל הכנענים ולשבת בכל ארץ ישראל ואולם כיון דבני ישראל באו לכאן לא שבתו הפלשתים מהיות שטנים ושונאים לישראל כידוע ועי״י הקפם וגבורתם אשר עשו ביום קרב היו מפורסמים וקראו היונים כל הארץ בשם פלשתני ונשאר השם עד היום הזה אף שלא היה להם כי אם חלק אחד וקטן — והנה אין ספק אם שמעו שישראל עולים לארץ מיד היו עושים מלחמה עמהם כי פלשתים היו בכל יום ובכל שעה נכונים לצבוא צבא ולצאת לחיל ולכן לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים ר״ל דרך לשון ארץ צוען על שפת הים האמצעי אכן זולת הפלשתים עוד מצאנו עמים אחרים סביב לארץ ישראל אשר הסבו רבות מהקורות לישראל והמה עמלק קיני וקנזי וקדמוני ומדין — הראשון עמלק מפורסם בשם רשע בין בני עמנו ונודע בספורי חוליניים כי הוא עם עז פנים יושב המדבר שודד וחומס ואולם עם ישן נושן הוא כאשר בארתי בס׳ במדבר (שכבר יצא לאור) הוא היה יושב במדבר על פני ארץ ישראל וגם בתוך הארץ וממנו נקרא הר אפרים ג״כ הר עמלק ושנאו בתכלית השנאה כל אומה ולשון אשר נטעה מושבה בארץ כי המה נדדו משבת ויסעו וישוטו באחרי אנה ואנה, הם היו בעוכרי ישראל בצאתו ממצרים והקיניים גם המה ישבו

בתוך עמלק ואביהם חובב בן רעואל שהוא היה מודע ורע לישראל ועשה עמו חסד כמו שאמר הכתוב ועוד נדבר עליהם לקמן וכן הקנזים קצתם ישבו בנגב הארץ והמה עשו שלום עם ישראל כנראה וקצתם ישבו בהר שעיר בני אליפז בן עשו נקראו והנה העמלקים ירדו ממעלתם אף שהיו עם ישן נושן כמאמר הכתוב ראשית גוים עמלק לא נשארו ממנה כי אם שוסים ואורבים שודדים השוכנים על אם הדרך לגזול את האורחים — **והקדמוני** בא מקדם והיינו ממזרח הארץ לארץ ישראל, ואף שכל העמים באו משם כי כלם באו מקדם שם אדם ואוה היו ומשם נפוצו על פני כל הארץ, ואולם האחרים שבאו את הזמן מתי התפזרו וישובו מקדם למערב והקדמוני נראה שבא בזמן לא כביר קודם אברהם אבינו מקדם למערב, והחכם נאכהרע חשב שהוא החוי כי בבראשית ט"ו לא נזכר החוי ואולם באשר ישב חוי במזרח הארץ לכן נקרא ג"כ קדמוני ואינו נראה ודעתנו בזה אמרנו למעלה ואולם אין להחליף את הקדמוני עם בני קדם כי בני קדם המה אשר שלח אברהם קדמה כנאמר בבראשית כ"ה והמה בני ערב בני קטורה ומהם ג"כ העם הנקרא **מדין** שממנו ה' ענפים והנה מושבם היה במזרח לים סוף באילת ואולם התפשטו קצתם עד שכונת מואב ועמון בדרום לארץ ישראל והמה משונאי ישראל שנאמר מהם צרור את המדינים וקצתם התפשטו עד שכינת הר סיני והמה היו מאוהבי ישראל ובעלי בריתם וממנם יצאו הקינים בני חובב וכל המדינים בני קטורה אשת אברהם, והמדינים יושבי מדבר נתחברו עם בני ישמעאל ולכן נתחלפו פעמים במקרא ועם זה נשלם מה שרציתי לדבר בענין שכונת ישראל מצאנו א"כ כמה כתות של גוים שכינותם (א) **המצרים** בעלי בינה ומדע (ב) **הפלשתים** בעלי קרב ומלחמה (ג) **הכנענים** ממצעים בבחינת מצב המוסרי בין מצרים ופלשתים (ד) **בני ערב** יושבי מדבר נדו משבת קצתם השלימו את ישראל וקצתם היו בשונאיהם והאחרים כמו בני לוט עמון ומואב נדבר עליהם בספר במדבר במקומם :

אות ב מעמד בני ישראל בארץ מצרים, הנה בני מצרים בהיותם עובדי האדמה ובעלי מסחר הרבו חכמה ודעת כי עבודת האדמה הצריך מאוד לחשוב מחשבות ומזמות ולדעת מדע העתים ועת לזרוע ועת לקצור ועי"כ נצרכים לסדר המדינה בהנהגת השכל, ואמנם למדו בני מצרים מאנשי הודו כי אין טוב בארץ אם כל יושביה יעסקו בעסק אחד כי מי יגן עליה או מי יקום למלחמה אם כלם יכתתו חרבותם לאתים ומזמרות, או מי יעבוד את האדמה אם כלם יעסקו בחכמה ובדעה; וראוי לתיקון המדינה לחלק כל יושביה לכמה כתות הא' יהיו בעלי החכמה והמדע יועצי עצה ומנהיגי העדה רופאים וכהנים והכת השניה יהיו כל חוגרי חרב על ירכם לצבוא צבא ולעמוד מפני אויבים הבאים לארץ והכת השלישית יהיו בעלי אומנות ואכרים עובדי האדמה — והנה הכלל הזה אמת, כי כמה מדרגות ומעלות צריכין שתהיינה בארץ ואולם המה השחיתו דרכם ושמו חק בארץ כי כל בן הנולד יהיה במדרגת אביו מבלי שום לב על כשרונו עד שבן כהן יהיה כהן ובן שר יהיה שר ובן אכר יהיה אכר; וזה ענין רע הוא כי מי יבין לראות במי שבא אחריו, אולי שכל יהיה או לא נכשר למעשי אביו ועי"כ ברבות הימים ותהי יד כת העליונה כבדה מאוד וישלטו הכהנים בעם ביד חזקה ובזרוע נטויה ויגרשו כל הכתות התחתונות מהשתתפות במלכות ובהנהגת המדינה ויתעו את העם שוא בחזיונות ובחלומות וישחיתו את דתם ואת אמונתם ולא למדו העם דרך האמת כי כל הבינה היתה בידי הכהנים אשר בגברו ויעלו מעלה מעלה ויתר העם נשחת והכמרים המה אכלו מחלבם ותשמנם וישתו מדם האכר ומזעת אפו, ועוד גם זאת כי חלקו את כל הארץ לג' חלקים החלק הא' היתה חלקת הכהנים אשר לא נתנו מס למלך ולא הובילו שי מאדמתם אף שהיה להם עוד חק מאת המלך והם לקחו מחלב הארץ מנחתם והחלק הב' היתה מנת הצובאים לצבא אף המה לא נתנו מס, והחלק הג' היה גורל המלך והוא הבדול מכלם ותבואתו נתן שכר לכהנים ולשריו ולמשרתיו, ויתר העם לא היה לו שום חלק ונחלה בארץ, ואולם המה נתחייבו לעבוד את האדמה ויטלו שכר חלף עבודתם מאת המלך נמצא לפי"ז כלם היו נעבדים לפרעה המה וכל רכושם וזה תואה לבדי' כי רב העושק והגזל בארץ ודמעת העשוקים אין להם מנחם, וכל יושבי מצרים זולתי הכהנים היו בכור הברזל אין חרות להם ואין גאולה אין אחדות ורעות ביניהם וזה ממש מהפך להפך כפי מה שצוונו השי"ת כי אדרבה לכהנים אין להם שום חלק ונחלה בתוך הארץ כי המה יעמדו את פני העדה לשרתם כמאמר הכתוב, ולכל איש מישראל חלק שוה בתוך הארץ ואם ימוך ידו ומך ונמכר לאחר הלא בשביעית יצא חפשי ושב אל אחזתו, ואולם בארץ מצרים לא כן היה הדבר כאשר אמרנו — אך בגבול ארץ מצרים שטו יושבי המדבר בני קטורה ועוד בני עבר שאחד מהם היה אברהם אבינו והנה כבר דברנו על מעלת האיש הזה ויתרונו על כל בני קדם בספר בראשית, והוא ירד מצרימה בעבור הרעב בארץ כנען, וידענו שהיה איש חיל ולו שלש מאות חניכי מלחמה ובעלי בריתו ענר אשכול וממרה, וידענו ג"כ כי הוא נדד משבת כדרך רועי צאן ויט אהלו פעם בכה ופעם בכה וגם הוא בא מצרים, ואכן עמו השלימו המצרים שלא מצאנו שפרעה היה בעוכריו וכן היה הדבר עד בוא יוסף מצרימה וכבר דברנו ע"ז באות א' כי המצרים תמיד יראו מפני בני קדם שוכני מדבר השודדים אשר נפלו בארצם דרך ארץ גשן כי כבר אמרנו למעלה כי גשן על שפת המדבר נשקף, והיתה זאת מתחבולות יועצי צוען לכרות ברית עם כל בני עבר אף שהיתה להם תועבה לאכל לחם עם העברים ר"ל עם בן עבר ורועי מדבר ולא לבד עם ישראל כי שנאה גדולה וחזקה היתה תמיד בין אכרים ובין הרועים כידוע לחוקרי קדמוניות עכ"ז היתה מגמת כל המצרים להיות בברית שלום עם רועי צאן פן יבואו אליה להשחית את יבולם והנה הכתוב קצר מאוד במעשה מצרים כי כל מגמתו לספר קורות אבותנו ולא זכר את המצרים כי אם בהשקפתו על בני עמנו, ואולם איש מצרי אחד ומאנעטא שמו כתב ספר מיוחד על קורות ארצו, ונשארו ממנו איזה פרקים בספרו יוסיפון ובספר-

Julius Afric ובספר Cusebius הנוצרי, ואף ששקר ענה המצרי עכ"ז יש בין דבריו כמה דברי אמת המועילים מאוד להבנת מעמד בני ישראל כאשר אנא — כתב המצרי, וז"ל מתחלה משלו אלהים על מצרים (רצונו לומר שאינו יודע מי משל על הארץ) ואח"כ בא איש אחד ומענעס שמו הוא היה מושל בכל הארץ, ואחריו משלו עוד שלשים משפחות המלוכה (Dynastien) עד בוא אלכסנדרוס המוקדן ולפני משפחה הי"ח אשר היתה גברת מאוד עלה ריב ומצה בארץ בין יושבי הארץ ובין רועי צאן אשר באו שמה וקראום המצרים Hyksos ר"ל רועים רעים ועי"כ נהיתה שנאה גדולה בין המצרים ובין רועי צאן עד כי היתה להם תועבה לאכול עמם לחם כן כתב האחד בשם מאנעטה ואחרים כתבו בשמו כי משפחה הט"ו היתה מעמי כנען וצידון והיא משלה כרפ"ד שנים והט"ז היתה מעמי יון ומשלה תקי"א שנים והי"ז היתה קהלה מרועי צאן וקצתם מאנשי טהעבען ומשלה קנ"ב שנים ועוד איש אחר כתב בשם מאנעטה כי משפחה הי"ז משלה ק"ו שנים וגם היו רועים — נראה לפי"ז שהכותבים האילונים העתיקו ספרי מאנעטהא סותרים אהדדי ומה דאית דלית להני לית להני — ואולם כלם מסכימים כי רועי צאן משלו במצרים ימים רבים — נפן לראות מה כתב היוסיפון שהוא בן עמנו וז"ל ויהי היום (אימתי לא כתב) ויבואו רומים מקדם והמצרים קראו אותם היקסאר שזה בלשונם רועים נעבדים ונכנסים וילכדו את כל ארץ מצרים ואת הערים הכו לפי חרב וישרפו את היכלי האלילים ויציתו כל עירותיהם באש ומלכם שלאטים היה (שליט בעברית) והוא ישב בעיר ממפיס ויבן שם עיר ושמה אווארים (וזה רעמסס לדעת יוסיפון והיינו אמת) בשפת נחל נילוס על יד הנהר הנקרא בובאסטים ושם בנה עיר בצורה ויצב דלתיה וחומותיה וישם בה כשתי מאות וארבעים אלף גבורי החיל לשמרה מכל צר ויבן עליה בית גנות ואפריון לשבתו בקיץ ומיראתו פן יבואו בני אשור מקדם לבוז את ארצו ויבן ערי מסכנות וימלוך י"ט שנים ואחריו באאן (בעון) מלך מ"ד שנים ואחריו אפאכם מלך ל"ו שנים ושבעה חדשים ואחריו אפפיס מלך ס"א שנים ואחריו יאניאס מלך נ' שנים וחדש ואחריו אזיב (עזיז) מלך מ"ט שנים ושני חדשים ויהי כמלאת להם תקי"א שנים ויבואו מלכי טהעבאים ממצרים ויעשו עמם מלחמה ולא יכלו לה אף שהמלך מיספראגמוטהאזיס שפך סוללה על עיר אווארים, עד שקם בנו טהומאזיס עם עם רב כחול הים וילכדה, ואולם לא הכה כל יושבי העיר ונתן להם רשות לעלות מן הארץ, ויעלו שתי מאות וארבעים אלף גבורי חרב מאווארים ואולם מיראתם פן יבואו אנשי אשור נגדם למלחמה וילכו המדברה עד בואם לנגב ארץ יהודה וישבו שם ויבנו עיר ושמה ירושלים עכ"ל יוסיפון בשם מאנעטהא ומזה חשב היוסיפון שאלה בני ישראל ורק המצרי משנאתו את ישראל או מחסרון ידיעה בלבל את המעשה ובדה דברים מלבו אשר לא כן המה, ובאמת זה טעות גדול כאשר אבאר תכף, ומאחרונים גם המה קצתם חשבו כדעת היוסיפון והאריכו לענות כי שלאטים זה יוסף כי הוא השליט ואווארים זה רעמסס ויחשבו את זה מדברי היוסיפון כי הוא אמר שאווארים לשון קללה במצרית (וזה אמת כי wari יורה במצרית על הקללה) ונקראה כך העיר על היותה עיר בעל צפון שהוא טיפאן אליל מצרי מושל על הרע ועל הקללה וזה דוחק מאוד אף אינו אמת ואני אבאר לך שם רעמסס עוד לקמן בפירוש הפסוק כי הוא סמוך להעליופאלים שהיא און וקרובה לפיתום, ורעמסס בעצמו היא לשון מצרית כמו פיתום שבארתי למעלה כי P-רע היינו שמש בלשון מצרית ומלת MEΣΣH-מעססעה עניינו ככר ונחלה וא"כ נתרגם רעמסס לעברית בשם נחלת שמש והיינו לפי שהיתה קרוב לאון עיר החרס יאמר לה כאשר נבאר ואולם מה שכתב היוסיפון להחליף ההיקסאס עם בני ישראל טעה מאוד כי הא' שמאנעטה בעצמו הבדיל בין ההיקסאס ובין בני ישראל תדון בעצמך אם אספר לך לקמן עוד מעשה ממאנעטה שהביא היוסיפון והב' כיון שידענו שישבו ישראל במצרים ארבע מאות ושלשים שנה ועד בנין בית שלמה היו ת"פ שנים ככתוב בס' מלכים ואולם אין ספק שבנין בית שלמה היה במאה הי"א קודם למנין הנוצרים וא"כ היתה יציאת מצרים במאה הט"ו קודם למנינם, וגירוש ההיקסאס היה לדעת מאנעטהא סמוך למאה הששית וא"כ ברור הדבר שאין גרוש ההיקסאס ויציאת בני ישראל ממצרים אחד ועוד שהרי מצאנו שיוסף אמר כי תועבת מצרים כל רועי צאן הרי שכבר שנאו המצרים את הרועים וא"כ נעזוב את דעת היוסיפון ונבאר לנו דרך אחר המסכים לדברי תורתנו׃ הן אשר נדע מתורתנו הוא שמצרים עצמו הוא בן חם, ועוד כי בימי יעקב ויוסף כבר היתה תועבת מצרים לאכל לחם עם העברים (לא עם ישראל לבד) וגם ידענו ממה שבארתי לעיל אות א' ח' כי הכנענים הגליתו עם מצרים וגם לא היו רועי צאן נודדים ממקום למקום כי שמו מושבם בארצם והעברים המה ג"כ בני קטורה מדין ועמלק שקצתם התחברו יחד והמה בזזו כל יושבי ארץ כמנהג הנודדים וכבר מצאנו שספרו לנו חכמי ערב כי בימים הקדמונים משלו העמלקים בארץ מצרים *) וכן החכם דע סאצי De Sacy איש צרפתי חכם ובקי מאוד בקדמוניות של הערביים ספר לנו מכתבי ספורי העם הזה שלפיהם היו עמלקים נודדים במצרים, ואלה לענית דעתנו ההיקסאס שזכר מאנעטה והמה לאחזו מצרים זמן רב קודם יעקב ובניו, ועוד בימי אברהם נסעו רבים מבני קדם הנגבה מצרימה ואכן לא כלם תמסו ויעשו סוד בעמלק וששה מלכים שהזכרתי לעיל ר"ל בעון ואפאכם וכו' המה מלכים מגזע עמלק יצאו והעיר האווארים שזכר היוסיפון אינה כי אם מחנה עברים כי ככה קראו המצרים לעמלק וקראו לעירם עברות וזה אבארים וברוב הימים מתוך השנאה הפכו המלה וישימוה לקללה ונשתנה ויסגו

*) וכן אומר מאנעטהא בעצמו שיש אומרים כי בני היקסאס המה בני ערב.

שמה גם שם הנזכרים שהוא לשון קללה כמו שכתבתי לעיל, ואפשר שעוד עברים אחרים זולת העמלקים כמו מדינים או בני יקטן גם המה ירדו להושיע את העמלקים נגד המצרים, ואולם מלכי שבאים החונים לתערב מארץ מצרים המה בהסר את העמלקים ואת המדינים, והיתה שנאה עצומה בין מצרים למדין כי המדינים חנו על גבול מצרים לאחר גרוש ההיקסאָס והיה המדינים אשר יתרו כהנם היה חותן משה, ואולם ענף המדינים האחר סמוך לכנען כרת ברית עם עמלק גם הוא לשנאת מצרים — כך היה הדבר בטרם בוא ישראל ובניו למצרים וקודם מכירת יוסף, ובני ישראל גם המה אף אמנם מארץ העברים אך לא היו מאויבי מצרים, כי אדרבה אברהם אבינו נשא בכבוד ממצרים כך נראה בפירוש הפסוק סוף בראשית י"ג ובבוא יוסף מצרימה כבר גורשו ההיקסאָס ויתלכו מלכי מצרים מתושבי הארץ ובאשר השליטו בני ישראל תמיד עם מצרים והיו אנשי חיל גבורים מאוד לכן התנכל פרעה ויעש תחבולה הוא ראה שיוסף איש חכם ונבון אשר רוח אלהים בו, גם עשה יוסף טובה גדולה לארצו, ואף גידלו פרעה וישים אותו לשר גדול עכ"ז עוד לא גמל לו כגמול ידו, שלא לבד עם רב החיה כי אם כל תושבת ארץ מצרים סדר יוסף על מכונה כאשר נאמר בבראשית וראה מה גדלה תחבולת פרעה אמר ליוסף אשיב לך כגמול ידך ואחיה את כל בית אביך ואתן להם במיטב ארץ מצרים את ארץ גשן, אך בארץ מצרים לא ישכונו כי תועבת מצרים כל רועי צאן, ועי"כ השלים פרעה עוד יותר את בני ישראל. והשיבם בגבול מזרח ארצו על פני המדבר וסכסך עי"כ עברים בעברים, כי אם יבואו שודדי עמלק ממדבר הערבה וילכו בני ישראל נגדם להלחם עמהם ולא היה פרעה חושש לארץ גשן כיון שהיתה בגבול המדבר ומסוכן תמיד מפני העמלקים ושאר בני קטורה ובני ישראל נלחמו בעד ככר לחמם, ובני ישראל עשו את כל זה כי חשבו באמת בעצמם כי עתה אנחנו מתי מעט בשבעים נפש, לא נוכל להוריש כנעני והפרזי ולקחת חלקנו אשר כבר ישב בו אברהם אבינו, מה יהיה אם נהיה בעלי מלחמה לפרעה עד שנגדל ונרבה וכן ישבו בארץ גשן וקהלם התפשטו במדבר על פני הארץ כמו בני אפרים כמה שנלחמו בד"הי א' ז' כ"א, ואולם כל מגמתם היתה מתחלה לעלות מן הארץ הזאת אף בטרם שנשעבד בהם עבדות פרך ואולם רצו לקראת הגאולה ובטחו באל שדי אלהי אברהם יצחק ויעקב וכן אמר יוסף במותו פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם שבאמת קשה למה לא עלו בני ישראל ממצרים מיד אחר מיתת יוסף ומה לישנא פקוד יפקוד אלהים אתכם שמשמע שנתיים בצרה ובשביה וכפי מה שאמרנו ניחא ולקמן אבאר הכל ע"פי חשבונות העתים המסכימות עם כל חשבונות הנתונות בתורה ניחא היטב אם נאמר שכבר השלימו בני ישראל עם מצרים ובאו לארץ גשן אחר גרוש ההיקסאָס ושמרו את הגבול נגד בני עבר יושבי המדבר ומזה תבין ג"כ מה חרי אף העמלקי על ישראל כאשר אבאר — והנה אין ספק שהבינו בני ישראל שכל זה מאת ד' היתה כי כבר אמר ד' לאברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וא"כ היתה מרצונו הקדוש שיהיו שם בטרם בואם אל ארץ כנען, ובאמת רב טובו וחסדו עשה כן כי הוא כאב לישראל וכמורה את בנו ירצה כי במצרים היו רבים מבני ישראל חשובים אף בימי העני (שממנו נדבר עוד) שהרי כל שבט לוי היה חפשי (וגם שבט אפרים אך לא היה חשוב כל כך כשבט לוי) ולמדו ידיעות ממצרים המכשירות אותם לידי ישוב הארץ כי היו בהם בעלי אומנות אשר בלתי ספק למדו מאנשי מצרים, ואפשר שלמדו שם לכתוב באותיות (כי אותיות העבריות הנמצאות על בני מטבעות אינן כתב אשורית ודומים לכתב חרטומי מצרים) ויותר כדומיהם, ואולם בני ישראל היו בגופם למצרים חזקים בעלי בריאה כמאמר הכתוב כי נשים העבריות חיות הנה וזה יורה על בריאות בשר ואין טוב לאומה כזאת אם יתלש גופה וגויתה ע"י נסוך בשמחה היוצאת מכח ההבנה מדינית במצרים כי אף שהידיעות והמדעים מביאים את האדם לידי מעלה ויתרון עכ"ז גם רעות רבות על ידם נתנה לו כמאמר החכם יוסיף דעת יוסיף מכאוב, כי גופו נחלש, והוא יעצל מלעשות מלאכה, ונפרש אם עוד לא רב העם והוא עובדו באשר אין טוב לו אם יתענג בתענוגי מחשבות אנוש ולכן היו רבים מהאספסף וערב רב שעלו עם בני ישראל ממצרים שהתאוו תאוה במדבר כי נתענגו בארץ מצרים ונהיו נרפים לא יכלו לסבול משא וכובד רב במדבר השומם ועוד סבה אחרת היתה דת ואמונת המצרים להם, אשר מחמת הכהנים ירדה מטה ונשחתה מאוד, ובני ישראל שכנו בתוך העם הזה משתחוים לאליליהם — ואולם אין ספק שרבים מבני ישראל לא שכחו את אלהי אבותם, וזכרו כי יש אל שדי אל עליון קונה שמים וארץ, והיתה להם תועבת מצרים כקוץ בעיניהם והאמינים שבהם ראו את מעללי הכהנים הרעים, ויבזו להם ולא עשו כבוד לאליליהם ועי"כ היו נמאסים ג"כ מללכת בדרכם ולעשות כמעשיהם ולהתענג בתענוגים ואכן המצרים אחר גירוש ההיקסאָס עוד הרבו להרע ויעשו עוד כתות אחרות, זולת השלש שזכרנו למעלה וישימו כת הרועים לתועבה, ויהי ישראל לשמצה בעיניהם והכהנים המה עלו מעלה מעלה (ומזה תבין ג"כ מה שאמר יהושע בגלגל אחר אשר המול כל זכר מישראל היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ר"ל בעברכם בברית אלהיכם אתם עם קדוש וממלכת כהנים כלכם כהנים וכלכם במדרגת האנשים אשר להם המלוכה לא כאשר חרפו אתכם המצרים לשום כת ישראל לתועבה) — כך היה מעמד בני ישראל עד שקם מלך במצרים אשר ממנו יסופר בראש ספרנו. ויהי לאחר שנים רבים אשר עם ההיקסאָס כבר גורשו והעמלקי לא פשט עד גבול מצרים, ובני ישראל פרו ורבו ויהיו עצומים, והמה היו חזקים ובריאי בשר ויאמר מלך מצרים וכל יועציו הן עתה אין אנו צריכים לעם ישראל לשמור הגבולים ואכן המה יפרצו ויתרבו מיום אל יום ודתיהם שונות מכל דתינו, ועם כל רוב הימים עדיין לא נהיו כמצרים ותבער שנאת המצרים נגד כל רועי צאן, ובלתי ספק המון העם של המצרים שלא ידעו כלום מתחבולות המלך ושריו לא היו מכסים שנאתם נגד ישראל ועשו רשעות כנגדם בפרהסי' ועי"ז עלה ריב בין בני ישראל ובין מצרים, ויירא המלך מאוד פן ירבה עם ישראל ויסוב מעל מצרים

לכרות ברית עם כל בני קדם שונאי מצרים, ועי"כ יעלו מן הארץ ולא ישמרו את הגבול ויעשו בתחבולות תחתר אל זקני עם ישראל ונכבדיו ראו הן רבים עתה הארץ ואין להם עסק לכו ונתנה להם לבל יתרבו ובלתי ספק נתן להם שכר בתחלה ואח"כ לא נתן להם כלום וישימום לעבדים עושי לבנים ובונים ערי מסכנות לו, וכן עשו כבר כהני המצרים להשפיל כח השליטית תחתם בימים הקדמונים וינסו את הדבר הזה ב"כ עם ישראל, ובודאי רק אל עם הארץ העמיסו עול למען ענותם ולא אזקני העם ונכבדיו, ואולם עתה קרה גם רוח הזקנים כראותם את תחבולות המלך כי בנו ערי מסכנות בארץ גשן כי פיתום ורעמסס בארץ גשן היו כאשר באלתי וערי המסכנות ערים ששמים בהם את הסחורה ויבנו עליהם מצור להצילם מפני אויב, וא"כ המלך לקח כל חרות שהיתה להם לבני ישראל בארץ גשן מאתם ובכל יום ויום רשעת פרעה הולכת וגדלה, אז לא קם רוח באיש ישראל מפני פרעה ומצרים ועוד עד היום מנהג מלכי מצרים להעניש כל אנשי מחוז אחד ממדינתו בצוות אותם לבנות ברכת מים ולא יתן להם שום כלי אומנות לכך, אלא הם ילכו ויבקשו להם כלים, כך עשה פרעה עם בני ישראל, כך הרשיע לעשות ועוד הסתיר דרכו כי בוש מהם עד שבא הביזוי בפרהסי׳ כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, שהיה רק במחוז ההוא אשר על שפת היאור וכפי הנראה שם היו מנכבדי העם כשבט לוי שלא עשו עבודה, ולכן רצה להשחית זרעם באופן אחר, אף שלא נתקיימה מצותו כנראה ממספר העם.

אות ג׳ יציאת מצרים. כל יודע ספר וחוקר קדמוניות יכרע ברך לפני האיש הגדול הזה אשר לא קם כמוהו בכל בני אדם, זה משה האיש אשר עשה את כל המעשים הנפלאים האלה אשר אמנם ספר לנו הכתוב, כל יודע עתים ישתומם ויתפלא על זאת ויאמר אין זה כי אם רוח אלהים, ואף המינים והכופרים אשר רק כח הספק כחם לו רבו בחכמה ובידיעה׳ כחרטומי מצרים יודו ולא בוש אצבע אלהים זה, ורק אנשים אשר כחגבים בעיני כל יודע אשר כל מתניהם ומתני מתניהם לא ישוו בערך אל קוטן מקטני מרע"ה אף כי יתחכמו ויאמרו לנו חכמה ולנו בינה המה יעיזו מצחם כזונה לקלון פניהם — ובאמת כל חכמתם כאין תמלא ואין זה מקום הבינה — ואולם בהיותנו יודעים שאין כח אדם אחד יכול להוציא דברים נפלאים כאלה כיציאת מצרים וכנתינת דת אמת ראוי לנו לתת שבח והודיה למי שאמר והיה העולם אשר רוחו התנוססה בקרב לב יחיד סגולה מקהלתנו, לעשות את כל הדברים — והנה כל אשר עשה משה לעיני בני ישראל קצתו היתה עפ"י נס וקצתו ע"ד הטבע ולנו אין לנו עסק בנסתרות ודי לנו לדעת כי השי"ת באהבתו את בני ישראל עשה דברים חוץ לגדר הטבע ונשימה מחסום לפינו ולא נסתכל עוד בסודות הנפלאות כי אם מה ששייך להבנת הכתובים כפשוטיהם. אמנם כל מה שנעשה עפ"י הטבע ראוי לנו והוא חוב לדרוש ולחקור היטב עד שנבינהו על יסודו ואף שאי אפשר לבוא עד סופם כי בעוה"ר ספו ותמו כל ספרים אחרים בזה ולא נשארה לנו כי אם התורה הזאת, עכ"ז נעשה את כל אשר בידנו יש מי שאמרו כי בני ישראל שהיו ארבע מאות שנה תחת מכבש העבדות נהיו כפראים לא ידעו ולא הבינו כלום מידיעות בני אדם ותקצר רוחם כרוח עבדים, והיו דלים נואלים ומסרי לב — ואולם אף שעי"ז תגדל הנס מה שעשה לנו השי"ת להוציאנו ממצרים ולהעיר לב אדם אחד על מעמד כל אחיו עכ"ז אינו משמע מתוך הכתובים שהדבר אמת כי שכחו בני ישראל את אלהי אבותם לגמרי, אף אינו משמע שנעבד בהם ובכלם ד׳ מאות שנה ומה שאמר הכתוב וענו אותם ארבע מאות שנה אין זה העינוי בעבודת השדה ובחמר ובלבנים אלא שלא הניחום בני מצרים לצאת מארצם כמו שאמרנו למעלה (באות ב׳) וכמו שמשמע מדברי יוסף שאמר פקוד יפקוד אלהים אתכם שנראה מתוך זה שאף בימי יוסף היתה מגמת ישראל לצאת ולא יכלו — וגם לא היו כלם מסרי לב שהרי בני אפרים שטו במדבר ויעשו מלחמה עם בני גת ככתוב בד"ה וגם שבט לוי שהיה שכן על יד הנילוס כנראה מתעשה בת לוי את משה והיה א"כ סמוך לעיר הממלכה שהיא צען או נוף נראה שהיה מצוין בחכמה ובדעת ולמד דעה ובינה מחכמי מצרים, אך לא המירו דתם ולא אבו להשתחות לפני אליליהם הבל ושוא וזכרו תמיד את ברית אבותם את אברהם את יצחק ואת יעקב, והתבוננו במעמד אחיהם, וגם מה שבא אהרן לקראת משה אל הר האלהים יורה כי כבר נדברו יחד על הדבר הזה וכבר העירם ד׳ להלחם במצרים ובלתי ספק כל הזקנים ונכבדי העם היו משגיחים על עני בני עמם ובכלם בערה קנאת אמת לצאת מתחת העול הזה ואולם אין בכל אחד מהם כח לעשות כי אין ד׳ אתם ורק במשה בחר להיות לו נביא ומוציא ומביא לעם ישראל — נעיין עתה טרם שנוסיף לבאר הענין הזה בשני דברים הא׳ על הזמן מתי היה האות הזה והב׳ בענין תורת אבותנו ואמונתם טרם הגלות להם השי"ת בסיני כי הרי הכתוב אומר בפ׳ וארא אל אברהם וכו׳ באל שדי ושמי ד׳ לא נודעתי להם, הרי שלא היו עוד במדרגה הזאת טרם שנגלה להם: הנה הכתוב אומר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ד׳ מארץ מצרים וכן בפסוק הקודם לו אומר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה לפי"ז אינו אומר שכל אלה השנים היו עבדים אלא שישבו שם כך וכך שנים וכבר הקשו כל המפרשים ע"ז הרי קהת מן הבאים עם יעקב היה; לך וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של מרע"ה לא תמלאם כל כך? וכן הקשה רש"י ז"ל וכל המפרשים ובתרגום הע׳ שנו את הכתוב וכתבו מרצונם ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים המה ואבותיהם וכו׳ ומונים א"כ גם חיי אבותנו אברהם ויצחק ויעקב בתוך השנים האלה וגם זה דוחק הוא וקשה מאוד וכן פי׳ הרמב"ן אינו מחוור בעיני (עיין בבאור שמות י"ב מ"א) ואולם הדבר נראה כן שאין הכתוב יוצא מידי פשוטו שהיו בני ישראל במצרים ת"ל שנים מיום בוא ישראל אל יוסף בנו ואולם כיון שאין להוכיח מפסוק כי עמרם הוא בן קהת בן לוי ממש, כי לשון בן יאמר ג"כ על כל זרע בין שלישים או רבעים והכתוב עזב רבים מבני לוי ולא מנה אתם כי כל מגמתו לבוא עד

משה ואהרן לכן אין לפקדות משפחות בני לוי ונאמר א"כ שהיו בני ישראל ת"ל שנים במצרים ועי' עוד מזה מה שאכתוב לקמן (י"ב מ') בבאורי ותדע שאינו לשון בן ובת ממש שהרי עמרם נשא דודתו יוכבד בת לוי אם משה ואהרן ונאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במד' כ"ו נ"ט עי' מה שכתבנו שם) ואם יהיו הדברים כפשוטם הרי לוי היה בן קמ"ה שנים בהולדת יוכבד והיא אחות קהת היתה כי עמרם לקח דודתו כמאמר הכתוב והנה כתוב אחר קורא אותה בת לוי וזה נגד השכל שבן קמ"ה שנים יוליד אלא פשיטא שמלת בן או בת אינם כפשוטם ולכן אין להביא ראי' ולא להקשות קושי' משנות קהת ועמרם כי מי יודע כמה בני לוי היו בין קהת לעמרם ומנה הכתוב רק ראשי אבות מעתה נבוא לעיין בקדמוניות מה שיספר לנו בשם מאנעטהאָ — הספר שכתב אותו המצרי נאבד בארך הימים ואולם היוסיפון לרומים כתב ספר אחד המכונה "נגד אפיון" ובו מביא קצת פרק אחד מספר המצרי וז"ל: ויהי אחר אשר נגרשו בני היקסאָס וימשול טומאָזיס המלך ואחריו עוד כמה מלכים ויהי כמלאת להם תקי"ח שנים וישב מלך אמנאָפיס על כסא המלכות והוא אבה לראות פני האלהים כי אחד מאבותיו גם הוא ראה פני אלהים ויהי לו אשר נאחז עי"כ *) ויקרא את כהניו ואת חרטומיו ויאמר להם כי נלאה נפשו לדעת אלהים ויהי בין כהניו איש אחד בן פאפיס שמו והוא היה חכם גדול ונשוא פנים מאוד ויאמר למלך כי אין נכון לראות פני אלהים בלתי אם ישלח כל מצורע וכל איש אשר בו נדבק חלי רע מעל פני ארצו, ויהי כשמוע המלך את הדבר הזה ויצו לכל עמו להפרד מכל מצורע ובעל מום ולהבדל מהם ויהיו כשמונים אלף וישלחם המלך אל פני מזרח הארץ הוא ארץ גשן לעבוד שם עבדה בפסילים (לוין דען שטיינברוכען) ליפסול ולחטוב אבן מהרים — ויהיו כהנים אשר היו מצורעים וישולחו גם המה מן הארץ וינחם בן פאפיס יועץ המלך בשמעו כי יש כהנים תחת המצורעים ויירא פן יפגענו אלהיו ויענוש אותו ואת המלך על הדבר הזה כי גרשו את הכהנים המצורעים, ויכתוב אגרת אל המלך כי ירא להגיד לו אל פניו, ויכתוב אליו כי חרה אף האלהים בו ולכן המצורעים יגברו ועוד עמים אחרים יהיו בעזרתם והם ימשלו כחמשה עשר שנה על הארץ, ואחרי כתבו כל זאת אל המלך ויצו את ביתו המית את עצמו. ויהי כי קרא המלך את האגרת ותפעם רוחו מאוד. והמצורעים עבדו בפסילים עבדת פרך וישלחו אל המלך לאמר: תנה הן לנו העיר אבארים (עי' אות ב') אשר ישבו שם בני היקסאָס מלפנים, הלא מצער היא ובעת חרבה ושוממה ואנחנו נשב בה להיות לנו מחסה מזרם. וייטב הדבר בעיני פרעה ויתן להם עיר אבארים — ויהי אחרי אשר ישבו בעיר אבארים ויבנו את חומות העיר, וישימו כהן אחד ושמו אוסריף מעיר און בראשם ויאמרו לו לכה קצין תהיה לנו ואין לנו חלק באמנאפיס ולא נחלה בבן פרעה — והכהן אוסריף נתן להם חוקים לבלתי יעבוד איש את אלילי מצרים גם לא ישתחוו לבהמות וחיות אשר הקדישו בני מצרים, ולא יניחו בו אם אותן ישחטו ויאכלון לאות נפשם, כמו השור והבקר והצאן וכדומיהם אשר התיר להם, ואולם אסר להם להתחתן עם המצרים ורק בבעלי בריתם. ואחרי אשר נתן להם חוקים רבים אשר המה מתנגדים לחוקי מצרים ויצום לבנות כל החומה ולהיות עתידים לעשות מלחמה עם אמנאפיס מלך מצרים. ואחרי כן הקים שרים ושופטים מבני בריתו וישלחם אל יושבי ירושלים בני היקסאָס אשר לפנים ישבו באבארים ויאמר להם לאמר; הנה מצרים ענו אותנו בכל עבדת פרך, ואם יש את נפשכם להושיע אותנו מכף העני הזה, נתן לכם את עיר אבארים אשר לפנים ישבו בה אבותיכם, ומים ולחם נתן לכל אנשי חילכם ואח"כ נלך עמכם להלחם בעדכם בארץ כנען עד אם הורשנו אותה והיה לכם לנחלה — וייטב הדבר בעיני אנשי ירושלים ויבואו בחיל כבד מאוד כמאתי מאות אלפים ויבואו לאבארים. ויהי כשמוע פרעה את הדבר הזה וימס לבו והיה לדואג כי זכר אשר פתר לו הכהן בן פאפיס. וישלח ויקבוץ את כל שרי מצרים וכל כהניה וכל חכמיה לעוץ עצה ויצום להניס את כל בהמות וחיות הנקדשות ולהניס את כל פסילי אלהיהם ולהחביאם מפני האויב. ויהי לו בן ושמו סת (Sethos) והוא בן חמש שנים אשר נקרא ג"כ רעמסס ויתן המלך את בנו הקטן הזה ביד אוהבו ויצא לקראת האויבים ועמו שלש מאות אלפים איש בגבורי החיל, ואולם ירא להלחם עם אויביו פן יחרה בו אף אלהיו כי כהניו היו בין האויבים וישב ויפן אל עיר תוף, ויקח את העגל אשר לו השתחוו המצרים ואפיס שמו ואת כל התרפים והפסילים ויברח ויעזוב את ארץ מצרים וילך למדינת כוש אשר בעטהיאָפּיען. ומלך כוש אוהב נאמן לפרעה, ויאסוף אותו ואת כל אשר לו בתוך ביתו ויתן לו כברת הארץ ועריס וכפרים לשבת בהם הוא וכל חילו עד מלאת לו ע"ג שנים אשר אמר בן פאפיס כי כן ימלאו ימי מלוכת אויביו ויתן מלך כוש עוד אנשים מאנשיו לשמור את גבול ארץ כוש לבל יבואו האויבים עד הנה — ויהי כאשר גברה יד המצורעים בארץ ויעשו שוד וחמס, ויענו את כל אנשי מצרים, וישרפו בני ירושלים אשר ירדו לעזרתם את כל ערי מצרים ואת עירותיה, ויעשו תועבה לעיני העם עד כי גדלה חמת המציק כי חרפו את גלוליהם ויעקרו את סוסיהם, ויאכלו בשר הבהמות המקודשות, ויכריתו. ויכופו את כהני מצרים לעשות כמוהם ולשחוט ולהמית החיות, ואם מאנו לעשות כן ויפשיטו את בגדיהם ואת הערומים שלחו החוצה, ותגדל צעקת בני מצרים מפני לוחציהם, והכהן אשר נהיה לראש האויבים ושמו אוסאריף מעיר און

---

*) הפך דת ישראל שלפיה לא יראה האדם את פני אלהים וחי גם חשבו שהרואה מראה אחד המלאך ד' ימות; ואולם כבר הלאנו בספרי הירודוט ב' מ"ט שזה המנהג אצל המצרים ורבים אותו לראות פני אליליהם — והבן:

בוצר עוללת ג

אשר נקרא כך על שם אזירים אליל מכובד בעיר און הוא שנה את שמו ויקרא את עצמו בשם משה — ויהי אחר ט"ו שנים וישב המלך אמענאפיס מארץ כוש וגם בנו שת גדל ויהי לאיש ויקבצו את כל חילם ויאספו למלחמה עם האויבים ויגרשום ויומיתו רבים לפי החרב וירדפו אחרי הנסים אל המדבר בתוך ציל ישימון עד בואם אל ארץ כנען — עכ"ל מאנעטהא כותב המצרי — מזה תראה כי בתוך דברי שוא וכזב אלה אי אפשר לפי השקפה ראשונה למצוא שום דבר אמת אשר יועיל לבאר מעמד בני ישראל וענין יציאתם ממצרים ועכ"ז אם נחקור היטב לברר האוכל מתוך הפסולת יצא לנו משפט ישר המסכים עם דברי תורתנו וגם נדע עי"כ לקבוע העת אימתי היתה יציאת מצרים. הנה בין יציאת מצרים עד בנין בית שלמה היו ת"פ שנים ובימי שלמה מלך במצרים שישק (מלכים י"א מ') וזה הראשון ממשפחת בובאסטים שהביא מאנעטהא ונקרא אצלו Seschonis ואם תחשוב מימי אמענאפים הנזכר אשר בימיו היה משה לדעת מאנעטהא עד שישק כל השנים כמו שהביאם אייזעביוס הנולדי תמצא מסכים ת"פ שנה וא"כ זה אחד שמצאנו מסכים עם דברי תורתנו להבדיל שהיתה יציאת מצרים ת"פ שנים לפני בנין בית שלמה והמלך פרעה אשר נגעו ד' בנגעים גדולים זה אמנאפים והוא משך זמן רב אחר גרוש ההיקסאס — ומעתה נבוא לדעת איך באו אנשי מצרים לטעות זו ולספר דברי הבל ושוא כאלה, אם מרוע לבבם עשו זאת כי נכלמו מלהגיד האמת ולהודות כי ד' הוא האלהים או שברוב הימים נשתבש המעשה בפיהם ע"י כהנים המתעים את העם או כדומה — הנה גם זה אמת שכל החוקים אשר שם משה לפני בני ישראל מתנגדים לחוקי מצרים כי אסר לנו להשתחות לאליליהם וצונו לשרפם באש ולנתוץ את מזבחותם — גם זה אמת כי ערב רב עלה עמהם ממצרים אשר לא מבני ישראל המה וגם זה אמת שישבו בארץ גשן. וכי הבטיח להם משה עפ"י ד' לתת להם ארץ זבת חלב ודבש, גם זה אמת כי אחר גרוש ההיקסאס ויעזרו העבדים בני ישראל מארץ כנען את המצרים נגד בני ערב כמו שהוכחנו לעיל אות ב' גם זה אמת כי הראשון אשר היה לעזר המצרים נקרא אוסארזיף והיינו יוסף בן יעקב ולא הוא היה מעיר און כי אם אשתו ולא הוא נקרא על שם אזירים האליל כי אם אשתו אסנת בחלוף הנו"ן עם רי"ש אך מה שספר ממשה שקר ושוא בדה מלבו — ואנחנו נשוב לענינו, והבאנו רק אלה דברי תהו פה, כי עכ"פ יועילו לנו קצת כאשר אבאר. כבר אמרנו כי לא היו כל בני ישראל חסרי לב כמנהג עבדים הנכבשים אלא יש מהם שמרו עיקרי הדת כפי מה שקבלו מאבותיהם ואף שלא היתה עמהם עוד תורה שלימה כפי מה שגלה הקב"ה בהר סיני למרע"ה אבל כל הנביאים עכ"ז ידעו שיש אל עליון קונה שמים וארץ וכי הוא הבטיח לאבותם את הגאולה, ולכן נשמרו מאוד מללכת בדרכי המצרים וזה טעם חרי וקצף פרעה כי רצה להשחית דת העם הזה להערב אותם עם יושבי ארצו עד שלא ישאר זכר לשם ישראל ח"ו כלל וכלל — והנה כשבא בן לוי ממשפחת יחידי סגולה אל חצר המלך ע"י בת המלך אשר לקחה אותו לבן ויהי איש משכיל ומבין מאוד, וירא את כל חכמת וערמת הכהנים ויבן בדתיהם כי הבל ושוא הוא, והם בעצמם לא ידעו דרך ד' ועיני העם טח מראות ותבער בו קנאת ד' צבאות ואכן עוד לא היתה לו שעת הכושר כי לא נגלה אליו ד', ואכן בקנאתו הרג את המצרי ויברח אל ארץ מדין, ובני מדין אלה כבר בארתי באות א' היו בארץ סמוך לסיני וישבו שם באהליהם ואחיהם אשר על פני מואב שכנו מדברי ישראל היו סוחרים ועוברים ושבים ובעלי מלחמה כאנשי צורי ואין אמת בלבבם וכזב כל מעשיהם ויתנכלו להרע, לא כן אלה בני קיני ממשפחת הרכבים שעשו חסד עם ישראל כמו שאמר הכתוב (שמואל א ט"ו ו') ואתה עשיתה חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים וקצתם אשר השלימו עם עמלק שונאי ישראל המה ישבו בתוך המדבר, ובני יתרו אוהבי ישראל שכני סמוך לסיני ולשם היתה מגמת בני ישראל ללכת מתחלה כי כן אמרו נלכה דרך שלשת ימים במדבר וזה פי' הכתוב ג"כ וזה לך האות בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ר"ל הלא אנכי ד' הוא אשר הוצאתיך והבאתיך להר סיני ולכן כל המקרה אשר קרה אותך שברחת ממצרים ותבוא אל יתרו והנך כעת בהר סיני כל זה יורה אותך כי בהוציאך את העם פה תהי' לכם עבודת ד' ומזה נראה שהיתה ברית אמיץ בין בני ישראל ובני מדין קודם יציאת מצרים כי כלם היו מאויבי אנשי מצרים — ויהי כאשר יצאו צבאות ד' בעזרת אלהים ממצרים ויבואו אל הר סיני ויתחברו אליהם כל בני קיני ויאמר מרע"ה לחובב בן רעואל והיה הטוב אשר ייטיב ד' עמנו והטבנו לך וישבו בני קיני בתוך בני ישראל ויאחזו בתוכם וזה אמת הדבר וזה מה שבלבל הכותב המצרי בשקרים רבים לאמר "כי בני ישראל שלחו אל בני קדם לאמר לכו לעזרתנו ואנחנו נוריש לכם את ארץ כנען" (עי' למעלה) והנה אל הר סיני באו ג"כ בני אפרים ושאר בני ישראל חפשים והיו שלש מאות אלף רגלי הגברים בגבורי החיל מלבד הנשים והטף — והנה נראה אף שהיו בני ישראל נזהרים מללכת בדרכי המצרים אעפ"כ רבים מיוצאי מצרים נתבלבלה דעתם ולא השיגו בהשגה שלמה אמתת הבורא, ובפרט הערב רב אשר עלה עמהם, ולכן לא היה מספיק להם לדעת כי הוא אל שדי קונה שמים וארץ כי איך ישמרו מלהאמין בשותפות ח"ו ולא ידעו כי הוא המנהיג לכל המקרה ולכל הבאות ולכן כאשר אמר הקב"ה למשה לכה ואשלחך ויאמר משה ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם כמו שאמר עוד שזה שלא הבינו היטב שאל שדי הנגלה לאבותם הוא הרואה את הנסתר ויבין בבני אדם ולכן אמר לו הקב"ה אהיה אשר אהיה שמלת אהיה הראשונה היא שם ויורה על היותו במציאות הלוטה ובמורה והוא לבדו נמצא אמתי בלי שום קדמון לו ואין נמצא שיש לו מציאות כמוהו מציאות גמורה כי לכל יש תכלית והתחלה ולכל יש סבת המציאהו ורק למציאות השי"ת אין תכלה ואין ראשית ואין סבה הקודמת לו ונכלל במלת אהיה שהוא אחד ואין צורה וממציא ולפי"ז כל יכול ואשר אהיה הוא פועל וענינו כי הוא משגיח ומביט ולופה על כל מעמד בני אדם וא"כ הוא רחום וחנון ועושה חסד ומשלם גמול, נמצא לפ"ז כי נכלל

במלות אלה כל מה שאפשר להשיג אותו יתברך, כי אנחנו נשיג מאמתתו ג' מיני תכונות הא' הכונות הנוראה בבחינת עצמו ר"ל מה שיכונה עליו מפאת מה שהוא אלהים אף בלי נמצא זולתו ובלי שום יחוס ונברא כי אלו לא ברא את העולם יהיה בכמו להוציא כל התבל מאין ליש והיה עוד תקיף ושדי ואחד ונצח, ואולם בבחינת מה שברא את העולם והוציאו מכח אל הפועל הוא ג"כ חנון ורחום ועושה חסד ומשלם גמול שאי אפשר ליחס עשיית חסד ושלום גמול אליו לולא יש יקום אשר אליו הוא יטה חסדו, ואשר לו ישלם גמול ואלו ג' התכונות ר"ל תכונות אלהים מפאת עצמו ותכונותיו מפאת יחוס האדם אליו כל אלה נכללות בשם אהיה אשר אהיה, וזה נכלל בשם הויה ג"כ, והנה בני ישראל שמעו כמה שמות שקבלו מאבותיהם כמו אל אלהים שדי, חי ראי וקונה שמים וארץ וגם שם הויה כבר ידעו שהרי בימי אנוש הוחל לקרוא בשם ד' אך לא ידעו היטב כל המעלות והמדות הנכללות בו וגם אבותיהם אברהם יצחק ויעקב ידעו את ה' רק בבחינה אחת וזה טעם וארא וכו' באל שדי ולמשה גלה ג"כ כי הוא משגיח בבני אדם ואמר זה שתאמר לבני ישראל כי ישאלוך באיזה השם משמותיו דע כי הוא ישגיח בנו ותאמר להם שם הוי"ה כי זה הוא אהיה אשר אהיה ובכלל השם הזה הוא הפך כל מה שבדו כהני מצרים מלבם. נחזור לענייננו לענין יציאת מצרים — אין ספק שגם במצרים טרם בוא משה שמה היתה מגמת בני ישראל לצאת מן הארץ ובני לוי ובראשם אהרן גם המה ראו תחבולות איך יעשו כל זה ולכן אמר השי"ת למשה שיתחבר עם אהרן אשר יצא לקראתו וראה באו אל פרעה ויגידו לו נלכה דרך ג' ימים במדבר והטעם בזה שאמרו לו בהדי' אין אנו מכירים את אלילי הארץ הזאת כאלוהות אלא ביחיד בשמו ד' נאמין, וזה היה נגד מגמת לב פרעה כי הוא רצה לקלקל את העם ולהשחית כל זכר ישראל ולכן הקשה את רוחו גם לדבר הזה, ויהי בדעתו להרבות עוד עבודה ולשום עוד על שכמם עול העני הברזל — ויעש ה' שפטים גדולים וירא את גדלו באותותיו אשר מתחלה עשו גם החרטומים כמוהן (ואני אגלה לך דעת המפרשים בזה איך עשו כן) עד שגם המה הודו ולא בוש לאמר אצבע אלהים הוא והאחר ידוע ויסעו בני ישראל מרעמסס שהוא לדעתי עיר הגדול שבארץ גשן ונקראת אח"כ כל ארץ גשן על שמה והיינו ארץ רעמסס ואינו נראה לי להבדיל בין רעמסס לרעמסס והיא עיר סמוך לאון כמו שבארתי למעלה — ואם נדמה עתה כל זה עם מה שספר המצרי תדע כי לבשתו ולבשת עמו יפיח כזבים ואולם גם הוא מודה כי לא היו פראים כאותם הרועים הנקראים היקסאָס, אלא היו ביניהם מבינים ויודעים, וגם פרעה לא נלחם לדעתו בעד ארצו ועמו כי אם לחזק דתו השוא ואח"כ כל זה לא היה ריב בעבור טוב התבל כי אם נלחמו מלחמת התורה והשכלות, ומה שאמר שהיו מצורעים היינו שהיו שנואים ומדוכאים ולכן שנאת מצרים הדביק בהם חולי זה אשר שנוא בארצם, והנה מעניים תצא תורה זה כלל גדול בכל קורות העתים כי התורה והחכמה והאמת אינם לוקחים על תלמי העושר והשלוה, לא השוכבים על מטות שן יהגו בחכמה ולא נדיבים וקציני ארץ ומושליה היו המבינים מעולם; כי בכל עת ועת היתה התורה האמתית והחכמה והבינה בין מדוכאי נפש יושבי אסירי עני וברזל, וכן עד היום הזה אוחזי בתורה לא המה מנדיבי הארץ, ומחזיקי האמת אך לשנואה היו, ותהי עוד נאמתם כי לא כבדו אמרי קדום — והבן — ואולם באשר ספר המצרי כי היו בהם כהנים, שתבם בפיו האמת שהיו ביניהם מבינים ואם יספר כי ברח אמנאפיס בידעו כי ימשלו כט"ו שנים היינו כי ראה פרעה כי אין המון העם הוא אשר יתרוך בתלכם כי אם יש רוח ביניהם, ומשם יצא אבדון לכל אליליו; ומה שאמר כי באו בני קדם לעזרתם מורה כי אחר יציאתם נתחברו בני מדין עמהם, ומה שאמר שגם יושבי מצרים היו ביניהם יורה על הערב רב, שבאמת נראה כי היו רבים מיושבי מצרים שהרס קלת האמונה מדת האמת פרח בלבם וגם המה בזו לערמת כהניהם — היוצא לנו מכל זה כי המלך פרעה הוא מלך אמנפס שהזכיר המצרי וכבר בארתי לך שזה מסכים ג"כ עם ת"פ שנים עד בנין בית שלמה; ואולם עוד רבו בזה המפרשים מי זה מלך פרעה הנזכר בתורה יש שחשבו שהוא הנקרא ארטפנס והוא היה מי מאה שניה קודם אמנפס שלנו ואולם זה אינו מסכים עם השנים שהוזכרו במלכים א' ו' א' ויש שאמרו שהוא אמזיס ואחשבו שבני ישראל המה בני היקסאָס וכבר אמרתי לעיל שזה שקר וי"א שהוא מלך הנקרא רעמסס השלישי וכולם האריכו בזה ואני אמרתי לך דעתי כבר, ואולם מה שנעיד עוד פה כי ברוב הימים כאשר חקרו חוקרים ע"ז והם כבר קראו את תרגום היוני המיוחס לע' זקנים וגם את דברי מנעטהא ויערבו את זה בזה, ויוציאו דבה על בני ישראל כי שנאה עצומה שנאו את עם ד' ובפרט היונים המה היו בעוכרי ישראל בכל דור ודור וכל אחד מחכמיהם ספק בוז וקלון עלינו. כי כלם חרשו על גבי ישראל, ותגדל שנאתם משנאת המצרי, ויהפכו את כל הדבר כרצונם וכזדון לבם *) וכמו כן עשה חרמון (Caremon) היוני שהובא ביוסיפון נגד אפיון בא' ל"ב וכן ליזימאכוס היוני שהובא שם א' ל"ד והיונים כבר קראו בתרגום השבעים והכירו את האמת אך הקשו את לבבם כדרך כל גוי הארץ וכמנהגם נגד בני ישראל כי אין קץ ותכלה לשנאת השפיות ומלחמתה נגד האמת והתורה כידוע מצרות שבאו עלינו וליזימאכוס היוני הוא ספק בוז וקלון ואחריו קמו עוד יונים אחרים וכתבו ספרי פלסתר זה בכה וזה בכה זה במשל ומליצה בשיר וזמר וזה בספור הפשוט על יציאת מצרים שאינם כדאי להזכירם, וגם יהודי אחד ושמו יחזקאל כתב שיר בשם Εξαγωγη ר"ל יציאה והוא

*) וכבר כתבתי על שנאת היונים לישראל ועל כל אשר נכלו במעשיהם להרע על עם דל במאמר מיוחד המכונה בילדער אויס אלעקסאנדריענס פאָרצייט בלוח השנה הנקרא: יאהרבוך לידידי ה' ישראל בוש שנת תר"ח לפ"ק.

בוצר עוללת ג

והוא היה מתושבי אלכסנדרי' ונשארו ממנו כמה פרקים, וכנראה הוא ע"ד שיחה (דראמאטיש) ויחזקאל האיש הזה לא שנה את הספור כמה שכתוב בתורה ואולם אחריו קמו עוד אחרים ויבלבלו את המעשה בספורי מצרי; וכן עשה היוסיפון בקדמוניות שלו בתשעה לשני ואפשר שהיו ספרים בימיו כספרי מדרשים שלנו או כספר הישר המצוי אצלנו (ונדפס זה כמה שנים בפראג) ומהם שאב כל אשר כפר ד"ת שמשה הלך אל ארץ כוש ושם לכד את העיר ואת כל יושביה ותרא תרביס בת מלך כוש אותו ותאהבהו ויקחה לאשה וכדומה מן הענינים שלא הוזכרו בתורה כמו ששני חרטומים היו כנגד משה ואהרן ושמם יאנעס ויאמברעס, ולו הסכיל היוסיפון לקרות בתורה לא כתב רבים מהספורים אשר הביא ובדברות הימים עוד קמו אנשים אחרים ג"כ מבני יון לאסוף תבן תחת הבר / ויהי כל אשר כתבו לאחוק בעיני כל מבין כן עשה איש אחד ושמו ארטאפאנס (Artapanos) אשר העלה גם הוא במצודת רעיונו הבבל ובדה מלבו הנפתה כי משה זה מוזעאוס היוני מורה ורב לארפעאוס אשר נפרסם בשיריו ובזמרו, וכן עשו טאציט (Tacitus) ויוסטין (Justiuus) הרומיים כלם פנו להבל ושוא ואין אחד מהם שם לב לחקור את האמת ועוד איש אחר ושמו העקאטעאס (Hecalāus) מעיר אבדערא כתב ספר מיוחד על קורות בני ישראל, ונשארו ממנו איזה פרקים בספרי דיאדאר היוני והוא נראה קולע אל השערה, ואולם חטא*) — היוצא לנו מכל זה שנשמע רמזים בכל ספרי העמים מיציאת מצרים, ואם גם ערפל סביב לכל הספוריה כאלה, והשקר אמנם מעורב תחת האמת עכ"ז יודו כי נעשו פלאים רבים ואותות ומופתים במצרים וכל בני ישראל הכירו כי אליליהם הבל ושוא, וזה אחרי חף הגדול אשר חרב חף כל גוי ולשון עלינו, כי תתנו האמת — אמרנו מה טוב חלקנו, כי נשארה בידנו התורה הזאת תורת אמת, להורות לנו איך נהיה הדבר הזה — ואולם עוד לי להתגלל לבני אנשים חכמים בעיניהם אשר יאמרו לי הלא גם אתה אמרת שבני ישראל נלחמו עם בני היקסאס, וכי ע"כ היתה שנאה עצומה בין עמלק וישראל וכדומה מן הדברים שאין להם זכר בתורה — ע"ז אשיב אמת שלכל אשר אמרתי יש רמזים רבים אנה ואנה בתורתנו ואולם אם תשאל למה קצר הכתוב בזה ואלו היה הדבר כאשר אמרת למה לא האריך לספר את כל הדברים האלה? שמע נא ודע לך קוראי נעים! הנה החמשה חומשים אשר שם משה לפנינו נקראו בפי כל "תורה" והיינו המלמדת לאדם בינה, ואיזה בינת האדם? הלא יראת אלהים זו חכמה וסור מרע זו בינה רצוני לומר לא היתה מגמת התורה לספר לנו קדמוניות או להשביע נפש החוקר בקורות העתים, כי אם תכלית כל הכתוב בספרי משה, להורות לאדם דרכי אלהים ולספר מנפלאותיו ולהודיע כי הוא משגיח בהשגחה פרטית על כל מעשי בני אדם ואין שום מקרה בעולם, כי הכל גלוי וידוע לפניו מימות קדם, ואשר נעשה תחת השמש ברצונו ובדברו נעשה. ובפרט הטיב חסדו ואמונתו לבית ישראל להגיד לעמו כח מעשי ידיו, ולכן לא ספר מכל הקדמוניות רק מה ששייך להבנת טעם המצות והחקים אשר שם לפנינו או מה ששייך להבנת דרכי ד' והתנהגותו עם בני אדם או עם בני ישראל, וכל אשר נהיה ע"ד הטבע לא כתב בתורה כי אם מזעיר מעט שלא להשחית הכונה, ואולם כל השאר שקרה אותם הם ידעו בעצמם ולא היה צריך להודיע אותם, והזהירם רק שיספרו את בניהם כי ישאלו מחר מה העבודה הזאת לכם שיאמרו להם כך וכך היה המעשה ויוציאנו ד' ביד חזקה ויספרו להם כל מה שעשה הקב"ה שלא כדרך הטבע אלא עפ"י נס כנגעי פרעה וקריעת ים סוף וכדומה מן האותות והמופתים אשר עשה ביד החזקה ובזרוע הנטויה, ואם ירצה איש לחקור בקדמוניות לא בתורתנו יהיה המקור כי בלתי ספק היו להם שאר ספרים וספרי זכרונות ודברי הימים כמו שמצאנו ספר מלחמות ד' או ספר הישר בימי יהושע ומהם ילמדו כל מי שירצו ואולם התורה הזאת אשר ממנה נאמר ולמדתם אותם את בניכם אשר היא חוב ללמוד ולהגות בה יומם ולילה וכל איש מישראל מחויב לדעת כל מה שנכתב בה היא לא תגיד לנו אלא מה ששייך ליראת ד' ולאהבתו ולחזוק הדת והאמונה למען תהיינה מצות ד' כמסמרות נטועים בלב כל איש מישראל — ולכן קצר הכתוב בדברים שאינם שייכים לזה — ולכן אמרתי אני אפשר שיגלה בספורי עמים אחרים עוד כמה דברים להוסיף אור על מעמד בני ישראל במצרים ועל יציאתם משם; ואולם בושתי כי נחפרתי, כי הם בגדו כמו נחל, אשר פיהם דבר שוא, וכזב בכל דבריהם, הבל ותהו כל חקירותם כי ברוב הימים נשבש ונקלקל כל זה בפיהם, ובאתי רק להעיר ע"ז את נערי בני ישראל אם ידרשו בספרי רומים ויונים לבל יטמנו ברשת רגלם, כי היונים והרומים שונאי ישראל היו עצומים מכל האויבים אשר חרשו על גבי יעקב, ואין להאמין להם שום דבר, כי הרי מאנעטהא המצרי הוא הישן מכל כותבי הקורות אשר כתבו על דבר יציאת מצרים, ואני הראיתיך איך לא נשמר מעון וחטא לתעות נגד האמת והשכל, ואם הוא העלה ברכת השקר, איך לא יטעו היונים האלה תלמידי תלמידי המצרים, וכל מה שאפשר להוציא מדבריהם קרוב אל האמת כתבתי למעלה — ומידי דברי בו עוד זכור אזכור איש אחד מבני עמנו היושבים בארץ צרפת ושמו סאלוואדאר ואת שמו העברי לא נודע לי הוא כתב ספר מיוחד בטעמי המצות והקדים לדבר בהצעתו אל הספר הבא על יציאת מצרים, וגם אמנם אף שהוא נראה ירא אלהים עכ"ז לא נשמר מפח להאמין לספורי שאר עמים יותר מאשר הוא נכון, ועוד נדבר עליו במאמר מיוחד אי"ה — ואחר שהקדמתי את כל זה שהוא כמו לקט ובאתה

---

*) ויש שחלפו משה עם שר צבא הנקראת סעזאסטרים אשר הלך לארץ איטהיאפיע והוא כוש בלה"ק ואולם כוש הוא ג"כ ארץ אשר באזיה ולפי שכתב כי לקח משה אשה כושית וכן טעו בזה רבים שמשה לקח בת מלך כוש ותרבים שמה וכן טעה היוסיפון כרומים.

להקדמתי לספר בראשית אנוא לבאר פרטי הכתובים כיד ד' הטובה עלי — ואורני ד' ויחזקני להבנות בתורתו:

שמות

א (א) **שמות בני ישראל**, כיון שהפסיק לעיל בספור תולדת יעקב ויוסף חזר עתה לומר מי הם הבאים למצרים: (ב) **ויהי**, בספרי הכותים נאמר ויהיו שלא לצורך כי מלת ויהי שב אשם הקבוץ כל נפש או שהוא לשון יחיד נופל על לשון רבים כמו ויהי לפניהם ילדים: **שבעים נפש**, בתרגום הע' נכתב כאן שבעים וחמש וכמוהו עשו בבראשית מ"ו כ"ז, והמה מנו בני מנשה בין יוצאי ירך יעקב הנאמרים בבראשית ומציאים מכיר בן מנשה ואחרים שהוזכרו בד"ה ועכ"ז אינם מסכימים לא עם ספרי תורה שלנו ולא עם ד"ה א' ה' י"ד, והוקשה להם אם תאמר שיעקב נמנה בתוך שבעים נפש, מה לשון יוצאי ירכו שייך עמו ואמ"ל שיוצאי ירך דוקא מונה הרי היו זולת יוסף ובניו ס"ו כנאמר בבראשית שם הוסף עליהם אף יוסף ובניו הרי שבעים חסר אחת ואולם עוד קשה כי בבראשית שם הכתובים בעצמם נראים כסותרים וכן אינם מסכימים שמות היחידים עם שמות הנזכרים בבמדבר כ"ו ותירוץ מספיק לכל זה הבאנו בבראשית שם והנכון ששבעים נפש המה שבעים ראשי העדה וראשי בית אבות, ומספר השבעים יורה על שבעים זקנים שהיו בסנהדרין והמה שבעים איש מזקני ישראל אשר אסף משה במדבר עפ"י ד', ולכן אין לחוש אם פעם יצא החשבון ג"כ לע"ב כמנין הסנהדרין: (ז) **פרו וישרצו וירבו**, כלם פועלים נרדפים לענין אחד והוראתם פירשתי בבראשית א' — וכתב אריסטו היוני שעוד בימיו ראה שבארץ גשן ששם ישבו בני ישראל נשים הרות ללדת והנה תאומים או גם שלשה וארבעה ילדים בבטנם, והוא ראה אשה שילדה ה' בנים בבת אחת ולאחר שבאה ד' פעמים על המשבר היתה אם עשרת בנים: **ויעצמו**, שרש עצם הוראתו כאתם או עטם על שם ים והבור והדלוק ומזה הושאל על הגרם ועל החזוק: (ט) **עם בני ישראל**, לדעת הראב"ע (עי' באור) אין מלת עם נסמך אלא מלות בני ישראל הן פירוש מלת עם ושתום המלות כזה יקרא אצל בעלי הלשון Appositio ונדחק לזה כפי עני"ד בעבור ששמו בעלי הטעמים טעם מפסיק במלת עם: **רב ועצום ממני**, רב הוא וגם עלים נדבקים יחדם ברית שלמה ביניהם כי לא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ולא המירו את דתם, ואינם מתערבים עם שאר עם הארץ, ודתיהם שונות מכל דתנו ובנבזות היותם יגברו ויגרשו את עבדי אליליהם ממדרגי כן חשב הרשע, ואעפי"כ לא עלה על דעתו לגרשם אלא כמה שנאמר: (י) **הבה נתחכמה לו**, אין טעם כמו יש התעשר ואין כל כאלו מתראה רק כחכם ובאמת נסב בתכלית הרשעה והכסל אלא הוראת בנין התפעל הוא התאמצות לדבר ויפה תרגם הרמ"ד ואל תתמה בעיניך מה היה צריך לעצתם, הלא כל הממשלה בידו, ולו המלוכה? כי באמת בכ בין יושבי הארץ עוד היו אחרים אשר הפניהם היה ירא לעשות שוד וחמס בפרהסיא: **תקראנה מלחמה**, בא לשון רבים על נ"י וי"א שהוא כמו תקראנו ר"ל תקרה אותנו ובא כבלשון כשדים נא תמורת נו וי"א שהברת נה נוספת לגמרי: **ונוסף גם הוא על שונאנו**, ולא יהיה בעזרתנו נגד בני קדם: **ועלה מן הארץ**, אל ארץ כנען כי לשון עליה יאמר על הנסיעה לארץ כנען והפוכו ירידה והיינו הנסיעה למצרים: (יא) **מסים**, יז' מה שכתבנו בהוראת המלה (דברים ט"ו יו"ד) ושם הוא המנחה שמביאים תשורה למלך שנקראת ג"כ שי או הוא החוב המוטל על העם לעבוד בעבדת המלך ולפעמים תורה המלה הזאת על הנעבדים בעצמם כמו מלכים א' ה' כ"ז: **ענותו בסבלותם**, אין כונתו להאלים בימם ע"י עבודה כי אדרבה המלאכה תחזק כל איברי הגוף אלא יענם עינוי נפש ויורידם מטה מטה עד שיפג לבם ולא יקום בהם רוח למרוד, כי האביונים אסירי עני מתוך שפלותם ומרוב עמל וכעס ודאגה למצוא טרף ביתם ולחם חוקם לא יפנו עוד להגות על שאלות רוחם ודיניהם ומעמדם המדיני. כי עוד בעד עור וכל אשר להם יתנו בעד חייהם ויפה כתב אריסטו (Pol. 5 11) וז"ל שם: גם זה מענין מלכים רשעים ומדכאים המון הארץ שירבו את המס ואת העבודה על העם למען הוריסם ולהשפילם ולהורידם במדרגת האביונים לבל יהיה להם פנאי למרוד ועי"כ לא יצטרך המלך לתת שכר לאנשי מלחמה לשמור את דלת העם. כי אם תחתת אולשת רוחם ומקילר הפס לא יערבו את לבבם להרים יד במלך: **מסכנות**, ת"א בית אוצרא וכפי"ז תרגם הרמ"ד וא"כ לדעתם מלת סכן כטעם כנס בהפוך האותות פי' כונס ומצניר הבואה וכן מאזנו ומסכנות לתבואות דגן (ד"ה ב' ל"ב כ"ח) ובתרגום הע' תרגמו πόλεις ὀχυρὰς והיינו ערי מצור ויש הביאו ראיה לזה מדכתיב ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות (ד"ה ב' י"ז י"ב) וכן שם א' ד' ואת כל ערי המסכנות שנאמר אחריו ערי מצור חומות דלתים ובריח ואולם הנראה לענ"ד שערי מסכנות הנה אולרות לתבואה ולסחורה והנה יגרי מצור כי כן המנהג בימים קדמונים לתת חומה ובריח לערי השוקים ולערי אולרות (Emporia) בלע"ז ושרש סכן יש שחשבו (וכן בעזעניוס באוצר המלים) שענינו כמו שכן ישיבה בארץ או בבית ומזה הונח על הרגילות ועל דרכי החיים ומשפטו כפעם בפעם כמו השכן הסכנתי וכן מלת habito ברומיים שממנו נגזר מלת habituel בצרפית ומזה הושאל על כל מודע ורע כמו סוכן וסוכנת שעיקרם אוהב ואוהבת אך הושאלו לנגיד (וכן שבנא הם כן שבעל הגולה היה כמאמרם ז"ל) ואולם עוד יש כמה ענפים לשרש זה שאינם להשאל מגזרת שכן כי כן יורה על בחול ועשות חסד לרעהו כמו הלאל יסכן גבר וכן על הדלות ועניות כמו ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (דברים ח') עי' מה שכתבתי שם ובנפעל יורה על הסכנה כמו בוקע עצים יסכן בהם וכן

בוצר עוללת שמות א

המסכן תרומה (ישעי' מ') — ויש שפירשו עיקר השרש מענין פקידה ומזה הענין שאילו הוראות אחרות והנראה עיקר שיש ג' הוראות לשרש זה ואין להביא האחת מחברתה ועיקרה כמו כנס בחלוף סדר האותיות כמו כנס וכסב ועניינו האסיפה וקבוץ ומזה הושאל על סיבה ועל קבוץ בני אדם למקום אחד, ומענין ישיבה הושאל על הרגילות והלמוד — ועל השכירה בבית — וענין דלות ועניות ומצור ומצוק וסכנה כלם ענף אחד המה ובדוחק יש להשאילם מענין אסיפה וכמו שיאמר הלועז בעטרענקט זיין און מיטטעלן: **פיתום**, דברנו ע"ז בהלעה לספר הזה לעיל אות א' שהיא עיר פאטים כ"ד מילין מעיר און שהיא העליאפאליס: **ואת רעמסס**, באות ג' כבר אמרנו שאינו נראה לחלק בין עיר רעמסס לארץ רעמסס אלא כיון שהיתה עיר גדולה נקראה כל ארץ גשן בשם רעמסס ובאות ב' לעיל כתבתי לך דעת היוסיפון שאמר כי זה אבארים שזכר מאנעטא ומלת uari או Abaris הורה על הקללה לפי שהיתה מקודשת לבעל צפון המושל על הרע — ואולם דעתי בזה כבר כתבתי כי אבארים אשר בנו בני הרועים הנקראים היקסאס שאינם בני ישראל הוא לדעתי נשאל ממלת עבר והיינו מחנה עברים והיוסיפון טעה בזה ורעמסס היא העיר שבנו בני ישראל ולדעת ר' סעדי' הגאון היא הנקראת העליאפאליס וכן חשב יאבלאנסקי והביא ראי' ממלת רע ומלת מעססה שהם במצרית כמו נחלת שמש ואולם אין מזה ראי' כלל כי כיון שהיתה קרובה לאון שהיא בודאי העליאפאליס הנזכרת לכן עיר החרס יאמר לה ועוד הביא ראי' מתרגום הע' שתרגמו בשם הערואפאלים ואולם טעה בזה שהרי כן לשונם Ραμεσσε και Ων ἡ εστιν Ἡλιουπολις הרי שהבדילו בין און ובין רעמסס ואון קראו העליאפאליס ולא רעמסס. וגם אינו נראה שנקראה רעמסס ע"ש עיר החרס אלא ע"ש המלך שצוה לבנותו כי רבים ממלכי מצרים היו שנקראו רעמעססע וכן בן אמנפס שזכרנו לעיל באות ב' היה נקרא כן וזה המלך אשר העמיס העול הכבד על בני ישראל ובלתי ספק בשמו קראו את העיר ובתי"בע תרגם פלוסיון והוא שם כל ארץ גשן — ואולם יש שחשבו מתרגום הע' שתרגמו בכמה מקומות הערואפאלים בר"יש שמלת הערא זה מסכים עם א. ואדים שהבאנו וזה שקר כמו שכתבתי כי אין להחליף עם זה ועוד הוא דוחק לומר כי הערא זה אוואריס כי אין הברת המלות דומה כלל ולי נראה כי מלת הערא שהוא בגזר יוונית היא שם עצם פרטי זכר וכן מצאנו בקורות המצרים שם עצם פרטי הערא — רעמעסס וא"כ אפשר שדרך כבוד נתנו למלך רעמסס בן אמנפס עוד שם אחר והוא הער־ם ולכן נקראה העיר בשם הערואפאלים שהיינו עיר רעמסס המלך — ומן החדשים אשר נסעו למצרים מצאו שם חרבות עיר קטנה ושמה ראתים עד היום הזה ולכן חשבו שזה רעמסס — ועוד יש שם עיר קטנה ושמה טורקעט — יהודה ר"ל קברי יהודה ואפשר שזאת היתה רעמסס — סוף סוף אין לקבוע מקום העיר ואולם היתה ממערבה של פתום ואון לא שייכת לגשן אלא קרובה היתה ומעמדה סמוך לעיר קאהירא החדשה ועוד יש ערים רבות שנקראו על שם היהודים בעיר מצרים כמו טעלל — יהודה (תל יהודה?) והיינו עיר היהודים — וארץ גשן כבר כתבנו עליו לעיל באות ג': (יג) **ויעבדו**, עשאום לעבדים וזה פועל יוצא לשלשי כי הקל אם יבוא ביחס הפעול עניינו היות נעבד לאחר כמו ואת אחיך תעבוד ואם בא בשמוש בי"ת עניינו ממשלה על העבד כמו לעולם בהם תעבודו: **בפרך**, עיקר הוראת מחיצה והבדלה ומזה נקרא המחיצה שבין חדר לחדר פרכת וכן מלת פפערכען בלשכנז והושאל על כל צר ולחץ וכן על כל דבר זר ומובדל, ועל כל דבר קשה והפוכו מים הנגרים והנוזלים ובלשון תלמוד פירכא זו קושי' ב"ב: (יד) **בחמר ובלבנים**, יש פירשו כמו חמר הלבנים ושמוש המלות בזה יקראו העבדיאדים כמו עצבונך והרנך שפירשו עצבוני הרנך וא"כ מלת בחמר סמוכה למלת לבנים והיינו לפי שהיו בזמן ההוא חמר מטיט לבן מצוי בארץ גשן וכן כתב ידידי' פילון היהודי כי בארץ גשן אינם מצוים אבנים וסלעים כי לא הרים סביב לה ולכן יקחו טיט לבן נוצץ ובר כאבן שיש הנקרא מרמרה ויבנו ממנו היכלים וטירות אין המנהג עד היום הזה במצרים ובא"י ובארץ פרס ואולם העיקר נראה שחמר הוא מין טיט אדום שעל ידו נדבקים הלבנים ונצמדים יחד ונעשה ממנו חומר חותם ונקרא כן לפי שהוא אדום כי שרש חמר יורה על הרתיחה ולהט אש קודח ומזה הושאל על כל נגע אדום ועל כל דבר רותח הן אשר נראה ע"י אש אדלי הן מכח חלקיו העצמיים שבתוכו כמו חמר יין ולכן נקרא ג"כ מין זפת שצף על פני ים המלח בשם חמר כמו שבארתי בבראשית י"א ג': (טו) **למילדות העבריות**, יש חשבו שהוא כמו למילדות את העבריות והיינו נשים מצריות מושיעות בנות ישראל עת בואן על המשבר וטעו לפי שכן כתב היוסיפון בקדמוניות שלו ואולם אינו נראה כי הא' שפרה ופועה מלת עבריות הנה ועוד הלא שנאת המצרים היתה עצומה נגד כל נכרים ונפרט נגד בני ישראל, ולא עלה שום חמלה וחנינה על לבם ואיך תבואנה מילדותיהן להושיע את נשי ישראל — ולדעת הראב"ע שפרה ופועה היו הראשונות שבמילדות והנה מנהיגות לכל שאר המילדות כי היה קשה לו אין שיהיה שלא נמצאות לעם רב רק שתי מילדות; ואולם עוד לא פרו בני ישראל בימים ההם כל כך אלא וירב העם ויעצמו במאוד מאוד אחר המעשה הזה ועפ"י קבלה שמענו ששפרה אם משה ופועה אחותו היתה ושתי שמות האלה מורים על כלילות יופי כי שפרה מגזרת שפר ופועה כמו יפועה וכל זה עניינו טעם ויפת מראה ואפשר שדרך כבוד נקראו כן: (טז) **על האבנים**, בתרגום הע' לא העתיקו המלה הזאת ותרגמו רק לפי הכונה ראיתן נשעת לדתן וכן בוואולגאטא ובת"א מתברא והיינו משבר וכן כתב רש"י ז"ל והעיר שכן מצ־נו והנה הוא עושה על האבנים והיינו מקום מושב היוצר ונקרא כן מלשון אבן כי המושב שהוא נעשה משני אבנים וי"א שעיקרו בנה והאל"ף נוסף כאל"ף אכזב ועניינו כלי וכל כלי הבנינה לצורך מה נקרא כן וכן המשבר וי"א אבנים זה מקום הבנים ר"ל הרחם ומיכעליס כתב (ואחריו עוואלד באינו מזכיר שם הקודם לו בזה) שעיקרו כמו אפנים, ואומר כי העגלות היו במצרים בעלי ב' אופנים ולכן אם

שעגלה המתגוללת בלי נחת ושקט הנה היא על אופניה ומזה הושאל לשון על האופנים על כל דבר הנעשה היטב ומהר בלי השקט וכן דבר דבור על אופניו היינו הנאמר במשקל ראשון מפי בעל דברים אשר חן שפון לשונו וכן על האבנים היינו מיד ותכף אחר הולידה וזה רחוק ודחוק הוא בעיני והנראה היא דעת האומרים שהוא מין אמבטיה כלי שרוחצין בו את הילדים בצאתם מרחם והוא נעשה משני אבנים ולכן נקרא במשקל זוגי וכן עוד המנהג בארץ פרס, אם יעלה מלך אחד בחזקה למלוכה יעד תמיד ויפחד מפני בני משפחתו פן יבואו ויהרגוהו וישבו על כסאו, ולהיות בטוח יצוה להרוג כל זכר באמבטי מיד אחר ילידתן וכן נראה כאן עיקר כי לא מצאנו שהיה משבר לנשים בימים קדמונים ההם, כי באמת חיות הנה כאשר אמר וגם לא אמר הכתוב שאשה יושבת על האבנים, אלא שיש לראות על האבנים אם בן הוא או בת ואיך יש לראות בשבת האשה על המשבר ומה שאמר וראיתן על האבנים ולא אמר את האבנים אינו קשה כלום כי עיקר הראיה היה על הבנים ועל האבנים כמו בתוך האבנים ולמנס נדחקו קצת המפרשים לומר שחסר מלת אותן: **ואם בת היא וחיה**, הדבר פשוט כי בכלות הזכרים ימחה שם ישראל לגמרי והנקבות אם תנשאנה למצרים גם בניהם על שם אביהם יקראו: (יט) **חיות הנה**, יש שפירשו כי חיות היינו מילדות ר״ל נשי ישראל הנה מילדות בעצמן ואולם למה יקרא כאן מילדות בשם אחר? והנה הטענה הזאת לא היתה נפלאה בעיני פרעה כי כבר ספרו לנו בעלי מסעות שבארצות האלה הנשים יולדות לפעמים בלי שום מילדה כי אינן מצויות המילדות שם, והנשים הרות ללדת הולכות על פני השדה או על הדרך. ועושות מלאכתם וכבוא העת ללדת תכרענה ותלדנה ומיד אחר שבירת הרחם שבות למלאכתן ותקומנה ותלכנה לעשות חפצן כאלו לא נהיו כלום, ויש שהולכות על פני נהר פרת באניית של עור, ושטות ויולדות בניהם ורוחצות אותן בנהר ועוברות ודבות כבתחלה: (כב) **כל הבן הילוד**, לעברים וכן בת״א והאומרים כי פרעה גזר כי על כל בן הילוד בין למצרים בין לעברים לא מצאו ידיהם ורגליהם בבית המדרש — והנה הנראה כי לא צוה כן בפומבי כי היה בוש לעשות רשעה, אלא שלא ערער הדבר אם בא לפניו איש ישראל לשפוט את מצרי, גם נראה שרק על אותן היהודים צוה כן בצינעא ששכנו סמוך לנילוס גם לא היתה הגזרה ימים רבים, כי הרי אהרן לא היה זקן ממשה כי אם ב׳ שנים ובימיו לא היה הצווי ואחר ילידת משה ג״כ נתבטל כי הרי עם רב יצא ממצרים:

ב (א) **ויקח את בת לוי**, כבר לקחה כי הרי ילדה אהרן ומרים קודם משה ונ״ל שפועל לקח כמו ידע או בעל וקניית האשה בימים ההם ע״י ביאה ראשונה, ולכן הבעילה הזאת נקראת קיחה בפרט ובכלל יורה שם לקח על כל בעילה בעלמא (כמו כאן — ובת לוי אינה דוקא בת לוי בן יעקב אלא מיוצאות חלציו ומזרע זרעם כמו שאמרנו לעיל באות ב׳ וכן נאמר בפסוק את יוכבד דודתו לקמן: (ב) **טוב הוא**, ע״י יפיו נכמרו רחמיה יותר: (ג) **גמא**, עיקר השרש יורה על היניקה ושתיה וכן הגמיאיני נא מעט מים ונקרא כך מין סוף עלים ספוגי צומח על יד הנילוס והוא יונק מים מן הנהר ונקרא בלשוניהם פאפיערראָהר, פאפיערשטױדע, והוא צומח בכל ארץ מצרים על כל נהרות בילה טיט היון ומן השרש הנטבע בטיט האגם צומח בגבעול עקום ובזרוע איש עביו והוא בעל שלש צלעות ובעשר אמה קומתו וברושו בגבעול דק ובאמירו ציץ ופרח אשר ממנו יעשו כתרות לאליליהם, ומן השרש יעשו כלים שונים או ישרפוהו באש תמורת עץ, ומן הגבעול העב עושים אניות שיט, ומן הקליפה התיכונה (באסט) אורגים סודר להורן ולאבל וכל מיני בגדים ועבותות וזה הגמא שעשתה אמו של מרע״ה לתבה — ונ״ל כי גם אגם שהוא נגזר משרש זה כאשר אבאר להלן: **ותחמרה**, שרש זה באמרנו לעיל והוא נגזר מחמר והפעל נגזר משם כמו פועל כפר מן השם כפר ואפשר שחלוף סדר האותיות נגזר מזה וימרחו על השחין: **זפת**, שרשו זוף ולא זפה ועניינו כמו זוב בבי״ת ורעו קשת מן קש נפה מן נוף והוא הנקרא אצלנו פעך וביוונית כמו בעברית אך בחלוף סדר האותיות וכן תרגמו הע׳ πισσα:
ותשם בסוף, מין קנה צומח שם כאמתים ארכו ונקרא שאברי במצרית והלפינו שם אמו שלא ישטפנו היאור וגם יסתר מעין כל עובר: (ד) **ותתצב אחותו**, מכתיאה על פי אמה ותתצב מרחוק שלא ירגישו העוברים בדרך מה היא מיחלת: (ה) **ותרד בת פרעה**, מנהג היה אצל המצרים שהלכו נשותיהם לרחוץ ביאור וזה דרך עבודתם הזרה כי הם עבדו את הנילוס כאלו היה אלוהות ולתת לו הודיה בעד כל הטוב אשר הוא מביא לארץ הלכו הנשים בעת מלאו על כל גדותיו בשיר ורננה ואח״כ רחצו שם ושם בת פרעה טהערמוטיס לדעת יוסיפון: **ונערותיה הולכות על יד**, לשמור שלא יבוא איש לראותם, ולא ראו את התבה כי הסוף כסה ובת פרעה היתה למטה מן הסוף ביאור וראתה אותה ומלת נערותיה תרגמו היטב הע׳ αβραι ר״ל משרתות חשובות חברות לבת מלך לא כשפחות ונבדל מאלה ותשלח את אמתה שפחה במורם: (ז) **מן העבריות**, המצרים קראו לבני ישראל עברים אף שהוא שם כולל (ועי׳ בהלעבה) ואמרה שאקרא לך מן העבריות לפי שאשה מצרית אפשר מרוב שנאתה לא תינק את הילד או שלא תחוס עליו באמונה: (י) **משה כי מן המים משיתהו**, המבאר לבת״שם תמצא כאן חלוקי דעות בענין מלת משיתהו שלרד״ק שב על בת פרעה שהיא אומרה אנכי משיתי אותו ואחרים פירשוהו שאם הילד אמרה לבת פרעה את משית אותו ונדחקו מפני שהוקשה להם איך דברה בת פרעה בלה״ק ויש מביאים מלה מצרית מוגיום שהוא שם משה בספרי האלונים היונים — ואולם כפי הנראה לאנס נדחקו בזה, כי הנה מכל הטעמים אשר נהגה התורה לקריאת שמות הילדים אין הכונה כי זה היה הטעם באמת למה נקרא כך וכך אלא זכר לדבר נותנת התורה כפי הענין הנה תראה שמלת משה היא שלא כדקדוק כי הוא פועל והיה ראוי להיות משוי וכן תמצא ותלד את קין ותאמר

קניתי היה צריך שיהיה שמו קנוי וכן נח לאמר זה ינחמנו מי לא יראה ההבדל בין מלת נח ומלת מנחם וכן עוד רבים היוצא לנו מזה כי לא כל שמות שטעמן בצדן דוקא, ואם אומר הכתוב לאמר ותאמר או כי אין הפירוש כי מפאת שנכתב בצדו הושם השם אלא זכר עשתה וסימן זכרון ורושם להזכיר את השם ותלה הכתוב קין בקנין ונח בנחמה ומשה במשיה, ואולם בבחינה הראשונה לשם ההוא טעם אחר היה וכן בארנו טעם מלת קין ונח במקומותיהם ומשה אין ספק כי הוא לשון מצרית וכן ידענו כי מלת Mo היינו מים ומלת udscha היינו מוצל וכן הביא היוסיפון וכן תרגמו הע' בשם Μωσης ולא Moισε כראוי וזה מקרה שקרה כי גם בלה"ק פועל משה ענינו הוצאה ואין כונת הכתוב אלא לתת זכר לדבר ואפשר שיש הבדל בין לשון כי אמרה ובין לשון ותאמר באופן שהראשון יורה על הטעם האמתי והשני על הזכר — ואין ספק כי בת פרעה קראתו כן כי היא לקחתו לבן: **ויהי לה לבן**, שגדל אצלה כבן מלך והיה שם בחצר המושל יוצא ובא ולמד כל הדעות והענינים המכשירים אותו לקבל שפע נבואתו ומאת ה' היתה זאת, כי אין הנבואה שורה אלא במי שהוא בעל חכמה ודעה והקרה ה' את זאת בחסדו ובטובו למען עשות כיום הזה להחיות עם רב ולהוציא את בני ישראל — וספר לנו הכתוב כל המעשה הזה להגיד לנו כי אין נגע ומכשול יחונה לאיש אשר ה' בחרו להיות לו נביא — והיוסיפון ספר בכאן עוד מעשים אחרים חזיונות רבות שאין להם זכר במקרא ואפשר שהיה מדרש מצוי בימיו שממנו שאב וספר לנו מלחמות משה בארץ כוש, ואשר לקח שם את תרבית בת מלך וכדומה וכבר כתבתי מזה בהצעה: (יא) **מאחיו**, מו משבטו או איש ישראל כי כלם אחים הם: **מכה**, אפשר כמו ויך שלאחריו מיתה גמורה: (יב) **ויך את המצרי**, דע כי לא חטא משה בזה נגד דתי המלך כי זה ענין בגאולת הדם בימים ההם, הגואל יבקש את דם שאהו הנרצח מיד רוצחו ואין הבר שום בנזק המלך. ולולא יהודי היה הנרצח לא שפך המלך חמתו על משה: (יג) **ויצא ביום השני**, שני היינו אחר ואחר היינו שני ודומה לו מלת דער אנדערע בל"א וכבר דברתי ע"ז בבראשית: **נצים**, עיקר הוראתו כתישה וריב והיינו מצה ובלשון ערבית מריטת שער רעהו והושאל על הריב באגרוף ולכן אמר למה תכה את רעך: (יד) **מי שמך**, זאת אחת ממדות רעות ההמון שלא יתנו כבוד לאיש ולא ישאו פניו לפי יתרונו ומעלתו הפנימית כי אם לפי נגידות החיצוניות ולפי שלטון וממשלה שניתנה לו עליהם — ואף שמשה היה נשוא פנים וגדול בארץ מצרים ויוצא ובא בחצר המלך אעפי"כ לא ירא עז פנים כזה לדבר אתו קשות, כי ידע כי רבו אויבי הצדיק, כי הוא היה בחצר המלך ואף שראה כל תחבולות הכהנים והוא הבין כי לא במשפט ובצדק ימלוך פרעה, ואף שסביב לו טמנו רשת לרגליו בכל מיני תענוגים, והיה לו כבוד ועושר כבן מלך, אעפי"כ לא שכח את אחיו בני ישראל. ובלתי ספק ראו חרטומי מצרים כל זאת ויראו מפני משה וישנאו אותו ויתנכלו אותו להמיתו, וכן ספר לנו היוסיפון בקדמוניות שלו, כי בהיותו נער וישחק עמו פרעה ויקח כתר מעל ראשו ויניחהו על ראש משה הנער, וישלך משה את הכתר מעל ראשו ויבוסס אותו ברגליו, ואחר כמה שנים וילחם משה עם אנשי כוש ויך אותם שוק על ירך, ויוסיפו עוד חרטומי מצרים לשנוא אותו כי קנאו בו, ויאמרו למלך מצרים השמר נא מאיש זה, כי הוא גדול בעיני העם וברבות הימים אולי יאוה למלוכה, ויסיר אותך מעל כסאך, וע"ז הביאו את קנאה גם בלב פרעה ויהי לו שונאים עצומים עכ"ל היוסיפון, ואף שלא מצאנו מזה זכר במקרא עכ"ז נראה שהיה משה איש שר ונכבד מאוד כי כן כתוב בהדי', והאיש משה גדול מאוד, ואיך שיהיה שיגדל איש עברי בארץ מצרים מבלי היות לו שונאים ומקנאים: **לאיש**, אפשר שאיש שר נקרא אחד החשוב כמו איש סרים (ישעי' ל"ח) או איש כהן (ויקרא כ"ח): **אמר**, חושב: **נודע הדבר**, כי אין איש הנכתב בפסוק הקודם היינו אין איש מצרי אצל ישראלים היו שם, או אם נאמר שמכה איש עברי מאחיו אינו מיתה רק הכאה בעלמא וא"כ אותו העברי מאחיו הניצל מיד משה הוא בעצמו ספר הדבר: **אכן**, בתרגום הע' εἰ οὕτως והיינו כמו אם כן: (טו) **וישב בארץ מדין**, ופשטות הכתוב נראה שתיכף הלך למדין וכן פירוש וישב שם כמו לשבת שם ויש אומרים כיון שבהתחזותו הרג את המצרי וברח ממצרים ובשובו היה בן פ' שנים ושם כתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו ובניו קטנים היו ומסוף לזמן הזה נשא את צפורה ולפיכך יתכן שהלך משה לארצות רחוקות עד שבא למדינות כוש, ואולם לפי דברי היוסיפון הלך למדינות כוש טרם בואו אל ארץ מדין, גם לא היו כל בניו קטנים בשובו למצרים כי אם האחד החתן דמים יומם שברח למדין, כבר באתי בהצעה שהיה קשר וברית בין בני מדין אשר ישבו סביב להר סיני ובין בני ישראל: (טז) **ולכהן**, בהוראת מלה זאת רבו המפרשים ויען ראיתי כי הבאר לנת"ים קצר בכאן אמרתי להרבות דברים בזה הנה קודם כל דבר מצאנו מלת כמר והוא תורה על כהני ע"ז כי בגדיהם שחורים היו, ואם נדקדק במלת כהן מה היא עיקר הוראתו בשאר לשונות קדם הוא ענין שרות ובלשון מצרית הישנה עיקרו עשיר וקצין (וזה פשוט כי הושאל הכהונה על הקצינות והעושר כי הכהנים שם היו מושלי הארץ) ובעזעניוס חשב שעיקר המלה יורה על המגיד עתידות מגיד האורקלי ורעו מלת נביא ותורת המלה על כל איש אמצעי בין גדול לקטן וכן על האמצעי בין האלוהות לאנוש, וכיון שהיו נגידים ונדיבים לכן גם קציני ארץ נקראו כך כמו שיאמר הלועז אין [illegible] שטיק ר"ל מנת הכהנים והוא מנה טובה וי"א שעיקרו כון או כונן כי הוא קם ועומד לשרת ולכן יאמר כן ג"כ על אנשים קרובים למלכות אף שאינם כהנים כמו על השרים העומדים בחצר בית המלך כמו שנאמר (שמואל ב' כ"ג) וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכן זבוד בן נתן כהן רעה המלך, והאריך בזה בעזעניוס הן בהקדמתו לס' תהלים שלו הן בחבור התלים, והנראה עיקר כי שרשו כון והוראתו על העומד לנס ולאות גבוה מכל אחד ויותר מ"כ ו"א) על הפאר כמו וכחתן יכהן פאר ומשאל על העומד

לשרת לפני אלוהות ועל הקרוב למלכות ועל הגדול, ובין הטעמים רועי צאן נקרא המושל בהם הזקן (דער פאטריארך) אשר הוא ג"כ כהן הארץ בשם כהן סתם וזה בלשונם (Ein Emir) וכדומה לו הוא כהן מדין שנאמר כאן: (יג) **ויגרשום**, כי מחסור המים בארצות האלה גדול מאוד לכן ריבים עלי עין מים: (יח) **רעואל**, אבי אביהם היה ואליו באו כי הוא היה ראש המשפחה כמנהג הרועים כי הזקן ימנו לראש ולאחר מות רעואל היה יתרו בנו לראש ולכהן מדין וחובב שם יתרו ואינו שם אחיו כן נראה לי הדבר ועוד נדבר ע"ז בפרשת יתרו: (יט) **איש מצרי**, בנות יתרו חשבו שהוא מצרי או מתוך לשונו או מתוך בגדיו: (כא) **ויואל משה**, הכתוב מקצר בכאן הענין איך נתהווה כל זה: (כב) **גרשם**, י"א מלשון גרש והמ"ם כמ"ם מלבוש חירם גדעם ואולם יוכל להיות כפשוטו של כתוב כי אמר גר הייתי והיינו גר — שם ר"ל בארץ מצרים והוא אומר שם בארץ נכריה אע"פי שהיה בן מלך בחצר פרעה עכ"ז היתה הארץ נכריה לו ואולם בארץ מדין היה כאחד מתושבי הארץ ושם אשתו ובני בית משפחתה וקרא את בן בכורו על המאורע לו טרם בואו לארץ מדין — ובתרגום הע' הוסיפו פה מלות ואת שם השני קרא אליעזר כי אלהי אבי בעזרי כמו שכתוב לקמן סימן י"ח ד' (ועי' בבאור לנת"הש) והנה כפי הנראה גרשם ואליעזר בניו נקראים על קורות אביהם את' תורה על הסכנה ועל המעמד שהיה בו בארץ מצרים והשני על ההצלה שניצל בארץ מדין כי כן כתוב ויצילני מחרב פרעה ועי' עוד מזה לקמן ד' כ': (כג) **ויהי בימים הרבים ההם**, שהיה אז משה בן פ' שנים ואם נאמר שהיה בברחו בן מ' שנים אף שלא נזכר בפירוש בתורה אלא דרוש דרשו יהיה ימים הרבים האלה כמ' שנים — ואולם אין להביא ראיה ברורה ע"ז: **וימת מלך מצרים**, זה ל' עתנו המלך אמנפס שזכרנו למעלה: **ויאנחו**, בחסרון הנו"ן תורה הברת המלה על הוראתה: **ותעל שועתם**, כי ראו כי אין להם הרוחה, כי המלך החדש לא הקל מעבודתם וראו שלא היתה מרשעת המלך יחידי להעמיס עול עליהם ורק מתחבולת מדינית הכבידו המצרים את עבודתם ולכן אין סוף לכור הברזל זולת ד' בעזרתם: (כד) **וישמע אלהים**, קרבה הגאולה וכן וירא אלהים וידע אלהים כלם מורים על השגחתו הפרטית וטובו הנודע ונראה לעיני כל:

ג (א) **ומשה**, שב לספר בחיי משה כיון שהפסיק במאמר ויהי בימים הרבים: **אחר המדבר**, אין זה ישימון כי שרש דבר יורה על המנהל והרועה ולפיכך כל כבר ושטח הארץ יקרא מדבר כי שם ידבר את הצאן וטעם אחר המדבר וממערבו כי ממזרחו יתרו היה באהלו רועה: **הר האלהים**, היינו הר גבוה כמו הררי אל או שעל סופו נקרא כן: **חרבה**, בהלעה באחרנו מקום הר זה והוא בצפון ההר השומם והגבה נקרא סיני ובפי הערביים דשעבל — מוזא והיינו הר — משה, ובמקום אשר ראה שם מר"עה סנה בוער בנו בני אמונת הנוצרים היכל, מסובב מחומות בצורות שאין להם שער והרוצה לעלות הולך אל תוך סל ובו חבלים ומושך בחבלי הסל למעלה: (ב) **מלאך ד'**, גלוי שכינה ע"י מראה נקרא מלאך ד' ולכן אין שום סתירה אם יאמר פה שנראה אליו מלאך ד' ולהלן הוא אומר וירא ד' כי סר לראות וכן מלאכו שאמר מלאך ד' אל הגר הרבה ארבה והיא קראה שם ד' הדובר אליה: **הסנה**, מין ממין עצים אחד תהיה אך ודוקר שטעכען שטאכלען: **אכל**, הפשוט כמו מאֻכל וכן לא בחנם, לא נאכל, מרע תח' ממרע (קהלת ט' י"ב) וכן לקח הית' מלקח (מלכים ב' ג' י"ח) וי"א שהסנה בוער הוא רמז לבני ישראל כמו שהסנה אש סביב לו והוא לא יבער, כך ישראל במצור ובמציק והם לא יאבדו מקרב הארץ, ובפשט הכתובים יפה אמר החכם מה"ו יש"ר נר' כי מתחלה היה משה סבר שהסנה בוער ונאחז מאש, ואולם כאשר ראה שהסנה איננו אכל שהן דברים סותרים אהדדי תבערה בלי אכילה בן בעצמו שאינו בוער, ולכן סר לראות מדוע לא יבער הסנה והר סיני עוד עד היום הזה הוא משונה ומובדל מכל ההרים ונראו בו סימנים רבים כי בו בחר ד' לרדת עליו, כי עוד בזמן הזה לפעמים אם טהרו עצם השמים כספיר כפתע פתאום יבואו ענני אויר חשך וערפל, ומביניהם להבות אש עד לב השמים בוערות, וקול ברק ורעם ישמע למרחוק, כקול המון בני אדם, ועוד בזמן הזה כל עמי הארץ יאמרו כי קדוש ההר הזה ולו מעלה יתירה על כל הרים אחרים: (ה) **נעלך**, ענין נעל הוא סגירה וכן יאמר השרש הזה על הדלת ונקרא כן לבוש הרגל לפי שסוגרין אותו ברצועות והחכם מה"ו יש"ר נר"ו כתב כי כל נעל סתם הוא בית היד ולא ידעתי מניין לו זה כי מלבד שלא מצאנו כי היו להם בתי יד בזמנים קדמונים מה שהביא ראי' מפסוק וישלף נעלו (רות ד' ח') אדרבה הוא בודאי שליפת נעל הרגל כי כן מצאנו ששליפת נעל הוא סימן נתינת ממשלה וחזקה לרעהו וכן על אדום אשליך נעלי (תהלי' ס') פירושו שעליו אשים ממשלתי וכבר מצאנו מקראות שנאמר בהם נעל סתם וקאי רק על בית הרגל (ועי' בתו"בע לרות) ואולם הנעל אצל בני קדם כמו הכובע אצלנו וספרו לנו בעלי המסעות שעד היום הזה בכל ארצות הקדם אם יבוא איש לבית תפלתם ונעלו ברגלו אחת דתו להמית, וכן לא ימ"א חן בעיני קציני הארץ ונשוא פנים אם יבוא לפניו ולא ישלוף את נעלו: (ח) **זבת חלב ודבש**, אינו דרך גוזמא כי אם באמת מרעה הצאן ובקר מעולה מאוד ודבש תמרים נוטף על פני הארץ אם נבשלו הפירות כן גם מתוך כוורת עדת הדבורים נופת צוף תטוף; ואולם מצאנו ג"כ אצל משוררים כי בחרו בלשון זבת חלב ודבש ע"ד מליצה לסימן בה ארץ פוריה, כי חלב ודבש — היו ממטעמי בני קדם וכן ספר אחד מתיירי הארץ שהערביים אוהבים את הדבש ואת החלב וכל דבר מתוק עד שהולכים אחר נפיחת בדבש כלפיר אל פה ונביא ג"כ למשל ביניהם שיאמרו מאיש נגיד ועשיר אשר כל אשר יעשה יצלח בידו כי הוא ישן ופיו באמת דבש וכן אצל הרומיים והיונים דבש הוא סימן ברכה והם אמנם שרו מנחלי דבש — והנה כל הנוסעים לא ייגעו ולא ייעפו מלספר בשבח ארץ ישראל הן מפאת מזג האויר הן מפאת האדמה, ואולם ברבות הימים כאשר הגיעו צרות רבות לישראל ומלכי הארץ עשו מלחמה על אדמת הקדש ויבוססו את כל יבולה וישחיתו את אדמתה הרומיים והערביים והנוצרים והתורקים כלם

באו הנה וישפכו סוללה על עירי מצור עד שכסו פני ארץ מרוצים ולא נשאר מיפיו נלון אחד וע"כ יאמרו הנוסעים שעוד הארץ תהיה פוריה, לולא יושביה עצלים ושריה חומסים ושודדים להשחית כל עבדת האכר אשר עבד בזעת אפו: (יב) **וזה לך האות**, י"א זה יהיה לך לאות לאחר זמן ודברי המבאר דחוקים מאוד ודעתי כבר באתי לך בהצעה — והנה מלת אות איננו כמו נס או מופת כי תורה על כל דבר וסימן לדבר אף שאינו למעלה מן הטבע, כך נקרא מילה אות ברית וכן את קשתי נתתי בענן שהוא אות ברית ר"ל זכר להבטחה שהבטיח הש"ית לברואיו וכן כאן וזה לך האות ר"ל הנני כורת עמך ברית ואותו כי תעבדוני על ההר הזה: (יג) **מה שמו**, אמת שאין מלת שם תורה רק על הקריאה כי אם על פעולה נראית המעידה שיש בה ידוע באותו דבר כמו פעולות חכמה גבורה המעידים על בעליהם שיש בו הכחות האלה ולפיכן יקרא חכם גבור וכדומה ושאלת מה שמו פירושה במה יעשה שם ע"י פעולות שיפעל בקרבנו שעל ידיהן נדע כי שלוח אתה מאלהים, והענין כמו שאמרתי בהצעה כי כבר ידעו כמה שמות הבורא כמו שדי אלהים אל ראי וגם שם הוי"ה נודע להם שכבר בימי אנוש הוחל לקרוא בשם זה, והטעם שכבר בימיו התחילו בני אדם להשיג אחת מפעולות השי"ת שעל ידה נקראהו בשם הוי"ה אך עוד לא באו להשיג מעלת הוי"ה כביתי מר"עה כמו שנבאר להלן, בין כך ובין כך נראה שלא בא המון העם במצרים לכלל השגה אמתית כי נתבלבלה דעתם ברוב הימים: (יד) **אהיה אשר אהיה**, כבר באתי בהצעה שמלת אהיה הראשון הוא שם ועניינו כמו ההויה ואין לך מציאות אמתית כמציאות הש"ית כי כל מציאות אשר נמצא רק ע"י אמצעי ויש מציאות קודם למציאותו אין לו מציאות אמתית ואשר אהיה הוא פועל ויורה על ההשגחה, וזה שנתבאר למר"עה כי שם הבו"יה איננו כולל רק מציאות בלי תכלית ובלי ראשית כמו שידעו כבר בימי אנוש, אלא יכלול ג"כ ההשגחה, כי מציאות אמתית איננו מוגבל מזמן ומהמקום ולכן הנמצא אשר לו מציאות אמתית הוא יודע הכל וכולל הכל, וכל יש נמצא על ידו וזהו באמת ענין השגחה פרטית כי אי אפשר שתמצא שום יקום זולת רצונו, ולכן אמר כה תאמר לבני ישראל אני הוא אשר ידעו אבותיכם בשם הוי"ה אך לא השיגו עוד ענין ההוי"ה כמו שאומר לקמן ושמי ד' לא נודעתי להם, ואולם לכם יתגלה בשם זה כי הוא כולל גם ההשגחה וזהו כי הוא חנון ורחום וכיון שידעתם שהוא שדי ויכול להצילכם ותדעו ג"כ כי הוא חנון וברצונו לגאלכם לכן אל תיראו ובו תבטחו: (טז) **את זקני ישראל**, הם הם קריאי מועד נשיאי העדה וזה שתרגמו הע' *γερουσίαν* ר"ל ראשי העדה: (יח) **העברים**, בני ישראל נקראו בשם כללי אצל המצרים: **נקרה עלינו**, י"א שהוא כמו נקרא באל"ף והענין ששם ד' נקרא על בני ישראל ולכן נלכה דרך ג' ימים ואולם כפי פשוטו הוא ענין גלוי שכינה, ואמרו זאת לפני פרעה להודיעו כי אינם כהמון עם מצרים ודתיהם שונות מדתי מצרים, ופרסמו את עצמם כעובדי אלהי אמת והוא לא יתן להלוך אותם ולזנות לאלהים זולתי אלהי הארץ כי כן היתה כל מגמתו להכניס כל יושבי ארצו תחת כנפי אמונתו שע"ז תהיה לו ממשלה בהם: (יט) **ולא ביד חזקה**, בתרגום הע' נעתק כאלו כתוב אם לא ביד חזקה ואין צורך לזה: (כא) **ונתתי את חן**, איננו לשון אהבה כי מציאות החן יאמר בלה"ק על השגת משאלות לב ונתתי את חן בעיני מצרים לא שיאהבו אותם אלא שימלאו משאלותם: (כב) **ושאלה אשה**, נדבר ע"ז לקמן י"א ב':

ד (א) **ויען**, שרש ענה איננו תשובה בלבד אלא ג"כ התחלת הדבור ושעיף משרש זה יורה ג"כ על השיר כידוע וגם זה איננו מוחלט שהוא ע"ד כאמרם ואין כאן המקום להאריך: **והן לא יאמינו לי**, אין להקשות ממה שאמר לעיל ושמעו לקולך כי אפשר שזה הוא לשון תנאי ר"ל אם ישמעו לקולך בו ובאת אתה וזקני ישראל ואמן הפך הכזב ויורה על החזוק ועל הבטחון ועל האמת הפך השקר וכן מלת אמנם שפירושו בקושטא והם בא פועל האמין בשמוש ב' שלאחריו יורה על הבטחון שהוא סגולת האדם ואם בא בשמוש למ"ד שלאחריו יורה על קבלת דברים מאחר ובל"א (יעמאנדען גלויבען אוכד אן יעמאנדען גלויבען): (ב) **מטה**, משענת שהיא נטויה לארכה ורעו שבט ושניהם סימן מלוכה וממשלה ולכן נקראו בני משפחה אחת שהם תחת ממשלת ראש בית אבותם שבט או מטה: (ו) **בחיקך**, יש שתי דעות במלה זאת כמו שהביא המבאר לנת"הש והאמת שיש כתובים נוטית לדעה זאת כמו לאחרת ואין לברר: **מצורעת כשלג**, במדבר י"ב בארנו שיש ב' מיני צרעת הא' הנקרא בפיהם אלפאס שהיא בהרת לבנה ואיננו נמשך זמן רב ונקל להרפא והב' הנקרא לייקעה גם כן לבנה אך עם שער לבן והוא קשה מאוד ונמשך זמן רב בטרם ירפא והג' הוא קשה מכלם ומי שנאחז ממנו לא ירפא לעולם ואם גם תכלה הצרעת שאר מיני חולאים ידבקו בו — ולצרעת הנאמר כאן הוא הראשון וענינו לבנה כשלג ועי' בת"א ובבאור נתה"ש — ודע כי רמז מתעשה הזה נשאר בחזיונות אחרי אחרונים מבני קדם שהביאו חכם הערבעלאט (Khondemir bei d'Herbelot. unter Mangheb): מיד לבנה שהיתה לו לתשה וכדומה ע"ד כל, זה נגזר מפסוק זה כמנהג מדרשי בני קדם לספר ספורי התורה כדרכי מחבר — והבן —: (ח) **לקול האות**, ענין מלת קול כמו מלה או דבור והטעם למלות ד' הנודעה באות וכן נאמר בתהלים ק"ה כ"ז דברי אתותיו: **האחרון**, אין טעם אחרון כטעם קץ וסוף אלא כטעם שני הבא אחר הראשון ועל כל הבא אחריו עד לנסוף וכבר הנחתי כלל זה בבראשית א': (ט) **והיו**, כפל לשון כמו שהביא בנתה"ש וידוע כי לפעמים יחוברו בלשונות הנזכרות מאמרים שונים אשר כל אחד יש לו נושא ונשוא בפני עצמו והם נשלבים למאמר אחד גדול הנקרא Perjode ושמוש מאמרים כזה לא נמצא בלשון רק אחרי היותה נדברת כמה מאה שנים ולכן במספרן שמוש זה בלשונות קדומות תפליאה אלה המאמר: (יא) **אלם**, סגור כמו אלמנה והפוכו פתח פיך לאלם: **פקח**, הפך האלם ומתנגד ג"כ לחרש כי שניהם הטומים וחרש כמו רחש או לחש בהפך ובחלוף האותיות ולכן המתחרשים כמו המתלחשים: (יג) **ביד תשלח**, י"א מלאכי מרום ששלחת עד הנה ר"ל בהפכת סדום ועמורה ולא בזדם הלם כמוני: (יד) **וגם הנה הוא יוצא לקראתך**, בלתי ספק כבר נדברו יחד על מעמד בג

עמם וכבר יעלו עלה כאשר בארתי בהלצה ואולם לשוא עמלו לולא ד' בעזרתם: **(טז) לאלהים**, א"א לרב והיינו או מורה או שר ונגיד כדרך אלהים לא תקלל והענין כמו ששר מדבר לפני שר עם אחר שיש לו מתורגמן, כן אהרן יהיה מתורגמן שלך ויש שפירשו אתה תהיה לו לעזר בדברים הנוגעים אל אלהים כך תרגמו הע' וי"ב ואינו נכון והעיקר כדברי המבאר — ואומר פה כי ד' הוא הנותן מחשבות בלב איש: **את האותות**, תרגמו הע' את המטה אשר נהפך לנחש לפי הכונה ולא לפי המלות תרגמו: **(יח) העודם חיים**, ולא גלה להם סודו כי אין כל אדם מבין הכונות נפש איש אשר ד' שלחו לעשות מעשים אשר לא נראו ולא נשמעו עולם והמון מחזיק כל אדם אשר רוח ד' בו כמשוגע: **(יט) ויאמר**, יש מפרשים שהוא עבר מושלם ר"ל כבר אמר לו מלבד הדבור בחרב והעיקר נראה כדברי מדרש חזית עי' לקמן פ' כ"ח: **כי מתו כל האנשים**, פרעה שמלך אז בהרגו את המצרי וגואלי דם ההרוג: **(כ) את אשתו ואת בניו**, כבר הבאתי מתרגום הע' שמוסיפים לעיל ב' כ"ב ואת שם השני אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה משמע לפ"ז כי אליעזר נולד בטרם שובו למצרים ולכן נופל כאן לשון רבים ואת בניו והמבאר הביא פה דעת יב"ע שגרשם היה הבן שלא מל אותו משה בגזרת יתרו חותנו, אף שגם יתרו מבני מדין מבני קטורה אשת אברהם היה מצווה במצות מילה וגם מלים את בניהם עד היום הזה כספרי הנוסעים, וגם צפורה ידעה ממצות מילה ורבים מגויי הארץ ושוכני מדבר מלו אז את בניהם כמו שאמר הנביא (ירמ"י פ' כ"ח) ומה שהיה אות ברית בין ד' ובין אברהם היה לחוק בין עמים רבים: **(כא) ויאמר**, מכאן עד פסוק כ"ד מאמר מוסגר והענין שהודיע לנו השם קץ הגאולה כי לאחר כל המעשים והמופתים אז יצוה אל פרעה להודיעו מכת בכורים ונמשך זה לעיל שספר מאותות שיעשה לעיני בני ישראל ולשון ואני אחזק כמו ולא נתן ד' לכם לב לדעת (דברים כ"ט ג') ושם פירשתיו — והנראה לי שכל הפרשה הזאת מוקדמת ומשה שב למדין אחר שדבר אל פרעה וממדין שב פעם שנית למצרים והיה עובר ושב פעם למדין פעם למצרים, ולכן פעם אחת לקח אשתו ובניו עמו ואח"כ הביאם למדין עד אחר יציאת מצרים, ומה שנאמר כאן בלכתך לשוב מצרימה היינו אחר שהכביד פרעה את עולו לאמר לא ינתן תבן לעם וכן איתא במדרש חזית כמו שהביא המבאר לנת"הש לקמן ה' כ"ב ע"ש: **(כד) ויהי בדרך**, לפי הפשט נמשך למעלה לפ' כ' ולכן ויפגשהו ד' שב על משה ולא על הילד וכן משמע מפסוק הבא ותכרות צפרה את ערלת בנה ואם כנוי מלת ויפגשהו היה שב אתינוק היה צריך להיות את ערלתו וענין פגישה כמו פגיעה קרבת גוף אל גוף הבא לקראתו כמו עשיר ורש נפגשו ומזה הוכ"ל על הדחיפה כאדם הנדחף בחברו וכן ויפגשהו ד' הנאמר כאן כמו ויהדפהו ד' ויבקש המיתו בחולי ויש שפירשו המיתו משרש המה ר"ל בקש לזרזו במצות ד' והעיקר כיון שנתעצל משה במילת בנו לכן בקש להמיתו כי האיש אשר בו בחר ד' להיות נשיא ורחם לעמו ולהשים לפניהם חוקים ומשפטים ע"פי ד' לא יהא נתעצב במצוה ממצות כי איך יאמינו בו ואיך ישמעו לקולו כי הוא בחיר ד' אם הוא בעצמו קל במצוה וזה כלל גדול בתורתנו כי הצדיק נענש יותר בעוה"ז מאיש רשע וכל איש אשר ירצה להיות רב או שר או נגיד בישראל ישמר ויזהר מאוד מאוד שלא להכשיל רבים ולא יסור ימין ושמאל מכל אשר נקבע מימי אבותנו, כי איך ידע העם כי אמת בלבבו ואין עולה בלשונו — והבן — ולולא דברי המדרש שהבאתי לעיל הייתי אומר שלכך נסגר המאמר ויאמר ד' אל משה בלכתך לשוב מצרים בין פסוקים האלה לומר כי ישראל נקרא בכור ד' ומעלה וחבה יתירה לישראל מכל העמים והרבה להם תורה ומצות והיתה כמו התראה למשה שלא ישכח להכניס בנו בברית זה וכיון ששכח ויפגשהו ד' והטעם למה לא מל משה מעצמו את הילד או שהיה ירא מפני הסכנה בדרך או שחשב כי יתן ד' אות ברית אחר בינו ובין ישראל בשעת מ"ת והודיע הש"ית כי לא ישנה דתו ולא יחליף חוקו לעולם ויש מי שפירשו מלת ויפגשהו וכן המיתו שב על הילד ר"ל שבא חולי על הילד מחמת שלא נימול כידוע שכן הוא נחרצות בני קדם — ואולם אינו משמע כן מלשון הכתוב, גם דבר גדול משמיענו פה הכתוב כי החולי הגיע אל משה ששב ממצות מילה — והמשכיל יבין דבר מתוך דבר: **(כה) צור**, אבן חד וכן מצאנו אצל עמים הקדומים שמלו בסכיני אבן תמורת ברזל כמו שסיפר הירודוט ממצרים ששחטו קרבנותיהם באבנים ועד היום הזה נקרא אבן אחד בשם אבן איטהאפיה äthiopischer Stein על שמוצאו בארץ כוש — ומלת צור אינה מורה דוקא על האבן כי אם על החתוך וכן נקרא היוצר בשם זה על שם שחותך את החומר לעשות ממנו צורה, והסלע נקרא צור אם הוא חד ושנון ולכן יש לומר כי חרבות צורים הנזכר ביהושע י"ב היינו שנונות וחדות: **את ערלת**, בארנו בבראשית שהוא כמו ערלה בחלוף סדר האותיות וכמו שמצאנו הנטיפות והרעלות וענינו כסוי וצניף וכן העור שעל האבר שהוא כמו כסוי לעטרה שתחתיה נקראת ערלה וכן ערלת העץ וכן ערל לב ערל שפתים שהוא כמו אטום לב אטום שפתים: **ותגע לרגליו**, בתרגום הע' נעתק כאלו כתוב ותשתחוה לרגליו ר"ל לרגלי ד' ובוולגאטה et tetigit pedes והיינו ותכם רגליו ובסורית נעתק ותחבק את רגליו ודעתנו בזה נאמר כאן: **ותאמר כי חתן דמים אתה לי**, י"מ שהאשה קחי אתה לי חתן דמים שבעבורך שפכתי דם ילדי וגם אתה הולך בסכנה ויש לחדש בינינו ברית חתן עם כלה וירף ממנו אז אמרה עתה נראה להוי' כי רק למולות ר"ל בשביל המילה שנתעכבנו באה הסכנה ודברי המבאר לנת"הש ידועים — והנה כנראה מתוך הפשט אמרה צפורה כל זה בחרי אף ואמרה מנהג אכזרי היא אצליכם לשפוך דם ילד בן ח' ימים כי אצל בני עמיה לא נמולו כי אם לאחר י"ג שנים כידוע והתאוננו על זה כי ילד מפונק קטן ורך השנים ימול בבשרו ולכן נראה לפרש כל הפסוקים האלה ע"פ הוראת מלת חתן שעיקרו כמו חותך או כורת כל נכנס בברית וכן נקרא כל שאר בשר בשם מחותן כי כלם בברית אחד המה ולשון ותגע לרגליו מצאנו הוראתו שמוש הפעיל עם מלת אל או למ"ד שלאחריו שיורה על הזריקה כמו והגעתם אל המשקוף, ותשבה

זה

היא נתומתה ובחסרון ידיעתה כי ענין הברית אשר כרת ה' את אברהם אבינו היינו ענין קרבן שיקריב אדם את דם בניו להקב"ה, והקב"ה הוא הכורת ברית הוא החתן, כמו שמצאנו המשל הזה שישראל נמשל לכלתו של הקב"ה עוד בימים אחרונים בימי הנביאים ולכן כרתה את ערלת בנה ותגע לרגליו ר"ל לרגלי המלאך זרקה דם המילה ותאמר בחרי אפה בחמלת האם על בנה חתן דמים אתה לי ר"ל כורת ברית בדמים ר"ל בסכנה כי מלת דמים תורה ג"כ על הסכנה ולכן כאשר ראתה כי הרף ממנו ולא היתה עוד סכנה לא עם משה ולא עם הילד, אז הודתה ולא בושה כי ד' הוא כורת ברית רק בדם המילה ולא ע"י סכנה או פקוח נפש חס ושלום — ועוד רבו המפרשים בפסוק זה, ואף שאין רוחי נוחה עוד הימנם ולא מפירושי כאשר אודה בעצמי עכ"ז ברור אצלי שיש כאן מנהג היה נהוג בימיהם שעליו סב כל המאמר הזה, ובמקום אחר אבוא לדבר בארוכות.

ה (א) **ויחגו**, מלת חיג וחגג ענינם סביבה בעגול ומזה הושאל על הרקוד ועל השמחה ועל יום השמחה לעבודת אלוהות: **לא ידעתי את ד'**, א"ת מלת מי ד' ולא ידעתי את ד' כאלו כתוב שם ד' לא נודע לי והענין שאמר פרעה בכל שמות אלוהות הנודעות לי לא שמעתי מעולם שם זה וזה שת"א **שמא** לא שהכחיש מציאות בורא, כי אדרבה הלא הוא האמין באלילים רבים אלא השם הגדול והנורא שהוא יחיד ומיוחד לא נודע לו. וגם לא שמע מעולם שהוא אלהי העברים, וע"ז השיבו לו יהיה מי שיהיה אלהי העברים הוא צונו ללכת במדבר: (ג) **דרך שלשת ימים**, ר"ל אל המדבר כי דרך שלשת ימים היא מבירת המלך עד קצה המדבר: **בדבר או בחרב**, הן אותך הן אותנו וזה נשמע ממלת בחרב כי איך יפגע ישראל לבד בחרב ובתרגום הע' כתוב דבר או חרב בלי בית וכן בת"א ובתי"ע ויהיה א"כ נוסח המאמר: (ד) **לכו לסבלותיכם**, מה לכם לחזות חזון שוא מדוע שבתם מלעשות מלאכתכם — וסבל היינו חפץ המוטל על בן אדם אם עשיר אם רש כי כל אדם יש לו חפץ מה. או אפשר שאמר כן כנגד העם אשר בגבו את משה ואהרן בבואם אל המלך: (ה) **הן רבים**, יתכן להיות שראה רבים מעם ישראל נקבצו על עירת המלך ואמר הן! איך רבו עם הארץ ואתם השבתם אותם מעשיהם או יתכן להיות שאמר איך אשבת עם רב כזה ממצרי הלא הפסד גדול יגיענו עי"כ וי"א שאמר ידעתי את מחשבותיכם כיון שרבים אתם תחשבו למרוד בי ולשבות ממלאכה ובספרי הכותים נאמר הן רבים עתה מעמי הארץ ר"ל בני ישראל רבו עוד מאנשי מצרי ולכן הרבו להעמים עול מעל לאחר ישראל, וי"מ אין טוב שירבה עם הארץ בלי אומנות ומלאכה: (ו) **ואת שוטריו**, בארתי בפ' שופטים: (ז) **לתת תבן**, יפה תרגם הרמ"ד דיא ציעגעל צו פערפערטיגען ולא כמו שתרגם לותר דיא ציעגעל צו ברענגען כי מלבד שאין מלת ללבון דומה למלת לשרוף כי גם כל תבן שבמצרים לא יספיק לשרוף לבנים רבים אשר עשו בני ישראל, כי עוד עד היום הזה נמצאו חומות וברכות מים ועירם וכפרים כלם בנוי מלבנים מזמן ההוא — אך התבן נתנו אל תוך הטיט לחזקו וכן סיפר לנו ידידי פילון האלכסנדרי תושב מצרים כי לא שרפו הלבנים באש כי אם נתנו את הטיט בכלי ויעשו אותו בצורות הלבנים מרובעים ויתנו בתוכו תבן לחזק כל חלקי הלבנים ויבשו אותו בשמש: **וקששו**, ענין קשש בקוש הקש וזה פועל נגזר משם: (טז) **וחטאת עמך**, י"מ עמך היינו בני ישראל שנקראו עם פרעה להעיר רחמיו עליהם והפירוש אנחנו השוטרים מוכים ולא עלינו הפשע והחטאת כי אם על עמך אשר לא יוכל לעשות עבודה קשה כזאת או שמפרשים הנה כל החטאת ישימו על עמך בני ישראל חנם ובתרגום הע' והסורי כאלו כתוב וחטאת לעמך בקמץ הפי"ר ר"ל אין משפט וצדק במנהג הזה נגד עמך ואולם הנראה יותר שמלת לעמך סבה על בני מצרים והטעם אנחנו מוכים וכל החטאת תלוי בעמך הנוגשים ומעבידים אותנו בפרך: (יט) **אותם**. ברש"י פירוש אותם שב על בני ישראל שראו את חבריהם ברע ואולם הרמ"ד ז"ל תרגם אותם חוזר על הנושא הנקרא reciproce שראו את עצמם ברע ומצאנו סמך לדבריו (יחזקאל ל"ד ח') וירעו הרועים אותם ואת צאני לא רעו: (כא) **ריחינו בעיני**, דע כי לא כל החושים מתחלפים זה בזה כי אם כל חוש מתחלף עם חוש הראות ולהפך יתכן לומר על חוש הראות כל תכונות שאר החושים ר"ל לא היה יכול לומר את ריחנו באזני פרעה או בחיך פרעה ואולם חוש הראות הוא החשוב אצל הקדמונים והשאילו כל פועלי הראות על פעולת השכל והלב ולפי שכל מה שירגיש האדם בחושיו נעשה כרושם בנפשו עד שיבינהו בשכלו לכן נוכל לומר בלי השאלה שאנו יודעים בנפשנו את צבע את ריח הזה או את הזמר או את מתק האוכל וכדומה ולפי שכל ידיעת הנפש תאמר ע"פי השאלה בשם ראית עין לכן יוכל לומר המתק או הריח הזה טוב או רע **בעיני** וכדומה וכן כאן ענינו את ריחנו בדמיון נפש פרעה.

וארא

ו (ב) **אני ד'** הנה יציאת מצרים היא אחת מעיקרי האמונה ומעמודי הדת אשר עליה נשענים הרבה מחקי תורתינו הקדושה ד"מ גדלות המועדים ומצות בכורים תפילין וציצת ומזוזה בכלם נזכרה יציאת מצרים וגם להעלותה על ראש שמחתנו וכן המאמר הראשון אשר יצא מפי הקב"ה על הר סיני בהגלותו לעיני אבותינו היה אנכי אשר הוצאתיך וגו' מכל זה נראה להדי' שיסוד הגאולה והקץ הוא אחד מיסודי התורה בו משוגה דתנו משאר דתי העמים — ואם אמת שהזהירה התורה ג"כ על אחדות הבורא, וגם אמנם זה יסוד גדול הוא, ואולם יסוד הגאולה והקץ וחסד הבורא וטובו ואמתו אשר לא עזב מתנו ולא יעזוב ח"ו לדור דורים הוא מה שלא הבינו ג"כ אותם מהעמים אשר קבלו ממנו אחדות השם, ועי"ז שלא זכו להשיג יסוד הגאולה נשתנו לפעמים בזיניהם ג"כ עיקר האחדות — דע כי רבים

מהגוים קדמונים וחדשים חכמים בעיניהם חשבו כי יש פועל רע ופועל טוב יוצר אור ובורא חשך כדעת הפרסיים והמצרים הקדומים (שהפועל רע אצליהם היה בעל לשון כאשר אבאר לקמן בע"ה) ונקרא בפיהם הפועל הרע הזה או אהרימן או טיפאן אי דיאבאלוס וכדומה לו באשכנזית — והבן — וחשבו כי כל רע אשר יולד בתבל נמשך מן פועל הרע אשר הוא מתנגד לפועל טוב ואלה המתנגדים יעשו תמיד מלחמה זה עם זה. וכל פגע רע אשר בא לבן אדם פועל רע אנה לידו וע"י עברות ופשעים שיפשע האדם יתן שליטה לפועל רע, ומרחיק את עצמו מן פועל טוב ומעון הד"הר נתגלגל הפשע לכל בני תמותה בירושה ונמשך בעבותות חטאה ואין כפרה וסליחה לבני אדם כי אם ע"י אמצעי בינם לבין פועל טוב, והוא יפגע בעדם ויהיה למליץ יושר, ויגאל נפש האדם מרדת שחת ובהיות שכל אדם שותף לגאולה מפגעי הזמן ומרעו, לכן העלו כל האומות חזיונות שוא ויגבילו קרבת הישועה בפניה שונים ד"מ אנשי הודו בדו מלבם שאליליהם ירד ארצה ויהי לבן אדם, ושנה את צורתו בצורות אנוש שבע פעמים ויתהלך בקרב בני תבל ארצה, והוא פשעם נשא ועונותיהם סבל עד עלותו למרום — וכדומה חשבו רבים — ומאמת זה נשחת לפעמים מעמד מוסרי של בני אדם מאד מאד כי הא' כל מחשבות כאלה מקרבות עבודת אלילים ורבוי אלוהות ומרחקות מן היחוד, גם תקיפות העליון כי הוא כל יכול ובידו לרפא ולמחוץ וכי הוא לבדו מוריד שאול ויעל' מורים ומעשיר כאשר העירו נ"ז נביאנו ע"ה בכל מקום, כל זה משחיתים בתחבולות האלה, והב' כי ע"י אות נפש האדם להגאל וְלְהוָשַׁע בזו לכלל טעות אחר,

שחשבו כי יש ג"כ בני אדם אמצעים בין ההמון ובין אלוהות, והאמצעים האלה היו כהניהם, אשר לרוב התעיבו והשחיתו דרכיהם כאשר בארנו בהלעה ויורידו את העם מטה מטה, ויאטמו לב ההמון מהבין ושמוע שמוע ואל תבינו קראו להם בלויי, ויאמרו כי רק הם המה בעלמם מקרבי גאולה וכדומה ואולם לנו לא כן נתן לנו ד' אלהינו. והוא יורנו דעת ושכל, כי רק אל אחד כח כל הכהות והוא לבדו בורא טוב ועושה רע ולו לבדו יש אליהות אמתית וכל יש וכל נמצא אינו נמצא רק בבחינת היותו יציר כפיו, ואין פועל רע משותף או מתנגד בעולם, כי גם הרע אשר עשה הוא טוב לאדם מסובב ע"י רצונו יתברך וכל שטן הוא רק יצר הרע יוצא מטבע האדם, והוא יתברך סולח בעצמו וגואל בעצמו ומעביר בעצמו ובכבודו כל אשמותנו בכל שנה ושנה ולא נצטרך לאמצעי בינו לבינינו כי כלנו בניו אנחנו ורק עליו נשליך יהבנו וזה דבר גדול המיוחס רק לדתנו הפך כל הדעות אשר הבדילו האומות, וזה הכלל צריך שנחזיק בו מאד מאד כי הוא חיינו וארך ימינו כי לולא זאת נאמתנו כבר אבדנו בענינו, ואולם בדבקנו בתורת הגאולה אשר נתפרסמה ביציאת מצרים אשר נוה להעלותה על כל ראש שמחתנו כלנו חיים יום זה ד' אלפים שנה, ולגאולתו אנו מחכים עד השעה הזאת — ומכלל הזה ישתעפו עוד כללים אחרים המציאים לתכלית השלמות בידיעת דרכי השם וכלם נכללים בשם ד' אותיות הא' כיון שהשם לא איש ויכזב או יתנחם כי אם הפך הכזב הוא אל מלך נאמן בלי שינוי ובלי חלוף ולא יחליף ג"כ דתו לעולמים וכן לא הפוג חסדו, ואמונתו לא תחדל, והאומות אשר לא השיגו עיקר הגאולה לא זכו להשיג ג"כ כלל זה שהוא בלי שינוי ודתו בלי חלוף וכל זה נסתעף עוד מאחדות השם כי אין די לבד ישראל שיאמין שד' הוא אחד שאין לו משותף והוא אינו מורכב מחלקים כי גם זה מאמתת האחדות, כי מציאותו אינה מוגבלת ממקום ומזמן וסוף כל מעשיו במחשבה תחלה ואין בו שום שינוי, ומזה תבין ההבדל שהוא אלף אלפי אלפים פעמים להבדיל בין אחדות הבורא שאנחנו מאמינים בה ובין עיקר האחדות שנפרסם ד"מ בין שומעים לדברי מחמד, כי האחדות שלהם אינה מציאה טוב לאדם ואין אדם קונה שלמות אם יודעה — ואולם האחדות שאנחנו מאמינים בה מלבד שהיא נאמתנו כאשר בארנו גם היא קינה לנו שלמות ר"ל על דרך שאמרו חז"ל ובו תדבקו מה הוא רחום אף אתה רחום ורבים בזה אף שרחמיו הם בלי קצב ובגבול ויליד אשה אי אפשר להיות רחום כמוהו יתברך, אך אתה תהיה רחום כפי כחך וכן נוכל לומר מה הוא אחד במעשיו ואין אתו שום שינוי וחלוף וסוף מעשיו במחשבה תחלה כך אתה תהיה אחד כפי יכלתך ולא תשנה מעשיך לברעון היום טוב ומחר רע — והנה בידענו כי הוא אחד בלי שינוי וכי הוא בעל חסד ורחמים, אזי יקשה לנו למה הגיעו צרות רבות לנו, תדון בעצמך ותאמר כי גם הצרה הנראית הוא באמת טוב לאדם — והנה מלת שדי יש בו שתי הוראות הא' שהוא כל יכול והב' שהוא בעל רחמים כי שרש שדד יורה בעברית על דבר והפוכו כי כן יאמר על האומם בעל כח שודד וכן שדים על המזונות שבאים לתינוק משדי אמו, והש"ית נקרא שדי כי הוא כל יכול וזן את כל העולם כולו, וזה מה שהבינו אברהם יצחק ויעקב ואולם למרע"ה גילה כל יסודות הנכללים בשם הוי"ה ולכן כן פי' המכתובים פה הלא נגליתי לך בשמי יו"ד ה"א וי"ו ה"א ואתה יודע שאין בו שום שינוי וחלוף וגם הקימותי את בריתי אתם אע"כ שלא הבינו ענין האחדות הנשלמת וגם האמינו בו כדכתיב והאמין בד' ויחשבה לו לצדקה (וגם בארנו שזאת היתה הצדקה הגמורה) ואתה תאמר אלי למה הרעותה לעם הזה הלא לך לדעת כי כל זה הוא טובה להם וכמו שאומר במקום אחר וירעיבך וכו' ומוסיף ואומר אני זוכר הברית ולכן אמור לבני ישראל פרש להם היטב ובאר להם כי אני ד' הגואל האמת והצדק — והנה כבר אמרתי ששם הסוי"ה היה נודע ג"כ בימים הקדומים אך לא הבינו עיקרו בכל סעיפיו ושרשיו וסעיפי סעיפיו כמו שנודע למר"עה ולכן בימי משה רבינו ניקדש השם הזה בתוך בני ישראל וכל איש מבני בריתנו נשבע בשם זה וקודם משה רק שרידים יחידי סגולה ידעו אלהים בשם זה וכנראה ששבט לוי ידעו כאשר אבאר כאן, ומימי משה נפרסם השם הזה בפרסום רב ובגלוי לעיני כל, ובא בפי ההמון עד שקראו בני ישראל שמות בניהם ובנותיהם על שם הוי"ה כמו **יהושע** תמורת הושע **יהורם יהויקים** וכן בסוף המלה כמו **אליהו** ולא מצאנו קודם משה שם עצם פרטי בשמות בני ובנות ישראל מורכבות משם הוי"ה כי לא היה מפורסם כל כך זולת אם מרע"ה ששמה **יוכבד** (והיא היתה

אשבע לוי והבן) ואולם קראו בניהם בשמות מורכבות משם אל ד"מ ישמעאל יחזאל עזראל מלכיאל וכן יעקב אבינו נקרא ישראל ולא ישריהו ועשו כן בקדושה ובטהרה לציין בני עמם ולכבודם בשם אלהי ישראל כמו שעשו אף פעמים להבדיל האומות שקראו בניהם על שם אליליהם כמו אדוניבעל איזבל וכדומיהם אצל הרומים והיונים והמצרים — ועל הוראת שם הוי"ה כתבו רבים אחד כזה ואחד כזה והעיקר שיורה על מציאות אמתית כמו שהעיד הרב המורה ז"ל אף שטענו עליו האחרונים שלא כדין — והנה אצלנו בני ישראל נאסר להגות השם באותיותיו והיינו בנקודתו האמתית ובתנועותיו ובהברתו ולכן אין אנו יודעים היום הברת השם הזה האמתית ובתרגום הע' לא הניחו ג"כ שם זה בלי שינוי כדרכם כי אם העתיקוהו במלת κυριος שהוא מורה על האדנות והשליטות, ותנועות הנמצאות בנקוד ספרנו לקוחות משם אדני ויש שנקדו אותו בשני כנויים כמו מלת אהיה ויש שנקדו אותו בפתח היו"ד ובחולם הוי"ו לפי שכן נמצא בספרים ישנים עי' באריכות מזה בס' המליץ להחכם בעזעניוס — ואמנם המנהג הזה היה ג"כ אצל שאר עמים שלא נקבו שמות מקודשות אצלם כפי תורתם השוא כמו מלת אם אצל אנשי הודו או מלת באקבאם אצל המצריים: (ו) **ובשפטים**, פרש שפט באורנו בדברים י"ז ט' שיורה על הכנסת שלום בין אדם לחברו ע"י השואת הדין שכל אחד יקח חלק שוה אך לא בענין שיהיו החלקים שוים ממש אלא לכל אחד כפי הראוי לו, ולכן אם ראוי שיגרע חלק האחד מאוד מאוד מגד הכרח הפשרה צריך ליתן עונש ולכן הושאל מלת שפט ג"כ על העונש: (ט) **מקצר רוח**, הפך ארך רוח והיינו מה שיקרא הלועז אונגעדולד והרמ"ד תרגם כפי המלות וכונתו שהוא וכן בתרגום הוי' והמעתיקים קליינ־מוטה יחשבו שהיה קטנה אמונה ואינו כן ואפשר שקצר רוח פירושו שלא היה לשם פנאי מרוב העבודה כי אדם עמל ויגע לא יוכל לשאוף רוח בנחת אלא מהר, ואיש שיגיע רוחו באפו והחזה עולה ויורד בלי השקט ומרגוע וכל נשימתו קצרה עד מאוד: (יב) **ערל שפתים**, באורנו מלת ערל לעיל ד' כ"ה והענין כמו כבד פה ויש אמרו שערל ממש כי כל ילד אשר יולד לשונו נדבק בלחי התחתון ומפרידים את הלשון ע"י סכין, וכיון ששכחו לעשות כזה במשה לכן לא היה יכול לדבר כך כתב Celsius ויתורגם א"כ לפ"ז אונגעלענקטער צונגע ואולם צריך שיהיה ערל לשון ולא ערל שפתים: (יד) **אלה ראשי בית אבותם**, נקראו כך על שם סופם כי כאשר פרו ורבו בני ישראל ורבו ג"כ המשפחות וראשי המשפחות נהיו לראשי בית אבות ומסיים ואומר אלה משפחות ראובן ר"ל מתחלה משפחות היו ועי' מה שכתבתי בראש ס' במדבר: (טז) **ושני חיי לוי**, מונה רק שנות ראשי אבות אשר בעבורם הפסיק בפרשה זאת ר"ל ראשי אבות בית לוי: (כ) **את יוכבד דודתו**, תרגמו הע' בת אחי אביו לפי שהוקשה להם איך גלה ערות דודתו אף שקודם מתן תורה לקחה ועי' מה שכתבנו מזה למעלה ובהלעה: (כג) **אלישבע**, ואולם בת מלך יורש נקראה יהושבע כמו שכתבנו הטעם בפסוק ג' לעיל: **אחות נחשון**, וכיון שהבכור היה יורש ממשלת אביו המשפחה גם עמינדב אבי נחשון נשיא היה כנחשון בנו, וא"כ נשא אהרן בת נשיא ישראל וזה מורה כי כבר היה גדול בישראל: (כו) **על צבאותם**, תמורת שבטיהם ועוד אבארהו בפרשת בא אי"ה: (כט) **את כל אשר אני דבר אליך**, לא ופרש כן את כל אשר נאמר לעיל פסוק י"א תעשה ולשון קצרה הפס כיון שחוזר לספר בענין שהפסיק בו כאשר באר הרמ"ד ז"ל וכן בפסוק הבא:

ז (א) **נביאך** פירשנו למעלה וכן אלהים לפרעה ותלוקי הדעות בשרש נביא באורנו בדברים י"ח ט"ו: (ג) **והרביתי את אותותי**, כבר אמרנו שזה מדרכי הלשון ליחס אל השם כל מאורע לפי שהוא עלת כל העלות ואף שניתן הבחירה ברשות האדם וזה ג"כ פירוש ואני אקשה את לב פרעה והטעם שפרעה יחזק את לבו ואני ארבה את מופתי והטעם כמו ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וטעם אות ומופת שינוי בסדר העולם יוצא מגדר הטבע יברא אותו ד' לאמת דברי נביא אשר שלחו אל בני אדם, וכל מכה ונגע היתה מופת ולא כל מופת מכה כהפוך המטה לנחש וכדומה ואולם פרעה לא ישית לבו למופתים כי יתאמן לבארם ע"פי חוקי הטבע ואז אתן ידי במצרים והיינו מכות בכורים ואז ידעו מצרים כי אני ד' הוא הנוטה ידי על מצרים להוציא את עמי מתוכם זה המשך הכתובים עד פסוק ח': (ט) **מופת**, לדעת האחרונים נגזר מפאות ושרשו יפה וכל דבר יוצא מגבולו נראה לעין כדבר יפה והדר משליך גלוליו למרחוק: (י) **יהי לתנין**, ולא עשה האות האחרון להשיב ידו אל חיקו ולעשותה מצורעת לפני פרעה כי רק לפני זקני ישראל צוהו לעשות כן, כי המטה הוא רמז לממשלה והצרעת רמז לכהן שרואה את הנגעים וזה שייך רק לישראל והבן: (יא) **לחכמים ולמכשפים**, חכם יורה על איש שיש לו מעלה יתירה בכח שכלו ומלת כשף עיקרו ענין תפלה והושאל על אותם מכהני מצרים שהיו הרופאים והסופרים וחכמי הטבע שלהם ומלת חרטמים מלשון חרט גם הוא ענין כתיבה וכבר באורנוהו בבראשית במקומו. ודע שהיו כמה כתות כהנים במצרים הכת הראשונה והחשובה שבהם להם יאתו כת הנבואה יודעי האותיות לאחור וכת הב' המה הנקראים אצלם ιερογραμματεις היו אותי הטבע ודורשי היותם השוא והכת הג' היו שומרי היכלי אליליהם והכת הד' המה אשר יקראו הע' אותם Εμματεις ר"ל מפרשים שידעו לקרות במקרא חרט (היערא̈גליפֿען) והמה היו בקיאים מאוד מאוד בחכמת הטבעית עד אשר נפלא ג"כ בעיני חכמי זמננו כמה גדלה חכמתם בענין זה — ומלת **להט** נראה שהוא כמו מלת latet ברומית או λαθεω ביונית כסוי וכמוס ושרשו לוט ורעו לאט וכן מלאכ אחי' בלטיהם חסר הה"א וכדומה לו מול ומהל וכן בוש שהוא בהת בארמית וכן רוץ רהט בארמית והטעם כמו בלהטיהם שלחשו ולהבין את זאת צריך שתדע כי חכמי מצרים הבינו אז וקלתם מבינים עד היום לכבוש נחשים ולהטיל אימתם עליהם ולהכניעם עד שישמעו הנחשים לקולם ויעשו כל אשר יתפלו הכהנים וראיתי בספר המסעות להחכם ניעבוהר שהוא איש נאמן שסיפר מאיש מצרי שבא לקראתו נחש שרף וילך המצרי לקראתו וילחש באזניו דברים לא ישמעו נלנים שבינו מיד הכניע הנחש תחתיו וכן

ראינו בארצות האלה נחשים שומעים לקול מנגן בכלי זמר, וידוע ג"כ מאת ספרי הרומים שחרטומי מצרים היו נשענים על מטה עקום בצורת נחש, כי המה היו הרופאים ואליל שלהם נקרא Aesculap נצייר בתמונת איש נשען על מטה אשר נחש כרוך עליו, ולפי"ז אפשר שהיו לכהנים מקלות ונחשים נכנעים כרוכים עליהן וילחשו על המטה ועל הנחש כפי אשר הורו לנחש שהוא ויעשו כאלו הפילו המטה ואולם הפילו רק הנחש והוא התפשט וישרוץ על פני הארץ והמקל החביאו איש ומהר ע"י אחיזת עינים בתוך בגדם כאשר עושים היום האורחים הנוסעים ממקום למקום לשמח בני אדם באחיזת עינים ונקראים טאשען-שפילער — ולכן לא האמין פרעה בנס שעשה משה עד שבלע מטהו את כל מטותם ויתפרו החרטומים כי נשפלה גאותם כי לא יכלו לעשות כן. וזה היה ג"כ רמז כמו שבלע מטה אהרן את מטותם כך רמה ונשאה חכמת אלהים מחכמת אנוש אלוש עפר יולד — ומצאנו שמות שני החרטומים שהיו כנגד משה בתיב"ע ות"י יניס וימברס וכן נמצא בתלמוד וכן קראם היוסיפון Ιαννης και Ιαμβρης והשני נקרא ג"כ Μαμβρης ויסופר עוד דברים אחדים מויכוחם שהיה להם עם משה, וכל זה נראה שלקח מעל ספרי המצריים שהיו לפניו והחכם Numenius אחד מכת פיתגורי הפילוסוף ואייזעביוס הנוצרי גם המה כתבו ששמותיהם יניס וימברים והיו מכשפים מפורסמים מאוד וגדולים בעיני פרעה ובעיני עבדיו והמה נבחרו להיות כנגד משה ואהרן וכל הנגעים אשר הביאו נביאי ישראל על מצרים רצו המכשפים להסיר מעל מצרים והיו להם מקלות מיוחדות לא היה רשאי לאמון ליטול דוגמתם עכ"ל והנראה לי כי כל זה נשאל ממלת αμβρης כי — כבר מצאנו בדברי Herapollon שספר הורה של המצריים היה נקרא אמברעס ושם יניס או ין הוא לדעתי כמו נגון במצרית ואין כאן המקום להאריך בזה ויש חשבו כי המכשפים היו להם רצועות או מקלות מלאות כסף חי (Quecksilber) ובהם היו פועלים תנועות כתנועות הנחש וכן חשבו קצת מפרשים ישמעאלים — ואין להקשות מדוע לא גלה לנו הכתוב שעשו כל זה ע"י אחיזת עינים או איך עשו כן, כי הא' זה נכלל במלת בלהטיהם ועוד זה היה ידוע לכל בימים ההם שגם נביא שקר נותן אות או מופת להטות לב העם וזה לא יתכן כי אם ע"י להט וכשוף ר"ל ע"י ידיעות הטבע וגם אין להקשות מדוע עשה הקב"ה נס שכפי מראות עיני בני אדם גם מכשפים עושים דוגמתו, כי הלא עיקר הפלא היה שבלע מטה אהרן את מטותם ועוד אפשר נוכל לומר שזה פירוש ויחזק ד' את לב פרעה שהוא יעשה פלאים שיחשוב פרעה שכל זה ע"פי דרכי הטבע עד שירבה נפלאות ויבוא לידי הודיה ולכן אומר הכתוב פה תכף ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ד' ר"ל שד' בחר באותות האלה להראות את פרעה שיש חלוק בין השינויים נעשים ע"י כח הטבע ובין הנס שהוא שינוי כחות הטבע בעצמו ואע"פ שראה פרעה שבלע מטה אהרן את מטותם החזיק את לב ויפת להאמין כי גם זה בדרכי הטבע: (טו) **המימה**, אינו מוכח שיצא לראות מעלות הנילוס כאשר הביא המבואר כי אם השתחוה לנילוס ועמו עם רב ועבדיו ושריו ולוה לדבר כן בפני אליליהם להגיד כח מעשיו של הקב"ה וזה אחד מהשפטים שעשה באלהיהם כי הנילוס היה אצלם אלוהות:

(יז) **הנה אנכי מכה**, מיד אחר ההכאה יהיו לדם ואחר הנס כאשר אבאר; וכמו השמש יהפך לחשך והירח לדם שפירושו הירח יהיה אדום כן כל מלת דם בפרשה הזאת: (יח) **והדגה אשר ביאור**, גם זה מדרכי הנס וכן היה נס שנהפכו מים בכלי עץ ואבן, והנה כבר בארתי לך שלב פרעה נחזק ע"י כך בכל האותות והמופתים אשר עשה הש"ית, לפי שכל הנסים האלה היו דומים למקרה אשר יקרה במצרים ע"ד הטבע, ואף אם היה נכון ולא שכל היה צריך לראות שיש כמה שינויים שאי אפשר לבאר ע"פי טבע זה היה מאמין לבבו ומקשיות ערפו — כי הנה ידוע שבתוך הקיץ אם יעלה היאור יביא עמו אדמה אדומה ועי"ז נשתנה מראהו. ואולם זה מדרכי הנס היה שלא נאדם היאור בזמנו כי אם בתחלת השנה, כי זה נתאמת אצלנו וכן אמרו חז"ל והרמב"ן לקמן בבאור נתה"ש י' ד' כי כל המכות לא ארכו כי אם שנה אחת ובניסן יצאו וא"כ נאדם היאור ג"כ בניסן ועוד גם זה מדרכי הנס כי מיד אחר הכות משה את היאור נהפך לדם והנה מי הנילוס טובים ובריאים ומתוקים מאוד מאוד, ומי הבאר לא יוכלו שם לשתות כי רעים המה, ומעינות יקרות שם עד מאוד, ומי גשם לא יוכלו להאסף כי לא למטר השמים תשתה ארצם מים ולכן כל עם הארץ שותים מי הנילוס, והיתה המכה הזאת קשה להם ובפרט שהשתחוו לנילוס — ובספרי הכותים מוסיפים פה וילך משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו:

(יט) **אגמיהם**, בארנו לעיל שרש אגם שהוא לשון ספוג והטעם כדברי המבאר לנתה"ש: (כ) **ויהפכו**, כבר אמרנו שתלוי זה במצרים שנשתנה הנילוס ונהיה פעם ירוק פעם אדום וכפי חכמי הטבע יולד זה מעפר אדום שמוליך עמו הנילוס ולדעת אחרים בא משרצים ורמשים קטנים אשר ישוטו במים ומזה חשבו רבים כי כל המכות היו רק להראות את פרעה כי ד' הוא המושל בכל הארץ, והיו רק רמז לפרעה כי הוא כל יכול, ואמרו כאשר נהפך הנילוס באו שרצים ורמשים ותולעת כבדו מנשוא כאשר יולדו מטיט היון ואמנם באו הצפרדעים אשר מבאשם באו הכנים ומן הכנים בא הערוב שהיא לדעתם מין זבוב הנקרא כלבי (muscae canninae) וממנם נהיו דבר ושחין רע וכן ארבה מצוי במצרים, וא"כ באו נגעים כפעם בפעם — ואולם מי פתי יסור הנה לאמר שכל זה היה ע"פי טבע כי הא' הוא נגד פשוטו של כתוב ועוד הלא משה בעצמו היה יודע כל תכונות ארץ מצרים שהיתה ארץ מולדתו ואיך לא השיב להקב"ה כדרכו והן לא יאמינו לי כי יאמרו אלי כל זה בא כפעם בפעם? הלא לשחוק יהיה בעיני מצרים? ועוד כבר הראיתי לך שהפוך המים לדם היה בחדש ניסן וכן משמע ממכת הברד שהכה את הפשתה והשעורה והשעורה כבר אביב היה כמאמר הכתוב וזהו בחדש אייר כידוע, ובטבע הנילוס לשנות את מראהו אינו עד חדש אב, ועוד שגם כל האגמים נהפכו ובעת עלות הנילוס אין לו שום חבור עם שאר

משבט לוי והבן) ואולם קראו בניהם בשמות מורכבות משם אל ד"מ ימואל יחצאל אראלי מלכיאל וכן יעקב אבינו נקרא ישראל ולא ישריהו ועשו כן בקדושה ובעבריה לציין בני עמם ולכנותם בשם אלהי ישראל כמו שעשו אלף פעמים להבדיל האומות שקראו בניהם על שם אליליהם כמו אדוניבעל איזבל וכדומיהם אצל הרומיים והיונים והמצרים — ועל הוראת שם הוי"ה כתבו רבים אחד כזה ואחד כזה והעיקר שיורה על מציאות אמתית כמו שהעיר הרב המורה ז"ל אף שטענו עליו האחרונים שלא כדין — והנה אצלנו בני ישראל נאסר להגות השם באותיותיו והיינו בנקודתו האמתית ובתנועותיו ובהברתו ולכן אין אנו יודעים היום הברת השם הזה האמתית ובתרגום הע' לא הניחו ג"כ שם זה בלי שינוי כדרכם כי אם העתיקוהו במלת κυριος שהוא מורה על האדנות והשליטות, ותנועות הנמצאות בנקוד ספרנו לקוחות משם אדני ויש שנקדו אותו בשני כבולים כמו מלת אהיה ויש שנקדו אותו בפתח היו"ד ובחולם הוי"ו לפי שכך נמצא בספרים ישנים עי' באריכות מזה בס' המלים להחכם געזעניוס — ואמנם המכתב הזה היה ג"כ אצל שאר עמים שלא נקבו שמות מקודשות אצלם כפי תורתם השוא כמו מלת אם אצל הנשי הודו או מלת בחקכהם אצל המצריים: (ו) **ובשפטים**. שרש שפט באתנו בדברים י"ז ט' שיורה על הכנסת שלום בין אדם לחברו ע"י השואת הדין שכל אחד יקח חלק שוה אך לא בענין שיהיו החלקים שוים ממש אלא לכל אחד כפי הראוי לו, ולכן אם ראוי שיגרע חלק האחד מאוד מאוד מצד הכרח ההפשרה יצריך ליתן עונש ולכן הושאל מלת שפט ג"כ על העונש: (ט) **מקצר רוח**, הפך ארך רוח והיינו מה שיקרא הלועז אונגעדולד והרמ"ד תרגם כפי המלות וכוונתו שהומה וכן בתרגום הוי' והמעתיקים קליינ-מוטה יחשבו שהיא קטנה אמונה ואינו כן ואפשר שקצר רוח פירושו שלא היה לנפש פנאי מרוב העבודה כי אדם עמל ויגע לא יוכל לשאוף רוח בנחת אלא מהר, ואיש ישיב רוחו באפו והחזה עולה ויורד בלי השקט ומרגוע וכל נשימתו קצרה עד מאוד: (יב) **ערל שפתים**. באתנו מלת ערל לעיל ד' כ"ה והענין כמו כבד פה ויש אמרו שערל ממש כי כל ילד אשר יולד לשונו נדבק בלחי התחתון ומפרידים את הלשון ע"י סכין, וכיון ששכחו לעשות כזה במשה לכן לא היה יכול לדבר כך כתב Celsius ויתורגם א"כ לפ"ז אונגעזעטער צונגע ואולם צריך שיהיה ערל לשון ולא ערל שפתים: (יד) **אלה ראשי בית אבותם**, נקראו כן על שם סופם כי כאשר פרו ורבו בני ישראל ורבו ג"כ המשפחות וראשי המשפחות נהיו לראשי בית אבות ומסיים ואומר אלה משפחות ראובן ר"ל מתחלה משפחות היו ועי' מה שכתבתי בראש ס' במדבר: (טז) **ושני חיי לוי**, מונה רק שנות ראשי אבות אשר בעבורם הפסיק בפרשה זאת ר"ל ראשי אבות בית לוי: (כ) **את יוכבד דודתו**, תרגמו הע' בת אחי אביו לפי שהוקשה להם איך גלה ערות דודתו אף שקודם מתן תורה לקחה ועי' מה שכתבנו מזה למעלה ובהלאה: (כג) **אלישבע**, ואולם בת מלך יורם נקראה יהושבע כמו שכתבנו הטעם בפסוק ג' לעיל: **אחות נחשון**, וכיון שהבכור היה יורש ממשלת אביו הסתמא גם עמינדב אבי נחשון נשיא היה כנחשון בנו, וא"כ נשא אהרן בת נשיא ישראל וזה מורה כי כבר היה גדול בישראל: (כו) **על צבאותם**, תמורת שבטיהם ועוד אבאר בשרש צבא אי"ה: (כט) **את כל אשר אני דבר אליך**, לא פירש כן את כל אשר נאמר לעיל פסוק י"א תעשה ולשון קצרה הפס כיון שחוזר לספר בענין שהפסיק בו כאשר באר הרמ"ד ז"ל וכן בפסוק הבא:

ז (א) **נביאך** פירשנו למעלה וכן אלהים לפרעה וחלוקי הדעות בשרש נביא באתנו בדברים י"ח ט"ו: (ג) **והרביתי את אותותי**, כבר אמרנו שזה מדרכי הלשון ליחס אל השם כל מאורע לפי שהוא עלת כל העלות ואף שניתן הבחירה ברשות האדם וזה ג"כ פירוש ואני אקשה את לב פרעה והטעם שפרעה יחזק את לבו ואני ארבה את מופתי והטעם כמו ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וטעם אות ומופת שינוי בסדר העולם יוצא מגדר הטבע יברא אותו ד' לאמת דברי נביא אשר שלחו אל בני אדם, וכל מכה ונגע היתה מופת ולא כל מופת מכה כהפוך המטה לנחש וכדומה ואולם פרעה לא ישית לבו למופתים כי יתאמן לבארם ע"פי חוקי הטבע ואז אתן ידי במצרים והיינו מכות בכורים ואז ידעו מצרים כי אני ד' הוא הנוטה ידו על מצרים להוציא את עמי מתוכם זה המשך הכתובים עד פסוק ח': (ט) **מופת**, לדעת האחרונים נגזר מפאות ושרשו יפה וכל דבר יוצא מגבולו נראה לעין כדבר יפה זהרו משליך נגוליו למרחוק: (י) **יהי לתנין**, ולא עשה האות האחרון להשיב ידו אל חיקו ולעשותה מצורעת לפני פרעה כי רק לפני זקני ישראל צוהו לעשות כן, כי המטה הוא רמז לממשלה והצרעת רמז לכהן שרואה את הנגעים וזה שייך רק לישראל והבן: (יא) **לחכמים ולמכשפים**, חכם יורה על איש שיש לו מעלה יתירה בכח שכלו ומלת כשף עיקרו ענין תפלה והושאל על אותם מכהני מצרים שהיו הרופאים והסופרים וחכמי הטבע שלהם ומלת חרטמים מלשון חרט גם הוא ענין כתיבה וכבר באתנוהו בבראשית במקומו. ודע שהיו כמה כתות כהנים במצרים הכת הראשונה והחשובה שבהם להם יאתו כת הנבואה יודעי האותיות לאחור וכת הב' המה הנקראים אצלם *ιερογραμματεις* היו חכמי הטבע ודורשי הירתם השוא והכת הג' היו שומרי היכלי אליליהם והכת הד' המה אשר יקראו הע' אותם *Εμαγεις* ר"ל מפרשים שידעו לקרות במקרא חרט (היעראגליפען) והמה היו בקיאים מאוד מאוד בחכמת הטבעית עד אשר נפלא ג"כ בעיני חכמי זמננו כמה גדלה חכמתם בענין זה — ומלת **להט** נראה שהוא כמו מלת latet ברומית או *λαθεω* ביונית כסוי וכמוס ושרשו לוט ורעו לאט וכן מלאכ גהי' בלטיהם חסר הה"א וכדומהם לו מול ומהל וכן בוס שהוא בית בארמית וכן רזן רהט בארמית והטעם כמו בלחשיהם שלחשו ולהבין את זאת צריך שתדע כי חכמי מצרים הבינו אז וקלתם מבינים עד היום לכבוש נחשים ולהטיל אימה שלהם ולהכניעם עד שישמעו הנחשים לקולם ויעשו כל אשר יהבלו הכהנים וראיתי בספר המסעות להחכם ניעבוהר שהוא איש נאמן שסיפר מאיש מצרי שבא לקראתו נחש שרף ויצא המצרי לקראתו ויאחזם באזנין דברים לא ישמעו נצנים שביבו מיד הכניע הנחש תחתיו וכן

ראינו בארצות האלה נחשים שומעים לקול מנגן בכלי זמר, וידוע ג"כ מאת ספרי הרומיים שחרטומי מצרים היו נשענים על מטה עקום בצורת נחש, כי המה היו הרופאים והאליל שלהם נקרא Aesculap נצייר בתמונת איש נשען על מטה אשר נחש כרוך עליו, ולפי"ז אפשר שהיו לכהנים מקלות ונחשים נכנעים כרוכים עליהן וילחשו על המטה ועל הנחש כפי אשר הורו לנחש שהוא ויעשו כאלו הפילו המטה ואולם הפילו רק הנחש והוא התפשט וישרוץ על פני הארץ והמקל האחיזו איש ומהר ע"י אחיזת עינים בתוך באדם כאשר עושים היום האורחים הנוסעים ממקום למקום לשמח בני אדם באחיזת עינים ונקראים טאשען-שפילער — ולכן לא האמין פרעה בנס שעשה משה עד שבלע מטהו את כל מטותם ויתפרו החרטומים כי נשפלה גאותם כי לא יכלו לעשות כן. וזה היה ג"כ רמז כמו שבלע מטה אהרן את מטותם כך רמה ונשאה חכמת אלהים מחכמת אנוש אלוש עפר יולד — ומצאנו שמות שני החרטומים שהיו כנגד משה בתיב"ע ות"י ינים וימברס וכן נמצא בתלמוד וכן קראם היוסיפון Ιαννης

και Ιαμβρης והשני נקרא ג"כ Μαμβρης ויסופר עוד דברים אחרים מויכוחם שהיה להם עם משה, וכל זה נראה שלקח מעל ספרי המצריים שהיו לפניו והחכם Numenius אחד מכת פיתגורי הפילוסוף והאייזעביום הנוצרי גם המה כתבו ששמותיהם ינים וימברים והיו מכשפים מפורסמים מאוד וגדולים בעיני פרעה ובעיני עבדיו והמה נבחרו להיות כנגד משה ואהרן וכל הנגעים אשר הביאו נביאי ישראל על מצרים רצו המכשפים להסיר מעל מצרים והיו להם מקלות מיוחדות לא היה רשאי להמון ליטול דוגמתם עכ"ל והנראה לי כי כל זה נשאל ממלת αμβρης כי — כבר מצאנו בדברי Herapollon שספר תורה של המצריים היה נקרא אמברעס ושם ינים או ין הוא לדעתי כמו נגון במצרית ואין כאן המקום להאריך בזה ויש חשבו כי המכשפים היו להם רצועות או מקלות מלאות כסף חי (Quecksilber) ובהם היו פועלים תנועות כתנועות הנחש וכן חשבו קלא מפרסיכ ישמעאלים — ואין להקשות מדוע לא גלה לנו הכתוב שעשו כל זה ע"י אחיזת עינים או איך עשו כן, כי הא' זה נכלל במלת בלהטיהם ועוד זה היה ידוע לכל בימים ההם שגם נביא שקר נותן אות או מופת להטות לב העם וזה לא יתכן כי אם ע"י להט וכשוף ר"ל ע"י ידיעות הטבע וגם אין להקשות מדוע עשה הקב"ה נס שכפי מראות עיני בני אדם גם מכשפים עושים דוגמתו, כי הלא עיקר הפלא היה שבלע מטה אהרן את מטותם ועוד אפשר נוכל לומר שזה פירוש ויחזק ד' את לב פרעה שהוא יעשה פלאים שיחשוב פרעה שכל זה ע"פי דרכי הטבע עד שירבה נפלאות ויבוא לידי הודיה ולכן אומר הכתוב פה תכף ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ד' ר"ל שד' בחר באותות האלה להראות את פרעה שיש חלוק בין שינויים נעשים ע"י כח הטבע ובין הנס שהוא שינוי כחות הטבע בעצמו ואע"פי שראה פרעה שבלע מטה אהרן את מטותם החזיק את לב ויפת להאמין כי גם זה בדרכי הטבע: (טו) **המימה**, אינו מוכח שיצא לראות מעלות

הנילוס כאשר הביא המבאר כי אם השתחוה לנילוס ועמו עם רב ועבדיו ושריו וצוה לדבר כן בפני אליליהם להגיד כח מעשיו של הקב"ה וזה אחד מהשפטים שעשה באלהיהם כי הנילוס היה אצלם אלוהות: (יז) **הנה אנכי מכה**, מיד אחר ההכאה יהיו לדם וזהו הנס כאשר אבאר; וכמו השמש יהפך לחשך והירח לדם שפירושו הירח יהיה אדום כן כל מלת דם בפרשה הזאת: (יח) **והדגה אשר ביאור**, גם זה מדרכי הנס וכן היה נס שנהפכו מים בכלי עץ ואבן, והנה כבר בארתי לך שלב פרעה נחזק ע"י כן בכל האותות והמופתים אשר עשה הש"ית, לפי שכל הנסים האלה היו דומים למקרה אשר יקרה במצרים ע"ד הטבע, ואף אם היה נבון ולא שכל היה צריך לראות שיש כאן שינויים שאי אפשר לבארם ע"פי טבע זה היה מאמין לבבו ומקשיות ערפו — כי הנה ידוע שבתוך הקיץ אם יעלה היאור יביא עמו אדמה אדומה ועי"ז נשתנה מראהו. ואולם זה מדרכי הנס היה שלא נאדם היאור בזמנו כי אם בתחלת השנה, כי זה נתאמת אצלנו וכן אמרו חז"ל והרמב"ן לקמן בבאור נתה"ש י' ד' כי כל המכות לא ארכו כי אם שנה אחת ובניסן יצאו וא"כ נאדם היאור ג"כ בניסן ועוד גם זה מדרכי הנס כי מיד אחר הכות משה את היאור נהפך לדם והנה מי הנילוס טובים ובריאים ומתוקים מאוד מאוד, ומי הבאר לא יוכלו שם לשתות כי רעים המה, ומעינות יקרות שם עד מאוד, ומי בגשם לא יוכלו להאסף כי לא ממטר השמים תשתה ארצם מים ולכן כל עם הארץ שותים מי הנילוס, והיתה המכה הזאת קשה להם ובפרט שהשתחוו לנילוס — ובספרי הכותים מוסיפים פה וילך משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו: (יט) **אגמיהם**, בארנו לעיל שרש אגם שהוא לשון ספוג והטעם כדברי המבאר לנתה"ש: (כ) **ויהפכו**, כבר אמרנו שמלוי זה במצרים שנשתנה הנילוס ונהיה פעם ירוק פעם אדום וכפי חכמי הטבע יולד זה מעפר אדום שמוליך עמו הנילוס ולדעת אחרים בא משרצים ורמשים קטנים אשר ישוטו במים ומזה חשבו רבים כי כל המכות היו רק להראות את פרעה כי ד' הוא המושל בכל הארץ, והיו רק רמז לפרעה כי הוא כל יכול, ואמרו כאשר נהפך הנילוס בא שרצים ורמשים ותולעת כבדו מנשוא כאשר יולדו מטיט היון וממנו בא הצפרדעים אשר מבאשם בא הכנים ומן הכנים בא הערוב שהיא לדעתם מין זבוב הנקרא כלבי (muscae canninae) וממנס נהיו דבר ושחין רע וכן ארבה מצוי במצרים, וא"כ בא נגעים כפעם בפעם — ואולם מי פתי יסור הנה לאמר שכל זה היה ע"פי טבע כי הא' הוא נגד פשוטו של כתוב ועוד הלא משה בעצמו היה יודע כל תכונות ארץ מצרים שהיתה ארץ מולדתו ואיך לא השיג להקב"ה כדרכו ומן לא יאמינו לו כי יאמרו אלי כל זה בא כפעם בפעם? הלא למחוק יהיה בעיני מצרים? ועוד כבר הראיתי לך שהפוך המים לדם היה בחדש ניסן וכן משמע ממכת הברד שהכה את הפשתה והשעורה כבר אביב היה כמאמר הכתוב וזהו בחדש אייר כידוע, וכטבע הנילוס לשנות את מראהו אינו עד חדש אב, ועוד שגם כל האגמים נהפכו ובעת עלות הנילוס אין לו שום חבור עם שאר

אבני מים, כי אדרבה ישתו בעת עלותו כל ברכות המים לבל יבוא שם הנילוס ועוד שגם מים בכלי עץ ואבן נאימו, וגם מזקקים המצריים את הנילוס מכל מעורב בתוכו ע"י עיסת שקדים או חומר לבן והכתוב אומר ונלאו מצרים ועוד שהרי הדגה אשר ביאור מתה וגם זה לא נשמע שהוא בדרך הטבע ועוד שלא שהתה המכה כי אם ז' ימים והפוך הנילוס הטבעי נמשך כעשרים יום היואל לגר מזה שהיה ע"פי נס: (כב) ויעשו כן חרטומי, אין נהקשות מאין לקחו מים אם כלם נהפכו לדם? לא וקרא הכתוב הנא ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות, כי הרי אלך השכל הלא כל העם ימותו בצמא אם לא ישתו ז' ימים אלא שלא הפך ד' את המים ומתת לארץ, ולא היתה המכה כי אם שלא שתו די סיפוקם כי אם מעט מים במשורה ובזיעת אפם ורק רבים מתו בצמא, וכן נראה שלפי שלא הגיד לנו הכתוב כי במחנה ישראל לא היתה מכת הדם כאשר הוא אומר כן להדי' בשאר מכות נשמע שגם לבני ישראל לא היה מים ועל כרחך אתה אומר שחפרו מתחת לארץ לשתות וכן עשו החרטומים, ואולם לא הפכו החרטומים בלהטיהם כי אם לפי רגע ולא כמשה ואהרן שהפכו את מימי מצרים: (כה) וימלא, הטעם כאשר נמלא ז' ימים אז אמר ד' אל משה בא אל פרעה: (כח) בביתך ובחדר משכבך. כי האקלימה שם חם מאוד ועוזבים את חלונותיהם פתוחות: ובתנורך, הוא רחב למטה וצר למעלה ובו אופים את הפת וזה מדרכי הנס שיבואו הצפרדעים למקום חם ואורב אף שלפי טבעם שוכנים במקום לח ובטיט: ובמשארותך, י"א שהוא כלי שלשין בו את העיסה, ואולם מפסוק משארותם צרורות נראה שהוא כלי עור שבו שמים את העיסה וכן פירשתי דברים כ"ח ה' וי"א משארות היינו קערות של עץ ותנורים היינו כלי חרס כמין כדור פתוח למעלה בלי צמיד פתיל: (כט) הצפרדע, בספרי הכותים מוסיפים אף פה ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר ד' בא אל פרעה וכו' מפסוק כ"ו עד סוף הסימן: —

ח (ב) ותעל הצפרדע, נגזר מן צפר שענינו מחול ורקוד ומלת דע בסורית כמו אגם וא"כ צפרדע מרקד באגם (Sumpfhüpfer) וזה הנקרא בלשוננו Frosch והחכם עווהלד חשב שנגזר מענין לצפצף לפי שמשמיעים קול באגמים ואולם קול הצפרדעים אינו דומה לצפצוף והנה ארץ מצרים מלאה עד היום הזה מצפרדעים ומזה טעו רבים לומר שהיה ע"פי טבע ואולם מספר רב כזה לא נשמע ולא נראה מעולם במצרים ועוד מיד על פי משה שעלו מן היאור, ועוד שבאו ממקומם הלא למקום יבש ובקרב בני אדם מה שאין מטבע השרץ הזה ועוד מיד אחר תפלת משה מתו כלם — והמכה הזאת היתה גדולה עד מאוד כי הצפרדעים היו בכל מים ובכל חוצות ומשמיעים קולם בלילה עד שקצו בחייהם מפני השרץ הזה וכבר סיפר לנו אחד מתלמידי אריסטו שפעם אחת באו צפרדעים על ארץ דארדאניים עד שהוכרחו כל יושבי הארץ לנוס מפניהם ומזה נראה כי המכה הזאת גדולה עד מאוד היתה: (ד) העתירו, פרש עתר באורנו בבראשית: (ה) התפאר עלי, י"א כמו כן יתפאר עלי ישראל לאמר והסר כאן מלת לאמר ובתרגום הע' תרגמו לפי הכונה ולא לפי המלות: (ח) על דבר הצפרדעים אשר שם, בשביל הצפרדעים אשר שלח לפרעה וכן מצאנו שמי בו דברי אותיותיו ובתרגום הע' כאלו כתוב על הכרת הצפרדעים אשר שם פרעה ר"ל כאשר קבע פרעה בעצמו את הזמן וי"א על דבר הצפרדעים אשר שם משה לפרעה ר"ל ההבטחה שהבטיח משה לפרעה למען לא יבוש משה ושם לפרעה כמו שם שם לו חק ומשפט: (יב) כנם, מצאנו ג"פ היחיד במלת כן כמו יושביה כמו כן ימותון (ישעי' נ"א ו') ועיקר השרש הוראתו נשיכה ודומה לו kneipen באשכנז בחלוף מ"ם עם פ"א ובדוגמתו מצאנו רבים שמחליפים בני קדם את הפ"א למ"ם ואינו כמו שחשבו אחרים שעיקרו כון או כונן — ועל טבע השרץ הזה נחלקו בו חכמי אלכסנדרי' וחכמי א"י — חכמים של אלכסנדרי' יושבי ארץ מצרים ויודעים תכונתה ובניהם פילון היהודי ומעתיקי הע' יאמרו כי הוא מין הנקרא Sciniphes והוא קרוב מאוד למלת כנים והוא מין שרץ יושב על פני שטח המילון של העור ונכנס אל תוך האזן ואל העינים ואל הנחירים והוא דק וקטון מאוד ולא יוכל להראות מרוב קטנו ונקרא אצל אנשי היספאניה Mosquitos, והנה ההולכים בעקבות יוסיפון לרומים תושב א"י יאמרו כי הוא הכנה מצוי בשערות אדם: (יז) את הערוב, היב"ע ערבוביא חיות וכן משמע מפירוש רש"י וכן תרגמו אחרים אללערלייא אונגע-ציעפער או אללערליי געווירד (אף שהאחרון אינו נראה כלום) וא"כ יהיה מלת ערוב שם הקבוץ לכמה מינים וזה אינו נראה כיון שאמר לקמן כ"ז ויסר את הערוב מפרעה ומעבדיו ומעמו לא נשאר אחד משמע שהוא מין יחידי ויושבי אלכסנדרי' אומרים שהוא מין זבוב הנקרא זבוב כלבי Hundsfliege ואמר פילון היהודי שנקרא כן לפי שהוא עז ככלב ואינו ירא מפני בני אדם ואחרים אומרים שהיה הנקרא אצלנו Kakerlake או Küchenschabe מין שרץ ידוע מרובה בבתים, ואולם זה אינו נוגע בבני אדם והכתוב אומר הנני משליח בך ובעבדיך משמע שנגפו בני אדם ואפשר שזה מדרכי הנס היה שילאו און לגדר עינים *):

(כד) רק הרחק, מזה נראה שעוד חשב פרעה שישובו כי לולא כן למה דאג פן ירחיקו ובזה נפרש הכתוב ויגד למלך מצרים כי ברח העם:

ט (ה) פיח כבשן, כבשן אינו כמו תנור כי בתנור אופים את הפת ובכבשן שורפים את הסיד: וזרקו, ר"ל זה ליתן לרמז בו ענין הגאולה וענין השפטים בכל אלהי מצרים כי עבדות נמשל לכור הברזל וזה כבשן ודע שהיה במצרים ערים מקודשות לבעל צפון והנה העליאפאליס אידיטיאות אבאריי ובוזירים ושנים אחת בשנה הלכו המצרים לבקש בני אדם אשר לבע עורם משונה מלבע שחור של המצריים ושערם להוב או לבן, ואם מצאו אנשים כאלה בעלי שער להוב ועור לבן שרפו אותם על גבי מזבחות בערים האדורות האלה וישליכו את אפרם כלפי השמים ויאמרו כי ע"ז תבוא ברכה לכל הארץ — ולכן לקח משה פיח כבשן והראה

---

*) ועל מלת ערב יאמרו שהוא מענין ערב שטעמו מתוק וטוב כמו יערב עליו שיחי ובעו הוא מלה שברא הפך האמן מתוק ומלה מלשון מתוק וממנו נגן לפי שיונקים ומוצצים בדבר מתוק וכן יאמר ג"כ ערב על המלילה בערבית ומלשון מלילה נקראו הזבובים האלה יונקי דם אדם ובהמה ערוב.

להם כי היה לקללה ולא לברכה ביניהם למען יראו העם הסכל הזה כי תורתם שוא, וכופרי טובה ידעו כי ד' הוא הנותן גם את ידו החזקה: (ט) והיה לאבק, י"א שיהפך לאבק וא"כ למה לא לקחו אבק בעלמא אלא יהיה כאבק פורח באויר ומגיע על כל קצוי ארץ מצרים בדרכי הגס: שחין פרח אבעבועות, בתרגום הע' תרגמו שלא כפי הדקדוק אבעבועות פורחות ועל טבע השחין נחלקו המפרשים י"א שהוא שנקרא עליפאנטיאזים שהיא שחין מצוי בארץ מצרים מחדש תשרי עד כסליו ודברנו עליו בדברים בפ' כי תבא וי"א שהוא מין צרעת הנקראת צרעת שחורה ובבני אדם תקרא Barras ובבהמה Melandria וזה צרעת מצרים שלא חלה בישראל הפך הכופרים שאומרים שמן ישראל באה הצרעת למצרים: (י) ובבהמה, כדברי רש"י ז"ל שרק העומדות בשדה מתו בדבר: (טז) הראיתך, י"א הראות בך כלומר על ידך נראה כל כחי ובזאת הכינוי תמורת מלת היחס כמו לא יגורך רע תמור לא יגור עליך רע: (יט) העז, פרשו עוז ועניינו כמו מעוז ומחסה וכן לעוז במעוז פרעה ישעי' ל' ב' ועניין העז שהוא יואל לשלישי עשה מעוז לצאנך והטעם והכניסם בבית וי"א שעניינו כמו חיש ורוץ והטעם שיצילו מהר את המקנה מן השדה: (לא) והפשתה, בארץ מצרים ובארץ ישראל זורעים פשתה ושעורה בתחלת הסתיו ולכן כבר אביב היה השעורה: גבעול, אונקלס לא שינה את המלה הזאת בתרגומו ומזה נראה שהוא נרדף למלת אביב לפי דעתו ובעזעניים חשב שהוא מענין גביע שהוא כוס ונקרא כן חלק הצמח שבו הזרע המזריע ונקרא בלועזי קעלך וא"כ יהיה הפירוש הפשתה כבר היה בגבעול שלו והרד"ק כתב שהוא קנה שבו יוצאת הפשתה ואינו נראה כי כן משמע מדבז"ל שדברי החכם בעזעניים נכונים ואחוד שכך שנינו במס' פאה פרק י"א אלו הן היונקות בגעלין שלא באלו ומפרש הרב מברטנורה ז"ל וז"ל בגעלין היא הפרח קודם שיפתח כל עוד שהוא מקובץ בכיס עכ"ל וכן שם משנה ט' אומר מלות אזוב ג' קלחים ובהם שלשה גבעולים והיינו גודלי פרחים כמו שנבאר לקמן במלת אזוב וכן שם בפרק י"ב משנה ג' אפילו ראשי גבעולים ובתוספתא מצאנו שלשה עלין בגבעול אחד וכן פירש הפרחן וכן בת"י ובתיב"ע פוקלין וזה אינו קנה כי אם הפרח כאשר הביא ראיות ברורות ע"ז בעזעניים באומר המלים ענך בגע ספוקלין היינו פרח וכן נראה: (לב) כסמת, בחלוף מ"ם ונו"ן ובשינוי סדר האותיות היינו כוסמת בארמית והוא הנקרא שפעלט: אפילות, לדעת הרמב"ע משרש אפל והעניין שלא נראו עוד על פני הארץ ומכוסים הם וזה אינו כי ידענו שביומי אביב הפשתה והשעורה כבר נראו בגלוי הכוסמת אלא העניין שהיתה דקה וקטנה וקראו אפילות לפי שנמצאות בין ירק השדה והוא כמו לשון עטופות רק שזה יאמר מן הצאן ואפילות נאמר על הצמחים:

בא

י (ד) ארבה, פרשו רבה והוא מין חגב הנקרא Zugheuschrecke. ארבו כנף איש ותמונתו כתמונת סוס ויש לו רגל לנתר בו על הארץ וד' כנפים ירוקים או לבנים, והמה באים מארץ ערב וישוטו על ארץ ישראל עד בואם למצרים עד ישאם הרוח, וכבואם יאפילו אור השמש כעננים, ועוברי' של הארץ כלו כאחוזים על פני הארץ, והמה יחנו על השדה ואוכלים את כל ירק וכל עשב וגם שרשי העצים ואם לא נשאר מאומה יעופו למרחוק עד שייעפו וירחפו על פני הים ושם נטבעים ומתים, ובני אדם אוכלים אותם או חיים או שיצלאו אותם בצלא למשמרת וממנו יתפרנסו רבים כמו מן דג הערינג אצלנו ומותר ג"כ לבני ישראל כידוע: (ה) את עין, או השמש נקרא כך או שעל פני הארץ יאמר עת ויש באחרו בא' כת"א ויש באחרו בב' כתרגום הע' וכלם דברי אמת כי כן יאפילו השמש כאשר יכסו עין שטח הארץ: (ט) כי חג ד' לנו, השיב לו כפי תבונת פרעה וכמנהג מצרים בהיות להם חג כלם נסעו להיות בקהל איש ואשה וטף וכל רכושם לקחו עמם כאשר סיפר לנו הירודוט ולכן היתה התשובה הזאת מעולה בעיני מצרים אך לא בעיני פרעה שהכביד את לבו: (יד) רוח קדים, הע' תרגמו רוח תימני וכן בתהלים ע"ח כ"ו אמר יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן שהוא כפל עניין במלות שונות ומשמע שקדים יורה גם כן על התימן והיינו על רוח שבין דרום למזרח, כי באמת הארבה בא מארץ ערב ומארץ כוש ומגבול דרומי של מצרים וכיון שהכתוב אומר ויעל הארבה שלשון עליה שייך רק על הנסיעה מארץ כנען למצרים כידוע מהרבה מקומות נשמע מזה שבא ממזרח שלא כדרכו אלא ע"פי נס, וכן היה גם שבא ושב ע"פי משה: (יט) ויהפך ד' רוח ים, הפך הקדים ובתרגום הע' הלכו לשיטתם כיון שתרגמו רוח קדים בשם תימן לכן תרגמו רוחים רוח הבא מן הים והיינו ים אוקייאנוס הפך דברי הרמב"ע שהביא המנהג לנתיב"ש והנה זה מדרכי הטבע שנשקעו בים והנס היה ששבו ע"פי משה וכן סיפרו הנוסעים אין לך מתגבר יותר לארבה כרוח נגב ועוף אחד הנקרא שמארמאאר כי העוף הזה אוכל אותם, ואשר ישאיר ממנם ימית ברוח הנגב ישאם אל ים האמצעי ואין להם כח לעוף על פני הים: (כא) וימש חשך, רבו המפרשים בפרש מלת וימש וי"א שפרשו מוש ועניינו כמו סור ויפרשו הכתוב אחר שסרה כבר חשכת ליל בא חשך ואפלה ביום וא"כ מלת וימש היא עבר מושלם וזה דוחק וי"א שעיקרו ויאמש וכן תרגם הרמ"ד ז"ל וי"א שעניינו כמו וימשש שהיו אוידים ועננים עד שיכלו למשש בידים והנראה מה שאמר החכם יש"ר נר"ו שלשון ויהי חשך תורה שהיה מין חשך בראו הקב"ה שלא כדרך חשך הטבעי כי כל חשך הוא העדר האור ועל זה אינו נופל לשון הויה אלא שהיה חשך אפלה ואפלה היא ג"כ בלהרים עד שלא יועיל הנר ג"כ כי מונע כל ניצוצי האור ונדמו להם לרשעים כתבלול שעל עיני העור ולשון וימש חשך היינו שהביא עליהם פחד

ובהלה בחזיונות זרות ופי' החשך ימיש אותם כלומר יאחוז אותם עד שיחרידם וזה ג"כ טעם משלחת מלאכי רעים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ולאו דוקא בארץ גשן אלא גם במצרים להם האיר

השמש אך לא למצריים — ואם אמנם יש לפעמים אפלה במצרים אך לא כל כך שיראו חזיונות נוראות וגם לא עד שלא יקום איש מתחתיו: (כז) **לא תשאר פרסה**, מליצת לשון מאמונה ג"כ בערבית· —

יא (א) **בלה**, החכם מהר' יש"ר גרו כתב שהוא כמו עשר כלה (בראשית י"ח כ"א) כלומר בעת שילאו אתכם אני אעשה כלה בכל עמו ולזה השכים ג"כ בעל הטעמים — והנה נראה כדעת הראב"ע שדבור זה כבר נאמר למשה כמו שידענו שאמר לו והצלתם את מצרים הנה אנכי הורג בכורך ולשון ויאמר יתורגם א"כ בטעם מושלם .plusquampf : (ב) **דבר נא**, לא כל נא לשון בקשה אלא ג"כ טעמו כטעם עתה וכן כאן, ובתרגום הע' העתיקו דבר בסתר ובלט אל העם וזה אינו: **וישאלו**, יפה אמר המבאר שלשון שאל היינו במתנ' בחור' וכן לשון גלל אינו לרע' כמו גרוז אלא ענינו תקחו מאתם וכן תשמ' תדקאמר ויתן ד' את חן העם וזה שייך היטב אמתנה במורה והראב"ע כתב כי עשר הכל במלות הבורא שהוא קונה הכל ואתו אמת ומשפט ומי יאמר אליו מה תעשה והנראה פשוט שדן את מצרים כפי מעשיהם כי חלף עבודתם ושכר בתיהם ושדותיהם שעזבו לקחו את כל זה ומה שאמר ויתן את חן העם לאו דוקא מדת אהבה וחנינה אלא שיראו המצרים בעלמם שלדקו טענות בני ישראל: (ג) **ויתן**, בוואולגאטא et dabit לשון עתיד ואולם הוא מאמר מוסגר ומקדים לספר בענין השאלת הכלים: (ד) **אני יוצא**, מדרכי הלשון ליחס אל השי"ת כל מאורע לפי שהוא עלת כל העלות ולכן יתכן לומר אני יוצא אף שאמר לקמן ולא יתן המשחית שמשמע שע"י שליח היה כן ובדבר"ל אני ולא מלאך אפשר שהבדיל בין מלאך ממונה על השליחות ובין המשחיתים נתונים תחת המלאך כמשרתי הגמון: (ה) **אשר אחר הרחים**, עוד עד היום הזה ישימו עבד עבדים השפל מכלם על הרחים בארצות בני קדם: (ח) **וירדו**, לא שהיתה טירת המלך בנוהם ויושבת על ההר שייכת בם לשון ירידה אלא כל גשה בבואו אל השפל ממנו בערך נקרא יורד כמו שמצאנו משלי כ"ה ז' בהפך כי טוב אמר לך עלה: **אשר ברגליך**, י"א ההולכים אחרים ללוותך כמו שיש שומרים לכל מלך סביב לו וי"א כמו תכו לרגליך פי' סרים למשמעתך וכן בתרגום הע':

יב (ב) **לחדשי השנה**, במאמר מקראי קדש *) נדבר על חג המצות בכלל ובפרט ופה נבאר רק מה ששייך להבנת הכתובים — דע כי כל המועדים זולתי יום הזכרון ויום הכפורים עם שיש להם יחס אל מעמד בני ישראל בפרט והמשך עם כל קורות בני עמנו אעפי"כ עוד לכלם ערך מה לעבודת האדמה ויש בהם ממצות יעסוק בהן כל בן אדם אף אינו ישראל כי כוללים ענינים מוסר להישיר דרכי אנוש כי בעת חריש וקציר ובעת יזרעו זרע יזכרו כי ד' הוא הנותן את כל החיל הזה — נמצא לפי כן יש במצות פסח ג"כ מדברים הנוגעים לישראל בלבד והוא ענין יציאת מצרים (שהוא דבר גדול מאוד מאוד כאמרנוהו לעיל ראש פ' וארא) ועוד דבר אחר נוגע לכל ילוד אשה, וזה מה שנכלל בפסוק היום אתם יוצאים בחדש האביב ומדייק בו הכתוב ומפרש להזהיר שלא ישכחו טעם זה — ונכר לשני הטעמים האלה מלאנו גם בב' המאורות ששם ברקיע השמים לאותות ולמועדים ולימים ולשנים השמש המאור הגדול זורח לכל יושבי חלד ושירת המאור הקטן שאליו נמשלו בני ישראל שהם הקטן בכל עמי הארץ — ושגם לענין מנין השנים יש ב' דרכים הא' שמונים לימות החמה והב' שמונים לימות הלבנה — אם מונים מימות החמה מתחילים מתקופה אחת עד סוף התקופה הרביעית — ואיזה היא תקופה הראשונה? לא נחשוב בימי המבול הוא אומר (ברא' ח' י"ג) ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים ואם תעיין שם היטב בדברי רש"י ז"ל שליקו מאוד המצא שזה חדש תשרי והכתוב אומר בראשון באחד משמע שתקופת תשרי היא הראשונה וכן באמרנו (בדברים ע"ו א') וכן תקופת השנה לקמן ל"ד וכן בצאת השנה לקמן כל זה יורה שתשרי הוא ראש השנה וזה ר"ה לימות החמה כי לשון שנה תורה על השנות השמש בבוא על מעמדו הראשון — ומלד שכל בן אדם קובע עתים יקבע ר"ה בתשרי כי ע"י בשול הפירות ועל השינויים שנראו בטבע ידעו כי בא קץ השנה ונתלפה העת ונאה והלך לו ואחר יבוא תמתיה; לא כן אם מונים לחדשי הלבנה כי הירח לא ישנה תפקידו אלא כפעם בפעם הוא אז מלא או חסר ואין בקין הן בסתיו, ונראה כאלו הוא אינו מוליד השתנות בטבע — ואולם לשון חדש אינו שייך רק על בגבול העת מנוי עפ"י לבנה — והנה אם אנחנו בני ישראל מונים ע"פי הלבנה לא מדעתנו עשינו כך כי אם במצות הבורא; ואולם כיון שידענו שתשרי הוא ר"ה ע"כ יקשה לנו מדוע לוה לעשות ראש חדשים בניסן? ואולם דוק היטב שלא אמר ראש השנה אלא ראש חדשים והיינו ראש למחזורי הירח כי מתחלה כל בני אדם היו חוגגים חג בחדש האביב על התחדשות השנה והיו שומחים שמחה גדולה כי יצא השמש אחר העבים והשלג וכן הרומיים היו חוגגים אידם בחדש Mai וכן המצרים שאמרו כי אליאס טיפחן או בעל צפון המושל על הקרח ועל החשך ימית אליל אזירים מושל על השמש והאור בכל שנה והיינו כי הקין עובר ויחשכו עיני הרואים בארובות וכששב הקין בימי האביב המרו כי קם אזיריס מקברו ע"י היזים שהיה הטבע ושמחו שמחה גדולה וכן תמלא בספרי הבבל של כל העמים שחגגו חג בימי האביב ולזה כיונו חכמנו ז"ל במס' ע"א דף ה' היא קובעם לשם שמים והם קובעים לשם ע"א ע"ש היטב שבאמת כל אדם בלתי מושחת יודה לד' על כל במולו בעת ישוב האביב ויפרחו פרחים ויליץ ליץ על פני השדה, ונראה לי היה ג"כ מנהג בעולם שאכלו מצות בחג האביב ויש לי ע"ז ראיות ברורות שאין כאן המקום להזכירם ובעת האביב היה נקרא אצלם ג"כ עת חיה פי' ששב לחיות דיא וויעדער אויף לעבענדע יאהרעסלייט וזה פי' למועד אשוב אליך כעת חיה ר"ל בעת המועד בעת החג שהוא בעת האביב אשוב אליך (ואת אפה לוט ג"כ מצות ויאכלו — ודו"ק) ואולם כיון שקבעוהו לשם ע"א לא רצה בו הקב"ה להיות כן לישראל, וקבע הוא יתברך את היום הזה חג זכר

---

*) ועיין עוד מזה בפסוק ל"ט כאן ובפסוק ד' סימן י"ב מה שנדבר אי"ה

לגאולה ולהיותם עם סגולה, ואולם הוא שלשל את כל הקורות כך שתהיה גאולתם בחדש האביב עת גאולת הארץ מתחת כבלי הקרח והשלג, אך לא ימנו ליאות החמה אלא ליאות הלבנה אור הקטן שאליו נמשלו בני ישראל, וכן כל המועדים לא ימנו כשאר העמים למען אשר יפלה ד' בין ישראל ובין העמים, ואולם לא שיהיה בניסן ר"ה אלא בתשרי וטעמו נבאר עוד לקמן, וכל זה לפי חדשי הלבנה וזה שאמר הכתוב החדש הזה לכם ר"ל אליכם בני ישראל ראש לכל חדשי הלבנה כי בימי החדש הזה נהייתם לגוי בדד ישכון ובעמים לא יתחשב ואל הלבנה נמשלו בני ישראל ג"כ וכל החגים מונים מניסן עד ניסן, ואולם תשרי הוא ר"ה לעבודת האדמה ולבריאת העולם וליום הזכרון שמזכירים בו כל הטובות שעשה עמהם משך כל השנה והאנים ליאות הלבנה והעבודה ליאות החמה: וזה מה שאמר המשורר עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, כי עת לזרוע ועת לקצור ועת לאסוף לד', וכן מונים השמטות מתשרי עד תשרי — וא"כ קודם מתן תורה חשבו ליאות החמה כשאר העמים, וכאשר צוה למנות לפי הלבנה היו צריכים לעבר את השנה כי שנות הלבנה אינם מסכימים עם שנות החמה ויש ביניהם הפרש כ"א יומים, ומעברים סמוך לניסן באדר שני כדי שיהיה פסח באביב כידוע ועוד יש לי בזה הרחבת דברים: (ג) **ויקחו**, וי"ו נוספת כמו והראה את ד' ישעי' ו"ו א': (ד) **במכסת נפשות**, לא נמצא רק כאן ובויקר' כ"ז כ"ג מכסת הערכך ות"א מנין ולדעת רש"י הוא חשבון ולא מספר וזה כפשוטו ולאו דוק' ולדעת הראב"ע עניינו חלק, ולדעתי שרשו כסס ועניינו מכס כמו ממר משרש מרר וחסר הדגש ועי' מה שכתבתי דברים כ"ז י"ד: (ו) **בין הערבים**, יש מחלוקה בין המפרשים אימתי בין הערבים? והנה ע"פי קבלה שמענו שהוא מחצות היום עד צאת הכוכבים וכן פוסקים להלכת הקרבת תמידים ולשחיטת פסח, והנוטים מדברי חז"ל כקראים יאמרו שהוא בין ביאת החמה ללילה גמור, ואף שאנו שומעים לדברי תורה שבע"פ מ"מ אין לנטות לבאר המלה מדרכי הלשון וכן עשה הראב"ע ז"ל שפירש כקראים ופסק הלכה כחז"ל ולדעתו מלת ערב נקרא העת ינטו צללים והשמש יבוא במערב וגם תחלת הלילה הוא ערב ולכן יאמר בין הערבים על משקל זוגי ואולם לפי דקדוק הלשון אינו נראה כדברי הראב"ע כי ערב באמת יאמר על העת תשוב החמה מאחור של מאזורה יום יום לנטות מצד דרום אל מערב, והיינו אם עברה המרכז של צהרים (דען מערידיאן) וערב נקרא ג"כ זמן ערבוב האורות וכן מצאנו אצל שאר עמים קדומים שקראו שני ערבים לחלק היום אחר חצות וחלק היום מן השעה החמשית והלאה אחר חצות, ואין לומר שכיון הראב"ע לדברי הכתוב דברים ט"ז ו"ו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים שמשמע שערב היינו מועד צאתך ומועד יציאתם היה בלילה שא"כ יצא הראב"ע סותר את עצמו שהרי בני ישראל יצאו בחצות הלילה ולא בעת שקיעת החמה ועוד שהראב"ע בעצמו כת' שם שמלות מועד צאתך אינן חוזרות למלות כבוא השמש אלא למלות שם תזבח את הפסח (נגד הנחת הטעמים שם) ובאמת מפסוק בדברים שם אינו שום ראי' כי מלת זביחה יאמר ג"כ על האכילה — ושרש המלה יורה על כל דבר שאינו נראה בעין והוא מכוסה ורעו ארב באל"ף כי האורב תמיד מכוסה מעין הרואה ומזה הושאל על התערובת כי מערב דבר בתוך דבר מכסה האחד באחד והושאל על המשכון במלת ערבון, כי כמו מלת משכון בעצמו נגזר מן שכן והוראתו פקדון כי המפקיד דבר אצל חברו משכינו אצלו וזה ענין כסוי, וכן על המליצה יאמר כן כי המולן מערב פיו במלון וכן בארנו לעיל בהערה על מלת ערוב ע"ל, וערב הפך השתי בנגד החוט לאורך הנארג מעורב בחוטים האחרים, ולפי שיש במלת ערב ענין העדר הראות הושאל על נגע השחור, וכן נקרא מלבעו העוף השחור הידוע וזה טעם ערבה כל שמחה, ומלבע השחור הושאל על הלילה הפך היום הנראה או מלשון תערובת ולכן נראה לי שמלת בין הערבים משקל זוגי הוא העת שבין שתי התערובות האורות ר"ל מאור היום ומאור הלילה בין אור היום ששקע ובין אור הכוכבים שיופיע, כי באמת מצאנו ג"כ בתלמוד שקראו ללילה אור כמו אור לארבעה עשר ואחר ששקעה החמה אורה מעורב ומכוסה בין צהרים אף שהוא עוד נוגה וזהו נקרא ערב השמש ואור הכוכבים טרם שיצא מחפת השמים לו ערב יקדם וזהו ערב אור המזלות וא"כ בין הערבים היינו טרם שנשקע השמש לגמרי ובעוד שלא יצאו הכוכבים ויש עוד בל"הק משקלים זוגים מורים על הזמן שבין חלקי זמנים כמו צהרים היינו בין זוהר היום קודם חצות ובין זוהר היום אחר חצות וכן מצאנו שחרים בד"ה א' ח' ח' אף שהוא שם עצם פרטי מעפי"כ נראה שהוא גם מלה מורה על העת שבין ביאת הכוכבים ובין צאת אור החמה — והבן — (ז) **המשקוף**, דעת רש"י ז"ל עי' בחזור והראב"ע כתב שהוא האבן שעל גבי הפתח שבו שוקפין ורואים וכן הוא עד היום בבתי בני קדם ונראה שהמשקוף והמזוזות מבפנים נתנו את הדם כי כן הבתים בנויים שם שהמזוזה נשקפה אל תוך החדר ולא מבחוץ והענין שיראו אותו בני ישראל לזכרון כי ד' הצילם: (ח) **צלי אש**, הטעם בזה לפי שצלי הוא ענין שמחה ולא כן בשול ועוד לפי שהוצרכו לעשותו בחפזון וגם מדרכי ע"א היה לבשל את זבחיהם: **מצות**, שורש המלה בארנו לעיל בהערה לספי' א', כ"ד: (ט) **נא**, כי זה מדרכי ע"א שהיו אוכלים בשר שלא נצלה כל צרכו לשם אליליהם הנקרא באָקבאָט: (י) **ולא תותירו**, שיאכלוהו כלו במצרים וגם זה נגד דרכי נחש שנאמר בהם הגויים להותיר מזבחיהם עד הבקר: (יא) **פסח**, כרעו פסע ועניינם אחד וי"א שהוא ענין רחמים שיחוס על בני ישראל: (יב) **ובכל אלהי מצרים**, כבר אמרנו לעיל שהפסילים שעשו באלהיהם היו בצלום וכדומה לו וכאן רומז לבכורי בקר ואין שהמצרים עבדו אותם כמו אלהות וכן אמר הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם כגון הפר הנקרא אפים או החתול תמונת בובאסטית ומזה תבין מה שכתוב דברים ל"ג ד' ומצרים מקברים את אשר הכה ד' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ד' שפטים ר"ל שגם אלהיהם היו מקברים את אשר הכה ד' ויתכן להיות שגם שפטים אחרים עשה בהם כיון שעשה דוגמתו בבעל דגון אליל פלשתים: (יג) **ולא יהיה בכם נגף למשחית**, לא יהיה למזיקת נגף בכם ויהיה תרגומו עס זאָל דער פערדערבער קיינע פלאגע פיר אייך האָבען ולא שתרגם הרמ"ד כי מלת

למשחית הוא בינוני פיעל ולא מקור וטעם יהיה למשחית כמו ויהי לי כי אין פועל בל"הק תורה כל
ענין השייכות הנקרא בל"א התגען ותצורתו יאמר העברי שרש היה בשתוש לת"ד שלאחריו : (טו) **שבעת**
ימים מצות , עי' לקמן ס' ל"ט מה שכתבתי מזה : (טז) **מקרא קדש** , נתרגום הע' העתיקו
כאלו כתוב נקרא קדוש וי"א שנקרא כך היום לפי שבו נקהל העם אל פני אהל מועד ויהיה א"כ כמו
מקרא לקדש וכן דעת הרמב"ן ואולם איך נבין הכתוב אשר תקראו אותם מקראי קדש וי"א שיפרשו
ברבים ע"י תיני ההכרזה שישבתו העם ממלאכתם כמו ע"י הגלרוס כמו שהוא היום המנהג אצל
שיתעי דת מחמד להבדיל שקוראים על מגדלי היכליהם את יום אידם , ואולם הנראה שהוא לשון קריאת
התורה שהיו מתקבצים לשמוע תורה מפי כהנים ומורי העם כמו שכתוב מפורש ויבינו במקרא נחמי'
ח' ח' ויתנה הלשון נקרא כל מקום קנין שבו קראו מתורה מה שקראו בשם מקרא כמו כל מכון הר
ציון ומקראיה ישעי' ד' ה': (יז) **ושמרתם את המצות**, ודברי ר' יאשי' אל תהי קורא את המצות אלא
את המצות (מלשון מצוה) המה דרך דרש והכתוב אינו יוצא מידי פשוטו, ואולם בתרגום הע' ובספרי
הכותים אלפי את הנוספתא ותרגמו מצות מלשון מצוה וטעמם אנחר לקמן פ' ל"ט: (כא) **משכו**, י"א
שלשון משך פתם אם אין אחריו יחס הפעול היינו כמו לכו וכן תרגמו הע': (כב) **אזוב**, הרמב"ם
ז"ל והרב סעדי' הגאון תרגמוהו בשם **צעתר** והיינו בערבית מין ממח שקוראים אללנו Wohlgemuth
או Dosten וכן ברומית origanum creticum מין ירק עפה אורכו ויש לו עלים ופרחים רבים נוטפים
ריח טוב ומלת אזוב נעתקה מל"הק לשאר לשונות וכן ysop הברתו ממש בכל לשונות מערב ומזרח
ובשרשו נבכו המפרשים ואמרו כי עיקרו אזב כמו שער לפי שתיבי למת המלה יש להם על שטחם כמו
שערות דקית והוא הקטן שבצמחי א"י כמו שכתוב מן הארז בלבנון עד האזוב בקיר ומדברי התלמוד
שבת דף ק"ט וסוכה י"ג ראינו שהיו כמה מינים נקראים בשם אזוב כלם נוטפים ריח טוב ויש להם
פרחים הנקראים בגעולים אגליהם: **בסף**, המלה הזאת יש לה ב' הוראות בל"הק הא' הכלי שנותנים
לתוכו דבר זב כמו שמלאנו זכרי' י"ב ב' סף רעל והוא נרדף למלת כף ומורה ג"כ על המפתן שבו
דורכים על הפתח כמו שמלאנו שופטים י"ט כ"ז ויד"ה על הסף ומזה נחלקו המפרשים מה ענין סף
הנאמר כאן, ת"א ויב"ע ורש"י ז"ל פירשו שהוא כלי והרא"ע לא הכריע כי מביא שני פירושים שיש
אומרים כי הפסח נשחט על הפתח ולכן הביאו את האזוב שם על המפתן לזרוק את הדם וכן תרגמו
הע' והוואולגאטא ואומרים כי הסף שהוא כלי אינו אלא לשתות ממנו והסף הוא הפך המשקוף כי ד'
צלעות לפתח ב' מהם המזוזות והעליון משקוף והתחתון סף: **ואתם לא תצאו**, י"א כן
בנער בכם המצרים ויאמרו כי אתם המכם את בכוריהם: (כג) **המשחית**, עי' מה שכתבתי לעיל י"א ד':
(כה) **והיה כי תבאו**, לפי שהיא מצוה התלויה בארץ והטעם בזה כמו שכתבתי בראש סימן זה כי
עיקרו הוא חדש האביב ולכן הוצרך לצוותם במדבר שנית ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו כמו
שכתוב בחומש הפקדים סי' ט' ולא נתמלא חביבת הפסח במקרא רק שש פעמים כאן ובחומש הפקודים
במדבר ובעשו בימי יהושע בבואם אל הארץ ובימי חזקי' ובימי יאשי' המלכים ובשובם מגלות בבל:
(כו) **כי יאמרו**, מצוה ללמד לבנים קורות אבותם ובפרט בימים אשר אין כתב ומקרא נפרץ ויקר האיש
אשר יכול לקרות מתוך הספר גם ידענו כי ע"י שיפיר בעל פה וע"י השתנות שבשתנה הלילה הזה מכל
הלילות נכנסים הדברים יותר אל לב הנערים: (ל) **אין בית**, לדעת הרא"ע טעמו כמו רוב הבתים
ואין נראה, והנכון כדעת רש"י ז"ל כי לשון הנכר נופל על כל מובחר: (לד) **משארותם**, יש פירשו
מגזר' שאר ר"ל מה שנשאר מבצק שלהם בלילי פסח נשאו על שכמם וכן פי' רש"י שירי מצה ומרור וא"כ
יקשה מה ענין טרם יחמץ והלא כבר נאפה הבצק למצות ולא היה להם עוד ואם נאמר ג"כ שבצק היינו
פת והשעור את בצקם שלא החמיץ נשאו ר"ל שירי מצות א"כ יקשה מה ענין ולא יכלו להתמהמה ולכן
פירשו אחרים משארת מין כלי ששמים בו את הבצק וכן דעת הרמב"ע וכן מלאנו עוד בזמן הזה כלים
קטנים או של עור או של עץ מוכנים אצל בני ערב לתת בהם בצק ולידה מכל מין והוא קופה
קטנה מאוד ונושאים אותם בשמלותם שהוא בגד יש לו מאחוריו כמין שק ואצל הרומים היה הבגד
נקרא toga והוא רחב מאוד עד שנשארו קמטים וכפלים לאחור שהוא כמו פימת השק, והערבים יש
להם עוד עד היום הזה כמו מפה שלנו שנותנים על השולחן ומקמטים אותה בעת שיצאו לדרך ונותנים
לתוכו שירי מזון ושמים על שכמיהם ולפי"ז נראה שמלת משארת מלשון שאר שמשאיר את המזון:
(לו) **מרעמסס**, עי' בהלעה ובס' אלה מסעי ששם באדנו: **כשש מאות**, המה יוצאי לבא מבן כ'
ומעלה לבד אנשים וטף וא"כ היו על המעט ד' פעמים שש מאות אלף וכל אלה היו מזרע שבעים נפש
שירדו מצרימה ואל תתמה על זה כי הנשים חיות הנה ופרות ורבות מאוד, גם היו רבות מותרות לאיש
אחד ובין נערים בין נערות כלם ראוים לבעילה קודם זמן בגרות שלנו והרבו ימים ושנים עד שהגיעו
לידי זקנה גדולה וגם אל תתמה איך כל אלה היו יושבים בתילר בארץ גשן כי הא' כבר באתי כי רובם
ישבו בשאר מדינות ארץ מצרים והארץ פוריה מאוד מאיד ויכיל להחיות עם רב כזה כי מכל האחרונות
באו הנה לשבור עוד אכל ורובם שטו במדבר עם עדרם כבני אפרים כאשר הוכחתי בהלעה, וגם אפשר
כי כל אלה לא היו יוצאי ירך שבעים נפש דוקא כי נתנו עם כל חניכיהם ועבדיה' אשר נספחו אליהם
משאר משפחות כי כן מלאנו שהיו לעשו אלוף מאות איש: (לח) **וגם ערב רב**, שרש ערב באדנו
לעיל וכאן נרדף למלת אספסוף הנאמר במדבר ולשון ערב יורה על כל זר וכן יש לפרש וכל מלכי
הערב (מלכ' א' י' ט"ו) והרב מהו' יש"ר כתב שאפשר שם ערב הונח על אנשים שוכנים באהלים
ונוסעים עם עדריהם ממדבר אל מדבר ומלאנו משפחות כאלה נזכרות בירמי' כ"ה את כל עמו ואת כל
הערב ושם נאמר אצל פרעה מלך מצרים וכן ביחז' ופול ולוד ואת כל הערב ולזה שייך מה שאמר ולאן
ובקר מקנה כבד מאוד וגבונים בדבריו ועי' מה שכתבנו בהלעה: (לט) **ויאפו את הבצק**, מכאן

משמע שאלו הספיק בידם להחמיץ היו מחמיצים וכן כתוב במשנה תורה שבעת ימים תאכל עליו מצות כי בחפזון וכו' וא"כ טעם אכילת מצה תלוי בחפזון והרי הכתוב אומר לעיל ומצות על מרורים יאכלוהו עד שלא יצאו ממצרים משמע שטעם אחר לאכילת מצה וכן אמר לעיל וישא העם את בצקו וכו' טרם יחמץ משמע שהיו נדחקים לכך והרי המצוה היתה לאכול מצה? עוד קשה שהכתוב קורא למצות לחם עני והאומרים שהוא הלחם אשר יזכירם את העני שהיה להם במצרים וזה אינו נכון בעיני כי לא מצאנו שמצה רמז לעני עוד בעיקרא ואדרבה המזון שהיה להם במצרים היה טוב מאוד כמו שאמרו המתלוננים על ד' במדבר? וגם פירוש אחר שהביאו המפרשים שטעם לחם עני לחם הלחץ והדחק ר"ל שאפיה בשעת הדחק מחסרון הפנאי לאפית חמץ אינו נכון בעיני הן מפאת שהכתוב בעצמו מעיד שנצטוו לאפות מצה הן מפאת גדר הלשון? וכל זה היה קשה ג"כ למעתיקי הע' ותרגמו שלא כדרך המסורה ושתרגמו את המצות מלשון מציה עי' מה שכתבנו לעיל פ' י"ב ואולם לא אמרו כלום כי הא' אין לנו לצאת מגדר המסורה והב' הקו' במקומה עומדת ומה שהביא הר"ן ז"ל כי הפסוקים מפסוק י"א עד פסוק כ"א המה רק מצות לדורות ולא לפסח מצרים אמת כי הדין עמו כאשר יראה כל מי שיש לו מוח בקדקדו כי הרי הכתוב אומר אך ביום הראשון תשביתו שאור והרי במצרים לא הספיקו לעשות שאור גם צוה שיהיה מקרא קדש בראשון ובאחרון ואין מקרא קדש במצרים, ואולם מה שאמר ומצות על מרורים יאכלוהו היינו לפסח מצרים וכן נכון ואולם נראה לי להוסיף על דבריו כי טעם אכילת מצה יש בו ענין אחר והוא מענין עבודת האדמה כי בחדש האביב יחוגו הפסח וכמו שבארתי בראש הסימן, וכבר קודם מתן תורה אכלו מצות ואף בימי אברהם אכלו כן לחדש האביב וטעם הדבר באריכות ובראיות ברורות אבאר במקום אחר וטעם לחם עני הוא לחם האדם לחם אנוש שהוא עני או לחם שפורסים לעני ולאביון כטעם כל דכפין ייתי ויכול, והיה המנהג לסעוד עניים לחג האביב אף קודם מתן תורה והיו נותנים להם מצות ואכילה מצה היא ג"כ סימן חירות וגאולה ויש בו ענינים רבים ענין חירות הפת מן השאור כענין חירות האדמה מכל קרח נורא אם עבר הסתיו, והוא הפת יוצא מקמח התבואה בטבעה מבלי נתון עליו דבר נעשה ע"י בני אדם וצוה שיאכלו מצות במצרים מטעם מועד האביב ולסימן גאולה שיצאו ממצרים ואולם לא אסר חמץ ושאור אכן כאשר עשו להם צדה לדרך היה במחשבתם מתחלה להחמיצה וכיון שלא הספיק בידם עד סוף שבעת ימים אחר קריעת ים סוף שהוא גמר גאולה צוה שלא יאכלו לדורות שום חמץ ושאור זכר לחפזון ללחץ ולדחק שיצאו בו ממצרים ולא החפזון הוא טעם המצות אלא הגאולה ויתחברו עם זכרון האביב גם זכרון יציאתם ממצרים והבן: **(מ) ומושב**. בארנו מנין זה בהצעה כי לפי שנות קהת בן לוי למעלה סימן ו' יתעדו עוד שמונים שנה ולפיכך חשבו הספרים מדברי המסורה לשנות הנוספות כמו ע' זקנים שכתבנו כאן כאלו כתוב אשר ישבו בני ישראל ואבותם בארץ מצרים ובארץ כנען ת"ל שנים עכ"ל וא"כ תומכים גם המה בדעת רש"י ז"ל מביאת אברהם אבינו למצרים ולפי"ז מושב העבדי של בני ישראל במצרים היה רק ר"י שנה מירידת יעקב עד הגאולה, ואולם אף שהיוסיפון בקדמוניות שלו חשב כמו כן מ"מ הוא דוחק לפרש הפשט הכתוב כן ואחרים פירשו וביניהם חכמי הנוצרים כי קהת לא נולד בארץ כנען אלא במצרים ומה שנאמר בבראשית מ"ו וי"א אפשר שמונה שם רק ראשי אבות בין אם כבר נולדו אם לא, וכן מונה בני בנימן אף שבנימן לא היה רק בן כ' שנים וכן מונה מנשה ואפרים אף שנולדו במצרים ואולם גם זה אינו, כי אם נאמר שמונה בבראשית שם רק ראשי אבות כאשר יורה שעזב רבים מבנים שנולדו כבר בכנען ומונה אחרים שלא נולדו עד בארץ מצרים כמו שהעירונו ע"ז בבראשי' במקומו עכ"ז לא יתכן לומר כן משנות קהת כי הרי לוי כבר נולד בכנען ואם נאמר שהוליד את קהת במצרים והוא היה אז בן קל"ג שנים והתורה רשמ' מדרכי הגם כי אברהם בן מאה שנים הוליד, ועוד התמא תמיד קהת בין גרשן ומררי א"כ מררי היה עוד צעיר מקהת וא"כ הולידו לוי סמוך למיתתו וזה דוחק גדול שסמוך למיתתו ובזקנתו יוליד שני בנים ובבחרותו לא הוליד כ"א גרשן האחד ולכן יש להסכים כאשר האריכנו בזה בהצעה לס' הזה שעוד כמה משפחות היו שלא הוזכרו לעיל סימן ו' בין קהת ובין עמרם או בין משה וקהת — ותדע שהדבר כן שהרי במדבר ג' כ"א תמצא שהיו בני קהת שמונת אלפים ושש מאות ומספר זה להם במדבר סיני בימי משה והנה בני קהת היו רק ארבעה עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ואם תחשוב לכל אחד חלק שוה מהבנים יהיו בני עמרם ב' אלפים ומאה ונו"ן ואם הוא עמרם הוא אבי משה איך שיהי' שמשה הוליד רק שני בנים ואחיו ובני אחיו רבו כל כך? אלא ודאי שקצר הכתוב למעלה בחשבון המשפחות: **(מא) בעצם**, וכן **כל צבאות ד'**, בארנו בבראשית א': **(מב) ליל שמורים**, י"א שמורים להצילם מכף אויבם והנכון כדברי המבאר ול' של מלת ד' הראשונה ענינו לפני ד' ולמ"ד של ד' האחרון ענינו בשביל ד': **(מג) זאת חקת הפסח**, אמת מה שאמר המבאר לנתב"ש שהפרשה הזאת מוקדמת שהרי מעיד עליו הכתוב ויעשו בני ישראל וכו' ואף שהראב"ע טען ואומר כי מצוה זאת נאמרה לבני ישראל שעשו פסח במדבר אינו נראה כי הרי אמר כאן לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה והוא שלא יזדמן להם שיצאו מן הבית שאסור להם כמו שנאמר ואתם לא תצאו איש וכו' וזכר לדבר עשו כן לדורות ואולם המצוה הזאת היא אחת מאותן שנאמר במצרים למצרים ולדורות כי יש ביניהם שנצטוו עליו רק בפסח מצרים כמו מתניכם חגורים וכו' ויש שנצטוו עליו במצרים אך לא אל עד לדורות כמו אך ביום הראשון תשביתו וכן ביום הראשון מקרא קדש ואולם המצוה הזאת יש בהם מעניני הגאולה שייכים רק לדורות כמו שאמר והיה כאזרח הארץ והרי בני ישראל בעצמם לא היו אזרחי הארץ אלא שכן צוה לדורות ובמצרים ישמרו רק לבלתי בוא ערל בתוכם, כי ענין קרבן פסח רומז רק על מעמד בני ישראל במצרים במכת הבכורים כי פסח על בתיהם ולכן אין צריך לבן נכר שיאכל בו וכן לכל שאינו נכנס בברית של אברהם אבינו כי כמו שקרבנו לעבודתו ע"י ברית מילה כן בחרנו לעם והפלה בינינו ובין שאר העמים ע"י הגאולה;

ואולם לענין כל מה שבין אדם לחברו השי"ת אוהב כל גר כי כלם בניו המה, וכל מדינה מוסרית תבדיל בין שיש לו חזק' בארץ לאין לו, ותמנו למדו ג"כ מהבליהם אנשי מצרים שהיתה מילה מצויה ביניהם כידוע ולא הניחו לאיש ערל בשר רמוס פנים היכלי אליליהם בלתי המול לו כל זכר כידוע שגם פיתגורי היווני מל את עצמו לבוא בקרב כהנים: (מו) **מן הבשר חוצה**, בארנו לעיל מ"ב: **ועצם לא תשברו**, או זכר לחפזון שלא יתעכבו בשבירת עצמו' או שיש בו מסודי התור'; והנה כפי מנהגי בשול שלנו הוא דבר כנגד לצלות שה תמים מבלי שבור בו עצם, ואולם בבני קדם ימצאו עד היום הזה כפי ספורי הנוסעים (Belon או Thevenot) טבחים צולים שה על שפודי עץ אחר שלקחו מגופו כל הקרבים וכן בארץ פרס יש להם תנורים פתוחים למעלה מיוחדים לכך או שפושטים את העור מבני שור כולו ואחרי כן יכרכו את גויתו בעור הנפשט הזה וישימוהו בגחלי אש וע"י הגחלים נצלה כל צרכו והעור שביב ישמרהו לבל ישרף לגמרי:

יג (א) **קדש לי**, עשה קדוש לכבודי: **כל בכור**, יש מן המצות שנכללים בהם כמה ענינים כלם מביאים האדם לידי שלמות וכן מצות בכורים שעיקר הכונה שיזכור האדם שכל חילו וכל רכושו לא בעצמו ובכח ידו פעל כי אם ד' הוא הנותן לו כל העושר ולכן מביא ראשית כל חילו קדש לד' הפך דהוי ע"א שמביאים בכוריהם ובכורי עזים לאליליהם כאשר יספרו לנו הנוסעים מאנשי הודו; ואולם מצות בכורים עוד יש בו ענין אחר גדול מאד, והיינו כי הבכורים היו ראוים להיות כהנים עד שאחשם ד' מלהיות משרתי היכלו ובחר שבט אחד מכל שבטי העם, ולהבין את זה דע, כי כל אומה עד שלא נתחזקה בידם דתם ותורתם (ובפרט עם בני ישראל שלא תקרבם ילא המחוקק ולא תורתם נשתלשלה ע"י קורות הגוי כאשר הוא כן אלא שאר עמים) צריך שיתוקנו תקנית רבות שלא תמוש מאתם התורה והמשפט, ומתקנות האלו היתה ג"כ שלא יהיו כהנים מיוחדים שומרי הדת ולומדי התורה ושאר העם יהיה נבער מדעת כבמצרים, אלא בכל בית ובית ובכל משפחה יהיו אנשים מרגילי חכמת אלוהות, ונגידי העם הם המה יהיו מדורשי חכמה, ועי"ז הפרון הירחה כשטף מים ותתגבר החכמה בלב ההמון, ואולם כיון שנגידי העם היו הזקנים ולבכורים יתר שאת ויתר עז בכל הרלית קדש, גם הם היו אשר בם הפלה ד' בין ישראל למצרים בעת הכותו בחלי הלילה לכן בחר השם בבכורים להיות משומרי דתו ולא היו כהנים בישראל כי אם בכורים והם המה אצילי בני ישראל שנאמרו במתן תורה כאשר אבאר במקומו אי"ה וזה פי' הכתוב ירמי' ז' כ"ב כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח וכו' ע"ש היטב, ואולם אף שהתקנה הזאת מעולה עד מאד להרבות תורה בעם עכ"ז לא תתכן לזמן רב, כי ברבות הימים צריך שיהיה כת כהנים מיוחדת לכך ומלומדת מנעוריה לכהונה ולשרת במשכן, כי במשך העתים נתבלבלו הדעות והמשפחות שונות מאוד ולא כרוח משפחה אחת רוח אחרת היא, ולא כל אחת נכשרה לכהונה וללמד דעת וגם העם יתאוה לעבודת השם בהדר ובעוז, ולכן היה יכול להיות אם יהיו הכהנים מלוקטי' מכל עם ומכל משפחה תשחת חו"ו התורה כאשר ראינו במעשי עגל כי לא כלם היו מוכשרים לכן והשי"ת אשר ראה כל זה בחכמתו גזר מתחלה ג"כ שלא יהיה הבכורים כהנים אם יבואו אל הארץ, וטעמו היה נראה במעשה העגל שכל מה שהוא עושה לטוב עשה וזה שאמר הנביא יחזקאל כ' י"ח ואומר אל בניכם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו וכו' ויתרו בי הבנים וכו' ואמר לשפוך חמתי וכו' והשיבותי את ידי ואעש למען שמי וכו' וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם ר"ל לפי שראיתי שלא טובה היתה לקחת הבכורים לכן טמאתי אותם לבלתי קחת מהם פטר כל רחם — וענין הכהנים והלוים דברנו עליו בדברים בפ' שופטים באריכות שהמה כלם משבט אחד ומנעוריהם ילמדו דעת ולא יהיה להם שום חלק ונחלה למען לא תהיה מחשבתם מחשבה זרה ועי' ג"כ מה שכתבנו בס' במדבר ג' מ"ו ופי' הכתובים כאן עד פסוק ה' מצוה לשעתה ומפסוק ה' והלאה לדורות ולכן שייך לומר פסוק י"ג וכל בכור אדם בבניך תפדה אף שלא נפדו עד אחר המעשה — והבן — **פטר**, כל התרגומים העתיקים תענין פתיחה שהוא פיתח את הרחם וכן בתרגום הע' ואולם כיון שמצאנו ג"כ פטר חמור או פטר שור ושה בלי מלת רחם שלאחריו אמרו קצת המפרשים שעיקרו בערבית פשם מלת הנפטר הורה על ההתחל' והראשית ויהיה מלת פטר כמו מלת ראשית או בכור ואולם כל ההתחלה היא בעצמה פתיחה; והעיקר שעניני כריתה והתוך שניידען ולכן הושאל על פתיחת הסתום שהוא מתוך הנדבק וכן על התרחק מחבירו שהוא נפטר ממנו כמו שמצאנו ויפטר מפני שאול (שמואל א' י"ט י') וכן ד"ה ב' כ"ג ח' כי לא פטר יהוידע את המחלקות ומזה הענין בעצמי הוא מלת פטור בתלמוד כמו שאומרים אנחנו בל"א אויינער זאכע ענטבונדען זיין וכן מלת הפטרה לפי אחר קריאת הפטרה נפטר העם מבית הכנסת וענינו כמו missio או dimissio ברומית שממנו נגזר Missa אצל הנוצרים: **רחם**, הראוי רֶחֶם בפתח הס"ת והעי"ן: (ד) **אביב**, עיקרו יורה לד"ק על הקנה שבראשי נילולי פרחים ונקרא חדש ניסן כך לפי שבו יראו הנצנים בארץ כמו שחדש April נקרא מן aperio שהוא לשון פתיחה ונסמך פטר כל רחם ומצותה בעת פטירת הנצנים מתוך האדמה כמו שאזכרתי למעלה שיש ג' ענינים בכל מצות פסח ומצה, ויש שאמרו שנקרא אביב בלשון פרח der Blumenmonath לפי שיצמחו בו גדים ושושנים ריח נותנים ויש שאמרו שהוא מלה מצרית נעתקה לעברית כי חדש ἐπιφι ר"ל עפיפי נקרא אצל המצרים, ואולם טעו בזה כי חדש האביב הוא חדש מערץ למנינם ועפיפי הוא חדש יולי, ואולם אין ספק ששרש אביב הוא לה"ק וקראו כך כמו שאמרנו, וכן יקראו אצל בני אמעריקה ד"א חדש מערץ ירח הרמשים וחדש אפריל ירח הצמחי' וחדש מאי ירח לפרים וכן התולות נקראו ע"ש סוס תאורע בטבע ולכן לא יפונה שגם מלת ניסן שנמצא שמו ג"כ על המצבה שמצאו בעיר התמרים נגזר מלשון נצן שהיינו ציין ולא כמו שחשבו אחרים שהוא מלשון נס לפי שבו עשה הקב"ה נסים לישראל, גם אינו מלשון נס שהוא דגל כמו שחשבו אחרים שאמרו לפי שבו יצאו המלכים לצבא נקרא

כך (שלדעת זה היינו יכולים לומר שנקרא עת האביב ג"כ עת חיה מלשון ויאספו פלשתים לחיה כמה שנאמר ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלכים) אלא ניסן הוא מלשון נצנים בארץ כמו זיו שהוא אייר, מלשון זיו והדר בצאת קרני יופע השמש ואביב הוא שם עצם פרטי מלשון אבב שעיקרו נמצא ג"כ בערבית בתלת ap—ere והוא כולל חדש אדר וניסן ואייר וסיון כי ב' מחלקות לשנה כאשר אבאר במאמר מקראי קדש ואביב ה"א שם למחלקה הראשונה ונגזר מטבע הארץ כמו חדש אלול שפרשו אלל פרשי עלל יורה על אסיפת התבואה: (ה) הכנעני, בספרי הכותים מוסיפים פה את הפרזי ואת הגרגשי וכן בתרגום הע' שמוסיפים כן אחר מלת יבוסי וכבר דברנו ע"ז בהצעה: (ו) שבעת ימים, בספרי הכותים ובתרגום הע' ששת ימים על פי הפסוק בדברים ט"ז ח' וגם באדרנובו: (ז) יאכל, ע"ד יהי מאורות: (ח) בעבור זה, בוואלגאטה hoc est quod mihi fecit ויחסר לדעתו מלת אשר וכדומה זה היום עשה ד': (ט) והיה, לדעת הרשב"ם זה משל שיהיו דברים אלה לאות ולזכרון וקאי איציאת מצרים והטועים אמרו שכל המצוה היא רק מליצת הלשון כמו קשרם על לוח לבך ואינו אמת כמו שהוכחתי בדברים י"א י"ט שכל זה, ממנהגי בני קדם לכתוב טליסמאות וקמעות נושאים אותם סביב לצואר ועל אצילי ידים, והתורה שלא רצתה שיטמאו בני ישראל באלה (אף שקלקלו אחרונים בזה) צותה לענוד קשר אמת בין עינינו ועל ידינו והיינו זכרון תורתו יתברך. ולפי שאי אפשר שיקשור האדם כל התורה כלה על זרועו לכן תקנו מה שתקנו, וכל המבין בטיב לה"ק ובמנהגי האומות הקדומות יראה כי אין כאן לא משל ולא מליצה כי אם הדברים כפשוטם ולא כמו שחשב בעל הכורם, ונקרא האות בשם תפילין אצלנו ואצלו קצת מפרשים לפי שמתפללים בקשרי תפילין ואינו נראה לי כי כבר בימי התלמוד נקראו כך ובימיהם היו מוכתרים בתפילין כל היום מבקר עד ערב אלא נראה שהוא מלשון תפל שהוא כרעו טפל יורה על כל בגד נתפל קשור ויורד למטה הערוב הענגענד ובלשון יוונים phylacteria פי' זכרון ומשמרת: (י) מימים ימימה, כתב הרב מהו' יש"ר גדו שמלת ימים תורה על מספר ימי השנה על פי קביעות המחזור כי יש שנה תמימה של שס"ה ימים או שנת המחזור שהוא או שנ"ד או שפ"ד ימים ולפיכך כאן כיון שתולה חג הפסח בט"ו לניסן ובמועד האביב, ואנו צריכים להשוות שנת החמה עם שנת הלבנה וע"י כך שנה אחת משונה מחברתה ואינן שוות להיות כל אחת מהשס"ה ימים אמר מימים ימימה: (יב) והעברת, ענינו הפרשה: שגר, ענין שליחות ושליכה ובסמיכות מצאנו שְׁגַר אלפיך שלא כדין כי הוא ממשקל חֶרֶן וכן מצאנו הבל מנפרד הֶבֶל: (יג) חמור, וה"ה כל בהמה טמאה והחמור היה אצלם החשוב בבהמות טמאות (כמו שכתבתי בדברים בפסוק ולא ירבה לו סוסים ע"ש) לכן נקט החמור תמורת כלם: וערפתו, בתרגום הע' כאלו כתוב ומכרת אותו ולא ידעתי לכוון את זה: בבניך הפרה, עי' פסוק ח': (טז) טוטפות, י"א מלשון טוף וטפף שענינו סביבה וטוטפות כמו מלת בלגלת גלל וטוטפת מורה על כל העטוף שמעטיפים על הראש כמו מצנפת וכן עיקר המלה ביוונית ταπ - ης ובתרגום מצאנו ג"כ טוטפתא על מלת אצעדה בשמואל ב' א' יו"ד וכן תכריך באסתר ח' ט"ו תרגמו כן וכן פארך ביחזקאל כי כלם לשון כריכה ועטיפה והוא לה"ק ואינו מצרית כמו שחשבו רבים שאמרו שהוא ממנהג בני קדם לשרוט שרטת בבשרם tätoviren כי מלה זאת באמת מצרית ואולם יקרא בלה"ק כתבת קעקע ואין לו שום דמיון לטוטפת ויש שאמרו שהוא אות זכרון גם זה אינו אלא הוא מין הכשיט וכמו תפילין שלנו ובתרגום הע' העתיקו ασαλετα ר"ל תלויים ועומדים דיא אונ-בעוועגליכען ד"ה איוואער הערובהענגענדען וגם זה אינו והמלות מבוארת כבר בדברים:

פרשת בשלח

(יז) דרך ארץ פלשתים, בהצעה דברנו על עם פלשתים ועל ארצם כי לפעמים מלת פלשתים כוללת כל שטח הארץ על חוף ים התיכון ולפעמים בפרט יושבי אחת מחמשת סרניהם גת ואשקלון וכו והוא במזרחו לארץ מצרים ודרך ארץ פלשתים תוך לשון ארץ הנקר' זוען כתבנו ממנו בס' אלה מסעי וזה הדרך נוסעים בו ארחות סוחרים עד היום הזה, ובני ישראל כבר הלכו לבד ארץ זה עד שפנו במצות ד' וילכו תימנה לבוא אל הר סיני: כי קרוב הוא, י"א אעפ"י שהוא קרוב וי"א לפי שהוא קרוב ומה שמצאנו טעמים אחרים בתורה כמו לנסות את העם הולכים במדבר הנורא, או מה שאמר בהוציאך את העם וכו' תעבדון את אלהים בהר הזה אין כי אם טעם אחד שהעם לא היה ראוי עוד לבוא אל ארץ נושבת ולגור במדינה מתוקנת עפ"י ד' כי לא קבלו התורה והיו כפראים, גם לא נסו ללכת עוד בארות וביד רמה כאשר העיד הנסיון אחר כן והשי"ת הוא יודע עתידות, גם לא היו מוכשרים לשאת את נפשם בכפם לעשות מלחמה בעד ארצם כיאות לבני חורין, כל זה אחד וממקור אחד יוצא כידוע למבין בחקירות נפש האדם ורוח גוי והמון — ולכן סבו אל המדבר סמוך לארץ מדין ועי' ג"כ בהצעה לס' הזה ובס' אלה מסעי: (יח) ים סוף, ידוע שהוא חלק מהים הגדול ונמשך אל ארץ ערב ונקרא לשון ים הערב דער אראבישע מעער בוזען ויש לו ב' לשונות הא' במערבי הנקרא הערא־פאליטאנישער והא' באילת ממזרחו ונקרא ים סוף ע"ש סוף שצומח שם וזה אינו למה הנקרא בינזען כמו שחשב הרמ"ד אלא לאה פורח רק על פני מים ונקר' מעערגראז ובמצרית שארי ובעברית סוף, ויש שם הרבה ממין זה עד שאחד מחוקרי טבעיות הקדמונים פליניוס הרומי חשב שיש יער מתחת ליט הרבוא והיונים קראו לו ים האדום דאס רָאטהע מעער, ואולם אין לו שום צבע אדום ולכן חשבו רבים שנקרא כך מחול האדום שבשפתו, ויש שאמרו שנקרא כן ממין עשב אדום צומח על פניו ועוד אחרים חשבו שמין אלמוגים (קָארַאַללען) היה סבת השם הזה, כי האלמוגים אדומים ומראיהם נראה על פני הים, ואולם כל זה

לא נראה לי ואחוה לך דעת החכם ניעבואר בזה שהיא ישרה בעיני — הנה הים הזה נמשך עד הר שעיר שבו ישבו בני עשו, ובני עשו שלחו אניות בים הזה ולכן קראו היונים הים הזה ים של אֱדוֹם ואדן אדום בעצמו יש לו חול אדום ואדמה בצבע הזה (כאשר בארתי בבראשית במקומו) וכאשר שאלו היונים מה פתרון מלת אדום השיבו להם שהוא הצבע הידוע ולכן קראו לים אֱ־וֹם ים אָדוֹם דאס אידומעאישע אָדער ראָטהע מעער — ועל דבר מלת סוף חשב געזעניוס שענינו כמו חרב לפי שהצלמת הזה דומה לחרב בתמונתו וכן במצרית שארי מלשון [illegible] ג"כ זה הענין: והמשים, בתרגום הע' העתיקו כאלו כתוב לחמשה דרין ר"ל דור החמישי שבישראל יצאו ממצרים והשקיפו על הפסוק ודור רביעי ישובו הנה בבראשית ואולם מלבד שהפסוק שם צריך פירוש אחר כמו שבארנו במקומו, עוד יש חלוק בין רביעי לחמשי גם אינו מדקדוק הלשון לומר וחמשים תמו' דור חמשי לכן פירשו אחרים שעיקר השרש מורה על בגודי מלחמה כמו רעו חמש או שנגזר מן חומש שהוא חלק הגוף סמוך לחלצים שמה יחגרו כלי זין וכמו שיאמר חלוצי צבא ר"ל חגורי למלחמה כן יאמר חמשים כמו שמצאנו אצל בני ראובן וגד שכתוב אחד אומר חלוצים ואחד אומר חמשים יעברו וי"א ואחריהם עוואלד שהעיקר חמש והטעם שיצאו מסודרים ונדגלים כדרך מערכת מלחמה בימים ההם דגל מלפנים ודגל מאחור ואחד מימין ואחד משמאל והחמישי בתוך כמו שסדורים הדגלים ג"כ בס' במדבר וא"כ נתרגמהו אין שלאכטאָרדנונג צאָגען זיא אויס עגיפטען: (כ) **מסכת**, לא מצאו האחרונים מקום זה ואולם שמו בלתי ספק מאהלי הרועים רובצים שם עם עדריהם והיא בקצה הנגב לארץ גשן: **באתם**, עי' מה שכתבנו בפ' מסעי ואין ספק כי היא מלה מצרית והיינו ATIOM ר"ל אית־־ים גבול ים והיינו ים סוף וניעבואר חשב שהוא הנקרא כיום Adsrud עיר מבצר כב' מילין מלשון ארץ זועץ, ושם מחנה הארחות עד היום הזה ויש חשבו שהיא מלה ערבית כי יהם בערבית מדבר ושוממה וא"כ יהיה חלק מהמדבר הנקרא אתם ולכן אמר הכתוב בקצה המדבר כי איתם הוא שם כולל; ואין לבאר הדבר: (כא) **בעמוד ענן**, ברא השי"ת עמוד ענן שילך לפניהם יומם ועמוד אש לילה וכל זה למעלה מגדר הטבע יש שפירשו הדבר שיחס הכתוב אליו יתברך מה שנעשה בשלוחו והרב דון יצחק אברבנאל חשב שזה רק משל ומליצה מורה על השגחתו הפרטית כי הוא יתברך היה המוציא והמביא לכל העם הזה ואולם זה אינו לפי פשטות הכתובים ויש אמרו כי אש התמיד לא תכבה נשאו לפני העם ועשן עולה מפניו נראה יומם ולהבת האש לא נראתה בתוך הערפל גם מעין השמש ומזהרו נכלמה, ואולם בלילה לא נראה העשן ורק הלהב יוצא ומאיר לפניהם; אולם גם זה דוחק מאוד ומה שמצאנו בספרי הקורות כי היה כך אצל הפרסים כמו שספר קסענאָפאָן היוני שנשא כהן אחד אש הנקרא אצלם קדוש ותמיד וממנם למד אלכסנדרס המוקדון לעשות כן לפני עמו כאשר לא נשמעו חצוצרות למרחוק וכן עושים ארחות הערביים בנשאם משאות אש לפני הליכותם כל [illegible] מישראל שאמרנו נעשה עפ"י נס והמה טרחו לעשות במלאכת מחשבת, ופשטות הכתוב אומרת כי היו דבר פלא — ואל תתמה למה היה צריך משה לחובב בן רעואל (במדבר י' ל"ב) שיראה לו הדרך אם עמוד ענן לפניהם, כי כבר בארתי הדבר בס' במדבר ע"ש:

יד (ב) **וישובו ויחנו לפני פי החירת**, בפסוק הזה נבוכו המפרשים ובנו עליו תלי תלים של מאמרים וחקירות ואעתיק לך פה קצת מהמחברים שנהם לבאור לך כרצונך החכם רויימער כתב וז"ל בקצור כבר אמרנו שלא הלכו בני ישראל לצפון — מזרחי של ארץ מצרים כראוי לנוסע לכנען אלא ירדו הנגבה וזה לעמק אל — תהי אשר שם עד היום מקום קוראים אותו הערבים קבר יהודה ששם קברו ישראל את מתיהם ומשם הולכים בין ההרים אל עמק הנקרא בעדע ולשם הלכו בני ישראל לשוב כי משם הולך הדרך עד הים ודרך אחר אל לשון ארץ זועץ ובני ישראל הלכו על פי ד' באותו עמק הצר המוליך אל הים ועי"ז יחשוב פרעה כי הם נבוכים כי לאנה ילכו הלא יבואו אל הים, והוא לא ידע כי ילכו בתוך הים ופי החירות היינו פי חורים ר"ל נקיקי סלעים כי שם יש חמשה חורים בהרים והדרך צר מאוד בעמק בעדע הנזכר ושם בעמק הזה חנה פרעה לסגור בחילו סביב לעמק הצר שלא יוכלו ישראל לבא אל ארץ זועץ ואת הים לא שגר כי איך יחשוב שילכו לשם, וא"כ נסעו בתוך הצד מהים אשר הוא מצפון לעמק בעדע כי שם הים אינו רחב כל כך כי הוא כשלוש שעות והם הלכו בלילה אחד כל הים ונגד הנגב הים רחב כי"ב שעות ולא היה אפשר לכל העם הזה לבוא בתוכו בלילה אחד — ולדעת ניעבואר איתם הוא אדסרוד כמו שכתבתי למעלה ועברו בתוך הים סמוך לזועץ ושם הים קטן מאוד כנהר עד שגם הוא בעצמו רכב בתוכו לעת שוב המים (צור עבבע צייט) ובאו המים עד ברכיו ואולם הוא חשב כן לפרש קריעת ים סוף עפ"י טבע ונדחק לפרש הכתובים שלא כדין כמו שנבאר עוד להלן — והנראה כי לא בני ישראל דרך מצרימה כי אם לים סוף זה אמת ואולם העיקר שנדע מה פי החירות ומה מגדול ומה בעל צפון. פי החירות יש שאמרו שהוא פי החרים ר"ל פי השרים וזה דבר שאין לו שחר רש"י ז"ל פי' מענין חירות וגאולה וזה צריך באור ויש שאמרו פי העירות ר"ל ערים רבים שם וכן בתרגום האלכסנדרי ואולם לא עירות כי אם ערים הוא הרבוי ממלת עיר ויאזלונסקי חשב שהוא אגרוד סמוך לים סוף ופי הוא מלת מפתח (Articulus) במצרית — וכאשר נבוכו במלת פי — החירות כן לא מצאו ידם במחנה מגדול שהוא ממזרח לפי החירות בלתי ספק ואולם איזו הוא? יש ב' ערים בשם מגדול עד היום על ים סוף ובמצרית שם מגדל הוראתו הרים רבים ויש עוד מקום נקרא היום ביר — זועץ גם עליו אמרו שהוא מגדל, וכן בעל צפון אומרים שהיא עיר הערהפאליס דברנו ממנו בהלעם והיא אצל אגם אשר מימיו מרים והוא מוקדש לאליליהם נקרא טיפאָן מושל על הרע ובמצרית דטיפאָן ומאותיות דש עשו צד"י בלה"ק וזה נראה קרוב לאמת כי העיר הערהאפאליס בין גילום וים סוף מקום שומם אשר שם ממשלת הרע כפי תורתם

הבעל ואת העיר לפי דעתי היא אבארים שהביא היוסיפון שהנחתו על הקללה כאשר באורתי בבלעם — סוף סוף אין לבוא אל מקור המסעות האלה ובפרשת אלה מסעי עוד הארכתי לדבר בזה: (ד) **וחזקתי**, כי הנוסעים ממצרים לסיני יסעו לצפון כברת הארץ הבאה עד שים סוף לימינם וכיון שמשה אמר שילכו לעבוד את ד' ובלתי ספק אמר לפרעה ג"כ שילכו אל הר סיני, ומשה נהג את עמו במלאות הבורא בדרך עקומה ואמר פרעה איך יהיה זה שליח ד' אם בעצמו לא ידע לבוא אל המטרה אשר שם מגמתו, ולכן ירדוף אחריהם אף שמתחלה היתה דעתו לשלחם חפשים מנוס; וזה טעם ויהפך לבב פרעה: (ז) **רכב**, היינו עגלה אשר בה ישבו הנלחמים ולכן אין לתרגם מלת רוכב בשם רייטער כמו שעשה הרא"ד ז"ל אלא וואגענקעמפפער: **ושלישם**, יש כמה דעות בהוראת המלה בתרגום הע' נעתק τριστάτας וי"א שהוא עגלה לשלוש רוכבים האחד מוליך ומנהיג את הסוסים וב' נלחמים או אחד נלחם ואחד נושא מגן ומגן עליו וי"א במלת שלישים תורה על החזק והאמיץ וגבור החיל ר"ל על המובחרים שבהם כמו שמצאנו מלת Triarii אצל הרומים, תור' ג"כ על מבחרי חיל וי"א שמלת שלש בעצמו תורה על ערך ההפלגה (superlativ) כי היו מונים מתחלה רק שלשה מספרים הראשונים והיה האחרון ר"ל שלשה המופלג שבמספר ולכן הושאל להורות על ערך ההפלגה שכך מצאנו דוגמתו בלשון יונית במלת τρισαριστευς או בצרפתית במלת tres forte: (ט) **וירדפו מצרים**, הנה בט"ו בניסן נסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכות בט"ז נסעו מסכות ויחנו באתם וישבו שם עד י"ז ניסן בי"ח לחודש שבו ללכת אל ים סוף וכיון שראו מצרים כך אמרו כי נסו העם, כי לגאול ינוסו והיתה מדעתם ללכת אל הר סיני עפ"י ד' איך שלא ידעו הדרך, וירק פרעה את חניכיו מיד לרדוף אחריהם ואולם על המעט שהיה נמשך ג' ימים עד שנאספו כל אלופיו ואמוציו ועד שהשיג את בני ישראל, הרי שבאו מצרים בכ"א לניסן עד ים סוף וזה היה בשביעי של פסח ולכן היה כאן נסתר הגאול': (כ) **והחשך**, לדעת עוהאלב כמו **והחשיך** וזה נגד המסורה ובעל הטעמים: (כא) כבר אמרתי למעל' שמקום שבו עברו את הים לא נודע עוד היטב למפרשים שאמרו שעברו במקום רחב בעמק בעדע הנזכר, ואולם יהיה קשה איך שיעלה עם רב כזה בלילה אחד על פני כל הים כלו, ולכן אחשוב שעלו תוך לשון הים הנקרא Sinus Heroopolitanus או מעערבוזען פֿאָן זועס והוא צר מאוד ונקל שיעברו עליו המון הגדול הזה בלילה אחד, ובעת חסרון הים (צור עבבע צייט) דלגו כמה נוסעים בתוך הים הזה גם הקיסר נאפאָלעאָן נסה לעבור שם אך כמעט שבא רבוי הים (דיא פֿלוטה) לכסות עליו ואולם מה שאמרו קצת חכמים בעיניהם לבאר כל מעבר ים סוף ע"פי טבע לומר דבני ישראל עברו בתוכו בעת חסרון הים והמצרים בעת רבויו הבל ושקר כאשר אפרש כאן שאי אפשר לומר כן עד שאתמה על אנשים מלומדי הטבע ויודעי דרכי הים איך עלתה על לבם לומר כן — הנה הכתוב פה אומר ויולך ד' את הים ברוח קדים עזה ר"ל הוליך את רוח קדים בים נחקור מה זה רוח קדים? רוב המפרשים אומרים רוח מזרחית ואולם אם בא הרוח ממזרח א"כ הוליך את גלי הים למערב אשר שם חנו בני ישראל וא"כ בא הים לקראתם ולא נס מפניהם ואיך באו בתוכו? ולכן נסכים עם אותם שאומרים שרוח קדים היינו רוח הבא מקדים ואולם סובב סובב הולך ברעש ובשאון וכן מצאנו שנקרא רוח קדים רוח קשה ועזה ד"מ תהלים מ"ח ח' ברוח קדים תשבר וכן רוח קשה בישעיה כ"ז והרוח באה מלפנין מזרחית — וי"א שהרוח עזה ועמה חסרון המים שבא לים סוף בכל שש שעות יחדו הסבו את החרבה בתוך ואולם כל אשר קריתי בספרים על חסרון המים הבוא לא שמעתי מעולם שנחרבו המים לגמרי גם מה שהביא פֿורער האשכנזי שראה חסרון המים הגדול מכל בים סוף עוד היו כששה טפחים מים ממעל לקרקע הים, ומעולם לא נחרב הים ליבשה לעת חסרון מים, וכל מה שספרו מחסרון המים שבא שלא כסדר לפעמים י"ב שעות עכ"ז לא ראה אחד מהם שיבשו המים, ועוד איך יפרשו הכתוב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם? ועוד הלא חכמי לועזן לא נואלו וגם המה ידעו כי ישוב הים לאיתנו אחר החסרון ויבוא רבוי המים ואיך ערבו לבאת אל הים? וכאשר באו אל הים וראו שהים הולך וסוער וגליו ישובו מדוע לא שבו ומהרו להציל את נפשותיהם והלכו בסכלותם עד שלא נשאר בהם עד אחד? כל זה נגד השכל — והפלוסוף הענעל גם הוא רצה לבאר הנס עפ"י טבע לאמר כי לפעמים בתוך הים ירום הקרקע ע"י אש חבוי בתוך בטן הארץ (עס היבבט זיך דער באָדען דורך וואולקאנישע ערהעבונגען) עד שיכסהו רק כסוי בלתי עמוק מים, והמה נחרבו ע"י רוח עזה וכשעברו ישראל מצאו האויר והאידים שסגורים תחת הקרקע מקום לצאת והפול הקרקע והים שב לאיתנו בעת עברו מצרים, ואולם הלא בני ישראל עוד עברו והלכו בעת באו מצרים אל הים, ואם הדבר כן גם קצת בני ישראל היו נטבעים ואף שנוכל לפרש לקמן פ' כ"ט ובני ישראל הלכו ביבשה בלשון עבר מושלם (plusquamperf) כבר עברו כשבאו מצרים וכן אשב הרשב"ם ז"ל לקמן עכ"ז יקשה למה לא נסו מצרים לשוב כאשר ראו כי נבקעה האדמה תחתיהם ויש שאמרו ועמהם החכם יאָסט (מבני עמנו בספרי קורות בני ישראל) שע"י רוח עזה באו בני ישראל במקום לא — עמוק דורך ווייניגע אויגי טיעפֿע גם זה אינו ועוד הלא משה נבא מתחלה שיהיה כן שאמר ד' ילחם לכם וכל הכתובים יעידו שראו הן ישראל והן מצרים את היד הגדולה ושהיה זה הנס הגדול שבכל הנסים שעשה הקב"ה ואלו היה הדבר רגיל לבוא בהרבות הפעם היו יודעים אותם הדור הבא שראו נפלאות הטבע במדבר ומה שהקשו קצת איך יכול עם רב כזה לעבור את הים בזמן קצר אינו קושי' כי הלא בשעה השמינית לערב התחילו לעבור ועברו עד אשמורת הבקר והיינו כשש או שבע שעות, ועוד אפשר שהיו כמה מבני ישראל כבר במדבר כאשר הוכחנו בבלעם ויש מקשים איך עברו על האלגימים בקרקע הים? זה לא קשה מידי כי אדרבה הים צר זה הוא מלא חול, וגם למתי מים אינם רגילים שם — עוד אעתיק לך פה רמזים שמצאתי מקריעת ים סוף (שהוא ענין גדול בקורות אומתנו) אצל שאר עמים כתב דיאָדאָר היוני וז"ל

במזרח לים סוף ישכן עם לנגד קוראים אותם היונים אוכלי דגים (Ichthyophages) לפי שמתפרנסים מן הדגים שנשארו על קרקע הים בעת חסרון מים, והמה מספרים שקבלו מאבותם כי היה פעם אחד רוח עזה שהוליכה את הים לצד אחר ונראתה היבשה ואולם אחר כן באו גלי הים ותשבריו לאחר כמה שעות רבים מאשר היו מתחלה עכ"ל היוני אַרטאַפאַנוס כתב ספר אחד שנאבד ממנו ונשארו קצת

פרקיו בספרי עבעביום ותלאתי בו וז"ל שמעתי מכהני הוף (מעמפים) מאיש אחד ומשה שמו שהיה מבין במחקרי הארץ ונטבע הים והוא העביר את ישראל בתוך הים לעת חסרונו; ואולם לא כן ספרו לי כהני און (העליאָפאָלים) כי הם אומרים כאשר רדף אחריהם פרעה נשמע קול מגיד משמים שלוה למשה להכות את תהוו ולהכות את המים, ויעש כן ויעמדו המים ויסובו אחרנית, ובני ישראל עברו בתוכו וכאשר באו אחריהם מצרים, ויראו עמודי אש ולפידים ויכמו את מחניהם ולא ראו מאומה עד שנאו עליהם כל משברי ים עכ"ל. ראה, קורא הנעים! כך מספרים אויבנו ושונאנו כהני מוף ואון, ושומרי כרם ד' לנאות גדתקו לפרש הכתובים עפ"י דעתם להכחיש את הנס! — הלא זה דרכם כסל למו? גם ניעבוהר החכם והנוסע המנוסה מכל אומר לנוח נעתול לנאר הדבר הזה עפ"י טבע כי אדרבה בהשקפ' ראשונה נראה להדי' כי הים היה עמוק ורחב ביתים הקדמונים מאשר הוא בעת הזאת, וכל את שיסופר מתעבורות שעברו אלכסנדרס המוקדון (כך הביא ב"כ היוסיפון) בתוך ים פאמפילי אין לדמות לזה (והרולה לראות דברים בארוכות יקרא בספר דיזענמיללער המכונה דבאַ ווֹלטע אוגד כייע אורגעני-אָהנד): (כד) **בעמוד אש וענן**, יש חשבו שזה בדק ועננים וכל זה נגד פשוטו של כתוב: (כה) **ויסר**, בתרגום הע' כאלו כתוב ויאסר בלא"ף ר"ל קשרם יחד: (כז) **לאיתנו**, בארנו מלת איתן בדברים כ"א ': **וינער**, הרי שהים שם עמוק מאוד לכסות על עם רב כזה:

טו (א) אז ישיר, כבר נחלקו חז"ל בסוטה על איזה אופן שרו השירה הזאת, ובלתי ספק היו ג' מחלוקות במחלוקת הראשונה שרו אנשים ובראשם מרע"ה ובמחלוקת הב' שרו הנשים ובראשן מרים כי אין לחשוב ששרו הנשים רק פסוק אחד אשירה לד' כי באה נאה אלא לשון ענה כמו שתרגם הרמ"ד ז"ל וכתות המשוררים כאלה נקראו chorai אצל היונים ותלאנו בספריהם שירים מחוברים ע"ב הבגן ונפרט בשירי פינדאַר, ובאמת ידענו ששרו בני ישראל אחר כל מלחמה שעשו, אם נושעו מכף אויביהם אך היו להם שירים קטנים כמו הכה שאול באלפיו וכדומה ואפשר שגם כאן היה משה אומר כתוב אחד והע' ענו אחריו ד' ימלוך לעול' ועד וכדומ' —וסוררים הקשו אימתי חבר משה את השיר? ואולם אם ראינו שבני ערב ישירו שיר עוד בזמן הזה מבלי תת להם פנאי להאזין ולשקול כל מלה ומלה בפלס המליצה, כי לא כמליצים ומשוררים אייראָפפה המה אשר יבלו זמן רב להוציא זמר אחד, לו הבינו זאת סוררים איך הקשו על משה שרוח הקדש היתה שרויה עליו — והשיר הזאת יש לו ב' חלקים חלק האחד עד פסוק י"א כולל הלל והשבחות לד' על אשר הושיעם מיד צר והחלק השני כולל נבואה שנבא מרע"ה לישראל שיוליכם ד' לעיר קדשו: **(ב) עזי וזמרת יה**, אפשר שהיו"ד של מלת יה נמשך למעלה ירע שכל השיר הזה הוא הלל להשם יתברך ולהודות לו על אשר נגלה להם הן במלותיו הן בנכים אשר עשה להם בשם הוי"ה אשר כל תכונותיו בארנו לעיל בפ' וארא ולכן קורא כאן לגבורה תמיד בשמו הקדוש לא בשם אלהים או שדי אלא בשמו י' ה"א או יו"ד ה"א וי"ו ה"א ובארנו לעיל שעיקר מלת היה ננורה על סתליאות שאמהית ובכלל תליאות זו נכללים עוד כמה תכונות נפלאות כי נמצא אמתי אין לו קדיון ואין אחרית לו, ונמצא אמתי הוא אחד ויחיד נעדר התמונה והגשמית, וכיון שהוא כל יכול ואלל שכל הוא משגיח על הכל בהשגחה פרטית וצופה ורואה עד סוף כל העולם כלו וזה שנתגדר להם בתשועה אשר עשה להם על ים סוף ולכן כולל השירה הזאת שבח להשם הנקרא בהוי"ה עם כל תכונותיו אמר מתחלה אשירה לד' ר"ל להשם הנורא הזה כי הוא גאה גאה אשר נתגדר לי עתה כי סוס פרעה וכל רכבו ירה בים וכל זה פתיחה ועתה מתחיל לשורר לכן הוא עזי וזמרתי כי הוא אלהי אבי תורה על קדמות שלו וכי לופה הראשית העולם ושמו זה נתפרסם במלחמה עם המצרים ומספר כל מה שעשה ומסיים ואומר מי כמכה נאדר בקדש ר"ל אמת שאתה שדי ותקיף אך ב"כ קדוש אתה ר"ל לך אהבה ותמלה לך לדק ומשפט ולכן נוכל לבטוח לעתיד כי תנחה את העם הזה אל מקומו בשלום כי מפאת השם הזה נדע כי אתה תמלוך לעולם ועד — ודע כי שרש התורה על המליאות בלשון הקדש לאו דוקא שרש היה כי אם ב"כ שרש אן שממנו נגזר מלת היאחם אנה ר"ל באיזו מקום מלוי ולכן מלות אביף בלשון הקדש שמשתשים תמורת שמות עלם ר"ל שמשמשים במקום שם הדבר בעצמו ואינו מסמנים הדבר אלא מליאות לבד כלם נגזרים משרשים אנה והיה כי האומר אני בן פלוני או אתה בן פלוני או הוא פלוני לא נשמע אלא למדבר היודע מי הוא זה הנקרא אני או אתה או הוא כי כלם אינם מורים רק על רליאת גוף אחד אבל לא מסמנים אלא ליודע כבר איזה גוף ולכן אתה דק מלות מליאות ולזה נראה לי שנקרא השם יתברך באשר הוא הנמלא המוחלט והאמתי שאין דמיון למליאות בשם היה ובשם רני עד שבשמו הנמור והקדוש יסיה אלף נו"ן יו"ד ה"א וי"ו וזה נראה לי פירוש אני והו הושיעה נא ואם תעיין מה שאמרנו לעיל בפרש' וארא הענין דבקות במעשה השם תבין ג"כ מאמר אבא שאול בפסוק זה אלי ואנוהו שהבאת המנאור כאן ופירוש רש"י ז"ל במסכת דסוכה מ"ה ע"א בד"ה אני והו לא ידעתי לכוין ועי' מה שהקשו עליו בתוס' שם: **(ג) ד' איש מלחמה**, בספרי הכותים נאמר ד' גבור במלחמה וכן בתרגום הע' ולו השכילו במליצת הלשון לא שרו מדברי המסורה: **(ח) וברוח אפך**, ת"א ובמימר פומך להרחיק הבבאתית ובתרגום הע' ברוח רלונך ויש שפירשו שקאי על הרוח קדים עזה ששלח על הים ואינו כן והנכון שרוח אפך היינו רלונך: **כמו נד**, בתרגום הסורי כמו נאד ר"ל שקמו כמו בנאדות: (יא) **באלים**, הפשוט שקאי על אלילי מצרים הבל ותהו שיכלו כנגד ואתה הוא ושנותיך לא יתמו

כשבת תקיפות העליון וכי הוא עולם ועד אך לא נגד השליטות אללו כי גם כל תכונות ומדות טובות
אשר בהם יוקדש והיינו מי כמכה נאדר בקדש ומוסיף ואומר נורא תהלות ר"ל קדוש ע"י שבח שצריכים
לשבחך ודע כי שרש ירא בלה"ק אינו מורה רק על הפחד ואימה אלא על יראת התרוממות עהרפורכט
והושאל על הקדושה כי הקדושים יראים כמו יראו ד' כי יראו ד' היינו קדושי ד' כי כמו שם קדוש מורה
על כל תשובה מפני אדם במעשיו הטהורים והמזוקקים עד שהלה הונחה ג"כ על ההפרשה וההבנה
כאשר באמרתי כבר כן מלת ירא מורה על דבר יואל חוץ מגדרו ג"כ ולכן נקרא הקב"ה נורא ר"ל מרומם
ונשא וכן וייראו העם את ד' ויאמינו בד' היינו שרוממוהו כי הוא נשא מכל וזה פירוש נורא הוא
על כל אלהים ר"ל נשא הוא על כל אלהים וכ"ל שמלת ιεgos ביונית שהוראתו קדוש נגזר ממלת ירא
בלה"ק ומזה נבין מלת ירו-שלם שם לעיר הקדושה שהיתה נקראת לפנים שלם סתם ואח"כ קדש-שלם
ולזה תרגמו היונים Hierosolyma גם מענין זה: (יד) **פלשת**, היינו החוף המערבי לא"י ואדום
ומואב הם בקלה דרומי ואומר יושבי פלשת כי קלתם לא ישבו תחת מלכים וכן אלופי אדום כי היה
ל:ם אלופים אשר כבר באתרנו הוראת השם בבראשית ואילי מואב היינו מלכי מואב ולא קראם כאן מלך
כי אמר ד' ימלך לבדו ויושבי כנען המה ז' עממים שכנשו ורומז כאן על ביאתם לארץ: (כ)
הנביאה, שהיתה מתנבאה כמו דבורה ללחם עליה רוח ד' במליצה ובשיר: **אחות אהרן**, האחות
נקראה על שם האח הגדול וכן נקראת מחלת בת ישמעאל אחות נביות בבראשית כ"ח ט' כי נביות היה
בכר ישמעאל כדכתיב שם כ"ה י"ג: **את התף**, מלאכו כלי שיר זה הרבה פעמים במקרא ואומרים
שהוא הנקרא בערבית דף ובלשון היספאניא Aduffe והוא תן חזיק ואסור (איין רייף) ועליו עור בהמה
נמתח ורקוע ועל העור בדי מתכת בלתי רחבים להשמיע קול ונקרא הונדטראממעל או טאמבורין
והמנהג הזה לבוא בתפים ובמחולות והיינו ברקוד לזמר לשם ד' הוא ישן נושן ורגיל אצל עמים הקדומי'
וכן אמר אפלטון היוני מזמרים בזמר וברקוד בחגים ומועדים כי לאלהים הזמר והשמח' וכן עשו אנשי
הודו כאשר העיד עליהם לוליאן. והרקוד הוא על אופן הזה האשה שבגערוה מתחלת לרקד ואחריה
כל הנשים וכלן צריכות לפנות ולשוב כאות' ההולכת לפניהן ומזמרות עד שהמחול שלהם דומה בגירוהיו
לנתוחי הזמר וכן עושות הנשים במצרים עד היום הזה בעת עלות הנילוס ושאר מנהגי הרקוד והשיר
בימים ההם ונפרט בשיר שמחה וששון אחר התשועה כבר כתבו עליו רבים ולבאור הכתובים מה יועיל
מה שכתב כאן החכם ראזענמיללער בספרו דאס אלטע אונד נייע מארגענלאנד: (כב) **שור**,
ובמקום אחר הוא אומר אתם והוא בין מצרים לכנען לדעת יוסיפון הוא חלק הנקר' פעלוזיום על הואות
הנילוס ולפני שור יש שם מדבר הנקרא כיום דשאפאר ולדעת הרב סעדי' הגאון הוא הנקרא העדשרא
מדינה בערב מזרחה לכנען, וכיון שכתיב אומר שהיו באתם טרם בואם לים סוף לעיל י"ג כ"ו ובס'
במדבר ל"ג הוא קורא למדבר שור בשם אתם לכן חשבו קצת המפרשים שלא הלכו בדרך ישרה בתוך ים
סוף משפתו האחת עד שפתו מיולה אלא כדרך עקומה כמין חצי העגול נסעו עד ששבו לבוא לאתם
ואולם אינו כן אלא אתם נקרא כל המחח ההוא שאליו ומזרחו ואליו ממערבו של ים סוף ובמזרחי נקרא
ג"כ שור: (כג) **מרתה**, כיון שמלאו הנוסעים ז' שעות והלאה תבואן מעיינות מרות ממלא שנתנה
בהם והערבים קוראים להם עין--משה Ain-Musa לכן חשבו שזה מרה ואולם כיון שכתוב אומר
וילכו שלשת ימים במדבר לא יתכן להיות קרוב למעין, ולכן נאמר כדעת כל האחרונים שזה הסכימו
ג"כ קדמונים שהוא יותר לנד נגב ששם מלאו ג"כ ונקיר מים מרים ונקראו המוואראה כט"ו מילין
נגב -- מזרחי למעין ואמת גם י"ב שעות מהמואראה הר ושמו מרה עד היום הזה וממנו מבוע מים
מרים ואפשר שזה מרה הנזכר כאן והמבוע נקרא ביר -- האמתער כעת, והנה בכל אמתיו ההוא אלא
רב אשר על ידו מרורים אל המקירות יבואו: (כה) **עץ**, עפ"י פשוטו שלא ספר לנו הכתוב מדרכי
הנסים כי כבר ידענו שיש כמה מיני עלים ממתיקים המים ובינ"ע עץ נתרגם קרדופני ולא ידעתי
לכונו, ואף שהערבים לא ידעו ממין עץ כזה היום עכ"ז יוכל להיות כי נאבד משם ינאהרן פלאן רידא
רופאים ג"כ מים מרים ע"י עץ הנקרא שטססאפראס ונקראהמאנדעל נקר' נעללימאראס באבן הודו נקרא
באתר -- קאנד והאמרתם*): **חק ומשפט**, כפשוטו שנתן להם חקים יחיו בהם ומשפטים טובים
לסדר סדר חיותם במדבר והיוסיפון כתב כאן דברים רבים משחיתים הכונה ויש שאמרו שנאה להם כאן
תגע"ה על העתידות: (כו) **כל המחלה**, לפי פשוטו המה מדוי מצרים שדברנו ממנס בס' דברים כ"ז
והמה מכות העור וכלם נתהוו ע"י מים רעים ונשחתים ואמר לפי"ז אל תירא שידבקו בך כי הנה
ראית שאני רופא את המים: (כז) **אילמה**, הוא העמק הנקרא כעת גירהנדעל ב' מילין מעיר טאר ועד
היום הזה נמצאו שם תמרים ומעינות מים יש והעץ יתנו צלם לעוברי דרך והמקום מוכשר מאוד למחנה
והנוסעים ימצאו שם עד היום הזה ט' עינות מים וג' כבר נחרבו ויבשו ע"י החול ואולם השבעים
התמרים כבר פרו ורבו וכעת הוא יער קטן מב' אלפים התמרים ואצלם מעין הנקרא מיושבי עיר עאר

---

*) ויש שם מין עשב נקרא אללב Gerva Caniani ועליו שופכים מים מרים ולאחר כמה מינוטין
ימתק המים, ונושאים עמם את העשב הזה אם ילכו לדרך, ומאמיני דת מחמד יספרו כפי מדרשים
שלהם שהעשב הזה נקרא Aluha והיינו הנקרא אללני באלגאנד עם השרש שלו, והיה העץ הזה
תוכן בתבת נח, וממנו קבלוהו אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד שהגיע ליד מרע"ה,

בוצר עוללת בשלח טו טז

Hummam-Muse והיינו אמי — משה או מרחץ — משה והיושבים יכבדוהו מאוד והנה ראיתי לספר כאן בשבח התמרים כיון שמאכלו העץ הזה הרבה במקרא והכתוב משבח א"י שהיא ארץ דבש תמרים; דע שספרו לנו מטבע העץ הזה כי הוא צומח על פלגי מים בקרקע שאינו איתן ונוח להחרש ומלא חול,

ושרשי העץ בל ילכו עמוק באדמה, וגזעו ישר הולך למעלה ושוה מכל צד, וסביב לגזע עוקצי סעיפים שנושרים תמיד ממנו ועליו רחבים ונוטים כל לעוברים, ובראשו אלק שנון אשר עלים סביב לו ילמאו,

והתמר מעלה מעלה יעלה ועוביו שתי אמות, ורבה התועלת אשר יועיל לבעליו כי פריו מתוק מאוד וקלית יושבי הארץ יאכלוהו וקלתם ימכרוהו, ומאבן הקשה יטחנו בראים להאכיל הקמח לגמלים או יעשו ממנו יין כיינים, מעלי העץ יתפרו סלים או כלים לגרש את הזבובים, מסעיפיו יעשו גדר לגנות, ומגזעו קורות לבתיהם או אליו ישרפו בו אש, ובין עליו יש כסוי כמין רקמה ומסכת ממנה יעשו חבלים לאניות שיט, והמצרים אומרים בעל תמר אחד ירויח ממנו כערך לעכין (מין מטבע שם) לשנה, לא ותחשוב איך יעשרו בעלי שש מאות תמרים כי כן מספר התמרים לפעמים השייכים לאיש אחד:

טז (א) מדבר סין, אחר אילים יותר לצד מערב יש שם עמק גדול הנקרא כעת וואדי-שבייק יושב בין ההרים וזה מדבר סין ואין להחליף עם עיר אחת ששמה כן וכמו שחשב בעזעניוס שהעיר הזאת שבת שם כל המחנה הואת כי עיר ט"ו מילין עד העיר — ועוד כאן הכתיב ששבו לים סוף ועל כל השנויים בענין המסעות כבר כתבתי מאמר מיוחד בסוף ס' במדבר: **בחמשה עשר**, וא"כ אכלו משך ל' יום כל צידתם מלבד הבהמות אשר גם המה לא הספיקו כמאמר הצאן ובקר ישחט להם: (ב) **וילנו**, יש שחשבו שכל זה הוא מענין המתאוננים שנאמר במדבר י"א ושם כבר בארתי שזה אפשר לומר כן כי השלו השני משונה משלו הראשון גם מספר שם הכתוב כי כבר היה להם מן ולא על הלחם הם מתאוננים רעבים להשביע נפשם כמו כאן, אלא שאלו לבשר והתאוו תאוה לבצלים וקשואים וגם משה לא הקפיד כאן עליהם ולא אמר האנכי הריתי וכו' כי מה ששאלו כאן לא היה מדור חטא ועון, גם הכתוב אומר להדי' שהיה בט"ו לחדש השני ומנין השנים לא יסכים שם. גם ענין שבת הודיעם פה שכבר נתנה להם אחר מתן תורה המלוה הזאת ולא היה צריך להזהיר: (ד) **בתורתי**, בהנהגת המוסר אשר אתן להם וכמו שבארנו לעיל בפסוק שם שם לו חק ומשפט ומלת תורה עיקרה ירה ועניינו ראיה, וכן שם דת ועי' מה שכתבנו באריכות דברים ל"ג ב': (ט) **לפני ד'**, עיין לקמן סי' ל"ד מה שאכתוב: (יא) **וידבר**, אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר דבר אליו השם טרם שאמר להם משה בתת ד' לכם בערב ואולם כיון שרצה לספר שכל בני ישראל ראו את כבוד ד' לכן הפסיק המאמר ומתחילו כאן: (יג) **השלו**, כל ענין השלו הזה כבר בארנו בס' במדבר סי' י"א ואין להוסיף פה כי הנה הי' שבאו השלוים בנדודות מרע"ה וכי באו במספר רב כל כך: (יד) **ותעל שכבת הטל**, ובס' במדבר הוא ירד הטל עליו ומזה חשבו רבים שהיו שתי שכבות הטל האחד ממעל למן והאחד מתחתיו וזה אינו כי כבר בארנו בס' במדבר כי לשון עליו משמש ג"כ תמורת אצלו כמו ויבאו האנשים על הנשים ואין להביא ראיה א"כ מזה או שנוכל לומר מהפך להפך שמלת ותעל משמשת כאן תחת ותרד כי הטל באמת אינו יורד משמים ארצה אלא עולה מן הארץ על פניה ויהיה א"כ כמו ותעל השלו שאינו פירושו שעלה למעלה מן הארץ אלא על פניה ויהיה פי' כאשר בא הטל בא ג"כ דק מחספס עמו: **מחספס**, במלה הזאת נבוכו המפרשים כי אין לו רע עוד במקרא בתרגום הע' העתיקו כמו κορίον והיינו גד הנאמר למטה בתרגום הסורי וכן בת"א מלשון ויחשף והרב סע"י' פירש הייוו עגול בוואהלגעמאכט quasi pilo tusum ר"ל נכתש במכתש והאומריכער יש אתם תרגמו שקיף (דורכזיכטיג) ויש מלשין כשדיה חספ אחר ר"ל שהי' רך כאמר ומיכעלים מלשון כ־ף בערבית שעניינו על כל זותה ישלב והיינו דק ככפור שנאמר אחריו ויש שכתבו שהיא דומה לקשקשים (שופפענפאֶרמיג) סוף סוף אין לבוא אל סוף הדבר: (טו) **מן הוא**, גם כאן רבו הפירושים יש שאמרו מלשון מה הוא כמו ומנו בארמית ויש מלשין מנה ויש מלשין פלא גדול כהן ותמהים על הכלים כי כל נפלא יאמר עליו שרש מנה וזה דוחק מאוד ויש מלשין מנה כמו קו ומן קרם לו מן לוה — ואומר לך דעתי בזה אומר אני שבני ישראל טעו בתכונת מה שראו כמו שטעו אחריהם רבים מהחכמים לאמר שאין זה דרך נס ופלא אלא הוא מן שיורד שם כפעם בפעם ואמרו הנה מן הוא! — אין זה כי אם אותו שכבר ראינו, כי לא ידעו מה הוא, אלו היו יודעים שזה דבר אחר פלא ונפלא כמו שנבאר הכף לא היו קוראים אותו ולכן אמר משה אליהם זה הלחם, אין זה המן הידוע אלא זה מין ממה שלא ידעו אבותיכם. כי הנה ידוע לפעמים דבר טבעי במדבר ובמצרים נקרא אצל חכמי הטבע ובפי ההמון מאננא, וזה תכונתו הוא מין שרף נוטף מן העץ ע"י נגולי שמש או ע"י

שרצים שנושכים בגיעי העלים, ומביאים אותם לארבנו כי הוא שם רפואה ולחזור יועיל כאשר יעידו הרופאים; ואולם הבא אלינו הוא או מקאלאבריען או מזיציליען ושם ניפל מתחלת ירח יוני עד סוף יולי למנינם מעץ הנקרא עשענבוים, בעת שיבוא מין שרץ הנקרא Cicada על העלים, וע"י דקירת השרץ יטיף מן העץ לילה ויזוב ולעת בקר נקשה ודמותו כאגלי טל — ובארץ בני קדם יצא מעץ טאמאריסק ונקרא אצל הערבים טרפא, והוא מצוי אצל הר סיני, והערבים ילקטו אותו וישמרוהו בנאדות שלהם, וצריכין להשכים ללקוט אותו כי בחום השמש נמס, ולפעמים נופל השרף הזה על עלי עלים כמין טל ולוקטים אותו על ב' אופנים או שישכימו טרם עלות השמש לחבוט את העלים אשר תחתם פרשו את השמלה, או מאחרי שבת בנית אם ינואו ללקוט בעת נמס כבר ילקטו העלים שעליה' השרף וישימום במים ועי"ז יפרדו השמן מהעלה או שיבשלו יחד העלה עם המאננא וכן יאכלוהו—

ולצבע המאננא הזה צהוב — מכל זה תראה לבדך שאינו ממין הנזכר כאן כי המ׳ הכתוב אומר אשר לא ידעון אבותיך ואלו היה מצוי ורגיל שם איך היה אומר כך ועוד שהמאננא אינו נמצא בכל יום אלא בניסן ובאייר, ועוד שמעולם לא נפל כל כך שיהיה כדאי לשש רבוא אנשים מלבד הנשים והטף, ולא ספר לנו שום איש מהנוסעים שיהי׳ מן זה מתו׳ הלחם לשבוע ושיהיה מזון מספיק לבן אדם, גם לא נמצא המאננא בכל המדבר, והרופאים יעידו כל האוכל הרבה ממין זה יבוא לידי מיחוש רבים המתיחים אותו, ועוד שלא היו יכולים לכתוש אותו במדוכה כי המאנ׳ הוא רך, ועוד שאם יותר המאנ׳ עד הבוקר לא תבאיש ולא ירום תולעים, ועוד שמלאו לחם משנה בערב שבת ובשבת לא מלאו כלום — סוף סוף לא יתלאו ידיהם ורגליהם המתחכמים לומר שכל זה עפ״י טבע מלבד שהכתוב אומר ועינו כעין הבדולח והבדולח הוא לבן והטרפה ר״ל המאננא הוא צהוב — **(יח) וימדו בעמר**, המאזינים פירשו שהיה עפ״י נס שלא העדיף המרבה, ואולם מפשוטו של כתוב אינו מוכח כן, אלא אפשר שכך הפירוש כלם לקטו האחד הרבה והאחד המעיט. והביאו כלם את אשר לקטו בגזירה אחת ומשם מדדו בעומר לתת לכל בעל בית כפי מכסת נפשות עומר לגלגלת שלא הרבה המרבה ולא החסיר הממעיט מה שהרבה האחד ללקוט עבור לחבריו כפי צרכו, ואפשר שלכן באו זקני ישראל ביום הששי אל משה לשאול מה יעשו היום כי לקטו לחם משנה, או שאלו להניח בשביל התולעים כי דאגו פן ירום כאלה: **(יט) איש אל יותר**, כי הבילות סוף מדה רעה גם אמה — מקטני האמונה הדואגים למחר אם ירחו הפלא שנעשה להם: **(כ) וירם תולעים ויבאש**, פירושו כן הוא ויבאש וירם תולעים כי מתחל׳ נבאש וכן הוא אומר לקמן פ׳ כ״ד — ושרש וירם אינו רמה כמו שכתב המבאר אלא רום ונתרגם עס האָב זיך פֿאָן ווירמערן: **(כג) את אשר תאפו אפו**, עפ״י פשוטו אפו אשר תרצו ובשלו כרצונכם היום ואת העודף הניחו למשמרת ואינו כולל איסור בשול שהרי בשול בשבת אסור מלבד עצמו כי יש בו מענין הבנה ומענין הבערה והיא אב מלאכה — גם יש לראות מזה שהמן אינו טרפה שזכרנו לעיל, כי הטרפה אי אפשר לאפותו: **(לא) כזרע גד**, בספרי הכותים כארץ קלף כי הוקשה להם שלא הגד הוא צהוב והמן היה לבן לכן שנו מדעתם הנוסחא וזה שלא כדין, ואולם אפשר שמלת לבן אינו שב אל מלת גד כמו שהבינו המבאר, ועוד אפשר שיש מין גד (קאָריאַנדער) לבן ד״ת אותו הצומח באפריקא כי כמדומה לי שקראתי

בספר אחד שאותה הצומח באפריקא הוא לבן ויש שחשבו כי מלת לבן אינו מורה רק על הצבע הזאת לגד כי גם על הצהוב יחשבו לפרש בזה הכתוב ומה יעשו לפסוק ועינו כעין הבדולח: **בצפיחת בדבש**, לא ידענו הוראת מלת צפיחת ויש שהאמינו מגזרו טפח ועניינו על כל דבר הנשטח והנפרש כמו מלת טפח וכן העוגה — ובס׳ במדבר אומר לשד השמן ושם באררנו: **(לג) צנצנת**, שרשו צנן והוא כדמו גנן תורה על השמירה ולכן נקרא הכלי כך לפי שבו שומרים ומכניסים דבר הנשמר ונתרגום הע׳ אמרו שהיתה של זהב וכן נראה כי מזכוכית או מחרס נשברה מהר ואיך תהיה למשמרת: **(לד) לפני העדת**, י״א שפסוקים האלה באו על שם העתיד כי הרי לא היה משכן כאן עד אחר מתן תורה, ובאמת כנראה לי ששם עדות תורה על דבר המשפט, וכאשר אמרו לפנים בישראל בבאת איש אל המשפט כי הוא נקרב אל אלהים כך היה מקום המשפט קרוב להם כי הש״ת עומד לדין, וזה היה נקרא עדות וזה מה שאמר לעיל קרבו לפני ד׳ ובלתי ספק טרם שהוקם המשכן והאהל היה להם אהל וזה ד״ת אהל של משה אשר נשאו לפני בני ישראל או אהל של בית דין ועליו שכן הענן כתדות׳ לי, ואהרן שם את הצנצנת למשמרת עד הוקם המשכן ויניחהו בקדשי קדשים: **(לו) והעמר**, אין להעתיד כעת איך היו אז כל מיני מדה ומשקל בימים ההם, ומה שנשאר לנו מדברי התלמוד כלם לאחר חרבן בית ראשון כך היו:

יז (א) ויחנו ברפידים, ועוב אלוש ודפקה ובררתי מזה בסוף ספר במדבר גם באורתי שם חלוקי הדעות על מקום רפידים: **(ו) על הצור**, בה״א הידיעה מלמד שהיה מוכן שם מששת ימי בראשית ר״ל שהיה ידוע כבר ע״י שהיה משונה מכל שאר צורים סביב לו ולאחר המעשה נתפרסם על ידי הנס, ועוברי דרכים כתבו שהצור הזה עודנו עומד שם סמוך להר סיני ואינו כשאר סלעים אלא הוא יחידי בתוך המדבר גבהו כקומת שני אנשים ארכו שבע אמות ורחבו כמו כן ויש לו י״ב פיות עמוקות בעיני הצור וניכר שמהם נזלו מים;

„כל רואה אבן זה ומשתכל בצורתו מיד יראה כי אצבע אלהים נראה בו, כי נראה
„בעין שנזלו ממנו מים אף שאין לבאר עפ״י טבע איך באו לתוכו, חרדה ואימה ויראת
„התרוממות תאחזינה כליותי בזכרי את מעשה הצור אשר ראיתי בעצמי, ושם כרעת
„ברך לעושה נפלאות גדולות לבדו„ (עכ״ל חכם אחד מנוסעי אנגליא ושמו Shaw) ואולם אין להכחיש כי יש שזייפי שרידי קדש מזכרונות ימות עולם כאלה, ואולם רמזים רבים נמצאו בספרי קורות העתים מהנס הגדול הזה. **(ח) עמלק**, כתבתי על המעשה הזה בהצעה לס׳ שמות ועל עם עמלק בס׳ במדבר י״ג כ״ט ובבראשית י״ד ז׳ ושם ל״ו י״ח ע״ש: **(י) חור**, לדברי חז״ל בן מרים ולדברי יוסיפון בעלה היה: **(ט) יהושע**, קראו כאן בשם שנתן לו אח״כ ועי׳ בהצעה על תוספת אותיות י״ה ובס׳ במדבר י״ג ט״ז על שינוי שם זה: **(יא) והיה**, יש אומרים שהרים ידו לתפלה וכן נראה מפשטות הכתוב וי״א שנתן סימן לנלחמים במטהו אשר בידו לאן יפנו ולאן יסעו כדרך שרי צבאות ואינו אמת: **(יג) את עמלק ואת עמו**, יתכן להיות שהמלך נקרא עמלק ע״ש אבי העם כלו ולזה שיין ואת עמו, או הואו כמו עם עמלק: **(יד) כתוב זאת**, לשון כתב וענין כתיבה מצאנו פעם

הראשונה פה בכל המקרא: **בספר**, או ספר תורה או ספר תקנות ומלחמות נמסרות לשרי העם ונגידיו, ועל הפשט שבשתיהם כתב: (טו) **מזבח**, אפשר שעל האבן שישב שם בנהו כמו שעשה יעקב אבינו: **ד׳ נסי**, לזכרון שאין העם נושע אלא ע״י ד׳: (טז) **כי יד על כס יה**, הפסוק הזה קשה להולמו, הכותים כתבו כסא במקום כס והרמת יד לכסא היינו לשון שבועה בתרגום הע׳ ὅτι ἐν χειρὶ κρυφαίᾳ πολεμεῖ הרגמו כאלו כתוב ביד מכוסה מלחמה לד׳ בעמלק פי׳ על דרך פלא ובוואולגאטא quia manus solii domini et bellum Domini erit ר״ל כן מפני היד של כסא ד׳ ומלחמת ד׳ יהיה נגד עמלק ושכח לתרגם מלת על ובתרגום הסורי יד ר״ל תקיפות וגבורה תהיה נגד כסא ומלחמת ד׳ בעמלק ועוב לתרגם מלת יה ואפשר שפירוש לפי שיד ר״ל יד עמלק היתה נגד כס יה לכן מלחמת ד׳ בעמלק ויש שפירשו כס כמו נס והענין שהמזבח נקרא ד׳ נסי או נס בקלור והענין לפי שהריותותי ידי לתזבח ד׳ לכן מלחמה לד׳ וזה נגד המסורה — והנה השאלה העלומה בין ישראל ובין הגוי הרשע הזה השנה שנתחה זכר עמלק לגמרי מתוך ספר הזכרונו׳ ודברנו ע״ז בבראשי׳ במקומו וע״ש:

יתרו

יח וישמע יתרו, מלת יתר והובב כלם לשון חבה ואהבה ויתרון ועי׳ מה שכתבנו מזה בספר במדבר סי׳ יו״ד פ׳ כ״ט ועל שמו נקראו כל בניו שישבו בתוך ישראל בני חובב ואחד מבניו היה קין וחבר נפרד מקין כתוב בס׳ שופטים ואפשר שגם פוטיאל היה אחד מבני מדין האלה שאין להחליפ׳ עם שאר בני מדין שמתחם נואמר לדור את המדינים וכבר בארתי את זה ומה שאמרו שבע שמות היו לו ליתרו יש לפרש על כל משפחת יתרו איש חיל הזה ואיש אמונים וכן חבר וקיני ויתרו ורעואל ואפשר ג״כ פוטיאל כלם משפחה אחת והנה יש מחלוקת בין המפרשים מה שמועה שמע יתרו? ר״ל אם הוא בא קודם מתן תורה או לאחר מתן תורה, והנה כיון שידענו שהיתה ברית אמונה וקשר אהבה ואחוה בין ישראל ובני קינים כאשר הוכחנו בהלעה אין ספק שבא יתרו לקראת ישראל אחר מלחמת עמלק או שבא לעזרת בני בריתו ר״ל בני ישראל או שבא לשמוע איך נהיתה הדבר מדאגתו על חותנו ועל העם ואין להקשות ע״ז מפסוק ה׳ לקמן שנאמר אשר הוא חונה שם הר האלהים שמשמע שבא יתרו לסיני כי הר חרב יקרא הר האלהים וחרב ורפידים קרובים מאוד ולכן יתכן לומר שחנו אז סמוך להר האלהים ומה שמקשים מלשון והודעתי את חקי האלהים היינו מה ששואלים תלמוד בדברים אלהיים דרכי ההנהגה הגדולה או על המשפטים בדיני ממונות שישאלו ממנו וגם אין להקשות מפסוק וישלח משה את יתר חותנו ובס׳ במדבר נאמר נוסעים אנחנו אל המקום וכו׳ וזה היה בשנה השנית, והיה א״כ נראה שזה כאלו בא יתרו אחר מתן תורה, אפשר שבא אליו שנית ונתרלה לו או שלא נתרלה לו ובניו הלכו עם משה כמו שבארנו בס׳ במדבר ויהיו א״כ הפסוקים פה מפסוק כ״ד עד סוף הסימן מוקדמים כמו שלריכים לומר כן מפסוק ובני ישראל אכלו את המן, כי כן דרך הכתוב לגמור הענין ולדבר על העתידות שלא במקומו; ואם נדקדק שלא סיפר הכתוב בין שמיעות יתרו מתתן תורה, ועוד שעזב משה את אשתו ואת בניו זמן רב כזה, ושלא הזכיר השכתת השי״ת עם עלת יתרו בבחירת השופטים נראה לבדי׳ שבא יהרו קודם מתן תורה: (יב) **אשר זדו עליהם**, יש שפירשו מלת עליהם שבה על מלרים ואינו כן כי מלת זוד משתמש בלשון על שנופל על הפעול אשר לנגדו ולרעתו יעשה הזדון כמו וכי יזיד איש על רעהו וכן נאמר להדיא בנחמי׳ ט׳ יו״ד כי ידעת כי הזידו עליהם ולכן אין ספק שמלת עליהם קאי על בני ישראל ותסר עוד פועל אחד והפירוש כי בדבר אשר זדו עליהם עשית שפטים בם: (טו) **לדרוש אלהים**, אפשר כמו והלך לדרוש את ד׳ והיינו לשמוע דברי האות והרואה כמנהג לפנים בישראל ופסוק שלאחריו הוא ענין אחר: (כא) **ואתה תחזה מכל העם**, מקלות העם כי מי שיש לו ארבע מדות הנמנות כאן יהיה כשר לדין ובס׳ דברים הוא אומר ואקח את ראשי שבטיכם משמע שלקח הזקני׳ שבהם ואולם מלת שבטיכם לאו דוקא שבט אלא ג״כ משפחות ובית אבות דאי לא תימא הכי הרי הוא אומר ואקח את ראשי שבטיכם וכו׳ ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות והרי לא היו רק י״ב ראשי שבטים והוא מנה לשלש מאות אלף איש שלש מאות שרי אלפים ושלש אלפים שרי מאות וי״ב אלפים שרי חמשים וששים אלפים שרי עשרות אלא שלקח גם ראשי משפחות והזקנים שבכל בית כמה שנאמר וידועים לשבטיכם עד שלא עשה אלא כמנהג בני ישראל וסדר אותם עפ״י מנוייהם ופקודיהם: (כד) **וישמע משה**, אין הכונה שעשה כן מיד אלא בשנה השנית עשה כן שהרי בעלותו אל ההר אמר לקמן כ״ד י״ד והנה אהרן וחור עמכם ולא הזכיר השופטים, אלא אחר שכבר נתנה התורה וכבר היה יכול לעשות בעלת יתרו שאמר והזהרתה אתהם את החוקים וגם נתנו ונפקדו העם, אז כן — ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

יט (א) בחדש השלישי, הסימן הזה הוא הקדמה לכל הבא אחריו וכל המלות שנאמרו ונתנו מסתעפים מהכלל המונח פה ולכן ראוי שנאריך כאן וגלא אין לגדר הבאור כי ע״י כן לא נגוא להאריך בפרטים, כי כל מבין דבר מתוך דבר הוא רק מוליא תולדה מאב שלם, וכל עיקר הוא האב וכללו של דבר — ואמרנו לאמור כאן מעיקרי אמונתנו ודתנו הקדושה והטהורה כפי האמירות שחקרו עליה רוב חכמי זמננו הנה האחד ממה שלריך לידע כי התבל הזאת בכל תעתועיה וכל הגליה ובכל העוסק אשר נמלא בארץ אעפ״כ לא לתהו בראה ולא לתובנת נפש ילרה — אמת שיש אישר נלאי מרומם על כל טוב ועושר העולם הזה, ונשא על כל שפלי התחתון, יש עולם הבא אליו ישתוקק נפש

כל אדם, ואולם קונה אורה ועושה מצות השם ישיג ג"כ לידי אושר זמני — זאת אחת מהבטחות שהבטיח לנו השי"ת כי לא תמצא בכל התורה שאמר אם שמוע תשמעו בקולי תבואו לידי אושר נצחי אלא והשפעת דגנך ותירושך ויצהרך וכדומה ר"ל לא שיאמר אם ושלום שאין טוב צפון לצדיקים ואין גמול לאנוש כמעשה ידיו אחר רדת גויתו לשחת אלא שיש ג"כ טוב גלוי ואושר נודע לעושי צדק גם בעולם הזה — ואיזו הוא הטוב הגלוי לעין כל? — עושה מצות השם ונוהג עצמו כפי תורתו יגיל וישמח בלבו על כל מעשיו, נפשו תרנן בקרבה, ואיתו תשמח יחד. עושה מצות השם יטע נטע שעשועים בקרב כליותיו נטע הבטחון ילין התקוה תשמח אנשי אלד ותקים כל דכאי רוח, עושה מצות השם לא ידאב בימי רע וישחק ליום אחרון; ואולם דע כי כל זה אף שיש עמהם תענוג ושמחה אינם שוים לתענוג נפש האדם ישב יחד עם ביתו ושבטו ועם כל שבטי עמו אשר בצלו יתלוננו, כי סוף כל אושר זמני הוא אושר מדיני, ולכן תקנה תורתנו הקדושה חקים ומשפטים, בם יחיו בני אדם במדינה אחת, ונתנה לנו מצות רבות לתקון הממשלה ולעבודת האדמה, ובענין חלוקת הארץ כפי משפט היושר — ולמען תבין כל חקי התורה ראוי שתדע עיקרי תקון המדינה וממשלת הארץ אשר עלי' משקיפים הרבה חקים־הנה המדינה היותר מושלמת ראוי שתהיינה כל תקנותיה מושלגות אל החקים שם האל בטבע אכן כאשר חקרו כל החוקרים וכל חכמי האומות איך שיתקנו המדינות חקרו מתחלה על הטבע יהלכו אחרי כן בדרכי הטבע לעשות כמעשי העולם הגדול ד"מ המצרים וכדומיהם אנשי הודו אשר חשבו שיש ג' רשויות בעולם כמו שבארנו לעיל ריש פרשת וארא אמנם גם המה הקנו כמו כן מדינתם ויחלקו כל יושביה לג' כתות אשר האחת המה כת המשכילים להם חכמה ותבונה להם השלטון והממשלה והשנית להם עבדת פרך להם הסכלות ויגרשו הכהנים (כמו שבארתי ריש פר' שופטים) את העם מהסתפח בנחלת הממשלה עד שבם המעיין בעניני המדינה והוא אינו מכת הכהנים אחת דתו להמית — והטעות הזה בא להם כי חשבו שיש בטבע כח הפועל ואומר הפעול קדמון כמו הפועל עצמו והפועל יפעל באמר הבוא להוציא צורות האלד ומשפיע עליו ולכן סדרו סדר הארץ כמו כן להיות כת הכהנים דומה לכח הפועל וכת העם דומה לאמר הפעול — ועי"ז נבער העם מדעת ויורד כל יום מטה מטה עד שהם כאין לנכרי ויהי למס עובד ולהבדיל הקדש בלב כל איש בוערת להיות בן חורין נשקעה בקרבו, ויהי האדם לעיר פרא, וכל תפעלו כמפעל חמור למשא יקלקל הנהתהוה עי"ז כבר הוכחנו בריש פ' שופטים־ לא כן נתן לנו ד' אלהנו — כי הא' הודיענו שאין בעולם כח כל הכחות ועלת כל העלות כי אם הוא לבדו כולל הכל ואינו נכלל, קדמון ואין לו ראשית ואין ראשון לראשיתו הוא אחד ויחיד ומסבב הכל הוא יוצר טוב ובורא רע עושה שלום ובורא את הכל, ובידו לאבד ולהשחית הכל ובידו לברוא ולתקן הכל, ואין כח ויכלת וממשלה מבלעדו וכל היצורים שוים לפניו, ולכן תיקן הוא יתברך סדר מדינתנו אשר תהיה לנס עמים אליו גוים ידרושו כמו כן וצוה שיהיה כל ישראל גוי קדוש וממלכת כהנים (ואף שמנה ג"כ כהנים לשרת בקדש אולם הגבילם במצות עד שלא יכלו לעשות כמעשי כהני מצרים כאשר שבארנו במקום מקומות) ושלא ימלוך עליהם רק ד' האחד והיחיד, ונתן מצות ומשפטים שכל אחד מהם יבין יתרון האדם, וכי הגבר לא לעבודת נברא אלא לחרות, וכל איש מישראל הוא בן חורין ואין עשיר ועני תלפניו וגם העבד מקנת כסף לאחר שש שנים יצא לחפשי כי אין גדולה בלי חרות ואין יתרון בלי שלטון ורק ד' הוא המוציא ומביא ועל פיו ועל פי חקותיו יתקנו המדינה וגם המלך בל ישא לבו ובל ירום מאחיו כי על פי התור' ימלוך והתור' היא שם בכי כל איש מישראל להגות בה יומם ולילה חרות ואחדות וערבות כל איש ואיש מישראל זה עיקר דתנו — ושמור זה הכלל, כי רבים היו אשר טעו בזה, ותכלל טעות בא לכלל כעס ורוגז וישפכו בוז על תורתנו הקדושה והם אמנם היו בעוכרנו ויחבלו את כרם ד' צבאות יש שאמרו הן! כל תורת משה רק לעמת דת מצרית נאמרה אשר נתנה השליטות לכהנים ויש שאמרו אין זה דת אלוהות אלא דת מדינית ויש שאמרו אין זה דת מדינית ג"כ ובהנה והסכלים לא ידעו כי דת אלוהית ודת מדינית אחת הנה ולא דת כהנים זה אשר יקראו בשם היעראַרכי' אלא ממשלת יחיד ונורא וכל השופטים שנמנו בארץ לא ישפטו אלא בשמו ועל פיו, עד שכל חק ומצוה אף שנאמר טעמו בצדה דרך משל איסור בנבה או מצות מעקה לגג אף שיש בהם מעניני תיקון מדינה עכ"ז כלם קדושים כי אף הם על פי ד' נתנו — ולכן זה דרכם שכל למו לאותם הפילוסופים שיתלו. לבדר שכל המצות שבתורה הנה רק מעניני תיקון מדינה אלא אדרבה כל עניני תקין מדינה שבתורתינו יש להם בד מיסר מרומם אשר ראוי שנייחסהו לה אל הבורא ואל דתו האמתית (גיבט אַללעם וואָס רעלי־גיאָן איזט, זאָלל אלס פּאָליטיש ערקלערט ווערדען — פֿילאָזאָפֿער אויזט דו: פּאָליטישע געזעצע פֿאָן דעם האָהען רעליגיאָזען שטאנדפונקטע אויס צו פּאָסטען), וגם העיקר הב' יש להשגיח עליו והיינו עיקר הגאולה שדברנו מזה כבר לעיל ריש פ' וארא כי כמו שהוציא ד' את בני ישראל מעבדות לחרות כן נתן כל חקיו ומשפטיו לשמור החרות הזאת בתוך בני ישראל לזה שלא יהיה השופט נושא פני עשיר אמר לי בני ישראל עבדים ובהנה רבות המצות את מהפך להפך ממה שראו חכמי הדור הכא כי אין אומה ולשון מטהרת פני עניים ומשפטי בני ארץ יותר מאומ' המצרית שכל חכמתם היתה רק לדכא עמים ולהטילם החספה ולרמוס כל עבדיה כטיט על פני האדמה ולכן תמצא הזכרת יציאת מצרים בכל מקום, כי אין אפשרות לאדם להיות בן מוסר וחכמה אם יהיה עבד לאדם זולתי להשי"ת והחרות היא מענין הקדושה כי השם קדוש יורה בלה"ק על כל בדול ומופרש מאחר יקומים, ולכן הכובש את יצרו ובן חורין האמתי אשר ינתק מוסרות יצר הרע הוא הקדוש וזה שאמר והתקדשתם והייתם קדושים, ואולם לא ימשול האדם בעצמו ויכנוס כל רבצי נפשו אם לא הסכן הסכין לשלטון, והוא נעבד לאדם אחר, הכורע ברך לפני יקום זולתי אלהיו הוא העבד ואם גם ישא עטרת זהב בראשו ותכריך עליו — ולכן בכל

המצות שנאמרו בהם מענין כבישת יצר הרע נאמר אצלו והייתם קדושים *) — וענין הקדושה היינו החרות האמתית וכמאמר חז"ל חרות הוא על הלוחות: חֵרות הוא על הלוחות וזה שאמר כאן בפתיחת

הסימן הזה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וכו' מזכיר הגאולה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והיינו ג' הענינים שזכרנו למעלה אחדות הבורא ואחדות המדינה וענין החרות והקדושה ושני הענינים האלה נצמדים יחד ותלויים זה בזה הכהן הוא הקדוש ובן חורין הוא הקדוש והקדוש הוא בן חורין וכהן לא אל יחיד; וזה מה שהועילה לנו הבנת אחדות השם אשר בה נבדל מכל שאר העמים וכל עשרת הדברים שנאמרו בסיני גם הם אמנם כוללם רק ג' ענינים האלה, כי מי שאינו מאמין באחדות השם יבוא לכלל טעות להשתחות לאלילים ועל ידי זה יבוא להקדיש חתול ולויתן ועי"ז כך יורה שיש מעלות וכתות בין יצורי בשר זה למעלה מזה ואיך לא יביא להאמין שיש מעלות וכתות בבני אדם ג"כ ויבוא לידי שעבוד ויוציא את עצמו מן החרות והגאולה — והנה אף שכל אלה הם לטובת העם והקב"ה בעצמו ובכבודו סדר ותקן כל זה בחכמתו העליונה עכ"ז נוח למשה שישאל את בני ישראל אם הם מרוצים לדבר וכאשר השיבו נשמע ונעשה פירש לו ענין קדושת ג' ימים עד בוא בכבודו והופיע מהר סיני מימינו אש דת והכלה עי"כ שיקחו ראיה כל מושלי ארץ שאם הוא כל יכול ובורא הכל נתן מידיו ירשת שמים ותלה אותה בבחירת בני אדם כך בני ישראל קדושים לא ימשלו ברעם ובאחיהם זה בזה כי ענין המוסר העליון במדינה שכל אחד יעשה חקי המדינה בלי הכרח וברצונו יכבש את עצמו ליתרון הכל ולטובת הכל — ואם נפרט א"כ עיקרי דתינו יהיו אלה: (הא) אין נמצא מוחלט מבלעדי אלהי יחיד ובורא הכל כל יכול, וכל העולם על פיו נהיה ועל פיו ירד לאין כפי רצונו (הב) האחד ויחיד הוא ג"כ רחום וחנון וברא את הארץ למען ישמחו בה בני אדם, ואולם אין שמחה לאדם בארץ בלתי אם יהיה בן חורין ובעל בחירה בוחר מדעתו בטוב ועוזב ברע (הג) לכן יתקנו המדינה באופן שכל אחד יהא שמח בחלקו ויהא בן חורין ובידו לעשות מצות השם (הד) למען תהיה תורתו מנת כל יושבי האדמה בחר בעם אחד וירעיבהו ויענהו למען בגאל אותו מעבדות ולהוציאו לחרות והעם הזה יהיה מורה וכהן לעמים אחרים יפיץ תורה אשר ממנו תצא ואליו גוים ידרושו כי רק העם הזה יבין עיקר החרות כי עבדים היו בעצמם והמה ראו נפלאות ד' ולכן יהיו מגידי חקיו ומשפטיו ומודיעי תורתו (הה) יש צפון טוב לצדיקים ואולם אל יגיע האדם למעלה ועל ישתכל בגשמי ממנו עד שלא ידע מה שבינו בארץ, לא התובה עבדת אלהים ולא העינויים הקשים המה אהבת הבורא כי אדרבה אוהב הבורא יסדר אדמתו, ועם ילכו בחוקותיו מטוב הארץ יאכלו — דע נא, הקורא הנעים! כי רמים ונשגבים המה הכללים האלה קצרה המלה מהשתרע התרוממות העיקרים האלה גם עט סופר מהיר ייעף מלהגיד שבחם כי רק המתבונן היטב בקורות העמים ובהלכות הפילוסופיה האמתית ושלשול כל קורותיה הוא יבין פלאי התורה הזאת אשר אין ערך לה בכל התחבולות אשר המציאו גדולים מחכמי העמים, ומי שהוציא עקש ומשפט יודה אין זה כי אם אצבע אלהים, כי אי אפשר לילוד אשה (ובפרט בימים ההם) לחזון ולחקור עד שיבוא לעיקרים וכללים כאלה ולכל סעיפיהם ופרטיהם המסתעפים מהם ושנכתבו בתורתינו — ואני שפל ערך וקשתי לא קשת חכם ומהיר לכתוב רק מעלות כליותי בזכרי את כל זאת שביא רק מקצת שבחה של התורה ואיך אבא להגיד כלה, גם לא עתותי בידי, והמגלה הזאת קצרה עד מאוד והמדפיס הבלי־בי למהר לכלות המלאכה. לכן אשים מחסום לפי ואענה רק החלק היותר הכרחי לדעת להבין עמקי טעם המצות ואולם לא אוכל לסיים זה המאמר בטרם הליני לפניך עיקרי החוקים אשר שמו חכמי עמים אחרים מול העיקרים הקדושים האלה, ואמנם היו משכילים חכמי העמים ותבונתם גדלה עד מאוד ובכ"ז לא זכו להבנת העיקרים האמתיים כי לא ד' צום לעשות כן, ולא עליהם השפיע מרוח קדשו — ואולם יועיל לך לדמות אותם עם י' הדברים שנאמרו בסיני עיקרי דת הפרסים מאמיני במחוקק זָרָתוּסְטֶער ישן נושן אלה הם: הזמן בלי חוק וגבול, והיא לא נבראה כי קדמונית היא והיא ברא הכל

והזמן ילדה בן והוא הדבור, ומן הדבור יצאו שני בנים הרמוצד (אור) יוצר האור והטוב ואהרימן יוצר חשך ובורא רע (מזכירים ג"כ בתלמוד סנהדרין ל"ט ועי' שם בתוס' ד"ה אהורמיז וכן בבא בתרא ח' ונשתבשה שם הגירסא) — בן אדם יתפלל לפני אלהי שהוא יוצר ירק לבני אדם — המצוה הגדולה מכל הוא לסדר אדמתו — התפלל בנקיון נפשך ובנקיון מעשיך — העושה יגיע לכופר טובה — מות יומת הבן אשר עבר ג' פעמים על מצות אביו — טמאה האשה אשר תבעל לאחר, אחר מות בעלה הראשון — עושה עול תכה בשוט — בוז תבוז למשקר — בתחלת ובקץ כל שנה תחוג חג יו"ד ימים — ואלה עיקרי אמונת אנשי הודו — כל העולם כלו הוא אליל ווישנוא — הוא היה מלפנים והוא הוה מה שהוא עתה והוא יהיה מה שיהיה אחר כן (אין זה ענין נצחית, אלא הומרי' שאליליהם הוא המבל שהיה מלפניהם, וכל זמן שלא נשחת המבל לא ישחת האליל הזה, ואולם מאמינים בהשחתת המבל) — בני אדם היו שוים זה לזה — אהוב את המוסר בעבורו, ולא ע"י טוב נמשך ממנו — המיאש מפרי מעשיך — בן אדם היה חכם, ואז תתחזק יותר מעשרת אלפים פילים ושנהבים — הנשמה היא אלהים — המודה על פשעיך ופשעי בניך לשמש ולאנשים ורחוץ את בשרך במימי הגנגעס — ואלה עיקרי דת המצרים: קנעף הוא יוצר עולם והוא חשך עין לא שזפתו, נצמות לא יחקרה אנוש — אזירית אליל הטוב וטיפהן אליל הרע — אחוז במעשי אבותיך (ר"ל אם אביך היה כהן אף אתה כהן תהיה ואם היה מכת הספנה אף אתה שבל

---

*) וכן נאמר אצל איסור מאכלות אסורות בס' ויקרא פ' י"א כאשר נבאר עוד בקרבן נותר מאמר בסו ספר זה:

כמוהו תהיה וזה הנקרא קאסטען זיסטעם) — לא בדלדלי המוסר כי השופטים יושבים על הכס ויבאו כל מעשך במשפט אחר מותך — רחוץ את בשרך במים ג' פעמים ביום וכן בלילה — הסתפק במועט — אל תגלה סודך — ואלה עיקרי דתי ליקורג היוני: אל תשבעו בשם אלילים — אל תהרהר בחקי המדינה בעודך נער — אין נבזה ושפל כאיש שאין לו רע, והוא יהיה נבזה לפני השופטים — הנואפת יענדו באמר וימכרו אותה בשוק — אם תעשו משתה בחוץ תעשוהו — הסתפק במועט ואל תלאו לרקוד ולמחול כי אם באת למלחמה — ואלה עיקרי דתי סאלאן היוני: כל בן אשר לא יתעסק בקבורת אביו ולא יצדיק את אביו מות יומת — הנואף לא יבוא אל היכל האלילים — שופט שכור ישתה כוס רעל וימות בפשם — כל יוצא לצבא בעל פחד ונס לבב ימות — אם תהיה מחלוקת בין בני הארץ, ויש איש אשר לא יהיה מכת האחת מהכתות הנמצאות מות יומת — הרוצה לאבד את עצמו לדעת יבוא אל השופט הנקרא ארכאָנט ויאמר הנני רוצה למות ואחר כן ילך ויאבד את עצמו לדעת ברצון נפשו — לועג לאלילים מות יומת — האשה תוליך את בעלה אשר הוכה בסנורים — קל ראש לא יבוא לידי שלטון המדינה — ואלה עיקרי דת הרומיים הישנים: כבד את מעמד הממלע — הבגד יהיה אכר ויוצא לצבא — תנו יין לזקן — האכר אוכל שורו מות יומת — עיקרי דת הדרואידען: העולם נצחי והנשמה נצחית — כבד את הטבע — הלחם בעד אמך, ובעד מולדתך ובעד הדנך — התיען עם אשת חיקך — כבד את הגר ותנה לו מנה מקצירך — שפל ערך יקבר באשפה — אל תבנה היכל לאליל ואל תגלה סודותיך, שמרם בזכרונך לבד — היה בן חורין ואל תתאוה לנחלה וכסף — כבד את השיבה והדרת אותו, לא יקום נער להעיד בזקן — גבור יקח שכרו אחר מותו ונתם לבב ענוש יענש — עיקרי החכם הפילוסוף פיתגורס: כבד אלילים אשר בארץ המה — כבד את אביך ואת אמך — לעולם אל תעשה דבר אשר עליו תדאג באחריתו — אל תתן שינה לעפעפיך בטרם חקרת על מעשיך אשר עשית בכל יום — שאל את עצמך לאמר: איפה הייתי היום? מה עשיתי היום? ואיך הייתי יכול לעשות? אם כן תעשה והחוקים האלה תשמור תחיה לעד, ואחר מותך אם גויתך נופל לשחת עוד נשמתך תאחר — (גם פיתגורי למד מן המצריים אשר כמו כל דורותם ששכנו בזה על עולם הזה ולא שמו כסלם בשל היוצר עולם הזה ג"כ לטובת האדם – והבן ודו"ק היטב) – **ביום הזה**, מלת חדש עיקרה יורה על הראשון שגירת ולפי שאמר בחדש השלישי ושמשתמש במלה כפי עיקרה לכן נכון לאמר ביום הזה: (ה) **כי לי כל הארץ**, שלא יחשבו חס ושלום כאותם המינים שאמרו רק אלהי ישראל ה' ולא אלהים לכל העמים, סכלים חכמים בעיניהם עקשי דרך כן חשבו, ופירוש התורה לא ידעו — (ט) **בעבור ישמע העם**, נגלה להם בפומבי שראו כל העם את מעשה הנורא כי פנים אל פנים דבר עמהם, ומחוקקי העמים אשר המה שקרו לאמר כי נודע להם אליליהם, אמרו כי בא אליהם, בסתר ובאופל לילה, כי שקר בפיהם, ואולם כאן שמע כל העם קול אלהים מדבר מתוך האש, וזה שאמר מרע"ה השמע עם וכו' ויחי — (י) **וכבסו שמלותם**, זה המנהג היותים הסם להטהר מכל טומאה ולהיות נקי מבחוץ סימן נקיון פנימי וכן עי' מה שכתבנו לבראשית ל"ה ה': (יב) **השמרו לכם**, כי כל המעפילים לגשת אל הקדש ואינם נוהגים לניעות בעצמם המה מורדים במלכות שמים, כי מלך בשר ודם באולמות הקדש יש לו חק ומשפט אם יבא אחד מבלעדי השרים הסובבים אותו אל תוך היכלו אחת דתו להמית הקב"ה על אחת כ"וכ: (יג) **לא תגע בו יד**, הפשוט שימיתו אותו באבנים או באבנים שלא יגעו בו כי ע"י כן יבואו הממיתים עצמם לידי טומאה — והחכם מהו' יש"ר גרו אומר כי ימות בידי שמים כמשפט נדב ואביהוא והראיה שאמר אח"כ פן יפרץ בם והיינו מיתה פתאומית בידי שמים ומה שאמר כי סקול יסקל או ירה יירה אינו בידי אדם כי לא מצאנו שצוה התורה להמית באבנים אלא עניינו אלי מות מן השמים — ודבריו נכנסים אל אזני: **במשוך היובל**, יש שאמרו שלשון יובל הוא שררה וחירות וכשישמעו קול היובל קול חירות הוא סימן לסילוק כבוד מן ההר ואז מותרים לעלות, ורש"י ז"ל מחלק בין לשון משך היובל ובין השופר הולך וחזק ואולם נראה שמלת משך הוא נקשר תמיד למלת יובל ומורה על תשמיש כלי זמר זה כמו שיאמר תקעה בתוף ויש שפירשו מלת יובל מענין יובילו שי ותשבו שהושאל על כל דבר הרוך ויש אומרים שהוא כינוי מלת יובלען באשכנזית שענינו על תרועת שמחה, ובתלמוד ר"ה מצאנו כשהלכתי לערביא היו קורין לדיכרא יובלא, והחדשים לא מצאו המלה הזאת בערבית: (טו) **אל תגשו אל אשה**, אל יטמאו בטמאות המשגל וכן יחשבו לטומאה משכב אשה אצל בני קדם עד היום הזה: (יח) **והר סיני עשן כלו**, זה לא היה מכח אש תחתון בהר, כי הלא משה ידע מתחלה בטרם בוא יום השלישי, הרי שגלה לו הקב"ה, והנה קרח ומרים ואהרן, וכל המלינים אשר נועדו על משה כלם לא אמרו למרע"ה לא נגלה השי"ת בסיני הרי שראו כלם בעיניהם המראה הגדול הזה ואין שום שינוי ודופי בכל הסיפור הזה, וכל מאמין משכיל, וכל כופר סכל בדבר הזה: (כב) **וגם הכהנים**, יש אומרים שהם הבכורים שהיו תחתם הלוים אחר מעשה העגל וכן נראה לי והם היה אצילי בני ישראל או נערי בני ישראל, ונדבר עוד מזה לקמן ויש אומרים שבאמר משה כהנים הבני ישראל מיוחדים בני חיל בעלי כח לשחוט הקרבנות וזה אינו: (כד) **לך רד**, הפשוט שהיה אומר לו מתחלה להעיד את העם, ואפשר שיחשבו הכהנים שהם כיון שמיוחדים לעלות יהרסו לבוא אל פנים הקדש לכן צוה שנית שירד להעיד הכהנים ג"כ ובשעת מעשה ג"כ את העם יעיד: **פן יפרץ**, באמרנו הענין הזה למעלה שהוא מיתה בידי שמים:

כ (א) **את כל הדברים האלה**, באשר שבארנו הכללים אשר המה עיקרי תורתנו נבוא לבאר עתה עמודי התורה אשר עליהם נשענו כל החקים עד שחשבו רבים מהמינים שכל התורה כוללת רק עשרת הדברים האלה ואולם יש בהם מכל מיני מצות ושמה העיקרים האמתים — גם אבוא לבאר את מחלוקת

הדברים האלה לעשרה חלקים כי התורה עצמה העידה שנאמרו בעשרה מאמרים: (ב) **אנכי**, במאמר הזה נכלל יחוד הבורא וגאולתו וכיון שאמרנו לעיל שעל אלה ג' העיקרים נשענו דת ותורת ישראל אל תתמה אם אמר אשר הוצאתיך ולא אמר אשר בראתיך כי ענין הבריאה כבר נכלל במלת אלהיך ונחלקו המפרשים אם זה מתחלת עשרת הדברים או שהפסוק הזה הוא רק הצעה ומבוא לאחרים, והדבר פשוט כי הוא אמנם מבוא להבאים אחריו ואולם מצוה עלינו להאמין בעיקר הזה שהוא יחיד וגואל לבד — ויש בין המפרשים עוד ד' דעות בעניינים האלה יש שאמרו שלא יהיה לך ולא תעשה לך ולא תשתחוה היא מצוה אחת ואולם לא תחמד בית רעך מצוה בפני עצמה ולא תחמוד אשת רעך ג"כ בפני עצמה וזה דוחק מאוד כי איך נאמר שכל זה מצוה בפני עצמה, כי לפשוטו של כתוב האחד כלל והאחר פרט שאחריו ויש שאמרו כי לא יהיה לך המצוה הראשונה ולא תעשה לך היא השניה ואולם איסור ע"א אחד הוא ויש שאמרו כדעה הראשונה ואולם לפי דעתם גם אנכי שייך למצוה הראשונה ואולם כבר אמרתי שאי אפשר לאמר שלא תחמוד בית רעך יהיה נחלק לב' חלקים אף שבס' דברים נאמר בחד לא תחמוד ובשני לא תתאוה ואולם כאן לא ראוי לומר כן וגם בעלי המסורה בעצמם נחלקו בענין פרשה שהותה כאן ויש ספרים שאינם גורסים ס בפסוק י"ד כאן והדעה הרביעית דעת חכמנו ז"ל שאנכי מצוה הראשונה ולא יהיה לך עד פסוק ו"ו מצוה השניה ולזה אינם מסכימים יוסיפון ופילון היהודי ובמסורה נתן טעם תחתון במלת עבדים שיש שם אתנחתא ולא סוף פסוק אשר הוא במלת פני פ' ג' ולכן נחלקו ע"ז המפרשים ולדעתי כבר אמרתי בס' דברים ד' כ"ח כי לא תעשה לך פסל לדעתי היה מצוה בפני עצמה, ועי' שם בבאורי היטב טעם הדבר ועוד לקמן מזה בזה הסימן, ואף בזה נחלקו המפרשים באיזה אופן היו נכתבים על הלוחות י"א שה' הראשונות שנאמרו בין אדם למקום נכתבות על לוח הראשון ואלה הם לא יהיה לך אחד לא תעשה ולא תשתחוה אחד לא תשא אחד זכור אחד ושם דברות שבין אדם לחבירו היו על לוח השני וי"א ששלש דברות היו על האחד והם לא יהיה לא תשא וזכור ושבע דברות על הב' ומחלקים לא תחמוד לב' לאוין — ויש שמקשים למה לא זכר כאן מצות ואהבת לרעך כמוך? ואולם זה אינו קושי' כלל כי אמת שזה אחד מעיקרי דתנו שנשתדל בכל כחנו לאהוב את רענו אך איך יתכן שיצוה לאדם דבר שאינו ברשותו, כי אין ברצוננו לאהוב את אחינו ורק משכיל ויודע ויראת ד' יחכם אמתי בהתבוננו על העולם ופגעי הזמן הוא יבוא לידי אהבה גמורה ומוחלטת וכל מה שאפשר לנות היינו שלא נרע לחברנו ונשמור את עצמנו מדבר שקר ומגניבה ומשבועת שוא ומחמוד ממון ומנאוף וכיוצא מדברים המביאי' לידי אהבה, ואולם אחר שכבר נתן חוקים ומשפטים יכוננו האדם לידי קנין שלמות לזה כן, גם אמרנו שהכלל המונח פה הוא כלל אחדות חרות ושווי בני אדם זו לזו הך בענין אהבה אי אפשר שישוו כל בני אדם כי אין בידי לאהוב כצדיק כרשע, כנכרי כבן משפחתי אבל יש בידי שלא לחמוד בית רשע שלא לגנוב ממון של רשע וכדומה והבן: **אנכי**, הפסוק הזה הוא יסוד הבנין כי המאמין בד' ובאחדותו ובמדת הרחמים אשר על ידה גאלנו ומבין יסוד שגאולה והחרות יהיה נזהר לעשות ככל הכתוב פה: (ג) **לא יהיה**, אסור להאמין בשתוף כי זה נגד האחדות אשר עליו נשענה כל התורה ולא יהיו כגוים האחרים שמאמינו באלוהיהם אך השתחוו לאחרים בכל מקום ששלטו בו אלילים אחרים כפי דעתם; ואם תבין יסוד זה תראה איך הסכלים החדשים שופכי בוז על דת ישראל הלכו בדרך עקש ופתלתל וכל דבריהם מהפך להפך, כי הם הבדילו לאמר כמו שחשבו כל העמים שיש אל לכל גוי וגוי בפני עצמו (נאטיאָנאל גאָטטער) כן נקרא ד' רק אלהי אברהם יצחק ויעקב רק אלהי עם ישראל ולא עם אחר וגו' חכמו ישכילו זאת כי הסי"ת אמר כי לי כל הארץ גם יבינו שאם יש שיהיו עוד אלהים אחרים השתחויה לא נאסר להם בשאר הארצות, והוא יתברך אמר כי אנכי ד' אלהיך אל קנא; אדרבה מאמיני שתוף לא נאסרה להם עבודת השתוף: (ד) **לא תעשה לך פסל**, זהו ענין אחר והוא לדעתי דבור בפני עצמו ויש ערך בינו לקודם לו כמו ערך לא יהיה לך לאנכי ר"ל כמו שמצות אנכי הוא העיקר והיסוד ולבוא לידי אחדות שלא ישתחו לעבוד אחרים אמר לא יהיה לך וכדי לחזק האיסור דלא יהיה לך צוה שלא לעשות פסל כדי לעקור עבודה זרה מן השרש כי הטעות שנולד להם לעכו"ם נתהוה ע"י הפסלים כי מתחלה לא עבדו כי אם לכח אחד ממציא כל אחת השמש ד"מ הפרסים עבדו לכח הנקרא אצלם לערואתה אקערענה המצרים עבדו לכח אטהאָר הסינים (בינעזען) לכח טיען ואולם אחר זמן חשבו לעשות פסל רושם וזכר לכח ההוא, לא שאמרו שהצורה היא אלוהות אלא שהיא תהיה זכר המזכיר כח הממציא ואולם בניהם אחריהם השתחו ואמרו שהפסל עצמו הוא אלוהות, ועי"ז באו לידי עבודה זרה בתורה ולכן אמר כאן אחר שהזהיר על ע"א בכלל שלא יעשו שום פסל ודמות כי עי"ז יבואו לידי ע"א ואמר לא תשתחוה להם ר"ל גם לשמש וירח ושאר בריות שבעולם לא יעשו שום כבוד אף שיאמרו שחולקי' כבוד לבורא עצמו ולא להם ואולם עי"ז יבואו בני אדם לידי טעות שהרואים יחשבו שזו עבדתם וע"י כך תתגלגל העברה מאבות לבנים ועל שלשים ועל רבעים כי הבנים ישחתו ע"י אבותם ובשבוש דתם יבואו לידי אבוד ארצם ואם יקוננו אחרי כן אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו לא להסי"ת השחת כי אם לדור עקש ופתלתל, ובזה תבין מאמר פוקד עון אבות כדרך כי תוליד בנים ובני בנים והשחתם עי' בדברים ד' כ"ח מה שכתבתי שם ויבואר היטב המשך המאמרים גם כאן גם הביא כאן בקצור כל תועבות הגוים יש שעבדו לצבא השמים (סאבעער) ויש שעבדו לחיות הארץ (פעטישיסטען) ויש שעבדו לדגים ותנינים ובמצרים עבדו לכלם, לשמש ולשור ולדג תנין הנקרא קראָקאָדיל: (ה) **לא תעבדם**, על דרך עבדתם והיינו שלא ילבשו גבר כלי אשה שלא יזרעו כלאים ולא ילבשו שעטנז שלא ירביעו בהמתם שלא יפרעו ראשיהם ולא יקרחו קרחה ולא ישרטו שרטת אלא לשאול באוב וידעוני ועוד רבים ושייך לזה איסור אבן משכית ועי' לקמן פ' כ בזה הסימן: **פוקד עון אבות**, הסי"ת גוזר שלא ימותו אבות על בנים ובנים על אבות כי איש בחטאו ימות ואולם ענין פקידת עון אבות על בנים הנאמר כאן הוא דבר המונח בטבע האדם כי נמשך בעבותות החטא,

עונש מגיע לאדם ד"ת אב מפזר הונו לא ישאיר אחריו נחלה, אב שאינו חס על בריאת גופו יוליד בנים חלשים וזה אינו עונש המגיע לבנים מצד עצמם אלא מצד אביהם, ואולם השי"ת אם חוקיו נטבע ולפני יחידים לא ישנה אותם לעשות נסים ולכן ישמור האדם מכל רע ואולם יענין ע"א הדבר פשוט כי אנית משתחוים לאלילים ישחיתו מדות בניהם ובני בניהם, והוא יתברך בחמלתו על בני אדם הבטיח שלא יבא העון אלא עד ד' דורות ודור רביעי ישוב אליו וכן היה באמת בכל קורות אבותנו — ואולם בענין המשפטים שבין אדם לאדם לזה שלא יומתו אבות על בנים כראוי ולא כאותם שיקחו נחלת האיש אשר בו חטא מות מיד בניו בלי חמלה והנינה (Confiscation): (ח) **זכור**, ובספר דברים אמר שמור וכן בספרי הכותים נאמר שמור בכל מקום וטעות הוא בידם כי הכתובים מדויקים היטב כי יש לשבת ב' טעמים כאשר נבאר במאמר מקראי קדש הא' זכר לבריאת העולם ולזכרון לתקיפות העליון לזה שיזכרו את בוראם ולא יעשו מלאכתם כאשר הם עושים דבר יום ביומו, והעדה עם אנשים ונשיהם ובניהם יקהלו או! פני השער לשמוע דבר תורה מפי מורה ועי"כ יבואו לידי קיום השבת שהיא זכר לבורא יחיד ומיוחד וכמו שמלית לא יהיה לך ולא תעשה לך פסל הם אזהרות נגד ע"א (negatio) כך תקן עיד תקנה לחזק אמונה אמתית (posotio) ובכלל השבת כל המועדים בכללו וא"כ שייך הדבור הזה עוד לקודמים לו כי אין די לאדם להזהר מעברה כי אם יתעסק ג"כ במצות, ואולם עוד יש לשבת זכר לגאולה כמו שישבתו ממלאכה יזכרו שהם בני חורין ויתחזק ענין החרות בלבם וענין הזכירה הוא ענין המסור ללב וע"י הזכירה יקדישו את השבת כראוי לעובדי אלהי יחיד ומיוחד, ואולם בהיות השבת ג"כ תקנה למדינה ולסדר מנהג הארץ בותנו על חרות היושבים לזה ג"כ שישמרו את השבת ע"י מעשה ניכר לעין והיינו שישבתו את העבדים והגרים ממלאכתם ואף שזה נכלל ג"כ במלת זכור אעפי"כ לזה שישמרו לעשות אין רושם שיהא השבת ניכר כי החרות הוא תקון המדינה וזה פירוש הכתובים בס' דברים ה' י"ב שמור את יום השבת לקדשו ר"ל תעשה דבר שע"י יהא ניכר קידוש השבת ואם תשאל איך נעשה שמירה פנה ואמר כאשר צוך ד' אלהיך ר"ל ע"י הזכירה שכבר הזהרתי אתכם עליה, ואולם עיקר השמיר' הוא למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כי יש בו ענין חכרת כי עבד היית בארץ מצרים ומוסיף ואומר על כן צוך ד' אלהיך לעשות את יום השבת והיינו עשיה בתורה ולא רק לקדשו ע"י הזכירה כי תעשה רושם החרות כי לשון עשיה יאמר על תקון מדיני — והבן: (י) **מלאכה**, פרש המלה באורנו בבראשית: (יב) **כבד**, בדברים מוסיף ואומר כאשר צוך ד' אלהיך ונראה שכבוד אב ואם שהוא דבר הנטוע בלב כל אדם עליו תלויים ועומדים השבת ועוד יתר המצות כמו על השבת ולכן אמר כאן ג"כ כאשר צוך: (יג) **לא תרצח**, פרש רצח כמו רצע והענין הריגה בזדון: **לא תנאף**. א"א שהוא ענין זמה בכלל ואינו נראה אלא כדעת חז"ל שאין ניאוף אלא ע"י אשת איש: **לא תגנוב**, ענינו ידוע ושרש גנב ענינו כמו תלת בג ולכן תתלא אדינג בבי"ת אלא בני והפורתם הבאה לגב ווייך דיא זייטע שאפפען: (יד) **לא תחמוד**, נכללים בזה הקנאה והשנאה ורדית רגלים לפרנ וכמוה בתכשיל חברו וכל החרות הדעות הנטועות בלב — והנה כבר דברתי לעיל על המאמרים האלה המשנגדים והעקרים מפנ רב שאין להם ערך בכל חכמות הגויים — והעשרת הדברים האלה נמסרו לכל העם ולכל ההמון כי הם העיקרים ופרטיהם נמסרו לתרע"ה בתרי"ב ובתורה שבע"פ ולפי שנמסרו הדברות האלה להמון העם לכן נתן רק י' דברים כנגד י' אצבעות על ידי בני אדם שנקל לעשות רושם שלא ישכחום, וגם היה אפשר לקצר המאמרים הראשונים כמו שנתלאו הללנו לפעמים על לוחות לפני התבה שיורד לפניה שליח צבור דרך משל אנכי ד' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים לא תעשה לך פסל לא תשתחו' / לא תשא זכור את יום השבת כבד את אביך ואת אמך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ברעך עד שקר לא תחמוד, ואפשר שכך היו כתובים על לוחות האבנים שנתן השי"ת למשה כי הדברות הראשונות ארוכות הנה והאחרונות קצרות מאוד עד שלא יהיה ערך ושווי בניהם, ואולם בדבור ששמעו על הר סיני שמעו את הדברים באריכות וסדר הענינים לדעת חכם עומלד כך הוא בתחלה נתנו ה' מצות שבין קטן לגדול לו ואין לך גדול מהשי"ת ואחריו להבדיל אלף פעמים אב ואם גדולים מבניהם וא"כ תהיינה הראשונות הנכתבות בלוח הראשון לא יהיה לא תעשה לא תשא, זכור כבד והשניות חמש הנשארות ואנכי ד' הוא רק מבוא והצעה כאשר נבאר עוד והנה מתחלה אסר לעבוד אחרים וא"כ אסר לבסם את השי"ת וכנגד לא יהיה לך אמר לא תשא כי מאמין ביחיד לא יחלל שמו הקדוש וכנגד לא תעשה לך אמר זכור את יום השבת כי לפי דאי אפשר לבטא את השם ולהעמיד צורה מורה עליו צריך שתהיה זכירה אחרת מורה על שליטותו ואשר הוא בורא שמים וארץ, ועוד מצוה אחרת שיכבדו אב ואם גדולים בבני אדם ועל הלוח השני שמירת חיי האדם והונו וכבודו ותבטחתו כי באלה נכלל כל אושר הזמני חיים ארוכים עושר משפחה מיוחסת וכבודו בעיני בני אדם ולכן לא תרצח ולא תגנוב ולא תנאף ולא תענה שקר ברעך וירא אזן פנתה דלא תחמוד כי נקיון הלב ישמור מכל רע והדברים נכונים מאוד בעיני והתחלקה לפי חמש אצבעות גם הוא אמנם ישרה מאוד כי הרי תראה בס' קדושים שיש שם ג"כ מאמרים קצרים בענין המצות מיוסדים על זה הדרך ונראה שנשקפים על עשרת הדברים כאן אמר שם קדושים תהיו כי קדוש אני ד' אלהיכם כנגד אנכי שנאמר כאן ואתם תהיו לי שאמר בסימן הקודם וזה הוא יסוד כל המצות כי כן דרכה של תורה לאמר בכל מקום אני ד' ואחר כן תמצא שם מצות מענין שהיו על לוח הראשון ואחר כן יש שם מענין קרבנות בתוך המאמר לבאר ענין את מקדשי תיראו ומפסוק ט' עד ט"ו יש חמש מצות מענין שהיו על לוח השני וכן מונה שם כל המצות השייכים לענין י' הדברים חמש על חמש וכן בענין איסור העריות יש שלש פעמים חמש מצות, ויש שם אזהרת אני ד' (והבן) וכן דיינין המשפטים כאשר נבאר לקמן: (טו) **רואים את הקולות**, עי' מה שכתבנו לעיל ה' כ"א: (כ) **לא תעשון אתי**. מכאן עד סוף הסימן הוא לדעתי שלא יחשבו כיון שנסתגב השי"ת שיש לעבדו בהיכלות כסף וזהב ואבנים יקרות או על הסריס הרמים אלא אשר נקרא שמו עליו מזבח אדמה יהיה אשר

לא יעלו במעלות עליו כי דע שהעמים עובדים לצבא שמים זבחו על ההרים הרמים שנשקפים על פני כברת
הארץ וכן נקראו היכליהם templum מן מלת templari שהיינו השקפה ושם הקימו אלהי זהב רמזים
לשמש ואלהי כסף רמזים לירח ולא תמצא בכל תורת משה שהיו להם אז היכלים כמו שבארתי בפסיק אבד
תאבדון דברים י"ב ב' וגם למשה לא צוה עד הנה הש"ת לעשות משכן וא"כ היה ירא שיתגברו בני ישראל
לקטר על הבמות או שיעשו כמעשי העכו"ם אוחזי עינים בזהב ובכסף ומסיתים לב בני אדם בפאר ותפארת
אליליהם ולכן אמר השמרו לכם מעשות אלהי זהב וכסף אל תחשבו שהפאר והתפארת הם כבוד לו כי לא
ע"י רבוי העושר יכובד אלא מזבח אדמה תעשה, ואם תתנו יקר לאלהיכם לבנות מזבח אבנים לא יהיה
בגזית והיינו ע"י מלאכת מחשבת מרבה הפאר גם לא תעלה במעלות ואמר אשר לא תגלה ערותך הענין כמו
שעושים שאר עמים לעשות זבחיהם על מקומות הנשאות והגבוהות ויתנו פאר מלמעלה, ואולם העומדים
למטה רואים כלפי ערותם בזה הוא ענין תשבש בני אדם כי אוהב הדר סוכא לפעמים לגלות ערותו ולתקן
היותר נצרך כאדם הולך יחף וכתר בראשו, או לבוש תכריך ואין לו חלק על גופו כן הדבר הזה ורבוי
זוהר הנראה בעין (פראכטאבט) מביא לידי ע"א ולכן אסר למלך שלא ירבה לו כסף וזהב כאשר בארנו
במקומו, ובפרט טעו בזה אומות הישנות כהיונים ועובדי לצבא שמים כי חשבו להתעות את העם ע"י
תעתועי כסף וזהב ומזה הענין היו ג"כ הבמות וההרים הרמים שנכללים כאן בענין ולא תעלה במעלות,
ודע שגם איסור אבן משכית הוא מענין זה ואדבר פה בענין המלה כי לא זכה לבאר פרטי הכתובים בס'
ויקרא — משכית שרשו שכה שענינו ראיה והשקפה ולכן אמרו המפרשים שאבן משכית הוא שעליו נציירו
תמונות נראות לעין — ומיכאעלים חשב שהוא כתב חרטומי מצרים (היערָאגליפען) ואולם זה אינו נראה בעיני
כי מה ענין אותיות לה"ק לבין כתב חרטומי מצרים, ראיתי רבים מכתבי מצרים ישנים ויש דמיון ביניהם לבין
כתב אשורית, ואמת שהפסוק עשים בחשך איש בחדרי משכיתו (יחזק' ח' י"ב) יורה שהיו משכיות מין
פסילים ואולם גם שם קרא לתמונות האלה בשם תבנית ואיש בחדרי משכיתו בחר בשם משכית לשון יחיד
מה שיקשה עוד לפירוש הזה ואולם מה נעשה בפסוק ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי
מלת עליה מורה שהאבן תחת המשתחוה ולא לפניו, ועוד אם משכית רק תמונה חרותה על האבן למה
חזר לאסרה בפרט הלא זו ע"א במורה ועוד מצאנו בס' במדבר ל"ג משכית ואין עמה אבן ועוד אין לשון
משכית הנגזר מן שכה מורה על הצורה כמו שאין מלת מראה נגזר מן ראה מורה על התמונה אלא הנראה'
(ערשיינונג) והנה בתרגום הע' תרגום אבן רואה ר"ל אבן שהוא בעצמו הרואה והיינו אבן מוקדש בגורל
בצלוהו ראשונים על צד שדותיהם והקדישוהו העמים לאליל ואמרו שהוא רואה כל עון ופשע ויש שאמרו
אבן משכית היינו אבן הנראה שיתפסו אליו כח שכל רואה אותו ירפא ד"מ מחולי שבא עליו והנראה עיקר
שהוא אבן שממנו רואים על פני כל הככר והוא אבן גזית שנאסר גם כאן ושמוהו בראש ההרים כאשר
אמרנו מתחלה ושיהא השתחוו לצבא השמים והושאל מזה על עיון תפלה בכלל כמו שמלת עיון בעצמו נגזר
מן עין וכן מלת משכיות לבב (תהלים ע"ג) וחדרי משכית היינו חדרי תפלה כך נראה המשך הכתובים:
(כא) **אזכיר את שמי**, כדכתיב ד"ה א' ט"ז ד' ולהזכיר ולהודות נראה שהזכרת השם היינו ענין
התפלה בעצמה וא"כ אזכיר את שמי פי' אשר אקבע לתפלתי:

פרשת משפטים

כא (א) ואלה המשפטים, כמו מה יהיה משפט הנער ומעשהו וענינו דרכי ההנהגה הן
בשידור מדיני הן בסדר כל מעשיהם, ונחקור מתחלה על מספר המצות שנאמרו כאן ואח"כ נבא לבאר
פרטיהם — הנה מתחלה נאמרו יו"ד מצות בהלכות עבדים ואלה הם ובשביעת יצא, בגפו יצא, ויצאה
אשתו, והוא יצא, והגישו אל הדלת, לא תצא כצאת, לא ימשל, יעשה לה, לא יגרע, ויצאה חנם; לאלה
נלוו חמש מצות בהלכות רוצח, והם: מות יומת, ונס שמה, תקחנו למות, ומכה אביו וגונב איש שנתפשו
לרציחה, ומה שנאמר ומקלל אביו עוד נדבר בו כי זאת מצוה בפני עצמה ואחריהם עשרה בענין שפיכת
דם שאין עמה מיתה והיינו מהלכות חובל, והם: רק שבתו יתן, נקם ינקם, ענש יענש. נפש תחת נפש,
לחפשי ישלחנו (חמש בדיני חובל בידי אדם) סקול יסקל, וגם בעליו יומת, ונתן פדיון, כמשפט הזה יעשה לו,
שלשים שקלים יתן (חמש בענין מזיק ע"י בהמתו) לאלה נלוו מצות בהלכות מזיק ומאבד ממון של חברו
והם דיני הבור, שור בשור, שור נגח, דין גנבה, מחתרת, דין אם זרחה השמש, אם תמצא הגנבה, המבעה, כי
תצא אש ומן הראוי שתהיינה כאן יו"ד מצות ואולם כיון שהיתה מצוה יתרה לעיל בענין מקלל אביו ואמו
חסרה פה אחת. לאלה נחברו יו"ד מצות בעניינים הנוגעים בממון ותלויים בספק בדרך שנאמרו חמש מצות
ולכן ב' חלקים לכל מקרה אשר יקרה ר"ל דין שומר חנם אם ימצא ואם לא ימצא הגנב הרי ב' דין שומר
שכר בפשיעה אם נפטר בשבועה, בגנבה ואבדה, ובאונסין הרי שש; דין שואל באונסין, אם בעליו עמו
הרי שמונה, דין פתוי לתת מהר, ואם ימאן אביה הרי יו"ד לאלה נחברו יו"ד מצות הנוגעות להנהגה
מוסרית והן דין מכשפה, שוכב עם בהמה, זבח לאלהים, דין גר, דין יתום ואלמנה,
דין נשך ותרבית, דין משכון, אלהים לא תקלל, מלאתך ודמעך לא תאחר, דין טרפה ודומיהם יו"ד הלית
לא תשא, אל תשת, לא תהיה, ודל לא תהדר, השב תשיבנו, וחדלת מעזוב, לא תטה, מדבר שקר,
ושחד לא תקח, וגר לא תלחץ — ואח"כ יו"ד מצות בענין חגים ומועדים וקרבנות ועבדת השם, והן: דין
שמטה, דין שבת, לא תזכירו, חג המצות, חג הקציר, חג האסיף, לא תזבח, ולא ילין, ראשית
בכורים, לא תבשל נמצא לפי"ז יש כאן שבע פעמים יו"ד מצות ופעם א' חמש מצות ואולם לפני המשפטים
האלה יש חמש מצות בענין אלהות לא תעשון אתי, מזבח אדמה תעשה, וזבחת, לא תבנה גזית, ולא
תעלה במעלות הרי שמונה פעמים יו"ד מצות מלבד יו"ד דברות הראשונות ואולם בענין שלש רגלים נתנו

עוד מצות אכילת מצה (כ"ב ט"ו) ומצות ולא יראה פני ריקם הרי ב' מצות השמר מפניו (פ' כ') הרי ג' לא תשתחוה (פ' כ"ד) לא תעבדם, לא תעשה כמעשיהם, הרס תהרסם, הרי ז' ועבדתם את ד' אלהיכם הרי ח' לא תכרת להם ברית (לב), לא ישבו בארצך הרי יו"ד נמצא לפי"ז יו"ד פעמים י' מצות והן מחוברות עפ"י ענייניהן ולא כפי יו"ד דברות הראשונות ואולם מספרם כנגד אצבעות של ידי אדם וזה שאמרו ז"ל מה הראשונים מסיני אף אלה מסיני ר"ל יש בהם הסדר הראשון יו"ד על יו"ד וכל זה לשנן את המצות ולבל תשורנה מלבנם — ועתה נבאר פרטי כתובים: (ב) העברי, אחרונים אמרו שעברי הוראתו כל בא מעבר הנהר כדרך שאברהם נקרא העברי ואינו כנראה לבדי' בויקרא כ"ה ועי' בהערה לספר זה: לחפשי, שרש חפש ענינו זריקה בערבית וכל הנזרק על פני חוצות הוא הפקר ולכן שולח עבדו מפקירו ועבד הוא הראשון שזכה בעצמו וקונה את עצמו הרי שהוא בן חורין: ובשבעת, למכירתו כשאמרם ז"ל וכן הוכחנו בבראשית כ"ט בשבע שנים שעבד יעקב: (ג) בגפו, אפשר כמו בכנפו והטע' כמש שאמר לא יגלה כנף אביו והיינו כל נושא אשה פרש עליה כנפו כמו שמצאנו במעשה רות ופרשת כנפיך ולכן מגלה כנף אביו שפרש על אמו הרי הוא בועל אשת אב ואם בגפו יצא היינו שנוי שלא פרש כנפיו עוד על אשה: (ו) האלהים, מקום קדוש מקום הדין: ורצע, יש שמביאים כאן מנהג דומה לזה אצל הערבים ואינם אלא טועים, כי ההפך להפך לנו השם כי המעיין בספרים שהובא המנהג הזה דרך משל בספרי רומים (Juvnal et Petronius) וכן בזה שספרו לנו בעלי המסעות מפרסים הדבר כך הוא, מי שמקדיש בנו לאליל ירצע אזנו מיד אחר ילידתו וכמו שמצינו אצלנו זכר הכנסת בברית וכן אומר המשורר הרומי להדי'*) והפרסים מקדישים בניהם לאליל ירצעו אזניהם וישימו בו נזמים יקרים, והקב"ה צוה אותנו לעשות כן לעבד שמע לי בני ישראל עבדים והוא אוהב לעבוד לילוד אשה למען יהיה לחרפה לו א"כ הרציעה הוא בזו לו ועי"כ ישמרו בני ישראל ג"כ מלעשות כחקות הגוים לעשות להם נזמים באזניהם כיון שהעידה התורה שהם סימן עבדות ודומה לזה צוה יעקב לבניו שיסירו אלהי הנכר ויתנו לו בניו גם את נזמי הזהב הרי שהיו עליהם כמו שמצאנו דוגמתם אצל העמים שיעשו על הנזמים דמיות להקדישם לכוכב או למזל מה (טאליסמאנע נאך האראָסקאָפען פערפערטיגט) ואשתומם על מה שקראתי שהיה המנהג בין אחינו היושבים בפולוני' שאם מתו לו בניו, והוליד אחריהם בן, ירצע את אזניו, והכינו להיות בתורה ולהיות ירא הוראה בישראל, ואחר המילה עשה לו כן אביו וישים לו נזם באזניו ומין קמיע על צוארו — (ז) לאמה, בענין דיני אמה ושפחה נחרפת אין לנו לצאת מגדר תורה שבע"פ ולכן אין לנו פה להוסיף ולא על מצות שפחה נחרפת בויקרא (אשר נזהרתי לפרשו כאן על מה שהבאתי בנת"ס, כי רוב האחרונים נטו כאן מדברי הקבלה שלא כדין: (ח) לא יעדה, יש כאן קרי וכתיב מהפך להפך וכן בכל הספרים והתרגומים אחד בזה ואחד בזה, בתרגום הע' ובספרי הכותים כתוב לא בא"ף ולנו אין לעשות אלא כדברי הקבלה כאן: לעם נכרי, למשפחה אחרת כי העבד נמכר לכל המשפחה: (ט) ואם לבנו ייעדנה, כי הבנים יזכרו שם קידום זמן הבחרות שלנו כי בעודו י"ב שנים תגבר בו תאות השגל ולכן המנהג אצלם לתת לבחור כזה אשה לבל יבוא לידי עברה אחרת האמורה וכן היה בארץ פטוגאל והתורה בחמלתה הרבה חסתה ג"כ על האשה הזאת: (יג) והאלהים, כי אין מקרה בעולם וכל הנעשה תחת השמש על ידו יתברך הוא מסובב ולכן יאמר כי השי"ת אנה לידו: ושמתי לך, כידוע ששם ערי מקלט ובארתי טעמם בספ' במדבר ל"ה י"ט ובספר דברים י"ט ב': (יד) מעם מזבחי, לא כמו שחשבו העמים שהבורח אל היכלי אליליהם נקי יהיה, כי אין המזבח מגין על הרוצח: (טו) מכה אביו, הכאה שהם אף בלא מיתה כשאמרם ז"ל וכן נראה כי מה אנוש למכה אביו ומת למכה איש אחר כלם דמיהם בם, ואפשר שלא זכרה התורה החטא הזה ר"ל רוצח אביו כי זה אדם שלא כדרך הטבע ואינה מצויה בין בני אדם אז כאשר מצאנו שגם מחוקקים אחרים לא צוו על הפשע הזה מאומה — ובתרגום הע' חברו פסוק זה עם פ' י"ז כי הכל בענין כבוד אב ואם מדבר: (טז) וגנב, כי הגונב איש למכרו נוטל חירתו ממנו וזה כנוטל חייו ולכן בן מות הוא, והדין הזה קבלו הרומים ממנו: (יח) אגרוף, גרף ענינו קבוצה כמו נחל קישון גרפם וממנו מלת מגרפה והוראת השם עי' בבאור נת"הש: (כ) נקם ינקם כי הוא רוצח ולא כמנהג שאר העמים שרוצח עבד ינקה מעון — בוא וראה איך גדרה התורה מעמד העבדים בתחלתה, למען לא יהיו כסוס כפרד, ועכ"ז לא למדו ממנה שאר העמים: (כב) אשה הרה, נכנסת בריב אנשים, כי כן עד היום הזה שאם אנשים נצים נשותיהם תבאנה אל תוכם לפייסם שיעמדו מריבם: (כד) עין תחת עין, גם בני ערב יקחו כפר בעד כל פגע, ואיך לא תהיה הדעת נותנת שגם כאן ממון יתן כדעת חז"ל וכראיות שהבאתי המבאר, ורק רעת בוזי התורה הסלף דעתם ותעור עיניהם כי פנו פיהם שוא ידבר על הפסוק הזה: (כח) סקול יסקל השור, כן חסתה התורה על נפש אדם, שגם שור זה שאינו בר דעת דמו ישפך אם שפך דם אדם ומזה יהיו נזהרים מאוד בני ישראל בפקוח נפש אם יראה מה גדלה עברת רציחה, ומכאן למדו עמים רבים לעשות כמוהו ולשפוט משפט על בעל חי אינו מדבר ממית אדם: (ל) כפר, ענין השרש הוא כסוי ומזה מלת כפרת ומזה הושאל לבעל חי מכוסה בשער כמו כפיר שענינו לביא ר"ל גור אריה לא זקן שלמחו שערותיו

(* Petronius Sat. 367. die Stelle würde zu Deitsch lauten: Beschneide uns, damit wir Juden scheinen, und durchbohre die Ohren, damit wir die Araber nachahmen. Juvenal sagt nur Aenliches.

והושאל על כפרת עון ר״ל כסוי עון וכן כאן והושאל על הכפרים שהם מקום מושב בני אדם וניתנים כסוי מפני הזרם, ומלשון כסוי הושאל על הזפת שמכסים בה את התבה ולפי שנשי בני קדם לוקחות עלים ממין עץ לצבוע את צפרניהן ולכסותם בצבע ההוא נקרא העץ כפר כמו אשכול הכפר והוא הנקרא ביונית κυπρος (ליפערגלומיע): (לג) וכי יפתח איש בור, כדרך שפותחים שם בארות לקבוץ המים וגללו את האבן מעל פי הבאר כאשר באמרנו בבראשית: (לז) חמשה בקר, כי הצאן והבקר רועים תחת שבט הרועה נקל לגנבם ושכיח יותר הגנבה לכן החמיר׳ התורה, גם בני קדם אוהבים את שורם ואת צאנם מאוד והצער גדול אצלם אם יגנב מאתם:

כב (א) **במחתרת**, כי בתיהם שם בנויים מחמר ונקל לחתור את הבית כי אין קול פטיש ישמע: (ד) **בשדה אחר**, בספרי הכותים מוסיפים אחר מלת אחר נוסחא שכזו תרגם כן: השב ישיב לו די אכילתם ואם את כל השדה בער מיטב שדהו וכו׳: **ומיטב כרמו**, כי הגמלים והבקר מתאוים לעלי הגפן מאוד ומשחיתים כל יבול הארץ: (ה) **כי תצא אש**, כי אויר יבש שורפים שם סוף הקיץ, ואש לפעמים אוכל את כל סביביו: **גדיש**, שרש גדש ענינו קבוץ וצבור וכן נקרא לצבור של עפר על קברות בני אדם גדש, ושם הוספים את התבואה אל הצבור בשדה, וקמה אינו המחוברת לקרקע אלא אלומים טרם שנקבצו אל תוך הגדיש, כי כבר ביארתי האלה נקראה התבואה: (טז) **מהר**, באמרנו בבראשית כ״ד י״ח — (יז) **מכשפה לא תחיה**. יש להאריך בזה הענין כי נדבק עמו ענין מעונן ומכשף ואוב וידעוני וקוסם קסמים וחובר חבר ודורש אל המתים, ואוסיף רק פה מה שלא הבאתי בדברים י״ח יו״ד — יש תאוה בכל אדם לדעת את האותיות לאחור ולשמע עתידות, כי לכל נסתר תחפוץ הנפש, כי לחם סתרים ינעם, ומזה נסתבב כי היו בכל עם ועם אנשים ערומים קצתם יודעי במיטב הטבע ובכל חקיה וקצתם מהעתעים לגמרי אוחזי עינים התעו את העם שוא — וכל מעשיהם אשר עשו היו או דברים שהם תולדה מוכרחות לבא מן הטבע כמו ד״מ צורות ותמונות וצל הדברים על פני קיר החדר ע״י עששית עשויה לכך לאטערנא מאגיקא או שהיו רק נראים כן לעינים אשר עושים כן במרוצה ובמהרה עד שלא יודע הרואה כי המכשף הוא מתעתע — ואולם לענין ידיעת העתיד הדבר נודע מצד עצמו כי הוא מאופן השני שזכרנו ר״ל שהמכשף לא יודע בעצמו העתידות ויוליך את השואלים לו כמוליך עור מבשש בצהרים יש שאמרו שע״י בני מעים של קרבנות ידעו האחרית, ויש שנטלו מקלות מיוחדות לכך ויש שהבניעו נחשים לטעם זה כמו שזכרנו למעלה, ויש שהטילו גורלות — וכל אלה מענין נטילת גורל שם, כי מה בין הטלת גורל שהמקרה יקרה כך או בין מזל וכוכבים שבו נולד אדם, שהמקרה קרה שנולד במזל זה, וכן בני מעים ושאלת הנחשים ואולם דורש אל המתים הוא ענין אחר כי המכשף עשה בלהטיו כן כאלו מת עולה משאול, וגויתו יעזוב קברו ויפתח פיו וידבר, ואולם לא היה ולא נראה כי אם המכשף או שהוא היה גבוה בטן (איין האָמלנוין) וקולו היה נשמע כאלו בא מבטנו או מבית השחי שלו או מבין זרועותיו והיה אומר כי המת מדבר כן, או שהיו להם מין כלי מתכת לארך בתיכו קרא הקורא מתחת אדמת החדר כמו שנמצא כאלו בהיכלי אלילים ושמענו מהם דברים רבים זה ימים לא כבירים, ויש מיודעי הטבע רוקחי רקחים וסממנים יודעים כל מיני לאח שכילדו מהם חולי ופגע לאדם, ואם כלי מיתות אדם נתנו שם במאכליו ומשקיו או ע״י הבל פיהם או ע״י קללתם את וכדומה מן המרמה והשקר שעשו ולכל המעשים האלה מלת מכשף או קוסם הוא כולל ונזרא האלה ר״ל כשף או שהוא ענין חלוק ומתוך כמו מלת נזרן שהיא בעלמ׳ כמו מכשף והושאל על הגורל שהוא חלוקת המקלות וכדומיהם או שהוא ענין לחש ולאט והטעם שהיו עושים את כל בלאט, ונסתרות פיהם אין איש יודע, או לפי שהתפללו תפלתם בשוא ובשפתותיהם נעות וזה ענין לחישה הנקרא פלויס-טערן, וכן קוסם הוא שם כללי ופרטיהם הם מעונן וחובר חבר (שכנגדם נאמר לא תעוננו ולא תנחשו) ודורש אל המתים (שכנגדו נאמר איסור אוב וידעוני כמו שאבאר) ומלת אוב שרשו מורה על נביב בטן (הקְלנייין) ויש אומרים כי מלת אב שהוראה בערבית כמו מלת שוב אצלנו ויהיה א״כ אוב שם המת ששב ועלה מקברו איין געשפענסט (revenant) ואולם כיון שמצאנו בויקרא כ׳ כ״ז ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני משמע שהוא ענין אחר והיינו שיש בהם קול שנראה כאלו עולה מבטן או מבין זרועותם ועי״ז ירמו את העם כאלו היה בהם כח לדרוש את המתים, ודרך האוב שהיה מדבר מתחת לארץ מפרש לנו הכתוב והיה כאוב מארץ קולך בישעי׳ כ״ט ד׳, וידעוני הוא מגיד עתידות (איין אָראקעל שפרעכער) ונקרא כן בדרך התול כי אינו יודע העתיד ולמאר הדבר תדע כי לן בלה״ק תור׳ על הקטנות כמו אישון שנגזר מן איש והוא הנק״א dimentiv בלשונם, וכל התורה על הקטנות הוא ג״כ ע״ד התול ולחוק כמו בל״א פרעמאזלען וויטלען וידענו א״כ הוא הרילה לידע ואינו יודע. או שהיה בהם רוח שבעון פאליו יתסו כח לדבר עתידות כי כן מצאנו שהיו שואלים באיש אשר מלא את בטנו יין ורוח השכרות היתה להם כטבעון והשבעון כגוזאת ויה סי׳ כי יהיה באיש אוב וידעוני ובגמר׳ מס׳ סנהדרין ס״ה תמלא אוב זה פיתום וזה מלה יוונית πυθωμα והיינו יותר πυθωνος πνευμα

וזה מנבא ע״י קול כדמפרש שם בגמרא וזה באמת האוב שזכרנו למעלה ואפשר שבימי התלמוד היה נקרא גם זה פיתום, אף שהמלה היונית בעלמה יותר נכונה אמלת ידעוני, ווידעוני דאי אריקולי אבל היונים בעיר דעלפים מיד יזכור באשה המשתנבעה הנקראת פיטיא אצלם שזאת ג״כ מענין זה, וידעוני אמרו בתלמוד שהיה לו עלם ידוע ששם בפיו ומאליו ידבר, ונראה שהוא מין ציפ מגלגל אוסים (איין נארקאטישעס אָדער בעטייבענדעס) ומשים אותו בפיו נדמה לשכור — ומעביר בנו לאולך כפשוטי ועל סדר העברה נחלקו המפרשים והניאם המבאר בס׳ ויקרא, והן כל זה נתהוה ע״י הכשוף ונתעתועי המכשפים התעו את העם, וכל זה מתועבות הגוים, ובאמת יותר רגיל היה כל זה אצל נשים מאנשים

וכן בשאר עמים מלבד בארץ מצרים, הנשים קלות דעת או מבקשות במאים לביתם הנה נכשלו מתחלה בענין הכשוף גם ידענו שעד היום הזה, כל המעשים הנעשים בלאט כגון מיתת בני אדם ע"י סמים וכדומיהם יותר רגילים אצל הנשים גם יש בכאן לשנות לצורתן יותר מאנשים ולרמות את הבער כידוע אכן נקט הכתוב מכשפה וה"ה מכשף — וכל זה כי התורה שנאה את כל הלאטים והנסתרים והסודות והעמקים, וכל דבריה גלויים לעיני כל וברכותיה וקללותיה אמת, כי אין טוב באדם שיאמין בנסתרות כאלה או שיהרהר בהם, כי הולך נכוחות ד' ישמרנו, ונוצרי עדותיו לא יכשלו, והרוצה לחכים בחכמת הטבע ולדעת החקים אשר שם בו השי"ת לא יעשה בלאט ובלחש כמו שעשו חרטמי מצרים, אלא אדרבה יגלה כל מה שלמד שע"י קנין דעת חוקי הטבע יבואו לידי יראת ד' גם כי יראו מה נשגבו דרכיו ונפלאותיו אשר יעשה יום יום כמה שיסדו מיסדי תפלתנו המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית — ויש להתבונן בחקים ובמצות שאלה כי בעוה"ר נכשלו בני עמנו הרבה פעמים ובאו לידי עברות כאלו — ודי למשכיל–

(כ) וגר, הרבה מצות נצטוו ישראל בענין אהבת גרים הפך למדה הרעה שהיתה אצל המצריים ששנאו כל גר שבא עליהם כמו שבארנו בהלעם ובס' ויקרא באמר ואהבת לו כמוך כמו שאמר ואהבת לרעך כמוך ולכן דאגה נפשנו בזכרנו את הכליות ששפכו עלינו שונאנו לאמר: משה רבכם אמר ואהבת לרעך ואיבת את אויביך ולהורתנו לא שמו נפשם: (כד) אם כסף תלוה, בארנו ענין הנשך בס' דברים ט"ו ד': (כה) שלמת רעך, השלמה בעלת ד' כנפים ממעל לכתפי האיש בו יתכסה מפני הזרם והקרה עת לילה ושרש אצל אמרנו שרש עבט בדברים שם פ' יו"ד ומבאור זה נודעה הוראות שם אצל: (כז) אלהים לא תקלל, יש שאמרו שמשפט התורה שלא יקללם כל דבר שבני אדם משתחוים אליו ואף את האלילים לא יקללו כדרך פקדו נא את הארורה הזאת כי בת מלך היא וכן אמנם חשב היוסיפון ופילון היהודי ואולם מסיפת דקרא אינו משמע כן — ושרש קלל ושרש ארר אינם דומים בהוראתם כי קללה עיקרו הפך הכבדות ויהיה כמו שאומרים אצלנו גערינגשעטצען ואולם ארר זה ענין קללה בשבועה כמו שבארנו בפ' סוטה בס' במדבר, ובזה תבין הפי' בפסוק איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו (ויקרא כ"ד ט"ו) ונקב שם ד' מות יומת פירוש כל שאינו מכבד את השם כראוי הוא בכרת כי השם יודע חטאו ואולם נוקב שם ד' יומת ר"ל כדברי חז"ל שמקלל הוא בכנוי והרבה כנויים יש למקום ב"ה כמו אלהים, יוצר, פועל, שופט וכדומה והמקלל בשמות אלה לא יתחייב מיתה כי אין הדבר מסור לבית דין כי הוא יאמר לא ד' קללתי כי אם יוצר כלים ופועל מפעל זה או שופט זה, ומי יתרה אותו ומי יוכל לאמר לו אתה קללת את השם, ולכן זה רק חסרון כבוד ד' אייגע גערינגשעטצונג וד' יפקוד עונו כי הוא רואה את הלב ואולם נוקב שם ד' שהוא רק מיוחד להשי"ת יומת עפ"י בית דין. — (כח) מלאתך, בס' דברים כ"ג י"א פירשנו שהמלאה היינו מה שזורעים בין תלם לתלם והוא פועל דאס אויספיללענדע וכן פירשנו שם הכתוב גם כן כאן שענינו על כל התבואה שממלאה את ככר השדה ואולם ענייהם שוה, או שהוא מענין הרות האדמה שהרתה ללדת ולבכר פריה כמו בעצמים בבטן המלאה: ודמעך, השרף יורה על כל נוזל הן מעין הן מגפן היין ומתאנים ומזיתים — וענין בכורים בארנו בדברים, ויש שאמרו שנקרא דמעך על שם הטוב בהנהגה ר"ל מחלב הפירות מלאות דמע דיא זאפטרייכסטען: (ל) ואנשי קדש, בארנו למעלה סי' י"ט מה ענין קדושה לגבי מאכלות אסורות ועוד נדבר בענין זה באמר קרבן נותר בסוף הספר, כי באמת אין לך קדושה ונזירות יותר מנזירות מאכלים ומשקים: בשדה טרפה, באת אחת המצות שהמפרשים עפ"י פשוטה נקראת וין ועובר על דברי תורה שבע"פ: לכלב תשליכון אתו, כבר בארתי לך שהכלב היה מתועב אצלם מאוד מאוד, ולכן פירשנו ג"כ מחיר כלב בענין אחר כמו שכתבנו במקומו. —

כג (א) לא תשא שמע שוא, אף שאמרו כל המאמרים האלו אל הדיינים מ"מ יש לכל בר ישראל לקחת מוסר השכל שלא יהיה מאמין כל שמע וכל קול רע על חבירו, ואל ידון אותו עד שהגיע למקומו מה שאי אפשר — ומזה הענין הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא לא תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך — הענין כמו שאדם מתודה פשעו ויודע כי חטא ועדין הוא אוהב את עצמו וידין את עצמו לכף זכות כך אם שומעים שחטא אדם מבני עמנו [היינו כל היושבים עמנו ולאו דוקא בני ברית אברהם, שהרי נאמר כאן אצל הגר ואהבת לו כמוך] שנכנס לביתינו ולא נשנא אותו בשביל זה: (ה) וחדלת מעזוב לו, רבו הפירושים בפסוק הזה ועי' בבאור והקשה שתהיה מלה אחת בשרש עזב משמשת לתרי אפי, ולכן נראה שגם מעזוב לו פירושו פריקה והפירוש אם תראה חמור שונאך רובץ וחדלת מעזוב לו פי' שיעלה בלבבך שלא לעזוב לו ר"ל שלא לעזור אותו אל תעשה כמחשבתך אלא עזוב תעזוב עמו ונתרגם אונד דוא וואָלטעסט יעטוואַ אונטערלאססען איהם צו העלפען! — העלפען זאָלסט דוא איהם: (ז) אצדיק רשע. בספרי הכותים כתוב הצדיק (ר"ל ד') רשע, וזה אינו וגם והרבים הע' שנו הנוסחא לאמר: כי לא תצדיק בעבור השחד וזה טעות ויש שפירשו כי לא אצדיק רשע היינו הדין שהוא רשע: (ח) וישלף, ענין מלת שלף בארנו בס' דברים ט"ז י"ט וגם מלת שחד וכל המלות הזאת, ע"ש: (ט) כי גרים הייתם, עי' מה שכתבנו בדברים יו"ד י"ט: (י) ושש שנים, כל המצות שנאמרו מכאן עד פסוק י"ט כלם נבארם באמר מקראי קדש ולא נצריך פה בפרטיהם: (יט) ראשית בכורי אדמתך. כי זה מדרכי אנוש יודע כי ד' נותן לו כל החיל הזה וב' פעמים נסמכה אל המצוה הזאת מצות: לא תבשל גדי בחלב אמו, ורבו הפירושים בטעם המצוה הזאת ואמנם הוא כמים וחכמנו ז"ל גדרו גדרים רבים לה, ואולם אין לבוא על יסודה וטעמה והא לך הטעמים והסברות שנתנו כמה חכמים מבני עמנו או משאר העמים בזה אף שאינם מקובלים על הלב, יש שאמרו כיון שהיה המנהג אצל העמים לבשל טלה בחלב ולתת בשרו על פני השדה אחר שלקטו הביכורים לכן אסרתה התור'

מטעם דרכי האמורי כאלה, ויש שאמרו שהוא מחמלת השי"ת שלא יקחו את הבן לבשל בחלב אמו ויהיה אם דוקא וזה נגד הקבלה לגמרי, ויש שאמרו שחלב היינו חמאה ולפי שארץ מצרים חסרה זית ולא היה להם שמן לתת על המאכלים לקחו תמורתו חמאת בקר; ולפי שא"י היתה מבורכת בשמן לכן צוה הקב"ה שיזכרו את טובת הארץ ויודו לו על ברכתו ולא יקחו חמאה כי אם שמן לבדו, וטעם הזה לזוק בעיני, מלבד מה שנוטה מדברי הקבלה, ואחד מחכמי העמים תרגם לא תבשל גדי הבשר הוא עוד בחלב אמו ר"ל שיונק עוד משדי אמו ויהיה טעמו כטעם אותו ואת בנו, והרמב"ם ז"ל כתב שבשר בחלב קשה לעכול ואולם כל האומר שגדי הוא גדי עזים וכמו שמתרגמים ליעבענדןקכען אינו אלא טועה כי כל גדי בן עז נאמר אלא מלת עזים גדי נגזר מן גדד והיינו ענין תלישה שתולש מיני למה שכך דרכי הגדי לאכול והוא כולל לכל בן בהמה גסה ודקה כדעת חז"ל וכן בחלב אמו נודאי דברה התורה בהווה כדרכה ואולם אסרתה בכל מיני חלב, שלא יאכלו האוכל עם מאכלו כי כל בהמה יונקת חלב, וזה מדת אכזריות ולכן בשר עוף בחלב אינו מדאורייתא: (כ) מלאך, הנכון שהפרש' הזאת מוקדמת ונאמרה אחר מעשה העגל ועי' בגזור נתה"ש ויש אמרו שהוא עמוד הענן שהלך לפניהם וזה אינו, ויש שאמרו שהוא הקב"ה בעצמו כמו שמצינו שהקב"ה נקרא מלאך כמו וירא אליו מלאך ד' בלבת אש מתוך הסנה ונאמר אחריו ויקרא אליו ד': (כד) מצבותיהם, ולא זכר היכליהם בכל התורה כלה ועי' מה שכתבנו ע"ז דברים י"ב ב': (כח) את הצרעה, בלתי ספק מין שרץ שיש להם עוקץ כדבורים ואפשר שהם הדבורים נושאי העוקץ ההוא ונקראים וועספען, וכן משמע מתרגומים ישנים ולזה הסכימו הרד"ק ורש"י ורבנו בחייא ובעל הערוך ז"ל וכן מצאנו בלשון התלמוד דבש דבורים ודבש לרעים (כי גם צרעים הנקראים וועספען עושים דבש) ושרש צרע דומה למלת רלע והיינו נקב נקרא כך השרץ מקוץ שלו, והנה אל יתמה בעיניך איך יגרשו השרצים האלה את יושבי הארץ, כי אם ינואו בחיל כבד מאוד אין מי יקום כנגדם, וכן שלח הקב"ה על יושבי אי דרדניה לפרדעים ועל יושבי עיר טראיא עכברים, ודבורים לארץ כוש ולארץ בבל עד שנסו יושבי הארץ מפניהם — ואולם יש שאמרו שזה ד"ת שישלח עליהם אימתו והמתו איל כבד מאוד כדבורים והיינו חולאים רעים כמשמע מדברי הרמב"ע וזה אינו נראה לגמרי ואפשר שהשך למלאך ההולך לפני ישראל ישלח מלאכי חבלה כצרעה והיינו אימתו: (לא) ושתי את גבולך, אבל בפ' מסעי ששם פרט גבולי ארץ בפרטות לא נזכר לא ים סוף ולא נהר פרת ועוד אלו היה גבול א"י מתחיל דוקא מים סוף הנה כשנסעו מעציון גבר שזה בקצה ים סוף היו נכנסין לא"י מיד, וכן תאמר בנהר פרת שהוא עובר באמצע בבל והוא רחוק מגבולי א"י ואולם הגבולים הנזכרים כאן הם בתנאי שישמרו את כל המצות ובאמת בימי דוד כובל לפרש הגבולין ע"ד זה: מים סוף. מלשון ים סוף שהוא נגד קרן מזרחית דרומית של א"י: ועד ים פלשתים, הוא הים הגדול הנמשך עד קרן מערבית צפונית של א"י באופן ששני הגבולין האלה הם אלכסון א"י מקרן מזרחית דרומית לקרן מערבית צפונית: וממדבר, שהלכו בו בני ישראל שהוא למערב דרום של ארץ ישראל: עד הנהר, הוא נהר פרת ההולך מול קרן מזרחית צפונית של א"י ושני הגבולים האלה הם אלכסון א"י מקרן מערבית דרומית לקרן מזרחית צפונית והטעם שנתן הגבולין מן הקרנות כי אם תמשוך שתי האלכסונות שזכרנו תמצא עיר ירושלים באמצע האלכסונות במקום שחותכין זה את זה:

כד (א) ושבעים איש, אין מכאן ראיה שהיו הסנהדרין אז אלא מספר שבעים הוא מספר מלא וקדוש כידוע ליודעי קורות העתים: (ב) משה לבדו, להוציא את אהרן כמה שכתב המנחת לנתה"ש ועשה כן לציין את משה כי הוא עבדו בחר בו ולמען יאמינו בו כל העם: (ה) את נערי בני ישראל. כבר אמרנו שאלה הבכורות ויש אומרי' שבחר נערים בעלי כח לשחוט ולנזות את הפרים: (י) ויראו את אלהי, בתרגום הע' כתוב שראו המקום שעמדה עליו שכינתו, והפשוט שראו מעשה נורא על ההר ההוא וראו את נפלאות הבורא ותחת רגליו כמה שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי ראו עננים כבוד. על ההר דומים לעצם השמים לטוהר: לבנת, היינו זוהר ובהירת הספיר באבני גם האבן הזה בבראשית ויש אמרו כי לבנת לשון ולבנה לבנים שראו כמין לבנים מספיר ודוחק ויש פירשו כי הספיר הוא הנקרא אצלנו קריסטאל ואינו: (יא) ואל אצילי בני ישראל, שרש אצל ענינו גד כמו שתורה מלת היתה אצל ולכן תמלא אצילי הרן כמו ירכתי ארץ והענין שעליהם נשענה האוזן ולכן נקראו הקצינים והחשובים כן כי עליהם נשענה המדינה וכן פירשנו בפסוק ואצלתי מן הרוח, ודומה לו מלת עדעל בל"א ולא שלח ידו רוב המפרשים פירשו שלא פרץ בהם ד' ואחרים אומרים כי זה מתלונת לשון בני קדם שהתנהג שם אם יבואו השרים ונכבדי ארץ לראות פני המלך, והיה האיש אשר המלך חפץ ביקרו ישלח ידו אליו או ישים ידו על כתפיו ומזה הושאלה מלילת שלוח יד על משיכת חסד המלכות לאשר מצא חן בעיניו, ואומר הכתוב כי אף שכלם ראו את אלהי ישראל לא שלח ידו אליהם ר"ל לא בחר בם כי אכלו ושתו ואל משה לבדו אמר עלה אלי ההרה ואתנה לך את לוחות האבן: (יז) כאש אכלת, אפשר שזה מין אש ידוע להם אוכל כבינותיו והיה הגם שהיה כאש אוכלת והיה תמיד בראש ההר כמראה הסנה בראות משה: (יח) ארבעים יום, והעיד עליו הכתוב שלחם לא אכל ומים לא שתה:

תרומה

כה (ג) נחשת, מתכת ידוע אצלנו בשם קופפער ויש שאמרו שהוא הנקרא שטאהל ויש שאמרו שהוא הנקרא מעססינג ואולם מכל מה שידענו מאומנות בימים ההם משמע שהוא הראשון וכן

תרגם הרמ"ד: (ד) **ותכלת וארגמן**, וכן כל הנאמרים פה נתנו מקום להתגדר בו וכל המפרשים בין האחרונים כל אחד הלך בדרכו פה ואניע לפניך קצתם יש שתרגמו תכלת בשם משי לאזור געלבע זיידע בתרגו.ים היוניים בשם היאצינטה שהוא צבע של פרח ידוע בשם זה ולצבע כצבע השמים מעורב עם אדום וארגמן יש תרגמו בשם שארלאך רָטה ויש בשם פורפורראָטה ואולם מה שנקרא פורפור אצל הקדמונים אינו דוקא אדום אלא כל מיני צבעים הנעשים מדם שרצים ואומטים בגרתקו נקרא כך כי ב' מיני אומטים היו להם לצבוע את הבגדים הנקרא אצלם Buccinum הנמצא על גבי סלעים והנקרא פור פור או pelagia נמצא רק בים האמצעי אך על פני כל החוף משונים בצבעם מאוד יש סדומים לשחור ויש דומים לצבע השמים ותולעת שני מתרגמים רָזענראָטה ויש בשם קארמאזין שהוא צבע לקות משרן נוטל ביליו בעלי כן אחד באחרונות הנגב ודה הסרן לדעתם התולעת הנזכר פה שנקרא בערבית קערמעס ושם משור יש שתרגמו משי לבן וויסע זיידע וי"א שהוא ממין בגדי שש שהיו במצרים הנקרא ביססוס ויש שאמרו שהוא מין שתי הנקרא ליינעם געספעלטוך אצוי בערב ונקרא בערבית סאס ותחשים יש פירשו שהוא הנקרא אצלנו דאכס חיה ידועה וי"א שהוא מין צבע וכן בתרגומים היוניים ואולם נחלקו איזה הצבע וכן אחרים החשבו שהוא חיה י"א שהוא דג הנקרא דעלפין ששמו כך בערבית ולדעת אחרים הוא הנקרא זעעהונד כי מעורו עשו מכסה לארון כי הברק לא ירד עליו ויש אמרו שהוא הנקרא מעערפריילין דג גדול בים האמצעי שעורו קשה מאוד ועבותה ואולם מדברי הנביא (יחזקאל כ"ו י"ד) נראה להדי' שהי' מין מלבוש הדר וניעבוהר שמע מפי איש יהודי שהוא עור הנעשה ממין כבש ונקרא סאפיאן אצלנו והכבש דאקר בערבית ועזים היה העזים הנקרא' אנאגאריסע ציעגען שסערם למר ארוך מאוד והוא דק ויפה ובזאו אותם כל בעלי משעות ועלי שטים בלתי ספק עץ הצומח במדבר שטים ושמו אקאציע שהוא כמו ערבה שאצלנו וגזעו עולה בלי עקום ועליו צומחים קוצים הרבה וקליפתו שחורה ועלו ירקרק כשעוה ועליו קטנים ותמונתם כתמונת עדשים ויש לו מין פולין קנוצים בגרתק, ושרף הנוטף ממנו ידוע אצלנו בשם גומיע הראביקום והוא צומח סביב לסיני ומתנו נעשים קרשים, ועצו בל נשחת גם במים ועכ"ז קל מאוד לנשא — והנה כל המפרשים כלם חשבו להביא ראיות לדעתם ואני לא אאריך בזה כי אי אפשר לבוא אל יסוד הדבר: (ו) **שהם**, עי' מה שכתבנו בבראשית ב' י"ב: (ח) **ועשו לי מקדש**, אם נזכה לבאר כרעי הכתובים נדבר על עניני המשכן בכלל ואז נבאר גם הפסוק הזה: (ט) **מראה אותך**, בראיה כמה שתפרש והולך: (י) **ארון**, הש"י נסתר מעין כל ולא נפרסם לאדם כי אם ע"י מעשיו הנפלאים והם ברואי אלד וכל העולם כלו כמאמר הכתוב כי הראם שמיך וכו' לכן כל העולם כלו הוא גלוי שכינתו בכלל, ועוד נגלה לבני ישראל בפרט ע"י חקיו ומשפטיו הצדיקים והיקרים מפז רב וכיון שרצה שיהיה להם רמז רומז על שכינתו במקום הזה ואסר לעשות כל צורה וכל תמונה לבל יבואו ח"ו לידי ע"א לכן צוה לעשות המשכן, ושני לוחות אבנים הן הנה הרמז היותר נכון על גלוי שכינתו ועל הזכרת שמו בצדקים הקדוש, ולכן הארון הוא הכלי היותר מוכשר להיות מעיד כי יש אלהים במקום הזה — ורבים מעמים אחרים עשו כמו כן ארונות ועשו ארונות להיכליהם להשים בהן את פסיליהם אשר להם מוקדשים כמו המצריים לאליל אזירים והגרמניים כדעתם אך לשוא עמלו לעשות כן, כי לא הארון אלא הלוחות רמזי אלהים ולא הלוחות אלהים אלא זכר התגלותו כמו כל העולם כלו שהוא גלוי שכינתו — והבן: **אמתים**, הנכון כדעת חז"ל במנחות דף צ"ט שאמה ששה טפחים וכן היתה מדת האמה אצל המצריים כספור הירודוט ב' קמ"ט — גם כיון שאסר לעשות איפה ואיפה אלום שיהיה להם משקל צדק ואבני צדק ומגילא נשמע שגם המדה תהיה עפ"י צדק וא"כ יקשה איך ידעו כמה מדת האמה או משקל השקל, וידוע שבמדינות האלה נגנזו כל המדות והמשקלים בבית ערכאות והשופטים ממונים על והמשקל ינחנו כל השקל וכל אמת הסוחרים ע"פי תבנית המדה המסורה בידם ובארון לרפית בחר את מרכז הארץ שהוא קים לדור דור וחלקוהו לעשרה חלקים וכל חלק לחלקים עשרה על גבי עשרה עד שנמצא חלק עשירי מה מוכשר להיות אמה בין רוכלי הארץ ועי"ז נקבע היטב השעור — ולכן נראה שגם בבית המקדש היו קבועים המשקלים והמדות כלנה ומי שרוצה לראות כמה השקל וכמה אמה היה רואה בשקל הקדש ובאמת המשכן שהם קיימים. אונן טעמפעלן האטטען זיא דען אוריגינאל - מאאס- שטאב פיר דאז אונפערענדערליכע געגענשטאנדע עלין- מאאס והבן: (יא) **זר**, בתרגום הע' Cimatia ומלה זאת בעלמה עוד לא יבואר בין המפרשים ואולם זה מבואר שהוא מין כתר: (יב) **פעמותיו**, יש אומרים זויות וכן דעת חז"ל וכן נכון, וי"א שהוא מגזר פעם ר"ל הלוך ורגל והיו א"כ אבנים כמין רגלי הארונות שלנו ואינו נכון: (טו) **לא יסורו ממנו**, ומה שנאמר בס' במדבר ד' ו' ושמו בדיו עי' מה שכתבנו שם בשם הרמב"ע ולדעת חזקוני ושמו בדיו היינו שיחזיקו הבדים בפי הטבעות: (יז) **כפרת**, כפי מה שבארנו שרש כפר בפ' משפטים תוכן המלה הזאת ובתרגום הע' הרבינוס מענין כפרה די געבר פערזיינונגס־ ארט ויש שנכשלו אחריהם ואינו כן: (יח) **כרבים**, סוד הכרובים עמוק מאוד, ואנחנו באַרנו קצתו בס' בראשית ג' כ"ד ומה שיש לראות מכל המקראות היו הכרובים רמז להשגחת הש"ת ולשמירתו, גם היו כמו שומרי ההיכל לבלתי יהרס זר לבוא אל הפנים: (כב) **ונועדתי**, שרש יעד הוראתו הכנה בין הכנת מקום או זמן וממנו אלת עדן באַרמית ואלה עת בלה"ק — ובתרגום הע' קראו ונודעתי: (כג) **שלחן**, שרשו שלח והטעם שהוא משולח ונטוי — והשלחן רמז לגלוי שכינה ע"י העולם אשר ברא ועל כל שטבע שהיא ג"כ מופת על מציאותו יתברך וכמו שהארון הוא כתר תורה ר"ל מופת על מציאותו ע"י מציאות תורתו כן השלחן הוא כתר מלכות מופת על מציאות מלכותו ושלטונו בעולם — ונראה שגם השלחן הערוך בעצמו הוא רמז למלכות כי כן

---

*) (ודע שהאלזון הוא הנקרא ג"כ בלשונות העמים Helix) —

מלאכו ג"כ אצל שאר העמים שהיו להם שלחנים בהיכליהם וכן סיפר היוסיפון מתלמיס שבסוף שנותיהם ערכו שלחן לפני אליליהם: (כט) **קערתיו וכפתיו וקשותיו ומנקיותיו**, כל אלה אין לבארם מתוך הלשון או מתוך המנהגים קדומים ולכן לא נעתיק דברי האחרונים כי אם נלך בדרכי חז"ל במנחות ועי' בבאור נתה"ש: (לא) **מנרת**, גם זה רמז על גלוי שכינתו בתוך נשמת האדם שהיא ניצוץ אחד מהשי"ת ומוסף על תאיותו השי"ת במליאות האדם בעצמו, וכמו ששתי המדות האלה הם כוללות לכל מדותיו הקדושות ר"ל יכלתו בלי גבול וקדושתו אין קץ ובבחינת יכלתו הוא בורא עולם אשר נרמז בשלחן ובבחינת קדושתו הוא אוהב צדק ומשפט ונותן חוקים ישרים אשר נרמז בארון כך יש באדם כח המוליד והוא כח השכל המוליא תולדה מאין שלה ומבין דבר מתוך דבר ובכח הזה שנתן השי"ת לאדם חנק לו ניצוץ אחד מיכלת שלו וזה נרמז במנורה ובבחינת היות השי"ת קדוש בלתי אוהב צדק נתן ניצוץ אחד באדם והוא כח הרצון והבחירה לעשות טוב ולעזוב את הרע ובבחינה הזאת נקראו בני ישראל קדושים ונרמז זה בכתר כהונה שהוא מלווין ע"י המזבח: (לט) **ככר**, נחלקו המפרשים במין משקל זה כאשר נחלקה דעתם בענין השקל כי אין ספק שהככר שוה ג' אלפים שקלים וזה לפי דעת מיכאעליס ד' אלפים ושנ"ע ואלי דוקאטי שלנו ויש אמרו שהככר הוא קס"ב אתרק ויו"ד אלי אונצין וא' דראכמי ועוד י"ג חלקים קטנים שלנו ויהי' לפי"ז הככר שהוא הנקרא טאלענט אצל היונים בערך י"ב אלפים רל"ז דוקאטי שלנו — ונדבר עוד מזה לקמן — **הערה**, לדברי המבאר לנתה"ש שהביא שם תמורת המנרה שנמצאה בין האחרבות שבעיר רומי על הבנין של טיט שהקימו לכבוד טיטוס ואמר המבאר שאין לסמוך עליה כי אין האמן המסתת כיון לעשות דוגמתה כי אינה מסכימה עם דברי תורתנו — ואתמה עליו כי הלא טיטוס לא הוליך עמו כי אם המנורה שהיתה בבית הורדוס המלך והמנורה ההיא אף אמנם משונה היתה מצורת המנורה שנכתבה כאן כמו שהובא בקדמוניות של יוסיפון וא"כ אפשר שהאמן כיון לעשות אך היתה המנורה משונה ממנורה זו, ולדקו ג"כ דברי חז"ל שראה ר' אליעזר בר' יוסי את המנורה ההיא:

כו (א) **המשכן**, כל המשכן רומז על השגחתו הפרטית כמו המלך היושב בתוך עמו והוא מוליא ומביא לכל העם בעצמו ובכבודו, וכפי מנהג עם רועי צאן יטו אהל לשר הנכבד בכל וכו שתי מחילות הראשונה בה יבואו כל דורשי פניו והבקרי היכלו ופנימית רק לנכבדי הארץ פתוחה כל זר לא יבוא בה כך סידר סדר המשכן: (ב) **היריעה**, שרש ירע בערבית כמו מתח בעברית ומזה בבין ענין היריעות: (ז) **עזים**, משערות העזים שם שהן דקות מאוד כמשי שלנו בלע"ז Kamelot-Decke: (יט) **אדני כסף**, שרש אדן בהוראה החוזק והיסוד — והנה לדעת הרב יצחק אברבנאל ז"ל היו מחוברים תלמטה להכניסה בקרקע ועי"כ נחזק הבנין ויש אומרים שאדנים היו נקובים וחלולים והידות בתוכם יורדות אל הקרקע ויש אומרים שהיו מרובעים וניתנו כמה אמות מתחת לקרקע ועליהם נשענו הידות: (לא) **פרכת**, עי' מה שכתבנו בשרש פרך לעיל א': **מעשה חשב**. י"א שחשב ורקם נבדלים ע"י חוטי התכלת אם אחת מזוקקים או לא וי"א שמעשה חושב צורות מבפנים ומבחוץ ורוקם רק מבחוץ:

כז (א) **את המזבח**, רומז לכתר כהונה כפי מה שבארנו לעיל, ואף שאמר מזבח אדמה תעשה לי גם זה היה נהלא באדמה, והמתרגם האשכנזי תרגם אלטאר וזה אינו נכון כי אלטאר מלה רומית לקוחה מהבמות שהקטירו עליהם זבחיהם ומזבח צריך שיתורגם אָפפערהערד: (ב) **קרנותיו**, נקראו כן ע"ש צורתם והיו תעלות מוליכות את הדם אל יסוד המזבח ודוגמתם ג"כ אצל שאר העמים: (ד) **מכבר**, שרש כבר וכמוהו בבל ענינו עבות ושלוב ומתגו כברה ומכבר והיה המכבר לד"ק לקבל על המזבח כי בונד שנחשת יכבד מאוד על הלוים ולדעת יב"ע היה מונח לפי רוחבו לקבל כל מה שיפול מעל המזבח: (ה) **כרכב**, השרש הזה הוא סתום ונמצא רק בתלמוד מענין סביבה ואפשר שהוא מורכב משרשים כרך וכבב בין כך ובין כך היה כעין מסגרת סביב והמפרשים נחלקו למה לורך י"א שהיה באמצע המזבח להורות על גבהו וי"א שבו עלו הכהנים לפנות מקרן עד קרן אך זה אינו כי הלא כתוב ולא תעלה במעלות והכבש הנזכר בתלמוד שהיה בצד דרום לא היתה מעלה כי אם מקום גבוה קצה: (ח) **נבוב לחת**, לתלאותו עפר לקיים מה שנאמר מזבח אדמה תעשה לי — ולא הזכיר כאן מזבח הזהב עד לקמן ל' א' וי"ל וגם הכיור לא זכר כי הם היו כלים פנימים ולא זכרם עד שהגיע למקומם: (י) **וחשקיהם**, נכונים דברי המבאר לנתה"ש והאומרים כי הם הבדים הנתונים בתוך הטבעות אינם אלא טועים כי עמדי החצר המה מחשקים כדברי הבהוב פ' י"ג: (יח) **חמשים בחמשים**, מלת בחמשים קשה מאוד ולכן בספרי הכותים שנו את הנוסחא כדרכם להקל עליהם הפירוש וכתבו באמה תחת בחמשים וי"א בחמשים היינו לעומת החמשים אשר המה בצד הנגב לצד במזרח ובמערב ודברי חז"ל בזה ידועים מבאור נתה"ש: (יט) **נחשת**, בימים קדמונים היו עושי נחשת רבים ולוטש ברזל גם כל כלי מלחמתם היו נחשת — והנה טרם שנסיים הפרשה הזאת נדבר עוד בעניני המשכן — יש בטבע האדם לחזק אמונה אמתית אשר שכלו יגיד עליה כי היא לבדה אמת, ועפי"כ יבקש האדם צורות ותמונות ורמזים נראים לחושיו בהם יזכור את כל האמונות הנפלאים אשר ראה בשכלו, ואם כן בדברים הנולדי' באמלע תבונתנו המלושה ושכלנו הקצר, איך לא יבא נצרך האדם לרמזי דברים עולים על שכלו אשר נגלו ע"י חסד הבורא וכהנה אחדות ונצחית השי"ת וכל היסודים הנשגבים אשר גלה לאבותנו נביאי, לכן צוה השי"ת לעשות המשכן למען יהיה להם לאות על השגחתו תמיד וכל כליו כלם רומזים לתכונה מן התכונות הנשגבות כפי שבארנו לעיל — ואין להקשות מאין היה להם זהב וכסף ונחשת וברזל מספר רב כזה, הלא כבר ידענו שהשאילו ממצרים, גם אם נשכיל מאוד בעניני המשקלים והמדות, נבין כי אין זה דבר פלא — ואולם תמיד לצחוק היו בעיני הגלים אשר הקשו מאין היו להם חכמי חרשים ובנוני מלאכה ומחשבי מחשבות — פתים עד מתי תבוזו חכמה! מי הגיד לכם דברים מראשית והקדמוניות? צאו וראו מה שחפרו האופרים מגנזי נסתרות הטמונות בעפר זה כמה אלפים שנה, והגידו לנו אם יש

בכה הכתובים לבאר לנו איך היו עושים דברים כאלה בימים ההם? מי יבאר לנו איך עשו המצרי' בנינים אשר עוד עד היום הזה המה כחדשים כאלו ילאו עתה מתחת יד האמן? מי ילמדנו איזה הכלים אשר היו להם לאנשי הודו לבנות עירות והיכלים אשר נמצא כעת בארצם ספינים עליונים בתחתית הקרקע, או עמודי שיש ואבן חזק בגבה כגבה המגדלים שלנו והם חקקה כלם מאבן אחת נבנו? קצרה תבונת אדם ומה מלפנים לא נודע לנו כמו שהאחרית נסתמה מנגד עיניו, כי בכל החקירות שעמקו רבים מהחוקרים עוד לא יודעים עד היכן מגעת יד של הראשונים בכל מלאכת מחשבות ובמעשה רקם ובלטישת מתכות — ויפה אמר החכם שאלוואדאר אחד מבני עמנו היושבים בצרפת בספרו היקר „קורות דתי משה" כאשר האלו בני אדם לבנות להם בתים וטירות עלה במחשבתם לבנות בית לבוראם, כי חברת אנשים לא תקום בלתי נאחדו ע"י מקום ולשם ילכון לשפוך שיחם ונפשם והיתה נקשרי יחד בעבותות האהבה, אך התעיבו השחיתו לבנות היכלים לכל שקץ אשר דמו ברעיונם לאלהים, אכן מצרים היתה מלאה מהיכלי אלילים ותחת האבן מפני אלהים כי מספר עריה היו היכליה לא כן צוה לנו השי"ת כי כמו שהוא אחד ושמו אחד כך יעד מקום אחד לשרתו ולעבודתו, כי עי"ז היתה ג"כ כל עבודת השי"ת אחת כי לא התירו את חקי המקדש זה בכה וזה בכה כפי מגמני האחות, אלא כלם יפנו לתורה אחת אשר תצא מציון כמו שהלב הוא בגוף האדם מוליך הדם המזקק אל כל איברי הגוף יעי"כ משוב בריאות הגויה, אך אם יתגלגל הדם בתוך חלקי הגוף כה וכה ישחת ויהיה למזיק כן הדבר הזה. ואולם להקדימם ולהכינם למקדש בירושלים צוה לעשות המשכן במדבר עם ג' חלקיו החצר והאהל וקדש הקדשים, אשר לא בא שם זר מישראל כי אם כהן הגדול, ולא שהיתה הדת כמוסה לישראל שלא היו יודעים מה בקדש הקדשים כאשר עשו כהני מצרים בערמתם אשר קראו לסודות שלהם Mysterien, כי כל איש מישראל ידע כי אין בארון רק שתי לוחות האבנים, ואולם יראו מגשת אל הקדש מתוך יראה התרוממת כבעל מדות שלא יבוא בעז פנים אל המלך, ולדעת היוסיפון המשכן רמז לכל העולם כלו שהוא משכן כבוד ד' כמה שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי והחצר והאהל רמז לארץ הם נתונים בידי אדם וק"ק הקדשים רמז לשמים שם כבוד ד' ולא יראה אותם עיני האדם וי"ב לחם הפנים כנגד י"ב חדשי השנה וירך המנורה כנגד המזלות ושבע נרותיה כנגד ז' כוכבי לכת והפרוכת כנגד ד' יסודות שש משזר כנגד הארץ שמשם בא והארגמן כנגד המים ששם מקורו והתכלת כנגד האויר שכן צבעו ותולעת שני כנגד אש — והנה עוד רבים דרשו רמזים בזה ולפי שלא ראיתי תועלת בדברים כאלה הבאתי רק דברי היוסיפון שהוא הקדמון ונעזוב דברי האחרונים:

פרשת תצוה

כז (כ) **שמן זית זך כתית**, זית להוציא שאר שמנים כתית להוציא טחון כי הזתים או נכתשים במכתש או נטחנים ברחים והראשונים יביאו השמן היותר זך כפי שהעידו חכמי הטבע: (כא) **באהל מועד**, נקרא כן כי יעד לו הקב"ה לשם ולא מלשון עדות כמו שחשבו הע' ואחריהם הוואלגאטא tabernaculum testimonii וי"א מלשון מועדי אל: **יערך**, עי' בבאור נתה"ש ות"א יסדר יתכן שכוונתו לדעתו על נר תמיד כי אין לשון סידור שייך על השמן ולדעת הראב"ע שפירשו מלשון יעריכנו הכהן אף שערש ערך כאן ב"ל יש ראי' מפסוק (איוב ל"ו י"ט) היערך שועך שהוא ג"כ בקל:

כח (א) **הקרב**, לנייס ולהבדילם וזה טעם מתוך בני ישראל: **לכהנו**, י"א לייחדו להיות לי כהן ואולם כיון שמלת כהן בפיעל מורה על הכהונה ושרת בקדש יותר נראה שהוי"ו דלכהנו נוספת כוי"ו דחיתו יער וכדומה, ולכהנו הוא שם ונמשך אל מלת הקרב כאלו כתוב הפרישהו לי לכהן וכן בפסוק ג' לקדשו לכהנו לי, והראי' לדברינו שאלו כהנו היה פועל צריך שיאמר לקדשו ולכהנו לי בוי"ו החבור ויתורגם איהן מיר צום פריסטער צו ווייהען: (ד) **וכתנת תשבץ**, כל לשון כתנת הוא מין בגד סמוך לעור ובשר כחלוק שלנו ונקרא כותנא בארמית ומיטאן ביונית ובחלוף סדר האותיות tunica ברומית ומזנו לשון קאטטון אצלנו ותשבץ לשון משבצות והיוסיפון כתב שהיה עליו מעשה רקם: **מצנפת**, מלשון צנף שהוא כמו עטף ויש אין כובע הנק"א כעת דאלבונד אצל הפרסיים והתורקים: **ולבניו**, כל מלא מקומו מבניו ישא ח' בגדים: (ו) **את האפוד**, נקרא Epomides אצל היונים והוא בגד בלי בתי זרועות אלא חלק מלפנים וחלק מלאחוריו מחוברים ע"י כתפות: (ח) **וחשב אפדתו**, רוב המפרשים תרגמו בשם חגורה וכן ביוסיפון וכן דעת האחרונים כי אפדה ואפוד נרדפים לענין אחד ואולם יש שחשבו שאפוד חלק מלפנים ואפדה מלאחור ולשון חשב מענין מעשה חושב פירש"י (ובזה קדמו להם הע') ומפרשים ומעשה חושב מתחלק לאחוריו אשר על שאפוד מלפנים יהיה כמעשהו זהב ותכלת וכו': (יא) **פתוחי חתם**, כבר ידענו שידעו לפתוח חותם בימינו הכם מטבעת פרעה בנתן ליוסף: (יד) **מגבלות**, רוב המפרשים הסכימו לדעת רש"י שהוא מלשון גבול ואולם נראה שהוא מלשון כבל פעססלונגען והיינו כמין שרשרות כפולות ובת"נוס הע' תרגמו בשם פרחים ר"ל מעשה רקם ואיני: (טו) **חשן משפט**, כיון שאאריך בזה המבאר לנתה"ש והוא אמנם נוטה תמיד לדברי חז"ל שהם נכונים יותר מכל מה שהעלו האחרונים על זה לכן לא נוסיף עליו כי אם מעט מזעיר: (טז) **זרת**, מלשון זרה שהוא כמו לשון טפח כלם נשאלים מענין מתיחה ופריסה אויסברייטען: (יז) **אבן**, אמת שנבוכו המפרשים בבאור האבנים הטובים האלה ושלא לעבור עליהם לגמרי אכתוב קצת מדעות האחרונים בזה: **אדם**, שמו יגיד על צבעו וי"א שהוא הנקרא קארבונקעל ולדעת אחרים קארנעאָל או רובין או

דיאמאנט ונתרגם הע' הנקרא אצלנו כארדער ולדעת אברבנאל הנקרא גראנאט *): **פטדה**, מלאנו פטדת כוש באיוב כ"ח י"ט וא"כ הוא מארץ איטהיאפיע ונתרגם הע' נעהק בשם טאפאס כך שמו אצל היונים והלנור ונראה שזה אמת כי כתבו חכמי הטבע הקדמונים כי יש אי בתוך ים סוף שם נמצא הטאפאס וגם מלת היונית בעצמה טאפאזדע נראה שהוא מלשון פטד והיא מגבע לזהב ופטד בלשון הודו לזהב וי"א שהוא הנקרא כריזאליטה ואינו כן: **וברקת**, שמו יגיד עליו כי הוא נוצץ וכל המפרשים הסכימו שהוא הנקרא אצלנו סמאראגד: (יח) **נפך**, י"א גראנאט ויש בשם רובין והנראה שהוא הנקרא קארפונקעל וכן בתיב"ע כרכודין שהוא Carchedonium מין קארפונקעל וביחזקאל נאמר מרב מעשיך בנפך משמע שהביאוה מארם לצור וזה מסכים לדברנו: **ספיר** באורנו בבראשית: **ויהלום**, לשון הלם הוא הכאה בפטיש היו מן האומרים שהוא דיאמאנט במלת adames ג"כ מענין זה ר"ל קשה ואי אפשר להולמו ואולם זה האבן נקרא שמיר כנראה ולכן אחרים אמרו שהוא הנקרא יאספיס וזה בודאי אינו כמו שנאמר במלת ישפה והנכון שהוא הנקרא אניק'ס: (יט) **לשם**, י"א שהוא אפאל ולאחרים הוא היאצינטה ונתרגם הע' הוא מין אבן דומה בצבעו לתפוחי סיני (אראנגען): **שבו**, נתרגם הע' אכאט: **ואחלמה**, נתרגם הע' אמעטהיסט ויש לפנות ראי' לדבריהם שהוא אבן בצבע תכלת ממנו אמרו היונים שיש לו סגולה להסיר השכרות ובגמרא אמרו שאחלמה יש לו סגולה להסיר החלומות והיינו חלומות שכור ובתלמוד עמו כדרכם שפירשו מלה עברית ע"פי יונית ד"א אמר ר' ראובן הן גויס כמר מדלי הן לשון יונית אחד (וכן הוא כידוע ליודעי יונית) והאלף ביונית הוא אות השלילה a privativum ולכן נקטו הא' דאחלמה כאלו היתה המלה יונית ואחלמה מל"הק ונראה שכיון לזה האבן גם כן אונקלס הגר כי העתיק בשם עין עגלא ומיכאעלים טעה שאמר שתרגמו הע' בשם אכאט כי כן כתבו במלת שבו: (כ) **תרשיש**, נקרא כן על שם המקום שהובא משם וכן אופיר תמורת זהב — אופיר והוא לד"ק כריזאליטה: **שהם**, באורנו בבראשית: **ישפה**, בלי ספק הנקרא יאספיס אצלנו אבן שיש לו בצעים שונים ולפי שהוא זך ונוצץ נקרא בשם זה כי ישף ויצף ענינם אחד ענין ראות: (ל) **את האורים ואת התמים**, קדמונים ואחרונים כתבו דברים ארוכים בענין הזה וכי גם בימי יוסיפון כבר פסקו האורים והתמים כאשר כתב ע"ז בעצמו, ולכן אין לדבר הרבה מה היו האורים והתמים? אפשר שבני ישראל ידעו מה הם כי הה' הידיעה תורה שהיו מפורסמים אך לא היו מעשה חרש כי צוה למשה שיתן הוא בעצמו אל החשן והנה אגיע לך דעות האחרונים היותר חשובים אך מתחלה צריך שאקדים שלא תמות בזמן דוחק יש שאמרו שהיו כנגד התרפים אצל שאר העמים שלא יאמרו בני ישראל כל הגוים כלם ילכו איש בשם אלהיהם מדברים עמהם ע"פי כהן נושא תרפים ולנו אין לנו דבר דוגמתו; לכן נתן להם הקב"ה מין אורקלי להבדיל אלף פעמים אך באופן ששאר עמים פנו להבל ושוא ובני ישראל ידעו האמת כי היו האורים ע"פי ד' וכאשר באורנו בפ' סוטה (ע"ש) שנתן הקב"ה לנו אות אמת להכיר הצדק — אך זה אינו נראה כלל וכלל, ולדעת אחרים האורים והתמים הם היו האבנים הטובים שנזכרו למעלה וע"י זהרם או בחשך מראם הבינו רצון הש"ית אם ילכו ד"מ למלחמה אם לא והביאים ראי' לזה כי לקמן ל"ט א' זכר רק האבנים ולא את האורים ותמים ובספר ויקרא ח' ח' זכר רק את האורים ותמים ולא את האבנים משמע שהיו ענין אחד, והכהן המגיד עתידות באה לו התבונה מזאת כמו שבאה לנביאים ומפרשים לפי דעתם אורים התמים ר"ל מאירים שלמים פאללקאממען גלענצענד ולדעה הזאת נטה גם היוסיפון וזה אינו נראה כי הלא רק במשה דבר שיתן את האורים ולא היו מעשה חרש אבן. גם אינו מזכירם בפ' פקודי כי מזכיר שם רק מה שיעשו מנדבות, ולדעת אחרים היו כמין גורלות גורל אחד לחיוב וגורל אחד לשלילה וגורל אחד ממוצע ביניהם ועל פיהם שאלו כמעשה עכן כל מה שייך לתקון המדינה וד' אנה שיבוא הגורל מגיד האמת — ולדעת אחרים היו מיני אבנים משונים מאבני מלואים הראשונים והיו רק סימני כהונה כי הכהן יהיה ג"כ השופט והאורים רק תכשיטי כהונה רומזים על האמת והתמים תכשיטים רומזים על המשפט כי כן היה מנהג בימים קדמונים וכן עד היום הזה שיש לכל שופט מין תכשיט לציין בו את האיש כי הוא נכבד וכדומה הנקראים אינסיגניען רומזים על השלטון שיש למלך — ולזה כיונו הע' בתרגומם וכנראה ג"כ פילון היהודי נטה לדעה זאת; ואולם לא הכהן הוא השופט כאשר באורתי בפ' שופטים. גם לא שאלו במשפט האורים כי אם בדבר הכבד אשר יביאו אל הכהן או גרלותם לצאת לאויב וכדומה מן הדברים הנוגעים בעניני אלהות ובתקון המדינה וכן נאמר אצל יהושע בס' במדבר כ"ז כ"א ובשמואל כ"ח וי"ו — סוף כוף אין לבוא עד סוף הדבר ואין ביכלתנו רק לסמוך על סברות ספקות (היפאטהעזען) וכן עלתה בדעתי החלושה להעמיד סברה אחת וזאת היא הנה לא מלאנו מלות אורים ותמים כי אם כאן ובס' ויקרא ובס' דברים (תמיך ואוריך לאיש חסידך) ובס' עזרא ב' ס"ג ובנחמי' ז' ס"ה בכלם נאמר אורים ותמים יחד חוץ בס' במדבר ובשמואל א' כ"ח וי"ו נאמר רק באורים ולא נאמר בתמים (ומה שמלאנו בישעי' כ"ד י"ד גם באורים כבדו ד' הוא ענין אחר שהם מורה על ארצות הקדם יושבות באור השמש (דיא רייכע דעם ליכטעס) ולכן נראה לי שהיו האורים והתמים ראשי ויסודי התורה אשר על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ועל פי חקותיה יתקנו כל תקון מדינה, הן בצאתם למלחמה כי יש חוקים כי תצא למלחמה וכי יצורו על העיר אם ישלימו את יושבי העיר אם לא וכדומה מן הענינים האלה הנוגעים לדת ישראל וכן הדבר בכל משפט הקשה משופטים במדינה אשר ישאלו את פי ד' — ואם תשאל מי הם יסודי הבנין? מי הם עמודי התורה אשר בהם נכללים כל חוקי התורה? תדון בעצמך שהם יו"ד הדברות נכתבות על שתי לחות,

---

*) ובספרי הכותים נאמר **סמקון** וזה אמנם הוא לשון אדום:

והם המה אשר על פיהם יענה הכהן, והי"ד הדברות כוללות בין עניינים אלהיים הנוגעים בין אדם למקום ובהם נפיץ אור, להפיץ ענני חשך אשר כסו את העגל כי מהם למדו בני ישראל האמת בהכרת ד' ובמדותיו והם נקראו אורים והם הדברות הראשונות והם כוללות עניינים נוגעים בדברים שבין אדם לחברו כוללים כל המשפטים אשר נפרטו בכתב ובעל פה אח"כ והם הדברות האחרונות ונקראו תמים שמתמים את דברי המשפט — ונראה אח"כ שהיו ב' תבילות קטנות באחת נכתב אנכי לא יהיה לא תשא וזכור, ובאחת כבד, לא תרצח וכו' וכל הבא לשאול דבר קשה אל הכהן אם שהיה בענייני המדינה הוא השיב להם רק מה ששייך לענייני הדת ע"פי הדברים האלה שבהם אלו מפורשים בכתב ובעל פה ואמר להם זה אסור וזה מותר, ושאר הדברים שאינם נוגעים לדת עשו כרצונם או ששאלו את פי הנביא, והכהן לא אמר להם אלא דברי תורה כנגד ע"פי עשרת הדברות ופרטיהם ופרטי פרטיהם שהם כל התורה כלה וזה פירוש הכתוב ב"כ בס' במדבר כ"ז כ"א ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ד' ר"ל יהושע הוא המוציא והמביא אך בענייני הדת ישאל בענין האורים ולא אמר התמים כי דברים הנוגעים בין אדם לחברו גם יהושע היה צריך לדעת כי נצטוה במצות והגית בו יומם ולילה גם דוד לא שאל את פי ד' כי אם בענייני הדת, ומזה יובן למה אמר הכתוב נביא כמוני יקים והלא היו אורים ותמים למה ענין נצרכים לנביא, אלא שהנביא היה מגיד להם עתידות בכל אשר יפנו והכהן היה דורש להם הלכות התורה שכבר היתה תמימה ואין להוסיף עליה ואין לגרוע ממנה, ולמען יהיו הדברים על לבו שישנן את המצות ויהגה בתורה לפני ד' תמיד ישא עשרת הדברות על לבו ויהא נזכר תמיד לדרוש אותם ע"פי פרטיהם וזה שאמר הכתוב כאן ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבאו אל הקדש לזכרון ר"ל בבואו לכפר יזכור לכפר על עדת ישראל ואולם יתן אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני ד' ר"ל שלא יבוא בקדש בלי תכשיט זה ואולם מוסיף ואמר כאן ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ד' תמיד פי' שבכל עת ובעת יתן אל לבו את משפט בני ישראל ר"ל תורתם וחוקיהם הקדושים לבל ישכחו מלבו כל ימיו כי על פיהם יענה בכל דבר אשר מביאים אליו — זה היה לענ"ד התכלית אשר כיון הש"ית בענין האורים ותמים ואולם אפשר שאחר זמן שאלו את האורים כאשר שאלו את הנביא — ולדעתנו האלושה תתיר עוד ספקות רבות בענינים האלה שאין פה המקום להאריך: **(לב) תחרא.** פרש ארא בסורית עניינו מלחמה ותחרא היינו שריון עשוי למלחמה אך אינו שריון ברזל אלא שריון של פשתים כמו שעשו דוגמתו במצרים בגד נפלא מאד ע"י מלאכת מחשבת שבו: **(לד) פעמון ורמון,** האחרון פרי עץ ידוע ודוגמתו עשו עגולי תכלת ופעמון ידוע כל לשון פעם הוא ענין כתישה והשמעת קול ואיתא בתרגום שני למגלת אסתר שמלכי פרס היו להם פעמונים בבגדיו כדי שישמעו העם בבואו ויתרחקו ממנו או ישתחוו לפניו וכן היה הכהן הגדול נושא פעמונים או כדי להטיל בשות מהש"ית לביאו ולצאת או כדי להזכיר את ישראל שהאמת כונתם על העבודה ודעות אחרות הביא המבאר לנתב"ם: **(לח) והיה על מצח אהרן,** הציץ רמז לכהונה והחשן עם אבניו כנגד הלב רמז על עם ישראל והאורים ותמים רמז למשפט ע"פי ד' לכן אמר בציץ שישא אותם כי הוא מכפר על בני ישראל שזה ענין כהונה בפרט וזה הטעם ונשא אהרן כי הוא הכהן שבתוך מעלת כהנים ואח"כ החשן נשא בבחינת היותו שליח צבור אלס פערטרעטער דער נאציאָן והאורים בבחינת היותו מורה הוראה אלס פֿערטרעטער דעס געזעטצעס והציץ בבחינת היותו כהן מכפר אלס פערזעהנענדער פריסטער: **(מא) ומלאת את ידם,** אפשר שהיה מנהג לתת ביד הממונה יהיה לכל שיהיה סימן אומנתו ומזה הושאלה המליצה על כל התמנות איינזעטצונג אין אמט: **(מב) מכנסי בד,** מצורתם כתב היוסיפון באריכות בקדמוניות שלו ג' ז':

כט (א) לקדש אתם, ענין קדוש הכהנים מצאנו ב"כ בויקרא ח' וט' ויש לנו לדבר פה למלאות את אשר נדבנו, ואולם כיון שמלאתי הבאור לנתב"ם שם מספיק מאוד אין לנו להוסיף כי אם מעט אשר אעריך פה: **(ב) בשמן,** אינו כדעת מיכאעליס שצוה למשוח בשמן כדי לחבב בעיניהם מעלת השמן לשבח ארץ ישראל, כי כל שוכני ארץ קדם כבר בשמן בללו כל מאכליהם: **משחים,** פירש"י כמין כ"ף (כף יונית) שהיא עשויה כנו"ן שלנו והמבאר לנתב"ם הביא ציור המדפיסים להרמב"ם שעשו ציור כזה Ω ואמר שזה אינו כף יונית אך מה שאמר המבאר שהוא פ"י יונית אצלנו אינו אמת כי פ"י יונית היא כזה Π וציור הראשון הוא תנועה הנקראת אצלם אָ גדולה o mega ואולם הנראה שהוא כף יונית הנקראה cappa שיש ב' מיני קאפפא אצלם יש מציירים כזה K ויש מציירים ככף ישרה שלנו ובאמת בכתב ישן של היונים מצאתי קאפפא כזה > ואמת שגם כ"ף עברית דומה קצת לנו"ן שלנו: **על תנוך,** אמר פילון היהודי ב' חלקי הגוף אשר על ידיהם יש לעבור עברה ימשח בדם, האזן שלא תשמע מלות השם, היד אשר נשא אותה לעשות מעשה, והרגל אשר ילך למקום עברה: **וזרקת את הדם,** המצוה הזאת נאמרה לנו בני ישראל ועכו"ם שמעו ממנה רצו לעשות דוגמתה ואולם כיון שלא להם חלק בהירה נתגשמה המצוה בעיניהם עד שבאו לכלל תועבה; היה להם מין קדוש כהנים נקרא אצלם taurobolium וכן היה מסודר: הכהן המתוכן לקדוש נלבש בגדי משי בתכריך גדול ונזר הושם על ראשו ואח"כ הובא אל בית אופל מקום חשך וצלמות, ובחדר האופל היה קרקע מנוקבת מעשה מכברת וע"י הנקבים הוליכו את דם הפר הנשחט על ראש הכהן אל יסוד הבית והיו טובלים את הכהן בדם, ואח"כ הוליכו את הכהן החוצה ופניו כנצר נתעב כשמלה מגוללת בדם, ראשו ובגדיו דם נוטפים, ואבלי דם מתעל לנקבו תקון נפש הקורא בזכרו את מראה הכומר הזה: **(כב) והאליה,** אין זה כמו איל שלנו, כי יש בארצות הקדם מין איל אשר אליתו עבה מאוד רחבה וגדולה וסופו אד כקוץ, וחלבה טוב מאוד והיא כבדה כשבעים ליטרין שלנו ולכן הוא החלק שיותר טוב שבאיל שם ונשרף על גבי המזבח

לא כן אלית הבקר שאינה נקרבת על המזבח: (כד) תנופה, לפנים ולאחור לימין ולשמאל שיתן הפרשה לד' קונה שמים וארץ ומתמשלתו בכל ד' אפסי ארץ, לא כן תרומה שהיתה למעלה ולמטה: (לב) פתח אהל מועד, מלת בסל מוטעמת באתנח לכן פתח אהל מועד בב אתנחתא ואכל: (לו) וחטאת על המזבח, שמא התנדב איש דבר גזל וי"א שיחטא פי' יסיר חטא העם על ידי המזבח שמוכן לכך וע"י זה יקדש המזבח ואולם לשון על איני משמע כן: (מ) ועשרון, מדתו מ"ג ביצים כידוע והין ע"ג ביצים ואולם מלת הין נראה שהוא שם כלי ידוע אצלם ונקרא המדה ע"ש הכלים שמודדים אותם בה וכן אצל יוסיפון:

ל (ח) קטרת, טעם הקטרת משום אסיפת המקום או שהקטרת סימן לנשמת אדם עולה מעלה השמימה והתכונה בזה להקטיר קטרת היה ג"כ בימים ההם מצוי לרוב: (ט) לא תעלו עליו קטרת זרה, אינו אש זרה שהקריבו בני אהרן וימותו לפני ד' כיון שהביטו באחר הדבר הזה בגר תמיד בדת הרב מוה' הירץ וויזל כי אמנם עוד לא נאסרה אש זרה וטעם הדבר למה יצאה אש מלפני ד' לאכול את הכהנים אמנם כמוס הוא:

פרשת כי תשא

(יב) כי תשא, כיון שנתנו שקלי קדש לאדנים וגם אחרי מות משה לדעת חז"ל היו השקלים לצורך הקרבנות לכן נאמרה כאן הפרשה הזאת שהיא מעניני המקדש: ונתנו איש כפר נפשו, טעם המלוה לא נודע לנו, אף שניכר שהיתה הפרשת הכסף לצורך המשכן וכן משמע בנחמי' יו"ד ל"ב ע"ש, והנה מפשטות הכתוב זולת דברי הקבלה יצא נראה שרק בפעם הזאת צוה משה כן וזה טעם כפר נפש כי כל המשכן היה לכפר על נפשות בני ישראל, וגם משה לא מנה את בני ישראל כי אם כאן ובחדש השני לשנה השנית ואצל המדינים וא"כ לא היה המנין משנה לשנה, אך מנין הנאמר לקמן ל' י"א הוא אינו מנין הנאמר בס' במדבר א' כאשר הוכחנו שם ומה שנאמר בד"ה ב' כ"ד וי"ו את משאת משה עבד ד' אינו מוכח שהוא מחצית השקל, כי אם איש איש נתן כפי אשר ידבנו לבו ומה שנאמר בנחמי' יו"ד ל"ב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל לעבודת התמיד הרי סופו מוכיח על תחלתו שאינו מחצית השקל, ואולם בדברי התלמוד היו מכריזים בכל חדש אדר על השקלים, ומה שמצאנו אצל דוד בשמואל ב' כ"ד שחטא בזה החטא היה שהוא בעצמו מנה את העם והנהיג בעצמו דרך השליט מה שהוא כנגד דת המלך ולכן לא השיב לו יואב שהוא כנגד דת משה הנאמר כאן אלא שהעם יאמרו מלך רשע הוא שיקח את חרותנו ובאמת לא אמונה שהיה אז מין נחוש על הפקידים ויראו שישליט בהם עין רעה ולכן כדי לעקור הנחוש מן השרש אמר ולא יהיה בהם נגף להשקיט נפשות היראים: (יג) שקל הקדש, עי' מ"ש כ"ה יו"ד בתחלת אמתים: גרה גרגרין שכך מנו הקדמונים: (טו) העשיר לא ירבה, שלא יתגאה: (יח) כיור, שרשו כור ומורה על העגול: וכנו רוב המפרשים הסכימו שהוא מקום מושב הכיור ושרשו כון, ואולם יש שחשבו שהוא משרש כנן והוא כסוי לכיור ואינו שייך לכיור כי הוא דבר בפני עצמו ואולם הפי' הראשון נראה יותר, ולא נזכר בתורתנו איך היו נושאים הלוים את הכיור וכנו ועי' מה שכתבנו בס' במדבר ד' י"ד: (יט) ורחצו, כי הלכו יחפים ולכן אין נכון לבוא אל המקדש במנעל על רגליהם וכמו כן נהגו כבוד במקדשיהם גם שאר העמים: (כג) מר דרור, להבין מלת דרור צריך שתדע שהמר (משרש מרר ענינו נטיפה) שהוא שרף הנוטף מן עץ או מעצמו או שיעשו נקב באילן כדי להוציאו והנוטף מעצמו הוא יותר משובח כידוע לחוקרי הטבע ולכן צוה שכתיב לקחת את מר דרור לשון חפשיות של המר היוצא חפשי, ומלת מר מצויה ג"כ בכל לשונות בני קדם וכן מיררהע אילנו והאילן דומה לעצי שטים, ובזעו עקום ויש לו קליפה מלאה קוצים ועליו כעלי זית: וקנמן בשם, יפה תרגם הרמ"ד כי צימטרינדע היא קליפה הפנימית מהעץ שהוא מוציא ריח ואין כן קליפה העליונה ולכן צוה הכתוב לקחת קנמן — בשם מוציא ריח: וקנה בשם, כמו שמלת קנה מורה על כל חלול בכלל ועל מין קנה שהוא קנה בשם בפרט כך שמו בלשונות אחרים קאלמוס כי מלת calamus מורה על כל קנה ועוד יש מין קנה הנקרא קאלמים מוציא ריח והיא הנאמר כאן והעץ הזה צומח בארץ ערב ובארץ הודו וסמוך לא"י בהרי לבנון. ומשלח את ריחו למרחוק והוא קנה שבתוכו פרחים: (כד) וקדה, במקום אשר יצמח קנמון שם לפעמים ג"כ קדה והוא בלתי ספק קליעה ובלשוננו קאססיא ואלה דברי דיאסקארידעס היוני ובארץ ערב יש כמה מיני קליעה ואחד מהם נקרא בלשונם קיטעת מי לא יאמר שזה קדה הנאמר כאן ונקרא ג"כ מוטטערציממט: (כה) מעשה רקח, באהרלית מאלה אומנים הרקיחה בשמן מאוד ויש שם אומנים לדבר: (כו) ומשחת. כיון שבאקלימא ההם הכוא היו מושחים את גברים בשמן לקרר את גופם ובפרט הגדולים והנכבדים עשו כן לכן היתה המשיחה רמז לגדולה וקדושה, וכל תחלה ומשיחה וקטרת הוא מענין זה כי כלם מורים על הגדולה: (לד) סמים, שרש סמם בערבית על כל ריח הנודף: נטף, ענינו נוזל ולכן תרגמו הע' סטאקטע ויזה נראה שטעה לותיר לתרגם ושחלת בשם זה כמו שנבאר, וסטאקטע גם היא ענין נטיפה כמו liquor ברומית ואולם איזה הוא השרף הזה רוב המפרשים הסכימו לדעת הקדמונים שהוא הנקרא באלזאם והוא מין עץ צומח בא"י ובמצרים ובפרט על פני ירדן. ופליניוס אומר שאינו צומח רק בא"י וטיטוס הביא עמו לרומא אחר החרבן, וכל העץ הזה הוא משיאת גם פריו גם קליפתו גם בדיו והרומיים ג"כ אותו בא"י ויקחו להם לתם וי"א שהנטף הוא מר דרור ואולם כבר נקרא בשם אחר וי"א שהיא הנקרא סטאראקס — ניגעל: ושחלת, הרגם לותיר סטאקטע וטעה בזה כי היא נרתק דמשיתן הים אשר לוקחים אותו לשתים, ושורפים את הצפרן

על גבי האש ויעלה ריח תמנו ואם יתנו אותו בין שאר הסממנים יחזק את ריחם: **והלבנה**, שרף הנוטף מן עץ בארץ ערב וריחו אינו טוב ונקרא בלשון תורכא מאסת אלב ר"ל חלב העץ שרף העץ ומאלת לבן כי כך צבעו, והטעם לאשר נתנו חלבנה בתוך הסממנים כדי להבדיל ריח טוב משאר סממנים כי כן עשו לפעמים ג"כ היונים לתת דבר מריח קשה בין דברים מריח טוב למען הטעים הריח הטוב באמר resina aut gummi adjiciuntur unguentis ad continendum odorem אמר פליניוס בי"ב א': **ולבנה זכה**, היא ג"כ שרף נוטף מעץ צומח בהדו ובערב אך טבע העץ ההוא לא נודע אלינו והשרף הוא לו חדוש שאינו מובאר כל כך או לבן שהוא המובחר וזה לבונה הנזכרת כאן וזכה יפה תרגמו הע' diaphane דורכזיכטיג בל"א שהן טבע הלבונה היותר משובחת: (לה) **ממולח**, י"א מעורב והראב"ע במלח ממש: **טהור קדש**, כי הבדילו ב' מיני מלח האחד הבא מן הים והוא אינו טהור והשני הבא מן הניטרום sal nitri והוא טהור ואפשר שזה מלח סדומית ועל דבר המלח עי' מה שכתבנו במדבר י"ח י"ט:

לא (י) **ואת בגדי השרד**, שרש שרד אינו ידוע ועי' בבאור ובתרגום הע' תרגמוהו בגדי כהונה שהחליפו שוב עם מלת שרת וכן בספרי הכותים וכן בדברי חז"ל אף שנאמר אלו ואת בגדי הקדש — (יח) **לחות אבן**, כך כתבו חוקותיהם על אבן רבים מעמים קדמונים שיהיו קיימים לדורות, והלוחות האלה נגללים שהיו כתבים באצבע אלהים:

לב (א) **עשה לנו אלהים**, נורה שייחסו אליה הכח כפי מה שבארנו הענין הזה סוף פ' יתרו ובזוי"ד הדברות ובכמה מקומות: (ב) **בניכם**, גם האנשים היו להם נזמים עי' מה שכתבנו בפ' משפטים כ"א וי"ו: (ד) **חרט**, כתב הרד"ק בדפוס שעשו דפוס של אמר כדרך המתיכים ונראה חרט ואחרת ענינם אחד מורים על הצורות ולשון דפוס נגזר מתיבה יונית typus שהוא ענין כתישה והושאל על הצורה בלשון יונית ומזה לקחוה בני עמנו ופי' מלת חרט הבאור בכמה מקומות ובפרט בס' בראשית, ואולם לשון צור ויצר אינו מדוקדק היטב לפי' הרד"ק גם אין לומר שחרט הוא כלי אומנות, מייסעל גראבשטיכעל כי מלת אתו שב על הזהב והזהב לא היה אוצן אלא העגל; ויש פירושים רבים בזה והנכון כדברי יב"ע שחרט כמו בשני חריטים מלכים ב' ה' כ"ג ויצר מלשון צרירה ר"ל הכנים את הזהב בשק אחר שאסף אותו מאת כל העם ויעשהו לעגל מסכה: **עגל**, למה עשה דוקא צורת העגל? אין ספק שראו כך בני ישראל במצרים ועוד לא שבו הערב רב מדעתם הסכלה, והנכון בעגל נמשך עד ימי ירבעם — דאס פעטיש גכתב היזה פסל מצרים היה העגל וי"א (ובתרגום פילון ש' אודי שהיה צורת בעל צפון) ואולם היותר נראה שהוא האפים ר"ל השמש אשר עבדוהו המצריים בצורת שור אוגל עגב: (ו) **ויקמו לצחק**, אכלו ושתו כדרך העכו"ם בחגיהם ולחוק היינו רקוד וגם זה מהוקות הגוים לרקוד בעת אידם והרקוד שלהם היה תמיד רומז על ענין מעניני העולם ונקרא אייז תיסטישער טאנץ, ובפרט שמענו מרקוד זה שעשו לכבוד השמש בגלייך בתמונת עגל כמו שאמרתי והשור הזה היה בעיר הון שכבר פירשתי בהלעה שהיא עיר העליופאלים ר"ל עיר החרס או השמש ואון קרובה לארץ גשן ולמדו ישראל מבני העיר הדבר הרע הזה, והיו מצויירים ע"י תמונות אשר עשו המרקדים הלוך ז' ככבי לכת וכן אומר פליניוס הנכרי אל בנו וז"ל: דע כי הרקוד הוא ישן נושן ומיסד בטבע כמו האהבה והרקוד היה בראשית כל הבריאה כי תנועת האלו ככבי מעל להאיר על פני תבל היו מרקדים ומהלכים על פי סדר נאה והתכונה הזאת נוסדה באהוב וקדושה היא כך תורתם השוא: (כ) **וישרף באש ויטחן**, יש מי שאמרו שחרט העגל היה של עץ, אותו שרף באש ואת הזהב אשר צפו בו את העץ טחן ואולם אינו כן כתוכח מדברים ט' כ"א ואולם הנכון כדברי המבאר שערב מין מלח בתוכו ועי"ז נהיה לאבק ואחכי כעתיע האחדים יעידו שהיה כבר נודע במצרים לשרוף את הזהב ע"י תרעובת מלח: (כה) **כי פרע הוא**, יש אומרים פרע לשון אפרון ופירשו פרע תורה כרע טובת ד' פרע דת ר"ל אשר הודה אשר דת הוא: **לשמצה בקמיהם**, רוב האחרונים פירשו שרש שמץ מלשון ערבית שנה ענין שמץ רדיפה והכאה והטעם שאלו בא האויב עליהם לא היה יכול לקום אפניו כי לאתקו ורקדו בלי דאגה ושמירה והיו נרדפים ונסים לפני אויביהם ואולם כל הקדמונים בחרו לתרגם בטעם בזיון ובתרגום הע' קראו לשמחה בזית לפי הכונה ולא לפי המלה וי"א שהוא מורכב מלשון שם נאה ר"ל שם בזיון והדבר מותעב והנכון כי שמץ כמו שמע דבר רוף והענין שם רע הוי שהוא כמו שמע בערבית ששם ענינו בזיון ולחוק: (כח) **כשלשת אלפי איש**, מכאן שלא חטאה כל עדת ישראל גם לא היו בני לוי לעמוד כנגד כל הקהל: —

לג (ב) **ושלחתי לפניך מלאך**, נראה כתרגום יב"ע שלא שלח מלאך מלבד מיוס אלא הטעם שלא יהא ניכרת השגחתו במדת הרחמים אלא שינהיגם בהשגחתו במדת הדין והעולם כמנהגו יהא נוהג ולא ישנה בשבילם חוקי הטבע, כי ינהגם ע"פי הטבע שהיא מלאך ד' ועוד נדבר בענין זה, ואפשר שקודם שהתפלל משה היה ברצון הש"ית לסלק עמוד הענן מעליהם, וילכו רק ע"פי משה, אשר ד' ידבר בו אין יצא ויבוא וזה טעם לך עלה ומזה בפסוק הקודם: (ה) **ועתה הורד עדיך**, כדרך המתאבלים, ובראה היה המנהג שמי שנתוודע לבית דין כי עבר עבירה הסיר בגדיו הטובים וילבש בגדי אבלים לבקש רחמים: (ז) **ומשה יקח את האהל**, כפי הנראה היה להם אהל מועד שם ילכו לבקש פני אלהים בטרם כלות המשכן ועי' מה שכתבנו לעיל סוף פרשת ט"ז ועל האהל היה הענן וכיון שאמר הקב"ה למשה כי לא אעלה בקרבך נטה את האהל מחוץ למחנה: (ח) **והביטו**, בלשון נפש כי לא היה ביניהם: (י) **והשתחוו**, ויתאבלו על הרעה אשר עשו: (יא) **נער**, לא היה רק משרת כי גם תלמידו של משה וזה נראה טעם מלת נער כמו שאנחנו אומרים איין יונגער והנן: (יב) **ידעתיך בשם**, מליצה לקוחה ממושלי ארץ שאינם יודעים כל יושבים תחת שבטם בשם ורק הקרובים אליהם ולכסאם ולכן הושאל על החשובים: (יג) **הודיעני נא את דרכך**, כל התפלה שהתפלל משה לא בעבור כבודו שאל כן כי אם לכבוד

האומה והדת וכן אמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי פי' ע"י שאתה לא תוליך אותנו בדרכי הנס כי אם ע"פי טבע ראוי לי שאדע איך יהיה הדבר הזה ואיך יהיו דרכיך הנסתרים עם עמך ישראל למען אדע הליכותך בקרב הגוי הזה ואיך נגיע לידי תקון וסדר החיל הזה כפי דתך וכפי רצונך אם לא תודיעני איך נמצא חן בעיניך: (יד) ויאמר פני ילכו, או כמו שפירש המבאר אם יסור חרון אפי מעשה כדרכיך או כמו לפני ילכו בני ישראל והשאר אניח לך הדריכם כפי דיעתך ואני אשגיח עליהם כי תמיד הם לפני ויאמר אם: אין פניך הלכים אם לא תדריכם אתה בדרכי הנס מוטב שלא נלך מפה כי רק ע"י הנסים ונפלינו אני ועמך כי באופן הטבע שלא כל העמים הולכת והדרכת ונענה לו הש"ית בדבר הזה כמו שאנו יודעים שהוליכם ע"פי נס מ' שנים במדבר ונאמרה ההבטחה הזאת י"ג — ואולם משה עוד הוסיף לשאול הראני את כבודך האיר נא את שכלי לדעת כל מדותיך למען אתבונן בדרכי נסיך ולמען אדע כי אתה הוא בעלמך ובכבודך הוא מנהיג לעם הזה ויאמר ד' אליו למה לך לדעת דרכי נסים הלא די לך בראותך את טובי ואת רחמים והחסד שאחון את אשר אחון, כני לא תוכל לראות בשכל זך וטהור לא תשיגני מעולם, ואולם בהר סיני אנוא אליך לבאר לך מדות ממדות אשר הנה נאמת האדם ובהן יחזק הבטחון בלב, ואולם אם העיין בהם ואם תדקדק אעפי"כ פני לא יראו כי לא תשיגני לגמרי ואחורי הראה ר"ל הליכותי בעולם ואולם שלא תבלבל דעתך הקלרה כי היא אמנם דעת האדם בזכרי לפניך קצת ממדותי אשר להם נצרך האדם ושכיתי כפי עליך עד עברי עד שלוק שכינתי כשתפסק רוח נבואה ממך וההבטחה הזאת נתקיימה כאשר עלה משה פעם שנית עם לחות אבנים — והמבין יבין: —

לד (א) וכתבתי על הלחות, סימן שבבר מחל על עונותם: (ה) ויקרא בשם ד', כי כן הבטיח לו וקראתי בשם ד' לפניך: (ו) ד' ד', הן הם דרכי הש"ית אשר הודיע למשה כפי אשר הבטיחו מבן אדם ואם טעם אני אעביר את כל טובי לפניך בהם נכללים עמודי הנפש אשר עליהם נשענה תוחלת אנוש ותקות ירא ד' כי אורחות עולם והליכות בלי קץ להש"ית כל מעשיו שופט במחשבה תחלה חסד ורחמים ואהבה עד בלי ירא שמה מוטות כשאו חך גם לו המשפט והצדק, כי יפול לדיק וקם ורשע מהנאה שאת ירד, רק לא מטעם קנאה וחרון ושנאה כי כל אלה יחם הכתוב לש"ית כלשון בני אדם כדי לשבר את האזן ואולם מאהבתו רצה בצדקת בני אדם ומואס ברשעתם ולכן אף שיגמו החסד עב"ז נקה לא ינקה. זה דרכי העולם ומנהגה אשר שם בחוקיו כי כל חטאה ואשמה בעבודות העונש נעקב כל בדין שכרו, זאת הבטיח לנו ובזה נאמין וכל מופלא ממנה לא נדרש כי המוסיף דעת בזה יוסיף מכאוב ויוסיף סכלות זה עץ הדעת טוב ורע ואמנו ילאחו פרחי תקוה ולולי תוחלת והוא גם הוא אמנם עץ החיים האוכל מפריו קונה חיי אדוכים: (ט) אם נא מצאתי חן בעיניך, לאחר שהשיב משה כי כל מה שעשה הש"ית לטובת בני אדם עושה ואעפי"כ הוא מביא עונש על כל חטא למען ישוב הרשע מרשעתו לכן הוסיף לשאול ראה העם הזה הוא קשה ערף ואיך ישתעו אלי אם תוליך אותם בדרכי הטבע, ילך נא א-ני בקרבנו למען תוכל לסלוח עונותם כי יראו את הנסים והנפלאות אשר תעשה, להפלות בינם ובין כל הגוים יקחו אל לבם כל אלה ויהיו להם לזכרון: (י) ויאמר הנה אנבי, לתפלת משה הסכים הש"ית לעשות נסים ונפלאות למען יאמינו במשה כי הוא שליח ד' ואולם לא יוסיפו לעשות זדון להנקם בפת ע"א: (יב) ואת אשריו, כל ענין אשרה ועשתרת באברנו באריכות בס' דברים א' י"ב ע"ש — ונא הזכיר גם כאן היכלי כנענים כי לא היו להם דוגמתם בעת ההיא: (טו) וזנו, יש אומרים שנקרא ע"א בשם זנות לפי שהיתה עבודתם מלאה זמה ותועבת השגל כידוע ובפרט עבדת עשתרת ואולם היותר נכון כי הש"ית נמשל בכל הכתובים לבעל וכנסת ישראל לכלתו וכן פירשנו לעיל בפסוק אכן דמים אתה לתולות, וא"כ כל עובר על בריתו הנה הוא ככלה שזנתה תחת בעלה אשה פרה מדרכי הצניעות, ולכן נקרא הקב"ה אל קנא, כמו שכל איש יקנא את אשתו ואם על כבודו כן הקב"ה אינו מוחל עברת ע"א לבני בריתו: וקרא לך, כי כן מנהגם להסעיד בעלי ברית מסעודת זבחי אליליהם: (יז) אלהי מסכה, אפילו לסמן בהם ד' האמת, לא יהיו לך צורות כלל גשמיות מורות על הרוחניות כי זה מביא לידי אבדון כאשר יעיד הנסיון: (יח) חג המצות, מזכיר המועדים בהפך אל ע"א: (יט) וכל מקנך תזכר, ר"ל וכל מקנך אשר הוא זכר ומקנך בכאן לשון נקבה ואת זכר באברנו בבראשית פרש' א': (כד) ולא יחמוד איש, הנכון כי אורים גוים תבוא האימה על כל העמים השוכנים שביבותך בראותם כי גרשתי את כל יושבי ארץ מפניך וי"א לפי שיש משפט קדוש אצל כל בני אדם באותם עתים יחד אם יכרתו ברית שלא לעשות מלחמה משך זמן הקבוע ביניהם (וועהרענד דער צייט דעס וואפפענשטילשטאנדעס) אין אחד מהם יעבור על דברי בריתם לכן יכרתו ברית עם השכנים; ואולם מפשטות הכתוב אינו נראה כן: (ל) קרן, הנכון כדברי המבאר לנהמ"ש ויש שטעו לומר שהיו לו קרנים כקרני ראם ד"מ ואמרו שהקרנים הם סימן גדולה ואולם מלבד שאין לשון עור נופל על לשון קרן אלא שנים המסוה לא הועיל למשה אלו היה לו קרנים ומן הטעות שטעו עשו אחרים המציירים צוריות קדם (רעליקוויען) קרנים ואמרו שזה קרן משה ומראים אותה לבתים המאמינים בהם: (לג) מסוה, הנכון כדעת הראב"ע שהוא מלשון סותה כמו שנאמר ובדם ענבים סותה ויהיה כמו מכסה ואמת כל שרש נב ולו ענינו גדר ומכסה גם בשאר לשונות:

פרשת ויקהל

לה (ג) לא תבערו אש, הנכון כפי שקבלנו מאבותינו שלא לבעיר אש כל עיקר, כי כל הבערה היא מלאכה גמורה, ובפרט כי בשבת היו נקהלים אל מקום קדוש, וגם הנשים באו להשתחות ולא

התעסקו בתקון הבית ולכן הסרה התורה לאפות ולבשל, וא"כ למה לורך העשיה מזורת אש, (כי בפקות נפש כגון בני חולה מותר), ועוד באהרלות הבן לא אכלו כי אם סעודה אחת בלילה וא"כ בליל שבת כבר היה להן תוכן המזון מערב שבת ולמוצאי שבת היו יכולין לעשות די לרכם. ואנו אף שמנהג תדיבתינו אחר הוא, מ"מ מוטל עלינו החוב כפי מה שכתוב פה: — (כב) חח, כמו חוח שהוא ענין קוץ ודרדר ר"ל מה שנתחב בבגד או נשבר ע"י ראשו החד ומזה נקרא הטבעת שנותנים על בני האזן בשם זה: וכומז, באהרנו בס' במדבר ל"א נ' ואין להקשות מאין היה להם זהב וכסף כל כך, כי כבר ידענו שהאלו ממלרים אלף עבדתם ואלף נקלתם כלי כסף וזהב, וגם לא היו כל בני ישראל עבדים כאשר הוכחנו כבר ורבים בלי ספק קלינים היו: (לד) ולהורות נתן בלבו, נוסף על הסגולות הנפלאות שהאליאב הם לבצלאל ולאהליאב, כי יש חכמים רבים שנודעו בלבם דברים עמוקים, אבל אינם יכולים לפרסם לזולתם, ויש לכל חכם אשר רולה לדרוש טוב לעמו ללמוד ולחקור על המוקים אשר שמו בעלי חכמה הנפש להדריך על פיהם את השומעים לדבר חכמה, ולא יהיה כאותם המתחכמים ומתנאים במסרון ידיעת הלשון ושאר חכמות אשר על ידיהם יהיו מוכשרים להורות וללמד, וכבר הזהירו ע"ז גם חכמינו ז"ל:

לו (ח) ויעשו, יש להתמה על תרגומים היונים שכל הפרשה הזאת מכאן עד סוף סימן ל"ט משונה אללם לגמרי ממה שנכתב בספרי תורתנו:

לח (ח) במראת הצבאות, מ"א דאתיין ללאה שבאו להתפלל והנכון שהיו נאספות למקדש ומן השם להתפלל ואולם מפשוטו של כתיב שבאו לעשות מלאכה כמו שכתוב בידיה טוו וכן מלינו שם לבא מירה על השרת בקדש בס' במדבר ד' כ"ד ללבוא לבא לעבוד עבודה ובתרגום הע' תרגמו כאלו כתוב הלומות אשר לומו ולא ידעתי מה ענין לום ועגוי נפש לכאן, ודע שהמראות היו מתכשיטי הנשים בימים ההם שנשאו מראות של מתכת על פני בגדיהן או בידיהן עד שלא נמלא אשה יוצאת בלתי עם המראה בידה, ובבואן אל פני היכליהם ראו אל תוך המראה ואמרו שתזכורנה כמו שהמראה יראה להן כל שמן ודופי אשר בגיפו כך אלהים יראה כל חסרון נפש וכל שמן רוח:

פרשת אלה פקודי

(כד) ככר, כל המשקלים הנאמרים בתורה נבאר במאמר קרבן נותר יעוין בו:

לט (ג) וירקעו, לשון רבים וקלן לשון יחיד והענין כן, יש מלאכות שאינם לריכים לחושב מחשבות ולמורה בעלמו ראש בעלי אומנות אלא כל חזק ובריא יש בכחו לעשות ע"פי הלווי אשר ילוהו הראש, ויש מלאכות שלריכות לתבונה ולחכמה ולכשרון נפש, הן הנה אשר לא ישים המורה על הנהונים תחתיו אלא בעלמו יעשה, והנה בצלאל ואהליאב היו ראשי האומנות (דיא מייסטער) ואולם בלתי ספק עוד משרתים היו נתונים תחתיהם עושי מלאכה בזהב ובכסף אשר כאש ושכלם יספיקו להם וזה ענין רקיעת בפטים ואולם המלאכות היותר דקות ונלרכות לתבונת איש מבין או בצלאל או אהליאב בעלמו היה עושה וזה ענין קלן ולכן בכל הפרשה הזאת תמלא לשון יחיד ולשון רבים זה וזה כפי ענין המלאכה:

מ (ג) את הפרכת, בספרי הכותים זייפו לכתוב את הכפרת תחת פרכת, ונראה לבדי' שזה שקר כי הא' לשון סכות הוא ענין סכון וסגוב ומן הכפרת יאמר העברי בלשון נתן ושים ראוי לביות ונתת את הכפרת; הב' בפסוק כ"א נאמר לבדי' שמשה עשה כדבר ד' וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות ולשון מסך בוודאי פרכת הוא; הג' הלא כן סדר הפקידה אשר לוה ד' לתת את הפרכת לפני הארון כפי שכתוב לבדי' לקמן פסוק כ"א וכ"ג; הד' אם שיהיה שכתוב כפרת יקשה למה לא לוהו על הפרכת, יאת אשר מן הפסוק מלוה אחת כי הכפרת נכללת במלות הארון לא כן הפרכת; ולכן יש לתמוה איך הלכו כמה אחרונים בעקבות הכותים; (כ) על הארון, מלאנו במקרא ה' לשונות ארון, ארון העדות, ארון הברית, ארון הקדש (ד"ה ב' ל"ה ג') ארון עוזך (שם ו' מ"א) וכלם אחד: (לג) ויכל משה את המלאכה. מלאכת המשכן שרבים דרשו בה זה בכה וזה בכה הא' יאמר שרומז על הליכות עולם והב' על דרכי בני אדם על גוף ונשמה והג' על המדות והחסד, ועולם הבא וכלם פנו לדרכם והעיקר שע"י זה יתאמלו לדרוש ד' וילמדו אומנות ולהאיר שכלם להתבונן בתדה ובמשקל ובכל מלאכות מחשבות משמחות אלהים ואנשים (נור בעבערדערונג דער קינסטע אונד נור בילדונג דעס געשמאקעס) ואפשר שכל אלה הדברים טעמים למשכן, כי יש טעמים רבים למלוה אחת כידוע לחוקר היותר שלם: (לד) ויכס הענן, הענן הידוע שהיה על אהל מועד שהיה להם לענ"ד אף קודם הקמת המשכן ואמר הענן בה"א הידיעה: ובבוד ד', ד' אמר לשכון בערפל והיה מין זוהר נולץ שעל ידיו ניכר כי כבוד ד' בענן — ובזה נשלם פירושנו לספר הזה כיד ד' הטובה עלינו והנה קלרנו לפעמים או לא בארנו כל מה שיוכל להבאר, כפי דוחק הזמן אשר ידחק או כפי קילור המגלה אשר לפני כי כבר ילאנו חוץ מגדרנו לפעמים — ואולם לא יעזבנו דבר מה שייך לעיקרים ולאשים שבתורה. ואם יאמלנו הש"ית להוליא עוד מחברות על עניינים האלה הן ממה שנמלאו עודנם באמתחת מכתבנו, או כפי העילה על רוחנו להבות עוד בתורתו הקדושה, נבוא עוד לבאר באריכות כמה מאמרי התורה, כי אם ידרוש איש אלף שנים עוד בל יריק תורתנו מלהכיל שפע הביונים לפנים. כי עמוקים דברי התורה אין קלה ומלאי פנינים ואבני חפץ לא בזפתו עין חוקר, ואנחנו עשינו כפי כחנו הטניה ושכלנו האלוש, קחו מנחתנו ותודתנו, כל אחינו בני ישראל, כי למענכם דברנו, והשם יפרוש עליכם סכת שלומו — אמן. ועתה נבוא למלאות את אשר דברנו, ונעשה כפי מולא שפתנו לבאר כמה פסוקים מס' ויקרא, וכמה מן המלות הנאמרות בתוכו:

מאמר קרבן נותר

הצדיק היותר שלם אוהב את ד' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו צריך שיתקן כל כחותיו בין כחות הנפש בין כחות הגוף לעבודת יוצרו. וכחות הנפש הנה על ג' דרכים או שמתפעלות מכח השכל, או מכח התאוה והרצון, או כח התפעלות לשמחה או לעצב והיינו כח רגשון הנפש, ותקון הכחות האלה לעבודת הבורא, היינו שיקנה האדם שלמות ידיעתו כל מה שישיג לדעת מתכונות הבורא ומתעשיו ונפלאותיו הן בדברים טבעיים נראים לעין בשר ודם הן ממה שאפשר להשיג ממה למעלה מטבע, או מהנהגת העולם וקורות התבל ע"י רצונו יתברך וזה מה שנקרא אצלנו תורה שהיא כוללת דעות ד' ר"ל מה שאפשר להשיג מתכונותיו ומהשגחתו וכדומה; ותקון כח התאוה והרצון היינו שיקנה האדם שלמות בידיעת הבחירה שנתנה לו שידע כי הוא חפשי וכי הבחירה הוא הטוב היותר שלם אליו ישתוקק תמיד וכי הוא ימשול ביצרו, ולעשות מן המצות השכליות כפי כחו ויכלתו ומצות השכליות הנה המוסריות השייכות לתקון המדינה ולשלמות הנפש כמו איסור גנבה וגזילה והונאת רע והונאת הגר וכדומיהם וזה מה שנקרא אצלנו גמילות חסדים ר"ל כל שלמות האדם בבחינת מדות מוסרי שלו, ותקון כח הרגש שמחה ועצב היינו שיקנה האדם שלמות בעבודת השם וישמח באומרים לו בית ד' נלך, גם יעשה המעשים שהם זכרונות ורמזים, רומזים על ערך ויחס האנוש אלה לבוראו, וכאלה הם מצות תפילין ציצית קרבנות וכדומה ונקרא אצלנו בשם עבודה — נמצא לפי"ז שהתורה והעבודה וגמילות חסדים הן המה גופי התורה ועמודיה — ומה שיש לדעת מענין תורת ד' ר"ל מידיעת הכללים אשר מהם נסתעפות יתר המצות כבר בארנוהו בראש פ' ואתח ובראש פ' שמות ובתחלת ס' בראשית ומה שיש לדעת מטעם מצות השכליות השייכות לענין גמילות חסדים אין צריך באור כי יש בכל אדם קול מדבר ואומר זה רצוי וזה אינו רצוי זה נאה וזה מגונה — ואיזה אדם פרא יולד שישאל למה אסרה התורה גניבה וגזילה? או למה צותה שופטים ושוטרים תתן לך? ואולם מה ששייך לענין עבודת השם צריך באור — הנה כל מצוה שיעסוק בה האדם נוגעת לענין עבודת השם כי אם גם הטוב הוא הנוגע לאדם בלבדו ואם אינו כן איש את רעהו חיים בלעו עכ"ז הוא ג"כ מרצון הש"ית שיתנהגו במנהג זה; ואולם יש מן המצות עבודת השם שהם רק רמזים יזכירו בני אדם כי הם ברואיו ואף שיש בהם לטובת האדם בעצמו כי הוא יקנה שלמות עי"כ וגם מענין תקון המדינה כי אין מדינה בלי דת ותורה קיימת מ"מ יש בהם ממה שלמעלה מן הטבע, והם על ג' דרכים או שמורים על יחס האנוש לאלהיו, או שמורים על מדרגת האדם באשר הוא בעל בחירה ורצון, מעוטר בכבוד והדר אשר חסרהו מעט מאלהים לתת כל תחת רגליו; ומענין הראשון הנה מצות הקרבנות, ומקראי קדש וערכין ונדבות ומענין השני יש ג' מיני מצות המין האחד מקיפות על מעמד האדם בבחינת היותו נצרך לחברה ומדינה ולזה שייכות מצות מקראי קדש שיש בהם מענין יחס האדם להש"ית ויש בהם מתקון מדינה, וכן מצות טומאה וטהרה ומצורע, מצות נזיר ועריות מצות מדה ומשקל ומשורה ואופן הג' ממה שנוגעות לטובת האדם בגוף עצמו כמו איסור מאכלות אסורות — והנה לא יפלא כי יש מכל אלה בכל אחת מהמצות, כי כמו שמצאנו בטבע שלא ברא הקב"ה דבר אחד בעולם שאינו מועיל כלום, ואולם כונן בחכמתו תועלת רבות בדבר אחד, כן הגיענה שלמות שונות ע"י קיום מצוה אחת, כי בכל אחת מהם יש מענין תקון מדינה ומענין תקון אדם פרטי, כי כל תקון מדינה הוא תקון פרטים ומענין עבדת הש"ית וכדומה ואולם נסדר כאן טעמי המצות ע"פי הסדר שהערכתי לפניך ר"ל (א) הקרבנות שהם עולה שלמים חטאת ואשם וקרבנות המלואים ומצות שחוטי חוץ ואסור מום בכהנים (ב) אסור מאכלות אסורות (ג) דיני טהרה (ד) גלוי עריות (ה) מדה משקל ומשורה (ו) מקראי קדש:

אות (א) ענין הקרבנות, כאשר הנחתי לך כלל בדבר אל תדמה בנפשך כי בראותך טעם מצוה אחת שזה הטעם לבדו הסב את המצוה אבל בודאי יש בה כמה דברים מועילים לתקון נפש וכן הדבר בעניני קרבנות — כיון שניתנה התורה שיש אל יחיד וכדומה מן התכונות שחלק לעמו ישראל הפך ממה שחשבו האומות אין ספק שהיה צריך לתת דיני עבודה מתנגדים למנהגי העמים לבל יחטאו עוד ליפול ברשת הטמון לרגלם, והנה המנהג להקריב קרבן היה ישן נושן כי יש ענין באדם לתת משלו לאחרים, לא יוכל האדם להנות מדבר בלתי אם חלק ממנו גם לאחר, ואין זו ממדת הרחמים אולי יש מדה אחת שם אותה היוצר בטבע האדם לחלוק משלו אפילו לאינו אביון, כי כמו שהאהבה נבדה בלב יחידי מגמת אותה כך השמחה והששון לא יחולו על לב האנוש לבדו כי לא טוב לו לבדו, ולכן הוא מיסודי נפשנו לתת משלנו ואפילו עין הרע לא יעצור מתת, והמדה הזאת מקולקלת בידי איש מפזר הונו, ומטבע הזאת לתת משלו לאחרים נמשך לאדם מנהג להקריב קרבן, ר"ל לתת שבח ותודה ליוצר ולשפוך לפניו שיחו כאדם המגיד לרעו כל אשר יתלא

לבני וקרבו, ונותן לו משלו כך הדבר הזה, ואין הטעם שחשבו ח"ו שיתנו מזונם לצורך היוצר אלא
שהפרישו דבר משלהם, שלא לשמוח בו לבדו, ולכן כל הקרבנות מתחלה היו בעת ששון ושמחה, ומזה
נמשכו עבודות זרות לבני אדם שהשחיתו מעשיהם, ולכן שלא לעקור הטבע הנכונה הזאת התירה התורה
להקריב קרבן לה' ואולם גדרה כל זאת בתנאות וחוקים מתנגדים לע"א עד שעקרה כלה ולפי ענ"ד נוטה
לזה גם הרמב"ם ז"ל. ושרש מלת קרבן ידוע וכן מלת קָפְּפֶער בל"א שהוא מתלה רומית offerre ואחר
זמן הקריבו קרבנות ג"כ בעת פגעי הזמן אם חטאו ושבו ולבבם תוגה ימלא, והנה חלקו הראשונים כל
הקרבנות לשני חלקים או שיש בהם שפיכת דם אם הקריבו בהמה וחיה או שאין בהם שפיכת דם אם הקריבו
קמח ומנחה וכתוב בפ' י"ז פ' י"א בספר ויקרא כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח
לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר ומשמע שע"י שפיכת הדם היה החטא מכופר ואולם כאשר
נאמר עוד לקחן יש פירוש אחר בזה הפסוק והענין שאכילת הדם היה ענין ע"א ואמר שלא ישפכו דם
כלום אלא לצורך העבודה או שישפכוהו כמים ארצה להזהירם ג"כ בשפיכות דם אדם ואולם אין הדם
בעצמו הוא הכפרה אלא כל הקרבן ומה שצוה להקריב משאר דברים שאינם בעלי חיים היינו קמח ושמן
שהמה הדברים היותר חשובים בארץ ישראל, והנה רוב דיני הקרבנות הם רק לעקור ע"א ולכן הצריכה
התורה בענין זה, ומטעם זה אסר לאכול חלב ודם, אסר לשחוט אותו ואת בנו וצוה שיקדישו את
עצמם בעת יאכלו השלמים, ושלא יאכלו נותר עד יום השלישי כי פגול הוא ושרש פגול ענינו רקבון,
וכן משמע מדברי הנביא יחזקאל ד' י"ד, ושלא להביא שאור על המזבח, והמלח הוא ברית עולם כמו
שבארנו בס' במדבר ופרטי הקרבנות מבוארים היטב בס' נתה"ש כי הבאור לס' ויקרא נכתב מאיש מהיר
בדת אשר אין ערוך אליו בכל האחריניה ולכן אין להוסיף עליו כי אם מעט מזער ואלה הם:

(א) **כהן בעל מום פסול לכהונה.** הטעם פשוט כי הקריבהו נא לפחתך הירצהו, ועוד היה
מתנהג ע"א שהכהנים השחיתו את בשרם בכל מיני שרטת וכדומה: (ב) **הכהן לא יטמא לקרוביו,**
אעתיק לך פה דברי החכם שאלוואדאר כי מתוקים דבריו מדבש ונופת צופים וז"ל: המצוה הזאת כוללת
ענין גדול שבו נבדלה דתנו מדתי כל העמים — אימת המות תחריד כל אדם, ולב אנוש בקרבו ימס
בזכרו את יום המיתה, ולכן כל דת האומות אשר לא ידעו יעוד האדם ותכלית היותו על פני האדמה
המה השתוקקו לראות מה מאחורי הפרגוד, ומה יהיה בסוף כל הימים אחר שגב נופנו לאדמה ועי"ז
באו לכלל טעות כי אי אפשר לאדם לדעת מה חלק לעולם הבא ודי לו שיאמין בהשארת נפשו ואולם
שכרו ועונשו אי אפשר לו לדעת ולהשיג, ולכן לא אמרה תורתנו כלום שאם נשמור מצותיה כי נבוא לידי
חיים נצחים אלא שע"י התורה הזאת נבוא לידי קנין עולם הזה ג"כ כי האדם נברא בשביל התורה
ואולם כומרי שאר עמים כלם אמרו כי החיים בעולם הזה הבל, והמות הוא בעל המשחית ומלאך חבלה,
והם יתנו ג"כ מחזיונות בלהות שבגיהנום ומאושר בגן עדן וכדומה. ועי"ז באו הכהנים לידי ממשלה
על נפש העם כי בלידת אנוש ובמיתתו היו הכהנים למען התפלל בעד נפשו כאשר אמרו שעי"כ יבוא
לידי נצחית, והיו מפחדים ומאיימים את העם להדריכו כפי רצונם ע"י אימת המית לא כן דעת בר
ישראל, כי המות אצלנו הוא מחוקי הטבע כל אדם הולך למיתה, ואנחנו בטוחות בד' כי לא ישחית אותנו
לגמרי, ומה לכהן אצל המת? להגיד שבחו של המת או קלונו? (כך עשו המצריים וכומריהם) או
לאיים על העם ולהפחידם מחזיונות בלהות יורדי שאול? כל זה מענין טומאת הגוים — והבן ודוק —
(ג) **איסור שחוטי חוץ,** כבר בארנו בס' דברים:

אות ב מאכלות אסורית, רבו הדעות בטעם למה אסרתה התורה להשמר מכמה מאכלים יש
מי שאמרו שהוא מענין תקון הגוף כי הש"ית יודע כי המאכלים האלה קשים לבריאות הגוף ויש שאמרו
כדי להרחיקם מעכו"ם ע"ד מה שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחו והטעמים האלה אינם נכונים כי הראשון
לא יתכן שהרי בפירוש נאמר ויקרא כ' ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש וכו'
והייתם לי קדושים וכו' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי ומוסיף ואומר ואיש או אשה כי יהיה בהם
אוב או ידעוני הרי שיש בו ענין קדושה ומסמיכת הכתוב נראה שהוא ענין ע"א ואולם גם הטעם השני
אינו מחוור בעיני כי איך יבדלו מעכו"ם ע"י מאכלות? ואיך יגזרו מלאכול בשר חיה ועוף הנמצא בארצם,
אם יתיר להם רק מבהמות שאינן מצויות אצלם, כי גם בארצם יבדלו מן הגוים ועוד אם נעיין בטבע
הבהמות המותרות לנו נראה להדי' שכל אלה כבר היו חשובים כטהורים בעיני כל בני אדם, והאסורות
לנו רובן משוקצות אצל כל בני אדם וגם בשר החזיר אף שאינו משוקץ בארצות האלה כבר מצאנו בסיפורי
הירודוט שכל עמי קדם שקצוהו, ואיך יבדלו עי"ז משאר האומות ולכן נראה הטעם הוא כאשר כתוב
בהדי' מטעם קדושים תהיו כי הקדוש הוא מצוין במדות ובמאכליו ובמשקיו, וכבר ידעו בני אדם כי
זה הבדל גדול בין אדם אוכל כל הבא בידו לבוחר במאכלים היותר ראויים לגוף כי בעוד גוף ונשמה
נצמדים יחד כל שינוי גוף יוליד שינוי נפש, השותה למלאות בטנו יאבד כחות נפשו, ואיך לא יהיו
מאכלים רבים עושים לב האדם לאבן, ויעשוהו לאיש חמה, וכבר נודע זה אצל חכמי הטבע, ולכן רק
התמיד בעיניהם החדשים סרו מדרך הקדמונים לאכול כל מה שנאה לְחִכָּם כי אינו אמת שמה שיורד

אל תוך הבטן אינו מסוכן לנפש והמצריים ואנשי הודו וכן פיתגורס החכם אשר היה בין עמים מצוינים
בחכמה כלם נתנו דת ודין בענין המאכלים. ולמה התורה לנו להבדל מבהמות וחיות ודגים אשר הש"ית
בחכמתו ידע כי הם מסוכנים לגוף ולנפש ועי"ז יבדלו ג"כ משאר העמים כי אף שהיו ג"כ דינים אצל
האחרים בענין זה, ואולם מי יודע טבע היצורים האלה כיוצר בעצמו, ובאמת ידענו כי כל האסורות
לנו יולידו או צרעת או שאר מיני חולאים ובספרי המצריים מצאנו שנאסרו לכהניהם כמה מאכלים,
כיון שהכהנים היו אצלם קדושים, ואולם כיון שבני ישראל כלם ממלכת כהנים וגוי קדוש לכן כל אחד

מאמר קרבן נותר

מהם מלוה על זה וגם זה מענין להבדיל אותם מן הגוים — וכבר היתה מקובלת האמונה הזאת בידי בני אדם כי כבר היו בני אדם משכילים כמה בעלי חיים ולכן נאמר ג"כ אצל נח בהמות טהורה וטמאה, והנה התירה לנו התורה כל מעלה גרה ומפרסת פרסה ואסרה את הגמל כי פרסה איננו מפריס, הערבים אוכלים את הגמל ויש שרוכבים על הגמל ויחתכו ממנו חתוך בשר וישימו אותו תחת הכר ורוכבים עליו עד שנצלה מתוך חמימות המרדעת ואת השפן איננו הנקרא קאנינכען כי עיקרו לפון וכיון שמצאנו שהוא מעלה גרה ע"כ איננו חית קאנינכען שאיננו מעלה גרה ויש שחשבו שהוא בערבתיים או שפרינגמאוז וגם זה איננו כי בערבתיים בונה ביתה במאר ובעפר ולא על הסלעים והרי נאמר סלעים מחסה לשפנים לכן נראה כדעת הרב סעדי' הגאון שהוא הנקרא וואבער Hyrax syriacus חיה דומה לארנבת שוכן סלעים ונאכל לערביים והוא כשתי אמות ארכה ארנבת חיה ידועה ונדמה כאלו היא מעלה גרה כי כל מעלה גרה יש לו ד' קבות בבטנה, ואולם המנתחים החדשים דיא אנאטאמען מצאו ע"י כלי זכוכית המגדיל Microscope שהוא מעלה גרה אבל תראה כי רק הש"ית היה יכול לגלות את זה למשה וגם כל חכמי הטבע השתוממו כי לא נמצאה חיה אחת בעולם שיש לו סימן אחד לטהרה וסימן אחד לטומאה כי אם אותם שנזכר כאן ועופות הטמאות הנה הנשר נראה שהוא כולל לכל מיני עוף פרס יש תרגומו בייער וי"א האדניכט וי"א זעעאדלער עזניה י"א פיש אדלער סווארצער אדלער פאלקע ובת היענה העיקר שמלת יענה נרדפה למלת מדבר ובת היענה כמו שוכנת מדבר וכן קוראים הערביים לעוף שטרויס אבי היענה ומה שאמר הרא"בע שהזכר איננו נאכל איננו אמת כי הערביים אוכלים אותו ותחמס י"א השרש חמס הוא מין עוף ונתרגם הע' נאכטאייגלע ורי"ע שוואלבע ונאכהארט כתב שהוא הנקרא שטרויסזאקן שחפת שהוא מורה על דקות הבשר לכן י"א שהוא שטיינאדלער שהוא דקת בשר שבעופות וי"א שהוא זעעמעווע עוף מצוי על פני הים ואולם כיון שלא נזכר כאן רק המצויות בתוך הארץ איננו נראה דעה זאת שלך שטורק-פעליקאן נקרא כך לפי שמשליך את עצמו מסלעים בגבהים אשר משם אורב לדגים קאת פעליקאן השרש קוא כי העוף הזה מוריד מים ואוכלים אל זפק שלו ואחר זמן מה יקיא את הכל ופותח את האוכל לאכול השרץ, משרץ העוף הותרו לנו הארבה והסלעם והחרגל והחגב הנה כל בני קדם אוכלים מיני חגב כמו שבארתי בראש פ' נח יש שמולחו אותם, במלח כמו דג הערינג שלנו ויש שטוחנו אותו ברחים ועושו מין קמח ממנו ואופים פת והאסורות לנו החלד הנקרא וויעזעל וי"א מוילווארף הצב נקרא מין איידעכסע ידוע בשם צב עד היום בזה אצל הערביים והאנקה י"א שהוא הנקרא איגעל וי"א שהוא התנין קראקאדיל הכח מין איידעכסע והלטאה אומרים שהוא שרץ ידוע אצלנו בשם סאלאמנדר ויש לו על גבו מין ברב לא ובו יכבה גחלים התנשמת נקרא כאמעלעאן שרץ המשנה את צבעו מתוך כעס — והנה יש מן בעלי חיים האסורים יש בהם אירום ממית בני אדם כמו הנחשים וכן יש בכל אחד עוד לא איסור מן הטבע — עוד נאסר לנו בשר בחלב וכבר באררנו טעמו. ועוד חלב ודם הטעם בזה חשבו רבים שאסר החלב להבדיל באמונתם שמן לשבה א"י וזה איננו כי יש שומן המותר, והנראה שהחלב היה נקרב על המזבח הפך דתי העכו"ם ואכן הדבר איננו ברור עוד אבל טעם איסור דם בלתי ספק הוא משום ע"ז וכן מצאנו שנסמך אצלו איסור מנחש ומעונן ויקרא י"ט ושבע פעמים נשנית המצוה הזאת במקרא ותפס התורה מאוד ע"ז ואפילו לגר אסור כמה שנאמר ויקרא י"ז י' ויש ג' טעמים בזה הא' שהוא נגד הטבע ומסוכן מאוד כי הדם נמס בתוך הבטן וממית לפעמים ומצאנו שבני אדם הסובלים את הדם ואוכלים אותו מדותיהם נשחתו ונהיו כפריצים אין להם לא רחמים ולא גמילות חסדים והב' לפי שהיה ממנהגי ע"ז כאשר כבר העירו ע"ז הקדמונים, וטעם הג' בזה לפי שהדם הוא הנפש ושופך דם בהמה אף הוא יזכור ששפך דם בעלי חיים והתורה חסה מאוד על הענין הזה שלא יהא קל בעיני האדם לשפוך דם ואפילו דם בהמה ולכן אמרה התורה רק חזק ואמץ לבלתי אכול הדם. וגם אצל איסור שחוטי חוץ אמר ואיש איש וכו' י"ז י"ד וטעם איסור שחוטי חוץ במדבר באררנו בס' דברים ומה שנכתב בתורתנו לבל יזבחו לשעירים המה אלילים בתמונת שעיר עם קרני שעיר ורגליו מושלים על השדות ויערים ובאררנו מזה בהקדמה לס' בראשית:

אות ג' גלוי עריות, כל האסורים האלו המה הקוני תאות השגל כי כמו שחקקה התורה חוק למאכל ומשתה כך חקקה חוק לשגל שהוא כח התאוה היותר מופלג — ולמה אסרתה לגלות ערות שאר בשר ע"ז נחלקו המפרשים י"א שיש בו דבר מתועב; כל איש מרחק מאחותו והיטבע בטבע אנוש שלא לדבק בשאר בשרו, ואפשר שזה אמת אצלנו כיון שכבר נאסר לנו ואולם ידענו שאצל היונים היה נחשב לנגיד רוח מי שלקח את אחותו לאשה; לכן נראה הטעם האחר שהביאו כי כל שאר בשר מוליד רק ילדים חלשים ואמת קראתי כי הנסיון יעיד ע"ז שלא נולדו ילדים חזקים מזיווג אח ואחות וכדומה וכן הוא אצל הבהמות והחיות — ואולם היותר נראה שרצתה התורה שיתקרבו משפחות עם משפחות ויהיו לאחדות כי על ידי הנשואין יגיאו לרעות ואחדות ועי' החתון בין משפחה אחת לאחרת יתקרבו ויאהבו זה את זה יותר ולא ישבו בדד כל שבט ושבט לבדו, כי ידעו שכלם אחד המה:

אות ד' מדה משקל ומשורה, המפרשים רבים האריכו על ענין זה כי מדה שנשאר לנו בתורה מדות ומשקלים ומטבעות שהיו להם בעת הזאת אין לנו עד היסוד, כי כל אלה הם מהדברים שמשתנים בבוא הזמן. ואף שיוסיפון וגם חז"ל כתבו מזה וזכרו מטבעות ומשקלי היונים אשר אליהם מדמים משקלי בני ישראל עכ"ז לא יכלו להגיד כי אם תכונת המשקלים בימיהם ואולם מי יגיד לנו איך היו בימי מרע"ה וכן אמרו ז"ל בעלמא במס' שקלים כי השקל לא היה עובר לסוחר תמיד אצל היהודים, כי העלו עמהם מטבעות מארצות מבבל, וא"כ במטבעות איך לא ישתנה המשקל ובמס' בכורות נאמר להדי' דף נ"ן שהיו משנים את הסלע ע"ש ורש"י וכן במעשר שני ד' ח' ובכתובות ה' וכן בענין המשקל עי', פאה מ' ה'. ולכן כיון שאין אנו יכולים לבוא בבירור בעי' מה שיתכן להוציא מכח השכל לענין המדה והמשקל והמטבעות בימים ההם,

הנה האמה והזרת הם מדות ארך הידים אי רחבם ובלתי ספק האמה היתה כרחב יד איש ו"ו פעמים כאשר היה במלכים ומדברים ב' י"א נראה שהאמה הרבה כארך הזרוע מן המרכובה למטה עד האצילות ר"ל עד שרשי היד בין ליד האנטיווארליעל כי כן משמע מיחזקאל מ"א ד' ואצילה היינו או שרש היד כי כן נראה מסיפור ירמי' ל"ח י"ב ואולם מתוך מה שנאמר בד"ה ב' ג' ג' אמות במדה הראשונה משמע שגם האמה נשתנה בארך הימים. והנה כיון שמצאנו אצל גלית שהיה גבה שש אמות אם נאמר שארך האמה היה עד האציל התחתון א"כ היה גבה שש מדות הנקראת אצלנו לום ואם נאמר שהיתה האמה עד למטה מן האציל היה גבה ח' מדות האלה ואולם בתרגום הע' וביוסיפון נאמר שהיה גבה ד' אמות וזרת שארך האמה האחרונה ברבות הימים היה לאמה הקדמונה בערך שנים אל שלשה וא"כ היתה האמה בימי הרמב"ם כארך י"ב אצבע שלנו וכן נראה מבנין המזבח שהיה גבה שלש אמות ואולם אסרה התורה לעשות מעלה למזבח וא"כ צריך שיהיה המזבח שיוכל הכהן לעשות קרבנות עליו מבלי לעלות ואיך יהיה זה בלתי האמה הוא המדה שאמרנו, וכן משמע מבנין שלמה וים שעשה — כיון שידענו א"כ מדת האמה ומדת הזרת ידענו כי שש עולות לאמה כידוע. נבוא למשורה — הנה היו להם שתי משורות הבת והאיפה, בבת היו מודדים הזיתים והענבים ובאיפה מדדו היבשים וכלם מדה אחת להם כנאמר ביחזקאל מ"ה י"א והאיפה והבת עשירית החמר הנה עוד מצאנו סאה מדת היבשים שהיא שליש איפה ועשרון עשירית האיפה והוא העומר ועוד מצאנו ההין והלוג — והנה ידענו שעשירית האיפה לקחו למנחה ורביעית ההין שמן ורביעית ההין יין נסכה עם לכבש האחד ולאיל לקחו שני עשרונים סלת ושלישית ההין שמן וכן מן היין, ולבקר לקחו שלשה עשרונים קמח וחצי ההין שמן וכן מן היין, וכיון שמצאנו ויקרא י"ד יו"ד שלקח הכהן לוג שמן בידו השמאלית וטבל אצבעו בו לזרוק ממנו ומן הנותר נתן על האזן ועל בהני רגל ויד הימנית מן המטהרים ועל הראש, א"כ לא היה הלוג גדול אלא מה שיוכל הכהן לשבנים בתוך ידו, וכן העני היה מביא לוג שמן כי היה הקטן, וא"כ אין ספק שהיה החומר ד"ש"כ ביצים והאיפה תל"ב ביצים והסאה קמ"ד והעומר מ"ג וחצי וההין ששית הבת שהיא האיפה ע"ב ביצים והלוג חלק י"ב מההין ו"ו ביצים ואם גם שנשתנו המדות בארך הימים מ"מ לא נשתנה היחס עד שהלוג באמת חלק י"ב מההין — והנה אם נחשוב מדת האיפה במלא שהיתה ג' אלפים וע"ב קוביקצאלל כאשר חשבו רוב המפרשים וא"כ נבעין שלקח למלאך ה' איפת קמח הרבה לעשות וכן רות המואבי' היתה מלקטת ו"ו איפות בכנף בגדי' ואיך יתכן שתשא תבואה רבה כזאת בכנף מעיל, ולכן נאמר שהאיפה קטנה מאשר חשבו המפרשים האלה, כי הוא מפרש אפה ומורה על כל מה שיאפה למשפחה אחת בת יו"ד נפשות ולכן קראו שהוא עשירית האפה לגולגלת תחשב ומים שעשה שלמה נראה הדבר ברור שאין האפה גדולה כל כך שהרי הים אלפים בת יכיל (ובד"ה נאמר ג' אלפים) אפשר שלא היו ממלאים כלו מים והוא שלשים באמה יסוב אותו סביב ועשר באמה משפתו עד שפתו, וכל הים ברחבו טפח גם בהיקפו ג' טפחים ולמעלה א"כ צריך שיהיה השפה כגל יוצא לחוץ מעט, וקומתו היתה חמש אמות וא"כ כל זה יכיל אלפים בת, והיודע חכמת גימטרי' יראה לבדו' אם האמה היא בת י"ב צאלל ועשר אמה רוחב הים וחמש קומתו והוא כולל אלפים בת א"כ הבת או האפה צריך שתהיה פחות מב' שמיניות שעפפעל שלנו — והנה עשירית האפה הוא העומר ר"ל אלומה ואין ספק שסך תבואת אלומה אחת יכיל העומר כי האלומות היו קטנות אצלם, והחומר הוא כולל עשר איפות והוא במדה שלנו 1. Schf. 5⅓ Qu. וזה זרע חמר שעורים בחמשים שקל כסף לחמשים שנה בערכין בויקרא כ"ז ט"ז — והדבר הזה נראה ברור נבוא עתה למשקל ולמטבעות הנה ידענו מד"ה ב' ט' ט"ז שמאה שקל היתה מנה אחת ואם נדע בבירור מזאת המנה ומטבע התלויים ב"כ אצל היונים וערכה מאה אדרכמונים (Eine Mine hat 100 Drachmen) אפשר שנוכל לבוא עד יסוד הדבר, ואולם גם שקל גם מנה גם אדרכמון שנו את ערכם ברוב הימים — ואולם מה שידענו שאמרה התורה שיהיה שקל הקדש המדה הנכונה ושקל עשרים גרה וג' אלפים שקלים המה ככר, ר"ל דבר עגול ורוב המפרשים תרגמוהו בשם טאלענט מטבע יונית, ועוד מצאנו בקע שהוא חצי השקל, והנה מדקאמר שקל הקדש משמע שלא היה עובר לסוחר וכן מצאנו באמת שהיה משקל המלך מיוחד בשמואל ב' י"ד כ"ו, ומזה חשבו רבים ששקל המלך היה כחצי שקל הקדש., וזה אינו נראה אלא ששקל הקדש היה משקל בלי שום צורת מטבע, ורק לקבוע היטב השקל ולכן לא היה עובר לסוחר כי לא כל אחד היה יכול להבחין אם יש לו המשקל הראוי אם לא, ושקל המלך צורת מטבע וערכו היה נטבע בו ולכן היה עובר לסוחר — ורוב המפרשים אמרו שערך השקל המה 7 Ggr. ממטבעות ואמרו שמלת גרה היינו גרעין כרי הנקראת יאהאניסברויד ועשרים גרעינים הללו המה שקל אחד, ולפי"ז יחשב לשקל ערך 7 Ggr. — ואולם אין הדבר כן שהרי במלכים ב' ז' א' שסאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל משמע שזה היה, בזול ואולם כפי מה שבארנו מה היא סאה יהיה הקמח יקר מאוד לפי זמן הקדום ההוא, והכתוב חושב אותו לדבר זול שסאה סלת בשקל, כי יהיה יקר מסאה שלנו אצלנו ועוד שמערה שקנה אברהם אבינו מאת עפרון החתי בארבע מאות שקל כסף תהיה בדמים יקרים מאוד, וכן השער ביוקר בכל הדברים שנזכרו במקרא עם ערך כספם ד"מ מלכים א' יו"ד כ"ט סוס אחד במאה וחמשים שקלים או הצמידים שנתן עבד אברהם לרבקה שהיו שוים בשקלים ליו"ד שקל יהיו בערך י"ד דוקאטי' שלנו (כי ס"ז דוקאטי' משקלם ט"ז לאָטה ושבעה גראָשען ערך השקל המה במשקל ⅓ לאָטה וא"כ יו"ד שקל הם בערך 3⅓ לאטה לא ואחשוב ערך ט"ז לאטה לעשרה שלישיות לאטה כערך ס"ז דוקאטי אל דוקאטי י"ד כידוע אצל בעלי חשבונות שיהיה החשבון;

16 Loth : $\frac{10}{3}$ = 67 Duc. : x

מאמר קרבן נותר

ויא"כ $\frac{85}{6}$ = x = $14\frac{1}{6}$ ואם יהיה יותר מדאי. כי הזהב היה יקר בימים ההם מאוד, כי גם הנחשת והברזל ושאר מתכות היו בדמים יקרים יותר כאשר נראה מסיפורי היונים, ולכן נאמר כי השקל כאשר יורה שרשו הוא משקל קטן יותר משלישית לאטה, ונקרא כך לפי שהיה המשקל הראשון אשר נתנו על מאזנים ואחר זמן חלקוהו לשני חלקים וקראו לחלק הזה בקע משרש בוקע עלים וכמו מלת פפונד אצלנו נגזרת מן pondus שהוא משקל בכלל ומורה על משקל מאזנים בפרט כך מלת שקל*), והשקל עשרים גרה והגרה אינה גרעין מפרי הנקרא יאהאנניסברױד והיינו חרובין בתלמוד כי לא מצאנו מין הזה בכל תורת משה, ולכן יותר נראה שהוא גרעיני תבואה וכן משמע ממלת מעה גרה ר"ל מעלה גרעינין שאכלה הבהמה. ובפרט גרעיני השעורה כי גרעיני השעורה היו למשקל ג"כ אצל היונים והרומיי' ונקרא אצלם Granum שהוא בלתי ספק נגזר הגרה בלה"ק וכן גראן שלנו והנה הפלא שגרעין שעורה אחת משקלה כמו גראן שלנו איהם ג"י יעשו לאטה והנה כיון שעשרים גרה הוא שקל יהיה החשבון על דרך זה: 20 = 1 : 210 וא"כ יהיה x = $10\frac{1}{2}$ לאטה ולפי"ז י"ג שקלים ערכם $\frac{14}{31}$ דריינר $1\frac{1}{7}$ לאטה שהוא ערך עיהאלער שלנו וא"כ השקל הוא אוק י"ג מטהאלער שלנו והיינו 2 G. Gr ומזה נבין משקל שערת אבשלום היה ר"ס שקלים שהיינו כ"ז לאטה ואם תחשוב לפי הקדמונים יהיה משקלה $66\frac{2}{3}$ לאטה שזה נגד דרכי טבע השער כאשר העידו חכמי הרפואה ע"ז — ואולם אין זה ערך ושווי המשקלים בתלמוד וביוסיפון שהם צריכין עוד יתר באור, ואולם אין זה מתכלית המאמר — והבן.—

אות ה׳ דיני טהרה כל דיני טהרה הם על ב׳ אופנים או שמועילים לתקון הגוף כי ידוע שרק בגוף בריא נשמה בריאה ובלתה מחלה ונקיון חיצוני רמז לנקיון פנימי כמו שיאמר העברי בנקיון כפי התורת בנקיון נפשי ולכן הצדיק התושלם אינו עוכר בשרו כאשר יעשו המתחסדים ואולם יש דיני טהרה כמו טומאת המת וטומאת כלים וכדומיהם שאף שיש בהם קצת תקון הגוף ג"כ, כי יש ומחלה מהלכת ונגע מצלחת (אנשטעקענד) גם לאחר מיתה, אך עיקר התלוי בשם שמים כמאמר הכתוב קדושים תהיו — והנה דיני צרעת האדם ובבתים ובכלים המה מענין הראשון וכבר כתבתי מה הוא הצרעת בפרשת בהעלותך סי׳ י"ב ומשחין רע במצרים הוא הנקרא עליפֿאנטיאזיס חולי רע מאוד, אשר על ידיה איברי האדם נשברים מגופו, גם שאר מיני צרעת כמו גרב וילפת הנראים על פני העור נמצאו במצרים, שהוא מקור כל משחית ודבר ומחלה מצלחת, גם הדבר הידוע אצלנו בשם ביילען פעסט מקורו במצרים כי ע"י משפכות הנילוס ירקב כל צמח ומרקבון בהמיס רוח זלעפות וממית יולד, והוא מביא כל מיני נגע וצרעת — והנה כבר כתבתי בהלעס שמאנעטהָ המצרי ואחריו הכופרים אמרו שבישראל נדבקה הצרעת בא"י ונמשכו אחריהם שופכי בוז והביאו ראיה מארץ גושן מושב בני ישראל שהארץ הזאת תוליד אדים מסוכנים — וזה שקר בפיהם כי אדרבה גושן מיטבי מיטב טוב, ואינו כשאר ארץ מצרים גם בנו בני ישראל פיתום ורעמסס על הרים גבוהים כמנהג בני מצרים בבנותם להם ערים ועל ההרים רוח מזיב יפה — גם בארץ ישראל לא היתה הצרעת מצויה, כי מהרי לבנון תבוא הקרה מתנגד לצרעת ובפרט על ים כנרת שם האקלימא טוב מאוד, וגם דיני צרעת אשר לפיהם יסגר כל מצורע לא יוכלו להיות

בארץ שרוב שוכניה מצורעים, כי א"כ יסגר כל העם, גם אמרה התורה זכור וכו׳ למרים הרי שמשך מ׳ שנים היה מעשה מרים בין המצורעות שאינן מצויות כ"כ — גם אם נעיין היטב בדיני מצורע ונגעים נמצא שלא נגד הצרעת הבאה הקשה נאמרו הדינים אלא גדר גדרה התורה שלא תבוא, כי כל אלה כמו שאת וספחת ואף שהם שינויים קודמים לצרעת עכ"ז אינם הצרעת עצמה אולם התקנות שתיקנה התורה כאן מעולות כל כך עד שגם חכמי הרפואה החדשים אמרו, מי שירצה לשמור את ארצו מנגעי צרעת יעסוק בתורת משה ועל כל דיני טומאה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, כי נפלאו כל הדינים האלה בעיני כל חכמי הטבע והרפואה, הן מפאת הגדרים והסימנים והשינויים שנאמרו לכהן אשר על פיהם יפסקו דין להלכה והנה שרש צרעת הוא צרע שהוא כרעו שרש גרע טאבען, קראטצען והושאל לנגע ידוע ספחת י"א שהוא מענין ספחני נא (שמואל א׳ ב׳) כי ענין ספח הוא כמו משח וקדש ומזה הושאל על דבר אשר מורחב כי השמן הנמשח ע"פ הבשר הוא נמתח ואולי הנראה שהוא משרש ונספחו ר"ל רבוי הדבר על רעו וכן מספחות ביחזקאל י"ג י"ח (וכן מלה Sofa אצלנו בא מבני קדם אל בני ארץ מערבית והעיקר ספח ומלת Sofa היינו מספחות כמו מלת Kissen הוא מלשון כרים ובסתות הנזכר בתלמוד) ועניינו כמו שאת בלק ולבת ובענין נגעי בגדים כבר סיפרו לנו בעלי מסעות שכן יש מין צמר מכנסים שמתו מחמת חולי שיש בו נגע מזיק לבני אדם וגם יש רמשים אוכלים בגדי עור ופשתים וצמר ועי"ז נתהוו מראות ירקרק וכדומיהם שכתבה התורה מהם והם מזיקים לבני אדם, ואולם נגעי בתים יותר נראה שבא ממין מלח שלפי Salpeter האוכל סיד ואבני הקיר ובימים מעטים אם יפשה הנגע יפול הבית כלו ולשון ממארת אינו משרש מאר שהוא כמו מר כמו שחשב בעצעויים אלא משרש אור ועניינו שלהבת פֿלאמען — וענין זב או זבה טעמם גלוי ונחלקו המפרשים על החולי הזה איזו הוא והנכון כדעת חז"ל, וגם טומאת נדה נקל להבין טעמה, כי הא׳ העידו חכמי הרפואה כי השוכב את אשתו בעת נדתה יוכל

---

*) ואולם יש להבדיל בין שקל לשקל כסף לשקל נחשת או ברזל כי האחרון כבד מן הראשון דאי לא תימא הכי חרב של גלית לא היה כבד מכסף שנתן שלמה לעגלה אחת וכמו אצלנו יש כמה מיני פפונד כמו אפאטהעקער-פפונד שיפֿם-פפונד וכדומה.

לבוא לידי חולשת עקר, וגם הבנים בני נדה תבוא עליהם לפעמים חולי נופל הנקרא Epilepsie, וזאת אחת מהעבירות שנאמר עליהן פוקד עון אבות על בנים, גם הדבר מתועב מצד עצמו, ובפרט דם נדה בארצות הקדם מזיק מאוד כי הוא חם ויש עמו מין ארס שהוא כמו אירוס וכן סיפר פליניאוס בספרו מן הטבע נמצא לפי"ז כל דיני טהרה יש בהם טעם עמוק — ועתה נבוא לדבר על ענינים השייכים

למאמר מקראי קדש

השמחה היא תכלית כל עונג ממה שיוכל בשר ודם להשיג בעולם הזה והיא אמנם גילוי העדן המוחלט השמור לעושי חסד ולירא׳ ד׳ בעולם הצפון — ואין הצדיק הגמור הוא המתאונן, גבר אי עוטה באבלות עלטה, ומבלה ימיו בעוצב ובתוגה, כל חייו יבלו בבכי, ודמעה על לחיו, יקרא אך ואבוי לכל מעשי אנוש ולכל ילודי חלד, עוכר בשרו, ומענה נפשו בצום, מונע מגופו כל מחיה וכל עדן ואלה אני אקרא העם ההולכים בחשך, וכבר בארתי בכמה מקומות שאין זה מגמת תורתנו הקדושה לעבוד את ד׳ מתוך עצבון רוח וקוצר נפש, אלא וגילו ברעדה כתיב וכן נאמר בכל מקראי קדש ושמחת בחגך — והנה מקראי קדש האלה יש בהם כמה ענינים הא׳ כמו שאמרתי להגדיל שמחת הנפש, כי אין לך חדות נפש ועונג בר דעת שומר מצות השי"ת, ואולם שמירת המצות היא עיקר ותכלית כל שמחה מוחלטת — גם אין חדוה בלי חרות, ואולם כיון שכל התורה כלה נשענה על עמוד החרות והחפשית כמו שבארתי לעיל בפ׳ יתרו, לכן גם השמחה היא רמוזה על חרות בני ישראל, ועוד אין לך שמחה כי אם בחברת אנשים ישרים נקהלים לתכלית אחת — והנה שני הענינים ר"ל ענין החרות וענין תקון החברה הם שני עיקרי השמחה הנקראה קדושה אשר נשמח בה לשם שמים היא השמחה הגמורה — ואכן כיון שכל חברת ישראל בעודם על אדמם היתה נשענת על עבדת האדמה לכן כל המועדים היו מתוקנים כפי מחלקות עבדת האדמה — ושמור זה הכלל ותמצא טעם לכל המועדים — יש יום שהוא קדוש ויש חדש שהוא קדוש ויש שנה קדושה ואיזו הוא יום הקדוש זה יום השביעי שיש בו זכר למעשה בראשית זכר החרות כי גם העבד ישאף לו ישבות ממלאכה והוא בן חורין, ואיזו חדש שהוא קדוש זה חדש השביעי שכלו קדוש כי הוא עת האסיף עת ישבתו ממלאכת השדה, ונפשם תתענג מזיו השכינה בבואם לראות ביום הכסה גם הוא עת חרות וחפשית מכל עון, כי כל חטא יכופר ביום צום העשור, גם הוא עת השמחה לחג האסיף באסיף כרם ישבו בסכות ולא יהיה בהם איש נשוא פנים נבדל מאחיו — ואיזה היא השנה הקדושה זאת שנת השביעית שנת השמטה, ישבתו ממלאכת עבודה, גם היא שנת החרות, ולאחר שבע פעמים שבע שנים היא שנת הדרור, ויקראו חרות בכל ארצם בחדש השביעי שהוא חדש הקדוש ביום העשירי שהוא ינקה אותם מעון ופשע — לא נחשוב מתשרי עד ניסן ותשרי וניסן בכלל תמצא שניסן הוא החדש השביעי גם הוא אמנם קדוש גם הוא עת האביב בו ישמח האכר כי שנה העולם לחיתנו. גם הוא עת חרות וגאולה זכר ליציאת מצרים שענינו בארתי לעיל — ואולם אם נחשוב מניסן עד תשרי לשבועות איזה היא השבוע הקדושה זאת שבוע השביעית מחג החרות עד חג הקציר, זה חג השבועות חג שמחת הקציר חג החרות כי בו נתקו כל מוסרות עבודה זרה בו נגלה הקב"ה לעמו — נמצא לפי"ז יש בכל אלה ב׳ זכרונות הא׳ מענין עבודת השי"ת האמתית המבורכת ע"י קרבנות הב׳ זכר לחרות ישראל שזה מענין תקון המדינה [illegible] בחגיגה ושמחה הג׳ מענין תקון החברה והבאת שלום ואהבה ואחוה בין כל יושבי הארץ, ולהגדיל שמחת האכרים מסדרי אדמתם וזה נרמז בעליה לירושלים אל פני האדון כאשר בארתי בדברים י"ד כ"ג — ונקראו אלה מקראי קדש כמו שאמרתי לעיל כי היו משמיעים ע"י מיני הכרזה כי עת מועד לד׳ והיו מלמדים את העם דעת ובינה, שלא תשלוט כת הכהנים כרצונם כאשר היה במצרים, אלא כל אחד יהגה בתורה ואין סודות נעלמות מהמון ונגלות ליחידי סגולה כמה שנאמר כי לא בשמים היא וכו׳ עי׳ מה שכתבתי שם, והעם המה אכרים אוכלים מפרי ידיהם ולא האחד יתפאר על חברו, כל זה מסבב שמחה ועונג ומקרב הלבבות, כל חגיהם ומועדיהם אך לטובתם ואלה פרטיהם:

(א) **יום השבת** נקרא ב"כ יום השביעי ולשון שבת ענינו כמו ישב ישיבה ומנוחה ומלת שבע מספר יסודי כן מאז הכרתו בכל לשונות העמים ואולם הוא מספר קדוש אצל הקדמונים או לפי שהוא שבעה ככבי לכת, או לפי שהיתה מקובלת אצלם בריאת העולם וקדושת היום וכבר הוכיחו האחרונים שהוא דבר גדול לשבות אחר ששה ימים ממלאכה, והיו כופרים שרצו לתקן שביתה אחר עשרה ימים ולא עלתה בידם וראו שאין טוב לאדם לשבות אחר עשור ועי׳ מזה עוד בספרי שטוֹלבערג — ועיקר השבת הוא זכר למעשה בראשית, זכר ליציאת מצרים. וזכר החרות וכל זה נרמז בענין וישבות אלהים ביום השביעי, ויברך אלהים את יום השביעי, ויקדש אותו, שביתה זכר לבריאת עולם, ברכה זכר לחדוה ושמחה, וקדושה זכר לחרות שהיא יסוד כל קדושת ה׳ וכל דרכי מוסר, ולכן השבת הוא יום קדוש מאוד מאוד ונקרא שבת שבתון, ועל דרך השבת כוננו יחד שנת השמטה ושנת היובל. ועל המספר מספר שבעה ב"כ ר"ם ויס"כ — והיודע מהלך הירח ידע כי זאת המחלקה האמתית למחלקות הזמן, שיחלק כל החדש לארבעה חלקים, ועל כל חלק עולים ז׳ ימים ואולם טרם שאחל לדבר בשאר המועדים יש לי להעיר פה ע"ז הענין ר"ל ענין מחלקות הזמן לפי דתי תורתנו: כבר הודענו לך שמלת חדש לא תתכן אלא על מחזור הירח, וכן מורה השם הנרדף אליו ר"ל מלת ירח בעצמם כי תמו׳ חדשים יאמר ב"כ ירחים, וא"כ היו מונים השנה

מאמר מקראי קדש.

לראות הלבנה, ואולם מלשונות אביב זיו בול ואיתנים שהם שמות החדשים שנמצאו במקרא ירצה שהיו
תואמים לראות החמה כמו שאבאר הוראות המלות האלה — ואם תחשוב החדשים בימי המבול תמצא
שהחדשים הם לשלשים יום וא״כ תהיה השנה לי״ב פעמים לת״ך ימים והיינו ש״ם יום וזה מחזור השמש
חסר ה׳ ימים וכן באמת מנו המצריים ואולם ה׳ ימים החסרים עברו לסוף השנה כי בלא כן לא היתה
השנה מסכמת עם עבדת האדמה — ובכל ספר משה לא מצאנו כתוב מי״ג חדשים כי החדש האחרון שנזכר
הוא עשתי עשר גם לא מצאנו כמה ימים לחדש כי האחרון שנמצא (בראשית ח׳ י״ד) הוא כ״ז לחדש, והנה
ראש חדשים הוא בניסן בעת בשול הפרות כידוע (ועי׳ מה שכתבתי בסי׳ י״ב לס׳ שמות פסוק ב׳ ופסוק
ל״ט ופי׳ י״ב פ׳ ד׳) ובו ראש כל המועדים כי הרי קורא לתשרי חדש השביעי וכן לחדש שחל בו שבועות
קורא שלישי א״כ לענין המועדים ידענו בברור שמנו לפי ימות הלבנה כי חדש יאמר לירח, ועם כל זה
קורא לחג הסכות בצאת השנה וכן תקופת השנה נמצא שבו תחלת השנה וכן קוראים היובל בעשור ליום
הכפורים ובדברים סימן ט״ו הוכחתי בראיות ברורות שגם השמטות נמנו מתשרי עד תשרי כי רק ע״ד זה
נפרש הכתוב וצויתי את ברכתי בזיקנה כ״ה (עי׳ מה שכתבתי בדברים כי צריך אני לקצר פה) מכל זה
נראה להדי׳ שהיו ב׳ ר״ה האחד לימות הלבנה והיינו ניסן וזה לענין עבודה ואביב והא׳ בתשרי שהוא
לענ״ד לענין עבדת האדמה ולתיקון המדינה, וכמו שיש ב׳ ענינים במלות מקראי קדש כן התחיל השנה
בב׳ יסודות לעבדת אלהינו ולענין בשול פרות והטבע ואם נחקור בשרשי החדשים לא מצאנו במקרא כי אם
אביב זיו בול ואיתנים, ומן הנודעים אצלנו ניסן הוא בלתי ספק משרש נצן כי יבואו ניצוצי השמש בעת
אביב ואביב בעלתו בארנו לעיל סי׳ י״ב פ׳ ד׳ ואייר משרש אור גם מזה הענין וסיון משרש זיו כדומה לו
וכן באמת נקרא שם אייר במקרא בשם זיו הרי שכלם מענין אחד, תמוז שרשו טמון ולא נודע כי התמוז
שנשים היו מבכות אותו הוא אליל אדונים (אדון) ונראה שהיא מלה מצרית, **אב** משרש אבב והיינו עת
אסיפה וכן אלול משרש אלל שרשו עלל והיינו עשיה ואסיפה, **תשרי** שרשו אינו ידוע ונקרא במקרא ג״כ
ירח האיתנים ופירשו המפרשים משום נחלי איתן נקרא כן, ר״ל שישטפו הנהרות וזה לא נראה לענ״ד כי
כבר באתי לך בדברים כ״א ד׳ דעתי בנחל איתן כי אין שום ראיה מן המקרא שהנהר יקרא איתן כי
כל נחל איתן היינו בכר ומה שמצאנו אתה הובשת נהרות איתן פי׳ בדברים שם שאין שום ראיה מזה
(ע״ש היטב שגם הארכתי בזה) לע״ז אומר אף כאן שאיתנים היינו תוספות חזקות ומוספות השנה
באה ד׳ תקופות ונקרא ג״כ אצל העמים cardina anni ולפי שלענין עבדת האדמה לקחו תשרי לראש
השנה כמו שנאמר תקופת השנה לכן נקרא ירח הראשון לאיתנים ר״ל לתקופות כמו שניסן נקרא ראש
חדשים ר״ל לחדשי הלבנה — ודו״ק **מרחשון** שקלקלוהו בלוחות השנה לכתוב חשון כי עיקרו רחש
שהוא כמו רבש ענינו שער ורבשי טיט כי ירבה הטיט בגשמים וכן **כסלו** שנקרא כן κασλευ בספרי
החשמונאים א׳ א׳ נ״ד הוא משרש כסל שעיקרו בארמית לנירה וכן נקרא בתלמוד כסלא לגדר של עפר
ונקרא החדש כן מרגבי טיט וכן האחרונים בלשון אשכנז **טבת** מלה מצרית כי טובי שם החדש במצרית,
שבט עיקרו אינו ידוע וי״א משום שיגלגלו בו שבטוטי אילנות כי בט״ו בו ר״ה לאילנות **ואדר** מלשון
הדר כי יפיעו קרני השמש ולשון בול במקרא כינוי למרחשון מענין מבול מים — עוד מצאנו מלות קיץ
חרף שתו, וקיץ מלשון קיץ ענינו קטע כי קוטעים הפירות וחרף כמו מלת הערבסט אצלנו הוא עת
בשול הפרות ושתו משרש שתה בערבית נתל — א״כ אם נחקור בכל זה נראה שכל השמות לקוחות
מעבודת האדמה, ומשה לא כתב כי אם חדש הראשון השני השלישי, רק לסמן החדשים האלה כתב
חדש האביב בצאת השנה (ר״ל שנה ידועה מחזור השמש לעבודת האדמה) וכן תקופת השנה, אף שנגד
הטבע עמהם כמה שמות החדשים המצרים הרי שצוה לו הש״י לקבוע לוח השנה משונה ממה שהיה
לפניו, והענין כך לענ״ד נסבים עם מה שכתב החכם מהו׳ יוסף פירסט שכל השנה היתה נחלקת לענין
עבדת האדמה לג׳ חלקים כמו שיורו שמותיהם החלק הא׳ נקרא אביב ומתחיל מט״ו בשבט וכולל אדר
ניסן אייר סיון החלק הב׳ נראה שנקראו קיץ וכולל תמוז אב אלול תשרי והחלק הג׳ נקרא שתו וכולל
מרחשון כסלו טבת ושבט — ואולם קבעו ר״ה לעבודת האדמה בתשרי והש״ת צוה שיתחילו בניסן
והיינו בשבוע השביעית בתוך האביב שמתחיל מט״ו שבט ויאחזו שבעת ימים כי תמספר השבע לפי ז׳ ימי
הבריאה, ומחג ז׳ ימים ימנו ז׳ שבועות עד חג הקציר, ומחדש הא׳ ימנו ז׳ חדשים עד יום הזכרון
ויום הכפורים וחג האסיף, עד שאם תמנה מא׳ תשרי עד א׳ ניסן תמצא שגם ניסן הוא החדש הז׳,
ומחדש השביעי ר״ל חדש תשרי ימנו ז׳ שנים עד שנת השמטה ומשנה ההיא ימנו ז׳ שמטות עד שנת
דרור — נמצא מכוונים ימי הלבנה וימי החמה, וימי שנות עבודת האדמה וימי שנות האבות, ויש
בכלם כל הרמזים שהבאנו לעיל, וכלם ע״פי ז׳ ימים של הבריאה. (ב) **ראש חדש** נוה לעשות יום
טוב לתלות הלבנה שלפיה ימנו הימים ימי השנה (ג) **חג הפסח** כל ענינו בארנו בתוך הספר
(ד) **חג השבועות** עת הקציר ענינו ידוע (ה) **יום הזכרון** הוא לדעתי ראש חדש הקדוש ויזכרו
כל מה שהביאו בתוך השנה ותוקעים סימן לחרות כי העבדים שעבדו שש שנים לא יצאו בשמטה דוקא
אלא לאחר שני העבודה ואימתי זמנם? נלענ״ד בראש השנה וזה ענין זכירה ותקיעה בראש השנה
(ו) **יום הכפורים** הוא יום שבת שבתון טרם בוא עת השמחה בחג האסיף שיזכרו עונותם ולא ירום
לבבם בעת שמחתם, שלוח שעיר לעזאזל שעליו רבו המפרשים והראב״ע אמר אם יכלת הסוד שאחר
מלת עזאזל תדע יסוד שמו ואם אגלה לך קצת הסוד ברמז, בהיותך בן שלש ושלשים תדענו עכ״ל דעתו
בזה שמלת עזאזל היינו מדבר שזאת המלה שלאחריו וכן שלש ושלשים היינו ל״ב פסוקים אחר עזאזל
נאמר לבל יזבחו לשעירים וא״כ דעתו שעזאזל הוא רק מקום במדבר ששמה שלחו את השעיר ודעתנו
בזה נאמר גם׳ בראשית בפ׳ הנפילים היו בארץ שגם נאמר כי בזאת הוא אינו שד אך רמז לגאות בני
אדם המתפארים כנגד יוצרם ושלאוהו המדבר לשאת את עון בני ישראל ר״ל זה דרך כל בעל גאון אחריתו

ו׳

יורד למקום תהו ובהו — ואין להאריך בזה כאן, כי הסוד עמוק מאוד הוא וצריך יתר באור (ז) **חג הסכות** הוא חג האסיף הוא חג השמחה כאשר אספו כל הפירות ולזה יורו ד' מינים שכוללים כל מיני ארץ פוריה הן אותם שנוטפים ריח ואינם עושים פרי כהדס, או נותנים פרי ואינם נוטפים ריח כלולב הן אותם שכוללים שתי מעלות כאתרוג ואותן שאין להם אחת מהמעלות כערבה סימן לשיווי כל בני אדם לפני יוצרם (ח) **שנת השמטה** פרש שמט באחרנו בדברים במקומו, והנה השמטה היא דבר גדול בתורתנו לפיכך הוכיחו עליה הנביאים, והוא שתשבות הארץ ובני אדם לא יעסקו בעבדת האדמה ושלא איש את בעירו בשדה וישובו להיות רועי צאן ומקנה כאבותיהם, והעבד אשר שולח חפשי, הענק תעניקו לו מצאנם מלא תרעה בכל הארץ, ויבוא לידי רכוש, גם ע"י שנת השמטה תשורנה תלונות כל יושבי ארץ ברבות העושר כת אחת על רכוש כת אחרת ונקלקלו ע"י כן תיקוני המדינות כידוע, כי לא רצתה התורה שיהיו אנשים בעם שמתפארים בכסף וזהב ויונו את הדלים והאביונים, לא יוכל האיש למכור שדהו להרבות מסחר אלא כי ימוך, אך לא נוה כן בבתים, שלא להשבית המסחר לגמרי וכן (ט) **שנת היובל** שעיקרו יבל או מענין שופר או שהוא ענין חרות וכמלת יובל באשכנזית גם ע"י שנת היובל שבתו כל מדות הרעות וכל הקלקולים שנהיו באשר אצלות קדם ותערב בשנים קדמונים ואחרונים ע"י רבוי הכסף והרכוש בידים של אחד ומעוטם בידים של אחר, לא יוכל האב למכור לצמיתות את נחלת בנו ועוד תועלות רבות שכוננה התורה בשנת היובל, ישיגם מי שנקי במדעי המדינים ואמר השי"ת כי לי כל הארץ, ר"ל שכל תקיני המדינות הם ג"כ תקנות מאת התורה, כי החרות והשלום והאחוה הם יסודי התורה. ולכן לא תמכר הארץ לצמיתות (שרשו צמת ענינו שתיקה ושביתה ר"ל שישתוק בעל השדה לגמרי ולא יקרא עוד שלו הוא) — ואם תשאל מה עשו בשנת השמטה אם לא זרעו ולא קצרו? עשות גדרים לגנות ולשדות, גם הציתו הקש באש (שהוא תקון לשדה תמורת הבאת הזבל על פני השדה (דינגער) אצלנו), גם שמרו צאנם, והרועים המה מוכשרים לקבל תורה לכן נראה שבאחד העם דעת ובינה ויהגו בתורת ד' עד חג הסכות שבו נגמרה השמטה כמו שבארתי שהחלו למנות מתשרי קראו כל התורה לפני בני ישראל שכיון שעסקו בתורה כל השנה די להם בקריאה זאת לשנן את הדברים, דברי הברית — ואנכי קצרתי בענינים האלה פה כי כבר יצאתי מגדר הבאור, ואולם המדבר לחקור בתורה הזאת ימצא כי עומק מאוד כל דבריה, ולו חכמו ישכילו זאת כי היא חכמתנו ובינתנו לעיני העמים — ואנחנו עשינו כפי קוצר בינתנו להקל על הקורא בתורה. ואולם נלקט אחת כל קורא בבאורנו שבל ימהר לגזור אומר עליו ולאחרון משפט, עד אם קראו מתחלתו עד סופו, כי הארכנו במקום אחד וקצרנו במקום אחר, כפי הנאות וכפי ערך הדפוס לפנינו — ומשך כמה חדשים נוציא לאור באור לס' בראשית — יאמצנו השם וישלח ברכה והצלחה על כל אחינו בית ישראל, שלום להם מעולם עד עולם. אמן.

חזק ואמץ.

בע"ה, וויען ט' כסלו שנת תר"ח לפ"ק.

הכורם

ספר שמות

א (ז) **וכל הדור ההוא**, לומר לך שמן הדור ההוא אחריו נשכח הטובה הגדולה אשר עשה יוסף לאחיותיו שלא ימותו ברעב, אף שחוק האומה היה קבוע וקיים. והי' ראוי להזכירם את מי שהטיבם: (ח) **אשר לא ידע את יוסף**, עי' (רש"י). ואונקלוס באר הפסוק בתרגומו דלא מקיים גזירת יוסף. והנה במלת חדש נחלקו רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזרותיו. ולדעתנו מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שאחרי שאמר הכתוב וכל הדור ההוא, הנה פרעה שהי' בימי יוסף כבר מת וא"כ פרעה הזה הוא מלך חדש, וגם נתחדשו גזירותיו שהענין הזה יוצא ממאמר אשר לא ידע את יוסף, כי איך אפשר שלא היה יודע ממנו והוא היה משנה למלך. אבל הכוונה שלא אהב את יוסף, שתיבת הידיעה תורה על האהבה, כמו שבארנו הכתוב ולא יסף עוד לדעתה (בראשית ל"ח כ"ו), כמו כי ידעתיו (שם י"ח י"ט): (ט) **אל עמו**, אין מדרך המלך להתייעץ עם עמו, ולומר לו הבה נתחכמה וגו' אלא נועץ עם מריו הפרתמים. לכן נאמר שזה מסכים אל מה שאמרנו שהוא חדש בגזירותיו על אנשי ארצו והכביד את עולו עליהם, והנה ירא שישנאו אותו וימרדו בו, העריס ברוע חכמתו להעביר השנאה מעליו ולהשליכה על בני ישראל, ואמר מה שאני מטיל מס עליכם הוא בשביל בני ישראל שהם עם רב ועצום ממנו בהון ובנכסים, ואלו הייתי מטיל מס עליהם בלבד, ימרדו בי ויקנאו אתכם ויעמדו עליכם לריב עמכם, לכן מוכרח אני להטיל מס גם אליכם, אבל הם הם הגורמים זה: (י) **ועלה מן הארץ**, או שיעלו מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו. ודברי הרשב"ם והרמב"ן, שאמרו שכוונתו ועלה מן הארץ לשוב אל ארץ אבותיהם, ולא טוב לנו לאבד עבדינו, הם רחוקים מאוד, כי עדיין לא היו עבדיהם כ"א אחר שלוה לבנות ערי מסכנות: (יא) **ערי מסכנות**, אונקלוס תרגם קירוי בית אוצרא, וכן פירשו כל המפרשים שהיו ערי האוצרות. ואולם התמיה אצלנו הוא שבשני הרעב אשר היו במצרים נאמר וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען (בראשית מ"ז, י"ד) וא"כ היה האוצר נתמלא מאוד מאוד כי שם הובא כל הכסף משני ארצות גדולות, ועכ"ז לא היה מן הצורך לבנות בתי אוצר מחדש לכל ההון הרב ההוא, ועל מה ולמה נצטרכו כמעט שבעים שנה אחרי כן ערים לבתי אוצר? ועוד מן הראוי היה להרחיב את בתי אוצר הישנים ולהגדילם או לבנות עוד בתים חדשים, ולמה לוה לבנות ערים שתים וגדולות? לכן נראה שהם היו אוצרות של תבואה, כי עד שקם מלך חדש, אנשי מצרים לא היו נותנים לפרעה כ"א חומש תבואתם, והיה די בבתי אוצרות הישנים, אבל משקם אותו המלך ובטל חוק החומש ותבע מהם שלש רביעים או מחצית התבוא' כמו שאמרנו למעלה, ולא הי' רעב בארץ זמן רב שהמלך הי' יכול למכור התבואה להוציא ישן מפני חדש, וא"כ נקבצו התבואות משנים רבות ונצברו עד שאין מקום היה יכול להכילם יותר והוצרך לבנות שתי ערים גדולו' לצבור שם הבר. וגם מלת מסכנות תורה על צרכי המדינ' והסכרתים הראשיים, ולזה כוון הרמב"ן בתרגומו ואם תאמר מפני מה לא בנו יצרים לתבואה בשני השבע שנצברו בר הרבה מאד? ע"ז נשיב, בעת ההיא לא קבצו כל התבוא' בעיר אחת, אבל בכל פלך ופלך המדינה ובכל עיר ועיר היו אוצרות להבניע תהם את העם שלא יצטרכו כל אנשי הארץ לבוא אל עיר המלכות, ולזה נאמר ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (בראשית מ"א, ל"ה). ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה (שם שם מ"ח) ואחר שכלו שני הרעב לא היה מן הצורך לצבור בר לחיי העם, ולאותו הבר שהביאו אל בית המלך שנתרבה משנה לשנה ולא היה מקום במצרים להכילו, לאותו השבר בלבד הוצרכו לבנות ערים גדולות להיות בם התבואה למשמרת: (טז) **אם בן הוא**, לפי פשוטו לא הקפיד אלא על הזכרים, לפי שיירא והי' כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו. ואין דרכן של נשים לעמוד בקשרי המלחמה: **ואם בת היא וחיה**, שאם בנות ישראל לא ימצאו בעלי בני ישראל להזקק להם, ינשאו לנערי מצרים, ועי"כ יביאו כל כסף ורכוש רביתן לבתי מצרים: (יח) **מדוע עשיתן הדבר הזה**, עי' במהר"ש ונאמר המאמר ההוא דרך רחוק מאוד. והנה המתבונן יתפלא שלכל העם הרב והעצום לא היו כ"א שתי מילדות, ועוד שפרה ופועה היו בעיר המלוכה, ואיך היו יכולין לעזור את כל העבריות המולידות במקומות אחרות? לכן יתכן שהיו להן מילדות רבות תחתיהן, ושפרה ופועה הן ראשי המילדות מופקדות עליהן, ולהן דבר המלך כדרכו שלא לבוא כ"א אל ראשי הפקידים, והן יצוו לכל המילדות בארץ מצרים להמית הזכרים הנולדים כדבר המלך, והנה שפרה ופועה בעצמן, שהן היו הממונות ללמד את המילדות ומשגיחות על עסקי תפקידם, לא הלכו להוליד את הנשים כ"א לפעמים מעטים, וכוונת הכתוב באמרו ותיראן המילדות את האלהים (בפסוק הקודם) היא על אותן המילדות ולא על שפרה ופועה, אבל המלך לא קרא את המילדות אחרות כ"א שפרה ופועה הממונות עליהן, ואמר מדוע עשיתן את הדבר ה.ה, למה לא צויתן את המילדות להמית את הזכרים ותחיין את הילדים, שהרי הניחו את הילדים בחיים. וע"פ

דרכני גם ותחיין הזה הוא לנסתרות כמו ותחיין הראשון. ומעתה אין מקום לטענת הראב"ע שאמר אין המילדות לעובר דבר המלך, שהמלך היה בספק, אם שפרה ופועה לא צוו את דברו אל המילדות והם אשמו, או שלנו, והמילדות לא עשו כאשר צוו אתן, ושפרה ופועה נקיות מכל חטא ומרי, וע"ז השיבו, אמנם צווינו כדבר המלך למילדות אשר תחתינו, אבל כי לא כנשי' המצריות העבריות וגו', והראיה שאמרו בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו, אם הן בעצמם עזרו בלידת הנשים היה להם לומר בטרם נבוא אליהן וילדו. אבל המילדת האמור כאן, היא המילדת שהיא תחתיה: (כא) ויעש להם בתים, שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו לעבריות היולדות. (מדברי הרשב"ם) ופירוש הזה הוא לדעתנו יותר נכון מכל הפירושים שהביא המבאר לנתה"ש, ואנו נוסיף לבארו היטב. והוא כאשר יראו המילדות את האלהים ופרעה לא האמין לדברי שפרה ופועה שבטרם תבוא אליהן המילדת יילדו, שהדבר הזה אפשר באמת נסים, אבל לא נכון, לכן עשה בתים למילדות העבריות בכל עיר ועיר בארץ מצרים להסגירן ולשמרן, שלא ילכו לעבריות היולדות, ועי"כ תהיינה העבריות היולדות מוכרחות לקרוא מילדות מצריות לעזרתן. וע"ז צוה לכל עמו לאמר לכל המילדות שבעמי לאמר, כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ועל הדרך הזה המקראו' יפה הן מחוברות:

ב (ב) ותצפנהו, הרמב"ן בהרגישו קשר את שני המאמרים ואמר (אלס זיא איהן זאה, דאס ער וואהלגעבילדעט וואר. פערבארג זיא איהן) ולדעתנו שם מאמרים נפרדים, שראתה שהוא טוב מראה וגם הצפינה אותו: (ד) לדעה מה יעשה לו. מה היה להעשות לו? ועוד האיך אפשר להתיצב שם יום ולילה לדעת מה יעשה לו? והנראה כוונת הפסוקים שאם משה ילדה אותו בלי מילדת והצפינה אותו שלשה ירחים ונודע הדבר אח"כ שהיא ילדה ולא יכלה עוד הצפינו לא בביתה ולא בבית אחר ושמה אותו בתבת גומא בסוף על שפת היאור, ותשב בדעתה אם לא יחקרו המשגיחים על הדבר לשוב לקחתו באישון לילה אל ביתה, ושלחה את בתה לעמוד מרחוק על שפת היאור, והיא נצבת שם לדעת, אם נודע גם זאת שהילד נתנה בתבה והוא מונח בסוף על שפת היאור ויצוו להשליכו אותו בתוך היאור. אם לא, ואז תשא את התבה לבית אמה במחשכת לילה, אבל בתוך כך ותרד בת פרעה וגו': (ו) ותפתח ותראהו את הילד, עי' במאור לנת"חש והנה אם נודה לדברי הרשב"ם שאין הראי' האמורה כאן היא ראיה פשוט' אבל הבטה בדבר, עכ"ז אין בה מן החקירה והדרישה לבקר בין זכר לנקבה ובין מהול לשאינו מהול, גם מה שפירש הרמב"ן על אמרה מילדי העברים זה, כלומר אים מצרי למה יעשה כן לשום זאת בגו בסוף היאור, אינו מאמר, שאפשר נערה מצרית שהרה לזנונים וילדה בסתר ומפני כבודה וכבוד המשפחה הניחה שם את בנה למען לא יודע הדבר, לכן נאמר שבת פרעה ידעה מגזרת המלך אביה להשליך את נערי בני ישראל נלקחים מרחם אמותם אל היאור, וכאשר פתחה התבה ראתה את הילד הבוטה בו שאינו נולד לא היום ולא אתמול ולא שלשם כי נראה הילד היה בן שלשה חדשים וגדול מאוד, ואין זה ילד היוצא ממעי אמו: והנה נער בוכה, לא צעק כילד אבל בכה כנער, והנה שני מופתים אות הראיה ואות השמיעה נקבצו יחד להגיד ולהעיד שהילד כבר נולד ימים רבים, ואחרי זהות כלוא בתוך התבה ועודנו חי אי אפשר שיהיה בן זונה מצרית, שאם הדבר כן למה המתינה כל כך ולא שמתהו מיד אחר לידתה בתוך סוף היאור לכסות את חרפתה מהר? ולכן אמרה מילדי העברים זה, והחביאו אותו מיראת המלך כל זמן שיכלו עד שנודע הדבר ולא יכלו עוד הצפינו: ותחמל. לפי שהיה בוכה, ואולי גם לפי שהי' טוב המראה מלא חן בעיניה: (ז) מינקת מן העבריות, כראות אחות משה שבת המלך חמלה עליו, יראתה יראה שתקרא מינקת מצרית, קרבה ובאה אליה לאמר, האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות? ובזה בחכמה שלא טוב לך לקרוא מינקת מצרית, שעל ידה יוודע הדבר שחמלת על ילד עברי ועברת על מצות אביך המלך. וגם היא פתחה את דבריה ואמרה אל המינקת הליכי את הילד הזה, ולא אמרה הליכי את הילד העברי הזה: (י) ויהי לה לבן, לדעת כל המפרשים מלת לה תסוב על בת פרעה שהיה לה לבן, ואין דעתנו כן, אלא כיון שלא מצינו שנתן לה השכר, וגם הריניה לא נקשה דבר. והנה אם משה הצדקת לא יכלה לרמות את בת פרעה לקחת שכר היניקה, והיא היניקה את בנה מה שבת פרעה לא ידעה, גם היתה תפלה שישאר משה בביתה לנגד עיניה ועל שולחנה, לכן כאשר הביאה אותו אל בת פרעה אמרה לא אקח ממך שכר כסף בעד היניקה. אבל זאת תהיה שכרי שיהיה לי לבן, ותקרא את שמו משה ואמרה אחרי שאת משית אותו מן המים ולא נודע מי היא אמו תהיה נא אמו כי היניקתהו מחלב שדי. ונתרצית לה בת פרעה ויהי לה לבן. ועפ"י דרכנו אין צורך אל הלשון ויהי לה לבן הוא מאמר מוסגר, אבל המאמר היה וכן ותקרא שמו משה מחוברים אל ותביאהו לבת פרעה, והענין סובב כלו על אם משה: (יא) מכה, ההכאה הנאמרה כאן היא כמו ויך את המצרי (בפסוק הסמוך) והיתה כדי להמית, ויפה כוון הרמב"ן בתרגומו: (דער אזין זיינען עבריטען אוין צו טלעגט). ואם לא בא משה המית המצרי את העברי ע"י ההכאה המתמדת והיא כדי להמית, לכן הכהו משה עד למות לפי שבא להרוג משכם להרגו: מאחיו, מאין היה משה יודע שהעברים הם אחיו? אלא הדבר כמו שאמרנו, שויהי לה לבן מוסב על אם משה, והוא לא נתגדל בבית פרעה אבל בבית אבותיו, ולכן ידע שהוא מן העברים:

ג (ב) והסנה איננו אכל, אף שהשלהבת סובבות את הסנה מכל צד ובוער' בו עכ"ז הסנה איננו אכל. ירמוז בזה על גודל ישראל ומצבם אז במצרים, אף שצריהם מציקים להם מכל צד אינם יכולים לכלותם ולהשחיתם. ומשה לא הבין כוונת המראה לכן השתומם ואמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה עד שהשם אמר לו ראה ראיתי את עני עמי וגו' כי ידעתי את מכאוביו והם השלהב והשלהבת, ועכ"ז הסנה איננו אכל, שהשגחת אני עליו בעין השגח' והחמלה, ואורד להצילו מיד מצרים וגו' (להלן פסוק יט ז', ח'). ולא על גלות ועינוי מצרי' לבד רומז מראה הסנה, כ"א גם על כל הגליות: (ה) אדמת קדש, שנתקדשה ע"י המראה הגדול וגלוי שכינה: (ט) באה אלי, הנה קרב העת שתבוא צעקתם אלי ולענות והם: (יב) וזה לך האות, שאהיה עמך, כי אנכי שלחתיך, אלולא אין רצוני להיות עמך לא הייתי

הכורם שמות וארא

שולח אותך, שיפה דבת, אתה בלבדך מה כוחך להוציא בני ישראל מתחת יד מצרים ולהם חיל גדול רוכבים ופרשים ולבם חזק, ואחיך העברים הם עבדים נמוכי רוח, ואין להם לא רומח ולא חנית, אבל אני אהיה עמך. וזהו עומק פשוטו של המקרא, ואין צורך לשתי הבטחות שזכר המבאר לנת"ש: **בהוציאך**, אינו הבטחה, ואינו מחובר אל מה שקדם לו, אבל הוא ציווי, אם תוציא את העם תעבדון את האלהים וגו': (כא) **לא תלכו ריקם**, זהו דבר תורה, וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו וגו' (דברים ט"ו י"ג י"ד): (כב) **ונצלתם את מצרים**, יודע אני שהמצריים לא יקיימו מצות העניק תעניק, אף ששקול הדעת ומדת הצדק מחייבים הדבר, לכן אתן את העם בעיני מצרים ושאלה אשה משכנתה וגו'. והנה שונאי ישראל פערו פיהם לבלי חוק, ואמרו בני ישראל רמאים היו, ששאלו מן מצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ובדעתם שלא להחזירה. והנה אם לא רצינו כ"א לסתום את פיהם די לנו לומר שהם מה שעשו במצות ה' עשו, נאמר שבצדק ובמשפט לקחו מה ששאלו מן המצריים, כי מלבד שלקחו שכר וחלף עבודתם ועבודת אביהם יותר משני מאות שנה כמאמר חז"ל, הנה נראה בעינינו שכל מה שלקחו שלהם היה, שהרי המצרים אמרו אל יוסף בשנה השנית לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה (בראשית מ"ז י"ח), א"כ היו עניים ומרודים, וא"כ מאין להם הכסף והזהב הרב הזה? ואם תאמר שבאורך הימים נעזרו ע"י חריצותם וחזרו לאיתנם הראשון, הלא כמעט כל עסקיהם היו בעבודת האדמה. ואין הדבר תלוי שאכרים ועובדי אדמה ירויחו כל כך להביא אל ביתם כלי כסף וכלי זהב, ובהפך נשאל, איה הכסף הרב של יוסף ובניו ואחיו ואביו שהביאו מארץ כנען? והם לא הוציאו פרוטה אחת לא בלבד כל שבע עשרה שנים שחי יעקב אבל גם אחרי מותו אמר יוסף לאחיו, ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ' כ"א), וא"כ איה איפה כל הרכוש וכל העושר אשר רכשו, ואיך נתרוששו בניהם ונכדי נכדיהם כל כך עד שהלכו ממצרים ריקם אם לא הבטיחם השם לומר והיה כי תלכון לא תלכו ריקם? אלא בוודאי שהמצרים לקחו מאבותיהם את כל רכושם בעול וחמס ע"י עלילות, והיה כאשר צעקו עליהם אל השופטים לא מצאו מענה, כי יד המלך היתה חזקה עליהם לחסרם מכל אשר להם ולהביאם אל עוני ודלות. ואם לא ספר הכתוב מזה, הוא שהעניות אינה קשה כל כך כמו קושי השעבוד ועבודת פרך אשר עבדו בני ישראל כל היום והכו אותם, ומעתה כל מה שלקחו ישראל בצאתם ממצרים שלהם היה, ומדברי השם בעצמו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו י"ד) ראיה חזקה לדברינו, שמלת רכוש לא תפול על חפצים הנשאלים שאין לאדם טורח בם, אבל על אותן הדברים שנקנו ע"י עבודה ואומנות, או ע"י מסחר, או ע"י סכנת מלחמה וכדומה:

ה (ג) **אלהי העברים**, אפשר שחשבו שפרעה לא שמע אליהם לפי ששינו את דברי השם שצוה ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו (לעיל ג' י"ח), וכאן כתיב ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי, לכן חזרו לומר כדברי השם ממש אולי יכנסו הדברים באזנו: **בחרב**, הנה הזכרת החרב אינה עולה יפה, כי המלך יאמר, אם לכת למלחמה אין הנה, שאין לי עם רב ואולי לא די והותר לעמוד נגד כל אויב הקם לקראתנו? ואיה הוא האויב אשר חרף נפשו להלחם עמדי? ואולי אין זה חרב מלחמה, אבל חרב חולי, שיש מחלת מות הנקראת חרב, כמו ובחרחר ובחרב (דברים כ"ח כ"ב), וא"כ דומה לדבר שגם הוא חולי שנתהוה מן עיפוש האויר, ומן החליים האלו אין המלך נושע ברב חיל וגבור לא ינצל ברב כח: (טז) **וחטאת עמך**, כתרגומו ויחטן עליהון עמך. והנה כוונתם היתה לומר וחטאת אתה כרעה, שאות התלויה, אבל מפני הכבוד השבו החטא אל העם. ודעת המתרגם האשכנזי, היא רחוקה: (כא) **הבאשתם**, כמו להבאישני ביושבי הארץ (בראשית ל"ד ל') וענינו התחלפות טעם וסבה יקרה בטעם וסבה גרועה, כמו שתרגמו שם, שכוונת יעקב היתה, יושבי הארץ יאמרו, לא מנקמת חרפת אחותם, והיא סבה יקרה, הכו את אנשי שכם אבל מתאות הבצע ולשלול שלל עשו זאת, והיא סבה גרועה המולדת סרחון ובאוש. וכן כאן, אתם הגורמים שפרעה ועבדיו אומרים, לא לעבוד את ה' רוצים ללכת דרך שלשה ימים, והיא סבה טובה ויקרה, אבל מפני שנרפים הם מתאווים לטייל ולשוט הנה והנה, ומדת העצלות היא גרועה, וזהו החרב שנתתם בידם להרגנו, שדבריכם הם אמתלא להכביד עלינו העבודה יותר מקודם:

וארא

ו (יב) **ואני ערל שפתים**, איך חשב משה שישראל לא שמעו אליו מפני שהוא ערל שפתים, והרי הוא בעצמו אומר ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה (לעיל פסוק ט')? מכאן ראיה שהקב"ה אומר ומשה כותב, והשם יודע מחשבות ולא משה:

ז (יא) **בלהטיהם**, כתרגומו בלחשיהון, ששורש הוא המלה לדעת הרד"ק הן לאט ובא הה"א תמורת האלף כדרכן להתחלף זו בזו. והענין שאותם המכשפים נתעטפו בשמלה, וזהו כמו לאט את פניו (שמואל ב' י"ט ה'), ועליה ציורים משונים, ואמרו שע"י הציורים האלו וע"י השבעות שהשביעו בלחש ובחשאי, וזהו מענין ותבוא בלאט (רות ג' ז') יכולים לשנות בכל כחות הטבע, ולשנות התולדות ולהקיץ מעפר את המתים שכבר מתו, ולכן נקראו מעשי המכשפים להטים (אייכהייזונגען. בעשוואָ-רונגען): (ט) **והמטה אשר נהפך**, הפכה, יאמר גם על שינוי הצורה, השעם, המקו' והמחשבה, ושעור המטה אשר נשתנה צורתו והויתו ונהיה לנחש, וכן ונהפכו לדם (להלן י"ז): (יח) **ונלאו מצרים**, אף המצריים נלקו עם פרעה שהיו כולם עוזרים אותו לרעה ולהצר את עם ישראל, כמו שאמר, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (להלן ט' כ"ז): (כב) **בלטיהם**, כבר בארנוהו למעלה (בפסוק י"א) שבלטיהם ובלהטיהם ענין אחד הם ואף שמן הראשון חסרה האל"ף:

ח (ה) **התפאר עלי**, הנראה לדעתנו הוא, שעל מה שאמר פרעה העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ואח"כ אשלחה את העם. השיב משה שלא אתה בידי וביכולתי ואין אני צריך, מן הראוי שתשלח מקודם את עמי ואח"כ נעתיר לה' להסיר ממך הצפרדעים, ותבטל תחלה רצונך מפני רצוננו, ואולם התפאר עלי ואתיר, שגם האיש השליח תחת שרי ועושה פלא, הם על כבודי ועושה רצוני תחלה, ובזה השתוות נגד עבדיך ועמך. ויהיה עלי כמו על ידי, ודומה לו על חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ') על ידי חרבך: **רק ביאור תשארנה**, ממשמעות הדברים נראה, שהבטיחו שכל הצפרדעים ישובו ויחזרו אל היאור אל המקום אשר היו בראשונה, ולא להכרית כוונתם שיתרחקו ממנו ומבתיו, ולהלן הוא מפרש דבריו יותר ואומר וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאור תשארנה (להלן ז'), והוא שהצפרדעים לא ימותו אבל תשארנה ביאור, ואם נפרש לומר, שהצפרדעים שעלו אל היבשה ימותו, ואותן שלא עלו תשארנה ביאור, מה צריך להגיד זאת לפרעה? ומה חפץ נמצא בו להודיענו שאותן הצפרדעים הנשארים ביאור תשארנה ביאור? מלבד שמלת וסרו לא תסבול הכוונה הזאת. אבל האמת הוא שמשה הבטיח, שהצפרדעים יסורו מן היבשה וישובו בחיים אל היאור ולא יעלו עוד רק תשארנה שם, ואולי חשב שהסרת הצפרדעים על זה האופן תהיה מופת חדש על יכולת השם. ואולם לא כמחשבותיו מחשבות שדי, שאלו היו הצפרדעים שבים חיים אל היאור אז פרעה ועבדיו היו אומרים, במקרה עלו הצפרדעים מן היאור ובמקרה שבו שמה, ולא מיד ה' היתה זאת, אבל אם כל הצפרדעים מתים כולם ברגע אחד ובאותו הרגע עצמו נתמלא כל ארץ מצרים מבאוש וסרחון, אזי היא מופת חותך שיד ה' פעל כל זאת: (ט) **כדבר משה**, ולא כל דבר משה, שהוא אמר וסרו הצפרדעים וגו' רק ביאור תשארנה, והשם לא הסירם אבל המיתם להבאיש הארץ מטעם שאמרנו, וכדי שיהיה לאנשי מצרים לזכרון: (יח) **אני ה' בקרב הארץ**. לדעתנו פירושו בקרב הארץ ממש, כלומר בארץ מצרים, שאני עובר בתוכי ומשגיח שלא ילכו חיות רעות לארץ גושן, וכן דעת הרמב"מן בתרגומו (אים לאנדע), ולא תרגם (אויף דער ערדע): (יט) **למחר**. הנראה שבמכת הצפרדעים כאשר שאל משה למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ענה פרעה ואמר למחר (לעיל ח' ו') אף שמנהג האדם לבקש שיסור המכה מיד, מפני שחשב פרעה שעלית הצפרדעים מן היאור היתה במקרה, ואולי בכח משה להסירם, ומנהג פרעה היה ללכת בכל בקר אל ים נילוס ונלוה מכל שריו ועבדיו והמון עם רב, ואמר בלבו אם משה יסיר את הצפרדעים ממני ומעמי והיתה לי הרוחה, ואם לא יוכל לגרשם יהיה לבוז ולחרפה ללעג וקלס בעיני כל שרי ועבדי וכל עמי, ומשה הבין את ערמתו ואמר כדבריך, ועתה מודד לו במדה שהוא מדד ואמר למחר בעמדך על שפת הנילוס נגד כל שריך ועבדיך ועמך יהיה האות הזה: (כב) **תועבת מצרים לעיניהם**, והרי פרעה יכול לומר לכו זבחו לאלהיכם בארץ גושן, הלא מי שסבב את הארץ בעבור החיות הרעות הוא לא יניח למצריים לבוא שם, לכן אמר דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו: (כז) **לא נשאר אחד**, לא היה צריך שימותו כמו הצפרדעים, כי הצלת ארץ גושן היתה מופת חותך שמכת הערוב אינה מקרה, ומיתת החיות אינה רעה אבל תועלת רב לאכול את בשרם ולעבד את עורם והשם מנע את הטוב מן המצריים:

בא

י (ג) **לענות מפני**, הנה עד כאן לא אמר שיכנע עצמו לפני ה' מטעם שהמדות הגרועות שהקשו את לב פרעה לבלתי שלח העם שתים היו, האחת חמדת הממון, והשנית גאוה וגאון רוח שמנעו לשמוע אל דברי ולעבר שפה המצוה לו. והנה אחרי שהדבר והברד גרמו השחת והפסד רב אין עבודות ישראל שוה בנזק המלך והמדינה, שלא בלבד יצא שכרו בהפסדו, אבל ההפסד היה מרובה מאת פעמים מן התועלת המקווה ע"י שעבוד ישראל, ולא נשאר א"כ אלא הגאות שמנעו משלוח את עם ה', ולכן אמר עתה עד מתי תמאן לענות מפני, שהרי לא נשאר לך שום סבה שתמאן כ"א רום לבבך: (ז) **ויאמרו עבדי פרעה**, עד עתה שתקו ואדרבה הם עזרו את פרעה להרע לעם ישראל, כמו שאמר ואני ועמי הרשעים (לעיל ט' כ"ז), שע"י שעבודם ועבודתם גם להם היה תועלת וטובה רבה, ואולם עתה שראו שהפסדם גדול יותר מן התועלת התחילו לצעוק ולומר שלח את האנשים, ועניין הגאות וההתנשאות לא שלט בם כי בפרעה לבדו, והם לא בקשו דבר כ"א קיום המדינה ושלומה, ולכן אמרו הטרם תדע כי אבדה מצרים: (ח) **מי ומי ההולכים**, הראה את עצמו כאלו היה רצונו באמת לשלחם. אבל תואנה הוא מבקש שלא לשלחם ובאמת גם עבדיו לא אמרו שלח את האנשים חפשי, כ"א שלח את האנשים ויעבדו את אלהיהם, דהיינו שיתעכבו שמה או עשרה ימים ואח"כ ישובו לעבודתם: (ט) **בבנינו ובבנותינו**, מן התימה שלא אמר בנשותינו. ורחוק הדבר לומר שלא הזכירם מפני שהאשה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב: (י) **רעה נגד פניכם**, הנראה שהוא כמו שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט"ז ח') שהשם הוא תמיד לנוכח עיניו כמו שתרגמו שם הרמב"מן, וכן כאן מחשבתכם הרעה, דהיינו לברוח ולא לשוב הנה, היא תמיד נוכח עיניכם ומתנה בל תסורו. והנה הזדון ההוא קורא רעה את התאוה הטבעית באדם להיות חפשי מעבודת פרך ולשבר מוסרות הברזל מעל צואריו שהם עליהם אונס, שהמצריים לא קנו את ישראל, אבל שמו אותם לעבדים בחוזק יד: (יא) **כי אותה אתם מבקשים**, השעור, כי אתם אומרים שאותה אתם מבקשים, אבל אני יודע שמחשבתכם לעזוב את הארץ: **ויגרש אתם**, עד הנה לא נהג בהם מנהג בזיון כזה לגרש אותם מהיכלו, אבל כאשר שמע שעבדיו אמרו אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (לעיל ז') ומלא זה המורה על משה הוא דרך

בזיון, אמר בלבו אם עבדי מבזים אותם כל כך, נאות לי שאני המלך לנהוג יותר לכן צוה לגרשם (טו) **ולכם**, שבזיתי וגרשתי אתכם: (יז) **את המות הזה**, מיתת הרעבון, שכמעט מתו ברעב, לפי שהארבה אכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר וגו' (לעיל פסוק ט"ו). ואין לך מיתה יותר קשה ממית' הרעבון, ולכן אמר ויסר מעלי רק את המות הזה, כלומר כל מיתה אחרת אסבול ולא את המות הזה: (כה) **גם אתה תתן**, הנראה שכך אמר, הרי בעצמך הודית כמה פעמים שחטאת לה' אלהינו, מן הראוי א"כ שתתן גם אתה עולות וזבחים לכפר בעדך, ואנחנו לא היינו לוקחים אותם לצרכינו, אבל היינו עושים אותם לה' אלהינו, ומלת ועשינו היא מורכבת מעתיד ועבר כדרך המקרא במקומות רבות:

יא (ג) **גם האיש משה גדול**, ענינו מלבד מן העם שנתן ה' בעיני מצרים השאילום כלי כסף וכלי זהב ג"כ מטעם שהאיש משה גדול מאד בארץ מצרים וגו' וידעו שזאת היא רצונו ולא יכלו לסרב מפני אימתו של משה: (ז) **לא יחרץ כלב לשוני**, הרבה הוראות יש לשורש חרץ, וכאן הוא ענין תנועה, כלומר שלא ינענע כלב לשונו, ומזה נאמר ויד חרוצים תעשיר (משלי י', ד'), שהחרוץ מתנועע תמיד בעבודה או שרץ כל היום הנה והנה והפך העצל ששוכב תמיד על צדו וחובק את ידיו: (ח) **וכל בכור בהמה**, שגם בכור בהמה חביב לו לאדם יותר מן הנולדים אחריו, לפי שע"י הבכור הוא יודע שהבהמה איננה עקרה:

יב (ב) **ראשון הוא לכם**, בארתי זה הענין בספרי אמרי שפר (ח"א, קכ"ד, קכ"ה, קכ"ו): (טו) **הנפש ההיא מישראל**, ואמת הדבר שבזולת הדרש היו יכולים לומר שהנפש לא תכרת כ"א מישראל, לפי שהכתוב אומר ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל (להלן י"ט): (יז) **בעצם היום הזה**, וכן ויהי בעצם היום הזה (להלן מ"א), ויהי בעצם היום (שם נ"א), והרי נאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי (שם; ל"א) וכן ויתחזק מצרים על העם למהר לשלחם (שם ל"ג)? אמת הדבר שהם התחילו את בני ישראל לצאת בעוד לילה. אבל משה ואהרן לא הוציאום עד עיצומו של יום כדי שלא יאמרו אח"כ כגנבים ברחו מתוך מחשכת לילה. וכן המתינו עד צאת השמש בגבורתו לצאת ביד רמה: (יט) **בגר**, מכאן ראי' שהגר נמנה בעדת ישראל, אף שהותר לו לאכול נבילה ולא חלו עליו כל המצות כמו על ישראל: (לב) **וברכתם גם אתי**, בתחלה הי' כופר בהשגחת השם ויכלתו, ואח"כ נעשה מאמין ואינו מאמין, ועתה נתעטף בשמלת הצניעות ואמר וברכתם גם אותי, שאם היתה כוונתו באמת שיתפללו השם בעדו והאמין בו בכל לבבו ובכל נפשו, למה אמר אח"כ מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (להלן י"ד, ה')? ואם הודה לו שברח העם הלא במצות השם הלכו שהוציאם מעבדות לחרות, וא"כ למה רדף אחרי ישראל? ומזה נדע שלבו הי' מלא הוות ותרמית, וכאשר דחקה לו השעה שהוצרך לשלחם, דבר כגנב וחונף, וברכתם גם אותי: (לח) **וגם ערב רב**, יתכן שערב רב הי' מאותן שנאמר עליהם הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו וגו' (לעיל ט', כ"ח); (לט) **צדה**, בארנוהו למעלה (בראשית מ"ב, כ"ה): (מג) **בן נכר**, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, (מדברי הרמב"ן). ודבר זה תמוה מאוד שהרמב"ן מביא ראי' לסתור את דבריו, כי ואשתמודע הוא תרגום של ויכר א"כ הוא מורה על ההכרה ולא על ההתנכרות. אמת הדבר שמלת ואשתמודע כוללת שתי ההוראות יחד, שאונקלוס תרגם גם את ויתנכר ואשתמודעינון, אבל סוף כל סוף אין מתרגום אונקלוס שום ראיה לדבריו. והנה יהי' איך שיהי' אחרי שאין הדבר מבורר, שמשתף הוא בכלל מי שהתנכר לאביו שבשמים, ראוי להזהיר בכל מקום תיבת משומד בתיבת מומר, שהוראת מלת משומד משתמע לתרי אפי', ונראה להתעולל עלינו עלילות ברשע, והבן זה:

יג (ב) **קדש לי**, כל החביב לאדם יותר, וזהו הבכור, אף בבהמה כמו שאמרנו למעלה (י"א, ה'): (ט) **והיה**, מוסב על החג ולא על העבודה. ושעור הכתובים לפי פשוטם כך הוא לדעתי, שביום החג תגיד לבנך, כל מה שאתה רואה מן ההכנות וההזמנה לחג הפסח הוא בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים, והי' לך החג ע"י שחיטת הפסח ואכילת המצות לאות על ידך שהם נעשים בידיך, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מצה ומרור מונחים לפניך, ועל ידם תהי' תורת ה' בפיך. ומה הי' התורה? כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, שאילו לא הוציא אותנו הקב"ה הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, והדברים ביד חזקה הוציאך ה', כוללים היכולת בלתי תכלית וההשגחה על דרכי בני אדם, והן ראשי עקרי התורה והאמונה, כן נראה לנו בפשטות המקראות, והדרשה תדרש: (טז) **והיה לאות**, לפי פשוטו ענינו כמו שאמרנו עתה, וטוטפת את הזכרון, אולי היא מלה מצרית, וגם בעלי התלמוד חשבו שהוא מלשון אחר:

בשלח

(יח) **וחמשים**, מזויינים, ואל תתמה מאין היו להם כלי זיין, שלדעתנו שלקחו עמהם כל כלי זיין שיכלו למצוא בחצות הלילה טרם צאתם, וזהו בכלל וינצלו את מצרים: (יט) **השביע**. אף שאותם שהשביע יוסף כבר מתו. ואין מכאן ראי' מוחלטת שהאדם מוריש שבועה לבניו שאולי משה לא קיים השבועה מצד החיוב, כ"א מצד הראוי, שראוי לבנים לקיים את שבועת אביהם:

יד (ה) **ויגד למלך מצרים**, והנכון לדעתי שהגידו למלך מברחת העם, מאחר ששמעו בנוקר או למחרתו שמשה לקח את עצמות יוסף עמו, והדבר היה ידוע במצרים, שהישראלים שומרים את

עצמות יוסף יותר משני מאות שנה ואינם קוברים אותם, לפי שמאמינים שיוכלו לעזוב את מצרים ויוליכום עמהם לקברם בארץ כנען ארץ מולדת יוסף, ועי"ז נתגלה רצון משה וישראל שלא ישובו למצרים: (י) וייראו מאוד, הראב"ע תמה איך ייראו מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם? והנראה לדעתנו שגם שאדו פחד, לפי שהמלחמה ההיא היתה משונה מכל המלחמות שבעולם, שבכל שאר מלחמות אין אנשי הצבא לוחמים בעד עצמם, אבל מפני מצות המלך שגוזר עליהם לצאת לקרב וללחום בעדו ובעד ממשלתו, ואם רואים שהסכנה קרובה והלכה הולך וגדול, וספק הדבר שינצחו, אומרים בלבם מה לנו לנפול בחרב בעד כבוד מלכנו? ואז עוזבים את מערכות המלחמה, אבל במלחמה ההיא לא היו לוחמים בעבור גזרת פרעה, אבל כל אחד ואחד היה לוחם בעד עצמו בעד כספו וזהבו, שישראל היו שואלים מהם כלי כסף וכלי זהב ושמלות ולקחום והלכו לדרכם, ולכן ייראו בני ישראל שיתאמצו בכל כחם ובכל נפשם ללחום עמהם כדי לקחת את כספם וזהבם ולנקום את נקמתם מהם: (יג) התיצבו, נראה שרבים מהם התחילו לברוח ולנוס הנה והנה, לכן אמר התיצבו, אל תזוזו ממקומכם:

טו (א) **ויאמרו לאמר**, הדעת נותן שכל ישראל לא ענו כ"א הפסוק אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, על כל פסוק ופסוק שאמר משה, והי' הסדר כך. שמשה שלח אנשים רבים לעבור בתוך המחנה ואמרו משה ישיר, אז ישיר משה, ואמרו על כל פסוק ופסוק שיוצא מפיו כדברים האלה, השירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, ואם תאמרו איך נודע שמשה כלה הפסוק, לכן תראו על הרמת הנס שבעת שפוסק ירימו את הנס למען תדעו לענות, וא"כ שעור הכתוב, אז ישיר, כאשר כלה משה לשיר את השירה הזאת עם בני ישראל ויאמרו השלוחים ממנו לכל ישראל לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים על כל פסוק ופסוק שיאמר הוא: (יט) **כי בא סוס פרעה**, אין פסוק זה מחובר אל שלפניו, ובעבור זה נלאו הראב"ע והרמב"ן לחברו כל אחד לפי דרכו. ואולם לבאורנו שעל כל פסוק ופסוק ששר משה ענו כל ישראל אחריו אשירה לה' כי גאה גאה, א"כ בעת שאמר השירה ואמר ה' ימלך לעולם ועד, ענו עליו אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים, ועל זה אמר משה וכל ישראל כמו לאמת הדבר, כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב עליהם וגו' והרי הוא מחובר היטב עם סוס ורוכבו רמה בים:

טז (יב) **תאכלו בשר**, הקדים בשר ללחם נגד דבריהם בתלונותם שאמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (לעיל פסוק ג'): (כ) **ויותירו אנשים**, כילים וקטני אמנה שדאגו, אולי לא ימצאו את המן למחר. ונגד הכילות אמר ויבאש, שזה עונש הכילי והצרות, שמחסר נפשו מטובה ויהיא נאבדת ממנו. ונגד קוצר האמונה ויקצוף עליהם משה על שלא האמינו ובטחו בה': (כו) **שבת לא יהיה בו**, הנה קדש השם את יום השבת ע"י הופעת נפלא ומתמיד בכל שבוע, ועי"ז נאמר ויקדשהו (לקמן כ', י"א).

יז (ז) **היש ה' בקרבנו**, אחרי ראותם את כל הנפלאות לא היו יותר מסופקים ביכולת השם, אבל נסו אותו, אם הוא משגיח עליהם תמיד, וזהו טעם היש ה' בקרבנו אם אין: (יא) **ירים משה ידו**, טעם הרמת והנחת יד משה הוא לדעתנו, שלא יאמרו ישראל, אחר שנצחו עמלק ועמו לפי חרב כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה, לכן הראם השם באות חושיי, שבכל זמן שהרים משה ידו לשמים להעתיר לה' וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, למען ידעו כי לה' לבדו הגבורה והתשועה: (יד) **בספר**, אולי זה הוא ספר מלחמות ה' שנזכר בפרשת חקת (כ"א, י"ד) כי שם הוא מקומו להיות נכתב בו, לפי שהיתה המלחמה הראשונה שנלחמו ישראל, וגם אותו הספר הי' נודע, וא"כ יתכן עליו פתחות הבי"ת:

יתרו

יח (יב) **לפני האלהים**, הסעודה היתה גדולה ורבו אוכליה, שהרי כל זקני ישראל נזמנו לה, ועכ"ז היו נוהגים ענוים כאלו אכלו לפני אלהים, כלומר שלא אכלו ושתו כדרך הזוללים וסובאים אבל במדה ובהשכל, ולא דברו שיחה בטלה כ"א מפלאות אלהים, חכמתו, וכחו וטובו על בני ישראל: (כג) **כל העם הזה**, אף אותן שנתחייבו בדין לא יתלוננו כדרך היוצאים חייבים מן השופט, שכל זמן שאין לעם כ"א שופט אחד ואם הוא גדול כמשה, יוכלו לומר אולי שגה, גם אין דעתו נכונה להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, אמנם אם יהיה שרי עשרות שרי מאות ושרי אלפים, הנה השר של עשרה יש לו פנאי שהמתשפטים הבאים לפניו הם מעטים ואף שאינו מרוצה בפסק דינו, ילך אל שר מאה להגיע לפניו את טענותיו, ואם חושב שגם הוא שגה בפלילות, אזי עורך את זכיותיו לפני שר האלף, ואם דבר ריבו הוא קשה מאוד שגם שר האלף לא יוכל לחרוץ את הדין יגיע המשפט אל משה ויגזור הוא להצדיק או להרשיע, והנה אחרי שבחנו ארבעה שופטים את טענותיו תתקרר דעתו ויקבל עליו את הדין בלי תלונה, ולפ"ז ראוי לתרגם מלת בשלום (צופרידען) ולא (מיט פרידען) כמו שתרגמו הרמבמ"ן:

כ (ב) **אנכי ה' אלהיך**, *) שאל ר' יהודה הלוי את הראב"ע מדוע לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר

*) כפי מה שבארנו ענין יו"ד הדברות ותכן ענייניהן אין מקום להוסי' זו כלל. כי ענין הגאולה היה מה שנתחדש במתן תורה, כי אל עליון קנה שמים וארץ כבר ידעו בימי האבות דברי **בוצר עוללות**:

בראתי את השמים ואת הארץ? עי' בבאור לנתה"ש והארכנו פירושו כל זה בספרנו בני ציון (ק', ק"א ק"ב): (ה) **אל קנא**, יש קנאה ורצון, שנאה ואהבה, שמקודם הוא יקר מאוד, ואינן נובעות מהגבלת כחות הגוף אזכרונן, אבל הן נטועות בנפש האדם מצד חוש המוסרי, ואין לגוף חלק בם, ד"מ הקורא בדברי הימים מאיש אכזר ששפך דם נקיים חנם יתחמם לבבו ויקנא ויחרה אפו עליו, אף שהאכזר ההוא היה קודם אלפים שנה, ואין מקום לקורא לירא מפניו שלא יזיקו, אבל שונאו ומתעבו, מפני שחוש המוסרי הנטוע בו מביאו לתעב כל דבר פשע ואכזריות אף בלי יראת המזיק. וכן אוהב כל ישרי לב ויקרי רוח אשר היו בימים הקודמים שכבר אלפי הלכו להם, אף שאינו מקוה מהם שום טובה ותענוג, אבל מפני שנטבעו לאהוב המדות המעולות והמשובחות, אף שהוא בעצמו חסר מהם. והנה האהבה והשנאה, החשק והגעול כאלו, נמצאים אצל הש"ית במדרגה העליונה והוא מקודם שהוא אוהב את הטוב בתוקף החשק והרצון, ומואס ברע בתכלית התעוב. ולכן מה שאומר הכתוב כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, אין חסרון בחקו כמו שחשבו כמה נמהרי לב, ואם הקנאה לא נמצא בו כמו באדם שאם לבבו ונרתח דמו, עכ"ז הוא מתעב את עבודת האלילים הנשחתה בתכלית הגעול מבלי רתיחת הדם שלא יתכן לומר עליו: **לשנאי**, עי' דברי רש"י כאן ואחריהם נמשך אונקלוס בתרגומו. ואולם הקושיא עודנה במקומה עומדת, שאם משלמין בני למחטיא בתר אבהתהון, א"כ הם רשעים וראוי לעונשם בעבור עון עצמם ולא בשביל חטא אבותם, ויודנו כאלו היו רשעים בני צדיקים, כי מה להם עם פשעי אבותם, והרי נפש החוטאת היא תמות ואין לנו להשגיח אם אביהם צדיק או רשע, ולכן האמת כדברינו בספרנו אמרי שפר (א"ר, פ"א): (יא) **על כן ברך**, היום, אף שאינו כ"א חלק מן הזמן, מקבל ברכה וקללה, כמו יקבהו אוררי יום (איוב ג' ח') וענין ברכת היום כמו וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית (ויקרא כ"ה, כ"א), שיברך את שנה הששית בשביל שנה השביעית, וכן כאן ברך את היום מקודם, ברך את יום הששי שהוא ערב שבת בשביל שבת, שיהיו לנו מזונותינו בשפע רב שלא נדאג בשבת ונאמר מה נאכל. ובדרך מליצה אמרו חכמינו, הקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע: **ויקדשהו**. שקדש אותו היום ע"י שלא הוריד בו את המן, כמו שאמרנו למעלה (ט"ז, כ"ו), והנה בשבילו ברך את יום הששי שהוריד בו מן מנה אחת אפים לצורך היום ולצורך השבת, וזהו ענין הברכה שבארנוהו עתה. (יב) **למען יאריכון ימיך**, הנראה לדעתנו בבאור הכתוב הוא כמו שאמרנו בספרנו אמרי שפר (א"ר, רי"א, רי"ב) ובספרנו בני ציון (פרק ד', קת"ע ק"ג). שאהבת וכבוד אב ואם הן מקור כל החנינה והחמלה והטבה, ונשיאות פני הזקנים השופטים והמורים בעם, שבלעדן אי אפשר שתתקיים זמן רב חברת בני אדם וסדר הנכון במדינה, כי מי שאינו אוהב את אבותיו ועוזב אותם בעת ענים ואינו מרחם עליהם, אכזר הוא ולב אבן בקרבו, ואיך יחון עניים ואביונים יתומים ואלמנות? מי שאינו נושא פני אבותיו ואינו סר למשמעתם, איך ישא פני זקן. ואיך ישמע לקול השופטים היושבים על מדין? והנה בכל עשרת הדברות תמצא לשון יחיד, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, לא תעשה לך, לא תשא, ששת ימים תעבד וכן כולם, שהשם עם כלל ישראל מדבר כמו אל אדם יחידי, ומעתה מצות השם לכל האומה בכללה, שתשמור ותשגיח על הבנין אהבת וכבוד אב ואם שהן מקור החנינה והחמלה, הכבוד ונשיאות פני זקן כהן ושופט: **למען**, כלומר שע"י כן יאריכון ימיהם על האדמה אשר ה' אלהים נותן לה, שתתקיים טובת חברת ישראל וסדר הנכון במדינה, ובהסור אהבת ומורא אב ואם יתרופפו העמודים אשר עליהם נשען קיום החברה והצלחתה. ואחר שאינו מן הבן יחיד מדבר אלא מטובת כלל האומה שתעמוד על אדמתה ימים רבים, סרה מעלינו טענת היכן אריכות ימיו של זה? והבן: (יז) **לבעבור נסות**, הנראה לנו שכל נסיון האמור במקרא הוא בחינת הדעה אם השומע מאמין בדבריו ובוטח בו ומכיר שמה שהוא מדבר אליו הוא אמת, וכל מה שעושה עמו הוא לטובתו. וזהו גדר הנסיון. ומזה והאלהים נסה את אברהם (בראשית כ"ב א') שבחן השם אם הוא מכיר ומאמין שכל מה שמצוה השם אותו הוא לטובתו, אף שאינו רואה ומבין הטובה הנמשכת ע"י המצוה, וכן ושם נסהו (לעיל ט"ו כ"ה), למען אנסנו (שם ט"ז, ד'), וכמו שבארנום שם, וכן כאן מה שצוה השם ואמר רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב (לעיל י"ט, כ"א) אינו הי' כ"א לנסות אותם אם יאמינו בדבריו, והאמונה תגבר על תשוקתם לראות, כי התשוקה הזאת חזקה מאוד בלב האדם, ולא יגשו אל ההר, ושעור דברי משה כך הוא, אל תיראו, לא בא אלהים להזיק אתכם, וגם באמרו השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו כל הנגע בהר מות יומת (לעיל י"ט, י"ב), כבר הי' יודע שלא תוכלו ליגע בהר בעת התגלות, והנה אתם עתה נעים נודדים אף מן המקום המותר לכם לעמוד שם, ולא בא האלהים כ"א לנסות אתכם, אם תאמינו בדבריו קודם שיודע לכם ע"י ההרגשה, שאי אפשר להתקרב אל כבוד השם, זולת יחידי סגולה, והם נביאיו: **על פניכם**, כמו נגד פניכם, וכמו שבארנו בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם (לעיל יו"ד, יו"ד):

משפטים

כא (ה) **את אשתי ואת בני**, יתכן שהרציעה באזנו אינו אלא לאות וסימן שאינו עובד מעתה והלאה מצד החוק והחיוב, אבל בבחירה ורצון, ולכן הסימן באזנו במקום שהוא גלוי לכל, כדי שלא יאמרו זה הוא חוץ היוצא מן הכלל ומצד החיוב הוא עובד יתר משש שנים. זהו הנראה לנו לפי פשוטו של מקרא ואולם הדרשה תדרש: (יג) **מקום אשר ינוס**, ענין המלט הרוצח נפש בשגגה אל עיר המקלט ושבתו שם, נבאר אי"ה כאשר נבוא אל מקום המצוה על זה: (טז) **ונמצא בידו**, הרמבמ"ן תרגמו (און האט איהן אבער פֿאָרהער אין זיינער געוואַלט געפונדען) שנמצא בידו קודם המכירה ע"פי הדרשה, אף שעל פי פשוטו תוכל להיות וי"ו של ונמצא וי"ו מחלקת כמו ומכה אביו

ואמר בפסוק הקודם. ואונקלוס אומר ויתגנביה דישתכח בידיה לפי המלות, לא על דרך הדרש, ולא על דרך הפשט. ואי אפשר לומר שהם מחוברים, שאם מכרו אין נמצא עוד בידו.

כב (י) ולקח בעליו, אין לשון לקיחה נופל יפה על דבר שאינו נמצא בידיו. ואולי ולקח מוסב על ומת או נשבר הכתוב בפסוק הקודם. ושעורו שהניזק יקח את הנבלה שמתה או הנשברת, והאחר לא ישלם לו בהמה אחרת: (יז) **מכשפה**. אין בדברי ועסקי המכשפים והמכשפות ממש, ואעפי"כ חייבים עונש מיתה, לפי שמדיחים את ההמון מדרך האמת והיושר, ומביאים אותו אל תועבות וזמות מבהילות את אוזן שומעם: (יח) **שכב עם בהמה**, עונשו במיתה, לפי שהשכיבה הזאת היא זמה משוקצת ומתנגדת אל הטבע, ונסמכה זאת האזהרה אל מכשפה לא תחיה שאף דרך המכשפות להזקק לשאינן מינן: (כד) **כנשה**, כאדם שאין לו עסק אחר, אלא להלוות ברבית ומתפרנס ממנו:

כג (טז) בצאת השנה, והרי בתשרי אנו עומדים והוא חודש השביעי? אבל הכתוב כוון אל שנת השטרות והכרנות שיוצאת בסוף אלול ומתחלת מיום א' לתשרי והוא ראש השנה. והרצון שהחגים הללו לא בלבד שהם מועדי התורה, ונקראים חג הפסח, חג השבועות, וחג הסוכות, הם ג"כ מועדי שמחה וגיל מצד השנה, מצד הזמן שהגיע, הקציר והאסיף הם נותנים חדוה בלב איש. וראוי גם לשמוח ולהלל ולתת תודה אל אב הרחמים, שהוא אדון הטבע על אשר הכין הכל בחכמתו וברצונו לסעד ולשמח לבב אנוש בלחם ויין, בפירות וירקות ולהצהיל פניו משמן:

כד (יא) ויאכלו וישתו, אונקלוס תרגם והוו חדן בקרבנייהון דאתקבלו ברעוא כאילו אכלין ושתן. אבל רש"י ורמב"ן פירשוהו כמשמעו, שאכלו ושתו, וכן תרגמו הרמב"ן שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ואולם הסבה אשר בעבורה נלחץ אונקלוס לצאת מדרך הפשט היא, שאין נאות הדבר שאכלו ושתו בעוד שראו מחזה אלהים, והוא חטא. לכן יראה לדעתנו שבאור מלת ויעל משה (בפסוק ט') הוא כמו ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם שהביא (במדבר ט"ז, כ"ז) וענינו שהרחיקו עצמם הרחק אחד מקרבת ועדתו, וכן ויעל הכתוב כאן שעורו, שמשה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הרחיקו עצמם מן העם ליהנות מזיו השכינה, והנה ויחזו את האלהים נאמ' על אצילי בני ישראל, והמאמר ויאכלו וישתו מוסב על בני ישראל, שהם אכלו ושתו ושמחו בקבלת התורה, ואל תתמה שהווי"ן הסמוכות בויחזו ויאכלו מורות על אנשים שונים, הרי לך דוגמתו בזה ולקח בעליו ולא ישלם (לעיל כ"ב, יו"ד) שולא ישלם מוסב על השומר, ולא על הבעלים: (יב) **עלה אלי ההרה**, מכאן ראי' שהעלוי' האמור למעלה בויעל משה אינה עליי' ממש, אלא ההתרחקות מן העם כמו שאמרנו:

תרומה

כה (ב) אשר ידבנו לבו, יתכן ששעור הכתוב כך הוא, ויקחו לי תרומה, זהו מצוה על כל אחד מישראל להפריש תרומה מנכסיו לצורך המשכן. ואולם אין רשאי גבאי לקבוע ולקצוב סכום התרומה. אבל מאת כל איש תקחו את תרומתי את אשר ידבנו לבו: (ו) **שמן למאור**, את מה יאיר? וכן לקטורת הסמים לפני מי יקטירו? גם לא ידענו מהו אפוד וחושן שיביאו בעבורם אבני שהם ואבני מלאים. ונראה שהשם כבר דבר עמו בהר מענין כלי המשכן ובגדי הכהונה, ומדבר עתה מן התרומות לצורך הדברים הנודעים כבר למשה:

תצוה

כח (ב) בגדי קדש, בכאן לא פירש"י כלום, אבל להלן (בפסוק ד') ועשו בגדי קדש הוא אומר, מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם. והנה אחרי שכל הדברים הצריכים למשכן ולעבודת ה', נעשים מן התרומה המקודשת, למה פרט הכתוב בבגדים לקרותם בגדי קדש? ונראה שטעם בגדי קדש, הבגדים המיוחדים לעבודת ה' הקדושה, והראי' לכהנו לי: (כא) **על שמות**, לפי שמות, וכן כל על האמור בכתוב זה הוא כמשמעו, שהרי השמות היו על האבנים ולא אבנים על השמות: (כט) **על לבו**, שיזכור תמיד מעלת בחירתו, שהוא נבחר להיות מרכז העגולה, שבו נכללת כל האומה הישראלית, והוא העומד בפנים לכפר חטאות כל בני ישראל, ולהורותם את דבר ה' ודרכיו, ויזכור שבני ישראל הם תמיד לפני ה', כלומר שמשגיח עליהם בהשגחה פרטית, וזהו טעם לזכרון לפני ה' תמיד:

כי תשא

ל (יב) ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם, עי' ברש"י, ולדעתנו אין ראי' מימי דוד, שהרי שם נאמר ויסף אף ה' לחרות בישראל (ש"ב, כ"ד, א') וא"כ נחרה אף ה' קודם המנין, וגם אחרי המנין לא היתה המגפה גזרה מוחלטת מאת השם, לפי שגד אומר, כה אמר ה' שלש אנכי נוטל עליך (שם י"ג, י"ב) והי' לו לדוד לבחור אם רעב, אם חרב, ואם דבר, ואולי היתה כוונת המנין לדעת אח"כ כמה מתו ברעב או בחרב או בדבר, ולא שהמנין גרמו לאחת מן הרעות האלו, ואם נאמר ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם (שם, שם, יו"ד), הנה הכה אותו את לבו לפי שחטא ונעשה קטני אמנה, שאינם בוטחים על ה' ועל השגחתו אבל על רב חילם, וצריך להם לדעת את מספר ומנין אנשי

חיל שולפי חרב. וזהו בעצמו שאלת יואב ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה (שם, שם, ג') כלומר מה חפץ יש לדעת מספר העם הלא ה' נצב על ימינך לעזרך אף במתי מספר, וראוי לך לבטוח בו, ועל זה התחרט דוד ואומר לבסוף הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי (שלא שמתי בטחוני בה') ואלה הצאן מה עשו (שם, שם, י"ז):

לא (ג) **ואמלא**, הוא לשון עתיד, ולמטה הוא אומר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה (רו"ר) לשון עבר. ועוד מה טעם ואמלא אותו, הלא ביד ה' לגלות איש אחר שאינו בצלאל ברוח אלהים. אלא הכוונה כמו שבלב כל חכם לב נתתי חכמה; כן מצאתי את נפש בצלאל כבר נחכמה יתירה על כל חכמי לב, ואולם למלאכת המשכן צריך גם רוח אלהים שיכלול חכמה ותבונה ודעת בכל מלאכה ולחשוב מחשבות ובו' וראיתי שתכונות נפש בצלאל ראוי' ומוכשרת לקבל שפע האלהי, לכן ואמלא אותו גם רוח אלהים: (יג) **את היא**, אם מוסב על שבתותי הי' צריך לומר הן, אבל מוסב על השמירה שמובנת מאלת תשמרו, והיא אות ביני וביניכם, ולא השבת עצמה שמורה על וינח ביום השביעי, ואין בזה הבדל בין ישראל לשאר אומות. אבל השביתה שברא הקב"ה במדבר שלא הוריד מן ביום השבת היא אות בינו ובין בני ישראל, שאין לאומות אחרות חלק בו. וזהו טעם ושמרו בני ישראל את השבת להיות אות על הורדת המן מן השמים ארבעים שנה, והוא גם מופלג ותמידי, ועל שנפסקה ההורדה בכל שבת ושבת, והוא גם בתוך גם מופלג ותמידי כמו שאמר, שאל"כ שאם היתה אלות השביתה בשביל כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש בלבד, למה לא נתחייבו גם שאר האומות בשמירת שבת? והרי בריאת העולם שוה לכולן? ומטעם זה אמר כי קדש היא לכם (בפסוק הסמוך) לכם ולא לאחרים. עיין מה שאמרנו על ויקדשהו (לעיל כ' י"א): (יח) **לחת העדת**, ולהלן נאמר ארון העדת, משכן העדת. ואין אחד מן המפרשים באר מה היא העדות, ומי הם העדים? ויתכן שהעדות היא על התגלות השם היקרה והנפלאה עד מאד כמו בריאת העולם, שלא היתה ההתגלו' ליחיד או לאנשים מעטים בסהר או בחזיון וחלום לילה. אבל אל כלל האומה בגלוי מן הר סיני, ודבר עמהם פנים בפנים לא במראה ולא בחדות. והעדים הם שש מאות אלף שאמרו בפה מלא הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה', כ"א) ואין לך עדות ברורה יותר מזו, ואין לך עדים כשרים ונאמנים מן שש מאות אלף שמתכוונים לדבר אחד ומעידים עליו:

לב (א) **אשר ילכו לפנינו**, כי זה כמעט כל האדם, שאין דעתם נוחה בהנהגה בהתעלמות המנהיג, אבל רוצים בצלם הנראה לחוש, שבלעדיהו הם תמיד בספק, כמו שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין (לעיל י"ז, ז'), וכל זמן שמשה הי' בתוכם הי' להם צלם מוחש לשום עיניהם עליו ולבטוח בו ואולם כאשר אחר לרדת מן ההר, אז נזורו אחור ונפלו בספק הקודם אם השם משגיח עליהם אם לא: (ד) **ויצר אתו**, אשר שם הצלם, וכן ויעשהו. ויתכן שמכל הנזמים נסך תחלה גולם של זהב מוכן לקבל כל צורה, והערב רב בקשו מאהרן שיעשה ממנו צורת עגל שאליל מצרים וטעותם הי' תבנית שור אוכל עשב כידוע: **אלה אלהיך**, אמר אלה, ולא הי' כ"א עגל אחד, והנראה שעשה יותר מאחד, כי איך יתכן שמנזמי הזהב של כל העם הרב הזה ושל נשותיהם בניהם ובנותיהם לא יצא כ"א עגל אחד וזהו טעם אשר העלוך, וכן הם בקשו אלילים רבים אבל כולם בתמונת השור כאמרם אשר ילכו לפנינו (בפסוק א'), ואין זה כמו כאשר התעו אותי אלהים (בראשית כ', י"ג): (ו) **ויקמו לצחק**, שזה הי' מנהג מצרים וכל עובדי אלילים, שאחר שהקריבו קרבנות לטעותם ולפסלם, היו אוכלים ושותים ומשחקים, רוקדים ומחוללים ומתנועעים כשכורים סביב האלילים והיו משולחים לכל זמה ותועבה, והאמינו שבזמה והתועבה הם נרצים לפני אליליהם. וע"ז נאמר וירא משה את העם כי פרע הוא (להלן כ"ה): (יט) **ויחר אף משה**, יתכן לפי שהשם לא אמר למשה כ"א שעשו להם עגל מסכה וישתחוו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, חשב בדעתו, אם אני ארד למטה ויראו אותי יעזבו שטותם וטעותם מהר, אלא הי' חסר' להם כ"א מנהיג, ולא שהתאוו תאוה לעשו' כמעשה ארץ מצרים ולהדבק בגלוליהם, ובתועבותם, ועתה כאשר שמע את קול העם ברעה, וכאשר ראה את המחולות שהי' בהם זמה ודבר ערוה, בפרוע פרעות כאלה בישראל לא יכול להתאפק מחרות אפו בם, שהי' מתייאש להעביר העם הפרוע מתעביהם הנתעבים ולהביאם אל הדרך הישר והאחוק והסדר שהיו מלפנים בישראל: **וישלך**, אמר בלבו אם כת התגלות השם על הר סיני בכבודו ויקרו בקולות וברקים וענן וקול שופר לא פקח את עיניהם ועודם מגששים באפלת הסכלות והזמה מה יועילו הלוחו' האלה? **וישבר**, מן התימה שלוחו' אבנים עבים ישברו בהשלכה מן היד, כי לא נמצא ששבר אותם בכח וביד חזקה, ודחוק הדבר לומר שאחר שהשליכם חזרם ונטלם ושברם בכח שמשמעות הכתוב הוא שע"י ההשלכה נשברו, ויתכן שהלוחות האבן לא היו מאבן אבל מעשה אלהים היו ובכתוב לא פורש ממה נעשו, ואולי היו מחומר מה שבקל יוכל להשבר. וכן הדעת נותנת, שאם היו מאבן לא הי' מן הסברה שיעשה השם בעצמו ובכבודו, לפיכך נאמר שהלוחות מעשה אלהים המה לא מאבן ולא מאיזו מתכות אבל היו דבר פלא מאוד, כמו המכתב שהי' מכתב אלהים מעשה נורא, ואבל על דאבדין ולא משתכחין! ומן הפסוק פסל לך שני לחת אבנים כראשנים (להלן ל"ד, א') אין סתירה לדברינו, שהכוונה שיפסול מאבן שני לחות בתמונת הראשונים ולא שהראשונים היו מאבן, ואפשר השם הי' לעשות עתה את הלוחות מאבן כדי שלא יהיו נוחים להשבר. וגם המבאר לנה"ש פירש שם מלת כראשונים כמדתם, כלומר במדת הלוחות השניות תהי' כמדת הראשונות ולא מן אותו החומר שהי' מעשה אלהים ואין ביכולת אדם לעשותם: (כח) **ויעשו בני לוי**, מן התימה איך קמו בני לוי נגד מחנה של שש מאות אלף ויותר ולא יראו לנפשותם? ונראה שבני ישראל היו נחלקים לשתי כתות כת המורדים וכת החוטאים כת המורדים היתה מערב רב שעלה עם ישראל ממצרים, וקצת מן הפוחזים והריקים שהיו

באומה, אשר אמר אחד לעשות כמעשה ארץ מצרים להטביע את נפשם ברפש ובוץ ההתענגות אשר שנא ה', ואולם כל זמן שהי' משה בקרבם יראו מפניו ומפני קהל ישראל הכשרים. ועתה כאשר ראו שבושש משה ולא ישוב להם, קמו על אהרן ואיימו עליו לעשות העגל, ולא היתה כוונתם כ"א לחוג ולנוע לרקוד לאכול ולשתות ולצחק כמו שהי' מנהגם במצרים. והכת השנית היתה כמעט כל ישראל חוץ משבט לוי, שלא היו מורדים ולא התעיבו עלילה בזדון לבם, אבל היו נפתים לדברי חלקלקות של המורדים ונמשכו אחרי מעשיהם, כי חלש כוחם לעמוד נגד תגבורת התאוה והיצר, שראו חוגגים ורוקדים, חננו ורקדו גם הם עמהם. ונכשלו על ידם להשחית את דרכם והם חוטאים לפי שעה. וכאשר שב משה, ויך לבם אותם על אשר סרו מהר מן הדרך אשר צוה ה' ונפתו לחלקלקות המורדים, ולכן הניחו את בני לוי להרגם ואין פוצה פה ואין מוחה בידם. ועתה תבין מאמר הכתוב ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה, משה המתין עד למחרת, כדי שבתוך כך יתחרט העם יותר על אולתו אשר נואל ע"י המסיתים: (לב) מחני נא מספרך, ספר החיים. השם אומר לו ואעשה אותך לגוי גדול (לעיל יו"ד), והוא אומר מחני נא מספר החיים. והנה גם בבחינה הזאת ראוי לומר לא קם ולא יקום כמשה עוד מי שבוחר מותו מגדולה וכבוד, כדי להושיע עם כפוי טובה ושוכחי אלהים: (לה) ויגף ה' את העם, אותן שחטאו בסתר ולא ידעו מהן בני לוי:

לג (ד) עדיו, יתכן כאשר באו בני ישראל אל הר האלהים צוה משה לשום כל אחד בראשו סימן חופש וחירות, שמעתה תנהגו כבני חורין ולא כעבדים וזהו העדי. והנה אחרי שחטאו במעשה עגל והיתה נפשם שפלה ונבזה בעיניהם, שהנהגו בעצמם כעבדים ולא שתו את סימן החרו' על ראשם: (ז) הרחק מן המחנה, נראה לדעתנו שראה משה ע"י מעשה העגל ופריעת העם, רבו בו המתפרצים ועזי פנים, והחלו להקל בכבודו לכן התחיל לנהוג נשיאות במלכותו, והרחיק משם אהלו ומקום מושבו הרחק מאד, כדרך המלכים שאינם יושבים בתוך העם ואינם נראים לאנשי ארצותם כ"א לפרקים מעטים וזמן קצר, למען תהי' יראת כבודם על פניהם: (יא) ושב אל המחנה, ולא שב אל המחנה כ"א לאחר שדבר עמו השם הי' שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד (המבאר לנתה"ש): (יח) הראני נא את כבודך, דברי המבאר לנתה"ש הם טובים ונכוחים, ואולם לא באר מדוע התחיל משה עתה לבקש מן השם שיראהו את כבודו ולא מקודם, ויתכן שמשה התפלא מאד, שהשם אמר ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, (לעיל ל"ב, יו"ד), ואח"כ אמר פני ילכו והנחותי לך (לעיל י"ד). ואחר שמשה התפלל בעד ישראל חזר השם מדבורו' והתפייס והתרצה להתחננתו' והי' נבוך בדעתו, שחשב שכל דבר היוצא מפי הקב"ה הוא בגזרה נחלטת ואי אפשר לבטלה, שלא הי' מכיר עוד כל מדותיו והנהגתו, לכן בקש עתה ואמר הודיעני נא את דרכיך הראני נא את כבודך, והשם הראהו שאחת ממדותיו היא אריכות אפים שאינו מעניש מהר בזמן שגזר העונש, אבל מאריך אף לופס לרשע ואפשר בהצדקו:

לד (ז) ונקה לא ינקה, ולדעתנו גם על דרך הפשט ונקה לא ינקה הוא ממספר המדות. והוא מדת הצדק, שהמבאר לנתה"ש נלאה עצמו לפרש שתהיינה כל המדות רחמים בלבד, וטעה בזה, שגם הצדק הוא רחמים לעולם. ואנחנו נבאר הענין כמו שכתבנו בספרנו אמרי שפר (א"ר, ק"ה, ק"ו) ע"ש. ואח"כ העונש הוא ממולא מצדק ורחמים. והבחינה הזאת מסכמת עם הפשט והדרש, כי איך יתכן שהשם ינקה את השבים מכל עונש לגמרי השופט כל הארץ לא יעשה משפט? אלא כוונת החכמים היא, מנקה הוא לשבים מן עונש המיועד והחמור, ומייסרם בעונש קל כמנהג האב עם בנו, ואינו מנקה לשאינן שבים ועומדים במרדם, שהוא מענישם כפי חומר הדין: פקד עון אבות, עי' בנתה"ש ואולם אם הוא מדת רחמים ביחוס אל האב, הרי הוא עול ביחוס אל הבנים, שנענשים בעון אביהם והם לא חטאו, ואם הם אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. ראוי לענשם בעבור מרים, ולא להוסיף עליהם גם עונש עון אביהם. לכן האמת כמו שבארנו למעלה במלת לשנאי (לעיל כ', ה') כוונת מאמר החכמים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ואינו נאות להכפיל הדברים, ועל פי הבאור הזה מאמר פוקד עון אבות הוא ממדת הצדק, וכתב עוד המבאר לנתה"ש ואמר, והנה אלו הם שלש עשרה המדות שזכרו חז"ל וכו' ע"ש. ודבריו אינם נכונים משני טעמים הא', איך נמנה ה' ה' לשתי מדות, והלא ה' הראשון הוא בעצמו ה' השני ואינו מוסיף על הראשון שום ציור או מושג אחר. והב', אם פוקד עון אבות אינו כ"א פירוש לנשיאות העון, הלא הי' מן הצורך לפרש ג"כ ההבדל שיש בין נושא עון לנושא פשע, וכן בשניהם לנושא חטאה, אחרי שלדבריו לכל אחד מהנשיאות ענין מיוחד לו. לכן הנראה לנו שה' ה' הם מדה ראשונה, ומלת אל שנית, ופוקד עון אבות שלש עשרה שהוא מדת הצדק, שגם הצדק חנינה לעולם כמו שאמרנו: (ט) כי עם קשה ערף, הנראה שמלת כי משמשת במקום אע"פי כמו וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כ"ה, י"א) כלומר תסלח לעוני אף על פי שהוא רב, כי שמו אותי בבור (בראשית מ', ט"ו). כי כמוך כפרעה (שם מ"ד, י"ח). וכן כאן ילך נא אדני בקרבנו אף שאמרת ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא (לעיל ל"ב, ט'). ואי' צריך להזכיר ענין הקשיות עורף שלא יקדמנו השם לומר, איך אעלה בקרבכם והעם קשה עורף הוא: (ל) וייראו מגשת אליו, מסכים למה שאמרנו למעלה (ל"ג, ז') שעל ידי חטא העגל רבו המתפרצים ועזי פנים בעם, והחלו להקל בכבוד משה, ולכן הרחיק את אהלו מהם אלפים אמה, ועתה הוסיף השם לזכותו בקרני ההוד, למען תהי' יראת הכבוד של משה על פניהם, וישמעו לדבריו. ולכן הי' נושא תמיד המסוה על פניו, ולא הסירו כ"א בבוא משה לפני ה' לדבר אתו מדרך הכבוד, וכן בצאתו מעם ה' וידבר אל בני ישראל את אשר יצוה, לאיים עליהם ולסור אל משמעת דבריו אשר צוה בשם העולם הנשגב:

ויקהל

לה (כב) כל נדיב לב, וגם נדיבת לב בכלל, כמו שכתב הראב"ע. והנה בכאן כתיב כל נדיב לב הביאו ובמעשה העגל מה הוא אומר ויתפרקו כל העם (לעיל ל"ב, ג'), ללמדך כמה גדול כח יצר הרע של עבודה זרה, כי רבים מסיתים לרעה, ומעטים הם היועצים לטובה. ואולם אח"כ כשראו בצלאל ואהליאב וכל חכמי לב עושים במלאכה בתמידות וכל הנשיאים הביאו אבני חפץ ויקר לחושן ולאפוד, אז נשא רוח כולם להביא עוד נדבה בבקר, עד שהחכמים העושים במלאכה אמרו אל משה מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה (להלן ל"ו, ה'):

לח (ח) אשר צבאו, עניינו, שהעמידו המראות בסדר על קו ישר כמו מערכת הצבא, ולפיכך נקראו צובאות:

פקודי

(כא) אלה פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת, כמו שאמרו רז"ל משנגמרה מלאכת המשכן אמר משה לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון. והנה מי בקש חשבון מידו? אבל יודע הי' משה שמעת משיחתו אהרן ובניו לכהנים התחילו בעלי גאוה ובאו המתנקשים בגדולה והתנשאות לעורר עליו בחשאי, עד שנאספו יחדיו קרח ועדתו, וקשרו קשר בוגדים, לריב עם משה ואהרן. וכדי שלא יאמרו משה וחכמי לב אשר הפקיד על מלאכת המשכן לקחו לעצמם מן הנותר בזהב וכסף ונחושת תכלת וארגמן וגו' לכן ציוה את איתמר לכתוב כל קבלת הנדבות וכל מה שמסר לכל בית אב לעבוד במלאכת המשכן, להראות לכל ישראל את החשבון המלואם והמדוקדק להוציא עצמו מן החשד. וע"ז אמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר ט"ז, ט"ו), כבר הראיתי שאיני רוצה ליהנות מהם שאינו שלי, אע"פי שאני מושל ומנהיג העם וראוי לי לטול שכר בעד טרחתי ועמלי:

לט (לג) ויביאו את המשכן, אולי הוקם המשכן פעם ראשון בתוך אהל משה שהי' מחוץ למחנה הרחק אלפים אמה והביאוהו אל המקום ההוא, להעמידו שם כאשר יצוה ה' להקימו, אשר טעם אל משה:

חסלת ספר שמות

תפלת שחרית

קודם שיכנס לבה"כ ישהה מעט בעזרת בה"כ ויאמר:

וַאֲנִי בְּרוֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:

ואז ילך בנחת ולא בפתע פתאום ויאמר:

בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ:

כשיכנס לבה"כ יאמר:

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי־יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

אֲנִי קְרָאתִיךָ כִי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עוֹזֵר לִי:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי קְרָאתִיךָ כִי תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל־מְצִיאוּתוֹ: אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ: אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף. לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו קְדֻשָּׁתוֹ: קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ אֶל־אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה עוֹד. נָבִיא וּמַבִּיט אֶת־תְּמוּנָתוֹ:

תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר. דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא. לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל: לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל־לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה: וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר. הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרַאְיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב

וְאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא) אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא: כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:

הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת

יְצָרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֵּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רַע וּמֵחָבֵר רַע וּמִשָּׁכֵן רַע וּמִפֶּגַע רַע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית. מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה
עַל־הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבוֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם. וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיְיָ: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ

וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

שחרית

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים: בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף | וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה: וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִין הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן. הַצֳּרִי· וְהַצִּפֹּרֶן. וְהַחֶלְבְּנָה. וְהַלְּבוֹנָה· מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר. וּקְצִיעָה. שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ. וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר. שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין· מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקַּב· מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן מִפְּנֵי שֶׁהִיא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק. אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק· מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים: פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל. אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא. אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ. מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ:

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא. וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר

שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים. וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי. וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת. וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד. וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת. וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת. וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים. וְאֵבָרִים קוֹדְמִין לְמִנְחָה. וּמִנְחָה קוֹדֶמֶת לַחֲבִיתִּין. וַחֲבִיתִּין קוֹדְמִין לִנְסָכִין. וּנְסָכִין קוֹדְמִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין קוֹדְמִין לְבָזִיכִין. וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה. — אבג״יתץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא. — קרע״שטן
נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם. — נגד״יכש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם. — בטר״צתג
חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ. — חקב״טנע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ. — יגל״פזק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת — שקו״צית

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים. אַתָּה צִוִּיתָנוּ לְהַקְרִיב קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְלִהְיוֹת כֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם. וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם. וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבָטַל הַתָּמִיד. וְאֵין לָנוּ לֹא כֹהֵן בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְלֹא לֵוִי בְּדוּכָנוֹ. וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדוֹ. וְאַתָּה אָמַרְתָּ וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: לָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיְּהֵא שִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ חָשׁוּב וּמְקֻבָּל וּמְרֻצֶּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וְעָמַדְנוּ עַל מַעֲמָדוֹ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. וְנֶאֱמַר וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ: וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנֶאֱמַר זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה. לַמִּנְחָה. וְלַחַטָּאת. וְלָאָשָׁם. וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בראש חדש אומרים זה:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה

בַּשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל־זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל־יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל־מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן. חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל־מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא־לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית · מִזְרָחִית צְפוֹנִית . צְפוֹנִית מַעֲרָבִית · מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי · וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן־הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד־חֲצוֹת · הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים: זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת . אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם וְנֶאֱכָלִים בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחוֹמֶר · וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא

צָרִיךְ לִכְלָל. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ. דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ: וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

נוטלין הטלית ומתעטפים מעומד, ומברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִת:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר ד׳ פסוקים אלו:

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם:
כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר

כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל
בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם
מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל
עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ
בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל
יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל
יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים | וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ
לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ
מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל
הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ
בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז
יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי
טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ
מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַיְיָ:
רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר
עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ
לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ
יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ
וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז
וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא
שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי
אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת
עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה
לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:
יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן
לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי

הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי:

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי. פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּיְיָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חוֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצוֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַיְיָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פֹּדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

צ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר

וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה
אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים
בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ
בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ
בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ:
כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם
שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ
וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע
וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ
בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ
שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי
אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת. בְּאֶבְרָתוֹ
יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד
לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם:
יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט
וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא
תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל
עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ
אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי. יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ
וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: א״

קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ
בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי
יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ
מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל
תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא
רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח

אוֹתֹת וּמוֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

קלו הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ — כִּלְ"חַ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה — כִּלְ"חַ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם — כִּלְ"חַ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים — כִּלְ"חַ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם — כִּלְ"חַ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה — כִּלְ"חַ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם — כִּלְ"חַ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם — כִּלְ"חַ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה — כִּלְ"חַ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים — כִּלְ"חַ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ — כִּלְ"חַ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף — כִּלְ"חַ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר — כִּלְ"חַ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים — כִּלְ"חַ:
וַיַּהֲרוֹג מְלָכִים אַדִּירִים — כִּלְ"חַ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי — כִּלְ"חַ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן — כִּלְ"חַ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה — כִּלְ"חַ:

נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּלְ"חַ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּלְ"חַ:
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּלְ"חַ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּלְ"חַ:

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל
עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר
דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה
הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי
הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵייָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל
יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם
הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר
וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם
הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ
נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב
חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל
מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא:
כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר
יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ
עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל
עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה
גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל
לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן
לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה
אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי
בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי:
צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת
אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי
יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלֹהַי הַמֶּלֶךְ. וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ. וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד. וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ. וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ. וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ. וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ. וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ. חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ. וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו. וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים. וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים. וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו. וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו. לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו. וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים

יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קמז הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

קמח הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי

אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

קמט הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

קנ הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ"ה ת"י"ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ:

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן

אֹתֹת וּמֹפְתִים. בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָֹה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָֹה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָֹה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָֹה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָֹה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָֹה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָֹה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָֹה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָֹה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָֹה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָֹה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָֹה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָֹה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם
את מי הים. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

כִּי לַייָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַייָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְּהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה. כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגּוֹזְלוֹ: מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר.

זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בע״ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן **בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:**

ק״ה בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

ווען מאן **יוצר** זאגט, זאגט מאן דיס חויך.

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

היר זאגט מאן **יוצר.**

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר

לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה
בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא
מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ
צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ.
אֶפֶס בִּלְתֶּךָ. וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין
זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ.
וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ
וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת
הַקֹּדֶשׁ: וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ.
חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם
בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב
תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים
בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד
נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר.
רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת
וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל
כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת:
זֶה שֶׁבַח שֶׁלַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ
יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ
יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ.
שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל
הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי
אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד
מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם
וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם
אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה

רְצוֹן קוֹנָם. וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה. וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים. וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים. וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ. בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה. קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים. וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

כשאומרים אופן אומרים זה: וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרֻבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפַן וּכְרוּב לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן: ובזה משלים מנין רמ״ח:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

צריך לומר ק״ש בניגון הטעמים:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ

וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוֶּה | אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב | בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם | מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם | אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם | אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין | עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם | אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם | אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם | אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם | אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם | מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר: וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

בשאומרים זולת אומרים זה:

על הראשונים ועל האחרונים לעולם ועד חוק ולא יעבור. אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד אתה הוא מלכנו. מלך אבותינו אתה. למען שמך מהר לגאלינו כגאלת את אבותינו. אמת מעולם שמך הגדול עלינו נקרא באהבה אין אלהים זולתך:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד: אמת ואמונה חוק ולא יעבור: אמת שאתה הוא יי אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו גאלנו גואל אבותינו. יוצרנו צור ישועתנו. פודנו ומצילנו. מעולם שמך. אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע ממצרים גאלתנו יי אלהינו ומבית עבדים פדיתנו כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו. תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלות עשה פלא:

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו: יי ימלך לעולם ועד:

צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל. גאלנו יי צבאות שמו קדוש ישראל: ברוך אתה יי גאל ישראל:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה:

בע״ת זכרנו לחיים. מלך חפץ בחיים. וכתבנו בספר החיים. למענך אלהים חיים:

מלך עוזר ומושיע ומגן: ברוך אתה יי מגן אברהם:

אתה גבור לעולם אדני מחיה מתים אתה רב להושיע:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בע״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

בע״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

לש״ץ נַקְדִּישׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בע״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי. וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָֹה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בר"ח אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת.

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בעש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

ש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ

בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם: ע"כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה לי״י מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

סדר הלל

בר"ח וחנוכה וסח"סח

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

קי"ג הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

קי"ד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה ובשבת חוה"מ של סוכות אומרים לא לנו:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:

סדר הלל

בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה ובשבת חוה"מ של סוכות אומרים אהבתי:

מָה אָשִׁיב לַיְיָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיְיָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

קיז הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

צריך לשמוע יאמר נא וכו' מפי הש"ץ ואם לא שמע לא יצא וטוב שיאמר בעצמו בנחת:

קיח הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְיָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: — אודך
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: — אבן
מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: — מאת
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: — זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: — אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: — אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ. — ברוך
אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: — אל

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי׳.
הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

סדר הוצאת ספר תורה

בפתיחת הארון הקודש יאמר:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בשעת הוצאת ס״ת מן ההיכל יאמר:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן: לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי. וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם: אמן:

הש״ץ נוטל הס״ת ביד ימין ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם שמע ישראל ואחריו הקהל אומר, וכן אחד:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

הש״ץ אומר: גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

סדר קריאת התורה

קהל לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדוֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

מגביה הס״ת בידו למעלה והולך עמו למגדל שקוראין שם ובדרך הליכתו אומרים:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

העולה לתורה יאמר: בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

וגם הוא יאמר ברוך ה׳ ה״ל״ו כדי שיכלול עצמו עם הקהל ואחר כך יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אחר קריאת התורה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

ברכת הגומל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוֹב:

ועונין אחריו: מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה:

מי שנעשה בנו בר מצוה דהיינו שהוא בן י״ג שנים ויום א׳ אומר בשעה שקורא בנו לס״ת או בשעה שמתפלל בנו בציבור:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה:

המגביה ספר תורה צריך להראות הכתב לעם העומדים לימינו ולשמאלו וממחזרו לפניו ולאחוריו שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה אומרים יקום פורקן.

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל. לְרֵאשֵׁי כַלָּה וּלְרֵאשֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵאשֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן: וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

כשיחיד מתפלל בביתו אין אומר יקום פורקן זה ולא מי שבירך וכו':

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא. טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן. וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ. אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה. הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה. הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵינוּ (פלוני) יָרוּם הוֹדוֹ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים

בְּרַחֲמָיו יְחַיֵּהוּ וְיִשְׁמְרֵהוּ וּמִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וָנֶזֶק יַצִּילֵהוּ. וְיַדְבֵּר עַמִּים תַּחַת רַגְלָיו וְיַפִּיל שׂוֹנְאָיו לְפָנָיו וּבְכֹל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַצְלִיחַ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלֵב כָּל יוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת לַעֲשׂוֹת טוֹבָה עִמָּנוּ וְעִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכּוֹן לָבֶטַח וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְכֵן יְהִי רָצוֹן. וְנֹאמַר אָמֵן:

כשמברכין החודש בשעה שהס"ת מנהגן מי שעשה הקהל אומרים זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל טוֹבָה חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עוֹשֶׁר וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹב בִּזְכוּת תְּפִלַּת רַבִּים* אָמֵן סֶלָה:

בשבת שמברכין החדש יאמר החזן זה: נכון לידע המולד קודם שמקדשים החדש:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

ראש חדש (פלוני) יהי' ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה:

קהל וחזן יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. וְנֹאמַר אָמֵן:

בימי הספירה ובין המצרים אומרים א"ה רק כשחל ר"ח אייר או ר"ח אב בשבת א"א אותו. ובפולין אומרים אותו בכל שבת חוץ כשמ"הח ובר"ח וי"ט וחנוכה ופורים.

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים. הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ. מִנְּשָׁרִים קַלּוּ. וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם: יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה. עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם. וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת משֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם. וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר: וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי. וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם. יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ. נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר כִּי דוֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת. מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה. עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ: אשרי וכו' תמצא לעיל:

---

*) הנכון לומר בזכות תפלת רב, כי היא צלותיה דרב כד סיים צלותיה ברכות ט"ז. ב. עיין יעב"ץ המכס הכולל ח' ו"ב סוף זל"הה.

כשמחזירין הס"ת מן הבימה אל ההיכל אומר הש"ץ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

והקהל עונים: הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

בשעת הכנסת ספר תורה בהיכל יאמר:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

סדר תפלת מוסף

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לַחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

הש"ץ חוזר ג' ברכות ראשונות ואח"כ אומר זה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בעשי"ת (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ)

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ. וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בעשי"ת (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ

לר"ח

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה. וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה

לשבת

שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לר"ח

וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (בשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בעשי״ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

כ״ה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי״ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: ע״כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה לה׳ מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. קדיש שלם.

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאֲדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאֲדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאֲדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ. בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַיָי הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא. לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם: שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם. וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב

בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן׃ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ׃ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד׃ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃ וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃

שיר היחוד ליום השבת.

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ׃
וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה׃
בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם׃
כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ. רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ׃
וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ. לְהוֹדִיעַ כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ׃
עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָּהֶם. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם׃
בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּירָאוּ׃
נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ. שֵׁם וְתִפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ׃
וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם׃
יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר׃
תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם׃
תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים׃
בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת׃
וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן׃
בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ׃
וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאֹרֶךְ. יָמִים צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ׃
כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק׃
וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ. לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ׃

בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הַמְטִיבוֹת מְאֹד לָרִאשֹׁנִים. כֵּן תֵּיטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב. וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵטִיב:
יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה. כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ. וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ. הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה. וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ. כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי. וַאֲבָרְכֶנָּה כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שִׁיר הַכָּבוֹד

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

שִׁיר הַכָּבוֹד

הַמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא. קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי. וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ. וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחוּרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ. כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ. כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל
בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

Preßburg, 1848. Gedrukt bei Franz Edlen von Schmid u. J. J. Busch

יוצר לשבת וראש חדש

ע"ס א"ב מלוגע וסס המחכל מאיר.

אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר. אוֹרָהּ בְּהַצְחַר. אֲרוֹמֵם בְּמִשְׁחַר. אָמָּן מוּבְחַר: בְּרֵאשִׁית קִנְיָנוֹ. בִּינוֹתִי בִנְיָנוֹ. בְּאֵר מְעֻנְיָנוֹ. כַּחֲבוּרַת מִנְיָנוֹ: מַאֲמָרֵי יִרְצֶה וְשִׁבְחִי. חֵלֶף זִבְחִי. קָדוֹשׁ:

גְּבוּרוֹת שַׁדַּי. גָּאוּ מִדַּי. גְּדֻלָּתוֹ וַדַּאי. גָּמוּר בִּכְדַי: דֶּרֶךְ שָׁם. דוֹרְשָׁם מִבְּשָׁם. דֵּיעָה שָּׁם. דוּמִיָּה וּמַחְסָם: הָאָמָּן מִדַּעְתּוֹ. הַכֹּל בְּעִתּוֹ. הִשְׂכִּיל בְּדָתוֹ. הִסְכִּימָה חֶמְדָּתוֹ: וְטֶרֶם קְנָאוֹ. וְעוֹלָם מְנָאוֹ. וִיעַד תְּנָאוֹ. וּבְחֶסֶד בְּנָאוֹ: זֵקֶק מַטְלֶת. זִיהֵר טַלְיַת. זוֶּה אִצְטַלְיַת. זִכְרוֹ מְנַטֶּלֶת: חִשֵּׁר לוֹבֶן. חִבֵּר מַלְבֵּן. חָמוּשׁ מִתְלַבֵּן. הָבוּי לַבֵּן: טִפֵּרָה הִגְלִיד. טְפוּחִים הִפְלִיד. טִירֵק וְהִקְלִיד. טוֹעֵן וּמוֹלִיד: יָעֲרֶץ בְּסוֹדָם. יָחִיד יְסָדָם. יָקְדוּ בְּסִידָם. יוֹצֵק יְסוֹדָם: כַּבִּירִים הִבְזִיק. כִּנְסָם כְּבָזִיק. בְּהֶחֱזִיק הֶעֱזִיק. בְּאַזִּיק מְהַזִּיק: לְיַבְּשָׁה פִּרְסֵם. לְכֻלָּב וּבִסֵּם. לַעֲרוּגַת הַבּוֹשֶׂם. לִירֵיאָיו אִסֵּם: מְאוֹרֵי פַּנָּם. מִשְׁטָרָם הוּגְנַם. מֵצַר נִכְנָס. מְאוֹרוֹ נִקְנַס: נִקְרָא בְּנִימוּסוֹ. נִלְוֶה בְּדִימוּסוֹ. נִתְכַּפֵּר בַּעֲמוּסוֹ. נָאֶה לְקִלּוּסוֹ: סוֹבֵב בְּהַקָּפָתוֹ. סִדֵּר תְּקוּפָתוֹ. סַהַר תְּכִפָּתוֹ. סִתֵּר כִּפָּתוֹ: עָשׂוּי לְמוֹעֲדִים. עֲרָכָיו מִיוּעָדִים. עִבּוּרוֹ מְוֻעָדִים. עֵדָה וְעֵדִים: פּוֹעֵל מוּפְלָא. פֶּלֶג מָלֵא. פֶּרֶץ לְהַעֲלֵה. פּוֹרֵחַ וְנִשְׁלֶה: צַהַל נוֹגִים. צָפַן לְתַעֲנוּגִים. צִיְּדוֹ בְקִנּוּגִים. צִלְצֵל וְחִנּוּגִים: קַיָּם לָעַד. קִנְיָנוֹ יְיַעַד. קֶדֶם וִיַעַד. קְרוּאָיו לְמִסְעַד: רַבַּת עֶשֶׂר. רֶמֶשׁ וְהַכְשֵׁר. רְצוּיָו הַתְשֵׁר. רֵאשִׁית אִשֵּׁר: שָׂר מִמְּדוֹרוֹ. שִׁכְלַל הֲדָרוֹ. שֻׁלְחָן בְּסִדּוּרוֹ. שִׁבְחוֹ בְּהִדּוּרוֹ: תַּרְוַד עָפָר. תִּקּוּן כְּפַר. תָּרַם וְשִׁפַּר. תְּאָמוֹ בְּשֹׁפָר. מְצֻוָּרָה כְּהַפְּרִים. מוֹרַד מְעָרִים. מְזָרְחֵי הֶחֱרִים. מָנוֹחַ הִתְרִים: אוֹרַח מוּסָר. אוֹהֲבָיו מַסַּר. אַרְבָּעִים אָסַר. אַחַת חִסַּר: יְתֵירָה מְעֻלָּה. יָפֶה פְּעֻלָּה. יָחִיד עֲלֵהּ. יִתְרוֹמָם בְּמַעֲלָה: רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ. רָצוּף לְקֹדֶשׁ. רֶגֶן בְּהִתְחַדֵּשׁ. רָם יִתְקַדֵּשׁ: מַאֲמָרֵי יִרְצֶה וְשִׁבְחִי. חֵלֶף זִבְחִי קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'

אופן ע"ס א"ב.

אַבִּיר הַגְּבִיר. אֲשֶׁר הֶעֱבִיר. עֲלֵי אֶרֶץ מַלְכֻתוֹ: בְּיָדוֹ אוֹן. וְכָל נָאוֹן. מַעֲדָה הוּא בְּעֹז שִׁבְטוֹ: גָּדֵל כֹּחַ. פִּקַּח קֹחַ. מְשׁוֹטֵט כֹּל בְּמַבָּטוֹ: דְּבָרוֹ רָץ. כְּהוֹד נַעֲרָץ. בְּסוֹד קְדוֹשִׁים מַצַּבְתּוֹ: הֲלֹא עָרוּךְ. בְּפִי בָּרוּךְ. כְּבוֹד מֶלֶךְ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ: מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ: וּמִי יוֹרֶה. דְּרוֹשׁ אַחֲרֵי. הָרֶכֶב וְהַמַּחֲנֶה: זָכוּר נִלְהַט. אֲשֶׁר רָהַט. דְּרוֹשׁ חַשְׁמַל וְהוּא מְקַנֵּא: חָשׁוּק וּתְשׁוּק. אָכוּל מָתוֹק. כְּדַיֶּךָ וְלֹא תַעֲנֶה:

יוצר לשבת וראש חדש

מְעוֹן מִלּוּל. בְּלִי חִלּוּל. בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה: יְבוֹרַךְ אֵל. וְיָרוֹ לָאֵל. בְּכָל מְקוֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ: מדי חדש. כְּבוֹד אֱלֹהִים. בְּרוּם גְּבוֹהִים. שְׁבִילֵי אֵשׁ בְּמַעֲלוֹתָיו: לְבַדּוֹ דָר. בְּעוֹז נֶאְדָּר. עֲרָפֶל שָׁת לְמַרְגְּלוֹתָיו: מְאֹד מַקְרִין. מְקוֹם עִירִין. וְקַדִּישִׁין בְּמַעְגְּלוֹתָיו: נְהַר נַחַל. אֵשׁ יְזַחַל. וְשָׁם הִדְרִיךְ מְסִלּוֹתָיו: שְׂאוּ זִמְרָה. לָאֵל נוֹרָא. בְּכֵס מַמְלֶכֶת שִׁבְתּוֹ: מדי חדש. עֲלֵי כִסֵּא. הוּא מִתְנַשֵּׂא. פְּנֵי אַרְיֵה לְמוּל כֻּוָּן. פְּנֵי הַשּׁוֹר. בְּהוֹד מִישׁוֹר. כְּמוֹ בִּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן: צְפִיר יַהֲלוֹם. עֲשׂוֹת שָׁלוֹם. בָּאֵשׁ וּמַיִם אֲשֶׁר עֵרְבָן: קְדוֹשִׁים הֵם. לְאַלְפֵיהֶם. יְשַׁמְּשׁוּ רִבּוֹא רִבְבָן: רְשׁוּת אַיִן. לְכָל עַיִן. רְאוֹת רְמִיו דִּכְרָסָן: שְׁמוֹ מְעֻלֶּה. וְהוּא פֶלֶא. שְׂעַר רֹאשׁוֹ מְאֹד לָבָן: תְּהִלּוֹת כֹּל. יִתְּנוּ בְּקוֹל. וְרָמְתָה תְשׁוּבָתוֹ: מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ: והחיות וכו׳.

זולת

אֱמוּנָתְךָ אֲמִתִּי רַבָּה בְּסוֹד קְדוֹשִׁים מִתְקַדֵּשׁ. בְּהַצִּיבְךָ צִיּוּן יֶשַׁע בְּעַמּוּד הַשַּׁחַר הַמִּתְחַדֵּשׁ. גְּאוּלִים יַאֲמִירוּךָ וְיֹאמְרוּ מִדֵּי שַׁבָּת וְחֹדֶשׁ. עֵדוֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ: דֶּרֶךְ פְּרִי תֹאַר תֵּת כַּנֵּר לַמָּאוֹר. הִלּוּךְ הַשְּׁמָשׁוֹת הַמְּנוֹרוֹת כְּבוֹ גְּבוּל לְתֹאַר. וְסָמוּךְ לַבֹּקֶר אֶעֱרָךְ וַאֲצַפֶּה לָךְ נָאוֹר. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר: זֹהַר מְקוֹם כְּבוֹדְךָ יֵרָאֶה לִבְחִירֶךָ כְּפָעֳלָם. חַלּוֹנוֹת מַקְטִינוֹת וּמַרְחִיבוֹת כָּזֶה וְכָזֶה לְעָלָם. טַעַם חוֹזְךָ יֶאֱמַן צַר וָאוֹר לְהִתְעַלֵּם. כִּי יְיָ יִהְיֶה לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם: יוֹף מִכְלַל דְּבִירֶךָ יֵשֵׁב יַסֵּד שְׁתִיּוֹת: כֵּס וְשֵׁם הַשָּׁלֵם מֵהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת. לַעֲבָדֶיךָ שֵׁם חַדֵּשׁ כַּחֲדָשִׁים וַחֲדָשָׁה אוֹתִיּוֹת. רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת. מֵרֹאשׁ אֲמָנָה וְלִפְנִים גָּלְיוֹת מִשְּׁבְיָם בְּהַשְׁחֵל. נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גֶּבֶר פֶּרֶק שִׁיר נַחַל. סוֹד נִיהוּג עֲלָמוֹת כַּעֲלָמוֹת תּוֹפְפוֹת אַחַר חֵיל. עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל: פֶּה פְּקִידָה בְּחָנֵם הֵעִירָה בְּרִית יְשֵׁנֵינוּ. צֶמַח צַדִּיק קֶרֶב שָׁנִים תְּחַדֵּשׁ וּשְׁנֵינוּ. תְּהִלּוּךְ מוֹרָא כְּמֶלֶךְ וְאָרִים נְטִיל שְׁנֵינוּ. אָז יִמָּלֵא רִנָּה וּשְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ: בְּרִבִּיצַת פּוּךְ וְסַפִּיר תַּזֵּק חֵיק עֶזְרָתִי. בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר רְהִיטֵי בְרוֹתֵי חֲזָרְתִי. וּבְמַעַן שִׁיר מְטִיבִים כְּאָז בַּיָּם גְּזַרְתִּי. הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי: עזרת וכו׳.

יוצר לברית מילה

אוֹת בְּרִיתוֹת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בְּכָרוֹת אֵל רָם. אָמַר לְעַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ קוּם לְשָׁמְרָם. וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם: בְּתֻמּוֹ הָלַךְ צַדִּיק שָׁב בָּא בַּיָּמִים. בְּאֱמוֹר לוֹ אֵל הֱיֵה חֲתַן דָּמִים. הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: גּוֹזֵר אֹמֶר עָלָיו הַמְּלָאכָה לִגְמֹר. גַּם אֵל בְּעַצְמוֹ הוֹאִיל בְּרִית לִשְׁמֹר.

כָּרַת יְיָ אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: אַחֲרֵי בְלוֹתוֹ רִבָּה הָאֵל מַעֲדַנָּיו.
בְּרַבִּים יַעֲשֶׂה צְחוֹק לְגֹדֶל כְּהֻנָּיו. וַיִּפּוֹל עַל פָּנָיו. לִפְנֵי קָדוֹשׁ: דַּם
בְּרִית אֶת יוֹם מְנוּחָתוֹ. דּוֹחֶה אֶת הַנֶּגַע בְּהֵרָאוֹתוֹ. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל
בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: הִפְלִיא חֲסָדָיו שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ לְעֵלוּם. הֵכִין לַמְקַנֵּא כֵּם
כַּשֶּׁמֶשׁ וַיַּהֲלוֹם. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם: וְלָקַח הַכֹּהֵן בְּשַׂר
בְּרִית וְדָמוֹ. וּמִיכָאֵל הַשָּׂר מַקְרִיב בִּמְרוֹמוֹ. מִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר
יוֹם בְּיוֹמוֹ: זֶה דַּם הַבְּרִית אֲשֶׁר בּוֹ יֶעֱרַב. זֶבַח פֶּסַח צָעִיר וָרַב. הִמּוֹל
לוֹ כָּל זָכָר וְאָז יִקְרַב: חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכַל אִישׁ בְּמִסְבּוֹ. חָלַץ מֵהֶם אִישׁ
גֶּבֶר מִלִּבּוֹ. וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ: טֻמְאַת בְּשָׂרוֹ אִישׁ בֶּעָפָר יְעַפֵּר.
טוּבוֹ וְיָפְיוֹ עָצְמוּ מִלְּסַפֵּר. כִּי הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר: יַבֶּלֶת נֶחְתֶּכֶת
לְזִבְחֵי שְׁלָמִים. יֵעָשֶׂה כֵּן לִבְנֵי שְׁמוֹנַת יָמִים. וַיַּחְדָּו מִלְּמַטָּה יִהְיוּ
תַמִּים: כָּל סְפִירוֹת בְּלִימָה בַּמִּילָה יְסֻדוּ. כַּמָּה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֶמְרַת
יָעִידוּ. אֲשֶׁר חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ: לוּלֵי דַם בְּרִית אָמַר אֱלֹהִים
נְחַמְתִּי. לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶרֶץ וְשָׁמַיִם לֹא רוֹמַמְתִּי. חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ
לֹא שַׂמְתִּי: מִילַת מָעוֹר וָלֵב וְלָשׁוֹן הֵמָּה. מַכְרִיעִים בֵּין הַחֲמִשִּׁים
שָׁמָּה. יְיָ יִתֵּן חָכְמָה: נַעֲרֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוֹק בְּרִיתוֹתֵיהֶם. נִמּוֹלִים אֲשֶׁר
לֹא יִמְתּוּן אֲחִיהֶם. אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם. שֶׂה תָמִים
נִמּוֹל רִאשׁוֹן לִשְׁמוֹנָה. סְעָדוּהוּ מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם בַּחֲנִינָה. עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ
צָפוֹנָה: עָרְלַת בֶּן אִישׁ טוֹב כְּשֶׂה תִפְשֶׂה. עֶבְרָה קְרָאַתְהוּ וְאָדוֹן קָשֶׁה.
וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרוֹג אֶת מֹשֶׁה: פְּנִימָה כְבוּדָה כִּשְׁפְּשָׁה בְּמַעֲלָלָיו. פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ
שָׁתָה עָלָיו. אֶת עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו: צַדִּיק בִּן נוּן מָל שֵׁנִית
נְדִיבִים. צוּר יְשׁוּעָתָם שְׁמָרָם מִכַּף אוֹיְבִים. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם
כֹּאֲבִים: קָם עַל נְדִיבוֹת נַפְשׁוֹ מִמֶּרְחָץ נִבְהֲלָה. קִדְּמוּהוּ סְעִפָּיו בִּמְשׁוֹשׂ
בְּרִית מִילָה. תְּשׁוּאוֹת חֵן חֵן לָהּ: רֵיחוֹ נִיחוֹחַ כִּצְרוֹר הַמּוֹר. רִבָּה
תְהִלּוֹתָיו לָאֵל לֵאמֹר. לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר: שִׁיבַת צִיּוֹן אֶל
בַּהֲשִׁיבוֹ. שִׁבְטֵי יָהּ יִנְהֲרוּ אֵלָיו וְאֶל טוּבוֹ. עֲרַל לֵב וַעֲרַל בָּשָׂר לֹא
יָבֹא: תּוֹרַת הַבְּרִית שְׁמוּרָה וַעֲרוּכָה. תֵּעָשֶׂה בְּעִבְרִי מָהוּל כָּכָה. כִּי
שָׁם צִוָּה יְיָ אֶת הַבְּרָכָה: אַךְ אִם אֵין אִישׁ וּזְמַן עוֹבֵר. בַּנָּשִׁים מִשְׁבָּחוֹת
תִּהְיֶה תַּחַת גֶּבֶר. תְּבוֹרַךְ מִנָּשִׁים אֵשֶׁת חֶבֶר: רוּחַ יְיָ דִּבֶּר עַל פִּי נָבִיא.
הִמּוֹל יִמּוֹל וְעָרֵל וְכוּתִי וְעַרְבִי. יִפָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא: הֵן גָּאַלְתָּ אֵל
בִּדְמֵי שִׁירַיִם. כָּל בֵּית יְהוּדָה וּשְׁאֵרִית אֶפְרַיִם. הַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:
וְעַתָּה לָמָּה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת. בָּנֶיךָ הַחֲתוּמִים בִּבְרִית וָאוֹת. נְתֻנִים לְעַם
אַחֵר וְעֵינֶיךָ רוֹאוֹת: שְׁלַח מִבּוֹר אֲסִירִים בְּדַם בְּרִית חֲתוּמִים. עַם אֶחָד
מְפוּזָּר וּמְפוֹרָד בֵּין הָעַמִּים. כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים: אֲנַחְנוּ כוֹרְתִים

יוצר לברית מילה

בְּרִית אֵל בְּאַהֲבָתוֹ. וְהוּא יָמוֹל לְבָבֵנוּ לְיִרְאָה אוֹתוֹ. יִזְכּוֹר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן

אֲזוּרֵי אֵימָה בְּרוּאֵי יִרְאָה. אַמִּיצֵי כֹחַ כְּבוֹדוֹ לְנַשְּׂאָה. אֵימִים רוֹעֲדִים וְעוֹבְדִים בְּיִרְאָה. אוֹמְרִים לְמַלְכָּם תְּהִלָּה נָאָה: וְעִמּוֹ כּוֹרְתֵי בְּרִית מְהַלְּלִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: לְמֶלֶךְ הַמְהֻלָּל מִי לֹא יְהַדֵּר. לְמֶלֶךְ הַמְשֻׁבָּח מִי לֹא יְאַדֵּר. לְמֶלֶךְ הַקָּדוֹשׁ לְעַלֵּה וּלְהַדֵּר. לְסַלְסֵל וּלְפָאֵר שִׁבְחוֹ לְסַדֵּר: וְעִמּוֹ עַרְבִית וְשַׁחֲרִית מְיַחֲדִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: יִתְגַּבְּרוּ יִתְגַּבְּרוּ מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן. יִתְנַשְּׂאוּ יִתְעַלּוּ בַּעֲלֵי זִהְיוֹן. יְפָאֲרוּ יְבָאֲרוּ לְהַלְלוֹ כְּצִבְיוֹן. יִשְׂאוּ כְּנוֹר עֲלֵי הִגָּיוֹן: וְעִמּוֹ כְּטַל שְׁאֵרִית. מְפָאֲרִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: עִירֵי גְבוּרָה מְפַעֲמֵי שְׁכִינָה. עוֹטְרֵי כְתָרִים לֵאלֹהֵי מְעוֹנָה. עֶלְיוֹן מְרַנְּנִים בְּגִילָה וְרִנָּה. עֹשִׂים מְלַאכְתָּם בְּאֹמֶן אֱמוּנָה: וְאוֹם כַּת עִבְרִית. מְהַדֶּרֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית: זִמְרָה וּבְרָכָה שֶׁבַח וְהוֹדָאָה וְהַלֵּל. זַכֵּי חַשְׁמַלִּים פּוֹצְחִים לְמַלֵּל. זוֹהֲרֵי מַעְלָה מַכְתִּירִים לְכַלֵּל. זְהִירִים זְרִיזִים גָּדְלוֹ לְסַלֵּל: וְאוֹם נָאוָה שְׁחַרְחוֹרִית. מְשַׁבְּחִים לְזוֹכֵר הַבְּרִית: רֶכֶב אֱלֹהִים אַלְפֵי רִבּוֹתַיִם. רוֹגְשִׁים קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ בְּמַחֲנוֹתַיִם. רוֹחֲשִׁים בָּרוּךְ בְּלִי עֲצַלְתַּיִם. רוֹעֲשִׁים וּמְנִיעִים סִפֵּי אַמּוֹתַיִם. וְאוֹם חֲתוּמָה בִּבְרִית. מְבָרֶכֶת לְזוֹכֵר הַבְּרִית: והחיות וכו׳.

זולת

אוֹת בְּרִית שִׁלַּשְׁתִּי לְמַרְפֵּא עוֹלָם. בַּעֲנִינַת קֶשֶׁת לְזוֹכֵר בְּרִית עוֹלָם. גְּזֵרָה וְיוֹם נוֹפֶשׁ נִתַּן בִּגְבוּלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם: דּוֹדִי בָּם מְעוּטָרִים בַּחוּרֵי בְּחוּנַי. הַמְסוּמָנִים וּמְאֻתָּתִים לְהִנָּצֵל מֵרִשְׁפֵּי כִּוְיוֹנַי. וְכָל רוֹאֵיהֶם יַכִּירוּם מוּתְמָמִים לְפָנַי. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ: זוּבְדוּ צוּרִים חֲמִשָּׁה לִבְרִית בְּשָׂרִים. חֵצֶב אָבוֹת שְׁנַיִם הֵמָּה הַיּוֹצְרִים. טְהוֹרָה שְׁלֹשָׁה וּבִן נוּן שְׁתַּיִם הֵרִים. וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צוּרִים: יוּסְבוּ צוּרִים לַחֲרָבוֹת בָּמוֹ לְהִמּוֹל. כַּאֲשֶׁר מָלוּ בְּצוֹר שְׁלִשִׁים וּתְמוֹל. לָכֵן סְמָכָם בְּצִוּוּי מְשָׁרֵת לָמוֹל. עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל: מֵטִיב לְנַגֵּן אִישׁ הַבֵּינַיִם כְּפַלְחוֹ. נִזְדַּמְּנוּ חֲמִשְׁתָּן וְנַעֲשׂוּ אַחַת לְצִלְחוֹ. סִלֵּק הַבַּרְזֶל עַצְמוֹ כְּזָכַר אָרְחוֹ. וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ: עֵסֶק מִילָה שַׁבָּת דּוֹחֶה עֲשִׂיָּתָהּ. פְּרִיעָתָהּ וּמְצִיצָתָהּ רְחִיצָתָהּ וְאִסְפְּלָנִיתָהּ. צוֹרֶךְ מְלָאכָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר מִבָּעֶרֶב לַעֲשׂוֹתָהּ. לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ. קָנִיתָ קֶדֶם נַחֲלָתְךָ מִבֵּין חֲמוֹרִים. רְאוּתְךָ תְּבוּסַּת דָּם בְּהַכּוֹתְךָ בְּכוֹרִים. שַׁדַּי תִּפְדֵּנוּ

וְאוֹיְבֵנוּ תְּפַסֵּג גְּזָרִים. כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ צוֹרִים: אֵל יָקוּם בְּחַסְדּוֹ גִּיבּוֹ שֵׁנִית לְמַלְּאוֹת. יָחִישׁ לְרַחֲמֵינוּ לְמַלְּטֵנוּ מִתְּלָאוֹת. כִּימֵי קֶדֶם יַרְאֵנוּ נִפְלָאוֹת. גּוֹאֲלֵנוּ קְדוֹשׁ שְׁמוֹ יְיָ צְבָאוֹת: עזרת

גאולה לברית מילה ולפרשת בשלח

גאולה

יוֹם לְיַבָּשָׁה. נֶהֶפְכוּ מְצוּלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה. שִׁבְּחוּ גְאוּלִים: הַטְבַּעְתָּ בְּתַרְמִית. רַגְלֵי בַת עֲנָמִית. וּפַעֲמֵי שׁוּלַמִּית. יָפוּ בַּנְּעָלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: וְכָל רוֹאֵי יְשׁוּרוּן. בְּבֵית הוֹדֵי יְשֻׁרְרוּן. אֵין כָּאֵל יְשׁוּרוּן. וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים. שירה חדשה שבחו גאולים: דְּגָלַי כֵּן תָּרִים. עַל הַנִּשְׁאָרִים. וּתְלַקֵּט נְפוּזָרִים. כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: הַבָּאִים עִמְּךָ. בִּבְרִית חוֹתָמְךָ. וּמִבֶּטֶן לִשְׁמְךָ. הֵמָּה נִמּוֹלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: הַרְאֵה אוֹתוֹתָם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתָם. וְעַל כַּנְפֵי כְסוּתָם. יַעֲשׂוּ גְדִילִים. שירה חדשה שבחו גאולים: לְמִי זֹאת נִרְשֶׁמֶת. הַכֶּר נָא דְבַר אֱמֶת. לְמִי הַחֹתֶמֶת. וּלְמִי הַפְּתִילִים. שירה חדשה שבחו גאולים: וְשׁוּב שֵׁנִית לְקַדְּשָׁהּ. וְאַל תּוֹסִיף לְגָרְשָׁהּ. וְהַעֲלֵה אוֹר שִׁמְשָׁהּ. וְנָסוּ הַצְּלָלִים. שירה חדשה שבחו גאולים: יְדִידִים רוֹמְמוּךָ. בְּשִׁירָה קִדְּמוּךָ. מִי כָמוֹךָ. יְיָ בָּאֵלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים:

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם. ברוך אתה יי גאל ישראל

גאולה לפרשת בשלח תמצא לקמן:

מאורה לפרשת יתרו ולפרשת ואתחנן:

אִמְרוֹת הָאֵל טְהוֹרוֹת. מִפְּנִינִים הֵם יְקָרוֹת. בִּלְבָבוֹת הֵם צְרוּרוֹת. בִּנְפָשׁוֹת הֵם קְשׁוּרוֹת: יִיגְעוּ כָּל הַדְּבָרִים. מִדְּלוּק אַחַר שְׁבָחָיו. מַה לְּבֶן יָמִים סְפוּרִים. אַחֲרֵי נֶצַח נְצָחָיו. כִּשְׁחָקִים מְעֻפָּרִים. גָּבְהוּ מִנִּי אוֹרְחָיו: מַה לְּדֵעוֹת הַחֲסֵירוֹת. וּתְבוּנוֹת הַקְּצָרוֹת. לֶאֱחוֹז דַּרְכֵי גְבוּרוֹת. הַגְּבוֹהוֹת וְהַבְּצוּרוֹת: הַס לְפָנָיו כָּל מְדַבֵּר בּוֹ. וְאָבַד רַעְיוֹנוֹ. אַךְ בְּמִפְעָלָיו יְחַבֵּר קוֹל וְיַרְהִיב אֶת גְּרוֹנוֹ. וּבְדִבְרֵי שִׁיר יְגַבֵּר פִּיו וְיַאֲרִיךְ לְשׁוֹנוֹ: הַלְּשׁוֹנוֹת מַאֲמִירוֹת. מַעֲרִיצוֹת וּמַעֲטִירוֹת. הַנְּשָׁמוֹת מַאֲדִירוֹת. בֵּין לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת: וּבַמֶּה אִכַּף אֲקַדֵּם. אֲדַבֵּר לִפְנֵי יְיָ. בֵּית אֱלֹהִים אֲדַדֵּם. בַּעֲגָלִים קָרְבָּנָי. מִשְּׁאוֹל יֹאמַר אֶפְדֵּם. אֶהְיֶה כְּאָב לְבָנָי: הֵן כָּל אֲרָצוֹת לְזָרוֹת. מִבְּלִי הַקְרִיב טְהוֹרוֹת. תִּבְנֶה רֵאשִׁית עֲיָרוֹת. תַּחְפּוֹץ שַׁי בַּעֲזָרוֹת: דָּלְלוּ חָכְמוֹת וְחָרְבוּ. מִלְּבַב כַּלְכֹּל וְדַרְדַּע. כָּל אֲשֶׁר יָזְמוּ וְחָשְׁבוּ. לוֹ כְּמוֹ חָשַׁב וְיָדַע. מַעֲשָׂיו עָצְמוּ וְרָבוּ. מֵחֲקוֹר חָכְמָה וּמַדָּע:

יוצר לפרשת שקלים

נִפְלְאוֹתָיו לֹא סְפוּרוֹת. יוֹם לְיוֹם רַבּוֹת וּפָרוֹת. תְּנוּ תָמִיד זְמִירוֹת לוֹ. וְלֹא יָדְעוּ סְפוּרוֹת: הֵא לָךְ עֵדִים בְּרוּרִים. מָלְאוּ כָּל הַר וְגֶבַע. כִּי בְּכָל צוּרוֹת יְצוּרִים. יֵשׁ לָאֵל חוֹתָם וְטֶבַע. זָהֳרֵי כָּל מְאוֹרִים. שֶׁבַע לְשֶׁבַע: כַּאֲשֶׁר שֶׁבַע הַמְּאוֹרוֹת. כֵּן לְשֶׁבַע הַמְּנוֹרוֹת. שָׂם לְעֵינַיִם מְאִירוֹת. לַחֲזוֹת אֶת הַמְּאוֹרוֹת: אור חדש וכו׳.

יוצר לפרשת שקלים

מתפללין שוכן עד, עד ובורא את הכל, ואחר כך מתחילין פה:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

מיוסד ע״פ. א״ב.

אֵל מִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ. בָּחַר בְּאוֹם דַּלַּת רֹאשׁ. בְּבִכּוּרָה כִּתְאֵנָה בְּרֹאשׁ: בִּיטָּה אֵל וְאוֹתָהּ דְּרוֹשׁ. מִכָּל אוֹם לִפְרוֹשׁ. לְנַשְּׂאָהּ עַל כָּל רֹאשׁ: גּוֹעֲלָהּ תָּשִׁית לִמְנוֹד רֹאשׁ. וְהִיא תָּרִים רֹאשׁ. בְּכִסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרֹאשׁ:

כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי. עַתָּה יַעֲבוֹר בְּרֹאשִׁי. וְיִדְרְשִׁי וִיבַקְּשִׁי. קָדוֹשׁ:

דִּבֵּר בְּזֶה סֵפֶר. וְקִיֵּם בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. לִמְשׁוּלֵי עָפָר וָאֵפֶר. הֱיוֹתָם נוֹתְנִים כֹּפֶר. בְּלִי דוֹפִי וְחֵפֶר. בְּעַד עֲוֹנָם לְכַפֵּר: וְצִדְקָתָם תִּכָּתוֹב בַּסֵּפֶר. בְּזִכְרוֹן הַסֵּפֶר. לִמְנוֹתָם עִם נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: זֶה אֵלִי נָם לַאֲבִי חוֹזֶה. וְהֶרְאָהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ בְּמַחֲזֶה. וְגַם הַכֹּל יִתְּנוּ כָּזֶה: חֲסָדִם יֵשׁ בָּזֶה. וְאֶחָד מֵהֶם אַל יִתְבַּזֶּה. וְצוֹרְרָם יֵרָזֶה: טוֹבוֹת יָטָבוּ עַל זֶה. וּשְׁכִינָה יִזְכּוּ לֶחֱזֶה. וְעַמִּים רַבִּים יַזֶּה: יָחִיד שׁוֹכֵן רוּמָה. הִתְנָה בַּתּוֹרָה תְמִימָה. לְיוֹנָה שֶׁהִיא תַמָּה: כָּל הָעוֹבֵר בְּיָמָּה יִשְׁקְלוּ שֶׁקֶל בְּלִי מְהוּמָה. מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה: לְטוֹבָתָם בְּלִי לְעַלְמָה. וְתִהְיֶה לָהּ כַּחוֹמָה. תּוֹלֶה אֶרֶץ עַל בְּלִי מָה. מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה. יִתְנַדְּבוּ בַּחֲנִינָה. פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה: נְשִׂיאִים וְדַכִּים בְּמִשְׁעָנָה. כֻּלָּם יִשְׁווּ בְּנְתִינָה. בְּלִי עוֹד לְהִתְמַתְּנָה: סֶלָה יַסְכִּית תְּחִנָּה. בְּכָל עֵת וּבְכָל עוֹנָה. וְיִתְקַיְּמוּ בְּרִנָּה: עַל נַפְשׁוֹתֵיהֶם יְכַפֵּרוּ. וְחַטֹּאתֵיהֶם יוּפָרוּ. וּבְחֵלֶק טוֹב יְשֻׁפָּרוּ: פְּאֵרָם הַכֹּל יְסַפֵּרוּ. וְשֶׁבַח יִתְּנוּ וְיִגְמוֹרוּ. וְהוֹדָיָה לְצוּר יְשׁוֹרְרוּ: צָרוֹתָם יְמֻעֲטוּ וְיוּחְסָרוּ. וְעַל צַוְּארֵיהֶם יִגְבָּרוּ. וּבְשֶׁבַע שְׂמָחוֹת יְחֻבָּרוּ: קְהָלָם לְהִתְחַזֵּק בִּתְעוּדָה. בְּלִי עוֹד לְמַעֲדָה. בְּהַקְרִיבָם זֶה לַעֲבוֹדָה: רָם עַמָּם הַוָּעֲדָה. בְּאַהֲבָה וּבְחֶמְדָּה. בִּישִׁיבָה וּבַעֲמִידָה: שָׂמָם בַּחַיִּים הַתְּמִידָה. בְּכָל כְּלוּל חֶמְדָּה. לָזָר בְּלִי לְעָבְדָה:

חזן תָּמִיד תִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן. לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. בְּכִפּוּר וְיִתָּרוֹן. לִפְנֵי מָרוֹם וְקָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמָם וְיִתְנַשֵּׂא. בְּגוֹי אֲשֶׁר לְפָנָיו מַתְמִידִים וְהוּא לָהֶם מַחְסֶה
דּוֹרְשֵׁי רְעָתָם יְבַזֶּה וִישַׁסֶּה. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כְּסוֹבְבִים כִּסֵּא:
והחיות עד זולתך.

זולת. מיוסד ע"פ א"ב.

אַתָּה אָהַבְתָּ עַמָּךְ. בַּעֲבוּרָם רַדְתָּ מִמְּרוֹמָךְ. גָּזַרְתָּ לָהֶם יַמָּךְ. דִּבַּקְתָּם בְּאַהַב לִשְׁמָךְ. הֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמָּךְ. וּמַתְמִידִים לְרוֹמְמָךְ. זְכוֹר בְּרִית נוֹאֲמָךְ. חֲמוֹל וְקָרֵב לָהֶם יוֹמָךְ: טוֹב נַמְתָּ לְאַדִּירִים. יִשְׁקְלוּ כֶּסֶף כִּפּוּרִים. כֹּפֶר עָוֹן מְכַפְּרִים. לָעַד יְהוּ מְשֻׁמָּרִים. מִנְיַן מָעוֹת עֶשְׂרִים. נְתִינַת עֲנִיִּים וַעֲשִׁירִים. סְמִיכַת כָּל הַנִּסְפָּרִים. עוֹלְצִים בְּכָל עֲבָרִים: פְּקוּדֵיהֶם וּשְׁמוֹתָם. צְבָאָם וְרִבְבוֹתָם. קוֹמֵם בְּמַחֲנוֹתָם. רָם הַשּׁוֹכֵן אִתָּם. שִׁבְטֵי שְׁאֵרִיתָם. תְּהֵא תִקְוָה לְאַחֲרִיתָם. תֵּפֶן לְבִרְכָתָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֵיהֶם לְהַכֹּתָם: עזרת, ואחרי כן תפלה.

החזן חוזר התפלה עד מלך עוזר ומושיע ומגן, ואח"כ מתחיל פה.

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה
פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

מיוסד ע"פ א"ב.

אָז מֵאָז זַמּוֹתָ בְּכָל פֹּעַל. בְּמִסְפַּר בְּמִשְׁקַל כֹּל לְךָ לְהַעַל. גַּדְתָּ בְּכֵן לְמָשׁוּי מִמֵּי שֹׁעַל. דַּעַת מִפְקַד יוֹפִי פַּעֲמֵי נַעַל. הַעַל הֵמִירוּ כְּבוֹד רֵעַ בְּבַעַל. וְזֶה לְלֹא זֶה פָּצְחוּ בְּמַעַל. זָנְחוּ בַּחֲרוֹן אַף וְנֶגֶף וָגַעַל. חָל כַּעֲדָם חֵבֶר וְהַצֳּרִי תַּעַל: טֹרַח מַשָּׂאָם הֻגַּד לוֹ שְׂאֵת. יְשָׁרָם לְהָלִיץ תָּלוּי רֹאשׁ לָשֵׂאת. חזן כָּפְרָם פֶּץ תֵּת לְאֻמִּים מַשְׂאֵת. לְנַטְּלָם לְנַשְּׂאָם בְּכִי תִשָּׂא אֶת:

קהל רָאשֵׁי עַל כָּל רֹאשׁ נִשֵּׂאתָ. גּוֹי עַל מְרוֹמֵי קֶרֶת הִתְנַשֵּׂאתָ:
חזן אַהֲבָה עַל כָּל פֶּשַׁע כִּסִּיתָ. בְּגִין צֵל יְמִינְךָ לְגוֹנְנֵי הִתְנַשֵּׂאתָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מַעְתִּיק פְּלוּסִים צַר וּבוֹרֵא רוּחַ. מְמַדֵּד וּמְשַׁקֵּל נֶזֶל עִם רוּחַ. נֶגֶף לְבַל יַזִּיק לְנִדְכְּאֵי רוּחַ. נוֹכַבְתָּ תַּת פִּדְיוֹן לְכָל רוּחַ: שָׂרִיג זֵיד שְׂעִיר טֶרֶם עָמַד. סָקַרְתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצָנִין יַעֲמֹד. עֲצַתְּ זֶה לָזֶה שֶׁמַּע בְּמַעֲמָד. עָתוּד שְׁקָלִים מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ לִלְמַד: פָּרָשָׁה זֹאת לַהֲגוֹת כְּקֵץ זֶה. פִּלָּסֶיהָ לְהַקְדִּים לְפֶלֶס צַר וּבוֹזֶה. חזן צוּרַת מַטְבֵּעַ כְּחָז אֲבִי חוֹזֶה. צִוָּה צוּר לְצִיר כֵּן תֵּת מַתַּן זֶה:

שְׁמוֹ מְשַׁתֵּף בְּעַם לוֹ עֲמוּתִים. וְעָלָיו כָּל הַיּוֹם הֵם מְמֻתִּים. חזן יָעִיר וְיֶחֱשׂוֹף זְרוֹעַ וְיַד מְמִתִּים. בְּזִיל נִטְפֵי לֶקֶשׁ לְהַחֲיוֹת מֵתִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יוצר לפרשת שקלים

קְצוּבָה הִיא זֹאת לְשׁוֹעִים וְקַלִּים. קְצִינִים וְרָשִׁים יַחַד בָּהּ שְׁקוּלִים. קָצִין לְכָל יָעֹז מוּל מַקְהֵלִים. קָרָא לוֹמַר הוֹנִי כְּדָאַנִי מֵעֲקוּלִים: רֹב עַם אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר. רַב עִם צָעִיר מֵעֶשְׂרִים לְהִסָּפֵר. רְאוּיִים לְעֹנֶשׁ וְזַהַר בְּסֵדֶר לְהִתְפַּר. רֶשַׁע וְכָל פֶּשַׁע לְכַפֵּר וּלְהָפֵר: שְׁעוּרִים בְּזֶה שִׁעוּר בְּמִפְקַד לְהַגְבֵּר. שֶׁתִּילְמוֹ לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ אוֹתָם לְחַבֵּר. חזן שִׁקְלֵי כֶסֶף כִּפּוּרִים כָּפְרָם לְהַדְבֵּר. שְׁמוּרִים לְזִכָּרוֹן תֵּת לְכָל הָעוֹבֵר:

תָּמְדוּ מֵאָז כָּל עֲדַת קְדוֹשִׁים. תְּרוּם בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים תְּרוּמַת קֳדָשִׁים. חזן תְּכוּנָה לְבֶדֶק הַבַּיִת וְכָל אִשִּׁים. תֵּת בְּיַד הַכֹּהֲנִים כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים:

תֵּפֶן בְּאוֹן פִּיד טִיט רְפָשֵׁנוּ. תַּבִּיט בְּדָכְיֵנוּ וְעוֹד בַּל תַּכְפִּישֵׁנוּ. חזן תִּקְרָא דְרוֹר כְּמֵאָז בּוֹ לְהַחְפִּישֵׁנוּ. תֵּת הָמָן לְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֵׁנוּ:

תִּזְכּוֹר לְהַעֲלוֹת נְשׂוּאֵי רַחַם מִדָּכְיָם. תְּמוּכִים נְזוּרִים בְּהוֹד טוּב עֶדְיָם. חזן תֶּקֶף עֹז אַדְרוּךְ עַל יָם. תִּזְכּוֹר לְעַם י מִסְפָּרָם כְּחוֹל הַיָּם:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

מִי יוּכַל לְשַׁעֵר כָּל הַפְּקוּדִים. אֲשֶׁר בְּחֶבֶל וּבְחֶלֶשׁ לֹא נִפְקָדִים. בְּרִית כְּרוּתָה לָמוֹ מֵאָז בִּפְקוּדִים. לְבַל יֶחְסַר הַמָּזֶג מֵחֹמֶשׁ פְּקוּדִים. אִם כְּתֹרֶן וְכַנֵּס יִשָּׂרְדוּ מִפְּקָדִים. לֹא יְמָעֲטוּ מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא מְנֻקָּדִים. וְאִם לְנֶגֶף וְאֶנֶף בְּאַף מִפְקָדִים. כֶּסֶף תֵּת כֹּפֶר הֵם מְפֻקָּדִים. וּבְכָל עֶרֶב נִשְׁמָתָם בְּיָדְךָ מַפְקִידִים. וּבְכָל רִגְעֵי בֹּקֶר נִבְחָנִים וְנִפְקָדִים. וְלִי מַה יָּקְרוּ עָלַי הַפְּקָדִים. אֵלֶּה הַפְּקֻדִים וְהַמִּתְפַּקְּדִים. שְׁמוֹר פְּקוּדִים וְנִפְקָדִים. שׁוֹקְדִים לִהְיוֹת מְשֻׁקָּדִים וּלְךָ קוֹדִים:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחכל אלעזר בירבי קליר:

אוֹמֶן בְּשָׁמְעוֹ כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ. חָל וַיֵּחַת אֵיךְ אוֹתָם דְּרוֹשׁ: לְעַם אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר. אֵיכָכָה אֶסְפְּרֵם וְלֹא נִתְּנוּ לְהִסָּפֵר: עִקָּרָם כְּנֶאֱמַר לוֹ הַבֶּט וּסְפוֹר. שָׁב וַיּוֹשֵׁב אִם תּוּכַל לִסְפּוֹר: זַרְעָם כְּחוֹל יַמִּים וְכוֹכָבִים סַפִּירִים. וַאֲנִי אֵיךְ אֲסַפְּרֵם וְלַעַד פָּרִים: רָם הִוָּה לוֹ אוֹת מִסְפָּרָם. אֵיךְ לִמְנוֹתָם וְלַעֲמוֹד עַל סִפְרָם: בְּקוּר רָאשֵׁי שְׁמוֹתָם לְחֶשְׁבּוֹן תַּעֲלֶה. וּמִדַּת מְנִיָּנָם בְּיָדְךָ אָז תַּעֲלֶה: יָקָר שְׁלִישִׁי בְּתוֹכָם לֹא הָפְקָד. כִּי לִגְיוֹן מֶלֶךְ לְבַדּוֹ נִפְקָד: רָשׁוּם מִבֶּטֶן לְהִפָּקֵד בְּמִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ. וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו נִמְנִים מִבֶּן חֹדֶשׁ: בְּשָׁמְעוֹ אֹמֶר וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר. פָּץ בַּמֶּה יִתְרַצֶּה אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר: יְצִיר מַה יִּתֵּן פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ. וְיִמְצָא חֲנִינָה פְּנֵי שָׁם נַפְשׁוֹ: קָדוֹשׁ כְּחָפֵץ לְהַצְדִּיק עַם זֶה. כְּמִין מַטְבֵּעַ אֵשׁ

הֶרְאָהוּ בְּמַחֲזֶה: לִמְדוֹ זֶה יִתְּנוּ וְלֹא יִתְמַהְמְהוּ. וְלַכֹּל יִתְּנוּ אֶת אֲשֶׁר נָתְנוּ: יָהּ לֹא מְצָאנוּהוּ שַׂגִּיא כֹחַ. כַּאֲשֶׁר נְקִיַּת חֵטְא גִּבּוֹרֵי כֹחַ: חזן רַחוּם בְּרַחֲמֶיךָ נְשׂוּאֶיךָ בְּכֶסֶף כִּפּוּרִים. כֵּן שְׁעֵה שְׂפָתֵינוּ בְּשִׁלּוּם פָּרִים:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וְשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

עַד אֶשָּׂא רֹאשׁ. כְּמוֹ מֵרֹאשׁ. לְהַקְדִּישׁ לְקָדוֹשׁ:
עַד בְּמֹאזְנֵי צֶדֶק. יַכְרִיעֵנִי לְצֶדֶק. נוֹרָא וְקָדוֹשׁ:

מיוסד על סדר א״ב:

אֵלֶּה אֶזְכְּרָה אֶת אֲשֶׁר נַעֲשָׂה. בִּהְיוֹתִי בֶּטַח וְשֶׁקֶט בְּנָכוֹן וְנִשָּׂא. גֻּעַלְתִּי בְּעֵבֶר וְשָׁקְלֵי אֵיךְ אֶשָּׂא: דֵּי שְׁקָלַי עַד לֹא שָׁקַלְתִּי. הִנָּם לְמַס עוֹבֵד הַיּוֹם שָׁקַלְתִּי: וּבְחֵטְא עֲוִיל שֶׁקֶל לָרָשָׁע נִשְׁקַלְתִּי: זוּזַי לְלֹא תַתִּי לְשָׁכְנִי בְּגִילָה. הֲכִתִּי לְתַשְׁלוּם דַּרְכְּמוֹן לְעוּלֵי גוֹלָה: טְבְעוּ גַּם הֵם וְהוּעֲרַמְתִּי מְגֻלָּה: יוֹשֶׁר שָׁלֹשׁ קְפוּרַת מִשְׁלָשׁוֹת סְאִים. כְּנוּסוֹרַת לַמֶּקַח שַׁי מְרִיאִים וְשַׁיִּים. לְקָחוּ וְאֵין עוֹד בְּצִעֵי נוֹשְׂאִים: מִדַּת שׁוֹפָרוֹת תִּקְלִין הַדְּתִין וַעֲתִיקִין. נְדָבוֹת אֲשֶׁר בָּם הָיוּ מַעְתִּיקִין. סָרוּ כַּמָּה מֶנִּי וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִין: עֹצֶם הֲמוֹן חוֹגֵג שׁוֹטֵף כַּנָּהָר. פְּזַר וְנוֹתַרְתִּי כְּתֹרֶן בְּרֹאשׁ הָהָר. צֶדֶק מְלוֹנִי שׁוֹעֵרַר כְּתֵל הָר: קֵן צִפּוֹר קָרָא לִמְרוֹם הָרִים. רֹאשׁ נְשׂוּאֶיךָ כְּמֵאָז בּוֹ לְהָרִים. שִׁבְעָה וּשְׁמֹנָה עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ תָּרִים: עד אשא וכו':

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אָז רָאִיתָ וְסָפַרְתָּ. וְהֵכַנְתָּ וְחָקַרְתָּ. וּמָדַדְתָּ וְכַלְתָּ וְשָׁקַלְתָּ. וְחָמַרְתָּ וְצָבַרְתָּ. וּפָקַדְתָּ וְהָשַׁבְתָּ וְסָמַכְתָּ. וּמָנִיתָ וְסִפַּרְתָּ. וְקָצַבְתָּ וְחָרַצְתָּ וְגָזַרְתָּ. וְטִפַּחְתָּ וְשִׁעַרְתָּ וְהִבַּטְתָּ וְהֵבַנְתָּ. וְהִשְׂכַּלְתָּ וְשַׁרְתָּ וְסָקַרְתָּ. וְכָתַבְתָּ וְחָרַטְתָּ. וְחָקַקְתָּ וְצִיַּנְתָּ וְתָרַתָּ. וְלִמַּדְתָּ וְהוֹדַעְתָּ. וְחִוִּיתָ וְהוֹרֵיתָ וְגָזַרְתָּ. וְצִוִּיתָ וְקָרָאתָ וְעָנִיתָ. וְדִבַּרְתָּ וְאָמַרְתָּ: כָּל מִנְיָן וּמִפְקָד וְחֶשְׁבּוֹן וּמִסְפָּרָיו. כָּל מִשְׁקָל וָפֶלֶס וְכִיס וְגִזְּרָיו. כָּל כַּיִל לַח וְיָבֵשׁ וּמְשׂוּרָיו. כָּל קַו וְקֶצֶב מֶדֶד וְשִׁעוּרָיו: הֵיאַךְ לְדַקְדֵּק חֶשְׁבּוֹן לְכָל דָּבָר. לְבַל יְגַלֵּם חֶשְׁבּוֹן וְיִשְׁטֹף וְיַעֲבֹר: מַתְחִיל בִּמְדִידָה מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. עַד שֶׁהוּא מְכַלֶּה בְּאֶצְבַּע הַקְּטַנָּה: דֶּרֶךְ יוֹם הוּא בַּעֲשָׂרָה פַּרְסָה. וְאַרְבַּעַת מִיל הִיא כָּל פַּרְסָה: וּמִדַּת הַמִּיל שִׁבְעָה וּמֶחֱצָה רִיס. וּבִשְׁלֹשִׁים קָנִים

יוצר לפרשת שקלים

הוא קצב הרים: ושיעור הקנה שש אמות וזרת. וכל אמה מודדת
שליש בזרת: והזרת מותחת עד שנים בפיט. וארבע אצבעות הוא
הטפח והפיט: וכמו נתנה מדה למדידת הארץ. כן נתן כיל לתולדות
הארץ: מתחיל ממאה וששים ושש שנה. עד שהוא מכלה בשתות
אצבע הקטנה: זה הים הגדול בשליש יושב. במאה וששים ושש
ועוד מתחשב: ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף. וסוף בשבעים
ושנים לעגל גיחון: וגיחון מכפיל ששים במדת פרת. והפרת תקפו
כנגד שני הנהרות: ושני הנהרות מעדיפים בארך הירדן. והירד
מרחיב חמשה בים הזבול. וים הזבול מאה וחמשים מקואות. ומדת
המקוה כשני חמרים ביבש. ושעור כל חמר כשני לתכים. וכל לתך
יכיל חמש איפות. וכל איפה עושה עשרה עמרים. וכל עמר שבעת
רבע וכלה. והכלה אחד ממאה ועוד בסאה. וסאת יבש חסרה
שליש בלח. וסאת הלח אחד משלשה בבת. וכל בת מחזקת ששה
בהין. וההין כלו שנים עשר לוג. ועוד לוג מתחלק לארבעת רבעים.
ורבע מוכן לרבוע כוס ישועות. והכוס סובב אצבעים על אצבעים.
ועל גבה חסר שתות מאצבעים: וכמו נתן כיל לתולדות הארץ.
כן נתן קץ לימי הארץ. מתחיל למנות מששת אלפי ערץ. עד שהוא
מכלה ברגעי ארץ. כי העולם כלו ששת אלפים. עושים חמשה
ושתי ידים מחזורות. ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות. ושנת
היובל שבע שבתות השנים. ושבתות השנים בעשרים ושמנה
תקופות. וימות התקופה תשעים ואחד יום ושליש. ועונות היום
חמש מאות ושבעים ושש: ורגעי העונה כעונות כל היום. והמדקדק
מחלק רגע לכמה רגעים: וכמו נתן חשבון על כל. כן נתן משקל
ופלס לכל. מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה. ככר הגדול כגדל שני
מנה. והמנה עולה עד ששים שקל. והשקל מתחשב בעשרים וחמש
סלע. והסלע חציו בקע ורביע זוז. והזוז מתחלק לפלג וחמשו מעה.
נמצא הזוז חמש מעות כסף. והמעה שני פונדיונות ואיסר כדרת.
והאיסר עולה עד שמנה פרוטות. נמצא הבקע בארבע מאות פרוטות.
והם בכתב חרוטות. ובפה מפרטות: ועד מקום שאנוש יכול למנות.
נמסר לו למדוד וגם למנות: לפי כחו ולפי מעוט חילו. הקצב לו
מעוט הון שקלו. ולפי שכלו כן יהא הלולו. גדול אדונינו ורב כח
חילו. לכן על כן אוחיל לו. כי מדתו ושקלו לפי גדלו. כל אוצרות
רוח פלס במשקלו. ומי בראשית מדד מלא שעלו. ושמי רום תכן
זרתו מלא. וכל הררי קדם באצבעו שקלו. וגבעות עולם תמך בהוד

אֲגֻדָּלוֹ. גַּיְא וְכָל עֲפָרָהּ בִּצְרָדָה הֱכִילוֹ. לְחוּלֵל תַּבְנִין מְיוּמֶנֶת הֵכִין לוֹ: נִמְצֵאת כָּל מִדַּת יְצִירַת עוֹלָמוֹ. כִּמְלֹא כַּפַּת יַד הִיא רִשּׁוּמוֹ. וּכְקָמִיעַ בְּיַד גִּבּוֹר בִּזְרוֹעַ הוֹתָמוֹ. וְאֵין לִקְצוֹב רֹב מֶחְקְרֵי תַעֲצוּמוֹ. אֲשֶׁר מָדַד וְקָצַב וְשִׁעֵר בִּמְרוֹמוֹ. עַל כָּל מִדַּת כִּסְאוֹ וַהֲדוֹמוֹ. מִדַּת בַּת מֶלֶךְ בְּכָל מַעֲלָה. בְּאֹרֶךְ בְּרֹחַב בְּעֹמֶק בְּגֹבַהּ מִתְעַלָּה. יֵשׁ קֵץ לְכָל תִּכְלָה. וְאִמְרָהּ רְחָבָה לָעַד לֹא כָלָה: מִדַּת עוֹלָם כִּמְלֹא כַּפַּת יָד. וּמִדָּתָהּ נְתוּנָה בְּיָמִין וּזְרוֹעַ יָד: מִדַּת עוֹלָם כִּמְזֶרֶת וְעַד אֲגוּדָל. וּמִדָּתָהּ כְּקַו אֲשֶׁר מְאֹד גָּדָל: מִדַּת עוֹלָם נִמְדֶּדֶת בִּשְׁלִישׁ אַמָּה. וּמִדָּתָהּ עוֹלָה וְנוֹסֶפֶת בְּאַלְפַּיִם אַמָּה: כְּמַרְאֶה הַמִּדָּה אֲשֶׁר צִיר רָאָה. מְגִלָּה עֶשְׂרִים עַל עֶשֶׂר אַמָּה. עָפָה אַרְבָּעִים עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה מֵאוֹת אַמָּה. וְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ כִּשְׁלִישׁ אַמָּה: נִמְצֵאת דַּת בְּמִדּוֹתֶיהָ רְחָבָה וַאֲרֻכָּה. אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת בָּעוֹלָם מַאֲרִיכָה. וְהִיא נְתוּנָה לָעוֹלָם מַרְפֵּא וַאֲרוּכָה: וּבִימִינָהּ קוֹצֶבֶת כָּל יְמֵי אַרְקָא. וּבִשְׂמֹאלָהּ שׁוֹקֶלֶת עוֹשֶׁר וְכָבוֹד וּבְרָכָה: וְהִיא הוֹדִיעָה אֶת כָּל חֶבְיוֹן סְתוּרוֹת. וְהִיא קָצְבָה כָּל מִדּוֹת סְפוּרוֹת. וְהִיא פִּתְּחָה כָּל חֲגוּרוֹת. וְהִיא שָׁקְלָה וְאָצְרָה אֶת כָּל אוֹצָרוֹת. וְהִיא חָקְרָה הֶכֵּון מִפְקַד תַּחְתּוֹנִים. וְהִיא נָתְנָה מִסְפַּר גְּדוּדֵי עֶלְיוֹנִים. וְהִיא שִׁעֲרָה קוֹמַת אַלְפֵי שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר זֶה מִזֶּה בְּקוֹמָתָם מְשֻׁנִּים: יֵשׁ כְּמִדַּת הַיָּם הַגָּדוֹל קוֹמָתָם. וְיֵשׁ כַּחֲלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם הֲקָמָתָם. יֵשׁ כִּמְלֹא כָל הָעוֹלָם תְּקוּמָתָם: יֵשׁ לִשְׁתֵּי טִיסוֹת טָסִים עוֹלָם. וְיֵשׁ לְטִיסָה אַחַת עָפִים עוֹלָם. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד בְּמַחֲנֵהוּ נֶעֱלָם. וּבִמְחִיצָתוֹ צָג וְחָשׁ וְדוּמָם וְנֶאֱלָם. עַד יִתֵּן רְשׁוּת מֶלֶךְ הָעוֹלָם. וְחָשִׁים עַד יַמְלִיכוּהוּ עַם עוֹלָם. וְאָז יִפְצְחוּ לְפָאֵר אֱלֹהֵי עוֹלָם: וּמִשֶּׁהֵם מְפָאֲרִים עוֹד לֹא שׁוֹנִים: כִּי בִּנְהַר דִּינוּר שָׁחִים וְנִתָּנִים. וְעוֹד מִמֶּנּוּ נֶחֱצָבִים וּמִתְחַדְּשִׁים כָּרִאשׁוֹנִים. שֶׁבַח וְהַלֵּל וָרוֹן לָאֵל מְשַׁנְּנִים. וְכַפֵּי קֶשֶׁת עִם כְּנַף רְנָנִים. זֶמֶר וָשִׁיר וָעֹז וָרֶגֶן מְרַנְּנִים. וּשְׂרָפִים הַמְּעֻלִּים עַל כָּל שִׁנְאַנִּים. שֵׁשׁ כְּנָפַיִם בְּגֵוִים חֲנוּנִים. מִמַּעַל לְיוֹשֵׁב עֲרָבוֹת לָכֵם נְתוּנִים. וּלְיוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא בִּתְחִלָּה מְנַגְּנִים. מְצֹא חֵן בְּנִגּוּנָם הֵם מְחַנְּנִים. וְקוֹדֶם לְכָל צָבָא מַעַל עוֹנִים. וְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְרָם וְנִשָּׂא נוֹתְנִים. כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים. לְנֶעֱרָץ בְּסוֹד אַלְפֵי רִבְבוֹת עֶלְיוֹנִים. וְנִקְדַּשׁ בְּאַלְפֵי רִבְבוֹת תַּחְתּוֹנִים. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וכו׳:

ישמח משה וגומרין הש״ע עד בשלום ואח״כ אומרים קדיש תבל : תק

מוסף לפרשת שקלים

ברוך אתה י״י עד ומושיע ומגן:

מיוסד ע״ס א״ב ודאשי חתרוזימ ע״פ הכתוב ש״הש א׳ י״ד:

אֶשְׁכּוֹל אִוּוּי תַּאֲוַת כָּל־נֶפֶשׁ. בְּצִלּוֹ חָמַדְתִּי שֶׁבֶת מְצוֹא נֹפֶשׁ. בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו וּפִצַּתִּי בְטֶפֶשׁ. חָמַק וְעָבַר מִלְּהַדְרִיר לִי חֹפֶשׁ. גָּזַלְתִּי שִׁקְלֵי מִתַּת כֹּפֶר נֶפֶשׁ. וְטֻבַּעְתִּי בְּמֵי צוּל טִיט וָרֶפֶשׁ: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. גוֹנְנֵנוּ בְּמָגֵן אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

הַכֹּפֶר דְּעוּ דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר. כְּמוֹ הוּא חָרוּת בְּאִמְרֵי שָׁפֶר. הַתְשִׁירוּ בוֹ פְּנֵי נִדְמֶה לָעֹפֶר. וְיִזְכּוֹר לָכֶם זְכוּת נָם אָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף וָחֵפֶר. בְּתִתְּכֶם מַתָּן זֶה לְשֵׁם כֹּפֶר: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶת עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך לדור ודור עד וקדוש אתה:

דּוֹדִי זְכוֹר לִי שִׁקְלֵי עֶפְרוֹן. אֲשֶׁר שָׁקַל אָב בְּמַכְפֵּל חֶבְרוֹן. חֵקֶר שִׁקְלֵי יְבוּסִי מַשְׁבִּיתֵי חָרוֹן. זָכְרָה לִי עוֹד לְדוֹר אַחֲרוֹן. טַעַם חִין אֲשֶׁר אֶקְרָא בְגָרוֹן. שְׁעֵה מֶנִּי אֵל שׁוּבִי לְבִצָּרוֹן: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. וְנַקְדִּישְׁךָ קָדוֹשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: תכנת שבת עד אוהבי שמך (וצר״ח אתה יצרת וכו׳):

לִי יִשָּׂא עַל אֶבְרַת נֶשֶׁר. כִּי יַגִּיד מֵלִיץ עָלַי שִׂיחַ יוֹשֶׁר. כֹּפֶר מִשֶּׁלּוֹ אֶתֵּן לוֹ תֶשֶׁר. כִּי מִלְּפָנָיו הוֹן וְכָבוֹד וָעוֹשֶׁר. לְהַצְדִּיק אֱנוֹשׁ לְהַמְצִיא לוֹ כּוֹשֶׁר. שָׁת לוֹ פִּדְיוֹן לִמְצוֹא אוֹשֶׁר: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נְשָׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרְכְּךָ כִּי תִשָּׂא. עַנְּגֵנוּ בְנֶפֶשׁ אֵל רָם וְנִשָּׂא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (בר״ח וישראל ור״ח): רצה עד לציון ברחמים:

בְּכַרְמֵי מְלוֹן בֵּין שְׁנֵי שָׁדַי. אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר הֱלִינוֹתִי שַׁדַּי. נָח בְּשָׁכְנָם וְנָם יֵשׁ דַּי. וּבְכֵם וַהֲדוֹם לֹא נָם שַׁדַּי. סָע וַיִּנָּף בְּבֶצַע שִׁקְלֵי חֲשַׁדַּי. וְנָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעַלֵי שׁוֹדְדַי: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ

אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרֶךְ כִּי תִשָּׂא. רְצֵנוּ כְּשַׁי אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד ועזרתנו סלה:

עֵין עֶצֶם הֲמוֹן מִסְפַּר עֳפָרִים. מִי מָנָה וּפָקַד כְּחֶלֶשׁ וּפוּרִים. פְּקָדָם פּוֹקֵד בְּחִמּוּשׁ סְפָרִים. וְגַם עוֹד חָמֵשׁ בְּכָל־הַסְּפָרִים. צַחוֹת נִיב שְׂפָתֵינוּ יְשַׁלֵּם פָּרִים. כִּי אָפֵס כֶּסֶף שִׁקְלֵי כִפּוּרִים: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרֶךְ כִּי תִשָּׂא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: אלהינו עד בשלומך:

גְּדִי קִשּׁוּר יָדַיִם בִּרְכוֹת לִישָּׂא. בְּאַהַב עוֹר גְּדָיָו שְׁכִינָה נִתְעַלְּסָה. רְעֵה גְדִיּוֹתָיו עַל אֶבֶן מַעֲמָסָה. צֹאנוֹ עַל שֶׁכֶם וְחוֹצֶן נֶעֱמָסָה. שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנֶּיהָ בְּאַף מְעַשָּׂה. תִּלְבּוֹשֶׁת הוֹד עֲדִי עֲדָיִים טְכוּסָה: חזן אוֹר פָּנֶיךָ עָלֵינוּ אָדוֹן נִשָּׂא. וְשֶׁקֶל אֶשָּׂא בְּבַיִת נָכוֹן וְנִשָּׂא. וּבְצֶדֶק הֶגֶה עֶרֶךְ כִּי תִשָּׂא. בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם אֵל רָם וְנִשָּׂא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

קדיש שלם אין כאלהינו עלינו וכו׳ ק״י.

יוצר להפסקה ראשונה

מיוסד ע״ס א״ב וסס המחבר כפול מנחם ברבי מכיר:

אוֹר זָרוּעַ זוֹרֵחַ כְּבוֹדוֹ. אָצַר וְנָצַר לַאֲשֶׁר עֲבָדוֹ. אֲהֵבוֹ זֶבֶד טוֹב זְבָדוֹ: בֵּן בְּיוֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה מֵרֵאשִׁית. בְּטֶרֶם יָרָה פִּנָּה וּבָרָא שִׁית. מְצוּקֵי אֶרֶץ עֲלֵיהֶם תֵּבֵל הֵשִׁית: גִּלָּה סוֹדוֹ לִישָׁרָיו וְלִירֵאָיו. לָחֹג מוֹעֲדָיו קָרָא מִקְרָאָיו. בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו: ח׳ מֵנִיחַ מְבָרְכָיו בְּיוֹם קָדְשׁוֹ. מְכַבֵּר יְרוּשַּׁת עַם קְדוֹשׁוֹ. שְׁמוֹר שַׁבַּתּוֹ וּמוֹרָא מִקְדָּשׁוֹ. קָדוֹשׁ: דַּעַת לִמֵּד חֶבֶר אֶת־הָעָם. וְאִזֵּן וְתִקֵּן לִקְרוֹת בְּכָל־פַּעַם. לִשְׁאוֹל וְלִדְרוֹשׁ בְּעִנְיָן טַעַם: הוֹסִיפוּ לֶקַח שֶׁבֶרֶת תַּחְכְּמוֹנִים. וְהִתְקִינוּ לְהַקְדִּים שְׁלֹשִׁים נִמְנִים. לִהְיוֹת שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת זְמַנִּים: וּבַשַּׁבָּת שְׁלוּחִים יוֹצְאִים בְּעָרִים. עַל נִיסָן וְעַל תִּשְׁרֵי יְהוּ נוֹעָדִים. שֶׁבָּהֶם מְתַקְּנִים אֶת־הַמּוֹעֲדִים: זִכְרוֹן סֵפֶר נִדְבָּרִים לְהִכָּתֵב וּלְהֵחָתֵם. הַאֻמְנָם אַתֶּם לְשַׁתֵּק חוֹלֵק וּלְסַתֵּם. מוֹעֲדֵי יְיָ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם אַתֶּם: חָכְמוּ לִקְבּוֹעַ רִאשׁוֹן וְלְיַסְּדוֹ. בְּאַגְּהַ״ז לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ. זֵכֶר לַדָּבָר הוּא לְבַדּוֹ לֹא בְּדַ״וּ: טֹרַד וְגֹעַר שׁוֹמֵן כְּאֵיתָן הֶהָאֱצַל. בַּעֲבוּר אַדְ״וּ וְיַגִּיעַ בְּגַהַ״ז אֶל אָצֵל. סָמַךְ מִקְרָא

יוצר להפסקה ראשונה

הלא זה אור מצל: יספו להציב ציונים לשום תמרורים. ליל הלל ויליל בשוה
נגררים. יעשו אותו על מצות ומרורים: כוננו יום חנוך ויום בכור לאור.
כסדרן וחסרין ולא שלמין לבאור. כי נר מצוה ותורה אור: לארבעת זמנים
צורף רצף מלסור. את כש גר דק הץ זה לזה אסור. מפני כפור וערבה חק זה
מסור: משכילים בשמור חדש האביב ראשונה. וחג האסיף תקופת השנה
כחקה ישנה. מראשית השנה ועד אחרית שנה: נמסר בידם למלאות ולחסר
פעמים. לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים. כי היא חכמתכם ובינתכם
לעיני העמים: סדר יסוד עולם לברורה וללבנה. מונים אמונים יודעי לעתים
בינה תקופות מניקן לחמה ושנים מתשרי ללבנה: ערך פרשיות הורו ששי
עקרים: שתים לפני מגלה ושתים לאחריה קורים. לעלות זכירה לעשיה לעם
יקרים: פותחים שבת ראשונת בשקלים. ובשניה זכור מחית מקלקלים.
להקדים ולהכריע בקע למאה זוזים קלים: צווי פרה בשלישית להתרגל.
וברביעית החדש להתחבר עם סגל. בזרוז קדשה וטהרה לרגל: קבוע אדר:
הסמוך לניסן. זברו סימן מזמן ומחסן. לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחסן:
ראוי לבא בשבת ראש מנינו. ובשמנה בו בפרשה ענינו. ומפסיקין אחר
מגלה זטו סימנו: שני חל בו מקדימין לשעבר. ומפסיקין לשבת הבאה סימן
בו ידבר. והשלש רצופות ענינם יחבר: תר לבא ברביעי מקדימין. ומפסיקין
לשבת הבאה מסורת דד מסמין. והשלש משלבות זו אחר זו משלימין: מבי
בא בששי שתי הפסקות יהיו. למחר ולאחר הפורים בציון וביו. והשניות
לבר כמשפטן לחבר יבעיו: נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש.
חדשים וגם ישנים להרום בהתחדש. מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה
בקדש: ברית עולם ישמרנה ויגבירנה. בעתה יחיש כל מוטה ישברנה.
ייטיב ציון יחזיר שלם ברנה: מתי להתראות פנים בקדש יקהלו. כימי עולם
מנחתם יובילו וינהלו. רנו ליעקב שמחה יצהלו: הנה צופות עיני למועדי
עדני. ימים על ימים אחכה בסוד סודני. רנו שמים כי עשה יי: מנחיל
חמדת יום מימים. ברית שם בינו לבדולי מעמים. מי כמוך ירוא חי
העולמים. קדוש: הכל יודוך וכו׳.

אופן מלאכי צבאות בעלצון. מחן שנאן גדודיך: מאזרי זיקות חלצון
מראה בזק כידודיך: נגידי פנים וחיצון. נצוח עז ידידיך: נועדים לשער קיצון.
נועם שיר סודיך: ואני תפלתי לך יי עת רצון. אלהים ברב חסדך: חלים וזעים
כלם. חרדים מבלי עקוב: חילים מזיעים בחילם. חלוצים הושים מלעקוב:
מחשים וממללים בקולם. מבקיעים רקיעים לקוב: מזכירים תם בסלסולם.
מברכים בשמו לנקוב: ואני אגיד לעולם אזמרה לאלהי יעקב: ברוך זכרך
אמתי. ברוך הדרך וחותמך: רבבות המוני וכתי. רצוא ושוב בטעמך: בגבורה

ולא בשתי. כאים להקדיש שמך: יחד כל עתי. יצפור יריע לרוממך: ואני אילך יי שועתי. ובבקר תפלתי תקדמך: מרצים כרורון מביא. מרננים בקולם: מכסים פנים להחביא. מפחדך מסתתר ונעלם: כמו חזה נביא. כבור גלגלים ואראלם: כרוב גשר ולביא. ובן אדם למולם: ואני בתמי תמכת בי. ותציבני לפניך לעולם: יהדרון בני עליתי. יחדו חיל משרתך: ירמו למו תהלתי. יחלו אלי קרשתך: רועשים אז לעמתי. רחמים דרוש וחמלתך: רווי רבוי רנתי. רצון היות לקראתך: ואני בחסדך בטחתי. יגל לבי בישועתך: והחיות וכו׳.

זולת מיוסד ע״ס א״ב כפול:

אחור וקדם צרתה. ארתי ורבעי זריתה. בלעתי כמעט בצרתה. לולי יי עזרתה: גאלתני מראש ממסתוללי. גרעת שבט משתוללי. דכית תנין מהתלי. היתה עזרתה לי: הציר הגברתו כאריה. הודעתו עתה אהיה. ובשעבוד מלכיות אהיה. ועזר מצדיו תהיה: זולתך בעלונו ארני. זדים עודוני מעדני. חזיר כרסם מעדני. עזרי מעם יי: טוב לכל יצוריך. טוב ומטיב למאמיריך. יערף טובך כאמרך. כי בי בעזרך: כרתי בריתך בגזר. כאזור למתנים אוזר. לך הדבקתם מלהנזר. הנה אלהים עוזר: מרימי על ליסרם. מושבי בחבלים לאסרם. נרתקים בעבותות שוררם. בטחו ביי עזרם: סוקר בעינו ליצירו. סב כצבי בחזרו. ער וישן מנצרו. שאל יעקב בעזרו: פונה לדל לראותו. פלל פהכינו לקראתו. צעקתו ישמע בקריאתו. מלך עוזר אותו: קמים כאפר פזר. קדושים הענד בנזר. רבהם בשלוש זר. יי היה עוזר: שוקקה נפשי תוהי. שואלים בחסדך משתהי. תפן לפנות מבלהי. עזרני יי אלהי: מרורים בעוטי בעט. נחרת סוסים ושעט. מלתעות כפירים ולעט. יעזרו עזר מעט: בריתך עדינה כחשה. בקשה קשה כנחשה. יקוד להבה הכחישה. אילותי לעזרתי חושה: מהר ישעך תבשרני. כתם התם מבסרני. ירושלים נוך החזירני. תהי ידך לעזרני: חזיון צופיך שחרתיך קראתיך בשם בחרתיך. ובימין צדקי תמכתיך. אמצתיך אף עזרתיך: אמונת ברית הנכרתה. שגב בעזך כנחרתה. להשיב מבשן וממפרתה. הבה לנו עזרתה: עזרת וכו׳.

יוצר לפרשת זכור.

מיוסד ע״ס א״ב.

זכור את אשר עשה. ויהי לבז ולמשסה. וגזעו יעקר בכעיסה. ביטה אל וחטאו אל תשא. כי קהלך עמה. בכל צרה ודריסה. גם בך לא חסה. ובעזות הדליל עמוסה. בתוך אבן מעמסה: אתה זוכר נשכחים. זכור אום לך משבחים. וקדשה לך מפציחים. קדוש: זכור דבר עתק בכל ערך. על חמוקי ירך. לדרורי מפרך. הקדים

וַיֵּצֵא בַּדֶּרֶךְ. לְזַנֵּב כָּל בֶּרֶךְ. לָדוּשׁ בְּגֵאוּת וּלְהַדְרֵךְ. וּכְבוֹדְךָ צָץ מֵחֶרֶךְ. בְּכָל רֹחַב וְאֹרֶךְ. וְעַמְּךָ בְּטוּבְךָ לְהַאֲרֵךְ: זָכוֹר זְמוֹרָה שֶׁהִשְׁלִיךְ לְמַעְלָה. וַאֲהוּבֶיךָ אָץ לְחַלְלָה. עֲשׂוֹתָם כִּמְעִי מַפָּלָה. חָזַק לְשִׁיתָם כָּלָה. אוֹתָם לְהַפִּילָה. בְּהַכְנָעָה וּבְהַשְׁפָּלָה. טוֹב שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה. הַפַּלְתּוֹ בַּבֶּהָלָה. וְאַחֲרִיתוֹ לִקְלָלָה: זָכוֹר יָהִיר רָשָׁע. כִּי לִמְאֹד פָּשַׁע. וְהֵצִיק בֵּן מְשֻׁעֲשָׁע. כָּבֵד חֵטְא וָרֶשַׁע. וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע. וּלְיִרְאָתְךָ לֹא שָׁע. לְמַעַנְךָ צַדִּיק וְנוֹשָׁע. חִישׁ לְנוֹשָׁעִים יֶשַׁע. עוֹבֵר עַל פֶּשַׁע: זָכוֹר מִלּוּלוֹ לְמוֹלֶךְ. וּמָאַס בְּפָעֳלָךְ. לִבְחוּרֵי קְהָלָךְ: נָא זְכוֹר יוֹם זְבוּלָךְ. וִישֻׁלַּם לוֹ מִשֶּׁלָּךְ. גְּמוּל רָע מֵחֵילָךְ. סְעָרֵהוּ בְּשֶׁצֶף עִלְעוּלָךְ. וְכָל פֶּה יְהַלְלָךְ. עַל פֶּלֶא מִפְעָלָךְ: זָכוֹר עַמְּךָ וְנַחֲלָתָךְ. אֲשֶׁר הֵם בְּאַהֲבָתָךְ. וּמְקַוִּים לִישׁוּעָתָךְ. כֵּנֵה בִּתְהִלָּתָךְ: וְרַחֵם עַל עֲדָתָךְ. הוֹגֵי בְּשַׁעֲשׁוּעַ דָּתָךְ. צַהֲלֵם בְּיִרְאָתָךְ. וְתִטָּעֵם בְּקִרְיָתָךְ. וְשָׁם תְּצַמְצֵם שְׁכִינָתָךְ: זָכוֹר קִרְיַת חָנָה. וַעֲדַת מִי מָנָה. הַמְפֻזֶּרֶת בְּכָל פִּנָּה. רוֹמְמָה בַּחֲנִינָה. כִּי גָעָה עוֹנָה. וְעֵת לְחֶנְנָהּ. שַׁכֵּחַ שֵׁם עֲדִינָה. מִכָּל צַד וּמִכָּל כַּנָּה. וְהַמַּלְכוּת לִבְעָלֶיהָ הָשֵׁב נָא: תִּפְקוֹד עַתָּה בְּרַחֲמִים. וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים. לְהוֹשִׁיעַ מְעֻטֵּי עַמִּים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן. כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם בְּפִי כָּל הַנְּשָׁמָה. וְיַשְׁמִיעַ לְמַקְדִּישָׁיו הַמַּקְדִּישִׁים שְׁמוֹ בִּנְעִימָה. וְיִתְפָּאֵר לְהִתְרוֹמֵמָה. בְּמַעְלָה וּבְמַטָּה שׁוֹכֵן רוּמָה: והחיות וכו׳.

זולת. אַתָּה מָלֵא רַחֲמִים. בְּרַחֲמֶיךָ שַׂמַּח עֲגוּמִים. גְּאָלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים. דָּתְךָ בְּהִגָּיוֹן נוֹאֲמִים. הֵם מֻבְדָּלִים מֵעַמִּים. וְאוֹתְךָ בְּהַתְמֵד מְרוֹמְמִים. זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים. חֲפוֹף בְּבָנוּי כְּמוֹ רָמִים: טוֹב זְכוֹר יְדִידֶיךָ. יַחַד שַׂמְּחֵם כְּרוֹב חֲסָדֶיךָ. כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ. לְמוֹדִים לְעָבְדְךָ. מְהֵרָה קוֹמֵם נְגִידֶךָ. נַהֲלֵם בְּחוֹזֶק יָדֶיךָ. סַמְּכֵם בְּשֵׁם יִחוּדֶךָ. עַנְּדֵם בִּמְאֹדֶךָ. פָּדֹה תִפְדֶּה מַזְכִּירֶיךָ. צוֹעֲקִים בְּכָל לֵב לְשַׁחֲרֶיךָ. קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶיךָ. רַבְּצֵם בְּבֵית בְּחִירֶךָ. שׁוֹבְבֵם לַחֲדָרֶיךָ. שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ. תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶיךָ. תִּפְדֵּם כִּבְקְרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ: עזרת

שמונה עשרה והחזן חוזר ברוך אתה עד ומושיע ומגן.

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

מיוסד ע"ס א"ב.

אזכיר סלה זכרון מעשים. בימים האלה נזכרים ונעשים. גחון גח מבין עכסים. דראונו להזכיר לרקב כעסים: החוח הנץ מגלגל ודרדר. ומדור לדור גלגל ודרדר. זכר עון אבותיו הקדר. חטאת אמו בלי להעדר: טרף אף וישחת רחם. יחומתו מקלוט בהריון יחם. כהפקד לשלישו חט נוחם. לבט להלחם בלוחמי לחם: מהלך ארבע מאות פרסה. נע ונד מכמרת לפרסה. סע משעיר והכמין פרוסה. עיף ויגע מבושיו לסרסה: פועל שטימת בכורה לעכור. צמיתות צאן קדשים למכור. קלונו החרט בעט לזכור. ראשית גוים לגלע בזכור: שדי זכר לילה חולק. שרש וענף בחלקלק להחלק. חזן תמור כי חשליו המלק. תבע להזכר מעש עמלק:

לאחרונה יסעו שבם שלט. כי הענן מטם פלט. חזן לעת ימחה לא ימלט. יגונן עם גנון ומפלט:

ברוך אתה יי מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מיוסד על סדר תשר"ק.

תמימים בעודם בסין רפודים. שבוץ עדי עדים אפודים. רצו עלול מתן לפידים. קפצו ידים רפות ברפידים: צורר אסף כל אספסוף. פושע סביבות מחנם אסוף. עלות פעמימו ממצולות סוף. סבר לקמלם כקנה וסוף: נדר ויעף שלש פעמים. מחזר בניני חמשה עממים. ליץ הכה ופתי העמים. כלל להתיחס נדיבי עמים: יהר ליץ והעמיד מסלה. טכוס בחורי בזמה סלה. חמוקי יריכי בם לפסלה. זרע להרביע להתעיב סגלה: וישטום שטימת ישישו המחבא. החל לבא מראש במחבא. דגר שנית בחרב להובה. גש בשלישי בעליל חובה: במשלו ששכי באום מושלים. בפרק עמד מסור נשולים. חזן אמרו לכו ונכחיד נכשלים. אז מאז זנב כל הנחשלים:

שונאיך הם ילבשו בושת. כמו בצלעי שמחו ביבשת. חזן בעטותך עשרת עדיי תלבושת. להגשים תחי לצולעת תחבושת: ברוך אתה יי מחיה המתים:

מיוסד ע"ס א"ת ב"ש:

אצילי מרעי נכר שעיר. תולדות אלה בני שעיר. בקשם אצו אשי להבעיר. שאונם חרשו בשדה עיר: גוי גדול שלא נזכרת. רשיונותיו למה אז זכרת.

דְּגָלִים בְּלֹא הוֹן מְכַרְתָּ. קְרוּשִׁים בַּזּוֹנָה וּבַיַּיִן הִמְכַּרְתָּ: הַזֵּכֶר לַאֲרוּמִּים נָוֶה גֵּאֲרוּ. צָרִים אֲשֶׁר חוֹמוֹת עַרְעֲרוּ. וְעַד הַיְסוֹד עָרוּ עָרוּ. פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת וּפָעֲרוּ: זֶה אֵין לְפָנֶיךָ שִׁכְחָה. עֶבְרָתָם שְׁמָרָה נֶצַח מִלְּשַׁכְּחָה. חֵלֶף לֹא יָדְעוּ עֲשׂוֹרַת נְכוֹחָה. סִפְרָם חָתוּם לְיוֹם תּוֹכֵחָה: טַעַם חֹק בְּרַת מוּכַח. נִזְכַּר כִּי לֹא תִשְׁכַּח חזן יוֹם בּוֹא עִמָּם לְהִתְוַכַּח. מִכָּאן צִוִּיתָ לְעַמְּךָ לֹא תִשְׁכָּח:

יָקֹשׁ לֵץ לְחָרֵף צְבָאוֹת. הַחֲתוּמֵי בְּרִית בְּצָבָא וָאוֹת. וְהִפְקַד מִדָּה בְּמִדָּה לְתוֹצָאוֹת. חזן דַּעַת כִּי לְעֵת הַמְּצִיאוֹת. הוּא יִפָּקֵד בְּשֵׁם יְיָ צְבָאוֹת:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אֵל נָא בְּלָשׁוֹן אֲשֶׁר הִזְכַּרְתָּ לְזוֹכְרֶיךָ זָכוֹר. בּוֹ בְּלָשׁוֹן הִזְכִּירוּךָ נָא אַתָּה זְכוֹר. וְאִם הֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְּרִית מִלִּזְכּוֹר. וְאַתָּה אֵל וְלֹא אִישׁ לָמָּה לֹא תִזְכּוֹר. בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי יֵשׁ לְךָ לִזְכּוֹר. אֲבָל תָּשׁוּחַ נַפְשִׁי עַד זָכוֹר תִּזְכּוֹר. מַה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל לְקֵץ זְכוֹר. וּמַה קִּצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי עַד שֶׁתִּזְכּוֹר. אִם לֹא לְמַעֲנִי תִּזְכּוֹר. לְמַעַנְךָ וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַיִם זְכוֹר. חוֹק כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֵדוּת זְכוֹר. וְאָמַר אִם אֶשְׁכָּחֵךְ עַתָּה לָהּ זְכוֹר: וְתִפְקוֹד וְתִזְכּוֹר. כְּאֵב צָר לַעֲכוֹר. פִּיהוּ לִסְכּוֹר. לָנוּעַ כְּשִׁכּוֹר. וְעוֹד בַּל תִּמְכּוֹר. נְקוּבֵי בֶּן בְּכוֹר. חזן נְכוּרֵי בִּלְתֶּךָ וָכוֹר. וּפְאֵרְךָ אֶזְכּוֹר. וְאַרְצְךָ לִזְכּוֹר. בְּפָרָשַׁת זָכוֹר:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר ברבי קליר.

· אָז קוֹצֵץ. בֶּן קוֹצֵץ. קְצוּצֵי לְקַצֵּץ. בְּדִבּוּר מְפוֹצֵץ. רְצוּצֵי לְרַצֵּץ. לֵץ בְּבוֹא לְלוֹצֵץ. פְּלֵץ וְנִתְלוֹצֵץ. כְּעֵץ מְחַצְצִים לְחַצֵּץ. כְּנֵץ עַל צִפּוֹר לְנַצֵּץ: עָב בָּקַע מֵרֹאשׁ. יְהִידִים מְנוּ גְרוֹשׁ. חָל וַיֵּלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ. וַיֵּשֶׁב עַל גַּבֵּי חֲרוֹשׁ. זְמַן וְהִנְקַב לְרֹאשׁ. רֵאשִׁית גּוֹיִם לָרַע לִדְרוֹשׁ. הֱיוֹת לְכָל בּוֹגְדִים רֹאשׁ. וְצִפּוּ תְּלוֹת בְּמִבְחַר בְּרוֹשׁ: רָץ וְחִקְרָה בַּדֶּרֶךְ: עֲיֵפִי טַרְחוּת דֶּרֶךְ. וּפָץ לֹא זוּ הַדֶּרֶךְ. תָּעוּ בַּמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ. כְּנָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ. שָׁלַח יָד בַּחֲמוּקֵי יָרֵךְ. וְעַל כָּל רֹאשׁ דֶּרֶךְ. זִנֵּב כָּל עוֹבְרֵי דֶּרֶךְ: יָעֵף וְעָף וְחָשׁ. וּמֵחוֹר פֶּתֶן רָחַשׁ. וְנוֹדַע כִּי הוּחָשׁ. מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ. רָגַשׁ וְלָחַשׁ. וְעֵת לֵידָתוֹ נִחַשׁ. וּבִכְשָׁפָיו הִכְחַשׁ. וּבְחֶלֶשׁ נֶחֱלַשׁ וְלֹא חָשׁ: בִּכְשָׁפָיו הִלְּלוֹ. וּבִקְסָמָיו חִלְּלוֹ. יוֹם הֶעֱמִיד וְזִלְּלוֹ. שֶׁמֶשׁ הַדְּמִים וְזִלְזְלוֹ. יָגַע וְלֹא

הוֹנָה לוֹ. וְלַחֲרָפוֹת נִחֲלוֹ. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הוֹחִילוֹ. לְהִמָּחוֹת הוּא וְכָל חֵילוֹ: קֹט וְשֵׁן חָרַק. נְאָצוֹת שָׁרַק. זְמוֹרָה בְּאַפּוֹ הֵרַק. וַחֲרָבוֹ הִבְרַק. לַמִּילָה פָּרַק. וּכְלַפֵּי מַעְלָה זָרַק. לְשֵׁם שֶׁמֶן תּוּרַק. בְּעַוּוֹת יָרֹק יָרַק: יָהּ אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. צָו אֶל מְשׁוּל עוֹפֶר. זִכְרוֹן מִשְׁלֵי אֵפֶר. כְּתוֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר. רָשׁוּם בְּזֶה סֵפֶר. בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים לְהֵחָפֵר. לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר. וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל הַכָּתוּב לַחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

ח״וק וּמָח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ. וְנִמַּח זְכוּרוֹ. מִלְּהַזְכִּירוֹ. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

ח״וק יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנֶחְשַׁב כַּגֵּבֶר. מִלְּהִזָּכֵר. בְּזִכָּרוֹן קָדוֹשׁ:

(יוסף ע״ס א״ב וזה סדלו אב״ג בג״ד וכן כולו.

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגִּיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ. בְּרָצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בְּעִתּוֹ. גָּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמִּחְיָתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד. גּוֹעֵל אָח עֵשׂ לְזִקְנוֹ חֶסֶד. דּוֹמֶה לָמָס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצוּאַת שָׂדֶה. דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה. הָפַךְ לֵב אָח שָׁח בַּשָּׂדֶה: זָכוֹר דָּחוּי בְּאֹזֶן הָעָרְלָה. הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּפָרַק מִנּוֹ עֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַמְּכַפְכֵּף דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעֶשֶׁן עֲבוֹדַת זָר. זָמַם בְּלֵב הֱיוֹת לָאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה. זְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בָּאִשָּׁה. חַתּוּ גִּבּוֹרָיו הֱיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח. חָלָק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח. טָמְנוּ גֵּאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מִנּוּ עֲמָלֵקִי. טָס כַּיֶּלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי. יָרוֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוּקְקִי: זָכוֹר טָפַשׁ מֵהַעֲרִימָה. יָרַד וְכִתֵּת עַמִּי עַד חָרְמָה. כְּמוֹ כֵן חַיָּב לְהַחֲרִימָה: זָכוֹר יוֹשֵׁב נֶגֶב בְּלִי עַל כְּעֶרֶד. כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד. לִשְׁבּוֹת שְׁבִי מָרַד וְחָרָד: זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ. לְתַעֲרוּבַת מִדְיָן בַּעֲלוֹתוֹ. מְהֵר יִרְבֶּשֶׁת וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעְקֵעַ בִּצְתּוֹ מִשֹּׁרֶשׁ. מִלַּעֲזוֹב לוֹ עָנָף וְגַם שֹׁרֶשׁ. נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שֹׁרֶשׁ. זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת. נָשִׁים בְּשִׁכְלָהּ חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת. סֹרֶס שְׁאֵרוֹ לְשַׁסּוֹת יְעָנוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְחָמְלוֹ

הֶסְכִּים. כָּר מִמְּלוּכָה מֵבִין נְסִיכִים. עוֹלֵל הַנּוֹתָר עָמַד לְשַׁכִּים: זָכוֹר סִבֵּב צִקְלַג וָנֶגֶב. עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. פִּגְּרוֹ טוֹב רֹאִי מְנַשֵּׁף בְּעוּגָב: זָכוֹר עֲרִיין בְּעַמּוֹנִים נֶחְבָּא. פְּרִיץ כַּרְמֵי עֵין גְּדִי כְּהוּבָא. צֵרְבוּ אִישׁ בְּאָחִיו כְּחֶרֶב לְהוּבָה: זָכוֹר פְּלֵטִים אֲשֶׁר בְּאַף הִסְעִיר. צְבָאַי בְּלֶכְתָּם אֶל הַר שֵׂעִיר. קִנֵּא לִנְקוֹם עֲיָרוֹת שֵׂעִיר: זָכוֹר צָג בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידַי. קָם בְּרֹאשׁ דְּרָכִים לִסְעוֹד אֶרֶת רוֹדַי. וְדָף וּמָסַר בְּיָדָם כְּרוֹדֵי רְפוּדַי: זָכוֹר קָפַץ לְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. רָעַשׁ וְשָׁאַג מִי לִי בַשָּׁמַיִם. שָׁלַט וַיִּגְדַּל עַד לַשָּׁמָיִם: זָכוֹר רָד אֶל חָנֵף לְהַחֲנִיף מַמְלֶכֶת. שִׁמְשַׁי אֲשֶׁר שִׁמְשׁוּ מֵאֶמֶשׁ וְהוֹלֶכֶת. תַּמָּה הִלְשִׁין לְרַפּוֹתָהּ מִמְּלָאכֶת: זָכוֹר שָׁקַל אֲלָפִים עֲשָׂרָה. שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱנִיט לְסַבְּרָה. שִׁעֵר מֵהֶם עֲשָׂרָה לְשָׂרְרָה: זָכוֹר תָּבַע לְהָפֵר חֲמִשִּׁים. תְּמִימָה קָצַב לְכַלּוֹת חֲמִשִּׁים. תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְלָה עַל חֲמִשִּׁים:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ. כְּקוֹל מַיִם רַבִּים נַשְׁמַע קוֹלָךְ. מַשְׁמִיעַ וּמְצַוֶּה לְעַמְּךָ בְּקִנְיַן פָּעֳלָךְ. זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ. אֲשֶׁר קָרְךָ וַיְחַשִּׁילָךְ. וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָךְ. תִּמְחֶה זִכְרוֹ מִכָּל גְּבוּלָךְ. וְהֵם יָשִׁיבוּ וְיֹאמְרוּ לָךְ. וּמִשֶּׁלָּךְ עוֹד יִתְּנוּ לָךְ. אָנָּא הָקֵם אֶת דְּבַר מִלּוּלָךְ. עַד שֶׁאַתָּה מְצַוְּנוּ הִזָּכֵר לָךְ. אַתָּה זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשׂוּ לָךְ. זְכוֹר יְיָ אֶת יוֹם זְבוּלָךְ. הַמִּתְגָּאִים וְנוֹאֲמִים פֹּה מַה לָּךְ. הַשּׁוֹלְחִים זְמוֹרוֹת בְּאַף לְחַלְּלָךְ. זְכוֹר כִּסֵּא כְּבוֹד גָּדְלָךְ. אֲשֶׁר מִגְּרוּ וְנִאֲצוּ לְמוּלָךְ. וְשִׁלְּחוּ בָּאֵשׁ הֵיכָלָךְ. וַיַּשִּׁימוּ כָּל גְּבוּלָךְ. וְשָׁדְדוּ וְנִתְּקוּ אָהֳלָךְ. אֲשֶׁר צִוִּיתָ לֹא יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ. אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי בִּגְלָלָךְ. וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם הִלּוּלָךְ. עָלֶיךָ יַעֲזוֹב חֵילָךְ. יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר עָשׂוּ לָנוּ עָשׂוּ לָךְ: אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר נִלְהָמוּ. וְאוֹתְךָ בַּיִּשּׁוּב נִתְלַחֲמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ לַמַּחֲנֶה הָמוּ וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה נָהָמוּ. אוֹתָנוּ פְּלִיטֵי עָנָן זָמָמוּ. וְאוֹתְךָ כַּפּוֹרֶת עָנָן גָּמָמוּ. אוֹתָנוּ לַחֲשׁוּלֵי עָב דִּמּוּ. וְאוֹתְךָ עָלוֹת עַל בָּמוֹת עָב דָּמָמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִמְּחִיצָה קָמוּ. וְאוֹתְךָ לִפְנַי וְלִפְנִים קִדְּמוּ: אוֹתָנוּ בְּרִחוּק מָקוֹם אִשְּׁמוּ. וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב מְקוֹמְךָ שִׁמְּמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִישִׁיבָתֵנוּ רָמוּ. וְאוֹתְךָ בִּמְכוֹן שִׁבְתְּךָ הֶחֱרִימוּ: אוֹתָנוּ אוֹת בְּרִית מִשְּׁאָר הֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ עֲשֶׂרֶת אַבִּירֵי בְּרִית הֶחֱרִימוּ. אוֹתָנוּ בַּהֲנָחַת יְדֵי עָנָיו חֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ תְּלוֹת יַד לְמוּלְךָ הֵרִימוּ. אוֹתָנוּ נִתְיָעֲצוּ וְסוֹד הֶעֱרִימוּ. וְאוֹתְךָ כְּרוּבֵי סוֹדְךָ

לַחֲרָפוֹת הִגְרִימוּ: וְאַתָּה יְיָ לְעוֹלָם תֵּשֵׁב. וְהוּא נֶגְדְּךָ בְּמַטָּה יוֹשֵׁב. תָּפוּשׂ מִדְבָּר וְכָל הַיִּשּׁוּב. אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד בְּלֵב מִתְחַשֵּׁב. אִם לֹא עַתָּה תָקוּם וְתַקְשֵׁב. בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קִימוֹת נְקָמוֹת לְחַשֵּׁב. בְּפַחַד וָפַחַת וָפַח לִפְקוֹד עַל הַיּוֹשֵׁב. וְאִם אֵין כַּגֵּר תְּחָשֵׁב. וְכָל הַמּוֹנֶה וְסוֹפֵר וְחוֹשֵׁב. קֵץ הַפְּלָאוֹת לְהָבִין וּלְחַשֵּׁב. נָשְׁתָה גְבוּרָתוֹ מִמַּחֲשֵׁב. וְלֹא יִמְצָא מַעֲנֶה לְהָשִׁיב. וְיֶחֱשֶׁה דוּמִיָּה מֵהַקְשֵׁב. וּבֶאֱמוּנָה כִּסְלָיו יֵיָשֵׁב. וְזֹאת עַל לִבּוֹ יָשֵׁב. וַיֹּאמַר עַד יַשְׁקִיף וְיֵרֶא וְיַקְשֵׁב: וְנֶחֱשַׁבְתִּי כְּעֵד זוֹמֵם. כָּל הַיּוֹם מְדַמֵּם. וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וּמִשְׁתּוֹמֵם. וְאַתָּה יְיָ עַד מָתַי רוֹאֶה וְדוֹמֵם. זְכוֹר בֵּית מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם. וְכָל עוֹבֵר עָלָיו מִשְׁתּוֹמֵם. מָתַי תִּתְנַשֵּׂא וְתִתְרוֹמֵם. וְזֵכֶר אֹמֶר פִּיךָ קוֹמֵם. בְּשָׁלֹשׁ עִתּוֹת עֲמָלֵק לְהָמֵם. בְּשָׁלֹשׁ מִיתוֹת זִכְרָם לְהַדְמֵם. בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי אֲפֵלָה נָגְהָם לְהַעֲמֵם. בְּשִׁבְעָה יְמֵי עֶבְרָה לְהַרְשִׁימֵם. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שְׁמַד לְהַאֲשִׁימֵם: וּכְמוֹ מֵעֲשָׂרָה דְבָרִים עִכְּבוּ עַם מְעֻנּוֹת. וּמִשֶּׁבַע מִצְוֹת הַמְיֻשָּׁנוֹת. כֵּן בְּעֶשֶׂר וָשֶׁבַע יִשְׁכְּרוּ לַעֲנוֹת. וּבַת קוֹל תֵּצֵא מִמְּעוֹנוֹת. וּתְפוּצֶץ בְּכָל הַמַּחֲנוֹת. זִכְרוֹן דְּבָרִים לְהַגִּיד וְלַעֲנוֹת. אַל תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת. בִּינוּ יְשׁוּעוֹת אַחֲרוֹנוֹת. וְהַזְכִּירוּ זֵכֶר רְנָנוֹת. עֲמָלֵק אֲשֶׁר בָּא וְעִוֵּת מַחֲנוֹת. וְהִקְּרְ אֶתְכֶם בִּפְגִי בָנוֹת. וַיֵּצֵא לוֹ שֵׁם בְּכָל הַמְּדִינוֹת. רְאוּ עַתָּה לְתַנּוֹת. אֵיךְ נִמְחָה כְּחֻתַּךְ בְּכָל פִּנּוֹת. וּצְבָא הַמָּרוֹם אֲשֶׁר בִּמְעוֹנוֹת. אֲשֶׁר הֻסְמַךְ עֲלֵיהֶם בְּמַשְׁעֲנוֹת. יִפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת הָעֲוֹנוֹת. לְרוֹב יָמִים לְהִמָּנוֹת. לַחְשׁוֹב עֲלֵיהֶם חֶשְׁבּוֹנוֹת. לְהַפִּילָם לְתֹפֶת דֵּרָאוֹנוֹת. וַהֲמוֹן לְאֻמִּים וְכָל הַלְּשׁוֹנוֹת. עַל עוֹזֵר וְעָזוּר יִשְׂאוּ קִינוֹת. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזוּר מְקוֹנְנוֹת: וְיֵדַע כָּל פּוֹעַל כִּי לֹא שָׁכַחְתָּ. וְיָבִין כָּל יְצִיר כִּי שְׁמָם שִׁכַּחְתָּ. וְשֵׂעִיר וְשָׂרָיו אָז וִכַּחְתָּ. וַעֲמָלֵק וְטַפְסְרָיו הוֹכַחְתָּ. וְאִתָּם בְּמִשְׁפָּט נִתְוַכַּחְתָּ. וְיִזָּכְרוּ עִם אֲשֶׁר זָכַרְתָּ. כִּי לְטוֹבָה אוֹתָם זָכַרְתָּ. וּבְזִכְרוֹן טוֹב אִתָּם נִזְכַּרְתָּ: חזן וְהַמַּזְכִּירִים אֶת יְיָ. יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְיָ. וְיֹאמְרוּ גְאוּלֵי יְיָ. כֵּן יֹאבְדוּ כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ. וְהָעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ. וְהַבּוֹטְחִים בַּיְיָ. וְהַשְּׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ. יֶחֱזוּ בְּנוֹעַם יְיָ. וְיַגִּידוּ כִּי אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ. אַשְׁרֵי כָּל יְרֵא יְיָ. טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ. לַחֲסוֹת בַּיְיָ. רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ. קוֹל אוֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְיָ. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ. כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ. שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיְיָ: ע״כ וְאִם כָּל הַמּוֹעֲדִים יִהְיוּ בְטֵלִים. יְמֵי הַפּוּרִים לֹא נִבְטָלִים. וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִנִּטְלִים.

יוצר לפרשת זכור

וְיִזְכְּרוּ לָעַד גְּאוּלִים. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה גִילִים. מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים מְגַלִּים. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו מַגְדִּילִים. וְשָׁרִים כְּחוֹלְלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי עָשׂוֹר מְסַלְסְלִים. בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי הַלֵּל מְהַלְּלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שִׂמְחָה צוֹהֲלִים. וְשַׂרְפֵי הַקֹּדֶשׁ הַמְעֻלִּים. כְּתַלְמִיד לָרַב יִהְיוּ לָמוֹ שׁוֹאֲלִים. מַה פָּעַל אֵל אֵלִים: כִּי אֵלֶּה יִהְיוּ מִבִּפְנִים. וְאֵלֶּה מִלִּפְנֵיהֶם מִפָּנִים. וְאֵלֶּה חוּצָה פּוֹנִים. וְאֵלֶּה לִפְנַי וְלִפְנִים. בְּצֵל שַׁדַּי מִתְלוֹנְנִים. וּבַחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת הַצְּפוּנִים. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה מַצְפִּינִים. בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים צְפוּנִים. הַהוֹגִים בְּיִקְרַת מְפָנִינִים. וְקִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נוֹגְנִים. לָדַעַת אֵיךְ הֵם מְנַגְּנִים. בְּגַאֲוַת אֲפִיקֵי מָגִנִּים. בְּצֶלֶם חֵיוֹת גְּנוּנִים. וּבְאֶבְרָתָם מִתְגּוֹנְנִים. וְעַל חוֹמוֹתָם מִתְמַגְּנִים. לַשּׁוֹעֲרִים וְלַשּׁוֹמְרִים מְמַגְּנִים. כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה מְזֻמָּנִים. לְהַזְכִּיר קְדֻשַּׁת נוֹצֵר אֱמוּנִים. לְהַעֲרִיץ וְכִירַת גּוֹי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים. וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתְכַּנִּים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מִתְכַּוְּנִים. שְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנִים מַשְׁכִּינִים. וְאַחַת בְּרֹאשׁ מַלְכָּם מַתְקִינִים. וּבִשְׁלָשְׁתָּם חֵיוֹת נְכוֹנִים. כְּכִסֵּא שָׁלֵם וְשֵׁם שָׁלֵם מְכִינִים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה עֲנוֹת כְּאָז מְבִינִים. קָרוֹא זֶה אֶל זֶה מְכַוְּנִים. וּבְכִנּוּי שֵׁם קָדוֹשׁ קוֹרְאִים וּמְכַנִּים: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו׳:

יוצר להפסקה שניה

מיוסד ע״ס א״ב משולש ושם המחבר מאיר.

אֶת פְּנֵי מֶלֶךְ אֶתְיַצְּבָה בְּוַעַד מַקְהֵלוֹת. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו לְסַפֵּר בְּמַעַרְכֵי תְהִלּוֹת. אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדוֹלוֹת: אָז בְּטֶרֶם נִמְתָּחוּ וְאַבְנֵי פִּנּוֹתֶיהָ יָסַדְתָּ. כֵּס יְשִׁיבָתְךָ עָלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת חָשַׁבְתָּ. נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: בָּנִים חֲבִיבִים בְּחִבָּה יְתֵרָה וְנוֹדַעַת. עָלוּ בְמַחֲשָׁבָה לְהַשְׂכִּילָם עֵצָה מוֹדַעַת. אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעוֹת חָכְמַת וָדָעַת: מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם הִשְׁמִיעַ הַכּוֹנְנוּ דַרְכֵיכֶם. בָּנַי חָסוּ בְּצִלִּי וּזְכוּ בְּמִקְחֲכֶם. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם. קָדוֹשׁ: גְּמִילוּת חֶסֶד תָּמִיד אַבִּיעָה וְאַזְכִּירָה. אֱלֹהַי זְכָרַנִי בְּלֶקַח טוֹב לְהִתְפָּאֲרָה. חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה: מַרְפֵּא וְשִׁקּוּי לְמַחֲזִיקֶיהָ וּמְיַמִּינֶיהָ. חַיֵּי נֵצַח הִנְחִיל יֵשׁ לְמוֹצְאֶיהָ. יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם: דְּבָרָיו נֶחֱמָדִים מִפָּז וּמִדְּבַשׁ מְתוּקִים. לִוְיַת חֵן וַעֲטֶרֶת לְגָרוֹן מַעֲנִיקִים. אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִים: הוֹרוּנוּ יְשִׁישַׁי לֶכֶת נְתִיבוֹ. זוֹ הַדֶּרֶךְ לְכוּ בָהּ עַם קְרוֹבוֹ. הַשַּׁעַר לַיְיָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: וְהִתְבּוֹנְנוּ קְבוֹעַ שָׁנִים וּלְתַקְּנָם בְּמֶרֶץ. אֱלֹהֵיכֶם הַמַּשְׂכִּילְכֶם לַחְסֵר וּלְעַבֵּר בְּתֶרֶץ. רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ: הִתְחַזְּקוּ וְהִזָּהֲרוּ בְּמִנְהַג אֲבוֹתֵיכֶם בִּידֵיכֶם. לִרְחוֹת וְלִקְבּוֹעַ כְּמָסֹרֶת מְסוּרָה לָכֶם. הַדְּבֵקִים בַּיְיָ אֱלֹהֵיכֶם

חיים כלבכם: זהרו לדחות פסח מבדו ומאדו ראש השנה. לקבוע פסח באגה"ז ובגה"ז כסה לתקנה. ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה: ימים יצרו והבחרו זברו סימניהם. אדר הסמוך לניסן קבוע בהם. לקים את ימי הפורים האלה בזמניהם: חכמי לבב חכמו קבוע ולתקנה. ארבע פרשיות תמיד לקרות ברננה. לעתים מזומנים שנה בשנה: טהורים באחד באדר משמיעים על השקלים ברנה. בניסן להביא קרבן מתרומה חדשה כתקנה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה: מתכיפים אחריה מחית שוטן להשמיעה. שקלינו להקדים גאון קמינו להכניעה. אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה: ישמיעו בשלישי על טהרת הרגל בקריאתם. להזהר בהזיות ובטבילות טהרתם. והזרתם את בני ישראל מטמאתם: כבוד הרגל להשמיע לדרוש ולשאול. הלכות חקותיו בשמחה ומחול. ואת עמי יורו בין קדש לחול: ברביעית ענין החדש לבאר ספצהרי. נסי נפלאותיו להגיד אתוי נהרים. תזכור את יום צאתך מארץ מצרים: למדו פעמים להקדים ופעמים להפסיק קריאתם. זטו כו דד וביו נתיבתם. חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם: מדי חל אדר כבושר מצוה. קוראים פרשת שקלים בשבתו באחוה. את ספר תורת משה אשר צוה: בשמונה בו פרשת זכור להשמיע ולהזכירה. להשמיענו ששון ושמחה גילה ואורה. ואזני כל העם אל ספר התורה: נמנין מפסיקין בחמשה עשר בו מקראיהם: ופרה והחדש בשתי שבתות יצרפו קוראיהם. חוברות אשה אל אחותה בכנפיהם: ספירתו כהקבע בשני מפי ראשי. נקדים קריאתנו לפניו ולא נחשה. ביום ההוא בספר תורת משה: בששה בו מפסיקין פרשת זכירותיהם. לסמוך גאלה לגאלה ימי מחמדיהם. אשר נחו בהם היהודים מאויביהם: עבר יום פור קוראים כל אחת בשבתה. פרה והחדש אחת ואחת בקריאתה. חוברות אשה אל אחותה: פורו בנפול לקבעו ברביעי בחכמה והשכל. קריאת שקלנו בו נקדים ברוח נדיבה ושכל. תורת אלהים מפרש ושום שכל: בארבעה בו מפסיקין מחית שוטניהם. לצרף יחד גאלתם ולהשמיעם נסי אלהיהם התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: צרוף פרה והחדש השמיעו בקריאתכם. טהרת הרגל וחדות יי היא מעזכם. בני ציון גילו ושמחו ביי אלהיכם: קבועו כחל בששי מפי חכמים נרמזות. להקדים קריאת שקלים בחדוה ובעליזות. שמור תשמרון את כל המצוה הזאת: שתי הפסקות קבעו נבונים ותמימים. אחת בשני בו ואחת בששה עשר מתאימים. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: רעים סבבו לטהרת הרגל לקרבהו. וענין החדש ביום קדושו לזכרהו. וקדש את ראשו ביום ההוא: שוינוך יי אלהינו תמיד לנגדנו. עבודתך לעבוד במבטא שפתינו והגיוננו. אמרינו האזינה יי בינה הגיגנו: צמאה נפשנו להסתופף בכותלי

יוצר להפסקה שניה

בֵּיתֶךָ. חֲרָשֶׁיךָ לְקַדֵּשׁ בְּוַעַד זְקֵנֶיךָ וּמְשָׁרְתֶיךָ. יְיָ צְבָאוֹת מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ: תְּמִימֶיךָ לְבוּשִׁים בַּעֲדִי עֲדָיִים נְגוֹהִים. מְקַבְּלִים עֵדוּת הַחֹדֶשׁ דּוֹמִים כְּמַלְאָכִים תְּמוּהִים. מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים: מִשְׂגָּב שֵׁם הַגָּדוֹל צִדְקָתוֹ כְּהַרְרֵי אֵל. חֶסֶד זְכִירַת קְדוֹשָׁיו אֹמֶץ לְיִשְׁרֵי אֵל. שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל. קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וכו׳.

אופן

שִׁמְךָ לָעַד. בְּפִי מוֹעֵד. וְאֶקּוֹד לְךָ אַפַּיִם: וְגַם אֶדְרוֹשׁ. לְךָ אֶפְרוֹשׂ. הֲגוּת שִׁירֵי מְצִלְתַּיִם: וְרֹאשׁ אַחֲרִית. וְהִיא הַבְּרִית. כְּרוּתָה שְׂפָתַיִם: הֲגוֹרַת חַסְדֶּךָ. וְרוֹב הוֹדֶךָ. תְּצִלֶּנָה אָזְנַיִם: אָכֵן כֹּל וּבְפִי כֹל. מְקֻדָּשׁ הוּא בְּמַחֲנַיִם: יְהַלְלוּיָהּ. בְּהַבְטָיָה. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם: לְבֵית מַעֲלוֹת. בְּהֵיכָלוֹת. וְגַלְגַּלֵּי כְּרוּב חָנָה: וְהָאוֹפָן. לְצַד נֶאֱפָן. וְהַחַיּוֹת אַרְבַּעְתָּנָה: וְהֵן נִרְאוֹת. כְּמוֹ נְשׂוּאוֹת. מְקוֹם כִּסֵּא וְתַחְתֶּנָה: וְהָאָמְנָם. הֲלֹא יְשֶׁנָּם. בְּכֹחוֹ רַב וְתִרְעֶינָה: קְצוֹת תֵּבֵל. וְהוּא סוֹבֵל. וּבִזְרוֹעוֹ תְּעוֹפֶפְנָה: וְעֵת צוֹפֵי. בְּצִפְצוּפֵי. אֲזַי יִשְׂאוּ לְךָ רִנָּה: וְאָז יַעֲנוּ. וִירַנְּנוּ. וּבְכַנְפֵיהֶם תְּרַפֶּינָה: חֲמִשִּׁים הֵם. בְּגַבֵּיהֶם. וְהַשִּׁשָּׁה וּמָאתַיִם: יהללויה. וְהוּא נוֹשֵׂא. לְכָל מַעֲשֶׂה. יְמֵי בְרֵאשִׁית אֲשֶׁר בָּרָא: הוּא גוֹמֵר. כֹּל בְּאֹמֶר. מְעוֹנוֹ שָׁת בְּתוֹךְ סִתְרָה: בַּעֲרָפֶל. מְקוֹם אֹפֶל. הֲלֹא יַכְפִּיל לְהָאִירָה: בִּסְבִיבוֹ. בְּתוֹךְ רְכוּבוֹ. יְקַר נֹגַהּ לְהַצְהִירָה: יְגוּרֵהוּ. בְּמַחֲנֵהוּ. מְכוֹן צֶדֶק לְהִתְאַזְּרָה: וְהָרָקִיעַ. וְהִבְקִיעַ. פֶּלֶג מֵיוֹת לְהִשָּׁבְרָה: וּמַחֲצִיתָם. בְּדַרְכֵיתָם. יַאְדִּרוּ שֵׁם בְּתִפְאָרָה: וּבִמְרוֹמוֹ. מִמְּקוֹמוֹ. בְּקוֹל יַעֲנוּ בְּנֵי זִמְרָה: יְהִי בָרוּךְ. בְּשִׁיר עָרוּךְ. שׁוֹכֵן בְּרָמָתַיִם: יהללויה. מִי יִדְמֶה לָּךְ. וּבַמֶּה נְקַדֵּם. אֶת פְּנֵי אֵימָתָן: מִבְּלִי כֹל. וְאֵין אֶשְׁכֹּל. בְּרֹאשׁ נוֹפֵי זְמוֹרָתָן: וְנִפְזַרְתִּי. וְנוֹתַרְתִּי. כְּמוֹ תֹרֶן בְּהַר אֵיתָן: וְאֵין קָרְבָּן. וְהַקָּרְבָּן. מְאֹד גָּבַר לְהַכְרִיתָן: וְרַק לָהּ זֹאת. בַּעֲלִיזוּת. וְהִיא בָּאָה לְתוֹחַלְתָּן: אֲשֶׁר דָּרְשׁוּ: וְסוֹד פֵּרְשׁוּ. הֱיוֹת קוֹרְאִים בְּתוֹרָתָן: וְסוֹד שֶׁקֶל. מְחֵה עֵקֶל. וְגַם פָּרָה לְטָהֳרָתָן: וְאַחֲרוֹנָה. כְּחָדָשָׁנָה. סְמוּכָה לִגְאֻלָּתָן: הַאִם פַּסּוּ. וְגַם אָפְסוּ. נִיחוֹחִים בְּתִמְרָתָן: וְשִׁית סִפּוּר. מְקוֹם כִּפּוּר. וְתֵרָצֶה בְּרִנָּתָן: וְתַנְפִּישֵׁם. וְתַחְפִּישֵׁם. וְתֵיטִיבָה לְאַחֲרִיתָן: אֲזַי אֶקּוֹד. בְּעֵת אֶפְקוֹד. וְאֶכְרַע לְךָ בִּרְכָּיִם: יְהַלְלוּיָהּ. בְּהַבְטָיָה. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם: והחיות וכו׳.

זולת

יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אַתָּה הַחִלּוֹתָ. הַרְאוֹת כֹּחֲךָ וַחֲסָדֶיךָ לְעַם זוּ יָצַרְתָּ. בִּימִין יֶשַׁע וּגְבוּרָה בְּעֻזְּךָ נִתְאַזָּרְתָּ. וְהוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ וְלוֹחֲצֵיהֶם דִּכִּיתָ. שְׂפָתֶיךָ בָרוּר מִלֵּלוּ בְּחָזוֹן דִּבַּרְתָּ. דְּבָרְךָ הַטּוֹב לֹא נָפַל מֵאָז הִבְטַחְתָּ. וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ: הֲבֵאתָנוּ בַּמְּצוּדָה נְתוּנִים בְּיַד אוֹיְבִי. וַיְגָרֶס בֶּחָצָץ שִׁנַּי לְהַעֲבִיר כָּל טוּבִי. וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹם מְהָרְסַי וּמַחֲרִיבַי. וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: זֶרַע מְרֵעִים וְעַם לֹא בִינוֹת. עָרוּ יְסוֹדוֹתֶיךָ וְהָרְסוּ כָּל פִּנּוֹת. חָרְשׁוּ וְעָקְרוּ נְוֹתֶיךָ וְנִבְעוּ

מצפונות· וגם כסף וסגלת מלכים והמדינות: טבעך יצא בעולם להכחיד כל צורריך· שאון קמיך תהומם לנער כל צריך· יום בשורה ושנת גאולים גלה לבחיריך. שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך: כביר פדה יקירך מיד מעבידו· זה כמה שנים לוחצו ומרעידו· לו תשובה נשיב כי יראו עיניו כידו. הן הראנו יי אלהינו את כבודו: מכור הברזל ידידך החישה לנחמם· רני פלט תסובב לנהלם ולרחמם. נשיהם בניהם ובנותיהם לשמחם ולרוממם. מלכותם הקם וגדל את שמם: סבר תוחלתנו הראנו את פניך נעימות· ציון הטיבה ברצונך וערים נשמות· עבדיך רצו אבניה מפיקים לך רוממות. תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: פדה והצל לקוחיך וירנו פלאיך· ימלו ולא יקומו בוגדיך ומקניאיך· צמתם והצמיתם ורבה עליהם צבאיך. כי תנה אויביך יהמיון ומשנאיך: קנא אל לשמך הגדול קומה והחל רש· אויביך דירתך החריבו ומעונך נחרש· רעיך ירשו נחלתך יחד עיר ומגרש· יוריש יי אלהינו מפנינו אתו נירש: שמך יקדש בעולמך מושיע וגאל. מפרש שם הנכבד צדקתך כהררי אל· תמיד חסן זכירת קדשתך יזכירו ישרי אל. חי יי המושיע את ישראל: עזרת וכו׳·

יוצר לפרשת פרה

מיוסד ע״ס א״ב:

אום אשר בך דבוקה. חפצת ורצית לצדקה. להנחילה מדבש מתוקה באור ארכה ועמקה· בהם באהב לחשקה. כרביד לצואר לחבקה: גם היא במאד מחזקה. בתקף ובתנאי נחקקה· מעמו בלי לסלקה: אשרי מי זאת. בהתחזקם בתורה זאת. בפתחי מזוזות· קדוש:

דרש בעד נוטרה· וגם להביא פרה. בעדם עבור לכפרה: הלא כחטאו בבן פרה. חרת עליהם גזרה. והנם באמירה סוררה: וזה המקבל עתירה· חשך מהם עברה. וכל צוקה וצרה: זכרון פרה אדמה· בפי יונה תמה. לעד בלי לעלמה: חסר דת תמימה. יעטו בה להתרוממה· לפני יוצר נשמה: טועמיה בטוב נעימה. בלי היות לשמה. בהושיבך הארץ הנשמה: זאת חקת התורה. ערוכה בכל ושמורה. בה להקדיש לנורא· קדוש:

יקרה והרבה תמימה. מכל מום שלמה· ובנקיות ובטהרה מסימה: כתב חקוק רשומה. לשמח נפש עגומה· למעלה לזקוף ולרוממה: לטהר חטא ואשמה. ולמחול עון זעומה. עוד בלי להאשימה: מטהרת גוי אחד. לרצות שם המיוחד· אשר בכל פה מתיחד: נפשם תחשך מפחד· והגיונם כל יתכחד· בהתפללם בלב אחד: שונאיהם יורשו כאחד. בפחת ופח ופחד· בעבדם לצור שכם אחד: על יד כהן נתינתה. לכבודו מתנתה. דקדק בכל פנתה: פעלתה והקרבתה· הוא יקריב אותה. והוא יוציא אותה: צופים הכל בטובתה· ומתנים את ברכתה· כל קהל רעיתה: קרושה ולא פסולה.

יוצר לפרשת פרה

בְּלֹא מוּם וְעַוְלָה. כְּקָרְבָּן כָּלִיל וְעוֹלָה: רָם אוֹתָהּ עִלָּה. כְּחֵפֶץ וְלֹא בְגְעִילָה. קְהָלוֹ בָהּ לְהוֹעִילָה: שׁוֹמְרֶיהָ יִנָּצְרוּ מֵחַלְחָלָה. מִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה. בְּשׁוֹרְרִים שִׁיר וּתְהִלָּה: תֵּפֶן בְּכֻלָּם בְּרוּרִים. אֲשֶׁר שִׁמְךָ מַזְכִּירִים. וּזְרוֹק עֲלֵימוֹ מַיִם טְהוֹרִים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן.

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם וְיִתְהַדָּר. וְהוּא בָּעֲרָבוֹת דָּר. עָטוּי הוֹד וְהָדָר. וְהַכֹּל יְגַדְּלוּהוּ בְּתָמִיד וּבְתָדָר: והחיות וכו׳.

זולת מיוסד ע״ס א״ב:

אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בָךְ. בְּאַהַב יֶאֱהָבָךְ. גּוֹי אֲשֶׁר אֲהֵבְךָ. דְּבֵקִים בָּךְ. הֲלֹא אַתָּה תָּרִיב רִיבְךָ. וּתְיַסֵּד אֶרֶץ נָוֶךָ. זְכוֹר בִּנְךָ וְאֹהֲבְךָ. חֲתוּמֵי עַל לִבָּךְ: טַהֲרֵם מִכָּל טֻמְאוֹתָם. יָהּ כַּפֵּר נָא אַשְׁמָתָם. כּוֹשֶׁר תְּהֵא אַחֲרִיתָם. לָעַד יִתְקַיֵּם שְׁמוּתָם. מַהֵר עַתָּה תְּשׁוּעָתָם. נָאוֹר כִּי אַתָּה תִקְוָתָם. שַׂמְּחֵם כְּשׂוֹבַע שִׂמְחָתָם. עֻזְּךָ תְּפָאֵר אוֹתָם: פְּנֵה אוֹתָם לְצַדְּקָם. צְמֵאֵי צֶמַח לְחַבְּקָם. קָדוֹשׁ מִכָּל עָוֹן נַקֵּם. רָם בְּטוּב חַזְּקֵם. שָׁמְרֵם וּבְצִלְּךָ דַבְּקֵם. שַׁכְּנֵם וְכָאֵזוֹר תַּדְבִּיקֵם. תֹּאמַר בְּרָתְךָ לְהַמְתִּיקָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֶיךָ לְהַבְקִיקָם:

עזרת וכו׳: ש״ע והחזן חוזר עד ומגן. מסוד חכמים ונבונים וכו׳:

מיוסד ע״ס א״ב.

אֲצוּלַת אֹמֶן בְּצֵרוּף זְקוּקָה. בְּגִבְגֶּיהָ זֹאת בַּלֶּט פְּקוּקָה. גְּלוּמָה עֲלוּמָה וּנְקוּקָה. דְּבוּרָה עַל אוֹפָן חֲקוּקָה. הַמְסֻקָּלָה וְהַמְעֻזָּקָה. וְדִשּׁוּנָה דִּשּׁוּן לְמִשְׁמַר חֻקָּה. זַר שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקָה. חֹק טָהוֹר מְטַמֵּא מְחֻזָּקָה. טְבוּעָה בְּלֹא רְחוּקָה וְהִיא רְחוּקָה. יְחוּסָה אֲטוּרָה וּדְחוּקָה. חזן כְּתַמַּת חֲמוּקָה בָּהּ מְחוּקָה. לְטָהֳרַת חֲשׁוּקָה. נֶחֱקְקָה זֹאת חֻקָּה: מְקוֹמָהּ יִגְלֶה. מַעֲמַקֶּיהָ יְדְלֶה. חזן לְעֵת יִגָּלֶה. גְּנוּנָיו יַעֲלֶה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מִמָּרָה חֻקָּהּ גָּזַר. מִגַּבְנוּן אִמְרָהּ נִגְזַר. נֶאֱמָן לְאָזְנָהּ נִתְאַזָּר. נֶצַח עֲדֵי כֵן בִּנְזָרָהּ נָזָר. סְלוּל צְפוּנֶיהָ חֵלֶץ אָזַר. סָקַר בְּאִבֶּיהָ וְנֶחֱשַׁב לְמוֹ זָר. עָרַךְ בָּהּ חֹק לְעַם מְפֻזָּר. עֲבוּר מִלְּפַתֵּל עִקֵּשׁ כְּמִין וָזָר. פְּאֵר בִּקְוֶיהָ כְּאֶגֶד מְשֻׁזָּר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסֶגֶן בַּעֲדֵי מָשְׁזָר: חזן צְפוּנָהּ לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזַר. צִוָּה צוּר לְצִיר צוּר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר: עוֹלָם וּמְלֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ. חזן עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אִטּוּמֵי פָעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפְאוֹן חֹק אַלְּפַת הַיְקָר. לוּטָה בְּאוֹר יָקָר. חֲשׂוּף לְעַם מְיֻקָּר

לַעֲמוֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעֲנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעֲנַח מְדוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גְּמוּת חִידוֹתֶיהָ. גִּלָּה עֵדוֹתֶיהָ: שֶׁמֶן דְּגָלִים טָהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר הֶרֶב לְכַבְּסָם תְּמַהֵר. מְעוּוִיִּם אוֹתָם לְטַהֵר: תִּקְרָא כֹּהֵן. בְּחַטְּאָךְ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן: חזן טְהוֹרִים זְרוֹק כִּמְכַהֵן. תְּמוּר דַּם מַקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׂח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה. זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה. וּמֵאַחֲרֶיהָ תּוֹרָה וְחֻקָּה. בְּחָרוּת חֲקוּקָה. וּבְלוּחַ לֵב מְחֻקָּה. מִדּוּק תְּלוּלָה וּמִשְּׁאוֹל עֲמֻקָּה. מִדָּרֵי אַרְקָא. מְסִלָּתָהּ חֲמוּקָה. בְּכֵן אֵין לַעֲמוֹד בְּסוֹדָהּ. וְאֵין לְהַגִּיעַ יְסוֹדָהּ. וְאֵין לַחֲקוֹר חֻקָּהּ. וְאֵין לְהַחֲלִישׁ חֶלְקָהּ. וְאֵין לֵידַע עֶרְכָּהּ. וְאֵין לְהָבִין דַּרְכָּהּ. אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲצוּרָה וּמְפֹרָשָׁה. עֲצוּרָה וְלֹא מְפֹרָשָׁה. זֹאת חֻקַּת הַפָּרָשָׁה. בְּכָל שָׁנָה מִתְפָּרָשָׁה: לְבַעֲלֵי אֲסֻפּוֹת. חִידוֹתֶיהָ חֲסוּפוֹת. וְכָל־צְרוּרוֹת כְּסוּפוֹת. דִּקְדּוּקֶיהָ סְפוּת: עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה. קְצוּבָה וּגְמוּרָה. דְּרוּשָׁה וַאֲמוּרָה. בְּקַלָּה וַחֲמוּרָה: זִיְּנָהּ לֶעָנָו. בִּפְנִינֵי מְעוֹנָיו. וְהִגִּיהַּ עֵינָיו. בְּפוּז מַעְיָנָיו: רָעַד כְּהִסְכִּית טַעַם תְּחִלַּת מִשְׁנָתָהּ. פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ. בְּצֵר צִיר תַּחַן כְּקָשַׁב שְׁמוּעָתָהּ. נָא מֶנִּי יִפָּרֵה מוֹרֵה הֲלָכָה לְשַׁעְתָּהּ: יָדְעוּ בָהּ הֲלִיכוֹת. וְשִׁנּוּן הֲלָכוֹת. אֵלֶּה הַנֶּעֱרָכוֹת. וְאֵלֶּה הַמִּתְהַלְּכוֹת. רְאִיתָהּ אֵיךְ לַחֲזוֹת דָּמָהּ אֵיךְ לְהַזּוֹת. בְּאוּרָהּ מִלְהַבְזוֹת. לְחַוּוֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמוֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים שִׁנָּה עוֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרֹךְ זֹאת לְפָנָיו. וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא. פַּלָּצוּת בְּעֲתַתּוּ וְשָׂח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קוֹשְׁטְ אִמְרֵי פָרָה. כָּל־טָהוֹר מְטַמְּאָה. וְאֵיךְ הִיא תַּעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוֹ הִגִּיד יְיָ חֻקָּה חַקּוֹתִי. וּמַה תִּגַּע לֵידַע. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה. לְהַלְבִּין טִנּוּף בֶּן פָּרָה. הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרֵרָה כְּפָרָה. חזן רָמַז בְּוְיִקְחוּ אֵלֶיךָ הֱיוֹת פָּרָתוֹ מִתְמֶדֶת. שֶׁכָּל הַפָּרוֹת כָּלוֹת וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת:

יוצר לפרשת פרה

אֵל נָא לְעוֹלָם תְּעֻרָץ. וּלְעוֹלָם תְּקֻדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ק״וח לְטַהֵר טְמֵאִים לְטַמֵּא טְהוֹרִים. בְּאֹמֶר קָדוֹשׁ:

מיוסד ע״ס א״ב.

אִמְרָה סְנוּנָה וּצְרוּפָה. בְּדוּלָה בְּדָתָהּ מֵעֲרוּפָה. גְּדֵלָה כְּרַעֲנָן לִתְרוּפָה. דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה. הַזָּיוֹת טְבִילוֹת וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה. וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה. זִקְנֵי גָזִית תְּמִימִים מִמּוּם. חֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם. טְהוֹרָה תִּהְיֶה לַאֲדָמַת מִמּוּם: יֵעָשֶׂה מֵהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׁ פָּרָה. כַּפָּרַת מוּל אֹטֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָּהּ תְּמִימָה חֵטְא תַּמָּה מְפִירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נָחַץ טְבוּל שֵׁנִית עֲבוּר כּוֹרֵה שׁוּחָה. סִדֵּר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה: עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לְמַעֲרָב. פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עֵרַב. צָת בָּהּ חֲרָיוֹת וּמוֹקְדָהּ הֵרַב: קָם מוּל שַׁעַר אֵיתוֹן וְדַם שֶׁבַע יַזֶּה. רַעֲנָן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנֵי יֶחֱזֶה. שָׁמַע לַכֹּל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה: תִּרְגְּלָהּ וְחִלְּקָהּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים. כָּל־מִשְׁמָרוֹת שְׁלֹשָׁה מְחַלְּקִים. תְּכוּנָה לְמִשְׁמֶרֶת עַד נִקּוּקִים יְקִים:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֵין לְשׂוֹחֵחַ עוֹצֶם נִפְלְאוֹתֶיךָ. אֵין לְהַגִּיד חֵקֶר דָּתוֹתֶיךָ. אֵין לְהָבִין תֹּקֶף מִפְעֲלוֹתֶיךָ. אֵין לְפַעְנֵחַ עוֹמֶק פְּלָאוֹתֶיךָ. וְאֵין לַעֲמוֹד עַל סֵפֶן מִדּוֹתֶיךָ. אֵין לַחֲקוֹר סוֹד חִידוֹתֶיךָ. וְאֵין לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלּוֹתֶיךָ. אֵין לְגַלּוֹת סוֹד עֵדוֹתֶיךָ: הַמְפֹרָשׁוֹת סְתוּמוֹת. הַגְּלוּיוֹת עֲלוּמוֹת. הַמְבֹאָרוֹת חֲתוּמוֹת. הַמְשֻׁנָּנוֹת עֲצוּמוֹת. הַחֲקוּקוֹת רְשׁוּמוֹת. הַחֲסֵרוֹת מְיֻתָּרוֹת. הָאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. הַשְּׁחוֹרוֹת צְחוֹרוֹת. הַחֲשׂוּפוֹת אֲטוּרוֹת. הַפְּרוּטוֹת אֲצוּרוֹת. הַכְּלוּלוֹת עֲצוּרוֹת. הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת. מוֹצִיא מְזָלוֹת יְקָרוֹת. מַתִּיר מֵאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. נוֹתֵן מִטְמְאוֹת טְהוֹרוֹת: מִן־הַחֵלֶב שׁוּמַן הַלֵּב. וּמִן הַדָּם טְחוֹל הַדָּם. וּמִבָּשָׂר בְּחָלָב כְּחַל הֶחָלָב. מִכִּלְאֵי בְגָדִים תְּכֵלֶת בְּסָדִין. מֵאֵשֶׁת אָח יִבּוּם הָאָח. מֵאֵשֶׁת אִישׁ יְפַת תֹּאַר לָאִישׁ. מִטֻּמְאַת נִדָּה טָהֳרַת בְּתוּלֵי אִשָּׁה: מֵהֶתֵּר אִסּוּר. וּמֵאִסּוּר הֶתֵּר. מִטָּמֵא טָהוֹר. וּמִטָּהוֹר טָמֵא. בַּהֶרֶת מִמֻּעָט תְּטַמֵּא. פָּרְחָה בְּכֻלּוֹ עוֹד בַּל תְּטַמֵּא. הַמְּרַת בַּבַּיִת אֵינוֹ טָמֵא. יָצָא מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ מְטַמֵּא. שְׂעִיר יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עַל כָּל טָמֵא. וְכָל מְעַסְּקָיו בְּגָדִים מְטַמֵּא. פָּרָה אֲדֻמָּה עוֹשֶׂיהָ מְטַמְּאָה. וְהִיא עֲשׂוּיָה לְטַהֵר כָּל טֻמְאָה. וַאֲפָרָהּ נַעֲשָׂה אַב הַטֻּמְאָה.

וְהִיא מְטַהֶרֶת אֲבִי אֲבוֹת הַטֻּמְאָה: בְּכֵן אֵין לְהָבִין סוֹד תּוֹרָתֶךָ. וְלֹא זִקּוּק אִמְרוֹתֶיךָ. וְלֹא צֵרוּף גְּזֵרוֹתֶיךָ: בְּכֵן אֵין לְהָמִיר וְלֹא לְהַתְמִיר. אֵין לְהַרְהֵר וְלֹא לְחַרְחֵר. אֵין לֵידַע וְלֹא לְיַדֵּעַ. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע. נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: זוֹ בַּאֲמִירָה וְזוֹ בִּגְזֵרָה. זוֹ בַּאֲסִיפָה וְזוֹ בַּחֲסִיפָה. זוֹ בִּנְשִׁיקָה וְזוֹ בִּתְשׁוּקָה. זוֹ בִּכְבִישָׁה וְזוֹ בְּהִפָּרְשָׁה. זוֹ בִּדְרִישָׁה וְזוֹ בַּחֲרִישָׁה. וְכָל אִמְרָה הֶחָקוּק בָּהּ חֻקָּה. אֵין לְהַרְהֵר וְלוֹמַר עַל מַה נֶחְקְקָה. שֶׁכָּךְ נִתְּנָה בִּנְשִׁיקָה: וְכֻלָּם נְכוֹחִים לַמֵּבִין. וְכָל הַמַּשְׂכִּיל יָבִין. חוּץ מִטַּעֲמֵי פָּרָה שֶׁאֵין לְהָבִין. וְכָל חֲכַם לֵב יִדַּל מִבִּין. חֲפָצֶיהָ אֵין לְהָבִין: וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה. לְכָל קָרְבַּן שַׁי לֹא שָׁוָה. שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה. לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כְּבוֹדָם בְּבֶן פָּרָה. וְסָרְרוּ בּוֹ כְּפָרָה. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָּרָה. וּתְהִי לָעָם כַּפָּרָה: הֵם הֶאְדִּימוּ בוֹ פָּנִים. וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אַדְמַת פָּנִים: וּבָהּ צַח וְאָדוֹם יִשָּׂא פָנִים: הֵם חֲרָטוּהוּ הֱיוֹת צָג כְּתָמִים. וּבָהּ חִיְּבוּ מִהְיוֹת תְּמִימִים. תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ יְטַהֵר תַּמָּה הַצּוּר תָּמִים: הֵם שִׁחֲתוּ לְפֶסֶל כָּל מוּם. וְנֶעֶנְשׁוּ בוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם. לְהַדִּיחַ דְּמֵי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל לִמְעוֹל. וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עֹל. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל. וְתִנָּתֵן עַל שִׁכְמָם כְּעֹל: הֵם נִקְהֲלוּ עֲבוּרוֹ אֶל כֹּהֵן. וְאַנַּף בְּהַשְׁמֵד אִישׁ מִכֹּהֵן. תָּבֹא אִמּוֹ וְתִנָּתֵן לַכֹּהֵן. וִיכַפֵּר בָּהּ עֲוֹן כֹּהֵן: וּכְמוֹ בָּאֵשׁ נִשְׂרָף. כֵּן בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וּכְמוֹ טָחַן וְהֵדַק עַד עָפָר. כֵּן תֵּדַק וְתֵעָשֶׂה עָפָר: וּכְמוֹ הֻשְׁלַךְ עֲפָרוֹ אֶל הַמָּיִם. כֵּן תֻּשְׁלַךְ אֶפְרָהּ אֶל הַמָּיִם: וּכְמוֹ נָפְלוּ בוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי יוֹשֶׁר. כֵּן יִפְּלוּ בָהּ שְׁלֹשֶׁת מִינֵי כוֹשֶׁר: וּכְמוֹ טִנֵּף עַם טָהוֹר. כֵּן תְּטַמֵּא בְּמַגָּע כָּל טָהוֹר: וּכְמוֹ טִהֵר עַם בּוֹ נִטְמָא. כֵּן תְּטַהֵר אִישׁ אֲשֶׁר נִטְמָא: וּכְמוֹ קֻזַּר פִּשְׁעוֹ לְכָל דּוֹר שָׁמוּר לְחַטָּאת. כֵּן תְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי חַטָּאת: לְהַדִּיחַ דָּמִים. לְכַבֵּס כְּתָמִים. לְנַקּוֹת טִנּוּפִים: לְהַרְחִיץ צוֹאִים. לְהַלְבִּין חֲטָאִים. לְטַהֵר טְמֵאִים: לְקַדֵּשׁ קְדוֹשִׁים. לְהַצְדִּיק עֲמוּסִים: בְּעֵץ אֶרֶז. לַעֲנוּפִים כְּאֶרֶז: בְּאֵזוֹב. לְנִדְכָּאִים כְּאֵזוֹב: בִּשְׁנִי. לְשִׂפְתוֹתֶיהָ כַּשָּׁנִי: בְּתוֹלַעַת. לְאַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת: לְבַל יִתְגָּאֶה מִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז. שֶׁאִם לֹא יָמֵךְ כְּאֵזוֹב וְיֵחָשֵׁב כְּתוֹלַעַת. לֹא יִטַּהֵר בְּאֵזוֹב וּבִשְׁנִי תוֹלַעַת: וְאִם לֹא יִשְׁפּוֹךְ לֵב כַּמַּיִם. לֹא יִטְהַר בִּזְרִיקַת

מַיִם: וּמַה יִתְגָּאֶה חָצִיר יָבֵשׁ. נוֹכַח אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ: וּמַה יָּעוֹז צִיץ גֵּאֶה. נוֹכַח אֵל גָּאֹה גָּאָה. וְהוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה: גֵּאֶה עַל גֵּאִים. מִתְנַשֵּׂא עַל נִשָּׂאִים. וּמִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז עַל מִתְגָּאִים. וְעָנָו כְּאֵזוֹב עַל נִדְכָּאִים. וְצָר בְּעוֹלָמוֹ חֲמִשָּׁה מִינֵי גֵאִים: שׁוֹר בַּבְּהֵמָה. אַרְיֵה בַּחַיָּה. נֶשֶׁר בִּמְעוֹפְפִים. אֶרֶז בָּעֵצִים. וְאָדָם בְּכֻלָּם. וּמֶלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל כֻּלָּם. לָבֵשׁ גֵּאוּת מִכֻּלָּם: חֲקָקָם בְּכֵס שְׁבִיבֵי אֵשׁ. אַרְבָּעָה בְּכֵס מַעְלָה. וְאֶחָד בְּכֵס מַטָּה. כִּי כֵס מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כֵּס מַטָּה. וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ בְּמַעְלָה יֵשׁ בְּמַטָּה. כִּסֵּא מוּל כִּסֵּא. הֵיכָל מוּל הֵיכָל. מִקְדָּשׁ מוּל מִקְדָּשׁ. זְבוּל מוּל זְבוּל. מִזְבֵּחַ מוּל מִזְבֵּחַ. בָּנִים מוּל בָּנִים. עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים. מַלְאָכִים מוּל מַלְאָכִים. מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים. צְבָאוֹת מוּל צְבָאוֹת. כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים. אֲלָפִים מוּל אֲלָפִים. רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת. קְדוֹשִׁים מוּל קְדוֹשִׁים. מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת. מַעֲרִיצִים מוּל מַעֲרִיצִים. מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים: ככתוב על יד נביאך וקרא וגו'

יוצר לפרשת החדש

מיוסד ע"ס א"ב:

אוֹת זֶה הַחֹדֶשׁ. אִצַּתָּ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ. וּבוֹ יֶשַׁע לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ. וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ. אֵל נַעֲרָץ בְּקֹדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם עַתָּה תְּחַדֵּשׁ. וְצוֹרְרֵיהֶם פִּתְאוֹם לְהָדֵשׁ. וְכָל פֶּה יְרוֹמְמֶךָ וְיַקְדִּישׁ: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם. בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם. נַחֲלָה בְּכָל קְהַלְכֶם: קָדוֹשׁ: דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל חֳדָשִׁים. וְהִנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים. הֱיוֹת בּוֹ מְקֻדָּשִׁים: הִזְמַנְתּוֹ לַשְּׁלִישִׁים. לְאֶפְרָתִים מְגֻלָּשִׁים. לִמְנוֹת בּוֹ עַד שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ תַּפִּיל קְדֵשִׁים. וְתַחְמוֹל עַל צֹאן קָדָשִׁים. בִּבְרִית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים. הִנְחַלְתָּ לִמְבֹרָכִים. לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים: חוֹנֵן דַּלִּים וְדַכִּים. חָמַלְתָּ עַל נְמוּכִים. אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים: טוּב טַעַם מַאֲרִיכִים. וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים. בְּרֹאשׁ יֶרַח מַמְלִיכִים. יְקַבְּצוּ עַתָּה מַקְהֵלִים. בְּיוֹפִי תֹּאַר מִכְלוּלִים. וְשָׁם תִּשְׁמַע פִּלּוּלִים: כְּבוֹד שִׁמְךָ מְעַלִּים. בְּשִׁיר וּבְתַחַן מִתְפַּלְּלִים. בְּחֶשְׁבּוֹן רֹאשׁ רְגָלִים. לְפָנֶיךָ יָהוּ מְסֻגָּלִים. כָּל גְּזָעֵי רְגָלִים. מְשׁוֹרְרִים וּמְהַלְּלִים: מַה גָּדְלוּ מַעֲשִׂים. לְעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת וְנִסִּים. לְבָנִים אֲהוּבִים וַעֲמוּסִים: נִצְּלוּ מִיַּד פַּתְרוּסִים. אֲשֶׁר אוֹתָם מְעַשִּׂים. וְהֶעֱמִתוּ הֱיוֹת שָׁסִים: טוֹנְאֵיהֶם בְּיָם דוֹרְסִים. וְכִבַּת רָאשֵׁימוֹ רוֹפְסִים. כִּי בְגוֹחָם הָיוּ חוֹסִים: עוֹלְצֵי בְשְׂמָחוֹת: יְשִׂישׂוּ בְּרֹב הַצְלָחוֹת. וְיִתְמַלְּטוּ מִכָּל אֲנָחוֹת: פּוֹדֶה אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת. הַמְעֻלֶּה בְּכָל שְׁבָחוֹת. יַטֶּה אֹזֶן לַשִּׂיחוֹת: צוֹרְרֵיהֶם תַּפִּיל בְּשׁוּחוֹת. וְנַפְשׁוֹתָם תִּהְיֶינָה שְׁחוֹת. בְּכָל רַע מוּכָחוֹת: קָדוֹשׁ יְקַבֵּץ עֲדָרִים. וְיִזְכּוֹר בְּרִית אַבִּירִים.

אֲשֶׁר לְפָנָיו הָיוּ בְרוּרִים: רְצֵה בְּבָנִים מֻבְחָרִים. מִכָּל צַר וַעֲבָרִים. לְפָנָיו הָיוּת מִשְׁמָרִים: שָׁקַד עֲלֵיהֶם בְּלֵיל שִׁמֻּרִים. וְקָטַל לְמַעֲנָם בְּכוֹרִים. וְהוֹצִיאָם בְּפֵרוּת מוֹרְדָרִים: חזן תֵּפֶן בְּאָבְנֵי יְשֵׁנָה. וְתַצִּילֶנָּה מְעֻדִּינָה. בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'.

אופן כְּבוֹדוֹ מְשַׁבְּחִים בְּכָל הָעוֹלָם. וְהוּא מֵעִין כֹּל נֶעְלָם. וּבָאוּ בְּפִתְחֵי אוּלָם. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כְּאוֹפַנִּים לְעוֹלָם:

ואם הוא ר"ח אומרים אופן של ר"ח לעיל דף קל"ד. והחיות וכו'.

זולת מיוסד ע"ס א"ב:

אֵל עוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת. בַּעֲבוּרָם עָשִׂיתָ נוֹרָאוֹת. גִּלִּיתָ בְּרִבְבֵי צְבָאוֹת. דְּגָלֵימוֹ לְהוֹצִיא מִתְּלָאוֹת. הֵם כִּנְשָׁרִים נְשׂוּאוֹת. וּמִשְׁאֲרוֹתָם נוֹשְׂאוֹת. זֶבֶד טוֹב מְלֵאוֹת. חֶסֶר בְּעֵינֵיהֶם [illegible]אוֹת: טוֹב בָּנִים כֻּלְּלָם. יוֹדֵעַ פְּרִי מַעֲלָלָם. כָּל־הַדֶּרֶךְ נִהֲלָם. לִפְנֵי כֹּל הַתְּלִילִם. מִלֵּא כָּל מִשְׁאֲלָם. נוֹאֲמֵי רָעָתָם הִפִּילָם. שָׂבַע מִן הָאֱכִילָם. עַל כָּל אוֹם עִלָּם: פָּצוּ פֶּה בְּשִׁירָה. צִדְּקוּ לְאָיוֹם וְנוֹרָא. קוֹל תּוֹדָה וְזִמְרָה. רִנְּנוּ לְשׁוֹרְרָה. שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. שִׁבְּחוּ לְהָעִיר בְּמוֹרָא. תָּקְפוּ כֻלָּם לְהִתְאַזְּרָה. תְּנוּת בִּקְרִיעַת יַם סוּף וּבְמַכַּת בְּכוֹרִים לְהַגְבִּירָה:

עזרת וכו'. שמונה עשרה:

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו'.

מיוסד ע"ס א"ב.

אֻתַּיִת עֵת דּוֹדִים כְּנָגְעָה. בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט נֻגָּעָה. גִּישַׁת צִקּוּן מַכְפֵּל כְּפָגְעָה. דִּלֵּג פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה: הִשְׁגִּיחַ עוֹפֶר מֵחֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת. וְחִתֵּל אֶרֶךְ בְּתֶבֶם תַּעֲרֻבוֹת. זְמַן קָפֵץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת. חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת: טָס וַיֵּדֶא וְעִדַּן שָׁנָה. יָקֵץ כְּיָשֵׁן וְעָר כְּמִשְׁנָה. חזן כָּסַף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשֵׁנָה. לְחַפְּשָׂהּ בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: קהל לִי עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוּחַ וְגָנוֹן. חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן. בְּמָגִנֵּי יִכּוֹן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מְרִימֵי עַל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת. מִכְּאֵב הִגַּתָּה לְהַרְאוֹת אוֹת. נַאֲקָה הֶחִישָׁה קֵץ הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה הַמְסֻבָּךְ לְעֶקֶד צוּר. סָיִם זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר. עֲמוּסִים כְּאֶתְיוּ לְעֵרֶת בָּצוּר. עֲדֵימוֹ לְשַׁי יְהֵא עָצוּר: פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פֵּץ מִבֶּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בַּעֲבוֹת. חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְאוֹת. צְפִיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת: לְךָ עוֹד נַקְשִׁיבָה. מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאֲבָה. חזן שְׂשׂוֹן יִשְׁעֲךָ לָנוּ הָשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נֶחְשָׁבָה:

יוצר לפרשת החדש

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִיחַת עֲלַיַּת עֶקֶד. הִיא נִצְּבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיכַת בִּתְרֵי שֶׁקֶד. רִשְׁפָּהּ לוּד לְיַקֵּד: רַחַשׁ יְשֵׁנִים כְּעָרֵב. דַּם תְּבוּסָה כְּעֹרֵב. קֵץ חָשׁ וְקָרֵב. לְעוֹרֵר בְּתַגִּין קְרָב: שֵׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים. אֲשֶׁר כָּסוּ פְּסוּחִים. הִיא צִמְּתָה כַּסְּלוּחִים. לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים כְּדֵי לַמְעֵט. מְנוּיֵי מְתֵי מְעַט: חזן תֹּקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהִמָּעֵט. הָרֵשׁ לְהִמָּנוֹת בְּוֹאם יִמְעַט:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסֶכֶם אֲסוּפֵי הַר מוֹר. חזן וְאַתֶּם אֵל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר:

דֹּרֶשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קָדְשׁוֹ. חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הֲדוֹם מִגֵּר נְזִיד עֶדֶשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחַדֵּשׁ בְּגֹדֶשׁ. חזן וְנוֹבִיל שַׁי בַּקֹּדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחָשַׁבְתָּ וְסָפַרְתָּ. מִפְּעָלוֹתֶיךָ פְּעוֹל בְּסַהַר סָבַרְתָּ. לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֶבְלוֹ שִׁפַּרְתָּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צִפַּרְתָּ. לַאֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבְתֵשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עָדָיו עִבַּרְתָּ. וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לְעָם אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ. לָכֵן עַל כָּל חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתָּ. סִפְּרוֹ בִּקַּרְתָּ. קִצְּבוֹ חָקַרְתָּ. נִזְלוֹ הֵקַרְתָּ. פִּלְאוֹ סָקַרְתָּ. מוֹעֲדוֹ יָקַרְתָּ. וּבוֹ יָקַרְתָּ וְנִתְיַקַּרְתָּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲבִי כָּל חוֹזֶה. חָל בּוֹ בְּמַחֲזֶה. כְּנֶאֱמַר לוֹ חֲזֵה. תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לְהָבִין קֶצֶב מוֹלַדְתּוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ וְאֹרֶךְ מְלֵאָתוֹ. עַד תַּכְלִיתוֹ: עִמְּתוֹ לְהַרְאֵהוּ. וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ. עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאָהוּ. אָז בָּן וְרָאָהוּ: זֹהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ. תָּאֳרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ. פָּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל־עַיִן יְעַשֵּׁשׁ: רוֹאָיו לְבַקֵּר. עֵדָיו לַחֲקֹר. מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר. מְמִירָיו לְעַקֵּר: בְּמֶדֶד לוֹ שִׁעֵר. עָבְיוֹ אֵיךְ לְשַׁעֵר. עַד שְׁטִיפַת שֵׂעָר. יְקַבְּלוּ יוֹשְׁבֵי שָׁעַר: יֵדְעוּ תְּבוּנָה. לְחַוּוֹת לְאוֹם נְכוֹנָה. לְהוֹרוֹת לְיוֹדְעֵי בִינָה. עֵרֶךְ לְבָנָה: רְגָלִים לְיַשֵּׁב. זְמַנִּים לְחַשֵּׁב. בְּעִבּוּר אֵיךְ לְיַשֵּׁב. וְסוֹד מַה לְהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צָגוּ אֵילֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאַ־

נִתְעַטֵּף בַּקֹּדֶשׁ. כְּמַקְדִּישֵׁי חֹדֶשׁ: יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוֹ. וְעֵדוּתָם דִּקְדֵּק בְּמַחֲנוֹ. וְהַכֹּל צָוְחוּ בְּמַעֲנוֹ. מְקַדֵּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ: קֵץ מוֹלַדְתּוֹ חָל לְהַקְצוֹת. בְּיוֹם רְבִיעִי בְּחָצוֹת. וְעַד שְׁלֹשִׁים מְרוּצוֹת. לֹא נִכַּר בַּחוּצוֹת: לְאֹרָה צִיר וּפַחַד. וְתָר מֵעֵת לְעֵת סִפּוּר אֶחָד. וְצוּר לוֹ פֶּץ יַחַד. מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד: יַלְדוּת חֶרֶס וְסַהַר בּוֹ בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן מִצּוּ. וּבִתְחִלַּת בְּרִיָּתָם בְּחַלּוֹן אֶחָד נִמְצָאוּ. רֵעִים כְּנִתַּן לָמוֹ מַסּוֹרֶת אָמְצוּ. לְחַשֵּׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפוּרוֹת כְּמָצְאוּ:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ: רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ח"וק רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם. לִפְסוֹחַ עֲלֵיכֶם. לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם. קָדוֹשׁ:

ח"וק לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

מיוסד ע"ס א"ב.

אָדוֹן מִקֶּדֶם תִּכְּנוֹ רֹאשׁ. בִּינוֹ לֹא גָל בְּסֵפֶר תּוֹלְדוֹת רֹאשׁ. גִּלָּהוּ תְּחִלָּה לָכֶם לִדְרוֹשׁ: דָּרוּשׁ לְהַשְׁווֹת בּוֹ גֵיהַ וְאִישׁוֹן. הִפְלָא מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְלֹא הֻמְסַר לְאָדָם הָרִאשׁוֹן: זְמַן עֶדְנָה בּוֹ בִּשְּׂרָה. חָנוּט לְקִצּוֹ עָקוּד לְמוֹסֵרָה. טַפֵּיהָ בְּכֵן בְּשָׂרוֹ בְּשׂוֹרָה: יֶרַח אֲשֶׁר לֹא פִּעְנַח לָרִאשׁוֹנִים. כָּמוּס לִצְפּוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. לְרֹאשׁ הוּשַׂם לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: מוֹעֲדִים מְזֻמָּנִין לִנְדְגָלִים. נוֹעֲדִים בּוֹ עֵינֵימוֹ צִירֵי רוֹגְלִים. סָפוּר הוּא לִמְלָכִים וְלִרְגָלִים: עִבּוּר מְעַבְּרִים לְשָׁמְרוֹ בְּמוֹעֲדוֹ. פֶּרַח וְאָבִיב תְּקוּפָה בָם לְוַעֲדוֹ. צִיּוּן שְׁלָשְׁתָּם יְצָרְפוּ לְסַעֲדוֹ: קַדֵּשׁ בְּרֹאשׁוֹ וּשְׁלִישׁוֹ חֶצְיוֹ וְרִבּוֹ לִשְׁמוֹר. לְקַדֵּשׁ לָקַחַת לְחָגֵג לִקְצוֹר וְלִגְמוֹר. רְשָׁם בְּכָל־דּוֹר שָׁמוּר הוּא לְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר: חזן שְׁמִירַת שְׁלִישׁוֹ בַּיַּרְדֵּן עָמְדָה. שַׁלְהֶבֶת חִצָּיו שְׁאוֹן פּוּל הִשְׁמִידָה. תְּשׁוּעַת קְצִירוֹ יְמִינִי הֶעֱמִידָה:

ראשון הוא לכם וכו'.

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

הוּא נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוֹאֲמוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וּמוֹעֲדוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאִוּוּיוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוֹחֲלָיו נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹיְבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹהֲבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן.

יוצר לפרשת החדש

וגואלם נקרא ראש וראשון. הנה העתי יבא בראש וראשון. בקץ
אשר הוא ראש וראשון. לעבור בראש וראשון. לכונן נכון בראש
וראשון. ואתו נוצר ברוח ראש וראשון. לקעקע שרידי אדמת
ראש וראשון. לעורר צורים החצובים בראש וראשון. לפעול
חדשות בראש וראשון. לרצות חדוש תשורת ראש וראשון. להוביל
בו שי לראש וראשון: ועוד בל יזכרו ראשונים. כי יחדשו חדשים
וגם ישנים. פלאים מפלאים משגים. ויקיצו כל ישנים. שירים
משירים משננים: ולא יאמרו עוד אשר העלה בנביא. כי אם חי
יי אשר העלה ואשר הביא. ואז אל ישאג כלביא. לערוך קרבי.
חדשות להביא. ביד איש נביא. משבט לוי. להשיב לבבי. לחדש
קרבי: ויצמיח צמח נקוב שבעה. ואתו יהיו רועים שבעה. ויחדשו
לאום דברים שבעה. ויתכסה מהם שבעים שבעה: וישוב ויגלה
לעם קדושים. אשר עמו יהיו מקדשים. ולא לעדרי צאן קדשים
עד קץ ששה חדשים. עד בא ראשון לראשי חדשים. ואז יראה
לעדת קדושים. הנשארים מעל קדשים. ויראה למו אותות חדשים.
לחדש שמים החדשים. למשוח קדש קדשים. לפתוח דלת לקדושים.
בשבתות ובחדשים: ואז יצוה חדוש עבודת חדש. מה להעלות
בראש כל־חדש. ועבודת ראשון חדש. היא תקדים תחלה לכל־
חדש. כי כמו היה ראש לכל־חדש. כן יהיה ראש לכל־חדש:
ותעשה בו חדשה. לבראת ארץ חדשה. להנתן דת חדשה. לכרות
ברית חדשה. להבראות בריה חדשה. להתחדש רוח חדשה.
להוביל בו שי מנחה חדשה: וחמה ולבנה תתחדש. ואורם שבעתים
יחדש. שתים בשנה יתחדש. ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש.
ויקרא לו שם חדש. כשם העיר מיום המקדש. ויתן לעם לב חדש.
לשורר בפיהם שיר חדש. שיר מפואר ומחודש. על כל־שיר מהלל
ומקדש: כי שירי אראלים. אשר שיר ותשבחות מהללים. לפני
שיר זה לא חלים: ונצוח אילים. אשר קול המולה צוהלים.
לפני שיר זה לא ממללים: ורגן גלגלים. אשר הם הורשו כל־
גוללים. לפני שיר זה לא כוללים: ואימת כרובים. אשר הם צגים
כמו רובים. לפני שיר זה לא מרבים: והדרת אופנים. אשר הם
מרבעי פנים. לפני שיר זה לא סופנים: והמון גדודים. אשר
הם הוד אל מגידים. לפני שיר זה לא נאגדים: וסוד עירין. אשר

אופן

ע"ס א"ב.

כבודו אור יזריח במקדש קדש. גיה גרות נחוה דולקים בקדש.
השב כהנים למחלקותם וישרתוך בקדש. זרויך יקבצו חזות חנכת
מקדש קדש. טכס מצות גרות שבעה יערכו בקדש. כהנים קדושים
לבושי בגדי קדש. מנורת זהב כלה גרותיה שבערה בקדש. שרד
מכרבלים עת תשיב בקדש. פאר מנבעות ציץ נזר הקדש. קרב
לתבואת ראשית קדש. שובח ברחמים לעיר הקדש. תתפאר ותתקדש
כפי שרפי קדש: והחיות וכו'.

מאורה

סס המחבר שלמה.

שני זתים נכרתים. כגן נעול יצהירו: לראש קהתים ואפרתים.
שתי עטרות יכתירו: מול מנורה הטהורה. כמו גרות יזהירו: הן
במחנה אל מול פני המנורה יאירו: לבן אפרת ציץ נכרת. אשר היה
כציץ נובל: לבן חמשה אשר השח. כמו אניה בלי חובל: זכור מראה
אשר ראה. זכריהו בעיר בבל: כמו זכרתם והושעתם. אזי על יד
זרבבל: זכור זרעם להושיעם. וגם תקרא שנת יובל: ושים אותם
מקום אבותם. היות מושלים בכל תבל: ומעל יד איש ציד. טבעתם
יסירו: הן במחנה. ממלכה ממשכה. לעיר ציון תשיבנה. ובת כבודה
ברוב עבודה. לבית אמה תביאנה: והצפירה והגבירה. בראש דוד
תקימנה: ומצנפת מעלפת. בראש אהרן תשימנה: והתמיד אזי תעמיד.
והמנחה תרימנה: והמרקחה אשר לקח. ולא ראיתיו עד הנה: והנרות
במנורות. בני אהרן יבעירו: הן במחנה. הנבאה והצמאה. אשר תמיד
לה תיליל: סמוך ידה בבן דודה. הנקרא שמו הכליל: והכניסם לגן
בשם. וחפתם בהוד תכליל: ותוליכם ותמליכם. בהר ציון והגליל:
וחק ישר אזי יושר. עלי נבל וגם חליל: ועם אוהבי שמך. ועוזבי חזון
שקר שוא ואליל: ואום פרוכים יהיו ברוכים. וכל ראיהם יכירו: הן
במחנה אל מול פני המנורה יאירו: אור חדש וכו'.

זולת

ע"ס א"ב סס המחבר שלמה הקטן ברבי יהודה חזק.

אין צור חלף. ותבנית כל גולף: לכושל חיול חולף. למכשל
חית שולף: בער שקד לסלף. עם דת אלף: מעט פרחי תלף. גבר
מרוב אלף: גמועי שיה ת כר. שלש עשרה קרקר: ראות בכורת
סקר. בעיני נפש נקר: דבר שם יקר. כל המזכיר ידקר: ואז לרוב
הפקר. מרוד כפור בעקר: הערים סוד בליעל. להוגי חן יעל: מסוך
סף רעל. הימו המרר והרעל: ויעוד הוסיף מעל. לאל מודד שעל:
במל עוד מהעל. קרבן תמיד מועל: זרע קדש החרץ. חכמו קלי

יוצר לשבת שני ש"ח

מֶרֶץ: גּוֹזֵר אֶצְבַּע קֶרֶץ. כּוֹתֵב כְּתֹבֶת פֶּרֶץ: חִבּוּל מַמְאֶרֶת שֶׁרֶץ. גַּן נָעוּל הַשֶּׁרֶץ: שִׁתּוּק אִסּוּף הַפֶּרֶץ. זְמָּה סִפֵּק אֶרֶץ: טָסוּ חַרְגּוֹלֵי יֶלֶק. זְמוֹרֵי הַבֹּקֶק וְהַבֶּלֶק: כְּנֵץ עַל צִפּוֹר דּוֹלֶק. גּוֹזָלֵי בֶּתֶר וְהַמֶּלֶק: יָקְרוּ כְּהַבְהָבֵי עֶלֶק. חַרְחֵר רִיב וְחֶלֶק: עָקוּר מַתָּן חֵלֶק. חָג וּמְנוֹרָה דּוֹלֶק: כְּנוּיִים שְׁפַנֵּי סֶלַע. הוּמְרוּ תַּנִּינֵי בֶּלַע: לְבָאֵי שֵׁן וּמַתְלַע. תִּבוּאֶרֶת קֹדֶשׁ יָלַע: לְאֵיד הֵכִינוּ צֶלַע. נִטּוּשׁ מִדָּנֵי גָּלַע: בְּשַׂר קֹדֶשׁ קָלַע. מֵעֵם מָשׁוּל תּוֹלָע: מִדַּת חָמָס גָּמְלוּ. כֵּן גְּמוּל הִגְמְלוּ: כְּסוּף יְאוֹר קָמֵלוּ. כְּרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת נִמָּלוּ: נִמְיוֹן רָעוֹת נִכְּלוּ. וּבַל יוּכְלוּ סָבְלוּ: כְּקַשׁ יָבֵשׁ אֻכָּלוּ. כָּלוּ כֶעָשָׁן כָּלוּ: סוֹד שֵׁם לְחַלֵּל. תְּמוּר רָשָׁע מִתְחוֹלֵל: לְיוֹם הָפַךְ לֵיל. בְּכֵן יִגָּמֵר הַלֵּל: עֹז בְּכֵן יִתְמַלֵּל. מִפִּי יוֹנֵק וְעוֹלֵל: לְמַשְׁבִּית צָר וּמִתְעוֹלֵל. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל: פִּלְּגוּ לְשִׁבְעָה חֲלוּצִים. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנָה מְלִיצִים: נֶגֶד שְׁקוּדַת נִיצִים. וּתְקוּפַת שְׁנַת קִצִּים: צָעֲרוּ כְּעַקְרַבֵּי עֲקָצִים. וְצָעֲרוּ כִּגְמַלֵּי שְׁקָצִים. לְהָטוּ כַּעֲצֵי קְצָצִים. דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים: קְהָלִים נוֹסְדוּ מְדָנַי. בִּשְׁנֵים עָשָׂר עֲדָנַי: רָב רִיבְכֶם יְיָ. עַל חוֹשְׁבֵי סוֹטְנָי: שְׁפוֹט כֵּן דִּינָי. אֵין עוֹד זוּלָתְךָ אֲדֹנָי: תְּאַבֵּד כֵּן זְדוֹנָי. כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ: שְׁמוֹר לְפִי מִלִּים. הַט הַקְשֵׁב קוֹבְלִים: מְרוּד נוֹף בְּהוּלִים. יָחִיל רוֹזְנֵי בְעָלִים: יְצִיאַת יוֹם הִלּוּלִים. וְקָרַע דִּין הוֹלְלִים: חֲזוֹת קְרוֹא כִּמְהַלְלִים. מִי כָמוֹךָ בָּאֵלִים: עזרת וכו׳.

יוצר לשבת שני של הנוכה.

ע"ס א"ב כפול. סס המחבר מנחם ברבי מכיר חזק.

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי חִיִּיתָנִי וְלֹא כִלִּיתָנִי. אוֹיְבַי לֹא שִׂמַּחְתָּ עָלַי וּמִשְּׁאוֹל הֶעֱלִיתָנִי. אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי: בִּנַּתָּ מֵרָחוֹק לָחוֹק דָּבָר מְכֻוָּן. בְּטֶרֶם תָּבֹאנָה חֲדָשׁוֹת אִמַּרְתָּ כֵּוֵּן. וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל בָּנַיִךְ יָוָן: גְּאַלְתַּנִי מֵרֹאשׁ מֵהֹמֶר וְלִבְנַת פִּיבֶסֶת וָאָוֶן. גַּם כִּי מִיֵּין מְצוּלָה פּוֹעֲלֵי אָוֶן. מִבּוֹר שָׁאוֹן וּמִטִּיט הַיָּוֵן: מְנוֹרָה וְחַג חֹק וְשֵׁם מָנְעוּ לִשְׁמוֹר. נְתַתַּנִי חֵלֶק שִׁבְעָה וּשְׁמוֹנָה הַלֵּל לִגְמוֹר. לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר. קָדוֹשׁ: דִּבְּרַת מַלְכוּת שְׁלִישִׁית חָלַם חֲמוּדוֹת בְּפֵרוּשִׁים. דְּמוּת נָמֵר אַרְבָּעָה כְּנָפַיִם לְהַרְשִׁים. וַיַּרְאֵנִי יְיָ אַרְבָּעָה רָאשִׁים: הֵרָאָה שֵׁנִית צָפִיר גָּדַל וְעָצַם לְהִתְאַיְּמָה. הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וְרוּחוֹת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְקַיְּמָה. צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה: וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת בְּמִשּׁוּל בַּעֲלֵי מְדָנָי. וַיְצַוּוּ חָקוּק בְּקֶרֶן הַשּׁוֹר וּבִבְרִיחֵי אַפַּדְנָי. אֵין לָהֶם חֵלֶק בַּיְיָ: זָר מֶלֶךְ עַז מְשַׁשֵּׁק וְשִׁשַּׁךְ. זִהֵר לְמִשְׁנֵהוּ גְּזֵרוֹתָיו עַל עַמִּי מָשַׁךְ. וַיַּכֵּם אֶת עֵין כָּל הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ: חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת חָשַׁב לְהָפֵר חוֹטֵא וְאָשֵׁם. חַק וַיַּעֲבֵר קוֹל

יָגֵם בַּמִּכְתָּב רָשַׁם. וְאָמַר חַס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם: טַכְסִיסֵי חֶפְרַת
בְּרִית נוֹעַד יַהַרְגוּ קוֹסְטָנֵר. טְהוֹרִים נוֹסְדוּ כְּהִתְאַסֵּף עָם בְּשִׁנּוּס
לְהִסְתַּגֵּר. קוֹל רֵחַיִם וְאוֹר נֵר: יָעֲצוּ לְבַטֵּל טְבִילַת עִם בָּזוּי וּמְשִׁסֶּה.
יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת נְבָלָה אֲרוּסָה טֶרֶם תִּנָּשֵׂא. לִשְׁכַּב אֶת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לֹא
יֵעָשֶׂה: כִּנֵּס אֶלְעָזָר חַנָּה בַּת סְגָנִים וְחוֹרִים. כִּנֵּס אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְמִשְׁתֶּה
שְׁמָנִים מִבְחָרִים. כִּי כֵן יַעֲשׂוּ הַבַּחוּרִים: לִוְיַת חֵן לְעֵינֵי הַקְּרוּאִים
רֹאשׁ פַּרְעָה. לְיֵינָהּ מְסָכָה בְּדִמְעָה עַל אוֹדוֹת הָרָעָה. וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים
אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה: מִלֵּל יְהוּדָה אָחִיהָ חַנָּה לָמָּה תִבְכִּי. מַה לָּךְ אֵיפֹה
כְּשִׁכּוֹרָה תִּשְׁתּוֹחֲחִי וְתִשְׁתַּפְּכִי. וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת רוּחַ אָנֹכִי:
נָבָל כֵּן יִתְעוֹלֵל כִּי בְּיוֹם חֻפָּתִי. נִמְצֵאתִי מְהַלֶּלֶת אֶת אָבִי וּמוּצֵאת
לִשְׂרֵפָתִי. וְאָנֹכִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת חֶרְפָּתִי: שִׂיחַת מָרַת נֶפֶשׁ כִּבְכִי
וּבְתַחֲנוּנִים זָעֲקָה. שָׂם אָחִיהָ לְלִבּוֹ וַיֶּחֱרַד חֲרָדָה מוּעָקָה. וַיַּכֵּר יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר צָדְקָה: עֵצָה הָבוּ לָכֶם בְּקִנְאַת עֹשֶׂה נוֹרָאִים. עָמְדוּ הַשָּׂרִים
מִשְׁחוּ מָגֵן חֵטְא יְרֵאִים. וַיֶּחֶרְדוּ וַיָּקוּמוּ כָּל הַקְּרוּאִים: פָּצוּ חֲזַק וְנִתְחַזֵּק
בְּעַד עִתֵּנוּ. פֶּן תִּתְהַלַּלְנָה בְּנוֹתֵינוּ וְיִתְעָרְבוּ בָנוּ מַשְׁחִיתֵינוּ. וַיֹּאמְרוּ
הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵינוּ: צָבְאוּ פֶּתַח אַרְמוֹן הֶגְמוֹן מְעֻדָּן נָבָל וְכֵלַי.
צָהַל | לִקְרָאתָם וְאָמַר בֹּאוּ לִבְרָכָה אֵלַי. וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָּל אִישׁ מֵעָלָי:
קָפְצוּ יְהוּדָה וְאֶחָיו בְּמִרְמָה כְּבָאִים לַחְתּוּנוֹ. קָרַב וְלָקַח אֲשֵׁרָה הָעוֹמֶדֶת
לְפָנָיו לְשִׂטְנוֹ. וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ: רֹאשׁוֹ כָּרַת אֶלְעָזָר וַיַּשְׁלֵךְ חוּצָה לְנִדּוֹף.
רָאוּ עֲבָדָיו כִּי מֵת אֲדֹנֵיהֶם וַיָּנֻסוּ לַהֲדוֹף. וַיִּקַּח אֶת אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף:
שְׁדָדוּם וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם וּמַחֲנֵיהֶם הֶחֱרִידוּ וְהִרְגִּיזוּ. שָׁלְטוּ הַיְּהוּדִים
בְּשׂוֹנְאֵיהֶם אֲשֶׁר אֹתָם בָּזוּ. בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ: תָּקְף הַמֶּלֶךְ וְרַכַּב
פִּילוֹ הַטּוֹב וְהַמֻּבְחוֹר. תְּשׁוּעַת הֵין בָּא בִּשְׁרִירָיו וַיִּקּוֹב חוֹר. וַיִּפּוֹל
רוֹזְנֵי אָחוֹר: מֻכֶּה וְנִשְׁבַּר עַצְמוֹת בָּרַח וַיֵּצֵא יָצָא. מָרְדוּ עֲבָדָיו
וּלְאַפַּרְכוּס הֱגִיסוּהִי רָצָא. וַיָּשָׁב בְּבוֹשֶׁת פָּנִים אֶל אַרְצוֹ: נִלְחָמִים
בְּאַנְטוּכְיָא עִיר גְּדוֹלָה בְּעַם זְחוּהִים. נִצְּחוּ בָנִים יוֹצְאִים לַצָּבָא בִּשָּׂרוּ
כְּמֵהִים. וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל יְיָ אֱלֹהִים: הוֹלַת יוֹשֶׁבֶת יָתֵד תְּקוּעָה לְהַצְעִיר
וּלְהַסְעִיר. חָרְבָה עֶקְרוֹן תֵּעָקֵר קִסְרִי בַּת שֵׂעִיר. עַל כֵּן קָרָא שֵׁם
הָעִיר: מֵאָז כִּבְשׁוּהָ קְצִינֵי בְּשֵׁם יְיָ נִסִּי. מִסִּבַּת שֵׁם נִקְרֵאת אֲחוּדַת
מִגְדַּל נָשִׂיא. וְהָיָה כְּאַלּוּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי: בְּהִלָּכֵד צוֹר וְצִידוֹן
וְעָרֵי דִירָתָם. בְּרַבִּים יוֹשְׁבִים לִפְנֵי יְיָ יִלְמְדוּ תוֹרָתָם. בְּחַצְרֵיהֶם
וּבְטִירוֹתָם: רוֹזְנִים עָשׂוּ בְּשׂוֹנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם כְּמִשְׁפַּט אֲדוֹנִים. רָדוּ
בְּנוֹגְשֵׂיהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ מְדִינִים וּמְדָנִים, וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים
דָּנִים: בַּעֲבוּר נִמְכְּרוּ יוֹנִים לִיוָנִים שָׁנִים מֵאָה וּשְׁמוֹנִים. בְּרַצֵּי כֶסֶף

יוצר לשבת שני ש"ח

להתרפס יאתיו חשמנים לחשמונים. נתנו לאוצר המלך זהב דרכמונים: ידידות ממלכת כהנים וגוי קדוש המבכר. ישבו מאה ושלש ולמו שלחו כר. מנהרה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר: מחמשים חלצו חמשים עד חג שלו. מצבא המלחמה באו בעשרים וחמשה בכסלו. וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב: כל אבני מזבח אשר שקצו יונים כנסום וגנזום במזרחית צפונית לשכת תונים. ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים: יחד לוים נאספו לשיר ולשבח. ישרים משרתים באו להקריב ולזבח. את קרבנם לדיבת המזבח: וצוי הגדול מאחיו מוחץ קמיו בכליון. רצה בפעל מלאו ידיו כרת גליין. לחם ויין והוא כהן לאל עליון: חיל פריצים בבא לחלל בית העיר. חיל סורג היה גבהו עשרה במשער. פרצו ויעברו שער: ידידם כחזקו שלש עשרה בדקן לגדש. יען כן תקנו למספרם השתחויות לחדש. והשתחוו ליי בהר הקדש: האויב וכל הילו עת מחה נמחה. הרצים יצאו לבשר בגבולים ישועה צמחה. לחג אם לירושלים לעשות חנכה בשמחה: חנכו וכבדו את ההיכל להעלות נרות באמן. חפשו ומצאו בשיתין פך שיש נסמן בטמן. כי אם אסוך שמן: זהר מצא בנס לימים שמונה לשקדוני. קבעו לכן הימים האלה לדורו עדני. להזכיר גבורות ולהודות ולהלל ליי: מכהניך ילבשו צדק מציתך שמיר ושית. נצחת חסידיך וירננו בהדליקם שמן זית. מזמור שיר חנכת הבית. קדוש: הכל יודוך וכו'.

אופן מתוס סמו בר"הח אברהם.

אמצו כתוסף. בשתים יעוסף. ראשו כוסף. ותארו הוסף. אומר ברוך כבוד יי ממקומו: בחיות כסא. נשא מנשא. והוא נושא. מסאגת כסא. יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: רוחש חשמל. אשר חש ומל. שבחו למל. ומעצומו יאמל. אומר ברוך כבוד יי ממקומו: המון גדודים. סביביו מתגודדים. תהלתו מגידים. וקדשתו מיחדים. יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: מחנות צבא. ליושב מרכבה. משררים באהבה. שירה ערבה. אומר ברוך כבוד יי ממקומו: והחיות וכו.

מאורה לחנוכה. ע"ס א"ב ס"כת אפרים בר יצחק:

אשר יצר. אור וצר. ונר עורכים. לך ליי: בני יצהר. לך צהר. הלא ממך מאור עיני: גבול שמש. לך ישמש. ומה יפו לך שמני: דברך אור. ומה מאור. אשר ערכו לך כהני: הלא תהלך. בני מלך. בעמוד אש לפני: ומי יאיר. לך מאיר. ואתה נרי יי: זבול מקדש. אשר יחדש. וממנו אור יקרות: חזות אשנב. וחלוניו. שקופים פני

הַמְּאוֹרוֹת: טָהַר טֹהַר. וְהִזְהַר. לְךָ בַּחֲשֵׁכָה אוֹרוֹת: יְקַר חַסְדְּךָ. לְאִישׁ חֲסִידֶךָ. בְּלָאוֹתָיו לְךָ מְאִירוֹת: בְּאַהֲבָתְךָ. וְחִבָּתְךָ. תְּצַוֶּה לַעֲרוֹךְ נֵרוֹת: לְךָ אָיוֹם בְּאִישׁוֹן יוֹם. שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְיָ. ומי יאיר: מְלוֹן שַׁדַּי. בֵּין שָׁדַי. וְהָיָה לְעֵד נֵר מַעֲרָב: נְוַת בַּיִת. כְּאוֹר זַיִת. לְנֵר אֱלֹהִים מֶלֶךְ רָב: סְפוּרַת חֵלֶק. כְּנֵר דּוֹלֵק. וְלֹא יִכְבֶּה כְּכָל חֲבֵירָיו: עֲרִיכָתוֹ. כְּמִדָּתוֹ. חֲצִי רֹבַע בְּמְשׁוּרָיו: פְּנוֹת עֶרֶב. חֲלֹא יֶקְרֶב. לְהַדְלִיק בּוֹ כְּכָל עֲבָרָיו: צְבָאוֹתָיו. וְנִפְלְאוֹתָיו. לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְיָ. ומי יאיר: קָנֶה מִקְשָׁה. פְּנֵי שִׁשָּׁה. לְמוּל פּוֹנֶה לְמַעֲרָבוֹ: רִאשׁוֹן הוּא. כְּאוֹרֵהוּ. וְאַחֲרוֹן הוּא בַּהֲטִיבוֹ: שְׁבִיעִי עֵד. בְּבֵית מוֹעֵד. לְיִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ: תְּהִלָּה לַכֹּל. וְלֹא יָכוֹל. מְאוֹר נוֹגַהּ בְּשַׁלְהֲבוֹ: אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ. לְפִי עֶרְכּוֹ. לְהַעֲלוֹת נֵר בְּלֶהָבוֹ: פְּלָאֹתָיו. וְעֵדֹתָיו. לְבֵן נִבְחַר לוֹ בְּטוּבוֹ. רָצוֹן שׁוֹכֵן. כְּבֵן סוֹכֵן. אֲשֶׁר אָבִיו לֹא עֲצָבוֹ: יְדִיד מְשַׁעְשָׁע. בְּךָ נוֹשָׁע. כְּיוֹנֵק וְאָבִיו אֲהֵבוֹ. מָשׁוֹךְ אֵלָיו חַסְדְּךָ. נְסֵה עָלָיו. בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְיָ. ומי יאיר. בְּנֵה אֲרִיאֵל. וְחִישׁ גּוֹאֵל. שְׁלַח אֵלַי מִמְּךָ פְדוּת: רְצֵה וְהַיְצֵא. לְעַמְּךָ כְּצֵה. פְּדֵהוּ מִן יְדֵי עַבְדוּת. רְבוֹת חַסְדּוֹ. לְבֵן יְדִידוֹ. לְנַהֲגֵהוּ מִכְּבֵדוּת: יְחַלְּצֵהוּ. וִיפַצֵּהוּ. יְרִיצֵהוּ מִבּוֹר וְדוּת: יָצוּ אוֹרוֹ. לְבֵן בְּכוֹרוֹ. הַבּוֹשׁ מִזּוֹרוֹ. בְּכָל מְרִידוּת: הַסֶּדִים גְּמוּל. כְּמוֹ מִתְּמוֹל. בְּמִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְדִידוּת: קְנֵי מְנוֹרָה. אֲשֶׁר לְאוֹרָהּ. עוֹד תִּהְיֶה לִי לְעֵדוּת: אֲנִי מְקַדֵּשׁ. לְאוֹר חָדָשׁ. וְעָלַי יִזְרַח יְיָ. ומי יאיר: אור חדש וכו׳.

זולת   פ"ס א"ב מזונו ר׳ מנחם ברבי מכיר.

אֵין מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל. זוּלָתְךָ אֱלֹהִים אֵל. הִפְלִיא פְּלָאוֹת הָאֵל. עַל אוֹדוֹת יִשְׂרָאֵל: בְּרוֹב עֲלִילוֹתָיו אֶשְׁעָה. עוֹלֵל בְּיָוָן הָרְשָׁעָה. וְאֶל שַׁוְעָתִי שָׁעָה. וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: גּוֹי נָבָל וְכֵלַיִם. נִשְׂתָּרְגוּ בְּכֶפֶל כִּפְלַיִם. שֶׁפֶן וּצְעִירַת רַגְלַיִם. בָּאוּ עַל יְרוּשָׁלַיִם: דָּמוּ לְטוֹרֵף בְּנְהִימָה. שְׁלוּחַ שֵׁן בִּמְהוּמָה. וְלָחֶם סִמָּנֵי בְהֵמָה. מַעֲלָה גֵּרָה הֵמָּה: הֶעֱמִידוּ יָוָן וְתַרְשִׁישִׁים. עַקְרַבִּים כְּשׁוֹךְ נְחָשִׁים. וְשָׁרְצוּ וּפָרְצוּ אֲשִׁישִׁים. כָּל נֶפֶשׁ שׁשִׁים: וְהִצּוּ דִּבְרֵי רִיבוֹת. אָצוּ פְּתַח חֲרָבוֹת. וְהִמְצִיאוּ צָרוֹת רַבּוֹת. וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת: זָדוּ אַנְשֵׁי מִרְמָה. וְעָרְפוּ טְמֵאָה בְהֵמָה. וְהֵבִיאוּ אֶת דָּמָהּ. אֶל הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה: חָשְׁבוּ לְהָנִיא תוֹרָתִי. וּלְטַמְּאוֹת אֶת טָהֳרָתִי. נָתְנוּ גִּיעוּל גְּבוּרוֹתִי הֵפֵרוּ אֶת בְּרִיתִי: טָפַשׁ מוֹשֵׁל מוֹקְדוֹן. בְּזָדוֹן הֶחֱזִיק כִּידוֹן. וְאָמַר מִי אָדוֹן. וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן: יָשׁוֹן כְּשׁוֹךְ שְׁפִיפוֹן. חֶבְלוֹ טָמַן לְסִפּוֹן. נוֹפֵף יָדוֹ לֶאֱפוֹן. הַר צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן: כִּלּוּ לְרֹס הָעִיר. לְאַבֵּד רַב וְצָעִיר. לְבַלַּע פִּיהוּ הִפְעִיר. וַיָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר: לָצוּ וְלָחֲצוּ לְרַפְּסָהּ. אָמְרָה יְשׁוּעָתָהּ אָפְסָה. נַעֲלָה וְנְבַקְּעֶנָּה

לְחַפְּשָׂהּ. לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ: מוֹנִים לְנוֹקְמָם לְהַעֲלִילוֹ. נוֹסְדוּ יַחַד לְמוּלוֹ. הִתְכִּינוּ עֲלִילוֹת מַעֲלָלוֹ. הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ: נוֹעֲצוּ לֵב לְמַעְלָה. בְּגֹדֶל עֵצָה וּפְלִילָה. לְנָאֵץ שְׁמוֹ וּלְחַלְּלָה. הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה: שָׂפָה אַחַת מְזִמָּתָם. לִרְכּוֹב פִּילִים בִּבְהֶמְתָּם. וְלָסוּךְ בְּדַם זוֹהֲמָתָם. וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: עָרוֹב וְחַיָּה לְשַׁבְּרֵנוּ. וְכוֹכָבִים וּמַלְאָךְ לְיַסְּרֵנוּ. לֹא יְגָרֶה לְצַעֲרֵנוּ. כִּי לֹא יְרֵאנוּ: פּוֹעֵל כָּל אוֹתוֹת וּמַסּוֹת. שָׂחַק עֲלֵיהֶם לְנַסּוֹת. אֵיךְ נִכְלֵיהֶם לְהַמְסוֹת. כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת: צְאוּיֵי רֶכֶשׁ וְאוֹפָן. מִנְּגוֹעַ שָׂרָף וְאוֹפָן. חַיָּתָם לְשַׁד וּלְכָפָן. וַיֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן: קְשָׁרָם הִתִּיר לִפְרוֹם. לְגָמְלָם הֶעֱרִים עָרוֹם. כְּפוֹת שָׂרֵיהֶם בְּמִגְרוֹם. צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם: רְצָעָם בְּמַחְבַּט אִשּׁוֹ. וּפְקָדָם נַפְשׁוֹ בְּנַפְשׁוֹ. כָּל אֶחָד לְהַאֲשִׁישׁוֹ. וַיַּכּוּ אִישׁ אִישׁוֹ: שׁוֹדְדֵי עָם בְּקִרְבָּם. בִּכְלֵי מַשְׁחִית קְרָבָם. חִצָּם שָׂם בְּקִרְבָּם. חַרְבָּם תָּבֹא בְלִבָּם: תְּלָשָׁם נְטָשָׁם כְּעוֹלֵלוֹת. נְטָפָם קְטָפָם כִּמְלִילוֹת. צוֹפֶה צְפוּנוֹת בַּעֲלִילוֹת. וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִילוֹת: מוֹתַר נִסָּיו לְסַפֵּר. אַיֵּה שׁוֹקֵל וְסוֹפֵר. חֲקוּקִים בִּמְגִלַּת סֵפֶר. הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר: מוֹפְתֵי בַּת מְרָרִי. לְמַטֵּה רְאוּבֵן הַבְּכוֹרִי. יְחוּסָה לְשַׁבֵּחַ כָּאֲרִי. יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי: בְּרוּכָה בְּמַעֲנֶה רַךְ. כְּיָעֵל בְּכָל מַעֲרָךְ. בְּיָדָהּ צוֹרֵר נִפְרָךְ. מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ: מַכִּיכֵי רוּחַ תְּמָהוּ. חֲזוֹתָם יֶשַׁע כָּמָהוּ. קְדוֹשֵׁנוּ אֵין כָּמוֹהוּ. עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

עזרת וכו'

ש"ע הלל קדיש שלם וקורין ומתפללין מוסף:

סדר שבת ראש חדש וחנוכה.

בשבת ר"ח וחנוכה מוסיפין ובראשי חדשיכם בסדר היום ואומרים יוצר ומאורה וזולת של שבת א' דחנוכה ואופן של שבת ר"ח, ויעלה ויבא בעבודה. ועל הניסים, וגומרים את ההלל, ואומרים אחריו ק"ש ומוציאין ג' ס"ת, יסד הקריאה תמצא לעיל בסדר קריאת התורה, ומתפללין מוסף של שבת ור"ח, אתה יצרת, וא"א במוסף יעלה ויבא, אבל אומרים על הניסים. למנחה א"א צדקתך צ"ק:

כְּעֵין קָלָל בּוֹעֲרִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְפָאֲרִים: וְרֶגֶשׁ קַדִּישִׁין. אֲשֶׁר לַבְּקָרִים מִתְחַדְּשִׁים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַקְדִּישִׁים: וְנַהַם שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר טַעְמָם לֹא מְשַׁנִּים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְשַׂגְּנִים: וּפַחַד שְׂרָפִים. אֲשֶׁר בְּרֶגַע כֹּל שׂוֹרְפִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא רוֹפְפִים: כִּי כָל־מַחֲנוֹת קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתִים. מְשָׁרְתָיו יַחוּ מַקְדִּישִׁים: וְגַם הֲמוֹן צְבָא מַלְאָכִים. מַנְעִימִים יַחוּ מַמְלִיכִים. וּמְרוּצוֹת חֵיל זַקִּים. כֹּחָם יַחוּ מַחֲזִיקִים. וְזִיו מִשְׁלַחַת בְּרָקִים. פְּנֵיהֶם יַחוּ מַבְרִיקִים. וְחוּצָה לָמוֹ חוֹזִים. מִתְעַלְּסִים בְּאַהֲבִים. וְעַד מְחִיצָתָם לֹא בָאִים. בְּאֵשָׁם נִלְהָבִים. בְּגַחֲלָתָם נִכְוִים. וּבִפְאֵרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יַתְחִילוּ יָחִישׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְכִּילוּ יָחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמוֹרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יָחִישׁוּ יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתּוֹקוּ יְשַׁלְּשׁוּ. קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו׳:

מוסף לפרשת החדש.

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן.

מיוסד על סדר א״ב כפול הלא שהקדים בראש כל פסקא תיבה אחת מפסוק ראשון לציון וגו׳:

רִאשׁוֹן אִמַּצְתָּ לְפָרַח שׁוֹשַׁנִּים. אָמוּץ לְעוֹרֵר מֵרֶדֶם יְשֵׁנִים. בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גְּלוּתוֹ בְּדַת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים. אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בְּמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שִׁמַּעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. לְגוֹנְנֵמוֹ בְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן דְּרוֹר חַשְׁתָּה בּוֹ קְפוֹת. דְּבַר אוֹר יְקָרוֹת לִקְפּוֹת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מִתְקִיפוֹת. וּמֶנּוּ מַתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וּוַעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בַּשָּׁנָה. תְּחַדֵּשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שִׁמַּעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך עד וקדוש אתה:

הִנֵּה זֶה בָּא לְפָרְקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חַשְׁרַת מַיִם לְמַלְאוֹת רֵקִים. טִיעוֹת לְרַוּוֹת וִירָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים. בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים: אַרְבָּעָה פְּרָקִים

כְּבַמַּחֲזֶה. בַּאֲרְתָּ זֶה מֶזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. וְנַעֲרִיצְךָ קָדוֹשׁ בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: תכנת שבת.

דרח״ס חדש אתה יצרת:

הִנָּם יָמִים הַמְבֹרָכִים. יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּאִבָּם פּוֹרְכִים. כֹּחַ תֵּת בַּאֲבִיבִים רַכִּים. כַּרְמֶל לְהַקְלִי אָבִיב פְּרוּכִים. לְשַׁגֵּן מִפְּעָלוֹת מֵצִיץ מֵחֲרַכִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עִנְיַן אַרְבָּעָה עֲרָכִים: אַרְבָּעָה עֲרָכִים אֲשַׁנְּנָה. סִפּוּר מִסּוֹת פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. לְעַנְגֵנוּ בְּנֶפֶשׁ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים): רצה עד לציון ברחמים:

וְלִירוּשָׁלַיִם מוּפֶת הוּחַק בּוֹ כַּסּוּת. מֵעֵין כָּל־חַי לְהִתְכַּסּוֹת. נְקָמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכֻסּוֹת. נִתְכְּנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הֱיוֹת טְבוּסוֹת. שֶׂה לְבֵית אָבוֹת מִיּוֹת בְּמִכְסוֹת. סִבּוֹת עָלָיו עָסִיס אַרְבַּע כּוֹסוֹת: אַרְבַּע כּוֹסוֹת כְּבַמַּחֲזֶה. בַּאֲרְתָּ זֶה מֶזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. רְצֵנוּ כְּשֵׂי בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד עזרתנו סלה:

מְבַשֵּׂר עַם זְכִיּוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוּל דְּכִיּוֹת. פְּרוּיִם תְּנָה בְּמַשְׂכִּיּוֹת. פְּצוֹחַ שִׁירִים תְּמוּר בְּכִיּוֹת. צִבְאוֹת כָּל־חֶמְדַּת שְׂכִיּוֹת. צֹאנָן יַצִּיעַ לְרוֹשֵׁשׁ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת: אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת נָדוּשׁ נָא. בְּמִדּוֹתֶךָ פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: אלהינו וכו׳. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

אֶתֵּן קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קְרוֹא בְּגָרוֹן בְּגֵיא הַחֲרָשִׁים. רָאשֵׁי תַּנִּינִים אֲשֶׁר עַל גַּבֵּי חוֹרְשִׁים. רְאוֹתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ מְגֹרָשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מִדְּרָשִׁים. תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי בְּשׁוּרִי אַרְבָּעָה חֳרָשִׁים: אַרְבָּעָה חֳרָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בַּאֲרְתָּ זֶה מֶזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בַשָּׁלוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

ק״ש, אין כאלהינו, עלינו ק״י, יגדל.

זאת
התורה
אשר שם משה לפני
בני ישראל
ויקרא
Das III. Buch Moses.
WIEN 1846.
Franz Edl. von Schmid
& J.J. Busch.

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן־מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר ויקרא

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und I. I. Busch.

הקדמה והתנצלות

מאת

החכם המפורסם מו"ה נפתלי הירץ וויזל

לבאורו על ספר ויקרא

מאשר יקרה בעיני המלאכה המפוארה שעשה ריעי ומיודעי החכם הכולל הרבני המופלג זך השכל ודובר צחות כבוד מוהר"ר משה מדעסויא נר"ו שהעתיק את תורת אלהינו ללשון אשכנזי המורגלת בגלילות הללו, להועיל לאנשי עדתינו, ועתה כי שירתי הנצבת על דלתות המחברת הראשונה, כי בה ספרתי תהלת המעתיק ותהלת מלאכתו, על כן נדרשתי לדורשי, שאלו ממני לשאת אתם במשא הקדש לבאר את ספר ויקרא, כי אמרתי חבר אהיה לפועלי צדק. ואם לא נעלם ממני כי הקשו לשאול, כי הספר הזה מליצותיו עמוקים מאד, וקשה לבארו על דרך הפשט, לפי שמראשו ועד סופו כלו הלכות גדולות ושמועות רחבות שכל גופי תורה תלויין בהן, זה הים גדול. והנחלים היוצאים ממנו שוטפים על כל גדותיהם. ועוברי' אל הברייתות הרבות שבספר תורת כהנים ואל רובי המשניות וסוגיות התלמוד, שם תנינים גדולים יהלכון, כי גאו המים, ואיך יכנס דג קטן מדגי רקק בתוכי בתים האדירים האלה? אך שתי בה' אלהים מחסי הנדרש לדורשיו הוא יחנני, ובעצתו ינחני, ובחסדו שתים יעש עמדי, האחת בל אט מדרך קבלת אבותינו הנאמנה, וזאת שנית לבל אמוט מדרך הפשט הברור המתקבל על הדעת, יחדיו יהיו תמים אל הראש האחד, ואם הדרך צר לעבור פשר דבר בין הפשט ובין המדרש שנראין רחוקים זו מזו, אמרתי יש תקוה רק אם יחנני אלהים להבין הורה' השרשים על בוריין, שאם נעמוד עליהן יתברר לנו שאין דברי המדרש אלא עומק פשט הכתוב, ורחוקים יוגשו קרובים, וכמו שכתבנו בפתיחתנו לבית הלשון מספרנו גן נעול (דף א' ע"ב), ועל הדבר הזה התפללתי, ואליו שמתי מגמת לבי, ואכתוב את הביאור הזה ובחמלת ה' עלי השלמתיו, ונפשי בל ידעה מה הצליח ה' את דרכי אם לא?

ובביאורי זה נשאתי עיני אל ארבעה ראשי בני ישראל שבארו את תורת אלהינו על דרך הפשט ועל סדר המקראות, שעליהן נשען גם הרב המעתיק נר"ו בהעתקתו, האחד הוא ראש המפרשים מאור עינינו רש"י ז"ל, והשני הוא הנשר הגדול רשב"ם ז"ל ואחריהן החכם ראב"ע ז"ל, הרביעי הוא רבינו רמב"ן ז"ל ועליהן תטוף מלתי, פעם לפרש פעם להוסיף ופעם לחדש פשטים בהוראת השרשים ובכוונות המקראות ובדברי התנאים בברייתא דתורת כהנים, וביותר שמתי עיני על פרושי רש"י ז"ל, דבריו מה נעמו! כלו זהב טהור, ובמקומות שהשיגה ידי, העמדתי דבריו, ופרקתי מעל פרושיו מה שטענו עליו ראב"ע ורמב"ן ז"ל. ולפעמים גם נושא כליו הגאון המופלא הרב הגדול רא"ם ז"ל תמה עליו. ויישבתי תמיהתו. והנה מדברי הביאור יבין הקורא דעת הרב המעתיק נר"ו בהעתקתו, אל מי מקדושים פנה. אם לדעת רש"י ז"ל או לדעת זולתו מן המפרשים הנ"ל, את השנים לביאורנו, או בחר לו דרך לעצמו, כי במקומות שלא הסכימה דעתו לדברינו, כתב את הישר בעיניו בין שני חצאי מרובע בלשון המתחיל אמר המתרגם, וכן נכון לעשות, כי חלילה לשאת פנים בתורה:

והנה כתבתי כל דבר בשם אומרו, והלשונות הנכתבות סתם מלבי דברתים, ילידי שכלי הדל המה, והשגיאה הנמצאת בהם עלי תבוא. ובעבור שכל ביאורי המחברת הזאת לא נעשו בעלם וראשונה, כי אם על אודות ההעתקה האשכנזית, לבאר על מה יסודות החכם המעתיק נר"ו הטבעו, לכן גם בביאור הספר הזה שכלו הלכות · קצרתי מאוד ועזבתי אורך הפלפול והמשא ומתן שבין דעות מפרשי הת"כ והגמרא, ולא כתבתי מזה רק מה שהיה הכרחי לבאר פשט המקרא.

הקדמת המבאר

וגם המעט שכתבנו הוא בלשון קצרה, כי המעיינים בו אנשי שכל והם מבינים מדעתם, ואין שונין לחכם ואין מפסיקין לחכם. ולכן גם כשהעתקתי דברי זולתי, לא העתקתי לשונו ממש, שלפעמים האריך החכם ההוא בלשונו, וביותר הרמב"ן ז"ל שהרחיב פשטיו במאמרים נאים, ולא נאה לקצר כמו שאמרנו, אבל כתבתי רק פרי אמריו ותוכן דעתו. כי ספרי המפרשים הנ"ל הם ביד כל אדם, והרוצה לבדוק אחרי ידרוש הדבר מעל ספריהם:

והמפרשים הגדולים הנ"ל אע"פ שיש לכל אחד דרך בפני עצמו כידוע לכל, הנה השוה שבהן שכלם בדרך הפשט ילכו, מדרך הדקדוק לא יסורו, ומדרך פסקי הטעמים לא יזוזו, שומרים משפט הלשון, ונותנים לב על סדר המליצה, עם שאר התנאים הצריכים לבעלי הפשט, החפצים להבין במקרא מפורש ושום שכל, לעמוד על עומק הכוונה הראשונה שיש בכל דבור ודבור מדבורי האלהים האלה, וצריך לזה חכמת לב ועומק המחשבה. ושאר ספרי חכמי הדורות לא זכרנו בביאור זה. אע"פ שהם יקרים ונכבדים מאד, כמו פי' הרב ר' יצחק אברבנאל ז"ל, ופי' הרב ר' משה אלשיך ז"ל, ופי' הרב ר' יצחק עראמה ז"ל ודומיהן, אינן הולכים על דרך הפשט הגמור, ואם דבריהם חן ושכל טוב, ואשרי המטה אזן לחכמתם ולמוסרם. הם כמו דרשות ועניני חקירו' ועניני תורה ורמזים וסודות, ופי' הרב רלב"ג ז"ל בספר זה אע"פ שהולך על דרך קבלת חז"ל, כמעט אינו אלא מעתיק דברי הברייתות וההלכות שבתלמוד. וכן בפי' החכם ר"ע ספורנו ז"ל ובפי' הרב החזקוני ז"ל לא מצאתי דברים לברר על ידיהן הוראת השרשים והמליצות, ואולם ספרי הדרשות שחוברו על התורה, אע"פ שגם הן מלאים דעת ומפיקים תבונות, אין להם עסק עם הפשט:

כי גודל המקום הזה, לבאר אמרות ה' על דרך הפשט, כי הם אמרו' טהורו' המזוקקו' שבעתי', ולכן אני הקטן גם מבני גילי, אף כי נגד שרי תורה הראשונים שזכרנו, כאשר באתי לבאר הספר הקשה הזה, ועלו על דעתי פשטים חדשים לא באום הקדמונים הללו, אמרתי אל לבי מה לי פה לדבר בסתומות כאלה, או להשיג, להלין על באורי אנשי שם שלא הגעתי בחכמה לקרסוליהם. אז עמדתי מרעיד, ואומר מה אעשה היום, אחשה או אדבר? אם אדבר יראתי פן אבולע, ואם אחשה ידעתי פן יקדני עון, כי אמת מארץ תצמח. ולפעמים גם ביד קטני ארץ יושב אהלים, כאשר בתולעת הקטנה תלביש שדים ושרות שני עם עדנים, ודבורים תאירני [illegible] שכתבנו דבר אמת לאמריות ביניהן, ואם אכחידם תחת לשוני וחטאתי לאלהים. [illegible] גליתי גם [illegible]. כי אמרתי כל לבבות דורש ה', ולפניו גלוי [illegible] לבני מבקשי, [illegible] ולהגדיל דברי תורתינו בפשטים נעימים, [illegible] למען יבנו [illegible] עיניהם, ויתנו כבוד לה' אלהינו ולדבר קדשו, [illegible] כנגד [illegible] עתה. להראות שקבלתם מוכרעת מפשטי הכתובים. גם לבאר אחת [illegible] ודעות [illegible] המכשירות את הנפש ליראת ה' ולעבודתו. ובהיות כוונתי רצויה, האמנתי כי אדבר ירצה גם בעיני ה' גם בעיני ישרי לב, ומה ששגיתי ידינו לי וידינוני לכף זכות, כי בהלכות עמוקות המכשלה קרובה, והטעויות [illegible]. גם אני יושב לבדי, ואין אתי בכל אלה לא רב ולא מורה, לא חבר ולא תלמיד. ועל העוסקים בתורה בד בבד אמרו רז"ל שנואלין ומתטפשין, גם מימים רבים חלי הזמן נחתו בי, ותמורו' הימים הבהילוני, ואיך בצוק העתים אתהלכה ברחבה של תורה הצריכה דעת צלולה ולב טהור? ועוד שגיאות מי יבין, בזה ובזה קרה לאשר היו לפני. ובזה ובזה יקרה לאשר יבואו אחרי, ועל כל שגיאה תכסה אהבת האמת, האהוב לך אל אמת!

כי אתה ה' אלהים אמת, הן אמת חפצת בטוחות, ובסתום חכמה תודיעני, כי במחשכים הושבתנו, אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, את מי נשאל ומי יגיד לנו? כלנו כצאן תעינו, היינו כחולמים, ואני בחלומי הנני עומד על שפת הים, והים הולך וסוער עלי, אנא ה' אל תשטפני שבלת מים, ואל תבלעני מצולה! העמד במרחב רגלי, ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד, כי אותך קויתי כל היום, אל יבושו בי קויך ה' אלהים צבאות, אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל:

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל פתחלת שיטה חמישית.

א

א (א) וַיִּקְרָ֖א אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙

א' זעירא

ת"א ויקרא יומא ד', ע"ב. סנהדרין ק"א, א': וידבר יומא שם:

(א) דער עוויגע ריף דעם משה, אונד רעדעטע מיט איהם אוים דעם שטיפטסצעלטע, וויא

תרגום אונקלוס

א (א) וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר:

רש"י

א (א) **ויקרא אל משה.** לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה [יומא ד' ויקרא רבה] לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה [ישעיה ו'] אבל לנביאי האומות עכו"ם נגלה עליהן בלשון עראי ובלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם [במדבר כ"ג]: **ויקרא אל משה.** הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין [יומא ד'] יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה ולא להפסקו' ומה היו הפסקו' משמשו' ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלמד מן ההדיוט [ת"כ]: **אליו.** למעט את אהרן ר' יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו את קול הקריאה (הרא"ם גורס הדיבור) ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (מ"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן תורה על יחוד הדבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שג"כ הוא תיבת המיוחדת הדיבור ואתכם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר והוא שמע' שמע וכל ישראל לא

באור

א (א) **ויקרא אל משה**, יש קריאות רבות שאחריהן מלת אל, ורבות שאחריהן אות למ"ד, ולדעתי אותן שאחריהן למ"ד כשהקרוא רחוק ממנו, ושולח אחריו שיבוא אליו. כמו ויקרא לכל עבדיו (בראשית כ' ח'), ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י"ב ל"א), קראו לי לבת שבע (מלכי' א' א' כ"ח), ויקרא ה' למשה אל ראש ההר (שמות י"ט כ'), ויקרא אבימלך ליצחק (בראשית כ"ו ט'), וכן כל חבריהן, וכן כשיבוא מלת את. ואותן הסמוכים למלת אל הם פנים אל פנים, או קרוב לו, והקריא' היא דרך כבוד לחברו, כמו ויקרא ה' אלהים אל האדם (שם ג' ט'), ויקרא מלאך ה' אל אברהם (שם כ"ב ט"ו), ויקרא יעקב אל בניו (שם מ"ט א'), ויקרא אליו ה' מן ההר (שמות י"ט ג'), ויקרא אליהם משה (שם ל"ד ל"א), ויקרא יהושע אל כל איש ישראל (יהושע י' כ"ד) שהיו סמוכים לו. ויקרא יהושע לכל ישראל (שם כ"ג ב'), שהיו יושבים בעריהם. ויקרא ה' אל שמואל (שמואל א' ג' ד'), וכן כל חבריהן, ואם נאמר ויקרא אל משה ביום השביעי (שמות כ"ד ט"ז), ונתן לו רשות, מ"מ הי' קרוב אל מקום הכבוד. ובסמוך יתבאר. [אמר המתרגם ויקרא אל משה, השם האמור למטה, והטעם ויקרא ה' אל משה וידבר אליו וכן דרך לה"ק בבוא שני פעלים על פועל אחד, שיזכיר הפועל אחר הפעל השני, וכבר זכרנו זה]: **ויקרא אל משה**, לדעת רשב"ם ורמב"ן ז"ל שב על ענין שלמעלה שאמר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן (שמות מ' ל"ה), וקראו לבוא אל האהל, ואין כן דעת רבותינו ז"ל שאמרו כתוב א' אומר ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד וגו', וכתוב א' אומר ובבוא משה אל א"מ. בא הכתוב השלישי והכריע ביניהן כי שכן עליו הענן, כל זמן שהיה הענן לא היה בא, נסתלק הענן היה בא, ולדעתם ז"ל כשנסתלק הענן בא מאליו. שכן אמרו אהרן בבל יבוא ואין משה בבל יבוא. ולכן לא הכריעו מכתוב ויקרא אל משה כאן בקריאה כאן בלי קריאה, כי הם סוברים שאין קריאה זו ליתן לו רשות לבוא, אלא עומד באהל, וקודם שדבר עמו קראו תחל' בשם משה משה לחבבו ולזרזו, וכן אמרו במס' יומא מניין שלא יאמר אדם דבר לחבירו אא"כ קוראו תחל' שנא' ויקרא וידבר הקדי' קריא' לדבור, וכן שנו בת"כ ויקרא וידבר הקדי' קריא' לדבור, כלומר בשביל הדבור, לא ליתן לו רשות ליכנס, גם מלת אל יורה עליו [illegible]. [illegible] אני עוד שהכתובים יורו [illegible] כדעת רבותינו ז"ל, כי [illegible] אחריו שבא אל המקום הנ"ל, ואותן [illegible] הכבוד על הר סיני וקראו לעלות אל ההר, [illegible] ה' על הר [illegible]

אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר

תולדות אהרן דבר ערובין צ"ו, ב'. ר"ה ל"ג, א'. חגיגה ט"ז ב'. קדושין ל"ו, א'. מנחות צ"ג, א':

תרגום אשכנזי

פֿאָלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד פֿאָן אייך דעם עוויגען צו

תרגום אונקלוס

(ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב

רש"י

שמכוון ודוק מלאתי): מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך ת"ל את הקול [במדבר ז'] מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים [כ"ט] א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה [יחזקאל י'] יכול שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק [ת"כ]: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת [במדבר ז'] יכול מעל הכפורת כולה ת"ל מבין שני הכרובים [שם]: לאמר. צא ואמור להם דברי

באור

דאם ההר (שם י"ט כ). נאמר אחריו ויעל משה, וכן בסוף משפטים וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (שם כ"ד ט"ז), ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן (שם שם), נאמר אחריו ויבא משה בתוך הענן וגו' (שם י"ח), אבל קודם שירד הכבוד על ההר נאמר ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר וגו' (שם י"ט ג), לא קדמו לעלות אל ההר שהרי עלה קודם הקריאה, ואיננה אלא הקדמה לדבור. ועליו אמר בברייתא דת"כ דבור הר סיני יוכיח שאינו לכל ישראל והקדים קריא' לדבור, גם שנו עליו במכילתא ויקרא אליו ה' מן ההר וגו' מגיד שקדמה קריאה לדבור, וכן במראה הסנה שנאמר ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וגו' ויאמר אל תקרב הלום וגו' (שם ג' ד'). מאחר שהזהירו אל תקרב הלום ידענו שאיננה אלא משום חבה, ועליה שנינו בת"כ מה סנה הקדים קריא' לדבור. וכן כאן אחר תאמר שקראו לבוא אל האהל, היה לו לומר אחריו ויבא משה אל האהל וידבר ה' אליו עכשיו שנסמך דבור לקריאה אינו אלא לחבב ולזרז, וזהו פי' ויקרא וידבר הקדים קריא' לדבור כלומר לפי שנסמך דבור לקריא' ולא נאמר ביניהן ויבא אל א"מ, זהו פשט הכתוב, וזהו פירוש הברייתא, ודברי רבינו הלל בפי' דבור הר סיני יוכיח נכונים, ולא כפי' הראב"ד ז"ל. ומה שתמה הראב"ד ז"ל אטו הוא מקרא ויקרא אליו ה' מן ההר, אין אמר מה לבלד הסנה שכן מתוך האש, וקריא' זו לא היתה מתוך האש, תשובתו בצדו שכן שנה מה להר סיני שהוא לכל ישראל, וגם הדברות שאחרי שתי קריאות האחרות לא היו לכל ישראל, אלא שהכוונ' שקדמו לדברות שהיו תנאי' וצריכין לעשרת הדברות שהיו לכל ישראל, וכן נאמר אנחנו שהקריא' הראשונ' היתה קודם לדבור שהיה תנאי לעשרת הדברות שהיו מתוך האש, והתמה לדעת הראב"ד ז"ל למה נכתב' שלש' קריאות בסיני, ולמה לא נלמד מקריא' הראשונ' שלא היתה לכל ישראל ולא מתוך האש, ואף אני אביא אהל מועד. והבן. [אמר המתרגם פי' הרמב"ן והרא"ם ז"ל הוא ממדרש תנחומא, ואינו סותר לדברי חז"ל בת"כ, כי נראה שהקריא' שאחריה מלת אל תורה אל הכרזה בקול לעומד מרחוק, בל"א (ווייגנן נורופען), ואם היא סמוכה אצל דבור, אז היא לכנס עמו בדברים ולחבבו (ווייגנן רופען) ועם כל זה גם נתינת הרשות לגשת במשמע, אבל קריאה שאחריה מלת את היא הליוי לגשת לבד, בל"א (ווייגען רופען) עם (יוקאמטיך):] וידבר ה' וגו' לאמר, הבדלנו במקומו בין לשונות אלו ובנידיהן, וכאן אדמוז שכל לשונות של דבור על המרחיב דבריו בענין שהוא דורש כדרך חכמים כשמדברים בהלכה. ונושאין ונותנין בכל פרטיה בשכל ובבינה, וכמו שמדברים בני אדם זה עם זה על עסקיהם, כמו אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג' ט"ז), דבר האיש אדוני הארץ (בראשית מ"ב ל'), ולשונו תדבר משפט (תהלים ל"ז ל'). אבל אמירה יונח על כל דבר שפתים, כמו ויאמר המלך מי בחצר (אסתר ו' ה'), ויאמר המלך יבא (שם), ולא יתכן על כיוצא בזה לשון דבור. וזהו פירוש אמרם ז"ל דבור קשה אמירה רכה, שכל דבור בכח השכל. ואמירה גם על דבר שפתים, לא פי' קשה רוגז וחימה ורכה לשון רכה, שהרי כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, ויאמר המלך תלוהו עליו, ולפי שבכוח רוח אלהים על הנביא יבוננהו באותו הענין שדובר אליו בכל פרטיו, וברגע יבין בו מה שאין השפה יכול לדבר, וכדרך שלמה בגבעון. על כן אמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני (ש"ב

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם

עהרען איין אָפּפֿער דאר-
בריינגען ווילל, זאָ קאָננט
איהר אייערע אָפּפֿער פֿאָן

תולדות אהרן אדם סוכה ל', א'. מנחות ק"ד, ב':

תרגום אונקלוס

מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרָא וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת

רש"י

כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר [דברים ב'] אלי היה הדבור [ת"כ מכילתא]. ד"א לא ולאמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמה שנאמר וישב משה את דברי העם וגו' [שמות י"ט]: (ב) אדם כי יקריב מכם. כשיקריב בקרבנות נדבה בדבר הענין [ת"כ]: אדם. למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל [בילה כ']: הבהמה. יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן [חולין א' ויקרא ד']: מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע [ת"כ]: מן הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן.

באור

כ"ג ב'), פי' דבר בי והבינני עומק הדברים, גם שם מלין על לשוני לאמרם, והן שיריו, וכן משה כל פעם בנבואתו הבינו באותו הענין יותר מכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בו עד סוף כל הדורות וגם שם מלין בפיו לאמר, אמרות קצרות הכוללות הכל. והן אמרות התורה שבכתב, שנאמר עליהן אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו' (תהלים י"ב ז'), ועל שתי אלה נאמר בכל מקום וידבר לאמר, וזהו תורה שבכתב ושבע"פ. והמשכיל יבין: אליו, אמרו חכמים למעט את אהרן, וי"ג דברות בתורה למשה ולאהרן, וכנגדן י"ג מעוטין למעט את אהרן, וכל זה לפי שמעיקרי התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגומר (דברים ל"ד י'), שנבדל מכל הנביאים שקבל התורה בנבואה, ואין בכח נביא אחר לקבל האור הגדול הזה בנבואתו, וזהו אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים ל"ד י'), שעל פי פרושנו על מלת פנים התבאר מה שאמרנו, לכן אם יבוא נביא לחדש מצוה או יאמר בנבואה הלכה כפלוני הרי הוא נביא שקר, ולכן הוצרכו י"ג מעוטין שלא נטעה שבי"ג דברות הללו הושוה אהרן למשה באור הנבואה: מאהל מועד. שרשו יעד. והיעידה היא בלע"ז (דיא בעשטיממונג). ולכן נקרא המשכן כן, לפי שהוא המקום המיועד שירדה שם כבוד ה' לדבר עם משה ולצוות על ישראל, וכמפורש להלן עולת תמיד לדורותיכם פתח א"מ לפני ה'. אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כ"ט מ"ב), כלומר קראתיו אהל מועד, לפי שהוא מיועד לדבר אליך שם, וסמך ואמר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, כי שם נראה כבודו לישראל בשמיני למלואים ודומה לו ויצא יהונתן השדה למועד דוד (ש"א כ' ל). פי' למקום אשר יעדו אצל האבן האזל, לא זמן שקבע לו כמו שחשבו רד"ק והמפרשים ז"ל, וכן בית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), לאותות ולמועדים (בראשית א' י"ד), ליעד המקומות הארך והרוחב. וליעד הזמנים, וכן אלה מועדי ה' (ויקרא כ"ג ד'), ושם אפרש עוד בעז"ה, ובפי' ס' בראשית פרשתיו: מאהל מועד, הדביר וההיכל נקראים א"מ, והעזר' נקראת פתח א"מ או חצר א"מ, וכמ"ש לפנינו (פסוק ג') ולפי שהדבור היה מעל הכפרת מבין שני הכרובים, וכאן אמר מא"מ, למדנו שלא היה משה שומע הקול עד שבא אל אהל מועד, וזהו ששנו בת"כ מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק, ולא היה יוצא חוץ לאהל מועד וכו', מא"מ יכול מכל הבית כלו וכו' ת"ל מבין שני הכרובים דברי ר' עקיבא. ועל הפסק הקול אמר דברי ר' עקיבא. וראיה לדברנו מספרי פ' נשא כתוב א' אומר ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים (שמות כ"ה כ"ב), וכתוב א' אומר וידבר ה' אליו מא"מ, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהן ובבוא משה אל א"מ לדבר אתו וישמע את הקול וגומר מבין שני הכרובים (במדבר ז' פ"ט). משה בא אל א"מ וקול יוצא משמי שמים לבין שני הכרובים ומדבר אליו, ואם הכתוב השלישי דומה לראשון שבשניהם אמר מבין שני הכרובים? ההכרע' היא מתחלת הכתוב ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול וגו' למדנו שהיה צריך לבוא אל א"מ, ואם לא לא היה שומע. ולמדנו שסי' הדבור נפסק ולא יצא חוץ לא"מ, וזהו ששנה משה בא אל א"מ וקול יוצא וכו', והן הן דברי רבי עקיבא בת"כ. ושנן: (ב) דבר ואמרת, כמו שפרשנו וידבר לאמר הכתוב על השם, כן פירוש דבר ואמרת הנאמר על משה, שבכל מצוה היה שונה לישראל דינין והלכות ופרושיהן, שהוא הדבור, גם אמר להן מה שנכתב בתורה, כמו שנאמר לו מפי הקב"ה, וכמפורש

כִּֽי־יַקְרִ֥יב מִכֶּ֛ם קָרְבָּ֖ן לַיהוָ֑ה מִן־הַבְּהֵמָ֗ה מִן־הַבָּקָר֙ וּמִן־הַצֹּ֔אן תַּקְרִ֖יבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶֽם׃ (ג) אִם־עֹלָ֤ה קָרְבָּנוֹ֙ מִן־

פֿיה, ענטוועדער פֿאָן רינדפֿיה, אָדער קליינעם פֿיה, דארברינגען. (ג) ווען דאז אָפּפֿער איין גאנצעס אָפּפֿער פֿאָן רינדפֿיה זיין

ת"א מכם ערכין ס"ט, ב'. חולין ה', א', וי"ג ב': קרבן נדרים י', ב': מן הבהמה נזיר כ"ח, א'. ב"ק מ', ב'. זבחים ל"ד, ב'. מנחות ה', ב', ו' ב': אם עלה מנחות נ"ח, א', ב"ק ס"ו, ב'. מנחות נ"ד, א':

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּנְכוֹן: (ג) אִם עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵּהּ

רש"י

להוציא את המוקצה [תמורה פרק ו']: ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטריפה [תמורה שם]: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבי' עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד כשהיא באה

באור

במסכת ערוכין: אדם. זאת המלה באמרו במקומ', ודע שהיא לבדה שם למחובר מגולם ונשמת חיים, אבל איש יונח גם על המלאכים, כמו והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), גם על הב"ח כמו איש ואשתו שבאו אל נח (בראשית ז' ב'), ולכן נכתב אדם בראש פרשיות הקרבנות הבאים על כל חטא והרהורי הלב, וכן כתוב אדם כי יהיה בעור בשרו (פרשה י"ג ב'), שהוא תחלת פרשיו' הטומאות, כי החטאים והטומאות היוצאות מן הגוף הן לאדם לבדו, בעבור שהוא אדם, וכן כתוב כי יעשו מכל חטאת האדם (במדבר ה' ו'), או כי יגע בטומאת אדם. ודע כי אדם שם המין וכולל זכר ונקבה כמו שאמר זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם (בראשי' א' כ"ח): כי יקריב, כשירצה להקריב, כי לא נזכר השם על דברי עולה או זבח כמפורש בנבוא' ירמי': יקריב. כל מעשה הקרבן שעל ידיהן יכשר לעלות לרצון נקראים בלשון הקרבה, כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' כ"ה), ויקריב שבפסוק זה על ההפרש'. אם יקדיש מעדרו בעל חי להיות קרבן לה', כי אסור להביא חולין לעזרה. וכן הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח'): מכם, שעור הכתוב אדם מכם כי יקריב קרבן לה'. ורבותינו למדו מזה פרט לגזול, ואמרו בסוכה (דף ל' ע"א) אדם כי יקריב מכם אמר רחמנא והאי לאו דידיה הוא, תפסו הכתוב כלו לפי שמסדר הכתוב יצא להם, וממלת מכם עצמו למדו פרט למומר. ועם זה מתישב' תמיה' התוס' ז"ל שם. ואולי ירמוז שנחשב הקרבן כאילו הקריב נפשו או נפש בנו, כאמרו האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו' ז'): קרבן, שם דבר נופל לבד על הקרב לגבוה: לה', אמרו רבותינו בכל הקרבנות נאמר לה' ביו"ד ה"א ולא אלהים וכיוצא, שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות, כלומר לפי שטועים להקריב לצבאות, נכתב תמיד שם המורה על ההויה לבדו שהוא מחויב המציאות, ושהמציא הכל מאין [א"ה המשגיח, הנמצא לישראל בכל צרותם] שאין אחר נקרא בשם זה: מן הבהמה. פי' רמב"ן ז"ל שיעור הכתוב הוא אדם כי יקריב קרבן לה' מן הבהמה, מן הבקר ומן הצאן תקריבו, לפי שאחר כן אומר ואם מן העוף, ונפש כי תקריב קרבן מנחה, אמר אם מן הבהמה הוא יקריב מאלה השנים, לא חיה ולא שאר בהמות, ויפה פי' לולי שהנגינ' המפסקת היא תחת לה', ואפשר לפרש מן הבהמה כמו אם מן הבהמ' כמו ואם מן הצאן ואם מן העוף. ולא הוצרך פה למלת אם בעבור שנזכר' בראשונ'. ולפי שבכלל בהמה כל מיני בהמות וחיות. פרט בקר וצאן: מן, שלשה פעמים מן יש בכתוב זה, דרשו רבותינו להוציא נוגח ורובע ונרבע ומוקצה ונעבד, שהן ע"ז ג"ע וש"ד החמורות, ועוד אפרש בעז"ה (פרשה כ"ב כ"ה): תקריבו, מלמד ששנים מביאין עולה בשותפות. מפי' רש"י ז"ל, וה"ה יותר ונקראת עולת השותפין, טעונה סמיכה בכלם, ונסכים קרבים משלהם, (מפי' רמב"ן ז"ל): קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור, והיא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות, (מפי' רש"י ז"ל). ולפי שלא ב"ד מתנה עליהן, היא עולת צבור, (מפי' רמב"ן ז"ל). ולפי הפשט יאמר כדין היחיד המביא נדבה, כן דין עולת חובה של צבור שבאה ממינים אלו, ונעשית כמשפט זה: וכאמרו ויקרב את העולה ויעשה כמשפט (ויקרא ט' ט"ז), כמשפט עולת נדבה האמור כאן: (ג) אם עולה קרבנו, אם רוצה להקריב עולה, קרבן שכלה עולה לאישים,

הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי

זאָלל, זאָ מוס ער איין שטיק פאָן מענגליכעם געשלעכטע, אָהנע לייבפעהלער, דאַרברינגען; פאַר דען איינגאַנג דעם שטיפטסצעלטעם. מוס ער עס דארברינגען, דא־

ת"א זכר בכורות מ"א, א'. ות"כ א': יקריב ר"ה ו', א'. יבמות ק"ד, א'. קדושין נ', ע'. ב"ב מ"ח, א'. ערכין כ"א, א'. כריתות ו', א': לרצנו ערכין כ"א, א'. זבחים קי"ט, ב':

תרגום אונקלוס

לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא לֵיהּ קֳדָם יְיָ: (ד) וְיִסְמוֹךְ

רש"י

נדבת ונדר היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות:

(ג) זכר. ולא נקבה כשהוא אומר זכר לתמה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס [בכורות מ"א ת"כ]: תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א' לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו [ת"כ]: יקריב אותו. מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני [תורת כהנים זבחים

באור

ואין מהן חלק לכהנים ולבעלים. ואח"כ אמר ואם זבח שלמים קרבנו. כי השמות הללו נודעים בתורה בכמה מקומות בספרים הראשונים: מן הבקר. אם רוצה להביא מן הבקר עגל או פר: תמים, בלי מום. כאמרו תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים כל אשר בו מום לא תקריבו. ושרשו תמם. ואומר אני לפי שגזרות השרש הזה כלם מורים על האפיסה, כמו ויתם הכסף (בראשי' מ"ז ט"ו), ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות (דברים ב' ט"ז), ספו תמו מן בלהות (תהלים ע"ג י"ט). כן התאר תמים מונח על אפיסת דבר, ובהיותו על החי הנמצא, יורה על אפיסת החסרון והרע. לכן כשנכתב על הגוף יורה שתם כל חסרוי מגוף הזה, כמו זכר תמים שיהיה בלי מום דופי וחסרון. וכשנכתב על הנפש. יורה שדרכי הנפש הביא תמימים מכל רע, כלם הולכים במעגלי צדק. וכשנכתב על הלב כמו יהי לבי תמים בחקיך (שם קי"ט פ'), יורה שהלב הולך מישרים. אין בו סכלות וטעות, ובפי' לס' בראשית באַרכוהו יותר. [אמר המתרגם לי נראה ששרש תמים הונח על היסות והשויה בלי מחסיר ובלי עודף, ואַגדרו מציאת כל הפרטים השייכים אל התכלית בלי יתר ובלי נטול, והוא צודק עם שרש כלה, ויתם הכסף הוא כמו ויכלה הכסף, שכבר נתנו כל מה שהיה בידם, וכן תמו למות, שמתו כלם, תמו דברי איוב, כלו תפלות דוד, ועל הלב יאמר שהוא תמים, כאשר ימלאו בו כל המדות והתכונות בלי עודף ובלי מחסור, כי אם במזג ושעור המביא אל התכלית, שהוא אשרי האדם וחייו הנצחיים]: יקריבנו, יקדישנו. כמו אדם כי יקריב ופרשנוהו למעלה, שהמקדיש בעל מום למזבח עובר בל"ת. שנאמר כל אשר בו מום לא תקריבו (לקמן כ"ב כ') ואמרו בפ"ק דתמורה (דף ו' ע"א) שהיא אזהר' למקדיש בעל מום למזבח, וכאן עשה: פתח אהל מועד, כן נקראת העזרה וטעמו נראה לי לפי שהדביר וההיכל במשכן מכוסות, ובבית עולמים מקורות, אבל העזרה שבמשכן ושבבית עולמים חצר הוא ופתוח מלמעלה, על כן נקרא פתח א"מ בעבור הפתיח', וכן עולת תמיד לדורותיכם פתח א"מ. כי התמיד נשחט בעזרה, ואשר אועד לכם שמה שב על אהל מועד, אבל רש"י ז"ל פי' בפרשת תנוה פתח א"מ, בחצר המשכן שהוא לפני הפתח. ואני מגמגם בו, ועוד יתבאר (פרשה ג' ב'). [א"ה. בל"א מתורגם ע"פ פירש"י, שלפי דעתי שם פתח הונח בכל מקום על החלל שבו נכנסין ויוצאין, לא על הפתוח מלמעלה, ועוד שאהל הוא המקום המכוסה מלמעלה, ויהיה זה הפך הפתח, ואין זה מדרכי הלשון לחבר בין הפכים. וכוונת רש"י ז"ל שאל פתח א"מ הוא הגבול. עד היכן יביאנו]: יקריב אתו, היא הבאתו מביתו לעזרה, וזה מוטל על הבעלים. וזהו ששנו בת"כ מלמד שהבעלים מטפלין בו ומביאין אותו עד פתח א"מ, ופרושו לדעתי שחייבין הבעלים באחריותו עד שיביאוהו אל פתח א"מ, ודאיה שנאמר רק קדשך אשר יהיו לך וגו' תשא ובאת אל המקום (דברים י"ב כ"ו), ושנו בספרי ר' מאיר אומר עד ירושלים חייב באחריותו, ור' יהוד' אומר עד לשכת באר הגול', וכן פרושו רבי מאיר לומר מקום ממעשר שני שהוא ירושלים, ור' יהודה לומר מן אשר יגידו לך מן המקום ההוא (שם י"ז ז'),

יְהוָה׃ (ד) וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה

ת"א וסמך ערובין ל"ז, ב'. מגלה כ"ו, ב'. יומא ס', א', וכ"ז א'. חגיגה ט"ז, ב'. קדושין ל"ו, א'. זבחים ו', א', ל"ג ב', ול"ב א', וקי"ט ב'. חולין ב', ב'. מנחות י"ט, א', ול"ב ב':

תרגום אשכנזי

מיט עס איהם וואָ־ע אויסווירקע פֿאַר דעם עווי־גען. (ד) ער זאָלל זיינע האנד אויפֿלעגע, אויף דען קאָפף דעס גאַנצען אָפפֿערס; זאָ ווירד עס

תרגום אונקלוס

יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ (ה) וְיִכּוֹס יָת

רש"י

קי"ט]: לפני ה' וסמך. אין סמיכה בבמה [ת"כ]:

(ד) על ראש העולה. להביא עולות חובה לסמיכה ולהביא עולת העוף: העולה. פרט לעולת העוף: ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו א"ת על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או

באור

שהוא העזר' מחנ' שכינ', ולכן המחייב עד לשכת באר הגול', שהיא הלשכה השניי' שבעזר', והראשונ' היא לשכת הגזית, כמו ששנינו במס' מדות. אלא לפי שלשכת הגזית חצי' בקדש וחצי' בחול כמו שאמרו במס' יומא, לאומרא הוא דלא דק, וזה כשטת הת"כ שמטפל בו עד פתח א"מ דהתם פפלא רבי יהודה: לרצנו, יביאנו בכונה שיהיה לו לרצון לפני ה'. להפיק רצונו של מקום ב"ה, וכן כל רצון האמור בקרבנות כך ענינו, כמו לרצונכם תזבחהו (ויקרא י"ט ה') וכן לרצונכם תמים זכר בבקר וגו' (שם כ"ב י"ט), כלומר הביאוהו שיהיה לכם לרצון, ועל כן תמים זכר יהי', ואחריו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (שם שם כ'), זהו פשוטו של מקרא. וכן מתורגם בל"א, ולרבותינו יש בו מדרש שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני. [א"ה, יתכן שהוציאו הדרוש הזה מכנוי הוי"ו, שמן הראוי יאמר לרצון לו. כמו כתרגם אונקלוס לרעוא לי'. ומלשון רבותינו יש לדרוש לרצון הדבק בהקונ"ב. אף שאין בזה הכרע, כי כן דרך כנוי השם בל"הק, מלבד שאין תיבת רצון בלשון המקרא מורה על הבחיר' החפשית. כי אם על הפך הכעס כמו שבארנו בפעמים רבות. וכמו שכתב רש"י ז"ל (דברים ל"ג ט"ז) על ורצון שכני סנה, עם כל זה הדרש' תדרש, והולם סדר נגינת הטעמים מסכים עם פשוטו של מקרא]: (ד) וסמך. מצאנו כל לשון סמיכה סמוך להלושים ולנופלים, כי הם נשענים בכל כחם על עוזריהם. וגם המטה שהאדם נשען עליו בכל כחו. אמר אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (מלכים ב' י"ח כ"א), וכתוב וילפת שמשון וגו' ויסמך עליהם (שופטים ט"ז כ"ט), ואמר ויט בכח ויפול הבית (שם שם ל'), וע"ד המשל סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמ"ה י"ד), כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (שם ל"ז כ"ד). למדנו מזה שהסמיכ' על הקרבן בכל כח הסומך. ועל כן לא נאמר בקרבנות בשום מקום והניח ידו על ראש קרבנו, או ושם ידו. כמו שיש וישת על ראשו (בראשית מ"ח י"ח), וזהו שאמרו בגמרא (זבחים דף ל"ג ע"א). אמר רב יוסף כל הסומך ראשו ורובו תכנים. מ"מ כל כחו בעינן. ולא ראיתי מי שפי' מאין להם דין זה ושיהי' מעכב בסמיכ'. ומדברנו אתה למד שהוא מפורש במלת וסמך: ידו, קדמונינו ז"ל העתיקו שהסמיכ' בשתי ידים, וכן הדעת נותנת אם וסמך ענינו שיסמך בכל כחו. גם מפורש כן בסמיכת שעיר המשתלח שנאמר וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתוד' (ויקר' ט"ז כ"א), ואמרו חכמי' (ת"כ פרשת אחרי מות) מלמד שהסמיכ' בשתי ידים, בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידים, אבל בגמרא ראיתי שהאלו על משנתנו (מנחות דף צ"ג ע"ב) מנא הני מילי (פי' שהסמיכ' בשתי ידים אמר ריש לקיש דאמר קרא וסמך אהרן את שתי ידו כתיב ידו (פי' חסר יו"ד) וכתיב שתי זה בנה אב כל מקום שנאמר ידו (פי' אצל סמיכת בהמ') הרי כאן שתים עד שיפרט לך הכתוב אחת, ואם כן ידו אב על כל אחת משתי ידיו, ורמב"ן ז"ל הביא דברי הברייתא כפשוט'. ושאל ולא ידעתי למה נכתב בכל אחד הסמיכות ידו, וסוגית התלמוד שהבאנו היא תשוב' על שאלתו. ולי עוד ראיה גדול' שדרך הכתוב לומר ידו לשתיהן, כי השם אמר למשה וסמכת את ידך עליו (במדבר כ"ז י"ח), ובמעשה נאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (שם שם כ"ג), ואם יש דרשה שעשה בטובת עין, סוף סוף אין מקרא יוצא מידי פשוטו. וגלה הכתוב זאת בשעיר המשתלח, לפי שסמוך לו והתודה עליו וגומר ללמדנו שכל סומך מתודה על קרבנו ווידוי דברים: ראש העולה. ולא על הצואר ולא על הצדדין: ונרצה לו לכפר עליו, כמו ונמצאתי לכם (ירמיה כ"ט י"ד) האדרש לכם (יחזקאל י"ד ג'), וכן ונגלה לו אב על השם שיהי' נגלה לו.

וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ (ה) וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי

איהם צור גנאדין אנגענאָממען ווערדען, איהן צו פֶערזאֶהנען. (ה) מאן זאָלל דאז יונגע רינד פאָר דעם עוויגען שלאכטען;

תולדות אהרן ונרצה פסחים ס"ג, א'. יומא ח', א'. זבחים ו', ב'. ו' א'. חולין ב', ב'. מנחות ל"ב, ב': ושחט יומא כ"ז, א'. מגלה א', א', וכ' ב'. זבחים ל"ב, א', ול"ב א', ומ"ג א'. מנחות י"ט, א'. חולין י"ב, א' וי"ז א'ו וכ"ג א', ול"ב: לפני זבחים ל"ב, א', ומ"ג א': והקריבו ברכות ל"ג, א'. יומא כ"ז, א'. חגיגה י"א, א'. קדושין ל"ו, א'. זבחים ד'. א', וי"ג א', ול"ב א', ול"ה א ות"א א'. מנחות י', א', וי"ט א'.

תרגום אונקלוס

כַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא וְיִזְרְקוּן יָת

רש"י

מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה [ת"כ]: (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה לימד על השחיטה שכשרה בזר [זבחים ל"ב]: לפני ה'. בעזר': והקריבו. זו קבלה [זבחים ד'] שהיא הראשונה

באור

כנגד מה שאמר לרצונו לפני ה', שיכוון להפיק רצון ה', מבטיח שירצה לו השם ויכפר עליו, ובמקומו באררנו שכל לשון רצון אינו נופל אלא על דבר שלפעמים אפשר שאינו רוצה בו, ופעמים ישוב אפו וירצ' בו. כמו כראות פני אלהים ותרצני (בראשית ל"ג י'), כי עד הנה שטם את יעקב ועתה רצה בו. כי רוצה ה' בעמו (תהלים קמ"ט ד'), כי עד הנה היה בזעם, ועתה שב ורצה בם, וכן כל חוטא לא לרצון הוא לפני ה', ועי"י תשוב' וקרבן נרצ' לו. ואין כן עולת התמיד, שהוא תמידי כמו כל אשר חפץ ה' עשה וגו' (שם קל"ה ו'). ואפשר לפרש ונרצה לו על הקרבן, שיהי' לו לרצון לכפר עליו, כי כתוב כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם (ויקרא כ"ב כ"ה). שלא יהיו לכם לרצון, ושני הפירושים קרובים. וקרוב לזה דעת הרב המעתיק נ"י: לכפר עליו, לפי שסמך והתוד' לפני אלהיו, ישמע השם קולו ויכפר עליו, וכן אמינו וכפר בעדו ובעד ביתו (שם ט"ז ו'). שהוא כפרת ווידוי דבריו, כמו שאפרש בעז"ה (פרש' ע"ז ו'), אבל עיקר הכפר' היא בדם, וסמיכ' אינה מעכבת והקרבן כשר. על כן אמרו בת"כ הואיל ומצינו שאין כפר' אלא בדם, מה ת"ל וסמך ונרצה, אלא ללמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה כאלו לא כפר וכפר, וכמו שאמרנו שהסמיכ' היא כפרת ווידוי דברים. שיסמוך לבו לפני ה': לכפר עליו, אמרו רז"ל שהעול' מכפרת על עשין ועל לאוין שנתקן לעשה, ויש בזה דברים, אבל אינן צריכין לפשט המקרא, שעל דרך כלל העולה מכפרת על הרהורי הלב גם בעבירות החמורות, ואמרו במדרש שעל כן נקראת עולה, מענין והעול' על רוחכם היו לא תהי' (יחזקאל כ' ל"ב). וזה גם דעת ראב"ע ז"ל והרמב"ן ז"ל האריך בזה: לכפר, רד"ק ז"ל בס' השרשים שרש כפר פי' לכפר לשון הסרה וקנוח. ואין כן וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר (בראשית ו' י"ד) שהוא לשון כסוי וכן ועשית כפרת (שמות כ"ה י"ז), ולדעתי כלן לשון כסוי הן, כי אם כפרה בקרבנות הסרת העונו' כדבריו ז"ל, לא יתכן אחריו מלת על. אלא מ"ס לכפר מעליו, ובמעט בכל מקום שבא' כפרה בקרבן אחריו מלת על או עליו. אבל הוא כמו וכפרת אותה שינסנה בכסוי. וכפורת היא מכסה על הארון, וכן התשובה והקרבן מכפר ומכסה על החטא שלא ירא' עוד. וכן ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"ב) ממון לכסות על עון נפשו, וכן כלם. ורד"ק ז"ל נסתייע מן הגמרא שאמרו מזבח מזיח מזבח מכפר. והקשו היינו מזיח היינו מכפר והשיבו מזיח גזרות מכפר עונות, ולמד מזה שהיינו לשון הסרה ולכן הקשו היינו מזיח וכו', ואם כדבריו מה השיב התלמוד? ולדעתי הפי' מה לי מ[כפר] עון מה לי מכסה עון? והשיבו מזיחו ומסיר גזרות שבגזרו על החוטא, מכפר ומכסה על עונות שלא תלא הגזרה, וכן אכפרה פניו במנחה (בראשי' ל"ב כ"א), אכסה במנחתי כעס יפשו, והבן: (ה) ושחט. בעל הקרבן או הכהן, ששחיטה כשרה בזר, והוא לשון משיכה, כ[ד]י שצריכה הולכה והבאה, וכן חץ שחוט לשונם ונומר (ירמיה ט' ז'). וכן פי' בגמרא זבחים: בן הבקר, בשני' קראו עולה וכן בהפשט ונתוח, לפי שמיוחדי' בקרבן, אבל בשחיטה שנוהגת גם בחולין קראו בן הבקר, וגם מכאן דאינו שחיטה בחולין מן התור', ובזבחים (דף י"ד ע"ב) אמרו שחיט' לאו עבוד' היא ופי' שם הר"ר יעקב מאורלינש ז"ל

אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ו) וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה

תולדות אהרן וזרקו זבחים נ"ו, ב', וקי"ט ב'. מנחות י"ט, א': סביב זבחים ל"ג, ב', ונ"ג, א', וס"ב ב': והפשיט זבחים ע"ס, א'. חולין י"ח, א':

תרגום אשכנזי

אונד דיא זאהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאָללען דאז בלוט דארברינגען, אונד דאז בלוט אום דען אלטאר, דער פֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטעס איזט, שפרענגען. (ו) מאן זאָלל פֿאָן דעם גאנצען אָפּפֿער דאז פֿעלל אבצי־

תרגום אונקלוס

דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ו) וְיַשְׁלַח

רש"י

ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני אהרן: בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים [ת"כ]: את הדם. וזרקו את הדם. מה ת"ל דם דם שני פעמים להוציא את שנתערב במינו או בשאינו מינו. יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצוניות שאלו למעלה ואלו למטה ת"ל במקום אחר דמו [זבחים פר"ח]: וזרקו. עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בד' רוחות המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה. אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד' [ת"כ]: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק [זבחים פ"ב]: (ו) והפשיט. מה ת"ל העולה לרבות

באור

לפי שהוא בחולין ובמוקדשין, ולא מטעם עבודה צוה המקום שחיטה, וזה מסכים לפרושנו בפשט הכתוב: לפני ה', בעזר'. ואם כבר אמר אל פתח א"מ יקריבנו, הייתי אומר אחר שסמך והתודה עליה בעזרה, יוציאה וישחטנה בחוץ שלא ללכלך הקדש, שהרי נוהגת גם בחולין, ת"ל לפני ה': והקריבו, כבר אמרנו (פסוק ג') שעל כל עבודה הצריכה להיות בקרבן, נופל עליו לשון הקרבה [וכ"כ הרמב"ן שהקריבו הוא לשון קרבן, שיעשו מן הדם קרבן, וכן תרגם המתרג' האשכנזי (דארברינגען) שהוא לשון קרבן] ויותר שהעבודה עיקרית, כל שכן שיאמר עליה הקרב', ולכן והקריבו הנאמר כאן, הוא על קבלת הדם מצואר הבהמ' במזרק, שממנו יזרוק על המזבח, כי הקבלה עבודה חשובה שאחר השחיט'. ואי אפשר בלעדה, וצוה הכתוב שיעשוה בני אהרן הכהנים, שצריכה כהן וכלי שרת, וזהו שאמרו מקבלה ואילך מצות כהונה, כי השחיטה כשרה בזר, ואילו לא נאמר וזרקו את הדם, היינו מפרשים והקריבו על זריקת הדם שהיא עיקר הכפרה, וראוי לומר עליה יותר לשון הקרבה, וכן דעת חכמינו בפי' מלה זו, שהרי שנו בת"כ והקריבו זו קבלת הדם. אתה אומר זו קבלה, או אינו אלא זריקה. כשהוא אומר וזרקו הרי זריקה אמור וכו'. ואם יהיה פי' והקריבו והגישו כמו ופרעה הקריב (שמות י"ד י'). היה ראוי לומר והקריבו זו הולכת הדם למזבח, אלא שאין זה פרושו רק הקרבה של עבודה, והולכה איננה עבודה מחויבת, ואפשר לבטלה אם שוחט בצד המזבח, אבל קבלה עבודה גמורה היא בקרבן. וסוף סוף כולל והקריבו גם הולכה. שמצינו בקרבן והקריב הכהן את הכל (ויקרא א' י"ג), ואמרו זו הולכת אברים לכבש, וכן הולכת הדם אם שוחט רחוק מן המזבח, צריכה כהן, והוא בכלל מקבל' ואילך מצות כהונה, וכן רב חסדא שרצה לומר (זבחים דף י"ד ע"ב) הולכה בזר כשרה, לא דחו דבריו מצות והקריבו: וזרקו. כל מקום שטעון כלי נאמר יזרקו, ואין זורק משליך אלא בנחת וכן וזרקתי עליכם מים טהורים (יחזקאל ל"ו כ"ה): על המזבח סביב, זורק מן הכלי שני זריקות מחצי המזבח ולמטה, אחת בקרן מזרחית צפונית, והשניה בקרן מערבית דרומית נתון על הזויות כמין גם, והרי הוא על מקצת ארבע כתלי המזבח, וזהו סביב, שאין פי' סביב כחוט המקיף, שהרי נאמר כל עמודי החצר סביב (שמות כ"ז י"ז), ולא היו כי אם עשרים עמודים באורך מאה אמה, וכן והלוים יחנו סביב למשכן (במדבר א' נ"ג), רק ענינו לארבע רוחות, אם רב ואם מעט. פתח אהל מועד, מזבח הנחשת שבעזר', לפי שאמר והקריבו לא נחשוב שיביאהו בהיכל, ת"ל פתח א"מ: (ו) והפשיט, יפשיט עורה כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'), כי העור והשיער שעליו לבהמה כמו הבגד לאדם: ונתח אתה, בעודה שלמה, כי תחלה פושט עור שלה. ואח"כ מנתח אותה: לנתחיה, הנפרד נֶתַח, כל נתח טוב (יחזקאל

וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ׃ (ז) וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ׃ (ח) וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (ט) וְקִרְבּוֹ

תולדות אהרן ונתנו עירובין ס"ג, א'. יומא כ"ה, ב', וכ"ג ב', וכ"ו ב', ומ"ס א', וכ"נ א'. זבחים ב', וי"ה, א': וערכו יומא כ"ו, ב': וערכו בני יומא כ"ז, א'. זבחים י"ח, א'. חולין כ"ז א': את הראש יומא ס"ח, א': הפדר חולין כ"ז, ב': העצים זבחים ס"ב, ב'. מנחות כ"ב, א', וכ"ו ב', וכ"ז א'. תמיד כ"ט, ב': וקרבו יומא ס"ח, א':

תרגום אונקלוס

יַת עֲלָתָא וִיפַלֵּיג יָתַהּ לְאֵבְרָהָא׃ (ז) וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל אֶשָּׁתָא׃ (ח) וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יַת אֵיבְרַיָּא יַת רֵישָׁא וְיַת תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא׃ (ט) וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק

הען, אונד יענעס אין דיא געהעריגען שטיקקע צערלעגען. (ז) דיא זאֶהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, זאָללען פייער אויף דעם אלטארע מאכען אונד האָלץ אויף דאז פייער אָרדנען. (ח) היראויף זאָללען דיא זאֶהנע אהרן'ס, דיא פריסטער, דיא שטיקקע, וויא אויך דען קאָפף אונד דאז פעטט, אויף דען האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פייער, אויף דעם אלטאר ליגט, אין אָרדנונג לעגען. (ט) איינגעווייד אונד פוסשטיקקע זאָלל מאן מיט

רש"י

את כל העולה להפשט ונתוח [ת"כ]: אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחי' [ת"כ]: (ז) ונתנו אש. אע"פי שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט [חולין פ"ל]: בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים את הראש. לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך

באור

כ"ד ד'), כמו מן פֶּתַח פְּתָחֶיהָ, יתחכנה לנתיחות, וכנוי נתחיה על נתחים שקבל בעל פה שתנותח לבין העולה והן המפורשות במסכת תמיד, לא שינתח נתחיה לנתחים: והפשיט, בעל הקרבן וכן ונתח, ושב על אדם כי יקריב וגו' כמו ושחט, כי הפשט וניתוח כשר בזר ומה שאמרנו מקבלה ואילך מצות כהונה, הם בעבודת הדם ובהולכת אברים והקטרתן שהן עבודת המזבח, והפשט ונתוח אינו מעכב כמו שאמרו בת"כ: (ז) ונתנו בני אהרן, אש הדיוט מן המערכה, שמסדר גחלי אש על המזבח: וערכו עצים, יסדרו על הגחלים עצים בשורה, שלא יפלו הנתחי' שיתנו עליהן, ונאמר בלשון רבים, וכן אמר בכל עבודות הכהונה. אמר רמב"ן ז"ל הטעם לפי שנאספים כהנים רבים בבית ה' לעשות את העולה. ואינו לעכב שבדי למטה אחד ועורך הכהן אותם אבל לא יתכן לומר כן בהולכה ובזריקה, אך דרך הכתוב לומר כן לפי שהמצוה על הכהנים כלם, שבביאת העולות רבים פעם יעבוד כהן זה ופעם זה, ולכן כל המעשים הכשרים בזר, יזכור בלשון יחיד וסמך ושחט והפשיט ונתח ורחץ, כדומה על בעל הקרבן שהחל בו: (ח) וערכו, את הנתחים כסדר על העצים, כעורך את השלחן: את הראש, שאינו בכלל הנתחים, שכבר הותז בשחיטה: הפדר, אין לדעת טעם המלה הזאת ואנקלוס ז"ל תרגם תרבא, וכן דעת כל המפרשים ז"ל, ויאמר רמב"ן ז"ל שלדעתו איננו שם לחלבים כלם, רק לחלב הדק הפרוס, ומבדיל בין הקרבים, ולכן אמרו ז"ל שיהא פורש הפדר על בית השחיטה, שזה דרך כבוד שלמעלה, כי החלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו, וכן נהגו חשובי האומות לפרסו על הכלי, ובדיו דברי טעם, וראיה שבקרבנות שנזכר בהן הקטרת החלבים כלם, לא נקראו בשום מקום בשם פדר, ויאמר עוד שהמלה מן ההפוכים פדר פרד, שמבדיל בין הקרבים העליונים לתחתונים, וזה קרוב לחוק: (ט) וקרבו וכרעיו ירחץ

וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־

ת"א אשה שבועות ט"ו, ה'. מנחות ק"י, א'. עקידה שער נ"ב:

תרגום אשכנזי

וואססער אבוואשען, אונד דער פריסטער אללעס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן לאססען: אלס איין גאנצעם אָפפֿער, פֿאָם

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא יָת כּוֹלָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם

רש"י

לייחדו לעצמו [ת"כ]: ואת הפדר. למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה [ת"כ חולין פ"ב]: אשר על המזבח. שלא היו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עולה. לשם עולה יקטירנו [זבחים פ"ד]: אישה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוייר בלע"ז:

באור

במים, שב על בעל הקרבן שגם היא כשרה בזר. ומסדר הכתובים אני רואה שתחלה מקבל הכהן את הדם וזרקו על המזבח, ואח"כ הבעלים מפשיטים ומנתחים, ובאותו הזמן הולכים הכהנים ומסדרים את המערכה, וכשגמרו שניהן, הולכים הבעלים לרחוץ הקרב והכרעים, ובאותו הזמן לוקחים הכהנים את הנתחים ועורכים אותם על העצים וכשגמרו שניהן, חוזרים הכהנים ולוקחים גם הקרב והכרעים ועורכים אותם על הנתחים, ואח"כ מתחלה ועד סוף הכהנים והבעלים עוסקים בעבודת ה', אבל הרמב"ן ז"ל אמר שאין הכתובים אמורים על הסדר, אלא קודם לכל ישימו הכהנים אש ועצים, ואח"כ יפשטו וינתחו העולה, ואח"כ ירחצו הקרב והכרעים, ואח"כ יקטירו הכהנים את הכל המזבחה, והאריך בדבריו, ולא ראיתי בברייתא דת"כ ובגמרא הכרע שאין הסדר כך, שאין עולת יחיד כעולת התמיד בכל יום, שתקדם מערכה גדולה לכל, גם לשחיטת התמיד ולזריקת דמו, ובעולת יחיד י"ל כל פנים שחיטה וזריקה קודמין וכן יהיה הפשט ונתוח בבעלים באותו הזמן שהכהנים מסדרים אש ועצים על המזבח, וכן העלאת קרב וכרעים באחרונה שכן שנינו בתמיד שהקרב והכרעים נתנין לכהן האחרון להוליכם על הכבש כי בעוד הראשונים לוקחים ומסדרים תגמור הרחיצה וניטלן האחרון, ואם בקרבן תמיד ממתינים הכהנים זה על זה, אין כן בקרבן נדבה: וכרעיו. פי' רשב"ם ז"ל רגליו. גם רד"ק ז"ל אמר בשרש כרע שרגלי הבהמה לפי שהן כורעות בכריעת הברכים נקראות כרעים, ואין כן אשר לו כרעים ממעל לרגליו (ויקרא י"א כ"א), ובדברי כ' המפרש למס' תמיד (פרק ד' ב') חתך את הכרעים, רגלי הבהמה. ועל שם כריעה קרי להו כרעים, ולא ידעתי למה, שכפי הנראה הכרעים הם הפרק מן הירך עד מקום שכורע, ואותו צריך לרחוץ במים, לא ממקום הכריעה ואילך שהוא הרגל, וראיתי לראב"ד ז"ל בפי' למסכת תמיד חתך את הכרעים, הכרעים נקראו אותן שאצל החזה עד הפרק, ומן הפרק ולמעלה עד מקום חבורן נקראו ידים, כדתנן לקמן חתך את ידיו וכו' ובלשון בני אדם נקרא כתף, כלומר הכרעים הן אותן שאצל החזה שהבהמה כורעת עליהם. ולמעלה מהן הכתפים קרוים ידים, שהן במקום הידים באדם, אבל רגלים הם שנים האחרונים, שאם כדברי רד"ק ז"ל יהיו ארבעה רגלי הבהמה טעונות רחיצה, ואינו כן אלא כמו שפרשנו. וכן נראה ממשנתינו, שוב ראיתי להרב בעל תי"ט ז"ל, שכתב: על חתך את הכרעים, יתכן לומר דמירכים עד מקור הכריעה קורא כרעים ולא יותר, ויפה פי', וכן ת"א ז"ל והגיה וכרעיא יחליל במיא אבל יב"ע תרגם וכרישא ודגלוי גם המתרגם ללה"א תרגם (דיא פיסע) כדעת רשב"ם ז"ל [אמר המתרגם, עיין מה שכתבתי בזה בפ' תצוה (שמות כ"ט י"ז)]: ירחץ, אין רחיצת הכרעים בעבור שנדבק בהן אשפה כשכורעת עליהן, שהרי הופשט עורן, אבל גזרת הכתוב הוא, ואפשר לפי שהעולה באה על הרהור הלב, שמהרהר מחשבות עברות חמורות כמו והעלה עולות וגו' כי אמר אולי וגו' וברכו אלהים בלבב' וגו' (איוב א' ה') רמז לנטיית הכרעים ברחיצה על מחשבת ע"ז, כדרך כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א' י"ט י"ח), ועל מחשבת ג"ע, כמו תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרים (איוב ל"א י'), ועל מחשבות ש"ד, וכולכם לטבח תכרעו (ישעיה ס"ה י"ב), והקרב בעבור הגזל והחמס ומאכל תאוה של אסור, והרחיצה כמו רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישעי' א' ט"ז). והקטיר, לשון קטורת והעלאת עשן, וכן קיטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית י"ט כ"ח). שתאכל האש הכל ויכלה בעשן, ולא ישאר ממנו כי אם הדשן, כאמרו

נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָֽה׃ ס (י) וְאִם־מִן־הַצֹּ֨אן קָרְבָּנ֧וֹ מִן־הַכְּשָׂבִ֛ים א֥וֹ מִן־הָֽעִזִּ֖ים

תולדות אהרן ואם נזיר ל"ה, א'. זבחים מ"ז, ב'. בכורות ו', א':

פֿייער צו פֿערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (י) ברינגט ער איין גאנצעס אָפּפֿער פֿאָם קליינען

תרגום אונקלוס

יְיָ׃ (י) וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא

רש"י

ניחוח. נחת רוח לפני (פֿייער Feu :Foés, fuée) שאמרתי ונעשה רצוני: (י) ואם מן הצאן. וי"ו מוסף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח

באור

ואש המזבח תוקד בו (ויקרא ו' ב'), ושם יתבאר: את הכל. בשביל הקרב והכרעים, שלא נזכרו עדיין בכלל עריכת הנתחים: עלה, חזר וקראה עלה, בעבור שאמר והקטיר הכהן את הכל, כי עלה היא כלה לאשים: אשה, שרשו אשש מהכפולים, ובא בתוספת ה"א, וכל הנאכל על המזבח ונעשה לדשן. הן עולה הן אימורי שלמים וקומץ המנחה נקראים אשה, כלומר מאכל אש, לא כבשר ולחם הנאפה על האש, להיות מאכל לאדם, אלא כלו לאש, וכן קרבני לחמי לאשי (במדבר כ"ח ב'). נקרא לחם השם וסעודתו, ויפרש לאשי להאכל על האש, ובמשנה שנינו (זבחים דף מ"ו ע"ב) לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם זבח לשם זובח לשם השם לשם אישים לשם ריח לשם ניחוח, ואמרו בגמרא לשם אישים. לאפוקי כבבא דלא, ופירש"י ז"ל על מנת לעשותו חתיכות לצלות בגחלים. כלומר כדרך שצולין למאכל אדם, אלא לשם אישים שיאכל באש עד תומו [ולשון רש"י פה, אשה, כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש. וכל אשה לשון אש פוייא"ר בלע"ז עכ"ל. והוא (פייערא, גונן פֿייער געהעריג בל"א)]. ואומר אני שאין ה"א אשה מיסוד השם, שהדרך הכפולים שנותיהן בקמץ, כמו מן מדד מִדָּה, ומן נדד נִדָּה, ובאן נקוד סגול, ועוד שברבוי היה ראוי להיות אשות, כמו מן מדה מִדּוֹת ומן נדה נִדּוֹת, אבל זן אשה מלינו אִשֵּׁי ה' ונחלתו (דברים י"ח א'), והנפרד מן אִשֵּׁי הוא אש, כמו מן שֵׁן שִׁנֵּי ומן קֵן קִנֵּי, אבל בא תוספת ה"א אשה להבדילו מן אש ממש, שכל אשה הוא שם המוקצ' שהוא מתנת אש, ולכן ברבים שאין לטעות בא על מכונו אִשֵּׁי, וכן לחמי לאשי, כמו שִׁנֵּי סָבִיךְ, ועוד יתבאר בעז"ה (פרשה י' א'): ריח, שרשו רוח. ומלת רוח בלה"ק על הרוח הנושב לא על האויר היסודי, ועל כן לדעתי נקרא חוש זה חוש הריח, לפי שנבדל מאשר החושים בענין הרוח. כי הוא לבדו על ידי הרוח יגיע אליו תמדת המוחש, כי הריח מתפשט הלאה על ידי הרוח, ואין זה מדת שאר החושים, הראות והשמע אינן צריכין לרוח נושב להביא המוחשים אליהן, ודי להן האויר היסודי. ולפי שהגל העולה על האישים נאכל ונעשה לדשן. ואין עולה ממנו כי אם הריח, נאמר ריח ניחוח. כביכול שריח האשה ערבה לו. ועל מה ששנה לשם ריח, אמרו בגמרא לאפוקי אברים שצלאן והעלן, כלומר כיון שצלאן שוב אין מעלין ריח, והנה בשר ועצמות וגידין וקרנים וטלפים המתאכלין, אין ריחם ערב לאף האדם, וריח ניחוח הוא לה' שנעשה רצונו, כי השם לא יריח חלילה: ניחוח, שרשו נוח לשון מנוחה, והוא כפול במשקל נילון, ולשון מנוחה באמרנו במקומו, שנופל על כל דבר המטולטל כשיבוא אל מקומו. כמו ותנח התיבה (בראשית ח' ד'). והוראת שרש זה יש לו ענפים רבים. יש מנוחה מטלטול התדות, כמו בלב נבון תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג), מנוחת החפץ, שכל חפץ דבר כח הפלו מטולטל עד שישיג מה שחפץ, וזהו ענין נחת רוח, ששקט הרוח ומלא מנוחה, וכן לפי שחפץ ה' במעשה הצדק, כל פועל צדק כביכול עושה לקונו נחת רוח שהשיג חפצו. וזה שאמרו בגמרא לשם ניחוח, לשם הנחת רוח ופירש"י ז"ל הנחת רוח לפני הקב"ה שאמר ונעשה רצונו, אבל בפסוק וירח ה' את ריח הניחוח (בראשית ח' כ"א), פי' ראב"ע ז"ל הטעם שהניח הריח מהזעף, או שיניח כח עליון, ואין צורך בשתיהן: לה'. לשם מי שאמר והיה העולם, כך פירשו בגמרא, כלומר לאותו השם הגדול יו"ד ה"א שאמר והיה העולם. שעל זה מורה השויה, שהוא הכל, וכבר רמזנו ע"ז למעלה (פסוק ב'): (י) ואם מן הצאן. מעשה עולת בקר וצאן שוין, ומאד עמקו דרכי התורה, ואין בידנו לדעת למה נאמרו בשתי פרשיות, ופרט בבן בקר מה שקצר

לְעֹלָ֔ה זָכָ֥ר תָּמִ֖ים יַקְרִיבֶֽנּוּ׃ (יא) וְשָׁחַ֨ט אֹת֜וֹ עַ֣ל יֶ֧רֶךְ הַמִּזְבֵּ֛חַ צָפֹ֖נָה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וְזָרְק֡וּ בְּנֵי֩ אַהֲרֹ֨ן הַכֹּהֲנִ֧ים אֶת־דָּמ֛וֹ עַל־הַמִּזְבֵּ֖חַ סָבִֽיב׃ (יב) וְנִתַּ֤ח אֹתוֹ֙ לִנְתָחָ֔יו וְאֶת־רֹאשׁ֖וֹ וְאֶת־פִּדְר֑וֹ וְעָרַ֤ךְ הַכֹּהֵן֙ אֹתָ֔ם עַל־הָֽעֵצִים֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־הָאֵ֔שׁ אֲשֶׁ֖ר עַל־הַמִּזְבֵּֽחַ׃ (יג) וְהַקֶּ֥רֶב וְהַכְּרָעַ֖יִם יִרְחַ֣ץ בַּמָּ֑יִם וְהִקְרִ֨יב הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַכֹּל֙ וְהִקְטִ֣יר הַמִּזְבֵּ֔חָה עֹלָ֣ה ה֗וּא

תולדות אהרן זכר בכורות מ"א, ב', ומ"ג א': ושחט זבחים מ"ז, ב', ומ"ט ב', נ', ונ"ט א', וס"ב ב', וק"ט ב'. מנחות נ"ו, א': וזרקו פסחים ס"ד, ב'. זבחים פ"א, א': ואת ראשו יומא כ"ה, ב'. זבחים כ"א, א'. חולין כ"א, ב', וכ"ב א': והקרב זבחים שם: ירחץ שם כ"ב, א': והקריב פסחים ס"ה, ב'. יומא כ"ו, א'. חגיגה י"א, א' זבחים ד', א', וז' וכ"ד ב', וס"ה ב'. מנחות י', א'. חולין ל', א': עלה זבחים י"ב, א' וב':

פֿיה נעמליך פֿאָן שאפֿען אָדער ציגען; זאָ מוס ער איין שטיק מענגליכעס געשלעכטס אָהנע ליי־בעספֿעהלער דארברינגען. (יא) מאן זאָלל עס אויף דער מיטטערנעכטליכען זייטע דעס אלטארס פֿאָר דעם עוויגען שלאכטען; אונד דיא זאָהנע אהרן׳ס, דיא פריסטער, זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען, (יב) עס אין דיא געהאָריגע שטיקקע צערלעגען, אויך דען קאָפּף אונד דאז פֿעטט. הירויף זאָלל דער פריסטער זיא אויף דען האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פֿייער אויף דעם אלטאר ליגט, אין אָרדנונג לעגען. (יג) איינגעווייידע אונד פֿוסשטיקקע זאָלל מאן מיט וואססער אבוואשען. דער פריסטער זאָלל אל־לעס דארברינגען, אונד אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהען לאססען. עס איזט איין גאנצעס אָפּפֿער: פֿאָם פֿייער צו פֿער־

רש"י

לשה להתבונן בין פרשה לפרשה [ת"כ זבחים פרק ח']: מן הצאן מן הכשבים ומן העזים. הרי אלו ג' מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם [ת"כ בכורות פרק ו']: (יא) על ירך המזבח.

תרגום אונקלוס

לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִנֵּהּ׃ (יא) וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְמַדְבְּחָא צִפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (יב) וִיפַלֵּיג יָתֵיהּ לְאֶבְרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא דִּי עַל מַדְבְּחָא׃ (יג) וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵב כַּהֲנָא יָת כּוֹלָּא וְיַסֵּיק

באור

בצאן, ופרט בצאן מה שקצר בבן בקר. סמיכה וקבלה והפשט נאמרו בבקר ולא בצאן, וצפון נאמר בצאן ולא בבקר, ואמרו בגמרא (זבחים מ"ח ע"א), אמר קרא ואם מן הצאן, וי"ו מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון, וכ"ש תחתון מעליון: מן הכשבים או מן העזים, לפי שיש חלוק ביניהן בשלמים. פרט בעולה שהוין בעבודתם: זכר תמים. דרשו רבותינו פרט לטומטום ואנדרוגינוס: יקריבנו. יקדישנו: (יא) על ירך המזבח. לצד צפון המזבח למטה בעזרה, ועל גגו ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'), סמוך לו. וזה פי' ירך, כמו ירך האדם שהוא בצדו. וכן ולירכתי המשכן (שמות כ"ו כ"ב), ואינו נופל על גג המזבח לרוח צפון שלו, שאם כן היה לו לומר על המזבח צפונה. ולהלן שאמר וזבחת עליו את עולותיך (שמות כ' כ"ד), אמרו במכילתא עליו אצלו, ויש מרבותינו למדו משם, בה"ק ששחטן בראש המזבח בדיעבד כשר: צפונה, מקיר הצפוני של מזבח עד הכותל הצפוני של העזרה, ובת"כ נחלקו בזה תנאים: (יג) והקריב הכהן את הכל. בעבור הקרב והכרעים, כמ"ש למעלה (פסוק ט') ומה שהוסיף בבן צאן והקריב, אמרו רבותינו בזבחים (דף ג' ע"א) שזו היא הולכת אברים לכבש

אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ שני (יד) וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃ (טו) וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה

תולדות אהרן העוף קדושין כ"ד ב': והקריב זבחים ס"ה, א'. חולין כ"ב, א': והקריבו זבחים ס"ה, א', וס"ו א'. חולין כ"ח, א' וב'. כריתות ט', א': ומלק קדושין ל"ו, א'. זבחים ס"ה, א'. חולין כ"א, ב', וכ"ב א':

צעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (יד) ברינגט ער אבער ז״ן גאנצעס אָפּפֿער פֿאָן געפֿליגעל, דעם עוויגען צו עהרען, זאָ זאָלל ער פֿאָן טורטעלטויבען אָדער יונגען טויבען זיין אָפּפֿער דארברינגען. (טו) דער פריסטער נעהערט עס צום אלטאר, קניפּט דען קאָפּף אב, אונד לעסט זאָלכעס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהען : נאכ־

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (יד) וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ׃ (טו) וִיקָרְבִינֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת

רש"י

על לד המזבח: צפונה לפני ה'. ואין לפון בבמה [זבחים קי"ט]: (יד) מן העוף. ולא כל העוף לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבי' ובעזים לבד ת"ל מן העוף. תמות וזכרות בבהמה ואין תמות והבדות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף [קידושין כ"ד]: תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים [חולין כ"ב]: מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הליהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. אפילו פרידה אחת יביא [חולין ס"ה]: הכהן ומלק. אין מליקה

באור

שצריכה כהונה, שמוליכין אותן לכבש למלחם שם, ואח"כ מקטירים אותן, וכבר רמזנו על זה (פסוק ה'): והקטיר, את הכל המזבחה, עולה היא כלה לאישים, כמו שפרשנו (פסוק ט'): הוא, למעלה אמר לשון נקבה ונתח אתה לנתחיה (ויקרא א' ו'), כי שב על עולה שבכתוב שהיא לשון נקבה, כמו עלת תמיד העשויה (במדבר כ"ח ו'), ומלת הוא שב על הכשב או העז שהוא זכר, כאומר הכשב הזה עולה הוא, ובכל מקום שלא נזכר עולה בכתוב קורהו לשון זכר, שבה על הנקרב : (יד) ואם מן העוף. בעוף לא נאמר זכר תמים, שאין תמות וזכרות בעופות, ואם תאמר נלמדנו בוי"ו מוסיף כמו שלמדנו בקר מלאן ולאן מבקר, וכמ"ש (פסוק י'), מקרא מפורש הוא בפרשת אמור שלא יהבנו בעוף. שנאמר לרלונכם תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים (ויקרא כ"ב י"ט), פרט לעוף, ומשם למדוהו רבותינו בת"כ, וכן פי' רש"י ז"ל מן העוף ולא כל העוף. לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות, יכול אף מחוסר אבר, ת"ל מן העוף, ולשון לפי שנאמר מוסב על מקרא של פרשת אמור הנ"ל, לא על זכר תמים הנאמר למעלה בבקר ובצאן. וזהו שהקדים רבינו ז"ל תמות לזכרות, כי בפרשתנו זכר קודם בכתוב לתמים, [וכ"כ רש"י ז"ל בפי' בפ"ק דקידושין (דף כ"ד ע"א) דקרא הנאמר בכל בלל הקרבנות קדריס ע"ש], וסדה תמיבת הר"ר אליה מזרחי ז"ל: עולה קרבנו, שינה מלשון הנאמר בבקר ובצאן, כאומר רק לעולה יהי'. שאין עוף בא שלמים: והקריב, יקדים משני מינין אלו לבד, ובצאן אין בו כי אם כשבים ועזים: התרים, גדולים ולא קטנים: בני היונה, קטנים ולא גדולים, שזהו הוראת מלת בני: (טו) והקריבו, אפילו תור אחת או בן יונה אחת: אל המזבח, מלמד שנעשית בראשו של מזבח, לא כשחיטה שהיא על ירך, ולכן יקריבנו הכהן. שאין הבעלים רשאין לגשת אל המזבח, ומליקה עבודת קרבן היא לא כשחיטה, ששחיטה אינה עבודה כמו שאמרנו (פסוק ה): ומלק, אין חבר לתיבה זו במקרא, כי לא נזכרת רק כאן ובחטאת העוף, וקבלו חכמים ענינה ואמרו שהיא נעשית בעצמו של כהן מול עדפו של עוף, מולק בבשר עד שמגיע לסימנין וקוללן, ומבדיל את הראש מן הגוף, שהכתוב מצריכו להקטירו תחלה: והקטיר המזבחה, את הראש לבדו, ואחר ששסע והסיר את המורלה.

וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃ (טז) וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ

דעם דאז בלוט אויסגע־דריקט ווארדען, אן דער וואנד דעם אלטארס. (טז) דען קראפף מיט דען פעדערן זאלל ער אבזאנ־דערן, אונד נעבען דעם

תולדות אהרן ונמצה זבחים ס"ה, א': והסיר זבחים ס"ה, א'. מעילה י"ג, א':

תרגום אונקלוס

רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא׃ (טז) וְיַעְדֵּי יַת זְפָקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתֵהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִידוּמָא

רש"י

בכלי אלא בעצמו של כהן קוצן בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסמנין וקוצצן [חולין כ"א]: ונמצה דמו. לשון מיץ אפים [משלי ל'] כי אפס המץ [ישעיה ט"ז] כונס בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד [זבחים ס"ה]: ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהקטירו הוא מולק אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וגו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר׃ (טז) מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנוצתה. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו [איכה ד'] וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור [שבת דף ק"ח]. בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר. בעוף שהוזן מן הגזל נאמר והשליך את המעי' שאכלו מן הגזל [ויקרא רבה]: אל המזבח

באור

חוזר ומקטיר את הגוף, כמו שיבוא (פסוק י"ז): ונמצה דמו, פירש"י ז"ל לשון מיץ אפים (משלי ל' ל"ג), כי אפס המץ (ישעי' ט"ז ד'), כונס בית השחיט' על קיר המזבח, והדם מתמצה ויורד, אבל רשב"ע ז"ל אמר ונמצה מבנין נפעל מגזרת שתית מצית (ישעי' כ"א י"ז), וכן אמר רד"ק כמו ויוצן טל מן הגזה (שופטי' ו' ל"ח), אך שמריה ימצו ישתו (תהלי' ע"ה ט'), וכן ונמצה דמו (ויקרא א' ט"ו), מנחי למ"ד ה"א, ששרשו מצה, אבל מיץ אפים מנחי העי"ן ואם הודאת שתי השרשים על הכבישה והמציצה, אפשר לי להבדיל ביניהן. אותן שהן מנחי עי"ן אין התערובת נודע בהן עד אחר המציצה, ואותן שהן מנחי למ"ד ה"א, כיכר בהן תערובתן גם קודם לכן, כי החלב והחמאה קודם שיתפרדו נראין כאחת, ולכן כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל' ל"ג) מנחי עי"ן, ויפה המשיל לכן (שם), ומיץ אף יוציא דם (שם), ומיץ אפים יוציא ריב, אבל השמרים ניכרין ביין גם קודם המציצה, לכן כתוב עליהן בכל מקום שרש מצה, וכן ככר הטל שעל הגזה קודם המציצה. וככה הדם בורידין, על כן נכתב גם עליהן שרש מצה: ונמצה דמו, קודם לכן. כשמולקו מוציא דם כלו, אוחז בראש ובגוף ומוציא דמו, שאין לפרש ונמצה דמו על דם הגוף, והראש נקטר קודם לכן בלי מצוי דם, כי לא מצינו בקרבנות שיקרבו איברים על המזבח קודם זריקת הדם, כי הדם הוא בנפש יכפר, כמו שאמר רמב"ן ז"ל, ועל כרחך צריך אתה לומר שאין וי"ו ונמצה מהפך לעתיד. כמו ונגלה כבוד ה' (ישעי' מ' ה'), אלא וי"ו שמושית היא. והמלה עבר ועניינה וכבר נמצה דמו קודם הקטרת הראש, וכן העתיק הרב המעתיק (נאכדעם דיא בלוט אויסגעדריקט ווארדען) ועל כן לא נכתבה מצוי דם קודם הקטרת הראש. שאילו אמר ומלק ונמצה והקטיר. היה שב ונמצה על ראשו לבדו. והמצוי צריך בראש ובגוף, שאיך תפרש ונמצה על דם הגוף כלו, ואחריו והקטיר המזבחה, המדבר על הקטרת הראש לבדו. לכן נאמר ומלק והקטיר. שפתיחן על הראש, ואחריהן אמר ונמצה, שאין לטעות עתה שמדבר על מצוי הראש לבד שכבר הוקטר ואיך אחר שהקטיר ימצה, וכן אין לטעות שמדבר על הגוף לבדו, שא"כ הקטיר הראש קודם מצוי דם, אין לנו לפרשו אלא שמדבר קודם הקטרת הראש, ושנכתב אחריו לפי שהמצוי בראש ובגוף כלו כמו שאמרנו. והבן: קיר המזבח, מולה בראשו של מזבח מעל חוט הסובב והדם שותת למטה על קיר המזבח: (טז) והסיר את מראתו, שרשו ראה. והשם מראה לדעתי אינו שם של אשפה, אלא על מקום שמשליכין שם אשפתות ולכלוך, וכן וישימהו למחראות עד היום (מלכים ב' י' כ"ז), החי"ת נוסף גם הוא קרי וכתיב, וקרי למוצאות, והמלה בלי חי"ת הוא מוראות, שהמקום שעמד עליו בית הבעל, שם למקום אשפה ולכלוך, ומזה הוי מוראה ונגאלה העיר היונה (צפני' ג' א'). וכן ושמתיך

אֵ֥צֶל הַמִּזְבֵּ֖חַ קֵ֑דְמָה אֶל־מְק֖וֹם הַדָּֽשֶׁן׃ (יז) וְשִׁסַּ֨ע אֹת֣וֹ בִכְנָפָיו֮ לֹ֣א יַבְדִּיל֒

ת"א וישסע וכו' זבחים ס"ה. ב', שבת ק"ת, א'. זבחים ס"ה, ב':

תרגום אשכנזי

אלטאר הינווערפֿען אויף דער מאָרגענזייטע, וואָ דיא אשע הינקאָממט· (יז) ער זאָלל עס בייא דען פֿליגעלן אויפֿרייסען, אבער

תרגום אונקלוס

לַאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא׃ (יז) וִיפָרֵיק יָתֵיהּ בְּגַדְפוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ

רש"י

קדמה. במזרחו של כבש [ת"כ]: אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה ובולעים שם במקומן [מעילה י"ב]: (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי [שופטים י"ד]: בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו [ויקרא רבה]: בכנפיו. נוצ'

באור

בְּרָאִי (נחום ג' ו'), למקום שמשליכין שם הנבלות והאשפתות, כי לשון הכתוב והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך (שם). כי תחת היות נינוה עיר הממלכה נבא עליה שתהיה כראי אבל רשב"ם ז"ל פי' מראתו, כמו ושמתיך כראי, הוי מוראה ונגאלה, ענין שנוף המה ותרגומו זפקיה. והוא רעי וזבל. ואינו כן אלא לפי שהיתה ירושלים מקום תועבות רבות, קראה ע"ד המשל מוראה ונגאלה. מקום הלכלוך והגיאול. וכן את מראתו המקום שהגיאול בתוכו וזהו הזפק ובני מעים. ומראה נקבה וכנוי הזכר על העוף. אבל כנוי בנוצתה על המוראה, כלומר עם הנוצה אשר על המוראה, וכמו שאפרש וכן פי' רש"י ז"ל מראתו מקום הרעי זה הזפק, וכן תרגם בתרגום אשכנזי (דען קראָפּן): בנצתה. עם הנוצה שעל המוראה חותך מבחוץ כנגד מקום הזפק הבשר והעור עם הנוצה שעליו ויטלנו עם הזפק. כמו שאמרו (זבחים דף ס"ה ע"א) תניא בנוצתה בנוצה שלה, קודרה בסכין כמין ארובה, כלומר העור והנוצה שכנגד הזפק ולא יותר, ואמרו עוד (שם) יכול יקדיר בסכין ויטלנו, כלומר יטול הזפק לבדו, וישאיר העור והנוצה שכנגדו, ת"ל בנוצתה נוטל הנוצה עמה, ונוצה הם אותן שעל עור העוף, וכן תרגם הרב המעתיק (מיט דען פֿעדערן), וכן דעת רש"י ז"ל בפי' שני, וכן נכון, ומשרש זה לדעתי והיא כפורחת עלתה נצה (בראשית מ' י), הנצו הרמונים (ש"ה ו' י"א), שהוא כמו נוצות דקות, כאותן הפורחות בעור העוף, ופי' ראשון לרש"י ז"ל בנוצתה עם בני מעיה, ונוצה לשון דבר מאוס, כמו כי נצו גם נעו (איכה ד' ט"ו), וזהו שתרגם אונקלס ז"ל באוכליה, וזה מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה, ויפה השיב עליו רמב"ן ז"ל שאין נוצה בכל מקום אלא נוצה ממש שעל העור, וגם הכתוב שהסתייע ממנו רש"י ז"ל פרושו על דרך אחר. ויוסי בן חנן עצמו אינו חולק על חכמים שאמרו נוטל' עם הנוצה שלה, אלא שלדעתו מראתו כולל הזפק עם הקרקבן שגם הוא מקום גיעול ורעי, וראיה לזה ששנו במשנה (שם דף ס"ד ע"ב) בא לו לגוף והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעיים היוצאים עמה, השליכם לבית הדשן. וזו כדעת אבא יוסי בן חנן ותני נוצה, ויפה דבר, אלא שלדעתי גם בזה לא נחלקו מעולם, וגם דעת חכמים שמוראתו כולל הזפק ובני מעים שבתיבן מקומות הגיאול. אלא שחכמים סוברים שחותך בעור רק כנגד הזפק, ומוציאו עם בני מעים היוצאים כאחת עמו, וזהו ששנו ואת בני המעים היוצאים עמה, לא שיטלם בפני עצמן, ואבא יוסי סובר שצריך ליטול גם בני המעים, וזהו שאמר נוטלה ונוטל קרקבנה עמה. וא"כ צריך לקדור בעור יותר ליטול גם הקורקבן וא"כ סתם משנה כחכמים, וכלם מודים שקודר בסכין ונוטל העור עם הנוצה שעליו, כן נראה לי, וכן נראה שם מן הסוגיא: והשליך'. למרחוק, לא כמו זריקה, שפרשניה (בפסוק ה'): אותה, מוראה לשון נקבה כמו שאמרנו. וזה כמוראיה שאין בנוצתה מתפרש על הקורקבן, שבשניהן שני דברים היה לו לומר אותן. אלא לדעת כלם קורקבן נכלל בכלל מוראתו: אצל המזבח, סמוך למזבח: קדמה. במזרחו של כבש ששם היו נותנין מוראת העוף ודשן מזבח הפנימי והמנורה, ועל זה אמר אל מקום הדשן, ולפי שגם במזרחו של מזבח יש מקום דשן, ששורפין שם פסולי המוקדשין ואמורי קדשי' קלים, אמר אצל המזבח בסמוך לו, שהוא למזרחו של כבש: (יז) ושסע, אין שסוע אלא ביד, וכן הוא אומר וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד ו'): בכנפיו, עם כנפיו. אינו צריך למרוט כנפי נוצתו. כנפיו נוצה ממש, כן פי' רש"י ז"ל, ולפרושו

וְהִקְטִ֨יר אֹת֤וֹ הַכֹּהֵן֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה עַל־הָעֵצִ֖ים אֲשֶׁ֣ר עַל־הָאֵ֑שׁ עֹלָ֣ה ה֗וּא אִשֵּׁ֛ה רֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַיהוָֽה׃ ס

ב (א) וְנֶ֗פֶשׁ כִּֽי־תַקְרִ֞יב קָרְבַּ֤ן מִנְחָה֙

ת"א עלה זבחים ס"ז. א': אשה שבועות ט"ו, א'. מנחות קי"א. ב': ונפש מנחות ה', א', א', וכ"ד א': קרבן זבחים ל"א, ב'. מנחות כ"י ב', וק"ו ב', וק"ז א'.

תרגום אשכנזי

ניכט אבזאָנדערן. דער פריסטער זאָלל עס אויף דעם אלטאר אויף דעם האָלצשטאָס, וועלכער איבער דעם פֿייער ליגט, אין רויך אויפֿגעהן לאססען. עס איזט איין גאנצעס אָפּפֿער: פֿאָם פֿייער צו פֿערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען.

ב (א) ברינגט יעמאנד איין שפייזעאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען, זאָ מוס זיין אָפּפֿער פֿאָן דעם

תרגום אונקלוס

וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃

ב (א) וֶאֱנַשׁ אֲרֵי יְקָרֵב קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא

רש"י

ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפות ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני [זבת ק"ח]: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו. נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים [מנחות קי"א]:

ב (א) כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני

באור

מתיר הכתוב להקטירו עם הנוצה שעליו, לא כעולת בהמה שצריכה הפשט, ואם כדבריו אינו ענין לכאן, ויאמר והקטיר הכהן אותו בכנפיו, גם רמב"ן ז"ל טען עליו ואמר שאין כנפים נוצה, אלא אותן שעופף בהן, כמו כל צפור כל כנף (בראשית ז' י"ד), יפרוש כנפיו לתימן (איוב ל"ט כ"ו), ונוצה הוא השיער שעל הגוף, כמו ארך האבר מלוא הנוצה (יחזקאל י"ז ג'), וכן שנינו הכנפי' והנוצה מטמאות ומטמאות, ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה, עוד טען שאם כן לא אמר הכתוב מאיזו מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו, ויפה שאל, ופי' הוא ז"ל ושסע אותו בכנפיו במקום כנפיו, והבי"ת בי"ת הכלי כמו בבית בשדה, ולדבריו בא ללמד שישסענו מגביו, ולפי שלא מצאתי במשנה ובברייתא ובתלמוד איך ועד כמה ישסענו, כי לשון המשנה (זבחים ס"ד ע"ב) שיסע ולא הבדיל ואם הבדיל כשר, אחשוב ששסעו בכנפיו, שאילו אמר ושסע אותו סתם, לא ידענו אם יאחז בשתי כנפיו וישסענו, או בשתי רגליו, או במקום אחר בגוף, לכן אמר בכנפיו שבהן יאחז וישסע, שלא הקפידה תורה שיהא השסוע' על פני כל הגוף, ולשון הרב המעתיק (ער זאָלל עס בייא דען פֿליגעלן אויפֿרייסען), ונראה כדברינו: לא יבדיל, הכנף מן הגוף, ואם הבדיל כשר כמו שכתבנו, והטעם לפי שהוא אחר שהרבה דמו: והקטיר אותו, הגוף כי הקטרת הראש נאמר למעלה (פסוק ט"ו): על העצים, כמו עולת בהמה, ושב גם על והקטיר הראשון: עלה הוא, אע"פ שאין תמות וזכרות בעופות, נאמר לשון זכר, שהזכר חשוב יותר או שב על העוף: אשה, פירשנוהו (פסוק ט'): ריח ניחח לה', נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחח, ונאמר כן בעולת העוף ובמנחה, ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים כך אמרו רבותינו ז"ל, וכל זה אם אין ידו משגת, ולכן אין בכך כלום, כי הוא ב"ה אינו צריך לכלום שהכל שלו, אבל כששוין בהשג יד המרבה משובח ומקבל שכר, וכן הוא בכל העבודות בכונת לב ובגבורה, כשאדם עושה מה שבכחו לעשות, שוה לגדול ממנו העושה כפלים כפי כחו, כמו שבארנו בבית א' מספרנו בן כעול (חבר ד' חלון ב' וג'):

ב (א) ונפש, מלת נפש בארנוה במקומה, ונקראת כן צורת החי, בעבור שהיא פועלת פעולות תחת השמש, ונשמת האדם אע"פ שהיא עליונה, ובהיותה חוץ לגוף, תפעל בדברים אלהיים עליונים, כל עוד שהיא קשורה בגוף, ופועלת על ידי כלי הגוף נקראת נפש,

לַיהוָֹה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ

ת"א ויצק פסחים ל"ו, א'. סוטה י"ד, ב'. מנחות ט', א'. י"ח ב':

תרגום אשכנזי

פֿיינסטען מעהלעזיין. ער זאָלל אֶהל דארויף גיסען, אונד ווייהרויך דארויפלע-

תרגום אונקלוס

יְהֵי קֻורְבָּנֵיהּ וִירִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא:

רש"י

אמר הקב"ה העלה אני עליו כאלו הקריב נפשו.

סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת [מנחות ק"ד] שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין [ת"כ] שנאמר סלת חטים [שמות כ"ט] ואין מנחה פחותה מעשרון שנאמר ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה [ויקרא י"ד] עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה [ת"כ]: ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנא' הסלת' ומשחה ולבונה

באור

על כן בכל התורה כלה מיוחסים מעשה האדם טוב ורע לנפשו, ולא נזכר בשום מקום לשון נשמה, כי היא שם לצורתו בעבור שהיא עליונה. נפוחה מן השם באפיו, ופועלת בלי גוף, ושם נפש ידמוז לפעולות שצריכין להן כלי הגוף, ולא״ה ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז') הרי שכבר היתה נשמת חיים קודם שנופחה בו. ולאחריו אמר ויהי האדם לנפש חיה, מלמד שכשנקשרה עתה בגוף היתה נפש לפעול גם תחת השמש, ולפי שנראה הענין אחר אדם כי יקריב וגו', ידענו כי נפש האמור כאן היא נפש האדם, כי מלת נפש כוללת גם נפש הבהמה, שאין לה כח לפעול רק תחת השמש. ורבותינו ז"ל אמרו מי דרכו להביא מנחה עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו, וזה מסכים לפרושנו על אדם כי יקריב מכם וגו' (פרשה א' ב'): כי תקריב, בנדבה, כמבואר (פרש' א' ב'): קרבן מנחה. לדעתי מלת מנחה דורון, לעשות נחת רוח למקבלו, כמו שפרשנו בפי' ניחוח (פרשה א' ט'), וקרוב לו בענין שם מנוחה, אלא שעל הקרבן בא שם מנחה להבדילו בשם, וזה דרך הלשון להרבות השמות לייחד הדברים, וכן שְׁלָמִים, שלכל הפרושים אינו מתשקל אחר השמות לא מן שָׁלוֹם ולא מן שִׁלּוּם ולא מן שָׁלֵם כמו

שיתבאר (פרשה ג' א'), וגם עולת בהמה היא ניחוח. ואין טעם שנקראת זאת מנחה לפי שבאה מן הצמחים, שהרי מצאנו על בעלי חיים ולקחת מנחתי מידי (בראשית ל"ג י'), ועל גדי עזים אמר גדעון והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך (שופטי' ו' י"ח), והבל הביא מבכורות צאנו, ונקרא מנחה כמנחת קין שהית' מפרי האדמה, ונאמר על פר שהקריב אליהו ויהי בעלות המנח' וגו' (מלכים א' י"ח ל"ו) אבל הכתוב חלק את הקרבנות בשמותיהן, קרבן בקר וצאן ועוף יקרא עולה, לפי שכלה למזבח ואין ממנה תאכל לכהנים ולבעלים, וקרבן בהמה של שמחה שלמים כמו שיתבאר (פרשה ג' א'), ושל הודאה תודה, ושעל כפרת חטאים ואשמות חטאת ואשם, ולפי שאין כל זה נוהג במנחת נדבה, שאינה עולה שהרי השירים נאכלין לכהנים, ואיננה שלמים ותודה שאין ממנה דבר לבעלים, קראה מנחה, שעל כל פנים היא ריח ניחוח, וראיה ממנחת חוטא של קרבן עולה ויורד שלא קראה מנחה אלא חטאת, כאמרו כי חטאת היא (ויקרא ה' י"א), למדנו ששם מנחה יתכן על כל הקרבנות, ורשב"ם ז"ל פי' ג"כ לשון דורון משלם נחת לפי שמביאה לקרבן, ואינו נראה לי, והרב המעתיק תרגם (איין שפייזע=אָפּפֿער), ויותר נראה תרגומו בפי' ויבא קין מפרי האדמ' מנחה לה', שתרגם (ווין געשענקע), שהוא הדורון המניח דעת מקבלו. [א"ה שם מנחה נאמר בכללות וביחוד, נאמר בכללות על הדורון המובא מקטן לגדול, בבואו לקדם את פניו, והוא כולל א"כ גם כל הקרבנות, ואולם בקרבנות נאמר ביחוד על הקמח הקרב לגבוה, והמשקה הקרב יקרא נסך, יזכור תמיד הקרבן ומנחתו ונסכו, והמתרגם צריך שיתרגם בכל מקום כפי ענינו]: סלת. סלת של חטים, ובמנחת מלואים מפורש סלת חטים (שמות כ"ט ב'): סלת יהיה קרבנו. כל המנחות האמורות בענין הם סלת, אבל זו לבדה נקראת מנחת סלת, וזהו סלת יהיה קרבנו. כי נקמצת בעודה סלת, והאמורות אחריה נאפות קודם קמיצה ועל כן לא אמר אם סלת יהיה קרבנו, כמו אם עולה קרבנו מן הבקר, שהרי כלן באו' סולת. אלא האומר הרי עלי מנחה סתם, מביא מנחת סלת שהיא הראשונה

שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה׃ (ג) וְהֵבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל־

גע׳. (3) דיזעם ברינגט ער דען זאהנען אהרן׳ס, דעי פריסטערן. דער פריסטער נימט דאפאָן איינע האנד פאָלל, פאָם מעדלע אינד פאָם אֶהלע, נעבסט אל־לעם ווייהרויך. דער פרי־

ת"א והביאה פסחים סס. סוטה סס. קדושין ל"ו, א׳. מנחות ט׳, א׳, וב׳ י"ח: וקמץ זבחים כ"ג, א׳. מנחות ו׳, ב׳, וח׳ ב׳: מלא יומא מ"ז, א׳. מנחות י"א, א׳, וי"ט ב׳, וכ"ו א׳: מסלתה סוטה י"ד, ב׳. מנחות כ"ו, ב. מעילה ט׳, א׳. בכורות ט"א, ב׳. תמורה כ"ח, א׳ וב׳, וכ"ט א׳. נדה מ"א א׳:

רש"י

על מקלתה שאינה נבללת עמה ולא נקמלת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה [סוטה י"ז]: ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר [מנחות י"ח]: (ב) הכהנים וקמץ משם. מקמילה ואילך מלות כהונה [מנחות י"ח ת"כ]: וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמילה כשרה בכל מקום בעזרה די"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל [מנחות ט׳]: מלא קמצו. יכול מבורץ מבלבן יוצא

תרגום אונקלוס

(ג) וְיַיְתֵינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ

באור

שבמנחות, ועליה אמר ונפש כי תקריב קרבן מנחה, שנדר סתם להביא מנחה. סלת יהיה קרבנו, והעשה כמשפט האמור לפנינו: ויצק עליה שמן, המביא אותה יולק שתן על כל׳ ונותן עליה לבונה, כי מקמילה ואילך מלות כהונה, ולא זכר בזו בלילה, כמו בשתי מיני מנחות הסמוכות. ירלה לי לפי שמעשה מנחת סלת כך היא, תחלה נותן שמן בכלי ועליו נותן הסלת, וחוזר וניתן שמן על הסלת ובולל בו הסלת, ואח"כ נותן אותה בכלי שרת ויולק עליה שמן, ונותן עליה הלבונה, ובין הכל לוג שמן לעשרון, ואח"כ מגישה אל הכהן להגשה ולקמילה, ולכן במנחת סלת שהיא הראשונה. פורט לבד המינין שמביא, שהן שמן סלת ולבונה, ומודיע גם שמותר לזר לעשות בה אחר שנתקדשה בכלי שרת, שהן היליקה ונתינת לבונה, והבאה אל הכהן, אבל נתינת השמן פעמים בכלי והבלילה שהן בכלי חול, לא זכר כאן ונכתבו במנחות הסמוכות: ונתן עליה לבונה, מניח קומץ לבונה על מקלת המנחה, שאין לבונה נקמלת עמה: (ב) והביאה, מוליך אותה בכלי שרת אל הכהנים, ואם הולכת בס פסולה בזר, אינן דומים, כי הדם כלו למזבח ומתנות והשירים, אבל כשמביא המנחה אינה ראויה עדיין למזבח עד שיקמלנה, ושירים לכהנים גם בדם תקבלה ואילך מלות כהונה, וקבלה קודם הולכה: משם, אמרו חכמים ממקום שרגלי הזר עומדות, ללמדך שהקמילה כשרה בכל העזרה: וקמץ, כפי הפשט נראה לי כי וקמץ לשון לבירה, כמו ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמלים (בראשית מ"א מ"ד). כלומר יעשה מתנה לבור, ועדיין אין אנו יודעין כמה ילבור ממנה, חזר ואמר מלא קמצו, מה שיוכל ללבור בפסת ידו, אם כף ידו גדולה ילבור הרבה, ואם קטנה מעט. ודע כי אונקלס תרגם על לקמלים לאולרין, ופי׳ רמב"ן ז"ל ענינו שהחפורות שאולרין בהן יקראו קמליט, כי באחת הפחתים (שמואל ב׳ י"ז ט׳). תרגם יונתן בחדא מן קומליא, וכן כל פחת תרגם קומלא, והוא קרוב מן חופר גומץ בו יפול (קהלת י׳ ח׳), כי הגימ"ל והקו"ף שאותיות החיך מתחלפין במקומות הרבה, ודבריו נראים בעיני נכונים מאד, ואם כן אמר וקמץ, לרמוז על כף היד, כי אין בכל איברי האדם גם אחד שיעשנו כפחת, זולתי היד שיוכל לכופפה כפחת לקבל בה, שמטעם זה עלמו נקראת כף שיוכל לכופפה, וכמו שיתבאר בעז"ה (פרש׳ י"א נ"ז), וזהו וקמץ מאס בחלל אחר, ופי׳ באיזו חלל ואמר רלה קומלו, שאין זה אלא פסת ידו, וכאמרו ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה (ויקרא ט׳ י"ז), והרב התעתיק תרגם (אייגע הואנד פאָלל) וזה באמת ענין הקומץ וכמו שאמרנו ירש"י ז"ל כתב מלא קמצו, יכול מבורץ מבלבן ויוצא לכל לד, ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו, לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ, אי בקמצו יכול חסר, ת"ל מלא הא כילד חופה ג׳ אלבעותיו על פס ידו, וזהו קומץ במשמע לשון העברית, ואיני מבין דברי רבינו, איך הוא במשמע הלשון, וקומצו משמע בפסת היד כלו כמו שתבין

כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (ג) וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה

תולדות אהרן אשה בזועות ט"ו, א': והנותרת יותא ס"א, א'. טוטה ע"ו, א'. מנחות ט', ב'. מעילה ג', א', ט' א':

סטער לעסט רעז דופט דאפאן אין דויך אויפשטייגען: אויף דעם אלטאר, פאם פייער צו פערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (ג) וואס פאן דעם שפייזעאפפער איבריג בלייבט, געהערט

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ג) וּדְאִשְׁתְּאַר מִן

רש"י

לבל לד ת"ל במקום אחר והריט ממנו בקמצו [ויקרא ט"ו] לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו [מנחות כ"ה] וזהו קומץ במשמע ל' העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה [ת"כ]: מלא קומצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסול' [מנחות י"א]: אזכרתה. הקומץ

באור

מדברנו, גם מן הגמרא נראה שאין זה במשמעות הלשון, שאמרו (מנחות דף י"א ע"א) אמר ליה אביי לרבא כיצד קומצין, אמר לי' כדקמצי אינשי, ופי' רש"י ז"ל בכל האצבעות, והשיבו עליו מברייתא זו דרך זו קמיצה. שמתחיל הקומץ מאותה שאצל הקטנה, ותידלו אלא להשוות, ובסוף אמרו אמר רב פפא פשיטא לי וקמץ כדקמצי אינשי, הרי שנדחו דברי הברייתא, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (מעשה הקרבנות פרק י"ג ה' י"ג) ואילו קמיצ' בשלש אצבעות במשמע לשון וקמץ, לא היה חולק על זה, גם הראב"ד ז"ל בפי' לת"כ אמר שאינו יודע מאין להם, ושהוא לדעת זה הל"מ, ואולי זה שאמר רבינו ז"ל זהו קומץ במשמע לשון העברית, אינו על קמיצה בשלש אצבעות, אלא על הלבור' בפסת יד האדם, ועל דרך שפרשנוהו. [א"ה, ומה שכתב רש"י ז"ל שזהו קומץ במשמע לשון העברית. הכוונה מתה שהבינה בלשון הזה שם קמיצה לאצבע שאצל הזרת, משמע שמשם מתחילין לקמוץ המנח', לא כדקמצי אינשי במעשה חול שלשם בכל האצבעות כמ"ש רב פפא. כי אם באותו אצבע הנקראת כן ע"ש התחלת הקמיצה בקדש, ואחרי שהגודל אינו חופה את פסת היד, לא נשארו אלא ג' אצבעות. שבהן קומץ את המנחה, ככ"ל]: מסלתה ומשמנה, שהשמן הוא בכל המנח' שהיא בלולה בו ויצוק עליה. אבל מן הלבונה אינו מעלה בכפו כלום, כי היא מונחת במקום אחד מן המנחה כמ"ש (פסוק א') ומסלקה קודם הקמיצ', ואחר שהקטיר הקומץ מקטיר גם הלבונה בפני עצמה: על כל לבנתה, מלבד כל לבונת' יהיה כפו מלא מסלתה ומשמנה, כמו שאמרנו, ועל כמו מלבד. וכן על עלת התמיד שבמוספין (במדבר כ"ח י'), מלבד עולת התמיד: אזכרתה. כולל קומץ המנחה וקומץ הלבונה שבשניהן נקטרים על המזבח, ואילו לא יקטיר רק קומץ המנחה, היה אומר והקטיר הכהן אותו. ויסוב על הקומץ שנזכר סמוך לו, אבל בעבור שצריך להקטיר גם הלבונ' קרא לשתיהן אזכרתה, ולפי שבלחם הפנים אין ממנו קומץ למזבח, אמר על הקטרת הלבונה והיתה ללחם לאזכרה אשה לה', כי אזכרה שם לקומץ סלת ולבונה העולים על המזבח. נגזר מן זכיר', שהם מזכירים המקריב לטובה לפני ה', ונראה שבמנחת סוטה אמר לא יצק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה כי מנחת קנאות הוא מנחת זכרון מזכרת עון (במדבר ה' ט"ו), הא למדת שמנחת לדיקים מזכרת זכות, ואמר יזכור כל מנחותיך (תהלים כ' ד'), ודע שכל זכירה הסמוך לשם מורה על יום הגמול לטוב או לרע, כי אין שכחה לפני כסא כבודו, אלא כל זמן שלא בא יום הגמול נדמה כשכוח. ולכן על הגמול יאמרו זכירה. ועוד אפרש בעז"ה בפרשת אם בחוקותי. ורמב"ע ז"ל אמר רבים פרשוהו כריח וקטרת כמו זכרו כיין לבנון (הושע י"ד ח'). ובשטה זו תרגם הרב המעתיק (דען דופט) [וכתב הריח העול' מן הדבר המריח יכונה בל"ק בשם זכר ואזכרה כמו מזכיר לבונה, כי הריח הוא רושם הדבר אחר הסתרו והעלמו מיתר החושים, וכן הזכר הוא שומר רשמי הדברים אחר העלמם מן החושים, ובל"א יקרא הריח העולה מגוף המריח (דופט)], ולפרושינו מזכיר לבונ' כמו שוחט השור לריח ניחח, כן מביא לבונה לעורר בלבונה הנקטרת שיזכרהו השם לטובה: (ג) והנותרת מן המנחה, לפי שגם על השיירים קדושת המנח' כמו

לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס (ד) וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים

תולדות אהרן וכי יקרי' מנחות ס"ג, א': חלות שם שם, ודף ע"ה, א':

דעם אהרן אונד זיינען זאֶה־נען, אלס דאז אללערהייליגסטע פֿאָן דען פֿייער־אָפּפֿערן דעם עוויגען. (ד) ווען דוא אבער איין שפייזאָפּפֿער ברינגסט, דאז אים אָפֿען געבאקען ווירד; זאָ זאָללען עס אונגעזייערטע קוכען פֿאָם פֿיינסטען מעהלע זיין, מיט

תרגום אונקלוס

מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַיְיָ׃ (ד) וַאֲרֵי תְקָרֵב קֻרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה תַנּוּרָא סֻלְתָּא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן

רש"י

העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח:

(ג) לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת [ת"כ]: קדש קדשים. היא להם מאשי ה' ואין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האישים [יומא י"ד]: (ד) וכי תקריב וגו'. שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור [מנחות מ"ו] ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי"א מושחין כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזתים

באור

שיתבאר בסמוך אחר והנותרת לא והנותר: לאהרן ולבניו, לימדו רבותינו שאהרן וכל כ"ג נוטל חלק בראש איזו מנחה שירצה, לא כפי שיגיע לחלקו כשיתחלק בין אנשי המשמר, והכשא' מתחלק בין בניו איש כאחיו: קדש קדשים מאשי ה'. אע"פי שנאכלת לכהנים לא יצאה מקדושת' אלא ק"ק היא כמו הקומץ שקרב על המזבח, כי נתונה היא לכהנים מאשי ה', ממתנות הראויות להיות מאכל אש על המזבח לריח ניחוח, אלא שהקב"ה נתן חלק זה מאשיו לכהנים לכן דומה לחלק שעלה על האשים, וזהו מה שאמרו חכמים ז"ל כהנים משלחן גבוה קא זכו וכמפורש בפרשת צו, וכן אמר גם שם לא תאפה חמץ חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא כחטא' וכאשם (ויקרא ו' י'), כל זכר בבני אהרן יאכלנה (שם שם י"א). ושם אפרש יותר בע"ה, זהו פשוטו של מקרא, ורבותינו דרשו עוד מכתוב זה שאין השירים מותרין באכילה לכהנים עד שיקטר הקומץ: (ד) וכי תקריב, תקדים: מאפה תנור, שאמר הרי עלי מנחת מאפה תנור: סלת חלות מצת. זכר שתי מינין חלות מצות ורקיקי מצות, רצה מביא חלות, רצה מביא רקיקין, ווי"ו ורקיקי כמו או, וכן ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו). ואין אכרע מן הכתוב אם רשאי להביא מחצה חלות ומחצה רקיקין, ויש בזה מחלוקת תנאים, ומצינו במנחת מלואים שהיו בה חלות ורקיקין, וזה כדמות ראיה לדברי האומר מביא: חלות מצות, אמרו בת"כ ר' יהוד' אומר מצות מצות, למצות שוו ולא שוו לבלילה, החלות בלולות, והרקיקין משוחים, וזה בדרך הפשט, ואמרו עוד כיוצא בו אמר ר' יהודה ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה, יכול כשם שמרחיצין מן הכיור מרחיצין מן הכן, ת"ל נחשת נחשת לנחשת שוה לו ולא לרחיצה, כיוצא בו אמר ר' יהוד' ועשית חשן משפט וכו' יכול כשם שזה כפול כך זה כפול, ת"ל זהב זהב, לזהב שוה לו ולא לכפילה, וזהו ענין נאות במשפט הלשון שכופל דבר אחד פעמים, להשוות שני הדברים רק בדבר המפורש בשתיהן, וגם כאן בא ללמדנו שלא נתן הבלילה לרקיקים והמשיחה לחלות. ומנחת סלת שנאמרה לפניה, אין בה חלות כי נקמצת סלת אבל זו נאפית תחלה חלות מצות או רקיקי מצות, ואחר אפייתן פותתן לפתיתים וקומץ מהן: בלולת בשמן, מחלוקת בדבר, י"א בוללן בעודן סלת, נותן שמן בכלי ועליו סלת ועליו שמן ובוללן, וי"א לאחר אפייתן, אבל אינה נגיבה יציקה כמו מנחת סלת כמו שיתבאר (פסוק ו'): ורקיקי. פי' רד"ק ז"ל ששרשו ריק מלשון דלות ודקות, אבל איני יודע לענין מה דלו מחלות. ושניהן טעונין מתן שמן בכלי, ואם חלה בלולה, הרקיק משוחה, ואם החלה נקמצת לאחר בלילה כדברי חכמים, הרקיק שאין סלתה בלולה בשמן קודם אפייה, היא דלה ממנה, אבל לרבי שאמר בוללן חלות צריך טעם לשם רקיק, ואולי סובר

בַּשָּׁמֶן: ס (ה) וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה תִהְיֶה: (ו) פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא: ס שלישי (ז) וְאִם־מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת

תולדות אהרן ורקיקי שם שם ב׳: קרבנך שם ע״ד, ב׳: מצה שם נ״ג, ח׳: פתות שם ע״ה, ח׳: ואם וכו׳ שם ס״ג, ח׳, וע״ד ב׳:

תרגום אשכנזי

אהל איינגעקנעטעט, אונד אונגעזייערטע פלאדען מיט אהל בעשטריכען. (ה) איזט אבער דאז אָפּפער איין שפּייזאָפּפער אין דער פּפאננע, יאָ זאָלל עס פאָם פּיינסטען מעהלע, מיט אהל איינגעקנעטעט אונד אונגעזייערט זיין. (ו) מאן צערבריכט עס אין שטיקקען, אונד אלסדאן גיסעסט דוא אהל דאראויף; עס איזט איין שפּייזאָפּפער. (ז) ווען דאז שפּייזאָפּפער אין איינעם נאפּפע געבאקקען ווערדען זאָלל, זאָ

תרגום אונקלוס

בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשָׁח: (ה) וְאִם מִנְחָתָא עַל מַסְרֵיתָא קֻרְבָּנָךְ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּטִּיר תְּהֵי: (ו) בְּצַע יָתַהּ בִּיצוּעִין וּתְרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא מִנְחָתָא הִיא: (ז) וְאִם מִנְחָתָא

רש״י

ואין צריך שמן ראשון אלא למנור׳ שנאמר בו זך [ת״כ] ושנינו במנחות [דף ע״ו] כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין: (ה) ואם מנחה על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת [מנחות ס״ג] וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן [שם ע״ד]. וכולן טעונות ג׳ מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם עשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת: (ו) פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת״ל עליה מוציא את החלות ולא מוציא את הרקיקין ת״ל היא: (ז) מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו

באור

שהמשיחה מעט, ושאר השמן שבלוג נאכל לכהנים, על כן היא דלה, כי החלות הבלולות טעונות השמן כלו, ואולי החלות עבות, והרקיקים דקות ואפשר שזהו גם כוונת רד״ק ז״ל, ובפי׳ ר׳ ב״ע ז״ל חלות עבות ויש אומרים עגולות מל׳ חליל׳ שבדברי קדמונינו: משחים בשמן, שנינו בפ׳ כל המנחות כיצד מושחן כמין כ״י (שהיא כף יונית כמין ט׳ שלנו) ושאר השמן נאכל לכהנים: (ה) ואם מנחה, אם תקדיש מנחה על המחבת, כה יהיה משפטה: סלת בלולה בשמן, כמו שאמרנו נותן שמן בכלי ונותן עליה סלת וחוזר ונותן עליו שמן ובוללה, ואופה אותה על מחבת שבמקדש: (ו) פתות אותה פתים, המצות שנאפו תחלק לפרוסות, ומאותן הפרוסות יקמוץ הכהן כמו ואקחה פת לחם (בראשי׳ י״ח ה׳), וכן כל המנחות הנאפות קודם הקמיצה, טעונות פתיתה: פתים, ולא שיפררנה לפרורין, ושעור חכמים בכזית: ויצקת עליה שמן, היציקה כבר אמורה במנח׳ סלת, וכל המנחות הוקשו זו לזו בפסוק הבאת (פסוק ח׳), ולא נאמר במנחת מחבת, אלא למעט מנחת מאפה תנור האמורה לפניה שאינה טעונה יציקה: מנחה היא, כלומר הואיל ומנחה היא וצריכה קומץ למזבח, צריך שיפתת אותה פתים, ומכאן לכל המנחות הנעשות בכלי שטעונין פתיתה, לבד שתי הלחם ולחם הפנים, לפי שאין מהן קומץ למזבח: (ז) ואם מנחה מרחשת, אם תקדיש מנחת מרחשת, כה יהי׳ משפטה, ולפי שלחם מאפה תנור ומחבת ומרחשת ידועים גם בחולין, שרגילין בני אדם לאפות חלות ורקיקין באחת משלשה מינים הללו. דבר עליהן בהוה, שגם במקדש היו הכלים הללו לאפות בהן לחם קודש: סלת בשמן תעשה, כמו שאמרנו שיתן הסלת בשמן שבכלי ושמן על גביו, וזהו בנין אב לכל המנחות שנעשים כן, וכן יציקה ובלילה ואפייתה מצות ופתיתה אין צורך להאמר בכל אחד ואחד, שכלם נלמדות זו מזו בפסוק הסמוך. מרחשת, שנו רבותינו (מנחות דף ס״ג ע״א) מה הם בין מחבת למרחשת, מרחשת יש לה כסוי, מחבת אין לה כסוי דברי ר׳ יוסי הגלילי, ר׳

בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ (ח) וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (ט) וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה

ת"א והבאת שם ס', א' וג': והגישה סוטה יד. זבחים ס"ג, א', וס"ד א'. מנחות ס"א, א': והרים מנחות ס', ב', וס"א א':

תרגום אשכנזי

מוס עס פֿאָם פֿיינסטען מעהלע מיט אֶהל צורעכט געמאכט ווערדען. (ח) דאַ שפּייזאָפּפֿער, וועלכעס הירויס פֿערפֿערטיגט ווערדען זאָלל, ברינגסט דוא פֿאָלגענדער געשטאַלט דעם עוויגען. דער אָפּפֿערנדע נעהמליך ברינגט עס דעם פּריסטער, דיזער ברינגט עס היין צום אלטאר. (ט) דער פּריסטער נימט דאַפֿאָן דען טהייל, וועלכער אין דופֿט אויפֿ־

תרגום אונקלוס

דרדתא קורבנך סולתא במשח תתעבד: (ח) ותיתי ית מנחתא די יתעבד מאלין קדם יי ויקרבינה לות כהנא ויקרבינה למדבחא: (ט) ויפריש כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא קורבן

רש"י

לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין. כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע: (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינים הללו: והקריבה. בעליה אל הכהן: והגישה אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של

באור

חנינא בן גמליאל אומר מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין ורכין, ומחבת צפה ומעשי' קשין, ובגמ' אמרו דר' יוסי הגלילי גמרא גמירא לי' לא ממשמעות המלות שאם מרחשת לשון רחש לבי דבר טוב (תהלים מ"ה ב'), שהוא בסתר. גם מחבת מלשון למה נחבאת לברוח (בראשית ל"א כ"ז), ודברי ר' חנינא בן גמליאל מפורשין בכתיב שנא' וכל מנח' אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת (ויקרא ז' ט'), סמך בי"ת אצל תנור ומרחשת, כי המנחה מכוסה בתוכן, ומלת על סמוך למחבת, לפי שאינו אלא צפה על גבה, ולפי שמרחשת עמוקה היו מעשיה רכין, אבל מחבת שהיא עם דופנה, היו מעשיה קשין שאם היו רכים היו נגרין ממנה, והי' אפשר לומר שבהיות מרחשת עמוקה הי' לה כסוי, אבל מחבת שצפה. היה הכסוי שורף את המנחה. וא"כ ר' יוסי הגלילי דבר על הכלים ור' חנינא בן גמליאל על מעשה המנחה אבל לא משמע כן מן הגמרא שאמרו גמרא גמירי לי': (ח) והבאת את המנחה, כתוב זה כולל כל המנחות הנאפות האמורות למעל', כי במנחת סלת כבר נאמר מנחה לה'. גם מפורש והביאה אל בני אהרן הכהנים, ולא נאמר כן במנחות האפויות. וכן לא נאמר בהן קמיצה והקטרה. לכן חזר וכללן כאן: לה'. לשם מי שאמר והיה העולם, כמו שפרשנו (פרשה א' ט'), גם והקריבה אל הכהן, והרב המעתיק תרגם (ברינגסט דוא פֿאָלגענדער געשטאַלט דעם עוויגען). ולדעתו שיעור הכתוב שתביא את המנחה לה' באופן שאגיד לך והוא והקריבה וגו': יעשה. אשר יתוקן כהלכתו האמור בפרש', כמו לא עשה שפמו (ש"ב י"ט כ"ה), והמל' זכר על מנחה שהוא נקבה, לכן פי' רד"ק ז"ל שיש בו דבר נסתר נופל ולא פירש אותו, ולדעתי כמו ויהי כל הארץ ודומיהן: והקריבה אל הכהן, פי' רש"י ז"ל בעליה, וזה כמו והביאה אל בני אהרן הכהנים האמור במנחת סולת, כמו בספל אדירים הקריב' חמאה (שופטים ה' כ"ה). ולפי שכבר תקנה ואפה בכלי שרת ועכשיו נותנה לכהן להעלותה לריח ניחח, הרי ההבאה מצורכי הקרבן, על כן אמר והקריבה. והגישה אל המזבח, יגיש אותה הכהן אל קרן דרומית מזרחית של מזבח. ואם הקמיצה כשרה בכל העזרה, צריכה תחלה הגשה למזבח בכהן, ובמנחת סלת לא נאמרה, לפי שחזר ופירשה בפרשת צו. ואמר הקרב אותה בני אהרן לפני ה' (פרשה ו' ז') ושם אפרש בע"ה: (ט) והרים הכהן, זוהי קמיצה והקטרה שלא נתפרשו עדיין במנחות האפויות, וטעם שבמנחת סלת אמר וקמץ וכאן אמר והרים, לפי שתרומ' זו מפורשת למעלה שהיא הקומץ, וצריך שיהיה מסלתה ומשמנה לא מן הלבונה. אבל קומץ של לבונה מקטיר בפני עצמה, לכן כאן שעולה על שתיהן, הוצרך לומר והרים לכלול קומץ ולבונה, כי שתיהן תרומות לה' לעלות על האשים. ואילו אמר וקמץ, לא היתה הלבונה בכלל, לכן אמר את אזכרתה ולא אמר את קמצה, כי אזכרה כולל קומץ ולבונה כמ"ש (פסוק ב'), אבל רש"י ז"ל פי' את אזכרתה היא הקומץ, ואין רבינו ז"ל חולק שכולל גם

אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (י) וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ (יא) כָּל־הַמִּנְחָה

תולדות אהרן כל וכו' מנחות נ"ז, א':

שטייגע זאלל; לעסט עס אויף דעם אלטארע אין רויך אויפגעהן, דאס פייער פערצעהרען: צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (י) וואס פאן דעם שפייזאפפער איבריג בלייבט, געהארט דעם אהרן אונד זיינען זאהנען, אלס דאז אללערהייליגסטע פאן דען פייעראפפערן דעם עוויגען. (יא) אללעס שפייזאפפער,

תרגום אונקלוס

דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (י) וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ (יא) כָּל מִנְחָתָא דִּי תְקָרְבוּן

רש"י

המזבח: (ט) את אזכרתה. הוא הקומץ: (יא) וכל דבש. כל מתיקת פרי קרוי

באור

הלבונה, אלא שקצר בדבריו שהרי אמרו בברייתא אזכרתה נזכרים בה, נזכרים בקמיצתה ונזכרים בלבונתה, ולדעתי כך פרושו תחלה מפרש לשון אזכרתה, שנקראת המנחה כן לפי שנזכרים בה לפני ה', וכמו שפרשנו (שם), ואח"כ מפרש במה נזכרים, ואמר בקמיצה ובלבונתה שעולין על המזבח, ואמרו עוד ר' שמעון אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה מה להלן מלא הקומץ אף כאן מלא הקומץ ואינו חולק על ת"ק, כי הלשון הזה שנוי בברייתא במקומו בפרשת אמור ואין שם דעת אחרת, ושם מקומו ללמוד שהלבונה הבאה עם לחם הפנים צריכה להיות שני קמצין לשתי מערכת, והלבונה גם היא בתחלה מלא קומצו. לפי שבמנחת סלת סמוכה אל סלת ושמן המנח' שמפורש בה מלא קומצו, וכן נראה מפורש בברייתא דת"כ (פרשה ח' פיסקא ט'). ולא אמר כן הרא"ם ז"ל ולא מפרשי הת"כ ז"ל: אשה ריח ניחח לה', כבר פירש כן במנחת סלת, ועכשיו כולל גם המנחות האפויות לענין זה: (י) והנותרת מן המנחה, לאהרן ולבניו, כבר נאמר זה במנחת סלת, ועכשיו השוה לה המנחות האפויות, שגם שיריהן הם לאהרן ולבניו, ואודה אני כי הכתוב הזה עד נאמן על יושר קבלת רבותינו ז"ל, כי להלן אומר וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה (פרש' ז' ט') וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו (שם שם י'), הרי שלפי משמעות הכתוב מנחה בלול שהיא מנחת סלת תהיה לכל בני אהרן, והמנחות האפויות לכהן המקריב, ואיך אומר כאן על האפויות והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו? אבל נכון הוא בשטת רבותינו שאמרו לכהן המקריב יכול לו לבדו, ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכלן ת"ל לכהן המקריב, הא כיצד לבית אב של יום המקריבין אותה. ולדבריהם כל המנחות שוות בענין המחלוקת, וכמו שהשוה אותם הכתוב בעצמו בפרשה זו ונחנם תמה הרמב"ן ז"ל על דבריהם ואמר שהוציאו המקרא מפשוטו, גם הרא"מ ז"ל לא התיישבה דעתו בדבר זה ורבותינו לאו הדבר מפורש בתורה, גם המקראות שבפרשת צו מוכיחים כפי פשוטן על דעת רבותינו ז"ל, כמו שנבאר בעז"ה בהגיענו שמה. ורא"בע ז"ל במנחת סלת על לאהרן ולבניו פי' ולכל הכהנים בבוה, ועל לאהרן ולבניו הנאמר במנחות האפיות, פי' לאהרן ולבניו אחריו, והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות, לאלתו קושיתנו ורצה להבדל ופי' לאהרן לבדו, ולבניו אחריו, הכהן מבניו אחריו שיקריבנה לו תהיה, וזה דרך מעוות בכתובים, לפרש שתי לשונות שוות בפרושים שונים, ועוד למה לא אמר והנותרת מן המנחה לכהן, והרי בפסוק שלפניו אמר והזכיר הכהן, אבל פרושו בטל, ודברי חכמים קיימים: קדש קדשים, גם זה כבר אמור במנחת סלת, ועכשיו נשנה בשביל המנחות האפויות, ובארנוהו (פסוק ג'), ומלת קדש קדשים. לפי שגם שלמים ותודה וחביריהן קדושים, אבל מנחה ועולה ואשם קדושים מהן, שאינן נאכלין אלא לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה, נקראים קדש קדשים, שהן קדש בין הקדשים, וחביריהן קדש נגד חולין, וכן ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד"ה א' כ"ג י"ג), כי שבט לוי קדש נגד ישראל, ואהרן ובניו קדש נגד הקדושים: (יא) כל המנחה, הן המנחות האמורות בפרש' זו, והן המנחות המפורשות במקום אחר, כלם אסורות להעשות חמץ, חוץ משתי הלחם שבאין חמץ, גם מקצת לחמי תודה

אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (יב) קָרְבַּן

תולדות אהרן לא תעשה שבת קי"א, א'. מנחות נ"ה, א'. ונ"ו ב': שאר פסחים מ"ג, ב'. יומא מ"ז ב'. יבמות ק', א'. נזיר ל"ח, א'. סוטה כ"ג, א'. שבועות י"ג ב'. זבחים ע"ו, ב'. מנחות כ"ז, ב', ונ"ח א': לא תקטירו מנחות ק"ד, ב'. תמורה ז', ב': קרבן זבחים ע"ז, א'. מנחות נ"ז, ב':

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ אֲרֵי כָל חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא תַסְּקוּן מִנֵּיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (יב) קוּרְבַּן קַדְמִי תְּקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ

תרגום אשכנזי

דאז איהר דעם עוויגען צו עהרען ברינגט, זאָלל ניכט געזייערט ווערדען; דען איהר זאָללט ניכטס פאָן זויערטייג אָדער האָניג אלס פייעראָפּפער דעם עוויגען צו עהרען אין רויך אויפגעהן לאססען. (יג) אלס אָפּפער דער ערשטלינגע זאָללט איהר זיא צוואר דעם עוויגען צו

רש"י

דבש: (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה [ויקרא כ"ג] ובכורים מן

באור

אבל אין מהן דבר למזבח, ולכן אמר אשר תקריבו לה', כלומר אותן שיש מהן דבר למזבח. ועוד יראה לי לפי הפשט שאמר כל המנח' גם על מנחה אחת, וענינו שלא בלבד הקומץ העולה ממנו על המזבח אסור בחמץ, אלא גם שירי מנחת סלת שה"א לכהנים אחר הקטרת הקומץ, אסורין לאפותן חמץ, וכן מפורש על השירים לא תאפה חמץ (פרשה ו' י'), ושם אפרש, וכמו שכתבנו (פסוק ב'): לא תעשה חמץ, זכר לשון עשייה ולא לשון הקטרה, לחייבו על כל מעשה ומעש', אם המתחיל בלישה או בגלילה וכיוצא. גם לפי שכולל גם השירים שאופין הכהנים לעצמן, לא הי' אפשר לומר לא תקטירו: חמץ, שם מן חומץ שכל דבר המחמץ טעמו כמו חומץ, וכן כי יתחמץ לבבי (תהלים ע"ג כ"א), כי בינת לב השמחה במעוכה, ולכן תמשל ליין, וכשתתבלבל בהשגתה יאמר כי יתחמץ לבבי, כיין המתחמץ: כי כל שאר וכל דבש, יפרש מלת חמץ. שאינו אלא שאור שהיא עיסה המחמצת הכל, לא שאר דברים חמוצים, כגון שעירב חומץ בנסכים או במנחות אינו עובר: כל, אמרו בת"כ לרבות המעט ממנו ותערובתו, וכן כל דבש: שאר וכל דבש, הכתוב מתחיל בחמץ לבדו, וסיים בשאור ובדבש ולא אמר מיד לא תעשה חמץ ודבש לפי שהדבש אינו אסור אלא בקומץ העולה למזבח, אבל השירים הכהנים מותרין לטגנן בדבש, ולפי שבכלל לא תעשה קומץ ושירים כמו שפרשנו. לכן כאמר חמץ לבד, אבל סוף הכתוב לא תקטירו ממנו, שמדבר על הקומץ העולה על המזבח, יפה הזהיר על חמץ ועל דבש: דבש, פי' רש"י ז"ל כל מתיקות פרי קרוי דבש, ופרושו כהלכה שאין טעם איסור לדבש לפי שמחמץ, שהרי אין מי פירות מחמיצין ועוד שאילו משום חמץ הי' אסור גם בשירי מנחות, אבל גזרת הכתוב לאסור כל מתיקות למזבח, כל שהוא דבש, הן דבש דבורים או דבש קנים או דבש כל פרי עץ, שאי אפשר לומר דבש דבורין או קנים לבד, שהרי אמר קרבן ראשית תביאו אותם, ודבש בכורים היא דבש תמרים, והראב"ע ז"ל כתב שאור הוא המחמיץ גם כן הדבש, ורבים אמרו שפי' דבש תמרים, וכן כל ארץ זבת חלב ודבש. ויש להם כדמות ראיה בס' עזרא, אינו כן כי הדבש אינו מחמיץ, וראיתו מס' עזרא אך למותר, כי הראיה מוכחת מפסוק הסמוך, גם הרשב"ם ז"ל פי' וכל דבש פירות האילן, תמרים קרויים דבש, כלומר כמו תמרים הקרויים דבש בתורה, שהן אחת מז' מינים כן כל פירות האילן גם הרב בעל משנה למלך דבר על זה (ה' אסורי מזבח פרק ה' א'), והעל' מדברי הגמרא והתוס' ז"ל שכל פירות האילן קרויים דבש: תקטירו, ואפילו בקטרת כדתניא אם נתן בה דבש פסולה והוא הדין שאור, ותפס דבש לפי שהיא יפה לקטרת: (יב) קרבן ראשית תקריבו, מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנא' חמץ תאפינה, ובכורים מן הדבש, כמו בכורי תאנים ותמרים. מפי' רש"י ז"ל, אבל במדרש חכמים לא אמרו כן, כי מה צורך להתיר כאן חמץ בשתי הלחם, והוא מפורש בפרשת אמור למצוה, וכן דבש בבכורים גם הכתוב לא אסר רק להקטיר ממנו אשה לה', ואין בשתי הלחם ובבכורים אשה, לכן נראה לי שעוד הכתוב כך אל תאמר לא אסרתי

רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ (יג) וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב

ת"א המזבח זבחים ע"ו, א'. מנחות נ"ז, ב': לריח יומא מ"ז, ב'. סוטה כ"ג, א'. זבחים עג"ו, ב'. מנחות ק"י, ב': וכל וכו' סוטה מ"ו, א'. מנחות כ', א', וכ"א א': ולא תשבית ברכות ה', ב': על כל מנחות כ', א':

עהרען דארברינגען, אבער אויף דען אלטאר צום אני־גענעהמען גערוך זאָללען זיא ניכט געבראכט ווער־דען. (יג) אללע דיינע שפייזעאָפּפֿער מוסט דוא מיט זאלץ בעשטרייען; דאז זאלץ, אלס איין בינד־ניס דיינעס גאָטטעס, זאָללסט דוא ניכט אין דיי־נען שפייזעאָפּפֿערן פֿעה־לען לאססען: פֿילמעהר זאָללסט דוא בייא אללען דיינען אָפּפֿערן אויך זאלץ

תרגום אונקלוס

וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְּקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא׃ (יג) וְכָל קוּרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּל מְלַח קְיָים אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל

רש"י

הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים: (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתוני' ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך.

באור

לך אלא מנחת נדבה חמץ, לא מנחת חובה שאויתיך להביאה חמץ, אלא אע"פי שקרבן ראשית תקריבו אותם לה', אל המזבח לא יעלו לריח ניחח, שאם העלה בזית משתי הלחם או מדבש הבכורים אל המזבח עובר בלאו כאילו הקריב מנחת חמץ מחולין נדבה למזבח, ועוד אפרש בעז"ה (פרשה ז' י"ג). גם הרמב"ן ז"ל בפרש' לו כתב ואני תמה כשהוליא הכתוב מלאו השאור קרבן ראשית תקריבו, למה לא אמר ג"כ וקרבן תודה. והשיב כי הכתוב אומר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום וכו', ואני תמה עליו שגם שתי הלחם אין ממנו למזבח כלום וכן בכורים. ודומה אני שהבין דקושיתנו ולכן כתב עוד אולי לא הוצרך הכתוב לשיור הבוא אלא בעבור הדבש שלא נתפרש בבכורים שיוציאו מן הדבש, וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין צורך לפרש אותו, כי לא יתנה הכתוב במחלליה מות יומת הון מעבודת הקרבנות ובעבודות אשת אחיך חוץ מן היבמה, ואע"פי שטעמו דחוק בפי' הכתוב, תלמד מדבריו כי כדין שאלנו על פי' רש"י ז"ל. וכפי פרושנו אין צורך לומר כאן וקרבן תודה, כי איננה רק נדבה. אלא שמלבד זה נשיב על תמיהת הרמב"ן ז"ל בסמוך: קרבן ראשית, נקראו שתי הלחם קרבן ראשית לפי שהיא המנחה הראשונה מן התבואה החדשה, שנאמר והקרבתם מנחה חדשה לה'. שתהא הדשה לכל המנחות של חטין ושל שעורין הבאות מן החדש. ויראה לי שבכלל קרבן ראשית גם לחמי תודה, כי התרומה נקראת ראשית. ראשית דגנך. וכן החלה ראשית עריסותיכם, וכן כל המורם להנתן לכהן ראשית הוא, כי תחלה תורם התרומה, ואח"כ יאכל הנשאר לבעלים, ובלחמי תודה נאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומ' לה'. לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה (פרשה ז' י"ד). דומה לשתי הלחם ולבכורים הנתנין לכהן, וא"כ נכלל בכלל קר.ן ראשית, שאפילו מאותה תרומת חמץ הניתן לכהן, לא יעלה ממנה דבר על המזבח. וזוהי תשובה נכונה על תמיהת הרמב"ן ז"ל: לה', תביאו אותם בעזרה לתנופה, ולא לקרבן המזבח. רשב"ם ז"ל. וכן לחמי תודה באין בעזרה לתנופה: לריח נידח, אבל העלה שאור או דבש לשם עצים אינו עובר כך שנו בת"כ: (יג) וכל קרבן מנחתך, כבר באדנו (פסוק א') ששם מנחה יאמר על כל הקרבנות שהן כלם מנחה לה', והניחוהו בייחוד על הסלת מטעם המבואר שם, לכן אמר עתה שכל קרבן שתקרי' מנחה לה' הן עולה הן שלמים הן מנחה תמלח במלח: במלח תמלח. אלו אמר תמלח לבדל הייתי אומר במי מלח, ת"ל במלח מלח ממש, כן הוא בת"כ: ולא תשבית, כל השבתה בטול והפסק, ועוד אדבר עליו בעז"ה (פרש' כ"ג ב' ול"ג): ברית אלהיך, פירש"י ז"ל שהברית כרותה למלח מששת י"ב שהובטחו המים התחתונים לקרב במזבח במלח ונסוך המים בחג, וזה

מֶֽלַח׃ ס (יד) וְאִם־תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים

תולדות אהרן ואב וכו' מנחות ס"ח, ג', יג"ז ח':

תרגום אשכנזי

ברינגען. (יד) ווען דוא דיא ערשטלינגע אלס שפייזעאָפּפער דעם עווי־

תרגום אונקלוס

כָּל קוּרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא: (יד) וְאִם תְּקָרֵב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם

רש"י

על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן:

(יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשו' שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן [במדבר ל"ו] ואם יהיה היובל וגו': מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר

באור

דרך אגדה, ורמב"ע ז"ל פי' הכנסתין בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון, וזה דרך רחוק, גם כפי הקבלה בדיעבד יוצא בגרגיר מלח אחד, אבל ברית אלהיך לדעתי הוא ברית עולם בששת ימי בראשית כי אז נתן השם חוק לכל דבר, עליו נאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמי' ל"ג כ"ה), ולנח אמר והקמותי את בריתי אתך, שבו יקים בריתו ברית עולם, שלא יאבדו המינין כלם במבול. שלכל אחד נכרת ברית. והוא חקו וטבעו לעד לעולם, וברית מלח הוא שיתקיים לא יבאש ולא יתליע, גם בו ישמרו כל מיני מזון מהבאשם, ואין כמוהו בענין זה בכל המזונות שתחת השמש, וגזרת השם הוא שיותן ממנו על כל הקרבנות העולות למזבח, להורות על הקיום, ולפי שנכרתה ברית למלח שיתקיים, לכן כל קיום עולם שתחת השמש נמשל לברית מלח. כמו הכהונה שנתנה לזרע אהרן עד עולם, אמר ברית מלח עולם היא (במדבר י"ח י"ט), וכן המלכות שנתנה לדוד ולזרעו עד עולם, נאמר ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח (ד"ה ב' י"ג ה'), והתבונן שאמר כאן ברית אלהיך, ובכל הפרשה לא נזכר שם אלהים, כמו שבארנו (פרשה א' ב'), לפי ששם אלהים נזכר תמיד בבריאת שמים וארץ. כי אלהים שם הדיין והשופט, ששפט על כל דבר בחכמה, ונתן לכל דבר חקו בצדק, וחוק נתן למלח שיתקיים, ובפרושנו לס' בראשית באר נו. ולרמב"ן ז"ל בזה דברים אחרים קחם מספרו. (והרב המעתיק פי' שמלח הוא כנוי לקיום הדבר על תמונתו וכמותו מבלי שנוי ותמורה כלל, כי הדבר הנמלח לא יתעפש אף לא ירקיב, ולזה הוא תאר לברית קיים ונאמן, ברית מלח. הוא הברית אשר ישמר על תמונתו מבלי חסרון ותוספות, ועם הקרבן הוא מורה על קיום הברית אשר כרת ה' עמנו): ברית, אפרשנו בעז"ה (פרשה כ"ו ט'): מעל מנחתך, מכל הדברים שתביא לי למנחה, אבל בחולין לא נויתיך על כלן: על כל קרבנך, על עולת בהמה ועוף ועל אימורי כל הקדשים כלם, מפירש"י ז"ל: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. אמרו רבותינו ז"ל שבמנחת העומר הכתוב מדבר, שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה, ומן השעורים היא באה, נאמר כאן אביב, ונאמר להלן כי השעורה אביב, וכמו שבא בפי' רש"י ז"ל. גם רשב"ם ז"ל פי' ואם תקריב, לכשתקריב מנחת העומר ויפה פי', שכן קבלת אבותינו והיא האמת. ולשון ת"כ ואם תקריב מנחת בכורים לה' זו מנחת העומר, מניין היא באה מן השעורים, הו יכול מן החטים. א"ר אלעזר נאמר כאן אביב ונאמר אביב במצרים, מה אביב האמור במצרים שעורים. אף כאן שעורים. והרא"ם ז"ל תמה מניין להם שבמנחת העומר הכתוב מדבר. ואם בעבור שכתוב מנחת בכורים ובעומר כתיב ראשית קצירכם, שמא בשתי הלחם של עצרת הכתוב מדבר. שגם בה נאמר בכורי' לה', והשיב שהיתה קבלה בידם ממשה רבינו ע"ה שהעומר בא מן השעורים, ומאלו כתוב כאן אביב קלוי באש, וקבלו ג"ש אביב אביב ממצרים שהוא שעורים. ואחר שהכתוב מדבר במנחת שעורים, ידעו שבמנחת העומר מדבר, וכמה רחוקים דברים אלו לדעתי, אלא כפשוטו שהכתוב קראה מנחת בכורים. ואין זה אלא העומר שהוא ראשית הקציר, שאי אפשר לומר שתי הלחם, שהרי אין בשתי הלחם קומץ למזבח, וכאן אמר שיקטיר קומצה. וגם אם תאמר שבפרשת אמור סתם וכאן פירש שיקמוץ ממנו באמרו והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה וגו' (פסוק ט"ז), איך אפשר לומר כן והכתוב אומר חמץ תאפינה (פרשה כ"ג י"ז), ולמעלה אמר קרבן ראשית תקריבו וגו' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (פסוק י"ד), וכמו שפרשנוהו. ועוד מכמה טעמים מתברר שהכתוב מדבר במנחת העומר וכמו שאוכיח לפנינו, ולכן לא הוצרכו רבותינו לבדר זה בראיות, אבל רצו לבדר שמנחת העומר היתה של שעורים. ואודר גם על זה בסמוך ואם עדיין יאמר הטוען שמא הכתוב מדבר במנחת נדבה של יחיד, כשמביא מנחה מבכורי שדהו

לַיהוָ֔ה אָבִ֗יב קָל֤וּי בָּאֵשׁ֙ גֶּ֣רֶשׂ כַּרְמֶ֔ל

ת״א אביב מנחות ס״ו, א׳ וב׳, וס״ח ב׳, וע״א א׳, וס״ד א׳: כרמל שבת ק״ה, א׳. מנחות ס״ד, ב׳, וס״ו ב׳:

תרגום אונקלוס

יְיָ אָבִיב קָלֵי בְנוּר פֵּירוּכִין בְּכִידָן תְּקָרֵב יָת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ:

גען דארברינגסט; פֿאָן רייפֿען קאָרנעהרע, אם פֿייער געזענגט, אונד אין גרויפֿען צערשטאָסען, זאָללסט

רש״י

[ת״כ] שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן כי השעורה אביב [שמות ט׳]: קלוי באש.

באור

לה׳ להודות לו על חסדו. וכמו שדמה רמב״ן ז״ל שפי׳ ואם תקריב מנחת בכורים, רבים אמרו שמלת אם חיוב (כלומר שפרשוהו על מנחת העומר). ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים (כלומר להביא בית ה׳ ראשית הפירות שבכרו תחלה) לא הבכורים (כלומר לא מנחה מבכורים), והרוצה להביא מנחה מבכורים, נדבה מביא, אבל דרך זה עקלקלות בסדר המקראות. שאם במנחת נדבה מדבר, למה לא נכתבה למעלה אחר מנחת סלת בהיותה מנחת סלת כמוה. וגם לא היה צריך להכתב אלא פסוק ואם תקריב מנחת בכורים וגו׳ ואחריו יאמר והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וגו׳ שבה כלל שלשה המנחו׳ להגשה ולקמיצה ולהקטרה, וככה יכלול גם מנחת בכורים, ומה צורך עוד בפסוקים הסמוכים ונתת עליה שמן וגו׳ (פסוק ט״ו), והקטיר הכהן את אזכרתה (פסוק ט״ז). אין זה אלא שהראשונות נדבה, וזאת מנחת צבור. ולכן נכתבה בפני עצמה באחרונה. עמוד והתבונן שלא תמלא במנחת העומר בפרשת אמור מה משפטה. כי לא אמר אם יש ממנה למזבח או לא, כי סתם ואמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן (פרשה כ״ג י׳) והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם וגו׳. (שם שם ה׳)? ואם תשיב שסמכה תורה על האמור בדין המנחות בפרשת ויקרא, אין מנחת העומר דומה להן שכלן נדבה והיא חובה, כלן מנחת יחיד והיא מנחת צבור כלן באות סולת והיא מלילות בשבלים, כלן חטים והיא שעורים ויותר היינו דנין אותה משתי הלחם שאין מהן דבר למזבח. ואל תתעקש לומר שמא כן דעת התורה. אם כן הי׳ ראוי לומר בה שתהיה לכהן כי נכתבה קודם שתי הלחם, אין זה אלא שהיא מפורשת כאן שצריכה שמן ולבונה וקמיצה והקטרה ככל המנחות, ולכן לא הוצרך לפרש שם עוד. ועוד אמרו בת״כ ואם תקריב מנחת בכורים לה׳, זו מנחה באה חובה (פי׳ זהו העומר) יכול נדבה (פי׳ מלשון ואם, ותשוב למנחות האמורות למעלה) כשהוא אומר והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן לימד שאינה בא׳ה אלא חובה. ויותר מפורש בת״כ פרשת אמור אצל שתי הלחם, שאמר ר׳ שמעון אם תאמר זו משל צבור ולהלן משל יחיד, אמרתי לאו אם זו ראשית קציר, אין להלן בכורים לה׳, ואם להלן בכורים לה׳. אין זו ראשית קציר, ושם אפרשנה בעז״ה. וטעם שלא נזכרו פה דין השירים, אם הן לאהרן ולבניו, או דין אחר להן, תשמע ממני בעז״ה (פרשה ו׳ י׳). והסתכל עוד בחכמת הכתוב שזכר בפרשה זו כנגד המנחות הדומות זו לזו במתן שמן ולבונה וקמיצה ושירים, ובן חמש מיני מנחות האמורות כאן שבכללן מנחת העומר, וכל האחרות אינן שוין להן, כי מנחת חוטא עני ומנחת קנאות אין בהן שמן ולבונה, ולחם הפנים ושתי הלחם אין מהן קומץ למזבח, ומנחת חביתין ומנחת חנוך אין בהן שירים שכלן למזבח. וכתבתי כל זה לפרש המקראות על מכונן. ׃להראות שדברי מקבלי התורה נאמנו מאוד: **אביב**. כל המנחות מקדים סלת וזו צריכה שתתקדש אביב, כי מלת אביב על השבלים שהזרע מבושלת בתוכן, כמו כי בחדש האביב יצאת וגו׳ (דברים ט״ז א׳), בחדש שהתבואה עומדת בקמותיה, וכן כי השעורה אביב והפשתה גבעול (שמות ט׳ ל״א), העמדה מבושלת בשבלים. כי העומר קוצרין אותו בליל ט״ז בניסן, ומביאין הקציר לעזרה ושם בוררין ודשין וטוחנין אותו, ושרש המלה אבב, כמו עודנו באבו (איוב ח׳ י״ב). שזהו משקל הכפולים כמו מן קנן קנו ומן חנן חנו. וכן לראות באבי הנחל (ש״ה ו׳ י׳). וכן תרגם הרב המעתיק (רייפֿען קאָרן זֶהרען), ורמב״ע ז״ל אמר נקרא כן בעבור שהוא ראשון, והוא מגזרת אב, ולדעתו שהכתוב מדבר במנחת נדבה איננה ראשון, אם קדמוהו אחרים, ואם בעבור שהוא ראשון מצמחיו, מה טעם להזכירו אחר שאמר מנחת בכורים. ובהיות שמדבר במנחת העומר וקראה אביב, מסברא נדע שבאה מן השעורים, שהן מבושלות בחדש ניסן בארץ ישראל ובסביבותיה. ואין כן החטים שקציר שלהם הוא בחדש סיון, וראיה וחג שבועות וגו׳

תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ: (טו) וְנָתַתָּ

דוא דיא שפייזעאָפּפֿער דיינער ערשטלינגע דאר- ברינגען. (טו) דוא מוסט

ת"א תקריב מנחות פ"ג ב', ופ"ד א': ונתת מנחות נ"ט א':

רש"י

שמייבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת ברחיים לפי שהיא לחה: גרש

תרגום אונקלוס

(טו) וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא מִנְחָתָא הִיא:

באור

בכורי קציר חטים (שמות ל"ד כ"ב), ועל כן נוכתה השעורה במצרים ולא החטה, כאמרו: כי השעורה אביב וגו' (שם ט' ל"א), והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה (שם), שמתאחרות להבשל, ומצרים וא"י שכנות וזמן קציר תבואות שלהם שוה, ואולי שזהו עצמו מה שאמרנו למעל' בשם רבותינו נאמר כאן אביב ונאמר להלן במצרים אביב. מה להלן שעורה וכו', שאינה גזירה שוה מקובלת לכל שהרי ר' עקיבא למדו ממקום אחר, אלא ראיה שאביב של עומר נאמר על השעורה המתבשלת בעת ההיא וכן הוא בארץ ישראל. וזה לשון נאמר להלן במצרים, שלא היה צריך לפרש במצרים. אלא רומז שנאמר כן על ארץ הקדושה לא"י שהיא כמצרים, אלא שעדיין יש לפקפק שמא העומר בא מחטים העומדים בשדה עונה שממהרות להתבשל גם בימי ניסן, או שהביא שליש, ועל כן חזר ר' עקיבא ולמד בענין אחר: קלוי באש, יש בזה מחלוקת במס' מנחו' (דף ס"ו ע"א) שם שנינו קצרוהו ונתנוהו בקופות, הביאוהו לעזרה והיו מהבהבין אותו באור כדי לקיים בו מצות קלי (כלומר שהבהבו השבלין שקלו באור) דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים בקנים ובקולחות חובטין אותו כדי שלא יתמעך, נתנוהו לאבוב, ואבוב היה מנוקב, כדי שיהא האור שולט בכלו (כלומר תחלה חובטין הזרע מן השבלים, ואח"כ נותנין השעורים באבוב שתשלוט בהן האור). ואפשר לומר לפי שהעומר מתיר שלשה מיני מזון העשוין מן התבואה החדשה כאמרו ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו' (ויקרא כ"ג י"ד), דקדקה תורה שיהיה העומר כולל אותן, שהוא עניו להם. שהרי אוכלין הכהנים ממנו, גם הוא קלוי באש, גם גרש כרמל, ומלת קלוי על הצריבה. ולא על השריפ' לאפר. ושרשו קלה. וקלוי בינוני פעול כמו העשוי לכם במצרים (שמות ג' ט"ז), לפי שהצריבה תתכן ע"י ברזל חם דקדקה תורה ואמרה באש, וכן אשר קלם מלך בבל באש (ירמי' כ"ט כ"ב), וכן תרגם הרב המעתיק (איין פייער געזענגט): גרש כרמל, טחון ושבור. כמו גרסה נפשי לתאבה (תהלים קי"ט כ'), והשי"ן והסמ"ך מתחלפין, כי אחר שהובהב באש טוחנין אותו ברחים של גרוסות, כמו ששנינו (מנחות שם שם) נתנוהו ברחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון, שהוא מנופה בי"ג נפה, כלומר שנטחן ברחים של גרוסות המשברות אותן לשברים קטנים, ואינו טוחן דק דק, שלא יתערבו הסובין בנפה עם הסלת, ואחר הטחינה מעבירו מנפה גסה לדקה ממנה י"ג פעמים, עד שמוציא משלש סאין עשרון אחד למנח' העומר שהוא מנופה מאד וסלת נקיה, וגם הרב המעתיק תרגם גרש כרמל (איין גרויפען ציברשטאָססען), ומלת כרמל תרגם (קאָרן ווהרען), הכוונה שתבי' המנחה בשבלי' וקשין, וכן נרא' לכאורה מלשון רש"י ז"ל. שפי' כרמל בעוד הכר מלא, שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה, ועל כן נקראים המלילות כרמל, וכן כרמל בצקלונו, ולפי' זה יקשה שהי' לו לומר אביב כרמל קלוי באש גרש, כמו שתרגם המתרגם (פאָן רייפען קאָרן וואהיען, אונ פייער געזענגט), ועוד גרש כרמל שמוך בטעם. ואי אפשר שטוחן המלילות, שהרי תחלה חובטין השבלים קודם שמהבהבין באור, ואחר ההבהוב טחינה. גם הוא נגד הדעת שיטחנוהו בשבליו. ואדמה כי לפרושו כרמל טעם לגרש, למה גודסין אותו לשברים, ולא טוחנין אותן היטב הדק, לפי שבא העומר כרמל מלילות לחות ומלאות, ואם יטחן דק דק יתערבו בו הסובין, לכן בתחלה גודסין אותו, ואח"כ יוציאו הסולת ע"י י"ג נפות וכמו שאמרנו, וממלת כרמל אנו למדין שצריך העומר להיות מתבואה לחה, שבהיותה רקיה ומבושלת גרעיניה ספוגים וממלאים הקשים, וזהו שאמרו רבותינו (מנחות ס"ו ע"ב) דבי ר' ישמעאל תנא כרמל כר מלא, כר הוא ראש השבולת העבה ככר. צריכה להיות' מלא, שאם נקצרת קודם לכן, מתיבשין הגרעינין ומתקצרה השבולת, ומזה תבין למה היתה קצירת העומר בליל ט"ז ודוחה אפילו שבת, שאם יקצר קודם לכן תיבשנה המלילות. וזהו שאמרו (שם דף ע"ב ע"א) לפי שמצוה להביא מן הלח, מניין שאם לא מצא מן הלח יביא מן היבש ת"ל תקריב, ופי' רש"י ז"ל מן הלח, דכתיב כרמל. כי אפשר שיהיה ראשית הקציר ואביב ויבש, בהיותו

עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה הִוא׃ (טז) וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ רביעי

ג (א) וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

ת"א והקטיר סוטה ט"ו, א': מגרשה מנחות י"ט, א', וכ"ז א': לבנתה מנחות י"ט, א', וכ"ז א': ואם וכו' זבחים ד', א' תמורה י"ח, א'. ת"ק ט"ו ב'. זבחים נ"ט, ב'. מנחות נ"ב, ב'. ערכין ג', א', וע"ב ב'. תמורה ב'. א': הבקר בכורות ט"ו, ג', ומ"ב א'. תמורה י"ז, ג', וי"ח א': זכר שם שם:

אָהל דארויף גיסען אונד ווייהרויך דארויף לעגען; עס איזט איין שפייזאָ־פּפער. (טז) דער פּריסטער זאָלל דען טהייל, וועלכער אין דופט אויפשטייגען זאָלל, פאָן דען גרויפען אונד דעם אהל, נעבסט אללעם ווייהרויך, אין רויך איפגעהן לאססען; עס איזט איין פייעראָפּפער, דעם עוויגען צו עהרען. ג (א) איזט אבער זיין אָפּפער איין פריידענאָפּפער, ברינגט ער אנדערס פאָן רינדפיה; זאָ קאן ער פאָם מענגליכען אָדער ווייבליכען געשלעכט אבער אָהנע לייבעספעה־

תרגום אונקלוס

(טז) וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּרוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃

ג (א) וְאִם נִכְסַת קֻדְשַׁיָּא קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵב אִם

רש"י

כרמל. גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינה גורסה בריחים של גרוסות' כמו ויגרס בחצץ [איכה ג'] וכן גרסה נפשי [תהלים קי"ט]: כרמל. בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן כרמל בצקלונו [מלכים ב' ד']: ג (א) שלמים. שמטילים שלום בעולם. ד"א

באור

נקצר איזו ימים קודם הפסח. וכן כל כרמל שנקראת תבואה חדשה לחה בשבולת שלה וכן המלילות, ונפרש' אמור אי"ה אפרש עוד. ולאוי לתרגם (אין גרויפען צערשטאָמענען פריטען קאָרנערן): תקריב את מנחת בכוריך. מלשון הכתוב נראה שהוא חובה, ושמדבר על מנחה אחת ידועה שהיא העומר, ולולי כן הי' אומר תקריבנה ודיו. והנה פי' הכתוב שאל תקריבנה לעזרה סלת כשאר מנחות, אלא אביב קלוי באש: (טו) ונתת עליה שמן. כמו שאמרתי לך במנחת סלת, שמן בכלי ושמן על הסולת לבלילה ושמן ליציקה, ולפי שמפורש למעלה, סתם ואמר ונתת עליה שמן, שהוא לוג השמן, ונתרבה כל זה במאמר מנחה היא: ושמת עליה לבונה, על מקצתה וחוזר ולוקחה וניתנה קודם הקמיצה, כמו שפרשנו: מנחה הוא, כמו כל מנחת סלת, לכן שוין מעשיה למעשה מנחת סלת: (טז) והקטיר הכהן את אזכרתה, שהוא הקומץ, וידענו שהקמץ ממנה כמו שמפורש למעלה (פסוק ב'): מגרשה ומשמנה, כמו מסלתה ומשמנה, אבל לפי שהיתה סלת חטים כמו שכתבנו (פסוק א'), ומנחה זו שעורים אמר מגרשה תחת מסלתה. והבונה שיקמוץ מן עשרון הסולת, שילא משלש סאים גרש אחד שעבר בי"ג נפות: על כל לבנתה, מלבד הלבונה שמקטירה בפני עצמה, והיא בכלל אזכרתה, וכמו שפרשנו (פסוק ב'): אשה לה', הקומץ והלבונה יהיו מתן אש לשם מי שאמר והי' העולם, כמ"ש (פרשה א' ט'), ולא אמר ריח ניחוח, לפי שהיא מנחת סלת, ובכך נאמר בה ריח ניחח (פסוק ב'), ועוד שבעומר כבר נאמר והניף את העומר לפני ה' לרצונכם (פרשה כ"ג י"א), וידענו שהוא ריח ניחח:

ג (א) ואם זבח שלמים קרבנו. הקדים עולה ומנחה שהן קדש קדשים, ועתה ידבר בשלמים שהן קדשים קלים, והנפרד ממלת שלמים הוא שֶׁלֶם. ותרגמו וְשֶׁלֶם מריאיכם (עמוס ה' כ"ב), כמו מן מלך מלכים. ומן חדר חדרים אלא שבתורה לא תרגומו נפרד, כמו שתרגמו עולה מנחה

(ג) וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ

תולדות אהרן ושחטו ערכין ג', א'. יומא ס"ג, ב'. נזיר מ"ה, א'. קדושין נ"ו, ב'. זבחים כ"ה, א', וס"ב א'. מנחות א', א':

תרגום אשכנזי

לער, דארברינגען פֿאָר דעם עוויגען; (3) לעגט זיינע האנד אויף דען קאָפּף זייגעס אָפּפֿערס, אונד מאַן שלאַכטעט עס, אם איינגאנגע דעס שטיפֿטסגעצעלטס. דיא קינדער אהרן'ס, דיא פריסטער,

רש"י

שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים [ת"כ]:

תרגום אונקלוס

דְּכַר אִם נֻקְבָּא שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ: (ג) וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכְסְנֵיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן

באור

חטאת ואשם, אלא התרגם בכל מקום בשם שלמים. ובפי' רשב"ם ז"ל לשון שלמים משמע לשון נדר שצריך לשלם את נדרו והוא לשון תשלומים, ואינו נכון כפי דקדוק המלה כי הנפרד מן תשלומים שִׁלּוּם. כמו באו ימי הַשִּׁלּוּם (הושע ט' ז'), ובדבוי שִׁלּוּמִים כמו שנת שִׁלּוּמִים לריב ציון (ישעיה ל"ד ח'), ועוד גם נודר עולה חייב לשלם ותקרא גם היא כן? ורמב"ן ז"ל עשאו לשון שלמות, כמו אבנים שלמות. וכל חפצי ישלים, וגם פרושו אינו כמשפט הלשון, שבלשון שלמות הנפרד שָׁלֵם ובדבוי שְׁלֵמִים. כמו האנשים האלה שלמים הם אתנו (בראשית ל"ד כ"א), ועיקר כדעת רבותינו ז"ל שעשאוהו לשון שָׁלוֹם ואמרו בת"כ ר' יהודה אומר כל המביא שלמים מביא שלום לעולם. ובדרכם פירש רש"י ז"ל שלמים שמטילין שלום בעולם. ואם בדבוי יאמר שִׁלּוּמִים. כמו ולשלומים נמוקש (תהלים ס"ט כ"ג). דומה לענין שבארנו על שם מנחה (פרש' ב' א'). שהניח שם זה לייחד בו הקרבן ואם ענינו כמו מנוחה, וכן שלמים שם לייחד בו הקרבן, וענינו כמו שם שָׁלוֹם וּשְׁלֻמִים. כי שלום בלה"ק היא ההצלחה, כמו השלום אביכם הזקן (בראשית מ"ג כ"ז), ראה נא את שלום אחיך ואת שלום הצאן (שם ל"ז י"ד). כי הצרה מלחמת בנפש. וכשהנפש שוקטת מכל מלחמת צרה ורעה היא בשלום, וקרבן שלמים יבוא מרוב שמחה, פעמים בברכת ה' בכל אשר לו. או שהגיעו טובה גדולה וזובח שלמי שמחה להודית לה' חסדו ולספר טובו, ופעמים שנמלט מצרה, וזובחי זבחי תודה להודות לה' כי גמל עליו. וכמ"ש בפ' צו. ועל ידי שמודה לאלהיו ומכיר טובו מוסף על עצמו חסד עליון וישמור אותו השם ויהיה כל אשר לו שלום, לא כאותן סוכחי אלוה האומרים כחנו ועוצם ידינו עשה לנו, או מקרה הי' לנו, כי יהיו כיס נגרש. אין שלום אמר ה' לרשעים, והרב המעתיק שתרגמו (פֿריידען = אָפּפֿער), יפה תרגם כפי הכוונה שכל זובח שלמים לבו שמח בכל הטוב או בנס שנעשה לו, אבל כפי המלו' אפשר נתרגם שלמים (וואָהלערגעהען): זבח שלמים, כן הוא קרוי בכל הפרשה, ואין כן עולה וחטאת ואשם שלא נסמך להן מלת זבח, והטעם לפי שבשר השלמים נאכל לבעלים, וקורא לבני ביתו ולאוהביו ומיודעיו שיאכלו מזבחו. ובמושב ריעים יהלל את השם, ויספר להם חסדיו, גם כהרבות אוכלים שלא יבוא בשר קדש לידי נותר, לכן נקראו זבח שלמי' כי זבח הוא סעודה של שמחה, כמו וקרא לך ואכלת מזבחו (שמות ל"ד ט"ו). כי זבח משפחה לנו בעיר (שם כ' כ"ט), מה שאין כן שאר הקרבנות שאינן לסעודת הבעלים, אינן קרוים זבח, ובכשי עצרת הן סעודת שמחה לכהנים, כמו שיתבאר בהגיענו לשם בעז"ה: אם מן הבקר, כבר נאמר בראש הסדר אדם כי יקריב וכו' מן הבהמה ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (פרשה א' ב'), שכולל כל מיני הקרבנו שיהיו ממינים אלו. לכן סתם ואמר כאן רק מן הבקר הוא מקריב: אם זכר אם נקבה, בין שיקדיש זכר בין שיקדיש נקבה, תמים יקריבנו ולא בעל מום, שאע"פי שאין זכרות בשלמים, יש תמות: יקריבנו, יקדישנו, גם יקריבנו אל פתח אהל מועד ויעמד כאן וסמך על המבואר בעולה (בפרשה א' פסוק ג' וגו'): לפני ה'. בעזרה: (ב) קרבנו, אחר שנעשה קרבנו, לא בעודו חולין: פתח אוהל מועד, בכל מקום בעזרה, ואינו צריך לפון כעולה: וזרקו, והקרבת הדם לא נאמר כאן, שכבר למדנו בעולה שמקבלה ואילך מצות כהונה, וכן לא נכתב לדורות הולכה

סָבִיב׃ (ג) וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר

תולדות אהרן את החלב חולין מ"ט, ב': ואת שתי הכלית נ"ט, א':

תרגום אשכנזי

זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (ג) פֿאָן דעם פֿריידענאָפּפֿער ברינגט ער, אלס פֿייער־אָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווייִדע בעדעקט: נעבסט אל־

תרגום אונקלוס

כַּהֲנַיָא יַת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (ג) וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קֻדְשַׁיָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יַת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יַת גַּוָּא וְיַת כָּל תַּרְבָּא

רש"י

(ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע"א

באור

בשלמים שהרי היא עבודה שאפשר לבעלים אפילו בעולה, וכמ"ש (פרשה א' ה'): סביב שהיא מתנו' שהן ארבע. ובארנוהו (שם שם): (ג) והקריב מזבח השלמים. הקרבה זו אינה למזבח להקטיר שהרי נאמר אחריו והקטירו אותו בני אהרן וגו', אלא שיביאו הבעלים אימורי השלמים אל הכהן, ובשלשה פרשיות הסמוכות קורא הבאת אימורין הללו בלשון הקרבה, ולא אמר והרים מזבח השלמים אשה לה', כמו בפר כהן משיח ופר העדה, וכן לא אמר והסיר מזבח השלמים, כמו בשעיר נשיא וחטאת יחיד, לפי שבזבח שלמים יש עבודה לבעלים באימוריו, שהיא מצות התנופה שנאמרה בפרשת צו את אהרן, ועליה אמר והקריב מזבח השלמים אשה לה', שיקריבו הבעלים אימורין הללו לתנופה, שאע"פי שזריקת דם בכהנים, זאת בבעלים. כאמרו ידיו תביאנה את אשי ה' וגו' להניף אותו תנופה לפני ה' (פרש' ז' ל'): את החלב המכסה, לפי שנאמר כל חלב לה' (פרש' ג' ט"ז), כל חלב וכל דם לא תאכלו (שם שם), כי כל אוכל חלב מן הבהמה וגו' (פרש' ז' כ"ה), יכול אף חלב דפנות בכלל. שהוא החלב הדבק לצלעות. ושגם הוא נקרא חלב בל"הק. ויעלה למזבח והאוכלו יתחייב כרת ה"ל את החלב המכסה וגו', ללמדנו אלו לבד נקראים חלב לעלות על המזבח. ושאוכליהן בכרת. אבל חלב דפנות אינו נקרא חלב. ואינו ראוי להקטרה ומותר באכילה, וחמש פעמי' פרט הכתוב כן, האחד בשלמי בק' והב' בשלמי כשב, והג' בשלמי עז, והד' בפר כהן משיח, והה' באשם בפרשת צו. ולמדונו רבותינו ז"ל שכלן כתובים בשביל חלב הדפנות, הא' לחולין שלא יהא אוכליו בכרת, והב' שאינו אפילו באזהרה, והג' למוקדשין לפטור אוכליו מכרת. והד' לפוטרו מאזהרה, והה' שאינו בעמוד והקרב למעלה, אבל אסורה להקרב על המזבח, ומה שאמרנו שדעת הברייתא ללמדנו שאין חלב דפנות נקרא חלב בלשון הקדש ומותר, זה למדתי מדברי רמב"ן ז"ל שהביא לפרש ענין זה אמר שם חלב בל"הק השומן הנפרד. שאינו עם הבשר כדבר אחד, כי השומן המתערב בבשר ואינו נפרד ממנו יקרא שומן, כענין וישמן ישורון ויבעט (דברי' ל"ב ט"ו). ויאכלו וישבעו וישמינו וכו' (נחמי' ט' כ"ה), וכן בכל מקום. והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב בלשו' בהם בשו' מקו'. כאמרנו בשר שמן. לא בשר חלב וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין וכו' עכ"ל מה שפי' הכתוב כאן ובכל מקום איזו הן החלבים שבבהמ'. ואומר אני עוד כי יש ראיה לדברי רבינו משה ז"ל מחכמת הלשון. כי חֵלֶב וְחָלָב שרש אחד להם, וערך שֻׁמָּן לְחֵלֶב כערך שֶׁמֶן לְחָלָב. כי השמן מעורב בזית אינו נפרד הימנו, והוא עמו כדבר אחד ואינו יוצא אלא ע"י כתיתה, אבל החלב מונח בכחל לא מעורב בו ואינו עמו דבר אחד, שהרי הכחל אין בו משום בשר בחלב וכן השומן מעורב בבשר ואינו נפרד ממנו, והחלב הוא הנפרד ממנו, אינו מחובר בבשר. ואינו עמו כדבר אחד. וזהו ששנו רבותינו ז"ל בת"כ ואת כל החלב אשר על הקרב, ר' ישמעאל אומר מה חלב המכסה את הקרב קרום ונקלף, אף כל קרום ונקלף, להביא חלב שעל הקיבה אע"פי שאינו פרוש עליו כשמלה, וכל שכן אותו שעל הדקין שהוא ג"כ פרוש, ור' עקיבא אומר מה חלב המכסה את הקרב תותב קרום ונקלף, אין לי אלא תותב קרום ונקלף, להביא החלב שעל הדקין, שהוא בעל ג' סימנין הללו, אבל אותו שעל הקיבה אע"פי שהוא קרום ונקלף אינו תותב ומותר. פי' תותב פרוש כשמלה, היא שמלתו

עַל־הַקֶּרֶב׃ (ד) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת

תרגום אשכנזי

דעם אונשליט, דאזאן דען איינגעווייַדען איזט; (ד) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ אן דער לעבער:

תרגום אונקלוס

דִּי עַל גַּוָּא׃ (ד) וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל

רש"י

לרבות חלב שעל הדקין [חולין פ"ג]: (ד) הכסלים. (פלנק"ש בלע"ז Flancs דיא זייטע, דיא וויכען לויטען דען ריפפען אונד לענדען.) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונבי"ש (Lombes דיא לענדען) לובן הנראה למעלה בגובה הכסלי' ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת. הוא דופן המסך שקורין איברי"ש (דיא אהפפען חֲדער פֿליגעל דער לעבער, ולאה שמות

באור

לעודו תרגומו היא תותביה: (ד) ואת שתי הכליות. תמיד אמר הכתוב לשון זה שתי הכליות. וכליות שתים במשמע ולמדו רבותינו שאם חסרה כוליא אחת מחמת חולי פסול: ואת החלב אשר עליהן, שנו בת"כ לא הבשר שעליהן, אע"פי שהכליות עצמן בשר ולא חלב: הכליות, נקראו כליות בעבור כח תאות המשגל, כמו נכספה וגם כלתה נפשי, מפי רא"בע ז"ל, ורבותינו ז"ל אמרו לב מבין כליות יועצות. כלומר עליהן פועל כח העלה שבנפש, והוא ענין אמתי, כי כמו מן התאוה שבכליות, בא מעשה החבור וההולדה, כן עלה בלשון הקדש על הסכמה גמורה, כמו שבארנו בבית שלישי מש' בן נעול. ומן ההסכמה הגמורה יבוא המעשה, ולא אאריך פה: אשר על הכסלים, יש בזה מחלוקת תנאים בת"כ ובפי' רש"י ז"ל. הכסלים פלנק"ש בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים למטה וזהו החלב שתחת המתנים שקורין לונבילו"ש. לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים, ובתחתיהו הבשר חופהו, והוא לשון מגומגם, [ולשון הרב המעתיק, כן הנוסחא בספרים הנדפסים. והיא בלתי מתוקנת, כי מה ענין בגובה הכסלים למטה, וברש"י כ"י ישן שבידי מצאתי. כלשון הזה, הוא (ר"ל החלב) בגובה הכסלים, והם (ר"ל הכליות) מלמטה. וכן הוא ברש"י כ"י עם רשב"ם, וכל הדבור שם בלשון הזה, שחלב הכליות כשהבהמה חי' בגובה הכסלים והם מלמטה, שתחת המתנים לובן הנראה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו ע"כ. ונראה שהוא מדוקדק היטב, והנה פלנק"ש בל"א (לענדען, דייכען), לונביל"ש בל"א נאבען) והוא הטבור, ואף בזה נוסחת הכ"י נראה מדוקדקת, שאם נשמט הלעז הזה]: הכסלים, מגזרת ככבי השמים וכסיליהם (ישעי' י"ג י'), מפי רא"בע ז"ל. ואיני יודע מה ענין זה לזה. ועוד הנפרד מן כסלים כֶּסֶל. כמו ויעש פימה עלי כסל (איוב ט"ו כ"ז). ונפרד כסיליהם הוא כְּסִיל ולדעתי כמו שהלב מבין, וכליות יועצות, כן הכסלים מקום הבטחון, כי תחלת המקום הזה גורמת פחד דאגה ועצבון. הנקראת חלי היפאקאנ' דרי[א"ה, בלשון יון (היפאקאנ"דר) שם לחלק מן הבטן. מקום הכבד והטחול וקצת האצטומכא. וממנו נגזר שם החולי מאלו"ס היפאקאנדרי"אקום], שהביות בחלקים אלו דם נעכר ולחה זרה תולד המחלה הזאת. ועליה נאמר כי כסלי מלאו נקלה (תהלים ל"ח ח'). ונקלה לחה מחליאה, ומטעם זה עצמו כל עוזב יראת אלהיו ופחדו ובוטח על חילו ועל שרירות לבו, נקרא כסיל, וזה הפך מן החכם. על כן נאמר חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח (משלי י"ד ט"ז), ועל הבטחון בהון אמר אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א כ"ד), ועל הבוטחים בה' אמר וישימו באלהים כסלם (תהלים ע"ח ז'), ועליו נאמר כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג' כ"ו). ואולי מטעם זה עצמו אמר כוכבי השמים וכסיליהם, כי הככבים הם השבעה הידועי' הנראים לנו, והכסילי' הם המסדרתי' פקוראיט סאטעעלי"טין או טראבאנ"טען. ולפי שנראין כבוטחים על על כוכביהם שהולכי' תמיד במעגלותיה' ומתנועעים מסביב להם ומקבלים אורם מהם, נקראים כסילים: היותרת על הכבד, פי' רש"י הוא דופן המסך (שקורין איברו"ש) [עיין פ' תצוה (שמו' כ"ט י"ג), והוא בל"א (דרוז נעץ)]. ובלשון ארמי חצרא דכבדא, ורשב"ם ז"ל פי' שמיותר וגדל על הכבד: על הכבד, שנו בת"כ הדבר שקול, אם יטול מן הכבד על היותרת, או מן היותרת

יְסִירֶנָּה׃ (ה) וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ

תולדות אהרן יסירנה כם סס: והקטירו וכו' פסחים ס"ד, ב'. קדושין ל"ו, א'. מנחות ט', ב':

תרגום אונקלוס

נִסְסְיָא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּנַּהּ׃ (ה) וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דִּי עַל אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא

תרגום אשכנזי

נעבסט דען נירען זאָלל ער עס אבזאָנדערן. (ה) דיא זאָהנע אהרן'ס זאָללען עס אויף דעם אלטאר, נעבסט דעם טעגליכען בראנד־אָפּפֿער, אויף דעם האָלצ־שטאָס, וועלכער איבער דעם פֿייער ליגט, אין רויך אויפֿגעהן לאססען: פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט, צום

רש"י

כ"ט י"ג) ובלשון ארמי חצרא דכבדא: על הכבד. מיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד [ויקרא ח']: על הכבד ועל הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: (ה) על העולה. מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה:

באור

על הכבד, כשהוא אומר (פרש' ט' י') ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד מן החטאת הקטי' המזבח', למדנו שיטול מן הכבד על היותרת. פי' ראב"ד ז"ל שאין לומר על הכבד מלבד הכבד, כמו על כל לבונתה (פרשה ב' ב') או על כמו עם כמו על לאן לבן (בראשי' ל' מ"א), שאם כן הי' לו לומר יסירם. וכן אין לומר שיטול הכבד כלו ומעט מן היותרת עמו, שא"כ הי' לו לומר יסירנו (ולדעתי הכבד כלו אי אפשר, שבמקומות רבות מפורש הקרבת היותר', והכבד לא נזכר בשום מקום) ועל כרחך על סמוך לו כמו על הכפים (שמות ל"ה כ"ב), וללמדנו שיטול קצת הסמוך לכיעל, ועכשיו הדבר שקול אם היותרת ניטל כלו וקצת מן הכבד הסמוך, או שמניח מעט מן היותרת דבקה בכבד, כשהוא אומר להלן ואת היותרת מן הכבד, משמע שלוקח היותרת כלה ומפרישה מן הכבד, והקטירה המזבח, וכאן אמר על הכבד, למדנו שלוקח מעט מן הכבד עמה: על הכלית יסירנה, מלבד הכליות. וכן פי' רש"י ז"ל לבד מן הכבד ולבד מן הכליו' יסירנה לזו, פי' דבריו לבד המועט מן הכבד, כדמוכח מכתוב דלהלן וכמו שאמרנו, כי לא רצה רבינו ז"ל לפרש על הכבד כמו מן הכבד, שלא מצינו שום זה בלשון על, וכמו שאמר ראב"ד ז"ל, ועם זה נסתלקה תמיהת רא"ם ז"ל, אבל לפרושכי מתפרש על סמוך. ושעור הכתוב ואת היותרת יקח כלה סמוך לכבד, שנוטל קצת מן הכבד עמה. מלבד הכליות הנזכר קודם לכן, ואין לפרש על הכליות עם הכליו', שהרי הי' צריך לומר יסירם. אבל עדיין אין טעם למה נזכרו הכליות פעם שנית, אולי לפי שאמר ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן, הייתי אומר שלוקח הכליות בעבור חלביהן ושגם הן חלב, חזר להדמותן ליותר' שנדונין כמוה, ואין שם חלב עליהן לאסרן באכילה: (ה) והקטירו אותו, מלת אותו שב על קרבנו שבראש הענין, כי האימורין הם הקרבן. ואילו הי' נסמך לפסוק שלפניו, הי' ראוי לומר אותם כי האימורין רבים. אבל בעז נאמר והקטירם (פסוק ט"ז) ושם אפרש בעז"ה: על העלה, מלבד העולה, למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה, כן פי' רש"י ז"ל. ולא מצאתיו בת"כ גם בגמר' לא למדוהו ממקרא זה כמו שאמרו (מנחות מ"ט) ועדך עליה העולה ואמר רבא העולה עולה ראשונה. והתוספות ז"ל תמהו גם על זה ואמרו דבפ' כל התדיר למדו כן מפסוק מלבד עולת הבקר, ועתה מוסיף רבינו ז"ל פסוק שלישי? ועוד שלמים רובה ואיך תהדמנה לתמיד שהוא עולת הצבור, אבל ירלה לי על העולה. כמו על הכבד. אצלו ובסמוך לה לפי שבפרשת העולה אמר ונתנו בני אהרן הכהן וגו' וערכו עצים על האש. וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים וגו' (פרשה א' ח') ולפי שהי' צריך לחזור ולומר כל הסדר האמור להלן, לכן אמר תחת כל זה על העולה, כלומר סמוך לה. כסדר שערך נתחי העולה על עצים ערוכים על האש, כן יערוך אימורי השלמים על עצים הערוכים על אש: אישה, פרשנוהו (פרש' א' ט'), כי חלבי השלמים מאכל אש הוא. ומלת אשה נאמר בבקר ובכשב ובעז, אבל ריח ניחח נאמר לבד בבקר ובעז ולא בכשב, לה' נאמר לבד בבקר ובכשב ולא בעז, ולחם נאמר בכשב

(ו) וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ (ז) אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ (ח) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (ט) וְהִקְרִיב מִזֶּבַח

תולדות אהרן מן הצאן זבחים ח', ז', וט' א'. מנחות פ"ב, ב'. תמורה ב', א': אם כשב פסחים ל"ז, ב', וצ"ו ב'. וצ"ז א'. זבחים ט', א', וצ"ז ב'׳ מנחות פ"ב, ב'. תמורה י"ח, ב. כריתות כ"א, ב': ושחט קדושין ל"ז, ב', וצ"א א'. זבחים נ"ה, א': וזרקו ערוכין כ"ו, א':

תרגום אשכנזי

אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (ו) איזט אבער זיין פֿריידענאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, איין שטיק פֿאָם קליינפֿיה; זאָ קאַן עס פֿאָם מעננליכען אָדער ווייבליכען גע-שלעכט זיין, אבער אָהנע לייבעספֿעהלער. (ז) ווילל ער איין שאף אָפּפֿערן; זאָ זאָלל ער עס פֿאָר דען עווי-גען ברינגען, (ח) זיינע האנד אויף דען קאָפּף זיי-נעס אָפּפֿערס לעגען, אונד עס שלאכטען פֿאָר דעם שטיפֿטסגעצעלט. דיא קינדער אהרן'ס זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (ט) פֿאָם פֿריי-

רש"י

(ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד' וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ו) וְאִם מִן עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת קֻדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ׃ (ז) אִם אִימַּר הוּא מְקָרֵב יָת קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ (ח) וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (ט) וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא

באור

לבדו, ולא בבקר ועז. ואמרו רבותינו מניין ליתן את האמור בכלן בכל אחד ואחד, ת"ל אשה אשה לגזירה שוה: (ו) ואם מן הצאן. אע"פי שפירש אם כשב, ואם עז, ואין בצאן רק כשבים ועזים, אילו קצר הכתוב היה צריך לומר שתי פעמים זכר או נקבה תמים יקריבנו, אחד בכשב ואחד בעז. לכך הקדים ואם מן הצאן קרבנו וגו': יקריבנו יקדישנו: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז, שהכשב אליתו קרבה לכך נחלקו לשתי פרשיות. מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ: והקריב. חייב להביאה אל העזרה, ופרשנוהו (פרש' א' ג'): (ח) לפני אהל מועד. בבקר אמר ושחטו פתח אהל מועד. ומשמעו בחלק מן העזרה שהיא לפני הפתח. וכאן אמר לפני אהל מועד. להכשיר כל הרוחות לצפון ההיכל ולדרומו, ואחורי ההיכל במערב, ובעז חזר ואמר לפני אהל מועד לפסול הלשכות הבנויות בעזרה לשחיטה. כי אין השחיט' בהן לפני אהל מועד. ולמדנו שאין פתח א"מ הרוח שלפני הפתח, אלא העזרה כלה נקראת פתח אהל מועד, לפי שהוא פתוח לפני א"מ, כמ"ש (פרש' א' ג'). וכן תראה דעת הרמב"ם ז"ל (פרק ה' מהלכות מעשה קרבנות) שכתב ומנין ששוחטין קדשים קלים בכל העזרה אפילו לאחורי ההיכל, שהרי נאמר בשלמים ושחטו פתח אהל מועד, להכשיר כל הרוחות. שהרי לא ייחד להם רוח, ולשון המשנה מסייעתו שלמים קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה, ומשמע בין במזרח, בין במערב אחורי ההיכל. ובגמר' (מנחות נ"ה ע"ב) אמרו תנא קמא סבר תלתא קראי כתיבי חד לגופי' דבעי אהל מועד. וחד להכשיר לצדדין וחד לפסול לצדי צדדין, ופשטה זו כך פרושו חד לגופי' שצריכין קדשים קלים להשחט בעזרה. וחד להכשיר כל הצדדין ארבע רוחות העזרה, וחד לפסול צדי צדדין שהן הלשכות הבנויות באחת מן הצדדין. והרב בעל כ"מ ז"ל רצה למחוק פסוק זה ולהביא במקומו ושחטו לפני אהל מועד', ומדברינו תראה שאין צורך, וכן על אפילו אחורי ההיכל, אמר הרב ז"ל צריך למוד מנין לו, והלמוד מפורש מדברינו שהוא בכלל הצדדין, ובפי'

הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־

ת"א חלבו זבחים כ"ח, א'. חולין י"א, א', י"ז א': לעמת חולין י"א, א':

רענאָפּפֿער, ברינגט ער אלס פֿייערפּפֿער, יעם עייגען צו עהרע; אללעס אינ-שליט דאראַן; נעהמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק זאָלל ער בייא דעם ריק-

תרגום אונקלוס

קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ תַּרְבֵּיהּ אַלְיְתָא שַׁלְמְתָא לָקֳבֵיל שִׁדְרְתָא יַעְדִּינַהּ

רש"י

אלא בחטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו

באור

אמרו (שם) לול קטן היה אחורי בית הכפרת וכו' כדי להכשיר את העזרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים, וזהו אחורי ההיכל: (ט) והקריב, מפורש למעלה (פסוק ג'): חלבו האליה תמימה, כבר בארנו (פסוק ג') שאין קרוי חלב רק אותו שהוא תותב קרום ונקלף ומה שאינו כן נקרא שומן, ולכן האלי' אע"פי שהיא שמנה מאד, אין שומנה חלב, ומהו הנאמר פה חלבו האלי' תמימה? וכן אמר רמב"ן ז"ל אם האליה חלב תאסר באכילה, שהכתוב אומר כל חלב וכל דם לא תאכלו, ואם גם השומן בכלל חלב כדברי הכתוב הזה, א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפים ובצלעים ולא תתירנו לפי שאינו קרב למזבח, שהרי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה' לא תאכלו, אבל אמר כל מין בהמה שמקריבים ממנה קרבן יאסר חלבה, שאם נאסר כל דבר הקרב ממנה למזבח, יהיו גם הכליות והיותרת על הכבד אסורים לפי שעולין למזבח, אבל באמת לא אסר רק הנקרא חלב שהוא תותב קרום ונקלף, אפילו אינו קרב למזבח, כגון החלב שעל הטחול, ושאינו נקרא חלב מותר אעפ"י שהוא קרב, כגון הכליות והיותרת מן הכבד והאליה. וכן נאמר במלואים ולקחת מן האיל החלב והאליה (שמות כ"ט כ"ב) ובמעשה נאמר ויקח את החלב ואת האליה (ויקרא ח' כ"ה), כי אין אליה חלב, ודבריו ברורים מאד, זולתי מקרא זה חלבו האליה תמימה צריך פירוש, ורב סעדי' גאון ז"ל אמר שחסר וי"ו והאליה וכבר השיבו על פי' זה ראב"ע ורמב"ן ז"ל, ולדעת רמב"ן ז"ל פירושו שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה, כי אם יסיר האליה תמימה עד העלה, יוסר עמה חלב רב, המחובר בה בגב פנימי, וכן אמרו בת"כ להביא את החלב הסמוך לאליה, וזהו חלב שבין הפקוקלות, ואם הדין אמת, ולמדוהו ממלת חלבו שהוא מיותר, איננו פשט הכתוב, ומה שפי' הרב ז"ל עוד שביעור הכתוב הזה כשיעור הכתוב ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה וגו' (פרשה ז' ג'). שאמר כלל ואח"כ פרט. וכן כאן. חלבו כלל לכל המורם ממנו ואח"כ פרט האליה תמימה וגו', ובשטתו תרגם הרב המעתיק (אללעס אונשליט דאראן, נעהמליך דאז גאנצע שוואנץ=שטיק וכו') אין שני הכתובים דומים, כמו שיבין כל משכיל בהם, גם שם הפסיק בטעם בין הכלל, ובין הפרטים, וכאן סמוך חלבו האליה בנגינה ולדעתי מלת חלב בל"הק על כל המיטב והמובחר שבכל דבר, כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשי' מ"ה י"ח). חלב כליות חטה (דברים ל"ב י"ד). בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י"ח ל), וכמו שפי' רש"י ז"ל חלבו: המובחר שבו, ומהו האליה תמימה, גם רמב"ן ז"ל התעורר על זה, וכן חלב שם פרטי על חלקי השומן שבבעל חי, שהן תותב קרום ונקלף. כי הוא המיטב והמובחר, וממנו מקריבים על המזבח, אלא שאם נזכר חלב סתם הוא שם פרט על תותב קרום ונקלף אבל כשנכתב על אחד דברים מובחרים. צריך להסמך אליו הדבר ההוא ולהיות בכנוי. ומעתה התבונן האזהרה הנאמרה סתם כל חלב וכל דם לא תאכלו אין במשמעו רק תותב קרום ונקלף. וכן חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (פרש' ז' כ"ג), כי כל אוכל חלב מן הבהמ' וגו' (שם כ"ה) נזכר תמיד סתם, וכשהיא על מיטב אחד, נזכר הכתוב תמיד במלילתו שלא נטעה לחשוב שהוא חלב ממש לכן בשלמי בקר שאמר את החלב המכסה וגו' (פרש' ג' ג'). שהוא חלב ממש. אמר אחריו ואת שתי הכליות וגו' ואת היותרת על הכבד. פרטן בשמות ולא זכר שם חלב עליהן. וכן בעז. ואין לטעות בהן שאעפ"י שקרבין למזבח אין שם חלב עליהן, ובכשב לא אמר חלב האליה תמימה, שאיננה חלב אלא שומן, אבל אמר חלבו, והכנוי על הכשב, שהאליה הוא מיטב הכשב, ואין מלת חלבו כלל לכל הנאמרין אחריו, כמו שחשב הרמב"ן ז"ל, אלא פרט לאליה לבדה, שהיא חלב הכשב, לא חלב שור ועז, וכן הוא מוכרח שאינו חלב ממש, שאז יהיה גם חלב בקר ועז, שהרי התורה אסרה כל חלב מן המינים הקרבים למזבח, אפילו

הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ (י) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ (יא) וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ

תולדות אהרן אשה כריתות כ"ג, ג':

תרגום אשכנזי

גראד אבשניידען, אויך דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווייד בעדעקט נעבסט דעם אונשליט, וועלכעס אן דעי איינגעווייד זיטצט; (י) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ אן דער לעבער (נעבסט דען נירען) זאלל ער עס אבזאנדערן. (יא) דער פריסטער זאלל עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן לאססען: אלס איינע שפייזע, דיא דאס פייער פערצעהרט

תרגום אונקלוס

וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃ (י) וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ (יא) וְיַסְּקִינֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם

רש"י

האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו [ירמי' י"א] עבד לחם רב [דניאל ה'] לשחוק עושים לחם [קהלת י']:

באור

אינו קרב כמו חלב הטחול וכמו שאמרנו למעלה. ובפר כהן משיח אמר ואת כל חלב פר החטאת (פרש' ד' ח') סתם, לפי שפירש בו את החלב המכסה את הקרב וגו', שהוא חלב ממש. ואחריהן זכר בשם שתי הכליות ויותרת ולא אמר אליהם חלב. אבל בשעיר נשיא אמר ואת כל חלבו (שם י"ט) בכנוי, וכן בשעירת יחיד אמר ואת כל חלבה (שם ל"א) בכנוי, וכן בכשבת יחיד, ופיר' בכל אחד שכולל כל מובחר שבו העולה למזבח. הן חלבים ממש, הן יותרת וכליות, שבכלן הוסיף שיעשה כמו שיעשה בקרבן זבח השלמים, לבד בפר העדה שאמר ג"כ ואת כל חלבו ירים ממנו (שם י"ט) בכנוי, ולא אמר שיעשה כמו בזבח השלמים מטעם שיתבאר שם. ולא אמר באחד מהן ואת כל החלב סתם, כי לפי שלא פירש בהן החלבים, והוצרך לכלול אליה וכליות ויותרת. ולא יונח עליהן שם חלב סתם, על כן אמר בכנוי שהוא מיטב פר החטאת לעלות למזבח ואינו חלב בחולין, כי אין אליה וכליות ויותרת אסורין בחולין. וכן באשם אמר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה ואת החלב המכסה את הקרב (פרש' ז' ג'), ואת שתי הכליות וגו' (שם ד'). לא אמר ואת כל החלב יקריב ממנו את האליה, כי אין אליה חלב. לכן אמר כל חלבו כל מובחר של אשם שהוא מן הכשבים, ופירש מה הוא את האליה ואת החלב המכסה וגו. ואת שתי הכליות, שכל אלה חלבי אשם הם, וכן כאן אמר שיקטיר מן הכשב אשה לה', מיטב שלו שהוא האליה והחלב המכסה את הקרב וגו', וגם בעל הטעמים הבין כן, שהרי בבקר ובעז הפסיק תחת לה', וסמך הנקודים כלם, ובכשב לא הפסיק תחת לה', אלא חברו עם חלבו האליה, והפסיק במלת יסירנה. ללמדנו שאין חלבו שם כלל לחלביו כלם כמו שחשב הרמב"ן ז"ל. אלא חלבו כמו המיטב שלו, שהוא האליה, ובו הפסיק לפי שנוהג בכשב לבד. ואח"כ חבר החלבים הנוהגין גם בבקר ועז, וכן באשם הפסיק בזקף בין האליה ובין החלבים, ועוד אדבר על כל אחד במקומו בעז"ה. להראות שכל המקראות מכריעים הכלל הזה, המגדר יוסף קבלת רבותינו ז"ל: לעמת העצה, למעלה מן הכליות היועצות. מפי' רש"י ז"ל ואונקלוס ז"ל תרגם לקביל שדרתא, וכן העתיק המתרגם האשכנזי. וכן נראה נכון, שקרא השדרה עצה, כי דומה לעץ שיוצאים ממנו ענפים, וכן מן השדרה מתפשטים הצלעות, והאברים הפנימי' דבקים בה: (יא) לחם אשה לה', כמו את לחם אלהיהם הם מקריבים (פרשה כ"א ו') את קרבני לחמי לאשי (במדב' כ"ח ב'), וכן כאן דבוק עם אשה, סעודת אש, לפי שהכהנים והבעלים נוטלים חלקם מן השלמים ושמחים בהן, אמר על האימורים שהן לחם אשה לה', ובנחשב כעולה שכלה למזבח שאמר בה לחמי לאשי:

(יב) וְאִם־עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ (יג) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (יד) וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ (טו) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ (טז) וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃

ווירד, דעם עוויגען צו עהרען. (יב) איזט זיין אָפּפֿער פֿאָן ציגען; זאָ זאָלל ער עס פֿאָר דעם עוויגען דארברינגען, (יג) זיינע האנד אויף דען קאָפּף לעגען, אונד עס אם איינגאנג דעס שטיפֿטסגעצעלטס שלאכטען. דיא קינדער אהרן'ס זאָללען דאז בלוט אום דען אלטאר שפרענגען. (יד) פֿאָן דיעזעם זיינעם אָפּפֿער ברינגט ער, אלס פֿייעראָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעוויידע בעדעקט, נעבסט דעם אונשליט, וועלכעס אן דעם איינגעוויידע זיטצט; (טו) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ אן דער לעבער (נעבסט דען נירען זאָלל ער עס אבזאָנדערן). (טז) דער פּריסטער לעגסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפּגעהען: אלס איינע שפייזע, דיא פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט ווירד, צום אנגענעהמען גערוך. אללעס

תולדות אהרן ואם עז פסחים כ"ו, ב', ונ"ז ג'. זבחים ט', א'. מנחות פ"ג, ב'. תמורה ג', א'. כריתות כ"ה, ב': ושחט קדושין נ"ז, ב', זב"ח א': כל החלב חולין קי"ו, א'. תמורה ל"ג, ב'. מגילה ט"ו, ב':

תרגום אונקלוס

קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (יב) וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָא קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ (יג) וְיִסְמוֹךְ יַת יְדֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יַת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (יד) וִיקָרֵב מִנֵּיהּ קוּרְבָּנֵיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יַת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יַת גַּוָּא וְיַת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃ (טו) וְיַת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיַת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיַת חֲצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יֶעְדִּינַהּ׃ (טז) וְיַסְּקִינוּן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קוּרְבָּנָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא

באור

(יב) ואם עז קרבנו, שם המין, אם ממין העזי' קרבנו (וכולל זכר ונקבה) וכן מן הכשבים או מן העזים האמו' בעולה, כי שם הזכר תיש, אבל לא יקפיד בלשון הקדש בשם הבהמות, כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר, ובעופות יונה ותור. ולכן לא יקפיד ויאמר כשב ושור לנקבה, כמו ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו, ויוהב לבד בכשבה ופרה, כדעת האומ' אין חוששין לזרע האב, וכן מן העזים זכר תיש, מן התישים, ואם עז קרבנו זכר או נקבה, וכן אם לא תשיג ידו די שה, כשבה או שעירת עזים, מפי' רמב"ן ז"ל: לפני ה' בעזרה: (טז) והקטירם, בבקר ובכשב אמר אותו, ומפורש למעלה (פסוק ה'), אבל בעז אמר והקטירם, ושב על האימורין וטעמו נראה לי לפי שמקלת האימורין חלבים ואסורין בחולין, ומקלתן בשר כמו האליה ויותרת וב' הכליות, כלל שני המינים במלת והקטירם, ששוין בענין ההקטרה, וזו הפסיק הענין. כי המפסיק הוא במלת המזבחה, ואחריו אמר לחם אשה לריח ניחח כל חלב לה', כי כבר פירשנו (פסוק ט'), שבכל מקום שנא' חלב סתם הוא תותב קרום ונקלף, ולפי שאמר בפסוק שלאחריו כל חלב וכל דם לא תאכלו, ולא הזכי' על אליה וכליו'

(יז) חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי

ד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֹת יְהוָה

ת"א חקת כריתות ד', א' וב': וכל דם שם שם ו"ב ג': נפש יומא נ"ו, א':

תרגום אשכנזי

איינשליט ווירד דעם עווי־
גען צו עהרע׳ געאָפּפֿערט.
(יז) איין עוויגעס געזעטץ
פֿיר אייערע נאכקאָממען,
אין אללען אייערען וואָהנ־
פלעטצען: אללעס אונ־
שליט, אונד אללעס בלוט
זאָללט איהר ניכט עססען.
ד (א) דער עוויגע שפּראך
צו משה, וויא פֿאָלגט:
(ב) זאגע דען קינדערן
ישראל׳ס: ווער איינע פער־
זאָן אויס פֿערזעהען זינדי־
גען ווירד געגען דיא פֿער־

תרגום אונקלוס

כָּל תַּרְבָּא קֳדָם יְיָ׃ (יז) קְיָם עֲלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל תַּרְבָּא וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן׃

ד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב בְּשָׁלוּ מִכֹּל פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ דְּלָא

רש"י

חקת עולם. יפה מפורש בת"כ כל הפסוק:
ד (ב) מכל מצות ה'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת [כריתות ב']: מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור

באור

ויותרת אע"פי שגם הם עולים למזבח. הודיע כי עיקר הקרבן הוא החלב, כי לאשה אשה ריח ניחוח, הוא כל חלב לה', והוא האסור בחולין, לא הנקטרים עמו, אע"פי שהן חיוב קרבנות ומיטב נתחיהן אינן חלב בחולין, כן נראה בעיני. ורמב"ע ז"ל פי' כל חלב לה' כלל, ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם, ואיני יודע מה צורך לכלל זה המפורש בשלשה פרשיות סמוכות בכל פרטיו, ועוד א"כ גם אליה וכליות ויותרת עולים לגבוה ויהיו אסורים, ועוד אם הוא כלל למה שלאחריו למה לא אמר כל חלב וכל דם לה': (יז) חקת עולם לדרתיכם, מלת חוק באורנו במקומו, והכלל כמו מוסדות הארץ והשמים שעליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע נקראים חקים, כמו הידעת חקות שמים (איוב ל"ח ל"ג), חק נתן ולא יעבור (תהלים קמ"ח ו'), כן מצות התורה חקים, אין להוסיף ואין לגרוע, כמו וביום השמיני ימול (פרש' י"ב ג), מיום השמיני והלאה ירצה (שם כ"ב כ"ז), על ארבע כנפות כסותך (דברים כ"ב י"ב), בחדש השביעי באחד לחדש (פרשה כ"ג כ"ד), בעשור לחדש (שם ט"ז י"ב), בחמשה עשר יום לחדש ודומיהן. שילוה על מספר על משקל או על מדה אין לאחר ואין להקדים, אין להוסיף ואין לגרוע שהן חקים קבועים בדרך הקדש. ויש מצות שאינן חקים שלא נתנה בהן תורה זמן ומדה. כמו אהבת השם ויראתו ות"ת וכיוצא. ולכן לפי שלא אסור מיני הבהמה רק החלב והדם, לא הבשר אע"פי שקרב בעול' ולא אליה וכליות ויותרת אע"פי שקרבין באימורי שאר הקרבנות. ונאסר לכל אדם ובכל דור חק נתן ולא יעבור, אמר חקת עולם לדורותיכם, בין בדור שהקריבו קרבנות, בין בדור שהמקדש חרב. גם בכל מושבותיכם בין בארץ בין בח"ל, חק הוא שכל חלב וכל דם לא תאכלו:

ד (ב) נפש. על שם נפש דמזו למעלה (פרשה ב' א'), ולכן בכל הפרשיות שזוכר בהן חלוקי הקרבנות הבאין על חטא. אמר נפש, שבעבור היתה נשמת אדם לנפש שנקשרה בגוף, יקרו, לה השגגות והחטאים: תחטא כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ' ט"ז), כי אין חטא אלא לשון הסרה מן הדרך, שנוטה מדרך האמת. והנה בדרך שקר, כי הדרכים שהורה לנו הקב"ה הם דרכי האמת, והדרך שכנגדו המלוי גם הוא נקרא דרך שקר, כמו דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (תהלים קי"ט כ"ט), כי יש בכל דבר שני דרכים הפוכים זו מזו, כמו קדושה וטומאה עבודה ומנוחה. נדיבות וכילות, רחמים ואכזריות. והחכמ' בעלי כ' תורה לאדם הדרך אשר ילך בה בכל דבר, ונשמטה ממנה והולך בדרך שכנגדה נקרא חוטא

אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה: (ג) אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ

תולדות אהרן ועשה שבת ע', א', וק"ב א' וב': אם הכהן הוריות ט', ג': לאשמת יבמות ט', א':

באָטע דיעס עוויגען, אונד ווירד עטוואס דאַפאָ בע- געהן; (ג) זינדיגט דער געזאלבטע פריסטער, אונד ציהט דאדורך דעם פאָלקע איינע שולד צו: זאָ זאָלל ער, וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאנגען, איין

תרגום אונקלוס

כַּשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיַעֲבֵיד מִן חַד מִנְּהוֹן: (ג) אִם כַּהֲנָא רַבָּא יְחוֹב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵב עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים

רש"י

דן מדכילאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה [ת"כ] כמ"ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו

באור

ויש נוטה בזדון כי ילכו תקפו. ויש חוטא בלי דעת הדבר שעושה כהוגן, כגון נתחלף לו חלב בשומן, ואחותו באשתו. או שטעה, לא ידע שחלב זה אסור. לא ידע שמלאכה זו אסורה בשבת ואין כן עון שנופל על המעוות את היושר כמו וישר העויתי (איוב ל"ג כ"ז) ושתי אלה במחשבה כגו ולישרי לב שמחה (תהלים צ"ז י"א). ולהפך ועקשי לב. המעוותים היושר כגון חושב רעה. שחוטא בזדון על פי מחשבתו, ואין זה קרוי בקר אלא ש.א, על זה נאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה' י"ח), וזה חוטא תמיד בזדון כי מהפך אור לחשך, על כן אמרו רבותינו ז"ל חטאים אלו השגגות ועונות הם הזדונות. כלומר בלשון חטא תתכן גם השגגה, כי אי אפשר לפרש אין חטא אלא שוגג, שהרי פעמים נכתב על הזדון כמו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל"ב ל"א). גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב' י"ב). ודומיהן שהן על המזידין, אלא כמו שאמרנו יש חוטא במזיד ויש בשגגה, ולפי שהחטא נופל גם על המזיד, נאמר כאן ובכל הפרשה בשגגה ועם' גבי נעול (בית א' דרך ב' אלון ב' וג') התבארו דברים אלו: מכל מצות ה'. סב על כי תחטא, שהחטא היא הנטיה שנטתה מכל מצות ה': אשר לא תעשינה, עשין ולאוין קרויים מצות, כי על העשין צוה לעשותן, ועל הלאוין צוה להזהר מהן, וראי' ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב' ט"ז), ולפי שאמר מכל מצות ה' הכולל עשין ולאוין, חזר ופירש שנטתה ממצות ה' אשר צוה שלא תעשינה, והוא הלך ועשה, ולמדנו שאין חטאת באה על ביטול מצות עשה, אפי' יש בבטולה מזיד כרת כגון פסח ומילה, וכן קבלו רבותינו שאין חטאת באה על לא תעשה אלא על אותן שזדונן כרת, ובברייתא דת"כ למדו כולן מע"ז שנא' בה תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה. הוקשו כלם לע"ז, מה ע"ז דבר שחייבין על זדונה כרת ועל שגגתה חטאת. אף כל שחייבין על זדונה כרת. יש על שגגתו חטאת: ועשה מאחת מהנה, לפי שאמר מכל מצות ה', פירש שאין ענינו שיחטא מכלן אלא אפילו מהן שיהיה, שבעשיתו אחת מהנה חייב חטאת: מאחת מהנה, היה לו לומר אחת מהנה, או ועשה מהנה, ויפה פירשוהו בת"כ רבי שמעון אומר ועשה אחת (כלומר אם היה אומר ועשה אחת מהנה) יכול עד שיכתוב את כל השם, עד שיארוג את כל הבגד, עד שיעשה את כל הנפה. ת"ל מאחת. אי מאחת יכול אפילו כתב אות אחת, אפי' ארג חוט אחד וכו ת"ל ועשה אחת (כלומר שהי' לו לומר לבד ועשה מהנה), הא כיצד עד שיעשה מלאכה שכיוצא בה מתקיימת: (ג) הכהן המשיח, הכ"הג: יחטא, שיעשה דבר מאלה, לא תעשינה בשגגה: לאשמת העם, שבחטאו יאשמו גם העם. ויפה אמרו רבותינו היקש משיח לצבור, מה צבור אינן חייבין פר אלא בהעלם דבר ושגגת מעשה, אף משיח אינו חייב פר בשגגת מעשה לבדו, כגון נתחלף לו חלב בשומן, אלא בהעלם דבר שיטעה בהלכה, ויעשה כהוראתו, ולמדוהו מן לאשמת העם, שאם חטא על פי הוראתו, הרי זה גם אשמת העם שסומכים עליו ועושים כהוראתו. כי היא הכהן הגדול, ותורה יבקשו מפיו. אבל חטא בשגגת מעשה לבד. אין העם נכשל על ידו, ורשב"ם ז"ל כתב חכמים דרשו הרי משיח כצבור, אך לפי הפשט משמע לפי שהכהנים נאמר יורו משפטיך ליעקב וגו' וכל הכהן כ"הג שהוא ממונה לרבים אם יחטא בהוראתו יחטיא גם העם עמו, ורש"י ז"ל כתב כשכ"הג חוטא אשמת העם היא, זה שהן תלויין בו להתכפר עליהן ולהתפלל בעדם

אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ (ד) וְהֵבִיא אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ (ה) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ו) וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן־הַדָּם שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־

יונגעם רינד, אָהנע לייבעס-פֶעהלער, דעם עוויגען צו עהרען, צום זינדענאָפּפֶער ברינגען. (ד) ער זָאלל דאז רינד אם איינגאנג דעם שטיפֿטסגעצעלטעס פֿאָר דעם עוויגען דארברינגען. ער לעגט דיא האנד אויף דען קאפף דעם שטירעס, אונד שלאכטעט דאז רינד פֿאָר דעם עוויגען. (ה) דער געזאלבטע פריסטער נימט פֿאָן דעם בלוטע דעם שטירעס, ברינגט עס אין דאז שטיפֿטסגעצעלט. (ו) דער פריסטער טונקט זיינען פֿינגער אין דאז בלוט, שפרענגט פֿאָן דעם בלוטע זיבען מאל פֿאָר דעם עוויגען, געגען דען פֿאָר-

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא: (ד) וְיַיְתֵי יָת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לִקֳדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ: (ה) וְיִסַּב כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַעֵיל יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא: (ו) וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וְיַדֵּי מִן דְּמָא שְׁבַע זִמְנִין

רש"י

ופסוקו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא זה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר. יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן ג' [ת"כ]: (ה) אל אהל מועד. למשכן. ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא

באור

נעשה מקולקל: והקריב, והקדים: אשר חטא, כמו יחטא שעשה דבר אשר לא יעשה, וכן אמרו רבותינו שאע"פי ששוה משיח לצבור שצריך העלם דבר, אינו דומה להן במעשה, שאם הורו ב"ד וטעו ועשו הקהל חייבין, אבל הורה משיח ועשו העם אינו חייב, עד שיעשה הוא כהוראתו, שהרי הכתוב אומר אשר חטא, וטעמו נראה לי לפי שעל הוראת ב"ד אמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך (דברים י"ז י"א), הרי הם מחטיאים בהוראתם את העם, אבל משיח אין העם חייבין לעשות כהוראתו: פר בן בקר, אמרו חכמים יכול זקן ת"ל בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר, הא כיצד זה פר בן ג': לחטאת, כשיקדישנו יאמר שהוא לחטאת, וכן שמו בעבור שהוא לכפר על חטא: (ד) לפני ה', בצפון, כי פתח א"מ הוא לפני ה', אך הוסיף לפני ה' לרמוז על צד הצפון, כמפורש בפרשת צו שמקום שחיטת החטאת כשחיטת העולה, ולפי שתיכף לסמיכה שחיטה, הריה הסמיכ' גם היא לפני ה' בצפון: ראש הפר, ראשו היה לו לומר, ודרשו רבותינו לרבות פר יוה"כ לסמיכה: לפני ה'. בצפון כמו שפרשנו: (ה) ולקח הכהן המשיח, מלוה בו. ואם קבל כהן הדיוט כשר: מדם הפר, דמו היה לו לומר, וקבלו רבותינו ז"ל מדם הנפש, לא מדם הבשר ולא מדם התמצית, כי שמות הבע"ח הם על נפשותיהם ופעולותיהם, ופרשנוהו בספור מעשה בראשית, לכן מדם הפר אינו אלא דם שנפשו תלויה בו: אהל מועד, הוא ההיכל כמו שפרשנו (פרשה א' ג'): (ו) וטבל והזה, אילו נאמר והזה הכהן באצבעו מן הדם, היינו שומעים שיטבול אצבעו פעם אחת במזרק שהדם בו, עכשיו שפירש וטבל והזה, להודנו שעל כל הזאה טבילה. אע"פי שיש בטבילה אחת להזות ממנו כמה פעמים, וכן אמרו בתורת כהנים וטבל והזה, על כל הזאה טבילה: לפני ה', אמרו חכמים יכול על כל הבית, כלומר לאיזו צד שבהיכל שהוא רוצה, ת"ל את פני פרכת. כלומר לצד מערב שם הפרכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, יכול על פני הפרכת כלה. כלומר לצפון או לדרום הפרכת, ת"ל הקדש, מלמד שמכוון כנגד בין הבדים, כלומר באמצע הפרכת המכוון כנגד מקום הארון, ומזה

פְּנֵי פָּרֹכֶת הַקֹּדֶשׁ׃ (ז) וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי יְהֹוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ח) וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב

תולדות אהרן מזבח יומא נ"ח, ב':

האנג דעם הייליגטהומס. (ז) פֿערנער טהוט ער פֿאָן דעם בלוטע אויף דיא עקקען דעם אלטארס, וואָ דיא שפעצערייען פֿאָר דעם עוויגען געריייכערט ווערדען, וועלכער אים שטיפֿטסצעלטע שטעהט. דאז איבריגע בלוט דעם שטידעס זאָלל ער אן דען גרונד דעם אָפּפֿעראלטארס, וועלכער פֿאָר דעם אייגגאנגע דעם שטיפֿטס־געצעלט שטעהט, אויס־גיסען. (ח) אללעס אונשליט דעם זינדענשטירס נימט ער דאפֿאָן: דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווייד בעדעקט,

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ קֳדָם פְּרוּכְתָּא דְקוּדְשָׁא׃ (ז) וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן דְּמָא עַל קַרְנַת מַדְבַּח קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא דְתוֹרָא יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּי בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ח) וְיָת כָּל תְּרַב תּוֹרָא דְחַטָּאתָא יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ יָת תַּרְבָּא

רש"י

היו נוגעים דמים בפרוכת ואם נגעו נגעו [ת"כ]: (ז) ואת כל דם. שירי הדם: (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת [זבחים י"ג]: החטאת. להביא שעירי ע"א לכליות

באור

כנגד בין הבדים מבחוץ: (ז) על קרנות, על כל קרן יתן, וזהו מתן ארבע: מזבח קטרת הסמים, לפי הפשט נראה לי לפי שמצוה לתת מדם פר זה על קרנות מזבח הפנימי, והקטרת אימוריו הוא על מזבח העולה כמפורש בסמוך (פסוק י'), אמר הטעם לפי שאין מזבח הפנימי כמזבח הנחשת שהוא לעולה ולזבח, אלא מיוחד הוא למזבח קטרת הסמים, שצוה בפרשת ואתה תצוה להקטיר עליו בבקר ובערב, ולהקטרה זו לבדה הוא לא להקטרת אימורין ופדיים של קרבנות, כמו שכתוב שם לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו (שמואל ל' ט'), ואחריו נאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם (שם שם ד'), ואינו ממעט רק הקטרה ונסך, לא מתנת דם של קרבנות פנימיים, כמו דם פר משיח ועדה ושעירי ע"ז, ולא נזכרו שמה, לפי ששם הכתוב מדבר בקרבן חובה, והוא דם פר ושעיר י"הכ לבדו. שצריך אהרן לכפר עליו אחת בשנה. אבל פר משיח ועדה שאינן חובה אלא באין על הטא לא נזכרו, ולכן כאן שנזכרו אמר על מתן דמם מזבח קטרת הסמי', להורות למה נותן דמם על קרנותיו, ואימוריהן אינו מקטיר עליו לפי שאין עליו שום הקטרה, רק קטרת סמים של מצוה בבקר ובערב. ומזה אנו למדין לפר ושעיר של יום הכפורים, אע"פ שדמם נתן בפנים, אימוריהן נקטרים על מזבח העולה, כי להלן כתיב ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה (פרשה ט"ז כ"ה), ולא פירש היכן אם על מזבח הפנימי או על מזבח החיצון, כי סמך על המפורש בפר משיח. שקראו קטרת סמים אע"פי שדמו נתן עליו, ובזאת שיקטיר אימוריו על מזבח העולה, לפי שאין עליו שום הקטרה רק קטרת סמים. ובפר י"הכ פירש"י ז"ל יקטיר המזבחה, על מזבח החיצון, דאילו בפנימי כתיב עליו לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה, ודבריו נכונים, ומדברינו התבאר הענין: ואת כל דם הפר, שירי הדם: הפר, דמו היה לו לומר, אמרו דבותינו לרבות פר י"הכ לשפיכה: פתח אהל מועד, זה יסוד מערבי המכוון כנגד פתח ההיכל: (ח) ואת כל חלב פר החטאת. חלבו היה לו לומר, מה ת"ל פר לרבות פר של יוה"כ לכליות ולחלבים וליותרת, מפירש"י ז"ל, אבל לשון הברייתא בת"כ לרבות חלב פר של יוה"כ לשתי כליות וליותרת הכבד, וזאת הנוסחא נכונה, שהרי הקטרת החלב מפורש

וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ (ט) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ (י) כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ (יא) וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ

ת"א עור הפר יומא ס"ז, ב': וקרבו שם ס"ח, א':

נעבםט דעם אונשליט, וועלכעס אן דעם איינגעווירע זיטצט; (ט) דיא ביידען נירען נעבםט דעם אינשליט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, דאז נעטץ אן דער לעבער (נעבםט דען נירען זאלל ער עס אבזאנדערן): (י) זא וויא אלכעס אבגענאממען ווירד אן איינעם אכסען, דער צום פריידענאפפער געבראכט ווירד; דיזע לעסט דער פריסטער אויף דעם אפפעראלטאר אין רויך אויפגעהען. (יא) דאז פעלל דעם שטירס אבער,

תרגום אונקלוס

דחפי על גוא וית כל תרבא די על גוא: (ט) וית תרתין כלין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כליתא יעדינה: (י) כמא די מתפרש מתור נכסת קודשיא ויסק נון כהנא על מדבחא דעלתא: (יא) וית משך תורא וית

רש"י

ולחלבים ויותרת [שם]: ירים ממנו. מן המחובר [זבחים דף ג'] שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו [ת"כ]: (י) כאשר יורם. מאותן אימורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים [זבחים שם] מה שלמים לשמן אף זה לשמו. ומה שלמים שלום לעולם. אף זה שלום לעולם. ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים בפרק איזהו מקומן: על הכבד על הכליות.

באור

ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה, אבל כליות ויותרת אינן מפורשין. וכמו שאמרנו (פרשה ג' ט') שכל מקום שנאמר חלב סתם, אינו אלא תותב קרוס וירקלף. ואין בכללו כליות ויותרת. ולכן צריכין להאמר מפר הפנימי של משיח. וכאן שאמר חלב סתם, לפי שפירש את החלב המכסה וגו' שהן חלבים ממש, והן עיקר האימורין, כמו שפרשנו (שם ט"ז), ואח"כ פרט גם הכליות והיותרת בפני עצמן: ירים ממנו. אבל אימורי שלמים אמר והקריב, כמו שאמרנו (שם ג') לפי שטעונין תנופה. ובחטאת שאינן טעונין תנופה אמר ירים, ונופל על חלק שהוא לגבוה שמתעלה על שאר חלקי הפר, וכן על קומץ המנחה אמר והרים וכן על העולה כתיב חלה תרימו תרומ' (במדבר ט"ו כ'). ועל תרומת מעשר בהרימכם את חלבו ממנו (שם י"ח ל), לפי שהחלה מתעלה על העיסה כלו, והתרומה על הכרי כלו להיות קדש לכהן: ממנו, מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו כן פירש"י ז"ל: (י) כאשר יורם משור זבח השלמים, פירש"י ז"ל מאותן אימורים המפורשים בשור זבח השלמים, וכי מה פי' בזבח השלמים שלא פי' כאן, אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמו אף זה לשמו, ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם. וכפי הפשט ידאה לפי שספר זה בא על חטאת הכהן המשיח, ולא נאמר בהקטרת אימוריו אשה ריח ניחוח לה', הייתי אומר שאינו ריח ניחוח, על כן הקישן לאימורי שלמים. כמו שהשלמים הבאין משמחה להודות לה' ערבים לפניו, כן אימורי פר זה חביבים, ויעלו לרצון על מזבחו, ואם תדקדק זהו עצמו מה שאמרו מה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם, והרי זה למד ומלא הלמד על שלמים שלקיחת האמורין שלהם היא תרומה שנאמר כאשר יורם: (יא) ואת עור הפר, לפי שנא' בעולה והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה, אמר בחטאת זו שיניח ערה עליה: ואת כל בשרו. שלם: על ראשו. שהוא כמו מותז בשחיטה, מכל מקום אינו צריך להפרידו מן הגוף כמו שצריך לעשות בעולה שאמר ואת ראשו ואת פדרו: ועל כרעיו,

וּפִרְשׁוֹ׃ (יב) וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר אֶל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן וְשָׂרַף אֹתוֹ עַל־עֵצִים בָּאֵשׁ עַל־שֶׁפֶךְ הַדֶּשֶׁן יִשָּׂרֵף׃ פ (יג) וְאִם כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ וְנֶעְלַם

ת״א והוציא שם נ׳, א׳ וס״ה ה׳: ושרף פסחים ע״ב. א׳: שפך שם שם ג׳. יומא ס״ח, ג׳:

אונראללעס פלייש דאפאן, נעבסט קאפף, פוסשטיקקע, איינגעווייד אונד מיסט; (יב) דען גאנצען שטיר אלזא ברינגט ער הערויס, אויסערהאלב דעס לאגערס, אן איינעם ריינען ארט, ווא דיא אשע היננעשיטטעט ווירד; פערברעננט עס דאזעלבסט אין פייער: אויף דעם שוטטע דער אשע זאלל עס פערבראננט ווערדען. (יג) ווען דיא גאנצע געמיינדע ישראל׳ס אירדט, זא דאס איינע זאכע פיר דיא אויגען

תרגום אונקלוס

כָּל בִּשְׂרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ וְאוּכְלֵיהּ׃ (יב) וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ עַל אָעַיָּא בְּאֶשָּׁתָא עַל אֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא יִתּוֹקַד׃ (יג) וְאִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתְּלוּן וִיהֵי

רש״י

על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן להיות טמא להשליך אבנים המנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שיהא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות. ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס׳ יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. שאין ת״ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן [ת״כ]: (יג) עדת

באור

דבוקים בבשרו, לא כמו בעולה שאמר ואת הקרב ואת הכרעים ירחץ במים: וקרבו ופרשו, הקרבים בלי רחיצה, אלא עם הפרש שבתוכן, מניח הכל כמו שהוא לפי שאין מהן דבר לגבוה: ופרשו, הוא הרעי שבתוך המעים, והרא כן לדעתי לפי שמתפרש ויוצא מכל חי: (יב) והוציא את כל הפר, זה שפרטתי כל חלקי האיברים שבפר, לומר לך שלא יפשיט ולא ינתח אלא יוציאנו שלם לבית השרפה, ולכן קראו פר, שאם הוא מנותח אין שם פר עליו. וכן אמרו בברייתא דת״כ ואת עור הפר וגו׳ והוציא, מלמד שהוא מוציאו כלו והוא שלם, אבל בחוץ ינתחנו כדרך שמנתח את העולה וישרפנו. שהרי מן והוציא את כל הפר היינו שומעים שיוציאנו שלם ולמה נכתב ואת עור הפר ואת כל בשרו וגומר ועל ראשו ועל כרעיו, מה ראשו וכרעיו האמורים להלן ע״י נתוח, ושמא תאמר מה להלן ע״י הפשט אף כאן ע״י הפשט ת״ל וקרבו ופרשו שאינו צריך נדחין קרביו וכרעיו, וכמו כן איננו צריך להפשיטו: למחנה, חוץ לשלש מחנות, ובבית עולמים חוץ לעיר, וכמו שלמדו בת״כ: מקום טהור לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך שם אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר שיהא המקום טהור: אל שפך הדשן, מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח, כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור (ויקרא ו׳ ד׳). ואע״פ שנאמר שם מקום טהור הוצרך לומר גם כאן מקום טהור, להודיענו שמדבר על מקום דשן המזבח, לא שפך דשן רול: על עצים באש, ובהקטרת העולה נאמר על העצים אשר על האש, העצים הסדורים למערכה, וכאן נאמר עצים שבכל כשרין אפילו הם תבן וגבבא: באש, ולא בסיד ולא ברמץ: על שפך הדשן ישרף, על מקום שמוכן לשפוך שם הדשן, ואע״פי שבשעת שריפתו אין שם דשן, וכן מתורגם בל״א: (יג) ואם כל עדת ישראל ישגו. אלו סנהדרין, ומלת עדת שרשו יעד. במלועז (בעשטיממען), וכמ״ש (פרשה א׳ א׳), ולכן כל כנסיה האסופה שמתכונין כלם לדבר אחד, נקראת עדה, כלומר אנשים שנועדו יחדו לעשות דבר, ולכן הסנהדרין הנאספים להורות בין דם לדם ובין דין לדין קרויים עדה, וכן אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ״ב א׳). עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר י״ד כ״ז), שנועדו

דָּבָר מֵעֵינֵי הַקָּהָל וְעָשׂוּ אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה

תולדות אהרן מעיני יבמות ט', א':

תרגום אשכנזי

דער פֿערזאממלונג פֿער־בארגען איזט, זיא בעגע־העהען איינעס פֿאָן דען פֿער־באָטען דעס עוויגען, אונד ווערדען איהרע שולד גע־

רש"י

ישראל. אלו סנהדרין [ת"כ]: ונעלם דבר.

תרגום אונקלוס

מִכַּסָּא פִתְגָּמָא מֵעֵינֵי קְהָלָא וְיַעַבְדוּן חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ דְּלָא

באור

כאן כאחד להוציא דבה על הארץ, וכן ישראל כלם כשהן נועדים לעשות מצוה, נקראים כלם עדת ישראל. וכן ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה (במדבר כ"ז י"ז), שכלם נועדי' ליראה את ה' ולעבדו במצותיו, וא"כ כאן הדבר שקול, וזהו ששנינו בת"כ עדת ישראל יכול בכל העדה הכתוב מדבר, ת"ל כאן עדה. ולהלן נאמר עדה ושפטו העדה והצילו העדה, מה עדה האמורה להלן ב"ד, אף כאן ב"ד, אי מה עדה האמורה להלן ב"ד של כ"ג, אף כאן של כ"ג, ת"ל עדת ישראל העדה המיוחדת שבישראל. זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית, כלומר הואיל והדבר שקול היה לו לומר ואם כל הקהל או כל קהל ישראל ישגו, כמו ונעלם דבר מעיני הקהל, אבל נאמר עדת ישראל ללמוד מעדה דלהלן, כך נ"ל: ישגו. בכהן משיח נאמר יחטא, וכן בנשיא, וכן בהדיוט, ובסנהדרין לא נאמר חטא, לפי שכאן אינן חייבין עד שיעשו, והמעשה הוא החטא, אבל סנהדרין חייבין על הוראתן אע"פ שלא עשו הם עצמן, ואין כאן חטא, אלא שגגה, כמו כשגגה היוצאת מלפני השליט (קהלת י' ה'), שהוא שגגת הדע' שטעו בהוראה, והורו שלא כהלכה: ונעלם דבר מעיני הקהל, כמו וה' העלים ממני (מלכים ב' ד' כ"ז), ומלת קהל על מאסף אנשים, אותן שהם עם אחד נקראים קהל, כי נקבצים יחד לכל דבר שיקרה ביניהם, כמו גוי וקהל גוים יהיה ממך (בראשית ל"ה י"א), הקהל חקה אחת וגו' (במדבר ט"ו ט"ו), ובהקהל העם אינן מסכימים תמיד לדבר אחד, אלו למלחמה ואלו לשלום, לא כהוראת עדה. ואם כן קהל הנאמ' כאן לפי פשוטו על העם כלו וכולל ב"ד וצבור, והעלם דבר הוא, שלא ידעו משפט המעשה. וכבר אמרנו ששגגת הוראה תלוי בב"ד. ופי' הכתוב לדעתי כך הוא. אם עדת ישראל שהן הסנהדרין ישגו בהוראה, כגון ששאלו הקהל פיהם בדבר תורה. ושגו העדה, ואם כן נעלם דבר ההלכה מעיני הקהל כלו הן ב"ד הן צבור, ועשו הקהל ע"פ שגגה זו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. אז חייבין ב"ד וקהל בפר חטאת, וכל יחיד ויחיד שעשה על פיהן פטור. ויוצא מזה שאין ב"ד חייבין עד שיעשו הקהל ע"י העלם דבר, אבל אם ידע א' מן העושין שטעו ב"ד, ואעפ"כ עשה על פיהן. או שחטא בשגגת מעשה לבדו בדבר שהורו ב"ד חייב העושה חטאת. וכן למדנו שהמעשה תלוי בקהל, שהרי סמך ועשו אל ונעלם דבר מעיני הקהל שהן כלל ישראל, וכל הפי' הזה כהלכה, שכן שנו בת"כ הורו ב"ד ועשו יכול יהיו חייבין ת"ל הקהל ועשו, הורא' תלוי' בב"ד והמעש' בקהל. ובריש הוריות שנינו הורו ב"ד וידע א' מהן שטעו או תלמיד וראוי להורא' והלך ועשה על פיהן וכו' חייב. פי' חייב חטאת בפני עצמו מפני שלא תלה בב"ד: דבר. אמרו רבותינו ונעלם דבר ולא שתעלם מצוה כלה, וכן שנינו בהוריות הורו ב"ד לעקור את כל הגוף, אמרו אין נדה בתורה, אין שבת בתורה, אין ע"ז בתורה הרי אלו פטורין, הורו לבטל מקצת ולקיים מקצת חייבין וכו' שנאמר ונעלם דבר דבר ולא כל הגוף. ובגמרא אמרו שהוא ג"ש דבר דבר מזקן ממרא שנאמר לא תסור מן הדבר, והטעם שאם עקרו כל הגוף אינו קרויה הוראה, זיל קרי בי' רב הוא, וכן אמרו שם, אמר שמואל לעולם אין ב"ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודים בו, שאם צדוקים מודים בו אינו בכלל הוראה, וזהו ונעלם דבר, כי דבר המפורש בתורה עד שהצדוקין מודים בו אין זה נעלם מהם, כי הוא מפורש לעיניהם: מעיני, מעיני משפט השכל: ואשמו. העדה והקהל, אלו על שגגתם ואלו על חטאתם, ומלת ואשם, שיאשם עצמו שעשה ככה, ויצטער על מעשהו ומעלמו כשמע שיודע עתה חטאתו, גם לאשמת העם יתפרש ככה שיחזיק עצמו אשם מאד בעבור שהוא הכ"הג בעל בעמיו. ולאב"ע ז"ל פי' וכן משפט הכ"הג, ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת, והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי יודיע לכהן רק מעצמו. ולא ידעתי למה כשישגה כ"הג בדיני תורה לא יורוהו

וְאָשֵׁמוּ׃ (יד) וְנוֹדְעָה הַחַטָּאת אֲשֶׁר חָטְאוּ עָלֶיהָ וְהִקְרִיבוּ הַקָּהָל פַּר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְהֵבִיאוּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ (טו) וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ (טז) וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יז) וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים

ת"א ונודעה סס סס: זקני סוטה מ"ד, ב':

וואהר: (יד) נאכהער נעהמליך ווירד דיא זינדע בעקאננט, וועלכע זיא בעגאנגען; זא זאָלל דיא געמיינע איינען יונגען שטיר צום זינדעאָפּפער פאָר דעם איינגאנג דעס שטיפטסגעצעלטס דאר־ברינגען. (טו) דיא על־טעסטען דער געמיינע זאָללען איהרע הענדע אויף דאז הויפט דעס שטירס לעגען פאָר דעם עוויגען; אונד יעמאנד דען שטיר שלאכטען פאָר דעם עווי־גען. (טז) דער געזאלבטע פריסטער ברינגט פאָן דעם בלוטע דעס שטירס אין דאז שטיפטסגעצעלט. (יז) דער פריסטער טונקט זיינען פינגער אין דאז בלוט, שפּרענגט פאָן דעם בלוטע זיבען מאל פאָר דעם עווי־

תרגום אונקלוס

כַּשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וִיחוּבוּן׃ (יד) וְתִתְיְדַע חוֹבְתָא דִּי חָבוּ עֲלַהּ וִיקָרְבוּן קְהָלָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וְיַיְתוּן יָתֵיהּ לִקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (טו) וְיִסְמְכוּן סָבֵי כְנִישְׁתָּא יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יַת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ׃ (טז) וְיָעֵל כַּהֲנָא רַבָּא מִדְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (יז) וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי

רש"י

טעו להורו' באחד מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. שעשו צבור על פיהם [ת"כ]: (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת. אם כולה סרחו אין פמליא שלו מתקיימת [זבחים מ"א] אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש

באור

הכמי ישראל שקבלו משפט ההלכה: (יד) ונודעה דהחטאת אישר חטאו עליה. אם ואשמו׳ ענינו שיודעים שהגו ודוגים בכפרה. נכתב ואשמו על שנודע להם מדעתם, ואחריו ונודעה החטאת על ידי אחרים, אם הראו להם חכמים בישראל שהורו להתיר האסור, ויותר נראה שהב על הקהל, כלומר שנודעה לבית דין שחטאו הקהל על פיהם, כי לדעת שחטאו הקהל הוא לחכמים לא לכל הקהל, על כן לא נאמר ונודעה להם החטאת כמו שכתוב בנשיא ויחיד בשגגת מעשה, כי כאן נודע החטאת לבית ד"ן, ובבית דין אומרים לקהל שטעו ושגו ושצריכין להביא כפרה על חטאתם: (אמר המתרגם בלשון אשכנז ותורגם אשם: דיא שולד געוואהר ווערדען), כמו שביאר המבאר, אלא שבצבור לא נאמר או נודע כמו בנשיא וביחיד, כי אם ונודעה, כי ביחיד אפשר שיכיר החוטא מעצמו שחטא ורוצה להתכפר, וזהו ואשם, ואפשר שיודיעוהו אחרים, ויתחייב קרבן, לכך נאמר או הודע, אבל בצבור הכל בכלל, הן האשמים והן המודיעים, לכך נאמר ונודעה החטאת, (עיין תרגום אשכנזי): עליה, בנשיא נאמר אשר חטא בה, כי הנשיא הוא העושה, אבל ב"ד מורין על ההוראה והקהל הם העושים שעשו ע"פ ב"ד. כתוב עליה: והקריבו הקהל, והקדישו: והקהל, בברייתא ובמשנה נחלקו התנאים כמה פרים מביאין, י"א כל שבט נקרא קהל ומביא, וי"א קהל מביאין ובית דין מביאין, ויש אומרים ב"ד ולא קהל מביאין: (טו) זקני העדה, מן המיוחדים שבסנהדרין, דברי יהודה אומר חמשה, ר' שמעון אומר שלשה: ידיהם, כגון רבים ידי כל יחיד ויחיד, כן דרשו בת"כ, ופרשנוהו בפ' וסמך הנאמר בעולת בקר: וישחט את הפר לפני ה'. בצפון: (יז) הפרכת,

לִפְנֵי יְהוָה אֶת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת: (יח) וּמִן הַדָּם יִתֵּן עַל קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (יט) וְאֵת כָּל חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה: (כ) וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה לּוֹ וְכִפֶּר

תולדות אהרן כל הדם יומא מ"ח, א', וכ"ו ב', ול"ח א': אל יסוד פסחים ס"ה, ב':

תרגום אשכנזי

גען, געגען דען פֿאָרהאנג. (יח) פֿערנער טהוט ער פֿאָן דעם בלוטע אויף דיא עקקין דעם אלטארס, דער פֿאָר דעם עוויגען, נעהמליך אים שטיפֿטסגעצעלט, שטעהט. דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעם אָפּפֿעראלטארס, וועלכער פֿאָר דעם איינגאנג דעם שטיפֿטסגעצעלטס שטעהט, אוים. (יט) אללעס אונשליט ניממט ער דאפֿאָן, לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך איפֿגעהן (כ) מיט דיזעם שטירע פֿערפֿעהרט ער זאָ וויא מיט דעם שטירע צום זינדע:אָפּפֿער; עבען זאָ זאָלל ער מיט דיזעם אומגעהן הירמיט זאָלל זיא דער פריסטער

רש"י

כשחטאו כלם ח"ו נסתלקה הקדושה: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי [ת"כ זבחים פ' ה'] שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים. ואע"פ שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו ת"א דבי ר' ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו. ועשה לפר זה כאשר עשה לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם שלא

תרגום אונקלוס

שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוּכְתָּא: (יח) וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא יֵישׁוּד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דִּי בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (יט) וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא: (כ) וְיַעְבֵּד לְתוֹרָא כְּמָא דִּי עֲבַד לְתוֹרָא דְּחַטָּאתָא כֵּן יַעְבֵּיד לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלֵיהוֹן כָּהֲנָא

באור

לפי הפשט אין צורך לומר פרכת הקדש, שהעשה שני הפרים שוין. אבל רבותינו ז"ל דרשוהו: (יח) באהל מועד. בהיכל, ולמעלה פירש שהוא מזבח קטרת הסמים. ואין צורך להזכירו פעם שנית: (יט) ואת כל חלבו, התן שבע ומתן לרבע חזר ופירש, אע"פ שמפורשים בפר כהן משיח, לפי הפשט לפי שהן שתי חטאות חלוקות. זו למשיח. וזו לצבור. ואין מתן דמן נוהג בחטאת יחיד, אין עבודות האחד ידועות מן השני. אבל הסדת האימורין שנוהגין בכל החטאות גם ינשיא גם ביחיד. ולפי ששוין בכל לא הוצרך לחזור ולהכתב כאן: המזבחה, מזבח העולה המפורש בפר משיח: (כ) ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם ולא פי' כאן. ולכפול במצות העבודות. ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל, לפי שאלינו בנתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר. הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת, מפירש"י ז"ל, וזה נכון כשיטתנו למעלה (פרשה ג' ט'), שלא אמר כאן ואת כל חלבו יסיר כאשר יוסר מזבח השלמים. כמו שכתב בנשיא ויחיד האמורים בפרשה, לפי שכאן מפורש ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, שהוא פר כהן משיח ושם מפורשי' גם יותרת וכליות, ולפי שכולל גם אלה, הוצרך לומר חלבו בכנוי, לכלול כלם. שבכל מקום שנא' חלב סתם אינו אלא חלב ממש, ולפי שאנו למדין פר העדה מפר משיח בכל המעשים שהסרת החלבים ואילך, על כן אמר ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת, כי פר העדה נקרא בכל הפרשה פר סתם, וכן פר כהן משיח נקרא פר סתם ע"ד שמזכיר הקטרת חלבים, שאמר ואת כל חלב פר החטאת וגו', ופרושו ועשה לפר זה עוד שאר עבודות שלא נתפרשו בו. ומה הן,

עֲלֵהֶ֛ם הַכֹּהֵ֖ן וְנִסְלַ֥ח לָהֶֽם׃ (כא) וְהוֹצִ֣יא אֶת־הַפָּ֗ר אֶל־מִחוּץ֙ לַֽמַּחֲנֶ֔ה וְשָׂרַ֣ף אֹת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֣ר שָׂרַ֔ף אֵ֖ת הַפָּ֣ר הָרִאשׁ֑וֹן חַטַּ֥את הַקָּהָ֖ל הֽוּא׃ פ

(כב) אֲשֶׁ֥ר נָשִׂ֖יא יֶֽחֱטָ֑א וְעָשָׂ֡ה אַחַ֣ת מִכָּל־מִצְוֺת֩ יְהֹוָ֨ה אֱלֹהָ֜יו אֲשֶׁ֧ר לֹא־

תולדות אהרן אל מחוץ סנהדרין מ"ג, ב': ושרף יומא ס"ז, א'. סנהדרין מ"ג, ב': ועשה הוריות ט', א', וי"א ב'. כריתות כ"ו, ב': אשר וכו' שבת ס"ט, א'. יומא ע', א', הוריות ג', א', וי"א א'. חולין ה', ב':

פֿערזאֶהנען, אונד איהנען פֿערגעבען ווערדען. (כא) דען שטיר אלזאָ ברינגט ער הערויס, אויסערהאלב דעם לאגערס, פֿערברעננט איהן, זאָוויא ער דען פֿאָריגען שטיר צו פֿערברעננען אנגעוויזען וואָרדען. דיזעס איזט איין זינדענאָפּפֿער פֿיר דאז פֿאָלק. (כב) זינדיגט איין פֿירשט, אונד בעגעהט אויס פֿערזעהען איינס פֿאָן דען דינגען, דיא דער עוויגע, זיין גאָטט, פֿערבאָטען, אונד ערקעננט זיינע

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁתְּבִיק לְהוֹן: (כא) וְיַפֵּק יָת תּוֹרָא לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקִיד יָתֵיהּ כְּמָא דִי אוֹקִיד יָת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא: (כב) אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעְבֵּד חֲדָא מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ דְּלָא

רש"י

פירש כאן ולכפול במתנות העכובות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא. לשון אשרי. אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו ות"כ

באור

כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו אלו המפורשין בפר החטאת שהוא מהקטרת החלבין ואילך יעשה גם לפר העדה: וכפר עליהם הכהן, על העדה ועל הקהל, והוראת וכפר פרשנו (פרשה א' ד'): ונסלח להם, כן כתוב בכל הפרשיות אצל הכפרה, כי הסליחה עם ה', ומבטיח כשיכפר עליהם הכהן בקרבן זה, יסלח לחטאתם ולעונותם, כמו וסלחת לעוני (תהלים כ"ה י"א), סלח נא לעון העם וגו' (במדבר י"ד י"ט), כי בכל השגגות יש גם קצת עון, שלא נזהר כראוי בכבוד ובמורא השם, ובא לכלל הטא משכחה או משגגת תלמוד, וע"י הקרבן יסלח השם לעונו, ויכפר על חטאתו, ובפר כהן משיח לא זכר כפרה וסליחה, לא בעבור שהוא הזורק והמקטיר, כי גם בפר י"ה הוא העובד, וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו, ואולי לפי ששתי הפרים עבודתם בכ"ה, והוקשו זו לזו, גם כפרת פר העדה בעדו ובעד כל ישראל, וכמו ששנינו בהוריות הורה עם הצבור ועשה עם הצבור מתכפר לו עם הצבור, שגם הוא בכללן, לא הוצרך לומר כן בפרו: (כא) כאשר שרף את הפר הראשון, במקום הדשן, ועל עצים באש, ומנותח לנתחים, ואף על פי שכבר אמר ועשה לפר כאשר עשה, הייתי אומר שעל המעשים הנעשים בפנים נאמר, לא על הנעשים מחוץ למחנה: חטאת הקהל הוא, לא נאמר במשיח פר המשיח הוא, ולא בנשיא ולא בהדיוט לבד בפר העדה, לפי שהבית דין הורו בשגגה, והעם עשו על פיהם, הוצרך לומר שפתיהן צריכין להתכפר בפר זה, וזהו הקהל: כי קהל כולל עדה וצבור: הוא. הפר: (כב) אשר נשיא יחטא, רבותינו דרשו לשון אשרי, אמר ר' יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו, אם על שגגתו מביא חטאת ק"ו שמתחרט על זדונו, ואם נשיא שלו מביא חטאת, ק"ו הדיוט, וכפי הפשט אמר רא"בע ז"ל שהוא הפוך, וכן הוא אשר יחטא הנשיא, וכאילו אומר ואם אשר יחטא הוא נשיא, ורשב"ם ז"ל פי' ההפוך כאילו אמר נשיא אשר יחטא, כמו ואשר נתן כתר מלכות בראשו, כמו וכתר מלכות אשר נתן בראשו, ואין ראיתו ברורה: נשיא. הוא המלך וכן ועבדי דוד נשיא להם לעולם (ד"ה ב' ל"ד כ"ד), ויש נשיא שבט, כמו נשיא אחד ליום (במדבר ז' י"א), ואמרו בברייתא יכול נשיא שבט כנחשון ת"ל ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו, ולהלן במלך נאמר למען ילמד ליראה את ה' אלהיו (דברים

תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ (כג) אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ (כד) וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ

ת"א הודע וכו' כריתות י"ט, א', וכ"ו ב'. יבמות פ"ז, ב'. שבועות י"ח, ב'. כריתות ז', ב', וי"א ב': אשר חטא כריתות י"ט, א' וב': וסמך זבחים ס"ט, א'. מנחות נ"ה, ב', ונ"ג ב':

תרגום אונקלוס

כַּשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵחוֹב׃ (כג) אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב בַּהּ וְיֵיתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזֵּי דְּכַר שְׁלִים׃ (כד) וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דְּיִכּוֹס יָת

תרגום אשכנזי

שולד פאן זעלבסט: (כג) אָדער דיא זינדע, וועלכע ער בעגאנגען, ווירד איהם זאָנסט בעקאננט געמאכט; זאָ ברינגט ער צום אָפּפער איינען ציגענבאָק אָהנע לייבעספעהלער; (כד) לעגט זיינע האנד אויף דען קאָפּף דעם באָקקעס, שלאכטעט איהן אן דעם אָרטע וואָ מאן דאז

רש"י

הוריות פ"ג]: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא [שמות כ"א]: הודע אליו. כשתעה היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה: (כד) במקום

באור

י"ז י"ט), מה להלן נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו, אף נשיא האמור כאן שאין על גביו אלא ה' אלהיו, ודבריהם אמת, גם הדעת נוטה כן, שהתורה קבעה בשלשה הפרשיות חלוקי קרבנו' לשלשה חוטאים שגדלם רשם על עמו, האחד הכה"ג שנאמר עליו והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, והשני הב"ד הגדול שבלשכת הגזית, שנאמר עליהם ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא לא תסור מן הדבר וגו', והשלישי המלך. שנאמר עליו שום תשים עליך מלך וגו' שתהא אימתו עליך, אבל נשיא שבט או נשיא בית אב, לא מצינו שנאמרו בהם מצות פרטיות יותר על המצות שנצטוו בו כל ישראל, ורא"בע ז"ל אמר הוא נשיא שבט או נשיא בית אב ואין טעם בדבריו: ה' אלהיו. המלכו בשם רבותינו שאין על גביו אלא ה' אלהיו. אך מצינו לשון זה בנביאים, כמו חל נא את פני ה' אלהיך (מלכים י"ג ו'), ואליהו אמר ה' אלהי לפי שהן מיוחדים מכל העם ברוח אלהים שעליהם, ומתייחד שמו של הקב"ה עליהם, כמו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, וכן אלהי ישראל, לפי שהם לו ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכן המלך נצחה עליו רוח אלהים, וראוי לומר ה' אלהיו שאין על גביו אלא ה' אלהיו, ולפי שגם נשיא שבט אפשר שיהיה איש אלהים שיתכן לומר עליו ה' אלהיו, למדו מן ה' אלהיו האמור להלן. ורמב"ם ז"ל פי' ה' אלהיו, כלומר אם ידע שמיס הוא, ולא במזיד אלא בשוגג. ואיני מבין זה, כי בפי' יאמר בשגגה. ואם לרמוז שצריך שלא יעשה במזיד, כבר כתוב אשר לא תעשינה בשגגה, ולמדו חכמים ילא מומר שאינו שב מידיעתו: ואשם. כשנודע לו חטאו, מאשי' עצמו ודואג להתכפר כי השגגה גם היא לאשמה תחשב לאדם, שאם היא שגגת מעשה, סבור שהוא היתר והוא חלב וכיוצא, לא היה לו למהר ולאכול או לעשות טרם ישאל על הדבר, ואם סבור שהוא מותר, כל שכן שגגת תלמוד עולה זדון, והי' לו לישאל את פי מורה, ולכן יאשם עצמו על שגגתו: (כג) או הודע אליו חטאתו. פירש רש"י ז"ל כמו אם הודע הדבר, כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), ולפרושנו על ואשם שמאשים עצמו על המעשה, ואין זה רק אחר ידיעתו שחטא, אמר או הודע אליו ע"י אחרים, וכן נראה דעת רמב"ם ז"ל שאמר או הודע כמו אם הודע, כך רגילין לפרש, ואני אומר ואשם או הודע אליו ע"י אחרים, וכן הלכה שאם הוא לא ידע שאכל חלב, ובאו אחרים ואומרים חלב אכלת, או סבור שחלב זה מותר ובאו ואמרו לו שהוא אסור חייב קרבן, אפי' עד אחד אפילו אשה ושפחה, אבל כשמכחיש ואומר לא אכלתי כגון שנשבה ממנו, או מה שאכלתי הי' שומן, אפי' שנים מעידים שהי' חלב כעור, וזהו ששנו בת"כ הודע אליו ולא שאמרו לו אחרים, יכול אע"פ שאינו מכחיש ת"ל או הודע אליו, כלומר הודע משמעותו ע"י אחרים, ואליו משמעותו שהודיעוהו חטאו. פרט למכחיש שאינו יודע גם עתה: חטא בה, שיודע לו במה חטא, אבל נדה ואחותו עמה בבית, ואינו

הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־
יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת
הוּא׃ (כה) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת
בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח
הָעֹלָה׃ (כו) וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ש״ש
(כז) וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה

תולדות אהרן ושחט זבחים מ״ט, א׳: חטאת זבחים ו׳, ב׳, ומ׳ ב׳: ולקח זבחים א׳, א׳, וי״ד א׳ וכ״ד א׳, ומ״ט א׳ מנחות א׳, א׳, וי״ט א׳: קרנות זבחים ל״ז, ב׳: ואם נפש שבת ל״ג, א׳. הוריות ב׳, ב׳, ות׳ ב׳, ות׳ א׳:

תרגום אונקלוס

עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא׃ (כה) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא׃ (כו) וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּק לְמַדְבְּחָא כְּתָרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ (כז) וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדֵהּ

תרגום אשכנזי כז

גאנצע אָפּפֿער שלאכטעט, פֿאַר דעם עוויגען. ער איזט איין זינדענאָפּפֿער. (כה) דער פּריסטער נימומט פֿאָן דעם בלוטע דעס זינדענאָפּפֿערס מיט זיינעם פֿינגער, טהוט עס אויף דיא עקקען דעס אָפּפֿעראלטארס; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אַז דען גרינד דעס אָפּפֿעראלטארס אויס. (כו) אללעס אונשליט דאפֿאָן לעסט ער אויף דעם אלטארע אין רויך אויפֿגעהען, וויא דאז אונשליט פֿאָן דעם פֿריידענאָפּפֿער. היר מיט זאָלל איהן דער פּריסטער פֿאָן זיינען זינדען פֿערזאָהנען, אונד איהם פֿערגעבען ווערדען. (כז) ווען אבער איינע פּערזאָן אויס דעם

רש״י

אשר ישחט את העולה. בלפון שהוא מפורש בעולה [זבחים מ״ט]: חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול [זבחים ע״ו]: (כה) את דמו. שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן

באור

יודע באיזו מהן שגג. חלב ונותר לפניו ואינו יודע מה אכל אינו חייב, ויש מרבותינו שאמרו פטר למתעסק: שעיר עזים זכר תמים, שעיר עזים בידוע שהוא זכר, והוסיף זכר לעכב, שלא תטעה ממותר להביא שעיר עזים, ואם ירצה מביא שעירת עזים כהדיוט הוסיף זכר לעכב: תמים, בחלוקי החטאות צריך להזהיר בכל אחד מהן שיהיה תמים: (כד) במקום אשר ישחט את העולה, בפר משיח ופר עדה לא אמר כן, וכלם צריכין צפון, כמו שפי׳ בלו את אהרן, כי שם נאמר והביא את הפר אל פתח א״מ, והוא העזרה, וכשאומר אחריו ושחט את הפר לפני ה׳ הרי זה לפון, וכן בפר העדה, אבל בשעיר נשיא ושעירת וכשבת יחיד לא נאמר שיביא חטאת אל א״מ, הוצרך לומר שהעולה שחיטה בצפון כמו העולה, ואם מפורש להלן במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. אמרו חכמים שנכתב עוד לקבעו חובה: חטאת הוא, בפר משיח כתיב פר בן בקר וגו׳ לחטאת, וכן בפר עדה, אבל כאן לא נאמר כן אמר חטאת הוא, ורבותינו דרשו חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול: (כה) הכהן, כהן הדיוט: מזבח העלה, לא על המזבח הפנימי כפר משיח ועדה: דמו. שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים, כאותן אימורים המפורשים בבקר ובעז של שלמים. לפי שאמר חלבו הוצרך לומר כחלב זבח השלמים בעבור יותרת הכבד ושתי הכליות המפורשים שם, שהרי היא חטאת חיצונה ואינה דומה לפרי החטאת האמורי׳ למעלה: (כז) ואם נפש אחת, לא בא למעט שנים או שלשה או מאה שחטאו בשגגה שיהיו פטורין, אלא שכל השוגגין מעם הארץ נדון כל אחד לעצמו, וקורא אני עליו ואם נפש אחת, ומביא כל אחד את חטאתו: מעם הארץ, מי שלא גדלו השם על אחיו, אע״פי שהוא שר וגדול,

מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת מִמִּצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁם׃ (כח) אוֹ הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ (כט) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃ (ל) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ (לא) וְאֶת־

ת"א מעם שבת ס"ט, א'. הוריות ג', א', וי"א ב'. חולין ה', ב': בעשתה שבת ג', א', ול"ג ב'. הוריות ג', א': ממצות הוריות ח', נ'. כריתות כ"ג, ב': ואשם הוריות שם: קרבנו שבוע ע"א, ב', נדה"י, נזיר כ"ז, ב', וכ"ח א'. כריתות כ"ז, ב': חטאתו נזיר כ"ח, א': ושחט זבחים מ"ט, א': קרנת זבחים ט"ז, ב': ואת כל יומא נ"ז, ב'. זבחים נ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

פאָלהע אויך אירורטהום זינדיגט, אינדעם זיא נעהמליך איינס פאָן דען דינגען בעגעהט, דיא דער עוויגע פערבאָטען, אונד ערקעננט איהרע שולד פאָן זעלבסט: (כח) אָדער דיא זינדע, וועלכע זיא בע-גאנגען, ווירד איהר זאָנסט בעקאננט געמאכט; זא בריגנט זיא צום אָפפער פיר איהרע זינרע איינע ציגע, אָהנע לייבעספעה-לער; (כט) לעגט דיא האנד אויף דען קאָפף דעם זינדענאפפערס, יעמאנד שלאכטעט דאז זינדעו-אָפפער, אן דעם אָרט דעס גאנצען אָפפערס. (ל) דער פריסטער נימט מיט זיינעם פינגער פאָן דעם בלוטע, טהוט עס אויף דיא עקקען דעם אָפפעראלטארס; דאז איבריגע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעם אל-טארס. (לא) אללעס אונשליט זאָנדערט ער אב, זאָ וויא זאָלכעס פאָם פריידענאָפפער אבגעזאָנ-

תרגום אונקלוס

חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיֵחוֹב: (כח) אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיַיְתֵי קֻרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזִּין שַׁלְמְתָא נוּקְבָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב: (כט) וְיִסְמוֹךְ יַת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יַת חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא: (ל) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל דְּמַהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא: (לא) וְיַת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דִי אִתְעֲדָא תְּרַב

רש"י

לאמורים המתפרשים בעז האמור אצל שלמים: (לא) כאשר הוסר הלב

באור

בכלל עם הארץ הוא, ואין בישראל אנשי אלהים במלות השם, כי אם הכהן הגדול המשוח בשמן המשחה, והמלך אשר יכחד השם, וב"ד הגדול עם המופלא שהן במקום שבעים זקנים ומשה על גביהן. ולכן הורו ב"ד ולא היה שם המופלא שבב"ד פטורין כמו ששנינו בהוריות ובת"כ, ושלש אלה הם המופלגים בעם, הכ"הג לכל דבר המזבח והמקדש, וב"ד הגדול להורות ולשפוט בין דם לדם בין דין לדין, והמלך ביכלתו המוחלט, וכל האחרים הם תחת יד אלה. והן נקראי' עם הארץ, אפילו הכהנים והלוים ושרי הצבאות וכיוצא: בעשותה אחת ממצות ה'. במשנה כתוב ועשה ובעדה ועשו, ובנשיא ועשה. וכאן נאמר בעשותה ששב על הנפש, למעט נפש אחרת. שהיא לבדה תעשה הדבר שחייבין עליו חטאת, וזהו שלמדו רבותינו מכאן העושה כלה ולא העושה מקצתה, כיצד שנים אוחזין במלגז ולוגזין, בכרכר ושובטים. בקולמוס וכותבין, בקנה והוליכהו לר"הר פטורין: ואשם. בעל הנפש היא כשידע שגגתו: (כח) או הודע אליו. ע"י אחרים, ופרשנוהו למעלה: שעירת עזים, נקבה. והוסיף תמימה נקבה שלא תאמר שרשאי להביא נקבה, וכל שכן שעיר, אלא חובה היא: (כט) במקום העלה, בצפון, ורבותינו דרשוהו: (ל) כל דמה, ולמעלה אמר ואת דמו, ודרשו רבותינו עליו ולפרש פשוטו של מקרא באתי: (לא) כאשר הוסר, מפורש בשעיר נשיא: לריח ניחח לה'. לא נאמר כן בשלשה חטאו' האמורי'

כָּל־חֶלְבָּהּ יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ פ (לב) וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה׃ (לג) וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ (לד) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ

תולדות אהרן וכפר סנהדרין ד', ב'. זבחים נ"ח, א': ואם כבש פסחים נ"ו, ב'. תמורה ע"ו, א'. הוריות כ"ח, א': ושחט זבחים ד' א', וט' א'. וי' א', וח' א', וט' ב'. מנחות ב', ב', וד' א'. ונ"ח ב': קרנת זבחים נ"ז, ס': ואת כל דמה יומא נ"ז, ב', זבחים נ"ד, ב':

תרגום אונקלוס

מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָא וְיַסֵּק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ (לב) וְאִם אִימַּר יַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ לְחַטָּאתָא נוּקְבָא שַׁלְמְתָא יַיְתִינַהּ׃ (לג) וְיִסְמוֹךְ יַת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ לְחַטָּאתָא בְּאַתְרָא דִּי יִכּוֹס יַת עֲלָתָא׃ (לד) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל דְּמַהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃

דערט ווירד; דער פריסטער לעסט עס אויף דעם אלטארע אין רויך אויפגעהען: צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. הירמיט זאָלל איהן דער פריסטער פערזאָהנען, אונד איהם פערגעבען זייא. (לב) ניממט ער אבער איין שאף צו זיינעם זינדענאָפּפער, זאָ מוס ער איין ווייבליכעס, אָהנע לייבעספעהלער, ברינגען. (לג) ער לעגט זיינע האנד אויף דעם קאָפּף דעס זינדענאָפּפערס, יעמאנד שלאכטעט דאז זינדענאָפּפער: אן דעם ארט, ווא מאן דאז גאנצע אָפּפער שלאכטעט. (לד) דער פריסטער ניממט מיט זיינעם פינגער פאָן דעם בלוט דעם זינדענאָפּפערס, טהוט עס אויף דיא עקקען דעם אָפּפער־אלטארס, דאז איברי־

רש"י

מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת:

באור

להעלה, כי התורה כתבה תלילות שונות בפרשיות הללו, וכלם ,וודיה הלכות גדולות, ויא זה ולמד על זה, כמו בשעיר נשיא לבד נאמר אשר חטא בה ללמד שיודע לו במה הטא, וכלן למדין הימני. ביחיד נאמר בעשותה אחת פרט לשנים שעשו, וכלן למדין הימנו. במשיח נאמר מאחת מהנה. שאינו צריך לגמור המלאכה כלה, יכלן להדין הימנו וכן כל השנויים הבאים בהן האחד מלמד על חברו. וכן לריח ניחוח לה', כלן למדין הימנו שעולים לריח ניחוח. ולכן בראש הענין אמר נפש כי תחטא וגו' כלל ואח"כ פרט לפס הכהן המשיח. לכלול בכלל כל הלמודין בענין ללמוד האחד מן השני בכל הדברים שלא הבדילה תורה ביניהם בפירוש, כגון זו פר וזו שעיר וזו שעירה או כשבה, אלו מהן דמן בפנים ואלו בחוץ וכיוצא: (לב) ואם כבש. אם הביא ממין כשב לחטאת יביא נקבה, רא"בע ז"ל, ולמעלה (פרשה ג' י"ב), כבר פרשנו שבזבחים לא הקפיד בנך: יביא יביאנה. יפה נדרש בת"כ: (לג) ושחט אותה לחטאת לא נאמר כן בראשונות, ואמרו רבותינו שתהא שחיטתה לשם חטאת, וכן ולקח הכהן מדם החטאת. שיהא קבול דמה לשם חטאת, וכפר עליו הכהן מחטאתו. שתהא כפרה לשם חטאת. מכאן אמרו שחט שלא לשמה, קבל שלא לשמ', הלך שלא לשמה, זרק שלא לשמה פסול, ושאר החטאות למדין מזה כמו שכתבנו:

אֶל־יְס֖וֹד הַמִּזְבֵּֽחַ׃ (לה) וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּ֣הּ יָסִ֗יר כַּאֲשֶׁ֨ר יוּסַ֣ר חֵֽלֶב־הַכֶּשֶׂב֮ מִזֶּ֣בַח הַשְּׁלָמִים֒ וְהִקְטִ֨יר הַכֹּהֵ֤ן אֹתָם֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה עַ֖ל אִשֵּׁ֣י יְהוָ֑ה וְכִפֶּ֨ר עָלָ֧יו הַכֹּהֵ֛ן עַל־חַטָּאת֥וֹ אֲשֶׁר־חָטָ֖א וְנִסְלַ֥ח לֽוֹ׃ פ

ה (א) וְנֶ֣פֶשׁ כִּֽי־תֶחֱטָ֗א וְשָֽׁמְעָה֙ ק֣וֹל אָלָ֔ה וְה֣וּא עֵ֔ד א֥וֹ רָאָ֖ה א֣וֹ יָדָ֑ע אִם־

ת"א וכפר סנהדרין ד׳, ב׳. זבחים ד׳, א׳, ול"א א׳: ונפש סוטה ל"ג, א׳. שבועות ל"ד, א׳, ול"ה א׳ וב׳, ול"ו א׳. זבחים מ"ו, ב׳. כריתות ט׳, ב׳: והוא עד סנהדרין ל׳, א׳, ול"ו ב׳. ערכין ט"ז. ב׳, וי"ז ב׳: אם לוא יומא ע"ד, א׳. ב"ק נ"ו, א׳. סנהדרין ל׳, א׳, ול"ז ב׳. שבועות ל"ה, א׳. מנחות ד׳, א׳. ערכין י"ח, א׳

גע בלוט גיסט ער אן דען גרונד דעם אלטארס. (לה) אללעס אינשליט זאָנדערט ער אב, זאָ וויא זאָלכעס פאָן איינעם שאף צום פרידענאָפּפער אבגעזאָנדערט ווירד. דער פריסטער לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן, אונטער אנדערן דינגען, דיא דעם עוויגען צו עהרען אין פייער פערצעהרט ווערדען. הירמיט זאלל דער פריסטער אויף דיא זינדע, דיא ער בעגאנגען, פערזאָהנען, אונד איהם פערגעבען זיין.

ה (א) ווען זיך איינע פערזאָן פערזינדיגט: זיא האָרט נעהמליך איינען אייד, וואָדורך זיא בעשוואָרען ווירד, דיאזעלבע אבער וויס איין צייגניס: זיא האט נעהמ־

תרגום אונקלוס

(לה) וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דִי מִתְעֲדָא תְּרַב אִימַר מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָתְהוֹן לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַייָ וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃

ה (א) וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יֵחוֹב וְיִשְׁמַע קָל מוֹמֵי וְהוּא סָהִיד אוֹ חֲזָא אוֹ

רש"י

(לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אמוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כשבה טעונה אליה עם האמורין: אשי ה׳. כל מדורות האש העשויות לשם פוא"יילש בלע"ז: (Foées Feu) אויין פייער, דיאו פייערונג): ה (א) ושמעה קול אלה. בדבר

באור

במקום, בצפון, ופוסקיהו למעלה: (לה) חלב הכשב. החלבים עם האליה תמימה ויותרת ושתי כליות, כן חטאת מן הכשבים טעונה אליה: על אישי ה׳, לא נכתב כן בכל האמורים, אלא שתם שיקטירם על המזבח, וכאן למד כשיקטירם על המזבח, יערוך אותם על העצים אשר על האש, כדרך שלוה בעולת הבקר, שכן אשי ה׳, וכלן למדין ממנו, ורש"י ז"ל פי׳ על מדורת האש העשויות לשם פוא"יילש בלע"ז [ובדפ"י כ"י פויע"לש בלע"ז ובל"א פייערונגען, עכ"ל] : דומה לפרושנו שלא יניח את זה ויערוך עליו עצים מניחו אלא על אשי ה׳:

ה (א) ונפש כי תחטא, לא נאמר כאן בשגגה, לפי שקרבן עדות בא על המזיד כשוגג, מזיד הוא שיודע בעצמו שיודע עדות, ושכופר בזדון ועובר על השבועה שהשביעוהו, ושגגת׳ כילד מזיד בעדות ובשבועה אבל שוגג בקרבן, שאינו יודע שהתחייב על זה קרבן, אבל שוגג בעדות, ששכח עדותו בשעת שבועה, ואח"כ נודע לו פטור מקרבן, ולפי שבעיקר הדבר מזיד לא נאמר בה בשגגה, וכן בסוף הפרשה בשבועת הפקדון שבאה ג"כ על המזיד, לא נאמר בה בשגגה, ולפיכך בכל הנזכרים בפרשה שהן שוגגין, נאמר בכלן ונעלם, לפי שלא אמר בראש הענין בשגגה, אבל שבועת העדות שהיא רק מזיד לא נאמר בה ונעלם, ורמ"בע ז"ל נטה בפרושו מדרך הקבלה, ושכח פרשת שבועת פקדון, גם נעלם ממנו שלא נכתב בשבועת העדות ונעלם ממנו: ושמעה קול אלה והוא עד, פירש"י ז"ל בדבר שהוא עד בו השביעוהו בשבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו, ואחשוב שעל כן לא אמר הכתוב והשביעוהו באלה והוא עד, כי אין במשמעותו שקבל על עצמו השבועה שהשביעוהו עליה אבל ושמעה קול אלה היא קבלת השבוע׳

לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ (ב) אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ

ת״א ונשא הוריות ח׳, ב׳: בכל וכו, שבועות ו׳, א׳:

ליך עטוואס געזעהן, אדער ווייס עס זאנסט; ווען זיא דיזעס ניכט אנ=צייגט, אונד דאדורך איינע מיסעטהאט צו ביסען האט; (ב) אדער עס ריהרט יעמאנד עטוואס אונריינעס אן: ענטוועדער דאז אאז איינעס אונריינען געווילדס,

תרגום אונקלוס

יָדַע אִם לָא יְחַוֵּי וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃ (ב) אוֹ אֱנָשׁ דִּי יִקְרַב בְּכָל מִדַּעַם מְסָאַב אוֹ בְנִבְלַת חַיְתָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּנִבְלַת בְּעִירָא

רש״י

שהוא עד בו [ת״כ] שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיעיד לו: (ב) או נפש אשר תגע וגו׳. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו

באור

שאמר אמן, כי מלת שמיעה בל׳ הק׳ יורה על קבלת הדבר ששמע. כמו שמע ישראל (דברים ו׳ ד׳), טוב הדבר שמעתי (מלכים א׳ ב׳ מ״ב), ובל׳ חכמים יאמרו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי, שאם אינו מקבל הוה לאינו שומע: עד או ראה או ידע, פי׳ הרמב״ן ז״ל שאין שלשה ענינים, כי אין עד בלי ראיה או ידיעה. אלא שמע קול אלה בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה. אם לא יגיד יש עליו עון, וכן נראה מדברי רש״י ז״ל שאמר בדבר שהוא עד בו השביעוהו, ופירשו רבותינו יש עדות שהוא בלא ראיה בלא ידיעה, כיצד הנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני. וטוען לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו, זוהי ראי׳ בלא ידיע׳, שאין העד יודע למה נתן לו המעות, רק מעיד הראה נתינת מעות. והלוה שטוען לא היו דברים מעולם שקבלתי מידך ממון, מתחייב בעדות זה, הנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זהו ידיעה בלי ראי׳: אם לא יגיד ונשא עונו, לא הבנתי פי׳ המקרא, זה מכחיש בעדות ונשבע לשקר, והתורה חייבתו קרבן, ומה טעם אם לא יגיד ונשא עונו. אם קודם הקרבן אין צריך להאמר. ואם אחר הקרבן, הרי אמר וכפר עליו הכהן וגו׳ ונסלח לו ולא ראיתי מי שפי׳ בזה דבר. ולדעתי דומה שבועת העדות לשבועת הפקדון, שהביאם מזידין, וכמו שאמר בפקדון והי׳ כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל וכו׳. ואת אשמו יביא לה׳, כי לא יועיל הקרבן על העוותו לחברו שגזלו או שעשקו, וצריך להשיב לו הגזלה או העושק או הפקדון. כן שבועת העדות לא יועיל הקרבן על מה שהעוה נגד חבירו, שהפר בעדות ואבד ממונו, על כן לפי שהלתה תורה לחייבו קרבן שיתכפר על האלה ששמע ועל שכחש בעדות, הקדימה אם לוא יגיד ישא עונו, שעל כל פנים אם לא יגיד עדות ישא עונו, ולא יכופר לו בקרבן זה, אלא ירצה את חברו עד שימחול לו. או ישלם מביתו וכן נראה מסוגית הגמרא (ב״ק דף נ״ה ע״ב) שאמרו תניא היודע עדות לחברו ואינו מעיד לו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ופריך במאי עסקינן, אילימא בבי תרי פשיטא דאורייתא הוא אם לוא יגיד ונשא עונו, אלא בחד. ואע״פ שהכתוב מדבר בנשבע ולא העיד, ידעו שאפילו אחר שנתכפר לו על השבועה, עובר על אם לא יגיד, וכמו שפרשנו, והוא הדין שעובר על לא יגיד, אם אין שבועה כלל, ומתיישבת בזה קושית התוספות ז״ל שם, וזה מחוור מאד: [א״ה ולי נראה שגם תיבות ונשא עונו אינם תשובת התנאי, כי אם מן התנאי, ויאמר שלא הגיד עדותו ונשא העון עד כה, ועתה הוא מתחרט ורוצה להפטר ממנו. וכמו שיאמר בשוגג ונעלם ממנו והוא ידע ואשם, וכל זה מהתנאי, כן יתכן לומר במזיד שלא הגיד עדותו, שנשא העון עד כה על לבו, ולא היתה אלנו העלמה כלל, ותשובת התנאי לסוף והביא את אשמו וגו׳]: (ב) או נפש אשר תגע וגו׳. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת, במסכת שבועות נדרש כן, רש״י ז״ל. וכן אמרו בת״כ ומנין שאינו מדבר אלא בטומאת מקדש וקדשיו, הזהיר וענש על ידי טומאה, וחייב קרבן על הטומאה, מה עונש ואזהרה בטומאת מקדש וקדשיו, אף קרבן על טומאת מקדש וקדשיו, וזהו פשט הכתוב שהרי אין ישראל מוזהרים מליגע בטומא׳, ואפילו כהנים המוזהרים על טומאת מת. אינן נזהרין על מגע נבלה ושרץ, ואין מחייב הכתוב עליהן קרבן, הא אינו מדבר רק בבואו למקדש או יאכל קדש בטומאה, אבל ראו חכמים שאפשר שמחייב לכהן שנטמא בשוגג לנפש. או ישראל שנטמא לנפש בשגגה כשעולה לראות את פני ה׳, לכך למדו בבנין אב שאין הכתוב מדבר אלא בדבר שזדון כרת, והוא טומאת מקדש וקדשיו: בכל

תרגום אשכנזי

אָדער דאז אאז איינעס אונרייינען פֿיהעס, אָדער דאז אאז איינעס אונריי־נען קליינען טהירס; אונד עס קאָממט איהם אין פֿערגעססענהייט, ער איזט אבער דאך אונריין, אונד האט זיך פֿערשול־

בְּנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם:

ת״א בנבלת שבועות י״ד, ב׳, י״ח ב׳: ונעלם שבועות ד׳, א׳, וה׳ א׳. כריתות י״ט, א׳. נדה כ״ח, א׳:

רש״י

כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה

תרגום אונקלוס

מְסָאֲבָא אוֹ בִּנְבִלַת רְחֵישׁ מְסָאַב וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא מְסָאַב

באור

דבר טמא, באב הטומאה, כמו שהולך ומפרש, ואין בכלל אלא מה שפרט, וכן מתורגם בל״א: בנבלת חיה טמאה, מלת נבלה על גוף מת בין אדם בין בהמה, כמו והיתה נבלתך מאכל לעוף השמים (דברים כ״ח כ״ו), ותמיד לגנאי, כי לדעתי המלה הזאת לגנאי על הגוף ועל הנפש כי נָבָל ונְבָלָה שהן על מעשה הנפש, דומים בשרש לִנְבֵלָה וְנִבְלַת שהן על הגוף, כי הגוף כשנקבר בארץ אינו גנאי, כי ישוב אל העפר כמו שהיה ומתכסה מעין רואה, אבל גוף אדם המוטל על פני השדה לחית הארץ ולעוף השמים היא נבלה, כי מתעפש ומוליד ריח רע ומתנוול לעיני הרואים, וזהו והיתה נבלתך וגו׳ (שם) וכן נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים וגומר (תהלים ע״ט ב׳), וכדומה, ולפי שגופי הבהמות והחיות דרכן להיות על פני השדה, ומתגוללים לכל רואה קרויים נבלות, רק הנשחטים למאכל אין בהן ניול, כי יטהרו בשרם וימליחוהו שלא יסרח, ועולה על שלחן אדם, אבל מתה מאליה, או נתנבלה בשחיטה פסולה קרויה נבלה, כי ישליכוה כדומן על פני חוץ, וזהו הניול היותר גדול שיקרה לגוף. וכן מי שמוריד כבוד נפשו לעשו׳ מעשים מגונים ומכוערים המחרידים דעת האדם יקרא נבל, ומעשיו נבלה: חיה טמאה, הוא הדין נבלת חיה טהורה כמו צבי ואיל מטמא טומאת נבלה, אולי זכר חיה טמאה, שהיא במותה נבלה וודאי, שבהיותה טמאה אין שחיטה מטהרתה. והוציא חיה טהורה שחוטה אפילו נמצאת טרפה אינה נבלה. וכן פי׳ בנבלת בהמה טהורה. אבל חכמים אמרו בת״כ וגו׳ ת״ל טמאה, שיכול אין לי אלא כלה, כזית ממנה מניין ת״ל טמאה. וגם הדרש הזאת כפי הפשט היא, כי חיה משמע שלמה, עכשיו שתלה הכתוב בטמאה, כמו שכזית מחיה טמאה אסור, כן הנוגע בכזית של נבלה מחיה ובהמה חייב בקרבן האמור בפרשה: בהמה טמאה. אמרו שצריך טמאה, שיכול אין לי אלא נבלה שלמה, קרנה שערה אבודה מניין ת״ל טמאה, וגם זה כפשוטו כמו שכל המחובר לטמא טמא, כן לענין מגע להתחייב בקרבן: שרץ טמא, מלת שריצה בארנו בפרשת בראשית, והיא על התנועה, ויורה על פחיתת חי זה נגד זולתו מן החיים, כאילו אין בו דבר חיים רק התנועה, ונקרא ג״כ רמש, בעבור שרומש על הארץ, ושמנה שרצים הם המטמאים במותם והם הנזכרים בפרשת שמיני, ועוף לא זכר, שאין נבלת העוף מטמאה במגע, רק נבלת עוף טהור מטמא׳ בבי׳ הבליעה. ואע״פי שיש שרץ הארץ שאינו מטמא במותו לא היה צריך לומר טמא כי מפורש הוא שם על כן אמרו בת״כ מה ת״ל טמא, שיכול אין לי אלא בשרו, דמו צרופו עורו מניין ת״ל טמא, וגם זה פשוט. כמו שלענין טומאה דם וצרוף ועורו טמאים, כן לענין מגע להתחייב בקרבן: ונעלם ממנו, נחלקו בו רבותינו ז״ל, ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא אומרים שעל העלם טומאה וידיעת מקדש וקדש מחייבו הכתוב. אבל ידיעת הטומאה והעלם קדש ומקדש פטור, ור׳ ישמעאל אומר ונעלם שתי פעמים לחייבו על העלם טומאה ועל העלם קדש ומקדש. ומן התלמוד נראה שתפסו בשטת ר׳ ישמעאל. ולדעתו נאמר כי ונעלם ממנו קדש או מקדש. והוא טמא יודע שהוא טמא, ונעלם ממנו שכתוב אחריו על העלם טומאה. והוא ידע יודע קדש או מקדש. אבל רש״י ז״ל פי׳ ונעלם ממנו הטומאה. ואשם באכילת קדש או מקדש וזהי שטת ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא, פי׳ כן לפי׳ שעל כל פנים על זה חייב לדברי כלם: [והוא ידע, פי׳ הראב״ע והרשב״ם שנודע לו עתה שהוא טמא. וע״י זה הוא אשם, וכן משמע מסוף הטעמים]: ואשם, שנודע לו שנטמא, או שאכל קדש. ומאשים נפשו, ומבקש כפרה, וכמו

(ג) אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ (ד) אוֹ נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע

ת"א כי יגע שבועות ז', ב': לכל טמאתו שבועות ז', ה'. נדה כ"ה, א': ונעלם ממנו שבועות ד', א'. כריתות י"ט, א': או נפש ב"ק נ"ה, ז'. שבועות כ', א', וכ"ו א' וב':

דעט; (ג) אָדער ער בעריהרט איינע מענשליכע אונרייניגקייט: נאך אללען ארטען דער אונרייניגקייט, דאדורך דער מענש אונריין ווערדען קאן; אונד עס קאממט אין פערגעססענהייט, ער ערקעננט אבער הערנאך, דאס ער זיך פערשולדעט; (ד) אָדער עס שווערט יעמאנד: לאסט נעהמליך דען אייד איבער דיא ליפפען פאה־

תרגום אונקלוס

וְחָב: (ג) אוֹ אֲרֵי יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכֹל סְאוֹבְתֵיהּ דִּי יִסְתָּאַב בַּהּ וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב: (ד) אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּם

רש"י

[שבועות י"ד ת"כ] ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ג) בטומאת אדם. טומאת מת [ת"כ שבועות פ"ק]: לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות [ת"כ]: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה. בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור [שבועות פ"ג]: ונעלם. ולא ידע. שכחת הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: (ד) בשפתים. ולא בלב

באור

שבארנו בפירושו: (ג) בטמאת אדם, זו טומאת מת. לכל טמאתו אשר יטמא בה, כנוי טומאתו שב לאדם, כלומר לכל מיני טומאות שיש באדם זבים וזבות נדות ויולדות ובועל נדה, ולכל אחת מהן יטמא בה הטהור. וכמו שמפורשים להלן. ואם תאמר אם נאמרו טומאות קלות, כל שכן חמורות שבפסוק זה, כבר למדו בת"כ שאלולי נאמרו גם החמורות, הייתי אומר על הקלות מביא עולה ויורד, ועל החמורות חטאת קבועה, ואלו לא נאמרו אלא חמורות הייתי אומר על הקלות בלא כלום: (ד) כי תשבע, בנפעל וכן כל שבועה שבמקרא לשון נפעל שנשבע ע"י אחר. לפי שהשבוע' מדלין אסור' כי היא שבועת שוא, שכל המזכיר שם שמים לבטלה וללא צורך הוא שוא. ולכן לא יתכן לשון שבועה בקל שמורה על הדלין, אלא בנפעל ע"י אחרים. כגון שתבעו ממנו ממון וכפר, חייבוהו ב"ד שבועה, והרי הוא נשבע. ועל כן לא מצינו בכל המקרא ל' שבועה על שוא, אבל כתוב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ' ז'), ופירושו לא תשא שמו על שפתיך. כמו ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'). וכן אשר לא נשא לשוא נפשו (שם כ"ד ד'), לא נשא על שפתו, וכן בשבועת בטוי אכל ולא אכל, שהתורה מחייבתו קרבן ראוי שישבע ע"י אחרים, כגון שהכימוהו למה אכל. והיה לו להמנע מלאכול לטעם מן הטעמים, ונשבע שלא אכל להפך, וכן להבא אוכל ולא אוכל גם כן בשעת שבועה הצריכוהו בדבריהם להשבע. ואם נשבע מעצמו בלי שום הכרח אע"פי שהוא בכלל ונפש כי תשבע ומתכפר בקרבן, עונו ישא, בעבור שנשא שם השם לשוא. וכן כל לשון שבועה הסמוכה אל השם ג"כ בנפעל, לפי שההבטחות בנבואה הן על תנאי. ואין המובטחים יודעים אם תתקיים, ובשבועה השם להודיענו שתחול ההבטחה יבטיח בשבועה. והרי כביכול נשבע לצורך: לבטא בשפתים, לא בלב אפי' גומר בלבו בשבועה לעשות כך או כך, אינו חייב עד שיבטא בשפתיו, כן דרשו רבותינו (בת"כ), והוא פשוטו של מקרא. ואחשוב עוד שמלת לבטא בלשון עברי כמו בלועז (אויסגעשטאָסען), או כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (איבער דיא ליפפען פאָהרען), כי מדרך הנשבע על ידי הוכחות אנשים. כאשר יחם לבבו קופץ ונשבע. וזהו לבטא בשפתים, שדוחה מלין מחוץ לשפתיו, וכן יש בוטה כמדקרות חרב (משלי י"ב י"ח), שדוחה ובוטה בשפתיו מלין המכאיבים הנפש כמי שדוקר בחרב: להרע או להיטיב, להרע לעצמו, כגון להתענות וכיוצא, לא להרע לאחרים, כגון להכותם או לקחת ממונם, לפי שאינו דומה להטבה שבכתוב, כי הטבה בין לו בין לאחרים רשות ולהרע איסור, אלא להרע לעצמו. ולהטיב לו או לאחרים. וכן כתוב נשבע להרע ולא ימיר (תהלים ט"ו ד'), ואם לאחרים בכלל היה לו לומר נשבע להטיב ולא ימיר, אבל נשבע להרע להתענות או שאר ענוי נפש המותרים בינו לעצמו, וכן אמרו בת"כ, וכן למדו מזה שהנשבע לעבור על המצוה פטור, שאינו דומה להטבה שהיא רשות. ולהרע כגון זו

לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם לְהָרַע ׀ אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא־יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה׃ (ה) וְהָיָה כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ׃

ת"א להרע נדרים י"ז, א'. נזיר ס"ב, ב'. ב"ק נ"ז, א'. שבועות כ"ה, א' וב': יבטא שבועות י', א', וכ"ו א': ונעלם שם כ"ו, א', ול"א ב': והיה שם ל"ג, ב', ול"ד א'. הוריות א', ב'. ויו' ו'/: והתודה כריתות י"ב, א':

תרגום אשכנזי

רען, זיך עטוואס אנגע-נעהמעס אָדער אונאנגע-נעהמעס צו טהון (וויא דער מענש זיך צווייילען איינען אייד ענטפאהרען לעסט); אונד עס קאָמט איהם אין פערגעסענהייט, נאכהער אבער ערקעננט ער, דאס ער זיך אויף איינע פאָן דיזען ארטען שולדיג געמאכט האט: (ה) זאָבאלד ער זיינע שולד אין איינער איינעם שטיקקע ערקעננט, זאָ

תרגום אונקלוס

לְפָרָשָׁא בְּסִפְוָן לְאַבְאָשָׁא אוֹ לְאֵיטָבָא לְכֹל דִּי יְפָרֵשׁ אֱנָשָׁא בְּקִיוּם וִיהֵא מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב לַחֲדָא מֵאִלֵּין׃ (ה) וִיהֵא

רש"י

[שבועות כ"ו]: להרע. לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו [זבחים ל"ו]

באור

אין הרשות בידו: לכל אשר יבטא, כולל הכל אפילו דברים שאין בהן הרעה והטבה, כגון אזרוק אבן ליס או לא וזכר בפרט להרע או להטיב. ללמדנו שמדבר בדברי הרשות, הרעה כמו הטבה: האדם בשבעה, אמרו רז"ל פרט לאנוס, ומהוראת המלה למדוהו כי שם אדם מיוחד לאדם לבדו, ואין בכללו בעל חי אחר, והאדם נבדל בזה מכל החיים שיש בו בחירה להטיב או להרע, לכן כל מה שיעשה בבחירתו הן טוב אן רע, יתכן עליו שם אדם בפעולתו, אבל אנוס איננו מיוחס לשם אדם: ונעלם ממנו, פרט למזיד, ואמרו רבותינו על העלם שבועה הוא חייב, ואינו חייב על העלם חפץ ופרשו בתלמוד כגון שנשבע שלא לאכול פת חטים, ושכח ושבר שנשבע לאכול פת חטים ואכל, זהו העלם שבועה וידיעת חפץ, וידיעת שבועה והעלם חפץ, כגון שבועה שלא אוכל פת חטים, והושיט ידו לסל ליטול פת שעורים ועלתה בידו פת חטים, והנה לפי משמעות להרע או להטיב הוא להבא כגון אוכל ולא אוכל. אלא שמדבוי לכל אשר יבטא האדם למד ר' עקיבא גם לשעבר אכלתי ולא אכלתי, ושאלו בתלמוד שגגת שבועה לשעבר היכי דמי אי דידע מזיד הוא אי דלא ידע אנוס הוא, והשיבו באומר יודע אני ששבועה זו אסורה וזכר שאכל, אבל איני יודע אם חייבין עליה קרבן אם לא ואין בינה לשבועת העדות שבארנו למעלה שעל כן לא נאמר בה ונעלם לחייבו על המזיד כשוגג. אלא ידיעת חיוב קרבן: והוא ידע, אם להבא ידע השבוע'. ואם שנשב' לשעבר ידע שחייב בקרבן. ולפי פשוטו והיא ידע שנפשו יודעת חטאתה, והיא אשמה, מתחייבת ורולה לשוב ולהתכפר, כמו כי פשעי אני אדע שמוסף חטאיו אל נפשו: לאחת מאלה, האמורים למעלה בשבועת העדות. או בטומאת מקדש וקדשיו או בשבועת בטוי, ובת"כ דרשו מקרא זה פעמים לחייבו על כל אחת ואחת, ופעמים לחייבו אחת כל כמה דברים הן בשבועת העדות, הן בטומאת מקדש וקדשיו, והן בשבועת בטוי: (ה) והיה כי יאשם לאחת מאלה, מיד כשיעלה על לבו שהוא אשם באחת מאלה: והתודה אשר חטא עליה, אמר רמ"בן ז"ל אין זה הסדר, אלא תחלה יביא קרבנו וסומך עליה ומתודה. וכן אמרו בת"כ מניין שוידוייו על חי, נאמר כאן ווידוי ונאמר להלן ווידוי. מה ווידוי האמור להלן ווידויו על חי, אף כאן על חי, וכן למדו מעליו עליה שטעון סמיכה. ולדעתי אע"פי שכל החטאות האמורים למעלה נאמר בכל אחת סמיכה, ואף זו כן, ולא נאמרה בה בפירוש, לפי שהוא עולה ויורד, ופעמים מביא עוף ופעמים מנחה, ובאלו אין סמיכה, לכן לא תלה הדבר בסמיכה, אלא בווידוי להורות שעל כל פנים יתודה גם כשמביא עוף או מנחה. כי הווידוי עיקר הכל שהיא התשובה והרלאת דברים שיכיר חטאו וידענו ויתחרט עליו ויבקש סליחה ויקבל על עצמו שלא ישוב עוד לכסלה, וגם בקרבן נדבה ובכל קרבן חובה אומר ווידוי דברים, אבל נזכר כאן בפרט

(ו) וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא נְקֵבָה מִן־הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־שְׂעִירַת עִזִּים לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ׃ (ז) וְאִם־

ת"א מחטאתו שם כ"ו, ג': יאם לא: הוריות ט', א':

זאָלל ער בעקעננען, וואס ער געזינדיגט האט; (ו) אונד צו זיינעם שולד-אָפּפער דעם עוויגען, וועגען זיינער זינדע, וועלכע ער בעגאנגען, איין ווייבליכעט שאף, אָדער איינע ציגע צום זינדענאָפּפער דארברינגען. דער פריסטער זאָלל איהן פאָן זיינער זינדע פערזאָהנען. (ז) רייכט אבער זיין פערמאָגען ניכט הין צו איינעם לאמ-

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יְחוּב לַחֲדָא מֵאִלֵּין וִיוַדֵּי דִּי חָב עֲלַהּ׃ (ו) וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ לָקֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב נוּקְבָא מִן עָנָא אִימַּרְתָּא אוֹ צְפִירַת עִזִּין לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ׃ (ז) וְאִם לָא תִמְטֵי

רש"י

כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם:

באור

לפי ששבועת העדות מביא אל זדון כמו שפרשנו, וכן שבועת בטוי לשעבר זדון גמור היא כמ"ש (פסוק ד'), ואפי' טומאת מקדש וקדשיו קרוב לזדון, כי מי שהוא טמא, צריך הטמא לשום טומאתו על לבו ויטהר ממנה ועל כל פנים אל ישכחנה, פן יגע אל כל קדש, או יכנס למקדש, והם מן העברות החמורות ביותר שיש בהן חלול השם, את מקדש ה' טמא, וחלל את קדשיו, וכן נשבע על שקר שנא' בו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך, ולפי שכל הקרבנות שנזכרו עד הנה הן באין על שגגות, למדנו כאן שגם למזידין יש סליחה, בתנאי אם ידעו פשעיהם, והודו על חטאתיהם, על כן פרט כאן והתודה, שבמקום אחר אמרו וכפר אע"פי שלא סמך, שהסמיכה אינה מעכבת הכפרה, וכמ"ש (פרשה א' ד'). אבל כאן והתודה אשר חטא עליה, הדעת נותנת שהוידוי חובה, כי עשה בזדון, ובמה יתרצה אל אלהיו כי אם בשובו אליו, ולעולם וידוי זה הוא בסמיכה: חטא, כבר פרשנו בראש הענין (פרשה ד' ב') שמלת חטא כולל שוגג ומזיד: והתודה, שרשו ידה מנחי פ"א יו"ד, כמו בהתודע יוסף אל אחיו (בראשית מ"ה א'), וחשב רד"ק ז"ל בס' השרשים שיש בו שתי הוראות, האחד ווידוי ותוד' כמו והתודה. ותן לו תודה (יהושע ז' י"ט), והשני הלול ושבח כמו הודינו לך אלהים (תהלים ע"ה ב'), הודו לה' כי טוב (שם ק"ו א') וכיוצא, ולדעתי כלן הוראה אחת להן בלועז (בעקעננען), קצתן שמודה על חטא ועון, כמו אודה עלי פשעי (שם ל"ב ה'). וכדרך ומודה ועוזב ירוחם (משלי כ"ח י"ג), וההפוך הוא המכס' פשעיו, וקצתן שמודה בגדולת השם בטובו ובחסדיו. ואינו מכחד לספר טובו ונפלאותיו, וזהו הודו לה' כי טוב (בקעננט לו גאָטט דאס ער גיטיג איזט), כי לעולם חסדו, וכן הודינו לך אלהים, וכן ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (ד"ה א' כ"ט י"ג), אנו מודי' ומכירים כי העושר והכבוד וכל הגדולה מלפניך ומידך היא לנו, ונהללך בשבחות על רוב הטובה שהשפעת לנו, ובאה המלה בלשון התפעל, כי החוטא צריך שישי' חטאיו על לבו, ויבין רוע המעשה, וגדלת מי שחטא נגדו, וזהו הוראת ההתפעל, וכן והתודו את עונם וגו' (פרשה כ"ו מ'), שיתנו אל לבם להכירם: (ו) והביא את אשמו, טעם אשמו אפרש בעז"ה (פסוק י"ט). שהרי חטאת היא: נקבה מן הצאן, לעכב, אע"פי שהוא עשיר גדול, לא יביא מן הבקר, ולא זכר: מחטאתו, וכן כתוב בדלות, ובדלי דלות כתוב על חטאתו, לפי שנאמר שם מאחת מאלה. וכאן שסתם כתוב מחטאתו ולא כל חטאתו. שאם שגג שתים אינו מתכפר בקרבן אחד, ורבותינו דרשו שאם חטא כשהוא עשיר, והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני, יביא ממקצתן שתי תורים, הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה, וזהו מחטאתו ולא כל חטאתו, הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר, וזהו על חטאתו: (ז) ואם לא תגיע ידו, לפי שהיד היא הלוקחת הדברים, אם לא תוכל להשיג חפצה. דומה כאילו היא קצרה ואינו מגעת בדבר ההוא, ורא"בע ז"ל אמר, כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה לכן למי שאין לו: די שה, משמעות הכתוב הוא שאין בידו לקנות שה מכספו, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל אין אומדים לו ללוות. או להתעסק באמונה: די שה, כל הצריך לקרבן

לֹ֨א תַגִּ֣יעַ יָדוֹ֮ דֵּ֣י שֶׂה֒ וְהֵבִ֨יא אֶת־
אֲשָׁמ֜וֹ אֲשֶׁ֣ר חָטָ֗א שְׁתֵּ֥י תֹרִ֛ים אוֹ־שְׁנֵ֥י
בְנֵי־יוֹנָ֖ה לַיהוָ֑ה אֶחָ֥ד לְחַטָּ֖את וְאֶחָ֥ד
לְעֹלָֽה׃ (ח) וְהֵבִ֤יא אֹתָם֙ אֶל־הַכֹּהֵ֔ן
וְהִקְרִ֛יב אֶת־אֲשֶׁ֥ר לַחַטָּ֖את רִאשׁוֹנָ֑ה
וּמָלַ֧ק אֶת־רֹאשׁ֛וֹ מִמּ֥וּל עָרְפּ֖וֹ

ת"א והקריב פסחים נ"ט, א'. הוריות י"ג, א'. זבחים נ', א': ומלק זבחים ס"ה, א'. חולין י"ט, ב', וכ"ז ב':

תרגום אשכנזי

מע, זא ברינגע ער צו זיינעם אפפער, פיר דיא שולד, וועלכע ער זיך צוגעצאגען, צווייא טורטעלטויבען אדער צווייא יונגע טויבען: דעם עוויגען צו עהרען, איינס דאפאן צום זינדענאפפער, אונד איינס צום גאנצען אפפער. (ט) ער ברינגט זיא צום פריסטער, דיזער אפפערט דאז שטיק צום זינדענאפפער צועושט: ער קנייפט נעהמליך היני

תרגום אונקלוס

יְדֵיהּ כְּמִסַּת שֵׂיתָא וְיַיְתֵי יַת חוֹבְתֵיהּ דִּי חַב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה קֳדָם יְיָ חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא: (ח) וְיַיְתֵי יַתְהוֹן לְוַת כַּהֲנָא וִיקָרֵב יַת דִּי לְחַטָּאתָא בְּקַדְמֵיתָא וְיִמְלוֹק יַת

רש"י

(ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה. חטאת קודמת לעולה למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו [זבחים ז']: ולא יבדיל אינו מולק אלא סי' א': עורף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר.

באור

שה. וכן אמרו ז"ל יש לו שה ואין לו צרכיו מניין שיביא קרבן עני ת"ל די שה: שתי תורים או שני בני יונה. מיעוט תורים שנים, ומיעוט בני יונה שנים, ועוד כי מפורש בענין שיהיה אחד חטאת ואחד עולה, ואמר שתי שני לעכב, שיכול הואיל והעשיר מביא כשבה או שעירה לחטאת, אם אין לעני אלא תר או בן יונה יביאנו לחטאת ודי, הילכך לומר שיהיו שנים, ואם לאו אינו מתכפר לו: שתי, נקבה, שני זכר. כי תורים גדולים ואפי' נקבות, ובני יונה קטנים זכרים, לפי שהעשיר מביא נקבה. הייתי אומר שהדל כשמביא עוף יהיה נקבה לכך אמר בני להכשיר הזכרים, ושמא תאמר לפי שמביא מן העוף על כל פנים צריך שיהיה זכר ת"ל שתי להכשיר הנקבות, ואולי ילוה או יהיה שניהם זכרים או נקבות, לא אחד זכר ואחת נקבה: אחד לחטאת ואחד לעלה, לשון זכר, שכן מנהג הלשון, ואם הן נקבות האחת חטאת והאחת עולה. ויאמר רא"בע ז"ל בשם רב יצחק כי טעם אחד עולה בעבור שלא תגיע ידו. אולי עלה על רוחו מהשבת, כלומר שהרהר על השם בעבור עניו, ולדבריו אין טעם לדלי דלות, ורא"בע אמר שהאחד כנגד האימורים, והשני חטאת כמשפט. ואם רמ"בן ז"ל שנה פרושו, דחוק בעיני לבקש טעם על מיני הקרבנות ומשפטיהן: (ח) והביא אתם אל הכהן, לפי הפשט לפי שקרבנות בהמה סומך עליהן ושוחטן ומשם ואילך מצות כהונה, אבל עוף צריך שיביאנו חי אל הכהן כי המליקה בכהן, על כן אמר והביא אותם אל הכהן, ורבותינו ז"ל דרשו מלמד שחייב בטפול הבאתן, וכן בכל החטאות והאשמות, ובארנוהו בפ' עולת הבקר: והקריב, יש לפרש שנביאו אל הכהן יקדיש על האחד שם חטאת, ועל השני שם עולה, והקריב אל יד הכהן בראשונה אותו שקדש לחטאת, כי נתינתו להקרבה אל הכהן, אמר עליו והקריב כמו בשפל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' ט') ובארנוהו בפסו' והקריבו בני אהרן ועל כן הנגינה מפסקת תחת ראשונה, שבבעלים מדבר, ואעפ"כ יפה למדו מכאן שהוא בנין אב לכל החטאות הבאות עם העולות שתהא חטאת קודמת לעולה, [א"ה, לדעתי הוא על דרך כלל ואח"כ פרט, אמר שהכהן יקריב בתחלה את החטאת: כילד? ומלק את ראשו וגו', ולכך הבדילו בעל הטעמים]: ומלק, ונבאר לתעלה: ממול ערפו. עורף הוא גבה הראש המשפיע לצד הצואר, ומול עורף, מול הרואה את העורף, והוא אורך כל אחורי הצואר, מפירש"י ז"ל, וכן בת"כ מול הרואה את העורף וכן הוא אומר והוא יושב ממולי, ועורף כנגד פנים, ומול עורף כנגד הגרון, והוא רואה את העורף: ולא יבדיל, לדעת מקצת חכמים בגמרא אינו צריך להבדיל כמו בעולת העוף אלא מולק סימן אחד

וְלֹא יַבְדִּיל׃ (ט) וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ (י) וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא

ת"א והזה זבחים ס"ד, ב׳: והנשאר שם נ"ז, א׳, ונ"ב ב׳, וס"ד ב׳. מעילה ח׳, ב׳: ואת השני פסחים נ"ט, א׳. הוריות י"ג, א׳. זבחים ע"ח, ב׳. חולין כ"ח, א׳ וב׳, וכ"ב א׳: יכפר כריתות כ"ו, ב׳: מחטאתו מנחות ק"א, א׳. כריתות כ"ט, ב׳:

טען, אונטער דעם גע־ניקע, דען קאפף אב, זאנדערט איהן אבער ניכט דאפאן; (ט) שפרענגט פאן דעם בלוטע דעס זינ־דענאפפערס אן דיא וואנד דעס אלטארס, וואס פאם בלוטע איבריג בלייבט, ווירד אם באדען דעס אל־טארס אויסגעדריקט: דיזעס איזט דאז זינדענ־אפפער. (י) דאז צווייטע בערייטעט ער צום גאנצען אפפער, נאך פארגע־שריבענר וויזע. דער פריסטער פערזאהנט איהן וועגען דער זינדע, דיא ער בעגאנגען; אונד

תרגום אונקלוס

רֵישֵׁיהּ מִקְּבֵיל קְדָלֵיהּ וְלָא יַפְרֵישׁ׃ (ט) וְיַדֵּי מִדְּמָא דְחַטָּאתָא עַל כּוֹתַל מַדְבְּחָא וּדְיִשְׁתְּאַר בִּדְמָא יִתְמְצֵי לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא חַטָּאתָא הוּא׃ (י) וְיַת תִּנְיָנָא יַעֲבֵד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא

רש"י

מול עורף. מול הרואה את העורף, והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה:

באור

ודיו, אבל בת"כ אמרו אם הבדיל פסל. (ט) והזה מדם החטאת. עצמו לא באצבע ולא בכלי, אלא אוחז בגוף העוף ומעלה ומוריד בכח והדם ניתז מעצמו על קיר המזבח: והנשאר בדם, אי אפשר שיצא כלו בהזאה, לכן הנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח, ע"י שדוחק בכח בקיר המזבח כמו שפירש"י בפ' ק"ק (דף ס"ד ע"ב), או בין שתי אצבעותיו, כמו שפירש"י בפ"ק דמנחות (דף ב' ע"א), הדם מתמצה ויורד אל יסוד המזבח. ומזה למדנו שההזאה למטה מחוט הסובב, שאם להעלה כמו עולת העוף, לא ימצה הדם על היסוד, אלא על הסובב, ובעולת העוף לא הצריך הזאה אלא מצוי, ובשתיהן לשון נפעל למעלה כתוב ונמצה, וכאן ימצה, והטעם לפי שלשון נפעל נופל על הנעשה ע"י דבר אחר, וזהו עצמו המצוי שכונס בית מליקתו אל קיר המזבח, ומתמצה ע"י דוחק המכן אבל ההזאה ביד הכהן לבדו. ומזה נראה שהנכון כפירש"י ז"ל בפ' ק"ק שכונס אותו בקיר המזבח, ובפרק קדשי קדשים אמרו ובעביד מעלאי והדר בעביד מתתאי, כלומר שאת ההזאה בקיר העליון, והמצוי בקיר התחתון, אמר רבא מי כתיב ימצה ימצה כתיב דממילא משמע, פי' אם הכהן ירד למצות הדם על קיר התחתון היה לו לומר ימצה בקל או בפעל, שמוסב על הכהן שיעשה ויעשה כן, עכשיו שכא' ימצה משמע ממילא. שעומד במקומו והדם שותת על היסוד: יסוד המזבח, המזבח עשר אמות מן הקרקע עם מקום המערכה, עלה אמה וכנס אמה מכל הצדדין, והאמה הנכנסת נקראת יסוד המזבח: חטאת הוא, לפיכך משונה בעבודתו מעולת העוף, ולפי הפשט ש נהגו בבשרו כדין בשר חטאת בהמה המפורש בפרשת צו, שאין עוף מפורש שם. ורבותינו דרשו לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) ואת השני יעשה עלה כמשפט, כדת האמור' בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה. לשון רש"י ז"ל, ודומה לו, ויקרב את העולה ויעשה כמשפט (פרשה ט' ט"ז), פי' ז"ל המפורש בעולת נדבה בויקרא, והוא פשוטו של מקרא, אבל לא היה צריך להאמר בשתי המקומות שאם הוא עולה למה לא יעשה כמשפט. על כן אמרו בפ' י"ט ויעשה כמשפט, כמשפט עולת נדבה למד על עולת חובה שטעונה סמיכה ומשונה לשון הכתוב שהיה לו לומר ואת השני יעשה כמשפט העולה, כלומר כדת האמורה בעולת העוף של נדבה כי דבר זה צריך ללמדנו, אע"פ שבאה על חטא, מעשיה כמשפט עולת נדבה, עכשיו שאמר ואת השני יעשה עולה כמשפט, משמעו אף ע"פ שהשני עולה יהי' כמשפט החטאת יפה דרשו חכמים בת"כ כמשפט חטאת בהמה של עשיר שזאת חליפין לה

תרגום אשכנזי

זאָ ווירד איהם פֿערגעבען. (יא) ווען אבער זיין פֿערמאָגען אייך צו צווייען טורטעלטויבען אָדער צווייען יונגען טויבען ניכט הינרייכט, זאָ ברינגט ער, וועגען זיינער זינדע, איין צעהנטהייל פֿיינעס מעהל צום זינד־אָפּפֿער דאר; זאָלל אבער קיין אֶהל דאראויף טהון, אויך קיינען ווייהרויך דארויף לעגען: דען עס איזט איין זינדען־אָפּפֿער. (יב) ער ברינגט עס צום פריכטער; דער פריסטער נימט איינע האנדפֿאָלל דאפֿאָן, אלס איינען טהייל, דער אין

וְנִסְלַח לוֹ׃ ס שביעי (יא) וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ (יב) וֶהֱבִיאָהּ אֶל־

ת"א ואם לא הוריות ט', א': לא ישים סוטה ט"ו, א'. זבחים ס"ג, א'. מנחות ד', א', וכ"ג א', ונ"ט ב', וס' א', וק"ח א':

רש"י

(י) כמשפט. כדת האמור בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת היא. ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת

תרגום אונקלוס

מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ (יא) וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לִתְרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ דִּי חָב חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין סוּלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבוֹנְתָּא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא׃ (יב) וְיַיְתִינַהּ לְוָת כַּהֲנָא

באור

שתהי' כמוה מן החולין וביום ובידו הימנית, ור' ישמעאל דורש כמשפט חטאת העוף, מה חטאת העוף מליקה ממול ערפו, אף עולת נדבה ממול ערפו, ור"א בר"ש דורש כמשפט חטאת העוף, מה חטאת העוף מילה ומזה, אף עולת העוף כן: ונסלח לו, מה שחסר בחטאת בהמה פי' כאן, אע"פי שקרבנו יורד יש כפרה וסליחה, וכן נוהג הכתוב בכל הפרשיות הללו, והן למדין זו מזו, וכבר בארנו כן למעלה: (יא) ואם לא תשיג ידו. שאין לו ממון, ובמצורע מפורש ואם דל הוא ואין ידו משגת (פרשה י"ד כ"א). וכן אמרו שם בת"כ עמא ואין ידו משגת, יש לו ואינו מוצא ליקח ת"ל ואם דל הוא, ואפשר כאן אין צורך לפי שאמר תחלה ואם לא תגיע ידו שהיא מדלות, ולפי שלשון השגת יד גם לפי שעה, שמענו אע"פי שלאחר זמן יגבה מעות ויעשר יביא עשירית האיפה מיד באשר הוא שם, וזהו שאמרו רבותינו ואם לא תשיג ידו, אמר ר' יהודה חביבה מלוה בשעתה שמיד הוא מביא עשירית האפה, ואין ממתינין לו עד שיעשר ויביא כשבה או שעירה, ובמצורע קבע לו יום: קרבנו. כאן לא אמר אשמו, אלא בלשון האמור במנחת נדבה סלת יהיה קרבנו, ללמדך ששתיהן שוין בעשירית האפה, וזה שאמרו בת"כ אשר חטא עשירית האפה, אין לי אלא חובתו עשירית האפה, מניין לקרבן נדבתו עשירית האפה, ת"ל קרבנו עשירית האפה: עשירית האפה. אחד מעשרה לשלש סאין. שהן שבעה רביעית ועוד בבריית' דת"כ, ויאמר הא"בע ז"ל עשירית האפה מאכל לאיש אחד ביום אחד: סלת, חטים: לחטאת, שיפרים לשם חטאת: ישים, בפרשת מנחות נאמר יציקה ובלילה ומשיחה ועשייה אלא שמן. לכן כאן אמר לא ישים לכלול כלן, כל שהוא שימה: עליה, בעודה עשירית האפה לחטאת. אבל נותן על שיריה: כי חטאת הוא, ואין בדין שיהא קרבנו מהודר, מפירש"י ז"ל כפי הפשט, ובמנחת סוטה פירש הכתוב כי מנחת קנאות היא מזכרת עון, ואין כן מנחת חוטא המתודה ושב, מנחתו מזכרת זכות, ואעפ"כ אין ראוי שישים עליה שמן ולבונה, ולפי שבדלות כשמביא עוף, מוסיף על עוף נדבה שצריך שתים, ובדלי דלות פוחת אפי' ממנחת נדבה שמן ולבונה, על כן כתב הטעם כי חטאת היא: (יב) והביאה, בכלי שרת. וזה בבעל ומפורש במנחת נדבה. ולמדנו שכן הדין במנחת חוטא: מלא קמצו, גם זה מפורש שם, וכן אזכרתה: על אשי ה', וכן העוף לעולה וכן חלבי חטאת בהמה, ומה שחסר למעלה פי' כאן, ואשי ה' בארנו למעלה: חטאת הוא, ירמוז על שיריה שתאכל לזכרי כהנה לפנים מן הקלעים כי אין חטאת ומנחה מפורש בפרשת צו את אהרן, ואכילת שיריה לכהנים מפורש שם (פרשה ו' י'). אבל רבותינו

הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן ׀ מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהֹוָה חַטָּאת הִוא׃ (יג) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס (יד) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (טו) נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל

ת"א וכפר הוריות ט' א'. מנחות ק"א, א' כריתות כ"ז, ב': והיתה מנחות ע"ג, ב': נפש וכו' תמורה ג', א', ול"ג א'. כריתות י"א, ב'. מעילה ט"ו, א', וי"א ב', וי"ט א':

דופט אויפשטייגען זאלל, לעסט איהן אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגע- הען: אונטער דען דינגען, דיא פאם פייער פער- צעהרט ווערדען, דעם עוויגען צו עהרען; עס איזט איין זינדענאפפער. (יג) דער פריסטער פער- זאהנט איהן וועגען דער זינדע, דיא ער אין איי- נעם פאן דיזען דינגען בע- גאנגען; אונד איהם ווירד פערגעבען. דאז איבריגע געהארט דעם פריסטער, זא וויא שפייזאפפער. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (טו) איינע פערזאן, דיא עטוואס פעראונטרייעט, אונד אויס אירטהום

תרגום אונקלוס

וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קוּמְצֵיהּ יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ חַטָּאתָא הִיא׃ (יג) וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃ (יד) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (טו) אֱנָשׁ אֲרֵי

רש"י

היא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפ' הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו [כריתות כ']. מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות. ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשב' אם השיגה ידו ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות [ת"כ]: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין וזהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן היא תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל [ת"כ]: (טו) כי תמעול מעל. אין מעילה בכל מקום אלא שינוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ [ד"ה א' ה'] וכן הוא אומר

באור

דרשו שיהא כל מעשיה לשם חטאת. פרט לנקמצה שלא לשמה: (יג) וכפר עליו הכהן וגו' מאחת מאלה. על אחת משלש עברות אלה, ושמעה קול אלה, ושבועת בטוי וטומאת מקדש וקדשיו, רשב"ם ז"ל. ואם הדברים נראין כן לא היה צורך להכתב שכבר אמר למעלה והיה כי יאשם לאחת מאלה, אבל חכמים ז"ל בת"כ דרשו ענין, ובדבריהם הוקשו על רא"מ ז"ל, ולפי שאינן צריכין לפשוטו של מקרא לא נאריך בפרושם: והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלים לכהנים. זהו לפי פשוטו, ורבותינו דרשו והיתה לכהן אם חוטא זה כהן הוא, תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל מפירש"י ז"ל. ואומר אני שרבותינו לא פירשו כפשוטו, לפי שאינו צריך, כי נאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו (פרשה ז' י'), וחרבה היא מנחת חוטא ומנחת סוטה, אלא והיתה לכהן כמנחה אחרת של נדבה, מה היא כליל אף חובתו כליל: (טו) נפש כי תמעל מעל, פירש"י ז"ל אין מעילה בכל מקום אלא שנוי. וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ (ד"ה א' ה' כ"ה), וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל (במדבר ה' י"ב), וכן שנוי בת"כ וכלומר

תרגום אשכנזי

עטוואס פֿאָן דען הייליג-
טהימערן דעם עוויגען
ענטציהט; ברינגט צום
שולדאָפּפֿער, דעם עווי-
גען צו עהרען, איינען
ווידדער פֿאָן דעם קליינען
פֿיה אָהנע לייבעספֿעה-
לער, אם ווערטהע פֿאָן

וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ

תולדות אהרן וחטאה פסחים פ"ב, ול"ב ב'. זבחים מ"ח, ב': איל כריתות י', ב', וכ"ב ב':

תרגום אונקלוס

יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּייָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא

רש"י

בסוטה ומעלה בו מעל [מנחות פ"ז ת"כ]: וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא [ויקרא כ"ב] מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל ריבה: קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים: איל.

באור

שהיא מרשות הקדש לרשות חול, וכן הסוטה יוצאה מרשות הבעל לרשות הבועל, וכן וימעלו באלהי אבותיהם שהיא עבודתו וזנו אחרי אלהים אחרים. ויפה אמר רא"ם ז"ל שאין זה פתרון מלת מעל בכל מקום, שהרי בפרשת אשם גזלות נזכר מעילה, ואין בתשומת יד ופקדון ועושק שנוי מרשות לרשות, אלא הבגד' הנכונה אין מעילה אלא שנוי, כלומר אין מעילה האמורה פה אלא שנוי, ורא"בע ז"ל אמר תמעול מעל, דבר שתתכסה עליו מגזרת מעיל. ואיני מבין טעמו שאם דומה שהוא מכוסה ממנו, בפי' נאמר וחטאה בשגגה, וכל החטאות בשגגה יהיו מעילות. ולדעתי מלת מעל, כמו מה על, כמו שמתרגמים בליעל, בלי על, שאין עליו פחד עליון, וכן מה על, שאין אדון הדבר נחשב בעיניו, ויכתב על כל מחזיק במה שאינו שלו, ומבזה בעל הדבר, וכן בסוטה ומעלה בו מעל, שבזתה כבוד בעלה שהוא אדונה לזנות עם אחרים, וכן וימעלו באלהי אבותיהם שהקלו בכבודו וזנו אחרי האלילים, וכן כל חוטא בזדון שאינו חושש לכבוד השם נקרא מעילה, כמו צא מן המקדש כי מעלת (ד"ה ב' כ"ו י"ח), וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (שם א' י"ג), וכן אשם גזלות שמשקר במי שהמעות שלו מועל בבעליו, גם היא מעילה בה' וכמו שאפרש בעז"ה, וכן שנוי בספרי פרשת נשא איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה', אין מעילה בכל מקום אלא שקור, וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה' ואומר וימעלו בני ישראל מעל בחרם (יהושע ז' א'), ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל בה', ואומר בעוזיה צא מן המקדש כי מעלת, ואומר ומעלה בו מעל. הא אין מעילה אלא שיקור, למדנו מדבריהם שכלם כתובים על המשקר שהוא הזדון, וא"כ משונה כאן שנאמר לשון מעילה על השוגג, והוא תמה בעיני, וראיתי לרא"ם ז"ל אמר שפי' תמעל מעל שעניינו על המוציא מרשות קדש לרשות חול, אע"פי שלא נהנה, ואמר עוד שאם כן הכתוב ידבר על שני דברים, האחד נפש כי תמעל מעל שהוציא מרשות קדש לרשות חול אע"פי שלא נהנה, או חטאה בשגגה מקדשי ה' שנהנה אע"פי שלא שנה מרשות קדש לרשות חול, כגון ששתה בכוס של זהב. שלא הוציא ולא שינה ולא פגם רק נהנה מעט. ואם נקבל דבריו כפשוטן, שכל מוציא מרשות קדש לרשות חול אע"פי שלא נהנה כלל מעל, כגון שלקח סלע של הקדש ונתנה לתוך כיסו והלך לביתו ואח"כ החזירו לגזבר. שלא נהנה כלל. יתפרש הכתוב היטב שתחלתו מדבר במזיד, שמעל והוציא מרשות קדש לרשות חול, כשהחזירו ולא נהנה, מתכפר באשם האמור בענין, אבל נהנה במזיד הרי הוא לחכמים באזהרה ומלקות, ולרבי במיתה. וסוף הכתוב וחטאה בשגגה שנהנה בשוגג מן הקדש, אע"פי שלא הוציא ולא שנה ולא פגם, מתכפר גם הוא באשם, וגם חייב לשלם מה שנהנה וחומשו. ולכן בפרשה זו נאמרה כפרת קרבן קודם דין התשלומים, ובפרשת אשם גזילות נאמר דין התשלומים קודם לקרבן, לפי שכאן יש שתי חלוקות בכתוב, מוציא מרשות לרשות שלא נהנה אינו משלם, ונהנה בשגגה משלם, הקדים תחלה הקרבן ששניהן חייבין בו, ואחריו אמר ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וגו' כלומר אם חטא ונהנה ג"כ ישלם קרן וחומש,

לְאָשָׁם׃ (טז) וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

ת"א חטא ב"מ נ"ה א'. הוריות י', ב'. כריתות כ"ו, ב': באיל זבחים מ"ט, א':

צווייען שקלים, היילּיגען געוויכטס: רייזעס צום שולדאָפּפֿער. (טז) וואס ער אבער פֿאָן דעם הייליגטהומע אויס פֿערזעהען ענטצאָגען, מוס ער בעצאהלען, אונד דען פֿינפֿטען טהייל נאָך הינצולעגען. ביידעס גיבט ער דעם פּריסטער. דער פּריסטער אבער פֿערזאָהנט איהן דורך דען ווידדער צום שולדאָפּפֿער, אונד זאָ ווירד איהם פֿערגעבע־

תרגום אונקלוס

לַאֲשָׁמָא׃ (טז) וְיָת דִּי חָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא

רש"י

בערכך כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח [מלכים ב' כ"ד] אף כאן קשה בן שתי שנים:

באור

אבל בפרשת אשם גזלות כל הנזכרים שם בעלי תשלומים הם, הקדים התשלומים תחלה, שהיא ראויה להיות קודם הבאת קרבן, ואם כן כי תמעול מעל הנאמר כאן שוה ללשונות של מעילה בכל מקום שכלן על הזדון. ומשתם משנה (מעילה דף כ' ע"א) משמע כן, דתנן נטל אבן או קורה של הקדש הרי זה לא מעל, נתנה לחברו הוא מעל וחברו לא מעל. ומפרש לה בגמרא בגובר שההקדשות מסורות לו, ולכן לא מעל לפי שלא הוציא מרשות הקדש לרשות חול. אבל נתנו לחברו, הרי הוציא לרשות חולין מעל. ולרמ"בם ז"ל דעת אחרת בענין זה (הלכות מעילה פ"ו הלכה ז') וכבר השיגו הראב"ד ז"ל, וא"כ כשיעשה כן בזדון, אע"פי שאין הקדש מתחלל בזדון, מכל מקום הרי הוא מעילה שיתחייב עליה קרבן לכפר עליו. ואם נהנה בזדון חייב מלקות או מיתה, אבל לא מצאתי מפורש לא במשנה ולא בתלמוד, שמביא קרבן על מעילה בזדון כשאינו נהנה. גם לא נזכר באחד מספרי מפרשי התלמוד ז"ל. וגם אני אין בידי להכריע דעתי, ואין בזה הלכה למעשה, רק כתבתיו לפרש המקראות, ואם איננו כן לא אוכל לייסד לא לשון הכתוב ולא לשון של תמעל מעל על פי פשוטו, או שנא' לפי שההקדש חמור מאוד, ורא וי לו לאדם להשגיח על עצמו מאד ולהזהר שלא יכשל להקל ראש בקדשי ה', קורא הכתוב שגגתו בלשון מעילה, והענין קרוב לאמרו ונשא עונו (פסוק י"ז), וכמו שאמר בעז"ה: וחטאה בשגגה, פרשנוהו: מקדשי ה', שסרה מדרך שראוי לנהוג עם קדשי ה': קדשי ה', המיוחדים לשם. ילאו קדשים קלים מפירש"י ז"ל. ובת"כ מפורש הכל: איל, כבש הוא בן שנה, ואיל בן שתי שנים שהוא חזק, כמו ואילי נאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג): מן הצאן, איזו שיהיה לרבות שוטה וחרשת ונכנסת רק תמים בלי מום, ועוד אפרש בעז"ה: בערכך כסף שקלים שיהא שוה שני סלעים, מפירש"י ז"ל, וכ"ף בערכך נוסף. כן אמר רא"ס ז"ל, ולדעתי אפשר לפי שערך המטבע ושוויה בתשלום הוא במשפט הנשיא והב"ד, שיכוונו לעשותה עשרים גרה השקל בשקל הקדש. אמר בערכך נוכח הנגיד והב"ד. שיהיה נערך האשם שני שקלי', כמו שהם מעורכים בערכך מטבעות השקלים בשקל הקדש: שקלים. מיעוט שקלים שנים: לאשם, שיפריש המעות לשם אשם, ת"כ: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, כדבר שחטא מתכבד דרך הקדש, מה שהוה הנאתו מן הקדש ישלם: ואת חמשיתו יוסף עליו. אילו אמר ואת אשר חטא מן הקדש וחמשיתו ישלם, הייתי אומר נהנה עשרים משלם כ"ד עכשיו שאמר יוסף עליו נהנה עשרים משלם כ"ה שההוספה חמשית מבין הכל, וזהו ששנינו בת"כ וחמשיתו יוסף עליו שיהא הוא וחומשו חמשה: ונתן אתו לכהן. קרן וחומש יתן לכהן שהוא גזבר על ההקדשות, ומלת אותו על שם הכל קרן וחומש, ורש"בם ז"ל פי ונתן אותו לכהן, את איל אשם יתן לכהן לכפר בו ולדבריו היה ראוי להכתב במקרא שלפניו, גם לא מצינו על קרבן לשון נתינה, אלא והביא או והקריב: והכהן, אחר שמשלם קרן וחומש להקדש יכפר עליו הכהן

תרגום אשכנזי

(יז) ווען איינע פערזאָן זינדיגט: בעגעהעט נעהמ־ליך איינעם פֿאָן דען דינגען, דיא דער עוויגע פֿערבאָ־טהען; ווייס עס אבער ניכט געוויס, אין וויא ווייט זיא זיך פֿערשולדעט, אונד איהרע מיססעטהאט

(יז) וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא

תולדות אהרן ואם נפש כריתות י"ט, ב', וכ"ג ב': מכל וכו' הוריות ה', ב'. זבחים מ"ח, א'. כריתות י"ז, ב'; וכ"ה ב': ולא ידע נזיר כ"ג, א'. קדושין פ"א, ב'. הוריות ח', ב'. כריתות י"ט, ב':

רש"י

וחומש להקדש [כריתות' כ"ו]: (יז יח) ולא ידע ואשם. והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחד אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע. רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליו ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב ג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשו' דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: (יז) וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב וְיַעֲבֵד חַד מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ:

באור

באיל האשם מה שחטא לה' ועל מעלו אשר מעל, ונסלח לו: (יז) ואם נפש כי תחטא, הפרש' הזאת מדברת במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו, כגון חלב ושומן לפניו, וכסבור שתיהן היתר, ואכל את האחת, אמרו לו אחת של חלב היתה, ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שוודאי חטא, ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת. והכתוב אומר ואם נפש כי תחטא, ומשמעו שחטאה. וכן לשון ועשתה אחת משמעו שוודאי עשתה. ענינו אע"פי שחטאה ועשתה אשם זה יכפר עליו. וכל שכן אם היתר אכל: מכל מצות ה' אשר לא תעשינה. כלשון הנאמר בחטאת משיח וצבור ונשיא והדיוט, שאינן באין רק על דברים שזדונן כרת. אף אשם תלוי אינו בא אלא על ספק דבר שזדונו כרת · ולא ידע, אם חטא אם לא חטא, ספק חלב אכל, ספק שומן אכל, אבל בחטאת כתוב ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (פרשה ד' י"ד). או הודע אליו חטאתו (פרשה ד' כ"ג), שעכשיו יודע שחטא: ואשם, שמאשים עצמו שבא לידי ספק כרת, ומבקש כפרה: ונשא עונו. בכל הפרשיו' נאמר חטא וחטאה. ולמה נאמר כאן עונו? ולמה לא אמר ונשא חטאו, כמו חטאו ישא האיש ההוא (במדבר ט' י"ג)? ועוד שבוודאין לא אמר ונשא חטאו, ובספק מחמיר עליו לומר ונשא עונו? לפי הפשט לא היה יוכל לומר ונשא חטאו כי חטא הוא העבירה שעשה, ושמא לא חטא כלל והיתר אכל. והכתוב אינו אלא מפרש מהו ואשם, שאינו דומה לחבריו האמורים למעלה בעברו וודאי. אבל יאשם עצמו שלא נתן לב לישאל על החתיכות שהיו לפניו אם מותרות או אסורות ונהג קלות ראש במצות ה' המוזהרות, וזהו עון. כמו שפרשנו בפי' נפש כי תחטא, גם אם אכל היתר, שהרי כמו כן היה אפשר שיאכל איסור. וזהו ונשא עונו, שמאשים עצמו ונושא עונו על לבו ומבקש כפרה, אבל וודאי חטאים אין צריך לומר כן. אבל חכמים אמרו רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע. עאכ"ו שיענש את מי שידע. ועוד יש בת"כ דברי תנאים רבים בענין זה. וקצת מדבריהם הביא רש"י ז"ל בפירושו, ואינן סותרין דרך הפשט,

עֲוֺנוֹ׃ (יח) וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ (יט) אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ

קמץ בתביר

ת"א בערכך זבחים מ"ג, ב': וכפר הוריות ז', א', וח' ב': שגגתו הוריות ז', א' וב', וח' א': והוא וכו' כריתות כ"ד ב': אשם שקלים ט', ב'. זבחים י"ג, ב', וק"ג א', תמורה י"ז, ב', וי"ח א':

צו ביסען האט: (יח) זא ברינגט זיא דעם פריסטער איינען ווידדער פאן דעם קליינען פיה, אהנע לייבעספעהלער, אין דעם ווערטה־ע דעם שולדאפפערס. דער פריסטער פערזאהנט וועגען דעם אירטהומס, דען זיא בעגאנגען אונד ניכט געוויסט ווייס; אונד זא ווירד איהר פערגעבען. (יט) דיעס איזט איין שולדאפפער: דיא פערזאן האט

תרגום אונקלוס

(יח) וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דִּי אִשְׁתְּלִי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵק לֵיהּ׃ (יט) אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵב קֳדָם

רש"י

צרורה בכנפיו ונפל' הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא אשם אשם. הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ: אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול

באור

שסוף סוף לא ידע והכתוב קורא העלם ידיעתו עון, ולפרש פשוטו של מקרא באתי: (יח) בערכך, פרשנוהו, ומה ערכך האמור למעלה בכסף שקלים, אף כאן כסף שקלים: לאשם, שיהא מפריש מיעותיו לשם אשם: שגגתו אשר שגג, בכלן נאמר על חטאתו, וכאן נאמר על שגגתו. כמו שאמרנו אולי היתר אכל, וכל לשון חטא העברה מדרך התורה. וזה לא עבר כלל, אבל שגגה נופל גם על עון שהקיל ראש במצות ה', שלא שאל תחלה אם אסור או היתר מונח לפניו. וכן ואם כל עדת ישראל ישגו. שטעו בהוראה אע"פי שלא חטאו. וכן כשגגה שיוצא מלפני השליט (קהלת י' ה'), ועל השגגה יכפר הכהן: והוא לא ידע, כשמקריב קרבנו אינו יודע עדיין אם חטא אם לא. ועל כן האשם מכפר. הא אם נודע לו לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה, עד שיביא חטאת, הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג הרי זה יהרג: (יט) אשם הוא, פי' כן האשם זה ולא באשמות אחרות. לא באשם מעילות הנאמר לפניו, ולא באשם גזלות שלאחריו, לפי שכל המביאין אשם הן חוטאין וודאי. ואפשר לקרוא קרבנותיהם חטאות, שהרי באין על חטא, אבל זה אי אפשר לקרוא בשם אלא אשם, כי איך יקרא חטאת ושמא לא חטא: אשם אשם לה'. לפי שאמר אשם הוא פירוש לנו שראוי לו להביא כפרה, בין היתר אכל בין אסור אכל, ואל תאמר אם היתר אכל הרי הוא כחולין לעזרה, אלא אשם אשם לה', שאשמה נפשו לה' שבאה לידי ספק כרת, כמו שאמרנו שהיה לו להיות זהיר לבלתי עשות רע, ולשאול ולחקור אם היתר או אסור לפניו, ולפי שלא עשה כן ישא עונו ואשם אשם לה', ומכאן אתה למד לכל המביאין על שוגג שהם אשמים, כמו שכתבנו למעלה. ולכן בכל השוגגים נאמר לשון אשמה, במשיח לאשמת העם, בנזיר ואשמו, בנשיא ואשם, בהדיוט אשם, בחטאת עולה ויורד ואשם והוא ידע ואשם, והיה כי יאשם לאחת מאלה. והביא את אשמו וכיוצא, וראויין להקרא אשמות, אלא שהתורה רוצה לקרוא לכל קרבנות הבאין על שגגת כרת חטאת, ובכללן שבועת עדות ושבועת ביטוי שאינן על כפירת ממון. כמו שפרשנו למעלה, וכל האחרים שאינן על שגגת כרת וודאי, קראה לבד אשם, דומה למה שאמרנו על שם מנחה, וענין אשם ואשמה הוא המלוע (בעשולדיגונג), שחושב על עצמו שהוא אשם ושהרע לעשות, ונפשו נבהלה

(כ) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כא) נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־

ת"א נפש סוטה ל"ב, א'. שבועות ל"ד, א', ול"ה א'. כריתות ט', א': ומעלה כתובות מ"ב, ב'. קדושין ל"ב, ב'. ב"ק י"ב, ב'. ב"ב י"ב א', וקל"ג, ב'. זבחים קי"ד, א. בכורות ל"ג, ב'. תמורה א', א':

זיך געגעֶן דען עוויגען פֿערשולדעט. (כ) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (כא) ווען איינע פּערזאָן זיינדיגט אונד בעגעהט איינע אונטרייע געגען דעם עוויגען: לייג־נעט נעהמליך זיינעם נעבענמענשען אב, ענטוועדער עטוואס, דאז איהם צור פֿערוואהרונג געגעבען אָדער זאָנסט אנפֿערטרויעט וואָרדען, אָדער איין גערויבטעס גוט; אָדער ער האט זיינעם נעבענ־

רש"י

שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא: (כא) נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק

תרגום אונקלוס

יְיָ: (כ) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (כא) אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחֱוֹב וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּב בְּחַבְרֵיהּ בְּפִקְדוֹנָא אוֹ בְשֻׁתָּפוּת יְדָא אוֹ

באור

מאשמתה, וכן האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם (תהלים ה' י"א), בקש שיתן השם מורך בלבבם שיחרדו ויבהלו ממעשיהם שעשו, ויפלו ממועצותיהם שיעצו לעשות מרוב פחד וממורך לב. וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד א'), כלומר תפול בצרת לב על מעשיה כי מרתה באלהיה, וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב כ"א), כלומר ראוי לנו להיות בפחד וצרת לב בעבור החטאה הגדולה שעשינו, והיא המבהלת את נפשותינו. אבל רמ"בן ז"ל אמר שאין טעם למה שם הקרבן האחד חטאת, ושם האחר אשם, וכלן יבואו על חטא, ואמר כי שם אשם מורה על דבר גדול, שבעונשו ראוי להיות שמה נאבד בו, והתאמץ הרב להוכיח שכל המביאין אשם כבדה חטאתם מאד, ולא אעתיק דבריו ולא אתוכח עם כבוד תורתו, כי סוף סוף גם בכל השוגגין המתכפרים בחטאת, נכתב לשון אשמה ובפרשת נשא נאמר ואשמה הנפש ההיא. ושם ידבר על כלל הלאוין שנאמר כי יעשו מכל חטאת האדם, ופרטו גזל הגר: אשם הראשון כלו קמץ שהוא שם דבר, והאחרון אליו קמץ ואליו פתח שהוא לשון פעל, וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר דרוש הוא בת"כ, מפירש"י ז"ל. ואם גם כפשוטו פרשנוהו, אין הדרשה סותרת הפשט: (כא) נפש כי תחטא, לא נאמר בשגגה, כי המנויין בפרשה זו מזידין הן: ומעלה מעל בה', גם מעלה מעל בבעל דבר, שכל האמורין בענין גוזל ממון בעליו שלא כדין, כמו ומעלה בו מעל (במדבר ה' י"ב), אבל יודיע שמלבד המעל הזה מעלה מעל בה', שחלק לכל אחד חלקו, והלוקח חלק חבירו מועל בה' שהכל שלו ולאשר חפץ יתננו ועובר על מצותיו. ואצל מועל בקדש לא אמר בה', שאין צורך, כי אין להקדש אדון אלא השם. וכשאומר כי תמעול מעל אינו אלא להקב"ה ונכתב כן אצל קדש, ואצל ממון חול בפרשה זו, ואצל קנין כמו בסוטה, וגם על כלל העברות בפרשת נשא כי יעשו מכל חטאת האדם. ללמדנו שכלן נקראים מעילות. שאין לך עושה אחת מאלה רק כשימעול מעל באדוניו ובכבודו, ורבותינו אמרו בת"כ מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שהמפקיד אצל חברו אינו רוצה שתדע בו נשמה, אלא שלישי שביניהם, לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם. וזה נכון בפקדון לפיכך נזכר בראשונה, וה"ה תשומ' יד וכל דבר שהאחד בוטח בחברו מיראת ה', כשמכחיש מכחיש בהקב"ה: וכחש, לשון הכחשה כשאומר להפך מדברי חברו, זה טוען יש לי בידך פקדון, וזה אומר אין לך בידי כלום, ואין כן שקר. שאינו מכחישו אלא מבטיח דבר לחברו ואינו מקיימו נקרא משקר. או מגיד דבר הפך האמת, וכמו שיתבאר בסמוך בעז"ה, ויש הבדל בין הכחשה להכחשה, פעמים עושה חברו בדאי כמו זה שאמרנו, ופעמים מכחש ואומר אמת דברת ואעפ"כ הדין עמי. כגון הנביא בבית אל כשמאן הנביא מארץ יהודה לסור אל ביתו בעבור הנבואה, אמר לו אמת הוא, אבל עתה בא אלי הנבואה שתשוב עמי,

עָמִיתוֹ: (כב) אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה:

ת"א או מצא כתובות מ"ב, א'. ב"ק ק"ב, ב', וק"ה ב': וכחש כתובות מ"ב, ב', יקי"ן ב'. ב"מ מ"ח, א' וב"ת א'. שבועות ל"ב, א' ול"ז ב': בפקדון ב"ק ק"ב, ב'. ב"מ מ"ח, א':

תרגום אונקלוס

בִגְזֵילָא אוֹ עֲשַׁק יַת חַבְרֵיהּ: (כב) אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵידְתָא וְכַדֵּב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעְבֵּד אֱנָשָׁא לְמֶיחְטֵי בְהוֹן:

מענשען עטוואס אונגערעכטער ווייזע פֿאָרענטהאלטעי; (כב) אָדער ער האט עטוואס פֿערלאָהרנעס געפֿונדען, לייגנעט עס אב, אונד שוואָרט איינען פֿאלשען אייד; איבערהויפּט איינע זאכע, דיא איין מענש בעגעהען,

רש"י

או במלוה: או בגזל. שגזל מידו כלום: או עשק. הוא שכר שכיר: (כב) וכחש

באור

וכל שהן ממין הראשון אחריו בי"ת כמו כאן וכחש בעמיתו, שמכחיש באיש ובדבריו, וממין השני אחריו למ"ד כמו שנאמר שם כחש לו: בעמיתו, פי' רא"בע ז"ל רעהו ויתכן שהוא בעמתו, ולדעתי המלה בנויה מן עַם. ומלת עִם מן עַם. כי אותן שהן עם אחד הם קרובים זה לזה וזהו בעמיתו, איש מעמו שהוא עמו איזו שיהיה, וזהו שאמרו בת"כ בעמיתו פרט לגבוה, ועמיתו השני פרט לאחרים, כלומר מעמים אחרים, שאם כחש ונשבע אינו מביא קרבן: בפקדון, בלע"ז (אין פערוואהרונג), שיהיה שמור אצלו עד לעת שיתבענו ממנו: בתשומת יד, הוא מלוה או נתן לו מעות בשותפות לשאת ולתת בו. ויאמר רא"בע ז"ל בתשומת יד, שותפות ששם ידו עמו, ואינו כן אלא כולל מלוה ושותפות, וטעם ששתי אלה נקראים תשומת יד, אומר אני לפי שכל הנזכרים אין להם רשות לשלוח במה שנתן להם, לבד מלוה או מעות שותפות שנמסרו לו להוצאה או לישא וליתן בהם כטוב בעיניו נקרא תשומת יד, כמו ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו) כלומר מרשותו. וכן תשומת יד, הוא ממון המושם ברשותו לעשות בהן כרצונו: בגזל, שגזל ממנו בחזקה. כמו ויגזול את החנית מיד המצרי (ד"ה א' י"א כ"ג), ואין צורך להעיד על הדבר: עשק את עמיתו, פי' רא"בע ז"ל בסתר, ולדבריו כוללת גנבה וכיוצא שהיא בסתר, ואינו כן אלא עשק נופל כמו על שכר שכיר, כמו לא תעשוק שכיר עני ואביון (דברים כ"ד י"ד), וכיוצא בזה שכובש תחת ידו מה שראוי לו לתת לחברו, לא דבר שלקח מחברו. לכן בכלן נאמר בי"ת בפקדון בתשומת יד בגזל, ולא נאמר בי"ת בעשק, לפי שכלן היו בעין קודם שבאו לידו, ונכנסיו מכחש בהן, אבל עושק לא היה בעין הוצרך לומר או עשק, שעשה עושק ומכחש בעמיתו. וכן אמרו חכמים לא תעשוק את רעך, זה הכובש שכר שכיר וכן פירש"י ז"ל: (כב) או מצא אבדה וכחש בה, כבר אמר וכחש בעמיתו בפקדון, וחוזר על כל הנזכרים. ולמה חזר לומר באבדה וכחש בה? לפי שארבעה הראשונים יודע את בעל הממון. ומכחש בפקדון וגזל ותשומת יד ועשק עצמו. ואומר שאינו יודע מזה כלום, אבל אבדה שמוצא פעמים אינו יודע למי היא, ובעל האבדה שרואה אבידתו תחת ידו ותובעה. יוכל לכחש בו שמא שקר דובר. ואינו חייב עד שיכחש בה. כלומר באבדה עצמה, שטוען שלא מצא אבדה כזו, וזוהי כחש בוודאי: ונשבע על שקר. כולל כל החמשה הנזכרים, כי אחר שכחש, נשבע על שקר או בפקדון או על כל אחת מהן, ורא"בע ז"ל אמר פרושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו, והצד או מכל אשר ישבע עליו לשקר. והוא כדרך שפי' למעלה תשומת יד שותפות. ואינו נכון כמו שבארנו שתשומת יד גם ההלואות, וגם הראיה שהביא אפרש בעז"ה, שאיננה כמו שחשב ונראה שבועתו כי לבד בכפירת ממון שבא לידו בהיתר צריך שישבע לשקר, ובאחרים שהן מעניני הגזל חייב בכל האמור בפרשה גם אם לא נשבע עליהן לשקר. ואינו כן אלא האמת כמו שקבלו חכמינו ז"ל שהתורה מדברת בשבועת הפקדון: שקר, לא אמר על כחש. שאפילו בדבר שאינו מכחישו. כל שנשבע על שקר חייב. כגון שמכר לו יין בלול במים. וחברו אינו יודע, אלא שאמר לו יין שקניתי ממך אינו טוב. והוא נשבע שהיין טוב ואין בו תערובת כלל. הרי נשבע על שקר בדבר שבממון וחייב, [א"ה. לפי פשוטו של מקרא נראה לי, שהנשבע על כחש אפשר שהוא שוגג, ומכחש בעמיתו מה שהוא תובע ממנו ונשבע על כחשו. והוא לא

(כג) וְהָיָה֮ כִּֽי־יֶחֱטָ֣א וְאָשֵׁם֒ וְהֵשִׁ֨יב אֶת־הַגְּזֵלָ֜ה אֲשֶׁ֣ר גָּזָ֗ל א֚וֹ אֶת־הָעֹ֙שֶׁק֙ אֲשֶׁ֣ר עָשָׁ֔ק א֚וֹ אֶת־הַפִּקָּד֔וֹן אֲשֶׁ֥ר הָפְקַ֖ד אִתּ֑וֹ א֥וֹ אֶת־הָאֲבֵדָ֖ה אֲשֶׁ֥ר מָצָֽא׃ מפטיר (כד) א֠וֹ מִכֹּ֞ל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַ֣ע עָלָיו֮ לַשֶּׁ֒קֶר֒ וְשִׁלַּ֤ם אֹתוֹ֙ בְּרֹאשׁ֔וֹ

קמץ ברביע קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיה ב"ת מ"ח, א': והשיב ב"ק ס"ו, א', ונ"ד ב', ונ"ח ב', יק"ו ב', וקי"ג א'. מכות ט"ז, א'. חולין קס"ח, א'. תמורה ז', א': או מכל ב"ת מ"ח, א': בראשו ב"ק כ"ס, ב'

תרגום אשכנזי

אונד זיך דאראן פֿערזינ־דיגט: (כג) ווען ער נון געזינדיגט האט, אונד זיינע שולד ערקעננט; זאָ זאָלל ער דאז געראויבטע ווידער געבען, אָדער דאז אונרעכט: וואס ער נעהמ־ליך אונגערעכטער ווייזע פֿאָרענטהאלטען האט, אָדער וואס איהם צו פֿער־וואַהרען געגעבען וואָר־דען; אָדער דאז פֿער־לאָהרנע, וועלכעס ער גע־פֿונדען האט; (כד) אָדער אויך וואָריבער ער זאָנסט פֿאַלש געשוואָרען האט:

רש"י

בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. כשיכיר בעצמו לשוב בתשוב' ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם [שבועות כ"ד]: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש

תרגום אונקלוס

(כג) וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וְיֵחוֹב וְיָתֵיב יַת גְּזֵילָא דִּי גְזַל אוֹ יַת עוּשְׁקָא דִּי עֲשַׁק אוֹ יַת פִּקְדוֹנָא דִּי אִתְפַּקַּד לְוָתֵיהּ אוֹ יַת אֲבֵידְתָא דִּי אַשְׁכַּח׃ (כד) אוֹ מִכּוֹלָא דִּי אִשְׁתְּבַע עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם יָתֵיהּ

באור

ידע, לכך נ"ל על שקר, שכל המשקר יודע שאין הדבר כמו שהוא אומר]: על אחת. פירש"י ז"ל על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון. ואפשר לפי שזכרה תורה חמשה אלו, רבתה תורה כל מה שדומה לחמשה הללו, כמו מכחש בגנבה או מערב מים ביין בלבקיי דשמן, או מעיין בדבש וכיולא השנויין בת"כ, על כלם חייב, ואמרו וכחש בעמיתו יכול בדברים ת"ל בפקדון, דבר שבממון. אי מה פקדון שאין לו רשות להוציאו. ת"ל בתשומת יד, אי מה אלו שיש בהן מתכת יד, ת"ל בגזל. אי מה שלשתן דברים נטלים מדעת בעליהן, ת"ל עושק שאינו נוטל אלא כובש מה שצריך ליתן. אי מה אלו שדעת שניהן יודעת ת"ל אבדה, אי מה אלו דברים שהכשר לדעתן, ת"ל על שקר אפי' המערב מים ביין וכיולא. שאי אפשר לדעתן. אי מה אלו נזקים של ממון. מניין חובל אדם באדם קנין בקנין קנין באדם אדם בקנין, ת"ל על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטוא בהנה· וזה באמת גדר גדול במקרא, שהתורה זכרה רק אחד מכל מין שאפשר להמלא. ומהן למדין כלה: (כג) והיה כי יחטא, בין מזיד בין שוגג, ושגגתו גם היא זדון· שאינו חייב עד שיזיד בממון ובשבועה, ושגג בקרבן, שלא ידע שחייבין על זדון זה קרבן: ואשם, שיאשם עצמו, ובארנוהו למעלה, ויפה אומר רש"י ז"ל כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם, כי צריך ווידוי כמו בשבועת עדות ושבועת בטוי, ולא הוצרך להתפרש עוד כאן, גם בפרשת נשא מפורש הוא: והשיב את הגזלה, בפסוק זה לא נאמרו על הסדר שלמעלה, ויראה לי הטעם שלמעלה סדרן ללמוד מהן כל הדומים להם, כמו שאמרנו ממדרש חכמים, וכאן סדרן מן החמור אל הקל, כי הגזל בחזקה קשה מכלן, ואחריו העשק שכובש שכר שכיר עני ואביון שאליו הוא נושא את נפשו, ואחריו הפקדון שמכחיש במי שהאמין בו, ואחריהן האבדה הקלה מכלן: אשר גזל, כפשוטו, ורבותינו אמרו ולא גזל' אביו שאינו משלם עליו חומש ולא קרבן, אלא הקרן לבד, וסמכוהו ללשון הכתוב אשר גזל ולא גזלת אביו, ואילו אמר והשיב את אשר גזל הייתי שומע שאפילו קרן גזלת אביו אינו משלם, ת"ל הגזלה מכל מקום וכן בעושק: הפקד. מבנין הפעל, על ידי בעליו או שלוחי בעליו: שבעל ידו הפקיד אצלו הפקדון הזה. ודרשו רבותינו כל זמן שעמו ישיבנו אין עמו יגיע לו דמיו: (כד), או מכל אשר ישבע עליו לשקר. כאן החזיר הכתוב לבד תשומת יד, ונוכל לומר שעליו

וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ (כה) וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן

ת״א והמישותיו. פס י״ח, ח׳. מנחות ע״ג, ג׳:

תרגום אשכנזי

דיא הויפטזוממע מוס ער בעצאהלען, אונד דען פינפטען טהייל נאך היני־צוזעטצען. דעם עס געהערט, זאלל ער דיזעס צושטעללען, זאבאלד ער זיינע שולד ערקעננט; (כה) צום שולדאפפער אבער, דעם עוויגען צו עהרען, איינען ווידדער פאן קליינפיה, אהנע ליי־

תרגום אונקלוס

בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵיף עֲלוֹהִי לְדִי הוּא דִּילֵיהּ יִתְּנִינֵיהּ בְּיוֹמָא דְּחוֹבְתֵיהּ׃ (כה) וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא

רש״י

כמתון: וחמשתיו. רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בה ונשבע והודה חזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע בו מפחות

באור

נתות או מכל אשר ישבע, ונזכר באחרונה לפי שהיא קלה גם מן האבדה, כי מלוה להולאה נתנה, ולפי שיש בתשומת יד פרטים רבים כל מיני משא ומתן שבין בני אדם אמר או מכל אשר ישבע עליו לשקר, והיה אפשר לומר כי על כן לא החזירו הכתוב בפירוש, לפי שבכלן כל זמן שלא השיב אין הקרבן מכפר עליו, לבד תשומת יד, שהרי מתחלה להולאה נתנה. ועכשיו שמודה הוא עליו נתורת חוב שישלם לאחר זמן, ויביא קרבנו. וכשמשלם נותן לו קרן וחומש, אבל בגמרא אמר רב חסדא בתשומת יד, שייחד לו כלי שדומה לפקדון, ורואה אני שרמ״בס ז״ל לא הביא מימרת רב חסדא בהלכותיו, ומ״כ אפי׳ לא ייחד חייב בחומש ואשם, ותראה שאין מקרא זה ראי׳ לפי׳ רא״בע, ולפרושו למה לא חזר הכתוב להזכיר תשומת יד שהיא שותפות: ישבע, שדרך בני אדם לתבוע עליהן, וכשמכחיש ישביעוהו ב״ד, ונשבע על שקר, או גם חוץ לב״ד שנשבע מאליו על תביעת בעל דינו: ושלם, לאחר שכפר ונשבע, אבל כפר ולא נשבע אינו בחומש ואשם. ולכן חזר לומר או מכל אשר ישבע עליו לשקר, ולא אמר או מכל אשר יחטא ללמדנו שאם לא נשבע לשקר אינו בחומש ואשם: ושלם, לפי שאמר והשיב ושלם אין הכוונה שלריך להשיב הפקדון או הגזלה בעין, וגם ישלם דמיה וחומשה. כדרך הגנב שמשלם תשלומי כפל. שהרי בעושק אין השבון, אבל לפי הפשט אמר והשיב את הגזלה או הפקדון או האבדה בעין, ואם איננה ישלם אותו בממון, כי בתשומת יד ועושק לא יתכן השבון אותו הדבר בעצמו: בראשו, העיקר והוא הקרן, כמו הראש שהוא עיקר החי, ובלע״ז (קאפיטאל): וחמשתיו, פי׳ רא״בע ז״ל מיעוט רבים שנים, והם שני חומשים, בעבור שזה האשם זדון, הלך בדרך הפשט ושכח וחמשיתו יוסף עליו שבפרשת נשא, שגם הוא בזדון ואין בו רק חומש אחד, והאמת כקבלות חכמינו ז״ל שנאמר לשון רבים ללמד שמוסיף חומש על חומש עד שתתמעט הקרן משוה פרוטה. כגון שגזל הקרן וכפר בחומש, דינו כקרן להוסיף חומש, וכן בשני ובשלישי עד שיתמעט פחות משוה פרוטה, ולפי הפשט ירלה לי כי ושלם אותו, על כל האמורין בענין פקדון וגזל וחבריהן, כל אחד ואחד, וחמשתיו של כל אחד ואחד, כלומר תשלומי הראש משלם בדרך חוב, שכן קבל מחברו, אבל החומשים שמשלם, הוא גרם לעצמו שישלם אותן, לפי שכחש ונשבע על שקר, ועליהן אמר וחמשתיו, ללמדנו שבלן שוין זה לזה לענין החומש, הלואה הקלה כגזלה החמורה, אבל במעיל׳ ובגזל הגר שלא נאמר בהן רק דבר אחד נאמר לשון יחיד: יסף עליו. שיבא הוא וחומשו חמשה, ובאדכנוהו: לאשר הוא לו, פירש״י ז״ל למי שהממון שלו, ולפי שהכתוב אומר והשיב ושלם, ולמי ישיב וישלם זולתי למי שחייב לו. עד שלריך לומר לאשר הוא לו, ואפשר שסבור הייתי שהקרן ישלם לבעל חובו והחומש להקדש יחד הקרבן. אמר לאשר הוא לו, למי שחייב לשלם הקרן יתן גם החומש שהוסיף עליו: ביום אשמתו. פי׳ רא״בע ז״ל טעמו ביום שובו מאשמתו, גם רמ״בס ז״ל פי׳ כשיתודה לשוב מחטאתו על אחד מכל האמורים למעלה. ויש לפרשו כפשוטו ביום אשמתו, כמו והיה כי יחטא ואשם, שיכיר עלו ויתננו על לב וכן ביום אשמתו, ביום שמאשים עצמו והכל אחד, ורבותינו למדו מכאן נילך ישלם, י״א כשעת ההולאה, שהיא יום שחטא בו ששלח יד, וי״א כשעת התביעה, שהוא עיקר יום החטא שכחש ונשבע: (כה) מן הצאן, ידענו כל אילמן הצאן הוא, אבל אין לשון איל אלא קשה, ולכן אמרו בין שתי שנים, ובכל מיני החיים יש רכים

בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ (כו) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ

ו (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר

ת״א בערכך זבחים מ״ח,ב׳. כריתות כ״ג, ב׳: לאשם וכו׳ ב״ק ס״ה, ב׳. ערכין ד׳, א׳:

תרגום אשכנזי

בעשפֿעהלער, אין דעם ווערטהע דעס שולד־אָפּפֿערס, דעם פריסטער ברינגען. (כו) דער פריסטער פֿערזאהנט איהן, פֿאָר דעם עוויגען; זאָ זאָלל איהם פֿערגעבען ווערדען, וועגען דעמיעניגען, זאָ ער בעגאנגען, זיך דאראן צו פֿערשולדען.

ו (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) גיב אהרן אונד זיינע זאָהנען פֿאָלגענדען בעפֿעהל: דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז גאנ־

רש״י

מפרוטה: לאשר הוא לו. למי שהממון שלו [ב״ק ק״ג]: חסלת פ׳ ויקרא:

ו (ב) צו את אהרן. אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות. אמר ר״ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס [ת״כ]: זאת תורת העולה.

תרגום אונקלוס

כְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא׃ (כו) וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעֲבֵד לְמֵיחַב בַּהּ׃

ו (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דַּעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא עַל

באור

ויש קשים, והגדולים והחזקים שבהן יקרא אילים, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י״ז י״ג), על כן הוצרך לפרש מן הצאן שהוא הכבש הגדול. וכן אילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל״א ל״ח), וזה בנין אב לכל איל שנזכר אחרי כן בתורה שהוא מן הצאן. והוצרך להאמר כן באשם, לפי שבעולה ובשלמים מפורש מן הבקר ומן הצאן, אבל באשם לא נאמר, ולפי שאמר איל הוצרך לומר מן הצאן, ובאשם גזל הגר אמר איל הכפורים שהוא המפורש בפרשה זו. אבל כל איל של שלמי׳ שבתורה לא הוצרך לומר אצלו מן הצאן לפי שמפורש אצל שלמים שאינן באין אלא מן הבקר ומן הצאן: בערכך, המפורש למעלה שני סלעים, ובארנוהו: (כו) לפני ה׳, לפי שלא זכר עד הנה מעשה האשם שחיטתו וזריקת דמו בקדש. אמר בקבלה לפני ה׳, כמו הנא׳ בעולה ובחטאת לפי שכאן הפסיק ענין האשמות, והאמורין למעלה למדין מזה, ובפרשת צו יפרש הכתוב הכל: על אחת, לא שיכפר באשם אחד על כל האמורים בפרשה. אלא על אחת מכל אשר יעשה, על איזו מהן שיהיה, אבל תשובהו על גזל ועל פקדון, וכחש ונשבע בשתיהן חייב שתי אשמות: לאשמה בה, להיות אשם בה, והאל״ף בפתח בעבור אות הגרון. ולולי זאת משפטה בחירק, כמו לִיִרְאָה לְשִׁמְצָה. ורבותינו דרשו לאשמה בה. פרט לפחות משוה פרוטה. כלומר שאין בני אדם מקפידין עליה. ואינו מחזיק אשמה על נפשו בעבורה:

ו (ב) צו, פירש״י ז״ל אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות. אמר ר׳ שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס. ובספרי (פרשת נשא) אין צווי אלא מיד בשעת מעשה ולדורות. ובקדושין אמרו תנא דבי ר׳ ישמעאל אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות, ומצינו צו בקרבן תמיד, ומפורש שהיתה מיד עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כ״ח ו׳), ונאמר עולת תמיד לדורותיכם (שמות כ״ט מ״ב), גם בנרות מפורש מיד ולדורות, וכן בשלוח טמאים מפורש מיד ולדורות, ובערי הלוים נאמר ג״כ צו. וכן בירושת הארץ ותחומי גבוליה, וכן כאן, וכלן מיד ולדורות, כי לפי פשטי׳ הכתוב באיזו מהן שהן מיד ולדורות. אף כלן כן. ולדעתי אנו למדין מזה שכל מצות התורה הן מיד ולדורות. שכלן קרויים מצות, כמו ואתנה לך וגו׳ והתורה והמצוה (שמות כ״ד י״ב), אלה המצות ודוגמתן הרבה, ולמדנו שכלן מיד ולדורות, וזה עיקר גדול בתורה, ושמא תאמר פרשת ונתנו ללוים, לא נהגה עד אחר ירושה וכבוש, וירושת הארץ ג״כ לא היתה מיד, אין פי׳ מיד ממש, אלא כשאפשר לעשותה חייבין בה מיד, וזהו לדעתי פי׳ לשון הספרי: אין צווי אלא מיד בשעת מעשה. כלומר מעת שאפשר לעשותה מיד היא נוהגת, וכן הוא בכל מצות התורה, כמו תרומה ומעשרות וכל המצות התלויות בארץ, מיד שירשו

זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃ (ג) וְלָבַשׁ

מ' זעירא

ת"א זאת זבחים כ"ז, ב', וס"ח ב', וס"ע ב', ופ"ד א', וכ"ב א', מנחות ג', ב', וכ"ז ב', וס"ט א'. נדה מ', א': הוא יומא ל"ב, וז', וכ"ה א'. סנהדרין ל"ד. א' הוריות ג', א'. זבחים כ"ז, ב', וכ"ח א', וע"ד א'. תמורה י"ד, א': כל הלילה יומא ג', א', ומ"ה א'. זבחים פ"ו, ב', מגלה כ"א, א'. חגיגה י"ח, ב'. זבחים א', ב':

צע אָפּפֿער. איין זאָלכעס גאנצעס אָפּפֿער זאָלל דיא גאנצע נאכט הינדורך, ביז אן דען מאָרגען, אויף דער פֿייערשטעללע דעס אלטארס ליגען בלייבען; אונד דאז פֿייער דעס אל־טארס זאָלל אויך דעס נאכטס דארויף ברעננען. (ג) דער פריסטער זאָלל אלסדאן דעם מאָרגענס זיין לייגענעס קלייד אנ־

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא דְמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ׃ (ג) וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ

רש"י

הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד שכל תורה לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו [קדושין כ"ט]: היא העולה. למעט את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה [נדה מ"א זבחים פ"ד ת"כ]: (ג) מדו בד. היא הכתנות ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו [ת"כ ערכין ג']: על בשרו. שלא

באור

וחלקו התחילו לנהוג, ולכן מיד שעברו הירדן התחילו לכבוש, ומיד שכבשו וחלקו נתנו ללוים ערים לשבת, וכן בכל דבר: את אהרן ואת בניו, למעלה בפרשה אמר דבר אל בני ישראל, כי מדברת מהבאת הקרבנות, וישראל מביאין אותן, וכאן אמר לו את אהרן, כי מדבר במעשה הקרבנות, שהיא מעשה הכהנים, (מפי' רמ"בן ז"ל): זאת תורת העולה, כבר מפורשת כל תורת העולה ומשפטה בפרשת ויקרא, ולא זכר בפרשה זו עוד דבר ממעשיה, אבל החל מתה דסייב, כי שם אמר והקטיר הכהן את הכל המזבחה, ואמר כאן שבהיותה על האש על המזבח תוכל להיות שם כל הלילה עד הבקר, ורבותינו דרשו שמלת תורה לרבות בא על הפסולין, שנפסלו בקדש שלא ירדו ושאין פסולן בקודש כגון רובע ונרבע וכיוצא שירדו: הוא העולה על מוקדה, כלומר תורת העולה שאמרתי היא העולה שנאמרה בפרשת ויקרא משפט הקרבתה וזריקת דמה והעלאתה על האש אשר על המזבח, ועליה אני מצוה לך עתה שתהיה שם כל הלילה למוקד אש עד הבקר, ואע"פי שאימורי כל הקרבנות מתעכלים כל הלילה? אין שלמים וחטאת ואשם חובה בכל יום, לבד העולה שבאה חובה בבקר ובין הערבים, ועל כל פנים היא תהיה על מוקדה אפי' כל הלילה עד הבקר: ואש המזבח תוקד בו, עוד בבקר. גם אחר שנתעכלו אימורין ופדרים, ואפי' נתעכלו בחצי הלילה, לא תכבה האש שעל המזבח, כמו שיפרש למטה בענין, והמוקד יהיה מאש המזבח ונלמה, לא שיביא אש ממקום אחר לעשות מוקד על המזבח, אלא מאש שהיה לילה בו, מתנה יעשן מוקד ביום: תוקד בו, במזבח, ולא יורידנה מעל המזבח להבעירה חוץ ממנו, כי היא אשי ה', ובפי' רא"בע ז"ל תוקד בו, ולא חוץ ממנו, אבל רש"בם ז"ל פי' תוקד בו בלילה כמו ביום, ואיני יודע למה נאמר, שכבר אמר על מוקדה על המזבח כל הלילה? ואפשר שדעתו כמו שפרשנו למעלה שגם אם נתעכלו בחצי הלילה, לא תכבה האש, אלא אש המזבח תוקד בו בלילה. אע"פי שאין עליה נתחים להתעכל: (ג) ולבש הכהן, הפסיק הענין בתרומת הדשן, לפי שרצה לדבר על עריכת אש המערכה בבקר בבקר ותרומת הדשן קודמת למערכה גדולה, ואח"כ חוזר לענין הראשון והאש על המזבח תוקד בו. כלומר כמו שאמרתי ואש המזבח תוקד בו, וכמו שיתבאר: ולבש הכהן, כשעומדין בית אב משיכתם אותו הכהן שעלה עליו הגורל לתרום הדשן ילבש בגדי כהנתו, ללמד שהיא עבודה וצריכה בגדי כהונה: מדו בד. היא הכתנת המכסה כל הגוף. [א"ה אונקלוס תרגם מדו לבושין, וכן תרגמתי), ומלת מדו כולל כל בגד המכסה את הגוף כלו, כי שרשו מדד, שהיא המדה, מדת האיש.

הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: (ד) וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־

ת"א מדו פסחים ס"ה. ב'. יומא כ"ג, ב': ומכנסי יומא כ"ג, ב'. ערכין, ג', ב': והרים יומא כ', א', וכ"ד א': תאכל זבחים פ"ב, ב'. מנחות כ"ו, ב': ושמו פסחים כ"ו, א'. זבחים נ"ו, א'. חולין קי"ז, א'. תמורה ל"ד, א'. כריתות ו', א'. מעילה י"א וי"ב, א': ופשט יומא כ"ג, ב'. שבת קי"ד, א': והוציא יומא ס"א, א'. סנהדרין מ"ג, ב'. זבחים ק"ס, ב'. מעילה י"ב, ב':

ציהן, אונד ליינענע ביינ־קליידער אן זיינען בלאָסען לייב אַנלעגען; דיא אשע וועגנעהמען, אין וועלכע דאז פֿייער אויף דעם אַל־טאר דאז גאנצע אָפּפֿער פֿערצעהרט האט, אונד זיא נעבען דעם אלטאר הינלעגען. (ד) ער צי־העט אבער דיזע קליידער אויס, אונד לעגט אַנ־דערע קליידער אן, ווען ער דיא אשע אויס דעם לאגער הינויסברינגט,

תרגום אונקלוס

וְיַפְרֵשׁ יָת קִטְמָא דִּי תֵיכוֹל אֶשָּׁתָא יָת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוִּינֵּיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא: (ד) וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ לְבוּשִׁין

רש"י

יהא דבר חוצץ ביניהם' [ערכין ג']: והרים את הדשן. היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש [תמיד כ"ד]: הדשן אשר תאכל האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: (על המזבח. אלא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירין על מזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח בד"י): (ד) ופשט את בגדיו. אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד. בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו

באור

וכן וילבש שאול את דוד מדיו (שמואל א' י"ז ל"ח), כי הם עשויים כפי מדת גוף האיש, וזהו שאמרו חכמים מדו כמדתו, לפי שלא אמר כתנת בד, שאילו אמר כתנת במשמע אף ארוך או קצר ממדתו: בד, של בוץ, והם קני הפשתן שהן גדלין בדין, ואין כן הצמר: ומכנסי בד, כמו כן מצנפת ואבנט. שאע"פ הוא מחוסר בגדים, וזכר רק שתי אלה שהם על בשרו כלו, והם בד. והייתי חושב שלא ילבשם כשעוסק בדשן שלא ילכלך בגדי קדש, לכן אמר שילבשם וכל שכן המצנפת שהיא רק על ראשו, והאבנט אינו בד. אבל בת"כ למדו מנין מצנפת ואבנט מן הכתובים: על בשרו, דרך כבוד, והוא כנוי לבשר הערוה כמו או החתים בשרו מזובו (פרשה ט"ו ג'), וכן הוא אומר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה (שמות כ"ח מ"ב): והרים את הדשן, כמו והרים ממנו בקמצו (לקמן ו' ח), וכן ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (פרשה ד' ח'), לפי שמתעלים הקומץ והאמורי' על שאר חלקי הקרבן, וכן כאן הדשן שחותה במחתה כל יום היא תרומת הדשן, תרומה של דשן רב שהוא על המזבח, ולכן הצריך להניחה אצל המזבח. כמו מוראה ונוצה. וקבלו רבותינו שהיו נבלעים במקומם כדאמרינן ביומא, וכן ראוי לכן: אשר תאכל האש את העולה, אמרו בת"כ והרים את הדשן, יכול עצים, ת"ל העולה, אי עולה יכול איברי עולה, כלומר שלא נשרפו עדיין לגמרי לדשן, ת"ל אשר תאכל האש, הא כיצד חותה מן המאוכלות הפנימיות ויורד, פי' שמפנה גחלי העצים אילך ואילך ומן המאוכלות הפנימיות של איברי העולה, נוטל מלא המחתה לקיים מצות תרומת הדשן. ודיה במלוא קומצו, כמו תרומת קומץ של מנחה, רק מוסיף כרצונו עד מלא המחתה: ושמו, בנחת, ושמו. כלו. ושמו, שלא יפזר, כך שנוי בת"כ, וכל זה לכבוד התרומה: אצל המזבח, במזרחו של כבש. כמו שכתוב והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן (פרשה א' ט"ז). (ד) ופשט את בגדיו, בגדי כהונה, ולבש בגדים אחרים. גם אותן שלובש בגדי כהונה הן, אלא פחותין מהן, וזהו שאמרו בת"כ בגדיו בגדים מקיש בגדים שפושט לבגדים שלובש, מה בגדים שפושט הראויים למלאכתו. אף בגדים שלובש הראויין למלאכתו, א"כ למה נאמר אחרים פחותין מהן. ולפי שאינן בגדי כהונה אינו חובה אלא דרך ארץ, כמו שכתב רש"י ז"ל שלא ילכלך בהוצאת הדשן

הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר׃ (ה) וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃

ת"א והאש יומא מ"ה, א': ובער פסחים נ"ט, א'. יומא כ"ו, ב', ול"ב א': וערך פסחים נ"ח, ב'. יומא ל"ד, א'. ב"ק קי"א, א'. מנחות מ"ט, א'. תמיד כ"ח, ב': והקטיר פסחים נ"ט, ב'. יומא ל"ב, א':

אן איינען ריינען אָרט. (ה) דאז פֿייער אויף דעם אַלטאר מוס דארויף ברעננען; עס זאָלל ניכט ערלאָשען, דער פריסטער זאָלל יעדען מאָרגען פֿרישעס האָלץ דארויף לעגען, דאז טעגליכע גאנצע אָפּפֿער דארויף אָרדנען, אונד הערנאך דיא אָפּפֿערשטיקקע דער פֿריידענאָפּפֿער דארויף אין רויך אויפֿגעהן לאססען;

תרגום אונקלוס

אוּחְרָנִין וְיַפֵּק יָת קִטְמָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי׃ (ה) וְאֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵּיהּ לָא תִטְפֵי וִיבָעֵר עֲלַהּ כַּהֲנָא אָעִין בִּצְפַר בִּצְפָר וִיסַדַּר עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּק עֲלַהּ תַּרְבֵּי

רש"י

[ת"כ] לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. הצבור בתפוח [תמיד כ"ח] כשהוא הרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא [כ"א] שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם [תמיד כ"ט]: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדום [פסחים נ"ח]: חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם

באור

בגדים שהוא משמש בהן תמיד, בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו, ולפי שאינו חובה לא בא הכתוב אלא ללמדנו שלא יאמר אם אלבש פחותין אפגום בכבוד העבודה, כאלו בזוים בעיני, אלא אם רוצה לובש פחותין, ויש מרבותינו שאמרו שאין הוצאת הדשן בבגדי כהונה: והוציא את הדשן, כל הדשן הנשאר מן הקרבנות והעצים הרבים, שצוברין אותו כל יום בתפוח על המזבח, וכשמתרבה ואין מקום למערכה, מוציאו משם, ואין זה חובה בכל יום, אבל התרומה חובה בכל יום: מחוץ למחנה. לשלש מחנות: טהור, פרשתיו בפר משיח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. חוזר לענין ראשון, זה שאמרתי כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו. שאם כסבור אתה עד הבוקר תוקד ואז יכבה, והרים את הדשן, ויביא אש חדשה להבעיר מערכה ליום זה. יען בכל יום ויום, אלא כשירים הדשן וגם אחרי כן עוד תהיה אש המזבח של אתמול יוקדת בו, כי לא תכבה כלל, רק בבקר יבער עצים על האש היוקדת לא שיביא אש חדשה מחוץ על המזבח, וכן לא יבעיר העצים למטה ויעלם, אלא צריך שיבערם באש שעל המזבח, וכן אמרו רבותינו שלהבת אליתה תהיה בראש המזבח. זהו פשוטו של מקרא. אבל לפי שנכפל ענין זה פעמים על מוקדה על המזבח, ואש המזבח תוקד בו, והאש על המזבח, אש תמיד תוקד, למדו רבותינו מכאן מנין המערכות, י"א שנים וי"א שלשה וי"א ארבעה: ובער, כל הבער על אש מלהבת ואוכלת סביבותיה. כמו ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכה ב' ג'), והן העצים המעלים להבה ובוערים: בבקר בבקר, אין ספק ששמו פעמים רבות ביום ובלילה עצים על האש שלא יכבה, אבל הכתוב הזה מלמד שבכל בקר צריך שיערוך מערכה קודם עולת התמיד, וגם אם יש אש ועצים הרבה מצוה להוסיף בבקר בבקר שני גזירי עצים עם תמיד של שחר, וכן בתמיד של בין הערבים. ולמדוהו מן וערכו בני אהרן הכהנים אש על המזבח וערכו עצים על האש (פרשה א' ח'): וערך עליה. על האש. והעריכה מפורשת בפרשת ויקרא שכן הנתחים: העולה, לפי הפשט כמו העולות שהן נדבות, וכן חלבי השלמים נדבות, ולא זכר חטאת ואשם, ואפשר חלבי השלמים, החלבים האמורין בשלמים, שכן עושין אותן בחטאת ואשם. ולפי שנאמר העולה, אמרו רבותינו שהיא עולת התמיד שתקדים לכל הקרבנות;

(ו) אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס (ז) וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהֹוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ (ח) וְהֵרִים מִמֶּנּוּ

ת"א אש יומא מ"ה, ב': וזאת סוטה י"ד. י', קדושין ל"ו, א'. זבחים פ', ב'. מנחות ג', ב'. וי"ט ב', ונ"ב א': בני קדושין ל"ו, א'. זבחים קי"ט, ב': לפני זבחים ס"ג, ב'. מנחות י"ט, ב': והרים יומא כ"ד, א', ומ"ז א'. זבחים ס"ג, א'. מנחות י"א, א', וי"ט ב', וכ"ד א', וס"א א', יה"ו ב':

תרגום אשכנזי

(ו) איין בעשטענדיגעס פייער זאלל אויף דעם אלטארע ברעננען, ניא ערלאשען. (ז) דיזעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר דאז שפייזעאָפפער: דיא קינדער אהרן'ס ברינגען עס פאָר דעם עוויגען צום אלטארע היין. (ח) דער פריסטער נימט זיינע האנד פאָלל פאָן דעם פיינסטען מעהל'ע דעם שפייזעאָפפערס, אונד

תרגום אונקלוס

נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (ו) אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵּי׃ (ז) וְדָא אוֹרַיְתָא דְמִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא׃ (ח) וְיַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ בְּקוּמְצֵיהּ מִסּוּלְתָּא דְמִנְחָתָא

רש"י

כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים [פסחים נח]: (ו) אש תמיד. אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד [שמות כ"ו] אף היא מעל מזבח החיצון תוקד [יומא מ"ד]: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת תודה שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת: הקרב אותה. היא הגשה בקרן מערבי' דרומית [ת"כ סוטה י"ד]: לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. היא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח:

באור

עליה. על המערכה של אש ועצים האמורה בענין, ורבותינו ז"ל למדו מכאן על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כלם, מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים, כמו שפירש"י ז"ל, ולפי הפשט הלשון עליה השניה כמו עליה הראשונה אפשר לפרש עליה על המערכה הזו השלם הכל, לא על עצים הנערכים עם תמיד של בין הערבים: (ו) אש תמיד, לפי שאמר היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר, שלא בא אלא ללמד שמותר להתעכל כל הלילה, לא שצריכין להתעכל כל הלילה עד הבקר, ותאמר אם נתעכלה בחצות הלילה אין צורך עוד לאש, לכן צוה אש תמיד תוקד על המזבח, בין יש עליה דבר בין אין, תוקד אש על המזבח, ותמיד בכל זמן, כמו שאמרו בת"כ תמיד אפי' בשבת. אפי' בטומאה: לא תכבה, תי"ו תכבה על האש, וכתב שני פעמים, לעבור עליו בשני לאוין כדברי רש"י ז"ל, ורמ"בם ז"ל כתב (הלכות מעשה קרבנות) המכבה אש המזבח לוקה שנאמר לא תכבה אפי' גחלת אחת, אפי' הורידה מעל המזבח וכבה לוקה, וטעמו לדעתי שהוא הראשון והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. כל אש שעל המזבח יהיה מוקד, לא תכבה כלל מן האש ההוא, על כן המכבה אפי' גחלת אחת לוקה, ופסוק אש תמיד מצוה על הכהנים שיאחזו המזבח תמיד, לא תכבה האש לא ביום ולא בלילה, ואם התעצלו להבעירה עד שכבה מאליה עוברין בלאו אבל אינו לוקה שאין בו מעשה, וכן דעת רמ"בן ז"ל: (ז) וזאת תורת המנחה, היא המפורשת בפ' ויקרא, ונתפרשו שם משפטיה, וכאן תשלים מה שלא נאמר שם, וכמו תורת העולה שלמעלה, תשלים מהקטרה ואילך, כן במנחה תשלים מהקטרה ואילך ללמד משפט השירים, כמו שיתבאר, וזהו פשוטו של ענין: הקרב אתה, כמו תורת העולה שנאמרה על הקטרה ואילך, נתחדשו בה ג"כ דברים מענין הפסולין שעלו למזבח איזו ירדו ואיזו לא ירדו, ודיני המערכות ומשפט האש שעל המזבח, כן מנחה שנאמרה בעבור דיני השירים. נתחדשו בה דינים במנחה עצמה, כי לא נאמרה ההקרבה בפרשת ויקרא במנחת סלת, שצריך להגישה בקרן דרומית מערבית, כי לפי שנאמר לפני ה' שהוא מערב לצד ההיכל, ונאמר אל פני המזבח שהוא דרום שהוא פניו של מזבח, שהכבש נתון שם, הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית, וזאת ההקרבה בכלי שהמנחה בו,

בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃ (ט) וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ

תולדות אהרן ואת וכו' סוטה י"ד, ב'. מנחות י"א, ב', וכ"ז א': והנותרת מנחות נ"ב, א', וע"ב ב':

פֿאָן דעם אֶהלע: אונד אללען ווייהרויך, דער אויף דעם שפייזעאָפּפֿער ליגט; אונד לעסט אויף דעם אלטאר דען דופט דאפֿאָן צום אנגענעהמען גערוך אויפֿשטייגען, דעם עוויגען צו עהרען. (ט) וואס דאפֿאָן איבריג איזט, זאָל־

תרגום אונקלוס

וּמִמִּשְׁחָהּ וְיַת כָּל לְבֻנְתָּא דִּי עַל מִנְחָתָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא אַדְכַּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ׃ (ט) וּדְאִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן

רש"י

(ח) (והרים ממנו. המחובר שיהא עשרון שלם בשעת קמיצה שנ"י): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ [יומא ט"ו]: מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה [סוטה י"ד]: המנחה. שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. מלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פי' כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) במקום

באור

כמו והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח (פרשה ב' א'). מה הקרבה בכלי אף הגשה בכלי, ואין צורך שיגע הסלת במזבח. אלא הכלי לבדו: תורת המנחה. תורה אחת לכלן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין, שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחה ששיריה נאכלין מנחת כהנים שהיא כליל מניין, ת"ל תורה, כן הוא בת"כ: הקרב אתה, מקור מבנין הכבד הנוסף. וכאומר זה שאמרתי לך בסדר ויקרא והגישה אל המזבח, רצוני שיקריבה בחודו של קרן מערבית דרומית: (ח) והרים ממנו, בעבור הקומץ והלבונה הוצרך לומר והריס, שהתיבן תרומה, ומפורש בפרשת ויקרא: בקמצו, פרשנוהו (ויקרא ב' ב'): מסלת המנחה ומשמנה, אינו קומץ אלא מן הסלת והשמן שבלול בה, לא מן הלבונה. אלא הלבונה מלקט מעל המנחה בפני עצמה ומקטירה כלה, וזהו שהפסיק ואמר ואת כל הלבונה אשר על המנחה, כלומר לא מקלתה כמו שעשה בסלתה ושמנה. ולפי הפשט זכר כאן מנחת סלת, שהרי אמר שיקמוץ מסלתה ומשמנה, אבל שאר המנחות אינן נקמצות סלת אלא לאחר אפייתן, לפי שעליה בא לדין בפרשה זו בדין השירים, ואעפ"כ כל מה שנתחדש בפרשה זו בגוף מעשה המנחה, נוהג גם בשאר המנחות, שהרי אמר וזאת תורת המנחה, תורה אחת לכלן לכל מה שאמור בענין: אזכרתה, מפורש (פרשה ב' ב'): (ט) והנותרת, פרשנוהו (פרשה ב' ג'): יאכלו אהרן ובניו, בסדר ויקרא אמר והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (פרשה ב' ג'), שומע אני דלו יאכלו דלו לא יאכלו, או יתנוה בממון למי שירצו, פי' כאן יאכלו אהרן ובניו, שחייבים הכהנים לאכול שירי המנחות: מצות תאכל, במנחת מאפה תנור נאמר סלת חלות מצות וגו' ורקיקי מצות, ובמנחת מחבת נאמר מצה תהיה, ומנחת מרחשת הוסיף לכן בפסוק והבאת את המנחה וגו' שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ (שם י"א), ולפי שנאפות מצות, ונקמצות לאחר אפייתן, לא הוצרך לומר על שירים שיהיו מצות, לבד מנחת סלת ששיריה סלת, הייתי אומר שמותרין הכהנים לאכלן חמוץ, על כן חזר וכתב כאן מנחת סלת. להזהיר על השירים מצות תאכל. אבל הי' אפשר להכתב יאכלו אהרן ובניו מצות, וחזר לומר תאכל למצוה, וכן אמרו בת"כ מצות תאכל מצוה, לפי שהיתה בכלל היתר ונאסרה וחזרה והותרה יכול תחזור להיתירה הראשון, ת"ל מצות תאכל מצוה: במקום קדש, היא העזרה, ושם קדש מורה על הבדל שגלת הקדש מן החול, כמו ולהבדיל בין הקדש ובין החול (פרשה י' י'), וחול על המנהגים שנוהג כל אדם נבדרים אשר תחת השמש, וקדש הוא על המנהג המתעלה מהן, ומטעם זה הנפלאות שעושה השם, לפי שאינן כמנהגו של עולם, נקראים דרך הקדש, כמו אלהים בקדש דרכך וגו' וסמך אתה האל עושה פלא (תהלים ע"ז ט"ו), ובשירה מי כמכה נאדר בקדש, וסמך נורא תהלות עושה פלא (שמות ט"ו י"א), וכן העזרה שעובדים בו עבודת המזבח על פי חקים ומנהגים

אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ (י) לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ (יא) כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי

ת"א מצות יבמות ל"ט, ב'. וח' א': במקום זבחים נ"ו, א'. וס"ג: א'. מנחות ט', א': תאפה שבת קי"א, א'. יבמות מ', א'. סוטה ט"ו, ה'. שבועות ט"ו, ב'. מנחות נ"ג, א', ונ"ה א': קדש זבחים י', ב', וי"ב, ב'. מנחות כ"ה, א': כל זכר סוטה כ"ג, ב'. זבחים ק"כ, א':

תרגום אשכנזי

לען אהרן; אונד זיינע זאהנע עססען. אין אונגעזייערטען קוכען זאָלל עס געגעססען ווערדען; אן איינעם הייליגען אָרטע, אים האָפע דעס שטיפטסגעצעלטס זאָללען זיא עס פערצעהרען. (י) עס זאָלל ניכט געזייערט געבאקען ווערדען; איך האבע עס צו איהרעם אנטהייל געגעבען, פאָן מיינען צום פייער בעשטיממטען אָפּפערן: עס איזט איין אללערהייליגסטעס זאָ וויא זינדענאָפּפער אונד שולדאָפּפער. (יא) יעדע מאננס־

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּיר תִּתְאֲכֵל בַּאֲתַר קַדִּישׁ בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלוּנַהּ׃ (י) לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ חוּלָקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ מִקּוּרְבָּנַי קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא כְּחַטָּאתָא וְכַאֲשָׁמָא׃ (יא) כָּל דְּכוּרָא בִּבְנֵי

רש"י

קדוש. ואיזהו בחצר אהל מועד: (י) לא תאפה חמץ חלקם. אף השירים אסורים בחמץ [מנחות נ"ה]: כחטאת וכאשם. מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה [מנחות ב' ת"כ]: (יא) כל זכר. אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבו' בעלי

באור

במצות אלהים, לא כמנהגי בני אדם העובדים בחצרות מלכים. נקרא מקום קדוש: בחצר אהל מועד, העזרה, ובאלגנוהו בפ' ויקרא. ולא אמר בפתח אה"מ, לפי שפתח מגולה וחצר אה"מ כולל גם הלשכות המקודות הבנויות בעזרה. ושם יאכלו הכהנים את מתנותיהם. ואחר שנאמר זה לא היה צריך לומר במקום קדוש, ואמרו בת"כ שאילו אמר במקום קדוש הייתי אומר במחנה לויה, שגם הוא קדוש נגד שאר המקומות שאין זבים וזבות נכנסין לשם. ואילו נאמר בחצר אה"מ, לא התרנו הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקדש, ת"ל במקום קדוש לרבות גם אלו: (י) לא תאפה חמץ, כמו שאמר מצות תאכל על השירים, בא ליתן ל"ת על השירים שלא תאפה חמץ, ותי"ו תאפה שב על והנותרת: חלקם נתתי אותה מאשי, הנותרת הזו נתתי לחלקם מאשי, כלומר היא דומה לקומץ, שהוקטר על אשי ה', שאין הנותרת קדשים קלים. לכן במנחה כלה היתה ראויה לעלות על אשי. ואני הפרשתי להם החלק הזה מאשי, לכן דין אחד לנותרת עם הקורן בעולה לאשים, מה העולה לאישים הזהרתי לא תאפה חמץ, אף השירים לא תאפה חמץ, וכן אמרו בפ' כל המנחות אם החמיצו שיריה עובר בל"ת, ולמדוה ממקרא זה: קדש קדשים הוא, כקומץ עצמו שהרי חלקתיו מאשי: כחטאת וכאשם, דהלכיהן עולין לאשים, ושאר שהוא לכהנים, קדש קדשים הוא ונאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהנה. כן נותנת מן המנחה קדש קדשים היא. ומה תאמר עדיין לא נאמרה פרשת העלת ואשם. ועוד מה צורך לומר כן ובמנחה עצמה נאמר קדש קדשים היא? הטעם לפי שבזבחים מצינו עולה שכלה למזבח. לכן חטאת ואשם שהן ק"ק כעולה, בשרן שהוא לכהנים. הדעת נותנת שהן חלק מאשי ה' לאכלן בקדש, אבל מנחת ישראל לא מצינו שכלה למזבח, הייתי אומר הקומץ לבד ק"ק לא שירי המנחה. על כן נאמר שדומה לחטאת ואשם, כן נראה לי לפי פשוטו, ורבותינו דרשו ענין בת"כ, ואין הדרש סותר פשוטו של מקרא: (יא) כל זכר, ולא הנקבות: כל, אמרו רבותינו לרבות בעלי מומין. ואם לאכילה כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' (פרשה כ"א כ"ב), אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת ועוד יתבאר (שם): חק עולם לדורותיכם אי

יהוה כל אשר־יגע בהם יקדש: פ שני
(יג) וידבר יהוה אל־משה לאמר: (יג) זה
קרבן אהרן ובניו אשר־יקריבו ליהוה
ביום המשח אתו עשירת האפה סלת

ת"א יקדש זבחים צ"ג ב': זה וכו' יומא ה' י"ב: הוריות ט', ח'. מנחות כ"ג, ג'. וע"ח ח':

פערזאָן אונטער דען קינ־דערן אהרן׳ס דאדף עס עססען; דיזעס זייא איין עוויגעז צייטען פֿיר אייערע נאכקאָממען איין בע־שטיממטער טהייל אן דען פֿייעראָפּפֿערן דעס עוויגען. וואס דאראן אנ־ריהרט, זאָלל הייליג זיין. (יג) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (יג) דיזעס איזט דאז אָפּפֿער, וועלכעס אהרן אונד זיינע זאָהנע אם טאגע זיינער זאלבונג, דעם עוויגעז צו עהרען, דארברינגען זאָללען: יעדערצייט איין צעהנטהייל אפה פֿיינעס מעהל, צום שפייזעאָפּפֿער; דיא העלפֿטע דעם מאָרגעס, אונד דיא

תרגום אונקלוס

אהרן ייכלינה קיים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל די יקרב בהון יתקדש: (יג) ומליל יי עם משה למימר: (יג) דין קורבנא דאהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דרבי יתיה חד מן עסרא

רש"י

תומין למחלוקתן [זבחים ק"ג ת"כ]: כל אשר יגע וגו'. קדשי' קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה [ת"כ]: יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל

באור

לפרש לומר בלי הפסק, כי חרב מקדש ובטלו מנחות. אלא חק עולם כל זמן שמקדש קיים, אתו לדורותיכם פעם בניו פעם חרב, בכל דור שמקדש בנוי נוהג חק זה. ועתיד המקדש להבנות ב"ב, וינהג חק זה לעולם. ובת"כ חק עולם לבית עולמים, לדורותיכם שינהג הדבר לדורות, כנומר בית עולמים הוא המקדש שבנה שלמה. ואמר עליו בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים כי אם הוא עתה חרב. עתיד להבנות לעולמים, וינהג חק זה בדורות הבאים: מאשי ה'. אין להם אלא אחר מתן אישים: כל אשר יגע בהם יקדש. פי' רש"בם ז"ל קודם הנגיעה יהי' טהור, ואין טעם לפי' זה כי לא מצינו בכל המקרא יקדש על טומאת הגוף. אלא יטהר כמו לא יאכל עד אשר יטהר (פרשה כ"ב ד'), וביום השביעי יטהר (במדבר י"ט י"ב), ואם על ההכנה וטהרת הלב יאמר יתקדש בהתפעל כמו הנגשים אל ה' יתקדשו (שמות י"ט כ"ב), והתקדשתם והייתם קדושים (פרשה י"א מ"ד). אבל יקדש בקל ענינו יהיה קודש, ואין זה אלא כדברי רבותינו שאם נגע בה חולין או ק"ק ובלע ממנה מקום הבלוע קדש קדשים כמוה. אם פסולה יפסלו. ואם כשרה יאכלו בחמור הבה, כמו שפירש"י ז"ל, וגם רמב"ן ז"ל אמר כל אשר יגע, במנחה בחטאת ובאשם הוא קדש לשם, ובת"כ שנו כל אשר יגע בהם יקדש. יכול אע"פי שלא בלע, ת"ל בהם משיבלע. וכן שנו אבל חטאת כל אשר יגע בבשרה יקדש, יכול אע"פי שלא בלע, ת"ל בבשרה עד שיבלע, ויש נגיעה על גב הדבר בלי בלוע כמו הנגיעות האמורין אצל טומאה, וכמו כל הנוגע בהר (שמות י"ט כ"ב). אבל נגיעה האמורה כאן אינו אלא בלוע, ועקר הלמוד מחטאת שאמר וכל אשר יגע בבשרה. ואמרו פרט לעצמות וגידין וקרנים וטלפים, לפי שאין מהן בלוע, וכאן אמר בהם, לכלול המנחה והחטאת בדין אחד: יקדש. יהיה דינו כדין קדש שבלע ממנה. ורק החלק שבלע, כמו שאמרו יכול אם נגע במקצתו יהא כלו פסול, תלמוד לומר כל אשר יגע בהם יקדש. הא כיצד חותך מקום הבלע. וכך פירושו לדעתי, שאם מקצתו אוסר כלו יאמר כל אשר יבלע ממנו יקדש עצמו בתלה האיסור בנגיעה, אין לך אלא מקום הנגיעה לפי שבלע. וחותך אותו והשאר מותר: (יג) זה קרבן אהרן ובניו. כי' רמב"ן ז"ל או אחד מבניו תחתיו. ולפי' זה המקרא מדבר במנחת כ"הג. וכן פי' רש"בם לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו, וחכמים דרשו שכל כהן הדיוט כשעושה עבודה לראשונה צריך חינוך במנחה, ואני רואה שלפי פרוש' אין סדר למקראות, וכמו שאמר אם הכהן המשיח יחטא (פרשה ד' ג'), יאמר זה קרבן הכהן המשיח אשר יקריב לה' ביום המשח אותו וגו' מנחה תמיד חק עולם לה' מחציתה בבקר ומחציתה בערב? ואם כבר אמר

מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב׃ (יד) עַל־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ

ת"א מנחה מנחות ח', ח', ונ' ג': מחציתה זס ל', ג': מחבת סס נ"ח, נ': תעשה סס ל', ג':

תרגום אשכנזי

העלפטע דעס אבענדס. (יד) אין איינער פפאננע זאלל עס מיט אהל צוּרעכט געמאכט ווערדען; אבגעזאָטטען זאָללסט דוא עס ברינגען. צוויבאק אונד אין שטיקקע צערבראָכען זאָללסט דוא דיזעס שפייזעאָפּפער, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עווי-

תרגום אונקלוס

בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא מִנְחֲתָא תְּדִירָא פַּלְגוּתַהּ בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ בְּרַמְשָׁא׃ (יד) עַל מַסְרֵיתָא בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵד רְבִיכָא תַּיְתִינַהּ

רש"י

יוס סנאמר מנחה תמיד וכו' והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו' [מנחות כ"ג]: (יד) מרבכת. חלוטה ברותחין כל צרכה [ת"כ]: תופיני. אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה

באור

זה קרבן אהרן ובניו וגו' ביום המשח אותו שבן אהרן והמשוחים מבניו תחתיו, למה חזר לומר והכהן המשיח תחתיו מבניו? אבל רל מקום שנאמר אהרן ובניו עניינו כ"הג וכהנים הדיוטים, כמו שיתבאר (פרשה כ"ד ג'), וכן זה קרבן אהרן ובניו כפשוטו, שכלם יתחנכו בפעם ראשון במנחה זו, בין כ"הג בין כהן הדיוט. ויקריבוה רק ביום המשח אותם פעם אחת. ואח"כ אמר מנחה תמיד, כמו ומנחה תמיד, כלומר המנחה הזאת תהיה ג"כ תמיד, וחזר ופירש שכ"הג לבדו יעשנה תמיד, וזהו והכהן המשיח תחתיו מבניו וגו', ואילו ידבר רק על כ"הג מה יבנין ביום המשח אותו עם ומנחה תמיד, מיום המשח אותו מנחה תמיד היה ראוי להאמר על כן אמר רא"בע ז"ל רבים אומרים כי זה בי"ת תחת מ"ם, והטעם כי מיום המשח אותו, הנה זה חייב להקריב מנחתו תמיד, אבל אין צורך לדוחק זה כמו שאמרנו: המשיח אותו, פי' רא"בע ז"ל אותו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, ואין זה הכרע, שגם בניו נקראים משוחים לפי שמתחנכים לעבודה. שנאמר ואת בניו תקריב וגומר, ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי (שמות מ' ט"ו), וכן אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים אשר מלא ידם לכהן (במדבר ג' ג'), וכן ביום המשח אותו. כלומר כל כהן כשנמשח לדורות לתלאת ידו לעבוד עבודה. צריך שיקריב תחלה מנחה, אבל תאר משיח אינו אלא מי שנמשח בשמן המשחה, שהוא הכ"הג, ואילו אמר ביום המשח אותם, הייתי אומר שלא נצטוו כן רק בפעם הראשון כשנמשחו אהרן ובניו כאחד: מחציתה, בתפיק ופרושו מחצית המנחה כלה, מציא למקדש עשירית האיפה למנח', וחולה אותם לשנים האחד לבקר והשני לבין הערבים, לא שיביא מחצית מציתו בבקר ומחצית בערב, וכן הוא בגמרא: מחציתה בבקר, שב על מנחת תמיד, שהיא מנחת חביתין של כ"הג, ועליה אמר מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל מנחת חנוך של כ"הג והדיוט אין צריך לפרש, כי היא ככל המנחות שבאין עשרון ומקריבו בפעם אחת: (יד) על מחבת בשמן תעשה, כבר נכתב שמן למנחת מחבת בפרשת ויקרא, ושמן הנאמר כאן להוסיף לה שמן: מרבכת תביאנה, אמר רא"בע ז"ל אין לו אח, ויש מי שאומ"ים רכה, וי"א במהרה, אבל רש"י ז"ל פי' חלוטה ברותחין כל צרכה, וכן הוא בת"כ. ורש"בם ז"ל אומר לפי עניינו רכה בשמן, ולפי שהיא מאפה תנור צריך להרכיכה בשמן: תביאנה, וכן תקריב הכהן עלמו יעבוד עבודתה, וכן הוא בתוספתא דשקלים: תפיני, פי' רא"בע ז"ל טעמו תקון ואין לו ריע, ורש"בם ז"ל אמר לשון אפייה, אל"ף חסרה. והביא דוגמות, ורש"י ז"ל פי' אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת, מפרש מלת תפיני שמשמעותו לשון אפייות רבות, אבל זה שאמר שאופה בתנור ואח"כ מטגנה במחבת אינו נלמד מזה, ומסדר הכתוב משמע שתחלה מטגנה על מחבת ואח"כ אופה בתנור, ובגמ' למדוה מן תופיני תאפה נאה תאפה נא, ומלת תפיני כולל מאפה תנור ומחבת שהכל אפייה כי אמר מאפה תנור ואחריו ואם מנחה על המחבת כלומר אפוי במחבת או במרחשת. ואפשר שצריך לעשות תחלה י"ב חלות ולאפותן מעט בתנור ואח"כ על המחבת, ופותת כל חלה לשנים, מחצית כל אחת בבקר, ומחציתה בין הערבים, לא שיאפה שם

לַֽיהוָֽה׃ (טו) וְהַכֹּהֵ֨ן הַמָּשִׁ֤יחַ תַּחְתָּיו֙ מִבָּנָ֔יו יַֽעֲשֶׂ֖ה אֹתָ֑הּ חָק־עוֹלָ֕ם לַֽיהוָ֖ה כָּלִ֥יל תָּקְטָֽר׃ (טז) וְכָל־מִנְחַ֥ת כֹּהֵ֛ן כָּלִ֥יל תִּהְיֶ֖ה לֹ֥א תֵאָכֵֽל׃ פ (יז) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (יח) דַּבֵּ֤ר אֶֽל־אַהֲרֹן֙ וְאֶל־בָּנָ֣יו לֵאמֹ֔ר זֹ֥את תּוֹרַ֖ת

ת"א והכהן הוריות י"א, ב', וי"ב ב'. מנחות נ"א, ב'. כריתות ה' ב': חק מנחות א', א': ונ"א ב', וע"ו א': וכל וכו' שקלים ב', א'. סוטה כ"ג, ב'. ומנחות מ"ו, ב', ונ"א ב', וע"ג ב'. חולין קל"א, ב'. ערכין ד', א': זאת זבחים ט', ב', ול"ב א'. מנחות ג', ב', וי"ק א':

גען צו עהרען אָפּפֿערן. (טו) דער געזאלבטע פריסטער, וועלכער פֿאָן דען זאֶהנען אהרן'ס איהם פֿאָלגען ווירד, זאָלל עס צובעריטען. איין עוויגע צייטען איין בעשטימטער טהייל, דעם עוויגען צו עהרען, מוס גאנץ אין רויך אויפגעהן. (טז) אללע שפייזעאָפּפֿער איינעס פריסטערס זאָלל גאנץ געאָפּפֿערט אונד ניכט געגעססען ווערדען. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (יח) רעדע צו אהרן אונד זיינען זאָהנען, אונד זאגע איהנען: דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז זינדענאָפּפֿער: אן דעם אָרטע,

תרגום אונקלוס

תוּפִינֵי מִנְחַת בִּיצִּיעִין תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (טו) וְכַהֲנָא דְיִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעֲבֵד יָתַהּ קְיָם עָלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ (טז) וְכָל מִנְחָתָא דְכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵל׃ (יז) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יח) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן

רש"י

אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה: (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל

באור

חלות שלמות בבקר, ושש האחרות בין הערבים, או שיאפה כלם בבקר, ויניח ששה לבין הערבי', אלא תופיני שיהיו נאפות כלן בבת אחת, ואח"כ תהיה מנחת פתים שפותתן לחצאין, ומקריב הילי בשחר וחצי בין הערבים, וכן פסק הר"במ ז"ל (מעשה קרבנות פרק י"ג), והראב"ד ז"ל חולק עליו. ומדברי הכתוב ראיה לפסק ר"מ ז"ל. גם הרב בעל משנה למלך למד פתיתת החלו' ממקרא זה, והוכיח הדברים מן המשנה והגמרא ואין להאריך: (טו) והכהן המשיח תחתיו מבניו. לא שבן משיח יעשנה תחת אביו, אלא סדר המקרא כדברי רש"י ז"ל המשיח מבניו תחתיו. שיהיה כ"ג תחתיו, ואפשר שעל כן נכתב, לפי שכל המשוחים דור דור בניו הם והייתי אומר שבא ללמד שאין מקריב לדורות מנחת חביתין רק כ"ג בן כ"ג, על כן סמך תחתיו למשיח, וכנוי תחתיו על אהרן הנזכר בראש הענין, אע"פי שאביו כהן הדיוט: חק עולם לה', דבר קבוע הוא זה לה' מן הכ"הג: כליל תקטר. לא יקח ממנה קומץ ומקריב הקומץ לבדו, והשירי' לבדם, אלא כליל תקטר הכל בבת אחת, שהכל שוה בה, וזהו כליל ואיננו על עולה כמו שאמר רמ"מ ז"ל, אבל זה השם נופל לבד על מנחת כהנים, ורמיה אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל (תהלים נ"א כ"א), ולפי שמלת כליל מן כל יאמר תקטר, כלו' הכל להקטר. וכן כלילת יופי (איכה ב' ט"ו), כלה יפה, כליל תכלת (שמות כ"ח ל"א). כלי תכלת. [א"ה על דרכי הוא שם מופשט, ובא בלי שמוש כמשפט תואר הפעל]: (טז) וכל מנחת כהן. של נדבה, מפירש"י ז"ל, כלומר לא מנחת חינוך של כהן הדיוט האמור בענין אלא כל מנחת כהן אפילו מנחת נדבה שלו, וכן אמרו בת"כ אין לי אלא מנחת חובתו מנחת נדבתו מניין ת"ל וכל מנחת כהן, אבל עשירית האיפה של כהן על חטא איננה כליל, אלא הקומץ קרב לבדו והשירים לבדם, כמו שכתוב והיתה לכהן כמנחה, ואמר ר"ש (ת"כ פר' ויקרא) כמנחת ישראל שהיא נקמצת, ואם כן איננה כליל, ושמא תאמר למה נוציאנה מכלל וכל מנחת כהן כליל תהיה לפי שאין עשירית האיפה של חוטא בכלל מנחה, שהכתוב קרא אותו חטאת, שנאמר עשירית האיפה סלת לחטאת, וכן בכל הפרשה קראה חטאת ולא מנחה, וכמ"ש (פרשה א' ב'), והנכון: לא תאכל. ליתן ל"ת על אכילתן: (יח) דבר אל אהרן, גם זאת הפרשה על הכהנים לבדם: זאת תורת החטאת. בא

הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ (יט) הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר

וואָ מאן דאז גאנצעאָפּפער שלאכטעט, זאָלל אויך דאז זינדענאָפּפער פאר דעם עוויגען געשלאכטעט ווערדען; עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (יט) דער פריסטער, וועלכער זינדענאָפּפער ברינגט, זאָלל עס אויך פערצעהרען; אן איינעם הייליגען ארט, אים פאָרהאָפע דעם שטיפטס•

תולדות אהרן במקום זבחים מ"ט, א. תנחומא נ"ם, ג'. עקידה שער ע"ט: תשחט זבחים נ"ג, ג', קדש שם כ', ג', ונ"ה ג': הכהן שם י', ג', ונ"ג ג', ונ"ט ג', וק"כ ג': במקום שם נ"ג, א':

תרגום אונקלוס

וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דְּחַטָּאתָא בְּאַתַר דִּי תִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ (יט) כָּהֲנָא

רש"י

תקטר. אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל. כולה שוה לגבוה: (יט) המחטא אותה. העובד עבודתיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר [ת"כ] וא"א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר

באור

ויקרא באר סדר הזאות של חטאת פנימיות ושל חיצוניות, והקטרת חלביהן, ושרפת הפנימיות, וכאן תלמד על הנותרת מן הבשר אחר הקטרת החלבים, מה יעשה בו. דומה לזאת תורת המנחה שנאמרה בעבור השירים: במקום אשר תשחט וגו'. לפי שמצינו בחטאת נשיא ויחיד מפורש שישחטו אותן במקום אשר ישחטו את העולה לא נכתב כאן אלא לרבות חטאת פנימיות שנאמר בהן סתם לפני ה' שתהא שחיטתן בצפון, ובת"כ זהו שאמרו לרבות כל חטאת שלא תהא שחיטתן אלא בצפון, ורבי אליעזר אומר מכאן לעולת חובה שטעונה צפון ושאין חטאת העוף טעון צפון, שהרי הושוו כאן עולה וחטאת, ועולת העוף אינו טעונה צפון, פי' לפי שהושוו כאן עולה והטאת, וכל חטאת חובה, אף עולת חובה כמוה שטעונה צפון, שלא נאמרה לצפון אלא בעולת נדבה: קדש קדשים הוא. וק"ק טעון צפון. ולמדנו מכאן שכבשי עצרת אע"פי שהן שלמים טעונין צפון לפי שהן קדש קדשים: (יט) הכהן המחטא אותה. הזורק את דמה. שזהו עיקר עבודתה, כי בדם יכפר על הנפש, ומצינו כל לשון חטוי בבנין הכבד על ההזיה, כמו ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח וגומר ויחטא את המזבח (פרשה ח' ט"ו), וחטאת על המזבח (שמות כ"ט ל"ו) וכן וחטאו ביום השביעי (במדבר י"ט י"ט), וכן תחטאני באזוב ואטהר (תהלים נ"א ט'), והשרש שכל האמורין בבנין הבד הפוכין מאותן שבקל, בקל חָטָא חַטָּאת

על הבני' והחסרון, ובכבד על הסרת החסרון כמו ודשנו את המזבח (במדבר ד' י"ג), שיסירו הדשן, וכן וחטאת שיסירו החטא, וזהו המחטא אותה שעושה מעשה חטוי שלה ע"י כפרת הדם, ואולי כי שמה חטאת על שם שבאה לחטא את החטא שהובאה עליו, ונעשית קדש קדשי' האמורין והבשר. וכן טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה (בראשית ל"א ל"ט), הייתי צריך למלאת החסרון מביתי. ורא"בע ז"ל אמר הכהן המחטא, טעמו הזורק דם, כאילו אמר המסיר חטא החוטא, וכן תרגם אונקלוס ז"ל כהנא דמכפר בדמיה. וכן שנינו במשנה אפי' טמא בשעת זריקת דמים, וטהור בשעת הקטר חלבים אינו חולק בבשר. למדנו שהמחטא על הזורק נאמר, ורש"י ז"ל פי' העובד עבודתי' שהיא נעשי' חטאת על ידו, פי' עבודתי' עבוד' דם, שעל ידו נעשית חטאת. ומש"ר חסרון החטא. גם בפ' טבול יום פי' רש"י המחטא הזורק את הדם. ורמ"ש ז"ל אמר שהוצרך לפרש כך לפי שנאמר אותה. שאם על הדם היה צריך לומר אותו. ואיני כן שהיא היא, שע"י זריקת הדם עושה אותה לחטאת, כמו וחטאת על המזבח (שמות כ"ט ל"ו), שהוא ע"י הדם הנזכר שם: יאכלנה. לפי הפשט אין לפרש שהמלוה על הכהן הזורק את הדם שיאכלנה לבדה, שהרי מפורש לפנינו כל זכר בכהנים יאכל אותה, ועוד איך אפשר לומר כן, בפשט הכהן הגדול משקלי מאתים ליטרה. יאכלנה איש אחד ביום ולילה עד חצות, ויבעל כרחך

אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כ) כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ (כא) וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר

ת"א יגע כסזים ת"ס. א'. נזיר ל"ז. ב' זבחים נ"ג, א'. חולין ל"ט, א': יזה וכו' זבחים ל"ח ב'. ונ"ג ב'. מעילה ה', א': תכבס שם ל"ד, ב': וכלי חרש שם נ"ה, א' וג': ישבר וכו' שם נ"ז, א':

געצעלטעס, זאָלל מאַן עס עססען. (כ) וואס אם פֿליישע אנריהרט, זאָלל הייליג זיין; אונד ווען מאַן פֿאָן דעם בלוטע אויף איין קלייד שפריטצט, זאָ זאָללסט דוא דיא שטעללע, וואָרויף דאז בלוט געשפּריטצט וואָרדען, אַן איינעם הייליגען אָרטע וואשען. (כא) זאירדנעם געפֿעס, אין וועלכעם עס געקאָכט וואָרדען, מוס צערבראָכען ווערדען; איזט עס אבער אין איינעם

תרגום אונקלוס

דִּמְכַפַּר בְּדָמַהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכִיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כ) כֹּל דִּי יִקְרַב בִּבְשָׂרַהּ יִתְקַדַּשׁ וְדִי יַדֵּי מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דִּי יַדֵּי עֲלַהּ תִּתְחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ (כא) וּמָן דַּחֲסַף דִּי תִתְבַּשַּׁל בֵּיהּ

רש"י

לאוכלה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם שבבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה. יהא נזה כמו לא יטה לארץ מנלם [איוב ט"ו] יהא נטוי: (כא) ישבר. לפי שהבלע בו נבלעת בו נעשת

באור

ינוא לידי נותר. אבל היה נראה שהיא לכהן המחטא, והוא יקרא עליו לבניו ולמשפחתו הזכרי' ולאחיו הכהנים מי שירצה, ויחלק להם מנית כרצונו. ואם כן יאכלנה אינה אכילה ממש, אלא תנה בה, לעשות בה כרצונו, וגם זה בלשון אכילה, כמו יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ"ח ב') והוא המלועז (געניעסען). וכן והשליטו לאכול ממנו (קהלת ה' י"ח). וכל חי יאכל, אבל אינו שליט עליו שיהיה חלקו לעשות בו כחפצו. אבל רבותינו אמרו שאין יתרון לזורק דמה יגל כהני בית אב, ונאמר הכהן המחטא שיהא ראוי לחטא' יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר: (כ) כל אשר יגע בבשרה, מפורש למעלה (פסוק י"א): ואשר יזה מדמה, פי' רש"י ז"ל, ואם הוזה מדמה על הבגד וכו' אשר יזה יהא נזה. כמו לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו כ"ח), יהא נטוי, ולדעתו הוא מן הנפעל, כמו ינזה, וטעמו אמר רמ"ע ז"ל לפי שאין הכתוב מדבר על האיש המזה, אלא על הבגד מקבל ההזאה, ורא"בע ז"ל אמר בשם ר' משה הכהן שהיא כמו יטה מבנין הקל, ונפתחות היו"ד מהכבד, והאות הנופלת הוא נו"ן, כי שרשו נזה, וכן ויז מדמה על הקיר (מלכים ב' ט' ל"ג), והעיד עליו שיפה דקדק, וכן נראה לי שהוא על המזה, ופי' הכתוב לדעתי לפי שאין צריך כבוס. רק דם שראוי להזאה, לא דם שנתז מלומר הבהמה קודם שנתקבל בכלי, ולא דם הנשאר אחר ההזאה, אלא מדם שהזיד הכהן המזה על כן אמר ואשר יזה מדמה על הבגד, כלומר כשהכהן מזה דם החטאת, ויזה שלא בכוונה מדמה על הבגד, בין על בגד שעליו, או על איזו בגד שיהיה, אשר יזה עליה, כלומר החתיכה מן הבגד אשר יזה עליה תכבס, וכן שנינו בפ' דם חטאת אין טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזאה, כלומר לא דם צואר, ולא דם שירים: תכבס, כל כבוס נופל על העברת כתמים ע"י מים יתר ובורית, לכן אינו נופל כי אם על בגדים, אבל על הגוף נכתב תמיד לשון רחיצה, וכן תכבס להסיר הדם מעליו ע"י מים וסמתנין המעבירין כתמי נדה חוץ ממי רגלים: במקום קדש, בעזרה ואין לטעות שהיא מחנה לויה, כי מפורש בענין שהוא נוגע לאהל מועד. ורא"בע ז"ל אמר בעבור שהחטאת קדש לוה הכתוב לכבס במקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדש הוא דבר א"ת, כי יש הפרש בין קדש וטהור, ויפה דבר שיש הפרש בין קדש וטהור, אבל הטעם שאמר שלוה הכתוב כן בעבור שהחטאת קדש, אינו מספיק שגם העולה והאשם ק"ק ואין דין זה נוהג בהן, אלא חומרא הוא שהחמירה תורה בחטאת לבדה, וכן אמר רמ"בם ז"ל (ה"ק פ"ח א'), ולכן תמה אני על רש"בם ז"ל שפי' תכבס שלא יהא נאסר בנותר שבשרפה, ואיני מבין מה נותר

וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃ (כב) כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ

תולדות אהרן כל זכר שי' ל"ו ב', ינ"ט א', וק"כ ח':

תרגום אשכנזי

קופפערנען געפעסע גע־מאכט ווערדען, זא זאלל עס מיט וואססער געשייערט, אונד אויסגעשפילט ווערדען. (כג) יעדע

תרגום אונקלוס

יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרֵק וְיִשְׁתְּטֵף בְּמַיָּא׃ (כב) כָּל דְּכוּרָא בְכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הִיא׃ (כג) וְכָל

רש"י

נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק. לשון תמרוקי הנשים [אסתר ב'] אשקור"מנט בלע"ז (טייערן, ריין אויסרייבן escurer; טייערונג, רייניגונג, Escurement): (כב) ומורק ושוטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא

באור

יש בטפת דם יבש הבלוע בבגד, ואם בכלי חרס אמרה תורה ישבר בעבור שאינו יוצא מידי דופיו ונעשה נותר, אין זה בעבור לאו לא תותירו. אלא שאם חוזר ומבשל בו פולט בלועו ואוכל נותר, וכל זה לא יתכן בטיפת דם שבבגד. ועל כרחך אין טעם שבירת כלי חרס לפי שנעשה נותר, שהרי הנותר נשאר בשבריו, וכמו שאפרש בפסוק הסמוך. ועוד שאין בדם איסור נותר ששנינו פרק בית שמאי דברים שחייבין עליהן משום פגול חייבין עליהן משום נותר ומשום טמא חוץ מן הדם. ועוד שאם משום נותר, כל שכן אם נטף מרוטב החטאת על הבגד שילבנו כבוס. ובברייתא דת"כ שנינו מדמה ולא מרוטבה, ועוד שא"כ ינהג גם באשם ובשלמים. ובפירוש נתמעטו שם בברייתא כמו שאמרנו: (כא) וכלי חרש אשר תבשל בו, החטאת: ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשית נותר, וה"ה לכל הקדשים, כפירש רש"י ז"ל. ואין דעת רבינו ז"ל שנעשה נותר ועובר על לאו של נותר. שאין סברא שיעבור בבלוע משום נותר. דאם לא כן גם אם ישבר עדיין הבלוע במקומו. והיה לו לאסור לבשל קדשים בכלי חרס מתחלה, לפי שעל כרחו בא לידי נותר, אלא בא לומר לפי שאינו יוצא מידי דפיו. אין לו תקנה אלא שבירה. שאם יחזור ויבשל בו, הבלוע שבתוכו פולט לתוך התבשיל ואוכל נותר. ובפ' דם חטאת (דף צ"ה ע"ב) שנה ר' שמעון אומר קדשים קלים אין טעונין מריקה ושטיפה, ופי' רש"י ז"ל וא"ת הרי הבלוע נעשה נותר ופולטו בהיתר לאחר זמן. מודה ר' שמעון דבעי הגעלה ברותחין. הרי שלא חשש רק על על פליטה, וכן על מה ששנינו וחכמים אומרים עד זמן אכילה (שם צ"ו ע"ב). ופירש"י בגמ' ממתין להם כל זמן אכילה, הוכיחו התוספות ז"ל דלא חייבו הכתוב מריקה ושטיפה להוציא הבלוע עד אחר שנעשה נותר, הרי שאין חשש לעבור על לאו של נותר בבלוע שאינו נראה לעין. גם בס' פסיקתא זוטרתא כתוב מה טעם כלי חרס ישבר. לפי שבושלה בו חטאת היום. ואם יבוא למחר לבשל בו חטאת, פולט חטאת של אתמול בחטאת של היום, והוא נותר מעורב בקדשים, לפיכך טעון שבירה: ומורק ושטף במים. אמר רא"בע ז"ל מרק ושטף מבנין שלא נזכר שם פועלו, ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש, במשקל לא זרק עליו, מגזרת תמרוקי הנשים, כי המ"ם שרש. ולדעתי מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו ד'), נחשת מרוק (ד"ה ב' ד' ט"ז), יש לפרשו על הלהבה שיזהיר ולא יהיה עליו דופי. וכן ובתמרוקי הנשים (אסתר ב' י"ב), שממרק בשרם ומלהיבו, וכן יש לפרשו על הרקה, שיוציא מה שבלוע בו, כמו ואת המרק שפך (שופטים ו' כ'), ומרק פגולים כליהם (ישעיה ס"ה ד'). וכמו שאמר רד"ק ז"ל בס' השרשים שנקראים המים שנתבשל בהן הבשר מרק לפי שיש בו מריקת הבשר. וכן גם על דרך זה אפשר לפרש תמרוקי הנשים, שמריקין הזוהמא מן הבשר, גם מרקו הרמחים שיוציאים מתעריהן, גם נחשת מרוק. שהוציאו ממנו העפרורית והוא נחשת טוב. ולפי' הראשון ידבר הכתוב כאן שיסירו מה שדבק בכלי מן התבשיל, וילחלחוהו במים, כדרך שעושין המגעלות בקערות וכוסות ואין זה הוצאת הבלוע אלא מרק ושטף שתיהן בצונן, רק מרק מבפנים ושטף מבחוץ, ואם כפי' השני ידבר על הוצאת הבלוע בו. ואין זה אלא ע"י הגעלה בחמין, ואם כן יאמר הכתוב שאינו צריך שבירה, אלא שימרק חלאתו שבלע ע"י הגעלה באש. שנותן לתוכו חמין להגעילו, ואחר ההגעלה ישטפנו בצונן מבחוץ, ואחשוב שזאת היא מחלוקת תנאים, חכ"א מריקה בחמין והיא הגעלה, ושטיפה בצונן, וזה כהוראה השניה. ורבי אומר שתיהן בצונן, וזהו

קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים הִֽוא׃ (כג) וְכָל־חַ֠טָּאת אֲשֶׁ֨ר יוּבָ֜א מִדָּמָ֗הּ אֶל־אֹ֧הֶל מוֹעֵ֛ד לְכַפֵּ֥ר בַּקֹּ֖דֶשׁ לֹ֣א תֵֽאָכֵ֑ל בָּאֵ֖שׁ תִּשָּׂרֵֽף׃ פ

ת"א חטאת מנחות ל"ג, ב'. זבחים פ"ב, א' וב': לכפר שם פ"ו, א': באש פסחים כ"ד, א'. זבחים ל"ב, א':

תרגום אשכנזי מר

מאננספערזאָן אונטער דען פריסטערן דארף עס עססען; עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (כג) יעדעס זינדענאָפּפער אבער, פאָן דעססען בלוט מאן אין דאז שטיפטסגעצעלט ברינגט, אין דעם הייליגטהומע צו פערזאָהנען; זאָלל ניכט געגעססען, זאָנדערן אין פייער פערבראננט ווערדען.

תרגום אונקלוס

חַטָּאתָא דִּי יִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִתּוֹקַד׃

רש"י

שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו'. שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה [זבחי' פ"ב ת"כ]: וכל. לרבות שאר קדשים:

באור

כהוראה הראשונה, אבל מודה רבי שמלבד מריקה ושטיפה, צריכה תחלה הגעלה להוציא הבלוע, וידאה בלועת רבי לא הצריך הכתוב להזהיר עליו, כי מפורש בכלי מדין שצריכין כלי מתכות העברה באש, רק הוסיף חדוש שצריך גם מריקה ושטיפה. ולדעת זה יתפרש וי"ו של ומרק ושטף, כלומר מלבד ההגעלה הידועה. גם ימרק וישטף במים ורש"י ז"ל פי' ומרק ושטף, לפלוט את בליעתו, וזה כדעת חכמי'. ואמר ומורק לשון תמרוקי הנשי' אשקורמ"נט בלע"ז, הוא (ינקורמענט), ובל"א (סייערן, ריין מאכען): (כב) קדש קדשים הוא, כבר אמר כן למעלה, וידאה לי שהראשון על החטאת עצמו לקבוע לו לפון, והשני על הבשר הנשאר לכהנים שגם הוא ק"ק וצריך שיהיו בו כאמור לאכלו כל זכר לפנים מן הקלעים, כדרך שנאמר בשירי מנחה. לפי שבחטאת הפנימיות יש הבדל בין דם וחלבים לבשר, דם וחלב קרב על המזבח, והבשר נשרף חוץ למחנה. שמא תאמר כל שכן שבשר חטאת החיצונית נבדל מאד מן הדם והחלבים לענין קדושתו, הוצרך לומר ק"ק היא שגם היא מאשי ה' חלק לכהנים. וכמ"ש במנחה: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה, חטאת פנימיות כמו פר משיח ופר העלם דבר של צבור ושעירי ע"ז, ופר ושעיר של יוה"כ, שבכלן נאמרו הזאות לפנים או לפני ולפנים. נשרפין בבית הדשן, ובא הכתוב ליתן ל"ת על אכילתן, זהו לפי פשוטו, וכן פי' רשב"ם ורא"בע ז"ל. וכן פי' רמ"בן ז"ל והוא מדרשו של ר' יוסי הגלילי בת"כ ובזבחים ומודה שגם דם חטאת חיצונה ודם שאר הקרבנות כשיובא לפנים נשרפין, ולמדוהו מפסוק הן לא הובא את דמה וגומר, אבל רש"י ז"ל פי' שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה, וגם זה נראה בפשט הכתוב, לבד אמרו לכפר בקדש שאינו כמשמעו לפי' זה, שהרי אינה מכפרת כי נפסלה בהבאה זו ובעבור כן נשרפת, אבל אמר לכפר שעל דעת כן הכניסה להזות מדמה בקדש, ואע"פי שלא הזה פסולה, ואפשר שאם הכניסה שלא על דעת לכפר בה בקדש אינה פסולה, שהרי לדעת רבי שמעון אינה פסולה עד שיזה ממנה, זהו תוכן דברי רמ"בן ז"ל. ויפה דבר: בקדש, על מזבח הזהב בהיכל, או שהביא מדם פר משיח ופר עדה ושעירי ע"ז לפני ולפנים. ויאמר רא"בע ז"ל מקום הפרכת יקרא קדש. כי ההיכל ואם היא קדש כנגד א"מ חול, וכן יקרא לפנים מהפרכת קדש כנגד א"מ. כמו בזאת יבוא אהרן אל הקדש. ואין הדבר כן כי מלת הקדש אין הכרע שגם ההיכל נקרא קדש כמו אכל תאכלו אותו בקדש, והכל מחנה שכינה, ואמרו בזאת יבוא אהרן אל הקדש (פרשה ע"ז ג') נסמך על מקרא שלפניו ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת וגומר שהוא ק"ק, אבל אשר יובא מדמה אל א"מ. אינו אלא ההיכל וק"ק. כי העזר' שמה פתח א"מ או חצר א"מ. וכל שיובא אל א"מ, בין להיכל בין לק"ק, שהרי פשוטו של מקרא בחטאת פנימיות מדבר וכמו שאמרנו, ואמרו לכפר בקדש, ענינו שיובא על דעת להזות ממנה. ומלת בקדש דרשו בת"כ לרבות שילה ובית עולמים:

ז (א) וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ (ב) בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (ג) וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב׃ (ד) וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ (ה) וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא׃

ת"א וזאת וכו' סס ת"ח, ג'. מנחות ק"י, א'. כריתות כ"ג, א' וב': קדש זבחים ג', ב': במקום סס מ"ט א': דמו סס ל"ו, א': אשם נזיר כ"ס, א'. זבחים ס', ז', וי' ג' וי"ג ג':

ז (א) דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז שולדאָפּפֿער. עס איזט איין הייליגטהום פֿאָן דער ערשטען קלאססע. (ב) אן דעם אָרטע, וואָ מאן דאז גאנצע אָפּפֿער שלאכטעט, זאָלל אויך דאז שולדאָפּפֿער געשלאכטעט ווערדען: דאז בלוט זאָלל מאן אויף דעם אלטאר הערומשפרענגען. (ג) אללעס אונשליט דאפֿאָן זאָלל מאן אָפּפֿערן: נעהמליך דאז גאנצע שוואנצשטיק, דאז אונשליט, וועלכעס דאז איינגעווייידע בעדעקט; (ד) דיא ביידען נירען נעבסט דעם אונשליטט דאראן, וועלכעס אן דען לענדען זיטצט, אונד דאז נעטץ (מיט דער לעבער נעבסט דען נירען זאָלל ער עס אבזאנדערן). (ה) דער פּריסטער לעסט עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהען, אלס איין פֿייעראָפּפֿער דעם עוויגע

רש"י

ז (א) קדש קדשים הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה [תמורה י"ח]: (ב) ישחטו. (ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אבם בצבור כאחד ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת ציבור לצפון): (ג) ואת כל חלבו וגו'. תשום שלא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל הטאת כבר

תרגום אונקלוס

ז (א) וְדָא אוֹרַיְתָא דַּאֲשָׁמָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ (ב) בְּאַתְרָא דִּי יִכְּסוּן יָת עֲלָתָא יִכְּסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (ג) וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵב מִנֵּיהּ יָת אַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא׃ (ד) וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חִצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ (ה) וְיַסֵּיק יָתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא׃

באור

ז (א) וזאת תורת האשם, לא נתפרשו בפרשת ויקרא מתן דמו ואימוריו: קדש קדשים הוא. רבותינו דרשוהו בת"כ: (ב) במקום אשר ישחטו. בצפון המפורש בעולה: ואת דמו יזרק. מקבל הדם במזרק וזורק על המזבח מן הכלי כמו שמקבל בעולה, אבל חטאת מתן דמה באצבע: סביב, כמו שנאמר בעולה, שתי מתנות שהן ארבע למטה מחוט הסקרא, וכמו פרשנו: (ג) ואת כל חלבו, מה שהוא חלב באשם ופי' את האליה. ואינו חלב בקר ועז, וכמו שפרשנו (פרשה ג' ע'), ולפי שלא נתפרשו אימורין באשם עד כאן, לכך הוצרך לפרשם כאן: יקריב ממנו, להוליכו אל המזבח ולתת עליהן מלח: האליה. אשם אינו בא אלא איל או כבש, ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשה לה', כמו שנאמר בעולה ובשאר הקרבנות עולה הוא אשה ריח ניחח לה', וכן עולה הוא, ובמנחה אמר מנחה היא, וכן בחטאת נשיא ובדלית ידלי דלית פעמים חטאת היא. וכן נאמר כאן באשם אשם הוא, וכלן נדרשים במדרש רבותינו, ולפי פשוטו כל אלה באים לכפר על הנפש, ועל שם עון הנפש הם נקראים, לכן במתן דמן ואמוריהן אמר עולה

(ו) כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ (ז) כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה׃ (ח) וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃ (ט) וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה

תולדות אהרן כל זכר שם נ"ה ג', וק"כ א': קדש שם י"א, ג', וכ"ה א': כחטאת שם י', ג', וכ"ה א' ופ"א ג': לו יהיה שם עלת שם ק"ג, א': עור שם ע"א וע"ב: לכהן שם פ"ו, א', וק"ג ג': וכל וכו' קדושין ל"ג, א'. מנחות ס"ג, ג', וע"ג א':

צוערהען; עס איזט איין שולדאָפּפֿער. (ו) יעדע מאננספערזאָן אונטער דען פריסטערן דארף עס עססען; אן איינעם הייליגען אָרטע זאָלל מאן עס עססען: עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (ז) דאז זינדענאָפּפֿער אונד דאז שולדאָפּפֿער האבען איינערלייא פֿעראָרדנונג. דער פריסטער, וועלכער דאמיט פֿערזאָהנט, דעם זאָלל עס געהאָרען. (ח) אונד דיעריעניגע פריסטער, וועלכער איינעם מאננעס גאנצעס אָפּפֿער דארברינגט; זאָ זאָלל דאז פֿעלל דעס גאַנצען אָפּפֿערס, דאָז ער דאַרגעבראַכט, דעם פּריסטער געהאָרן. (ט) יעדעס שפּיי־

תרגום אונקלוס

(ו) כָּל דְּכוּרָא בְּכָהֲנַיָּא יֵיכְלִנֵּיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ (ז) כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרַיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּיכַפַּר בִּדְמֵיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי׃ (ח) וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵב יָת עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ (ט) וְכָל מִנְחָתָא דִּי תִתְאֲפֵי

רש"י

נתפרש בה בפ' ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו אע"פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמורין כשר [זבחים ד']. (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולקו בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן

באור

הוא או מנחה הוא, כלומר שמכפר על העולה על רוח, ועל החטאת ועל האשם, אבל שלמים ותודה שהן לשמחה ולהודיה לא נאמר זבח שלמים הוא או תודה הוא: (ו) במקום קדוש, בעזרה כמו החטאת: קדש קדשים הוא, בת"כ הוא נדרש: (ז) כחטאת כאשם תורה אחת להם, אי אפשר לומר שהחטאת והאשם שוין זה לזה בכל דבר, שהרי מתן החטאת אינו כמתן דם אשם, זה למעלה וזה למטה, זה באצבע וארבע מתנות, ואשם זורק בכלי שתים שהן ארבע, דם חטאת שניתז על הבגד טעון כיבוס, ואין כן דם אשם, אלא שב על מקרא שלפניו לענין אכילת הבשר, שתאכל לזכרי כהונה בחלל א"מ, וכמו שהחטאת היא לכהן המחטא אותה, שהוא הזורק דמה, כן אשם הכהן אשר יכפר בו על הנפש, והיא זריקת הדם, שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר (פרשה י"ז י"א), לו יהיה. ולבד חטאת ואשם שוין בענין זה, כי העולה כלה לאישים, והשלמים בשרן לבעלים, וזהו כחטאת כאשם תורה אחת להם, ויפה פי' רש"י ז"ל תורה אחת להם, בדבר זה, כלומר אע"פי שחלוקין במתנותיהן, בדבר זה תורה אחת להם: לו יהיה, דומה למה שנאמר בחטאת המבואר מדברנו שם: (ח) והכהן המקריב את עולת איש, אמרו רבותינו שתהא ראויה לאיש, פרט לנשחטה שלא במקומה, אבל נזרקה שלא לשמה, אע"פי שלא עלתה לבעלים לשם חובה. עורה לכהן: עור העולה, הוא הדין לכל עורות קדשי קדשים שהן לכהנים, ולא היה צריך לכתוב. לפי שהעור הולך אחר הבשר, שהרי פרים ושעירי'

בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה׃ (י) וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ

תולדות אהרן נעשה קדושין ס"ב, מנחות פ"ג, א': לכהן זבחים ק"כ ב'. מנחות שם. מנחות שם: וכל וכו' קדושין שם. מנחות ג', ב', וע"ב ב', וק"ב ב': וחרבה שם ו', ב', וע"ג א', מנחות ע"ב, א': איש קדושין שם. מנחות שם:

תרגום אשכנזי

זעאַפֿפֿער, דאז אים אָפֿען געבאקקען, אָדער אין איי־נעם נאפֿפֿע, אָדער אין דער פֿאננע צובערייטעט ווירד; זאָלל דעם פֿרי־סטער געהאָרען, דער עס עס דארברינגט. (י) מיט אֶהל אײַנגעקנעטעטעם אָדער טראָקנעם שפּייזע־אָפּפֿער זאָלל אללען זאָהנען אהרנ'ס געהאָרען,

תרגום אונקלוס

בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּתִתְעֲבֵד בְּרַדְתָּא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב יָתַהּ דִּילֵיהּ תְּהֵי: (י) וְכָל מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא

רש"י

שאין חולקי' בעורות [זבחי' ק"ג ת"כ]: (ט) לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה. יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה [זבחים כ"ז וצ"ט]: (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת

באור

שבשרן נשרף גם העור בשרפה. וא"כ חטאת ואשם וזבחי שלמי צבור שהבשר לכהנים גם העורות לכהן, לבד עולה שהיא כליל למזבח. והוצרך לומר שהעור שאינ' בכלל הקטרה לכהן יהיה, וכן הוא בת"כ, וכן מה עולה ק"ק ועורה לכהן, אף כל ק"ק עורם לכהן. אבל עורות קדשים קלים אין הכהנים זוכין בהן: אשר הקריב. אחר שהקריב דמה, אבל קודם שהקריב אינו זוכה בו: לכהן לו יהיה, אינו אומר לו יהיה לבד יתפרש על איש שבראש הכתוב, על כן הוסיף לכהן. ואילו אמר לכהן יהיה, היינו אומרים שיהיה בעור לבד קדושה, כמו כל מתנות הקדשים שהן לכהן, על כן הוסיף לו יהיה, שיהיה כקנין כספו ממש למכרו למי שירצה כך נ"ל לפי הפשט, ולא שתהיה לכהן המקריב לבדו. אלא לב"ת אב העובדים באותו יום שחולקין בערב בעורות, וכמו שפרשנו בחטאת ואשם, ואשר הקריב הראוי להקרבה פרט לאונן וטבול יום ומחוסר כפורים שאינן חולקין: (ט) וכל מנחה, זכר בכתוב זה שלשה מנחות האמורות בפרשת ויקרא, מאפה תנור מחבת ומרחשת, יהיה לכהן המקריב אותה. ובפסוק הסמוך אמר שכל מנחה בלולה בשמן, שהיא מנחת סלת, וחרבה שהיא מנחת חוטא ומנחת קנאות, תהי' לכל בני אהרן איש כאחיו. ואמר רמ"בן ז"ל שטעם ההפרש ביניהן מפני שטרח הכהן באפייתן ראוי להרבות שכרו. ואין טעם זה נכון, כי לישת המנחה ואפייתה בבעלים, ומהגשה ואילך מצות כהונה, כמו שבארנו בפרשת ויקרא אלא הטעם שמפורש והנותרת מן המנח' לאהרן ולבניו (פרשה ב' י'), וא"כ ליתנ' לכהן המקריב לבד', וכמו שהוכחנו שם, ולפי מה שאמרנו (פרש' ו' י"ט), שזוכ' בה לחלק אותה כרצונו לאחיו הכהנים. יפה יתקיימו שני הכתובים. אך רבותינו ז"ל אמרו לכהן המקריב לבית אב של יום שמקריבין אותה, ויאמר רמ"בן ז"ל שלא בא לפרשה כפשוטו לפי שאמר וכל מנחה בלול' בשמן וחרב', והרי זה כולל לכל המנחות שבעולם שכלן בלולות או חרבות, וגם זה אינו נראה לי. כי על הקומץ ידבר, שאלו נקמצות אחר שנאפו בתנור או במרחשת או במחבת, ואותן שבכתוב השני נקמצות סלת, אבל רבותינו דאו מפורש גם על האפויות שיהיו לאהרן ולבניו, לא למקריב אותה לבדה וכמו שבארנו ועוד שככה נאמר בחטאת ואשם, ושם אי אפשר לומר שיהיה לו לבדו, כי מפורש כל זכר בכהנים יאכל אותה, וכן באשם, וכמו שבחטאת ואשם פרושו בית אב הראוים להקריב, כן לכהן המקריב הנאמר במנחה ראויה להתפרש כן, ואולם הנאמר אחריו וכל מנחה בלולה בשמן וגו', ענינו שגם אלה דינן כן, וזכרן בפירוש ללמדנו שגם שירי המנחות האלה נאכלים לכהנים. מנחה בלולה בשמן בעבור מנחת העומר שלא נתפרשו שיריה בפרשת ויקרא, ומנחה חרבה שהן מנחת חוטא ומנחת קנאות גם בהן לא נתפרשו דיני השיריים, ופרשן כאן. וחתם לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, ללמדנו כי לכהן המקריב שנאמר בחטאת ואשם ובעור העולה וגם במנח' ענינו על כלל המקריבי' באותו היום בעזרה, וכן יש לפרש מה שנאמר במנחת סולת ובמנחות המאפיות והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (פרשה ב' ג'),

כְּאֶחָיו׃ פ שלישי (יא) וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ (יב) אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב ׀ עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן

אײנעם װיא דעם אנדערן. (יא) פֿאָלגענדעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דאז פֿריידענאָפּפֿער, דאז מאן דעם עװיגען צו עהרען דאדברינגען װירד: (יב) װען מאן עס צום דאנקאָפּפֿער ברינגען װילל, זאָ מוס מאן בייא דעם דאנקאָפּפֿער ברינגען: אונגעזייערטע קוכען, מיט אֶהל אײנגעריהרט, אונד אונגעזייערטען פֿלאדען, מיט אֶהל בעשטריכען, אונד געזאָטטענעם פֿײנעס מעהל, צו קוכען מיט אֶהל אנגעקנעטעט; (יג) נעבסט געזייערטען קוכען זאָלל ער אללעס דיזעס צום

תולדות אהרן וזאת יב׳ זבחים נ׳, ב׳, וק״כ א׳: אם וכו׳ קדושין סם. זבחים נ׳. ב׳. מנחות ע״ז, ב׳, וע״ט ב׳, ופ׳ א׳ התמורה י״ח, א׳ וב׳: והקריב מנחות ע״ט, ב׳. ופ׳ ב׳: וחלות סם ע״ו, ב׳, וע״ח א׳:

תרגום אונקלוס

לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי׃ (יא) וְדָא אוֹרַיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יְקָרֵב קֳדָם יְיָ׃ (יב) אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִנֵּיהּ וִיקָרֵב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין

רש״י

נוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: (יב) אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה [תהלים ק״ז] אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד׳ מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה ג׳ מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ וגו׳ וכל מין ומין י׳ חלות כך מפורש במנחות [דף ע״ז] ושעורן ה׳ סאין ירושלמיות שהן ו׳ מדבריות כ׳ עשרון:

באור

שאינו לכל כהן שירצה. אלא לכהן המקריב, כמו לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, שענינו לכהן המקריב, כלומר לכל בני אהרן המקריבים באותו משמר. וזוהי באמת שיטת רבותינו ז״ל, והדעת מסכמת עליה. אבל רמ״בן ז״ל אמר שעל כן חזר להזכיר מנחת סלת. לפי שהיא מתחלק׳ כולת לזה כו׳ ולזה מעט הייתי אומר שתתחלק מנחה כנגד מנחה, הוצרך לומר שכל מנחה מתחלקת ביניהן, וכבר פרשנו (פסוק ו׳ ט׳), בגם מנחת סלת כאפית אחד הקמילה, וכאמרו רלות תאכל, לא שיאכלנה סולת חלוט גרותהין: נעשה, אם התאר לשון נקבה. כמו אין אבן נראה, ואשר היה נעשה ליום אחד בסגול הוא לשון זכר. (מדברי רא״בע ז״ל): במרחשת, ראיה שהוא שם כלי שיש לה כסוי. וזהו הוראת הבי״ת, ומחבת אין לה כסוי על כן על מחבת. ופרשנוהו בפ׳ ויקרא. וסמך כאן תנור למרחש׳ לפי שבשניהן הנתון בהן מכוס׳. וזהו בתנור במרחש׳, ונפרשת ויקרא זכר מחבת בן תנור למרחשת בעבור משפטיהן. ושם מפורש: (יא) וזאת תורת זבח השלמים, גם עיקר פרשה זו מה שיכתב מהקרבת דם ואימורין ואילך כי ילוה על זמן אכילת הבשר. ולכן הוצרך להזכיר בפרשה זו על הפגול התלוי בזמן האכילה. וזאת לבני אהרן שלא יחשבו מחשבת פגול בעבודתן, ועל כן נאמר בראש הענין דבר אל אהרן ואל בניו לאמר, ולפי שבפרשה זו מדבר על חלק מן הקרבן הנאכל לבעלים ולכהנים. זכר עמו דין הלחם הנאכלת ואין ממנו אשה לה׳: אשר יקריב לה׳, לפי שבפרשה זו ערב דברים שהן על הבעלים, כמו הבאת לחם וזמן האכילה ודיני טומאה, הוסיף אשר יקריב לה׳, כלומר אע״פי שהענין כלו לאהרן ולבניו, תורת זבח השלמים ישמור גם האיש המקריב אותן: (יב) אם על תודה יקריבנו, שרשו ידה, וכאן שהן משורש זה על הודאה כמ״ש (פרשה ה׳ א׳), פעמים מודה כי השם טוב וישר וכדומה בתושבחות כאלה, כמו הודו לה׳ כי טוב (תהלים ק״ו א׳), ופעמים מודה על עצמו כי לא טוב עשה, כמו אודה עלי פשעי לה׳ (שם ל״ב ה׳), והתודה אשר חטא עליה (פרשה ה׳ ה׳), ופעמים כאלט תלדה ומודה כי השם גאל אותו ופדה נפשו מרעה וזובח להודאה, כמו ארבעה שצריכין להודות, הולכי מדברות, ואסירי ברזל, וחולה שנתרפא, ויורדי הים בבואם ליבשה,

וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ (יג) עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ (יד) וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן

אָפּפֿער ברינגען, בייא ווייּ-
נעם דאנק- אונד פֿרייּ-
דענאָפּפֿער. (יד) איין
שטיקכֿאַן יעדעם בראָדט-
אָפּפֿער ברינגט ער אלס
איינע הֶעבע דעם עוויגען;
דאר. דיזעם זאָלל דעם
פריסטער געהאָרע, וועל-
כער דאז בלוט דעם פֿריי-

ת"א וסלת זבחים נ"ח, א': על חלות שם נ"ז, ב'. מנחות ע"ב, א', וע"ז ב' וע"ח א': זבח שם י"ט, א', ונ"ז א', וע"ו ו', וע"ח א': והקריב פסחים ל"ז, ה'. מנחות ע"ז, ב', וע"ח ב':

תרגום אונקלוס

דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָּא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח׃ (יג) עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵב קוּרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ (יד) וִיקָרֵב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קוּרְבָּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דְיִזְרוֹק

רש"י

מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: (יג) יקריב קרבנו על זבח. מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח [ת"כ מנחות ע"ח]: (יד) אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים

באור

בכאן נאמר בס' תהלים יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים ק"ז ח'). וסמך ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה (שם ק"ז כ"ב), ועל זה אמר אם על תודה יקריבנו, שהלל מגדה ורוצה להודות לה' חסדו, וזובח שלמי תודה. הם טעונות לחם האמור בענין, וגם תודה נקראת זבח שלמים, ונכללה בפרשת זבח שלמים האמורה בפרשת ויקרא. וזהו שאמר רש"י ז"ל אם על אחת תהלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן, ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן, וכן אמר רא"בע ז"ל ואם על תודה, טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה, ובפסוק ואם נדר בעז"ה יתבאר יותר: זבח התודה, הוסיף מלת זבח, כמו זבח שלמים. מטעם שאמרנו שכל זבח סעודה, וקורא לאחיו ורעיו לאכול מזבחו, לספר להם חסדי ה'. וכאמרו ויספרו מעשיו ברנה, ואמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם שם ל"ב): בלולות בשמן, בעודן סלת, ועניינו חלות אפויות מסלת בלולה בשמן. כן פירש"י ז"ל פרשת ואתה תצוה: חלות מצות: ורקיקי מצות, שתי אלה הן מנחת מאפה תנור האמורים בפ' ויקרא ושם מבואר: וסלת מרבכת, לחם חלוט ברותחין כל צרכו, כן פי' רש"י ז"ל, והיא כמו מנחת חביתין שגם בה נאמר מרבכת תביאנה. וכתוב על מחבת בשמן תעשה וגו' תופיני, וכן סלת מרבכת האמור כאן. וכמו שפסק רמב"ם ז"ל כיצד היא מורבכת, חלוט' ברותחין, ואחר כן אופה אותה מעט, ואח"כ קולה אותה בשמן על האלפס וכו' וזהו הרבוך האמור בכל מקום, ואם כן לחמי תודה באין שני מיני מאפה תנור, ומין מחבת: (יג) על חלת לחם חמץ, ענינו כמו על עולת התמיד יעשה, כלומר מלבד עולת התמיד. וכן כאן מביא עשרים עשרונים, ואופה מהן ארבעים חלות. מכל מין עשר, ועשר מהן חלות חמץ, כל אלה עשרון. ומעשר עשרונים השניי' אופה שלשה מיני מצות האמורות בענין. מכל מין עשר חלות, כל אלה שלישית עשרון, כמו שלמדו רבותינו מן הכתובים. ולמדו על חלות לחם חמץ כמו ראיה שהלות לחם הרך מרובות כשלשה מינים של מצה. שוב ראיתי לרמ"בן ז"ל שכתב על חלות לחם חמץ כמשמעו עליהן, שיביא חלות לחם חמץ ועליהן יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם מצה הנזכר, ועשה עיקר לחם חמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה נגד כל שאר המינין, ורא"בע ז"ל פי' על חלות, כמו ויבואו האנשים על הנשים, ובעבור עם החלות: על זבח תודת שלמיו, הזבח עיקר, ודרשו רבותינו מזה שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח, ובישחט עליו, כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה: (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן, חלה אחת שלמה מכל מין לחם, נמצא נוטל תרומה ארבע חלות, ולשון רש"י ז"ל לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים, ובשרה לבעלי' חוץ מחזה ושוק שבה, כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים, ובתודה קרויה שלמים: תרומה לה', למדו רבותינו נאמר כאן

הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ (טו) וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ (טז) וְאִם־נֶדֶר ׀ אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת

ת"א הזרק זבחים ד', א', וק"נ ג': ובשר שם ד', א', וק"נ ג': לא יניח שם נ"ו, א': ואם נדר פסחים ע"א, א'. ר"ה ה', ב': ביום זבחים נ"ו, א':

רענאָפּפֿערס שפּרענגט. (טו) דאז פֿלייש פֿאָן דיזעם דאנק־ אונד פֿריידענאָפּפֿער, מוס אן דעם טאַגע געגעססען ווערדען, אן וועלכעם עס געאָפּפֿערט וואָרדען; מאַן זאָלל ניכטס דאפֿאָן ביז מאָרגען לאססען. (טז) איזט עס אבער איין געליבדע אָדער פֿרייאווילליגעס אָפּפֿער, זאָ זאָלל עס אן דעם טאגע, דא ער זיין אָפּפֿער דארברינגט, געגעססען ווערדען; אונד טאגס דאראויף (אבער נור וואס איבריג בלייבט) דארף מאן אויך דאפֿאָן

תרגום אונקלוס

יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ (טו) וּבְשַׂר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קוּרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכֵיל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ (טז) וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּיקָרֵב

רש"י

ונשרפה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש במנחת התודה חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה [ת"כ]: ביום קרבנו יאכל. ובזמן בשרה זמן לחמה: לא יניח ממנו עד בקר. אבל אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה [זבחים ל"ו]: (טז) ואם נדר או נדבה. שלא הביאה על הודאה של נס איננה

באור

תרומה לה' ונאמר בתרומת מעשר תרומה לה', מה להלן אחד מעשרה אף כאן א' מעשרה, ולפי שהקפידה תורה אחד מכל קרבן, שיהא שלם, למדנו שאופה מכל מין עשרה חלות, שאם פחות או יותר, נמצא מפריש כהוגן: לכהן הזורק את דם השלמים. הראוי לזריקה, והן אנשי בית אב של יום הטהורין, ולא אחד לכהן המקריב, שלא נטעה שמקריב קומץ מן הלחם של מנה לכך פירש הזורק את דם השלמים: (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. פירש"י ז"ל יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת י"ד שיהו נאכלין ליום ולילה כן נדרש בת"כ ובזבחים שלהי כל הפסולין, ושם אמרו וחגיגה הבאה עם הפסח, ופרשו רבינו הלל ורמב"ן ז"ל שלמים הבאין ממותר הפסח. אבל חגיגת י"ד נאכלת לשני ימים. וזה תלוי במחלוקת תנאים, ואין להאריך בזה בפשט המקרא, שהי' לו לומר ובשר זבח תודתו, והוסיף שלמיו מרבה בשר כל הנאכלין שאינו מפורש בהן זמן אכילתן, שיהו נאכלין כשלמי תודה ליום ולילה שהרי אמרו רבותינו ז"ל שכלן מביאין שלום לעולם: ביום קרבנו יאכל, ביום שמקריבין אותו, והלילה שלאחריו, כאמרו לא יניח ממנו עד בקר, אבל אוכל הוא כל הלילה, ומלת יום על שלשה דרכים. האחד יום של מעשה בראשית שהוא כ"ד שעות ומתחיל מערב עד ערב, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד והשני כל כ"ד שעות הם יום, יתחילו מתי שיתחילו, והוא מעת לעת, כמו המדברים על הגלגלים כל פעם שיסובב השמש בגלגלו הוא יום שלם, כי יום מדת זמן של יום ולילה, והשלישי שם פרטי לזמן האור עליו נאמר ויקרא אלהים לאור יום, ורוב מצות התורה נוסדים על יום של מעשה בראשית מערב ועד ערב, ומקצתן על זמן האור, ובקרבנות על יום של מעת לעת, היום הולך אחר הלילה ועליו נאמר כאן ביום קרבנו יאכל שהוא יום הזביחה, והלילה שלאחריו שהן בתוך כ"ד שעות, ולא כ"ד שעות שלמות, אלא לא יניח ממנו עד בקר אפילו נשחט אחר חצות. לא יאכל רק עד בקר. ונראה שמצוה לאכלו ביום הקרבתו, אלא שאם לא אכלו כלו, או שלא אכל ממנו כלום ביום הקרבתו, מותר לאכלו כל הלילה, אלא שלא יניח ממנו עד בוקר, וכן נדרש בת"כ אבל הנאכלין לב' ימים ולילה אחד. ומסברא גם בתודה כן הוא: לא יניח ממנו. בזדון, כי אם הבשר מרובה ואין לו קרואים שיאכלו עמו, מה יש לו לעשות? ונראה שהזובח תודה ושלמים ראוי לו להקדים קרואים שיאכלו עמו כדי שלא יבא לידי

תרגום אשכנזי

עססען. (יז) וואס פֿאָן דעם פֿליישע דעם אָפּפֿערס איבריג בלייבט, זאָלל אם דריטטען טאַגע פֿער־

וְהַנּוֹתָ֥ר מִמֶּ֖נּוּ יֵאָכֵֽל׃ (יז) וְהַנּוֹתָ֖ר מִבְּשַׂ֣ר הַזָּ֑בַח בַּיּוֹם֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י בָּאֵ֖שׁ

ת״א והניתר פסחים ג׳, א׳. זבחים כ״ח, א׳, וע״ז ג׳:

רש״י

טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו.

תרגום אונקלוס

נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּדְאִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכֵיל׃ (יז) וּדְאִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃

בראשון יאכל. וי״ו זו יתרה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה [בראשית

באור

נותר, ורמז לדבר זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי, על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז׳ ט״ו), כלומר לריך אני לאוהבים ורעים שיאכלו אתי, וזהו שקרא אותן הכתוב תמיד זבח תודה זבח שלמים, ללמדנו שהן תמיד זבח משפחה. לספר מעשיו בקהל עם. כי בשר הבקר הגדול, כשיאכל ליום ולילה עם לחמי תודה, נריכין אוכלים רבים שלא יבא לידי נותר. וכשהותיר נזדון עובר בל״ת: (טז) ואם נדר או נדבה. נדר שהיה בצרה או בדאבה. ונדר נדר לאלהי ישראל שאם יקרנו כך או כך יביא קרבן שלמים, ונתקיים חפצו ומקריב נדרו. כמו וידר יעקב נדר (בראשית כ״ח כ״ב). ונדבה שנדבה רוחו להקריב קרבן לה׳, וזהו נדבה. וכשקבל עליו נדר או נדבה, דינו כאמור בענין שנאכלת לשני ימים ולילה אחד ואינה טעונה לחם. וזהו פי׳ דברי רבותינו מה בין נדר לנדבה, נדר הרי עלי, נדבה הרי זו, שהרי כל עצמו של נדר הוא ספק, שאם יבוא לו כך יעשה כך. ואי אפשר אלא באומר הרי עלי, שאם יקרנו להפך אינו מתחייב כלל, וכן כל האומר הרי עלי, כי סוף סוף לשון זה על נודר בשביל דבר ואינו מפריש מיד. אבל נדבה מקדישה מיד ואומר הרי זו. ורש״בם ז״ל פי׳ ואם נדר או נדבה, שאמר הרי עלי שלמים, שזהו לשון נדר ותשלומים, וכבר אמרנו שאין שלמים לשון תשלומים. ועוד כמו שנדר ונדבה קרוים תשלומים, כן חייב לשלם את התודה. ויפה אמר רא״בע ז״ל ואם נדר. שבטא בשפתיו בצר לו, ונדבה, שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה: זבח קרבנו. קרבן להיות זבח לקדושים עליו: ביום הקריבו. שם הפעל מהבנין הנכבד הנוסף, והפסיק בנגינה תחת יאכל, לפי שנאמר למלוה, שנאוי לו לאכול ממנו ביום ההקדבה. וכן אמרו בת״כ: וממחרת התיר הכתוב לאכול אותו שני ימים והיה לו לומר וביום השני כמו והנותר מבשר הזבח ביום השלישי, ולמה אמר וממחרת? וידאה בעיני לפי שמלת יום יורה כאן על כ״ד שעות. כמו שפרשנו בתודה, וכמו ביום הקריבו את זבחו יאכל שהוא עם הלילה שלאחריו. ואילו אמר וביום השני היינו מפרשין גם זה עם לילה שלאחריו. ויהי׳ מותר לאכול עד בקר יום שלישי, ואין זה הדרך הנכונה. שאין שלמים נאכלים אלא לשני ימים ולילה אחד, על כן אמר וממחרת, ללמדנו שאינו אלא יום שאחר הלילה הראשון, לא אור ליום שלישי, שאינו בכלל מחרת, כי אין מחרת אלא על יום של מעשה בראשית המתחיל מן הלילה. וכן להלן אמר ביום זבחכם יאכל וממחרת והנותר עד יום השלישי באש ישרף, ושם הדבר מתבאר יותר. לפי שכאן כתוב אחריו והנותר ממנו יאכל, ואפשר לחשוב שהנותר אחר המחרת יאכל עוד בליל יום הב׳. כמו שאמר בתודה לא יניח ממנו עד בקר, אבל בפ׳ קדושים כתיב אחריו והנותר עד יום השלישי באש ישרף. מפורש שבתחלת יום שלישי הוא נותר, והוא תחילת ליל שלישי. שעל כן אמר ג״כ ממחרת שהוא יום שני עד הערב, שכן מחרת בכל המקרא. וידענו כי יום שלישי הוא יום של מעשה בראשית שמתחיל מן הלילה, ורא״מ ז״ל כתב בשם רבינו ישעי׳ הראשון בכרוסו לת״כ שכך היא קבלה בידנו איש מפי איש עד משה רבינו תסיני ששלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד. ולדברינו מלבד הקבלה הדבר מפורש במקרא, וכן דעת חכמים ז״ל בת״כ, ובפסחים (דף ג׳ ע״א) שאמרו ת״ל עד יום, עד יום הוא נאכל, ולא אור ליום שלישי. ויפה פירשו רבינו חיים כהן ז״ל דעד יום השלישי עד ולא עד בכלל, ותחלת יום ב׳ הוא לילה שלפניו שהוא אור ליום ג׳ ואם הוא נכתב יקרבנות סיומן מעת לעת, ונוכל לומר ולא עד בכלל ואעפ״כ יהיה נאכל גם אור ליום ג׳. הדבר למד ממלת ממחרת כמו שאמרנו, ולדעתי בעבור קושיתנו פירש״י ז״ל בענין אחד. אבל תתישב מדברינו: וממחרת ודנותר ממנו יאכל, פירש״י ז״ל בראשון יאכל, וי״ו זו יתרה היא, ויש כמוה במקרא הרבה כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה, תת וקדש וצבא מרמס, ושעור הכתוב לדעתו וממחרת יאכל הנותר ממנו

יִשָּׂרֵף׃ (יח) וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה

ת"א ואם וכו' שם י"ב, א', וכ"ו א', ות"ד ג'. מנחות י"ז, א'. חולין פ"א, ג': לא ירצה זבחים כ"ג, ג', וכ"ט ו'. מנחות כ"ה, ג':

בראננט ווערדען.(יח)האט אבער פֿאַן דעם פֿליישע דער פֿריידענאָפּפֿער אויך אם דריטטען טאגע גע־געססען ווערדען זאָללען, זאָ ווירד דאז אָפּפֿער ניכט

תרגום אונקלוס

(יח) וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא

רש"י

ל"ו] תת וקדש ונבא מרתם [דניאל ח']: (יח) ואם האכל יאכל וגו'. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל

באור

בראשון. אבל רמב"ן ז"ל אמר שגם אם הוי"ו יתירה תפרש, וממחרת הנותר ממנו בראשון יאכל, לא שיותיר לדעת, ואם כן אין אנו צריכין לומר שוי"ו נוספת. אלא שאם היה אומר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת. הייתי אומר שיאכל מקצתו ביום ראשון ומקצתו ביום שני, וצריך להשאיר ממנו לאכילת המחרת, על כן חזר ופי' והנותר ממנו יאכל, הנותר מאכילת יום ראשון, לא שישאר בכונה כלו או מקצתו ליום המחרת, וזהו דעת רבותינו בת"כ. אבל הנגינה מסכמת לדעת רש"י ז"ל, שאם כדברי רמב"ן ז"ל, היה לו להפסיק במלת וממחרת. כמו שהפסיק בפרשת קדושים, אבל אם הוי"ו נוספת יפה אמר וממחרת הנותר ממנו בראשון יאכל. ולמדנו ג"כ שאינו רשאי להניח מדעתו למחרתו, ועתה שפירש הכתוב כאן לא הוצרך עוד לפרש בפ' קדושים, ולדעתי אין הוי"ו נוספת והכתוב מלמד בנותר שני דברים, אמר תחלה ביום הקריבו את זבחו יאכל, שמצוה עליו לאכול כלו ביום הקרבתו, ואח"כ אמר וממחרת. שאם לא אכל ממנו כלום בראשון יוכל לאכלו כלו ממחרתו וכן אם אכל מקצתו ביום ראשון, הנותר ממנו יאכל למחרתו. ואינו בא בק"ו, שהייתי אומר על כל פנים יאכל כלו ביום אחד או בראשון או בשני: (יז) והנותר מבשר הזבח, ביום השני בערב, שהוא סוף המחרת. ולכן הפסיק בנגינת הטעם במלת הזבח, שאינו דבק עם ביום השלישי, כי בתחלת ליל שלישי נעשה נותר ואסור באכילה. וביום השלישי דבק עם באש ישרף, אע"פי שאסור מבערב, אינו נשרף עד בקר יום שלישי, ומלת ביום על עת האור, כמו שפרשנו (פסוק ט"ו), ולולי כן לא היה צריך להאמר. אלא והנותר מבשר הזבח באש ישרף, וזהו ששנו רבותינו ז"ל ביום הוא נשרף ולא בלילה, וזה בנה אב לכל הנשרפין ששורפין אותן ביום ולא בלילה, לא שאינו נשרף רק ביום השלישי, אלא אם עבר ולא שרפו בשלישי, שורף אחרי כן: (יח) ואם האכל יאכל, אם נפרש פרושו כפשוטו שאם יאכל מבשרו ביום השלישי לא ירצה הקרבן, והמקריב אותו לא יחשב לו לקרבן, וצריך להביא קרבן אחר, כי פגול יהיה, ומלבד שלא ירצה. גם הנפש שאכלה הנותר עונה תשא, לא ידעתי לישב אותו על מכונו, שאם אמר לא ירצה שעניינו כמו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם (פרשה כ"ב כ'), ידענו שאינו נחשב לקרבן, ולמה הוסיף המקריב אותו לא יחשב לו? ועוד שלא מצאנו בכל המקרא יחשב או לא יחשב שמתפרש כמו זה כי תמיד נסמך לו הענין, כמו ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו ו'), ותחשב לו לצדקה (תהלים ק"ו ל"א), דם יחשב לאיש ההוא (פרשה י"ז ד'), והכרמל ליער יחשב (ישעי' כ"ט י"ז), וכן כלם. וכאן נאמר סתם. והיה לו לומר המקריב אותו לא יחשב לו לרצון, ומה שתרגם יב"ע מן דמקריב יתיה לא יתחשיב ליה לזכו. מדעתו הוסיף מלת לזכו, שלא נזכר במקרא? ועוד שהיה לו לומר המקריב אותו לא ירצה ולא יחשב לו, כי מלת לו נופל גם על ירצה, כמו ונרצה לו לכפר עליו (פרשה א' ד'), או לא ירצה ולא יחשב למקריב אותו, עכשיו שאמר תחלה לא ירצה, ואח"כ המקריב אותו, נראה שמדבר עם שנים? ועוד מה טעם לומר פגול יהיה יאמר פגול הוא, ואם נאכל כלו, מה יהיה פגול? ועוד אם אחד מן הקרואים אכל ממנו חוץ לזמנו, מה טעם לא יחשב לבעלים לקרבן, והכתוב אומר ואם האכל יאכל יהיה מי שיהי'? ועוד למה אמר והנפש האוכלת ממנו, ובו ידבר. והיה לו לומר והנפש האוכלת עונה תשא? ועוד איך אפשר לומר אחד שנעשה הכל כהלכתו. הדם נזרק על המזבח והוקטרו האימורין, יחזור ויפסול למפרע. כמו שהקשו רבותינו ז"ל בת"כ? לכן נראה ברור שאין כונת הכתוב אלא כקבלת רבותינו ז"ל שאמרו בת"כ והובא בזבחים (דף כ"ט ע"א), ואם האכל יאכל וגו' אמר ר' אליעזר בוא אזנך לשמוע במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי הכתוב מדבר, או אינו אלא באוכל

תרגום אשכנזי

גנעויג אנגענאמען; עס זאלל דעם ניכט אנגערעכנעט ווערדען, דער עס ע־בראכט האט; זאנדערן פערווארפען זיין; (א־ער דער עס דארברינגט, מוס דיעזען געדאנקען ניכט הא־בען; דען עס ווירד

הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃

תולדות אהרן המקריב ר"ה ו', א' זבחים י"ג א': יחשב פסחים ט"ז, ב'. יומא ז', א'. נדרים ל"ו, א'. זבחים כ"ג, ב', וכ"ט ב'. מנחות כ"ט, א': פגול זבחים כ"ח, ב': והנפש מנחות י"ג, ב'. תמורה ג', א'. כריתות ה, ב':

רש"י

למפרע תלמוד לומר המקריב אותו לא יחשב בשע' הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי. [ת"כ] וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה

תרגום אונקלוס

תְּלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵב יָתֵיהּ לָא יִתְחַשַּׁב לֵיהּ מְרַחַק

באור

מזבחו ביום השלישי. אמרת אחד שהוא כשר יחזור ויפסול. וכשהשיב ר' עקיבא על שאלה זו, אמר לו ר' אליעזר הרי הוא אומר המקריב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי. ועתה יתישב המקרא על אפניו, שאין ואם האכל יאכל אכילה ממש, אלא כתו חסר לת"ד. וענינו אם להאכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי. כלומר אם שחטו קבל או הוליך דמו. או זרקו על המזבח במחשבה זו שיאכל גם ביום השלישי, אז לא ירצה הקרבן, אינו עולה לרצון לבעליו. ויפה תרגמו הרב המעתיק (אויך אהן דריטטען טאגע גענאססען ווערדען זאללען), ולפי שכל המקרא לא מללנו האכל יאכל כי אם כאן ובפרשת קדושים ושתיהן אצל פגול, אחשוב כי המקור עם העתיד הוראתן על הזמן העומד ובבא, כי לפי שמדבר על המחשב מיד בשעת עבודה על ענין האכילה שיאכלנו מיד, ואם יותר ממנו עד יום השלישי יאכל גם הנותר. ולפי זה כדרך שוחט בהמת חולין, לכן הוא עון פלילי. כי את קדש ה' חלל, כי השם הבדיל בין הקדש ובין החול בזמן ובמקום, שקבע בקדשים לכל אחד זמן לאכילתו. ומקום לאכילתו ומי שמיקל במחשבתו באחת משתי אלה, ושוחט במחשבת חוץ לזמנו או במחשבת חוץ למקומו, עשה קדש חול ופוסל הקרבן: המקריב אותו לא יחשב לו. אחר שאמר שנפסל הקרבן הזהיר את הכהן המקריב שלא יחשב לו, כלומר שלא יחשוב כן. וזהו כ"י משפט הלשון, שלא יבוא זאת במחשבתו. כמו ולמה חשבת כזאת (שמואל ב' י"ד ח"ו). וכן כאן שלא יחשוב זאת המחשבה הנזכרת בפסוק זה, וכן אמרו בגמרא (שם) אחרים אומרים לא יחשב במחשבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי, ופירש"י ז"ל המקריב אותו לא יחשב מחשבה זאת, ועוד שם (שם ע"ב) אמר ר' ינאי מניין למחשב בקדשים שהוא לוקה שנאמר לא יחשב, ופירש"י ז"ל קרי בי' לא יחשב (פי' בקל או בפעל) להזהיר כהנים על כך, ובסמוך יתבאר שגם לשנית הקריאה אין צורך. כי משפטו להיות בפעל ולהסמך לאלת לו: לא יחשב לו. כל לשון המחשבה בבנין רקל מונח על מחשבות שהן כדרכי שאר החושבים, כי בני אדם נבדלין במחשבותיהם כפי הבדל נטיותיהם הפנימיות. ע"ד משל על עני ואביון יחשוב הרחמן מחשבות רחמים, והאכזרי יחשוב מחשבות אכזריות. וכן הוא בכל דבר, אבל החושב מחשבות זרות, בין שהן מחשבות חכמ' או סכלות, שאין כל זולתו חושב כן. יניחו עליו הנפעל. כאילו הוא מוכרח מנטייתו המופלגת, גם יוסיפו הלת לו, המורה שהחושב הזה נבדל משאר בני אדם במחשבתו זאת. כמו הלא נכריות נחשבנו לו (בראשית ל"א ט"ו). לפי שהתאכזר אפילו עם יוצאי חלציו, ואין כן דרך שאר האכזרים. וכן מאפס ותוהו נחשבו לו (ישעי' מ' י"ז). לפי שהמחשבה העמוקה הזאת היא כפי חכמת השם לבדו, שאין חקר לתבונתו. ובארנו כל זה בארוכה בבית השלישי מש' בן נעול, וכן כאן לפי שהכהן עומד לשרת לפני ה'. ונאמר עליו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב' ט"ו), חלילה לו לחשוב כזאת בעבודתו. ואם יחשוב אחד כן מהפלגת סכלותו, יאמר עליו הנפעל, ועל דרך זה בא האזהר' לא יחשב לו לדעת ר' ינאי. ולדעת אחרים נאמר כן לפרש ענין ואם האכל יאכל שמדבר על המחשב, לא על האוכל וזהו שפירש"י ז"ל לא יחשב לו, כן פרושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה, לא אמר אל יחשוב כן. אלא לא תעלה זאת במחשבה, והדברנו תבינהו, ואולם אם עושה כן בזדון, שמתאמץ לפגל במחשבתו הקדשים, הרי הוא מנאץ השם לחלל כל קדש וכופר בקדושה עליונה. עליו שנינו (אבות פ"ג) המחלל את הקדשים וכו' אין לו

(יט) וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ (כ) וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה

ת"א והבשר פסחים ט"ז, א', וכ"ד א', וע"ט א', וס"ג, ז'. זבחים כ"ד, א'. יבמות ע"ד, ב'. סוטה כ"ט, א'. זבחים ל"ד, ב'. ות"ו ב'. חולין ל"ו, א': אשר לה' פסחים ל"ה, א'. זבחים נ"ו, ב'. מנחות כ"ה, ב':

דאדורך פערוואָרפֿען). דיא פערזאָן, וועלכע דאַפֿאָן איסט, טרעגט איהרע מיססעטהאט. (יט) דאז אָפפֿערפֿלייש, וועלכעס עטוואס אוריינעס בעריהרט, זאָלל ניכט געגעססען, זאָנדערן פֿערבראננט ווערדען. וואס זאָנסט אָפפֿערפֿלייש בעטריפֿט, זאָ קאן יעדער ריינע דאַפֿאָן עססען. (כ) ווען אבער יעמאנד פֿאָן דעם פֿלייש דעס פֿריידענאָפּפֿערס איסט, וועלכעס דעם עוויגען צו עהרען בעשטיממט איזט, אינדעם ער איינע אונרייניגקייט אן זיך האט; זאָ

תרגום אונקלוס

יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל׃ (יט) וּבְשַׂר קוּדְשָׁא דִּי יִקְרַב בְּכָל מְסָאֲבָא לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְשַׂר קוּדְשָׁא כָּל דְּיִדְכֵּי לְקוּדְשָׁא יֵיכוּל בְּשַׂר קוּדְשָׁא׃ (כ) וֶאֱנָשׁ דִּי יֵיכוּל בִּשְׂרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא

רש"י

ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר [דברים י"ב]. ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: (כ) וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא

באור

חלק לעה"כ: פגול יהיה. וכן ופרק פגולים כליהם (ישעי' ס"ה ד'). ואונקלוס ז"ל תרגם מרחק יהי. ובת"י פסול יהא, ורד"ק ז"ל אמר הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו וכן אמרו ז"ל פגול טעון עבור צורה, כלומר שאינו נשרף עד שתעבר צורתו, ואם כן יתישב אמרו פגול יהיה, שימתינו עד שיהיה פגול, ובפרשת קדושים אמר פגול הוא, ומשמעו מעת שחשב עליו כן נקרא פגול. אולי על שם העתיד לפי שאינו עומד עוד לאכילת אדם אלא להתפגל, ואין פגול רק בחושב מחשבת חוץ לזמנו, אבל מחשבת חוץ למקומו, או מחשבת שינוי השם וכיוצא אע"פי שפוסלין הקרבן אינו נקרא פגול, ואין האוכל ממנו חייב כרת: והנפש האכלת ממנו, אפילו בתוך זמן אכילתו, עונה תשא. לפי שהבשר הזה פגול יהיה, תעבור צורתו וישרף, כי לפי שעד כאן דבר על החושב, שבמחשבתו שחשב לאכלו חוץ לזמנו נעשה הקרבן פסול ולא ירצה, בא ללמד עתה שהאוכל ממנו עונו ישא: עונה תשא, כמשפט כבד יכבד עליה עון זה, שעל ידו חייבת כרת, כמו שלמדנו בג"ש עון עון מנותר האמור בפרשת קדושים: (יט) והבשר, ה"א הבשר על הנזכר למעלה ובשר זבח תודת שלמיו, מבשר זבח שלמיו, כלומר אם בשר קדש זה יגע בכל טמא לא יאכל, וזו אזהרה לטהור האוכל בשר קדש שנטמא. ובסוף זכר דיני נותר ופגול וטומאה וחלב דם הנוהגים בכל הקדשים, ושב על הענין כלו הנזכר למעלה, וגם שכן הוא מקדשים קלים: והבשר, גם זה הוא הנזכר למעלה בשר קדש של שלמים: כל טהור יאכל בשר, כל מי שהבעלים רוצים להקדיש לאכול מזבחם רשאי לאכול ממנו בתנאי כשיהי' טהור מכל טומאה, ודבר טוב הוא עשה, שעי"ז אינו בא לידי נותר. וכן שנו בת"כ לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל (דברים י"ב כ"ז), יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים, לכך נאמר כל טהור יאכל בשר, ורשב"ם ז"ל אמר כל טהור יאכל בשר טהור, ולא ידעתי טעמו שעל בשר קדש שנטמא כבר הזהיר, גם בכתוב נאמר בשר סתם: (כ) והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה', והוא הדין לכל הקדשים, ומקרא מפורש כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' וטומאתו עליו ונכרתה וגו'. איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר (פרשה כ"ב ג' וד'), וכפי פשט המקרא שם הזהיר לבני אהרן שלא יאכלו

וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ (כא) וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ (כב) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־

ת"א וטמאתו פרות י"ד, ג'. זבחים ל"ג, ו'. ות"כ נ', ר"ז ו' ג': בבהמה שבועות ז', ח' • חולין ע"ח, ח': ואכל זבחים מ"ג ח', ות"ד ג':

זאָלל ריאזעלבע פּערזאָן אויס איהרעם פֿאָלקע אויסגעראָטטעט ווערדען. (כא) ווען יעמאנד עטוואס אונרייניגעס אנריהרט: אן דיא אונרייניגקייט איינעס מענשען, אָדער אן איין אונרייניגעס פֿיה, אָדער זאָנסט איין אונרייניגעס שייזאל; אונד פֿאָן דעם פֿלייש דעם פֿריידענאָפּפֿערס איסט, וועלכעס דעם עוויגען צו געהערען בעשטיממט איזט: זאָלל אויס זיינעם פֿאָלקע אויסגעראָטטעט ווערדען. (כב) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא

רש"י

אינו ענוש כרת אלא אהרה [פסחים ע"ו זבחים כ"ג]: והבשר אשר יגע בכל טמא וגו' ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגז"ש. שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות [דף ו'] אחת לכלל ואחת לפרט ואחד ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (והבשר כל טהור יאכל בשר. כלומר כל מה שאמרתי לך בחטאת ואשם שלא יאכלו חוץ לקלעי' לסורה כמו שכתוב בחצר אהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כי

תרגום אונקלוס

הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (כא) וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא אוֹ בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל רְחֵשׁ מְסָאַב וְיֵיכוּל מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (כב) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כג) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

קדשי קדשים בטומאת הגוף, ואין צורך להזהיר עליהן ישראל, שאפילו זר טהור לא יאכל קדש, וכאן הזהיר לכל ישראל על בשר זבח השלמים הנאכלין לכל אדם שלא יאכלוהו בטומאת הגוף, אבל חכמים ז"ל דרשוהו במדת כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא. מה שלמים מיוחדים קדשים שקדושתן קדושת מזבח, אף אין לי אלא כל דבר שקדושתו קדושת מזבח יצאו קדשי בדק הבית ולמדנו מפי' אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' הנאמר בפרשת אמור אינו אלא קדשי המזבח: וטמאתו עליו, בעוד טומאתו עליו, שטומאה יוצאה מגופו, כמו זב ומצורע ובעל קרי, אבל כשנטהר מטומאתו מותר לאכול קדשים. לכן אין לפרשו על טומאת בשר קדש. שאינו יוצא מידי טומאתו לעולם, ועוד טמאתו טומאת עצמו שיוצא מגופו. כי נוגע בטומאה אינו טומאתו, וטומאת בשר אינו אלא על ידי נגיעה ועוד למדו חכמים בג"ש שמדבר על אוכל קדש בטומאת הגוף, והכל פשט המקרא: (כא) ונפש כי תגע, אם נוגע בטומאה חייב כל שכן טמא עצמו שנאמר בכתוב הראשון, אלא שבכלל יגע נוגע במת שצריך הזאה שלישי ושביעי, ולא למדנו הימנו אפילו טומאה יוצאת מגופה, וכן הכתוב הראשון בטומאת עצמו כגון זב ומצורע, שאע"פי שטבלו והעריב שמשן הרי הן מחוסרי כפורים וקורא אני וטומאתו עליו. והכתוב השני בטומאות קלות טומאת ערב: בכל טמא, בכל בעל הי טמא, אבל אוכלין ומשקין וכלים, אינן מטמאין אדם. ובכל טמא הגל בכלל גם המת: בטמאת אדם, שנגע בזב בזבה במצורע או בטמא מת ונדה ויולדת: בבהמה טמאה, בנבלת בהמה טמאה וכן מפורש בפרשת עולה ויורד, ויאמר רמ"בן ז"ל אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קלת הטמאים וה"ה לכלן, כי גם בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל קדשים חייב כרת, ויש לפרש בהמה טמאה האמור כאן, על טומאת נבלה בין טהורה לאכילה בין טמאה, ואין כן בפרשת ויקרא שפירש בנבלת בהמה טמאה, ואם כן נזכרו הטומאות כולן: שקץ טמא, כל שקץ טמא לאכילה, ומלת טמא על הנבלה, והן השרצים המטמאין במותן, הנזכרים בפרשת שמיני

מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כג) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃ (כד) וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ (כה) כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־

ת״א כל חלב יומא ע״ד, א׳. זבחים כ״ו ב׳. חולין קי״ז, א׳. כריתות ע״א, ב׳: וחלב זבחים ס״ט, א׳. חולין ל״ו, א׳: יעשה פסחים כ״ג, א׳: ואכל זבחים ע׳, א׳: כי יבי׳ פסחים מ״ג, ב׳. בכורות ט״ו, א׳. כריתות ד׳, א׳:

פָֿאָלגט: (כג) רעדע צו דען קינדערן ישראל׳ס, וויא פָֿאָלגט: אללעס אונשליט פָֿאָן איינעם אָכסען, איינעם לאממע אָדער איינער ציגע זאָללט איהר ניכט עססען. (כד) דאז אונשליט פָֿאָן איינעם געפֿאללענען, אָדער פָֿאָן איינעם צעררייססענען פֿיה קאן צו אללערלייא ארבייט געברויכט ווערדען: אבער עססען זאָללט איהר עס ניכט: (כה) דען ווער אונשליט איסט פָֿאָן איינעם זאָלכען פֿיה, דאפֿאָן מאן דעם עוויגען צו עה־

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר כָּל תְּרַב תּוֹר וְאִימַר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן׃ (כד) וּתְרַב נְבֵלָה וּתְרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵד לְכָל עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלוּנֵיהּ׃ (כה) אֲרֵי

רש״י

טהור יאכל בשר אפי׳ בכל העם:) (כד) יעשה לכל מלאכה. בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות [ת״כ פסחים כ״ג]: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא

באור

ואין כן בפרשת ויקרא שפי׳ בנבלת שרץ טמא. ושם מפורש: ונכרתה. אפרש בעז״ה (פרשה כ׳ ג׳): (כג) דבר אל בני ישראל, בפרשה הזאת אין בה מצוה לבני אהרן בפרט, על כן נאמרה לכל ישראל: חלב. מלת חלב מפורש (פרשה ג׳ ג׳ וט׳). שור וכשב ועז. הן המינין שמקריבין מהן קרבנות בהמה, כמפורש בפ׳ ויקרא: לא תאכלו. חלבם אפילו חולין, כמו שיתבאר לפנינו: (כד) וחלב נבלה, מתה מאליה או נתנבלה בשחיטה: טרפה, שנטרפה מחיה ואינה יכולה להבריא, או שיש בה חולי שבוודאי תמות: יעשה לכל מלאכה, אם לומר שמותר בהנאה, חלב כשרה ג״כ מותר למלאכה, בתרגום יב״ע ותריב חיוא דמקלקלא וכו׳ אפשר דיתעביד לכל עבידתא, בדם תריב חיוא דמכשרא יתסק על מדבחא. ומיכל לא תכלוני, וזה תמה כי חלב בהמת חולין הכשרה לאכילה אינו למזבח, אבל לדעת המתרגם נאמר כן לאותו הדור שלא הותר להן בשר תאוה, ולפי שהיו צריכין להקריב הכל שלמים. אין חלב שיעשה למלאכה בבהמה, רק חלב נבלה וטרפה. ואמרה תורה אע״פי שאין חלבם קרב אבל לא תאכלהו. ולכן לדורות שהותר בשר תאוה שוין כשר וטרפה שהחלב אסור באכילה ומותר במלאכה, אבל רבותינו אמרו שבא ללמד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: לכל מלאכה, בין מלאכת חולין בין מלאכת קדש, וכן הוא בת״כ: ואכל לא תאכלהו. אסור ועומד הוא משום נבלה וטרפה, אבל אמרה תורה שיבוא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב גם על לאו של נבלה או טרפה, ולא תאמר אין איסור חל על איסור. ורמ״בן ז״ל אמר לפי שאמר כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה, שמא היה עולה על הדעת לומר שהנבלה והטרפה יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו, ויהי׳ חלבם מותר, הוצרך להזכיר אסורו. ולפי פרושנו שהפרשה מדברת עם דור המדבר שהקריבו הכל שלמים הוצרך לאמר, שלא יעלה על הדעת שאין אסור חלב רק בבהמת קדשים שמקריבין ממנה החלב לה׳. וא״כ לדורות יהיה חלב חולין מותר, לכן סמך לו דין חלב נבלה וטרפה, שאע״פ שגם במדבר אינו למזבח, יש אסור כרת באכילתו, וממנו נשמע לחלב חולין ולדורות, ודא״בע ז״ל לשטתו שאין אסור כרת של חלב רק בבהמת קדשים כי׳ לפי שבשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר, ובעבור שאין חלבם קרב על המזבח, שמא יחשוב האדם שהוא מותר, על כן הזהיר ואכל לא תאכלהו, ודבריו סותרין זא״ז שאם האסור רק בבשר, גם אינו קרב לגבי מזבח, למה ואכל לא תאכלהו. אם חלב חולין מותר, גם אין דבריו נכונים, כי מה לי בשר נבלה וטרפה מה לי חלבו, והבהמה שנתנבלה נתנבלה כולה, כמו חלב עולה שדומה באסור לבשרה: (כה) כי כל אכל חלב, נותן טעם למה השוה חלב נבלה וטרפה לחלב העולה על

הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מֵעַמֶּיהָ׃ (כו) וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל

תולדות אהרן ונכרתה חולין ק"כ, א': וכל דם כריתות ד', וכ"ה ח', וס"ג ח':

תרגום אשכנזי

דען פֿייעראָפּפֿער ברינגט: דיעזע פערזאָן, וועלכע געגעססען, זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגע־ראָטטעט װערדען. (כו) קיינערלייא בלוט זאָללט איהר עססען, אין אללען אייערן וואָהנ־

רש"י

איסור נבלה וטרפה יחול על איסור חלב שאם אכלו

תרגום אונקלוס

כָּל דְּיֵיכוּל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא דְּיֵיכוּל מֵעַמֵּיהּ׃ (כו) וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל

באור

האשים, לפי שאין האסור בעבור שאוכל מחלק גבוה, אלא כל אוכל חלב ממין הבהמה אשר יקריב ממנה המקריב קרבן לה', שהן שור וכשב ועז האמורין בראש הענין, ונכרתה הנפש ההיא, וא"כ האסור בין בקדשים בין בחולין, ואילו כונת הכתוב על אוכל חלב הבהמה הקרבה לגבוה, היה לו לומר כי כל אוכל חלב מזבח השלמים אשר לה'. כמו שאמר בפגול ובטומאה, עכשיו שאמר מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה', אין לו פתרון אלא כמו ממין הבהמה, שכל נודר ונודב חייב להביא מהן אשה לה', שהן המינין שבראש הענין, ולהלן אמר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם. כל חלב וכל דם לא תאכלו (פרשה ג' י"ז), ושב על החלב שממנו ידבר שם, לאסרו בכל הדורות אע"פי שהמקדש חרב, וכן בכל מושבותיכם בין בארץ בין בח"ל, ולמדנו שנוהג גם בחולין, וכאן לא אמר בכל מושבותיכם על החלב, בעבור שאמר מן חלב נבלה וטרפה כמו שאמרנו. על כן זכר כאן מושבות על דם לבדו זהו פשוטו של מקרא כהלכה, כי חלב חולין בכרת בכל דור ודור, ורא"בע ז"ל נטה בפי' מן הדרך הישר, ואמר שחלב חולין מותר, ובכל מושבותיכם אין ראיה גמורה, כי כן כתוב אכל חדש. וא"כ לא נאכל לחם בגלות לפי שלא הקרבנו העומר [וזו שאלה בטלה, שאינו תלוי בעומר אלא ביום שמביאין אותו בו, כמו שיתבאר בעז"ה (פרשה כ"ג י"ד), וכל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. על הקדשים, שהוא דבק עם מקרא שלאחריו, כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה. להוציא חלב כל בשר שאינו קרב לשלמים, ודבריו בטלים ממה שפרשנו בפשוטו של מקרא, וכבר השיב עליו רמ"בן ז"ל בדברי טעם, האחד שבפרשת ויקרא אמר סתם כל חלב, ואין שם שיור ותנאי, וכאן ג"כ אמר תחלה כל חלב שור וכשב ועז, הכולל קדשים וחולין, ועוד שאסר חלב נבלה וטרפה באיסור חלב. ואינן קרבנות להשם. ועוד שכתוב חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, ואין בכל מיני הקרבנות בכל מושבותיכם, לפי שאינן רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה'. וראיה הגמורה שאמר מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה'. ופרושו מן המין הקרב, שכן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש ופרושו בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה', וכן ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', אמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנה, ואין הבדל בין יקריבו ממנה. או אשר יקריב שפרושו אשר יקריב אדם ממנה, ודומה לו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה, מן המין הנאכל לא שהיא עצמה תאכל ועוד אם האסור בעבור שקרב למזבח, למה לא הזכיר גם על יותרת הכבד ושתי הכליות, ועוד אם בקדשים מדבר, למה הוצרך לומר בראש הענין כל חלב שור וכשב ועז. וידוע שאין מקריבין אלא מהם, ודבר ו בירוים. ובמשנה תורה שלא הזכיר אסור חלב, כי שם מן הבשר ידבר, כאמרו בכל אות נפשך תאכל בשר (דברים י"ד כ'), אבל חלב כבר הזכיר עליו. ולפי שהתיר הבשר הייתי טועה שגם הדם המובלע בבשר מותר, הוצרך לומר שדמו לא יאכל, שאע"פ שאינו חייב עליו כרת עובר בל"ת: (כו) וכל דם לא תאכלו. לפי שבפ' ויקרא סתם ואמר כל חלב וכל דם לא תאכלו, וחזר ופירש כאן שאין אסור חלב נוהג רק בבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה', הייתי אומר שכן הדין בדם, שאינו אסור רק שור כשב ועז. ומותר בחיה ובעוף, ובדם בהמה טמאה, אין בו רק משום טומאה לא אסור דם, על כן פי' וכל דם לא תאכלו יהיה מאיזו מין שיהיה בין טהורה בין טמאה בין בהמה בין חיה ועוף, בכלן יש כרת לאוכליו, לא שור כשב ועז לבד, אלא לעוף ולבהמה, כי בכלל בהמה גם החיה הנאכלת ושלא תאכל. בין טהור בין טמא. וגם דם

מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ (כז) כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ (כח) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כט) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ (ל) יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב עַל־הֶחָזֶה

תולדות אהרן ולבהמה כריתות כ׳ח, ב׳: דבר קדושין ל״ו, א׳. מנחות ס״א, ב׳: ידיו סוכה מ״ז, ב׳. סוטה י״ט, א׳. קדושין ל״ו, ב׳. מכות י״ח, ב׳, מנחות ס״א, א׳, ול״ב ב׳: את החלב מנחות ס״ב, א׳:

תרגום אונקלוס

מוֹתְבָנֵיכוֹן דְּעוֹפָא וְדִבְעִירָא׃ (כז) כָּל אֱנָשׁ דְּיֵיכוּל כָּל דְּמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (כח) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (כט) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּמְקָרֵב יָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם יְיָ יַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנִּכְסַת קוּדְשׁוֹהִי׃ (ל) יְדוֹהִי

תרגום אשכנזי

פלעטצען: וועדער פֿאָן געפֿליגעל נאָך פֿאָן פֿיה. (כז) יערע פערזאָן, וועלכע אירגענד איינערלייא בלוט איסט, זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (כח) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (כט) זאגע דען קינדערן ישראל׳ס: ווער זיין פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען ברינגען וויללֿ, זאָלל דעם עוויגען פֿאָן זיינעם פֿריידענאָפּפֿער פֿאָלגענדעס דאדברינגען: (ל) מיט זיינען הענדען ברינגט ער דיא פֿייעראָפּפֿער דעם עוויגען; דאז אונשליטט

רש״י

יתחייב לך על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: (כו) לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים [חולין ס׳]: בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינו חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפ״א מפרש למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאנה וגו׳. שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן [קדושין ל״ו]: את אשי ה׳. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעל׳ והחלב למטה

באור

עוף בין ממין הקרב תורים ובני יונה, ובין שאר המינים כשרים או טמאים, וגם זה דאיה שהכתוב אוסר גם חלב חולין, שאם תאמר בקדשים מדבר, ישוב גם המקרא הזה על הענין האמור למעלה לאסור דם בהמת קדשים ועוף הקרב תורים ובני יונה, וזה שקר כי במשנה תורה פי׳ לאסור דם בבשר תאוה: לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים טהורים שמותר באכילה. ופרט לדם שקצים ורמשים שאין בהן משום איסור דם [א״ה שתים הלמ״ד כמו לכל כליו תעשה נחשת (שמות כ״ז ג), והוא לפרט שאחרי כלל או לכלל שאחרי פרט, כמו שבארנו בכמה מקומות]: (כז) כל דם, מן הבהמה והעוף, כי אינו חייב כרת על דם אברים: ונכרתה, כאן פי׳ העונש ולפי שהכתוב בענין הקרבנות, יש להבין שאינו חייב כרת אלא על דם היוצא בשעת שחיטה דם שהנפש יוצאת בו, וזהו כקבלת רבותינו ז״ל, ולהלן שהכתוב אבל בשר ילא נכתב בו כרת, הוא דם האברים שבלאו: (כט) דבר אל בני ישראל. לפי שהבעלים מניפין, גם המצוה עליהן לתת חזה ושוק מתנה לכהן. על כן דבר אל בני ישראל: המקריב, בעל הקרבן המביא זבח שלמים לה׳ להקריבו בבית ה׳: זבח שלמיו, הכל בכלל נדר ונדבה וזבח תודה, כמבואר למעלה: יביא את קרבנו לה׳, הוא עצמו יביא לה׳ החלק מן הקרבן שהוא לגבוה, לא שיקריבנו הוא עצמו על המזבח. אלא כמו שיפרש בכתוב הסמוך, לא כמו חטאת ואשם שאין הבעלים עושין בהימוריהן דבר עבודה: (ל) ידיו תביאינה את אשה ה׳, אחר שהורמו החלבים מן הקרבן, להנתן על אשי ה׳, יניאם בעל הקרבן על שתי ידיו אל הכהן לתנופה לפני ה׳ והבעלים מניפין, ויד הכהן תחתיהן, כמו שאמרו חז״ל: את החלב על החזה יביאנו, פירש״י ז״ל כשמביאו מבית המטבחיים

יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (לא) וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן

ת״א להניף קדושין ל״ו, א׳: לפני מנחות פ״א, א׳, זבחין ק״ל, א׳: והקטיר פסחים כ״ט, ב׳:

תרגום אשכנזי

נעהמליך ברינגט ער אויף דיא ברוסט געלייגט. אונד צוואר דיא ברוסט, אום דאמיט פֿאָר דעם עוויגען איינע וועבדונג צו מאכען. (לא) ווען דער פריסטער דאז אינשליטט האט אויף דעם אלטאר אין רויך

תרגום אונקלוס

יַיְתֵין יָת קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ יָת תַּרְבָּא עַל חַדְיָא יַיְתֵינֵיהּ יָת חַדְיָא לַאֲרָמָא יָתֵיהּ אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (לא) וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת תַּרְבָּא

רש״י

[מנחות ס״ב] וזהו כאמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו׳ [ויקרא י׳] ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה [ויקרא ט׳] למדנו שג׳ כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות [דף ס״ב]: את החלב על החזה יביאנו. ואת החז׳ למה מביאו להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאישים לפי שנ׳ את אישי ה׳ את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר ואת החזה להניף וגו׳: (לא) והקטיר הכהן החלב. ואחר

באור

נותן חלב על החזה, וכשנותנו ליד הכהן המניף, נמצא החזה למעלה והחלב למטה, וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו׳ (פרשה ט״ו) ואחר התנופה נותנו לכהן המקטיר, ונמצא החזה למטה, וזהו שנאמר וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה (שם ט׳ י״ט). למדנו שג׳ כהנים זקוקין לה, כך מפורש במנחות: תנופה, שם דבר, ואמרו רבותינו מוליך ומביא לארבע רוחות, וכן וחרמש לא תניף על קמת ריעך (דברים כ״ג כ״ו), וחרמש מתנועע אילך ואילך, ודומה לו החזן מניף בסודרין, שמניף אילך ואילך, ותרומה פרשו שהוא מעלה ומוריד שהוא הרמה כמו והרם מיעל האלך (בראשית ז׳ י״ז), וע״ד הפשט נפרש עוד למה החזה נקרא תנופה והשוק תרומה, ומעשה שתיהן שוה: זאת החזה, מביא להניף אותו תנופה, לא להקטירו על האשים, כי היא לאהרן, ולבניו, כמפורש בסמוך. ויאמר רמ״בן ז״ל כי לפי הפשט החזה מונף עם החלבים לא השוק, והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה (פרשה ט׳ כ״א) כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם. ורבותינו אמרו שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהם, ודבריו תמה אם לדעתו כן הדין לדורות בשלמים. למה אין מזה דבר בפרשה זו, ולוה על תנופה אחת החלבים עם החזה, ואם יאמר בשמיני למלאים היה הוראת שעה ולדורות אין תנופה לשוק כלל, מה יענה בפסוק שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני ה׳ (פרשה י׳ ט״ו), ומדבר לדורות, מפורש ששתיהן בתנופה עם החלבים, והאמת שכפי פשט הכתוב שתיהן בתנופה, וכן אמר וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות בני ישראל לך נתתים וגו׳ (במדבר י״ח י״א), ואם אין השוק בתנופה לא נזכרה בכלל המתנות המפורשים שם כלל, וטעם שאמר כאן החזה לבדה, לפי שעד כאן השוק בכלל אשי ה׳ הוא וכשהוא אומר ידיו תביאנה את אשי ה׳ השוק בכללן, שהרי אצל איל המלואים לוה ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין (שמות כ״ט י״ג), מנה שוק הימין בכלל אשי ה׳, וכן במעשה ואת שוק הימין וגו׳ ויקטר המזבחה על העולה (פרשה ח׳ כ״ה כ״ח), והחזה הניף לבדה ונאמר מאיל המלואים למשה היה למנה (שם כ״ט), ולכך הוצרך לומר כאן שלדורות תהיה החזה בתנופה עם החלבים כאחד, אבל על שוק הימין לא הוצרך לומר כן שבאיל המלואים ג״כ הונפה עם החלבים, ומה שהוצרך לומר ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן, לא כמו בשבעת ימי מלואים שהיתה למזבח, כי לדורות תהיה לכהן זהו כפשוטו וכפי קבלת רבותינו ז״ל: (לא) והקטיר הכהן את החלב. חלב שהם שם לתותב קרום ונקלף, והוא העיקר כמו כל חלב לה׳ (פרש׳ ג׳ ט״ז), ופרשנוהו שם, ויותרת וכליות אין צורך להזכירם. שכבר מפורשים בפרשת שלמים שהן למזבח. וכמו שאמר תחלה את החלב על החזה יביאנו (פרשה ז׳ ל׳), ושאר תאמר מניין שגם אליה ויותרת ושתי כליות בתנופ׳

לְבָנָיו׃ (לב) וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ (לג) הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ (לד) כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה

ת"א המקריב זבחים ד׳, א׳, יל"א ב׳, וק"ג א׳ מנחות ג׳, ב׳, וי"א ב׳. חולין קל"ב, ב׳. בכורות ל׳, ב׳: מבני חולין קל"ג, א׳: שוק שם קל"ד, ב׳: כי וכו׳ יבמות ס"ז, א׳:

אויפגעהן לאססען, זא געהאָרט דיא ברוסט דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען. (לב) אויך דיא רעכטע שולטער זאָללט איהר דיעם פריסטער אלס איינע העבע געבען, פאָן אייערן פריידענאָפפערן. (לג) דעריעניגע פאָן אהרן'ס זאָהנען, וועלכער דאז בלוט דער פריידענאָפפער אונד דאז אונשליטט דארברינגט; דעם זאָלל דיא רעכטע שולטער צו טהייל ווערדען. (לד) דען דיא ברוסט דער וועגדונג אונד

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּחָא וִיהֵי חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃ (לב) וְיַת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ (לג) דִּמְקָרֵב יַת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דִּילֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְיַמִּינָא לְחוּלָק׃ (לד) אֲרֵי יַת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיַת שׁוֹקָא

רש"י

והיה החזה לאהרן [ת"כ] למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורין למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך: (לג) המקריב את דם השלמים וגו׳. מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר [פסחים נ"ט זבחים י"ב

באור

למדו רבותינו בת"כ אין לי אלא חלב מניין לרבות החזה ת"ל חזה כשהוא אומר יניא לרבות אליה, מאשי ה׳ לרבות שתי הכליות, יביאנו לרבות יותרת הכבד, וזה ראיה לדברינו (פרשה ג׳ ט׳) שגם לדעת רבותינו ז"ל חלב שתם רק על תותב קרום ונקלף: והיה החזה. פירש שלא יקטירנה כמו הכליות והיותרת, אלא תהיה לאהרן ולבניו למנה. לפי שבשבעת ימי מלואים הי׳ החזה למשה, אמר כאן שלדורות היא ממתנות כהונה, וזהו לאהרן ולבניו: (לב) ואת שוק הימין, שהיתה במלואים בכלל אשי ה׳ לתנופה ולהקטרה, לדורות דינה כחזה התנופה, אחר שהונפה תהיה תרומה לכהן: שוק, מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל, מפירש"י ז"ל: (לג) המקריב, הזורק את דם השלמים. כמו שפרשנו (פרשה א׳ ה׳), שעל כל עבודות הקרבן, יפול לשון מקריב, כמו שאמרו והקריבו זו קבלה או אינו אלא זריקה: ואת החלב, המקטיר האמורין על המזבח, וגם זה מקריב: לו תהיה, לא שירבנה לאיזו כהן שירצה הבעל במדינה, אלא שתיהן חזה ושוק הן לבית אב העובדין. ודאיה מכתוב הסמוך ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו. ממלת אותם למדנו כי אמרו והיה החזה לאהרן ולבניו, אינו אלא לומר שהיא מכאן ואילך ממתנות כהונה, וכבר פרשנו למעלה הכל. ורא"בע ז"ל שאמר שוק הימין לזורק הדם, והחזה לכל הכהנים, לא עמד על טעם הכתוב כהוגן, ואין לנטות מדברי הקבלה. כי הם ידעו האמת, גם דרשו ממלת המקריב מי שראוי לזריקה ולהקטר חלבים. יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר: (לד) חזה התנופה ואת שוק התרומה, לפי שגם במלואים היתה החזה למשה למנה. ולא נעשה בה דבר בקדש רק התנופה. קרא חזה התנופה, אבל שוק שהיה במלואים חלק מאשי ה׳ קראה תמיד שוק התרומה, כמו ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (פרשה ד׳ ח׳) והרים ממנו בקמצו (פרשה ו׳ ח׳), שהיא תרומה לגבוה, ולמד הכתוב שגם עכשיו שנתנה לאהרן ולבניו, איננה כמו נותרת המנחה ובשר חטאת ואשם, שהן חלק מאשי ה׳, שנאמר עליהן חלקם נתתי אותה מאשי, ולכן הן קדש קדשים, וצריכין להאכל לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה, וכמו שפרשנו שם, אלא חזה ושוק דומים לשאר בשר השלמים הנאכל לבעלים. שנאכלין בכל העיר לכל אדם, כן הם נאכלין לכהנים לנשיהם ולעבדיהם, ועל זה אמר הכתוב לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם, ואתן אותם לאהרן ולבניו. כלומר

וְאֶת שׁ֣וֹק הַתְּרוּמָ֗ה לָקַ֨חְתִּי֙ מֵאֵ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל מִזִּבְחֵ֖י שַׁלְמֵיהֶ֑ם וָאֶתֵּ֣ן אֹ֠תָ֠ם לְאַהֲרֹ֨ן הַכֹּהֵ֤ן וּלְבָנָיו֙ לְחָק־עוֹלָ֔ם מֵאֵ֖ת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ (לה) זֹ֣את מִשְׁחַ֤ת אַהֲרֹן֙ וּמִשְׁחַ֣ת בָּנָ֔יו מֵאִשֵּׁ֖י יְהוָ֑ה בְּיוֹם֙ הִקְרִ֣יב אֹתָ֔ם לְכַהֵ֖ן לַֽיהוָֽה׃ (לו) אֲשֶׁ֨ר

ת"א שלמיהם מנחות ס"ג, ג': לחק חולין ק"ו, א': משחתם שם,

די שולטער דער העבע נעהמע איך פאן דען פריידענאפפערן דער קינדער ישראל'ס, אונד געבע זיא דעם פריסטער אהרן אונד זיינע זאהנען: אלס איין עוויגעס רעכט דאז איהנען צו קאממט, פאן דען קינדערן ישראל'ס. (לה) דיזעס איזט אהרנ'ס זאלבונגסרעכט, אונד דאז זאלבונגסרעכט זיינער זאהנע, פאן דען פייעראפפערן דעם עוויגען; דאז איהנען אן דעם טאגע צוגעפאללען, דא מאן זיא הינצוגעפיהרט, דעם עוויגען פריסטערליך צו דיענען; (לו) דאז דער עוויגע אן דעם טאגע, דא

רש"י

מנחות ס"ב ת"כ]: תנופה תדומה מוליך ומביא מעלה ומוריד [סוכה ל"א]: (לו) ולמלאים. ליום חינוך הכהונה:

תרגום אונקלוס

דְאַפְרָשׁוּתָא נְסֵבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לה) דָא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ בְּיוֹמָא דְקָרֵיב יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ׃ (לו) דִּי פַקֵּד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דְרַבִּי

באור

לא לקחתי אותם מעל לחמי לאשי, אלא לקחתי אותם מאת בני ישראל. מחלק השלמים הנאכל לבעלים, כן נראה לי, שוב ראיתי לרמ"בן ז"ל בפרשת שמיני שכתב שוק התרומה וחזה התנופה פירש"י ז"ל לשון אבר הוגף ואבר הורם, ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו שהניחן בהנפה ובהרמה. ואמר הוא ז"ל שהטעם לפי שבמלואים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם והחלבים, לא יקרא בשם תנופה. כי תנופתו היתה עם החלבים והלחם כדי להקטירם לה'. אבל החזה הניף בפני עצמו, ואינו חלוק משאר הבשר רק בתנופה, וזכה בו משה להיות לו למנה וממלואים ואילך זכו אהרן ובניו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו. ושאר הבשר לבעלים, יקרא לעולם השוק תרומה, והחזה תנופה כאשר היה ביום הזבות. ושמחתי בדבריו, אלא שאני תמה על דבריו הראשונים שזכרנו למעלה שאמר לפי הפשט אין תנופה רק בחזה לבדה, ולפי כברתו בפרשת שמיני היה לו לפרש דברי הפרשה הזאת על דרך שפרשנוס להתאים הפשט עם קבלת רבותינו ז"ל: לחק עולם, לדבר קבוע תמיד, לא פחות ולא יותר: מאת בני ישראל, נראה מיותר, ובת"כ אמרו מרבון כל ישראל, כלומר שכלם נכללים בו, כי ממנחה וחטאת ואשם הנותרת לכהנים, וכן עור העולה, אבל שלמים שאמוריהן לגבוה, והבשר והעור לבעלים, אם אין חזה ושוק לכהנים, אין לכהנים חלק כלל בזבחי השלמים, והם עובדים עבודתם, וראוי שיהיה להם חלק, כי גם מן החולין קבוע להם זרוע ולחיים וקיבה, ואין כן בקדשים, וגם על זה יורה לחק עולם, כמ"ש לא פחות ולא יותר, וכן שנוי במסכת (חולין ריש פ"י): (לה) זאת משחת אהרן, זאת גרמה גדלת משחת אהרן ומשחת בניו, כל האמור בענין שיקחו חלקם מאשי ה', מחטאת ואשם ומנחה ועור העולה וחזה ושוק של שלמים, משחת, לשון גדולה, כמו למשחה ולמלא בם את ידם (שמות כ"ט כ"ט), וכן משיח לשון גדולה, כמו כה אמר ה' למשיחו לכרש, אל תגעו במשיחי, ואין אנו צריכין לפרש שהר משחת, כמו שפי' רס"בם ז"ל שכר משחת אהרן ובניו מה שנאמר בגו את אהרן יגור העולה בשר חטאת ואשם לחמי תודה וחזה ושוק של שלמים והנותרת מן המנחה, וכן פי' רא"בע ז"ל, אלא כפשוטו: [א"ה לי נראה שהוא מוסב על חוק עולם הנאמר בפסוק הקודם, והוא כמו חוק משחת אהרן וגו']: ביום הקריב אתם לכהן לה', לדעתי לפי שלא התחלה המתנה ביום שנמשחו, שהרי ביום ראשון למלואים היתה המשיחה כנזכר לפנינו בענין, וכל שבעת ימי המלואים לא זכו בהן, שהרי החטאת נשרף, והעולה כליל, ושוק הימין עלה על האשים, והחזה היה למשה למנה,

צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ (לז) זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ (לח) אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

ת"א זאת התורה זבחים ד', ג', ול"ז ב', מנחות פ"ג, ג', וק"י א':

מאן זיא געזאלבט, בעפאהלען האט איהנען צו געבען: פאָן זייטען דער קינדער ישראל'ס, אלס איין עוויגעס געזעטץ, פיר איהרע נאכקאָממען. (לז) דיעזעס איזט דיא פעראָרדנונג פיר גאנצאָפפער, שפייזאָפפער, זינדענאָפפער אונד שולדאָפפער, אונד פיר דיא איינווייהונגסאָפפער אונד פיר פריעדענסאָפפער; (לח) וועלכע דער עוויגע דעם משה אויף דעם

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃ (לז) דָּא אוֹרַיְתָא לַעֲלָתָא וּלְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקוּרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (לח) דִּי פַקֵּד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי בְּיוֹמָא דְפַקֵּיד

באור

ובשר השלמים אכלו כדין בעליה. על כן פירש ביום הקריב אותם לכהן לה', שהוא יום השמיני שהתחילו לעבוד במקדש. ומשם ואלך זכו בכלן: (לו) אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אתם, אין זה יום שנמשחו בזמן המשחה, אלא כמו שפי' ביום הקריב אותם לעבודה שהוא שמיני למלואים, ומלת משחו, כמו גדל אותם וכמו שפרשנו. והוא יום שהתחילו לעבוד במקדש. וכן ביום המשח אותו (פרשה ו' י"ג), שהוא על חנוך העבודה. ובו ביום הקריבו ישראל עולה וחטאת ומנחה ושלמים. כאמרו ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וגו' (פרשה ט' ג'), ואז נצטוו שיאכלו בשר החטאת, והנותרת מן המנחה והחזה ושוק של שלמים, וגם שיקחו עור העולה, כמפורש שם קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה וגו' כי חקך וחק בניך הוא מאשי ה' כי כן צויתי (פרשה י' י"ג). להודנו שבאותו היום צוה להם משה על זה, ונאמר ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו וגו' כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי ב"י (שם י"ד), ועל בשר חטאת ואשם צוה להם ג"כ שיאכלוהו. ודאי' כששרפוהו אמר להם אכל תאכלו אותה בקדש כאשר צויתי (שם י"ח), ואין ספק שגם על עור העולה צוה כן, ואם כן הכתוב כפשוטו שביום משחו אותם צוה שיזכו בכל אלה הקרבנות שנעשו ביום ההוא: חקת עולם לדרתם, לא על קרבנות היום ההוא לבד צוה כן, אלא חקת עולם לדורותם, בכל דור ודור יזכו בכלה. אבל הרמב"ן ז"ל הפך דברי הכתוב ואמר שטעמו אשר צוה ה' ביום משחו אותם לתת להם מאת ב"י חקת עולם ופי' ביום משחו בעת המשיחה. וכן ביום הקריב אותם לכהן, בעת שהבדילם, ורא"בע ז"ל פי' ביום משחו כמו מיום משחו, וכן הנותר בבשר ובלח', ואין צורך לכל זה. [א"ה הלכתי בשטת הרמב"ן ז"ל לפי שסדר נגינת הטעם מסכי' עמו שהרי תיבת להם מובדלת בטעם רביע, ואלו כדברי המבאר הי' צריך להעמיד תיבת ה']: (לז) זאת התורה לעולה. זאת האמור בפרשיות שלמעלה היא התורה לעולה וגו' ולמעלה אמר זאת תורת העולה. וזאת תורת המנחה וכן כלם. וכאן אמר לעולה, אולי לפי שכל קרבן חלוק במעשיו מחברו, ובכמה דברים הושוו הקרבנות כלם, כמו פגול ונותר וטמא וכיוצא שהאחד למד ממה שנאמר בחברו, לכן אחר שאמר זאת תורת זה, וזאת תורת זה, אמר לסוף זאת התורה האמורה היא לכלן: ולמלואים. פירש"י ז"ל ליום חנוך הכהונה. ושם הקרבנות שצוה עליהן בפרשת תצוה, וכתובים בפרש' הסמוכה, וסמכן לזבח השלמים. לפי שאין הבדל בין קרבנות מלואים לשאר הקרבנות רק באיל המלואים של שלמים, שהרי עולת המלואים קרבה כדרכה, והחטאת כמו חטאת פר משיח ופר העדה הנשרפין, רק שלמי המלואים נשתנו. כמו שיתבאר (פרשה ח' כ"ב), לכן אמר למלואים ולזבח השלמים: (לח) אשר צוה ה' את משה בהר סיני. בסיני נאמרו לו כל התורות הללו שכל המצות בכלליהן ופרטיהן נאמרו לו למשה בסיני, וכמו שאפרש (פרשה כ"ה א'): ביום צותו. כלומר כשצוהו בהר סיני שיקריבו ישראל את קרבניהם לה' במדבר סיני. כשחנו ישראל נגד ההר וקבלו התורה, שהקריבו עולות ושלמים על פי הדבור. כמו שכתוב ויבן מזבח תחת ההר וגו' (שמות כ"ד ד')

אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֹּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ רביעי
ח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת׃ (ג) וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל

בנ"א ב' בקמץ

ת"א צוותי שבת קל"ג, א'. מגלה כ', ג': זבחים ז', ב', וי"א נ"ח א', מנחות ג"ג, א':

תרגום אשכנזי

בערגע סיני בעפֿאָהלען: אלס ער דען הינדערי ישראל'ס בעפֿאָהלען, איהרע אָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען דארצובריננגען, נעהמליך אין דער וויסטע סיני.
ח (א) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) נים אהרן נעבסט זיינען זאָהנען. דיא קליידונגסשטיקקע אונד דאז זאלבאָהל, דען זינדענאָפּפֿערשטיר, דיא צוויא ווידדער, אונד דען קאָרב דער אונגעזייערטענקוכען; (ג) אונד לאס דיא גאנצע געמיינדע פֿאָר דעם איינ־

תרגום אונקלוס

יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יַת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃
ח (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) קָרֵב יַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיַת לְבוּשַׁיָּא וְיַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיַת תְּרֵין דִּכְרִין וְיַת סַלָּא דְפַטִּירַיָּא׃ (ג) וְיַת כָּל כְּנִשְׁתָּא

רש"י

ח (ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'. אלו האמורים בענין צואת המלואים נאמרה תלוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר ודזרו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק

באור

ויפלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים (שם שם ה'), והשאר' להקריבם במדבר סיני קודם שהוקם אהל מועד, הודיע למשה בנבואה משפט הקרבנות. ומשה למד לפי שעה לישראל סדר העבודה ועדיין לא נוהו שיאמר לישראל תורת העבודה לדורות, וכשהוקם המשכן חזרו ונשנו באהל מועד וסדר לו המאמרים שיאמר' לישראל ושיכתב' בתורה ואז כבר ידעו שהעבודה באהרן ובניו, ונאמרו לו הפרשיות כלן על הסדר כמו שכתובים מתחלת ויקרא עד כאן ולמדם לישראל, זהו פשוטו של מקרא. וכן כל המצות נאמרו למשה בסיני כאמרו עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ"ד י"ב), ובא"מ חזר ולמדם באותו הלשון שיאמר' לישראל ושיכתבם בתורה, וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרו בת"כ שכל הקרבנות נאמרו כללותיהם ופרטיהם בהר סיני, אבל לרמ"בן ז"ל יש דרכים אחרים, וכתדומה לי שאינן הולכין על פשט המקרא:

ח (א) קח את אהרן, פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כן פירש"י ז"ל, וזוהי דעת רז"ל שבכ"ג באדר נאמרה פרשה זו ושמיני למלואים היה ר"ח ניסן בו הוקם המשכן ולא נתפרק עוד, עד נסעם להר סיני, ומכ"ג באדר עד ר"ח ניסן הקימו משה בכל יום להקריב קרבנות המלואים וחזר ופרקו, וא"כ פרשה זו שנאמרו בה מעשה ימי המלואים, נאמרה קודם פרשת ויקרא אל משה שבראש הענין, שהיה בר"ח ניסן כשכסה הענן את א"מ וכבוד ה' מלא את המשכן, ורמ"בן ז"ל האריך בזה, ויתפרש עוד בראש פ' ויהי ביום השמיני: קח, לשון זה נופל על המושך דעת אדם לרצונו בדבריו ובחן שפתיו, כמו ולוקח נפשות חכם (משלי י"א ל'), שמושך בדבריו נפשות אל הדרך הטוב. וכן יקח איש אשה ובעלה (דברים כ"ד א'), שמדבר על לבה ומטה דעתה אליו שתנשא לו: הבגדים, בגדי כהונה הנזכרים בפרשת ואתה תצוה: פר חחטאת וגו', האמורים בענין צואת המלואים, ועכשיו

אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ד) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת׃ (ו) וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמָּיִם׃ (ז) וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו

תולדות אהרן ויאמר יורה ה', ג': ויחגיר סח סס:

גאנגע דעם שטיפטסצעל-טעס זיך פערזאממעלן. (ד) משה טהאט, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען. דיא געמיינדע פערזאממעלטע זיך פאר דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטס. (ה) משה שפראך צו דער געמיינדע: דיזעס האט דער עוויגע צו טהון בעפאהלען; (ו) ליס הירויף אהרן אונד דעססען זאהנע הינצוטרעטען, וואש זיא מיט וואססער; (ז) לעגטע איהם דען לייבראק אן; באנד איהם דען גירטעל אום, צאג איהם דאז אונטערקלייד אן, טהאט דען מאנטעל דאראויף, גירטעטע איהן

תרגום אונקלוס

כְּנוֹשׁ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ד) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנֵשַׁת כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ה) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִכְנִשְׁתָּא דֵּין פִּתְגָּמָא דִי פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד׃ (ו) וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי וְאַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ (ז) וִיהַב עֲלוֹהִי יָת כִּתּוּנָא וְזָרֵיז

רש"י

מוכח את המרובה: (ה) זה הדבר דברים שתראו שאני עושה לפניכם ציוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני

באור

ניוס הראשון של מלואים זריו בשעת מעשה לעשות דבן כל האמור בענין זה: (ג) ואת כל העדה ויו'. עשה במעמד כל העדה, שיהיו נוהגין קדושה בכהונה. (ת"כ): פתח אהל מועד, הוא העזרה לפני ההיכל. ואמרו שזה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה. ומלת עדה פרשנו למעלה (פרשה ד' י"ג). ונופל על ישראל כלו. ולפעמים על זקני ישראל עיני העדה, לכן פי' רא"בע ז"ל ראשי השבטים והזקנים. אבל כפי הפשט שב על ישראל כלו. כי ניום השמיני נאמר ולזקני ישראל בעבור קרבנות העם. אבל כאן נאספו כלם לראות מה שנעשה עם אהרן ובניו. ואפשר שתדרך הלשון להזכיר המקום שיקהלו שמה. והנשיא ראשונה יכנסו נפתח א"מ, והאחרים יעמדו קרוב לו: (ד) כאשר צוה ה' אותו. לא הוליך לחזור ולפרט דבר, רק ותקהל העדה אל פתח א"מ, להגיד שעשו גם ישראל כן אבל אהרן ובניו ידענו שבאו שם כאמור בענין: (ה) זה הדבר, דברים שתראו שאני עושה לפניכם. צוני הקב"ה לעשו', ומה שנאמר בפרשת תצוה, לא הגיד עדיין לישראל. ועכשיו הראם מה שנאמר לו: (ו) ויקרב משה. לפי שזכר מה שדבר אל העדה, אמר שכלותו לדבר הקריב את אהרן אליו לעשות עמו מה שנצטוה, ורא"בע ז"ל פי' ויקרב. אל הכיור, ואין צורך: וירחץ אותם במים, יש במשמעו טבילת כל הגוף, כמו ורחץ במים את בשרו ולבשם (ויקרא ט"ז ד') האמור במעשה יוה"כ. והסברא נותנת כן כמו כ"הג הלובש בגדי בד ביוה"כ טעון טבילה, וכן כל פעם שמחליף מבגדים לבגדים, כל שכן במלואים שלבשו בגדי קדש בפעם הראשון, וכן יש במשמעו רחיצת ידים ורגלים קודם עבודה, וזהו שאמרו בת"כ באותה שעה זכו לקדוש ידים ורגלים, באותה שעה זכו בטבילת יום הכפורים. ובפ' תצוה נאמר ורחצת אותם במים (שמות מ' י"ב), ופירש"י ז"ל טבילת הגוף, ופי' רא"מ ז"ל בעבור בי"ת במים שעל קדוש ידים ורגלים נאמר ירחצו מים, והאמת שתיבן בכלל: וירחץ, פי' רא"בע ז"ל בצווי, ואינו מוכרח, אולי לכבוד קדושת הכהונה, ולהראות לישראל גדולתם, סייע משה בכל. שהרי הלבישם ג"כ. ויאמר רמ"בן ז"ל שהכתוב ספר שהכלם רחץ, אבל לא היתה רחיצתם כאחת, גולא תחלה רחץ אהרן והלבישו ומשחו. ואח"כ רחץ בניו והלבישם: (ז) ויתן עליו את הכתנת, לפי שהכתונת רחבה ותלויה על הגוף, אמר

את־האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו: * (ח) וישם עליו את־החשן ויתן אל־החשן את־האורים ואת־התמים: (ט) וישם את־המצנפת על־ראשו וישם על־המצנפת אל־מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את־משה: (י) ויקח משה את־שמן המשחה וימשח את־המשכן ואת־כל־אשר־בו ויקדש

חצי התורה בפסוקים

תולדות אהרן ויקח גר״תות ה׳, ג׳:

תרגום אשכנזי

מיט דעם באנדע דעס מאנטעלס פֿעסט, אונד באנד איהם דען מאנטעל אום; (ח) טהאט דען ברוסטשילד דארויף, לעגטע אין דען ברוסטשילד דיא אורים אונד תומים; (ט) זעטצטע איהם דען בונד אויף, הינג איבער דען בונד, דעם אנגעזיכטע צו, דאז גאָלדנע בלעך: (נעמליך דיא הייליגע קראָנע), זאָ וויא רער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (י) משה נאהם דאז זאלבאָהל, זאלבטע דיא וואָהנונג, אונד אללעס, וואס דאריין געהאָרט, אונד וויהטע יענס דאדורך צום הייליגען

רש״י

יגושה. כל הענין הזה דפרשת המלאים פירשתי בואתה תצוה · (ח) האורים. כתב של שם המפורש: (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ ניתן על המצנפת ונמצא הציץ בלוי

תרגום אונקלוס

יתיה בהמינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמין אפודא ואתקין ליה ביה: (ח) ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: (ט) ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקביל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די פקיד יי ית משה: (י) ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל די ביה וקדיש

באור

ויתן עליו: ויחגר אותו באבנט, מפורש להלן: וילבש אתו את המעיל. הזכיר בו לבישה לפי שהוא ארוך מלאחריו וקצר מלפניו. ומעיל פי׳ עליו רמב״ן ז״ל בפרשת תצוה: ויתן עליו את האפד, גם הוא רחב. ונקרא אפוד אע״פי שאינו חוגר את הגוף בעבור החשב הדבוק בו, וזהו ויחגור אותו בחשב האפוד: ויאפד לו בו. שעל ידו היה אפוד בבגד זה, והרב המעתיק בבאורו לס׳ שמות (פרשה כ״ח ד׳), היטב לדבר על משפט הבגדים ותבניתן, ולכן לא אאריך בבאורן, כי שם מקומם: (ח) ויתן אל החשן את האורים ואת התומים, פירש״י ז״ל כתב של שם המפורש, וגם על זה דבר הרב המבאר בפרשת ואתה תצוה, ואני מוסיף בזה שמלת אורים שרשו אור, בעבור אור האלהים שנוח על הכהן המלובש בו. ומלת תומים שרשו תמם, שאע״פי שכל הנבואות אור הם, נוסף עליהן האורים הללו שהן תומים, והטעם שכבר פרשנו (פרשה א׳ ג׳), שגם תמים על אפיסת כל חסרון שיש בדבר. ולפי שהנבואות כלן על תנאי, ואין יודע אם תחול הגזרה או לא. שהרי על כן מצינו לשון שבועה אצל השם שהגזרות עמה שבועה בטוחים אנו שתתקיים הגזרה, וכמו שדרשנו (פרשה ה׳ ד׳). ואין כן האורים הללו, שכל מה שיגיד הכהן במשפט האורים כן יהיה בלי תנאי, על כן נקראו תומים. וזהו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה תומים שמתימין את דבריהם. כלומר שמשלמים מה שיגזרו, ובו זכה שבט לוי לבדו. מדה במדה לפי שהיו תמימים עם השם בכל הנסיונות שנסו ישראל את השם במדבר. על כן אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך (דברים ל״ג ח׳). הקדים תומיך שעליו ירמוז שזכו בו שבט לוי נוסף על אור הנבואה שזכו עליו השבטים כלם, ואמר הטעם אשר נסיתו במסה וגו׳ האומר לאביו ולאמו וגו׳. כלומר שהיו תמימים: (ט) וישם על המצנפת, ע״י פתילי תכלת שבמצנפת היה הציץ תלוי במצנפת: (י) ויקדש אתם, עשאם קדש, שיהיה הבנין הזה

אֹתָם׃ (יא) וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ (יב) וַיִּצֹק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ (יג) וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם

ת"א ויצק סוריות נ"ח, ב'. וי"ב ח'. כריתות ה', ב': ויהגיד יומא ה', ג':

גערבויך; (יא) שפריטצטע אויך דאפאן אויף דען אלטאר זיבען מאהל, זאלבטע דען אלטאר אונד אללע זיינע גערעטהע, אויך דאז בעקקען אונד דען פוס, אום זיא דעם הייליגען געברויך צו ווייהען; (יב) גאס פאן זאלבאהל אויף דאז הויפט אהרן'ס, זאלבטע איהן, אום איהן דעם הייליגען דיענסט צו ווייהען. (יג) אהרן'ס זאהנע ליעס ער הינצוטרעטען, לעגטע איהנען לייבראקקע אן, באנד איהנען גירטעל אום, אונד זעטצטע איה־

תרגום ואנקלוס

יַתְהוֹן׃ (יא) וְאַדִּי מִנֵּיהּ עַל מַדְבְּחָא שְׁבַע זִמְנִין וְרַבִּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ לְקַדָּשׁוּתְהוֹן׃ (יב) וַאֲרֵיק מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא עַל רֵישָׁא דְאַהֲרֹן וְרַבִּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ (יג) וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן כִּתּוּנִין וְזָרֵיז יַתְהוֹן

רש"י

במנגפת: (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: (יב) ויצק. וימשח. בתחלה יוצק על ראשו

באור

וכל אשר בו לעניני קדש. מוכן להשראת השכינה. ולעבוד בו עבודת קדושות ע"י כהנים הקדושים, וכן כל קדוש שבענין. וכמו שפרשנו (פרשה ו' ט'): (יא) ויז ממנו על המזבח. כתב רש"י ז"ל לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו, ודעת רמב"ן ז"ל חשב לפי שאמר וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים (שמות מ' י"א). שמלבד המשיחה יוסיף קדוש בהזאות. וזהו תוספות והיה המזבח ק"ק שיוסיף עליו קדוש יותר מאשר הנמשחים המשכן וכל כליו, כי המזבח שהוא כלי לקרבנות איננו פחות מכלי המקדישים שאמר עליהן והזית על אהרן ועל בגדיו וגומר (שם כ"ט כ"א), וק"ו הוא. וכל קדוש המזבח בהזאות שכן כתוב והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטמאות ב"י (שם ט"ז י"ט). כל שכן בתחלה שצריך קדוש מטומאה וזרות. ואין דעתי נוחה בדבריו. שאם בעבור שהוא קדוש מכלי המקדישים קדשת הארון והכפרת יתירה עליו, ולא הוזה עליהן, וקרוב יותר לדעתי שנלמד ממקרא ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אותו לקדשו (שם כ"ט ל"ו ל"ז). זכר הזאות דם לחטא ולכפר. והמשיחה לקדוש, וסמך לו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו. הוקש הקדוש לכפור, שאין קדוש המזבח לבד במשיחה כמו המשכן וכליו אלא גם בהזאה כמו הדם, וזהו שזכר שם המזבח לבדו, ולא המשכן וכליו, לפי שהוא ענין פרטי למזבח שצריך גם הזאה בשמן המשחה: (יב) ויצק. תחלה הלביש את אהרן. ואח"כ משח את המשכן וכליו ומיד משח את אהרן שיהא המשכן והמקדיש בו מוכנים כאחת, ושם נאמר והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם וגומר (שם מ' י"ב), כלל הכל כאחד, אבל במעשה הלביש תחלה אהרן למשוח אותו עם המשכן כאחד, ואחר כך הלביש את בניו: וימשח אתו. היציקה על הראש, ואח"כ מושך בין ריסי עיניו: (יג) ויקרב משה את בני אהרן. למעלה הקריבן לטבילה, ולאחר שטבלו הלכו הבנים, והקריב את אהרן להלבישו ולמשוח אותו, וכשגמר לעשות זאת, חזר והקריב בני אהרן אליו להלבישם, ואין צורך לדברי רא"בע ז"ל: וילבשם. לא נזכר בענין שמשח אותם, לבד בסוף הענין אמר שהזה מן הדם ומשמן המשחה על אהרן ועל בניו ועל בגדיהן למדנו שלא יצק שמן על ראשם ולא משחם, וכן בפרשת תצוה נזכר על אהרן לבדו ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אותו (שם כ"ט ז'), אבל בהקמת המשכן נאמר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם (שם מ' ט"ו), ואיננו על המשיחה בשמן לבדו שהרי לא נאמר שם יציקה באהרן. אבל קצר וסמך על המפורש בשתי הפרשיות והכוונה שיז משמן המשחה עליו ועליהם ועל בגדיהן. שעי"כ

מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
חמישי (יד) וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃ (טו) וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ (טז) וַיִּקַּח אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד

ת"א סביב זבחים נ"ג, א':

תרגום אשכנזי

נען האָהע מיטצען אויף; וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (יד) הירואויף ליס ער דען זינדעאָפפֿער־שטיר הינצופֿיהרען; אהרן אונד זיינע זאָהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאָפף דעם זינדענאָפפֿער־שטירס; (טו) משה שלאכטעטע איהן, נאהם דאז בלוט, טהאט דאפֿאָן מיט זיינעם פֿינגער אויף דיא עקקען דעם אלטארס אומהער, רייניגטע דאדורך דען אל־טאר; דאז איבריגע בלוט גאָס ער אן דען גרונד דעם אלטארס, וויהטע איהן דאדורך דעם הייליגען געברויך, אום דאראויף צו פֿערזאהנען; (טז) נאהם אללעס איני־שליטט, וועלכעס אויף דעם איינגעווייד איזט, דאז נעטץ איבער דער לעבער, אונד דיאביידען ניערען, נעבסט דעם אונשליטט, דאז דאראן איזט; ליעס עס אויף דעם אלטאר

רש"י

ואחר כך כותן ביין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש. לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו. בעבודה זו: לכפר עליו. מעתה כל

תרגום אונקלוס

הֶמְיָנִין וְאַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (יד) וְקָרֵיב יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וּסְמַךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ (טו) וּנְכַס וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכִּי יָת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְּשֵׁיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ (טז) וּנְסֵיב יָת כָּל תַּרְבָּא דִי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת

באור

קדש אותן ואת בגדיהן לעבודה, ואין כן יציקה ומשיחה של אהרן שהיא לקדושת כהונה גדולה, וכן ואת אהרן ואת בניו תמשח (שם ל' ל'), האמור בפרשת השמן. סמך על המפורש כאן, שהו יצק ומשך את אהרן, והו הזה על אהרן ובניו ובגדיהם. וכן דעת רמב"ן ז"ל שלא היה בבניו רק הזאה, והכתובים מתיישבים כדברנו: ויחבש, פירש"י ז"ל לשון קשירה. ויראה שכל הדבק בגוף נקרא חבוש, כמו תחבושת שנותנין על המכה, וכן ויחבש את חמורו (בראשית כ"ב ג'), שקשור בגוף. וכן מגבעות דבוקים היטב בראש: (יד) ויסמך, כל אחד זה אחר זה: (טו) וישחט, השוחט, כי שחיטה כשרה בכל אדם, [א"ה בפרשת תליה נאמר ושחטת את הפר, ואלשו' הת"כ שם משמע שבימי המלואים לא הורשה זר בשחיטה, והי' משה השוחט. ויתכן שעשה כן להורות אותם דקדוקי השחיטה, כמו שהי' עובד בימים האלו, להראות להם כל דיני העבודה. ולשון וישחט ויקח משה כמו שכתבתי בתחלת ויקרא, שכן דרך הלשון כאשר יבואו שני פעלים עם פועל אחד]: ויקח משה, זו קבלה בכלי שצריכה כהונה, ובשבעת ימי מלואים שמש משה רבינו ע"ה, ולא הוכשרו אהרן ובניו לעבודה עד שמיני למלואים: סביב, בעולה נאמר וזרקו וגומר, על המזבח סביב (פרשה א' ה'), ופרשנו שם שצריכה שתי מתנות שהן ארבע. אבל בחטאת דורות לא נאמר סביב כי דמה נתן על ארבע קרנות, וגם על זה יצדק לומר סביב, רק שאין צרך לאמר, שאם הוא על ד' קרנות ידענו שהוא סביב, אבל כאן שיש לטעות במלת קרנות שהן שתים, הוצרך להכתב סביב ללמדנו שנתן על ארבעתן, ואולם בחטאת דורות נלמד ארבע מתנות משלשה פעמים קרנות הנכתבים בחטאת נשיא והדיוט: ויחטא, פרשנו למעלה שהסיר חסרונו ויפה פירש"י ז"ל חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: יצק, מן הכלי: ויקדשהו. הכינו וקדשו

וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃ (יז) וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (יח) וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ (יט) וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (כ) וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ (כא) וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה

אין רויך אויפגעהן. (יז) דען שטיר זעלבסט, פעלל, פלייש אונד מיסט, פערבראנגטע ער אויסער־האלב דעם לאגערס, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (יח) אלס־דאן ליס ער דען ווידדער צום גאנצען אפפער הינצו ברינגען; אהרן אונד זיינע זאהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאפף דעם ווידדערס, (יט) משה שלאכטעטע איהן, שפרענגטע דאז בלוט אויף דען אלטאר אומהער. (כ) דען ווידדער צער־גלידערטע ער אין זיינע שטיקקע, ליעס דען קאפף, דיא שטיקקע אונד דאז פעטט אין רויך אויפגע־הען; (כא) דאז איינגע־וויידע אונד דיא קניע־שטיקקע וואוש ער; הער־נאך ליס משה דען גאנ־צען ווידדער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן; אלס איין גאנצעס אפפער, צום אנגענעהמען גערוך, פאם פייער צו פערצעהרען, דעם עוויגען געווייהט; זא וויא דער עוויגע

תרגום אונקלוס

תַּרְבֵּיהוֹן וְאַסֵּיק מֹשֶׁה לְמַדְבְּחָא׃ (יז) וְיָת תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת בִּסְרֵיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (יח) וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא דַעֲלָתָא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ (יט) וּנְכֵיס וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (כ) וְיָת דִּכְרָא פַּלֵּיג לְאֵבָרוֹהִי וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת רֵישָׁא וְיָת אֵבָרַיָּא וְיָת תַּרְבָּא׃ (כא) וְיָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא חַלֵּיל בְּמַיָּא וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי

רש"י

הכפרות: (טז) הכבד. שהיה ניטל מעט מן הכבד עמה:

באור

בעבור זו: לכפר עליו. היתה ראוי מעתה לכפר עליו כל הכפרות: (טז) ואת חלביהן. החלב אשר על שתי הכליות, כנזכר בפרשת ויקרא (פרשה ד' ט'): (יז) ואת הפר. יכלול בפר הקרב שלא נזכר, כי למעלה אמר וקרבו ופרשו (שם שם י'), גם עצמות קרנים גידין וטלפים, או וי"ו ואת עורו נוסף, כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף (במדבר כ"ט ה'). (מדברי רמב"ן ז"ל): (יח) איל העלה. האמור בפרשת תצוה (שמות כ"ט): (כ) נתח לנתחיו, המנתח, כי כשר בזר, ומפורש בפרשת ויקרא, וקצר בהפשט שהוא מפורש שם, זה דעת רמב"ן ז"ל, ואני מסופק בדבר, שהי' לו לומר שהעור היה למשה המקריב אותו, כמו שנזכר בעור העולה לדורות שהיא לכהן המקריב, וכמו שאמר בחזה שהיה למשה למנה, אולי העור נקבר עמו, והי' הוראת שעה בעולת המלואים, על כן לא נזכר הפשט בפרש': ויקטר משה את הראש וגו', אותן הקטיר תחלה על העצים, כמו שאפרש: (כא) רחץ במים, הרוחץ, כי כשרה בזר כמבואר בפרשת ויקרא, והוצרך משה להוליך הנתחים זה אחר זה, כי הולכת אברים למזבח פסול בזר, ולא היה עדיין כהן לסייעו, ובעוד שהקטיר משה הראש

הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי (כב) וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ (כג) וַיִּשְׁחָט ׀ וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ (כד) וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה

תרגום אשכנזי

דעם משה בעפֿאָהלען. (כב) נאכהער ליס ער דען צווייטען ווידדער, נעהמ־ליך דען איינזעטצונגס־ווידדער, הינצופֿיהרען. אהרן אונד זיינע זאָהנע לעגטען איהרע הענדע אויף דען קאָפף דעס ווידדערס. (כג) משה שלאכטעטע איהן, נאהם פֿאָן זיינעם בלוטע, בראכ־טע עס אן דען הערפֿאָר־ראגענדען קנאָרפעל אם רעכטען אָהרע אהרנ'ס, אן דען דוימען זיינער רעכ־טען האנד, אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס; (כד) ליעס דיא זאָהנע אהרן'ס הינצו־טרעטען, בראכטע פֿאָן דעם בלוטע אן דען הערפֿאָרראגענדען קנאָרפעל איהרעס רעכטען אָהרעס, אן דען דוימען איהרער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען איהרעס רעכטען פֿוסעס,

תרגום אונקלוס

פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (כב) וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ (כג) וּנְכֵיס וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִדְּמֵיהּ וִיהַב עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ (כד) וְקָרֵיב יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וִיהַב מֹשֶׁה מִן דְּמָא עַל רוּם אוּדְנֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל

רש"י

(כב) איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהני' בכהונת' [ת"כ]:

באור

והנתחים והפדר, רחץ לים אחר את הקרב ואת הכרעים. ואחר שרחצם הקטיר משה גם אלה. ועליו אמר ויקטר משה את כל האיל המזבחה, כלומר אותן האמורים בפסוק ראשון. גם הקרב והכרעים, ודומה לו והקטיר הכהן את הכל המזבחה (לעיל א' ט'), ושם פרשנוהו, ומכאן ראי' לפירושנו שם. אבל רמ"בן ז"ל פי' ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה, אחר רחיצת הקרב והכרעים, וזהו ויקטר משה את כל האיל. כי הכל הקטיר באחת, אלא שהפרידם ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה. ואיני יודע לאיזו צורך ילמדנו זה, ומפורש בפרשת העולה (שם שם) שהרחיצה לבד בקרב וכרעים: כאשר צוה, מוסב על עבודת איל העולה: (כב) איל המלואים, איל השלמים, שהמלואים לשון שלמים, שממלאין ומשלימין את הכהנים בעבודת' לשון רש"י ז"ל, ואמר רמ"בן ז"ל כל הקרבנות האלה באין למלאות את ידם. וכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואלים שנים תמימים (שמות כ"ט א'), והשיב כי האיל השני נקרא איל המלאים, לפי שהוא סוף קרבנות הללו, ובו תמלא ידם, כי כלם מעכבין בענין, ואמר עוד כי החטאת בא לכפר על המזבח ולקדשו. והעולה לרצאה על הכהנים, והשלמים תודה לשם שנתן להם בביתו ובחומותיו יד ושם, לכך השלמים לבדם על מלוי ידים, ולי נראה כפשוטו, כי בפר החטאת נהגו במתן דמו ובהקטרת חלביו כמשפט החטאת. ושרפת הפר מצינו כדוגמתן בחטאת הפנימיות, ועוד שהוצרך להשרף לפי שלא היה לו אוכלין, שלא כהנו אהרן ובניו עדיין, וכן באיל העולה נהגו בו כמשפט כל עולה. לבד איל השני איננו על דרך השלמים, כי לא בא על נדר, ולא נדבה ולא תודה, כי לא נמלטו מצרה, ולא נהגו במתן דמו כמו בשאר שלמים כי כאן הזה ממנו על אזן ובהן אהרן ובניו, וכן בהקטרת אימוריו לא נהגו כדין שאר שלמים שהשוק ולחם התרומה נאכל לכהנים. וכאן עלו על המזבח, גם

אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (כה) וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃ (כו) וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר ׀ לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃ (כז) וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי

תולדות אהרן · ומחל מנחות ל"ג, ב':

אונד שפרענגטע דאז איבריגע בלוט אויף דעם אלטאר אומהער; (כה) נאהם דאז אונשליט, דען שוואנץ, אונד אללעם אונשליט, וועלכעס אויף דעם איינגעווייגעדע איזט, דאז נעטץ איבער דער לעבער, אונד דיא ביידען נירען, נעבסט דעם אונשליטטע, דאז דאראויף איזט, אויך דאז רעכטע שולטערשטיק. (כו) אויס דעם קארבע מיט אינגעזייערטען קוכען, דער פאר דעם עוויגען שטאנד, נאהם ער איינען אונגעזייערטען קוכען, אויך איינען אהלקוכען אונד איינען פלאדען, לעגטע עס אויף דיא אונשליטשטיקקע אונד אויף דאז רעכטע שולטערשטיק; (כז) גאב דיזעס אללעס אהרן אונד זיינען זאהנען אין דיא הענדע, ליס זיא

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: (כה) וּנְסֵיב יַת תַּרְבָּא וְיַת אֲלִיתָא וְיַת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא וְיַת חֲצַר כַּבְדָּא וְיַת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיַת תַּרְבֵּיהֶן וְיַת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא: (כו) וּמִסַּלָּא דְפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ נְסֵב גְּרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל שׁוֹקָא דְיַמִּינָא: (כז) וִיהַב יַת כּוּלָּא עַל יְדֵי אַהֲרֹן

רש"י

(כו) חלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך

באור

באכילת הבשר לא נהגו כדין שלמי' שכל טהור יאכל אותו, וכאן נאכל לאהרן ולבניו ונאסר לזרים, על כן איננו שלמים. אלא קראו איל מלואים, כלומר איל שנהג רק בימי המלואים, ואין כדוגמתו עוד: (כו) ומסל המצות אשר לפני ה', הקרבנות שהן בעלי חיים עמדו מחוץ לפתח אהל מועד, עד שהקריבום לעזרה לסמיכה ולשחיטה שלא יטילו גללים, על כן כתוב ויגש את פר החטאת (פסוק ח' י"ד). שהגישו למקום הקדש, וכן ויקרב את איל העול'. ויקרב את האיל השני, אבל סל המצות מיד העמידו לפני ה' בעזרה, שהרי נתקדשו באפייה בתנור, על כן לא נאמר אצלו הגשה או הקרבה. וזהו אשר לפני ה': חלות מצה אחת, זהו ככר לחם אחת האמור בפרשת ואתה תצוה, והיא משקל ככר. לא ככר זהב או כסף [א"ה עיין מה שכתבתי בזה בפ' תצוה] (שמות כ"ט כ"ג): וחלת לחם שמן, היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין, מפירש"י ז"ל: וישם על החלבים. כאן לא אמר על חלב כמו שאמר למעלה (פסוק ז' ל'), לפי שכולל יותרת הכבד ושתי הכליות והאליה. אגד חלבים לכלול שתי מיני חלב, האחד חלב ממש, אותן שהן תותב קרום ונקלף, והשני אותן שהן מיטב הקרבן כמו האליה וחבריו. כי מיטב הדבר נקרא גם כן חלבו, כמו שפרשנו (פסוק ג' ט'), והדברי רא"בע זכרונו לברכה לא יתכנו: ועל שוק הימין, אע"פי שעלתה לגבוה, לא נכללה בכלל החלבים, לפי שנתנה לדורות לאהרן ולבניו, לא יתכן לכללו בכלל חלבים, כפי שתי ההוראות: (כז) על כפי אהרן, כפי אהרן ובניו נושאים כאחד את הכל ומניפין כאחת, שהרי נאמר תנופה ולא שתי תנופות. כדאמרינן במנחות (דף ל"ג) שאין תנופ' כהנים בחוברין, ומפרש היכי לעביד ליניף והדר ליניף תנופה אמר רחמנא ולא שתי תנופות. ורא"בע זכרונו לברכ' אמר הניף את אהרן ובניו כאשר הניף אהרן את הלוים. ואינו כן: וינף. משה ששמש במקום כהן, וכן

תרגום אשכנזי

איינע וועגדונג מאכען פֿאָר דעם עוויגען. (כח) משה נאהם עס איהנען אויס דען הענדען, ליס עס אויף דעם אלטאר, נאך דעם גאנצען אָפּפֿער אין רויך אויפֿשטייגען; עס וואר דאז איינזעטצונגס־אָפּפֿער, צום אנגענעהמען גערוך, פֿאָם פֿייער צו פֿערצעהרען, דעם עווי־גען געוויהט. (כט) משה נאהם דאז ברוסטשטיק; מאכטע דאמיט איינע וועגדונג פֿאָר דעם עוויגען; דיזעס ווארד פֿאָם איינזעטצונגסווידדער דעם משה צו טהיילע, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ל) משה נאהם פֿאָם זאלבאָהל, אויך פֿאָם בלוטע, וועל־כעס אויף דעם אלטאר וואר, שפריטצטע אויף אהרן, זיינע קליידער, וויא אויך אויף דעססען זאָהנע אונד אויף איהרע קליידער: וואָדורך ער אהרן אונד זיינע קליידער, וויא אויך דעססען זאָהנע אונד

יְהוָה׃ (כח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ (כט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי (ל) וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־

תולדות אהרן מאיל זבחים ק"ג ג':

תרגום אונקלוס

וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי וַאֲרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ (כח) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא קוּרְבָּנַיָּא אִינּוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃ (כט) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה הֲוָה לְחוּלָק כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (ל) וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דִי עַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי

רש"י

מפורש במנחו': (כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העולה. אחר העול' ולא מצינו שוק של שלמים

באור

בכל התנופות הכהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף: (כח) ויקטר המזבחה, לשון רש"י ז"ל משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן: על העלה, פירש"י אחר העולה, ולא ידעתי לאיזו טעם פי' הכתוב זה, ולא אמר בעולה על חלבי החטאת, ויראה כפשוטו, שהקטירם על נתחי העולה לא על חלבי החטאת שהיו על המזבח: מלאים הם, כמו שאמרנו שאין איל זה כאיל של שלמים, שאין שוק הימין ולחמי תודה עולין למזבח, וזה מלואים לפי שעה: (כט) ויקח משה את החזה, בשלמי דורות מניף חלבים ושוק וחזה כאחת, אבל במלואי' שהוקטר השוק, הניף תחלה כל האימורין שהן למזבח, והחזה שהיה למשה הניפה לבדה: מאיל המלואים, לפי שהוא איל מלואים לא שלמים, ובא לחנוך שימלאו בו אהרן ובניו ידיהם לעבוד', לא היו ראויין עדיין שיאכלוהו, על כן למשה היה למנה, ולא לאהרן ולבניו, ולכן בשר החטאת שהיה כמו חטאת דורות, הולך להשרף, שאין לו אוכלין: (ל) ויקח משה משמן המשחה, אהרן נמשח כבר על ראשו בשמן המשחה ובזיליק', ועכשיו חזר והז' עליו משמן המשחה ומן הדם, ויראה שעיקר הזאת השמן לקדש את בגדיו אבל בניו לא נמשחו על ראשם רק הזה עליהם ועל בגדיהם, ועי"ז כן קדשם, לכן דקדק הכתוב לאמר על אהרן על בגדיו, לא אמר ועל בגדיו, וכן אמר ויקדש את אהרן את בגדיו, ולא אמר ואת בגדיו, כי כבר נתקדש במשיחה ובזיליקה, אבל בבניו אמר ועל בניו ועל בגדי בניו, וכן אמר ואת בניו ואת בגדי בניו, כי נתקדשו המה

בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו אִתּֽוֹ׃ (לא) וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה אֶֽל־אַהֲרֹ֣ן וְאֶל־בָּנָ֗יו בַּשְּׁל֣וּ אֶת־הַבָּשָׂר֮ פֶּ֣תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵד֒ וְשָׁם֙ תֹּאכְל֣וּ אֹת֔וֹ וְאֶת־הַלֶּ֕חֶם אֲשֶׁ֖ר בְּסַ֣ל הַמִּלֻּאִ֑ים כַּאֲשֶׁ֤ר צִוֵּ֙יתִי֙ לֵאמֹ֔ר אַהֲרֹ֥ן וּבָנָ֖יו יֹאכְלֻֽהוּ׃ (לב) וְהַנּוֹתָ֥ר בַּבָּשָׂ֖ר וּבַלָּ֑חֶם בָּאֵ֖שׁ תִּשְׂרֹֽפוּ׃ מפטיר (לג) וּמִפֶּ֜תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד

תולדות אהרן בשלו זבחים נ"ו, ח': כאשר יומא ע"ח, ב':

איהרע קליידער דעם היילינגען דיענסט וויהטע. (לא) משה שפראך צו אהרן אונד צו דעססען זאהנען: קאכט דאז פלייש אם איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטס; דא זעלבסט זאללט איהר עס עססען, זא וויא דאז בראד, וועלכעס אין דעם קארבע דער איינזעטצונג איזט, וויא איך בעפאהלען; נעהמליך אהרן אונד דעססען זאהנע זאללען עס עססען. (לב) וואס אן פלייש אונד בראד איבריג בלייבט, זאללט איהר פערברעננען. (לג) פאָן דעם איינגאנגע דעם שטיפטס־

תרגום אונקלוס

וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (לא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּשְׂרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת לַחְמָא דִּי בְּסַל קוּרְבָּנַיָּא כְּמָא דִּי אִתְפַּקְּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵיהּ׃ (לב) וּדְאִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ (לג) וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יִתְקָרַב קוּרְבָּנֵיכוֹן׃

רש"י

קרב בכל מקום חוץ מזה:

באור

ובגדיהם בהזאה זו, ואם בצוואה לא הבדיל בלשון, פירש לנו כאן הטעם: ומן הדם אשר על המזבח, לא ידעתי אם מערבן להזאות הללו, כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנו' המזבח? וכן לא נתברר לי מה טעם אחר ההזאות הללו עד אחר הקטרת הלבי איל המלואים, ובצוואה ההזאות קודמין להקטרה? אולי לפי שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו וגו', למד משה שההזאות מאוחרים לכל שעל ידיהן יהיו קדושים לגמרי כי לא זכר קדוש לא במשיח' ולא במתן בהונות, ומה שאמר וימשח אותו לקדשו, אינו שיקדש לגמרי, אלא אחר ההזאת, שעל ידיהן נתקדשו הוא ובניו עמו. (מדברי רמ"בן ז"ל): (לא) בשלו את הבשר, הם בעצמם. והאמור בצוואה ובשלת את בשרו בצווי. (מפי' רא"בע ז"ל): פתח אהל מועד, בעזרה, וכן בצוואה ובשלת את בשרו במקום קדוש (שמות כ"ט ל"א) כמו בשר חטאת ואשם שהן ק"ק, לא כבשר שלמים, כי איל מלואים הוא: ושם תאכלו אתו, גם זה אינו כבשר שלמים הנאכל בכל העיר ולכל אדם, אבל בשר איל המלואים כבשר חטאת ואשם, וכאמרו וזר לא יאכל כי קדש הם (שם ל"ג), וכן הלחם, על כן אמר אשר בסל המלואים שהוא כאם מלואים לא כלחמי תודה: (לב) והנותר בבשר ובלחם, לא צוה שלא יותירו. כי בשר האיל והלחם רב מכדי אכילת אהרן ובניו ליום ולילה, ואין זה כפסח שממנין עליו רבים. ולפי שבוודאי יותר לא צוה רק שלא יאכלו הנותר מהן ביום השני, כמו שמפורש שם לא יאכל כי קדש הוא (שמות כ"ט ל"ד). ולפי שבבר נאמר שם, גם פירש שם עד הבקר, לא הוצרך להתפרש כאן, והבי"ת בשתי המלות תשמש כמו מ"ם מן הבשר ומן הלחם, ואפשר שענינו שהנותר בבשר ובלחם יותר מכדי אכילת אוכליהן, והנאמר שם ואם יותר, מודה שעכ"פ הם לא יביאוהו לידי נותר. שלא יתעצלו באכילתו: [א"ה בפי' ויקהל (שמות ל"ה ח'), ובהקדמת הספר הודעתי ההבדל שבין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם, והבחינות השונות אשר בין אמר פעם מבשר ומלחם ופעם בבשר ובלחם ע"ש]: (לג) ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים. מיום שהתחילו המלואים, יהיו בעזר' עד יום מלאת יום מלואיכם, שהוא יום השמיני שבו מלאו המלואים ונכנסו לעבוד'. ואלה שבעת הימים עם הלילות שלאחריהן, לא שילאו בערב יום השביעי וילכו לאהליהם, אלא מהתחלת המלואים עד יום השמיני שנכנסו לעבודה, הולכו פריש' מבית'. וזהו שפי' בענין ופתח א"מ תשבו יומם ולילה. תחלה יומם ואח"כ ליל'. וכמו שאפרש בעז"ה: כי שבעת ימים ימלא את

לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃ (לד) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (לה) וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן

תולדות אהרן תשבו סוכה מ״ג, ג׳:

צעלטס, זאָללט איהר אין זיבען טאגען ניכט וועג־געהען, ביז אייערע איינ־זעטצונגסטאגע פאָרבייא זיינד; דען זיבען טאגע זאָלל אייערע איינזעטצונג דויערן. (לד) וואס מאן הייטע פאָרגענאָממען, האט דער עוויגע בעפאָה־לען פערנער פאָרצונעה־מען, אום אייך צו פער־זאָהנען. (לה) אם איינ־גאנגע דעס שטיפטסצעל־טעס זאָללט איהר זיבען טאגע, טאג אונד נאכט, בלייבען, אונד דאזיעניגע בעאָבאכטען, וואס דער עוויגע פעראָרדנעט האט: זאָ ווערדעט איהר

רש״י

(לד) צוה ה׳ לעשות. כל שבעת הימים. ורבותינו דרשו. לעשות. זה מעשה פרה. לכפר. זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את

תרגום אונקלוס

(לד) כְּמָא דִי עֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ (לה) וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תִּתְּבוּן יֵימָם וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֵּדִית׃

באור

ידכם, בכל יום יקרבו קרבנות מלואים למלא את ידכם לכהונה, ורא״בע ז״ל אמר תחסר מלת קץ, כאילו אמר כי קץ שבעת ימים, או זמן, ואינו כן כי ימלא את ידכם על קרבנות שבעת הימים, וכן תרגם אונקלוס ז״ל ארי שבעא יומין יקריב ית קרבניכון, והאמת שהוא זמן שבעת ימים: ימלא את ידכם. לדעתי כל מלוי ידים הוא נתינת כח לאדם, שמרש׳ אותו לעשותו דבר, ואשר עשה יהיה לרצון בעיניו וילועז (בעפאָללמעכטיגען), שהוא נתינת כח לעשות מעשה, וכן ע״י הקרבנות הללו מלא השם את יד אהרן ובניו, שיעבדו עבודת ה׳ במקדשו בעד כל ישראל, ומלת יד על הכח, ומלוי יד הפך חוסר יד או קצר יד, שימלא כחם לעשות, ורש״י ז״ל פי׳ בפ׳ ואת׳ תצוה בענין אחר, והרב המעתיק בבאורו שם פי׳ דבריו, והכל הולך לענין אחד: (לד) כאשר עשה ביום הזה, פי׳ רא״בע ז״ל משה, והי׳ ראוי להיות כאשר עשיתי, אלא שכן דרך לה״ק כמו והי׳ יחזקאל לכם למופת, ואת יפתח ואת שמואל, ולדעת המתרגם האשכנזי חסר הפוע׳ והוא כמו כאשר עשה העושה, או כמעשה הנעש׳ היום יעש׳ שבעת הימים, ולי אפשר לומר כי ימלא את ידכם שב על השם ב״ה, שצוה במעשים הללו שעל ידיהן ימלא את ידם לקדשם לו לכהונת עולם, ועל זה אמר כאשר עשה השם ביום הזה שמלא את ידכם בקרבנות שהוקרבו, צוה ה׳ לעשות כל שבעת הימים שתהיו פתח א״מ לכפר עליכם והכפרה היא עצמה מלוי יד לכהונה, כי הכפרה עיקר הכל: (לה) ופתח א״מ תשבו יומם ולילה, למעל׳ אמר לא תצאו וזה בעבור העבוד׳, שבכל יום יראו סדר העבוד׳, ויניפו תנופה, ויאכלו בשר האיל הקרב יום יום, כמו ומן המקדש לא יצא (לקמן כ״א י״ב), שאמרו עליו שלא יניח עבודתו ויצא, אבל אחר כלות העבודה וכן בליל׳ נאמר שילכו לאהליהם לעסוק בדברי חול, על כן צוה שישבו בפתח א״מ שבעת ימים יומם ולילה, כי שבעת ימים הללו קדש הם להם, וצריכין להיות פרושים מכל דבר, להתעסק בדברי קדש, ולכן יומם ולילה ישבו בקדש, לא יגשו אל אשה ולא יתעסקו בצרכיהם, ועל זה נאמר ושמרתם את משמרת ה׳ ולא תמותו, אבל לצורך לפי שעה מותרין לצאת, וכן אמר רא״בע ז״ל לא תצאו יש אומרים לא תצאו שבעת ימים, ובלילה היו יוצאים לצרכם, והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה, וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר א״מ, וזה רחוק, והכתוב אומר ויבכו ב״י את משה שלשים יום (דברים ל״ד ח׳). כאילו אין שם רגע שלא היו

צִוֵּֽיתִי׃ (לו) וַיַּ֥עַשׂ אַהֲרֹ֖ן וּבָנָ֑יו אֵ֚ת כָּל־הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהֹוָ֖ה בְּיַד־מֹשֶֽׁה׃ ס

ט (א) וַיְהִי֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁמִינִ֔י קָרָ֣א מֹשֶׁ֔ה

תולדות אהרן ויהי מגלה י׳, ג׳, וס׳ ח׳:

תרגום אונקלוס

(לו) וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַּקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

ט (א) וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי

ניכט שטערבעי; דען זאָ איזט מיר בעפֿאָהלען וואָרדען. (לו) אהרן אונד זיינע זאָהנע טהאטען אללעס, וואס דער עוויגע דורך משה בעפֿאָהלען.

ט (א) עס וואר אם אכטען טאגע, דא ריף משה אהרן, דעססען

רש״י

הפלה: (לה) ולא תמות. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל: הפלת צו את אהרן

ט (א) ויהי ביום השמיני. למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביום [שבת פ״ז] ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם: ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס

באור

נוכים? ויפה דבר. וכן בסכות תשבו שבעת ימים (לקמן כ״ג מ״ד), ואין צורך לשבת בה תמיד, אלא שתהיה הסכה בית דירתם, וכן ופתח א״מ תשבו, שיהיה שם מקום מושבם, שיתעסקו תמיד בדברי קדש בחצרות השם, אבל לצאת לדברים ההכרחיים. לא אסר עליהם: צויתי. מפי הגבורה, מבנין שלא נזכר שם פועלו, לפי שכל האמור בענין נזכר בצוואה בפרשת ואתה תצוה, וכבר הגיד להם בשעת הדבור, ולכן אמר כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלוה. לבד מה שצוה להם לשבת פתח אהל מועד שבעה ימים לא נזכר שם. אמר כאשר צויתי עתה מן השם. לא בדברי רא״בע ז״ל: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל, מפירש״י ז״ל:

ט (א) ויהי ביום השמיני, למלואים, ולפי הפשט הוקם המשכן בר״ח ניסן, כאמרו. ביום אחד לחדש הראשון תקים את המשכן (שמות מ׳ ב׳), ובו ביום כסה הענן את א״מ וכבוד ה׳ מלא את המשכן, כנזכר בסוף פקודי (שם שם ל״ד). וכשסר הענן בא משה אל א״מ ודבר עמו הפרשיות האמורות מן ויקרא עד כאן, ואז התחילו שבעת ימי מלואים, ובשמיני לחדש נכנסו אהרן ובניו בכהונה, ואז נעשה כל האמור בענין זה, אבל רבותינו ז״ל ורש״י ז״ל בשיטתם אמרו ששמיני למלואים היה ר״ח ניסן, ואותו היום נטל עשר עטרות, כמו שאמרו בברייתא דת״כ, ואם כן שבעת ימי המלואים היו מכ״ג באדר עד ר״ח ניסן, ומה שכתוב ביום אחד לחדש תקים את המשכן, ענינו שיעמוד כן מעתה ואילך, שבל שבעת ימי המלואים היה מעמידו ומפרקו בכל יום פעמים. ולדבריהם אמר רמ״בן ז״ל שהמעשה הנאמר בסוף פקודי הוא הנאמר כאן כי היום ה׳ נראה אליכם, כי בשמיני כסה הענן את א״מ וכבוד ה׳ מלא את המשכן, אבל לדעתי אינו הכרחי, אלא בכ״ג באדר כשהוקם בתחלה ענן ה׳ שהלך לפניהם, הוא אשר כסה את אהל מועד, שהוא ההיכל וקדשי קדשים שנקרא אהל מועד, לא העזרה שנקרא פתח אהל מועד או חצר אהל מועד. וכבוד ה׳ מלא את המשכן מבפנים ולא נראה לכל ישראל, כי אסורין ליכנס שם, ומשה ידע ולא נכנס עד שנסתלק הענן, והסתתר הכבוד על הכפרת. אבל כי היום ה׳ נראה אליכם ענין אחר הוא. וכן וירא כבוד ה׳ אל כל העם, וכמו שאפרש בעז״ה. ואם יום השמיני ר״ח ניסן. א״כ מה שאמר ויהי בחדש הראשון בשנת השנית באחד לחודש הוקם המשכן (שם שם ע״ז), ואמר בענין ויערוך עליו ערך לחם לפני ה׳ (שם כ״ג), ויעל הנרות לפני ה׳ (שם כ״ה), ויקטר עליו קטרת סמים (שם כ״ז), ויעל עליו את העולה ואת המנחה (שם כ״ט), אע״פי שכבר נתכהן אהרן, והיו העבודות בו ובבניו, כבר פי׳ רש״י ז״ל שם אף ביום שמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב הקרבנות לצור, הון מאותן שנצטוו בו ביום, ולדעת מקצת המפרשים ז״ל גם בתלמוד יש דעות חלוקות אם יום השמיני הי׳ ר״ח ניסן או בשמיני בו, גם רא״בע ז״ל האריך בענין זה סוף פרשת פקודי, גם הרב המעתיק בפירושו לפרשת פקודי האריך בזה. ואין בו הכרח כל כך לענין פשט המקרא:

לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה תְּמִימִם וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה׃ (ג) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה׃ (ד) וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי

תולדות אהרן קח יומא ג', א"א: ואל וכו' שם שם:

זאָהנע אונד דיא עלטעסטען ישרא'ס,(3) אונד שפראך צו אהרן: נים איין יונגעס רינד צום זינדענאָפּפער, אונד איינען ווידדער צום גאַנצען אָפּפער פיר דיך, ביידע אָהנע פעהלער, אונד פיהרע זיא פאָר דען עוויגען. (ג) צו דען קינדערן ישראל'ס שפריך, וויא פאָלגט: נעהמט איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפער, אויך איין יעהריגעס קאַלב אונד איין יעהריגעס לאם, אָהנע פעהלער, צום גאַנצען אָפּפער; (ד) פערנער איינען אָכסען או איינדע

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל: (ב) וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא שַׁלְמִין וְקָרֵיב קֳדָם יְיָ: (ג) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא: (ד) וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא

רש"י

ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס: (ב) קח לך עגל. להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעש' העגל שעשה [תוספתא]; (ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו

באור

קרא משה לאהרן ולבניו. הכתוב אמר ופתח א"מ תשבו יומם ולילה, והיו שם אהרן ובניו, וא"כ אין לומר קרא שיכנסו מחוץ לפתח א"מ. אלא כמו ויקרא אל משה, שהיא קריאה של חבוב ושל זרוז, אבל לפי הכלל שיסדנו (פרשה א' א') שכל קריאה שאחריה למ"ד הקרוא רחוק ממנו, ושולח אחריו שיבוא אליו, גם כאן ככלות שבעת ימי המלואים בבקר יום השמיני הלכו אהרן ובניו מפתח א"מ, כי לא נודע להם עדיין שביום הזה יעבדו העבודה ושיגלה כבוד ה' לעיני ישראל עד שקרא אותם משה ואמר להם כי היום ה' נראה אליכם ועוד יותר נראה פי' רא"בע ז"ל שאמר קרא לאהרן ולבניו. ויצאו מפתח א"מ. פי' משה היה בחוץ, ושלח אחריהם לקרוא אותם שיבואו אליו, ואז יצאו מפתח א"מ, וצוה אותם על דבר הקרבנות והולך שיצאו לקחת הקרבנות: ולזקני ישראל, קראם באותו היום שישמעו מפי אהרן הקרבנות שיביאו על כל ישראל, כי זקני ישראל הם הב"ד והסנהדרין והם יעשו בעד העדה כלה: (ב) ויאמר אל אהרן, שהוא הראש ועליו מוטל הנהגת המשכן כלו, נגיד ומצוה מה יעשה: קח לך משלך ולצרכך: עגל בן בקר, בן שתי שנים: ואיל, גם הוא בן שתי שנים, אבל עגל שהם וכבש בני שנה הם: והקרב לפני ה', הקדישם לקרבן: (ג) ואל בני ישראל, הוא יצוה לזקני ישראל שיקדישו הקרבנות האמורים בעד כל ישראל: תמימם, שב על העגל ועל הכבש לא על החטאת, וכן נראה מן הנגינה, ולא זכר תמימים בחטאת העם ובשלמים, יראה בעיני לפי שהחטאת אהרן ועולתו ממין פחות, כי חטאת משיח וחטאת י"הכ של כ"ג פר בן בקר, גם עולתו מן הצאן, הזכיר שבכל זאת יהיו תמימים, אבל חטאת הבאה על חטא נקבה תמימה, וכאן זכר, אין צורך לומר שיהי' תמים. והעולה שהדיוט אם רוצה מביא פר ואיל, וכאן עגל וכבש, הוצרך לומר תמימים. ובשלמים שהן מן המובחרין בבקר ובצאן וזכרים ידענו שצריכין להיות תמימים: (ד) ושור ואיל לשלמים, לא כאילי המלואים, אלא שלמים ממש, שנהגו בהן כדין שלמים האמורין בפרשת ויקרא ובפרשת צו: לזבח לפני ה', לעשות זבח שמחה לפני ה', לשמוח על כל הטובה שעושה עם ישראל, שמשרה שכינתו בתוכם, כמו שזבח המלך שלמה ביום חנוך המקדש שלמי שמחה, ועל כן נכתב לזבוח להורות שהן קדשים קלים שלמי שמחה, וזהו ואת חזה התנופ' ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור. ואינה צריכה מקום קדוש, ושלמי עצרת שהן ג"כ שלמי

יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם׃ (ה) וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה׃ (ז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־

ווידדער צום פֿריידענ־מאהל, פֿאַר דעם עוויגען צו שלאַכטען, אונד איין מיט אֶהל איינגעקנעטעטעס שפּייזעאָפּפֿער: דען היינטע ווירד דער עוויגע אייך ערשיינען. (ה) זיא בראַכטען דאז, וואס משה בעפֿאָהלען, פֿאַר דאז שטיפֿטסצעלט. דיא גאנצע געמיינע טראט הינצו אונד שטאנדען פֿאַר דעם עוויגען. (ו) משה שפּראך: דיזעס, דאז דער עוויגע בעפֿאָהלען, זאָללט איהר טהון, זאָ ווירד דיא הערליכקייט דעם עוויגען אייך ערשיינען; (ז) אונד שפּראך פֿערנער צו אהרן: טריטט הין צום אלטארע! ברינגע דיין זינדען־אונד דיין בראנד־

תרגום אונקלוס

לְדִבְחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא דֵּין יְקָרָא דַּיְיָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן: (ה) וְקָרִיבוּ יָת דִּי פַּקִּיד מֹשֶׁה לִקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְקָרִיבוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ: (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּד יְיָ תַּעְבְּדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַּיְיָ: (ז) וַאֲמַר מֹשֶׁה

רש"י

באין חובה ליום זה: (ז) קרב אל המזבח. שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת [תוספתא]: את חטאתך.

באור

לבור הן קדש קדשים, ואלו אע"פי שהן לזבוח לפני ה', ולא נזכר בענין מי אכלו את הבשר, וידאה שהיה בשרן נאכל לכל אדם, ואכלוהו זקני ישראל בשמחה לספר בקהל עם חסדי ה' אשר עשה לישראל: ומנחה בלולה בשמן. לא מנחה חרבה הבאה על חטא שקרוייה חטאת, אלא בלולה בשמן כמנחת נדבה האמורה בפרשת המנחות. ורק כאן מצינו מנחת נדבה בצבור בפני עצמה, וכן פירש"י ז"ל (פרשה י' י"ב), ואכלוה מצות, מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות. הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות, לא כרא"בע ז"ל שאמר ומנחה, היא סלת לכל אחד ואחד, דמה שהיא מנחת נסכים הבאה עם קרבן צבור, ואינו כן כי מנחת שמיני נקמצה ונאכלו שיריה, ומנחת נסכים אין ממנה קומץ אלא כלה למזבח, וכמ"ש רמ"בם ז"ל (מ"הק פ"ב א'): כי היום ה' נראה אליכם. פי' רש"י ז"ל להשרות שכינתו במעשה ידיכם, לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה, והשראת שכינה זאמר אפשר כדעת רמ"בן ז"ל שכבוד ה' ימלא את המשכן, והוא הנאמר בסוף פקודי, או שהוא על האש שיצאה ואכלה את הקרבנות. וזה דעת רא"בע ורש"בם ז"ל, ועוד אפרש (פסוק ו'): (ה) ויקחו, שהביאו מן במחנה קרבנותיהם, אותן שהן לאהרן, ואותן שהן על ישראל: אל פני א"מ, הביאום אל העזרה, שהיא לפני א"מ: ויקרבו כל העדה. כמו שעשו ביתי מלואים שנאמר ואת כל העדה הקהל אל פתח א"מ, ואמר ותקהל העדה אל פתח א"מ (לעיל ח' ג' ו'): (ו) ויאמר משה, פי' רא"בע ז"ל כבר אמר להם משה זה הדבר עשו, שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל, אז ידאה להם כבוד ה', והטעם על האש שיצא, ולא ישר פרושו לרמ"בן ז"ל, והדין עמו, כי המלות היה לאהרן, ואהרן יצוה לזקני ישראל, ורמ"בן ז"ל פי' שחזר ואמר להם זה הדבר וכו' שיקרבו הקרבנות על הסדר שיצום. ואח"כ ידאה להם הכבוד. ובעבור שאמר כי היום ה' נרא' אליכם, ולשון זה כולל אור הנבואה ודוח אלהים בכל מקום, כמו שיתבאר (פסוק כ"ג), ולא יתכן לומר כן רק לאהרן ולבניו ולזקני ישראל, שהם כלם שרי אלהים, ודואים במדאות אלהים, כמו שמצינו בהר סיני ויראו את אלהי ישראל וגומר (שמות כ"ד י'), וכן הבטיחם ביום חנוך המשכן שירא' אליהם ה', וכשהובאו הקרבנות קרבו כל העד' ועמדו לפני ה', ואמר להם משה זה הדבר שאתם רואים מהבאות קרבנות הללו לכפר בעדכם צוה לי ה' שתעשו כן, ושירא אליכם כבוד ה'. וזהו ראיית הכבוד לעיני כל ישראל, שנראה כבודו בעמוד ענן, וכנזכר בענין, וזהו כבוד ה' לא

הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ (ח) וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ (ט) וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן

תולדות אהרן ויקריבו ת״ק כ״ה, ח׳:

תרגום אשכנזי

אָפּפֶער, אונד פֶערזאָהנע פִיר דיך אונד פִיר דאז פָאלְק; דוא ברינגסט נעהמליך נאכהער דעם פָאלְקס אָפּפֶער, אונד פֶעריאָהנסט פִיר זיא, וויא דער עוויגע בעפָאָהלען. (ח) אהרן טראט צום אלטאר, אונד שלאכטעטע דאז קאלב צום זינדענאָפּפֶער, וועלכעס פִיר איהן וואר. (ט) דיא זאָהנע אהרן'ס בראכטען איהם דאז בלוט; ער טונקטע זיינען פִינגער

תרגום אונקלוס

לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וַעֲבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ׃ (ח) וּקְרֵב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכַס יָת עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ׃ (ט) וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב

רש״י

עגל בן בקר: ואת עולתך איל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא וכאן את למד [ת״כ ר״ה

באור

ראיית נבואה, ועוד אפרש בעז״ה (פסוק כ״ג): (ז) ויאמר, אחר שדבר לכל ישראל, חזר לצוות את אהרן שיעבוד עבודותיו: קרב אל המזבח, פי׳ רש״י ז״ל שהיה אהרן בוש וירא לגשת, אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת, ובת״כ יש בזה דברים, ולפי פשוטו אמר רמ״בן ז״ל קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה ששחיטתן בצפון. ואמר משה כן בקבלה שכבר ידע אהרן זה, אך אם כבר הגיד לו דיני הקרבנות. אפילו בקבלה אין צריך להזכירו, כמו שלא זכר דבר מהזאות וההקטרות, ולדעתי לפי שהמזבח קדש קדשים, ועליו ישרתו הכהנים לבדם להקריב חלב ודם. ונאמר ואל המזבח לא יגש כי מום בו (פרשה כ״א כ״ג), שלא יגש אליו כלל, גם אם לא יעבוד, כמ״ש שם, וכן אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו (במדבר י״ח ב׳), הנאמר בלוים וזרים. גם כתוב כל הנוגע במזבח יקדש (שמות כ״ט ל״ז) שלפי פשוטו הקרב אל המזבח ונוגע בו צריך שיהי׳ קדוש מן הקדושים שנאמר עליהן קדושים יהיו לאלהיהם, על כן בשע׳ שצוהו להתחיל בעבוד׳ ושהוא הקדוש אשר הקריב ה׳ אליו, אמר לו קרב אל המזבח. כלומר מעתה נתקדשת לגשת אל המזבח, ופירש ועשה את חטאתך ואת עולתך, שיתקן קרבנותיו, לכפר על המזבח בהזאה ובהקטרה, והבנו קרובים לדברי רש״י ז״ל ועוד יתבאר (פסוק ט׳) כוונת הכתוב הזה: ועשה. תקן את חטאתך ואת עולתך, כמו שחיטה בצפון. וקבלה בכלי שרת: וכפר, במו: בעדך ובעד העם, בפר החטאת תכפר בעדך, ואח״כ תעשה קרבן העם ותכפר בעדם הרא״בע, וכן דעת רמ״בן ז״ל, ואין סדר הכתוב ולא הנגינה מסכמת, ולמה לא נפרש כמו שכתוב, לומר שבעל קרבנותיו יתודה בעוו ובעד העם התלוין בו ויכפר עליו ועליהם, כמו פר משיח נשיאתו לאשמת העם, ועוד יעשה את קרבן העם לכפר בעדם, כי המשיח לא יתכפר בשעיר עזים: (ח) ויקרב אהרן אל המזבח, שקבל עליו מצות כהונה לעמוד לשרת לפני ה׳ להקטיר חלב ודם, ואילו טרם החל בעבודתיו, נגש תחלה אל המזבח למקום שאסור לילך שם איש זר, להראות לכל העדה כי בו בחר ה׳ והוא הקדוש שמותר לו לנגוע במזבח, והשתחו׳ שם לה׳, ואח״כ הלך לעשות עבוד׳, והחל בשחיטת עגל החטאת אשר לו: (ט) ויקרבו בני אהרן את הדם אליו, לא ידעתי מה צורך לכהנים רבים להולכת הדם והיה במזרק אחד, ואם אהרן שחט וקבל היה מוליך גם כן. ואחשוב שאהרן לבד הזורק והמקטיר, שעיקר כפרה בדם ובהקטרת אימורין, שהן העבודות שעל המזבח, אבל שחיט׳ וקבל׳ והולכ׳ נעשו בבניו, וזהו קרב אל המזבח, שצוהו שהוא יעל׳ על המזבח לעשות העבודות הנעשות בו. ושם יעשה החטאת

על־קרנות המזבח ואת־הדם יצק אל־יסוד המזבח: (י) ואת־החלב ואת־הכלית ואת־היתרת מן־הכבד מן־החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את־משה: (יא) ואת־הבשר ואת־העור שרף באש מחוץ למחנה: (יב) וישחט את־העלה וימצאו בני אהרן אליו את־הדם ויזרקהו על־המזבח סביב: (יג) ואת־

דריין, בראכטע עס אויף דיא עקקען דעס אלטארס, דאז איבריגע בלוט גאָס ער אן דען גרונד דעס אלטארס. (י) דאז אָפּפערפעטט, דיא נירען, אונד דאז נעטץ איבער דער לעבער פֿאָם זינדענאָפּפער ליס ער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (יא) פֿלייש אונד פֿעלל פֿערבראננטע ער אויסערהאלב דעם לאגערס. (יב) הערנאך שלאכטעטע ער דאז גאנצע אָפּפֿער. דיא זאָהנע אהרנ'ס רייכטען איהם דאז בלוט, ער שפרענגטע עס אויף דעם אלטאר אומהער. (יג) דאז גאנצע

תרגום אונקלוס

על קרנת מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא: (י) וית תרבא וית כוליתא וית חצרא מן כבדא מן חטאתא אסיק למדבחא כמא די פקיד יי ית משה: (יא) וית בשרא וית משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא: (יב) ונכס ית עלתא ואמטיאו בני אהרן ליה ית דמא וזרקיה על מדבחא סחור סחור: (יג) וית עלתא אמטיאו ליה לאיברהא וית רישא ואסיק על

רש"י

י'): (יא) ואת הבשר ואת העור וגו'. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכלן על פי הדבור:

באור

והעולה לכפר בעדו ובעד העם, וכן אומר ויקרב אהרן אל המזבח, שהוא כאשר צוהו לעבוד עבודת המזבח. ושם עמד עד שהביאו אליו את הדם לזרוק, ואת האמורין והנתחים להקטיר, ואמר וישחט על השוחט, ששחיטה כשרה אפילו בזר וקבלה בכהן, וכן הולכה אל המזבח בכהן, ולמאן דאמר, ושיזכו בניו כלם בחנוך העבודה עמדו בסוד', וקבלו המזרק מיד המקבל, כמו ששנינו אצל שחיטת הפסח, וכן הביאו אליו אמורי החטאת והשלמים, וכן הנתחים כמו שמתבאר בענין, ועם זה נכון הכל. ועל כן כתוב בסוף וירד מעשות החטאת וגו' כי עד הנה לא זז מהמזבח: ואת הדם. הנשאר במזרק: (י) ואת החלב. החלבים המפורשים בפ' ויקרא המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: מן החטאת. לא ידעתי למה נאמר, אפשר ללמדנו, שהשירם כדרך שיסדרו מחטאת דורות לא פחות ולא יותר, וזהו כאשר צוה ה' את משה, שאמרו לו בפ' החטאת: הקטיר המזבחה. מלת הקטיר פרשנו בפרשת ויקרא, ואם אין אש על המזבח לא יתכן לומר הקטיר, ולכן רשב"ם ז"ל שאמר בפירוש ויקטר על המזבח, שם אותו על המזבח, ובבוא אש מעלה נקטר, אין פרושו נראה לי שהיה לו לומר וישם על המזבח, ופי' כן לשיטתו בפי' ויקחו שני בני אהרן, וגם פרושו שם לא נתברר לי, כמו שאפרש: (יא) ואת הבשר ואת העור, לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים, וכלן ע"פ הדבור. מפי' רש"י ז"ל: שרף באש. השורף, כי אהרן לא זז ממקום המזבח עד שכלה הכל, ואפשר שנשרף אחר גמר העבודה ע"י אהרן עצמו: (יב) וישחט את העלה. השוחט: וימצאו. פרשנו טעמו (פסוק ט'). ומלת וימציאו פי' רש"י ז"ל לשון הושטה והזמנה, וכן תרגם הרב המעתיק, ויפה פי'. ויש הבדל בין והקריבו ובין והמציאו. הקרבה נופל על המקרב דבר אל חברו, אע"פ שאינו נותן אותו אל ידו, כמו בספל אדירים הקריבה חמאה (שופטים ה' כ"ה), אבל המצאה אינו אלא שנותנו לידו, כי מלא בקל על דבר שבא לידו, כמו שאמרו (ב"מ ב' ע"א) ומצאתה דאתי לידי' משמע. ובהפעיל כשממציאו מיד ליד עד יד חברו. ולכן בחטאת לבד אמר ויקריבו, כי דם חטאת לבד נותן באצבע,

הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (יד) וַיִּרְחַץ אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ (טו) וַיַּקְרֵב אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ (טז) וַיַּקְרֵב אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃ שני (יז) וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ

תולדות אהרן העולה זבחים כ', ח'. מנחות ל"ג ב': ויקרב מנחות ט', ב', וי"ט ב':

תרגום אשכנזי

אָפּפֿער רייכטען זיא איהם איז צערלעגטען שטיקקע, נעבסט דעם קאָפּף; אונד ער ליס עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿגעהן; (יד) וואוש איך איינגעוויידע אונד פֿוסשטיקקע, אונד ליס זיא איבער דעם גאנצען אָפּפֿער אויף דעם אלטאר, אין רויך אויפֿשטייגען; (טו) הירויף בראכטע ער דעם פֿאָלקס אָפּפֿער דאר: נאהם נעמליך דען זינדענאָפּפֿערבאָק, וועלכער פֿיר דאז פֿאָלק וואר, שלאכטעטע איהן, אונד בעהאנדעלטע דיזעס אָפּפֿער וויא דאז פֿאָריגע; (טז) בראכטע דאז גאנצע אָפּפֿער דאר, אינד גינג דאמיט אום נאך פֿאָרגעשריבענער וייזע; (יז) בראכטע אלסדאן דאז שפייזעאָפּפֿער, נאהם איינע האנדפֿאָלל דאפֿאָן, ליס

רש"י

(יב) וימציאו. לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת: כראשון. כעגל שלו: (טז)

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא׃ (יד) וְחַלִּיל יָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא וְאַסֵּיק עַל עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא׃ (טו) וְקָרֵיב יָת קֻרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְנַכְסֵיהּ וְכַפַּר בִּדְמֵיהּ כְּקַדְמָאָה׃ (טז) וְקָרֵב יָת עֲלָתָא

באור

וא"כ המזבח ביד המקריב, ואהרן טובל בו אצבעו וכן אמר ויטבול אצבעו בדם, וזהו והקריבו, אבל עולה ושלמים שזורק מן המזרק, היו צריכין לתת המזרק בידו. וזהו וימציאו, שהם המציאו אותו לידו: סביב. מפורש בפ' ויקרא: (יג) ואת העולה, גוף העולה כלה: המציאו. בעבור שנתנו הנתחים לידו ממש להקטירן: לנתחיה. כמו שמנתחין עולה. ונתח אחר נתח נתנו לו: ואת הראש, שאינו בכלל נתח שנכר הותז בשחיטה: (יד) וירחץ. הרוחץ שאפילו זר כשרה יבעוד שהמציאו אליו הנתחי', רחץ הרוחץ את הקרב ואת הכרעים. והמציאו אותו אליו באחרונ', והקטירן על האש על המזבח. וזה דעי' לפרושנו (פרש' א' ט'): (טו) ויקרב את קרבן העם, החטאת והעולה והשלמים והמנחה, שהיו עד הנה נתונין לצד אחר בעוד שעשה קרבנותיו. הקריב עתה לעשות עבודתן, ורא"בע ז"ל פי' על המזבח. ואיך יתכן זה ואחריו נזכרה השחיט' והחטוי? [א"ה על דעתי הוא דרך כלל ואחריו מעש', שאינו אלא פרטו של ראשון כמשפט הלשון: יאמר עתה הקריב את קרבן העם: כיצד? לקח שעיר החטאת וגימר, ולכן בתחלת הפרט נאמר שנית אשר לעם. להודות שאינו אלא פרטו של האמור למעלה]: שעיר החטאת אשר לעם, כבר אמר את קרבן העם, גם לא נאמר כן בעולה. וחזר ואמר אשר לעם בשלמים, וצריך טעם. ונראה כשפירש המינים אומר אשר לעם, ובעול' ומנח' שאינו פורט אלא עול' מנחה, אינו אומר אשר לעם: ויקח, אחד מן הבנים, וכן וישחטהו: ויחטאהו, מתן דמים והוא נקרא חטוי, שמכפר ומעביר החטאון. וכמו שפרשנו (פרשה ו' י"ט), וכן תרגם אונקלוס ז"ל וכפר בדמיה, גם רא"בע ז"ל אמר ויחטאהו כפר בו החטאת. ורש"י ז"ל אמר עשהו כמשפט חטאת. כלומר החטא בדמו כדין חטאת באצבע על ארבע קרנות: כראשון. אע"פי שהחטאת נקבה לא אמר כראשונה, כי על העגל ידבר והוא מפי' רש"י ז"ל כראשון, כעגל שלו. ולא אמר כחטאת שלו, גם רא"בע ז"ל אמר כראשון, הוא עגל החטאת. ואין דברי רא"מ ז"ל נראין לי: (טז) ויעשה כמשפט, כמשפט כל עולה המפורשת בפרשת ויקרא. ולא אמר כראשון שהוא האיל, כמו שאמר בחטאת, אומר אני שבחטאת לא אמר כמשפט לפי שיש חטאת פנימית וחטאת חיצונה, ואיני

ממנה ויקטר על־המזבח מלבד עלת הבקר: (יח) וישחט את־השור ואת־האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את־הדם אליו ויזרקהו על־המזבח סביב: (יט) ואת־החלבים מן־השור ומן־האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד: (כ) וישימו את־החלבים על־החזות

תולדות אהרן וישימו מנחות ס"ג, א':

עס אויף דעם אלטאר אין רויך אויפשטייגען. אללעס דיזעס טהאט ער אויסער דעם מארגענ־אפפער. (יח) דאראויף שלאכטעטע ער דען אכ־סען אונד דען ווידדער, אלס אפפער צום פריי־דענמאהל פיר דאז פאלק. דיא זאהנע אהרנ'ס רייכ־טען איהם דאז בלוט; (ער שפרענגטע עס אויף דעם אלטאר אומהער.) (יט) אויך דיא אונשליט־שטיקקע פאם אכסען אונד פאם ווידדער, דאז שוואנצשטיק, אונד דאז אונשליטשטיקקע לעגטע בעדעקענדע, דיא נירען אונד דאז נעטין איבער דער לעבער. (כ) דיא

תרגום אונקלוס

ועבדה כדחזי: (יז) וקריב ית מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על מדבחא בר מעלת צפרא: (יח) ונכיס ית תורא וית דכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו בני אהרן ית דמא ליה וזרקיה על מדבחא סחור סחור: (יט) וית תרביא מן תורא ומן דכרא אליתא וחפי גוא וכליתא וחצר כבדא: (כ) ושויאו ית

רש"י

ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא [מנחו' ל"ג נ"ה כ']: (יז) וימלא כפו. היא קמיצה (מנחות ו'): מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד: (יט) והמכסה.

באור

יודע כמשפט הי. וילך לומר כראשון שהי' נעשה כחטאת חילוקה, מה שאין כן העולה שאין בה חלוקי עבודות, סתם ואמר ויעשה כמשפט. כלומר כמשפט העולה: (יז) ויקרב את המנחה, התקריב אותה ליד אהרן: וימלא כפו ממנה, זוהי הקמיצה, ומלת קמץ פרשנוה, ותבין שהיא מלא כפו: מלבד עולת הבקר. פי' רש"י ז"ל כל אלה עשה אחר עולת התמיד. ולפירושו היה לו להזכירו בסוף אחר השלמים? אבל לפי שבכל יום מקריבין עולת תמיד ומנחת', והיום נצטוו להקריב עולה ומנחה חובת היום, הודיע שלא נפטרו בהן מקרבן תמיד, אלא עולה ומנחה זו הקריבו מלבד עולת הבקר, אבל שלמים אינן נקרבין חובה בשאר הימים, ובפ' מלואים שבסדר צו לא אמר מלבד עלת הבקר, לפי שביומי המלואים לא היה מנחה, ועולת התמיד צריכ' מנחה. וזאת תשוב' לקושיות רא"מ ז"ל: (יח) וישחט, השוחט כמו שפרשנו: (יט) ואת החלבים מן השור, המפורשים בפרשת ויקרא, על כן הפסיק בנגינה: ומן האיל, גם האליה: והמכסה, פי' רש"י ז"ל חלב המכסה את הקרב, ורמב"ן ז"ל הקשה לפרושו, למה זכר לבד חלב זה ולא החלבים האחרים, ופי' הוא המכסה של כל החלבים, כי כל חלב הקרב למזבח הוא מכסה, האחד חלב המכס' את הקרב, והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכס', והחלב אשר על הכליות מכס' עליהן, וכן אשר על הכסלים. וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר. שעל הכסלים אמר לחתכא ולא בתוך הכסלי'. ויפה פירש: והכליות, פי רמב"ן ז"ל מן האיל המלואו אליו האלי' והחלב, ומכניסם הכליות ויותרת הכבד, ואין לשון הכתוב משמע כן, ולדעתי ואת החלבים מן השור כולל כל הקרב ממנו למזבח החלב והכליות והיותרת שנקראים חלבים בלשון רבים, שכולל החלב ממש, והנרבים עמו שהן מיטב הקרבן וכמו שפרשנו. ואילו אמר ואת החלבים מן השור ומאיל הייתי אומרים שחלבים חלב ממש. ונכתב לשון רבים בעבור השור והאיל ועוד לפי שבאיל המלואים היה גם השוק בכלל החלבים הוצרך לפרש באיל זה, שמיטב שלו לבד האליה ושתי כליות ויותרת, אבל חלב ממש שאין לטעות בו, אמר סתם המכסה: (כ) וישימו

ויקטר החלבים המזבחה: (כא) ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה: (כב) וישא אהרן את־ידו אל־העם

ידיו קרי

תרגום אשכנזי

זיא אויף ריא ברוסט־שטיקקע, אונד ער ליס דיא אונשליטשטיקקע אויף דעם אלטאר אין רויך אויפגעהן. (כא) מיט דעם ברוסט־שטיק אונד דעם רעכטען שולטערשטיק מאכטע אהרן איינע ווענדונג פאר דעם עוויגען, וויא משה בעפאהלען. (כב) אהרן האב זיינע הענדע געגען דאז פאלק אויף, אונד גאב

תרגום אונקלוס

תַּרְבַּיָּא עַל חַדְוָתָא וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא: (כא) וְיַת חַדְוָתָא וְיַת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא אָרֵים אַהֲרֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד מֹשֶׁה: (כב) וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת יְדוֹהִי לְעַמָּא וּבָרֵיכִינוּן וּנְחַת

רש"י

חלב המכסה את הקרב: וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה: (כב) ויברכם. ברכת כהנים יברכך יאר ישא [ת"כ סוטה

באור

את החלבים, של השור והאיל. וכוללים גם האליה ויותרת וכליות, שהכל בכלל חלבים, כמו ואת החלבים מן השור, אבל רמב"ן ז"ל אמר שהאליה והיותרת וכליות יתנו למטה, והחלבים עליהן, והכל על החזה, והחלבים לבדם נראין למעלה, והוא דרך כבוד בהקטר'. ופי' ויקטר החלבים המזבח'. עם שאר הנזכרים, ואינו נרא' שישמיט הכתוב הקטרת היותרת והכליות. אלא כמו שאמרנו שמלת החלבים כולל הכל, והטעם שאמר רמב"ן ז"ל בעבור היות ההקטר' גדולה בחלבים יזכיר', וכן ותאכל וגומר את העול' ואת החלבים (פסוק כ"ד). טעם חלוק הוא, ובמקרא שהביא לראיה. גם בו מלת חלבים כולל הכל: (כא) ואת החזות, מן השור והאיל: ואת שוק הימין, של כל אחד מהם: הניף אהרן תנופה, זהו קודם וישימו את החלבים, וזכר תחלה בזיקה והקטר' שהן עיקר, ולפי שאמר ויקטר החלבים המזבח' חזר והודיע באיזו דרך שם אותם על החזות ואמר שהיה זאת בעבור, התנופ', שהחז' גם היא צריכ' תנופ' עם החלבים, ולפי שזכר תנופת החז', הוצרך להזכיר שגם שוק הימין הונף עם החזות לפי שבאיל המלואים הונף השוק עם החלבים, לפי שנקטר עמהם. ואח"כ הניף החזה לבדה, הוצרך לומר כאן שביום זה הונפו שתיהן עם החלבים, לפי שהיו שתיהן מתנה לכהנים כמזכר בענין. וכן המנו' להלות, כמו שפרשנו (פרשה ז' ל'), לא כמו שחשב רמב"ן ז"ל שהניף אותן פעם שנית לבדנה אחר שהניף החזה עם החלבים. וכבר השיבונו על דבריו (שם): כאשר צוה משה, בפרשת הקרבנות וכמו שאמרנו: (כב) וישא אהרן, זוהי מלות נשיאות כפים: אל העם, כנגד העם, כדרך המברכים שמניחין ידיהם על ראש המתברך, כמו וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים (בראשית מ"ח י"ד), וכן הכהנים פושט ידיהם פתוחות כנגד העם: ויברכם, ברכת כהנים המפורשת להלן יברכך יאר ישא (במדבר ו' כ"ד כ"ה כ"ו). וכן פי' רש"י ז"ל. ואם המנו' כתובה בחומש הפקודים כבר נאמר' בהקמת המשכן, גם שם המזכה אל ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז' א'), ורמב"ן ז"ל אמר כי אהרן פרש כפיו השמימ' וברך את העם, כמו שעשה שלמה שנאמר ויעמוד שלמה לפני מזבח ה' וגו' ויפרוש כפיו השמים (מלכים א' ח' כ"ב), ושם נאמר ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר (שם שם נ"ה). ולפיכך לא זכר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן, ואומר אני שאין הדברים דומים, שם היו כפיו פרושות השמים, פניו אל הקדש ואחוריו אל העם, כדרך המתפללים, וכאן נשא ידיו אל העם, ופניו אל העם כדרך המברכין. ועוד כשברך שלמה את העם לא נשא כפיו, אלא אח"כ כשהתפלל' כמזכר בספר מלכים, שתחלה אמר כנגד השם ה' אמר לשכון בערפל, בנה בניתי בית זבול לך וגו', והיה פניו כנגד הקדש. ואחריו אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וגומר (שם שם י"ג י"ד ט"ו). ששם פניו כנגד העם, לברכם, ולא היו כפיו פרושות השמים, עד שגמר ברכתו, ואז אמר הכתוב ויעמוד שלמה לפני מזבח ה' וגומר ויפרש כפיו השמים. ואמר ה' אלהי ישראל וגו' שהוא התפלה, וכשגמר תפלתו שנאמר קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו

וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ (כג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃

תולדות אהרן וירד סוטה ל"ח, ב':

איהנען דען זעגען; נאכדעם ער דאז זינדענאָפּפער, בראנדאָפּפער אונד דיא פֿריידענאָפּפער פֿערריכטעט האטטע, גינג ער העראב. (כג) משה אונד אהרן קאמען הערנאך אין דאז שטיפֿטסצעלט (ראזעלבסט אן צו בעטהען). אלס זיא ווידער הערויס קאמען, זעגנעטען זיא דאז פֿאָלק; אונד דא ערשין דער גאנ־

תרגום אונקלוס

מִלְּמֶעְבַּד חַטָּאתָא וַעֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (כג) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפָקוּ וּבָרִיכוּ יַת עַמָּא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ

רש"י

ל"ו]: וירד. מעל המזבח: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפי תלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את

באור

וכפיו פרושות השמים ויעמוד ויברך ונומר עיניו מכרוע על ברכיו ומהיות עוד כפיו פרושות השמים שכבר גמר תפלתו, וברך את העם, וכן מפורש בדברי הימים, ועוד בבית עולמים בכלות הכהנים מן הקדש ירדה שכינה, כאמרו וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית, והיה ראוי שיברכם. אבל כאן עדיין לא נראה כבוד השם, ואין מקום לברכה זו, אלא שברכם ברכת כהנים שהיא מצוה מפורשת. ומה טעם שיזכיר כאשר צוה אותו משה, והיא מצוה מפורשת בתורה, ובכל הפרש' לא נאמר כן רק בהקטרת החלבים ובתנופ', והוצרך להאמר מטעם שפרשנו, וכן דעת חכמים ז"ל בברייתא שאמרו ויברכם זו ברכה סתומ' שאי אתה יודעו חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך וכו' ופרושה כפשוטה, ורמ"בן ז"ל רלה להשוותה לדעתו ודבריו רחוקים: וירד, מן המזבח שהיה שלש אמות קומתו, וכשגמר הקטרת חלבי השלמים, ברך את העם, וירד מעל המזבח, לפי שגמר מעשות החטאת והעולה והשלמים שכל זמן העבודה היה הוא על המזבח, ובניו עושים העבודות שבעזרה וכמו שפרשנו, ולא אבין טעם רא"בע ז"ל שאמר וירד שכבר ירד מעשות חטאת העם וכו', ולמה לא כסדר המקרא שבעודו על המזבח נשא ידיו ויברכם? [א"ה נראה שעל דעת הרא"בע הברכה הנזכרת פה היא בעצמ' הנזכרת להלן פסוק כ"ג, ולכן הוצרך לפרש וכבר ירד: ובל"א מתורגם על דרך כלל שאחריו מעשה, אמר כאשר ירד מעשות הקרבנות נשא ידיו אל העם ויברכם. כיצד? בתחל' בא עם משה אל א"מ להתפלל, וכאשר יצאו ברכו את העם, ואז נראה כבוד ה' אל העם, כיצד? יצא' אש מלפני ה' ואכלה את העול' ואת החלבים, ובאש הזה נשאו כל העם את הכבוד הנברא, וירונו ויפלו על פניהם, וכאשר לקחו בני אהרן איש מחתתו ונומר יצאה האש ההיא מלפני ה' ותאכל אותם וגו', כנ"ל בהמשך הכתובים]: (כג) ויבא משה ואהרן אל א"מ, א"מ הוא ההיכל והדביר, ולא נזכר בכתוב למה נכנסו. ולמד מן הענין, אחר שעשו כל אשר צוה ה' לעשות ביום ההוא, באו אל ההיכל ואולי אל קדש הקדשים להתפלל ולהתחנן שירצה השם מעשיהם וישרה שכינתו בישראל, וקרוב לזה יש בברייתא דת"כ, והביאה רש"י ז"ל בפרושו, ואין ספק שנכנסו על פי הדבור, או שנכנס אהרן להשתחוות, כמו ששנינו (תמיד פ"ז) בזמן שכ"ג נכנס להשתחוות וכו' שאפילו למי שסובר שאינו מותר ליכנס להשתחוות אלא בגמר עבוד', גם כאן כבר גמר אהרן העבודה, וגם הובטח להם שירצה כבודו אל העם. ושירצה את קרבנותיהם, אז יצאו ויברכו את העם, בלי נשיאת כפים, אלא כדרך שברך שלמה את כל קהל עדת ישראל ביום חנוכת המקדש, אחר שירד' שכינ' ורדו אש מן השמים, אף כאן כשברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, שבשעת

תרגום אשכנזי

צען נאציאָן דיא הערר־ליכקייט דעס עוויגען. (כד) עס פֿוהר איינע פֿלאממע פֿאָן דעם עווי־גען אויס, (נעהמליך אויס דעם אללערהייליגסטען), אונד פֿערצעהרטע אויף דעם אָפֿפֿעראלטאר דאז גאנצע אָפֿפֿער, זאממט דען אונשליטשטיקע.

שלישי (כד) וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָֹה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־

תולדות אהרן ותאכל סנהדרין נ"ב, א':

רש"י

העם. אמרו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו [תהלי' צ'] יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה רבינו משה כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירונו. כתרגומו: ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו

תרגום אונקלוס

לְכָל עַמָּא: (כד) וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת עַל מַדְבְּחָא

באור

בדבר' ראו כבוד ה' נגלה לעיניהם, וברכו אותם שזכו לכך ושירצה אלהים אותם מכאן ואילך וכיוצא בברכות הראויות ליום זה, וקרוב לזה דעת רש"י ז"ל, וגם הוא שנוי בברייתא: וירא כבוד ה' אל כל העם, כבוד נגלה נראה' לעיני העם, וידעו כי ה' שוכן בקרבם, ואיננו כמו וירא אליו ה' (בראשית י"ח א'), ואראה' את אדני יושב על כסא (ישעי' ו' א'), שהיא במראה' הנבואה, אבל ראיית כבוד ה' הוא הענן והכבוד נראה בו כדמות אור יקר נשגב מן אור הידוע לנו, וזה פי' וירא אליכם כבוד ה' (פסוק ו'), וכן ראו בחנוך המקדש כאמרו וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כל"ח (ד"ה ב' ז' ג'), וככה ירד כבוד ה' על המשכן לעיניהם, ותצא אש ותאכל על המזבח, והודו לה' על חסדו, וכן והנה כבוד ה' נראה בענן (שמות ט"ז י'), וכיוצא תמיד על כבוד יושג לעין, ובלי ספק שביום זה היה תוספת אורה וכבוד, והוא מן הדברים המפליאים שמדרך התור' לקצר בהם ולהעלים עניניהם ובשאר מקומות בזכר גלוי שכינ' בענן, היה דבור ומצוה. אבל כאן אינו אלא לכבוד ישראל להודיעם כי רצה אלהים את מעשיהם, ודומ' לזה פירוש רמ"בן ז"ל בפרשת וירא אגב שנגלה לאברהם השכינה למעלה וכבוד לו. כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה, לא לצוות להם מצוה או לדבור כלל, אלא גמול במצוה הנעשית כבר להודיע כי רצה אלהים את מעשיהם, והאריך שם, וזה כדברנו, אלא שאצל אברהם היה מראה נבואה. אבל רשב"ם ז"ל פי' וירא כבוד ה'. כיצד? ותצא אש מלפני ה' ותאכל וגו', הנה לדעתו אש מן שמים הוא ראיית הכבוד, ואין פירושו נראה לי: (כד) ותצא אש מלפני ה', כלומר ממקום שנראה שם כבוד ה', יצאה אש אלהים בדרך פלא: ותאכל, כל השחתה וכלוי נקרא אכיל'. כמו וירב היער לאכול בעם מאשר אכלה החרב (שמואל ב' י"ח ח'). וכן ויאכלו (בראשי' י"ח ח') כי המלא' יש בכחם שמו הנתן לפניהם לאין, וכן ותאכל על המזבח, והושאל למזון הבע"ח, לפי שהאוכל לועס בשיניו ומכלה מה שנותן אל פיו, וגם הרב המעתיק תרגם ותאכל (וונד פערלעהרטע): את העלה עולת התמיד ועולת אהרן ועולת העם: החלבים, מן העגל של אהרן ומשעיר עזים אשר לעם, ומן השור והאיל לשלמים, וכולל המכסה והאליות והיותרת והכליות, ולא זכר המנחה, כי מלא כף סלת מעט הוא, וכבר היה נאכל מאש הדיוט שעל המזבח, וכמו שיתבאר: וירא כל העם, כבוד ה', והאש שיצאה מלפניו: וירנו. מרוב שמחה היו מרננים בקול רנה להודות לה' חסדו, ועל רב טובו לבית ישראל, כמו שהיה בימי שלמה שאמר והודות לה' כי טוב כל"ח (ד"ה ב' ז' ג'), וכן כל לשון רנה במקרא שבחות מתוך שמחת לב, כמו ותרון לשון אלם (ישעי' ל"ה ו') רננו צדיקים בה' (תהלים ל"ג א'), וכן ת"א ז"ל ושבחו, וכן העתיק הרב המעתיק (זיא אוזבען איין פריי־דענגעשריי), ומה שנאמר ויעבר הרנה במחנה (מלכים א' כ"ב ל"ו), לדעתי שב על מלך ארם, שכשנפל אחאב אויבו שמח והעביר כרוז במחנה שישוב איש לביתו ולארצו, כי לא היה חפץ להלחם עם מלך ישראל, ורבותינו ז"ל דרשו באבוד רשעים רנה: ויפלו על פניהם, כמו שאמר

הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃
י (א) וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא

דאז געזאממטע ... אלק זאהע; זיא מאכטען איין פריידענגעשרייא, אונד פילען אויף איהר אנגע- זיכט.
י (א) דיא זאהנע אהרן'ס אבער, נדב אונד אביהוא, האטטען יעדער זיינע רויכפפאננע גענאממען, פייער היניין גע-

תרגום אונקלוס

יַת עֲלָתָא וְיַת תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא כָּל עַמָּא וְשַׁבַּחוּ וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן׃
י (א) וּנְסִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא גְּבַר מַחְתִּתֵיהּ וִיהָבוּ בְהוֹן

רש"י

בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן. ר' ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהי' לו בן בית [ערובין ס"ג] וכו' כדאיתא בויקרא רבה:

באור

להלן בענין כזה ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו (ד"ה ב' ז' ג'), אך לדעתי כל מקום שנזכר נפילה על פנים רומז עוד להסתר המחשבות, אם יש ענין נשגב ממחשבת החושב, ויש לי בזה דברים רבים אבל לא אאריך כאן. והודיע כי מאד התפללו על רוב הכבוד, כי לא עלה על דעתם שיעשה ה' כן להם:

י (א) ויקחו בני אהרן, לדעתי כשראו בני אהרן רוב הכבוד והטובה שעושה השם עם עמו ובהכין, שהקריב אביהם העולה והמנחה והחטאת והשלמים, וכלם ערבו לגבוה, נועצו יחדיו לכבד את השם גם בקטרת. ולכנס לפנים בהיכל להקטירו, ואיננו קטרת הנדבה בכל יום בבקר ובערב, אלא מדעתם עשו כן, וכמו שיתבאר: ויתנו בהן אש, מן הגחלים שעל מזבח הנחשת, וזהו דעת רבי ישמעאל בתורת כהנים וגם לדעת רבי עקיבא שאמר מן הכירים נטלו. לא חטאו בזה. שהרי לא נצטוו להקטיר קטרת זו, שיצטרכו לקחת אש מעל המזבח כמו שנצטוה לעשות הכ"ג ביוה"כ, ואולי יותר נכון שלקחו מן הכירים, ולא מאשי ה' אשר על המזבח. כמו שתבין מדברינו (פרש' ב' ו'): עליה, על האש: ויקריבו לפני ה', בהיכל, כמו מזבח קטרת הסמים לפני ה' (לעיל ד' ו'), ולא אל המזבח אשר לפני ה' (שם י"ו י"ח): אש זרה, פי' רשב"ם ז"ל שזה המעשה היה קודם שיצא האש מלפני ה' ותאכל על המזבח, שהרי הי' קטרת של שחר והיא קודמת לאברים, ואז יצא אש מלפני ה' מבית קדש הקדשים דרך מזבח הזהב, ושם מצאה בני אהרן אצל מזבח הזהב מקטירים קטרת שהוא קודם להקטרת תמיד ושרפה אותם, ומשם יצאה אל מזבח העולה ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים, ואמר כי ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם, הוא עצמו ותצא אש של פסוק ראשון, והביא דוגמא מהמקראות אחרות ואין פי' זה נכון, כי לדעת רבותינו ששמיני למלואים היה ר"ח ניסן, כבר הקטיר משה קטרת של שחר, כמו שבארנו (פסוק א'). ואם כפי הפשט שהיה שמיני לחדש, היתה עבודת הקטרת בכ"ג, כי עבודת היום היתה בכ"ג? ועוד למה לקחו איש מחתתו, והקט' אחת ולא שתים? ועוד שהקטרת שבכל יום היא על המזבח, והם נתנוהו על המחתה? ועוד אם כן בעוד אהרן בעזרה עומד ומקריב קרבנות היום, מתו הם בהיכל, וכשבא אח"כ משה ואהרן אל אהל מועד, היו מוצאים שם פגריהם, ואיך יצאו וברכו את העם והריעו ולא הגידו דבר? כל זה דברי תמה, ולמה נשנו המקראות, ובעזוב פשוטן של דברים שהקטירו קטרת זו מדעת עצמם, והכתוב עצמו אומר אשר לא צוה אותם, וקטרת של שחר נצטוו להקטיר. ואם הרב ז"ל רצה ליישב זה ואמר אשר לא צוה אותם ביום זה, אע"פ שנשאר קימים כתוב ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, היום לא צוה, שלא רצה משה שיביאו אש של הדיוט, לפי שהיו מצפים לירידת אש גבוה, ולא טוב היום להביא אש זרה, כדי שיתקדש ש"ש וידעו הכל כי אש בא מן השמים, כמו שאמר אליהו ואש לא תשימו לפי שהי' רוצה לקדש ש"ש בירידת האש מלמעלה, כל זה תמה בעיני, שאם ביום זה לא נתנו אש על מזבח העולה, איך נאמר בענין ואת החלב וגו', הקטיר המזבחה? וכן כתוב בעולה ובמנחה ובשלמים, ואין הקטרה בלא אש. ומה שחשב הרב ז"ל להשיב על זה רמזנו עליו (פסוק י'). ואין לקבל תשובתו, ועוד חלילה לנדב ואביהוא קרובי השם שיעברו על מצות השם במקום

אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ

תרגום אשכנזי

טהאן, אונד וויהרויך
דארויף געלעגט; בראכ־
טען אליא פֿאָר דעם
עוויגען פֿרעמדעס פֿייער,
וועלכעס ער איהנען ניכט
בעפֿאָהלען האטטע.

תרגום אונקלוס

אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֶשָּׁתָא

באור

שיש חלול השם? ועוד מהו אשר לא צוה אותם, אשר צוה שלא לעשות? והאמת לדעתי שהכתובים נאמרים על הסדר, ונדב ואביהוא גדולי עולם היו, וחלילה להם לעבור בזדון את פי ה׳, אבל מרוב שמחה נתערבבה דעתם ליכנס לפנים להקטיר כל אחד קטרת סמים דקה, ולא נצטוו מפי משה שיעשו כן, אלא מדעתם עשו, וזהו אשר לא צוה אותם, אבל האש שנטלו הי׳ ממזבח החיצון כמשפטו בכל יום, או מן הכירים וכמו שאמרנו. ואין אש זרה הנאמר כאן אש ממש, אלא כמו אשה ריח ניחוח, שענינו מאכל אש, כאילו אמר מתנת אש זרה, שלא נצטוו עליה. וכמו שפרשנו (פרשה א׳ ט׳) שמן אִשֵּׁי ה׳ הנפרד אֵשׁ. כמו קֵן מן קִנֵּי ושֵׁן מן שִׁנֵּי. וטעם שלא אמר קטרת זרה, כמו לא תעלו עליו קטרת זרה וגו׳ (שמות ל׳ ט׳). לפי שקטרת זרה היא על שתי ענינים, האחד כפי׳ רש״י ז״ל שהם שכל קטרת מלבד קטרת חובה זרה היא, והם לא עברו על לאו זה, כי לא הקטירוה על המזבח שהכתוב מעיד ויקחו שני בני אהרן איש מחתתו וגו׳. וישימו עליה קטרת. הרי שהקטירוה על המחתה. והענין השני כמו שת״א קטרת זרה קטרת בוסמין נוכראין, ממרקחת סמים זרים, וגם על זה לא עברו, כי הם הקטירו קטרת כשרה. ולכן הוצרך לומר אש זרה מתנת אש זרה, ששמו אש במחתה ונתנו עליה קטרת, ולא נזכרה מתנת אש כזו בתורה, לבד בי״הכ שמקטיר כה״ג קטרת כזו לפני ולפנים, ועדיין לא נאמרה להם פרשת י״הכ, שהרי נאמר בה אחרי מות שני בני אהרן, וזהו שפירש אשר לא צוה אותם, וזוהי הזדות שלא צוה שיקריבו ביום זה קטרת כזו וביותר שנכנסו לפנים בהיכל או בק״ק. לא שעברו על לאו ואל יבוא בכל עת אל הקדש, שעדיין לא הוזהרו עליו. שעל כן נאמר אחרי מות שני בני אהרן וגו׳ ואל יבוא בכל עת אל הקדש (לקמן ט״ז א׳). אבל היה ראוי לקדושי עליון כנדב ואביהוא להיות צנועים, כאמרו והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו׳ ח׳), וליראה מגשת אל הקדש אם לא נקראו לבוא שם, ולבלתי הביא מתן אש מדעת עצמם, טרם ישאלו פי משה רבם ואהרן אביהם וחטאו בשתים על ההקרבה ועל הקריבה, לא שעברו חלילה על לאו מפורש בתורה. וכל שכן שלא עברו על מצות משה שצוה מפי הגבורה שלא להבעיר אש במשכן ביום זה כדי שיתקדש ש״ש באש מן השמים אלא מעולם לא צוה משה כן, ואין זכר בכתוב מענין זה, אלא ביום זה היה מערכה על המזבח ככל ז׳ ימי מלואים שקדמו, וקטרת של שחר של אותו היום כבר היתה קרבה בזמנו ע״י משה. ולא הוצרך הכתוב להזכירו כמו שלא זכר שעש׳ עולת התמיד וע״כ נאמר שהיתה אש יוקדת על המזבח, שהרי בשבעת ימי המילואים היה אש שהקטירו בכל יום קרבנות המלואים. וכיון שנעדרה פעם אחת איך כבתה? והכתוב אומר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. ואם בעבור שיתקדש ש״ש וידעו כי בא אש מן השמים, אין בכך כלום. והרב ז״ל הביאו על המדה, כי העולה והחלבים הנקטרים על אש הדיוט צריכין כמה שעות עד שיתעכלו. ובאותו היום אחר שערך הכל על האש, ראו ישראל כי אש יצאה מלפני ה׳, וכרגע אכלה את העולה ואת החלבים, לא השאירה עצם, פתאום היה הכל לדשן, אולי נאכלו מכל וכל ולא נשאר אפילו דשן, וזה הפלא ופלא בכח האש הנפלאה הזאת אז ידעו כלם. כי מאת ה׳ היתה זאת דומה ממש לאש מן השמים ביום חנוך בית עולמים בימי שלמה. סוף דבר לא חטאו שני גדולי עולם הללו לעבור על אחת מן האזהרות המפורשות, רק עברו גבול המוסר והצניעות, ובעבור גדולתם נחשב להם לעון ומתו. שוב ראיתי שכן דעת רבותינו ז״ל בברייתא דת״כ שאמרו ויקחו שני בני אהרן, אף הם בשמחתם כיון שראו אש חדשה, עמדו להוסיף אהבה על אהבה, וזה כדברנו שמרוב שמחה שראו אש חדשה שלחכה הכל, הוסיפו אהבה על אהבה לשרת לפני ה׳ גם בקטרת חדשה נוסף על קרבנות החנוך שהקריבו בו ביום, ואמרו עוד ויקריבו לפני ה׳ אש זרה אשר לא צוה אותם, רבי ישמעאל אומר יכול אש זרה ממש, תלמוד לומר אשר לא צוה אותם, הכניסוה בלא עצה, וגם זה כדברינו שלקחו הגחלים מעל מזבח כמשפט, אבל היה האשה עצמו זר, לפי

עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם: (ב) וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן

(ב) אלס נון דיא פֿלאמ- מע פֿאָן דעם עוויגען הער- אויס פֿוהר, פֿערצעהרטע זיא דיאזעלבען, אונד זיא שטארבען פֿאָר דער ער- שיינונג דעם עוויגען. (ג) משה שפראך צו אהרן (דער דאריבער בע-

תרגום אונקלוס

נוּכְרֵיתָא דִּי לָא פַקֵּיד יַתְהוֹן: (ב) וּנְפַקַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יַתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ: (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דִּי

רש"י

(ג) **הוא אשר דבר וגו'**. היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי [שמות כ"ט] אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך [זבחים קט"ו]: **וידם אהרן**. קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין [ת"כ זבחים קט"ו]: **בקרובי**. בבחירי: **ועל פני כל העם אכבד**. כשהקב"ה עושה דין מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא

באור

שלא נצטוו להקטירו, ועל זה אמרו הכניסוה בלא עצה, וכן אמר ר' עקיבא שלא נמלכו במשה רבם, וכן אמר ר' אליעזר שמתו לפי שהורו הלכה בפני רבן, דעת כלם שנתחייבו בעבור שעשו מלבן לא שנחלקו חלילה על משה, אלא שגברה עליהן אהבת המקום ב"ה ועשו מה שעשו. וכן דעת כל התנאים שחטאו בהקרבה ובקריבה, שהרי אמר בכתוב אחד בקרבתם לפני ה' וימותו (פרשה ט"ז א'), שהיא הקריבה, וכתוב בהקריבם אש זרה לפני ה', שהיא ההקרבה, ולדעת ר' ישמעאל שאמר שתויי יין נכנסו למקדש, תדע שאחר מיתתם הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתוי יין. אין כוונתו שבחטא זה מתו, שהרי לא נצטוו עדיין, אבל היין גרם להם שחטאו, כי לולי ששתו והתערבב' דעתם, לא היו גדולים ונבונים כאלה עושים מעשה זה מדעת עצמן. [א"ה יש מרז"ל אמרו שחטאו באש זרה ממש, וכן שנינו בת"כ (סי' כ"ג) דבר אחר כיון שראו בני אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים, ולא ירדה שכינה לישראל, אמר לו נדב לאביהו וכי יש תבשיל בלא אש, מיד נטלו אש זרה ונכנסו לבית ק"ק וכו' וכן אמר ר"ע שם (סי' ל"ג), שנטלו אש מן הכירים, והיתה א"כ אש מן ההדיוט]: (ב) **ותצא אש מלפני ה'**. לפי שעשו מה שעשו לכבוד השם, כבדם במותם, ומתו באש שיצאה מלפני השם, וכן אמרו בת"כ אמר להם הקב"ה אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי, אתם הכנסתם לפני אש טמאה, אני אשרוף אתכם באש טהורה, ולא אש טמאה ממש, שאין באש טומאה, גם אם לקחוהו מן הכירים. וכאמרם הלא כה דברי כאש וגו' מה אש אינו מקבל טומא' אף ד"ת אינן מקבלין טומאה. אלא טמאה להקרבה, כי לא צוה אותם להקריבה, כמו ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' וגו' (פ' כ"ז) שאינו טמאה ממש, אלא בעלת מום הכשרה לאכילה וטמאה להקרבה: **וימותו לפני ה'**. כשנשרפו בם אש בעודן חיים לא הלכו לחוץ ואח"כ מתו, אלא מתו לפני ה' במקום שהקריבו הקטרת: (ג) **ויאמר משה אל אהרן**, פי' רשב"ם ז"ל כששמע אהרן היה רוצה להניח העבודה ולהתאבל על בניו, ואמר אליו משה אל תתאבל ואל תניח עבודה, כי ה' דבר בקרובי אקדש, בכהנים גדולים הקרובים אלי לשרתני אני רוצה להתקדש, ולא יחללו עבודתי, שכן אמר לו הקב"ה והכהן הגדול מאחיו וכו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו, הא אם לא יצא קדש. ואין מוקדם ומאוחר בתורה, ועל פני כל העם אכבד, זהו כבוד השכינה שרואה בניו מתים, ומניח אבלו בעבודת בוראו, ואין טעמו נראה לי. שאם כבר נאמרה פרשת טומאה לאהרן, חלילה לקדוש ה' כמוהו שיניח עבודה ויצא עד שהוצרך משה להזהירו, ואם לא נאמרה עדיין, היה לו לומר לאהרן כך קבלתי שהכהן הגדול מאחיו לא יטמא גם לששה קרובים, ושיעבוד אונן ולא יחלל. ומה טעם למאמר קדם זה שאמר לו בקרובי אקדש. ולדעתי נחם משה את אהרן, שלא יצטער לחשוב שהיו בניו חלילה חוטאים בסתר, ועל כן נבערה בם אש ה'. אלא

הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה ׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃ (ד) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃

הקורא יטעם הגריש קודם התרסא

תולדות אהרן הוא וכו' זבחים קט"ו, ב': וידם שם שם:

שטירצט וואר): דיזעס איזט עס, וואס דער עווי=גע געשפראָכען: דורך דיא, וועלכע זיך מיר נאהען, וויל איך געהיי=ליגט אינד פֿאָר דעם אנ=געזיכטע דער געזאממטען נאציאָן פֿערהערליכט זיין. אונד אהרן בערו=היגטע זיך. (ד) משה ריף מישאל אונד אלצפן, דען זאֶהנען עוזיאל'ס, דער אהרן'ס פֿאטערברודער וואר, שפראך צו איהנען: טרעטעט הינצו! טראגט אייערע פֿעטטער פֿאָר דעם הייליגטהום וועג, אויס דעם לאגער הינויס.

תרגום אונקלוס

מַלִּיל יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל אַפֵּי כָל עַמָּא אֶתְיַקַּר וּשְׁתֵיק אַהֲרֹן׃ (ד) וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יָת אֲחֵיכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי

רש"י

אלהים ממקדשיך [תהלים ס"ח] אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו'

באור

מקרובי השם היו. מן הקדושים אשר בארץ. ובעבור גדולתם נענשו. כי כן דרכו של הקב"ה להקדש בקרובים אליו, וזהו שאמר הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש. כשדבר בי בהר סיני והודיעני את דרכיו. אמר לי בקרובי אקדש. ועכשיו אני רואה מעשה זה בשני בניך, שנקדש בהן המלך הקדוש. כי דקדק עמהם מאד על חטא שחטאו מתוך גבהות אהבה כמו שפרשנו, למען דעת כי השם קדוש ומרומם על מחשבת בני האדם. שמדרך האדם לחוס על קרוביו ונושא להם פנים מאהבתו אותם. והשם הוא להפך. וכן קרה למשה ולאהרן שבעבור חטא אחד שחטאו בימי מריבה, שמקנאתם על כבוד המקום ב"ה באו אליו, נקנסה עליהם מיתה. ונאמר גם שם המה מריבת קדש וגו' ויקדש בם. וא"כ נתקיים מאמר בקרובי אקדש גם במשה גם באהרן, והדברים דומים כי נדב ואביהוא היו כהנים משוחים, וטרחו הרבה להתקדש ולמדו סדר העבודה. וטרם גמרו העבודה הראשונה מתו ולא זכו לכהונה. ככה משה ואהרן שטרחו הרבה להביא את ישראל לארץ. ומעט קודם שבאו לארץ מתו. ומה שאמרו חכמים שגור הייתי או בי או בך, עכשיו אני רואה שהן גדולים ממני וממך. לסוף נגלה שנתקיים גם בהם: ועל פני כל העם אכבד. פי' רש"י ז"ל כשהקדוש ברוך הוא עושה דין בצדיקים, מתירא ומתעל' ומתקלס, אם כן בצדיקי' כל שכן ברשעים. וכן אמר הראב"ע ז"ל כאשר אראה בקרובי קדושתי. אז אהיה נכבד, ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני. ואפשר שהכוונה עוד כשאני עושה דין בקרובי אקדש כמו שפרשנו, ועל פני כל העם, כשאני עושה דין בכל עם ועם אכבד יכבד שמי לעיני הגוים וידעו כי גבור ונורא אנכי. כמו מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגבור ה' גבור מלחמה (תהלים כ"ד ח'). וכן ואכבדה בפרעה ובכל חילו ע"י אותות ומופתים שנלחם עמם: וידם אהרן. שהיה בוכה בקול ואז שתק. הפי' רמב"ן ז"ל. והוא לשון שתיקה כמו ידמו כאבן (שמות ט"ו ט"ז). וכן רש"י ז"ל פי' לשון שתיקה. ויראה לי שאיננו לבד שתיקה מקול בכי', אבל הוא ענין השלגות ודממת הנפש, שלא חשוב מחשבות יגון והרהורי צער, תה שלוזין (געדולד). כמו דום לה' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו וגו' (תהלים ל"ז ז'), כלומר שתשקוט נפשו ממהומת הקנאה והכעס ברשעים המצליחים דרכם, וכן ישב בדד וידום (איכה ג' כ"ח). טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' (שם שם כ"ו), וכן אהרן שקט לבו מהצטער, ודבקה נפשו בה' המתקדש בקדושיו: (ד) קרבו. משמעות המלה שיקרבו אל המקום שהיו שם המתים, והיה בעזרה, שאם בהיכל, היה לו לומר בואו אל הקודש, וזהו שאמרו בברייתא דת"כ לא מתו שני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם. א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' כנכנס

(ה) וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃ (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃

ת"א ראשיכם מ"ק י"ד, נ', וי"ט נ', וג"ד ח': ובגדיכם סס ע"ו, ח':

תרגום אשכנזי

(ה) זיא טראטען הינצו, אונד טרוגען זיא אין איהרען לייבראָקקען איס דעם לאגער הינויס, וויא משה געשפראָכען האטטע. (ו) משה שפראך צו אהרן, אלעזר אונד איתמר, זיינען זאָהנען: איהר זאָללט אייער הויפטהאאר ניכט ווילד וואכסען לאססען (וויא דיא לייטראגענדען טהון), אונד איירע קליידער ניכט צעררייסען, דאמיט איהר ניכט שטערבעט אונד ער, (גאָטט נעמליך), איבער דיא גאנצע נאציאָן צירנע; איירע ברידער אבער, דאז געזאממ=

תרגום אונקלוס

קודשא למברא למשריתא: (ה) וקריבו ונטלונין בכתוניהון למברא למשריתא כמא די מליל משה: (ו) ואמר משה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בנוהי רישיכון לא תרבון פירוע ולבושיכון לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנשתא יהי רוגזא ואחיכון

רש"י

[שמות ו']: שאו את אחיכם וגו'. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמח': (ה) בכתנתם. של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם [סנהדרין נ"ב ת"כ]: (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת [מ"ק ט"ו] אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום:

באור

המלאך והוציאם, כלומר שהנגיפה של מות היתה בפנים. ועם הנגיפה הוציאן לחוץ. וגם מתו. ר"ע אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה'. א"כ למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם, שהטילו בהם חנית של ברזל וגררום לחוץ, ולא נכנסו לפנים. לפי שהיה אפשר להוציאם מבלי טימואו להיכל: מאת פני הקדש, אפילו לדעת האומר שמתו בעזרה במקום שהלוים מותרין ליכנס גם הוא קדש כנגד המחנה וכן אמר רא"בע ז"ל: אל מחוץ למחנה, לקברם: (ה) ויקרבו. פרשתיו: בכתנתם, של המתים, ולמדנו שלא נשרפו אפי' בגדיהם. וגם במותם היו עליהם, להורות כי הקדושים האלו ראוין ללבוש בגדי כבוד ותפארת, שהיה עליהן משמן משחת קדש, וגם מדרך הסברא ידעינו שלא הפשיטום בקדש, אבל רמז שלא נגעו במתים עצמם, אלא נשאום בכתנותם שאחזו בשולי הכתנות ונשאום עד מחוץ למחנה וקברו אותם. וכשבאו מחוץ למחנה הפשיטו בגדי הכהונה וקברו אותם בתכריכי מתים, ויאמר רמ"בן ז"ל שאחרי כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים: (ו) ויאמר משה אל אהרן. לשלשתן צוה כל האמור בענין, ואלו נאמרו עליהן הכהן הגדול לבד, שנאמר והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו' את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, ומן המקדש לא יצא (פרשה כ"א י' י"ב), שלא יניח עבודה ויצא. אלא יעבוד אונן. אבל כהן הדיוט מותר בשלשתן, ומחלל עבודה באנינות, וכאן הזהיר עליהן לו ולבניו, לפי שהיו כלם נמשחים בשמן המשחה, כמו שאמר בסוף הענין כי שמן משחת ה' עליכם. אבל לדורות כהן הדיוט פורע ופורם ואינו מקריב אונן, וכן פירש רש"בם ז"ל, ורש"י ז"ל אמר אל תערבבו שמחתו של מקום. אבל רמ"בן זכרונו לברכה אמר אפשר שיהי' זה נוהג כל ימיהם באלעזר ואיתמר ויהי' דינם כמשוח מלחמה שאינו פורע ואינו פורם ואינו מטמא למתים ככהן הגדול, אבל אינו מקריב אונן, וכל זה בעבור שנמשחו בשמן המשחה, ויהי' זה טעם כי שמן משחת ה' עליכם, ונראין דבריו ועוד אפרש: תפרעו, גדול שער כאבל, כמו בנזיר גדל פרע שער ראשו (במדבר ו' ה'), וכן ופרע לא ישלחו (יחזקאל מ"ד כ'), כמו כי פרוע הוא (שמות ל"ב כ"ה), ואל תפרעו (משלי ח'

(ז) וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה: פ
(ח) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: (ט) יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ | אַתָּה | וּבָנֶיךָ אִתָּךְ

תולדות אהרן יין תענית י"ז, ב'. נזיר ד', א'. ב"ה כ"ב. סנהדרין כ"ג, ב', וס"ב ב'. זבחים י"ז, ב'. כריתות י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

טע הויז ישראל׳ס, זאָללען דען בראנד בעווייגען, דען דער עוויגע אנגעצינדעט האט; (ז) אונד פאָן דעם איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטס זאָללט איהר ניכט וועגגעהען, איהר מאָכטעט זאָנסט שטערבען: דען דאז זאלבאָהל דעס עוויגען איזט אויף אייערם הויפטע. זיא טהאטען, וויא משה נעשפראָכען. (ח) דער עוויגע שפראך צו אהרן, וויא פאָלגט: (ט) וויין אָדער זאָנסט עטוואס

רש"י

ולא תמותו. הא אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. יין דרך שכרותו [ת"כ כריתות י"ג]: בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבאכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלי' ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת

תרגום אונקלוס

כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת יְקֵדְתָא דִּי אוֹקֵיד יְיָ: (ז) וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּלְמָא תְמוּתוּן אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה: (ח) וּמַלִּיל יְיָ עִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: (ט) חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ בְּמֵיעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן

באור

ל"ג), שהוא הערבוב בל' שוד. ובלועז (פערווירערט). וכן דרך מי שאינו מסתפר שערותיו מסובכים בלי סדר וקשור ומתגוללים. וכן לענין הנפש כשאינו מתקן מדותיו על פי החכמה הרי הוא כרוע. וכן התרת קליעת השער באשה המתקשטת בשערותיה נקרא פריעה, כמו ופרע את ראש האשה. (במדבר ה' י"ח): וכן תרגם החכם המעתיק (ניכט ווילד וואכסען לאססען) לא תפרמו. לא תקרעו כדרך המתאבלים על מת: ולא תמותו, כי אם תעשו כן תמותו: ועל כל העדה יקצף, ולא מוסף גם על זה, ולא על כל העדה יקצוף, כי אתם תכפרו בעדם ואם אתם תחטאו ויקצוף עליכם על כל העדה יקצוף: ואחיכם כל בית ישראל, שאת תצטערו שאני מצוה אתכם לנהוג כן. וכדי בזיון לאחיכם המתים. שלא יבכו ולא יספדו להם, אלא תדעו כי יקרו בעיני מאד. והנני מצוה שיבכו כל בית ישראל את השרפה אשר שרף ה', על שנסתלקו מהם שני שרי ישראל אלה. ומה שצויתי עליכם הכהנים. הוא בעבור קדושתכם שאתם קדושים לעבודתי ולא תחללום: (ז) ומפתח אהל מועד לא תצאו, שלא תניחו העבוד' ותצאו להתאבל, אבל שלא בשעת עבודה מותרים לצאת לדרכם, כמו מקרא הנאמר בסוף לו ושם פרשנוהו וכן אמרו רבותינו ז"ל בתורת כהנים. והרמב"ן זכרונו לברכה האריך בזה: ואמר שזה לאהרן לבדו שהיו מקריב ביום זה אונן. אבל בניו שאינן מקריבין אוננין מה טעם להזהירם? ואמר שהוא אזהרה לדורות לכל כהן שלא יניח עבודה ויצא בשיכול לעשותה, או שהיה הוראת שעה לבניו ביום זה כאביהם. ולדעתי אפשר לפי שבני אהרן לבדם נמשחו בשמן המשחה, הי' עליהם משפט הכה"ג וגדולתו שמקריבין אוננין, ובעבור אמר כי שמן משחת ה' עליכם, אבל בניהם אינן נמשחים זולתי הכה"ג, אבל דעת רבותינו ז"ל אינו כן שאמרו וגם הם הקריבו והלא אני הקדשתי: (ח) אל אהרן לאמר, למטה אמר שיאמר לאהרן, וכמו שפרשנו (פרשה א' א'), ונתיחד אליו הדבור בתורה לכבודו. ובפי' רא"בע ז"ל אל אהרן, כי נביא היה, ואין זה נכון, שאע"פ שהי' נביא לא הי' נביא תורה, ועיקר כפרושו השני ע"י משה, כמו דבר אל אחז. וכן ויאמר ה' אל דוד אבי יען אשר הי' עם לבבך וגו', ומפורש בס' שמואל שהיתה הנבואה לנתן הנביא: (ט) יין ושכר אל תשת, נחלקו בו חכמים בברייתא, חכמים אומרים, שאינו חייב מיתה עד שישתה יין דרך שכרותו. רביעית יין בן ארבעים יום. אבל שתה פחות מרביעית. או יין מגיתו אינו במיתה אלא באזהרה. ועל שאר המשכרים אינו חייב מלקות, ואם

בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ

בעריזשענעס זאָללסט דוא אונד דיינע זאָהנע ניכט טרינקען, ווען איהר

תרגום אונקלוס

וְהָנָא וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן: (י) וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין

רש"י

המזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה ביאת מזבח כביאת

באור

ן דומה ליין ושכר האמור אצל נזיר שמותר בשאר המשכרין. ואינו אסור אלא ביין, וכמו הנזיר בעבור שפורש עצמו מן היין לבדו נקרא קדוש. כן לענין קדושת המקדש הנכנס בו צריך לפרוש מן היין, אפילו פחות מרביעית ואפילו יין מגתו שאינו משכר. על הכל באזהרה. אלא לפי שהחמירה תורה יותר בשכר והוא בעונש מיתה. דאינו שהקפידה גם על השכרות, ולכן אע"פי שעל שאר המשכרין אין מיתה ואין אזהרה למלקות. עובר עליהן באסור תורה, וגם שכן הוא מן להבדיל ולהורות שבפסוקים הסמוכים וכמ"ש. ור' יהודה מפרש שכר לרבות שאר המשכרין כולם לאזהרה. ועל היין במיתה אפי' פחות מרביעית ואפילו יין מגתו, ואם כן אסור יין בעבור קדושה. ושאר כל המשכרין בעבור בלבול הדעת. ור' אליעזר סובר ג"כ כר' יהודה. שעל היין במיתה, ועל שאר המשכרין באזהרה. אלא שגם על היין אינו חייב רק כששותהו דרך שכרותו רביעית ובן מ' יום. אבל פחות מרביעית או מגתו או שנתן לתוכו מים שאינו משכר אינו חייב. וא"כ לדעת שלשתן חמור שתוי יין משתויי שאר משכרים, וכל זה בעבור קדושת המקום. וכן לדעת שלשתן הקפידה התורה על השכרות. ובגמרא (כריתות י"ג ע"ב) פסקו ההלכה כר"א. וכן נראה מהלכות רמב"ם ז"ל: אל תשת אתה. לכבוד כהונתו הגד לו יחדו לבדו לכן אמר אל תשת: ובניך אתך. שהן כהנים כמוך, אבל זרים לא הוזהרו בלאו זה שאפילו בני אהרן שאינן כשרים לכהונה, כגון חללים ובעלי מומין נתמעטו ממקרא זה. והטעם מתבאר מדברנו בסמוך: בבאכם אל אהל מועד. זהו ההיכל. ולפי הפשט חייבם הכתוב על הכניסה לבדה, אפילו לא עבד. בעבור קדושת המקום וכן דעת רמב"ם ז"ל (ב"מ פ"א ה' ט"ו). אלא שהבדיל בין ביאה בלי עבודה, ובין עובד שתוי, שהעובד במיתה. והנכנס בלי עבודה באזהרה. ועל זה התעורר רמ"בן ז"ל ואמר (בס' המצות ל"ת ע"ג). אם פסוק זה נאמר אפילו על ביאה ריקנית. יתחייב עליה מיתה שנאמר בו ולא תמותו. ואם הכתוב מדבר בביאת עבודה לבד, בביאה בלי עבודה מניין לו האזהרה? ולפי שפשט הכתוב מסכים לסברת רמב"ם ז"ל. אחשוב שהוא סובר שהכתוב מזהיר גם על ביאה ריקנית. אלא שהוסיף ולא תמותו כמפחיד, שאם תבואו קרוב הדבר שתעבדו שם ותמותו, וכן נראה מאמרו אתה ובניך אתך. דינו מזהיר אלא לכהנים כשרים לעבודה לא לזרים ולא חללים ובעלי מומין. למדנו שעיקר הטעם הוא בשביל העבודה, ועליה אמר ולא תמותו תדע שאילו ביאה ריקנית ועבודה שוין בעונש, יאמר שתוי יין ושכר לא תבואו אל א"מ ולא תמותו. עכשיו שאמר יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל א"מ, ענינו בבואכם אל א"מ. במקום העבודה ובשעת העבודה אל תשתו יין ושכר. שלא תמותו אם תעבדוני. ומכלל זה נשמע שהנכנס באזהרה. ושאינו עובר בלאו זה, אלא כשנכנס ביום בשעת העבודה. וכן הדין במזבח, שאם יעלה על המזבח שתוי. אפילו לא יעבוד, עובר בלאו. ואם עבד חייב מיתה. ואין האזהרה אלא על ההיכל ועל המזבח שהן מקומות העבודה. אבל בעזרה אפילו בגד המזבח, או בין האולם ולמזבח מותר לבא מן התורה. וזה נגד סברת רמב"ם ז"ל שחייב אותו מלקות אם נכנס מן המזבח ולפנים ולא מצאנו כן, ומה ששנינו (כלים פ"א) בין האולם ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם. אינו אלא מעלות דרבנן כמו שאמרו בגמרא, ובבור אגלי שגם רא"בד ז"ל בעיקר הדין סובר כמוהו שמוזהר על כניסה בלי עבודה, רק על מה שאמר ר"מ ז"ל שאם נכנס מן המזבח ולפנים, השיב ואמר זה לא מצאתיו אלא כשהוא קרב למזבח וכו', אבל לפנים מן המזבח מעלות דרבנן הן ואין בהם מלקות ולא מיתה. וזהו ודבריכו והמבין יבין, והרב בעל כ"מ ז"ל הביא מדבריו שבשיטתו ושיטת הרמ"בן ז"ל אחת היא. ולדעתי אינו כן. ולאיה שלא השיבו ברא"ש הפרק, וכן נאמר אצל רחיצת ידים ורגלים בבואם אל א"מ או בגשתם אל המזבח לשרת ירחצו מים ולא ימותו (שמות ל' כ'), אפילו לא ישרת עובר בל"ת כפשט לשון בבואם אל א"מ, וכלשון בגשתם. שלא אמר או טרם ישרתו על המזבח, כי מזהיר על ההגשה. והוסיף לשרת בעבור ולא ימותו. שאין מיתה אלא בעובד, וכן אמרו בברייתא

חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (י) וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין

ת"א חקת זבחים י"ח, א': ולהבדיל ב"מ נ', ב'. שבועות י"ח. ב'. זבחים י"ז, ב', וי"ח א'. כריתות י"ג, ב': ולהורת: שבועות י"ח ב' כריתות י"ג, י':

תרגום אשכנזי

אין דאז שטיפטסצעלט געהט, דאמיט איהר ניכט שטערבעט: איין עוויגעס געזעטץ בייא אייערן נאכקאממען! (י) דאמיט איהר אויך היילינגעס אונד געמיינעס, רייגעס אונד אונרייגעס אונטערשיי־

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָא וּבֵין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא׃ (יא) וּלְאַלָּפָא יָת

רש"י

א"מ [ת"כ]: (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה

באור

רבי אומר נאמר כאן בבואכם אל א"מ. ונאמר שם בבואם אל א"מ. מה להלן עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כא"מ. ואינו חייב אלא בשעת העבודה, אף בבואכם אל א"מ האמור כאן עשה את היציא' כביאה ולמזבח כא"מ, ולא יהא חייב אלא בשעת העבודה. למדנו שאינו חייב אלא בהיכל ומזבח שהן מקומות העבוד' ודק בשעת העבודה, וכן הזהיר בבעלי מומין אך אל הפרכת לא יבוא ואל המזבח לא יגש כי מום בו (פרשה כ"א כ"ג), אפילו ביאה בלי עבוד', ושם אפרש יותר בעז"ה. ורמב"ן ז"ל סובר שאין האזהר' אלא כשעובד שתוי וכשאינו עובד אינו חייב כלום על הכניס'. ומפרש בשעת עבוד' עבוד' ממש שצריך לעבוד שתוי. ואין פשט הכתוב משמע כן, ולדבריו יאמר סתם שתוי יין ושכר אל יעבוד ולא ימות. וכן יאמר ברחיצת ידים ורגלים ובין א"מ ובין המזבח בכלל שכלן מקומות של עבודה הן: חקת עולם לדורותיכם. לא אתם בעבור שנמשחתם בשמן המשחה, ולא היום שנתחנך המשכן, אלא חקת עולם שילה ובית עולמים לדור דור. (י) ולהבדיל בין הקדש, לדברנו (פסוק ט') ששלשה התנאים מודים שהחמיר' תורה ביין יותר משאר המשכרין, בעבור קדושת המקדש וכן מודים כלם שהקפידה תורה על השכרות, אפי' לא שתה יין. אם כן יפה אמר ולהבדיל, כלומר כמו שאסרתי שתוי במקדש והחמרתי עליו במית' או באזהר' בעבור קדושת המקום שנכנס בו. יש עוד איסור בענין השכרות בעבור להבדיל ולהורות כי המבולבל בשכרותו יטעה בין קדש לחול ויטעה בהוראותיו. וזהו טעם וי"ו ולהבדיל שאילו אמר להבדיל, הייתי אומר שעל כן אסור יין ושכר לפי שצריכין להבדיל ולהורות ואין הדבר כן שעיקר האזהרה והעונש בעבור קדושת המקדש והעבודה, שאילו בעבור להבדיל ולהורות מה לי יין מה לי שאר המשכרים. ולמה על היין לבדו במיתה. וכ"ש לחכמים ורבי יהודה המחייבין על היין אפילו מעט ומנתו שאינו משכר כלל, עכשיו שאמר ולהבדיל בוי"ו הוא ענין אחר כאלו אומר מלבד קדושת המקדש שבעבורו אסרתי יין ושכר, יש עוד בענין השכרות איסור בעבור להבדיל ולהורות. ומודים כלם שלענין ההוראה צריך שישתה רביעית המשכר. ושאין עליו לא מיתה ולא אזהרה, כי כתוב זה ענין חדש הוא, כמספר שיזכרו שמוטל עליהם להבדיל ולהורות, ושישתמרו גם אז מן השכרות, אבל לא נכתב על זה עונש ולא אזהרה. וכן דעת הרב המעתיק בהעתקתו, טוב ראיתי שכן דעת הרמב"ן ז"ל בספר המצות (ל"ת ע"ג) שאין על להבדיל ולהורות אזהרה אלא עשה. שלאו הבא מכלל עשה. והסתייע מלשון הברייתא בת"כ ששנו אתה ובניך במיתה ואין ישראל בהוראתן במיתה, ואילו היה בהוראתן באזהרה, היה אומרים בלשון המורגל להם ואין ישראל בהוראתן במיתה אלא באזהרה, ודרך זה ישר בפשט הכתובים: הקדש ובין החול, אתה ובניך אתך תבדילו בין הקדש ובין החול, שתורו לעם מה בין קדש לחול. הן מקומות הקדש, הן בשר קדש וכלי הקדש, שינהגו בהן כראוי, וכן להבדיל בין ימים של קדש לימים של חול וכדומה לזה: ובין הטמא ובין הטהור, זהו בחולין. כמו הבע"ח הטהורים לאכילה והטמאים, וכן טומאות הגוף וטהרתו, מה הן הדברים המטמאין. וכן טומאת נגעים וטהרתן: החל, אמר ראב"ע ז"ל שהוא מלשון חלול, ואומר אני כי חול הפך ממלת קדש, כי אין חלול לשון בזיון או רעה, אלא ענין פחות וגרוע מדבר המתעלה ממנו. וגם הפחות נכבד כפי ערכו, אבל חול הוא לעמת הקדש, המתעלה עליו ונבדל ממנו, כי כל קדש נעלה ונבדל מענין חול, וריה שאסור בקדש מפני קדושתו. אין בזיון ואין רע כשיעשה בחולין. וזה ענין ימי חול נגד ימי קדש. ומקומות חול נגד מקומות קדש וכלי חול נגד כלי קדש, ומאכל חול

הַטָּהוֹר׃ (יא) וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי

(יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ (יג) וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא

ת"א וידבר וכו' ברכות ס"א, א'. יומא ס"ז, א'. תענית ס"ז, ב': ואכלוה זבחים פ', א': ואכלתם שם נ"ה, ה'·

דעט; (יא) וויא אויך דיא קינדער ישראל'ס אללע דיא געזעטצע לעהרען קאָננט, וועלכע איהנען זער עוויגע דורך משה האט זאגען לאססען. (יב) משה זאגטע צו אהרן אונד זיינען נאָך איבריגען זאָהנען, אלעזר אונד איתמר: נעהמט דאז פֿאָן דען פֿייעראָפּפֿערן דעס עוויגען איבריגבלייבענדע שפייזעאָפּפֿער, אונד עססט עס, אין אונגעזייערטעם בראָדע, נעבען דעם אל־טאר; דען עס איזט איין אללערהייליגסטעס. (יג) איהר מיסט עס אל־זאָ אן איינעם הייליגען אָרטע עססען; עס איזט

תרגום אונקלוס

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קְיָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (יב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְּאִשְׁתְּאָרוּ סַבוּ יָת מִנְחָתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ (יג) וְתֵיכְלוּן יָתַהּ

רש"י

קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה [ת"כ זבחים י"ז]: (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה. יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' להשמידו [דברי' ט']

באור

בגד מאכל קדש. ולכן תמצא תמיד לשון חלול בקדשים, שענינו שנוהג בקדש כדרך שנוהג בחולין. ולדעתי עוד שמטעם זה נקרא שם חול לעמת העפר, שהחול גרוע ממנו מאד, שאינו ראוי לזריעה ולצמיחה כמו העפר, ובפרשת אמור בעזה"י נדבר עוד בזה: (יא) ולהורת את בני ישראל. וכן אתם תורו את בני ישראל את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, בכל דברי התורה הזאת בענין יורו משפטיך ליעקב וגו', (דברים ל"ג י'), ככל אשר יורו אתכם הכהנים (שם כ"ד ח'), וזהו את כל החקים וגו'. שהן כלל התורה והמצוה. וזכר תחלה בין הקדש ובין החול, לפי שזאת על הכהנים לבדם שומרי המקדש וכליו. וכן בין הטמא ובין הטהור, יש מהן מצוה על הכהנים כמו טומאת נגעים וטהרתן. אבל שאר החקים שיכולים כל חכמי ישראל להורות, זכרו בפני עצמו. שגם בזה הכהנים עיקר: אשר דבר. לא אמר אשר צוה, כי דבר דברים רבים, כמו שפרשנו בראש הסדר, והן ההלכות ופרושי המצות שקבל בנבואה ומסרו לנביאים וחכמים, והם מורים בישראל: (יב) הנותרים, בחיריק: קחו את המנחה הנותרת מאשי ה', אחר שנקטר הקומץ והיה לו לומר קחו את נותרת המנחה. אבל הטעם ברור ממה שפרשנו בפרשת צו, שהשירים הם כמנחה עצמה, כאילו ראויה כלה להיות לאשים כעולת בהמה וכמנחת כליל, אלא שנתן לכהנים מחלק גבוה. ועל זה אמר קחו את המנחה הנותרת מאשי ה'. לא מותרי מנחה. אלא המנחה עצמה, כאילו נחלקה לחצאין, לא כבשר שלמים כנגד אימוריהן הנקטרים. ולכן אכלוה מצות, כמו החלק הנקטר שצוה עליו כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו, וכן אצל המזבח מקום הקדש שנקטר שם הקומץ. וזהו שהוסיף כי קדש קדשים היא. כלו' דין הנותרת כדין הקומץ: (יג) ואכלתם אותה במקום קדוש, כבר אמר אצל המזבח. אבל

מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃ (יד) וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (טו) שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־

תולדות אהרן כי כן יומא ה', ב': זבחים ק"א, ב': חזה זבחים נ"ה, א': שוק מנחות ס"ב, א':

דער פֿיר דיך אונד דיינע זאֶהנע פֿאָן דען פֿייער-אָפּפֿערן דעס עוויגען בע-שטימטע טהייל: דען זאָ איזט מיר בעפֿאָהלען וואָרדען. (יד) דיא ברוסט דער וועגדונג אונד דאז שולטערשטיק דער העבע אבער עסט איהר בלאָס אן איינעם ריינען אָרטע, (ווען ער אויך ניכט היי-ליג איזט), אונד צוואר זאָוואָהל דוא, אלס דיינע זאֶהנע אונד טאָכטער מיט דיר; דען עס איזט דער פֿיר דיך אונד דיינע זאֶהנע פֿאָן דען פֿריידענאָפּפֿערן דער קינדער ישראל'ם בע-שטימטע טהייל. (טו) דאז שולטערשטיק דער העבע אונד דיא ברוסט דער וועגדונג ברינגט מאַן מיט דען צו פֿייעראָפּפֿערן בעשטימטען אונשליטשטיקקען, אום איינע וועגדונג פֿאָר דעם עוויגען דאמיט צו מאכען; זיא זינד אבער דיר אונד דיינען זאֶהנען אויף עוויג צום אנטהייל

תרגום אונקלוס

בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחֻלַק בְּנָךְ הִיא מִקֻּרְבָּנַיָּא דַּייָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקֶּדִית: (יד) וְיָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחֻלַק בְּנָךְ אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (טו) שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וְחַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא עַל קוּרְבָּנֵי תַרְבַּיָּא יַיְתוּן לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם

רש"י

ואין השמדה אלא כלוי נכים שנאמר ואשמיד פריו ממעל [עמוס ט'] ותפלתו של משה פעלה מחצה שנאמר' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא [דברים כ"ו]: קחו את המנחה. אף על פי שאתם אוננין וקדשים אסורין לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהוא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה [ת"כ זבחים ק"א]: (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילת' במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכים הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר [זבחים נ"ה]: אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחז' ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויסוד המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן

באור

זה לדורות שצריכין תמיד לאכול שירי מנחות במקום קדוש לפנים מן הקלעים, גם בלשכות הבנויות בעזרה כמו שפרשנו, ואפשר שהיה יום זה הוראת שעה שיאכלוה אצל המזבח: כי חקך, כלומר הנותרת מכל מנחה היא חקך הקבוע לך. וחק בניך מאשי ה'. מחלק גבוה כמו שפרשנו: כי כן צויתי, שתאכלו מנחת שמיני אותה האמור למעלה בפרשה. לפי שבשבעת ימי המלואים שרפו הפרים הנקרבים, הוצרך לצוות על מנחת יום השמיני שיאכלוה כדין כל נותרת שנפרשת לו, ואע"פ שהיו אוננין, ואין אונן אוכל בקדשים. צוה על מנחה זו שיאכלוה, ועוד אפרש: (יד) ואת חזה התנופה וגו', פרשנוה בפרשת צו: תאכלו. אע"פ שבשבעת ימי מלואים הוקטר השוק על המזבח, שוק השלמים של יום זה תאכלו במקום טהור: טהור, אינה

עוֹלָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ חמישי (טז) וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִים לֵאמֹר׃ (יז) מַדּוּעַ לֹא־אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת

דרש בראש שטה והיא חצי התורה בתיבות

ת"א כאשר יומא ה', ב'. זבחים ק"א, ב': ואת שעיר זבחים ק"א, א': דרש זבחים ק"א, ב': שרף פסחים כ"ד, א': מדוע פסחים פ"ב, א'. זבחים סס:

תרגום אונקלוס

ויהי לך ולבנך עמך לקים עלם כמא די פקיד יי: (טז) וית צפירא דחטאתא מתבע תבעיה משה והא אתוקד ורגיז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאשתארו למימר: (יז) מדין לא

תרגום אשכנזי

בעשטיממט, וויא דער עוויגע בעפאהלען. (טז) נאך דעם זינדענאפפערבאק ערקונדיגטע זיך משה, אונד זיהע! ער וואר פערבראננט. דא צירנטע משה איבער אלעזר אונד איתמר, דיא נאך איבריגען זאהנע אהרן'ס, אונד שפראך: (יז) ווארום האבט איהר ניכט אן איינעם הייליגען ארטע דאז זינדענאפפער גענעססען? דא עס דאך

רש"י

(טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חודש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חודש [ת"כ] ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני הטומאה

באור

נאכלת לפנים מן הקלעים בקדש. אלא בחוץ, אבל צריך שיהיה המקום טהור. והוא מחנה ישראל, ולדורות נאכלין בכל העיר, במקום המשומר מטומאה שאין מצורעין נכנסים לשם: מזבחי שלמי בני ישראל, חלק מזבחיהם לא חלק מאשי ה', ולפי שנחלקם נתנו דינן כדין השלמים עצמן, כמו שהן נאכלין בכל העיר, כן המורם מהם כיוצא בהן: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה יביאו, מניחי השלמים: על אשי החלבים. על מתנות הנתנין לאש מן החלבים, ולמעלה פרשנו מלת אשי: כאשר צוה ה', בפרשת צו. ועתה נאמר לי שהיום תאכלו הפעם הראשון החזה והשוק, וגם קדשים קלים אסורים לאונן, כמו שכתוב לא אכלתי באוני ממנו אבל היתה הוראת שעה ביום זה, שלא יכהנו אנינות, מטעם בקרובי אקדש וכמו שפרשנו: (טז) ואת שעיר החטאת, דברי הפרשה סתומים, ורש"י בשטת רבותינו ז"ל פי' שמדבר על שעיר מוסף ר"ח, וזה כשטתם ז"ל ש מיני למלואים היה ר"ח ניסן, ונחלקו רבותינו ז"ל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף, וי"א מפני אנינות נשרף. לפי שהוא קדשי דורות. אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה, כמו שהביא רש"י ז"ל בפרושו, ובגמרא נשאו ונתנו לשני הדיעות ליישב המקראות, גם רשב"ם ז"ל פי' בדרך זה. ולפי הפשט אני תמה אם צוה להם משה שיאכלוה, כמו שאמר כאשר צויתי, ומשה ידע שהן אוננים אין עברו על דבריו שהן דברי השם. ואם לא צוה שיאכלוה. למה קצף עליהם, ואיך יאמר כאשר צויתי, ורש"י ז"ל בשיטתו פי' כאשר צויתי במנחה, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, ולפרש במה נחלקו משה ואהרן לפי משמעות הכתוב, יראה בעיני כי שעיר החטאת בין שיתפרש על שעיר חטאת המפורש בענין למעלה קחו שעיר עזים לחטאת. או על שעיר ר"ח. הכל ענין אחד, כי השם צוה למשה שיאמר לאהרן ולבניו שיאכלו נותרת המנחה וחזה ושוק של שלמי העם, ולא צוהו על אכילת החטאת, וכן משה צוה לבד על אכילת מנחה וחזה ושוק, ולא דבר כלום מאכילת חטאת, והסוד משה לפי שהמנחה והשלמים אינן לכפר הוצרך השם לצוותו שיאכלוהו אוננין, אבל החטאת שבא לכפר על עון העדה, וצריכין הכהנים לאכול מבשרו והבעלים מתכפרין, לא היה צריך לצות על אכילתו וכל שכן הוא. כי כבר הגיד להם דיני החטאת בפרשת צו. וידעו שבשר חטאת חיצונה נאכל לכהנים בעזרה, לכן כשדרש עליו והגידו לו ששרפוהו, קצף שהיה להם לאכלו: ויקצף על אלעזר. חשב שהם עשו כן שלא מדעת אביהם. ועל כל פנים הראה עצמו כחושב כן לכבוד אהרן: לאמר. כדברים האלה. כלומר לא דבר אל[illegible] בקצפו דברי גנאי חלילה. אלא זאת הוא אשר אמר להם· (יז) מדוע, מלה מורכבת מן מה ומן דעת, כמו מה הטעם אשר במעשיכם: במקום הקדש.

בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ (יח) הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ (יט) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־

ת"א ואתה שבועות ט', ב', וי"ב ב'. זבחים שם. ומנחות ד', א': הן וכו' פסחים שם. זבחים פ"ב, א', וק"א א': אכול זבחים שם: צויתי יומא ה', ב'. זבחים שם:

תרגום אשכנזי

איין אללערהייליגסטעס איזט, אונד גאָטט עס אייך געגעבען, דיא זינדע דעס פֿאָלקס צו איבער־נעהמען: פֿאָר דעם עווי־גען נעמליך אויף זיא צו פֿערזאָהנען. (יח) דאז בלוט דאפֿאָן איזט יא ניכט אין דאז הייליגטהום היניין געבראכט וואָרדען; אלזא חעטטעט איהר עס וואָהל אן איינעם היילי־גען אָרטע עססען זאָללען, וויא איך בעפֿאָהלען. (יט) אהרן שפראך צו

תרגום אונקלוס

אֲכַלְתּוּן יַת חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ: (יח) הָא לָא אִתָּעַל מִדְּמַהּ לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא דִי פַקֵּידִית: (יט) וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא

רש"י

שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות' אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות. דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בתורת כהנים [זבחים ק"ין]: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלי' הם הכהנים ואותו פעם מבואר בסוד הגלגול ע"פ בוצינא קדישא האלהי מה"רר יצחק לוריא זל"הה): לשאת את עון העדה. מכאן למדנו שהשעיר ר"ח היה שהוא מכפר עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: (יח) הן לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' [ויקרא ו']: אכל תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: (יט) וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגו' [במדבר כ"א] אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד. אמרו אינו דין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו דין שיהא תלמיד משיב

באור

כדין בשר חטאת שהוא קדש קדשים ונאכל בעזרה: ואתה. החטאת הזאת: נתן לכם. לאכיל': לשאת את עון העדה. כמו כל חטאת הצבור הקרבין בחדשים ובמועדים. שהן לכפר על העדה, וכמו שפירשו בריש שבועות ונאכלין בקדש לכהנים, וכן זו באה היום בחנוך המשכן לשאת את עון העדה ולכפר עליהם על ידי זריקת הדם והקטרת האימורין ואכילת הבשר בקדש לכהנים. ואם על שירי המנחה צויתי שתאכלוה, וגם חזה ושוק של שלמים, כל שכן בשר החטאת: (ח) הן לא הובא. אין חטאת זו פנימית, שאמרתי עליה וכל חטאת אשר יובא מדמה אל א"מ לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף, כי חיצונית היתה גם לא הובא מדמה לפנים בטעות, שהרי הייתי פה עמכם, ולא נכנס אדם לפנים: אל הקדש פנימה. לפי שהעזרה גם היא קדש, כמו שנזכר בכתוב זה אכל תאכלו אתה בקדש, על כן הוסיף פנימה מבוא ההיכל והדביר: אכל תאכלו, היה לכם לאכלה בקדש בעזרה. וכפל אכל תאכלו לחזק. לאכלו מיד ביום הקריבה. וגם כל הלילה עד הבקר, ומדוע מהרתם לשרוף אותו: כאשר צויתי. בדין חטאת חיצונה. ולפי שהדבר מוכרע מעצמו, לא הוגד לי מפי הגבורה: (יט) וידבר אהרן, כבר פרשנו (פרשה א' א'). כי דבור קשה, שמוכיח בדבריו בטענות של שכל וכן כאן השיב אהרן

מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי יְהֹוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְהֹוָה׃ (כ) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו׃ פ ששי

תולדות אהרן הן וכו' זבחים י"ז, ח'. וק"ח א': ותקראנה זבחים שם: ואכלתי שם שם וישמע שם שם:

משה: זיהע! הייטע האָבען זיא (מיינע זאָהנע נעמליך) איהר זינדענאָפּפֿער אונד גאנצעס אָפּפֿער דארגעבראכט, פֿאָר דעם עוויגען; אונד זאָלכערגעשטאלט איזט מיר ווידערפֿאהרען. העטטע איך נון זינדענאָפּפֿער הייטע גענעססען, ווירדע דיזעס דעם עוויגען וואָהל געפֿאללען?

תרגום אונקלוס

יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יָת חַטָּוָתְהוֹן וְיָת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעוּ יָתִי עָקָן כְּאִלֵּין וְאִלּוּפוֹן אֲכָלִית חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקִּין קֳדָם יְיָ׃ (כ) וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃

רש"י

את דבר יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגומר [במדבר ל"א] הרי נטלה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננין שאונן שעבד חלל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שה' הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן [זבחים ק"א]: ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפ' כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת. ואם אכלתי הייטב וגו': היום. אבל אנינות

באור

למשה, אתה מוכיח את בני כאילו תדעת עלמן עשו כן דע כי על פי עשו, ואני סובר לפי שלוך השם היום שתאמר לנו שנאכל נותר' המנח' וחזה ושוק של שלמים. ולא לוך שנאכל גם בשר החטאת, אין זה אלא הוראת שעה שנאכל קדשים היום באנינות, אותן שהן לנדבה ולשמחה כמו מנחה ושלמים אבל לא חטאת וכך פי' הכתוב: הן היום הקריבו, העולה והחטאת כבר הקריבו היום לפני ה', ונעשו הקרבנות כהלכתן, הזריקה והקטרת חלבי החטאת, שהן העבודות המעכבין כפרה: ותקראנה אותי כאלה, אחרי כן קרוני כאלה הצרות שאתה יודע שמתו שני בני המשוחים לאחר גמר העבודה: ואכלתי חטאת היום, ואם הייתי אוכל היום חטאת, שהיא מצוה שאינה מעכבת הכפרה הייטב בעיני ה', שנאכל בשר החטאת לכפר על עון העדה, ואיכנה אוכל אונן והשיגני עון בני. ואינו דומה למנחה וחזה ובוק שאינן לכפר, אבל העולה והחטאת הן לכפר, וכאמרו ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם (לעיל ט' ז'), וכמו שחטאת אהרן ובניו שהיתה חטאת חיצונה נשרפה על פי הדבור, כן דנתי לעשות בחטאת העם לפי שקרוני כאלה. ואע"פ שלא צויתני על זה בפירוש. הנה לא צוית לי היום לאכלו, ואמרתי הואיל ולא נצטויתי מפי הגבורה, רצונו ית' שישרף כמו פר חטאת שלי שהרי אינו נאכל אלא ליום ולילה. בתוך האנינות של בני והואיל שאיז אנו יכולין לאכול ממנו, צויתי לשרפו, שלא יבוא בשרו לידי נותר. ולפי שאין ראוי לשרפו בלילה, כמפורש בכל הקדשים צויתי לשרפו מיד, כמו פר חטאת שלי. והדין דין אמת, שהרי גם לדורות ההלכה כה"ג מקריב אונן ואינו אוכל אונן. וזה שצוה לאכול המנחה וחזה ושוק אונן. הוראת שעה היתה בשמיני למלואים: היום, היום והלילה שלאחריו שנאכל בו בשר חטאת, שכל כ"ד שעות בכלל יום אחד כמו ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל ופה פרשתיו: הייטב בעיני ה', אמרו המדקדקים שהה"א זה. כי הפתח והדגש שלאחריו מורי' על הידיעה, ולא תבא ה"א ידיעה בעתידים, ואם ה"א התימה היתה ראויה להנקד בחטף פתח ויו"ד רפה. ובפתיחתנו השניה לס' בן נעול אמרנו שהיא מורכבת מידיעה ומתמיהת, ויפה תתפרש ההרכבה הזאת לדעת רבותינו ז"ל שאמרו שנחלקו על שעיר ר"ח, והשיב אהרן יפה אמרת בשעיר העם ושעיר נחשון שהם קדשי שעה שיאכלום אוננין, לא כן שעיר ר"ח שהוא קדשי דורות. ועל ההוראה תתכן ה"א הידיעה שזה ייטב בעיני ה', ועל החלוקה שחלק עליו תתכן התימה. הייטב בעיני ה', אבל לפי מה שפרשנו

יא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ (ב) דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־

ת"א זאת החיה חולין י ב, ר', יע"ח א' מכל זה ע"ת, א'

תרגום אשכנזי

(כ) משה הארטע דיזעס, אונד עס געפיהל איהם. יא (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, שפראך נעהמליך צו איהנען: (ב) רעדעט צו דיע קינדערן ישראל'ס, וויא פאלגט: דיזעס איזט דאז טהיר וועלכעס איהר איני

תרגום אונקלוס

יא (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: (ב) מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל

רש"י

לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: (כ) וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי:

יא אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר. או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו אל בני ישראל. את כלם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדיל' מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות ע"א לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כולי כדאיתא במדרש רבי תנחומא: זאת החיה. מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת

באור

אין לה ענש. ואולי גם לפי זה אמר שאם ייטב בעיני ה' אכילת מנחה וחזה ושוק, לא ייטב אכילת חטאת: וישמע משה. מלת שמיעה על הקבלה, כמו והנה לא שמעת עד כה (שמות ז' ט"ז). שמע ישראל (דברים ו' ד') וכמו שפרשנו (פרשה ה' א'). וכן וישמע משה שקבל דברי אהרן וייטבו בעיניו. כי עתה הבין ברוח קדשו שהדין עם אהרן שעל כן לא צוהו השם שילוה לאהרן לאכול בשר החטאת במקום הקדש: וייטב בעיניו. מעשה אהרן ששרף החטאת מיטרת לב. והיה שפל בעיניו ולא האמין בעצמו שיכפר יום זה באכילת בשר על עון העדה:

יא (א) אל משה ואל אהרן. למשה שיאמר לאהרן, כמו שבארנו בראש הסדר, ונתיחד אהרן בדבור זה בעבור שבו הוזהרו על הטומאות בעבור קדש ומקדש, ועליו מוטל להשגיח להבדיל בין הקדש ובין החול בין הטמא ובין הטהור: לאמר אליהם. למשה ולאהרן, ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב בוידבר ה' אל משה, כי פרושו לאמר למשה, הרמב"ם ז"ל, ואם האמת כן כמו שפרשנו בראש הסדר, אין תזה הוכחה גמורה, כי רבותינו ז"ל פי' לאמר אליהם לאלעזר ולאיתמר, והדברים נראין: כמו שבהזכר משה לבדו לא נאמר לאמר אליו, כן לא יתכן בהזכרת משה ואהרן לכתוב אליהם, ואולתו הטעם שנתיחד אהרן בדבור נתיחדו בו בניו, שהן הכהנים המבדילים בין קדש לחול ובין טמא לטהור: (ב) דברו אל ב"י, משה ואהרן ובניו למדו תורה לישראל, כמו שאמר ז"ל כיצד סדר משנה: זאת החיה, מלת חיה כוללת כל המינים. מאדם ועד בהמה ועד עוף ורמש, הכל נפש חיה. שבכל המינין יש נפש חיה ורא' תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראשית א' כ"ד), הראשון כלל ובהמה ורמש וחיתו ארץ פרט, וכן כאן זאת החי', זאת נפש חיה אשר תאכלו מכל מיני הבע"ח שיש בהן נפש חי': מכל הבהמה, בכלל נפש חי כל הבע"ח, וגם האדם שגם בו נאמר ויהי האדם לנפש חי', ולכן כשידבר על חיות המדבר' הרעות, יסמך עליהן כנוי ויאמרו חיה רעה אכלתהו (בראשית ל"ז ל"ג), או חית השדה, כמו והשלחתי בכם את חית השדה (פרשה כ"ו כ"ב), או חית ארץ. כמו וחיתו ארץ למינה (בראשי' א' כ"ד), או חית יער, כמו לאכול כל חיתו ביער (ישעי' כ"ו ט'), ויקראו כן בייחוד הבריות הקשות הטורפות בעבור כחם ונוקפם, והבייתיים נקראים בשם בהמה, ודע כי בהמה כוללת ג"כ המינים כלם ההולכים על הארץ זולת האדם, כמו אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים ל"ו ז'), שכולל חיות בייתיות ומדבריות, וכן לעוף השמים ולבהמת השדה (שמואל א' י"ז מ"ד), וממה שבארנו תבין כי עתה שנאמר מכל הבהמה, ידענו שאין האדם בכלל ענין הפרשה, ואין בו

הָאָרֶץ: (ג) כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה

ת"א מפרסת מנחות י"ה, ב'. חולין סס:

טיער דען פיערפיסיגען טהיערען אויף דער ערדע עססען דירפט: (ג) וואס אונטער פיערפיסיגען טהיערען געטהיילטע קלויען האט, וואָפאָן נעמליך די קלויען גאנץ דורכגעשפאלטען זינד, אונד ווידערקייענד איזט, דאז דירפט איהר עססען.

תרגום אונקלוס

בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא: (ג) כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסְתָא וּמְטַלְפָא טִלְפִין

רש"י

תאכלו וזאת לא תאכלו [ת"כ חולין כ"ט]: את זה תאכלו וגו'. אף בבעלי המים אחז מכל מין ומין ומראה להם. וכן בעוף ואת אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים וזה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמ' בכלל חיה [מנחות ג']: (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקה: פרסה. פלאנ"טא (plante פוסזאָהלע) בלע"ז: ושוסעת שסע.

באור

אפילו איסור דבריהם, וכמו שהורו הרא"בד והרמב"ן ז"ל. כי תכל הבהמה בא ללמד על זאת החיה שאין האדם בכלל, ולא היה צריך לומר רק זה אשר תאכלו מכל הבהמה וגו'. והוסיף זאת החיה, אחשוב לפי הפשט שמזהיר גם על החיות שהנאכל צריך שיהיה חי וישחט כהלכתו, לא מתה מאליה, וכן ממעט טרפה, כי מלת חי גם על הבריאות שלא יהיה בה מחלה שתמות ממנ'. גם רבותינו ז"ל למדו מן הכתובים שחיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה, ובהיות מלת בהמה זולת כל הבע"ח זולתי האדם למדנו שכלן שהן בלי סימני טהרה הן טורפות הן בייתיות בכלל האיסור הן, ומלבד הלאוין המפורשים בהן עובר גם בעשה: על הארץ, לפי שהוגמת הבע"ח הטהורין שבארץ יש בים, אל תחשוב שגם הם מותרין לאכול, אמר על הארץ, אבל אותן שבים כלם אסורין. זולתי דגים שהן בעלי סנפיר וקשקשת. וכן הוא בת"כ יכול אף חיה ובהמת הים, ת"ל על הארץ להוציא את שבים: (ג) כל מפרסת פרסה, מפרסת כתרגומו סדיקא, פרסה פלאנט"י בלע"ז (בל"א פוסזאָהלע). ושוסעת שסע שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשני צפרנים, כתרגומו ומטלפא טלפין. שיש שפרסותיו סדוקות מלמעל'. ואין שסועת ומובדל' לגמרי ומלמט' המחוברות, כן פרש"י ז"ל. ולפרושו אין פתרון מפרסת כפתרון פרסה. כי מפרסת ל' בקיעה כמו נתרגום פריסית מלכותך (דניאל ה' כ"ח), ופרסה היא כף הרגל בלע"ז פלנט"א. ואיש כאמר לדעת רבינו ז"ל לפי שכל כף רגל יש בו אצבעות חלוקות. נקרא פרסה, מטעם זה גם כף היד תקרא כן, ועוד האצבעות שסועות ומובדלות לגמרי, אבל רשב"ם ז"ל פי' מפרסת פרסה צפורן אחד כעין מנעל, ולא צפרנים בכל אצבע כארנבת ושפן. ושוסעת שסע מובדלת הפרס' לשנים, ולא פרסה אחת שלמה כסוס וחמור. ופרושו מחוור מאד, ולפי זה פתרון הכתוב כך הוא: כל בהמה שבתולדתה מפרסת פרסה. שיש ברגלה צפורן כדמות מנעל המכסה את הרגל, וכן בתולדת' שוסעת שסע שנראה כשתי פרסות. טהורה לאכילה. ואומר אני שהרגל בעלת הצפורן כעין מנעל הוא הנקרא בלה"ק פרסה, לפי שמכסה את הרגל, מלשון ופרשו השמלה (דברים כ"ב י"ז), ופרשו בגד כליל תכלת (במדבר ד' ו'). וכן כל לשון פריסה בשי"ן או בסמ"ך כולם מענין זה הם, כי השי"ן והסמ"ך ענין אחד להם, כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ישעי' נ"ח ז'), שיפרו' שלחנו לפני העני הרעב, וכן עוללים שאלו לחם פורש אין להם (איכה ד' ד'), אבל רד"ק ז"ל בשרש פרש אמר אע"פי שנכתבו בשי"ן ענינם ענין חתיכה ודומה לו בדברי רז"ל הנותן פרוסה לעני, וכן בא הלשון בפריסת הידים והניף באבל מרוב הצער כמו תתיפח תפרש כפיה (ירמי' י"ד ל"א), פרשה ציון בידיה (איכה א' י"ז) והן כתובים בשי"ן, ונכתב בסמ"ך ולא יפרסו להם על אבל (ירמי' ט"ז ז'). ואין כן דעתי אלא כולם לשון ופרשו השמלה ויפרוש כפיו השמימה (ד"ה ב' ו' ז'), פרשו כנפי' (שמות כ"ז ט'). וכן תפרש כפיה, פרשה ציון בידיה, כי דרך השקוע בצער פורש כפיו למעלה מדאגו וזועק וצועק. וכן ולא יפרסו להם על אבל, על פריסת שמלה על השלחן לאכול, כמו פרס לרעב לחמך. והנה בלה"ק כולם ענין אחד, אבל פרוסה ופור' שבלשון רז"ל תרגום הוא. כמו פריסת מלכותך שבס' דניאל, וכן ופרשו כאשר בסיר (מיכה ג' ג'), אינו לשון פרוסות אלא יאמר שעורכים עור עמי ישראל, כמו שיעשו עם הבשר אשר בסיר, ועם הבשר אשר בקלחת. והנה לפרושו לא יתכן לומר על כף הרגל פרסה, אלא באותן שיש עליהן

אתה תאכלו: (ד) אך את־זה לא

ת"א אתה נחמיה כ"ה, ח': אך זה' בכורות ו' א', וע"ז ח':

(מעלת, ריין ווידער הער־אויף ברינגט; גרה, דאז געקייעטע). (ד) פֿאָלגענדע זאָללט איהר פֿאָן

רש"י

שמובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקות מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות [חולין ע"ה]: מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו:

תרגום אונקלוס

פַּרְסָתָא מַסְקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: (ד) בְּרַם יַת דֵּין

באור

לפורן כעין מנעל המכסה עליו, כמו רגל השור והחמור והסוס והמקנה. אבל כף רגל של שאר הבע"ח שיש להן אצבעות ועל כל אצבע צפורן אינו נקרא פרסה במקרא ולא נכתב עליהן בשום מקום, אבל כתוב פרסות סוסיו (ישעי' ה כ"ח), שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו (ירמי' מ"ז ג'), שהן הסוסים והרכב ופרסות בהמה לא תדלחם (יחזקאל ל"ב י"ג). שהן המקנ' והחמור והסוס האהובים לאנשי המדינה, לא תשאר פרסה (שמות י' כ"ו), נאמר על מקנה שיזבחו מהן לה', ועוד אפרש לפנינו בעז"ה. [א"ה בתרגומי הלכתי בשיטת המפרשים הקדמונים. אבל דברי הרב המבאר נראין לי יותר וע"פ דרכו כך ראוי לתרגם: (וואס הופֿנאָגעל אונד געשפאלטענע קלויען האט, אין דאז לוייא הופֿנאגעל דורכוס ווערדען)]: מעלת גרה. המאכל שירד דרך הגרון לאצטומכא, חוזרת ומעלה אותו אל הפה ללועסו פעם שנית, וכן תרגם הרב המעתיק (דאז ווידער העראויף בריגגט דאז געקויאטע), ואמר רד"ק ז"ל אפשר ששרשו גרה, אבל לפי שהענין קרוב לגרון. וענין גרון קרוב לגרגרת שמנו אותו כפולים. אבל רש"י ז"ל אמר גרה כך שמו. ויתכן להיות מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה, ותרגומו פישרא, שעל ידי הגר' האוכל נפשר ונמוח. ודבריו ישרים שהוא מן הכפולים ושרשו גרר, כי משקלי שמות הכפולים מִטָּה מִדָּה נִדָּה. ולפי שאות השניה מודגשת על חסרון אות הכפל. ורי"ש

גרה אינה מקבלת דגש נשלם בליר"י שתחת הגימ"ל. אבל טעם רבינו ז"ל שאמר שהוא נגרר אחר הפה קשה בעיני כי בלשון עברי לא מצאנו לשון גרירה רק על הנסירה. כמו מגוררת במגרה (מלכים א' ז ט'). גם במשנה גורר אדם מטה כסא וספסל מענין זה הוא, לפי שמגררים בארץ ועושין גומות, וקרוב לומר שהגרירה היא הנעיסה, כי הלועס מגרר בשיניו ומפרר המאכל כמו שמגרר במגרה. ומזה הושאל שם דבר גרה למאכל הנלעס שהוא מגורר בשינים, וא"כ מעלה גרה הוא שמעלה הגרה פעם שנית אל הפה, ואל זה כוון אונקלוס ז"ל שתרגם מסיק פישרא, פשר הוא תרגום של נמס ונמוח, וקרא פשר להאכל הנלעס שנמוח בלעיסה, והבהמ' הטהורה מסיק פעם שני הפשר, לא לפי שנמוח על ידי שמעלהו, שהרי בשעת העלאה קודם גרה: מעלת, שם הפועל. כי [illegible]ה בסמיכות מעלת: בבהמה, תיבה יתירה היא לדרשה להתיר

השליל הנמצא במעי אמו מפי' רש"י ז"ל: (ד) ממעלי הגרה וממפרסי הפרסה. מאותן שהן מעל' גרה. ומאותן שהן מפריסי פרסה. כי אותן שאינן מעלי גרה ולא מפריסי פרסה ידענו שהן אסורים שהרי לא התיר אלא אותן שיש להם הסימנים האלו. ומדברנו תבין שקלת הטמאין יש להן פרסה, שהוא הצפורן המכסה את הרגל, אבל אינה שסועה לשתי פרסות. ודק שלשה בע"ח נבראו כן. והן הסוס והחמור ועוד בהמה אחת שמה לעבר"ע, וכל שאר הבע"ח הטמאין אין להם פרסה כלל, ושתיהן יפרש לפנינו בפרשה, והוצרך הכתוב לפרש איסור אותן שהן בעלי סימן טהר' אחד, לפי שאמר כל מפרסת פרסה וגו' מעלת גרה בבהמ', פן תאמר או מפריס פרסה, או מעלת גרה, גם אם היה כתוב ומעלת גרה בוי"ו, הייתי מפרשו כמו ומכה אביו ואמו לחלק, לכן פירש הכתוב שצריכין שתי סימני טהרה. כי פרט אותן שהן בעלי סימן טהרה אחד, ואסר אותן כמו בעלי שני סימני טומאה, לפי שאין בהן סימן שני של טהרה, כמו שזכר אבל כל אחד, ופרסה איננו מפריס טמא הוא לכם (פסוק ז'), למדנו שטומאתן בעבור שחסר מהן סימן טהרה השני, ועכשיו שפי' הדבר לא הוצרך לומר בכתוב הראשון ומעלת גרה בוי"ו, והיה ראוי לומר ע"ד כלל שבעלי סימן אחד טמאי', וטעם שפרטם בשם אחד רמ"בן ז"ל שחזר ופירש ארבעה אלו מפני שאין אחרים בעול' בעלי סימן אחד, ובספרנו

תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ (ה) וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ (ו) וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה

ת״א ומִמַּפְרִיסֵי בכורות ט״ז ב׳: הגמל חולין נ״ט, צ״א. בכורות ו׳, ע״ב: השפן בכורות ו׳, ב׳:

דעם ווידערקויענדען; דיע, אונר פאָן דעם פיה מיט געשפאלטענען קלויען ניכט עססען: דאז קאמעעל; דען עס איזט צוואר ווידערקויענד, האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען: דיעזעס זאָלל אייך אונריין זיין; (ה) אייך ניכט דאז קאנינכען: דען עס איזט צוואר ווידערקויענד, האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען: דיזעס זאָלל אייך אונריין זיין; (ו) וויא אייך ניכט דען האזען: וועןער איזט צוואר ווידערקויענד, האט אבער קיינע געשפאלטענע קלויען; דיזער זאָלל אייך

תרגום אונקלוס

לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְקֵי פִשְׁרָא וּמִמַּפְדִיקֵי פַרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ (ה) וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסֵּיק פִשְׁרָא הוּא וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ (ו) וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסָתַהּ לָא

רש״י

הדק: גרה. כך שמו ויתכן לתתו מגזרת מים הנגרים [שמואל ב׳ י״ד] שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שע״י הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה

באור

גן נעול חדשנו בזה דברים (ס״א חדר ה׳ חלון), ובהיות שפירש טעם איסור בעלי סימן טהר׳ אחד, לפי שיש בהן סימן ט.מא׳ אחד, ידענו כל שאינו מעל׳ ג״ה ומפריס פרסה טמאין, וכן דעת רמ״בן ז״ל, וכל שכן לנדרנו שלא בא הכתוב הזה אלא לפרש הכתוב הראשון, שאין האיסור בעד בעלי שתי סימני טומא׳, אלא שצריכין להיות ב׳ שימני טהר׳. אבל רש״י ז״ל פי׳ מבשרם לא תאכלו אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהר׳ מניין. אמרת ק״ו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהר׳ וכו׳ ומסיים בברייתא דת״כ כמנא הגמל השפן הארנבת והחזיר מן הכתוב. ושאר בהמה טמאה מק״ו, נמצאת מצות עשה שלהן. מן הכתוב, מצות ל״ת שלהן מק״ו. ואמר רמ״בן ז״ל שלדעתו היה׳ עול׳ כהוגן כפי סוגית התלמוד שאין עונשין מן הדין אולי היא שנוייה כדעת האומר עונשין מן הדין, או שאינה מתרגלתא: ופרסה איננו מפריס, שאין בתולדתו לגדל צפורן שיכסה רגלו כמנעל, וכן אמר אצל שפן ואצל ארנבת. ואחר שאין לו פרסה כלל, אין צורך לומר ושסע איננו שוסע אבל החזיר שיש לו פרס׳ כעין מנעל. ובהיו׳ שאין הפרסה לבדה מועיל, כי הסוס והחמור גם הם בעלי פרסה, וסימן טהרה הוא בהיותו שסוע לשתי פרסות, על כן אמר בו כי מפריס פרסה הוא ושוסע שסע פרסה. אבל לפי׳ רש״י ז״ל שפרסה הוא פלגט״א מה טעם לומר ופרסה איננו מפריס, והיה לו לומר ושסע איננו שסוע שאז גם אם נסדק מלמעל׳. אין הסדק מועיל כלום. ועוד שלדעת רבינו ז״ל פי׳ ופרס׳ איננו מפריס שאין בו סדק כלל ולמטה בענין אמר לכל הבהמ׳ אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננ׳ שוסעת (פסוק כ״ו). ופי׳ רש״י ז״ל כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למט׳ הוא מחוברת, ויהיו הכתובים סותרים זה את זה, ותמה אני על מפרשי דבריו ז״ל שלא התעוררו על זאת: טמא הוא לכם לאכילה אבל לנגיעה בעודם חיים אין בהם טומאה: (ד) השפן, דרכו לחסו׳ בסלעים, כאמרו השפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם (משלי ל׳ כ״ה), ונאמר סלעים מחסה לשפנים (תהלים ק״ד י״ח), [ונחלקו בזה מעתיקי התורה הקדמונים כאשר זכר המתרג׳ האשכנזי]: ופרסה לא יפריס, בגמל אמר מפריס. ובשפן יפריס. ובארנבת ופרס׳ לא הפריס׳, אולי רומז שאל תחשוב נולד בלי פרסה ולאחר ימים יפריס ת״ל ופרסה לא יפריס, ושמא ר׳אמר היה לו ונסתלק ת״ל ופרס׳ לא הפריסה: (ו) ואת הארנבת, אמר רמ״בן ז״ל שיקרא כן בלשון הקדש

הוּא לָכֶם: (ז) וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם: (ח) מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא

תולדות אהרן החזיר חולין סס' בכורות סס:

אונריין זיין; (ז) ענדליך אויך ניכט דאז שווין: דען עס האט צוואר גע־טהיילטע קלויען, אונד זיינע קלויען זינד דורכ־געשפאלטען, עס ווידער־קייעט אבער ניכט; די־זעס זאָלל אייך אונריין זיין. (ח) פֿאָן איהרעם פֿליישע זאָללט איהר ניכט עססען אונד איהר אאס ניכט אנריהרען (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך

רש"י

יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו [ת"כ חולין פ"ד]: אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה ולא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה [זבחי' ל"ד]: (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה

תרגום אונקלוס

סְדִיקָה מְסָאֲבָה הִיא לְכוֹן: (ז) וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וּמְטַלְּפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאָב הוּא לְכוֹן: (ח) מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין

באיר

הזכר והנקבה ממנו. וכן היענה, ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה, ויש רבים שהמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר. כמו גמל שפן חזיר דוב עורב, כמו גמלי' מיניקות (בראשית ל"ב ט'), וכן תור בעופות ולכך כתוב שתי תורים או שני בני יונה, וזכר בתורים שהן לשון זכר שתי, ובבני יונה שני. להודיע שאין קפידא בזה ויבא פי'. גם בספרי חכמי הטבע ראיתי שהארנבת הנקבה כופה את הזכר לתשמיש, וכמעט אין זכרו' הזכר ניכר בו, ומזה יש טעם למה נקרא המין על שם הנקבה: היא. לפי ששם המין לשון נקבה: (ז) ושסע שסע פרסה, שפרס' שלו שסועה לשתים, במשנה תורה שאמר בראש הענין אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסוע', אמר ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא סתם וממילא ידענו שפרסתו שסועה, ממה שאמר תחלה השסועה. אחר שאין בעל סימן זה רק חזיר לבדו. אבל כאן שאמר בר"ש הענין וממפריסי הפרסה ולא אמר השסועה, הוצרך לומר בחזיר ושוסע שסע פרסה. כך נראה לי לפי הפשט, אבל בשחיט' חולין דרשו מלת השסועה שבמשנה תורה זו חיה שיש לה ב' גבין וב' שדראות: גרה לא יגר. לפרושנו כך פרוש: מה שגרר בשניו ולעסו פעם אחד, לא יגר פעם שני, שאינו מעלהו ללועסו פעם שנית ואונקלס ז"ל שתרגם והוא פשרא לא פשר יסבור כן מה שלעס לא ילעוס עוד או מה שמיחה בלעיסתו לא ימחה ע"י לעיסה שניה. ולפי' רש"י ז"ל פשר' לא פשר הכל על המעלא' מקור ועתיד: (ח) מבשרם לא תאכלו. בשר הוא הגוף וכולל הבשר והחלב וכל היוצא מהן שדומה לבשר שיש בו טעם, ולכן דרשו רבותינו ז"ל על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו, אפילו נשחטה קרוי' נבל', לפי שאסורה באכילה, אין שחיטה מטהרת' מידי נבלה, לכן אמר סתם. כמ"ש (פרשה ה' ב'). אבל במותרין נאמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב (פסוק ל"ט). להוציא שחוטה: לא תגעו. אם תרצו להיות טהורי' לאכול קדש או ליכנס למקד', אין רשאי לכם ליגע בנבלתם, ואינו אזהרה כמו טומאת מת לכהן, שאם ישראל מותרין להטמא בטומאה חמורה כל שכן בטומאת נבלה הקלה. ובת"כ אמרו אחרים אמרו יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים, ת"ל ולאלה תטמאו, יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא ת"ל ובנבלתם לא תגעו, הא כיצד הוי אומר זה רגל. ויאמר רמב"ן ז"ל שזה עיקר הדין מן התור'. ודע כי זכרה תורה דין הטומא' בכל ארבעה המינין. בטהורים, ובבעלי סימן טהר' אחד. ובטמאי' מפריסי פרסה, ובטמאין ההולכים על כפם, בטהורים וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה הנוגע בנבלתה (פסוק ל"ט), אבל נשחטה יצאה מידי נבלה, ובבעלי סימן אחד ובנבלתם לא תגעו, אפילו נשחטה, ובטמאים מפריסי פרסה כגון סוס וחמור לכל הבהמה אשר היא מפרס' פרסה וגו' כל הנוגע בהם יטמא (פסוק כ"ו) ובטמאין שאין להם פרסה וכל הולך על כפיו וגו' וכל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב (פסוק כ"ז), ונכון הכל. ויתבאר עוד במקומותיהן:

תְּגָעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ (ט) אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃ (י) וְכֹל

ת״א תאכלו חולין ס״ו, ב׳. שבועות ה׳, א׳: סנפיר חולין ס״ג, ב׳. נדה נ״א, ב׳: במים שבועות ה׳, א׳:

דיין האלטען מיסט)‎; דיזע זאללען אייך אונריין זיין. (ט) פאלגענדעס דירפט איהר פאן דעם, וואס אים וואססער לעבט, עססען: וואס אים וואססער פלאססעדערן אונד שופּ־ פּיצן האט, זאוואהל אין זעען אלס אין פליססען; דיזעס דירפט איהר עס־ סען. (י) וואס אבער

תרגום אונקלוס

אִנּוּן לְכוֹן׃ (ט) יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן׃ (י) וְכֹל דִּי לֵית

רש״י

טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו׳: (ט) מכ שרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת״ל אמור אל הכהנים וגו׳ [ויקרא כ״א]. כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו ברגל [ת״כ ר״ה י״ז]: (י) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים

באור

טמאים הם לכם, אלת טומאה על האכילה ועל הנגיעה ולכן בשרץ המים לא נכתב טומאה לפי שאינן מטמאין במותם, אלא שקץ הם לכם וכן בעוף ובדמה לא נזכר מטעם זה טמאים הם לכם: (ט) את זה תאכלו, כלומר כל מי שיש בו סימנים אלו, כי המינים רבים, וכן זאת החיה האמור למעל׳, אבל רבותינו דרשו מלמד שהי׳ משה אוחז בחיה ומרא׳ אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו וכן בשרץ המים, וכן בעופות וכן בשרצים: במים, מלת מים כולל הכל, מי הים, מי נחל, מי בירות שיחין ומערות, ומים אשר בכלים, כי הדגה מתרבה בכלן, על כן זכר מים סתם, כלומר מכל אשר יגדל בהם: סנפיר וקשקשת, סנפיר אילו ששט בהן, וקשקשת אלו קליפין הקבועים בו כמו ושריון קשקשים הוא לבוש, לשון רש״י ז״ל. ויאמר רמ״בן ז״ל שאין קבועין ממש דבקים בעור הדג, אלא הם הקליפים העגולים שגלדם דומה לצפורן שהן נפשטים מעור הדג ביד או בסכין, ולכן אמרו בגמרא דקשקשת לבושא הוא, ולשון התוספתא אלו הן הקשקשים שתלונס בהן, וסנפירים ששט בהן, פי׳ כמו לבוש שפושטו הלובש, כן יסורו הקליפים האלו מן הדג ביד, ואין כן מה שדבק בעור ממש: במים, יהיו במקום שיהיו בגודות ובכלים מכונסין בידי אדם: בימים, הגדולים, שנאמר עליהן ולמקוה המים קרא ימים (בראשית א׳ ו׳), שהן החללים הגדולים שברא השם ביום השלישי שנקוו בהן המים שכסו את הארץ: ובנחלים, הן העמוקות בארץ שנוזלים בהן מי המעיינות ומי גשמים, והולכי׳ ומתגדלים תמיד עד שנופלים אל הים, וכמו שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים (קהלת א׳ ח׳), ואמר המשלח מעיינים בנחלים (תהלים ק״ד י׳), כי הם נוזלים אל מקום הנחל, ולכן נקרא נחל, שנוחל מי המעיינות ומי הגשמים ותראה שהכתוב מתיר הדגה שבכל המימות כשהם בעלי סנפיר וקשקשת, וכן אמרו בברייתא בימים זה הים הגדול שנאמר ולמקוה המים קרא ימים, ובנחלי׳ אלו הנהרות שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו׳ אין לי אלא ימים ונהרות וכו׳ עד שאתה מרבה מים שבגודות ת״ל במים; (י) וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים, לא זכר במים, לפי שלגל הספרות אם השרילו בכלי מותר לשתותן עם המים: מכל שרץ המים, שרץ שם כולל לכל בעל תנועה, והיא הסגולה היותר פחותה שבבע״ח המבדיל אות׳ מן הדומ׳ והצומחי׳, ולכן כשנזכרים בע״ח פחותים עם מעולים מהן, יקראו לפחותים שרץ בערך המעולים, ולכן שרץ המים כולל הבריות הקטנים שבמים כדמות תולעים, שאין להם צורת הדגה, וילמדנו שלא תאמר הבדיל בין אסור למותר בדגים, והתיר בעלי סנפיר וקשקשת, ואסר דגים שאין להם סנפיר וקשקשת, אבל שרץ המים שאינן ממיני הדגה יהיו מותרים, על כן חזר [illegible] כל אשר

אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם׃ (יא) וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ (יב) כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם

תולדות אהרן נבלתם חולין ס"ז, ב'. אין לו שם שם:

אין זעען אָדער פֿליסען ניכט פֿלאָספֿעדערן אונד שופּפּען האט, פֿאָן אללעם, וואס אים וואססער אויסקריכט אָדער זאָנסט אים וואססער לעבענדיג איזט; איזט אייך איין גרייעל, (יא) אונד זאָלל אייך יעדערצייט איין גרייעל בלייבען. פֿאָן איהרעם פֿליישע זאָללט איהר ניכט עססען, אונד פֿאָר איהרעם אאז זאָללט איהר אבשייא האבען; (יב) וואס אים וואססער ניכט פֿלאָספֿעדערן אונד שופּפּען האט, זאָלל אייך איין

תרגום אונקלוס

לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָא וּבְנַחְלַיָא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִי בְמַיָא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן: (יא) וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּשְׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נְבִלַתְהוֹן תְּשַׁקְצוּן: (יב) כֹּל דִי לֵית

רש"י

הוא לבוא [שמואל א' י"ז]: שרץ. בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם [ת"כ חולין צ"ט]: מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן [חולין ס"ז] יבחושין מושיי"רונס בלע"ז (Moucherons קליינע פֿליגען, מיקען): (יב) כל אשר אין לו וגו'. מה ת"ל שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר

באור

אין לו סנפיר וקשקשת בין שהוא ממין דגה. בין שהוא שרץ המים. ובין שהוא מנפש החי' שבמים, הם שקץ ותועבה: נפש החיה. הם בריות גדולות שבים. ופריס ורביס זכר ונקבה וכן חיו' הים הידועים, שאינן ממיני הדגה, והייתי אומר להתירן לפי שאין שייך סנפיר וקשקשת נוהג בהן, ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת לאסרן: [א"ה על דעתי באור הכתוב כך הוא: מכל שרץ המים, כל מה שהמים משריצים. כמו שנאמר ישרצו המים שרץ וגו'. וכן כל הבריות הנולדות בים וגדלות שם, מכל נפש החי' אשר במים, להביא את הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים וכקראות (אמפֿיביען) שהיות בים וביבשה. ותנינים רבים כידוע. ועל הדרך הזה מתורג' בל"א]. שקץ הם לכם. כמו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו (דברים ז' כ"ו), כלומר דבר נתעב ומגואל. לא שהן שקץ בעצם. כי הם בריות שברא השם. חלילה שיברא השם דבר משוקץ, אבל הוסיף מלת לכם. כלומר לעם קדוש כהוגם יחשבו לשקץ שלא יאכלוה: (יא) ושקץ יהיו לכם. כפי הפשט שקץ הם לכם כמודיע שהבריות שבמים שקץ הם לכם, ואחריו חוזר ומצוה ושקץ יהיו לכם, שאל יקל זה הדבר, כי יהיו בעיניכם כדבר משוקץ ומפרש לענין מה, מבשרם לא תאכלו, וזה עשה ולא תעשה. ורבותינו ז"ל דרשו ושקץ יהיו לאסור ערוביהן אם יש בו בנותן טעם: מבשו' פרשתיו: ואת נבלתם תשקצו, אין אנו יודעין לאיזו ענין נאמר, אם לאסור אכיל', כבר אמור, מבשרם לא תאכלו, ואם לטומאה אין טומאה נוהגת בהן, ומהו אם כן השקוץ בנבלתם והיה נראה לפרש לאסור נבלתם בהנאה, כדבר משוקץ, ושאסור לעשות סחורה בהן, ואל זה כיון יב"ע שאמר וית נבלתיהון תשקצון ומן בריתהון תתרחקון תרגמו כמו שקץ תשקצנו הנאמ' בע"ז, אבל לא כוון להלכה שהן מותרין בהנאה. אולי בא ללמד על בעלי סנפיר וקשקשת שאינן צריכין שחיטה או נחירה, ושבמתים מאליהן מותרין באכילה. לכן אמר בטמאים ואת נבלתם תשקצו, שאסורין בחייהן לשחטן או לנוחרן ולאכלן וגם במותן. ללמדנו שבטהורים גם נבלתם מותרת. אבל רבותינו ז"ל אמרו לרבות יבחושין שסננן, כלומר אע"פי שהתרתי לך לשתות מי כלי' שהשריצו אין זה אלא בהיותן חיים מגודלים במים, אבל אם סנן המים, ונפרדו יבחושין מהם, את נבלתם במותם תשקצו ואסורין באכילה, ורש"י ז"ל כתב יבחושין מושייל"ש בלע"ז. והוא בל"א (קליינע פֿליגען או מיקען): (יב) כל אשר אין לו וגו'. לפי הפשט לא נתחדש בפסוק זה דבר.

שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ (יג) וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃ (יד) וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה

ת"א הפרס וכו' חולין סס וס"ז א': הדאה סס ס"ג, א' וב': האיה סס ע"ב, ב':

תרגום אשכנזי

גרייעל זיין. (יג) פֿאָל־גענדע ארטען פֿאָן געפֿלי־געל זאָללט איהר שייען; זיא זאָללען ניכט געגעס־סען ווערדען, זיא זינד איין גרייעל: דען אדלער, דען ביינברעכער, אונד דען שווארצען אדלער; (יד) דען וויסען האביכט, דען שווארצען האביכט,

תרגום אונקלוס

לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִּין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ (יג) וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעַד וְעָזְיָא׃

רש"י

קשקשת במים הא אם היו לו במים אף על פי שהשירן בעלייתו מותר [ת"כ]: (יג) לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים [שבת קי"ד] שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה ת"ל לא תאכלו [דברים י"ד] באכילה אסורין בהנא' מותרין. כל

באור

אולי הכתוב הזה מדבר הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים, שזכר הרב המעתיק (פסוק י') וקראם (וואססהיבען), ועליהן אמר כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת והולך במים. אע"פ שנולד ביבשה וחי בים וביבשה, הואיל וחי במים ואין לו סנפיר וקשקשת שקץ הוא, ורבותינו ז"ל אמרו יכול לומר אין לי שמותר אלא המעל' סימנין שלו ליבשה, השירן במים מניין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים, הא אם יש לו במים, אע"פ שהשירן בעלייתו מותר: (יג) ואת אלה תשקצו מן העוף, אבל בבהמה אמר זאת החיה וכן בדגים את זה תאכלו, וכן בשרץ העוף המותרין אך את זה תאכלו וגו', זה וזאת על הסימנים, כלומר המסומן מהן בסימנים אלו תאכלו, ובשזכר פרטים בשמותם אמר אלה כמו בעופות טמאים ובחגבים טהורין: לא יאכלו שקץ הם, לענין זה יחשבו כשקץ שלא יאכלו, אבל בהנאה מותרין, ומלת תשקצו לישראל ידבר בענור מעלת נפשותיכם תשקצו, שלא תאכלום, לא שהן שקץ בעצמותן, כי הן ממיני מעשה בראשית: הנשר, [אע"ה ידענו שאין אנו בקיאים בשמות העופות ולא בסימניה', ונגד הסתפקו קדמונינו בקצתם ובתרגומי הלעתי בעקבות המתרגמים הקדמים היונים והערביים, לא לחתוך הדין על פיהם, או להכריע בזה הדבר בלי ספק, כי אם דרך סברא בעלמא, שלא להניח השמו' בלי תרגום כלל, ואם יש ספק בלבך, כלך לדרך אחר], ידוע הנקרא (אדלער), ובמליצות הנבואה מלאכו כנשר יעיר קנו וגו' (דברים ל"ב י"א), כנשר יעוף השמים (משלי כ"ג ה'), אם על פיך יגביה נשר וכל הענין שם (איוב ל"ט כ"ז), והאותות האלו יש בעוף הנקרא (אדלער), [וחז"ל אמרו בסימני הנשר שאין לו אצבע יתיר' וזפק ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל והוכיחו נתוס' מזה שאינו (אדלער), כי יש בו אצבע יתירה, ובמדינתינו ראינו העוף הידוע שקורין (אדלער) ובדקנוהו ומצאנוהו בלי אצבע יתירה] ובפי' העופות הטמאי' יהיו דברי מעטים, מטע' שאמר הרב המעתיק שאין אנו בקיאין בהן ובסימניהם ומה איש לדבר עליהן, כבר השכיל עליו הרב הנ"ל, ודברי פי חכם חן: [הפרס, כפי הסכמת רוב המתרגמים הוא מין נשר וכן העזניה, ויתכן שנתפרשו בשמותיהן ולא אמר את הנשר למינו, לפי שנתיחדו בסימנין, שהנשר אין לו סימן טהרה כלל, ופרס ועזניה יש לכל א' מהן אחד מסימני הטהרה, כמו שאחז"ל בחולין (דף ס"א), והנה פרס נראה שהוא המין הנקרא בלשון רומי (אָססי פראַגא) ובל"א (ביינברעכער) ע"ש שהוא פורס עצמות, תלשון ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר (מיכה ג' ג'), ורז"ל אמרו על הפרס והעזניה דלא שכיחי בישוב: העזניה, אמרו המפרשים שהוא מן עוז והנו"ן נוסף, ויש מין נשר הנקרא בלשון רומי (וואלטוריא) לעוזם כחו, והוא הנקרא בל"א (דער שווארצע אדלער), והגאון תרגמו אלעב"קע, והוא (גרייף) בל"א, וכתב עליו הרא"בע שטעה. כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל, וכן יודו חכמי לשונם, א"כ לא יתכן שיאשר השם דבר שלא היה]: (יד) הדאה וגו'. ויתכנה תורים

לְמִינָהּ: (טו) אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ: (טז) וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ:

ת"א למינה שם פ"ג, א': ערב שם ט"ב, א', וס"ב א': בת היענה שם פ"ד, ב': הנץ שם ס"ג, ב' וכל ענין הפרשה שם:

תרגו' אשכנזי

נאך אללען ארטען דעסזעלבען; (יט) דען ראבען נאך אללען זיינען ארטען; (טז) דען שטרויספאגעל, דיא שוואלבע, (וי"מ פאלקע), דאז מעערהון, אונד דען שפערבער נאך אללען זיינען

תרגום אונקלוס

(יד) וְדַיְתָא וְטַרְפִיתָא לִזְנַהּ: (טו) יַת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ: (טז) וְיַת בַּת

רש"י

עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: (טז) הנץ. איספר"ויר (Espervior,

באור

נאמר והראה ואת האיה והדיה למינה (דברים י"ד י"ג), ואמרו רז"ל (חולין ד' ס"ג) ראה ודאה אחת היא, וכן איה ודיה, ולר' אבוה שם דאה וראה ואיה ודיה אחת היא. והנה ראה על שם שרואה ביותר (חולין שם), ודאה מן כאשר ידאה הנשר, על שם שממהר לעוף, ויתכן שגם איה מלשון הזה, שהרואה אותו ישאל איה, כי במעט רגע יתעלם. והסימנין הללו ימצאו בעוף הנקרא (האביכט) בל"א, ובפ' ראה (דברים י"ד י"ג), כתב יב"ע והראה ואת האיה והדיה למינה, ודייתא חיוורתא ואוכמתא, דהיא איבו ודייתא לזנה, ואל תתמה שפרט לך הכתוב המינים הללו, אחרי שכלל הכל ואמר למינה, לפי שכל המינין שזכר הכתוב חלוקין בסימניהם, כמו שאמרו רז"ל]: למינה, [כתב רש"י ז"ל כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו, יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותם וכלם מין אחד. עכ"ל, ולא פרטן הכתוב לפי שהן דומין בסימניהם, והנה מין בל"א (ארט או גאטטונג)]. ולדעתי המינים נחלקי' על ידי הנפשות, כאמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה (בראשית א' כ"ד), כלן שהן בעלי נפש אחת הן מין אחד, כי פעולותיהן ומנהגיהן דומים אע"פי שאינן דומים זה לזה במראה ובשם. וזהו לדעתי פי' מלת תמונה שפרשו מין. כמו מן פרש בין השם תמונה, ומורה על מעשה שרמז בו עושהו על פעולת דבר ידוע, אע"פי שאינו דומה לו בתבנית כמי שעושה צלם בעל קרנים יורה על השמש או על הירח, שהיא תמונת השמש לא תבניתה. ומזה תבין פי' לא תעשה לך פסל וכל תמונה, כי תמונה שב על אשר בשמים ממעל. לפי שאי אפשר לנו לעשות תבניתו אלא תמונתו: (טו) ערב. [ארז"ל זה עורב אוכמא, וכן הוא אומר שחורות כעורב (שיר ה' י"א), את כל עורב להביא את העמקי והוא הלבן. למינו להביא מין זהר דדמי דיסיה לדיונה (חולין ס"ג)]: (טז ואת בת היענה, אונקלוס ויב"ע תרגמו בת נעמיתא, והוא הנקרא בל"א (שטרויספאַגעל), שבמס' כלים (פרק י"ז) אמרינן שעושין כלים מביצת הנעמית. ובמס' שבת (קכ"ה ע"א) אמרו שבדי זכוכית מאכל לנעמיות. ופירש"י שם בת היענה והסימנין האלו ידועי' שהם בעוף הנקרא (שטרויספאגעל), ונקרא בת היענה. ובדבוי לבנות יענה (איוב ל' כ"ט), גם כיענים במדבר (איכה ד' ג), וכתב הרד"ק שהם עופות שוכני מדבר. ומשמיעים קול יללה ואולי שבעל זה נקראו יענים, מן ענה, כמו יעלים מן עלה, וכן בת היענ' מלשון הזה. כמו בן בליעל, והרא"בע ז"ל כתב (שמות כ"ג י"ט), בשר היענה יבש כעץ, ואין המנהג שיאכלנו אדם, כי אין בו ליחה, ולא יאכל מכל המין רק הבת, כי היא נקבה וקטנה. ויש בה מעט ליחה, ולא כן הזכר הקטן, ורז"ל אמרו וכי בת יש לה ליענה. אלא לרבות ביצתה: התחמס, כפי המתרגמים ללשון הערב, הוא העוף שקורין (שוואלבע), וגם הוא מהעופות הדורסים. כמו שאמרו עליו החוקרי', ומפרשי' אמרו שהוא הפאלק, ושמו נאה לו. לפי שהוא חמסן גדול בעופות: השחף, אמרו שהוא מן שחפת. והוא חולי המכחש הבשר ומדלדלו (אויסלעהרענד פיבער), וכפי העתקת הקודמו' הוא העוף שקורין בל"א (מעערהוהן), שאין כמוהו דל הבשר: [הנץ, פירש רש"י ז"ל איספר"ויר וכן הועתק בל"א, וכתוב המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן. ורא"בע ז"ל אמר יש לו נוצ' רבה. והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום, כי יבקש מקום חם. ואין בזה ספק כעדות הכתוב שהבאנו:] (יז) ואת הכוס, הועתק בל"א (אוהו), וכ' הרב המעתיק תרגומו קדיא ובגמ' נדה קדיא וקפופא ופרש"י עוף הצועק בליל'. ופניו דומות לשל אדם. ומצינו הייתי

(יז) וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף׃ (יח) וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃ (יט) וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ (כ) כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ

ארטען; (יז) דען אוהו, דען פישרייגער, אונד דיא נאכטאיילע; (יח) דיא פלעדערמויז, דען פעליקאן אונד דען גרינשפעכט; (יט) דען שטארך, דען בערגפאלק (י"מ הארהער) נאך אללען ארטען, דיא אויערהאהן, אונד דען ווידעהאפף. (כ) יעדעס

תרגום אונקלוס

נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא וְנָצָא לִזְנוֹהִי׃ (יז) וְקַדְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקִפּוֹפָא׃ (יח) וּבַוְתָא וְקָתָא וִירַקְרֵיקָא׃ (יט) וְיָת חַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ (כ) כֹּל רִחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל

רש"י

Epervier ספערבער): (יז) שלך. פירשו רבותינו זה השולה (פי' מגביה) דגים מן הים [חולין ס"ג] וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואי"ט (Chouettes נאכטאייל) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין יו"ני (Hibou, דער אוהו): (יח) תנשמת. היא קלב"א סורי"ץ (Chauvesouris Calve souriz, פלעדרמויז) ודומה לעכבר ופורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טל"פא (Talpa, Taupe מיט. מויליוואורף): (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני"א (Cicogne, איין שטארך) ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית ונראה לי שקורין אותו הירו"ן (Heron; איין רייהער): הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע"ז הופ"א (Huppe, ווידעהאפף) ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין בפרק מי שאחזו [ס"ח]: (כ) שרץ העוף.

באור

ככוס חרבות (תהלים ק"ב ז'), כי מטבעו לשכון בחרבות: השלך, פי' רבותינו זה השול' דגים מן הים, וזהו שת"א ושלינונא: [הינשוף. רש"י ז"ל אמר כוס וינשוף הם צואט"יש (והוא שועט"טי ובל"א איילע) הצועקים בלילה. ויש להם לסתות כאדם, ועוד אחר דומה לו שקורין יוב"י ג"ל היב"ו, מין איילע עכ"ל)], ואין כוונתו שכוס וינשוף מין א', אבל חוברו בפסוק אחד לפי שכולם צועקים בלילה: (יח) התנשמת. כתב רש"י היא קלב"א סורי"ץ (שאווע סורי"ת ובל"א פלעדערמויז) ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים. וקורין לה טל"פא (טאלפע ובל"א מויזוואורף) עכ"ל, וכתב הרב המעתיק ואולם ברד"ק תמצא. שהוא ממין הצועקי' בלילה, ויש לפרשו קוי"ץ: [הקאת. בגמרא (חולין דף ס"ג) קאת זה הקוק, והוא בערבי העוף שאנו קורין לו (פעליקאן), ודרכו לבלוע שבלולים גדולים עם קטנים ומתחממים במעיו והוא מקיא אותם ואוכל את הבשר אשר בתוכם וילדיה שעל זה נקרא קאת]: הרחם. תרגומו ירקרוק, וזה שהעתיק הרב המעתיק (דען גרין ספעכט), ויב"ע תרגם וית שרקרקא: (יט) החסידה, זו דיה לבנה ציגוניי"א מפרש"י ז"ל ובל"א (שטארך). ואמר רא"בע ז"ל היא הנראית למועדי' ידועי' בשנה, וכן כתוב חסידה בשמים ידעה מועדיה (ירמי' ח' ז'): האנפה, בגמ' חולין זו דיה רגזנית, שדרכה להתאנף מהר, [ועל העוף הנזכר במקום הזה בתרגום האשכנזי אמרו בעלי התולדות שאין כמוהו נוח להתקצף. ולמתרגמים הקודמים דעות שונות בפתרון זאת המלה, עד שקצתם אמרו שהוא הפאפאגייא, ורש"י ז"ל כתב וכמדומה לי הוא שקורין אותו היר"ון (העראן, בל"א רייהער, הארהער)]: הדוכיפת, הוא תרנגול הבר, [אונקלוס תרגמו נגר טורא, וכתב המתורגמן והוא שקורין לו בל"א (אויערהאן), ורש"י ז"ל כתב שהוא הופ"א בלע"ז, ובל"א (ווידעהאפף]: העטלף, כתב הרד"ק הוא העכבר בעל כנפי' אשר יעוף בלילה, והוא הנקרא בל"א (פלעדערמויז), ואם כן הוא התחיל הכתוב במלך העופות. שהוא הנשר, וסיים בדומה לעכבר, שהוא כמו אמצעי בין עוף לשרץ השורץ על הארץ: (כ) כל שרץ העוף, פי' רש"י ז"ל הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ, כגון זבובים ולרעין ויתושין וחגבים. וטען עליו רמ"בן ז"ל איך יקרא עוף בעבור גודל גופו והרץ העוף בעבור קטנו, והעטלף קטן הרגלים

תרגום אשכנזי

קריכענדע געפליגעל, דאז אויף פיערען געהט, זאלל אייך איין גרייעל זיין; (כא) יעדאך דירפט איהר פאלגענדעס פאן פיער־פיסיגען געפליגעל עססען: וואס צוויא שפרינגפיסע האט אבערהאלב דער רעכטען פיסע, דאמיט אויף דער ערדע צו הי־

עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ (כא) אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־הָאָרֶץ׃

לו קרי

ת"א כרעים שם ס"ה, א': לנתר ב"ק ל"א, א'.

רש"י

הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד' רגלי': ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: (כא) בְּרַם יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע דִּי לֵיהּ קַרְסוּלִין מֵעִלָּוֵי רַגְלוֹהִי לְקַפָּצָא

באור

ודבים ממיני הארבה שרגליהם גדולים ממנו, ולא יקרא שרץ העוף בהם, והר"ר אליה מזרחי ז"ל אמר שכוונת רש"י ז"ל שהוא קטן במינו, בעוף זבובים, ובשקצים כגון נמלים, ובבריו' חולד ועכבר וחומט כמו שפי' רש"י ז"ל בפי' ישרצו המים, ואם הוא קטן במינו אע"פ שהוא גדול מבעלי מין אחר, הרי הוא שרץ באותו המין. ולא ידעתי זה כי סוף סוף ארבה מין עוף וגדול מעטלף וא"כ איננו הקטן במינו. ורמ"בן ז"ל פי' שפרושו בגלו ההולך על ארבע, כי כל עוף הילך על שני רגלים גופו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו להתעופף תמיד, ולכן יקרא עוף כנף ועוף סתם. אבל בעלי ד' רגלים הולכים נמוכים, וגופם וראשם למטה כשרצים ולכן יקרא שרץ העוף, ודבריו נכונים. ואמנם על מלת שריצה אמר רמ"בן ז"ל בפי' ישרצו המים. (בראשי' א' כ'), שלדעת אנקלוס ענין שריצה כטעם תנועה, שתרגם שרץ ורמש ריחשא דרחיש. ואמר שיפה פי'. ולדעתי אמת שענין שרץ לשון חיות ותנועה, אבל לבד יקראו כן הפחותים שבבע"ח, כי שם זה יורה שאין בו רק נפש חיה מתנועעת, לא כמעלת נפשות החיות והבהמות והעופו', שיש להן פעולות שונות כמפורס' וגם הם בעלי עצמות. אבל כל הולך על ארבע פחותים מהן מאד. והזוחלים כלם שרץ הן, כי אין באחד מהם ענין תשמיש נכבד, והם השרץ השורץ על הארץ, כי החיות והבהמות מלבד תנועתם ומעשיהם הטבעיי', יש להם מדות, והם בעלי למוד לתשמישי בני אדם, כמו הסוס לרכוב ולהרכיב וללחום, והשור לחרוש, והחמור לשאת משאות, והכלב יכיר בעליו וישמו' בית אדוניו, וכיוצא בכל אלה, וכן העופות בעלי למוד הציד וכיוצא. ואין גם אחד ממדות הללו בחיות הים, ולא בשרץ העוף ושרץ הארץ. זולתי התנועות והמעשי' הטבעיים שיעשה כל מין מהן כחקו וכטבעו. אפילו הוא במדבר אין יושב, ואם מעשיהם הם ממפלאות תמים דעים, גם מפיקים הרוחה לאדם כמו מעשה הדבורה ותולעת השני ודבים כיוצא בהם, אין זה רק התנועה הטבעית שלהן, שעל ידיה תעשה זאת ותפיק טובתה. כמו שתפיק האדמה זרועיה, וההרים יפיקו המחצבים. אבל אינן בעלי למוד ולא לתשמישי האדם. וכן בבריות המים ובחיות הים, אין גם אחד לתשמיש כזה. על כן כלם נקראים שרץ כאמרו מכל שרץ המים, הרי שהטהורים והטמאים בשם שרץ יקראו, ולכן אמרו ישרצו המים שרץ נפש חיה, ובפרושנו על ספר בראשית הארכנו: שקץ הוא לכם, לאכלם כי אתם עמי, ועל כן אמר לכם לא שהם שקץ בעצמותם, כי הם מעשה ידי יוצר ב"ה: (כא) אך את זה תאכלו. מי שיש בו סימן זה המפורש לפנינו מותר באכילה: ממעל לרגליו, פי' רש"י ז"ל סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד' רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ, מתחזק באותן שני כרעים ופורח. ויראה שאלה השנים שמתחזק בהן לפי שהם נראים קצרים מארבעה רגליו בשעה שאינו קופץ, דומים לכרעים שהן עד הרגל, כי בשעה שרוצה לקפוץ מפשיט כפלי כרעיו ואז יאריכו יותר מרגליו, כי נועץ אותן בקרקע, ומגביה גופו על ידיהן וקופץ: לנתר בהן על הארץ, אמר רא"בע ז"ל אין לו אח, והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ והטעם דולג. אבל נתר אין לו אח והוא מלשון ויתר ממקומו, שנופל על הקפיצה ממקום למקום, ונרא' מפס'

(כב) אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ (כג) וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ (כד) וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ

ת"א את אלה וכו' חולין ס"ה, א': הארבה שם ודף ס"ו, א':

פפען. (כב) פאלגענדע דירפט איהר אלזא דא־פאן עססען: ארבה, סלעם, חרגול אונד חגב; נאך אל־לען ארטען דערזעלבען. (כג) אללעס איבריגע קריכענדע געפליגעל, דאז בלאס פיער פיסע האט, (אונד קיינע שפרינגפיסע), זאללען אייך איין גרייעל זיין. (כד) אן פאלגענדען וואללט איהר אייך פער־אונרייניגען: נעמליך

תרגום אונקלוס

בְּהוֹן עַל אַרְעָא׃ (כב) יַת אִלֵּין מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן יַת גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיַת רָשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיַת חַרְגּוֹלָא לִזְנוֹהִי וְיַת חֲגָבָא לִזְנוֹהִי׃ (כג) וְכֹל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִּי לֵיהּ אַרְבַּע רִיגְלִין שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ (כד) וּלְאִלֵּין תִּסְתַּאֲבוּן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאָב עַד

רש"י

לבד ד' רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש הרבה כאותן שקורין לכנו"סטא (ויש אוטפראנ־לאזיסען: איינע הייטרעקע. יעלס: איין מעערהרעבס Langouste) אבל אין אנו בקיאין בהן שארבע סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין כרעים אלו הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצוים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו'. בא ולמד שאם יש לו חמש טהור[ת"כ]: (כד) ולאלה. העתידין לאמר בענין למטה [ת"כ]: תטמאו. כלומר בנגיעתם יש טומאה:

באור

הנאות שבעלי ד' רגלים או שהם מעופפים, או הולכים ברגליהם, ובעלי שתי כרעים, לבד שיעופו בכנפיהם, וילכו ברגליהם כמו הזבובים. קופצים ג"כ ממקום למקום בארץ, בלי עזרת כנפיהם ורגליהם, אלא בכרעיהם שממעל לרגליהם, ולכן אמר לנתר בהן על בארץ, כי יעופו בכנפיהם, ובארץ ילכו כזבובים על רגליהם, כעדות הכתוב אך זה תאכלו מכל שרץ העו' ההולך על ארבע, למדנו שגם הטהורים מהלכי רגלים הם, ונוסף בטהורים הקפוץ שעושים בכרעיהם, ויש לבדד גזה לשון רש"י ז"ל שהבאנו על זה: (כב) את אלה מהם, בעלי השמות המנויין לפנינו: את הארבה, לא נעתקו ללשון לועז, לפי שאין בידינו לתרגמם. (כג) וכל שרץ העוף, כבר נאמר זה למעלה. פי' רמ"בן ז"ל לפי הפשט כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים לבד, ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם. ורש"י ז"ל כתב בא ולמד שאם יש לו חמש טהור, וזהו מדרש חכמים בת"כ. ואם כן לא אסרה תורה מחוסרי כרעים, כי אם בבעלי ארבע רגלים, אבל בעלי חמש שבעוף מותרין. ורא"בע ז"ל אמר יתכן שיש שרץ שיש לו ד' רגלים, ולא ילך בהן רק יעוף לבדו. פי' דבריו מאמר שאמר ההולך על ארבע, הייתי מתיר בעל ארבע שאינו הולך רק מעופף, הוצרך לומר עוד אשר לו ד' רגלים סתם שאפילו אינו הולך שקץ הוא, אבל אין הדעת סובלת שבעל ד' רגלים לא ילך: (כד) ולאלה תטמאו, פרשנו למעלה (פסוק ח'), והוא תבנין התפעל. ודגש הטי"ת על חסרון תי"ו הבנין, כלומר כשתגעו בהן, אתם מטמאין עצמיכם, ותצטרכו להטהר קודם שתגעו אל הקדש או לבוא למקדש: ולאלה, פירש רש"י ז"ל העתידין להאמר למטה תטמאו. וכן פי' רשב"ם ז"ל ולאלה תטמאו אם תגעו בנבלתם ומפרש והולך בשמות טמאות, וזהו דרך אמת, ודברי רא"בע ז"ל זרים שאמר ולאלה תטמאו לכל שרץ העוף בעל ד' רגלים, ואת אלה תשקצו מן העוף (כלומר העופות הטמאים), ודעת אחרי' שפי' אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו, ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה, ומלבד שדבריו סותרים קבלת אבותינו, אין הכתוב משמע כן, שהרי בשרצים ועופו' טמאים מדבר, ואמר וכל הנוגע בנבלתם יטמא וגו'. אבל ולאלה תטמאו כך משמעו האמורין למעלה אע"פ שאסרתי

בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כה) וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (כו) לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ (כז) וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה

ת"א הולך כס ע', ג':

ווער דאז אאז דאפֿאָן בעריהרט, זאָלל ביז אבענד אונריין זיין. (כה) אונד ווער פֿאָן איהרעם אאזע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען אונד ביז אבענד אונריין זיין: (כו) אייבערהויפט אללע פֿיערפֿיסיגען טהירע, דיא געטהיילטע, אבער ניכט דורכגעשפאלטענע קלויען האבען, אָדער ווידערקויענד זינד; דיזע זאָללען אייך אונריין זיין. ווער זיא (נאך איהרעם טאָדע) בעריהרט, זאָלל אונריין זיין. (כז) וואס אונטער פֿירפֿיסיגען טהירען אויף טאפפען געהט, דיזע זאָללען

רש"י

(כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים: (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב

תרגום אונקלוס

רַמְשָׁא: (כה) וְכָל דְּיִטּוֹל מִנְּבִלְתְּהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (כו) לְכָל בְּעִירָא דִּי הִיא סְדִיקָא פַּרְסָתָא וְטִלְפִין לֵיתַהָא מְטַלְּפָא וּפִשְׁרָא לֵיתַהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב: (כז) וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל יְדוֹהִי בְּכָל חַיְתָא

באור

אותם באכילה, במותם אינן מטמאים במגע ובמשא. ואת אלה תאפרוש בענין מלבד שאסרתים באכילה בראש הענין גם תטמאו בנבלתם. גם לכל הבהמה אין לו טעם רק כפי הפי' המקובל, כי שב על ולאלה תטמאו ופי' לכל הבהמה וכל הולך על כפיו. אבל אם ולאלה על האמורי למעלה, היה לו לומר וכל הבהמה: כל הנוגע, כאן פי' מה משפט נוגע בנבלה, שיטמא עד הערב, לא עונש אחר, ולמדנו שהאמור למעלה ובנבלתם לא תגעו אינו לחייבו מלקות, אלא משמעו הדורש להיות טהור, לא יגע בנבלתם, והכתוב קצר כאן בטהרה שצריך טבילה להטהר מטומאתו, ועוד יתבאר (פרשה ט"ו י"א): (כה) וכל הנשא מנבלתם, כל מקום שנאמר טומאת משא המורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים. לשון רש"י ז"ל: יכבס, כל לשון כבוס בכל המקרא נופל על בגדים לא על הגוף: (כו) לכל דבהמה, [א"ה אין שמוש הלמ"ד בזה כמו למ"ד ולאלה תטמאו האמו' למעלה. שהרי נשוא המאמר טמאים הם לכם, אבל הוא למ"ד הכללי שזכרתי לך פעמים רבות. שעניני בל"א (וויבערהויפט), כמו לכל יתדות החצר]: אשר היא מפרסת פרסה, שיש לפורן ברגלה כעין מנעל, אבל שוסעת איננו שסע, שאינו חלוק לשתים, והם הסוס והחמור והלע"ד"א כמו שבארנו למעלה (פסוק ג'). ורש"בם ז"ל אמר אע"פ שהיא מפוסת פרסה. אבל שסע אין סדוקה כסוס וחמור. ויפה פי'. אבל רש"י ז"ל אמר כגון גמל שפרסתו סדוקה, אבל למטה היא מחוברת, ודברנו על זה (פסוק ד'): טמאים הם לכם, לישראל עמי טמאים לאכילה, וכן אמר אבל וכל הולך על כפיו. למדנו מפורש שבעלי שט סימני טומאה אסורים באכילה. ולכן מבשרם לא תאכלו האמור בראש הענין אבל בעלי סימן אחד על כל הטמאים שבענין, שהרי נאמר אבל הלאו טמא הוא לכם. וכן בעלי ב' סימנין שנאמ' גם בהן טמאים הם לכם, שוין להם בדין זה: (כז) וכל הולך על כפיו, הם בעלי שני סימני טומאה, שאין להם לפורן כעין מנעל, אלא חלוקי אצבעות, הם הנקראים בכתוב הולכים על כפיהם, כי בעלי פרסה הולכין על לפרנס כעל מנעל, ובכלל הולך על כפיו כל הבהמו' והחיות שבעולם, כי מלבד שלשה שאמרנו בפסוק שלפניו, האחרים כלם הולכים על בשר כף רגלם, וכן

הֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כח) וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס (כט) וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר

ת"א וזה לכם וכו' מנחות כ"ט, א'. כריתות ד', ב', וכ"ב א'. מעילה י"ז, ב': בשרץ חולין קכ"ו, א': והעכבר והצב סס סס:

איך אונריין זיין: ווער דאז אאז דאפֿאָן בעריהרט, זאָלל ביז אבענד אונריין זיין; (כח) ווער פֿאָן איהרעס אאזע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען, אונד ביז אבענד אונריין זיין; דיזע אלזאָ זאָללען אייך אונריין זיין. (כט) פֿאָלגענדעס זאָלל אייך אונריין זיין אונטער דען קריכטהירען, דיא אויף דער ערדע קריכען: דאז וויזעלכען, דיא מויז, אונד

תרגום אונקלוס

וּמְהַלְּכָא עַל אַרְבְּעָה מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כח) וּדְיִטּוֹל יָת נְבִלְתְּהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ (כט) וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא

רש"י

וחתול: טמאים הם לכם. למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה

באור

האדם הולך על כפו כמו כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם (דברים י"א כ"ד), וכן אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (שם כ"ח נ"ו), ויש כפות ידים וכפות רגלים, כי מלת כף שרשו כפף, כמו מן טפף טף ונקרא פנימית היד כף, לפי שהאדם יוכל לכפוף אותה. כמו שרמזני (פרשה ב' ג'), וכן אחד כפות זהב שתים עשרה, כפי שהם כפופים כתבנית יד כפופה, וכן נקרא תחתית הרגל כף, לפי שיוכל לכפוף אצבעות רגליו לצד פנים, ונעשה ככף, אבל שרץ העוף והשרץ השורץ שאין להם כף רגל לכפוף, נקראו הולכים על רגליהם, וזה ענין ברור, ורש"י ז"ל פי' וכל הולך על כפיו, כגון כלב ודוב וחתול. וכן פי' רש"בם ז"ל. ואיני מבין מה בין אלו לשאר ב"ח שנקראו הולכים על כפם. גם בברייתא דת"כ לא אמרו כן, אבל שנו כל הולך וגו' זה הקוף, כל הולך להביא את הקיפוד ואת חולדת הסנאים, ואת אדני השדה ואת כלב הים, וזהו לענין טומאה, וזכרו בריות הללו המשונים מטעמים אחרים, ואינו צריך לפשט הכתוב, סוף דבר כפרושנו כתוב דין אסור אכילה ודין טומאה בראש הענין בבעלי סימן אחד, וכתוב עתה איסור אכילה וטומאה בבעל פרסה שאינן שסועים ואינן מעלה גרה, ואח"כ כתוב שתיהן בהולך על כפיו שאין לו פרסה כלל. ובסוף הענין יזכיר דין טומאה' נבלה בבעלי שני סימנין שהודי' הטהורי' לאכילה: בכל החיה ההלכת על ארבע, לפרושי זולתנו מה טעם הוסיף לומר כן, וכל הענין מדבר בחיות ובהמות ההולכים על ארבע, אבל לפרושנו שהולך על כפיו כולל כל הבריות שאין להם פרסה, ויש להן כף רגל שכלן הולכים על כפות רגליהם, ולפי שבכלל זה גם כן העוף הטהור, שיש לו כף רגל ויוכל לכפפו והולך על כפו. הוצרך לומר שאין אסור זה אמור אלא בכל חיה ההולכת על ארבע, לא העוף, וכן למעט האדם ההולך על כפו, וכמ"ש (פסוק ב'), וכן להוציא קצת מן הרמש ההולך על כפו, שאינו מטמא במותו: טמאים הם לכם, לאסר' באכיל', כמפורש בראש הענין: בנבלתם. לפי שלא זכר עד הנה אותן שאין להם פרסה כלל, אמר בנבלתם כשהן מתים, לא כשהן חיין: (כח) והנשא, לשון נשיאה על המתטלטל ממקום למקו' ע"י ידי דבר אחר. כמו וישאו את התבה (בראשית ז' י"ז), ורוח הקדים נשא את הארבה' (שמות י' י"ג). כאשר ישא האומן את היונק (במדב' י"א י"ב), ונשא המון רוחא (דניאל ב' ל"ה). וכן כאן שמסיט' ממקומ', וכן אמר רש"בם ז"ל והנושא מסיט ממקומו אע"פי שלא נגע, אבל אם טענו נבל' על כתפו, ולא נגע ולא זז ממקומו אינו טמא וכן שנינו במס' זבים, ובתרגום ירושלמי מתורגם' נושא מסיט: טמאים הם לכם. למגע ולהיסט: (כט) וזה לכם הטמא, דרשו עליו רבותינו

וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ (ל) וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ (לא) אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (לב) וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו

למד רבתי

ת"א למינהו שם קכ"ג, ג'. אלה וכו' שם שם: הנגע חגיגה י"א, א'. נזיר נ"ח, ב' נדה נ"ז, א': וכל אשר חגיגה י"א, א'. חולין ע"ד, א'. נדה שם:

דערליבפראש (י"מ שילדקראטע) נאך אללען ארטען; (ל) דער איגעל, דער כח אונד דיא איידעקסע, דיא בלינדשלייכע (י"מ שנעקקע) אונד דער מוילוואורף. (לא) דיזע זאללען אייך אונריין זיין אונטער דען קריכטהירען; דער זיא נאך איהרעם טאדע בעריהרט, זאלל ביז אבענד אונריין זיין. (לב) אונד אללעס, ווארויף עטוואס פאן איהנען נאך איהרעם טאדע

תרגום אונקלוס

לִזְנוֹהִי׃ (ל) וְיַלָּא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוּמְטָא וְאָשׁוּתָא׃ (לא) אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (לב) וְכֹל דִּי יִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב

רש"י

וקדשים וליכנס במקדש: החלד. מוש"טילה אוט. Mustella, Moustille,) איין וויזעל) והצב. פויי"ט (לא ידעתי לכוונו) שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריל"ן (Riccio, Herrisson,) אוט. איין איגעל) הלטאה. לייס"רדה (Lezard, איינע איידעקזע): חומט. לימצ"ה (Limace, וועגשנעקקען, וועלכע קיין געהייז האבען): תנשמת. טל"פה (Talpa, מוילוואורף): (לב) יובא. ולף

באור

בת"כ שהדי בסמוך אמר אלה הטמאין לכם, לפי שפרטן בשמות, וכל השרץ השורץ על הארץ טמא לאכילה, כמבואר בסוף הענין (פסוק מ"א), אבל אין טומאת הללו לענין אכילה, אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים: השרץ על הארץ. למעט כדוגמתן שיש בים: החלד. [כתב רש"י ז"ל מוסטי"לה, והוא בל"א (וויזעל): והצב. פרש"י פוי"ט, ופרש"י כ"י פרו"יט והיא מלה נוספת בלשון ההוא כעין המלה בל"א (פראט, פראט), והרד"ק כתב גרייסנ"ט בלע"ז, והוא הנקרא בל"א (גראזפראש), וד"א בחור פתלו (טיודקריט), והוא (טיודקרעט): (ל) והאנקה. פירש"י הריל"ו, והוא העריסא"ן, בל"א (איגעל): והכח, רש"י ז"ל לא פתר התיבה הזאת כלל, ואנקלוס ויב"ע גם הם לא תרגמו אותה. וכן עשה המתרגם האשכנזי. ויש באהלות, המזרח (איידעקס) נקרא בערבי (גארי"ל), והוא נודע לרוב כחו וגבורתו. כאשר כתבו עליו בעלי התולדות בל' ערב, ואין לו שם מיוחד בלשון אחר: והלטאה, פירש"י ליסרד"ה ובל"א (איידעקס): והחמט. פירש"י לימצ"ה, בל"א (בלינדשלייכע): והתנשמת, טלפ"א. והוא טאפ"ע, ובל"א] (מוילוואורף): (לא) אלה. המכוין למעלה: במתם, אבל הבהמות אמר בנבלתם ובשרצים במותם, ושרץ מת גם הוא נבלה שכן כתוב או בנבלת שרץ טמא (פרש' ה' ב'). וכן כתוב בענין וכל אשר יפול מנבלתם עליו. אולי לפי שהשרצי' כלם שקץ הם. שמנה שרצים יצאו מן הכלל לטמא. ולפי שגדועין מכלם אפשר לטעות שגם בחייהם בשרם קרוי נבלה, פירש כאן במותה, ואין זה כמו וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה (פסוק ל"ט), שלבד מתה. אבל שחוטה שחיטה מטהרתה, אלא במותם אפילו שחוט ס. שכיון שהם שקץ לאכילה, שוב אין ההריגה מועלת להעלותם מטומאתם, ולמד מטומא' בהמות והיות האמורות למעלה, אלא שרבותינו ז"ל שהכוהו למלת בהם ואמר בהם אע"פי שהם שחוטים: (לב) וכל אשר יפל. כל שיהיה כי השרץ מטמא בנגיעה, ולכן נכתבו הדינים הללו אצל השרצים, ובאמת חוזר גם לנבלת בהמה וחיה, שאם נפל מנביל' כשיעור טומאה על אחד מן הכלים האמורים בענין מטמאין כשרץ: מכל. ולא כל כלי עץ, ולמדו חכמים איזו כלים מטמאין, ואיזו מהן אינן מקבלים טומאה: עץ, ולא כלי אבנים ולא כלי אדמה מפי' רש"בם ז"ל, וכלי אדמה הם אותן שלא קלו באור, אבל כלי נתר הקלוין באש, אע"פי שלא יתבשל

מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי (לג) וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃

ת"א או בגד שבת ס"ג, ב'. או שק שם ס"ד, א'. מנחות ל"ט, ב': במים יבמות ע"ה, א': וכל כלי פסחים י"ח, א'. סוטה כ"ז, ב'. חולין כ"ד, ב': תוכו נדה מ"ג, ב': יטמא פסחים כ', א'. סוטה כ"ז, ב'. חולין כ"ד, ב', ול"ג ב':

תרגום אונקלוס

מִכָּל מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ שַׂקָּא כָּל מָאן דִּי תִתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי: (לג) וְכָל מָאן דַּחֲסַף דִּי יִפֵּל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב

תרגום אשכנזי עח

פֿאללען ווירד, יאָלל אונ־ריין זיין: עס זייא האָל־צערנעס גערעטהע, גע־וואַנד, פֿעלל אָדער זאק, אללעס גערעטהע, וואָמיט מאַן עטוואס פֿעררינטען קאַן; עס מוס אין וואס־סער געטהאַן ווערדען, אונד בלייבט אונריין ביז אבענד: הערנאך איזט עס ריין. (לג) ווען עטוואס דאַפֿאָן אין אירדענעס געשירר פֿאללען ווירד, זאָ זאָלל אללעס, וואס דארין איזט, אונריין זיין; אונד דאז געשירר זעלבסט

רש"י

לאחר טבילת. טמא הוא לתרומה עד הערב ואח"כ וטהר בהערב השמש [יבמות ע"ה]: (לג) אל תוכו.

באור

בהן דינן ככלי חרס: בגד. צמר או פשתים משי או קנבוס: או עור, של בהמת וחית הארץ, אבל עור חית הים אינו מקבל טומאה, מה בגד גדולו בארץ. אף עור שגדולו בארץ: שק, טלית של נוצת עזים, מפי' רש"י ז"ל, כלומר כל הנעשוי מנוצת עזים מקבל טומאה כשק, והאמר שק ללמד שצריך שיהיה טווי וארוג פרט לחבלים ולמשיחות שאינן ארוגין, אינן מקבלים טומאה, שהרי להלן נאמר וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים (במדבר ל"א כ'), ומעשה עזים לעמת שק הנאמר כאן, ולמדנו שכל מעשה עזים מקבל טומאה, ולפי שנאמר כאן שק סתם למדנו שגם העשוי משער חזיר ומזנבה של פרה מקבל טומאה, ולמדין טומאת מת וטומא' שרץ כל אחד מחברו, זוהי שיטת חכמינו ז"ל והוא הפשט הברור: אשר יעשה מלאכה בהם, ולא תשמיש כסוי, שאין עושים בתוכה כלום, מפי' רש"י ז"ל: במים יובא. זוהי הטבילה המטהרתו מטומאתו, ואם לא יבוא במים אינו יוצא מידי טומאתו לעולם: וטמא עד הערב, אע"פי שיוצא במים עדיין טמא כל יום הטבילה עד הערב ואז יטהר, ורבותינו ז"ל דרשו וטמא וטהר כאחד, שהוא טהור לאחר טבילה לחולין ולמעשר, וטמא לתרומה עד שיעריב שמשו: (לג) וכל כלי חרש. כלי עפר שקורין אותן בלוד: אל תוכו, אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו, בין נגע בדופנו בין לא נגע, בין שנפל לאוירו, בין שכפה הכלי על הטומאה. ואשר יפול דבר בהווה, וכן וכל אשר יפול עליו מהם במותם בין נפל שרץ עליו בין נגעו הן בשרץ: כל אשר בתוכו יטמא, פי' רש"י ז"ל הכלי חוזר ומטמא מה שבתוכו, כלומר מה שבתוכו נטמא מן הכלי עצמו, לא מאוירו, אלא הכלי ראשון. והאוכלין שבתוכו שני לטומאה, וכמו שהכלי נעשה ראשון אע"פי שלא נגע בטומאה, כן הכלי חוזר ומטמא אוכלין שבו אע"פי שאינו נוגע בהן. כגון שמונחים האוכלין בכלי, ואין כלים מקבלין טומאה מאויר כלי חרס. והרי האוכלין אינן נוגעין בכלי חרס הטמא, אעפ"כ הם טמאים, וכן אם הכלי מלא חרדל, שהכלי אינו נוגע בכלו אלא במה שסמוך לדפנות, ואעפ"כ הכל טמא שהרי אמר כל אשר בתוכו יטמא, ואי אתה יכול לומר שכל אחד מטמא חברו שהרי אין כביצה בכל אחד, ועוד שאין אוכל מטמא אוכל, ועוד א"כ זה שני וזה שלישי והשלישי לא יעשה רביעי, ומתוכו שני למדו רז"ל לתוכו ראשון שמדבר על אוירו אע"פי שלא נגע: ואתו תשברו, אינו יוצא מטומאתו עד שישבר שלא יהא ראוי עוד למלאכתו הראשונה, אבל אין לו טהרה במקוה. אע"פי שאין טומאה דבר ממש שתבלע בחרס, כמו בלוע של איסור, שנאמר בו וכלי חרס אשר תבשל בו ישבר (פרש' ו' כ"א). העידה עליו

(לד) מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ (לה) וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו

תולדות אהרן מכל וכו' שבת קל"ח, ב'. פסחים י"ח, א', וכ' ב', יומא ע', ב'. מנחות י"ב, ק"א, ב'. חולין ל"ו, א', וקכ"ט א'. בכורות כ', ב': וכל משקה שבת י"ד, ב'. פסחים ט"ז, א' וי"ח א': יפול חולין קכ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

מיכט איהר צערברעכען. (לד) פֿאָן אללען ארטען שפייזע, דיא גענאָססען ווערדען, אונד וואָראן וואססער געקאָממען איזט, זאָלל אינריין זיין; אויך אללעס געטרענק, דאז געטרונקען ווירד, זאָלל אין אללערלייא געפֿעס אונריין ווערדען קאָננען. (לה) אללעס, וואָרויף עטוואס פֿאָן איהרעם אאזע פֿעללט, זאָלל אונ-

תרגום אונקלוס

וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן׃ (לד) מִכָּל מֵיכַל דִּי מִתְאֲכֵיל דִּי יַעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאָב וְכָל מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי מְסָאָב׃ (לה) וְכֹל דִּי יִפֵּל

רש"י

אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו [חולין כ"ד]: כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו. (ס"א נ"ל בתוכו): ואותו תשבורו. למד שאין לו טהרה במקוה [ת"כ]: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון. כל אשר בתוכו יטמא. מכל האוכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומא' לעולם ואפי' נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס ת"ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומא' והכלי שנטמא ממנו ולד הטומא' לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנור והפ' בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שניי' [פסחים כ'] ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומא' ותהא פת תחיל' שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלי' מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומא'

באור

תורה שאינו יוצא מידי פשוטו לעולם, כאן גזרת הכתוב הוא, וכן פי' רא"מ ז"ל: (לד) מכל האכל, פירש הכתוב ענין הראשון כל אשר בתוכו יטמא, שלא תאמר גם כלים ובגדים שבתוכו טמאין, אלא מכל האוכל לא אמרתי לך אלא אוכלין ומשקין. ולמדנו שאין ולד הטומאה מטמא כלים: אשר יאכל, לאדם. פרט לאוכלי בהמה, ופרט לסרוח; אשר יבוא עליו מים יטמא, צריך שיהיה מוכשר לקבל טומאה, על ידי מים שבאו עליו, אבל אם לא באו עליו מים אינו מוכשר לקבל טומאה, ואם כבר נאמר בענין וכי יותן מים על זרע וגו', (פסוק ל"ח), זהו בטומאת מגע, אבל בנטמא מאויר כלי חרס שהוא חדוש בפני עצמו, הייתי אומר אפילו אינו מוכשר יטמא, לכך כתוב אשר יבוא עליו מים. ומלת יבוא אינו אלא עתיד במקום עבר, שאם לא באו עליו מים בשעה שהי' בכלי חרס, ובאו עליו אם יצא אינו טמא: וכל משקה אשר ישתה בכל כלי, מים יין ושמן וכיוצא, שהיו בכלי חרס שנטמא גם הן טמאים מאוירו, ועשה שתי חלוקות, לפי שהוצרך לומר אצל אוכל אשר יבוא עליו מים, אבל משקין מוכשרין ועומדים: בכל כלי, להוציא מי בורות שיחין ומערות שאינן מקבלים טומאה, וכמו שפירש למטה בענין, וכן לענין כלי חרס אם כפאו על מי בור, אין המים הנכנסים באוירו טמאין בעודם מחוברים זהו כפי הפשט, ויש מרבותינו ז"ל שאמרו אין למשקין טומאה מן התורה כל עיקר, ודרשו וכל משקה אשר ישתה, לענין הכשר, שהיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים, וכן פתרון המקרא אשר יבוא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל, ועל זה שנינו (עדיות פ"ח ד') העיד יוסי בן יועזר איש צריד' וכו' ועל משק' בית מטבחייא דכן: משקה. שם, ואני הייתי משקה פועל הראב"ע ז"ל: (לה) וכל אשר יפול מנבלתם עליו יטמא, לפי

יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם

תרגום אשכנזי

ריין זיין; באקאָפֿען אונד הערד מוס איינגעבראָכען ווערדען: זיא זינד אונ- ריין, דיעזע אלזאָ זאָללען

תולדות אהרן תנור שבת קכ"ה, א'. חולין קי"ח, א':

תרגום אונקלוס

מְנִבְלַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתְרְעוּן מְסָאֲבִין אִינּוּן

רש"י

אלא כשנגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו [פסחים ל"ד] שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת [ת"כ יומא פ']: (לה) תנור וכירים. כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדר' ושניהם פיהם למעלה [כלים י"א]: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצוה אני

באור

פשוטו עד כאן דבר מכלי עץ שצריכין תוך ועל בגדים ועל כלי חרס שלא יטמאו מגבן, ועתה ידבר על שאר כלים מתכות שהן מטמאין מגבן שכל אשר יפול מהן עליו יטמא, ואינן צריכין שבירה, אלא טבילה כמו כלי עץ, אבל בת"כ דרשוה על אחד מן המת: תנור וכירים יתץ, שתיהן חרס מחרסי האדמה, ומטמאין מאוירן ואין לטעות שהכתוב גוזר כן גם על תנור וכירי' של מתכות, שהרי אמר יותץ, ואין למתכות נתיצה, וכן אמרו בת"כ, שאע"פ שנתיצ' על הרים' מחובר. וגם תנור מתכות אפשר לחברו בארץ, כולל הנתיצה גם שבר חלקיו, וזה אינו במתכו', אבל אין דינן ככלי חרס, שצריכין להיות מתטלטלין. ואם קבועין בקרקע אינן מקבלי' טומאה, שאין טומאה במחובר ותנור וכירים אע"פ שקבועין בקרקע, מקבלין טומאה, וגזרת הכתוב הוא. ולכך חלקן משאר כלי חרס. כן נראה בעיני לפי פשוטו, וזה בשטת רמב"ם ז"ל שאמר בפי' המשנה (כלים סוף פ"ה) שכל הכלים הבנויין בארץ טהורין, מלבד תנור וכירים שבארס הכתוב, ורש"י ז"ל פי' תנור וכירים כלים המטלטלין הן, והן כלי חרס, ויש להן תוך ושופת את הקדרה על נקב החלל, ושניהם פיהם למעלה. אין כונתו שאינן מתטמאין אלא בתלוש, אבל הוא נותן טעם למה מתטמאין כשהן מחוברים, לפי שהן כלים המטלטלין ממקום למקום, ואינו מדביקן בטיט לארץ אלא לפי שעה, וכן ראיתי לו בשבת (דף קכ"ה ע"א) שאמרו תנור וכירים יותץ, סד"א כיון דחבריה בארעא כגופיה דארעא דמי קמ"ל. ופי' רש"י ז"ל שהייתי אומר שהן כשאר בתים וכקרקע דמי הואיל וחברן ולא לקבלי טומאה. קמ"ל יותץ, ואע"ג דשייכא בי' לשון נתיצה, כלומר דמחובר הוא טמא. וכל שכן מחוסר נתיצה, ולכן פי' כאן כלים המטלטלין הן, ואין זה כדברי רא"ם ז"ל שכתב שרש"י ז"ל חולק בזה על רמב"ם ז"ל, גם רמב"ן ז"ל כתב בא ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מטיט, ומסיקין האור מתוכן ואופין הפת בתוכן בחבורן לקרקע, שיקבלו טומאה ואין להם טהרה במקו' כדין כלי חרס שהן הקדרות והקתוניות האפויות בכבשן שהן מטלטלין, וראב"ע ז"ל שאמר התנור ללחם לאפות. והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך, אולי כוון למה שאמרנו שאין דינן כשאר כלים המחוברים לקרקע, ואם אין זאת כונתו לא הבנתי טעמו. שעל כלי חרס אמר ג"כ ואותו תשבורו: יתץ, שרשו נתץ, מבנין פועל כמו לא יקם, לא שיהיה להתיצו אלא שאין לו טהרה בטבילה. ולא שיתבנו הדק לעפר; אלא כמו שקבלו חכמינו ז"ל ושנוי במסכת כלים (פ"ה ו' ט') ומלת נתיצה בתקרא על הריסת דברים המחוברים בארץ, כמו ונתץ את הבית (ויקרא י"ד מ"ה), שיפריד חלקיו עד היסוד. ואת מגדל פנואל נתץ (שופטים ח' י"ז), ותתצו הבתים (ישעיה כ"ב י') ודומיהן, וכן כאן דבר על המחובר בארץ שצריך שיתחתכו לחלקים, גם להסיעו מיסודו שנדבק בטיט המדביקו בקרקע. וכן שנינו במסכת כלים (פ"ה ז'). ורמב"ן ז"ל כתב אמר יותץ ולא אמר ישבר'. ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד, אלא יהרסם ולא יבנם לעשות מלאכתם, כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ותתצו הבתים, ונתץ הבית, ופרושו במלת נתיצה ישר, אבל תמה אני עליו מה שפי' במלת ישבר והרי בכלי חרס נאמר ואותו תשברו, ואם נשברו עד שאין עושים מלאכתם טהורים, וכן תנור אם חלקו עד שאינו עושה מלאכתו הרי היא שבירתו, אלא הוצרך לומר יותץ ללמדנו שמדבר גם על המחובר בארץ,

תרגום אשכנזי

אייך אונריין זיין. (לו) אבער קוועללע אונד ציסטערנע, וואָרין וואס־סער אויפֿבעהאלטען ווירד, זאָלל ריין בלייבען; וואס היינגעגען דאז אאז בע־ריהרט, זאָלל אונריין זיין.

וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ (לו) אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם

תולדות אהרן וטמאים שבת קכ"ה. א': אך מעין פסחים ט"ז, א'. נזיר כ"ד, א'. זבחים כ"ג, ב'. חולין פ"ד, א':

תרגום אונקלוס

וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן: (לו) בְּרַם מַעְיָן וְגוּב בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי

רש"י

לנותצן תלמוד לומר וטמאי' יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד: יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאתם יטמא. שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל

באור

וכן פירש"י ז"ל בשבת דנתיצה לא שייכא אלא בבנין מחובר, וכשאין מחובר שבירה שייכא בי', וכל שכן תלושין שמטמאין כמו שבארנו למעלה משמו, ויותר תלמד שאפי' בתלוש אם אינו משבר חרסיהן, אלא מסיר הלמודין שמתחברים בהן יוצאין מידי טומאת'. ובמחוב' יוסח גם ממקום חבורו, כן כ"ל, ושיוסח גם ממקום חבורו בקרקע, אין זה בהוראת מלת ישב': טמאים הם. כל זמן שהן שלמים הרי הן בטומאתן לעולם: וטמאים יהיו לכם, פי' רש"י ז"ל שלא תאמר מצוה אני לנותצם ת"ל, וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי, וכן שנוי בברייתא דתורת כהנים: (לו) אך מעין ובור מקוה מים, פי' רמב"ן ז"ל אין המים במקוה מקבלין טומאה בחבורם לקרקע אם יפול בהם הטומאה, וכן אמר רשב"ם ז"ל לפי הפשט אין מים מכונסים בקרקע מקבלין טומאה, אלא כמו שפירש למעלה משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא. ולשטת מקצת מרבותינו ז"ל שאמרו אין טומאה למשקין כל עיקר מן התורה, א"כ גם תלוש טהורין, צריך לפרש זה הכתוב שמדבר על טהרת הטומאות במקוה, ולכן פירש"י ז"ל אך מעין ובור מקוה מים המחוברות לקרקע אין מקבלין טומאה, ועוד יש לך ללמד יהי' טהור הטובל בהן מטומאתו. ולפי שעד הנה זכר כל הכלים והאוכלין והמשקין המקבלים טומאה, זכר עתה אוכלין ומשקין שאינן מקבלין טומאה. והן אותן המחוברין לקרקע. וזהו שאמר אך מעין ובור מקוה מים, אע"פי שנגע בהן טומאה יהיה טהור. וכן כל זרע זרוע בקרקע טהור: מעין, כמו אתה בקעת מעין ונחל (תהלים ע"ד ט"ו), נחל הוא הנהר הגדול ההולך אל הים ומעין הוא נחל הנוזל אל הנהר, כמו המשלח מעינים בנחלים (שם ק"ד י'). ואם המעיין טהור כל שכן הנהר, [א"ה נראה שהמים כאשר יצאו ממקורם המכוסה למקום נגלה, יקראו מעין, וכאשר ימשכו ויזלו משם באורך יקראו נהר או נחל, וזהו ענין המשלח מעינים בנחלים, שע"פ גזרתו יזלו מי המעין אל הנחל]: ובור, חפור בידי אדם, כמו כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג), ומקוה מים סמוך לבור בבנינה, כלומר בור שנקוים בו מים כי יש בור ריק אין בו מים, וכן פי' ראב"ע ז"ל, וא"כ מקוה אינה צריכה מים נובעים, וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרי דין תורה שמ' סאה מים בין שאובין בין אינן שאובין מטהרין, ובור הכתוב כאן הוא מי' שאובין וזה דעת רמב"ם ז"ל (ה' מקואות פ"ד א') אלא שמדברי סופרים מים שאובין פסולין למקוה ולמדוה בהיקש בתורת כהנים, אמרו מעין מה מעין בידי שמים אף מקוה בידי שמים, פרט למלא כתפו ועשה מקוה מתחלה, אי מה מעין שאין בו תפיסת יד אדם, שלא חפרוהו ידי אדם, אף מקוה שאין בו תפיסת יד אדם ת"ל בור, כלומר שנכרה בידי אדם הרי שהעלה קנקנים בראש הגג לנגבם וירדו גשמים ונתמלאו שובר את הקנקנים, והמים היורדים מהן לבור כשרים למקוה: ונגע בנבלתם יטמא. כבר אמר למעלה שנבלת השרץ מטמא, אבל הוצרך להאמ', אע"פי שמעין ובור טהור, אם יש בהן אוכלין או אדם או כלים הנוגעים בשרץ מתטמאין בו, ולא תאמר כל שבמעין אינו מקבל טומאה, וזהו ששנו בת"כ ונוגע בנבלתם יטמא, הלל אומר אפילו הם בתוך המים, שהייתי אומר הואיל והארץ מעלה את הטמאי' מטומאתן, והמקוה מעלה את הטמאין מטומאתן, מה הארץ מצלת את הטהורים מלהטמא, אף המקוה יציל את הטהורים מלהטמא, ת"ל ונוגע בנבלתם יטמא, אפילו הם בתוך המים, פי' הארץ מעלה את הטמאים, אם זרע מאוכל טמא בארץ ונשרש

יִטְמָא׃ (לז) וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ (לח) וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל

תולדות אהרן זרע שבת נ"ה, ב'. זבחים ק"ה, א'. מנחות ע', ב'. חולין קי"ז, וקי"ב ב', וקי"ט ב'. כריתות כ"א, א'. נדה נ', ב': יתן שבת י"א, א'. ערובין פ"ז, ב'. פסחים י"ד, א', וי"ח ב'. חגיגה י"ט, א'. קדושין נ"ט, ב'. ב"מ כ"ב, א'. חולין י"ב, א', וט"ז א', ול"ו א', וקי"ח א', וקכ"א א'. כריתות ט"ו, ב'. מכשירין ס"ו, א', וי"ג ב':

(לז) פֿעללט פֿאָן איהרעם אאזע אויף זאמען, דער צום אויסזעען בעשטימט איזט, איזט ער ריין; איזט אבער וואססער אן דען זאמען געבראכט וואָר־רען, אונד עס פֿעללט פֿאָן איהרעם אאזע דאראויף, זאָ זאָלל ער אייך אונריין זיין. (לט) ווען פֿאָן דעם פֿיה, דאז אייך צו עססען ערלויבט איזט, איינעם

תרגום אונקלוס

דְּיִקְרַב בִּנְבֵלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ (לז) וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבֵלְתְּהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע זְרוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ (לח) וַאֲרֵי יִתְיְהֵב

רש"י

וחומר יציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא [ת"כ]:

(לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרעים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים: (לח) וכי

באור

זה יצאה מידי טומאתו. וכן מקוה מטהרת טמאים. הייתי אומר כשם שהארץ מצלת את הטהורי' מלהטמא, שהמחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, כן המחובר למעין לא יקבל טומאה: (לז) וכי יפל מנבלתם, זהו דין אוכלין טהורים. כמו המים שבקרקע אינן מקבלים טומאה, כך אוכלין המחוברין לקרקע אינן מקבלים טומאה. לכן כשנפל מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא: זרע. כל תבואת השדה נקרא זרע, כמו עשב מזריע זרע (בראשית א' י"ב), הא לכם זרע (שם מ"ז כ"ג). וכן הילודים נקראים זרע כמו ולזרעך אחריך (שם י"ז ז'), זרע אדם וזרע בהמה (ירמיה ל"א כ"ז). וכאן שמדבר על זרע למאכל האדם, הדגן ופרי העץ והירקות, הוסיף זרוע, שהן הזרעונים הנזרעים בארץ ומחוברין בה: [זרוע, שם דבר, כמו ויתנו לנו מן הזרועי' (דניאל א'). זרעונים לשון רבים, וזרוע לשון יחיד. והטעם' זרע זרוע, זריעה של מיני זרעונין (רש"י ורמב"ם)]: אשר יזרע, שדרכו להזרע ועושה שורש בארץ או אשר יזרע. כמו אשר הוא זרוע עתה ועומד בשדה. שמדרך הכתובים לדבר בלשון עתיד, כמו ואם גנב יגנב מעמו (שמות כ"ב י"א), אם טרף יטרף, יביאהו עד (שם י"ב). וכיוצא בהן: טהור הוא. שמחוב' לקרקע אינו מקבל טומאה, ואפילו תלוש שהוכשר לקבל טומאה ונטמא. וחזר וזרעו בארץ ונשרש בה, אע"פי שלא נזרע כלה, הצומח ממנו טהור. וכמו ששנו בת"כ מניין לזרעים טמאין שזרען שטהרו ת"ל אשר יזרע טהור. שאם תאמר גם במחובר מקבל טומאה, איך הבדיל הכתוב בין זרעים מוכשרים לזרעים שאינן מוכשרין. וכי יש זרעים מחוברים בעולם שלא ירדו עליהן גשמים, אין זה אלא שהכתוב הראשון מדבר במחוברין שלא יקבלו טומאה אע"פי שבאו עליהן מים וודאי, והכתוב השני מבדיל בתלושין המקבלין טומאה, בין אם הוכשרו במים ללא הוכשרו, ועכשיו ידענו שכשם שאין מחוברין מקבלין טומאה, כן אינן מכשירין במחוב', שאם תאמר אע"פי שאינן טמאין במחוב'. המים היורדים עליהן מכשירין אותן לקבל טומאה לכשיתלשו. איך יאמר בתלושין וכי יותן מים על זרע וגומר, שענינו אם יותן יכשר ואם לאו אינו מוכשר, ואין לך תלוש שלא הוכשר בעודו מחובר. וזה פי' מה שאמרו (חולין קי"ח ע"ב) כשם שאין מקבלין טומאה אלא לכשיתלשו, כך אין מקבלין הכשר עד שיתלשו ובמדומה לי שבדברנו מתישב מה שהוקשה שם לתוספות ז"ל, כן נ"ל בפשט מקרא זה, אבל רש"י ז"ל פי' למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים. ולפי' זה הכתוב מיותר כי אחריו אמר וכי יתן מים על זרע וגומר טמא הוא לכם. מכלל שאם לא הוכשר במים טהור. גם אצל כלי חרס כבר אמר אשר יבא עליו מים (פסוק ל"ד) וכמו שדקדק עליו רמב"ם ז"ל. אולי קצר רבינו ז"ל בלשונו וכוונתו שכאן למד דיני הכשר ושצריך להיות בתלוש וכמו שבארנו. ורמב"ם ז"ל פי' אשר יזרע בקרקע טהור, כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה וזה כדברנו: (לח) וכי יתן מים על זרע, תלמד

מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס (לט) וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (מ) וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־

פאן זעלבעם שטירבט; וועד דאז אאז דאפאן בעריהרט, זאלל ביז אן דען אבענד אונריין זיין. (מ) וועד פאן איהרעם אאזע איסט, מוס זיינע קליידער וואשען, אונד ביז אן דען אבענד אונריין זיין; וועד פאן איהרעם אאזע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען אונד ביז אן דען אבענד

תולדות אהרן ימות שבת קל״ו, א׳. זבחים כ״ט, ב׳. חולין נ״ז, א׳, וע״ב ב׳, וקי״ז א׳, וקכ״א ב׳. נדה כ״ו, א׳: הנגע שם קי״ז, ב׳, וקכ״ד א׳: והאכל שם ע״ו, א׳. נדה מ״ב, ב׳: והנושא חולין קכ״ד, ב׳:

רש״י

יותן מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין שהם על הזרע בין נופל לתוכו הכל נדרש בת״כ: ונפל מנבלתם עליו. אף משנגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור [חולין קי״ח ת״כ]: (מ) והנישא את נבלתה. חמור' טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה [ויקרא כ״ב] אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א״כ מה ת״ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והיא כזית [נדה מ״ב]: יטמא

תרגום אונקלוס

מיא על בר זרעא ויפל מנבלתהון עלוהי מסאב הוא לכון׃ (ל״ט) וארי ימות מן בעירא די היא לכון למיכל דיקרב בנבלתה יהי מסאב עד רמשא׃ (מ) ודייכול מנבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבלתה יצבע לבושוהי ויהי

באור

על זרע תלוש שאינו מקבל טומאה עד שיוכשר על ידי מים אחר שנתלש, ואילו שני הכתובים מדברים בענין אחד, הראשון כשאינן מוכשרין והשני כשהוכשרו, הי' אומר וכי יותן עליו מים, אבל לפי שהמקרא הראשון בזרעים מחוברים, חזר ואמר בשני על זרע כלומר על זרע תלוש שאינו זרוע עתה בארץ: יתן, מבנין הפועל בין ע״י בעל הזרעים, בין שלא מדעתו, כגון ע״י אחר או שירדו עליהן גשמים, והיה אפשר לומר כי יבואו מים על זרע, כמו שנאמר למעלה אשר יבוא עליו מים, ולמדו רבותינו יותן כמו יתן בקל שהוא ברצון, אע״פ שגם הגשמים מכשירים, צריך שירדו בתחלתן או בסופן לרצונו, כמו ששנינו (מכשירין פ״ג מ״ה): (לט) וכי ימות מן הבהמה, אחר שפרט טומאת הטמאים לאכילה, הן בעלי חי' טומאה א׳, והן טמאים המפריסים פרסה, והן טמאים ההולכים על כפים, בא עתה ללמד דין טומאה לבעלי חי סימני טהרה, שמותרין לאכילה ע״י שחיטה, ואז אין בהם טומאה, כי אין בשרם המת קרוי נבלה, כמו שבארנו (פר' ה' ב') אבל כי ימות מאליה ממיני הבהמה הנאכלת, או שנתנבלה בשחיטה פסולה, בשרה נבלה ומטמא' כנבלת הטמאי' לאכילה: לכם לאכלה, שהיה מותר באכילה בשחיט' ראויה: בנבלתה, בבשר הנבלה כמאמר וסרוח, ויפה אמרו ולא בעצמות וגידין, ולא בקרנים וטלפים, ולא בעור, כי חלקי הגוף האלו הם לתשמישי האדם, כי מעצמות וקרנים וטלפים יעשו כלים ומגידין כימין לכלי שיר, והעור יעשה למלאכ', ואין שם נבלה עליהן ולכן אין מטמאין: (מ) והאכל מנבלתה, על דרך הפשט הכתוב מדבר באוכל כדרך האוכלים, שנוגע ונושא מה שהוא אוכל, ונטמא במגע ובמשא, והוצרך לכך שלא תאמר אוכל טומאתו יותר חמורה מטומאת ערב, ונכתב אצל בהמה טהורה, בעבור שהאדם בנקל יטעה ויאכל ממנה שיחשוב שהיא שחוטה, וה״ה לנבלות

הָעָרֶב׃ (מא) וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃ (מב) כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־

ו רבתי והיא חצי התורה באותיות

ת״א וכל וכו' מגלה ו', ב'. נזיר ס״ד ו'. חולין ס״ד, ב', וס״ז א':
גחון קדושין ל', א'. חולין ס״ז, ב': ־א וכו' יבמות קי״ד, א':

אונריין זיין. (מא) אללעס קריכטהיר, דאז אויף דער ערדע קריכט, איזט איין גרייל; זאָלל ניכט גע־געססען ווערדען. (מב) וואס אויף דעם בויכע שלייכט, אדער אויף פיערען געהט: ביז אויף יעדעם פיעלפיסיגע, איבערהויפט אללעס קריכענדע, דאז נאהע אן דער ערדע קריכט; זאָללט איהר ניכט עססען, דען זיא זינד איין גרייל.

תרגום אונקלוס

מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (מא) וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכֵל׃ (מב) כֹּל דִּמְהַלֵּךְ עַל מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל

רש״י

עד הערב, אע״פ שטבל צריך הערב שמש: (מא) השורץ על הארץ. להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים [חולין ס״ז] שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקר״בוט בלע״ז (Escarbot) חיין

באור

נבהמות האסורות, אלא שדבר הכתוב בהוה, וכפי מדרשו בא ליתן שיעור לנוגע ולנושא שהיא כדי אכילה והיא כזית, ונכתב בנבלת בהמה טהורה, וה״ה לכלן מפי הרמב״ן ז״ל: וטמא עד הערב, לאחר שטבל: (מא) וכל השרץ, איסור אכילת חיות ובהמות ועופות ודגים טמאים מפורשים למעלה. לבד שרץ הארץ שהן הרוחשים וההולכים על רגליהם, שלא זכר עדיין איסור אכילתן, שלא מנה רק שמנה שרצים המטמאין במותן. בא עתה לתת ל״ת על אכילתן, אין יוצא מן הכלל בין שמנה המטמאין, בין חבריהן שאינן מטמאין בין רוחשין בין הולכין על רגליהן, כלם שקץ הם ואסורים באכילה: השורץ, פי' רש״י ז״ל אין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד. וכבר גלינו דעתנו (פסוק כ') ששרץ יאמר בכל מין על הפחותים שבהן. וכל חיות הארץ הם על שתי מינין, קצתן מפריסי פרסה וקצתן הולכים על כפם, שיש להם כף רגל שיוכל להכפף. אבל השרצים הן אותן הרוחשים, הן בעלי רגלים דקים שאין להם כף, לא קראם הולכים על כפם, אלא בעלי רגלים כל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים (פסוק מ״ב). וכן שרץ העוף אין לו כף רגל. אמר גם בהם ההולך על ארבע (פסוק כ') אשר לו כרעים ממעל לרגליו (פסוק כ״א), וקראם שיש להם כף כלולים בכלל כל הולך על ארבע, ולא אמר כל הולך על ארבע כפות רגליו. לפי שמקצת בעלי ארבע אין להם כף רגל. גם אין צורך לאמר, כי בבהמות הולכך לומר כן להבדילה מבעלי פרסה, וכל הגלילות שבענין מיושרו' לפי פרושנו: השרץ על הארץ. גם השרץ בים אם אין לו סנפיר וקשקשת אסור, וכבר הזהיר על שרץ המים למעלה (פסוק י״א). ולפי שכל אשר בהים בין טהור בין טמאין נקרא שרץ, ובאמרו שרצו המים וגו'. וכמ״ש למעלה (פסוק כ'), לכן כאן שהזהיר על כל השרצים, הוצרך להוסיף השורץ על הארץ, להוציא שרץ מים שיש לו סנפיר וקשקשת, זהו כפי פשוטו, עוד למדו רבותינו השורץ על הארץ, להוציא התולעים בפירות ולא יצאו לאויר שמותרין. ואינן אסורין עד שיצאו לאויר וישרצו: שקץ הוא. לענין מה הם תועבה ושקץ. לענין אכילה שלא יאכלום ישראל, ופרשתיו למעלה: (מב) כל הולך על גחון, כל המינים הטמאין שבארץ שאסר למעלה, כלם בעלי רגלים. על כן הודיע שמחוסרי רגלים ההולכים על גחון, כגון הנחש ותולעים הדומים לה ההולכים על בטנם כלם שקץ הם, ולשון גחון שחייה לשון שח ונופל על מעיו ובלשון תלמוד איתתך גוצא גחין ולחיש לה, ונראה בעיני כי הנחש בבריאה ראשונה היה הנכבד שבכל חית

שֶׁקֶץ הֵם׃ (מג) אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא

תולדות אהרן אל יבי׳ שבת ל. ב׳ מכות ט״ז. ב׳ השירץ הם כס:

תרגום אשכנזי

(מג) מאכט אייערע זעעלען ניכט צום גרייל, דורך קריכענדע טהירע: פעראונרייניגעט אייך ניכט מיט דענזעלבען; דען איהר קאָננט זעלבסט דורך

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע עַד כָּל סְגִיאוּת רַגְלִין לְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵשׁ עַל אַרְעָא לָא תֵיכְלִינּוּן אֲרֵי שִׁקְצָא אִינּוּן: (מג) לָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵשׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן:

רש״י

קעפער) ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה נד״ל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ניגנטפי״דש (Centpieds, הונדערטפיסיג): (מג) אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהם בארץ

באור

הארץ הולך על בפיו כנראה בפ׳ בראשית, וכשנתקלל נאמר לו ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה (בראשית ג׳ י״ד), לפי שכלן ירדו ממעלתן, אתה ארור מהן, כי לא תפול כפי מעלתך, אלא על גחונך תלך שלא יהיה לך רגלים כלל, ותשוה עם הגרוע שבשרץ הארץ, כנראה מפרשה זו: [וכל הולך על ארבע, זה עקרב: כל. להביא את החפושית ואת הדומה לדומה (ת״כ), ונרש״י שנדפס הפוסית אסקרבו״ע בלע״ז, ונראה שהוא (סקארפיאָן), ובשני הכ״י שבידי אינו]: עד כל מרבה רגלים, זה נד״ל, שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן, וקורין לו ציגנטפי״ש, (הונדערטפיסער [וואורם, ששמו כך), וכל לרבות את הדומה והדומה לדומה (ת״כ)]: מרבה רגלים. שם לשרץ ידוע. וכמו שאמרו רז״ל בת״כ. זו נד״ל, ושעור המקרא כל בעל רגלים יותר מד׳ אסורין גם כן עד השרץ הנקרא מרבה רגלים: לכל השרץ השרץ. גם כאן הוסיף השורץ על הארץ בעבור שרץ המים בעלי סנפיר וקשקשת, ורבותינו ז״ל דרשו להביא תולעים שבעיקרי זתים ותאנים, אע״פי שלא פרשו נקרא שורץ על הארץ לפי שמחובר הפרי לעץ. וי״א להביא תולעים שאילן עלמו, [ושמוש הלמ״ד לכל הוא לכלול הפרטי׳ הנזכרים דל״א (וויבערהויפט), כמש״ל]: (מג) אל תשקצו את נפשתיכם, עכשיו פירש מה שאמר בענין לשונות של שקץ ושל טומאה, כי בשרץ המים ובעוף ובשרצים נאמר בכלן שהן שקץ, ובבהמה וחיה נאמר לשון טומאה, ותאמר אך קראם שקץ וטמאים, וכלם מעשה ידי יוצר בראשית הן. על כן אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ, לא אמר בכל השרץ השורץ על הארץ, לפי בפסוק זה כולל כל הכתוב בפרשה, על שרץ המים ושרץ העוף ושרץ הארץ, אמר אל תשקצו את נפשותיכם, אע״פי שהבריות הללו אינן שקץ בעצם, בערך נפשותיכם היקרות שקץ הם, כי משקצים את נפשותיכם, ומלת נפש באמרנו (פרשה ב׳ א׳) שנקראת נשמת האדם נפש, בעבור שהיא קשורה בגוף, ופועלת בדם האדם, שעי״כ פועל האדם פעולותיו תחת השמש, ולפי שפעולת האדם צריכין להיות בצדק ובכשרון לשמור תורה ומצוה להמשיך על עצמו אור חסד אלהיו. נצטוו ישראל להשתמר מכמה דברים ומאכלות האסורות הגורמים שקוץ בדם, שלא יוכל לקבל כח נשמתו כראוי, ועי״כ מתרחק מאור העליון, ואם אין לנו יודעים סוד הטומאה הפנימית הזאת, כמו שאין לנו יודעין טעם טומאות הגוף הנוגע בהן, ועל הסוד הזה אמר אל תשקצו את נפשותיכם, שהשרצים גורמים שקוץ בדם שבו תכור נפש האדם ובשרו, וכתב רא״בע ז״ל ואל תשקצו להיות מגואלות ומתועבות, ולא תטמאו בהם, ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ולא תטמאו בהם, אם תאכלם, לא שמזהיר על הנגיעה, וכן אמר רש״י ז״ל אל תשקצו באכילתן, שהרי כתיב נפשותיכם, ואין שקוץ נפש במגע. וכן אל תטמאו באכילתן, ויראה שהדבר כמו שאמרנו שהוא ל״ת על חיה ובהמה שאינן נאכלות שנא׳ בהן טומאה כמו בגמל שאמר טמא הוא לכם (פסוק ד׳), וכן בחבריו בעלי סימן אחד, ובמינים מפריסי פרס׳ האסורי׳ אמר טמאי׳ הם לכם (פסוק כ״ו), ובהולך על כפיו אמר טמאים המה לכם (פסוק כ״ט), ועל כלן מזהיר כאן על אכילתן ואמר ולא תטמאו בהם, וא״כ אזהר׳ כלם מפורשת בתורה, אלא בבעלי סימן טומאה אחד הוסיף מבשרם לא תאכלו, ודברנו על זה למעלה (פסוק ז׳): ונטמתם בם, אם תטמאו בהם, תדעו שתדבק טומאתם בכם לא נבשר

תִּטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ (מד) כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר (מה) כִּי אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי

תולדות אהרן תטמאו יומא ל"ט, א'. עקרים מ"ג, פט"ו:
והתקדשתם שבועות י"ח, ב':

זיא אונרייניג געשעפֿפֿע ווערדען. (מד) איך בין דער עוויגע אייער גאָטט; איהר מיסט אייך אלזאָ הייליג האלטען, זאָ ווערדעט איהר הייליגע געשעפֿפֿע זיין: דען איך בין דער הייליגע, איהר מיסט אייך אלזאָ יא ניכט דורך קריכענדע טהירע פֿעראונרייניגען. (מה) דען איך בין דער עוויגע, וועלכער אייך אוים מצרים געפֿיהרט האט, אום פֿאָן אייך אלס אייער גאָטט פֿערעהרט צו זיין; איהר

תרגום אונקלוס

(מד) אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסַאֲבוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ (מה) אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן

רש"י

אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה (מד) כי אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו

באור

כנוגע בטומאה אלא הנפש. שלא תפעל כח הנשמה בהם וכמ"ש, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל אם תטמאו בהם, סופכם ליטמא בם, כי קלקול הנפש שהם גורמים יהיה סבה שתטמאו ותתרחקו מעל פני, ומ"ת ונטמתם חסר אל"ף כמו מדוע נטמינו בעיניכם (איוב י"ח ג'), וטעמו כאדם שאין בו דעת, והוא פי' נאה מסכים לפרושנו: (מד) כי אני ה' אלהיכם, אני נוהג עמכם בדרך הקדש, לא בדרך שאני נוהג עם שאר העמים. וזה כולל דברי הברית שכרת עם אבותם וזרעו, באלהיהו נפי' בס' בראשית: והתקדשתם. לכן צריכין אתם להתקדש ע"י החקים והמשפטים שצויתי אתכם. עיין ול"ת, ואם נתתי את התרתי כל נפש חיה לאכלה, אתם תבדילו בין מה שאסרתי ובין מה שהתרתי. ואם תעשו כן והייתם קדושים, תבטיח אני אתכם שתהיו קדושים, כי את רוח קדשי אתן בתוככם: כי קדוש אני, דרכי בקדש, ואתם צריכין להדמות אלי כאמרו והלכת בדרכיו, ועוד כי קדוש אני, עמי הקדושה ויש בידי לקדש אתכם, על כן תאמינו בהבטחתי שאמרתי והייתם קדושים: ולא תטמאו, פירש"י ז"ל לעבור עליהן בלאוין הרבה, וכל לאו מלקות, וזהו שאמרו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד', נמלה לוקה ה', צרעה לוקה שש, ובכל זאת כפי פשוטו לפי שבכל הענין נאמר בשרצים לשון שקץ ולא לשון טומאה, הוסיף ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ, שמלבד השקוץ גורמים טומאת הנפש שאמר עליו ונטמתם בם: הרמש על הארץ, מלת רומש לבגלוי, שבהזכיר בהמה וחיה עם השרצים בעלי רגלים ורוחשים, נקראים הם רמש. כמו תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ, דומה למלת שרץ שהוא בגלוי דומז שאין בו יתרון רק התנועה. כן רמש שאין בו יתרון רק הרמישה, ומלת רמש בשי"ן דומה למלת רמס בסמ"ך. וכלן על ההליכה לכלות כמו תרמסנו רגל (ישעיה כ"ו ו'), רמוס חצרי (שם א' י"ב), ורמס וטרף ואין מציל (מיכה ה' ט'), וירמסהו העם (מ"ב ז' י"ז), כלומר שבמקום שדורסים מכלים ומשחיתים: (מה) כי אני ה', שמא תאמרו למה אותנו צוה ה' החקים האלה. ולא צוה כן לכל גוי, על כן אמר אתם חייבים לעבדני בתורותי ובמצותי, כי

קָדוֹשׁ אָנִי׃ (מו) זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃ (מז) לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ

ת״א זאת פסחים ס״ט, א׳. זבחים ס״ט, ב׳. חולין כ״ז, ב׳: להבדיל שבועות י״ח, ב׳: ובין החיה חולין מ״ג, א׳:

מיסט אלזאָ הייליג זיין, דען איך בין דער הייליגע. (מו) דיזעס איזט דאז געזעטץ פאָן פֿיערפֿיסיגען טהירען אונד געפֿליגעל, פֿאָן אללעם לעבענדיגען, דאז זיך אים וואססער רעגט, זאָ וויא פֿאָן אללעם בעזעעלטען, דאז אויף דער ערדע קריכט; (מז) וואָרנאך צו אונטערשיידען איזט צווישען דעם ריינען אונד דעם אונריינען, אונד צווישען דעם לעבענדיגען וועזען, דאז צו עססען ערלויבט, אונד דעם לעבענדיגען וועזען, דאז צו עססען פֿערבאָטען איזט.

תרגום אונקלוס

לֶאֱלָהָא וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ (מו) דָּא אוֹרָיְתָא דִּבְעִירָא וְדְעוֹפָא וְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרַחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרַחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃ (מז) לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא׃

רש״י

מלותי העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה׳ המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תניא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרי׳ אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דיים ומעליותא היא גבייהו זהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהור׳ לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשי׳ הם אלא בין שנולדו בה סימני טרפה כשרה לנולדו בה סימני טרפה פסולה: חסלת פרשת שמיני:

באור

העליתי אתכם מארץ מצרים. שמיגתי זעקתכם והוצאתי אתכם מכור הברזל באותות ובמופתים, ואז קניתי אתכם לעבדים שתשמרו תורותי הנפלאות, שעל מנת כן הוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, ולפי שהיתה העלאה הזאת להיות לכם לאלהים. להשרות שכינתי בתוככם, ולשפוך את רוחי עליכם. צריך שתהיינה נפשותיכם מזוככות מאוד, ולכן תתקדשו מכל הדברים הגורמי׳ שקוץ וטומאה בנפש, גם רש״י ז״ל פי׳ על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם: והייתם קדושים, לכן אני מצוה אתכם שתהיו קדושים׳ פרושים מכל שקוץ וטומאה, כי קדוש אני, פרוש מכל חסרון, ואתם כפי כחכם תלכו בדרכי, והתקדשתם והייתם קדושים וגו׳, גם שתהיו כדאי שישכון ביניכם המלך הקדוש, הראשון הודעה והבטחה, והשני מצוה וגזרה: (מו) זאת תורת הבהמה, וחיה בכלל בהמה כמפורש בראש הענין: והעוף, כל עוף כנף גם שרץ העוף ההולך על ארבע: נפש החיה. דגים וחיות הים, כי על ישרצו המים שרץ נפש חיה. פירש ויברא אלהי׳ את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם (בראשית א׳ כ״א): ולכל נפש השרצת על הארץ, הפסיק בבריות המים בין בהמה ועוף ובין שרץ הארץ וחבר בנגיבה בהמה ועוף עם בריות שבמים׳ לפי שסמך אותן שיש בהן מינין מותרין ומינין אסורין, שהן בהמה ועוף וחית הים, והפריד מהן נפש השורצת על הארץ, שאין גם אחד במיני השרצים המותר לאכילה: (מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. כנגד בהמה ועוף ונפש החיה שבמים. לפי שמקצתן טהורין בסימניהן המפורשים בפרשה, ומקצתן בעלי סימני טומאה טמאין לאכילה, זאת התורה היא מורה דרך להבדיל ביניהן: ובין החיה הנאכלת, כנגד ולכל נפש השורצת על הארץ שהן החיות אשר לא תאכל ממיניהן גם אחת, וצריכין להבדל מן החיות הנאכלות. שיש במינן טהורין לאכילה. כי השרצים גם יש בכלל החיות, שהרי אמר תוצא הארץ

יב (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה

תולדות אהרן דבר יבמות ע"ד, ב'. כריתות ז', ב': אשה ברכות ס', א'. שבת קל"ה, א'. שביעית י"א, ב. כריתות ז', ב'. נדה כ"ד, ב':

יב (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, וויא פאלגט: ווען איינע פרויא זאאמען צור וועלט ברינגט, אונד געבערט איין מאננליכעס קינד; זא זאלל

תרגום אונקלוס

יב (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר אִתְּתָא אֲרֵי תְעַדֵּי וּתְלֵיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא

רש"י

יב (א) **אשה כי תזריע.** א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף [ויקרא רבה]: כי תזריע. לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה [נדה כ"ז]: כימי נדת

באור

נפש חיה למינה, ומפרש בהמה ורמש וחיתו ארץ (שם שם כ"ד). שכלם בכלל נפש חיה. כן נראה בעיני כפי פשוטו של מקרא, ורמב"ע ז"ל אמר להבדיל בין הטמא בעוף ובשרץ המים, ובין החיה הנאכלת ע"פ התורה אשר לא תאכל ע"פ התורה, ולא ידעתי למה הפרידן. ובכלן יש להבדיל בסימניהן, ורמב"ן ז"ל חושב כי בין הטהור ובין הטמא שהבדיל בכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה, ולענין אכילה נבדיל בין החיה הנאכלת. כלומר נפש החיה הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ, ובין החיה אשר לא תאכל, ולשון בין הטמא לטהור לא יתכן, שכלן טהורים בחייהן. גם רבותינו ז"ל בדרשתם אמרו בין הטהור לטמא צריך לומר בין חמור לפרה, והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו, ובין החיה הנאכלת צריך לומר בין צבי לערוד והלא מפורשין הן אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה, לנולד בה סימני טרפה פסולה פירשו גם הם טהור וטמא לענין אכילה:

יב (ב) **אשה כי תזריע.** לדעתי פרושו כמו עשב מזריע זרע (בראשית א' י"א), כי העשב בתחלתו ימלא זרע, כי נראה השבולת גרעיני הזרע שהן הפרי. ומזריעים בו מן הזרע שיזרע בארץ ומכח האדמה העוזרת לזה, וכן האשה דומה כאדמה, יזרע בה האיש זרעו. והיא נכחה ובתולדתה מזדעת ומלאכת הזרע והצילנו לידי פרי שהוא הולד, וזהו כי תזריע וילדה זכר, ורשב"ם ז"ל פי' כי תזריע. כי תתעבר, ויפה פי', שבימי ההריון מזדעת עד עת הלידה שהזרע נגמר, כמו שתעשה הארץ בין עת הזריעה לזמן בשול התבואה, והרב המעתיק העתי' (ווען איינע פרויא זאאמען צור וועלט ברינגט, אונד געבעהרט איין מעננליכעס קינד), כוון ג"כ על ימי ההריון שאז היא מזדעת הזרע: **זכר.** יראה בעיני שנקרא הבן זכר בעבור האבר המוליד, כמו שנקראת הבת נקבה בעבור נקבותה כי האבר עצמו נקרא זכר וממנו הושאל על האיש כלו ולפי שבשעת לידה אין להבדיל אם זכר אם נקבה אלא במראות המקום, עד שיגדלו ויראו סימנין אחרים, לכן אמר וילדה זכר. ואם נקבה תלד, ויראה לי עוד טעם הקרא האבר הזה זכר, לפי שנגדל בענין זה מכל איברי הגוף, שמתנועע מעצמו על ידי הזכרון כמפורסם לכל. ואין כן פעולת אבר אחר. ואם כן כשאמרה תורה המול לכם כל זכר (שם י"ז י'). פרשה המקום שימולו בו שהוא אבר הזכר ובפי' ס' בראשית הרחבנו בזה: **וטמאה שבעת ימים.** [וי"ו דוטמא' לתשובת התנאי, ויתורגם (זאז) כמ"ש פעמים רבות, והכונה] טומאת לידה, אפילו לא ראתה דם: **כימי נדת דותה תטמא.** כמו שהיא טומאה בשבעת ימי נדתה, ובמפורש בסדר זה, כן תטמא בלידתה שבעת ימים רצופין, ולא נזכר ראיית דם. שאפילו נפתח הקבר בלי דם טמאה: **נדת.** מן הכפולים ושרשו נדד במשקל בזת, ולדעתי זאת המלה על הדם הנודד מן הגוף שהתולדות דוחהו, ולפי שע"י הנדידה הזאת יקרה לה מדוה. שהאשה והיולדה כבדים עליה. אמר דותה. כמו וכל לבב דוי (ישעיה א' ה'), ופי' כימי נדת דותה, כטומאת הימים שהיא טמאה בעבור נדת דותה בין ראתה כל שבעה ובין לא נדד הדם רק פעם אחד היא טמא' שבעה ימים, ומטמאה בכל מיני טומאות המפורשות אלא כן הדין ביולדת בין שופעת יום יום, בין

כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא׃ (ג) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ (ד) וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב

ת"א ויל"ה ב"ב קכ"ז, א'. נדה כ"ו, ב'. ול"ח א', ות' א', וי"ו א': כימי שם ל"ה, א': וביום שבת קל"ב, א'· פסחים ד', א'. יומא כ"ט, ב', ול"ד ב'. מגלה כ', א'. יבמות כ', ב'. ב"ב קכ"ז, א'. סנהדרין נ"ט, ב' נדה כ"ד, ג': ערלתו שבה ק"ח, א': יום כריתות י', א': תשב ב"ב שר. נדה ל"ו, ב', ול"ח ב', ומ' א':

תרגום אשכנזי

זיא זיבען טאגע אונריין זיין, זאָ לאנגע אלס זיא בייא איהרען מאָנאטליכען שמערצען אבגעזאָנדערט בלייבען מוס. (ג) אם אכטען טאגע זאָלל מאן איהם דיא פֿאָרהויט אבשניידען. (ד) הערנאך זאָלל זיא דרייא אונד דרייסיג טאגע מיט דעם ריינען בלוטאבגאנגע צוברינגען, ניכטס הייליגעס בעריהרען, אונד ניכט אין

תרגום אונקלוס

שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סְאוֹבְתַּהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא׃ (ג) וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִתְגְּזַר בְּסַר עוּרְלְתֵיהּ׃ (ד) וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין

רש"י

דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפי' נפתח הקבר בלא דם [נדה כ"ג]: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה. ואבריה כבדין עליה: (ד) תשב. אין תשב אלא לשון עכבה כמו

באור

נפתח הקבר בלי דם, היא טמאה שבעה כטומאת הנדה. ורש"י ז"ל פי' דותה לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה וחולי, שאין אשה רואה דם שלא תחל' ולאשה ואיבריה כבדין עליה. ויפה אמר רמ"בן ז"ל שלא ידע מאיזו מולא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש. ולפי שרש"י ז"ל תרגמו בשתי ענינים, אחשוב שהלשון הראשון מפרש מלת נדת, ועל זה אמר דבר הזב מגופה, והלשון השני מפרש מלת דותה, ועל זה אמר לשון מדוה וחולי, וא"כ יפרש גם הוא מלת נדה כפרושנו, אבל להלן (פרשה ט"ו י"א) פי' בנדתה כמו מתבא ינידוהו, שהיא מנודה ממגע כל אדם, וכן פרשוהו המפרשים ז"ל, ועוד בעז"ה אוכיח פרושנו (שם), גם פרשה י"ח י"ט: [א"ה, הלכתי בשיטת המפרשים הקדמונים לתרגם מלת נדה מלשון נדודה ומדוחקת מבעלה (אבזאָנדערונג), שעל הנדוד הזה יתכן לומר שזמנו שבעת ימים. אבל נדידת הדם מגופה אינו שבעת ימים, ואיך יאמר שבעת ימים כימי נדידת הדם. והרא"בע ז"ל נראה שהוא מפרש כדעת המבאר.] והבן: (ג) וביום, יום תורה סתם מחובר מכ"ד שעות, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראשית א' ה'), ופרשנוהו בפי' ס' בראשית, ויש יום תורה על עת האור, כמו ויקרא אלהים לאור יום (שם שם), וכן וביום השמיני ביום ולא בלילה, שאם על יום שלם יאמר ובשמיני, שהרי לפניו כתוב וטמאה שבעת ימים. ויכן לפי הפשט, כמו שבעת ימי טומאה חוק לכל יולדת זכר, כן יום השמיני למילה חוק לכל זכר הנולד, וידענו שדוחה שבת. ורבותינו ז"ל סמכוהו לתיבת וביום. ודרשו ביום אפילו בשבת: ימול, הבן, או המוהל: בשר ערלתו, הבשר שיש עליו ערלה, יחתוך הערלה המכסה אותו וזהו אבר הזכר שזכרנו למעלה הערלה המכסה את הזכר האמור למעלה, ובפי' ס' בראשית הוכחנו שכל דבר המכסה על הדבר ויפיו נקרא ערלה, ולכן התאוה המכסה בינת הלב, נאמר ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י' ט"ז). ועל הזדון המכסה את שמיעת האזן, שלא יקשיב לחכמה, נאמר ערלה אזנם (ירמיה ו' י'). ועל החולי המכסה יופי הדבור, נאמר ערל שפה (שמות ו' י"א), וכן העור המכסה תמונת אבר הזכר ומתאם תבניתו היא ערלתו, ועוד יתבאר (פרשה י"ט כ"ג): והבן: (ד) תשב בדמי טהרה, אינן כשבעת ימים ראשונים שהן כימי נדה, ואסורה לבעלה, ומטמאה במגע ובמושב כי ל"ג ימים הללו הן דמי טהרה, הדמים שתטהר בהן שהיא מותרת לבעלה אחרי שטבלה מלידתה, אבל בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת הימים האלו, ואפי' ראתה יום ל"ג ופסקה, הרי היא מותרת ליגע בקדש וליכנס למקדש, ולפי שמספר ימים אלו מטהרין אותה לקדש לכן גם אם לא ראתה בהן דם טמאה לקדש ולמקדש, ומטעם זה אמר תחלה תשב בדמי טהרה, ואחריו אמר עד מלאת ימי טהרה, ללמדנו שהדמים והימים שוין, ששתיהן לטהרת

בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ (ה) וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ (ו) וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה

ת"א בכל קדש וכו' יבמות ע"ה, א'. מכות י"ד, ב'. שבועות ז', א'. זבחים ל"ג, א': ואל המקדש שבועות י"ז, ב': עד מלאת יבמות ע"ד, ב', וע"ה א'. נזיר ס"ד, ב': נקבה בכורות מ"ז, ב'. כריתות ז', ב'. נדה ל', ב': וטמאה זבחים ל"ז, ב'. נדה ל"ו, ב', ונ"ח ב': וששים כריתות י', א': ובמלאת נזיר ס"ב, ב': לבת כריתות ח', א'. נדה ינ', א': כבש בכורות כ"ז, ב'. ערכין י"ז, ב'. נדה מ"ז, ב': ובן יונה כריתות כ"ח, א':

דאז הייליגטהום קאָממען; ביז איהרע רייניגונגסצייט פֿאָראיבער איזט. (ה) געבערט זיא אבער איין ווייבליכעס קינד, זאָ זאָלל זיא צווייא וואָכען, זאָ וויא בייא איהרער געוואָהנליכען אבזאָנדערונג, אונריין זיין, אונד זעכס אונד זעכציג טאגע אין רייניגונגס בלוטאבגאנגע צוברינגען. (ו) ווען איהרע רייניגונגסטאגע פֿאָראיבער זינד, פֿיר איינען זאָהן אָדער פֿיר איינע טאָכטער; זאָלל זיא איין יעהריגעס לאם צום גאנצען אָפּפֿער, אונד איינע יונגע טויבע, אָדער איינע טורטעלטויבע צום זינדענאָפּפֿער

תרגום אונקלוס

תְּתֵיב בִּדְמֵי דְכוּ בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ: (ה) וְאִם נוּקְבְתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב עַל דַּם דְּכוּ: (ו) וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר

רש"י

ותשבו בקדש [דברים א'] ויושב באלוני ממרא [בראשית י"ג]: בדמי טהרה. אע"פ שרואה טהורה: בדמי טהרה. לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה. מפיק

באור

הקדש. אבל לבעלה טהורה מיום השביעי ואילך. זהו פשט הכתוב וכן קבלו רבותינו ז"ל: תשב, פי' רש"י ז"ל לשון עכבה כמו ותשבו בקדש, ולפרושו ענינו תמתין עוד ל"ג ימים מלגע בקדש ולכנס למקדש אע"פי שהיא טהורה לבעלה, ורמ"בן ז"ל פי' תשב כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הושע ג' ג'). כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושב' לו, כי לפי שבו' ימים ראשונים אסורה לבעלה ולקדשים, אמר שאחרי השבעה תשב עם בעלה. אבל לא תגע בקדש ולא תבא למקדש, וזה רחוק. והאריך עוד בפי' שלישי. ולדעתי אפשר מלת תשב כמו כחלק היושב על הכלים (שמואל א' ל' כ"ד), שאינו ישיבה ממש, אלא שומר הכלי' ומשגיח עליהן, וכן כאן; תשב על דמי טהר', תשגיח על הימים האלה ותשמר עצמה בהן, ופי' הכתוב לאיזו ענין, ואמר בכל קדש לא תגע וגו', כלומר שאע"פי שאינה צריכה להשמר עוד מהשכב בעלה ומנגיעת חולין, תשמר מגעת אל קדש ומקדש: [בדמי טהרה. לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר (רש"י). ולכן ת"א בדם דכו, בלא כנוי: ימי טהרה, מפיק ה"א, ימי טוהר שלה. (רש"י), לכן ת"א יומי דכותה]: בכל קדש, ק"ק וקדשים קלים ותרומה ומותרת במעשר, מה מקדש איסור ביאת טמאה כרת, אף קדש: לא תגע, אמרו רבותינו נגיעה זו אכילה היא, מה ביאת מקדש כרת אף אכילת קדש בטומאת הגוף כרת, אבל נוגע אינו בכרת, ומשמעו גם נגיעה שאסורה ליגע בקודש, אבל בפרק אלו הן הלוקין אמר ר' יוחנן שמכתוב זה אזהרה לטמא שלא יגע בתרומה וזה כפשט הכתוב: (ה) נקבה, פרשנוהו: שבעים כנדתה, באותן שני שבועות, תהיה טומאתה כטומאת הנדה בשבעת ימי נדתה, אבל מכאן ואילך טהורה לבעלה כל ס"ו ימים בין ראתה בין לא ראתה: תשב על דמי טהרה, תשמר מקדש ומקדש. וסמך הכתוב על המפורש למעלה, וטעם מספר ימים האלו הם גזרת מלך, והרמ"בן ז"ל כתב בזה דברים, ואינן הכרחים לפשט הכתוב: (ו) לבן או לבת. שתיהן השרש בנה, כי

אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ (ז) וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃ (ח) וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ פ

יג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־

תולדות אהרן. וטהרה נדה י"ט, א', ול"ה ב': זאת תורת נדרים ל"ה, ב'. כריתות ט', ב'. נדה מ', א': ולקחה יומא מ"א א':

תרגום אשכנזי

דעם פריסטער פֿאָר דעם איינגאנגין דעם שטיפֿטס־צעלטס בריגגען. (ז) דיזער זאָלל עס פֿאָר דעם עווי־גען דארברינגען, אונד זיא פֿערזעהנען; אונד אלס־דאַן זיא פֿאָן איהרעם בלוטפֿלוסע ריין זיין. די־זעס איזט דאז געזעטץ פֿיר איינע געבעהדערין. ווען זיא איין מעננליכעס אָדער ווייבליכעסקינד צור וועלט ברינגט. (ח) האט זיא זאָ פֿיל פֿערמאָגען ניכט, אלס צו איינעם לאממע הינרייכט; זאָ זאָלל זיא צווייא; טורטעלטויבען, אָדער צווייא יונגע טוי־בען, איינע צום גאנצען אָפּפֿער אונד דיא אנ־דערע צום זינדענאָפּפֿער, נעהמען, רער פריסטער זיא פֿערזעהנען אונד זיא ריין זיין.

רש"י

ה"א ימי טוהר שלה: לא תגע. אזהרה לאוכל וכולי כמו ששנויה ביבמות [דף ע"ה]: בכל קדש. לרבות את התרומה [מכות י"ד יבמו' שם] לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה: (ז) והקריבו. למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא החטאת שנא' וכפר עלי' הכהן וטהר' מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה [זבחים י"ב סנהדרין פ"ג]: וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעול' כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר [זבחים כ"ט]:

תרגום אונקלוס

שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא׃ (ז) וִיקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָּא אוֹרַיְתָא דְּיָלְדְתָא לִדְכַר אוֹ לְנֻקְבָּא׃ (ח) וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִמְּרָא וְתִסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃

באור

הגוף כבנין, והיה ראוי להיות בנה, ותחת בתו בנתו, ובא הדגש על חסרון הנו"ן, [ולמ"ד לבן או לבת הוא למ"ד הכללי, בין ימים השייכים לבן, ובין ימים השייכים לבת]: אל פתח אהל מועד, לא בעזרת ישראל כי מחוסר כפורים אסור לכנס למחנה שכינה, אבל בעזר' נשים שגם היא פתוחה לפני הבית, ושם תתן קרבנה לכהן, ואחר שיכפר עליה אז טהרה לבא למקדש: (ז) והקריבו לפני ה', העולה כדינה והחטאת כדינה, ובכלל הקרבה על עבודת הדם והקטרה על המזבח, כמו שבארנו בסדר ויקרא וסמך על המפורש שם: וכפר עליה, כמו ונרצה לו לכפר עליו בעולת נדבה, וממה שבארנו שם תבינהו: וטהרה, על ידי הכפרה הזאת תטהר ממקור דמיה, ליגע בקדש ולכנס למקדש. (ח) ואם לא תמצא ידה, פרשתיו בפרשת עולה ויורד: אחד לעולה, אע"פ שעולה נכתב ראשון, חטאת קודמת להקרבה, והיא העיקר: וטהרה, ממקור דמיה כמבואר למעלה:

יג (א) אל משה ואל אהרן לאמר, למשה שיאמר לאהרן, ולפי שטומאת הנגעים וטהרתן

אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ג) אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת

ת״א אדם הוריות י׳, ג׳. ערכין ג׳, ה׳. נדה מ״ד, ח׳:

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פֿאָלגט: (ב) ווען זיך אן דער הויט איינעס מענשען איינע ערהאבען שיינענדע אָדער אנגעלויפֿענע שטעללע, אָדער איין פֿלעקקען צייגען ווירד, אונד עס קאָננטע אן דער הויט צום שאדען דעס

תרגום אונקלוס

יג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בְמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא אוֹ עַדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵא

רש״י

(ב) שאת או ספחת וגו׳. שמות נגעים הם ולבנות זו מזו [נגעים ע״א]: בהרת חברבורות טיי״א [נ״ל טש״א כמו שמות כ״א כ״ה (Tache, tacca) איין פֿלעק) בלע״ז וכן בהיר

באור

הלויה בכהנים. הוסיף ואל אהרן: (ב) אדם, פי׳ רא״בע ז״ל שלא אמר איש איש מבית ישראל להכנים הגרים, וכן אדם כי יקריב מכם (פרשה א׳ ב׳), ואין הדברים דומים, שבקרבנו׳ דעת רבותינו כן לרבותו לסמיכה, אבל לנגעים אין צורך לרבותו שכבר נאמר תורה אחת יהיה לגר ולגר, וכבר כתבנו טעם זכרון שם אדם בשתי מקומות הללו בתחלת פרשת ויקרא: אדם כי יהיה בעור בשרו, כתב רמ״בם ז״ל כל פרשיות נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים ומראותיהן וחשבון הסגרם ושערות לבנות ושער שחור ולהוב אין לנו אחר פשוטו של מקרא כלום, ולא על בקיאת דרך ארץ של בני אדם, אלא המדרש של חכמים וחוקותיהם וקבלותיהם מפי החכמים הדאשיכים הוא העיקר, ודבריו אמונה, ואם כל זאת ראוי לנו לפרש פשט המקרא׳ וליסר הכתובים בדרך קבלת חכמים: בעור בשרו, נראה בעור, לא בבשר שאין עליו עור, שאם לקה בגופו והופשט העור, אין באותו המקום דיני נגעים, וכמו שכתב רמ״בם ז״ל (הלכות טומאת צרעת פ״ה הלכה ב׳), ורמ״בם ז״ל פי׳ לפי שלפנינו אמר כי יהיה בו נגע בראש או זקן, הוצרך כאן לומר בעור בשרו. וזה רחוק, כי הנגע שבעור הראש או הזקן גם הוא בעור הבשר, כי מלת בשר על הגוף כלו, [א״ה. אע״פכ יש הבדל בין מקום הבשר. למקום השער, כי אין בראש ובזקן בשר. כי אם עור לבד ולא יקרא עור ובשר, כי אם במקום שיש בשר בין עור ועצם]: שאת או ספחת או בהרת. שמות נגעים הן ולבנות זו מזו, מפי׳ רש״י ז״ל. והנגעים שהינו מראות נגעים שהם שהן ארבע, בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל, והשאת כקרום ביצה, שניה לה כצמר לבן, דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים השאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה, ושאת ובהרת מפורשים בכתוב, והתולדות למדו ממלת ספחת, שהיא לשון טפלה, כמו ספחני נא אל אחת הכהונות, ואמרו חכמים הטיל הכתוב ספחת בין שאת לבהרת לומר כשם שיש תולדה לשאת כך יש תולדה לבהרת, עזה שבכלן לבן כשלג, והיפה שבכלן קרום ביצה, ואין מחלוקת בזה, אבל המחלוקת על צמר לבן וקרום ביצה מי האב ומי התולדה, ועוד נדבר בזה (פסוק ד׳), ובפשט הכתוב אין הבדל בין שתי הדעות, כי האבות והתולדות דין אחד להן, וכלן מצטרפות זו לזו, אפילו חצי גרים עז כשלג וחצי גרים כקרום ביצה מצטרפין. וכבר אמרו בגמרא למה זכר ארבע מראות ואמרו מקרום ביצה ולמעלה טמא ומצטרפין זו עם זו, והשיבו כדי שיהיה בקי בהן ובשמותיהן: שאת, פרשו רבותינו לשון גובה כמו ועל הגבעות הנשאות, כמראה הצל גבוה מן החמה, ויתבאר לפנינו (פסוק ד׳), ורש״י ז״ל שפירש בכתוב הסמוך כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל, ולפי שגם השאת לבנה, צריך לומר לדעתו שלשון גובה שאמרו חכמים איננו כנגד העור אלא לר׳ מאיר שאמר שאת כקרו׳ ביצה, הוא גבוה במראיתה משלשה נגעים האחרים, ולחכמים שאמרו כצמר לבן היא גבוה כנגד בהרת, וזהו דעת רמ״בם ז״ל שאמר שאת לשון גובה, שאינו לבנה כל כך כבהרת, אבל הבהרת לבנה היא, כדכתיב בהיר הוא בשחקים, ונראית עמוקה יותר, כמראה חמה עמוקה מן הצל ולפנינו ידובר על זה, אבל רא״בע ז״ל שפי׳ שאת כמו שרפה, וכן והמשאת החלב (שופטים כ׳ מ׳), וישאם דוד (שמואל ב׳ ה׳ כ״א), ויתכן שנקרא כן שהאש תולדתה להנשא למעלה, איננו נכון כמו שיתבאר (פסוק ב׳): ספחת, כבר פרשנו שאמרו חכמים שהיא לשון טפלה, לתת תולדה לשאת הנאמר לפניה, שהיא מראה קרום ביצה, ותולדה לבהרת שנאמר לאחריה, והיא

וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו

ת"א והובא סנהדרין ל"ד, ב'. נדה נ', א':

תרגום אשכנזי

אויסזאטצעס ווערען; זאָ זאָלל מאַן איהן צום פּריי־סטער אהרן אָדער צו איי־נעם פֿאָן דען פּריסטערן, זיינען זאָהנען, ברינגען.

תרגום אונקלוס

בְּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ לְמַכְתָּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת אַהֲרֹן כָּהֲנָא אוֹ לְוָת

רש"י

הוא בשחקים [איוב ל"ז]: אל אהרן וגו'. גזרת הכתוב

באור

מראה סיד ההיכל. ודבריהם הם פשט הכתוב, כי שאת שפה היא לשון טפל כנגד העיקר, ויורה גם ההתרבות, כמו ונספחו על בית יעקב, שמרבים נפשות על בית יעקב אבל הם טפלים להם ופחותים מהם, וכן ספחני נא אל אחת הכהונות, ירבה מספרם אבל יהיה טפל להם ופחות מהם, וכן מראות נגעים שנים אבות ועקרים והן שאת ובהרת, שאת עז במינו בלובן שאינו מזהיר, והוא מראה צמר לבן נקי. ובן יונה, ויש שאת פחות ממנו שהוא מראה קרום ביצה, וכן בהרת עז במינו בלובן המזהיר, והוא מראה השלג ויש בהרת פחותה ממנה שהוא מראה סיד ההיכל, ולפי שהתורה נתנה בנגעים שלשה סימני טומאה שער לבן, ופשיון, ומחי', ומדרך הבהרת כשלג להפוך שער ללבן, ומדרך השאת כצמר להוליד מחי'. אבל תולדותיהן פעמים לא יביאו סימני טומאה הללו, אבל יולידו הפשיון שפשתה הנגע אחר שבעת ימי הסגר על כן קראה תורה ספחת לנגע הפשיון המטמא והן תולדותיהם של שאת ובהרת ועליה נאמר בענין והנה פשתה המספחת בעור (פסוק ח'), וא"כ מלת ספחת יורה על התולדות הטפלות ועל פשיון נגע. והוא דרך נאות להבין פשוטי המקראות ולהבין דברי חכמים. ועוד יתבארו דברים אלו בפי' הפרשה. ורא"בע ז"ל פי' ג"כ שהוא מגזרת ספחני נא, ונספחו על בית יעקב חלי שיתחבר אל מקום אחד. ואינו נכון בעיני כי שאת ובהרת גם הן חליים חוברו אל מקום אחד: בהרת. כבר אמרנו בשם חכמים שהיא עזה כשלג. ואומר אני שאין זה פי' מלת בהרת כמו שכתב רשב"ם ז"ל ואמר שהוא לשון זריחת אור כמו בהיר הוא בשחקים. שהרי כתוב על הבהק שהוא למטה מד' מראות נגעים בהרות כהות לבנות (פסוק ל"ט), גם רבותינו לא אמרו כן, שהרי שנו בת"כ יכול כשם שהיא שלישי לכתוב כך תהא שלישי למראות, ת"ל ואם בהרת לבנה היא, היא לבנה ואין למעלה הימנה וכמה תהא לבנוניתה כשלג. שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג, ואם מלת בהרת תורה על זריחה לובן כשלג. איך יעלה על דעתנו שהיא שלישי למראות, ועוד שאת הוא לשון גבוה כנגד בהרת אבל אין בהרת אלא לשון כתם איזו מראה שתהיה, ולכן פי' בסמוך ואם בהרת לבנה היא (פסוק ד'), להוציא שחור ירוק ואדום, וכן דעת רש"י ז"ל, כי פי' בהרת, חברבורות. טיי"א בלע"ז [(והוא טאש"ע, ובל"א פלעקקען)], וכן בהיר הוא בשחקים. וזה נכון שאין בהיר לשון אור, אלא לשון כתם שהעננים עושים כדמות כתם ומכסים אור השמש, וסוף המקרא יוכיח ורוח עברה ותטהרם. כי הרוח מעביר את העננים, ומטהר את השחקים מכל כתם. והאמת כמו שאמרו חכמים אין שאת אלא גביה, שהוא מראה לובן שאינו מזהיר בעין, וכמ"ש (פסוק ד'), ובהרת עזה בלובן יותר מכל' כמו שלמדו מן בהרת לבנה היא, שאין לבנה למעלה הימנה, על כן אמרו שהיא עזה כשלג, ועוד אפרש בעז"ה]. א"ה, שאת מתורגם (ערהאבען שטייענדע שטעללע). כמו שארז"ל, שהוא לשון גובה. ואנקלוס שתרגמו עמקא לא ידעתי כוונתו, ומלת ספחת יתכן לפשטות הכתוב שעניינה הקבוץ והאסיפה אל מקום אחד, ומתורגם (אנגעלויפען), ובהרת מתורגם (פלעקקען), כמו שכתב רש"י ז"ל]: והיה בעור בשרו לנגע צרעת, לפי הפשט נראה בעיני, כי צרעת שם חלי ידוע בגוף, איננו כמו השחין, אלא החלי הזה מדרכו להראות חוצה בעור, על ידי אחת ממראות הלובן. והמראות הללו הם נגע הצרעת ומטמאין בהיות בהן סימני טומאה שער לבן או מחיה או פשיון. והנגעים הללו נוהגים בתולדות. אינן כנגעי בגדים ובתים שהן חוץ ממנהגו של עולם, אלא כמו טומאת קרי וזיבה ונדה הנוהגים בתולדות ומטמאין. כן טומאת צרעת עור בשר בישראל גזרת הכתוב שיטמא. ולפי שלפעמים חלי הצרעת שבגוף לא יוליד נגע בעור הבשר, אמר והיה בעור בשרו לנגע צרעת. אבל רשב"ם ז"ל פי' שיהיה מקום הנגע בשר לבן, כדכתיב מצורעת כשלג כך נקרא הנגע כשהוא לבן, ולא ידעתי מה בא ללמדנו, והפירוש בפרשה

הַכֹּהֲנִים׃ (ג) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃

(ג) ווען נון דער פריסטער דען שאדען אן דער הויט בעזיהט, אונד פֿינדעט, דאס דאז האאר אם שא־דען ווייס געוואָרדען, אונד דער שאדען טיעפֿער צו זיין שיינט, אלס דיא אי־בריגע הויט; זאָ איזט עס דער שאדען דעס אויסזאטצעס, זאָבאלד דער פריסטער ריזעס זיהט, זאָלל ער איהן פֿיר אונ־

תרגום אונקלוס

חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא׃ (ג) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרָא וְשַׂעֲרָא בְּמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עֲמִיק מִמְּשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵב

רש"י

היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא ע"פ כהן [ת"כ]: (ג) הפך לבן. תחילה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים [ת"כ]: עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל [ת"כ]: וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה שהשער לבן סימן טומאה היא

באור

שמראות נגעים לבנים הם, [א"ה על דעתי נגע שם כולל לכל מדוה הבא מסבה שחוץ לגוף, מלשון נגיעה, ואין נגע יקרא נגע צרעת, והוא אם יהיה טמא, וטעם הכתוב כך הוא, אדם כי יראה בעור בשרו מקום גבוה, או מקום נגרד, או מקום מלוין בכתם, ואפשר שיהיה או ישוב להיות נגע הצרעת שהוא טמא, אז יביאוהו אל הכהן]: והובא, מבנין שלא נזכר שם פועלו. ואפילו הצרוע חכם ומודה ויודע שהוא טמא מוחלט, יכריחוהו לבוא אל הכהן, לפי שטומאת נגעים וטהרתן צריכין להיות על פי כהן, ורא"בע ז"ל פי' ברצונו ובלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא, ועוד אפרש (פרשה י"ד ד'): או אל אחד מבניו הכהנים, לכהן המשיח או לאחד הכהנים ההדיוטים: מבניו, כל שהן בניו אפי' בעלי מומין: הכהנים, יצאו חללים, עוד קבלו רבותינו ז"ל שכל חכם מישראל רואה את הנגעים, ודן לטומאה ולטהרה. אלא שאומר לכהן עם הארץ אמור טמא והוא אומר טמא. אמור טהור והוא אומר טהור, וגזרת הכתוב הוא. שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן: (ג) וראה הכהן את הנגע בעור הבשר, אין לו לכהן לבקר על חלי הצרעת שבגוף, אלא לראות ולהתבונן על הנגע שהולידה בעור הבשר, אם יש בו סימני טומאה אם לא: ושער, אמרו רבותינו מיעוט שער שנים, כי מלת שער על השערות כלם, [(בלשון אשכנזי דאז האאר)], כמו אדרת שער (בראשית כ"ה כ"ד), ואם גם אחת סימן טומאה, היה לו לומר ושערה בנגע. [כי שערה יאמר על חוט אחד. בל"א (איין האאר)], וסרה קושית רא"מ ז"ל: בנגע, העומדים בתוכה לא אותה שחוצה לו ושוכבים בתוכו, וצריך שיהא עיקרן בנגע לבן. ואע"פ שראשן משחיר טמא. והלבנונית כל שהוא: בנגע הפך לבן, הנגע הפך השע' לבן, אבל קדמה שער לבן לנגע אינו סימן טומאה. שאם תאמר קדמה שער לבן לבהרת מטמא היה לו לומר ושער הפך לבן בנגע. וכן שנינו בנגעים ובת"כ: הפך, פי' רא"בע ז"ל טעמו נהפך ללבן ולדעתי כמו והיא הפכה שער לבן (פסוק י'), שהשאת הפכתו, וכן כאן שב על הנגע. שהפך הנגע השער השחור ללבן: לבן, לא אדום ולא שחור ולא ירוק, ואפילו זהוב אינו סימן טומאה בנגע עור בשר, וכן אמרו בת"כ: ומראה הנגע עמק מעור בשרו. למראה עין הרואה נראה כאילו הנגע עמוק מן העור, אבל במשוש הם על שטח אחד. וכן אמרו בת"כ מראה הנגע עמוק ואין ממשו עמוק, ורא"בע ז"ל שפי' יותר יש בעמקו מעומק העור, ואיננו כמו שפל, אינו נכון, שא"כ יאמר והנגע עמוק מעור בשרו, אבל מראה הנגע פרושו כדברי רבותינו שנראה כן לעין הרואה, כמראה החמה שנראה עמוקה מן הצל, ועוד אפרש: נגע צרעת הוא, הוא נגע צרעת שאמרתי עליו והיה בעור בשרו לנגע צרעת, כלומר נגע שנולד מצרעת שבגוף, זהו לפי פשוטו. ועוד דרשו בו חכמים בת"כ: וראהו הכהן וטמא אתו. מיד שיראה הכהן סימנים הללו, יאמר לו טמא אתה, ואין צורך להסגירו ולהמתין על סימנים אחרים: (ד) ואם בהרת לבנה הוא, למעלה לא אמר בהרת לבנה, לפי שפירש כשמניה מראה עמוק מן העור ושער הפך לבן, ואי אפשר כן

(ד) וְאִם־בַּהֶ֫רֶת לְבָנָ֙ה ה֜וא בְּע֣וֹר בְּשָׂר֗וֹ

ת"א ואם וכו' שבועות ו'. ב':

תרגום אשכנזי

ריין ערקלערען. (ד) איזט עס אבער איין ווייסער פֿלעקקען אין דער הויט, דער שיין איזט היגנעגען

רש"י

גזירת הכתוב: (ד) ועמק אין מראה. לא ידעתי

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ: (ד) וְאִם בַּהֲרָא חִיוָרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וְעַמִּיק לֵית

באור

אלא במראה לבן, אבל כאן שאין מראיה עמוק מן העור, ושערה לא הפך לבן. הייתי אומר שהכתוב מדבר בבהרת אדומה שחורה או ירוקה. לכך נאמר ואם בהרת לבנה, שלעולם אין הכהן נזקק אלא למראה לובן, שהן מראה ארבעה מראות נגעים. וגם זה ראייה לדברינו שאין אלא בהרת על הלבנונית והזריחה: ועמק אין מראה מן העור, כבר הודענו (פסוק ג'), שלפי דעת רש"י ז"ל כל מראה לבן עמוק הוא. כמראה חמה עמוקה מן הצל, וגם רמב"ם ז"ל דעתו כן הלכות טומאת צרעת (פ"א הלכה ו'), ולדעתם דברי הכתוב הזה קשים, איך על בהרת לבנה יאמר שאין מראה הנגע עמוק מן העור, ולכן כתב רש"י ז"ל לא ידעתי פרושו, ואין לקבל דברי רמב"ן ז"ל שאמר שאינו נראה עמוק אלא כששערה הפך לבן, אבל אם שערה לא הפך לבן, השער השחור המפוזר בו יבטל עומק הנגע מעיני הרואה. שהרי שתי שערות לבנות מטמאות, אע"פי שיש בו רבות שחורות והרי הן מבטלין העומק, ועוד הלובן תלוי בעיקרן ובכל שהוא, ואפילו ראשן משחיר טמא. ועוד שכבר אמרנו למעלה שרבותינו אמרו אין שאת אלא גבוהה, ואם כל מראה לבן עמוק, הרי השאת נאמר לבן ואיך תהיה גבוהה, ואם זה נגד הבהרת. כבר אמר רמ"בן ז"ל שלא מצינו בכתוב אבל שאת שמראה עמוק מן העור, וכן השיג הראב"ד ז"ל ואמר לא נאמר זה אלא בבהרת, אבל בשאת מראהו גבוה מן העור. שאין שאת אלא גבוהה. אבל חכמים ז"ל בת"כ לא אמרו אלא מה לשון שאת מ דבוקת כמראה הצל שהן גבוהין ממראה החמה, מה לשון עמוק עמוקה כמראה החמה שהן עמוקים מן הצל, ולא אמרו שכל מראה לבן עמוק, וטעם כל זה לדעתי, אמת שגוון הלובן אין העין מקבלו ומתפזר בו, וגוון השחור ושאר המראו' נקבעים בעין, ולכן נראין גבוהים מן הלבן. אבל אין זה רק במראה לובן המזהיר כדמיון אור החמה ודומה לו השלג שהוא עז בלובן ומזהיר בעין, וזוהי בהרת לבנה עזה מאד שנאמר עליה ומראה הנגע עמוק מעור בשרו. וכן מראה סיד ההיכל שהיה סיד יוּן ולובן דומה לשלג בענין זה שמזהיר לעין, ולכן אמרו חכמים שהיא תולדת בהרת ושניה לה. ויש מראה לבן שאינו מזהיר בעין, והוא מראה הנאמר אף שהוא לבן מאד נראה גבוהה משאר הגוונים, ומראה לובן קרום ביצה דומה לו בענין זה, ופחות בזהר מן הצמר, אבל אינו לבן כמוהו. לכן אמרו חכמים שאת כצמר לבן שלבנוניתו יותר מכל מיני לובן שאינן מזהירין לעין, ותולדתו קרום ביצה פחות ממנו בלובן, ולמטה מקרום ביצה בוהק וטהור. ודבי מאיר אומר שהשאת כקרום ביצה, ותולדתו צמר לבן. קורא אב אותו שנראה יותר גבוהה מכלן, שבגל כן קראתו תורה שאת. אבל צמר לבן אע"פי שהוא לבן מקרום ביצה, אינה נראית גבוהה כמוה. ומדברינו תבין למה רבי מאיר נתן התולדה הלבנה ביותר לשאת, וסיד הפחותה ממנה בלובן לבהרת העזה מכלן שנדחק בזה רבינו שמשון מקוצי ז"ל בפי' המשנה (נגעים פ"א א'). לפי שהשלג וסיד לובן מזהיר, וקרום ביצה וצמר לבן לובן שאינו מזהיר. והתולדות צריכין להיות מעין האבות, ועל דרך זה נפרש הכתובי' בעז"ה: ואם בהרת לבנה הוא. למעלה מדבר כשרואה הכהן מיד סימני טומאה, ועתה ילמדנו שלפעמי' כתם לבן בעור, מתחיל להתלבן קרוב ללבנונית השלג ועדיין אינה עזה שתראה עמוקה מעור הבשר. אבל נראית בשטח אחד עם העור, וזהו מראה סיד ההיכל שהיא תולדת הבהרת. כי הוא ממין לובן מזהיר בעין, אך לא עזה כמוה, ולא הפכה עדיין שער לבן. ואפשר שתגיע להיות עזה כשלג ותראה עמוקה מן העור ותהפוך שער לבן, או שתעמוד במראיתה ותפשה. על כן יסגיר את הנגע שבעת ימים, ולפ"ז בתחילה כשרואה נגע לימח בעור ומלבין. אע"פי שאינו נראה עמוק מן העור. גם לא הפך עדיין השער ללבן צריך הסגר אולי יצא שער לבן או פשיון או מחיה ויטמא. ואחשוב כי בהרת עזה כשלג. מדרכה להוליד שער לבן וטמאה. ע"כ תחלה סתם הכתוב ואמר וראה הכהן ובומר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו. שזה תלוי בזה. ולפי שמראה השלג תהפוך השער ללבן, שהוא סימן טומאה, נזכר מראה

וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ (ה) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־

דאך ניכט טיפער אלס דיא איבריגע הויט, אויך איזט דאז האאר ניכט וויס געווארדען; זא זאלל דער פריסטער דען שאדען זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (ה) זיהט איהן נון דער פריסטער אם זיבענטען טאגע ווידער בעזיהט, אונד פינדעט, דאס דער שאדען געבליבען, וויא ער וואר, אונד האט

תרגום אונקלוס

מֶחֱזָהָא מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעָרַהּ לָא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוָר וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת־מַכְתָּשָׁא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ (ה) וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כַּד הֲוָה לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא

רש"י

פירושו: והסגיר. ישגירנו בבית א' ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו

באור

זה בכל מקום בטומאה גמורה, כמו והנה מרים מצורעת כשלג, ויצא מלפניו מצורע כשלג, כי אנו יודעין מדעתנו שבהיות המראה כשלג יש בה שער לבן ועמק, אבל במראות שלמט' הימנה, כמו בהרת כסיד, פעמים יראו בה סימני טומאה ופעמים הטהר. ועליה אמר עתה ואם בהרת לבנה וגומר. וזהו עי' מ"ש למעלה (פסוק ג') בשם רבותינו היא לבנה ואין למעלה הימנו, וכמה תהיה לבינונית כשלג, שנאמר והנה מרים מצרעת כשלג, כלומר הבהרת שדברה תורה הימנה נאמר' ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו וגומר וטמא אותו, היא אותה שהיא כשלג, כי יש בה שער לבן ועמק. וע"כ הביאו ראיה מן מצורעת כשלג. ועל דרך שפרשנוהו, ומצאתי ראי' מתרגום יב"ע שבפסוק וראה הכהן וגו' תרגם ויחזיא דמכתשא עמיק למחוור כתלגא יתיר ממשך בשרא, ובפסוק זה תרגם ואם בהרת חיוורתא כסיד היא במשך בשרי' ועמיק לית חזוי' למחוור כתלגא יתיר מן משכיה, הרי שהבין הפסוק כדברנו. ולפי שאין מראה העומק לבד מטמא, ידענו שגם שאת ותולדתה הבגוהין כך דיניהן שאם נראו בתחלה בלי שער לבן, צריכין הסגר, ואם נתחדש בהן שער לבן או פשיון מטמאין, וזהו ששנינו ואם בהרת לבנה אין לי אלא בהרת לבנה מנין לרבות את השאת, ת"ל למטה שאת לבנה, ומנין לרבות שאר מראות, ת"ל ואם בהרת, כך נראה לי: והסגיר הכהן את הנגע, יאמר לו מוסגר אתה. ולא יגע באדם וכלים שמצורע מוסגר מטמא כמוחלט: (ה) וראהו הכהן, את בעל הנגע, ובתוך שבעת ימי' אינו צריך לבוא אליו לבקר את נגעו: עמד בעיניו. פירש"י ז"ל במראהו ובשיעורו הראשון, והסגירו שנית, הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט, ואין כוונת רבינו ז"ל שאם אינו עומד במראהו הראשון טמא, וכגון שנשתנה יותר קרוב לשלג או לסיד. אלא שלא ירד למטה ממראה תחתונה של ד' מראות נגעים. שאם ירד אע"פי שפשה טהור ואינו צריך להסגירו, ואם פשה טמא אע"פי שנשתנה ממראה למראה טמא אחר, וכל זה כולל מלת בעיניו, שאין פרושו כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר י"א ז'), שלא תלאנו עין על המראה רק בלשון יחיד, ובלשון רבים הוא לשון עינים ממש, ועוד בשעורו מפורש לא פשה הנגע בעור, וכמו שהתעורר ע"ז הרא"ם ז"ל, ואמר שדעת רש"י ז"ל שמלת בעיניו כמו בעיניו, כמו שפרשו קצת המפרשים אולי יראה ה' בעיני, בעיני, וכמו שתרגם המתרגם עין יעקב כעין ברכתא וכן הרבה בתלמוד העין שהנה עשרה מעין כל ברכה וברכה, וכן עמד בעיניו בעיניו, אבל בת"כ אמרו עמד בעיניו אין לי אלא בעיני עצמו, בעיני תלמידו מניין ת"ל ואם בעיניו, נראה שפירשו בעיני עינים ממש, שכשרואה הנגע ביום השביעי כפי מראה עיניו עומד במקום שעמד בפעם הראשון, לא זז ממראיתו הטמא ולא ממקומו, ולכל הפרושים זה פשט המקרא, כל שעומד במראה אחד מד' מראות נגעים עמד בעיניו הוא כמו ששנינו בנגעים, ורק ממעט אם כהה ממראיתו ובא ללובן שהוא למטה מקרום ביצה, שיצא מכלל מראות הטומאה אינו צריך הסגר, וכן אם בשבעת ימי הסגר נהפך שערה ללבן. גם כן שנוי מראה הוא שלא עמד בעיניו וטמא מוחלט וזה אין צריך לומר שכבר נאמר למעלה שהפיכת שער לבן סימן טומאה הוא, אבל הכתוב מחדש דין אחד שאין

פָּשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ שני (ו) וְרָאָה הַכֹּהֵן

זיך ניכט אין דער הויט אויסגעברייטעט; זאָ זאָלל איהן דער פריסטער נאָכמאהלס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (ו) אם זיבענטען טאגע בעזיהט איהן דער פריסטער נאָכמאהלס, פינדעט ער דאס

רש"י

שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: (ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס

תרגום אונקלוס

וְיַסְגְּרִינֵּיהּ כַּהֲנָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ (ו) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָתֵיהּ

באור

עומד בעיניו לבד לענין שער לבן, אלא לא פשה הנגע בעור, שבשבעת ימי הסגר לא פשה, הא אם פשה אע"פי שלא נשתנה במראה, ואין בו שער לבן טמא. כך נראה לי: (ה) שנית, הפעם השני, שבכל שבעת הימים אינו זקוק לו: והנה כהה הנגע, לא שאם עמד בעיניו טמא, אלא בין בשבוע ראשון בין בשני אין שנוי מראה עושה כלום, שאם היה הנגע בתחלה קרוב לשלג, ובסוף שבוע ראשון כהה למראה סיד, אין הכהות הזה מטהרו, וכן אם היה תחלה כסיד ונהפך קרוב לשלג, אין עזות המראה מטמאו, אלא צריך להסגר פעם שנית, וכן בסוף שבוע שניה בין שנשתנה מסיד לשלג בין שנשתנה משלג לסיד, נקרא עומד בעיניו, והכל תלוי בפשיון, אם פשה טמא ואם לא פשה גם בשבוע שניה הרי הוא טהור, וכן שנינו (נגעים פ"ד ז') היתה עזה ונעשית כהה, כהה ונעשית עזה, הרי היא כמו שהיתה, ובלבד שלא תתמעט מד' מראות, וכן שנינו בת"כ וכן הורה רמב"ם ז"ל (הל' טומאת צרעת פ"א הל' י"א) והוסיף שאין עזות המרא' סי' טומאה ולא כהייתו סימן טהרה, אלא אם נתמעט למטה מד' מראות, ומה שנאמר והנה כהה הנגע ולא פשה וגומר, שאם כהה מד' מראות טהור, וכן אם לא כהה ולא פשה ולא נולדה בו שער לבן או מחיה הרי זה טהור, ואין פי' דבריו שבא הכתוב רק ללמד שאם כהה מד' מראות טהור, שזה מפורש למטה ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם וגומר בהרות כהות לבנות בהק הוא פרח בעור טהור הוא (פרשה ל"ח ל"ט), אלא בא ללמד שאם כהה למראה בהק, אע"פי שפשה, או שנעשית קרוב לשלג אלא שלא פשה הרי זה טהור, אבל רבינו שמשון מקיני ורמב"ן ז"ל פי' והנה כהה ללמד שאפילו נשתנה משלג לסיד, או מסיד לשלג, אין אנו אומרים נגע אחר הוא וחוזר ומסגירו כבתחלה, אלא מטהרו. וכן אני אומר לדעתם שאל תאמר אם נשתנה ממראה למראה אחר ופשה יראה כבתחלה, שאין הפשיון מטמא בתחלה, אלא אפילו כהה עומד בעיניו הוא והפשיון מחליטו. ולדעתי מלת כהה, אינו נופל לבד על שפלות מראה שאינו עז בלובן, אלא כל כהה לשון חולשה וחסרון כח. ונופל גם על הנגע עצמו, שבהיות הנגע עז בכחו מוליד סימן טומאה, או שער לבן או מחיה, אבל נגע חלוש וכהה, אין בכחו להוליד סימנים אלו. ולפי שאמר ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן, ולא התנה הכתוב ושערה לא הפך לבן, ומחיה אין בו, שהרי אם נולד בו אחת מאלו אע"פי שלא פשה הרי זה טמא, על כן הקדים והנה כהה הנגע, שהנגע חלוש שלא יוליד כאלה, ולכן אם לא פשה טהור, וכמו שאמרנו (פסוק ד') שהכתוב מדבר בספחת תולדת בהרת ובאת שהן מראה סיד וקרום ביצה, וכן ותכהין עיניו מראות (בראשית כ"ז א'), נופל חולשה בעיניו שמנעה מהן הראות, וכן בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם (שמואל א' ג' י"ג), שבנעוריהם לא החליש כח עזותם וזדונם בקרבם שלא ילמדו ויגדל בם, וכן בלשון חכמים, יכך יד כהה, כלומר יד שמאלית שהיא חלושת הכח. וכן תתפרש מלת כהה בכל הפרשה, והכתובים יתישבו על מכונם בעז"ה, וזה מסכים לקבלת חכמים, ורש"י ז"ל שפירש כהה, הוכהה ממראיתו, הא אם עמד במראיתו או פשה טמא, דבריו המוגהים, ורבינו שמשון מקוני ז"ל כתב בפי' המשנה פשט הכתוב וודאי משמע כדבריו, אבל אי אפשר. כי במשנה ובברייתא מוכח להפך, ובפי פרושנו במלת כהה, גם פשט הכתוב מכריח קבלת חכמים, ורא"ם ז"ל ובעל ק"א ז"ל האריכו ליישב פרושו ולא ערבה לי דבריהם, אולי יש לפרש דבריו כך, הוכהה ממראיתו למטה ממראה ד' מראות נגעים, ואז אפילו יש בו שער לבן או מחיה או פשיון טהור, הא אם עמד במראיתו באחת ממראות נגעים ונולד בו שער לבן, שנזכר למעלה שהוא סימן טומאה, או שפשה טמא, ויהיו דבריו מכוונים כהלכה: בעור, שלא הרחיבה מקומה בעור שסביב לו: וטהרו הכהן, מלטמא טומאת לבעת:

אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ (ז) וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ (ח) וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא׃ פ

ת"א כהה נתונות: ע"פ, ג': וטהרו מגלה ח', ג':

דער שארען זיינען געגאנגן פערלאהרען, אונד זיך ניכט אין דער הויט אויסגעברייטעט האט, זא זאלל איהן דער פריסטער ריין שפרעכען: עס איזט איינע אנגעלויפענע שטעללע; ער זאלל זיינע קליידער וואשען אונד ריין זיין. (ז) ווען זיך אבער דיא אנגעלויפענע שטעללע, נאכדעם זיא דער פריסטער צור ריינשפרעכונג בעזעהען האט, דעננאך אין דער הויט אויסברייטעט; זא זאלל זיא ווידערום דעם פריסטער געצייגט ווערדען. (ח) זיהט נון דער פריסטער, דאס זיך דיא אנגעלויפענע שטעללע אין דער הויט אויסגעברייטעט האט, זא זאלל דער פריסטער איהן פיר

תרגום אונקלוס

בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת וְהָא עֲמָיָא מַכְתָּשָׁא וְלָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא עֲדִיתָא הִיא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃ (ז) וְאִם אוֹסָפָא תוֹסִיף עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּאִתַּחֲזֵי לְכַהֲנָא לְדַכּוּתֵיהּ וְיִתַּחֲזֵי תִּנְיָנוּת לְכַהֲנָא׃ (ח) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אוֹסִיפַת

רש"י

בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ח) וטמאו הכהן. ישטמאנו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת

באור

מספחת הוא. פי' רש"י ז"ל שם נגע טהור, לפי שספחת האמור למעלה הן שניות לשאת ולבהר', על כן אמר מספחת האמור כאן הם נגע טהור, ואונקלוס ז"ל תרגם ספחת עדיא. ומספחת עדיתא, יפרש לפי הפשט שספחת האמורה למעלה וכאן טעם אחד לו, והטומאה והטהר' תלוי' בסימנים שאם אין בו אחד מג' סימני טומאה טהור, ואם פשה היא ספחת של טומאה, אבל יב"ע תרגם הראשון קלופי, והשני קלופי מטפלא: וכבס בגדיו וטהר, הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ז) ואם פשה תפשה וגו', כלומר אחר שטהרו הכהן. וזהו אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו. שהיא סוף ימי הסגר השני, שבו יטהר המוסגר, שאין בטומאת עור בשר יותר משני הסגרים, ואילו אמר סתם ואם פשה תפשה המספחת אחרי כן, הייתי אומר אחר הסגר ראשון, שפשתה בימי הסגר השני, אבל אחר שטהר פעם אחת, אין פשיון מטמא, הוצרך לומר אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו: ונראה שנית אל הכהן, צריך שיובא לכהן שיראנו, וזהו פעם שני, ואילו אמר ורואהו הכהן לא יתכן שנית. שהרי הוא הפעם השלישית, אבל שנראה אל הכהן הוא שנית כי בפעם הראשון הראה אותו אל הכהן. ועתה יראנו שנית אבל בסוף ימי ההסגר צריך הכהן לבוא אליו ולראותו. [א"ה, יתכן שאמר שנית, שהוא פעם שני אל הראותו אל הכהן לטהרתו. שבו הוא מדבר]: (ח) פשתה המספחת. נגע שטומאתה בפשיון, ולא הולידה שער לבן נקרא מספחת, ועל כל פנים היא מקרום צלה ולמעלה, ונספחתה אותה המספחת טמא מוחלט. ואין אומרין הראשונה טהורה וזאת חדשה, ותצטרך הסגר, אלא וטמאו הכהן: צרעת הוא, כלומר אינה כמספחת טהורה האמור לפניו, אלא צרעת עור בשר היא, שהפשיון סימן טומאת צרעת, כמו שער לבן, ואין ביניהם אלא שנראה הפשיון צריכה להיות לה אחת ממראות הנגעים כמו המוס עצמה, ומראה שער לבן טמא אפילו אם בגוונית השער למטה

תרגום אשכנזי

אונריין ערקלעהרען; עס איזט דער איסזאטץ. (ט) ווען דער שא־ען דעס אויסזאטצעס אן איינעם מענשען זיך צייגט, אונד פאר דען פריסטער געבראכט ווירד; (י) דער פריסטער זיהט, דאס איינע ווייסע, ערהאבענע שטעללע אין דער הויט איזט, דיא דאז האאר וויס געמאכט האט, אַ־ער דאַ מיטטען אין דיזער ערהאבענען שטעללע געזונ־

(ט) נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ (י) וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה שֵׂעָר לָבָן

רש"י

תהי': צרעת היא. הספחת הזאת: צרעת. לשון נקבה: נגע. לשון זכר: (י) ומחית.

תרגום אונקלוס

עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֲבִינֵיהּ כַּהֲנָא סְגִירוּתָא הִיא׃ (ט) מַכְתַּשׁ סְגִירוּ אֲרֵי תְהֵי בֶּאֱנָשָׁא וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ (י) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא

באור

מקודם בילה כמו שאמרו בת"כ: (ט) נגע צרעת כי תהיה באדם, לדעתי דברי התורה הולכין על הסדר, שבראש הענין אמר שאת או ספחת או בהרת, ופירש' מן האחרון אל הראשון וכן הוא ברוב המקומות, כמו תהו ובהו וחשך. ובכל תחלה תקון החשך יהי אור. ואחריו תקון בהו, יהי רקיע יקוו המים, ואחריכן תקון התהו תדשא הארץ, וכן ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר, גם כאן פי' תחלה בהרת עזה כשלג, ואחריו בהרת ספק שצריכה הסגר, ואחר כן פי' מספחת טהורה ומספחת ספחת הטמאה, ועתה יפרש שאת, ולכן התחיל בענין חדש נגע צרעת כי תהיה באדם. כמו שאמר בראש הענין והיה בעור בשרו לנגע צרעת כי ע"כ דבר ממראה הנראית עמוקה מעור הבשר או שוה אליה. כמו בהרת וספחת. ועתה ידבר על שאת שסימנ' להיות גבוהה מן העור, והוא מראה למר לבן ותולדתה קודם בילה או להפך לדעת ר' מאיר, ודין שלשתן שוה, כי בהרת וספחת ושאת שלשתן מטמאין או בשער לבן או במחיה או בפשיון, אלא שלדעתי דברה תורה בהווה וזכרה בבהרת שער לבן, כי אין נגע צרעת עזה כשלג העמוקה מן העור דרכה להוליד שער לבן. ואצל ספחת שלמטה הזכירה הפשיון, כי דרכה לפשות ולהגדיל, ואצל שאת הגבוה ממראה העור המחיה, כי דרכה להולידה ולעולם פשיון או מחיה אם נולדו בבהרת מטמאין. וכן שער לבן ומחיה בספחת, ובשאת שער לבן ופשיון, ובתורת כהנים שנו למדנו לשאת שהיא מטמא במחיה, ומניין לרבות שאר המראות ת"ל נגע צרעת, כלומר גם שאר המראות יש להן שם זה ולכן שוין בדיניהן: והובא, מפורש למעלה: (י) וראה הכהן והנה שאת לבנה. לפי שמלת שאת אין במשמעו לובן, רק דבר הנראה גבוה מן העור, ויקרה כן גם בשאר המראות על כן אמר לבנה, ולא אמר עמוק מן העור, לפי שאין מראה השאת עמוק, אלא נראית גבוהה, אבל בהרת שמראה עמוק מעור הבשר, ואי אפשר אלא במראה הלובן כמו שפרשנו. לא הוצרך לומר (פסוק ג'), בהרת לבנה, אבל אצל בהרת שאין מראה עמוק מן העור, הוצרך לומר (פסוק ד'), ואם בהרת לבנה, וכן כאן בשאת שהיא גבוהה הוצרך לומר לבנה, זהו יישוב המקראות, ואין גבוהה ועמוק סימן טומאה, אלא סימני נגע הצרעת להבדילן בשמותיהן: והיא הפכה שער לבן, לפי שאין מדרך השאת להפוך השער ללבן, אמר שהשאת הזאת הפכה אותו, אבל בבהרת עמוק מעור הבשר עזה כשלג שמדרכה להפכו, אמר (פסוק ג'), ושער בנגע הפך לבן כלומר כדרכו: ומחית בשר חי בשאת, לא שצריך שתי סימנים שער לבן ומחיה, אלא שער לבן או מחיה, וכן דעת בעל הטעמים שהפסיק תחת מלת לבן, ואילו צריך שתיהן היה לו להפסיק במלת בעור, וא"כ וי"ו ומחית כמו או וכמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), וכן מצינו למעלה בענין ששער לבן לבד סימן טומאה וטמא, ועוד שלפנינו אמר פרח בכלו טהור, ואעפ"כ בשחוזר ובא מחיה טמא, הרי שהמחיה לבדה סימן טומא', אלא שהכתוב מזכיר כל סימני טומאה שיוכל הכהן לראות בתחלה, והן שער לבן ומחיה, דאילו פשיון אינו סימן בתחלה, ואמר שיטמאנו מיד, ואח"כ יפרש דיני המחיה, וכמו שנהג הכתוב בבהרת שתחלה אמר כל הסימנים שמראיה עמוק מן העור ושער הפך לבן, אע"פי שאין צורך שיהיה מראה עמוק מן העור, ואח"כ אמר ואם בהרת לבנה וגו', זהו לפי הפשט, אבל בת"כ אמרו יכול עד שיהא בה שער לבן ומחיה, ת"ל צרעת נושנת היא, היא טמאה ואינה צריכה דבר אחר לסעדה. ויראה לי פרושו דצרעת נושנת שב לבד על המחיה, שמטמאה שלא הפוכה,

וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת׃ (יא) צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא הוּא׃ (יב) וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן׃

נ"א ש' רפה

ת"א מראשו זבחים ג', ב'. ערכין י"ח, ב: מראה מ"ק ח', א'. סנהדרין נ"ד, ב'. ערכין י"ח, ב'. נדה כ', א':

דעס פלייש הערפאָר גע-קוואָללען; (יא) זאָ איזט עס איין אלטער אויסזאטץ אין דער הויט דעס פלייש, רער פריסטער זאָלל איהן פיר אונריין ערקלעה-רען; ער ברויכט איהן ניכט איינשליסען צו לאססען, רען ער איזט אונריין. (יב) וועז אבער דער אויס-זאטץ אין דער הויט אויס-בליהט, אונד בערעקט דיא גאנצע שאדהאפטע הויט, פאָם קאָפף ביז צו דען פיסען, זאָ וויט דער פריסטער זעהען קאן;

תרגום אונקלוס

וְהָא עֲמִיקָא חִוָּרָא בְּמַשְׁכָּא וְהִיא הַפְכַת שַׂעֲרָא לְחִוָּר וְרוֹשֶׁם בִּסְרָא חַיָּא בְּעֲמִיקְתָא׃ (יא) סְגִירוּת עַתִּיקָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וִיסָאֲבִינֵיהּ כַּהֲנָא לָא יַסְגְּרִינֵיהּ אֲרֵי מְסָאַב הוּא׃ (יב) וְאִם

רש"י

סנימי"נט בלע"ז (Seine-ment, געזונד) שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף היא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואע"פ שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה והבורה זו נראית בריאה למעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה:

באור

ולמדנו שמחיה לבדה מטמאה, ולפי שנאמרו בתיבן, דרשו מזה שמקום בהרת כגרים הקילקי מרובע שהן ל"ו שערות׳ ומחית, לשון רפואה כמו עד חיותם, כי בשר חי הוא בשר בריא המרבים. כלומר בתוך הנגע יש בשר בריא שאינו לבן, והנגע מקיפתו מכל צד, זהו סימן טומא׳, ובפירוש רא"בע ז"ל ומחית פירש בשר חי׳ והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן, ורש"י ז"ל פירש סינימי"נט בלע"ז [בל"א געזונדהייט, היילונג]. שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למראה בשר, והנריהם כדבריגו, אלא שאין צורך שיהפך מקצת הלובן למראה בשר, שהרי גם אם מתחלה השאירה השאת בתוכה מקום בשר חי גם כן טמא, וכמו שיתבאר בסמוך, ורמב"ם ז"ל פירש ומחית בשר חי, לא כמו מבושל, כי אם חי, שגדלה חתיכ' בשר בתוך הנגע. ולא ידעתי טעמו, אלא מחיה בשר האדם עצמו, מקום שאין בו מראה נגע. לא בשר שגדל מחדש: (יא) צרעת נושנת היא, פי' רש"י ז"ל מכה ישנה היא תחת המחיה, והבורה זו נראית בריאה מלמעל׳, ותחתי׳ מלאה לחה, שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנ׳. ואם רש"י ז"ל אמר לפני זה שהמחיה סימן טומאה, אין דבריו סותרין זה את זה, אלא דבריו הראשונים דין תורה וגזרת המקום שמחית בשר חי סימן טומאה, ועתה מפרש שהכתוב נותן טעם לטומאת המחיה, שלא יאמר האדם שמחיה בשר חי ראוי שיהיה סימן טהרה, אלא סימן הוא לצרעת נושנת היא תחת הבשר החי, ועם זה הסירותי מעליו תלונת רא"מ ז"ל, ויש לפרש טעם הכתוב שהמחיה שבתוך הנגע סי' שיש צרעת נושנת שהתחזקה בבשר, ואינה נדחית לחוץ לגמרי, ולכן נשאר מקום חי שלא נתהפך ללובן או שנדחה הלובן לפנים, וחזר הבשר החי, ולדעתי דעת חכמינו ז"ל כן הוא שלמדו מזה בין שקדמ' מחיה לשאת בין שקדמה שאת למחיה, ומזבנו יתבין דבריהם: לא יסגרנו, הכהן בביאו לראות מה יהיה בו עוד, כי טמא הוא מוחל׳, וצריך לשלחו חוץ לשלש מחנות, וכן הדין בבהרת האמור למעל׳ (פסוק ג׳), ולא נכתב שם לפי שלהלן לא פי׳ עדיין דיני ההסגר. כך נראה לי: (יב) ואם פרוח תפרח הצרעת, למעלה אמר לא פשה הנגע בעור, ופשיון נגע הוא שנתפשט בעור יותר והפשיון בכל שהוא, וזה סימן טומאה. וכאן לא אמר שפרח הנגע, אלא ואם פרוח תפרח הצרעת. כלומר הצרעת שבגופו שהולידה בעורו הנגע נגרים, עתה פרחה בכל המקומות,

(יג) וְרָאָ֣ה הַכֹּהֵ֗ן וְהִנֵּ֨ה כִסְּתָ֤ה הַצָּרַ֙עַת֙ אֶת־כָּל־בְּשָׂר֔וֹ וְטִהַ֖ר אֶת־הַנָּ֑גַע כֻּלּ֛וֹ הָפַ֥ךְ לָבָ֖ן טָה֥וֹר הֽוּא׃ (יד) וּבְי֨וֹם

ת״א כלו סנהדרין ל״ז, א׳. נדה י״ט, א׳: וביום מ״ק ז׳, ב׳, וא׳ א׳. סנהדרין ל״ד, ב׳. נדה כ׳, א׳:

תרגום אשכנזי

(כג) דער פּריסטער זיהט, דאס זיער אויסזאטץ דאז גאנצע פלייש בעדעקט: זאָזאָלל ער דען שארען ריין שפּרעכען; ווען אללעס וויים געוואָרדען, זאָ איזט ער ריין. (יד) זאָבאלד זיך אבער געזונדעס פלייש דאראן צייגט, איזט ער

רש״י

(יב) מראשו. של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחי׳ נצר פירש שהמחיה סימן טומאה אלא שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד שמשופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו מחיה למדנו הכתוב שמטמא [ת״כ]: וביום. מה ת״ל

תרגום אונקלוס

מִסְנָא תִסְגֵי סְגִירוּתָא בְּמַשְׁכָּא וְתַחְפֵּי סְגִירוּתָא יַת כָּל מְשַׁךְ מַכְתָּשָׁא מֵרֵישֵׁיהּ וְעַד רִגְלוֹהִי לְכָל חֵיזוּ עֵינֵי כַהֲנָא׃ (יג) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא חֲפַת סְגִירוּתָא יַת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִידַכֵּי יַת מַכְתָּשָׁא כּוּלֵּיהּ אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר דְּכֵי הוּא׃ (יד) וּבְיוֹמָא דְיִתְחֲזֵי בֵיהּ

באור

והולידה בהן מראה נגע, שהלבינה ידיו ורגליו וכל גופו, מלשון הפרחה הגפן (שיר השירים ו׳ י״א), פרח מטה אהרן (במדבר י״ז כ״ג), שהנזע יוליד ענן ועליו רבים לגמול פרי, וכן פריח׳ הצרעת בעור: הצרעת, שיהא בפריחה אחד מד׳ מראות נגעים, פרט לבהק שאינו טהור בפריחה: וכסתה הצרעת את כל עור הנגע. כלומר את כל עור הגוף שבו הנגע, כמו שפי׳ מראשו ועד רגליו, מראש אדם זה ועד רגליו, וטעם שלא אמר את כל עורו, ירא׳ בעיני שבא ללמדנו שאין הפריחה צריכה להיות בנגע עצמו, כגון שהיה מראה הנגע כסיד או כקרו׳ ביצה, ומראה הפריחה כשלג או כצמר לבן וכסתה כל גופו, אע״פ שלא כסתה את הנגע, ועדיין עומד במראיתו טהור, וזהו את כל עור הנגע ולא הנגע עצמו, זהו לפי פשוטו. ורבותינו דרשו את כל עור הנגע, עור הראוי לקבל נגע, פרט לשחין המורד ולמכוה המורדת, פי׳ שחין ומכוה שלא נרפאו, ויש בהן ליחה ולא העלו קרום מלמעלה שאין מקומם מטמא במגעו מקומו׳ כאלו אינן מעכבים את הפריחה: מראשו ועד רגליו, כבר אמר את כל בשרו. ובא להוציא ראש וזקן ורגלים מראשו ולא תוך ראשו וזקנו, ועד רגליו ולא תוך רגליו, שאין צריך בהן פריח׳, כך הוא בנגעים פרק שני ובת״כ: לכל מראה עיני הכהן, פרט לבית הסתרים. שאינן נראין למראה עיניו כשאר מקומות הגוף, וזה מפורש במס׳ נגעים פ״ב: (יג) והנה כסתה הצרעת, צרעת האמור למעלה וכאן למדנו מכאן בת״כ שאין דין פריחה בשאת לבדו האמור בענין, אלא נוהג בכל המראות, ושאין לובן הפריח׳ צריך שיהיה מראה השא׳, אלא כל ד׳ מראו׳ מצטרפין בפורח לטהרו: וטהר את הנגע, וכל שכן הפריחה: כולו הפך לבן, כמו הנגע אז טהור, ולמדנו שהפריחה מטהרת בין שהוחלט אחר ראייה ראשונה, ובין שהוחלט סוף שבוע ראשונה, ובין שהוחלט בסוף שבוע שנייה, בין אחרי הפטור שפטרו בסוף שבוע שנייה, ונולד בה מחיה וטמאו ואח״כ פרח בכלו, וכן הדין בשער לבן, וכן בפסיון, אבל פורח מן הטהור טמא. כגון שבתחלה היה כלו לבן או שטהרו ופרח בכלו. הרי זה נגע טמא אם יש בה סימני טומאה האמורים למעלה, וכן משמעות הכתוב שאין פריחה מטהרת אלא כשיטהר על ידו את הנגע, לא הפורח בטהור: (יד) וביום הראות בו בשר חי יטמא, אם אחר שפרח בכלו חזר להראות בו במקום אחד בשר חי בכעדשה הוא טמא, ואע״פ שכבר למדנו שמחית בשר חי מטמא, אין זה אלא אם הוא בנגע שנאמר ומחית בשר חי בשאת (פסוק י׳), אבל עכשיו שהפריחה טהרתו, שוב אין בשר חי בנגע, שהרי אין בו עוד נגע, ולא תהיה המחיה סימן טומאה. לכן אמר שבהראות בו בשר חי הפריחה כלה תחשב כנגע, כמו בהרת גדולה בתחלתה, והמחיה בנגע טמא, כך נראה בעיני לפי הפשט. ורבותינו ז״ל למדו מזה שאע״פ שאין ראשי אברים שבאדם

הָרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא׃ (טו) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא׃ (טז) אוֹ כִי יָשׁוּב הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ (יז) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע טָהוֹר הוּא׃ פ שלישי (יח) וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין

אונריין. (טו) זאָ וויא דער פריסטער דאז געזונדע פֿלייש געוואהר ווירד, מוס ער איהן פֿיר אונריין ערקלעהרען; דאז געזונדע פֿלייש איזט אונריין, עס איזט דער אויסזאטץ: (טז) ווען אבער דאז געזונדע פֿלייש זיך ווידער פֿערענדערט, אונד וויס ווירד, זאָ זאָלל עס פֿאָר דען פריסטער קאָממען. (יז) ווען דער פריסטער ערקעננט, דאס דער שאדען וויס געוואָרדען, זאָ זאָלל ער איהן ריין שפרעכען; דא איזט ער ריין. (יח) ווען יעמאנד אין זיינער הויט איינע ענטצינדונג האט, זיא ווירד גע־

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרָא חַיָּא יְהֵי מְסָאַב׃ (טו) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת בִּשְׂרָא חַיָּא וִיסָאֲבִינֵּיהּ בִּשְׂרָא חַיָּא מְסָאַב הוּא סְגִירוּתָא הִיא׃ (טז) אוֹ אֲרֵי יְתוּב בִּשְׂרָא חַיָּא וְיִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וְיֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ (יז) וְיֶחֱזֵינֵּיהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפֵיךְ מַכְתָּשָׁא לְמִחְוַר וִידַכֵּי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא דְּכֵי הוּא׃ (יח) וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ בְּמַשְׁכֵּיהּ שִׁחְנָא וְאִתְּסֵי׃

רש״י

ללמד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל[מ״ק ט״ו ובכורו׳ ל״ו]: (טו) צרעת הוא. הבשר הזה. בשר לשון זכר: (יח) שחין. לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור [חולין ח׳]: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה

באור

מטמאין משום מחיה, אם פרחה לדעת בכולו, ונתגלו ראשי אבריו מחיה הוא וטמא, ורש״י ז״ל פי׳ הכתוב על מחיה שהוא בנגע שנראית בראשי אברים, אם נתגלה שפוע האבר ע״י שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שמטמא. ולפרושו אין כתוב זה מדבר על מחיה שנולד אחר הפריחה. לא כדברי רא״מ ז״ל: (טו) וראה הכהן, אע״פי שאמרתי יטמא, צריך שיראנו הכהן ויטמאנו. לפי שטומאת נגעים וטהרתן גזרת הכתוב שתהיה בכהן: הבשר החי טמא הוא. אבל שער לבן החוזר אחר הפריחה אינו מטמא, לפי שהמחיה סימן לרעת. כמו שאמר לרעת נושנת הוא ולכן מטמאה גם אחר שפרח בכלו. וזהו שאמר לרע׳ הוא: (טז) או כי ישיב. אם לא שישוב הבשר החי ונהפך ללבן, כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ״א ל״ו). אל תאמר מעתה יהא נדון כבהרת גדולה ויסגר בתחלה, אלא נדון כפורח בכולו אחר הטומאה וטהור: ללבן, ולא אמר וכסתה אותו. כל זהוא מראה לבן אפילו לבהק שהוא למט׳ ממראות נגעים. אע״פי שבתחלה אם נשאר מקום כמראה בהק לא כסתה הצרעת את כלו וטמא, אבל לבסוף שנהפך המחיה לבוהק טהור, כן למדנו מברייתא דת״כ: ובא אל הכהן, יבוא הדבר אל הכהן, שהרי מוחלט הוא בסימן המחיה, ואיך יבוא אל משכן הטהורים, אך בא עד לפני המחנה, והכהן יצא מחוץ למחנה. כמ״ש (פרשה י״ז ב׳). (יז) וראהו הכהן, את נגע המחיה: הנגע, מקום המחיה: טהור הוא, לפי שכלו הפך לבן טהור: (יח) ובשר כי יהיה בו בערו שחין, כשיהיה בגוף חולי כגון גרב או חזזית והשחיתו העור, או שחפת או דלקת וכיוצא. או שלקה באבן או בעץ ונעשה מכה והפסיד העור. וזהו שחין לשון חמום, שעל ידי כל אלה מתחמם הבשר ומשחית העור, כמו בלשון משנה אם שחונה תהיה גזומה, אבל אם נולד מחמת האור זהו מכוה האמורה למטה בענין: ונרפא, שאין המכה מוליא׳ עוד ליחה והעור הבריא, אבל כל זמן שמגלה ליחה. אין מקומו מטמא בנגעים, וזהו שקראו חכמים

ונרפא: (יט) והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ונראה אל־הכהן: (כ) וראה הכהן והנה מראה שפל מן־העור ושערה הפך לבן וטמאו הכהן נגע־צרעת הוא בשחין פרחה: (כא) ואם יראנה הכהן והנה אין־בה שער לבן ושפלה איננה מן־העור והיא כהה והסגירו הכהן שבעת ימים: (כב) ואם־

ת"א ונרפא סוטה ס', ח': שאת ב.ועות ז', ג':

תרגום אשכנזי

היילט;(יט) אן דעם ארטע דער ענטצינדונג אבער ענטשטייהט איינע ווייסע ערהאבענע שטעללע, אָדער איין האכראָטה אונד ווייסער פלעקקען, זאָ מוס עס דעם פריסטער געצייגט ווערדען. (כ) זיהט דער פריסטער, דאס דער שיין דאפאָן טיפער איזט אלס דיא איבריגע הויט, אונד דאז האאר איזט וייס געוואָרדען, זאָ זאלל איהן דער פריסטער פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעם אויסזאטצעס, דער אן דער ענטצינדונג אויסבליהט. (כא) זיהט אבער דער פריסטער, דאס קיין ווייסעס האאר דארין איזט, דער שיין איזט אויך ניכט טיפער אלס דיא איבריגע הויט, אונד זיא האט קיינען גלאנץ; זאָ זאָלל איהן דער פריסטער זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (כב) ווען עס זיך זאָן דער הויט אויסברייטעט, זאָ זאָלל עס דער פריסטער

רש"י

נגע אחר: או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם: מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנינותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע

תרגום אונקלוס

(יט) ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא: (כ) ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאבינה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאה: (כא) ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגרינה כהנא שבעא יומין: (כב) ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא

באור

שחין המורד: (יט) והיה במקום השחין, במקום שהיה תחלה שחין נולד עתה שאת לבנה או בהרת לבנה כלומר אחת מד' מראות נגעים: שאת לבנה, מלמד שהיא מטמא חלקה, בהרת לבנה אדמדמת מלמד שהיא מטמאה בפתוך, ומניין ליתן את האמור בבהרת בשאת, ואת האמור בשאת בבהרת, ת"ל נגע לצרעת, בת"כ: אדמדמת, שיש מראה אודם בלובן הנגע, פתוך ומעורב בשתי מראות. ובמשנה נחלקו תנאים במראה הפתוך, ואמר אדמדמת, כי המלות הכפולות עי"ן ולמ"ד שלהם יורו על ההפלגה, וכן פירשו רבותינו ז"ל ירקרק ירוק שבירוקין ואדמדם אדום שבאדומים, וכן כאן מראה אדום שבו צריך להיות אודם חזק, ולפי הפשט מלת אדמדמת. אע"פי שסמוכה לבהרת שבה גם על שאת ונאלו אמר שאת לבנה אדמדמת או בהרת לבנה אדמדמת, והכלל שכאן קורא הכתוב נגע לצרעת להשוותן זו לזו כמו שאמרו חכמים בת"כ, ולא בנגע שחין לבד מטמא הפתוך, אלא בכל נגעי עור בשר, וגכתב בשחין שדרכו להראות בו מראה זו, ואם נולדה בשאר המקומות ג"כ טמא, וכמו שהגיה תור' בשער לבן, דפס יון ובאחי', שקבע כל אחד בפרשה בפני עצמה: (כ) שפל מן העור, דא"בע ז"ל אמר שיש הבדל בין עמוק לשפל, וכן נראה בעיני, שתיהן עמוקים מן העור, אלא שעמוק נמוך יותר משפל, על כן הוא כתוב למעלה אצל בהרת עזה כשלג (פסוק ג'), אבל בהרת כהה ופתוך באודם אינו עמוק כמוהו, והיא שקרא הכתוב שפל מן העור: (כא) ושפלה איננה מן העור, פרשנוה למעלה שהיא בהרת שאינה כשלג אלא כסיד, ולפי שאין השפלות והעומק שיהן טומאה. שהרי שאת

פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ (כג) וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס רביעי שני
(כד) אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה

ת״א ואם תחתיה חמורה נ״ז, א׳: מכות סס ע״ב:

פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעס אויסזאטצעס. (כג) בלייבט אבער דער פלעקקען אן זיינער שטעללע, אונד האט זיך ניכט אויסגעברייטעט, זא איזט עס בלאס דיא נארבע דער ענטצינדונג; דער פריסטער זאלל איהן ריין שפרעכען. (כד) ווען יעמאנד איין בראנדגע־שוויהר אן זיינער הויט האט, אונד נאך דער היי־לונג דעס בראנדגעשוויהרס עגטשטעהט איין האכראטה אונד ווייסער, אדער איין ווייסער פלעק־

תרגום אונקלוס

יְהֵי מַכְתְּשָׁא הִיא׃ (כג) וְאִם בְּאַתְרַהּ קָמַת בַּהַרְתָּא לָא אוֹסֵיפַת רוֹשֶׁם שִׁחְנָא הִיא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא׃ (כד) אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בְמַשְׁכֵּיהּ כְּוָאָה דְנוּר וּתְהֵי רוֹשֶׁם כְּוָאָה בַּהַרְתָּא חִוָּרָא סַמְקָא אוֹ

רש״י

היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רשם שיחנא אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים [יחזקאל כ״א] רייטרי״ר בלע״ז (Retirer, Retraire צוזאממענציעהען, איינשרומפפען): צרבת. רייטרי״שמנט בלע״ז: (כד) מחית המכוה. שנימנצ״ט (כשנתרפאה) כשחיתה

באור

ותולדתה בגוונין. דבר זהוב, לפי שעדיין אינה שפלה אין בה שער לבן: והיא כהה, שהוא נגע חלוש מהוליד שער לבן, שהן תולדות של שאת ובהרת וכמ״ש ענין זה (פסוק ד׳ ו׳), ויוכל להיות שאחרי כן תעוז ותהפכנו על כן והסגירו, ועוד שמא תפשה ותטמא. ובתרגום יצ״ע מעול דהיא עמיא וזה כדברנו: (כב) ואם פשה תפשה בעור. העור האמור למעלה בעור שאין לא שפשתה בעור הבשר, ומחיה אינו סימן טומאה בנגע השחין. ולכן אין בענין רק שני סימני טומאה שער לבן ופשיון. וטעם הדבר אפשר לפי שהמחיה היא בשר חי בריא, וכאן אי אפשר שהרי המקום שחין, שאע״פי שנרפא, עדיין מקומה ללקת: נגע היא. הבהרת או השאת: (כג) ואם תחתיה, במקומה, כלומר שלא פשתה לעמוד במקום שלא היה קודם לכן תחתיה, ולולי שזאת כוונת המלה, אין לה פתרון כלל, שכל עומד באיזו מקום שיעמוד, עומד תחתיה, וכן והכהן המשיח תחתיו מבניו, כלומר במקומו, שממלא מקומו בגדולה. וזהו שאמר לא פשתה, לכן אפילו נשארה גדולה כמו שהיתה טהור, שהרי עמדה תחתיה. וטהרו. אבל נולד בה שער לבן אע״פי שלא פשתה טמא וזהו שאמר למעלה והיא כהה, הא אם בימי ההסגר העיזה להוליד שער לבן טמא, וכמו שהוכחנו למעלה: צרבת השחין הוא, אפשר טעם הוא למה אינו מחייבו הסגר שני, כמו בנגע עור בשר, לפי שאין זה אלא צרבת השחין, ומלת צרבת פי׳ רש״י ז״ל כתרגומו רושם שיחנא, אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר, כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חמום, כמו ונצרבו בה כל פנים רייטרי״ר בלע״ז, צרבת רייטישמ״נט בלע״ז [ובדפ״י כ״י עם דפ״בס ריט״ריט בלע״ז צרבת ריטרי״שמנט בלע״ז, והוא רעטיריעמענט מלשון צוזאממענציעהען איינשרומפפען)]. ורא״בע ז״ל אמר כטעם מוקד וחום ולהבת, והכל אחד. כי הכתוב מדבר בשחין שהעלה עור בקליפת השום ועדיין השחין בבשר. וכן אמרו בת״כ צרבת שתהא מקומה צרוב, ושיהא מקומה ניכר, ואמרו שחין ונרפא, נרפא ולא נרפא, וכן הוא אומר למטה צרבת השחין הוא, עד שתקרום כקליפת השום: (כד) מכות אש. שרשו כוה, וכן כויה תחת כויה (שמות כ״א כ״ה), ומכות במשקל מגנה עיר (יחזקאל מ׳ ג׳). וכויה במשקל כוסי רויה (תהלים כ״ג ה׳), והן שני משקלי שמות ובן הרבה: מחית המכוה. כל זמן שהעור מורד ומעלה לחה, אין מראות נגעים מטמאים בו. אבל כשמתחיל להעלות ארוכה ונגלד עליו עור כקליפת השום, אז מטמאים בו הנגעים, ועליו אמר מחית והיתה מחית המכוה. כמו שחין

אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ (כה) וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ (כו) וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ (כז) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ (כח) וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת

ת"א ומראה ב"ב ס"ד, א'. שבועות ו', ב'. חולין ס"ב, א'. בכורות מ"א, ב':

תרגום אשכנזי

קען; (כה) דער פריסטער זיהט, דאס דאז האאר אין דעם פלעקקען וויס געווארדען, אונד שיינט טיעפער צו זיין אלס דיא איבריגע הויט: זאָ איזט עס דער אויסזאַטץ, דער אן דער שטעללע דעם בראנדגעשווירס אויסגעבליהט, דער פריסטער זאָלל איהן פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאדען דעס אויסזאַטצעס. (כו) זיהט אבער דער פריסטער, דאס קיין ווייסעס האאר אין דעם פלעקקען איזט, דער שיין איזט ניכט טיפער אלס דיא איבריגע הויט, אונד ער האט קיינען גלאנץ; זאָ זאָלל איהן דער פריסטער זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (כז) דער פריסטער בעזיהט איהן אם זיבענטען טאגע ווידער. האט זיך דערזעלבע אין דער הויט אויסגעברייטעט, זאָ זאָלל איהן דער פריסטער פיר אונריין ערקלעהרען, עס איזט דער שאַדען דעס אויסזאַטצעס. (כח) בלייבט אבער דער פלעקקען אן

תרגום אונקלוס

חִוַּרָא׃ (כה) וְיֶחֱזֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְהָא אִתְהֲפִיךְ שַׂעֲרָא לְמִחְוַר בְּבַהַרְתָּא וּמֶחֱזָהָא עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא סְגִירוּתָא הִיא בִּכְוָאָה סַגִּיאַת וִיסַאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא׃ (כו) וְאִם יֶחֱזִינַּהּ כַּהֲנָא וְהָא לֵית בְּבַהַרְתָּא שְׂעַר חִוָּר וּמַכִּיכָא לֵיתַהָא מִן מַשְׁכָּא וְהִיא עֲמְיָא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (כז) וְיֶחֱזִינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אִם אוֹסָפָא תוֹסִיף בְּמַשְׁכָּא וִיסַאֵב כַּהֲנָא יָתֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הִיא׃ (כח) וְאִם בְּאַתְרַהָא קָמַת בַּהַרְתָּא

רש"י

המכוה הפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה [חולין ק'] נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס: בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין

באור

ונדפא, ודומה לזה פי' רש"י ז"ל מחית המכוה שיכימי"נט כשחיתה המכוה נהפכה לבהר' פתוכה או לבנה חלקה, וסימני שחין וסימני מכוה שוין הן, ולמה חלקן הכתוב, לומר שאין מצטרפין זה עם זה, נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס, וכן הוא בת"כ: בהרת, וכן שאת כמו שפירש בשחין: (כה) עמק מן העור, בעבור בהרת לבנה, ולעיל נגד אדמדמת אמר שפל ולמדין זו מזו: (כו) ושפלה איננה, וכל שכן שאיננה עמוקה, ונגד אדמדמת דבר, שאפי' פתוכה וכהה צריכה הסגר, וכל שכן לבנה חלקה: כהה, פרשנו למעלה לפי שהיא חלש', לשון אחר כמראה הסיד, ואפשר שעוד תעב ותהפוך שער לבן או תפשה על כן צריכה הסגר. וכן תרגום יב"ע מעול דהיא עמיא, לשון ספק בעבור שהיא עתה כהה, והזמן יגיד מה יהיה בה, (כז) ביום השביעי, להסגרו שפשה יטמאנו, ובשחין אמר סתם ואם פשה תפשה בעור (פסוק כ"ב) שאם ראהו ביום השביעי שלא פשה, וטהר אותו, ואח"כ חזר ופשה הרי הוא טמא, כמו בנגעי עור בשר כמבואר למעלה (פסוק ז'), ושחין ומכוה דין אחד להם ולמדין זו מזו: (כח) והיא כהה, חלושה שלא הפכה שער לבן, כמו והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור (פסוק

לֹֽא־פָשְׂתָ֥ה בָעוֹר֙ וְהִ֣וא כֵהָ֔ה שְׂאֵ֥ת הַמִּכְוָ֖ה הִ֑וא וְטִֽהֲרוֹ֙ הַכֹּהֵ֔ן כִּֽי־צָרֶ֥בֶת הַמִּכְוָ֖ה הִֽוא׃ פ חמישי

(כט) וְאִישׁ֙ א֣וֹ אִשָּׁ֔ה כִּֽי־יִהְיֶ֥ה ב֖וֹ נָ֑גַע

זיינער שטעללע, האט זיך ניכט אויסגעברייטעט אין דער הויט, אונד האט קיינען גלאנץ; זאָ איזט עס בלאָס דיא פּאָס בראנדגע־שוויהר ערהאבענע שטעללע, דער פּריסטער זאָלל עס ריין שפּרעכען, דען עס איזט דיא נארבע דעס בראנדגעשוויהרס. (כט) איינע מאנס־אָדער פּרויענספּערזאָן, דיא איינען שאדען האט אם

תולדות אהרן ואיש קידושין ל"ה, ג':

תרגום אונקלוס

לָא אוֹסִיפַת בְּמַשְׁכָּא וְהִיא עַמְיָא עֵימַק כְּוָאָה הִיא וְיִדַכְּיִנֵּיהּ כַּהֲנָא אֲרֵי רוֹשַׁם כְּוָאָה הִיא׃ (כט) וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ

רש"י

נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער

באור

י), ושם פרשנוהו. חולשתה מטהרתה, ואינה צריכה להסגר פעם שנית. ויפה תרגם יב"ע והיא עמיא, לא כמו שתרגם הראשון מטול דהיא עמיא, כי הראשון נתינת טעם, והשני ודאי שלא הפך שער לבן. שאם בימי הסגר נולד שער לבן, אע"פ שלא פשתה טמאה: **שאת המכו' הוא**, זאת השאת אינה נגע אלא של מכוה הוא, ובשחין לא נאמר כן, לפי שבשחין אמר שתיהן שאת לבנה או בהרת לבנה. ובמכוה זכר לבד בהרת לכן חתם שאת המכוה היא, שדין אחד לבהרת ולשאת: **צרבת המכוה הוא**. פרשנו למעלה שהוא מחום המכוה, ונותן טעם למה שאת המכוה טהורה, לפי שהיא רק צרבת המכוה: **(כט) ואיש או אשה**, זכר בנתקים איש או אשה, לפי שאמר בראש או בזקן, הייתי אומר מי שאפשר בו נתק זקן מטמא, אשה שאין לה זקן, לא תטמא אפי' בנתק הראש, הוצרך להזכיר שתיהן. בראש לאיש או אשה, או בזקן לאיש: **בו**. האיש עיקר: **בראש או בזקן**, הכתוב מחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר, שזה סימנו בשער לבן. וזה סימנו בשער צהוב, שנהפך שער שחור שבו לצהוב, נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער מפי' רש"י ז"ל, הבין רמ"בן ז"ל שכוונת רבינו כי נגע הנתק נראה במקום שער, שעדיין שערות הראש או הזקן במקומם ופרשת ואיש כי ימרט ראשו מדבר כשינשרו השערות ויקרח הראש יהיה טהור מטומאת נתקים, ותמה עליו כי הראש והזקן בעוד השיער עליהן אינן מטמאין במראות נגעים כלל, ולדעתי נגע שבמקום שיער שאמר רבינו ז"ל אינו אלא תאר הראש והזקן שהן מקומות המגדלים שער, אבל עכשיו מקום הנגע פנוי משער, שזהו עצמו הנגע שנתקו השערות ממקומם. וכן זה שאמר נתק הוא, כך שמו של נגע שבמקום שער, אין כוונתו שהיא שם בלי פתרון. לפי שהשער עדיין צומח בו וכמו שהבין רמ"בן ז"ל, אלא ששם נגע זה נתק בעבור שנתק השער ממקום זה, שהוא סימן הנגע, לא כנגעי עור בשר ששמותיהן שאת ובהרת בעבור מראותיהן כי נגע הראש והזקן טומאת הנתק, לא מראה הלבן כי תטמא' בכל המראות, לבן שחור וירוק. ולכן נקרא שמו נתק. וכן מה שאמר רבינו זה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב, אין כוונתו שלענין המראות טוב לדעת עור בשר שמטמא בד' מראות הנראין תחת השיער, כמו שהבין רמ"בן ז"ל. ותמה עליו שדבריו סותרים זה את זה שלהלן (פסוק מ"ב), פי' לא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות בהרת ותולדתה ושאת ותולדתה, אבל כוונתו הבדל על סימן טומאה שלהן, שעל ידו הוא מוחלט, שבנגעי עור בשר שער לבן מחליטו, ובנגע שבמקום שיער, שער צהוב מחליטו, כי המראות לבד אינן מטמאין. ואולם מלשון לא כמראה נתקין של מקום שער משמע שגם בנגע הנתק יש שנוי מראה, אלא שאין צריך להיות ממראות נגעים של עור בשר, אלא כל המראות שוין בנתק בין לבן בין ירוק בין שחור. וכמו ששנו בתוספתא הנגעים מטמאים בכל המראו' אפי' לבנים בשחור ושחורים בלבן ומטמאים בשער צהוב דק שמראיו כתבנית הזהב, ועדיין אין אנו יודעים מה בין פרשה זו של נתקי הראש שיטמאו בכל המראות ושער צהוב לפרשת ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא, שמטהרו מטומאת נתקין, ומטמאו במראות נגעי עור בשר ובפשיון ובמחיה, ובשתיהן מקום הנגע קרוח ונתוק מן השער, ואומר רמ"בן ז"ל שהנתק הוא כאשר

בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן: (ל) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן

קאפפע אדער אם בארטע; (ל) דער פריסטער בעזיהט איהן, אונד ער שיינט טיפער צו זיין אלס דיא איבריגע היט, אונד איזט דיננעס גאָלדגעלבעס

תרגום אונקלוס

מַכְתָּשָׁא בְּרֵישׁ אוֹ בְדִקְן: (ל) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מֶחֱזָהָא עֲמִיק מִן מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוּמַק דַּעְדַּק. וִיסָאֵב יָתֵיהּ

רש"י

צהוב: (ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו

באור

יאמר אמצעות הראש, והשיער מקיף את הנתק מכל צד, וקרחת וגבחת הוא שיאמר אחורי הראש כלו, או שיאמר מפאת פניו כלו, ואין סביבות הנגע שער כלל, אז אינו נידון בסימני ראש וזקן, ורבינו שמשון מקוצי ז"ל פי' שמריטת שער של נתק עתיד לחזור, וזהו לשון נתוק כמו ונתיק וכלות (פרשה כ"ב כ"ד), נתקו כפות רגלי הכהנים (יהושע ד' י"ח). אבל קרחת וגבחת שנאמרה בהן המריטה, הוא שאין השיער עתיד לחזור, שישאר הראש חלק ומלובן. כעין נחשת ממורט (מ"א ז' מ"ה), וכמו ברק מרוטה (יחזקאל כ"א י'), ואין זה נתק אלא קרח הוא גבח הוא וטהור. וכשיבוא בקרחת וגבחת נגע לבע' יטמא כנגע עור בשר, באחת מד' מראו' נגעים ובסימני מחיה ופשיון, ואמר שרמזנו זה בקצרה, כאשר דעתנו בפי' הכתובים בעז"ה:

(ל) הנגע. מראה שנתחדש בראש או בזקן במקום שנתקו שערותיו משונה מעור הראש או הזקן: מראהו עמק מן העור, זה מראה בהרת עזה כשלג, לא שצריך להיות אחת ממראות נגעים בנתק, אבל בא ללמדנו שאע"פי שיש בו מראה בהרת עזה, אין צורך שיהיה שערה הפך לבן, אבל טמאה בשער צהוב דק, ואם הפך לבן אינה מטמאה בנתק, וקרוב לומר שדבר הכתוב בהווה, כי דרך מראה בהרת העמוקה מן העור, להפוך בנתק השער לצהוב, ועל כן אמר תחל' שבהיות בנתק מראה עזה זו שהפך לשער צהוב שהוא טמא, ואח"כ זכר אם אינה עמוק' ובכלל זה כל המראות המשונות מן העור, שכלן מטמאין בנתק, אם הפכו שער צהוב, או פשו בעור טמא, וזה דומה לסדר שאמר הכתוב בראש הענין בנגעי עור בשר. והבן: שער, מיעוט שער שנים: צהב, זורח כמראה זהב, [וכתב רש"י צהוב כמו זהוב אורב"לא בלע"ז, ונראה שהוא מלשון אחר, בל"א (גאָלד), אלא שאין התיבה מדוקדקת כראוי, ובכ"י שבידי אינו]: דק, כך רגיל להיות שער הנתק חלוש ודק, ובת"כ שנו דק לקוי קצר דברי ר' עקיבא, ר' יוחנן בן נורי אמר אפילו ארוך: נתק הוא. אין ספק שיש הבדל בין שרש נתק לשרש מרט, אבל אין נראה בעיני שהוראת נתק על נתיקת שער החוזר וצומח, והוראת מורט על שער שאינו חוזר וצומח וכדברי ר"ש מקוצי ז"ל, שהרי כן נשם ואכל נשם ראוי לחזור ולצמוח, וכמו שאמר רמב"ם ז"ל (הלכות ט"צ פ"ה ח'), ונקרא קרחת וגבחת, אבל ההבדל שביניהן הוא המבדיל בטעם שתי פרשיות הללו. והוא על דרך זה. נתק נקרא אם מחמת חולי הצרעת שבבשר, אבד השער את כחו, ונעשה דק עד שכשיגעו בו ביד נפרד באמצעיתו, מלשון כאשר ינתק פתיל הנעור' בהריחו אש (שופטים י"ז ט'), והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קהלת ד' י"ב). שכן דרך חוט חלש דק להנתק לחצאין, וזהו נגע הנתק, שצרעת הראש גברה עד שהודקו מקצת שערות הראש עד שינתקו במשמוש היד, ונתקים גם נופלים משרשם, ולכן הניתוק הזה לבדו סימן צרעת הוא, יהיה מאיזו מראה שיהיה. ובפרט, השנייה המדברת במריטת שער הוא כשהשערות נופלין ממקו' חבורן, מחמת חולי או זקנה או שאכל סם שהשירן, והשערות הנופלים שלמים וגסים כבתחלה ואינן נתקים מאליהן במשמוש היד לחצאין, כמו ולחיי למורטים (ישעיה נ' ו'), שממרט ועוקר מן הזקן שערות בריאות ושלמות, והנתק הוא נגע צרעת הראש והזקן ומטמא בשער צהוב, כי אי אפשר לנתק אלא על ידי צרעת הראש, אבל המריטה יקרה גם לבריאים או מחמת חולי שאין בו צרעת, ולפי שזאת היא מחלת הנתק שהשער שעליו דק דק, לכן יהפוך מקצת שער דק לצהוב, כמו שבמראה עור' בשר יהפכנו ללבן, ואותו שער צהוב דק לקוי וחלוש. ואין צורך לצרעת הראש והזקן שיהיה בו אחת מד' מראות נגעים אבל מטמא בכל המראות, שעל כל פני' על ידי חולי הנתק משתנה העור ממראיתו, וזוהי ענין התוספתא שהבאנו למעל', ועם זה נכון הכל: צרעת הראש, הנתק הזה בא מצרעת הראש או הזקן וטמא, וחכמים למדו מכאן

נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא: (לא) וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים: (לב) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין

האאר דאראן: זאָ זאָלל איהן דער פריסטער פֿיר אינריין ערקלעהרען; עס איזט דער באָזע גרינד, דער אויסיאטץ אם קאָפף, אָדער אם בארטע. (לא) ווען אבער דער פריסטער דען שאדען דעס גרינדעס בעזיהט, אונד פֿינדעט, דאס צוואר זיין שיין ניכט טיפֿער איזט אלס דיא איבריגע הויט, עס איזט אבער אויך קיין שווארצעס האאר דאראן; זאָ זאָלל דער פריסטער דען שאדען דעס גרינדעס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (לב) אם זיבענטען טאגע בעזיהט דער פריסטער דען שאדען ווידער. פֿינדעט ער, דאס דער שאדען דעס גרינדעס זיך ניכט אויסגעברייטעט, אויך קיין דיננעס גאָלדגעלבעס האאר דאראן, אונד דער שיין דעס גרינדעס ניכט טיפֿער איזט אלס דיא איבריגע הויט.

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא אוֹ דִקְנָא הוּא: (לא) וַאֲרֵי יֶחֱזֵי כַּהֲנָא יַת מַכְתַּשׁ נִיתְקָא וְהָא לֵית מֶחֱזָהָא עָמִיק מִן מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יַת מַכְתַּשׁ נִיתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין: (לב) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יַת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא

רש"י

של נגע שנמקו השער (ת"כ): (לא) ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקין כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': (לב) והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא:

באור

שאין בהרת ושאר מראות נגעים מטמאים בראש שאינו קרח, אמרו נתק הוא צרעת הראש או הזקן הוא אין לראש ולזקן טומאה אלא מטומאה נתקין לבד, כלומר אין לראש ולזקן שיש עליו שיער טומאת צרעת, אלא טומאת נתקין לבד, אבל קרחת וגבחת דומה לנגעי עור בשר, שהרי חלק הוא כעור הבשר: (לא) וכי יראה הכהן, בתחלה והנה אין מראהו עמק מן העור, אע"פי שמראהו אינו עמוק מן העור, וגם אין בו שער צהוב, וזו אין צריך לומר שכבר אמר שהשער צהוב סימן טומאה. אבל בא ללמד שכל המראות שוין בנתק, ואין צורך שיהיה בו אחת מארבע מראות נגעים, שהרי למעלה בנגעי עור בשר אמר ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור (פסוק ד'), הוסיף לבנה שלא נטעה לומר שגם שאר המראות מטמאין וכמו שפרשנו שם, א"כ כאן שסתם לומר והנה אין מראהו עמוק מן העור, ולא אמר לבנה, למדנו שמטמא בכל המראות: ושער שחר אין בו, מיעט שער שנים, הא אם היה בו שער שחור טהור ואינו צריך להסגר, שהשער השחור סימן טהור הוא בנתקים, כמו שאמר ושער שחור צמח בו כדפא הנתק, אלא כל שערות הנתק נעשים דק דק למראה צהוב, או לדקותן וחולשתן נופלים מעיקרן לכן צריך הסגר לראות אם יפשה או יצמח בו שער צהוב: (ל) ודנה לא פשה הנתק, הא אם פשה טמא, ואין הכתוב אומר לא פשה הנגע, לפי שאין הפסיון תלוי בנגע, שהוא מראה שנתחדש בעור ע"י הצרעת שיגדל. אלא אומר והנה לא פשה הנתק, שהוא חולשת השיער ונפילתו מן העור, שבו תלוי הפסיון, שאם נתקו יותר הרי הוא טמא: ולא היה בו, כשראהו עתה שער צהוב, שאם צמח בו שער צהוב בשבעת ימי הסגר טמא: ומראה הנתק. אפי' גם מראה הנתק אין עמוק מן העור. אע"פכ צריך הסגר שני, והוא הדין אם היה עמוק מן העור, אלא שהכתוב דבר בהווה, שאם הוא מראה בהרת עזה העמיקה, יהיה בו שער צהוב דק, וכמ"ש (פסוק ל'): (לג) והתגלח, בהתפעל, לפי שאין גלוח זה כגלוח שביום טהרתו.

עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ (לג) וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ (לד) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס

ג׳ רבתי

תולדות אהרן והתגלח סס ל׳, ח׳:

(לג) זאָ זאָלל דערזעלבע זיך שעערען לאססען, דיא שטעללע, וואָ דער גרינר איזט, מוס ער אבער ניכט בעשעערען, אונד דער פריסטער זאָלל דען גרינר נאָכמאהלס זיבען טאגע איינשליסען לאססען. (לד) אם זיבענטען טאגע בעזיהט ער איהן. פינרעט ער, דאס דער גרינד זיך ניכט אין דער הויט אויסגעברייטעט, אונד דער שיין ניכט טיפער איזט אלס דיא איבריגע הויט, זאָ זאָלל איהן דער פריסטער ריין שפרעכען. ער וואשט זיינע קליידער אונד

רש״י

(לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב [ת״כ] כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא

תרגום אונקלוס

אוֹסֵיף נִיתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר סוּמָק וּמֶחֱזֵי נִיתְקָא לֵית עָמִיק מִן מַשְׁכָּא: (לג) וְיִגַּלַּח סַחֲרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִיתְקָא לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: (לד) וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת נִיתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף נִיתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזָהָא לֵיתוֹהִי עָמִיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וְיִצְבַּע

באור

שנאמר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו, שצריכה להיות בכהן ובתער, וזו בעצמו ובכל אדם ובאיזו דבר שירצה, והוראת ההתפעל על הפועל והמקבל כאחד וכפי דבורנו: ואת הנתק לא יגלח. אמרו חכמים בת״כ וכי מה יש בו, אלא סמוך לנתק לא יגלח, והטעם כדי שיוכר פשיון הנתק, וכן שנינו (נגעים פ״י ה׳), כיצד מגלחין את הנתק, מגלח חוצה לו, ומניח שתי שערות סמוך לו, כדי שיהא ניכר אם פשה, ואם כן מלת ואת כמו ועם שהוא אחד משמושיו, כלומר השער שעם הנתק לא יגלח, וכן תרגם אונקלוס ז״ל ודעם נתקא לא יגלח, ולצד בנתק המוסג׳ יש לומר וכי מה יש בו, שאילו היא בו שער צהוב לא היה מסגירו, שהוא מוחלט, ואילו היה בו שערות ממראות אחרות שחור או ירוק היה מטהרו, אבל בנתק עמו אפשר שיש שערות רבות מראה צהוב דק, וזהו מסכים לדברנו בפי׳ מלת נתק, שאינו כמו מריטה שנופלים השערו׳ כלם מן השורש, בעודם חזקים ובריאים, אלא דק לקוי ונפרך, ולכן נאמר מלת ואת, שמשמעו מורה גם על הנתק עצמו, לפי שהוא גם ל״ת על נתקין טמאים שיש בהן סימן טומאה של שע׳ צהוב שלא יגלחנו, וראיה מת״כ מניין לתולש סימני טומאה מתוך נגעו שעובר בל״ת ת״ל ואת הנתק לא יגלח, והוא כפשוטו שלומד מזה לנתק שיש בו שער צהוב, לא על המגלח השער שהניח סמוך לו, שהרי אין זה תולש סימני טומאה, והרב בעל משנה למלך שחשב להוכיח ממשנה דלעיל שאין מראה הנתק משונה ממראה העור, שאם תאמר שמשונה במראהו מה צורך להניח שער סמוך לו, כדי שיהא ניכר אם פשה, והרי ניכר הפשיון במראה כמו פשיון בנגע עור בשר, ולא היא, כי אין הפשיון במראה, אלא בנתק עצמו. וכאמרו והנה לא פשה הנתק (פסוק ל״ג), ולכן צריך שער סמוך לו להכיר הפשיון, ורש״י ז״ל פי׳ מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה, שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגלוח, ודבריו תמוהים בעיני, כי הפשיון הוא בשער הסמוך שאם נתקו גם הם ונשרו הרי זה פשיון, ומה ענין מקום הגלוח לכאן? ועוד פשיון המראה נודע גם אם יגלח הכל. כמו נגע עור בשר, ואין ספק שמאם יפש׳ ואילך איזו תלמיד כתב כן על הגליון וטעה, כי לשון רש״י ז״ל בשני כ״י שיש ביד הרב המעתיק נר״ו אינו כתוב רק מניח שני שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה: (לד) ומראהו איננו עמוק מן העור, אין הדבר תלוי במרא׳ וכמו שאמרנו. ופתרונו נכון על פי דברנו למעלה (פסוק ל׳), שבהיות מראהו עמוק מן העור מהפך השער לצהוב, ולפי שבסוף הפסג׳ הדבר

בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ (לה) וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טׇהֳרָתוֹ׃ (לו) וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃ (לז) וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר

איזט ריין. (לה) פֿערברייטעט זיך אבער דער גרינד אין דער הויט, נאכדעם ער ריין געשפראָכען וואָרדען; (לו) דער פריסטער בעזיהעט איהן, אונד פֿינדעט דאס דער גרינד זיך אויסגעברייטעט: זאָ האט דער פריסטער ניכט ערשט נאך דעם גאָלדגעלבען האאר צו זעהען, ער איזט אונריין. (לז) איזט דער גרינד זאָ געבליבען, וויא ער וואר, אונד עס איזט שווארצעס האאר דאראן געוואכסען, זאָ

תרגום אונקלוס

לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: (לה) וְאִם אוֹסָפָא יוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: (לו) וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסֵיף נִיתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמַק מְסָאָב הוּא: (לז) וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִיתְקָא וּשְׂעַר אוּכָם צְמַח בֵּיהּ אִתַּסִי נִיתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ

רש"י

למקום הגילוח: (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: (לו) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומר ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אור"פלא בלע"ז (Or pâle, בלאַססעס אָדער בלייכעס גאָלד): טהור הוא וטהרו הכהן. הא

באור

תלוי בפשיון או בשער צהוב, שבאחת מהן שנתחדש טמא. והפשיון מפורש והנה לא פשה הנגע, אבל שער צהוב לא נזכר, אמר ומראהו איננו עמוק, כלומר שלא הגיע להוליד שער צהוב: וכבס בגדיו, כמו בנגעי עור בשר אחר הסגר שני: (לה) ואם פשה יפשה. אע"פי שהפשיון בתחל' אינו סימן טומאה. אם פשה אחרי טהרתו. אל תאמר עתה כנגע חדש הוא, ולא יטמאנו הפשיון שבא בתחלה, אלא דינו כפשיון הבא בימי הסגר ומטמא. אבל שער צהוב שנתחדש אחר הפטור אין צריך לומר שהוא טמא כי שער צהוב בין בתחלה בין בסוף לעולם סימן טומאה: (לו) לא בקר. לשון בקר אור שנבדלים בו צורת הדברים, וכן לא יבקר בצורת הנתק לראות אם שער צהוב צמח בו, וכמו שאמרנו ששער צהוב טמא וודאי, אלא יטמאנו בפשיון לבד: (לז) ואם בעיניו עמד הנתק. לפי הפשט שב על פסוק שלפניו שפשה הנתק בעור והרי הוא טמא, אמר ואם בעיניו עמד הנתק. שלא הלך לו הפשיון. אם שער שחור צמח בו נרפא הנתק וטהור', שהרי אי אפשר לפרש שעמד בעיניו ולא פשה. שאם הוא בסוף הסגר שני, גם אם לא צמח בו שער שחור טהור שכן אמר למעלה וטהר אותו הכהן, ואילו פירש הכתוב דין שער שחור אבל סוף הסגר ראשון. לא ידענו ששער השחור מטהר גם טמא מוחלט, עכשיו שהכתוב אחר פשיון שמחליטו לטומאה, ידענו ששער שחור מטהר המוחלט וכל שכן המוסגר, והכתוב שב גם על כל האמור בענין, שאפילו מראהו עמוק מן העור ובו שער צהוב דק, גם אם עמד בעיניו. ולא הלך לו שער צהוב. אלא שצמח בו, שער שחור, נרפא הנתק וחוזר ומטהרו אחר שיה' מוחלט. וכן בתחלה אם יש בו שער שחור, אע"פי שיש בו שער צהוב איננו מטמא, כמבואר (פסוק ל"א), ואין כן בצרעת עור בשר. ששתי שערות לבנות מטמאין אע"פי ששחורות הרבה בו. לפי שסימן הצרעת היא נתיקת השיער, וכיון שצומחות שערות בריאות אין כאן עוד נתק, על כן הוסיף נרפא הנתק: שחר. דבר בהוה בשערות הבחורים על הרוב שחורות, והוא הדין ירוק אדום ולבן כל שאינו צהוב דק מטהרו: צמח בו. מחדש כמו ויחל שער ראשו לצמח (שופטי' ט"ז כ"ב) כי נפילת שער הנתק איננה כנפילת שער מזקנה שאינה חוזרת וצומחת, אלא כשעבר חולי צרעת הנתק, ישוב העור לצמח שער בריא המראה הנהוגה לאדם זה, אבל שער צהוב פעמים לא צמח בו אלא הנתק הפך אותו לשער צהוב, ולכן אמר ובו שער צהוב דק, ולא אמר שצמח בו: וטהרו הכהן, לפי שאמר טהור הוא, כסבור אתה שילך לביתו, והכתוב מדבר במצורע מוחלט לאחר

הוא וטהרו הכהן: ס (לח) ואיש או־אשה כי־יהיה בעור־בשרם בהרת בהרת לבנת: (לט) וראה הכהן והנה בעור־בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא פרח בעור טהור הוא: ס ששי שלישי (מ) ואיש כי ימרט ראשו

איזט דער גרינד געהיילט; ער איזט ריין, דער פריסטער זאָלל איהן ריין שפרעכען. (לח) איינע מאנס - אָדער פֿרויענס- פערזאָן, דיא אן איהרער הויט פֿלעקקען האט, ווייסע פֿלעקקען; (לט) דער פריסטער זיהט, דאס אין דער הויט ווייסע פֿלעקקען זינד, דיא קיינען גלאנץ האבען, זאָ איזט עס איין פֿריזעל־אויסשלאג, דער אין דער הויט הערפֿאָר געבליהט האט; ער איזט ריין. (מ) ווען איינעם דיא

רש"י

טמא שטהרו הכהן לא טהר [נ"ק ז']: (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק. כמו לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוס"ו (Rosso, איט. ראָסה) בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לח: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור

תרגום אונקלוס

כהנא: (לח) וגבר או איתתא ארי יהי במשך בשרהון בהרן בהרן חורן: (לט) ויחזי כהנא והא במשך בשרהון בהרן עמין חורן בוהקא הוא סגי במשכא דכי הוא: (מ) וגבר ארי יתר

באור

הפשיון ודיני להטהר ככל הכתוב בפרשת זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו, על כן הוסיף וטהרו הכהן, כלומר זה שאמרתי טהור הוא לפי שנרפא, ומעתה יטהרנו הכהן בצפרי' ובתגלח', ובת"כ אמרו טהור הוא וטהרו הכהן, הא טמא שטהרו הכהן אינו טהור: (לח) ואיש או אשה, אחר שהשלים דיני נגעים עור בשר וסימניהם, ודיני נגעי שחין ומכוה, ודיני נגעי ראש וזקן, הודיע עתה שהמראות שצריכין הסגר, והמחליטין בסימני טומאה הם מקרו' בילה ולמעל', כמו שקבלו חכמים בפי' שאת או ספחת או בהרת, אבל כל מיני לובן שהן למטה מקדוס בילה או שאר המראות אינן צריכין הסגר, וזה ענין פרשה זו. ותאמרו איש או אשה, ידענו שהאשה שוה לאיש בכל נגעי עור בשר, וכלן מטמאין בה עד מראה בהק שהוא טהור: בעור בשרם, הן נגעי עור בשר, כי לדעת הראש והזקן שהוא הנתק מטמא בכל המראות כמו שאמרנו: בהרת, כבר פרשנו שאין ל' בהרת על הלובן העז אלא כתם יהיה איך שיהיה, והפרש' הזאת ראיה לדברינו, שהיא מדברת מבהק שהוא למטה מקדוס בילה וקוראו בהרות. גם רש"י ז"ל פי' בהרות, חברבורות: בהרות לבנות, אמר לשון רבים, שאפי' יש בו בהרות רבות אינן מטמאין אותו וכל שכן אחת. ואמר לבנות. שאפילו הם מראה לובן אינן מטמאין, וכל שכן אם מראו' אחרות: (לט) בהרות כהות לבנות, פי' רש"י ז"ל שאין לובן שלהן עז אלא כהה, ואין מלות כהה בכל מקום שוה בטעמו, שהרי בהסגר שני של לדעת עור בשר נאמר והנה כהה הנגע, אפילו עז טהור וכמו שפרשנו שם, כי אין כהה לבד על כהיית מראה, אלא על כל רפיון, פעמים רפיון מראה, ופעמים רפיון הנגע שאין בכחה להביא סימני טומאה. וכאן קורא כהות אותן הבהרות שהן חלושות בלובן למטה ממראה קדוס בילה, ואפשר שכן דעת בעל הטעמים שסמך בנגינה כהות לבנות. להורות שמדבר על חולשת מראה הלובן, שהוא למטה מד' מראות המטמאות, ואילו הי' שב על הנגע, היה לו לסמוך בנגינה בהרות כהות, ולהפריד מהן מלת לבנות, והנה: בהק הוא. כמין לובן הנראה בבשר אדום שקורין רוס"ו, [והוא רוס"א ובל"א] (ראָטהקאָפּף), בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק, כאיש עדשן, שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לח כן פי' רש"י ז"ל, ולא מצאנו מלה זאת במקום אחר בכתבי הקדש. אבל בל' חכמי' ז"ל השתמשו בשרש זה על הזהר, ואמרו, מבהיק מסוף העולם ועד סופו ואונקלוס ז"ל פתר בהרת בהרא, ובהק תרגם בוהקא אבל יב"ע תרגם בהרת בהקא, ובהק תרגם נחר שהוא לשון לובן, כמו אתונות צחורות (שופטים ה' י'), צחר נחר, ואפשר כמו שאמרה תורה על מראות

קֵרֵחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ (מא) וְאִם מִפְּאַת פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר הוּא׃ (מב) וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ בַגַּבַּחַת

האארע אויספאללען, זא איזט ער איין קאהלקאפף: ער איזט ריין. (מא) פאללען איהם אויף דער זייטע זיינעם געזיכטס דיא האארע אויס, זא איזט ער איין פארדערקאהלקאפף, ער איזט ריין. (מב) צייגט זיך אן דער קאהלען הינטער-אדער פארדערזייטע איין

תרגום אונקלוס

שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קָרֵחַ הוּא דְּכֵי הוּא׃ (מא) וְאִם מִקָּבֵיל אַפּוֹהִי יְתַר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוּשׁ הוּא דְּכֵי הוּא׃ (מב) וַאֲרֵי יְהֵי בְקָרְחוּתָא אוֹ

רש"י

מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקו' שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן אדמדם.

באור

נגעים שבעור וטמאו הכהן לנגע הוא (פרשה י"ב), אמרה על מראות כהות הללו, שאין שבתן לנגע אלא בהק יש בבשר זה, והוא פרח בעור ועשה בהרות הללו, ולכן טהו' הוא, ואינו צריך להסגירו כלל: (מ) ואיש. בין איש בין אשה, ולא נאמר איש אלא לענין שלמטה איש פורע ופורס ואין אשה פורעת ופורסת' כך אמרו בת"כ: ואיש כי ימרט ראשו. כבר פרשנו כי מריטה היא נפילת השער ממקום שגדלו, ועודם שלמים ובריאים, לפעמים יקרה כן מחולי, או מן הזקנה או שאכל סם שמשיר השער, ועל כלם אמר כי ימרט ראשו בנפעל על ידי סבה, בין שאין השער עתיד לחזור, בין שעתיד לחזור, כל זמן שהראש ממורט הרי הוא קרח וטהור ממראה נתקין, וכן פירש"י ז"ל טהור מטומאת נתקין, שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקו' שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון, וכבר אמרנו (פסוק כ"ט) שאין דעת רש"י ז"ל שבמקום הנתק יש שער, אלא שהראש והזקן מקום גדול שער, לבד מקו' הנת' שנתקו קצת השער מחמת נגעת, אבל קרחת וגבחת שאינו מחמת נגעת, נדון הראש והזקן כעור הבשר שאינו מקום גדול שיער, ומטמא בד' מראות נגעים ובסימניהם, והוא פשוטו של מקרא, יאמר שאם נשרו שער הראש מחמת חולי או זקנה. אינו צריך הסגר כמו נתק לראות אם יצוא בו שער צהוב או פשיון, אלא קרח הוא טהור הוא, כלומ' שאין נפילת שער זה מצרעת, כי השערות הנופלים בריאים וחזקים כדרכן, לא כשער הנופל מצרעת הנתק שהן דקים נפרכים ונתקים בשמוש היד: ראשו. לא זכר הזקן שאין מדרכו להמרט ודבר בהווה. וסוף סוף דין אחד להן: (מא) ואם מפאת פניו, משפוע קדקוד כלפי פניו קרוי גבחת, ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל, ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת. כן פירש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, וחלקן הכתוב לקרחת וגבחת אע"פ ששתיהן טהורים. לומר שאין מצטרפין זה עם זה. ואין פושין מזה לזה, חצי גריס קרחת וחצי גריס גבחת אינן מצטרפין. וגריס באחד מהן סמוך לשני אין הפשיון בשני מטמא: גבח הוא. המלה הזאת לא נמצאת רק בפרשת צרעת הראש ונגעי בגדים, וכן אמר רא"בע ז"ל גבח אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת, והוא שם התואר ולפי שקרחת נופל על כל מקום קרוח שבראש, צריך טעם למה משפוע קדקד כלפי אחוריו קורא קרחת, ותארו קרח, ומשפוע קדקד כלפי פניו קורא גבחת ותארו גבח. ואפשר לומר שאחורי הראש מקום שיער בכל אדם, לכן כשימרט יקרא קרח, אבל מפאת פניו בני אדם רבים שפדחתם גבוה והולך חלק למעלה ותארו גבח, כמו הרים גבנונים (תהלים ס"ח י"ז), על גבי חרשו חורשים (שם קכ"ט ג'), בעל מצח גבוה, או בעל פנים גבוהים, ולכן גם מי שפדחתו קרחה ושערותיו מכסים אותו, כשימרטו נקרא גבח: (מב) נגע לבן אדמדם, פתוך כמו או בהרת לבנה אדמדמת (פסוק י"ט), והוא הדין כל הנגעים של ד' מראות מטמאים בקרחת וגבחת, שהרי אמר לפנינו כמראה צרעת עור בשר, ואפשר שדבר בהווה שדרך נגעי הראש להיות מראה פתוך, וכמו שבכל פרשת נגעים דבר בהווה וכמו שפרשנו בכל מקום: צרעת פרחת הוא, אמרו רבותינו צרעת מלמד שהיא מטמאה במחיה. פורחת מלמד שהיא מטמאה בפשיון. היא מלמד שאינה מטמאה בשער לבן, ותמה על רש"י ז"ל שכתב בשער לבן מחיה ופשיון, וראיתי בלשון רש"י בשני כ"י שביד החכם המעתיק נר"ו, באחד כתוב מחיה ופשיון, ולא נזכר שער לבן, ובשניה כתוב לבד

נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ (מג) וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר בָּשָׂר׃ (מד) אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ

ת"א בקרחתו סה ע"ב. נדה י"ט, א': צרוע סוטה כ"ג, ב'. ערכין ג', א'. כריתות ח', ב':

תרגום אשכנזי

דונקעלראָטה אונד וויי־סער שאַדען, זאָ איזט עס דער אויסזאַטץ, דער אן דער קאהלען הינטער־אָדער פאָרדערזייטע אויס־געבראָכען. (מג) ווען איהן דער פריסטער בעזיהט, אונד פינדעט, דאס איינע דונקעלראטהע אונד וויי־סע שטעללע זיך ערהאָבען אן דער קאהלען הינטער־אָדער פאָרדערזייטע דיא זאָ אויסזיהט וויא דער אויסזאַטץ אין דער הויט; (מד) זאָ איזט דער מאַן אויסזעטציג, ער איזט אונריין. דער פריסטער מוס איהן אונריין שפרע־

רש"י

פתוך. מנין שכל המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו. ומה אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה' צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות שאת ותולדותי' בהרת ותולדת': (מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים ת"ל טמא יטמאנו לרבות

תרגום אונקלוס

בְּגָלוּשְׁתָּא מַכְתַּשׁ חִוַּר סָמוֹק סְגִירוּת סַגְיָא הִיא בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בְגָלוּשׁוּתֵיהּ׃ (מג) וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא עָמִיק מַכְתָּשָׁא חִוַּר סָמוֹק בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בְגָלוּשׁוּתֵיהּ כְּמֶחֱזֵי סְגִירוּת מְשַׁךְ בִּשְׂרָא׃ (מד) גְּבַר סְגִיר הוּא מְסָאַב הוּא סַאָבָא יְסָאֲבִינֵּיהּ כַּהֲנָא בְּרֵישֵׁיהּ

באור

אלא כסימני נגע עור בשר, ולא נזכר בו שער לבן מחיה ופשיון, ושניהם טועים, אבל ברש"י שלנו איזו תלמיד טועה הוסיף שער לבן, וראוי למחקו: (מג) והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת, כמו נגע השאת. כלומר הנגע אשר בשאת, כי מראה השאת איננה מטמאה, עד שיהיה בו סימן טומאה, וכאן צריך להיות מחי' בשאת. או לאחר הסג' יפשה. ולפי שלא נתפרשו סימני טומאת נגעי הראש בפרשה, שלא תאמר שהמראה עצמה מטמא בקרחת וגבחת, אמר והנה שאת הנגע. ללמד שהמראה ענין בפני עצמו, והנגע ענין בפני עצמה, וכמו שאתם כמראה צרעת עור בשר האמורה בפרשה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת שצריכה להיות לה אחת מד' מראות נגעים, וצריך שיולד בה סימן טומאה ונדון בשתי שבועות, וכן דין נגעי קרחת וגבחת, לא כמראה צרעת האמורה בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד, ולא כמראה נתקין שאין מטמאין בשאת ובהרת ותולדותיהן אלא בכל המראות. ולמעלה (פסוק י"ט) אמר בהרת לבנה אדמדמת. וכאן אמר שאת הנגע, למדנו גם לשאת שמטמאה פתוך, וכן תולדותיהן, ואולי גם כאן דבר בהווה שרגיל נגע הראש להיות שאת פתוך, ובעור הבשר בהרת פתוכה: (מד) איש צרוע. בכל הפרשה תלה הטומאה בנגע לא באיש, שאמר (פסוק ג') נגע צרעת הוא, ולא אמר איש צרוע הוא, וכן (פסוק ח'), וטמאו הכהן צרעת היא, לא אמ' צרוע הוא וכן במחיה ובשחין ובמכוה ובנתק, לפי שעד כאן דבר על משפט הנגע מראותיו וסימניו. ועכשיו שפסק, מדבר על משפט האיש בעל הנגע, שלא תאמר שנגע הצרעת הטמאה היא על־אבר אחד מן הגוף, ואע"פ שמטמא את בעליה, יסתיר מקום הנגע ודיו, אלא איש צרוע הוא, כלו צרוע. וזה פי' וטעם למקרא שלאחריו והצרוע וגו': טמא יטמאנו הכהן, אע"פ שאמרתי טמא הוא, צריך שיטמאנו הכהן ויאמר לו טמא אתה, כמו שבארנו בר"ה הענין (פסו' ג'): בראשו נגעו, לפי הפשט איננו שב על נגעי הראש שסיים בהן, כי מקרא שאיננו צריך הוא, ועוד מה בין נגע הראש לנגעי עור בשר בענין זה, בכלן נאמר וטמאו הכהן, אבל יוזר על כל הנגעים האמורים בפרש', שבעל הנגע הוא איש צרוע וטמא, ודינו כאמור למטה בענין, כי

הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃ (מה) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ (מו) כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר

תולדות אהרן והצרוע מגלה ח', ב'. מ"ק י"ד, ב'. סוטה כ"ג, ב'. ערכין ג', א'. כריתות ח', ב': בגדיו מ"ק כ"ו, כריתות א'. ס: שפם מ"ק טו. סנהדרין כ"ו, א': וטמא שבת ס"ז, א'. מ"ק ה', א'. סוטה ל"ב, ב'. ב"ק ל"ח, ב', חולין ע"ח, א'. נדה ס"ו, א': כל ימי מגלה כ"ח, א'. נדרים נ"ו. א'. מנחות ה', ה', וי"ט א'. ערכין ט"ו, ב'. כריתות ע', ב':

כען, ער האט זיינען שאדען אם קאפף. (מה) איין אויסזעטציגער, דער דען שאדען האט, זאלל צעררייססענע קליידער טראגען, זיין הויפטהאאר ווילד וואכסען לאססען, ביז איבער דען ליפפענבארט איינגעהיללט געהען, אונד אונריין! אונריין! אויסרופען. (מו) זא לאנגע ער דען שאדען אן זיך האט, דער אונריין מאכט, זאלל ער אויך אונריין זיין; ער זאלל

תרגום אונקלוס

מַכְתָּשֵׁיהּ: (מה) וּסְגִירָא דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ יְהֵי פְרִיעַ וְעַל שָׂפָם כַּאֲבִילָא יִתְעַטַּף וְלָא תִסְתָּאֲבוּן לָא תִסְתָּאֲבוּן יִקְרֵי: (מו) כָּל יוֹמִין דִּי מַכְתָּשָׁא בֵיהּ יְהֵי מְסָאַב

רש"י

את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגומר: (מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל. שער השפתים גרנון בלע"ז (Grenon, Granus, greno) איטטעלאטיין. קנעבעלבארט, שנורבארט): וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ"ק ה'): (מו) בדד

באור

בראשו נגעו, כמו דמך בראשך שהוא חייב בדמו שגרם זאת לעצמו, וכן הוא במעשיו גרם לעצמו הנגע, שעי"כ בדד ישב נבדל מבני אדם וכמו שאפרש בסמוך, [א"ה אע"פכ נראה שהוא מוסב על נגעי הראש, שבהן הוא מדבר, ולפי שדינו משונה מדין לדעת מקום השער, אמר בראשו נגעו, כלומר אין הנגע הזה מובדל מנגעי שאר הגוף. אלא שהוא בראש, ואחרי שאין שם שער, דין אחד לו עם נגעי עור בשר]: (מה) והצרוע, כפי פירושו על בראשו נגעו, יהיה וי"ו והצרוע משמש כמו כי, לפרש בראשו נגעו שלפניו, כלומר זה שאמרתי. בראשו נגעו שמעשיו גרמו לו הצער הזה, לפי שהאיש הצרוע אינו דומה לשאר הטמאים. אלא בגדיו יהיו פרומי' וגו': אשר בו הנגע, מצרעתו פרח בו נגע. לא צרעת בלי נגע, ורבותינו דרשו אפי' כה"ג מצורע שנצטוה על פרימה ופריעה, צריך לקרוע ולפרוע: פרומים, קרועים, וכן אמרו בת"כ: פרוע, פי' רש"י ז"ל מגודל שער, ופרשתיו (פרשה יו"ד ו'), אבל חכמים נחלקו בזה, ומה שפרשנו הוא דעת ר"א, ור"ע מדמהו לבגדיו יהיו פרומים, שהן חוץ לגוף, אף ראשו יהי' פרוע חוץ לגוף, שיגל' ראשו ויסיר הסודר מעליו, ול' פרוע נופל גם על זה, כמו פריעת מילה, וכן ופרע הכהן את ראש האשה.(פ' נשא) שיסיר שמלת ראשה ויסתיר שערה, ושתיהן במשמעות המלה: ועל שפם יעטה, חופה ראשו כאבל, בת"כ, ואמר רא"בע ז"ל למעלה מהשפה, וה"מ מהסודר, והעד ולא עטה שפמו, ויפה פי' רש"י ז"ל שפם. שער השפתים, גרנון בלע"ז, [א"ה לא מצאתי התיבה הזאת בלשון צרפת], כי שפה ושפתים נופל על הבשר האדום שסביבות הפה, ושפם הוא מקום שער השפתים. ויצוה שיכסה הראש עד הפה, כי פיו פתוח שיקרא טמא: יעטה, בבגדיו מבודדת עוטה אור מפי' רא"בע ז"ל, ויאמר עוד שלא יזיק ברוח פיו. ואין זה הטעם כי בדד ישכון אלא בעבור אבלות, כמו פרימה ופריעה. וכן ת"א ז"ל ועל שפם כאבילא יתעטף: וטמא טמא יקרא, יקרא לבני אדם המתקרבים אליו, טמא אני טמא אני סורו ממני או לפי שיושב עטוי ראש ואינו רואה, יקרא טמא טמא. שלא יתקרב אדם אצלו לחשוב שהוא אבל, לכן יודיע שהוא טמא, ומלת יקרא גם על קורא בקול גדול להשמיע למרחוק. כמו הרימותי קולי ואקרא (בראשית ל"ט ע"ו), ושאר הטמאין חייבין גם כן להודיע אל הקרב אליהן שהן טמאין, כמו שאמרו בת"כ, אלא שהן אומרים סמוך אליהן, והמצורע העטוף בראש יקרא טמא טמא: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא, אין טומאתו ליתים כמו נוגע במת או בשרץ, אלא פעם

הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ׃ ס (מז) וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד פִּשְׁתִּים׃ (מח) אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־

ת"א בדד ברכות כ"ה, א'. פסחים ס"ז, א'. זבחים קי"ז, א'. ערכין ט"ז, ב': בבגד צמר שבת כ"ו, ב'. מנחות ל"ט, ב'. בכורות י"ז, א': בעור שבת כ"ח, א':

אײנזאם בלײבען, זײנע װאָהנונג זאָלל אױסערהאלב דעם לאגערס זײן. (מז) אין געװאנד, אין װעלכעם זערשאדען דעם אױסזאטצעס ענטשטעהט, אין װאָללען אָדער לײנען געװאנד, (מח) אין דער קינטטע אָדער אים אײנשלאג פֿאָן לײנען אָדער װאָללע, אָ ער אָלעדער, אָדער אן ארבײט אױס לעדער.

תרגום אונקלוס

מְסָאַב הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יְתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא מוֹתְבֵיהּ׃ (מז) וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן׃ (מח) אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ

רש"י

ישב. שלא יהו טמאים יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות [פסחים ס"ז]: (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה

באור

זמן רב פעם קצר, ותלויה בנגע, שכל הימים שהנגע בו יטמא, כי טומאתו יוצאת מגופו, וכן בזב וזבה שנאמר כל ימי זוב טומאתה (פרשה ט"ו כ"ה), על כן הוסיף טמא הוא, כלומר גופו טמא, ואיך יטהר בימים, וכן אמר בזבה טמאה היא, וזהו שתרגם יב"ע יהא מסאב מטול דמסאב הוא: בדד ישב, חמור מכל הטמאין שנאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במדבר ה' ב'), מחנה לכל אחד ואחד, טמא מת משתלח ממחנה שכינה, זב משתל' גם ממחנה לויה, חמור מהן מצורע שמשתלח גם ממחנה ישראל על כן כתוב בדד ישב, שלא יהא הטמאין האחרים יושבים עמו. ואילו כתב לבד בדד ישב, היה מתפרש שישב בביתו בחדר לבד ואין איש עמו כמו ישב בדד וידום כי נטל עליו (איכה ג' כ"ט) על כן הוסיף מחוץ למחנה מושבו מרוחק מכל בני אדם, ואין זה אלא אם משתלח חוץ לשלש מחנות שאם יושב בעירו כמו טמא מת וזב אינו בדד. ואמרו רבותינו ז"ל מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד, הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל, ודרשה זו ראויה לפרושנו על בראשו נגעו והבן: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת, אין זה בטבע ולא כמנהגו של עולם, וכן נגעי בתים, אבל אלגע אלהיט היא בהשגחה פרטית על ישראל, כמו שכתב רמב"ם ז"ל בסוף הלכות ט.מאת צרעת, שהיה אות ופלא בישראל להזהירן מל"הר, שהמספר ל"הר משתנות קורות ביתו, ואם אינו חוזר משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן, אם לא חזר בו משתנים הבגדים שעליו, ואם עדיין עומד ברשעו משתנה עורו וינטרע, ויהיה מובדל ומפורס' לבדו, והאריך שם. גם רמ"בן ז"ל בפרושו לפסוק זה האריך בו, ולפי שאינו נוגע לפשוטו של מקרא לא אעתיק דבריהם: בבגד צמר או בבגד פשתים, והבגד כלל, צמר ופשתים פרט, אין בכלל אלא מה שבפרט, שאין טומאת נגעים רק בצמר ופשתים. ואין צמר אלא של רחלים, לא צמר גמלים וארנבים ונוצה של עזים, ואילו נאמר וכי יהיה נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים, לא אמרתי אלא שכלו צמר או כלו פשתים עכשיו שנאמר והבגד לרבות את הכלאי', ומה פשתים לבנה כברייתו אף צמר לבן, לא רחלים בעלי צבעים, ולא שתיהן הצבועים ביד אדם: (מח) או בשתי, הוא החוט ההולך לאורך הבגד: או בערב, הוא החוט העובר בו לרוחב, ומלת בשתי מן שת לי אלהים, (פ' בראשית) כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), שהוא יסוד הבגד, והערב ההולך לרחבו נקרא כן לפי שמעורב ומחוטין כלם: לפשתים ולצמר, של פשתים או של צמר. כן פי' רש"י ז"ל, או שהן מוכנים לעשות מן בגד פשתים או בגד צמר, [א"ה שמוש הלמ"ד כמו שהודעתיך פעמים רבות, סימן כללי בין שיהיה פשתים או צמר וכן לכל אשר יעשה העור

מְלֶאכֶת עוֹר׃ (מט) וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק ׀ אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃ (נ) וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנָּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ (נא) וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃

(מט) דיא שאראפטע שטעללע זיהט דונקעל־גרין אויס אָדער דונקעל ראָטה: איכ געוואנדע, אָדער אים לעדער, אין קעטטע, אָדער איינשלאג, זאָ וויא אן אללערלייא לעדערן גערעטהע; זאָ איזט עס דער שאדען דעס אויסזאטצעס, אונד מוס דעם פריסטער געציינט ווערדען. (נ) דער פריסטער בעזיהט דען שאדען, אונד מוס איהן זיבען טאגע פערשליסען לאססען. (נא) אם זיבענטען טאגע בעזיהט ער איהן ווידער. פינדעט ער, דאס דער שאדען זיך אויסגעברייטעט אים געוואנדע, אין קעטטע אָדער איינשלאג, אדער אים לעדער, אין אללען קונסטארבייטען, וואָצו דאז לעדער געברויכט ווירד; זאָ איזט עס איין שעדליכער אויסזאטץ, ער איזט

תרגום אונקלוס

בְּמַשְׁכָּא אוֹ בְּכָל עֲבִידַת מְשַׁךְ׃ (מט) וִיהֵא מַכְתָּשָׁא יָרוֹק אוֹ סָמוֹק בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְמַשְׁכָּא אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְכָל מָאן דִּמְשַׁךְ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיִתְחֲזֵי לְכָהֲנָא׃ (נ) וְיִחֱזֵי כַּהֲנָא יַת מַכְתָּשָׁא וְיַסְגַּר יַת מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (נא) וְיִחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אֲרֵי אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְמַשְׁכָּא וּלְכֹל דִּי תִתְעֲבִיד מַשְׁכָּא

רש״י

בו מלאכה: או בכל מלאכת עור. שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת ממארת. לשון סילון ממאיר [יחזקאל י״ח] פויי״נט

באור

למלאכה דלהלן (פסוק נ״א): בעור, זה עור שלא נעשה בו מלאכה, כן פירש״י ז״ל כלומ׳ שלא נעשה ממנו כלי, אבל נעשה בו תקון. עוד פרט אם אינו מעובד: מלאכת עור, פירש״י ז״ל זה עור שנעשה בו מלאכה, כלומר שנעשו ממנו כלים, אבל עורות שדולה לעשות מהן רצועות לסנדלים ולא עשאן עדיין, אינן מטמאין בנגעים, ואין אלו אלא עורות הנדלי׳ באדן, אבל עורו׳ חיות הים אינן מטמאין בנגעים, מת״כ: (מט) ירקרק או אדמדם, כן הוא מראה נגעי הבגדי׳, ואמרו בת״כ יכול כל מראה ירוק ת״ל ירקרק ירוק שבירוקין, יכול כל מראה אדום, ת״ל אדמד׳ אדום שבאדומים, וכן כתב רש״י ז״ל בפירושו, ופרשתיו (פסוק י״ט): בבגד או בעור, כבר אמורים למעלה, וחזר ופרטן והפך מן הסדר האמור למעלה, ידאה לפי הפשט לפי שאמר ירקרק או אדמדם, טעינו לומר שהאחד מראה נגע למר ופשתים, והשני מראה נגע העור, חז׳ וכתבן וסמך עור לבגד, וכלי עור לשתי וערב, שאתי המראות נוהגין בכלן: נגע צרעת הוא, אלה המראות הם נגע צרעת שאמרתי עליו והבגד כי יהיה בו נגע צרעת ואינו צריך עוד סימן טומאה לטמאו, כמו נגעי עור בשר שצריך שער לבן או מחיה או פסיון, ואם אין אחת מאלה אינו נגע צרעת אפי׳ מראה עזה כשלג, ובבגדים כשעומד במראהו בהסגר שני טמא בלי סימן אחר: (נא) כי פשה הנגע בבגד וגו׳, חזר לפרוט כלן, ולמדו רבותינו שבא ללמד אפילו אין הפסיון סמוך לנגע אלא כל מקום שפשה בבגד או בשתי וכו׳ נקרא פסיון ומוחלט לטומאה, לא כמו בנגעי עור בשר, אלא שהפסיון הסמוך בכל שהוא, והרחוק כגריס, וזה פשה הנגע, שיהי׳ הפסיון הרחוק כשיעור נגע: צרעת ממארת הנגע, פי׳ רש״נס ז״ל כמו סילון ממאיר וקוץ

(נב) וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי ׀ אוֹ אֶת־הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ (נג) וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ (נד) וְצִוָּה

תולדות אהרן ושרף יב:ות ק"ב, ח':

תרגום אשכנזי

אונריין. (נב) מאן זאָלל דאז קלייר, קעטטע אָדער איינשלאג, אין וואָללע אָדער ליינען, זאָוויא דאז לעדערנע גערעטהע, וואָראן דער שארען זיין ווירד, פערברעננען; עס איזט איין שעדליכער אויסזאטץ, ער מוס פערבראננט ווערדען. (נג) זיהט דער פריסטער אבער, דאס דער שאדען אים געוואנדע, אין קעט־טע אָדער איינשלאג, אָדער לעדערנען גערעטהע

תרגום אונקלוס

לַעֲבִידְתָּא סְגִירוּת מְחַסְרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאָב הוּא׃ (נב) וְיֵיקַד יַת לְבוּשָׁא אוֹ יַת שִׁתְיָא אוֹ יַת עַרְבָא בְּעַמְרָא אוֹ בְכִתָּנָא אוֹ יַת כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ (נג) וְאִם יֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ׃ (נד) וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יַת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ שִׁבְעָא

רש"י

בלע"ז (Poignant,) חיט. Pugnente סטעכענד). ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) בצמר או בפשתים, של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר [פסחי' ס"ה]. אומריות ל' שפה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע. יכול

באור

מכאיב, וכן המארה והמהומה, לשון קללה והפסדון. אבל רש"י ז"ל פי' לשון סילון ממאי' פוינ"ט בלע"ז (ובל"א לוגעטפילט, שטעכענד), וכן אמר רא"בע ז"ל כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ, יהיה ממאיר כמו מכאיב, והר"ש הב' במלת ממארת שרש ואינה מגזרת מארה. וכן דעת רד"ק ז"ל בשרשים ששרשו מאר וכן נכון. ולדעתי אמר כן בנגעי הבגד, לדמותו לסילון ממאיר שלא יגלה לכל, כי נגעי עור בשר אע"פי שמחליטין לטומאה, יש תרופה ורפואה לאחר זמן, כאמרו נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (לקמן י"ד ג'), אבל בגד מוחלט אין לו תקנה אלא ישרף וזהו צרעת ממארת, כמו הקוץ והסילון ששורף ישרפו, כן הבגד המנוגע הזה באש ישרף, וכמו סילון שהוא ממאיר לאח', שבני אדם נגפים בו, כן זה צרעת ממארת לאח', שמכלה את הבגד כלו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו לשון רש"י ז"ל, ופי' רא"מ ז"ל שכוונתו שבי"ת בצמר בפשתים, כבי"ת והנותר בבשר ובלחם כמו מן, מן הבשר ומן הלחם, וכן ביום השמיני והלאה, כמו מיום השמיני והלאה, וכן בצמר או בפשתים, מצמר או מן הפשתים. וסוף סוף מקרא שאינו צריך הוא שהוא מפורש למעלה, וצריכין אנו לדרש' רבותינו ז"ל שבא להוציא את האומריות שאם יש אימרא לבגד ממין אחר, אינו נשרף עמו. וכן שנינו (נגעים פרק י"א י'), חלוק שנראה בו נגע. מציל את האומריות שבו, אפילו הן ארגמן, כלו' וכל שכן זהב וכסף שאין מינן מטמאים בנגעים כלל, וכן נראה מפשוטו של מקרא שהוסיף אשר יהיה בו הנגע, כלומר החלקים שיש בו טומאת הנגע, וזהו בצמר או בפשתים או את כל כלי העור, שהן לבדן מקבלין טומאת הנגע: צרעת ממארת הוא. אפשר שחזר לומר כן, לתת טעם למה תשרף, ולא יוכל להשליכה למקום טמא, ואמר שיהא צרעת ממארת לאחרים, כמו סילון ממאי' המכאיב לאחרים. ואם לא ישרף אפשר שיזיק לבגד אחר שיתחל ממנו הנגע: (נג) לא פשה הנגע בבגד. לא פשיון סמוך ולא פשיון רחוק: (נד) וכבסו, כל כביסה נכתב

הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ שביעי רביעי (נה) וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי ׀ הֻכַּבֵּס

זיך ניכט אויסגעברייטעט האט ; (נד) זא זאלל דער פריסטער בעפעהלען, דאס מאן דאז שטיק וואשע, ווארן דער שארען איזט ; אונד מאן זאלל עס נאכ־ מאהלס זיבען טאגע פערשליסען, (נה) פינדעט דער פריסטער, נאכדעם דער שאדען געוואשען

תרגום אונקלוס

יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ (נה) וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא

רש"י

מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופש' הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בתורת כהנים ומשמעותיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו באחת הפחתים [שמואל ב' י"ז] כלומר שפל' היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותי' או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהולך למדה שוה מכאן לפריחה בבגדים שהיא טהור' נאמרה קרחת וגבח' באדם ונאמרה קרחת וגבחת

באור

על בגדים: והיא ללבן הבגדים מכתמיהן ומכל שחרורית הנדבק בהם, ונעשית על ידי נתר ובורית וכיוצא, כמו אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני (ירמי' ב' כ"ב), וכן כאן יצוה הכהן שיכבסו בגד המנוגע הזה בנתר ובורית להסי' ממנו כתם הנגע: את אשר בו הנגע, את הבגד או השתי או הערב שבו הנגע, ואילו אמר וכבסו את הבגד היה צריך לפרש או את השתי או את הערב או את העור, זהו לפי פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו יכול הנגע לבד, ת"ל את אשר בו הנגע, הא כיצד יכבס מן הבגד עמו, שאילו הבגד כלו, היה אומר וכבסו את הבג', ואילו הנגע לבדו היה אומר וכבסו את הנגע. (נה) הכבס את הנגע, פי' רא"בע ז"ל שם הפועל שלא נזכר שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף. והדבר כן הוא, רק שהוא מורכב, שאם הוא מן הנפעל היה ראוי להיות הִכָּבֵס, אבל הכבס מורכב עמו ההתפעל התכבס, וכן אמר רד"ק ז"ל בשרש זה הכבס מקור מורכב מההתפעל וממה שלא נזכר פועלו מהנוסף, ושתי פעמים יש נמצאה זו ההרכבה הזאת, ושלשה פעמים בלי הרכבה. ומליצה עמוקה היא, כי הוראת הנפעל על ידי אמצעיים, והן הדברים שמכבסים בו נתר ובורית וכיוצא, ומהוראת ההתפעל על ההפך והדמיון, כמו יש מתעשר, יש מתרושש, הנה נתחכמה וכיוצ', והכביסה היא שמלבנ' הבגד ומעביר כתמיו, לכן בפסוק זה שאמר והנה לא הפך הנגע את עינו, לא היה כאן כבוס', על כן הרכיב המלה מהנפעל והתפעל, שהכבס בנתר ובורית מכבסים, ולא כובס אלא התכבס בדמיון, שלא נשתנה מראהו, ולפי שדעת הכהן היה שיסור ממנו הנגע ע"י הכבוס. אמר וכבסו: והנה לא הפך הנגע את עינו, לא נהפך למראה אחר שאינו מטמא, כגון לשחור או לתכל', שאילו הפך טהור אע"פי שפשה, ואם מירוק שבירוקין נעשה ירוק זהו כהה האמור בענין (פסוק כ"ו), שדינו יקרע ויציל הבגד, וכל החלוקות הללו כלל רש"י ז"ל באמרו לא כהה ממראיתו. פי' דבריו שעדיין ירוק שבירוקין או אדום שבאדומין, אבל כהה להיות ירוק או אדום, וכל שכן שהפ' עינו למראה טהור אין דינו בשריפה, ויש הפך עינו ואינו טהור, כגון שנהפך מירקרק לאדמדם ומאדמדם לירקרק ששניהן סימני טומאה, ועל זה אמרו בברייתא דת"כ הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו. כלומר שהפך ממראה טמא למראה טמא אחר ולא פשה, וכל שכן אם פשה, רב יהודה אומר על זה נאמר והסגיר את הנגע שבעת ימים, שנדון כנגע חדש וצריך הסג' כבתחל', ואפילו פשה אין הפסוק מטמא בתחלה, וחכמים סוברים שהוא כעומד בעינו, ואיני קורא הפך את עינו שיטהר אלא כשנהפך למראה טהור, וזהו ששנינו (נגעים י"א ד') נשתנה ופש' נשתנה ולא פשה כאילו לא נשתנה רב יהודה אומר יראה בתחלה. ואם כן נמצא' לא הפך הנגע את עינו ולא פשה כלל למדין הימנו, שאם לא הפך ולא פשה טמא. כל שכן לא הפך ופשה, ולמדנו

את־הנגע והנה לא־הפך הנגע את־עינו והנגע לא־פשה טמא הוא באש תשרפנו פחתת הוא בקרחתו או

ותולדות אהרן בקרחתו זבחים כ׳, ב׳. נדה י״ט, א׳:

תרגום אשכנזי

ווארדען, דאס ער זיינע פארבע ניכט פערוואנדעלט, אונד זיך אויך ניכט אויסגעברייטעט האט; זא איזט דאז שטיק אונריין, אונד מוס פערבראננט ווערדען: עס איזט איינע צעהרונג אן דער אונרעכ-

תרגום אונקלוס

בנורא תוקדיניה תברא היא בשחיקותיה או בחדתותיה:

רש״י

בבגדים מה להלן פרח בכולו טהו׳ אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישני׳ וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחה לשון אחורי׳ והגבחת לשון פנים

באור

שאם הפך עינו למראה טהור בין לא פשה בין פשה טהור הוא, ואם הפך למראה טמא, לחכמי׳ לא הפך עינו, ולר׳ יהודה הפך עינו ואינו בשריפה, אלא נגע חדש הוא ויראה כבתחלה, ואם לא הפך עינו למראה אחר, אלא שנעשה מיגוק שבירוקין ומאדום שבאדומים ירוק או אדום, זהו שפירש לפניו והנה כהה הנגע: פחתת הוא, פי׳ רש״בם ז״ל לשון מאדה שמפחי׳ ומחס׳, וכן אמר ראב״ע ז״ל אין לו אח במקרא והיא ידועה בלשון רז״ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו, וזה תמוה, שלמעלה כבר אמר צרעת ממארת היא, ומה טעם לחזו׳ ולאמרו ולשנות מלשון מארה ללשון מארה אחרת, ועוד שאינו נמצא בלשון הקדש, גם בלשון חכמים לא מצאנו משקל פחתת, ורמב״ן ז״ל פי׳ לשון גומא, כמו בפחת ובפחתים, כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין, וכן אמרו בברייתא׳ פחתת שיהו כל מראה שוקעין. כלו׳ עמוקי׳ כמונחים בפחת, ובסמוך אפרש: בקרחתו או בגבחתו, תרגם אונקלוס ז״ל בשחיקותיה או בחדתותיה׳, ופי׳ רש״י ז״ל דבריו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים, כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו, שהקרחת לשון אחורים, וגבחת לשון פנים, כמו שאמר ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא, והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו, ור׳ אלי׳ מזרחי ז״ל פי׳ בשם המפרשי׳ קרחת משמע שנקרח מן המוכין שעליו שהוא ישן, וזהו בשחיקותי׳, ובגבחתו חדש שעדיין המוכין בגובין עליו, כמו בגבחתו ה״א וחי״ת מתחלפין, ורא״בע ז״ל אמר בשם הגאון שפי׳ בקרחת הפאה האחרת, כי בגבחת היא מפאת פני הבגד, אם כן יהיה קרח מאחורי הראש, ואמר רב אב״ע ז״ל שיפה פי׳. קורא לצד הבגד העליון גבחת, שהוא כלפי הפנים, וכן מתורגם בל״א (דיא רעכטע זייטע), ולצד הבגד השני שהוא אחורי הבגד קרחת, כמו בקרחתו שהוא אחורי הראש, וכן מתורגם בל״א (דיא אונרעכטע זייטע) והושאלו השמות הללו מקרחת וגבח׳ הראש, מטעם שכתב רש״י ז״ל מברייתא דת״כ שהולך לגזרה שוה מניין לפריחה בבגדים שהיא טהורה, נאמרה קרחת וגבחת באדם, ונאמר קרחת וגבחת בבגדים, מה להלן פרח בכלו טהור, אף כאן פרח בכלו טהור, ופי׳ הכתוב לדעתי כך הוא פחתת לשון גומא ועומק, ואין פחתת סימן למראה הנגע שצריך להיות שקוע בבגד כמו שפי׳ מפרשי הת״כ, דכיון שהצריך להיות אדום שבאדומים וירוק שבירקרקים, והמראות הללו שוקעים הם, אין צורך להאמר, ואין זה כמו ומראה הנגע עמוק מעור בשרו (פסו׳ ג׳), שלהלן יש מראה שוה ויש גבוהה כמו שפרשנו שם, ועוד אם פחתת סימן מיוחד לנגעי הבגד, היה ראוי להכתב למעלה בתחלת הענין, או בסוף הסג׳ ראשון, ועוד שלא מצאנו במשניות נגעים פחתת, גם רבינו משה ז״ל בהלכותיו לא זכרו, אבל כמו שאמר למעלה צרעת ממארת הנגע (פסוק נ״א) להבדילו ממראה עור בשר, שאין לו תרופה אלא ישרף, כן רצה להבדילו בסוף ימי הסגר שני, מנגעי עור בשר בהסג׳ שני, שלהלן אם לא פשה הנגע אמר וטהרו הכהן מספחת היא (פסוק ו׳), ונגע בגד אם לא פשה לסוף הסגר שני ישרף, שטעם הדבר אמרה תורה פחתת היא בקרחתו או בגבחתו, כלומר אני מגיד אע״פי שלא פשה לרוחב ולאורך הבגד, כיון שעמד הנגע בעיניו י״ד ימים, פשת׳ בעומ׳ הבגד וזהו פחתת היא, שאם היה נגע בגבחת הבגד כלפי פנים, פשה בקרחתו לצד השני, ואם

בְּגַבַּחְתּוֹ: (נו) וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב: מפטיר (נז) וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת

תרגום אשכנזי

טען אָדער רעכטען זייַטע. (נו) זיהט אבער דער פריסטער, דאס דער שאדען דיזן גלאנץ פֿערלאָהרען, נאכדעם ער געוואשען וואָרדען; זאָ זאָלל ער איהן אויס דעם געוואנדע אָדער אויס דעם לעדער, אויס קעטטע אָדער איינשלאג הערויסרייסען. (נז) צייגט ער זיך הערנאך ווידער אן דעם געוואנדע, אן קעטטע אָדער איינשלאג, אָדער אויך אם לעדערנען גערעטהע; זאָ איזט עס איין

תרגום אונקלוס

(נו) וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמְיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָּא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עַרְבָא: (נז) וְאִם תִּתְחֲזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ יַת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא:

רש"י

כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אותו. יקרע

באור

היה בגבחתו לצד השני, פשה בקרחתו לצד פנים. ולפי שאינו אלא טעם. לא זכרוהו בהלכות: (נו) והנה כהה הנגע, לא אמר והנה הפך הנגע את עינו. לפי שבכלל הפך עינו שנשתנה למראה טהור, והרי הוא טהור לגמרי, אבל כהה על נגע חלוט כמו שפרשנו (פסוק ו'). ובנגעי עור בשר נראה חולשתו כשלא הפך שער לבן. או שמראהו למטה ממראה ד' מראות נגעים ולא פשה, וכאן נראה חולשתו. כשירד ממראהו הראשון שהיה ירוק שבירוקים או אדום שבאדומים, ועכשיו הוא ירוק או אדום, שאם תאמר כהה שאין לו עוד מראה ירוק או אדום, א"כ סר הנגע וטהר כמבואר למטה בענין, וכן אמרו בת"כ כהה למראה שניה, כלומר מירקר' לירוק: הכבס, לפי שעדיין הנגע במקומו. והכבוס לא הועיל, אלא אחרי שכבסו אותו. כהה הנגע מאליו, שאילו פעלו הכבוס היה לו לומר והנה כהה הנגע אשר כבס. אבל אחרי הכבס משמעו שאחר הכבוס כהה, שאילו הועיל הכבוס היה מעביר הכתם לגמרי כמו שנזכר בסוף הענין, ועוד אפילו העמידו הכבוס על מראה שני. עדיין הכתם בו ומקומו נקרע ונשרף והוא כאילו לא כבס כלל לכן הורכבה המלה גם בפסו' זה. ומטעם שאמרנו (פסוק נ"ה): וקרע אתו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ שאמרו יכול יקרע בו קרע קטן לקיים מצות קריעה, ת"ל אותו, כלומר כלו, יכול ישרפנו ויניחנו במקומו. כלומר יכול אחר שקרעו יתפרנו וישרפנו עם הבגד, ת"ל מן הבגד, שיהא מובדל ממנו. יכול ישליך את הקרעים לאשפות ת"ל באש תשרפנו את אשר בו הנגע לימד על הקרעים שטעונין שריפה. כלו' גם הקרע הזה יש בו נגע, וטעון שרפה. וזהו פשט הכתוב וכן פי' רא"ם ז"ל תחלה אמר באש תשרפנו. וחזר ופי' כיצד, שאם כהה יקר' לבד מקו' הנגע וישרפנו. ואם חזר עוד ישרו' כל הבגד: (נז) ואם תראה עוד. משמע במקומה, ולפי שנקרע מקומה הראשון מן הבגד, אמרו חכמים שתולה על מקום הקרע מטלית. ויש אומרים שאינו צריך: בבגד. אע"פ שתולה במקומה מטלית. אם חזר הנגע באיזו מקום שיהיה בבגד, הרי הוא פורחת וישרף: פרחת הוא. דבר החוזר וצומח, מפי' רש"י ז"ל. ואע"פ שלא פשתה יותר משיעור הנגע שקרע, קרויה פורחת, וכן אם היה הקרע נגע ירקרק והפורח אדמדם או להפך טמא וישרף הבגד. ואל תאמר נגע חדש הוא ויסגר, אלא פורחת היא. שהצרעת הראשונה שבבגד עודנו פורחת והנגע שנרא' עתה מן הישן הטמא הוא וישרף, ופורחת שב על והבגד כי יהיה בו נגע צרעת (פסוק מ"ז), וכן ואם פרוח תפרח הצרעת (פסוק י"ב), כלומר נגע זו צרעת פורחת היא וכן ואם תראה עוד, כי דמה הנגע שבבגד זה למטה פורח, לכן אע"פ שקרע מקום הנגע מן הבגד, שרשו שבבגד

תרגום אשכנזי

שאדען, דער ווידער אויס-בליהט: זאָ מוסט דוא דאז שטיק, וואָרין דער שאדען איזט, פֿערברענ-נען. (נח) דאז געוואנד, ריא קעטטע, דער איינ-שלאג אונד דאז לעדער-נע גערעטהע, וועלכעס מאן געוואשען, אונד דער שאדען איזט אויסגעגאנ-גען; זאָלל נאָכמאהלס געוואשען ווערדען, אונד ריין זיין, (נט) דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿאָם שאדען דעם אויסזאטצעס, אין וואָללען אָדער ליינען געוואנד, איז קעטטע

תזריע יג

הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ (נח) וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ (נט) זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ

ת"א והבגד זבחים צ"ד, א': וכבס חולין ל"א, ב':

רש"י

מקום הנגע מן הבגד ושורפו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה. תרגום של כבוסין שבפרשה זו ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה

תרגום אונקלוס

(נח) וּלְבוּשָׁא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר וְיֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ (נט) דָּא אוֹרַיְתָא דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוּתֵיהּ אוֹ לְסָאֲבוּתֵיהּ׃

באור

עדיין פורח, ולכן טעון שריפה, וכן קרא נגע החוזר בבית, פרא' ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים וגו' צרעת ממארת היא בבית טמא הוא (לקמן י"ד מ"ג ומ"ד). וצריך נתיצה וכן הבגד צריך שריפה, והשכל מודה עליו שהרי הנגע הראשון עודנו בעצמו הנקרע. וא"כ הפורח פשיון הוא, ואפי' בשבוע ראשון הי' טעון שריפה כמו שנאמ' למעלה (פסוק כ"א וכ"ב). וא"כ באש תשרפנו הנאמר כאן, אינו שב על המקום הפורח, אלא על הבגד כלו: את אשר בו הנגע, הבגד או השתי או הערב או כל כלי העור, ורבותינו אמרו מלמד גם על הקרעים שטעונין שריפה. וכמו שפרשנו (פסוק כ"ו) לא כרא"בע ז"ל שכתב אחר שאמר תשרפנו, באר כי מקום הנגע לבדו ישרף, ולדבריו יאמר באש תשרף את אשר בו הנגע. אבל תשרפנו שב על הבגד, אבל על וכבסו את אשר בו הנגע יפה דרשו יכבס מן הבגד עמו לא הבגד כלו וכמ"ש (פסוק כ"ד): (נח) תכבס. בסוף ימי הסגר ראשון שיצוה הכהן לכבסו, אם כשתכבסנו סר ממנו הנגע לגמרי. ולפי שהועיל הכיבוס לא הורכבה המלה: וכבס שנית. פירש"י ז"ל לשון טבילה, תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור. חוץ מזה שאינו ללבן אלא לטבול, לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע, וכן אמרו בת"כ, השניה לטהרו, והראשונה להסגיר את נגעו, ולדעתי שבשהוא ללבן שעושין ע"י סממנים, נזכר בפרשה הפעל, המורה על פועלים אמצעיים, וכאן שהוא לטהרה אמר וכבס בפועל. והלבון הוא להעביר כתמים בסממנים וכשבגד לבן בא במים, אע"פ שלא יכובס בנתר ובורית, ע"י שפשוף לבד מתלבן ג"כ קצת משחרוריתו ומזוהמתו. לכן כל טבילת בגדים נקרא כבוס, ולכן תרגומו ויצטבע, כי וטבל תרגם ויטבול: (נט) זאת תורה, כשגמר דיני צרעת עור בשר וחביריהן לא אמר זאת תורת, לפי שלא נפסק הענין כלו, שעוד צריך לכתוב דיני טהר' בפרש' הסמוכה, אבל לצרעת הבגדים שגמר משפטם בענין, שאין בהן אלא טהרה וטבילה או שריפה באש, לכן אמר זאת תורת וגו' לטהרו או לטמאו. כלומר הכל אמרתי לך כל דיני טהרתן וכל דיני טומאתן, לא חסר דבר: בגד הצמר. של בגד הצמר, ובפי' רא"בע ז"ל ד' סמוכים יש, ובמקרא חמשה גבורי חיל מלאכת עבודת בית (ד"ה א' ט' י"ג), וכלן סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים:

כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ: פ
יד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (ב) זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן: (ג) וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ:

ת"א לטמאו׳ נזיר פ"א, ב׳: זאת יומא ג"א, ב׳. כריתות כ"ח, א׳: תורת מגלה כ"א, א׳. נדרים ל"ו, א׳ מנחות ה׳, א׳, וי"ט א׳, וג"ז ג׳. ערכין ט"ז, ב׳. כריתות י׳, ב׳: ויצא מגלה א׳, א׳:

אָדער איינשלאג, אָדער אין אללערלייא לעדערנען געררעטהע: וויא ער פֿיר ריין אָדער אונריין צו ער־קלעהרען איזט.
יד (א) דער עוויגע שפּראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) דיזעס זאָלל דיא פֿער־אָרדנונג פֿיר דען אייסזעט־ציגען זיין, ווען ער ווידער ריין ווירד: ער זאָלל פֿאָר דען פריסטער געבראכט ווערדען; (ג) נעהמליך דער פריסטער געהט הינ־אויס, אויסערהאלב דעס לאגערס. זיהט דער פריסטער נון, דאס דער שאדען דעס אויסזאטצעס

תרגום אונקלוס

יד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) דָּא תְהֵי אוֹרַיְתָא דִסְגִירָא בְּיוֹמָא דִּדְכוּתֵיהּ וִיתַיְתֵי לְוָת כַּהֲנָא: (ג) וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא אִתַּסֵּי מַכְתַּשׁ

רש"י

מהורנמיין וילנטנע: חסלת אשה כי תזריע:
יד (ב) זאת תהיה תורת וגו'. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה [מגילה כ"א]: (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלשה מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו:

באור

יד (ב) תורת המצורע ביום טהרתו, התורה האמורה בפרשה שלמעלה היא לימי הסגרו והחלטו, וזאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו: ביום טהרתו, ביום שיראה שנרפא נגעו: והובא, פרשתיו (פרשה י"ב ב'): (ג) ויצא הכהן, לפי שהמצורע יושב בדד מחוץ למחנה, פעמים שמרחיק כמה פרסאות מן העיר למצוא לו מושב בימי חלוטו, ואין הכהן חייב ללכת אליו, אלא והובא אל הכהן, המצורע בא עד לפני שער העיר. ולפי שאסור עדיין ליכנס אל המחנה, צריך הכהן לצאת אליו ולעשות כמפורש בענין, וזהו ויצא הכהן וגו': מחוץ למחנה, מחנה ישראל, שהמצורע משתלח חוץ לשלש מחנות, כמו ששנינו (כלים פ"א ז') עירות המוקפות חומה מצורע משתלח מהן: וראה הכהן, יתבונן בנגע ובסימניו: והנה, כשיתברר לו שכן הוא כדברי הצרוע שיבואו אליו, שנרפא הנגע. וכן כל והנה לדעתי על דבר מסופק שמתבונן עליו איך הוא, כשיתברר הדבר אומר והנה, כמו ויהי בבקר והנה היא לאה, שבלילה היה בספק, ובבקר התברר לו שהיא לאה, וכן וירא והנה איל (בראשית כ"ב י"ג), וכן כאן וזהו שתרגם אונקלוס ז"ל ויחזי כהנא והא אתסי, ורשב"ם ז"ל פי' על והנה תומים בבטנה (בראשית כ"ה כ"ד). כל והנה על כל דבר חדוש רגיל לומר כן, ואם כוונתו חדוש ידיעה ובירור דבר, מסכימים דבריו לדברינו. ואם חדוש ממש איני יודע מה חדוש יש ברפואות הנגע: נרפא נגע הצרעת מן הצרוע, אמרנו (פרשה י"ג ב'), שהצרעת חלי בגוף, וכשיולד אחת ממראות הלובן בעור נגע הוא וכשירפא הנגע, אע"פי שעדיין הצרעת בגופו, יטהרנו הכהן מטומאתו, וזהו שאמר שיראה הכהן אם נרפא נגע הצרעת, והוסיף מן הצרוע, אפי' עדיין צרעתו בגופו טהור הוא כשא' חולים שאינן מטמאין, ור' יונה הספרדי המדקדק אמר כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך, והיה ראוי להיות נרפא הצרוע מנגע הצרעת, והשיב עליו ראב"ע ז"ל מכתוב כי נרפא הנתק טהור הוא, ועוד כי נרפא הנגע, ויפה השיב, והטעם תלמד מדברינו שעיקר המחלה היא הצרעת, ומראה הנגע איננו מחלה אלא סימן טומאה'. לכן לא תלה רפואת הנגע בצרוע אלא בנגע עצמו, ובת"כ שנו והנה נרפא, שהלך לו נגעו, הצרעת, שהלך לו שער לבן. מן הצרוע שהלכה לה המחיה, כלומר או שהלך המראה כלה, או שעמד' והלך סימן טומאתה שער לבן או המחיה טהור: (ד) וצוה הכהן, לאחד מן האנשים שהביאו אותו, כאמרו

(ד) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ (ה) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט

ת"א צפרים חולין ק"ח, א': ושני מנחות מ"ג, ב': ושחט סוטה ט"ו, ב', וט"ז ב':

תרגום אשכנזי

אן דעם אויסזעטציגען גע־הײלט זײא; (ד) זאָ לעסט ער פֿיר דען רײנצושפרע־כענדען צװײא געװינדע, רײנע פֿאָגעל ברינגען, אויך צעדערנהאָלץ אונד האָכראָטהע װאָללע אונד דאַז קרויט איזאָפּ. (ה) אויף דעם פּריסטערס

תרגום אונקלוס

סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא׃ (ד) וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַּרְתֵּין צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵיזוֹבָא׃ (ה) וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא

רש"י

(ד) חיות. פרט לטריפות [חולין קמ"ו]: טהורות. פרט לעוף טמא. לפי שהנגעים באין על לשון הרע [חולין ק"מ ערכין ט"ז] שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: ועץ ארז. מקל של ארז. שני תולעת. לשון של צמר צבוע זהורית [ב"מ כ"ט]: (ה) על מים חיים. נותן אותם

באור

והוצא: ולקח, האיש הזה: למטהר, בשביל הצרוע המטהר, הבנו' עתה לטה' עצמו מטומאתו, כי הוא מן ההתפעל, ודגש הטי"ת מורה על הסרון תי"ו הבנין: חיות, בריאות, וכן עד חיותם (יהושע ה' ח'), וכן כי חיות הנה (שמות א' י"ט), בריאות ובעלי כח להפליט בלי עז' המילדת, כי הבריאות היא החיים, אם כחות הנפש פועלית בגוף בלי מונ', וזהו פי' ושנות חיים יוסיפו לך (משלי ג' ב'), אבל החולה קצת פעולות נפשו כמו מתים. וזה קרוב לדברי האומר (חולין ק"מ א') שחיין ראשי אברים שלהן פרט למחוסר אבר, וי"א חיות פרט לטריפה, כלומר שעתידה למות וזה כדעת האומר טריפה אינה חיה. ובת"כ שנו חיות פרט לשחוטות, אמרו כן על האחת הנשחטת שלא יביאנה שחוטה, כי האחרת המשתלחת אי אפשר בשחוטה: טהורות, פר' לטמאו', וזה יתכן אם צפור כולל טמא וטהור, כי בתלמוד ירושלמי נחלקו, יש אומרי' עוף טהור קרוי צפור, ויש אומרים כל העופות בין טמא בין טהור הרויין צפרים. ורמ"בן ז"ל בפרושו האריך בזה, ולדעתו ז"ל שם צפור הוא כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורר, ומל' ארמית הוא צפרא, כמו ישוב ויצפור (שופטים ז' ג'), פי' ישכם בבקר. ואמר התשחק בו כצפו' ותקשרנו לנערותיך (איוב מ' כ"ט). כי דרך הנערים לשחק בעוף קטן, ונראין דבריו נכונים, ואם כן צריך טהורות פרט לטמאות. ואותן שסוברי' צפור שם לעוף טהור, כאמר טהורו' פרט לאסורות לאכילה, כגון ציפרי עיר נדחת ועוף שהרג את הנפש, וחליפי ע"ז: ועץ ארז, ארז שם האילן, ועץ ארז חתיכה מאילן זה ואמרו חכמים מלותו שיהא כאמה ארך, ועוביו כחלק רביע מעובי כרע המטה: ואזוב, ארז הוא הגדול שבצמחים, ואזוב הקטן שבכלן, וכן אמר רמ"בע ז"ל שהעד מדברי חכמת שלמה: ושני תולעת, שני הוא מראה אדום, ולפי שיש כמה מינין לצבוע בהן מראה אדום אמר ושני תולעת, אודם צבוע מתולעת, והוא לדעתי התולעת הידוע' שאדמומית' מזהיר שקורין קוסעני"ליע. אלא שתולעת זו נמצא בעאמעריקא החדשה, ואם כן נצטרך לומר שהיתה נודעת בימים ההם. ונשכחה אחרי כן, [א"ה עיין מה שפי' בו בפ' תרומה (שמות כ"ה ד')] ורש"י ז"ל פי' לשון של צמר צבועה זהורית, כלומר לא כברייתא של שערות אדומים, אלא צבועה בידי אדם. וזהורית היא אדמימות של צבע תולעת. ובת"כ אמרו ושני יכול פיקס, כלומר צבע אודם ידוע שאינה מתולעת. ת"ל תולעת. אי תולעת יכול אחד מן הצבועין, כלומר צבע תולעים אחרים, כמו חלזון שצבעו תכלת. ת"ל שני, הא כיצד זו זהורית טובה, כלומר מתולעת הצובעת האדום הטוב המזהיר: (ה) וצוה הכהן, למביא הצפרים, ושחט על פיו את האחת. ובת"כ וצוה הכהן צווי בכהן ושחיטה בכל אדם דברי ר' יוסי בר"י, רב אומר אף שחיטה בכהן. ולדעת רב יפרש וצוה הכהן למביאיהן שיביאו כלי חרש ומים חיים הנזכרים בכתוב זה שלא נזכרו תחלה, ולכן למעלה וצוה הכהן ולקח כלם מודים שהלקיחה בכל אדם,

אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ
עַל־מַיִם חַיִּים׃ (ו) אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה
יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי
הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם
וְאֵת ׀ הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר
הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים׃ (ז) וְהִזָּה
עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים
וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־

תולדות אהרן :טבל סוטה י"ז, ב': ושלח קדושין נ"ז, ב':

בעפֿעהל שלאכטעט יע־
מאנד דען איינען פֿאָגעל,
אין איין אירדען געפֿעס,
איבער פֿרישעס וואססער.
(ו) הירויף נימט ערדען
לעבענדען פֿאָגעל זאמט
דעם צעדערנהאָלץ, דער
האָכראָטהען וואָללע
אונד דעם איזאָפּע: טונקט
דיזעס אללעס, נעבסט
דעם לעבענדען פֿאָגעל,
אין דאז בלוט דעס גע־
שלאכטעטען פֿאָגעלס,
וועלכעס אונטער דעם
פֿרישען וואססער איזט;
(ז) בעשפרענגט דען ריינ־
צושפרעכענדען דאמיט

תרגום אונקלוס

וְיִכּוֹס יַת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: (ו) יַת צִפְּרָא
חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת אֵיזוֹבָא
וְיִטְבּוֹל יַתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִּנְכִיסְתָא עַל מֵי
מַבּוּעַ: (ז) וְיַדֵּי עַל דְּמִדַּכֵּי מִן כְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין וִידַכִּינֵיהּ

רש"י

תחילה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: (ו) את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמ' אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיח' אחת לשלשתן יכול כשם שאינ' בכלל אגוד' כן לא תהא בכלל טביל' ת"ל וטבל אותם ואת

באור

שאין יתכן לצות אם הוא עצמו העושה, כן נ"ל והרב בעל ק"א פי' בענין אחר: אל, פירוש רא"בע ז"ל כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי, [א"ה, ולפי דעתי שעור הכתוב שישחט את הצפור. בענין שיזוב דמו אל כלי חרש, על מים חיים שבתוכו. ואין צורך שתהיה השחיטה נעשה למעלה מן הכלי]: על מים חיים, שנתן תחלה בכלי חרש: מים חיים, שנובעין תמיד מן הארץ ואינן פוסקים, ונקראים חיים לפי שמתגברין ונובעין, כמו החי שמתנועע תמיד כל זמן שהוא חי. ולא ממעין אכזב שמימיו פוסקין לפעמים, וכן חיים לשון בריאות כמ"ש (פסוק ד'), כלומר שראויין לשתייה והן טובים, לא מים מלוחים נובעין ולא חמי' וזהו מה ששנו בת"כ מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים: (ו) את הצפר וגו', מלמד שאינו אוגדה עמה, אלא מפרישה לעצמה, אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית, כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן, יכול כשם שאין הצפור בכלל האגודה, כך לא תהא בכלל טבילה, ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה, החזיר את הצפור לכלל טבילה, מפירש"י ז"ל והיא פשוטו של מקרא: על המים החיים, אשר דם הצפור צופה למעלה מן המים, או על כמו עם, כמו על הנסים (שמות ל"ה כ"ב), כלומר לא בדם אחד מן הצפור הזה, אלא באותו דם צפור שהוא מעורב עם המים החיים, ורא"בע ז"ל אמר על המים, שהדם מעורב עמם, וזה קרוב לדברנו: (ז) והזה, שרשו נזה, והוא מן ההפעיל: המטהר, הרוצה להטהר מטומאת הצרעת, שהיא טומאת הנגע: וטהרו, כלומר גם הזאה זו צריכה לטהרתו. לא שהוא טהור בהזאה זו, שהרי צריך עוד לכל הדברים האחרים האמורים בענין לפנינו, ועל כן בעל הטעמים חבר וטהרו עם ושלח: על פני השד', אמרו בת"כ שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים, שלא יעמוד בגינת וישלחנה למדבר, שלא יעמו' חוץ לעיר וישלחנה בלפני העיר, ובקדושין (פ"ד דף נ"ז ע"ב) משמע שאחר ההזאה חוז' הכהן לעיר

פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ (ח) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים׃ (ט) וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ

ת"א וישב מ"ק ז', ב', וט"ו ב'. חולין קמ"א, א'. כריתות ח', ב': והיה סוטה י"ז, א': ראשו יבמות ה', א' נזיר מ"א, א', וכ"ז ב': זקנו יבמות שם. נזיר ט"ז, ב', ומ"א א'. ונ"ח א' וב': ורחץ סוכה ו', א'. חגיגה י"א. ב'. קדושין כ"ה א', קמ"א ע"ב, ב':

תרגום אשכנזי

זיבען מאהל, רייניגעט איהן, אונד לעסט דען פֿאָגעל אויף'ס פֿעלד פֿליגען. (ח) דער ריין געשפּראָכען ווערדען זאָלל, וועשט היראויף זיינע קליידער, שעערט זיך אללע זיינע האארע אב, באדעט זיך אין וואססער; אונד ווירד ריין. ער דארף נעהמליך הערנאך אינ'ס לאגער קאָממען; יעדאָך מוס ער זיך נאָך זיבען טאגע אויסערהאלב זיינעס צעלטעס אויפֿהאלטען. (ט) אם זיבענטען טאגע אבער שעערט ער זיך אללע זיינע האארע אב: זאָוואָהל פֿאָם קאָפּף אלס פֿאָם בארטע, דיא אויגענברוינען; איבערהויפּט אללעס האאר שעערט ער אב, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיך אין וואס-

רש"י

הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד שאסור בתשמיש המטה [ת"כ]: (ט) את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה:

תרגום אונקלוס

וִישַׁלַּח יַת צִפֲּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃ (ח) וִיצַבַּע דְּמִדַּכֵּי יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יַת כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וְיֵתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין׃ (ט) וִיהֵא בְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יַת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יַת רֵישֵׁיהּ וְיַת דִּקְנֵיהּ וְיַת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי וְיַת כָּל שַׂעֲרֵיהּ יְגַלַּח וִיצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יַת

באור

ומשלח הצפור תשב על פני השדה, ויהו כנגד המים, וגנבת מגרנית לתדבר: (ח) וכבס המטהר את בגדיו, מאותה טבילה ואילך אינו מטמא עוד משכב ומושב, אבל עדיין מטמא אדם ובגדים במגע: את כל שערו. לא שער בית הסתרים, כמפורש לפנינו: במים, אפילו במי מקוה: אל המחנה, מחנה ישראל: וישב מחוץ לאהלו. אע"פי שבא אל המחנה, יהי' כמנודה ואסור בתשמיש המטה כן הוא בת"כ. ואמרו עוד אין אהלו אלא אשתו שנאמר שובו לכם לאהליכם, וזהו פשט הכתוב, לא כדברי רא"בע ז"ל, שאמר וכבס וגלח את כל שערו כלל, ורחץ במים וטהר בערב כמשפט, ואח"כ שב לפרש. כי זה יהיה אחר ימים שבעה, ופרט כי יגלח כל שערו את ראשו ואת זקנו. ולדבריו אין כאן אלא גלוח אחד, ובערב זה טהור גמור. ובא אל המחנה, וא"כ אין טעם לאמרו וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים, שהרי עד כאן הוא מחוץ לעיר, ויאמר והיה ביום השביעי יגלח ללמדנו שכל המעשים הללו יעשה ביום השביעי. ולמה בכל מקו' אומר מחוץ למחנה, ועתה אומר מחוץ לאהלו, ועיקר כקבלת חכמים שביום טהרתו לאחר שעשה כל האמורה בענין מותר לבוא אל המחנה, אבל אסור בתשמיש המטה שבעת ימים כאמור, וכל אותן שבעת ימים הוא אב הטומאה, לטמא אדם וכלים במגע לא במשא, כמו ששנינו (כלים פ"א מ"א), אבות הטומאות וכו' והמצורע בימי ספרו וכו' הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע: (ט) והיה ביום השביעי, מיום בואו אל המחנה: וגלח את כל שערו, כלל: את ראשו, אפילו נזיר שנאמר בו תער לא יעבור על ראשו, אם נצטרע ונרפא יגלח את ראשו: ואת זקנו, אפילו כהן שנאמר בו ופאת זקנם לא יגלחו, מגלח לצרעתו, ואת גבות עיניו, פרט, ואת כל שערו יגלח חזר ופרט, מרבה כל מקום שער הנראה כשהוא ערום כעודר וכמוסק,

בַּמַּיִם וְטָהֵר: (י) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן: (יא) וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (יב) וְלָקַח הַכֹּהֵן

ת"א וביום שבת קל"ג, א': יקח יומא ס"ג, ב': ושלשה מנחות נ"א, א': והעמיד סוטה א', א':

סער אונד ווירד ריין. (י) אם אכטען טאגע ברינגט ער צוויא שאפע אהנע פעהלער אונד איין יעהריגעס שאף ווייבליכען געשלעכטס אהנע פעהלער, דרייא צעהנטהייל פיינעס מעהל צום שפייזאָפּפער, מיט אהל אנגעקנעטעט אונד איין לוג אהל. (יא) דער רייניגענדע פריסטער שטעללט דען מאן, דער גערייניגעט ווירד, אונד דיא אָפּפערשאפע פאר דען עוויגען, אם איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטעס. (יב) היראויף נימט דער פריסטער דאז איינע שאף, ברינגט עס צום

תרגום אונקלוס

בשריה במיא וידכי: (י) וביומא תמינאה יסב תרין אימרין שלמין ואימרתא חדא בת שתהא שלמתא ותלתא עסרונין סולתא מנחתא דפילא במשח ולוגא חד דמשחא: (יא) ויקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: (יב) ויסב כהנא ית אימרא חד ויקריב יתיה לאשמא

רש"י

(י) וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים [סוט' ט"ו]: ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע ליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני ה'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים [מנחות נ"א כלים י']: (יב) והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא

באור

ומטמא בית הסתרים, וכן שנינו (נגעים פרק ב' ד'), כשם שנראה לנגעו כך נראה לתגלחתו: וכבס את בגדיו, שלובש שאינו מטמא אותן עוד בנגע, וכבוס בגדים שלמעלה אותן שישב עליהן, שאינו מטמא עוד במושב כמו שפרשנו: (י) בת שנתה. שעברה עליה שנה, לא שנה למנין עולם: שלשה עשרנים סלת מנחה. לנסכי שלשה כבשים הללו, שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים. מפי' רש"י זכרונו לברכה וכן הוא בתורת כהנים ואמרו שם יכול אף למנחה, כלומר שעשרונים הללו הן מנחה בפני עצמן כשהוא אומר והעלה הכהן את העלה ואת המנח' המזבח'. לימד שאינו אלא מנחת בהמה, כלומר לפי שהיא כליל כמו העולה. למדנו שהיא מנחה בהמה, שאם היא בפני עצמה תהיה נקמצת ושיריה לכהנים, גם למדוהו רבותינו ממקרא אחר הכתוב בפרשת נסכים: בלולה בשמן, כל עשרון מנחה יהי' בלול בשמן כדין המפורש להלן, לכל עשרון רביעית ההין שמן שהן שלשה לוגין: ולג אחד שמן, להזות שבע ולתת ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות, ואע"פ שמצורע עשיר מביא ג' עשרונות והדל עשרון אחד, שוין הן בלוג שמן אחד, העשיר לא ירבה: (יא) והעמיד. הכהן יעמיד את המטהר ושלשה הכבשים להכניס אל האמור בענין: לפני ה' פתח אהל מועד, כבר פרשנו (פרשה א' ג'), שהעזרה היא פתח אהל מועד, גם עזרת נשים והחיל הפתוחות למעלה מכלל פתח א"מ הן, אבל לפני ה' היא העזרה שהיא מחנה שכינה. והוסיף פתח א"מ, ללמדנו שאינו בעזרה עצמה שהרי הוא מחוסר כפורי' וחייב כרת על ביאתו למקדש, אלא אמרו חכמים שעומד בשער נקנור והתירו לו התורה להכניס בהונו ותנוך אזנו לפנים בשביל המתנות להטה' מצרעתו: (יב) הכבש האחד, משני הכבשים האמורים בענין: והקריב אתו לאשם, יקריבנו לאשם, כמו זכר תמים יקריבנו (פרשה א' ג'), יקריבנו, וכן זה, יקריבנו לשם אשם, כי על

אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ שני (יג) וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ

תולדות אהרן והקריב יומא ס"א, א'. מנחות ס"א, א': ושחט זבחים נ', א': כחטאת יומא כט. יבמות סח. זבחים מ"ז, א', וג' א'. מנחות ס"ג, א':

תרגום אשכנזי

שולראָפּפֿער, נעבסט דעם לוג אֶהל; ער מאכט נעהמליך מיט ביידען איינע וועגדונג פֿאָר דעם עוויגען, (יג) שלאכטעט הערנאך דאז שאף, אן דעם אָרטע, ווא מאן דאז זינדענאָפּפֿער אונד דאז גאנצעאָפּפֿער שלאכטעט: נעהמליך אן דעם הייליגען אָרטע; דען דאז שולד־אָפּפֿער האט דער פּריסטער אנצוזעהען וויא איין זינדענאָפּפֿער, עס איזט איין אללערהייליג־

רש"י

טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: (יג) אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיט' בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמד' יכול תהא שחיטתו במקו' העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו' [זבחים כ'] כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמו' ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח לכך נאמר כי

תרגום אונקלוס

וְיָת לוּגָא דִמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ (יג) וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא בְּאַתַר דִּי יִכּוֹס יָת חַטָּאתָא וְיָת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי

באור

המביא לא אמר רק שמביא שני כבשים וכבשה אחת, לא שיקרא עליהן שם מי אשם ומי עולה, כי הכהן יבחר אחד מהן ויקדישנו לאשם, וזהו ואת לוג השמן, שהרי אין ממנו דבר למזבח, אבל יקדישנו לכפר עם האשם להזות ממני לפני ה', ולתת ממנו על גוף המצורע, [א"ט נראה שהוא על דרך כלל ואחריו פרט, אמר שהכהן יקריב את הכבש לאשם ואת לוג השמן: כיצד? והניף אותם וגו', ותנופת השמן והזאתו זהו דרך הקרבתו. ועל הדרך הזה מתורגם בל"א]: והניף אתם, האשם והלוג וטעון תנופה חי: (יג) וישחט את הכבש, אבל שחיטה קודאו כבש לא אשם, כי השחיטה גם בבהמות חולין, כמו ושחט את בן הבקר (פרשה א' ה'), ושם פרשנו: במקום, אשר ישחט וגו' על ירך המזבח בצפון, ומה ת"ל והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרש' צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון, לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו', מפירש"י ז"ל והוא מברייתא דת"כ, ואם גם החטאת והעולה בהעמדה. כי ואותם שב על כל המובא לכפר' ולטהר' המצור', ונאמר שישחטו במקום העמדתן, על כרחך פי' את החטאת ואת העולה, המפורשין בפרשת ויקרא ובפ' צו את אהרן, שהרי לא פירש כאן מקום שחיטתן, ולא אמר ושחט אותו במקום אשר ישחטו את האשם, שגם הוא מפורש בצו את אהרן? לפי שמלבד זה הוצרך להקיש במקרא זה אשם לחטאת לענין מתן דמים ואמורים, כמו שיתבא', הקישו ג"כ לחטאת ולעולה לענין השחיטה, ועוד הרי אלו באין ללמד על אשם שלא ישחט במקום העמדתו, ונמצאו כמדין שגם שחיטתן היא בצפון לא במקום העמדתן, ולפי שעדיין יש מקום לומר שישחט האשם במקום שחיטת חטאת ועולה זו ושחיטת שלשתן במקום העמדתן, על כן הוסיף במקום הקדש, שהוא המקום המפורש בפרשת ויקרא ובפרשת צו. שהוא בצפון העזרה, ועתה מתפרש מה ששנו נגוד בברייתא אין לי אלא אשם במקום הקדש, מניין אף חטאת ועולה במקום הקדש ת"ל את החטא' ואת העולה במקום הקדש, הרי שבאין ללמד ונמצאו למדין על דרך שאמרנו, וסרה תמיהת מפ' הת"כ ז"ל; כי כחטאת, פי' רש"י ז"ל כי ככל החטאת האשם הזה היא לכהן, בכל העבודות

קָֽדָשִׁ֖ים ה֑וּא׃ (יד) וְלָקַ֣ח הַכֹּהֵן֮ מִדַּ֣ם הָאָשָׁם֒ וְנָתַ֣ן הַכֹּהֵ֔ן עַל־תְּנ֛וּךְ אֹ֥זֶן הַמִּטַּהֵ֖ר הַיְמָנִ֑ית וְעַל־בֹּ֤הֶן יָדוֹ֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֥הֶן רַגְל֖וֹ הַיְמָנִֽית׃ (טו) וְלָקַ֥ח

תולדות אהרן ולקח יומא סס. זבחים סס:

סטעס. (יד) דער פריסטער נימּמט פֿאָן דעם בלוטע דעס שולדאָפּפֿערס, ברינגט עס אן דאז הערפֿאָררגענדע קנאָרפעל אם רעכטען אָהרע דעסיעניגען, דער גערייניגעט ווירד, אונד אויף דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אויף דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס. (טו) הירויף נימּמט דער פריסטער

תרגום אונקלוס

כַּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ (יד) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְיַמִּינָא׃ (טו) וְיִסַּב

רש"י

כחטאת האשם הוא לכהן. יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך.

באור

התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת, שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות, לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי המזבח, לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן, יכול יהא דמו נתן למעלה כחטאת ת"ל וכו', וכן הוא בזבחים (דף מ"ט ע"א), רק לשון בכל העבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת. תמוה קצת, שבאמת אינן שוין שדם החטאת באצבע ולמעלה, ודם אשם בכלי ולמטה. ומלת לכהן הביא לרבינו ז"ל לפרש כן, ואולי מלת לכהן כפשוטו לומר שבשר אשם זה הוא לכהן כבשר החטאת, מה בשר חטאת אינו נאכל לכהן עד אחר שנזרק הדם והוקטרו החלבים, כן האשם הזה טעון תחלה מתן דמים ואימורים למזבח קודם שיוכשר בשרו לכהן, ולמדנו שהאשם הזה שוה לחטאת בכל מתיריו. ודאיי' מברייתא דת"כ שסמכו על כי כחטאת האשם הוא לכהן מה חטאת דם מזבח מתירה. אף אשם דם מזבח מתירו. כלומר ששוה לחטאת שצריך מתן דם ואימורין למזבח להתיר הבשר לכהן, לא שדם בהונות ואזן מתירם. ועל כן אמר הכתוב קדש קדשים הוא שכן נאמר באשם כל זכר בכהנים יאכלנו במקום קדוש יאכל קדש קדשים הוא. כחטאת כאשם תורה אחת להם הכהן אשר יכפר בו לו יהיו (פרשה ז' ו' וז'), ולכן לא זכר בסוף הכתוב עולה, לפי שהיא כלה למזבח, ואין ממנה לכהן, אבל לענין העבודה עצמה לא השוה אותן הכתוב כמו שאמרו ת"ל וזאת תורת האשם, תורה אחת לכל האשמות ואשם מצורע בכלל שיהא דמו נתון למטה, וכן הזאה בכלי: (יד) ולקח הכהן מדם האשם, מקבל בידו. כמו ונתן שהוא בעצמו של כהן, אבל דם שזורק מקבל בכלי כמו בכל האשמות, ואמרו רבותינו שני כהנים מקבלים את דמו אחד בכלי ואחד ביד, זה שקבל בכלי בא וזרקו על המזבח, וזה שקבל ביד בא לו אצל מצורע: תנוך, גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי, והפותרים קורין טנדרו"ש, מפי' רש"י ז"ל, ובת"כ אמרו ונתן על תוך, יכול על תוך ודאי, ת"ל על נוך. אי על נוך יכול על גובה של אזן, ת"ל תוך נוך, הא כיצד זה גדר האמצעי. ויראה לי שהמלה מורכבת, תורה על הפנים ועל החיצון בגבה האזן, כי תוך פנים, ונוך גבה מלשון והנה ה' נצב על חומת אנך (עמוס ז' ז'). והאל"ף נוספת, למדני שהיא בין שניהם בגדר האמצעי. ואונקלוס ז"ל שתרגם על רום אודנא, אמר כן להוציא פנים האזן וחשב שהמלה לשון גובה כמו שפרשנו, אבל יונ"ע תרגם על גדירא מצעא: [א"ה עיין מ"ש בפ' תצוה (שמות כ"ט כ')]: בהן, גודל: (טו) ולקח הכהן מלוג השמן, לפי הפשט יראה שאינו לוקח השמן כלו, שאם כן היה אומר ולקח הכהן את לוג השמן ויצק. אבל מלוג משמעו שלוקח בכלי קצת מלוג השמן ויוצק אותו, כי איך יצוק כלו, ואין כפו מחזקת לקבלו ויגר לארץ ואם כן לא אמר מה יעשה בשמן הנשאר בלוג. אבל חכמים אמרו ששירי הלוג מתחל' לכהנים (ס"פ כל התדיר), ואינו נאכל אלא בעזרה לזכרי כהונה כשאר ק"ק שהרי הוקש לאשם: כף, פרשתיו (פרשה י"א כ"ז): על כף הכהן השמאלית, היא כף הכהן המטהר, רק כן דרך לחות בלה"ק, והעד הפסוק הבא אחריו, כן פי' רא"בע ז"ל, וכן נראה מסברא, שאם

הַכֹּהֵן מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ (טז) וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ (יז) וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ (יח) וְהַנּוֹתָר

ת״א מלג מנחות ט׳, א׳: וטבל מנחות י׳, א׳: ומיתר יומא ס״א, א׳: תנוך קדושין ט״ו. א׳: רגלו זבחים ק״ד, א׳: על דם מנחות י׳, א׳:

תרגום אשכנזי

פאָן דעם לוג אֶהל, אונד גיסט דאַפאָן אין דעם פּריסטערס לינקע האנד; (טז) טונקט זיינען רעכטען צייגעפינגער אין דאז אֶהל, דאז ער אין דער לינקען האנד האט, אונד שפּרענגט דאפאָן זיבען מאהל פֿאָר דעם עוויגען. (יז) פֿאָן דעם איבריגען אֶהלע אין זיינער האנד ברינגט ער אן דאז רעכטע אָהרקנאָרפּעל דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פוסעס, איבער דאז בלוט דעם שולדאָפּפֿערס. (יח) וואז אין זיינער האנד נאָך אן אֶהל

תרגום אונקלוס

כַּהֲנָא מִלּוּגָּא דִמְשַׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִּסְמָאלָא׃ (טז) וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ דִּסְמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ (יז) וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַאֲשָׁמָא׃ (יח) וּדְיִשְׁתְּאַר בִּמְשַׁחָא דִּי עַל יְדָא דְכַהֲנָא

רש״י

גדר אמצעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנד״רוט (Tendron, קנאָרפּעל): בהן. גודל: (יח) לפני ה׳. כנגד בית קדשי הקדשים [ת״כ]: (כ) ואת המנחה.

באור

נותן על כף עצמו צריכה להיות השמאלית, כדי שיטבול בה הימנית. אבל אם היציקה לכף חברו מה לי ימנית שלו או שמאלית, או שנאמר שכך גזרת הכתוב, וזה דעת רבותינו זכרונ׳ לברכה שמצוה ליצוק לתוך כף חברו, כמו ששנינו (נגעים פרק י״ד י׳) נטל מלוג השמן ויצק לתוך כפו של חברו, ואם יצק לתוך כף עצמו יצא: (טז) מן השמן, בכל לשון טבילה אחריו ב״ת כמו וטבל וגו׳ בדם הצפור השחוטה, לבד כאן ובספר העלם דבר, ויראה שלשון טבילה על הלחלוחית שהוא מקבל, ולכן פעם מדבק הלשון שיסמך אליו ב״ת, לפי שמקבל בנגעו בדבר שנטבל בו, ופעם יסמך אליו מן, לפי שנטבל ממנו: כפו השמאלית, מזה הוכיח ר׳ אליעזר בן עקיבא ז״ל שהוא על כף עצמו כנ״ל, ואין הכרע, שכנוי כפו יוכל לשוב על הכהן הנזכר בפסוק שלפניו שקבל השמן בכפו: והזה מן השמן באצבעו, לא היה צריך לומר אלא והזה שבע פעמים, ולפי שהוסיף מן השמן באצבעו. ילמדנו שבכל שבע הפעמים יהיה השמן באצבעו, בהזאה אחרונה כראשונה, ולפי שבכל פעם יחסר, ידענו שעל כל טבילה הזאה. וכן אמרו וטבל והזה על כל הזייה טבילה: לפני יהוה, כנגד בית ק״ק: (יז) על דם האשם, אין צריך להמתין עד שיהיה המקום נגוב, וכן אין צורך שבשעת הזאה זו, יהיה שם עדיין הדם, שהרי במצורע דל אמר על מקום דם האשם (פסוק כ״ח), אע״פי שכבר נגוב. גם רבותינו אמרו מלמד שיקדם הדם לשמן, או אינו אלא יש שם דם יתן, אין שם דם כלומר שנתקנח לא יתן, ת״ל על מקום דם האשם: (יח) והנותר בשמן, ב״ת במקום מן, כמו שכתוב במצורע דל (פסוק כ״ט), ואפשר שפירושו כאן שהחלק בשמן שנקרא נותר, ורמזנו על זה למעלה (פרשה

בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה׃ (יט) וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃ (כ) וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס שלישי חמישי (כא) וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ

ת"א ועשה זבחים ח', ת': וכפר פסחים פ"ע, ב'. מנחות נ"א, א': ואם דל יומא מ"ז, ב'. ערכין י"ז, א' וב'. כריתות כ"ח א':

צוריק בלייבט, ברינגט ער אויף דאז הויפט דעסיעני־גען, דער גערייניגט ווירד; אלזא פֿערזאָהנט דער פריסטער אויף איהן, פֿאָר דעם עוויגען. (יט) דער פריסטער מאכט היראויף דאז זינדעָנאָפּפֿער צורעכט, פֿערזאָהנט אויף דען ריינצושפרעכענדען, אונד שלאכטעט זאָדאן דאז גאנצעאָפּפֿער. (כ) צולעמצט ברינגט דער פריסטער דאז גאנצעאָפּפֿער. נעבסט דעם שפייזעאָפּפֿער, אויף דען אלטאר; אלזא פֿערזאָהנט דער פריסטער אויף איהן, אונד הירמיט איזט ער ריין. (כא) ווען ער אבער ארם איזט, אונד זיין פֿערמאָגען ניכט היגרייכט, זאָ נימט

תרגום אונקלוס

יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְמִדַּכֵּי וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ׃ (יט) וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא יַת חַטָּאתָא וִיכַפֵּר עַל דְּמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יַת עֲלָתָא׃ (כ) וְיַסֵּק כַּהֲנָא יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי׃ (כא) וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית יְדֵיהּ

רש"י

מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על

באור

א' ל"ב), כי ההזיות ונתינתו על תנוך ובהונות מעכב, אבל נתינת השמן על ראשו אע"פי שלא נעשה אינו מעכב כפרה וטהרה, וזוהי דעת ר' יוחנן בן נורי שאמר בנגעים פרק אחרון, שירי מצוה הן, אבל לר' עקיבא שאמר אם נתן כפר אם לא נתן לא כפר, יתפרש בי"ת כמו מן: [א"ה, עיין מ"ש מהודאת הבי"ת והמ"ם בפרשת ויקהל (שמות ל"ח ח'), ובפ' פקודי (שם ל"ח ל'), ועל הדרך הזה מתורגם בל"א]: וכפר עליו, עוצמה גדולה זו שנתה חלי הנפש, כי נכתם עונו לפני ה', ובמעשים הללו יכפו עליו, כי יכסה על עון נפשו לפני ה'. ולא יראה עוד למזכרת עון. ולשון כפרה בארנוהו (פרשה א' ד'): (יט) ועשה הכהן את החטאת, היא הכבשה כי חטאת יחיד באה נקבה, ואין צורך לפרש מה יעשה בה, כי מעשה חטאת מפורשים בפרשת ויקרא: וכפר על המטהר, זוהי כפרה שנייה, שהחטאת מכסה: ואחר ישחט את העולה. אחר שכפר בדם החטאת ישחט את העולה ויזרוק דמה, קודם שהעולה לאמורי החטאת, כמו ששנינו פרק כל התדיר (דף פ"ט ע"א) דם חטאת קודם לדם עולה, איברי עולה קודמים לאימורי חטאת: (כ) והעלה הכהן את העולה, שהיא כלה למזבח: ואת המנחה, שלשה עשרונים האמורים למעלה שהן נסכי בהמה, עשרון לכל כבש, וחבדם עם העולה כפי ששלשת העשרוני' הם כליל למזבח כמו העולה, ואין מהן דבר לכהנים, כמו חטאת ואשם שבשרן לכהני': וכפר עליו, זהו כפרה שלישית שמכפרת העולה, ורמ"בן ז"ל כתב טעם למיני כפרות הללו, ואינן מפשט הכתוב: וטהר, לקדש ולמקדש: (כא) ואם דל הוא, מלת דל לפעמים על חוסר הממון וזה הרבה, ופעמים על חוסר הבשר, כמו דלות ורעות תאר (בראשית מ"א י"ט), מדוע אתה ככה דל בן המלך (שמואל ב' י"ג ד'), ופעמים על חוסר הדעת, כמו ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ה' (ירמיה ה' ד'), ומזה לדעתי מלוה ה' חונן דל (משלי י"ט י"ז), ובארנוהו (אבות פ"ג ט'), ולפי שגם בעל מעט הממון יקרא דל כנגד העשיר שיש לו הון רב, לכן הוסיף ואין ידו משגת, שקלרה ידו אפילו להשיג ג' הכבשים האמורים בענין, ואילו

מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃ (כב) וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃ (כג) וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ (כד) וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם

ת"א משגת ערכין ס"ה: לתנופה יומא מ'. מנחות נ"ג, ג'׃ ועשרון מנחות פ"ט, א', וק"ו ב'׃

תרגום אונקלוס

מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִמַּר חַד אֲשָׁמָא לַאֲרָמָא לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעִשְׂרוֹנָא סוּלְתָּא חַד דְּפִיל בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא וְלוּגָא דִמְשְׁחָא׃ (כב) וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא׃ (כג) וְיַיְתֵי יָתְהוֹן בְּיוֹמָא תְמִינָאָה לְדִכוּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ׃ (כד) וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיָת לוּגָא דִמְשְׁחָא וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃

תרגום אשכנזי

ער איין שאף צום שולדאָפפער, צור וועבדונג, דאמיט איהן פערזאָהנט ווערדע. איין צעהנטהייל פיינעס מעהל, מיט אָהל אנגעקנעטעט, צום שפייזאָפפער, אונד איין לוג אָהל; (כב) צווייא טורטעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, (וואָצו זיין פערמאָגען הינרייכט): דאָפאָן זייא איינס צום זינדענאָפפער, אונד איינס צום גאנצענאָפפער. (כג) אם אכטען טאגע זיינער רייניגונג ברינגט ער זיא דעם פריסטער פאָר דען איינגאנג דעס שטיפטסגעצעלטס, פאָר דעם עוויגען. (כד) דער

רש"י

הבוהנות ושמן של נסכ' המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני ללפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח

באור

אמר ואין ידו משגת, הייתי אומר שיש לו ממון ורוצה לקנות ואינו מוצא. ת"ל ואם דל הוא, שאינו לו מה לקנות, וכן אמרו בת"כ ואם דל הוא, שומע אני דל ממש שהיה בן מאה מנה ונעשה בן חמשים מנה ת"ל ואין ידו משגת וכו', ובפרשת ויקרא באדנו (פרשה ה' ז' י"א): כבש אחד אשם לתנופה, כשמביא שלשה כבשים, על הכהן להקדיש אחד מהן לאשם כמו שאמרנו (פסוק י"ב). ובדלות שאינו מביא אלא כבש אחד בידוע שהוא לאשם: לתנופה לכפר, אע"פי שאין תנופה מכפרת, כי הדם הוא בנפש יכפר, אבל הוא כנותן טעם למה כבש זה אשם, ולא חטאת או עולה, לפי שהאשם עיקר הכפרה, כי מעשה חטאת ועולה של מצורע כמעשה כל חטאת ועולה, וכבר מצינו בקרבן עולה ויורד שמביא עוף תחת בהמה, אבל מעשה אשמו אינו ככל האשמות, שהרי צריך תנופה חי, לכן הכבש האחד שחייב להביא יהיה לאשם לתנופ', ורבותינו ז"ל אמרו לתנופה לכפר וכי יש תנופה מכפרת, אלא ללמד שאם עשה תנופה שירי מצוה כאילו לא כפר וכפר: ועשרון סלת אחד בלול, שעור הכתוב ועשרון אחד סולת, בלול בשמן למנחה, אבל בעל הטעמים חבר אחד עם בלול בשמן. סובר שמלת אחד מיותר, כי די במלת עשרון, אבל יאמר, שהעשרון האחד הזה צריך לו לוג שמן וא"כ שלשה עשרוני' צריכין שלשה לוגין, ובת"כ אמרו מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג כדברי חכמים ורש"י ז"ל פירש לכבש זה שהוא אחד, יביא עשרון אחד לנסכו, אפשר שדוגה ליסב מלת אחד שהוא כמו לכבש האחד: ולג שמן, לתת ממנו על הבהונות, ושמן של נסכי בהמה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כב) אשר תשיג ידו, שיגאו תחלה לידו, [א"ה, יתכן לפי הפשט שהקודם במקרא קודם במעלה, ואם ידו משגת לשתי תורי', לא יביא בני יונה, וכן המתורגם בל"א]: והיה, על פי הכהן: (כג) ביום השמיני לטהרתו,

וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (כה) וְשָׁחַט אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ (כו) וּמִן־הַשֶּׁמֶן יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃ (כז) וְהִזָּה הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃ (כח) וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן ׀ אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם דַּם הָאָשָׁם׃ (כט) וְהַנּוֹתָר מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי

תולדות אהרן על תנוך יבמות ק"ד, ח': וע"ל בהן מנחות ט', ז': באצבעו זבחים כ"ד, ג': על מקום מנחות י', ח'. נגעים ת"ס, י"ד: והנותר יומא ס"א, א'. זבחים ז', ב'. נגעים שם: אשר וכו' ערכין י"ז, ב'. כריתות ט', ח':

פריסטער נִממט דאז שאף צום שולדאָפּפֿער אונד דאז לוג אֶהל; אונד ער, דער פריסטער נעהמליך, מאכט דאמיט איינע וועבנרונג פֿאָר דעם עוויגען. (כה) מאן שלאכטעט דאז שאף דעם שולדאָפּפֿערס; דער פריסטער נִממט פֿאָן דעם בלוטע דעם שולדאָפּפֿערס, ברינגט עס אָן דאז רעכטע אָהרקנאָרפּעל דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס. (כו) פֿאָן דעם אֶהלע גיסט ער אין זיינע, דעם פריסטערס לינקע האנד; (כז) שפּרענגט מיט זיינעם רעכטען פֿינגער, פֿאָן דעם אֶהלע, דאז אין זיינער לינקען האנד איזט, זיבען מאהל פֿאָר דעם עוויגען: (כח) ברינגט פֿאָן דעם אֶהל, דאז אין זיינער האנד איזט, אן דאז רעכטע אָהרקנאָרפּעל דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד, אן דען דוימען זיינער רעכטען האנד אונד אן דען גראָסען צעהען זיינעס רעכטען פֿוסעס: אן דיאזעלבע שטעללע, וואָ דאז בלוט דעם שולדאָפּפֿערס איזט. (כט) וואס פֿאָן דעם אֶהלע אויף דער האנד דעם פריסטערס נאָך איבריג איזט, ברינגט ער אויף דאז הויפּט דעסיעניגען, דער גערייניגט ווירד. אום פֿאָר דעם

תרגום אונקלוס

(כה) וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא דַאֲשָׁמָא וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא׃ (כו) וּמִן מִשְׁחָא יְרִיק כַּהֲנָא עַל יְדָא דְכַהֲנָא דִשְׂמָאלָא׃ (כז) וְיַדֵּי כַהֲנָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ׃ (כח) וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל אֲתַר דְּמָא דַאֲשָׁמָא׃ (כט) וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדָא דְכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא

רש"י

הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם:

באור

שאיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כה) על מקום דם האשם, פרשתיו (פסוק י'): (ל) מאשר תשיג ידו, אולי ילמדנו שאם לא

יְהוָה׃ (ל) וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ׃ (לא) אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל הַמִּטַּהֵר לִפְנֵי יְהוָה׃ (לב) זֹאת תּוֹרַת אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ רביעי ששי (לג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (לד) כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע

תולדות אהרן　לאחזה יונה י"ג, ס':

תרגום אשכנזי

עוויגען אויף איהן צו פֿערזאָהגען. (ל) אלסדאן זאָלל ער איינע פֿאָן דען טורטעלטויבען אָדער יונגען טויבען צורעכטע מאכען; (נאכדעם נעהמליך דאז פֿערמאָגען הינרייכענד וואר). (לא) וואס זיין פֿערמאָגען אויפֿגעבראכט, ווירד איינעס דאפֿאָן צום זינדענאָפּפֿער אונד דאז אנדרע צום גאנצען אָפּפֿער גענאָממען, נעבסט דעם שפייזעאָפּפֿער, וואָדורך דער פריסטער אויף דען צורייניגענדען פֿאָר דעם עוויגען פֿערזאָהנט. (לב) דיזעס איזט דיא לעהרע פֿיר דעניעניגען, דער דען אויסזאטץ אן זיך האט, ווען זיין פֿערמאָגען ניכט הינרייכט, אונד ער ריין ווערדען זאָלל. (לג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא פֿאָלגט: (לד) וויען איהר אין דאז לאנד כנען קאָממט, דאז איך אייך צום אייגענטהום איינגעבע, אונד איך אין איינעם

רש"י

(לד) ונתתי נגע צרעת. בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריי' מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעי' שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית

תרגום אונקלוס

דְמִדַּכֵּי לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ׃ (ל) וְיַעְבֵּיד יָת חַד מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ׃ (לא) יָת דִּי תַדְבֵּיק יְדֵיהּ יָת חַד חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא עַל מִנְחָתָא וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל דְּמִדַּכֵּי קֳדָם יְיָ׃ (לב) דָּא אוֹרָיְתָא דִּי בֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירָא דִּי לָא תַדְבֵּק יְדֵיהּ בְּדָכוּתֵיהּ׃ (לג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר׃ (לד) אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתַּשׁ

באור

בא לידו רק תור או בן יונה אחד יעשנו הכהן לחטאת, שאין העולה מעכבת כפרתו. (לא) את אשר תשיג, אם השיג שניהן יהיה הראשון חטאת והשני עולה, ורבותינו דרשו על שלשה פעמים השג יד האמורים בפרשה: על המנחה, על מנחת האשם שקדמה לחטאת העוף: (לב) זאת תורת אשר בו נגע צרעת, תורת חסר הנסמך, זאת תורת הנרפא אשר הי' בו נגע צרעת: אשר לא השיג, לפי שהיא גם תורת מצורע עשיר, יראה בעיני שהוא כמו ואשר, כלומר וכן היא תורת הדל אשר לא תשיג ידו בטהרתו להביא שלשה כבשים. ללמדו מה יעשה, או זאת תורת אשר בו נגע צרעת, איך יעשה בטהרתו, והן הדברים האמורים, בפרשה מה שיעשה ביום טהרתו, ומה שיעשה בשמיני לטהרתו, וכן היא תורת אשר לא תשיג ידו. ומלת בטהרתו שב לשניהן, ויו"ע שתרגם דא תהי' גזרת אחזיינג דביה מכתש צורעתא, יראה שכוון לזה כלומר תורת הנראה לכהן אחר שהוחלט, שהוא ביום טהרתו: (לג) ואל אהרן, פרשנו (פרשה י"ג א'): (לד) נתן לכם לאחוזה, היא הארץ שירשו כשעלו ממצרים, והיתה להם לאחוזה. אבל בתי ישראל שבחוצה לארץ, או גם בארצות שנתן השם ב"ה בתתנה לא"א ע"ה, ולא נתנו לאחוזה לעולי מצרים, כגון קיני וקניזי וקדמוני אין בתי ישראל שבהם מטמאים בנגעים: ונתתי נגע צרעת, ללמדנו שהנגעים הללו אינן מנהגו של עולם, אלא בדרך מופת, וכבר כתבנו כן למעלה (פרשה י"ג מ"ז): בבית

צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃ (לה) וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃ (לו) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן

תולדות אהרן צרעת הוריות י׳, א׳: אחוזתכם יומא י״ב, ב׳. מגלה כ״ו, א׳. נדרים נ״ו, א׳. גיטין פ׳ ב׳ א׳. ב״ק ע״ב, ב׳: יבא יומא שם. ערכין ט״ז, א׳: נראה נגעים ת״ד, ב׳: וצוה מ״ק ז׳, ב׳. ערכין ט״ז, א׳. נגעים שם: ולא יטמא שבועות י״ז, ב׳:

הויזע אײרעס אײגענ־טהימליכען לאנדעס דען אויסזאטץ ענטשטעהען לאססע; (לה) זאָ זאָלל דעריעניגע, דעם דאן הויז געהאָרט, קאָממען, דעם פריסטער בעריכטען, אונד שפרעכען: עס צײגט זיך עטוואס אין מײנעם הויזע וויא דער אויסזאטץ. (לו) דער פריסטער זאָלל בעפֿעהלען, דאס מאן דאז הויז רײמע, בעפֿאָר ער קאָממט דען שאדען צו בעזיכטיגען, (דאמיט ניכט אללעם אונרײן ווערדע,

תרגום אונקלוס

סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע אַחְסָנַתְכוֹן׃ (לה) וְיֵיתֵי דִּי לֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי לְכַהֲנָא לְמֵימַר כְּמַכְתָּשָׁא אִתְחֲזֵי לִי בְּבֵיתָא׃ (לו) וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיפַנּוּן יָת בֵּיתָא עַד לָא יֵעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתְּאַב כָּל דִּי בְּבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יָת בֵּיתָא׃

רש״י

ומולאן [ויקרא ד׳]: (לה) כנגע נראה לי בבית. שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי [נגעים פי״ב מ״ה]: (לו) בטרם יבא הכהן וגו׳. שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת

באור

ארץ אחוזתכם, בבית בנוי בארץ שהיא אחוזתכם, אבל מקום שלא כבשו עדיין מידי הכנענים אין הנגעים מטמאים בו: (לה) ובא אשר לו הבית, לפי הפשט אפשר אם השכיר ביתו לאחר, ונראה בו נגע, אין הדר בו הולך אל הכהן, אלא מי שהבית שלו. וזהו אשר לו הבית שהוא אדון לבית, וכן לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו (ויקרא ו׳ ג׳). ואין לי הכרע מדברי המשניות והברייתות, ובת״כ אמרו ובא אשר לו הבית. שלא ישלח ביד שליח: והגיד, כל לשון הגדה ביאור דברים, שישא ויתן עם הכהן על דבר זה, הכהן ישאל איך קרה הדבר, והוא יגיד לו, וזהו שאמרו בת״כ והגיד לכהן, ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו: לאמר, אמירה הסמוכה, כך יאמר לו כנגע נראה לי בבית: כנגע. דרך מוסר שלא יחליט ויורה לפני הכהן שהוא נגע, אע״פי שאין טומאה וטהרה אלא על פי הכהן, וכן אמרו אפילו תלמיד חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית, אלא כנגע: נראה לי בבית, למדנו שלא ילך על פי מה ששמע מדברי אנשי ביתו, אלא על פי מה שראה בעיניו, כדי שיוכל לפרש דבריו ולהגיד הכל לכהן. ויראה טעמו של דבר לפי שבמלות הכהן צריך לפנות את הבית, צריך שיבין הכהן מדבריו שהוא נגע ממש ממראות המטמאין, ואין כן במראה לדעת עור בשר ובגדים: בבית, מתוכו שאינו מטמא מאחוריו: (לו) וצוה הכהן ופנו את הבית, נראה שהוא גזרת הכתוב שלא יטמאו כלי הבית מטומאת הצרעת. ומלת ופנו לשון רבים ופי׳ רא״בע ז״ל בעל הבית ואנשי ביתו, וטעם הרבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן וגו׳. שכל זמן שאין כהן נזקק לו, אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית, שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר, וכל מה שבתוכו יטמא למדנו שכשרואה הכהן שהוא נגע ודאי, צריך שיאמר מיד שצריך הסגר ולא יחליט עד שיפנו הבית, ואם אמת כמו שחשבנו (פסוק ל״ה). כי אשר לו הבית לאחוזה לא הדר בתוכו, הרי הנגע אשמת אדון הבית, ואין הדין רואה שיטמאו כלי הדר בו, גם אם אין הדבר כך, פעמים שיש בבית כלים שאולים מאחרים, ולמה ילקה בשביל זה? וכן משמע לשון כל אשר בבית בין לו בין לאחרים. ולפי שהפינוי הזאת גזירת הכתוב. אמר שיפנה

לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ (לז) וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת

תולדות אהרן בקירות ב"ב קס"ד, ב': סנהדרין ע"א, א', וע"ז ב', נדה י"ט, א':

תרגום אשכנזי

וואס אים הויזע איזט); הערנאך קאממט דער פריסטער דאז הויזצו בע־זעהען. (לז) ווען ער נון דען שאדען בעטראכטעט, אונד פינדעט זאלכען זא בעשאפפען, דאס אן דען

תרגום אונקלוס

(לז) וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחְתָּן יָרְקָן

רש"י

טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר כל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי עץ יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס

באור

כל אשר בבית, אפילו חבילי עצים חבילי קנים, שאינן בני קבול טומאה, והדבר ספק אם מקבלי' טומאה בבית או לא, ויהיה ולא יטמא כל אשר בבית דברים המקבלים טומאה: ואחרי כן, אחד שהבית פנוי: את הבית. גם הבית צריך שיראה, אם ראוי לטומאת נגעים, כי יש בתים שאינ' מטמאין, שצריך להיות מרובע בעל ד' כותלים, כמו ששנינו בנגעים ובת"כ, בית עגול בית טריגון אינו מטמא בנגעים, כ"ל: (לז) וראה הכהן את הנגע והנה הנגע. נגע נגע, מלמד שאין הבית מטמא אלא בשני גריסין: בקירות הבית. באחת מן הקירות שהרי אומר שפל מן הקיר. ויש מרבותינו אומרים שיהיה על שני קירות שהן כקיר אחת, וזהו בקרן זויות: שקערורות ירקרקות או אדמדמת, לדעתי שקערורת תאר לאבנים, אבנים שקועות בקירות כקלאות שקערורת, והמלה מורכבת מן שקע ומן ערה, שקע יורה על היות האבן שקועה בבנין, וערה יורה להפך שאפשר לחלצו מן הקיר, כשיקלו הטיט מסביבותיה, כמו ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז'). וכמו ויערו את הארון (ד"ה כ"ד י"א). כי כן הם צריכין להיות לענין טומאת נגעים, אבנים תלושים שחוברו בבנין ע"י טיט, וכמו שנראה מלשון הכתובים שבענין וחלצו את האבנים ונותר את הבית יקציע מסביב וגו' (פסוק מ' ומ"א), הרי שמדבר על אבנים תלושות ששקעים בקיר ע"י טיט, ועכשיו חוזר ומערה אותן מן הקיר, אבל קיר של סלע מששת ימי בראשית, או קורות שהן על פני הקיר או עפר שבקיר אין הנגעים מטמאין בהן. ופי' הכתוב כך הוא וראה את הנגע והנה הנגע בקירות הבית, כי לפי שלמעלה סתם ונתתי נגע בבית ארץ אחוזתכם, כנגע נראה לי בבית (פסוק ל"ד ול"ה), והכל בכלל בין שנראה בקיר או בקורה או בקרקע הבית. בין באבניו בין בעציו בין בעפרו, פי' עתה שהנגע צריך להיות בקירות הבית, ואף לא בכל מה שבקיר, אלא כשיראה בקיר שקערורות ירקרקות או אדמדמות, אבנים שקועים בקירות, שיהיו מקצתן ירקרקות או אדמדמות, אז יסגיר את הבית, ואבן בכל המקרא לשון נקבה, כמו והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב'). אבנים שלמות (דברים כ"ז ו'). לא תבנה אתהן גזית (שמות כ' כ"ה). ולרש"י ורמב"ם ז"ל דעת אחרת בפי' שקערורת ונדב' עליה בסמוך. ורמב"ם ז"ל פי' שקערורת מין אחד מן המראות שחביריו מוכיחין עליו ירקרקות או אדמדמות וכמו אמוצים ברודים שבזכריה שהן מיני מראות, וקרוב לזה אמר רד"ק ז"ל בס' השרשים שפירשו בו שחורות ובת"כ שוקעות ומראיהם ירקרק או אדמדם, ודומה כי המל' היא מורכבת מין שקע ומן שער, כי הוא ענין שחרות ועכירות, וכל זה תמה בעיני, כי במשנה שנינו (נגעים פ"ג ח') הבתים מטמאין בב' צבועות ובב' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפשיון, ומשקערורת לא שנה כלום, גם בנגעי בגדים לא נאמר אלא והיה הנגע ירקרק או אדמד' (פרש' י"ג מ"ט), לא נזכר אחר מעורב בו, וכמו ששנה (שם משנה ז') הבגדים מטמאין בב' צבועות ובב' סימנין בירקרק ובאדמדם ובפשיון, ועוד שנינו (נגעים פרק י"א ד') הבגדי' מטמאין בירקרק שבירוקין ובאדמדמת שבאדומים, ואם תצרף לכן מראה השחרות לא יהיה עוד אדום שבאדומים או ירק שבירוקין, ואם תאמר בבתים צריך גם לשחרות היה לו לשנות דין זה בבתים, ומשנתינו השוה המדה בשתיהן, ועוד אם שקערורת מראה בפני עצמה, למה שקערורת ירקרקו' סמוכו' בנגינה, ואם אינה מראה בפני עצמה, אלא שחרות מעורב בירקרק או באדמדם, ויהיה ענינו

שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃ (לח) וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃

תולדות אהרן ומראיהן סנהדרין שם ודף פ"ד, ב'. נדה שם: ויצא נדרים נ"ו, ב'. חולין י', ב'. נגעים ה"ד, ב': והסגיר נדרים שם:

וועגדען דעם הויזעס דונקעלגרינע אָדער דונקעלראָטהע פֿערטיפֿונגען זיך צייגען: איהר שיין נעהמליך איזט טיפֿער אלס דיא איבריגע וואנד; (לח) זאָ זאָלל דער פריסטער אויס דעם הויזע הערויס געהן, פֿאָר דען איינגאנג דעם הויזעס טרעטען, אונד זאָלל עס

תרגום אונקלוס

אוֹ סַמְקָן וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוֹתְלָא׃ (לח) וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא

רש"י

שאין להם טהרה במקו' [ת"כ]: (לז) שקערורות.

באור

כמו בלועז (שווערצליך=גרין אדער שווערצליך=ראטה), היה ראוי להיו' להפך ירקרקו' או אדמדמות שקיערורת, שכן דרך לשון העברי, וכמו שכתוב בפתוך שבלבן בהרת לבנה אדמדמת (פרש' י"ג כ"ד), גם אין לשון המקרא מתישב בפי' זה וכמ"ש בסמוך: ומראיהן שפל מן הקיר, מראה האבנים הללו שבהן הנגע שפל ממראה הקיר, אבל המקרא קשה, שהרי נתן סימן ירקרקות או אדמדמות, שפרושו ירוק שבירוקין ואדום שבאדומים, ובלי ספק המראות הללו נראין שפלות, ומה צורך להתנות שיהיה מראיהן שפל מן הקיר, אם אינו שפל, איני ירוק שבירוקין ולא אדום שבאדומים. שהרי בבגד נתן ג"כ שני סימנים הללו. ולא אמר שיהיה מראיהן שפל מן הבגד, גם במשניות חכמים לא זכרו התנאי הזה. ויראה בעיני שאין זה בכתוב תנאי להיות ג"כ שפל מן הקיר, אלא ספור הוא שבתי המראות הללו בהיותן באבני הבית שלא כמנהגו של עולם, יהיה מראיהן שפל מן הקיר. והוצרך לומר כן בבתים ולא בבגדים, לפי שהבגדי' אינן מתטמאין בנגעים אלא צמר ופשתים לבנים, לא צבועים בין בידי אדם בין בידי שמים, ולכן ניכר בהן מראה הנגע תמיד, אבל הבתים מטמאין בנגעים בין צבועין בידי אדם בין צבועין בידי שמים, כמו ששנינו בתוספתא ובהלכות רמ"בם ז"ל (ט"ל פרק י"ד). ופעמים שהבית צבוע באחת ממראות אלו, ותאמר איך יוכר הנגע, לכן הודיע הכתוב שהאבנים שבהן הנגע יהיו תמיד מראיהן שפל מן הקיר, אבל רש"י ז"ל פי' על שקערורת, שוקעין מראיתו. ויפה תמה הרא"ם ז"ל למה אם כן נאמר אחריו ומראיהן שפל מן הקיר, גם רמ"בם ז"ל התנה כן. ואמר (שם) כשיבוא הכהן ויראה הנגע שקוע ירקרק או אדמדם. ומה שאמר רא"ם ז"ל שהוא תוספות ביאו' של שקערור', רחוק מאד. ולכל הפרושים לא אבין למה אמר שקערורת ירקרקות או אדמדמות שלשתן לשון רבות נקבות, והכל שב לפי' זה על מלת הנגע שבכתוב, ונגע לשון יחיד זכר. ואין לך לומר שבב על מלת בקירות, שהרי נסמך לו ומראיהן שפל מן הקיר. אבל אם שקערורת תאר לאבנים הכתוב מתישב על מכונו ודברי חכמים מתישבי'. גם בברייתא דת"כ כפי שגורס רד"ק ז"ל וכמ"ש למעלה תשמו שוקעות ומראיהן ירקרקות או אדמדמות, נראה שתרגמו שקערורת על האבנים השקועות בקיר, ממש כדברנו: (לח) **ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית**, לא ילך לביתו ויסגיר, ולא יעמוד בפתח תחת המשקוף ויסגיר. אלא בצד המשקוף מבחוץ, ואם הלך לביתו והסגיר או שעמד בתוך הבית תחת המשקוף והסגיר כשר בדיעבד. והסגיר, מדברי הכתוב אין הכרע אם הוא סגירה ממש. והיינו שיסגור דלת הבית, שהרי בנגעי עור בשר נאמ' ג"כ והסגי' הכהן את הנגע וגו' (פרשה י"ג ד'), וכן נאמר בבגדים (שם נ'). ואינו אלא שיאמ' הכהן שבעל נגע זה או בגד זה מוסגר שבעת ימים. לא שיסגירנו ממש. וכן כאן אפשר שיאמר בית זה מוסגר שבעת ימים, וכמו שהאריך בזה הרב בעל משנה למלך (הלכות ט"ל פי"ד ה'). ואמר שכן דעת רמ"בם ז"ל, ודעת רש"י ז"ל שהוא סגירת הדלת ממש, ולדעתם יש לי לחלק, באדם ובגדים אמר והסגיר את הנגע. ואם נאמר על סגירה ממש היה לו לומר והסגיר את האיש, והסגיר את הבגד, אבל כאן אמר והסגיר את הבית לא והסגיר את הנגע נראה שהוא סגירה

(לט) וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת: (מ) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא: (מא) וְאֶת־

תולדות אהרן ושב ערכין ל"א, א'. יומא ב', ב'. יבמות י"ו, ב', נזיר ס', א', מכות י"ב, ב'. הוריות א', ב'. מנחות ד', א' ודף מ"ה, ב'. חולין פ"ה, א'. בכורות כ"ב, א. נדה ע"ב, ב': וחלצו יבמות ק"ג, ב'. נגעים מ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

זיבען טאגע פֿערשליסען. (לט) ווען דער פריסטער אם זיבענטען טאגע ווידער קאָממט, אונד זיהט, דאס דער שאדען אין דען וועני־דען דעס הויזעס צוגענאָממען; (מ) זאָ זאָלל ער בעפֿעהלען, דאס מאן דיא שטיינע הערויס ציהע, אן וועלכען דער שאדען איזט; דיזע ווירפֿט מאן אויסער־האלב דער שטאדט, אן איינען אונרייינען אָרט; (מא) דאז הויז אבער זאָלל

תרגום אונקלוס

לְתָרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יָת בֵּיתָא שַׁבְעָא יוֹמִין: (לט) וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא: (מ) וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְישַׁלְפוּן יָת אַבְנַיָּא דִּי בְהֶן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוֹן יָתְהֶן לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאַב: (מא) וְיָת בֵּיתָא יְקַלְפוּן

רש"י

שוקעות במראיהן [ת"כ]: (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו. [דברים כ"ה] לשון הסרה: אל מקום טמא. מקום שאין טהרות משתמשות שם [ת"כ] למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקציע. רוני"ר בלע"ז; (Rongir Rongsr) [אבנאגען, נאך אונד נאך ...ם: ייסען, היר אבקראטצען] ובלשון

באור

ממש: (לט) וראה, והתבונן: והנה פשה, התגדל לו שפשה ומפורש למעלה (פסוק ג'): פשה, אפילו כל שהוא וזהו פשיון הסמוך: בקירת הבית, אפילו רחוק מן הראשון, ובלבד שיהיה בשיעור נגע בגדים, ולא ביאר הכתוב רק אם פשה, ולא ביאר, מה דינו אם מלאו עומ' בעיניו, אם יפטרנו או לא, ואי אפשר לומר שיפטרנו, אם הנגע עדיין עומד בעיניו, שבסוף הענין נאמר והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית, וטהר הכהן את הבית נרפא הנגע, למדנו שלא יטהרנו עד אחר חלילה וטיחה, לא העומד בעיניו, וא"כ מה יעשה לו כשעמד בעיניו, א"א לומר שיחלץ ויטוח, שהרי אין הכתוב מחייבו כן רק אם פשה, ואמרו רבותינו שמסגירו ונותן לו שבוע שניה, ואם בסוף שבוע שנייה עוד עומד בעיניו או שפשה, חולץ וקוצה וטח, כמו בפשה בראשון: (מ) וצוה הכהן וחלצו, הציווי בכהן והחליצ' בכל אדם: וחלצו, לשון הסרה ממקומו כמו וחלצה נעלו (דברים כ"ה ט'), וכן ת"א ז"ל וישלפון, ונזכר הנגד לפי שהחליצת אבנים מן הקיר צריכין כלים, ואין כן חליצת נעל: בהן, כמו ראי' לפרושנו על שקערורות ירקרקות או אדמדמות, שהכן על האבנים המנוגעות: אל מחוץ לעיר, כמו אל מקום ידוע שהוא מחוץ לעיר מוכן להשליך שם אבנים כאלה. ואילו נאמר והשליכו אתהן חוץ לעיר או מחוץ לעיר, הייתי אומר שכל אחד ישליך למקום שירצה, כן נ"ל: אל מקו' טמא, אין מקום טמא שאין קרקע בת קבול טומאה, לכן אמרו בת"כ שיהא מקומו טמא, כלומר המקום שישליכום שם יקראו נטמא, וזהו שפי' רש"י ז"ל אל מקום טמא, מקום שאין טהרות משתמשות שם, למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) ואת הבית יקציע, פי' רש"י ז"ל רדו"יר בלע"ז [וברש"י כ"י רוזניי"ר בלע"ז, ובל"א] (בעשניידען), ובל' משנה יש הרבה, ורשב"ם ז"ל אמר יקלף, כמו יעשהו במקצועות (ישעיה מ"ד י"ג), ולפי שבסמוך אמר אשר הקצו, והן שני שרשים קצע וקצה, וגם קצה לשון כריתה וקצוץ, כמו לקצות בישראל (מ"ב י' ל"ב), קצות עמים רבים (חבקוק ב' י'), אומר אני ששרש קצע ענינו שמקלף בשום משני הצדדים שעושה זויות ישר. וזהו יעשהו במקצועות, שהוא הכלי בעלת הזויות יישר בו האומן מה שכורת, ולכן נקראו ירכתי הבית מקצועות כמו למקצעות המשכן בירכתים (שמות

הַבַּ֛יִת יַקְצִ֥עַ מִבַּ֖יִת סָבִ֑יב וְשָׁ֣פְכ֗וּ אֶת־הֶֽעָפָר֙ אֲשֶׁ֣ר הִקְצ֔וּ אֶל־מִח֣וּץ לָעִ֔יר אֶל־מָק֖וֹם טָמֵֽא׃ (מב) וְלָֽקְחוּ֙ אֲבָנִ֣ים אֲחֵר֔וֹת וְהֵבִ֖יאוּ אֶל־תַּ֣חַת הָאֲבָנִ֑ים וְעָפָ֥ר אַחֵ֛ר יִקַּ֖ח וְטָ֥ח אֶת־הַבָּֽיִת׃ (מג) וְאִם־יָשׁ֤וּב הַנֶּ֙גַע֙ וּפָרַ֣ח בַּבַּ֔יִת אַחַ֖ר חִלֵּ֣ץ אֶת־הָאֲבָנִ֑ים וְאַחֲרֵ֛י

ער אינוועניג אום דען אויסזאטץ הערום אב־קראטצען לאססען, אונד דיא קאלקערדע, דיא מאן אבקראטצט, שיטטעט מאן אויסערהאלב דער שטאדט, אן איינען אונ־ריינען ארט. (מב) מאן זאלל אנדערע שטיינע נעהמען, אונד שטאטט דער אויסגעבראכענען שטיינע איינזעטצען, אויך אנדערע קאלקערדע נעה־מען, אונד דאז הויז טינכען; (מג) בליהט דען דער שאדען ווידערום אם הויזע אויס, נאכדעם מאן דיא שטיינע הערויסגעצאגען, נאכדעם דאז הויז אב־

תולדות אהרן ולקחו נגעים סס: ועפר סס סס:

תרגום אונקלוס

מִגָּיו סְחוֹר סְחוֹר וְיִרְמוֹן יָת עַפְרָא דִּי קַלִּיפוּ לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב׃ (מב) וְיִסְּבוּן אַבְנִין אוֹחֲרָנִין וְיָעֲלוּן לַאֲתַר אַבְנַיָּא וַעֲפַר אוֹחֲרָן יִסַּב וְיִשּׁוּעַ יָת בֵּיתָא׃ (מג) וְאִם יְתוּב מַכְתָּשָׁא

רש"י

ונשנה יש הרבה: מבית. מבפנים [ת"כ]. סביב. סביבות הנגע בת"כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: (מא) הקצות. לשון קצה אשר קצעו בקלוע הנגע סביב: הקצות. לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחלץ והוא משקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור להלן בסוף

באור

כ"ו כ"ג), לפי ששני הצדדים פוגעים בזויות במישור, וכן כאן יקלוף סביבות האבן שחלץ מכל הצדדים בשוה. ויעשה כן במקצועות, שיהיו הזויות מקבילות: מבית, מבפנים, במקום שישב שם האבן המנוגע בקיר קולף מסביב לו הטיח, וסביב שב על האבן שחלץ, לא סביב הבית כלו, שאם כן היה לו לומר ואת הבית יקצע. וכן אמרו רבותינו בת"כ. ורא"בע ז"ל אמר י"א יקציע שיפלו המקצוע. ואין זה נכון שבעבור פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית, ולא דבר נכונה, שהפשיון מצאת בכל שהוא והוא עם האוס על אבן אחת. ואם פשה גם לאבן אחרת. תבטל גם זו: ישפכו, לפי שהעפר שמוציאין ניתן בכלי או בשק, יתכן לומר ושפכו, ועל האבנים אמר והשליכו: הקצו, זה שרשו קצה מהבנין הכבד, לפי שההקצעות בכלי, ולא אמר אשר הקציעו. כי איננו נופל אלא על מלאכת ההקצע', שיהיו הזויות מכוונות, לא על העפר שהוקצ' במקצועו'. ועליו אמר אשר הקצו, כלומר שכרתי במקצוע. ורש"י ז"ל פי' הקצו לשון קצה, אשר קצעו בקלוע הנגע סביב, וברור לי שכוון למה שאמרנו. ואם רא"ת ז"ל לא פי' כן, ורשב"ם ז"ל אמ' הקצו, יש לומר שפתרונו לשון קצוע, מדכתיב אחרי הקצות את הבית, כמלא שהקצוע קרוי הקצות. שגרי הלשון כתוב למעלה ואת הבית יקציע. ואינו כן וכמו שיתבאר (פסו' מ"ג), אבל רא"בע ז"ל אמר והקצו מגזרת קצה, כי קצתו ההוה למעלה הסירו לבדו, ואין צורך לדוח' זה. ולדעתי גם הקצה נקרא כן בעבור שמשם ואילך נכרת וחסר. והבנין על הכביסה, ושרש קצן דומה לו, וגם רד"ק ז"ל בשרשים אמר קצן קצה ענינם אחד לשון כריתה וחתוך: (מב) אבנים אחרות, לא מאבני הבית הזה מקיר אחר שבו, וכן אמרו בת"כ ובמשנה: והביאו, אל הבית: אל תחת, במקום שישבו האבנים הראשונים: וטח, מנחי העי"ן. שרשו טוח, והשם טיח, כמו איה הטיח (יחזקאל י"ג י"ב). וזה ידוע: (מג) ואם ישוב הנגע, למעלה אמר שאם פשה בשבוע ראשון יקציע הבית, ואמר עתה שאם ישוב הנגע ופרח בבית, ואמרו חכמים משל חזר איש פלוני למקומו, כשיחזור הנגע לאותן האבנים, כלומר אע"פ שיש עתה אבנים אחרות שאינן מבית המנוגע, ישוב הנגע למקומו הראשון, ויפרח באותן האבנים שהביאו אל הבית,

הַקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ (מד) וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה

תולדות אהרן ובא ערובין כ"ח, א'. יומא ב', א'. יבמות י"ז, ב'. נזיר ה'. ב. מכות י"ב, ב': הוריות א', ב'. מנחות ד', א'. ומ"ה ב'. חולין פ"ה, א'. בכורות ל"ג, כ"ב א'. נדה ב':

געקראטצט אינר געטינכט וואָרדען. (מד) דער פריסטער קאָממט, אונד זיהט, דאס דער שאדע אין דעם הויזע צוגענאָממען: זאָ איזט עס איין פערדערבליכער אויסזאטץ אם

תרגום אונקלוס

וְיִסְגֵּי בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ יָת אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ יָת בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתְשַׁע׃ (מד) וְיֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא

רש"י

שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע [ת"כ]: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נאמר צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר יהוד ומניין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר [ובא] ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפישה בראשונ' הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אמור [ובא] ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמור' למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצ' וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונ' כן וכולי כדאיתא

באור

וזהו שאמר אחר חלץ את האבנים, שזהו חדוש שהאבנים שהיה בהן הנגע חלץ מן הבית, ופרח עתה באבנים החדשות הללו, ולכן בעל הטעמים שם האתנחתא תחת האבנים: ואחרי הקצות את הבית, גם אחר שהכרית העפר שהיה סביבות האבנים הראשונים, ואחרי הטוח טיט חדש סביבות האבנים החדשות, שלא תוכל לומר שאר דבר מן הנגע הראשון סביבות האבנים, שעל ידי כן פרח באבנים שהביאו, אלא ששב הנגע לקירו, ורבותינו ז"ל למדו ממלת בבית, שאם נראה במקום אחר בבית כשני גריסין הרי הוא כחוזר ונותץ את הבית, ומלת הקצות מקור מן ההפעיל, וכן הטוח. ולפי שמדבר על העפר שכרתו מן הקיר, לא על מעשה הקציעה, בא מלת הקצות כמו שאמר למעלה הקצו, לא כדברי רשב"ם ז"ל: (מד) ובא הכהן, לא בבואו ביום, אלא לסוף שבעה, כמו שלמדו רבותינו בת"כ: וראה, יתבונן במראה הנגע, אם היא מראה טומאה ובשיעור המטמא: והנה פשה הנגע בבית. לדעתי כל שיבת נגע קרוי פשיון, והדעת נותנת כן, שהרי אלו האבנים שהיו בהן הנגע, וכל הנראה עתה במקומו על האבני' החדשות עודף על הנגע הראשון, ושהוא כשני גריסין צריך נתיצה, אפילו נראה פחות מהנגע הראשון, כגון שהאבנים שחלצו היה עליהן נגע כשלשה גריסין, וכששב הנגע הוא כשני גריסין, ג"כ פשיון הוא, שפשה הנגע שבבית, על שלשה גריסין הראשונים שניטלו ממנו, וכן אם נראה במקום אחר מן הבית, תמיד פשיון הוא, שפשה על מה שהיה תחלה, שהרי הנגע הראשון במקומו באבנים שחלץ, והרי הנגע מכח הבית, ודומה לענן פורח, וכלשון הכתוב ופרח בבית, שזה סימן שעודו בבית, וכן לשון הכתוב בבגד שחזר בו הנגע אחר שנקרע ממנו, שאמ' פורחת היא באש תשרפנו (לעיל י"ג נ"ז), ופרשנוה למעלה. ואם כן יפה אמר על נגע החוזר' והנה פשה הנגע, ואין אנו צריכין לומר שאין כאן מקומו של מקרא זה, והלא אפשר להעמידו במקומו, אלא המקרא כתוב כהלכ' וכמשפטו, רק שאין צורך להאמר שהרי כל חזרת נגע פשיון הוא, כיון שהנגע הראשון במקומו על האבנים שחלץ, כמו בבגדים שהוא במקומו על הטלאי שקרע מן

הַנֶּגַע בַּבַּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא: (מה) וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא: (מו) וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־

ת"א ונתץ יבמות ק"ג, ג'. נגעים מ"ד, ג': והבא יבמות ק"ג, ג'. שבועות י"ז, ג':

הויזע, עס איזט אונריין. (מה) מאן מוס דאז הויז איינרייסען, נעהמליך דיא שטיינע, דאז האָלץ אונד אללען קאלק דעס הויזעס אויס אייגאנדער נעהמען, אונד אויסערהאלב דער שטאדט אן איינען אונריינען אָרט בריגגען. (מו) ווער אין דאז הויז קאָממט, זאָ לאנגע מאן עס פֿערשלאָססען, זאָלל ביז אם אבענד

תרגום אונקלוס

בְּבֵיתָא סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא: (מה) וְיִתְרַע יַת בֵּיתָא יַת אַבְנוֹהִי וְיַת אָעוֹהִי וְיַת כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר מְסָאָב: (מו) וּדְיֵיעוֹל לְבֵיתָא כָּל יוֹמִין

רש"י

בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוי וטיחה ואין החוזר צריך פשיון. וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מו) כל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו יכול

באור

הנגד, ואינו דומה לנגע חדש שצריך הסגר מתחלה, שאין זה חדש אלא פשיון על הראשון, אבל בא ללמד על פשיון של שבוע שנייה שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישית לראות אם יחזור, וכן דעת רבותינו ז"ל שהרי אחרי שלמדו ב"ש לדעת מתאדת מגגדים שהנגע החוזר מטמא בלי פשיון, אמרו אם סופנו לרבות את החוזר מה ת"ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע, הנח לו, לא שאלו רק מה ת"ל מקרא שאינו צריך הוא. לא איך אפשר לומר כן, לפי שאין מלת פשה סותר ההלכה. ושלא תאמר שעל כן נאמר שצריך פשיון ממש בנגע החוזר בבתים, למדו תחלה בב"ש מבגדים שאין החוזר צריך פשיון, ורמב"ן ז"ל לתקן מלת פשה כפשוטו אמר שמלת פשה לשון תוספות, נאמר על דבר נוסף על אחר, כמו ונוסף גם הוא על שונאנו (שמות א' י'), ונוספה נחלתן (במדבר ל"ו ד'), ונאמר על דבר החוזר, כמו יוסיף ה' שנית ידו (ישעיה י"א י"א), ויתנבאו ולא יספו, לא חזרו עוד להנבא. וכאן נאמר על החזרה, לא שניתקו הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר, וממה שפרשנו תראה שהכל כפשוטו שהחוזר תמיד פשיון ממש הוא, וגם רש"י ז"ל שכתב אין כאן מקומו של מקרא זה, כוונתו שלא יהא צריך להאמ' בנקוס זה, ונראה עוד כפי הפשט שעל כן נאמר בנגע החוזר והנה פשה. ללמדנו שאין פשיון מחייב נתיצה, אלא פשיון חוזרת הנגע, אבל כל זמן שהאבנים במקומן אין הפשיון גורם נתיצה, ואין צורך ללמדנו כך בפושה בשבוע ראשון, שהרי מפורש למעלה, אבל בא ללמד על העומ' בראשון ופושה בשני שאינו נותץ אלא חולץ וקוצה וטח, וכן אמרו רבותינו ז"ל ושמכוהו על לשון המקרא ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה: צרעת ממארת היא, פרשנוהו בנגעי בגדים (פרשה י"ג נ"א), וכן כאן שאין תרופה לבית זה וצריך נתיצה, כסילון ממאי' שאין לו תקנה ושרוף ישרף: בבית, בכל הבית, ילכן חוזר ופורח: (מה) ונתץ את הבית, מלת נתיצה פרשנו (לעיל י"א ל"ה), וכן כאן צריך שיסתר את הבית מיסודו, כמו שפורט את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית, שאלה הן הבית ומהן נבנה: (מו) והבא אל הבית, ולא שהה בו אלא יצא מיד, כמו שאפרש: והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו, שבוע ראשונה וכן אם לא פשה בראשונה, והסגירו שבוע שניה, הבא אל הבית טמא, ולא אחרי שחלץ וקצה וטח, שאם קודם הסגירו נכנס אדם לבית אינו טמא, אבל נגע החוזר הבא אל הבית קודם שנתץ אותו טמא, שהרי מוחלט הוא ועי' לקמן, ורבותינו למדו כן מן כל ימי: יטמא עד הערב.

יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (מז) וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ (מח) וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ (מט) וְלָקַח לְחַטֵּא

אונריין זיין. (מז) ווער אין דעם הויזע שלעפט, מוס אויך זיינע קליידער וואשען. ווער אין דעם הויזע איסט, מוס זיינע קליידער וואשען. (מח) ווען אבער דער פריסטער קאממט, אונד זיהט, דאס דער שאדען איס הויזע ניכט צוגענאממען, נאכדעם מאן דאז הויז געטינכט; זא זאלל דער פריסטער דאז הויז ריין שפרעכען, דען דער שאדען איזט געהיילט. (מט) מאן נימט, אום דאז הויז צו ענטזינדיגען, צווייא פאגעל, אויך צעדערן־

רש"י

שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי [ת"כ]: יטמא עד הערב. מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' שהה בבית כדי אכילת פרס [השעור ע' ערובין ד' פ"ג] ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין ת"ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת"ל יכבס ריבה א"כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס [ת"כ ברכות מ"א]: (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד

תרגום אונקלוס

דְּיַסְגִּיר יָתֵיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (מז) וּדְיִשְׁכּוּב בְּבֵיתָא יְצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוּל בְּבֵיתָא יְצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹהִי׃ (מח) וְאִם מֵיעַל יֵעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִתְּשַׁע יַת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַּהֲנָא יַת בֵּיתָא אֲרֵי אִתָּסֵי מַכְתָּשָׁא׃ (מט) וְיִסַּב לְדַכָּאָה יַת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָע דְּאַרְזָא וּצְבַע

באור

אבל אינו טעון כבוס בגדים: (מז) והשכב בבית, אע"פי שהיה נראה בתחלה שבביאה לבדה אינו מטמא בגדים, רק השוכב או האוכל בבית מטמא בגדים, קבלו רבותינו שאפילו לא שכב ולא אכל, אלא שהה בבית כדי שיעור אכילה שהוא כדי אכילת פרס מטמא בגדים, וכן יורה גם לפי הפשט, שעל כן האוכל והשוכב מטמאין בגדים, לפי שצריכין לשהות בו, שצריך זמן לאוכל שיאכל כדי אכילת פרס, וכן העוף הנכנס בו לנוח, צריך זמן שישכב וינוח אלא שלשכיבה אין מדת זמן, אבל יש שעור לאוכל אכילת פרס, ולכן נזכרו שתי אלה, שדרך בני אדם לבוא לבית או לשכב בו, ונלמד זמן שוכב מאוכל, וכן נלמד לכל שוהה בו כדי אכילת פרס, אפילו לא אכל ולא שכב מטמא בגדים, אבל יצא מיד נאמר בפסוק ראשון שטמא ואינו מטמא בגדי': (מח) ואם בא יבוא הכהן וגו', כלומר אחר שחלץ וקצה וטח והסגירו שבעת ימים, בא וראה שלא חזר הנגע למקומו, וזה פירוש לא פשה הנגע בבית, שאילו חזר היה פשיון, אפי' חזר כמות שהיה, ולפעמים אפילו פחות ממנו, כמו שפרשנו למעלה (פסוק מ"ד), אלא שהיה לו לומר ואם לא שב הנגע בבית אחרי וגו', ללמדנו גם כאן דין חדש בעומד בעיניו בשבוע ראשון ובשבוע שני, שאע"פי שלא פשה בשני צריך חליצה וקציה וטיחה, ולכן כתב כלל דין נגע החוזר אם לא פשה נרפא הנגע ויטהר את הבית, אבל קודם חליצה וטיחה אע"פי שלא פשה, אין הבית טהור, ולמדנו שאם עמד בעיניו בשבוע ראשון ובשני אינו טהור, אלא צריך חליצה וטיחה, כמו אם פש' בראשון או עמד בעיניו בראשון ופשה בשני. וגם זה למדו רבותינו ז"ל מלשונות הכתוב כמו שבא בפי' רש"י ז"ל. כללו של דבר המקראות מתפרשין כסדרן, וכל אחד נכתב במקומו, והדינין שאינן מפורשים נדרשים מהן מדרך סברא, ויותר מזה על דרך שדרשום רבותינו ז"ל, שרמז עליהן הכתוב בדברים קצרים ונג"ש: המוה את הבית, קצר הכתוב וזכר הטיח שהיא אחרונ', וקדמו לה החליצה והקציעה ולמעלה זכר שלשתן כפי הענין מטעם שכתבנו: וטהר הכהן את

אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ (נ) וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ (נא) וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (נב) וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃ (נג) וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃ חמישי (נד) זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע

ת"א וחטא חולין כ"ז, א'. נדה נ"א, ב': ושלח נגעים מ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

האָלץ, האָכראָטהע וואָללע, אונד איזאָפּ; (נ) שלאכטעט דען איינען פֿאָגעל אין איין אירדען געפֿעס, איבער פֿרישעס וואססער. (נא) היראויף נימםט ער דאז צעדערנהאָלץ, דען איזאָפּ, דען האָכראָטהען פֿאדען אונד דען לעבענדען פֿאָגעל, טונקט אללעס אין דאז בלוט דעם געשלאכטעטען פֿאָגעלס אונד אין דאז פֿרישע וואססער, אונד בעשפּרענגט דאז הויז זיבען מאהל; (נב) ענטזינדיגט דאז הויז מיט דעם בלוטע דעם פֿאָגעלס אונד דעם פֿרישען וואססער, אויך מיט דעם לעבענדען פֿאָגעל, נעבסט דעם צעדערנהאָלץ, איזאָפּ אונד דער האָכראָטהען וואָללע; (נג) לעסט דען לעבענדען פֿאָגעל אויסערהאלב דער שטאדט אויף'ס פֿעלד פֿליגען: הירמיט פֿערזאָהנט ער אויף דאז הויז, אונד עס ווירד ריין. (נד) דיזעס איזט דיא לעהרע פֿיר אללען שארען דעם אויסזאטצעס אונד

תרגום אונקלוס

וְזְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא: (נ) וְיִכּוֹס יַת צִפָּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: (נא) וְיִסַּב יַת אָעָא דְאַרְזָא וְיַת אֵזוֹבָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת צִפָּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יַתְהוֹן בִּדְמָא דְצִפָּרָא נְכִיסְתָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין: (נב) וִידַכֵּי יַת בֵּיתָא בִּדְמָא דְצִפָּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפָּרָא חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא וּבְאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי: (נג) וִישַׁלַּח יַת צִפָּרָא חַיְתָא לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי חַקְלָא וִיכַפֵּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי: (נד) דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל

רש"י

בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כתשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון צלישה וקילוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני ולאה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע

באור

הבית, כדרך היפרש בסמוך: כי נרפא הנגע, אין עוד נגע בבית, שהאבנים שהי' בהן הנגע הוסרו ממנו, ולא פרח בו עוד, הרי שנרפא הנגע ולמדנו שאם הנגע עמד בעיניו בראשון ובשני שאין הבית טהור, שהרי לא נרפא הנגע, יכת"ש: (מט) לחטא, כמו וחטא את המזבח (ח' ט"ו), הכהן המחטא אותה (לעיל ו' י"ט). ושם פירשתיו: (נג) וכפר על הבית, יכסה בו חרפת הבית וטהר מטומאתו: (נ.) לכל נגע הצרעת, לרעת הסחין והמכוה, ונגעי קרחת

הַצָּרַ֖עַת וְלַנָּֽתֶק׃ (נה) וּלְצָרַ֥עַת הַבֶּ֖גֶד וְלַבָּֽיִת׃ (נו) וְלַשְׂאֵ֥ת וְלַסַּפַּ֖חַת וְלַבֶּהָֽרֶת׃ (נז) לְהוֹרֹ֕ת בְּי֥וֹם הַטָּמֵ֖א וּבְי֣וֹם הַטָּהֹ֑ר זֹ֥את תּוֹרַ֖ת הַצָּרָֽעַת׃ פ

טו (א) וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ (ב) דַּבְּרוּ֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַאֲמַרְתֶּ֖ם אֲלֵהֶ֑ם אִ֣ישׁ אִ֗ישׁ כִּ֤י יִהְיֶה֙

נ"א ש' רפה

ולשאת שבת ס"ב, ב'. סוטה ד', ב'. קדושין י"ב, ב'. שבועות ו', א': דברו שבת פ"ג, א': איש וכו' ערכין ג', א'. כריתות א',ב'. נדה ל"ב. ב', ול"ד א'. ות"כ א', ות"ד א':

פֿיר דען גרינד, (נה) פֿיר דען אויסזאטץ אים גע־וואנדע, אונד אם הויזע, (נו) בייא איינער ערהאב־נען, אנגעלויפֿנען אָדער פֿלעקקיגען שטעללע: (נז) דארנאך צו אורטהייל־לען, ווען עטוואס ריין אָדער ווען עס אונריין איזט; דיזעס איזט דיא לעהרע פֿיר דען אויס־זאטץ.

טו (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן, וויא־פֿאלגט: (ב) רעדעט מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגט איהנען: ווען

תרגום אונקלוס

מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא׃ (נה) וְלִסְגִירוּת לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא׃ (נו) וּלְעַמְקָא וּלְעַדְיָא וּלְבַהֲרָא׃ (נז) לְאַלָּפָא בְּיוֹם מְסָאֲבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא דָא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא׃

טו (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָּאֵב

רש"י

ואם חזר כבר פי' על החוזר שטעון נתיצה: (נז) להורות ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: טו (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה [ת"כ נדה מ"ג]: זובו טמא. למד על הטפה שהיא מטמאה [ת"כ]. זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה

באור

ובגחת, וטעם שנזכרו בפני עצמן לפי שבשלשתן נאמר בהרת לבנה אדמדמת, שהן הפתוכים: ולנתק, שאינו מטמא בגדלות נגעים, אלא בכל מראה ובשער לבוש: (נה) ולצרעת הבגד, שמטמא בירקרק ואדמדם. וכן זאת התורה לצרעת הבית שמטמא במראות אלו: (נו) ולשאת, וכן זאת תורת ארבע מראות נגעים המטמאים בעור הבשר ופרשנום למעלה (לעיל י"ג ב'): (נז) להורות, אלו הן דיניהן שיורו הכהנים על פיהן ביום הטמא, על פי סימני טומאה הנאמרים למעלה יטמאו. ואילו הן דיניהן שיורו על פיהן ביום הטהור, שעל פי סימני טהרה האמורים יטהרו האדם הבגד או הבית ביום טהרתן:

טו (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. הכהנים יפרישו בין זבה לנדה, כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר, כי הצרעת נגע גלוי, מפי' רמב"ן ז"ל:

(ב) כי יהיה זב מבשרו, כמו זבת חלב ודבש (שמות ג' ח'), שמרוב חלב נוטף מדדי הבהמה, ומרוב שומן הפירות יטפו עסיס, וכן זב מבשרו שנוטף מאליו טיפין טיפין בלי כוונה. לא כשכב' זרע שיורה לחוץ ברצון, וכן ואשה כי תהיה זבה, לפי שהדם נדות יזוב מאליו, ולכן אצל שכבת זרע אמר ואיש כי תצא ממנו ש"ז, ובתוספתא אמרו מה בין זובו לשכבת זרעו, זובו בא מבש"ר מת, ושכבת זרעו מבשר חי, זוב דומה ללובן ביצה המוזרת וש"ז קשורה כלובן ביצה שאינ' מוזר, ולפי שהוא מחלה בכלי הזרע, שאין בכחם להחזיק הזרע בתוכן ונוטף מעצמו, נקרא זב: מבשרו, כנוי לערות הזכר, מפי' רמב"ן ז"ל, ומצאנו כן גדלי בשר (יחזקאל ט"ז כ"ו), אשר בשר חמורים בשרם (שם כ"ג כ'). וכן דם יהיה זבה בבשרה, ורבותינו ז"ל אמרו יכול זב מכל

זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא׃ (ג) וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא׃ (ד) כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־

ת"א מבשרו חולין ל"ח, ד'. נדה מ', א': טמא נדה ל"ד, ב', ונ"ה ב': וזאת וכו' ב"ק כ"ד. א', נדה סס: טמאתו נדה מ' ב', ב', ונ"ז א': רר נדה סס סס: המשכב שבת ע"ד, ב'. נדה ל"ג א': הזב נדה נ"ד, ב':

יעמאנד אין זיינעם גלידע דען פלוס האט, זא זאלל זיין אויספלוס אונריין זיין. (ג) מיט זיינער אונרייניג־קייט, וועגען דעס פלוססעס, זאלל עס פאלגענדע בעשאפפענהייט האבען: דאז גליד מאג דען פלוס טריפען לאססען, אדער פערשטאפפט זיין פאם פלוסע, זא איזט זיינע אונרייניגקייט אין ביידען פעללען גלייך. (ד) יעדע לאגערשטעטטע, וואראויף דער פלוסזיכטיגע צו ליגען פפלעגט, זאלל אונריין זיין; אונד יעדעס גערעטהע, דארויף ער צו זיטצען

תרגום אונקלוס

מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ מְסָאַב הִיא׃ (ג) וְדָא תְּהֵי סְאוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יַת דּוֹבֵיהּ אוֹ חָתִים בִּשְׂרֵיהּ מִדּוֹבֵיהּ סְאוֹבְתֵיהּ הִיא׃ (ד) כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב וְכָל מָנָא

רש"י

מוזרת [נדה נ"ו]: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו את זובו, כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנ' הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנא' טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן [מגילה ח' נדה ל"ג]: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפי' מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא

באור

מקום, כלומר מפיו מחוטמו או מאזנו. ת"ל מבשרו ולא כל בשרו ואחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר, זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה, מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאת נדה הקלה, מטמאה טומאת זיבה חמורה, אף הזב ממקום שהוא מטמא טומאת קרי הקלה, מטמא טומאת זיבה החמורה: זובו טמא הוא, למד על הטפה שהיא מטמאה. אבל דם היוצא מפי האמה אינו מטמא, רק זובו ורוקו ומימי רגליו מטמאים טומאת חמורה: (ג) וזאת תהיה טמאתו בזובו, אם כונת המאמר על מה שהוא מטמא, כגון מגע משכב ומושב, אין זה מקומו, אלא בפסוק שלאחריו, אבל הכונה על איזו אופן תהיה הזיבה שיקרא זב ויטמא, ובפי' רא"בע ז"ל וזאת וגו' הטעם כי הזב הוא על ב' דרכים, ויפה פי', ורבותינו למדו מכאן שטומאתו תלויה בזובו, ואינה תלויה בימים כזבה שצריכה שלשה ראיות בשלשה ימים רצופים, וזב מטמא בג' ראיות ביום אחד: רר בשרו את זובו, פעל משם ויורד רירו על זקנו (שמואל א' כ"א י"ד), והוא הריק הדק הנוטף מן הפה ויורד על הזקן, וכן הזיבה היוצא ממנו קלוש ונוטף מבשרו: או החתים בשרו מזובו, החתים שרשו חתם, כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט י"א), והחתים מן ההפעיל ופי' רש"י ז"ל שיוצא עב וסותם את פי האמה, ונסתם בשרו מטיפת זובו, ולפרושו יאמר או נחתם בשרו מזובו, ואפשר החתים עצמו, שבשרו החתים את פיו, מפני זובו שאינו יוצא והוא פי האמה, ובשההולדות דוחהו אח"כ לחוץ יוצא טפות עבות, ואולי שעליו אמר רא"בע ז"ל שהתחבר הזוב ונקרש, ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה, שעל כל פנים אינו מטמא עד שיצא לחוץ, כמו שאמרו רבותינו מבשרו עד שתצא טומאתו חוץ לבשרו, ולכל הפרושים ילמדנו הכתוב שהזוב מטמאה בין יוצא צלול כריר בין יוצא עב: טמאתו היא, כל אחד מב' דרכים אלו, טומאתו היא לטמא טומאה חמורה: (ד) כל המשכב, הראוי למשכב, פרט אם שכב על הדלת ועל דף הגור שאינו ראוי למשכב, יכול כל ראוי למשכב אפי' מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב עליו המיוחד לשכיבה, יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו: יטמא,

יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ (ה) וְאִ֕ישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ו) וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ז) וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְכִי

ת"א ישב שבת כ"ט, ה': איש וכו' שבת פ"ד, א'. ב"ק ס"ו, ה'. נדה נ"ג. א': והישב חגיגה כ"ג, ב'. נדה מ"ט, ב': וכי ירק שבת ע"ו, ב'. נדה נ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

פפלעגט, זאָלל אויך אונ־ריין זיין. (ה) ווען יעמאנד זיינע לאגערשטעטטע בע־ריהרט, זאָלל ער זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער בארען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ו) ווער אויף דעם גערע־טהע זיצט, וואָרויף דער פלוסזיכטיגע צו זיטצען פפליגט; זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ז) ווער דען בלאָסען לייב דעם פלוסזיכטיגען בע־ריהרט, זאָלל זיינע קליי־דער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ח) ווען דער פלוסזיכטיגע

תרגום אונקלוס

דִּי יְתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב׃ (ה) וּגְבַר דִּי יִקְרַב בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (ו) וּדְיִתֵּב עַל מָנָא דִּי יְתֵיב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (ז) וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (ח) וַאֲרֵי יְרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃

רש"י

זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. למד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומא' ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והיושב על הכלי. אפילו לא נגע אפילו עשרה כלי' זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב [ת"כ]: (ח) וכי

באור

טומאה חמורה, לטמא אדם ובגדים. לא טומאת מגע שבתורה המיירה במשכב ומושב ומרכב יותר מכל שאר הדברים שהזב נוגע בהן, שכלן נעשים ראשון, ואינן מטמאין אדם וכלים. ואלו נעשים אב הטומאה לטמא אדם וכלים, ובכתוב הסמוך יפרש טומאה זו: וכל הכלי, המושב כמשכב, במיוחד למושב, פרט אם אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו, ולכן בשתיהן נאמ' בלשון עתיד ישכב ישב. ולא שכב וישב: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו, לא אמר אשר שוכב עליו הזב, אפילו אינו שוכב עליו בשעת מגע, המשכב אב הטומאה לטמא אדם הנוגע לטמ' בגדי', ומגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה, ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין, ולמדנו שמשכב הזב חמור מדבר אחר שנגע בו הזב כמו שפרשנו (פסוק ד'): יכבס בגדיו, שהן עליו בשעה שנוגע במשכבו, וכן מטמא כל הכלים, אבל אינו מטמא אדם וכלי חרס ואחר שפירש אינו מטמא אפי' כלים ובגדים, וכל שכן שאינו מטמא אדם וכלי חרס, רק מטמא טומאת משקין להיות תחלה: (ו) והיושב על הכלי, אפילו עשר מושבות זו על גב זו, והזב יושב בתחתון והטהור במושב העליון, אפי' יושב הטהור על אבן שאינו מקבל טומאה טומאת התחתון בוקע ועולה ומטמא את הטהור אע"פ שלא נגע, וכן הדין במשכב אפי' עשר מצעות זו למעלה מזו, טמאין כלם, וכתב באחד דין נגיעה ובשני דין מושב ומשכב: (ז) והנוגע בבשר הזב, דומה לנוגע במשכב ובמושב, שמטמא בגדים וטמא טומאת ערב, והכתוב מלמדנו שאינו טמא טומאה כזו עד שיגע בבשרו ממש, אבל נוגע בבגדי הזב אינו מטמא בגדים וכלים, שאע"פ שהן על גופו אינן חמורי' כמשכב ומושב שהנוגע בהן מטמא בגדים גם אם אין הזב שוכב עליו, זהו פשוטו של מקרא:

יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ (י) וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (יא) וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב

ת"א הנגע שם נ"ג, ג': והנושא שם נ"ג, א' ונ"ס ג': אשר יגע קדושין כ"ה א' · חולין ק"ו, א'. נדה מ"ג, א':

אן איינען ריינען מענשען שפייכעל ווירפט: זאָלל ער זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין: (ט) וואס צום רייטצייג געהאָרט, וואָרויף דער פלוסזיכטיגע צו רייטען פפלעגט, זאָלל אונריין זיין: (י) ווער עטוואס בעריהרט דאז ער אונטער זיך צו האבען פפלעגט, זאָלל ביז אבענד אונריין זיין; ווער דיזע דינגע טרעגט, מוס זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (יא) ווען דער פלוסזיכטיגע בעריהרט, בעפאָר ער זיך דיא הענדע אבגע-

תרגום אונקלוס

(ט) וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבְנָא יְהֵי מְסָאָב: (י) וְכָל דִּי יִקְרַב בְּכֹל דִּי יְהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: (יא) וְכֹל

רש"י

ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק מטמאו במשא [ת"כ נדה נ"ה]: (ט) וכל המרכב. אע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן (*Arcon* דער זאטטעל = באָגען) טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלו"יש (*Selle* זאטטעל) טמא טומאת מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו. של זב בא ולימוד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים [ת"כ] והוא חומר במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי'

באור

בבשר הזב, לפי פשוטו בשר הזב כולל כל גופו, ובכללו גם בית הסתרים, כמו כי יהיה זב מבשרו, ולמדנו שאפילו נגע במקום שהטומאה יוצאת מגופו אינו חמור הנוגע במשכב ומושב: (ח) וכי ירק הזב בטהור, שנגע רוקו באיש טהור, הרוק מטמא כמו הנגיעה בבשר הזב וטעון כבוס בגדים, וכן מטמא במשא אע"פי שלא נגע, אמרו חכמים בטהור, מה שביד טהור טמאתי לך: ירק, שרשו רקק, ויש שורש קרוב לו ירק, כמו ואביה ירוק ירק בפניה (במדבר י"ב י"ד), וירקה בפניו (דברים כ"ה ט'), והוא הדין לכיחו וניעו ורירו ומי אפו שהכל בכלל רוק, כי מלת רקק נופל על ליחה עבה, ובלשון חכמים דגים מן הרקק נבראו, ובת"כ שנו אין לי אלא רוקו כיחו וניעו רירו ומימי האף שלו מניין ת"ל וכי ירוק, ופירש"י ז"ל וי"ו רובי רבים, ואולי למדוהו ממלת ירק ששרשו רקק והכל בכלל: (ט) וכל המרכב, הכלים המיוחדים לרכיבה, מטמאין אע"פ שאינו רוכב, אבל אם רכב על המשכב ועל המושב, אינן יוצאים מכלל משכב ומושב ומטמאין בגדים גם במגע, וכן האוכף שיושב עליו הרוכב מושב הוא ומטמא במגע כמו במשא ומרכב הוא הכלים שהן לרכיבה וכמו שפירש"י ז"ל כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן [בל"א (זאטטעלבויגען, זאטטעלקנאָפף)], טמא משום מרכב, והאוכף טמא משום מושב: (י) וכל הנגע בכל אשר יהיה תחתיו, של זב. כן פירש"י ז"ל, כלומר לא תחתיו של מרכב, אלא כשיגיע אדם במרכב וכל כלי המרכב שהיו תחת הזב יטמא הוא ולא בגדיו, אבל הכלים שהמרכב נשא עליהן אם לא נגעו בו, אינן טמאין ולא מטמאין, כמו שאמרנו בת"כ יכול תחתיו של מרכב, שהן הכלים שתחת המרכב שלא נגעו בו יטמאו, דין הוא, פי' דין הוא שלא יטמאו כי אם הזב החמור אינו מטמא כלי שטף אלא במגע, מרכב הקל אינו דין שלא יטמא כלי שטף אלא במגע, ולמדנו בו לענין נגיעה הקלה תורה במרכב ממשכב ומושב, שהנוגע בהן טעון כבוס בגדים,

וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (יב) וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב

תרגום אשכנזי

וואשען (דאז הייסט בעפֿאָר ער זיך צור ריינגונג געבאדעט האט): זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען. אונד ביז אבענד אונריין זיין.
(יב) איין אירדען געראֶטהע, דאז דער פֿלוסזיכטיגע בעריהרט, מוס צערבראָכען: אונד אללעס

תרגום אונקלוס

דִּי יִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (יב) וּמָאן דַּחֲסַף דִּי יִקְרַב

רש"י

פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים [ת"כ נדה ס"ו]: (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפי' נגע בו מאחוריו

באור

והנוגע במרכב אינו מטמא בגדים וכלים: והנושא אותם. על כל האמורים בענין כאמר הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ומשכבו ומושבו ומרכבו, שאלו מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וכל אשר יגע בו הזב, כבר אמר למעלה והנוגע בבשר הזב (פסוק ז'), ומה לי טהור נגע בטמא. או טמא בטהור, והנה הדבר לפי שאמר למעלה בבשר הזב מטעם שבארנו, למד עתה שגם נגיעת יד מטמאה כנגיעת שאר הגוף, שהרי אמר וידיו לא שטף במים, הרי שמדבר על נגיעה כדרך הנוגעים שהיא ביד. כך נראה לפי פשוטו, ועוד למעלה מדבר לצד באדם הנוגע, וכאן הוסיף כלמד דין כלי חרס וטומאת סדף, וללמד דין טבילה וכמו שיתבאר: וידיו לא שטף במים, פירש"י ז"ל בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה מחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו, כי אי אפשר לנו לומר שאם בימי זובו שטף ידיו, אפי' לא טבל כל גופו לא יטמא בנגיעתו בידיו, שהרי טומאת קרי הקלה כאמר בו ורחץ את כל בשרו במים, כל שכן זב החמור, שלא יועיל שטיפת ידים בלי טבילה ולכן לא הצריכו רבותינו מקרא ללמד מתכו שמדבר על טבילת הגוף כלו, ולא אמרו כדרכם ידיו יכול ידיו ממש ת"ל וכו' לפי שאי אפשר לאמרו, וטעם שזכר כאן הטבילה אפרש בעז"ה: שטף במים, זה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים, ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים, אלא אבר הגלוי כמו הידים כן פירש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ובש' פסיקתא זוטרתא דבר אחר וידיו זה גופו, שנאמ' חית ידך (ישעי' כ"ו י'), כלומר חית עצמך, ורש"בם ז"ל פי' ידיו משל לאותו מקום, כמו אכל' ומחתה פיה (משלי ל' כ'), אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג' כ"ד). אבל אין הענינים דומים, ולדעתי יאמר הכתוב לפי פשוטו, שהידים עסקניות הן ונוגעות בכל מקומות הגוף, פעמים באותו המקום, פעמים בפה פעמים באף, ונדבק בהן זוב ורוק ומימי האף, על כן צריך שישטף היטיב במים קודם טבילה להעביר הלחה הטמאה הדבקה בהן, שאם ישאר עליהן לחה טמאה לא עלתה לו טבילתו, והוא הדין כל מקום בגוף שדבק בו אחת מאל' צריך שישטף במי' להעבירו, אלא שדבר הכתוב בהווה שדרך אלה להדבק בידים, ולפי שזוב טומאה יוצאת מגופו, ולא נזכר קודם לכן טבילת הגוף בעבור טומאה היוצאת מגוף האדם, כאמר כאן דין השטיפה הצריכה להעביר הלחה הטמאה, וכן בנדה וזבה ויולדת ובעל קרי, והטבילה עצמה אינו צריך לאמרו כאן, שנאמרה בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר (פסוק י"ג), אבל טומאה שאין לחה יוצאת מגופו כמו טמא מת ונגע צרעת ומנגע שרץ ונבלה אינו צריך שטיפה זאת רק שלא יהא דבר חוצץ גם דבר טהור שמקפיד עליו חוצץ, ומלת שטף על השטיפה להעביר דבר ממקומו, וכן אמר רש"בם ז"ל שהיא להעביר ללכלוך שום דבר ממקומו. כמו ומרק ושטף במים (פרשה ו' כ"א) להעבי' טעמי החטאת שבכלי, וכן תשטוף ספיחיה עפר ארץ (איוב י"ד י"ט): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב, מאוירו כמו שלמד רבותינו מכלי חרס האמור בחטאת, ולפי שתפס הכתוב לשון נגיעה למדו ממנו טומאת היסט, ואין טומאת היסט בכל התורה רק בזב: וכל כלי עץ ישטף במים, גם זו טבילה כמו וידיו לא שטף במים, ונזכר לשון שטיפה מאותו הטעם עצמו, שלפעמים ידי הזב מלאות ליחה טמאה, ובנגעו בכלי נדבקה בו הלחה, על כן כשיטבל צריך שישטף במים

ישבר וכל־כלי־עץ ישטף במים: (יג) וכי־יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר: (יד) וביום השמיני יקח־לו שתי תרים או שני בני יונה ובא | לפני יהוה אל־פתח אהל מועד ונתנם אל־הכהן: (טו) ועשה אתם הכהן אחד

תולדות אהרן וכי יטהר מגלה ח', א'. נדה ל"ז, א': לטהרתו שם ל"ג, ב': בגדיו מגלה ח', א': במים עירובין י"ד, א': ובא נזיר מ"ד, ב': ועשה יומא מ"א, א':

תרגום אונקלוס

ביה דובנא יתבר וכל מאנא דאע יתשטף במיא: (יג) וארי ידכי דובנא מדוביה וימני ליה שבעא יומין לדכותיה ויצבע לבושוהי ויסחי בשריה במי מבוע וידכי: (יד) וביומא תמינאה יסב ליה תרתין שפנינין או תרין בני יונה וייתי לקדם יי לתרע משכן זמנא ויתנינון לכהנא: (טו) ויעבד יתהון כהנא חד חטאתא וחד עלתא ויכפר עלוהי כהנא קדם יי מדוביה:

האלציערנע, אין וואססער אויסגעוואשען ווערדען. (יג) ווען דער פלוסזיכטיגע פאן זיינעם פלוסע בעפרייט ווירד, זא צעהלט ער זיבען טאגע נאך זיינעם בעפרייעט ווערדען, וועשט זיינע קלייד׳ר, באדעט זיינען בלאסען לייב אין פרישעם וואססער, אונד זאלל דאדורך ריין ווערדען. (יד) אם אכטען טאגע זאלל ער צווייא טורטעלטויבען, אדער צווייא יונגע טויבען נעהמען, צום איינגאנגע דעס שטיפטסצעלטס פאר דען עוויגען קאממען, אונד זאלכע דעם פריסטער געבען. (טו) דער פריסטער

רש"י

וכולי כדאיתא בתורת כהנים עד הגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: (יג) וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופי

באור

להעביר הטומאה הדבקה בו: (יג) וכי יטהר הזב מזובו, לשון טהרה נופל על סור ענין רע, בין בגוף בין בנפש. כשאין החסרון נראה עוד נקרא טהרה, כי ממשלת החטא בלב יטמאנו, וכשלא יראה בו עוד יטהר הלב, וכאמרו ומחטאתי טהרני (תהלים נ"א ד'). לב טהור ברא לי אלהים (שם י"ב), וכן בשוב הלחה אל מקומה הראוי בגוף, ולא תראה עוד מאליה החולה נקרא טהרה ועל זה אמר כאן וכי יטהר הזב, לא שטהר עדיין מטומאתו, אלא כמו שמפרש מזובו, שאין זרעו זב עוד לחוץ, אלא כנוס בכלי הזרע כמו כל אדם, וכן אמרו בת"כ וכי יטהר, כשיפסוק מזובו: וספר לו, לפי שאין ספירת ימים אלו רק בעבור טהרתו אמר לו: שבעת ימים לטהרתו, שבעת ימים רצופים טהורים מטומאת זיבה, וזהו מספר המופשט מהמתואר המורה על דבוק הימים, לא ימים מפוזרין. ואם ראה באחד מהן זיבה אין הימים הראשונים עולים מן המנין, אלא סותר מנינו, ומיום שפסק מתחיל למנו' מתחלתן: במים חיים, הנובעי' מן הארץ, ולפי שמתנענעים ומתפשטים תמיד נקראים חיים, אבל מי גדר ומקוה עומדים כמתים בלי תנועה, וכמ"ש (פרשה י"ד ה'): וטהר, מטומאתו שאינו מטמא עוד, ובת"כ דרשו על זה: (יד) לו, לכפרתו: ובא לפני ה', לדעתי הוא כמו יבא כל בשר להשתחוו' לפני (ישעי' ס"ו כ"ג), עדיך כל בשר יבואו (תהלים ס"ה ג'), כי יבוא להשתחות לה' ולהודו' לו על חסדו שטהרו מזובו: פתח א"מ, לעזרה בשער נקנור מקום שטבולי יום עומדים, ומכאן למדו שהזב טובל ביום השביעי לספירתו, שאילו טובל בלילה, איך יבוא לעזרה ומחוסר הערב שמש: (טו) ועשה אותם הכהן, הכהן יפריש אחד לחטאת ואחד לעולה, כן פירשו רבותינו ולמדו מן המקרא שאם הפרישם הזב כשקנאם הפרשו הפרש, שאם עשה על מעשה החטאת והעולה היה

חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס שש׳
שביעי (טז) וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (יז) וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (יח) וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ

ת"א וכפר מגלה סס: ואיש וכו' ב"ק פ"ב, ב' ע"ג ס"ח, ב', נדה ת"ב, א': ורחץ ערובין ד', ב': וכל בגד שבת ס"ד, א', ופ"ז ב'. ב"ק נ"ה, ב': אתה יבמות נ"ד, ב':

זאָלל איינע אלס איין זינ־דענאָפּפֿער, דיא אנדערע אלס איין גאנצעסאָפּפֿער צורעכט מאכען: אונד אויף איהן פֿאָר דעם עווי־גען פֿערזאָהנען, וועגען זיינעס פֿלוסעס. (טז) ווען פֿאָן יעמאנרען דערזאאמען ענטגעהט, בארעט ער זיינען גאנצען לייב, אונד איזט ביז אבענר אונריין. (יז) יעדעס געוואנד אָדער לעדער, וואָראן זאאָמען געקאָממען איזט, זאָלל אין וואססער געוואשען ווערדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (יח) ווען יע־מאנד איינער פֿרויא פֿליישליך בייאוואָהנט, זאָ

תרגום אונקלוס

(טז) וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (יז) וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּי יְהֵי עֲלוֹהִי שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (יח) וְאִתְּתָא דִּי יִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא

רש"י

[נדה ס"ח]: (יח) ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי'

באור

לו לומר והקריבם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה: וכפר עליו, במתן דמים, וכתב רמב"ן ז"ל שצריך קרבן להודות לה' שרפא אותו וטהרו, וצריך חטאת לכפר על חטאו, שלא יגרום לו עוד חלי: מזובו, מפני זובו שהיה איש זב וטמא, ועתה שפסק יכסה על חרפת נפשו בקרבן זה: (טז) תצא, פי' רא"בע ז"ל שלא ברצונו, ולא ידעתי למה, שהכתוב מדבר על אונ' ועל רצון, הן ששכב עם אשה, הן במקרה לילה, ואם בעבור שחזר לומר ואשה אשר ישכב איש אותה וגו', הוא בעבור האשה כמו שיתבאר (פסוק י"ח): שכבת זרע, פי' רא"בע ז"ל כמו שכבת הטל, מגזרת ונבלי שמים מי ישכיב, וכן רד"ק ז"ל בס' השרשים אמר ששכבת הטל ענין ירידה ושפיכה, ונכון להיות מזה שכבת זרע, ולדעתי אין שכבת הטל לשון שפיכה, כי מצאנו טל בלי מלת שכבת, ולמה לבד אצל המן יקראנו שכבת הטל, אבל לפי שהיה הטל שוכב אצלה לכסות את הארץ והמן יורד עליו, וטל שוכב עליו מלמעלה, שלא ירד עליו דבר מן האויר על כן במקו' זה לבד קוראו שכבת הטל, גם מי ישכיב אינו לשון שפיכה אלא לשון שכיבה, כי נבלי שמים הם המקומות שהמים העליונים בהן, והמשילם לכדים מלאים מים כמו כשבר נבל יוצרים (ישעיה ל' י"ד), כי השם השכיבם כפי הסדר שסדר להן, גם העננים נקראים כפים, לפי שהן ככף איש ששוכב בו דבר, וכן המים בעננים, וכן שכבת זרע, הזרע היוצ' מן האדם ע"י המשכב, וסמכו לו מלת שכבת להבדילו ממלת זרע שהוא על התולדות, כמו והקם זרע לאחיך (בראשי' ל"ח ח'), זרע אברהם עבדו (תהלים ק"ה ו'), אשר לא מזרעך הוא (בראשית ט"ז י"ג), וכן כלם והכלל כל מקום שמדבר על הבנים, אמר זרע, ובשמדבר על יציאת זרע מן הגוף אמר תמיד שכבת זרע, ונבחרה מלה זו להבדיל ביניהן דרך כבוד להורות שאין ראוי שיצא זרע מן האדם, אלא לצורך המשכב להעמיד תולדות לא לבטלה: כל בשרו. אמרו חכמים מים שכל גופו עולה בהן, וכמה הן אמה על אמה ברום ג' אמות כמגולת שיעור המקוה ארבעים סאה: (יז) וכל בגד וכל עור, וכן כל שאר הכלי', כ"ש רבותינו בתורת כהנים כמו בגד ועוד הנאמר בשרץ והנאמ' במת:

שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ (יט) וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא

ת"א הערב נדה ה"ח, ב': ואשה שם ל"ג, א'. ומ"ד א': דם שם ה', א', ונ"ד ב', ונ"ח ב': בבשרה שם כ"א, ב', וכ"א ב', ונ"ז ב': שבעת פסחים ל', ב':

תרגום אונקלוס

יְהוֹן מְסַאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃ (יט) וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דָיְבָא דַּם יְהֵי דּוֹבַהּ בִּבְשְׂרַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי

תרגו' אשכנזי

זאָללען זיך ביידע אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (יט) ווען איינע פֿרויא איהרען פֿלוס האט, נעמליך דאס איהר אבפֿלוס ווירקליכעס בלוט איזט אן איהרעם גלידע: זאָ זאָלל זיא זיבען טאגע איי איהרער אבזאָנדערונג בלייבען, אונד ווער זיא בעריהרט,

רש"י

הוא: (יט) כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל אבריה תלמוד לומר והיא גלתה את

באור

וכבס, כל טבילת בגדים קרוייה כבוס, וטעם שבארנו (פרשה י"ג כ"ה); **(יח) ואשה אשר ישכב איש אתה**, לא אמר ואיש אשר ישכב את אשה שכבת זרע, לפי שהדין שנתחדש הוא טומאת האשה, כי טומאת האיש ידענו מן ואיש כי תצא ממנו ש"ז, כמו שבארנו, ועתה למד שגם האשה צריכה טבילה, וכמו שפי' רש"י ז"ל מברייתא דת"כ גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בש"ז, שהרי מגע בית הסתרים הוא. ולכן הקל בעיקר, (יט) ואשה כי תהיה זבה. בין דם נדה בין דם זיבה, יתכן לכנות בלשון זיבה, כמו שפרשנו למעלה (פסוק ב'), שהוא כמו זבת חלב ודבש, שמרוב חלב ודבש שבבהמות ושבפירות זב לחוץ, וכן מותר דם שבאשה, שהתולדות לא תכילנו, תדחק לחוץ. ובכלל זה דם נד' ודם זיב', והתור' הבדילה בין דם לדם, שבעת ימים ראשונים תקראנו דם נדה, ואם תוסיף לזוב תקראנה דם זיבה. לכן יפה אמר בתחלת הענין ואשה כי תהיה זבה. אין זיבתה כזיבת האיש שהוא הקרי הלבן, אלא דם יהיה זובה בבשרה, הדם היוצא ממקור שלה הוא זיבתה שתטמא בה, ומלת בשרה כנוי לאותו המקום כמו שפרשנו שם, ואינה מטמאה בלובן, ומלאה דמים נפורשי' במסכ' ובברייתא, ואמרו רבותינו כי תהיה זבה, יכול מאחד מכל אבריה, ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור, שהוא המקום הידוע שבתולדתו הוא מקו' נובע דם: **שבעת ימים תהיה בנדתה**, פי' רש"י ז"ל בנדתה, כמו ומתבל ינדוהו, שהוא מנודה ממגע כל אדם. ולפי' זה לא ידעתי למה תקרא כן לבד בשבעת ימים ראשונים, וגם בימי זיבתה היא מנודה, וגם הזב היה ראוי להקרא כך בעבור שהוא מנודה, גם לשון הכתוב אינו מתישב, שעדיין לא דבר שתהיה נדה, והיה לו לומר תחלה שבעת ימים תהיה נדה, אבל בנדת' משמעו הנדה המיוחד לה תהיה בו שבעת ימים. אבל יראה הנכון כמ"ש (פרשה י"ב ב'), שמלת נדה שרשו נדד, כמו שנה מן שנן מדה מן מדד, והוא שם התאר לנבעת הדמים, כי בתולדת כל אשה שיש לה אורח כנשים, שהדם נידך מן הגוף, מלשון כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כ"ז ח'), שהוא על ההעתקה ממקומו אל מקום אחר, וכן דם האשה נודד מן הגוף שהם משכן הדם, ויוצא חוץ לגוף, ולפי שזאת היא תולדת האשה וכל הנשים שוין בה, הודיעה תורה שיציאת דם שבעה ימים היא תולדת האשה, ובכן תקרא נדה, וזהו שאמר שהדם הזב מן האשה אין כלו דם זיבה הפך מן התולדות, כמו כל זוב האיש שהוא הפך מתולדו' האיש, אלא שבעת ימים ראשונים שתזוב בכן דם, תהיה בנדתה כפי תולדתה. ואחר כן אמר ואשה כי תזוב וגו' בלא עת נדתה או על נדתה, זהו הפך מן התולדות ותקרא זבה הצריכה ימי נקיים וקרבן, לא הנדה. ולכן זב וזבה ומצורע אע"פי שטומאתן חמורה מנדה אין שם נדה עליהן, לפי שכלן הפך מן התולדת ומחלה פרטית לאיש אחד, וזה הפי' מחוור מאד: **שבעת ימים תהיה בנדתה**, בין ראתה כל שבעה, ופסקה בשביעי טובלת לערב וטהורה לבעלה, בין שראתה רק פעם אחד טמאה כל שבעה: **יטמא עד הערב**, ומטמא בגדים, אבל אינו מטמא אדם וכלי

עַד־הָעָֽרֶב׃ (כ) וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָֽא׃ (כא) וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָֽרֶב׃ (כב) וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָֽרֶב׃ (כג) וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי

תרגום אשכנזי

זאָלל ביז אבענד אונריין זיין. (כ) אללעס וואָרויף זיא אין וועהרענדער אבזאָנדערונג ליגט, זאָלל אונריין זיין; אללעס, וואָרויף זיא זיטצט, זאָלל אונריין זיין. (כא) ווער איהרע לאגערשטעטטע בעריהרט, זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך אין וואססער באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כב) ווער איין גערעטהע בעריהרט, אויף וועלכעם זיא צו זיטצען פפלעגט: זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך באדען, אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כג) איזט עס אויף דער לאגערשטעטטע, אָדער

תרגום אונקלוס

מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כ) וְכֹל דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דִּי תֵתֵּיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ (כא) וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כב) וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאנָא דִּי תֵתֵּב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כג) וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא

רש"י

מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור [ת"כ נדה י"ז]: דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו ומתבל ינידוהו [איוב י"ח] שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה

באור

אדם: (כ) וכל אשר תשכב, המיוחד לשכיבתה מטמאה אע"פ שלא נגעה בו. וכן וכל אשר תשב עליו המיוחד למושב: (כא) וכל הנגע. כמו משכב הזב: (כג) ואם על המשכב, רבותינו פירשו הכתוב הזה שמדבר על השוכב על משכבה או היושב על מושבה. אע"פ שאינו נוגע טמא ומטמא בגדים, ובנגעו בו אינו שב על משכב ומושב המפורשים במקרא זה, אלא על המרכב הרמוז במאמר על הכלי. ועליו לבד אמר בנגעו בו יטמא עד הערב, שאין נוגע במרכ' מטמא בגדים. ולפי שלמעלה כשדבר במגע לא נזכר מרכב, כללו בפסוק זה לענין מדרס ולענין מגע, זהו ענין המקרא לדעת רבותינו. וכן פי' רש"י ז"ל ואם על המשכב הוא, השוכב או היושב על משכבה אפילו לא נגע בה, אף הוא בדת טומאה האמור במקרא העליון שטעון כבוס בגדים, על הכלי לרבות את המרכב, בנגעו בו יטמא, ואינו טעון כבוס בגדים. שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים. וזהו כדברנו, אבל פשוטו של מקרא סתום, כי בעל הטעמי' הפסיק במלת בו. והרי לדבריהם סוף המקר' דבק בנגעו בו יטמא עד הערב, שהוא על הנוגע במרכב: ואין לקבל מה שפי' ראב"ע ז"ל בדרך הפשט ואם על המשכב הוא שב על הכלי אשר תשב עליו, והנה הכלי על המשכב. או כלי על כלי על כן הטומאה קלה, כי איך ישוב על הכלי אשר תשב עליו, והכלי הנזכר מושב, ודינו כמשכב. ולמה יגרע טומאתו בהיותו על המשכב שלא יטמא הנוגע בו בגדים, ואם כלי טהור, איך ישוב עליו מלת הוא, ולא נזכר בפסוקים שלפניו, ועוד שהכלי הטהור נעשה ראשון, ואינו מטמא אדם כלל. גם בס' פסיקתא זוטרתי התקשה בפי' המקרא הזה, ונראה מדבריו שפי' גם כן ששב על כלי טהור שעל משכב הנדה, שמטמא אדם במגע ולא בגדים. וקראו טומאת חבורין. ואמר שכן שנינו (זבים פ"ה ד') חבורי טמא על הטהו' וחבורי טהור על הטמא טמא. וזה תמה, כי חבורין שנו בתוספתא שהן שערו ולפרניו ושניו

אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כד) וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא׃ ס (כה) וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים

ת"א יושבת נדה ל"ד, ב': נדתה יבמות מ"ט, א'. קדושין ס"ח, א'. שבועות י"ח, ב'. נדה ל"ב, א': ואשה פסחים ס"ז, א': זוב דם כ"ב, א', ול"ו ב', ול"ח א':

אויף דעם געגעטהע, אויף וועלכעם זיא זיצט, אינדעם ער עס בעריהרט; זאָלל ער ביז אן דען אבענד אונריין זיין. (כד) ווען זיא יעמאנד בעשלעפֿט, אונד איהריג אבזאָנדערונג אלזאָ אויף אן איהן קאָממט, זאָלל ער זיבען טאגע אונ־ריין זיין; דיא לאגער־שטעטטע, וואָרויף ער ליגט, זאָלל אונריין זיין. (כה) ווען איינער פֿרויא דאז בלוט פֿילע טאגע, אויסער דער צייט איהרער

תרגום אונקלוס

או עַל מָאנָא דִי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כד) וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שַׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דִי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ (כה) וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא

רש"י

במקרא העליון שטעון כבוס בגדים ת"כ: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים:
(כד) ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלש ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס (ת"כ נדה ל"ג): (כה) ימים רבים. שלש ימי': בלא עת נדתה.

באור

וטמא גם לטמא בגדים, אבל כלי שעל המשכב אינו מטמא אדם כלל. ולדעתי פשוטו של מקרא כך הוא. לפי שיש בנדה ענין טומאה שאינה בזב. שהיא מטמא את בועלה טומאת שבעה כנזכר בכתוב הסמוך, לכן אחר שאמר למעלה (פסוק י"ט) טומאת מגעה, ואמר (פסוק כ"א וכ"ב) טומאת מגע משכב ומושב שלה. חזר ואמר שאין בכל טומאת הנדה רק טומאת ערב, לבד כששוכב עמה שטמא טומאת שבעה. וזהו שאמר ואם על המשכב הוא. אפילו שכב האדם על משכבה, או על הכלי אשר היא יושבת עליו. שישב האדם על מושבה, אפילו בעת שהיא יושבת עליו, וכל זה עשה בנגעו בו. שגם נגע במשכ' ובמושב והרי כאן טומאת מדרס וטומאת מגע, והנדה עליהם קרובה אליו, אע"פכ יטמא רק עד הערב, ואם שכב ישכב איש אותה וגו' אבל אם שכב איש אותה, זה טמא טומאת שבעה, ונכון עתה שלא זכר כבוס בגדים, שאין צורך להאמר, שאם הנוגע ריקן מטמא בגדים. כל שכן שוכב ונוגע כשהיא יושבת עליו, וכל עצמו של מקרא אינו אלא להקל שלא יטמא רק טומאת ערב, זהו פשוטו, אלא לפי שלא נזכר מרכב באשה, שמכוהו למלת הכלי, ושלא תלמוד שטוה מרכב למשכב ומושב. שמכוהו להאמר בנגעו בו יטמא עד הערב: (כד) ואם ישכב וגו', אבל השוכב עמה אינו בכלל האמור למעלה שאינן מטמאין אדם וכלי חרס אפילו בשעה ששוכבין או נוגעים בטומאה. ואינן טמאין רק טומאת ערב. וזה חמור כנדה עצמה. שתהיה טומאת נדתה עליו. וכת"ש: ותהי נדתה עליו, יכול יעלה לרגלה, שאם בא עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא ג' ימים כמותה. ת"ל וטמא שבעת ימים, ומה ת"ל ותהי נדתה מה היא מטמא אדם וכלי חרס, אף הוא מטמא אדם וכלי חרס, לשון רש"י, וכן הוא בת"כ, כלומר טומאת נדתה תהי' עליו שיטמא כמוה אדם וכלי חרס. [א"ה מסדר הטעמים משמע כמו שפי' רז"בע. שתיבות ותהי נדתה עליו הן מן התנאי לא מתשובת התנאי, והשעור שאם שכב ישכב איש אותה וע"י כך תבא נדתה עליו, יהיה טמא שבעת ימים, וכן מתורגם בל"א]: וכל המשכב, אם הכתוב מטיל עליו טומאת נדתה לכל דבר ידענו שעוש'

רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ (כו) כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ (כז) וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם

ת"א בלא עת שם ע"ב, א': כל ימי שם נ"ח, א', ות"כ א': יהיה לה מגלה כ', א', הוריות ד', א':

אבזאָנדערונג אבפּליכט, אָדער עס פּליסט איהר אב איבער דיא געוואָהנליכען אבזאָנדערונגסצייט: זאָ לאנגע איהר דיא אונרייניגקייט אבפּליסט, זאָלל זיא זיין, וויא אין איהרער אבזאָנדערונגסצייט, זייא איזט אונריין. (כו) יעדע לאגערשטעטטע. וואָרויף זיא אין דען טאגען איהרעס פּלוסעס צו ליגען פּפלעגט, זאָלל בּאַן איהר געהאלטען ווערדען, וויא דיא לאגערשטעטטע אין איהרער אבזאָנדערונג; אללעס גערעטהע וואָרויף זיא זיטצט, זאָלל אונריין זיין, וויא דיא אונרייניגקייט איהרער אבזאָנדערונג. (כז) ווער דיזע דינגע בעריהרט זאָלל אונריין זיין, זיינע קליידער

רש"י

אחר שילאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטו' חרוץ בפרשה זו, ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין

תרגום אונקלוס

עִידָּן רִיחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דוֹב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִיחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא׃ (כו) כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דוֹבַהּ כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ וְכָל מָנָא דִּי תֵיתֵב עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת רִיחוּקַהּ׃ (כז) וְכָל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃

באור

משכב ומושב אב הטומאה כמוה. ולא היה צריך לומר וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא, אלא כתב הכתוב משכב ומושב שלו מטומאה חמורה לטומאה קלה, שאע"פי שנדתה וגליו ומטמא אדם וכ"ח כמוה, לענין משכב ומושב חלוק ממנה, שאין משכב ומושב שלו מטמאין אדם לטמא בגדים, אלא משכב ומושב שלו מטמאין לבד אוכלין ומשקין: (כה) ואשה כי יזוב. כבר פרשנו שמשבעת ימים ואילך כשתראה דם, אינו קרוי דם נדה, שאין בתולדת הנשים שיאריך האורח יותר מז' ימים, לכן מה שרואה עוד זיבה, הוא חלי בגוף כמו הזוב באיש וצריכה שבע' נקיים וקרבן: יזוב זוב דמה, כבר אמרנו שעל שתי הדמים יאמר לשון זיבה, אלא שדם הנדה טבעי, ועל זה אמר שאם זוב דמה שבתולדתה לזוב, יזוב ימים רבים בלא עת נדתה, שתראה דם נגד תולדתה, שהתולדות הוא ארח קבוע, שהוא עת נדתה, והיא תראה בלא עת נדתה, או כי תזוב על נדתה, לאחר שנגמרו ז' ימי נדה, תראה עוד דם, אז היא זבה: ימים רבים, ב' ימים, מפי' רש"י ז"ל, ובת"כ הוציאו תנאי' דבר זה בדרכים רבים, וכשראת' שלשה ימים רצופים הרי היא זבה גדולה, וצריכה ספירת שבעה וקרבן אבל ראתה רק יום אחד, שומרת יום שכנגדו, ואם לא ראתה בו טובלת לערב וטהורה, ואמרו רבותינו י"א יום יש בין נדה לנדה, וסופרת בתחלה שבעה והן ימי נדה. ואם תרא' ב' ימים בי"א יום שלאחריהן, בין סמוכין לימי נדתה בין מופלגין הרי היא זבה. כל ימי זוב טומאתה, אפילו זבה קטנה שראתה רק יום אחד או שנים, שאינה אלא שומרת יום כנגד יום, מטמאה משכב ומושב כזבה גדולה: כימי נדתה תהיה, לענין טומאה, שמטמאה את בועלה כנדה, כי טמאה היא: (כו) כמשכב נדתה יהיה לה. כמו שהמשכב ששוכבת עליו בימי נדתה טמא, כן תחשב לה משכב' ששוכבת עליו בימי זובה: כטמאת

וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (כח) וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ שביעי (כט) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ל) וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃ מפטיר (לא) וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר

מלרע

תולדות אהרן מזובה נדה נ"ז, א': וספרה כתובות ע"ב, א'. הוריות ד', א': ואחר נדה ל"ג, ב', ול"ז א', וס"ז ב': והזרתם מ"ק ה', א'. שבועות י"ח, ב'. נדה ס"ג, ב':

וואשען, זיך באדען אונד ביז אבענד אונריין זיין. (כח) ווען זיא פֿאָן איהרעם פֿלוסע פֿרייא ווירד, זאָ מוס זיא זיבען טאגע צעהלען, הערנאך זאָלל זיא ריין זיין. (כט) אם אכטען טאגע, נימט זיא צווייא טורטעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, ברינגט זיא צום פריסטער, פֿאָר דעם איינגאנגע דעס שטיפֿטסגעצעלטס. (ל) דער פריסטער זאָלל דיא איינע אלס איין זינדענאָפּפֿער, דיא אנדערע אלס איין גאנצעסאָפּפֿער צורעכטע מאכען, אונד אויך זיא פֿאָר דעם עוויגען פֿערזאָהנען, וועגען דעם פֿלוסעס איהרער אונרייניגקייט. (לא) איהר זאָללט דיא קינדער ישראל'ס אבהאלטען פֿאָן פֿעראונרייניגונג, דאמיט זיא זיך ניכט דורך פֿעראונרייניגונג דען טאָד צו ציהען, ווען זיא נעמליך מיינע רעזידענץ פֿעראונרייניגען,

תרגום אונקלוס

(כח) וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ וְתִמְנֵי לַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי׃ (כט) וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְתַיְתֵי יַתְהוֹן לְוַת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ל) וְיַעֲבֵד כַּהֲנָא יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹב סְאוֹבְתַהּ׃ (לא) וְתַפְרְשׁוּן יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסּוֹאֲבַתְהוֹן וְלָא

רש"י

שאינה רואה ודלשון פרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה [נדה ע"ב]: (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור [ישעיה א'] וכן נזיר אחיו [בראשית מ"ט]: ולא ימותו בטומאתם. הרי הכרת של

באור

נדתה, כטומאת מושב נדתה: (כח) ואם טהרה מזובה, מבואר למעלה (פסוק י"ג): ואחר תטהר, כתב רמ"בן ז"ל ואחר תטהר, כזב. ועל דרך הפשט שתרחץ במים חיים כזב, אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה, שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה, והטעם להם לפי שלא היה צריך לומר ואחר תטהר שלענין זה בכלל איש היא. ולא בא הכתוב להזכיר אלא החלוק שבין נקבה לזכר שתהיה זובה בדם, ולחלק בין עת נדתה, ובין בלא עתה, ולא בא ואחר תטה' אלא לרבו' לה טהרה ככל הנטהרין שבתור' שהן בימי מקוה, ויפה פי'. (כט) וביום השמיני, פרשתיו למעלה (פסוק י"ד): (ל) ועשה הכהן, גם זה פרשנוהו (פסו' ט"ו): מזוב טמאתה. ובזב אמר מזובו סתם, כי זוב הזכר תמיד טומאה היא לחייבו קרבן, אבל זוב האשה בעת נדתה שאינה טומאה לחייבה קרבן, פרט מזוב טומאתה. שזוב זה טמא יותר מזוב נדתה: (לא) והזרתם, שרשו נזר כמו מן נגש נפח נאמר והגשתם, והפחתם אותו (מלאכי א' י"ג). כן נאמר מן נזר והזרתם, ודגש עין הפעל מורה על חסרון נו"ן השרש, והנזירו' היא ההפרש'.

בְּתוֹכָֽם׃ (לב) זֹ֛את תּוֹרַ֥ת הַזָּ֖ב וַאֲשֶׁ֨ר תֵּצֵ֥א מִמֶּ֛נּוּ שִׁכְבַת־זֶ֖רַע לְטָמְאָה־בָֽהּ׃ (לג) וְהַדָּוָה֙ בְּנִדָּתָ֔הּ וְהַזָּב֙ אֶת־זוֹב֔וֹ לַזָּכָ֖ר וְלַנְּקֵבָ֑ה וּלְאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר יִשְׁכַּ֖ב עִם־טְמֵאָֽה׃ פ פ פ

ת"א זאת תורת מגלה כ', א'. נדרים ל"ה, ב'. נדה כ"ב, א', ול"ד, ב': והדוה שבת ס"ד, ב'. שבועות י"ח, ב'. נדה ל"ד, ב': והזב נזיר כ"ט, א', יס"ה ב'. ב"ק כ"ד. א'. ערכין ג', א'. נדה כ"ח, ב', ול"ה ב':: לזכר נדה ל"ב, ב', ול"ד ב', ות"ה א':

וועלכע אונטער איהנען איזט. (לב) דיזעס איזט דיא פֿעראָרדנונג פֿיר דען פֿלוסזיכטיגען אונד רעניגען דעם דער זאאמען ענטגעהט, אונד דאדורך אונריין איזט; (לג) וויא זיך דיא שמערצליידענדע אין איהרער אבזאָנדערונג צו פֿערהאלטען, זאָ וויא דער פֿלוסזיכטיגע, עס זייא מאנס - אָדער פֿרויענס-פערזאָן וועגען זיינעס פֿלוסעס; אונד פֿיר דען

תרגום אונקלוס

יְמוּתוּן בְּסוֹאֳבַתְהוֹן בְּסַאֳבֵיהוֹן יָת מַשְׁכְּנִי דִּי בֵּינֵיהוֹן׃ (לב) דָּא אוֹרַיְתָא דְּדוֹבָנָא וְדִי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכְבַת זַרְעָא לְאִסְתָּאָבָא בַהּ׃ (לג) וְלִדְסָאוֹבְתָּא בְּרִיחוּקַהּ וּלְדְדָאֵב יָת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנֻקְבָּא וְלִגְבַר דִּי יִשְׁכּוֹב עִם מְסָאַבְתָּא׃

רש"י

מטמא מקדש קרוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתו מפורשת למעלה: חסלת פרשת מצורע:

באור

כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט כ"ו). וינזרו מאחרי (יחזקאל י"ד ז'). נזורו אחור (ישעי' א' ד'), כמו שאמרו בת"כ, והאזהרה לכהנים כי עליהם אמר ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י' י'), ולהורות את בני ישראל וגו' (שם שם י"א), ולכן בראש הענין נזכר אהרן, שהם ירחיקו את ישראל מדברים שיטמאו בהן, כמו מגע זב ונדה וזבה, וכן יזהו לטמאים שיטהרו כהלכתן. ובגמרא דרשו מזה אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן כלו' שירחיקו מלהטמא, וזה בשכיבת האשה בהיותה סמוך לוסתה, פן תראה נדה בשעת תשמיש: ולא ימתו בטמאתם, אם יטמאו באחת מטומאות האמורות בענין, או שנטמאו בם ויתעצלו להטהר מהן, יבואו לידי חיוב מיתה, ושמא תאמר הלא אינן נזהרין על אלה. על כן פירש בטמאם את משכני אשר בתוכם, כי אפשר שיבואו אל מקדשי אשר בתוכם ויתחייבו מיתה בשמים: זאת תורת הזב, בכתוב הסמוך חזר ואמר והזב את זובו לזכר ולנקבה. ופרשו רבותינו שהראשון מדבר על זב בעל ראיה אחת ודינו כבעל קרי שטובל בו ביום וכשהעריב שמשו טהור, בין זב בין זבה, ויפה שתכן הכתוב, והנזכרים בכתוב הסמוך כלם טמאים טומאה חמורה, ולפי הפשט זכר תחלה טומאות יוצאות מן האיש, שהן זיבה וקרי לענין טומאתן וטהרתן, שזב טעון ספירת שבעה ובעל קרי טומאת ערב, זב טעון ביאת מים חיים. ובעל קרי טובל במי מקוה אבל הזבה אינה טעונה מים חיים: לטמאה בה, לפי הפשט רומז על האשה, כששכב איש אותה שכבת זרע, תטמא גם היא וצריכה טבילה, וזהו לטמאה בה הכולל גם הנשכבת ומלת בה על שכבת זרע, ולפי שבא לטמאה בה על הקרי לבדו, הפסיק בעל הטעמים במלת הזב, ולא הפסיק במלת זרע: (לג) והדוה בנדתה, כבר פרשנוהו, (פרשה י"ב ב), ולמעל' (פסוק י"ט), כי נדה תאמר לכל אשה בעת הוסת, ולפי שהיא מחלה טבעית ומרגשת לער בגוף תקרא דוה, ועל זה אמר והדוה בנדתה, שזאת תורת האשה הדוה מדוה של ימי נדתה: והזב את זובו, וכן הוא תורת כל זב בזובו. כל אחד כפי דרכו, לזכר במראה לובן שהוא זוב שלו. ולנקב' במראה אודם שהיא זוב שלה: ולאיש אשר ישכב עם טמאה, עם נדה או זבה, שטומאתה עליו טומאת שבעה. ולמעלה זכר שהאשה תטמא מקרי האיש, וכאן טומאת האיש מדם האשה, כך נ"ל:

טז (א) וַיְדַבֵּ֤ר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה אַחֲרֵ֣י מ֔וֹת שְׁנֵ֖י בְּנֵ֣י אַהֲרֹ֑ן בְּקָרְבָתָ֥ם לִפְנֵֽי־יְהוָ֖ה וַיָּמֻֽתוּ׃ (ב) וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה דַּבֵּר֮ אֶל־אַהֲרֹ֣ן אָחִיךָ֒ וְאַל־

ת"א אחרי מות יומא נ"ג, א', מגלה ל'. ב'. סוטה ו', ב'. שבועות י"ח, ב': דבר-מנחות כ"ז, ב':

מאן, דער מיט איינער אונדריינען צוזאממענליגט. טז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, נאכדעם דיא ביידען זאהנע אהרן'ס דאז לעבען פערלארען, אלס זיא נעמליך פאר דען עוויגען הינטראטען אונד שטארבען. (ב) דא זאגטע דער עוויגע צו משה: רעדע מיט דיינעם ברודער אהרן, דאס ער ניכט צו יעדער צייט אין דאז הייליגטהום

תרגום אונקלוס

טז (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ וּמִיתוּ׃ (ב) וַאֲמַר

רש"י

טז (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה תלמוד לומר (ס"א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו

באור

טז (א) וידבר ה' אל משה. כבר פרשנו (פרשה א' א'), כי דבור נופל על הרחבת דברי' דברי טעם ושכל עיוב, ולשון אמירה על המאמרים הקצובים בחכמה, מה שיאמר בלי הוספות ובלי גרעון. וכן כאן אחרי מות שני בני אהרן, דבר אל משה והודיעו בנבואה טעם מיתתם. וקדושת הדביר וההיכל והעזרה, ועבודת הכהן הגדול ביום הצום. ואחריו כתוב ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך, לומר מה שיאמר מזה לאהרן. והן הדברים שיכתוב גם בתורה אלא שבעל פה פירש לאהרן פירוש המאמרים הללו. וזהו דבר אל אהרן אחיך שתדבר לו בהרחבת דברים פי' האמירות שתאמר לו: אחרי מות שני בני אהרן. פרשנו למעלה (פרשה א' י'), שחלילה לבני אהרן קדושי עליון שיחטאו בזדון לעבור את פי ה' ואת פי משה עבדו. ומה שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה, פרושו מתנה אשר לא צוה להם, לא שעברו על אזהרה מפורשת בתורה, ושלא תאמר עברו על ואל יבוא בכל עת אל הקדש שהוא במיתה, והם נכנסו לפנים שלא כדת. לכן אמר כאן אחרי מות שני בני אהרן. ללמדנו שלא נאמרה אזהרה זו למשה עד אחרי מות שני בני אהרן, וזה כפי פשוטו, אבל בברייתא אמרו שהאזהרה נאמרה קודם לכן, והעונש אחרי כן: בקרבתם לפני ה' וימתו, פירש למה מתו, לפי שקרבו אל ה'. והיה ראוי לגדולים שכמותם לנהוג בניעות בעצמם, לבלתי גשת אל הקדש. ואם מאהבת המקום ב"ה עשו, היה להם לימלך במשה רבינו, ולשאל פיו. ואם היו עושים כן, היה משה שואל מאת ה', כמו שעשה בפסח שני. והיה השם מודיע לו ענין הפרשה ואל יבוא בכל עת אל הקדש, זהו מלת בקרבתם, כאשר קרבו לפנים לפני ה'. לא שמתו בעבור ההקטר לבד, שהרי שמו הקטרת על האש בחוץ, כאמרו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת. ואח"כ כתוב ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. ואילו חטאו בהקטר היה להם למות מיד, אבל מתו בעבור שנכנסו לפנים ויפה נמשך הענין דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות. שתל' הענין בביאת פנים שלא כמצותו, בין לעבוד שלא כדת בין שנכנס ביאה ריקנית: בקרבתם. אמר רא"בע ז"ל מלת בקרבתם זה הפעל, וה"א לקרבה אל המלאכה שבה תי"ו כמנהג ה"א הנקבה, ונכון הוא: (ב) דבר אל אהרן אחיך. שיפרש לו טעם מיתת בניו, ויבין כי נורא המקום מאד, ואל יבוא בכל עת אל הקדש וזה טעם וי"ו ואל. [א"ה שמוש הוי"ו כמו שי"ן דבר אל אהרן אחיך שלא יבא. כמו דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד ט"ו)]: אחיך. אמרו רבותינו ז"ל לרבות בניו, שכן בן האח יקרא אח, כמו כי נשבה אחיו (בראשי' י"ד י"ד), וכל שכן הוא, גם ראינו שמתו שני בניו בעבור כן, אבל משה אינו בבל יבא: בכל עת. אפילו פעם

יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ (ג) בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל

ת"א ולא ימות יומא נ"ג, א': בענן שם י"ט, ב', וכ"ב א': בזאת יומא ג', ב', וג'א': בפר שם ס"ט, א'. מנחות ט"ו, א':

תרגום אשכנזי

אינערהאלב דעם פֿאָר־האנגס קאָממע; נעמליך פֿאָר דען דעקקעל, וועל־כער אויף דער לאדע ליגט, דאמיט ער ניכט אומקאָממע, דען איך ווערדע אין איינער וואָלקע איבער דעם דעקקעל ערשיינען. (ג) מיט פֿאָלגענדעם זאָלל אהרן אין דאז הייליגטהום קאָממען, מיט איינעם יונ־גען שטיר, צום זינדענ־

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמשֶׁה מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִידָן לְקוּדְשָׁא מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא לָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ (ג) בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן

רש"י

בניו: ולא ימות. שאם בא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: (ג) בזאת. גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגומר אף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורי' כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש:

באור

אחת לסוף ואלו אמר ואל יבוא אל הקדש וגו' בזאת יבוא וגו' הייתי אומר ביום הכפורים מותר לבוא כל היום כל פעם שירצה לכן הוסי' בכל עת, שמלבד שאסור לבוא שם כל השנה כלה כמפ' בסוף הענין, אלא גם ע"י שמות' ליכנ' אל יבוא בכל עת רק לעבודות פנים שנצטווה עליהן בפרשה זו, וכן אמרו בת"כ: אל הקדש מבית לפרכת, העזרה וההיכל גם הם קודש, כמפור' בפרשיו שלמעלה, לכן אמר מבית לפרכת שהוא הדביר, והוסיף אל הקדש לרבות את ההיכל, שעל הבית כלו באזהרה ומקום הארון במיתה. אל פני הכפרת, שענן ה' עליו: אשר על הארן, המכסה על הארון, שבו לחות העדות מכתב אלהים. ולא ימות, הא אם יבוא אל מקו' הארון ימות: כי בענן אראה אל הכפרת, זה טעם שאמר אל פני הכפורת ולא אמר אל פני הארון, לפי שעונש המיתה בעבור שמיקל בכבוד המקום ב"ה השוכן על הכפרת, שעליו ענן כבוד ה', וכל הרואה הענן שעל הכפרת יודע ששם נגלו האלהים, וכשמיקל ראש לבא שם חייב מיתה, וזהו פי' כי בענן אראה על הכפרת, וכן בבנין בית עולמים כשירד הענן ידעו כלם שנגלה בו שכינה, אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל (מלכים א' ח' י"ב), כי הכבוד לא יראה לעין, רק הענן נראה, ומעיד שהכבוד שוכן בו, וראיה מדברי משה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' (במדבר י"ד י"ד), ופי' הדבר ועננך עומד עליהם (שם שם), ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (שם שם), וכל ארבעים שנה ראו ישראל את העמודים האלה, שעליהן אמר נראה אתה ה', לפי שידעו שהכבוד שוכן בקרבם, וכן כי בענן אראה על הכפור', כך נראה בעיני פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי' תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני, ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבוא, זהו פשוטו, ולשון אני נראה שם עם עמוד ענני יראה שכוון לדברנו, לא כדברי רא"ם ז"ל, עוד אמר רש"י ז"ל ומדרשו לא יבא כי עם בענן הקטרת ביום הכפורים, כלומר שהקטרת ראשון, שבו נכנס לפנים תחלה, וממלת בענן למדו שעשב מעלה עשן צריך להיות בקטרת: (ג) בזאת, בסוד ובמשפט שאומר לך יבוא אהרן אל הקדש לעבדת לפני, וגם זה לא בכל עת שירצה, אלא פעם אחת בשנה כמו שיפרש בסו' הענין, ומלת זאת תשמש זכר ונקבה, [א"ה במקום שלא הוגדר המין יבא בשלם נקבה. וכבר העמדתיך על הכלל הזה בספר א' וב']: הקדש, העזרה וההיכל והדביר, כי בשלשה המקומות יעבוד עבודתו ביום זה, ואח"כ פי' שיבוא גם מבית לפרכת, שנאמר והביא מבית לפרכ' (פסוק י"ג). בפר בן בקר, אלא יקנה משלו, כי הם לכפר עליו ועל אחיו הכהנים: (ד) כתנת, אחד

לְעֹלָה׃ (ד) כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ

קמוץ ברביע

תולדות אהרן כתנת יומא נ"ג, א'. זבחים י"ח, ב': ומכנסי יומא כ"ה, א'. סנהדרין י"ט, ב': בשרו יומא י"ג, ב': בד שם ל"ה, א': בגדי קדש שם ל"ג, א', זבחים י"ט, ב' וס"א ב':

אָפְּפֶער, אונד מיט איינעם ווידדער צום גאנצאָפְּפֶער. (ד) איינען לייבראָק פֿאָן ליינוואנד דעם הייליגטוהמס זאָלל ער אנציהען, אונד ליינענע בײנקליידער אן זיינעם לייבע האבען, מיט איינעם ליינענען גירטעל זיך אומבינדען, אונד איינען ליינענען בונד אויפזעטצען, עס זינד הייליגע קליידער,

תרגום אונקלוס

לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ (ד) כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יְהוֹן עַל בִּשְׂרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּמַצְנֶפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא

רש"י

(ד) כתונת בד וגו'. מגיד שאינו משמש לפני' בשמנה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין

באור

שיבוא אל הקדש ביום זה, יפשוט את בגדיו, וילבש ארבעה בגדי בד הללו: בד, פרשיוהו (פרשה ו' ב'): קדש, שיהיו משל הקדש, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ואמרו אין לי אלא אלו בלבד מניין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים, ת"ל בגדי קדש הם לרבות את כלן, כי לפי שמביא ביום זה קרבנות משלו, הייתי אומר שגם ילבש משלו, הודיע שהבגדים יהיו משל הקדש, ורמב"ן ז"ל אמר לפי הפשט אמר בשמנה בגדים ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך, ואמר שגם אלה בגדי קדש הם. וזה קשה שאם בגדי כל השנה קדש, כל שכן אותן שלובש לפני ולפנים, ועוד כתנת של יום זה שוה לכתנת של כל ימות השנה שהיא בד, והכתוב אומר כתנת בד קדש ילבש, והנראה לי כפי הפשט שהכל שב על ענין שלמעלה בזאת יבוא אהרן אל הקדש, שכולל גם הדביר מול פני הכפרת, ועליו אמר בגדי קדש הם, בגדים שעובד בהם לפני ולפנים ולא יעבוד בהן בשאר ימות השנה שאינו נכנס לפנים, ולכן לא אמר אלא כתנת לפי שגם בשאר ימות השנה הכתנת בד, ואעפ"כ לא ילבש כהן כתנת שעבד בו לפני ולפנים, ואח"כ אמר על כלם בגדי קדש הם, לא לתשמיש שאר ימות השנה, וראיה שחכמים קבלו שאסור לשמש בהן אפי' ליוה"כ אחר, ולמדוהו מן והניחם שם שטעונין גניזה: יצנף, פי' רש"י ז"ל כתרגומו יחית בריש' יניח בראשו, כמו ותנח בגדו ואחתתיה, ורמב"ן ז"ל תמה על אנקלוס למה תרגם אותה בהנחה, ולא תרגם בלשון המיוחד לצניפה ממש, שיגלגלנה בראשו כצניף, ואמר אולי איננו לשון הארמית, כי גם הצניפות והרדידים שבישעיה תרגם יב"ע כתריא, ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת, רק לשון הקדש בשניהם מצנפתא, ולדעתי אין זה טעם אנקלוס, כי הכתוב אומר ובמצנפת בד יצנוף, ואם יצנוף הנחה הבי"ת מיותר, ואם אין בלשון ארמי מלה זו, למה תפש רש"י ז"ל דברי המתרגם שתרגם כך מדוחק לשונו, אלא שהצניפה נופל על בגד ארוך שצונפין אותו בעגול סביב הראש, ואין נראה שהכה"ג צונף בגד ארוך סביב ראשו כל יום, אלא שמצנפתו צנופה מבגד ארוך מעת שנעשית ע"י עושי הבגדים, וכן נזכר במעשה עם שאר הבגדים, כי המצנפת כסוי הראש הוא שמניחו עליו בבת אחת. אבל הפעל יצנוף יש לטעות שמעגלו סביבות הראש. שהרי להלן אמר ושמת המצנפת על ראשו (שמות כ"ט ו'), וכן וישם את המצנפת על ראשו (ויקרא ח' ט'), ולא זכר בו ענין צניפה, ושלא נטעה שמצנפת של יוה"כ היה צונף עתה סביב הראש, תרגם יחית ברישיה כמו ישים. ודומה ללשון הנכתב במצנפת של כל ימות השנה, ואמר יצנוף מלשון מצנפת, שבהיותו על הראש נראה כצניף, וזה עצמו טעם רש"י ז"ל שאמר כתרגומו להצילנו מלטעות בפי' יצנוף. עד כ"ל: ורחץ במים, אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו, וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים, ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן, ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה, ושני קדושי ידים ורגלים מן

תרגום אשכנזי

דאהער זָאלל ער זיך פֿאָר־הער בארעֶן, אונד זיא העֶרנאך אבלעגען. (ה) פֿאָן דער געמיינע דער קינדער ישראל'ס, זָאלל ער צווייא ציגענבעֶק־קע צום זינדענאָפֿפֿער, אונד איינען ווידדער צום גאנצענאָפֿפֿער נעהמען. (ו) צוערסט זָאלל אהרן זיינען שטיר צום זינדענ־אָפּפֿער דארברינגען, אונד פֿיר זיך אונד זיין הויז פֿער־

וּלְבֵשָׁם׃ (ה) וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ (ו) וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ

ת"א ומאת יומא ב', ב', וס"ג ב', שבועות י"ד, א'. ואיל אחד יומא ב', א', וע' ב': והקריב יומא ב', ב', ול"ו ב', וה"נ א', ונ"ח ב'. מנחות פ"ב, ה'. זבחים ל"א, א'. חולין כ"ב, א': וכפר יומא ב' א', וי"ג א', ול"ז ב'. מגלה כ', ב', שבועות י"ד, א'. הוריות י"ב, א':

תרגום אונקלוס

אִינּוּן וְיַסְחֵי בְמַיָּא יַת בִּשְׂרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁינּוּן׃ (ה) וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא׃ (ו) וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל

רש"י

קטיגור נעשה סניגור [ר"ה כ"ו] אלא בארבע ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. שיהיו משל הקדש [ת"כ]: יצנף. כתרגומו יחית בריסיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו [בראשית ל"ט] ת"א ואחתתיה: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו. וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים. ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור [יומא ל']: (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור

באור

הכיור, לשון רש"י ז"ל, וכן שנוי בת"כ ולמדוהו מן המקראות: (ה) ומאת עדת בני ישראל. מלת עדת פרשנוהו (פרשה ד' י"ג), כי כל ישראל מכוונין ביום זה לסליחת עון: לחטאת. מפורש בענין שלא קרב רק אחד מהן, והשני משתלח חי למדבר, אבל יגיד שמפרישין שתיהן לחטאת. לכפר על חטאות ישראל ופשעיהם, לא שמפרישין אחד לעזאזל, כי לא יקדישו מתחלה קרבן לעזאזל. אלא הם מפרישין שני שעירים לחטאת, ומצות השם היא שיגריל עליהן הכהן, ויעשה אחד חטאת לה' להקריבו על המזבח, וגזר שהשני ישלחו למדבר, ולכן אמר הכתוב אמר על שתיהן לחטאת. כלומר לכפר על פשע וחטאה, שהאחד קרב, והשני יתודה עליו הכהן, ויתן עליו את כל עונותם, וכן תמצא בכל הפרשה אחרי כן שלא נקרא המשתלח עוד חטאת: (ו) והקריב אהרן. מכל הקרבנות האמורים שעומדים בעזרה, יקריב אליו תחלה פר החטאת אשר לו, בו יתחיל עבודותיו, ומלת והקריב הגשה, כמו ויקרב משה את אהרן וגו' (פרשה ח' ו'): אשר לו. פי' רש"י האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור, ואפשר שהוא כנותן טעם למה יתחיל בפר החטאת, לפי שמשלו הוא ובא לכפר עליו, וראוי שיתודה תחלה על עצמו, טרם יכפר על העדה כלה: וכפר בעדו, מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו, כי הכהנים והתפלה מכפרים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן שנינו בברייתא דת"כ זה ווידוי דברים, ולמדוהו מכפרה של שעיר המשתלח שנאמר בו יעמד חי לפני ה' לכפר עליו (פסוק י'). ואין בו מתן דמים. ואמרו עוד ואם נפשך לומר ופשוטו בגמרא שמא תאמר אלמוד משעיר הנעשה בפנים שהוא כפרה בדם, ת"ל והקריב אהרן וגו' וכפר בעדו ובעד ביתו, ועדיין לא נשחט, ותמה אני על רש"ב ז"ל שאמר לפי הפשט יביאנו באזהרה כדי להקריב אותו לכפרה, כמו שמפו' לפנינו ובחט את פר החטאת אשר לו. ואין דבריו נראין שהרי הפסיק בגורלות, ועוד שחזר ואמר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו, ואח"כ אמר ושחט את פר החטאת אשר לו, ואם לא תפר' וכפר על ווידוי דברי' היא ה"א, ולמה ירחיק לפרשו על ווידוי דברים, ובפי' כתוב כן בשעיר המשתלח. ובעולה נאמר וסמך ידו על ראש הקרבנו ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א' ה'), ואחריו ושחט את בן הבקר וגו', הרי שבסמיכה שהיא הווידוי מכפר, כי אע"פי שעיקר כפרה בדם אם אין ווידוי והכנעת לב אין חפץ בקרבנו, כמו שאמרו

וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ (ז) וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ח) וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־

זאָהנען. (ז) ער נימט דיא ביידען באָקקע, שטעללט זיא, פֿאָר דען עוויגען הין אם איינגאנגע דעס שטיפֿטסגעצעלטס; (ח) לעגט אויף דיא ביידען באָקקע צווייא לאָאָזע; איין לאָאָז פֿיר דען עוויגען, אונד

תולדות אהרן ולקח שבועות י"ג, ב'. חולין י"א, א': ונתן יומא נ"ז, א'. קדושין י"ד א':

תרגום אונקלוס

אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ׃ (ז) וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ח) וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין

רש"י

למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו [יומא ל"ו ע"ב]: (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל

באור

רבותינו שאם עשה סמיכה בידי תלוה כאילו לא כפר, והאמת שביום הסליחה עיקר הכל התשו' והווידוי, לכן הווידוי הראשון היה על עצמו ועל ביתו, שהן אשתו ובניו. שעליו מוטל להוכיחם ולהשיבם בדרך. ולכן טרם החל בעבודת היום, הקריב פר חטאתו והתודה על עצמו וביתו שיהיה זכאי לכפר על העדה כלה. כמו ששנינו שם כיצד היה מתודה אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך אני וביתי, אנא השם כפר נא וכו', [א"ה מעפ"כ אינני זז מפשוטו של מקרא, שהוא על דרך הנזכר בברייתא של ר"א בן ר"י הגלילי, כל כלל ולאחריו מעשה. אינו אלא פרטו של ראשון, הזכיר (פסוק ו'), דרך כלל שיקריב בתחלה את פר החטאת אשר לו, ויכפר על ידו בעדו ובעד ביתו, כיצד? עתה יבאר דרך פרט, בתחלה יעשה גורלות, לפי שיצרך אח"כ לערב דם הפר עם דם השעיר, כדי לגמור הזאת דם הפר, וכדי שלא יצטרך להפסיק במעשה עבודתו, אמר שיגריל קודם שחיטת הפר. אח"כ חזר ואמר (פסוק י"א) עתה יתחיל בהקרבת הפר שזכרנו, כיצד? ושחט את פר החטאת וגו' עד פסוק כ', ששם נגמרה הקרב' הפר והזאת דמו, זהו על דעתי פשוטו של מקרא, ומיתור הכתובים דרשו רז"ל מה שדרשו]: ביתו, במשמעו אשתו ובניו שהן ביתו של אדם, ובסמוך אפרש יותר: (ז) ולקח את שני השעירים, כלומר אחר שהתודה על פרו יניחנו במקומו וילך ויקח את שני השעירי', ולא נאמר בכאן והקרי', לפי שעדיין אינו עושה בהן עבודה לא ווידוי ולא שחיטה עד אחר הקטרת קטרת: והעמיד אתם לפני ה'. מעמידין בשער נקנור המכוון כנגד בית ק"ק פניהם למערב ואחוריהם למזרח. ולפי שלפני ה' משמע בהיכל שהכי בעזרה הוא עומד, הוסיף פתח א"מ שהוא העזר' אלא שמעמידן נגד בית ק"ק וזהו לפני ה', ולמדנו ששתיהן עומדי' לפני ה' לעבודתו, וכמו שאמרנו (פסו' ה'): (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות, לא שיתן על כל אחד שני גורלות אלא שעוד הכתוב שיקח מן הקלפי גורלות, ואותן גורלות שהוציא יתן עליהם, וחזר ופי' גורל אחד לה' יתן על שעיר זה, וגורל אחד לעזאזל יתן על השעיר השני, זהו לפי הפשט, ורבותינו למדו גורלות שיהיו שוין שלא יעשה אחד גדול ואחד קטן. א' של כסף וא' של זהב, א' של שיש וא' של אשכרוע. ופי' רש"י ז"ל אופן עשייתו. מעמיד א' לימין וא' לשמאל, ונותן שתי ידיו בקלפי, ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותנן עליהן. זה שכתוב בו לשם הוא לשם. ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: גורל אחד לה', כתוב מפרש מה יכתוב על הגורלות שזכר. ואמר גורל אחד חרות עליו לה', ועל אחד מהן חרות לעזאזל: לה'. להקדישו לה': לעזאזל, לשלחו לעזאזל: לעזאזל, פי' רש"י זכרונו לברכה הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה. ובת"כ שנינו למקום הקשה שבהרים ופרק שני שעירי תניא עזאזל קשה שבהרי', וכן הוא אומר ואת אילי הארץ לקח. דרשוהו כמו עזז אל, אע"פ שיש ז"ן בין אל"ף ללמ"ד, ודבריהם אמת כמו שאפרש. ורא"בע ז"ל שכתב אמר הגאון כי עזאזל שם הר, ונקרא כן בעבור שהוא תקיף, כי טעם זכר השם כטעם הרדי אל יקותיאל, והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל בין ז"ן לז"ן, ולדעתי אין תפיסת רב השר הלוי תפיסה, ונחכמה הינח האל"ף נחה

שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃ (ט) וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ (י) וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃

ש' בראש עמוד והיא הש' מן בי"ה שמ"ו

ת"א לעזאזל יומא ס"ז, ב': ועשהו יומא מ' כ'. קדושין י"ד, א' חולין כ"ד, א'. כריתות כ"ח, א': והשעיר יומא ל"ט, ב': יעמד יומא מ', ב', וס"ד ב', וע"א א': לכפר יומא שם: לעזאזל שם ס"ז, ב':

תרגום אשכנזי

איין לאָאָז פֿיר עזאזל. (ט) אהרן ברינגט דען באָק, אויף וועלכען דאז לאָאָז פֿיר דען עוויגען גע־פֿאללען איזט, דאר, אונד מאכט איהן צום זינדענ־אָפּפֿער. (י) דער באָק, אויף וועלכען דאז לאָאָז פֿיר עזאזל געפֿאללען איזט, זאָלל לעבענדיג פֿאָר דעם עוויגען היגעשטעללט ווערדען, אום איבער דענ־זעלבען צו פֿערזאָהנען, (נעמליך דיא זינדען דער קינדער ישראל'ס דארויף צו בעקעננען), אונד איהן הערנאך צום עזאזל אין דיא וויסטע צו שיקקען.

תרגום אונקלוס

שַׂעֲרַיָּא עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַיְיָ וְעַדְבָא חַד לַעֲזָאזֵל׃ (ט) וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִּי סְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַיְיָ וְיַעְבְּדִינֵיהּ חַטָּאתָא׃ (י) וּצְפִירָא דִּי סְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתְּקָם כַּד חַי קֳדָם יְיָ

רש"י

ונותן על זה את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה [יומא ס"ז תורת כהנים] שנאמר ארץ גזרה, חתוכה: (ט) ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה' חטאת [ת"כ]: (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים

באור

בין זי"ן לזי"ן ולידי של האל"ף הניחו תחת הזי"ן, לפי שבהכפל אות השרש מורה על ההפלגה, כמו ירקרק אדמדם, וכמ"ש (פרשה י"ג), וכאן רומז על הפלגת העזות, ולפי ששרשו עזז, אילו נסמכה זי"ן לזי"ן לא היה כפל אות השרש אלא נכתב בשרשו שלם על כן הוטלה האל"ף בין זי"ן לזי"ן. ויהיה כשני פעמים עז, ועוד אבאר לפנינו (פסו' כ"ב) דעתי בפי' המל' הזאת: (ט) והקריב אהרן, לפי שצריך לקרוא לו שם ולקדשו לקרבן חטאת, אמר והקריב. עלה עליו, כלומר שעלה גורל השם עליו ביד הלוקח מן הקלפי, או שהונח על גבו הגורל לה', כמו אשר לא עלה עליה עול (במדבר י"ט ב'): ועשהו חטאת, הכהן יקרא לו עתה שם חטאת, כי השני איננו חטאת שאינו קרב, וכן שנו בת"כ שיאמר לה' חטאת, ואי אפשר לומר ועשהו כדין חטאת, שהרי למטה בענין הוא אומר ושחט את שעיר החטאת, לא כרא"בע שפי' ועשהו חטאת שישחטנה, ובת"כ עוד ר' ישמעאל אומר לא היה צריך לומר חטאת, אינו אומר אלא לשם, לדעתי פרושו לפי שמתחלה כבר לקח שני שעירי עזים לחטאת, ועתה שמגריל עליהן די שיאמר לה' ואנו יודעין שהוא חטאת קרב לה', לא כפי' הרב בעל ק"א שלדעת רב ישמעאל ועשהו חטאת כפשוטו שיקריבנו לחטאת, אלא גם לדעתו קריאת שם הוא אלא שאינו צריך להזכיר חטאת, שכשיאמר לה' ידענו שהוא חטאת גמור: (י) והשעיר וגו', לא יקרא חטאת, כי לא יקרב במקדש, ולא יזה מדמה הזאות, אלא יעמד חי: יעמד חי, מן הפעל והראוי להיות יועמד בשורק, והוא קמץ בעבור אות הגרון שאחריו, כמו יחדם כל רגושו. ובזכ' הפעל נגד והעמיד אותם, שהוא מן ההפעיל, ועליו אמר ועמד כמו שהעמד מן הכהן כן יעמד חי, לא יעשה בו דבר בקדש: לפני ה' לכפר עליו, אע"פי שאר הקרבנות מכפרים במותם במתן דם, זה יכפר עליו הכהן עונות בני ישראל לפני ה' בעודנו חי ואמר הטע' לשלח אותו לעזאזל המדברה, כדי שישלחוהו חי וילך לעזאזל וישא עליו את כל עונותיהם אל ארץ גזרה, וכפר' זו מפורשת בענין שהיא ווידוי דברים, שנא' וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתוד'

(יא) וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ (יב) וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ (יג) וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא

ת"א. אשר לו שם ג"א, ב'. שבועות י"ד, ב'. מנחות י"ט, א' ולקח יומא ס"ה, ב'. ות"ט א'. זבחים נ"א, ב': גחלי פסחים ע"ה, ב': ומלא יומא מ"ז, א'. זבחים ק"ט, ב': והביא יומא שם, ות"ט א'. מנחות י"א, א': ונתן יומא נ"ג, א': וכסה שם שם:

תרגום אשכנזי קב

(יא) היראויף זאָלל אהרן זיינען שטיר צום זינדיזנאָפּפֿער דארברינגען, פֿיר זיך אונד זיין הויז פֿערזאָהנען; ער שלאכטעט נעהמליך זיינען שטיר צום זינדענאָפּפֿער. (יב) נימּמט דיא רויכפֿאננע פֿאָלל גליהענדער קאָהלען פֿאָם אלטאר דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט, אונד ביידע הענדע פֿאָלל קליין געשטאָסענעס רויכווערקס, אונד ברינגט עס איננערהאלב דעם פֿאָרהאנגס. (יג) דאזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען לעגט ער דאז רויכווערק אויף דאז פֿייער; זאָ דאס דיא וואָלקע פֿאָן דעם רויכווערקע דען דעקקעל, דער אויף דעם צייגניסע ליגט, גאנץ פֿערהיללע, דאמיט

תרגום אונקלוס

לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ (יא) וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ׃ (יב) וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁתָא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חָפְנוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרֻכְתָּא׃ (יג) וְיִתֵּן יָת קְטוֹרֶת

רש"י

ותרגומו יתקם בד חי. מה תלמוד לומר לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששליחותו למיתה [ת"כ]: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגומר: (יא) וכפר בעדו וגו'. וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנא' בית אהרן ברכו את ה' וגומר [תהלים

באור

עליו את כל עונות ב"י וגו' ונתן אותם על ראש השעיר. אמרו רבותינו יעמד חי מה ת"ל כלומר ידענו שלא ישחט, שהרי אמר לשלח אותו וגו'. לפי שאיני יודע אם שלוחו למיתה או לחיים, ת"ל יעמד חי לפני ה', עמידתו חי לפני ה', אבל שלוחו למיתה, ועוד יתבאר בעז"ה (פסוק כ"ב): (יא) והקריב אהרן, לעשות עבודה שנייה בפרו, ומהו וכפר בעדו ובעד ביתו, שסומך פעם שני עליו ומתודה עליו ועל אחיו הכהנים, כי אחר שהתודה על עצמו ועל אשתו ובניו החשובים כגופו, עתה ראוי שיכפר גם על אחיו הכהנים וזהו ביתו הנאמר כאן, שכלן קרוין ביתו, שנאמר בית אהרן ברכו את ה' (תהלים קל"ה י"ט), וכן בכינו בת"כ: וישחט, שוחט ומקבל את הדם, ונותנו ביד כהן למרס בו שלא יקרוש, כדי שילך תחלה ויקטיר קטרת בפנים: (יב) גחלי אש, גחלים בוערות לא עוממות: מעל המזבח, החיצון: מלפני ה', מצד המזבח שלפני פתח ההיכל, והוא צד מערבי: חפניו, של הכהן, הגדול כפי גדלו והקטן כפי קטנו: קטרת סמים דקה, כבר נאמר ושחקת ממנה הדק (שמות ל' ל"ו), ובי"הכ דקה מן הדקה שתערב י"הכ היה מחזירה למכתשת: והביא, את הכף והמחתה מבית לפרכת, לקדש הקדשים. ואם הוא מביאם ידענו שנכנס לשם: (יג) ונתן, אחר שיביא בפנים, יתן את

יָמוּת׃ (יד) וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־

ת"א על פני שם כ"ה, ח'. סנהדרין ה', ח'. מנחות כ"ז, ג':

ער ניכט אומקאממע. (יד) היראויף נימט ער פאן דעם בלוטע דעם שטירס, שפרענגט דאפאן מיט זיינעם פינגער אבען געגען דיא פארדערזייטע דעם דעקעלס היין, אונד אונטען פאר דעם דעקעל, שפרענגט ער זיבען מאהל מיט זיינעם פינגער פאן דעם בלוטע.

תרגום אונקלוס

בוסמיא עַל אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וְיַחְפֵּי עֲנַן קְטָרְתָּא יָת כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃ (יד) וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וְלָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן

רש"י

קל"ה] נוכאן שהכהני' מתכפרין בו וכל כפרתו אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגומר [ת"כ]: מעל המזבח. החיצון [יומא מ"ה]: (יב) מלפני ה'. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי: דקה. מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטרת דקה היא שנאמר ושחקת ממנה הדק [שמות ל'] אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת [יומא מ"ו]: (יג) על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעל'

באור

הקטרת על האש: לפני ה'. בין שני בדי הארון מול הכפרת, כך הוא פשוטו של מקרא וכן קבלו רבותינו. אבל הצדוקים אמרו שיתקן מבחוץ ויכניס בפנים והשיבו חכמים מפסוק זה. והם דרשו כי בענן אראה על הכפרת שיבוא לפנים בענן הקטרת, וחכמים השיבו שבא ללמדנו שיהיה בקטר' עשב מעלה עשן, שיהא מתמר ועולה כמקל, ומלבד זה אין הכרע כי לפי פשוטו על ענן הכבוד הוא מדבר כמו שפרשנו (פסוק ב'): וכסה ענן הקטרת. רבותינו למדו מזה שאם לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. ולפי פשוטו לפי שאמר ואל יבוא בכל עת וגו' ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת, בי"הכ יכנס תחלה בקטרת, ויקטירנה מול הכפר' לפני ה' גם ענן הקטרת יכסה את הכפרת שענן ה' עליו, ולא ימות, ולכן תאר עשן הקטרת כאן בלשון ענן, כנגד כי בענן אראה, ויב"ע תרגם ויחפי ענן תנן קטורתא, ועל ולא ימות תרגם ולא ימות באשא מצלהבא קדם ה', כלומר אע"פי שמקטיר לפני ה', לא יקרבו כאשר קרה לבניו בקרבתם לפני ה'. וכן תרגם למעלה וימותו, ומיתו באשא מצלהבא, ודבריו קרובים לדברינו: (יד) ולקח, אחר שהקטיר הקטרת יוצא מק"ק אל העזרה, ולוקח המזרק שבו דם הפר מן הרובד הרביעי שבעזרה, ונכנס פעם שני לק"ק ועומד במקום שעמד, ומעלמו כשמע שיצא ועת' נכנס פעם שני, וכן ושחט את שעיר החטאת (פסוק ט"ו), לא זכר שיצא, ומובן ממה שנאמר אחריו והביא את דמו אל מבית לפרכת: מדם הפר, מדם שבמזרק יקח באצבעו להזות: והזה באצבעו על פני הכפורת, ולא פירש כמה יזה למעלה, ולפי שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, הרי זה הזאה אחת, ורבותינו ז"ל אמרו שבדם השעיר מפורש שאינו אלא הזא' אחת, לפי שנאמר בו והזה אותו. והזאת דם הפר נלמד הימנו כי אמר ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר, שיהו הזאותיהן שוות, והזאות שלמטה בשעיר הסתומים, נלמדים מהזאות שבע של פר המפורשים: על פני הכפרת קדמה. לא שיזה על הכפרת. אלא כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה י"ח), כלומר שעומד בין שני בדי הארון ומזה ההזאות כלן סמוך לכפרת, וטיפי הדמים נופלים לארץ, מריס ידו למעלה מן הכפרת ומזה הזאה אחת כנגד עובי הכפר', ולפני הכפרת יזה שבע, ג"כ כנגד עובי הכפרת שמריס ידו למעלה עד חודו של כפרת. כמו ששנינו (יומא כ"ב ע"ב) ולא היה מתכוין להזות למעלה או למטה אלא כמצליף כלומר ההזאה לא היתה זאת למעלה ממש ואינו למטה ממש, אלא כמצליף ופירשו בגמרא כמנגדנא, שמריס ידו למעלה אבל ההכאה היא על מקום אחד, וכן הכהן מריס ידו על הכפרת, וההזאות כלן מזה במקום אחד, כלומר כנגד חודו של כפרת שם מטיל הדם מאצבעו, וכן יורע כמציא למעלה (תהלים ע"ד ה'), תרגומו יצליף בקורנסא היך גבר דמריס ידוהי, וזהו שאמרו (יומא דף כ"ה ע"א) תנא

הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ (טו) וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃ (טז) וְכִפֶּר

ת"א ילפני יומא נ"ה ח': אשר לעם שבועות י"ג, ב': ועשה יומא נ"ה, א': והזה שם שם: וכפר מכות ז', ב', וי"ב, ב':

תרגום אונקלוס

דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃ (טו) וְיִכּוֹס יָת צְפִירָא דְּחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל יָת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוּכְתָּא וְיַעְבֵּד לִדְמֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַד לִדְמָא דְּתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפּוּרְתָּא וְלִקְדָם כַּפּוּרְתָּא׃ (טז) וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל

תרגו' אשכנזי

(טו) אלס־דאן שלאכטעט ער דען באָק צום זינדענ־אָפּפער פיר דאז פאָלק, ברינגט זיין בלוט אינגער־האלב דעם פאָרהאנגס, אונד בעהאנדעלט דיזעם בלוט, וויא ער דאז בלוט דעס שטירס בעהאנדעלט: שפרענגט נעמליך דאפאָן אָבען געגען דען דעקעל אונד אונטען פאָר דעם דעקעל. (טז) דאדורך

רש"י

ושבע למטה: (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם: כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה: (טז) מטומאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע

באור

כשהוא מזה אינו מזה על הכפרת אלא כנגד עוביה של כפרת. וכמו שפי' רש"י אינו מזה על הכפרת על גגה, אלא כנגד עוביה, ולא היו דמים נוגעים בה, כלומר כנגד עוביה מטיף הדם מאצבעו, והטיפין נופלים לארץ בין בהזאת אחת למעלה, ובין בשבע שלמטה, אלא כשרוצה להזות אחת שלמעלה, מגביה ידו תחלה למעלה מן הכפרת, ומצדדה למטה עד כנגד עובי הכפרת ומזה, ובהזאות שלמטה מגביה ידו למעלה עד כנגד עובי הכפרת ומזה וזהו שאמרו (שם) כשהוא מזה למעלה מצדד ידו למטה כשהוא מזה למטה מצדד ידו למעלה: (טו) ושחט, אחר שגמר עבודת דם הפר בפנים. יוצא אל העזרה ושוחט את השעיר שעלה עליו הגורל לה': אשר לעם, לא היה צריך לומר. שהרי אין בענין שעיר לכפר על הכהנים, אבל פרושו אשר לכפרת העם. וכמו שפי' רש"י ז"ל מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל: והביא את דמו מבית לפרכת. לפי הפשט אף שלא נאמר כן אצל דם הפר, הוצרך להכת' כאן, שאילו לא נאמר הייתי טועה לפרש ועשה את דמו שיביאנו לפני ולפנים כמו דם הפר, אבל מספר ההזאות לא ידענו, שהרי סתם הכתוב והזה אותו וגו' עכשיו שנאמר והביא, ידענו כי ועשה מדבר על ההזאות שיהיו הזאותיו שוין להזאות הפר אחת למעלה ושבע למטה: והזה, זהו מה שיעשה בו, וי"ו והזה כמפרש והוא כמו להזות. גם יעשה כן באצבע כמו שמפורש בדם הפר: על הכפרת, באצבעו למעל' (פסו' י"ד): (טז) וכפר על הקדש, זהו קדש קדשים שבו ארון וכפרת ששם ה' נקרא עליו, ויכפר עליו בקטרת ובהזאת דם, שלא תסתלק שכינה מעל ישראל בעבור טומאתם ופשעיהם, כמו שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו (שמות כ"ט ל"ז), שיהיה ק"ק וכשר להקריב עליו אשי ה', וכן ונפל על הקודש, שיהא ראוי להשראת השכינה בתחתונים. וראיה שכאשר רבו עונותינו נסתלקה שכינה מעל ארון ברית ה': מטמאת בני ישראל. לפי הפשט כולל כל העברות החמורות הגורמים סילוק שכינה שכלם קרויי' טומאה, בע"ז נאמר למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקרא כ' ג), בעריות נאמר ולא תטמאו בהם (שם י"ח ל'). ובש"ד נאמר ולא תטמא הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, וכן שאר העבירות. ובגללן יכפר על הקדש: ומפשעיהם לכל חטאתם. גם על הפשעי' שמרדו בה' ובדבר קדשו. לפרוק מעליהן עול מלכותו ותורותיו ומצותיו, ללכת בדרכי חטאתם, שהן הדרכים הרעים שגברו בלבם התאוה והחמדה, אבל רבותינו אמרו שעיר זה מכפר על טומאת מקדש וקדשיו. ואמרו מטומאות ולא כל טומאות, והן טומאות מקדש וקדשיו שחלקן

עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ (יז) וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה | בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־

ת"א ומפשעיהם מכות ו', ב'. כריתות כ"ה, ב': וכן וכו' יומא נ"ב א'. שבועות ח', א'. זבחים נ"ז, ב': וכל אדם יומא ע"ב, ב':

תרגום אשכנזי

פֿערזאהנט ער אייך דא׃ היילִיגטהום, וועגען דער אונרייניגקייטען דער קינדער ישראל'ס, אונד וועגען איהרער איבערטרעטונגען, אין אללען איהרען זינדען; עבען אלזא מאכט ער עס מיט דעם שטיפֿטסצעלט, דאז מיטטען אונטער איהרען אונרייניגקייטען דא שטעהט. (יז) נימאנד זאָלל אין דעם שטיפֿטסצעלטע זיין, ווען ער היניין געהט, אים היילִיגטהומע צו פֿערזאֶהנעי, ביז ער ווידער הערויס

תרגום אונקלוס

חַטָּאֵיהוֹן וְכֵן יַעְבֵּיד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּשָׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן׃ (יז) וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא

רש"י

להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג [ת"כ]: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעל' ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה [יומא נ"ז]: השוכן אתם בתוך טומאותם. אע"פי

באור

הכתוב מכלל הטומאות שהן בעולה ויורד, ור' שמעון אומר ממקומו הוא מוכרע שנאמר וכפר על הקדש מטומאות, מטומאתו של קדש, ומכפר על השוגגין שאינן בני קרבן, כגון שיש ידיעה בתחלה ולא בסוף, וכן על המזידין שנכנסו בטומאה מזיד, שנאמר ומפשעיהם, ואין פשע אלא מרד, וגם לדעתם ז"ל נכון מה שפרשנו במלת יכפר על הקדש: וכן יעשה לאהל מועד, כמו שעשה בק"ק, כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה וז' למטה כך מזה על הפרוכ' מבחוץ משניהם אחת למעלה וז' למטה, ואם שאינו מקטיר מבחוץ. שב על וכפר, שעיקר כפר' בדם, ואם גם הקטרה מכפרת, כמ"ש (פסוק י"ז), מ"מ אין לטעות, שהרי לא צוה רק ליטול מלא חפניו קטרת סמים דקה, ולהביאו אל מבית לפרכת. אבל המזרק שבו דם הפר והשעיר, יש בו להזאות רבות, גם לא הוצרך לפרש באיזו מקום יזה באהל מועד. שכבר מצינו כדוגמתו בפר משיח ובפ' העלם דבר שיביא דמו אל אהל מועד, ויזה מהן את פני פרכת הקדש: השכן אתם בתוך טמאתם. שב על אהל מועד שהוא במחנה, שבו יעבדו בית ישראל את השם, ולפי שהוא מקום קדוש ראוי שישכון בין טהורים, ולפי ששב גם על וכפר על הקדש שהוא הדביר, אבל אינו דרך כבוד שלמעלה, כי הקדש הוא הארון והכפרת ששם ה' נקרא עליו, על כן כתב אבל אהל מועד שכולל הבית כלו, וידענו כי השם שוכן בו, וכן ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, ואמר הטעם כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. וכן כאן אמר וכן יעשה לא"מ השוכן אתם בתוך טומאתם כלומר ואני ה' שוכן בו. וזהו שאמרו בת"כ השוכן אתם בתוך טומאתם. אע"פי שהן טמאים שכינה ביניה', כלומ' א"מ כנוי לשכינ' שהיא בישראל: (יז) וכל אדם לא יהיה באהל מועד, בהיכל אבל בעזרה מותר, ואע"פ שבכל השנה אסור לאדם לבוא בהיכל שלא בשעת עבודה שנאמר ואל יבוא בכל עת אל הקדש, ובי"הכ כל העבודות אינן כשירות אלא בכ"הג, הוצרך לאמרו לפי שצריך כהן לסייעו, לתרם במזרק בדם הפר שלא יקרוש בעודו מקטיר בפנים, והייתי אומר שמותר להביאו עמו, כמו שבכל יום הכהן המקטיר קטרת מכנים עמו כהנים המסייעים אותו כמו ששנינו (תמיד פ"ו ג') הזהיר שכל אדם לא יהיה בא"מ. אלא ממרס בעזרה, ולכן על מה ששנינו (יומא דף מ"ג ב') ונותנו למי שממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל, מקש"ה בגמרא והא כתיב וכל אדם לא יהיה בא"מ, ומתרץ רב יהודה תני של היכל, כלומר בעזרה ברובד רביעית מן ההיכל, ולא הקשה מן ואל יבוא בכל עת, לפי שצורך עבודה היא: בקדש, בקדש הקדשים ובהיכל: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר: ובעד כל

צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃ שני (יח) וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן

ת"א וכפר יומא סה. הוריות י"ג, א': ויצא יומא נ"ח, ב': ולקח וכו' יומא נ"ח, א'. בכורות ל"ט. ב'. זבחים פ"ח, א'. מנחות כ"ב, ב'. חולין ל"ח, ב'. תמורה ה', ב':

תרגום אשכנזי קכב

קאָממט; אליזאָ זאָלל ער איף זיך, זיין הויז אונד דיא גאנצע פֿערזאממלונג ישראל'ס פֿערזאֶהנען. (יח) היראויף געהט ער הערפֿאַר אן דען אלטאר, דער פֿאָר דעם עוויגען שטעהט, אונד פֿערזאֶהנט דארויף, ער נימֿמט נעמ־ליך פֿאָן דעם בלוטע דעס שטירס, אונד דעס באָקעס,

תרגום אונקלוס

דְיִשְׂרָאֵל׃ (יח) וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר

רש"י

שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהז' ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והז' ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית [יומא נ"ח]:

באור

קהל ישראל, בשעיר. לפי שבפרו אמר וכפר בעדו ובעד ביתו, אבל בשעיר לא נאמר עדיין שיכפר על בית ישראל כלו, אמר שבמעשים הללו שעשה בפנים ועל הפרכת, יכפר בעדו ובעד ביתו, ובעד כל קהל ישראל. ורבותינו אמרו (יומא מ"ד ע"א) שדרשו על הקטרת שמכפר עליו ועל הכהנים ועל כל ישראל וכלם שוין לו, שאינו כפרה אלא קטרת שנאמר ויתן את הקטרת ויכפר על העם: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה', אחר שגמר בהיכל מתנות שעל הפרוכת, הולך משם אל מזבח הזהב, כמו ששנינו (יומא נ"ח ע"ב) ויצא אל המזבח אשר לפני ה', זה מזבח הזהב, ופירש"י ז"ל שם שאילו מזבח החיצון לאו לפני ה' הוא. וכן כתוב בפ' משיח ובפר העלם דבר של צבור, ומלבד זה מוכרע מעצמו כמ"ש, ואם תאמר הלא עומד בהיכל ואיך נאמר ויצא? שנו בת"כ אמר ר' נחמיה לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שהכהן עומד חוץ למזבח ומזה על הפרכת, יכול אף זה כן ת"ל ויצא אל המזבח. היכן היה לפנים מן המזבח, ואילו היה אומר ובא אל המזבח גם כן היינו דורשים כן, אבל מלת ויצא בא להזקיקו עוד לצאת חוץ למזבח כלו. ולהתחיל ההזאות מקרן מזרחית צפונית שהרי כשהולך מן הפרכת פוגע במערב המזבח תחלה, ושם היה ראוי להתחיל אלא שהכתוב אומר ויצא, וכן אמרו בגמרא (יומא נ"ח ע"ב) דכולי עלמא מיהא בהיא קרן דפגע ברישא לא עביד מאי טעמא אמר שמואל דאמר קרא ויצא אל המזבח, עד דנפיק מכולא מזבח. וכן שטת רש"י ז"ל, ובחנם תמה עליו הרב רב אלי' מזרחי ז"ל, ודברי הראב"ע ז"ל שכתב ויצא אל המזבח, הוא מזבח העולה, תבין מדברנו שהן דברי שגגה. ועוד אם על מזבח העולה, אין בענין הזאות על המזבח שבהיכל, ומהו אם כן וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים (שמות ל' י'). ואם מלת ויצא הביאו לומר כן, לא עמד על הוראתה, שאין יציאה בכל מקום על היוצא מחדר לחדר או מבית לבית או מן העיר אל חוץ לעיר וביוצא אבל הוראתה גם מעתיק ממקומו למקום אחר בחדר בבית בעיר או בשדה שהוא עומד, ויתורגם (בל"א פָארטרוקען), רק אם יורה על יציאה ממקום למקום אחר. וכתב אצלו מלת מן כמו ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית (פרשה י"ד ל"ח), ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כ"ח י'). וכשאין אצלו מלת מן יורה גם על ההעתקה במקום שהוא עומד, כמו בכל הארץ יצא קום (תהלים י"ט ה'), שקום נעתק בכל הארץ כלה, וכן ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה והוא יצא ותפל (שמואל ב' כ' ח'), כלומר שנעתק ממקומו לגשת על עמשא וכן עבדך יצא בקרב המלחמה (מלכים א' כ' ל"ט) כלומר שנעתק ממקומו, כי אז יצא ה' לפניך (שמואל ב' ה' כ"ד). וכן אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם (במדבר כ"ז י"ז). בכלן הענין מה שלועזין (פָארטרוקען), וכן כאן לא אמר ויצא משם אל המזבח אלא ויצא פתרונו שיעתיק בהיכל מהלאה למערב המזבח אל מזרחו, וכפר עליו, ובמה יכפר עליו, ולק'

עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ (יט) וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כ) וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ (כא) וְסָמַךְ אַהֲרֹן

ת"א וטהרו יומא נ"ט א': וכלה יומא ס', ב', וס"ז א'. וס' ב', זבחים מ', ב', וכ"ב ב': וסמך מנחות צ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

ברינגט דאפאן אן דיא עקקען דעס אלטארס רונד אומהער. (יט) שפרענגט פאם בלוטע מיט דעם פינגער זיבענמאל דאראויף; רייניגעט עס אונד הייליגעט עס דאדורך, וועגען דער אונרייניגקייט דער קינדער ישראל׳ס. (כ) ווען ער זיך דאמיט פערטיג איזט, דאז הייליגטהום, דאז שטיפטסגעצעלט אונד דען אלטאר צו פערזאהנען; זא פיהרט מאן דען לעבענדיגען באק הער. (כא) אהרן דריקט זיינע ביידע הענדע אויף דען קאפף דעס לעבענדיגען

רש"י

וכפר עליו. מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו [ת"כ]: וטהרו. ממה שעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי.

תרגום אונקלוס

חִוָּר: (יט) וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כ) וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵב יָת צְפִירָא חַיָּא: (כא) וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יָת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי

באור

מדם הפר וגו' בהזאת דם הוא מכפר עליו, וטעם וי"ו של ולקח לגלות על וכפר עליו, אבל בתרגום יב"ע ויכפר עלוי באשתעות מליא, ירצה שלדעתו וכפר עליו ענין בפני עצמו שקודם ההזאות יכפר בגלוי דברים ובתפלה, וכן כתב בפי' וכפר על הקדש ויכפר על קודשא באשתעות מליא, שבכל עבודה יתחנן לאלהיו, כמו וכפר בעדו הוא על ווידוי דברים, שגם עליו אמר ויכפר באשתעות מליא, ודברי טעם הם: מדם הפר ומדם השעיר, מעורבים זה בזה, לא מכל אחד בפני עצמו, ולמדוהו בת"כ מפסוק על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים. ואם כל אחד בפני עצמו הוא שתים, ויש בזה מחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן: ונתן, באצבעו מן הדם על קרנות המזבח. ואין צריך לאמרו שכן מפורש אצל כל מתנות חטאת: (יט) והזה עליו, מזה שבע הזאות על גגו של מזבח, וכאן פי' באצבעו, לפי שבכל התורה לא מצינו הזאות על טהרו של מזבח, ויראה לי שמה שאמר בפרשת ואתה תצוה וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה, שלא נזכרו ההזאות שעל טהרו, כי חזר לומר מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו, סוף הכתוב רומז על ז' הזאות שעל טהרו: וטהרו, מטומאת בני ישראל, שכל לשון טהרה נגד טומאה: וקדשו, בהזאות הללו יקדשנו לעתיד שיהיה קדש, והקטרת שיקטירו עליו יום יום יהיה לרצון לפני ה'. לפי שעכשיו טהרו, צריך קדושה אחרת לקדשו לעתיד, כמו שמן המשחה שנתקדשו בו מתחלה כל כלי המשכן, וכמו הרצאת דמים שנתקדש בו מתחלה מזבח החיצון, וזהו שאמרו רבותינו בת"כ וטהרו לשעבר: וקדשו לעתיד לבוא: (כ) וכלה מכפר, לאחר שעשה העבודה הזאת, שבה כלה כל עבודת הפנימיות, אז יקריב את השעיר החי: את הקדש, עבודות שבדביר הקטרה ומתן דם פר ושעיר, שהן לכפר על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים: ואת אהל מועד, המתנות שעל הפרכת, שהן לכפר על טומאת היכל וקדשיו, ואמר רמב"ן ז"ל כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים והפרוכת עצמה: ואת המזבח, מתן ד' ומתן ז' שעל המזבח הפנימי, ואמר רמב"ן ז"ל שמכפרים על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת, וכן דם פר העלם דבר: והקריב, יקריבנו אליו להתודות עליו: (כא) וסמך, פרשנוהו (פרשה א' ד): בשתי ידו, בנין אב לכל הסמיכות שהן בשתי ידים. ונ"ז פרשנוהו (שם), ובתרגום יב"ע

אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה׃

ידיו קרי

באָקס, אונד בעקעננט דארויף אללע מיסעטהא- טען דער קינדער ישרא'ס, אללע איהרע פערברעכען, איהרע זינדען אללער- לייא. דיזע ברינגט ער דאדורך אויף דען קאָפף דעס באָקס, אונד שיקט איהן דורך איינען דאצו בעשטעללטען מאן אין

ת"א החי שם ל"ג, א' וב': והתודה יומא ל"ו, ב'. כריתות כ"ה ב': פשעיהם כריתות כ"ה, ב': איש עתי יומא ס"ו, ב'. יבמות י"ג, ב'. כריתות י"ד, א':

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי יַת כָּל עֲוָיָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל מָרְדֵיהוֹן לְכָל חֲטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח בְּיַד גְּבַר דְּזָמִין לְמֵהַךְ לְמַדְבְּרָא׃

רש"י

המוכן לכך מיום אתמול [יומא ס"ו]: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד.

באור

ית תרתין ידוי בסדרא חדא ית ימיניה על שמאליה על ריש צפירא חייא. לפרש מלת שתי וידו חסר יו"ד, ומפרש שתים שנראין כא', שמניח ידו הימנית על השמאלית ואם כן יש טעם לכל הסמיכות שנאמר בכלן ידו, והסמיכה בשתי ידים: והתודה. יודה שחטאו ושפשעו ישראל לפניו, וכבר פרשנו זה וגם טעם ההתפעל (פרשה ה' ה'): עונות בני ישראל, מחשבות רעו' מחשבות תועות. שחשבו תועה על ה' ועל דבריו ועל מעשיו, ושרשו עוה על שם שמעותים הישר, ועל כן עוברים על מצותיו, כי לא ישרו בעיניהם, ואלו הם מזידים כמו עונה בה (במדבר ט"ו ל"א), ועליו אמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ישעיה ה' י"ח), ובארנוהו בספרנו גן נעול (בית א' חדר ב' חלון ו'): פשעיהם. הן המורדים, שהסכימו בלבם לפרוק עול המצוה מעל צוארם, כמו אז תפשע לבנה (מלכים ב' ח' כ"ב), כמדינה המורדת לצאת מיד המלך, וזה יהיה לפעמים מרוב התאוה שגברו בלב והרבו לחטוא ובאחרונה מתנחמים בלבבם לשוב מהן, לסוף ישכים הלב לפרוק עול שמים מעליו, וזהו פשעיהם לכל חטאתם, כי החטאים הם דרכי היצר פעולה דרכי הנפש בארח סכלות. שהן טבעיים ללב האדם, כדרך כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח' כ"א), ופרשנוהו (שם), ותבין כי החטא אפשר שיהיה בשגגה. סבור שהוא בשר כשר, והוא נבלה, שהוא שומן והוא חלב. אבל עון וכל שכן פשע תמיד מזיד. ושבת היצר שיתעיר רע. וכן שבת הפשע שירבו ויעצמו העונות עד שיסכים לפשוע. היא החטאה שהן דרכי לבו הרעים, שכאשר יתגברו, להקל מעליו פחד שמים, יעות ויחשוב רע, ובאחרית בוא לפרוק עול לפשוע, וכנגד זה אמר תחלה את כל עונות בני ישראל, והוסיף ואת כל פשעיהם ועל שתיהן אמר לכל חטאתם שגרמו להם להעוות ולפשוע. וכאילו אמר אזכור להם ברחמים שהן בני אדם שהחטאים נטועים בהם, והם הביאום לעון ולפשע. ויכשלו לפני אפלה להם. אבל אין הכתוב מזכיר סדר הוידוי. כי בוידויו ילך על הסדר, ויבקש תחלה סליחה על החטאים הכוללים השגגות, גם הזדונות מצד שיצרו תקפו, ואחריו על העונות שבאו לחשוב רעה על ה' ועל מצותיו, ולסוף גם על הפשעים, שמרדו והסכימו לפרוק עול, וכן שנינו בת"כ כיצד היה מתודה אנא השם חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל וכו': ונתן אותם על ראש השעיר. העונות והפשעים אינן נתפסים ביד לומר עליהן שיתנם על ראש השעיר, אבל ונתן אותם כמו ונתן אותו על כל ארץ מצרים (בראשית מ"א מ"ג), שבמלות פיו נתן אותו לשלוט על מצרים, וכן רבים כיוצא בהם, וכן כאן יאמר שכלן יהיו נתונים על ראש השעיר, וגם זה אינו בכח האדם וגבורתו, אבל מצוה היא שיעשה הכהן כסדר הזה, יבואו על ראש השעיר, והרי הוא כנותן אותם על ראשו, וכן ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), שיתן עליו מהוד רוחו הטובה, ואין זה ביד האדם להאציל מרוחו על רוח זולתו, אבל השם יעשה זאת, אם יסמוך משה את ידיו עליו, ויעמידהו לפני העדה, ויצוהו לעיניהם, וכשעשה משה כן הרי הוא כאילו הוא נתן עליו מהודו, והאיש,

דיא וויסטע. (כב) דיזער באָק טרעגט אלזאָ אללע איהרע מיסעטהאטען אין איין פֿערווינשטעס לאנד. זאָ שיקט ער דען

(כב) וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־

תולדות אהרן ארץ גזרה יומא ס"ז,ב':

רש"י

אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה יכתנו

תרגום אונקלוס

(כב) וְיִטּוֹל צְפִירָא עֲלוֹהִי יָת כָּל חוֹבֵיהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא

באור

שבמעשה נזכרו סמיכה והעמדה ווידוי, ונתינת הגורל לא נזכר, ואע"פכ אמר ויעש כאשר צוהו ה', לפי שהרביעית שהיא ונתן הגורל עליו, נתקיים מעצמו ע"י שלשה הדברים שהיו בידו לעשות: וישלח, אמר סתם ולא אמר ושלחו, לכלול השעיר עם הטומאות הנתונים עליו: איש עתי, פי' רש"י ז"ל המוכן לכך מיום אתמול. ובת"כ אמרו עתי שיהא מזומן, וקרוב לומר שהכתוב מגלה כשהכהן מתודה עליו, באותו העת יהיה שם איש מוכן עומד אצלו בעזרה הלוקח את השעיר ומוליכו מיד אל המדבר. ואילו לא אמר עתי, הייתי סבור שיוכל להשתלח, אחר גמר כל העבודות, לכך נאמר עתי, שענינו באותו העת עצמו, וע"ז אמרו שיהא מזומן, לא שיהיה מזומן מאתמול, רק מזומן בשעת הוידוי, כדי שיוליכנו מיד אל המדבר, אבל רד"ק ז"ל בס' השרשים פי' איש עתי, שהוא תואר לאיש, כי אמר איש מזומן ללכת שם שהולך שם עתים הרבה, גם רשב"ם ז"ל פי' איש בקי בדרכים ובמדברות ורגילין בכל עת ששולחין אותו. ואיני מבין טעמם, וכל ההולך לשם יודיעוהו אנה ילך גם מלוין אותו אנשים מסכה לסכה במדבר, כמבואר במשנה, אבל עתי יזומן מיד באותו העת, ולכן דרשו עתי אפילו בשבת, עתי אפילו בטומאה שהייתי אומר י"הכ שחל להיות בשבת, ימתינו לשלחו עד הערב, עכשיו שכתוב עתי מזומן בעת הווידוי, וכשיגמור ישלחנו, ידענו שאפילו בשבת ובטומאה: (כב) ונשא, השם מבטיח שאם יתן הכהן עליו עון בית ישראל, ישא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה, ולא יהיו עוד למכשול לבית ישראל: ארץ גזרה. לא אל הדבר מרעה לאן, כמו וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג' א'), אלא אל ארץ בודה. כמו והמה מידך נגזרו (תהלים פ"ח ו'), ארץ המכרתת את יושביו, שמם מבלי כל. ורשב"ם ז"ל פי' ארץ חרבה שאין בה שום תבואה. שהיא גזרה ונכרתת מכל טוב: וישלח את השעיר במדבר. לפי שכבר אמר ושלח ביד איש עתי המדברה, השני על איש עתי, שכבואו אל ארץ גזרה ישלחנו במדבר, ואם תדמהו אל ושלח את הצפור החיה על פני השדה (פרשה י"ד ז'), אין טעם לתיבת במדבר כי במדבר הוא עומד, יאמר ושלח את השעיר, ועוד יאמר על פני המדבר, כמו על פני השדה. ובאמת אין לזוז מקבלת רבותינו ז"ל, שלמדו מן יעמד חי ששלוחו למיתה, והדעת נותנת כן שאם שלוחו לחיים יהא מותר באכילה שלא אמרה תורה שלח לתקלה, ואיך יאכל השעיר שהופרש לחטאת ונשא עליו עון בית ישראל כלו, ואולי גם במלת ושלח השני ירמוז שיומת. שזהו אחת מהוראות השרש הזה. שלוח במוד מן החיים למות, כי החרב נקרא בעבור כן שלח, כמו ויעש שלח לרוב (ד"ה ב' ל"ב ה'), בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב), ולדעתי י"א שהביא רד"ק ז"ל בשרשים מזה וישלחם ביד פשעם (שם ח' ד'), רגלי שלחו (שם ל' י"ב), וכן כאן, וכמו ששנינו (יומא דף ס"ז ע"א), דוחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברי' אברים. ולדעתי אין זה בכח הגלגול, כי אע"פי שימות בדחתו אין הכרח שיעשה אברים, וכל שכן שיקרנו כן קודם שהגיע לחצי ההר, ושיהיה כן בכל שנה ושנה, אבל מעשה נסים הוא, ואבותינו ספרו לנו במשנתם את מעשה ה' כי נורא. וזהו ענין עזאזל שנכתב למעל' לשלח אותו לעזאזל המדבר', שמלת עזאזל כולל הענין השנוי במשנתנו. ואפשר שיקרנו כן בארץ טובה, אבל גזרת הכתוב שיהיה שלוחו לעזאזל במדבר, וראיתי בתרגום יב"ע דבר שהנאני, כי תרגם על ושלח את השעי' במדבר ויפטור גברא ית צפירא למדברא דצוק ויסוק צפירא על טוריא דבית הדורי וידחפניה רוח זיקא מן קדם ה' וימות. וזה נראה ישר, שכשדוחפו לאחוריו רוח עזה יוצא מלפני ה' ומפרק עצמות השעיר, ולא ישאר עצם אל עצם ועל זה שנינו לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים, שהוא מדרך הנפלאות לרמוז על מחיית עון בית ישראל, גם אם הענו איש רשע, גם אם הקשו לבבם מאד, אם ישובו ימחו עונותיהם ברוח עזה מלפני ה' שלא יעמוד דבר

הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר׃ (כג) וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד

ת"א ובא שם ע"א, ב':

באָק איין דיא וויסטע. (כג) ווען אהרן ווידער א' דאז שטיפֿטסצעלט היניין געהט; (נעמליך דאז ריי־כערגעשירר אבצוהאָלען, דאז ער דאזעלבסט האט שטעהען לאססען), זאָ ציהט ער דיא ליינענע

תרגום אונקלוס

וִישַׁלַּח יָת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא׃ (כג) וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַשְׁלַח יָת לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּי לְבַשׁ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינוּן

רש"י

ע"ס לדבריהם במסכת יומא [דף ל"ב] אמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשית בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה קטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטורת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך היא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגומר. ויצא

באור

כנגדו. ולכן בסדר עבודת הספרדים שתקנה אחד מן הכהנים הגדולים נזכר בה ענין הדחיפה ושנעשה אברים והוסיף ואומר כך ימחו עונות עמך בית ישראל. כלומר כשראה איש עתי מה שקרה לשעיר, היה אומר כך ימחו וכו'. ולדעתי מלת עזאזל הלל ענין זה, כי עזה תאמר לרוח. כמו ברוח קדים עזה כל הלילה (שמות י"ד כ"א), ולפי שהה"א אינה נחה באמצע התיבה, נתחלפה באל"ף, ומלת זל גם היא תאמר לרוח פתאומי רוח קשה מאד המפרק בבנין האדם כרגע, ורוח זה מצוי במדינות ארבי"א, שעליו נאמר ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים י"א ו'). ורוח זלעפות הוא אותו שאמרנו, והמלה מורכבת מן זל ועפות, שהקדמה ז"ל, ועף וממית כרגע, וכן זלעפה אחזתני מרשעים וגו' (שם קי"ט נ"ג), והוא על דרך השיר. ואם כך בדרך הטבע הנהוגה כל שכן כשיולא בדרך פלא, ואם כן עזאזל מורכב מן עזה וזל. כלומר רוח עזה של זל, שממנה יתפרק לחתיכות וימות מיד, ולפי שכבר אמר למעלה לשלח אותו לעזאזל המדברה. לא הולרך לאמרו כאן שנית, אלא סתם ושלח את השעיר במדבר וכאילו אמר ושלח את השעיר לעזאזל במדבר, וביותר שמדבר על המעשה, ולפי שאין זה ביד האדם, סתם שישלחנו שם במדבר לאשר ישלחנו. והעיקר שיהא שלוחו לעזאזל. ולא ביישוב אלא בארץ גזרה ועם זה מתיישב הכל על הדעת: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. הכתוב אינו אומר למה יבוא שם שכבר נזכרו כל העבודות הנעשות יום זה בדביר ובהיכל. ואין עוד דבר לעשות שם. ולמדונו רבותינו שביאה זו היא לקדש קדשים להוציא את הכף ואת המחתה שהניח שם שחרית בין בדי הארון, וצריך שיהיה לבוש בבגדי בד בבואו שם. ואחר שהוציאם אתו כל ביאות פנים ביום זה. ואין צריך עוד לו לבגדי בד, ולכן ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש, והניחם שם שטעונין גניזה ולא ישתמש בהן ליום כפורים אחר. וכן אמר רמב"ן ז"ל שלא יתכן לומר שהכתוב תלוה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר. רק לפשוט שם בגדיו ולהיות ערום בהיכל ה'. ולהניחם שם לרקבון. ועל כרחנו ובא אהרן אל א"מ לעבוד עבודה לא הולרך הכתוב להזכירה, והיא הוצאת הכף והמחתה. אלא שאין זה מקומו של כתיב, כי הוצאת כף ומחתה היא אחר עשיית אילו ואיל העם, כמו שלמדו רבותינו מן המקראות. ולכן אמרו (יומא דף ב' ע"א), כל הפרשה כלה נאמרו על הסדר חוץ מפסוק זה. ואעפ"ר יש להסביר למה נכת' כאן, כי סדר עבודת יום זה כך היא, תמיד של שחר ומוספי היום שבפרשת פנחס בבגדי זהב, ולא זכרם הכתוב בפרשה זו שאינה מדברת רק בקרבנות של אהרן ושל עדת ישראל, שאין כמותם במועדים אחרים, אחרי כן נכנס להקטיר קטרת של מחתה ולהזות דם פר ושעיר בדביר ובהיכל בבגדי לבן, אחר כן מקריב שעיר הנעשה בחוץ שהוא מכלל מוספי היום, ואילו ואיל העם ותמי' של בין הערבים בבגדי זהב, ואח"כ נכנס בבגדי לבן להוציא את הכף ואת המחתה ואח"כ מקטיר קטרת ומטיב את הנרות בבגדי זהב, הרי חמש פעמים שלובש ומחליף בגדים לכל אחת טבילה

אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם: (כד) וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם: *שלישי שני* (כה) וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר

ת"א והניחם פסחים כ"ו, א'. יומא י"ב, ב', וכ"ד א'. זבחים מ"ו, א'. חולין ק"א, א', כריתות ז', א'. מעילה י"א ב': ורחץ שם ע"א, ב': ולבש שם שם: ויצא יומא ע', ב', וע"א ב': ואת חלב שם ע"א, א':

קליידער אויס, דיא ער אנגעצאָגען, אלס ער אין דאז הייליגטהום גיגאַנגען וואָללטע, אונד פֿערוואהרט זיא דאזעלבסט. (כד) ער באדעט זיינען לייב אין וואססער, אן איינעם הייליגען אָרטע, ציהט זיינע געוואָהנליכע אמטסקליידער אן, געהט הינויס, ברינגט זיין גאנצעסאָפּפֿער אונד דעם פֿאָלקס גאנצעסאָפּפֿער; אלזאָ זאָלל ער אויף זיך אונד דאז פֿאָלק פֿערזאָהנען. (כה) דאז אינשליט דעם

תרגום אונקלוס

תַּמָּן: (כד) וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיִפּוֹק וְיַעֲבֵיד יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא: (כה) וְיָת תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסֵּק לְמַדְבְּחָא:

רש"י

ועשה את עולתו וגומר ואת חלב החטאת וגומר וכל הפרשה עד יצא אל המחנה ואח"כ ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגו' למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (ובאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה [יומא ל"ב]: במקום קדוש. המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום

באור

ושני קדושי ידים ורגלים. ואם כן הכתוב אומר כאן ובא אהרן אל א"מ, כדי לסמוך כל הנעשה ביום זה בבגדי לבן, לפי שבראש הענין אמר שכבואו אל הקדש ביום זה ילבש בד, הולך ומונה על הסדר כל עבודותיו שעובד בבגדי' הללו עד ושלח את השעיר במדבר ולפי שהעבודו' שלאחריהן כלן בבגדי זהב. לא רצה להפסיק ביניהן בהוצאת כף ומחתה שהיא בבגדי לבן, כי היא בין תמיד לקטרת, על כן סמכה כאן לשאר העבודות שהן בבגדי לבן, וזהו ובא אהרן אל א"מ כאומר אע"פי שאני חותם עתה עבודות בגדי לבן, עוד צריך שיבוא אל א"מ בבגדים אלו ואח"כ יפשט' והניחם שם, וזאת הביאה היא להוציא את הכף ואת המחתה, והענין נכון מאד: (כד) ורחץ את בשרו, שב על ושלח את השעיר במדבר, שבו נגמרו כל עבודות שהן בבגדי לבן. יחזור ויטבול, ולבש את בגדיו שהן שמנה בגדים שעובד בהן כל השנה. וממה שאמר למעלה ורחץ את בשרו ולבשם (פסוק ד'), למדנו שכשמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה. ומכאן למדנו שגם כשמשנה מבגדי לבן לבגדי זהב צריך טבילה: במקום קדוש, המקודש בקדושת עזרה. והיא היתה בגג בית הפרוה, וכן כל ד' טבילות הבאות חובה ליום, אבל הראשונה לתמיד של שחר שהיתה בכל יום, היא היתה בחול: ויצא, פי' רש"י ז"ל מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם. ואני תמה שהדבר היה בחצר כשטבל גם קודם לכן, כי השעיר המשתלח היה עומד בעזרה, ואחשוב שיציאה זו מבית הטבילה, שיצא מלשכה זו אל החצר להקריב שאר הקרבנות, אז כמו ויצא אל המזבח (פסוק י"ח): את עלתו, יעשנה כמשפט כל עולה והיא איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו': עלת העם, האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו': וכפר בעדו, בעולתו: ובעד העם, בעולתם, שגם הקרבה זו צריכה לכפרת הכהנים והקהל ביום זה, ומהן מזה על מזבח החיצון בעזרה, לא מדם הפר והשעיר, וכמ"ש (פסוק י"ח): (כה) ואת חלב החטאת, אימורי פר ושעיר, והם החלבים, והמיטב ובכללן יותרת ושתי הכליות, כלומר כל

הַמִּזְבֵּחָה׃ (כו) וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ (כז) וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם

תולדות אהרן והמשלח שם ס"ז ב', וע"א א': ואת פר שם נ', א', וע"א ה'. זבחים פ"ב, א': לכפר שם שם: יוצא יומא ס"א, א'. זבחים ק"ה, ב': ערתם יומא ס"ז, ב':

תרגום אונקלוס

(כו) וּדְמוֹבִיל יַת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יַת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ (כז) וְיַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי אִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא יַפִּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יַת מַשְׁכֵּיהוֹן וְיַת

זינדענאָפּפֿערס, לעסט ער אויף דעם אלטאר אין רויך אויפֿשטייגען. (כו) דער דען ציגענבאָק צום עזאזל געבראכט האט, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיינען לייב אין וואססער; הערנאך קאַן ער ווידער אין דאז לאגער קאָממען. (כז) דען שטיר צום זינדענ־אָפּפֿער אונד דען באָק צום זינדענאָפּפֿער, דערען בלוט אין דאז היילינגטהום געבראכט וואָרדען צום פֿערזאָהנען, זאָלל מאַן אויסערהאלב דעם לאגערס הערויסטראגען; אונד

רש"י

אל הלשכה היתה בהול [ת"כ יומא סס]: ולבש את בגדיו. שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה: ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו. איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגומר: ואת עולת העם. ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגומר [יומא ע"ג]: (כה) ואת חלב החטאת. אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה. על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת

באור

הנקרא חלב אצל אימורי חטאת, יקטיר מן פר החטאת ומשעיר החטאת, וכמ"ש (פרשה א' ב' וע' ופרשה ד' ח'): יקטיר המזבחה, על מזבח החיצון. ולמעלה (פרשה ד' ז' ח') באארנוהו: (כו) והמשלח את השעיר לעזאזל, איש עתי שמביאו לצוק ודוחפו לאחוריו, שעל ידי כן משלחו לעזאזל, וכמ"ש (פסוק כ"ב): יכבס בגדיו וגו'. לפי שהשעיר הזה נושא עליו עונות בני ישראל, מטמא אדם ובגדים, ובברייתא אמרו יכול הוא גזרת מלך, כלומ' לא בעבור טומא', ת"ל ואחרי כן יבוא אל המחנה, מה ואחר האמור להלן במצורע בטומאה. אף כאן מפני טומא', וכאן דקדק הכתוב ופי' לעזאזל. ולא אמר והמשלח את השעיר במדבר כמו למעלה (פסוק כ"ב) נראה שעיקר הטומאה מתחלת כשנדחף למטה, שהוא השלוח לעזאזל וכמו שבארנו שם, וזוהי דעת ר' שמעון ששנו (יומא ס"ז ע"א) מאימתי מטמא בגדים משיצא חוץ לחומת ירושלים, ר"ש אומר משעת דחייתו לצוק, ובגמרא (שם ע"ב) משיצא חוץ לחומת ירושלים כדברי ר' יהודה, רב יוסי אומר עזאזל וכתב עד שהגיע לצוק, ר' שמעון אומר וכו' זורקו בבת ראש ומטמא בגדים, ופי' רש"י ז"ל קסבר דחיפתו ודיקתו היא שלוחו, וזהו כענין שבארנו: (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים, ולא היה צריך להכתב כי אין בענין רק פר חטאת אחד ושעיר חטא' אחד, ומפורש שזה אדמן לפני: אבל בא ללמד טעם שריפתן וטומאתן, לפי שהובא דמן בפנים, וללמד על כל חטאת פנימי כמו פר משיח ולבור ושעירי ע"ז שהן בשריפ', שכלן מטמאין בגדים, ואלת הוצא מן הפעל, ולא כאמר אשר הביא, שלא נטעה שרק בעבור שהביאן הכ"הג בבגדי לבן בפנים על כן מטמאין: יוציא, אהרן בכווי על דעת הא"בע ז"ל, והנכון יוציא המוליא, וכן ושרפו השורפים, דמ"בן ז"ל: מחוץ למחנה, חוץ לשלוש מחנות כמו שפרשנו (פרשה ד' י"ב) אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת המתעסק לשרפו מטמא בגדים: את ערתם וכו',

וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ (כח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ (כט) וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ

תולדות אהרן והשרף שם ס"א, ג', וע"ה א'. זבחים ע"ב, א:

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרְהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן: (כח) וּדְמוֹקֵד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא: (כט) וּתְהֵי

תרגום אשכנזי

איהר פֿעלל, פֿלייש אונד מיסט אין פֿייערפֿערברענ־נען. (כח) דער זיא פֿער־ברעננט, וועשט זיינע קליידער, באדעט זיינען לייב אין וואססער; הערנאך קאן ער ווירער אין דאס לאגער קאממען. (כט) דיזעס זאלל אייך צום עוויגען גע־

רש"י

זרס ועולה ומנחה: (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני ולפנים:

באור

צריך שינתחנו קודם שישרפנו. אבל אינו צריך הפשט וכמו שבארנו (שם): (כח) והשרף אתם. כל המסייע בשעת שרפה אפילו רבים כלם מטמאים כמו שאמר ושרפו. לא המצית את האור והמסדר עצי מערכה: (כט) והיתה לכם. המצוה שאמיה עכשיו. איסור מלאכה ועינוי נפש. ורא"בע ז"ל פי' והיתה לכם, העבודה הזאת, ואינו נראה בעיני. שעליו נוה למטה בענין (פסוק ל"ד), ועוד שא"כ היה לו לומר והיתה זאת לכם: לחקת עולם. כן נקראים מצות התורה, שהן חקים קבועים בחכמה לא ימושו. כמו חקי שמים וארץ, שנאמר עליהן חק נתן ולא יעבור (תהלים קמ"ח ה') אם ימושו החקים האלו מלפני (ירמיה ל"א ל"ו), וכל שכן חקי התורה שהן קדש, ונתנו לישראל, ועל כן אמר לכם, גם בת"כ אמרו לכם ולא לאחרים. וכמו שחקי שמים וארץ קבועים ועומדים לא ישנו ולא יחליפו, לא יוסיפו ולא יגרעו. כל ככב בשמים שומר בסבובו עתו ומועדו. כן חקי התורה קבועים, אין לשנות ואין להוסיף ואין לגרוע. וחוק המצוה הזאת היא במועדה בעשור לחדש השביעי, לא בחדש אחר ולא ביום אחר: בחדש השביעי, מהו החוק הזה ומתי יהיה? בחדש השביעי בעשור לחדש, תענו את נפשותיכם וגו', ואמר הטעם כי ביום הזה יכפר וגו', כלומר הוא היום שיעשה בו הכהן כל האמור בענין למעלה: תענו את נפשתיכם, אמר רא"בע ז"ל לפי שהחוש והתענג בדשן נפשכם, ידענו כי הענוי הפך התענוג והוא הצום וכאמר ונפש נענה תשביע. שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך (ישעי' נ"ח י'), והכלל כל ענוי שימלא במקרא דבק עם נפש הוא הצום. ויפה דבר, והכלל שנתן אמת ויש לו יסוד במשפט הלשון, כי נשמת האדם מתואלת נפש בעבור התחברה לגוף שתשתמש בכחותיה תחת השמש, כמו שרמזנו (פרשה ב' א'), וההתחברות הזאת תעמוד על ידי המאכל והמשקה, ולא תתכן מבלעדן לכן כשימנעו ממנה נקרא עינוי נפש. ואם גם השינה הכרחי' לגוף, אי אפש' לצוות עליה, שאין ברצון האדם להמנע ממנה, שלפעמים יישן שלא מדעתו. ובת"כ למדוהו במה מלינו, ואמרו עוד תענו את נפשותיכם ענוי שיהא בבית נפשותיכם ואיזו זו אכילה ושתיי'. ולדעתי פרושו שיהא בפנימיות בית הנפש ואין זה אלא אכילה ושתייה, שע"י קשורה הנפ' בביתה שהוא הגוף: וכל מלאכה, יתבאר בעז"ה בפרשת אמור: האזרח, דמה כל אחד מזרע ישראל לאזרח, שהזריחה היא לשמש. כמו וזרח השמש (קהלת א' ה'), ויזרח לו השמש (בראשית ל"ב ל"א), ולפי שזורח יום יום, מפורס' ונודע במעלתו, ודומה לו המיוחסי' הדור דור למשפחותיה', לא כן הגר שלא הכירוהו ולא ידוע אבותיו מקדם, וכן כאזרח רענן (תהלים ל"ז ל"ה), שהוא העץ הגדול שעמד ביפיו דורות רבים לא כן ציץ יוצא וימל. ולא מצאנו תאר אזרח בכל המקרא רק על ישראל, ורד"ק ז"ל בשרשים פי' אזרח הוא התושב והקדמון בעיר, כי הוא מגולה לכל, וידוע מי הוא ומשפחתו אבל הגר הוא מכוסה ולא ידע אדם מי הוא ומי משפחתו: והגר הגר בתוככם, לדעת רד"ק ז"ל בשרשים מלת גר מנחי עי"ן וי"ו שרשו גיר, וענינו שהוא גר אתנו. פעמים הוא גוי וקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ויש שנתגייר והתיהד והוא שהזהירתו התורה על ענין המצות, ודעת רא"בע ז"ל שהוא כמו גרגיר שנכרת מן הסעיף שהוא האזרח, ולדעתי שרשו גרר מן הכפולים. מענין לשון חכמים גורר אדם מטה, גריר אבתרייהו, וכן מגררו' במגרה (מלכים א' ז' ט'). כי כלי המגרה נמשך מצד לצד, וכן הגר מתגורר מפה לפה, וכתוב הגם על

הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ (ל) כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃ (לא) שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם

ת"א תענו יומא ע"ג, ב'. נדרים פ', ב': כי ביום יומא פ"ה, ב', ומ"א א': שבת שם ע"ו. א'. חולין ק"א, ב': ועניתם יומא ע"ד, א':

תרגום אונקלוס

לְכוֹן לִקְיָם עֲלָם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוּן יָת־נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן יַצִּיבָא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן: (ל) אֲרֵי בְּיוֹמָא הָדֵין יְכַפֵּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה יָתְכוֹן מִכֹּל

זעטצע זיין: אם צעהנטען טאגע דעס זיבענטען מאָנאטס זאָללט איהר פֿאסטען אונד גאר קיין ווערק פֿערריכטען: דער איינהיימישע אונד דער פֿרעמדע, דער בייא אייך זיך אויפֿהעלט. (ל) דען אן דיזעם טאגע פֿערזאָהנט מאן אויף אייך, אום אייך צו רייניגען; פֿאָן אללען אייערן זינדען זאָללט איהר פֿאָר דעם עוויגען ריין ווערדען. (לא) עס איזט פֿיר אייך איין רוהעטאג

באור

האלמנה אשר אני מתגורר עמה. וכמו קֵן שֵׁן הרס' קמוצים בסמיכות כנגד שלשתו גֵּר, ובכנוי ובין גֵרוֹ (דברים א' ט"ז) בצירי, בעבור הרי"ש שאינו מקבל דגש, וכן מעלת גרש כמ"ש (לעיל י"א ג'), ויש שלשה מיני גרים הא' שגר בעיר איזו ימים והולך לו, והשני שהתישב בעיר ונוהג במנהגיו הראשונים, וזהו גר תושב, והשלישי שהתישב וקבל עליו תורה ומצוה והיה כאחד מאזרח הארץ, וזהו גר צדק, ועליו נאמר והגר הגר בתוככם להבדילו מגר המתגורר על איזו ימים, ומגר תושב, וכן כתב בכל המקומות, כמו וכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה' (שמות י"ב מ"ח), תורה אחת יהיה לכם ולגר הגר בתוככם (שם מ"ט), וכן כלם כמו שגלתו בכל המקומות: (ל) כי ביום הזה, כמו שפרשנו שהוא היום בעצמו שיכפר בו הכהן עליכם בעבודותיו המפורשי' למעל': לטהר אתכם, על ידי כפרה זו יטהר אתכם, אני מבטיח לכם שיטהר את נפשותיכם מטומאת חטאתיכם, ולכן תכינו עצמיכם לטהרה זו על ידי העגוי והשביתה, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (פסוק כ"א). שפרשנו שעל ידי עבודתו ווידוייו יעשה ה' כן, כן ע"י עבודותיו יטהר השם אתכם, והרי הוא כאילו הוא עושה, כי אין טהרת הנפשות ביד הכהן, אלא ביד ה', כאומרו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל ל"ו כ"ה): מכל חטאתיכם, בכל המקרא טהרה טומאה הם זה לעמת זה, כי הטומאות הן החטאים, שהן מעשה התאוה והרשעה, שנתלים כלם בדרכי הנפש, כמו הזמה וכלל התאוות הרעות והחמדות הרעות, וכשמושלים בלב ומתגלים אותו מחשבו' כאלה יטמאוהו, וקשה לאדם להסירם מעל לבו, ולהביא בו מחשבות טהורות של חכמה וצדק. ולפי שהחטאים הם הטומאות, לכן בכל המקרא סמוך לשון טהרה אצל חטאים, לא אצל עונות, כמו הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהלים נ"א ד'). ואם החטאים מושלים בלב, יגיע גם לכלל עון ופשע, כמו שפרשנו (פסוק כ"א), ולכן בקש ומחטאתי טהרני. והתפלל לב טהור ברא לי אלהים (תהלים נ"א י"ב), שהוא העיקר, וכן כאן אחר שאמר לטהר אתכם, פירש מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. זאת הטהרה היא מכל חטאתיכם, הראשונות לא יזכרו, גם השם יטהר לבבכם לבל תחטאו עוד, ובהיות הלב טהור מחטאתיו אין עוד עון ופשע. ובמשנה אמרו (יומא דף פ"ה ע"ב), דרש ר' אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, למד כן ממלילת לפני ה', ולפרושי הוא כפשוטו, שהטהרה שמטהר הכהן, מיד ה' היא לנו, שיתן בנו לב חדש לב טהור. וזאת היא דעת ר' עקיבא, שכן שנו שם עוד אמר ר"ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' ואומר מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה

אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ (לב) וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃ (לג) וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד

תולדות אהרן וכפר שם ע"א, ב': מקדש יומא ס"א, א'. שבועות י"ב, ב'. מנחות כ"ו, ב', וכ"ב א'. חולין קל"א, ב':

פאָן דער ערסטען קלאס־סע, איהר מיסט אבער אויך אן דעמזעלבען פאַ־סטען: דיזעס איזט איין עוויגעס געזעטץ. (לב) קינפטיג פערזאָהנט דעריעניגע פריסטער דען מאַן זאלבען, אונד אין דאז אמט איינזעטצען ווירד, אן זיינעס פאַטערס שטעל־לע דען דיענסט צו פערזעהען; דיזער זאָלל אויך דיא לייננע קליידער, דיא קליידער דעס הייליגטהומס, אנציהען. (לג) ער פערזאָהנט נעמ־ליך אויף דאז אללערהייליגסטע, פערזאָהנט אויף דאז שטיפטסצעלט אונד אויף דען אלטאר, אונד

תרגום אונקלוס

חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוּן׃ (לא) שַׁבָּא שַׁבְּתָא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן קְיָם עֲלָם׃ (לב) וִיכַפַּר כַּהֲנָא דִּי יְרַבֵּי יָתֵיהּ וְדִי יְקָרֵיב יַת קוּרְבָּנֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי וְיִלְבַּשׁ יַת לְבוּשֵׁי בוּצָא לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא׃ (לג) וִיכַפַּר עַל מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן

רש"י

(לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו [ת"כ]: ואשר ימלא את ידו. אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגומר וכן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה

באור

מטהר את ישראל, דעתו כדברנו וכפשוטו של מקרא: (לא) שבת שבתון היא לכם. כל לשון שבת ושביתה אינו ענין מנוחה, אלא פרוש הפסק ובטול. שיפסיק ביום זה מכל מלאכה ועניין חול ויקדש היום הזה לה'. וכמ"ש בעז"ה (פרשה כ"ג ג'), וגם בשבת נאמר שבת שבתון ולכן אין ביניהן חלוק כלל, אבל נוסף יה"כ על שבת. שמלבד שביתת חול ממלאכה, יש בו עוד הפסק ענין חול מאכילה ושתיה ותענוגים, שכלול בשבת שבתון, לכן אחר שבת שבתון הוסיף ועניתם את נפשותיכם: חקת עולם. לפי שלמעלה תלה טעם איסור מלאכה והענוי בכפרת הכהן, שמא תחשוב בזמן שאין מקדש וכהן, אין אסור מלאכה, ואין ענוי. לכך אמר שבת שבתון היא לכם, נוהג היא לכם לעולם כמו שבת בראשית, גם ועניתם את נפשותיכם ביום זה בכל דור ודור הכל חקת עולם תמיד תעשו כן בעשור לחדש השביעי: (לב) וכפר הכהן, אחר שצוה על קדושת היום לישראל ואסר עליהן באכילה ובשתיה ובמלאכה, בין בזמן המקדש בין בגלותן, חזר לענין הראשון. לפי שהמצוה ביד אהרן שמא תחשוב הוא לבדו יעשה כן בפעם הזאת כשיבא יום עשור לחדש השביעי, או מדי שנה בשנה כל ימי חייו, ואחריו לא יהיה כן, רק ישראל חייבין בו בענוי ובאיסור מלאכה, אלא המצוה שצויתי על אהרן נוהגת על כל כהן גדול שיהיה בכל דור ודור תחתיו: ימשח אתו. הנביא במצות השם: ואשר ימלא את ידו, יחנך אותו לכהן תחת אביו. ואמרו רבותינו אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו'. ופי' רש"י ז"ל שהן כל הכהנים גדולים שעמדו מימות יאשיהו ואילך, שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה. גם יש משיח ומרובה בגדים בזמן אחד, שהרי מתקנין כהן אחר לשמש תחתיו אם יארע פסול בכ"הג. וכמו שכתב רמב"ן ז"ל: תחת אביו. לפי שהכהן המשיח הראשון שיקום תחתיו הוא בנו כאמר תחת אביו, ועוד אהרן הוא אבי כל הקמים אחריו, כמו אברהם אביכם (ישעיה נ"א ב). זהו לפי הפשט, ורבותינו למדו מכאן שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ולבש, כל כ"הג לדורות ילבש ב"כ בגדי הבד: בגדי הקדש, בגדים לכנוס בהם לפני ולפנים: (לג) וכפר, גם הוא יכפר את מקדש הקדש, הזאות לפרכת אל פני הכפרת, וכמו שפרשנו (פסוק ט"ז): ואת אהל מועד, הזאות שעל

וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל יְכַפֵּר׃ (לד) וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ רביעי

יז (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל

פֿערזאָהנט אויך אויף דיא פריסטער אונד אויף דאז גאנצע פֿאָלק דער פֿער־זאממלונג. (לד) דיזעס זייא אייך איין עוויגעס געזעטץ, אויף דיא קינדער ישראל, וועגען אללער איהרער זינדען, צו פֿער־זאָהנען, איינמאל אים יאהר: מאן טהאט וויא דער עוויגע דעם משה בע־פֿאָהלען:

יז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט. (ב) שפריך צו אהרן, זיי־נען קינדערן אונד אללען קינדערן ישראל'ס, אונד

תולדות אהרן ועל הכהנים שבועות י"ג, ב'. הוריות ז', א': והיתה יומא נ"ג, א', וע"ו א'. קדושין י"ד, א'. זבחים מ', א, וק"ט ב'. חולין כ"ד, א'. יומא ס', א': ויעש שם ב',ג':

תרגום אונקלוס

זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא יְכַפַּר וְעַל כַּהֲנַיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפַּר׃ (לד) וּתְהֵי דָא לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל חוֹבֵיהוֹן חֲדָא בְּשַׁתָּא וַעֲבַד כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ יז (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן דֵין פִּתְגָּמָא דִי

רש"י

ללוחות של שמן המשחה [ת"כ]: לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם [ת"כ]: (לד) כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך [ת"כ]:

באור

הפרכת בא"מ. ועל מזבח הפנימי, אבל וכן יעשה לא"מ הנאמר למעלה, אי אפשר לפרשו על מתן ד' שעל קרנות מזבח הקטרת כמו שחשב רא"בע ז"ל, שהרי לא עשה כן בקדש הקדשים רק אחת למעלה ושבע למטה, וכן יעשה בא"מ על הפרכת: ואת המזבח. מזבח העולה: יכפר דרשו רבותינו אלו העזרות: ועל הכהנים, יכפר בווידויו על הכהנים, בעדו ובעד ביתו ואחיו הכהנים: עם הקהל, כל עם ועם שבקהל. והן לוים וישראלים, ורבותינו דרשו יכפר אלו הלוים: (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם, זאת הכפרה בבגדי בד ועל הסדר שאמרתי, תהיה לחקת עולם לעשות כן פעם אחת בכל שנה בעשור לחדש השביעי, כי לפי שאמר בזאת יבוא אהרן אל הקדש, שומע אני שאם יעשה כסדר זה, מותר לבוא בכל עת שירצה, או שאם איננו רוצה לבוא אל הקדש בכל הרשות בידו, לכן אמר שתהיה זאת העבודה לחקת עולם, שחייב לעשותה ביום הכפורים, ואין רשות בידו להמנע עצמו מבוא אל הקדש, ואינו רשאי לעשות כן בכל עת שירצה, אלא אחת בשנה, פעם אחת בשנה ביום המחקק לו: ויעש, אהרן, קיים מה שצוהו, ופי' רמב"ן ז"ל שנזהר כל ימיו מבוא מבית לפרכת זולתי ביה"כ ועשה עבודת יוה"כ כאשר צוה ה' את משה. ויראה שבא לשבחו שלא הרהר אחר משה שנכנס לפני ולפנים בכל עת. והזהיר אותו עליו במיתה, כי ידע שתורת משה אינו אמת שנלטוה כן מפי הגבורה, וזהו שאמרו בת"כ כאשר צוה ה' את משה. אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקדש, ודקדקו כן שלא נאמר ויעש כאשר צוהו משה:

יז (ב) דבר אל אהרן ואל בניו, שמקריבים שלא יקרבו בחוץ: בני ישראל. מביאי הקרבנות שלא ישחטו בחוץ: זה הדבר, לפי שמלילת המצוה הזאת קשה לאזן, שעל שפיכת דם בהמה שהותר גם לבני נח שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג'). יאמר דם יחשב לאיש

כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ (ג) אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ (ד) וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ

קמץ בז"ק

זאגע איהנען: דיזעס האט דער עוויגע בעפאָהלען. (ג) יעדער מאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, דער איי= נען אָכסען, אָדער איין לאם, אָדער איינע ציגע אים לאגער אָדער אויסער דעם לאגער שלאכטעט, (ד) אבער ניכט פאָר דען איינגאנג דעם שטיפטס= צעלטס געבראכט האבען ווירד: דעם עוויגען צו

ת"א זה הדבר נדרים ק"ז. א. ב"ב ק"ע, א'. זבחים ק"ז, א': איש איש יומא ס"ג. א'. זבחים ק"ז, א', וקי"א א': שור שם קי"א, א': במחנה שם א': ואל פתח יומא ס"ג. א'. קדושין כ"ז, ב'. ע"ז כ"א, ב'. זבחים ק"ו, א'. וע"ב וקי"ב ב', וקט"ו א'. תמורה ז', ב':

תרגום אונקלוס

פַּקֵּד יְיָ לְמֵימָר: (ג) גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יִכּוֹס תּוֹר אוֹ אִימַּר אוֹ עִזָּא בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דִּי יִכּוֹס מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: (ד) וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא אַיְתֵיהּ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ קֳדָם

רש"י

יז (ג) אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שנא' להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה [זבחים ק"ו]: (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. לרבות את הזורק דמים

באור

הוא דם שפך, ושמא תחשוב שהם דברי משה לאיים עליהן, הקדים זה הדבר אשר צוה ה' לאמר שבאותו הסגנון שמעתי מפי הגבור', וללמד על כל המצות שדבר בל' ששמע, ובת"כ אמרו מלמד שהפרשה נאמרה בכה אמר וכו', בנין אב לכל הפרשה ות שנאמר בכה אמר, ומתפר' מדברנו: (ג) איש איש מבית ישראל, אבל עכו"ם אינו חייב משום שוחט ומעלה בחוץ, ועושין במות בכל מקום ומעלים לשמים: אשר ישחט, נחלקו רבותינו ז"ל יש סוברים שהפרשה כלה מראשה ועד סופה נאמרה במוקדשין, תחלה ענש כרת על השוחט בחוץ, ופרשת ואליהם תאמ' להזהיר על ההעלאה, אבל בשר תאוה לא נאסר להם מעולם, ומ"ש שכתוב כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך וגו' ואמרת אוכלה בשר כי ירחק ממך המקום וגו' בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר היא לצוות על השחיטה. שבמדבר היה מותר בחולין בשר נחירה וזוהי שטת ר"ע פ"ק דחולין (דף י"ז ע"א), ועל דרך זו שנויה הברייתא בת"כ, ועל דרכם פי' רש"י ז"ל את הפרשה הזאת, ויש סוברים שהפרשה הראשונה מדברת בחולין. שבמדבר אסר להם לאכול בשר חולין, והוצרכו לזבוח הכל זבחי שלמים, ולסוף מ' שנה חזר והתיר להם בשר תאוה כשבאו לארץ, וזוהי שטת ר' ישמעאל והיא הקרובה לפשט הכתוב, ולשטה זו הפרשה הראשונה אוסרת השחיטה מחוץ לאהל מועד על דרך כלל, בין חולין בין מוקדשין, וכל שכן הוא, ויפה למדו ממנו עונש לשוחט מוקדשין בחוץ, ופרשה השניה מדברת בשוחט בפנים, אלא שהעלם בחוץ שגם הוא חייב כרת, ועם זה תתישב קושית רא"ם ז"ל, גם מדברי רמ"בן ז"ל נראה כן, אבל לא נאריך פה: שור או כשב או עז, משלשה מינין הראויין לישראל להקריב, אבל צבי ואיל שאינן בני הקרבה אפילו לדעת האומר שהפרשה אוסרת בשר תאוה, היו מותרין במדבר, שהרי במשנה תורה כשהזהיר והתיר להם בשר תאוה אמר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו (דברים י"ב כ"ב), למדנו כי צבי ואיל הותרו לאכול גם במדבר וכן הוא בגמ' (חולין דף י"ז ע"ב). במחנה, באיזו מחנה שיהיה. מחנה לויה או מחנה ישראל, כל שאינו במחנה שכינה פתח אהל מועד שהיא העזרה חייב כרת: מחוץ למחנה, חוץ לכל מחנה במדבר גם חוץ ממחנה ישראל: (ד) פתח אהל מועד, העזרה: לא הביאו, חי, [א"ה, כבר הזכרתי זה במקום אחר שבא פה הפעל בעבר, והוא זמן מורכב (ווירד ניכט געבראכט האבען), ואלו אמר לא יביאו היה במשמע לאחר שחיטה, ואז אין תועלת עוד בהבאתו, לכך אמר הביאו, ואולם להלן (פסוק

לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיהוָה לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ (ה) לְמַעַן אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְּנֵי

קמץ בז"ק

תולדות אהרן קרבן יומא ס"ג, ב'. זבחים קי"ג, ב'. יומא שם. זבחים ק"ח, א', וקי"ג, א': לפני שם קי"ג, ב': דם קדושין מ"ב, זבחים ב'. ל"ד, סנהדרין א'. ק"ז, א': ונכרת קדושין מ"ג, א': למען ע"ז כ"א, ב'. זבחים ק"ו, ב':

תרגום אשכנזי

עהרען, פֿאָר זיינער וואָה־
נונג, איין אָפּפֿער דארצו־
ברינגען; ו עמזיעניגען זאָלל
דאז בלוט, וועלכעס ער
פֿערגאָסטען, צור בלוט־
שולד גערעכנעט, אונד
ער אויס זייניער נאציאָן
אויסגעראָטטעט ווערדען.
(ה) דאמיט דיא קינדער
ישראל איהר שלאכטפֿיה,
דאז זיא ביזהער אויף דעם
פֿעלדע געשלאכטעט הא־
בען, דעם עוויגען צו עה־

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנָא דַיְיָ דְּמָא יִתְחַשַּׁב לְגַבְרָא הַהוּא דְּמָא אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (ה) בְּדִיל דְּיַיְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּבְחֵיהוֹן

רש"י

בחוץ [ת"כ]: (ה) **אשר הם זובחים**. אשר הם רגילים לזבוח. (ו) **לשעירים**.

באור

ח' ט'), שאמר יעל' עול' או זבח, לחייב גם את המקטיר בחוץ, אמר יביאנו בעתיד]. להקרי', להיות קרבן לה': לפני משכן ה', לא שיביאנו ויקדישנו שם. וישחטנו בחוץ, אלא שישחטנו בעזרה ויקבל הכהן דמו ויזרקנו על המזבח לפני משכן ה' לכפר עליו: דם יחשב, הדם השותת על פני השדה, כששוחט בחוץ, יחשב כשופך דם. לא כדם בהמה שהתרתי והשויתיו למים, אלא דם שפך, כאילו שפך דם שחייב על שפיכתו, והיא דם אדם, לכן כשהתיר בשר תאוה אמר אע"פי שאסרתי לך לאכול דם, על הארץ תשפכנו כמים (דברים י"ב ט"ז), כלומר לא יחשב לך כדם, אלא כשופך מים: יחשב, מבנין נפעל ונחלק שלישי מס' גן נעול פרשנו שאע"פי שאין לשון הכרח יתכן על המחשבה הנפעל בו על שלשה דרכים, והאחד מהן אם כפי מחשבת כל חושב הדבר כן, והשם ב"ה יצוה שנחשוב עליו להפך ממחשבותינו, ולכן כאן שכפי מחשבותנו אין רע בשפיכות דם בהמה, ובמצות השם דם יחשב, ועונשין עליו במלקות, כזכר הנפעל, וכן על שדה הארץ יחשב (לקמן כ"ה ל"א), ונחשב לכם תרומתכם (במדבר י"ח כ"ז), והדומים להם: דם שפך, פרשנוהו, ורבותינו דרשו לרבות את הזורק דמים בחוץ: (ה) למען אשר יביאו וגו', לויתי כן, שלא ישחטו איש איש את שורו ואת שיו בכל מקום שירצו בשדה, אבל יביאום כלם אל מקום אחד, ולא באחד המקומות שיבחרו בו הם, אלא והביאום לה', ולא שיקריבנו לשמים באחד המקומות אלא זאת ההבאה לה' היא אל פתח א"מ אל הכהן, ולא שיביאו' שם ליד הכהן להקדישם ואח"כ ישחטום בחוץ, אלא וזבחו זבחי שלמים לה' אות' וזרק וגו' שיהיו קרבים זבחי שלמים כמשפט האמור בשלמים בפרשת ויקרא. כך הוא פשוטו של מקרא, וכפי הנראה טעם כל זה לפי שבמצרים ראו עבודת השעירים, שהמצריים בטומאתם ובהבליהם לא היו אוכלים בשר תאוה, כמו שכתוב כי תועבת המצריים לאכול את העברי' לחם. לבד כשנשחטו לגלוליהם היה מנהגם לזבוח על פני השדה, והדם שותת על הארץ, ומתאספים הקרואים על הזבח ויושבים סביבות הדם ואוכלים הבשר, ועל זה צותה תורה לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו (לקמן י"ט כ"ו) וכמו שאפרש (פרשה י"ט כ"ו) ולכן כשיצאו ממצרים, אסרה להם תורה בשר תאוה, לפי שחנו במדבר על פני השדה אבל בסוף ארבעים שנה בבאו אל ארץ נושבת, וישבו בעריהם ובבתיהם, אין הזביחה עוד על פני השדה. כי אם בבתים אי במקולין כדרך יושבי העיירות, ואין לחוש עוד לחשש הראשון, התיר להם בשר תאוה לגמרי, גם לזובח בשדה, לבד שלא יאכל על הדם, ולכן אמר ואכלת בשעריך בכל אות נפשך (דברים י"ב כ"א), וכן רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך (שם שם ט"ו), זכר השעירים לרמוז שאינן עוד על פני השדה, והזביחה על הרוב בשערים ובבתים, וזהו טעם הכתוב שאמר למען אשר יביאו ב"י את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה, כלומר בשר תאוה שאסרתי עתה במדבר טעמו לפי שזובחים על פני השדה, כל אחד שוח' סביב אהלו ואוכל

יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם
זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וֶהֱבִיאֻם
לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל־
הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיהוָה
אוֹתָם׃ (ו) וְזָרַק הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־
מִזְבַּח יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר
הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (ז) וְלֹא־
יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם
אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם
תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם לְדֹרֹתָם׃ חמישי

ת"א והביאם ע"ז שם. זבחים כ"ז, א'. תמורה י"ג, א': וזרק זבחים ק"ח, ב'. וקי"ח א': והקטיר פסחים ע"ט, א', זבחים קי"ט, ב'. מנחות ס"ו, א': ולא יזבחו סנהדרין ס"ג, א'. ע"ז כ"א, א'. זבחים ק"ו, א': חקת שם ב': לדרתם ב"ב קכ"ב, א':

רען, פֿאַר דעם איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטס, דעם פריכטער ברינגען, אונד אלס פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען שלאכטען. (ו) דער פריסטער זאָלל דאז בלוט אויף דען אלטאר דעם עוויגען, דער אם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס שטעהט, שפּרענגען, אונד דאז אינשליטט צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען, אין רויך אויפֿשטייגען לאססען. (ז) אונד זיא אלזאָ איהר שלאכטאָפּפֿער ניכט מעהר דען וואלדטייפֿעלן אָפּפֿערן מאָגען, דענען זיא פֿערבוהלטערווייזע נאכהענגען, דיזעס זאָלל איין עוויגעס געזעטץ פֿיר אייערע

תרגום אונקלוס

דִּי אִינּוּן דָּבְחִין עַל אַפֵּי חַקְלָא וְיַיְתֵינּוּן קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן׃ (ו) וְיִזְרוֹק כַּהֲנָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא דַּייָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַסֵּק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וְלָא יְדַבְּחוּן עוֹד יָת דִּבְחֵיהוֹן לְשֵׁידִין דִּי אִינּוּן טָעַן בָּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן׃

באור

שמוך לו את זבחו עם קדושיו ודיעיו, ודומה למנהג הזובחים לשעירים, על כן יביאום לה' אל פתח א"מ, וכמו שפרשנו, וזהו עיקר פשוטו, ומלבד זה יואלו מלרים ידעו גלולי מלרים,
ולסוף מ' שנה היה דור אחר, גם במדבר היה לכם המן ולא היה הבשר הכרחי להן, רק מתאוה יתירה ומבטן חסר. שמטעם זה פסק יטלו מיד, כמו שבארני בספר א"ם (פרשה ע"ז א'). ונוסף על זה שהיה כלם בקרוב מקום לפני המשכן, אבל בארץ ישראל שהן ברחוק מקום, גם הקרובים למקדש מותרים בבשר תאוה. וטעם זה הוסיף לפרש במשנה תורה (דברים), אבל רש"י זכרונו לברכה פי' אשר הם זובחים, אשר הם רגילים לזבוח, כלומר שהיו רגילים לזבוח במצרים על פני השדה. וכנראה לפנינו מאמר עוד (פסוק ז') ולדבריו הוא כפשוטו, ורשב"ם זכרונו לברכה פי' אשר הם וגו' ויש מהם שטועים לשעירים ולא לשמים, וגם זה מסייע לפרושנו כפי פשוטו של מקרא: וזבחו, מי שירצה, ויותר נראה שבן הבעלים ושב על והביאום, כי שחיטה כשרה בזר: אותם, אילו אמר וזבחו זבחי שלמים, היה אפשר לומר שישחטום בחוץ אבל תחלה יביאום אל אהל מועד, עם זבחי שלמים, על כן אמר אותם, כלומר אלה שהביאו אל פתח א"מ יזבחו שם: (ו) וזרק, התורה פרשה זריקה והקטרת חלבים, אע"פי שאמרה וזבחו זבחי שלמים, והגד מפורש בפרשת ויקרא שהשלמים טעונין זריקת דם והקטר חלבים, לפי שמדבר על המקריב לא לנדר ולא לנדבה ותודה, אלא לאכול בשר, שגם זה דינו כשאר שלמים: לריח ניחח, פרשנו למעלה (פרשה א' ט) והודיע שכשיכוין לשמים, אע"פי ששוחט לאכול הבשר, הרי הוא ריח ניחח לה', ומרבה שלום: (ז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם. לשדים, כמו ושעירים ירקדו שם (ישעי' י"ג כ"א). ושעיר על רעהו יקרא (שם ל"ד י"ד) וכן תרגם אנקלוס, אבל יב"ע כתב, לטעוון דמתילין לשידי, ואמר הרא"ע ז"ל שנקראו השדים כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם, והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות

שלישי (ח) וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃ (ט) וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃ (י) וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית

ת"א ואלהם זבחים ק"ו, א', וקי"ט ב': איש שם ק"ח, א': אשר יעלה שם ע"ט, א', וקי"ב ב': או זבח שם ק"ו, א': ואל פתח שם ק"ו. א', וק"ט א': לעשות שם ק"ז, א'. תמורה י', ב':

נאכקאָממען זיין. (ח) פערנער זאָללסט דוא איהנען זאגען, יעדערמאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, אָדער איין פרעמדער, דער בייא אייך זיך אויפהעלט, דער איין גאנצעס־אָפּפער אָדער איין מאהל־אָפּפער דאַרברינגען, (ט) אונד ניכט פאָר דען איינגאנג דעם שטיפטס־צעלטס פיהרען ווירד, אום עס דעם עוויגען צו עהרען צוּריכטען צו לאססען; דערזעלבע זאָלל ארם זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (י) אונד ווען איין מאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, אָדער

תרגום אונקלוס

(ח) וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּי יַסֵּיק עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ (ט) וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא יַיְתִינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (י) וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן

רש"י

לשדים כמו ושעירי' ירקדו שם [ישעיה י"ג]: (ח) אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ [עיין ברא"ם] כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין [ת"כ חולין ק"ט]: ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר

באור

שעירים. ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים, והרמב"ן ז"ל האריך לדבר על ענין השדים, אבל אין צורך לפשט הכתוב. והמשך המקרא זה למעלה לפי שאמר אשר הם זובחים על פני השדה, ותאמר מה בכך ומה בין זובח על פני השדה, או זובח בבית, לכן אמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, שכן הי' דרך הזובחי' לשעירים וכמ"ש (פסוק ה'): אשר הם זונים אחריהם, פי' רא"בע ז"ל, כל המבקש אותם ומאמין בהם, הוא זונה מתחת אלהיו, שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא, וכל מי שנוטה אחר דבר רע מתאותו, נקרא זונה אחריו כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם (במדבר ט"ו ל"ט), וכל הזונה אחר תאוותיו, זונה מאחרי אלהיו, כמו הצמתה כל זונה ממך (תהלים ע"ג כ"ז), כאשה הזונה עם אחר שאהבתה אותו, וזונה מבעלה ועוזבת אותו: חקת עולם, פרשנוהו (פרשה י"ו כ"ט): זאת להם, לסוף ארבעים שנה התיר להם בשר תאוה, וחקת עולם שב על ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים גם על השוחט מוקדשין בחוץ, על כן אמר תהיה זאת להם: לדרתם, כפי הדורות, שכל זמן שאהל מועד במקומו כמו בשילה ונוב וגבעון שחוטי חוץ בבמה אסור, ויש דורות שהן שעת היתר הבמות: (ח) ואלהם תאמר, כמו תאמר עוד, ורבותינו דרשוהו (פ' פרת חטאת): הגר בישראל, זה גר צדק, כי הגוים מקריבים בבמה לשמים, ולמעלה פרשנו (פרשה י"ו כ"ט): אשר יעלה עלה או זבח, למדו מכאן רבותינו על ההעלאה, אפילו שחט בפנים והקטיר בחוץ חייב, וכן א' שוחט וא' מקטיר שניהן חייבין, ועל דרך הפשט עכשיו מדבר על מוקדשין שאם העלה עולה או זבח בבמה בשעת איסור הבמות, חייב כרת משום שחוטי חוץ אבל זובח על פני השדה לשמים בשעת היתר הבמות אין בו כרת, כי לא נאסר רק במדבר ומטעם שאמרנו, ושוה בזה חולין למוקדשין, שמשעה שהותר בשר תאוה, יצאה זביחת שדה מכלל אסור, ואינו חייב אלא על מוקדשין לבדן כששחטן בבמה בשעת איסור הבמות. ובמה מקום מיוחד וגבוה לשחוט עליו, ויש בזה מחלוקת תנאים (זבחים ק"ח ע"א) יש אומרים אינו חייב עד שיעלה לראש מזבח, ור' שמעון אומר אפי' העלה

יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ (יא) כִּי־נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־הַדָּם הוּא

תולדות אהרן כל דם חולין ע"ד, ב': כי נפש יומא נ"ט. ב', זבחים כ"ז, ב' ות"ו א'. חולין קי"ז, א'. מעילה י"א, א': כי הדם פסחים ס"ה, א'. יומא ה', ב', זבחים י, א', ות"ו א'. מנחות נ"ג, ב'. חולין ק"ח א'. כריתות כ"ב, א'. מעילה י"א, א':

תרגום אשכנזי

איין פרעמדער, דער בייא איך זיך אויפהעלט, עטוואס בלוט איסט, זא וויל איך מיינען צארן אויף דיא בלוטעססענדע פערזאן לעגען, אונד זיא אויס איהרער נאציאן אויסראטטען. (יא) דען דער לעבענסגייסט אללעס פליישעס (אדער דאז פערזאהנליכעדער לעבענדיגען געשאפפע) איזט אים בלוט. איך האבע דאהער פערארדנעט, דאס עס פיר איך אויף דען אלטאר קאממען זאלל, אויף איערע לעבענסגייסטער (דאז הייסט: אויף אייערע פערזאן) צו פערזאהנען; דען דאז בלוט איזט עס, וועלכעס פיר דען לעבענסגייסט (דאז הייסט: פיר דיא פערזאן) פערזאהנט.

תרגום. אונקלוס

בֵּינֵיכוֹן דִּי יֵיכוּל כָּל דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא דְּיֵיכוּל יָת דְּמָא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ (יא) אֲרֵי נְפַשׁ בִּשְׂרָא בִּדְמָא הִיא וַאֲנָא יְהַבְתֵּיהּ לְכוֹן עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי

רש"י

בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המקודשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו [ת"כ]: (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר

באור

על האדם או על הנפש חייב. ועליו אמר אשר יעלה עולה או זבח, והעלייה היא לשחוט ולזרוק דמו ולהקטיר אימוריו, ועל כלן חייב. כאמרו למעלה אשר ישחט שור וגו' (פסוק ג') וכת"ש, ויפה אמר עולה או זבח, אבל למעלה שדבר בחולין לא נאמר עולה וזבח: (י) ומן הגר הגר בתוכם, גר צדק, שאין האומות מוזהרין על הדם, ויש דעת יחיד בסנהדרין שנאסר להם הדם: כל דם, לפי שנאמר בנפש יכפר, יכול לא יהא חייב אלא דם המוקדשין, ת"ל כל דם, ובמשנה תורה כשהתיר בשר חולין, מפורש רק את דמו לא תאכל וגו' (דברים ט"ו כ"ג): פני, מלת פנים פרשנוה ברחבה, ונקרא החלק מן הגוף פנים שיש בו חמשה חושים המנהיגים את הגוף, וכן כחות מנהיגי הנפש כלה נקראים פנים. כמו החכמה והדעת והשכל והבינה, כמו את פני מבין חכמה (משלי י"ז כ"ד), יראתו על פניכם (שמות כ' י"ז), ורבים כאלה וכן ההנהגה העליונה שהיא בחכמה בתבונה ובדעת נקרא פנים, כי כל דרכיו משפט, הכל כפי מדת החכמה, וכשאומר ונתתי פני. כאמרו ונתתי בה משפטי הצדק, ופירש והכרתי מקרב עמה, כלומר לא ינקה ממשפט חכמתי: (יא) כי נפש הבשר בדם, בא ללמדנו למה חייב כרת האוכל דם, שאם תאמר שהוא דבר נתעב וטמא, למה יותן על מזבח ה' הטהור, על כן פי' שאין הדם בנגלמו מגואל, אלא שאסרו באכילה לפי שנפש כל בשר בדם היא, הן נפש חיה הן נפש בהמה ועוף, כלומר התחברות הנפש עם הבשר הוא על ידי הדם, שבו תפעל נפש כל מין ומין, שמכח הנפש יתנועע הדם תנועתו ויחיה את הבשר, וכן יש בדם חלקים דקים לאין מספר ממינים שונים המתפיצלים מכחות הנפש הרבות, ודם כל בעל חי משונה מדם בעל חי ממין אחר, כפי ערך נפשו הנטועה בו, שתפעול בדמו פעולות הצריכות למין זו, ולכן אסרתיו לישראל באכילה, וכמו שאפרש (פסוק י"ד): ואני, כלומר אני ה' שאין להרהר אחר חקותי ומשפטי: נתתיו לכם על המזבח, גזרתי שיזרק לתענכם על המזבח: לכפר על נפשתיכם, זהו פי' לכם, כלומ' להיות כפרה על נפשותיכם, על חטאי נפש האדם מכם: כי הדם הוא בנפש יכפר, בעבור הנפש שהיתה קשורה בו יכפר על הנפש שחטאה, ובפי' הראב"ע ז"ל בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש, וי"א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר על

בְּנֶפֶשׁ יְכַפֵּר׃ (יב) עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל דָּם׃ (יג) וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ (יד) כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־

תולדות אהרן כל נפש פסחים כ"ג א'. יבמות ק"ד, א'. חולין ק"כ, א': יצוד חולין פ"ד, א', ות"ו ב': יאכל שם י', א', ופ"ה א': ישפך שם כ"ז, ב', ודף פ"ו, א': בעפר שבת כ"ב, א'. ביצה ז', ב', ב"ק א', כ"ח, חולין ל', ב', ופ"ד ב', יפ"ח א': כי נפש חולין פ"ז, ב':

תרגום אונקלוס

דְּמָא הוּא עַל נַפְשָׁא מְכַפֵּר׃ (יב) עַל כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֱנָשׁ מִנְּכוֹן לָא יֵיכוּל דְּם וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לָא יֵיכוּל דָּם׃ (יג) וּגְבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּי יְצוּד צֵידָא חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דִּי מִתְאֲכֵל וְיֵשׁוֹד יַת דְּמֵיהּ וִיכַסֵּינֵיהּ בְּעַפְרָא׃ (יד) אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ

תרגום אשכנזי קל

(יב) דארום האבע איך צו דען קינדערן ישראל'ס געזאגט: קיינע פערזאָן פֿאָן אייך זאָלל בלוט עססען: אויך דער פֿרעמדע, דער זיך בייא אייך אויפֿהעלט, זאָלל קיין בלוט עססען, (יג) יעדערמאן פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס, אָדער איין פֿרעמדער, וועלכער בייא איהנען זיך אויפֿהעלט, דער איין ווילדפרעט, עס זייא איין טהיר, אָדער איינען פֿאָגעל פֿענגט, וועלכעס געגעססען ווערדען זאָלל; מוס דאז בלוט דאפֿאָן אויזלויפֿען לאססען אונד מיט ערדע בעדעקקען. (יד) דען

רש"י

על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים: (יג) אשר יצוד. אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מנין תלמוד לומר ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת [ת"כ חולין פ"ד]: אשר יאכל. פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו היא.

באור

נפשותיכם, וזה כדברנו, רק מה שאמר בנפש שיש בו, דעתו שיש בו בעודו חי, גם רש"י ז"ל פי' כי נפש הבשר, של כל בריה בדם היא תלויה, ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם, תבא נפש ותכפר על הנפש: (יב) על כן אמרתי. מטעם זה אסרתי כל דם לבני ישראל, לפי שהיתה הנפש קשורה בו לא בעבור שקרב על המזבח שא"כ לא יאסר בחולין. או שלא בחולין רק ממינין הקרבין לגבי המזבח, כמו איסור חלב שאינו נוהג אלא בשור כשב ועז. אבל אסורו מפני שנפש הבשר בדם היא. ולכן נאסר כל דם בהמה חיה ועוף, שהן כלן מן הארץ, וכמ"ש (פסוק י"ז): והגר, גר צדק שקבל תורה ומצוה: (יג) ומן הגר הגר בתוכם, גם זה גר צדק: יצוד, דבר הכתוב בהווה שדרך חיה ועוף להיות נצודים, שגם השוחט אווזין ותרנגולים שבבית חייב בכסוי הדם, וכמו שלמדו רבותינו בת"כ: חיה, אע"פי שבהמה בכלל חיה, וכמו שבארנו (לעיל י"א ב'). ואם כן תאמר דבר הכתוב בהווה, והוא הדין בהמה, וכמו שרבינו אווזין ותרנגולים, לפי פשוטו אם היה כאן בהמה בכלל חיה הי' הכתוב אומר בהמה ועוף, כי גם חיה בכלל בהמה וכמ"ש (שם שם) שבכל המקומות במקרא שסמוך חיה לעוף אין בהמה בכלל, וכן קבלו רבותינו שאין כסוי דם נוהג בבהמה, ובגמרא (חולין דף פ"ג ע"א) למדו כן ממקרא על הארץ תשפכנו כמים, מה מים אינו צריך כסוי, אף דם בהמה אינו צריך כסוי: ושפך את דמו, כי אם המיתה בחנק, והדם שותת אינו צריך לכסות אותו, שהרי הבשר אסור משום נבלה, אלא שצד אותו חי, והוא ישפוך את דמו בשחיטה כשרה, ואז יכסה דמו בעפר, ולכן חבר בעל הטעמים ושפך את דמו עם וכסהו בעפר: וכסהו בעפר, פי' רשב"ם ז"ל כי אז לא

תרגום אשכנזי

דאז מיט דעם לעבענט-גייסטע פֿערבינדערנ עבלוט, איזט דאז פערזאֶנליכע אללעס לעבענדיגען פֿליי-שעס. איך האבע צו דען קינדערן ישרא"ל'ס געזאגט: איהר זאָללט דאז בלוט פֿאָן קיינעם לעבענדיגען פֿליישע עססען, דען דער לעבענסגייסט (אָדער דאז פערזאֶנליכע) אללעס לע-בענדיגען פֿליישעס, איזט איינס מיט זיינעם בלוטע; ווער עס איסט, זאָלל אויסגעראָטטעט ווערדען: (טו) יעדע פערזאָן, איין אײנהײמישער אָדער פֿרעמדער, דער פֿאָן איינעם געפֿאללענען אָדער

בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ (טו) וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס

ת"א ואמר שם פ"ז, ח': וכל נפש זבחים ס"ט, ח' וז', וע' ח':

תרגום אונקלוס

בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּשְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ הִיא כָּל דְּיֵיכְלִינֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי: (טו) וְכָל אֱנָשׁ דִּי יֵיכוּל נְבִילָא וּתְבִירָא בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי

רש"י

הנפש היא הדם. דם ובשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור

באור

יהא ראוי לאכילה, ואין זה נכון, שאם כן גם דם בהמה יתחייב כסוי, ורמב"ע ז"ל אמר שצוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח, שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם צבי ואיל או עוף כי זבח נזבח לע"ז, ולא ידעתי למה יחשוב זאת, ויודע שהן מותרין לאכילה וצריכין להשחט, ויותר יש לדאוג על זה בשיראה דם שור או שה, רק אין לנו לחפש אחר טעמי המצות, אם אין להם עסק להבנת פשט המקרא: (יד) כי נפש כל בשר, בין בהמה בין חיה ועוף דמו בנפשו הוא, כי לפי שאמר למעלה כי נפש הבשר בדם היא, ופרשנו שהנפש תפעל בדם החי כל פעולותיה, שמא תאמר בצאת הנפש אין הדם כלום, כמו אדם שישב בבית כצאתו אין בבית אות ממנו, והכל אחד אם ישב בבית או בשדה או במדבר, לכן אמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, כלומר דם החי לבדו גורם שתוכל הנפש להתקשר עמו, כי דמו בנפשו הוא, שיש בדם חלקים דקים המתפעלים מכחות הנפש ועוזרים לפעולותיה, ואם אין אלה אין קשר בין הנפש והגוף, ובעבור אלה החלקים שהן בדם הכנה לפעולת הנפש, והם נשארים בו בצאת הנפש, אמרתי לבני ישראל בעלי הנפשות היקרות שהבדלתי מכל העמים להיות לי, דם כל בשר לא תאכלו, אפילו ממינין שאינן קרבין לגבי מזבח: כי נפש כל בשר דמו הוא, בין נפש אדם, בין נפש הבע"ח היא הדם, כלומר שפועלת בגוף כל אחד כפי תכונת דמו וחלקיו, ולכן כל אוכליו יכרת, לפי שמערב חלקי דם הפחותים מאד עם חלקי דמו הנכבדים, ויתקלקל בפעולות נפשו, כי נפש האדם ממעל, והיא נשמת חיים, וכשהתחברה בגוף נעשית נפש, כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז'), ואחריו ויהי האדם לנפש חיה, ונפש הבהמה מלמטה, כלומר שלא נבראת רק לתשמישי הארץ, ואין בכחה לפעול פעולת אדם בצדק ובמשפט ובדעת אלהים, כאמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה (שם א' כ"ד), וכמו שרמזנו (לעיל ב' א'). ואולי מטעם זה צוה שיכסה דמו בעפ', להראות שחלקם ונחלתם בעפר. ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו, שעל כן דם אדם מותר מן התורה, שאין בו טעם זה לאסרו, וכן דם דגים מותר, לפי שנאמר עליהן בכלל ישרצו המים, ואין דמן כדם שאר הבע"ח לפעולות נפש במדות, וכמ"ש (לעיל י"א כ'), ולכן אינו משחית דם אדם האוכלו, כן נראה בעיני: (טו) וכל נפש, אולי נסמוך לכאן, לפי שהענש כרת על הדם, הודיע טעם הדבר שלא מפני טומאה נאסר, שהרי האוכל דם שחוטה בשוגג אינו טמא, ואילו אכל בשגגה נבלה או טריפה הקלה, צריך טבילה וכבוס בגדים, ואם לא יטהר ואכל קדש או נכנס למקדש חייב כרת, וכל שכן נוגע בטומאה חמורה: נבלה וטרפה, אין לפרש שאינו טמא עד שיאכל ממנה, שהרי מפורש להלן שמטמאה במגע, ואם תתעקש שבמגע אינו מטמא בגדים, יאמ' נושא כי מפורש והנושא את נבלתה

בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ (טז) וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ פ

יח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

צערריסענען פֿיה עססען ווירד; זאָלל זיינע קליידער וואשען, זיך באדען, אונד ביז אויף דען אבענד אונ־ריין זיין, הערנאך איזט ער ריין. (טז) וועשט ער אבער זיינע קליידער ניכט, אָדער באדעט זיך ניכט, זאָ האט ער פֿיר זיינע מיסעטהאט צו ביסען.

יח (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט. (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד

תרגום אונקלוס

וְיִסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ (טז) וְאִם לָא יְצַבַּע וּבִשְׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃

יח (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ג) כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא

רש"י

דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכו שהינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמא בבית הבליעה ת"ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: (טז) ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות:

יח (ב) אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך [שמות כ'] וקבלת' עליכם

באור

יכבס בגדיו וטמא עד הערב (לעיל י"א מ'), ועוד שאם כן כבר נאמר למעלה והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו וטמא עד הערב (שם שם), אבל האמת כדברי רבותינו שהכתוב הזה כולל נבלת עוף טהור לפי שאינו מטמא במגע, שיטמא בבית הבליעה, בלי מגע והיסט, וכגון שתחבו לו חברו בפיו, ולעולם הכתוב כולל גם האוכל נבלת בהמה טהורה וטמאה, ומדבר כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא במגע ובמשא לטמא בגדים, וכמו שכתבנו שם בשם רמב"ן ז"ל, וזכר טרפה שאסורה בשחיטה לאכילה, וכשמתה דין טומאתה שוה לנבלה שמתה, וכן נבלת בהמה טמאה שאינה יוצאה בשחיטה מידי נבלה, ולדעת רבותינו נכתב טרפה ללמדנו שאין נבלת עוף טמא מטמא בבית הבליעה: באזרח, בין שתהיה בין האזרח, מבני ישראל עצמן וכמו שפרשנו (לעיל ט"ז כ"ט): ובגר, גר צדק אבל גר תושב שאינו מקבל ברית אין לו דין זה, ואע"פי שלא נאמר כאן אשר יגור בתוככם, אין לטעות, לפי שבפירוש התירה תורה נבלה וטרפה באכילה לגר תושב, שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים י"ד כ"א), ואיך יטמא גוף ובגדים, ועוד שהענין מחובר למעלה באמרו וכל נפש אשר תאכל, ואף שלפניו אמר ואיש איש מבני ישראל ומן הגר בתוכם אין צורך לכפול, וכללן במלת אזרח וגר, אבל בת"כ אמר אי גר יכול אפילו גר תושב, ת"ל אזרח מה אזרח בן ברית אף גר בן ברית, והי' עולה על דעתם לומר כן לפי שלא נאמר הגר בתוככם, וזה חזוק לדברנו (לעיל ט"ז כ"ט): (טז) יכבס. בגדיו: ונשא עונו. אם אכל קדש או נכנס למקדש חייב כרת על טומאה זו ככל שאר הטומאות, ואמרו רבותינו על רחיצת גופו בכרת, ועל כבוס בגדיו במלקות: עונו, פרשנוהו (לעיל ט"ז כ"א), ולפי שאין עבירה זו דומה לבא על הערוה או לאוכל איסור שילדו תקפו, שכן החטאים מדרכי יצר הלב. וזו אי אפשר אלא שיקל במחשבתו בקדש ובמקדש, לכן נקראת עון, וכן פרשנו (לעיל ה' י"ז):

יח (ב) אני ה' אלהיכם, אני המצוה, הוא ה' המצוי המחייב הנשגב משקול דעת כל הנמצאים, שהייתי לכם לאלהים בייחוד, כי הבדלתי אתכם מכל העמים להיות לי, לשמור משפטי וחקותי לא הודעתים לכל גוי, ועליכם לקבל, כי החקים האלה יוצאים מפי, שחקקתי חקים לשמים ולארץ, וחקקתי תורת האדם, ואני חקקתי לכם החקים שתנהגו בם, כי רובי הערוות

אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ג) כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃ (ד) אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת

תולדות אהרן ובחקתיהם סנהדרין נ״ג, ב׳. ע״ז י״א, א׳. חולין ע״ז, ב׳: וארז חקתי יומא ס״ז, ב׳:

תרגום אשכנזי

זאגע איהנען: איך דער עוויגע אייער גאָטט (בעפעהלע אייך דיזעס). (ג) איהר זאָללט ניכט זאָ טהון, וויא אים לאנדע מצרים געשיהט, וואָ איהר געוואָהנט האבט; אויך ניכט זאָ, וויא אים לאנדע כנען געשיהט, וואָהין איך אייך פיהרען ווערדע: נאָך איהרען געזעטצען זאָללט איהר וואנדעלן. (ד) מיינע רעכטע זאָללט איהר אויסאיבען, אונד מיינע געזעטצע זאָללט איהר בעאָבאכטען, דארנאך אייערן לעבענסוואנדעל איינצוריכטען;

רש״י

מלכותי מעת׳ קבלו גזירותי. רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה׳ אלהיכם דעו מי גוזר עליכם. דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: (ג) כמעשה ארץ מצרים. מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל [ת״כ]: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלי׳ מכולם [ת״כ]: ובחקתיה׳ לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו היו

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם דִּי יְתֵיבְתּוּן בַּהּ לָא תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא מָעֵיל יַתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעְבְּדוּן וּבְנִימּוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃ (ד) יָת דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהַךְ בְּהוֹן אֲנָא

באור

חקי עליון הם, אין לדעת סודם, ואין לבקש טעמם אלא אני ה׳ אלהיכם הגוזר אותם אין להרהר אחריהם: (ג) כמעשה ארץ מצרים, מלת מעשה נופל על כלל מעשה בני אדם, לא על חקי המדינה שגזרו עליהן מלכי הארץ ושופטיה, והיו מעשה אנשי מצרים מקולקלים מאד יותר משאר אומות, הולכים אחרי ההבל ועושים דעות שאינן מפורסים בתורה באזהרו׳ מיוחדות, כי לא אסר כל מה שעשו המצרים שהרי נשאו נשים והולידו בנים, ובנו בתים ונטעו גנות, ואלה לא אסר הכתוב לישראל. לפי שאינן מעשה מצרים בייחוד, ולא מעשי ארץ כנען לבדן, אלא מעשה כל בני אדם, ובת״כ אמרו יכול לא יבנו בניינים ולא יטעו נטיעות כמותם ת״ל ובחוקותיהם לא תלכו לא אמרתי אלא בחקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם, ומה היו עושים האיש נושא לאיש וכו׳: ישבתם בה, לא שאני מרחיק אתכם מהבלי מצרים וכנען לבד, ושמותר לכם ללמוד ולעשות הבלי שאר העמים, אלא לכן אני מזכי׳ מצרים לפי שישבתם בה והורגלתם במעשיהם, ולכן אני מזכי׳ כנען, לפי שאני מביא אתכם שמה שלא תלמדו לעשות כמעשיהם: ובחקתיהם לא תלכו, מלת חוק באלנוהו, וכן בחוקותיהם הנאמר כאן, דברים שחקקו מדור דור במצרים איך יעבדו לאלהיהם, וחקי המשפט שבמדינ׳, שכל יושבי המדינה חייבין ללכת בהם, אתם לא תלכו בחקות הללו אפילו לבכם לשמים, כגון אם חקקו להם שהמתפלל לשקון ילבש בגד אדום, או ירוק, או עפוי בתמונה ידועה, אל תחוקקו לכם כחות הזה לשמים, ובת״כ אמרו ובחוקותיהם לא תלכו, וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והלא כבר נאמר לא ימצא בך מעבי׳ בנו ובתו באש וגו׳ אלא שלא תלכו בנימוסות שלהם בדברים החקוקין להם (כלומר הנימוסות ששמו חוק לכל יושבי ארצם שילכו בהם) כגון תיאטרא׳ וקרקסאות, והם מיני לחוק הידועים, שעשו ביום אידם לכבוד עלביהם, וכל אלה לא תלכו בהם ואפילו לשמים, וזה כדברנו: (ד) את משפטי תעשו, כל משפט בנוי על יסודות קבועות, ויש משפטים בכל מדינה, אבל יסודות המשפט מקולקלין, אבל משפטי השם יסודתן דרכי הצדק,

בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ה) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס
ששי (ו) אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר

תולדות אהרן ושמרתם עקרים מ"ד, א': וחי ב"ק נ"ט, א'. סנהדרין נ"ט, א', מכות כ"ג, ב'. ע"ז כ"ז ב', א'. עקדה שער י"ג: אני ה' יומא ס"ו, ב': איש שבת י"ג, א'. חגיגה י"א, ב'. כתובות מ"ז, ב'. סנהדרין נ"ח, ב'. ע"ז י"ז, א':

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ה) וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דִּי יַעֲבֵיד יַתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ׃ (ו) גְּבַר גְּבַר לְכָל קְרִיב בִּשְׂרֵיהּ

תרגום אשכנזי

איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט! (ה) בעאָבאכטעט מיינע געזעטצע אונד מיינע רעכטע, דורך דיא דער מענש, ווען ער זיא אויסאיבט, עוויגעס לעבען ערהעלט; איך דער עוויגע (פֿערזיכערע דיזעס). (ו) ניאמאנד זאָלל איינער בלוטספֿערוואנדטען פֿערזאָן, איהרע בלאָסע איינפֿצודעקקען, זיך נאהען.

רש"י

כדאי לאומרן: ואת חקתי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות: (ה) ושמרתם את חקתי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם. דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטי' לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים [תורת כהנים]: וחי בהם. לעולם הבא שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו.

באור

ועל פיהן הכין משפטיו. על זה כתוב בצדק תשפוט עמיתך (לקמן י"ט ט"ו). וכמו שאפרש בעז"ה, ואמר משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים י"ט י'). עליהן בנויין כל הדינין והעונשין שבתורה וכן כל משפטי בני אדם, מה משפט העבד ומשפט האמה ומשפטי הנזקין והריבות, ועל דרך כלל בכל מעשה שיש לשפוט עליו כדת מה לעשות, תעשו כמשפטי, הם ששפטתי אני בדבר דבר הוא משפט צדק וכן תעשו. וזה כנגד מעשה ארץ מצרים וכנען, שהיו שופטים כל מעשיהם ינהגים בהם כפי העולה על רוחם: ואת חקתי, חוקי הצדק שצוה עליהן הקב"ה לכל ישראל, כמו חקת שבת ומועד' ועינוי יוה"כ ומילה וכדומה לזה הכל במועדו ובקבע ידוע, תשמרו בלבבכם ללכת בהם. כי חקים ומשפטים כוללים כל מצות התורה וכאמרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת (דברים ד' ח'). וכלם צדיקים: אני ה' אלהיכם. דע מי המצוה, אני ה' אלהיכם, וכמו שפרשנו: (ה) ושמרתם את חקתי ואת משפטי. למעלה אמר עשייה אצל משפטי, ושמירה לחקים ועכשיו צוה שמירה על שתיהן ועשייה על שתיהן, כי השמירה היא בלב. כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז י"א), וזהו התלמוד ונתינת הדברים על לב שעליהן אמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו'). ועל ידי כן יתעורר הלב ויקל לו לעשות כתלמודו, כי לא המדרש עיקר אלא המעשה' וזהו שאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובת"כ תשמרו זו המשנה, ללכת בהם זה המעשה: האדם, נשמת האדם עולה למעלה, והגוף ימשיכנו למטה. ואם יבזה מכל עניני הגוף כעליונים ימות בעוה"ז, ואם ינהג כבהמות בלי דעת יכרית נפשו מאור החיים העליונים. ועל ידי החקים והמשפטים הללו יוכל לפלס אורחותיו בחכמה, ויחיה בעוה"ז ובעוה"ב, וזהו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ואונקלוס ז"ל תרגם וחי בהם, ויחי בהון לעלמא דאתי, מסכים למה שפרשנו. וכמו ששנינו (אבות פ"ו) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב. ובארנוה בפרושנו שם: אני ה' אשר אמרתי הכל, לי נאה לומר שהחיים קשורים עם משפטי וחקתי: (ו) איש איש, אמרו רבותינו שהוא כלל, ערות אביך וערות אמך וגו' פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שיש בפרט, כלומר לא נמסר הדבר לשקול הדעת לאסור עוד אחרות שאינן מפורשים בפרשה מכח ק"ו וסברא, אין לך אלא מה שבפרט, ומציא שם משלים איך הייתי דן

תרגום אשכנזי

בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס (ז) עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה

ת"א וערות סס ע"ח, ג', וע"ם ח':

איך דער עוויגע (פֿערביטינג דיזעם). (ז) דוא זאָללסט דיא בלאָסע דיינעס פֿאטערס (דאי הייסט), דיא בלאָסע דיינער מוטטער, ניכט אויפֿדעקקען, זיא איזט דיינע מוטטער;

רש"י

להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך

תרגום אונקלוס

לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ: (ז) עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ

באור

מסגלא להרבות עריות, אבל לפי שהוא מדה בתורה כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ידענו שאין להוסיף גם אחת על המפורש בכתוב, ולכן כתבה תורה הכלל והפרט. יש מן העריות שהן שאר בשרו כגון האם והאחות והבת וכיוצא ויש מהן שאינן שאר בשרו רק אסורת בעבו' בעליהן שהן שאר בשרו כמו כלתו ואשת אחיו. ויש מהן שאסורות בעבור שהקרובות שאר זו לזו כמו אשה ובתה ושתי אחיות. ועל כלן אמר בכלל זה איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו', ואחריו בא הפרט ללמדנו איזו מכל מין הן שאר, ואין בכלל אלא מה שבפרט כמו שאמרנו. ויש מן העריות שאינן שאר בשום צד, כמו אשת איש ונדה וזכר ובהמה, ואינן בכלל איש איש אל כל שאר בשרו, לפי שלא הוזכרו למדת כלל ופרט, שאין להוסיף עליהן במדת ק"ו ומשקול הדעת כמו בעריות שאר בשר: **שאר בשרו**, לדעתי מלת שאר נגזר מן שארית, והטעם האדם לעצמו כמו העיקר, ובני משפחתו שהם מעצמו ובשרו, שארית בשרו הם, שנתהוו כלם מבשר אחד. וכן לדעתי פי' הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, שאיננו טעם כפול, אלא הלחם עיקר, וכל הסעודה שאר, כי הבשר והלפת ושאר המאכלים שארית הסעודה הם: **תקרבו**, לשכיבה, וכן ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'), והקרוב למלת אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו), כן פי' ראב"ע ז"ל, ונכון הוא, אלא לפי שאומר לא תקרבו לגלות ערוה, למדו חכמים המזהיר גם על קריבה המביאה לידי גלוי ערוה, והיא שכיבה בקרוב בשר, כי תקרבו הכל במשמע: **ערוה**, שרשו ערה ופי' ערות הארץ באתם לראות (בראשית מ"ב י"ב), פירש"י ז"ל גלוי הארץ. מהיכן היא נוחה להכבש, כמו את מקירה הערה, וכמו ערום ועריה (יחזקאל ט"ז ז'), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואין דעתו ז"ל שכל גזרות השרש הזה לשון גלוי, שהרי קצתן לשון שפיכה, כמו ותער כדה (בראשית כ"ד כ'), ויערו את הארון (ד"ה ב' כ"ד י"א), אבל שם דבר ערוה בכל המקרא לדעתו לשון גלוי. אבל לא ידעתי איך נופל על אותו המקום המכוסה לשון גלוי? ועוד הכתוב אומר לגלות ערוה? אבל ראב"ע ז"ל אמר ערוה דבר מגונה. נחשף צריך להתכסות. ועל ערות הארץ פי' בעבו' היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר על דרך משל, או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ ולדבריו אין ערוה גלוי אלא שם דבר לאותו המקום, ולדעתי כל לשון ערה וערוה הוראתן שוה וכלם ל' שפיכה, ולכן האיברים שבאדם שאינן משמשין רק למשפך, שהן הנקבים התחתונים שבאיש ואשה נקראים ערוה, ואינן דומים לנקבי הפה והאף והאזן, שנטועים באדם לתשמישים אחרים, לאכול ולשתות ולדב', ולשאוף רוח ולהריח ולשמוע. אבל התחתונים שאינן אלא למשפך, נקראים ערוה על שם תשמישן, ולפי שיש שתי מקומות לתשמיש זה, כשאמרה תורה לא תקרבו לגלות ערוה, מזהי' על כדרכה ועל שלא כדרכה, ומלת ערוה על כל אחת מהן, כמו שקבלו רבותינו ז"ל, ואם תפקפק לומר: שמא הכתוב מדב' לבד בכדרכה, כבר סמכוהו רז"ל עוד למקרא לא תשכב משכבי אשה וכמו שאמרנו שם, ועוד אפרש בעז"ה (לקמן כ' י"ח): **אני ה'**. המצוה זאת: (ז) **ערות אביך**, יש מרבותינו אומרים כמשמעו, וכן ערות אחי אביך שיתחייב בשוגג שתים, ויש אומרים ערות אביך עניינו אשת אביך וכן פירש"י ז"ל ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה, מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו. וערות אשת אביך לא תגלה לרבות לאחר

עֶרְוָתָֽהּ׃ ס (ח) עֶרְוַ֥ת אֵֽשֶׁת־אָבִ֖יךָ לֹ֣א תְגַלֵּ֑ה עֶרְוַ֥ת אָבִ֖יךָ הִֽוא׃ ס (ט) עֶרְוַ֨ת אֲחֽוֹתְךָ֤ בַת־אָבִ֙יךָ֙ א֣וֹ בַת־אִמֶּ֔ךָ מוֹלֶ֣דֶת בַּ֔יִת א֖וֹ מוֹלֶ֣דֶת ח֑וּץ

ת"א ערותה סס נ"ג,ב': ערות אשת סס נ"ד,א': ערות אחותך יבמות כ"ב,ב':

דוא זאָללסט איהרע בלאָסע ניכט אויפדעקקען. (ח) דוא זאָללסט דיא בלאָסע דיינער שטיפמוטטער ניכט אויפדעקקען; עס איזט צוגלייך דיא בלאָסע דיינעס פאַטערס. (ט) דיא בלאָסע דיינער שוועסטער, זיא זייא דיינעס פאַטערס אָדער דיינער מוטטער טאָכטער, אים הויזע געבאָרען, אָדער אויסער דעם הויזע גע-

תרגום אונקלוס

לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ (ח) עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא׃ (ט) עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֲרִי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן

רש"י

ונאמר להלן ערות אביו גלה [ויקרא כ'] מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו [סנהדרין נ"ד]: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: (ט) בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לו לאביך קיים את

באור

מיתת אביו. ואמר רמב"ן ז"ל שזה באמת כפי משמעות הכתוב. ויפה דבר שכוונתו יש בפרשה, שתלה החרפה בבעלה כמו ערות אביך היא, ערות אחיך היא. וכ"ש שאינו כן על אשת אביו ערות אביו גלה. אבל כפי הפשט יראה שעיקר הכתוב הוא להזהיר על משכב האם, וגם ערות אביך על האם, וזכר אב ואם לפי שאין בכל העריות הנשואות שפוגם בבילתו לשני שאריו כי אם זו לבד. כי אשת האב ואשת דודו וכלתו ואשת האח, אינן שאריו, לבד משכב אם שהיא והוא שאריו. ואם אשת אחיו ואשת דודו אסורות בעבור ערות האח והדוד, כל שכן משכב האם שמלבד שהיא ערוה ניסף עוד שהיא ערות אביו, ולפי שהאזהרה נגד האם, חזר ופירש אמך היא לא תגלה ערותה, ורמב"ן ז"ל פי' ג"כ כפי' פשט זה קרוב לדברנו. ואין לנו לומר ערות אביך על הנקבה השוכבת עם אביה. וערות אמך על הזכר הבא על אמו, ואם כן יהיה איסור הבת מפורשת בתורה, מכלל ערות אביך, שנאמרה על שתיהן כמו כל האזהרות הללו, שהרי בכל הפרשה תלה האזהרה בזכרים, והנקבות בכלל הנפשות העושות, ולמה כאן יכתוב האזהרה על הנקבה: (ח) אשת אביך, שאינה אמו: ערות אביך הוא. כמו שמפורש ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה (לקמן כ' י"א): (ט) ערות אחותך בת אביך, אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ, פנוייה. כך נראה בעיני לפי פשוטו, מפי' רשב"ם ז"ל, ואיני מבין טעמו, בין יתרגם בית פנויה שיושבת בבית אביה, וחוץ נשואה, כמו ושלשים בנות שלח החוצה (שופטים י"ב ט'), ובין שיתרגם חוץ פנויה, שאין לה בית, מה ההבדל ביניהן? ומה טעם לאמר מולדת. ורא"ב"ע פי' מולדת בית שנולדה בארוסין וקדושין, ומולדת חוץ, חוץ מהמכתב. ואין המלילה מתיישבת בפי' זה, ועוד אחותך בת אביך הכל במשמע גם האנוסה וכמו שאמרנו. והנכון כפי הפשט הוא דעת חכמים שאמרו שאפילו נולדה אחותו מחייבי כריתות וכל שכן מחייבי לאוין אחותו היא, והרי אחותו ממזרת או נתינה ואם בא עליה חייב כרת כבעל אחות כשרה, ופירשו בין שאומרין לו לאביך קיים בין שאומרין לו הוצא אחותך היא, ויהיה פי' מולדת בית, הילודה מאם היושבת ביתה, ומולדת חוץ, ילודה מאם שצריכה לצאת חוץ מבית בעלה. וכן פירש"י ז"ל והוסיף כגון ממזרת או נתינה, כלומר גם אם האחות ממזרת שנולדה מאחת מחייבי כריתות, או שהיא בת כתין, שאין אביה מישראל אחותו היא, וכן פי' דבריו רא"מ ז"ל. ואולי לשטת חכמים יש לפרש עוד מולדת כמו מארצך וממולדתך ומבית אביך (בראשית י"ב א'), וראיתי באבדן מולדתי (אסתר ח' ו'), שהוכחנו בפרושנו על ס' בראשית שהן על המשפחה, וכן מולדת בית, שאמה ממשפחה הראויה לבית זה, או שאמה מולדת חוץ, ממשפחה זרה לבית זו, כגון חייבי כריתות ולאוין, אבל אונקלוס תרגום דילידא מן אבוך מן אתתא אוחרי או מן אמך מגבר אוחרן, ואם כדבריו יהיה ללא צורך וכי' אחותך בת

לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס (י) עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס (יא) עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס

ת"א ערות בת שם כ"ג, ע"ב. וכ"ז, א': בת אשת יבמות כ"ג, א':

תרגום אשכנזי

בארען; איהרע בלאָסע זאָללסט דוא ניכט אויפ־דעקקען. (י) דיא בלאָסע דיינער זאָהנסטאָכטער אָדער טאָכטערטאָכטער זאָללסט דוא ניכט אויפ־דעקקען; דען זיא זינד דיי־נע אייגענע בלאָסע; (יא) דיא בלאָסע דיינער שטיפמוטטערטאָכטער, דיא פאָן דיינעם פאטער

תרגום אונקלוס

גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן: (י) עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִינוּן: (יא) עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ

רש"י

אמה ובין שאומרים לו הולא את אמה כגון מאזלת או נתיכה [יבמות כ"ז]: ערות בת בנך וגו'. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בכן לא תגלה בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר [יבמות ל"ז]: (י) ערות בת בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות [יבמות ג' סנהדרין ע"ה]: (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית

באור

אביך או בת אמך אין לו פתרון כי אם על דרך זה, ולרמב"ן עוד פשט אחר, ומסוף דבריו נראה שלא ישר גם בעיניו ולא אאריך, [א"ה, מדברי אונקלוס המתרגם נראה שהוא מפרש מולדת על הבת, לא על האם, ומלאכו שנקראו הבנים מולדת, כמו ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו') וכן משמע דעת בעל הטעמים, ולזה ישרו בעיני דברי הראב"ע ז"ל, מולדת בית, שנולדה לאביו או לאמו על משפט בית ישראל ע"י אירוסין וקדושין, ולשון בית שנולדה מאשה היושבת עם בעלה בבית כמשפט, ומולדת חוץ שתפש אביו אשה או שנתפשה אמו מאיש אחר, ושכב עמה, ויעלה על הדעת שאין לחוש לשאר הבא מן הזנות, שהוא הפקר, לכך הוצרך להזהיר עליו, ורבוי ואף בת אנוסה במשמע, הוא מדרש חכמים ואין להקשות ממנו על דרך הפשט, וגם חז"ל אמרו שאין האנוסין מכלל העריות לפי שאין שאר (יבמות נ"ז ע"א), ואין א"כ בת אנוסה במשמע לולי מדרש חז"ל]: ערותן, ערות כל אחת מהן: (י) ערות בת בנך, ולא זכר הבת, מלבד שהיא אסורה כ"ש מבת בתו שבאה מכח הבת, אלא גם לבתו מאשתו לפי הפשט מקרא שאינו צריך הוא, שהרי לפנינו אמר ערות אשה ובתה לא תגלה, א"כ כל שוכב עם בתו גלה ערות אשה ובתה אלא שנאמר בת בנך ובת בתך, לפי שלהלן את בת בנה ואת בת בתה לא תקח מדבר באשתו מן הנשואין, והכתוב הזה מדבר איך שיהיה, אפילו אנס אשה והוליד בת או בן, אסור בבתו ובבת בתו ובבת בנו אבל על בתו מאנוסתו אין לנו מקרא מפורש, אם לא שבאה בק"ו מבת בתו וכמ"ש בגמרא גלויי מלתא בעלמא הוא, ורבא אמר שבא מגז"ש הנה הנה זמה זמה, ועוד אפרש: ערותן, ערות כל אחת מהן: ערותך הנה, אפשר שהוא ג"כ טעם למה השמיט הבת, שלא זכר רק אותן שהן ערוה לו ולא לאביו, אבל בתו גם ערות אביו היא שהיא בת בנו, אבל בת בנו ובת בתו אינן אסורין לאביו מן התורה אלא שניות מדברי סופרים וכמו שאמרו כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט: (יא) ערות בת אשת אביך, שהיא מולדת אביך אחותך היא, אבל בת אשת אביך שאינה מולדת אביך, כגון שנשא אביו אשה והיתה לה בת מאיש אחר מותרת לבנו, שאינה מולדת אביו לא בתו ולא ממשפחתו, וכשמושא אותה אינו פוגע באביו בעל אמה כלל, ולדעת חכמים (יבמות דף כ"ג ע"א) בא הכתוב הזה לחייבו על אחותו מן הנשואה בשני לאוין, משום ערות אחותך בת אביך, ומשום ערות בת אשת אביך, אבל אחותו מן האנוסה שאינה אשת אביו, אינו חייב אלא אחת וכן פסק הרמב"ם ז"ל, ולפי שהיא האחות בת האב האמורה למעלה. לא נזכרה עוד בפרשת קדושים, וכמו שיתבאר שם בעז"ה: אשת אביך, לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית, לכך נאמר בת אשת אביך, הראויה לקדושין, ל' רש"י ז"ל, ואפילו לחכמים שאמרו שבא הכתוב לחייבו

(יב) עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא: ס (יג) עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא: ס (יד) עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא: ס (טו) עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה

תולדות אהרן · ערות אחות ססנ"ד, ב': שאר ב"ב ק"ט, ב'; אחי סנהדרין כ"ה, ב': כלתך יבמות כ"ח, ב':

ערצייגט אונד אלזאָ דיינע שוועסטער איזט; איהרע בלאָסע זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען. (יב) דיא בלאָסע דיינער פֿאטער־שוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען; זיא איזט איינע בלוטספֿער־וואנדטע דיינעס פֿאטערס. (יג) דיא בלאָסע דיינער מוטטערשוועסטער זאָללסט דוא ניכט אויפֿ־דעקקען; דען זיא איזט איינע בלוטספֿערוואנדטע דיינער מוטטער. (יד) דיא בלאָסע דיינעס פֿאטערברודערס זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקען; דוא זאָללסט נעמליך זיינער פֿרויא ניכט בייאוואָהנען, זיא איזט דיינע טאנטע. (טו) דיא בלאָסע דיינער

תרגום אונקלוס

דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: (יב) עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא: (יג) עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא: (יד) עֶרְיַת אָח אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אָח אֲבוּךְ הִיא: (טו) עֶרְיַת כַּלָּתָךְ לָא

רש"י

לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך

באור

שתים על אחותו מן הנשואה, מודים שעל אחותו משפחה ונכרית אינו חייב, כמו שלמדוהו מן האשה וילדיה תהיה לאדוניה, גם כפי הפשט היא למד מן מולדת אביך, שמלת מולדת על המשפחה כמ"ש (פסוק ט'), שצריכה הבת להיות מתשפחת אביו, ואז חייב עליה משום אחותו. אבל בתו הנולדת לו משפחה ונכרית, אין הבת ממשפחת אביו, שבנך הבא משפחה ונכרית אינו קרוי בנך וכן בתך, ומה שהוסיף רש"י ז"ל לומר בראויה לקדושין הוא להבדילה מחייבי כריתות, שאין קדושי אביו תופסים בה, וחייב על מולדת חוץ כנ"ל (פסוק ט') שחייבי כריתות ראוין לקדושי אחרים, אבל שפחה ונכרית אינן ראוין לקדושין כלל, וכן אמרו בגמרא (יבמות כ"ב ע"א): (יב) אחות אביך, בין מן האב בין מן האם. (יג) אמך, בין מן האב בין מן האם, ויתבאר עוד (פרשה כ' י"ט): (יד) ערות אחי אביך לא תגלה, אחי אביו מן האב אבל אשת אחי אביו מן האם, ואשת אחי אמו בין מן האב בין מן האם, אינן אלא שניות מדברי סופרים, וכבר פרשנו (פסוק ז') שלדעת יש מרבותינו בא לחייבו שתים משום זכר ומשום אחי אביו. ועל דרך הפשט יראה לי, לפי שמכאן ואילך מונה עריות שאינן שאר בשר כמו שפרשנו למעלה (פסוק ו'), ואעפ"כ נחשבי' לו כשאריו לפי הנשואות לשארו הקרוב לו, ודומה כשוכב עם בעליהן שהן שאר בשרו. הזכי' כן בפעם הראשון ואמר ערות אחי אביך לא תגלה, ופירש הכונה, אל אשתו לא תקרב, שאם תקרב אליה יחשב לך כמגלה ערות אחי אב. וכמו שפירש"י ז"ל ערות אחי אביך לא תגלה, ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב, והדבור בדור: דודתך הוא, הוא דודך, והיא חשובה כמוהו וכדודתך היא וכמו שאמרנו, ובפי' ראב"ע ז"ל דודתך היא, חשובה היא כדודתך, אבל מה שכתב עוד והנה מה יעשו הסומכים במלות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם, ולא אם האב ולא אם האם. על כן אנחנו צריכין לקבלה, אם כונתו שלולי הקבלה היינו מתירים אותן לגמרי וגזרו עליהן בקבלה משום שניות, יפה דבר. אבל אם דעתו שהן אסורות מן התורה כעריות האמורות בפרשה, דברי שגגה הן, כי אין ערוה של תורה אלא המפורש בפרשה, וכן דעת מעתיקי התורה אין חולק על זה ומסוף דבריו הכריחנו להאשים אותו. שאמר ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים. גם ה[illegible]כרות שלא הזכירם. הכתוב דבר על ההוה. ראינו שלדעתו

אֵ֣שֶׁת בִּנְךָ֙ הִ֔וא לֹ֥א תְגַלֶּ֖ה עֶרְוָתָֽהּ׃ ס (טז) עֶ֥רְוַ֛ת אֵֽשֶׁת־אָחִ֖יךָ לֹ֣א תְגַלֵּ֑ה עֶרְוַ֥ת אָחִ֖יךָ הִֽוא׃ ס (יז) עֶ֣רְוַ֤ת

ת"א אשת סנהדרין נ"ב, ג', וע"ו ח': אשת אחיך יבמות נ"ה, א':

שוויגערטאָכטער זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען; זיא איזט דיא פֿרויא דיינעס זאָהנעס, איהרע בלאָסע זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען. (טז) דיא בלאָסע דיינער ברודערפֿרויא זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען; עס איזט דיא בלאָסע דיינעס ברודערס. (יז) דיא בלאָסע

תרגום אונקלוס

תְּגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְּגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: (טז) עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְּגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲחוּךְ הִיא: (יז) עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא

רש"י

יא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוס' ושפחה ונכרית [סנהדרין ע"ה]: (יז) ערות אשה ובתה. לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח

באור

כלן עריות הם, ואין זה אמת. והקבלה שנשען עליה סותרת דבריו, גם אמרו שהזכירה בפרשת קדושים אינו כן, שנאמר ואיש אשר ישכב את דודתו ערות דודו גלה (לקמן כ' כ'), וזו אשת אחי אביו, והכתוב סמך על המפורש בפרשה זו, ואומר אני כי יד איזו תלמיד שאינו הגון שלט בפי' החכם הזה, וכתב דברי בדות הללו: (טו) ערות כלתך. שרשו כלל, שעניינו השכללות, כמו כלילת יופי (איכה ב' ט"ו), כליל תקטר (לעיל ו' ט"ז), ומזה הענין כלל ופרט, ואמר רד"ק ז"ל בס' השרשים כלה קשוריה (ירמי' ב' ל"ב), האשה בימי חופתה כל יפיה וכל תכשיטיה אז הם, ונקראת אפי' אחר החפה כלה לחמיה ולחמותה, ערות כלתך, כלתו אשת פנחס (שמואל א' ד' י"ט), כמו שנקרא חתן כל ימיו לחמיו ולחמותו, ע"י חפתו שהיה חתן באמת, ולא ידעתי טעמו למה יקרא החתן כן תמיד, אף כי הכלה בעבור כלילת יפיה בימי חופתה, ולדעתי הבן בונה את בית אביו אחריו להעמיד המשפחה, והבנין ע"י האשה, נקראת גם היא כלה שהיא כלילת הבית, ולכן נקראת כן לבד לחמיה וחמותה, כי את ביתם תשכלל, אבל חתן על שם שמערב שתי המשפחו' ולכן גם הוא נקרא כן תמיד: אשת בנך הוא, אע"פ שאיב' שאדך אשת בנך היא, וערות בנך אתה מגלה, כמו שפרשנו (פסוק י"ד), ורבותינו למדו לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה, פרט לאנוסה ושפחה ונכרית, ויש ללמוד טעם מזה שאמר ערות כלתך, להוציא אלו, שאין בכלל כלה המשכללת הבית, אלא הנשואה כדת משה וישראל, ועם זה הותר' תמיהת הרא"ם ז"ל: (טז) ערות אשת אחיך לא תגלה, ואם איננה שאדך, ערות אחיך היא, וכמו שפרשנו (פסוק י"ד) ובין מן האב בין מן האם, כמו אחותו שאסורה בין מן האב בין מן האם, לא כאשת דודו שאינה אלא בדודו מן האב, ובגמרא (יבמות דף נ"ה) למדוהו מן ערות אחיו גלה (לקמן כ' כ"א), ועוד אפרש בעז"ה (שם): (יז) ערות אשה ובתה, פירש"י ז"ל לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה, לכך נאמר לא תקח ל' קיחה, וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה, אבל אנס אשה מותר לישא בתה, וכבר באדנו זה (פסוק י'): אשה ובתה, אם נשא אשה, אסור בבתה, ואם נשא הבת אסור באמה שהיא חמותו, ולכן כאן הפסיק הטעם, ושוב אסר בת בנה ובת בתה, ובפרשת קדושים אמר הפך ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, לפי שכאן במשמע שאם לקח אשה בנשואין, אסור לבוא על בתה ועל בת בנה ובת בתה, אבל מותר לבוא אל חמותו בזנות ואין בו כרת, פי' להלן אשר יקח את אשה ואת אמה, לאסור חמותו, ואחר שנלמדו שתיהן לא הולרך עוד שם לפרש אסו' מעלות בחמותו, שנלמדין מן המפורשים כאן, כמו שאסר בבת בן אשתו ובבת בתה, כן אסור באם חמותו ובאם חמיו ועוד יתבאר בעז"ה בפ' קדושים: לא תקח, אם נשא האם, שוב אין לקוחין בבת בנה ובבת בתה, שאין קדושין תופסין בהן, ומה טעם אמר לא תקח, ויותר תמה לשון רש"י ז"ל שהוכיח ממנו שלא אסרן הכתוב אלא ע"י נישואי הראשונה, אולי ל' לא תקח לגלות ערותה שתים במשמע שלא יקח אחת מאלה, ואח"כ יגלה ערות אמה שהיא חמותו, או אם חמותו או אם חמיו, וכן אם נשא האם לא יגלה ערות הבת או בת בנה או בת בתה: ערותה, היא השניה האסורה עליו: שארה, כאן אין האסור בעבור שהן שאר בשרו, ולא בעבור שהן

אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ (יח) וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר

תולדות אהרן אשה שם כ"ב, ג', וכ"ז א': בת בנה שם כ"ח, ג': שארה חגיגה י"א, ב'. יבמות ג', א'. כריתות י"ז, א': זמה חגיגה י"א, ב'. יבמות ג' א'. סנהדרין ע"ה. א'. כריתות ה', א', וי"ג וט"ו א': ואשה יבמות ג', ב' וי"ט א' וכ"ח ב': לצרור יבמות א', ב', וי"ב א':

תרגום אונקלוס

תגלי ית בת ברה וית בת ברתה לא תסב לגלאה עריתה קריבין אינון עצת חטאין היא: (יח) ואתתא עם אחתה לא תסב

תרגו' אשכנזי

איינער פֿרויא אונד איהרער טאָכטער, זאָללסט דוא ניכט אויפֿדעקקען: דוא זאָללסט איהרעס זאָהנעס אָדער איהרער טאָכטערטאָכטער ניכט נעהמען, איהרע בלאָסע אויפֿצודעקקען, זיא זינד בלוטפֿערוואנדשאַפֿט, דאַז וועֿרע אונצוכט. (יח) דוא זאָללסט ניכט איינע פֿרויא נעבען איהרער שוועסטער נעהמען,

רש"י

לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה [יבמות צ"ז]: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שילדך יועצך לחטוא: (יח) אל אחות'. שתיהן כאחת [קדושין ג']: לצרור. לשון צרה לעשות

באור

ערות אחד מקרוביו, כמו אשת אחיו ואשת דודו. אבל אסורות ביחוד שהן שאר בשר זו לזו, ושלא תאמר הרי מותר לישא אשה ודודתה שהן ג"כ שאר בשר, לכן הוסיף זמה היא באלו אסור משום זמה: זמה הוא. תרגום אונקלוס עצת חטאין היא, ופי' רש"י ז"ל שילדך יועצך לחטוא, והרמ"בן ז"ל תמה ואמר לא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העבירות האחרות היצר יועצו לחטוא, ויפה שאל והוא ז"ל פי' כי שם זמה נגזר מן כאשר זמם לעשות לאחיו ומחשב' ההגונ' יקראו מזמה, ולזנות העפוי במחשבה נסתר יקרא זמה, וכאשר הוקשה עליו שכל העריות הן זמה, הוסיף שבאשה ובתה ואשה ואמה, כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם ותהיה שכבת שניהם לו זמה, כענין בני תמורה שאמרו ז"ל. ולכן אמר ערות אשה ובתה, ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה. ואמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, ולא אמר ערות אם אשתך לא תגלה (כלומר להורות שגם משכב המותרת שהיא אשתו זמה היא בעבור מחשבתו בשניה), ואם כדבריו יהיה כן גם בשתי אחיות גם אין דקדוקו נכון, שגם מזמה לרעה, כמו יתפשו במזימות זו חשבו (תהלים י' ב'), אין אלהים כל מזמותיו (שם שם ד') ואיש מזמות ירשיע (משלי י"ב ב'), והכלל כל מזמה הנזכרת סתם אצל האדם היא לרעה, וכשהוא לשבח נסמך לו מלת תבונה דעת או תושיה, כמו נצור תושיה ומזמה (משלי ג' כ"א), לנער דעת ומזמ' (שם א' ד') ואין מזמה מחשבה פשוטה, אלא עומק עיון והתגבר' מחשבה על יתר מחשבות הלב פעמים בענין טוב פעמים בענין רע, ולפי שאין ברעה תגבורות והשתקעות מחשבות אדם יותר מבזנות, הניחו עליהן שם זמה סתם והתורה מעיד' שמחשבו' זמה מתגברו' מאד במשכב אשה ובתה ואשה ואמה, כי השם כל יצר מחשבות מבין, כאמרו כי הוא ידע יצרנו (תהלים ק"ג י"ד), ולכן נתן הטעם זמה היא שעל ידי המשכב הזה הלב מתטמא מאד, כי נעברת בו הזמה השנואה להשם ב"ה, ועוד אפרש (לקמן כ' י"ד), ודקדוק הרמ"בן ז"ל בלשון הכתובים אמת ומתקיים גם לדברנו, שבשכיבת המותרת תתגבר בו ג"כ הזמה: (יח) ואשה אל אחותה לא תקח, פי' רש"י ז"ל שתיהן כאחת, כי ואשה אל אחותה, משמעו שתיהן כאחת לא שקדשן כאחת, שהרי אמרו חז"ל שכל שאין קדושין תופסין בה בזה אחר זה, אין תופסין בה בבת אחת, ואין כאן כרת כלל, אלא שקדש האחת, ונעשית השניה אחות אשתו, וכשבא עליה חייב כרת, ופי' שתיהן כאחת ששתיהן בחיים, וכמפורש בחייה, פרט לאחר מות הראשונה: לצרר, פי' רש"י ז"ל ל' צרה, לעשות את זו צרה לזו, וכן אמר רש"בם ז"ל כמו וכעסתה צרתה, שתי נשים לאיש אחד נקראו צרות זו לזו, אבל איני יודע למה נאמר, כי האסור משום ערוה, לא בעבור שהן צרות, ובעבו' אשה ובתה לא זכר לצרור, וגם הן צרות, וראיתי לרמ"בן

לְגַלּ֥וֹת עֶרְוָתָ֛הּ עָלֶ֖יהָ בְּחַיֶּֽיהָ׃ (יט) וְאֶל־
אִשָּׁ֖ה בְּנִדַּ֣ת טֻמְאָתָ֑הּ לֹ֣א תִקְרַ֔ב
לְגַלּ֖וֹת עֶרְוָתָֽהּ׃ (כ) וְאֶל־אֵ֙שֶׁת֙
עֲמִֽיתְךָ֔ לֹא־תִתֵּ֥ן שְׁכָבְתְּךָ֖ לְזָ֑רַע

ת"א ואל אשה שבת י"ג, ב'. מכות י"ד א'. שבועות י"ח, ב'. כריתות ב': לגלות הוריות ח', א':

איפֿערזוכט צו ערדעגען נעבען איהר, אונד בייא איהרעם לעבען; אויך איהרער שוועסטער בלאָסין אויפֿצודעקקען. (יט) איינער פֿרויא, דיא אין איהרער אונרייניגען אבזאָנדערונג איזט, זאָללסט דוא ניכט בייאוואָהנען, איהרע בלאָסע אויפֿצודעקקען.
(כ) מיט דער פֿרויא דיינעס נעבענמענשען, זאָללסט דוא דיך ניכט פֿליישליך פֿערמישען.

רש"י

את זו צרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא

תרגום אונקלוס

לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא׃ (יט) וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ (כ) וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן

באור

ז"ל שכתב לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות, ולא אחר כן באשה ובתה ואשה ואמה, כי הנה שאר ואסורות גם לאחר מיתה, וזה דחוק שגם האחיות שאר. ואסורה לאחר גרושי הראשונה, ואפשר לפי שאמר ואשה אל אחותה לא תקח חזר ופירש בין שהוא לצרור. שלקח גם השנייה לאשה, והרי הן צרות זו לזו, או לגלות ערותה שבא עליה רק פעם אחת בזנות חייב כרת כי לפי שאחר מות הראשונה קדושין תופסים בשנייה, הוצרך לומר שבחיי הראשונה. לא יקח השנייה, כפי מחשבתו בדרך לקוחין, גם לא יבוא עליה, ולפי זה יפה הפסיק בעל הטעמים במלת תקח, ורד"ק ז"ל בשרשים הביא וכעסתה צרתה בשרש צור, אבל לצרור הוא מן הכפולים. כמו צרור את המדינים (במדבר כ"ה י"ז) וצררו אתכם (שם ל"ג נ"ה) ויוכל לומר שהכתוב מודיע שאם יבוא עליה בחיי השנייה צורר הוא לה ועושה רעה גדולה, כי לפי שמותרת לו אחרי מות הראשונה, אמר שאם יבוא עליה בחייה עושה לה כמעשה צורר ואויב: עליה, על הראשונה שלקח בקדושין גמורין: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים, מפי' רש"י ז"ל, וגם מזה ראיה לדברנו שאין טעם האסור בעבור שנעשות צרות זו לזו: (יט) ואל אשה בנדת טימאתה, בימים שנודר דם טמא מגופה, והן ימי נדה וזיבה האמורים בפרשת מצורע, ולפי מלת נדת האמור כאן כולל כל דם הנודר מגופה נדה וזיבה הוצרך להוסיף מלת טומאת', כי יש נדית דם טהור ליולדת זכר ונקבה כמפורש בפרשת תזריע: לא תקרב לגלות ערותה לפי שהנדה נוהג גם באשתו שוכבת חיקו, הוסיף בה לא תקרב, שבהיות לבו גם בה והיא עמו בזיוג, הזהיר על הקריבה המביאה לידי גלוי ערוה, וכמו שהזהיר כן בראש הענין על דרך כלל בכל העריות, והנה הכתובים מכאן ואילך אינן שאר לא לבועל ולא לנבעל' והן ארבעה נדה ואשת איש זכר ובהמה וזהו תוכן סדר הכתובים בפרשה זו: (כ) ואל אשת עמיתך, לדעתי שרשו עם, וממנו מלת עם, שהוא על הקבוץ שכל אחד דבק עם חבריו, וכן עמתי עמתו יעמתך, וכולל כל אישי מין, אבל רד"ק ז"ל בשרשים אמר ששרשו עמת, ופירושו חבר וממנו לעמת הבלה ישירנה, לנכח העלה, וקול האופנים לעומתם לנוכחם, וגם לדעתו כולל כל אישי העם, שכל אחד מהם זה לעומת זה, וכמו שאומרים בל' לוע"ז (דיינען נעבענמענשען): תתן, יתבאר בעז"ה (פרש' כ' ט"ו): לא תתן שכבתך לזרע. כפי הנראה לשון לגלות ערוה לגנאי, כנוי למשכב של טומאה, שהרי בכל השכיבות המותרות יעשה כן אבל לא יקראו כן בכל המקרא אלא לשון ידיעה או קריבה או ביאה ולכן נכתב לשון גלוי ערוה בכל הנשים האסורות משום שאר, וכן בנדה, לפי שכלן חקי השם הם, ולולי שאסרן הכתוב לא ידענום מדעתנו נכתב בכל אחד שהמשכב עמהן הוא גלוי ערוה, אבל אותן שהן תועבות גם בשקול הדעת אין צורך להזכיר בהן לשון זה, ולכן לא נזכר באשת איש ובזכר ובהמה גלוי ערוה, לפי שהן אסורות גם משקול הדעת. ומשכב אשת איש נקרא נאוף, כמו שכתוב בפ' קדושים, ולכן אמר לא תתן שכבתך לזרע: לזרע, פי' רמ"בן ז"ל לפי שלא ינקה כל הנוגע בה. הוצרך לומר לזרע, שאילו אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נראה' שיזהיר

לְטָמְאָה־בָהּ׃ (כא) וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שביעי רביעי (כב) וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי

נ"א את

תולדות אהרן ומזרעך מגלה כ"ה, א'. סנהדרין ס"ד, ב': ואת זכר יבמות פ"ג, ב'. סנהדרין נ"ד, א', וע"ב ד', וס"ב א'. כריתות ג', א': משכבי יבמות נ"ה, ב'. סוטה כ"ו ב'. קדושין כ"ב, ב'. סנהדרין נ"ד, ב, ונ"ה א'. הוריות ד', ב':

תרגום אונקלוס

שְׁכוּבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ (כא) וּמִזַּרְעָךְ לָא תִתֵּן לְאַעְבָּרָא לְמוֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ (כב) וְיָת

תרג' אשכנזי

דורך זיא אונריין צו ווערדען. (כא) פֿאָן דיינעם זאאמען זאָללסט דוא ניכט היינגעבען, דעם גאָטצען מולך צו עהרען, דורך דאז פֿייער צו פֿיהרען, אונד דען נאמען דיינעס גאָטטעס דאדורך ענטהייליגען, איך דער עוויגע פֿערביעטע דיזעס! (כב) איינעם מאַנזען זאָללסט דוא ניכט אויף ווייבליכע ארט בייוואָהנ-

רש"י

נחיים: (כא) למולך. ע"א היא ששמה מולך וזו היא עבודת' שמוסר בנו לכומרים [סנהדרין ס"ד] ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא

באור

אפילו שוכב עמה לחבק ולנשק, וכאן בחייבי כריתות יזהיר, על כן הזכיר שכבתך לזרע, לפרש כי במשגל יזהיר, פי' דבריו שלא תשכב עמה כדרך השוכב עם אשה להוליד זרע, שצריך שיערה בה, אבל אם הערה אע"פ שלא גמר ביאתו חייב, שאילו היה צריך גמר ביאה, היה נכתב שכבת זרע כמו בשפחה חרופה, אבל מלת זרע בכל מקום איננו על הזרע היוצא מן הגוף, אלא על הבנים, כדרך הכלל שאמרנו (לעיל ט"ו ט"ז). וזהו פשוטו של מקרא, ורלב"ג ז"ל אמר כי המשגל על שלשה דרכים, האחד לפריה ורביה. והשני להקל מלאת הגוף, והשלישי לתאוה חמה, על כן אמר לזרע, שאפילו לפריה ורביה אסור. לטמאה בה, זוהי טומא' הנפש, עליה אמר שלמה נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה (משלי ו' ל"ב), כי המעשים הללו משחיתים הנפש ומטמאים אותם: (כא) ומזרעך לא תתן, אחר שזכר העריו', שמשכבם משחי' הזרע, שהנולד מהן באיסור הוא זרע פגום, סמך להן אזהרה זו שהיא ג"כ על הזרע, שלא נטמא בבינו במעשה התועבה הזאת, ואבל זכר ובהמה שנזכרים אחריה אין מהן נולד: לא תתן להעביר למלך, ע"ז היא ששמה מולך, וזו היא עבודתה, שמוסר בנו לכומרים, ועושין שתי מדורות גדולות, ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש, לא תתן, זו היא מסירתו לכומרים, להעביר למולך, זו העברת האש, לשון רש"י ז"ל, ורמב"ן ז"ל טען עליו ואמר שהוא מעבירו בתוך האש ממש, וכאמרם בגמרא כמשוורתא דפוריא, גם אין הכומרים מעבירין אותו כי איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים, אלא הוא עצמו מעביר, וכן אמר הכתוב מעביר בנו ובתו באש, אלא האב מוסרו לכומרים ועושים בו עבודות טמאות, ואח"כ מחזירים אותו לאביו, והוא מעבירו בלהב האש, ומביא ראיה מן הירושלמי שאמרו לעולם אינו חייב עד שימסרנו, לכומרים ויטלנו ויעבירנו, כלומר שיחזור ויטלנו מהם ויעבירנו באש, ולפי' זה יאמר הכתוב לא תתן, זרעך לכומרים, לעשות בו גשקוליאס, למען תעבירנו באש למולך, ועוד יתבאר (פרשה כ' ב'): ולא תחלל את שם אלהיך, מלת שם נופל על פרסום כוח נגלה לנו, ושם תפארת אלהינו נודע לכל. שהוא נאדר בקדש וקדשנו בתורותיו ובשכון שכינתו בינינו, והנועש' זאת מחלל שמו הגדול ית', ועוד אפרש (שם פסוק ג'): (כב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, לפי ששכיבה כולל גם המשכב במטה אחת, הוצרך לפרש משכבי אשה. שמדבר על גלוי ערוה כמו משכב האשה, ולפי שאין בזכר משכב אשה כדרכה, הוצרך לרמוז כאן במלת משכבי על שני משכבים, וכמו שדרשנו (פסוק ו'), וכמו שאמרו רז"ל: תועבה הוא, המשכב הזה היא תועב', דבר נתעב אפילו בתולדה. והאזהרה על השוכב ועל הנשכב. ויאמר רלב"ג ז"ל אחר שאמרנו הן שכבתי אמש את אבי, הנה אזהרה לשוכב ולנשכב, ויפה השיב עליו רמב"ן ז"ל א"כ למה לא היתה האשה בכלל ובכל בהמה לא תתן שכבתך, כי הנשים בכלל התורה, ועל ראיתו השיב

אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא׃ (כג) וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃ (כד) אַל־תִּטַּמְּאוּ

תולדות אהרן ובכל סנהדרין נ"ד, ב': אל תטמאו סנהדרין פ"ח, א'. מכות כ"ד א':

נען, עזאיזט איין גרייעל: (כג) מיט קיינעם פיה זאָללסט דוא דיך פלייש־ליך פערמישען, דורך דאז־זעלבע אונריין צו ווערדען; אויך איינע פרויא זאָלל ניכט דעם פיה הינהאל־טען צור שענדונג, עז איזט איינע פערמישונג (דער נאטורארטען)· (כד) פעראונרייניגעט אייך ניכט מיט דיזען דינגען; דען מיט דיזען דינגען האבען זיך דיא פֿאָלקער

רש"י

תתן. זו היא מסירתו לכומרי': להעביר למולך. זו הבערת האש: (כג) תבל הוא. לשון קדש וערוה

תרגום אונקלוס

דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא הִיא׃ (כג) וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאֲבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ תִּבְלָא הוּא׃ (כד) לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל

באור

רמ"בן ז"ל לפי שהיה שכוב, והם גרמו לו התנועה להוציא זרעו, הן השוכבו', ולי ירא' שאע"פי שכאן לא יתכן לומר תשכב על הנבעל בעבור שמפורש משכב אשה, בא לוט דברה דרך מוסר שכבתי במטה עם אבי. ולא זכרה הבעילה, וכן ושכבה בחיקך (מלכים א' א'), על השכיבה אללו, וזה דרך כבוד, ובברייתא אמרו ר' עקיבא אומר ואת זכר לא תשכב, הרי זיה לא תשכב, כלומר בנפעל והרי זה גם אזהרה לנשכב, ואחשוב שמדרך פשוטי הכתובים בכל הפרשה ככתבה האזהרה על הזכר השוכב, והנקבה הנשכבת בכלל האזהרה, וכמו שאמר בסוף ונכרתו הנפשות העושות, וא"כ גם באזהרה זו כתב כן שתלאה בשוכב והנשכב בכלל האזהרה, וגם עליהן אמר קורא ונכרתו הנפשות העושות, אלא לפי שבכל האחרים הנשכבת נקבה הטפלה לזכר, וכאן שניהם זכרים חפשו רבותינו לסמוך גם אזהרת הנשכב על המקרא ואמרו שמלת תשכבייש לקרות תשכב בקמ"ץ ולידי׳: (כג) ובבל בהמה, לא אמר ואת כל ביאה או ואל כל בהמה, לפי שהשכיבה כולל שכיבת קרוב בשר, והכתוב מדבר בחייבי מיתה. דקדק לומר ובכל בהמ' שמדבר על הרביעה. וטעם ובכל לדעתי בין זכר בין נקבה, כי חייב בין כדרכה בין שלא כדרכ': וכמ"ש רמ"בם ז"ל אסורי ביאה פ"א ט"ז), וכן בין בא על הבהמה בין הביא בהמה עליו וא"כ בהמה זכר ונקבה בכלל: לא תתן, גם זה יתבאר (לקמן כ' ט"ו): לטמאה בה, לטמ' נפשו ולהשחיתה: ואשה לא תעמד, ברצון, ולא היה אפשר לומר תשכב בקל, שהרי היא הנשכבת, וכן לא היה אפשר לומר תשכב בנפעל, שהוראתו שלא ברצונה, ובאונס פטורה, על כן אמר לא תעמוד: לרבעה, לכונה זו תעמיד לפניה, שירבע אותה הבהמה, מלשון בהמתך לא תרביע כלאים (לקמן י"ט י"ט) והוא שפך בה זרע בהמה, ומלשון חכמים זמן הרביעה על הגשמי. ילמדנו שאינה חייבת אלא על אותו מעשה, ובכל העריות מזכיר השוכב והנשכב' בכלל, שעליהן עובדי', וקורא אני עליהן ונכרתו הנפשות העושות, (וכמ"ש פסוק כ"ג), לבד במשכב בהמה, שאין הבהמה בכלל הנפשות העושות, אם לא נאמר רק אזהרה לזכר השוכב עם בהמה, היינו אומרי' אין לנו אלא מה שפרט הכתוב, אבל אשה נרבעת אינה בכלל זה, לכן הוצרך לכתוב אזהרה גם עליה: תבל הוא, פי' רש"י ז"ל לשון קדש וערו' ונאוף וכן ואפי על תבליתם, ד"א תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה. ורא"בע ז"ל כתב אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמם יהלוך (תהלים כ"ח ט'), ובת"יו נוסף, ואמרו כי טעמה כמו השחתה, ולא ידעתי טעמם, כי השחתה משרש בלה, גם כל העריות משחתם בם, ואם בעבור שאינו מינו ולא תוליד, הנה גם בשוכב עם כלתו נאמר תבל עשו (לקמן כ' י"ב), גם רד"ק ז"ל בשרש בלל אמר תבל עשו בפלם תמם יהלוך מן מסם, ולפי שמבלבל זרעו עם מי שאינו ראוי להזדווג עמו אמר תבל, ואם כן הוא בכל העריות יאמר כן, ועוד אדבר על זה בעז"ה בפ' קדושי': (כד) אל תטמאו בכל אלה, האמורין בענין, לפי שלא נאמר טומאה רק באשת איש ובבהמה, למדך שכלן מטמאין הנפש: תטמאו, מן ההתפעל, אל תטמאו עצמיכם: כי בכל אלה נטמאו,

בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃ (כה) וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ מפטיר (כו) וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ (כז) כִּי אֶת־כָּל־הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא

תולדות אהרן ותטמא שבת ל"ג, א': ושמרתם סנהדרין ס, א': כי את וכו' שבת ל"ב, א'. יבמות כ"ז, א'. ב"ב פ"א, ב'. תמורה כ"ט, א':

תרגום אונקלוס

אִלֵּין אֲרֵי בְכָל אִלֵּין אִסְתָּאֲבוּ עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ (כה) וְאִסְתָּאֲבַת אַרְעָא וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ וְרוֹקִינַת אַרְעָא יַת יָתְבָהָא׃ (כו) וְתִטְּרוּן אַתּוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ (כז) אֲרֵי יַת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי אַרְעָא דִּי קֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתָּאֲבַת

תרגו' אשכנזי

פֿערונרייניגט, דיא איך פֿאָר אייך אויסטרייבע. (כה) דאז לאנד איזט דא־דורך אונריין געוואָרדען, איך האבע דיא מיסע־טהאטען דיא דארויף גע־שעהען זינד, געאהנדעט, אונד דאז לאנד האט זיינע בעוואָהנער אויסגעשפיען. (כו) בעאָבאכטעט איהר אלזאָ מיינע געזעטצע אונד מיינע רעכטע. אונד בע־געהט קיינע פֿאָן דיזען אבשייליכקייטען; זאָ וואָהל דער איינהיימישע, אלס דער פֿרעמדע, דער זיך בייא אייך אויפֿהעלט; (כז) דען אללע דיא אב־שייליכקייטען האבען דיא איינוואָהנער דעס לאנדעס

רש"י

וכאון, וכן ואפי על תבליתם [ישעיה י']. דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר

באור

בהן, על קצתן הוזהרו עליהן, כמו ארבעה שנזכרו באחרונה, אשת איש, ושריפת הבנים למ"ז וזכר ובהמה, וכן נדות אם ואחות מן האם: משלח מפניכם, לגבאי אשר אני מגרש מפניכם ואם בשעת הדיבור עדיין ישבו בארץ כבר שולחו קצתן לענים כמ"ש (פסוק כ"ח), גם נאמר על הגזרה שילאה כבר מפי עליון, כנזכר בסוף משפטים: (כה) ותטמא הארץ, גם תועבות מצרים דומים לתועבות אנשי כנען, אלא לפי שהכנענים הם יושבי הארץ הנבחרת להשראת השכינה גרמו טומאה גם לארץ, ולא תוכל הארץ לשאת אותם: ואפקד עונה עליה, כמו ואפקוד על עונה עליה, כאילו העון על הארץ, והשם פקד וגזר על העון אשר עליה שימוש ממנה, וכן ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד (זכריה ג ט), ומלת פקידה כמו ויפקד פקידים (בראשית מ"א ל"ד), שנופל על המנוי דבר על ענין מה, וכן פקד השם דבר שעל ידו יתום העון, ואחר ופירש מה פקד עליה, ותקיא הארץ את יושביה, כמו שמקיא דבר הנגעל בעיניו, כן הקיאה הארץ מתוכה את יושביה הנגעלים והמתועבים: (כו) ושמרתם אתם, ישראל היודעים את אדנים: התועבת האלה, למדך שכלן תועבות הן, ואם לא נכתב תועבה רק במשכב זכר: והגר, גר צדק שנכנס לברית, ועל כן הגר בתוכם. ופלשנוהו (כ"ג ע"ז כ"ט): (כז) כי את כל, כלומר מה שאמרתי שנטמאו הגוים בכל אלה, ושנטמאה הארץ, הוא בעבור שהמעשים הללו הם תועבות ולכן מטמאים הנפש ומטמאין הארץ: האל, כמו האלה, כמו הפס הפסה, ורבותינו ז"ל דרשו עליו: עשו אנשי הארץ אשר לפניכם, לפי שכבר אמר כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם, ועוד אנשי הארץ אשר לפניכם במשמע קודם להם דורות רבות, והלא הם אנשי הדור ההוא, אחשוב שכבר מדורות רבות הקיאה הארץ משפחות רבות מן הכנענים והרפאים שנתמלאה סאתם ממעשה התועבות הללו, והושיבה

הָאָֽרֶץ׃ (כח) וְלֹֽא־תָקִ֤יא הָאָ֙רֶץ֙ אֶתְכֶ֔ם בְּטַֽמַּאֲכֶ֖ם אֹתָ֑הּ כַּאֲשֶׁ֥ר קָאָ֛ה אֶת־הַגּ֖וֹי אֲשֶׁ֥ר לִפְנֵיכֶֽם׃ (כט) כִּ֚י כָּל־אֲשֶׁ֣ר יַעֲשֶׂ֔ה מִכֹּ֥ל הַתּוֹעֵבֹ֖ת הָאֵ֑לֶּה וְנִכְרְת֛וּ הַנְּפָשׁ֥וֹת הָעֹשֹׂ֖ת מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ (ל) וּשְׁמַרְתֶּ֣ם אֶת־מִשְׁמַרְתִּ֗י לְבִלְתִּ֞י עֲשׂ֨וֹת מֵחֻקּ֤וֹת הַתּֽוֹעֵבֹת֙ אֲשֶׁ֣ר נַעֲשׂ֣וּ

ת"א ולא תקיא שבת ל"ג, א': כי כל יבמות א', א' ובי"ר ב'. בכורות נ"ו, ב'. כריתות ב', א': התועבות שם שם: ונכרתו קדושין נ', ב'. ב"ק ל"ב, א'. מכות כ"ג, א'. כריתות ב', ב': ושמרתם מ"ק ה', א'. חגיגה י"חי א'. יבמות כ"א, א'. שבועות ז', ב': לבלתי חגיגה י"א, ב'. שבועות שם:

תרגום אונקלוס

אַרְעָא׃ (כח) וְלָא תְרוֹקֵן אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דִי רוֹקֵינַת יָת עַמָּא דִי קֳדָמֵיכוֹן׃ (כט) אֲרֵי כָּל דִּי יַעֲבֵיד מִכָּל תּוֹעֵבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצְיָן נַפְשָׁתָא דְיַעַבְדוּן מִגּוֹ עַמְּהֶן׃ (ל) וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּימוֹסֵי

תרגום אשכנזי

פֿאַר אייערער צייט בעגאַנגען, אונד דאז לאנד איזט דאדורך אונריין געוואָרדען. (כח) דאמיט דאז לאנד אייך ניכט אויסשפייע, ווען איהר עס פֿעראונרייניגט, זאָ וויא עס דאז פֿאָלק אויסגעשפיען, דאז פֿאָר אייך דארין געוועזען; (כט) דען ווער פֿאָן דיזען אבשייליכקייטען איינע בעגעהט; דיא פערזאָנען, דיא זאָלכעס בעגאַנגען, זאָללען אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען; (ל) בעאָבאכטעט אלזאָ וואס איך אייך פֿאָרשרייבע, קיינעס פֿאָן דען אב־

רש"י

מאום שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקין לשון ריקון מריקה עצמה מהם: (כט) הנפשות העושות. הזכר והנקבה במשמע: ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם

באור

אחרים תחתיהם, כמו ואחר נפוצו משפחות הכנעני (בראשית י' י"ח), שהן חמשה האחרונים עקרי סיני אמרי חמתי וארודי, שירשו פלשתים מזרע מצרים את עריהם כמו שהוכחנו בפרושנו לספר בראשית, וזהו שספר הכתוב כאן והודיע שגרושי האומות ההם היו בעבור שטמאו הארץ בתועבות הללו: (כה) ולא תקיא הארץ אתכם, עם הכלל ידבר, שלא ילכו בחוקות התועבות הללו, שתהיה הרצועה מותרת להם בעלת אלהיהם ושריהם. כי תקיא אותם הארץ, כאשר קאה לגוי אשר לפניהם, ואני לא חפלתי בזה, כי בכם בחרתי להיות לכם לאלהים ולהושיב אתכם בארץ הזאת המוכנת להשראת השכינה לטוב לכם ולכל עמי הארץ, וכמו שאמר שלמה בתחנתו, ואם תגלו ממנה אפסית מועדות בארץ. אין מקדש ואין חזון ואין עוד גדולות ונוראות, ובפרשת קדושים פירש הדבר ושמרתם את כל חקותי וגו' ולא תקיא אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה (לקמן כ' כ"ב) כלומר הארץ שאני נותן לכם למען תשבו בה לשמור תורותי ושאשכון בתוכה. וממה שכתב רמ"בן ז"ל בענין זה (פסוק כ"ה) יתבאר פרושנו בפסוק זה: (כט) כי כל, עתה פירש דין היחיד, שאם ימצא אחד ביניהם אשר יעשה אחת מכל התועבות הללו, אע"פי שלא על כל העדה יקציף, ולא יגרום שתקיא הארץ את יושביה, עונש היחיד הזה הוא שתכרת נפשו מקרב עמו, ותבינו כי גדולה העבירה הזאת בעיני שהיא גורמת הכרת' הנפש, ושאם תתפשט לחוק בכל העדה ואין מוחה בידם תטמא הארץ ותקיא אתכם: ונכרתו, יש דעות רבות בפי' ענין זה, ונדבר על זה בעז"ה (לקמן כ' ב' וכ"ב ל'): הנפשות העשת, הזכר והנקבה במשמע, לשון רש"י ז"ל, וכבר רמזנו על זה (פסוק כ"ג): (ל) ושמרתם את משמרתי, הדברים שצויתי לכם למשמרת, תשמרו אותם, ועם הב"ד ידבר, תשגיחו על עמי, ולא תניחם להמשך אחר חקות מצרים וכנען לחוקק חקים כאלה באלי, אלא כמו שאמר ושמרת'

לִפְנֵיכֶ֑ם וְלֹ֥א תִֽטַּמְּא֖וּ בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ פ פ פ

יט (א) וַיְדַבֵּ֥ר יְהֹוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (ב) דַּבֵּ֞ר אֶל־כָּל־עֲדַ֧ת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל וְאָמַרְתָּ֥ אֲלֵהֶ֖ם קְדֹשִׁ֣ים תִּהְי֑וּ כִּ֣י קָד֔וֹשׁ

ת״א קדשים עקדת שער כ״ד:

תרגום אשכנזי מלת

שייליכען געזעטצען אויס צו איבען דיא פֿאָר אייך אויסגעאיבט וואָרדען; פֿעראונרייניגעט אייך ניכט דורך דיאזעלבען. איך, דער עוויגע, אייער גאָטט, (בעפֿעהלע אייך דיזעס)!

יט (א) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פֿאָלגט. (ב) רעדע מיט דער געמיינע דער קינדער ישראל׳ס, זאגע איהנען נעמליך: איהר מיסט הייליג זיין; דען איך, דער עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

תּוֹעֲבָתָא דִּי אִתְעֲבִידוּ קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:

יט (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא

רש״י

אני ה׳ אלהיכם. הא אם תטמאו אינו אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני ה׳ אלהיכם:

חסלת פרשת אחרי מות:

יט (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה [ויקרא ד׳ ת״כ]: קדושים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה [ויקרא ד׳] אשה זונה וחללה [ויקרא כ״א]

באור

אתם את חקותי ואת משפטי (פסוק כ״ו). והוא לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם שלא תעשו חקים של תועבות כאלו. וזה על הכלל, כי קביעות חקים במדינה מסור ביד זקני העם ושופטיו. ופירש״י ז״ל ושמרתם את משמרתי, להזהיר ב״ד על כך ויפה פי׳: ולא תטמאו בהם. אפשר שהיא אזהרה על היחיד העובר בסתר, ואם הוא על הב״ד, יזהיר בעבור טומאת הארץ שאם יטמאו בהם תטמא הארץ, כנ״ל (פסוק כ״ח): אני ה׳ אלהיכם, פרשנו בראש הענין:

יט (ב) עדת בני ישראל, מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל, מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. מפירש״י ז״ל. וכן הוא בת״כ. ולדעתי הטעם לפי שכל המצות שנאמרו בפרשה זו עד וידבר הסמוך, כל ישראל חייבין בהן. ולא נתייחד בה מצוה לכהנים לבדן. ולפי שהן גופי תורה, ורובם נוהגים בכל שעה לשמרם ולעשותן, נאמרה בהקהל, ואמר עדת ישראל, כי מלת עדת נופל על הכנסיה כלה כשמתכוונין כלם לדבר אחד ועל דעת אחת כמו שבארנו (פרשה ד׳ י״ג), קדשים תהיו, מלת קדושה היא ההתעלות על דבר הפחות ממנו. ויש קדושות הרבה, כי הנזור מן התאות הנקלות מאד. כמו תועבות הזמה, והמאכלים האסורים, נקרא קדוש, שנא׳ והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה׳ (לקמן כ׳ כ״ו), וזה כתוב בסוף העריות ומאכלות אסורות. ויש מתקדש מאלה, ויצרו קשה במותר לו, שטוף בביאת נשיו הרבות. ויהיה בסובאי יין ובזוללי בשר, וידבר דברי נבלה, ורמב״ן ז״ל קראו נבל ברשות התורה, ויש מתקדש גם מאלה, ויולי׳ זמנו בדברי חול וכל ענייניו לאסוף ולכנוס ועל עבודה רבה אשר לו. וימעט׳ בהגיון תורה ומחשבו׳ אמת, וכן יש קדושה למעלה מקדושה, עד שאפשר שיזכה להתקדש למדי, עד שלא יחוש לכל מקרי העולם הטובות והרעות, כי לבו קדוש ומתרומם על הכל. ודבק באלהיו, וכמו שזכרה תורה (פרשה כ״א ו׳), וגם אפרש בעז״ה, ולכן סתמה תורה ואמרה קדושים תהיו, כל אחד כפי כחות נפשו, יהיה פרוש ונבדל מפחיתיות יצרו הרע בטבעו, ויתגבר ויתרומם עליו. ויפה פירש״י ז״ל קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, פי׳ דבריו לפי שהעריות יצר לב האדם נוטה אליו מאד, מי שפרוש

גאָטט, בין היילִיג. (ג) איי יעדער האבע עהרפורכט געגען פאטער אונד מוטטער, אונד בעאָבאכטע מיינע רוהעטאגע, איך דער עוויגע, אייער גאָטט!

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ג) אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ

תולדות אהרן איש אמו יבמות ה', ב'. קדושין ל"ט, א'. ב"מ ל"ב, א'. כריתות כ"ח, א': שבתותי בבת ס"ט, ב'. יבמות ו', א':

רש"י

וגו' אני ה' מקדשכם [שם]. ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו. [שם] קדושים יהיו. אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו. ומדרשו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה [ת"כ קידושין ל"ט]: אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמרו. סמך שבת למורא אב לומר לך אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני ה' אלהיכם. אתה ואביך חייבין בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי [יבמות ה']. איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ג) גְבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי

באור

מהן, כידוע שיש בו כח קדושה ורוממות, ולכן נכתב קדושה אצל עריות, וכן יתקדש מאמר הפחיתיות שהילד נוטה עליהן: כי קדוש אני ה' אלהיכם. כאמרו והלכת בדרכיו (דברי' כ"ח ט'), ואמרו ז"ל מה הוא קדוש אף אתה היה קדוש, ולכן הוא מצוה שתומה כי כוללת מיני קדושות רבות כמו שאמרנו, וכל אחד מישראל חייב בקדושות המפורסמות בתורה, כגון קדושת העריות, וקדושות המאכלות אסורות, ואותן שאינן מפורשות נכללות במאמר קדושים תהיו. וחייב בהן כל אחד כפי כח נפשו, והקדושה דרך השם היא, לא בעבור דברים שהן פחיתיות כי הוא בורא עד מרום וקדוש, נעלה לאין חקר גם מדרכי הקדושים, אלא אע"פי שעשה הכל בחכמה, ויסד בכל הדברים חקות קבועות, גם בקדש דרכו לעשות נפלאות נגד חקות הטבע, כמו שעשה רבות למען ישראל במצרים ועל הים ובמדבר גם בארץ ישראל, וככה חייבים אתם להתקדש במחשבה ובמעשה נגד טבע לבבכם, לשמור תורותי ומצותי שהן בקדש. על כן אמר אלהיכם כמו אנכי ה' אלהיך, ובארנוהו בהחבור דפי' ה' את הלאה (פרש' ט"ו א'): (ג) איש אמו ואביו תיראו. החל בעיקר הראשון שידיעי כי האדם נברא בצלם אלהים, ושאין לדתו מקרה כלדת הבהמה אלא בהשגחת השם, שחבר נשמה עליונה בגוף, להיות נפש חיה תחת השמש, וזהו תקוה, בין בעיה לו בין בלב לו, כי יש תקוה ואחרית לנפש האדם, ויום הגמול על כל דרכי האדם ומעשיו. ולפי שאבותיו היותין בילידתו. ועל ידם נעשה החפץ העליון, וכמו שאמרו קדמונינו ז"ל לכן חייב במורא ובכבוד. אבל המכחישים במעלת אבות האדם ובהשגחת יולדו עליו, אין מקום לכל התורה ולכל המצוה, גם לא יירא את אבותיו משקול דעתו, כי אין דעת האדם מכרעתה, כלם נאמר יירא ויכבדם לפי שילדוהו וגדלוהו והטיבו עמו, לא יקימנה רק מי שהיו חיים טובים, אבל בני עניים העטופים ברעב מנעוריהם, וכאשר גדלו שאחוז אבותם מעל פניהם, ומתגוררים באלנות בחוסר כל ובוזזים מות מחיים, איזו טובה יכירו לאבותם, ויאמרו [illegible] כוונו. ואוי לנו כי ילדוני. אבל היא מצות ה' בדרך הקדש, על כן אמר בדברות שניות כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך (דברים ה' ט"ז), כלומר לא משקול דעתך. אלא בעבור שצויתיך לעשותה, ולפי שקדושת המחשבה הזאת, יסוד התורה והמצות כלה, הקדימהו לכל, וכן הזכיר בה ואהבת לרעך כמוך ושם אפרש: איש, כל איש מכם תיראו אביו ואמו, וזה לפי פשוטו. כפירש"י ז"ל וגם יש בו מדרש חכמים הובא בפרושו: תיראו יראת כבוד כמו שפירש"י ז"ל איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו, כמו את ה' אלהיך תירא (דברים י' כ), שמדבר על יראת רוממות, וכאמרם ז"ל הקיש מורא אב ואם למורא המקום. וכבר יהדנו בס' בן נעיל (בית א' חלון ע') שכל לשון מורא שאין לפניה או לאחריה אות מ"ם. כלם על יראת כבוד ורוממות: ואת

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ד) אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

(ד) האלטעט אייך ניכט צו דיא געטצען; אונד מאכט אייך קיינע אבגאטטער אויס ערץ. איך, דער עווי־

תולדות אהרן אל תפנו שבת קמ"ט, א':

תרגום אונקלוס

שַׁבַּיָא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ד) לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן

רש"י

ולא יסתיר את דבריו. ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא [ב"מ ל"ב קדושין ל"א]: (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם [ת"כ] אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחלתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך [שמות כ'] לא שלך

באור

שבתותי תשמרו, וזהו העיקר השני, שידעו כי השם ברא את העולם מאין בכחו הגדול, ונתן לכל דבר חוקו כפי משפט חכמתו, ולכן אם ירצה יוכל לשנות מעשיו, והן הן דרכי הנפלאות לעינינו, כי מה' לא יפלא דבר, ומי שמכחיש בזה כופר בתורת ישראל. שאמיתיה נוסדות על הנפלאות. והעיקר תלוי השבת, כי אות היא כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וכמו שאמרו (חולין דף ה' ע"א), גם כל המועדים נצטוו על זכר נפלאותיו אשר עשה, ולכן אמר איש אמו ואביו תיראו סמך ואת שבתותי תשמורו, וכן הוא בעשרת הדברים: תשמרו, במחשבת הלב, וכן כל שמירה שבמקרא, כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז י"א), ויורה על חביבות הדבר, כמי ששומר הונו שלא יאבד, כן האדם שומר בלבו מה שחושקה נפשו בו, והשומר עושה, כדרך ושמרתם ועשיתם (דברים ד' ו'), ומורא האבות במחשבת הלב, גם במעשה לא יסתור דבריו ולא יבזהו וכיו"ב, וכן שמירת השבתות במחשבת הלב, גם במעשה שלא יחלל אותם: אני ה' אלהיכם, אני יצרתי עולמי בחכמה. ואני יצרתי רוח אדם בקרבו. ולפי שאני אלהיכם עושה נפלאות לעיניכם. וקדשתי אתכם לי צויתי אתכם לקדש שבתות, ולירוא האבות: (ד) אל תפנו אל האלילים זהו העיקר השלישי, שידעו רוממות השם כי טוב וקדוש הוא. ויאמינו בו בדרך אמת, ואל יתפשטו במחשבתם לפנות אחרי האלילים, ומלת אלילים הכפל מן אל, ונופל על כל דבר שאינו בתכליתו ואין בו מועיל. וראיה מן רופאי אליל כלכם (איוב י"ג ד'). על כן הוא אחד משמות הע"ז, כמו כי כל אלהי העמים אלילים (תהלים צ"ו ה'). ועל כן אחשוב שאין האזהרה הזאת לבד על עבודת אלילים, דא"כ אין מקומה אחר מורא אבות ושבת, אבל כוללת גם קדושת מחשבת אדם באמונתו, שיהיה הכל בדעת נכונה כפי הדעות שקבל מפי התורה והנביאים והחכמים ובתולדות האמונות שיוציא מהן בשקול דעתו, ולא יפנה לבבו אחר ההבלים ודברי סכלות שיאמינו בהן הסכלים ועקשי לב, ובכלל זה כל ההבלים שיקראו בלועז (אבערגלויבען), שאין להן יסוד בדעת האדם, והדבק בהן לסוף יחשוב תועבה על ה', כמו שיתבאר. וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל אל תפנו, אל מדעתכם: תפנו. בלב, כמו ואם יפנה לבבך (דברים ל' י"ז), אשר לבבו פונה (שם כ"ט י"ז): ואלהי מסכה לא תעשו לכם. מסכה היא של כסף וזהב שהם נתכים בדפוס, והן צלמים, ובכר מסכה ולא פסל עץ ואבן, וכמו שנזכר בעשרת הדברים, כי שם יזהיר על ע"ז במורה וכאן בא על דעת המקדש שמזהיר על מחשבת אלילים, שבכללן דמיונות והבלים, ולפי שרוב העם לעשות דמות כרובים מזהב, שלא ידמה איזו מחשבת הבל, ויעשה מסכה לשם גבוה על כן הזהיר על המסכה. וכל שכן פסילי עץ ואבן, ויתפרש מלת לכם כפשוטו, אע"פ שכפי מחשבתו עושה לכבוד השם, וכן אלהי מסכה לא תעשה לך (שמות ל"ד י"ז), עם הימין בה' ידבר. וסמך לו שמירת שבת ומועדים כמו כאן, וכן לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג). הכל על טעם אחד, ומהמקרא זה אנו למדין שהפונה אל מחשבות הבל, לסוף יתפשט גם בעיקר ויעשה מסכה, וקרוב לזה אמרו רבותינו ז"ל בגמ', גם רש"י ז"ל פירש תחלתן אלילים הם, ואם

(ה) וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ (ו) בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ (ז) וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא

ת"א לרצנכם זבחים נ"ז, א'. מנחות ק"י, א'. חולין י"ג, א' וכ"ט, א': ביום פסחים נ', א'. מגלה כ', ב': והנותר זבחים כ"ח, ב' וכ"ט, א': לא ירצה פסחים ט"ז, ב'. יומא ז', א':

גע אייער נאָמט! (ה) ווען איהר פֿריידענמאהל דעם עוויגען צו עהרען האלטעט, זאָ האלטעט עס זאָ, דאס עס אייך צור גנאַדע אנגענאָממען ווערדע. (ו) אן דעם טאגע אייערעס פֿריידענמאהלס, אונד טאגס דאראויף, מאג דאפֿאָן געגעססען ווערדען; וואס אבער ביז צום דריטטען טאג איבריג בלייבט, ווערדע פֿערבראננט. (ז) האט אבער אם דריטטען טאגע נאָך דאפֿאָן געגעססען ווערדען זאָללען; זאָ איזט עס פֿערוואָרפֿען, אונד ווירד ניכט צו גנאַדען אנגענאָממען.

תרגום אונקלוס

ודחלן דמתכא לא תעבדון לכון אנא יי אלהכון: (ה) וארי תכסון נכסת קודשין קדם יי לרעוא לכון תכסנניה: (ו) ביומא דיתנכס יתאכל ומיומא דבתרוהי ודישתאר עד יומא תליתאה בנורא יתוקד: (ז) ואם אתאכלא יתאכל ביומא תליתאה

רש"י

ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו ונומר. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר אם נדר או נדבה זבח קרבנו וגומר [ויקרא ז']: לרצונכם תזבחוהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצונכם. אפיי"זימנטו Apaisement, בעזענפֿטיגונג, פֿערזאָהנונג זהו לפי פשוטו. ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט [חולין י"ג]: (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו

באור

אתה פונה אחריהם, סופך עושה אותם אלוהות: אני ה' אלהיכם, כנגד מתחשבות כל חושב, גם דבר סיני לא לאיתם כל תמונה: (ה) וכי תזבחו, זהו העיקר הרביעי, על קדושת המצות, שידעו כי מעשיהן כשגגים המיוחסים הללו בעלמן כשנעשים בחולין, ולכן יעשום בדעת נכונה ובהדרת קדש, ובכל המצות עיקר הכל כונת הלב והמחשבה הנכונה, כאמרם ז"ל רחמנא לבא בעי, אבל לפי שאין בכלן גם אחת שתפסל בכוונה של הבל או שיענש על המעשה בעבור גנות המחשבה לבד הפגול, שאם חשב בקרבנו מחשבת חוץ לזמנו האוכל ממנו אפי' בזמנו חייב כרת, לכן זכר אותה כאן בעניני הקדושות: זבח שלמים, מפירש (לעיל ג' א'), ודין פגול ונותר נוהג בכל הקרבנות, אבל זכר שלמים, מפני שנאכל לבעלים ולכל אדם ובכל העיר, גם קלים מקרבן תודה, שאינו נאכל אלא ביום קרבנו, ויבוא להדמותן לבשר חולין, על כן הייב כאן על אכילתן כרת אם חשב לאכלן חוץ לזמנו, וכל שכן תודה, ויוגד קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים: לרצונכם תזבחהו, תהא כוונתכם שיהא נרצון לכם, שתעורר לה' הנחתכם, ותכונו גם בקדושה כמצות ה' המפורש בכתוב הסמוך, וכן יקריב אותו לרצונו לפני ה': ומבואר למעלה (פרש' א' ג'), וכן פירש"י ז"ל: לרצנכם. אפפאליזימינ"טו בל"עז, [כמו (אפאייזעמענט, בל"א בעזענפֿטיגונג, וואָהלגעפֿאללען)], זהו לפי פשוטו, אבל רש"בם ז"ל פי' לרצונכם, שיהא תמימים לסמיכה ולכל משפטיו של קרבן וכיוצא מפרש והולך, ואיני רואה שנזכרו בענין זה: (ו) ביום זבחכם יאכל, והו פירוש של לרצונכ' תזבחוהו, שתחשבו בלבבכם כששחט בדרך הקדש לאכול הבשר ביום זביחתו, או ממחרת אם אינו יכול לאכול כלו ביום ההוא, אבל הנותר ממנו עד יום הג' אע"פי שעודנו טוב להאכל, לא יאכל עוד ממנו, כי ישרף באש, זהו פשוטו של מקרא, וכן אמרו רבותינו ז"ל, שלא בא ללמד אלא שלא תהא זביחתי אלא ע"מ לאכול ממנו תוך הזמן הזה, שאם לקבוע להן זמן אכילה כבר נאמר ואם נדר או

יֵרָצֶה׃ (ח) וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי אֶת־קֹדֶשׁ יְהֹוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ (ט) וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃

ת״א ואכליו זבחים כ״ה, ב׳. תמורה ג׳ א׳. כריתות ה׳, א׳: קדש זבחים כ״ח, ב׳. ומ״ד ב׳: לא תכלה שבת כ״ג, א׳. חולין קל״ז, ב׳. תמורה ו׳, א׳ נדרים ו׳ ב׳: לקצר חולין קל״ח, א׳:

(ח) ווער דאפֿאָן איסט, האט זיינע שולד צו טראגען, דען ער האט איין הייליגטהום דעם עוויגען ענטווייהט; דיאזועלבע פערזאָן, זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (ט) ווען איהר אייער פֿעלד ערנדטעט, זאָללסט דוא דאז ענדע דיינעס פֿעלדעס ניכט פֿאָללענדס אבערנדטען; אויך וואס איינצעלן

תרגום אונקלוס

מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא׃ (ח) וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַיְיָ אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ (ט) וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ

רש״י

ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו [ויקרא ז] וגו׳ תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת״ל והנפש האוכלת ממנו עונה תשא (שם) ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: פגול. מתועב כמו ומרק פגולים כליה [ישעי׳ ס״ה]: (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו [זבחים כ״ח] שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדה (ת״כ): ולקט קצירך. שבולים הנושרים

באור

נדבה וגו׳ (לעיל ז׳ ט״ז): יאכל, מלוה מן המובחר: וממחרת, אם לא יכלת לאכלו כלו ביום ראשון, ומלת מחרת אינו נופל רק על היום בעוד השמש במרומים, אבל יום הנאמר בקרבנות כ״ד שעות, לכן ביום נכנס עם הלילה שלאחריו, ולא כן מחרת, וכבר דברנו על זה (לעיל ז׳ ט״ז): באש ישרף. בבקר של יום השלישי: (ז) ואם האכל יאכל, כבר נאמר כן בפרשת צו (שם י״ז) ושם פרשנוהו, והוכחנו שכפי פשט הכתוב אינו מדבר אלא במחשב בשעת שחיטה לאכול מזבחו ביום השלישי, ואז פגול יהיה. והאוכל ממנו אפי׳ תוך זמנו חייב כרת, וכן כאן שאמר ואם האכל יאכל ענינו ואם נזבח להאכל ביום השלישי, וזה הפך מן הכתו׳ שלפניו שאמ׳ שיזבחוהו להאכל ביום זבחו וממחרת, אלא לפי שכבר נאמר שם, אמרו רבותינו ז״ל אם אינו ענין לחוץ לזמנו, תנהו לחוץ למקומו, אם חשב כן בשעת זביחה הרי הוא פסול, והטעם הבדיל אכילת בשר קדש מאכילת בשר חולין בקביעת זמן אכילתו, ובקביעת מקום לשחיטתו ולאכילתו, לכן מחלל בזמן ובמקום: פגול. פרשנוהו (שם שם): לא ירצה, לא יעלה לרצון לפני ה׳, ולא יהיה לרצונכם: (ח) ואכליו עונו ישא. אע״פ שלמדנו מכאן חוץ למקומו באם אינו ענין, אין אוכליו בכרת, כמו שלמדו רבותינו ז״ל מן המקרא. אבל הכתוב הזה מדבר על האוכל נותר ביום השלישי, ובאוכל פגול תוך זמנו, סתם ואמר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא, ולמדו מכאן עון עון שחייב כרת: ואכליו, לפי פשוטו כל אחד מאכליו עונו ישא: עונו, שחשב רעה על מצות השם, והקל בקדשו, וכבר פרשנו מלת עון (לעיל ד׳ א׳): קדש ה׳ חלל, דמה במחשבתו כמו שאין רע לאכול בשר חולין ימים רבים, כל זמן שהוא טוב למאכל, כן בשר קדש, וזהו קדש ה׳ חלל, ולכן ונכרתה: (ט) ובקצרכם את קציר ארצכם, זהו העיקר החמישי יזהיר על קדושת הארץ, גם בדברי חול, כאשר יקצרו את קצירם, יעזבו בהן לעניים, ודבר זה נוהג רק בארץ אשר השם שוכן בה, כמו שצוה והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ וגו׳ (לקמן כ״ה כ״ג), כן צוה על תבואת הארץ לתת מהן מתנת עניים, ומלת בקצרכם, פעל מן הקל, והי׳ ראוי להיות הקוף בקמץ קטן, כמו שאמר ראב״ע ז״ל: הציר, התבואה כשהיא בשולה וראויה להקצר נקראת קציר: לא תכלה, כמו ויכל משה את המלאכה (שמות מ׳ ל״ג), שהוא גמר הדבר, וכן לא

(י) וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (יא) לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ

תולדות אהרן לא תעולל פאה י', ב'. חולין קל"א, א': לא תלקט גיטין י"ב, א'. חולין קל"ה, ב' וקל"ד ב': תעזב יומא ל"ט, ב'. ב"ק ל"ד, א'. תמורה ו', א': לא תגנבו ב"מ ס"א, ב'. סנהדרין פ"ו, א': ולא תשקרו ב"ק ק"ה, ב'. שבועות כ"ו, א':

פאַי דער ערנדטע אבפעללט ניכט אויפלעזען. (י) אין דיינעם ווייגבערגע זאָללסט דוא קיינע נאכלעזע האַלטען, אונד דיא איינצעלנען טרויבען דיינעס וויינבערגס ניכט אויפלעזען; דעם ארמען אונד דעם פרעמדען זאָללסט דוא זיא לאססען, איך, דער עוויגע, אייער גאָטט! (יא) איהר זאָללט ניכט

תרגום אונקלוס

לְמֶחְצַד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט: (י) וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנַיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (יא) לָא תִּגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ:

רש"י

בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט [ת"כ פאה ח']: (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף [פאה ז']: ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואינו גובה מכם אלא נפשות שנ' אל תגזול דל וביה' [משלי כ"ב] כי ה' יריב ריבם וגו': (יא) לא תגנובו. אזהר' לגונב ממון לא תגנוב בעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת ב"ד: לא תכחשו.

באור

תכלה לגמור הקציר כלו לעצמך, אלא הנח ממנו חלק לעניים, והחלק הזה יהיה בפאת השדה, באחת מפאותיו, שאלן סוף שדה הן, וזה ההבדל שבין רוח ובין פאה, אנו אומרים רוח צפון רוח דרום, ואנו אומרים פאת צפון ופאת דרום, רוח צפון הוא צד צפון, כי העומד באמצע השדה משם מתחילין ארבע הרוחות, ע"ד משל כלפי פניו רוח מזרח, וכלפי אחוריו רוח מערב, ומשם הרוחות הולכים ומתפשטי' תמיד, אבל פאת צפון הוא קצה הצפון של הדבר ההוא, ולכן פאת שדך הוא סוף השדה, ואילו אמר לא תקציר פאת שדך, הייתי אומר שצריך להניח לארבע הרוחות שביב השדה כלה בסופם, כמו לא תקיפו פאת ראשכם שכולל הפאות כלם, עכשיו שאמ' לא תכלה שהוא גמר הקציר, למדנו שקוצר הכל לבד המעט שמניח בפאה אחת, כך נראה לי, ובת"כ אמרו אין פאה אלא בסוף: שדך, לכל שדה ושדה חייב להניח פאה: לקצר, לא תגמור עם קציר הפאה אלא הנח הפאה במחובר, ורבותינו ז"ל בת"כ ובתלמוד (שבת דף כ"ג ע"ב) נתנו טעמים למה למדה תורה להניח פאה בסוף השדה: ולקט קצירך, שבלים הנופלים בשעת הקצירה אחת או שתים, שאינן נלקחים עם האלומות, אלא נלקטין אחד אחד, וזהו לשון לקיט', כי המאסף אוסף מלא חפנו, וכן ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: (י) וכרמך לא תעולל, לא תטול עוללות שבה, אמרו חכמים איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף, ופרשוהו בתוספתא, וכתב הרמב"ם ז"ל (הלכות מ"ע פ"ד י"ח) למה נקרא שמו עולל, מפני שהוא לשאר האשכולות כעולל לאיש, וידאה שמדרך הבוצר להניח העוללות, ואחר גמר הבציר ישוב לקחת העוללות, והשני נקרא מעולל, וזהו שכתוב כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך (דברים כ"ד כ'), כמו אחר בצירך, שאם קיחת העוללות בכלל הבציר, היה אומר ולא תבצור עוללו' כרמך, אבל בהיותו מעשה בפני עצמו לא יפול עליו לשון בצירה, אלא לשון מעולל, וכן עולל יעוללו כגפן שארית ישראל (ירמיה ו' ט'), ומפירש אם בוצרים באו לך הלא ישאירו עוללות (עובדיה א' ה'), וכן ויעללוהו במסלות (שופטים כ' מ"ה), שהיה מנית אחר ההרג הרב הראשון. וכן כעוללות אם כלה בציר (ישעיה כ"ד י"ג), וזהו וכרמך לא תעולל: ופרט כרמך, גרגרי ענבי' הנופלים מן האשכול בשעת בצירה, והוא לשון כלל ופרט שבדברי חכמים, כי באשכול גרגירים רבים, ולא קראו לקט שהרי אמר לא תלקט, לפי שבתבואות כל שבלת יחידי, אבל זו שקבוע באשכול יש לה שם פרט בעודה בו כנגד האשכול כלו, ולוה שאם יפול הפרט, לא ילקט אותה,

בַּעֲמִיתוֹ׃ (יב) וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי

שטעהלען; אייך איינער דעם אנדערן ניכטס אבלייגנען, אונד ניכט ליגען. (יב) איהר זאָללט בייא מיינעם נאמען ניכט

תולדות אהרן ולא תשבעו שבת ל"ב, א'. שבועות כ', ב' ול"ו ב':

תרגום אונקלוס

(יב) וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וּתְחַל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא

רש"י

לפי שנאמר וכחש בה [ויקרא ה'] משלם קרן למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל לא תכחשו [ב"ק ק"ט]: ולא תשקרו. לפי שנאמר ונשבע על שקר [שם] ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מנין ת"ל ולא תשקרו: לא תגנבו ולא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא [שמות כ'] יכול לא יהא חייב

באור

נגביר מכאן ונגביר תכאן: לעני, שרשו ענה וכן ענו משרש זה, והענין אחד שנפשו נענ', אלא שענו הוא בדעתו. ועני גם בעבור דלותו ושפלותו: ולגר, זה גר צדק ואע"פי שלא נאמר הגר אתכם, למדוהו בת"כ מתקרא ללוי לגר ליתום ולאלמנה מה לוי בן ברית אף גר בן ברית: תעזב אתם, שב על כלם על פאה ולקט ופרט ועוללות: תעזב, הנח לפניהם והם יבוזו: אני ה' אלהיכם, מקדש אתכם בגלותי יותר מכל העמים: (יא) לא תגנבו, זהו העיקר השני, והוא על דברים שבין אדם לחברו. שיתקדשו מדרכי התאוה והחמדה, ויתדמו לדרכי השם ב"ה, שהוא צדיק וישר, ולא עולתה בו וכמו שירמוז: לא תגנבו, בממון הכתוב מדבר, ולמד מענינו, ולא תגנוב שבעשרת הדברים למד גם הוא מענינו שמדבר גם על גונב נפשות וטעם שנכתבו האזהרות בכתוב זה לשון רבים. לדעתי כנגד עשיר ורש יחד. שגם רש אין לו כל מוזהר עליהן, גם אם העשיר אינו מקפיד, כי המעשים בעצמן מאוסים בעיני ה', וכן תוזהר לגנוב את שלו מן הגנב, אע"פ שנוטל את שלו. אלא צריך שיוציאנו מתחת ידו במשפט, וכן אמרו בת"כ בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאחר הגנב שלא תראה גונב: ולא תכחשו, כבר פרשנו (לעיל ה' כ"א). כגון שתבע ממנו פקדון או מלוה או אבדה, והלה אומר לא היו דברים מעולם, ושם שני מיני כחש, האחד אחריו אות בי"ת והשני אחריו למ"ד. וכל שמכחש את חבירו בשקר נקרא מכחש, אבל רשב"ם ז"ל פי' לא תכחשו, כפירת ממון המופקד בידו כדכתיב וכחש בה לא תשקר ממון שהלוהו. ותמה אני עליו כי בפירוש כתוב וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד וגו' (לעיל ה' כ"א), ותשומת יד שותפות בת"ומ או מלוה, ועיקר כדברנו ולא תכחשו אפי' כחש לו חברו במלוה, ויש ללוה פקדון ביד המלוה, אל יאמר אכחש גם אני בפקדון, ואשתלם ממנו מה שהלויתי לו, אלא לא תכחשו. הודה לו על הפקדון, ומיניה הוציא ביד ב"ד: ולא תשקרו, השקר כולל כל מה שהוא נגד דרך האמת, כמו שקר שנאתי ותורתך אהבתי (תהלי' קי"ט קס"ג). דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (שם שם כ"ט), ועל מי שאינו נוהג עם חברו כהוגן, הולך עמו בשקר, כמו אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ"א כ"ג), שתלך עמי בדרך שקר להיות כפוי טובה, ושהוא בבנין הכבד ענינו שעושה שקר בדבר פיו, כמו ולא אשקר באמונתי (תהלים פ"ט ל"ד), וכן כאן אם הבטחת לחברך באמונתך, לא תשקר באמונתך ובדברך, או שמכר לו יין באמונה, לא ימהלנו במים, וכן כל כיוצא בזה. ונכתב לשון רבים, שלא ישקר הוא במשקר בו: איש בעמיתו. שב על כחש ושקר, ויהלת בעמיתו בארכוהו (שם שם): (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר, כולל כל האמורים, שאם תגנו על גנבה, או על פקדון ותלוה, ועל כל דבר שקר שיעשה לו, לא ישבעו לשקר. וכן כתוב ונשבע על שקר (לעיל ה' כ"ב), כי השקר כולל כל מה שהוא נגד דרך האמת. וכשנשבע לקיים השקר שהוא עושה, כגון נשבע שלא גנב, שלא הפקיד אתו שלא הלוהו שלא הבטיח לו כך או כך, הוא נשבע לשקר. וטעם תשבעו בנפעל פרשנוהו (לעיל ד' ד'), וכשכחש ונשבע, או ששקר ונשבע עובר שתים, וכמו שכתב רמב"ם ז"ל (הלכות שבועות פ"א): בשמי, מפורש במקום אחר שהשבועה היא בשם ה', כאמרו שבעת ה' תהיה בין שניהם, ובשמו תשבע (דברים י' כ'). ולמה נאמר כאן בשמי. אמרו רבותינו לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, יכול אין לי חייבים אלא על

יְהוָֽה׃ (יג) לֹֽא־תַעֲשֹׁ֥ק אֶת־רֵֽעֲךָ֖ וְלֹ֣א תִגְזֹ֑ל לֹֽא־תָלִ֞ין פְּעֻלַּ֥ת שָׂכִ֛יר אִתְּךָ֖

ת"א לא תעשוק ב"מ קי"א, א': ולא תגזל ב"מ כ"ז, ב', וקי"ב א'. מכות ט"ז א'. שבועות מ"ה, ב'. חולין קמ"א, א'. תמורה ז', א': פעלת ב"ק נ"ט, א. ב"מ ק"י, ב'. שבועות מ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

פֿאלש שווארען, אונד דאדורך דען נאמען דיינעס גאָטטעס ענטהייליגען, איך, דער עוויגע! (יג) דוא זאָללסט דיינעם נעכסטען ניכטס פֿאָרענטהאלטען, ניכטס רויבען; דוא זאָללסט דען לאָהן דעס טאגלאָהנערס ניכט איבערנאכט בייא דיר בלייבען לאססען, ביז מאָרגען.

תרגום אונקלוס

יְיָ: (יג) לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תֵינוּס לָא תְבִית אַגְרָא

רש"י

אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשוק. זה הכובש שכר שכיר [ת"כ]: לא תלין. לשון נקב' מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיליאתו משסקע' חמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש [דברים כ"ד] מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה

באור

שם המיוחד בלבד, מניין לרבות את כל הכנויין ת"ל בשמי, כל שם שיש לי: וחללת את שם אלהיך, בארנו למעלה (לעיל י"ח כ"א), כי הנשבע בשם לשקר, מחלל שם אלהיו, שנוהג בו מנהג חולין להמיר כבודו באחת מחפציו: (יג) לא תעשק, כל האמורין למעלה עושים בסתר, כי ירא‍ים מבעל דינם, הגנבה בסתר, והמכחש והמשקר לפי שירא שיחייבוהו בב"ד, על כן מכחשים ומשקרים, ואם יתחייבו שבועה נשבעים גם לשקר, והנזכרים עתה עושים בחזקה, ואין מורא בעל דין עליהם, ולכן חתם בהם ויראת מאלהיך, כי הוא הנגד והוא הדיין, ואם איש זרוע אתה, אין מיד השם מציל: תעשק, העושק יעשה מן החזק לחלש, כמו והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח וגו' (קהלת ד' א'), וכן כל עושק שנמקרא על איש זרוע העושק את הנחשלים, ועושה בפרהסיא כמו הגזלן, ולכן הם סמוכים במקרא זה, אלא שהעושק אינו נוטל מיד זולתו, אבל כובש לעצמו מה שחייב לו, כמו כובש שכר שכיר, וכן אמר לא תעשוק שכר עני ואביון וגו' (דברים כ"ד י"ד), הרי שהעושק חזק, והעשוק עני ואביון, ואין כח לו להוציא מידו, וכשאמרו ולא יקרא עליך אל ה' וגו' (שם שם ט"ו), כי קרא ידו מהושיע לה וכן אמרו רז"ל שהעושק הוא הכובש שכר שכיר, וכן כל כיוצא בזה, כגון שיש בידו מלוה או פקדון או יושב בביתו, ואינו רוצה להחזיר לו, לא בסתר ובכחש, אלא בחוזק יד הרי זה בכלל עושק, וראב"ע ז"ל שכתב לא תעשוק את רעך בסתר, אין דבריו נראין בעיני, כי עיקר העושק כמו הגזל בחזקה: ולא תגזל, זהו שלוקח מידו בחזקה, כמו ויגזול את החנית מיד המצרי: לא תלין, תי"ו תלין לדעת רש"י ז"ל לשון נקבה מוסב על הפעולה, ולא פירשו כתי"ו של תעשוק ושל תגזול, אמר רא"מ ז"ל לפי שלא מצא מלה זו אפילו בבנין הכבד יוצא, רק בפסוק ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כ"ד ז'), לכן פירשו על הפעולה שיהיה עומד: פעלת, פי' ראב"ע ז"ל כמו שכירות, וכן ופעולתו לפניו (ישעי' מ' י'), ויתכן היותו דרך קצרה, והטעם שכר פעולתו, ובכ' בראשית מבואר אצלינו הבדל שבין לשון פעולה עבודה מעשה ומלאכה. והכלל כל לשון פעולה על הכוונה שיכוין העושה במעשהו אם טוב אם רע, ולהגדיל עון זה אמר פעלת, כלומר העני הזה שכר עצמו לעבודת אדם להחיות נפשו ונפשות אנשי ביתו, כמו שבאר כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו (דברים כ"ד ט"ו), וזה נקרא פעולה: אתך, אינו חייב אלא א"כ יש בידו ואינו משלם, שלנה אתו, כמו אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג' כ"ח), אבל אם אין מעות בידו, אין השכר לן אתו, וכן אמרו בגמרא (ב"מ דף קי"א ע"א) יכול אפי' אין לו ת"ל אתך שיש אתך: עד בקר, בשכיר יום הכתוב מדבר, שיציאתו משתשקע חמה, לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה, ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר, לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום. לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות, מפירש"י ז"ל, והוא מדברי רבותינו ז"ל בברייתא דת"כ ובתלמוד פירשו הדבר שאין לומר כאן

עַד־בֹּקֶר׃ (יד) לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שני חמישי (טו) לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא

ת״א לא תקלל סנהדרין ס״ו, א׳. שבועות ל״ו, ב׳. תמורה ד׳ א׳: ולפני עור פסחים כ״ב, ב׳. מ״ק ה׳, א׳. נדרים ס״ד, ב׳, קדושין ל״ב, א׳. ב״מ ע״ה׳ ב׳, ל׳ ב׳. ע״ז ו׳, א׳ וכ״ב א׳. חולין ז׳, ב׳. נדה כ״ז, ב׳: ויראת שם שם:

(יד) דוא זאָללסט קיינעם טױבען פֿלוכען, קיינעם בלינדען אנשטאָס אין דען וועג לעגען; זאָנדערן דיך פֿאָר דיינעם גאָטטע פֿירכטען, איך, דער עוויגע! (טו) טהוט קיין אונרעכט אים געריכטע; פֿערשאָנע דען ארמען ניכט, אונד אכטע ניכט דאז אנזעהן איינעם פֿאָרנעהמען, זאָנדערן ריכטע דיינען נעכ־

תרגום אונקלוס

דַּאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא׃ (יד) לָא תְלוּט דְּלָא שָׁמַע וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ (טו) לָא תַעְבְּדוּן

רש״י

זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות [ב״מ ק״י]: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מניין לרבות כל אדם ת״ל בעמך לא תאור [שמות כ״ב] א״כ למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים [ת״כ]: ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ועתה עוקף עליו ונוטלה הימנו [ת״כ]: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריו׳ לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירין בו נאמ׳ בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין

באור

בשכיר לילה, ובמשנה תורה מדבר בשכיר יום, שהרי שכירות אינה משתלמת אלא בסוף, ואיך בשכיר לילה יעבור בבקר, ובשכיר יום יעבור כבוא השמש, ועדיין אינו זמן תשלומים, ודבריהם נאמנים, לא כדברי רשב״ם ז״ל שפי׳ ולא תלין, שכיר לילה, והנה המלין פעולת שכיר גם הוא אינו ירא מב״ד, כי אומר לו לך ושוב ואין אתי, אבל לפני המקום ב״ה גלוי שעובר עבירה, כמו שני הלאוין הסמוכים לו מלאחריו: (יד) לא תקלל חרש, לפי הפשט שני הלאוין כפשוטם להזהיר מהרע מאין פחד בע״ד וב״ד, כמו המקלל חרש שאינו שומע, ולא יוכל לריב עמו, והנותן מכשול לפני עור שאינו רואה, אלא ויראת מאלהיך השומע כל ורואה כל, ומזה תלמד לכל עושה רע בסתר, שאין לומר שהקפידה תורה לבד על קללת החרש ומכשול לפני עור, וכי תעלה על דעתך שמותר לקלל שום אדם מישראל, או להכשילם, אלא כמו שאמרנו, וכן נאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור (שמות כ״ב כ״ז), לפי שמדרך האדם המתחייב בדין לקלל את הדיין, והמוכרח לעשות בגזרת המושל לקלל את המלך, וכן מדרך האדם להקל בקללת החרש שאינו שומע ולא מצטער בה, לפיכך פרט אלו, וכל שכן שאסור לקלל שאר בני אדם המצטערים בה: ולפני עור לא תתן מכשל, כמו ונתתי מכשול לפניו (יחזקאל ג׳ כ׳), אבל הפיקח רואה ונזהר והודעו על מעשהו, ואינו מדבר בעור ממש, אלא שאסור להכשיל שום אדם באיזו דבר שיהיה, בהיותו כעור בדבר ההוא, שאינו מרגיש שמכוין להרע לו, והעושה אינו ירא ממנו, שיוכל לומר לטובה נתכוונתי, וכן תרגמוהו רבותינו ז״ל אמרו ולפני עור לא תתן מכשול, לפני סומא בדבר, בא ואמר לך בת איש פלוני מה היא לכהונה, אל תאמר לו כשרה, והיא אינה אלא פסולה, היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו׳ אל תאמר לו מכור את שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו, שמא תאמר עצה טובה אני נותן לו, והרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלהיך אני ה׳, ראוי שיכלל בכלל מכשול, בן בתורה כמו אתם הכשלתם רבים בתורה, והן בגופו והן בממונו, ומלת נתינה על כל דבר: ויראת מאלהיך, זהו יראת עונש, כדרך הכלל שכל לשון יראה שאחריו מ״ם היא יראת עונש, כמו שאמרנו (פסוק ג׳): אני ה׳, רואה כל ואין מציל מידי; (טו) לא תעשו

תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ (טז) לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד

תולדות אהרן בצ"ק סנהדרין ח', א' ול"ב ב'. שבועות ל', א': לא תלך כתובות מ"ו, א'. סנהדרין ל', א', ול"א א': לא תעמד סנהדרין פ"ג, א' וע"ג:

תרגום אשכנזי

שטעהען נאך דער גערעכטיג־קייט. (טז) געהע ניכט אלס איין אנבריינגער אונ־טער דיינעם פאָלקע הער־אום, שטעהע ניכט צוריק בייא דער געפאַהר דיינעס נעכסטען. איך, דער

תרגום אונקלוס

שְׁקַר בְּדִין לָא תְסַב אַפֵּי מִסְכֵּינָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ׃ (טז) לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל

רש"י

קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר כי תועבת ה' כל עושה עול [דברים כ"ה], והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו' [שם ז']: לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות [ת"כ]: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפוט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות [סנהדרין ל"ב]: (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על שם שכל משלחי מדני' ומספרי' לשון

באור

עול במשפט, העול בכל דבר אסור, שכן אמר כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כ"ה ט"ז), ואמר במשפט שאינו מדבר כאן לבד בעול ממש שמרשיע צדיק ומצדיק רשע עקב שוחד, אלא אפילו נגד החמלה או מדרך מוסר, וחוץ למשפט החמלה טובה, והמוסר יקר, אבל במשפט רע הוא. כי המשפט לאלהים הוא, ויקוב הדין את ההר, וזהו שפירש לא תשא פני דל וגו', ולכן בעל הטעמים שם המפסיק תחת גדול, כי עד כאן המאמר מחובר: **לא תשא**, כמו אולי ישא פני (בראשית ל"ב כ"א), אשר לא ישא פנים (דברים י' י"ז), ומלת פנים רמזנו עליה (לעיל י"ז י'), שנאמר על הנהגת הנפש, ונשיאת פנים הוא שמעביר על רוע מנהגי בענין מן הענינים, ונחשב בעיניו כאילו לא פעל רעה, ומדרך בן אדם לחמול על הדלים, המפסידים בממון, ויאמרו יסוריו מעבירין אותו על דעתו, ואם הדיין עושה כן במשפט עול הוא, כי הוא חייב לשפוט כפי שורת הדין על קו הצדק בלי נטיה של רחמים וחמלה, וקרוב לזה אמרו רבותינו ז"ל שלא תאמר עני הוא זה הואיל ואני והעשיר חייבין לפרנסו, אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות, לכך נאמר לא תשא פני דל: **ולא תהדר פני גדול**. מלת הדר באמרנו בש' מגדל הלבנון, והוכחנו שענינה בכל מקום על מעלה בדבר, שהיא יתרון על אותה המעלה עצמה בדבר אחר, כמו חכם שבחכמים, עשיר שבעשירים, גבור שבגבורים, רוב חכמתו, רוב עשרו ורוב גבורתו הדר לו, ויליועז (איין פאָרצוג), ובן הדין בכל דבריו, ועל זה נאמר לא תהדר פני גדול, שלא יתן לו יתרון (פאָרצוג), במשפט נגד בעל דינו, ובעבור מלת פני ראינו כי מדבר על גדולת הנפש, כי פני על מנהגי נפשו כמו שאמרנו, כגון גדול בתורה ובחכמה, כמו אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה' ה'), והאיש משה גדול מאד (שמות י"א ג'), ומדרך בני אדם להדר את החכמים ולכבדם, והוא מלות השם, כאמרו והדרת פני זקן, גם אם בשגגה יחטאו יכסו עליהן לכבוד תורתם וחכמתם, אבל בדין אסור להדרו בדברים ולחפות על כבודו, ועול אתה עושה, אלא לא תכיר פנים במשפט, וכל שכן גדול בעושר או במשפחה, שלא תהדרנו: **בצדק תשפט עמיתך**, שפוט כלם על קו הצדק, כי החקים שכתבתי לך כלם צדיקים: **תשפט**, כבר פרשנו (לעיל י"ח ד'), כי צדק ומשפט שני ענינים, צדק הן היסודות והחוקים, כמו דין הגנב, דין השומרים, דין התובעים, והן חקי התורה שהן צדיקים, ועל פיהן ישפוט השופט ישקול בדעתו דבר משפט הבא לפניו, עד שיוציאנו כפי הצדק, אבל אם אין חקי המדינה צדיקים, כשישפוט על פיהן הדיין הצדיק, המשפט בלי עול, אבל איננו משפט צדק: (טז) **לא תלך רכיל** בעמיך, לא תלך בבתי בני עמך לרגל אותם, לשמוע סודותם, ולהגיד לזה מה שדבר או ששמע מחברו, אע"פי שאינו מכוין לרעה לעורר איבה ומדנים, שכמה תקלות יוצאין מזה, כאמרו הולך רכיל מגלה סוד (משלי י"א י"ג), ונאמן רוח מכסה דבר, וכל שכן אם הולך רכיל לשלח מדנים, שהוא לשון הרע גמורה, על זה אמר אנשי רכיל היו בך למען שפך דם (יחזקאל כ"ב

עַל־דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ (יז) לֹא־

עוויגע! (יז) האססע דיינען ברודער ניכט אים

תרגום אונקלוס

דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ׃ (יז) לָא תִשְׂנֵי יַת אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא

רש"י

הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט Espionment טפיאָ-נערייא, אויסשפעהעריי! Espiant: Epiant (אויסשפעהענד) בלע"ז. וראייה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחושת וברזל [ירמי' ו'] ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה מלשני בסתר רעהו [תהלי' ק"א] לשון רמיה [שם קכ"ב] לשון מדברת גדולות [שם י"ב] לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שה"כף מחלפת בגי"מל שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגי"מל בכ"ף וק"וף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצ"די וכן וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה [שמואל ב' י"ט] וכן לא רגל על לשונו [תהלים ט"ו] וכן הכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום לא תיכול קורצין כמו ואכלו קרציהון די יהודאי אכל ביה קורצא בי מלכא [דניאל ג'] נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת' ואותה הלעט' נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו [משלי ו'] שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו [ת"כ]: אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) ולא

באור

ט'): בעמיך, אבל שונאינו והנלחמים בנו, מותר לשלוח מרגלים לעמוד על סודם ויגלה מידם כמו שמצינו בכתובים, אולי על כן סמוך מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה (משלי כ' י"ח), גולה סוד הולך רכיל וגו' (שם י"ט): רכיל, המחזיר בעיירות וקונה מזה ומוכר לזה שומע מה שזה צריך לקנות וזה למכור נקרא רוכל, וכן השומע מזה ומספר לזה נקרא רכיל, וכן פירש"י רשב"ם ראב"ע ורמב"ן ז"ל, ויפה אמר רמב"ן ז"ל שלהבדיל בין שניהם שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל תאר בעצמו כמו סריס נזיר, כי בנפשו הוא ועליו תשוב, כלומר

שהיא אחת ממדות הנפש. הפך נאמן רוח, גם יפה דקדק רש"י ז"ל שהולכי רכיל כמו הולכי רגילה אשפיי"מנט בלע"ז (ובל"א שפיאָניערייא), כי לא מצינו לשון רכילות שאינו כתוב בלשון הליכ', ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה, מלשני בסתר רעהו (תהלים ק"א ה'), לשון רמיה (שם ק"כ ב'), לשון מדברת גדולות (שם י"ב ד'), והוי כדברנו בפי' הכתוב שאינו מדבר על לשון הרע ממש, וקל והומר הוא אם הרכיל שאינו מכוון לרעה עובר בלאו, כל שכן מגלה סוד להרע בו בלשון הרע, ויאמר רש"י ז"ל עוד שהכ"ף מתחלפת בגימ"ל ששתיהן ממוצא החיך, וכן וירגל בעבדך, רגל במרמה לאמר עלי רעה. לא רגל על לשונו, כלומר שדומים לרכיל בכ"ף, ואונקלוס ז"ל תרגם לא תיכול קורצין בעמך, ופי' רשב"ם ורמב"ן ז"ל, תיכול לשון השמעת קול, שמספר ומגיד מה שראה או ששמע בבית חבירו, וכן קרא בגרון, תרגם יונתן אכלי, ירעם מן שמיא (ש"ב כ"ב י"ד). אכלי: לא תעמד על דם רעך, אע"פ שלויתיך לא תלך רכיל בעמיך, אל תאמר גם אם נודע לי בעומדים עליו להרגו, או שרודפים אחריו, איני צריך לגלות אזנו, או להיות לעזר לו, ת"ל ולא תעמוד על דם רעך, כלומר אל תעמוד במקומך. סמוך לדם רעיך הקרוב להסכך, אלא אמץ כח ובך להציל דמו מיד רודפיו, או מסכנה גלויה, וכן אמרו חכמים ומניין אם ראית טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו שחייב אתה להצילו בנפשו, ת"ל לא תעמוד על דם רעיך. ואמרו עוד מניין לרודף אחר חברו להרגו ואחד הזכר ואחד נערה המאורסה שחייב אתה להצילו בנפשו ת"ל לא תעמוד על דם רעך, והכל כלול בפשט המקרא: אני ה', אל צדיק, אני מלוך על כל אלה: (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. שנאה ואהבה הם שתי מדות הפוכות זו מזו בנפש, ואינן תלויות בשכל ובבחירה, אלא בתולדות הנפש עצמה, ולכן נפש זאת תאהב מקצת דברים, ותשנא מקצתן, ונפש אחרת להפך, ע"ד משל זה אוהב ערים וזה אוהב אדמה, זה אוהב מלאכה זו, וזה מלאכ' אחרת, וכן מתפשטות על כלל הבע"ח, זה אוהב סוס, וזה אוהב כלב, וכן על כלל בני אדם,

תִשְׂנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃ (יח) לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־

תולדות אהרן לא תשנא פסחים קי"ג, ב'. נדרים ס"ה, ב'. סוטה ג', א'. ערכין ט"ז, ב': הוכח ב"מ ל"א, א': לא תקום יומא כ"ג, א':

תרגום אשכנזי

הערצען; דוא קאננסט דיינעם נעכסטען פֿערווייזע געבען (ווען ער דיך בעליידיגט האט נעמליך), (עיין למטה בביאור) טראגע איהם אבער דאז פֿערגעהען ניכט נאך. (יח) דוא זאללסט דיך ניכט רעכען אויך ניכט

תרגום אונקלוס

תוֹכַח יַת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל דִילֵיהּ חוֹבָא: (יח) לָא תִקּוֹם

רש"י

תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא

באור

זה אוהב בעל מדות אלו, וזה בעל מדות אחרות, ולכן השנאה והאהבה מיוחסים בכל המקרא לנפש, כמו שנואי נפש דוד (ש"ב ה' ח'), הגידה לי שאהבה נפשי (ש"ה א' ז'), וכן כלם, ואינן מיוחסים ללב, שאלת לב בכל מקום נופל על תעשה הבחירה ומשפט השכל, ואין האדם מושל על מה שנטוע בנפשו, להפוך אהבתה לשנאה, או שנאתה לאהבה, ולא ילונו השם על מה שאין בידנו לעשות, אלא שמשנאת נפש לא תצא תקלה לאדם השנוא לה, ולא תשחית הממלה, כי אם ידאגו במילר יחמול עליו ויעזרהו. לכן לא הזהירה תורה עליה, אלא לא תשנא את אחיך בלבבך, כאן נאמר בלבבך ללמדנו שאין האזהרה על שנאת נפש, כדרך שנאת החכמים לכסילים, ושנאת הפקחים לשוטים, אלא האזהרה על שנאת הלב, במשפט שכל הלב, אם בטבע נפשו לוהב אותו, אלא שחשב לו רעה, ושפט בלבו לשנוא אותו, ומשנאה כזו יצאו תקלות גדולות, כמו אבשלום ואמנון שהיה ביניהם אהבת אחים, וכשהרע לו אמנון בדבר תמר, שנא אבשלום את אמנון בלבו וראה התקלה שיצאה מזה, וכן נאמר פעם אחת אהבה לב, וזהו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, וגם זה במשפט השכל. שלא תחלוק על מעשיו ועל תלותיו, וכן אמרו ז"ל בספרי בכל לבבך שלא יהא לבך חלוק על המקום ב"ה, וכן כתוב ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם (זכריה ז' י'), ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם (שם ח' י"ז), וזה פי' לא תשנא את אחיך בלבבך, והדברים ברורים. ורשב"ם ז"ל פי' אם גמלך רעה, לא תתראה לפניו כאוהב, ובקרבו ישים ארבו, לא טוב אל תשנאהו בלבך, ולפרושו האזהרה גם אם מגלה ששונא הוא לו, וגם לרמב"ם ז"ל דעתו כן הוא, שכתב בהלכות דעות (פרק ששי ו') מביא לדוגמא אבשלום שנאמר עליו ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון וגו', הרי שהראה לו שנאתו, וכן שנינו איזהו שונא כל שלא דבר עמו שלשה ימים: **הוכח תוכיח את עמיתך**, בדר לו חטאו, ודבר על לבו דברי דעת, ללמדו הדרך הנכונה, ויודה על חטאו ויעזוב דרכו, ואם אתה עושה כן לא תשא עליו חטא כמו שאפרש, וכולל דברים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, אם הרע עמך לא תחמוד עליו שנאה בלב בעבור מעשיו, אלא הוכיחהו והעמידהו על האמת, וכל לבון תוכחה שבמקרא הסמוך אצל אדם הוא בגזר דברים בדעת, עד שיודה לו שכנגדו, לא על עונש ומוסר שאינן מבררים החטא כי יאמר שנענש שלא כדין אבל נכתב על עונשי שמים, כי הוא לבדו ב"ה מוכיח בתוכחת מוסר, כי צדיק וישר הוא ובוחן לב וכליות וכן והוכיח במישור לענוי ארץ (ישעיה י"א ד'), שיגיד להם תעלומות חכמתו, כי לא יתכן לומר שיענים לענוי ארץ, וכן כלם ובארנו' בספרנו מעין גנים: **ולא תשא עליו חטא**, בעבורו כמו כי עליך נשאתי חרפה (תהלי' ס"ט ח'), כלומ' בעבורך נשאתי חרפה, וכאמרו וחרפת חורפיך נפלו עלי (שם שם י'), וכן ולא תשא עליו חטא, לא תשא בעבורו עליך חטא, כי עשית את שלך, הוכחת אותו ולא קבל, אבל כשלא תוכיחהו אולי יהיה בך חטא, לפי שהיה בידך לתקן את אשר עות, וכן תרגם אונקלוס ז"ל ולא תקביל על דליה חובא, ובת"כ אמרו יכול את מוכיחו ופניו משתנות (פי' שתפרסם חטאו ברבים להלבין פניו, וכן פירש"י ז"ל ולא תשא עליו חטא, להלבין פניו ברבים) ת"ל ולא תשא עליו חטא, תרגמו תשא כמו עליו משל ישאו ומליצ' (חבקוק ב' ו'), וישא משלו ויאמר (במדבר כ"ג ז'), נשאו נהרות קולם (תהלים צ"ג ג'), כלומר שלא יפרסם עליו חטאו להלבין פניו, ויש לפרש עוד ולא תשא כמו נושא עון ופשע וחטאה (שמות

בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי

צארן האלטען געגען דיא קינדער דיינעס פֿאָלקס; ליבע דיינען נעכסטען, זאָ וויא דוא דיך זעלבסט ליבסט. איך, דער עוויגע!

תולדות אהרן ואהבת פסחים ע"ה, ב'. כתובות ל"ז, נדרים ה' ס"ה, ב'. סוטה ח' ב'. קדושין מ"א, א'. ב"ק נ"ה, א'. סנהדרין נ"ב, ב'. נדה י"ז, א'. עקרים מ"ד, פ"ח. עקדה שער ז' וכ"ג:

תרגום אונקלוס

וְלָא תִטַּר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וּתְרַחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ:

רש"י

תקום. אומר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך אמר לו לאו למחר אמ' לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה [יומא כ"ג] שנוטר האיב' בלבו אע"פ שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. אמ'

באור

ל"ד ז') שהוא ענין סליחה. שלא תמחול לו חטאו, אלא הוכיחוהו והשיבהו למוטב, לולי מלת עליו שהיה לו לומר ולא תשא חטא, ומליצות התורה יוצאת לכמה טעמים והכל אמת וכהלכה: (יח) לא תקום. כאשר עשה לי כן אעשה לו, אלא לא תקום מיד, ולא תטור בלבך מה שעשה לך להנקם לעת אחר. כמו נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו (נחום א' ב'), כי שרשו נטר, וענינו על שימת לב על דבר. כמו ותאמים לנוטרים את פריו (ש"ה ח' י"ב). אבל רבותינו ז"ל קבלו אפי' נוטר דעתו בלבו ואינו חושב להנקם, וכל שכן נטירה להנק'. וקבלו ג"כ שאין הכתוב מדבר אלא בדברים שבממון. כמו שאמרו בת"כ איזוהי נקימה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו, למחר א"ל השאילני קרדומך, א"ל אינו משאילך כדרך שלא השאלתני. זו היא נקימה, אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה, וכן אמרו בגמרא (יומא כ"ג ע"א) והטעם לפי שאין על זה וכיוצא בזה משפט ב"ד. ואם יתירו לעצמן הנקימה והנטירה, תרבה השנאה והקטטה יום יום, ולסוף ישחת הקיבוץ המדיני, ולכן הזהירה תורה להתקדש מפחיתות כאלה, אבל יחשוב זו איש רע עין ומדתו פחותה, ולמה אשוה לו גם אני, אנהג עמו בנדבת לב, ומעצמו יקח מוסר, ועם זה יתרבו השלום והאהבה. ואין כן דברים הנוגעים לגוף ולנפש, שעל רובן ישפטו הב"ד. והעשוק יוציא את עשקו במשפט. ואם אי אפשר להביא למשפ' ונוקם ממנו אינו עובר בלאו, וראיה גדולה ממה שלמדה תורה בדין גואל הדם, וכפי הנראה האזהרה הזאת היא גם למלכי ישראל ולגדוליו. שאם ימרדו העם, כמו שעשו ישראל לדוד במעש' אבשלום אל יעשו בם נקמה בתוכחת חימה. ואל יטרו תגמוליהם בלבבם. וזהו שאמר את בני עמך, מותר להם להלחם עם שונאיהם ולהנקם מהם, אבל לא ינקמו מבני עמם, אלא יחמלו עליה' וישיבו' למוטב: ואהבת לרעך כמוך. אם הכונה כדעת מפרשי המקרא ז"ל שיאהב כל אדם כאשר אוהב את עצמו, יפלא מאד שיצונו על דבר שאינו בכח שום נפש. ואי אפשר שיאהב האדם את זולתו, וביותר איש נכרי לו, כאשר אוהב את עצמו, גם אין לצוות על אהבה או על שנאה, שאין האדם מושל עליהן (כמו שאמרנו פסוק י"ז). ועוד א"כ צריך שיתאבל על צרת כל זולתו. כעל צרת נפשו, וחייו אינן חיים. שאין לך שעה שלא יראה או ישמע צער אחד מישראל. וכן לענין הטובה צריך שייטיב לזולתו כל מה שייטיב לעצמו. וגם זה רעיון רוח. גם ראיתי לרמב"ן ז"ל, שאמר וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה. כי לא יקבל לב האדם שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד הנה בא ר' עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך, ומה שכתב בפי' מצוה זו, מעל ספרו תדרשנו, ועוד הכתוב סתם ואהבת לרעך כצדיק כרשע כחכם כסכל, וזה תמה גדולה, ואם רשב"ם ז"ל אמר ואהבת לרעך כמוך, אם רעך הוא אם טוב הוא אבל אם רשע לא כדכתי' יראת ה' שנאת רע. אין לקבל פי' זה, כי המצוה כוללת לכל ישראל. ואומר אני שאין מלת כמוך בלה"ק כולל כונה זו. אלא כמוך פרושו הדומה לך, כמו כי כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח), דומה אתה במעלתך למעלת פרעה, אין נבון וחכם כמוך (שם מ"א ל"ט), שוה לך ודומה לך. וכן מי כמכה באלים ה' (שמות ט"ו י"א) וכן כלם, וכן כאן פרושו ואהבת לרעך, שהוא כמוך שוה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלהים, והרי הוא אדם כמוך, וזה כולל לכל בני אדם, שכלן נבראים בצלם, ועל זה אמר ר' עקיבא זה כלל גדול בתורה, ורבי עקיבא עצמו שנה זה הכלל במשנתו חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג), ועוד גם אם עכשיו מרשיע, נברא בדמות אלהים במושכל ובבחירה. ויוכל לבחור בטוב, ועל זה אמר בן עזאי זה ספר

באור

תולדות אדם כלל גדול ממנו, לפי שבמקרא זה נאמר בדמות אלהים עשה אותו, ובן עזאי שנה זה הכלל במשנתו אל תהי בז לכל אדם וכו׳ (אבות פ״ד). וכן אמר שלמה בז לרעהו חסר לב ואיש תבונות יחריש (משלי י״א י״ב), ופרשנו הכל בפירושנו על מסכת אבות. וצריך להפתר בלועז (ליעבע דיינען נעכסטען דער דיר גלייך איזט), ואם כן סתם הכתוב ולא פירש קצב אהבה זו, ובא הלל הזקן ופירש הדבר מה דסני לך לחברך לא תעביד. שעל כל פנים לא תעשה לו דבר שאם יעשהו לך ונצטער, וזה אמת ברור שאסור לנו לצער או לבזות שום אדם צדיק או רשע, לבד ע״פ דרך המשפט או על דרך תוכחת מאהבה להשיבו למוטב, וכמו שחייבה תורה מיתה לשופך דם אדם. אם חכם או סכל אם צדיק אם רשע, ואמרה הטעם כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט׳ ו׳), כן הוא לענין מה דסני לך וכו׳. ואילו פי׳ כמוך שתאהבנו כעצמך, מלבד שלא נצטרך לפרושו של הלל, אלא שמיעט והקטין בדבריו כוונת המאמר. ואולם המליצה המורגלת בלה״ק על האוהב זולתו כאהבת עצמו היא אוהבו כנפשו, כמו אהבת דוד ויהונתן, שנאמר ויאהבהו יהונתן כנפשו (שמואל א׳ י״ח א׳), ונאמר כי אהבת נפשו אהבו (שם כ׳ י״ז). ואם מתכוין ידבר הכתוב, היה לו לומר ואהבת לרעך כנפשך, ומה פלא יש באהבת דוד ויהונתן, שאמר עליה נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים, אם כל ישראל חייב לאהוב כנפשו. אבל עיקר כמו שאמרנו, שמאמר ואהבת לרעך נאמר סתם, ונמסר לחכמים בעלי הקבלה. גם בעל הטעמים העמיד הטפחא תחת לרעך, שאילו חבר בנגינה לרעך כמוך, יתפרש ריע שהוא כמוך בצדק בחכמה וכיוצא, לכן חבר בנגינה ואהבת לרעך, שיאהב את כלם, והפריד מלת כמוך, ומעתה פרושו שהוא אדם כמוך. ולפי שהמכבד את צלם האדם, ומתבונן במעלתו מטיב לנפשו ולכל האדם, חתמה תורה הכל במצוה זו, כמו שהתחילה איש אמו ואביו תיראו, וכמו שפרשנו (פסוק ג׳), והמליצה מזוקקת שבעתים, ולא נצטרך עוד לדברי רמ״בן ז״ל שאמר שהיא הפלגה, אלא דרכה היא כשמש: לרעך, בלמ״ד, והסתכל שבכל המקומות סמוך לאהבה מלת את, כמו ואהבת את ה׳ אלהיך (דברים ו׳ ה׳), ויאהב גם את רחל (בראשית כ״ט ל׳), וכן כלם, וגם זה מופת על פרושנו, כי את ואותו מורים על עצם הדבר, והוא בהיות סגולה מיוחדת באהוב, שבעבורה יאהבנו מכל זולתו, ואין זאת האהבה האמורה כאן, אלא בעבור ענין כולל שכלן אדם כמוהו נבראים בצלם, על כן כאן ובפסוק ואהבת לו כמוך לא נאמר את ואותו, אלא למ״ד שעניינה דבר חולה לו. וזה משפט הלשון בכל מקום, כמו שרש אמונה שלפעמים אחריו בי״ת, ופעמים למ״ד, והאמין בה׳ (בראשית ט״ו ו׳), כי לא האמין להם (שם מ״ה כ״ו), ופרשנוה בפירושנו לס׳ בראשית, וכן שרש כחש וכחש בעמיתו (לעיל ה׳ כ״א), כחש לו (מלכים א׳ י״ג י״ח), ובארנוהו (לעיל ה׳ כ׳), והמבין יבין, [א״ה. כל דבריו דברי חן ושכל טוב לעושיהם, ואשרי כל השומע לתוכחתו, אבל אין פשטות הכתובים מורה עליהם. ולדעתי שעור הכתוב כך הוא: לא תשנא את אחיך בלבבך. הזהיר שלא לבד ימנע מעשות לרעהו כמעשה השונא להכותו, לקללו או לעשות לו רעה, כי אם אף בלבו ובקרבו לא ישנאהו. והנה צוה השם ב״ה אף על מדות הנפש, כי גם הן מסורות לבחירה, וביד הנבון למשול עליהן בכח תבונתו, כמו שצוה לא תחמוד. (עיין מה שכתב הרא״בע בבאור הדבור הזה, ומ״ש בבאורו בפ׳ יתרו). וכן צוה על האהבה בכמה מקומות, כגון אהבת הגר והעבד ונאמר להלן ואהבת לו כמוך. הוכח תוכיח את עמיתך, אם גמלך רע, הוכיחהו על פניו ודבר לו רעתו, ולא תשא עליו החטא שחטא כנגדך, לשמרו בלבך עד יום פקדך אותו, כי אם תוכיחהו מיד, אולי יתנצל או ישוב ויכחש, וע״י כך תשוב האהבה בלבבכם: לא תקום, לעשות לו כאשר עשה לך, ולא תטור, רעתו בדברים או במחשבה: ואהבת לרעך כמוך, בכל מדות ודרכי האהבה שאתה אוהב את עצמך, במדות ודרכים ההם תאהב את אחיך, ואין הכתוב מדבר בכמות האהבה, כי אם באיכותה, וכדי להבין זה צריך להקדים, שיש במדות הנפש איך וכמה, כגון האהבה, כי יתכן שיאהב האדם גם דבר שאין בו רוח חיים, ואולם אין איכות האהבה שוה בכל הדברים, לא יאהוב האדם את בהמתו כאשר יאהב את בנו, ולא יאהוב את חפציו וסגולותיו כאשר יאהוב את אשתו, אף לא יאהוב את כספו ואת זהבו, כאשר יאהוב את גפנו ואת תאנתו, וכן כל כיוצא בזה, ואף בדברים הדומים לענין איכות האהבה, יש הבדל בכמה, שהוא החוזק והחולשה, ויש שיאהב את בנו הקטן יותר מן הגדול, יאהב את גביע הכסף יותר משאר כליו, או יאהב את סוסו יותר מחמורו, וכן בכיוצא בזה. ובכל מקום שאי אפשר להטיב לשני הדברים הנאהבים, יקדים הנאהב ביותר, וזהו היתרון בכמות ובמעלת האהבה, מעתה מצות השם שנאהוב את רענו בכל דרכי האהבה אשר בהם נאהוב את עצמנו, שהיא האהבה היותר נשגבה באיכות, ובכל מקום שלא תתנגד

יְהוָה׃ (יט) אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע

ת"א את חקתי קדושין ל"ט, א'. ב"מ צ"א, א'. סנהדרין ס', א'. חולין קט"ו, א': שדך מ"ק ב', ב'. מכות כ"א, ב'. ע"ז ס"ד, א':

(יט) בעאָבאכטעט מיינע געזעטצע. דיין פֿיה זאָללסט דוא ניכט אין פערשיעדענע גאטטונג צו־זאממען ברינגען, דיינען אקקער ניכט מיט פער־

תרגום אונקלוס

(יט) יָת־קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְבֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע

רש"י

רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה [ת"כ]: (יט) את חקותי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: יבגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו [דברים כ"ב] יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלולל ושזור זה עם זה לחברו טיסט"יר (וועבען:) Tisser, Tistre: בל"עז כמו חוזיין לבאזי דאית בהן [מ"ק י"ב] שאנו מפרשין לשון כמוש פליסט"רא Flétri, Flestre:

באור

אהבת זולתנו לאהבת עצמנו בלמתי על צד הצדק והיושר. מחוייבים אנו לעשות לזולתנו כל מה שהיינו עושים לטובתנו, ואולם לא ירחיק בכל זה ההבדל בחוזק וחולשה, ואם כפי משפט הצדק והיושר לא נוכל להטיב לזולתנו, מבלעדי שנזיק לעצמנו נזק בלתי ראוי, יתכן שתקדם אהבת עצמנו, כמו שאחז"ל חייך קודמין לחיי חבירך, והכלל שהתורה לא כוונה פה אל כמות האהבה, שאין צורך בו אלא במקום ההתנגדות שאי אפשר לקיים שניהם, כי אם אל איכות האהבה, במקום שאין התנגדות בין שני הדברים הנאהבים, ואז תאהב לרעך כמוך, ובכל דרכי ההטבה שאתה מטיב לעצמך, אתה מטיב לרעך, לא לתועל' האוהב או הנאתו, כאשר יאהב האדם את חפציו וסגולותיו, כי אם לתועלת וטובת הנאהב, כאשר אתה אוהב את עצמך]: (יט) את חקתי תשמרו. מלת חוק בארנוהו (לעיל ג' י"ז), שהוא ענין שאין להוסיף עליו ואין לגרוע ממנו. כמו חקי בראשית, וכן חקי התורה הקבועים במועדם, גם במספרם גם במשקלם, וממין זה אסור כלאים, אסרה תורה הרכבת שני מיני בע"ח, והרכבת שני מיני צמחי', וזריעת שני מיני תבואות ולבישת צמר ופשתים שעטנז. ולא אסרה הרכבת המתכנים, תערובת זהב וכסף ונחשת, ולא לבישת שני מיני צמר, של רחלים ושל גמלים, ולא צמר ומשי ולא פשתן ומשי, וכיוצא בזה, רק אלו הנזכרים. וזהו חוק השם בתורה, ומה שדבר רשב"ם ורמב"ן ז"ל בטעם מצוה זו, יש להשיב מכלאי זרעים וכלאי בגדים שאין הטעם נוהג בהם, והכלל שאין לבקש טעמי המצות, כי הם חקי אלהים, וכן פרש"י ז"ל חקים אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר, כלומר לבני אדם, כי על השם נאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כ"ח כ"ג), ומה שאמרו בגמרא ירושלמי חקים שחקקתי לאדם הראשון, ונפקא מינה מיתות חוקותי חקות שחקקתי לך כבר לבני נח. אינו טעם אלא מצוה לאסור הרכבת אילן סרק בעץ מאכל ועץ מאכל בעץ מאכל, לפי שנאמר בהן במעשה בראשית למינהו לאסור כלאים, ויצאו דשאים מן הכלל. שלא נאמר בהן למינהו, וכן עץ סרק על עץ סרק שהוא בכלל דשא, כמו שמפורש אצלנו בפי' ספר בראשית: בהמתך. גם בהמת אחרים על בהמת אחרים, וכל שכן בהמתו על בהמת אחרים או בהמת אחרים על בהמתו, כי המעשה עצמו אסור, שאם לשון את חקותי תשמרו, חקים שחקקתי לך כבר שנאמר בבהמות למינה, מה לי בהמתו מה לי בהמת אחרים, וכן למדו מזה שאפילו בהמה על חיה וחיה על בהמה, טהורה על טמאה וטמאה על טהורה, בין בארץ בין בח"ל, לפי שאינה מצוה התלויה בארץ, ואולי אמר בהמתך שאפילו בהמתך אינה אסורה לך אלא להרביע אותה, אבל הנרבעת וגם הנולד ממנה מותר באכילה, וכל שכן בהמת אחרים: תרביע, לשון רביעה פרשנו (לעיל י"ח כ"ג), ותרביע בהפעיל לפי שהוא המתנהג בידיו, כמו שאמרו בגמרא: כלאים, לדעתי טעם המלה הזאת, לפי שמחבר שני דברים, לא יתכנו להיות מחוברים, והרי הם על דרך משל ככלואים בעל כרחן. כי שרש המלה כלא: שדך, בין שלך בין של אחר ואפילו של נכרי, כמו שבארנו בכלאי בהמה, ונאמר שדך על שדות שבארץ שהיא נחלתך בארץ, לא שדות של ח"ל כמו שאמרו בתלמוד, גם לפי שאינו אסור אלא לזרוע כלאים,

כִּלְאַיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ (כ) וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ

ת״א ובגד יבמות ד׳, ב׳. נדה ס״א, ב׳: לא יעלה יומא ס״ט, א׳. ביצה י״ד, ב׳. תמיד כ״ז, ב׳: ואיש סנהדרין ק״ט, ז׳. כריתות ט׳, ב׳, וי״א א׳: שכבת כריתות י״א, א׳: שפחה קדושין ו׳, א׳. כריתו׳ שם: והפדה גיטין ל״ט, ב׳, ומ״א ב׳. כריתות שם: בקרת שם שם: לא יומתו גיטין מ״ג, ב׳. כריתות שם:

תרגום אשכנזי

מישטעס זאאמען בעזעען; אונד קיין קלייד אן דיך קאממען לאססען, דאז אויס ליינען אונד וואללען פערמענגט איזט. (כ) ווען יעמאנד איינע פרויא בעשלעפט, זיא אבער איזט איינע לייבאייגענע, דיא איינעם מאננע אייגען איזט, אונד ניכט לאזגעקויפט וואָרדען, אויך ניכט זאָנסטען איהרע פרייהייט ערהאלטען האט: זאָ שטעהט דיא גייסעלצוכט דאדויף;

תרגום אונקלוס

עֵירְבִין וּלְבוּשׁ עֵירְבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ (כ) וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוֹב יַת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְהָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרְקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהִבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוֹרְתָּא תְהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת׃

רש״י

(פערזעקט) [עיין בתוי׳ י״ח] ולשון שעטנז פירש מנח׳ מחבר׳ צמר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא. ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר [קדושין ו׳]. והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה ופתח פדיון בכסף [ת״כ גיטין ל״ט]. או חופשה, בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא: יש על ב״ד לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו [בכריתות י״א] למדו מכאן שמי שהוא במלקות תה׳

באור

ואם זרע או שזרען נכרי הזרע היוצא מותר באכילה, אמר שדך לרמוז לפי׳ שהיא שלך, גם זה לא אסרתי אלא לזרוע בה כלאים, אבל מה שצומח מותרין באכילה, ובכלל זו הרכבת שני מיני אילנות בין בארץ בין בח״ל כי גם הם עלי השדה: ובגד כלאים, כאן לא אמר ובגדיך לא תעש׳ כלאים. לפי שאין עובר על המעשה, כי מותר לישראל לעשות כלאי בגדים למוכרן לגוי. אבל בגד כלאים שעטנז אפילו עשאו גוי, לא יעלה עליך, על הלבישה עובר. וכן הוא אומר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו, ואם כן בגד הנאמר כאן אינו אלא צמר ופשתים: שעטנז, במשנה תורה ביאר שהשעטנז אינו אלא צמר ופשתים יחדו, לא משאר מינין. ומלת שעטנז אין בידנו לפרשה, אבל רבותינו פרשוה בקבלתם שהיא מורכבת משלשה מלות שוע טווי ונוז, ואמרו בת״כ והביאו רש״י ז״ל בפרושו ובגד כלאים מה ת״ל (פי׳ למה נאמר כאן בגד), לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו. יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן, ת״ל בגד, ומנין לרבות את הלבדים (פי׳ לבדין אינן ארוגים כבגד העשוי מחוטין טוויין, אלא עשויים מצמר ופשתי׳ טרופים יחדו ושועים). ת״ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. ולדעת הרמב״ם ז״ל (כלאים פ״י ג׳) הלבדין כלאים של תורה הן. והראב״ד והרמב״ן ז״ל נחלקו עליו. וכי בפי׳ שוע טווי ונוז נחלקו גדולי עולם. וכפי פשט דברי הברייתא נראה שלומד מדברי שעטנז איסור שועין. שהן המחוברי ביחד בטליף. שהן הלבדין, והאיסור בבגדים כשהן חוטין טווין צמר בפני עצמו ופשתי׳ בפני עצמן, ואח״כ הן ארוגים יחד להיות בגד או קשורים יחד. שזהו לשון נוז נלוז ועקמומית. שכל ארוג או קשור מתעקם בחוט, ולא הוליך בענין זה: לא יעלה עליך, לכאן אמר לא תלבש. ומניין שלא יתכסה בו ת״ל הא לא יעלה עליך אי לא יעלה עליך, יכול לא יפשיל את הקופה לאחוריו ת״ל לא תלבש עליך לגונא החמור, וכן אמרו מותר אתה להציעו תחתיך, אבל אמרו חכמים לא תעשה כן שלא תכרך נימא אחת עולה על בשרו: (כ) ואיש כי ישכב, גם זה מחקי השם.

כִּֽי־לֹ֥א חֻפָּֽשָׁה׃ (כא) וְהֵבִ֤יא אֶת־אֲשָׁמוֹ֙

תולדות אהרן והביא בס ע"ח, ב':

שטערבען אבער זאָללען זיא ניכט, דען זיא איזט ניכט פֿרייא געוועזען. (כא) ער זאָלל איך דעם עוויגען צו געהרען פֿאַר דעם איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטס זיין

תרגום אונקלוס

(כא) וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּיכְרָא

רש"י

בקראי ששדייתם התלקין קודין על הלוקה אם לא נשתחרר לעשות וגומר ושפלא ה' את מכותך וגומר [דברים כ"ח]: כי לא חפשה. לפיכך אין

באור

כמו שיתבאר: שכבת זרע, בכל העריות המערה כגומר, ובשפחה חרופה צריך שכבת זרע גמר ביאה, ושכבת זרע באחרונו (לעיל ט"ו ט"ז): והוא שפחה נחרפת לאיש. פירש"י ז"ל בשפח' כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה כנענית הכתוב מדבר, ופירושו בשטת ר' עקיבא. כי לר' ישמעאל מדבר בשפחה ודאית. כמו ששנינו (כריתות דף י"א ע"א), ולדעת שני התנאים, יפה קיראו אשה להבדילו ממנה, שהיא שפחה ממש שאינה יוצאת לעולם, והוא אע"פי שנמכר לעבד, אינו עבד ממש, שהרי יוצא בשש, ודינו בכל דבר כאיש מבני ישראל, ודאיה שאמרו (מכילתא פרשת משפטים), כי תקנה עבד עברי, התירה קוראתו עבד בעל כרחה. כלומר כפי האמת אין שם עבד עליו, וכאמרו כי לי בני ישראל עבדים (לקמן כ"ה כ"ה). ואם כדעת ר"י שמדבר בעבד כנעני צריך טעם למה לא אמר נחרפת לעבד: נחרפת לאיש, מיועדת ומייחדת לאיש. ואיני יודע דמיון לו במקרא. מפירש"י ז"ל, והרמב"ן ז"ל דמה זאת המלה אל בימי חרפי בימי נעורותי, וכמו המסדרת יקרא נער. כן הפילגש המסדרת לשכיבה תקרא נערה. ומזו נחרפת שהיא נערה לאיש, שאינה אשתו לגמרי. ואין כתוב בפי' זה, ורשב"ם ז"ל פי' שהוא כמו עם חרף נפשו למו' (שופטי' ה' י"ח). מסר נפשו למות, וכן נחרפת מסורה לאיש, כאמרו אם אדוניו יתן לו אשה (שמות כ"א ד') ודבריו נכונים. ואע"פי גם המלה לשון חרפה, וכן בימי חרפי, כי הילדות והשחרות הבל ותרבה סכלות. וכן החורף כנגד הקיץ, ולכן כל מסירה של חרפה ובזיון נקרא חרף. חרף נפשו למות שבזה וחרף נפשו. למסור אותה ליות שלא לשביל שעבוד הגר. וכן כאן לפי שנמסרה לעבד זה לבזיון, שיולידו ולדות שישמשו את הרב, קראה נחרפת, והנפעל יורה שנמסרה מיד אחר והוא האדון, ולפי שעיקר מסירה זו לבעילה, אינו נוהג אלא בבעולה לא בארוסה כמו שאמרו בכריתות, אלא שבשם עתכו זה למלה הזאת בענין אחר כמו שאמר רמ"ת ז"ל: והפדה לא נפדתה, מזה למד ר' עקיבא שנפדית במקצה. ולא נפדתה לגמרי חציה שפחה וחציה בת חורין ואסורה לבן חורין מפני צד שפחות שבה. ולעבד כנעני מפני צד חירות שבה, ורק מותרת לעבד עברי, שהרי מותר בשפחה כנענית וכל שכן בזו: והפדה, מקור מבנין הפעל. ושתה פדיון בכסף: או חפשה לא נתן לה, שלא ניתן לה שטר שחרור. וחפשה שטר של חופש. כמו וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (דברים כ"ד א'), יען כאן אמר לא נתן לה, וכן ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל (ש"א י"ז כ"ה). שהמלך נותן לו כתב שפטור ממסים שאמר עבדיו חייבים: בקרת תהיה. פירש"י ז"ל היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה, כי לא חפשה ואין קדושיה גמורים. וקרוב לזה אמר רשב"ם ז"ל כמו לא יבקר (לקמן כ"ז ל"ג), כך פתרונו דונש ומנחם, יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש, ורמב"ן ז"ל אמר שכל התרגומים פירשו כן, ואין פירושם מתוק בפיו, כי בידוע שיבוקר הדבר. ולא ימיתו אדם חנם, וכן יבקרו בכל חייבי מיתות, ויגיד קשה בעיני, שבכל משפטי התורה לא נאמר כן, כמו ולנערה לא תעשה דבר וגו' כי כאשר יקום איש על רעהו וגו' לא אמר בקרת תהיה, ולדעתו ז"ל היא מלה יחידית בכתוב. ומורגל באחרוני, ובל' רבותינו ז"ל מלת הפקר, כי עיקר הל' הבקר בבי"ת, כמו ביית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר, וכיולא בראיות שהביא בתרגומו להוכיח שהמלה בבי"ת, ופי' הכתוב אע"פ שהיא נחרפת לאיש, בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו כי לא חופשה להיות כאשת איש, וגם פירושו דחוק הן בפי' המלה, והן בכתוב, כי אין לו לרך להאמר. אם מפירש לו יומתו כי לא חפשה. ועוד איך יקראנה הפקר אם היא במלקות והוא באשם, ולדעתי העיקר כפירש"י ורשב"ם ז"ל שהמלה מן לא יבקר וגו', ואינו שב על כי לא חפשה מטעם שאמרנו, אלא לפי שהיא בין מזיד

כִּלְאַיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: (כ) וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ

ת"א יבגד יבמות ד', ב'. נדה ס"א, ב': לא יעלה יומא ס"ט, א'. ביצה י"ד, ב'. תמיד כ"ז, ב': ואיש סנהדרין ק"ט, ?'. כריתות ט', ב', וי"א א': שכבת כריתות י"א, א': שפחה קדושין ו', א'. כריתות שם: והפדה גיטין ל"ט, ב', ומ"א ב'. כריתות שם: בקרת שם שם: לא יומתו גיטין מ"ג, ב'. כריתות שם:

תרגום אשכנזי

מישטעס זאאמען בעזייען; אונד קיין קלייד דאז דיך קאָממען לאססע, דאז אויס ליינען אונד וואָללע פֿערמענגט איזט. (כ) ווען יעמאנד איינע פֿרויא בעשלעפֿט, זיא אבער איזט איינע לייבאייגענע, דיא איינעם מאננע אייגען איזט, אונד ניכט לאָזגעקויפֿט וואָרדען, אויך ניכט זאָנסטען איהרע פֿרייהייט ערהאלטען האט: זאָ שטעהט דיא גייסעלצוכט דאראויף;

תרגום אונקלוס

עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנְזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ: (כ) וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָּא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרֵקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהֵבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוּרְתָּא תְּהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרָרַת:

רש"י

(פערו, ילקט) [עיין בתי' י"ה] ולשון שעטנז פירש מנחם מחבר' צמר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא. ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר [קדושין ו']. והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה. וסתם פדיון בכסף [ת"כ גיטין ל"ט]. או חופשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא: יש על ב"ד לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותינו [בכריתות י"א] למדו מכאן שמי שהוא במלקו' תה'

באור

ואם זרע הוא שזרען נכרי הזרע היוצא מותר באכילה, אמר שדך לרמוז אפילו שהיא שלך, גם בה לא אסרתי אלא לזרוע בה כלאים, אבל מה שצמחה מותרין באכילה, ובכלל זו הרכבת שני מיני אילנות בין בארץ בין בח"ל כי גם הם עלי השדה: ובגד כלאים, כאן לא אמר ובגדיך לא תעש' כלאים, לפי שאין איסור על המעשה, כי מותר לישראל לעשות כלאי בגדים למוכרן לגוי. אבל בגד כלאים שעטנז אפילו עשאו גוי, לא יעלה עליך, על הלבישה עובר. וכן הוא אומר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו, ואם כן בגד הנאמר כאן אינו אלא צמר ופשתים: שעטנז, במשנה תורה ביאר ששעטנז אינו אלא צמר ופשתים יחדו, לא משאר מינין, ומלת שעטנז אין בידנו לפרשה, אבל רבותינו פרשוה בקבלת' שהיא מורכבת משלשה מלות שוע טווי ונוז, ואמרו בת"כ והביאו רש"י ז"ל בפירוש ובגד כלאים מה ת"ל (פי' למה נאמר כאן בגד), לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו, יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן, ת"ל בגד, ומנין לרבות את הלבדים (פי' לבדין אינן ארוגים כבגד העשוי מחוטין טווין, אלא עשויים מצמר ופשתי' טרופים יחדו ושועים), ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז, ולדעת רמב"ם ז"ל (כלאים פ"י ב') הלבדין בכלאים של תורה הן. וראב"ד ורמב"ן ז"ל נחלקו עליו, וכן בפי' שוע טווי ונוז נחלקו גדולי עולם. וכפי פשט דברי הברייתא נראה שלומד מדברי שעטנז איסור שועין, שהן המחוברים היטב בטרוף, שהן הלבדין, ואיסור בגדים שהן חוטין טווין צמר בפני עצמו ופשתי' בפני עצמן, ומ"מ הן ארוגים יחד להיות בגד או קשורים יחד. שזהו לשון נוז [illegible]. שכל ארוג או קשור מתעקם החוט, ולא הוצרך בענין זה: לא יעלה עליך, לכאן אמר לא תלבש, ומנין שלא יתכסה בו ת"ל כאן לא יעלה עליך אי לא יעלה עליך, יכול לא יפשיל את הקופה לאחריו ת"ל לא תלבש עליך [illegible], וכן אמרו: מותר אתה להציעו תחתיך, אבל אמרו חכמים לא תעשה כן שלא תהיה נימה אחת עולה על בשרו: (כ) ואיש כי ישכב, גם זה מחקי השם,

כִּי־לֹא חֻפָּשָׁה׃ (כא) וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ

תולדות אהרן והביא שם ע"א, ג':

שטערבען אבער זאָללען זיא ניכט, דען זיא איזט ניכט פֿרייא געוועזען.

(כא) ער זאָלל אויך דעם עוויגען צו אָהרען פֿאָר דעם איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטעס זיין:

תרגום אונקלוס

(כא) וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא

רש"י

בקריאה שהדיינים מלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגומר והפלא ה' את מכותך וגומר [דברים כ"ח]: **כי לא חפשה.** לפיכך אין

באור

כמו שיתבאר: שכבת זרע, בכל העריות המערה כגומר. ובשפחה חרופה צריך שכבת זרע גמר ביאה, ושכבת זרע באדנותו (לעיל ט"ו ט"ז): והוא שפחה נחרפת לאיש. פירש"י ז"ל בשפח' כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה כנענית הכתוב מדב', ופירושו בשטת ר' עקיבא. כי לר' ישמעאל מדבר בשפחה ודאית. כמו ששנינו (כריתות דף י"א ע"א), ולדעת שני התנאים, יפה קראהו איש להבדילו ממנה, שהיא שפחה ממש שאינה יוצאת לעולם, והוא אע"פי שנמכר לעבד, אינו עבד ממש, שהרי יוצא בשש. ודינו בכל דבר כאיש מבני ישראל, ודאיה שאמרו (מכילתא פרשת יתרו), כי תקנה עבד עברי, התורה קראתו עבד בעל כרחה, כלומר כפי האמת אין שם עבד עליו, וכאמרו כי לי בני ישראל עבדים (לקמן כ"ה נ"ה). ואם כדעת ר"י שמדבר בעבד כנעני צריך טעם למה לא אמר נחרפת לעבד: נחרפת לאיש, מיועדת ומיוחדת לאיש. ואיני יודע דמיון לו במקרא. מפירש"י ז"ל. והרמב"ן ז"ל דמה זאת המלה אל בימי חרפי בימי נעורתי. וכמו המסורת יקרא נער, כן הפילגש המסורת לשכיבה תקרא נערה. וכן נחרפת שהיא נערה לאיש, שאינה אשתו לגמרי. ואין כח בפי' זה, ורשב"ם ז"ל פי' שהוא כמו עם חרף נפשו למות (שופטי' ה' י"ח). מסר נפשו למות. וכן נחרפת מסורה לאיש, כאמרו אם אדוניו יתן לו אשה (שמות כ"א ד') ודברי נכונים. ואע"פ גם המלה לשון חרפה, וכן בימי חרפי, כי הילדות והשחרות הבל ומרבה סכלות, וכן המחרף נגד השקץ, ולכן כל מסירה של חרפה ובזיון נקרא חרף. חרף נפשו למות שבזה וחרף נפשו, למסור אותה למות שלא לסבול שעבוד הגר. וכן כאן לפי שנמסרה לעבד זה לבזיון, שיולידו ילדים שישמשו את הרב, קראה נחרפת, והנפעל יורה שנמסרה מיד אחד והוא האדון, ולפי שעיקר מסירה זו לבעילה, אינו נוהג אלא בבעולה לא במאורסה כמו שאמרו בכריתות, אלא שהשם שתכן זה למלה הזאת בענין אחר כמו שאמר רא"ת ז"ל: והפדה לא נפדתה, מזה למד ר' עקיבא שמדברת במקרא, ולא נפדתה לגמרי חציה שפחה וחציה בת חורין ואסורה לבן חורין מפני צד שפחות שבה. ולעבד כנעני מפני צד חירות שבה, ורק מותרת לעבד עברי, שהרי מותר בשפחה כנענית וכל שכן בזו: והפדה, מקור מבנין הפעל. ושתה פדיון בכסף: או חפשה לא נתן לה, שלא נתן לה שטר שחרור. וחפשה שטר של חופש. כמו וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה (דברים כ"ד א'), וכן כאן אמר לא נתן לה, וכן ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל (ש"א י"ז כ"ה). שהמלך נותן לו כתב שפטור ממסים שאמר עבדיו חייבים: בקרת תהיה, פירש"י ז"ל היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה. כי לא חפשה ואין קדושיה גמורים. וקשה לזה אמר רשב"ם ז"ל כמו לא יבקר (לקמן כ"ז ל"ג), כך פתרונו דונש ומנחם, יחקרו ב"ד אם לא חופשה לא יחייבו מיתה כאשת איש, והרמב"ן ז"ל אמר שכל המפרשים פירשו כן, ואין פירושם מתוק בפיו, כי בידוע שיבוקר הדבר. ולא ימיתו אדם חנם, וכן יבקרו בכל חייבי מיתות, ועוד קשה בעיני, שבכל משפטי התורה לא יאמר כן, כמו ולנערה לא תעשה דבר וגו' כי כאשר יקום איש על רעהו וגו' לא אמר בקרת תהיה, ולדעתו ז"ל היא מלה יחידית בכתוב. ומורגל' בארמי, ובל' רבותינו ז"ל מלת הפקר, כי עיקר הל' הבקר בבי"ת, כמו בי"ת שאמרו אומרים הבקר לעניים הפקר, וכיוצא בראיות שהביא בתרוצו להוכיח שהמלה בבי"ת. ופי' הכתוב אע"פ שהיא נחרפת לאיש, בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו כי לא חופשה להיות כאשת איש. וגם פירושו דחוק הן בפי' המלה, והן בכתוב, כי אין צורך לה לומר. אם מפירש כן, יודעו כי לא חפשה. ועוד איך יקראנה הפקר אם היא במלקות והוא באשם, ולדעתי יבוקר כפירש"י ורשב"ם ז"ל שהמלה מן לא יבקר וגו'. ואינו שב על כי לא חפשה מטעם שאמרנו, אלא לפי שהיא בין מזיד

לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ (כב) וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ פ שלישי (כג) וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ

ת״א איל סס כ״ג, ג׳: באיל ב״ק קי״א, א׳. זבחים מ״ט, א׳. כריתות ט׳, א׳: ונטעתם פסחים כ״ג, א׳. סוכה ל״ה, א׳: וערלתם ברכות ל״ו, א׳. יומא ס״א, י׳. קדושין נ״ו, ב׳. ב״ק ק״א א׳. חולין קנ״א, א׳. שבת ק״א, א׳: שלש ר״ה ט׳, ב׳:

שולדאָפּפֿער ברינגען. איינען ווידדער נעמליך צום שולדאָפּפֿער. (כב) דער פריסטער זאָלל איהן פֿאַר דעם עוויגען מיט דעם ווידדער דעס שולדאָפּפֿערס פֿערזאָהנען, וועגען דער זינדע דיא ער בעגאנגען; דא ווירד איהם דיא בעגאנגענע זינדע ערלאסען ווערדען. (כג) ווען איהר אינז לאנד קאָממט אונד אללערלייא אבסטביימע פפֿלאנצט, זאָ זאָללט איהר דיא פֿרוכט דאפֿאָן אלס איינע פֿאָרהויט אנזעהען; דרייא יאהר זאָלל זיא אייך אלס

תרגום אונקלוס

לַאֲשָׁמָא׃ (כב) וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ (כג) וַאֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחְקוּן רַחָקָא יַת אִיבֵּיהּ תְּלַת

רש״י

חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה [מכו׳ כ״ג]:
(כב) ונסל׳ לו מחטאתו אשר חטא. לרבות את המזיד כשוגג [ניעין ל״ט כריתות ט׳].
(כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו: שלשי שנים יהיה לכם ערלים. האימתי מונה לו משעת נטיעתו יכיל אם הבניעו לאחר שלש שנים יהא מות

באור

בין שוגג פטור מעונש בידי אדם, והיא לבדה כשהיא מזידה חייבת מלקות בידי ב״ד, וכמו שקבלו רבותינו ז״ל, וללמדנו זאת אמר בקרת תהיה. עליה לבד יבקשו הב״ד אם שוגגת או מזידה, אבל עליו אינן צריכין לבקר לפי שפטור גם במזיד, והניחה תורה עונש שלה מסור בעל פה לחכמים, והם קבלו שהיא במלקות. וחזר ואמר לא יומתו הוא והיא כדין נואף ונואפת, כי כי לא חפשה ואין קדושיה קדושין במורים, ללמדנו שגם עליה אין הבקור אם לחייב אם למות, אלא לחייבה עונש אחר שהוא מלקות, כי לא יומתו הוא והיא: כי לא חפשה. הא אם חופשה חייבין מיתה, ולפי שלמעלה הזכרו שתיבן פדיון כסף יחופש בטר, וסיים בחופש לגד. למדו קצת מרבותינו שאין גומר בה אלא השטר: (כא) והביא את אשמו. הוא ולא היא, בין שוגגת בין מזידה אינה מביאה אשם: אשמו, כמו מכל מצות ה׳ ואשמו (ויקרא ד׳ י״ג), וכן והביא את אשמו לה׳ איל תמים מן הצאן, שמאשים עצמו על מעשהו ורוצה להתכפר: איל אשם. מלת איל פרשנוהו (לעיל ה׳ נ״ו), ולפי שכל האשמות שוין שבאין איל, קראה תורה כאן ואמר׳ איל אשם, שהוא הידוע המפורש שם, וידענו שצריך להיות מן הצאן בכסף שקלים: (כב) על חטאתו, בין שוגג בין מזיד, שהרי במזיד מדברת בקרת תהיה. וזה ראיה שמלת חטאת כולל שתיהן וכמו שפרשנו (לעיל ד׳ ב׳), ולא נכתבה פרשה זו בין חקות העריות בפרשת אחרי מות, לפי שאינה מכללן, שבכל העריות ונכרתו הנפשות העושות. האיש והאשה שוין. וכאן האיש פטור, בכלן כרת וכאן אף ה״א מלקות בעדים. ואם אין עדים פטורה מכרת, והנה משונה משפט זה מכל משפטי העריות, כמו ששנינו במשנה ובברייתא: גם הבאת קרבנו משונה משאר הבאת הקרבנות. ולכן נאמרה פרשה זו כאן בכלל את חקותי תשמרו: (כג) וכי תבאו אל הארץ, גם זה מחקי התורה, למה שלש שנים יהיו הפירו׳ ערלים, ואל תשעה לדברי רמ״בע ז״ל שאמר כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק. ואם כדבריו למה לא תכהג באותן

שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ (כד) וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ (כה) וּבַשָּׁנָה

ת"א ערלים פסחים כ"ג, ב'. קדושין נ"ו, ב': ק"ק ק"א א': ובשנה ר"ה י', א': קדש ברכות ל"ה, א': ובשנה החמישית ר"ה שם:

תרגום אשכנזי

פֿאָרהויט אנצוזעהען זיין, אונד ניכט גענאססען ווערדען. (כד) אללע פֿרוכט דעם פֿיערטען יאהרס, זייא איין הייליג־טהום, צור דאנקזאגונג, דעם עוויגען צו עהרען. (כה) אים פֿינפֿטען יאהרע

תרגום אונקלוס

שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכֵל׃ (כד) וּבְשַׁתָּא רְבִיעֲתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תֻּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ (כה) וּבְשַׁתָּא חֲמִישָׁתָא

רש"י

ת"ל יהיה בהוויתו יהא [ת"כ]: (כד) יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' [ויקרא כ"ז]: קדש לה'. מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים אלא בפדיון אף זה כן [קידושין כ"ד] ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים: (כה) להוסיף לכם תבואתו. המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה

באור

שנטעו עכ"ום קודם שבאו לארץ. ולא בנטיעות ח"ל ולא בפירות של עני עכ"ום, כמו שנוהג בכל מקום אסור דגים ובהמה וחיה שדמה אליהן: תבאו אל הארץ, כל המצות האמורות עד כאן, נהגו גם במדבר, אבל נטיעת עצים לא יתכן במדבר לא מקום זרע גפן ותאנה ורמון, ואם כן אינו ממעט עצים שנוטע ישראל בח"ל. או שעל כן אמר כי תבואו אל הארץ, שהיא מצוה נוהגת לבד בארץ ולא בח"ל, ויש בזה מחלוקת בין חכמי ישראל אם ערלה נוהג בח"ל או לא, ולדעת כל אחד יש טעם לפשט הכתוב וכמו שבארנו: ונטעתם כל עץ מאכל, אבל הנטוע קודם לכן אינו חייב בערלה: וערלתם ערלתו את פריו, פירש"י ז"ל ואטמתם כתימתו, יהא אטום ונסתם מלהנות ממנו. ולדעתי כל ל' ערלה שבמקרא כסוי מכוער המכסה על יופי הדבר, כי ערלת בשר מאוסה, מכסה תבנית הגיד על עטרה שלו, כמו שרמזנו (לעיל י"ב ג'), וערל לב משל כסוי הטפשות והסכלות המכסה על בינת הלב וערל אזן גם הוא משל כסוי של קושי המכסה על שמיעת האזן שלא ישמע בתוכחת המוכיח, וערל שפה כסוי מחלה המכסה על שפתיו שלא תדברנה כראוי וכן שתה גם אתה והערל (חבקוק ב' ט"ז), והמתכסה בכסוי של גנות וחרפה, ורמיה וקיקלון על כבודיך (שם שם), וכן במצות השם יחשב כאילו הפירות בג' שנים ראשונים כמו מכסה מאוסה על העץ, ועליו אומר וערלתם ערלתו את פריו. כלומר אע"פי שפרי האילן הן הדרו ויפיו אתם תערלו ערלתו את פריו, תחשבו על עץ זה שיש עליו ערלה שהוא פריו, ולפי שפריו כמו ערלה לא יאכל, ויש לבאר דברי רש"י ז"ל בענין זה: שלש שנים יהיה, העץ: לכם, ישראל שקדשתי אתכם במצותי, לא שהן ערלה בעצמן, שהרי נאכלין לבני אדם, וגם לכם מותרין כשנטען עכ"ום לעצמו. וכן שקץ הם לכם, כמו שבארנו (לעיל י"א י'): ערלים. זאת המלה קשה שהיא לשון תאר רבים, כי מן ערל נאמר כי כל הגוים ערלים (ירמיה ט' כ"ה), ואיך תשוב על יהיה, אבל ענינו על הפירות הצומחים עליו, שיחשב לכם כעץ צומח פירות ערלים ומאוסים, ומפרש לאיזו ענין, ואמר לא יאכל מה שצומח עליו: (כד) קדש הלולים לה', כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' (לקמן כ"ז ל'), כלומר קנוי הוא לה' וקודש הוא, אלא שנתן אותו לך לאכלו במקום אשר יבחר לשכן שמו שם. ולשמוח שם לפני ה' להללו ולשבחו. כאמרו ואכלת שם לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך ותירושך וגו' למען תלמד ליראה את ה' אלהיך (דברים י"ד כ"ג), וכן קדש לה' הנאמר בנטע רבעי, קנויים הם לה', והוא נתן אותם לבעליו לנהוג בו כמו בפירות מעשר, שיאכל אותם או כסף פדיונם בירושלים, ולפי פשוטו על כן נאמר הלולים, להורות שאינן קדש ממש להנתן לכהן, אלא שלא יאכלם באוני ובטומאה כחולין, אלא צריך לעלות לירושלים, לאכול אותם שם בהלולים בתושבחות ובתהלות להשם ב"ה, והלולים שמחה בהלל ובהודאה, כמו ויעשו הלולים (שופטים ט' כ"ז). ואם כן למדנו שקדושתו כקדושת מעשר, שמפורש בו הלולים שלו. והכתוב לא אמר ובשנה הרביעית תאכל פריו קדש הלולים לה', אולי הייתי סובר שצריך

הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (כו) לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ

ת"א להוסיף ברכות ל"ה, א': לא תאכלו ברכות י"ח, ב'. ת"ק י"ד, ב'. סנהדרין ס"ג, א': לא תנחשו סנהדרין ס"ו, א':

תרגום אשכנזי

אבער [illegible] איהר [illegible] פרוכט פערצעהרען; דאדורך זאלל דער ערטראג פערמעהרט ווערדען. איך בין דער עוויגע, אייער גאטט! (כו) איהר זאללט בייב בלוטע קיינע מאהלצייט האלטען: אכטעט ניכט אויף שלאנגענבעוועגונג, אונד ניכט אויף דען צוג דער וואלקען; (אדער האלטעט אייך אן קיינע

תרגום אונקלוס

תֵּיכְלוּן יָת אִיבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (כו) לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנּוּן׃ (כז) לָא

רש"י

אני מברך לכם פירות הנטיעה. היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו: אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין [ס"ג]. שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפש' ועוד הרבה: לא תנחשו. כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות' פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך [סנהדרין ס"ו]: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה

באור

לאכול הפירות עצמם, ובאמת מותר לחלל אותם על כסף, ולהעלות הכסף לירושלים לקנות בו בקר וצאן לזבחי שלמים ולשמחה, ולכן אמר סתם שיהיה פריו קדש הלולים לה' בין הן בין בהנקה בכספם, ועל כן בעל הטעמים הפסיק בנגינה תחת פריו: (כה) ובשנה החמישית תאכלו את פריו, כמו חולין. לא שצריך לאכלם, אבל תאכל כולל גם כל מיני הנאות. לאכלם ולעשות בהם סחורה וכיוצא, וכמו שיתבאר: להוסיף לכם תבואתו. לותר אני לפי פשוטו של מקרא, לפי שגם בשנה הרביעית מותר לאכול אותם בא הכתוב להבדיל בין אכילת שנה רביעית, לאכילתן בשנה החמישית, כי מעות רביעית צריך שיקנה בהן בקר וצאן לאכילה להלולים, ושבתבואתה או כסף כפדיונה בה, אין לו מתן כלום רק מה שיאכל הוא וביתו בירושלים, ובנות יאכלו עמו לוי וגר ויתום ואלמנה, ואסור לו לעשות בהן סחורה, ולתת כספם באוצרו. אי להוליך בצרכי גופו לבגדים וכיוצא, אבל פירות חמישית שנאמר בהן תאכלו את פריו, הפרש שזאת האכילה כוללת כל מיני הנאה, וזהו להוסיף לכם תבואתו, שתעשו בתבואתו הכל להוסיף לכם הון ונכסים. כדרך סוחרי הארץ המוספים הון ונכסים בתבואת ארצם, ומלת תבואתו, כמו כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג' י"ד). ובלועז (געווינן) מה שמביא הכרי. ומכלל זה אנו שומעים שפירות שנה רביעית אינן אלא לאכילה בירושלים, ורש"י ז"ל פי' הכתוב כפי מדרש חכמים. והכל אמת, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע: (כו) לא תאכלו על הדם, לפי פשוטו הוא דבק לאחד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו, שכן זה מין ממיני הטומאות אלילי הוא, וכן פי' רמב"ם ז"ל שאומר ענינו שאוכלין על קבר ההרוג לשם מכשפות שלא ינקום או ענין מכשפות אחר. וכן פי' רמב"ן ז"ל ואמר ענינו שהיו שופכים הדם ואוספים אותו בגומא. והשדים מתקבצים שם כפי דעתם ואוכלים על שלחנם להגיד להם העתידות, וכב' פרשנו (לעיל י"ז ה'), ועל כן אסר להם במדבר בשר תאוה, לפי שהיו זובחין על פני השדה, וקרוב לו יושבים ואוכלין בשר, אבל כבואם לארץ וישבו בעריהם ובבתים התיר להם לשחוט בשר תאוה בכל מקום אבל אזהרת לא תאכלו על הדם במקומה עומדת, שאסור לקבוע סעודתם אצל הדם' בזה דרך הזובחים לשעירים ולדעתי עשו כן בימי שאול שנאמר ויעט העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם (ש"א י"ד ל"ב). פי' במקום ששפכו הדם שם ישבו ואכלו. וכאשר אמרו לשאול הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם (שם שם ל"ג), ויאמר בגדתם גלו אלי היום אבן גדולה (שם שם) ואמר הפיצו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו לה' לאכול על הדם (שם שם ל"ד) פי' שישחטו כלם על האבן שהוא אצל אהל המלך, וכל אחד היה צריך להוליך הבשר השחוט אל אהלו, ועי"כ היו נשמרים מאכול על הדם, זהו כפשוטו. ורבותינו ז"ל דרשו מפסוק זה כמה דברים וכלם איסורי תורה הן, אלא

וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ (כז) לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת

תולדות אהרן לא תקפו יבמות ה׳, א׳. נזיר מ״א א׳, ונ״ז ב׳. קדושין כ״ט, ב׳. מכות כ׳, ב׳: ולא תשחית שבת ס״ז, ב׳, וקכ״ט א׳. נזיר נ״ח, ב׳. קדושין כ״ט, א׳. ב״ק נ״א, ב׳. מכות כ״א, א׳, חולין ל׳, א׳:

תרגום אונקלוס

תַקְּפוּן פָּאתָא דְרֵישֵׁיכוֹן וְלָא תְחַבֵּיל יַת פָּאתָא דְדִקְנָךְ׃

תרגום אשכנזי

אבּערגלייבּישע פֿאָרבּעדייטונג, אונד זייד קיינע טאַגעוויהלער). (כז) איהר זאָללט דאז האאר ניכט רונד אם הויפּטע נעבּסט דען פֿאָרדערקעפּן אבּנעהמען; אויך זאָללסט דוא דיא עקקען דיינעס באַרטעס ניכט גלאַטט אבּ-

רש״י

להתחיל מלאכה שעה פלוני׳ קשה לצאת: (כז) לא תקיפו פאת ראשכם. זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה [מכות כ׳]: פאת זקנך. סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בשבולתו מקום

באור

שאין בוקיה על אחד מהן לפי שהוא לאו שבכללות: עלי. אצל ובסמוך כמו וסכת על הארון (שמו׳ מ׳ ג׳) ודומיהן: לא תנחשו. פירש״י ז״ל כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפל׳ מפיו. צבי הפסיקו בדרך. וכן הוא בת״כ. כלומר כל הסומך לעשות מעשיו על פי אלו ההבלים שאין בהם ממש. ומה׳ יסוד לבו. הרי הוא מנחש שהזהיר עליו הכתוב. אבל אם אינו סומך מעשיו עליהן אין בכך כלום. והשמירה הי׳ כמו עבד אברהם ויהונתן, שעל פי מה שקרה להם עשו מעשיהם, אלא שהצדיקים הללו לא סמכו על ניחוש של הבל חלילה. כי היה נכון לבם בה׳. ושאלו מתנו שיזמין להם הדברים שלקחו לאות. דברים שאינן כמנהגו של עולם. ויאמר אלא בשם שאלתם, היה ראוי שיחזק לבבם לעשות על פיהן ולדעת כי ה׳ מצליח מעשיהם. וזהו שאמרו (חולין דף צ״ה ע״א) כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש. ובפרושנו לס׳ בראשית הרחבנו בזה: ולא תעוננו. פירש״י ז״ל ל׳ עונות ושעות. שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת, וזו דעת ר׳ עקיבא. ויש אומרים אלו אוחזי עינים. ויהיה שרשו עין מהבנין המרובע: (כז) לא תקיפו פאת ראשכם, אמרו בת״כ סיף לאשכם. ואלו הן הצדעין מכאן ומכאן. וכבר פרשנו (פסוק ט׳), כי הסוף נקרא פאה. וזהו סוף לאשכם. אלא שמלשון זה כל שהוא סוף יהא אסור, כמו שעל הפדחת ושעל סוף הגלגלת, אבל לפי שהוציאו בלשון הקפה למדנו שאין אסור אלא הצדעין מכאן ומכאן. שאם מגלחן מקיף שער הראש כלו, וכמו שפירש״י ז״ל המשו׳ צדעיו לאחורי אזנו ופדחתו, נמצא היקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה. פי׳ לפרושו סוף הראש שהוא הגלגלת מכוון כנגד הפדחת. והשער שלמטה מן הגלגלת אינו שער ראש אלא שער העורף, ונמצא שיעור הראש מוקף בעגול. לבד הצדעין המשוכים למטה, שהן משער הראש, שהרי הילדים שאין להם זקן, יש להם שיעור הצדעין, וכשמגלח הצדעין ומשוה אותם עם הפדח׳ ולאחורי אזניו, ראשו מוקף כלו. ומלת תקיפו שרשו יקף, כמו הקיפו עלי יחד (תהלים פ״ח י״ח), מקיפים את הים סביב, (מלכים א׳ ז׳ כ״ד) ודומיהן. ומצאנו עוד שרש נקף מחסרי נו״ן, וענינו הסרה. כמו ונקף סבכי יער (ישעיה י׳ ל״ד). כנוקף זית (שם י״ז ו׳). ובבנין הכבד תאמר גם כן הקיפו. כמו מן נגש וני תגישו פסח וחולה (מלאכי א׳ ח׳), ומהכמת הכתוב בבחרה במלה שהיא לשון הסרת השער כמו אותן שבחסרי נו״ן, וגם לשון הקפה סביב כאותן שמנחי עי״ן, ולמדנו שאפי׳ במספרים אסור. שאינו תולה האיסור בהשחת׳ אלא בהקפה: תקפו. לשון רבים, אמרו רבותינו ז״ל לחייב את המקיף ואת הניקף: ולא תשחית פאת זקנך. למד מעניני שמדבר על פאות מיוחדות שבזקן, וקבלו רבותינו ז״ל שהן חמש. שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטה, וכמו שפירש רש״י ז״ל שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בשבולתו מקום חבור שני הלחיים יחד: תשחית. אמרו בת״כ לפי שנאמר להלן ופאת זקנם לא יגלחו. יכול אפילו גלחו במספרים כבתער יהא חייב, ת״ל לא תשחית

זְקָנֶךָ: (כח) וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ

ת"א ושרט מכות כ': ג'. שם כ"א, א':

פוטצען. (כח) אום איי־נעם טאָדטען וויללען זאָללט איהר אייך קיינען שניטט אינז פלייש געבען, אייך קיין אנגעזעטצטעס

רש"י

חבור שני הלחיים יחד [מכות כ"א]: (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע. כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם [מכו' כ"א]. קעקע. לשון והוקע אותם [במדבר כ"ה] והוקענום [שמואל ב' כ"א ל"ב] תוחבין עץ בארץ ותולין אותו:

תרגום אונקלוס

(כח) וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְשַׂרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא

באור

פאת זקנך. יכול אפילו לקחו במלקט ורהיטני יהא חייב, ת"ל לא יגלחו. הא כיצד גלוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער. ופי' הר"ן ז"ל תער מגלח השער מעיקרו, ואני תוהה דמספרים חדים כעין תער גם הן מחליקין כתער, ועל כן שנה יכול אפי' גלחן במספרים כבתער. כלומר שהחליק הפאות כמו בתער. גם התער אינו מגלח השער מעיקרו, ולדעתי לשון השחתה נופל על המכלה דבר בבת אחת באף ובחמה, ודומה לו התער שבהעברה אחת על הבשר לוקח חצי הזקן בבת אחת או פאה כלו בבת אחת אבל במספרים אי אפשר אלא מעט מעט, והתורה אומרת ולא תשחית למדנו שבעל גלוח של תער מקפיד, ויפה אמרו אי לא תשחית יכול אפילו לקחו במלקט ורהיטני. כלומר שהן כלים הלוקחים הפאה בבת אחת כמו תער. לא כמו שפירשו ז"ל שמשחיתים השער מעיקרו וכמו שפרשנו. לכן אמר להלן לא יגלחו שאינו אסור אלא ע"י גלוח, ותער מגלח כמו שאמרו ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה וגו' (ישעיה ז' כ'). וכן מספרים. אבל מלקט ורהיטני אינן כלי גלוח, ולפי שהצריכה תורה גלוח והשחתה, אין זה אלא תער: (כח) ושרט לנפש. השריטה ידוע בדברי רז"ל הרבה, יפרש סריטה בכותל, וכשעושהו בבשר יהיה חבורה, וכפי הנראה היו העכו"ם נוהגין לעשות שריטה ידוע בבשר כשמת להם מת, לאיזו מחשבה רעה שהיו חושבים על הנפש, וזהו שרט לנפש. כי לא אמר לא תשרטו בשרכם לנפש אך ושרט לנפש כמדבר על שריטה ידועה שהיא בעבור נפש. אותה לא תתנו בבשרכם, כמו וכתובת קעקע לא תתנו בכם, שהיא נתינה בכוונה, ובמשנה תורה נאמר לא תתגודדו (דברים י"ד א'), כמו ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מ"א י"ח כ"ח), והוא בכלל ושרט לנפש: וכתבת קעקע. מכתב של קעקע, שהשורט מכתב בבשרו כמין אותיות וממלא השריטות עם דיו וכחול, והיא הקעקע, ובמשנה (מכות דף כ"א ע"א), כתב ולא קעקע, קעקע ולא כת' איני חייב עד שיכתוב ויקעקע, בדיו ובכחול ובכל דבר שהוא רושם ולפי' זה וכתובת על השריטה, והקעקע על הרשימה בדיו או בצבע, שלשון וכתובת לא תתנו בכם, בכם מורה על מכתב של שריטה, לא על מכתב שעל העור, וא"כ כתב ולא קעקע על השורט אותיות ולא השחירן בדיו. וקעקע ולא כתב על הרושם בדיו ואינו שורט. וכך הבנתי מל' הרמב"ם ז"ל (עכו"ם וחוקותיהם פי"ב י"א) שאמר כ' ולא רשם בצבע, או שרשם בצבע ולא כ' בשריטה פטור עד שיכתו' ויקעקע, הרי שקרא השריטה כתיבה, והרשימה קעקע, וכן נכון כי קעקע מן המרובעים לדעת רד"ק ז"ל בשרשים, והוא מורגל בל' חכמים מקעקע כל הבירה כלה וחוזר מרים לבעליו, וכן כאן שהמכתב חפור בעור וקיים בו ע"י הצבע, אבל שרט לבד אינו קיים שחוזר ונרפא. או כמו שפירש"י ז"ל קעקע, ל' והוקע אותם והוקענום. שתוחבין עץ בארץ ותולין אותן עליהן, ונמצא מחוקקין ותחובין בקרקע פורפויינ"ט (פורכרוייאלט ובל"א דורכגראבענד, איינגראבענד), כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם, שמקעקע במחט והוא משחיר לעולם. ולדעת רבינו ז"ל שהמחט שתוחב בעור וכותב בו יש עליו צבע שחור שנכנס בכתיבה ומשחיר לעולם וסוף סוף וכתובת על השריטה, ששורט לקעקע, שהוא ע"י צבע הנכנס בשריטה, אבל ר"ע מברטנורה ז"ל הבין שהקעקוע היא השריטה, והמכתב היא הרשימה, ולשון המקרא וכתובת קעקע הפוך, ועניינו וכתבת בתוך הקעקע לא תתנו בכם, והתנא שנה עד שיכתוב ויקעקע נמשך אחר לשון הזקן', ולדברו לשון המקרא ולשון התנא הכל על הסדר: בכם. לא אמר בבשרכם, לפי שאינו כמו

בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ (כט) אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃ (ל) אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

מאהל אן אייך מאכען. איך, דער עוויגע! (כט) ענטווייהע דיינע טאָכטער ניכט, זיא צור אונצוכט צו פֿערפֿיהרען, דאמיט דאי לאנד ניכט אונציכטיג אונד פֿאָללער שאנדטהאט ווערדע. (ל) בעאָבאכטעט מיינע רוהעטאגע, אונד האבט

ת"א אל תחלל סנהדרין ע"ו, א': ומלאה יומא י"ח, ב'. יבמות ל"ז, ב'. נזיר א', ב':

תרגום אונקלוס

וְתִתְנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ (כט) לָא תַחֵיל יַת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא עֲצַת חִטְאִין׃ (ל) יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא

רש"י

עליהם וכמלאו מהיקין ותחובין בקרקע פורא"ייגט (סטאמען דורכגראבען) Fourrer (היניין סטעקענד) Fourrant, בלע"ז: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגומר [ירמי' ג']: (ל) ומקדשי תיראו. לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני

באור

שרט בבשר, אלא בעור הבשר, כמו אדם כי יהיה בעור בשרו (לעיל י"ג ב') ושם באַרנוהו: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה, לפי שעם קדוש אתה לי, אל תנהגו בזרעכ' מנהג חולין שנוהגים בהן שאר העמים. שיש בהן קדשות ומופקרות לכל בעבור אתנן ואתה אל תחלל את בתך להפקירה לזנות לכל, ובכלל זה אפי' למוסרה לאיש אחד שלא לשם אישות וקדושין. שאם הותר דבר זה, ימסרנה היום לזה ומחר לאחר. והיא תמסור עצמה בעבור אתנן לכל דור' אותה, והרי היא מופקרת לכל, ועליה נאמר לא תהיה קדשה מבנות ישראל (דברים כ"ג י"ח), ואינו דומה לאונס ומפתה שחייבה תורה ממון ולא מלקות, כי אונס ומפתה מקרה, לא תדעת אביה, וגם היא לא הכינה עצמה לכך, אבל מוסר בתו או היא שמוסרה עצמה בשביל ממון וכיוצא חלולין הוא, שאע"פי שפנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה, כאן תבוא לידי זנות ממש. שיצאו עליה גם מי שאין קדושין תופסין לו בה, שהרי תהיה מופקרת לכל. ועל כן אמר להזנותה, שעל ידי שימסרנה שלא לשם אישות. יעשנה זונה, ולכן אפי' מוסרה למי שקדושין תופסין לו בה עובר בלאו, וכן דעת רש"י ז"ל, ואין עוד עליו תלונת הרמ"בן ז"ל, וכן הודה רמ"בם ז"ל, ויפה אמר רש"בם ז"ל להזנותה. זנות של פנויה להיות כקדשה, וכן שנוי בת"כ אל תחלל וגו', לא אמרתי אלא חלול שהוא לשם זנות, ואיזה זה המוסר לחברו בתו פנויה שלא לשם אישות, וכן היא המוסרת עצמה שלא לשם אישות: ולא תזנה הארץ, כלומר אם תעשה כן תתרבה הזנות בכל הארץ, בהיות קדשות מופקרות לכל, כאמרו ואיש ואביו ילכו אל הנערה (עמוס ב' ז'), ותלה הזנות בארץ. לפי שגם הארץ קדושה, ואתה מחללה ברבו' הזנו', כאמרו ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמיה ג' ב'), שהרי על העריות אמר ותקיא הארץ את יושביה (לעיל י"ח כ"ה), ולא תקיא הארץ אתכם וגו' (שם כ"ח), ומדברנו שם תבין שמלבד שמחלל זרעו, גם חוטא בעבור הארץ: ומלאה הארץ, ע"י המעשים הללו תמלא הארץ זמה, שעל כל דרך ועל כל פתח עינים ישבו קדשות להחטיא כל עובר ארח, ורבה מחשבות זמה, ולשון ומלאה הארץ על יושבי הארץ כל עובר ושב עליה. כמו ומלאה הארץ דעה את ה', ולפי שמלת זמה נכתב בעריות, וכאן מדבר בפנויה. אמרו בת"כ ר"א בן יעקב אומר מתוך שהוא בא על נשים הרבה ואינו יודע על איזו מהן בא, והיא שקבלה מאנשים הרבה, ואין יודעת מאיזו מהן קבלה, שבא ונשא לבתו, שבא והשיאה לבני. נמצא הוא נשוי לבתו, ובנו לאחותו. נמצא ממלא את העולם ממזרים, וזהו פשט ישר. ומסכים עם מלת להזנותה: (ל) את שבתותי תשמרו, כבר נאמר ברא"ש הענין (פסוק ג') להזהיר על קדושת המחשבה ונת"ש שם ועכשיו מדבר שהתיחדו ישראל לבד במצות הללו, כי לא צוה שבת לשאר העמים ואם כלם צריכין

(לא) אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ לְטָמְאָה בָהֶם

עהרפֿורכט פֿאָר מיינעם היילינגטהום, איך, דער עוויגע! (לא) האלטעט אייך ניכט אן טאָטענבעשוועֹרער אונד ציינענדייטלער, זוכט אייך ניכט דורך דיאזעלבע צו פֿעראונרייניגען. איך, דער

רש"י

מזהירך על המקדש את שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת [יבמות ו']: (לא) אל תפנו אל האובות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר [סנהדרין ס"ה]. אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם:

תרגום אונקלוס

דִילִי תִטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דַּחֲלִין אֲנָא יְיָ: (לא) לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן לְאִסְתַּאָבָא בְהוֹן אֲנָא

באור

להודות על חדוש העולם, ולכן אחר שלא תחלל את בתך להזנותה כדרך הקדשות שבכל הארצות. אמר את שבתותי תשמורו, כי שם נאמר אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם (שמות ל"א י"ג), כי יום השבת הנאת' במעש' בראשי', היא דבקות השכינה בתחתוני', כי לאחר שכלה מלאכתו בששת ימים, נכנס בעולמו לברכו ולקדשו. וכששבו בני אדם בדורות הראשונים מאחרי ה', בחר באברהם ובזרעו להיות להם לאלהים, להשכין שכינתו בתוכ' לבדם, ולכן אותם לבד צוה על יום השבת שהוא קדש, להיות אות כי עם זו קדש הם, והשומר את יום השבת, יודע שהוא וזרעו קודש, ולא יחלל זרעו כשאר העמים. גם ישמר מכל המעשים שהזהיר עליהן למעלה: ומקדשי תיראו. מקדשי אשר נתתי בתוככם, תיראו יראת כבוד ולא תעשו דבר שגורם טומאת הארץ שמקדש ה' בתוכו, כאמרו ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה וגו' (במדבר ל"ה ל"ד) ולפי שאמר ולא תזנה הארץ וגו' שלא יגרמו טומאת הארץ, אמר ומקדשי תיראו, כלומר תנו כבוד לה' אלהיכם השוכן בארצכם, ומלת תיראו באזהרה (פסוק ג') שהיא יראת רוממות. כמו שאמרו רבותינו ז"ל ואיזהו מורא לא יכנס להר הבית במקלו ובתרמילו במנעליו באפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו, כלומר אלו הן פעולת המורא, שיכבד המקום הנורא הזה בכל אלה, ועיקר המורא והכבוד בלב בעבור כבוד השוכן בו: (לא) אל תפנו. כמו אל תפנו אל האלילי' (פסוק ד') והפנייה כולל הכל, לפנות אחריהן בלב להאמין במעשים המתועבים הללו ולאהוב אותם, ולשאול בהם גם לעשותם. ואם כן תקרא זה אזהרה לבעל אוב וידעוני העושה מעשה והן בסקילה. ואזהרה על השואל מבעל אוב וידעוני, שבשניהן פונין אחריהם, ולפי' הנטיי' במחשב' הלב. וכן יש להוכיח מברייתא דת"כ שהבאה שתיהן, אבל לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש וגו' ושואל אוב וידעוני (דברים י"ח י' וי"א), מדבר בבעל אוב וידעוני עצמן, שהן שואלין באוב, וכמו כל האמורים בכתוב זה שעושין מעשה, אבל השואל בבעל אוב באזהרה, ולכן שנה במשנה (סנהדרין דף ס"ה ע"א) הרי אלו בסקילה, והנשאל בהן באזהרה. לא שנה והשואל בהן, כי השואל באוב הוא העושה מעשה. אבל הנשאל הינו אלא השואל מבעל אוב, שהוא נשאל מבעל אוב, כמו שאמרה את מי אעלה לך (שמואל א' כ"ח י"א). והתוספות ז"ל שם שהקשו אם כתוב זה אזהרה לנשאל בהם יתחייב כרת, שהרי אמר (פרשה כ' ו') והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם וגו' והכרתי אותו מקרב עמו, אין הכתובים דומים כי להלן תפור' אמרו לזנות אחריהם, שהוא העושה מעשה וחייב כרת, וכן כל לזנות על המעשה, כמו לזנות אחרי המולך (לקמן כ' ה'): כי תחל לזנות (לקמן כ"א ז'): האובות. שם התועבה כך היא, והעושה מעשים אלו נקרא בעל אוב. כלומר איש העוסק במעשה האוב, ולאיה ועשה אוב וידעוני (ד"ה ב' ל"ג ו'), וכן בקשו לי אשת בעלת אוב (ש"א כ"ח ז'), קסמי נא לי באוב (שם שם ח') וכן הידעונים שם התועבה, ואין נודע לנו מה הם המעשים הללו, ורבותינו ז"ל אמרו בעל אוב, זה פיתום המדבר משחיו, וידעוני זה המדבר בפיו, ושתיהן מעשה כשפי' ע"י גלגולת של מת ועצם של חיה ששמה ידוע, ואין להאריך בזה, שכבר נכרתו דברים אלו מדורות רבים מן הארצות הידועות לנו: אל תבקשו לטמאה בהם, כל מבקש נכסף להדבר בכל לב, כמו אם

אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (לב) מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס רביעי ששי (לג) וְכִי־

ת"א מפני מגלה י"ז. ב', קדושין ל"ב ב': פני זקן מגלה שם. קדושין שם. קדושין שם. מציעא נ"ח, ב': וכי יגור מגלה י"ז, ב'. קדושין ל"ב, א'. יבמות מ"ז, ב':

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (לב) מִן קֳדָם דְּסָבַר בְּאוֹרַיְתָא תְּקוּם וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ (לג) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא

תרגום אשכנזי

עוויגע, אייער גאָטט! (לב) פֿאָר איינעם גרויען הויפטע זאָללסט דוא אויפֿשטעהען, דאז אנ־זעהן איינעם אלטען פֿערעהרען: אונד דאדורך עהרפֿורכט בעצייגען פֿאָר דיינעם גאָטטע. איך דער עוויגע! (לג) ווען איין

רש"י

אני יי אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי. ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה [ת"כ קידושין ל"ח]: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד

באור

תבקשנה ככסף (משלי ב' ד'). כי אינו מזהיר אל תפנו לדעת מה מעשיהן, שאם עוש' כן להבין ולהורות מותר, כמו שאמרו לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות. על מה הזהיר אל תבקשו לטמאה בהם, לתור אחריהן מאהבתו אותן לטמאה בהם להתטמא במחשבות הללו טומאת נפש. כמו מחשבות זנות המשחיתים הנפש ומטמאים אותה כן אלו. וזהו שאמרו בת"כ, אלמד שאינן באין עליו על האדם. אא"כ הפנה דעתו להן ונטמא להן, כלומר לא בשמוש' עליהן בלי פניית דעת וטומאה, ובמחשבי' עדיות שאין לומר עליהן שיחשיב להבין ולהורות נאמר סתם אל תטמאו בכל אלה (פרשה י"ח כ"ד): אני ה' אלהיכם. אשר צויתי אתכם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם, כמו שפי' במשנה תורה בפרשת כי תבא אל הארץ וגו': (לב) מפני שיבה תקום. אחר שהזהיר על קדושת המחשבות מכל מחשבת הבל ואלילים וכשפים, שלא יפנה אחרי המתפארים בידיעת הטומאות כמו מעונן ומנחש ואוב וידעוני. לזה עתה שיכבדו את האמת, ויתנו כבוד לחכמים וליודעים, והן על שתי דרכים. הדרך האחד שחכמו ע"י נסיונות ברוב שנים, כי הישישים בימיהם הרבים עמדו על דברים רבים מה טוב ומה רע, כאמרו בישישים חכמה וגו' (איוב י"ב י"ב). והדרך השני על ידי התורה. שלמד תורה וחכמה, זה יתכן גם בצעיר לשנים. והוא נכבד מן הראשון מאד, ועל הראשון אמר מפני שיבה תקום, כשתראהו עובר תקום מפניו לכבדו. וכל שיבה במשמע כמו שאמרו (קדושין דף ל"ב ע"א) איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע, ואמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה, אפי' בור בתור' בעברו לפניך תקום מפניו להראות אמתת חולק כבוד גם לבעלי החכמה מצד הנסיון, ואם השב לא עשה כלום בבחירתו, אלא רוב שנים יודיעו חכמה מעצמן, ועל כן נאמר שם דבר שיבה. ולא שב התואר שב. כי חלוקת כבוד היא, לשיבה שהודיעה לו חכמה, לא בעבור פני השב. ואח"כ אמר והדרת פני זקן. זה חכם בתורה, שראוי לכבוד מפני כבוד נשמתו שנטה לבו לעמול בתורה ונעשה חכם. וזהו פני זקן. כי הפנים על הנפש, כמו שבארנו (פסוק ט"ו), ומלת הדר נופל על היתרון כמו שבארנו (שם) שיהיה יתרונו בלבך על שאר בני אדם, וזה דרך אוהב חכמה שיהדר בלב ובמעשה את החכמים. וכן אמרו ז"ל איזהו הידור לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו, ודומה לזה אמרו במורא אב ואם כמ"ש (פסוק ג') וכל שכן שיקום מפניו שחייב אפי' לשב אשמאי: ויראת מאלהיך. כבר בארנו (פסוק י"ד), שבהיותו אחריו מ"ם הוא יראת עונש, ונכתב על דבר המסור ללב, שאינו יכול להודיע לאדם אחר. לפי שלעיני אדם יקום ויהדר את החכמים בדברים ובמעשים. ובלבו יהיה בוזה חכמה ומוסר, או לפי שבושה הוא להם יתרחק מחברתם שלא יצטרך להדרם. על כן נאמר על זה ויראת מאלהיך, בוש לך מפני אלהיך הבוחן לבבות, כי ישאלך במשפט על בזיון תורתו ויראיו. וגם רבותינו ז"ל בת"כ פירשו

תרגום אשכנזי

פֿרעמדער זיך אין אײרעם לאנדע אויפֿהעלט, זאָ מיסט איהר איהן ניכט דריקקען. (לד) דער פֿרעמדלינג, וועלכער זיך בייא אייך אויפֿהעלט, זאָלל אייך זאָ גוט אלס איין היימישער זיין: דוא זאָללסט איהן ליבען, וויא דוא דיך זעלבסט ליבסט; דען איהר זייד אויך פֿרעמדלינגע געוועזען אים לאנדע מצרים, איך דער עוויגע, אייער גאָטט! (לה) איהר זאָללט קיין

יָג֥וּר אִתְּךָ֛ גֵּ֖ר בְּאַרְצְכֶ֑ם לֹ֥א תוֹנ֖וּ אֹתֽוֹ׃ (לד) כְּאֶזְרָ֣ח מִכֶּם֩ יִהְיֶ֨ה לָכֶ֜ם הַגֵּ֣ר ׀ הַגָּ֣ר אִתְּכֶ֗ם וְאָהַבְתָּ֥ לוֹ֙ כָּמ֔וֹךָ כִּֽי־גֵרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ (לה) לֹא־תַעֲשׂ֥וּ עָ֖וֶל

ת"א בארצכם ב"מ נ"ט, ב': לא תעשו ב"מ ס"א, ב'. ב"ב פ"ט, ב':

רש"י

ע"א ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעֲכוֹן לָא תוֹנוּן יָתֵיהּ: (לד) כְּיַצִּיבָא מִנְּכוֹן יְהֵי לְכוֹן גִּיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן וּתְרַחֵם לֵיהּ כְּוָתָךְ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (לה) לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין בְּמַשְׁחֲתָא

באור

כן, אלא שדברו על חלק המעשה. שאמרו יכול אם ראהו יעלים עיניו כאילו לא ראהו, הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) וכי יגור אתך גר. זה גר צדק, ופרשנוהו (פרשה ט"ז כ"ט): בארצכם, גם בח"ל אסור להונות הגר, ונכתב בארצכם לפרש הונאה זו מה היא שבהיות ארצכם, שנתתי לכם לנחלה. פן תאמרו לנו נתנה מורשה, ויקל בעיניכם הגר הגר אתכם. שאין לו חלק ונחלה בה. ותונו אותו בדברים להשפילו ולבזותו, וכן כל ל' הונאה שבמקרא על בעלי הכח כנגד חסרי כח, שמרויחים מחסרון החלש כנגדם. כמו יתום ואלמנה הונו בך (יחזקאל כ"ב ז'), והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מ"ט כ"ו), וכן אל תונו איש את אחיו (פרשה כ"ה י"ד). בהיותו דל השפל ממך, וכן כאן, וכמו שפרשנו שלא יהא בזוי בעיניך בעבור שהוא מעם אחר ומארץ אחרת, ורבותינו ז"ל אמרו בת"כ שלא תאמר לו אמש היית עובד עכ"ום ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה. גם זו פרט מענייני ההונאה, וזכרוהו לפי שנוהג גם בגלות שאין לנו ארץ נחלה להתפאר בה: (לד) יהיה לכם הגר, כבר אמר להלן (במדבר ט"ו ט"ז), תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, אלא כאזרח מכם יהיה חשוב לכם הגר הגר אתכם: ואהבת לו כמוך, זאת המצוה פרשנוה (פסוק י"ח), ולא היה צריך להאמר, שכבר נכלל במצות ואהבת לרעך כמוך, אבל נכתב לעבור עליו בשני עשין לפי שבא לחסות תחת כנפי השכינה, וכן לא תונו אותו, כבר נאמר כן בישראל וגר צדק בכלל. ונאמ' עוד וגר לא תונה, כל זה לעבור בלאוין הרבה. וכמו שאמרו (ב"מ דף נ"ט ע"ב). וכן לענין האהבה אנו חייבין משום ואהבת לרעך כמוך, ומשום ואהבת לו כמוך, וכן אמר רמ"בם ז"ל בס"המ (עשה ר"ז), ונוסף על זה נאמר ואהבתם את הגר (דברים י' י"ט), ומה טובים דברי רבותינו ז"ל צונו על הגר כמו שצוה על עצמו, שנאמר ואהבת את ה' אלהיך, ונאמר ואהבתם את הגר, ולא אמרו צונו על כל אדם ואהבת לרעך כמוך. שאינו דומה הנאמר בלמ"ד, שאינו סגולה פרטית בנאהב למצות אהבת המקום ב"ה שנא' בה את, כי אין קץ לסגולותיו העליונות המעוררות אהבתנו אותו, אבל בגר אמר ואהבתם את הגר, בעבור שיש בו סגלה פרטית יותר משאר בני אדם, שעזב ארצו ועמו ומעשיו, ובא לקבל עליו עול תורה ומצוה, וזה דומה אל ואהבת את ה' אלהיך, ורא"בע ז"ל פי' לרעך, על דעת רבים שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר, ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו, אבל א"כ חסר מלת את הטוב בכתוב, והוא קרוב לדברי רמ"בן ז"ל שמדבר על סור הקנאה מן הנפש בכל הדברים, וכפי מ"ש למעלה (פסוק י"ח) מתיישב הכל: כי גרים הייתם בארץ מצרים, והמצרים הונו אתכם והעבידו בכם בפרך, שאמרו לנו הארץ ונפרעתי מהם ביד חזקה להשיב חרפתם אל חיקם. כי היו סדרי

בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה: (לו) מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: (לז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־

ת"א מאזני סנהדרין נ"ו, א': והין צדק ב"מ מ"ט, א':

אונרעכט טהון אים גע-ריכט, אים מאאס דער פלעכען, אים געוויכט, אונד אים מאאס דעם הויפענס. (לו) ריכטיגע וואגע, ריכטיגעס געוויכט, ריכטיגעס שעפפעלמאאס אונד ריכטיגעס קאננענמאאס מיסט איהר האבען: איך, דער עוויגע, אייער גאָטט, דער איך אייך אוים דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע! (לז) בעאָבאכטעט אללע מיינע געזעטצע אונד אללע

תרגום אונקלוס

בְּמַתְקְלָא וּבִמְכִלְתָּא: (לו) מֹאזְנָוָן דִּקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִּקְשׁוֹט מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינָן דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (לז) וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ:

רש"י

לא תעשו עול במשפט. ומהו משפט השנוי כאן הוא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח [ב"מ ס"א ב"ב כ"ט]: (לו) אבני צדק.

באור

המכות המכוונות להכניע גאון לבם. כמו שבארנו בס' ח"ש, על כן תשמרו אתם ולא תונו את הגר בארצכם, [א"ה. עיין מה שכתבתי למעלה (שמות כ"ג ט')]: אני ה' אלהיכם, אשר עשה למענכם נסים ונפלאות, והצלתי אתכם על אדוניכם ומוניכם: (לה) לא תעשו עול במשפט, אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט, ומהו משפט השנוי כאן, היא המדה המשקל והמשורה, כפירש"י ז"ל, וכן הוא שנוי בת"כ, והוא פשט הכתוב, ומלת במשפט על כל תקון דבר בבינת לב כפי הצדק. ויראה בעיני כי כאן מדבר עם שרי הארץ שהם המצדיקים המדות והמשקלות והאיפות, שלא יעשו עול במשפטם להקטין או להגדיל להעשיר יחידים במדינ' וכיוצא, ולהלן נאמר לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגו' (דברים כ"ה י"ג) לא יהיה לך בביתך איפ' ואיפה וגו' מדבר עם היחיד לא יהיה לו אבן קטנה למכור. ואבן גדולה לקנות בה, וזה לא יתכן בשרי הארץ, וזהו בכיסך בביתך. וכאן אמר במשפט ולשון רבים: במדה, במדת קרקעו', שצריך לה חכמת המדידה והם יודעים משפט הדבר, רק יטעו את ההמון: במשקל, כולל המאזנים והאבנים: ובמשורה, פירש"י ז"ל זו מדת הלח, ואם מצאנו ומים במשורה תשתה (יחזקאל ד' י"א). אינו ראיה כי היא מדת הלח לבד, אולי הוא שם מדה ללח וליבש, ומן הכתוב שלאחריו נראה כן, שכנגד משקל אמר מאזני צדק אבני צדק, וכנגד משורה אמר איפת צדק והין צדק. שהן מדות יבש ולח [א"ה, חז"ל אמרו שהמשורה אחד משלשים ושלש בלוג, ובת"כ נחלקו בזה]: (לו) מאזני צדק, מאזנים העשוין כדין, לא מאזני מרמה, שכמה מיני מרמה יש במעשה מאזני' כידוע: אבני צדק, הן המשקולות שקולות כהלכתן, כפירש"י ז"ל: איפת. היא מדת היבש: והין, זו היא מדת הלח: אני ה' אלהיכם, הייתי לכם לאלהים, לגזור עליכם חקים ומשפטי', לא הודעתים לכל גוי: אשר הוצאתי וגו', כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ' א'), לפי שחתם כאן הענין כלו אמר בסוף אשר הוצאתי אתכם מא"מ. אתם קבלתם עליכם עול מלכותי במצרים. ועל תנאי זה הוצאתי אתכם משם, קבלתם עליכם מלכותי קבלו גזרותי, וזהו כפי הפשט, אבל רבותינו ז"ל פרשוהו על ענין הסמוך לו על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם מצות מדות, שכל המודה במצות מדות מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות מדות כופר ביצ"מ, ויש בזה כונה עמוקה פרשנוה בפי' לס' ח"ש (פרשה י"ב י"ג): (לז) ושמרתם את כל חקתי, ענין שמירה ועשייה, וענין הקים

כָּל־חֻקֹּתַי֙ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַ֔י וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֹתָ֑ם אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ פ חמישי

כ (א) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (ב) וְאֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֮ תֹּאמַר֒ אִ֨ישׁ אִ֜ישׁ מִבְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וּמִן־הַגֵּ֣ר ׀ הַגָּ֣ר בְּיִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר יִתֵּ֧ן מִזַּרְע֛וֹ לַמֹּ֖לֶךְ מ֣וֹת יוּמָ֑ת עַ֥ם הָאָ֖רֶץ יִרְגְּמֻ֥הוּ בָאָֽבֶן׃

תולדות אהרן אשר חנינא י"א, ג':

תרגום אשכנזי

מיינע רעכטע אונד האלטעט זיא; איך, דער עוויגע!

כ (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט. (ב) זאגע אויך דיזעס דען קינדערן ישראל'ס: יעמאנד פאן דען קינדערן ישראל'ס, אדער איין פרעמדער. דער זיך אונטער דעם פאלקע ישראל'ס אויפהעלט, אונד פאן זיינעם זאאמען דעם געטצען מולך איבערגיבט, זאלל

תרגום אונקלוס

כ (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל

רש"י

הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן, ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם:

כ (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונש על האזהרות: מות יומת. בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן [ת"כ]: עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את

באור

ומשפטים באמרנו למעלה (פרשה י"ח פסוק ד' ה'), וחזר לאמרם כאן בגמר הפרשה כלה:

כ (ב) ואל בני ישראל תאמר, כל הנאמר בפרשה שלמעלה שנוהג בכל איש ואיש, כאמר אל כל עדת בני ישראל, אבל פרשה זו שנאמרו בה עונשין על האזהרות, דברים שנמסרו לבתי דינין, נאמר ואל בני ישראל תאמר: איש איש, לפי פשוטו ענינו כמו יהיה מי שיהיה, וכן בתרגום אשכנזי (יעמאנד), ויש"ע תרגם גבר עלי' או סיב, ורבותינו ז"ל ז"ל בת"כ דרשו עניו: ומן הגר, גר צדק: אשר יתן מזרעו למלך, יש חכמים אומרים מולך ע"ז נמורה, וי"א שהוא מין ממיני הכשפים, ולדעת האומר שהיא ע"ז בא לענוש הדת וסקילה על כל העובד ע"ז בעבודה זו של מולך אע"פי שאינה עבודה המיוחדת לה, וכבר זכרנו (פרשה י"ח כ"א), שלדעת רמ"בן ז"ל היו מעבירין הבנים באש ממש, והאש אוכלת בם עד שמתים, ורבותינו ז"ל למדוהו בג"ש נאמר במלך לא תתן להעביר למלך, ונאמר להלן מעביר בנו ובתו באש. מה להלן באש אף כאן באש, וכן משמעות הכתובים שמגדילים התועבה הזאת מאד על כל שאר מיני ע"ז, אין זה אלא בעבור שפיכת דם הבנים ואכזריות האבות, שנאמר ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת (ירמיה ל"ב ל"ה), ואינו חייב אלא כשמעביר מזרעו. אבל המעביר עצמו באש פטור כמו שאמרו בגמרא, ואם רש"י ז"ל הוכיח מסוגיא זו שאין העברה באש למלך שריפה, אלא מלד זה לצד זה כבר השיב רמ"בן ז"ל שהמעברה לאשה חייב מיתה, וכשהעביר עצמו פעם אחת ולא יכול לסבול, פטור מדין ב"ד ומדברי רבותינו ז"ל באגדה יש כמו ראיה לדעת רמ"בן זכרונו לברכה, שמקרא שבגלנו הכתוב על העברה באש למלך נאמר בו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, ואמרו ז"ל לא צויתי לאברהם, ולא עלתה על לבי ליפתח, ולא יתכן זה. אם העברה במולך אינו אלא להעביר מצד זה לצד זה: מות יומת, בבית דין, ולכן הפסיק כאן בעל הטעמים: עם הארץ, פרשניהו (פרשה ד' כ"ז). שלבד המלך, וכה"ג, וסנהדרי גדולה אינן בכלל עם הארץ, וכל האחרים קרויים עם הארץ, כי שלשה אלה הם השופטים העליונים, ולכן אמר אחד שנתחייב מיתה בב"ד, ירגמוהו עם הארץ, כודך ויד כל העם באחרונה (דברים

(ג) וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא

געטאֶדטעט ווערדען; דאז געמיינע פֿאָלק זאָלל איהן מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען- (ג) איך זעלבסט ווערדע אויף מיינען צאָרן אן איינען זאָלכען מענשען

תרגום אונקלוס

יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא: (ג) וַאֲנָא אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי

רש"י

הארץ על ידי מצות הללו [ת"כ]: (ג) אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו [ת"כ]: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מנין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מנין ת"ל בתתו מזרעו למולך [ת"כ סנהדרין ס"ד]: למען

באור

ט"ז ז'), ורש"י ז"ל פי' אם אין כח בב"ד עם הארץ מסייעין אותן, וכן הוא בת"כ, וכאילו אמר מות יומת בב"ד, או עם הארץ ירגמוהו, אבל אין זה אלא אחר שנתחייב בב"ד, לא בדרך קנאה וקימה: באבן, שם הכלל כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל"ב ה'). ורבות' ז"ל דרשו מלמד שאם מת באבן אחת יצא: (ג) ואני אתן את פני. מלת פני פרשנוהו (פרשה י"ז י'), שישפטהו השם על התועבה הגדולה הזאת, ויכריתהו מקרב עמו. ומוסב על מקרא שלפניו, אם ירגמוהו באבן, ואני אכריתנו מקרב עמי. ומכאן אני למד שהכריתות האמורות בתורה הן לעוה"ב, שאם בעוה"ז אחר שמת איך יכרת, ואין לך לפרש שאם לא יומת ע"פ ב"ד, כגון שאין כח בידם או שעבר בסתר, יכרת מקרב עמו בקוצר ימים, שזה אמור למטה בענין. ואם העלם יעלימו וגו' לבלתי המית אותו (פסוק ד'), ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו' והכרתי אותו (שם ה'), ומה לי העלם יעלימו, או עבר בסתר, או שאין כח ביד ב"ד לרדפו. ואם כל חייבי מיתות אומרין להם התודה, שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב, כמו ששנינו בסנהדרין (דף מ"ג ע"ב), הכתוב מדבר כשלא עשה תשובה, מלבד שנסקל בעוה"ז, אכריתנו מעמיו לאחר המות, וזה להפך מן ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו). וזה יכרת מקרב עמו, והוא בנין אב לכל הכריתות האמורות בתורה שהן מיני עונשים המגיעים לנפש היוצאות שאינ' נאספ' אל עמה, וכן אחרית רשעים נכרתה (תהלים ל"ז ל"ח), שנכרתו' מארץ החיים, וזה פי' ותהי אחריתי כמוהו (במדבר כ"ג י'), ועל החכמה נאמר כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח), ואחרית אחר החיים הללו, וכמו אבינה לאחריתם (תהלים ע"ג י"ז), אך בחלקות תשית למו וגו' (שם שם י"ח), והרי רבותינו ז"ל אמרו הכרת תכרת הנפש ההיא, הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב. וכל שכן נותן מזרעו למולך, שעובד ע"ז וגם רוצח את בנו, אלא שהם ז"ל אמרו שיש גם כרת בעוה"ז שימיו נכרתין, ובכל זאת אנו רואין רשעים גמורים ולפעמים מזקינין ברשעתם, והיכן כרת של אילו. אם לא לעוה"ב, ומדרך הסברא אין כל הכריתות שוות הן בזמן והן בצער הנפש, וסוף סוף העובר על אחת מהן ולא שב בחייו, נפרעין ממנו באחת ממיני הכריתות באחריתו, שוב ראיתי בפי' החכם ר"ע ספורנו ז"ל ואני אתן את פני, אם לא ישוב מרשעו, באופן שלא תהא מיתתו כפרתו, והכרתי אותו. זה בהכרח יובן לחיי עולם, אחר שרגמוהו באבן, שאין להכריתו עוד בעוה"ז, ויפה דבר: כי מזרעו נתן למולך, שאף העובדים ע"ז נותנים לה חוק הראוי לשמים כמו זובח קרבן לע"ז, והרשע נותן למולך זרעו, שמרוב טומאת לבו לא חמל על זרעו. לנגוד אותה נדבר שהיא תועבה בעיני השם, כמו שאמר אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי, כי רחום וחנון וקדוש הוא: למען טמא את מקדשי. כדרך קדש ישראל לה' ראשית תבואתו (ירמיה ב' ג'), והרשע הזה מטמא קדש ה' אשר אהב להעבירו למולך בהנאה הזה, דומה למה שפרשנו (פרשה י"ח כ"א) שנאמרה אזהרת מולך, אחר העריות שנולדים מהם ממזרים, לומר אחר שהקדשתיך מטומאת המשכב להיות זרעך מקודש לי, אל תעביר זרע קדש למולך. וכן מפורש בקבלה וגם את בניהם אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה (יחזקאל כ"ג ל"ז), וקרוב לזה פירש"י ז"ל למען טמא את מקדשי, את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי, וכן כולל טומאת המקדש עצמו, כי שופך דם ילדים נקיים לתועבה הזאת, ועל זה נאמר ולא תטמא את הארץ וגו' אשר אני שוכן בתוכה (במדבר ל"ה ל"ד), כלומר הארץ אשר מקדשי בתוכה, שדומה למטמא את מקדש ה', ורמב"ן ז"ל פי' עוד לפי שהמקריב מזרעו למולך ואח"כ יבוא אל מקדש ה' להקריב קרבן מטמא את

וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ (ד) וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ׃ (ה) וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת | כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו

ת"א כי מזרעו סנהדרין כ"ד, ב': טמא שבועות ז', ב': **ואם** העלם כתובות ל', ב': בתתו סנהדרין ס"ד, ב': **ושמתי** שבועות ל"ט, א': והכרתי שם ל"ו, א':

לעגען, אונד איהן אויז זיינעם פאָלקע אויזראָטטען; דארום דאס ער פאָן זיינעם זאאמען דעם מולך איבערגעבען, מיין הייליגטהום צו פערונרייניגען; אונד מיינען הייליגען נאמען צו ענטווייהען. (ד) ווען אלזאָ דאז געמיינע וועזען איהרע אויגען פאָן איינעם זאָלכען מאננע אבציהען, דער פאָן זיינעם זאאמען דעם מולך גיבט, איהן ניכט אומצובריגנען; (ה) זאָ ווערדע איך מיינען צאָרן אויף איינען זאָלכען מענשען אונד זיינע פאַמיליע ריכטען, אונד איהן זאממט אללע' דיא זיינער

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל לְסַאָבָא יַת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃ (ד) וְאִם מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יַת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא הַהוּא כַּד יְהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃ (ה) וְאֲשַׁוֵּי אֲנָא יַת רוּגְזִין בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי וְאֲשֵׁיצֵי יָתֵיהּ וְיַת כָּל דְּטָעַן בַּתְרוֹהִי

רש"י

טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון ולא יחלל את מקדשי [ויקרא כ"א]: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברי' הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון

באור

המקדש, כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם, והוא עליו טמא לעולם שנטמא ברעה הזאת, כמו שאמר באוב וידעוני לטמאה בהם, וכתיב ובגלוליהם יטמאו, ואחר שאמר וגם את בניהם אשר ילדו לי וגו' אמר עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא (יחזקאל כ"ג ל"ח), וכל הפרושים הללו אמת: ולחלל את שם קדשי, כאמרו ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך (פרשה י"ח כ"א), ובארנו שם טעמו ושכולל כל הזונה מאחרי השם ושואל בדרכיו או דורש עתידות מזולתו, ונראה שנזכר זה שם וכאן אגל תועבת המולך, לפי שהרשע הזה עובד אותו בהקרבת דם בניו, ויושב שכן רצון האל, והרי הוא מחלל שם קדשו, ליחס לו תועבה גדולה ואכזריות כמרן שיבקש לכבודו הריגת הבנים, ויזבו עצמו אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי, וכמו שאמר כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם (דברים י"ב ל"א), והזהיר שם שלא נעשה כן לשמים, ונאמר עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא וגו' (יחזקאל כ"ג ל"ח). הרי שהיו מיחסים עבודת המולך למעשה כשר ורצוי לגבוה, ורמ"בן ז"ל אמר (פרשה י"ח כ"א), שכאשר ישמעו הגוים שנבד את המולך בזרעו, ויקריב מנהמתו קרבן לה' הוא חלול השם, וזה קרוב לדברנו: (ד) ואם העלם יעלימו, אילו אמר רגד לבלתי המית אותו, היה מוסב על השופטים, וכשאומר בתתו מזרעו למולך למדנו שמדבר גם על הרואים המעשה, ומעלימים עיניהם כאילו לא ראו, לבלתי המית אותו בעדותם לפי שמרחמים עליו, ואינן חסים על כבוד השם המתחלל במעשהו, ולא על דם נפשות נקיים השפוך, ואין צריך לומר אם הסנהדרין עצמם יעלימו עיניהם ולא ימיתוהו שתחול נקמת ה' עליהם: (ה) ושמתי אני. למעלה (פסוק ג') אמר ואני אתן את פני, וכן לפנינו

לִזְנ֕וֹת אַחֲרֵ֥י הַמֹּ֖לֶךְ מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ (ו) וְהַנֶּ֗פֶשׁ אֲשֶׁ֨ר תִּפְנֶ֤ה אֶל־הָאֹבֹת֙ וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִ֔ים לִזְנֹ֖ת אַחֲרֵיהֶ֑ם וְנָתַתִּ֤י אֶת־פָּנַי֙ בַּנֶּ֣פֶשׁ הַהִ֔וא וְהִכְרַתִּ֥י אֹת֖וֹ

אונצוכט פֿאָלגען, דעם געמיצען מולך אנצוהאַנגען, אויז איהרער נאַציאָן אויזראָטטען. (ו) דיא פערזאָן, וועלכע זיך אן טאָדטענבעשווערער אונד צייכענדייטלער האלטען ווירד, איהנען אנצוהאנגען; אויף דיאזעלבע פערזאן ווערדע איך מיינען צאָרן ריכטען, אונד זיא אויז איהרער נאַציאָן

תרגום אונקלוס

לְמִטְעֵי בָּתַר מוֹלֶךְ מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ (ו) וֶאֱנָשׁ דִּי יִתְפְּנֵי בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יַת רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֲשֵׁיצֵי

רש"י

וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנאמר במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך. לרבות שאר ע"א שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתו [ת"כ]: (ז) והתקדשתם. זו פרישת

באור

(פסוק ו') אמר ונתתי את פני, גם (פרשה י"ז י') אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, וכאן אמר ושמתי, לדעתי הוא כמו וישם ה' לקין אות (בראשית ד' ט"ו), ושמתי בהם אות (ישעיה ס"ו י"ט), שהיא אות בגוף, והטעם לפי שמולך חמור מאד שנכרת משני העולמים כמו שאמר עם הארץ ירגמוהו באבן, גם ואני אתן את פני לעה"ב, אמר עתה שאם לא ימיתוהו, שתים אענשה. ושמתי אני את פני באיש ההוא, שימות במגפה, גם והכרתי אותו לעה"ב, וכן הנני שם פני בכם לרעה (ירמיה מ"ד י"א), שנאמר על החרב והרעב והדבר שימותו בם, ואין כן אוכל דם, ופונה אל האובות: ובמשפחתו, בפרושנו לספר בראשית פסוק למשפחותיהם יצאו מן התיבה, הוכחנו שבכל המינים יש משפחות, כמו מין הסוס מין החמור, כלם מין אחד, אבל מסוגים סוסי מדינה זו מסוסי מדינה אחרת, והדומים מהם נקראים משפחה, וכן במין האדם, יש משפחות שדומים בטבע נפשותיהם, כמו המשפחות שנזכרו בכתובים, קצתן בעלי חכמה, בעלי גבורה, וכמו משפחת הכהנים והלוים וכן כלם, וגם הדומים במעשה התועבות ובמחשבות טומאה נקראים משפחה. כאמרו מן המשפחה הרעה הזאת (ירמיה ח' ג'), ולכן אותן המעלימים עין מן התועבה הזה ומחפים עליו קראה הכתוב משפחתו, כי דומים אליו בטבע נפשם, וקרוב לזה אמרו בת"כ אמר רבי שמעון וכי מה חטאה המשפחה, אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כלן מוכסין. שיש בה לסטים שאין כלה לסטי' מפני שמחפין עליו כלומר לסטים שבמשפחה ואינן מרחיקים אותו מחברתם כלה לסטים שאין הלסטיות רע בעיניהם, לולי כן לא היו מחפין עליהם ולא מחבבין אותן, וכן כאן אלו המעלימים עיניהם משפחתו הן ונדונין עמו: והכרתי אתו ואת כל וגו', לפי שלא אמר והכרתי אותם, אלא אמר תחלה והכרתי אותו וחזר לומר ואת כל הזונים אחריו, למדנו שאין המשפחה בהכרת לעה"ב כמוהו, שהרי לא עשו התועבה, לכן והכרתי איתו לבדו, אבל במשפחה אשים את פני בעה"ז שנדונין ביסורין. ועל כן חזר ואמר שאם יש במשפחה שהלכו בעצתו לעשות כמוהו או שסייעו בדבר יכרתו גם המה, וזהו את כל הזונים אחריו לזנות אחר המולך, כי לזנות על העושה מעשה כמו בפסוק שלאחריו, וכמו שפרשנו (פרשה י"ט ל"א), ובת"כ אמרו והכרתי אותו מת"ל לפי שנאמר ובמשפחתו יכול תהא משפחתו בהכר' ת"ל אותו אותו בהכרת ואין משפחתו בהכרת אלא ביסורים. ותרגומו מדברנו: (ו) והנפש אשר תפנה, לדעת האומר מולך אינה ע"ז יפה סמכו אל אוב וידעוני שגם הם כשפים לדעת עתידות, ולדעת האומר שהם ע"ז, סמך אליו אוב וידעוני שגם הן בכרת: לזנות אחריהם. לעשות מעשה, וכן כל לזנו' על המעש', ופרשנוהו (פרשה י"ט ל"א): והכרתי אותו, היה לו לומר והכרתי אותה מקרב עמה, כי נפש לשון נקבה. ורא"בע ז"ל אמר מצאנו נפשים, גם כל נפש ארבעה עשר, וכן והכרתי אותו, וזה דוחק כי רק מצאנו מצודדות את נפשים (יחזקאל י"ג כ'), וכן כל נפש ארבעה עשר, אבל כאן

מִקֶּרֶב עַמּוֹ: (ז) וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ששי שביעי (ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם: (ט) כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל

תולדות אהרן והתקדשתם ברכות נ"ג, ב'. יומא ל"ט, א'. יבמות ט', ב': כי איש סנהדרין פ"ה, ב'. שבועות כ"ו, א': אביו ב"מ נ"ד, א'. סנהדרין פ"ה, ב', שבועות כ"ו, א'. חולין ע"א, ב':

תרגום אשכנזי

איירזאַטטען. (ז) האל־טעט אייך הייליג, זאָ ווערדעט איהר הייליג זיין; דען איך, דער עוויגע, בין אייער גאָטט. (ח) בעאָב־אכטעט מיינע געזעטצע אונד האלטעט זיא; איך בין דער עוויגע, דער אייך הייליגט! (ט) וועלכער מאן זיינען פֿאטער אָדער זיינע מוטטער פֿלוכען ווירד, זאָלל דעם טאָדעס זיין; ער האט פֿאטער אָדער מוטטער געפֿלוכט, אונד דאהער זיין לעבען

תרגום אונקלוס

יְתֵיהּ מִגוֹ עַמֵּיהּ: (ז) וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי **אֲנָא** יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (ח) וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: (ט) אֲרֵי גְּבַר גְּבַר דִּי יְלוּט יָת אֲבוּהִי וְיָת **אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא**

רש"י

ע"א: (ט) **אביו ואמו קלל.** לרבות לאחר מיתה [ת"כ סנהדרין פ"ה]: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנא' דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו

באור

בכתוב אחד אחר תפנה, בנפש ההיא. ויסמוך לו אותו עמו, זר אחד אולי ירמוז ליום הדין הגדול שיקום בגוף ונפש ויכרת מקרב עמו. ובת"כ אמרו לפי שהוא אומר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגו' עונש שמענו אזהרה מניין, ת"ל אל תפנו אל האובות ואל הידעוני עונש ואזהרה שמענו, כרת לא שמענו, ת"ל, והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים:
(ז) **והתקדשתם**, הקדישו עצמיכם, תרוממו דלבבכם ממחשבות בזויות וממעשי בזויה כאלה כדרך וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שמות י"ט כ"ב), והן אותן הנזכר בפרשה מולך ואוב וידעוני וכדומה מכל מיני ע"ז וכשפים, וכן אמרו בת"כ זו קדושת פרישת עכו"ם, או אינו אלא קדושת כל המצות כשהוא אומר קדושים תהיו. הרי קדושת כל המצות אמור, ומה תלמו' לומר והתקדשתם זו קדושת פרישות ע"א וזה ראיה לפרושנו (פרשה י"ט ב') שכל המצות האמורות בפרשה שלמעלה קדושות הן: **והייתם קדשים**, אם תעשו את שלכם והתקדשו אני מבטיח לכם שתהיו קדושים: **כי אני ה' אלהיכם.** בידי לקדש אתכם ולהעלותכם על כל מנהגי הגוים:
(ח) **ושמרתם את חקתי**, כמו כן תשמרו את חקתי, גם אותן שאינן כפי שקול דעת האדם, ולולי נזהרו עליהן לא היו בזויות לחכמי לב, כי גם אלה אם תשמרום ותעשום תתקדשו בהן. כי אני ה' מקדישכם על ידיהן: (ט) **כי איש איש אשר יקלל**, החקים שצויתי לכם לעשות, תשמרו מאד לעשותם, כי אם תתעצלו בשמירתן, לסוף אפשר שתגיעו בגללם לבוא לידי ב"ד, ומכל החקים שנאמרו בענין, אין בזדון אחת מהן חיוב מיתה, זולתי מקלל אביו ואמו, ומחלל שבת, ועובד למולך, ועושה אוב וידעוני, ומקצת העריות, ואזהרת המולך נזכרה בפרש' אחרי מות, ולכן החל בה בפרשה זו וחייב עליו סקילה, ואזהרת אוב וידעוני נאמרה בסוף פרשה שלמעלה, לכן נאמר עונש שלה בסוף פרשה זו ומצות מורא אב ואם נאמרה בתחלת הפרשה הקודמת, על כן החל בעונשה בפרשה זו. ולא נאמר כאן עונש מחלל שבת, שכבר מפורש מחלליה מות יומת, גם סקילה מפורש בספר במדבר, ואם נאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת (שמות כ"א י"ז), הוצרך לשנותו לחייבו גם לאחר מית', ועוד לפי שרצה להזכיר עונשי העריו', שהיא קדושת הזרע, סמך לו עונש מקלל אביו ואמו, שהוא ג"כ בעבור קדוש' הזרע שהן שותפין בלידתו, וכמו שבארנו (פרשה י"ט ג'): **יקלל**, בשם המיוחד ולמדוהו רבותינו מן הכתוב: **את אביו ואת אמו.** פי' רא"בע ז"ל מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו, וכן אמרו רבותינו ז"ל שחייב על קללת אחד מהן: **אביו ואמו קלל**, רבותינו למדו מכאן לרבות

דָּמָיו בּוֹ׃ (י) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת׃ (יא) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם

ת"א ואיש וכו' קדושין י"ט, א'. סנהדרין נ"א, ב': אשר ישכב שם נ"ד, א': ערות שם ע"א, ב':

פֿערווירקט, (זיינע בלוטשולד ליגט אן איהם, ער האט עס זיך זעלבסט צו צושרייבען). (י) ווען יעמאנד מיט איינער עהעפֿרויא עהעברוך טרייבט, מיט דער פֿרויא זיינעס נעכסטען עהעברוך בעגעהט; דא זאָלל דער עהעברעכער אונד דיא עהעברעכערין דעס טאָדעס זיין. (יא) ווער זיינע שטיפֿמוטטער בעשלעפֿט, דער האט זיינעס פֿאטערס בלאָסע אויפֿגעדעקט; זיא זאָללען בייֿדע דעם

תרגום אונקלוס

יִתְקְטֵיל אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לַט קְטָלָא חַיָּב׃ (י) וּגְבַר דִּי יְגוּף יַת אִתַּת גְּבַר דִּי יְגוּף יַת אִתַּת חַבְרֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא׃ (יא) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת אִתַּת אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי

רש"י

של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: (י) ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת. פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קדושין [קידושין י"ט סנהדרין נ"ב] ועל איזו אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת נכרי למדנו

באור

לאחר מיתה, לפי שמכה לאחר מיתה פטור, חייב במקלל, ורא"בע ז"ל אמר טעם אביו ואמו קלל, כלומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו, זו סקילה, וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם, ולמדנו כן מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם, ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו. אין נענש על מיתתו אלא הוא, שהוא גרם לעצמו שיהרג, מפי' רש"י ז"ל, כלומר דמיו בו ולא באחר, והוא עתיד לתת דין וחשבון שגרם בעונותיו לעצמו שישפך דמו, שהרי כל חייבי מיתות מתודין שתהא מיתתן כפרתן ואם אינו שב דמיו בו: (י) ואיש, פרט לקטן: אשת איש, פרט לאשת קטן, למדנו שאין קדושין לקטן, ועל איזו אשת איש חייבתי לך, אשר ינאף את אשת רעהו, פרט לאשת עכו"ם למדנו שאין קדושין לעכו"ם, מפי' רש"י ז"ל, וכן שנוי בת"כ, ויב"ע תרגם על אשת איש ארוסה ואשת רעהו בעולה, וכפי הוראות המלות אני תמה שלא תרגם להפך, כי אשת איש נשמע יותר בעולה שהיא נשואה. ולפי פשוטו בכל העריות אפשר שיעבור לבא על הערוה, ולא יעשה חמס לבעלה, שהרי אמו וכלתו ודודתו ואשת אחיו אסורות גם לאחר מיתת בעליהן, ושאר העריות אפשר בפנויות לבד אשת איש מלבד הערוה, עושה חמס גדול לבעלה, כמו שנזכר בס' משלי כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם (משלי ו' ל"ד), והייתי אומר שעיקר האיסור בשביל החמס, אבל שוכב עמה ברצון בעל', כמו אנשי זימה מחליפים נשותיהם, אינו חמור כל כך, לפיכך דקדקה תורה ואמרה אשר ישכב את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, כלומר בין אשת איש בחמס, בין אשת רעהו שרוצה במעשהו, תמיד חייב מיתה: ינאף, לשון ניאוף נופל על זנות אשת איש, וכן אמרו רבותינו ז"ל אין ניאוף אלא באשת איש, לפי שאין בכל העריות חמס לבד אם היא גם אשת איש, נקראת בייחוד ניאוף, ואולי אף שרש המלה נאף, בכללו אף שפירושו אנף, שמעלה אף הבעל וקנאתו: מות יומת, כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק: (יא) את אשת אביו, בין שהיא אמו בין אשת אביו שאינה אמו, ועדיין לא למדנו שחייב על אמו אנוסה, שאינה אשת אביו, לכך נאמר ערות אביו גלה להקיש ולדון ג"ש, נאמר כאן ערות אביו גלה, ונאמר להלן ערות אביך וערות אמך לא תגלה (פרשה י"ח ז'), ערות אביך זו אשת אביך, או אינו אלא אביך ממש (וכמו שאמרו חכמים לחייבו שתים), נאמר כאן ערות אביו גלה, ונאמר להלן ערות אביך מה כאן אשת אביו, אף להלן אש' אביו. ומשמ' בין אש' אביו שהיא אמו ובין אשת אביו שאינה אמו, וחזר לכתוב וערות אמך, לאסרה משום אם אע"פי שאינה אשת אביו כגון אנוס', ולמדנו

דְּמֵיהֶם בָּם׃ (יב) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ (יג) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃ (יד) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה וְאֶת־אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה זִמָּה בְּתוֹכְכֶם׃

תולדות אהרן דמיהם שם שם. כריתות ה', א': ואיש סנהדרין שם: זמה חגיגה י"א, ב'. יבמות ב', א'. סנהדרין ע"ה, א'. ע"ז י"ז ב'. כריתות ה', א': ראש יבמות נ"ד, ב', וכ"ט א'. סנהדרין ע"ו, א':

טאָדעס זיין, זיא האבען איהר לעבען פֿערווירקט. (יב) ווען יעמאנד זיינע שוויגערטאָכטער בעשלעפֿט, זאָ זאָללען זיא ביידע דעס טאָדעס זיין; זיא האבען אייגע שענדליכע פֿערמישונג בעגאנגען, אונד איהר לעבען פֿערווירקט: (יג) ווען יעמאנד איינער מאננספערזאָן אויף איינע ווייבליכע ארט בייאוואָהנט, דא האבען זיא ביידע איין גרייעל בעגאנגען; זיא זאָללען דעס טאָדעס זיין, זיא האבען דאז לעבען פֿערווירקט. (יד) ווער איינע פֿרויא אונד איהרע מוטטער הייראטהעט, דער האט שאנרטהאט געטריבען; מאן זאָלל איהן אונד זיא פֿערברעננען, דאמיט קיינע שאנדטהאט אונטער

תרגום אונקלוס

גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חיבין: (יב) וגבר די ישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חיבין: (יג) וגבר די ישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבתא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חיבין: (יד) וגבר די יסב ית אתתא וית אמה עצת חטאין היא בנורא

רש"י

שאין קדושין לנכרי: מות יומת הנאף והנואפת. כל מית' האמור' בתורה סתם אינה אלא חנק: (יב) תבל עשו. גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן: (יג) משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופר' [סנהדרין נ"ה]: (יד) ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה

באור

בג"ש זו גם עונש הנאמר כאן מאזהרה הנאמר להלן מה אזהרה גם באמו שאינה אשת אביו, אף עונש כן, כך דרשו רבותי' ז"ל בת"כ והוא כפשטי הכתו' כמו שפרשנו שם, וא"כ עונש זה כולל האזהרו' כלם האמורות בענין זה בפרשת אחרי מות: ערות אביו גלה, פי' רא"בע ז"ל דבר גדול עשה, ולדעתי כפי הפשט לפי שאשת אביו גם שאינה אמו, זכר טעם העונש שעכ"פ ערות אביו גלה, אע"פי שהיא נכריה לו. כמו ערות אחיך הוא, וכמו שבארנו שם: (יב) ואיש אשר ישכב את כלתו, כל העריות האמורות בפרשת אחרי בין אשת אב לכלתו, אין בהן מיתת ב"ד, לכך כאן סמך מיד כלתו לאשת אביו, להגיד אותן שהן במיתה. וערות בת בנך לא זכר בעונשין, כי בכלל אשה ובתה הוא כמו שיתבאר. והאמורים שם בין אשת אביו לכלתו שהן חייבי כריתות נזכרו כאן באחרונה: תבל עשו, פי' רש"י ז"ל בלשון אחד מבלבלין זרע האב בזרע הבן, ואינו יודע לכוון הדבר, שגם באשת אביו בלבול זה. וכבר רמזנו על זה (פרשה י"ט כ"ג): (יג) את זכר, בפרשת אחרי הקדים ערות אשה ובתה לזכר, לפי שסמך כל העריות המולידים, ועל כן הניח זכר ובהמה באחרונה, וכמו שרמזנו שם (פרשה י"ט כ"א), וכאן סמך כל חייבי מיתות ב"ד, ולכן חבר תחלה אותן שהן בסקילה, אבל אשה וחמותה הן בשרפה: משכבי אשה, מכניס כמכחול בשפופרת, כן פי' רש"י ז"ל והוא לפי פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו בת"כ מגיד ששני משכבות באשה. ר' ישמעאל אומר הרי זה בא ללמד ונמצא למד, כלומר אין צורך ללמד שחייב שלא כדרכה, ובזכר, שאינה אלא שלא כדרכה, ונמצא למד לכל העריות שחייב על שלא כדרכה וכבר אמרנו שהוא במשמעות מלת ערוה: (יד) אשר יקח את אשה ואת אמה, בכלן

(טו) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה

ת"א אשר יתן סם סם. תמורה כ"ח, ג':

אייך גערולרעט ווערדע. (טו) ווען יעמאנד איינעם פיה בייאשלעפט, זאלל

תרגום אונקלוס

יִקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן וְלָא תְהֵי עֲצַת חֶטְאִין בֵּינֵיכוֹן: (טו) וּגְבַר דִּי יִתֵּן שְׁכוּבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת בְּעִירָא תִּקְטְלוּן:

רש"י

ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יווני הוא הן אחת [סנהדרין ע"ו]: (טו) ואת הבהמה תהרוגו. אם אדם חטא

באור

נאמר שכיבה, וכאן שינה הכתוב ואמר אשר יקח. ללמוד שאינו חייב אלא בדרך לקוחין, שנשא אשה, ואח"כ בא על אמה, אבל אנס או פתה אשה, מותר לישא אמה או בתה או אחותה, מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה והאונס והמפתה על הנשואה חייב, ואין כן לפנינו ואיש אשר יקח את אחותו. שהרי אין קדושין תופסין בה. וטעם שנאמר באחותו לקוחין אפרש בעז"ה, אבל כאן שתופסין קדושין בראשונה, דקדקה תורה אשר יקח ע"י לקוחין ממש כן למדנו מברייתא דת"כ ומיבמות (דף צ"ז ע"א): את אשה ואת אמה, לפי פשוטי המקראות ראינו שנזכרו בפרשה זו לעונשין כל העריות שזכר למעלה באזהרה, לבד ערות בת בנך או בת בתך, וכן ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח, שתי אלו לא נזכרו בעונשים. ובמקומם אמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, והיא היא, אלא אם נשא האם, ואח"כ בא על בתה, קורא אני עליו ערות אשה ובתה לא תגלה, ואם נשא הבת, ואח"כ בא על אמה, קורא אני עליו ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה. וכמו שנאסרו בת בנה ובת בתה של אשתו, כן אם נשא הבת נאסרו עליו חמותו כנגד בת אשתו כמו שאמרנו, ואם חמותו כנגד בת בתה, ואם חמיו כנגד בת בנו, שהרי אשתו בת בתה של אם חמותו ובת בן אם חמיו, וכיון שנאסרו בת אשתו מאיש אחר ובת בנה ובת בתה. כל שכן בתו ובת בנו ובת בתו, שהן בכלל אשה ובתה והן זרעו כמו שאמר כי ערותך הנה, ואותן שמאשתו אינן ערותו. כי אם שארה הנה. אלא שאין שריפה מפורשת בכתוב רק בחמותו, והוא המקרא ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, אבל אם חמותו ואם חמיו, בת אשתו ובת בנה ובת בתה, ובתו ובת בתו ובת בנו מאנוסתו, אין העונש מפורש בהן. הוצרכו חכמים ללמדם בגזירה שוה, זמה זמה הנה הנה, נאמר כאן זמה היא, ונאמר אצל ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח וגו' שארה הנה זמה היא (פרשה י"ח ז'). מה להלן בת בנה ובת בתה. אף כאן אם חמותו ואם חמיו, ומה כאן שריפה אף להלן שריפה, וכן נאמר באשה ובתה שארה הנה ונאמר אצל בת בנו ובת בתו כי ערותך הנה, מה באשה ובתה שריפה שהרי נאמר בהן זמה היא אף בתו ובת בתו ובת בנה אפי' מאנוסתו בשריפה: אתו ואתהן. לפי הפשט לפי שהכתוב הזה כולל כמה גופים בתה ובת בתה ובת בנה, בתו ובת בתו ובת בנו. וחמותו ואמה ואם חמיו, אמר ואתהן בלשון רבים, שאם שכב עם גופים מחולקין כלם בשריפה. שוב מצאתי בספר פסיקתא זוטרתי ולמה הוציאו הכתוב בלשון אתהן שמשמע את שתיהן כדי ללמדך על שתיהן דין אחד באשה ואמה ובאשה ובתה והוא הדין להיות שנתוספו עליהן בת בתה ובת בנה אבל רבותינו ז"ל נחלקו ר' ישמעאל אומר ואתהן אחת מהן, שאי אפשר לומר שתשרף האשה שנשא ראשונה, שהרי בהיתר לקחה ולא נאסרה עליו, ור' עקיבא אומר ואתהן שתיהן, שהכתוב מדבר ששכב עם חמותו ואמה, ואין ביניהם אלא משמעות דורשין ופשט הכתוב. כי שוין שכלן בשריפה, ורבא אמר יש ביניהם חמותו לאחר מיתת אשתו. שלדעת ר' עקיבא אינו חייב רק כששתיהן בחיים, כהודאת תלת אתהן. כלומר בעוד שתיהן בעולם החוטאת היא תשרף: ולא תהיה זמה בתוככם. בפ' אחרי פרשנו שמשגב עריות אלו מרבה טומאת זמה בנפש ביותר, ולכן אשר בהן ב' דורות למעלה וג' דורות למטה. ולפי שכל העריות זמה הן. ואפילו המתגונן בעריות אע"פי שאינו בא עליהן, ממלא נפשו מחשבת זמה, סמך כאן ולא תהיה זמה בתוככם, כאומר אני אלהיכם שונא זמה. ולכן אתם אשר קדשתי אתכם לי, לא תהיה זמה בתוככם: (טו) ואיש אשר יתן, לפי שהוא נגד הטבע הנטועה באדם, שאפילו הבע"ח לא יזדווגו בזולת מיניו

מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ וְאֶת־הַבְּהֵמָ֥ה תַּהֲרֹֽגוּ׃ (טז) וְאִשָּׁ֗ה אֲשֶׁ֨ר תִּקְרַ֤ב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה֙ לְרִבְעָ֣ה אֹתָ֔הּ וְהָרַגְתָּ֥ אֶת־הָאִשָּׁ֖ה וְאֶת־הַבְּהֵמָ֑ה מ֥וֹת יוּמָ֖תוּ

ער דעם טאָדעס זיין, אונד דאז פֿיה זאָללט איהר אויך אומברינגען. (טז) ווען איינע פֿרויא זיך צו איינעם פֿיהע העלט, דאס עס איהר בייאוואָהנע, זאָ זאָללט איהר דיא פֿרויא אונד דאז פֿיה אומברינגען; ויא זאָללען דעם טאָדעס

ת"א ואת הבהמיה סנהדרין נ', א': והרגת שם דף ט"ו, א':

תרגום אונקלוס

(טז) וְאִתְּתָא דִּי תִקְרַב לְוָת כָּל בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת

רש"י

בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה. כיוצ' בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות [דברים ה'] הרי דברים

באור

ממיניהם, אמר אשר יתן שכבתו לא אשר ישכב כמו שאמר בשאר העריות, וכן אמר באזהרה (פרשה י"ח כ"ג), וכן באזהרת אשת איש (שם כ'), לפי שגם זה נגד דעת האדם בעבור האנשים שפרשנוהו (פסוק י') ובעבור הזרע שיחשב על שם האב שלא הולידו: בבהמה, טעם בי"ת בבהמה, ולא אמר את כמו בכל העריות, פרשנו למעלה (פרשה י"ט כ"ג): מות יומת, בסקילה כמו שיתבאר (פסוק ט"ו) ולא אמר מות יומתו, שלא להשוות אדם ובהמה, לכן אמר מות יומת על האדם לבד, כי כן נכתב בכל התורה לשון זה על עונש האדם לבדו, ולפי שלא יתכן להאמר על הבהמה, אמר עוד ואת הבהמה תהרוגו, ובסמוך יתבאר עוד. ואמרו רז"ל למדנו עונש לשוכב, לנשכב מניין, ת"ל כל שוכב עם בהמה מות יומת (שמות כ"ב י"ח), אם אינו ענין לשוכב תנהו לנשכב, אזהרה מניין הרי הוא אומר לא תתן שכבתך לא תתן שכיבתך, למדנו שאין דעת רבותינו ז"ל לא תשכב או שכבתך על הנשכב, לא כדעת רא"בע ז"ל שהבאנו למעלה (פרשה י"ט כ"ג): ואת הבהמה תהרוגו, אם אדם חטא בהמה מה חטאה, אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידה אמרה תורה תסקל, ק"ו לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עברה, כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות וגו', (דברי' י"ב ב'), הרי הדברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאה תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חברו מדרך חיים לדרכי מיתה עאכ"ו, מפי' רש"י ז"ל, וגם הוא שנוי בת"כ עם עוד דוגמות אחרות: (טז) תקרב אל כל בהמה, בזדון שמתקרב' אללה שתרבע. וזה פי' לא תעמוד האמור באזהרה, ושם פרשנו (לעיל י"ח כ"ג): כל בהמה, בין גדולה בין קטנה: לרבעה, מבואר (שם שם): מות יומתו דמיהם בם, מבואר למעלה, ולפי הפשט מה טעם לומר על הבהמה שדמה בה ואין בשפיכת דם בהמה דין וחשבון, ועוד כבר אמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ולמה חזר לומר מות יומתו, אבל לפי שבשוכב אמר מות יומת ואת הבהמה תהרוגו, ובנשכבת אמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ואיני יודע באיזו מיתה, חתם על שניהם מות יומתו דמיהם בם, ותוסב על השוכב ועל הנשכב' ללמדנו שמיתן בסקילה, ודמיהם בם יתפרש כמו בכל העריות שנכתב כן ולמד מאוב וידעוני שמפורש בהם סקילה, ולכן בעל הטעמים הפסיק במלת הבהמה, ואם רבותינו ז"ל אמרו בשוכב מות יומת בסקילה, אתה אומר בסקילה, או בא' מכל המיתות שבתורה, ת"ל ואת הבהמה תהרוגו, נאמר כאן הריגה ונאמר להלן (בבן סורר ומורה) הריגה (כי הרוג תהרגנו) מה הריגה האמורה להלן סקילה (שנאמר וסקלתו באבנים ומת) (דברים י"ג י'), אף כאן בסקילה, לדעתי אין זה למוד גמור, אלא נלמדו כלם מן מות יומתו דמיהם בם, אלא לפי שלשון הריגה נופל תמיד על מיתת סייף, כמו הרגו בחרב (במדבר ל"א ח'), פן תאמר כי דמיהם בם יתכן גם על מיתה אחרת שאינה סקילה כמו כאן, הוצרכו להוכיח שלשון הריגה נופל גם על סקילה, כמו שמצינו בבן סורר ומורה, ואחר שראינו שכולל גם סקילה, גם כאן פרושו כן לפי שנאמר דמיהם בם, ולא מצאנו בכל המקרא לשון הריגה על סקילה לבד בבן סורר ומורה, שאילו עקר הלמוד מבן

דְּמֵיהֶם בָּם: (יז) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח

זיין, זיא האבען איהר-
לעבען פֿערווירקט.
(יז) ווען יעמאנד זיינע

ת"א אשר יקח יבמות כ', א'. סנהדרין נ"ח, ב'. מכות ה', ב', וי"ד ב':

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקַטְּלוּן קְטָלָא חַיָּבִין: (יז) וּגְבַר

רש"י

ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבא' תקלה על ידם אמר' תורה השחת שרוף וכלה המטה את חנידו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא. ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו [סנהדרין נ"ח] שנאמר עולם חס' יבנה [תהלים

באור

סורר ומורה, א"כ נשכבת שאמר והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו. יצא ג"כ מבן סורר ומורה. והם ז"ל דרשו והרגת את האשה וגו' בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו וכו' ת"ל דמיהם בם. ולהלן נאמר דמיהם בם (באוב וידעוני) מה דמיהם בם האמור להלן בסקילה (שנאמר באבן ירגמו אותם) אף כאן סקילה, ועוד מה צורך כלל לכתב דמיהם בם, ועוד אם מות יומתו דמיהם בם שב על האשה ועל הבהמה, היה לו לומר גם בפסוק שלפניו מות יומתו, או והרגת את האיש ואת הבהמה, ועוד למה לתלותו מבן סורר ומורה, ילמדוה מן והרגת את האשה וגו' שנאמר בו בפי' דמיהם בם. ודוחק לומר לפי שמפורש שם סקיל', כך נ"ל: (יז) ואיש אשר יקח את אחתו, בכל העריות שאין קדושין תופסין בהן אמר אשר ישכב וכאן אמר אשר יקח, וגם באחותו אין קדושין תופסים בה, אומר אני שכל הכתוב מדבר לפי מחשבת השוכ' עמה, ללמדכו אפילו אינו מכוין לזנות. אלא שנושא אותה, וסבור שעושה כהוגן, בנפשו הוא ויכרת כמו שיתבאר: בת אביו או בת אמו, וגלה שכן בת אביו ואמו: וראה את ערותה, גם בזה שינה הכתוב מכל העריות, לדעתי גם זה כפי מחשבתם. שאינן עושים למלאת תאותם, ומתוקף יצרם הרע. אלא הוא והיא חושבים שזווגם הגון, ושראוי לאדם ביותר להזדווג עם אחותו וזוכי מלת ראה בלה"ק· שבוחר לגלות ערותה יותר מערות שאר הנשים, וכן היא תראה את ערותו. שתבחר יותר להזדווג באחיה מהזדווג עם אחר. וכמו בכל מקום אשר תרא' (דברי' י"ב י"ג). כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א ט"ז א'), והתורה אמרה ערותה ערותו. לפי שבאמת הוא ערוה עליה והיא ערוה עליו שמלת ערוה לגנאי וכמ"ש (פרשה י"ח כ'). כי ערות האחו' לולי שאסרה אותה תורה. היה עולה על דעת האדם, שהיא ראויה לאדם ביותר מכל הנשים, שהם אוהבים זו את זו מגדל האחוה, ובהיותן מזרע אחד דומים זו לזו ויהיה השלום ביניהן, והבנים אשר יולידו ידמו להם ביותר וכמ"ש הרמב"ן ז"ל (שם ו') שלולי חקי השם אין לאדם נשואים הגונים, כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה. וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו. והרי תחלת משתיתו של עולם כך היה האשה הראשונה לוקחה מצלע האדם, ובניהם נולדו עם נשותיהם, קין ותאומתו והבל ותאומתו. ואילו לא חטא האדם, והעולם היה עומד מבורך כתבניתו הראשון היו כל בני אדם נולדים זכר ונקבה כאחד והם איש ואשתו, ויפה הוכחנו כן בבאורנו לס' בראשית. וא"כ הנושא אחותו על דעת זו, עושה כפי מחשבתו דבר הגון וטובה גדולה. שבוחר בה מכל הנשים ביותר יפות וטובות: חסד הוא, גם זה כפי מחשבת הנושא אותה, שמעשה חסד הוא בעיניהם, וכמו שאמרנו שסבור הוא והיא שעושין חסד זה עם זה וטובה גדולה, ואין המלה יוצאת מידי פשוטה, שבכל מקום ענינה על הפלגת טובה, כי מלת צדק על שורת הדין במשקל נכון, ולכן נבדלים שני השמות הללו, כי צדק תמיד על האמת והנכון כפי החכמה, וכמו שבארנו (פרשה י"ט כ'), אבל חסד לפי שאינו אלא הפלגת טובה, אם עושהו צדיק, יעשהו בדרך צדק, ויפליג להטיב עם הראוים לו, ואם עושהו רשע. יפליג בטובה לרשעים כמוהו. ותהיה חסדו חטאה, וזה לדעתי פי' צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת (משלי י"ד ל"ד), הצדקה היא תרומם ותגדל גוי, ואין כן החסד שלפעמים חסד לאמי' חטאת, אם צדקה רחוקה מהם, וכן חסד הנאמר כאן היא כפי מחשבת האח והאחות, אבל כפי מדת הצדק הוא חטאה גדולה ולכן ונכרתו לעיני בני עמם, כן נראה בעיני, ובת"כ שנו חסד הוא, ושמא תאמר קין נשא את אחותו ת"ל חסד הוא. והעולם מתחלתו לא נברא אלא בחסד, שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט ג'). וענין המדרש הזה פשט הכתוב

אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ־בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֺנוֹ

ת"א וזסר עקדה שער ס"ד: ערות מכות י"ד, א'. כריתות י"ג, ב, וי"א א':

תרגום אונקלוס

דִּי יִסַּב יַת אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי יַת עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יַת עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא וְיִשְׁתֵּיצוּן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן

תרגום אשכנזי

שוועסטער נימממ, זיינע האלבשוועסטער פָֿאָן פֿעטערליכער אָדער מיטטערליכער זייטע, אונד זיא לאססען זיך איינער דעם אנדערן בלאָסס געליסטען, זאָ איזט עס בלוטשאנדע, זיא זאָללען פֿאָר דען אויגען איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט

רש"י

פ"ט]: (יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם

באור

הוא, שאין כונתו שהולך להיות כן לבנות העולם ממנו כנראה מפי' רש"י ז"ל, וכמו שתרגם יב"ע, אלא גם לדעתם חסד הוא שב על ואיש אשר יקח שהוא חושב כן, ושמא תאמר והרי אמת הוא שנשא קין אחותו, ועל זה אמר אינו דומה העולם מתחלתו לע"הז, שמתחלה לא נברא אלא בחסד, יאחר שנתקלקל בחטא האדם, תכרת הנפש העושה זאת, אבל רש"י ז"ל פי' חסד הוא, לשון ארמי חרפה חסודה, וכן פי' רבי' חננאל חסד לאומים חטאת לשון חרפה, וכבר השיב רמ"בן ז"ל ואמר רחוק הוא להיות מלת חסד בלשון הקדש משמש בהפוכים כאלה, והכתובים משבחים ומהללים במלת חסד, אבל חיסודא בל' ארמי לשון אחרת, וגם אותו הלשון מבדיל ביניהם, זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא, ועל פי' רבינו חננאל אמר שלדעתו הוא ל' תהפוכות כי צדקה וחסד נזכרים בפסוק זה, והם האחים התאומים הנזכרים בכל מקום, כמו רודף צדקה וחסד (משלי כ"א כ"ב), אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ (ירמי' ט' כ"ב), ודבריו נכונים, אלא שהוא ז"ל פי' הסד הוא איש חסד הוא, כלומר שהיה ראוי לו לעשות חסד עם אחותו להשיאה לבעל, והוא עוכב אותה על כן יכרת, ואין פי' זה מתוק לחיך, וכן מה שפי' על וראה את ערותה, לפי שהאח והאחות ישנים יחד, ואינו צריך לגלות שוליה, גם בזה אין טעם ונראין הדברים כמו שפרשנו, ותדאה שזכר קיחה באחותו ובאשת אחיו, כי בשתי אלה יוכל להתגלגל שכוונתי לטובה, וכמ"ש (פסוק כ"א), ומהן נדע לשאר העריות שבכל אופן חייב העובר, אפילו לא התכוין לזמה ולזנות, כשעובר על חקי הקב"ה יכרת. וא"ה, בתרגומי הלכתי בשטת רש"י ז"ל, וכמו שתרגם האנקלוס קלנא הוא, וב"מ פשטות הכתוב, שבא להודיע תועבת העובר, כמו זמה היא, תבל עשו, תועבה עשו, הביו ולמו קלל, וכן כלם, ודברי הרב המבאר נ"י רחוקים בעיני מדרך הפשט]: לעיני בני עמם, לדעתי חזר להזכיר בפרש' העונשין חייבי כריתות, כמו אחותו עם כל הנזכרים אחריה, אע"פי שעל כלן כבר אמר למעלה כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם (פרש' י"ח כ"ט), בעבור שהוסיף בכל אחד עונש בידי שמים, שבאחותו הוסיף לעיני בני עמם, לא כמו כרת של אוכל חלב ודם וכיוצא, אלא לעיני בני עמם, ואם אין אנו משיגין ענין זה, למדנו הכתוב הכלימה שתשיג הנפש לע"הב, שאין הכרת בסתר ואין דומה אלא לעיני בני עמם יכרתו, ואיני יודע אם ללמד על עצמו יצא, או על כלל הכריתות, שכלם נענשין לעיני בני עמם, ורמ"בן ז"ל פירוש שתמות בגועה כפשם, בענין שיראו ויבינו יחד כי יד ה' עשתה זאת: ערות אחותו גלה, כלומר אם הוא מתחכם ומאמין כי חסד הוא, אני גזרתי שהיא ערוה עליו, כמו שאמר ערות אחותך בת אביך וגומר לא תגלה ערותן, ולפי שגלה ערותה עונו ישא, וכבר פרשנו (פרשה ד' ב' וי"ו כ"א), ענין מלת עון וכל הנושא אחותו וחושב כי חסד הוא, עון הוא, ועון ההפך מחסד, כי הפלגת טובה בדרך צדק שהוא החסד הנכון, נקרא ישר ומשרים, כמו אז תבין צדק משפט ומשרים (משלי ב' ט'), וההפך מן ישר הוא עון, והרי הוא ההפך מן חסד הוא, וטעם שהזכיר הוא לבדו, לפי שמוסב על אזהרה שעבר שנאמר בה ערות אחותך וגו' לא תגלה, וכן ערות אחותו גלה, והיא בכלל כמו באזהרת כל העריות, ולדעת רמ"בן ז"ל עונו ישא כל אחד מן

יִשָּׂא: (יח) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם: (יט) וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ

ת"א ואיש וכו' יבמות נ"ד, א'. מכות י"ד, ב'. נדה מ"א, ב': והוא גלתה נדה י"ט, א': ואחות יבמות נ"ד, ב':

ווערדען: ער האט דיא בלאָסע זיינער שוועסטער אויפגעדעקט, פֿערדיענט זיינע שטראַפֿע. (יח) ווע־ יעמאנד איינע פֿרויא בע־ שלעפֿט, דיא איהרע ריי־ ניגונג האָט, ער דעקט איהרע בלאָסע אויף אונד בעריהרט איהרע בלוט־ קוועללע, אונד זיא וויל־ ליגט דאריין, איהרע בלוט־ קוועללע אויפֿצודעקקען, זאָ זאָללען זיא ביידע אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (יט) דיא בלאָסע דיינער

תרגום אונקלוס

עֲרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל: (יח) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא מְסָאֲבָה וִיגַלֵּי יָת עֶרְיְתַהּ יָת קְלָנַהּ גְּלִי וְהִיא תְּגַלֵּי יָת סוֹאֲבַת דְּמָהָא וְיִשְׁתֵּיצוּן תַּרְוֵיהוֹן מִגּוֹ עַמְּהוֹן: (יט) וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ וַאֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן:

רש"י

דבר כמו זעוה מגזרת לא קם ולא זע [אסתר ה'] וכן אחוה מגזרת אח והערה זו נחלקו בה רבותי' יש אומרים זו נשיקת שמש וי"א זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות

באור

הנזכרים, וטעמו שיהיה החטא ההוא דבוק בו מן העת ההוא, מעשיו לא יצליחו ודבק' בו האלה ויחלה עד ישמד בכרת. ולפרושנו עונו ישא עד בוא היום שיכרת לע"הב אם לא יעשה תשובה: (יח) את אשה דוה. ל' מחלה שהיא חולה מדם היוצא מגופה, וכולל דם נדות ודם זיבה, שבשתיהן היא דוה: את מקרה הערה. ת"א ז"ל ית קלנא גלי. גם רש"י ז"ל פי' הערה גלה, וכן כל ל' ערוה גלוי היא והוי"ו יורדת בתיב' לשם דבר, והדב' קשה שהוא עצמו יגלה את ערות', ויכפול הכתוב דבר אחד בשני שמות של גלוי כי על וגלה את ערותה, ת"א ז"ל ויגלי ית ערית', ועוד איך א"כ למדו רבותינו המערה שאינו צריך גמר ביאה ונחלקו על ההעראה י"א זו נשיקת שמש, וי"א זו הכנסת עטרה, אם הערה גלוי כמו וגלה את ערותה, שנאמר בכל העריות ולא למדו משנה מה שלמדו מן הערה, אבל לפרושנו על שם דבר ערוה. שהוא שם לאברים ה[illegible]ים באדם למשפכות, יהיה הערה פעל נגזר משם ערוה מורה על הנגע' האבר במקור שלה, שהיא ערותה, ולפי שזה הוראתו למדנו שעל נגיעה באבר זה במקור שלה, או בהכנסת מקצתו חייב, וחולקים מהו הכנסתו שיתחייב עליו, ולכן חזר הכתוב וזכר בפרשה זו נדה, אע"פ שלא הוסיף בעונש, כי כרת שלה אמור בפרשה שלמעלה. ללמדנו על ההעראה שיתחייב בה, ויצאתה מן הכלל ללמד על כל העריות שבהעראה לבד חייב. ומלשון חכמים שאמרו והערה בה, נראה שלא פרשוהו גלוי אלא הכנסת אבר, ככתב דין זה בנדה לפי שהיא אשתו המותרת לו. והייתי אומר שטעם הערוה הוא בעבור הזרע, שלא יוליד ממנה וולד הנולד בדם נדה. לכך פי' שעל ההעראה לבד חייב, וכל שכן בכלן. [א"ה, ל' ערוה לדעת אנקלוס ורש"י ז"ל יפול על המקום הראוי להתכסות. והפעל ממנו על גלוי המקום ההוא ויהיה א"כ באור הכתוב וגלה את ערות', שהסיר הכסוי מעל המקו' הראוי להתכסות ורז"ל שדרשו לשון הערה על התחל' הביא', פתרוהו מל' דבקות. כמו שאמרו על כמער איש, איש המעורה בלויה שלו. כלומר הדבק באשתו פה כנגד פה (עיין רד"ק שרש ערה)]: והוא גלתה. לפי שאמר הערה, שמא תאמר הוא לבד חייב לפי שהערה. לכך אמר והיא גלתה את מקור דמיה. כדרך לגלות ערוה, כלומר אף היא היתה שנתרצה שיערה בה, ואם העראה גלוי או דבקות היה אפשר לומר גם עלי' והיא הערת' את מקור דמיה: (יט) וערות אחות אמך, בפרשת אחרי הקדים אחות אב לאחות אם, וכאן הפך הסדר. אולי ללמדנו שהן שקולין, לפי שהמשפחה מתייחס' לאב, הודיע שאחות אמו גם היא

לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ׃ (כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ (כא) וְאִישׁ אֲשֶׁר

תרגום אשכנזי

מוטטערשוועסטער אָדער דיינער פאטערשוועסטער, זאָללסט דוא ניכט אויפדעקקען; דאז הייסט, דיא בלאֶסע זיינער בלוטספערוואנדטען בעריהרען, זיא מיססען איהרע שטראפע ליידען. (כ) ווען יעמאנד זיינעס פאטערברודערס פרויא בעישלעפט, דא האט ער דיא בלאֶסע זיינעס פאטערברודערס אויפגעדעקט; זיא מיססען איהרע שטראפע ליידען, זאָללען קינדערלאָז שטערבען. (כא) ווען יעמאנד זיינעס ברודערס פרויא נימט,

תולדות אהרן ערות דודו יבמות נ"ד, ב'. ערירים שם נ"ה, א': ואיש שם כ"ד, ב', וכל ענין הפרשה שם:

רש"י

אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערו' אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דודתו. המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעל' שהיא בעונש הליכת ערירי [יבמו' כ"ד]: (כא) ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו ואנכי הולך ערירי [בראשית ט"ו] יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים

תרגום אונקלוס

(כ) וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲח אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַאֲח אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן דְּלָא וְלַד יְמוּתוּן׃ (כא) וּגְבַר דִּי יִסַּב יַת אִתַּת

באור

אסורה באיסור חמור כזה: לא תגלה, כבר נאמרו אזהרות הללו בפרשת אחרי מות, ואם ללמד העראה, ושעונש ישאו, היה לו לומר ואיש אשר ישכב עם אחות אביו וגו' כמו שבא הלשון בכלן מגאן למדו רבותינו, בין שהיא אחות לאביו מאב בין מאם, ובין שהיא אחות לאמו מאביה או מאמה כלן בכלל האזהרה הן, ואין כן אשת אחי אביו כמו שיתבאר: שארו הערה, אמר כי את שארו הערה לשון יחיד, לפי שלשון העראה איננה אלא בזכר כמו שפרשנו (פסוק י"ח). ולפי שלא זכר את הנקבה כמו בנדה, הוצרך לומר עונם ישאו ל' רבים הוא והיא, ועונם ישאו פרשנו למעלה (פסוק י"ז). ונאמר כאן פעם שנית העראה, וכבר הוקשו העריות כלן לנדה, אמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד העראה בבהמ' שחייב עליה, ומלילה זו כבר פרשנו' (פסו' י"ז): (כ) דדתו, אשת אחי אביו. אבל אשת אחי אמו איננו מוזהר עליה, כי בפירוש כתוב ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב דדתך היא. (פרשה י"ח י"ד), הרי שלא הזהיר על אשת אחי אמו, ולכן לא נאמר באזהרה ערות דודך לא תגלה, כמו כאן שאמר ערות דודו גלה, שא"כ היה בכלל דודו מאב ודודו מאם: ערות דדו גלה, אע"פ שהיא איננה שלרו, בביאה זו גלה ערות דודו, וקבלו רבותינו שאינו מזהיר אלא על אחי אביו מאב, אבל אשת אחי אביו מאם איננו מוזהר עליה, ולמדוהו מג"ש נאמר כאן ערות דודו גלה, ונאמר להלן או דודו או בן דודו יגאלנו (פרשה כ"ה מ"ט), מה להלן מן האב אף כאן מן האב, ולשון הכתוב מעיד, שבאזהרה לא קראו דודו מטעם האמור, וכאן קראו דודו ולא אחי אביו למעט אחי אביו מאם: חטאם ישאו, על המזיד יאמר ג"כ חטא כמו שבארנו (פרשה ד' א'): ערירים ימותו, המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי, מפי' רש"י ז"ל, וזה על דרך האומר שהכריתות האמורות בתורה הן בע"הז שמת בקוצר ימים וזרעו נכרת, אבל אם הכרת הוא בע"הב, כמו שנראה מפרשת המולך. הודיע בפרשה זו של עונשין, שמלבד הכרת הנאמר בפרשת אחרי מות על העריות בכללן, יש גם בע"הז עונשין, קצתן ע"י ב"ד כמו חייבי סקילה ושריפה וחנק וקצתן בידי שמים, והוסיף באחותו יגונו ישא, וכן באחות אם ואחות אב, שתרבו בו בע"הז אלה והקללה, כמו שכתבנו בשם רמ"בן ז"ל, ובשוכב עם דודתו, חטאו ישא, ועוד ערירים ימותו, וכן באשת אחיו. ונראה לפרושנו שכל האזהרות שבפרשת אחרי חזר וזכרן כאן להוסיף בעונש, ואותן שלא נזכרו בכלל הנזכרות הם במיתת ב"ד. לבד אשה אל אחותה שלא נשנית כאן, לפי שהיא בכרת לבד. ולא עונש בע"הז לא בב"ד ולא בדין שמים: ערירים, כתרגומו בלא ולד, ויפה פי' רש"י ז"ל מלה זו בפרשת לך לך: (כא) ואיש אשר יקח את אשת אביו, בין

יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ (כב) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי (כג) וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃

דיא וויא איינע פֿרויא אין דער רייניגונג אנצוזעהען; דער האט דיא בלאָסע זיינעס ברודערס אויפֿגע-דעקט, זיא זאָללען קינדער-לאָז בלייבען. (כב) בע-אָבאכטעט אללע מיינע געזעטצע אונד רעכטע, אונר האלטעט זיא; דא-מיט דאז לאנד אין וועל-כעס איך איך פֿיהרע, אום דארין צו וואָהנען, אייך ניכט אויסשפייע. (כג) פֿאָלגט ניכט דען גע-זעטצען דעם פֿאָלקס, וועלכעס איך פֿאָר אייך אויסטרייבע; דען עבען וויל זיא דיזעס אללעס געטהאן, עקעלטע מיך איה-

תרגום אונקלוס

אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַּלִּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ (כב) וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִיתַב בַּהּ׃ (כג) וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מְגַלֵּי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל

רש"י

לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי' יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כב) נדה היא. הסכינה הזאת מנודה היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערלה בה כנדה שהערלה מפורשת בה את מקורה הער' (כג) ואקוץ. לשון

באור

אשת אחיו מאביו בין אשת אחיו מאמו, וגם כאן זכר לקוברן, אע"פי שאין קדושין תופשין בה, לפי שהתיר אשת אחיו במקום מצוה, אם אין לו בנים, להקים שם לאחיו, שלא תאמר לקחת' אפילו במקום בנים, להטיב עם בני אחיו להיות להם לאב, ולהטיב עם אלמנתו, בין אחיו מאביו בין מאמו, שהרי אם אין בנים היה מצוה לקחתה, לכן אמר נדה היא, תחשבנה ותדמה' לנדה, שהיא אשתך המותרת לך, ובהתפסוק זובה תחזור להיות מותרת לך, ובימי נדותה אסור' עליך אסור חמור, כן אשת אחיך כשיש בנים היא ערוה לך, כך נראה לי לפי פשוטו של מקרא שתדמה הנשים שהן לפעמים מצוה ולפעמים אסור כרת, ורא"בע ז"ל פי' הנדה אסורה גם תבא עת להיות מותרת, וכן יתכן באשת האח, וכן כתב רבינו טובי' בר' אליעזר בס' פסיקתא זוטרתי: ערירים יהיו, זהו העונש בע"הז כמ"ש (פסוק כ') וכרת מפורש בפרשת אחרי מות. ואמר רש"י ז"ל יש לו בנים קוברן, אין לו בנים מת בלא בנים, לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו, ערירים ימותו, אם יש לו בשעת העברה לא יהיו לו כשימות, לפי שקוברן בחייו. ערירים יהיו אם אין לו בשעת עברה, יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו, והם דברי התלמוד (יבמות ד' כ"ה ע"א), וכפי הפשט: (כב) ושמרתם, למעלה (פסוק ח') הזהיר על השמירה והעשייה, והחמיר בעונשין על היחידים העוברים, כריתות ומיתות ב"ד, ועכשיו חזר והזהיר עליהן בעבור טומאת הארץ, שאם ילכו בחקות הכנענים והמצריים יגלו ממנה, ולא חפץ ה' בזה, כי אם בישיבת ישראל על הארץ שעי"כ יהיה המקדש נגל תלו ושכינתו בציון, על כן אמר ולא תקיא אתכם הארץ, כלומר השמרו שלא תקיא אתכם, כי אני מביא אתכם שמה לשבת בה, לא להגלות ממנה, וכמו שבארנו (פרשה י"ט כ"ח): (כג) ולא תלכו בחקות הגוי, ידבר על הכלל שלא ילכו בחוקות הכנענים, שאם יעשו להם חקים כאלה יגרמו שתקיא אותן הארץ, וגם זה מבואר (שם ל'): כי את כל אלה, כמו עבודת המולך והכשפי' והעריו': ואקץ בם, פי' רא"בע ז"ל דרך משל, כמו ותקצר נפשו (שופטים י' ט"ז), ולדעתי הוא כמו

(כד) וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר (כה) וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל

תרגום אשכנזי

רער. (כד) אונד דעסוועגען שפראך איך צו אייך: איהר זאללט יענער ערדרייך איינעהמען, איך וויל עס אייך צום בעזיטצע איינגעבען, דאז לאנד, וואָרין מילך אונד האָניג פליסט. איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער צווישען אייך אונד אנדערן פאָלקערן איינען אונטערשיד מאכט. (כה) איהר מיסט אלזאָ אויך איינען אונטערשיד מאכען, צווישען ריינעם אונד אונריינעם פיה, צווישען אונריינעם אונד ריינעם געפליגעל, אונד אייך ניכט זעלבסט צום גרייעל מאכען, דורך פיה, געפליגעל,

תרגום אונקלוס

אִלֵּין עֲבַדוּ וְרָחִיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃ (כד) וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְּנִינַהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃ (כה) וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דַכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדַכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִּי

רש"י

גיאוס כמו קצתי בחיי [בראשית כ"ז] אדם שקצו קץ במזונו. (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהרה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר

באור

ויתאם מאד בישראל (תהלים ע"ח כ"ט)׳ וקשה ממנו ואקוץ, כמו ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במדבר כ"א ו'), וכן ואקוץ בם שנחשבו לפני כדבר נתעב ומגואל, ותאסתי בם שישבו עוד בארץ אשר אני שוכן בה, ואינו כמו ויקוצו מפני בני ישראל (שמות א' י"ב), ויקץ מואב מפני העם (במדבר כ"ב ג'), כי כל אחריו בי"ת פרושו כמו שאמרנו, וכן אמרו בת"כ ואקוץ בם, כאדם הקץ ממזונו, שאינו סובל שיהיה עוד לנגד עיניו. (כד) ואמר לכם, צויתי לכם שתירשו את אדמתם, כי ירושת הארץ וישיבתה מצוה גדולה, ונזכרת בכמה מקומות בתורה, ומטעם הגדול שכתבנו למעלה (פסוק כ"ב), והרמ"בן ז"ל בתוספותיו על מנין המצות מנאה במצוה רביעית, ורמ"בם ז"ל שלא מנאה הוא לפי שלדעתו לא נהגה רק בימי משה ויהושע ואינה מצוה לדורות, וסוף סוף כשנעשה הקים הגורמים גלות אנו מבטלין מצות ישיבת הארץ: אתם תירשו את אדמתם, על כל פנים תירשו את אדמתם, אם ילכו מארצם מוטב, ואם לאו תקחו אותה מיד' במלחמה: ואני, אם הם גוים גדולים ועצומים מכם, אין בכך כלום, כי אני אתננה לכם, ואני אכניע אותם, עד שתירשו את הארץ ירושת עולם: זבת, כמו מן קמה קמת רעך (דברים כ"ג כ"ה), כן מן זבה זבת חלב, ובארנוהו (פרשה ט"ו ב'), שנופל על הלחה היוצאת מאליה, ואי אפשר לה להשאר בגוף שהיא מכונסת בו, שמרוב החלב שבבהמות יזוב מאליו, ומרוב ייסים שבפירות יזוב לחוץ: ודבש, מתיקות הפירות ובארנוהו (פרשה ב' י"א): אני ה' אלהיכם, העושה נפלאות למענכם, אני אתן את ארצם בידכם: אשר הבדלתי וגו'. להשכין שכינתי בתוככם, ובחרתי בארץ הזאת להיות מקדשי בתוכה, ועל כן לא תעשו מעשים שבעבורם תקיא הארץ אתכם: (כה) והבדלתם, וכשם שהבדלתי אתכם מן העמים, כן תבדילו אתם בין הבהמ' הטהורה לטמאה, ובין העוף הטמא לטהור, אותן שהתרתי לכם יחשבו בעיניכם לטהורים וה אסורים לטמאים, ואם כלם מעשה ידי הם, ואין בהן שקוץ בעצם חלילה, אל תשקצו את

אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ (כו) וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ (כז) וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

ת"א הרמש מכות ט"ז, ב': ואיש וכו' סנהדרין ס"ו, א': אוב ברכות כ"ח, ב'. סנהדרין ס"ה, ב': דמיהם סנהדרין נ"ג, א', ונ"ד א', וס"ח'. כריתות ה', א':

אָדער אויף ערדען קריכענ־דעס, ראז איך אייך, אלס עטוואס פֿעראונרייניגענ־דעס, אויסגעזאָנדערט האבע. (כו) איהר מיסט מיר געהייליגט זיין; דען איך, דער עוויגע, בין איין הייליגעס וועזען, אונד איך האבע אייך פֿאָן אללען נאציאָנען אבגעזאָנדערט, דאס איהר מיין זיין זאָללט. (כז) מאַן אָדער פֿרויא אונטער איהנען, דיא טאָדטענבעשוואָ־רער, אָדער צייכענדייט־לער זיין ווערדען, זאָללען דעס טאָדעס זיין; מאן זאָלל זיא שטייניגען, וויאהאבען דאז לעבען פֿערווירקט.

תרגום אונקלום

תִּרְחַשׁ אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסַאָבָא׃ (כו) וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָּלְחִין קֳדָמָי׃ (כז) וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃

רש"י

הבדלתי לכם לטמא. לאסור: (כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו. רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן לכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת: חסלת קדושים תהיו:

באור

נפשותיכם וגו', לכם ישקלו אם תאכלום כי הבדלתי אותם לכם משאר המינין: בין הבהמה הטהורה, בבהמה הקדים טהורה לטמאה ובעוף הקדים טמא לטהור, לפי שבבהמות מפורשים הטהורים בתורה, והן עשרה מינים, ובעופות מפורשים הטמאים, והן כ"ד מינים: לטמא, שיהיו בעיניכם טמאין לאכילה, וזהו שפי' רש"י ז"ל לטמא, לאיסור: (כו) והייתם לי קדשים. חייבים אתם להיות לי קדושים. מתעלים על מנהגי שאר העמים, וכמו שבארנו (פרשה י"ט ב'): ואבדל אתכם וגו', מה שהבדלתי אתכם מן העמים להיות לכם לאלהים ולשכון בתוככם, כל זה עשיתי שתהיו לי עמי ונחלתי, וכל העשיי' יהיו לכבודי, ואע"פי שתתאוו לנשי' ולמאכלים שאסרתי לכם, תמנעו מהן לכבודי, וזהו שאמרו בת"כ והביאו רש"י ז"ל בפרושו ר' אליעזר בן עזריה אומר מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גוזר עלי, ת"ל ואבדיל וגו' להיות לי, שתהא הבדלתם מהם לשמי, פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים, ופרושו כמו שאמרנו שאין נדרים אלו מאוס כטוע בטבע האדם, ולא בעבור טעם רפואת הגוף וכיוצא. אלא גזרת הכתוב שרוצה אלהי ישראל שהבדיל אותם ע"י חקים הללו מכל העמים, ולא יפרוש האדם מהן אלא בעבור שמקבל עליו עול מלכות שמים: (כז) ואיש או אשה, לפי שלא נכתב אזהרת אוב וידעוני וכרת שלהן בפרשת עריות, כי בפרשה (י"ט ל"א) אמר אל תפנו אל האובות וגו', ובפרשה זו (פסוק ו') אמר והנפש אשר תפנה אל האובות וגו' והכרתי אותו מקר' עמו, זכר גם עונש ב"ד שלהן אחר כל הנזכרים לפניו, ולפי שהוצרך לומר אותו מקרב עמו לשון זכר, אמר ואיש או אשה, לא האיש

תרגום אשכנזי

כא (א) דער עוויגע שפראך צו משה, רעדע מיט דען פריסטערן, דען זאָהנען אהרן'ס אונד זאגע איהנען: מאן זאָלל זיך אן קיינער לייכע אונ-

כא (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ

ת"א אמור ר"ה ט"ז, ב'. יבמות פ"ה, א'. סוטה כ"ג, ב'. קדושין ל"ו, ב', ונ"ז א': ואמרת יבמות קי"ד, א':

רש"י

כא (א) אמור אל הכהנים. אמור ואמרת להזהיר גדולי' על הקטנים [יבמות פ"ה ת"כ]: בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים [קדושין ל"ה]. בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע. בני אהרן ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו.

תרגום אונקלוס

כא (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן

באור

לבדו: כי יהיה בהם אוב או ידעני, שישאלו בהם מעשה אוב או מעשה ידעוני. ויעידו עליה' בב"ד שעשו כמעשים האלו, כי אין אוב וידעוני תאר לאיש אלא שם המעשה כך הוא כה"ש (פרשה י"ט ל"א): מות יומתו, על פי ב"ד: ירגמו אתם, כמו עם הארץ ירגמוהו באבן (פסו' ב') ושם מבואר:

כא (א) ויאמר ה' אל משה. פרשנו למעלה (פרשה א' א') שהאמירה כוללת דברים רכים ודברים קשים, ודבור תמיד דברים רכים וכשנסמך אמירה לדבור, יורה שדבר ברכות, גם נוהו לומר לעם בלשון הנאה בענין, וכן כאן ויאמר ה' אל משה כלשון הכתוב בענין, כן אמור אל הכהנים בני אהרן באותו הלשון שאני אומר אליך, וטעם שלא נאמר גם כאן דבור ואמירה, ובלי ספק נדבר עמו והורהו ההלכות כלם בנבואה אחרת בעז"ה (פסוק כ"ד): אמר אל הכהנים בני אהרן, בפרשיות שלמעלה נאמר אל אהרן ואל בניו, ולא אמר הכהנים, לפי שהם מצות בקרבנות ובמעלות הקדש שהם במקדש, אבל כאן שהזהירם מלהטמא למת לעולם, אפי' חוץ למקדש ושלא בשעת עבודה, מפני מעלתם וכהונתם, לכן אמר הכהנים, כלומר שיכהנו בכבוד בעלמם. לפי שהם כהנים משרתי אלהינו, מדברי רמב"ן ז"ל, ורבותינו ז"ל דרשו בני אהרן יכול חללים, ת"ל הכהנים, בני אהרן אף בעלי מומין במשמע, בני אהרן ולא בנות אהרן, כמו שפי' רש"י ז"ל, וכפי הפשט לא זכר כאן אהרן, לפי שאמר בענין והכהן הגדול מאחיו וגו' שהוא על כל הכה"ג העומדים תחת אהרן שהן כלם בני אהרן, כי לאהרן עצמו לא יקרה אחרי מות נדב ואביהוא דבר מטומאת משה קרובים, וגם אזהרת פסולי הנשואין לא יתכן בו, ואין כבודו להזהר עליהן כמו שלא הזכירו (פסוק י"ז) במומין, וכמו שאפרש שם בשם רמב"ן ז"ל: ואמרת אלהם, למעלה שנאמר אל אהרן ואל בניו. הוא בענין הקרבנות שמביאים ישראל, אלא שהם העובדים, אבל פרשה זו ושתי פרשיות שלאחריה המדברות במומין ובטומאות שהן חובת הגוף לכהנים לבדם, החל אמור אל הכהנים בני אהרן, כלומר מעכשיו אצוה לך דברים שתאמר אל הכהנים בייחוד, שאינן נוהגים בישראל כלל, ואח"כ פרט מה הן הדברים הללו? ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו והולך ומפרש עד כי אני ה' מקדשכם (פרשה כ"ב י"ח), ועוד אפרש (פרשה כ"ד), ורש"י ז"ל פי' אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים וכן דרשו בת"כ: לנפש, נקרא הגוף המת נפש, מטעם שבארנו (פרשה ב' א'), שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שהתחברה בגוף, ועל ידו תפעל תחת השמש. בעל החבור הזה אמר ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב' ז'), ולפי שהגוף סבת זה, שבהיותה חוץ לגוף אין לה עסק בכל אשר תחת השמש, לכן גם בצאת הנשמה ממנו נקרא נפש, שהוא עצמו טעם שמטמא טומא' חמור', בעבור שהיה נפש לנשמת חיים העליונה שגם בעבור זה האבל ודויו: יטמא, מן התפעל, ודגש המ"ם על סימן הבנין, ודגש הטי"ת להבלעת תי"ו הבנין, ופרושו לא יטמא עצמו: בעמיו, פי' רשב"ם ז"ל איש בעם הכהנים לא יטמא לנפש אדם, שאילו היה כתוב לעמיו, היה משמע שלא יטמא לעמיו, כמו שכתוב לנפש לא יטמא, ופי' עוד לנפש המתה בעמיו לא יטמ', ולפרושו הראשון איני יודע מה צורך לומר בעם הכהנים ומהם ידבר, גם לפי' השני למה המלה בעמיו, ומה חסר אם אמר לנפש לא יטמא, ובאמת מלת בעמיו קשה בעיני. למה ברוב המקומות יאמר מן עם בכנוי עמו עמך, ובמקצת המקומות בתורה לשון רבים כמו בפרשה זו בעמיו, בעל בעמיו, בתולה מעמיו, זרעו בעמיו, וכן אצל האסיפה ויאסף אל עמיו (בראשית מ"ט ל"ג),

אֱלֹהָ֑ם לְנֶ֥פֶשׁ לֹֽא־יִטַּמָּ֖א בְּעַמָּֽיו׃ (ג) כִּ֚י אִם־לִשְׁאֵר֔וֹ הַקָּרֹ֖ב אֵלָ֑יו לְאִמּ֣וֹ וּלְאָבִ֔יו וְלִבְנ֥וֹ וּלְבִתּ֖וֹ וּלְאָחִֽיו׃

תולדות אהרן לנפש סוטה ג', א'. קידושין כ"ט, א'. סנהדרין צ"ו א": כי אם יבמות כ"ב, ב'. סוטה ג', ב': לאמו נזיר מ"ג, ב' זבחים ק', א':

תרגום אונקלוס

עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ (ג) אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרֵב

תרגום אשכנזי

טער זיינער נאציאָן פֿער־אונרייניגען. (3) נור אן זיינעם בלוטספֿריינדע, דער איהם נאהע פֿערוואנדט איזט: אן זיינער מוטטער, זיינעם פֿאטער, אן זיינעם זאָהנע, זיינער טאָכטער, אונד זיינעם ברודער.

רש"י

בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה [ת"כ]: (ב) כי

באור

גם במקצת הכריתות כמו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (פרשה ז' כ' וכ"א וכ"ה), וכל אדם מעם אחד. ואחשוב אני לפי שמלת עם הוא על קבוץ בני אדם שהם זה עם זה, לכן על קבוץ האומה כלה יאמר עם, וכן על כל קבוץ פרטי שבאומה יאמר עם, כמו קבוץ הכהנים קבוץ השרים, קבוץ החכמים, ולכל אדם יש חברה שהוא מתחבר עמהם, והנכבד יתחבר עם אנשים כערכו. ישב בסוד שרים ובסוד חכמים וכיוצא. ועל זה באה המלילה בעמיו שהם המיוחדים שבאומה שהן עמיו, ואמר שיזהר הכהן שלא להטמא לשום נפש אפי' אותן שהן עמיו, במות קרובו דודו או בן אחיו, במות כהן או במות חכם גדול או שר הצבא או הנשיא, לא יטמא לו וכל שכן לשאר בני אדם. וכן פי' עמיו שנכתב על האסיפה שנאסף לתחילת עמיו, ככבדים וגדולים כמוהו. וכן הכריתות שבהיותו נבדלת הגדולים תכרת נפשו מחברתם. וכן כל בעמיו שבפרשה זו וכמו שאפרש. ורש"י ז"ל פי' בעמיו. בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה. ולשון ת"כ בעמיו בזמן שעמיו שם אינו מטמא יצא מת מצוה, ולשון זה מכוון יותר. [א"ה, נראה שכוונת הרשב"ם ז"ל בפי' השני לתרץ מה שדקדק בפי' הראשון מדוע לא אמר לעמיו בשמוש הלמ"ד, ולכך אמר שהכוונה לנפש הנמצא בעמיו, והשעור לנפש מישראל שהן עמיו שאין העכו"ם מטמאין באהל המת, ואילו אמר עמו היה במשמע שבעם הכהנים לבד מדבר, וכ"מ פשטות הכתוב]. (ב) כי אם לשארו הקרב אליו. מלת שאר באדנו (פרשה י"ח ו') שנקראים כן קרובי האדם ממשפחתו לפי שהן שארית בשרו, ויש שאר קרוב כמו הששה האמורים בענין, שאין קרובים יותר מהן, והרחוקים כמו אבי אביו ואבי אמו בן בנו ובן בתו ובן אחיו ובן אחותו ודודיו, ויש עוד הרחוקים יותר וכלם שאר. וראיה לזה שנאמר לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה (במדבר כ"ז י"א). הקרוב מהם ביותר, ולפניו נאמר ונתתם את נחלתו לאחי אביו (שם שם ט'). למדנו שדודו שארו. והרחוק עוד גם הוא שארו, על כן פי' כאן שאינו מטמא כי אם לשארו הקרוב לו וחזר ופירש ואמר לענין טומאה מי הם שאר קרוב? לאמו ולאביו וגו'. כך הוא פשוטו של מקרא, אלא לפי שאין צורך להאמר, אחר שפירש אותם בשמותיהן מי הם הקרובים הללו. לכן דרשו רבותינו ז"ל בת"כ אין שארו אלא אשתו. שנאמר שאר אביך היא, ולא ראיתי מי שפירש ראיה זו. ונראה לי שכך פרושו. לפי שאמר שארו. ולא אמר כי אם לשאר הקרוב אליו. לא בא להוסיף שאר על הששה המפורשים. אלא אשתו שהיא לבדה שארו. כי האשה שארית האיש באלב גופה. כמו שמצינו במעשה בראשית (שוב ראיתי כן פי' ילקוט שמעוני בשם הראב"ד ז"ל), ולא שאר אביו ואמו או אחד ממשפחתו. אבל אם תוסיף שאר אחד. אינו שארו לבדו. אלא הוא שאר קרוב יותר לאביו או לבנו ולבתו וכיוצא, ותבא ראיה מערות אחות אביך לא תגלה. שהיא שארו. וקוראה שאר אביך. לפי שהיא שאר קרובה יותר לאביו. ופי' זה קבלה ביד רבותינו ז"ל שפשט המקרא כולל גם אשתו. ורמ"בם ז"ל נאמ' (הלכו' אבל פ"ב א'). מדבריהם שיתאבל האיש על אשתו הנשואה, כבר פי' מוהרי"ק ז"ל שכל דבר שאינו מפורש בתורה ממש אע"פי שדינו דין תורה קורא רמ"בם ז"ל מדברי סופרים, ואשתו אינו מפורש בתורה, שהרי לשארו תרגום אנקלוס ז"ל לקריביה דקריב ליה, ואפשר לי לומר שלדעת רמ"בם ז"ל אע"פי שמטמא לה דין תורה, אינו אלא רשות לא מצוה כמו בששה קרובים המפורשין, שנאמר עליהן לה יטמא שחייב להטמא להן, ולכן לא נאמר ולאמו בוי"ו שלא לחבר שארו עם הששה המפורשים, ועל זה אמר (שם הלכ' ז') אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו.

(ג) וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא׃ (ד) לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ׃

תולדות אהרן ולאחיהו ברכות י"ט, ב'. מגלה ג', ב'. נזיר מ"ח, ב'. זבחים ק', א'. יבמות ס', א': לה וכו' נזיר מ"ג, ב'. סוטה ו', א': לא וכו' יבמות ס"ב, ב', וכ' ב', קידושין ע"ו, א'. זבחים ק', א': להחלו נזיר ל"ג, א':

תרגום אשכנזי

(ג) אונד אן זיינער שוועסטער, ווען זיא נאָך יונגפֿער אונד אים הויזע איזט: דאס זיא נעמליך נאָך קיינעם מאננע צוגעהערט האט: אן איהר זאָלל ער זיך פֿעראונרייניגען. (ד) זאָנסט אבער דארף דאזהויפט דער נאציאָן זיך ניאמאלס פֿעראונרייניגען,

תרגום אונקלוס

לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וְלַאֲבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאָחוּהִי׃ (ג) וּלְאַחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקְרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוַת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃ (ד) לָא

רש"י

אם לשארו. אין שארו אלא אשתו [תורת כהנים]: (ג) הקרובה. לרבות את הארוסה [ת"כ יבמות ס']: אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה [ת"כ יבמות נ"ז]: (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. לא יטמא לאשתו פסול' שהוא מחולל בה בעודה עמו

באור

ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים עשאה כמת מצוה שאין לה קוברין שכיון שאין לה יורש אלא הוא, לא תמצא מי שיתעסק בה, והולך לטעם זה בעבור מטמא לה בעל כרחה, שיהוא גזרת חכמים שמדין תורה מותר להטמא לה, וחכמים עשאה כמת מצוה שחייב להטמא. וראיה ששנו בת"כ מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערבי פסחים ולא רצה ליטמא לה, והטפוהו חכמים וטמאוהו בעל כרחו ומזה אתה למד שמן התורה אינו חייב להטמא לה. שאל"כ למה לא רצה להטמא לה, ומה ספרו לנו שדחפוהו חכמים וטמאוהו. שיצא כל מלות עשה כופין עד שיקיי', אבל החיוב אינו אלא מד"ס. אבל שמותר הכהן להטמא לאשתו דבר תורה הוא כמו שקבלו רבותי' ז"ל, ואין רבינו משה ז"ל חולק על זה שהרי פסק (שם פ"ב א') כל כהן המטמא למת חוץ מששה מתים המפורשים בתורה או אשתו בעדים והתראה הרי זה לוקה, אף למדת שמן התורה מותר להטמא לה. אלא שאינה מפורשת לפי שאינו מצוה כמו לששה קרובים: הקרב, נדרש לדעת רבותינו ז"ל פרט לארוסה, ואליו פרט לגרושה שאינו מטמא לה, ולשון זכר הקרוב שב על שארו, וכן פי' בפסיקתא זוטרתי: לאמו ולאביו, זכר אם ואב, בראשונה, שמלבד שאדם חייב במוראם ובכבודם לאחר מיתה כבחיים: ולבנו, בת"כ דרש על כל האמורים שאין האחד למד מחברו וצריכין כלם להיות מפורשים, ואין זה צורך לפשט הכתוב: (ג) ולאחתו הבתולה, למעט אם ידעה איש, וזהו אשר לא היתה לאיש, כלומר למשכב איש, פרט לאנוסה ומפותה אע"פי שלא נשאת אינו מטמא לה, אבל אם לא נבעלה, אע"פי שהיא בוגרת, או שאבדה בתולי' ע"י הכאת עץ מטמא לה, וכן הוא בת"כ: הקרובה, לרבות את הארוסה, כל זמן שלא נבעלה לאיש מטמא לה: לה יטמא, מצוה, לא רצה לטמא מטמאין אותו בעל כרחו, כן שנו בת"כ, ונסמך אל אחותו שתמצא מדבר, וכל שכן האחרים: (ד) לא יטמא בעל בעמיו, ת"א ז"ל לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה, וכן פי' רמ"בן ז"ל טעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהוד', מלשון בעליו אין עמו (שמות כ"ב י"ג), ונקרא בעל הבית (שם שם ז'), כי הנכבדים יקראו אדונים, יאמר לא יטמא הנכבד בעמו להחל את כבודו. כמו דרך בגדלים אל אהל מועד לשרת, אלא שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים, ולפי שלדבריהם לריכין אנו לומר שהוא כפול, שכבר אמר לנפש לא יטמא בעמיו, נראה לדעת יותר שאע"פי כי בעל בעמיו כתרגימו רבא בעמיה, לא נאמר על הכהנים כמו לנפש לא יטמא בעמיו, אלא על הכהן הגדול לבדו, שהוא בעל בעמיו אדון וגדול בעמיו הנכבדים כי לפי שהתיר לכהנים בני אהרן להטמא לקרובים, לא כמו שאסר עליהם בשמיני למלואים כמו שפרשנו שם, חזר ואמר שהכהן הגדול שהוא בעל בעמיו עומד באסורו הראשון ולא יטמא כלל אפי' לקרובים, ומלת להחלו, להתחלל לבדו בתוך עמיו, שהרי אם יטמא לקרובים כמלא אם ימות עליו אחד מקרוביו כל בניו הכהנים פורשים, והוא לבדו מיטמא לו, ובסוף הענין חזר ופירש מי הוא בעל בעמיו, ואמר והכהן הגדול מאחיו וגו', ופרט כל דיניו גם בנשואין, ובראש הענין כלל אותו בכלל כל בני אהרן לענין הדינין המפורשין בהן,

(ה) לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ

יקרחו קרי

ת"א יקרחו קדושין ל"ו, א'. מכות כ', א': ופאת יבמות ה', א'. נזיר מ', ב', וק"ח א', וע"ב ב'. קדושין ל"ה, ב', מכות כ' א' ח':

אונד דאדורך זיין אנזעהן שוועכען. (ה) זיא זאָללען זיך אויף איהרעם קאָפּפֿע קיינע קאהלע פלאטטע שעערען, אויך ניכט דיא עקקען דעם בארטעס אב־פוטצען, אונד אן איהרעם

תרגום אונקלוס

יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ: (ה) לָא יְמָרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְדִקְנֵהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל:

רש"י

[ת"כ] וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באשתו שהוא לחללו להתחלל הוא מכהונתו: (ה) לא יקרחה קרחה. על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת [ת"כ קדושין ל"ו מכות כ']: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנא' בישראל לא תשחית [ויקר' י"ט] יכול לקטו במלקט ורהיטני יהא חייב לכך נאמ' לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחת' וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו [ויקרא שם] יכול שרט חמש שריטות לא

באור

ולפי שזה נוהג בין בכ"הג משוח בשמן המשחה, בין במרובה בגדים, וכדתנן (הוריות פ"ג ד') אין בין כ"הג המשוח בשמן המשחה למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות, קוראהו בעל לא משיח, כן נרא' בעיני, ורבותי' ז"ל דרשו בעל מתם, לפי שהתיר להטמא לאשתו, חזר ואמר לא יטמא בעל בעמיו פעמים שאינו מטמא, כגון לאשה פסולה, וכן פי' רש"י ז"ל, ורמב"ם ז"ל פי' שום בעל בעם הכהנים לא יטמא לאשתו, להחלו, שהרי מתחלל מכהונתו. ולפי דברי חכמים לא מטמא לאשתו פסולה ומחוללת, אבל מטמא לאשתו כשרה. וכפי פשט שלו מה טעם הוצרך להזהיר עליה. והוא בכלל כל הקרובים והטעם שאינו מטמא לבן הנאמר עליהן לנפש לא יטמא בעמיו. אבל אם התיר במלת שארו אשתו, הוצרך להזהירו על הפסול'. (ה) לא יקרחה קרחה בראשם. להלן אמר בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א'). היה נראה לי לפי שהכהנים הוזהרו במצות יתרות הוסיף בראשם בכל הראש, שישראל לא הוזהרו רק בין עיניהם, ישראל לא הוזהרו רק למת, והכהנים הוזהרו מכל וכל, אבל רבותינו קבלו השוין כהנים וישראל באלו זה, ומה שנאמר כאן הוא עצמו מה שנאמר להלן, ובא זה ולמד על זה. שכן אמרו קרחה לחייב על כל קריחה וקריחה, בראשם שיכול אינו חייב אלא על בין העינים בלבד, ת"ל בראשם לרבות את הראש כלו, יכול ישראל לא יתחייבו על קרחות רבות אלא אחת, ולא יהו חייבים אלא על בין העינים בלבד. ת"ל קרחה קרחה לגזרה שוה, מה כהנים חייבין על כל קרחה וקרחה, ועל הראש כבין העינים, אף ישראל כן, ומה קרחה האמורה בישראל אין חייבין אלא על המת. אף קרחה האמור בכהנים לא יהיו חייבים אלא על המת, וסוף דבריהם מתמיהים וגהו שאמר רא"מ ז"ל שאם גם ישראל חייבין על הראש כלו למה נאמר בהן בין עיניכם, ולמה לא נלמד מהכרח הכתוב, שהכהנים שריבה בהן מצות יתרות חייבין בכל הראש. וישראל אינן חייבין רק בין עיניהם, והשאל' עצומה מאד, ועוד יקשה בעיני אם שוין בכל ענין יאמר בישראל ולא תקרחו קרחה בראשכם למת, והיינו שומעים הכל כי כל שכן כהנים. וכפי הפשט וליישב קבלת חכמים ז"ל יראה בעיני שבפרשה זו המדברת עם הכהנים משרתי ה', הזהירם בייחוד מקרוח קרחה, ומלעשות שרט, ולגלח פאת זקנם לפי שכומרי עכ"ום זה היה מנהגם לעכ"ום, כמו שמצינו בעובדי הבעל ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם (מ"א י"ח כ"ה), והוא עצמו השריטה הנזכרת פה, וכן היו קורחים ראשיהם ומגלחים פאתי זקנם. שהרי רבינו משה ז"ל כתב (הל' עכ"ום פרק י"ב א'), אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושי, עובדי עכ"ום וכו', ואמר עוד

שְׂרָֽטֶת׃ (ו) קְדֹשִׁ֤ים יִהְיוּ֙ לֵֽאלֹהֵיהֶ֔ם וְלֹ֣א יְחַלְּל֔וּ שֵׁ֖ם אֱלֹהֵיהֶ֑ם כִּ֩י אֶת־אִשֵּׁ֨י יְהוָ֜ה לֶ֧חֶם אֱלֹהֵיהֶ֛ם הֵ֥ם מַקְרִיבִ֖ם וְהָ֥יוּ קֹֽדֶשׁ׃ (ז) אִשָּׁ֨ה זֹנָ֤ה

ת"א קדשים יבמות כ', א'. סנהדרין נ"ג, א', ופ"ב א'. זבחים ט"ז, א': הם וכו' סנהדרין נ"א, ב':

תרגום אשכנזי

לייבע קיינע איינשניטטע מאכען. (ו) זיא זאָללען איהרעם גאָטטע הייליג זיין, אונד דען נאמען איהרעס גאָטטעס ניכט ענטווייהען; דען זיא זינד פערזאָנען, וועלכע דיא פייעראָפּפער דעס עוויגען, דיא אָפּפערשפּייזע איהרעס גאָטטעס דארברינגען, דאהער מיססען זיא הייליג זיין. (ז) קיינע הורע, קיינע ענטווייהטע פערזאָן זאָללען זיא הייראטהען;

תרגום אונקלוס

(ו) קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלוּן שְׁמָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי יָת קוּרְבָּנַיָא דַיְיָ קוּרְבַּן אֱלָהֲהוֹן אִינוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן קַדִּישִׁין׃ (ז) אִתְּתָא מַטְעֲיָא וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא דְמִתָּרְכָא מִבַּעְלָהּ

רש"י

יכול חייב אלא אחת תלמוד לומר לא יקרחו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדושים יהיו. על כרחם יקדישום ב"ד בכך [ת"כ]: (ז) זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או

באור

(שם הלכ' ז') דרך כהני עכ"ום היה להשחית זקנם לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן וכו', ואמר עוד (שם הלכה י"ג) גדידה ושריטה אחת היא, ושם שהיו הגוים שורטים בבשרם על מתיהם מפני הצער, כך היו חובלין בעצמם לעבודת עכ"ום כאמר ויתגודדו כמשפטם, ואין ספק שגם הקרחה היו עושים כהני עכ"ום, ולכן נכתבו כל אלו בייחוד לכהני ה', שלא ינהגו כן בעבודת ה', אבל ישראלים שאינן בני עבודה, אינן אסורים בקרחה ובשריטה אלא על מת, שכן היו עושים עכ"ום למתיהם, וזהו ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם, וכן לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים י"ד א'). ובכלל זה גם הכהנים שבעשותם כאלה למת חייבין, וזה שאמרה הברייתא אף קרחה האמור בכהנים אינן חייבים אלא על מת, לא בא להוציא שאין הכהנים חייבים אם עשו כאלה בעבודתן כדרך כהני הבעל, חלילה לומר כן אלא בא להוציא אם עשה כן על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, כמו שמצינו כן בישראל שבדי גם רבינו משה ז"ל אמר כן בשריטה שאפי' בישראל כשעושה לעבודת עכ"ום חייבין, וכאן הוזהרו הכהנים עליהן אפילו לשמים, ועתה הכתובים מתישבים על מכונם שבישראל נאסרו למת וכל שכן בכהנים, נוסף עליהן כהנים שאסורין לעשות כן בעבודת המקדש, ולכן הכתובים תלמדין זה על זה, כמו שאמרה הברייתא, ולא הוצרך להתפרש בתלמוד וברמב"ם שהוא בכלל ובחוקותיהן לא תלכו, כל מה שחקקו הם לעכ"ום, אתם לא תעשו כן לשמים, וכמ"ש (פרשה י"ג ב'), ואולי מנהג המשרעים למת היה לקרוח על הפדחת, ולכן אמרה בין עיניכם, אלא שאנו למדין זו מזו שחייב על כל הראש כבין העינים: ופאת זקנם לא יגלחו, פרשנו למעלה (פרשה י"ט כ"ז), שבא למעט מלקט ורהיטני שאינן מגלחין וזה ראיה לדברי רבותינו ז"ל, שאילו לא ילמדו הכתובים זה על זה, יהיה לישראל אסור במלקט ורהיטני ולכהן מותר: שרטת, כמו שרט שם דבר בתוספת תי"ו האמנתיו, ולמדו חכמים מזה שחייב על כל שריטה ושריטה, וכן בישראל: (ו) קדשים יהיו לאלהיהם, אע"פ שכל העדה נאמר קדשים תהיו, הכהני' הנגשים אליו יתקדשו ביותר, כן להזהר מטומאת מת, וכן מטומאת מנהגי גוים ובהליכם, יתרוממו בנפשם על מנהגי בני אדם, וגם במות שאדם הרחוק או אנשים שהם כריע כאח להם, יעבדו במקדש ה' בשמחה הראויה לעבודתו, וזוהי קדושה גדולה כמו שפרשנו (פרשה י"ט ב'), כי הבדלתי אותם מכל משפחות ישראל לעמוד נשרת לפני: ולא יחללו, במנהגיהם את שם אלהיהם, כי הם כהני ה', ואם בעבודתם ינהגו ככהני עכ"ום יחללו שמו הגדול הנקרא עליהם: כי, כמו שאמרנו שבהיותם משרתי השם קודש הם: אשי ה', מבואר (פרשה א' ט'), שכל הקרבנות הנאכלות על המזבח קרויים אש ואשי ואישים, כלומר מתנה על האש לה', לחם אלהיהם.

וַחֲלָלָה֙ לֹ֣א יִקָּ֔חוּ וְאִשָּׁ֛ה גְּרוּשָׁ֥ה מֵאִישָׁ֖הּ לֹ֣א יִקָּ֑חוּ כִּֽי־קָדֹ֥שׁ ה֖וּא

תולדות אהרן ואשה וכו׳ יבמות כ״ב, ב׳, ול״ב א׳, ונ״ד א׳. קדושין ע״ר, א׳: גרושה יבמות כ״ד, ב׳: לא יקחו שם פ״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

אויך קיינע פֿרויא דיא פֿאָן איהרעם מאננע פֿערשטאָסען וואָרדען, זאָללען זיא הייראטהען; דען איין זאָלכער מאן איזט זיינעם גאָט-

תרגום אונקלוס

לָא יִסְּבוּן אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם אֱלָהֵיהּ: (ח) וּתְקַדְּשִׁינֵּיהּ אֲרֵי יָת

רש״י

ממזר [יבמות ס״א]: חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן

באור

אשי ה׳ הללו קרויים לחמו, כמו את קרבני לחמי לאשי: והיו, גם המקריבים קדש לה׳, כמו העבודות שהם עובדים: (ז) אשה זנה, כפי הפשט כמו זונה בכל המקרא המפקרת עצמה לזנות, ורש״י ז״ל פי׳ שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר, וכן שנינו במשנה (יבמות דף ס״א ע״ב) וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחרר׳ ושנבעל׳ בילת זנות, ופי׳ רש״י ז״ל ביאת גוי ועבד פסלה, ושנבעלה בעילת זנות שנבעלה לפסול לה, כגון אחת מכל העריות, וכגון בת ישראל לנתין וממזר, ויש שטה אחרת שאין זונ׳ מחייבי לאוין, אלא מחייבי כריתות שאין קדושין תופסין בה וכן כותי ועבד. וסוף סוף הכל כלול בשם זונה שהיא המופקרת לכל, כי המפקרת עצמה לזנות באין יגליה מי שילה, ובכללן פסולין וחייבי כריתות וחייבי לאוין. וחכמים שאמרו כן לא משם זונה הוציאוהו, אלא שכך קבלו שזונה האמורה פה שהכהן לוקה עליה היא שנבעלה ביאת זנות: וחללה, תאר לנקבה, ולזכר חלל, בשני קמצין, והרד״ק ז״ל בס׳ השרשים שרש חלל כתב. לבי חָלַל בקרבי (תהלים ק״ט כ״ב), פועל עבר כי

חליו פתח, ונפלל חלל (יחזקאל כ״ח כ״ג) תאר. וכן ממותי חלל (שם) או בחלל (במדבר י״ט י״ח), טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכה ד׳ ט׳). הענין אחר כי חלל יהודה (מלאכי ב׳ י״א), אל תחלל את בתך להזנותה (ויקרא י״ט כ״ט), והתאר מזה אשה זונה וחללה, ויתכן מזה הענין ואתה חלל רשע (יחזקאל כ״א ל׳), או מהענין הראשון, ובת״י ואת חייב קטולא רשיעא, זהו תוכן דבריו, ובעיני תמה שיהיה תאר אחד לשני ענינים נפרדים, על ההריגה שהוא בקל התאר חלל חללים, ועל חלל כבוד וקדש, שהוא תמיד בבנין הכבד ג״כ התאר בקל חלל חללה, והאמת לדעתי הוא לפי שהענין פה בשניהן, כמו שתאר חלל שהוא על ההריגה ענינו שלא יחיה אחרי נפלו, כן תאר וחללה על אבדן כבוד קדושה לדור דור, שאין אחריו חזרה וכמו שסתם חלל הומת ע״י חרב או רעב, ולא עשה בעצמו כלום, שעל המעט שיהרוג אדם את עצמו לדעת. כן חלל וחללה לענין קדשת כהונת שהוחל ע״י אחר, כמו שבא בקבל׳ רבותינו ז״ל איזוהי חללה זו שנולדה מאחד מכל הפסולים לכהונה. והרי היא לא עשתה עבירה, ונעשית חללה ע״י מעשה אביה ואמה, ואין תרופה לחלל זה, שהנושא חללה והוליד ממנה בן, אותו הבן חלל, ואין תורת כהונה עליו והרי הוא כזר מותר להטמא למתים, ונושא גרושה, וכן אם הוליד ממנה בת היא חללה, וכן זרע זרעו של חלל הם חללים, אפילו עד אלף דור. כי חלל זכר חלל לעולם, וכן זרע הבת, רק אם נשאת חללה לישראל והוליד ממנה בת מותרת לכהונה, אבל כל זמן שהיא נשואה לכהנים, תמיד זרעו חללים, ולכן נקראת חללה על שם הזכר שהוא חלל ואין כן כהן שעבר עבירה כגון שנשא זונה או חללה או שהרג את הנפש וכיוצא אינו נעשה חלל, גם אין זרעו שמוליד מן המותרת לו חללים, כך נראה בעיני, וסוגיי׳ הגמרא מסייעת פי׳ זה שהם אמרו שגם אלמנה לכה״ג וזונה וגרושה לכהן הדיוט נעשית חללה בביאה זו ולוקין עליה משום חללה, ולכן הקשו (קדושין ד׳ ע״ז ע״א) נולדה אין לו נולדה לא, והרי אלמנה וגרושה וזונה דלא נולדה והויא חללה, ומשני דבא איזוהי חללה שעיקרה מדברי תורה, ואין צריכין לפרש מדברי סופרים. כל שנולדה מפסולי כהונה, למדנו שפי׳ מלת חללה בתורה סתם היא על דרך שפרשנוהו שהוא על ידי אחר, אלא שחכמים למדו מן המקרא׳ שאם נתחללה ע״י ביאת אחד מן הפסולים לכהונה היא ג״כ חללה, לפי שגם הפוגע בעצמו יקרא חלל: **לא יקחו**, כל אחד מהכהנים: גרושה מאישה, לפי הפשט יראה שלהלן אמר וכת׳ לה ספר כריתות

לֵאלֹהָיו׃ (ח) וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ (ט) וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת

תולדות אהרן וקדשתו: מ״ק כ״ח, ב׳. יבמות פ״ח, ב׳. נדרים ס״ב, א׳. גיטין נ״ט ב׳. הוריות י״ג, א׳ ובת וכו׳ סנהדרין נ׳, ב׳, ע״א, ב׳, וס״ו ב׳:

תרגום אשכנזי

טע הייליג. (ח) דוא מוסט איהן הייליג האלטען, דען ער זאלל דיא אָפּפֿער־שפייזע דיינעס גאָטטעס דארברינגען. ער מוס דיר הייליג זיין, דען איך דער עוויגע, דער איך היי־ליגט, בין זעלבסט הייליג. (ט) דיא טאָכטער איינעס פריסטערס, דיא זיך דער הורערייא ערגיבט, האט

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵב קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ (ט) וּבַת גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתְחַל לְמִטְעֵי מִקְּדוּשַּׁת

רש״י

הכהונה על ידי נשיאת אחד מן הפסולים לכהונה [קידושין ע״ז]: (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש [יבמו׳ פ״ח]: קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה [ת״כ]: (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל

באור

ושלחה מביתו (דברים כ״ד א׳), ולשון גרושין לא נאמר שם, כמו ויגרש אותם מאת פני פרעה (שמות י׳ י״א), לכן אלו אמר ואשה גרושה, היתה המלה כוללת פנויה שגרשוה מן הבית או מן העיר בעבור רעה שעשתה שגנבה או שהלשינה וכיוצא, על כן הוסיף מאישה, שמדבר על נשואה שגרשה אישה, ואין זה אלא בספר כריתות. שאם לא כן הרי היא אשת איש. ורבותינו ז״ל דרשוהו לענין אחר: גרושה, אע״פי שלא גרשה מדעתו. שלא מצא בה דבר ערוה או רעה אחרת, כגון אותן נשים שכופין בעליהן להוציאן בגט גם הן אסורות לכהונה: כי קדש הוא לאלהיו. כל ישראל קדושים לאלהים. ולא הוזהרו באלה, והכהן קדוש מהם, ולכן נצטוה אזהרות יתרות בענין הקדושה וזהו כנוי לאלהיו. והתפר׳ (פרשה ד׳ כ״ג): (ח) וקדשתו, נהג בו מנהג קדושה ותהיה מעלתו מעולה למעלה ממעלת כל העם, ואמר הטעם כי את לחם אלהיך הוא מקריב, כלומר תשיב אל לבבך יתרון קדושתו. שהרי בחרתי לו להקריב לפני חלב ודם זבחי, וכן אמרו רבותינו וקדשתו נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה וכן בכל דבר מעלה, זהו כפי פשוטו. ועוד דרשו על קדשים יהיו, על כרחם, ב״ד יקדישום בכך, וכן דרשו על וקדשתו שאם אינו רוצה לגרש על כרחו יגרש אם נשא אשה פסול׳ לו: קדש יהיה לך, זהו פי׳ וקדשתו, לא בעל כרחך ומגזרת המקום ב״ה. אלא קדוש יהיה לך יחשב בעיניך לקדוש ה׳, כדרך וקראת לשבת עונג לקדש ה׳ מכבד (ישעיה נ״ח י״ג), כי נפשות המשפחה הזאת יקרות ביותר, כי נטוע בהן כח קדשה יתרה לעמוד בהיכל ה׳ לשרת לפניו. ובת״כ אמרו קדש יהיה לך לרבות בעלי מומין, לפי שאמר כי את לחם אלהיך הוא מקריב שמא תאמר אם אינו מקריב כגון בעלי מומין. אין אנו צריכין לקדשו ולכבדו על כן הוסיף קדש יהיה לך, הוא עצמו קדוש ה׳ יחשב לך: כי קדוש אני ה׳ מקדישכם, כמו והייתם קדושים כי קדוש אני (פרשה י״א מ״ה). ופרשנו שם אני הקדוש, ובידי לקדש אתכם. וכן כאן יאמר אני ה׳ מקדשכם, כמו שקדשתי אתכם מכל העמים להיות גוי קדוש. כן קדשתי את הכהנים כלם׳ ונתתי בהם רוח קדושה להיות משרתים במקדשי ולכן קדש יהיה לך: (ט) ובת איש כהן׳ בתו של כהן, כי אי אפשר לומר כהנת, שאין תואר זה על הנקבות שאינן עובדות במקדש: כי תחל לזנות, שרשו חלל מפעלי הכפל, ומשרש זה לשון תחלה, כמו החל הנגף (במדבר י״ז י״א), אחל תת פחדך (דברים ב׳ כ״ו). ולא תחל מענין זה היתה התי״ו מנוקדת בקמץ, גם היה טעם לומר שתחל לזנות, יאמר כי הזנה. אבל תחל לשון חלול כמו שאמר רד״ק שיתכן להיות מבנין נפעל, והה״ת ראויה להפתח. כמו למעני אעשה כי איך יֵחל (ישעיה מ״ח י״א), או שהוא מבנין הפעיל ותי״ו ראויה להפתח, כמו לא יחל דברו (במדבר ל׳ ג׳). וכן דעת רבותינו ז״ל יכול אם החלה את השבת תדון בשריפה, ת״ל לזנות כשחללה בזנות

אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס (י) וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ ׀ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא

קמץ בז"ק

תולדות אהרן אביה שם נ', א', ונ"ד א': באש פסחים ע"א, א': והכהן יומא י"ח, א'. הוריות ט', א'. וי"ב, ב'. חולין קנ"ד, ב': את ראשו וכו' הוריות י"ב, ב': ובגדיו שם שם:

איהרען פֿאטער ענט-
ווייהט, זאלל פֿערבראננט
ווערדען. (י) דער פריי-
סטער אבער וועלכער אונ-
טער זיינען ברידערן דער
פֿארנעהמסטע איזט, אויף
דעססען הויפט זאלבעאהל
געגאססען, אונד דער אין
זיין אמט איינגעזעטצט
ווארדען, דאס ער דיא
אבערפריסטערליכע קליי-
דונג טראגען דארף; דער
זאלל בייא איינעם טרוי-
ערפֿאללע זיין הויפטהאאר

תרגום אונקלוס

אֲבוּהָא הִיא מְתַחְלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: (י) וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דִּי יִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְדִקְרֵב יַת קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יַת לְבוּשַׁיָּא יַת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵּרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא

רש"י

על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל יזנת' או מן הארוסין או מן הנשואין. ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה [סנהדרין נ"א]: את אביה היא מחללת. חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל [סנהדרין נ"ב]: (י) לא יפרע. לא יגדל

באור

לא בדבר אחד: את אביה היא מחללת. קדושת אביה הכהן היא מחללת, שבהיות אביה כהן לאל עליון. לא היה ראוי שתחלל זרעו בזנות שתגרום שיחללו קדושת אביה ויאמרו עליו שיש בו שמץ דבר, ולכך יצאה ממנו בת כזו. וזהו שפי' רש"י זכרונו לברכה חללה ובזתה את כבודו, שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל. וכן וסקלוה פתח בית אביה מטעם זה, אלא שבישראל לא אמר חלול. וכאן מחללת קדושת הכהונה, וקבלו רבותינו ז"ל שהכתוב מדבר בזנות שיש בה זיקת בעל. ולמדו ג"ש שנאמר כאן אביה ונאמר להלן פתח בית אביה מה להלן זנות עם זיקת הבעל אף כאן זנות עם זיקת הבעל. ונחלקו בדבר אם מן הארוסין או מן הנשואין: באש תשרף. בכל חייבי מיתות אמר הכתוב תחלה מות יומת, כמו מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן (פרשה כ' ב'), מות יומת דמיהם בם (שם שם י"א) מות יומת באבן ירגמו אותם דמיהם בם (שם שם כ"ז). וכאן סתם ואמר באש תשרף. לפי שבכל מקום נכון לומר תחלה שפלוני או פלונית חייב מיתה ואח"כ יאמר באיזה מיתה ימיתוהו. ולפי שכאן מדבר באות' שהוא במיתה אפילו בישראל, שהיא ארוסה או נשואה. שהן בחנק ובסקילה, ובבת כהן דינה בשריפה, על כן לא היה צריך לומר מות תומת, וזה כפי קבלת רבותינו ז"ל, (מדברי הרלב"ג ז"ל) ויפה פי': (י) והכהן הגדול מאחיו, הכהנים ולפרושנו למעלה (פסוק ד') יפרש מה שאמר לא יטמא בעל בעמיו. שהוא הכהן הגדול מאחיו. והוא הבעל והאדון עליהם. ומי הוא זה אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וגו': הגדול, לפי פשוטו שהוא אדון עליהם, אבל רבותינו ז"ל אמרו שהוא על מעלות גופו ויפיו, שיהא גדול מאחיו בנוי בעושר ובכח ובחכמה ובמראה, וכל זמן שהנבואה בישראל נמשחו הכהנים הגדולים במצות השם ע"פ נביא. והוא יבחר הגדול שבכלן בגדולת נפש, ובשפסקה נבואה ונבחר ע"פ אחיו הכהנים, צריך שיתנו עיניהם באיש שיראו בו הנוי והעושר והכח והמראה, וגם החכמה יכולים לדעת ששואלין אותו הלכה בכל מקום ויודע: יוצק על ראשו, דקדק הכתוב ביציקה ולא במשיחה. לפי שבני אהרן נמשחו גם הם עליהם ועל בגדיהם בהזאת שמן המשחה, אבל על ראש אהרן יצק השמן ומשחו לקדושת כהונה גדולה ותבין זה מן המבואר (פרשה ח' י"ב ול'): ומלא את ידו, שנתן לו הרשות והכח ללבוש את הבגדים שהן בגדי כהונה גדולה לשרת בם, ולפי שלא היה צריך לומר כן. כי מיציקת שמן המשחה ידענו שמדבר בכ"הג, יש לומר ומלא או מלא כמו ומכה אביו ואמו, כי לפי שבבית שני לא היה שמן

יִפְרֹם׃ (יא) וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃ (יב) וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל

ת"א ועל כל נזיר ל"ח, א'. סנהדרין ד', ע"א · הוריות י"ג, ב' ומ"ז, ב'. חולין ע"ב, א': לאביו נזיר מ"ז ב': המקדש סנהדרין י"ח, א'. ומ"ד, א'ז · זבחים ט', א':

תרגום אשכנזי

ניכט ווילד וואכסען לאססען, זיינע קליידער ניכט צעררייסען. (יא) אונד צו קיינער לייכע קאָממען; זעלבסט אן פֿאטער אונד מוטטער זיך ניכט פֿערּאונרייניגען. (יב) אויך דעססוועגען ניכט אוים דעם הייליגטהומע געהן,

תרגום אונקלוס

יִבְזַע׃ (יא) וְעַל כָּל נַפְשַׁת מִיתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב׃ (יב) וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַחֵל יַת מַקְדְּשָׁא

רש"י

פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום [ת"כ]: (יא) ועל כל נפשות מת. באהל המת: נפשות מת. להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל [נזיר ל"ח]: לאביו ולאמו לא יטמא. לא בא אלא להתיר לו מת מצוה [סנהדרין ד' ת"כ]: (יב) ומן

באור

המשחה. כיון שמלא ידו ללבוש את הבגדים דין כהונה גדולה עליו, ואסור בכל האמור בענין, ולא נזכר לבישת הבגדים לבד. לפי שדין טומאה ופריעה ופרימה נוהג גם במשוח מלחמה, שאינו משמש בשמונה בגדים: לא יפרע, וכן לא יפרום פרשנוהו (פרש' י' ו') והוא יגל מת, כמו שנזכר שם בענין, וכן אמרו בת"כ ר"מ אומר את ראשו וגומר על מתו, כדרך שבני אדם פורעים ופורמים על מתיהם, ורמב"ן ז"ל פי' ועל כל נפשות מת הנאמר אחריו נמשך לפניו, יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבוא עליו, והאמת שנוהג פריעה ופרימה בכ"הג בכל עת, שאסור לו לגדל פרע לעולם וכן אסור לפרום, ומטעם זה נאמר כאן קודם ועל נפשות מת, וכל שכן הוא אם על מתו שמתאבל עליו אסור בפריעה ובפרימה כל שכן שלא על מתו, הנה דעת רמ"בם ז"ל שפסק (ה' ביאת מקדש פ"א י') כהן גדול אסור לגדל פרע ולקרוע בגדיו לעולם, שהרי תמיד הוא במקדש, ולכך נאמר בו את ראשו לא יפרע וגומר, אבל כהן הדיוט שמטמא לקרובים, פורע ופורם עליהם כדרך שאר אבלים, שאינו עובד בעודו טמא ובכניסתו למקדש אסור בפריעה ופרימה ואם עבד פרוע ראש או קרוע בגדים, אע"פי שלא חלל עבודתו חייב מיתה בידי שמים. ואע"פי שגם פרוע ראש לא נאמר בכהן הדיוט למדוהו מדברי קבלה שנא' ויין לא ישתו כל כהן וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו (יחזקאל מ"ד כ'), מה שתויי יין במיתה אף מגודלי פרע במיתה. וידאה שלכך נאמר בכ"הג קודם ועל כל נפשות מת, ללמד שהוא בעבור הכניסה והעבודה במקדש, שהוא תמיד שם מקריב מנחת כליל בכל יום ועוסק תמיד בעניני המקדש, ללמדנו שכל עובד במקדש אסור בזאת בשעת עבודה אפילו כהן הדיוט, ולפי שאינו מפורש סמכוהו לדברי קבלה שפירש', וזה דרך נכון בפשט הכתובים: (יא) ועל כל נפשות מת לא יבא, כבר בארנו (פסוק א') שהגוף נקרא נפש לאחר המות, לפי שעל ידו היה האדם לנפש חיה. והיה אפשר לומר ועל כל נפשות לא יבא. אלא שלא התפרש כהוגן, כי למעלה שאמר לא יטמא מבואר שמדבר בנפש מת, כי להלן מפורש שהטומאה באדם מת, אבל אלא יבוא לא היינו שומעין באיזו ענין מדבר על כן הוסיף לומר נפשות מת שלא יבוא בבית או באהל שיש שם מת. ולמדנו שהוזהר על טומאת האהל אע"פי שלא נגע, ורבותינו דרשו נפשות מת על רביעית דם משתי מתים שמצטרפין לטומאה, כי הנפש הוא הדם כאמרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא (פרשה י"ז י"ד) ופרשנו שיש בדם חלקים רבים שונים המתפעלים מכחות הנפש: לאביו ולאמו לא יטמא, זהו טומאת מגע, וכן כהן הדיוט באותן שאסור לו לטמא להן מוזהר על שתיהן ולמדהו מג"ש לא יטמא לא יטמא מכ"ג: לאביו ולאמו לא יטמא, וכל שכן לבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו שמלבד הקורבה חייב במודאם ובכבוד' גם לאחר מותם, ורבותינו ז"ל בת"כ דרשו לאביו ולאמו לא יטמא, אבל מטמא הוא למת מצוה: (יב) ומן המקדש לא יצא. ללכת אחר מטת אביו ולהתאבל עליו, אבלי שיטמא לו. ותלה האזהר' במקדש, ולא אסר עליו יציאת מביתו, לפי שלא אסר עליו להתעצב ולבכו' על מיתת קרוביו, כי זה דרך כל אדם והגון לו וחייב לספוד ולבכות עליהן. ולר'מאיר (סנהדרין דף

אֶת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃

ת״א כי נזר הוריות י״ב, ב׳: והוא יבמות נ״ט, א׳. כתובות נ״ו, ב׳. הוריות שם: אלמנה יבמות נ״ט, א׳. כתובות כ״ט, ב׳ קדושין ס״ד, א׳, ונ״ג א׳. תמורה ה׳, ב׳: יקח יבמות ס״א, א׳:

תרגום אונקלוס

דֶאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ׃ (יג) וְהוּא

תרגום אשכנזי

דאמיט ער דאז הייליג־טהום זיינעס גאָטטעס ניכט ענטווייהע; דען דיא קראָנע, זאלבאָהל זיינעס גאָטטעס איזט אויף זיי־נעם הויפטע, איך, דער עוויגע! (יג) ער זאָלל איינע פֿרויא אין איהרעם יונגפֿערנשטאנדע הייראַ־

רש״י

המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן [ת״כ נזיר ל״ז] וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל

באור

י״ח ע״ב) יוצא אפי׳ אחר המטה, ורבי יהודה שאוסר לפי שחושש שבתוך נפשו ישכח כהונתו ויגע בטומא׳ הרי שלדעת כלם מתאונן ומתעצב עליהן, אלא מן המקדש לא יצא, ממעשיו שעושה במקדש לא יצא שאם עוסק בעבודה ושמע שמת לו מת, אסור לו להניח עבודתו ולצאת, שאם יניחנה מעצבת לב, לרוץ לבכות ולהתאבל על מתו, לעין יחשב לו, שבהיותו קדוש ה׳ וגדול מכל אחיו, תרב קדושתו ושמחת לבו בעבודת ה׳ מרוב כל, ויתרומם על העצב ועל תמרור נפשו גם במות שאדו הקרוב אליו, וכמו שפרשנו למעלה (פרשה י״ט ב׳) שזהו דרך הקדושים אבל היא רק מדרגת קדושת כהן הגדול. שאפילו שאר הכהנים הקדושים גם הם לאלהיהם אינן חייבין ביתרון הקדושה הזאת, ונצטוו להטמא לקרובים האמורים בענין ובשעובדים באנינות מחללים עבודתם, כי יודע השם שאין זה בכחם להתרומם גם על העצבון הזה ולעבדו בשמחה: ולא יחלל וגו׳, שאם בעצבת לבו יניח העבודה ויצא, הרי הוא מחלל את מקדש אלהיו, כלומר שנוהג בו מנהג חול, שמניח לפעמים דבר בשביל דבר אחר שנחשב בעיניו יותר, והוא חייב להראות שחפץ בעבודת אלהיו יותר מכל, וכמו שכתוב וידם אהרן (פרש׳ י׳ ג׳) ובארנוהו שם. ובכלל זה שמענו שאל יקטן בעיניו לאמר איכה אעבוד את אלהי, ותקראנה אותי כאלה. אלא ולא יחלל את מקדש אלהיו, ותפרש הוי״ו לנתינת טעם כי לא יחלל את המקדש, שראוי הוא לעבוד אונן, וממילא נשמע שכהן הדיוט שעבד אונן חלל. וכמ״ש (זבחים דף ט״ז ע״א) ליכן דמחיל עבודה מנא לן, דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל, וא״כ דברי הברייתא בת״כ שאמרה ומן המקדש וגו׳ אזהרה שלא להניח עבודה ולצאת, וסוגית התלמוד בזבחים עולים כהוגן וכהלכה: אלהיו, בכנוי, בעבור רוב דבקותו לבו בה׳, וכן קדושים יהיו לאלהיהם (פסוק ו׳) ובארנוהו (פרשה ד׳ נ״ב): כי נזר שמן משחת אלהיו עליו, שמן משחת אלהיו הוא עליו נזר, כמו ציץ הזהב נזר הקדש (פרשה ח׳ ט׳), כמו עטרה, ונקרא נזר שמזיר אותו מכל אחיו, שגדולתו רבה עליהן, לכן נופל על כל דבר קדוש, כמו שמן המשחה שמזיר את הנמשח בו מכל העם למעלה ולכבוד, וכן על מלכי בית דוד הנמשחים בשמן זה נאמר ועליו יציץ נזרו (תהלים קל״ב י״ח), וכן נושא הציץ שעליו חקוק השם קראו נזר הקדש, וכן בנזיר כי נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו׳ ז׳), והכלל זאת המלה על גדלה של קדושה, בהיותו פרוש מן הטומאות ומן התאוות, ורמז הכתוב במלת נזר גם על הכהנים הגדולים שהיו בבית שני שאינן משוחים בשמן המשחה, אבל ציץ נזר הקדש עליהם. וכן אמרו בת״כ. אני ה׳, אמרו בת״כ להגיד מה גדם, כלומר אני ה׳ יוצר נפשו, ואני יודע כי כחו רב לעמוד בכל אלה: (יג) והוא, האיש הגדול הזה שצויתי עליו קדושות כאלה, אל תאמר שראוי לו להתקדש ביותר שאל כל אשה אל יגש, כמו שנצטוו במעמד הר סיני, אלא אשה בבתוליה יקח חייב שישא בתולה: בבתוליה, הנפרד בתולים, וכן מן השמות שלא יתפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים, ויש שמות שלא יתחברו כמו כסף זהב וברזל, כמו שזכר רד״ק ורא״בע ז״ל: (יד) אלמנה וגרושה. סדר הכתוב מן הקל אל החמור, אלמנה אין בה פגם כלל ומותרת גם לכהן, רעה ממנה הגרושה, שלא מצאה חן בעיני בעלה ואסורה גם לכהן

(יד) אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה׃ (טו) וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ׃ ס
שני (טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יז) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזַּרְעֲךָ

ת"א ולא יחלל יבמות ס', א' וס"ט א'. כתובות כ"ט, ב'. נזיר מ"ג, ב'. סוטה כ"ג, ב' וכ"ו ב', ומ"ד א'. בכורות מ"ו, א'. תמורה ה', ב' וכ"ט ב': מזרעך חולין כ"ד, א':

תרגום אשכנזי

טהיזן. (יד) איינע וויטווע, פֿערשטאָסענע, ענט־וויהטע, אָדער איינע הורע, זאָלכע פֿערזאָנען זאָלל ער ניכט הייראַטהען; זאָנדערן איינע יונגפֿער אויס זיינער נאַציאָן זאָלל ער הייראַטהען. (טו) ער זאָלל זיינען זאַאמען ניכט בייא דער נאַציאָן ענטווייהען; דען איך בין דער עוויגע, דער איהן הייליגט. (טז) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, וויא פֿאָלגט. (יז) זאַגע אהרן

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא בִּבְתוּלְהָא יִסַּב׃ (יד) אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וַחֲלִילָא מַטְעִיָא יַת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵן בְּתוּלְתָא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא׃ (טו) וְלָא יַחֵל זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ׃ (טז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יז) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִבְּנָךְ לְדָרֵיהוֹן דִּי יְהֵא

רש"י

בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: (יד) חללה. שנולדה מפסולי כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אח' מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם

באור

הדיוט, רעה ממנה החללה שנולדה מאיסורי כהונה, רעה ממנה הזונה, שפגמה עצמה בדבר עבירה, ובכהן הדיוט הסדר מן החמור אל הקל זונה וחללה ואחריהן גרושה, והוא הסדר הנכון. אלא שבכ"הג פתח האזהרה שנתחדשה בו שהוא אסור אלמנה ולכן הוצרך להזכירם מן הקל אל החמור. ורבותינו ב"תכ דרשו טעם שנאמרו כלן: וחללה זונה. כמו וזונה. שבכלל אחד זונה וחללה אבל אלמנה גרושה לא אמר, אולי טעמו שבא לאסור לכ"הג גרושה גם לאחר מיתת בעלה שגרשה, והיינו מתירים לכהן הדיוט גרושה לאחר מיתת המגרש. ולכן הפסיק בוי"ו: את אלה לא יקח, אמרו רבותינו אלה לא יקח, ואם לוקח מחלל זרעו, ואין זרעו מן הנדה חולין, אע"פי שחייב כרת על ביאתה: כי אם בתולה מעמיו יקח אשה, אמרו רבותינו מלמד שהוא מלוה על הבתולה, דומה לפרושנו על והוא אשה בבתוליה יקח שחייב לישא אשה ומפסוק זה נראה כפי' שהוא חובה: מעמיו. לפי פשוטו יאמר מלבד שיזהר מקחת הפסולין לו. גם יקח בת גדולים. אנשים שהן בערכו הראוי לו להזדווג בהן. וכמ"ש פי' בעמיו למעלה (פסוק ב'). [א"ה, לפי דרכי גם פה הכוונה שיוכל לקחת בתולה מישראל שהם עמיו, ואילו אמר מעמו הייתי אומר בת כהן דוקא]: (טו) ולא יחלל זרעו בעמיו, הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנו חלל מדין קדושת כהונה, לשון רש"י ז"ל, והוא לאו בפני עצמו, כמ"ש (קדושין דף ע"ח ע"א) קדש ובעל לוקה שתים, משום לא יקח, ומשום ולא יחלל, בעל ולא קדש לוקה אחת משום לא יחלל, קדש ולא בעל אינו לוקה, מה טעם לא יקח משום ולא יחלל, ולפי שהעיקר משום חלול זרע, למדנו שזרעו הימנו חלל. ונאמר חלל פרשנו (פסוק ז'): בעמיו, החשובים והגדולים כמ"ש (פסוק ב') שאפילו אלמנת מלך א': אלמנת כ"הג אסורה לו, ואם הם עמיו ואנשים כערכו. וכ"ש אלמנת וגרושת הדיוט: כי אני ה' מקדשו, אמרו בספרא להגיד מה גרם, כלומר קדושתי שקדשתיו, בתתי בו נפש יקרה, גורמת שהזהרתי אותו באלה האזהרות, ואפשר שכנוי מקדשו על הזרע, ושב על זרעו. אני ה' מקדש זרע אהרן להיות משרתי' בביתי. ואם יטמא בביאות האסורות, מחלל זרעו מהיות כהן לפני, כי החלל פסול מדין כהונה, ואין כן ישראל הבא על האסורות לו. אע"פי שפוגם זרעו, דינו כדין ישראל בכל דבר: (יז) דבר

לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו׃ (יח) כִּי כָל־

פאָלגענדעס: ווען יעמאנד פאָן דיינען נאכקאָממען אין קינפטיגען צייטען איי־נען לייבעספעהלער האבען ווירד, זאָלל ער ניכט הערבייא קאָממען, אָפּפערשפייזע זיינעס גאָטטעס דארצובריגגען. (יח) דען

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ׃ (יח) אֲרֵי כָל גְּבַר

רש"י

כמו עבד לחם רב [דניאל ה']: (יח) כי כל אשר בו

באור

אל אהרן לאמר איש מזרעך, בפרשיות שלמעלה אמר אל אהרן ואל בניו. לפי שאלה על הקרבנות וכיוצא, שהן תפארת למשפחה זו, אבל בפרשה זו המדברת על המומין, אילו אמר אל אהרן ואל בניו. היה צריך לומר איש מכם לדורותיכם ולא ירצה להזכיר את אהרן עצמו על המומין, כי אהרן קדש ה' כלו יפה מום אין בו, ובת"כ שאמרו כל איש מה ת"ל לפי שנאמ' זרע אהרן, אין לי אלא זרעו, אהרן עצמו מניין ת"ל כל אשר בו מום, פי' עצמו הכהן הגדול תחתיו מבניו וכמו שיתבאר. מפי' רמב"ן ז"ל, ונכון הוא: אשר יהיה בו מום. חסרון גלוי בגוף שנראה לעין שאינו תמים, וכן ותוכיח לרשע מומו (משלי ט' ז'), פי' מגדר לו מומו שנראה לכל, ואע"פכ לוקח לו קלון. וכ"פ יוסף רשי. וזה פרשנוהו בס' מעין גנים בדהבה. וכן כלך יפה רעיתי ומום אין בך (ש"ה ד' ז'). שכן קראה יונתי תמתי. בל"א (פעהלער). ומלת יהיה כנגד מלת לדורותם, ובין שנולד כן ממעי אמו. ובין שנולד תמים ונתחדש בו מום אסור להקריב: לא יקרב להקריב. רבותינו בת"כ למדו מן המקראות שחייבים על כל העבודות על ההזאות ועל ההקטרות של כל מיני הקרבנות. ואמרו עוד מניין לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות וכו' ת"ל לא יגש להקריב יכול יהו חייבים על כלם, ת"ל לחם, מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה, יצאו אלו שאינן משום עבודה, שכבר פרשנו (פרשה ב' ב') שהיציקה והבלילה וכל הקודם לקמיצה כשר בזר, וכמו שאמרו (מנחות דף י"ח ע"ב) לימד על יציקה ובלילה שכשרה בזר וכן פסק רמב"ם ז"ל (מ"ק פ' י"ב ה' כ"ג) וכל מעשיהן כשרין בזר עד שיבואו לבית הקמיצה, וא"כ כהן בעל מום גרוע מזר שאסור גם באלה. ואל תתמה על זה, כי זר אפילו בעל מום עושה מה שהתירה התורה לעשות, שאינו נוגע בתורת כהן. אבל בעל מום כהן כשעושה כן נראה שבא בתורת כהונתו. והם חולין כלפי מעלה. ולכן כל מה שעושה במקדש פוסל את המעשה. ועל זה נאמר כאן לא יקרב להקריב לחם אלהיו, וכן (פסו' י"ח) לא יקרב. ועוד (פסוק כ"א) לא יגש להקריב את אשי ה'. לא אמר באחד מהן לא יקריב, אבל הוסיף פעם לא יקרב ופעם לא יגש. ללמד שלא יקרב ולא יגש לעשות דבר הצריך להעשות בקרבנות הבאים להקריב על המזבח. ולכן שנינו (מדות פ"ב ה') מזרחית צפונית היא היתה לשכת העצים, ששם הכהנים בעלי מומין מתליעים בעצים וכו' שלפי שאסור להן לסייע בשום עבודה אפי' מה שכשר בזר. היו עוסקים במלאכה זו. כך נראה לי. וראיה ממה ששנינו (חולין פ"א ו') כשר בכהנים פסול בלוים, כשר בלוים פסול בכהנים, כי בעל מום כשר בלוים ופסול בכהנים. והרי הלוים מותרים אפי' בעלי מומים. ואילו בכהנים גם כמו זאת אסור בבעלי מומין, שכן נאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. ותניא (ספרי פ' בהעלותך), ר' עקיבא אומר תמימין ולא בעלי מומין. ור' טרפון הודה לדבריו, ולכן לא הבנתי מה שכתב רמב"ם ז"ל (ביאת המקדש פ"ט ה') אבל היוצק והבולל וכו' אע"פ שנפסלו והרי הוא מוזהר על כל אלו ולוקה אינו חייב מיתה. אולי שאינו שב על יוצק ובולל. ומפרשי ספרו ז"ל לא אמרו על זה דבר, וכן תמה על הרב ר"ע מברטנורה ז"ל (זבחים דף קי"ב ע"ב) שעל מה ששנו ואין חייבין עליו לא משום זרות וכו', פירש אינו חייב מיתה אע"פי שנפסל אותו דבר שעבד בו, גם הרב בעל משנה למלך ז"ל (פ"ב מהלכות תמידין ומוספין) התעורר איך יהיה הזר טוב מבעל מום. ולא האריך בזה. כי הנראה לדעתנו לפשט הכתוב כתבנו: לחם אלהיו, מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם, כמו עבד לחם רב, לשון רש"י ז"ל, ולכן כולל כל הקרב למזבח: (יח) כי כל איש, אע"פי שאיש זר מותר לעשות מקצת מעשים בקדש כמו יציקה ובלילה, והרי צריך שיקרב אל הקדשים, כל איש אשר בו מום לא יקרב, וכמו שיתבאר. ורש"י ז"ל פי' כי כל איש וכו' לא יקרב, אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א' ח'), ואין כוונתו ז"ל

אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃ (יט) אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר יָד׃ (כ) אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ

תולדות אהרן עור בכורות מ"ד, א': חרום בר שם: שבר שם מ"ה, א': או גבן מגלה כ"ט, א'. בכורות מ"ג, ב': תבליל בכורות ל"ח, ב' ומ"ד א': גרב שם מ"א, א' ומ"ב א':

תרגום אשכנזי

עס געציעמט זיך ניכט, דאס איין מאן, דער איינען לייבעספעהלער האט, הינרבייא קאממע; איין מאן דער בלינד, אדער לאהם איזט, דער איין איינגעדריקטעס נאזענביין, אדער איין גליד צו לאנג האט. (יט) איין מאן, דער דען פוס אדער דיא האנד געבראכען. (כ) איין בוקליגער אדער צווערג, איינער, דעם

תרגום אונקלוס

דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חָרֵם אוֹ שְׂרִיעַ׃ (יט) אוֹ גְבַר דִּי יְהֵי בֵיהּ תְּבַר רִגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא׃ (כ) אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָּא אוֹ חִילִיז בְּעֵינֵיהּ אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִיס פַּחֲדִין׃

רש"י

מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך [מלאכי א']: חרום. שחוטמו שקוע בין שתי העינים [בכורות מ"ג] שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע. שאחד מאבריו גדול מחברו, עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה [שם]: (כ) או גבן. סורצי"לש (אויגענבראונען) *Sourcils* בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק. שיש לו בעיניו דוק [בכורות ל"ט] שקורים טי"לא *Toile* (איין דיכטעס געוועבע, איין הייטכען *Taie* איין ווייסעס אויגענפעל אויף דער הארנהויט) כמו הנוטה כדוק [ישעיה מ']: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהיא עוגל המקיף את השחור שקורים פרוני"לא *Prunelle* (דער אויגאפפעל, אויגענשטערן) והחוט הזה פוסק את העיגל ונכנס

באור

שהדברים דומים ממש, כי בעל מום אינו מבזה חילין וגם בתולדות המלכים יעבוד. ולולי שגזר הכתוב שלא יעבוד בקדש, לא היה בא בדין, אבל הביאו לדוגמא: עור או פסח, כבר כתב רמ"בן ז"ל שהמומים הנזכרים בתורה אבות הן, ורבותינו ז"ל באלו מומים רבים נלמדים מאלה, ועור בין סומא בעינו אחת בין בשתי עיניו, ועוד יש מומין בראות שזכרו רבותינו ז"ל, וכן פסח בין חגר בשתי רגליו בין באחת. ועוד שאר מומין ברגל שזכרו רבותינו ז"ל, ושתי אלה מונעים פעולת אדם, האחד מונע הראות והשני ההליכה: או חרם. שחוטמו שקוע, אע"פי שאינו כוחל שתי עיניו כאחת. ופי' רמ"בן ז"ל חרם מל' חרם ענין חרבן, ונקרא בעל חוטם שקוע כן, לפי שהחוטם הדרת פנים, כמו שאמרו אין מכירין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ומי שאין חוטמו כתואר חוטמי בני אדם לורתו חרבה. ויש עוד מומין בחוטם זכרום רבותינו ז"ל: או שרוע. הפך מן חרום, כי הוא מגזרת מהשתרע, שהוא ההרחבה, שהאבר רחב וגדול ממה שראוי להיות, וכמו שפי' רש"י ז"ל שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ואחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה. וכן שנינו במומין (בכורות פ"ו י') עינו אחת גדולה ואחת קטנה אזנו אחת גדולה ואחת קטנה, אלא שבת"כ שנינו שרוע זה שנשמטה ירכו. ואין זה פסח, שהרי אמרו בגמרא שנשתרבבה ירכו, ופי' רש"י ז"ל שאחת מירכותיו גדולה מחברתה. ודומה לזה בעין ובאזן, וכל שכן הוא, אלא לדעתי הירך שהוא האבר היותר גדול, בהיותו גדולה מחברתה נראה לכל ועליו נקרא שרוע. ושתי אלה אינן מונעין בפעולות האדם, ואע"פכ הם מומים גמורים: (יט) שבר רגל. רבותינו ז"ל מנו עוד מומים רבים ברגל, כשהוא משונה מרגל שאר בני אדם, וכן ביד, והכל בכלל שבר שאם השבר מום אע"פ שאינו משנה משאר יד ורגל. וכן שנינו נשברה עצם ידו ועצם רגלו אע"פ שאינו ניכר (בכורות פרק ו' א'), כל שכן אותן המשונים ממנו: (כ) או גבן, אמר רא"בע ז"ל קרוב מגזרת הריס בגבונים והנו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק הוא כמשמעו להיות דק קצר קומה, ואע"פ שגם אלו מומין, כמו

מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ (כא) כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ

ת"א מרוח שם מ"ד, ב': כל איש שם מ"ב, א' וב':

דאז ווייסע אים אויגע מיט דעם שווארצען פערמישט איזט. ווער דיא טראָקענע אָדער פייכטע קרעטצע אן זיך האט, אָדער דעם דיא האָדען צערדריקט זינד. (כא) ווער פאָן דען נאכקאָממען אהרן'ס איינען

תרגום אונקלוס

(כא) כָּל גְּבַר דִּי בֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב

רש"י

בשחור ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב [בכורו' ל"ח]: גרב ילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שאין היבש מבפני' ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס [דברים כ"ח] כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורו' [בכורו' מ"א]. מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוסין שבצים שלו כתותין פחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו [איוב מ']: (כא) כל

באור

שהנו (פרק ז' ו') הקפח והכנס, אין דבריו נראים במשמעות הכתוב, כי מה ענין גבן ודק עם תבלול בעיניו, אלה בגוף כלו, ותבלול דק בעין, ויותר יסמך תבלול לעור, אבל רבותינו ז"ל שנו (שם פ"ז ב') אין לו גבינים אין לו אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה והוא מלשון גבות עיניו, שהן השיער שמעל עיניו ואפי' חסר אחת הרי זה מום, וזהו גבן שהוא בעל גבן אחד, ועליו שנה אין לו אלא גבן אחד זהו גבן האמור בתורה וכל שכן אין לו גבינים כלל: או דק, במשנה שנינו (שם שם) ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבים. ואם פי' גבן ששערות גביניו ארוכים ושוכבים על עיניו, יהיה דק להפך שגביניו דקים שאין בהם שער כלל, וזה דעת יב"ע ירושלמי שתרגמו או דגביני סכבן הפיין עינו או לית שער בגביניו, אבל לדעת חכמים שגבן הוא שאין לו גבינים יפרשו דק על נקודה שבשחור של עין, כמו הנוטה כדוק שמים וימתחם כאוהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב). ובת"כ דוק זה הדוק חלזון נחש ועינב מניין ת"ל או דק. כלומר דק כדמות נקודה עגולה לבנה בשחור שבעין. ומניין חלזון או נחש ועינב שיש בה לובן נמשך בה כדמות תולע חלזון או נחש או עינב ת"ל או דק. [א"ה רש"י ז"ל פי' גבן, סורצילי"ש בלע"ז (סורסילע, דער לאנגע אויגענברויען האט) שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק, שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"א, כמו הנוטה כדוק (ישעיה מ') עכ"ל, ושם בישעיה כתב כדוק כיריעה שקורין טיל"א (טילא, או טעל"ע, בל"א איין געוועבע), הרי שפי' גבן כשטת ר' דוסא, ודק כשטת החכמים]: או תבלל בעינו, פירש"י ז"ל דבר המבלבל את העין, כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסידרא, שהוא עיגל המקיף את השחור שקורין פרונ"יל (בל"א אויגען=שטערן), והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור, ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון, שהוא דומה לתולע' אותו החוט, וכן כנוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש ועינב, ויפה פי', אע"פ שבברייתא אמרו על או דק חלזון נחש עינב, זה ללמד אם יש חוט לבן בשחור שהוא מום כמו נקודה עגולה. ואינו עובר את השחור ליגע בלבן, אלא הסידרה שלימה. אבל תבלול הוא כשחוט הלבן נמשך מלובן שבעין. ופוס' העוגל המקיף את השחור ונכנס בשחור, וזהו לשון תבלל שבולל הלובן שבעין עם השחור שבעין, והחוט הזה הוא ג"כ כתולעת משוך כמו שאמר רבינו ז"ל בפי' דברי התרגום, וראיה ממשנתינו (בכורות פ"ו ב') הרי בעיניו דק תבלול חלזון נחש ועינב, ואיזו תבלול לבן הפוסק בסידרא ונכנס בשחור. לדעתי הפי' תחלה מפרש דק שגם הוא תבליל חלזון נחש, אע"פ שאינו נקודה אלא כדמות חלזון נחש, שהוא מבלבל הראיה שאינו רואה כהוגן, ולכן שאל ואיזהו תבלול, כלומר אם כן מה בין דק לתבלול האמור בכתוב בפני עצמו, והשיב שהוא לבן הפוסק בסידרא, שמבלבל את העין, ואינו מונע הראות, כך נראה בעיני, לא כפי' רא"מ ז"ל בפי' דק, גם המעיין מדברנו מה שתמה על רש"י ז"ל: או גרב, זו החרס, שחין יבש מבפנים ומבחוץ: ילפת, היא חזזית המצרית, ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה, והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים, ובמקום אחר אומר ובגרב או בחרס קורא לילפת גרב לפי שסמוך אצלו חרס, וכשסמוך גרב לילפת הוא החרס, מפירש"י ז"ל וכך מפורש

מ֥וּם מִזֶּ֙רַע֙ אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן לֹ֣א יִגַּ֔שׁ לְהַקְרִ֖יב אֶת־אִשֵּׁ֣י יְהוָ֑ה מ֣וּם בּ֔וֹ אֵ֚ת לֶ֣חֶם אֱלֹהָ֔יו לֹ֥א יִגַּ֖שׁ לְהַקְרִֽיב׃ (כב) לֶ֣חֶם אֱלֹהָ֔יו מִקָּדְשֵׁ֖י הַקֳּדָשִׁ֑ים וּמִן־הַקֳּדָשִׁ֖ים יֹאכֵֽל׃ (כג) אַ֣ךְ אֶל־הַפָּרֹ֜כֶת לֹ֣א יָבֹ֗א וְאֶל־הַמִּזְבֵּ֛חַ לֹ֥א

ת"א לחם זבחים ק"א, ב', וק"ג א': אך ערובין ק"ס א':

תרגום אשכנזי

לייבעספֿעהלער האט, זאלל ניכט הינצוטרעטען, דיא פֿייעראָפּפֿער גאָטטעס דארצובריגגען. ער האט איינען לייבעספֿעהלער, מוס ניכט הינצוטרעטען, דיא אָפּפֿערשפייזע זיינעס גאָטטעס דארצובריגגען; (כב) ער קאן צוואר דיא אָפּפֿערשפייזע זיינעס גאָטטעס, זאוואָהל פֿאָם אללערהייליגסטען, אלס פֿאָם הייליגען עססען. (כג) נור זאלל ער ניכט חינטער דען פֿאָרהאנג קאָממען, אונד ניכט צום אלטאר הינ־

רש"י

יש אשר בו מום. לרבות ב׳ ג׳ מומין [ת"כ]: מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם יעבר מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשי׳

תרגום אונקלוס

לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ מוּמָא בֵיהּ יָת קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב לְקָרָבָא: (כב) קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ מִקֹּדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא וּמִן קוּדְשַׁיָּא יֵיכוֹל: (כג) בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוֹל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי מוּמָא

באור

בבכורות. וא"כ גרב תמיד נופל על שחין יבש, הן לא מבחוץ ויבש מבפנים. או יבש מחוץ ומבפנים, אבל לח מבפנים ומבחוץ מוס עובר הוא: מרוח אשך, פירש"י ז"ל לפי התרגום מריס פחדין, שפחדיו מרוססין, שבליס שלו כתושין, פחדו כמו גידי פחדיו ישורגו, ומרי׳ בלשון ארמי הוא מעוך, תרגום ומעוך ומריס, וזהו הקרוב לפשוטו של מקרא, כי יש דעות אחדות בענין זה, כמו שפי׳ רא"ם ז"ל, ויאמר רמ"בן ז"ל שזכרון המומין שבכתוב הולכים על הסדר מהגדול לקל כמו שכתוב על ספרו: (כא) כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן, כבר אמר איש מזרעך לדורותם, ומה טעם לומר עוד מזרע אהרן הכהן, יתישב לפרושנו על כי כל איש אשר בו מום לא יקרב, שבא לאסור על כהנים בעלי מומין מעשים שהתיר לזר לעשות בקרבנו׳. ושמא תאמר שלא הותרו אלא לזרים תמימים, אבל זרים בעלי מומין כל שכן שיאסור עליהן בעשותן. לכן חזר לומר כל איש וכו׳ מזרע אהרן הכהן. לא אסרתי לך מומין אלא בזרע אהרן הכהן לא בזרים. ומה שמותר לזר תמים מותר לזר בעל מום: כל איש אשר בו מום, לרבות בעל מומין. מפירש"י ז"ל. וכן הוא בת"כ: אשי ה׳, פרשנוהו (פרשה א׳ ט׳), ולפי הפשט לכלול הקטרת והלבונה. כל שכן מתנות נבוה: מום בו, בעוד מומו בו פסול. הא אם עבר הימנו כשר: את לחם אלהיו. וכן למעלה (פסוק י"ז) אמר לחם אלהיו, כמו כי קדוש הוא לאלהיו (פסוק ז׳) ושם מבואר, כי לפי שבעל מום קדושת כהונה עליו. רק שאיני מקריב, אמר לחם אלהיו, שהוא קרוב לעשות ככהן הנבחר והקדוש לאלהיו, ועל כן נאסר עליו הכל, אלא שבעל העבודות שזר חייב עליו מיתה, בעל **מום** באזהרה ולוקה. ומה שזר פטור עליו וכל שכן מה שמותר לזר, בעל מום אינו לוקה׳, אבל פוסל העבודה: (כב) לחם אלהיו מקדשי הקדשים, אלו קדשי קדשים: ומן הקדשים יאכל, אלו קדשים קלים, וטעם שנאמר׳ בתיבן פירשו בשם׳ זבחים והביאו רש"י ז"ל בפרושו: ולפי הפשט אילו נאמר קדשי קדשים הייתי אומר שהתיר לו לאכול מבשר הקרבנות, שלא יבואו לידי נותר אם האוכלין מעוטין, לכך נאמר ומן הקדשים יאכל שהן התרומות, כמו ולא יאכל מן הקדשים (פרשה כ"ב ו׳). וכל זר לא יאכל קדש (שם שם י׳). ללמדך שחולק בתרומה ובקדשי קדשים ככל אחיו הכהנים, ומוזהר לישראל ליתן התרומה שמפרי׳ לכהן בעל מום, וזהו מן הקדשים יאכל, שתהא פרנסתו ולחמו מן הקדשים. כמו ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא (שם שם ז׳), ובת"כ שבו יאכל, אף במחלוקת: (כג) אך אל הפרכת לא יבא, פירש"י ז"ל להזות שבע הזאות שעל הפרוכת, ואל המזבח לא יגש, מזבח החיצון.

יִגָּ֔שׁ כִּֽי־מ֥וּם בּ֖וֹ וְלֹ֤א יְחַלֵּל֙ אֶת־מִקְדָּשַׁ֔י כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה מְקַדְּשָֽׁם׃ (כד) וַיְדַבֵּ֣ר מֹשֶׁ֔ה אֶֽל־אַהֲרֹ֖ן וְאֶל־בָּנָ֑יו וְאֶֽל־כָּל־בְּנֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃ פ

ת"א ולא יחלל בכורות מ"ג ב':

טרעטען. דען ער האט איינען לייבעספעהלער. ער זאָלל מיינע היילינגטהימער ניכט ענטווייהען; דען איך דער עוויגע, האבע זיא געהייליגט. (כד) משה טרוג ריזעס דעם אהרן, זיינען זאָהנען אונד אללען קינדערן ישראל'ס פאָר.

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן: (כד) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רש"י

יאכל. אלו קדשים קלים [ת"כ] ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשי' קלים כך מפורש בזבחים ק"א: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת. ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בת"כ: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: (כד) וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן ואל בניו ואל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים [ת"כ]:

באור

ושניהם הוצרכו להכתב כמפורש בת"כ, והוא תמה בעיני אם כבר מעטנוהו מכל העבודה' כמו שפרשנו (פסוק י"ז) לאיזו צורך חזר והזהירו מן ההזאות שעל הפרכת, שהן עבודות פנימיות, וכן שלא יגש אל מזבח העולה לעבוד עליו. אם לא שחזר להזהיר לסמוך אליו ולא יחלל את מקדשי, שאם עבד חלל ועבודתו פסולה. ויותר נראה כפשוטו, שמזהירו גם על ביאה ריקנית שלא יבוא אל הפרכת להשתחוות שם, ושלא יגש אל המזבח החיצון לעמוד על המזבח, אע"פי שאינו עובד, ולולי שאין כונתי להאריך היה אפשר לפרש על דרך זו הברייתא השנוייה בת"כ שרמז עליה רש"י ז"ל ופרושהו בשטת רמב"ם ז"ל שאמר (ביאת מקדש פ"ו א') שכהן בעל מום לא יכנס למקדש מן המזבח ולפני' שנאמר אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש, ואם עבר ונכנס לוקה אע"פי שלא עבד. ואם רמב"ן ז"ל חולק עליו ודעתו בפי' הכתוב כדעת רש"י ז"ל, ואמר כי מה ששנינו בין האול' ולמזבח מקודש ממנו שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם (כלים פ"א ט') אינו אלא מעלות דרבנן, כבר אמרנו (פרשה י' ט') שבענין שאמר מן המזבח ולפנים יש לחלוק עליו. שבעזרה מותר לילך מדין תורה אפילו בין האולם ולמזבח, ובעל זה השיגו גם הראב"ד ז"ל, הבל בעיקר הדבר פשט הכתוב מסייעתו שהזהירו מבוא אל הפרכת בהיכל, ואל המזבח לא יגש, על המזבח לא יעלה. אפי' אינו עובד. וכן נאמר בזרים ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם וגו' והזר הקרב יומת (במדבר י"ח ז'), זכר המזבח ולמבית לפרוכת כמו כאן, ואע"פי שאינו חייב מיתה אלא על עבודה תמה, כמו שלמדו בגמרא מן עבודת מתנה אתן את כהנתכם. אסור לו לעלות על המזבח, אפי' לעשות מה שמותר לו, ולכן אמרו (זבחים דף ס"ב ע"א) אמר ר' עקיבא וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח, וכן כאן בבעלי מומין, ושמא תאמר ב"מ שפסולין לעבוד', איך יכנסו להיכל והרי הן בכלל ואל יבוא בכל עת אל הקדש, הילכך לאסור עליהן אפי' למצוה כגון לעשות רקועות, שאם יש כהנים תמימין לעשותן. אסורין בעלי מומין ליכנס שם מפני אך אל הפרכת וכו', ובברייתא דת"כ שנו יכול לא יכנס. לעשות רקועות ת"ל אך, נראה ברור שהוזהרו בעלי מומין ליכנס מבית לפרכת מדין תורה אפי' כשאינו עובד. שאם בעבור ואל יבוא בכל עת נכנסו בו כמו שחשב רמב"ן ז"ל, גם על כהנים תמימים יאסרו כן, ויותר יקשה שנחלקו (עירובין דף ק"ה ע"א) טמאין ובעלי מומין מי נכנס לעשות רקועות, ואם בעלי מומין אסורין לבד ממעלות דרבנן, א"כ לעשות מצוה שאינו עובר משום ואל יבוא, איך יעלה על הדעת שיכנסו טמאין שמוזהרין על הכניסה, אין זה אלא שבעל מום אסור ליכנס להיכל ולמזבח כפשט הכתוב ודברי רמב"ם ז"ל: כי מום בו. כמו שאמר למעלה (פ' י"ח) לענין הענוך'

כב (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־

תולדות אהרן דבר וכו' סנהדרין פ"ג, ב'. זבחים ט"ו, ב'. תמורה ג', א': בני זבחים ה"ס, כ'. ולא יחללו שבת ל"ג, א'. ע"ז כ"ז, ב'. זבחים שם:

תרגום אשכנזי

כב (א) דער עוויגע שפראך פערנער צו משה, וויא פאלגט. (ב) זאגע אהרן אונד זיינען זאהנען, דאס זיא זיך צוויילען דער הייליג־טהימער דער קינדער ישראל'ס ענטהאלטען, (דאמיט זיא מיינען הייל־

תרגום אונקלוס

כב (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְחַלוּן

רש"י

כב (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחריו [יחזקאל י"ד] נזורו אחור [ישעיה א'] יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי.

באור

אמר כאן לענין הכניסה: ולא יחלל את מקדשי. הה"ן בפת"ח, ולא מצאנו כדוגמתו, שכל האחרים הש"ן בחיר"ק לשון יחיד, כמו לטמא את מִקְדָּשִׁי (פרשה כ' ג') ולדעתי גם זה מוכיח שהוזהר על העבודה, ועל הכניסה למקומות המקודשים, וכלל שתיהן במלת מקדשי, הקרבנות שהן קדשי ה', מחלל אותן בעבודתו, והמקדש מחלל בכניסתו למקומותיו הקדושים, וענין חלול מקדש שנוהג בו מנהג חולין, כמו ולא יחלל את מקדש אלהיו (שם כ"א י"ב), להיות במקדשי לחללו (יחזקאל מ"ד ז'). הנני מחלל את מקדשי (שם כ"ד כ"א). וזה יתכן בנכנס למקום המקודש שלא כדת, ואילו אין בכל הפרשה אזהרה רק על העבודה, מהו מקדשי במ"ם, שבשום מקום לא נאמר מקדש ומקדשים על הקרבנות אלא קדשי קדשיך, אבל כולל גם המקדש בעבור הכניסה. ולפי שכולל גם הקרבנות, יפה למדו מזה בת"כ ומניין שאם עבד עבודתו פסולה ת"ל ולא יחלל את מקדשי: כי אני ה' מקדשם, מלת מקדשם רבים. ומוסב על מקדשי, אני מקדש את הקרבנות, ואני מקדש את המקדש, ומי שנוהג באחת מהן מנהג חולין, מחלל מה שקדשתי אני ה' הקדוש, ומה שאני מקדש הוא קדוש באמת: (כב) וידבר משה אל אהרן וגו', הכתוב שמוסב על שתי פרשיות שלמעלה, כי בראשונה לא נזכר אהרן וישראל, ובשניה לא נזכרו בניו ובני ישראל. ועוד בראשונה לא נזכר לשון דבור, שיפרש לו הדברים באר היטב, לכן חתם הפסוק זה שנאמר בו דבור, ונזכרו בו אהרן ובניו וכל ישראל ליתן את האמור בזה לזה. ורש"י ז"ל פי' אל בני ישראל, להזהיר בית דין על הכהנים, וכן הוא בתורת כהנים:

כב (ב) וינזרו, שרשו נזר לשון רחוק ופרישה, כמו והזרתם את בני ישראל, (פרשה ט"ו ל"א) נזורו אחור (ישעי' א' ד'). ובאן בנפעל, שיחשבו על הקדשים כהוגן, ועל ידי כן יפרשו מהן בטומאתן ולא יגעו בהן לטמאם, כי הפסוק הראשון כלל, יצוה על הפרישה מן הקדשים, שאע"פי שאין עונש כרת אלא על האוכל קדש בטומאת הגוף, מ"מ חלול גדול הוא לטמא בשר חטאת ואשם להביאו לשרפה, ועוד כולל גם העבודה. שלא ישמש כהן במקדש בטומאה. וכמ"ש בסמוך: ולא יחללו את שם קדשי, שכל הנוהג מנהגי חול בדברים קדושים, מחלל שם השם. כי לפי שהשם קדש יצוה חקי קדש, לכן הנוהג בהם בדרך קדש, מודה כי השם קדש, והמחלל אותם הרי הוא מחלל שם קדשו יתב': אשר הם מקדישים לי, פי' רש"י ז"ל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו. ובת"כ דרשו אשר הם מקדישים לי, לרבות קדשי כהנים עצמן, ולפי הפשט יראה בעיני, לפי שמזהיר על אוכל בשר ק"ק וקדשים קלים ותרומה בטומאת הגוף, והרי הן חלק הכהנים וחלק הבעלים, וקורא אותן קדשים וזלזול השם, אמר הטעם אשר הם מקדישים לי, כי המפריש בהמה לחטא' לאשם או לשלמים מקדיש כלה לה', לכן אע"פי שיש בהן חלק כהנים, ובשלמים חלק לבעלים הכל קדש מתחלת ההפרש': אני ה', דעו את שם מי אתם מחללים: (ג) אמר אלהם, כל האמור בענין:

שֵׁם קׇדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה׃ (ג) אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כׇּל־אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכׇּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃

ת"א אשר וכו' זבחים סה: אמור ב"ק ק"כ, א': אשר יקרב זבחים מ"ה, ב'. מעילה י', ב':

תרגום אונקלוס

יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דִּי אִינוּן מַקְדְּשִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃ (ג) אֱמַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כׇּל גְּבַר דִּי יִקְרַב מִכׇּל בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וּסְאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא

גען נאמען ניכט ענטווייהען). וועלכע זיא נעמליך מיר הייליגען, איך, דער עוויגע! (ג) זאגע איהנען: אין צוקינפטיגען צייטען, ווער פאָן אייערן נאכקאָממען דען הייליגטהימערן, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס מיר הייליגען, זיך נאהעט, (אונד דאפאָן איסט נעמליך), זאָ לאנגע איינע אונרייניגקייט אן איהם איזט; דיאזעלבע פערזאָן זאָלל פאָר

רש"י

לרבו' קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה [זבחי' מ"ח] וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שני כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצר' לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב מה תלמוד לומ' יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבים עליו משום טומ' אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' [שבועו' ז']: וטמאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר

באור

לדרתיכם. הן בדור זה הן בדורות הבאים: אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה, שהרי ענש כרת, ולא יתכן זה על הנגיעה. כי בפסוק הסמוך אמר בקדשים לא יאכל (פרשה כ"ב ד') וכן בפרשת צו את אהרן נאמרו שתי כריתות זו אצל זו על האכילה, ואם על הנגיעה חייב, לא הוצרך לחייבו על האכילה אבל לפי שאמר תחלה וינזרו מקדשי בני ישראל, שהיא הפרישה אפילו מנגיעה גם, כי אסור לטמא קדשים בידים, והמטמא' עובר בל"ת. אמר עתה אשר יקרב', שהיא ההפך מן הנזירה, ואח"כ פירש שהקורבה האמורה ענינה שיקרב לאכול מהם. והרמב"ם ז"ל אמר (ביאת מקדש פ"ד א') טמא שעבד במקדש חלל עבודתו וחייב מיתה בידי שמים על עבודתו אע"פי שלא שהה שם שנאמר וינזרו מקדשי ב"י ולא יחללו את שם קדשי ה"ז מוזהר לעובד בטומאה, ולהלן הוא אומר ומתו בו כי יחללוהו, מה חילול האמור שם חייב מיתה ב"ש אף כאן מיתה ב"ש. וא"כ הכתובים כוללים שניהן, טמא ששמש וטמא שאכל קדש, וזהו וינזרו מלעבוד. וכן ינזרו מלאכול תרומתן כזרים, וכן הפסוק השני כל איש אשר יקרב, במשמעו קריבה למזבח לעבודה, גם קריבה לאכילת קדשים, ועל אכילת קדשים אמר ונכרתה: אשר יקדישו בני ישראל לה'. אם גם על העבודה ידבר, יאמר שהקדשים כמו עולה או שלמים וחטאת ואשם ומנחה שיקדישו ב"י להקדישם לה' במקדשו, לא יקרב הכהן הטמא לעבוד גם העבודה, ואם עבד חייב מיתה ב"ש, ואח"כ ידבר על האוכל תרומה בטומאת הגוף, וכמו שאפרש: וטמאתו עליו. הטומאות שאפרש בסמוך, ואם על העבודה אין לטעות, ואם על האכילה אין לפרש שמדבר בטומאת בשר, כי שב על איש שבראש הכתוב. ועוד אם שב על הקדשי', היה לו לומר וטומאתם לשון רבים, ועוד וטומאתו עליו משמעו שעדיין טומאתו עליו, וכשיטבול יטהר, ואין זה בבשר שאין הטומאה יוצאת ממנו, ושלשה הטעמים שנויים בת"כ, ועוד למדו כן בג"ש מטומאתו שנאמר בפרשת פרה אדומה שמדבר מטומאת הגוף, מלפני. ממקו' הקדש מעון לשאר הנפשות, כמו ויצא קין מלפני ה' (בראשית ד' ט"ז), שגורש מן העדן ששמת' שם השכינה,

(ד) אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ (ה) אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ

תולדות אהרן איש איש חגיגה ד', ב' יבמות ע', א'. מכות י"ד, ב'. בכורות ב' ב' ומ' ב': עד אשר יבמות ע"ד, ב': והנגע שבת ס"ד, א'. ב"ב כ"ה ב': או איש שבת שם. ב"ק שם. ב"ז ט', ב'. נדה מ"ג, ב': אשר יגע שבת שם. ב"ק שם. ב"ב שם. נדה מ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

מיינען איגענע אויסגע־ראַטטעט ווערדען, איך, דער עוויגע! (ד) וועלכער מאַן פֿאָן דען נאכקאָממען אהרן'ס דען אויסזאַטץ אָדער זאאמענפֿלוס האט, זאָלל פֿאָן דען הייליג־טהימערן ניכטס עססען, ביז ער ריין ווירד. ווער עטוואס ביצריהרט, דאז אן איינער לייכע אונריין געוואָרדען, אָדער וועם דער זאאמען אבגעגאנגען איזט. (ה) אָדער ווער איין קריכענדעס טהיר בע־

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ: (ד) גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוֹל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל מְסָאַב נַפְשָׁא אוֹ גְבַר דִּי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא: (ה) אוֹ גְבַר דִּי יִקְרַב בְּכָל

רש"י

וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורח' ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא במת: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה

באור

ובפי' לס' בראשית באריכות, וכן מלפני ה' הוא בורח (יונה א' י'), שיצא מא"י הר הקדש: **אני ה'**, שבידי לעשות כן: **איש איש מזרע אהרן**, למעלה (פרשה כ"א י"ז) פרשנו בשם רמב"ן ז"ל למה לא הזכיר אהרן עצמו בפרשה מומין, וכן כאן אמר הרב ז"ל שהחל דבר אל אהרן ואל בניו כי יתכן שיארע גם לאהרן טומאת מגע במת או בשרץ, אבל כאשר זכר צרעת וזיבה, חזר ואמר איש איש מזרע אהרן, כי לא יארע זאת בגופו, כי מלאך ה' צבאות הוא: **והוא צרוע או זב**, בין מצורע מוסגר בין מוחלט, בין זב בעל ראיה אחת, בין בעל שלש ראיות, בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר, כדין טהרה המלמוד בכל אחד מהן, כך היה נראה לפי פשוטו, ואם כן בכלל זה שאם טעון הבאת כפרה לא יאכל בשום קדש עד שיביא קרבנו, אבל רבותינו ז"ל קבלו שאפי' איתן שהן מחוסרי כפרה, כשטובלים אוכלין במעשר, בערב שמש אוכלין בתרומה, הביאו כפרתן אוכלין בקדשים. וסמכוהו לשלשה כתובים, האחד ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים (פסוק ו'), הא אם רחץ יאכל, וזהו למעשר, והשני ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים (פסוק ז'), וזהו לתרומה. והשלישי ביולדת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה (פרשה י"ב ח'), למדנו שאינה טהורה עד אחר הבאת קרבן, והוא לקדשים. ואמרו שהפרשה הזאת מדברת בתרומה, ועד אשר יטהר כמו ובא השמש וטהר, שאינו די בטבילה לתרומה אלא בהערב שמש, וגם פשט הכתוב יתכן כפי קבלתם ז"ל שעל כן זכר תחלה צרוע וזב, שיש בהן הצריכין לקרבן, ואמר עליהן בקדשים לא יאכל, כולל קדשי מזבח ותרומה ומעשר, כל אחד כפי דרכו מעשר בטבילה ותרומה בהערב שמש וקדשים בהבאת כפרה. על כן סתם עד אשר יטהר הכולל טבילה והערב שמש וקרבן לכל אחד כדין טהרה הצריכה לו, אח"כ זכר הטומאות שאינן בהבאת קרבן, והבדיל בין טבילה להערב שמש וכמו שיתבאר בעז"ה: **בכל טמא נפש**, שנגע במי שנטמא במת: **תצא ממנו שכבת זרע**, שהוא טומאת ערב כמפורש למעלה (פרשה ט"ו ט"ז), וכן הנוגע בשכבת זרע, כמו שאמר בת"כ, ולכן סמכן ששתיהן נגיעות: **(ה) בכל שרץ אשר יטמא לו**, שהן שמנה שרצים המטמאים במותם, המפורשים בפרשת ויהי ביום השמיני, אבל רבותינו ז"ל דרשוהו על השעורין, שאם נגע בכזית מן המת או מן הנבל' וכעדש' מן השרץ, שהן

אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ (ו) נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ (ז) וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ

ת"א נפש יבמות ע"ק ב׳. מכות י"ט, ו׳: ולא יאכל יבמות ע"ד, ב׳: כי אם יבמות שם: ובא ברכות ב׳ ב׳ שבת י"ד ב׳. יבמות ע"ה, א׳:

ריהרט, דאז איהן אונריין מאכען קאן! אדער איינען מענשען, דער איהן אויף אירגענד איינע ארט אונ־ריין מאכען קאן. (ו) דיא פערזאן, וועלכע איינע זאלכע אונרייניגקייט בע־ריהרט, זאלל ביז אבענד אונרייניג זיין אונד ניכט עהער פאן דען הייליגטהימערן געניסען, ביז זיא זיך פאר־העהר געבאדעט האט. (ז) ווען דאז דיא זאננע אונטערגעגאנגען איזט, זאלל ער ריין זיין. אונד נאכהער ווידער פאן דען הייליגטהימערן עססען דירפען; דען דיזעס איזט

תרגום אונקלוס

רִיחֲשָׁא דִי יִסְתְּאַב לֵיהּ אוֹ בֶאֱנָשָׁא דִי יִסְתְּאַב לֵיהּ לְכָל סְאוֹבְתֵיהּ׃ (ו) אֱנָשׁ דִי יִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוֹל מִן קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃ (ז) וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא

רש"י

[ת"כ]: **או באדם.** במת: **אשר יטמא לו.** כשיעורו לטמא וזהו בזית: **לכל טומאתו.** לרבות נגע בזב זבה נדה ויולדת: (ו) **נפש אשר תגע בו.** באחד מן הטמאי׳ הללו: (ז) **ואחר יאכל מן הקדשים.** נדרשת ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש [יבמו׳ ע"ד]: **מן הקדשים.** ולא כל

באור

שעוריהן לטומאה, אסור באכילת קדשים: **או באדם אשר יטמא לו**, לפי הפשט שנגע בזב או במצורע נדה וזבה. שהרי כל המנויין הן בעלי טומאת ערב, וזהו אשר יטמא לו, כלומר שנגע באדם טמא, כמו בכל שרץ אשר יטמא לו, כי על המת אין לומר אשר יטמא לו, שכל מת מטמא והנוגע במת שטמא שבעה וצריך הזאה שלישי ושביעי, אין צורך שיזכירנו הכתוב, כי מפורש עברתו בפרשת חקת לענין ביאת מקדש ששוה עם אכילת קדשים. ואם הזכירו היה צריך להזכיר טומאת שבעה והזאה. כי איך יאמר אחריו נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב, אבל בת"כ דרשו אדם זה המת. לכל וטמאתו לרבות זבין וזבות נדה ויולדות, ואין ספק שמלת אדם כולל גם המת. והדין אמת: **לכל טמאתו.** לכל מיני טומאה שהאדם מטמא כגון זב ומצורע ובועל נדה, כשנגע באחד מבעלי הטומאות הללו דינו כמפורש בענין: (ו) **נפש**, פתח באיש, ואח"כ אמר נפש כי תגע בו וטמאה עד הערב, וחזר לומר ולא יאכל. אולי שהחל באיש, לפי שכולל קדשי מזבח שאינן נאכלין אלא לזכרי כהונה, ועכשיו שידבר על המעשר והתרומה חזר לומ׳ נפש, ולפי שמלת נפש כולל גם הקטנים. חזר לומר ולא יאכל ששב על מלת איש: **תגע בו**, באחד מן הטמאים הללו. לשון רש"י ז"ל: ולא יאכל מן הקדשים. למעלה אמר בקדשים לא יאכל, לפי שבכללו הכל כמו שאמרנו, וכאן שמדבר על המעשר אמר מן הקדשים: **כי אם רחץ בשרו במים**, לפי הפשט יאמר אע"פי ששהה עד הערב, אם לא רחץ בשרו במים אינו טהור, אבל אם כן מה טעם לומר וטמאה עד הערב, לא יאמר אלא ירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר, אבל כפי קבלת רבותינו ז"ל יפה פשוטו של מקרא. תחלה אמר וטמאה עד הערב, שאפילו טובל מבעוד יום, אינו טהור עד הערב, ואסור ליכנס למקדש ולאכול תרומה וקדשים. ואח"כ אמר ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים. אבל אם טבל אפי׳ מבעוד יום מות׳ באכילת מקצת קדשים וזהו המעשר. ולכן הפסיק, וחזר בפסוק הסמוך ואמר ובא השמש וכו׳ לענין תרומה כמו שיתבאר: (ז) **ובא השמש וטהר**, לא אמר כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר אלא הפסיק. והחל בכתוב אחר ובא השמש וטהר ואחר יאכל וגו׳ לפי שהכתוב הזה מדבר בתרומה שצריכה הערב שמש: **ובא השמש**, יש שקיעת החמה עצמה, ועדיין אורה על האופק כמו שעה ורביעית שעה, אבל ובא השמש הנאמר כאן על ביאת האור, שהוא צאת הככבים,

הוּא׃ (ח) נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃ (ט) וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה

ת"א נבלה חולין ק' ב'. נדה נ"ב ב': ושמרו סנהדרין פ"ב, א': ולא ישאו זבחים מ"ה ב': ומתו יבמות פ"ו א'. סנהדרין פ"ג א' וקל"ו א'. כריתות ז' א': אני ה' סנהדרין פ"ג ב':

תרגום אשכנזי

זיינע שפייזע. (ח) אומגעפאללענעס אונד צעררִיסענעס זאָלל ער ניכט עססען, אונד דאדורך אונרייןן ווערדען: איך, דער עוויגע! (ט) זיא זאָללען דאז וואָהל בעאָבאכטען, וואס איך איהנען אויפטראגע, דאמיט זיא זיך קיינע שולד אויפלאדען, אונד דאראן שטער־

תרגום אונקלוס

וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא׃ (ח) נְבִלָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתְּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ׃ (ט) וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יְחַלְּוּנֵיהּ אֲנָא

רש"י

הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפ': (ט) ושמרו את

באור

כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכו' דף ב' א') ממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו (כלומר שבא גם אור השמש שהוא לאת הכוכבים), ומאי וטהר טהר יומא (כלומר שנסתלק אור היום מכל וכל) דלמא ביאת שמשו הוא (כלומר בקיעת החמה עצמה), ומאי וטהר טהר גברא, ותרגו א"כ לימא קרא ויטהר וזה דרך אסמכתא כי לפי הפשט גם אם ובא השמש על סוף האור מלת וטהר על האיש. וכן אמר הרא"בע ז"ל ידוע כי וטהר שב על הטמא, כמו וכפר עליה הכהן וטהרה, כי אין בפסוק זכר יום, רק חז"ל העתיקו, אפילו שיבא השמש לא יאכל עד סוף האור, ושמו זה הפסוק לאסמכתא, על כן אמרו טהר יומא: כי לחמו הוא, לפי פשוטו יאמר אע"פי שהיה טמא, ולא היה רשאי לעבוד במקדש. מותר לאכול גם מן הקדשי' שהוקדשו בימי טומאתו, כי לחמו הוא. שנתתי אותם לאכילת הכהנים בין מותרין לעבודה בין אסורין. וכמו שהותרו למעלה לבעלי מומין (פרשה כ"א כ"ב). ורבותינו ז"ל בת"כ דרשו עליו: (ח) נבלה וטרפה. פי' רש"י ז"ל לענין טומאה הזהיר כאן, שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים, וכן הוא בת"כ, שהרי לא זכר הכתוב רק טומאות היוצאות מגופו. או טומאת מגע, לכן הוצרך להזכיר עוד טומאת אכילה, שאינה אלא בנבלת עוף טהור, וזכר טרפה לדעת זה ללמד שאין טומאת בית הבליעה אלא במי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה, ורשב"ם ז"ל פי' נבלה וטרפה לא יאכל אע"פי שמליקת העוף הותרה להם שדומה לנבלה, וגם זה בגמרא ובזבח נקרא לדעת זה, לפי שדומה לנבלה, והתרגום כמו מליקת העוף. ולפי הפשט אפשר לפרש לפי שאמר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא. הזהיר שלא יאכלו נבלה וטרפה מן הקדשים, שאם נתנבלה בהמת קדש בשחיטה, או שנודע שנטרפה, אפילו נודע אחר זריקת דמים, אסורין לאכול הבשר שאינו לחמם, שלא תאמר לא הזהיר על נבלה וטרפה אלא בחולין, אבל במוקדשין מותר לאכילה, גם אינן מטמאין במגע ובמשא, שהרי התיר למלוק עוף במוקדשין, לכן אמר לא יאכלו לטמאה בה, אזהרה על האכילה, ואם אכל נטמא ואסור באכילת קדשים: (ט) ושמרו את משמרתי, הכהנים ישמרו את משמרתי, דברים שצויתים שישמרו בטהרה, שהיא התרומה והקדשים, אלא שעל הקדשים כבר הזהיר כרת על אכילתן בפרשת צו את אהרן. ובפרשה זו מדבר על התרומה שלא יאכלוה בטומאת הגוף, וכן פי' רש"י ז"ל ושמרו את משמרתי, מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ולא ישאו עליו חטא, לא ישאו על הקדש חטא, כמו ונשא חטאו (פרשה כ"ד ט"ו), כלומר שישימו לב לדקדק על עצמן בעניני הטומאות, ויזהרו מאד מגעת אל הקדש וזהו לשון ושמרו שהיא השמירה בלב, וזוהי הזהירות הצריכה בקדשים, ואם מקלות דאם ישכחו וישגו

מְקַדְּשָׁם: (י) וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ: (יא) וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא

ת"א וכל זר פסחים כ"ג, א'. יבמות ס"ח ב', וע' ב'. כתובות כ"ה, א'. קדושין ס"ט ב'. סנהדרין שם. מכות י"ח, א'. כריתות ז', ב': תושב יבמות ע', א'. קדושין ד', א'. זבחים פ"ב, ב': וכהן יבמות נ"ז, א', וס"ו א'. כתובות כ"ז, ב': קנין יבמות ס"ז, א'. כתובות כ"ח, א'. גיטין מ"ב ב', ופ"ט א'. קדושין ה', א':

תרגום אונקלוס

יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן: (י) וְכָל חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא דְכָהֲנָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא: (יא) וְכָהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ קִנְיַן

תרגום אשכנזי

בען, ווען זיא זאָלכעס ענטווייהן. איך, דער עוויגע, הייליגע זיא! (י) קיין געמיינער זאָלל עטוואס הייליגעס עססען. דער הויזבעדיענטע איי־נעס פריסטערס, אונד דער לאָהנדיענער זאָלל ניכטס הייליגעס עססען. (יא) ווען אבער איין פרי־סטער איינע פערזאָן פיר

רש"י

משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו. למדנו שהיא מיתה בידי שמים [סנהדרין פ"ג] (י) לא יאכל קדש. בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין בדבר בה [סנהדרין פ"ג]: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבק. איזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני

באור

בטומאתן ויאכלו קדש ישאו עליו חטא, כמו שאמר וינזרו מקדשי בני ישראל, והן כולל המקדש, שלא יקרבו אל הקדשים לעבוד עבודה בטומאה. כמ"ש למעלה (פסו' ג'): ומתו בו כי יחללוהו, אם יחללו קדש בזדון, הן לאכלו בטומאת הגוף. או לעבוד עבודה בטומאה, יתחייבו מיתה בשמים, ומלת חלול בארנו (שם), ואמרו רבותינו ז"ל כי יחללוהו פרט לטהור שאכל את הטמ' כלומר שאינו במיתה, שאינו חייב אלא בחללו את הקדש, ואין זה אלא אם הקדש טהור, והוא אוכל אותו בטומאת הגוף: כי אני ה' מקדשם, הקרבנות הקרבין לפני קדשתים, וטמא מחלל אותם בעבודתו. וכן קדשתי אותן שהן לאכילה, וטמא האוכל אותם מחלל אותם: (י) וכל זר, שאינו מזרע אהרן: לא יאכל קדש, בתרומה הכתוב מדבר, שכל הענין בדבר בה, מפי' רש"י ז"ל, ולא תוכל לפרש שמלת קודש כולל כל קדשים, שאם כן בכללן גם קדשים קלים ומעשר שנקרא קדש, והן מותרין לזר: תושב כהן ושכיר, לפי הפשט תושב כמו גר תושב שאינו עברי, ותושב כהן גוי שיושב בביתו של כהן וסומך על שולחנו, וכן שכיר שנשכר לחרוש חרישו ולעבוד עבודתו, ואע"פ שהן אוכלי לחמו, בתרומה לא יאכלו. וכן תושב ושכיר לא יאכל בו, (שמות י"ב מ"ה), האמור בפסח, שאין לפרשו שם על עבד עברי נרצע או יוצא בשש, שישראל גמור הוא, וכן שנו שם במכילתא תושב זה גר תושב ושכיר גוי, וכן כולל תושב ושכיר ישראל, שיושב בבית כהן ואוכל לחמו, או שכירו, אבל אם קנה עבד עברי אפשר לומר שיאכל בו, אבל מכתוב הסמוך אנו למדין שלא התירה תורה לאכול בתרומה אלא עבד כנעני, וכמו שאפרש. וא"כ גם עבד עברי בכלל תושב כהן ושכיר הוא, ויהיה תושב נרצע שהוא עמו עד היובל ושכיר יוצא בשש, וכ"ש תושב ושכיר גוי או ישראל שאינן עבדיו שלא יאכלו בתרומה, ורש"י ז"ל שכתב איזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל, ואיזהו שכיר שהוא קנוי קנין שנים שיוצא בו' ובא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו שיאכל בתרומתו, אינו חולק על דברנו, אבל תופס זה שבאין האחרים ממנו בק"ו, לא שאין תושב ושכיר אלא נרצע ויוצא בו', וראיה שבברייתא אמר יכול שכיר מק"ו מתושב. והשיבו אילו נאמר תושב לבד הייתי אומר זה קנוי קנין שנים, ועוד שאמרו יכול אפי' קנה עבד עברי יאכל בתרומה, ת"ל קנין כספו וכו', ולא נוכל לומר כן אם משמעות תושב ושכיר ע"ע היוצא בשש או ביובל, ומעתה תבין דברי רמב"ם ז"ל שכתב (הלכות תרומות פ"ו ה') הזר אסור לאכול תרומה שנאמר וכל זר לא יאכל קדש, אפי' היה תושב כהן או שכירו שנאמר תושב כהן ושכיר לא יאכל בו. תושב זה שכיר עולם, שכיר זה שנים, ועבד עברי הרי הוא כתושב ושכיר, והרבה נתקשה הרב בעל כ"מ ז"ל בלשון

יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ: (יב) וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל: (יג) וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה

תולדות אהרן ויליד גיטין מ"ג, א'. נדה מ"ד, א': ובת יבמות ס"ח, וע"ז א'. כתובות כ"ה, א'. סוטה כ"ו ב'. סנהדרין נ"א, א': היא וגו' יבמות פ"ז, א'. קדושין ס"ט, ב': אלמנה יבמות ס"ח, ב'. סוטה כ"ו, ב'. קדושין ע"ד, ב':

תרגום אונקלוס

כְּסַפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִינּוּן יֵיכְלוּן בִּלְחֲמֵיהּ: (יב) וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִילּוֹנָי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוּל: (יג) וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר

תרגום אשכנזי

געלר ערקויפט האט, זא קאן זיא דאפאן עססען. זא אויך אין זיינעם הויזע געבארנע שקלאפען קאננען פאן זיינער שפייזע מיט עססען. (יב) ווען איינעם פריסטערס טאכטער איינען געמיינען הייראטהעט, זא דארף זיא ניכט מעהר פאן דען הייליגען גאבען עססען. (יג) ווען אבער דיא טאכטער איי־

רש"י

שקנוי לגופו. ויליד ביתו. אלו בני השפחות ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו' בספרי: (יב) לאיש זר. ללוי וישראל: (יג) אלמנה

באור

זה, ומשפט הכתוב שפרשנו כנוים בדבריו מאד: תושב כהן ושכיר, תושבו של כהן ושכירו. לפיכך תושב זה נקוד פת"ח לפי שהוא דבק, מפי' רש"י ז"ל, כלומר לא אם התושב או השכיר עצמו כהן: (יא) וכהן כי יקנה נפש, עבד כנעני שקנוי לגופו. לשון רש"י ז"ל, ואיני יודע איך יצא לו כן מל' כי יקנה, וגם בעבד עברי נאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א ב') ואין גופו קנוי לו, [א"ה, נראה שרש"י ז"ל הוכיח פי' ממלת נפש], ורא"ג ז"ל פי' בפסוק הקודם אע"פי שכל מקנת כספו של כהן אוכלים בתרומה, כמפורש בכתוב וכהן כי יקנה וגו' אין זה אלא אם גופו קנוי, אבל עבד עברי בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול. ואיני מבין זה מדברי תושב ושכיר כולל לפרש על גוי או ישראל שאינן עבדים קנוים בכסף, ומקרא וכהן כי יקנה בעבד עברי, ולמדך שגופו קנוי לאדוניו לאכול. אבל בת"כ אמרו יכול אפי' קנה עבד עברי יאכל בתרומה, ת"ל קנין כספו יצא עבד עברי שאין כסף, וכך פרושו קנין יתכן להאמר על כל הנקנה, כמו כי תקנה עבד עברי, אבל הוסיף קנין כספו ללמדנו, שהדב' הנקנ' יהא שוה כסף ודומה לכספו. כמו הקונה בהמה וכלי', אם רוצה חוזר ומוכר אותן בכסף לאחרי'. גם מנחילן לבניו אחריו, ודומה לכן עבד כנעני היום קונהו ומחר חוזר ומוכרו לאחר, ומנחילן לבניו אחריו, וכן בהמתו של כהן היא קנין כספו, לכן היא אוכלת בכרשיני תרומה שהיא בכלל נפש אבל עבד עברי אין בו כסף, שאין בידו למכור אותו לאחר. אלא עובד שש ובשביעית יוצא לחפשי חנם, ואינו מנחילו כמו שאר קניניו. אינו קנין כספו, וזהו פשוטו של מקרא, שלבד עבדים כנענים כספו של אדם הן, לא עבדים עברים. וכן לא יקם כי כספו הוא (שם כ"א כ"א): נפש, אחר שהוכחנו שהכתוב מדבר בעבד כנעני. יתכן שאמר נפש, כי בקנין זה קונה נפשו, שנכנס במצות מילה ובכל המצות שהאשה חייבת בהן, ועבד עברי הנקנה כוח מפעלתו שהרי יוכל למסור לו שפחה כנענית להוליד ולדות: ויליד ביתו, בני העבדים והשפחות שנולדו בביתו, לפי שהן שלו וכספו הן יאכלו בלחמו בתרומה שהוא לחם הכהן. ויליד בית כל שכן מקנוי קנין כספו, וכפי פשוטו הב על ע"ע שמסר לו רבו שפחה כנענית, אע"פי שאביו אינו אוכל הם אוכלין מדין יליד בית כי כספו הוא: (יב) ובת כהן כי תהיה לאיש זר, זר מן הכהונה אפי' לוי וישראל, או זר לה אפי' כהן, וכ"ש בת"כ לאיש זר אין לי אלא ממזר מניין אפי' ללוי ולישראל, ת"ל לאיש זר. כלומר שראוי להיות לה לאיש, וכן למדנו מפסוק זה, שאפילו אלמנה לכ"הג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט פסלה מן התרומה: הוא בתרומת הקדשים לא תאכל, בכל הפרשה אמר קדש וקדשים, וכאן אמר תרומת הקדשים, לכלול חזה ושוק של זבח השלמים הנקראים תרומה, כמו שוק התרומה וחזה התנופה (פרש' י' ט"ו), והולך לאסור שתיהן כמו

וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־
בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ
תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ (יד) וְאִישׁ
כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ
עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃

ת"א וזרע יבמות ע', א'. קדושין ד', א', וע"ד מ"ב. נדה מ"ד, א': ושבה יבמות ס"ח א', ופ"ז א'. סנהדרין נ"ח א'. נדה ו"ד, א': מלחם יבמות פ"ז, א': וכל זר שם ס"ח, ב': ואיש וכו' ערכין ל"ג, ב'. יומא פ', ב'. ב"מ נ"ט, ב', תענית י"ט. ב': ויסף יבמות פ"ז א'. ב"מ נ"ד, א'. חולין קל"ו. א': ונתן פסחים ל"ב א' ב"מ נ"ד א:

תרגום אונקלוס

לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כְּרַבְיוּתַהּ מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל חִילוֹנַי לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃ (יד) וּגְבַר אֲרֵי יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ

נעם פריסטערס ווימווע אָדער געשידען ווירד, אונד האט קיינע קינדער. זאָ קאַן זיא ווידער אין איהרעס פֿאַטערס הויז צוריק קעהרען, וויא אין איהרער יוגענד, אונד פֿאָן איהרעס פֿאַטערס שפייזע עססען, קיין געמיינער אבער דארף דאפֿאָן עססען. (יד) ווען יעמאנד עטוואס הייליגעס אויס אירדטהום געניסט, זא זאָלל ער דען פֿינפֿטען טהייל דאצו לעגען, אונד זאָ דעם פריסטער דאז הייליגע ערשטאטטען.

רש"י

וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו [יבמות פ"ז]: ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה: ונתן

באור

שאמרו בת"כ, וללמד שאע"פי שאם נתאלמנה או נתגרשה וזרע אין לה שמותרת בתרומ', אינה מותרת בחזה ושוק: (יג) ובת כהן, האמורה למעלה: אלמנה וגרושה, או גרושה כמו ומכה אביו ואמו (שמות כ"א ט"ו), גם אפשר בשתיהן, שנשאת לזר ונתאלמנה, ומזרה ונשאת לשני ונתגרשה, ואילו נאמר גרושה, הייתי אומר אסורה בתרומה לפי שאסורה לכהן הדיוט, אבל אלמנה שמותרת לכהן הדיוט, אפי' יש לה זרע תאכל בתרומה, לכך נאמר אלמנה ואילו נאמר אלמנה, הייתי אומר כשאין לה זרע מותרת, אבל גרושה אפי' אין לה זרע אסורה בתרומה. לכך נאמרו שתיהן: וזרע, בין זרע בין זרע זרעה פוסלה מתרומה, ואפי' זרע זרעה פסול פוסלה מתרומה, חוץ מזרעה זרעה מן השפחה והנכרית, שנאמר וזרע אין לה, צריך שיהיה זרעה, אבל הנולד מן השפחה ומנכרית אינו זרעה: ושבה אל בית אביה, ירצה לפי הפשט שהוא תנאי כמו וזרע אין לה, כלומר תנאי שאין לה זרע, גם שבה אל בית אביה, אל משפחת' הראשונה, שאין לה עסק עוד עם משפחת בעלה, פרט לשמת בעלה, והיא שומרת יבם, ותנאי שלישי שתשוב כנעוריה, טרם ידעה איש, פרט למעוברת, וכן שנו בת"כ ושבה אל בית אביה פרט לשומרת יבם, כנעוריה פרט למעוברת. ולולי שהן תנאים לא היה צורך להאמר. יאמר וזרע אין לה מלחם אביה תאכל, וכי הצריכה הכתוב שתחזור בבית אביה, והרי כל שאין לה זרע אפי' דרה בעיר אחרת אוכלת בתרומה. וכן משמעו ו"ו ושבה כמו וי"ו של וזרע שהניחן תנאים, וכן תרגמו יב"ע, אבל רש"י ז"ל פי' ושבה, הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים, משמע מדבריו כי ושבה ענינו להתירה לשוב לבית אביה לביו' שם כנעורי' לאכול מלחמו: מלחם אביה תאכל, בתרומה ולא בחזה ושוק: וכל זר לא יאכל בו, כבר נאמר למעלה (פסוק י'), לכן פי' רש"י ז"ל לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה, זרות אמרתי לך ולא אנינות, וכפי הפשט פי' רא"בע ז"ל על בן אם יש לה, ובעבורו לא תאכל היא, ויותר פשוט נראה לפי שדבר למעלה בזרים מן הכהונה, שנשאת ללוי ולישראל, הוסיף כאן אפי' נשאת לכהן שאסור לה, הזרע הנולד ממנו חלל וזר מן הכהונה ולא יאכל בו, אעפ"י שהוא מזרע הכהנים. ורבותינו ז"ל סמכוהו לענין שלאחריו. ובא ללמד שזר האוכל תרומה בשגגה חייב בחומש, אבל בת כהן שנשאת לישראל ומת והניח זרע, אם אכלה תרומה אינה משלמת חומש, יען כהן שאכל תרומת חברו לפי שאינן זרים לה: (יד) ואיש, פרט לקטן: כי

(טו) וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ (טז) וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֺן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ פ

תולדות אהרן ולא יחללו סנהדרין פ"ג א'. זבחים ג' ב'. וי"ג א' ונ"ה ב'. תמורה ב' א'. נדה ל"ג א': והשיאו סנהדרין פ"ג א' ונ' ב':

תרגום אשכנזי

(טו) זיא זעלבסט זאללען דיא הייליגטהימער דער קינדער ישראל'ס ניכט ענטווייהען, וועלכע זיא נעמליך דעם עוויגען צו עהרען, אויפנעהמען. (טז) אונד ניכט פערשולדונג אויף זיך זעלבסט לאססען, אינדעם זיא איהרע הייליגטהימער

תרגום אונקלוס

וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יָת קוּדְשָׁא׃ (טו) וְלָא יְחַלּוּן יָת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃ (טז) וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן חוֹבִין בְּמֵיכְלְהוֹן בְּסוֹאֲבָא יָת קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי

רש"י

לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה [תורת כהנים]: (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים: (טז) והשיאו אותם. את עצמם

באור

יאכל קדש, תרומה, אבל אוכל קדשי קדשים לאחר זריקת דמן בשוגג משלם את הקרן לכהני', והכהנים לוקחין בדמיו שלמים כן שנו בת"כ: חמישיתו. שיהא הוא וחומשו חמשה, כמלא תוסיף הרביעית ממה שנשנה: ונתן לכהן את הקדש. אילו אמר לבד ונתן לכהן, היינו שומעים שצריך לשלם קרן וחומש לכהן אבל מה שנותן לו אינו תרומה, לכך אמר את הקדש, שעל הקרן והחומש חל קדושת תרומה, ואם כן צריך לשלם לו דבר הראוי להיות קדש, שאינו פורע לו מעות, אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: (טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל, פי' רש"י ז"ל להאכילן לזרים, ורמב"ן ז"ל טען עליו שלא הוזכר לאו זה בתלמוד, אלא אסור הוא לעשות כן כמו בשאר כל האסורין, ויפה טען, ותשובת הרא"ם ז"ל על טענה זו אינה מתבררת לי, ורמב"ן ז"ל פי' טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה, והוא אזהרה שנית בזר שלא יאכל קדש בעבור שירצה להזכיר בו העונש, ואמר והשיאו אותם את עצמם כאשר יאכלו את קדשיהם, ולפירושו היה ראוי לומר ולא יחללו את קדשיהם, ואם לתקן זה אמר כי בני ישראל נמשך למעלה, וכאילו שעור הכתוב ולא יחללו בני ישראל את וגו', הרי מלת קדשי בתוך' ועוד עונש זר האוכל תרומה מפורש למעלה ומתו בו כי יחללוהו. וכאן העונש סתום, ולפי פשט הכתוב נראה לי שמוסב על ראש הענין. תחלה אמר וינזרו מקדשי ב"י ולא יחללו את שם קדשי, כולל כל הקדשים כמו שפרשנו שם, שיפרשו מהן בטומאתן. ואח"כ זכר התרומה ושאסורה לזרים, לכן חתם הענין ולא יחללו את קדשי בני ישראל, שיפרשו מהן בטומאתן כי על קדשי מזבח כבר אמר אשר הם מקדישים לי. ופרשנו טעמו שהקרבן כלו יקדישו לגבוה, להקריב ממנו חלב ודם על המזבח, לכן הנשאר ממנו לאכילה קדושת הקרבן עליו ולפי שאין הדבר כן בתרומה, שאין ממנה דבר לגבוה, שהרי מתחלה מפרישים אותה להיות ללחמו של כהן, שמא תאמר אין בזה חלול קודש כשיאכלוה בטומאה, חזר ופי' את אשר ירימו לה'. שגם התרומ' ירימוה קדש לה', אלא שהשם נתנה במתנה לזרע אהרן, בתנאי שיהנו בה בקדושה כמו בשר הקדשים שהוא קדש ונתן להן משלחן גבוה: (טז) והשיאו אותם עון אשמה. אם יאכלו התרומה בטומאת הגוף כמו שאוכלים לחם חולין שלהם יטענו על עצמם עון אשמה, כי אני ה' מקדשם, והיו קדש, וכן תרגם אנקלוס ז"ל ויקבלון עליהן עויין חובין, במיכליהון בסואבה ית קדשיהון, וזה כדעת ר' ישמעאל דורש שלשה אתים בתורה שמדברים באדם עצמו, וזה אחד מהן, ורש"י ז"ל פי' את עצמם יטענו עון, באכלם את קדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. לשיטתו פי' ששב אם יאכילום לזרים. אבל מלת באכלם משמעותו על הכהנים כמו ולא יחללו, ורבותינו ז"ל דרשו עוד מפסוק זה אזהרה לאוכל טבל קודם שניטלה הימנו תרומה גדולה ותרומת מעשר. ואמרו את אשר ירימו לה' בעתידין לתרום הכתוב מדבר: עון אשמה, עון שיאשם בו. שיתחייב עליו דין, כי המחלל קודש נקרא עון, שחושב מחשבות

שלישי (יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יח) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה לְעֹלָה׃ (יט) לִרְצֹנְכֶם תָּמִים

ת״א וידבר וכו' פסחים מ״ג א'. תמורה ז' ב': **איש איש** נזיר ס״ב א'. מנחות ע״ג א'. חולין י״ג ב': **יקריב** וכו' מנחות ק״ד ב'. נזיר כ״ה א': **לעלה** מנחות ע״ג ב'. נזיר ס״ו ב':

פֿערצעהרען, דען איך, דער עוויגע, הייליגע זיא. (יז) פֿערנער שפּראך דער עוויגע צו משה וויא פֿאָלגט. (יח) רעדע מיט אהרן, מיט זיינען זאהנען, אונד מיט אללען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איה־נען: וועלכער מאן אויס דעם הויזע ישראל'ס, אָדער איין פֿרעמדער אין ישראל, דער איין אָפּפֿער ברינגען וויל, עס זייא וועגען גע־ליבדע, אָדער אלס פֿרייא־וויללינע געשענקע, דאסזיא נעמליך איין גאנצעס אָפּ־פֿער דעם עוויגען צו עהרען ברינגען וואָללען. (יט) צור גנאדע אויפֿגענאָממען צו ווערדען; מוס עס אָהנע לייבעספֿעהלער, מענג־

תרגום אונקלוס

אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁהוֹן׃ (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (יח) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ לְכָל נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל נִדְבַתְהוֹן דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לַעֲלָתָא׃ (יט) לְרַעֲוָא

רש״י

יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברי' באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו [במדבר ו'] הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא [דברים ל״ד] הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: (יח) נדריהם. הרי עלי: נדבותם. הרי זו [חולין ב']: (יט) לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיי״מנט בלעז Apaisement (בעזענפ־

באור

קלות ראש על עניני קדש, וכמ״ש (פרשה ז' א'). כי אני ה' מקדשם, לכן עון גדול ביד המחללם: **איש איש**, אמרו רבותינו ז״ל ללמד שהגוים נודרים נדרים ונדבות כישראל: **ומן הגר בישראל**, זה גר צדק שהוא בישראל: **אשר יקריב קרבנו**, שנדר להביא קרבן. או נדבו לבו להביאו. ורוצה למלאת נדרו ולהפריש בהמה מעדרו. וזהו לכל נדריהם ולכל נדבותם, ויקריב יקדיש, כמו אדם כי יקריב (פרשה א' ב') וכמו שבארנוהו: **לכל נדריהם ולכל נדבותם**, לכל מיני נדר ולכל מיני נדבה ושב על בני ישראל. וההבדל שבין נדר לנדבה באמרנו בפרשת צו את אהרן, וכמו שאמרו חכמים נדר הרי עלי, ונדבה הרי זו, כי סתם נדר הוא בעת צרה, כשיאמ' אם יעשה לי השם כך, הרי עלי להקריב כך וכך, או שאמר אם יהיה לי כך, הרי עלי עולה ויש נודר בלי תנאי שיקדנו כך אלא אומר הרי עלי להביא עולה או שלמים, לפי שאין בהמה מזומנת לפניו, אבל נדבה הוא המתנדב ממה שיש בידו ואמר הרי בהמה זו לעולה, ולכן כשנודר חייב באחריות, אבל נדבה שמייחד תיכף הבהמה שרוצה להקריב, אינו חייב באחריות: **יקריבו**, יקדישו: **לעלה**, זכר תחלה עולה שנוהג בה זכרות ותמות, וכבר אמר זכר תמים יקריבנו (פרשה א' ג'). ולמד כאן שאם הקדיש בעל מום עובר בל״ת, אבל הקדיש נקבה לעולה אע״פי שאינה קרבה אינו עובר בל״ת, כי בעל מום בזיון קדשים הוא אבל נקבה קרבה בשאר מיני קרבנות בהמה: (יט) **לרצונכם**, הביאו דבר הראוי לרצו' אתכ' לפני, שיהא לכם לרצון אפיימ״נט בלע״ז, ובל״א (בעזענפטיגונג), ואיזהו הראוי לרצון תמים זכר, לשון רש״י ז״ל, ודומה לזה פרשנו בפסוק לרצונו לפני ה' (פרשה א' ג'): **תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים**, ולא כאמר'

זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ (כ) כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ (כא) וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃

ת״א מום תמורה ה׳, ב׳, ו׳, ב׳: לרצון מנחות כ״ה, א׳, וכ״ז ב׳. בכורות ל״ג, ב׳, ול״ט א׳: כל מום זבחים כ״ז, ב׳ מנחות כ״ז, ב׳. בכורות ל״ג ב׳:

תרגום אשכנזי

ליבעם געשלעכטס, פֿאָן רינדפֿיה, שאפֿען אָדער ציגען זיין. (כ) וואס איינען פֿעהלער האט, מיסט איהר ניכט דארברינגען. דען עס ווירד ניכט צור גנאדע אויפֿגענאָממען ווערדען. (כא) ברינגט יעמאנד איין פֿריידענאָפּפֿער, דעם עווינען צו עהרען, אלס איין בעזאָנדערעס געליבדע, אָדער אלס פֿרייאווילליגעס געשענק, פֿאָן רינדפֿיה אָדער קליינפֿיה; זאָ זייא עס אָהנע מאנגעל, וועןן עס גנעדיג אויפֿגענאָממען ווערדען זאָלל, עס מוס גאר קיינען לייבעספֿעהלער האבען.

רש״י

טיגונג, פֿערזאהנונג), ולשונו הלאוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו:

תרגום אונקלוס

לְכוֹן שְׁלִים דְּכוּרָא בְּתוֹרַיָּא בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃ (כ) כֹּל דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ (כא) וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא בְּתוֹרֵי

באור

עוף. מכאן למדו בת״כ תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעוף, ופרשנוהו (שם פסוק י״ד), ולפי שעיקר הפרשה מדברת במומין, שאם מקדישן למזבח עובר בלאו הקדיש תמים לזכר, ועניינו אם לרצונכם יהיה, צריך שתקדישו לי התמים שבזכרים. ומלת תמים באַרנוהו (שם פסוק ג׳), שמלבד שלא יהא בו מום, גם צריך שיהיה למצוה ממבחר עדרו, נעדר כל חסרון, אבל אינו עובר בל״ת אלא על בעל מום, ולהלן שמדבר מאיזו מינין יקדיש קרבנותיו, הקדיש זכר שצריך להקדיש פר לעולה ולא פרה, ואותו הפר יהיה ג״כ תמים: (כ) כל אשר בו מום. הפי׳ [illegible]ם עובר לא תקדישו בעוד מומו בו, ולא יאמר אקדישנו ואמתין להקריבו עד שיעבור מומו, אלא כשמקדישו עובר בל״ת, כי בזיון הוא בקדשים: לא תקריבו, לא תקדישו, וכן שנו בת״כ לא תקדישו, אי משום בל תשחט הרי בל תשחט אמור למטה, פי׳ לא תקריבו אלה לה׳ הא אינו אומר לא תקריבו אלא מפיס בל תקדיש: כי לא לרצון יהיה לכם, לא תפיקו רצון מה׳ אם תקריבו כאלה ומלת רצון באַרנוהו (שם פסוק ג׳): (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה׳, כולל שלמים ותודה, כי הנמלט מצרתו זובח תודה, וזהו לענין הנדר שנודר בעת צרה, והמנדב מרוב שמחה וטובה, מביא שלמים הנאכלין לב׳ ימים ולילה אחד: לפלא נדר או לנדבה. זה פי׳ זבח שלמים, ומלת לפלא פי׳ רש״י ז״ל להפריש בדבורו, וכן אמר רמ״בע ז״ל לפלא, לפרש וכן ת״א ז״ל לפרשא נדרא. ולא ידעתי לאיזו צורך נכתב לפלא וכל נודר ונודב צריך לפרש, ואחשוב כי מדרך הנודר בעת צרה, לנדור עולה שכלה למזבח, לא שלמים לשמחה. ודאיה אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי, (תהלים ס״ו י״ג), אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי, עולות מחים אעלה לך (שם שם י״ד וט״ו), ויפתח נדר עולה, אלא שלפעמים מלבד העולות. ירחיב נדרו להביא גם זבחי תודה בשמלטו מצרתו. לספר לאחיו חסדי ה׳ על זבחו. וכן הנודר על בקשת טובה ג״כ ידור עולה, ולפלא נדר [illegible] שלמים גם שלמי שמחה, שכשיבא הטובה יזבח זבחי שלמים, להודות בקהל רעיו כי טוב ה׳ לעולם חסדו וזהו שאמר לפלא נדר, שיקריב זבח שלמים, או תודת שלמיו שפירש עם הנדר ואין כן נדבה הבאה מרוב שלוה מדרכה להיות זבחי שלמים. ולכן תמצא בכל מקום לשון הפלאה אצל נדר, כמו כי יפליא לנדור נדר נזיר (במדבר ו׳ ב׳), כי אחרים נודרים עולה ושלמים, וזה ירחיב ויפרש נדרו להיות נזיר, וכן

(כב) עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ (כג) וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ

תולדות אהרן עורת סוטה מ"ו, א'. בכורות י"ד, ב'. תמורה ו', ב': חרוין בכורות מ"ח, ב': או גרב שם שם: ואשה תמורה ז' א': ושור פסחים מ"ב, א', חולין א', ב': שרוע בכורות מ', א'. תמורה ז', א': נדבה תמורה ו', א', ח', ב':

תרגום אשכנזי

(כב) וואס מיט בלינדהייט בעהאפטעט, געברעכליך, פערשטיממעלט איזט, וואס ווארצען האט, מיט טראקנער אָדער פייכטער קרעטציג בעהאפטעט איזט, זאָלכע שטיקקע מיסט איהר ניכט דעם עוויגען צועהרעודארברינגען, אונד קיין פייער־אָפּפער דאַפאָן דיעם עווי־גען צו עהרען אויף דען אלטאר לעגען. (כג) איי־נען אָכסען אָדער איינלאס, דאז איין גליד צו לאנג אָדער צו קורץ האט; קאננסט דוא וואָהל צום פרייאוויללינגען געשענק

תרגום אונקלוס

או בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי בֵיהּ: (כב) עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ פְסִיק אוֹ יַבְלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם יְיָ וְקוּרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ: (כג) וְתוֹר וְאִמַּר יַתִּיר וְחַסִּיר נְדַבְתָּא תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא

רש"י

(כב) עורת. זה דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה [בכורות ל"ח]: יבלת. ורו"אה בלע"ז Verrue (דיזע ווארצע): גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפת שמשון [שופטים ט"ז] שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדשתן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן [תמורה ו']: ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו

באור

איש כי יפליא נדר בערכך נפשות (פרשה כ"ז ב), ושם אפרש. והפלאה הזאת נזכרת בס' תהלים אמר לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא (תהלים קט"ז י"ז), כשתצילני אביא גם זבחי תודה ואתן בשמך בתוך אחי, ואהדיו נדרי כה' אשלם וגו' שהן העולות. ואחריהן אמר בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים. ראש הכתוב על העולה, שתקרב כליל בחצרות ה' וסופו על זבחי תודה, שהן נאכלין בכל העיר, ולכן אצל העולה (פסוק י"ח) לא אמר לשון הפלאה: תמים יהיה לרצון, אע"פי שאין גם נקבות, תמימין יהיו: (כב) עורת. פי' רש"י ז"ל זה דבר של מום עורון בלשון נקבה, שלא יהא בו מום של עורת כלומר שאינו תאר נקבה מן עור לזכר, שהיה ראוי להיות העי"ן בחירק, ועוד למה לא יזכיר הזכר. ועוד שבור וחרוץ על הזכר, אלא שם המום הוא בין לזכר בין לנקבה, אבל רא"בע ז"ל פי' שהוא שם התאר לעין, ועין לשון נקבה: שבור, שיש בו אבר שבור הן יד או רגל או אפי' שבר זנב. כמו ששנו בת"כ, כי הכל בכלל שבור, וכן כל שהוא בגלוי, אבל שבר גלע שבסתר אינו מום. ולמדוהו ממומי אדם, ובעל מום של עורת אינו אלא בעין, ובעל מום של שבור באברים רבים, ומה שפי' רש"י ז"ל או שבו', לא יהיה, רצונו בעל מום של איברי שבור לא יהיה: חרוץ, בעל מום של חריצה וסדיקה לא יהיה, כגון ריס של עין שנסדק או שנפגם, וכן שפתו שנסדקה או שנפגמה וכיוצא בהן. וחרוץ כמו גזור כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ג' י"ד), שהן המחצבים הגזורים מן הארץ. ומשפטיך אתה חרצת (מ"א כ' מ'), גזרת. ובלשון משנה הרבה שמא יעשה חרין: יבלת, פי' רש"י ז"ל ורו"אה בלע"ז (ווארצען) ושם דבר של מום היא כמו עורת וענינו שלא יהיה הקרבן בעל מום של יבלת והוא ששנינו בת"כ יבלת. זה בעל יבלת: גרב, בעל מום של גרב וכן ילפת, ובארנו' למעלה (פרשה כ"א כ'): לא תקריבו, זהו לאו על שחיטת בעל מום: אלה, אבל אתה מקריב את שנעבדה בו עבודה: ואשה, מתנת אש, וזוהי ההקטרה, מלבד שעובר על שחיטתן וזריק' דמם, עובר גם על הקטרתן: (כג) ושור ושה שרוע, פרשנוהו (פרשה כ"א י"ח): וקלוט,

מאכען, אבער פֿיר איין געליבדע ווירד עס ניכט וואָהל אויפֿגענאָממען. (כד) איין שטיק, דעססען

וּלְנֵדֶר לֹא יֵרָצֶה׃ (כד) וּמָעוּךְ וְכָתוּת

תולדות אהרן ולנדר שם א', ב': ומעוך שבת קי"א, א'. קדושין ס"ה, א'. בכורות ל"ט ב'. ול"ט, ב' תמורה ז', א':

רש"י

קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. למזב' [ת"כ]: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בבצים או בגיד: (כד) מיעוך. בציו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך

תרגום אונקלוס

יְהֵי לְרַעֲוָא׃ (כד) וְדִימְרִיס וְדִירְסִים וְדִישְׁלִיף וְדִיגְזִיר לָא תְקָרְבוּן

באור

למדו בת"כ פרסת רגלו דומה לשל סוס, פרסת רגלו דומה לשל חמור, כלומר עגולים כשל סוס ושל חמור ואינן סדועין ולא שסועין ואם הם עגולין ולא שסועין זהו קלוט האמור בתורה, ויאמר רא"בע ז"ל קלוט הפך שרוע, מגזרת עיר מקלט, שאינן רחבים כשל שור ושה. נדבה תעשה אתו, אין לפרשו בקדשי מזבח כמו לפלא נדר או לנדבה, שהבדיל בין שרוע וקלוט לשאר מומין, שכל המומין פסולין בין לנדר בין לנדבה, ושרוע וקלוט אינן פסולין אלא לנדר, שאם אמר הרי עלי סתם, צריך לשלם נדרו תמ', אבל אמר על שרוע וקלוט לכתחילה הרי זה עולה, מותר להקריבה, כי אין הדעת סובלת שיקרב שרוע וקלוט למזבח, שהן מומין גלויין יותר מן המומין הנזכרו תחלה, והרי במומי אדם נזכר שרוע אבל עור ופסח וחרום, שהן המומין הגדולים מהנזכרים אחריהם, וכן קלוט בבהמה משונה, ועוד שדומה לסימן טומאה, והאמת כקבלת רבותינו ז"ל ששנו בת"כ נדבה תעשה אותו לבדק הבית, והוא הדין לנדר לבדק הבית. כמו שדרשו נדבה תעשה אותו ולנדר, ולנדר למזבח לא ירצה ולא לנדבה, איזהו הקדש בא לרצות, הוי אומר זה הקדש מזבח. ורמב"ן ז"ל רצה לתקן לשון המקרא כפי קבלתם ואמר רוב הנדבות לבדק הבית, כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת ה' (שמות ל"ה כ"ב), ובמקדש אני ביוסף לבני התנדבתי (ד"ה א' כ"ט ט"ז), ובבנין שני עם הנדבה לבית אלהים (עזרא א' ד'). כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש, ומנהג הנותנים לבדק הבית שבנדבה יביאו הרי זו לבנין, לפיכך כל נדבה סתם הוא לבדק הבית, ונדר סתם יאמר לקדשי מזבח, לך אזבח זבח תודה וגו' נדרי לה' אשלם וגו' (תהלים קט"ז י"ד), אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי (שם ס"ו י"ג), עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך (שם נ"ו י"ג), והנותנים למזבח בנדרים יביאו, אם יצליחני אלהים אבוא לפניו בעולה. וזהו ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותה לכל אשר ידבנו. ולנדר לה' לא ירצה. ואם גם הרב רא"ם ז"ל קבל דבריו, אני תמה, שכל פרשת הקדשות שהן לבדק הבית, מתחלת בל' נדר, איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' (פרש' כ"ז ב'), וכל דברי הפרשה שם סובבים על זה. וכן וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח כ'), ולא היה לא לעולה ולא לקרבן, וכן וידר ישראל נדר וגו' והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א ב'), וחרמים לבדק הבית, ובקדשי מזבח מצינו בנדבה אזבחה לך, (תהלים נ"ד ח'), ושריו לנדבה לעם ולכהנים (ד"ה ב' ל"ה ח'), וכל נדיב לב עולות (שם ב' כ"ט ל"א) התנדבו לבית אלהים (עזרא ב' ס"ח), והכלל יש נודר נדר למזבח, יש לבנין הבית או לעניים, וכן נדבה היא למזבח, גם לבדק הבית, שכל אומר הרי עלי ואינו מפריש מיד קרוי נדר, אפי' אינו בעבור צרה, לכן יראה בעיני שהכתוב תפס בכל אחד אותו שיש ללמוד השני ממנו, התיר נדבה לבדק הבית וכל שכן נדר. ואסר נדר למזבח וכ"ש נדבה. והטעם כל מתנדב בנפש חפצה מתנדב מרב שמחה, ולומר הרי זו ואיך יפריש לכתחלה בעל מום כזה, על זה נאמר הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (מלאכי א' ח'). לא כן נודר שאמר הרי עלי, ולפעמים כבוא מועד לשלם נדרו חפץ לשלם מהיטב פרים, ואין בעדרו כי אם רזה ובעלת מום ואין ידו משגת לקנות מן השוק, והרי זה שאינו עושה דרך בזיון, ואפשר לטעות שיעלה לרצון, לכן אמר ולנדר לא ירצה, וכל שכן לנדבה, ומאמרו נדבה תעשה אותו לבדק הבית, למדנו מאותו הטעם עצמו כ"ש שיעשה לנדר, ועל זה רמזו בת"כ שנדבה שנראה הכתוב מוסב על ולנדר, ונדר שבסוף הכתוב מוסב על נדבה, וראיה שאמר וארור נוכל יש בעדרו זכר ונודר וזובח משחת לה' (שם שם י"ד), מאדר הנודר ויש בעדרו זכר ומובחר, וזובח משחת, אבל נודר ואין בעדרו תמים ואין בידו לקנותו וזובח משחת, אע"פ שעובר בלאו אינו בארור, ומקרא שלמעלה, וכי תגישון עוד וגו'

וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ׃ (כה) וּמִיַּד בֶּן־

תולדות אהרן לא וכו' שם שם: ובארצכם חגיגה י"ד, ב': ומיד סוטה מ"ו, ב'. תמורה ז', ח':

האָדען צערדריקט, צער־קוועטשט, אבגעריססען, אָדער פֿערשניטטען זינד; זאָללט איהר ניכט דעם עוויגען צו עהרען דאר־ברינגען, אין אייערעם לאנדע זאָלכעס ניכט מאכען. (כה) אונד פֿאָן דער האנד איינעס איוסלענדערס דערגלייכען ניכט

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְּדוּן׃ (כה) וּמִן בַּר עַמְמַיָּא לָא תְקָרְבוּן

רש"י

[בכורו' ל"ט]: נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויה בהן אבל נתוני' הם בתוך הכיס והכיס לא נתל': וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגום ודמריס זה לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודריס כמו הבית הגדול רסיסים [עמוס ו'] בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חוב' הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. נכרי שהבי' קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פי שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה אבל תמימה תקבלו מהם [תמור' ו'] לכך נאמ' למעל' איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל [חולין י"ג]: משחתם.

באור

הקריבהו נא לפחתך (שם שם ח'). על נדבה ידבר, ויפה זכר שרוע וקלוט שהן מומין גדולים בעבור נדבה תעשה אותו וכל שכן מומין אחרים, כי לאסור מזבח כבר נאסרו כל המומים למעלה (א"ה, לפי פשוטו של מקרא נראה לי שכך פרושו. אחרי אשר אסר הקרבת בעל מום על המזבח, אמר שיכול לעשות ממנו נדבה לה', להקדישו לצורך גבוה המותר בו. והוא כמ"ש חז"ל לבדק הבית, והנדבה שיאמר הרי זה לבדק הבית. ולנדר לא ירצה, כלומר אם אמר הרי עלי שור לבדק הבית, לא יביא שרוע וקלוט או בעל שאר מומין. ורז"ל שהתירו נדרי בעל מום לבדק הבית, היינו אם אמר הרי עלי שבו' או חמור לבדק הבית, אבל אם אמר סתם הרי עלי שור או שה לבדק הבית, לא ירצה אם יביא בעל מום. ועל הדרך הזה מתורגם בל' אשכנז):

(כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות, בביצים או בגיד, מעוך ביציו מעוכין ביד, כמו שמה מעכו דדיהן (יחזקאל כ"ג ג'), כתות, כתותים והוא יותר ממעוך, כמו וכתת נחש הנחשת (מ"ב י"ח ד'). כתית למאור (שמות כ"ז כ'), נתוק, תלושין ביד עד שנפסקו החוטים שתלויין בהן, אבל נתונים הם בתוך הכיס, והכיס לא נתלש, וכרות כרותין בכלי ועודן בכיס, מפי' רש"י ז"ל, ונראה כי ארבעתן אינן דומים למומין הנזכרים תחלה. שהרי אינן בגלוי, והחכמים למדו מה שבר רגל ושבר יד בגלוי, אף כל בגלוי. אלא שנקראים מומים בעבור הסרוס, שהוא משחת שאינו מוליד, וכל הבע"ח נבראו לפרות ולרבות, כמו שנזכר במעשה בראשית, ולכן זכר ארבע' אלו בפני עצמן שאינן דומים לשאר מומין שבכלן יש בזיון קדשים כאמרו הקריבהו נא לפחתך, ואלו אין בהן בזיון, שעושין כן לפטמם, והם טובים לאכילה יותר מאותן שאינן מסורסין, עד שעולין על שלחן מלכים, אבל אסורין למזבח לפי שהוא דבר משחת, וסמך לו ובארצכם לא תעשו, ללמדנו שמאוס הדבר לפני היוצר ב"ה, והוסר עלינו מעשים אלו באזהרה, ובהיו' אחת מהן בבהמה אסורה למזבח: ובארצכם לא תעשו, במקדש אסור להקריבה, ובארצכם כל מקו' שאתם יושבים, אע"פי שמותרין לאכילה, לא תעשו אתם דבר זה לסרס שום בהמה וחיה אפי' טמאה, לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם, שא"א לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ, שהרי סרוס חובת הגוף, וכל חובת הגוף נוהג בין בארץ בין בח"ל, מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ויש להוסיף שאין לומר שהטעם הוא לפי שמקריבין ממינין אלו קרבן לה', שאם כן היה לו לאסור כן בכל המומין שלא להטילן בבהמת חולין, אלא שנאסר לנו בעבור שהוא מאוס בעצמו, ולמדנו שאסורו נוהג גם בחיה ובבהמה טמאה בארץ ובח"ל, וזה למדתי מדברי רלב"ג ז"ל: (כה) ומיד בן נכר, אין לפרש שאם תקנו בהמות מסורסות מבני הנכר, אע"פי שלא הוכרתי אותם על הסרוס, לא תקריבום לה', שא"כ אין צורך להאמר, שהרי הזהיר סתם,

נֵכָ֗ר לֹ֥א תַקְרִ֛יבוּ אֶת־לֶ֥חֶם אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִכָּל־אֵ֑לֶּה כִּ֣י מָשְׁחָתָ֤ם בָּהֶם֙ מ֣וּם בָּ֔ם לֹ֥א יֵרָצ֖וּ לָכֶֽם׃ ס (כו) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (כז) שׁ֣וֹר אוֹ־

ת"א משחתם יומא ס"ד, א'. ע"ז כ"ג, ב'. זבחים ע"ו, ב'. חולין כ"ג, א'. בכורות ל"ז, א'. תמורה כ"ח, ב': שור ב"ק ס"ה, ב'. וע"ז א'. חולין ל"ח, ב' וע"ה א'. בכורות י"ב, ב' ור"ז א' ונ"ז א'. נדה מ', א':

תרגום אשכנזי

אננעהמען, אום עס צור אָפּפֿערשפּייזע איירעס גאָטטעס דארצוברינגען. זיא האבען איינע פֿער־שטיממלונג אן זיך, אלזאָ איינען לייבעספֿעהלער; אונד קאָננען אייך ניכט צור גנאַדע אויפֿגענאָממען ווערדען. (כו) דער עוויגע שפּראַך צו משה, וויא פֿאָלגט. (כז) איין אָכס־קאלב, שאפֿלאַם, אָדער

תרגום אונקלוס

יַת קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהוֹן לְכוֹן׃ (כו) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כז) תּוֹר

רש"י

חבולהון: לא ירצה לכם. לכפר עליכ': (כו) כי יולד. פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב

באור

ומה לי סרסום בעצמו או ע"י אחרים. אבל כפי פשוטו נראה שבא על ומעוך וכתות וגו' שלא יקבלו כאלה מיד הגוים שנודרין נדרים ונדבות כישראל, שמא תאמר לפי שלא נצטוו על הסרוס, ואינן מביאין אותן דרך בזיון אלא לכבוד, שבארצם עולין על שלחן מלכים כמ"ש (פסוק כ"ד) אינן דומין לשאר מומין, על כן מזהיר שלא יקריבום, ואמר הטעם כי משחתם בהם, שסוף סוף המשחת הוא בבן שהן מסורסין, והוא דרך משחת כנגד חקים שחקקתי במעשה בראשית, לכן מום בם, זה ההשחת הרי הוא כמום אחד, וכמו שאסור להעלות בעל מום על המזבח הן מישראל הן מעכו"ם כן אלה, ומזה נלמד אזהרה שלא להקריב בעלי מומין בקרבנות גוים שהרי אמר מום בם לא ירצו לכם. שמענו שההויות בו מום אסור להקריבו. ולפי שמדמה תם, למום גמור למדנו שכל השחתת עבודה בבהמה אסור כמום, כמו רובע ונרבע ונעבד ונוגח. וזהו שאמרו (סנהדרין דף נ"ז ע"א) דבי ר' ישמעאל תנא כל מקום שנאמר משחתם ע"ז ג"ע וש"ד כלומר גם הם משחת ואסורין, גם רש"י ז"ל פי' הכתוב על איסור הקרבת מומין בקרבנות עכו"ם, ורבותינו ז"ל שלמדו ממנו שאין מקבלין שקלים מן הגוים לקנות בהן קרבנות צבור, לא הוציאו המקרא מפשוטו שהרי הם אמרו מניין שבקרבנות בסרוס ת"ל כי משחתם בם. ר' יהודה אומר אין נקבות בסרוס, הרי שגם לדעתם פשט המקרא שב על ומעוך וכתות וגו'. אבל דרשו דרשתם מן לחם אלהיכם, גם רמב"ם ז"ל אמר (הלכות א"מ פ"א הלכה ו') ולא קרבנות ישראל לבד אלא אף קרבנות עכו"ם אם הקריבן והן ב"מ לוקה שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה. וכתב עליו מוהרי"ק ז"ל ולא קרבנות ישראל וכו' מבואר בכתוב, ויפה פי'. גם להלן אמר (ה' שקלים פ"א ז') אבל הכותים שנתנו מחצית השקל אין מקבלין מהם', ולא הזכיר ל"ת ולא כתוב שנלמד הימנו. ועם זה התיישבה תמיהת רא"ם ז"ל, לא ירצו לכם, פי' רש"י ז"ל לכפר עליכם, ואיני יודע ענין כפרה זו, כי מדבר בקרבנות עכו"ם ואינן לכפר על ישראל ובת"כ שנו לא ירצו להם, ילמד שאינן מרצים, כותב על דרשתם שאין מקבלין שקלי עכו"ם לקנות בהן קרבנות צבור. כי אינן מרצים לכפר על ישראל, אך כפי הפשט שמדבר בקרבנות עכו"ם, לא אמר לא ירצו על הכפרה, אלא לפי שנחשב להם לרצון שבנו מקדש לה', ומאפסי ארץ גוים יבואו להשתחות בו למלך ה' ולהקריב לו קרבן. אבל אם תקבלו מהם בעלי מומין שאסרתי לכם להעלותם על מזבחי, להם לא יחשב לעון, כי לא צויתים על הדבר הזה, אבל לא לרצון יהיה לכם. ואין רצון בכל מקום לבד כפרה, אלא גם מזכרת טובה וזכות:

(כז) שור או כשב או עז כי יולד, הנולד מן השור נקרא עגל, והנולד מכשב או עז נקרא שה. ולמדו מכאן ששור בן יומו נקרא שור. וכן כשב ועז. לרמוז שהן שלמים בצורתם בהולדם, כמו שהן בזקנותם, ואין כן האדם שהוא בתחלה עולל ויונק, בהולדו בל ידע מה, עד יגדל

כֶּשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (כח) וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת־בְּנוֹ לֹא

ת"א והיה זבחים י"ב, ב'. חולי פ"א, א'. בכורות י"ב, א' וכ"ד ב' וכ"ז א'. נדה מ', א': ומיום שבת קל"א, ב'. זבחים י"ב, ב'. חולין פ"א, א': ירצה יומא ס"ג, ב' ושור חולין ע"א, ב' וקט"ו א': לא תשחטו יומא ס"ז, א'. חולין ע"ב, ב' ופ"ב א':

תרגום אונקלוס

אוֹ אִימַּר אוֹ עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלָא יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (כח) וְתוֹרְתָא אוֹ רְחֵילָא לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא חָד׃

תרגום אשכנזי

ציגענלאם, דאז געבאָרען ווירד, זאָלל זיבען טאגע בייא זיינער מוטטער בלייבען; פֿאָם אכטען טאגע אבער אן, אונד וויי־טער, ווירד עס טיכטיג צום פֿייעראָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען. (כח) איהר דירפֿט אויך פֿאָן רינד־ אָדער שאָפֿ־פֿיה, ניאמאלס דאז פֿיה נעבסט זיינען יונגען אן

רש"י

והבן [ת"כ חולין ע"ח]: (כח) אותו ואת בנו. אף בנו ואותו במשמע [חולין פ"ג]: לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שיהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא

באור

וילמוד ויעמול, כי בו נשמת חיים והכח לבחור בטוב או ברע. ואם יזכה ידמה באחריתו לבד אלהין, ועל זה תמה המשורר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח' ג'), שהוא האדם שבתחלתו עולל ויונק, גדוע מאלף הבע"ח. ועליו תתן עוז להפליא לעשות, וכל זה להראות שאינו מושל במעשה הגשם בעבור יתרון גופו על שאר הבע"ח אלא בעבור כבוד נשמתו כשיבחר בטוב, וכבר בארנו ענין זה בפי' (מס' אבות פרק ג' משנ' א'): יולד. כמנהג הילודים, פרט ליוצא דופן בחיי אמו או במותה: והיה שבעת ימים תחת אמו, כמו תחת יד פרעה (בראשית מ"א ל"ה), תחת רשות אמו, כי היא תעזרהו בימים הראשונים, שתניקהו מחלבה ותשגיח עליו, לא שיחייב הכתוב שתהיה אמו כל ז' הימים. שאפי' מתה שעה אחת אחר שנולד, ראוי לקרבן משמיני ואילך, אלא דבר בהווה וגם אם מתה מיד כשר משמיני ואילך, אלא שרבותינו ז"ל למדו מזה פרט ליתום שמתה אמו בשעת לידה שפסול לקרבן, שצריך להיות שעה אחת תחת אמו: ומיום השמיני והלאה ירצה, אם תקדישנו ותעלנו לה' ירצה: לקרבן אשה לה', להקדישו ולהעלותו על האישים, ללמד כשם שאסור להקריבו מחוסר זמן, כך אסור להקדישו מחוסר זמן: (כח) ושור או שה, וי"ו מוסיף על ענין ראשון, כמו שאסרתי לך מחוסר זמן, כן אני אוסר לך לשחוט אותו ואת בנו, ואפי' בחולין, שאם במוקדשין לבד היה לו לומר ואותו ואת בנו לא תשחטו, והיה מוסב על שור או כשב או עז שבראש הענין, וכן אמרו בחולין (דף ע"ח ע"א) וכן לא תשחטו משמעו גם חולין, שבכל אסורי מזבח לא מצינו שהזכיר בל' שחיטה או זביחה סתם, אלא בלשון הקרבה, או שיזכור אצלו הקרבן, או שכשחט לה', כמו לא תזבח לה' אלהיך שור ושה כל מום רע (דברים ט"ו כ"א), הוסיף לה' אלהיך ללמד שמדבר בקדש אבל שחיטה סתם גם חולין במשמע: אותו ואת בנו, אף בנו ואתו במשמע, ולפי משמעו הכתוב אסר האב עם בנו, או האם עם בנה, שכן דרך הכתובים להזכיר הזכרים והנקבות בכלל, כמו במומין ובמחוסר זמן שנוהגין בנקבות כבזכרים, ונאמר בבן שור ולא פרה, גם בנו כולל בתו ובתה מטעם זה עצמו, וזה לדעת חנניה האומר (חולין דף ע"ה ע"ב) אותו ואת בנו נוהג בין בזכרים בין בנקבות, ויש מחכמים אומרים אותו ואת בנו אינו נוהג בזכרים, וכן פי' רש"י ז"ל אותו ואת בנו נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת, ואינו נוהג בזכרים, ומותר לשחוט האב והבן, ובגמרא אמרו (כתובות דף קי"א ע"ב) שיש ספק אם חוששין לזרע האב או לא, ולכן פסק הרמב"ם ז"ל (ה' שחיטה פי"ד א') שאם נודע בודאי שזהו אביו אין שוחטין שניהן ביום אחד, ואם שחט אינו לוקה, ואם כוונת התורה שאין חוששין לזרע האב, והיה הכלל הזה מסור בידנו בעל פה, כאמור ג"כ אתו ואת בנו, לפי שהיא עיקר הזרע שהולד

תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד׃ (כט) וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ (ל) בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי יְהוָה׃ (לא) וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ (לב) וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי

ת"א ולא תחללו סנהדרין ע"ד, א':

איינעם טאגע שלאכטען. (כט) ווען איהר דעם עוויגען צו עהרען איין דאנקאפּפער שלאכטעט, זאָ שלאכטעט עס, דאס עס אייך צור גנאדע אויפגענאָממען ווערדע; (ל) אן דעמזעלבען טאגע זאָלל עס געגעססען ווערדען, איהר מיסט ניכטס דאפאָן אויף דען פאָלגענדען טאג שטעהען לאססען; איך, דער עוויגע! (לא) בעאָבאכטעט מיינע געבאָטע אונד האלטעט זיא. איך, דער עוויגע! (לב) ענטווייהט מיינען הייליגען

רש"י

יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואף על פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט לנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתיב ובשר זבח תודת שלמיו וגו' [ויקרא ז']: אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. זו המשנה [ת"כ]: ועשתם. זה המעשה: (לב) ולא תחללו.

תרגום אונקלוס

(כט) וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן׃ (ל) בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ׃ (לא) וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ (לב) וְלָא תְחַלּוּן

באור

נקרא על שמה, וייחס לה כאן לשון זכר, כמו אדנות שנקרא כל המין על שם הנקנה מטעם קדוש לזה שפרשנו (פרשה י"א ו'), וכן ת"א ז"ל ותורתא או שיתא לה ולברה וכו': **ביום אחד,** לא כיום של קדמונות שהוא כ"ד שעות כמו שפרשנו (פרשה ז' ט"ו), אלא כיום הנאמר במעשה בראשית שהיום הולך אחר הלילה, ואם שחט האם אחר חצות, מותר לשחוט בנה אחר צאת הכוכבים, כמו ששנינו (חולין פ"ה משנה ה') יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה, את זו דרש שמעון בן זומא נאמר במעשה בראשית יום אחד, ונאמר באותו ואת בנו יום אחד, מה יום אחד האמור במ"ב היום הולך אחר הלילה (שנאמר ויהי ערב ויהי בקר) אף יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה, כלומר שאע"פי שכל כ"ד שעות קרויין יום, יום אחד משמעו כאותו יום של מעשה בראשית, ולא אאריך בזה: **(כט) וכי תזבחו זבח תודה לה',** זבח תודה פרשנו (פרשה ז' י"ב), ולמדו רבותינו ז"ל שהכתוב מדבר על תודה ועל כל הנאכלין ליום אחד כמו חטאת ואשם ואיל נזיר: **לרצנכם תזבחו,** תחלת זביחתכם הזבחו שתהא לרצון לכם, ומהו הרצון ביום ההוא יאכל, לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן, ואל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר, שאם תחשב בו מחשבות פסול לא לרצון יהיה לכם שאי אפשר לומר שבא הכתוב לקבוע לו זמן אכילה, כבר נאמר ובשר זבח תודת שלמיו וגו', מפי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ולמעלה (פרשה י"ט ה') נאמר כן על שלמים הנאכלין לב' ימים, וכאן בתודה הנאכלת ליום ולילה, ושם פרשנו טעם שזכר הנאכלין לב' ימים, ואע"פכ זכר גם תודה שלא תאמר אם שחטה ע"מ לאכול ביום השלישי לא לרצון הוא, אבל ע"מ לאכול למחר אינו פגול שהרי אלינו שלמים שנאכלים לשני ימים, על כן הזהיר גם בתודה שיזבחוהו לרצונם, ומהו לרצון ביום ההוא יאכל, אבל אם זבח אותו לאכלו למחר פסול: **(ל) ביום ההוא יאכל,** יום שנאמר במוקדשים הוא כ"ד שעות, אבל לא כלו, שעכ"פ לא תותירו ממנו עד בקר, אע"פ שעדיין הוא בכ"ד שעות לזביחתו משבא בוקר נעשה נותר, אני ה', דע מי גזר על הדבר, ואל יקל בעיניך, לשון רש"י ז"ל, ומוסב על כל האמור למעלה, ואחשוב עוד שכאן חתם הענין כלו שתחלתו דבר אל כל עדת בני ישראל לאמר קדושים תהיו וגו', שהולך ומזהיר על קדושות

וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ (לג) הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ רביעי

כג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

ת"א ונקדשתי ברכות כ"א, ב'. מגלה כ"ג, ב'. סנהדרין ע"ד, ב':

תרגום אונקלוס

יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ (לג) דְּאַפֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃ כג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יַתְהוֹן מְעָרְעֵי

תרגום אשכנזי

נאמען ניכט, איך וויל געהייליגט זיין אונטער דען קינדערן ישראל'ס. איך בין דער עוויגע, דער אייך הייליגט; (לג) דער אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט האט, אייער גאָטט צו זיין. איך, דער עוויגע.

כג (א) דער עוויגע שפּראַך צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) רעדע מיט דען קינ-

רש"י

לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' [דניאל ג'] מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': (לג) המוציא אתכם. ע"מ כן: אני ה'. נאמן לשלם שכר:

כג (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלמדין בהם שמעברים את

באור

רצות לישראל. ובקדושות המיוחדות לכהנים בעניני הטומאות והמומין ובדינים הפוסלי' בקרבנו' לכן כמו שנאמר בתחלת הענין אזהרה על זובח שלמים שלא יפגל, כן חתם באזהרה זו על זובח תודה, וחתם אני ה': (לא) ושמרתם, זו המשנה. ועשיתם, זו המעשה. מפי' רש"י ז"ל. וכבר בארנו זה (פרשה י"ח ד' ה'). (לב) ולא תחללו את שם קדשי, נאמר על כל המצות שבפרשיות שלמעלה, שלא תעברו על אחת מהן במזיד ובגלות ראש, כאילו אין צורך בה, שאם תעשו כן הרי אתם מחללים את שם קדשי, וכבר בארנו זה: ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני רוצה להתקדש בתוך בני ישראל. לעיני הגוים, שבראותם שהם פורשים מתאוותיהם ונזורים מדרכי העמים בעבור חקי השם, ואינן מהרהרין אחריהן. אע"פי שטעמיהן נשגבים מדעתם, יתקדש שמו הגדול בעולמו. וכל המקיים מצוה שיש בה חסרון כיס, או העדר כבוד ואינו חושש, מקדש שמו הגדול ית' בעולמו, וכ"ש אם מוסר נפשו להצטער או למות בעבור המצוה אין קדוש השם גדול ממנו, וכן אמרו בת"כ כשהוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך וקדש שמי, יכול ביחידים, ת"ל בתוך בני ישראל המרובים: אני ה', מקדשכם. לכן אני מצוה אתכם זאת, כי אם תשמרו חקותי ומצותי אני ה' מקדשכם משרה עליכם רוח קדוש', ותתרוממו על כל המעשי', ויקל בעיניכם לבוז בממון בגוף ובנפש למען אהבתי: (לג) המוציא אתכם, כלומר האל המוצי' אתכם מארץ מצרים, בדרך הקדש באותות ובמופתים, להיות לכם לאלהים, כלומר להיות מנהיג אתכם על דרך פלא, ולתת לכם תורות וחקים קדושים, להשכין שכינתי ביניכ', ולשפוך עליכם רוח קדשי, כמפורש בפרשת המילה, אני הוא המקדש אתכם לתת לכם כח לכל דבר אם תלכו בחקותי: אני ה'. העושה כל אלה. ופרשנוהו (פרשה י"ח ב'):

כג (ב) דבר אל בני ישראל, פרשת המועדים כל ישראל שוין בה, והקרבת המוספים התלויה בכהנים לא נתפרשה בה, לכן אמר דבר אל בני ישראל: מועדי ה', בארנו (פרשה א' א' וד' י"ג), ששרשו יעד. והוא שלועזין (בעשטיממען), ויש יעידת מקום. כמו אהל מועד (שמות כ"ז כ"א), למועד דוד (שמואל א' כ' ל"ה), בית מועד לכל חי (איוב ל' כ"ג), ויעידת

מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי: (ג) שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם

ת"א מועדי שם שם: אשר תקראו ר"ה כ"ה, א': אלה יבי' ר"ה כ"א, ב' וכ"ה ת"א:

תרגום אשכנזי

דערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: דיא פֿעסטטאגע דעס עוויגען, אן וועלכען איהר היילִיגע פֿערזאממלונג פֿערקינדיגען זאללט, זינד פֿאָלגענדע: (ג) זעכס טאגע קאן אללערלייא קונסטארבייט פֿערריכ-

תרגום אונקלוס

קַדִּישׁ אִלֵּין אִינּוּן מוֹעֲדָי: (ג) שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא

רש"י

השנה על גליות שנעקרו ממקומן לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את

באור

זמן כמו למועד אשר דבר אותו אלהים (בראשית כ"א ב'), למועד אשוב אליך (שם י"ח י"ד), שהזמן נודעים על ידי מאורות השמים, כי אורך המדינית ורוחב מקו השוה ומרחק מקום ממקום ומדינה ממדינה, ומהלך ימים מזה לזה אי אפשר לדעת אלא ע"י המאורות והכוכבים, וכן קביעות זמנים לשעות ולימים וכיוצא, על כן נאמר והיו לאותות ולמועדים (שם א'). מלת למועדים כולל הענין הגדול שאמרנו, ומלת לאותות גם הוא כולל ענין גדול פרשנוהו בפי' ס' בראשית, והנה יש מועדים קבועים בבריאת שמים וארץ שינהגו הכוכבים כפי חוקותיהם, כמו היום והחדש ומועד זרע וקציר וקור וחום, אבל המועדים הנזכרים בפרשה זו אינן כן, אבל כלם מועדים ידועים לבד לנאדר בקדש, אין להם התלות בחקות שמים וארץ הקובעים מועדיהם לכל באי עולם, ונמסרו לבד לישראל שהם קדש לה', על כן החל מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש, כלומר השם הגדול יעד הזמנים הללו לשמור בהן חקים ומצות קודש שצוה לעשות בהן: מקראי קדש, אנקלוס ז"ל תרגם דתערעון יתהון מערעי קדיש, ופי' רמב"ן ז"ל שעשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים, לשון מאורע. בכל יום שיארעו תעשו אותם קדש ואיני יודע מה מלמדנו, והכתוב עצמו קבע כל אחד במועדו. ורשב"ם ז"ל פי' אשר תזמנו אותם זמני קדש, כל לשון קריאה שאצל מועדים, לשון קביעת זמן הוא, כמו קרא עלי מועד, וכן התרגום מערע קדיש. ויש לפרש דעת המתרגם שינהגו עם מועדים אלו כעם דבר קדש, וזה דתערעון יתהון. שיהיו אסורים בעשיית מלאכה, ויעידו בהן את השם להללו ולשבחו, ויכבדום בכסות נקיה ובעונג. אבל יותר נראה לי שלדעתו ז"ל כל לשון קריאה על מי שמייחד איש בין אנשים, או יום מבין הימים, כמו ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' (שמות ל"ה ל'), שייחדו בשם, וכן לכלם בשם יקרא (תהלים קמ"ז ד'), שמייחד לכל אחד שמו ומעשהו, וכן כל קורא לזולתו מייחדו מבין האחרים, וכן קריאי העדה (במדבר א' ט"ז) שמיוחדין בעדה לכל דבר עלה וגדולה, ולכן תרגם מערעי כנשתא, קרא עלי מועד (איכה א' ט"ו), ייחד עלי מועד, וכן תרגם ערע עלי זמן, וכן אשר תקראו אותם מקראי קדש, שתייחדו אותם להיות מיוחדים בין הימים להיות קדש באסור מלאכה וכיוצא. ורמב"ן ז"ל פי' מקראי קדש שיהיו ביום זה כלם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית ה' ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה, כמו שכתוב גם עזרא על ראש השנה, ומקרא קדש מלשון קראי העדה (במדבר ט"ז ב'), אחרי כן יאכלו הקרואי' (ש"א ט' י"ג), ואם נקבל לפרש מקראי קדש על דרך זה, יש טעם לומר אשר תקראו אתם, יאמר אשר יהיה לכם מקראי קדש, ואפשר לי לכלול בו נגיד שלא תקראו לזמנים הללו בשמות שאתם קוראים למועדי מעשה בראשית, כמו יום לילה חדש שנה זרע קציר קיץ וחרף, ותאמרו מועד יום השביעי, מועד יום ט"ו לחדש הראשון וכיוצא, אבל תקראו אותם מקראי קדש בשמות של קדושה, כמו שמפורשין בפרשה שבת לה', חג המצות לה', יום תרועה לה', יום הכפורים לה', חג הסכות לה', חג השבועות לה', וכיוצא במקראי חדש הללו, המורים שהימי' הללו הם מועדי ה' וקדש הם לה', שאסורין במלאכה. כדרך וקראת לשבת ענג (ישעיה נ"ח י"ג), גם נכלל בזה דעת הרב המתרגם שאמר [הנכון לדעתי שהוא מענין וקראתם דרור לכל

הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: פ

תולדות אהרן שבת חולין י"ח. ב':

תרגום אונקלוס

וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא

באור

יושביה (פרשה כ"ה י'), שיודיעו ויפרסמו ברבים אם בשבת ע"י התקיעות שהיו תוקעין, ואם בי"ט ע"י שלוחי ב"ד, ושאר מיני ההכרזה והפרסום, שיום ההוא קדוש לה', בו ישבתו ממלאכת', ויתקבצו לשמוע דבר ה' מפי ראשי העם וחכמיו, ויתענגו במשמנים וממתקים כי קדוש הוא משאר הימים והם מועדי ה', והכל הולך לענין אחד], אבל עיקר בעיני כתרגומו של אונקלוס ז"ל ועל דרך שפרשנו דבריו: אלה הם מועדי, הנאמרים בפרשה זו, אבל ראשי חדשים לא נזכרו בה, אע"פי שיש בהן קרבן מוסף, אינו בכלל המועדים הקדושים, אלא ממועדי האמורות על שם הלבנ' שמתחדש', וכן כולל י"ד בניסן שהוא מועד הפס', וט"ו בו שהוא מוע' העומר, אע"פי שאינן מקראי קדש: (ג) ששת ימים, כל ששת ימים שיש בשבוע: תעשה מלאכה, מותר לעשו' בהן מלאכה: וביום השביעי, של כל ששת ימים. שידוע להם לדעתי ממדבר סין כשירד המן, כי קודם לכן לא היה נודע, כי החשבון מתחיל מששת ימי ב', ומי מעיד על חשבון זה, לכן משה שאמר והיה ביום הששי וגו' והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות ט"ז ה'), חשבו השומעים שהוא ששי לדבור, ואם אמר להם כן בב' או בד' לשבוע, תמהו כאשר מלאו לחם משנ' קודם לכן, ובאו נשיאי העדה והגידו זאת למשה. והשיב הוא אשר דבר ה' לאמר שבתון שבת קדש לה' מחר (שם שם כ"ג), כלומר היום הוא יום הששי שדבר ה', לא ששי לדבור אלא לשבוע, כי שבתון שבת קדש לה' מחר: שבת, בפתיחתנו לס' גן נעול פרשנו שפרש שבת איננו על המנוחה מבטול מלאכה, אלא ענינו הפסק יהיה מאיזו דבר שיהיה. כמו זקנים משער שבתו (איכה ה' י"ד), שבת משוש תופים (ישעיה כ"ד ח'), וישבות המן (יהושע ה' י"ב), וישבתו שלשת האנשים (איוב ל"ב א'), וכן וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו (בראשית ב' ב'), הפסק ממלאכתו. לכן כשאמר שבת לה' אלהיך (שמות כ' י'), בא' מה ישבות ואמר לא תעשה כל מלאכה, וכן כל שבת לה', שיפסוק מעניני חול ויקדש זה היום לה', כמפורש בנבואת ישעיה, וכן כאן פי' כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה'. ושם הארכנו: שבתון, וכן נאמר בי"הכ לפי שבשניהן אסורין אפי' מלאכת אוכל נפש. והן שבת גם למועדי קדש, שמותר בהן מלאכת אוכל נפש, ולכן לא מצינו שם שבת על המועדים, אלא שבתון. כי יום השביעי ויו"הכ הן שבתות של שבתון המועדים: מקרא קדש, פרשנוהו: מלאכה, יש הבדל בין מלאכה ובין עבוד' ובין מעשה ובין פעולה, וכמ"ש למעלה (פרשה י"ט י"ג), וכאן נרמוז מעט על עבודה ומלאכה, יש עובד לעצמו, ויש נשכר לעבודת אחרים. ובכלל עבודה הכל, פעמים שעובד מלאכה, כגון חורש או זורע או כותב, ופעמים בדברים שאינו מלאכה, כגון לישא משאות ממקום למקום, או לרוץ בעסקי רבו, או להלבישו ולהוליך כליו אחריו, כי שם מלאכה אינו נופל אלא על מעשה אמן שמשנה בו טבעי הדברים מבריותן, כשיהיה השינוי להועיל, כמו החורש משנה האדמה, וכן הזורע ומכסהו בעפר, או כותב שמשנה מראה הנייר וכן כל אבות מלאכות ותולדותיהן יש בהן שנוי להועיל, כי המקלקלין פטורין. והתורה אסרה המלאכות לא העבודות, כי לא נאמר לא תעבוד ביום השבת, ולכן מותר לטלטל שלחנות ובסאות למקומות רחוקים בשביל האורחי', וכן לרוץ ברחובות, ולהוליך כלים בר"הי, שאם הן עבודות אינן מלאכות. שבמעשיו אינו משנה דבר, ולכן אינו עובר עליהן בלאו. אבל הן בעשה, כי העושה רק מעשה חול שלו בשבת אינו מקדש היום לאלהיו אלא לעצמו. וזהו שאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות ל"ב כ"א), זכר עבודות ומלאכות שמותרין בהם. וביום השביעי שבת לה' אלהיך מצות עשה שיפסוק יום זה מכל דרכי חול מעבודה וממלאכה. ויקדשהו לה' אלהיו. ואח"כ אמר הלאו לא תעשה כל

טעט ווערדען; אם זיבענ־
טען אבער איזט דער
האָכסטע פֿייערטאג, צור
הייליגען פֿערקינדיגונג.
קיינע קונסטארבייט
זאָללט איהר אן דעמזעל־
בען פֿערריכטען; עס איזט

רש"י

המועדות מעלין עליו כאלו
חלל את השבתו' וכל המקיי'

אמר כג

(ד) אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: (ה) בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהוָה:

תרגום אשכנזי

פייערטאג דעם עוויגען צו שהרען, אין אללען אייערן וואָהנפלעטצען. (ד) דיזעס אבער זינד דיא פעסטע דעם עוויגען, אן וועלכען איהר הייליגע פערזאממ-לונג פערקינדיגען זאָללט, יעדעס צו זיינער צייט. (ה) אים ערסטען מאָנאט אם פירצעהנטען טאגע דעם מאנאטס, צווישען ביידען אבענדען, וויר

רש"י

את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר

תרגום אונקלוס

תַעְבְּדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: (ד) אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַּיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן: (ה) בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא

באור

מלאכה, שפי' עליו במקום אחר כל העושה בו מלאכה יומת (שם ל"ה ב'): **שבת הוא לה'**, לא שישבות למלאת מנוח מעבודת ששת הימים, אלא לה', בעבור השם ששבת ביום השביעי מכל מלאכתו, וברכו וקדשו. כן יפסוק הוא מדרכי חול שלו, ויקדש היו' לאלהי': **בכל מושבותיכם**, שבת היא חובת הגוף, ואמר בכל מושבותיכם לדעת רמב"ן ז"ל לפי שהתיר עבוד' במקד' בתמידין ומוספין, אמר שהאסור נוהג בכל מושבותינו, לא בבית השם, וכן אמרו במכילתא במושבות אין אתה מבעיר. ואתה מבעיר בבית המקדש, ולכן לא נאמר כאן חקת עולם לדורותיכם. **כי שבת** בראשית ידענו שהוא חקת עולם כימי השמים על הארץ. ובגמרא (קדושין דף ל"ז ע"ב) אמרו הואיל שנאמר בענין המועדות הייתי אומר שצריכה קדוש ב"ד כמועדות, ת"ל בכל מושבותיכם, ולפי הפשט לפי שאין מדת הימים שוה בכל הארצות ועת שהוא יום במדינה זו היא במדינ' אחרת לילה, אמר הכתוב שבכל מושבותינו נעשה יום השביעי אשר לנו שבת, והוא שבת לה': (ד) **אלה מועדי ה'**, גם שבת ממועדי ה' הוא, כי למנות ששה ולקדש שביעי אין לו קביעות בחקי שמים וארץ. אבל נבדל בענין זה משאר המועדים, שהוא תלוי בימים, כל שביעי לימים הוא שבת. ואין כן המועדים, לא אמרה תורה בי"ד לחדש הראשון פסח ויום שלאחריו חג המצות ז' ימים, ומספר ימים שלאחריו חג השבועות, ומספר כך ימים אחריו יום תרועה, ולימים כך י"הכ, ולימים כך חג הסוכות, אלא כל מועד תלוי במספר ימים בחדש ידוע, לפי שאין החדשים שוים בכל השנים, אין הימים שבין מועד למועד שוין בכל השנים, אלא בזמן הבית תלוי בראייה, ובזמן הזה תלוי בסוד העבור של המחזור. ומלבד שתלויין בחדשי הלבנה צריכין אנו לעשות פסח במועד האביב, וחג שבועות בימי קציר חטים, וסוכות במועד האסיף, לכן אמר אלה מועדי ה' הנזכרים מכאן ואילך, אע"פי שהם מקראי קדש כמו השבת. והבדל השוה שבהן שהן מועדי ה', מכל מקום צריך שתקראו אותם במועדם שקבעתי להם כלום תיירדו אותם ביום ידוע לחדש, ובמועד ידוע לשמש עת אביב וקציר ואסיף: (ה) **בחדש הראשון**, אותו שצויתי לכם למנות ראשון שהוא ניסן, כאמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות י"ב ב'): **בין הערבים**, בפרשת בא פי' רש"י ז"ל משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבא מבואו לערוב, ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת שבע מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, והשיג עליו ראב"ע ז"ל, ורמב"ן ז"ל ורא"ם ז"ל הליכו בעד פי' זה, ואין ספק שכדבריו כן הוא שמעת נטות השמש לבא מבואו עד שקיעת החמה קרוי בין הערבים וכמו שאמרו בגמרא, וכן אין ספק שכל הזמן ההוא נקרא ג"כ ערב, ולפרש לשון בין הערבים אחשוב כי בלשון הקדש נקרא חצי היום עד תחלת שבע בקר, ומתחלת שבע עד שקיעת החמה נקרא ערב, בקר מלשון לא יבקר (פרשה י"ב ל"ו), שע"י אור השמש נבדלים הגוונים, וערב מלשון ועם שונים אל תתערב (משלי כ"ד כ"א), שהגוונים מתערבות, והטעם לפי שמהבקר עד הצהרים האור הולך ומוסיף והצללים מתקצרין, ומהצהרים ואילך הצללים הולכים ומתרחבין, ונקרא זמן הערב עוד בין הערבים ללמדנו שעורו של ערב ושל בקר בשלמות ומאיזו רגע מתחיל הערב, כי הנחתו על רביעית אופק של כל אדם

(ו) וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ (ז) בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־

תולדות אהרן ובחמשה סוכה כ"ז, א':

דאזפסח געבראכט, דעם עוויגען צו עהרען. (ו) אם פינפצעהנטען טאגע דיזעס מאנאטס געהען דיא פייערטאגע דעם אונגעזייערטען בראדעס אן, דעם עוויגען צו עהרען; זיבען טאגע מיסט איהר אונגעזייערטעס בראד עססען (ז) אם ערסטען טאגע הייליגע פערזאממלונג פער־

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ (ו) וּבַחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵיכְלוּן׃ (ז) בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע

רש"י

בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעל': פסח לה'. הקרבת

באור

מקום שהוא עומד עד קצה מזרח שלו שהוא מהלך ו' שעות של שמש, כי תחלת שעה שביעית מתחיל הערב הנמשך ברביעית אופקו. שהוא ביאת השמש בקצה המזרח ומאז והולך כל רגע ערב ממש במקומות שביניהן עד סוף שעה י"ב שהוא ביאת שמש גם לאדם זה, לכן כל שש שעות הללו נקראים בין הערבים, ונודע כי הבקר עד סוף שעה ששית, ואין הפרש בין ערב לבין הערבים. רק ערב אפשר להניח גם על שעה אחת מן השעות של אחר חצות. אבל בין הערבי' מגדר שהוא על אחר חצו' היו' כלו, וזהו לפנות ערב (בראשי' כ"ד ס"ג). שענינו סמוך לשקיעת החמה, וכאן התיר הכתוב שחיטת הפסח מתחלת שעה שביעית. ואמר במשנה תורה שם תזבח את הפסח בערב, וכן במנורה נאמר בין הערבים ופעם בערב, וסרו טענת רא"בע ז"ל: פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח לשון רש"י ז"ל, ופי' רא"מ ז"ל שבא ללמדנו ששמו של יום ארבעה עשר אינו קרוי פסח, ולדעתי לפי שאמר אלה מועדי ה' מקראי קדש, והאל ביום ארבעה עשר שאינו אסור בעשיית מלאכה ואינו מקרא קדש, הזכיר אותו בעבור שקבוע לו מועד שאינו נוסף במהלכי המאורות, ואינו דומה לראשי חדשים שלא נזכרו בפרשה. כי ראשי חדשים הן מועדי חקות השמים, לכן אמר פסח לה'. לא אמר תעשו פסח לה' או תזבחו זבח פסח לה', אלא פסח לה' על שם המועד, כלומר מועד של הקרבת קרבן ששמו פסח, וזה היה דעת רבינו שלמה ז"ל, וכן נזכר על דרך זה בפרשת מועד יום הקרבת העומר: (ו) **חג המצות לה'**, מתחיל חג המצות שנתפרש ענינו בפרשת בא אל פרעה, וזהו שמבא' שבעת ימים מצות תאכלו, וכאן חג לה': שבעת ימים, כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטינ"א בלע"ז סעטיינ"ני, בל"א (וויין זיבענטלינג), וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת, לשון רש"י ז"ל. והנה חג המצות שבעת ימים, כי אנו חוגגים לה' באכילת המצ' לזכר נפלאותיו כל שבעה, ומקריבין כל יום מוספין, לפי שלא בא הכתוב כאן אלא לקבוע המועדים. לא לפרש הדינין שנתפרשו במקום אחר, ידאה שהוסיף שבעת ימים מצות תאכלו להשוות שבעת הימים זו לזו, ומסרה הדבר לחכמים איך ינהגו העם בקדושת ימי חול המועד. אלא שלדעת הרמב"ם ז"ל (הלכות י"ט פ"ז ה') אין אסור מלאכה בח"המ מדברי תורה. וכן דעת ר"ת ז"ל, ולדעתם לא זכר הכתוב זה, רק בעבור יום ראשון ויום שביעי, שבשבוע הזאת או בשבעת ימים הללו, הראשון מהם והשביעי שלהם מקרא קדש ואסור בעשיית מלאכה: (ז) יהיה לכם, ומהו קדושתו, כל מלאכת עבודה לא תעשו, כמו שאתם עושים בימות החול, ובפרשת בא פירשה תורה אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות י"ב ט"ז), שהמלאכות שהן לצורך אוכל נפש מותרות, ואין זה מענין הפרשה שלא נאמרה רק לקבוע מועדי הימים המקודשים: מלאכת עבודה לא תעשו, פי' רש"י ז"ל אפי' מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך, שיש חסרון כיס בבטלה שלהן, כגון דבר האבד, כך הבנתי מת"כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו', ולא ישר פירושו בעיני רמב"ן ז"ל שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכת דבר אבד. ויבואו שאר המלאכות בק"ו. ועוד היה ראוי שיאמר כן אף בשבת. ועוד הוכיח רמב"ן ז"ל מכל הברייתות והשמועות שבתלמוד שאין בתורה רמז איזו מלאכה מותרת בח"המ ואיזו אסורה, ולכן פי' הרב ז"ל מלאכת עבודה היא כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, כי מלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה, ולהלן (שמות י"ב ט"ז)

קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ (ח) וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ (ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־

תרגום אשכנזי

קינדיגען, אונד קיינע האנדווערקסארבייט פֿערריכטען. (ח) אונד זיבען טאגע הינדורך דעם עוויגען פֿייעראָפּפֿער ברינגען; אם זיבענטען אבערמאלס הייליגע פֿערזאממלונג פֿערקינדיגען, אונד קיינע האנדווערקסארבייט פֿערריכטען. (ט) פֿערנער

תרגום אונקלוס

קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ (ח) וּתְקָרְבוּן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ (ט) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃

רש"י

קרבן שמתו פסח: (ח) והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקו' אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשי': שבעת ימים. כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימי' סטיי"נא בלעז Septaine (ווירד ניכט אויזגעשפראָכען דיא צאהל זיעבען) וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטל' שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף

באור

שאמר בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם. הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובפרשה זו כללה ענין זה בכל מועד במלילת מלאכת עבודה, כי סמכה על המפורש להלן, ובפרשת כל הבכור שאמור בחג המצות לא תעשה מלאכה סמכה על המפורש בחג המצות בפרשת בא. גם לא אמרה שם כל מלאכה כמו בשבת ויוה"כ אלא מלאכה סתם, כלומר אותה מלאכה שהזהרתיך עליה לא אוכל נפש. ואין ספק שדעת הרב נכון בפשט המקרא. אלא שאין מלאכת עבודה מורה על הענין שאמר, ומה לי מלאכה של הנאה או לא. שתיהן עבודות הן, ולפי הנראה יותר יש מלאכת עבודה בבשול ובתקון הסעודות, מכותב שתי אותיות. או תופר שני תפירות, והוא עצמו אמר קרוב לזה בשער הגמרא. ונראה לי שמלאכת עבודה קרויה כל מלאכה שעובד בהן האדם לעצמו או לאחרים לימים רבים, כמו העבודות שבשדה לחרוש ולזרוע ולנטוע ולקצור, וכן תופר וכותב ספרים וכיוצא שנעשים לימים רבים, כמו הקוצר להכניס לאוצר לכל השנה, ותופר בגד להיות לתשמיש ימים רבים, ואינן צריכין להעשות ביום שיצטרכו להם, אלא נעשים קודם לכן ימים רבים, גם משתמרים לאחר כן ימים רבים. לבד מלאכות אוכל נפש שהתירה תורה בי"ט. כלן אינן יכולים להעשות קודם י"ט מבלי שינוי טעמן, ולא הותרו להעשות שמורים לימים רבים, אלא מה שצריך אוכל להשביע נפשו ביום זה, על כן אסור לקצור או לטחון בי"ט. שכלן מלאכת עבודה הן, וכן כל כיוצא בזה, לבד אותן הצריכות ליומן כגון שחיטה ובישול ואפייה ולישה וכיוצא, שאם נעשו מאתמול מפסידין, וכן למדנו שאסור לאפות או לבשל מי"ט לימי חול להתקיים לימים רבים שהרי זה מלאכת עבודה, אלא שמקצת ממלאכות אלו אסרו חכמים, כגון לקצור ירקות ופירות, אע"פי שמפסידין. והתירו מקצתן כגון שחיקת סממנין המפסידין, אולי גזרו על כל קצירה מן המיוחד, ואין זה מענין הפשט. שסוף סוף לפי שמפורש להלן שמלאכת אוכל נפש מותר בי"ט, רמזה התורה על היתר זה כאן במלילת מלאכת עבודה. וממה שזכרנו (פסוק ג') תמצא עוד שכל המלאכות הן לפעמים עבודות. לבד המוציא מרשות לרשות, שאע"פי שיעבוד האדם לזולתו לישא משאותיו, לא יעבדנו בייחוד למלאכת הוצאת מחוץ מרה"י לר"ה, והתורה רצתה להתיר גם הוצאה בי"ט אמרה כל מלאכת עבודה לא תעשו, פרט להוצא' שאע"פי שהיא מלאכה אינה מלאכת עבודה, והבן: (ח) והקרבתם אשה לה', מתנות אש, והם המוספין האמורים בפרשת פנחס. ורמז עליהן כאן, לפי שקרא שבעת הימים חג המצות, אמר הטע' לפי שמקריבין בכל יום מהם אשה לה', וזהו החג לה':

משֶׁה לֵּאמֹֽר׃ (י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּֽי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵֽן׃ (יא) וְהֵנִיף אֶת־

ת"א כי תבאו מנחות פ"ד, א': וקצרתם חגיגה י"ז, ב'. מנחות ע"א, א': והבאתם שבת קל"א, א'. מנחות ס', ב' וע' ד', ופ"ב ב': קצירכם פסחים כ"ג, א'. ר"ה י"ב, א':

תרגום אונקלוס

(י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וּתְחַצְדוּן יַת חַצָדָא וְתַיְתוּן יַת עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְוַת כַּהֲנָא׃ (יא) וִירִים יַת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן

תרגו' אשכנזי קעט

שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד דאז איך אייך איינגעבען ווילל, קאָממען, אונד ערנדטע האלטען ווערדעט; זאָ זאָללט איהר איינען עומר, דיא ערסטלינגע אייערער ערנדטע, דעם פריסטער ברינגען. (יא) דיזער זאָלל מיט דעם

רש"י

חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכולי: (י) ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: עומר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימודו בעומר [שמות ט"ז]: (יא) והניף. כל תנופ' מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים [מנחות ס"א]: לרצונכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם: ממחרת השבת. ממחרת יום

באור

(י) כי תבאו אל הארץ. ארץ כנען שאני נותן לכם, אע"פ ששבת ופסח נהגים במדבר, הקרב' העומר לא נהג שם, ואם תאמר יביאו מקציר ארץ ישראל אל המדבר להניף תנופה ולהקריב קרבן, לא כן הוא אלא וקצרתם את קצירה, תחלה תנחלוה ותהיה שלכם ותקצרו אתם את קצירה: והבאתם את עמר ראשית קצירכם, עומר הנקצר בתחלה, תביאו אל הכהן העומד לשרת במקדש, למדנו שעומר התנופה ראשון לכל הקציר, ואילו אמר והבאתם מראשית קצירכם עומר אל הכהן, לא היינו יודעין שהעומר עצמו ראשית הקציר: עמר, מפורש להלן והעמר עשירית האיפה הוא, (שמות ט"ז ל"ו): עמר, לאחר שקצרו בליל י"ו בניסן שלשה סאין, הביאו השבלים לעזרה, והיו מהבהבין אותן באור, ונתנום באבוב מנוקב כדי שיהא האור שולט בכלן, ושטחום בעזרה שתהא הרוח מנשבת בם, ודשים אותן ונותנין לרחים של גרוסות, ומוציאים ממנו עשרון שהוא מנופה בי"ג נפה, שהוא מדת העומר ועליו אמר והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן, שהתקונים הללו נעשו בו קודם שעמד על עומר סלת. אלא שהכתוב קצר כאן וסמך על המפורש ואם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך (פרשה ב' י"ד), שמדבר במנחת העומר כמו שהוכחנו שם, וכתוב ונתת עליה שמן ושמת עליה לבונה (שם ט"ו), וכל אלו כשרין גם בזה, וכמו שנאמר במנחת סלת ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה (שם ב'), ואחריו אמר והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קומצו (שם ב'), שמקמיצה ואילך מצות כהונה, כן במנחת העומר שצריכה תנופה מתנופ' ואילך מצות כהונה, ועל אותו עשרון עם שמנו ולבונתו נאמר כאן והבאתם את עמר, וכל שלש סאין שהן קוצרין בלילה זו להוציא מהן העומר, נקרא על שם זה עומר ראשית הקציר: (יא) והניף, כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד, מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים, מפירש"י ז"ל, והתנופה היא חדוש שנתחדש כאן, ששאר המנחות אינן טעונין תנופה. אבל הגשה לקרן דרומית מערבית של מזבח לא נאמר כאן, שהוא מפורש בכל המנחות, וכן הקמיצה והקטרתו ואכילת השירים לא נאמר כאן, שנתפרשו במנח' העומר בפרשת ויקרא שנאמר והקטיר הכהן את אזכרתה מגרשה ומשמנה על כל לבונתה אשה לה' (שם ט"ז), ושם בארנוהו: לרצנכם, לשון רש"י ז"ל אם תקריבו כמשפט זה יהיה נרצון לכם, וכן לרצונכם תמים זכר וגו' (פרשה כ"ב י"ט), ושם מפורש: ממחרת השבת, ממחרת י"ט

הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ (יג) וַעֲשִׂיתֶם

תרגום אשכנזי

עומר איינע וועגדונג מאַ־
כען פֿאָר דעם עוויגע׳,אייך
גנאַרע אויסצווירקען, דען
טאג נאך דעם פֿעסטע
זאָלל דער פּריסטער דאמיט דיא וועגרונג מאכען. (יג) אן דעם טאגע, דא דיזעס געשיהט. זאָללט

רש״י

טוב הראשון של פסח שאם
אתה אומר שבת בראשית

תרגום אונקלוס

מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ כָּהֲנָא׃ (יג) וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן

באור

הראשון של פסח, שאם אתה אומר שבת בראשית, אי אתה יודע איזוהי, לשון רש״י ז״ל, וכן הוא בת״כ ר״י אומר ממחרת השבת ממחרת י״ט, יכול ממחרת שבת בראשית, וכי נאמר ממחרת שבת בפסח, והלא לא נאמר אלא ממחרת השבת, והלא כל השנה מלאה שבתות לא וחשוב מאיזו שבת, והראיה הזאת פשוטה וחזקה לבטל דברי הצדוקים שהיו אומרים ממחרת שבת בראשית, וכן כתב רמ״בן ז״ל שזו גדולה שבראיות בגמרא, כי מה טעם לומר כי תבואו אל הארץ וגו׳ תביאו עומר ממחרת שבת בראשית, שמשמעו באיזה זמן מן השנה כשתבוא לארץ ובקצור קצירה יניף הכהן את העומר ממחרת השבת, גם אין לחג השבועות זמן שבתנה, ועוד בשנים הבאות אחרי כן, מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תוהו, ואני שואל עוד גם אם בא״י נחל לספור מהחל חרמש בקמה, מה נעשה בגלות, מאיזה יום נחל לספור, ואם אין ספירה אין יום חמשים לחג השבועות, והתורה אמרה בעצרת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם. אבל אם ממחרת השבת י״ט ראשון של חג המצות יבוא הכל כהוגן, אלא עדיין נוכל לומר שמא ממחרת השבת י״ט שביעי של פסח, וכן שאלו כן בגמרא, וכפי הפשט יש ליישב שאילו דעת התורה על י״ט האחרון, היה לו לומר ממחרת החג כי החג שבעת ימים, וידענו שהוא ממחרת י״ט האחרון עכשיו שאמר ממחרת השבת על כרחנו ממחר׳ י״ט ראשון, אבל סוף סוף יקשה שלא מצינו לשון שבת על המועדים אלא שבתון, ורק שבת בראשית וי״הכ נקראים שבת, ועוד שהשבת זה י״ט, ושבע שבתות שבענין זה עניינו שבועות, וכן עד ממחרת השבת השביעית, שבוע השביעית, ויאמר רמ״בן ז״ל כי יתכן שכל שבת הנזכר בפרשה שבוע, וטעם ממחרת השבת, לומר שביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו, וא״כ יהיה היום ההוא מחרת לשבוע שעבר, כאילו אמר יהיה יום התנופה תחלת שבוע לימים העוברים, וראשון לשבועות שיספור, עד שישלים שבע שבועות, ובעבור שהזכיר בחמשה עשר יום, אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר, ויספור ממנו שבע שבתות, ואין לטעות ביום ארבעה עשר, כי לא הזכיר ממנו רק דין הערבים, ואין הדעת נוחה בפרושו, כי מה טעם להיות יום ט״ו קץ שבוע, ואינו שבוע לימים, ולא לימות החדש, ולדעתי אפשר שמלת מחרת נופל גם על יום שני שבשבוע או יום שני בחדש. וכשנאמר מחרת השבוע או מחר׳ החדש, ענינו היום שאחר תחלת השבוע או החדש, וכן נופל על יום שאחרי תום השבוע או החדש. ואם כן הוא ממחרת השבת הנאמר כן פרושו יום שני שבשבוע זו, כי לפי שאמר למעלה שבעת ימים מצות תאכלו, שהיא שבוע של ימים הרי ששבעת ימי החג שבוע, ועליו אמר ממחרת השבת הידוע הנזכר לפניו יניפנו הכהן, ופרושו ממחרת הראשון שיקרה בשבוע זו, והוא ט״ז בניסן, כי ט״ו יום ראשון בשבוע זו, ומחרתו ט״ז, ושמא תאמר ממחרת י״ט האחרון, שהוא מחרת של השבוע כלה. כבר אמרנו שא״כ יאמר ממחרת החג, כי חג המצות כל שבעת הימי׳, ומחרתו מחרת י״ט האחרון עכשיו שאמר ממחרת השבת, אינו אלא מחרת ראשון שבשבת זו, וגם לדעת רמ״בן ז״ל יקשה שמא ממחרת השבוע של חג המצות, ועל כרחך תשוב תשובה כזו, ויתבאר עוד בעז״ה (פסוק ט״ו), [א״ה, גם לדברי הרב יתבאר אין ממחרת השבת הזה דומה לממחרת השבת דלהלן פסוק ט״ז, כאשר יבאר שם, ועוד שאין לשון ממחרת כשהוא דבוק עם הזמן, אלא בוקר הסמוך לאחרי הזמן ההוא, וא״כ ממחרת השבת בוקר הסמוך לשבת שלאחריו, אבל שבקיה לקרא דרחיק ותוקי אנפשיה, שהרי גם המכחישים האומרים ממחרת שבת בראשית, יצטרכו לומר שאין לשון ממחרת השבת בפסוקים י״א וט״ו דומה לממחרת השבת בפסוק ט״ז, שהרי אם וספרתם לכם ממחרת השבת על שבת בראשית הוא אומר, לא יכלו חמשים היום כי אם ממחרת שבת בראשית השמינית, והתורה אמרה עד ממחרת השבת השביעית, ועל כרחם

בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה׃ (יג) וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃ (יד) וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל

ונסכו קרי

ת"א הניפכם מגלה כ', ג': ומנחתו מנחות ס"ט, ג': ונסכה שם שם: ולחם פסחים כ"ג, א'. כריתות ח', א': עד עצם סוכה מ"א. ג'. ר"ה ל', ב'. מנחות ס"ח, א': עד וכו' שבת קל"ח, א'. מנחות שם:

איהר, דעם עווינגען צו עהרען, איין יעהריגעס לאם, אָהנע לייבעספֿעה־לער, צום גאנצענאָפּפֿער ברינגען. (יג) דאז שפּייזאָפּפֿער דאצו, צוויא צעהנטעל פֿיינען מעהלס מיט אֶהל איינגעריהרט, אלס איין פֿייעראָפּפֿער, דעם עווינגען צו עהרען, צום אנגענעהמען געריך. דאצו דאז טראנקאָפּפֿער, איין פֿירטעל הין וויין (יד) בראָד, זאנגענמעהל אונד גרינע קאָרנער, דירפֿט

תרגום אונקלוס

יַת עוּמְרָא אִימַּר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ (יג) וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא׃ (יד) וּלְחֵם וּקְלֵי וּפֵירוּכָן לָא תֵיכְלוּן עַד כְּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אַיְתוֹאֵיכוֹן יַת קוּרְבָּנָא

רש"י

אי אתה יודע איזהו [מנחות ס"ז]: (יב) ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: (יג) ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרונים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעית החין. אע"פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים [מנחות פ"ט]: (יד) קלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרניי"ליש Grénailles, Greignaillə (חוע איס קערנער): בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה

באור

גם הם לומר שהכוונה שם (פסוק ט"ז) על השבוע השביעית]: (יב) ועשיתם ביום הניפכם. התנופה ביום, אבל קצירתו ותקונו בלילה כמו שלמדו רז"ל, והתורה סמכה קציר העומר להבאתו שיהו סמוכין, לפי שצריך העומר להיות גרש כרמל, כר מלא. וגם נקצר איזו ימים קודם לכן אינו כרמל, ועוד שספירת העומר בלילה, והכתוב אומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות, כלומר מתחלת הנפת חרמש על הקמה, שמעגו שהיה נקצר תחלת ליל ט"ז: הניפכם, הכהן שליח העדה כולה: העמר, הוא עשרון סלת שנשאר משלש איפו' שבלים וקראו תמיד על שם המדה, לפי שמנחה זו לבדה מלא העומר מלומצם לא פחות ולא יותר, ואין כן שתי הלחם ולחם הפנים וכל מנחה הבאה בפני עצמה וכל מנחת נדבה אם רצה להוסיף על עשרון מוסיף, ונת"כ שנו שלשה שמות יש לו, עומר שבלים. עומר התנופה. ועומר שמו, כלומר שמיוחד בשלשתן מכל המנחות שבא בשבלים. וצריך תנופה, ומלוא העמר: ועשיתם כבש, חובה לעומר הוא בא. לשון רש"י ז"ל, ואין רצונו שיעכבו זה את זה, שהרי שנו בת"כ ועשיתם כבש. אע"פי שאין עומר ועשיתם עומר אע"פי שאין כבש, אלא רצונו שקרבן זה בא בגלל העומר. ואינו בכלל מוספי היום הלמודים בפרשת פנחס. ולכן לא נזכר שם: בן שנתו, לא שנה למנין עולם: (יג) ומנחתו, מנחת נסכיו שני עשרונים, יצא מכלל כל הכבשים ליתן שני עשרונים. יכול כשם שנכפל סלתו, כן יכפל יינו. ת"ל ונסכה יין רביעית ההין, וכן שמנו כשמן כל מנחת כבש: אישה ריח ניחח, פרשנוס (פרשה א' ט'): (יד) ולחם וקלי וכרמל, קלי קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור, כרמל הן קליות שקורין גרניי"לוש, [נראה שצ"ל גריליי"ש, והוא בל"א (גערעסטעט), ויהיה שם הקליות העשויות ממיני דגן בעודן רכות כרמל, והקמח העשוי מכרמל יקרא קלי], מפירש"י ז"ל, וקלי כמו קלוי באש (פרשה ב' י"ד). שהוא על המעשה וקלי שם התאר, וכן פי' רד"ק ז"ל בשרשיו: לא תאכלו, אפי למצות מצה: עד עצם היום הזה, לשון עלם היום אפרש בענין, (פסוק כ"ח) שהוא על יום של מעשה

תרגום אשכנזי

איהר ניכט עססען, ביז אן עבען דיזעם טאגע, ביז איהר דאז אָפּפֿער אייערס גאָטטעס געבראכט האַבעט. דיזעס זייא איין עוויגעס געזעטץ פֿיר אייערע נאכקאָממען, אין אללען איירען וואָהנפלעצצען. (טו) איהר צעהלט אלסדאן פֿאָם אנדערן טאגע דעס פֿייערטאגס, פֿאָם טאגע, דא איהר דאז עומר דער וועֶנדונג געבראכט, זיבען גאנצע

לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם: ס (טו) וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה:

ת"א לדרתיכם מנחות ע"ד, א': וספרתם שם ס"ה, ב': ממחרת שם פ"ה, ב': מיום שם ס"ו, א': שבע שם ס"ה וס"ו א':

תרגום אונקלוס

דֶאֱלָהֲכוֹן קְיָם עֲלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: (טו) וְתִמְנוֹן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע

רש"י

לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו [קדושין ל"ז]: (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה.

באור

בראשית. שהוא מערב ועד ערב. ויתכן כן לדעת רבן יוחנן בן זכאי שדרש והתקין משחרב המקדש שיהא יום הנף כלו אסור, ושאסורו מן התורה, ועד עצם היום הזה ועד בכלל, ובזמן הבית העומר מתירו. ועליו נאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, ולדעת האומר עד ולא עד בכלל, ובזמן הבית עומר מתיר, ובזמן שאין בה"מ קיים האיר מזרח מתיר וכמ"ש (מנחות דף ס"ח ע"א) ופירש"י ז"ל עד עצם היום עד מלאת היום. ולדעת ר' יהודה פי' עצם היום, עצמו של יום, סוף סוף תודים כלם שעצם היום על יום של מ"ב, שכן כתוב בעצרת וביה"כ וכמו שיתבאר שם, ואפשר שגם זו הלילה היתה בכלל היתר. אלא לפי שאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, לא כתיב בזמן שאין בה"מ קיים אלא משעה הראויה להבאת קרבן, והוא משהאיר המזרח, ולכל הדעות הוצרך לומר כאן עד עצם היום הזה כמ"ש (פסוק כ"א), ולא ריתחלת היום, אלא עד הביאכם וגו' עד שקרב העמר, וזהו עד הביאכם את קרבן אלהיכם, אבל אין הקרבת הכבש מעכב. וכן שנו בת"כ: חקת עולם, ליו' זה לא לפניו ולא לאחריו, ומלת חוק באלכוהו (פרשה ב' י"ז): בכל משבתיכם, נחלקו בו חכמי ישראל, יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בח"ל, וי"א שלא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו, מפירש"י ז"ל, ולסברא ראשונה יפה אמר לא תאכלו עד עצם היום הזה, אע"פ שאין עומר בעבור הזמן הזה, וחזר ואמר עד הביאכם לזמן שבית המקדש קיים: (טו) וספרתם לכם כל אחד ואחד כך שנוי בת"כ, אבל בשמטה נאמר וספרת לך, שהוא בית דין סופרין ומברכין: ממחרת השבת, כמו שפרשנו מחרת ראשון בשבוע של ימי החג, שמתחיל מליל ט"ז בניסן, שמצות הספירה בלילה, ואילו אמר לבד מיום הביאכם את עומר התנופה, הייתי אומר שהספיר' ביום. ואילו אמר ממחרת השבת לבד, הייתי אומר שהוא ממחרת למחרת הנאמר תחלה ויתחיל לספור מי"ז, לכך נאמר מיום הביאכם וגו' וכן הוא אומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבע' שבועות (דברים ט"ז ט'), כלומר מעת שאתה רשאי להניף חרמש על הקמה, שהוא ליל קצירת העומר, שצריך להיות ראשית הקציר. ומאותו זמן תחל לספור: שבע שבתות, כתרגומו שבע שבועין, ובמשנה תורה נאמר שבעה שבעות תספר לך (שם שם), ונקרא שבוע של ימים שבת, בעבור שבכל שבוע יום שבת. ולפי שאמר למעלה על שבעת ימי החג ממחרת השבת, קורא לכל השבועות שסופרין בהן שבתות: תמימת תהיינה, לפי שבשבוע הראשונה שבו מתחיל המספ' חסרה יום, כי יום ראשון מימי החג איננו בכלל המנין, הייתי אומר ששה הנשארים נחשבים שבוע, לפי שקורא שבעת ימי החג שבת אחד, ת"ל תמימות תהיינה, שבע שבתות הללו תהיה

(טז) עַד מִֽמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים י֑וֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה

תולדות אהרן תספרו חגיגה י"ז, ב'. מנחות ס"ה, ב': מנחה מנחות פ"ג, ב':

וואָכען. (טז) ביז אויף דען טאג נאך דער זיבענטען וואָכע, צעהלט איהר פֿינפֿציג טאגע, אונד ברינגט זאָדאַן נייע שפּייזע-אָפּפֿער, דעם עוויגען צו

תרגום אונקלוס

שְׁבוּעַן שַׁלְמָן יְהֶוְיָן: (טז) עַד מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוֹן

רש"י

מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: (טז) השב' השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. ביום החמשי' תקריבו' ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעי' שהוא יום חמישים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה, היא המנחה הראשונה שהובאה מן

באור

כל אחת בעלת שבעה ימים, ואולי שגם בעבור כן קורא כאן שבתות, שעכ"פ צריך שיהיה בכל אחת מהן יום השבת, ואם תאמר הראשונה רק ששת ימים, פעמים שאין בה שבת, כגון אם חל יום ראשון של חג בשבת. ורבותינו ז"ל שאמרו ממחרת השבת ממחרת י"ט, דרשו תמימות ללמד שמונה מבערב, שאם לא כן אינן תמימו': (טז) עד ממחרת השבת השביעית, כתרגומו שבועתא שביעתא, ויום ראשון בשבוע השמינית הוא מחרת של שבוע שביעית. ואחר שאמר תמימות תהיינה, כל שבוע של ז' ימים ידענו שאין מחרת זה יום שני בשבוע השביעית. כמו ממחרת השבת של הקרבת העומר: עד וגו' תספרו. ולא עד בכלל והן מ"ט יום, חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' ביום חמשים תקריבוה, ואומר אני זה מדרשו. אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו, ומקרא מסורס הוא לשון רש"י ז"ל, ואני תמה לפשט זה עדיין אין אני יודעין אם החג ביום החמשים, או באחרון לימי הספירה, שעל כן פי' ביובל וקדשתם את שנת החמשים שנה (פרשה כ"ה י'). וגם המדרש תמה לחבר חמשים יום עם והקרבתם, ואין לשון המקרא סובלו, גם התפסיק תחת מלת יום. ועוד לשתיהן המקרא מיותר אחר שפירש שתתחיל הספירה ממחרת י"ט, ושנספר שבע שבועות תמימות, וידענו שיכלה המספר לפני מחרת השבת השביעית. שהוא ראשון לשבוע השמינית, גם נודע שהיום הבא אחר מ"ט הוא יום החמשים, אבל בברייתא דת"כ שנו תספרו חמשים יום, יכול יספור חמשים, ויקדש חמשים ואחד, ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה, אי שבע שבתות תמימות תהיינה יכול יספור מ"ח ויקדש יום מ"ט, ת"ל תספרו חמשים יום, הא כיצד מנה ארבעים ותשעה. וקדש יום חמשים כיובל, וזהו פשוטו של מקרא. וכך פרושה להודיענו שחג השבועות הוא ביום מ"ט ולא ביום נ"א, הוצרכו שני הכתובים לאמר, תחלה נאמר שבע שבתות תמימות תהיינה, ותמימות בלי חסרון ותוספות, ושוב אין לטעות לספור חמשים יום. ועל כרחנו תספרו חמשים יום אינו לחשבון הספירה, אלא לעשות החג ביום החמשים. ואילו לא אמר רק שבע שבתות תמימות תהיינה והקרבתם מנחה וגו', הייתי אומר שיום מ"ט לספיר' יהיה החג, עכשיו שנאמרו שתיהן כך תפרש שבע שבתות תמימות תהיינה ימי הספירה, עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום. עד ועד בכלל, כמו עד יום האחד ועשרים לחדש בערב (שמות י"ב י"ח), שאם תספרו ממחרת השבת עד מחרת השבת השביעית חמשים יום, אז והקרבתם מנחה וגו' בו תקריבו לא בסוף שבע שבתות. ואחר שתלה הספירה בשבתות תמימות לא בימים ידענו כי תספרו חמשים יום אינו ספירה של מצוה, אלא חשבון בני אדם לקבוע יום החג, לא שיהיה ראשון לשבוע חדשה, ללא מחרת השבת השביעית. שאין בספירה יותר משבע שבתות, ולפי שאין ספירת יום חמשים זו למצוה לא אמר תספרו לכם, אלא שחכמים ז"ל למדו ממנו שמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, אבל בכתוב אין זכר לימים שלא אמר והיו לך שבע השבתות מ"ט יום. כמו שאמר בשמטה ויובל, גם להלן אמר שבעה שבועות תספר לך: מנחה חדשה לה'. היא מנחה ראשונה שבאה מן החדש, ואם תאמר הרי קדמה מנחת העומר, אינה כשאר כל המנחות שהיא באה משעורים, מפירש"י ז"ל, וכן שנו בת"כ מנחה חדשה שתהא חדשה לכל המנחות, כלומר שאין מביאין במקדש מתבואתה חדשה שנכרה

חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ (יז) מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃ (יח) וְהִקְרַבְתֶּם עַל־

א׳ ונושה

ת״א ממושבתיכם זבחים נ״ז, ב׳. מנחות ח״ו, ב׳ וס״ט ב׳ וע״ז ב׳, וס״ב ב׳: סלת מנחות ח״ס, ב׳ וע״ז ב׳: והקרבתם שם שם:

תרגום אשכנזי

עהרען. (יז) אויס אייערן וואָהנפּלעטצען ברינגט איהר צוויא בראָדע, צור וועבדונג, פֿאָן צוויא צעהנטהייל פֿיינען מעהלס מיססען זיא זיין, אונד אלס געזייערטעס בראָד געבאקקען ווערדען, דיזעס זינד ערסטלינגע, דעם עוויגען צו עהרען. (יח) נעבסט דיזעם

תרגום אונקלוס

חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חַדְתָּא קֳדָם יְיָ׃ (יז) מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיתוֹן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ׃ (יח) וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שִׁבְעָא

רש״י

החדש ואם תאמר הרי קדמה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: (יז) ממושבותיכ׳. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומ׳ המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן שעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: (יח) על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם

באור

נשנה זו מנחה קודם שתי הלחם, שהוא זמן קציר חטים. כמו שאמר וחג השבועות בכורי קציר חטים (שמות ל״ד כ״ב). ומנחת העומר לא קרא הכתוב חדשה. לפי שאינה מותרת מנחות של חדש שאפי׳ מנחת קנאות של שעורין אינן באין מן החדש קודם לשתי הלחם, אבל שתי הלחם לא הצריכה תורה שיהיו ראשית הקציר, אלא מתבואת הקציר החדש, רק שתהיה הראשונה מן החדש, שאם אינה ראשונה אינה חדשה, שאם תפרש חדשה בעבור שהיא מן החדש גם אם קדמו לה מנחות אחרות, היה ראוי לומר מנחת חדש, כמו וישן מפני חדש תוציאו (לקמן כ״ו י׳), או מנחת חדשה של תבואה חדשה: (יז) ממושבתיכם, ולא מחוצה לארץ כן הוא בת״כ וכן פי׳ רש״י ז״ל, ואינו דומה אל בכל מושבותיכם לרבות חוצה לארץ, אלא ארץ מושבותיכם, כמו כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם (במדבר ט״ו ב׳). וכמו שכתב רמ״בן ז״ל: לחם תנופה, יפרש מה היא מנחה חדשה האמורה כאן, ואמר שאיננה מנחה כאשר מנחות הנקמצו׳ שהקומץ והלבונה למזבח, כי זאת תהיה לבד לחם אפוי להניף אותו לה׳ כמו שאמר לתטה בענין, אבל למזבח לא יעלה: שתים שני עשרנים, שתי לחמים, וכל אחת עשרון: סלת תהיינה, סלת חטים: חמץ, פרשנוהו (פרשה ב׳ י״א), ואמר רמ״בן ז״ל לפי שהם תודה לה׳, שחקות קציר שמר לנו. וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ. ולדעתו ז״ל נאמר שמנחת העומר אינה באה לתודה, לפי שלא עבר עדיין קציר חטים שהוא העיקר ולכן היא מצה ככל המנחות שיש מהן קומץ למזבח: בכורים לה׳, פי׳ רש״י ז״ל ראשית לכל המנחות, אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים, לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם. אבל בת״כ אמרו על מנו׳ חדש, אין לי (שתהא ראשונה) אלא למנחות חטים, מנחת שעורים מניין, כשהוא אומר וביו׳ הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה וגו׳ (במדבר כ״ח כ״ו). אם אינו ענין למנחת חטים, תנהו ענין למנחת שעורים ועל בכורים לה׳ שנו. ר׳ שמעון אומר נאמר כאן בכורים לה׳ ונאמר להלן (פרשה ב׳ י״ד), בכורים לה׳, מה בכורים האמורים כאן של צבור, אף בכורים האמורים להלן של צבור, ובבר פרשנו זה (שם שם), ואמר עוד אם תאמר זו משל צבור ולהלן של יחיד. אמרת לאו אם זו ראשית קציר אין הלן בכורים לה׳, ואם הלן בכורים לה׳ אין זו ראשית קציר דברים המחוסרין להלן אמרן הכתוב כאן. ומדושה נראה לי אע״פי שהעומר ראשית הקציר, הייתי אומר מנחת יחיד מראשית קציר שהוא גם היא בכורים לה׳, עכשיו שנאמר בשתי הלחם בכורים לה׳ לפי שהיא ראשונה לכל המנחות לא בעבור ראשית הקציר, למדנו שפרשת ואם תקריב מנח׳ בכורים בעומר של צבור מדבר שהיא הראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש, שאם של יחיד

הַלֶּ֗חֶם שִׁבְעַ֨ת כְּבָשִׂ֤ים תְּמִימִם֙ בְּנֵ֣י שָׁנָ֔ה וּפַ֧ר בֶּן־בָּקָ֛ר אֶחָ֖ד וְאֵילִ֣ם שְׁנָ֑יִם יִהְי֤וּ עֹלָה֙ לַֽיהוָ֔ה וּמִנְחָתָם֙ וְנִסְכֵּיהֶ֔ם אִשֵּׁ֥ה רֵֽיחַ־נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָֽה׃ (יט) וַעֲשִׂיתֶ֛ם שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּ֑את וּשְׁנֵ֧י כְבָשִׂ֛ים בְּנֵ֥י שָׁנָ֖ה לְזֶ֥בַח שְׁלָמִֽים׃

תולדות אהרן עלה ס"ט ס"ס: ועשיתם זבחים כ"ח ח':

אָפּפֶערט איהר זיבען שטיק יעהריגע לעממער אָהנע לייבעספֿעהלער, איין יונגעס אָכסענרינר אונד צווייא וויררער, דיזע זאָלען גאנצאָפּפֿער זיין, דעם עוויגען צו עהרען, נעבסט איהרעם שפייזעאָפּפֿער אונד טראנקאָפּפֿער, פֿאָם פֿייער צו פֿערצעהרען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (יט) איהר מאכט אייך איינען ציגענבאָק צו זינדענאָפּפֿער, אונד צווייא שטיק יעהריגע לעממער צו פֿריידענאָפּפֿערן.

תרגום אונקלוס

אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (יט) וְתַעְבְּדוּן צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי

רש"י

ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ורביעית ההין לכבש [במדבר כ"ח]: (יט) ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת הכבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאת' מגיע אצל פרי' ואילים אינן הם אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן [ת"כ מנחות מ"ה] אלו קרבו בגלל הלחם

באור

קרא בכורים לה', תהיה היא הראשונה מן החדש, ושוב אין עומר הנבוב דראשית הקציר, והבן: (יח) והקרבתם על הלחם. חובה ללחם, כך שנו בת"כ, לא שהלחם מעכב את הכבשים שהרי שנו שם כבשים אע"פי שאין לחם, אלא לומר שאינן חובת היום להוספין, אלא אלו בשביל הלחם הם באין וזהו חובה ללחם, וכמו שפרשנו בעומר (פסוק י"ב), וכן פירש"י ז"ל על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם, הוסיף בגלל הלחם, שאינו בא בגלל המוספין, אלא חובה ללח', אבל בת"כ לא שנו בעומר (פסו' י"ב) חובה לעומר. אלא סתם העומר בא אע"פי שאין כבש, וכבש אף על פי שאין עומר. וכאן שאמרו חובה ללחם, אינו לעכב. ולכן שנו מיד כבשים אף על פי שאין לחם. וכן שנינו (מנחות דף מ"ה ע"ב) הפר והאילים והכבשים והשעיר אינן מעכבין את הלחם, ולא הלחם מעכבן, וטעם חובה ללחם פירשו שם בגמרא. מלמד שנתחייבו בכבשים קודם שנתחייבו בלחם, כלומר במדבר הביאו כבשים בלי לחם. לא כמו שפי' רא"ם זכרונו לברכה חובה ללחם, שאם לא הביא לחם אינו מביא כבשים. ואין הדבר כן אולי נתחלף לו שבעה כבשים האמורין בפסוק זה עם ב' כבשים של שלמים, שלדעת ר"ע אם אין לחם אין כבשים. כמו שאפרש: יהיו עלה, תחלה מונה מספר הקרבנות. וחזר לומר יהיו עולה לה', ולא אמר והקרבתם על הלחם לעולה שבעת כבשים. שאילו כן הייתי אומר שמעכבין זה את זה, עכשיו שהפסיק הענין ואמר יהיו עולה לה'. מלמד שעל כל פנים יקריבו אלה לעולה אע"פי שאין לחם, וכל שכן שיביאו לחם אם אין קרבנות, שהרי אמר על הלחם, שתלאן הכתוב בלחם, וזהו לדעתי פירוש הלמוד הזה שאינו מפורש בגמרא: ומנחתם ונסכיהם, עם מנחה שלהם ונסכים שלהם, כמו שהן מפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים, שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש. ונסכיהם חצי ההין לפר. ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין לא ככבש העומר שנשתנה במנחתו: (יט) ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת כבשים ושעיר האמור בחומש הפקודים הם שבעת כבשים ושעיר האמורים כאן, כשאתה מגיע לפרים ולאילים אינן הן, אלא אלו קרבו בגלל לחם. ואלו בגלל היום. כן הוא בברייתא דת"כ, וכן פי' רש"י ז"ל. כלומ' אף על פי ששוין כבשים ושעיר שבפרשה זו עם אותן שבפרשת פנחס, הפרים והאילים תדע שאינן הן, שהרי כאן פר אחד ואילים שנים, ושם פרים שנים ואיל אחד, ואמרו

(כ) וְהֵנִיף הַכֹּהֵן ׀ אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן׃ (כא) וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת

(כ) דער פריסטער זאָלל, זאממט דעם בראָדע דער ערסטלינגע, פֿאָר דעם עוויגען, איינע ווענדונג מאכען מיט דען צווייא לעממערן; זיא זאָללען דיום עוויגען געהייליגט, אונד דעם פריסטערס זיין. (כא) אן עבען ז׳יזעם טאגע זאָללט איהר פֿעסט פֿער־קינדיגען, הייליגע פֿער־קינדיגונג זאָלל־עס אייך

ת״א והניף מנחות ס״ב, י״ח: על שני מנחות מ״ה, ב׳ ו ס״ב ח׳:
וקראתם חגיגה י״ז, ב׳: קדש ערכין כ״ה, ב׳:

רש״י

ואלו למוספין: (כ) והניף אותם הכהן תנופה. מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת״ל שני כבשי׳ [מנחות

תרגום אונקלוס

שְׁנָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: (כ) וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא: (כא) וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת

באור

בגמרא לחזק זה שגם נשתנה הסדר כאן מזכיר כבשים תחלה. ואחר כך פר ואלים, ושם פרים ואיל תחלה ואח״כ כבשים, וכן הדעת מכרעת שאין בכל הפרשה המוספין, לבד כבש העומר וקרבנות הבאין על הלחם, מכלל שאינן מוספין, אלא זה בשביל העומד ואלו בשביל הלחם: לזבח שלמים, שתהא זביחתן לשם שלמים. כך הוא בת״כ ובסמוך יתבאר בעז״ה: (כ) והניף הכהן אתם וגו׳ תנופה. מלמד שטעונין תנופה חיים. שאילו זה תנופת חזה ושוק כבר נאמר בפרשת צו, וכתוב שם שזבחי שלמיהם לכלול שלמי צבור בטעונין תנופת חזה ושוק, אם כן תנופה האמורה כאן שצריכין תנופה מחיים, וכן אמרו בגמרא (מנחות דף ס״ב ע״ב): על להם הבכרים וגו׳ על שני כבשים. פי׳ רש״י ז״ל יכול כלם. ת״ל על שני כבשים. תפס דעת ר׳ יוסי בן משולם שאמ׳ כבשים על גבי לחם. ומה אני מקיים על שני כבשים להוציא שבינה, ולפי׳ זה יאמ׳ והניף הכהן שני הכבשים תנופה על לחם הבכורים, ולפי הפשט והניף מוסב עצמו ואח׳ עמו. והניף אותם שני כבשים הנזכרים לפניו על לחם הבכורים. וכן יניף לחם הבכורים על שתי כבשים, ואם אין לעשות שתי תנופות כמו שבארנו (פרש׳ ח׳ כ״א), מלת על משמש כמו סמיך וכמ״ש (פרש׳ ט״ז י״ד) שהייתי אומ׳ שיניף הכבשים לבד סמוך ללחם. לכך הוסיף על שני כבשים שגם הלחם בתנופה, ומניף אותן כאחד סמוכין זה לזה. וזה כדעת רבי שאמר מניח זה בצד זה ומניף. ובגמר׳ הקשו והא כתיב על, ותרצו רבי סבר על בסמוך: קדש יהיו לה׳ לכהן. מוסב על הכבשים ועל הלחם, לפי ששלמי יחיד קדשים קלים ובשרם נאכל לכל טהור. יכול אף אלו כן, ת״ל קדש יהיו לה׳ שהן קדש קדשים, כחטאת וכאשם שבשרן נאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה, כן אילו לכהן הם, וכן לפי שאין דבר מלחם הבכורים קרב לגבוה, שהרי הם חמץ, ואמר עליהן קרבן ראשית תקריבו אותם לה׳ ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (לעיל ב׳ י״ב), וכמו שפרשנו שם, יכול שמותרין לזרים כמו לחמי תודה, ת״ל קדש יהיו לה׳ לכהן, שנאכלין לבד לכהנים, ושתיהן משלחן גבוה הם זוכים. שהם קדש לה׳ והוא ב״ה זיכ׳ אותן לכהן, ובגמ׳ (מנחות ד׳ ה״ב ע״ב) אהדו מי כתיב קדש יהיו לה׳ ולכהן, לה׳ לכהן כתיב, כדרב הונא דאמר רב הונא קנאו השם ונתנו לכהן. וזה כדברנו, כך נראה בעיני פשוטו של מקרא: (כא) וקראתם בעצם היום הזה, זה שאמרתי אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי, גם היום הזה בכללן, כי תקראו בעצם היום הזה, ופי׳ איזו קריאה, ואמר מקרא קדש יהיה לכם, שתייחדו היום הזה יעין שאר הימים, שכל מלאכת עבודה לא תעשו בו, אבל צריך טעם למה הוסיף בו בעצם היום הזה, ולא אמר סתם כמו בשאר המועדים, ומהו פי׳ בעצם היום הזה? ורמב״ן ז״ל הארויך לדבר על זה (פסוק כ״ט), ותוכן דבריו שהמפרשים פרשוהו גוף היום הזה, וכן ולחם וגו׳ עד עצם היום הזה (פסוק י״ד), עד גוף היום, וכן כעצם השמים לטה׳, גוף השמים, שאין לפרש עצם היום תעצומו וכחו, שהרי גם הלילה בכלל, וביום הכפורים מפורש מערב ועד

עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־

זיין, אונד איהר זאָללט קיינע האנדווערקסארבייט פֿערריכטען, דיזעס זייא איין עוויגעס געזעטץ, אין אללען אייערען וואָהנפלעטצען, פֿיר אייערע

תרגום אונקלוס

פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן:

רש"י

ס"ג]: קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים

באור

ערב תשבתו שבתכם (פסוק ל"ב), אלא לפי שצוה לספור מיום הבאת עומ' להקריב מנחה חדשה ולהביא קרבנות האמורים בענין, הייתי אומר שהמועד תלוי באלו, וכשאין מנחה וקרבן אינו מועד ולא מקרא קדש, אמר בעצם היום הזה מקרא קדש, גוף היום הוא מקרא קדש ואסו' בעשיית מלאכה, וכן ביום הכפורים לפי שצוה ביום זה עבודות קרבנות לכפר על ישראל, לכן כשצוה על אסור מלאכה ועינוי היום, אמר בהן בעצם היום הזה, שהן תלויין בגוף היום, ואפי' בזמן שאין קרבן נוהגים אלו, וכן באסור חדש שאמר עד הביאכם את קרבן אלהיכם, הוצרך לומר עד עצם היום הזה, שאסור חדש תלוי בגוף היום הזה, שאפילו בזמן שאין עומר, החדש אסור לפניו ומותר לאחריו ומלת עצם על כח הדבר ותקפו, ולכן יזכיר בימים הנזכרים בעצם היום, כלומר שנוהגים הדברים בכח עצם הימים, לא בעבור דבר אחר שהן הקרבנות. ולדעתי אמת כי בעצם היום גוף היום, אבל לא מטעמו לבד שא"כ אין טעם לתלותה בו כשהיא סמוכה לענינים אחרים, כמו בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת (בראשית ז' י"ג), וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה (שם י"ז כ"ג), וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר, עלה אל הר העברים הזה וגו' (דברי' ל"ב מ"ז מ"ח) והדומים, אלא לפי שמלת יום בלשון תורה גם על מעת לעת כ"ד שעות, והוא יום הנאמ' בקרבנות כמ"ש (פרש' ז' ט"ו). ועיקרו על יום של מעשה בראשית שהוא מערב ועד ערב, שעליו נוסדות כל המצות, ואין צורך להודיע כן בפסח, שכבר פרש הכתוב כן בחג המצות שאמרה בערב תאכלו מצות, ואמרה מיום הראשון עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, ולפי שיום הנאמר בקרבנות על מעת לעת, הוצרכו חכמים ללמוד יום אחד האמור באותו ואת בנו מיום אחד האמור במעשה בראשית, כמ"ש שם (פרש' כ"ב כ"ח). לפי שסמוך לקרבנות, לכן בחג השבועות שלא נכתב טעם החג בתורה כמו חג המצות וחג הסוכות. אלא אמר שביום החמשים לספירה נקריב מנחה חדשה לה', ונביא עולה וחטאת ושלמים גם מוספין, והיינו אומרים שדומה יום זה ליום ט"ז בניסן שמקריבין בו מנחת העומר וכבש לעולה ומוספי היום, ואיננו מקרא קדש ולא אסור מלאכה. על כן אמר שהוא מקרא קדש ואסור במלאכה, ואילו לא אמר בעצם היום הזה, הייתי אומר לפי שמקרא קדש זה ואסור מלאכה בעבור קרבנות היום, יהיה קדושתו ואסור מלאכתו ביום שמקריבין בו, ובלילה שלאחריו שנאכלים בו המנחה והחטאת והשלמים, לכן נאמר בעצם היום הזה. היום. עצמו ובפני עצמו שהוא יום של מעשה בראשית, אבל מעת לעת אע"פי שנקרא יום אין כלו עצם יום אחד. וכן יום הנף שאינו מקרא קדש, רק צוה להקריב בו מנחת העומר וכבש לעולה ומוספי היום, הייתי אומר לדעת האומר עד ועד בכלל שהוא יום של קרבנות, ויאסור החדש ביום ההקרבה ולילה שלאחריו, לכן נאמר בעצם היום הזה שהוא יום של מעשה בראשית. וכן לדעת האומר עד ולא עד בכלל, הייתי אומר שאסור עד שיביאו הקרבן. שמאז מתחיל יום זה. נאמר עד עצם היום הזה להתיר משהאיר המזרח ומטעם שפרשנו (פסוק י"ד), וכן בי"הכ כמו שאפרש, ותענה זכרון תלויה בו בכל המקומות על דרך זה, שלא תאמר שנכנסו בתיבה בצהרים עד צהרים של יום שלאחריו, אלא בעצם היום הזה שנעשה הכל באותו היום, שהוא יום י"ז לחדש השני, וכן לא תאמר שמל אברהם אנשי ביתו מעת לעת, אלא בעצם היום הזה שנדבר עמו קודם בוא השמש, וכן באותו היום שנדבר עם משה, צוהו עלה אל הר העברים, וכמו ראיה ברורה מכתוב ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים וישליכם אל המערה אשר נחבאו שם וישימו אבנים גדולות על פי המערה עד עצם היום הזה (יהושע י' כ"ז). שלא תחשוב לפי שהיה סמוך לשקיעת החמה, היתה שימת האבנים בלילה שלאחריו, על כן אמר עד עצם היום הזה, הכל נעשה בעצם יום זה קודם הערב: מקרא קדש יהיה לכם, זהו מצות עשה לקדש היום ההוא על דרך שפרשנו למעל' (פסוק ג' ופ' ב') ומי שאינו מקדשו אינו עובר בלאו, ואח"כ אמר כל מלאכת עבודה לא תעשו. שעל עשיית מלאכה עובר בל"ת, וכן אמר בשבת: חקת עולם, פרשתיו: בבל מושבותיכם, אפילו אם אין קרבנות,

מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (כב) וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי (כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כד) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן

ת"א ובקצרכם שם שם. חולין קל"ח, ב' וקל"ז ב': לא תכלה מכות ט"ז, ב': חולין שם: בקצרך שם קל"ב, א': ולקט שם קל"ח, א': תעזב ב"ק כ"ד, א'. תמורה ו', ה': בחדש מגלה ל', ב': שבתון ר"ה י"ח, א', וט"ו א' וכ"ח ב', וכ"ט ב', ול"ב א', ול"ד א':

תרגום אשכנזי

נאכקאממען. (כב) איני־רעס איהר אבער אין אייערעס לאנדע ערנדטע האלטעט, זאללסט דוא דיא ווינקעל דיינעס פעל־דעס ניכט פאלליג אבמע־הען, נאך צור נאכלעזע דיא איינצעלנען עהרען אויפזוכען. זאנדערן דיזעס אללעס דעם ארמען אונד פרעמדלינג איבערלאס־סען, איך, דער עוויגע, אייער גאטט! (כג) פער־נער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (כד) זאגע דען קינדערן ישראל'ס פאלגענדעס: אם ערסטענטאגע דעס זיבענ־טען מאנאטס, זאלל איין רוהעטאג זיין, אן וועלכעם

תרגום אונקלוס

(כב) וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצָּדָךְ וּלְקָטָא דְחַצָּדָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנַיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (כג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כד) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵא לְכוֹן

רש"י

הוזקק לומר בשלישי לגזור שהן קדש קדשים: (כב) ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימי ברבי יוסי מה ראה הכתו' ליתנה באמצע הרגלי' פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים (וחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם [פאה פרק ד']: אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון תרועה. זכרונות פסוקי זכרון ופסוקי שופרות לזכור להם עקידת יצחק שקר'

באור

תהיה הספירה ויום חמשים מקרא קודש ואסור במלאכת עבודה, וגם אם תפרש בכל מושבתיכם, אפי' בח"ל בזמן שהמקדש קיים מלת לדורותיכם כולל כל הדורות גם לאותן שבגלות: (כב) ובקצרכם, פרשנוהו (פרש' י"ט ט'). וחזר ושנה לעבור עליהן בשני לאוין מפי' רש"י ז"ל, ויתכן לפי הפשט, בעבור שצוה על הקרבת העומר שהוא ראשית קציר שעורים, ועל שתי הלחם שהוא ראשית קציר חטים, שהן תבואות השדות כלם, חזר והזהיר על פאה ולקט, כלומר כמו שצויתיך להביא לי ראשית כל קציר, כן תתן סוף כל קציר שלך לעניים, ואם תעשה כן תבורך בכל מעשה ידיך, ולכן לא זכר גם העוללות והפרט שבכרם, כי אינן ענין למה שאמור בפרשה: תעזב אתם, לשון עזיבה על הפונה לבבו מן הדבר ואין לו עוד עסק בו, והוא קרוב לשכחה, כמו עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד) ובן ינהג עם הפאה והלקט, וזהו שפי' רש"י ז"ל הנח לפניהם והם ילקטו, ואין לך לסייע אחד מהם: אני ה' אלהיכם, פרשנוהו (פרש' י"ט ג'): (כג) וידבר ה', אצל חג השבועות לא אמר וידבר, לפי שמועדו תלוי ביום תנופת העומר, אבל יום התרועה וי"הכ וחג הסכות, שכל אחד מועדו מפורש נאמר בכל אחד דבור בפני עצמו: (כד) בחדש השביעי באחד לחדש, לפי שלא אמר באחד לחדש השביעי, אחשוב שעור הכתוב הוא בחדש השביעי גם בו לכם מועדי ה' כמו בחדש הראשון, והולך ומונה באחד לחדש מועד זכרון תרועה, ובעשור בו י"הכ ובט"ו בו חג הסכות. וכן מונה מועדי חדש הראשון בי"ד בו פסח ובט"ו בו חג

המצות, אבל חג השבועות לא תלה בחדשו. אלא ליום החמשים מט"ז שבניסן, ואם כן המועדים כלם תלויים בחדש הראשון שצוה להיות לישראל ראש חדשים, ובחדש השביעי שהיה ראש לחדשים קודם מתן תורה, כמו שאמרו במכילתא לכם ראש חדשים ולא לאד"הר. כי הקדמונים היו מונים מתשרי, לפי שבחדש זה נבראו שמים וארץ כדברי ר' אליעזר שבו אין דבריו, כמו שכתב רמב"ן ז"ל בפרשת בא, ואומר אני שעל כן נקרא החדש השביעי ירח האתנים. שבתחבטו המפרשים ז"ל בפרושו, ולדעתי ענינו החדש שבו נבראו יסודות השמים והארץ, כי מלת איתן על הכחות הנטועים בשמים ובארץ מעת היותן, כמו והאתנים מוסדי ארץ (מיכה ו' ב'), וכן איתן מושבך (במדבר כ"ד כ"א), כלומר מושבך מגדר טבעי, וראיה ושים בסלע קנך, ודרך בוגדים איתן (משלי י"ג ט"ו), פי' כל כך חזק, כמו כח איתן. נחל איתן (דברים כ"א ד'), שאינו עשוי בידי אדם אלא בטבע וכן כלם, וזה ראיה לדעת ר' אליעז', ואם כן באחד לחדש השביעי הוא ראש השנה, וכמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפל' זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, ולא קראו הכתוב כן, לפי שראשית השנה הוא בהכנס השמש במזל מאזנים. ואין זה בכל שנה באחד לחודש השביעי, שאין שנות המחזור של ישראל שוין זו לזו, אבל בא' לחדש השביעי גזרת הכתוב הוא, והוא ממועדי ה'. ובספ' יחזקאל נאמ' בכ"ה לגלותנו בראש השנה בעשור לחודש השביעי (יחזקאל מ' א'), אולי בשנה ההיא פגע יום ראש השנה הגמור ביום העשירי אלא שרבותינו ז"ל פרשו שהיה שנת יובל: שבתון, אין שבתון כמו שבת, שלא קרא הכתוב שבת כי אם יום השביעי ויה"כ, לפי שאסורין גם במלאכת אוכל נפש. ושאר המועדים כמו ר"ה וסוכות נקראו שבתון, וכמו שרמזנו (פסוק י"א), וגם אונקלוס ז"ל תרגם שבת שבתון של שבת ויה"כ שבת שבתא, וכל שבתון של מועדי' תרגם נייחא. וזהו מצות עשה שיהיה לנו יום שבתון. ואחריו ל"ת כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן אמרו רבות' ז"ל שבתון עשה, וזה כמו השבת שיש בו עשה שבת לה' אלהיך, ופרשנו (פסוק ב') שהוא נגד ששת ימים תעבוד שגם העבודות שאינן בלאו, הן בעשה, וכן במועדים עובר על מצות שבתון. וראיתי שכן דעת רמב"ן ז"ל שכתב שהוא מצוה להיות לנו מנוח' ביום טוב ואפי' מדברי' שאינן מלאכ', שלא יטרח כל היום למדוד התבואות, ולשקול הפירות והמתנות, ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים והאבנים מבית לבית וממקו' למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתותי' נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט, ותהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחני' על שלחנם והזהובי' לפניה', ויהיו הפועלי' משכימים למלאכתם ומשכירים עצמם כמו בחול לדברי' אלו וכיוצא בהם, כי הימים טובים וגם השבת מותרים בכל אלה ואין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה, לא יום טורח ועמל, וזה פי' טוב ויפה, אלו דברי הרב ז"ל, והעתקתים בהיותם מסכימים לפרושנו ומלמדים להועיל: זכרון תרועה, זכרון של תרועה, שתזכרו לפני המקו' ב"ה על ידי תרועת שופ' שתריעו בו. ולהלן פירש יום תרועה יהיה לכם (במדב' כ"ט א'), שהתרועה חובה, וכאן פירש שתרועתנו מזכרת אותנו לפני אלהינו, ולהלן שאמר וביום שמחתכם ובמועדיכ' וגו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו' והיה לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם (במדב' י' י'), איננה כמו התרועה הנזכרת כאן, כי היא בכל המועדים גם בראשי חדשי', ועל הקרבן נאמרו על עולותיכם. וכאן מייחד יום זה לבד לתרועה, ולא על הקרבן, שהרי אח"כ אמר והקרבת' אשה לה', אלא להלן בחצוצרות' וכאן תרועת שופ', להלן במקדש על הקרבן וכאן גם בגבולין לכל ישראל. וראיה קודם שזכ' המוספין, הקדים יום תרועה יהיה לכם, וגם תלה התרועה ביום שהיא חובת היום אע"פ, שאין קרבן, ועוד להלן אמר ותקעתם, וכאן הקפיד על התרועה שאע"פי שלמדנו שכל תרועי תקיעה לפניה ותקיע' לאחריה, ראינו שהתרוע' עיקר ביום זה אלא שהתור' לא פירשה למה תרועה. ולמה אנו צריכין ביום זה זכרון יותר משאר הימים. אבל נלמד מענינו שסמוך ליום הסליחה, ונודע כי יום תרועה זה הוא לעורר רחמי אלהינו שיזכירנו ברחמי' שנהיה כדאים לסליחה. והרי תנינו ויהי היום ויבואו בני האלהי' להתיצב על ה' (איוב א' ו'), למדנו שיש למעל' משטיני' ומלמדי' חובה על מעשה בני האדם, וכן כתוב אבל מכיהו בן ימלא, וכן טעם מצות התרוע', כי היא תמיד בעת צרה, שכן נאמ' וכי תבואו מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם (במדבר י' ט'), ולכן גם ביום זה צוה על התרוע', אלא שהיא בשופ', כמו שלמדו רבותינו מן תעבירו שופ' הנאמ' ביובל, גם רשב"ם ז"ל פי' זכרון תרועה. ע"י התרועה תזכרו למקום, כדכתיב והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' ונושעתם מאויביכם, גם רמב"ן ז"ל פי' הכתוב על דרך זה, וכן תרגום הרב המעתיק (און וועלכעם

תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ (כה) כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס (כו) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כז) אַךְ בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפֻּרִים הוּא מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ (כח) וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כִּפֻּרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ת"א כל מלאכת ר"ה כ"ט, ב': אך ובו' יומא ע"א, ב'. סיטה א', ב'. שבועות ב', א'. כריתות ז', א': יום הכפרים שבועות י"ג, א'. חולין ק"א, ב': ועניתם יומא ע"א, ה': וכל וכו' שם שם:

צוּם אנדענקען געבלאזען, אונד היילגע פֿעסטפֿער־קינדיגונג געהאלטען ווירד. (כה) קיינע האנדווערקס־ארבייט זאָללט איהר פֿער־ריכטען; אינד דעם עווי־גען צו עהרען, פֿייעראָפּ־פֿער ברינגען. (כו) פֿער־נער שפּראך דער עוויגע, צו משה, וויא פֿאָלגט: (כז) היננעגען אם צעהנ־טען טאגע דיזעס זיבענטען מאָנאטס (עס איזט דער פֿערזאָהנונגסטאג), זאָללט איהר היילינע פֿעסטפֿער־קינדיגונג אונד פֿאסטטאג האלטען, אויך איין פֿייער־אָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען ברינגען. (כח) אן דיזעם טאגע זאָללט איהר קיינערלייא קונסטארבייט פֿערריכטען; דען עס איזט דער פֿערזאָהנונגסטאג, אן וועלכעם איהר פֿערזאָהנט ווערדעט, פֿאָר דעם עוויגען, אייערעם גאָט־

רש"י

תחתיו איל [ר"ה ל"ב]: (כה) והקרבתם אשה. המוספין האמורין בחומ' הפקודים: (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטים מכפר היא לשבים ואינו

תרגום אונקלוס

יַרְחָא דוּכְרָן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ: (כה) כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (כו) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (כז) בְּרַם בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין יוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא הוּא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: (כח) וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי יוֹמָא

באור

זונן אנדענקען געבלאזען), אבל רש"י ז"ל פי' זכרון תרוע', זכרון פסוקי זכרונו' ופסוקי שופרו' לא רצה רבינו ז"ל רק לתת טעם לתרוע' יום זה שהיא לעורר רחמים, ושראוי להתפלל ולהתחנן שיזכרנו לטובה בזכות קול תרועתנו, וזה הן פסוקי זכרונות ושופרות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בתפלה, ועל כן נאמר כאן זכרון שהכוון בתרוע' זו שיזכרנו ברחמים: (כה) והקרבתם אשה לה', המוספין האמורים בחומש הפקודים, מפי' רש"י ז"ל: (כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה, כל אכין ורקין שבתורה מעוטין הן, הכפ' הוא לשבין ואינו מכפר לשאינן שבין, לשון רש"י ז"ל והוא ממדרשי רבותינו ז"ל, ורמב"ן ז"ל פי' אך כמו אכן לאמת הענין, כמו אכן נודע הדב' (שמות ב' י"ד), וכן אך בעשו' לחדש, מבטיח שבעשור לחדש יהיה יום כפורים, ואיני יודע איך יפרש הרב ז"ל אך בחמש' עשר יום (פסוק ל"ט), כי אין שם צורך הבטחה לאמת הדבר, ורשב"ם ז"ל פי' אך בעשור וגו' בשאר י"ט הותרה מלאכת אוכל נפש, אבל י"הכ שהוא יום ענוי כל מלאכה אסורה כשבת, ולדעתו זו טעמו כטעם אבל, ואפשר פשוטו הכתוב הוא אע"פי שכל המועדים האמורים למעלה הם מקרא קדש גם לברכות זבן בשמחה ובשעוד', וכמו שאמר גם' עזרא על ראש השנה, הנה בעשור לחדש יום הכפורים הוא, מקרא קדש יהיה לכם, תקדשוהו בכל דבר מלבד בשמחת מאכל ומשתה ושאר תענוגים אלא ועניתם את נפשותיכ': ועניתם. פרשנוהו (פרשה ט"ז כ"ט): והקרבתם אשה לה', כדכתיב באחרי מות ובפנחס. לשון רשב"ם ז"ל: (כח) בעצם היום הזה, כבר כתבנו (פסוק כ"א) מה שפי' רמ"בן ז"ל בזה,

(כט) כִּי כָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא־תְעֻנֶּה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ׃ (ל) וְכָל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה כָּל־מְלָאכָה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ (לא) כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃

ת״א כי כל וכו׳ שם שם: לא תענה שם ע״א, ב׳. יבמות מ׳, א׳: וכל הנפש יומא פ״א, א׳: והאבדתי יומא פ״ד, ב׳:

תרגום אונקלוס

דְכִפּוּרַיָא הוּא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן׃ (כט) אֲרֵי כָל אֱנָשׁ דִּי לָא יִתְעַנֵּי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ (ל) וְכָל אֱנָשׁ דִּי יַעֲבֵיד כָּל עֲבִידָא בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין וְאוֹבֵיד יָת אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ (לא) כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן

באור

ומה שנרשה לנו, וכן כאן לפי שתלה הכתוב הכפרה בקרבנות שיקריב הכהן המשיח ביום הזה, הייתי אומר שמעת שמתחיל העבודה אסור במלאכה וחייב בענוי, לא קודם לכן ולא אחרי כן, לכן אמר בעצם היום הזה, בעצומו של יום זה שהוא מערב עד ערב, ואמר הטעם כי יום כפורים הוא וגו׳, שהיום עצמו כפורים לכפר עליכם, גם אם אין קרבנות, ולכן היום כלו אסור במלאכה וחייב בענוי: לפני ה׳ אלהיכם, פרשנוהו (פ׳ ט״ז ל׳): (כט) תענה, מבנין פועל, אשר לא תענה על ידי מניעת המאכל והמשקה: ונכרתה, פרשתיו (פרשה כ׳ ג׳): (ל) והאבדתי את הנפש ההוא, לפי שהוא אומר כרת בכל מקום, ואיני יודע מהו, כשהוא אומר והאבדתי, למד על הכרת שאינו אלא אבדן, לשון רש״י ז״ל מברייתא דת״כ, ופי׳ רבינו הלל שתאבדו מן העולם בקוצר ימים, והרב בעל ק״א ז״ל השיב עליו שא״כ מהו אינו אלא אבדן, ומה דבר אחר יש, ואין זה שאלה, שהייתי אומר שיכרת גם לעה״ב, עוד הקשה דכרת משמע יותר קצור ימים מוהאבדתי, ועוד שאין מיתה קרויה אבדה, אם הנפש קיימת, וגם זה דעוע שאמרנו כלנו אבדנו (במדבר י״ז כ״ז), על המות, ונאמר ויאבדו מתוך הקהל (שם י״ו ל״ג), ושנינו (חלק דף ק״ט ע״ב) ר׳ אליעזר אומר עליהם הכתוב אומר ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל, והרב ז״ל פי׳ למד על הכרת שאינו מת בקוצר שנים, אלא אבדן אבידת נפש, כאבדה שלא תמצא עוד. ואין כן דעתי אלא גם כרת על הנפש, שהרי אמרו הכל׳ תכרת הכרת בעה״ז תכרת לעה״ב. אלא כך פי׳ כרת זה של נפש איני יודע מהו, אם כרת ממש כענף הנכרת מן השרש שלא ישוב אליו עוד וייבש ויפסד, או כמו ספר כריתות (דברים כ״ד א׳), שמתרחקין זו מזו, ואפשר לשוב, כשהוא אומר והאבדתי למדנו שאינה כרית ובטלה, אלא אבדון כדבר הנאבד שמתרחק וחוזר ונמצא, כמו ובאו האובדים בארץ אשור (ישעי׳ כ״ז י״ג), כי רחום וחנון ה׳, ואח׳ כלות עונש הכרת שתאבד הנפש מעמה, ישוב וירחם עליה, ואיך כל הכריתות אבדן ממש, והרי שנינו כל ישראל יש להם חלק לעה״ב, לבד מאותן השנויין שם, אבל חייבי כרת בכלל כל ישראל הן: (לא) כל מלאכה לא תעשו, פי׳ רש״י ז״ל לעבור עליו בלאוין הרבה. או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום, ושני הפרושים תמוהים, והרמב״ם ז״ל התקשה בזה ולא יישב הדבר כהוגן, ולדעתי לפי שבכל המועדים נאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, להתיר אוכל נפש והוצאה מרשות לרשות כמ״ש (פסוק ו׳), וביום הכפורים אמר וכל מלאכה לא תעשה,

טע. (כט) דען יעדע פערזאָן, וועלכע אן דיזעס טאגע ניכט פאַסטעט; זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען. (ל) אונד איינע יעדע פערזאָן, דיא אן עבען דיזעם טאגע אירגענד איינע קונסטארבייט פערריכטעט; דיאזעלבע פערזאָן וויל איך אויס איהרער נאציאָן פערטילגען. (לא) גאר קיינערלייא קונסטארבייט זאָללט איהר אן דעמזעלבען טהון.

רש״י

מכפר על שאינם שוים: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) וכל

תרגום אשכנזי

דיזעס זייא איין עוויגעס געזעטץ, אין אללען איירען וואָהנפּלעטצען. (לב) עס זייא אייך איין גראָססער רוהעטאג, אונד איהר זאָללט פֿאסטען. אם ניינטען טאגע דעס מאָנאטס זאָללט איהר דעס אבענדס אנפֿאנגען, אונד פֿאָן אבענד ביז אבענד איירען רוהעטאג האלטען. (לג) פֿערנער שפּראך דער עוויגע צו משה, וויא פֿאָלגט. (לד) זאגע דען קינדערן ישראל'ס וויא פֿאָלגט: אם פֿינפֿצעהנטען

(לב) שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם׃ פ ששי (לג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (לד) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי

ת"א שבת שם פ"ז, ח': ועניתם ברכות ח', ב'. פסחים ס"ח, ב'. יומא ע"ח ב'. ר"ה ט', א': תשבתו יומא פ"א ב':

רש"י

מלאכה וגו'. לענוש עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: (לה) מקרא קדש.

תרגום אונקלוס

בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן: (לב) שְׁבָא שַׁבְּתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיַחֲכוֹן: (לג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (לד) מַלֵּיל עִם בְּנֵי

באור

היתי אומר שע"כ אסר אוכל נפש לפי שהוא יום ענוי ואסור באכילה ובשתיה, אבל הוצאה שהותרה בכל המועדים וכן הבערה מותרין גם בי"הכ, ואינו דומה לשבת, שבו שבת השם מכל מלאכתו אסר הכל. אבל י"הכ שוה בטעמו לכל המועדים ואין ביניהן אלא מלאכת אוכל נפש, לכן חזר והזהיר כל מלאכה לא תעשו וגו'. ואמר הטעם שבת שבתון הוא לכם. שדומה לשבת בראשית בכל פרטיו שגם בו נאמר (פסוק ג') וביום השביעי שבת שבתון, עכשיו למדנו שגם הוצאה והבערה אסורים בו. וכן על מה ששנינו (כריתות דף י"ג ע"ב) דה"א אם היה שבת והוציאו חייב, שאמרו בגמרא (דף י"ד ע"א) אמר רפרם זאת אומרת ערוב והוצאה לשבת ואין ערוב והוצאה לי"הכ. השיבו עליו שפירושו חייב אף משום שבת, וכשרצה להוכיח כן ממה ששנינו אבל שעיר המשתלח עתי אפי' בשבת, השיבו גם על הוכחה זה. וסיימו אלא דרפרם בדותא היא. ואין דרך התלמוד לומר על סברת חכם שהוא דבר בדוי שלא כדעת התורה וביותר שהוא על דרך משא ומתן של הלכה. זה הוכיח ואלו השיבו, ודברי שניהם אינן מופתים, אבל כדין אמרו שדבר בדוי הוא, שמפשט הכתוב נראה שי"הכ דינו בכל דבר כשבת: (לא) **שבת שבתון הוא לכם**, כמו שאמרנו שדינו כדין שבת בראשית, ולהבדילו בטעם מן השבת. הוסיף לכם כי אבל שבת שבתון הנאמר בשבת בראשית אמר שבת היא לה' (פסוק ג'), כי בו שבת מכל מלאכתו, ואין כן י"הכ. אלא שבת שבתון הוא לכם, אתם תשמרו היום הזה להיות לכם שבת שבתון: **ועניתם את נפשותיכם**, מלבד שהוא שבת שבתון לענין מלאכה, נוסף עליו יום זה שהוא אסור באכילה ושתיה ושאר ענויים, כי בו תענו את נפשותיכם: **בתשעה לחדש בערב**. כבר אמר בעצם היום הזה בשביתה וכן בענוי, שמענו שהיא יום העשירי ממש. ויום בראשי' מערב ועד ערב, וכמו שהספיק זה בחג השבועות. על כן קבלו רבותינו ז"ל שהכתוב מלמדנו כאן להוסיף מחול על הקדש בין מלפניו בין מלאחריו, ומתחיל התשעה לחדש בערב קצת קודם כניסת יום העשירי, וכמו שמוסיף לפניו, כן מערב עד ערב שני יהיה עליו תוספו' כער' ראשון, ומוסב על שבת שבתון ועל ועניתם, שמוסיף לשבות ממלאכה ומוסיף להתענות, ולכן האתנח תחת נפשותיכם. ולמדו מן תשבתו שבתכם, כל שבות שאתה שובת בין שבתות בין י"ט אתה מוסיף לפניהן ולאחריהן: **תשבתו שבתכם**. כבר בארנו שכל שביתה בטול והפסק, וההפסק בזה הוא מעניני חול ממלאכה ומאכילה ושתיה, לעשות היום הזה קדש לה' להדבק בו במחשבה ובמעשה. ולכן בכל התורה עשה כל שבת בלשון שביתה, אע"פי שנאמר וינח ביום השביעי (שמות כ' י'), וביום השביעי שבת וינפש (שם ל"א י"ז), לא נאמר בשום מקו' תנוח או תנפש, כי עיקר המצוה היא השביתה שהוא ההפסק מכל דבר חול להדבק בה', ולכן כשצוה על הבהמ'

יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה׃ (לה) בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ (לו) שִׁבְעַת יָמִים תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה

ת"א בחמשה סוכה כ"ז, א': חג שם ט'. א'. ביצה ל'. ב': ביום פסחים ה'; א'. חגיגה י"ח, א': כל וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי קפו

טאגע דיזעס זיבענטען מאָנאטס איזט דאז לויבערהיטטענפֿעסט, זיבען טאגין, דעם עוויגען צו עהרען. (לה) אם ערסטען טאגע איזט פֿייערליכע פֿעסטפֿערקינדיגונג. אונד דא זאָללט איהר קיינע האנדוועקסארבייט פֿערריכטען; (לו) זיבען טאגע הינדורך ברינגט איהר פֿייעראָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען. אם אכטען טאגע זייא ווידערום פֿייערליכע פֿעסטפֿערקינדיגונג, דא איהר דעם עוויגען צו עהרען פֿייעראָפּפֿער ברינגען זאָללט, עס איזט איין עוטהאלטונגסטאג (אן וועלכעם מאן זיך אללער געשעפֿטע ענטהאלטען מוס), איהר זאָללט קיינע

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָא שַׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ׃ (לה) בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן׃ (לו) שַׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא

רש"י

קדשהו בכסות נקיה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: (לו) עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעוד' לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפי' מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון

באור

אמר למען ינוח עבדך ואמתך (שם כ"ג י"ב), ועל עבד כנעני ובן האמה אמר וינפש בן אמתך והגר (שם שם י"ב). כי אלו אינן בכלל שביתה רק בכלל מנוחה מטלטול מלאכה ונפישה, כמ"ש בפתיחתנו הראשונה לס' בן נעול. והנה: (לד) חג הסכות שבעת ימים לה', בחג המצות אמר חג המצות לה', ואחריו שבעת ימים מצות תאכלו, לפי שכבר נתפרשו משפט המצות ושהן ז' ימים חג בפרשת בא. לכן סתם ואמר חג המצות לה', ופירש ז' ימים מצות תאכלו מטעם שאמרנו שם, וידענו שכלן חג הם. אבל משפט הסוכה וטעמה לא נאמרה עדיין אמר חג הסכות ז' ימים לה', כל שבעת הימים הם חג לה'. ובסוף הענין פירש טעם הדבר. ולא היה צריך לומר חג הסכות כלל אלא בחמשה עשר יום וגו' חג שבעת ימים לה', ולמדתי מברייתא דת"כ שאילו אמר כן, הייתי אומר בסכות תשבו שבעת ימים אחר שבעה ימי החג שדבר לפניו. עכשיו שאמר חג הסכות למדנו שהן ז' ראשונים ולא ז' אחרונים', והוא פשט הכתו': (לו) תקריבו אשה, ואם איננו שוה כאשה חג הפסח. מפי' רא"בע ז"ל. כי מוספי החג אין קרבנות יום אחד שוין לחברו והולכין ומתמעטין הפרים על הסדר, אבל החג אחד הוא: והקרבתם אשה לה', המיוחד ליום זה במוספין בפ' פנחס, כי הוא רגל בפני עצמו. ואינו מכלל חג הסוכות: עצרת הוא, רש"י ז"ל פירשו ע"פ מדרש אגדה עצרתי אתכם אצלי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים משהגיע זמנן להפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמו עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם, ולפי שמצינו גם בשביעי של פסח עצרת לה' אלהיך (דברים ט"ז ח') יראה בעיני כפי הפשט אחר שדרש המלה עצר, כמו אם תעצרני (שופטים י"ג ט"ז) גם כאן עצרת שיעצרו עצמם ממעשות כמעשה ימי חול, וזהו שפירש כל מלאכת עבודה לא תעשה וכן להלן שאמר

לֹא תַעֲשׂוּ׃ (לז) אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ (לח) מִלְּבַד שַׁבְּתֹת יְהוָה וּמִלְּבַד

תולדות אהרן עלה מנחות מ"ד, ב': זבח בכורות י"ז, א'. תמורה י"ד, א': מלבד שם שם:

תרגום אשכנזי

האנדוועדקסארבייט אן דעמזעלבען פֿערריכטען. (לז) דיזעס זינד דיא פֿעסטטאגע דעס עוויגען, אן וועלכען איהר הייליגע פֿערקינדיגונג צו האלטען האבט. דעם עוויגען צו עהרען, ווערדען פֿייער־אָפּפֿער דארגעבראכט, גאנצעאָפּפֿער, שפייזע־אָפּפֿער, שלאכט אונד טראנקאָפּפֿער, יעדעס אן זיינעם טאגע. (לח) אויסער דען שבת טאגען דעס עוויגען. אויסער דען גאבען,

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן: (לז) אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַייָ דִּי תְעָרְעוּן יַתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ: (לח) בַּר מִשַּׁבַּיָּא דַייָ וּבַר מִמַּתְנָתֵיכוֹן וּבַר מִכָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל

רש"י

כים בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עולה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם

באור

וביום השביעי עצרת לה' אלהיך. שיעצרו עצמם לכבוד השם, פירש לא תעשו מלאכה, כי כמו שעשה יום ראשון של חג הסכות מקרא קדש, ולא שביעי שלו. כי חג המצות ראשון שלו קדש אבל שביעי איננו קדש בעבור חג המצות אלא עצרת לה' אלהיך, וכן בסכות צוה על יום השמיני עצרת, לפי שאינו בעבור חג המצות, ולא בעבור חג הסכות, ולא נצטוו בהן מצות מיוחדות להקרא על שמם. כי יום ראשון לחג המצות יש בו מצוה לאכול מצה בלילו, ועל שמו יקרא חג המצות, ואין כן שאר הימים שהן רשות, וחג השבועות, יש בו מצוה קודמת לספור ז' שבועות ועל שמו נקרא חג השבועות. ובחג הסכות יש בו מצוה לישב בסוכה וד' מינין, בר"ה מצוה להיות יום תרועה, ויוה"כ מצוה להתענות בו. יש לכל אחד שמו על שם המצוה המחויבת בהן, לבד ז' של פסח וח' של ימי החג שאין בהן מצוה שיקראו עליהן, אין להן שם אחר כי אם עצר', יום שיעצרו בו ממלאכה ומעניני חול, בעבור השם, כי הוא צוה עליהן. ומדרש אגדה שהביא רש"י ז"ל כמתן טעם לדבר. גם רשב"ם ז"ל פי' עצרת, עצירת מניעת מלאכה, וקדמונים לזה דברי הראב"ע ז"ל: (לז) להקריב אשה לה', אין זה פי' של אשר תקראו אותם מקראי קדש, שהרי בר"ח ג"כ אשה לה', ואינו בכלל מקראי קדש וכן ח"ה, אלא להקריב כמו ולהקריב וכך פרושו כל המועדים הנזכרים בענין הם מועדי ה'. קצתן תקראו אותן מקרא קדש, כמו שבת ויום ראשון וז' של חג המצות, וראשון ושמיני של סכות, ור"ה ויוה"כ, וקצתן הן מועדי ה' להקריב בהן אשה לה', לא שהן מקרא קדש, כמו חול המועד של פסח ושל סכות וי"ד לחדש ניסן, וט"ז בו, אבל כלם מועדים להקריב בהן אשה לה': עלה ומנחה, מנחת נסכים הקרב' עם העולה, מפי' רש"י ז"ל, לפי שהתורה דברה על מוספי המועדים שבחומש הפקודים, שמקריבין עם כל עולה מנחה ונסכים, כמו שאמר בפרשת שלח לך, ואם כן אין מנחה כשאר מנחות הנאכלות, שלא מצינו מנחה זו במועדים, אלא מנחת נסכים שקרבה עם העולה, ולפי שבכל התוספין יש חטאות, ולא נזכר בפסוק זה, ועוד שאין באחד מהן בחומש הפקודים זבחי שלמי צבור וכאן אמר זבח, אחשוב שמלת זבח הנאמר כאן הוא על החטאות. כי לפי שבשרן נאכל לכהנים, הרי הן זבח כמ"ש שזבח לשון סעודה הוא, והיא סעודה לכהנים, ואף נאמר שהכתוב כולל קרבנות המוספין גם הקרבנות שפרט כאן, יכלול עולה גם כבש הבא עם העומר, ופר בן בקר ואילים שנים של חג השבועות, ומנחה, יכלול גם מנחת העומר ומנחה חדשה, וזבח יכלול גם קרבן פסח ושני כבשים לשלמים בחג השבועות, ושעיר עזים אחד לחטא' ושאר חטאת המוספין, ונסכים יכלול גם נסוך המים בסוכות, הכל דבר יום ביומו, שכל אחד מאלו ושל מוספין צריך להקריב ביומו הקבוע לו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לח) מלבד שבתת

מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ (לט) אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן

תולדות אהרן אך וכו' ר"ה ז', ח':

תרגום אשכנזי

אויסער אללען געליבדען, אונד אויסער אללען פריימוויללינגען געשענקען, דיא איהר דעם עוויגען ווידמעט. (לט) יעדאך איזט נאך פאלגענדעס צו בעאבאכטען. ווען איהר דיא פריכטען דעס לאנדעס געזאממעלט, זאללט איהר, פאם פינפצעהנטען טאגע אן, דאז פעסט דעס עוויגען זיבען טאגע אויף פאלגענדע וויזע פייערן. אם

תרגום אונקלוס

נִדְבָתְכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם יְיָ׃ (לט) בְּרַם בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יַת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תְּחַגּוּן יַת חַגָּא דַיְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא׃

רש"י

העולה [מנחות מ"ד]: דבר יום ביומו. חק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמש' עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי

באור

ה', לפי שאמר שבת לא אמר והקרבתם אשה לה', עכשיו שזכר הקרבנות האמורים בענין, הוצרך לומר מלבד שבתות ה', שבכל אחת מהן מקריבין שני כבשים לעולה, כמבואר בחומש הפקודים, ולא אמר בשבת והקרבתם אשה לה', שאינו זוכר כן אלא במועדים שהן פעם אחת בשנה, אבל שבתות ה' רבות בכל שנה, וילמד עוד שאם חל אחד ממועדים אלו בשבת צריך להקריב עוד מוספי שבת. ולמדנו עוד שכל קרבנות המועדים דוחים את השבתות, ולא היה צורך לומר ומלבד קרבן ראשי חדשים, שאין חל בהם רק יום תרועה, וכבר מפורש להלן מלבד עולת החודש וגו' (במדבר כ"ט ו'): מתנותיכם, הן הקרבנות שבודדים בעבור כבוד הרגלים, כשעולין לרגל מביאין שלמי שמחה: כל נדריכם כל נדבתיכם, נדרים ונדבות של כל השנה, כשעולין לרגל מביאין אותן לשלם נדריהם ונדבותם, שלא לעבור בבל תאחר, כמו שלמדנו בסוגיא פ"ק דר"ה (דף ג' ע"ב) ומודה לכן אינן עוברין, שראוי להעלות נדרים ונדבות בעתים הללו שלב האדם פנוי. וכל ישראל נאספין, ויוכל לעבוד ה' בשמחה בקרבנותיו, כמו שבארנו בפתיחתינו הראשונה לספר בן נעור. וגם הם קרבין במועדים הללו בחול המועד של חג המצות וח"המ של חג הסוכות: (לט) **אך בחמשה עשר יום וגו' תחגו את חג ה' שבעת ימים**, כבר אמר למעלה בחמשה עשר יום וגו' חג הסכות שבעת ימים לה', למעלה צוה על המועד, וכאן צוה תחוגו, שיביאו קרבן שלמים לחגיגה, יכול יביא כל שבעה, ת"ל וחגתם אותו חג, יום אחד במשמע ולא יותר. ולמה נאמר שבעה לתשלומין, יכול תדחה את השבת ת"ל אך, הואיל ויש לה תשלומים שבעה, זהו לפי קבלת רבותינו ז"ל והיא שטת רש"י ז"ל, אבל רשב"ם ז"ל פי' אך בחמשה וגו' אע"פי שראש השנה ויה"כ באים לזכרון ולכפרה סוכות בא לשמחה ולהלל, על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה, וקרוב לזה אמר ראב"ע ז"ל לפי שקודם לו זכר ענוי נפש, אסור להתענות בחג הסכות שנאמר בו שמחה, ויש לפרש יותר על דרך זה לפי שצוה בחג זה על השמחה בפרשה זו, וכן במשנה תורה, אמר אך למעט קלות ראש והוללות, וכן כתוב להלן והיית אך שמח (דברים ט"ז ט"ו): **באספכם את תבואת הארץ**, שהיא בזמן אסיפה, וחג האסיף בצאת השנה (שמות כ"ג ט"ז), ובמשנה תורה נאמר חג הסכת תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך (דברים ט"ז י"ג), שהוא בימי הבציר, וכן אמר ראב"ע ז"ל תבואת הארץ, שדו' וכרמים, ואמרו רבותינו ז"ל בת"כ השתדל לעבר את השנ' שתעש' את החג באסיפת רוב כל הפירות, וכבר למדנו על העבור מן שמור את חדש האביב (שם שם א'), אלא

וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃ (מ) וּלְקַחְתֶּם

ת"א ולקחתם שם ל"ח, א'. סוכה י"א, א' וכ' ב', וכ"ט ב', ול' א', ול"ב א', ומ"א ב', מגלה כ', ב'. מנחות כ"ז, א':

ערסטען טאגע איזט רו־העטאג, אונד אם אכטען טאגע דארויף איזט אבער־מאלס רוהעטאג. (מ) אם

תרגום אונקלוס

(מ) וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלְבִין

רש"י

זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל והגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין [חגיגה י']: (מ) פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה

באור

שהתורה נתנה בכל מועד עתי השנה פסח אביב, ושבועות בכורי קציר חטים, וסוכות בא ספכ' את תבואת הארץ להזהיר על העבור לקבוע השנים כתקון שיבואו המועדים כלם בעתם, ואם השנה בעבור שנים, לא קיימנו גם מועד אחד כהלכתו לא פסח לפי שאינו אביב, ולא שבועות לפי שאינו קציר חטים, ולא סוכות לפי שאין בו אסיף: שבתון, לפי שהכתוב פירש למעלה ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכן ביום השמיני וגו', קצר כאן ואמר לבד ששני ימים אלו שבתון, שהיא השביתה והמנוחה, ולפי שחדש הגוה לכל שבעת ימי החג, אולי נאמר שהן קדושים יותר מחול המועד של פסח, חזר ואמר אין לכם אלא יום ראשון ושמיני שהן שבתון, וכל האחרים ח"המ: תחגו, שלמי חגיגה, ולפי שהן לשמחה נקראו חג על שם החג, כי חג כמו קול המון חוגג (תהלים מ"ב ה'), והיא תנועת בני אדם בשמחתם, כמו שיפול על כל התנועות כמו יחוגו וינועו כשכור (שם ק"ז כ"ז), ותנועת החגיגה היא לכבוד השם, ועל כן נקראים המועדים חג ה', וכן תחוג לי בשנה (שמות כ"ג י"ד), תתנועע ברוב שמחה לי ולכבודי, ועיקר שנאמר כאן ולא בחג המצות, לפי שסמוך גם למקרא שלאחריו, שצוה על לקיחת ד' מינין שמסבבים בהן את מזבח ה' בשמחה ובקול תודה, וזהו החגיגה והתנועה הגמורה, גם לפי שהוא זמן האסיפה, שמדרך כל בני אדם לשמוח ולחוגג, וכן המנהג בכל המדינות, נוה לישראל שיחוגו אותם לשם ה' ויעשו המצוה שצוה להם. וכל שכן שאר החגים: (מ) ולקחתם לכם, כל אחד ואחד יקח משלו: ביום הראשון, לפי שהוא אומר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, ידענו שהן שבעת ימים האמורים במקרא שלפניו, ומה צורך לומר ביום הראשון והוא מכלל השבעה, אולי לפי שאמר וביום השמיני שבתון, הייתי טועה שמצות ד' מינין מתחיל ביום השני ומסיים בשמיני לכך אמר שיתחילו מיום הראשון, גם זה כלו פשוטו של מקרא, מלבד שנזכרו שתיהן לגופן וכמו שאבאר בסוף הכתוב, ובת"כ שנו ביום ולא בלילה, שהיה לו לומר בראשון ואמר ביום ללמדנו שאינו יום של מעשה בראשית כלו, כמו ביום הראשון שבתון, אלא כאן הוא על זמן מן היום שהוא אור. שעליו נאמ' ויקרא אלהים לאור יום (בראשי' א' ה'), כי שבעת ימים האמורים בסוף הכתוב הייתי מפרש כמו בכל מקום שנאמ' ימים שלילו' עמהן, וזהו דעת חכמים בגמרא (סוכה דף מ"ג ע"א): פרי עץ הדר, פי' רש"י ז"ל עץ שטע' עצו ופריו שוה. הדר, הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג, ובת"כ אמרו פרי עץ שטעם עצו דומה לפריו זה אתרוג, בן עזאי אומר הדר הדר באילנו משנה לחברתה, וכן אמרו בגמרא פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה זה אתרוג, והקשו ואימא פלפלין, והשיבו שאי אפשר יקח אחת לא ניכרה לקיחה, יקח יותר פרי עץ אמרה תורה ולא יותר, ולפי שרש"י ז"ל בוחר בדברים קרובים ופשוטים, להשיב על שאלת התלמוד הוסיף להוכיח הדבר מתיבת הדר, הדר באילנו משנה לשנה, שזה וודאי לבד אתרוג, כי אין פרי דומה לו בענין זה אלא שכל זה אסמכתא. כי ה"א הדר שורש. ואין המלה לשון דירה. ויותר קרובים לפשט דברי חכמים שאמרו פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה. ואע"פי שאמרו ואימא פלפלין הוא דרך משא ומתן של הלכה, ועיקר הדבר היה מסורת בישראל מאבותיהם אנשי הקבלה, גם רמ"בן ז"ל אמר שכל אלו אסמכתות שעשו רבותינו ז"ל לקבלתם. והוא ז"ל פי' כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג, נקרא שמו בלשון הקדש הדר, כי פי' אתרוג חמדה, כדמתרגמינן ונחמד למראה, דמרגג למחזי, לא תחמוד, לא תרוג, ולשון חמדה והדר שוין בטעם, ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג ברוב, כמו תאנה אגוז ורמון, [ס"ה, על הדרך הזה מתורגם בל"א], וממה שפרשנו בפסוק ולא תהדר

לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃ (מא) וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג

ת"א פרי ברכות ל"ו, א'. סוכה ל"ה, ב': כפת שם ל"ה, א', ומ"ח ב': וענף שם ל"ב, ב': וערבי שם ל"ג: ב', ומ"ד א': ושמחתם שבת קל"א, ב'. פסחים ה', א'. סוכה מ"ג, א': וחגותם פסחים כ', ב'. חגיגה ט', א' וי' ב':

ערסטען טאגע נעהמט איהר פֿרוכט פֿאָם בוימע ה-ד (אתרוג), פאלמ-צווייגע, איינען אסט פֿאָם בוימע עבות (הדס, בל"א מירטע), אונד באכווייידע. אונד זייד פֿראֶהליך פֿאָר דעם עוויגען איירעם גאָט-טע, זיבען טאגע. (מא) די-זעס פֿעסט האבט איהר דעם עוויגען יעדעם יאהר זיבען טאגע צו פֿייערן.

תרגום אונקלוס

וַהֲדַסִין וְעַרְבִין דְּנַחַל וְתֶחֱדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעָא יוֹמִין: (מא) וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עָלָם

רש"י

[סוכה ל"ה]: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס

באור

פני גדול (פרשה י"ט ט"ו), תראה שלא יתכן בלשון לקרות עץ מן העצים בשם הדר, כי הוא שם כולל לא פרטי לעץ אחד, שאם לשון הדר על יתרון שיש לדבר על דבר אחר, היתרונות רבים בעצים ובפירות. לזה יתרון במראה, ולזה בטעם, ולזו בחריפות, ולזו בגודל, וא"כ אם יש יתרון לאתרוג בריחו או ביפיו, יש לפרי אחד יתרון בגדלו או בטעמו גם יש יפים ומריחים יותר ממנו, כמו פרי אגאנא"ס, ולכן אין אחד מחכמי התלמוד שעלה זה על דעתו. וכששאלו שמא פלפלין, לא השיבו בדרך תמה התורה אמרה הדר שהוא לשון יופי וחמדה ואתה אומר פלפלין, והוצרכו ללמוד מפרי עץ שטעם עצו ופריו שוה לסמוך הקבלה על המקרא, הרי שאין ללמוד ממלת הדר באיזו פרי הכתוב מדבר. אלא כך פרושו מאותו מין עץ שצויתיך לקח' מפריו. תקח ההדר שבמינו ומשובח, שיש לו יתרון במראהו ובגדולו על שאר פירות המין ההוא, ואחר שקבלנו שהפרי הזאת היא אתרוג צריך שיקח אותו שיש לו יתרון על חבריו. וכך הבינוהו חכמי', והו שאמרו בגמרא אתרוג הכושי פסול מאי טעמא הדר בעינן וליכא. וכן בעל כתמים ומנוקד וכיוצא פסול מטעם הדר: כפת תמרים. פי' רמ"בן ז"ל פשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים. וענף א' מעץ עבות וענף ערבי נחל. אחד מכל מין, כי כפות תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהן הרבים, כי הלכה היא כר' עקיבא, שאמר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד. כך הדס א' וערבה אחת, ולכך תרגם אנקלוס בכלן לשון רבים, מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים. אבל לפי' זה יקשה למה זכר הכתוב בכלן לשון יחיד ובלולב לשון רבים כפות, כי ערבי נחל אין צורך לפרש וענף אחד מערבי נחל כמ"ש, ולדעתי גם כפות תמרים לשון יחיד, כי בתמרים לא יתכן לומר ענף בל"הק. לפי שכלו עלין נקרא בייחיד על שמן, ולפי שעלי התמר שקועות דומות לכפות, נקראים כפות וכשאומר כפו' תמרים, הרי זה כאלו יאמר עלי תמרים. כלומר ייחוד של עלי תמר, וממלת כפות שמענו שהן ייחוד שבו עלין זו לפנים מזו. האחת מונחת בחברתה כמו בכף. ולולי כן היה אומר עלי תמרים. כמו ועלי תמרים (נחמיה ח' ט"ו): וענף עץ עבת, שענפיו קלועים כעבותות וכחבלי'. וזהו הדס העשוי כמין קליעה לשון רש"י ז"ל. והרשב"ם ז"ל פי' וענף עץ עבות קמץ הוא (כלומר שאינו לשון עבותות), כלומר ענף של עץ מעובה הרבה. ולפרושו אין לדעת איזו עץ הוא, רק שיהיה מעובה, וצריך לומר שנודע במסורת אבותינו כמו פרי עץ הדר: וערבי נחל, אמרו רבותינו ז"ל גם הגדלים בהר ובבקעה כשרים, ולדעתי זה שמם בל"הק ערבי נחל. ולא יתכן בלשון זה לומר לשון יחיד ערבה. והטעם לפי שדרכן לגדל על נחלים ויבלי מים, והם מכסין עליהן ועושין צל על המים. לכן נתן להם שם ערבי נחל, לשון ערב וחשכה, ובלועז (פערי-דונקעלאד), וגם הגדלים בהרים זה שמם, ולא יתפרדו. כי הרבים יחשיבו לא עץ יחידי, אלא שבלשון חכמים הבינו ערבה, ואינו לשון תורה, ואין אנו צריכין לומר כדברי רמ"בן ז"ל ענף

ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו: (מג) בסכת תשבו שבעת ימים כל־האזרח בישראל ישבו בסכת:

אלס איין עוויגעס געזעטץ פיר אייערע נאכקאממען, אם זיבענטען מאנאטע מיסט איהר עס פייערן. (מג) זיבען טאגע זאללט איהר אין לויבערהיטטען וואהנען. ווער איינהיימיש איזט אין ישראל, זאלל אין

תולדות אהרן בחדש חגיגה ט: בסכת סוכה ב', א'. ו' ב', וט"ו ב', וכ"ו א'. כ"ז ב' ול"ו ב' ומ"ב א'. קדושין ל"ד, א', סנהדרין ד', א'. זבחים ל"ז, ב'. ערכין ג', א': האזרח סוכה כ"ז, ב':

רש"י

העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח:

תרגום אונקלוס

לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה: (מב) במטליא תיתבון

באור

מערבי נחל, ויש מחכמים אומרים אתרוג א' ולולב א' והדס שלשה וערבי נחל שתים: ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. אמרו בת"כ לפני ה' אלהיכם כל שבעה, ולא במדינה כל שבעה. משחרב בית המקדש התקין ר"י בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה כל שבעה, ואם כן נאמר ביום הראשון חובה לכל ישראל, ושבעת ימים במקדש: (מא) וחגתם אתו חג לה' שבעת ימים בשנה. לפי שהחג הזה הוא על רוב טובה שרואין בימי האסיף, שהפירות כלם הם בגרן ויקב, שמא תאמר שכל פעם בשנה שתראה ברכה באסמיך, תעשה לך חג כזה, לכך אמר ששבעת ימים הללו שקבעתי לך הוא חג לה' ממועדי קדש. ואם תוסיף על ז' ימים הללו אינו חג לה' ואין בו זכות ומצוה, וגם ז' ימים הללו אי אתה רשאי לעשותן מתי שתראה כל אח' לזמן אסיפתו, אלא חקת עולם לדורותיכם, אפי' אין לכם נחלת שדה וכרם, וגם בארצות שאין האסיף כלה בזמן זה. ואין המינין הללו מצויין לך, תמיד בחדש השביעי תחגו אותו· (מב) בסכת תשבו שבעת ימים. זה שקראתיו למעלה חג הסכות, לפי שבשבעת ימי החג הללו תשבו בסכות. וכמו שבשבעת ימי חג ואסור מלאכה נוהגין בהן בין ביום בין בלילה, כן מצות סוכה נוהגת לילות כימים. אלא שרבותינו ז"ל אמרו בת"כ ימים אין לי אלא ימים לילות מניין, ואמרו שיש דרך ללמוד מאהל מועד, שנאמר ופתח א"מ תשבו שבעת ימים יומם ולילה (פרשה ח' ל"ה), אף כאן לילות בכלל, ויש דרך אחר ללמוד משניהם שהלולב בהן ימים ולא לילות, ת"ל תשבו שבעת ימים בא"מ. ותשבו שבעת ימים בסוכה, לגזרה שוה מה להלן ימים ולילות אף כאן ימים ולילות, ואע"פי שנראה שבשתי המקומות אין דבר מופנה, מ"מ דבין לשון מלשון שבשניהן נאמר תשבו, שמלת תשבו ענינה מקום שהאדם קובע שם ישיבתו, כמו וישב יעקב בארץ מגורי אביו (בראשית ל"ז א'), וכענין ששנו דם תשבו אין תשבו אלא כעין תדורו. מכאן אמרו אוכל בסוכה ושותה בסוכה ומטייל בסוכה ומעלה כליו בסוכה, ואצל תשבו של א"מ גלה הכתוב יומם ולילה, שזו היא ישיבה ממש, ותלמד על תשבו הנאמר כאן שהוא ימים ולילו', גם מלשון הכתוב נראה כן, שהרי ז' ימים אלו הן אותן ז' ימים שבפסוק שלפניו, והיה לו לומ' שבעת הימים, ושבעת ימים משמען אחרים שלא נזכרו, כי בעבור המשמעות הזה. הוצרך לומר למעלה (פסוק ל"ד), חג הסוכות, וכמו שפרשנו. אבל לכך לא אמר שבעת הימים שהיה מוסב על ז' ימים של לולב שנזכר לפניו, וידמו להן כאותן הימים שהן בלי לילות: כל האזרח, פרשנוהו (פרשה ט"ז כ"ט), ולא היה צריך לומר בישראל. כי עמהם ידבר בפרשה זו. גם כל אזרח ישראל הוא. אבל ענינו כל האזרח, וכל מי שהוא בכלל עדת ישראל שהן גירי צדק ועבדים משוחררים, וכן שנו בת"כ האזרח זה האזרח, בישראל לרבות גרים ועבדי' משוחררים. ואמרו עוד האזרח להוציא את הנשים, ובגמרא אמרו שכן הלכה מקובלת. והכתוב אסמכתא. ואמרו עוד כל האזרח לרבות את הקטנים, ופי' בגמרא אותן שהן בני חנוך, וכל זה אסמכתא. ורשב"ם ז"ל פי' כל האזרח, אפי' אותן שיש להן בתים ישבו בסכות, ואין נחת בפי' זה. כי עם יושבי בתים מדבר, ויותר נראה להפך, כל האזרח אפי' אותן שעוברין כל ימות הקיץ בסכות, צריכין לעשות בחג סוכה לשם מצוה, וזה טעם פתח בי"ת בסכות, וכן הלכה, ולפי הפשט

(מג) לְמַ֗עַן יֵדְע֣וּ דֹרֹֽתֵיכֶם֒ כִּ֣י בַסֻּכּ֗וֹת הוֹשַׁ֙בְתִּי֙ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בְּהוֹצִיאִ֥י אוֹתָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

תולדות אהרן למען ערובין ב', א'. סוכה ב', א'. זבחים ל"ז ב': כי וכו' סוכה י"א ב':

תרגום אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין כָּל יַצִּיבַיָא בְּיִשְׂרָאֵל יִתְּבוּן בִּמְטַלַיָא: (מג) בְּדִיל דְיִדְעוּן דָרֵיכוֹן אֲרֵי בִּמְטַלַת עֲנָנֵי אוֹתֵיבִית יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

ליבערהיטטען וואָהנען. (מג) דאמיט אייערע נאכקאָממען עס וויססען, דאס איך דיא קינדער ישראל'ס האבע אין היטטען וואָהנען לאססען, אלס איך זיא אויס מצרים געפיהרט האבע. איך, דער עוויגע,

רש"י

בישראל. לרבות את הגרים [ת"כ]: (מג) כי בסוכות הושבתי. ענני

באור

לפי שמצות לולב אמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שהוא במקדש וכמו שפרשנו. שמא היינו אומרים שדומה לו מצות סוכה שאינה בגבולין, לכך הוסיף כל האזרח בישראל ישבו בסכות: ישבו בסכת, אמרו רבותינו ז"ל בסכות של כל דבר, ואינה צריכה שכך מד' מינין האמורין למעלה, וכן הוא אומר בעזרא צאו ההר והביאו עלי זית ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב (נחמיה ח' ט"ו), ועלי זית ועץ שמן הן מינין אחרים: (מג) למען ידעו דרתיכם, לשון ידיעה על ברור דבר והרגש פנימי, פעמים הרגש נפשי. כמו הרגש המדות והמושכלות הראשונות והמבוררים במופתים ופעמים הרגש חושי העושה רושם בנפש, ועליו אמר כאן למען ידעו דורותיכם, כשאתם עושים סכות ויושבים בהם ז' ימים, יעשה זה הרגש בנפש לעיני בניכם הרואים, וידעו כי בסכות הושבתי וגו', אבל בלי מעשה לא תרגיש הנפש על ידי הספור לבד, וזה סגלה לכל הדברים המעשיים שמקנים הרגש בנפש הרואה: כי בסכות הושבתי וגו'. פירש"י ז"ל ענני כבוד, פי' סכות משל לענני כבוד שהיו סוככין על ישראל, להגן עליהם, כמו סוכה שעושין השומרים על פני השדה להגנה. אבל בת"כ שנו כי בסכות וגו' ר' אליעזר אומר סכות ממש היו, רבי עקיבא אומר בסכות ענני כבוד היו, ואע"פ שדברי רבי אליעזר כפשט המקרא, תפס רבינו ז"ל שטת ר' עקיבא, לפי שלא מצא בשום מקו' שישבו ישראל במדבר בסכות, ורא"בע ז"ל שאמר שהיו עושים סכות במדבר, וכן רמ"בן ז"ל שאמר שלדעת האומר סכות ממש, החלו לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנהג המחנות, ולכן המצוה בחדש השביעי, אינו נראה כדבריהם מן הכתוב שאמר בהוציאי אותם מא"מ, שמשמעו על תחלת צאתם משם, כי לא אמר הושבתי את ב"י במדבר, ולמה סכות ולא אהלים כמנהג הנוסעים, וראיה עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הושע י"ב י'). ואגיד לך דעתי. ידענו שדרך התורה בספורים לקצר במקום אחד. ולפרש במקום אחר, וחשבתי שבליל צאת צבאות ה' בשעה אחת ממצרים, והיו מפוזרים במקומות רבות בגשן ובמצרים, יחד להם משה מקום על פי ה' יתאספו שמה כלם, אלה מפה ואלה מפה, והמקום ההוא היה סכות. על זה כתוב ויסעו מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (שמות י"ב ל"ז), ושב על סכתה כי לשם נסעו כלם, וביום שלאחריו כתוב ויסעו מסכות ויחנו באתם וכו', ואז נאמר וה' הולך לפניהם (שם י"ג כ"א וכ"ב), אבל במסע הראשון בלילה ישבו בצל סכות, וכאן פי' הדבר כי בסכות הושבתי את ב"י, ומבאר אימתי היתה זאת. ואמר בהוציאי אותם מא"מ בליל ט"ו כשיצאו, לא במדבר כי שם היה הענן עליהם, ואין סכתה שם מקום או כפר במדינת מצרים, אבל חנו על פני השדה, ושם קוראו סכות על שם הסכות שהיו שם, ודומה לו ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות (בראשית ל"ג י"ז), חנה על פני השדה, והכתוב קראו סכות על שם הסכות שעשה שם יעקב, וראיה על כן קרא שם המקום סכות, וזוהי לדעתי סברת ר' אליעזר שאמר סכות ממש היו, כלומר זה שנאמר להלן ויסעו מרעמסס סכתה, אינו שם עיר או כפר שהיה בא"מ, אלא סכות ממש היו שם, ולשון הברייתא מורה על פי' זה, שאם על סכות שעשו במדבר, היה ראוי לומר סכות ממש עשו להם, ושמחתי כי מצאתי זאת מפורש בברייתא דמכילתא פרשת בא, שנו שם ויסעו ב"י מרעמסס סכתה סכות ממש היו שנאמ' ויעקב נסע סכתה דברי ר' אליעזר, וחכמים אומרים אין סכות אלא מקום, שנאמר ויסעו מסכות

(מד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי

כד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ

ת"א וידבר פסחים ע"ג, א. ר"ה כ"ד, א'. מגלה ל"א, א'. נדרים ע"א. ב'. ב"ב ק"כ, ב'. מנחות ע"ג, ב':

תרגום אונקלוס

בְּאַפָּקוּתִי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (מד) וּמַלִּיל מֹשֶׁה יָת סְדַר מוֹעֲדַיָּא דַייָ וְאַלֵּיפִינוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כד (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דָּכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא

תרגום אשכנזי

אייער גאָטט! (מד) משה מאכטע היראויף דיא פֿעסטע דעם עוויגען, דען קינדערן ישראל'ס בע־קאננט.
כד (א) פֿערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פֿאָלגט: (ב) בעפֿיהל דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא דיר

רש"י

כבוד [סוכה י"א]:
כד (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרש' ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר

באור

ויחנו באיתם, מה איתם מקום אף סכות מקום. ר' עקיבא אומר אין סכות אלא ענני כבוד שנאמר כי על כל כבוד חופה. הרי שמחלוקתם שנוייה על ויסעו מרעמסס סכתה שלדעת ר' אליעזר היו סכות ממש, ועליו צוה בסכות תשבו, והטעם כי בסוכות הושבתי את ב"י בהוציאי אותם מא"מ, שהוא במסע הראשון שישבו בסכות, וא"כ דומה חג הסכות לחג המצות, כמו שבצאתם אפו את הבצק עגות מצות, כן בצאתם הושיבם השם בסכות, ובת"כ שנו בהוציאי אותם מא"מ, מלמד שאף הסכות זכר ליציאת מצרים, ומתבאר מדבריו, אלא שיש לשאול מאין היו סכות בליל זה לת"ר אלף בני אדם מלבד הנשים והטף, ואין הדעת סובלת שעשו להם סכות ללילה אחת, ולמחר נסעו משם לאיתם, ועוד מאין להם במקום ההוא כל כך עצים לכסות בהן סוכות הרבה כאלו, אולי נעשו במקום ההוא סכות לאיזו צורך, אפשר לחיילותיו של מלך שהסתופפו תחתיהן קודם לכן. או אולי אפשר שהמציאם השם בדרך פלא באותו הליל', שיכנו באוהלים תחתיהן, והוו מכל מיני עצים הנותנים ריח שדרכן להמצא בעת האסיף ולזכר גם זה צוה מצות סוכה בעת האסיף שנמצאים בעת ההיא כל מיני עצים ופסולת גרן ויקב, מסכים ללשון הושבתי את ב"י, שנופל על נס שעשה השם עמהם, ונקל בעיני ה' לעשות כן, וקיקיון של יונה יוכיח. ובגאולה האחרונה מפורש אתן במדבר ארז שטה וגו' (ישעיה מ"א י"ח), ואם לא נזכר גם זה בתורה עם יציאת מצרי', נזכר כאן מפורש כי בסכות הושבתי וגו' המלמדני פי' סכתה האמור להלן, וכן דרכה של תורה. שהרי זכרה בספור דברים שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה זה ארבעים שנה (דברים ח' ד'), ולא נזכר קודם לכן. ורשב"ם ז"ל כתב ג"כ פשוטו סוכה ממש. והאריך בטעם הדבר, ותוכן דבריו שבעת האסיף שהבתים מלאים כל טוב יעשו סוכות למען יזכרו כי בסכות הושבתי את ב"י במדבר מ' שנה בלא יישוב ובלא נחל'. ומתוך כך יודו למי שנתן להם נחלה ובתים מלאים כל טוב, ולא יאמרו כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את החיל הזה. ואיך נקבל זה וגם במדבר היה להם כל טוב כהנה וכהנה, כאמרו לא חסרת דבר (שם ב' ז'). ועוד היה לו לומר ישבו ב"י במדבר. [א"ה, אע"פכ דברי הרשב"ם נראין, ויש לשנות קצת בטעם הדבר, שהכוונה למען ידעו דורותיכם כאשר ישבו בבתים מפוארי' וטירות מלאות כל שכיות חמדה, שאין המותר הזה הכרחי לאושר האדם והצלחתו, ויזכרו שלא ישבו אלא בסכו' כאשר יצאו מארץ מצרים, ואע"פכ היה עיניהם במרום ההצלחה והאושר בהיותם דבקים בהם, וקרבת אלהים היא הטובה שאין למעלה ממנה, ומה רחקו בעיני דברי הרב המבאר במקום הזה, מי יוציא מלבו מעשה נסים כאלו, באין שורש ויסוד לא במקרא ולא במדרש חז"ל? ומי יאמין שלא יזכור הכתוב פלא גדול כזה כי אם ברמז דק וקלוש. וכמעט שלא יעמד אדם עליו מעת היותו עד היום הזה?]: אני ה' אלהיכם. שב על כל האמור למעלה. אני ה' אלהיכם אשר הפליא לעשות עמכם, המצוך על הדברים האלה: (מד) וידבר משה, לשון דבור

שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ (ג) מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת

קלארעס, געשטאָסענעס אהל ברינגען, צור לייכ־טונג, דאמיט שטענדיג ליכט אונטערהאלטען ווערדע. (ג) דרויסען פֿאָר דעם פֿאָרהאנגע דעס צייגניסעס, אים שטיפֿטסגעצעלטע,זאָלל עס אהרן

תרגום אונקלוס

בוֹצִינָיָא תְּדִירָא׃ (ג) מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא

רש״י

מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוו' את בני ישראל על כך: שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאי' מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות [דף כ״ו ובת״כ]: תמיד. מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום: (ג) פרכת העדות. שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על נר מערבי שהוא

באור

פרשכוהו (פרש״ה א' א'), שפירש להם דיני כל מועד ומועד, מלבד הכתובים הנזכרים בענין, כי פירש להם את אמרות ה', ובת״כ מלמד שהיה משה אומר להם הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג, וההלכות הן הן הדבורים:

כד (ב) צו את בני ישראל. שמן מנורה ולחם הפנים לפרשה שלמעלה שאמרו בה המועדי' שהן פעם אחת בשנה או בשבוע בזמן קבוע. ועולת תמיד וקטרת שהן יום יום, הן לשעה ידועה. לבד מנורה ולחם הפנים הן תמיד, לא יסודו רבע ואותן זכר כאן: ויקחו אליך. בו מצות הכרות. ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן, לפרש צורך המנור', וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך, מפירש״י ז״ל, ועל הדרך כלל יש פרשיות רבות בתורה שנאמרו ונשנו, כמו השבת שבא בעשרת הדברים, ובמלאכת המשכן, ובפרשת המועדים, וכל פעם שנשנה נתחדשו בה מלילות ללמוד מהן הלכות ודברים חדשים, גם כאן נתחדשו ונשתנו המלילות מאותן שנאמרו שם. וכמו שיתבאר: ויקחו אליך, הלשון יבקשוהו ויביאוהו אליך, וכן ויקחו אליך פרה אדומה, מפי' רמ״בן ז״ל: שמן זית זך, זך תאר לשמן, שאין בו תערובת שמרים, וכן זכו נזיריה משלג (איכה ד' ז'), שהשלג לבן ונקי אין בו עפרורי', וכן דעת רבותינו ז״ל וכמו שפי' רש״י ז״ל ג' שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך, והוא הכשר למנורה, ואותן שאחריו כשרין למנחו', ורא״בע ז״ל פי' בערש' ואתה תצוה שזך תאר לזית, שהן הגרגרים שאין בהן עפוש או שלא נאכלו קלת', ועל כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ובעיני לא יתכן לומר זך על פרי הזית אלא תאר טוב, וכתית ענין אחר יש בו, כי מה צורך לומר כתית כלל, שכבר קראו שמן, ואין שמן אלא זית כתוש, אבל בא ללמדנו שיוציא השמן למנורה על ידי כתיתה, לא ע״י קודות ולא ע״י טחינה. כמו ששנינו (מנחות דף פ״ו ע״א) מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל, זה ראשון, טען בקורה זה שני, טוחן וטוען זה שלישי, הראשון כשר למנורה והשאר למנחות. וענין הכתוב שיהיה השמן זך, וחוזר ומפרש שיהיה כתית, לא טעון ולא טחון ואם הוא זך, גם לא יתערב בו דבר מנחון וגם זה בכלל זך: למאור, לומר אני שהשמן והפתילה, שעל ידיהן נדבק האור בנר להאיר, נקרא מאור, כי האור הוא העצם המאיר, והמאור אמצעיים להאיר, המקיימים את האור, ובמעשה בראשית נברא האור עם שמים וארץ ברגע ראשון, והוא היקר מכל, אבל לא האיר בארץ. עד שבא אל הכלים שברא השם להיות מאורות, שנאמר עליהן יהי מאורות ברקיע השמים (בראשית א' י״ד), ולמדנו שגם השמש מאור ולא אור, כלי מקבל האור, ועשוי להתקיים בו לעולם, להאיר על הארץ. והמאור הקטן כלי מקבל אור השמש, וע״י כן מאיר בארץ, ובפי' ס' בראשית הרחבנו בזה: להעלת, להדליק, ובד״ה (ב' ד' כ״ה), נאמר לבערם כמשפט, ומלת להעלות לפי שדרך שלהבת הנר לעלות למעלה. ורבותינו ז״ל אמרו בת״כ שתהא שלהבת עולה: נר תמיד, האור האחוז במאור נקרא נר, ועל שמו נקרא הכלי שהשמן והפתילה והאור בו נר, כמו ועשית את נרותיה (שמות כ״ה ל״ז): נר תמיד, בפרשת ואתה תצוה פי' רש״י ז״ל כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינו אלא מיום ליום, וכן במנחת הבתין אמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב, אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת. אבל דעת רמ״בם ז״ל היא שהנרות היו דולקין תמיד ביום ובלילה, ואמרו בהטיבו את הנרות (שם ל״ט ל״ז), ענינו שיתקן פתילה חדשה ושמן חדש למדת היום ויחזור וידליקם שיבערו עד הערב,

בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד יַעֲרֹךְ֩ אֹת֨וֹ אַהֲרֹ֜ן מֵעֶ֧רֶב עַד־בֹּ֛קֶר לִפְנֵ֥י יְהֹוָ֖ה תָּמִ֑יד חֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ (ד) עַ֚ל הַמְּנֹרָ֣ה הַטְּהֹרָ֔ה יַעֲרֹ֖ךְ אֶת־הַנֵּר֑וֹת לִפְנֵ֥י יְהֹוָ֖ה תָּמִֽיד׃ פ

תולדות אהרן מערב זבחים י"ג, א'. מנחות פ"ט, א' וג': על המנורה מנחות כ"ט, א':

תרגום אשכנזי

צורעכטע מאכע, דאָס עס פֿאָר דעם עוויגען אל־לע צייט פֿאָם אבענד ביז אן דען מאָרגען ברעננע; איין עוויגעס געזעטץ פֿיר אייערע נאכקאָממען. (ד) אויף דעם לייכטער פֿאָן ריינעם גאָלדע, זאָלל ער דיא לאמפען פֿאָר דעם עוויגען יעדערצייט. צו רעכטע

תרגום אונקלוס

יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן: (ד) עַל מְנַרְתָּא דַכְיָתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ

רש"י

עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים [שבת כ"ב ת"כ]: יערוך אותו אהרן מערב עד בקר. יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם [ת"כ]: (ד) המנורה הטהורה. שהיא זהב

באור

וחולקים עליו גדולי עולם ז"ל, אלא שגם לדעת רש"י ז"ל שלא היו דולקין רק בליל', כאמר נר תמיד על נר המערבי, שבזמן שהשכינה בישראל נעשה לו נס. שאע"פי שאינו נותן בה שמן אלא כמדת חברותיה היה דולק כל היום עד הערב, וכשלא נעשה לו עוד נס זה, ומאלו כבה מדשנו ונותן בו פתילה חדשה ושמן חדש ומדליקו, וממנו היו מדליקין הנרות בערב, וכן שנוי בת"כ, וכן מפורש במס' תמיד: תמיד, אף בשבת. תמיד אף בטומאה. ת"כ: (ג) מחוץ לפרכת העדת, מחוץ לפרכת המבדיל בין קדש הקדשים שבו לוחות העדות בארון ה'. יאיר את הנרות, לא בקדש הקדשי', כי לא לאור' הוא צריך: באהל מועד, בהיכל ולא בעזרה, כי אין אהל מועד בכל מקום אלא דביר והיכל, כמו שבארנו (פרשה א' ב'): יערך, לשון ערך וסדר, שיתן בנרות שמן כמדת הלילה, ופתילות מתוקנות הדולקין יפה. דומה לזה פירש"י ז"ל עריכה הראויה למדת כל הלילה, ושערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר, והן כדאי אף ללילי טבת ומדה זו הוקבעה להם: אתו, מוסב על נר תמיד, וכן לכל נר ונר, כמפורש בפסוק הסמוך: אהרן, וכן בפ' בהעלותך נאמר בהעלותך את הנרות וגו' ויעש כן אהרן וגו' (במדבר ח' ג'), אבל בפ' ואתה תצוה נאמר יערוך אותו אהרן ובניו (שמות כ"ז כ"א). שאין המצוה חובה על הכ"הג. אלא כל הכהנים כשרים להדלקת המנורה, שבמקומות שהכונה על הכ"הג לבדו, יאמר הכהן המשיח, כמו בפר העלם דבר ובמנחת חביתין ובעבודת י"הכ וכיוצא, אבל כשאומר אהרן ובניו גם הכהנים ההדיוטים בכלל לא הוא והמשוחים תחתיו וכן כשאומר אהרן לבד אינו אלא לכבודו לפי שהוא אבי המשפחה, והראשון שעובד בבית ה', וכן ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן (במדבר י"ח כ"ח), אבל בפ' בהעלותך פי' רמ"בן ז"ל שאהרן היה המדליק אותן כל ימיו. אע"פי שהמצוה כשרה בבניו. היה הוא מזדרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון, והאריך שם בדבריו: מערב ועד בקר. אינו מוסב על יערוך אותו. שאין העריכה כי אם זמן קצר, אבל מוסב על לפני ה' תמיד, שיערוך אותו הכהן. להיות הנר לפני ה' תמיד מערב עד בקר. שאם לא יעריכנו כנכון, ויכבה הנר קודם הבקר עבר על המצוה: חקת עולם לדרתיכם, כל זמן שיש משכן או מקדש חוק זה נוהג: (ד) על המנרה הטהורה, היא מנורת זהב טהור הנאמ' בציווי מעש' המנור', עליה יערוך את הנרות. ויאמר רמ"בן ז"ל לפי שלהלן לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגו' והיה במשמע על מנורה או בלא מנורה, אם תשבר או תאבד כאשר היה בשובם מן הגולה, אמר עתה על המנור' הטהור' שלא ידליקו אלא על המנור' הטהור', ויפה דבר, שכל זמן שמנורת משה קיימת חייב להדליק עליה, ואחשוב עוד שעל כן סתם הכתוב להלן ולא פירש שיערוך הנרות על המנורה. וגם כאן סתם תחלה ואמר מחוץ לפרכת העדות בא"מ יערוך אותו, ובסוף אמר על המנורה הטהורה, גם לא פי' בשתי המקומות שיהיו שבעה נרות, אלא נר תמיד, ללמדנו שמותר להוסיף בהיכל עוד מנורות כמשפט מנורה שעשה משה, ולהעלות עליהם נרות, אלא

(ה) וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת: (ו) וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי יְהוָה: (ז) וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָה:

ת"א ולקחת מנחות ע"ו, ב' ונ"ח א': שני סח ל"ד, א': ושמת מנחות ל"ד, א' ונ"ח א': השלחן חגיגה כ"ה ב'. מנחות כ"ט, א' ונ"ז ב': ונתת סוטה ל"ז, א' מנחות ס"ב, א' ונ"ו א' ונ"ז א':

מאכען. (ה) אויך נימםסט דוא פיינעם מעהל, בעקסט דאפאן צוועלף קוּכען; יעדער קוכען זאלל צווייא צעהנטען האבען. (ו) דיזע לעגסט דוא אין צווייא שיכטען, זעכס אויף איינע שיכט, אויף דען טיש פאן ריינעם גאלדע, פאר דעם עוויגען. (ז) אויף יעדע שיכט לעגסט דוא לויטערן ווייהרויך, דיזער ווייהרויך דיענע דעם בראדע צום פערדופטען: איין פייעראפפער, דעם עוויגען צו עהרען.

תרגום אונקלוס

תְּדִירָא: (ה) וְתִסַּב סוּלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עַסְרֵי גְּרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין תְּהֵי גְּרִיצְתָּא חֲדָא: (ו) וּתְשַׁוֵּי יַתְהוֹן תַּרְתֵּין סִידְרִין שִׁית בְּסִידְרָא עַל פְּתוֹרָא דַּכְיָא קֳדָם יְיָ: (ז) וְתִתֵּן עַל סִידְרָא לְבוּנְתָּא

רש"י

טהור. ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר: (ו) שש המערכת. שש חלות המערכת האחת: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן [מנחות צ"ז ת"כ]: (ז) ונתת על המערכ'. על כל אחת משתי

באור

שעל כל פנים חייב גם להעלות נרות על מנורה טהורה שעשה משה, ומזה למד המלך שלמה שהוסיף עשר מנורות בהיכל, שכן נאמר ואת המנורות חמש מימין וחמש משמאל לפני הדביר זהב סגור (מ"א ז' מ"ט), ואמרו רבותינו ז"ל חמש מימין המנורה של משה וחמש משמאלה, ונאמר בד"ה ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטם, ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל, וכמשפטם הוא המשפט המפורש במנורת משה, ולפי שעיקר מצוה היא להעלות נר במנורה הטהורה אמר אביה לירבעם ומנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב (ד"ה ב' י"ג י"א), ובשאין עוד המנורה שעשה משה מותר לעשות מנורה אחרת כמו עולי הגולה בימי עזרא, ואפי' יפוי המנורה וכפתוריה ופרחיה אינן מעכבין, כמו שלמדו רבותינו ז"ל מאמרו מקשה היא (במדבר ח' ד'), לומר שאין מעכב אלא מקשה, אפי' זהב אינו מעכב, וכמ"ש רמ"בן ז"ל בפ' בהעלותך: לפני ה' תמיד. שתהיה המנורה על מקומה בהיכל ה', כי אם היא בחוץ אין מקום למצוה זו: (ה) ולקחת סלת. בלווי, וכן ואפית אותו, ובאה זו המלה מלרע והיא זרה, מפי' רא"בע ז"ל: אתה, הסלת, כי סלת נקבה: החלה האחת, כל אחת מי"ב חלות הללו, ובאה מלת יהיה בסימן הזכר, כמו ויהי כל הארץ (בראשית י"א א'), ואפשר שכפי משפט הלשון יורה שאין הכוונה שחלה אחת מן הי"ב חלות תהיה שני העשרונים ושאר החלות אינן צריכין להיות כן, אלא יהיה כל אחת: (ו) ושמת אותם, שב על סוף הכתוב, שישימם על השלחן: שתים מערכות, בשתי סדרים: שש המערכת, במערכה אחת תסדר שש חלות, וכן בשניה, ואופן סדר כל מערכה מפורש במשנה: השלחן הטהר, שנאמר עליו ועשית שלחן וגו' וצפית אותו זהב טהור (שמות כ"ה כ"ד), וגם זה אינו מעכב, שעולי גולה עשו שלחן אחר, אלא כל זמן שאותו של משה קיים, מצוה לסדר עליו לחם הפנים, ולמדנו שמותר להוסיף על השלחן הזה כמו שעשה שלמה שנאמר ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל (מ"א ז' מ"ט), כלומר לאותו של משה, וכמו שפרשנו במנורה: (ז) ונתת על המערכת, כבר אמר שש המערכת, ועליה אמר שעל כל מערכת ישים לבונה זכה, וכן פי' רש"י ז"ל על כל אחת משתי המערכות, היו שני בזיכי לבונה מלא קמץ לכל אחד, ובת"כ למדוהו מן המקרא;

(ח) בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ (ט) וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה חָק־

תולדות אהרן ביום יומא ל"ד י א': מאת מכות כ"ח, ב': והיתה יומא ו"ג, ב'. ב"ב קס"ב א'. סנהדרין כ"א, א'. ע"ז י', ב': חק מנחות ע"ו, א':

תרגום אשכנזי

(ח) אללעצייט, יעדעס מאהל אם שבת, זאָלל ער עס צו רעכטע לעגען פֿאָר דעם עוויגען; דיא קינדער ישראל'ס מיססען עס הערגעבען, דיזעס איזט איין עוויגער בונד. (ט) עס געהאָרט אבער אהרן אונד זיינען זאָהנען, דיא פֿערצעהרען עס אם הייליגען אָרטע; דען עס איזט איין הייליגטהום דער ערסטען קלאססע, דאז איהם אלם

תרגום אונקלוס

דְכִיתָא וּתְהֵי לְלַחֵם לְאַדְכָּרָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (ח) בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא יְסַדְרִינֵיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלָם׃ (ט) וּתְהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי

רש"י

המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד: והיתה הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרה כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכר' למנח': והיתה. המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה

באור

על, לא על הלחם, אלא על בסמיך שהוא שמוש תיבת על במקומות רבות, וכן אמרו בגמרא: זכה, ברורה מכל פסולת: והיתה, הלבונה העולה על המזבח: ללחם לאזכרה, לזכרון טוב לפני ה', כי הלבונה אשה לה', ומזכיר ללחם שיהיה לרצון, כי אין מן הלחם לגבוה כלום, ולפי שהלבונה עולה על האישים בעבור הלחם, הלחם הנתן לכהנים היא חלק מאשי ה', כמו שירי המנחה אחר שהוקטר הקומץ, והרי השירים קדש קדשים, כן הלחם הזה קדש קדשים, כמו שיפרש בסמוך (פסוק ט'): (ח) ביום השבת וגו', בשבת מסלק את הישנה ומקטיר הלבונה, ועורך את החדשה: מאת בני ישראל ברית עולם, לא מצאתי לשון זה בשום קרבן לבד בלחם הפנים, ולא ראיתי מי שפי' פשוטו של מקרא זה ואנקלוס ז"ל תרגם מן קדם בני ישראל לקים עלם, ואומר אני לפי שברך השם את יום השבת וקדשו במעשה בראשית, שבו שבת ממלאכתו, והחל למלוך על ילודיו, וחפץ להשכין שכינתו בתחתונים, שהוא בכלל ברית עולם של מעשה בראשית, וכמו שרמזנו (פרשה ב' י"ג), וכשסרו בני אדם מאחרי ה', ונבחר אברה' וזרעו, נתקיים בהם הברית הזה, שהוא ברית עולם, ולכן כשכרת הברית עם אברהם וזרעו, אמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם (בראשית י"ז י"ג), שתהיו אתם עם ה' הנוחלים הטובות הכלולים ביום השבת של מ"ב, ועל כן בהם לבד נוה על השבת, וכן אמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם (שמות ל"א ט"ז), לכן בלחם הפנים שמצותן ביום השבת, ואין דוגמתן בשאר קרבנות צבור, עולות באין בחול כמו בשבת, ועומר ושתי הלחם שהן מנחות צבור באין בחול כמו בשבת, לבד מנחת לחם הפנים שמצותה בשבת, והיא שתים עשרה חלו' כמספר שנים עשר שבטי ישראל, אמר מאת ב"י ברית עולם, להורות כי בני ישראל מקריבין מנחה זאת לכבוד קדושת היום שנחלו שהוא ברית עולם, ועיקר הבדילה, שאם אין קדושה וברכה ושכינה בתחתונים אין כלום. ובת"כ שני מאת ב"י, מגלן ב"י, ברית עולם, ממי שהברית שלו, ונקל פרושו מדברנו. והבן. [א"ה, ולי נראה שהיא מוסב על מה שלמטה, והשעור שבני ישראל יתנו את הסלת, והיתה לאהרן ולבניו, ברית עולם מאת בני ישראל להקריב האשה לה', וחק עולם מאשי ה' לאהרן ולבניו, וכן מתורגם בל"א]: (ט) והיתה, המנחה הזאת, שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא מפי' רש"י ז"ל, ויפה פי', כי לפי שאמר ושמת אותם שתים מערכות, שומע אני שהן שתי מנחות, על כן חזר לומר והיתה שכלה מנחה אחת וזה לדעתי פי' ונתת על השלחן לחם הפנים (שם כ"ה ל'), דמהו לפנים שהוא אחד ואיברין

עוֹלָם׃ (י) ס וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ

איין בעשטענדיגעס רעכט, פֿאָן דען אָפּפֿערן דעס עווי־גען צופֿעללט. (י) איינסט גינג דער זאָהן איינער ישראלית, אבער איינעס מצרישען מאננעס, אונ־טער די קינדער ישרא׳ס אויס, אונד גערירטה אים לאגער אין שטרייט, דיזער זאָהן איינער ישראלית

תרגום אונקלוס

קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ קְיָם עָלָם׃ (י) וּנְפַק בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְהוּא בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנְצִיאוּ בְּמַשְׁרִיתָא בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל׃

רש״י

בכלל מנחה היא׃ (ט) ואכלוהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר׃ (י) ויצא בן אשה ישראלית. מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה. ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב [במדבר ב׳] נכנס בבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף [ת״כ]׃ בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה׃ בתוך בני

באור

כפולים, שתי עינים שתי נחירים שני לסתות, שתי אזנים, וכן שתי מערכות למנחה אחת, ודמ״בן ז״ל פי׳ והיתה על כל אחת מן המערכות, ואינו נראה לי׃ ואכלהו, מוסב על הלחם שהוא לשון זכר, ומפי׳ רש״י ז״ל ואע״פי שהם י״ב לחמים, כללם ג״כ להורות שהן נחשבים לאחד׃ במקום קדוש, פרשנוהו (פרשה ו׳ ט׳)׃ קדש וגו׳, כלומר שצריך לנהוג בו כמו בשירי מנחות שיש מהן קומץ למזבח, שהוא חלקו מאשי ה׳, וכמו שפרשנו (פסוק ז׳)׃ לו, לכל אחד הנוטל חלקו ממנו, או לפי שאמר לאהרן ולבניו, הודיע שאינו לכהן אלא לו לבית אב של משמר, ורבותינו ז״ל אמרו לאהרן שלא במחלוק׳ ולבניו במחלוקת׃ חק עולם, לבית עולמי׳׃ (י) ויצא בן אשה ישראלית, טעם שנכתב ספור זה כאן לא פירשו המפרשי׳ ז״ל על דרך הפשט ולדעתי לפי שספר ויקרא כלו מראשו ועד כאן קדושות, קדושית הקרבנות, והנזיר׳ מן הטומא׳ והעריו׳, ומועדי ה׳ הקדושים, וכל פרשת קדושים, וכמו שבארנו שם. ומכאן ואילך לא דבר עוד על קדושת הגוף והמצות, כי אם בקדושת הארץ שמטה ויובל, לכן נכתב באחרונה הספור הזה, לפי שבפרשת קדושים החל איש אמו ואביו תיראו (פרשה י״ט ג׳), ובארנו שם טעמו, וכן נשדבר על העונשים, החל איש איש אשר יקלל אב׳ אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו (שם כ׳ ט׳), ועל ברכת השם לא הזהיר ולא הענים, ואם הוא חמור מאד ממקלל הוריו, לפי שאין מדרך כבוד שלמעלה להזהיר על ברכת השם הנכבד והנורא המיוחד, וחלילה לבני ישראל היודעים את ה׳ שיברכוהו, והדבר בעצמו נמנע, שהיודע אותו שהוא לבדו ומאתו הכל ואין מי יעמוד לפניו קללתו לשגעון תחשב, ומי שיברך את השם, מעיד על עצמו שאינו מאמין בו, ולא יזהיר השם בתורתו לכופרים בעיקר, על כן לא באה אזהרה על המקלל את השם המיוחד, אלא אלהים לא תקלל (שמות כ״ב כ״ז), שכולל דיינים וכיוצא וכמו שאפרש, אבל ספר הכתוב שקרה הדבר הרע הזה במחנה ישראל. שברך איש את השם המיוחד, לא שהיה איש מזרע ישראל חלילה. אלא בן איש מצרי שהיה מלומד בתועבות מצרים, ואת ה׳ לא ידע, ומשאלת משה ותשובת השם לנו למדין על דרך הספור דין פושע כזה׃ ויצא, לא פרשה תורה מהיכן יצא ורש״י ז״ל העתיק מדרש רבותינו ז״ל מהיכן יצא, ר׳ לוי אומר מעולמו יצא, ר׳ ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא ולגלג מתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב, בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן. אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני, אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב, נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף. וסברת ר׳ לוי כולל מה שאמרנו שבעושה כן כופר בעיקר ויצא מעולמו כי אין לו נחלה וחלק בחיי עולם, וסברת ר׳ ברכיה הוא טעם למה נסמך ספור זה לכאן, וגם זה מתישב מדברנו, וסברת מתניתא הוא טעם למה אמר בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, וגם זה מתישב מדברנו,

הַיִּשְׂרְאֵלִי׃ (יא) וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית

ת"א ויקב וכו' סנהדרין נ"ו, א':

תרגום אשכנזי

מיט איינעם ישראל. (יא) דער זאָהן דער ישראלית שפראך דען נאַמען אוים אונד לעסטערטע. מאן בראכטע איהן פאָר משה, זיינע מוטטער היס שלמית, דיא טאָכ־

תרגום אונקלוס

(יא) וּפָרֵישׁ בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָא וְאַרְגֵּיז וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי לְשִׁבְטָא דְדָן׃

רש"י

ישראל. מלמ' שנתגייר: וינצו במחנה. על עסקי המחנה: ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: (יא) ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפור' ששמע מסיני [סנהדרין פ"ז]: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל. בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא

באור

אבל רא"בע ז"ל פי' כפשוטו שיצא מאהלו, כמו יצאו נצבים פתח אהליהם (במדבר ט"ז כ"ז) וכן פי' רמ"בן ז"ל שהוא כמו ויצא בתוך העיר (אסתר ד' א'), שיצא מביתו אל תוך העיר, וכן זה יצא מאהלו וממקומו ובא בתוך העם. אבל אין זה מוכרח כמ"ש לשון יציאה למעלה (פרש' ט"ז י"ח), מכל זה נראה לי שהכל לשון ולא לכוונה לפינה בלב, להגיד כי הרשע הזה יצא לעורר מדנים להכעיס את ישראל: וינצו במחנה. לפי שאמר ויצא בן אשה ישראלית לא כתוב שיצא חוץ למחנה, אלא שיצא מקלט המחנה ובא אל המחנה, ושם היתה מצה ומריבה בינו ובין איש ישראלי לא זכרו הכתוב מי היה, גם לא טעם המצה, אולי בן המצרי דבר דברים אשר לא כן על ישראל, ושבח מנהגי אבותיו וגדולתם, ואיש הישראלי התפאר והתהלל בה' שהוא אלהי ישראל אשר גאלם ממצרים, והשפיל גאון פרעה ועבדיו בעבור עמו. והתקצף בן המצרי וקלל, ובכל במחנה כי שם ענן ה', כאמרו אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עומד עליהם (במדבר י"ד י"ד), ושם בעט הרשע הזה: בתוך בני ישראל, לא שהיה במצרים עם אביו, ועכשיו בא. אלא שהיה בתוך בני ישראל, וראה את כל מעשה ה' הגדול, ואע"פכ התפקר לעשות מה שעשה: בן הישראלית ואיש הישראלי, להודיע כי גוי הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי, ואע"פי שפסקו בגמרא גוי הבא על בת ישראל הולד כשר, הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגום לכהונה, וכל שכן שאינו ישראלי בשם ליחוס ולדגלים ולנחלת הארץ, מפי' רמ"בן ז"ל. ועוד האריך בזה, אבל אינו הכרחי לפשט הכתוב: (יא) ויקב, יש אומרים שפרושו ויפרש כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעיה ס"ב ב'), האנשים אשר נקבו בשמות (במדבר א' י"ז), ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב (שם כ"ג ח'), והראשון קרוב לפי דעתי, מפי' רא"בע ז"ל, גם דעתי נוטה לפי' הראשון, שלפי' השני הענין כפול, גם אנקלוס ז"ל תרגם ופריש, אבל יב"ע תרגם ופריש וחרף, הרכיב שני הפרושים, אולי יסבור שענין המלה תמיד פרישת שם, פעם לגדלה ופעם לקללה, כפי הענין שנכתב אצלו, וכאן הוא לגנאי שהרי נאמר אחריו ויקלל, ומלת ויקלל תרגם אנקלוס ויב"ע ארגיז, אבל חרף אינו קללה אלא דברי חרוף, וא"כ ויקב אינו קללה אלא פרוש לגנאי ולחרוף: השם. מלת שם על כל דבר כשיש בה נגלה ממנו הנודע לבריות, שעי"כ יקראו לדבר ההוא בשם, כמו בהגלות חכמת האדם בינתו או גבורתו, יקראוהו בשם חכם מבין או גבור, על דרך זה הן שמותיו של הקב"ה, שבהגלות משפטיו ודיניו יקרא אלהים, ובהגלו' טובו יקרא טוב, ובהגלות רחמיו רחום. וכן בכל דבר, וכל שם יורה על ענין פרטי. לבד שם אחד, שכולל בהוראתו כל הפרטים עד בלי חקר, והוא שם בן ד' אותיות, כי הוא מורה על חיוב המציאות שהוא הכל ושאין עוד מלבדו. ונודע מזה שהוא הכל והכל בו, ולכן עליו יאמר שם סתם, וזהו ויקב בן האשה הישראלית את השם, שפרש שם בן ד' אותיות. וכן נאמר ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך (דברים כ"ח נ"ח). והבן: ושם אמו, במקושש אמר ויקריבו אותו וגו' אל משה ואל אהרן ואל כל העדה, וכאן אמר ויביאו אותו אל משה,

בַּת־דִּבְרִ֖י לְמַטֵּה־דָֽן׃ (יב) וַיַּנִּיחֻ֖הוּ בַּמִּשְׁמָ֑ר לִפְרֹ֥שׁ לָהֶ֖ם עַל־פִּ֥י יְהוָֽה׃ פ (יג) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (יד) הוֹצֵ֣א אֶת־הַֽמְקַלֵּ֗ל אֶל־מִחוּץ֙ לַֽמַּחֲנֶ֔ה וְסָמְכ֧וּ כָֽל־הַשֹּׁמְעִ֛ים אֶת־יְדֵיהֶ֖ם עַל־רֹאשׁ֑וֹ וְרָגְמ֥וּ אֹת֖וֹ כָּל־הָעֵדָֽה׃ (טו) וְאֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל תְּדַבֵּ֣ר

ת"א הוצא בס מ"ב, ב' וכ"ו א': ורגמו סוטה כ"ג, ב'. סנהדרין מ"ה, א':

טער דברית, אויס דעם שטאממע דן. (יב) מאן טהאט איהן אינ'ס געפענגניס, ביז איהנען בעשייד געבראכט ווערדע, אים נאמען דעם עוויגען. (יג) הירויף שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאלגט: (יד) לאס דען לעסטערער אויס דעם לאגער הינאויס פיהרען, אללע, דיא עס געהערט האבען, זאללען איהרע הענדע אויף זיינען קאפף לעגען, אונד דיא גאנצע געמיינע איהן שטייניגען. (טו) דען קינדערן ישרא'ל מאכע פאלגענדעס בעקאננט: ווער זיינע גאטט=

תרגום אונקלוס

(יב) וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְּרָא עַד דְּיִתְפְּרַשׁ לְהוֹן עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ: (יג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: (יד) אַפֵּיק יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל דִּשְׁמָעוּ יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל כְּנִישְׁתָּא: (טו) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר

רש"י

בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן [שמות ל"א] שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו [במדבר ט"ו] אבל במקלל הוא אומר לפרש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו [סנהדרין ע"ח]: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו [ת"כ]: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה: ונוקב שם. אינו חייב עד

באור

שהיה אפשר לחשוב שהיתה אמו ממשפחת משה, על כן לכבוד משה ולהבדילו מב"ד, לא הביאוהו לפני העדה כלה על כן הפסיק ואמר ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן, שאפילו משבטו לא היתה, אבל הביאוהו למשה לבד, לכבוד השם שלא לפרסם הנבלה הזאת לכל העדה: (יב) ויניחהו במשמר, במצות משה, לא דן מדעתו אם מקלל אביו ואמו נדון בסקילה כל שכן זה, שאין עונשין מן הדין, ואולי ענשו חמור בסייף ומיתה, או שיד ה' תהיה בו. כמו בעדת קרח: לפרש, כמו מפורש ושום שכל (נחמיה ח' ח'), והוא קרוב ללשון פרישה בשין שמאלית. כמו דבר פרוש שאין קלתו מכסה: על פי ה', בגזרת השם. לפי שלא נאמר למשה עד הנה דין המקלל המתינו על משה שיפרוש להם דינו על פי ה': (יד) הוצא, מבנין הכבד הנוסף, כמו הושב את אביך (בראשית מ"ז ו'), שיצוה לשלוחי ב"ד שיוציאוהו: מחוץ למחנה, ישראל: וסמכו כל השמעים וגו', פי' רש"י ז"ל השומעים, אלו העדים כל להביא את הדיינים, את ידיהם, אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמתה לך, ולפי' זה ראוי להעשות כן בכל יוצא ליהרג, ואפשר שחלוק מקלל משאר עוברי עברה שהשמיע לאזני העדים השומעים עון פלילי כזה, ואוי לאזנים שכך שומעות, ועוד שהעדים צריכין להגיד בפיהם מה ששמעו, וכמו ששנינו במשנה (סנהדרין דף נ"ו ע"א), וכן הדיינין שומעים מפי העדים הנאלות האלה, והרי היו חייבים לקרוע על עדותן, כמו שאמרו שם. לכן סומכים ידיהם על ראשו, כאומר אתה גרמת לנו כל זאת, נקיים אנחנו, ואשמתינו תחול על ראשך, כענין סמיכת ידי הכ"הג על ראש השעיר המשתלח, שנותן עליו את עון בית ישראל: כל העדה, במעמד כל העדה, מכאן ששלוחו של אדם כמותו, מפי' רש"י ז"ל וכן הוא בת"כ, ולפי פשוטו ירמוז שכל העדה לרגום הנבל הזה עושה מצוה, לכבוד ה' אלהיו: (טו) כי יקלל אלהיו. אמרו רבותינו

לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ׃ (ט) וְנֹקֵב שֵׁם־יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ־שֵׁם יוּמָת׃ (יז) וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל־נֶפֶשׁ אָדָם

תולדות אהרן כי יקלל חגיגה י"ח, ב'. קדושין ל', ב'. סנהדרין נ"ז, א'. שבועות ל"ו, א': ונשא פסחים ל"ב, ב': ונקב סנהדרין נ"ו, ב'. שבועות ל"ו, א': כגר סנהדרין נ"ז, א': בנקבו שם ס"ו, א', שבועות ל"ו, א': ואיש ב"ק פ"ג, ב', סנהדרין ע"ח, ב'. נדה מ"ד, ב': כי ב"ק י', ב' ופ"ג ב':

תרגום אשכנזי

הייט לעסטערט, זאָלל פֿיר זיין פֿערברעכען ביסען. (טז) ווער אבער דען נאַמען דעס עוויגען מיט לעסטערונג אויסשפריכט, דער זאָלל געטאָדטעט ווערדען, דיא גאנצע געמיינע זאָלל איהן שטייניגען, איין פֿרעמדער זאָ וואָהל, אלס איינהיימישער, ווער דען נאמען צור לעסטערונג אויסשפריכט, זאָלל דעס טאָדעס זיין. (יז) ווער אירגענד איינען מענשען ערשלעגט, זאָלל

תרגום אונקלוס

גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְרַגֵּיז קֳדָם אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ: (טז) וְדִיפָרֵשׁ שְׁמָא דַייָ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל מִרְגַּם יִרְגְּמוּן בֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטֵיל: (יז) וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל

רש"י

שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: (טז) ונוקב. לשון קללה כמו מה אקוב [במדבר כ"ג]: (יז) ואיש כי יכה.

באור

ז"ל כי יקלל בכנוי ונשא חטאו הרי היא בכרת נאמר כאן ונשא חטאו ונאמר להלן חטאו ישא האיש ההוא מה להלן כרת אף כאן כרת, אבל נוקב שם ה' שהוא שם המיוחד חייב מיתה, ויאמר רא"בע ז"ל הנכון שמלת אלהים שם התאר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינין, ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל. אך אם יפרש השם הנכבד, שאיננו שם התאר ולא יתערב עם שם, כי הוא לבדו, והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי, ולמען כבוד השם לא נזכר, ויפה פי', וזה טעם שעל הכנוי בכרת, כי השם לבדו יודע פשעו, והוא יכריתהו מארץ חיים. אבל מפרש השם המיוחד יומת, ומלת יקלל שבכתוב זה נמשך לכתוב השני, כי כבוד השם הנכבד והנורא המפורש בכתוב השני נאמר סתם ונוקב, כלומר אם בקללתו פירש השם יומת, אבל למעלה שאמר ויקלל אחר מלת השם תחת שם בן ד' אותיות, ובגמרא (סנהדרין שם נ"ו ע"א), שאלו שמא ונוקב שם ה' יומת, שפירש השם באותיותיו אע"פ שלא קלל יתחייב, ולאזהרתו את ה' אלהיך תירא, כלומר שתירא רוממותו וכבודו, והוא נגד כבודו לפרש שמו, והשיבו שאזהרת עשה אינה אזהרה, ולא מצינו שהזהיר עליו בל"ת, ורש"י ז"ל פי' ונוקב לשון קללה כמו מה אקוב ואין כוונתו. שאין נוקב אלא לשון קללה, שהרי למעלה על ויקב פי' כתרגומו ופריש, אבל נוקב זה פירושו לשון קללה, לפי שעל פרישות השם אינו חייב, כמו שהוכיח בגמרא, ושאלת התלמוד, הוא על דרך משא ומתן של הלכה, כי לפי הפשט נשמע ממלת יקלל שבראש הכתוב וכמו שאמרנו: (טז) רגום ירגמו בו כל העדה, כאן אמרו בת"כ יהיו כל העדה כבעלי דבבה לו, וזה כמו שפרשנו (פסוק י"ד): כגר כאזרח, אפילו גר תושב וגוי מתגורר בארצנו. כשיקלל ויפרש השם יומת: בנקבו שם יומת, יראה בעיני לפי שחזר לומר בנקבו שם יומת, ובו הוא מדבר. גם לא אמר השם כמו למעלה, שבא גם על מקרא שלפניו שאמר כי יקלל אלהיו בכנוי ונשא חטאו, ואמר עתה בנקבו שם יומת הכולל כל השמות, אם פירש שם המיוחד יומת בידי אדם, ואם פירש כנוי יומת בידי שמים בכרת, כי מלת יומת גם על מיתה בידי שמים, כמו והזר הקרב יומת (במדבר א' נ"א), שהוא בידי שמים, ויש לדעתי הבדל בין מות יומת ליומת וכמ"ש (פסוק כ"א): (יז) ואיש כי יכה, פי' רא"בע ז"ל יתכן שהכו אלה הנצים זה את זה, על כן נכתבה זאת הפרשה, וזה רחוק, ולדעתי לפי שהשוה כאן כבוד המקום לכבוד ב"ו, שעל מברך השם חייב סקילה, ועל מקלל אביו ואמו חייב סקילה, בעבור כבוד הגלם שהן שותפין ביצירתו, וכמ"ש (פרשה י"ט ב'), סמך לו דין מכה אדם יהיה מי שיהיה חייב מיתה, ומכה שאר בע"ח אפי' של חברו אינו חייב אלא

מות יומת: (יח) ומכה נפש־בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: (יט) ואיש כי־יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: (כ) שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: מפטיר (כא) ומכה בהמה ישלמנה ומכה

תולדות אהרן נפש יתן כתובות ל"ה, א'. ב"ק כ"ג, א'. ופ"ג א' ופ"ג ב': כאשר כתובות ל"ב, ב' · ב"ק פ"ד, א': עין כתובות ל"ח, א', ב"ק שם: בעמיתו ב"ק שם, עקדה שער ע"ו: כן וכו' כתובות ל"ב, ב', ב"ק פ"ג, ב': ומכה בהמה כ"א, א'. כתובות ל"ה, א', נזיר מ"ח, א'. ב"ק י', ב', ופ"ג ב': ומכה יכו' כתובות ל"ה, א. קדוש פ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטיל: (יח) ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: (יט) וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעבד ליה: (כ) תברא חלף תברא עינא חלף עינא שנא חלף שנא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב ביה: (כא) ודיקטול בעירא ישלמינה ודיקטול אנשא יתקטיל:

תרגום אשכנזי קצר

געטאָדטעט ווערדען. (יח) ווער איין פיה ער־שלעגט, זאָלל עס בע־צאהלען. לייב פיר לייב. (יט) ווער זיינען נעבענ־מענשען פערלעטצט; דעם געביהרט, וויא ער עס גע־טהאן האט. (כ) ברוך פיר ברוך, אויגע, פיר אויגע, צאהן פיר צאהן. וויא ער איינען פערלעטצט האט, זאָ זאָללטע איהם ווידער געשעהען, (דאהער ער צור שאדלאָזהאלטונג פערבונדען איזט). (כא) ווער איין פיה ער־שלעגט, מוס עס בעצאה־לען. אונד ווער איינען מענשען ערשלעגט, ווירד

רש"י

לפי שנאמר ומכה איש וגו' [שמו' כ"א] אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינ' דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה.

באור

תשלומין, ליסד בלבנו כבוד נפש האדם וגדולתו ומעלתו שבארנו שם, גם (שם פסוק י"ח): כל נפש אדם, לפי שנאמר מכה איש אמר עתה כל נפש אדם בין אשה בין קטן, אפילו בנו או עבדו ואמתו, הרי הוא חייב מיתה מטעם המפורש בפרש' נח כי בצלם אלהים עשה את האדם: (יח) ומכה נפש וגו', אבל מכה נפש בהמה אפי' של חברו, ישלמנה, ובמה נפש תחת נפש, שיתן לו בהמה אחרת: (יט) ואיש כי יתן מום בעמיתו, גם כי לא היה מן הדין שיפדה נפשו בממון, וכאשר עשה כן יעשה לו, אלא שלא ניתן במשפט ב"ד, שכך קבלו אבותינו, שדברי הכתוב שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן, כאשר יתן בו מום באדם כן ינתן בו אינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון. שמין אותו כעבד, וראיה מפסוק ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במדבר ל"ה ל"א), ואפי' שוגג הזהיר לקחת כופר הגלות לעיר מקלט, אבל על נתינת מום יש כופר ממון. ועוד שהכתוב אומר והכה איש את רעהו באבן או באגרוף ולא ימות ונפל למשכב שישלם לער רפוי ושבת ובושת, הרי שהוא דבר שבממון. ואין לך לומר שאין זה אלא מכו' שמתרפאות. אבל נתן בו מום שאינו חוזר כמו שן ועין. כן יעשה בו ממש, הרי מצינו פצע תחת פצע וחבורה תחת חבורה (שמות כ"א כ"ה), והן דברים החוזרים ומתרפאים. ועוד שאי אפשר לכוון לתת בו מום כאשר נתן בעמיתו, כמו שאמר הרא"בע ז"ל בשם הגאון מי שיוסר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל, אבל הכל תשלומי ממון, וכל זה בדין ב"ד. אבל בדין שמים כאשר עשה כן יעשה לו, שאין עונו נמחל לו בתשלומים, ואם לא שב בתשובה שלמה ולא התרצה לו חברו, נכתם עונו לפני ה', והוא יפרע ממנו, כי חייב שיעש' לו כאשר עשה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכותיו (חובל ומזיק פ"א ה' ט'): (כ) כן ינתן בו, אמר הרא"בע ז"ל יש

אָדָ֖ם יוּמָֽת׃ (כב) מִשְׁפַּ֤ט אֶחָד֙ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֔ם כַּגֵּ֥ר כָּאֶזְרָ֖ח יִהְיֶ֑ה כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ (כג) וַיְדַבֵּ֣ר מֹשֶׁה֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ וַיּוֹצִ֣יאוּ אֶת־הַֽמְקַלֵּ֗ל אֶל־מִחוּץ֙ לַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיִּרְגְּמ֥וּ אֹת֖וֹ אָ֑בֶן וּבְנֵֽי־

ת"א משפט יבמות כ"ב, ב'. כתובות ל"ג, א'. ב"ק פ"ג, ב'. סנהדרין ב', א' וכ"ח א'. ול"ג א': ויוציאו סנהדרין מ"ג, ב': וירגמו שם מ"ב, א': ובני וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

געטאָדטעט. (כב) גליי־כעס רעכט זאָללט איהר אללע האבען, דער פֿרעמדע וויא דער איינהיימישע, דען איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט! (כג) משה מאכטע דיזעס דען קינדערן ישראל'ם בעקאננט; וואָרויף מאן דען לעסטערער אויס דעם לאגער הינאויספֿיהרטע, אונד מיט שטיינען צו טאָדע וואַרף. דיא קינדער

תרגום אונקלוס

(כב) דִּינָא חַד יְהֵא לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (כג) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יַת דְּאַרְגֵּיז

רש"י

למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקיש מכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כולכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: (כג) ובני ישראל עשו.

באור

בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה (נחמיה ב' י"ב) ורבים כן. או פירושו כן ינתן בו אם לא יפלה. ואין פירוש השני נכון. גם הלשון אין צורך בו, כי הכתוב מדבר על מה שראוי להיות שינתן בו מום כזה, אלא שיענש בידי שמים. וע"י ב"ד יתחייב תשלומים שקבע לו הכתוב: (כא) ומכה בהמה ישלמנה, כבר נאמר למעלה, ורש"י ז"ל פי' בשטת רבותינו ז"ל למעלה דבר בהורג בהמה, וכאן דבר בעושה בה חבורה, ומכה אדם יומת אפילו לא הרגו, אלא עשה בו חבורה, שלא נאמר כאן נפש, ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה, מה מכה בהמה מחיים, אף מכה אביו מחיים, פרט למכה לאחר מיתה. לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב, הוצרך לומר במכה שהוא פטור ומה בבהמה בחבלה, שאם אין חבלה אין תשלומים, אף מכה אדם אינו חייב עד שיעש' בו חבור', ולפי הפש' נראה שלמעלה דבר בהריגה גמורה, שאמר כי יכה כל נפש אדם. כמין שתקע החרב בלבו. ועליו אמר מות יומת שבית דין ימיתוהו, שבכל מקום במשפטי התורה שנאמר מות יומת מנקוד ועתיד על מיתה בידי ב"ד, וכן למעלה מכה נפש בהמה שהמיתה. וכאן מדבר גם על מכה אדם וחבל בו ומת מיד או לאחר זמן, שלפעמים אין בו מיתת ב"ד, וכמו שבא בהלכות רמב"ם ז"ל (הלכות רוצח וש"נ פ"ד). המכה את חבירו בזדון באבן או בעץ והמיתו. אומדין הדבר שהכהו בו, והמקום שהכהו עליו, וכח המכה. וכח ההורג וכח הנהרג, ואם פטרוהו ב"ד, סוף סוף לפני השם גלוי זדונו וסבר' המיתתו, וישפט ביד השם, ויומת בידי שמים, וכמ"ש (פסוק י"ז), וכן ומכה בהמה ישלמנה, שחבל בה, ויפה אמר רשב"ם ז"ל מכה נפש בהמה ממיתה לגמרי. ומכה בהמה ישלמנה חובל אע"פ שאינו ממיתה לגמרי. וכמו שאמר למעלה במקלל מות יומת על מיתת ב"ד, ופעם שני יומת לכלול עונש שמים, כן זכר שתיהן על מכה נפש אדם. [א"ה, יתכן לפי פשטות הכתוב, שבא לבאר את האמור למעלה. שהיה מן הדין לענוש מדה כנגד מדה. ואמר כמו שהמכ' בהמה. וחסר ממין חבירו. ראוי שישלמנה, והמכה אדם שהרג נפש ראוי שיומת. כן היה ראוי שינתן מום באדם, כאשר נתן מום בחבירו. אלא שבמשפט בני אדם אי אפשר לעשות כך, וצריך שיקבעו לו תשלומין]: (כב) משפט אחד יהיה לכם, בדין הורג נפש אדם ובהמה, כל הורג אדם יומת, והורג בהמה ישלם, כגר כאזרח יהיה, גר המתגורר בארצכם מעמי הארצות דינו לענין זה כאזרח: כי אני ה' אלהיכם, המליץ אתכם על כך, ורש"י ז"ל פי' אלהי כולכם, כשם

יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

כה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ישראל'ס טהאטען אלזא וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען האטטע.
כה (א) דער עוויגע האטטע צו משה אויף דעם בערגע סיני געשפראכען, וויא פאלגט: (ב) רעדע מיט

תרגום אונקלוס

לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃

כה (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי

רש"י

כל המצוה האמור בסקילה במקום אחד דחייה רגימה ותלייה:

הסלת פרשת אמור:

כה (א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ. ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ושנאום בערבות

באור

שאני מייחד שמי עליכם. כן אני מייחד שמי על הגרים, ולפיכך גר האמור כאן גר צדק שקבל עליו תורה ומצות, ואם כן מה טעם להאמר. אבל לא ראיתיו בבריתא דת"כ: (כג) וידבר משה, פירש להם הדינין הללו: ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה, מפי' רש"י ז"ל, ול' ת"כ אף לסמיכה אף לדחייה אף לתלייה אף ללא תלין נבלתו על עץ, ולשון זה מתוקן יותר, כי סמיכה מפורש כאן בצווי ולא במעשה, וכל האחרים אינן מפורשין כאן אפי' בצווי, ורמב"ן ז"ל פי' שישראל עשו כן בעבור שצוה ה' את משה, לא משנאתם את בן המצרי:

כה (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, פי' רשב"ם ז"ל בהר סיני, קודם שהוקם אהל מועד, אבל מקרא שאינו צריך הוא, מה לי אם נאמרה בסיני או באהל מועד ואין שמיטה מצוה שהיתה צריכה להם במדבר, וכל שכן שלא נהגה קודם שיבוש א"י, שהוצרך לומר שכבר נאמרה בסיני, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל בת"כ מה ענין שמטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני. כלומר שאין ענין לשמיטה שהיתה צריכה שתצטוה מיד בהר סיני, ועוד אילו לא נאמר בהר סיני, היינו יודעים שנאמרה שם, שהרי כל המצות נאמרו בהר סיני כדאמרינן בזבחים. והשיבו אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מהר סיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני, כלומר שמיטה נאמרה כללותיה בפ' משפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך (שמות כ"ג י'), ועוד ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות (שם ל"ד כ"א), וכאן חזר לומר פרטים בשמטה ויובל והדינין התלויין בהם, ואמר שנאמרו בהר סיני, ללמדך שכל המצות שנאמרו בסיני על דרך כלל, שנכתבו כלליהן בתורה, גם הפרטים שלהן נאמרו, אלא שנמסרו למשה פה אל פה, שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא, וכן המצות שנאמרו מאהל מועד ובערבות מואב על דרך כלל, ונכתבו כללותיהן בתורה, גם כן נאמרו פרטיהן בנבואה למשה, וזוהי תורה שבעל פה. שעל כרחך אמרם והלא כל המצות, ענינו רוב המצות, שאם תאמר כלן, הרי פסח שני, והרי פרשת נחלות, שהוצרך לשאול את פי ה', אלא בא ללמד על המצות שנאמרו בסיני באהל מועד ובערבות מואב, שנאמרה כל אחת עם פרטיה: (ב) דבר אל בני ישראל, כשצוה בספר זה לצוות על קדושות הגוף והמחשבות התחיל לדבר בקדושת הארץ השמטה והיובל שאם יבטלום יתחייבו גם עליהן גלות הארץ, כמו על העריות ועל ש"ד וע"ז, וכמו שאמר בעו"ה בפרשת בחקותי: כי תבאו, לאחר ירושה וישיבה, שיש לכל אחד נחלתו בארץ, ונכלה מפסוק שש שנים

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד קאממט דאז איך אייך איינגעבע, זא זאלל דאז לאנד דעם עוויגען צו עה־רען איינע פייער האלטען. (ג) זעכס יאהרע הינדורך קאננסט דוא נעמליך דיין פעלד בעזעען, אין עבען דער צייט דיינען וויינבערג בעשניידען, אונד דיא פריכטע דאפאן איינזאמ־

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃ (ג) שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ

תולדות אהרן שש נדרים ס"א, א':

רש"י

מואב: (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת

תרגום אונקלוס

אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַשְׁמֵט אַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ׳ : (ג) שִׁית שְׁנִין

באור

תזרע שדך וגו': אל הארץ. המיוחדת היא ארץ כנען: אשר אני נתן לכם, אבל מה שאיני נותן לכם, אע"פי שהיא מכלל המתנה שנתתי לאברהם, כגון, קיני וקנזי והקדמוני שהן עמון ומואב וארץ אדום ועד נהר פרת, אין שביעית נוהג בהן, שהרי איני נותן אותן לכם, ומי שקונה בהן שדות וכרמים, אין שמטה נוהגת בהן: ושבתה, לשון שביתה פרשנו (פרשה כ"ג ד'), מענין המלה הפסק ובטול, וכן כאן תפסיק הארץ מהצמיח זרועיה, כי לא תזרע ולא תעבד, ולא היה אפשר לתלות השביתה באדם, שיאמר ובשנה השבעית תשבות מעבודת הארץ, שאינו דומה לשביתה האמורה בשבת, שהיא חובת הגוף בכל מקום ובכל זמן, אבל עבודה בשביעית אינה אסורה אלא בארץ, ובארץ אחרת מותר לזרוע ולקצור. ואין השביתה אלא לארץ: שבת לה', פירש"י ז"ל לשם ה', כמו שנאמר בשבת בראשית. ובת"כ שנו (פסוק ד') שבת לה', השם שנאמר בשבת בראשית שבת לה', כך נאמר בשביעית שבת לה'. שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, כל מלאכה שבשדך, וכל מלאכה שבכרמך וכמ"ש בעז"ה. ודבריו ז"ל שפי' לשם ה', כוונתו פשוטה, כגון יום המנוחה של שבת הוא לשם ה', לפי שבו שבת מכל מלאכתו, לא להנאת עצמו ולהתענג בו כן שנה שביעית שבת לשם ה', שהוא בוראה הוא קונה, לו הארץ ומלואה, ולכן צוה על שביתת השנה השביעית. זכר ליום השביעי שבו שבת מכל מלאכתו, לא שתכוון שתשבות הארץ אחת לשבע שנים. כדי שתוסיף את כחה, כמנהג עובדי אדמה, ומה שטען רמ"בן ז"ל שכל המועדים הם לשם ה', ולא נאמר באחת מהן לה', אלא יאמר יהיה לכם שבתון ובי"הכ אמר שבת שבתון יהיה לכם, אינו טענה שגם בחג המצות אמר חג המצות לה', כלומר לשם ה', לא להנאתך. וכן חג הסכות שבעת ימים לה'. ואם בי"הכ וסכות אמר גם לכם, הרי בשבת אמר ג"כ קדש היא לכם, ובשמטה והיתה שבת הארץ לכם, ולחנם הסיע הרא"ם ז"ל כוונת רש"י ז"ל לדעת רמ"בן ז"ל שכיון לדרך הסוד, ועוד אכתוב דעתי בפרשה בעז"ה (פסוק ה'): (ג) שש שנים, יפרש מה היא שביתת הארץ, ואמר שדך לא תזרע וגו', לא שתשבות מכל מלאכה שעושין בקרקע, כבנין ליסד יסודות לבנות בתים, או לחפור בורות, או לעדור בהרים לחצוב אבנים ומתכות, אלא תשבות מחרישה וזריעה ודומיהן. וכן שנו בת"כ ושבתה הארץ, יכול מלחפור בורות שיחין ומערות ומלתקן את המקואות ת"ל שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ונראה בעיני עוד שבעבור כן הקדים שש שנים תזרע ארצך ושש שנים וגו', שבלא הקדמה מקרא שאינו צריך, שאילו אמר ושבתה הארץ שבת לה' שדך לא תזרע, הייתי טועה לומר ושבתה הארץ מכל וכל, שאפילו זריעה וקצירה שהיא לחיי נפש אסור, וכל שכן בנין וחפירה, עכשיו שנאמר שש שנים תזרע וגו', הודיע שאינו מזהיר אלא על זריעה וזמירה, ועל דרך רבותינו ז"ל שש שנים תזרע ולא בשביעית, ולאו הבא מכלל עשה עשה, ונמצא הזורע בשביעי' עובר בלאו ועשה: שש שנים, לא אמר ששת שנים, כמו ששת ימים תעבוד (שמות כ' ט'), לפי ששת שית של שנים, שהוא המספר המופשט מהמתואר, שכל אחד דומה לחברו, ואין זה אלא בימים שכל אחד כ"ד שעה, אבל שנות השמטה אינן שוין כפי סדר העבורין, הוצרך לומר שש שנים: תזמר כרמך, תקצץ זמורותיו, ותרגומו לא תכסח, ופירש"י ז"ל דומה לו קוצים כסוחים, שרופה באש כסוחה, והנה קצירת הזמורות בגפן לצמיחתו, כזריעה לשדה:

אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ (ד) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׃ (ה) אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא

קמץ בז"ק

ת"א ובשנה ר"ה ט' א'. מ"ק ב' א'. מכות ח' ב':

מעלו. (ד) אים זיבענטען יאהר אבער זאלל דאז לאנד איינע האָהע פייער האלטען, איינע פייער דעם עוויגען צו עהרען. דיין פעלד זאללסט דוא ניכט בעזעען, דיינען וויינ־בערג ניכט בעשניידען. (ה) וואס פאָן דיינער פאָ־ריגען ערנדטע נאכ־

תרגום אונקלוס

תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשִׁית שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ (ד) וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא נְיָח שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לָא תִכְסָח׃ (ה) יָת כַּתָּא דַחֲצָדָךְ לָא

רש"י

בראשי': (ד) יהיה לארץ. לשדו' ולכרמים: לא תזמור. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחים [ישעיה ל"ג] שרופה באש כסוחה [תהלים פ']: (ה) את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו

באור

ואספת את תבואתה, זהו הקציר לשדה, והבציר לכרם. שאוסף תבואת הארץ שצומח בשנה ההיא אל הגרן ואל היקב, כמו וחג האסיף באספך את מעשיך מן השדה, ושלשתן אסורין בשביעית, כמו שיבואר בשני פסוקים הסמוכים: תבואתה, שב אל הארץ הנזכר' בפסו' הראשון, מפי' רא"בע ז"ל, וזה אמת, ומלת תבואה שם כולל לכל מה שתביא הארץ, הדגן התירוש והיצהר והאילנים וכיוצא. כמו ומחרוץ תבואתה נבחר (משלי ג' י"ד), מה שתביא החכמה, נבחר ממה שיביא החרוץ. ורב תבואות בכח שור (שם י"ד ד'), מטבע השור להביא יתרון הרבה לבעליו. ואסיפת תבואה הוא אל האילר לאכול לשבע' ולעשות סחורה, כמ"ש (פרש' י"ט כ"ה):
(ד) שבת שבתון, לשון התורה בשביעית, כמו בשבת. שהרי במועדים לא נאמר אלא שבתון. ובשבת וי"כ אמר שבת שבתון וכן אמר שבת היא לה', וגם בשביעית אמר כן. אחשוב שבא ללמדנו שהשביעית דומה באיסור עבודת האדמה, לשבת בכל המלאכות. לא שדומה במלאכה למועדים, שהתיר מלאכת אוכל נפש ליום המועד. והייתי אומר שגם בשביעית אינו אסור במלאכת הקרקע אלא כשזורע וקוצר להכניס לאוצר ולסחורה, אבל מעט מה שצריך לכלכלת ביתו שהוא אוכל נפש מותר, לכך נאמר בו שבת שבתון שבת לה' כמו בשבת בראשית שאסור בו אפי' מלאכת אוכל נפש. וקרוב לי לומר שזאת דעת הברייתא שאמרה נאמר בשביעית שבת לה' כמו בשבת בראשית, כלומר לא שבתון כמו במועדים, להשוות דינה לדין שבת, ולכן שדך לא תזרע כל מלאכה שבשדך, וכרמך לא תזמיר כל מלאכה שבכרמך, כלומר אפי' מעט לחיי נפש, והפי' הזה מוכרע, שאם פרושו כל מלאכה שבשדה לבד זריעה וזמירה. כבר שנה זה למעלה, ועוד שמחלוקת ממעשה השדה התיר למעלה מן הכתוב, אבל לפרושנו נכון הכל, ולדעתי כמו יום השביעי יום השבת. בעבור הברכה והקדושה, שתהיה שכינה שרויה בתחתונים, כן שנת השביעית רומזת על ברכה וקדושה שהיתה ראויה לארץ אילו לא נתקלקל העולם בחטאו של אד"הר, ולפי שיתוקן לע"הב, אסר בשנה השביעית מלאכת השדה, שלא יעמול האדם בזיעת אפו לאכול לחם. אלא וצויתי את ברכתי לכם, ושתהיינה לאחי השנה הזאת הפקר לכל. שהברכה העליונה לעתיד לבוא תהיה שוה לכל, ויהיו כל אחי העולם הפקר לכל, כמו בע"הג האויר והמים, (ה) את ספיח קצירך לא תקצור, אפי' לא זרעתה, והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר והוא קרוי ספיח, לא תקצור להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל, לשון רש"י ז"ל, וזה כנגד ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית הצמחים מספיח הקציר, לא תקצור לאסוף אותם לבדך, אלא תנהג בו מנהג הפקר שתעזוב אותם לקצירת כל אדם, ואז גם אתה כאחד מהם: ענבי נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם, לא תבצור אותם. אינך בוצר אלא מן המופקר, כן פירש"י ז"ל, אבל ממשמעות הכתוב נראה שענבי נזירך כמו ספיח קצירך, שהן הענבים שצמחו בשביעית, לא עשה בהם עבודת כרם,

תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ (ו) וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ

ת"א לכם וכו' ב"ק פ"ט, ק"כ א'. פסחים נ"ב ב'. סוכה מ"א א'. ב"ק ק"א. א'. ע"ז כ"ב, א'. מנחות ע"ד, א'. בכורות י"ב, ב':

וועכסט, דארפסט דוא ניכט איינערנדטען, אויך דיא טרויבען דער אונבעשניטטענען וויינשטאקקע ניכט איינלעזען. עס זאלל אין דעם לאנדע איין פייער־יאהר זיין. (ו) וואס דיזעס פייעריאהר ברינגט, זאלל אייך אללען פרייא זיין צו עססען: דיר, דיינעם קנעכטע, דיינער מאגד, דיינעם לאהנקנעכטע, אונד דעם איינוואהנער, וועלכער זיך בייא דיר אויפ־

תרגום אונקלוס

תַּחְצַד וְיַת עִנְּבֵי שִׁבְקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא׃ (ו) וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ

רש"י

כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: (ו) והיתה שבת הארץ וגומ'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא

באור

כמו ספיח הקציר, שלא עבד בהם עבודת השדה, ועליהן אמר הכתוב שלא יקצור ולא יבצור אותם להכניסן לאוצר, אבל יהיו הפקר לכל אדם. ופי' נזירך כמו נזיר אחיו (בראשית מ"ט כ"ו), שנפרש מאחיו ולא נהגו בו מנהג אחוה. וכן נזיר שהזיר עצמו מן היין שלא יהנה ממנו, וכן ענבי נזירך, ענבים מן הגפנים שהיו נזירך, שלא נהנית מהם כמנהג בעל הכרם עם גפניו שזומר ועובד אותן. אלא היית נזיר מאחריהן, והם נזורו מאחריך שלא זמרת ועבדת אותן בעבור שנת השביעית, וענביהן שצמחו מאליהן, כמו הספיח שצומח מאליו, לא תבצור אותם. וקרוב לזה פי' רמב"ן ז"ל ואמר ספיח קצירך (כלומר לא ספיח סתם). כמו אכול השנה ספיח (מלכים ב' י"ט כ"ט), שהוא נספח אל קציר שנה שעברה, מגזרת ונספחו אל בית יעקב (ישעיה י"ד א'). והגפן שלא עבד ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר, כי הזירו והפרישו ממנו כאילו איננו שלו, ואמר אונקלוס שבקך, שהנחתם אותם לשמיר ולשית. ואמר הרב ז"ל עוד יתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית, יקראו לו נזיר, כלומר שהוא כרם הנזיר, מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים, ואינו עובד כרמו, וזה קרוב דחוק. [א"ה. על דעתי שהכרם שלא נזמר יקרא כרם נזיר, שדומין זמורותיו לשערות הנזיר שלא נתגלחו, והגפנים גם הם יקראו נזירים לדמיון הזה, וכן מתורגם בל"א]: שנת שבתון יהיה לארץ, פי' רמב"ן ז"ל מן הזריעה והזמירה, ומה שכתוב אחריו והיתה שבת הארץ, לענין מה שתוציא בשביתתה מן הספיח והנזיר, שיהיה לכלכם יחד לאכלה לך ולעבדך. ואיני יודע לאיזו צורך חזר ואמר שנת שבתון על איסור הזריעה והזמירה, וכבר פירש שבת שבתון וגו' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ולדעתי שבתון פחות משבת שבתון ומן שבת לה', לכן באסור זריעה וזמירה אמר שבת שבתון, שאין בשנה זו כלל וכלל, אבל לענין קצירת ספיח ובצירת נזירים, הרי הם נקצרין ונבצרים בשנה זו כמו בשנים אחרות אבל לא להאסף אל הבית, אלא הרשות לכל אדם שהן הפקר. על כן אמר עליהן שבתון שעל כל פנים בשנה זו שבתון, שלא תנהוג בקצירתן ובבצירתן כמנהג שאר שנים. דומה לפרושנו במלת שבתון הנאמר בפרשת המועדים: (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, אע"פ שאסרתים עליך, לא באכילה ולא בהנאה אסרתים, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית, אלא הכל יהיו שוין בה, אתה ושכירך ותושבך, לשון רש"י ז"ל. ורמב"ן ז"ל הוסיף בעבור שאמר שנת שבתון יהיה לארץ, אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה, ותחיו בה כלכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה וזה דוחק בלשון הכתוב, ופי' עוד שהשנה תקרא שבת הארץ, כאשר יקרא היום שבת ה' או שבת סתם, והטעם על תבואת השבת, כי השבת לא תאכל. ולדעתי פרושו כפשוטו בשאר השנים אתם עמלים בעבודת שדה וכרם, אתם ועבדיכם חורשים וזורעים וזומרים, אבל שנה זו שהיא שבת

וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ (ז) וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָל־

העלט. (ז) אויך דיינעם פיה, אונד דעם געווילדע אין דיינעם לאנדע. מוס

תולדות אהרן ולבהמתך פסחים נ"ג, ב'. תענית ו' ב': תהיה ב"ק נ"ח, א'. נדה נ"א, ב':

תרגום אונקלוס

וְלַאֲגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְּדָיְרִין עִמָּךְ׃ (ז) וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא דִּי בְאַרְעָךְ

רש"י

הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור [ת"כ]: לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך [שמות כ"ג] יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן [ת"כ]: ולשכירך ולתושבך. אף הגוים [ת"כ]: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית

באור

הארץ, היא תהיה לכם לאכלה, לאכול תבואתה, כלם ישבתו מעבודה עניים ועשירים, ואעפ"כ לא ידאגו, כי הכל הפקר ויכולים לקחת מכל אשר תמצא ידם. וכמו שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), ואם תאמר איך לא ידאגו אם אין חריש וקציר סמך על המפורש בענין וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (פסוק כ"א), וא"כ שבת הארץ גם לכם לשביתה, שאין לכם לעשות דבר רק לאכול ולשתות, ומזה זאת המלה בל"הק על השולט בשלו ונהנה ממנו, אינו אוכל לחמו בדאגה ולא ירא שמחסר הונו ולא ימלא יה לאכול, כמו יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח ב'), שתאכלנו בשמחה, כמו שלמדו ממנו איזהו עשיר השמח בחלקו, וכן איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו (קהלת ו' ב'), והפוכו גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא (שם ה' י"ח), וכן אמר שאל ידאגו בעבור שאין חריש וקציר, אבל יהיה שבת שבת הארץ לכם לאכלה. להיות מתבואותיהם העשירים והעניים [א"ה. בתרגומי הלכתי בשטת רש"י והרמ"בן ז"ל, שכפי הנראה אין הכתוב מדבר אלא בתבואת השנה השביעית אחרי שהשוה בהם השכיר והתושב, שאין מזונותם עליו, ולדברי המבאר ראוי לתרגם כזה (דיא פייער דיעס יאהרס זאלל פיר אייך אללען גיגענסטאנד ווערדען, פאן דיר וכו')], לך ולעבדך ולאמתך, אתה ועבדך ואמתך הכנענים שהם קנין כספך, יאכלו תבואת השנה הששית מגרנך ויקבך, גם יאכלו מה שקוצרין ובוצרין מפירות שביעית מן ההפקר, ואל ידע לבבך בהם, לכלכלם מן המוכן, לפי שאינן עובדים אדמתך בשנה זו, אלא גם להם יהיה שבת הארץ לאכלה: ולשכירך ולתושבך, שהן גוים שכורין למלאכ' ישראל, או גר תושב בשעריך, גם הם ישמחו בשבת הארץ ותהיה להם לאכלה, שלוקחין מן ההפקר ואוכלין, ולכן הפסיק בגלל הטעמים בהלת ולאמתך, כי עבד ואמה קנין כספו וחייבין במקלת מנות, ומזונותיהן עליו, אוכלין עמו גם מתבואת ששית, והשכיר ותושב אין מזונותיהן עליו אוכלין רק מן ההפקר, ולהלן אמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג י"א), שהוא על תבואות של שביעית וכאן הוסיף אפילו שכיר ותושב, וכל שכן אביוני ישראל. (ז) ולבהמתך, בהמות ביתיות שפרנסתן מוטלות עליך, תאכל מה שראוי למאכל בהמה מתבואת השנה הששית, אע"פי שלא תהנה שנה זו מעבודתן. כדרך עבדך ואמתך: ולחיה אשר בארצך, הם חיות הארץ שאינן מקנה האדם, ואין פרנסתן עליו, ימלאו גם הם תאותן בשנה זו מן ההפקר, וכן הבהמה: ומ"ה כל תבואתה, כנוי תבואתה על הארץ שנזכר הענין, ללמדנו שכלן מותרין בפירות שתבא הארץ בשנת השבת, כן נראה לי לפי פשוטו של מקרא, ומלילת לאכלה, יפה למדו רבותינו ז"ל לאכלה ולא לסחורה, ועוד אמרו רבותינו ז"ל כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית, שאם אין החיה מוצאה עוד בשדה, אז זמן ביעור פירות שביעי' שצריך בעל הבית לבער מביתו כל מה שאסף מתבואת השביעית לאכול, ונחלקו גדולי עולם בענין הבעור, רש"י והרמ"ה וסמ"ג ורמ"בן ז"ל אמרו שצריך לבער' מן הבית ולהפקירן לכל, ואחר שעשה כן, יוכל גם הוא לקחת מן ההפקר ולאכול, ולסברתם ז"ל אחשוב שהוא

תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס (ח) וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃ (ט) וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃

תולדות אהרן שבתות עקדה שער כ"ט: והעברת שבת ל"ו, ב'; ר"ה כ"ז, ב', ול"ג ב': בחדש שם שם: ביום שבת קל"ח, ב' ר"ה ח', ב' ול' ח', ול"ג ב', ערכין כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

דער ערטראג דיזעס יאהרס צום עססען איבער־לאססען ווערדען: (ה) דוא צעהלסט זיבע זאָלכער פֿייעריאהרע, נעמליך זיבען מאהל זיבען יאהרע. זאָ דאס דיזע זיבען פֿייער־יאהרע צוזאממען איינע צייט פֿאָן ניין אונד פֿירציג יאהרען אויסמאכען. (ט) אם צעהנטען טאגע דעס זיבענטען מאָנאטס דארויף זאָללסט דוא אין דיא טראָמפּעטע שטאָסען; אם פֿערזאָהנונגס־טאגע נעמליך, זאָללט איהר דיא טראָמפּעטע

תרגום אונקלוס

תְּהֵא כָּל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל׃ (ח) וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִיטָן דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִיטָן דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וּתְשַׁע שְׁנִין׃ (ט) וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן׃

רש"י

כלה לחי' מן השדה כלה לבהמתך מן הבית [ת"כ תענית ו']: (ח) שבתות שנים שמטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה [ת"כ]: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקר' יעלו לך חשבון שנות השמטו' למספר מ"ט: (ט) והעברת. לשון ויעבירו קול במחנה [שמות ל"ו] לשון

באור

דבר בטעמו, שאם כלה לחיה מן השדה העניים והאביונים שלא הרבו לאסוף לא ימצאון עוד מחיה בשדה, ואז זמן שיבערו העשירים מן הבית כל העודף עדיין ממה שאספו ולהפקירו, הן מאכל אדם הן מאכל בהמה, אבל עניים אינן צריכין לבער וכל מה שאספו אל בית' היא שלה', כמו שלמדו מן ואכלו אביוני עמך שנאמר להתירן לעניים לאחר זמן הביעור, אבל רמ"בם ז"ל אמר שמצות הביעור היא שיאבדם ואסורין באכילה. ואין צורך בזה לפסק רמקרא, ורמ"בן ז"ל כתב בענין זה דברים של טעם, ילמדם דורש אמת מספרו. (ח) וספרת לך, בבית דין, כן שנו בת"כ. ואינו כמו וספרתם לכם ממחרת השבת (פרשה כ"ג ט"ו), והוא דבר בטעמו, כי לספירת העומר יש יום מיוחד שמתחילים בו כלם. אבל התחלה למנות השמטה, אם יהיה מסור לכל אדם, כל אחד ימנה שש שנים מיום שהתחיל לזרוע שדהו. ויעשה כל אחד שמטה כפי חשבונו, ולכן צריך שיהיה מסור לב"ד: שבע שבתות שנים, שבע שנים של שבת שבתון; לא שבעה שנים של שבתון רצופים, אלא שבע שנים, שבע פעמים, כלומר שבע פעמים תמנה שבע שנים, ובכל אחד שהשנה השביעית שבת. הרי לך בכאן שבע שנים של שבת: והיה לך ימי וגו', מגיד לך שאע"פי שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה, ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט, לשון רש"י ז"ל, ולפי שבשבע שבתות השנים, הם שנות השבתון עלמן ולא יתכן לומר עליהן שהן מ"ט שנה, הוסיף מלת ימי, כי יום נאמר על מועד, וענינו מועדי שבע שבתות השנים, כלומר מספר המועדים שבכל אחת שנת שבתון יעלו למ"ט: (ט) והעברה, לשון ויעבירו קול במחנה, לשון הכרזה, מפי' רש"י ז"ל, וכן אמרו בגמרא (ר"ה דף ל"ד ע"א), שאינו העברה ביד: שופר תרועה בחדש השביעי, אמרו רבותינו ז"ל שאין צריך לומר בחדש השביעי (שהרי אמר ביום הכפורים שמועדו בעשור לחדש השביעי). אלא בא

(י) וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ

ת"א וקדשתם ר"ה ח', ב', וכ"ד א'. נדרים ס"א, א'. סנהדרין י', ב': וקראתם ר"ה ט', ב'. קדושין ל"ח, ב'. ערכין ל"ג, ב': ושבתם קדושין ט"ו, א':

הארען לאססען, דורך אייער גאנצעס לאנד. (י) דאז פֿינפֿציגסטע יאהר זאָללט איהר אלזאָ הייליגען, איגר אים לאנדע אללען איינוואָהנערן פֿרייאהייט אויסרופֿען. דיזעס זאָלל אייך איין יובעליאהר זיין, אן וועלכעם יעדער

תרגום אונקלוס

(י) וּתְקַדְּשׁוּן יַת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵרוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל

רש"י

הכפורים: ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד [ת"כ]: (י) וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה [ת"כ]:

באור

ללמד על תרועות ראש השנה שהיא בחדש השביעי שתהא בזו, מה זו בשופר אף זו בשופר: בעשור להדש ביום הכפרים, פי' רש"י ז"ל ממשמע שנאמר ביה"כ, איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש, אלא לומר לך תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם, ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד לבד, וכן הוא בברייתא דת"כ, ורא"מ ז"ל הקשה שלפי סדר הכתוב היה להם לומר ממשמע שנאמר בעשור לחדש איני יודע שהוא ביה"כ, ומה ת"ל ביה"כ, ולדעתי לא אמרו כן לפי שאם היה אומר בחדש הז' בי' לחדש, ולא נזכר אביב או קציר או אסיף, אפשר לטעות שהוא עשור בניסן שהוא שביעי לתשרי, כי תשרי ר"ה לשנים, ושמיטין ויובלות דשנים תלויין, ורומזין למעשה בראשית. ותבינהו מדברנו (פרשה כ"ג ל"ד), לכן שאלו אם נאמר יה"כ שידענו שהוא בתשרי למה נאמר בעשיר לחדש, ולפי הפשט יש להשיב שאילו נאמר ביה"כ היינו טועים שתרועה זו היא קודם הכנסת עצמו של יום, לפי שנאמ' ביה"כ ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב (שם ל"ב), וכמו שפרשנו, לכך נאמ' בעשו' לחדש, ואין ערב תשיעי עשור לחדש: בכל ארצכם, מלמד שכל יחיד ויחיד חייב, כן שנוי בת"כ: (י) וקדשתם את שנת החמשים שנה, שנה שהיא לתשעה וארבעים שנים שנת החמשים, ורבותינו ז"ל אמרו לפי שנאמר ביובל לחדש יכול אין לי שנה מתקדשת אלא בעשור לחדש, כשהוא אומר וקדשתם את שנת החמשים שנה, מלמד שהיא מתקדשת מראש השנה, וא"כ כל אסורי עבודת האדמה הם מר"ה ואילך, אבל שלוח עבדים אינו עד אחר שהעבירו שופר תרוע' בארץ, וכן אמרו עוד אמר ר' יוחנן בן ברוקא לא היו עבדים משועבדים נפטרין לבתיהם, ולא שדות חוזרות לבעליהן, אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם עד שהגיע יה"כ, הגיע יה"כ תקעו שופר', חוזרות שדות לבעליהן, ועבדים נפטרין לבתיהן, וכן באמת פשט הכתוב, שלענין עבודת האדמה סוף שנת היובל לשנ' השמטה כמו שפירש' (פסו' י"א). ומתחלת מראש השנה. וזהו שנה ממש ועליה קראה שנת החמשים שנה, אבל וקדשתם שלא נאמר על שנות השמטה, שב על תעבירו שופר וקריאת דרור, שהוא יתרון לשנת היובל על שנת השמט' וזאת הקדושה מתחלת מיום הכפורים, ולכן נאמר אחר והעברת שופר תרועה, כי יגל שביתת האדמה בשנות השמטה, אמר ושבתה הארץ שבת לה', דומ' לשבת בראשי' ששבת השם ממלאכתו, ושנת היובל יקדשו בקריאת דרור בארץ: וקראתם דרור בארץ, זוהי הקדושה, כמו ויברך אלהי' את יום השביעי ויקדש אותו (בראשית ב' ג'), כן תקדשו שנה זו לשלח כל עבדיכם לחרות, ולהשיב השדות לבעליהן, ויהיו כל יושביה שרים ובעלי אחזה; דרור, זאת המלה על מי שהוא חפשי, ויוכל לשבת בכל מקום שירצה, ולכן הצפור שאינו ביד אדם נקרא דרור, כמו ודרור קן לה (תהלים פ"ד ד'), וקריאת דרור הוא שילוח העבדים חפשים, וכן שנו בת"כ אין דרור אלא חירות, א"ר יהודה מה הלשון דרור, כמדייר בי דיירא ומסח' בכל מדינה, עשאו הכפל מן דירה שיוכל לדור במקום שירצה וסוחר בכל המדינות. וקור' לכן היה בבית רבו ועובד עבודתו: לכל ישביה, לפי הפשט שילוו לכל יושבי הארץ שישלחו העבדים חפשים, בין האזרח בישראל,

אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃ (יא) יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה

מאן צו זיינעם אייגענטהו- מע, אונד יעדערמאן צו זיינעם געשלעכטע צוריק קעהרט. (יא) דאז פֿינפֿ-

תרגום אונקלוס

יַתְבְהָא יוֹבֵלָא הִיא תְּהֵא לְכוֹן וּתְתוּבוּן גְּבַר לְאַחֲסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ תְּתוּבוּן׃ (יא) יוֹבֵלָא הִיא שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין תְּהֵי לְכוֹן

רש"י

וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר. א"ר יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' [ר"ה ט'] שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: (יא) יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על

באור

ובין התושבים מעתי הארץ, מי שקנה עבד עברי צריך לשלחו ביובל, וכמפורש (פסוק כ"ד), ורבותינו ז"ל דרשו מזה שאין היובל נוהג אלא כל זמן שהשבטים כלם יושבים בה כל א' בנחלתו: יובל הוא, שנה זו מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה, ומה שמה יובל שמה, על שם תקיעת שופר, כן פי' רש"י ז"ל. ורמב"ן ז"ל אמר אין המקרא מתישב לפי' זה שאמר תהיה לכם ושבתם וגו', ומה ענין זה לשם יובל של תקיעה. וכן לא ישר בעיניו לפרש יובל היא נקובה בשם זה שקראתי לה, ותהיה לכם לכלכם ידוע' בתקיעה שתתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו, וכן יובל היא שנת החמשים שנה לא תזרעו, כלומר ידועה בשם שתהיו נוהגין בה כך, שהרי פי' שופרות היובלים, קרני האילים, וכן תרגם יונתן שופרא דקרן דיכרא, וכן בגמרא אלי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא, שכן בערבי קורין לדיכרא יובלא, ולפי ששופר של י"הכ אינו מיוחד להיות של איל, אבל כל השופרו' כשרין בו, למה תקרא השנה שנת איל. לכן פי' רמב"ן ז"ל לשון הבאה, כי סמך אל וקראתם דרור שיהיו כלם בני חורין ועליו אמר יובל היא, שבה יובל כל איש אל אחוזתו. וכן יובילוהו רגליו אל משפחתו, והשתמשו בלשון זה בענינים רבים, יובל שי (ישעיה י"ח ז'), ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז ח'), ותתנה הארץ יבולה (פרשה כ"ו ד'). אין יבול בגפנים (חבקוק ג' ט"ז). ולא נתקררה דעתי בפרושו, אלא בעיני פי' רש"י ז"ל עיקר, שנקראת שנה זו בשם מיוחד יובל, כי הלשון הזה מורה על שררה וחירות, ואם אין אנו יודעין להוציאו מדעתנו, והוא שאמרו בגמרא שהוא לשון ערבי דוכרא, יגל גם שהזכר הוא הבעל והמושל, והאשה תחת ידו, ולכן אמרו שופר של איל, וכמו שתרגם יונתן שופר היובל שופרא דקרן דיכרא. כי איל זכר הכבש בן שתי שנים החזק, כמו ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית ל"א ל"ח). דומה ואת אילי הארץ לקח (מלכים ב' כ"ד ט"ו). ולפי שיובל לשון ממשלה וחירות, כל שופר שתוקעין עליו להשמיע קול ממשלה ואדנות יקרא שופר היובל, ויש שתי מיני תרועות האחד להכניע הלב ולהפחידה, כדרך שיתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, והוא לעורר בתשובה. וממין זה שופר ר"ה שנאמר בו זכרון תרועה, שהיא להזכיר אותנו לפני השם כמו שפרשנו (פרשה כ"ג כ"ד). ותרועה אחרת לסימן מלוכה וממשלה, כמו שנזכר פעמים רבות כשהמליכו מלך שהיו תוקעין בשופר, וממין זה שופר תרועה של יום הכפורים, שהוא שופר יובל גדולה וחירות, והבדל בקול כי יש שני מיני תרועה, והשומעים יודעים איזהו להכניע, ואיזהו של גדולה, ומצאתי דבר זה מוסכם מן המקראות, כי במתן תורה נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק וגו', וכן מבואר בכל הפרשה, והיה קולו מעורר בלב השומע הכנע' וחרדה. לבד כשנתן סימן מתי יעלו בהר אמר במשוך היובל המה יעלו בהר (שמות י"ט י"ג), שהתקשו בזה המפרשים ז"ל, ולדעתנו אמר כאשר ימשוך שופר היובל, שישמעו קול שופר של יובל, שהוא קול חירות ומלוכה, הוא סימן לסלוק הכבוד מן ההר, ואז מותרין לעלות, ופעם שני בהקפת עיר יריחו. לפי שבשר להם הנצחון והממשלה, צוה ליהושע שיום יום כשיקיפו את העיר ילכו שבעה כהנים לפני הארון ובידיהם שבעה שופרות היובלים, כלומר שיריעו עליו תרועת היובל, והם לבד הריעו, לסימן מלכות השם ושתפול העיר לפני עמו. וכן כל הענין שם מסכים לדברנו למי שמתבונן בו, וכן כאן לפי שאמר תחלה בי"הכ תעבירו שופר בכל ארצכם, ואמר שיקראו דרור לכל יושביה, אמר יובל היא תהיה לכם, השנה הזאת היא לכם שנת יובל, שנת חירות ושררה, וא"כ יפה אמר רש"י ז"ל על שם תקיעת שופר, כלומר שתוקעין בה תרועת חירות וממשלה: **ושבתם איש אל אחזתו,**

תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ׃ (יב) כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ (יג) בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ

תולדות אהרן כי יובל סוכה מ' ב'. ר"ה ח' ב'. קדושין ל"ח, ב' וכ"ב א', ע"ז כ"ד ב': בשנת סוכה שם. קדושין כ' א'. בכורות נ"ב, ב'. ערכין ט' ב' וכ"ח ב':

ציגסטע יאהר זאָלל אייך אללעצייט איין יובעליאהר זיין, איהר זאָללט ניכט זעען, אויך דען נאכוואכס ניכט ערנדטען, אונד דיא אונבעשניטטענען וויינשטאָקקע ניכט אבלעזען. (יב) דען וויל עס איין יובעליאהר איזט, זאָ מוס עס אייך היילִיג זיין, דען ערטראג דאפאָן קאָננט איהר פאָם פעלדע פערצעהרען. (יג) אין דיזעם

תרגום אונקלוס

לָא תִזְרְעוּן וְלָא תִחְצְדוּן יָת כַּתָּהָא וְלָא תִקְטְפוּן יָת שְׁבִקְהָא׃ (יב) אֲרֵי יוֹבֵלָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יָת עֲלַלְתַּהּ׃ (יג) בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃

רש"י

כמו תקיעת שופר: וישבתם איש אל אחוזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן: ואיש אל משפחתו תשובו. לרבו' את הנוטע: יובל היא שנת החמישים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בגמרא השנה ובת"כ: את נזיריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נתנאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט בשמטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא [ת"כ]: מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית [ת"כ] שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יג) תשובו איש אל אחוזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו. אלא לרבות המוכר

באור

שהשדות חוזרות לבעליהן, וישוב כל אחד לשלוט באחוזתו, כדרך השרים שיש להם נחלת שדה וכרם: **ואיש אל משפחתו תשובו**. בין נמכר שם, בין נרצע יוצא חפשי ביובל, לשוב אל בית אבותיו או אל משפחתו שהיה נפרד מהן. לעבוד אדון אחר, ולא יהיה עוד בשנה זו איש מהם עבד לאחר, אלא כלהם בני חורין: (יא) יובל הוא, אחר שרמז על צאת השדות, ועל צאת העבדים לחורין, אמר שכמו כן היא שנת יובל שמחה וחירות לעשירים ולבעלי הנחלאו' ולעבדיהן הכנענים שלא יעבדו שנה זו עבוד' האדמה, אין זרע ואין קציר, אבל יתענגו לאכול מאוצרותיהן ומן ההפקר, כמו שבארנו למעלה (פסוק ו'): לא תזרעו, ולא זכר כאן ולא תזמורו, שבכלל זריעה זרע הדגן וזרע האילנות, שהנוטע אילן והזומר אותו בכלל לא תזרע, שמלת זרע גם על פרי העץ כמו עץ פרי וגו' אשר זרעו בו למינהו, אבל קציר אינו נופל על האילנות, ולא בציר על תבואת הדגן, וראיה שאסור לזמור, שהרי קרא את הבציר נזיריה: ספיחיה, הן ספיחי הפקר של השמטה שנקלטו בשביעית, ולמחר ביובל מזרע שנפלו: נזיריה, פרשנוהו (פסו' ה'), ורשב"ם ז"ל פי' נזיריה, גדולי ענבים שנשרו לא תבצרו וכן ספיחים בתבואה, גלה דעתו שהנזירים הם ענבים שנפלו בעת הבציר ולמחר שלא יבצרם, ולכן לא פי' למעלה על ענבי נזירך, כי מפורש ענבי, ותמה אני עליו. שאין ענבים הנושרים צומחים להיות עץ הגפן. אבל יטעו גפן מן הזמורה, ואם צומחים לא יעשו פרי שנה ראשונה, ועוד אם יעשו פרי הרי הן ג' שנים ערלה, והאמת כמו שפרשנו שנזירך הם עלי הגפן שלא זמר, שלא יבצור ענביהם וכן ולא תבצרו את נזיריה, לא תבציר ענבים מעלי נזיריה, ומדברנו תבין למה לא אמר למעלה שדך לא תזרע וכרמך לא תטע, שאם נוטע בשביעית או ביובל לא ישא ענבים בשנה ההיא, ואם ישא אסורין משום ערלה: (יב) כי יובל הוא, השנה הזאת שנת חירות ושררה, לא שנת עבדות: קדש תהיה לכם, כמו שבת קדש הנבדלת מימי חול לענין כל מלאכה, כן השנה הזאת תהיה קדש משאר השנים לענין מלאכת האדמה, ורבותינו ז"ל דרשו שהיא תופסת דמיה כהקדש:

אֶל־אֲחֻזָּתוֹ׃ שני (יד) וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־

ת״א וכי וכר' סוכה שם. קדושין שם. ב״מ מ״ב. ב׳, ונ״א, א׳, ונ״ח ב׳ • בכורות י״ג א׳. ערכין ל׳ ב׳: או קנה ב״מ מ״ז, ב׳ ונ״ו ב׳, ונ״ח ב׳. בכורות שם: אל תונו ב״מ נ״א, א׳, ונ״ח ב׳. בכורות שם:

תרגום אשכנזי

יובעליאהר געלאנגט איהר, יעדער ווידער צו זיינעם איגענטהום. (יד) זאָ אָפט איהר אלזאָ איינער דעם אנדערן עט־וואס פערקויפט, אָדער איינער פאָם אנדערן עט־

תרגום אונקלוס

(יד) וַאֲרֵי תְזַבְּנוּן זְבִינִין לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבְּנוּן מִיַּד חַבְרָךְ לָא תוֹנוּן

רש״י

שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל:

(יד) וכי תמכרו וגו׳. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת״ל או

באור

מן השדה תאכלו, ע״י השדה אתה אוכל מן הבית, שאם כלה לחיה מן השדה, אתה צריך לבער מן הבית. כמו שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל, לשון רש״י ז״ל, ולפי פשוטו מן השדה תאכלו, מה שהגידולי השדה מוציא שבין ספיחים ונזירים, לא ממה שזורעת וזומרת: (יג) בשנת וגו׳, כבר אמר למעלה ושבתם איש לאחוזתו. אולי הייתי אומר שנותן רשות לשוב ולהחזיק באחוזתו, ואם אינו רוצה הרשות בידו, יימתין עד אחר היובל, לפי שבשנה זו אינו נהנה מאחוזתו, כי אין זרע ואין קציר. וכל היוצא מאליו הפקר לכל, לכך חזר ולוה בשנת היובל הזאת תשובו וגו׳, כלומר גוזר אני שישוב כל איש בשנה זו לאחוזתו, כן נראה בעיני כפי פשוטו. אבל רבותינו ז״ל דרשו שבא לרבות המוכר שדהו, ועמד בנו וגאלה, שחוזרת לאביו ביובל. הפי׳ לדעתי שבכתוב הנאמר למעלה שמך לו ואיש אל משפחתו תשובו, והיינו אומרים שדוקא לו ושבתם איש אל אחוזתו. אם הוא מכורה לאיש שאינו ממשפחתו, לכן חזר לומר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו בכל מקום, אפילו אם באחוזה שגאל בנו: (יד) וכי תמכרו, לפי שאמר תשובו איש אל אחוזתו, שמא תאמר אם כן הקונה מפסיד מעותיו שנתן בעד השדה, לכך בא ללמדנו שאין מכירת הקרקעות בארץ ישראל לחלוטין אלא כל מוכר ימכור על מנת שתשוב השדה ביובל, ואינו מוכר אלא שני תבואות, ועל פי חשבון זה ימכור המוכר ויקנה הקונה, ולא יונו איש את אחיו, כמו שמפרש בפסוק הסמוך במספר שנים וגו׳, וכמו שפי׳ רש״י ז״ל שזהו פשוטו ליישב המקרא על אפניו שעל האונאה בא להזהיר, כשתמכור או תקנה קרקע, דעו כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ותבואת השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנ׳ הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל, ואע״פ שאמרו רבותינו ז״ל אין אונאה אלא במטלטלין, לא בקרקעות ועבדים ושטרות, כבר השיב רמ״בן ז״ל שתי תשובות ישרות, שגם לפי הקבלה לא הוציאו המקרא מפשוטו, ותוכן דבריו שלא הבדילו חכמים בין מטלטלין לקרקעות לענין הונאה, אלא לענין שיהא המקח בטל אם הונהו יותר משתות, ופחות מכנו מחילה היא, ובקרקעות אפילו יותר משתו׳ המקח קיים, לפי שימחלו עליה כמו על פחות משתות במטלטלין, אבל שוין הן קרקעות למטלטלין שהמונה עובר בלאו אל תונו איש את אחיו, שהרי הענין מדבר בקרקעות, וכן אע״פ שאין אונאה בקרקעות, אין זה אלא בענין שווי השדה במקח, אבל אם הונהו במספר השנים, או שהטעהו שמוכר אותו לו לחלוטין, או שהטעהו בגודל השד׳ ובמספר תבואות, גם בקרקעות יש אונאה בדברים אלו, כשטועים בדבר ובמכין אפילו פחות משתות וכל שכן במטלטלין: תמכרו, לשון רבים, ועמיתך לשון יחיד, וחזר אחר כך לומר בלשון יחיד. וגם בזה התעורר רמ״בן ז״ל, ומה שאמר ליישב הדבר לא שקטה בו דעתי, ואחשוב שבמכר אפשר ששניהם מוכרים, כגון זה מכר לחברו בית בכך וכך, וזה מכר לו תמורתו שדה בכך וכך, והוא כמו חליפין, אלא שזה קבל דמים לביתו וזה לשדהו. ועל שניהן אמר וכי תמכרו ממכר, כלומר כל אחד מכר ממכר לעמיתו והזהיר לשניהן שלא יונו איש את אחיו, אבל בקנין כסף אי אפשר שיהיו שניהם קונים, אלא אחד מוכר ואחד קונה, ועל כן אמר או קנה מיד עמיתך, שקנה בכספו ממכר עמיתו והזהיר גם בו לשניהן אל תונו איש את אחיו, ולפי שאמר מיד עמיתך למדו רבותינו ז״ל שמדבר במטלטלין הנקנין מיד ליד, והבדילו בין מטלטלין לקרקעות לענין ההונאה וכמו שאמרנו, ואם כן למדנו בין בחליפין בין בקנין כסף המונה עובר בלאו: אחיו,

תונו איש את אחיו: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך: (טז) לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך: (יז) ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך

תולדות אהרן במספר גיטין מ"ח, ב'. ב"מ ק"ו, א'. ערכין י"ד ב'. וכ"ט ב' ומ"ח א' ול"ב ב'. נדה מ"ו ב': לפי ערכין ס"ט, ב': ולא תוני ב"מ נ"ח ב' וקף ה"ו א': ויראת שם נ"ח ב':

וואס קויפט, זא מיסט איהר אייך איינאנדער ניכט פערפארטהיילען, (טו) נאך אנצאהל דער יאהרע, וועלכע נאך דעם יובעל פערשטריכען זינד, מוסט דוא פאן דיינעם נעכסטען קויפען; יענער אבער דיר נאך אנצאהל דער ערנדטעיאהרע, דיא דוא צו ערווארטען האסט, פערקויפען; (טז) יע גראסער דיא מענגע דער יאהרע, דעסטא מעהר קאננסט דוא פירדען קויף געבען, אונד יע גערינגער דיא מענגע דער יאהרע, דעסטא וועניגער מוסט דוא דאפיר געבען; דען מאן פערקויפט דיר יא נור איינע אנצאהל פאן ערנד־טען. (יז) פערפארטהיילט איינער דען אנדערן ניכט, זאנדערן פירכטע דיך פאר דיינעם גאטטע; דען

תרגום אונקלוס

גבר ית אחוהי: (טו) במנין שניא בתר יובלא תזבן מן חברך במנין שני עללתא יזבן לך: (טז) לפום סגיאות שניא תסגי זבינוהי ולפום זעירות שניא תזער זבינוהי ארי מנין עללתא הוא מזבן לך: (יז) ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך

רש"י

קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון [ת"כ ב"מ נ"ח]: (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על הטונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה כפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכור לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים [ערכין כ']: (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו. תמעיט בדמי': (יז) ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר

באור

אין תונהו והוא אחיך: (טו) במספר, הואיל ותגאל השדה ביובל, יהיה מקנתך כפי מספר השנים אחר היובל, אם הן מועטות או עוד מרובות, כנגדן תתן כסף מקנת השדה, והטעם שהכתוב מדבר נגד הקונה, ולא כנגד המוכר במספר שנים אחר היובל תמכר לעמיתך, אחשוב לפי שאין אדם מוכר אחוזתו אלא מתוך הדחק, כמו שנאמר הקונ' אל ישמח והמוכר אל יתאבל (יחזקאל ז' י"ב), ומתוך שנצטרך למעות, מדרך הלוקח להונות את המוכר כי מה יעשה: שני תבואות ימכר לך, לא לחלוטין, ואפשר שזו על המוכר שלא יונהו למכור לו גוף השדה לחלוטין, וימכרנה בזול ויקפוץ הלוקח לקנותה, וכשיבוא היובל צריך להשיבה: (טז) לפי, אם יש עדיין שנים רבות עד היובל, כן תרבה כסף מקנתו, שאין כמה תוציאה בשנה אחת, ואח"כ מחשבין השנים עד היובל ולפי רוב השנים ירבה ויכפול הכסף, ולפי מעוט השנים, תמעיט כסף מקנתו, וגם כתוב זה עם הלוקח ידבר כמו שפרשנו טעמו: מספר תבואת, שעד היובל הוא מוכר לך לא גוף הקרקע, מפי' רשב"ם ז"ל. ולפי שכבר אמר במספר שני תבואות ימכר

כִּ֥י אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ (יח) וַעֲשִׂיתֶם֙ אֶת־חֻקֹּתַ֔י וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֥י תִּשְׁמְר֖וּ וַעֲשִׂיתֶ֣ם אֹתָ֑ם וִישַׁבְתֶּ֥ם עַל־הָאָ֖רֶץ לָבֶֽטַח׃ שלישי שני (יט) וְנָתְנָ֤ה הָאָ֙רֶץ֙ פִּרְיָ֔הּ וַאֲכַלְתֶּ֖ם לָשֹׂ֑בַע וִישַׁבְתֶּ֥ם

תרגום אשכנזי

איך,דער עוויגע,בין אייער גאָטט! (יח) האלטעט מיינע געזעטצע, בעאָב־אכטעט מיינע רעכטע, אונד בעפֿאָלגט זיא: זאָ ווערדעט איהר אין דעם לאנדע זיכער וואָהנען קאָננען; (יט) דאז לאנד ווירד זיינע פֿריכטע הער־געבען, אונד איהר ווער־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (יח) וְתַעְבְּדוּן יַת קְיָמַי וְיַת דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְתִתְּבוּן עַל אַרְעָא לְרוּחְצָן׃ (יט) וְתִתֵּן אַרְעָא

רש"י

על אונאת דברים [ת"כ] שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה [ויקרא כ"ו] ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: (יט) ונתנה הארץ וגו'. וישבתם לבטח עלי', שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם

באור

לך, אפשר לפרש שלא יערוך החשבון על גוף הקרקע, לומר שכך וכך ערך דמי שדה זו לחלוטין, ועתה נמכרת על זמן של עשר או עשרים שנה אתן לו כך או כך, אלא החשבון יהיה כמה שוין תבואות שדה זו בשנה אחת, ועל ערך זה ימכר התבואות של השנים שהן עד היובל: (יז) ולא תונו איש את עמיתו, לפי הפשט אל תונו הראשון בין במטלטלין בין בקרקעות, כגון הונאה גלויה לכל, שהונהו במדת הקרקע, או במספר השנים, או שמכרה לו לחלוטין, שבזה שוין קרקעות למטלטלין, וצריך להשיב לו גזלת ההונאה, וכמו שכתבנו בשם רמב"ן ז"ל, ועכשיו מזהיר על הונאה במקח שאינה גלויה, והמונה יוכל להתנצל שגם הוא קנהו בכך, או שבעיניו שוה כן, ולפי שהוא דבר המסור ללב, נאמר בו ויראת מאלהיך הרואה כל ויודע מצפוני לב האדם, אבל רבותינו ז"ל למדונו שהכתוב הזה על אונאת דברים, וכמו שפי' רש"י ז"ל, ולפי שהאדם מונה חברו בדברי קנטורים נמצאים לשני פנים, וכשיתבע חברו יאמר לא נתכוונתי להקניטך, אלא כך או כך נתכוונתי, הוצרך לומר ויראת מאלהיך: כי אני ה' אלהיכם, אלהיכ' הוא השם הנכבד והנורא לא נעלם ממנו דבר: (יח) חקתי, הקבועים, ז' לשמטה וחמשים ליובל, תעשו הכל כמו שחקקתי, אל תשנו דבר, ופרשנו זה (פרשה ג'): משפטי, הדינין וההלכות הנוסדים על יסודות החקים הללו: תשמרו, בלב, כי יהיו חנינין עליכם, אז ועשיתם אותם, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ובארנוהו (פרש' י"א ד' ה'): וישבתם, גם על כלל החקים והמשפטים ידבר, שבעברם על התורה יגלו מן הארץ, וכמו שנזכר בתוכחות, אלא נכתב אצל מצות שמיטין ויובלות, לפי שבעונן גורם ג"כ שיגלו מן הארץ, וכמ"ש (פרשה כ"ו ל"ד) בעז"ה: לבטח, שלא תיראו שימשלו אויביכם בכם ויגלו אתכם מתנה: (יט) ונתנה הארץ פריה, מלת פרי נופל על כל התבואות, כמו מראשית כל פרי האדמה (דברים כ"ו ב'), וכולל חטה ושעורה, וגם פרי העץ, ועל שתיהן אמר שתתן הארץ פריה, כי פרו ורבו (בראשי' א' כ"ח), מן פרי, שהדבר הנולד הן בעשב האדמה הן בעץ הוא פריו, אבל עיקר שם פרי יתכן יותר בעץ, שהעץ מתקיים גם בלי פרי, אבל עשב השדה כשיתום פריו יתם ויבול, ולכן אמר להלן ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (פרשה כ"ו ד'), ושם יתבאר עוד בעז"ה: ואכלתם לשבע, אין פתרונו שימלאו די ספוקם לאכילת רעבונם, אלא מלת שובע בלה"ק על ההסתפקות, שתהיה נפשם שמחה, ולא תתאוה לדברים אחרים ובלועז לשובע (לון פערגני־גין), וזהו ברכה גדולה, וההפך אתה תאכל ולא תשבע (מיכה ו' י"ד), וזה דרך הרשעים שנדמה להם תמיד שחסר מהם דבר, כמו שפי' שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעי' תחסר (משלי י"ג כ"ה), ולכך נאמר על המן ובבקר תשבעו לחם (שמות ט"ז י"ב), ולחם בבקר

לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ (כ) וְכִי תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־תְּבוּאָתֵנוּ׃ (כא) וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ

קמץ בז"ק

ת"א הן וכו' פסחים נ"א ב': ועשת ר"ה י"ג, מ'נדרים ס"א, א':

תרגום אונקלוס

אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן עֲלַהּ׃ (כ) וַאֲרֵי תֵימְרוּן מָה נֵיכוּל בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא הָא לָא נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּנָא׃ (כא) וַאֲפַקֵּיד יָת בִּרְכְתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא שְׁתִיתָאָה וְתַעְבֵּד

דעט צור גענינגע צו עססען האבען, אונד זיכער וואָה־נען קאָננען. (כ) איהר ווערדעט פֿיללייכט זאגען: וואס זאָללען וויר דען אים זיבענטען יאהרע עססען? ווירזאָללען יא ניכט אויס־זעען, אונד דיא ערנדטע ניכט איינברינגען. (כא) זאָ וויללאיך אבער מיינען זע־גען פֿערהייסען אים זעכ־

רש"י

לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית

באור

לשובע (שם שם א'), ולחם שמים ישביעם (תהלים ק"ה מ'). גדה שלא להם לשובע (שם ע"ח כ"ד), לפי שאכלוהו בדו ארבעים שנה, ודרך האדם שאין לו רק מבשיל אחד, שיתאוה למבשיל אחר, ועוד מדרך האדם כשאוכל תבשיל יום יום להיות קץ בו, ומן שמים היה לשובע, ובפי' רוח חן לס' א"ש (פרשה י"ז) באדנו זה בנרחבה: וישבתם לבטח עליה, לדעתי זה פרושו שישבו לבטח אינם יראים מדאגת בצורת וחליים וכיוצא מצרות העולם, לכן למעלה נאמר לבטח בסוף, ובפסוק זה אמר תחלה וישבתם לבטח, ואח"כ אמר עליה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, בכל השנים התבואה החדשה נאכלת בשנה שלאחריה, ואם כן תבואת השנה הששית שנקצרה בניסן ובסיון, היא תאכל לשנה השביעי', ולמה יאמרו מה נאכל בשנה השביעי', יאמרו מה נאכל בשנה השמינית. כי בשביעית אין זריע ואין קציר, על כן אמר רמ"בן ז"ל שהוא כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל, כלומר מה נאכל בשמינית, ואין טוב בעיני לסרס המקרא, ועוד מה טעם וכי תאמרו בשביעית, וגם בששית ובחמישית ידאגו על רעבון השנה שאחר השמיטה, והיה לו לומר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השמינית, ולדעתי הכתוב מתפרש מן האמור למעלה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (פסוק ו'), ופרשנו אלא לאכלה הוא על השמחה שישמחו לאכול תבואותיהם בהשקט בלי עמל כבני חורין ושרים, ועתה יפרש הדבר, אם תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, איך אמרת נאכל לחמנו בשמחה ובלי דאגה, הן לא נזרע בשנה זו ולא נאסוף בו תבואתנו, ואם כלינו לאכול מה שבאוצרותינו מתבואות השנה הששית, יהיה לנו חרפת רעב ומחסור בשמינית: לא נזרע, והספיחים מעטים ולא יספיקו לכלנו, ולא אמר ולא נזמור, כי פרי העץ גדלים גם בלי זמירה ואם לא עובי' כמוהם, אבל אמר ולא נאסוף את תבואתנו, שאע"פי שפירות האילן שבשדותינו גדלים, אסור לנו לאספ' הביתה כמו שנעשה בשאר השנים, להכניסן לאוצר אלא הם הפקר לכל, ופירות של שנה ששית כנגד אכלנום בשביעית, גם הספיחים העולים מאליהן לא נאסוף הביתה, וכן פירש"י ז"ל ולא נאסוף אל הבית, את תבואתינו כגון יין ופירו' האילן וספיחים העולים מאליהן: (כא) וצויתי את ברכתי, כל לשון ברכה תוספית טובה, בתנאי אם היא בצדק ובמשפט, ולכן כל טובות שלמעלה נקראים ברכה, לפי שנתנין בצדק ובמשפט, ובפ' ברוך אברם לאל עליון, (בראשית י"ד י"ט), פרשתיו היטב: ועשת, הברכה שאצוה תעשה את התבואה לשלש השנים, כי זאת הברכה היא תוספת כח שיתן השם בארץ על צד הפלא, שאין לפרש ועשת על הארץ, שאין זכר ארץ בענין, ותלת ועשת זרה, שהיה לו לומר ועשתה, לשלש השנים, לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן, לשון רש"י ז"ל, ולדעתו אין כאן הבטחה על שביעית שאחריה יובל, ועל כן פי' על עד השנה התשיעית וגו' עד חג

תרגום אשכנזי

סטען יאהרע. דאס עס איינע ערנדטע הערפֿאָר ברינגע, אויף דרייא יאהרע. (כב) ווען איהר דאז אכטע יאהר ווידער אויסזעעט, זאָללט איהר נאָך פֿאָן דער אלטען ערנדטע צעהרען; ביז אים נייַנטען יאהרע דיא פֿרוכט דאפֿאָן איינקאָממט, זאָללט איהר נאָך פֿאָן דער אל־

הַשָּׁנִים׃ (כב) וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא

ת"א וזרעתם ר"ה סס: ואכלתם ב"ב ל"ח, ב': עד בוא סס סס:

רש"י

ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעי'. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמט' השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל

תרגום אונקלוס

יָת עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃ (כב) וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא תְּמִינָאָה וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְּשִׁיעֵיתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתָּא

באור

הסכות של תשיעית, שהוא עת בו תבואת שמינית לתוך הבית, שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות, ובתשרי הוא עת האסיף לבית. ולדבריו אלו חסר שנת הששית. שעת האסיף שלה בסכות של שביעית ואין כאן שלש שנים. אלא שביעית ושמינית, ויאמר רש"י ז"ל עוד פעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית שלפני השמטה השביעית, שהן בטלין מעבוד' קרקע ב' שנים רצופות, ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן. אבל יותר היה ראוי שיזכור הכתוב ברכה לד' שנים, ויהיו שלש כל שכן וביותר שלמעלה ממנו מדבר ביובל, ורשב"ם ז"ל שאמר שזהו פשוטו של מקרא, לא למדנו מדבריו תשובה על מה ששאלנו. אבל רמב"ן ז"ל אמר שהנכון בפ' ועשת את התבואה לשלש השנים, בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולה ישן יאכלו. ואם כדבריו איך אמר אחריו וזרעתם את השנ' השמינית, והיא שנת היובל? ומה הכתוב שבא לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ, ולא תמהרו לחרוש ולזרוע ולבצור, כי עד בוא תבואתה לבית בעת האסיף בחג הסוכות תאכלו ישן; אין הדעת מתישבת בו. שהתחיל ביובל וסיים בשמטה פשוטה, ואיך ימהרו בזרע וקציר כל שנה כמנהג הארץ, ועוד שהקצירה בניסן ובסיון ויכולים לאכול מתבואה חדשה. ואם הבטיח ברכה לשלש השנים, כל שכן שלא ידאגו על שנת אחת, ולכל הפרושים האלה אין טעם למה כפל הכתוב ואמר ואכלתם מן התבואה ישן, וחזר לומר עד השנה התשיעית וגו' תאכלו ישן, יאמר ואכלתם ישן עד בוא תבואתה. וידעינו שאסי' שנה שמינית היא בחג האסיף של תשיעי', ולדעתי הכתוב מדבר על השמטה, ועל השמטה השביעית שאחריה שנת היובל. כי לפי שבשמטה אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו', אמר עכשיו וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, וכל שכן שידאגו בשנה השביעית שאחריה יובל, ועל שתיהן אמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. שלא תדאגו השנת השמטה, ולא משמטה ויובל שלאחריה, כי אצוה ברכתי ועשת לשלש השנים, והן שנים שלמות, כי תבואת השנה הששית תבוא אל הבית בעת האסיף, והוא חג הסכות של שביעית, ויאכל ממנה כל שנה השביעית, ושנת היובל שהיא השמינית, ושנה שאחרי היובל שהיא התשיעית שבה יזרעו ויקצרו, ועת האסיף שלה בחג הסכות של עשירית, ועד אותו הזמן יאכלו מתבואת ששית, והרי לשלש השנים. וחזר ופירש שתיהן על שנת השמטה אמר וזרעתם את השנה השמינית. כלומר אם תזרעו בשנה השמינית. שהיא השנה שאחרי השמטה הפשוטה, אז תאכלו מן התבואה כל השנה ההיא ישן מתבואת הששית. וזה שמוש הוי"ו של וזרעתם, ולענין שמטה ויובל אמר עד השנה התשיעית, כלומר ואם לא תזרעו גם בשנה השמינית. שהוא בהיות יובל אחר השמטה, אז תאכלו מתבואת ששית עד השנה התשיעי', עד ועד בכלל כל השנה התשיעית, וזהו שפי' עד בוא תבואתה תאכלו ישן, ומלת תבואתה שב על השנה התשיעית, כלומר עד בוא אסיף של שנה תשיעית, שהיא בחג הסכות של עשירית תאכלו ישן מתבואת ששית, נוסף על ישן לראשון, שהוא ישן נושן, וכמ"ש (פרשה כ"ו י'), ורבותינו ז"ל בת"כ אמרו ג"כ שהכתובים מדברים על שמטה פשוטה, ועל שמטה שאחריה היובל,

תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃ (כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־

תולדות אהרן והארץ ב״מ ק״ט, א׳. סנהדרין ק״ו ב׳. ערכין ט״ו ב׳: כי לי גיטין מ״ז א׳:

תרגום אונקלוס

תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃ (כג) וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִּי לִי

טען פרוכט צעהרען. (כג) גרונדשטיקקע זאָל־לען ניכט איוף עוויג פערקויפט ווערדען, דען דאז לאנד איזט מיין, איהר אבער זייד נור פרעמדלינגע

רש״י

ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה [ת״כ]: לצמיתות. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. אל תרע עיניך בה שאינה שלך [ת״כ]:

באור

אלא שדרשו בו מלות יתרות, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי. [א״ה, הנראה כפי׳ רש״י והרמב״ן ז״ל שהדברים כמשמען ובשאר שמטות הכתוב מדבר, והענין כך הוא, קציר השעורים בניסן, ומתפרנסים והולכים מן השעורים עד ניסן הבא, ומן החטין הנקצרים בסיון עד סיון הבא, וכן לימי הבציר והאסיף לגפן ולזית ולתאנה ורמון, הפירות הנלקטים כל אחד בחדשו יספיקו על הרוב לשנים עשר חדש, וא״כ תבואת השנה הראשונה נאכלת בימות הקיץ של השנה ההיא ובכל השנה השנית עד תחלת השנה השלישית בכלות האסיף והבציר של השנה השנית, מעתה אם לא יזרעו ולא יקצרו בשביעית לא יהיה להם שעורים בניסן של שביעית, ולא חטים בסיון, ויתמיד להם מחסור כל אחד מפירות הארץ בזמן האסיף שלו עד השנה התשיעית, וזהו ועשת את התבואה לשלש השנים, השעור כמ״ש רש״י ז״ל, לקצת הששית מניסן עד ר״ה, ולשביעית ולשמינית כלה, עד השנה התשיעית, שאז יכלו ימי הבציר והאסיף של שמינית: (כג) והארץ לא תמכר, ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה לשון רש״י ז״ל, ולפי׳ זה אמר רמ״בן ז״ל שהיה לו לומר והארץ לא תקנה לצמיתות, והשיב שענינו לא תמכר לכם לצמיתות. וכן לא ימכרו ממכרת עבד (פסוק מ״ב), אזהרה בלוקח שיוציאנו ביובל, ואמר הרב ז״ל עוד שיתכן שיהיה לא תמכר לאו במוכר שלא ימכור אות׳ לחלוטין, ואע״פ שהיובל מפקיעה, הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמיתות, ואם אמרו כן יעברו בלאו זה, ולא יועיל להם כי תחזור ביובל. וכך פירשו הרב רבינו משה ז״ל, וכענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא. ומלבד זה יראה לי שאפשר שהמוכר מוכר אותה לחלוטין, והלוקח משלם ממון הרבה בעד גוף הקרקע, ועושין קנוניה בשנת היובל להחזיר לו השדה בשנה זו, וחוזר ומחזירה לו אחר היובל. וא״כ לא תמכר כולל מוכר ולוקח, ושב על והארץ שלא תהיה נמכרת בין מוכר ולוקח, ועוד יכלול הכתוב הזה אזהרה למלך או לקציני עם, שלא תמכר מן הארץ הזאת מחוז למלך אחר חליפין במחוז אחר, שאין בידינו לכופו שיחזירנו ביובל, ולדעת רמ״בן ז״ל אין הכתוב אזהרה, אלא טעם, תנהגו ביובל ואל יקשה בעיניכם, כי לי הארץ ואינו רוצה שתמכר לצמיתות. ופי׳ רש״י ז״ל נראה יותר: לצמתת, לחלוטין, כמו לצמתו בבור חיי (איכה ג׳ נ״ג), יצמיתם ה׳ אלהינו (תהלים צ״ד כ״ג), שלא יחיו עוד, וכן מוכר לצמיתות שלא תשוב אליו עוד: כי לי הארץ, אין זה טעם למה לא תמכר לצמיתות, שהכל שלו גם הבתים והמטלטלין, כמו לה׳ הארץ ומלואה (שם כ״ד א׳), ועוד גם כשנמכרת ליד אחד לחלוטין, לא יצאה מתחת יד השם, אבל יאמר אני אדון הארץ, ובידי לצוות מה שאני חפץ בו, ולכן בעל הטעמים שם המפסיק תחת הארץ: כי גרים ותושבים אתם עמדי, זהו ענין אחר, שמא תאמרו הרי נתת לנו הארץ לאחוזת עולם, ואנחנו אזרח הארץ, על כן אמר אע״פי שכנגד שאר העמים אזרח הארץ אתם, ונתנה הארץ לכם לאחוזה לנחל אותה לבניכם אחריכם, עמדי אתם גרים ותושבים, כי לי הארץ, ואתם דומים כגרים שבאו מארץ רחוקה. ואדוני הארץ הרשה אותם להיות תושבים בארצו, ונתן לכל אחד מחוז לשבת בו, שאין גוף הקרקע קנוי לו לעשות בו מה שירצה, וכן הוא באמת כי האדם דומה בארץ לגר, כי נשמתו ממעל, וירד ממקומו למטה לשבת בארץ, וכן אמר דוד כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים ל״ט י״ג), ואמר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו

גֵּרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃ (כד) וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס
רביעי (כה) כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ

ת"א ובכל קדושין כ"א, א': כי ימוך שם כ' א'. ערכין ל' ב': ומכר קדושין ע' א':

תרגום אשכנזי

אונד געדולדעטע אויף מיינעם באָדען. (כד) אין דעם גאנצען לאנדע, דאז איהר אייגענטהום איזט, זאָלל בייא גרונדשטיקקען דאז ווידעראיינלאָזען שטאטט פינדען. (כה) ווען דיין ברודער פאָן פערמאָ-

תרגום אונקלוס

אַרְעָא אֲרֵי דַּיָּרִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי: (כד) וּבְכֹל אֲרַע אַחְסַנְתְּכוֹן פֻּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא: (כה) אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וִיזַבִּין

רש"י

(כד) ובכל ארץ אחוזתכ'. לרבות בתים ועבד עברי [ת"כ] ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון דף כ"א. ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. מלמד

באור

כצל ימינו על הארץ (ד"ה א' כ"ט י"ד), כלומר עוד מעט ונשובה אל המקום אשר ילקחנו משם. ועוד אמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך (תהלים קי"ט י"ט). כלומר איני מן הארץ אלא גר בא ממרומים. על כן אל תסתר ממני מצותיך. וכן גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד'), בערכם איני נחשב לאזרח הארץ. אלא גר מארץ נכריה, שנעשה תושב בארצכם:
(כד) ובכל ארץ אחוזתכם, לרבות בתים ועבד עברי, ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון, ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו, ואין הלוקח יכול לעכב, כך פי' רש"י ז"ל, וכן פי' רשב"ם ז"ל. ולא נכון הדבר בעיני רמב"ן ז"ל שיכלול בפרשת היובל פסוק זה, ויאמר בפרשה השניה כיצד כי ימוך אחיך? וגומר. [אמר המתרגם, איך נדע שהתחלת הפרשה השניה מן כי ימוך אחיך? לדעת הרש"י והרשב"ם ז"ל נאמר שהתחלתה מפסוק כ"ד, יאמר דרך כלל מלבד החזרה ביובל תתנו רשות למוכר או לקרובו לגאול את ממכרו. ואח"כ יפרש דיני הגאולה בפרט, כמשפט הכתוב בכ"מ והנראה שבאמת ביובל אין כסף לא תקרא גאולה. וכל לשון גאולה במקח וממכר הוא (ווידערקויף) בל"א, לכך יאמר גאולה תהיה לו וביובל יצא], אלא גאולה תתנו על צאת השנים ביובל, ולשון גאולה כמו גאל ה' עבדו יעקב. שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו. וגאלתי אתכם, בזרוע נטויה. וכן גאלה תתנו לארץ מיד הקונים המחזיקים בה שלא נתתיה להם לאחוזה. ודבריו אלו ישרים, אבל בטעם למה נאמר מקרא זה אמר הרב ז"ל לפי שאמר כי לי הארץ וכל הארצות לו הנה. על כן אמר ובכל ארץ אחוזתכם לא בחוצה לארץ, זה לא נכון בעיני. כמו שיתבאר מפרושינו על כי לי הארץ. ועוד שדרש בענין נאמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם. ועוד כפי האמת הנה טעם לנאמר כי לי הארץ. אבל לדעתי זה הפסוק דבק עם אותו שלפניו והארץ לא תמכר וגו'. כי בדרש הענין לא אמר רק ושבתם איש אל אחוזתו (פסוק י'). ואמר שנית בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו (פסוק י"ג). ואמרנו שבא לחייבו שישוב אל אחוזתו. ועדיין לא שמענו כיצד יתקיים דבר זה. וגם הלוקח יפסיד ממונו. ופי' אבל מכר וכל קנין שדות לא יהיה בגוף הקרקע, אלא במספר שני תבואות, ועכשיו בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר, שאסור למכור לצמיתות ואסור לסופר לכתוב שטר מכירה על גוף הקרקע. ואסור לעדים להעיד על שטר כזה, וכל שכן שאסור לבית דין לקיים מה שכתוב בו. ועוד מזהיר שאם מכר אחד מישראל אחוזתו לצמיתות. והמוכר והקונה עוברים בדבר, ונודע לב"ד. אז חייבין ב"ד להוציא הקרקע בשנת היובל מיד הלוקח, ולהחזירה ליד המוכר וכופין אותו לשוב לאחוזתו וכל שכן אם הלוקח מחזיק בקרקע, והמוכר מבקש דין השבה, שיעשו ב"ד שלהן בעל כרחו של לוקח. וע"ז אמר ובכל ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ. אתם חייבין לתת גאלה לארץ. להוציא מיד המחזיק בה, ומלת בכל למדו בת"כ לרבות בתים וע"ע שנכלל אם יחזיק בהן הלוקח. חייבין ב"ד לגאלן מיד המחזיק בהן, ויש בזה דברים לשטת התלמוד בקדושין: (כה) כי ימוך אחיך, שרשו מכך מן הכפולים, כמו וימכו בעונם (תהלים ק"ו מ"ג). וכן דעת ר' יהודה המדקדק ורד"ק ז"ל בס' השרשים, ובא המלאפום תחת החולם. כמו ירון ושמח (משלי כ"ט ו'), אבל לדעת ר' יונה

וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ (כו) וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא כְּדֵי

גען קאָממט, אונד פֿאָן זיינעס אייגענטהום פֿערקויפֿט; זאָ קאַן זיין נעכסטער פֿערוואַנדטער קאָממען, אונד דאז ווידער איינלאָזען, וואס זיין ברודער פֿערקויפֿט האט.
(כו) האט יעמאנד קיינען ווידעראיינלאָזער. ער זעלבסט אבער קאָממט ווידער צו פֿערמאָגען, אונ־

תולדות אהרן וגאל פס כ"ה, ה':

תרגום אונקלוס

מֵאַחְסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ וְיִפְרוֹק יָת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃ (כו) וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִשְׁכַּח כְּמִסַּת

רש"י

שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני [ת"כ]: מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב [ת"כ]: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל

באור

המדקדק ורא"בע ז"ל היא מנחי עי"ן. ובפי' המלה אמר רא"בע ז"ל שהוא כמו דל ואביון. ואין כן דעתי כי הדל הסר כל. כמו ואם דל הוא ואין ידו משגת, והוא שם התואר, ואין שם תואר בשרש מכך, אלא ענינו שישפל וירד ממצבו אפילו נשאר לו קצתו, כגון שהיו לו קרקעות שווים עשרת אלפים, גם כספים ומטלטלין ואבד כספו ומטלטליו, ואין לו לפרנסת ביתו או לשלם נשיו, וצריך למכור שליש קרקעותיו. וכן בעצלתים ימך המקרה (קהלת י' י"ח). פי' תקרת הבית מתשפלת על ידי עצלה שלא תקן הבית בזמנו. וחכמינו ז"ל השתמשו גם הם בשרש זה ואמרו גבוה ונמוך, ונמוך בתשקל כגוזו ועבדו (נחום א' י"ב), והוא הענין שפרשנו: כי ימוך אחיך ומכר. אמרו רבותינו ז"ל אין אדם רשאי למכור אחוזתו. אלא כי ימוך, לא שימכור אחוזתו לקנות בדמיהן בהמה בית או כלים. או ליתן הכסף באוצרו: מאחוזתו. אמרו רבותינו ז"ל מאחוזתו ולא כל אחוזתו שאפילו צריך למכור. לא ימכור רק כפי הצורך לו לפי שעה. לא שימכור הכל בבת אחת, א"ר אליעזר בן עזריה ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו, עאכ"ו לעצמו. ולפי הפשט דבר במוכר מקצת, ואעפ"כ רשאי ליגאל מקצת שמכר. וכל שכן מוכר כל אחוזתו: ובא גאלו. הפרשה מדברת במוכר שני תבואות עד היובל. שמיתר לקרוב או הוא עצמו לגאל שדהו מיד הקונה, ואינו יכול לעכב ולומר מספר שנים מכרת לי, אלא נגאלה מידו מיד. ולפי שקרובי האדם מצטערים בצרתו. והפלים להצילו ממנה, נקראים גואליו, מטעם שפרשנו (פסוק כ"ד). וכפי הנראה מלשון הכתוב תלוי לקרוב שיגאל ממכר אחיו, ובמס' קדושין נחלקו בו ר"א ור"י אם וגאל חובה או רשות ודמ"בם ז"ל פסק רשות, ולמדנו הכתוב שאין הלוקח יכול למחות, אבל אחר שאינו קרובו אינו יכול לגאול השדה מיד הלוקח, כי זכות הלוקח קודם. אע"פי כשיגאלנה תהיה ביד הגואל. ולא ביד המוכר ואין גאולה גמורה, מכל מקום ישמח לב המוכר אם אחוזתו תחת יד גואלו הקרוב אליו ולא ביד זרים. שקרובו אינו רוצה להרויח בפירותיו. גם יעשה עמו חסד בכמה דרכים מה שלא יעשה הלוקח: הקרב אליו. כמו מאותן האמורים בפרשת אמור כי אם לשארו הקרוב אליו (לעיל כ"א ב'), אלא שאם לא יגאל אחד מהן. תלות הגאולה בקרובים הרחוקים מהן, והטעם מבואר מדברנו שיותר הוא קרוב לו, יהיה יותר לטובתו, ובת"כ שם הקרוב אליו. מלמד שהקרוב קודם: וגאל את ממכר אחיו. לא אמר את אחוזת אחיו, כי לא מכר את האחוזה עצמה, אלא התבואות וזהו שאמר ממכר אחיו, הדבר שמכר לאחר: אחיו, כמו כי אנשים אחים אנחנו (בראשית י"ג ח'), קרובים: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל, וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים, אלא גואל שיכול לגאול ממכרו. מפי' רש"י ז"ל, והוא מת"כ, ובגמרא פי' רש"י ז"ל וכי יש לך וכו' והלא בעוד אחד מישראל קיים הוא קרוב לו. אלא שאין לו מי שיכול לגאול. בידו משגת לקיים הגאולה. ואם גואלו הקרוב אליו ביותר שעליו החוב לגאל עני הוא, שאר הקרובי' כלם פטורים אע"פי שידם משגת: והשיגה ידו. כסף. ומצא, שעכשיו בא לידו כמו שפרשנו (פסוק ט' ט'). ולמדו רבותינו ז"ל שלא ילוה ויגאל, אלא בהשג יד, ושלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה, כלומר אין מצוה עליו לעשות כן, ואם עושה אין הלוקח חייב להחזירה: כדי

גְּאֻלָּתוֹ׃ (כז) וְחִשַּׁב֙ אֶת־שְׁנֵ֣י מִמְכָּר֔וֹ וְהֵשִׁיב֙ אֶת־הָ֣עֹדֵ֔ף לָאִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר מָֽכַר־ל֑וֹ וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ (כח) וְאִ֨ם לֹא־מָֽצְאָ֜ה יָד֗וֹ דֵּי֮ הָשִׁ֣יב לוֹ֒ וְהָיָ֣ה מִמְכָּר֗וֹ בְּיַד֙ הַקֹּנֶ֣ה אֹת֔וֹ עַ֖ד שְׁנַ֣ת הַיּוֹבֵ֑ל וְיָצָא֙ בַּיֹּבֵ֔ל וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ ס חמישי שלישי

ערווירבט זאָ פֿיל, אלס צום ווידעראיינלאָזען נאָטהיג איזט; (כז) זאָ זאָלל ער דיא יאהרע זייט דעם פֿערקויף אברעכנען, דען איבערעסט דעמיעניגען ערשטאטטען, דעם ער עס פֿערקויפֿט האט, אונד ווידער צו זיינעם אייגענטהומע געלאנגען. (כח) איזט ער ניכט פֿערמאָגענד איהם ווידער צו בעצאהלען, זאָ בלייבט דאז פֿערקויפֿטע לאנד אין דען הענדען דעס קייפֿערס, ביז צום יובעליאהר, אים יובעליאהר אבער ווירד עס ווידער פֿרייא, אונד ער

ת"א גאלתו שם כ׳, ד׳. ערכין ל׳, א׳: וחשב ערכין. שם: והשיב שם שם: ויצא שם י"ד, ג׳:

רש"י

שיכול לגאול ממכרו [שם ת"כ]: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך ובכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלם ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין [ערכין ל׳]: עד שנת היובל.

תרגום אונקלוס

פּוּרְקָנֵיהּ׃ (כז) וִיחַשֵּׁב יַת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יַת מוֹתָרָא לְגַבְרָא דִּי זַבֵּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ (כח) וְאִם לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בְּיַד דִּזַבֵּן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא

באור

גאלתו, אמרו רבותינו ז"ל לא יגאל חציין: (כז) וחשב, תבנית הדגש היוצא לשני, וכן הוא בכל לשון חשבון אין אחד מהן בקל, אומר אני לפי שמחשבה וחשבון אחד, שכל חשבון יסודתו על מחשבות, שחושב על פרטים שנתן לחברו, ועל פרטים שקבל, ועושין חשבון זה עם זה, מחשבה שנעלמה מזה יזכיר לו חברו וכן להפך, ולפי שמחדש בו מחשבות לא חשב עליהן מלבו נאמר וחשב בבנין היוצא: וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך, כמה מכרתיה לך כך וכך, עתיד היית להחזירה ביובל, נמצאת קנית מספר התבואות, כפי החשבון, של כל שנה, אכלת אותה שלש או ארבע, הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח לשון רש"י ז"ל, ורשב"ם ז"ל פי׳ והשיב את העודף, מן השנים עד היובל שלא אכל עדיין על שנים שאכל כבר, ודברי רש"י ז"ל מבוררין יותר, כי איך ישיב השנים העודפים, והשבה היא הדמים, וצריך לוותר העודף בדמי המקח שנתן על דמי האכילה שאכל, וחשבון זה יסודתו על מספר שני המכר: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה, לשון רש"י ז"ל. כלומר אינו עושה חשבון אלא אם הקונה שמכר לו הגואל שדהו. אבל אם הקונה מכר את השדה לאחר בממון הרבה, אינו צריך להשיב אלא הממון שקבל מן האיש אשר מכר לו הגואל שדהו וכן הלכה: ושב לאחזתו. מכאן יש ללמוד שגאולת הקרובים אינו אלא מיד הלוקח ועכשיו שגאלו אותו היא תחת ידם. שהרי בגאולת הגואל לא אמר ושב לאחוזתו. וטעם ושב לאחוזתו לדעתי מלמדנו הענין כלו. שאע"פי שהוא עצמו מכא כדי גאולתו וגאל שדהו, אין לו רשות לגאל מיד לוקח זה ולמוכרה לאחר. אלא ושב לאחוזתו צריך שישיב לאחוזתו, שלא נתנה לו תורה רשות לבטל המקח הראשון. אלא כדי שישוב לאחוזתו, לא לחזור ולמוכרה להרויח בכסף מקנתו, ולבד הקרוב גואל אע"פי שאין המוכר שב לאחוזתו מטעם שאמרנו (פסוק כ"ה), ועל כן אומר אם אין לאיש גואל, שוב לא תצא האחוזה מיד לוקח זה ליד לוקח שני, אלא אפי׳ השיגה יד המוכר וגאל את אחוזתו, ושב לאחוזתו, צריך שישוב לאחוזתו לא שימכרנה לאחר: (כח) די השיב לו, מה שצריך להשיב לו: ממכרו, תבואו׳

(כט) וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹּר בֵּית־מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ: (ל) וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְמִימָה

ת"א ואיש וכו' מגלה ב' ב'. קדושין כ'. ערכין ל'. ב': עד תם שם י"ח, ב'. ול"ת ה' נדה מ"ו, ב': יבמ' כתובות נ"ז. ב'. קדושין כ"א, א': עד מלאת ערכין ל"א, א': תמימה שם שם:

געלאנגט ווידער צו זיינעם אייגענטהומע. (כט) ווען יעמאנד איין וואָהנהויז אין איינער אימוויערטען שטאדט פערקויפט, זאָ דויערט דאז ווידעראיינלאָזונגסרעכט דאז גאנצע יאהר נאך דעם פערקויף; איין פאָללינעם יאהר זאָלל עס ווידער איינגעלאָזט ווערדען קאָננען. (ל) ווירד עס אבער איננערהאלב איינעם פאָללינען יאהרס ניכט איינגעלאָזט, זאָ בלייבט דאז הויז אין דער

תרגום אונקלוס

וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ: (כט) וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא שׁוּר וִיהֵי פוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא דִזְבִינוֹהִי עִידָן בְּעִידָן יְהֵי פוּרְקָנֵיהּ: (ל) וְאִם לָא יִתְפְּרֵק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ

רש"י

שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו [ת"כ]: (כט) בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון [ת"כ]. והיתה גאולתו. לפי שנאמר בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינה גואלה: והיתה גאולתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנערה אתנו ימים [בראשית כ"ד]: (ל) וקם הבית לצמיתות. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה. (אשר לא

באור

השדה שמכר לו: בידו, ברשות: ויצא, הממכר מיד הקונה בבוא היובל: ושב. המוכר לאחוזתו. ורבותינו ז"ל דרשו מקרא זה בת"כ, ואינו צריך לפרש המקרא: (כט) בית מושב. סמוך, כלומר בית דירה, ולולי קבלת רבותינו ז"ל (פסוק ל') היינו אומרים שבא להוציא בית תבן וכיוצא. והם ז"ל אמרו שכשהתישבו בה היתה עיר חומה, לא שהקיפוה חומה אחרי שישבו בתיהן, ולמדנו מזה שצריכה להיות מוקפת חומה מימות יהושע בן נון: עיר חומה, של עיר חומה: והיתה גאולתו. לפי שכלל למעלה הגאולות כלם במאמר ובכל ארץ אחוזתכם גאל' תתנו לארץ, ובכלל גאלה גאלתו ביובל, וגאלתו בתוך זמנו אם נגאל ע"י קרוב או ע"י המוכר עצמו, אמר על בית עיר חומה שתהיה גאולתו עד תום שנת ממכרו, וכתב רש"י ז"ל לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה, ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה, הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף. שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה, ולאחר מכאן אינו גואל': שנת ממכרו, שנה שלימה מיום שמכרה, שאם מכרה בסיון, נגאלת עד סיון הבא, לא שנת עולם שתחלתה תשרי ושאם נמכרה בסיון לא תגאל אלא עד תשרי: ימים תהיה גאלתו, כגון מכ"ז בסיון זה עד כ"ז של סיון הבא, אע"פי שאינה שנה של שס"ה ימים שהיא שנה תמה, שתבא השמש לנקודתה, אלא שנה של קביעות המחזור שהיא לפעמים שנ"ד ימים, וזה הכלל לדעתי שבשבולה להודיענו שיהיה החשבון ע"פ קביעות המחזור קורא את השנה ימים, כלומר מספר ימים של שנה זו, וכן ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות י"ג י'), לפי שתולה אותה בט"ו לחדש הראשון. ובמועד האביב. ואנו צריכין להשוות השנים כפי שניהן. וע"י כך שנה אחת משונה מחברתה. ואינן שוות להיות כל אחת משס"ה ימים, אמר מימים ימימה. ורש"י ז"ל פי' ימים תהיה גאולתו, ימי שנה שלימה קרויים ימים, וכן תשב הנערה אתנו ימים לא כוון רבינו ז"ל רק להודיענו שמלת ימים נופל על כל ימי השנה, והגדרנו בפשט הדבר: (ל) ואם לא יגאל, לא פרשה תורה על ידי מי. ומדרך הסברא שמדבר על המפורש בשדה. שהגאולה ע"י קרובים, או על ידי עצמו: לו, שב על ממכרו: שנה תמימה, הוסיף תמימה בעבור שנה מעוברת. שהייתי אומר ימים תהיה גאולתו מדבר ימי שנה, אע"פי שאינן שס"ה ימים שתקרא שנת ממכרו. אבל שנה מעוברת שימיה עודפים על שס"ה ימים, כיון שתמו ימי

וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לֹא חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ (לא) וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים

לו קרי

אוממויערטען שטאַדט דעם קייפער פיר זיינע נאכקאָממען אויף עוויג, אונד ווירד אים יובעליאהר ניכט פרייא. (לא) הייזער אויף דאָרפערן, דיא מיט

ת״א וקם ב״ק כ״ב. ב׳י ערכין שם: לא חמה מגלה ג׳ ב׳, וס׳ ב׳. ור׳ ב׳. שבועות ט״ז, א׳, נ״א. ערכין ל״ג. א׳: לקנה שם ב׳: לא יצא שם כ״ט, א׳, ול״א ב׳: ובתי שם ל״ג, ב׳:

רש״י

חומה. לו קרינן אמרו רבותינו ז״ל שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביובל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספ׳ יהושע הערי׳

תרגום אונקלוס

שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִי בְקַרְתָּא דִי לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבֵּן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ (לא) וּבָתֵּי פַצִּיחַיָא דִי לֵית

באור

שנה גמורה של שס״ה ימים לא תגאל עוד, לכך נאמר תמימה שלא תחסר יום אחד משנת המכירה מחדש לחדש, ואם השנה מעוברת נתעברה למוכר, וכל הפשט הזה כהלכה, שכן שנו בת״כ עד תום שנת ממכרו, לא שנה למנין עולם, תמימה חכמים אומרים שנה תמימה י״ב חדש מיום ליום, לפיכך אם נתעברה השנה נתעברה לו, ורבי שאמר שנה תמימה שס״ה ימים כמנין ימות החמה, מפרש ימים תהיה גאולתו, שאינו יכול לגאלה עד אחר שני ימים למכירה: וקם הבית, אין לי אלא בית, מניין לרבות בתי בדים (שכותשין בו הזתים) בורו׳ שיחין ומערו׳, והמרחצאות והשובכות והמגדלות, ת״ל אשר בעיר, כלומר כל מה שמוכר בעיר חומה זה דינו, ונאמר בית מושב, שאפילו בית החשוב והאהוב לאדם, אינו נגאל אלא תוך שנתו ואינו יוצא ביובל, וכל שכן האחרי׳ שהן למט׳ ממנו: לא חמה, לו קרי וכתיב לא, ודרשו רבותינו ז״ל אע״פ שאין לו עכשיו. והיה לו לפנים מכן, לצמיתת, לחלוטין: לקנה אתו לדרתיו, אם מת הקונה הוא לבניו אחריו. ולפי הפשט לפי שנאמרו שתי גאולות בפרשה, האחת גאולה בתוך שני ממכר, והשניה גאולה ביובל. ועל כל אחת הכתוב אומר לצמיתות, לכן פירש שהיא לצמיתות גמורה, ששתי הגאולות אינן נוהגין בו. על גאולת שנים אמר לקנה אותו לדורותיו, שאם קנהו על מ״ח שנה לא יגאל לא מידו ולא מיד בנו, ועל גאלת היובל אמר לא יצא ביובל, אבל רבותינו ז״ל דרשו על לא יצא ביובל, שמלמד גם על שנת ממכרו, שעדיין איננה מכור׳ לצמיתות, ואם יפגע היובל בשנה זו לא יצא, וזהו שפי׳ רש״י ז״ל אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: וקם, כמו ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם (בראשית כ״ג כ׳), וכן כאן, וענינו בלועז (עס זאָלל שטעהען בלייבען), שבתוך שנתו אולי לא יקום הקנין, ורש״י ז״ל פי׳ יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה, והכוונה אחת: (לא) ובתי החצרים, לדעתי העיירות שאין חומה להם סביב, נקראים חצרים, לפי שפתוחין ונכנסין ויוצאין בהם בלי מונע, כמו חצר הבית שהוא פתוח ליכנס ולצאת, ואין כן הבית שיש לו ארבע חומות ופתחים לנעול ולפתוח, וכן תרגמו אונקלוס פצחין, ופי׳ רש״י ז״ל עיירות פתוחות מאין חומה, ויש הרבה בס׳ יהושע הערים וחצריהם. בחצריהם ובטירותם. והודיע הכתוב שהבתים הבנויין בחצרים, אשר אין להם חמה סביב, על שדי הארץ יחשבו, דינם כדין שדה אחוזה, וגזרת הכתוב הוא, אין בו טעם בדעת האדם, כי החצרים גם הם ערי מושב כמו ערי חומה, ויש פרזות רבות יפות וגדולות מערי מבצר חומה דלתים ובריח, ואע״פכ דינן בתיהן כשדה הארץ, על כן נאמר יחשב בנפעל, לפי שהוא נגד מחשבות לבב האדם, והכלל הזה יסדנו למעלה בפי׳ דם יחשב לאיש ההוא (פרשה י״ז ד׳), שאע״פי שהמחשבה היא בבחירת האדם, וחושב כל אחד כפי סברתו, מ״מ יתכן הנפעל אם לפי רצון האדם יחשוב כן, והשם היודע האמת יצוהו לחשוב להפך, וכן הנדון בכתוב זה, וכן ונחשב לכם תרומתכם (במדבר י״ח כ״ז), וכיוצא בהן, ורמב״ן ז״ל לא אמר כן, ותוכן דבריו שבית עיר חומה, אחרי שנת ממכרו, שישב המוכר שנה תמימה

אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם חוֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל יֵצֵא׃ (לב) וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי אֲחֻזָּתָם

ת"א. על שדה קדושין כ"ח, א'. ערכין שם: גאלה קדושין כ', ב'. ערכין ל', ב', ול"ג א':

קיינער מויער אומגעבען זינד, ווערדען צו אקקער־שטיקקען, גערעכנעט; עס פינדעט ווידעראיינ־לאֶזונג שטאטט, אונד אים יובעל ווירד דאז פערקויפ־טע פרייא. (לב) וואס דיא שטעדטע דער לוים בע־טריפפט, נעמליך דיא הייזער אין איהרען אייגענטהומס שטעדטען; זאָ זאָללען דיא לוי' איין עוויגעס

תרגום אונקלוס

לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשְׁבוּן פּוּרְקָנָא יְהֵא לְהוֹן וּבְיוֹבֵלָא יִפְקוּן׃ (לב) וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן

רש"י

והחצרים [יהושע י"ג] בחצריה' ובטירות' [בראשית כ"ה]: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים [ת"כ]: וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאולת עולם. גואל מיד אפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים

באור

בבית אחר. מתיאש מן הראשון, ולא תמעט מחייתו אם יחלט, אבל בתי החצרים עשויין לשמיר' השדות, ולהיותם מושב לעובדי האדמה, על כן דינם כשדה הארץ. ואין טעם זה הגון כפי פירושנו במלת חצרים, ועוד מה טעם לעיר גדולה מוקפת חומה אחרי מות יהושע בן נון, שתדין בדין חצרים. [א"ה, אע"פכ נראה כדברי הרמ"בן ז"ל שהם נאותים לפשטות הכתוב, שהפרזות הבנויות על פני השדה למושב האכרי' ועובדי האדמה, נקראות חצרות (דארפשאפטען), לפי שאין שם אלא בתים וחצרות לא שווקים ורחובות ושערים, כמו במגדים הבצורות חומ' ובריח, ובתי החצרות הם כמו חלק מן השדות, לפי שהן בנויות לצרכן. וזהו לשון על שדה הארץ יחשב, ולא אמר כשדה הארץ יחשב. כמו שנאמר ונחשב לכם תרומתכם כדגן (שם שם), לפי שאין הכוונה על ההשתוות שבין הבתים ההם לשדות, כי אם שהבתים נחשבות עם השדות לפי שהן חלק משדי הארץ. ולכך דינם כדין השדות, ואולם כדי שלא ישתנה דין הגאולה בכל עת, אמרו חז"ל שאין סומכין אלא על חומה שמוקפת בעת שנכנסו לארץ אם בביאה ראשונה בימי יהושע, או בביאה שניה בימי עזרא. וכן בביאה שלישית בימות הגאולה לעתיד ב"ב]: גאלה תהיה לו, כשדה הארץ שנגאל מיד הלוקח בשני ממכרו עד היובל. כן תהיה גאלת בתי חצרים. לא כבית עיר חומה שאינו נגאל רק עד תום שנת ממכרו, ואחר כן נחלט ללוקח: וביבל יצא. כשדה אחוזה אם לא נגאל יוצא ביובל חנם, כן בתי החצרים. לא כבית עיר חומה שאין לו גאולת יובל, ומקרא זה ראיה למה שפרשנו למעלה (פסוק ל'). ורש"י ז"ל פי' גאלה תהיה לו, מיד אם ירצה. ובזה יפה כחו מכח שדות, שהשדות אינן נגאלות עד שתי שנים, וביובל יצא חנם, והוא מברייתא דת"כ, שאחר שהושוה דינו לשדה ידענו שנוהגין בו שתי הגאולות. לכן אמרו שבא הכתוב ליפות כחן מכח השדות, ולהשוותן לבתי ערי חומה שזמן גאולתן מתחיל מיד, אלא שאמרו אחר שנתת לו כח יפה שבשדות, וכח יפה שבבתי עיר חומה, יכול לא יצא ביובל, ת"ל וביובל יצא: (לב) וערי הלוים. מ"ח עיר שנתנו להם לשון רש"י ז"ל, כלומר הערים שנתנו להם על פי ה' הם הנקראים כאן ערי הלוים, והבתים שבהן נקראים כאן בתי ערי אחוזתם, כי הערים הללו אחוזתם הם כמפורש לפנינו, ולכי בתיהן ועריהן דין שדה אחזה להם, אבל בתי לוים שבערי ישראל, או שבנו עיר במדבר נחלת איזו שבט, אין לעיר ההיא דין ערי לוים: גאלת עולם תהיה ללוים. כפי פשטי מקראות הללו יראה בעיני שנתן להם הקב"ה כל מיני גאולות המפורשות למעלה בשדה אחוזה ובבתי עיר חומה ובבתי החצרי' ועוד יותר מהן, והכתו' הולך ומונה הגאולות בקצרה. ואמר תחלה גאלת עולם תהיה ללוים, לא כבתי ערי חומה שאינן נגאלין רק עד תום שנת ממכרם, ואלה נגאלין לעולם עד היום, וכן לא כשדה אחזה שאינו נגאלת בשתי שנים הראשונים. ואלה נגאלין מיד, וכן שנו בת"כ: (לג) ואשר יגאל מן הלוים, ואף גם זאת כל הרוצה ליגאל מן הלוים יבוא ויגאל, לא כשדה אחזה שאינה נגאלת

גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם׃ (לג) וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לד) וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר

ת"א עולם סס ל"ג, ג': ואשר יגאל סס סס: ויצא סס ע"א: כי בתי סס ע"ג, ג': ושדה סס סס:

תרגום אשכנזי

איינלאֶזונגסרעכט האבען. (לג) וועןַ יעמאנד פאָן דען לוים זעלבסט עטוואס איינלאֶזט, זאָ ווירד דאז פערקויפטע הויז, אונד דיא אייגענטהומס־שטאדט אים יובעל ווידער פרייא; דען דיא הייזער אין דען שטעדטען דער לוים זינד איהר אייגענטהום אונטער דען קינדערן ישראל'ס. (לד) איין פעלד דאז אין דער נעהע אן איהרען שטעדטען ליגט, זאָלל גאר ניכט פערקויפט ווער־

תרגום אונקלוס

פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵיוָאֵי׃ (לג) וְדִי יִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפְּקוּן זְבִינֵי בֵּיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָתֵּי קִרְוֵי לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לד) וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן

רש"י

אלא אם מכרו בית בעיר חומה גואלין עולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. ד"א לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחר' ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא תופקע נחלתם מהם: (לד) ושדה מגרש

באור

אלא בגואל הקרוב אליו או השיגה ידו וגאלה. ואלה נגאלין מכל משפחת הלוי, כל הרוצה יבוא ויגאל, ושעור הכתוב וכן אשר יגאל מן הלוים יגאלנה, מי שירצה יגאל, וגם בגואל לוי נוהג דין זה, ולא תאמר לא נאמרו דברים אלו אלא בבן לוי שמכר ביתו לישראל, שלא יופקע מיד הלוים, אבל אם אחד מן הלוים יגאל הבית מיד הישראל, לא תצא מידו. אלא יוחלט כשאר בתי ערי חומה, לפי שנגאל ביד לוי, אלא גם אם יגאל אחד מן הלוים, ולא יגאלנה הלוי המוכר מידו, ויצא ממכר בית, לא כבתי ערי חומה שאינן יוצאין ביובל, אלא אם לא נגאל הבית, מיד הישראל או מיד הלוי, ויצא ממכר בית הלוי מיד הקונה ביובל. וכן עיר אחוזתו, אם נמכרה ולא נגאלה מן הלוים, או שמכרו רחוב באחת מעריהם לתשמיש הקונה ולא נגאל, תצא גם היא מיד הקונה ביובל כשדה אחוזה, זהו פשט המקרא הפתוס הזה לפי דעתי, ורשב"ם ז"ל אמר ואשר יגאל מן הלוים, שירצה לגאול, ואין לו במה לגאול, ויצא ממכר בית וגו'. כלומר תשוב לו בחנם ביובל, ולפרושו הוא כדרך ואם לא תמצא ידו וגו' ויצא ביובל ושב לאחוזתו, אבל הפי' זה דחוק בלשון הכתוב, היה לו לומר ואם לא יגאל ויצא ממכר בית. ורש"י ז"ל פי' ואשר יגאל מן הלוים, אשר יקנה בית או עיר מהם ויצא ביובל אותו ממכר בית או עיר וכו'. וגאולה זו לשון מכירה, ד"א יכול אין זה אלא בישראל שקנה מלוי, אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט, ת"ל ואשר יגאל מן הלוים, אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם, ויצא ממכר בית מצוה אחרת, אם לא גאלה יוצאת ביובל, והפי' השני שנוי בת"כ, ומסכים לפרושנו שהכתוב מדבר בשני דברים, ולרמב"ן ז"ל פרושים בזה קחם מספרו, [א"ה, הנראה בכוונת הכתוב, לפי שאמר למעלה גאולת עולם תהיה ללוים, יכול שבשדה הלוי הנגאלת מלוי אחר תהי' ביד הגואל לעולם, ולא תצא ביובל, לפי שלשון גאולת עולם סובל גם הפי' הזה, לכך אמר ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית וגו', שאין הכוונה במה שאמר גאולת עולם, אלא שיכול לגאול לעולם. אבל השדה הנגאלת תצא ביובל]: כי בתי וגו', לא היו להם נחלת שדות וכרמים, אלא ערים לשבת ומגרשיהם, לפיכך הם להם במקום שדות, ויש להם גאולה כשדות, כדי שלא יופקעו

כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס
(לה) וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ
וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃

ת"א אחזת עולם ערכין ל"ג, א', ונ"ד א': וכי ימוך קדושין כ', א'. מגילה ס"א, א', וקי"ד א'. ערכין ל', ב':

דען קאננען, זאנדערן איהר עוויגעס אייגענטהום בלייבען. (לה) ווען דיין ברודער נעבען דיר אבקאממט, אונד זיינע האנד זינקען לעסט; זא זאללסט דוא איהן אונטערשטיטצען, דאס אויך דער פרעמדע

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ (לה) וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט

רש"י

עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד [ויקרא כ"ז] אבל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהי' קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר

באור

נחלתם הם, מפי' רש"י ז"ל: (לד) ושדה מגרש עריהם, כמפורש בפרשת אלה מסעי: לא ימכר, מכר גזבר, שאם הקדיש בן לוי שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר, אינה יוצאה לכהנים ביובל, כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד, אבל בן לוי גואל לעולם. לשון רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ ואמרו או לא ימכר מכר עולם, כלומר שלא ימכר לצמיתות, ת"ל כי אחוזת עולם הוא להם, כלומר אם האזהרה על מכר עולם, מה צורך לומר שהיא להם אחוזת עולם, וכבר אמר (פסוק ל"ג) שהיא אחוזתם, ועוד יאמר סתם כי היא אחוזתם, וידענו שדין שדיהם כדין שדה אחוזת ישראל, שנאמר עליהן למעלה והארץ לא תמכר לצמיתות. ועל כרחך במכר גזבר מדבר, שביוצא בזה באחוזת ישראל אינה יוצאה ביובל למקדיש. אלא היא כשדה החרם לכהנים, ואמר בלוים שלא ימכרנה הגזבר מטעם כי אחוזת עולם הוא להם, שתהיה אחוזתם לעולם. אפילו הקדישה גואלה לעולם. ומטעם זה עצמו אין לפרש הכתוב כפשוטו ושדה מגרש עריהם לא ימכר. כשדה אחוזת ישראל אפילו במספר שני תבואות, והכתוב שאמר גאלת עולם תהיה ללוים מדבר בבתים ועדים. שאם כן מה טעם לומר כי אחוזת עולם הוא להם. ואין המכר לשדה האחוזה עצמו אלא לשני תבואות. אלא ערי הלוים באמור למעלה כולל גם שדה מגרש עריהם, שגם הם בכלל העיר, ודיניהן כדין הבית. ומה הוצרך להוסיף בשדה מגרש דין מכר גזבר לפי שבאחוזת ישראל אינו יוצא ביובל לבעל האחוזה המקדיש אותה, ובלוים נגאל לעולם. ובפרושנו זה נסתלקה תמיהת הרמ"א ז"ל על דברי הברייתא, והתישב פשוטו של מקרא: אחזת עולם. שלא תצא מידם לעולם אפי' אם הקדישה. לא כאחוזת ישראל שאינה לעולם, שהרי אם הקדישה ומכרה גזבר יוצאת מתחת ידי המקדיש: (לה) וכי ימוך. פרשתיו (פסוק כ"ה). ומטה ידו עמך, המשיל העושר והנכסים אל היד בעל' העצמה והכח, ואבדן הנכסים להתמוטטת היד, ועליו הנמשל והחזקת בו. כאדם שרגליו מטי' וקרוב לנפול, וחברו מחזיק בו ומונעו מלנפול, כן הלואת כסף למטה ידו כמחזיק בו. שאם תניחהו לנפול יקשה עליך אחרי כן להקימו, וזהו שאמרו בת"כ ומטה ידו עמך. אל תניחהו שירד. הא למה זה דומה למשא שעל גבי החמור, עודנו במקומו אחד תופס בו ומעמידו. נפל לארץ חמשה אין מעמידים אותו: עמך, אצלך וקרוב לך, שאתה יודע מהו לו: והחזקת בו, בו שב על אחיך לא על ידו, וכל שרש חזק בבנין הכבד הנוסף על התופס בכחו באיזו דבר שלא ימוט: גר ותושב, לפי הפשט גר מארץ נכריה והוא תושב, כמו גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ"ג ד'), והוא גר שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות, או גר מארץ נכריה שמתגורר בארץ, ואינו עובד ע"ז, ותושב מבני התושבים בארץ, ולפי ששניהן שוין, אמרו בת"כ גר זה גר צדק, ותושב גר אוכל נבלות: וחי עמך, אם אין לו להחיות עצמו. חזקהו להחיותו, ואם כן מלת והחזקת על אחיך שלפניו ועל גר ותושב שלאחריו, ולכן בעל הטעמים הפסיק במלת עמך, אלא את אחיך אתה מחזיק כשימוך ומטה ידו, שלא יצוא לכלל מחסור, אבל גר תושב כשהגיע למחסור אתה מצווה להחיותו, ולדעת רבותינו ז"ל שגר זה גר צדק כל הנזכרים בפסוק שוין להחזיקם

(לו) אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ (לז) אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ

ת"א אל תקח קדושין כ', א'. ב"ק קי"ב, א'. ב"מ ס"א, ב', וע"א ב', וע"ה ב'. ערכין ל', ב': ויראת ב"מ ע"א א'. תמורה ו', ב': וחי נדרים ס"ה. ב"מ ס"ב, א', וס"ג ב'. תמורה ו', ב': את כספך ב"מ שם וע"ה ב':

אונד געוואלדעטע בייא דיר לעבען מאָגע. (לו) דוא זאָללסט ווערדער צינז נאָך איבערשוס פאָן איהם נעהמען, זאָנדערן דיך פאָר דיינעם גאָטטע פירכטען, אונד דיינען ברודער נעבען דיר לעבען לאססען. (לז) גיב איהם דיין געלד ניכט אויף צינז, אונד

תרגום אונקלוס

יָדֵיהּ עִמָּךְ וְתִתְקֵף בֵּיהּ יְדוּר וְיִתוֹתַב וְיֵחֵי עִמָּךְ׃ (לו) לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וְיֵחֵי אֲחוּךְ עִמָּךְ׃ (לז) יָת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃

רש"י

ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: (לו) (נשך ותרבית. חד שוינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין:) ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בנכרי להלוות לישראל ברבית [ב"מ ס"א] הרי זה

באור

בשימוכו ומטה ידם, וענין וחי עמך מצות עשה על פקוח נפש, ודעת רמ"בן ז"ל בספר המצות מצוה י"ח שגר הנאמר כאן על גר אוכל נבלות: (לו) אל תקח מאתו נשך ותרבית, לפי פשוטו מקרא זה מדבר שהלוהו סתם כסף או פירות, ולא התנה עמו שיתן לו נשך או תרבית, וכשפור' הלוה ורוצה ליתן לו מרצונו נשך או תרבית, הזהיר שלא יקחהו ממנו, והכתוב הסמוך מדבר שלא יתן לו כספו בנשך, שלא יתנה כן עמו, ואם התנה עובר בלאו, אע"פי שלא פרע לו כלום ויש מחלוקת בין גדולי המורים בענין נשך ורבית מאוחרת בין נותן סתם, או שאמר בשביל מעותי שהיו בטלות אצלך. ואם הוא רבית קצוצה שאסור מן התורה או לא, ואם לפרושנו בפסוק זה כשנותן לו בדרך רבית אסור מן התורה. אין לסמוך על דברינו, כי לפרש פשוטו של מקרא באתי לא להורות הלכה: נשך ותרבית, חד שויוה רבנן ולעבור עליו בשני לאוין, לשון רש"י ז"ל, אבל רמ"בן ז"ל אמר שלפי פשוטו נשך הוא המלוה מנה שיתן לו כל שנה ושנה חמשה שקלים רבית, ולפי שמצטבר ועולה נקרא נשך כי אחריתו כנחש ישך. ותרבית הוא על שנה אחר, וזה אינו נושך, שלא יעלה יותר מן הנשך ההוא, אבל הוא מרבית, ונסמוך אפרש בעז"ה: ויראת מאלהיך, לפי שלא הלוהו על מנת שיתן לו רבית, אלא מטוב לבבו, יורה לעצמו היתר לקחת אותו בשעת תשלומים, כשיתן לו הלוה הרבית מרצונו ודעתו, ולא יירא אדם שיגנהו בשביל זה, אמר ויראת מאלהיך שיפרע ממך אם תעשה כן, ורש"י ז"ל פי' לפי שהאדם מורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, הוצרך לומר ויראת מאלהיך, או התול' מעותיו בנכרי להלותם לישראל ברבית, הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו, לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: וחי אחיך עמך, לחזק ולהזהיר, ומדרשו אהדר ליה ריבית דליחי עמך, זוה בהחזרת ריבית קצוצה, כענין שאמר בגזל והשיב את הגזלה אשר גזל, הפי' רמ"בן ז"ל. ולפי פשוטו אם אתה מלוה לו בלי רבית אז וחי אחיך עמך, אבל כשיתן לך רבית חייו אינן חיים. כי ירא ללוות מפני הנשך: (לז) את כספך, פלשנוהו (פסוק ל"ו), ואולי יש הבדל בין נשך לתרבית, נשך נקרא כמשלם מאה וחמשה בעבור מאה, שנושך מכספו ומפסיד. ותרבית אפשר בלי נשיכה, כגון שהלוהו מאה כורים חטים על מנת שישלם לו מאה וחמשה, והוזלו החטים וקנה מאה וחמשה בפחות ממה שהיו שוין מאה בשעת ההלואה, וזהו תרבית בלי נשך, ולכן אצל כסף נאמר נשך, ואצל אוכל תרבית שגם זה אפשר. ולפעמים יש נשך גם באוכל, וזהו נשך כסף נשך אוכל, וכל שכן הוא מתרבית. ורמ"בן ז"ל אמר לפי דרכו (בפסוק ל"ו) שהמנהג להלוות את הכסף בנשך, בכל שנה יתן כך. והאוכל ילוהו עד הקציר. ואז יפרענו מגרנו בתוספות קצוב. אבל בגמרא (ב"מ דף ס"ג ע"ב), הוכיחו שנשך ותרבית אחד הוא: (לח) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו', פי' רא"בע ז"ל שאמר כן בעבור גר ותושב וחי עמך, כי אני

ובמרבית לא־תתן אכלך׃ (לח) אני יהוה אלהיכם אשר־הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את־ארץ כנען להיות לכם לאלהים׃ ס ששי רביעי (לט) וכי־ימוך אחיך עמך ונמכר־לך

ת"א לתת וכו' כתובות ק"י, ב': וכי ימוך קדושין כ'. א', ב"מ ע"א, א'. ערכין ל'. כ'׃

דיינען מונדפארראטה ניכט אויף איבערשוס. (לח) איך בין דער עוויגע, אייער גאטט, דער אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט, אייך דאז לאנד כנען איינצוגעבען, אונד אייער גאטט צו זיין. (לט) ווען דיין ברודער נעבען דיר פערארמט אונד זיך דיר פערקויפט; זא זאללסט דוא איהן ניכט,

תרגום אונקלוס

(לח) אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים למיתן לכון ית ארעא דכנען למהוי לכון לאלהא׃ (לט) וארי יתמסכן

רש"י

דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לה) אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעו' לישראל בריבית ואומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען, בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע"א [ת"כ]: (לט) עבודת עבד.

באור

ה' הוצאתי אתכם מא"מ שהייתם שם גרים ונתתי לכם אחוזה, אבל רבותינו ז"ל אמרו בת"כ על תנאי זה הוצאתי אתכם מא"מ שתקבלו את מצות ריבית, שכל המודה במצות ריבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות ריבית כאילו כופר ביציאת מצרים. וטעם דבריהם שמצות ריבית דעת האדם תחייבנו, שמעותיו בטלות והלוה מתעסק ומרויח בהן, ולמה לא יהיה יתרון גם למלוה. אלא שהוא חוק מחוקי התורה הנעלם משקול דעת האדם, שנצטוו בהן ישראל שהוציא השם אותם מארץ מצרים באותות ובמופתים. ועל כן צריכין לקבל חקי אלהים כמו שפרשנו (פרשה י"ט ל"ו), ולכן המודה במצות ריבית שהיא ישרה מודה ביציאת מצרים, שהשם עושה אותות ומופתים, ועל כן יצוה על חקי קדש, והכופר במצות ריבית כאילו כופר ביציאת מצרים: לתת לכם את ארץ כנען. אשר בחר לשבתו מכל הארצות: להיות לכם לאלהים לתת מקדשו בתוככם ולהשכין ביניכם שכינתו, ואין זה רק בארץ כנען אשר בחר בה אלהים, מקום המקדש והנבואה והאותות והמופתים. שאני נודע לכם על ידיהן לאלהים אלהי ישראל, שאתם נבדלין לי מכל האומות, ואין כן כשאתם גולים ממנה, שאין חזון ואין אות ומופת בארץ העמים, ונדמה כאילו איני אלהיכם. שהרי אין יתרון שלכם על העמי' נראה שם, ולכן צויתי לכם המצות התלויו' בארץ כגון שמט' ויובל, ורמוי לכם לקיימם שלא תגלו מן הארץ, וכן בפרשת המילה סמך מתנת הארץ עם היות להם לאלהים שנאמר ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים. ובפירושנו שם הרחבנו בזה. וזהו ששנו בת"כ לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים מיכן אמרו כל בן ישראל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"א, וכן בדוד הוא אומר ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כ"ו י"ט), וכי עלתה על דעתנו שדוד המלך עובד ע"ז, אלא שהיה דורש ואומר כל היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז: וכי ימוך וגומר ונמכר לך, אמרו רבותינו ז"ל שלא ימכור עצמו אלא מפני הדחק, לא שימכור עצמו להניח המעות בכיסו, או לקחת בו דבר: לך, בין מוכר עצמו בין מגרוהו בית דין לא ימכר אלא לך. מברייתא דתורת כהנים: לא תעבד בו עבדת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בו כעבד, שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול מנעליו. מפי' רש"י ז"ל, וכן הוא בת"כ. ולפי שהתורה קוראו אחיך, וקוראו עבד, אמרו שם אתה מנהג בו כאח. והוא ינהג בעצמו כעבד, וזה ענין כאות נפי' הכתוב, וכן דרשו בו. בו אי אתה נוהג כעבד, אבל עובד אתה בבן חורין עבודת עבד,

לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ (מ) כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ (מא) וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־

תולדות אהרן עד שנת קדושין סס. ערכין כ"ט א': ויצא קדושין כ"ב, א': ושב סס ט"ו, א', וכ"א ב'. ב"מ ע"א, א'. מכות י"ג, א':

וויא איינען לייבאייגנען ארבייטען לאססען. (מ) וויא איין טאגלאהנער, איין געדולדעטער הייזלינג, מאג ער בייא דיר זיין, אונד ביז צום יובעל־יאהר דיענען. (מא) אלסדאן אבער ציהט ער מיט זיינען קינדערן פאן דיר וועג; קעהרט צו זיינעם געשלעכטע צוריק, אונד

תרגום אונקלוס

אֲחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין׃ (מ) כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵא עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃ (מא) וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי

רש"י

עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעלו: (מ) כשכיר כתושב, עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: (מא) ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו

באור

כלומר בן חורין שאינו מכור לעבודת רבו, והשכיר עצמו לשרת ולהוליך כליו לבית המרחץ מותר להשתמש בו. שלא הקפידה תורה אלא במכור לכל דבר מפני דוחקו שאין דעתו להתבזות בעבודות בזויות, אבל אם נמכר מדעתו לכך, אין לבו דוי על בזיונו. גם בן חורין עושה לרבו החכם כן מפני כבודו, ואינו בזיון לו: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך, אע"פי שמכר עצמו לך בכסף שקבל, והרי הוא מכור לך לכל עבודתך, ולא יפטר ממך קודם זמנו, ותוכל לכופו לעשות כאשר תלוה עליו, תנהג עמו כשכיר שנשכר לך לעבודה ידועה, ולפי שאין השכירות משתלמת אלא לבסוף, אם תכבד עבודתך עליו יניח עבודתך וילך לו, או כתושב היושב בביתך והוא מאוכלי לחמך, שמדרכו לעבוד לבעל הבית, חלף טובותיו. וכן תושב הארץ מדרכו לעבוד לאדוני הארץ, וכשתכביד על התושב יעזבך וילך לו מביתך או מארצך, ומדרך בני האדם שינהגו עם שכיר ותושב בדרך כבוד ולא יכבידו עליהן. כן יהיה העבד עמך: עד שנת היבל, כבר נאמר למעל' שהעבדים יוצאים ביובל, ואמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו, בין מוכר עצמו בין מכרוהו ב"ד. בין נרצע קודם שש לרציעתו בין לאחר שש, ולפי פשוטו יאמר שלבד לענין זה אינו דומה לשכיר ותושב, שהוא חייב לעבוד עמך עד היובל, שאם מכר עצמו לשנים רבות, או נרצע שעובד עד היובל, אין לו רשות לצאת מתחת ידך עד שנת היובל, ולענין זה הוא כעבד גמור שקנית מן הגוים, ואז חייב אתה לשלחו חנם: (מא) ויצא מעמך הוא ובניו עמו, אמר ר' שמעון אם הוא נמכר, בניו מי מכרן, אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו, מפי' רש"י ז"ל, ולפי פשוטו לא יאמר לו רבו אתה נמכרת לי ואני חייב לשלחך חפשי ביובל, הנח לי בניך שכלכלתים עד היום, ואכלכלם מכאן ואילך שיעבדוני במקומך שהרי הם לא נמכרו לי, אלא חייב לשלח אותו ואת בניו עמו ביובל: ושב אל משפחתו, כאמור למעל' ואיש אל משפחתו תשובו (פסוק י'), ואמרו רבותינו ז"ל שהמקרא הזה בא לרבות על מכרוהו ב"ד שתים או שלש שנים לפני היובל שהיובל מוציאו: ואל אחזת אבתיו ישוב, לפי פשוטו אם היה לו אחזה, ומכר אותה בעניו, ואח"כ העני יותר ומכר עצמו, כשיוצא ביובל ישוב אל משפחתו להיות חפשי כמוהם, גם אחוזתו היוצאת מיד הקונה ביובל ישוב אליה, שלא נאמר לפי שזלזל בעצמו ונמכר לעבד אינו ראוי עוד שתהיה לו אחוזה בארץ כשר ואדון, אלא גם לאחוזת אבותיו הנכבדים ישוב, ובת"כ שנו למה שהוחזקו משפחתו הוא שב דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר למשפחתו ולאחוזתו הוא שב, ואינו שב לשררה שהיה בו, וכן בגולה, פי' כי נחלקו בגולה לעיר מקלט ושב, וזה קרוב לענין שאמרנו, שהכתוב מרבה שישוב אל משפחתו ואל אחוזתו ולא יגרע ממשפחתו בעבור שנמכר לעבד, ולא נחלקו רק אם גם לשררתו ישוב אם לא, ולכן רש"י ז"ל שפי' אל אחוזת אבותיו ואל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך, אחוזה חזקה,

אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ (מב) כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ (מג) לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ (מד) וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ

געלאנגט ווידער צום איי- גענטהום זיינער עלטערן. (מב) דען זיא זינד מיינע קנעכטע, דא איך זיא אויס מצרים געפיהרט האבע, זיא מיססען ניכט וויא שקלאפען פערקויפט ווערדען. (מג) דוא מוסט ניכט מיט הערטע איבער איהן הערשען, אונד דיך פאָר דיינעם גאָטטע פירכ- טען. (מד) קנעכט אונד מאגד, דיא פאָלליג דיר לייבאייגען, קאננסט דוא פאָן דען פאָלקערן, דיא

תולדות אהרן לא ימכרו סנהדרין פ"ו, א'. עקידה שער ח':

תרגום אונקלוס

יְתוּב׃ (מב) אֲרֵי עַבְדַי אִינוּן דִּי אַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין׃ (מג) לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃ (מד) וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנֵיכוֹן

רש"י

מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו. אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך [ת"כ מכו' י"ב]: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. שטרי קודם [ת"כ]: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן המקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי

באור

משנת ר' מאיר היא, אלא שהוציא מלת אחוזה מפשוטו, ואפשר שגם רבותינו ז"ל הניחו הפשט במקומו, וכמו שאמרנו, וראיה שדרשו כן גם למעלה (פסוק י') ושם אין יתור בכתוב: (מב) כי עבדי הם, מאז הם וזרעם עבדים לי, מטעם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שעל ידי הטובה הגדולה הזאת שעשיתי עמהם. לפדות גוי מקרב גוי באותות ובמופתים, נעשו לי עבדים, כמו שבארנו הענין הנכבד הזה בפי' רוח חן (פרש' ט"ו א'). ואין יעבוד בהם זולתי כדרך שעובדים בעבדים, אלא הנמכר מהם לאח' הן ע"י גנבה או מעצמו מדוחק השעה, אע"פי שיעבוד לקונה אותו, לא יהיה בעיניו כעבד להעבידו בבזיון, או להחזיק בו לדורות, כי לא ימכרו ממכרת עבד לעבדים כאלה, אלא כשכיר כתושב ינהגו בו. וביובל יצא לחפשי וישוב להיות אדון. זהו פשוטו של מקרא, וזהו ששנו בת"כ כי עבדי הם שטרי קדם עליהם ראשון, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שלא ימכרו ממכרת עבד. ואמרו עוד דבר אחר לא ימכרו ממכרת עבד, שלא יעמידנו בסימטא ועל אבן המקח, בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן המקח, כמו שפי' רש"י ז"ל. כלומר המכירה עצמה תהיה בדרך כבוד, ולא תדמה למכירת עבד מעמים אחרים: (מג) לא תרדה בו בפרך, כמו וירדו בדגת הים (בראשית א' כ"ו), שנופל על הנגישה בכח במקל וברצועה. וכן הרודים בעם העושים במלאכה (מלכים א' ה' ל'), וכדרך שמנהיגים את הבהמות. ומלת בפרך על הקושי, וכן ת"א בקשיו המשברת את הגוף, כמו ויעבידו מצרים את ב"י בפרך (שמות א' י"ג), על דרך שמשעבדין בעבדים כנענים, כמו שאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו (שם כ"א א'), ואין כן ממשלה שהיא בבזוי ולא תתכן בבהמה שאין בה דעת. לא כראב"ע ז"ל שפי' תרדה בו כטעם ממשלה, אבל רבותינו ז"ל בת"כ שנו לא תרדה בו בפרך שלא תאמר לו תן לי את הכוס הזה והוא אינו צריך לו וכו' עדור תחת הגפן עד שאבא. וכן פי' רש"י ז"ל מלאכה שלא לצורך כדי לענותו, הוסיפו גם עבודות קלות כשהן שלא לצורך רק לענות הגוף ולשבר הלב, לא שהוציאו המקרא מפשוטו: ויראת מאלהיך, אם הוא עבד נכנע ואינך ירא ממנו, ירא מאלהיך כי יריב את ריבו. ולדעת רבותינו ז"ל שנו שמא תאמר לצורך עצמי אני עושה, הרי הדבר מסור ללב, ולכך נאמר בו ויראת מאלהיך: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, לפי שבעל הישראלי אמר כי עבדי הם,

מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ (מה) וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ (מו) וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם

ת"א וגם וכו' יבמות מ"ו, א', וע"ח ב'. סוטה ג', ב', קדושין ס"ו ב': הולידו יבמות ע"ח, ב'. סוטה ג'. נ': והתנחלתם מגלה ס"ב ב'. כתובות מ"ג. א', נזיר ס"א. ב'. גיטין נ"ט, א', קדושין י', ע"א, ודף כ"ב, ב'. ב"ב ק"י, ב':

תרגום אונקלוס

מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן: (מה) וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיַּתְהוֹן דִּי עִמְּכוֹן דִּי אוֹלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא: (מו) וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן

תרגום אשכנזי

אום אייך הערום וואָהנען, אוים איהנען קאננסט דוא קנעכט אונד מאגד קויפען. (מה) אויך אויס דען קינדערן דער געדולדעטען, דיא זיך בייא אייך אויפהאלטען, אויס איהנען קאָננט איהר קויפען, אונד אויס איהרעם געשלעכטע, דאז בייא אייך איזט, דאס זיא נעמליך אין אייערעם לאנדע געצייגט האבען, דיזע קאָננען אייער אייגענטהום ווערדען. (מו) איהר קאָננט זיא אויך אייערן קינדערן אלס איין

רש"י

אימי מושל באומות אימי נוחל שהרי הזהרתני [דברים כ'] לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני. מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשי' בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד [קדושין ס"ז]: מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחל' לצורך בניכם

באור

שלא יהיו לך לעבדים, אמר ועבדך ואמתך אשר יהיו לך, כלומר אותן שיהיו עבדים לעבדך, תקנה מאת הגוים וגו'. ורש"י ז"ל פי' אם תאמר אם כן במה אשתמש, בעבדי אימי מושל, באומות אימי נוחל, שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה, אלא מי ישמשני: מאת הגוים, פי' רש"י ז"ל הם יהיו לך לעבדים, ורמ"א ז"ל נדחק בלשון זה, כי הכתוב אומר מהם תקנו ולדעתי כוונת רש"י ז"ל שאמר הם יהיו לך לעבדים, אם ימכרו את עצמם לכם, כי לא אסרתי רק אלה שבגבול ארצכם, וכן מהם תקנו עבדים שיבאו מארצות רחוקות לסחורה ומלת מהם חסר וי"ו. וא"כ מאת הגוים אשר סביבתיכם, להוציא מאותן שבארץ שהן בכלל לא תחיה כל נשמה, וכמו שפירש"י ז"ל. לא שמתיר לקחת מן הגוים שבסביבותיהם בניהם ובנותיהם בחזקה לעבדים ולשפחות, אלא שמהם תקנו עבד ואמה שיבאו לארצכם ותכרום שם, כי יש סוחרים נפש אדם כנזכר בנבואות צור בס' יחזקאל: (מה) וגם מבני התושבים הגרים עמכם. כמו שמותר לכם להם תעבד בעכ"ום אשר סביבותיכם, מותרין אתם גם בבני התושבים, והן גרים שקבלו עליהן שלא לעבוד ע"ז, כמו גר תושב האוכל נבלות אע"פי שהם גרים עמכם, אין להם דין ישראל, אלא מהם תקנו, מאותן הבנים תקנו מיד אבותם המוכרים אותם: וממשפחתם אשר עמכם, מאותן בני התושבים שהולידו אותן אבותיהן בארצכם מבנות הכנענים אע"פי שלך האם מכנענים, הואיל ואבותיהם גרים תושבים מארצות אחרות, מותרין אתם לקנות לעבדים: והיו לכם לאחזה, מלבד שיהיו עבדים להשתעבד בם, גם לא יגאלו ולא יצאו ביובל, אלא דינם כאחוזה שהיא שלך ואין לאחר חלק בו, וכמו שיפרש בכתוב הסמוך: (מו) והתנחלתם אתם וגו', זה פירוש והיו לכם לאחזה, כשדה אחוזה שאדם מנחיל לבניו אחריו, כן ינחילו עבדיהם לבניהם אחריהם, כי יכופו אותם להיות להם לעבדים, וזהו הרדייה, וזה ענין והתנחלתם, שהקונים ישתעבדו בם ויכניעום. להיות גם עבדים לבניהם אחריהם, וזהו שפי' רש"י ז"ל באמרו החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם, ולא יתכן לפרש הנחילו לבניכם, שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם, והתנחלתם כמו והתחזקתם ויפה פי', אבל אונקלוס ז"ל תרגם

לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס שביעי (מז) וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ

תולדות אהרן לרשת בכורות י"ג. א': לעולם ברכות מ"ז ב'. סוטה ג'. א'. גיטין ל"ח, ב'. קדושין כ"ב, ב'. נדה מ"ז, א': וכי תשיג קדושין י"ד, ב': לגר שם כ', א'. ב"ק קי"ג. ב'. ב"מ ע"א, א':

ערבגוט הינטערלאססען, אונד אלזא אויף עוויג אלס שקלאפען געברויכען, אונ-טער אייערען ברידערן דען קינדערן ישראל'ס אבער, זאלל איינער איבער דען אנדערן ניכט מיט שטרענ-גע העררשען. (מז) ווען איין פרעמדער אדער גע-דולדעטער בייא דיר צו פערמאגען קאממט, דיין ברודער אבער קאממט אב; אונד פערקויפט זיך אן דען פרעמדען, דער

תרגום אונקלוס

בָּתְרֵיכוֹן לְירוּתַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃ (מז) וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לַעֲרַל תּוֹתָב

רש"י

אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכ'. והתנחלת' כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה

באור

ותחסנין יתהון: לרשת אחזה, שיירשום אחריו כאחוזת שדה הבאה מאב לבניו: לעלם בהם תעבדו. לפי הפשט בא לומר שאינו יוצא ביובל, אע"פי שאמר למעל' ואיש אל משפחתו תשובו (פסוק י') והעבדים הללו יש להם משפחה בארצכם כאמור בפסוק הקודם לא ישובו אליהן, אלא לעולם בהם תעבודו, ולענין זה שוה לאחוזה הקיימת לעולם, לא שדינה כאחוזה שאין רשאי למכרה לצמיתות, אלא רשאי למוכרו למי שירצה לחלוטין, ורבותינו ז"ל בת"כ, ובגמרא דרשו עליו: ובאחיכם בני ישראל וגו', ואין זה נגד לעולם בהם תעבודו, אלא שיהיה כגאל בשני עבודתו, ושילא בשש או ביובל, שלא היה צריך להאמ', כי מפורשין הגאולות למעלה בפרשה, וכן האזהרה לא תרדה בם בפרך כבר נאמר למעלה, לכן פי' רש"י ז"ל ובאחיכם וגו' איש באחיו. להביא נשיא בעמו, ומלך במשרתיו שלא לרדותם בפרך. והוא ענין נאה, כמו שהעבדים העברים הנמכרים לנו אין רשאי לנו לרדות בם כמו בעבדים, כן הדין נוהג בעבדי המלך ומשרתיו, אע"כי שחייבין לשמוע לנשיאם ולעבוד למלכם, אינו רשאי להחשיבם כעבדים ולכוף אותם למלאכות קשות, לרדות בם בפרך. אלא יהיו בעיניו כאחים, וינהיגם לאט ולא יכביד עולו עליהם. אבל באחרים מותר לו לרדות, וכמו שמצינו בשלמה שלא שם גם אחד מישראל לחוצב בהר ונושא סבל כי אם הגרים והנותר ממשפחות הכנעני, ויפה מושב על ענין הפרש' כלה: (מז) וכי תשיג יד וגו', כמו והשיגה ידו ומצא (פסוק כ"ו), וכן זה שהשיגה ידו למלוה הון: גר ותושב עמך, גר מארץ נכריה שנעשה תושב בארצך, כמו שפרשנו למעלה (פסוק ל"ה), וכן אמר רש"י ז"ל גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב. וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: עמך, טפל לך: ומך אחיך עמו. שישפל בערכו ויטפל לו: לעקר, פי' רשב"ם ז"ל שנעקר מזה המלכות רחוק מארצכם לא תושב ולא גר ולא גוי ואזרח, ואיני מבין דבריו, שאם נעקר והוא רחוק מן המדינה איך נאמר ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו (פסוק נ"ד), ורש"י ז"ל פירש משפחת גר, זה העכו"ם, כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע"ז עצמה להיות לה שמש, ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים, והוא מת"כ, וכתב הרמב"ן ז"ל שאם כן יאמר לעקר ומשפחת גר, וקרא ע"ז עקר, לפי שאדם חייב לגרש אחריה

אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר: (מח) אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ: (מט) אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל: (נ) וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ

ת״א או לעקר יבמות מ״ו, א׳, ב״מ שם: אחרי ב״ק קי״ג א׳, ערכין ל׳, א׳: אחד קדושין כ״א. א׳: או דדו יבמות נ״ד, ב׳. קדושין ע״ו. ב׳. ודף כ׳, ב׳: ממשפחתו יבמות נ״ד, ב׳. קדושין ע״ו ב׳, יכ״א א׳: או השיגה שם ט״ו, ב׳: יחשב שם י״ז ב׳. ב״ק קי״ג. ב׳:

בייא דיר וואָהנט, אָדער אן איינען דער פֿאָן איינער אויסלענדישען פֿאמיליע אבשטאממט; (מח) נאכדעם ער פֿערקויפֿט וואָרדען, פֿינדעט דאז איינלאָזונגסרעכט שטאטט: איינער פֿאָן זיינען ברידערן לאָזט איהן ווידער איין, (מט) אָדער איין פֿאטערסברודער, אָדער פֿאטערסברודערסזאָהן, אָדער אויך זאָנסט איין בלוטספֿערוואנדטער אוים זיינעם געשלעכטע קאן איהן איינלאָזען. וויא אויך ווען ער זעלבסט צו פֿערמאָגען קאָממט, זאָ לאָזט ער זיך ווידער איין. (נ) ער רעכנעט אלסדאן מיט דעם קייפֿער, פֿאָן דעם יאהרע

תרגום אונקלוס

עמך או לארמאי מזרעית גיורא: (מח) בתר דיזדבן פרקנא תהא ליה חד מאחוהי יפרקניה: (מט) או אחבוהי או בר אחבוהי יפרקניה או מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקניה או דתדבק ידיה ויתפרק: (נ) ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא

רש״י

[קדושין כ׳ ב״מ ע״א] להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאולה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידיך הכתוב מדבר ואע״פ כן לא תבא עליו [ב״ק קי״ג] בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשה מנים ויתן לו הנשאר ט״ו מנים וזהו והי׳ כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר

באור

ולעקרה, ואנקלוס תרגם לארמאי. והוא הנכון, וזכר הכתוב הנמכר לגר התושב עמנו, והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא העכו״ם עצמו מלשון עקר שרשוהי (דניאל ד׳ כ׳), ואמר משפחת גר, שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו, התחב׳ בזה שיוך עמנו שימכר לעקר משפחתו, ואפשר לדעתי לפרש עקר שנעקר יחידי ממשפחתו שהיא בארץ נכריה, ובא אל ארצנו ומסתחר בה, ואיננו תושב היושב בקרבנו, אלא העובד כו״ם, שאין אנו מניחין לו להיות תושב בשערנו. ובכל זמן שהוא בארצנו נמנע מעובד׳, וזהו משפחת גר, שנעקר ממשפחת גר ונכריה לנו, ונמכר אליו עבדי לשרתו: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו, מיד אל תניחוהו שיטמע עד שנת היובל. שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל. שהרי ביובל יצא, כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל, לשון רש״י ז״ל, והיא מצות עשה לכל ישראל שנגאל אותו ואע״כ לוה דקרובים שהם קודמים וטעם המצות בדור שלא יטמע וילמד ממעשיהם, כי בשאר הנמכרים הגאולה בקרובים רשות, לשון הרמב״ן ז״ל: אחד מאחיו יגאלנו. אחד המיוחד שבהם. מכאן שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו בת״כ: (מט) או דדו, זה אחי אביו. בן דודו, זה בן אחי אביו, או משאר בשרו ממשפחתו מלמד שהקרוב קודם, או השיגה ידו. יד עצמו. ונגאל ביד כל אדם, בת״כ וזה כדברי רמב״ן ז״ל שכל אחד מישראל חייב לגאול אותו, אלא שהקרובים קודמים, ונאמר יגאלנו שלשה פעמים, לרבות את כל הגאולות שיהו כסדר הזה. כגון שדה אחוזה ובתי חצרים הנגאלים בקרובים, שיגאלו כסדר האמור פה, ויגאלנו השלישי פרט לאחר

עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ (נא) אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ (נב) וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ׃ (נג) כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ (נד) וְאִם־

תולדות אהרן כימי שכיר קדושין כ'. א'. ערכין ל', א': אם עוד קדושין שם. ערכין שם: מכסף קדושין שם. בכורות י"ג, א'. ערכין שם: כפי קדושין שם. ערכין שם: ישיב קדושין א', א', וע"ז א': ואם לא וכו' קדושין שם:

תרגום אשכנזי רי

אן, דא ער איהם פֿער־קויפֿט וואָרדען, ביז צום יובל; אונד דאז קויפֿגעלד טהיילט ער נאך אנצאהל דער יאהרע איין, אלס יוען ער אלס איין טאג־לאָהנער זאָ לאנגע העט־טע בייא איהם זיין זאָללען. (נא) זינד נון נאָך פֿילע יאהרע ביז דאהין, זאָ מוס ער אין עבען דעם פֿער־העלטניססע פֿאָן זיינעם קויפֿגעלדע, אלס איין לאָזעגעלד צוריק געבען. (נב) זינד אבער נור ווניג יאהרע נאָך איבריג ביז צים יובל, זא ווירד עס אין רעכנונג געבראכט; נאך דען יאהרען, גיבט ער איהם לאָזעגעלד. (נג) וויא איין דיענסטבאָטע, דען מאן אויף יאהרע מיטהעט, זאָלל ער אנגעזעהען ווערדען; דוא מוסט ניכט צוגעבען, דאס ער איהן פֿאָר דיינען אויגען מיט שטרענגע בעהערשע. (נד) ווירד ער אויף

תרגום אונקלוס

דְּיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ׃ (נא) אִם עוֹד תְּגִיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֶן יָתֵיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ (נב) וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתֵיב יַת פּוּרְקָנֵיהּ׃ (נג) כַּאֲגִיר שְׁנָה בִּשְׁנָה יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ (נד) וְאִם לָא

רש"י

עמו כל שנה נמנה וינכה לו: (נא) ואם עוד רבות בשנים. עד היובל: (נג) לפיהן. הכל כמו שפירשתי: לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה: (נד) הוא ובניו עמו. (הנוי

באור

שהוא הנמכר לישראל מברייתא דת"כ: (נ) וחשב, פרשנוהו (פסוק כ"ז): קנהו. ואינו מחשב עם היורשים, שקונה עצמו במיתת האדון: עד שנת היבל, ביובל יוצא, אבל אינו יוצא בשש: והיה כסף ממכרו במספר שנים, יחשב כסף ממכרו שנתן לו בתוך מספר שנים שהן משנת המכר עד היובל, ע"ד משל אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל, וקנאו בעשרים מנה, מגיע לכל שנה מנה, ואם שהה אצלו חמש שנים. מנכה לו חמשה מנים, ומחזיר לו ט"ו מנים, ובזו לא יוכל לומר לא קניתיך לשנים. אלא שתעבוד אצלי עד היובל, ואילו רצית להמכר לי על ה' שנים לא הייתי קונה אותך, שעד הנה נטפלתי עמך ללמדך סדר עבודתך, ליהנות ממך בשנים הבאות, ואין ה' מנים מגיעים לה' שנים ראשונים, אלא כימי שכיר יהיה עמו, לא כעבד הנמכר לישראל שצריך לעבוד מספר שנים. רק כימי שכיר לשנה: (נא) אם עוד רבות בשנים, עד היובל, כגון זה שאמרנו שעבד ה' שנים, ועוד ט"ו שנים עד היובל: לפיהן, כפי משפטם המגיע לכל שנה: ישיב, לאדוניו כסף גאולתו, האיש הגואל אותו: מכסף מקנתו, מסכום הכסף שנתן לו כאשר קנהו, וכמו שפרשנו: (נב) וחשב לו, הגואל לשלם לו השנים המעטים הנותרים, ואל יאמר עבדת בו ט"ו שנים עודנו בחור, ועתה הזקין ובמה יחשבו מעט מן השנים הנותרים מה יוכל לעבוד בהן, אלא ישלם לו וישיב את גאולתו, את כסף גאולתו: (נג) כשכיר שנה בשנה יהיה עמו, אע"פ דנמכר לו על שנים רבים. לא יחשב אלא כשכיר משנה לשנה. שכל שנה סוף עבודתו, וכן זה: לא ירדנו בפרך לעיניך, גם שהוא יגאל, לא תניח את העכו"ם שירדנו בפרך לעיניך, אלא כשכיר ובתוספ

לֹ֚א יִגָּאֵ֖ל בְּאֵ֑לֶּה וְיָצָא֙ בִּשְׁנַ֣ת הַיֹּבֵ֔ל ה֖וּא וּבָנָ֥יו עִמּֽוֹ׃ מפטיר (נה) כִּֽי־לִ֤י בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ עֲבָדִ֔ים עֲבָדַ֣י הֵ֔ם אֲשֶׁר־הוֹצֵ֥אתִי אוֹתָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

כו (א) לֹא־תַעֲשׂ֨וּ לָכֶ֜ם אֱלִילִ֗ם וּפֶ֤סֶל

ת"א כי לי וכו׳: סס כ"ג, ג׳. ג"ק קט"ז, ג׳. ג"ה י׳. ג"ג י׳, א׳:

קיינע פאָן דיזען ארטען אויסגעלאָזט: זאָ געהט ער אים יובליאהר אויס דעם דיענסטע: ער אונד זיינע קינדער מיט איהם. (נה) דען דיא קינדער ישראל׳ס זינד מיר לייב־אייגען, מיינע לייבאייגנע זינד זיא, דא איך זיא אויס מצרים געפיהרט האבע. איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט!

כו (א) מאכט אייך קיינע גאָטצען, עררישטעט אייך קיין בילד, קיין דענקמאל, אונד דולדעט אין אייערעם

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (נה) אֲרֵי דִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִּין עַבְדַּי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

כו (א) לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּ לְכוֹן וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא

רש"י

חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה׳ אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לנכרי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות

באור

יהיה עמו, וכדרך שנאמר בנמכר לישראל, וכמו שאמרנוהו (פסוק מ׳): לעיניך, אמרו בת"כ יכול יכנס בביתו לידע מה הוא עושה לו ת"ל לעיניך, אין אתה מצווה אלא לעיניך, ופי׳ בפרך מבואר למעל׳ (פסוק מ"ג): (נד) ואם לא יגאל באלה, הדרכים האמורים למעל׳ על ידי קרוביו או על ידי עצמו, וכשיגיע ביובל ואין מושיע, לא לעולם יעבוד כעבד כנעני, אלא שעל כל פנים יוצא בשנת היובל. ויש"ע פי׳ באלה על השנים כי אמר ואין לא יתפרק באלין שניא, כלומר באותן מספר השנים שמכר עצמו לעבד. אם יפגע בהן היובל יצא לחירות, ורבותינו ז"ל אמרו באלה הוא נגאל (כלומר באלה הקרובים), ואינו נגאל בשש, וגם זה כפשוטו. שהרי אומר ויצא ביובל. ולא זכר שיצא בשביעית, ועוד שאם יוצא בשש, איך אמר וחשב עם קונהו משנת המכרו לו עד שנת היובל. ואם שביעית למכירה קודמת ליובל, הרי צריך לחשב עד השביעית: היא ובניו עמו, פרשיו למעל׳ (פסוק מ"א). ובת"כ שנו אמר ר׳ שמעון מניין שגזל העכו"ם גזל וכו׳. שנאמר וחשב עם קונהו, ידקדק עמו. שהא אינו מדבר אלא בעכו"ם שאינו תחת ידך ומה תוכל לעשות לו. כשהוא אומר ויצא בשנת יובל הוא ובניו עמו, הא בעכו"ם שתחת ידיך הכתוב מדבר, אם כן דברה תורה בעכו"ם שתחת ידיך, על אחת כמה וכמה בעכו"ם שאינו תחת ידיך. א"כ החמירה תורה על גזלו של עכו"ם, ק"ו על גזלו של ישראל: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. כבר נאמר למעלה (פסוק מ"ב), בנמכר לישראל שלא יעבוד עבודת עבד, ושיצא ביובל, והזר לאמרו כאן בנמכר לעכו"ם, לפי שלא שיגאל ע"י קרוביו או אחר או ע"י עצמו, לפי שהעכו"ם עובד בו עבודת עבד, שהרי לא הזהיר אלא לא ירדנו בפרך לעיניך, אבל על עבודה של גנאי שניכר בה שהוא עבד לא הזהיר, על כן תלה שיגאל. שאיך יהיה כעבד ולי בני ישראל עבדים. והמקרא עצמו פרשנו למעל׳ (שם), ורמב"ן ז"ל כתב אע"פי שאין הגר תושב והעכו"ם חייבין במצות היובל, לא יקנו את עבדי נכסם לעבדים: אני ה׳ אלהיכם, כל המשעבדן למטה כאילו משעבדן למעל׳, ומפי׳ רש"י ז"ל:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים, מלת אלילים פרשנוהו (פרש׳ י"ט ד׳), שנופל על ע"ז ועל כל עניני הבל שאינן כפי דעת האדם, ואחשוב שגם במקום הזה אינו מדבר בע"ז

וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ

תולדות אהרן משכית מגלה כ"ג, ג':

לאנדע קיינען שטיין מיט בילדערשריפט צור פערעהרונג; דען איך, בין דער עוויגע, אייער גאָטט!

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָכוֹן: (ג) יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן

רש"י

אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"א אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו [ת"כ] ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעי' סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו'. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה בריבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לנכרי: ואבן משכית. לשון כסוי כמו ושכותי כפי [שמות ל"ג] שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה. אפי' לשמים לפי שהשתחואה בפשוט ידים ורגלים

באור

נמורה, שאינו ענין לכאן, ועוד כמה אזהרות יש בתורה על עשיית ע"ז ועל עבודתה, ולכן נאמר אלילים שכולל כל מיני מעשה הצלים ודמיונות של עובדי כ"ום, אף על פי שאינן ע"ז, כגון הצורות הדמיונות שהיו נוהגין לעשות כמו התרפים וכיוצא: ופסל, שרשו פסל, וענינו על צורה הנפסלת מעץ או מאבן, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'). ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' ל"ב), וגם זה אינו לע"ז לעבדו, אלא פסל של מלך וכיוצא. כדרך שעושין הגוים בארצותם לזכרון ולנוי. וכן מצבה שהיא אבן אחת. כמו וישם אותה מצבה (בראשית כ"ח י"ח), וכאמרו לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך (דברים ט"ז כ"ב). כלומר אפילו לשמים, ואם בימי האבות היתה אהובה, אחרי כן עשו אותה הכנענים חוק לע"ז, ונעשה שנואה להשם ב"ה, וכן פסל גם אם נעשה לכבוד השם אסור. ע"ד משל לפסול מאבן תבנית משה רבינו עם הלוחות בידו ותבנית אהרן וקטרת בידו. לפא' בפסילים כאלה רחובות העיירות ודרכי הרבים, כדרך שעושין האומות בארצותם, כל זה אסור לנו לעשות בארצנו: ואבן משכית, אסורה גם היא לתת אותה בארצנו להשתחות עליה אפי' לשמים. לפי שהיה חוק לע"ז שהיו נותנין לפניה אבן משכית להשתחות עליה. על כן נאסרה מכל וכל. [א"ה, הרד"ק בשרש שכה כתב שהוא מענין ציור, מלשון הבטה שהדבר המצוי' יביט בו האדם ויתכן שהוא האבן אשר עליו חרטו צורות משונות. נקראות (הירָאגליפען, בילדערשריפט) זכרתי ענינם אצל חרטומי מצרים, והיו הצורות ההם לכהניהם ולחכמיהם כמו מכתב, רשמו על ידם הענינים אשר רצו להעלימם מיתר העם, וכדי לכבדם בעיני ההמון אמרו עליהם שהן צורות משגבות ראוי להשתחוות להן ולעבדם, ונשתיירו מן האבנים ההם עד היום הזה. והנה אוסר לנו לקיים הצורות האלה בארצנו, אף לנוי או לזכר בלבד, והטעם כמו שיזכיר הרב המבאר]. לפי שהמעשים הללו מרגילין מחשבות הבל ומהרהרין לע"ז, ולכן נסמך לכאן שלא יקימו הדברים הללו בארץ הקדושה. לפי שהפרש' כלה מדברת בקדושת הארץ שתנהוג בה שביעית ויובל, ושלא תמכ' לצמיתות כי לי הארץ, חתם הענין באזהרות הללו שמדרך הגוים לפאר בהן עירותם ועריהם שלא יעשו כן ישראל בארצם. זהו לפי פשוטו, וכן הלכה שפסילי צורת אדם ודמות משמשי מרום אפילו לנוי אסורין בלא תעשה כמ"ש בגמרא (ר"ה דף כ"ד ע"א). וכמו שפסק רמב"ם ז"ל (הלכות ע"ז פ"ג) ולמדוהו מן לא תעשון אתי, שאלה הצורות לבד אסורים, וכאן ידבר עם הב"ד ושרי הארץ. וכל שכן שהאזהרות האלו על אליליט ממש. ועל פסל הנעבד, כי בת"כ שנו אלילים, זה א' מן השמות המגונים שנתגנו בהן עכ"ום לשם מעשיה. ופסל ומצבה לא תקימו, אלו המרקולים שעל גבי הדרכים, רשב"ג אומר אילו החמנים שבראשי הגגות, עוד אמרו שם כנגד זה הנמכר לעכ"ום הכתוב מדבר, שלא יאמר הואיל ורבי עובד כ"ום אף אני אעבוד כ"ום, הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות, הואיל ורבי מחלל שבתות אף אני אחלל שבתות, ת"ל לא תעשו לכם אלילים. וכן דרך רש"י ורמב"ן ז"ל: אני ה' אלהיכם, וצריכין אתם לקבל גזרותי, לא הזהרתי' לכל גוי:
(ב) את שבתתי תשמרו. כבר נאמר למעלה (פ' י"ט ל'), ומאותו הטעם שנאמרוהו שם.

כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ב) אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ פ פ

(ג) אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ (ד) וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ

ת"א אם בחקתי קדושין פ"א, ג'. ב"ב פ"ח, ג'. ע"ז ה', א':

(ב) בעאָבאכטעט מיינע פייערצייטען, אונד האבט עהרפורכט פאָר מיינעם הייליגטהומע. איך, דער עוויגע! (ג) ווען איהר נאך מיינען געזעטצען וואנדעלט; מיינע געבאָטע בעאָבאכטעט, אונד זיא האלטעט. (ד) זאָ וויל איך אימער דען רעגען צור רעכטען צייט געבען: דער באָדען זאָלל זיין געוועכס, אונד דער

תרגום אונקלוס

דַּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃ (ג) אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוֹדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ (ד) וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילָן

רש"י

היא ואסר' חוזר לעשו' כך חוץ מן המקד': (ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:

הסלת פרשת בהר:

(ג) אם בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיו' המצו' אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם [דברים ה']: (ד) בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בליל רביעית. רש"י

באור

וכתב כאן שישמרו בלב שבתית ה' שהן אות כי אני ה' מקדשכם, שאתם קדש לה' מכל העמים, ולכן נתן לכם את יום השבת, ובהיותכם קדש חייבין אתם לקבל עליכם חוקותי ומשפטי שהן בדרך הקדש, וכן את מקדשי תיראו יראת רוממות, לדעת כי אני ה' שוכן בו, ולכן לא תעשו דבר הגורם חלול הארץ שמקדשי בתוכה, כמו אלה הנזכרים בפסוק הקודם וכן חלול הארץ בבטול השמטה ויובל, וגם הם בכלל את שבתותי תשמורו. ויפה נסמך מקרא זה כאן, כמו שיפה נסמך לענין הנזכר שמה: אני ה', דעו מי המצוה על זאת: (ג) אם בחקתי תלכו, שתלכו במעגלותיכם כפי החקים שחקקתי לכם, ולא תהיו נלוזים מהן, כדרך חקות השמים שכל ככב הולך כפי חקו הקבוע לו, ומלת חוק באר(נו)הו (פרש' ג' י"ז): ואת מצותי, כלל המצות שאינן חקים, כמו שבארנו (שם): תשמרו ועשיתם אתם, שב על החקים והמצות. ולשון שמירה ועשייה פרשנוה (פרש' י"ח ד'), ורבותינו ז"ל בת"כ לפי שראו שנאמר שמירה ועשייה, דרשו תלכו על למוד התורה וכן פי' רש"י ז"ל, שלשון הליכה נופל על המחשבות. כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה' כ"ד): (ד) ונתתי גשמיכם בעתם, אומר אני שהסדר שנהג הכתוב בברכות ובקללות נכון מאד, ועל כן החל בברכת ונתתי גשמיכם בעתם וגו' ולא בענין אחר וכמ"ש, אבל רמב"ן ז"ל האריך בזה. ותוכן דבריו שהקדים דבר הגשמים, שאם באים בעתם יהיה האויר זך וטוב, והמעיינות והנהרות טובים, ועי"כ יוסיפו הגופים בריאות וחיים; אדם ובהמה יחדו, והפירות ירבו ויתברכו בהן, ועל זה אמר ונתנה הארץ יבולה, מלת הארץ בכתוב זה על כדור התחתון כלו, כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א' א'), הללו את ה' מן הארץ וגו' (תהלים קמ"ח ו'), וכל התולדות שבתחתונים יבול הארץ היא, גמחים ובעלי נפש התנוע' כלם. ועל כן היא הגדולה שבברכות. ואני תמה לדבריו ז"ל, א"כ הכל בכלל ונתנה הארץ יבולה. ומה טעם לפרט ועץ השדה יתן פריו? ועוד שבריאות האדם וחייו נאמר למטה בענין ופניתי אליכם והפריתי אתכם וגו'? ועל דרך כלל אין פרושו כפי פשט המקרא. והאמת הברור שכל מיני ברכות וקללות שהן תחת השמש, ושעל ידיהן משלם הקב"ה שכר טוב לבני אדם הצדיקים בכל הארץ ונפרע על ידיהן מעונשיו, יתחלקים לארבעה ראשי סדרים המפורשים בנבואת יחזקאל, שהן רעב, חיה רעה, חרב, ודבר, והפוכיהן הן הברכות, שובע, בטחון, שלום, וחיים, שנא' ארץ כי תחטא לי וגו' ושברתי לה מטה לחם והשלחתי

וְעֵ֥ץ הַשָּׂדֶ֖ה יִתֵּ֥ן פִּרְיֽוֹ׃ (ה) וְהִשִּׂ֨יג לָכֶ֥ם דַּ֙יִשׁ֙ אֶת־בָּצִ֔יר וּבָצִ֖יר יַשִּׂ֣יג אֶת־זָ֑רַע

תרגום אשכנזי

בוים אויף דעם פעלדע זיינע פרוכט הערגעבען. (ה) אייערע דרעשצייט זאָלל ביז אן דיא וויינלעזע,

תרגום אונקלוס

חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ: (ה) וִיעָרַע לְכוֹן דָּיְשָׁא לִקְטָפָא וְקִטָפָא יְעָרַע

רש"י

ישן) בלילי שבתות [ת"כ תענית כ"ג]: ועץ השדה. הן אילני סרק ועתידין לעשו' פירות [ת"כ]: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש

באור

בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה וגו' (יחזקאל י"ד י"ג), או חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה וגו' (שם שם ט"ו), או חרב אביא על הארץ ההיא וגו' והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם שם י"ז), או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה (שם שם י"ט), הרי מפורשין ארבעה סדרי המשפטים, שלעומתן ד סדרי ברכות, וארבעה ראשי המשפטים האלו כוללים כל השפטים הרעים והצרות הרבות המגיעים בתבל ארצה, וכמו שיתבאר בעז"ה (פסוק ט"ז). וכן ראשי הברכות שלעומתן. כוללים כל השכר הטוב והעונג שמגיעים לאדם בעה"ז. וכמו שיתבאר (שם שם). וכן הם סדורים בפרש' זו, ארבעה סדרי ברכות בראשונה. ואח"כ ארבעה סדרי השפטים הרעים כמו שנבאר לפנינו. ודע כי נוסף על ד' סדרי ברכות וקללות האלו הנוהגים בישראל ובאומות כלם, יש סדר חמישי של ברכות שאינו נוהג אלא בישראל, שהוא השראת השכינה בהן, ותקדמו אשר בתוכם, והנבוא' ורה"ק וכיוצא ענינים נשגבים נעלים לאין חקר ממיני הברכות האחרים, ולעומתה סדר קללה הפיך ממנה. שהוא סלוק שכינה וחרבן המקדש וכיוצא. וכן הם נזכרים בענין באחרונה. ועוד תדע שגם הברכות שבד' סדרים הראשונים כשהן חלים על ישראל מתחלפי ברוב טובה מאותן הברכות בעצמן כשחלים על שאר העמים. שעל ישראל באים בהפלגה גדולה באורח פלא, כמו שמבטיח בפרש' זו וכן הוא בקלל', לולי רחמי השם והבטחתו הטובה שלא יאכלנו ולא ישחיתנו לעולם: ונתתי גשמיכם בעתם, זהו הסדר הראשון לעומת משפט רעב, והבטיח בברכה על השובע, שנכללו הון ועושר וכל מיני הצלחה בבית ובשדה. ועיקר הכל הגשמים, שאם יעצור השמים אין מחיה לאדם ואין חציר לבהמה. ויכרתו שניהן, וימכרו כל אשר להם להחיות את נפשם ויהיה עוני ורש כמו שיתבאר בקללות. ומלבד שהבטיח על הגשמי', הוסיף שירדו בעתם יורה ומלקוש, שאם יורדים שלא בזמנן סימן קללה הם, ורבותינו ז"ל הוסיפו שאפילו בעתם כשיבואו ירדו בשעה שבני אדם ישנים שלא יצטערו. ומשכימים בבקר ובעשה הכל גריד: ונתנה הארץ יבולה, שרשו יבל כמו מן ידע יודיעו ומן ילך יוליכו, כן יאמר מן יבל יובילו שי למורא (תהלים ע"ו י"ב) וכן דעת רד"ק ז"ל בס' השרשים. אבל ראב"ע ז"ל אמר יבולה, מן כי בול הרים ישאו לו, ולא נדע אם היו"ד שרש או איננו שרש כמלת יקום, ובפי' ס' בראשית הוכחנו כי בול ויבול שתי ענינים, אבל בול ומבול שני שמות מענין אחד, ונופל שם יבול על תבואת השדה. שתוביל כל מיני צמחים הבבלולים עם הזרע שבתוכן, וזוהי ברכת הארץ שתתן כחה, שאם האדמה חלושה, כגון שזרעוה שנה אחר שנה. תחלש ולא יועילו גם הגשמים. כדרך שש שנים תזרע שדך, שלא תצטרך לנוח כל שש השנים: ועץ השדה יתן פריו, העץ העומד בשדה משנה לשנה, יתן פריו, כמו שבארנו (פרש' כ"ה י"ט). שלשון יבול על זרעוני הארץ, ולשון פרי על העצים. וכן והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו (יחזקאל ל"ד כ"ו), ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה וגו' (שם שם כ"ז), ומכל מקום יבול כולל גם פרי העץ, כי העץ יוביל פריו, כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג י"ז). וכן פרי כולל גם זרע הארץ: (ה) והשיג לכם דיש את בציר, דישת התבואה הנקצרת בסיון, תשיג זמן בצירת הכרם שהוא בסוף הקיץ, שכל כך תרבה הארץ תבואתה. שתהיו עסוקין בדישתה עד זמן שתבצרו כרמיכם, ושעור הכתוב והשיג דיש את בציר לכם. כלומר לכם עמי השומרים תורתי ישיג דיש שלכם את בצירכם, וזוהי הבטחה שבעת לקיחת התבואות, לא יקרו לה שדפון וירקון וברד, ולא תאכלנה התולעת וכיוצא במכות המכלות את הצמחים. אבל ימלאו כמה שערים, ויאמר ראב"ע ז"ל התבאר באספך את מעשיך מן השדה ומן הכרם. ויפה דבר: ובציר, כגד ועץ השדה יתן פריו. שיהו פרי האילן כל כך מרובות, שהבציר שהוא בסוף הקיץ ישיג ויגיע

תרגום אשכנזי

אונד דיא וויינלעזע, ביז אן דיא אויסזאאט רייכען; איהר ווערדעט לעבענס־מיטטעל צור גענינגע צו עססען האבען, אונד זיכער אין אייערעם לאנדע וואָה־נען. (ו) איך ווערדע נעמליך אייערעם לאנדע פֿרידען געבען, זאָ, דאס איהר ליגט, אונד ניאמאנד אייך שטאָרע: דא

וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם: שני (ו) וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי

תולדות אהרן ונתתי תענית כ"ג, א': שלום וכו' שם שם:

רש"י

מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. אוכל קמעא והוא מתברך במעיו [ת"כ]: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי

תרגום אונקלוס

לְאַפּוּקֵי בַר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן בְּאַרְעֲכוֹן: (ו) וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל

באור

עד זמן הזרע שהוא בחורף: ואכלתם לחמכם לשבע, פעמים שהתבואות רבות, גם אספום אל הבית בלי מקרה רע, וכשיאכלום יאכלום ברעבון ולא יהנו, ויבקשו דברים רבים אחרים שאין ידם משגת אותם ויצטערו. על כן הבטיח שיאכלו לחמם לשובע, שתשבע נפשם בשמחה ובטוב כל ולא תבקש עוד דבר, וכמו שפרשנו (פרש' כ"ה י"ט)׳ וכן זקן ושבע (בראשית ל"ה כ"ט) שהשיג הכל, ולא אמרה נפשו הלואי זכיתי להשיג דבר זה בחיי, ולהפך נאמר אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע, וזה פי' האגדה (ברכות דף כ' ע"ב) איך לא אשא פנים לישראל, אני כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת, והן מדקדקין על עצמם עד כזית וכביצה, כלומר שנפשם שבעה באכילה מועטת, שהיא מדת הצדיקים: וישבתם לבטח בארצכם, שלא תצטרכו לעקו' דירתכם, ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב, כמו אלימלך בימי השופטים, או מפני מחסו' כל דבר, כי בברכת הארץ גם הון גם עושר תשיגו, בהיות המרעה רב לבהמה, ויביאו אליכם שלל הגוים לקנות תבואות ובהמות בארצכם, ואתם תשבו בה לבטח, וזה השלים סדר הברכה שהיא לעומת קללת הרעב: (ו) ונתתי שלום בארץ, זוהי שני סדרי הברכות השניות שהן לעומת חיה רעה וחרב, שאין הכתוב מדבר על שלום יושבי הארץ זה עם זה, שהרי התנה אם בחקותי תלכו וגו׳, ואם אין שלום ביניהם, ואיש את אחיו ישנאו, אינן הולכים בחוקות השם, אלא מדבר על השלום עם החיות הרעות וזוחלי עפר ועם העמים הצוררים אותם, שכל אלו מצירים ונודדים מהמיום לב, ועליהן אמר ונתתי שלום בארץ, וכדרך וחית השדה השלמה לך (איוב ה' כ"ג), כי החיות מעונותיהם בארץ, גם מקצתן שאינן טורפי טרף הם מכלים התבואו' וכיוצא, כמו שועלים המחבלים כרמים ודומיהן. ואין צריך לומר חיות רעות וזוחלי עפר: ושכבתם ואין מחריד, כל כך תהיו בטוחים מחיה רעה, ומכל שכן אדם הפוגע באדם, שתשכבו בכל המקומות בשדות וביערים, ואין מחריד לומר מדוע אתה עושה כן, פן יפגעו בך חית השדה, או שלא יהיה מהן מחריד אתכם. וכן מקרא מלא וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ, וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים (יחזקאל ל"ד כ"ה), הבטיחם שבמדבר מעון אריות ישבו לבטח, וביערים ששם מרעה החיות ישכבו וישנו ואין מחריד, וכן כאן אמר על זה ושכבתם ואין מחריד, וכן תשכבו ולא תפחדו מחרב צר שיפול בארצכם כי הכל שלום ואין מחריד: והשבתי חיה רעה מן הארץ, עתה יפרש ראשית הכתוב, שיהיה שלום מן החיה ומן החרב, ולכן תשכבו לבטח מפחד שתיהן, ולא אמר וחיה רעה לא תבוא בארצכם, אלא והשבתי חיה רעה מן הארץ וענינו אע"פי שיהיה בארץ, אשבית חמתם וטרפם, שכל השבתה לשון הפסק. ובטול, כשהוא בקל ענינו על בטול בדבר לפי שעה, כמו תשבתו שבתכם (פרש' כ"ג י"ב), שאם הולך יש בידו לעשות מלאכה, ובבנין הכבד הוא בטול ממש, שאע"פי שהדבר מצוי מבטלו מכל וכל. כמו החמץ בפסח שאמר עליו תשביתו שאור מבתיכם (שמות י"ב ט"ו), אין צריך שיבערנו מן העולם, אבל מבטל בלבו ומפקירו שאינו עוד שלו, וכן והשבתי חיה רעה מן הארץ, שתהיה בארץ, אבל לא תהיה חיה רעה, וכן כתוב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי (ישעי' י"א ט'), וזוהי דעת רבי שמעון בברייתא דת"כ, שנו שם ר' יהודה אומר מעבירם מן העולם, ר' שמעון אומר משביתן שלא יזוקו. אמר ר' שמעון אימתי הוא שבחו של

חַיָּה רָעָה מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ (ז) וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ (ח) וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם

רייסענרע געווילד, וויל איך אויס אייערעם לאנדע אויסראָטטען, אונד קיין קריגסשווערדט דורך אייער לאנד ציהען לאססען. (ז) איירען פֿיינדען ווערדעט איהר פֿילמעהר נאַכזעטצען, אונד זיא זאָללען פֿאַר אייערעם שווערדטע הינפֿאללען. (ח) פֿינף פֿאָן אייך זאָללען איהרער הונדערט, אונד הונדערט פֿאָן אייך צעהנטויזענד אין דיא פֿלוכט טרייבען;

תרגום אונקלוס

חַיְתָא בִּישְׁתָא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ (ז) וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ (ח) וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא לִמְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעְרְקוּן

רש"י

מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל [ישעיה מ"ה]: וחרב לא תעבור בארצכם. אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה [ת"כ]: (ז) לפניכם לחרב. איש בחרב רעהו [ת"כ]: (ח) ורדפו מכם. מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם [ת"כ]: חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל. וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשי' והגוזים' בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שגם כן כפל וע"ש בישובה וכאן נראה לפרש לתורי הגאון המופלג מהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב"פ פירוש א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך היא החשבון ופירוש ב' רבב' מספר מרובה על שם רבוי וזה הפירוש מ"לל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושי' את התור' למרובין העושין את התורה [ת"כ]: ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו

באור

מקום בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, אמור בזמן שיש מזיקים ואינן מזיקים, ומביא ראיות על זה מן הכתובים, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת קללת חיה רעה: וחרב לא תעבור בארצכם, זוהי הברכה השלישית, שאע"פי שיתקבצו בכם העמים, ויהיו לכם לאויבים, לא תעבור חרב בארצכם, ומלת תעבור כמו ויעבור אברם בארץ (בראשית י"ב ו'), שהלך במדינה ממקום למקום, והכונה שבעולם כשאויבים באים, עוברים במדינה, על המקום שיפגעו בם יושבי הארץ ושם ילחמו אתם, ובארצכם לא תעבור חרב, כי כאשר יאספו עליכם לא יצליחו לבוא בגבולכם, אלא טרם יכנסו בגבולכם יפלו לפניכם, כמבואר בסמוך: (ז) ורדפתם את אייביכם, כשתשמעו שנאספים עליכם, לא תגורו מהם, לבוא מפניהם במצור, או להניחם על איזו זמן ללכת, עד תאספו חיילותיכם לבוא עליהם, אלא תהיו בטוחים להצליח ולהתגבר עליהם, ולכן מיד תרדפו את אויביכם, ולא יקומו בפניכם, אלא ונפלו לפניכם לחרב ביום מלחמה, אבל רש"י ז"ל שפי' וחרב לא תעבור בארצכם, אצ"ל שלא יבואו למלחמה, אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה, הולך לפרש ונפלו לפניכם לחרב. איש בחרב רעהו וכן הוא בת"כ: (ח) ורדפו, לפי שאמר ורדפתם את אויביכם, טרם יעברו בארצכם, שמא תאמרו צריך זמן לאסוף חיל להלחם עמהם, ובין כך יעברו בארץ וישחיתו כאשר ימצאו, לכן הוסיף שלא תצטרכו לאסוף חיל, כי אם יבואו מאה, ירדפום חמשה, ואם יהיו רבבה, ומחנה גדולה כזו צריכה זמן להתקבץ ולעבור במדינה, כי צריכה למחיה, מה נקל שיתאספו מכם מאה אנשים והם ירדפו המחנה כלה: ונפלו, לא שיפול התת אלהים עליהם וינוסו, ואם היו עומדים למלחמה, אי אפשר שיגברו חמשה על מאה, וכל שכן מאה על רבבה, אלא אתם כשתלחמו עמהם יפלו לפניכם לחרב, ועם זה השלים הברכות שהן לעמת

לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ (ט) וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ שלישי

זאָ זאָללען אייערע פֿיינדע פֿאָר אייערעם שווערדטע הינפֿאללען! (ט) איך ווערדע מיך צו אייך ווענ־דען, אייך פֿרוכטבאר מאכען, אייך פֿערמעה־

תרגום אונקלוס

וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ (ט) וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן׃

רש״י

נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: (ט) ופניתי אליכם. אפנ׳ מכל עסקי לשלם שכרכם מלה״ד למלך ששכר פועלים וכו׳ כדאיתא בת״כ: והפריתי אתכם. בפריה ורביה [ת״כ]: והרבתי אתכם. בקומה זקופה [ת״כ]: והקימותי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תיפר [ת״כ] שנאמר וכרתי את בית

באור

החרב והדם: (ט) ופניתי אליכם. כמו אל תפן אל מנחתם (במדבר ט״ז ט״ו), כי שלשה סדרי ברכות שזכר למעלה הן בדברים שחולה להם, כמו ברכת הארץ והעושר, השבתת חיה רעה, ומניעת החרב והדם, אבל הסדר הרביעי הזה שהוא הבריאות והחיים ורבות אדם ובהמה, שהן לעומת קללת הדבר הדבק בגוף, המחליא והממית וממעיט אדם ובהמה, אמר ופניתי אליכם, כלומר כמו שאברך כל אשר מחולה לכם, ואמנע מכם כל המזיק לכם, עוד אפנה אליכם, ואתן לכם חיים כח ועצמה שתפרו ותרבו מאד מאד: והפריתי אתכם, שרשו פרה, ונופל על דבר המוליד בכחו דבר אחר, כמו שרש פרה ראש ולענה (דברים כ״ט י״ז), שורש המוליד ראש ולענה, וכן האדם המוליד בנים נקרא מפרה או פורה. והשם פרי שנופל על הדבר שהוליד, כמו ועץ השדה יתן פריו (פסוק ד׳), וכן הבנים פרי האדם, כמו פרי בטנך (דברים ז׳ י״ג). והבטיח שיתן כח בתולדתם להפרות בנים, שלא יהיו בהם עקר ועקרה, ולא חלשים ואומללים, אבל יהיו בריאים וחזקים להוליד: והרביתי אתכם, אם האדם יוליד רק בן אחד או בת אחת הרי הוא פורה, ועוד גם אם יוליד מאה, אפשר שימותו הנולדים בנעוריהם, לכן הוסיף והרביתי אתכם, שיולידו הרבה, וילדיהן יגדלון ויהיו לאנשים, ויהיו עם רב מאד, וכן תמצא בכל מקום נזכר תחלה הפרייה ואחריו הרבייה, כמו פרו ורבו ומלאו את הארץ (בראשית א׳ כ״ח), ואתם פרו ורבו ודומיהן, לבד בשתי המקומות שהוצרך להקדים רבייה לפרייה, ובס׳ בראשית בארנום: והקימתי את בריתי אתכם, עכשיו שמדבר על ברכת האדם עצמו, סמך אליו והקימותי את בריתי אתכם, שאקים בריתי אשר כרתי עמכם, שהוא ברית הבטחו׳ הגדולות, ובהיותכם שומרי תורתי, אקימנה לעולם. ומצאנו והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה וגו׳ (שם ו׳ י״ח), ולא מצינו שכרת עדיין עם נח ברית שיאמר עליו והקמותי את בריתי אתך, ופרשנוהו בפי׳ לס׳ בראשית, שהברית הזאת היא ברית שכרת השם בימי בראשית עם המינין שבדא שיתקיימו, וכמו שבארנו (פרשה ב׳ י״ג), ולפי שעל ידי המבול מחה את כל היקום, אמר לנח שיקים הברית הזאת עמו, שיכלל בתיבה עם משפחתו ועם שנים שנים ושבע׳ שבעה מכל המינין, ועל ידי כן יהיה לעולם שארית, וכן כאן נאמר על ברית עולם של יום השבת, שהוא הברית שיסדה שכינה בתחתונים. ויתקדשו ויתברכו בקדושתו ובנפלאותיו, ואמר שיקום בריתו זאת עם ישראל, וכמו שיפרש בסמוך, ודומה לו מאת בני ישראל ברית עולם (פרשה כ״ד ח׳). ושם בארנוהו ורבותינו ז״ל בת״כ אמרו אפנה מכל עסקי לשלם שכרכ׳, כמו שפי׳ רש״י ז״ל, וזה כולל הברית הנפלא שאמרנו, שעליו אמר דוד רבות עשית אתה ה׳ אלהי, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהלי׳ מ׳ ו׳), כלומ׳ עשית רבות בשמים ובארץ, כמו מה רבו מעשיך ה׳ וגו׳ (שם ק״ד כ״ד), והן החקים שיסד במעשה שמים וארץ אם לחסד אם לשבט שהכן נוהג כל עמי הארצות. אבל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, שברית הקדושות והנפלאות הן לישראל לבד. והבן: בריתי, לרד״ק ז״ל בס׳ השרשים אמר ששרשו ברת, אבל רא״בע ז״ל אמר שהוא על משקל שבית, ובנותיו בשבית (במדבר כ״א ל׳) ויהיה שרשו ברה מנחי למ״ד ה״א. כמו ברו לכם איש (שמואל א׳ י״ז ח׳). וכן נכון ומשרש זה להברות וברייה שהן על המזון, ושרש אחר בר, כמו בר ולחם (בראשית מ״ה כ״ג), שהוא

חמישי (י) וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃ (יא) וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי

ת"א ואכלתם ב"ב נ"א, ב': ונתתי ערכין כ'. א'. שבועות י"ז ב':

רען; אונד מיינען בונד מיט אייך האלטען. (י) איהר ווערדעט אלסדאן דען איבערפלוס פאן פילען יאהריגן געניסען, אונד ראז אלטע אימער פאר דעם נייען וועגצוריימען דאבען. (יא) איך וויל מיינע רעזידענץ אונטער

תרגום אונקלוס

(י) וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן קֳדָם דַּחֲדַתָּא תְּפַנּוּן׃ (יא) וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יַתְכוֹן׃ (יב) וְאַשְׁרֵי

רש"י

ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' [ירמיה ל"א]: (י) ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד [ת"כ]: וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: (יא) ונתתי משכני. זה

באור

על התבואה, ועוד שרש ברר מן הכפולים, כמו ודעת שפתי ברור מללו (איוב ל"ג ג'), ואומר אני שכלן קרובים בענין והוראותיהן על דברים נקיים מפסולת, כל אחד כפי ענינו, התבואה הנקייה ממוץ ותבן נקראת בר, כמו מה לתבן את הבר (ירמיה כ"ג כ"ח), והמזון העולה על השלחן שהוא נקי ויפה נקרא בריה ולהברות, והמאמרים הנקיים מכל שבוש וטעות נקראים ברורים, והאנשים הנבחרים מכל העדה בלי מחלוקת שאין לערער עליהם נאמר ברו לכם. וכן על התנאים המיוסדים בין שני צדדים, שטהורים מכל ערעור וטענה נקראים ברית, כמו כל כורתי ברית, שכל אחד מחייב עצמו לחברו לעשות לו כך וכך, אם הוא יעשה כך וכך, וקבעו התנאים הללו ברצון שניהם בלי חולק ומערער עליהן, זהו ברית. וכריתות הברית היא סימן הקיום וההבטחה, והיה מדרכם לכרות בקר וצאן לשנים, ובעלי הברית עוברין בין בתריהם, וכן התנאים שהתנה השם ב"ה עם מעשה בראשית, הם ברים וקיימים לעד לעולם:

(י) ואכלתם ישן נושן, שיהיו התבואות מרובות מאד, שתשארנה ממאסף של שתי שנים שלפניהן וזהו ישן נושן, ושתהיה טובת טעם, משתמרת וטובה להתיישן שלא תקולקל בה בהיות' בת שלש שנים. וישן מפני חדש תוציאו, גם בשנה השלישית לא תאכל כלה, אלא יהיו הגרנות מלאות חדש. והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר, לתת החדש בתוכן, ורבית התבואה יתירה ממה שצריך למאכל יושבי הארץ, תהיה למקנה ולקנין, ותתעשרו בה, ולפי שהמקרא הזה אינו ענין לכאן, כי מקומו למעלה כשדבר על השובע, אחשוב כי לפי שאמר והפריתי אתכם והרביתי אתכם, שמא יאמרו אם נהיה לעם רב מאד לא תספיק נחלתנו להכיל אותנו לכלכלנו; חזר והבטיח שמלבד שתוציא הארץ זרע לעם רב כזה, אלא שתוסיף תבואתה, עד שיאכלו ישן נושן, ועוד לפי שאמר והקימותי את בריתי אתכם, שהן הנפלאות והברכות העליונות שהן למעלה מן הטבע, חזר ורמז על ההבטחה וצויתי את ברכתי לכם ועשת את התבואה לשלש השנים (פרש' כ"ה כ"א). שהן שנת השמטה והיובל והתשיעי' שלאחריה, ואמר שם עד בוא תבואתה תאכלו ישן, ועליו אומר כאן ואכלתם ישן נושן והוסיף וישן מפני חדש תוציאו, שגם באסיפת תבואת התשיעית יהיה עוד באוצרות מתבואת הששית, ויצטרכו להוציאם לתת במקומן חדש של תשיעית: (יא) ונתתי משכני בתוככם, שרש שכן בלה"ק אינו על היושב קרוב לחברו, שהרי נאמר ולקח הוא ושכנו הקרוב אליו (שמות י"ב ד'), טוב שכן קרוב מאח רחוק (משלי כ"ז י'). שמענו שיש שכן שאינו קרוב, אבל נופל על מי שמתעס' עמו ורוצה בדבריו ובמעשיו, אפי' הוא במדינה אחרת, ומתעסק עמו באגרות ובמ"ומ ודברי ריעים, וזהו ההבדל בין יושב בעיר או שוכן בעיר, יושב כמו והוא יושב בסדום (בראשית י"ד י"ב), שם ישב אבל לא התעסק עם רשעי המקו', אבל והוא שוכן באלוני ממרא (שם שם י"ג), שהיה לו עסקים וריעות עמהם, כי היו בעלי ברית אברם, וכן ונתתי משכני בתוככ', שאתעס' עמכם ואהיה קרוב לכם, כי השם שוכן בישראל, ולכוונה זו צוה שיעשו לו מקדש, כביכול כאילו דר ביניהם, וביתו בעירם. שם ישחרו פניו בעבודה ובתפלה, והוא יענם באור הנבואה ורוח אלהים, כדרך השכן עם שכנו, שכפי האמת אמר שלמה כי האמנם ישב אלהים על הארץ, הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א' ח' כ"ו). על כן אמר ועשו לי מקדש ושכנתי

תרגום אשכנזי

אייך אויפשלאגען, אונד מיין וועזען זאָלל אן אייך קיין מיספאללען האבען. (יג) איך ווערדע אונטער

בְּתוֹכְכֶ֑ם וְלֹֽא־תִגְעַ֥ל נַפְשִׁ֖י אֶתְכֶֽם׃ (יב) וְהִתְהַלַּכְתִּי֙ בְּת֣וֹכְכֶ֔ם וְהָיִ֥יתִי לָכֶ֖ם

תרגום אונקלוס

שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם׃

רש"י

בה"מ: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים [שמואל ב' א'] לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור: (יב) והתהלכתי

באור

בתוכם (שמות כ"ה ח'), וכן כל המתבודד לתורה ולתפלה, כביכול השם מתעסק עמו, יאר פניו אליו וילמדוהו דעת ודרך תבונות, וימלטהו מכל רעה, וכן אמרו (אבות פ"ג משנה ג') שנים שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהן, כי העולם התחתון נברא בשביל האדם לבדו, שבו נשמת חיים יודעת כבוד האל, ולמענו יש קשר בין השם ובין הארץ, כי בלכתו בארחו' חיים, ישמח השם כביכול בעולמו והעיקר הם ישראל עם קרובו, שעוסקי' בדברי קדש ובמעשים קדושים, ועל ידיהן עיקר שכינה בתחתונים, כמו שאמרו רז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, כלומר ששם משכנו, והבן: ולא תגעל נפשי אתכם. לא תמון נפשי אתכם, ואל תיראו שאחרי רוב דורות אקוץ בכם, ואבחר באומה אחרת לתתה עליון עליכם, כי אני ה' לא שניתי, אם אתם תעשו את שלכם ללכת בחוקותי, תהיה משכני בתוככם לעולם, ויאמר רא"בע ז"ל איננו כבן אדם שיבעל נפשו לשבת במקום אחד, ויפה פי', ולשון גיעול פי' רש"י ז"ל לשון פליטה, דבר הבלוע בדבר, כלומר שלא תפליט נפשי אתכם וגם זה קרוב לדבריהו, ורמ"בן ז"ל מסכים לפרושו, אבל תמה איך יעלה כן על הדעת שתגעל נפשו שומרי תורה, ועל עוברי תורה כאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים, וא"כ מה צורך להבטחה זו, ולא השיב הרב בדרך הפשט כלום, ואני תמה עליו לדעתו גם המקראות עצמן סותרים זה את זה, שהרי אמר וגעלה נפשי אתכם (פסוק ל')? והאמת שהגיעול על דרכים רבים, האחד כמו שאמרנו שיגעל נפשו לשכון תמיד עמהם, ועל זה הבטיח ולא תגעל נפשי אתכם, כי אני ה' לא שניתי, ויש גיעול בעבור פשעים ואז יסלק שכינתו מהם וישפטם ימים רבים עד ירצו עונם, וישוב לשוש עליהם לטובה, ועל זה אמר וגעלה נפשי אתכם, ויש גיעול שלישי גיעול החלטי, או שיעבידם מן הארץ, או שיפר בריתו אתם לעולמי עד, ועל זה הבטיח בסוף התוכחה ואף גם זאת וגו' לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם וגו', וכמו שאפרש שם, וזה ברור: נפשי. תרגם אונקלוס ז"ל מימרי, וכן תרגמו יב"ע, לסלק ממנו ית' לשונות של הגשמה ומליצו ותקצר נפשו בעמל ישראל (שופטים י' י"ד), וזה הוקשה מאד על הרב רבי' משה ז"ל בס' המורה, ופי' מה שפי', ולדעתי המליצה הזאת נוסדת על הכלל שאמרנו (פרק ב' א') שנקראת נשמת האדם נפש בעבור שפועלת תחת השמש על ידי כלי הגוף, וכן ע"ד משל כח השם הפועל בעולם הזה בכל הנמצאים והנויות, והשכנות שיש לו עם נבראי מטה וגם בשמים, יתארו בשם נפש, וכשישליך דבר מהם מעל פניו יאמרו שגעלה נפשו בו, ואין לו עוד עסק עמו, וזה טעם ותקצ' נפשו בעמל ישראל, כביכול כאדם שיקרבו עמל בכל מעשיו, תקצ' נפשו, ותמאס לעסוק בשום דבר, כמו ותקצר נפש העם בדרך, כן כביכול לפי שישראל תכלית העולם התחתון, ובעבורם הקשר בינו ובין הארץ, כשחטאו לפניו ומשלו בם שונאיהם, כאמר ותקצ' נפשו, משל כאילו לא חפץ עוד בעול' זה, ואין לו עוד שכנות עמו: (יב) והתהלכתי בתוככם, יפרש ענין השכנות שלפניו, שאהבתי אתנ' אתהלך בתוככם, וענין ההתהלכו' לפרש בקצרה, כי פעמים רבות סמוך לאדם, כמו ויתהלך חנוך (בראשית ה' כ"ד) התהלך נח (שם ו' ט'), התהלך לפני (שם י"ז א'), התהלכתי לפניו, (שם כ"ד מ'), יש הבדל בין הולך למתהלך, אותן שבבנין הקל הוראתן על החפץ ללכת למקום ידוע, כמו ויעקב הלך לדרכו (שם ל"ב ב'), וילך חרנה (שם כ"ח י'), וכן כלם, ומתהלך אינו מכוין למקום ידוע רק לטייל, פעם כה ופעם כה, כמו אם יקום והתהלך בחוץ (שמות כ"א י"ט), והוא הטיול הנה והנה, וכן ויתהלך על גג (ש"ב י"א ב'), וכן כלם, וכך הוא בהליכת מחשבת הלב, מי שמכוין לעמוד על דבר שחפץ לדעתו, נקרא הולך, אבל החושב על דבר נחמד ללבו, ואינו מכוין להשיג ענין

לֵֽאלֹהִ֑ים וְאַתֶּ֖ם תִּֽהְיוּ־לִ֥י לְעָֽם׃ (יג) אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִֽהְיֹ֥ת לָהֶ֖ם

תרגום אשכנזי

אייך הערום וואנדעלן, אייער גאָטט זיין, אונד איהר זאָללט מיינע נאציאָן זיין. (יג) איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער אייך אויס דעם לאנדע

תרגום אונקלוס

(יג) אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִּין וְתַבָּרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃

רש"י

בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני

באור

נסתר שבו. אלא חושב פעם כה ופעם כה מאהבתו את הדבר ההוא נקרא מתהלך, וכמו מי שהולך למקום ידוע, אינו נותן לב על שדות יערים כפרים ועדים שפוגע בדרכו. רק מגמתו לבוא אל מחוז חפצו. אבל המתהלך נהנה מהליכתו, וכל מה שהוא רואה נותן לבו עליו ונהנה ממנו כן הולך במחשבותיו אינו נהנה עד שהשיג חפצו ועמד על מה שרצה לעמוד עליו, אבל מתהלך במחשבותיו מאהבת הדבר, כל מחשבה ומחשבה משמחת לבו, גם כשחושב בפרטי הדבר הנודעים לו, יש לו קורת רוח, וזהו ההתהלכות שנזכר אצל הצדיקים, שכל כך היו אוהבים את המקום ב"ה, שהיו שמחים תמיד לחשוב ביראת ה', ומתענגים בזכרון נוראותיו ונפלאותיו, כדרך לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעיה כ"ו ח'). וכן כביכול בהיות השם אוהב את ישראל ושוכן בתוכם, כל מחשבותיו אליהם כי מתהלך בתוכם, רואה מעשה כל איש ואיש, וכל מה שהוא רואה יש בו נחת רוח לפניו, זה יושב ומתבונן בתורתו. וזה קוצר שדהו ומניח פאה, וזה מניח ציצית בטליתו. וזה מלוה סלע לעני בשעת דחקו, וכיוצא לאלפים ענינים ומעשים שעולי' לרצון לפני כסא כבודו, והיא ההתהלכות, כי הוא קרוב אליהם, ומשגיח על הכל, והנה: והייתי לכם לאלהים. בהיותי מתהלך בתוככם אברך אתכם בברכות עליונות. ואעשה למענכ' אותות לטובה. ומופתים ונפלאות לא נבראו בארץ, שבעבור כן נקרא השם אלהי ישראל, אע"פי שהוא אלהי כל הארץ וכל הגוים. והבטחה הזאת היא הגדולה שבכלן, שכוללת כל ההצלחות הנשגבו' לאין חקר, ואין ערוך אליהן בכל טובות העה"ז, וכבר רמזנו קצת למעלה (פרשה כ"ה ל"ח), וזה הבטיח השם ב"ה לאבינו אברהם ע"ה כל הטובה הצפונה לו ולזרעו התומי ברית קדש, באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (בראשי' י"ז ז'), ואמר והייתי להם לאלהים (שם שם ח'), ובפרושנו לס' בראשי' בארנוהו, וגם בעל הטעמים חבר שני המאמרי' בנגינה: ואתם תהיו לי לעם. שתקראו עם ה', ובגוי' לא תתחשבו: (יג) אני ה' אלהיכם. כדא' אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה, שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים, ועשיתי לכם נסים גדולים, כן פירש"י ז"ל, ונכון הוא, ובכלל זה דעו מי המבטיח כל אלה. אני ה' העושה כל, אני הוא אלהיכם, וכבר ראיתם שאני אוהב אתכם. ומשגיח עליכם גם בשפלותיכם, שהרי הוצאתי אתכם מא"מ מהיות להם עבדים, לא כמלך ב"ו הנלחם במלך אחר, ומוצי' עמו ועבדיו מעבדותו, כדי שמעת' יעבדוהו באותן העבודות שעבדו למלכם, אלא בהוציאי אתכם שברתי מטות עלכם, עשיתי אתכ' בני חורין וממלכת כהנים. ואולך אתכם קוממיות כשרים הולכים בקומה זקופ', וכן מכאן ואילך אם תלכו בחקתי, אתהלך בתוככם והייתי לכם לאלהים, וארוממכם מעלה מעלה: מטת עלכם. שם נאמר ופרקת עולו מעל צוארך (בראשית כ"ז מ'), והעול קיים, ולעת אחר אפשר שיותן עליו, וכאן אמר ואשבור מטת עלכם. שברתים מהיות עוד, כי אם תלכו בחוקותי תהיו עליון למלכי ארץ לדור דור, ומלת מטת פירש"י ז"ל כמין יתד בשני ראשי העול. המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר, כמו עשה לך מוסרות, [ומוטות קניל"יא בלע"ז (והוא קחווילע, או טעווילע, בל"א שטיפט, נאגעל)], ורשב"ם ז"ל פי' מטת עלכם, כדכתיב עשה לך מוסרות, היא הרצועה שקושרין בה העול של עץ הקרוי מטת, לפי שמטה ומרכין את צואר השור, וכפי הנראה מדבריו שהמוסרה אינה תמות העול, אבל רד"ק ז"ל אמר בשרש מוט בפי' ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה וישברהו, אע"פי שהמוטה לשון נקבה אמר וישברהו נגד העול, כי המוטה היא העול, או נקראת מוטה הרצועה שנקשר בה העול ואני

עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קֽוֹמְמִיּֽוּת׃ פ

(יד) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵֽלֶּה׃ (טו) וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי

תולדות אהרן ואולך ב"ב פ"ה, א', ופ"א ג'. סנהדרין ק'. א': ואם בחקתי קדושין פ"א, ב'. ב"ב שם:

תרגום אשכנזי

מצוים געפיהרט, ניכט לענגער איהרע קנעכטע צו זיין; דער דיא שטאנגען איירעס יאָכעס צערבראָכן, אונד געמאכט האט, דאס איהר אויפרעכט געהען קאָננט. (יד) ווען איהר מיר אבער ניכט געהאָרכט, אונד האלטעט אללע דיזע געבאָטע ניכט. (טו) ווען איהר מיינע געזעצע פעראכטעט אונד אן מיי־

תרגום אונקלוס

(יד) וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוּדַיָא הָאִלֵּין׃ (טו) וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן

רש"י

יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז) קבילייא בלע"ז Keville *Chiville* (אין הָאלצערנער נאגעל, איין פפלאָק), קוממיות. בקומה זקופה: (יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה' [בראשית י'] שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד [שם י"ג] מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות [ת"כ]: (טו) ואם

באור

תמה עליו שמביא סמוך לו פסוק מטות עץ שברת (ירמיה כ"ח י"ג), שמענו שהמוטה עץ לא רצועה, גם על מוסר' יפול ל' נתיק', כמו נתקתי מוסרותיך (שם ב' כ'), ושבירה נופל על עץ. לכן הנכון כפירש"י ז"ל, קוממיות, שרשו קום, ושם' קומ', כמו ואכר' קומת ארזיו (ישעיה ל"ז כ"ד), ורמז הקומה גבוהים, ומן קומ' ומתקוממי' השם קוממיו'. קוממים בגוף, קוממי' בשכל ובבינ'. קוממי' בגבורה, כי השם הגדיל את ישראל והקימם על ככל נפלאותיו, וכל דבר חלש יקרא נופל, כמו אל יפול לב אדם עליו (ש"א י"ז ל"ב), שהוא על האומץ. לא נופל אנכי מכם (איוב י"ב ג'), שהוא על החכמה והבינה, והנה הפך הנפילות היא קוממיות: (יד) ואם לא תשמעו לי, כבר בארנו (פרשה ה' א'), שמלת שמיעה בל"הק ענינו קבלת הדבר, ורצוי לאדם לקבל חקי אלהיו, גם דברים שאינן מתבררים לשכלו, שהרי מן המושכלות הראשונות הוא כי השם לבדו יודע האמת, ולכן אמר ואם לא תשמעו לי. מלת לי כולל מה שאמרנו, וזה קרוב למה שפי' רש"י ז"ל בשעת מדרש חכמים מה ת"ל לי. אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומכוין למרוד בו, וזה כדברנו יודע רבונו שהוא המלמד לאדם דעת ומי יחלוק עליו, ומורד בו. שאין דברי תורתו מתקבלין על דעתו: ולא תעשו וגו', אם אינן ערבים עליו ולא יתבונן בהם נבר לב לא יעשה את המצות, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ואפילו מצות שדעת האדם מכרעתן לא יעשה: (טו) ואם בחקתי תמאסו. מלת חוק באר (פרשה ב' י"ז), ולפי שאין נודעין ומתבררין לדעת האדם, ימאסו בהן, וזה גרוע מן המצות כי נודעים בטעמם, ולא יתכן לומר שימאסו אותם: ומשפטי, המשפטים הנוסדים על דרכי החקים שהן דרכי הצדק: תגעל נפשכם, מבואר למעלה (פסוק י"א): לבלתי עשות. המיאוס והגיעול יהיו עד תכליתן, כענין שבארנו שם. ומפרש מהו תכלית הגיעול, ואמר להפרכם את בריתי, שתכוונו להפר ולבטל את בריתי שכרתי עמכם, ואין רע מזה, ולכן בפסוק ראשון אמר ולא תעשו, שמדבר על בטול המצוה מתאוה ופריקת עול, ובפסוק זה שאמר ימאסו ויגעלו החקים והמשפטים, למען הפר הברית כלו, אמר לבלתי עשות כלומר בעל כן לא יעשו המצות. לפי שחפצם להפר הברית לצאת מתחת יד אלהי ישראל ולהיות כגויי הארצות. ואמר להפרכם כפי מחשבתם, כי

תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־מִצְוֺתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃
(טז) אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם
וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־

תולדות אהרן והפקדתי שבת ל"ג, ג':

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יָת קְיָמִי׃ (טז) אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בִּיהוּלְתָא שַׁחֶפְתָּא

תרגום אשכנזי

נען רעכטען איינען זאָלכען ווידערוויללען האבט, דאס איהר אללע מיינע געבאָטע ניכט האלטעט, אונד דען בונד מיט מיר ברעכט: (טז) זאָ וויל איך אויך זאָלכעס געגען אייך טהון, אונד מיט ענטזעטצען איבער אייך בעשטעל-

רש"י

בחקותי תמאסו. אותם באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: מבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר. הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצו' כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחק את הבשר אנפול"יש בלע"ז Enfle (געשוואָללען, אויפגע-

באור

איך יאמר ותפרו את בריתי, שאין זה בידם, שעכ"פ יעמוד הברית לעד כמפורש בס' יחזקאל על אותן שאמרו נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן (יחזקאל כ' ל"ב), ואמר חי אני נאם ה' וגו' אם לא ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם וגו' (שם ל"ג). ועוד אפרש בעז"ה (פסוק מ"ד): (טז) אף אני. כבר פרשנו למעלה (פסוק ד'), שסדרי הברכות ארבע', וכנגדן ארבעה ראשי קללות, שהן רעב, חיה רעה, חרב ודבר, והיסוד הזה נאמן, וכן ארבעתן בשירת האזינו, תחלה רעב, שנאמר מזי רעב (דברים ל"ב כ"ד), ואחריו דבר, ולחומי רשף וקטב מרירי (שם שם). ואחריו חיה רעה ושן בהמו' אשלח בם עם חמת זוחלי עפר (שם שם). ואחריהן חרב, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה וגו' (שם כ"ה). וכן מכות מצרים הנחלקים לארבעה סדרים, כמו שבארנו בפרושנו לס' ח"ש (פרשה י"ב), ראשי הסדרים כך הן, הראשון דם הוא מכת רעב וצמאון, שבחוסר מי היאור אין זרע ואין קציר גם צמאון, השני ערוב, הוא מכת חיה רעה, השלישי ברד, הוא מכת חרב, מה לי הורג בחרב בחן באבן או בברד, הרביעי מכת בכורות, הוא מכת דבר. אלא שבמצרים באו ארבעתן שלא כמנהגו של עולם, ובארבעה משפטים הללו כלולים כל הצרות והרעות המתחדשים תחת השמש, כל מיני עוני ודלו' ומחסור כלול במכת רעב. כל מיני צער המגיע מבע"ח והדברים האדמיים כליל במכת חיה רעה, כל מיני פצעים על ידי עצים ואבנים ומתכות, פצעים וחבורות ונגיפות, בין מאליהן בין ע"י צר ואויב, כלולים במכת חרב. כל מיני התחלואים ומכאובות בגוף, כלילים במכת דבר, וזה נכון ומיוסד מאד, וא"כ ראשיהן רעב וחיה רעה חרב ודבר שכולן ממיתים, וכל הצרות בין ממיתין בין אינן ממיתין קלות וקשות, כלם תולדותיהן הן, וכן הם סדורין כאן בפרשה תחלה רעב, אחריה חיה רעה, אחריה חרב, ואחריה דבר. אלא קודם שזכר הסדרים הללו, הקדים תוכחה הכוללת תולדותיהן של חרב והרעב ודבר והן קלות ובאות להבהילם שיזכרו עונותיהם וישובו, ואם לא ישובו יבואו ד' ראשי הפורעניות הקשות. ואחריהן הסדר החמישי של קללות הללו המיוחד לישראל שתכליתן חרבן המקדש וביטול כפש שהוא סילוק שכינה וגלות הארץ, נגד הסד' החמישי שבברכות, זהו לדעתי סדר הפרשה הזאת כפי הפשט מסכמת עם דברי הנבואות. ועתה אפרש המקראות: אעשה זאת לכם, [א"ה. יתכן שהוא מוסב על סוף פסו' הקודם, והטעו' אף אני אפר את בריתי עמהם], כתב רמב"ן ז"ל דקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת. רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו בקללות פרטים, לירוא ולהפחיד השומעי', ויותר מזה אני אומר שהברכות רבות מהקללות ואם תשים לבבך לדברנו בענין מחלוק' הברכות והקללות תבין מרבוי הקללות חסדי ה' ורחמיו על עמו, שהרי בברכות הבטיח שאם ילכו

לען, אויסצעהרענדעס פיבער אונד היטציגע קראנקהייט, וועלכע דיא אויגען נאך געגעזונג שמאכטען לאססען, אונד דאז געמיטה בעטריבען. איהר ווערדעט פערגעבליך איירען זאאמען זעען, דען איירע פיינדע ווערדען דען גענוס האבען. (יז) איך

הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃ (יז) וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם

רש"י

בלע"ז) דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי [דברים ל"ב]: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו, כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. שמשעו ישלטו בכם. אגדת ת"כ מפרשה זו: אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא

תרגום אונקלוס

וְקַדַּחְתָּא מְחַשְׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (יז) וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְּרוּן קֳדָם

באור

בחוקתיו. ישיגום מיד סדרי הברכות כלם עד בלי די, וא"כ אם ימאסו בחוקתיו להפר בריתו, היה ראוי שיחולו עליהם מיד הקללות הקשות כלם, ומן הכתובים אנו למדין שגם אם ימאסום ויפרום לא ישיגום הקללות כאחת, אבל בראשונה יענשו בתולדות קלות להחרידם אולי ישובו, ואם לא ישובו ישלח בם רק סדר אחד, ואם עדן לא ישובו ישפטם בסדר השני, ואם יעמדו במרדם ישיגום הסדר הג' והד', ואם בכל זאת לא ישובו, אז תשיגם הקללה הגדולה עד לאין מרפא, וכמה שיתבאר: והפקדתי, אצוה עליכם לרדות לכם. כמו ויפקד פקידים (בראשי' מ"א ל"ד), וכן אמר רא"בע ז"ל כאדם פקיד על אחד יעשה חפצו בו: בהלה, מכה המבהלת את הנפש, כמו ונפשי נבהלה מאד (תהלים ו' ד'), שאינה מניחה השקט ללב, אלא כל מחשבותיו בלי סדר ומבולבלים וכמו שיפרש, וזה על כל האמור בענין. [א"ה. אחרי שלא אמר את הבהל', כמו שאמר את השחפת ואת הקדחת, נראה שתיבת בהלה תאר הפעל, והוא כמו פתאום, באופן המבהיל, וכן מתורגם בל"א]: את השחפת ואת הקדחת, הם חליי הגוף המבלבלים דעת האדם, והן תולדות של דבר כמש"ל. שחפת, פי' רש"י ז"ל שמשחף את הבשר אנפול"יש בלע"ז, (והוא ענפלע, געשוואללען, אויפגעדונזען בל"א), דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה. וקדחת, חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו. כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים, פי' רש"י ז"ל העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וימות וידאבו הנפשות של המשפחה במותו, כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויין כליון עינים, ואפשר שפתיהן נאמרו על החולה. שעיניו כלות כל היום אל רפואתו, ונפשו עליו תדאב ותתעצב על צרתו. ובהיות עיניו כלות כל היום, אין מחשבת שמחה בלבו, ורא"בע ז"ל אמר שאלה החליים יחשיכו עינים וידאבו הנפש. ומלת מדיבות חסר אל"ף. כמו שקר מזין (משלי י"ז ד'): וזרעתם לריק זרעכם, תזרעו ויצמח, אבל יהיה לריק ולחנם כל עמלכם, כי האויבים יאכלו יבול הארץ, וגם זו מכת בהלה המבלבל הדעת, שפתאום יבוא האויב וישחית הכל, חרדה ומחתה, וי"ו של ואכלוהו משמש כמו כי, ורש"י ז"ל פי' תזרעו ולא תצמח. ואם תצמח ואכלוהו אויביכם, וזוהי תולדות רעב, אבל קלה, כי לא יקח האויב כל יבול הארץ, אלא במקום שיעבור שם יאכל יבולם, כמו והיה אם זרע ישראל וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שופטים ו' ג' ד'): (יז) ונתתי פני בכם, כדשנוהו (פרשה י"ז י'), אע"פי שהאויבים שוללים אתכם, לא אנקם מהם, אלא אתן פני בכם, שאם תעלו עליהם להציל ארכם מידם, תנגפו לפני אויביכ'. וזוהי תולדת חרב, אבל קלה, כדרך המלחמים שהמחנה האחת גוברת על השניה, והאויבים המנצחים יקחו השלל וילכו להם, וגם זה בהלה ובלבול הדעת מרדה ומבוסה: ורדו בכם שנאיכם, זהו ענין אחר, וכולל שנאת החיה, והיא תולדת משפט חיה רעה, וכן הוא כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מלכים א' ד' כ"ד), שהיתה ממשלת שלמה מוטלת עליהם, והטיל עליהם מסים וארנוניות, וכן אמר שהמלכיות שהם שונאיכם, כמו אדום עמון ומואב וכיוצא

וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־רֹדֵף אֶתְכֶם׃ (יח) וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־

וייל מיינען צארן ווידער אייך ריכטען, דאס איהר געשלאגען ווערדעט פאן איירען פיינדען: איירע האססער ווערדען איבער אייך געוואלט אויסאיבען, איהר ווערדעט פליהען, דא אייך ניעמאנד פער־פאלגט. (יח) ווערדעט איהר מיר אלסדאן נאך ניכט געהארכען, זא ווערדע איך פארטפאהרען

תרגום אונקלוס

בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוּן בְּכוֹן סַנְאֵיכוֹן וְתִעֲרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן׃ (יח) וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵי יָתְכוֹן

רש"י

באף וכן אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדו' אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה: בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במט' אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים' שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה תלמוד לומר מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שנייה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבוא' אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאת' עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם [איכה ב']: ונתתי פני בכם. כמו שנא' בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה. ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ [ת"כ]: ורדו בכם שונאכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם [ת"כ] שבשעה שאומות העולם ע"א עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגומר ויחנו עליה' וישחיתו את יבול הארץ [שופטים ו'] אבל בשע' שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' [מיכה ג']: ונסתם. מפני אימה: ואין רודף אתכם. מבלי כח: (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד יסורין אחרים:

באור

שהן שונאי ישראל ותורתם. תהיה ממשלתם עליכם, ואתם כבושים תחתם, והם רודים עליכם כרצונם. וכמו שהיה בימי השופטים בין שופט לשופט, וזהו ההבדל שבין אויב לשונא. אויב נופל על המכוון להשחית ולהמית, ונכתב כאן על המלחמה, אבל שונא נופל גם על שבוזה חברו ואינו אהוב לו כמו שבארנו (פרשה י"ט י"ז), ולכן הפסיק בעל הטעמים בנגינה תחת אויביכם, וזהו גם תולדת הסדר החמישי שהוא סלוק שכינה וגלות, שאין אלהים מושיע אותם, כאילו אינו שוכן בישראל, אבל קלה, בצרתם יצעקו אל ה' ויקם להם מושיע. וכמו שקרה פעמים אחר פעם בימים ההם: ונסתם, כל כך תהיה אימת שונאכם עליכם, שאם ישלחו אנשים לארצכם, תנוסו מפניהם, ואם אין בלבם להרע עמכם. וזהו ואין רודף אתכם, וכל האמורים הם בהלו' המשבשות הדעת, ולא ראשי המשפטים קשים שיזכרם אח"כ. רק להחרידם שישובו אל ה', וכמו שאלינו בס' שופטים. (יח) ואם עד אלה, כמו עד כאן אחר שבאו עליכם כל אלה האמורים למעלה עדיין לא תשמעו לי: ויספתי ליסרה אתכם. מלבד המכות האמורות אוסיף משפט קשה מהרעות שפטי הרעים, ליסרה אתכם, ובספרנו מעין גנים בארנו שרש יסר, ואמרנו שיש שרש קרוב לו שהוא אסר והוכחנו שאותן שבן באל"ף הן על מאסר הגוף, אם יאסרוהו במאסר שלא יצא מחוץ לגבול, כמו ויאסור אותו לעיניהם (בראשית מ"ב כ"ד). הסוס אסור (מלכים ב' ז' י'), ואותן שבן ביו"ד הן על מאסר כחות הנפש שפרצו גבולי החכמה

חַטֹּאתֵיכֶם׃ (יט) וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל

תולדות אהרן ושברתי גיטין נ"ז. א':

איך, וועגען אייערע זינדען, זיבענפאך צו ציכטיגען; (יט) ביז איך ענדליך אייערן טראָציגען האָכמוטה געבראָכען. דען

תרגום אונקלוס

שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ (יט) וְאֶתְבַּר יָת יְקַר תּוּקְפֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְּאַחֲתָא מִטְרָא וְאַרְעָא

רש"י

שבע על חטאתיכם. שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה: [ת"כ]:

(יט) ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם [יחזקאל כ"ד]: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה שם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחושת [דברים כ"ח] וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיע' כדרך שהנחשת

באור

וחוקותיה, ומוסר הנפש על שתי דרכים, האחד בדברים שיודיעוהו דברי יראת ה', עליו נאמר לקחת מוסר השכל (משלי א' ג'), יראת ה' מוסר חכמה (שם ט"ו ל"ג), והשני מוסר עונש ומענין זה ויספתי ליסרה אתכם, להשיב כחות נפשיכם אל הגבולים שגבלתי להן ע"י יסורין המחלישים יצר הלב, והדברים רחבים שם: שבע על חטאתיכם, לפי שארבעה משפטים שזוכר עתה קשים מאד, אמר כל פעם שבע על חטאתיכם. על דרך הגדה, כאילו היא כפולה ומכופלת מכובד החטאת שחטאו, ובפי' רשב"ם ז"ל כלומר הרבה מכות על חטאתיכם. כמו שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד ט"ז), ואור החמה יהיה שבעתים (ישעיה ל' כ"ו), והחזיקו שבע נשים (ישעיה ד' א'): (יט) ושברתי את גאון עזכם, זוהי משפט רעב, וכנגד גאותם הוא מדבר שהן בוטחים על אדמה הטובה, והרקיע שעל ראשם שהוא זך ובריא לגויות ומוריד טללים וגשמים בעתם, ואמר שישבר את גאון עוזם, כי יתן השמים כברזל והארץ כנחשה: עזכם, מלת עוז פרשנוהו גם' מגדל הלבנון, שכל עוז בהו"ל על הכח הנפלא שלא יכולה. על כן כתוב על הנפלאות העליונות, כמו בזרוע עוזך עזרת אויביך (תהלים פ"ט י"א), ה' עוזי ומעוזי (ירמיה ט"ז י"ט). ועל הרוח הקדש כמו יסדת עוז (תהלים ח' ג'), תרהיבני בנפשי עוז (שם קל"ח ג'), ומה שבוטחים עליו עובדי אלילים, או מבצרים שבוטחים בם בני אדם, הם עוזם בכנוי, שסבורים שהנשגב בהם ימלט, ואינו עוז באמת, ולכן אמר אליהם מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי י"ח י'). ועל השקר כתיב ומצבות עוזך לארץ תרד (יחזקאל כ"ו י"א). וכן כאן גאון עוזכם בכנוי, אני אשבר גאון עוזכם. הגאוה שיש לכם על עוזכם, כי אין לכם עוז רק אם תלכו בחוקתי. אבל כשתחטאו אתן שמיכם הבנים כברזל, לעמת ונתתי גשמיכם בעתם, ואת ארצכם הטובה אתן כנחשה, לעמת ונתנה הארץ יבולה וגו'. וכדוגמתו אמרנו גאון על רוב טובה שנאמר זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם, וכן פי' רשב"ם ז"ל ושברתי את גאון עוזכם, כדכתיב בשברי לכם מטה לחם (פסוק כ"ו), וכדכתיב גאון שבעת לחם היה לה, ומדרש אגדה שהוא בית המקדש, (וכן פירש"י ז"ל), כדכתיב הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם, ולפי הפשט כמו שפרשתי, שכן מוכיח סוף המקרא ונתתי את שמיכם וגו', ואף ע"פ שדבריו נראין נכונים, שהרי חרבן מקדש נזכר בסוף (פסוק ל"א), שהוא תחלת הפורעניות כלה. וכמו שהיא ג"כ תחשית בברכות, כמו שפרשנו (פסוק ב'). מ"מ לפי שעיקר מעוזן של ישראל הוא המקדש לפי שהשם שוכן בו, וכאמרו כי תפארת עוזמו אתה וברצונך תרום קרננו (תהלים פ"ט י"ח), על כן כשהחל להזכיר על סדר ד' המשפטים, הקדים התכלית ושברתי את גאון עוזכם. והולך ופורט איך תבא צרה על צרה עד תכלית צרת ונעלה נפשי אתכם וגו' והשמותי את מקדשיכם וגו' ואל זה כוונו רבותינו ז"ל, והוא ענין נאות בכתוב. [א"ה, לי נראה שהוא מוסב על הפסוק הקודם, והטעם עד אשר אשבר את גאון עוזכם, כי עוז ישמש על אומץ הלב לנצח את כל המוכנים הקמים לנגדו. ואם יעבור את גבולו יקרא גאון, מעתה אם לא יוסרו בקללות שזכר, ויתאמצו בכל אלה לילך בשרירות לבם, בגאוה ובגאון, יוסיף ליסר

וְאֶת־אַרְצְכֶם כַּנְּחֻשָׁה׃ (כ) וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ (כא) וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ לִשְׁמֹעַ לִי

הימּמעל ווערדע איך אייך וויא אייזען, אונד דיא ערדע וויא ערץ זיין לאססען. (כ) איירע קראַפֿט זאָלל פֿערגעבענס פֿערשוועני־דעט ווערדען; דען אייער באָדען זאָלל זיין געוועכס, אונד דער בוים דעם לאנ־דעס זיינע פֿרוכט ניכט הערגעבען. (כא) וואנדעלט איהר מיר צווידער אונד וואָללט מיר ניכט

תרגום אונקלוס

דִתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃ (כ) וְיִסוּף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יָת עֲלַלְתָּהּ וְאִילַן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ (כא) וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוּן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף

רש"י

מזיע והיא מאבד' פירותיה: (כ) ותם לריק כחכם. הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלק' אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהות [ת"כ]: ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע [ת"כ]: ועץ הארץ. אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה [ת"כ]: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך [משלי כ"ה] וכן יקר רוח [משלי י"ז] וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם לימנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות

באור

אותם שבע על חטאתם, עד אשר ישבור ויכניע את הגאון ההוא. ועל הדרך הזה מתורגם בל"א]: (כ) ותם לריק כחכם, למעלה אמר וזרעתם לריק זרעכם. שהוא על הזרע שנאמר לריק, כי האויב יאכלנו, וכאן, מדבר על אלי רעב באין גשם, ותאפס תת האדמה כחה, אמר שיחרשו ויזרעו ויעמלו מאד בכל עבודת שדה וכרם, אבל יתם כחם לריק, בכל הארצות יהיה שובע והארצכם הטובה לא תתן את יבולה שבכחה לתת, וכן עץ הארץ הזאת לא יתן פריו, מטעם האמור בפסוק הקודם, ומלת ותם, כמו ויתם הכסף (בראשית מ"ז ט"ו), ופרשנוהו (פרשה א' ב'), ומלת כחכם כמו ואמרת כחי ועוצם ידי וגו' (דברים ח' י"ז), שהוא כח האדם ועבתו בעבודת האדמה, כלומר שיהיה עמלם ויגיעם לריק, כך נראה לי, ובפי' רא"בע ז"ל ותם לריק כחכם, שיגעתם בעבודת האדמה, וזה מסכים לפרושנו במלת כחכם, אבל רשב"ם ז"ל שפירש כחכם, כח האדמה לא תוסף תת את כחה לכם אינו כפי הפשט, גם סוף הכתוב לא יתכן לפי' זה: (כא) ואם תלכו עמי קרי, רבותינו ז"ל אמרו עראי כמקרה שאינו אלא לפרקים. כן תלכו עראי במצות, כן פי' רש"י ז"ל, וכן פירשו רשב"ם ז"ל, אבל מנחם פירשו לשון מניעה, כמו הוקר רגלך (משלי כ"ה ט"ז), ואמר רשב"ם ז"ל שאינו כן כי הוקר מנחי פ"א יו"ד, כמו מן ישב הושב את אביך (בראשית מ"ז ו'), וקרי מן קרה מגזרת אקרה כה (במדבר כ"ג ט"ו), וכן תלאכנו מן שבה וישב ממנו שבי (שם כ"א א'), ורא"בע ז"ל אמר רבים פרשוה גבורה וגאוה, כאיש שיחזק לבו ולא יפחד. למען שלא ינוצח, ואין ריע לו, ויש אומרים שטעמו כמו שאמרו הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא (שמואל א' ו' ט'), וקרי חסר בי"ת, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות ל"א י"ז), כמו בששת, ואפשר לדעתי כי קרי שם המקרה, וכל הקורו' הם באים בגזרת השם, ופלשתים שאמרו כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא, כדרך הרשעים דברו, או שאמרו מקרה הוא ככל קורות העולם, לא בעבור ארון עוזו, וכן כאן אין פרושו שיאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל זאת, כי אם כן מה טעם והלכתי אף אני עמכם בקרי (פסוק כ"ד). אבל ענינו אם תלכו עמי קרי. שגם במקרה הרעה הזאת שקרה לכם, תלכו עמי כמו שהלכת' עמי קודם לכן, וזהו שפי' ולא תאבו לשמוע לי, ועוד אפרשנו (פסוק כ"ג וכ"ד). ולדעתי שעל טעם זה תרגם אונקלוס ז"ל בקשיו, שהקשו לבבם ללכת בעלתם הרעה גם כשיעבור עליהן

וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ (כב) וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם וְהִמְעִיטָה

ת״א והשלחתי סנה' ל״ג ח':

תרגום אשכנזי

געהארכען, זא לעגע איך אייך אימער מעהר זיי בענפאך פלאגע אויף, אום אייערע זינדען וויללען. (כב) דיא ווילדען טהירע לאססע איך איבער אייך לאז, דיא זאללען אייך קינדערלאז מאכען, אייער פיה אויפפרעססען, אונד

תרגום אונקלוס

לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מְחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן׃ (כב) וְאֲגָרֵי בְכוֹן יָת חַיַּת בָּרָא וְתַחְבֵּיל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וִיצַדְוָן

רש״י

אחרים במספר שבע כחטאתיכ׳:(כב) והשלחתי לשון גירוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת״ל ושן בהמות אשלח בם (דברים ל״ב) הרי שתים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה ת״ל עם חמת זוחלי עפר [שם] מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שני׳ באר״ן ישראל חמור נושך וממית ערוד

באור

מקרה קשה כזו, ועד כאן לא אמר שילכו בקרי, לפי שאינו מזכיר לשון זה, אלא על אחת מארבעה שפטים הרעים, הבל הראשונות תולדות השפטים היו כמ״ש (פסוק ט״ז), ועתה שהביא עליהם רעב, ועודם עומדים במרדם אמר ואם תלכו עמי קרי, [א״ה, על דעתי שרש קרה הונח על ההולך לקראת האדם, ובא לו מנגד פניו, והאל״ף בתיבת לקראת תמורת ה״א השורש, שאינה נחה באמצע התיבה. כאמר אשר קרך בדרך (דברים כ״ה י״ח) בא לקראתך, ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ״ג ח׳). (ענטגעגען קאָממען), והכבד כי הקרה ה׳ (בראשי׳ כ״ז כ׳) (האט ענטגעגען קאָממען לאססען), שבא לו לעומת פניו ממולו, והנה קרי הוא השם המופשט מהמתואר, ובא בלא שמוש, כי הוא תאר הפעל. וכן דינו כמו שזכרנו פעמים רבות, והטעם שההליכה תהיה בליכת קרי. לעומתו וממולו (ענטגעגען), וידוע שהדרכים על דרך השאלה הם הפעולות והמעשים אשר על ידם יגיע העושה לתכלית נרצה ממנו, והתכלית ההוא אשר אליו יכונו הדרכים ההם, הוא מגמת פני העושה, ועל האדם העושה במעשיו וחפץ בתכלית ההוא הנרצה ומבוקש ממנו, יאמר שהוא הולך בדרכיו, או הולך אחריו, וזהו ענין ההליכה בדרכי ה׳ או אחרי ה׳, שישים מגמת פניו אל התכלית הנרצה להשם ב״ה, ומתנהג במדותיו, והמעלה היותר נכבדת היא ההתהלכות את ה׳ או עם ה׳ כידוע, מעתה על הממרה את פי ה׳ ומתכוין לעשות נגד רצונו, יאמר שהולך עמו קרי (וואנדעלט איהם ענטגעגען, צווידער). שפם מגמת פניו הפך התכלית הנרצה להשם ב״ה, ומתנהג בדרכים ההולכים ממולו, ולכן הוא אומר להלן והלכתי אף אני עמכם בקרי. הכוונה שתהיה רצוני ותכלית מעשי הפך ומתנגד לרצונכם ותכלית מעשיכם, ואתנגד לכם בכל דרכיכם, וכן מתורגם בל״א (צווידער וואנדעלן)]: ולא תאבו. לשון זה נופל על מי שנעלה נפשו באיזו דבר ואינו חפץ בו, אע״פי שכלו יכריחהו להטות אזן, ולשון מאון הורלאתו שנפשו חפלה בו, אבל שכלו מנגד לו, ולכן לפי שנספטו במכה הגדולה הזאת, והיה ראוי להם מצד הדעת לשוב אל ה׳, קרא סרבנות׳ ולא תאבו וכן המסרב דבר לחברו במופת, ואע״פכ אינו רוצה לקבל, נופל עליו לשון לא אבה, וזהו ותוכחתי לא אביתם (משלי א׳ כ״ה): ויספתי עליכם מכה, על מכת רעב האמורה אוסיף מכה שניה של ארבעת משפטי הרעים, שהיא משלחת חיה רעה: כחטאתיכם, שלא אביתם שמוע. כאילו אין דעת בכם, גם אני אוסיף ליסר אתכ׳ בחיו׳ השד׳ אין דעת בה: (כב) והשלחתי בכם, לשון גרוי, כמו הנני משליח בך (שמות ח׳ י״ז) חית. לשון יחיד. וכן ושכלה והכריתה והמעיטה. כמו ויהי לי שור וחמור (בראשית ל״ב ה׳), ושב על כל מיני החיות: ושכלה, כמו למה אשכל גם שניכם (שם כ״ז מ״ה), וכן דוב שכול (משלי י״ז י״ב). שממית בני אדם בפגיעתו: והכריתה, כמו זאבי יער המכלים עדרי הבהמות כלם, שאינן יודעים להנצל: והמעיטה אתכם, שיכלו ארצם ותבואתם וכלי ביתם, ורש״י ז״ל פי׳ ושכלה אתכם. אלו הקטנים והכרית׳ את בהמתכם מבחוץ, והמעיטה אתכם מבפנים, ורס״בע ז״ל פי׳ ושכלה אתכם, בהריגת

אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם׃ (כג) וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ (כד) וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ (כה) וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם

תולדות אהרן ואם סם סם: והבאתי סם זר. זנהדרין נ"ג, נ':

תרגום אשכנזי ריט

אייך זעלבסט אויפרייבען; דאס איירע העערשטראססען אֶדע ווערדען. (כג) ווען איהר דאדורך נאָך ניכט געציכטיגט ווערדעט, אונד מיר אימרמער נאָך צווידער וואנדעלט; (כד) זאָ ווערדע אויך איך פֿאָרטפֿאהרען אייך צווידער צו וואנדעלן, אויך איך פֿאָרטפֿאהרען אייך, וועגען איירער זינדען, זיבענפֿאך צו פלאגען. (כה) איך ווערדע דאז ראכעשווערדט איבער אייך ברינגען, דאז דען בונד רעכען זאָלל, זאָ דאס איהר ווערדעט אין דיא פֿעסטען פלעטצע ציהען מיססען, דאזעלבסט ווערדע איך דיא פעסט אונטער אייך זענדען, דאס איהר איירען פֿיינדען דענ=

תרגום אונקלוס

אוֹרְחָתְכוֹן׃ (כג) וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ (כד) וְאֵהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ (כה) וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפַּרְעוּן מִנְּכוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל אוֹרָיְתָא וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סַנְאָה׃

רש"י

נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי: (כד) נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של

באור

קטנים והמעיטה אתכם, בהריגת הגדולים. ואולי גם בשלחת זו מדרגות מלך הרחמי', תחלה תשכל אחד הנה וא' הנה, וכשתקשו לבבכם, תביא מספר רב ויכריתו בהמתכ'. ואם גם זה לא יועיל, תשליחם גם עליכם והמעיטה אתכם, שיהרגו מספר רב מכם: ונשמו דרכיכם, שרשו שמם, כמו מן סבב. נסבו על הבית (בראשית י"ט ד') בנפעל, כן הנפעל מן שמם נשמו. כלומר מפחד החיה. יהיו דרכי המדינה שוממין, אין עובר ושב, ולא יוכלו ללכת לבקש לרכם, ולא יבוא אליהן איש לעזרם: (כג) ואם, רמזנו על שרש יסר (פסוק י"ח), שענינו מאסר כחות הנפש, ויש מוסר של השכלה ויש מוסר של אולת, כי המכריח כח החפץ, לבלתי יתנוגן בתורה, הוא יותר כח נפשו באול' עליו כאמר ומוסר אוילים אולת (משלי ט"ז כ"ב), ופרשנוהו בס' מעין גנים, וזהו ואם עד אלה לא תוסרו לי, כלומר למעני לשמוע אלי, לא שתיסרו באולתכם כח הפחד והמורא שבכם, ותתאמצו לבלתי ירוא ממשפטי ודיני: והלכתם, לפי שאמר תחלה לא תוסרו לי, ידענו שפי' והלכתם עמי קרי, שעודכם תלכו עמי. גם בעבור עליכם ומקרה הרעה הזאת, כאשר הלכתם עמי קודם לכן: (כד) והלכתי אף אני עמכם בקרי, אתנהג גם אני עמכם במקרים כאלה כאשר נהגתי עמכם עד עתה לא תחוס עיני ולא תחמול עליכם, ונזכר זה כאן לפי שכבר הוכיחם שלשה פעמים מדרך חמלה, תחלה בתולדות המשפטים, ושני' במשפ' הרעב, ושלישית במשפט החיה, ולא נוסרו לו, עכשיו ינהג גם הוא עמהם בקרי, להביא עליהם שארית כל משפטיו הרעים שחסרו עד הנה, שהן חרב ודבר, שיזכור שתיהן בפע' הזא': והכיתי, עד הנה אמר ליסרה אתכם לא תוסרו לי, ועכשיו שלא אבו לקחת מוסר, ינקם מהם להכות אותם מכה רבה, ולכן אמר והכיתי: (כה) והבאתי עליכם חרב, כל הבאת חרב שבמקרא, היא מלחמת חיילות אויבים מפירש"י ז"ל, וענין חרב במקרא זה לא כחרב הנזכר

וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃ (כו) בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס (כז) וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי

תולדות אהרן בשברי שבת ל"ב, א': ואפו פסחים ל"ז, ב':

נאָך אין דיא הענדע פֿאַל־ לען מיססעט. (כו) ווערדע איך אייערן בראָדשטאַב צערברעכען (דאַז הייסט: הונגערסנאָטה אונטער אייך זענדען). זאָ זאָללען צעהן ווייבער אייער בראָד אין איינעם אָפֿען באַקקען, אונד דאַז בראָד נאָך דעם געוויכטע היים ברינגען. אונד איהר ווערדעט עס־ סען אונד ניכט זאַטט ווערדען. (כז) געהאָרכט איהר מיר דעננאָך ניכט, אונד וואַנדעלט מיר צוווידער.

תרגום אונקלוס

(כו) בְּדְאִתְּבַר לְכוֹן סְעֵיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חָד וִיתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן׃ (כז) וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃

רש"י

לדקיהו׳ ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: (כו) מטה לחם. לשון משען כמו מטה עוז: בשברי לכם מטה לחם.

באור

למעלה (פסוק י"ז) ונגפתם לפני אויביכם, שהיא תולדת משפט החרב, שנלחמים עם אויביהם ונגפים לפניהם, אלא אני אביא עליכם חרב של חיילות גדולות לנקו' מכם נקם ברי' שעברת': ונאספתם אל עריכם, לא תוכלו לעמוד בשדה להלחם עם חיילות כאלו, ותאספו אל ערי המבצר להסגר בהן מפחד החרב המשכלת בחוץ: ושלחתי דבר בתוככם, בהיותכם במצור אסופים בערים, אשלח דבר בתוככם ונתתם ביד אויב, על ידי הדבר ימעטו אנשי המלחמה ורפו ידיהן, ויהיה נקל לאויבים הצרים עליכם לכבוש המבצרים, ואז תנתנו ביד אויב, ויעשה עמכם כרצונו: (כו) בשברי לכם מטה לחם. בעבור שאני הולך עמכם הפעם בקרי, לשלח עליכם מקרים רבים, תשפטו גם בחלי רעב, כי בעת שיבואו עליכם האויבים אשבו' לכם מטה לחם, שלא יהיו לכם תבואות באוצרות, וכשתאספו אל הערים לא תספיק התבואה למאכל האנשים הרבים שבכל עיר ועיר, ויקרו אתכם כאחת חרב דבר ורעב, ורעב זה קשה מרעב האמור למעלה, שבהיו' הרעב מעוצ' שמי' אפשר להביא תבואו' מחוץ למדינ', או לפזר רגליו ללכת חוצה לארץ, ורעב זה רעב של מהומה, שהאויבים בחוץ ואין יוצא ואין בא בעיר: מטה לחם, כמו המטה שהאדם חסר כח נשען עליו, כן הלחם משען לאדם להשיב נפשו אליו, וכן נאמר כל משען לחם וכל משען מים (ישעיה ג' א') ולפי שהמשיל החסרון הזה לשבר אמר מטה, כי המטה שהאדם נשען עליו אם ישבר יפול הנשען עליו: עשר נשים, כלומר הרבה, כמו זה עשר פעמים תכלימוני (איוב י"ט ג'), וכן עשרת מונים (בראשית ל"א ז'): בתנור אחד, פירש"י ז"ל מחוסר עצים, ורשב"ם ז"ל פי' לפי שהאשה האחת לא תוכל למלא את התנור פת, כלומר שאין לכל אחת כי אם מעט: והשיבו לחמכם במשקל, כל כך יהיה חוסר לחם, שכל אחד יקפיד גם על דבר מועט, וכשיחלקו באומד יירא שלא יצא חלקו לידו. ויצטרכו להשיבו במשקל, ובשנת שובע אין אדם מקפיד עליו ויחלקו באומד, כך נראה לי. ורשב"ם ז"ל מפרש במשקל הביאוהו אל התנור, ובמשקל השיבוהו להאכילו לבעלים במשקל ובצמצו' לחם צר ומים לחץ, כדכתיב בן אדם הנני שובר מטה לחם בירושלים ואכלו לחם במשקל ובדאגה ומים במשורה (יחזקאל ד' ט"ז), וכפי הנראה אין הענינים דומים: ואכלתם ולא תשבעו, הפך ממה שנאמר בברכה ואכלתם לחמכם לשובע (פסוק ה'), ופרשנוהו שם, וכאן אמר שלא ישבעו, מפחד לב וממהומה, שלא תהנה נפשם ממנו. ורשב"ם ז"ל פי' לפי שבמשקל ובצמצום יאכלוהו ואם כן מקרא שאינו צריך הוא, ופירוש עוד גם אם יאכל ממנו הרבה לא ישביע, כי מארה תבוא בו, וכן פירש"י ז"ל: (כז) ואם, עתה יזכיר מין משפט חמשי המיוחד לישראל, כנגד

בְּקֶרִי׃ (כח) וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ (כט) וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ (ל) וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם

(כח) זאָ וויל איך אייך אים צאָרן ענטגעגענוואנדלען; איך וויל אייך ציכטיגען, זיבענפֿאַך, וועגען אײרער זינדען. (כט) איהר זאָללט דאז פֿלייש אײרער זאָהנע פֿערצעהרען, אונד דאז פֿלייש אײרער טאָכטער פֿערצעהרען. (ל) איך ווערדע אײרע גאָטצענהאָהען פֿערטילגען, אײרע זאָננענבילדער אויסראָטטען, אונד אײרע עזער אויף דיא עזער אײרער קאָטגאָטצען ווערפֿען,

תרגום אונקלוס

(כח) וְאֵיהָךְ עִמְּכוֹן בִּתְקוֹף רְגַז וְאֵירְדֵי יַתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ (כט) וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן׃ (ל) וְאֲשֵׁיצֵי יַת בָּמָתְכוֹן וַאֲקַצֵּץ יַת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יַת פִּגְרֵיכוֹן

רש״י

אשביר לכם כל משען אוכל והם חלי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמיכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומתפררת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברי׳ לחלק׳ ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפול׳ מארה במעי׳ ונתתי אינה מן המנין היא החר׳: (ל) במותכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע״א שמעמידין על הגגות וע״ש

באור

אין ברכה חמשית שזכר למעלה לישראל, והודיע שאם גם אחרי עבור עליהם ארבעה משפטיו הרעים, לא ישמעו לו, ומלת בזאת כמו בזאת יבוא אהרן (ויקרא ט״ז ג׳), בזאת יכפר עון יעקב (ישעיה כ״ז ט׳), כלו׳ בדברים הנזכרים בענין, וכן כאן ואם בזאת כל הנזכר בענין שלמעל׳, נכן ד׳ המשפטים הרעים שעברו עליהן לא ישמעו לקול ה׳: והלכתם עמי. גם עתה במקרים הרעים האלו, כמו שהלכתם עמי קודם לכן: (כח) בחמת קרי, בחמה שיש במקרים הללו. כלומר תכלית הרעה הנמצאת במקרים אלו, כמו אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהלים ע״ה ח׳) וכן פ׳ כוס החמה בנבואת ירמיה: ויסרתי אתכם, הכונה שגם יסורין הקשים הללו שיזכור שאין למעלה מהן. אינן חלילה מנקמה מוחלטת ושנאה, אלא מדרך מוסר לכפר על עונותיהם ולהשיבם למוטב, שעל ידי אלו יתכפרו עונותיהם ולבסוף ישובו אל ה׳, כאמור למטה או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם (פסוק מ״א), וכמו שיתבאר בעז״ה: (כט) ואכלתם בשר בניכם, גם זה משפט רעב, אבל תכלית רעבון הוא בחמה גדולה והענין מוסב על הרעב הנזכר לפניו. שאחרי שהבאתי חרב נוקמת נקם ברית בארצכם, ונאספתם אל הערים, ונוספתם שם ברעב ובדבר, ולא תזעקו אלי לשוב מעונותיכם. אז תגיעו לתכלית חמת המוסר, ויגדל הרעב בעריכם, ותאכלו בשר בניכם, ועוד הקללות האמורות אחריהן. וכמו שקרה כן בירושלים, כאשר הביא השם בארצנו חרב נוקמת של הכשדים, והיו נאספים בעריהם, והכשדים צרים עליהם, והיה חרב רעב ודבר בירושלים, ואעפ״כ לא שמעו לקול הנביא, ולא הסירו אלהי הנכר אשר עבדו להם, עד שגלו מארצם בחמה שפוכה, ונתקיימו התוכחות כלן. והנה שלשה מיני רעב האמורים בענין, הם השנויין באבות, רעב של בצורת, ונתתי שמיכם כברזל וגו׳ ולא תתן ארצכם יבולה, והיא קלה מכלן שיש להביא תבואות מארצות אחרות, או לנסוע למדינה אחרת, רעב של מהומה, בשברי לכם מטה לחם וגו׳, שהן מסוגרי׳ בעריהם אין יוצא ואין בא, רעב של כליה. ואכלתם בשר בניכם וגו׳: ובשר בנתיכם תאכלו, כי הבנים דרכן להלחם ולנפול בחרב מלחמה, ומכובד לדת הרעב יאכלום האבות, אבל הבנות אינן אלא מתות או נהרגות להיות מאכל: (ל) והשמדתי את במתיכם, אתם פרקתם עול מלכותי מעליכם, ועבדתם אלהים אחרים, ואני שלחתי עליכם ארבעת משפטי הרעים ליסרכם

עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ (לא) וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ (לב) וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי

תולדות אהרן ונתתי שבת ל"ג, א'. סנהדרין ס"ג, ב', ול"ד א': והשמותי שבת פס. מגלה כ"ח, א':

תרגום אשכנזי

אונד מיין וועזען ווירד עקעל אן אייך האבען. (לא) איך ווערדע אייערע שטעדטע וויסטע מאכען, אייערע הייליגטהימער צערשטארען. אונד איי־רע ליבליכען געריכע, ניכט ריכען (דאז הייסט: ניכט אננעהמען. (לב) יא איך ווילל דאז לאנד דער־

תרגום אונקלוס

עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן וִירַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃ (לא) וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָא וְאַצְדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ (לב) וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא וְיִצְדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין

רש"י

שמעמידין בחמה קורין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה: וגעלה נפשי אתכם. זה סילוק שכינ' [ת"כ]: (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיי' והשמותי את מקדשיכ' מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים. כריתות חמנים אין כאן פורעניות אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו. ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש. סילוק שכינה ארבע. חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמותי אני את הארץ. זו

באור

ולהשיבכם אלי, ולא שבתם עדי, עכשיו אני בעצמי אשמיד את במותיכם שהעמדתם עליהם יראתכם, והכרתי את חמניכם ולא תאמרו כשאבדיל מכם הע"ז, אקרב אתכם אלי, אלא ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם, אשמיד הנעבדים עם עובדיהם, ואז תתגלה שאנכם, וגעלה נפשי אתכם, שאסלק שכינתי מכם, ולא אתהלך עוד בתוככם, ועוד שאר הקללות האמורות לפנינו שאין למעלה מהן, וכל זה נתקיים בנו, שכאשר נתגלה שאתנו בבית ראשון. ולא שבנו מעון ע"ז, באו עלינו כל האלות והקללות הכתובים בתורה, ומאז ואילך השמיד השם במותינו והכרית והאביד ע"ז מעמו ישראל, כי מיום לכתם בגלות בבל עד היום לא מצינו שעבדו ישראל עוד ע"ז, אבל געלה נפשו בנו, והיינו לחרפה ולשמה בגוים, וכמו שיתבאר. חמניכם, פירש"י ז"ל מין ע"ז שמעמידין על הגגות. ועל שם שמעמידין אותן בחמה קורין חמנים, ולפרושו כשישמדו הבמות שהן המגדלים יכרתו מאליהן החמנים. ורא"בע ז"ל פירוש חמניכם, מגזרת חמה, בתים העשויים להשתחוות לשמש. והרמב"ן נוסף כמו"ן נסים לחמניות, ונראין דבריו כי הבמות יקימו עליהן הפסילים, ובחמנים יעבדו לשמש, ונראה עוד לא יקומו אשרים וחמנים, ושניה אשרה היו עובדים לע"ז, וכן בחמנים: פגריכם. גופותיכם, כמו פגר מונח, מפי' רא"בע ז"ל, ולדעתי שם גוף מת פגר. מלשון אשר פגרו ללכת אתו (שמואל א' ל' כ"א), שהיא הבטלה, וכן יומא דמפגרי ביה רבנן, שהיו מבטלים ממדרש. וכן גוף האדם בחייו יעבוד ויעמול, ובשמת הוא פגר ובטל מכל מלאכה ומעשה, וכן על פגרי גלוליכם, שכאשר ישמדו ויכרתו, יהיו פגרים בטלים מהעבד והכבד, וזה על דרך משל: גלוליכם. שם גנאי לע"ז, מגזרת כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד י'), מפי' רא"בע ז"ל: (לא) ונתתי, כאשר תגעל נפשי אתכם, תאבדו כל האותות לטובה שהנחלתי אתכם, הארץ אשר בחרתי בה, והמקדש אשר שכנתי בו, ועבודת הקרבנות שהיו ריח ניחח לפני לכפר עליכם, ועל זה אמר ונתתי את עריכם חרבה, שיהיו הערים הרבות נהרסות והבתים אין יושב בהן, והשמותי את מקדשיכם המקומות המקודשים אשים שוממים, כמו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה' י"ח), ולא אריח בריח ניחחכם, אם תעלו לי עולה ומנחה לעשות לי נחת רוח, לא אריח בריח קרבנכם, כי לא לרצון יהיה, וזה ע"ד משל כמו וירח ה' את ריח הניחח (בראשית ח' כ"א),

אֶת־הָאָרֶץ וְשָֽׁמְמ֤וּ עָלֶ֙יהָ֙ אֹֽיְבֵיכֶ֔ם הַיֹּשְׁבִ֖ים בָּֽהּ׃ (לג) וְאֶתְכֶם֙ אֱזָרֶ֣ה בַגּוֹיִ֔ם וַהֲרִיקֹתִ֥י אַחֲרֵיכֶ֖ם חָ֑רֶב וְהָיְתָ֤ה אַרְצְכֶם֙ שְׁמָמָ֔ה וְעָרֵיכֶ֖ם יִהְי֥וּ חָרְבָּֽה׃ (לד) אָז֩ תִּרְצֶ֨ה הָאָ֜רֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶ֗יהָ

ת"א ואתכם שבת סס: אז יכ' סס סט. עקדס סער ס"ט:

געשטאלט צערשטארען. דאס אירע פיינדע זעלבסט, דיא עס בעזיטצען ווערדען, זיך דאריבער ענטזעטצען זאללען. (לג) אייך אבער וויל איך אינטער דיא פאלקער צערשטרייען, אונד דאז שווערדט הינטער אייך אויסציהן. ווען דאן אייער לאנד ווירד וויסטע, אונד אייערע שטעדטע אדע זיין; (לד) זא ווירד דאז לאנד זיינע פייערצייטען ערשטאטטען: זא לאנגע עס

תרגום אונקלוס

בַּהּ׃ (לג) וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֶגְרֵי בַתְרֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן יְהֶוְיָן חָרְבָּא׃ (לד) בְּכֵן

רש"י

מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצכם שתהא שוממה מיושביה: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקותי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבין כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס

באור

ופרשנוהו (פרשה א' ט'), וכל זה פי' וגעלה נפשי אתכם. כי לא תהיה משכני עוד בתוככם, ועל כן אמר מקדשיכם, שנהסתלק הכבוד מעל הכפרת, איננו עוד מקדש ה' אלא מקדשיכם, וכן אמר רא"בע ז"ל ונשמו המקדשים שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: (לב) והשמתי אני את הארץ, כשתגלו ממנה לא תשאר הארץ אחריכם בטובה וברכה. אלא כמו שברכתי' כשישבת' עליה. כן עתה אשים אני את הארץ, עד שתהיה חרפה לכל הארצות, ושממו עליה אויביכם היושבים בה, שימצאו בה מחסור כל דבר כל נגע וכל מחלה, להיות לאות לבני נכרי, לדעת כי בגלל עונותיכם, היתה זאת לה, כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' (דברים כ"ט כ"ב), ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו' (שם כ"ג), ואמרו על אשר עזבו את ה' וגו' (שם כ"ד), ותהיה זאת לכם לחרפה ולמשל בגוים: (לג) ואתכם אזרה בגוים, כמו ויזר על פני המים (בראשית ל"ב כ'), מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה ל"א י'), שהוא הפזור מעט בגוי זה, ומעט בגוי אחר. שתהיו נפוצים בכל הארצות: והריקתי אחריכם הרב, כשתבואו בגוים גולים ואומללים לא ירחמו עליכם, כמנהג בני אדם שלא יקנאו במדוכאי' ויחמלו עליהם. אלא אריק אחריכם חרב, תמיד תהיה חרב שלופה מתערה הולכת אחריכם, שבכל מקום שתבואו יעלילו עליכם ויהרגו אתכם: והיתה ארצכם שממה. כבר נאמר כן למעלה. ופירש"י ז"ל ע"פ מדרש ת"כ כך שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה, נראות לכם חרבות, שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור, כאילו אין כרמו וביתו חרבים, וכפי הפשט למעלה שאמר ונתתי את עריכם חרבה, הייתי סובר שהאויבים והבייסות כשיגלום יחריבו עריהם, כמנהג הצרים והמחריבים על כן הוסיף והשמותי אני את הארץ, שילו עליה השם חרבן ושממון, כמ"ש אשר בפרשת נצבים. עד שישוממו עליה האויבים היושבים בה, ועדיין הייתי סובר שכל זה לפי שעה להודיע לכל העמים כי קנאת ה' עשתה זאת, אבל לאחר דורות רבים שכבר יהיו בגלות. תשוב הארץ לקדמותה ותתן יבולה לאויביהם, ויבנו ערים וישבו בהן, לכן הוסיף שגם אחר היותו בגוים, תהיה הארץ שממה, וממילא יהיו עריכ' חרבה, שלא ישבו בהן שונאיכם, בעבור שממות הארץ שלא ימצאו מה לאכול, וטעם הדבר יפר' בכתוב הסמוך, ורא"בע ז"ל פי' כי והיתה ארצכם וגו' דבק עם הפסוק הבא אחריו, והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ: (לד) אז תרצה הארץ, פי' רא"בע ז"ל תשלם תרצה

תרגום אשכנזי

נעמליך וויסטע זיין ווירד, אונד איהר אין דעם לאנדע אייערער פיינדע אויפהאלטען ווערדעט. דא ווירד דאז לאנד פייערן, אונד זיינע פייערצייטען ערשטאטטען. (לה) זא לאנגע עס פערוויסטעט ליגען ווירד, ווירד עס פייערן; דאפיר, דאס עס איירע פייערצייטען ניכט געהאלטען האט, זא לאנגע איהר דארין געוואהנט.

כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ (לה) כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם

ת"א. כל ימי השמה סב. ודף ל"ב, ב':

תרגום אונקלוס

תַּרְעֵי אַרְעָא יַת שְׁמִיטְּהָא כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת וְאַתּוּן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְּבָבֵיכוֹן בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יַת שְׁמִיטְּהָא׃ (לה) כָּל יוֹמִין דְּצַדְיָאַת תַּשְׁמֵט יַת דִּי לָא שְׁמַטַת בִּשְׁמִיטֵּיכוֹן כַּד הֲוֵיתוֹן

רש"י

המקו' שכעס על שמטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון הפעלות ומ"ם דגש במקום כפל שממה): (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שבעים שנות השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארץ לפני המקום ארבע מאות ושלשים שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ' שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגומר וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה [יחזקאל ד'] ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש וא"ת שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שש עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע. לשלשים ושש שנה חמש שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמיטה המשלמת לשבעים (כ"א ואותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם). ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים ב' ל"ו עד רצתה הארץ את שבתותי' למלא' שבעים שנה:

באור

כמו תשלום. וכן עד ירצה כשכיר יומו (איוב י"ד ו'), כי נרצה עונה (ישעיה מ' ב'). ולדעתי כלם לשון רצון, הנופל תמיד על מי שהיה בכעס. ור"ל נתפייס, כמו שפרשנו (פרשה א' ד'). והנמשל כאילו הארץ תכעס על יושביה שבטלו שבתותיה, שהיו ראויין לשבות בהן בעבור קדושתה, וכשתהיה שממה מאין יושב, אין זרע ואין קציר, תתפייס מכעסה עוד. והפיוס על ידי שני דברים, האחד שיושביה שחללו קדושתה ישחו ממנה, והשני שלא תתן יבולה לגוים שהתישבו בה. על השני אמר כל ימי השמה תשבות, ועל הראשון אמר ואתם בארץ אויביכם. וחזר ופירש שעל ידי השמה: אז תשבות הארץ, תהיה בטלה מעבודת האדמה, ועל ידי שאתם בארץ אויביכם, תרצה את שבתותיה, את כעסה על שבתותיה שבטלו בשבתם עליה, וכל זה משל, כאילו הארץ קוננת על ישראל שבטלו שבתותיה, ולא תנחם לרצות עד תשבו, אתת יבולה וישראל גולים. ורש"י ז"ל פי' אז תרצה, תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה. והרצת למלך את שבתותיה, וגם זה משל, כאילו הארץ בחרבנה תרצה את כעס המקום ב"ה, ומלת והרצת תבנין הכבד הנוסף, לפרושו והרצת הארץ לישראל את שבתותיה שבטלו, ותחזור לקבל אותם ברצון. ואמרו רבותינו ז"ל ששבעים שנה של גלות בבל היו כנגד שבעים שנות שמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארץ לפני המקום ב"ה. וכמו שבא בפירש"י ז"ל. וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה וגו' למלאת שבעים שנה (ד"ה ב' ל"ו כ"א), [א"ה, כל לשון תשלומין מענין שלום רצוי ופיוס, שהאדם המשלם לחבירו מה שהוא חייב לו משלים עמו ומרצה אותו מדין ודברים שהיה לו עליו, וכן הלועז יאמר (בעצאהלען, ערשטאטטען, בעפריעדיגען, גע־ניגע לייסטען, גענוגטהואונג), ובכל מענין רצוי, ויהיה א"כ באור מלת תרצה הארץ (גענוג־טהון, בעצאהלען, ערזעטצען), וכן ירצו את עונם, האמור להלן]. (לה) כל ימי השמה

בְּשַׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ (לו) וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃ (לז) וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה

ת״א וכשלו סנהדרין כ״ז: ב׳. שבועות ל״ט, א׳:

(לו) וואס דיא איעניגען בעטריפט, דיא פאן אייך איבערבלייבען, זא ווילל איך איהנען פייגהייט אין דאז הערץ לעגען, אין דען לענדערן איהרער פיינדע. דיא שטיממע איינעס רוישענדען בלאטטעס ווירד זיא פערפאלגען אונד זיא ווערדען פליהען, וויא מאן דאז שווערדט פליהט, אונד פאללען, דא זיא ניאמאנד פערפאלגט.

(לז) איינער זאלל איבער דען אנדערן שטירצען, אלס ווען דאז שווערדט הינטער איהם ווערע, דא דאך ניאמאנד נאכזעטצט. איהר ווערדעט קיין אויפקאממען האבען פאר איי-

תרגום אונקלוס

יָתְבִין עֲלַהּ׃ (לו) וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן וְאָעֵיל תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעֲתָא דְּסַנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קָל טַרְפָּא דְּשָׁקִיף וְיֶעֶרְקוּן כְּמֶעֱרוֹק מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְּרָדִיף׃ (לז) וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בַּאֲחוּהִי כְּמִקֳּדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדִיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן

רש״י

(לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ״ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ״ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים שקופים קידום לשון משקוף מקום חבט׳ הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו

באור

תשבת, נראה שהכתוב הזה מדבר על שבעים שנה של גלות בבל, שהיו כנגד שבעים שנות השמטה והיובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ב״ה, וכמו שכתב רש״י ז״ל בפרושו, ואפילו היו שנים בימי גלותם מכל העבירות שבידם, היו צריכין להיות גולים והאדמה שממה, בעבור מספר שמטין ויובלות שבטלו, ולכן קודם ששלמו ע׳ שנה של גלות בבל לא התפלל דניאל על הישועה, עד ששלמו לפי חשבונו. אז התפלל שיסלח להם על כל עונותיהם ויושיעם: (לו) והנשארים בכם, שלא יפלו בחרב אויביהם, לא ישבו בארצות הגוים בהשקט. מצליחים כגוים אשר הם יושבים ביניהם אלא: והבאתי מרך בלבבם, לפי שהדבור עם כל ישראל ידבר לנכח, ובהזכיר יחידים הנשארים מן החרב והדבר והרעב, ידבר עליהם בל׳ נסתר: מרך, פירש״י ז״ל פחד ורך לבב, מ״ם של מורך יסוד נופל הוא, כמו מ״ם של מועד ושל מוקש, וכן אמר רא״בע ז״ל שהוא מבעלי הכפל, אבל לא מצינו משקל שם כזה בכפולי׳, ונרא׳ כפי׳ רש״בם ז״ל שאמר אינו ל׳ רך הלבב, כי המ״ם של מרך עיקר שהרי הכנון במ״ם כמו אבל, אבל בכסף (דברים ב׳ כ״ט), וקראת לשבת עונג, ואין חבר כי אם בתלמוד בשחיטת חולין נתמרך באלו טרפות, וכן נראה שמורך יותר מרכות לב, לכן לא אמר ירך לבבם, אלא והבאתי, ושלא כתוב שוב על הנשארים מן הגרים בארצם קודם שיגלו, אמר שהמורך הזה יביא בלב אלו הנשארים בארצות אויביהם: ורדף אתם, כאילו ירדוף אותם, אחר שינוסו מקולו: קול עלה נדף, שרשו נדף, כמו כמוץ אשר תדפנו רוח (תהלים א׳ ד׳), ונדף הנפעל, שהעלה נדף מן הרוח, וכשמתגלגל מרעיש ונותן קול, ורש״י ז״ל פי׳ שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול, ואמר שזהו דעת המתרגם קל טרפא דשקיף לשון חבטה. שדופות קדים שקיפין קדים, ואפשר שקיף כמו נדף בנפעל והוא על העלה עצמו לא על עלה אחר שהוא מכה בו, שכן אמר על שדופים שקיפין: ונסו מנסת חרב, ינוסו להמלט על נפשם, כדרך שבני אדם נסים להנצל מחרב אויביהם: ונפלו, כדרך הנסים מפחד לב: ואין רדף, כל זה באור אל ונתתי מורך בלבבם: (לז) וכשלו איש באחיו, כל כך ינוסו בחפזון להמלט

לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ (לח) וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ (לט) וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם

תרגום אשכנזי

דען פֿיינדען. (לח) אונ־טער דען פֿעלקערן װער־דעט איהר אומקאָממען; דאַז לאנד אייערער פֿיינדע װירד אייך פֿערצעהרען. (לט) דיא איבריגען פֿאָן אייך װערדען צום טהייל

תולדות אהרן ואבדתם מכות כ"ד, א': ואכלה שם שם:

תרגום אונקלוס

תְּקוּמָה קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (לח) וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (לט) וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמַסּוֹן

רש"י

איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני הרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם [ת"כ]: ומד"א וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבותם אתם.

באור

על נפשם, שכל אחד יחשוב רק על הצלת נפשו, ולא יפנה איש אל אחיו. עד שיכשלו איש באחיו שבמרוצתם יפיל זה את זה ויכשל: כמפני חרב, כדרך הנסים מפני חרב, שלא יפנו אבות אל בנים מרפיון ידים: ולא תהיה לכם תקומה. עם הכלל ידבר, כאומר דעו שגם אם תתחברו כלכם להתקומם על אויביכם, כשיבואו עליכם יצא מרך בלבבכם, ולא תהיה לכם תקומה לפניהם, ומלת תקומה במשקל תבונה תמורה. ושרשו מנחי העי"ן: (לח) ואבדתם בגוים, אחר שיעד על החרב שחורק מתערה אחריכם, אמר שגם הדבר והחלאים ידביקו שם, והחל ואבדתם בגוים. ופי' רש"י ז"ל כשתהיו פזורים תהיו אבודין זו מזו. ולמעלה (פרש' כ"ג ל') פרשנו, שיש אבדן שחוזר ונמצא, וכן ואבדתם בגוים. וענינו שתפולו מהלאה לארצכם לממלכות הרחוקות מכם מאד, לא תדעו שם דבר מארצכם וממשפחותיכם, ומשפחות אחדות שנפולו לרוח שני, לא ישמעו מכם דבר. והרי אתם כאבודים וראיה ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (ישעיה כ"ז י"ג), כי לפי שמלכות אשור מתפשטת מאד למזרח העולם ולצפונו, רחוק מאד מהר הקדש, קרא לבאים שם אובדים, ובת"כ שנוי ואבדתם בגוים, ר"ע אומר אילו עשרת השבטי' שגלו למדי, כלו לממלכה רחוקה מאד, אחרים אומרים אין אובדן אלא גולה וכו'. וזה כדברנו: ואכלה אתכם ארץ איביכם. פי' רש"י ז"ל אלו המתים בגולה, ופי' ראב"ע ז"ל תנהג כל הגולים למקום אחר שימותו רובם בהשתנות עליהם האויר והמים. ומלבד זה יראה שהוא קללה שתשיגם בארצות ההם לרות ומחסור והדבר שימותו רבים מהם: (לט) והנשארים בכם. פליטי רעב ודבר: ימקו בעונם. פי' ראב"ע ז"ל שהוא על משקל יסבו, ושתיהן מבעלי הכפל. מגזרת המק בשרו (זכריה י"ד י"ב). שרשם כמק יהיה (ישעיה ה' כ"ד), וכן כתב רד"ק ז"ל והוסיף שכן בל' חכמים. מקק של ספרים, שהוא מה שנרקב מהם, וזהו שנאמר כאן שהנשארים בחיי'. ימקו ביסורין בעבור עונם. וכן בס' יחזקאל כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה (יחזקאל ל"ג י'), וכמו שהספרים ושאר הדברים מבלי' מקק ורקבון, כן בני אדם מבלים רקבון והחלאים בעמדם בעונם ובחטאת': ואף בעונת אבתם אתם ימקו, שנו רבותינו ז"ל והלא כבר הבטיח המקום לישראל שאינו דן האבות ע"י בנים ולא בנים ע"י אבות, שנאמר לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברים כ"ד ט"ז), אלא בזמן שהן תפוסים מעשה אבותם דור אחר דור הן נדונין על ידיהן. כלומר מלבד שנדונין על מעשיהן נדונין גם על מעשה אבותם, וכן פירש"י ז"ל כשעונות אבותיהם אתם כשאוחזין מעש' אבותיה' בידיהם. וסוף סוף על עון אבותם עדיין יקשה וכתיב לא יומתו בנים על אבות, על מעשה אבות, ולפי הפשט אחשוב, שהם נענשים על עונם, וגם על עון אבותם שלא עשו לפי שלא בא לידיהם, והבוחן לבות רואה שהם תופסים מעשה אבותיהם בידיהם, כלומר שנפשם חפצ' בהן. ואילו בא מעשה לידיהם היו חוטאין כאבותיהם, שהרי אבותינו לא שמעו לקול הנביאים ששלח השם אליהם, גם בהיותם במלוך ובמלוכ' הקשו ערפם ולא שבו אל ה', ולא הסירו גלולי ע"ז מעל פניהם. גם בטלו שמטין ויובלות, וכיוצא בעונות החמורות שאין הבנים יכולים לעשות. ונענשים עליהן דור ודור, שהרי המקדש חרב, וגלה כבוד מן הבנים שלא חטאו באלה כמו

בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֹנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃ (מ) וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֹנָם וְאֶת־עֲוֹן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־

דורך אייגענע זינדע הינ־שווינדען, אין דעם לאנדע אייערער פֿיינדע, יא וויא אויך צום טהייל דורך דיא זינדע איהרער עלטערן, מיט איהנען הינשווינדען.

(מ) אלסדאן ווערדען זיא איהרע אונ־ איהרער עלטערן זינדע בעקעננען, דאס זיא טרייאלאָזאן מיר

תרגום אונקלוס

בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעֲתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמְסוּן׃ (מ) וִיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת חוֹבֵי

רש"י

בעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה אבותיה' בידיהם [ת"כ]: ימקו.

באור

שנענשו אבותיהם שחטאו, לפי שגלוי לפניו שאם יקרה בימיהם כאלה יחטאו כאבותם וזהו לרוב הגלות, כי יש בכל דור חסידי עליון, הדבקים בה' בכל לבבם. אבל רבים יושבי הארץ שעלילותיה' נשחתות מאד, וימי הזעם מאריכים עד ישוב אל חיקם כפעל'. ואח"כ יגאלם, וכמ"ש (פסוק מ"ג), והענין ברור, ועל זה אמר שימקו גם בעונות אבותיהם שבדורות הראשונים העונות שגרמו החרבן והגלות, ורז"ל שאמרו מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, כוונתם לבד על המחשבה, כי אם יצא מעשה לידו יחדל וימנע מעשותו, לא על ההסכמה הגמורה והלב הרע שאם יבוא מעשה לידו יעשנה, שזה א העלה כמו שרמזתי (פרשה ג' ד'), ונחלק ב' מספרנו בן כעול הבדלנו בין לאונית של עלה ללאונות של מחשבה, ושם בארנוהו. [א"ה, חלילה לאל לחשוב לאדם עון אשר לא חטא כאילו חטא, והנה אנקלוס תרגם כשטת רש"י ז"ל ואף בחובי אבהתהון בישיא דאחידון בידיהון, ואין כן דעת מניח הטעמים שחבר מלת אתם עם ימקו, וכפי פירש"י היה לו לחברו עם הקודם, ואני אגיד לך את דעתי בזה. יש עונש נסי, והן הרעות שלא יחולו על ראש האדם. כי אם על דרך פלא למעלה מגדר התולדות. ואולם אחרי בואו והיותו, ידבק הרע באדם. ויתמיד לבניו אחריו על דרך הטבע. ולא יסור מזרעו, כי אם חפץ בם השם להסירו מהם על דרך נסי, ד"מ גלות ישראל מעל ארצם, לא היתה בדרך התולדות, כי אם ברצון השם גזירה. ואולם אחרי אשר גלינו. הנה הבנים הנולדים לנו גם הם סובלים עול הגלות על דרך טבעי, וכן היות בארץ ישראל שמים כברזל וארץ כנחשה, הוא דרך נסי, שאין מתולדות הארץ הנבחרת להיות כך. ואולם כאשר תבא הרעה הזאת בעון ישראל אזי מדרך הטבע שימותו בני אדם ברעב, וימותו גם הבנים הקטנים אשר לא חטאו ולא ידעו בין ימינם לשמאלם, לולי יחמול השם בקיומם על דרך פלא. מעתה הרעות האלו תחלת' עונש נסי, לא יביאם השם כי אם על פשעים עצומים, וסופם עונש טבעי, לא יסירם השם מן בני הנענש וזרעו אחריו, כי אם בהיות' ראוי' לכך ביחוד. ובב' הבטיח השם את ישראל שלא יענוש את הבנים עונש נסי בעון אבתם. וזהו שנאמר לא יומתו אבות וגו' ואע"פי כן יתכן לומר אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ד' כ"ט), כי אין הזכות אשר בידינו כדאי שיגאלנו השם על דרך פלא, ואנחנו מרודים בגלות המר בחטאת אבותינו, וזהו ג"כ שעור הכתוב כאן ואף בעונות אבותם אתם ימקו. ומדוקדק לשון אתם וחבירו עם ימקו, שהם נענשים עם האבות וסובלים עמהם ועל ידם, שהעונש נמשך ובא להם ממילא]: (מ) והתודו את עונם, לדעתי אין פי' הכתוב שישובו מרעתם ויתודו, כי מה טעם לומר אחריו אף אני אלך עמם בקרי? גם היה ראוי לומר אז יתודו. אבל לפי שאמר שימקו בעונם ובעון אבותם מטעם שבארנו שבניהם גם הם לבבם למרע לעשות כן כשיבוא לידם. על כן צוה ליחידים המתפללים אל ה' בארץ אויביהם בעד שארית ישראל, שיתודו את עונם ואת עון אבותם, כל מה שמעלו בו. וגם אשר הלכו עמו בקרי בימים ההם, כמפורש למעלה בפורעניות. כל אלה יזכרו לפני ה', ויודו כי חטאו עוו ופשעו המה ואבותיהם בכל החטאים האלו, ויכללו עצמן בכלל מעשה אבותיהם כאילו היו הם העושים ומזה למד דניאל לסדר תפלתו כשהתפלל בגלות בבל שזכר עונות ישראל שהן בגלות ועונות אבותיהם מלכיהם שריהם ואבותיהם, ואמר על החיים ועל המתים אשר חטאנו לך (דניאל ט' ח'). ושלא שמעו לקול הנביאים שהזהירו אותם, ואמר במעלם אשר מעלו בך (שם שם ז'), כלשון הנאמר במקרא שלפנינו, וכשבוא עליה' הרעו'

בִּי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ (מא) אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֺנָם׃ (מב) וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי

מלא ו׳

תולדות אהרן ואף סנהדרין כ"ז, ג׳:

תרגום אונקלוס

אבהתהון בשקריהון דשקרו במימרי ואף די הליכו קדמי בקשיו: (מא) אף אנא איהך עמהון בקשיו ואעיל יתהון בארעא בעלי דבביהון או כבן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון: (מב) ודכירנא ית קימי דעם יעקוב ואף ית קימי דעם

תרגום אשכנזי

געהאנדעלט, אונד מיר צווידער געוואנדעלט האבען. (מא) ווען איך אלסדאן אויך איהנען צו־ווידער וואנדעלן, אונד זיא אין פֿיינדעס לאנד ברינגען ווערדע; זאָ ווירד איהר פֿערשטאָקטעס הערץ שאָן געדעמיטהיגט ווערדען, אונד זיא פֿיר איהרע זינדע גענוגטהון. (מב) איך אבער ווערדע אן מיינען בונד מיט יעקב,

רש"י

לשון המסה כמו ימסו וכמוסו תמקנה בחוריהן [זכריה י"ד] כמקו חבורותי [תהלים ל"ח]: (מא) והבאתי אותם. בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי [ת"כ] שנא׳ והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו׳ חי אני אם לא ביד חזקה וגו׳ [יחזקאל כ׳]: או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא [שמות כ"ב]

באור

והשפטים הגדולים, הלכו בקרי ולא אבו שמוע לשוב מעונותיהם. כמו שנאמר כאן וגם אשר הלכו עמי בקרי, שהיא חלק מן הווידוי, והכתובים מלמדים זה על זה. והוא ענין נאות לאנשי דור דור בגלותינו בענין הווידוי והתפלה, ונחמה גדולה לישראל שבכל ימי זעם. שגם בהיותנו בארצות אויבינו, הקב"ה מתאוה לתפלתנו, ושומע ברחמים ווידויינו ואנחתנו, לולי זאת לא היה תקותינו על סדר ווידוי איך תהיה: והתודו, כמו והתודה אשר חטא עליה (פרשה ה׳ ה׳). שהוא מצוה ושם בארנוהו, וכן והתודו האמור כאן: במעלם. כמו נפש כי תמעל מעל (שם ט"ו), ובארנוהו שם: ואף, גם על זאת יתודו: אשר הלכו עמי, במעלם בקרי גם׳ כבוא עליהם המקריים הקשים, וכמו שבארנו (פסוק כ"א): (מא) אף אני, אומר אני עוד שמן פסוק והתודו את עונם ואילך עד סוף התוכחה כלם מקראות של נחמה הן, כמו והתודו המלמדנו שחפץ השם בתפלתנו גם בימי גלותינו ושאם יאמרו ישראל אם עוד חפץ בנו, מדוע נותן אותנו למשסה בארצות אויבינו, והם לשלם לנו מדה כנגד מדה, א"כ כמו שהלכנו עמו בקרי, גם כבוא עלינו כל השפטים הרעים. כן הוא בכל השפטים הרעים שמביא עלינו תמיד המאס אותנו יותר, ושוב אין מקום לווידוי ולתפלה, לכן אמר שאע"פי שגם אני הולך עמהם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם, שהוא תכלית הקללה, אין כונת שבינו סוס, כי אתם השבת׳ להפר הברית שביני וביניכם, ולכן הלכתם עמי קרי, ותסבלו כל הרעות, רק לבלתי שמוע אלי, ואני הולך עמכם בקרי, להכניע לבבכם הערל שתשובו אלי, כי אהבתי אתכם והלואי שיגעו הצרות אל לבבכם, ותכנעו מפני, אז אסלח לכל אשר חטאו פשעו ועוו נגדי וירצה עונם: או אז. כדרך בן אדם שאומר כל זאת אעשה לך אולי אז תתרצה לי, ורש"י ז"ל פי׳ כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א ל"ו), אם נודע, וכן אם אז יכנע, לשון אחר אולי, שמא אז יכנע לבבם וגו׳, והלשון השני כפרושנו: ואז ירצו את עונם, לשון רצון, הוא העון שנרצה כעת לפני, ירצו במעשיהם הטובים כשישובו אלי, ובעונם יקבלו, וקרוב לזה פי׳ רש"י ז"ל יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב, תיכף שיכנע לבב׳ הערל וישובו אלי, הנני מוכן לקבל תפלתם ברצון. לזכור את הברית שכרתי עם האבות וגם הארץ אזכור.

תרגום אשכנזי רכד

אברהם אזכר והארץ אזכר: (מג) והארץ תעזב מהם ותרץ את־שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את־עונם יען וביען במשפטי מאסו

ת"א יתרץ פקדה שער ס"ט: יען בית ל"ג, א':

אונד אן מיינען בונד מיט יצחק, - אונד אן מיינען בונד מיט אברהם דענקען, אונד דאז לאנד בעדענקען. (מג) דען דאז לאנד ווירד פאן איהנען פערלאססען זיין, דאמיט עס פיר דיא פייערצייטען גענוגטהוע, זא לאנגע זיא עס וויסטע ליגען לאססען, אונד דאמיט זיא זעלבסט פיר איהרע זינרען גענוגטהון, אללדיאוייל אונד אין זא פערן זיא מיינע רעכטע פערווארפען האבען, אונד מיינער געזעטצע איבער-

תרגום אונקלוס

יצחק ואף ית קימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר: (מג) וארעא תתרטיש מנהון ותרעי ית שמיטהא בדצדיאת מנהון ואינון ירעון ית חוביהון לוטין חלף ברכן איתי עליהון

רש"י

אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם:

(מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בה' מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען

באור

הארץ אשר בחרתי לשבתי, שהיא כל ימי הגלות חרבה ושוממה אזכרנה עתה, וכבר רמזנו (פרשה ב' ב'), על לשון זכירה הסמוך אל השם, כי אין שכחה לפני כסא כבודו, אבל לפי שאלהי משפט ה'. ונוהג הכל בצדק, יקרה פעמים כפי ארחות משפטיו הנעלמים מאתנו, שיגיע לצדיק כמעשה הרשעים, ולרשעים כמעשה הצדיקים. והימים שהצדיק נגוע ומעונה, נדמה לנו כאילו אין זכרונו בא לפני השם. וכן להפך בשלות הרשעים, אבל כבוא יום הגמול לטוב ולרע, יראה לכל כי השם זוכר מעשה כל איש ואיש, והכל היה שמור לפניו עד יום המועד. ולכן על יום הגמול נסמוך תמיד אצל השם לשון זכיר'. כמו וישמע אלהים את נאקת' ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד). שנכתב על יום הגמול. וכן ויזכרה ה' (ש"א א' י"ט), ויזכור אלהים את נח וגו' (בראשית ח' א'). יזכור כל מנחותיך וגו' (תהלי' כ' ד'), המנחות שהבאתי לו יזכור עתה לגמול לך טוב, וכן כאן לפי שזרע אוהביו שרויין בצר', וכל העמים יושבים שלוים. הארץ אשר בחר בה חרבה ושוממה וכל הגדלו בנויות. שנדמה לנו שמעשה אלו ואלו שכוחי' מלפני חלילה. כדרך ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מ"ט י"ד), עכשיו שיבוא יום הגמול, ידעו כלם כי זוכר אני בריתי עם האבות, ובריתי עם הארץ, ואמלא כל מה שהבטחתי להם: בריתי, פרשתיו למעלה (פסוק ט'): (מג) והארץ תעזב מהם, לדעתי כך פרושו, כמו שאמר למעלה שאע"פי שהולך עם ישראל בקרי, אין זה משנאתו אותם, אלא להשיבם אליו אולי יכנע לבבם הערל. וירצו עונם, ואז יזכור ברית אבות וגם הארץ יזכור, כן חזר לפרש, שאל יפחדו אם לא יכנע לבבם הערל, שמא עד נצח לא יושעו, אלא על ידי שממות הארץ תרצה את שבתותיה, ועל ידי גלות ישראל ירצו את עונם, ואע"פ שלא ישובו. כמפורש בנבואה שהדבר תלוי בזמן, שנאמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיה מ' ב'), ודניאל אמר וזמנא מטא ומלכותא החסינו קדישין (דניאל ז' כ"ח), וזהו שאמר והארץ תעזב מהם, וע"כ תרץ את שבתותיה בהשמה מהם, ואז אזכרנה, והם בהיותם בארץ אויביהם וקרו אותם צרות רבות ורעות ירצו את עונם, ובכלות הצרות אזכור ברית אבותיהם: יען וביען, כי אע"פי שחסדי לא תמוש מאתם לעולם אייסר' בכל הפורעניות הללו, לגמול להם מדה במדה כי הם במשפטי מאסו. ואת חקתי געלה נפשם, כאמור בראש הענין (פסוק ט"ו), ואמרנו שם שהם געלה נפשם בחקות השם עד תכליתה, שבקשו לפרוק עול ולהפר בריתו להיות כגויי הארץ,

וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם׃ (מד) וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ (מה) וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם

ת"א געלה ב"ב פ"ז, ע"ב: לא מאסתים מגלה ג'א, א':

תרגום אשכנזי

דריססיג ווארדען זינד. (מד) אלליין אויך אלסדאן, ווען זיא זיך שאָן אים לאנדע איהרער פֿיינדע אויפֿהאלטען; ווערדע איך זיא דעסוועגען ניכט פֿער־ווערפֿען, אויך איהרער ניכט איבערדריססיג ווער־דען, זיא אויפֿצורייבען, מיינען בונד מיט איהנען פֿאָלליג אויפֿצוהעבען, דען איך בלייבע דער עוויגע, איהר גאָטט. (מה) דא־הער ווערדע איך דען פֿריינדשאַפֿטסבונד מיט איהרען פֿאָרפֿאהרען אללעצייט געדענקען, זאָ וויא איך זיא פֿאר דעם אנגעזיכטע דער פֿאָלקער אויס מצרים געפֿיהרט האבע, אום איהר גאָטט צו זיין, איך, דער עוויגע!

רש"י

וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: (מד) ואף גם זאת. ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיות' בארץ

תרגום אונקלוס

דבדיני קצו וית קימי רחקת נפשיהון: (מד) ואף ברם בדא במהויהון בארע בעלי דבביהון לא ארטשינון ולא ארחקינון לשיצייותהון לאשנאה קימי עמהון ארי אנא יי אלההון: (מה) ודכירנא להון קים קדמאי די אפקית יתהון מארעא

באור

כאמרו להפרכם את בריתי, ולכן ראוין לכל הפרעניות הללו, אבל דעו כי לא כעונותיכם אגמול עליכם, אנס ראיתם להפר ברית, ואני בכל היסורין שאביא עליכם. איני רוצה להפר בריתי עמכם, [א"ה, יען וביען אינו כפל לשון כמו שיחשבו קצת המפרשים. כי יען הוא נתינת טעם, (אוזדיואייל), שיבאו עליהם הרעות האלה בעבור חטאם. וביען ענינו שלא יתמיד העונש הבוא, כי אם כל זמן שיעמדו במרדם ויתמידו בחטאם. ואחרי אשר ירצו את עונ' יזכרם השם וירחמם. וזהו שמוש בי"ת וביען (אין זאָ פֿערן), ייי מתורגם בכ"א, וכוונת אנקלוס המתרגם כהנגה תמני]: (מד) ואף גם זאת, אע"פי שגם זאת עשיתם, שרצית' להפר בריתי: בהיותם בארץ איביהם. בתכלית הגיעול, כאמרו וגעלה נפשי אתכם (פסוק ל'), שזה אין שום גדולה וכבוד לישראל, והכל רואים כי מאס ה' בם וגעלם. לא מאסתי אתכם ולא געלתי אתכם לכלותכם מעל פני האדמה, או להכרית אתכם על האדמה. ולהפר בריתי אתכם, שלא תהיו לי עוד לעם אחד בארץ, אלא תמיד יעמוד זרעכם ושמכם, כמו שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה וגו' (ירמיה מ"ו כ"ח), וכן תמיד תהיו לי לעם שומר בריתי ברית מילה וברית תורה: כי אני ה' אלהיהם, ואני ה' לא שניתי, ואחר שכרתי ברית עם אבותיכם להיות להם ולזרעם לאלהים לעולם, לא אפר בריתי בזמן מן הזמני', וכמו שנתקיים זה בגלותנו, שאע"פי שימים רבים ישבנו בגלות עד היום, ועברו עלינו כל האלות והקללות הכתובות כאן ובמשנה תורה, עד היום העמידנו אלהינו בחיים, ואנחנו ואבותינו שומרים בריתו ותופשים תורתו. כמו אם שכחנו שם אלהינו וגו' (תהלים מ"ד כ"א), וכל הענין שם: (מה) וזכרתי להם ברית ראשנים, בכלות הצרות, אחר שיקחו מיד ה' צרות גמול פשעיהם, אז אזכור להם ברית ראשונים. כמו שאמרנו (פסוק מ"ב) שלקץ הימין על כל פנים ישוב אפו מהם, ויזכור להם ברית ראשונים, ואין זה כמו וזכרתי את בריתי יעקב וגו', שהרי אמר אשר הוצאתי אותם מא"מ, והאבות לא יצאו משם כי אם בניהם. וזה טעם שפי' רשב"ם ז"ל אשר למענם הוצאתי אותם, ואני אומר כפשוטו תחלה הבטיח שלא יפר בריתו אתם בגלו', שאע"פי שאין נביא ואותותינו לא ראינו, ולא נשתייר לנו דבר מכל הנפלאות הנגללות בברית

לֵאלֹהִ֖ים אֲנִ֥י יְהֹוָֽה׃ (מו) אֵ֠לֶּה הַֽחֻקִּ֣ים וְהַמִּשְׁפָּטִים֮ וְהַתּוֹרֹת֒ אֲשֶׁר֙ נָתַ֣ן יְהֹוָ֔ה בֵּינ֕וֹ וּבֵ֖ין בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּהַ֥ר סִינַ֖י בְּיַד־מֹשֶֽׁה׃ פ רביעי ששי

תרגום אונקלוס

דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃ (מו) אִלֵּין קְיָמַיָא וְדִינַיָא וְאוֹרָיְתָא דִּי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמשֶׁה׃

תרגום אשכנזי

(מו) דיזעס זינד דיא געזעטצע, רעכטע אונד לעהרען, דיא דער עוויגע, אויף דעם בערגע סיני, דורך משה נעגעבען, אלס איינען בונד צווישען איהם אונד דען קינדערן ישר׳ל׳ס.

רש"י

אויביה' לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית ראשונים. של שבטים: (מו) והתורות. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני:

באור

שכרת השם עם האבות, לא הפר בריתו, כי הפרת ברית הוא בטולו לעולמים, וחלילה לו ית' לעשות כן, כי לקץ זמים ישוב ירחמנו, ועל זה אמר כאן בחתימת הענין, שלסוף וזכרתי להם ברית ראשונים, כלומר כמו שזכרתי ברית אבות לראשונים, כן אזכרנו לאחרונים, ופירש הכתוב מי הם הראשונים הללו שזכר להם בריתו, ומה פעל עמהם? ואמר אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים, והם הראשונים שהיו בגלות מצרים בקושי השעבוד, שנאמר בהם וישמע אלהים את נאקתם ויזכור להם את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב (שמות ב' כ"ד), וכשזכר להם בריתו הוציאם מארץ מצרים לעיני הגוים ביד חזקה ובזרוע נטויה, וראו הגוים כלם כי ה' הוא אלהי ישראל, כן באחרית הימים אזכור בריתי לאחרוני', ואז אוציאם מכל המקומות אשר נפוצו שם לעיני הגוים באותות ובמופתים וידעו הגוים כלם כי אני אלהיהם, ברואותם את כל אשר אני עושה למענם, לא כן בהיותם בארץ אויביהם, אע"פ שלא הפרתי בריתי אתם, ומשגיח עליהם מסתר קדשי להעמיד כשבה בין זאבים רבים, אינני אלהיה' לעיני הגוים, כי אין תמיד ואין הדר לישראל בגלות, אין חזון ואין אות ולא מופת, להודיע על ידיהן שאני אלהיהם, זהו פשוטו של מקרא, ורש"י ז"ל פי' ברית ראשונים, של שבטים, ויש לקרב פי' זה לדברנו: אני ה', העושה כל ולא יפלא ממנו דבר, מבטיח כל אלה. [א"ה, על דעתי המשך הכתובים מן והתודו את עונם (פסוק מ') עד סוף פסוק מ"ה כך הוא, אמר (מ') שיתודו את עונם לשוב מרעתם, ויאשמו ויתנו אל לב שהם ואבותם העוו לאלהיהם והלכו עמו קרי, וכאשר (מ"א) אף אני אלך עמם בקרי, והבאתי אותם בארץ אויביהם, עד אשר יכנע לבבם הערל, אז ישלמו את חובותיהם וירצו את עונם בתשובתם אל ה', (מ"ב) ואני אזכור את בריתי יעקב וגו', והארץ גם את הארץ שלא תהיה עוד שוממה ויושביה נדים ונעים בארץ לא להם, (מ"ג) כי היתה הארץ נעזבת מהם, כדי שתרצה את שבתותיה והם ירצו את עונם, כל עוד שגאלו במשפטי ובחקתי געלה נפשם, ואולם עם כל זה (מ"ד) אף בהיותם בארץ אויביהם אני לא אמאסם ולא אגעל אותם, ואם הפרו את בריתי אני לא אפר את בריתי אתם, כי אני ה' אלהיהם קיים ונאמן בבריתי, ולזה (מ"ה) אזכור להם ברית ראשונים, והן אבות שזכר כאשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים, להיות להם לאלהים: אני ה', היה הוה ויהיה ונמצא לדורשיו בכל צרותם]: (מו) אלה החקים, שב על כל האמור מפרשת ויקרא ואילך, שהן חקים ומשפטים, חוקי אלהים, ומשפטיו הבנויין על החקים האלו, והתורת, כמו תורת העולה וכל הקרבנות, תורת נגע הצרעת ודומיהן: אשר נתן ה' בינו, הם תנאי הברית שכרת בינו ובין בני ישראל, שהם ישמרו החקים והמשפטים האלה, ואם ישמרום יהיה הוא להם לאלהים לעשות עמהם ככל נפלאותיו: בהר סיני, כשכרת הקב"ה ברי' עם ישראל כאמרו ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם וגו' ויקח משה את הדם וגו' ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה (שמות כ"ד ז' ח'). היה הברית על החקים והמשפטים האלה שהיו ביד משה, שלמדום כלם בנבואה בכח נשמת משה המיוחדת מכל הנשמות שלפניו ושלאחריו לקבל אור התורה בנבואה, כמו שפרשנו (פרשה א' א'). ואז כאמרו לו גם התוכחות האלה, ועל הכל נכרת ברית:

כז (א) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהֹוָה׃ (ג) וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף

ת"א דבר נזיר ס"א, א'. ערכין א', ב: איש וכי' נזיר סב. הגה ב', ב, גו'. חגיגה י', א': נדר נזיר ס"ב, א'. בכורות כ"א, ב': בערכך ערכין ב', א', וד' א': והיה וכי' ערכין ד', א'. נדה כ"ט, ב'. שבת קל"ו. ב'. בכורות מ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

כז (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: וועו יעמאנד איין בעזאנדרעס געליבדע טהוט, דיא שעטצונג געוויססער פערזאנען, דעם עוויגען צו עהרען, פאן זיינעם פערמאגען אויסצוזעטצען: (ג) בעטריפט דיא שעטצונג איינע מאננספערזאן פאם צוואנציגסטען ביז צום זעכציגסטען יאהרע; זא ווירד דיא שעטצונג

תרגום אונקלוס

כז (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵשׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ׃ (ג) וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דִּדְכוּרָא מִבַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וְעַד בַּר שִׁתִּין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃

רש"י

כז (ב) כי יפליא. יפריש: בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: (ג) והיה ערכך וגומר. אין ערך זה

באור

כז (ב) איש, גם אשה בכלל: כי יפלא, פירש"י ז"ל יפריש בפיו, גם רא"בע ז"ל פי' יפליא. יפריש ויבאר, וכן אמר רשב"ם ז"ל יבדיל כמו לשון מפרש, שהנודר צריך לפרש באיזו ענין הוא נודר, וכמה הוא נודר. וכבר גלינו דעתנו בפי' לפלא נדר או נדבה (פרשה כ"ב כ"א), כי מה טעם לומר שיפרש בדבריו, וכל נודר ונודב מפרש, אבל נכתב על המפליג לנדור מל' הפלאה וזרות, ושם כתוב על הנודר עולה ושלמי תודה ואחת, והוא בפעל, וכאן בבנין הכבד הנוסף בעבור הפלאת הנדר וזרותו, שנודר ערך נפשות, כי מנהג הנודרים שידרו עולה ושלמים, או ממון לבדק הבית, וכן נאמר בנזיר כי יפליא לנדור נדר נזיר (במדבר ו' ב'), שיש בו זרות שמזיר עצמו מן היין. ודומה לזה והפלא ה' את מכותך וגו' (דברים כ"ח נ"ט). בעבור הפלגת המכה וזרותה, וכן כאן כי יפליא נדר, שאין הפלאת הנדר ערב לפני השם ב"ה, שהרי אמרו רבותינו ז"ל שנזיר חוטא הוא שצער עצמו מן היין. וכן המפליא נדר נפשות, שאם רוצה לתת דבר לבדק הבית, ראוי לו שידור כסף או זהב לא ערך נפשות, ולכן ישרו בעיני דברי הראב"ד ז"ל שאמר בהשגותיו (הלכות ערכין וחרמין פ"ב ה') שהערכין הם כעין קנס, כשלשים כסף של עבד, וכמו שנדבר עוד בזה: נדר, הערכין הם נדרים גמורים, שחייב עליהן משום לא יחל דברו, ולא תאחר לשלמו, ומשום כל היוצא מפיו יעשה: בערכך נפשות לה', מה היא ההפלאה והזרות שנודר לתת לה' ערך נפשות, ומלת בערכך. פי' רש"י ז"ל כמו ערך, וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזו לשון הוא, ורשב"ם ז"ל אמר שני הכפי"ן כפל היא, כמו שתאמר מן אדם אדמימות, ומן לבן לבנונית. ואין הנדון דומה לראיה, ששם מורה על ההפלגה, וכמו שפרשנו (פרשה י"ג י"ט) ובן כלם, ולא יתכן לומר כן על בערכך, ורא"בע ז"ל כתב י"א כי הכ"ף לנכח הכהן, וכבר כתבנו על פי' מלה זו (פרשה ה' ט"ו) שהוא לנכח הב"ד והנשיא. שהמטבע היוצא על פיהן, ויותר נראה בעיני שהיא מלה מורכבת מן ערך ומן כה או ככה, או כשמוש כ"ף הדמיון, כמו אין כאל (דברים ל"ג כ"ו), וענינו לפי שכל ערך עורך דבר אל דבר אחד. שאומר הרי עלי ערך פלוני, ודעתו לתת כערכו כסף או זהב לבית ה', משמשת המלה הזאת על הענין כלו ערך כך. וכמו שהולך ומפרש: (ג) והיה ערכך, אם יהיה נדר של הנודר הזה על זכר שהוא מבן עשרים שנה עד זכר שהוא בן ששים שנה, שאמר עליו יהא ערכו עלי לשלם ככה, או

בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (ד) וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל׃ (ה) וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים׃ (ו) וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃ (ז) וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ

ת"א ואם נקבה שבת קל"ו, ב'. בכורות סח. ערכין ד', א'. נדה סס: ואם וכו' ערכין י"ח, א': ואם מבן סס ע"ב: ומעלה סס ע"א, ב'. ב"ב קכ"א, ב'. בכורות מ"ט, א':

אויף פֿינפֿציג שקל זילבער געזעטצט, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס. (ד) איזט עס אבער איינע פֿרויענספערזאָן, זאָ ווירד דיא שעטצונג אויף דרייסיג שקל געזעטצט. (ה) ווען דיא פערזאָן צווישען פֿינף יאהרען אונד צוואנציג יאהרען אלט איזט: זאָ ווירד דיא שעטצונג דער מאנזפערזאָן אויף צוואנ־ציג שקלים, אונד דער פֿרויענספערזאָן אויף צעהן שקלים געזעטצט. (ו) איזט זיא אבער פֿאָן איינעם מאָנאט ביז פֿינף יאהרען, זאָ ווירד דיא שעטצונג דער מאנזפערזאָן אויף פֿינף שקלים זילבער, דיא שעטצונג דער פֿרויענס־פערזאָן אבער אויף דרייא שקלים געזעטצט. (ז) איזט דיא פערזאָן פֿאָן זעכציג יאהרען אָדער דאריבער, זאָ ווירד דיא שעטצונג

תרגום אונקלוס

(ד) וְאִם נוּקְבְתָא הִיא וִיהֵי פוּרְסָנֵהּ תְּלָתִין סִלְעִין׃ (ה) וְאִם מִבַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין וְעַד בַּר עֶשְׂרִין שְׁנִין וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ דְּדִכְרָא עַשְׂרִין סִלְעִין וּלְנוּקְבְתָא עֲשַׂר סִלְעִין׃ (ו) וְאִם מִבַּר יַרְחָא וְעַד בַּר חֲמֵשׁ שְׁנִין וִיהֵא פוּרְסָנֵיהּ דְּדִכְרָא חֲמֵשׁ סִלְעִין דִּכְסַף וּלְנוּקְבְתָא פוּרְסָנַהּ תְּלַת סִלְעִין דִּכְסַף׃ (ז) וְאִם מִבַּר שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם דְּכוּרָא וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי סִלְעִין וּלְנוּקְבְתָא

רש"י

לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול. כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפ"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא: (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ואם מבן ששים שנה וגומר. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו

באור

בערכו לבית ה': והיה ערכך וגו', ערך בן שגדל זה האיש, יהיה חמשים שקל כסף בשקל הקדש. ואל תאמר ערך נפש אדם לא יערך אם כל הון ביתו יתן, אלא כפי המפורש בענין, והטעם לפי שאי אפשר לשלם דמים בערך נפש אדם, ולכן אין הקצבה המפורשת בענין ערך דמים ממש, אלא כמו שכתבנו בשם הרמב"ן ז"ל שהיא כעין קנס כמו שלשים שקלים של עבד, ואינו דומה לאומר דמיו עלי, שהכוונה מה שאחרים רוצים ליתן לקנותו לעבד, ושמין אותו כעבד הנמכר בשוק, וכן צריך לשלם, אם שוה אלף שקלים צריך לשלם אלף, ואם הוא מנוול ומוכה שחין שאין לו דמים הנודר פטור, אבל האומר ערכו עלי אין שמין אותו, וכן אמר רש"י ז"ל אין ערך זה לשון דמים, אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול, כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: (ד) ואם נקבה היא, שגדל ערכה לה': (ה) ואם מבן חמש, לא שיהא הנודר קטן, שאין בדברי קטן כלום, אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי, מפי' רש"י ז"ל: (ז) ואם מבן ששים שנה, כשמגיע לימי הזקנה, האשה קרובה להחשב כאיש, לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו, והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכ',

חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים׃ (ח) וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס (ט) וְאִם־בְּהֵמָה

ת"א ואם מך תענית ז', ב'. מגלה י"ח א'. ב"מ קי"ד, א'. ערכין י"ז, ב', וכ"ד א': והעמידו ערכין ס"ח, ב': והעריך שם ע"א וע"ב: תשיג שם ז', ב', וי"ז א': ואם בהמה תמורה ל"ג, ב':

תרגום אשכנזי

איינער מאננזפערזאָן אויף פֿינפֿצעהן שקל, אונד איינע ר פֿרויענספערזאָן אויף צעהן שקלים געזעצט. (ח) איזט ער אבער צו אונפֿערמאָגענד, דיזע שעטצונג צו בעצאהלען; זא שטעללע מאן דיא פערזאָן פֿאָר דען פריסטער, דאס זיא דער פריסטער שעטצע, נאך דעם פֿערמאָגען דעם געלאבענדען, זאלל דער פריסטער שעטצען. (ט) איזט עס איין פֿיה, וועלכעס מאן דעם עוויגען צו עהרען אָפּפֿערן דארף;

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר סִלְעִין׃ (ח) וְאִם מִסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִינֵּיהּ קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל מֵימַר דִּי תַדְבֵּיק יַת נִדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא׃ (ט) וְאִם בְּעִירָא דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם

רש"י

והאשה אינו פוחתת אלא שליש בערכ' דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא [ערכין ט']: (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני כהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר

באור

דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא, לשון רש"י ז"ל: (ח) ואם מך הוא מערכך, שרשו מכך ובארנוהו למעלה (פרשה כ"ה כ"ה), שענינו שפלות, פעמים נאמר על היורד ומתשפל ממעמדו הראשון, כמו כי ימוך אחיך ומכ' מאחוזתו (שם) שאיננו דל וריק מכל, כי יש לו עדיין אחוזתו, ומוכר רק מקצתו, ולכן תאמר זה יסמך לענין אחר. מאיזו דבר הוא שפל, ולכן גם כאן נאמר ואם מך הוא מערכך, שמצבו שכל מערך כך שנדר, כגון שאמר על בן כ' ערכו עלי, ואין בידו חמשים שקלים, וכן בכל הערכים, ואילו אמר ואם דל הוא, היה צריך לומר ואין ידו משגת, שאם אמר ערך בן חדש עלי, ויש בידו ג' שקלים, דל הוא אבל ידו משגת לערך קטן כזה, עכשיו שאמר ואם מך הוא מערכך, פירש הענין כלו, ורש"י ז"ל פי' ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: ומדברנו התבאר: והעמ' דו', כאלו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן, כאשר פרשתי על ויצק על כף הכהן השמאלי' (פרשה י"ד ט"ו). ויהיה דרך נוכח, או יהיה והעמידו, שיעמיד הנודר נפשו. ומפי' רא"בע ז"ל, ושם דברנו על זה, וכאן אין כנוי והעמידו על הנודר אלא על הנידר, ונוכל לפר' שהנודר יעמיד את הנידר לפני הכהן שיעריכנו כפי השג ידו: והעמידו לפני הכהן, יעמיד הנערך לפני הכהן, שיעריכנו כפי השגת ידו של מעריך, כי לפי שאין בערכין יותר מחמשים שקלים, והוא חוק התורה כמו שפרשנו (פסוק ג'), למדה תורה עתה שאין הקצבה האמורה בפרשה אלא במעריך עשיר, אבל מעריך עני אינו נותן אלא כפי השג ידו. ושלא להקל בהקדש. צריך העמד' לפני הכהן, שעליו מוטלין עניני ההקדשות, והכהן יעריך את הנערך כפי השגת יד המעריך, שלא יהיה הערך תלוי על פי הדיוט, אלא כפי דעת התורה על פי הכהן: על פי וגו', לפי מה שיש לו יסדרנו, וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות. אם היה חמר משאיר לו חמורו, מפירש"י ז"ל. ואם אין לו רק שקל אחד דיו, ונחשב לתשלומים, שאפי' העשיר אינו צריך לשלם יותר. אבל אמר דמי פלוני עלי צריך לשלם דמיו כפי מה שהוא שוה אם נמכר בשוק, ואם המקדיש עני, נותן מה שיש לו, ועל הנשאר נעשה בעל חוב להקדש. ואם העשיר צריך לשלם: (ט) ואם בהמה, לפי הפשט יאמר הכתוב, אע"פי שהנודר ערך נפשות משלם דמים, וכן המקדיש בית ושדה וכיוצא נגאל מן ההקדש בדמים והמוקדש יוצא לחולין, אין הדין כן במקדיש

אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ (י) לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר

ת"א קרבן שם י"א, ב' וי"ג: כל אשר וכו' חולין ס"ט, ב'. ערכין ד', ב'. תמורה י"א, ב': לא יחליפנו ב"מ נ"ז, א'. חולין ב'. ב'. בכורות י"ד, ב'. תמורה ב' א', וה' ב', וט' א', וי"ב א':

זאָ זאָלל דאזיעניגע שטיק, וועלכעס ער דעם עוויגען צו עהרען הינגעגעבען, זעל'בסט הייליג זיין. (י) ער דארף עס ניכט פערוועכסעלן אָדער פערטוישען: ווערער דאז גוטע מיט איינעם שלעכטען, נאָך דאז שלעכטע

תרגום אונקלוס

יְיָ כֹּל דִּי יִתֵּן מִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ יְהֵי קוּדְשָׁא: (י) לָא יַחְלְפִינֵּיהּ וְלָא

רש"י

יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל מום או רע בטוב.

באור

בהמות הראויין להקרב על גבי המזבח, אלא אם הקדישן סתם, וסתם הקדש לבדק הבית, או שפי' לבדק הבית, כל אשר יתן ממנו לה' להקדש יהיה קדש ולא יצא לחולין בגאולת דמים, אלא הפודה אותה מן ההקדש משלם דמיה להקדש, והיא תקרב על גבי המזבח, אם זכר תקרב עולה, ואם נקבה זבחי שלמי'. וכן פסק הרמב"ם ז"ל (ערכין וחרמין פ"ה ז'), המקדיש את בהמתו סתם או שהקדיש את נכסיו סתם, רואין כל בהמה תמימה הראויה להקרב על גבי מזבח זכרי' ימכרו לצרכי עולו' וכו' והדמי' יפלו לבדק הבית, שסתם הקדשות לבדק הבית. ועל זה נאמר ואם בהמה אשר יקריבו ממנו קרבן לה' וגו', כלומר כל הראוי לקרבן על גבי המזבח יקרב, והנה אסור להקדיש תמימין לבדק הבית. וכמ"ש שם (הלכה ו') אלא שאם הקדישן ימכרו ויפלו דמיהן להקדש, והם יקרבו על המזבח וזהו שאמר הכתוב יהיה קדש, שלא יצאו לחולין כשאר הקדשות שנפדו ורשב"ם ז"ל פי' כל אשר יתן ממנו לה', אם הקדישו סתם יהיה קדש קרבן ולא בדק הבית. אבל (תמורה פ"ז א') שנינו סתם הקדשות לבדק הבית, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל, אלא שהוא מחלוקת ר"א ור"י, ואולי כונ' הרשב"ם ז"ל שאע"פי שהקדישו סתם והוא לבדק הבי', יהיה קדש קרבן וכמו שאמרו, ולא לבדק הבית לחלוטין שילא לחולין בדמים: ממנה. בהמה זה כלל לכל הקרב, כמו מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן (פרשה א' ב') ושם מפורש. וא"כ מלת ממנו על מין ממנה אין בקר או כשב או עז: (י) לא יחליפנו. לפי הפשט חליפין הוא על דבר אחד, שיתן חלף העולה ממון או כלי כסף וזהב לקדש, אע"פי שחליפתו טוב יותר ממנו, ולא ימיר הוא שנותן דבר זה עצמו תמורתו, בקר בבקר עז בעז או כשב בכשב, אבל בהמה על כסף וכיוצא אינו נופל עליו אלא ל' חליפין. והכתוב הבדיל בין חליפין לתמורה. שאם מחליף קרבן בכסף או זהב, אע"פי שעובר על ל"ת. אין מעשיו כלום, שאין הדבר נתפס כלל להיות קדש. אבל הממיר בהמה בבהמה, כגון בקר כשב ועז בזה, והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ולכן חזר ואמר, ואם המר ימיר בהמ' בבהמה, ולא חזר לומר ואם החליף שאין החליפין קדש. ואם כן המתיר אינו עובר רק בלאו אחד. וזהו ששנינו (תמורה דף ט' א') אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעי', ולא אמר שסופג שמונים, אבל בגמר' דרשו (שם דף ט' ע"א) לא יחליפנו בשל אחרי', ולא ימיר בשל עצמו [א"ה נראה שהחליפין באינו דומה, כמו בהמה בחפץ, או שלו בשל חבירו שאין הדברי' דומי' אף לפי כוונת מחליפ'. והתמורה בדומי', כגון שלו בשלו, בהמה בבהמה, בבחינת דמיונ', כפי כוונת הממיר]. טוב ברע, בהמה טובה ובריאה, בבהמה רעה ורזה, כמו את שבע הפרו' יפות מראה והבריאות (בראשית מ"א ד'), ושבע הפרות הרקו' והרעות וגו' (שם כ"ז), כן נראה לפי פשוט., אבל רבותינו ז"ל דרשו והביאו רש"י ז"ל בפרושו טוב ברע, תם בבעל מום, או בעל מום בתם, וגם זה פשט המלה, כמו שאמרו בת"כ מניין לרע שהוא בעל מום (כלומר מנין שבלשון הכתוב קורא גם בעל מום רע), ת"ל לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע. ומעתה אנו למדין שאם הזהירה תורה על רע בטוב, כל שכן טוב בטוב ורע ברע, ואם תאמר אם אסרה רע בטוב כל שכן טוב ברע, הוצרך להכתב בעבור ואם המר ימיר וגו והיה הוא ותמורתו יהיה קדש, שתחול הקדושה בבעל מום אפילו מום קבוע. אע"פי שהמקדיש

אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע בְּטוֹב וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ (יא) וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־

קמץ בטפחא

ת"א ואם המר זבחים י', א'. מנחות נ"ג, א'. ערכין ב', א'. תמורה ב', א', וע"ב ב' וא': בהמה שם ט', א', וי"א ב': והיה וכו' זבחים ע', א'. בכורות י"ד, ב'. ול"א ב'. תמורה א', ב' וט' א', וי"ג א', וי"ז א': ואם מנחות ק"א, א'. בכורות ל"ז, ב'. תמורה י"ג א', ול"ג ב', ול"ב ב':

מיט איינעם גוטען. ווען ער אבער איין שטיק פיה מיט דעם אנדערן פערטוישט, זא זאלל עס זעלבסט נייבסט דעם דאפיר געגעבענען שטיקקע הייליג זיין. (יא) איזט עס אבער איין שטיק אונריינעס פיה, דאז מאן דעם עוויגען צו עהרען ניכט צום אפפער ברינגען דארף, זא זאלל מאן דאז פיה פאר

רש"י

[ת"כ תמור' ט'] וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) כל בהמה טמאה. בבעלי מום הכתוב מדבר [ת"כ תמורה ל"ג] שהיא טמאה להקריבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין

תרגום אונקלוס

יְעַבַּר יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטַב וְאִם חַלָּפָא יְחַלֵּיף בְּעִירָא בִּבְעִירָא וִיהֵא הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵא קוּדְשָׁא׃ (יא) וְאִם כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא דִּי לָא יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים יָת בְּעִירָא

באור

בעל מום קבוע אינו קדוש: בהמה בבהמה, בהמה כולל בקר כשבים ועזי'. ללמדך שממירין בקר בכשב או כשב בעז, ואין תמורה בעופו' ובמנחו': והיה הוא וגו', לאות הלשון הוא, לפי שהקרבן קדוש קדושת הגוף, ואם החליפו או המירו לא עשה כלום, כי אי אפשר שיצא מקדושתו, לא יתכן לאמר עליו יהיה קדש, כי הוא קדוש ועומד, אבל על התמור' שהיא חולין ועתה נעשית קדש, עליה נכון לומר יהיה קדש, לכן אמר והיה הוא ותמורתו, שהקרבן נשאר קדש כמו שהיה וגם תמורתו, ולפי שהתמורה היתה תחלה חולין, אמר יהיה קדש שבעתיד יהיה הכל קדש. [א"ה, אין הכנינה סובלת הפירוש הזה, כי מלת ותמורתו נבדלת בטעם מפסיק, ועוד שאלו מלת יהיה על התמור' לבדה, היה לו לומר תהיה, אלא שכן דרך הל' ונחותה, מלת והי' היא סימן לתשובת התנאי, ומלת תהיה הוא דבור המליאות, וכמוה (במדבר כ"א ח') והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכן (שופטי' ז' ד') והי' אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך, וכן (שם י"א ל"א) והי' היוצא וגו' והי' לה', ורבי' ככה]: (יא) ואם כל בהמה טמאה. לא טמאה ממש לאכילה. כל' הנאמר בפרשת שמיני, שהרי אומר אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', ורבי' שאין מקריבין להן למזבח, כמו איל ולבי ויחמור וטהור לאכילה, ועל כרחך תפרש טמאין לקרבן בין טמאין לאכילה או לא, א"כ למה אמר טמאה, יאמר ואם מן הבהמה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. ועל כרחך שהכתוב מדבר בתיני' הקרבין למזבח אלא שהן טמאין למזבח מחמת מום, וזהו שהכתוב מפרש אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', כל' שזוהי טומאתם, שאירע בה אחד מן הדברים שלא יקריבו ממנה קרבן לה', כלומר שנפל בה מום קבוע, וכן הלכה, כמו ששנו בת"כ יכול בבהמה טמאה הכתוב מדבר, כשהוא אומר ואם בבהמ' הטמאה ופדה, הרי בהמה טמאה אמורה, הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשי' שיפדו. יכול יפדו על מום עובר, ת"ל אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', יצא מום עובר שהוא כשר לקרב למחר, וכן פירש"י ז"ל בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה, ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימ' יוצאין לחולין בפדיון אלא א"כ הומתו, ועיקר מה שבא ללמד שיוצאין בפדיון לחולין בהומתו, אבל שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון מפורש בשני כתובים שלפני זה וכמו שפרשנו, אבל יותר נראה בפשט הכתוב שמדבר על שתי דברי ואם כל בהמה טמאה כפשוטו, ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה'. גם כל שאינן מקריבין ממנו לה' אפי' טהורה לאכילה גם מן הכשרה להקרבה, אלא שלא יקריבו אותה לה' בעבור מום וכל דבר רע שאירע בה, כל אלה

הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן: (יב) וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה: (יג) וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ: (יד) וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם:

תולדות אהרן והעריך בכורות י"ג, ב'. תמורה ל"ג, א': כערכך ערכין י"ח, א': ואיש וכו' ב"ק ס"ח, ב'. ע"ז ס"ג, א': חולין ק"ל, א'. ערכין כ"ח, ב'. תמורה ט', א', וכ"ט ב':

תרגו' אשכנזי

דען פריסטער ברינגען. (יב) דער פריסטער זאָלל עס שעטצען, וויא גוט אָדער שלעכט עס זייא; בייא דער שעטצונג דעס פריסטערס זאָלל עס בלייבען. (יג) ווילל ער עס אלסדאַן לאָזרויזען; זאָ מוס ער צו דער שעטצונג דען פינפטען טהייל הינצולעגען. (יד) ווען יעמאַנד זיין הויז אלס איין הייליגטהום דעם עוויגען צו עהרען, ווידמעט, זאָ זאָלל עס דער פריסטער שעטצען, וויא גוט אָדער שלעכט עס זייא; וויא דער

תרגום אונקלוס

קֳדָם כַּהֲנָא: (יב) וְיִפְרוֹס כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּפֻרְסָן כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי: (יג) וְאִם מִפְרַק יִפְרְקִינַהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עַל פֻּרְסָנֵיהּ: (יד) וּגְבַר אֲרֵי יַקְדֵּישׁ יָת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וְיִפְרְסִינֵיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּמָא דְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן

רש"י

נפדין אלא אם כן הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש [ת"כ] וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר

באור

נפדין מן ההקדש ויוצאין לחולין, וכפי הנראה כן דעת רמב"ן ז"ל (פסוק כ"ז) ושם יתבאר עוד בעז"ה: והעמיד, המקדיש אותה. יעמידנה לפני הכהן שיעריך אותה: (יב) והעריך הכהן אתה, כמה היא שוה להמכר לצורך חולין והקונה נותן הדמי' הללו להקדש והיא יוצאת לחולין: בין טוב ובין רע, בין טובה לאכילה או לא לאכלה. כמו בריאות וטובות (בראשית מ"א ה'), ובין רעה כחושה ורעת תאר. שאי אפשר לומר לענין מום, שהרי בבעלת מום הכתוב מדבר: כערכך, כערך כך של זמון שיאמר הכהן, כן יהיה כסף מקנתה לכל הבא לקנות אותה מיד ההקדש, ואפי' שוחרי בהמות אומרי' שהיא שוה יותר, נמכר' על פי ערך הכהן. וכן אין לגרוע מערכו, וגזרת הכתוב הוא: (יב) ואם גאל יגאלנה. למעלה דבר בשאר כל אדם. שמשלמי' מה שהעריך הכהן וכאן מדבר במקדיש, וכן פירש"י ז"ל בבעלי' הכתוב מדבר להוסיף חומש. וכן במקדיש בית, וכן במקדיש שדה, וכן בפדיון מעשר שני, הבעלי' מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם, כל' מאת החשוב שהמקרא הזה מדבר בכל אדם, מי שיגאלנה צריך להוסיף עוד חומש על ערכת הכהן, והכתוב שלמעל' מלמד שאין לשנות ממקח שגזר הכהן, לכן הוסיף לברר הדבר במה שאמרו בבית ובשדה ובמעשר שני שמפורש בהם בכתוב שהבעלי' הם המוסיפי' חומש, ומלת יגאלנה מורה על זה, שאינו אלא בבעל כמ"ש (פסוק ט"ו): חמישתו. חמשית הכסף: על ערכך, על ערך כך של כסף שהעריך אותה הכהן הנזכר בפסוק שלפניו: (יד) ביתו, וכל נכסיו בכלל, כשמקדיש ביתו או מה שיש לו ורוצה לגאל מוסיף חומש. כמו ששנו בת"כ, ואחשוב שפרט ביתו, ללמדנו ששוה דין בית לדין כל הנכסי', כי למטה בענין מלמד דין שדה אחוזה, שאם לא נגאלה מן המקדיש הוא חרם לכהנים ואינה יוצאת ביובל, ולפי שדין בתי החצרי' היא כשדה הארץ, היינו אומרי' שהמקדיש ביתו ומכרה הגזבר לאיש אחר, יהיה ביובל קדש לכהן, לכן פרט דין הבית להשוותו לכל ההקדשות שנגאלין לעולם ונמכרין לעולם, ויוצאין ביובל, ובמשנה (ערכין פ"ט ז') שנו בתי חצרים וכו' ויוצאין ביובל, וזה מפורש וביובל יצא (פרשה כ"ה ל"א),

(טו) וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ׃ חמישי שביעי

(טז) וְאִם ׀ מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כָּסֶף׃

(יז) אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ

ת"א המקדיש ב"מ נ"ד, ב'. תמורה ט', ב': משדה קדושין ס"ח, א'. ערכין י"ד, א', וכ"ה ה': זרע קדושין ס"ח, א'. ב"ב ק"ג, א': ערכין ה', א', וז' ב', וי"ד א', וכ"ה: משנת ערכין כ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

פריסטער עס שעטצט, זאָ זאָלל עס בלייבען. (טו) ווילל דער הייליגענדע זיין הויז לאָזקויפֿען, זאָ מוס ער דען פֿינפֿטען טהייל דער שעטצונג נאָך הינצו לעגען, אלסדאַן איזט עס ווידער זיין. (טז) ווען יעמאַנד פֿאָן זיינעם ערבאייגענטהימליכען פֿעלדע איין שטיק דעם עוויגען צו עהרען הייליגט, זאָ ריכטעט זיך דיא שעטצונג נאך דער אויסזאַאט: דיא אויסזאַאט פֿאָן איינעם המר גערסטען פֿיר פֿינפֿציג שקל זילבער. (יז) האט ער זיין פֿעלד גלייך נאך דעם יובליאהר געהייליגט, זאָ בלייבט עס בייא דיזער שעטצונג.

רש"י

כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים בית כור שעורים בחמשים שקלי' כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחל' היובל ואם בא לגאל' באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכר' בדמי' הללו לאחר ועומד' ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורו' וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלק' ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היובל יקדיש וגומר. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה

תרגום אונקלוס

יְקוּם: (טו) וְאִם דְּאַקְדֵּישׁ יִפְרוֹק יַת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמַשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי לֵיהּ: (טז) וְאִם מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ גְּבַר קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ לְפוּם זַרְעֵיהּ בֵּית זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף: (יז) אִם מִשַּׁתָּא דְיוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ

באור

ושם פרשנוהו ע"פ ברייתא דת"כ כפי פשוטו, אבל בגמרא אמרו אחר שהוקשו לשדה אחוזה מקרא שאינו צריך הוא, ואמרו לא נצרכה אלא למקדיש וגאלה אחר מיד הקדש. הגיע יובל ולא נגאל, חוזר לבעלי' ביובל, וזהו עצמו מה שחדשנו כאן בפשט הכתוב: קדש לה', לבדק הבית: בן יקום, יהיה לו תקומה לקונ' אותו, שיהיה שלו: (טו) יגאל את ביתו, ירצה שבבעלים נופל ל' גאולה, ובשאר כל אדם ל' קנייה. כי מלת גאולה נופל על דבר שהיה ברשות בעליו, ובא לרשות אדון אחר, כשיוצא מיד האדון ושב לבעליו, נגאל מיד שהיה תפוש בו. אבל כשאינו שב לבעליו אינו גאולה, שהרי הוא עדיין ברשות אחר לא בידו ולא ביד קדושו: והיה לו. לקנין, והרי הוא שלו, ובשדה אמר וקם לו (פסוק י"ט), אולי שבעל שדה יתכן לבון וקם, שהוא לדור דור, אבל בית אפשר שיפסח ויחרב לא נאמר עליו ל' תקומה: (טז) ואם משדה אחזתו, שירש מאביו או מאמו, והיה ערכך לפי זרעו, לא כפי שוויה, אחת שדה טובה אחת שדה רעה, פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלי', כן גזרת הכתוב, מפי' רש"י ז"ל: חמר שערים, מקום שיוכל לזרוע עליו חומר שעורי' וכ' רא"ע ז"ל כתוב כי עשרת הבתי' הומר (יחזקאל מ"ה י"ד), ושם כתוב האיפה והבת (שם שם י"א), והוא זרע איפת שעורי' בחמש' שקלי', וזו גזרת המלך כדמי הערך: (יז) אם משנת היבל, זה שאמרתי בחמשי' שקל כסף, אין זה אלא אם משנ' היובל ואילך יקדיש שדהו, מיד אחר שעברה שנת היובל הקדיש שדהו, ומכרה הגזבר על מ"ט שנים על היובל הבא, אז יתן הקונה כערך האמור חמשים שקל כסף בעד זרע חומר שעורים. וזה כערכך יקום, כלומר אם יתן כערך כך מעות, יקום השדה לקונה

כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם׃ (יח) וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃ (יט) וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו

ת״א אחר סס סס׳: וחשב ערכין י״ד, ב׳, וכ״ס ה׳: ונגרע סבת ע״ז, ב׳. ערכין כ״ה, א׳: ויסף ברכות מ״ט, א׳. שבת קכ״ח, א׳. ערכין נ״א, ב׳. פסחים ל״ה, ב׳. קדושין א׳. א׳, וי״א ב׳, וג״ד ב׳. ב״מ נ״ד, בכורות י״א, א׳, וכ׳ ב׳, ערכין נ״ג, א׳:

תרגום אונקלוס

כְּפוּרְסָנֵיהּ יְקוּם׃ (יח) וְאִם בָּתַר יוֹבֵלָא יַקְדֵּישׁ חַקְלֵיהּ וְיְחַשֵּׁב לֵיהּ כָּהֲנָא יָת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא דְּאִשְׁתַּאֲרָא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתְמְנַע מִפּוּרְסָנֵיהּ׃ (יט) וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק יָת חַקְלָא דְּאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיוֹסֵף חוֹמֵשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיקוּם לֵיהּ׃

תרגום אשכנזי

(יח) האט ער עס שפעטער נאך דעם יובעליאהר געהייליגט, זא רעכנעט דער פריסטער דאז געלד נאך דען יאהרען, דיא נאך ביז צום יובליאהר איבריגזינד, אונד אלזא געהט פאן דער שעטצונג עטוואס אב. (יט) וועז נון דעריעניגע דער דאז פעלד געהייליגט האט, עס ווידער איינלאזען וויל, זא מוס ער דען פינפטען טהייל דער שעטצונג נאך הינצוטהון, אלסדאן

רש״י

ובא זה לגאל׳ מיד: כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה. חמשי׳ כסף יתן: (יח) ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתה׳ ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון כילך הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים משנת היובל עד שנת הפדיון: (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא

באור

אותו עד היובל. כמו וקם לו (פסוק י״ט), אבל רש״י ז״ל פי׳ כערכך יקום, כערך זה האמור יהיה, חמשים כסף יתן, תרגם יקום על משפט הערך, שקיים הערך האמור בענין. ורשב״ע ז״ל אמר ואם משנת היובל. בעלם השנה. פי׳ כן בעבו׳ הכתוב הסמוך ואם אחר היובל ואינו כן כמו שנבאר, ולדבריו יותר נכון לומר אם בשנת היובל: (יח) ואם אחר היבל. אחר שעברו הספר שנים אחר היובל, לא בשנה דאשונ׳ שאחר היובל, אלא מופלג משנת היובל. ולמד מענינו שאמר על פי השנים הנותרות, ואם הקדיש מיד אחר היובל. כל השנים שלמים, גם שנת היובל עלמו אינו מהמספר השנים הבאות, אבל רש״י ז״ל פי׳ אם הקדישה משנת היובל, ונשתהה ביד הגזבר ובא זה לגאלה אחר היובל, ואע״פי שדבריו ישרי׳ שאין חלוק בין אם הקדיש׳ מיד או אחרי כן, אלא הכל תלוי בזמן במכיר, כשט הכתוב הוא שהקדישו אחר היובל ומופלג ממנו, וידענו שגם אם מכרה הגזבר מיד יש גרעון לשנים שעברו: את הכסף, שנותן בעד השדה: על פי השנים, כפי חשבון, כילך הרי קלב דמיה של מ״ט שנים חמשי׳ שקל, הרי שקל לכל שנה, ושקל יתר על כלם, והשקל מ״ח פונדיונין שקל ופונדיון לשנה, אלא שחסר פונדיון אחד לכלן, ואמרו רבותינו ז״ל שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט, והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשני׳ הנותרו׳ עד שנת היובל, לשון רש״י ז״ל: ונגרע מערכך, מנין השני׳ משנת היובל עד שנת הפדיון מפי׳ רש״י ז״ל, ואין לך לומר שהוא מקרא שאינו לריך, שהרי אמר וחשב לו הכה׳ את הכסף על פי השנים הנותרות עד שנת היובל, שהיה אפשר לטעות בענין הכתובי׳ שמשלם תמיד חמשים שקלים, אם משנת היובל, או אם אחר היובל ישלם הערך האמור בעבור השני׳ הנותרו׳, גם אם מעט יהיו, לכן הוסיף ונגרע מערכך, בעבור השנים שעברו משנת היובל עד שנת הפדיון והודיע הכתוב שנשדה לפעמים נגרע מערכך, ולפעמים יוסיף עליו אם יגאלנו המקדיש כמבואר בפסוק הסמוך: (יט) ואם גאל, למעלה דבר במכירה שהוא לאיש אחר, ועתה

וְקָם לוֹ׃ (כ) וְאִם־לֹא יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃ (כא) וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃ ששי (כב) וְאִם אֶת־שְׂדֵה מִקְנָתוֹ אֲשֶׁר לֹא מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה׃

ת"א ואם לא סס כ"ה, ב': מכר סס כ"ו, א': לא יגאל סס ע"א, א': והיה וכו' סס י"ד, ב', יכ"ה ב', וכ"ט א', ול"ג, א': ביובל סס כ"ה, ב': כשדה סנהדרין פ"א, א' - ערכין כ"ט, ול"ד א': לכהן ב"ק ק"ט, ב'. ערכין כ"ה, ב'. רס"ח ב': שדה וכו' גיטין מ"ח, א'. ב"ב ע"ב ב', ערכין ס"ד, א', וכ"ו ב':

תרגום אשכנזי

בלייבט עס איהם. (כ) לאזט ער עס אבער ניכט איין, אדער מאן פערקויפט דאז פעלד אן איינען אנדערן, זא קאן עס ניכט מעהר איינגעלאזט ווערדען. (כא) ווען אלזא דאז פעלד אים יובליאהר ווידער פרייא ווירד, זא איזט עס דעם עוויגען היילינ, וויא איין פעלד דער פערבאננונג (נעמליך וויא איין פעלד דאז מאן פאלליג הינגעגעבען האט, וואפאן ווייטער פארקאממען ווירד); דעם פריסטער זאלל דיזעס אלז זיין אייגענטהום צופאללען. (כב) האט ער אבער דעם עוויגען צו

רש"י

יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה [במדב' י"ח] אף זו תתחלק לכהני' של אותו משמר שיוה"כ של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'.

תרגום אונקלוס

(כ) וְאִם לָא יִפְרוֹק יָת חַקְלָא וְאִם זַבִּין יָת חַקְלָא לִגְבַר אוֹחֳרָן לָא יִתְפְּרֵיק עוֹד׃ (כא) וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ בְּיוֹבְלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כַּחֲקַל חֶרְמָא לְכַהֲנָא תְּהֵי אַחְסַנְתֵּיהּ׃ (כב) וְאִם יָת חֲקַל זְבִינוֹהִי דְּלָא מֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ (כג) וִיחַשֵּׁב

באור

תלמד על משפט הגאולה, וגאלה בבעלי' כמ"ש (פסוק י"ג), וכאמרו המקדיש אותו, שחוזרת לרשותו, ואינו חוזרת עוד ביובל לרשות הקדש, אבל אחר הקונה מיד ההקדש אוכל פירות עד היובל, וכשמגיע היובל חוזרת לרשות הקדש. כמפירש בפסוק הסמוך: ויסף, יוסיף חומש על הקצבה הזאת, ל' רש"י ז"ל, כלומר לא בלבד כשגואל משנת היובל בלי גרעון שמוסיף חומש גם כשגואל אחר היובל, ונותן על פי השנים הנותרות, כפי הדמים שבוא משלם. כן מוסיף החומש, וכסף ערכך כולל חמשים שקלים, שקל ופונדיון לשנה שנה: (כ) ואם לא יגאל, המקדיש את השדה קודם שנת היובל: ואם מכר, הגזבר את השדה לאיש אחר, לא יגאל עוד, כלומר לא תבוא עוד ברשות הבעלים, וכמו שאמרנו שלשון גאולה נופל על חזרת הדבר להשפטו הראשון, כי אם לא נגאלה ולא נמכרה, כבוא היובל ועדיין היא ביד ההקדש דינה כדין שדה החרם, לא תגאל עוד, ואם מכרה בין יובל ליובל, ותצא בשנת היובל מיד הקונה כדין כל שדה אחוזה היוצאת ביובל, לא תשוב לרשות בעליה. אלא והיה השדה בצאתו וגו': (כא) והיה השדה בצאתו ביובל, מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהן ביובל לשון רש"י ז"ל וכמו שפרשנו (פסוק כ'): קדש לה', לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר, אלא כשדה החרם הנתן לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח י"ד), אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: תהיה אחזתו, מה שהיה אחוזתו של מקדיש, יהיה עתה לכהן לנחלה, וכן פי' רמב"ם ז"ל תהיה אחוזתו, של מקדיש: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו' חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה, ששדה מקנה אינו מתחלק לכהנים ביובל, לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל, שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים,

(כג) וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ (כד) בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת

ת"א וחשב סס י"ד, ב': נמכסת סס סס: ונתן חולין קנ"ט, א':
בשנת ערכין כ"ו, א': לאשר ערכין כ"ו א':

עהרען איין פֿעלד געהייליגט, דאז ער געקויפֿט האט, אונד ניכט זיין ערב־אייגענטהום איזט; (כג) זאָ רעכנעט איהם דער פריסטער דיא זוממע דער שעטצונג ביז צום יובל־יאהר, אונד ער גיבט דיזע שעטצונג אלזאָ גלייך, אלס איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען. (כד) אים יובליאהר אבער פֿעללט דאז פֿעלד ווידער דעמיעניגען צו, פֿאָן וועלכעם ער עס געקויפֿט האט, נעמליך דיעניגען אייגענ־

תרגום אונקלוס

לֵיהּ כַּהֲנָא יָת נְסִיב פּוּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יָת פּוּרְסָנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ (כד) בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יְתוּב חַקְלָא

רש"י

חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה שהשדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישו אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה. ואם לא יגאל וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות

באור

מפי רש"י ז"ל: אשר לא משדה אחזתו, אין זה יתור לשון, שלפעמים יהיה שדה מקנתו, וגם יהיה לו לאחוזה, כגון שקנה השדה מאביו או מאחד ממורישיו והקדיש' בחיי המוריש, והייתי אומר שהוא שדה מקנה ויצא ביובל, לכן אמר אשר לא משדה אחוזתו, שקנה אותו ממי שאינו יורשו, פרט אם קנהו מאחד ממורישיו. שראוי להיות לו לאחוזה, דינו כדין שדה אחוזה שהוא לכהן, וכן שנינו בערכין (פ"ז ה'): (כג) וחשב לו הכהן. לענין הגאולה והמכירה דינה כדין מקדיש שדה אחוזה שאמר למעלה (פסוק ט"ז), והיה ערכך לפי זרעו זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, אם טובה ואם רעה, וכן נגאלת כפי השנים שאם הקדישה אחר היובל יגרע מערך זה כפי השנים שעברו כמבואר, (פסוק י"ח), ככה מקדיש שדה מקנתו וחשב לו הכהן, כלו' על פי השני' הנותרות עד שנת היובל וזהו שאמר את מכסת הערכך עד שנת היובל, כי לדעתי מלת מכסת כמו חלק, חלק הערך של חמשים שקל כסף, המגיע לשנים הנותרות, שקל ופונדיון לכל שנה, וכן במכסת נפשות וגו' תכוסו על השה (שמות י"ב ד'), כפי חלק המגיע למאכל הנפשות תחליקו על השה, וכן כל ל' מכס חלק, כמו בפרשת מלחמת מדין: הערכך, כמו הערך, והוא הערך האמור למעלה והיה ערכך וגו' בחמשים שקל כסף, ועל כן בא בה"א הידיעה, ויפה התפרש לפרושנו על מלת ערכך (פסוק ג'), שהכ"ף כמו כך או ככה, שאילו הכף כנוי לא תתכן ה"א ידיעה עם הכנוי, וא"כ בשתי מלות מכסת הערכך כולל הכתוב כל האמור למעלה בגאולת שדה אחוזה, וכן אמר רש"י ז"ל אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובי' לשדה אחוזה: ונתן, לדעתי בא על שדה אחוזה ועל שדה מקנה, לפי שאמר בשדה אחוזה שהיא ביובל כשדה החרם לכהן, שמא תאמר שגם כסף הערך כשגואל את השדה יהיה לכהן שהרי בשדה אחוזה לא אמר הכתוב לו: יתן מעות הערך, לכן זכר בסוף שיתן כסף הערך קדש לה', שיהי' לגזבר להקדש בדק הבית לא לכהן: ביום ההוא, שיתגנו, בין שנותן ערך שלם בין שגואל אחר היובל ונגרע מערכו, תמיד הוא קדש לה': (כד) בשנת היבל, בין שפדה המקדיש, ובין שמכר הגזבר את השדה לאחר, ובין שנשאר ביובל ביד ההקדש, ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אינו מתחלקת לכהנים, וכן אינו לאחוזה לקונה מיד ההקדש, ולא תאמר שהדיוט הקונה מהדיוט מספר שני תבואות הוא מוכר, והשדה יוצא ביובל כמבואר בפרשת בהר סיני אבל הקונה מיד ההקדש הוא לו לחלוטין, אלא השדה ישוב לאשר קנהו מאתו, ולפי שלפעמים קונהו מיד קונה

הָאָֽרֶץ׃ (כה) וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל׃ (כו) אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־

ת"א וכל ערכך בכורות י', ב'. ערכין ד', א', ות' ב': אך בכור בכורות ט"ו, ב': לא יקדיש ערכין כ"ט, א'. תמורה כ"ט, א':

תרגום אונקלוס

לְדִזַבְנֵיהּ מִנֵּיהּ לְדִי לֵיהּ אַחֲסָנַת אַרְעָא: (כה) וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עֶשְׂרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא: (כו) בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדֵּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִמַּר

תרגום אשכנזי

טהימליכעס גרונדשטיק עס איזט. (כה) אללע שעטצונגען געשעהען נאך דעם שקל דעס הייליגטהומס: צוואנציג גרה אויף יעדען שקל גערעכנעט. (כו) דאז ערסטגעבארנע שטיק, וועלכעס דורך דיא ערסטגעבורטה דעם עוויגען געווידמעט

רש"י

וזהו בעלים הראשונים שמכרו' למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב אל הבכור

באור

אחר, ושמא תאמר שגזרת הכתוב הוא שישוב לאשר קנהו מאתו, הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ, שאין זה אלא אם הוא אחוזת האיש שקנהו מאתו. אבל קנה מיד קונה ישוב לבעליו הראשונים שהוא אחוזתו, אבל רש"י ז"ל פי' פן תאמר לאשר קנהו זה הלוקח האחרון מאתו, וזהו הנזכר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש, כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש, לשון רש"י ז"ל. הוצרך לזה לפי שהערכין שמעריך הכהן, כגון והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע (פסוק י"ב), וכן והעריכו הכהן בין טוב ובין רע (פסוק י"ד), הרי מה שקוצב הכהן צריך לתת, ומה צורך לומר מקרא זה, לכן פי' שמוסב על הערכין שקצבה התורה במספר שקלים, כגון ערך נפשות וערך שדות, שהשקלים הללו הן שקל הקדש, שכל שקל מהן הוא עשרים גרה, וכמו שפי' להלן במחצית השקל, ובפדיון בכור, וכאותן שקלי הקדש כן שקלי הערכין. ורא"מ ז"ל לא פי' כן: עשרים גרה, שם מטבע קטנה, אולי שעל כן נקראת גרה מלשון מגוררות במגרה (מלכי' א' ז' ט'), וכמו מעלת גרה (פרשה י"א ג'), שהיא הנסירה, אבל שקל הוא מלשון משקל. ואינו מצומצם, וכמה מיני שקלים יש הוצרך לומר שהשקלים האמורים בערכין הכוונה על שקל הקדש שיש בו עשרים גרה: (כו) אך בכור, לפי הפשט אני אומר בעבור שכל הפרשה הזאת מדברת מהקדשות לבדק הבית, וקראן בלשון הקדש קדש לה', כמו ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה' (פסוק י"ד), ואם משדה אחוזתו יקדיש איש לה' (פסוק ט"ז), ועדיין לא נאמר שהבכור קרב למזבח, כי להלן כתוב קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא (שמות י"ג ב'). ואפשר שיקדישנו לבדק הבית, לכן אמר בפרשה זו אך בכור אשר יבכר לה' בבהמה כמו שצויתיך, לא יקדיש איש אותו, כמו בית ושדה אחוזה, כי אם שור אם שה הוא הראוי למזבח, לה' הוא קרבן לה' הוא, ולבד בבכור הוצרך לומר כן שאלו שאר הקרבנות שהם שקדשום בפיו לעולה לחטאת לאשם או לשלמים, כבר אמר למעלה ואם בהמה אשר יקריבו ממנו קרבן לה' וגו'. אבל בכור שאינו אלא קדוש מרחם. בא ללמדנו שאין קדושתו לבדק הבית, ובמשנה תורה באר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך תקדיש לה' אלהיך לא תעבוד בבכור שורך (דברים ט"ו י"ט). כפי הפשט בא ללמד שיקדישנו בצאתו מרחם להיות בכור ויקרב על המזבח בקדושת בכור. לא שימתין וישתמש בו, ואח"כ יקריבנו, אלא לא תעבוד בבכור שורך וגו', כי תקדישנו מיד בפיך, וכן דעת ר' עקיבא דתניא מניין לנולד בכור בעדרו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדיש. כן נראה לי. אבל רש"י ז"ל פי' לא יקדיש איש אותו, לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו, וכן אמר הרמב"ם ז"ל לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר, כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור. וזהו כדעת ר' ישמעאל בברייתא כתוב א' אומר לא תקדיש, וכתוב א' אומר תקדיש, הא כיצד אמור מעת' מקדישו

שׁ֕וֹר אִם־שֶׂ֖ה לַיהוָ֥ה הֽוּא׃ (כז) וְאִ֞ם בַּבְּהֵמָ֤ה הַטְּמֵאָה֙ וּפָדָ֣ה בְעֶרְכֶּ֔ךָ וְיָסַ֥ף חֲמִֽשִׁת֖וֹ עָלָ֑יו וְאִם־לֹ֥א יִגָּאֵ֖ל וְנִמְכַּ֥ר בְּעֶרְכֶּֽךָ׃ (כח) אַ֣ךְ כָּל־חֵ֡רֶם

תולדות אהרן אם שור זבחים ס"ח. ב': ואם בבהמה מנחות ק"א, א', א': ואם לא בכורות י"ג, א': אך כל ערכין כח, ול"ב א':

איזט, קאן ניאמאנד הייליגען: עס זייא רינד אָדער קליינעס פֿיה, זאָ געהאָרט עס אָהנעהין דעם עוויגען. (כז) איזט עס איין אונריינעם פֿיה, זאָ ווירד עס אום דען שעטצונגספרייז לאָזגעקויפֿט: מאן לעגט אבער דען פֿינפֿטען טהייל דאצו; ווירד עס אבער ניכט איינגעלאֶזט, זאָ קאן מאן עס פֿיר דען שעטצונגספרייז פֿערקויפֿען. (כח) אללעס פֿערבאננטע אבער, וועל-

תרגום אונקלוס

דַּיְיָ הוּא: (כז) וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ: (כח) בְּרַם

רש"י

שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב של מעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים [ת"כ]: ונמכר בערכך. לאחרים: (כח) אך כל חרם וגו'. נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני

באור

אתה הקדש עליו ואי אתה מקדישו הקדש מזבח. ואין הדרשא כנגד פשט הכתוב, שגם מסדרא זה הבכור לכל הקרבנות, שאי אפשר לשנותו מקרבן לקרבן. והרמב"ן ז"ל כתב על דברי רש"י ז"ל והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו, כי אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו והנה הוא כמו שלילות, ובמשנה תורה שנאמר תקדיש לה' אלהיך, ענינו שיהא קדש ותנהוג בו קדושה. ולא ידעתי מאין הפשיטות הזה שאין צורך להקדיש אותו, אם רבותינו אמרו שמצוה להקדישו וכן משמע מלשון קדש לי כל בכור, גם דבריו בפשטי הכתובים הללו אינן מתוקנים: יבכר לה', אשר יולד ראשון שהוא לה'. כמו שפירש להלן קדש לי כל בכור פטר כל רחם וגו', ומלת יבכר מבנין פועל, ומן הפעל מצאנו לחדשיו יבכר (יחזקאל מ"ז י"ב), יוציא בכורי פרותיו, וכן יבכר שנולד ראשון, ואמרו רבותינו ז"ל שבא ללמד שאינו בכור עד אשר יבכר, כשנולד יצא מרחם אמו. אבל קודם שיצא מרחם יכול להקדיש העובר אם זכר יהיה לעולה או לשלמים שנדר להביא מכאן אמרו מערימין על הבכור להפקיעו מכהן לשלם בו חובתו: (כז) ואם בבהמה הטמאה, אין המקרא הזה מוסב על הבכור, שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך, וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה, והוא מתנה לכהן ואינה להקדש, אלא הכתוב מוסב על ההקדש, שהכתוב שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה, וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית, לשון רש"י ז"ל אבל לפי פשוטו של כתוב מוסב על מקרא שלפניו, ומדבר בפטר חמור, שכן מצינו במקום אחר, ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (במדבר י"ח ט"ו), ואינו אלא פטר חמור, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (בכורים פי"ב ב' וג'), וכן כאן ואם בבהמה הטמאה שהוא החמור שראוי לו לפדותו בשה ולתת אותו לכהן, והחמו' מותר לבעליו, ואם אינו פודהו בשה כאמר וערפתו (שמות י"ג י"ג), שיהרגהו בקופיץ, ואם לא פדהו בשה, אלא הקדישו לבדק הבית, קדושת הקדש חל עליו, וצריך שיפדנו כפי שוויו בערכך ויוסיף חומש, ואם לא יגאלנו הוא עצמו ימכר לאחרים, וצריך שיתן גם לכהן שה פדיונו ולא תאמר אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, שהרי גוף החמור שלו הוא, ואין לכהן עליו אלא שה, וכשנותן לו השה יהיה החמור לבעליו. כך נראה לי, ולא מצאתי בהלכות סתירת דבר זה, גם לדעת רמב"ן ז"ל סמוך למקרא שלפניו, שאם הקדיש פטר חמור ופדה בערכך, ומקרא שלמעלה מדבר בבהמה טמאה ממש, גם מטהורה בעל מום אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה', וכמ"ש (פסוק י"א): ואם לא יגאל, ע"י הבעלים: ונמכר בערכך, לאחרים בלי תוספות חומש על הערך: (כח) אך כל חרם, נחלקו רבותינו בדבר, יש אומרים סתם חרמים להקדש, ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח י"ד), בחרמי כהנים, שפירש ואמר הרי זה לכהן, ויש שאמרו סתם חרמים לכהן;

אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ שביעי

(כט) כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן־הָאָדָם

ת"א מכל וכו' שם ע"א, ב': בהמה שם שם: לא ימכר וכו' זבחים ט', א'. בכורות נ"ב, ה': תמורה ה', א', ב"מ מ"ג א'. בכורות נ"א ב': לה' קדושין נ"ג, ב': כל חרם סנהדרין פ"ח, א'. בכורות נ"ב, א'. ערכין כ"ח, ב' וכ"ט. תמורה שם, ול"ב א':

תרגום אשכנזי

כעס יעמאנד דעם עוויגען צו עהרען אן מענשען, פֿיה אָדער אייגענטהימליכעס גרונדשטיק אלס פֿער־באננטעס גוט ווידמעט, זאָלל ווערער פֿערקויפֿט נאָך איינגעלאֶזט ווערדען: אללעס פֿערבאננטע איזט איין הייליגטהום דער ערסטען קלאססע, אונד איזט דעם עוויגען. (כט) איין יעדער מענש, דער אלס איין פֿערבאננ־טער פֿערזאורטהיילט

תרגום אונקלוס

כָּל חֶרְמָא דִּי יַחֲרִים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דִּי לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ (כט) כָּל חֶרְמָא דִּי יִתַּחְרַם מִן אֱנָשָׁא לָא

רש"י

מקיים כל חרם בישראל לך יהיה [במדבר י"ח] בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן [ת"כ]: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים [ערכין כ"ח] שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבו' נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה: מאדם. כגון שהחרי' עבדיו ושפחותיו הכנעני' [ערכין כ"ט שם]: (כט) כל חרם אשר

באור

לא ימכר ולא יגאל, אלא ינתן לכהן, לדברי האומר סתם חרמים לכהנים. מפרש מקרא זה לכתם חרמים, והאומר סתם חרמים לבדק הבית, מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן, וחרמי גבוה נפדים, כל זה מפי' רש"י ז"ל ודבריו מפורשים במשנה ובברייתא, ואם כן מקדים לבדק הבית לו מחרים לבדק הבית דין אחד להם ואע"פי שמלת חרם, הוא על גוף הדבר, שזהו עלמו לשון חרם, הואיל ואין שייך לבדק הבית כי אם מעות, על דעת זה החרים שיפלו המעות לבדק הבית, אבל חרמי כהנים שהן חרם במוד שמדבר ממנו בפסוק זה, גוף הדבר מוחרם לא ימכר ולא יגאל, אלא לכהן הוא לעשות בו כחפלו, ומשבא ליד כהן הרי הוא כחולין: כל חרם קדש קדשים הוא לה', לפיכך החמי' הכתוב בחרם, אע"פי שהוא לכהן, כי המחרים לשמים, ואפילו למי שאמר שאין החרם לכהנים עד שיפרש לכהן, כוונת המחרים להוליא דבר זה מרשות חול להיות קדש לה ולמשרתי ביתו, נעשה הדבר קדש קדשים כעולה וכחטאת, ולכן כל זמן שהוא תחת יד המחרים, אסור בו כמו בדבר שהוא ק"ק, אלא שהוא ב"ה נתן את החרמים ומתנה לאהרן, כמו שאמר כל חרם בישראל לך יהיה, כמו שנתן להם משלחנו בשר הקדשנות וכן התרומה, וביד הכהנים נעשה כשלהם ויולא להולין. ויוכל המחרים לקנותו מידם, ואולי גם המחרים לבדק הבית, המועל בו קודם פדיון עונשו קשה מן המועל בשאר הקדש, ולכן בכל הפרשה רלל ההקדשות אמר קדש לה', ואלל החרם אמר קדש קדשים הוא לה', אבל חז"ל למדו מזה שחרם חל על קדש קדשים ועל ק"ק, כמו ששנינו (ערכין פ"ח ו'): מכל אשר לו, דבר שקנוי לו קנין הגוף, כמו מטלטלין ושדות ובהמה ועבדו ושפחתו הכנענים, שהן כלם קנין כספו וכת"ש בפי' וכהן כי יקנה נפש קנין כספו (פרשה כ"ב י"א), ועליהן אמר כאן מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו. ולפי שהן ככספו חל עליה קדושת דמים, ולכן כשהחרימם להקדש נפדין ונמכרין, וכשהחרימן סתם או לכהנים, משבאו ליד הכהן הן כספו של כהן וחולין גמורים, ויוכל לקנותן מיד הכהן, אבל

לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ (ל) וְכָל־מַעְשַׂר

וואָרדען, קאַן ניכט לאָז־געקויפט ווערדען, זאָנדערן מוס שטערבען. (ל) אללע צעהנטען דעס לאַנדעס, פאָן זאאט אונד בוימפריכטען זינד דעס עוויגען:

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרֵיק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ (ל) וְכָל מַעְשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא

רש"י

יחרם וגו'. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום [ת"כ]: מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך: (ל) וכל

באור

אין אדם מחרים דבר שאינו שלו, כגון שהחרים בנו ובתו ועבדיו ושפחתו העברים או שדה מקנתו. שאין גופן שלו, אם החרים לא אמר כלום: (כט) כל חרם, לפי הפשט בפסוק שלפניו דבר אם יחרים איש מכל אשר לו, וכאן לא אמר מכל אשר לו, אלא אשר יחרם מן האדם שהוחרם גוף האדם, לא בעבור שהוא מקנת כסף, אלא שהחרימוהו אותן שהכח בידם להחרים גוף האדם לשמים וזהו אדם מלך וב"ד הגדול שמצוה לשמוע אליהן, ונאמר כל איש אשר ימרה את פיך יומת (יהושע א' י"ח), וכן והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן וגו' ומת האיש ההוא (דברי' י"ז י"ב), ואם המלך וב"ד הגדול הסכימו שמי ומי העושה זאת יחרם לה', חל החרם על גוף העושה ואין לו פדיון דמים, אלא מות יומת, וכן תלינו שצוה יהושע ביריחו והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה' רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית וגו' (יהושע ו' י"ז), לכן אפילו הנמצאים בה מעמים אחרים שאין עליהן גזרת לא תחי' כל נשמה חרם הם ומות יומתו, ואמר וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא (שם שם י"ט), וכן וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כ"א ב'), ונאמר וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (שם שם ג'), הרי שהמלך והעדה יכלת בידם להחרים גוף האדם לשמים אין לו תקנה ואין פדיון, אלא מות יומת. אבל כסף וזהב שהם מחרימים יבוא לאוצר בית ה', ועל זה אמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, ונאמר וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (עזרא י' ח'), החרימו לבד הרכוש לא בבעליהן, שאם החרימו גם האדם היו חייבין מיתה, אבל צוו שיבדל מקהל הגולה, וזה היה הענין בשאול ויהונתן ביום מלחמה אמר ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאויבי (שמואל א' י"ד כ"ד), שהיה זה חרם בעצת המלך והשרים, וכאשר שגג יהונתן ואכל היה נהרג, לפי שאין פדיון לחרם אשר יחרם מן האדם, לולי שהצילוהו העם ואמר ויפדו העם את יונתן ולא מת, (שם שם מ"ה). ועיקר דבר זה למדתי מפי' רמב"ן ז"ל, וזהו גם דעתו בפשט הכתוב הזה, והוסיף לומר שאנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, והוכו כלם לפי חרב כנזכר בכתוב, אין הסברא נותנת שעשו כל עדת ישראל רעה גדולה כזו להמית אנשים רבים מישראל שאינן חייבים מיתה, ופנחס היה שם, ועל פיו נעשה הכל, אבל שבועת העדה היא החרם. שאמר עליו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, וכן מצא הרב ז"ל באגדה בילמדנו תניא ר' עקיבא אומר החרם הוא השבועה, והשבועה היא החרם, אנשי יבש גלעד עברו על החרם, ונתחייבו מיתה. ואמר הרב ז"ל ויגיד שזה היה טעותו של יפתח, כי חשב כמו שנגיד ישראל יוכל להחרים והעובר על חרמו יומת, כן בידו לדור לעשות מאיש או אשה עולה או זבח לה' ויחול הנדר, וטעה טעות גדולה, כי החרם יהיה על המורדים לכלותם או על העובר תקנתם וגזרתם, שתקנו ושגזרו לכבוד השם, לא חלילה לעולה או לזבח, כי תועבת ה' היא, וכמו שבארנו (פרשה כ' י"ג). לכך אמרו בב"ר שאפי' הקדש דמים לא היה חייב, והדברים ברורים. ורש"י ז"ל פי' כל חרם אשר יחרם, היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום. כי מות יומת, הרי הולך למות לפיכך לא יפדה, אין לו לא דמים ולא ערך, ואמר רמב"ן ז"ל שרבותינו נחלקו בדבר. יש דורשים כן, ויש מהם אומרים שהיא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כפר לפטרן, ושיתכן לדעתם ז"ל שהכתוב כולל דברים רבים, כמו לא תאכלו על הדם (פרשה י"ט כ"ו), וכמו שבארנו שם, וכמו לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברים כ"ד ט"ז), שדורשים אותו בפיסול עדות הקרובים, ומפורש בכתוב עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות (ד"ה ב' כ"ה ד'), וכן מקרא כל חרם וגו' יכלול דין המעריך מחויב מיתה, ודין חרם מלך וב"ד

הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ (לא) וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ מפטיר

(לב) וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־

אלס איין הייליגטהום, דעם עוויגען צו עהרען. (לא) וויל יעמאנד פאָן זיינעם צעהנטען עטוואס לאָזקויפען, זאָ מוס ער דען פינפטען טהייל הינצו זעטצען. (לב) דיא צעהנטען פאָם רינדפיה, אונד קליינפיה, זאָ וויא עס אונטער דעם שטאבע דורכגעהט: זאָלל דאז צעהנטע שטיק דעם עווי־

ת"א הארץ שם ע"א, ב': ואם וכו' קדושין כ', ב'. ב"ק ס"ט. ב'. זבחים ו', א'. ערכין ל', ב': ואיש וכו' קדושין כ"ד, א'. ב"ק ס"ט, ב'. ב"מ נ"ג, ב': וכל מעשר בכורות נ"ג, א', ונ"ד ב', וס' ב': יעבור זבחים ט', א', ול"ז ב'. מנחות ו', א'. בכורות כ"א, ב', ונ"ז א', ומ"ח ב', ונ"ט ב'. תמורה כ"ט, א'. מעילה י"ג, א': תחת בכורות י"ב, א', ונ"ד ב', ונ"ז, א': העשירי ב"מ ז', א', זבחים ט', א'. חולין קל"ו, ב', בכורות נ"ד, ב', ונ"ה ב', ונ"ט א':

רש"י

מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר: לה' הוא. קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגומר [דברים י"ד]: (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתת בכסף וגו' [שם י"ד]: (לב) תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה

תרגום אונקלוס

דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַיְיָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ (לא) וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעְשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי׃ (לב) וְכָל מַעְשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דִּי יִעֲבַר תְּחוֹת חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי

באור

הגדול: (ל) וכל מעשר הארץ, במעשר שני הכתוב מדבר. שנקרא קדש לה', שצריך לאכול אותו או כסף פדיונו בירושלים. אבל מעשר ראשון שניתן לבן לוי אחר שנטלה הימנו תרומת מעשר, הרי הוא חולין גמורין, כמו שכתוב ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במדבר י"ח כ"ז): מזרע הארץ, דגן: מפרי העץ, כמו ומפרי העץ, שהוא התירוש והיצהר: לה' הוא. קנאו השם, ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים, כמו שנאמ' ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך תירושך וגו' (דברים י"ד כ"ג). לשון רש"י ז"ל, כלומר שאינו לה' ממש כהקדשות ושיאסור עליך, אלא שהוא נתן אותו לך שתאכלנו בשמחה בעיר הקודש בירושלים, ואילו שעל כן הוסיף קדש לה' לפרש אמרו לה' הוא שאיננו לה' ממש לאסור לזרים, אלא שאין דינו כחולין הנאכלין בכל מקום, אך קדש לה' להאכל לפנים מן החומה: (לא) ואם גאל יגאל איש ממעשרו, ולא ממעשר חברו, הפודה מעשר של חברו אינו מוסיף חומש, ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים, כמו שנאמ' ונתתה בכסף (שם שם כ"ה), מפי' רש"י ז"ל, וא"כ מה שחסר להלן במשנה תורה נאמר כאן שכשיפדהו צריך שיוסיף חומש, ונזכר בפרשה זו לפי שמדברת בהקדשות שהגואל לעצמו צריך שיוסיף חומש, שכן הדין במעשר לפי שהוא קדש לה', כשהתרתי להלן ברחוק מקום לפדותו בכסף, צריך הוספת חומש: (לב) וכל מעשר בקר וצאן, לא מצינו בתורה מצוה מפורשת לעשר מעשר בהמה שנה שנה, כמו שפי' במעשר התבואות עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה (שם שם כ"ב), ובברייתא דת"כ אמרו מניין שמעשר בהמה בא מוד עשר שנאמ' העשירי יהיה קדש ור"י הגלילי לומד ממה שנאמר בבכור והעברת כל פטר רחם, וכאן נאמר כל אשר יעבור תחת השבט, ור' למדו מן אלה המצות הסמוך לו. ור' עקיבא למד עשר תעשר בשני מעשרות מדבר מעשר תבואות ומעשר בהמה, ולחשוב שדעת ר' עקיבא היא פשט המקרא שאמ'

קֹ֥דֶשׁ לַֽיהוָֽה׃ (לג) לֹ֧א יְבַקֵּ֛ר בֵּֽין־ט֥וֹב לָרַ֖ע וְלֹ֣א יְמִירֶ֑נּוּ וְאִם־הָמֵ֣ר יְמִירֶ֔נּוּ וְהָֽיָה־ה֧וּא וּתְמוּרָת֛וֹ יִֽהְיֶה־קֹּ֖דֶשׁ לֹ֥א

תולדות אהרן קדש בכורות נ"ג, ב': לא יבקר שם י"ד, ב', ונ"ו ב', ונ"ב ב' תמורה י"ג, א': המר שם שם:

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ (לג) לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְפִינֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְפִינֵּיהּ וִיהֵא הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא

גען געהייליגט זיין. (לג) מאן זאלל קיינען אונטערשיד מאכען, צווישען גוטעם אונד שלעכטעם, אונד ניכטס אומטוישען: טוישט מאן עס אבער אום, זא מוס עס זעלבסט, אונד דאס דאפיר געטוישטע

רש"י

אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיו' ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאיו ועגליו של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר

באור

עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. (שם שם כ"א), לדעתי לוה במקרא זה על שתי המעשרות, כי מלת זרעך על זרע הארץ, ועל זרע הבהמה, וכן מלת תבואת על שתיהן כי הדגן והבהמות תבואותיו של אדם הן, שמביאין לו הון ועושר. כמו להוסיף לכם תבואתו (פרשה י"ט כ"ה). ועל שתיהן אמר היוצא השדה שנה שנה שאם על זרע השדה יאמר היוצא משדך. או אשר תוציא שדך, אבל היוצא השדה ענינו כל היוצא על פני השדה למראה עיני האדם מדי שנה בשנה. זרעים שצמחו מחדש יוצאים על פני השדה. וכן וולדי הבהמות שנולדו מחדש יוצאין על פני השדה. ואחריו פי' דין שתיהן, על זרע הארץ אמר ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך תירושך ויצהרך, ועל מעשר בהמה אמר ובכורות בקרך וצאנך. שאין זה על בכורי פטר רחם לבד שהרי הבכור נאכל לכהנים, אבל כולל בכור ומעשר, וקרא גם למעשר בכור לפי שהוא החשוב מכל העדר. שנעשה קודש לה', כדרך אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ח כ"ח). וכן (פרש' י"ב י"ז) לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך וגו'. סמך שתי המעשרות מעשר זרע הארץ ומעשר הבהמה הנאכלין לכל אדם. ועוד הוצרך לקראן בכורות לפי שמדבר על המובחרים שבמעשר, שבן להקרבה והבשר נאכל לבעלים, כי לפי שהמעשר חל על תם ובעל מום ומזוהם וביוצא שפסולין למזבח במ"ש (פסוק ל"ג), לכן כאן שמדבר על ההקרבה הוצרך לקרוא אותן ובכורות בקרך וצאנך. כן נ"ל: כל אשר יעבר תחת השבט. אע"פי שקראתים בכורות בקרך וצאנך. אל תאמר שהמעשר צריך להיות המובחר העדר, אלא יהיה בכל אשר יעבור תחת השבט בין רזה בין שמנה בין תם בין בעל מום, תמיד העשירי יהיה קדש לה' ולא נקראו בכורות הבקר והצאן. רק לפי שנעשו קדש: תחת השבט. כמו ששנינו בבכורות (דף נ"ח ע"ב), כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן, כדי שלא יהיו שנים יכולים לצאת כאחד, ומונה בשבט א' ב' ג' ד' ה' ו' ז' ח' ט', והיוצא עשירי סוקרו בסקרא ואומר הרי זה מעשר, לא סקרו בסקרא ולא מנאום בשבט, או שמנאום רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים, היה לו מאה ונטל עשרה. עשרה ונטל אחד אין זה מעשר, ר' יוסי בר' יהודה אומר הרי זה מעשר, ובכתוב הסמוך אפרש בעז"ה: יהיה קדש לה', לקרב למזבח דמו ואמוריו, והבש' נאכל לבעלים, שהרי לא נתנה עם שאר מתנות כהונה. ולא מצינו שיהא בשרו נתן לכהנים, לשון רש"י ז"ל. וכפי מה שפרשנו למעלה מפורש בכתוב שבש' המעשר נאכל לבעלים בירושלים כאמרו ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' ובכורות בקרך וצאנך, וכן ממקרא לא תוכל לאכול בשעריך וגו': (לג) לא יבקר, לפי שנאמר כל מבחר נדריכם (פרשה י"ב י"א), יכול יהא בורר מוציא את היפה. ת"ל לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה, ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור לגזוז ולעבוד. לשון רש"י ז"ל. ואפשר לומר שבא על מקרא שלפניו שאמר כל אשר יעבור תחת השבט. מי שלא עשירי יהא קדש. לא שיכנס לדיר לבקר עדרו להפריש המובחרים למעשר, ואם עושה כן אינו קדוש בקדושת מעשר, ולפי שאמר העשירי, סוברים חכמים שאין זה אלא על ידי מנין, או תחת

יִגָּאֵל׃ (לד) אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק

ת״א יגאל ב״ק י״ב, א׳. בכורות ל״ב, א׳: אלה וכו׳ שבת ק״ד, א׳, יומא י״ו, א׳, מגלה ב׳, ב׳ תמורה ט״ז, א׳. עקרים פי״ג:

תרגום אשכנזי

שטיק הייליג בלייבען, אונד ניכט לאָז געקויפט ווערדען. (לד) דיזעס זינד דיא געבאָטע, וועלכע דער עוויגע אם בערגע סיני דעם משה פֿיר דיא קינדער ישראל'ס אויפֿגעטראגען.

תרגום אונקלוס

יִתְפְּרֵיק׃ (לד) אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃

רש״י

וגומר. לפי שנאמר כל מבחר נדריכם [דברים י״ב] יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקריב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד:

חסלת ספר ויקרא:

באור

השבט או שמנאם רבועים או עומדים, אבל בטל י׳ ומתה אי א׳ מעשרה ולא מנה איני קורא עליו העשירי. ור״י בר׳ יהודה סובר שלא הקפיד הכתוב רק שלא יבקר בין טוב לרע, אבל אם בטל י׳ ממנה או א׳ מעשרה באומר איזו שיגיעו לידו הרי זה מעשר: ולא ימירנו. לפי שמעש׳ בלי בקור אפשר שיהיה העשירי חולה או בעל מום, וימירנו בשה טוב, על כן הזהיר ולא ימירנו: ואם המר ימירנו, יהיו שניהן קדש אחת ליקרב, ובעלת המום שתאכל בתורת מעשר, אבל על לא יבקר לא אמר דבר, לפי שאין המעשר חל עליו כלל וצריך לחזור ולעשר כהלכה: והיה הוא, פרשנו למעלה (פסוק י׳): לא יגאל, וכן לא יגאל שלא תאמר אם יצא בעל מום, הבעלים יגאלו אותו מיד הקדש בתוספות חומש, שהרי אין עליו אלא קדושת דמים, ויכניסו הבהמות פעם שנית לדיר להעבירן תחת השבט, אלא שזה שיצא עשירי הוא המעשר בין תם בין בעל מום, ונפטרו אותן שיצאו מן המעשר: (לד) אלה המצות, מצות ה׳ הם אלה אשר נצטוו לישראל ביד משה, לא אחרות, וכמ״ש רבותינו ז״ל אלה המצות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: אשר צוה וגו׳, שלא קם נביא כמוהו לקבל חקים ומשפטים עם כל הלכותיהן ופרטיהן באור נבואתו: אל בני ישראל, הקדושים לקבל חקי אלהים ותורותיו: בהר סיני, כלן נאמרו לו בסיני כשהיה עם ה׳ לחם לא אכל ומים לא שתה. והזר בא״ת ולוהו בל׳ שיאמר כל מצוה לישראל, ובלשון שיכתבנה בתורה, וכמ״ש (פרשה ז׳ ל״ח) וה׳ יאיר עינינו באור תורתו ויראנו בישועתו אמן:

חזק

סכום פסוקי ספר ויקרא שמנה מאות וחמשים ותשעה **נטף** סימן; וחציו ונגע בבשר הזב. ופרשיותיו עשרה. **בא גד** סימן: וסדריו **כ״ג**. ובתורתו **יהגה** יומם ולילה סימן: ופרקיו **כ״ז**. **ואהיה** עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות **שתים וחמשים** והסתומות **שש וארבעים**. הכל **שמנה ותשעים פרשיות**. דודי **צח** ואדום סימן:

סדר

הפטרת

לספר ויקרא

והפטרות׳ שבת ראש חדש, ומחר׳ חודש, ולארבע פרשיות, ואצל כל אחד פ׳ מפטיר מה שקורין בתורה בשבתות אלו, וגם הפטרת שבת הגדול

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבאריס הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה.

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סדר הפטרת
לספר ויקרא.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח — מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי יְהוָה׃ (כב) וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ (כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

על כ׳

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ (לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ (לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ (מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס״ו עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלוּלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

בנ״א חֶבֶל

תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַד הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

פרשת מפטיר לשבת זכור סוף פרשת כי תצא

(יז) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ (יח) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ (יט) וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃

הפטרת פרשת זכור (בשמואל א' סי' ט"ו עד פ' ל"ד):

כאן מתחילין הספרדים:

טו (א) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֲךָ לְמֶלֶךְ עַל־

פתח באתנח אחר כ'

עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כאן מתחילין האשכנזים

(ב) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ (ג) עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ (ד) וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ (ה) וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ (ו) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃ (ז) וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ (ח) וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ (ט) וַיַּחְמֹל שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ (י) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ (יא) נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃ (יב) וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ (יג) וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ (יד) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה קוֹל־הַצֹּאן הַזֶּה בְּאָזְנָי וְקוֹל הַבָּקָר אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ (טו) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מֵעֲמָלֵקִי הֱבִיאוּם אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר לְמַעַן זְבֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֶת־הַיּוֹתֵר הֶחֱרַמְנוּ׃ (טז) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הֶרֶף וְאַגִּידָה לְּךָ אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ דַּבֵּר׃ (יז) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִם־קָטֹן אַתָּה בְּעֵינֶיךָ רֹאשׁ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָתָּה וַיִּמְשָׁחֲךָ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַיִּשְׁלָחֲךָ יְהוָה בְּדָרֶךְ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְהַחֲרַמְתָּה אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ (יט) וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל־הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ (כ) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי

פתח בס״פ ויאמרו כתיב

יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ (כא) וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ (כב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ (כג) כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ (כד) וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ (כה) וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ (כו) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (כז) וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ (כט) וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ (ל) וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (לא) וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ (לב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגַג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ (לג) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגַג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ (לד) וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

פרשת מפטיר לשבת פרה בבמדבר

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ (ג) וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ (ד) וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (ה) וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ (ו) וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃

פתח בס״פ

(ז) וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ (י) וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ (יא) הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ (יב) הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ (יג) כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ (יד) זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (טו) וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (טז) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ (יז) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ (יח) וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ (יט) וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ (כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (כא) וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כב) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

הפטרת פ׳ פרה ביחזקאל סימן ל״ו ט״ז עד סוף הסי׳ :

(טז) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יז) בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ (יח) וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ (יט) וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ

בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ (כ) וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־
בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה
וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ (כא) וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ (כב) לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר
חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ (כג) וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל
הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ (כד) וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם
וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃
(כה) וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־
גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ (כו) וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן
בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃
(כז) וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי
תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ (כח) וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם
וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ (כט) וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם
מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם
רָעָב׃ (ל) וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר
לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ (לא) וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים
וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל־
תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ (לב) לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע לָכֶם
בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ (לג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ
הֶחֳרָבוֹת׃ (לד) וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי
כָּל־עוֹבֵר׃ (לה) וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים
הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ (לו) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה
אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ כאן מסיימים הספרדים: (לז) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם
כַּצֹּאן אָדָם׃ (לח) כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה
הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

הר׳ בצרי הר׳ בצרי

יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ (ג) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ (ד) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ (ה) שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ז) וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ (ח) וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ (ט) אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃ (י) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ (יא) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ (יב) וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ (יג) וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ (טז) וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ (יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ (יח) בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ (יט) שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת

יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ (כ) כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃

הפטרת פרשת החדש

ביחזקאל סימן מ״ה ט״ז עד סוף וסי׳ מ״ו עד פ׳ י״ט:

(כאן מתחילין האשכנזים)

(טז) כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (יז) וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֵּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

(כאן מתחילין הספרדים)

(יח) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ (יט) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ (כ) וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ (כא) בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ (כב) וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ (כג) וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ (כד) וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (כה) בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

מו (א) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ (ב) וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ (ג) וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ (ד) וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל

נ״א וְהַנֶּסֶךְ

תָּמִים׃ (ה) וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (ו) וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ (ז) וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (ח) וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ (ט) וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא׃ (י) וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ (יא) וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ (יב) וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ (יג) וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ (יד) וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ (טו) יַעֲשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

(כאן מסיימין הספרדים)

(טז) כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ (יז) וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ (יח) וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

יצאו כתיב · ועשו כתיב

(מנהג ספרדים אם חל ר"ח ניסן ביום א' לומר אחר הפטרת הסדר פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש):

(בישעיה סימן מ"ג כ"א. עד מ"ד. כ"ד.)

(כא) עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ (כב) וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ (כד) לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ (כה) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ (כו) הַזְכִּירֵנִי

(כא) יענעס פֿאָלק, דאז איך מיר געבילדעט, אויף דאס עס מיינען רוהם פֿערקינדע. (כב) דוא אבער, אָ יעקב, ריפֿעסט מיך ניכט אן, יא דוא צייגטעסט דיך זאָגאר מיינער איבעררישסיג, אָ ישראל. (כג) דוא בראכטעסט מיר ניכט דיינע לעממער צו גאנצאָפּפֿער, עהרטעסט מיך מיט ריינען אָפּפֿערן ניכט, איך בעשווערטע דיך ניכט מיט גאבען, אונד פֿיל דיר דעס ווייהרויכ'ס ווילען ניכט צור לאסט. (כד) ניכט קויפֿטעסט דוא מיר אום זילבער געווירצראָהר, נאָך זעטטיגטעסט דוא מיך מיט דעם פֿעטטע דיינער אָפּפֿער: וואָהל אבער בעלעסטיגטעסט דוא מיך מיט דיינען איבערטרעטונגען, פֿילעסט מיר מיט דיינען זינדען צור לאסט. (כה) איך, איך זעלבסט ווילל דיינע שולדען מיינעטהאלבען טילגען, דיינער פֿערגעהונגען ווילל איך ניכט געדענקען. (כו) פֿיהרע מיר צוריק אינס

רש"י

(כא) עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו: (כב) ולא אותי קראת. ואתה לא אותי קראת בפנותך אחרי עכ"ום: כי יגעת בי. נלאית מהר בעבודתי: (כג) לא הביאת לי שה עולותיך. כי אם לעכ"ום: לא העבדתיך. עבודה רבה: במנחה. קומץ מעט עולה לגבוה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: (כד) לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר ר' אבא קינמון היתה גדיל בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש איכה: העבדתני בחטאותיך. אתם גרמת' לי להיות שמש לעובדי פסילים כענין שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהית' מוזרת מרכבת השכינה תבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: (כה) אנכי אנכי. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני. ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: (כו) הזכירני. כל תגמולי שיש לך

באור

(כא) עם זו יצרתי לי, חוזר למעלה, להשקות עמי בחירי, העם אשר ילדתי לי למען יספרו תהלתי. זו, כמו אשר. (כב) ולא אותי קראת יעקב. עכשו מְדַבֵּר עם העולים מן הגולה:

ומוכיחם כי אף על פי שגאלם לא נאמנו לו, כי לקחו נשים נכריות, ולא העמידו העבודה על הכונה בבית המקדש, כי דאיכו כי נחמיה (יו"ד) הוצרך להביא את העם בשבועה ללכת בתורת משה ולהספיק מעות לצורך העבודה, ולתת התרומות והמעשרות והבכורות והבכורים. והמפרשים פירשו על ע"ז שעבדו קודם החורבן, או בימי אחז; אמנם אין כאן שום רמז על עבודת אלילים; ורמב"ע (ואחריו רבים) אמר לא אותי קראת בגלות בבל. וכבר תָּפְשׂוֹ דון יצחק כי מה טעם

וזבחיך לא כבדתני, ואיך יזבחו זבחים בבבל? יגעת בי, עשית עצמך כאלו יגעת ונלאית בשוא עבודתי: (כג) לא העבדתיך במנחה אין הכוונה לא צויתיך להביא לי מנחה, אלא לא הייתי אני סבה שתשתעבד להביא לפני מנחות הרבה, כי לא הבאת אותן לי; וכן לא הוגעתיך, לא הייתי סבה שתתיגע בשבילי, כי לא הבאת לי לבונה, וכמו שמפרש למעלה ולמטה; ואולי בחר במלילה זו העבדתיך והוגעתיך, כדי לומר אחר כן בלשון מתנגד העבדתני והוגעתני. (כד) לא קנית — קָנֶה, לשון הנופל על הלשון (גיגז'). (כה) אנכי אנכי הוא, אתה חטאת לי, גם לא

הבאת לי זבחים ומנחה לכפר על חטאיך, ואע"פי כן אני רוצה למחותם למעני ולכבוד שמי. (כו) הזכירני, מה שעבר, כי באמת לא עשית צדקות אלא חטאות, וכבר אמרתי כי חטאתיך

נִשְׁפְּטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ (כז) אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ (כח) וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃ מד (א) וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ (ב) כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ (ג) כִּי אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃ (ד) וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־

גערעכטנים (דאז פֿערגאנגענע), רעכטען וויר מיט איינאנדער; ערצעהלע דוא, דאמיט דוא רעכט האבען קאָננעסט. (כז) דיין פֿאָרציגליכסטער פֿאטער זינדיגטע, אונד דיינע פֿערטרעטער האבען זיך ווידער מיך פֿערגאנגען. (כח) איך זאָללטע דאהער דיא הייליגען פֿירסטען ענטווייהט נעננען, יעקב דער צערשטערונג אונד ישראל דער בעשימפֿפֿונג פרייז געבען. מד (א) נון אבער, האָרע יעקב, מיין דיענער, דוא ישראל דען איך ערקאָרען. (ב) אלזאָ שפריכט דער העררר דיין שאָפֿפֿער, דער דיך געבילדעט פֿאָם מוטטערלייבע אן, אונ'דער דיר הילפֿרייך איזט; פֿירכטע ניכט, מיין דיענער יעקב ישרון דען איך ערקאָרען. (ג) זאָ וויא איך וואססער שיטטע אויף דורסטיגען באָדען, אונד ריזעלנדעס וואססער אויף טראָקנעס לאנד; זאָ ווערדע איך מיינען גייסט אויף דיינע קינדער שיטטען, אונד מיינען זעגען אויף דיינע נאכקאָממען. (ד) זיא ווערדען וואכסען וויא דאז גראז,

רש"י

ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. נבא למשפט: (כז) אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע [בראשית ט"ו]: ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שנאי: (כח) ואחלל שרי קדש. בשביל עונותיכם: מד (א) ועתה שמע. לשוב לתורתי יעקב עבדי: (ג) כי אצק מים על צמא. כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: (ד) וצמחו בבין חציר. בתוך אדום על ידי גרים שיתוספו עליהם. בין חציר הוא אדום שנאמר והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה [לעיל ל"ד]: (ה) זה יאמר לה' אני. אלו צדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתוב ידו לה'. אלו בעלי תשובה: ובשם ישראל יכנה. אלו הגרים כך שנויה באבות דרבי נתן:

באור

לא אזכור, ואמנם אני מַרְשֶׁה אותך להזכירני אם אולי גם לצדקותיך שכחתי. (כז) אביך הראשון, יש אומרים אדם הראשון, ויש אומרים אברהם, וי"א יעקב, וי"א שאול, וכל אלה רחוקים מענין הפרשה, ורמ"ז פירש החשובים שבעם והכהנים. וגבע' פירש קדמוניך. ולי נראה שהכוונה על הגדול באומה בימי שובם מהגלות, אותו שהיה ראוי להקרא אב לישראל וראשון להם במעלה והוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. והוא שנאמר עליו ראה העברתי מעליך עונך, וקצת מבניו לקחו נשים נכריות (עזרא י' י"ח): ומליציך, הם שאר הכהנים המכפרים בעד כל קהל ישראל, ורבים מהם נשאו נשים נכריות; והעד על אביך, שאומר אחר כן ואחלל שרי קדש. (כח) ואחלל, איננו עבר, כי הוי"ו פתוחה לא קמוצה (רד"ק), והפתח עומד במקום שוא, בעבור החטף שאחריו, והנה היא וי"ו החבור, ולא וי"ו ההפוך, והכוונה ראוי היה לי שאחלל שרי קדש, הם הכהן הגדול ובניו, אלא שאני מוחה פשעיך למעני. ובדברי הימים א' כ"ד ה' נקראו ראשי משמרות כהונה בשם שרי קדש. (ב) ויוצרך מבטן, אשר כונן אותך משעה שיצאת לאויר העולם, כלומר משעה שהיית לעם: יעזרך, הרגיל לעזור אותך. (ג) כי אצוק, כמו שאני יוצק, וכן כי יבעל בחור בתולה (למטה ס"ב ה'). על צמא, על קרקע או על שדה צמא, רוחי השגחתי וברכתי. (ד) בבין חציר. כאילו היו בתוך חציר, כאילו היו זרועים באדמה בין החציר, בי"ת בבין כבי"ת בתוך. אע"פי שהמנהג לומר בין בלא בי"ת, וכף הדמיון חסרה; ויש ספרים שכתוב בהן כבין. (ה) זה יאמר לה' אני, רמ"ז וגבע' פירשו על שאר האומות שיתחברו לישראל לעבוד את ה', ואין זה מענין הפרשה, כי אמר וברכתי על צאצאיך. ולדעתי הכוונה על השבועה שנשבעו בימי נחמיה בכתב

יְבַלֵּי־מָֽיִם׃ (ה) זֶ֤ה יֹאמַר֙ לַיהוָ֣ה אָ֔נִי וְזֶ֖ה יִקְרָ֣א בְשֵׁם־יַעֲקֹ֑ב וְזֶ֗ה יִכְתֹּ֤ב יָדוֹ֙ לַֽיהוָ֔ה וּבְשֵׁ֥ם יִשְׂרָאֵ֖ל יְכַנֶּֽה׃ (ו) כֹּֽה־אָמַ֨ר יְהוָ֧ה מֶֽלֶךְ־יִשְׂרָאֵ֛ל וְגֹאֲל֖וֹ יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת אֲנִ֤י רִאשׁוֹן֙ וַאֲנִ֣י אַחֲר֔וֹן וּמִבַּלְעָדַ֖י אֵ֥ין אֱלֹהִֽים׃ (ז) וּמִֽי־כָמ֣וֹנִי יִקְרָ֗א וְיַגִּידֶ֤הָ וְיַעְרְכֶ֙הָ֙ לִ֔י מִשּׂוּמִ֖י עַם־עוֹלָ֑ם וְאֹתִיּ֛וֹת וַאֲשֶׁ֥ר תָּבֹ֖אנָה יַגִּ֥ידוּ לָֽמוֹ׃ (ח) אַֽל־תִּפְחֲדוּ֙ וְאַל־תִּרְה֔וּ הֲלֹ֥א

וויא ווייזען אן וואססער־בעכען. (ה) דער איינע ווירד זאגען: איך געהערע דעם העררן אן, דער אנ־דערע ווירד זיך מיט יעקב'ס נאמען בענעננען; דיזער שרייבט זיך דעם העררן צו, אונד ווירד זיך דען נאמען ישראל בייל'עגען. (ו) אלזאָ שפריכט דער העדר, ישראל'ס קאָניג: אונד זיין בעפרייער, דער הערר צבאות: איך בין דער ערסטע אונד בין דער לעטצטע, אונד אויסער מיר איזט קיין גאָטט. (ז) אונד ווער איזט עס דער וויא איך עטוואס פֿאָרהער זאגע; אונד ווען ע״ס טהוט, צייגע ער מיר'ס אן אונד שטעללע מיר'ס דאר; — זייט דעם איין פֿאָלק פֿאָן מיר איינגעזעטצט, פֿאָם פֿריהעס־טען אלטערטהומע אן בעשטעהט; אונד דער איהם דיא צוקינפֿטיגען דינגע, נאהע אונד ענטפֿערנטע, אנצייגע. (ח) זייד אָהנע פֿורכט אונד אָהנע אנגסט; זייט לאנגער צייט שאָן

רש״י

(ז) ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עול' ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות. דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: (ח) ואל תרהו. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את

באור

ידם (נחמיה י') ללכת בתורת ה', וטעם וזה יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכנה. על הרחיקם הנשים הנכריות וְהִבָּדְלָם על ידי זה מן העמים. ותלמידי משה אליהו קוניאן אומר כי כשיברך

ה' את ישראל ויראו עצמם מצליחים בברכתו, אז יתפארו במה שהם עם ה', והיוחס בני יעקב וישראל יהיה להם לכבוד ולתפארת תפארה: יכנה. כמו יקרא, כמו למטה אכנך ולא ידעתני: (ו) אני ראשון ואני אחרון, נראה לי שאין הכוונה במליצה הזאת על הנצחיות, אלא על היחידות (ומבלעדי אין אלהים), שהוא הראשון בין האלהים, והוא ג״כ האחרון, כלומר שאין אלוה זולתו, וכן על כיוצא בזה אומרים בלעז il primo e l' ultimo. (ז) ומי כמוני יקרא ומי הוא האלוה שיקרא העתידות כמו שאני עושה: יקרא, כמו קורא הדורות מראש: ויגידה ויערכה לי, כענין מאמר מוסגר, אם יש אלוה שיקרא העתידות, יבא ויגיד ויערוך לפני נבואתו (געז'): משמי עם עולם, מי כמוני אלוה שיקרא העתידות מאז יש בעולם עַם קדמון, כלומר

גם אצל הגוים היותר קדמונים מי הוא האל אשר כמוני יקרא. ואמר משומי: כי אין עם בארץ בלתי אם ה' עשהו ויכוננהו; ואמר שאין אומה בלתי אם אני כוננתיה לפיכך אין בלעדי שיוכל לדעת ולהגיד מה שעתיד לבא על האומות. ובעז' פירש על ישראל. מטעם שנבחר אברהם אמנם אין ענין לזה במקום הזה, גם היה לו לומר משומי עַמִי מעולם: ואותיות ואשר תבאנה,

לדעת רד״ק וראז' העתידות לבא בזמן קרוב או בזמן רחוק. ותלמידי החכם יח״ף ז״ל בסוף פירושו למיכה כתב כי שרש אתה מורה נסיעת דבר ממקומו, או הליכתו להגיע אל מקום אחר, ושרש בוא מורה ההגעה אל המקום ההוא; ולפי זה יהיה הענין בהפך, האותיות הן העתידות הרחוקות, שהן כאלו עדיין אינן בדרך, ואשר תבאנה הן הקרובות שכבר הן בדרך, ואינן מחוסרות אלא להגיע אלינו, והנה אמר שיקומו ויגידו העתידות הרחוקות, או לפחות יגידו הקרובות. ונראה לי כי אין צורך שיהיו שני השרשים האלה נבדלים בהוראתם בכל מקום, כי נראה לי כי שרש בוא הוא עברי, ושרש אתה הוא ארמי, ומשתמשים בו בשירים ובנבואות לתפארת המליצה; אבל כשהן סמוכים זה לזה, כמו כאן ובמיכה ד' ח', צריך שיהיה קצת הבדל בהוראתם: יגידו למו. מי הם האלהים מזמן שיש עם, שיגידו לעם את העתידות: (ח) אל

מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ (ט) יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ (י) מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ (יא) הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ (יב) חָרַשׁ בַּרְזֶל

נקוד על הכוה

ליס איך דיר זאגען, אונד פֿערקינדיגטע עס, אונד איהר זייד מיינע צייגען: גיבט עס אלזאָ איינען גאָטט אויסער מיר? (ניין) עס גיבט אויך קיינען מעכטיגען דען איך ניכט קעננע. (ט) דיא גאָטצענבילדער פֿאָרמער זינד אללע אייטעל; אונד איהרע ליבסטען דינגע ניטצען ניכטס; זיא זעלבסט זינד דאפֿאָן צייגען, דאס זיא וועדער זיננע נאָך פֿערשטאנד האבען; זאָ דאס זיא זיך שעמען זאָללטען. (י) וועער ווירד איינען גאָטט פֿאָרמען, איינען גאָטצען בילדען וואָללען, אום גאר קיינען פֿאָרטהייל דאפֿאָן צו ציהען? (יא) אללע זיינע גענאָססען זאָללטען זיך שעמען — זיא זינד איבריגענס קינסטלער אויס דעם געמיינען פֿאָלקע. זיא מאָגען זיך פֿערזאממעלן, זיך הינשטעללען, אללע זאממט פֿירכטען אונד ערראָטהען. (יב) דער אייזענשמיד פֿערפֿערטיגט דיא אקסט, ארבייטעט מיט

רש"י

שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתיך. מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. ת"י ולית דתקיף אלהין דמן קדמי מתיהב ליה תקוף: בל ידעתי. לשון ואדעך בשם [שמות ל"ג] אני ידעתיך במדבר [הושע י"ג] ידע לכתך [דברים ב']: (ט) ועדיהם המה. הפסילים הם הם העדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינן רואין ולא יודעין והיו עובדין להם: למען יבושו. העובדים להם: (י) נסך. לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך ושל נגף: (יא) הן כל חבריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו: וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל: (יב) חרש ברזל. חרש של ברזל:

באור

תפחדו, אומר לישראל אל תפחדו שמא ימצא אצל הגוים אלוה כמני מגיד העתידות, או שיוכלו להכזיבני באיזה צד שיהיה, באופן שיוכלו להרשיעני בְּהִשָּׁפְטִי עמהם, כי אתם יודעים כי אני מאז השמעתי אתכם העתידות ואתם עדי, ועוד היש אלוה מבלעדי? הלא הדבר ברור לכם שאיננו נמצא. ואין צור שלא ידעתיו, כתרגומו. מאחר שכל תקיף קבל כחו ממני, אי אפשר שימצא צור ותקיף שלא ידעתיו: תרהו, לפי ענינו לשון פחד, וכן בערבי ורה השתומם מפחד (רמ"ז ובעז'): היש אלוה מבלעדי, השאלה עומדת במקום שלילה, על כן אחריה שלילה, וכיוצא בזה למטה (מ"ח י"א) כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן, והקרוב לזה מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי (מלכים א' י"ב ט"ז): (ט) וחמודיהם, הפסילים החביבים להם: ועדיהם המה, היוצרים עדים שהפסילים לא יראו ולא ידעו, באופן שהיה להם ליוצריהם להכלם. ועדיהם המה. הוא בטעם רביע שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שתחת ידעו, והנה דעת בעל הטעמים הוא כמו שפירשתי, וטעה מי שכתב כי לפי הטעמים בל יראו ובל ידעו חוזר למעלה. ועדיהם המה, כנגד ואתם עדי: (י) מי יצר אל ופסל נסך, שתי שאלות הן, הראשונה היתכן שיהיה אדם יוצר אלוהו? כטעם היעשה לו אדם אלהים (ירמיה ט"ז כ'), והשנית מי הוא העושה פסל? מאחר שלא יועיל עצמו בזה מאומה: (יא) הן כל חבריו, של היוצר פסל: וחרשים המה מאדם, כענין מאמר מוסגר, והוא לעג על עושי הפסל, כי הם חרשים מהמון העם; אדם שהוא שם כולל כל המין האנושי, נאמר ביחוד על ההמון, ושם איש המורה מתחלתו איש אחד מהמין, נאמר על איש נכבד הנבדל מהמון מינו, כמו גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון. ורמ"ז ובעז' פירשו אדם הנכון למיתה, ולפ"ז היה לו לומר אדם, אבל מאדם ענינו מההמון: יתקבצו כלם, לריב עמי: יפחדו, כנגד אל תפחדו ואל תרהו:

מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ (יג) חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ (יד) לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־

דער קאָהלע, ערטהיילט איהר דיא פֿאָרם מיט דעם האממער, ארבייטעט זיא מיט ריסטיגעם ארמע, ביז ער פֿאָר הונגער קיינע קראפֿט מעהר האט, אונד דא ער קיין וואססער טרינקט, מידע ווירד. (יג) דער צימערמאַן שטרעקקעט דען פֿאדען, צייכנעט דיא פֿאָרם מיט דעם שרד ארבייטעט מיט דען האָבעלן, אונד בעצייכנעט דיא טהיילע מיט דעם צירקעל; ער מאכט זיא כּאָן מענשליכער געשטאלט, אין פֿאָרם איינער שטאַטטליכען פערזאָן, דאמיט זיא אים הויזע שטעהע. (יד) ער פֿעללט צעדערן, נימט איינע פֿיכטע אָדער איינע אייכע, ער בעפֿעסטיגעט זיך (זיין גאָטצענבילד) מיט האָלץ פֿאָם וואלדע. ער פֿפלאנצעט

רש"י

מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים: ופעל. הפסל: בפחם. קרבו"ן בלע"ז Charbon (קאָהלען): ובמקבות. מרטי"ל בלע"ז marteau, *Martel:* (דער האממער): יצרהו. ל' ציור: ויפעלהו. בזרוע כחו גם רעב וגו'. גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלתר ק"ו שפעולתו אין בה תועל' לעזור: (יג) חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ דחרש עצים הוא כך דרכו: נטה קו. כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד תייסר אותו במטור שקורין דולאור"א בלע"ז Doloire (איינע האָבעל): יתארהו. ייפהו: יעשהו במקצועות. ומחליק ברהיטני ואזמל. מקצועות תרגם יונתן איזמלא: ובמחוגה יתארהו. לשון ותאר הגבול [יהושע ט"ו] אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה קונפ"ש בלע"ז Compas (דער צירקעל): כתפארת אדם. כמו איש: (יד) תרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער. עושה לו חיזוקים בין לגוי במיני עצים המשונים זה מזה במלאכתן: נטע אורן. כשמוצא ייחוד ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו. אורן

באור

(יב) הרש ברזל מעצד, חרש הברזל עושה המעצד לצורך חרש העצים. והמעצד הוא כמין גרזן לכרות עצים (רד"ק ראז' וגעז'): גם רעב ואין כח, כל כך הוא מתיגע בפעולת המעצד שהוא רעב ואינו זז משם עד השלימו מלאכתו, שאם יניחנה ויאכל יתקרר הברזל (ראז') וגם איננו שותה מים, כי יזיקו לו, להיות גופו חם, ועל ידי כן הוא יעף: (יג) יתארהו בשרד, רוב הקדמונים פירשו חוט של סיקרא. לבע אדום שהנגר מְסַמֵּן בו את העץ כדי שיכרות אותו ביושר, וקצת מן האחרונים ועמהם בעז' מפרשים על פי לשון ערבי מחט, ואומרים שהכוונה כמין מחט שהנגר עושה בו סימן בשרטוט. ובעז' אומר כי מזה שרטוט. יתארהו בשרד, ענין סבוב, יגביל גבוליו, סביב סביב, מלשון וְתָאַר הגבול, אלא ששם הוא קל והוא עומד, וכאן הוא פִּעֵל והוא יוצא: במקצועות, כלי או כלים לכרות או להחליק העצים, מלשון וזאת הבית יקציע מבית: יתארהו, השני נתחלף בו החטף פתח לחטף קמץ. לשבת בית, לעג הוא, הוא עושה את הפסל בצורת אדם, אך הפסל לא ידמה לאדם, כי ממקומו לא ימיש, רק יֵשֵׁב תמיד בבית אשר ישימוהו שם; וקרובים לזה דברי ר' יוסף קמחי. ויונתן תרגם כתושבחת אתתא יתבת ביתא. אולי נתכוון להשמיע דבר מוסר לנשים שתהיה תפארתן לשבת בביתן, ולא להיות יצאניות. ובספר בעל כנפים כ"י (חבור דש) מצאתי: יש אומרים כמו אשה. ויתכן שידבר דרך שחוק, שהפסל הוא כמלכים המעונגים שתפארתם לשבת בית, ונכנסים אללו כל חכמיו ושריו, והוא דרך ליצנות, כנאום אליהו ע"ה כי שיח וכי שיג לו: (יד) לכרת, מקור במקום עתיד, ואחר שהשלים מעשה הפסל חוזר לכריתת העצים, ואחר סֵדֶר על כריתת העצים חוזר להגיד נטיעתם, הכל כדי להראות רוב הטרח שטורחים באליליהם, ובכל משך הפעולות האלה לא

לוֹ בַּעֲצֵי־יַעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ (טו) וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ (טז) חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ (יז) וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃ (יח) לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃ (יט) וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת

ו׳ זעירא קמץ בז״ק יתיר ו׳

איינע עשע, דיא דער רע־
גענגוס ציהעט. (טו) היר־
אויפֿדיענעט זיא דעם מענ־
שען צור פֿייערונג, דער איין
בינדעל דאפֿאָן נימםט זיך
צו ווערמען; הייצעט דען
אָפֿען אונד באקעט בראָד;
ער בילדעט דאראויס איין
איינען גאָטט, אונד ביקט
זיך פֿאַר איהם, מאכט איי־
נען גאָטצען דאראויס אונד
קניעט דאפֿאָר. (טז) דיא
העלפֿטע פֿערברענגעט ער,
מיט דיזער העלפֿטע נעמ־
ליך געניסעט ער דאז פֿלייש,
ריכטעט זיך דען בראטען
צו אום זיך צו זעטטיגען;
ער ערוועערמט זיך אויך אונד רופֿט: יוכהייא! איך ערוועערמע מיך, זעהע איין שאָנעס פֿייער.
(יז) אויס דעם איבריגען דאז מאכט ער איינען גאָטט; ער מאכט נעמליך זיינען גאָטצען דאר־
אויס, ביקט זיך פֿאָר איהם אונד קניעט דאפֿאָר, בעטעט צו איהם אונד שפריכט: אָ רעטטע מיך,
דען דוא ביזט מיין גאָטט. (יח) זיא האבען קיינען פֿערשטאנד, קיינע איינזיכט; איהרע אויגען
זינד איבער טינכט זאָ דאס זיא ניכט זעהען, איהר הערץ איבערטינכט זאָ דאס זיא ניכט איבערלע־
גען. (יט) ער האט קיינע איבערלעגונג, קיינען פֿערשטאנד, קיינע איינזיכט, דאס ער זאגטע: דיא העלפֿ־

רש״י

לשון כטע יונק פרנלו״ן בלע״ז פלנלו״ן נ״ל Plauçon (דער זעטלינג) : (טו) והיה לאדם לבער:
והיה אותו עץ מקלתו לצרכי אדם לבער: ויקח. מן העצים ויחם גופו לנגדם: אף ישיק.
מהם תנור. ואפה לחם אף יפעל אל. מן הנותר ולא ישיב אל לבו חציו שרפתי בתו אש.
(יח) ולא דעת ולא תבונה. בו לאמר זאת: לבול עץ. לרקבון עץ: (כ) רעה אפר לב

באור

יתנו לבם להבין כי הבל מעשיהם: תרזה, תרז בערבי קָשֶׁה: ויאמץ לו בעצי יער, רלו׳

וגעז׳ פירשו יבחר לו. כמו יל בן אמלת לך, ונראה לי כי אמלת לך איננו יולא ממשמעותו
חזקת לך. וכאן ויאמץ לו הוא עושה לו פסל אמיץ וחזק על ידי עצי יער שעושה אותו מהם:
(טו) אף ישיק, לשון מסיקין את התנור, ואש נִשְּׂקָה ביעקב, ועקרו ל׳ עלייה, כמו אם אסק

שמים שם אתה (תהלים קל״ט ח׳). שהאש עולה למעלה, כטעם בהעלותך את הנרות,
וכטעם עולה, וְהֶעֱלָה עולות: ויסגד למו, סגד תרגום של השתחוה: למו, לשון רבים,

דרך כבוד כי אלהים ל״ר, וכן למעלה למסכה אתם אלהינו, וכן אלה אלהיך ישראל: (טז) חציו
שרף במי אש על חציו בשר יאכל. הכל מתחילת אחת, כי השרפה היא לצלות הבשר וגם
להתחמם, והחצי האחר הוא שאריתו הנזכר אח״כ (גמז׳), וכן הוא אומר אח״כ חציו שרפתי
במו אש ויתרו לתועבה אעשה, לא הזכיר רק חצי אחד, והחצי האחר קראו יתרו: חמותי,
מלרע, וכמהו שַׁבּוֹתִי (דברים ל״ב מ״א), דַּלּוֹתִי (תהלים קי״ו ו׳), כלם עבר מבנין הקל מן

הכפולים: (יז) לאל עשה לפסלו, לאל עשה, כלומר לפסלו: (יח) כי טח מראות עיניהם,
טַח בפתח משרש טחח והוא עומד, וטָח בקמץ מן טוח והוא יוצא, וכאן בא הפעל הקודם לַשֵּׁם

בלשון יחיד, אע״פי שהשם לשון רבים, וכמהו רבים: (יט) לתועבה אעשה, לדבר קדוש.
תועבה כמו sacer בלשון רומי ענינו הקדש וחרם, דבר מופרש מליהנות בו בני אדם, לפעמים
יהיה זה מלך קדושה שמייחסים לאותו דבר, ולפעמים יהיה מוקלה מחמת מיאום וגנאי. ומה

וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃ (כ) רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא־שֶׁקֶר בִּימִינִי׃ (כא) זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃ (כב) מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ (כג) רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

קמץ בז"ק.

טע דאפֿאָן האבע איך פֿערבראננט, אונד אויף דעססען גלוט האבע איך בראָד געבאקקען אונד פֿלייש געבראטען, דאז איך דאן פֿערצעהרט; זאָלל איך נון אויס דעם רעסטע דאפֿאָן איינען געגענשטאנד דער אנבעטונג פֿאָרמען, זאָלל איך מיך פֿאָר איינעם ערצייגניססע פֿאָן האָלץ ביקען? (כ) ער נעהרעט זיך פֿאָן אשע, איין אלבערנער זין לייטעט איהן אירדע, אונד ער קאַן זיך פֿאָן זיינעם אירדטהומע ניכט רעטטען אונד שפריכט ניכט: איזט עס ניכט איין טריגליך וועזען, דאז איך אין מיינער רעכטען האלטע? (כא) זייא דעססען איינגעדענק אָ יעקב, דוא אָ ישראל ווייל דוא מיין דיענער ביזט; איך האבע דיך ערשאפֿפֿען, מיין דיענער ביזט דוא, ישראל, פֿערגיס מיין ניכט. (כב) איך מאכע דיינע פֿערגעהונגען וויא איינע וואָלקע שווינדען, דעם געוואָלקע גלייך דיינע זינדען; קעהרע צוריק צו מיר, דען איך ווילל דיך בעפֿרייען. (כג) זינגעט איהר הימּמעל, דען דער הערר ווילל'ס פֿאָללברינגען; טאָנעט לויט, איהר ערדען טיפֿען; שטימּמעט אן איהר געבירגע, אונד איהר וועלדער, אונד אללע ביימע דערזעלבען; דען דער הערר בעפֿרייעט יעקב, צייגט זיך פֿערהערליכעט אין ישראל.

רש"י

הותל הטהו. לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר הדמות שנשרף חציו ויעשה אפר הטועה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס. דבר אחר רועה אפר לשון ריעות עונד עבודת אלהים ומחבר אליו את עבודת אלהים שהיא אפר ולא יציל הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: (כא) לא תנשני. לא תהיה שכוח מידאוני: (כב) מחיתי כעב פשעיך. במלרים ובמדבר גם עתה שובה אלי: (כג) פצחו. לשון פתחון פה:

באור

נפלא היתול הזה שהגניא מהת' בעושה הפסל, שאחר שהבהם מן העץ בכל מיני הנאה, שללה על גחליו בשר ואכל, וגם נתחמם כנגד המדורה, הוא עושה מן השארית פסל, שהוא דבר קדוש ואסור בהנאה: לבול עץ, כמו יבול, מה שיולא מן העץ, ורא"ז אומר כי בול בלשון ארמית חתיכה, וממה שמובא בערוך נראה לי שאיכה אלא מלה רומית (bolus), ולא תפול על חתיכת עץ, אלא על דבר הנאכל: (כ) רועה אפר, כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים (הושע י"ב ב') ענין מִרְעֶה, משל לקוח ממרעה הבהמות, כאלו תהיה הבהמה רועה במקום שאין שם עשב

אלא אפר, ורא"ז וגעז' מפרשים כי רעה בארמית כמו רצה: לב הותל, מלשון מהתלות, והתי"ו פתוחה כי התלה מן הכפולים (תלל, ע' למעלה ל' י'), ואין צורך לעשותו עבר, לב אשר הותל: הלא שקר בימיני, מה שאני מחזיק בו הלא שקר הוא: (כא) לא תנשני, לפי הנקוד הוא נפעל מש' נשה. ופירשוהו רמב"ע רד"ק וגעז' לא תהיה נשכח לי, לא אשכחך, ויפה אמר רא"ז כי לפי הענין יצדק יותר לפרש לא תשכחני, כי הנה כן תחלת המקרא זכר אלה יעקב, ובפסוק שאחריו שובה אלי כי גאלתיך; ואמר רא"ז כי יתכן שתהיה השכחה נאמנת. בלשון נפעל, כמו שאומרים בל' ארמי אִתְנְשִׁי, וכן בלשון יוני ורומי בצורת נפעל, וכן תרגם יונתן, וכן פירשו רש"י ודון יצחק, ולזה דעתי נוטה, ואני היה נראה לי לומר כי הנכון לקרוא תְּנָשֵׁנִי מבנין הקל,

(בירמיה סי' ז' כ"א עד ח' ד' ט' כ"ב כ"ד.)

(כא) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר: (כב) כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח: (כג) כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם:

הוציא כתיב.

(כא) אלוֹא שפריכט גאָטט דער הערר צבאות, דער גאָטט ישראל'ס: איהר קאָננעט אייערע גאנצאָפּפער צו אייערן איבריגען אָפּפערן פיגען אונד דאז פלייש דאפאָן עססען. (כב) דען איך האבע מיט אייערן פעטערן ניכט גערעדעט אונד האבע איהנען ניכט בעפאָהלען, אלס איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט, וועדער פאָן גאנץ נאָך פאָן שלאכטאָפּפערן. (כג) זאָנדערן דאז האבע איך איהנען בעפאָהלען: געהאָרכעט מיר, אונד איך ווערדע אייער שוטצגאָטט זיין, אונד איהר ווערדעט מיין פאָלק זיין; וואנדעלט גאנץ אויף דעם וועגע דען איך אייך געביעטען ווער־

רש"י

ז (כא) עולותיכם. שאת' מקריבים כליל עוד לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום: (כב) ביום הוציאי אותם. תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי

באור

ואחר כן ראיתי כי יתכן שאמר הנביא תְּבָשֵּׁנִי בנפעל, לתפארת הלשון, כדי שתהיה המלה על

דרך לשון ארמית, אתבשי:

(כא) עולותיכם ספו, הבאים לבית המקדש היו מקריבים עולות כליל לה', וזבחי שלמים שהיה בשרם נאכל. וירמיה אומר אותן הבהמות שאתם מעלים עולה לה', תוכלו לעשותן זבחי שלמים, ולאכול את בשרם, כי עולותיכם לא לרצון: ספו, משרש יסף, כמו רְדוּ, או משרש ספה, מן ספות חטאת על חטאת (רד"ק ורא"ז): (כב) כי לא דברתי וגו', אינני כאלהי העמים אשר לפי מחשבת עובדיהם אינם מבקשים רק כבוד עצמם, עולות וזבחים וכיוצא בהם, אך אני מבקש מבני אדם שיעשו רצוני לטוב להם, וישמרו מצותי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, על כן לא היתה תחלת מִצְוֹתַי לאבותיכם על דברי עולה וזבח, אלא תחלה צויתים עשרת הדברות ואחר כך המשפטים בין איש ובין רעהו, לתקון המדינה, ואח"כ אמרתי שיעשו לי מקדש ויקריבו לי קרבנות, והנה כשאינכם שומרים משפטי גם זבחיכם לא לרצון. ודון יצחק אמר כי לא צוה על הקרבנות אלא אחר שעשו העגל, וזה שקר, כי אמנם מיד אחר מתן תורה בארבעים יום ראשונים שהיה משה בהר נאמרו לו פרשת תרומה ותצוה הכוללות מעשה המשכן והמזבח ומצות התמידין (שמות כ"ט ל"ח), ומעשה העגל לא היה סבה לשיצטוו על אלה, אבל בהפך הוא גרם עיכוב ואיחור לעשיית המשכן, כי בהיותם כנזופים למקום לא היה ה' רוצה לשכן שכינתו בקרבם, ולא צוה אותם על מעשה המשכן עד שנתפייס להם, עיין רש"י שמות ל"ג י"א, ויש שם טעות סופר כי כתוב שם: ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן, ועשאוהו וכו', מלת לצוותו משובשת בלא ספק. וצריך לומר לצוות או לצוותם. אחר כן חפשתי ומצאתי ביד ידידי המשכיל והנבון הר"י אלמנזי רש"י דפוס ישן כושן בלי מקום וזמן, ושם כתוב והתחיל לצוותן בנו"ן. והרמב"ן בהביאו לשון רש"י כתב התחיל לצוות בלא וי"ו ובלא נו"ן, ורש"י בפרשת עקב (דברים ט' כ"ה) כתב וז"ל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי בדלתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן עכ"ל. ואמנם גם דון יצחק מודה בזה כי פרשת תרומה ותצוה עם פסוק וזה אשר תעשה על המזבח נאמרו קודם מעשה העגל, אך בפירושו לפסוק וזה אשר תעשה על המזבח כתב שהקב"ה

(כד) וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ (כה) לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ (כו) וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ (כז) וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ (כח) וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה

דע, אויף דאס איהר גליקליך זייעט. (כד) אבער זיא געהארכטען ניכט, זיא נייגטען ניכט איהר אהר: זיא פאלגטען אנדערן ראטהשליסען, נעמליך דעם געליסטע איהרעס באזווילליגען הערצענס, אונד צייגטען ווידערוויללען אנשטאטט זיך מיר צו נעהערן. (כה) פאם טאגע אן אלס אייערע פעטער אוים דעם לאנדע מצרים געצאגען ביז אויף דען הייטיגען טאג שיקע איך אייך בעשטענדיג אללע פראפעטען, מיינע דיענער. (כו) אלליין זיא הארטען ניכט אויף מיך אונד נייגטען מיר קיין אהר, זיא בליבען הארטנעקקיג, טהאטען מעהר באזעס אלס איהרע פעטער. (כז) אונד דא ווירסט איהנען אללעס דיזעס זאגען, זיא ווערדען דיר אבער קיין געהאר געבען; דא ווירסט איהנען צו רופען זיא ווערדען דיר אבער ניכט אנטווארטען. (כח) זאגע איהנען אלזא דא א נאציאן, דיא דא דעם הערן דיינעם גאטטע ניכט געהארכען, קיינע צורעכטווייזונג אננעהמען וויללסט, אונד פאן דעססען מונדע דיא וואהרהייט פערוויזען,

רש"י

סגולה [שם י"ט]: (כד) בשרירות לבם. במראה לבם לשון אשורנו [במדבר כ"ד]: (כה) יום

באור

לא צוה בקרבנות אלא אחר מעשה העגל, כשראה את העם כי ברע הוא ומוכן לחטוא אז נתן לפניהם התרופה לרפאת מחלתם בעת הצורך בקרבנות, ומפני זה אמר וזה אשר תעשה על המזבח, להגיד שתכלית הכונה במעשה המזבח ועבודת הכהנים אינו לכפרת העונות, אבל להקריב בו התמידין בבקר ובערב, שהם לא היו לכפרת עונות, כי אם תודה לאלוה ית' על כל הטובה שהיטיב לעמו עכ"ל. והנני משיב א' כי אין הקרבנות לכפר על העונות, אלא על השגגות, ב' כי גם בלעדי מעשה העגל ידוע היה לאל ולכל אדם כי העם עלולים לחטוא, ובפרט בשגגה, ג' כי ירמיה לא הזכיר כאן חטאת ואשם, אלא עולה וזבח, ולא פירש היות כוונתו על קרבנות הבאים על חטא, אלא על קרבנות סתם, והנה גם דון יצחק מודה כי התמידין נצטוו קודם מעשה העגל: (כד) ויהיו לאחור, כמו הירדן יסב לאחור, היו הולכים ומתרחקים ממני ולא מתקרבים אלי: (כה) יום, כל יום: השכם ושלוח, השליחה היתה בכל בקר, כלומר בתמידות: (כו) ולא שמעו, כאלו האל הופך פניו מהם, ואומר אל הנביא אעפ"כ לא שמעו אלי, ואחר כן ממשיך דבורו עם הנביא: (כז) ודברת אלהם, וכמו שלא ישמעו לשאר הנביאים, כן לא ישמעו גם אליך: (כח) ואמרת אליהם, אם כן אין ראוי שתוכיחם עוד, אלא הגד להם הרעה העתידה לבא עליהם: זה הגוי, מלת זה נאמרת פעמים רבות להורות על המקום הזה, פה, כאן, והיא באה לרוב מיותרת ודרך צחות, כמו מי זה, מה זה, והנה זה מלאך (מלכים א' י"ט ה'), אף כאן היא להוראת מלת פה, והיא מיותרת, והטעם כאלו אמר גם פה אתה הגוי, והנה זה הגוי כמו אתה הגוי, וכיוצא בזה זה סיני (שופטים ה' ה' ותהלים ס"ח ט') נראה לי ענינו אתה סיני: שמעו, צריך להיות בטעם רביע (העומד במקום פשטא, כשיערכו שלשה פשטין לבא זה אחר זה, כמו אבל שרה אשתך יולדת לך בן, וכן הוא בדפוס רע"ח: אבדה האמונה ונכרתה מפיהם, נראה לי כלו מאמר אחד, האמונה אבדה מפיהם ונכרתה מפיהם. (כט) גזי, לשון קרחה, כמו ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו, ואמר גזי בלשון נקבה, כנגד הגוי שהוא זכר, כי הוא ממשיל העם

וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃ (כט) גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ (ל) כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי־עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ (לא) וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃ (לב) לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃ (לג) וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף

פֿערשוואונדען איזט: (כט) שערע אב דיין הויפט־האאר אונד ווירף עס וועג, אונד ערהעבע קלאגגע־שרייא אויף דען בערגען. דען דער הערר פֿערווירפֿט אונד פֿערלעסט דאז גע־שלעכט, דאז זיינען צאָרן אויפֿגערעגט האט. (ל) דען דיא זאָהנע יהודהס האבען געטהאן וואס מיר מיספֿעלליג איזט, שפריכט דער הערר; זיא האבען איהרע געצענבילדער אין דען טעמפעל גע־שטעללט דער מיינעם נאמען געווייהעט איזט, זאָ דאס זיא איהן ענטווייהעט האבען. (לא) אונד האבען דיא אלטערע דעס תפת וויעדער ערבויעט, אים טהאלע דעס זאָהנעס פֿאָן הנום, אום דאזעלבסט איהרע זאָהנע אונד טאָכטער צו פֿערברעננען; וואס איך ניא בעפֿאָהלען, אונד מיר ניא אין דען זין געקאָממען איזט. (לב) דאהער ווירד איינע צייט קאָממען, שפריכט דער הערר, דאס יענער אָרט ניכט מעהר תפת, נאָך טהאל דעס זאָהנעס דעס הנום, זאָנ־דערן דאז ווירגעטהאל הייסען ווירד, אונד מאן ווירד צו תפת בעגראבען איוס מאנגעל אן רוים. (לג) אונד דער לייכנאם דיזעס פֿאָלקעס ווירד דען פֿאָגעלן דער לופֿט אונד דען טהירען דעס פֿעלדעס

רש"י

השכם ושלח. מידי יום ביום השכם ושלוח: (כט) גזי נזרך. תלשי שערך כמו ויגז שלוים (שם י"ט) ויגז את ראשו [איוב א'] ל"א נזרך כתרך לשון גדולה וכן תירגם יונתן רברבך וכן חברו מנחם: ויטוש. ויעזוב: (לא) במות התפת. הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונסיקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופי' שלא ישמע האב קול בנו ויכמרו רחמיו: תופת. על שם התוף: הנום. על שם נהמת הבן: לא צויתי. במלוה שיקריבו בנים לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים כשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחטו אלא להודיע צדקו: (לג) ואין מחריד. את העופות

באור

לאפה, כמו שראינו במקומות הרבה; והנה הפסוק הזה הוא תשלום ענין הפסוק הקודם: נזרך. גדול השער נקרא כן על שם שהנזיר מגדל שערו (רד"ק). כי מאס ה' ויטוש את דור עברתו, הפסיק הענין והסב פניו מהעם ואמר מה טעם אמרתי אליהם גזי נזרך וגו', מפני שמאס ה' ויטוש את דור עברתו, ודור עברתו כמו על עם עברתו (ישעיה י' ו'), והוא כנוי לאנשי הדור ההוא: (לא) ובנו במות התופת, נראה לי כי אחר שהרס אותן יאשיהו וטמא אותן על ידי עצמות אדם, חזרו ובנו אותן בימי יהויקים, וזה טעם ובנו: התפת. עיין פירושי לישעיה ל' ל"ג: בגיא בן הנום, כך היה נקרא הגיא ההוא (והוא סמוך לירושלים) על שם בעליו מקדם, ומכאן נגזר שם גיהנם, למקום פורענות ואש, כי כן בגיא בן הנום היו

הבנים נשרפים: אשר לא צויתי, לעשות דבר כזה לכבודי, והם עשו זה לאלהי נכר (וון יצחק): (לב) לכן הנה ימים באים וגו', הנה יאשיהו טמא אתו התפת על ידי שהשליך שם עצמות אדם, ועשה זה כדי שלא יוסיפו לעבוד שם ע"ז, כי לא היו עובדים אותה במקום טמא, וכל זה לא הועיל, כי חזרו ובנו במות התפת, על כן ירמיה אומר, אחר שזה לא הועיל, הנה ה' מטמא את התפת על דרך אחרת שתועיל יותר, והוא שירבו החללים שבינות ירושלים, עד שיהיה המקום ההוא נקרא גיא ההרגה לרבוי האנשים אשר יהיו נהרגים שם, ומרוב

הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ (לד) וְהִשְׁבַּתִּי ׀ מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ׃ ח (א) בָּעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יוֹצִיאוּ אֶת־עַצְמוֹת מַלְכֵי־יְהוּדָה וְאֶת־עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת־עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת ׀ עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי־יְרוּשָׁלָ͏ִם מִקִּבְרֵיהֶם׃ (ב) וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל ׀ צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ׃ (ג) וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן־הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל־הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם

ויוציאו כתיב. קמץ בטפחא.

צור שפייזע דיענען, אָהנע דאס זיא יעמאַנד שטאֶרע. (לד) אונד איך ווערדע אין דען שטעדטען יהודה'ס אונד אין דען שטראַססען ירושלים'ס אויפהערען לאססען יעדען טאָן דער פריידע אונד דער פראָהליכקייט; שטיממע דעס ברייטיגאמס אונד שטיממע דער ברויט: דען דאז לאנד ווירד צור וויסטע ווערדען. ח (א) אלסדאן, שפריכט דער העררי, ווירד מאן אויס איהרען גרעבערן ציהען דיא געביינע דער קאָניגע פאָן יהודה, דיא געביינע דער פירסטען, דיא געביינע דער פריסטער, דיא געביינע דער פראָפעטען אונד דיא געביינע דער בעוואָהנער ירושלים'ס. (ב) אונד זיא ווערדען געגען דיא זאָננע, דען מאָנד אונד דאז גאנצע הימעלסהעער אויסגעברייטעט ווערדען, דיא זיא געליבט אונד פערעהרט האבען, אונד דענען זיא נאכגעגאנגען זינד, דיא זיא געזוכט האבען אונד פאָר דענען זיא זיך צו ביקען פפלעגטען; זיא ווערדען ווערדער געזאממעלט נאָך בעגראבען ווערדען, זאָנדערן זיא ווערדען וויא דער קאָטה אויף דער אָבערפלעכע דער ערדע בלייבען. (ג) אונד דער טאָד ווירד ערווינשטער זיין אלס דאז לעבען פיר דען גאנצען איבעררעסט דער פאָן יענער באָזען פאמיליע איבריג בלייבען ווירד; דיא אן אללען אָרטען איבריג זיין ווערדען, וואָהין איך זיא פער־

רש"י

מעל הפגרים: ח (ב) ושטחום לשמש. והכשדים ישכנו לצור על העיר בקברי השרי' שהיו נאים כפלטין: לדומן. לזבל: (ג) ונבחר מות מחיים. אע"פ שהם רואים את המתים נתונין בבזיון

באור

המתים יצטרכו גם כן לקברם שם בתפת; כלומר אחר שאין הרפואה מועלת להם, תועיל להם המַכָּה: (לג) והיתה נבלת, כל כך ירבו החללים, כי גם התפת לא יספיק להם, או לא יהיו להם קוברים: (לד) קול ששון וקול שמחה, קול מזמרים ומנגנים בשעת שמחה, ופירש כגון בשמחת חתן וכלה: ח (א) בעת ההיא וגו', גם זה קשור בענין שלמעלה, כי יאשיהו לקח עצמות אדם מן הקברים וישרף על מזבחות ע"ז כדי לטמא אותם (מלכים ב' כ"ג ט"ז), וכל זה לא הועיל להרחיק העם מעבודת האלילים, על כן ירמיהו מתנבא כי עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים וכל העם עובדי האלילים יהיו מוּצָאִים מקבריהם. ואמנם איך יהיה הדבר הזה, אמר הייראנימוס כי האויבים יעשו זה, כדי לשלול את המתים שהיו נקברים בַּעֲדִי עֲדָיִים, ואפשר גם כן כי בהאריך המצור קודם שֶׁתִּבָּקַע העיר האויבים הצרים עליה ישפכו חמתם על המתים. ואולי (כדעת תלמידי מוה"רר יהודה אוסימו) האויבים יעשו כן כדי להפחיד ולצער אנשי העיר, למען ימהרו לפתוח להם דלתים: בעת ההיא ויוציאו, הכתיב הוא על דרך ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: (ג) בכל המקומות הנשארים, כמו הפוך,

נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט (כב) כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ (כג) כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

הפטרת שמיני

(בשמואל ב׳ סימן ו׳ א׳ עד ז׳ י״ח.):

(א) וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ (ב) וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה

שטאָסען ווערדע, שפריכט דער הערר, גאָטט צבאות. ט (כב) זאָ שפריכט דער הערר: עס ריהמע זיך דער ווייזע ניכט זיינער ווייזהייט, נאָך ריהמע דער טאפּפערע זיך זיינער טאפּפערקייט, נאָך ריהמע זיך דער רייכע זיינעס רייכטהומעס. (כג) אבער דאָמיט מאג מאַן זיך וואָהל ריהמען: איינזיכטספאָללל צו זיין אונד מיך צו ערקענגען; (צו וויססען נעמליך) דאס איך דער הערר, בארמהערציגקייט, גערעכטיגקייט אונד מילדע איבע; דען דיזעס זינד דיא דינגע וואָראן איך וואָהלגעפאללען האבע, שפריכט דער הערר. (א) דוד פערזאממעלטע אבערמאל אללע אויסערלעזענען פאָן ישראל, דרייסיג טויזענד מאַן. (ב) מאכטע זיך אויף אונר גינג זאממט אללען פאָלקע דאז בייא איהם וואר, נאך בעלי אין יהודה, אום פאָן דאננען דיא לאדע גאָטטעס הערויף צוהאָהלען, וועלכע נאך דעם נאמען גענעננט ווירד, נעמליך דעם נאמען דעס עווי־

רש״י

לדת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות: ט (כב) על יתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה להם אם השכלת׳ וידעתם אותי אל תתהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו הכבד [ישעיה י׳] אנטילי״ט בלע״ז Intelligeant, (פערשטעהענדיג, קלוג, ערפאהרען זיין):

(א) ויוסף עוד דוד. לאסוף את כל הבחור בישראל שלשים אלף. לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף עוד: (ב) מבעלי יהודה. היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים [יהושע ט״ו ט׳] וכן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים [ד״ה א׳ י״ג ו׳] ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד וגו׳ מבעלי יהודה. שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו׳: אשר נקרא

באור

הגשמים בכל המקומות (רד״ק), והנכון שמלת הגשמים מיותרת: ט (כב) כה אמר ה׳, סיום התוכחה, להודיע שאין להם תקנה אלא בהיטיבם מעלליהם, ובלעדי זאת אין דבר שיעמוד להם בעת צרתם: (כג) השכל וידוע אותי, להיות משכיל המבין דבר לאשורו, ועל ידי כן ידע אותי ידיעה נכונה ואמתית, וידע כי אני ה׳ עושה חסד משפט וצדקה בארץ. כי באלה חפצתי. אלו הם המעשים שאני חפץ שיהיו בני אדם עושים, לפיכך אני אומר בזאת יתהלל המתהלל כשידע כי אני עושה אלה, כי אז יתעורר לעשות גם הוא המעשים האלה. ועיין מה שכתבתי בבה״ע תקפ״ט עמוד ק״כ וקכ״א:

(א) ויוסף, משרש אסף בחסרון א׳ פ״א הפעל, כמו ויוחד מן המועד (לקמן כ׳ ה׳), ואחרים, והם ע״ת ארמית שהאי״תן נגזרת בחפ״א בא בקמ״ץ. וטעם עוד כתב רש״י, לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון, וזו היתה אסיפה שניה: בחור, המובחרים והחשובים (ר״י גאון). אמנם (בד״הי א׳ י״ג) נאמר ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת: (ב) מבעלי יהודה. מ״ם זו איננה יחס הגבול שממנו, אלא במקום הגבול שאליו, ודומה לו

צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ (ג) וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ (ד) וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃ (ה) וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֱלִים׃ (ו) וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן

גען דער אונטער דען כרובים דארויף וואָהנט. (ג) זיא לעגטען דיא לאַדע גאָטטעס אין איינען נייען וואגען, נאכדעם זיא דיאזעלבע גענאָממען אויס דעם הויזע אבינרב'ס צו גבעה, עזא אונד אחיו, דיא זאָהנע אבינרב'ס לייטעטען דען נייען וואגען. (ד) אונד דא זיא איהן פֿיהרטען אויס דעם הויזע אבינדב'ס צו גבעה מיט דער לאדע גאָטטעס, אונד אחיו פֿאָר דער לאַדע הערגינג. (ה) זאָ שפילטען דוד אונד דאז גאנצע הויז ישראל פֿאָר דעם עוויגען מיט (אללערלייא זאיטענשפיל) פֿאָן טאננענהאָלץ, מיט חארפֿען אונד ציטהערן, מיט פויקען, שעללען אונד צימבעלן. (ו) אלס זיא ביז גרן נכון קאמען, גריף עזה נאך דער לאדע גאָטטעס, ער פֿאסטע זיא,

רש"י

שם. אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שיהיה שם ה' צבאות עליו: (ג) אל עגלה חדשה. טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליה' בכתף ישאו [במדבר ז' ט'] ולפי שאמר זמירות היו לי חקיך בבית מגורי [תהלים קי"ט נ"ד] נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד אדום הביאוהו בכתף שנאמר [בדברי הימים א' ט"ו י"ב] ויאמר להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונ' לא לחנם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: (ד) עם ארון האלהים. הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון אלהים: (ה) בכל עצי ברושים. שמתקנים מהם כלי זמר: (ו) כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם

באור

ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א), ושעורו לבעלה אשר ליהודה, (כי גם בחלק שמעון היתה עיר נקראת בעלה), והיא קרית יערים, וכן מפורש הכל בד"הי שנא' ויעל דוד בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה, ולזה מסכים ת"י מקרויא דבית יהודה, וי"ת מבעלי יהודה כמשמעו מאלופי יהודה (אויס דען בירגערן יהודה'ס ובתרגומי נטיתי אחר רוב מפרשים כדרכי; אולם זה נראה לי יותר לפי פשוטו של מקרא: אשר נקרא שם, מלת עליו הנכתב בסוף עומדת במקום שנים, ושיעור הפסוק אשר נקרא שם עליו, הוא שם ה' צבאות היושב עליו בין הכרובים, והוא הפשט אחרי שמצאנו כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח י') ורבים מזה הלשון, וכן מתורגם: שם שם ה' צבאות. השם הנכבד נקרא שם בסתם, ואח"כ פירש מה ה' צבאות וכן על ים בים סוף (רד"ק). וכן פירש"י. וכן ת"י לאסקא מתמן ית ארונא די"י דאתקרא שמא די"י צבאות דשכנתיה שריא בין כרוביא עלוהי: (ג) אשר בגבעה, עיין בבאור (ש"א ז' א'): (ד) עם ארון האלהים. כלאו המפרשים לריק לבאר הפסוק הזה באופן שלא יהיה נמלט מזרות, והנכון לפי פשוטו שהוא מדובק לפסוק שלאחריו ושיעורו כאשר נהגו העגלה החדשה מבית אבינדב ואחיו הולך לפניו אז משחקים דוד וגו' וכן מתורגם. ואולי כוונתו שרק אחיו הלך לפני הארון אבל עזא הלך אצלו להשגיח על העגלה והבקר, ולזה הרגיש הוא אשר שמטו הבקר ואחיו לא הרגיש וקלה מה שקרה והוא הקדמה למה שנאמר אחריו. ומה שנכתב וישאוהו בכנוי זכר לעגלה שהיא נקבה אין זה מן הזרות שלא נמצא עוד כמוהו במקרא: (ה) עצי ברושים, שעירו בכלי זמר הנעשים מעצי ברושים, וענין הכלים תמצא מבואר היטב בהקדמה לספר זמירות ישראל: (ו) גרן נכון, ובד"הי גרן כידון, ושני שמות היו לו (רד"ק): שמטו הבקר, פעל עומד ענין נסיחה. ות"י מרגוהי יולא. (זיא ריקטען איהן וועג): (ז) על השל, על המעשה שעשה בשגגה ושכח שארון ה' הוא לשלוח ידו ולנגוע בו ונהג בו מנהג הקלות ראש

הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ (ז) וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל
וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ (ח) וַיִּחַר לְדָוִד
עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם
הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) וַיִּרָא דָוִד
אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי
אֲרוֹן יְהוָה׃ (י) וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית
עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ (יא) וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית
עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה
אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ (יב) וַיֻּגַּד
לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד
אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד
אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ (יג) וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ
נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר
וּמְרִיא׃ (יד) וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה
וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ (טו) וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל

פתח באתנח.

דען דיא רינדער ריסען זיך לאָז. (ז) דא ענטבראננטע דער צאָרן דעס עוויגען איבער עזה, אונד גאָטט שלוג איהן דאזעלבסט וועגען דעס פערגעהענס, אונד ער שטארב דאזעלבסט בייא דער לאַדע גאָטטעס, (ח) עס גרעמטע דעם דוד, דאס דער עוויגע דען עזה זאָ וועג ריס, אונד ער נאננטע דען אָרט פרץ עזה (וועגרייסונג דעס עזה) ביז אויף דיזען טאג (ווירד ער זאָ גענאננט). (ט) אונד דוד פירכטעטע זיך פאָר דעם עוויגען אן רעמזועלבען טאגע, אונד שפראך: וויא זאָלל דיא לאדע דעס עוויגען צו מיר קאָממען? (י) אונד דוד וואָללטע ניכט דאס דיא לאדע דעס עוויגען צו זיך אין דיא שטאדט דוד'ס געשאפפט ווערדע. ער לענקטע זיא הין נאך דעם הויזע עובד אדמ'ס דעס גתיטערס, (זיא דאָרט אבצוזעטצען).

(יא) עס בליב דיא לאדע דעם עוויגען אים הויזע עבד אדמ'ס דרייא מאָנאטע, אונד דער עוויגע זעגנעטע עבד אדם אונד זיין גאנצעס הויז. (יב) עס וואורד דעם קעֶניגע דוד בעריכטעט וויא פאָלגט: דער עוויגע האט דאז הויז עבד אדמ'ס אונד אללעס וואס זיין איזט, געזעגנעט אום דער לאַדע גאָטטעס וויללען, דא צאָג דוד הין, אונד בראכטע דיא לאדע גאָטטעס איוס דעם הויזע עבד אדמ'ס אין דיא שטאדט דוד'ס הינאויף, מיט (פעסטליכער) פריידע. (יג) זאָ אָפט דיא טרעגער דער בונדעסלאדע דעם עוויגען זעכס שריטטע פאָרט געשריטטען, אָפפערטע מאן איינען אָכסען אונד איין מאסטפיה. (יד) אונד דוד טאנצטע אויס אללען קרעפטען פאָר דעם עוויגען הער, אונד וואר אומגירטעט מיט איינען ליינענען לייבראָק. (טו) אלזאָ בראכטע דוד

רש"י

ונדחה ידו בגרזן [דברים י"ט ד'] ותתמריג ידיה בגרזנא: (ז) על השל. על השגגה. שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן: (י) עובד אדום. לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה: (יא) ויברך ה' וגו'. אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס א' שנאמר ופעולתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום [דברי הימים א' כ"ו ה']: (יד) מכרכר.

באור

ורש"י פי' על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כ"ש והוא מדברי חז"ל. ועוד שגג על שאחז בו ולא הי' משבט לוי (מרד"ק): (י) להסיר, ההפעיל מן כי סר לראות (שמות ג') וענינו לקרב: ויטהו, הטה אותו מדרך עיר דוד אל בית עובד אדם וכן מתורגם: (יג) ומריא. מין ממיני בקר הגדולים ובלע"ז בופ"לו (רד"ק) ד"ל (ביפפעל).

מַעֲלִים אֶת־אֲרוֹן יְהֹוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃ (טז) וְהָיָה אֲרוֹן יְהֹוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר לִפְנֵי יְהֹוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ (יז) וַיָּבִאוּ אֶת־אֲרוֹן יְהֹוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהֹוָה וּשְׁלָמִים׃ (יח) וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהֹוָה צְבָאוֹת׃ (יט) וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃

(כאן מסיימים הספרדים)

(כ) וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ* וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם

פסקא באמצע פסוק

תרגום אשכנזי

אונד ראז גאנצע הויז ישראל'ס דיא לאדע דעם עוויגען הינויף, מיט יויכצען אונד פאָזויגענ־שאלל, (טז) דא נון דיא לאדע דעם עוויגען אין דיא שטאדט דוד'ס קאם, שויעטע מיכל דיא טאָכ־טער שאול'ס דורך דאז פענסטער, אונד אלס זיא דען קאָניג דוד היפפענד אונד טאנצענד פאָר דעם עוויגען זאה, פעראכטעטע זיא איהן אין איהרעם הערצען. (יז) מאן אונ־טערבראכטע דיא לאדע דעם עוויגען, אונד שטעללטע זיא אן איה־רען אָרט אין דעם צעלטע וועלכעס דוד פיר זיא אויפגעשלאגען. אונד דוד בראכטע גאנץ־ אונד פריידענאָפפער פאָר דעם עוויגען דאר. (יח) נאכ־דעם דוד פאָללענדעט דיא גאנץ־אונד פריידענאָפפער דארצובריגגען, זעגנעטע ער דאז פאָלק אים נאמען דעם עוויגען צבאות: (יט) אונד פערטהיילטע דעם גאנצען פאָלקע, דער גאנצען מעגגע ישראל'ס זאָוואָהל מאן אלס וויב איינעם יעגליכען איינען בראָדקוכען איינע פאָרטיאָן פליישׁ, אונד איינע פלאשע מיט וויין, אונד עס גינג אללעס פאָלק איין יעגליכער נאך הויזע. (כ) אלס דוד צוריקקעהרטע זיין הויז צו גריסען, גינג איהם מיכל דיא טאָכטער שאול'ס ענטגעגען, אונד שפראך: וויא עהרווירדיג

רש"י

מרקד: אפוד בד. מעיל בון פורלייג"ט בלע"ז *Fourre linte*: fourreau de lin, (חיין לײנע־נעם אָבערקלייד, דער חיבערוואורף) , לאט: linteus adj. (חויט ליינוואנד, ליינען) ויונתן תירג' כדרוט וכן תירגום יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין [לקמן י"ג י"ח]: (יט) ואשפר אחד מששה בפר: ואשישה אחת. גרבא דחמרא: (כ) אחד הריקים. הד

באור

וי"א המפוטמים שבבהמות יקרא מריאים וכן מתורגם: (יד) אפוד בד, עיין (ש"א ב'): (טז) מפזז, ענין מהירות תנועות האברים בכלל ופה על מהירות הריקוד ודוגמתו עידא פזיזא (שבת פ"ח) (היפפענדעט באַקפען): ותבז לו, כי חשבה שאין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון (רד"ק): (יז) במקומו, במקום אשר הוכן לו: (יט) ואישפר, מנה יפה בשר מענין שֶׁפֶר והאל"ף נוספת בראש, והחכם (געזעניוס) פתרו מלשון כושי (עטיאָפיש) מדת הלח (מאוס) וחלק (פאָרציאָן בעפערגעטרעגקס): ואשישה, כלי עם יין כדכתיב אשישי ענבים, שמכוני באשישות (ר"י גאון). ות"י גרבא דחמרא, והחכם הנ"ל הביא בספר המלים שלו שהוא נרדף בענין עם אֲשִׁישׁ שהוראתו חזוק ויסוד הבנין והושאל על עוגת ענבים לפי שהיא מקובצת מענבים רבים ודרוכה יחד כמו דבלת תאנים ולזה נמצא אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים (הושע ג' א') (ראָזינענקוכען). ותרגום יונתן צַפִּיחַת (שמות ב' ט"ז ל"א) אֲשִׁישִׁין (קוכען) וכן

הפטרת שמיני

מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים: (כא) ויאמר דוד אל־מיכל לפני יהוה אשר בחר־בי מאביך ומכל־ביתו לצות אתי נגיד על־עם יהוה על־ישראל ושחקתי לפני יהוה: (כב) ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם־האמהות אשר אמרת עמם אכבדה: (כג) ולמיכל בת־שאול לא־היה לה ולד עד יום מותה: ‡ (א) ויהי כי־

ילד כתיב

תרגום אשכנזי רמח

וואר הייטע דאָך דער קאָניג ישראל'ס דא ער זיך הייטע זאָ ענטבלאָסטע פֿאָר דען מעגדען זיינער קנעכטע, וויא זיך נור טויגעניכטסזע ענטבלאָסען. (כא) דא שפראך דוד צו מיכל: פֿאָר דעם עוויגען הער, דער מיך ערקאָהרען מעהר אלס דיינען פֿאטער אונד אלס זיין הויז, אונד מיך געזעטצט צום רעגענטען איבער דאז פֿאָלק דעם עוויגען, איבער ישראל, פֿאָר דעם עוויגען הער האבע איך זאָ געיובעלט. (כב) אונד העטטע איך נאָך געריגגער דען זאָ געטהאן, אונד ווערע נידריגער נאָך אין מיינען אויגען, אונד בייא דען מעגדען, וויא דוא שפריכסט, געוועזען, זאָ ווירדע איך בייא איהנען געעהרט זיין. (כג) מיכל דיא טאָכטער שאול'ס האטטע קיין קינד ביז אן איהרען טאָד. ‡ (א) אונד עס געשאה,

רש"י

מן פריקיא: (כב) ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: (כג) לא היה לה ילד. מאותו היום והלאה: ‡ (א) ויהוה הניח לו. אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל

באור

הכינו במשנה (פסחים ל"ו ע"ב) וא"כ ראוי לתרגם פה (אײנע ראָזינענקוכען): (כ) מה נכבד, כפעל עבר כי הוא פתוח. ואמירה זאת על דרך לעג והתול, במליצה הנקראת בל"הע (אירָאָניא), כי היא חשבה שלא יאות למלך לעשות כמעשה המון עם, שהוא נגד כבודו: נגלה, המלך בעיני העם נעלה ונשגב ממעלת אדם, ולזה יכבדוהו וינשאוהו מבין אחיו, ולכן מן הראוי שיהיה דרכו ומנהגו נעלה על מנהג המון עם, כי זה יכסה בעדו; אמנם אם ירד ממעלתו ויתערב בין העם ויעשה כמעשיהם, אז ישלח את מעטה תפארתו ונגלה לעיניהם שגם הוא אדם כמוהם ויקל בעיניהם: כהגלות נגלות, שניהם מקור מנפעל האחד שלם כמו נשאל נשאל דוד והאחד חסר נו"ן כמנהג, ובא כפלים לרוב התגלותו בשחוק (רד"ק): הרקים, הנוערים מדעת, ופחותי המדות אשר לא יצלחו לשום דבר הגון וכשר. ות"י סריקיא לענין זה ועד"ז מתורגם: (כא) אשר בחר וגו', הכאיב לבם בזה כי זה הגמול היה ראוי לה על שהטיחה דברים נגד דוד (רלב"ג): ושחקתי, פעל עבר אע"פ שהנגינה מלרע, ונתרגם יונתן ושביחית, ומחובר הוא אל לפני ה' הנאמר בראש הפסוק. והטעם לפני ה' שחקתי, אלא לפי שהפסיק בין לפני ה' ובין שחקתי והאריך בדברים הנאמרים אל הענין לפיכך חזר ואמר לפני ה', וזה מנהג הלשון. והוא כאלו נאמר לפני ה' הזה שחקתי וכדמתורגם: (כב) ונקלותי וגו', נפעל מפעלי הכפולים. והוא מבנין התנאי והספק וכן פעל והייתי הבא אחריו. והכוונה ואם הייתי עושה מעשה קלות יגוד יותר ממה שעשיתי. ואם הייתי עוד שפל בעיני להקל בכבודי להכניע את עצמי, לפני ה' לכבוד שמו הגדול, ואפילו לפני האמהות, עמם אכבדה עם מעשים האלה העשויים לכבוד אדון אלהים הייתי מכובד בעיניהם: ועם האמהות וגו', אבל האמהות עצמן אכבד אשר בלעגי שפה דברת מהן, וזה טעם כפל מלות עם. כלומר עם אותן אשר אמרת אתי' לבוז. עם אותן בעצמן אכבדה והנה השיב דוד בזה ואמר, עשיתי הישר והטוב בכל לב ואופן, א' מחויב אני להודות לה' ולכבדו בכל עוז אשר בחר בי וצוה אותי לנגיד על עמו. וב' אשר יראת שיגיע לי נזק ע"י זה, אל תיראי, אין הדבר כן, אדרבה עוד יכבדוני העם אף אם אנקל עוד מזאת ואהי' קטן בעיני, כי לכבוד ה' עשיתי והוא יכבד את מכבדו: (כג) ולמיכל. כאילו אמר שזה היה סבה להמנע ממנה פרי בטן, כי לא אהב אותה דוד כמו קודם זה (רלב"ג). אמנם לדעת חז"ל הי' זה לה לעונש: ‡ (א) וה' הניח לו וכו',

הפטרת שמיני

ישב המלך בביתו ויהוה הניח-לו מסביב מכל-איביו: (ב) ויאמר המלך אל-נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה: (ג) ויאמר נתן אל-המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי יהוה עמך: (ד) ויהי בלילה ההוא* ויהי דבר-יהוה אל-נתן לאמר: (ה) לך ואמרת אל-עבדי אל-דוד כה אמר יהוה האתה תבנה-לי בית לשבתי: (ו) כי לא ישבתי בבית למיום העלתי את-בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: (ז) בכל אשר-התהלכתי בכל-בני ישראל הדבר דברתי את-אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את-עמי את-ישראל לאמר למה לא-בניתם

* פסקא באמצע פסוק

תרגום אשכנזי

אלס דער קעניג אין זיינעם הויזע וואהנטע, אונד דער עוויגע איהם רינגסאום פאר זיינען פיינדען רוהע פערשאפפטע, (ב) דא שפראך דער קעניג צו נתן דעם פראפעטען: זיהע דאך, איך וואהנע אין איינעם הויזע פאן צעדערן, אונד דיא לאדע גאטטעס וואהנט אין דען טעפפיכען. (ג) אונד נתן שפראך צום קעניגע: אללעס, וואס דיר אים זיננע איזט, געהע הין טהוע, דען דער עוויגע איזט מיט דיר. (ד) עס וואר אין דערזעלבען נאכט אבער, דא קאם דאז ווארט דעס עוויגען צו נתן וויא פאלגט: (ה) געהע אונד שפריך צו מיינעם דיענער צו דוד: זא שפריכט דער עוויגע: דוא וויללסט מיר איין הויז בויען צו מיינער וואהנונג? (ו) האבע איך דאך אין קיינעם הויזע געוואהנט, זייט דעם טאגע, דא איך דיא קינדער ישראל הערויף פיהרטע אויס מצרים ביז אויף דיזען טאג אונד איך וואנדערטע אומהער אין צעלט אונד וואהנונג, (ז) וויא איך אויך הערום וואנדערטע מיט אללען קינדערן ישראל'ס, האב איך יע איין ווארט גערעדעט מיט אירגענד איינעם דער ריכטער ישראל'ס, דעם איך געבאטה מיין פאלק ישראל צו וויידען, אונד געשפרא-

רש"י

אויביכם וגו' [דברים י"ב י'] מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עליכון לבנות בית הבחירה: (ד) ויהי בלילה ההוא. אמר ר' חנינא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו נהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית רבי סימן אומר האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי [תהלים קל"ב ג'] שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כן ונמצאת מפסידו: (ו) באהל ובמשכן. משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן: (ז) הדבר דברתי. לשון תמיהה הוא

באור

הדי נתקיים והניח לנס מכל אויביכם (דברים י"ב) מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר מעתה עליכו לבנות בית הבחירה (רש"י): יושב וכו', הקדים זאת לפי שאמר דוד אנכי יושב בבית ארזים וכו': (ב) בתוך היריעה, הוא האוהל האמור למעלה ור"ל וכי זו הבית הראוי לארון אלהים: (ה) האתה תבנה, פה נאמר זה על דרך שאלה ובד"הי (א' י"ז) על דרך שלילה לא אתה תבנה וכו' והמובן אחד: (ו) בבל, ר"ל אף שהתהלכתי ממקום למקום כמו בכל זאת בדב"א, וכן מתורגם, והרצון בזה אחרי שלא שאלתי, עוד לבנות לי בית, נשמע מזה שאין עוד רצוני בכך, וא"כ למה תחפוץ אתה בכך טרם דברתי אליך לעשות כן: שבטי ישראל, שופטי ישראל, מענין לא יסור שבט מיהודה, וכן בד"הי את אחד שופטי ישראל (מרד"ק), ולדעתי את אחד שבטי ישראל ענינו המיוחד שבשבטים ורצוי לתרגם (מיט איינעם אויסגעווייל-

לִי בֵּית אֲרָזִים׃ (ח) וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (ט) וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ (י) וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה׃ (יא) וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה׃ (יב) כִּי־יִמְלְאוּ

תרגום אשכנזי רמט

כען: ווארום בויעט איהר מיר ניכט איין הויז פאָן צעדערן? (ח) אונד נון שפריך זאָ צו מיינעם דיענער צו דוד: זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות: איך האבע דיך פאָן דער הירדע גענאָממען פאָן דער שאפהערדע וועג, אום רעגענט איבער מיין פאָלק איבער ישראל צו זיין. (ט) איך וואר מיט דיר וואָהין דוא גינגסט, אונד ראָטטעטע אללע דיינע פיינדע אויס פאָר דיר, אונד איך האבע דיר איינען גראָססען נאמען געמאכט, גלייך וויא דער נאמע דער גראָססע אויף ערדען, (י) שאפפטע מיינעם פאָלקע ישראל איינען אָרט, אונד וויל עס זאָ איינפפלאנצען, דאס עס אן זיינער שטעטטע וואָהנע, ניכט מעהר בעאונרוהיגעט ווערדע, אונד דיא זאָהנע דעס אונרעכטס עס ניכט אונטערדריקקען, וויא צופאָר. (יא) אונד זייט דער צייט דאס איך ריכטער אָרדנעטע איבער מיין פאָלק ישראל, אונד איך שאפפטע דיר רוהע פאָן אללען דיינען פיינדען, אונד דער עוויגע פערקינדעט דיר, דאס ער דיר איין הויז עררינכטען ווירד, (יב) ווען

רש"י

לכך הוא נקוד ה"א חטף פת"ח והדל"ת רפי: (ח) מן הנוה. דיר הרועים כמו נות כרות רועים [צפניה ב' ו']: (ט) ואכריתה את כל אויביך. ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה: כשם הגדולים. אלו שאומרים מגן דוד: (י) ושמתי מקום. עוד אני חפץ להשקיט שיהא שקט ושלו את עמי בימי בנך: (יא) ולמן היום אשר צויתי. מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן: והניחותי לך. יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך: והגיד לך ה'. היום ע"י כי בית יעשה

באור

נעטען דער טטעמאע ישראל״ם), והענין אחד: (ח) ועתה כה תאמר וגו'. כלומר לפי שעלה על לב עבדי דוד לבנות לי בית, ראיתי הכרח להגיד לו מה שבלבבי, ולכן תאמר לו עוד אני לקחתיך וגו'. ומונה והולך מה שעשה לו בעבורו ושיים בפסוק י"א והניחותי לך וגו' כלו' כל זה עשיתי בימיך, הניחותי לך מכל אויביך, והרמותי כל מכשול מדרך, עד שמעתה באמת אין עיכוב עוד לבנות בית הבחירה, אבל אגיד לך חדשות מה בלבי שיהיה עד טרם יבנה, כי אעשה לך בית ובנך שיצא ממעיך הוא יבנה אותו. את זה ראיתי להקדים. לפי שהבנתי מאיזה מפרשים, כי נבוכו בענין זה עד שנאהם רוצים לומר, שהשם דבר קשות לדוד על שחפץ בגדולות ודוחקים את עצמם מאוד בפי' פסוק י"א: הנוה. גדרת צאן נקרא נוה. כמו שנאמר נות כרות רועי' וגדרות צאן (צפניה ב' ו'): (י) מקום, פי' מקום מנוח: ונטעתיו. עתיד עוד אני חפץ להשכין אותו שיהיה לו קיום ולא יחרד לנוע ממנה. ורש"י פי' כל הכתוב על העתיד להבטחה: (יא) ולמן היום, מחובר עם העליון, ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים. וכאשר עשו מימי השופטים. (רש"י). וכן מתורגם: והגיד וגו', גם זה מתאמר השם, ופירושו כמו שבארתי בפסו' ח' וזה טעם שאמר והגיד, לפי שמעתה בא הגדה חדשה, מדבר אשר עתיד להעשות לו, אשר רצה להודיע אליו. ואל תתמה שאמר כי בית יעשה בלשון נסתר, כי כן דרך הלשון, כמו כה יעשה לאבנר וחבריו: בית. טעמו כמו בית נאמן (ש"א כ"ה) וענינו בית מלכות, ות"י בית מלכו יקים לך שיתקיים לך ולזרעך אחריך ולא תפסוק

יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ׃ (יג) הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם׃ (יד) אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם׃ (טו) וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מִלְּפָנֶיךָ׃ (טז) וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ (יז) כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד׃

הפטרת תזריע

(במלכים ב׳ סי׳ ד׳ מ״ב עד ה׳ כ׳):

(מב) וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם

תרגום אשכנזי

נון דיינע טאגע פֿאָללצעהליג זיין ווערדען, אונד דוא בייא דיינען פֿעטערן ליגען ווירסט, זאָ וויללל איך דיינען זאאמען נאך דיר, דער אויס דיינען איינגעווײדען הערפֿאָרגעהען ווירד, אויפֿריכטען, אונד וויללל דיין קאָניגטהום בעפֿעסטיגען. (יג) דערזעלבע זאָלל מיינעם נאמען איין הויז בויען, אונד איך וויללל דען טהראָן זיינעס קאָניגטהומס בעפֿעסטיגען אין עוויגקייט. (יד) איך וויללל איהם פֿאטער זיין, אונד ער זאָלל מיר זאָהן זיין, זאָ דאס ווען ער ווידערשפענסטיג איזט, איך איהן ציכטיגע מיט מענשענרוטהען אונד מיט דען שלעגען דער מענשענקינדער. (טו) יעדאָך מיינע גנאדע זאָלל ניכט וייכען פֿאָן איהם, זאָ וויא איך זיא דעם שאול ענטצאָג, דען איך וועג געטהאן פֿאָר דיר, (טז) בעשטעהען זאָלל דיין הויז אונד דיין קאָניגטהום אין עוויגקייט פֿאָר דיר, דיין טהראָן זאָלל פֿעסט זיין אין עוויגקייט, (יז) פֿאָלליג וויא דיזע וואָרטע, אונד גאנץ וויא דיזע אָפֿפֿענבארונג, רעדעטע נתן צו דוד.

(מב) אונד עס קאם איין מאן אויס בעל שלשה, אונד בראכטע דעם מאננע גאָטטעס ערסטלינגסבראָד, (נעמליך) צוואנציג גערסטען בראָדע אונד גרינע אעהרען, אין זיינער זייטענ־

רש״י

לך להוסיף בנך על כסאך ויתקיים לך בית המלכות והוא יבנה הבית: (יד) בשבט אנשים. זה הדד ורזון בן אלידע: ובנגעי בני אדם. זה אשמדי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפי׳ אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימינו:

ד (מב) מבעל שלישה. שם מדינה. ויונתן תירגם מארעא דרומא. בעל לשון מישור והרבה

באור

המלוכה מביתך. וכן מתורגם: (טז) ונאמן, נפעל עבר כמו נִתְקַיָּם. מן ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כ״ב) (רד״ק). וכן ת״י וְקַיָּם. ולדעתו פירוש הכתוב שביתך מחוזק ומקוים כבר ועוד יהיה לעתיד נכון עד עולם. אמנם לפי הפשוט הוא עבר המהופך לעתיד בוי״ו המהפכת ות״י וְקַיָּם הוא בינוני או תאר ר״ל מתקיים עתה ועוד יהיה לעתיד כן והרד״ק שהביא ראיה לדבריו שהוא עבר טעה עבר כי אם יהיה עבר ראוי להיות קם או קאם: (יז) ככל הדברים, ענין וכיוון הדברים. כי לא יתכן לפרש שדבר את הדברים מלה במלה כמו שהם לפנינו. לפי שגם בד״הי נאמר פסוק זה, ובאמת נמצאו שם שנויים וחלופים:

(מב) מבעל שלישה. הם מקום בארץ שלשה הנזכר בספר (ש״א ט׳ ד׳) והוזכר בתלמוד (סנהדרין י״ב א׳) אין לך קלה בארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלשה. ויונתן

וַיֹּאכֵלוּ׃ (מג) וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ (מד) וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃ ה (א) וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ (ב) וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי אֵשֶׁת נַעֲמָן׃ (ג) וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי

טאשע, אונד ער שפראך: גיב עס דעם פֿאָלק, דאס זיא עס עססען. (מג) אונד זיין דיענער שפראך: וויא זאָללטע איך דיס הונ־דערט מאן פֿאָרזעטצען? אונד ער שפראך: גיבס דעם פֿאָלקע דאס זיא עס־סען; דען זאָ שפריכט דער עוויגע: מאן ווירד עססען, אונד איבריג לאס־סען! (מד) דא זעטצטע ער עס איהנען פֿאָר, זיא אסען אונד ליסען איבריג נאך דעם וואָרטע דעם עוויגען. ה (א) נעמן דער העערפֿיהרער דעס קאָניגס פֿאָן ארם (זיריען), וואר האָכגעאכטעט פֿאָר זיינעם העררן אונד אנגעזעהען, דען דורך איהן גאב דער עוויגע זיעג ארם (דען זירערן), אונד דער מאן איין טאפפֿערער קריעגער, וואר אויסזעטציג. (ב) אונד עס צאָגען פֿאָן ארם (דען זי־רערן) שאארען אויס, אונד פֿיהרטען אויס דעם לאנדע ישראל געפֿאנגען איין קליינעס מעדכען, דאז וואר (אים דיענסטע) בייא דעם ווייבע נעמן'ס. (ג) אונד זיא שפראך צו איהרער געביעטערין:

רש"י

במקרא: לחם בכורים. בפסח שהתבואה מבכרת: בצקלונו. בלבושיה: לעם. לתלמידי' שהוא זן: (מג) מה אתן זה. כל לחם ולחם: ה (א) ונעמן שר צבא. נסים שנעשו ע"י אלישע מסדר והולך: תשועה לארם. הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב: (ב) יצאו גדודים. כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד: נערה קטנה. ריבה קטנה מעיר נערן: ותהי לפני. והות משמשא קדם איתת נעמן: (ג) אחלי אדני לפני

באור

תרגם אדע דרומא, ומי יתן ואדע טעם התרגום הזה: לחם בכורים, הוא מקציר השעורים כי היה נקצרים בראשונה (רלב"ג): כרמל, נקראת כן השבולת כשהיא רכה והיא לחה עדיין ומלאה (רד"ק). והחכם געזעניוס כתב שזה לא ישרה בעיניו ופתרו כמו ת"י ות"א פירוכי (גערסטאָמענע, געריבענע קערנער, פֿיללייכט איינע ארט גריטצע): בצקלונו. ת"י בלבושיה. ורלב"ג פירשו בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים, ורד"ק פתרו בקליפתיה כלומר הגרעינים בעודם בקליפתם (נאָך אין דען היּלזען). וזה נראה לי יותר נכון מכל אלו הפתרונים. כי לפירושם, מה יודיע לנו בזה? ומה תועלת יש לנו אם נדע שהביא בכלי ובכפיפה או בשק? אבל בזה שאמר שהיו עוד בקליפתן יש תועלת מה לדעת איכות המנחה. ואולי אחר בזאת שהיו מעט, עד שיוכל לשאת אותם בחיק בגדו ומפני זה אמר משרתו על הכל מה אתן וכו' והחכם געזעניוס פותרו מלשון עדי לקל בהוראתו (זייטע, זייטענטאַשע) וכן תרגמתי, ולדעתי גם דעת יונתן כן בלבושיה בחיק בגדו (ראָקטאַשע) ולא כמו שהבין הרד"ק בקליפתו: ה (א) ונעמן, נסים שנעשו ע"י אלישע מסדר והולך (רש"י): גדול לפני, חשוב לפניו ומלת לפני יורה על זה: כי בו וכו', ת"י ארי על ידיה יהב ד' נצחנא לאנש ארם. והרלב"ג כתב דמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב ע"כ. וכן דרשו רז"ל בזה: היה גבור חיל, שיעורו, והאיש גבור חיל היה מצורע. וענין המאמר בהיותו גבור חיל, חשק בכל עת לצאת למלחמה ומשום שהיה מצורע נתעכב ולא יכול לרדת והיה מצטער על זה והוא הקדמה למה שיסופר אחריו: (ב) וארם וגו', ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים (רלב"ג), ונקראו לפעמים גדודים, כשהולכין מעצמן מתי מספר אך לשלול שלל ולבוז בז כאשר ימצאו (שטרייפּפּאַרטייען): נערה קטנה, גם קטנה תקרא נערה. וכן ונער קטן נוהג בם (ישעיה י"א ו'). ותהי לפני, היתה משמשת לפני אשת נעמן. ות"י והות משמשא: (ג) אחלי אדני, מלת הקריאה לבקשה,

אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ (ד) וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃ (ו) וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ

אך! מאָכטע דאָך מיין הערר בייא דעם פראָפעטען צו שמרון (זאמאריען) זיין, דא ווירדע ער איהן פאָן זיינעם אויזאטצע בעפרייען. (ד) דא גינג ער (נעמן) הין, אונד זאגטע עס זיינעם העררן, אונד שפראך: זאָ אונד זאָ האט דאז מעדכען אויס דעם לאנדע ישראל געשפראָכען: (ה) אונד דער קאָניג פאָן ארם (זיריען) שפראך: אויף! ציהע הין, איך וויל איינען בריף זענדען אן דען קאָניג פאָן ישראל. אונד ער צאָג הין, אונד נאהם מיט זיך צעהן ככר (טאלענטע) זילבער, אונד זעכס טויזענד גאָלדשטיקקע, אונד צעהן פייערקליידער. (ו) אונד ער בראכטע דען בריף אן דען קאָניג פאָן ישראל, וועלכער לויטעטע אלזא: ווען דיזער בריף צו דיר קאָממט, זיהע! זאָ זענדע איך צו דיר נעמן מיינען

רש"י

הנביא. לשון ויחל משה [שמות ל"ב י"א] בקשו' כל המתפללים עליו יהיו שיבא הנס לפני הנביא אחלי סוהייד"מנט בלע"ז, souhait, *Souhaidement:* (דער וואונש) souhaiter *souhaidter* (וויגשען) כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה: (ד) ויבא. נעמן: ויגד לאדוניו. למלך ארם: (ה) ויקח בידו. מנחה לנביא: וששת אלפים זהב. זהובים: (ו) לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו': ואספתו מצרעתו. אסיפה במצורע היא לפי שבהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם שבהיותו מצורע היה מובדל מבני אדם: בזמן שיחנו בכל נדילין היתנו:

באור

(וואונשפארטיקעל, וואָללטע גאָטט!) וי"ת טובי (עס ווערע גוט, הייל אהם!) והנה לפי דעת רוב המפרשים הוא מגזרת אלה. וענינו תפלה ובקשה, וכן אחלי יכונו (תהלים קי"ט ה'), והרד"ק אמר שהוא גם מענין זה, בפלס אשרי, אולם דעת מנחם בן סרוק איננה כן, ואעתיק לפניך מה שכתב במחברתו אשר בידי בכתב יד וז"ל: אחלי אדוני אחלי יכונו. שניהם שווים בפתרון ואין להם דמיונות ולא נודעו יסודותם, אבל הפתרון לפי ענינם, אחלי אדוני לפני הנביא, חפצי אדוני ורצונו לפני הנביא, וכן פתרון אחלי יכונו. ופותרים ואומרים מלה זאת גזרתה היא וַיְחַל משה, ומשני צדי המלה לא יתכן זה. הצד האחד על הבאת האל"ף במלה.

והצד השני על כי לא יתכן ללשון עברית מלה זאת לבדה. ולא תמצאנה כי עם פְּנֵי, כאלה

ויחל משה את פני, ואלו כא פני אל וכו' כלם נמצאו במשפט הזה עכ"ד, ונכונים דבריו, ולדעתי המלה הזאת כענין פתיחה לדברי המתחנן והמבקש דבר מה לשאלת סליחה שיודר בן לפניו (אוגן פערלייהונג! מעכטע דאָך איין העררר זיין א. ז. וו.): יאסוף אותו מצרעתו, כתרגומו יסי' יתיה. ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם (רד"ק). וכן דעת החכם בעזעניוס, ולדעת בעל אוצר השרשים הוא ענין הסרה כמו אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל' כ"ג), וכן פה יסיר הצרעת ממנו. ובאמת ענין קבוץ והסרה נרדפים במושגם. כי המקבץ דבר אליו, יסיר אותו ממקום שהיה מקודם: (ה) זהב, כת"י דכרין דהב: חליפות בגדים. כן נקראו הבגדים מפני שמתחלפים בלבוש (קליידער צום אבוועכסלען), ויהיה ג"כ ענינו, בגדים המשובחים והנאים ללבשם בעת הצורך כמו בחגים ומועדים עיין הבאור (בראשית מ"ה כ"ב), ות"י אצטלון דלבושא, הוא מלה רומית Stola והאל"ף נוספת כדרכו, ובמשנה (יומא פ"ז מ"א) קורא באצטלית לבן משלו: (ו) כבוא וגו', זה היה דברי הספר, כלומר עם הספר הזה שיבוא אתי אליך. יבוא נעמן עבדי שתאסוף אותו מצרעתו: ואספתו, כונת מלך ארם שילוה לנביא לרפאות נעמן מצרעתו: (ז) ויאמר,

אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ: (ז) וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי: (ח) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ׀ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל: (ט) וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע: (י) וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר: (יא) וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי׀ יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם וְאָסַף

בסוסו ב'

דיענער, דאס דוא איהן פֿאָן זיינעם אויס־זאטצע בעפֿרייעסט. (ז) דא נון דער קאָניג פֿאָן ישראל דען בריף געלעזען, צעררים ער זיינע קליידער אונד שפּראך: בין איך איין גאָטט, דער טאָדטען אונד לעבענדיג מאכען קאַ. דאס דיזער צו מיר זענדעט, דיזן מאן פֿאָן זיינעם אויס־זאטצע צו בעפֿרייען? אבער נון! — זאַ מערקעט דאָך אונד זעהעט, דאס ער זוכעט געלעגענהייט אַן מיר! (מיר עטוואס אַנצוהאבען). (ח) דא אלישע דער מאן גאָטטעס האָרטע, דאס דער קאָניג פֿאַן ישראל זיינע קליידער צעררִסען, זאנדטע ער צום קאָניגע אונד ליס איהם זאגען: ווארום האסט דוא דיינע קליידער צעררִססען? לאס איהן צו מיר קאָממען, דאס ער ערפֿאהרע, דאס איין פּראָפֿעט אין ישראל איזט. (ט) אליזאַ קאם נעמן מיט זיינען ראָססען אונד וואגען, אונד הילט פֿאָר דער טהירע דעס הויזעס אלישע'ס. (י) אלישע זאנדטע איינען באָטען צו איהם (הינויס) אונד ליס זאגען: געהע היין, אונד באדע דיך זיבען מאהל אים ירדן, זאָ ווירד דיין פֿלייש דיר ווידער קאָממען, (וויא פֿאָרדעם) אונד דוא ווירסט ריין זיין. (יא) דא ערצירנטע נעמן אונד צאָג וועג, אונד שפּראך: איך דאכטע ער ווירד העראויסקאָממען צו מיר, אונד הינטרעטען, אונד דען נאמען דעס עוויגען זיינעס גאָטטעס, אנרופֿען אונד ער ווירד מיט זיינער האנד איבער דיא שטעללע דעס (אויסזאטצעס) פֿאהרען, אונד אליזאָ דען אויסזעטציגען

רש"י

(ז) האלהים אני. ה"א נקוד פת"ח ללמד שהיא בל' תמיה: מתאנה. מבקש תואנה להתגלות ני. מתאנה לשון עלילות [דברים כ"ב י"ד]: (יא) הנה אמרתי. סבור הייתי אלי יצא הנביא

באור

אל עצמו. כקורא דברים מתוך חרדה ומתפעל מן היגון והצער: כי ובי'. ג' פעמים כי בכתוב הזה הראשון לנתינת טעם. השני כמו אמנם. והשלשי לסבת השליחות. ודרך המקרא להכפיל לפעמים מלות אלה לחזוק הענין שיצטרך להתעורר לב השומעים עליו. כאשר הודעתי כבר בבאורי: כי אך. מלות הקריאה פה, לרמוז כי לא כן הדבר שרוצה להיות נרפא ע"י מצרעתו, אך עלילה מבקש, ובאופן זה מתורגם אשכנזית: מתאנה וכו'. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה עמו (רד"ק). והשם ממנו תואנה הוא מבקש (שופטים י"ד ד') עיין הבאור שם. ות"י פה אחרי תוספא דין בעי לאנרא בי (ער זוכט העגדעל מיט מיר אנצופאנגען): (ט) ויעמוד וכו'. יתכן שמפני שהאלודעים היו מובדלים ומופרשים בעת ההיא מחברת האדם כנודע. לא היה יכול לבוא נעמן לבית אלישע: (י) וישב בשרך. החולי הצרעת תשמן הבשר ירזה, ומראה העור נשתנה ומעתה ישוב הכל כמקודם ויתרפא, וכמוהו והנה שבה כבשרו (שמות ד' ז'): וטהר, ת"י ותתכי, עתיד במקום גזרי כלימד ותעבר וכן מתורגם פה. ורפואתו היא טהרתו: (יא) אלי יצא, ויראה את החלי:

הפטרת תזריע

תרגום אשכנזי

(דאפאָן) : בעפרייען .

(יב) זינד דאָך אמנה אונד פרפר, דיזע פליססע פאָן דמשק, בעססער אלס אללע נעוועססער ישראל'ס, איך קאָננטע מיך יא אין דיזען באדען אונד איך ווירדע ריין ווערדען? אונד גינג וועג אין צאָרן. (יג) דא טראַטען זיינע דיענער הינצו, אונד רעדעטען צו איהם אונד שפראכען: מיין פאַטער! העטטע דער פראָפעט דיר עטוואס גראָסעס געהייסען, ווירדעסט דוא עס יא טהון, וויא פיעל מעהר דא ער צו דיר שפראך: באדע דיך, זאָ ווירסט דוא ריין. (יד) אלזאָ גינג ער הינאב, אונד טויכטע זיך אונטער אים ירדן זיבענמאהל, נאך דעם געהייסע דעס מאננעס גאָטטעס, אונד זיין פלייש וואַרד ווידער, וויא דאז פלייש איינעס קליינען קנאבען, אונד ער וואַרד ריין. (טו) נון קעהרטע ער צוריק צו דעם מאַננע גאָטטעס, ער אונד זיין גאַנצער צוג, אונד קאם, אונד שטעללטע זיך פאָר איהן הין, אונד שפראך: זיהע! איך ווייס נון, דאס איין גאָטט איזט אויף דער גאנצען ערדע, אויסער

המצורע: (יב) הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: (יג) ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר: (יד) וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר: (טו) וישב אל איש האלהים הוא וכל מחנהו ויבא ויעמד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך:

אבנה כתיב

רש"י

וידבר עמי וירפא את החולי והניף ידו אל המקום הצרעת: (יג) אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח: ואף כי. ק"ו שאמר לך דבר קל רחץ וטהר:

באור

והניף ידו אל המקום. יעבור עם ידו על מקום הצרעת להשפיע שם רפואה ע"ד נסי, כי לא היה מאמין שירפא מן הצרעת בטבילת הירדן ורק ע"י דבר פלאי: ואסף המצורע, הסר מצרעתו, המובן במלת המקום שהוזכר לפניו, כלומר מקום הצרעת. וכן מתורגם אשכנזית: ות"י וירים ידה על אתר בית מחתא. ותתטי סגירותא. כלומר לרעת המצורע (אונד דער אויסזאטץ ווירד געהיילט ווערדען), והרלב"ג פירש והניף ידו אל המקום, ר"ל אל המקום אשר הוא עובד הש"ית. אך זה רחוק: (יב) אבנה, כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם, ובספר אוצר השרשים עם תקונים והוספות מידי כתבתי יותר מזה: וטהרתי. בתמיה, וכי אני טהור בעבור זה? (רד"ק וריק"ם). והנראה שהוא לקיום ר"ל כמו שמועיל לי הירדן בטבילה עצמית, כן יועילו לי נהרות אלו שאטהר אם ארחץ בהם, וזה ראיה כי אין ממש בדבריו: (יג) אבי, ת"י רבי (איין העדר), ובתרגומי המלה כמשמעו, דרך חבה ואהבה: דבר גדול וכו', ת"י אלו פתגמא רבא נבייא מליל לך, אם דבר גדול היה אומר לך הנביא לעשות בכדי שתטהר, הלא בודאי תעשה בלי איחור, ולפי מחשבתך שיצטרך לדבר נסי, עכשיו שאמר לך דבר קל רחץ וטהר ראוי לך לעשות. כי לא הפסדת בזה, ודבר הנביא יקום בגדולה וקטנה. זה המובן מן הפסוק, וכן מתורגם אשכנזית. ולדעתי הפעל דבר אין פה בבנין התנאי כי אם בהודעה וקיום, והכונה בודאי שהנביא דבר גדול דבר אליך, כי הוא נביא אמת ודבר ה' בפיהו, וראוי לך לעשות ואף נוסף לזה, כי הוא דבר קל אשר אין לך לטורח ולמשא, ויתורגם (געוויס דער פראָפעט האט דיר גראָסעס געהייסען! דוא זאָלטעסט עס וואָהל טהון, זאָנדערן האט ער נור צו דיר געשפראָכען א. ז. וו.) (טו) אין אלהים, ת"י לית אלהא קים: ברכה, ת"י תקרובתא, ענין מנחה. דרך כבוד כמו לגבוה:

(טז) וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ (יז) וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ (יח) לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת שָׁמָּה וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־* יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ (יט) וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ׃

נא כתיב ולא קרי.

אין ישראל; זאָ נים דאָך איין געשענק פֿאָן דיינעם קנעכטע. (טז) אונד ער שפּראך: זאָ וואהר דער עוויגע לעבט, דעם איך דיענע! איך נעהמע עס ניכט. אונד יענער דראנג אין איהן, עס צו נעהמען אבער ער וויגערטע זיך. (יז) דא שפּראך נעמן: וואָ ניכט, זאָ מאֶכטע דיינעם קנעכטע דיא לאסט צווייער מוילטהירע ערדע געגעבען ווערדען (מיטצונעהמען)! דען ניכט מעהר וירד דיין קנעכט גאנצאָפּפֿער אָדער שלאכטאָפּפֿער אנדערן גאֶטטערן בערייטען, זאָנ־דערן נור דעם עוויגען. (יח) נור אין דיזעם פֿאללע מאֶגע דער עוויגע דיינעם קנעכטע פֿערגעבען, וועןמיין הערר אין דאז הויז רמון׳ס ערשיינט, אום דאזעלבסט אנצובעטען, אונד ער זיך אויף מיך שטיטצט, אונד איך (אונוויללקיהרליך) אויך אנבעטע אים הויזע רמון׳ס, דיזער מיינער אנ־בעטונג אים הויזע רמון׳ס מאֶגע דער עוויגע אין דיזעם פֿאללע פֿערגעבען. (יט) אונד ער (אלישע) שפּראך צו איהם: ציהע היןאין פֿרידען! אונד ער צאָג פֿאָרט איינע שטרעקקע לאנדעס.

רש"י

(טו) ברכה. מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב שלוד"י בלע"ז (דער גרוס) *Salut:* saluto, (טז) אם אקח. שדמי עכו"ם מערבין בו: (יז) ולא. לשון בקשה ל' הלואי: ויתן נא. מאדמה זו מא"י שהיא קדושה משא שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: (יח) בית רמון. שם עכו"ם: והשתחויתי. על כרחי כששוחה אדוני והוא נשען על ידי: (יט) כברת ארץ. שם מדה של קרקע כמו למדי כרם ארפי"נט בלע"ז *Arpent:* arpent, (דער מארגען, דאז פעלדמאס):

באור

(יז) ולא יתן, בא"ה על מלת לא הוי"ו הקמוצה ועניינה כמו אם לא ודוגמתו ולא ילך אתנו אמנון (ש"ב י"ג כ"ו) עיין באורנו שם. ושיעורו אם לא תעשה לי הטובה לקחת מנחתי, עשה לי אות לטובה וזוה שיותן לעבדך וכו': אדמה, מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה ואעש ה אותה מזבח (רש"י): (יח) והשתחויתי, על כרחי, כי המלך נשען על ידי: בהשתחויתי, שם, והנפרד השתחויה, ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש (רד"ק), והשם הזה הוא ע"ד המקור בארמית. וכמוהו כל משקלי הַפְעָלָה כמו אַזְכָּרָה הַצָּוָה הַנָּהָה וגם וַהַשְׁמָעוֹת כמו הַשְׁמָעוּת, כלם במשקל ארמית, כמו שהודעתי בחבורי ספר לשון כשדים אשר יודפס בקרב ימים אי"ה: בדבר הזה, באופן הזה והכפל הדברים לחזק ענין הצטרכותי שהוא אופן מוכרח והסכלה לא יבוכה: (יט) לֵך לשלום, קבל הכתוב, והמובן ממנו שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את הש"ית (רלב"ג): כברת ארץ, מדת קרקע (רש"י), ורד"ק כתב שיעור מיל (איינע מייל) ורא"ה דברי המבאר לבת"הש על הפסוק כברת ארץ (בראשית ל"ה ט"ז). והחכם געזעניוס תפס בזה דעת האומר שעניינו כמו כַּבִּיר, וטעמו מהלך רב (גראֶסע, לענגע, ווייטע), ואמר עוד שכן דרך לשון עברי לכתוב רבוי כמות המדה והמשקל, בלי שיעור וקצב ולכן עשו השיעור הקלוב במדה במשקל, כמו יָמִים (יוחר) מְעָא (איינע בעסטימטע מיילע).

הפטרת מצורע

(מלכים ב' ז' ג' עד סי' ח'):

(ג) וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל־רעהו מה אנחנו ישבים פה עד־מתנו: (ד) אם־אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם־ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל־מחנה ארם אם־יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו: (ה) ויקמו בנשף לבוא אל־מחנה ארם ויבאו עד־קצה מחנה ארם והנה אין־שם איש: (ו) ואדני השמיע ׀ את־מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול ויאמרו איש אל־אחיו הנה שכר־עלינו מלך ישראל את־מלכי החתים ואת־מלכי מצרים לבוא עלינו: (ז) ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את־אהליהם

תרגום אשכנזי

(ג) עס ווארען פיער אויסזעטציגע מעננער בייא דעם איינגאנגע דעס טהארעס, דיא שפראכען איינער צו דעם אנדערן: וואס וואללען וויר היר בלייבען ביז וויר שטערבען. (ד) ווען וויר גלייך געדעכטען: וויר וואללען אין דיא שטאדט קאממען, זא איזט יא הונגערסנאט אין דער שטאדט אונד וויר מיסטען דאזעלבסט שטערבען; אונד ווען וויר היר בלייבען, זא שטערבען וויר אויך: וואהלאן דען! וויר געהען אונד לויפען צום לאגער ארם'ס (דער זירער) איבער, לאססען זיא אונז לעבען זא לעבען וויר, (וויר האבען מיטמיטעל צום לעבענסאונטערהאלט), אונד טאדטען זיא אונז, זא זינד וויר טאדט. (ה) אונד זיא מאכטען זיך אין דער דעממערונג אויף, אום צום לאגער ארם'ס (דער זירער) צו קאממען, אונד אלס זיא אן דען אנפאנג דעס לאגערס ארם'ס (דער זירער) קאמען, זיהע, דא וואר נימאנד דארט. (ו) דען דער עוויגע האטטע דאז העער ארם'ס (דער זירער) איין געטאזע פאן וואגען אונד ראססע הארען לאססען, איין געטאזע איינער גראססען מאכט. אונד זיא שפראכען איינער צום אנדערן: זיהע! עס האט דער קאניג פאן ישראל דיא קאניגע דער התיטער אונד דיא קאניגע פאן מצרים ווידער אונז געדונגען, דאס זיא איבער אונז קאממען יאללען. (ז) אונד זיא מאכטען זיך אלזא

רש"י

(ג) וארבעה אנשים. גחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו [ויקרא י"ד מ"ו]: (ו) השמיע את מחנה ארם. נדמה להם כאלו שומעין: (ט) ומצאנו

באור

שקל (ווייא געוויססעס געוויכט). סאה (איין בעוויססעס מאאס). וכן בארמית ע״ן (לענגערע לייט אונד יאהר) ובסורי שאע (איינע קורצע לייט, סטונדע), וכן כנרת (לענגע, איינע אייזע). ויפה העיר החכם הזה ודפ"חח:

(ג) פתח השער, כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב (ויקרא י"ג מ"ו) מחוץ למחנה מושבו (רד"ק): (ד) ונפלה, כמו ואת הנפלים אשר נפלו על מלך בבל (להלן כ"ה י"א). ות"י ונשתמע למשרית ארם (וויר וואללען אונז אונטערווערפען): נחיה. כי שם נמצא לרם לבחיות את נפשותינו: ומתנו. טוב מותנו ע"י הדיגה ממיתת הרעב, וכאומר מה בכן אם נמות, הלא מ"מ אנו מעותדים למיתה: (ה) עד קצה, עיין הבילור (שופטים ז' י"א). ות"י שם סטר (זייטע). ופה ספי (ענדע), כי ההתחלה והסוף במקום, הם תושבי הבלטרפו.

ומתיחסים לפי מעמד העצם המתקרב אליו, ופאת כל ד"ד הוא ראש וסוף בהצטרפות החלק המקביל לו, והעומד לימין המקום יהיה השמאל קצהו והעומד לשמאל המקום יהיה הימין קצהו: (ו) וד' השמיע. הוי"ו לסבה ר"ל בלא מלאו שם איש כי השמיע וכו', כלומר נדמה להם כאלו שומעין כפירוש רש"י: (ז) בנשף, בין השמשות. ות"י בקבלא ענין חשך, עיין

וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ (ח) וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ (ט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀ אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ (י) וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל־שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם־הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃ (יא) וַיִּקְרָא

אויף אונד פֿלאָהען אין דער דעממערונג, אונד ליסען איהרע צעלטע, איהרע ראָססע אונד איהרע עזעל, דאז (גאנצע) לאגער וויא עס וואר, צוריק, אונד פֿלאָהען איהר לעבען צו רעטטען. (ח) אלס נון יענע אויסזעטציגען אן דעז אנפֿאנג דעס לאגערס קאמען, גינגען זיא אין איין צעלט אונד אסען אונד טראנקען, אונד נאהמען פֿאָן דאננען זילבער, גאָלד אונד קליידער, אונד גינגען הין אונד פֿערבארגען עס; אונד קאמען ווידער, אונד גינגען אין איין אנדערעס צעלט, אונד נאהמען פֿאָן דאננען אונד גינגען הין, אונד פֿערבארגען עס. (ט) אונד זיא שפראכען איינער צום אנדערן: וויר טהון ניכט רעכט! דיזער טאג איזט איין טאג גוטער באָטהשאַפֿט, אונד שווייגען וויר אונד הארען ביז צום אנברוך דעס מאָרגענס, זאָ טריפֿפֿט אונז שטראַפֿע: זאָ לאסט אונז נון הינגעהען אונד קאָממען, אונד עס בעריכטען אים הויזע דעס קאָניגס. (י) זיא קאמען אונד ריפֿען דען שטאַטטפֿאָרטנער, אונד בעריכטעטען איהנען וויא פֿאָלגט: וויר זינד צום לאגער ארם'ס (דער זירער) געקאָממען, אונד דא וואר נימאנד דאָרט, נאָך איינע מענשענשטיממע (צו האָרען), זאָנדערן ראָס אונד עזעל אנגעבונדען, אונד צעלטע וויא זיא געוועזען: (יא) דיזער (שטאדטפֿאָרטנער) ריעף דיא טהאָרוועכטער, דיזע בע־

רש"י

עון. מתחייבין אנו למלכות. (י) כאשר המה. כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה

באור

באורנו (ש"א ל"ו י"ז). ובאותו הזמן הלכו גם המצורעים מן העיר, ויבואו על המחנה בלילה ולא מצאו שם איש. כן נראה משמעות הכתובים הבאים: המחנה כאשר היא. הכל בשלימות כאשר היתה היא בעוד שהיו שם: אל נפשם. להציל חיותם ולא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם (רד"ק). וכן וילך אל נפשו (מ"א י"ט ג') עיין באורנו שם. ות"י פה ועדקו לשיזבא נפשהון: (ט) יום בשורה. עיין באורנו (ש"ב י"ח כ"א). וענין הפסוק אין אנחנו עושים דבר ראוי, היום הזה ראוי לבשר טוב ואם אנחנו שותקין וממתין עד אור הבקר, ידעו זה המלך וישראל ע"י אחרים ונאשם בעיניו ויענישנו על אשר לא מהרנו לבשר בלילה: (י) שוער העיר. בא לשון יחיד על רבים ר"ל אל כל שוער והם היו רבים, כמו שנאמר להם והוא דרך קצרה, וכן ויקרא המועדים וכן יליד ביתו הם יאכלו בלחמו (ויקרא כ"ב י"א) או פירושו קרא אל שוער אחד מן הט עדים וקמו כלם והגידו להם זה הדבר (רד"ק בספר השרשים ובפירושו). ות"י נטרי תרע קרתא בל"ר כדרכו. ולדעתי שוער העיר נבדל בענינו מן שוער סתם, ר"ל שוער העיר הוא הממונה על מדידת העיר בכללה וצריך לשום עינו על היוצאים ובאים, ולשאול על עסקם בבואם ובצאתם, ואי זה מקום אשר יצאו משם, ולאיזה מקום אשר ילכו לשם, ולדרוש ולחקור אחר שמותם וכדומה. והוא הממונה על השוערים, הם אנשי צבא שהם תחת ידו העומדים על השער רק בשער לראות מי הוא היוצא ובא, מזומנים לפקודתו בנגעת הצורך להם, ואמר הכתוב שהמצורעים קראו בתחלה אל שוער העיר, ומאליו נשמע

הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ (יב) וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו אַגִּידָה־נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי־רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן־הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בַשָּׂדֶה לֵאמֹר כִּי־יֵצְאוּ מִן־הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל־הָעִיר נָבֹא׃ (יג) וַיַּעַן אֶחָד מֵעֲבָדָיו וַיֹּאמֶר וְיִקְחוּ־נָא חֲמִשָּׁה מִן־הַסּוּסִים הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ־בָהּ הִנָּם כְּכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־תָּמּוּ וְנִשְׁלְחָה וְנִרְאֶה׃ (יד) וַיִּקְחוּ שְׁנֵי רֶכֶב סוּסִים וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אַחֲרֵי מַחֲנֵה־אֲרָם לֵאמֹר לְכוּ וּרְאוּ׃ (טו) וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵיהֶם עַד־הַיַּרְדֵּן וְהִנֵּה כָל־הַדֶּרֶךְ

בְהַשָּׂדֶה כתיב הֶהָמוֹן כתיב

ריכטעטען עס דריננען אים הויזע דעם קאָניגס. (יב) דער קאָניג שטאנד דעם נאכטס אויף, אונד שפראך צו זיינען דיענערן: איך וויל אייך זאגען, וואס ארם (דיא זירער) גענען אונז געטהאן: זיא וויססען, דאס וויר הונגריג זינד, אונד זינד אויס דעם לאגער געגאנגען, אום זיך אויף דעם פעלדע צו פערשטעקקען, דען זיא דענקען: וועןזיא הערויסגעהען אויס דער שטאדט, זאָ וואָללען וויר זיא לעבענדיג ערגרייפען, אונד אין דיא שטאדט איינדרינגען. (יג) דא האָב איינער פאָן זיינען דיענערן אן, אונד שפראך: מאן ניעהמע דאָך פינף פאָן דען איבריגען ראָססען דיא איבערגעבליבען אין דער שטאדט, (זיא זינד יא דאָך וויא דיא גאנצע מעננע ישראל'ס דיא איבערגעבליבען אין דער שטאדט (ווען זיא עטווא אומקאָממען זאָללטען), זאָ זינד זיא וויא דיא גאנצע מעננע ישראל, דיא דאהין איזט)! דיא לאססעט אונז זענדען אונד וויר וואָללען זעהען, (וואס אן דיזער קונדע איזט). (יד) דא נאהמען זיא צווייא וואגען מיט ראָססען (אונד דען רייטערן דארויף) אונד דער קאָניג זאנדטע זיא הינטער דעם העערע ארם'ס (דער זירער) העער, אונד שפראך: געהעט הין אונד זעהעט! (וואס דאָרט פאָרגעגאנגען). (טו) אלזאָ צאָגען זיא איהנען נאך

רש"י

שבתוכם: (יב) כי רעבים אנחנו. ותאבים לצאת אל השלל ואל המזון: (יג) אשר נשארו בה. בתוך העיר שלא מתו ברעב: הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה. אם יאמרו

באור

שהשוערים היו ג"כ שם ויגידו להם וכו' ואח"כ אמר ששוער העיר קרא את השוערים וצוה להם שיגידו זאת לבית המלך, וכן עשו. ובאופן זה מתורגם אשכנזית: (יב) את אשר עשו, העלמה והתחבולה אשר עשו: כי יצאו, למצוא מה לאכול ומגודל הרעבון לא ימתינו עדי יחקרו על הדבר: (יג) מן הסוסים, עם חמשה רוכבים: הנם וכו', ת"י הא אנון ככל המוניא ישראל דאשתארו בה. אם יבדון, הא אנון ככל המוניא דישראל דספו. ולפיהו פירש"י אשר נשארו בה בתוך העיר שלא מתו ברעב, ואם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם אדם, הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה, ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב. זהו שיעור הכתוב לפי הפשט וכן מתורגם אשכנזית: ונראה, מה יהיה עם הדבר הזה שבשרו לנו האנשים המצורעים: (יד) שני רכב סוסים, ת"י תרין רוכבי סוסון. והרד"ק פי' שנים סוסים ורוכבים עליהם. וכן מתורגם אשכנזית. ועניין הכתוב שמן החמשה בחרו להם שנים הטובים שבהם, או שעכ"ז לא רצה המלך להכניס בסכנה יותר מן שנים ודעתי לומר שביוען אמר לקחת סוסים לבד, ולשלחם למחנה שעל ידם יתודע אם אמת הבשורה שבשרו אדם, כי בודאי אם יתחבאו מערמה וראו סוסים יצאו מתחבואיהם ויפלו עליהם ויקחו ולא ישובו, או שיוכלו הצופים לראות זאת מרחוק. וע"ז אמר כי הנם ר"ל הסוסים כחוסים מרעב כמו ישראל, ואם יהיו לשלל האויב, הנה אין ההפסד טוב בנזק ישראל אשר תמו, והמלך לקח שני רכב סוסים ושלחם עם אנשים הרואים למרחוק מה נעשה בהם. כך עלה על דעתי לפרש

מְלֵאָה בְגָדִים וְכֵלִים אֲשֶׁר־הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּחָפְזָם וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ׃ (טז) וַיֵּצֵא הָעָם וַיָּבֹזּוּ אֵת מַחֲנֵה אֲרָם וַיְהִי סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ (יז) וְהַמֶּלֶךְ הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר נִשְׁעָן עַל־יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ אֵלָיו׃ (יח) וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ (יט) וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ (כ) וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

בְּהֵחָפְזָם כתיב

תרגום אשכנזי רנד

ביז אן דען ירדן, אונד זיהע! דער גאנצע וועג וואר פָאלל פָאן קליידערן אונד גערעטהען, וועלכע ארם (דיא זירער) וועגגעוואָרפען אויף איהרער איילִיגען פלוכט, אונד דיא באָטהען קעהרטען צוריק, אונד בעריכטעטען עס דעם קאֶניגע. (טז) דא צאָג דאז פאָלק הינויס, אונד פלינדערט דאז לאגער ארם׳ס (דער זירער), אונד עס גאלט איין סאה פיינעס מעהל איינען שקל, אונד צווייא סאה גערסטע איינען שקל, נאך דעם וואָרטע דעס עוויגען. (יז) דער קאֶניג האטטע דען הויפטמאן, אויף דעססען האנד ער זיך שטיטצטע (דער איהן בעגלייטעטע) איבער דאז טהאָר (אלס איפזעהער) בעשטעללט, דא צערטראט איהן דאז פאָלק אים טהאָרע, אונד שטארב, זאָ וויא דער מאן גאָטטעס פערהייסען אונד נעשפראָכען, אלס דער קאֶניג צו איהם הינאב קאם. (יח) נעמליך אלס דער מאן גאָטטעס צום קאֶניגע רעדעטע אונד שפראך; צווייא סאה גערסטען ווערדען איינען שקל, אונד איין סאה פיינעס מעהל איינען שקל געלטען, מאָרגען אום דיזע צייט אים טהאָרע פאָן שמרון (זאמאריען). (יט) זאָ אנטוואָרטעטע דער הויפטמאן דעם מאננע גאָטטעס, אונד שפראך: זיהע, ווען דער עוויגע פענסטער מאכטע אים הימּמעל, קאֶננטע דעם גלייכען ניכט געשעהען! אונד יענער שפראך: דוא ווירסט עס מיט דיינען אויגען זעהען, אונד ניכטס דאפאָן געניסען. (כ) אונד עס געשאה איהם אלזאָ, דאז פאָלק צערטראט איהן אים טהאָרע, דאס ער שטארב.

רש"י

מסוכנין הם שלא יהרגם אדם הרי הנה בעיר הזאת בסכנת הרעב כאשר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנה ככל המון ישראל אשר תמו ברעב: (טו) בחפזם. במהרם לנוס: (יז) אשר נשען על ידו. אתמול כשבא לבית אלישע:

באור

הפסוקים לפי תוארם, ואם רחוק הוא בעיניך אל תקרבהו: (טו) וילכו אחריהם, אחר הארמיים. ואולי פירושו השלוחים שהלכו עם הסוסים מרחוק הלכו אחרי הסוסים עד הירדן, והם המלאכים ששבו והגידו למלך: בחפזם, במהרה לנוס כדמתורגם: (יז) והמלך הפקיד וכו', מנה אותו כבר להיות פקיד על שמירת השער. ולדעתי הוא שומר העיר הנזכר (לעיל פסוק י') ומסכים לפירושנו שם: וירמסהו העם, כי נלאו כנחל שוטף ולא היה בו כח לעמוד בהם, ובנחילתם לרוץ נפל לארץ והעם דרסוהו ברגלם: כאשר דבר, כלל: אשר דבר, פרט לקביעות הזמן שדבר: (יח) ויהי וגו', כלל שאחרי פרט, כמו ציום דבר ה' (ו' כ"ח), כלומר למה דבר הנביא כן לפי שכאשר דבר איש האלהים וכו'. ויען שהפסיק בנתים בספור אחר,

כשאחרי וקדושים נפרדים. ביחזקאל סי' כ"ב א' עד י"ו.

(א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ (ג) וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ (ד) בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ (ה) הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ (ו) הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ (ז) אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃

(א) דעם העררן וואָרט ווארד מיר וויא פֿאָלגט: (ב) מענשענזאָהן, ווילסט דוא מיט דער בלוטיגען שטאדט רעכטען, ווילסט דוא מיט איהר רעכטען אונד איהר אללע איהרע שאנדטהאטען צו ערקענ־נען געבען? (ג) שפריך: אלזאָ שפריכט גאָטט דער הערר: אָ שטאדט דיא דוא אין איהרער מיטטע זאָ פֿיעל בלוט פֿערגיסט, זאָ דאס איה־רע צייט נעקאָממען איזט; דיא זאָ פֿילע גרייעל פֿער־איבעט דאס זיא זיא בע־רעקקען, אונד זיא דא־דורך פֿעאונרייניגעט ווער־דע: (ד) דורך דאז בלוט דאז דוא פֿערגאָססען, האסט דוא דיך פֿערשול־דעט; אונד דורך דיא גע־רייעל דיא דוא פֿעראיבט ביזט דוא אונריין געוואָרדען, זאָ דאס דוא דיינע (לעטצטען) טאגע גענעהערט האסט אונד אז דאז ענדע דיינער יאהרע געלאנגט ביזט: דעססהאלב מאכטע איך דיך צום שפאָטטע דער פֿאָלקער אונד צום האָהנע אללער לענדער. (ה) דיא נאהען (לענדער) אונד דיא פֿאַן דיר ענטפֿערנט זינד ווערדען דיך פֿערהאָהנען, אָ דוא דערען נאמען געשענדעט, דיא דוא פֿאָללער פֿערווירדונג ביזט. (ו) זיהע ישראל'ס פֿירסטען זינד אין דיינער מיטטע בע־דאכט איהרע איבערמאכט אנצווענדען, בעדאכט בלוט צו פֿערגיסען. (ז) אין דיר ווער־דען פֿאטער אונד מוטטער פֿעראכטונגספֿאָלל בעהאנדעלט: אין דיינער מיטטע ווירד דעם פֿרעמדלינג מיט מירוג בעגעגנעט; אין דיר ווירד דיא וואיזע אונד דיא וויטטווע בעדריקט.

רש"י

כב (ב) התשפוט את עיר הדמים. ירושלים: והודעתה. מפיק ה"א והודע' אותה: (ג) עיר שופכת דם בתוכה לבוא עתה. הרי מקרא מסורס וזהו פי' עיר שופכת דם בתוכה אמר ה' אלהי' לבוא עתה: ועשה גלולים. כמו ואשר עשתה גלולים וגו': (ד) עד שנותיך. גזרת ונושנתם [דברים ד'] בגי' שאמר משה: וקלסה. דבה שהכל מדברים בך פרלרי"ץ בלעז: *Parleriz*: parlerie, (דאז גערעדע): (ה) יתקלסו בך. ומה היא הקלסות טמאת השם זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בנים למקום וגרמו עצמם להקרות עם טמא שפתים [ישעי' ו']. (ו) איש לזרועו. כל דאלים גבר: (ז) אב ואם הקלו בך. כל התועבות שבפרשת קדושים

באור

העלה הכותב דברי הנביא על זכרון הקורא כדרך המקרא לרוב. בפרט בסוף הפרשה להיות הראש והסוף אחוזים יחד באחדות הספור הכללי:

כב (ג) עיר שופכת דם בתוכה, עיר דרך קריאה, כאלו אמר הוי עיר, ואמר בתוכה לשון נסתר על דרך מה שפירשתי (ישעיה א' ד'): לבוא עתה, באופן שבא עת פקודתך: עליה, כנגד בתוכה, בתוכה שופכת דם, ותועבותיה עליה, על דרך כי עונותי עברו ראשי. ולדעת תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינשטער אנשי העיר עשו גלולים עליה. כאלו היא מזבח להקריב עליו לאלילים. ועל ידי כן נטמאה: (ד) אשמת, נעשית חייבת עונש: ותקריבי ימיך, ימי הפקודה, כמו למטה (פסוק י"ד) לימים אשר אני עושה אותך: ותבוא, משפטו ותבואי, כמו

(ח) קדשי בזית ואת־שבתתי חללת: (ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך־דם ואל־ההרים אכלו בך זמה עשו בתוכך: (י) ערות־אב גלה־בך טמאת הנדה ענו־בך: (יא) ואיש׀ את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך: (יב) שחד לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה: (יג) והנה הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך: (יד) היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי: (טו) והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך: (טז) ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי־אני יהוה:

תרגום אשכנזי רנה

(ח) מיינע הייליגטהימער זעטצטעסט דוא הערַאב, ענטווייהעטעסט מיינע רוהעטאגע (ט) הינטערברינגער בעפאנדען זיך אין דיינער מיטטע, דיא אויף בלוט פערגיסען אבזעהען, אין דיר וואהרד אויף דען בערגען געגעססען; אינצוכט ווארד אין דיינער מיטטע געטריבען. (י) דאז עלטערליכע עהעבעטט ווארד אין דיינער מיטטע ענטווייהעט, דיא דורך דען פעריאָדישען בלוטפלוס פעראונרייניגטע, ווארד אין דיר פערלעצט. (יא) שאנדטהאטען ווארדען מיט דעם נעכסטען ווייבע בעגאנגען, דיא אייגענע שווינגערטאָכטער וואורדע דורך וואָללוסט פעראונרייניגט, אונד דיא שוועסטער דעם אייגענען פאטערס טאָכטער וואורדע אין דיר געשענדעט. (יב) אין דיר נאהמען ריכטער בעשטעכונג אן, אום בלוט צו פערגיסען, וואוכער אונד צינזען נאהמעסט דוא, אונד טהיילטעסט מיט דיינען פריינדען אונגערעכטעס גוט, אונד מיינער האסט דוא גאנץ פערגעססען, שפריכט גאָטט דער הערר. (יג) דעסהאלב שלאגע איך דיא הענדע צוזאממען וועגען דעם רויבעס דען דוא בעגאנגען, אונד וועגען דעם מענשענבלוטעס דאז אין דיינער מיטטע וואר. (יד) ווירד דיין מוטה וואָהל שטאנדהאפט בלייבען, ווערדען דיינע ארמע קרעפטיג זיין אן דען טאגען דיא איך פיר דיך בערייטע? איך דער הערר רעדע אונד פאָללציהע. (טו) איך ווערדע דיך אונטער נאציאָנען צערשטרייען, דיך אין דען לענדערן אומהערווערפען, אונד ווערדע בעווירקען, דאס אין דיינער מיטטע דיינע אונרייניגקייט אויפהערע. (טז) אונד דוא ווירסט דורך דיך זעלבסט פאָר דען אויגען דער פעלקער ענטווייהעט זיין אונד דוא ווירסט ערקעננען, דאס איך דער הערר בין.

רש"י

תהיו שהוזהרו עליהם נמנו כאן: (ח) קדשי בזית. ולא כמו שאמרתי לרצונכם תזבחו. [ויקר' י"ט]: (ט) ואל ההרים אכלו בך. ובטוריא פלחו ביה לטעוותא: זמה עשו. עצות של רשעה: (יב) ותבצעי רעיך בעושק. העשרת את אוהביך בעושק שעשקת מן העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ ה' [תהלים י'] וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעושק: (יג) הכיתי כפי. צעקתי ווי וקינה: אל בצעך. כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין: (יד) אשר אני עושה אותך. פועל לך כפעלך: (טו) והתימותי. וכליתי: (טז) ונחלת בך. תתחללי בעולם על מה שעשית:

באור

(בסוף הפרשה הקודמת) תהיה במקום תהיי: ותבוא עד שנותיך, עד שנות פקודתך: (יב) ותבצעי, עיין רש"י ורד"ק: (יג) הכיתי כפי, כמו למעלה ו' י"א: ועל דמך אשר היו, היה משפטו דמיך אשר היו, או דמך אשר היה, ולדעת תלמידי יצחק פארדו בא כאן דם על דרך שם כולל, כמו ועמי תלואים: (טו) והתמותי טמאתך ממך, העיר תטהר מטומאתה

כמנהג הספרדים (ביחזקאל סי׳ כ׳ ב׳ עד כ״א)

(ב) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ג) בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ (ד) הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבוֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם׃ (ה) וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ו) בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ (ז) וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ח) וַיַּמְרוּ־בִי

(ב) דעס הערן וואָרט וואַרד מיר וויא פֿאָלגט: (ג) מענשענזאָהן, רעדע מיט דען עלטעסטען ישראל׳ס אונד זאגע איהנען: זאָ שפּריכט גאָטט דער הערר: קאָממעט איהר אלזאָ מיך צו בעפֿראגען? זאָ וואהר איך אונשטערבליך בין, שפּריכט גאָטט דער הערר, איך ווערדע מיך אויך ניכט וויללפֿעהריג צייגען. (ד) וויללסט דוא, אָ מענשענזאָהן, וויללסט דוא מיט איהנען רעכטען? זאָ, מאכע איהנען דיא גרייעל איהרער פֿאָרפֿאהרען בעקאננט. (ה) אונד שפּריך צו איהנען: אלזאָ שפּריכט דער הערר: אלס איך ישראל אויסערוועהלטע, אונד דען נאכקאָממען דעס הויזעס יעקב שוואור, וועהרענד איך מיך איהנען אים לאנדע מצרים צו ערקעננען גאב אונד איהנען שוואור וויא פֿאָלגט: איך רער הערר בין אייער גאָטט. (ו) אלסדאַן שוואור איך איהנען זיא אויס דעם לאנדע מצרים צו פֿיהרען אין יענעס לאנד, דאז איך פֿיר זיא אויסערזעהען, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט, דאז פֿאָרציגליכסטע אונטער אללען לענדערן. (ז) אונד איך זאגטע איהנען: עס ווערפֿע יעדער פֿאָן אייך דיא גרייעל וועג, דענען איירע אויגען נאכהענגען, אונד פֿערונרייניגעט אייך ניכט אן דען אבשייליכען גאָטצען מצרים׳ס איך בין דער הערר אייער גאָטט. (ח) אבער זיא ווארען מיר אונגעהאָרזאם, זיא ווארפֿען ניכט פֿאָן זיך דיא גרייעל

רש״י

(ג) אם אדריש לכם, בבקשתכם ובסוף הספר הזה הוא אומר לדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות התלמדים אותנו שהקב״ה חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזלה הרוא אמר ולא יעשה [במדבר כ״ג] מדרש תנחומא. (ד) התשפוט אותם, לשון ויכוח: (ה) ביום בחרי בישראל. הרי שהיתה שנאה זו כנושה לפני המקום קרוב לט׳ מאות שנה משהיו במלרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם וע״י שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה וע״ז נאמ׳ שנאה תעורר מדנים וגו׳ [משלי י׳]: (ז) ואומר אליהם. מכאן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב״ה אל משה בסנה וזהו שנאמר [שמואל א׳ ב׳] לעלי הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במלרים וגו׳: (ח) וימרו בי. הם הרשעים דורש של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמ׳ וחמושים עלו בני ישראל וגו׳ [שמות י״ד] אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמשה מאות:

באור

בגלות ממנה יושביה אשר היו מטמאים אותה במעשיהם הרעים: (טז) ונחלת, לשון חלול קלון, תהיי לבוז לעיני גוים: בך׳ את תהיי סבת קלונך, שמוש הבי״ת על דרך ואכבדה בפרעה. ותימה על יונתן שתרגם ואיתקדש ביך, אך תלאתי כי גם התרגום האלכסנדרי (השבעי׳) וסומכוס ותיאודוליאון והיידוניימוס תרגמו המלה כאלו היא למדבר בעדו, אם כן אולי גם יונתן היה קורא וְנִחַלְתִּי, ודרך תקון תרגם ונקדשתי:

וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ט) וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (י) וָאוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֲבִאֵם אֶל־הַמִּדְבָּר׃ (יא) וָאֶתֵּן לָהֶם אֶת־חֻקּוֹתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם׃ (יב) וְגַם אֶת־שַׁבְּתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לִהְיוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ (יג) וַיַּמְרוּ־בִי בֵית־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר בְּחֻקּוֹתַי לֹא־הָלָכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי מָאָסוּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלְּלוּ מְאֹד וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בַּמִּדְבָּר לְכַלּוֹתָם׃ (יד) וָאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִים לְעֵינֵיהֶם׃ (טו) וְגַם־אֲנִי

דענגען איהרע אויגען נאכהינגען, נאך פערליסען זיא דיא אבשייליכען געֶטצען מצרים'ס: דעסהאלב וואר איך געזאָננען מיינען צאָרן איבער זיא אויסצושיטטען אונד מיינען אונוויללען איבער זיא אויסצולאססען אים לאנדע מצרים. (ט) אללײן איך טהאט אום מיינעס נאמענס וויללען (אויף דאס ער ניכט ענטווייהעט ווערדע פאָר דען אויגען דער פאָלקער אונטער דענען זיא לעבטען, אין דערען געגענווארט איך מיך איהנען צו ערקעננען גאב), אונד פיהרטע זיא אויס דעם לאנדע מצרים. (י) איך פיהרטע זיא אלזאָ אויס דעם לאנדע מצרים אונד בראכטע זיא אין דיא וויסטע. (יא) אונד גאב איהנען מיינע געזעטצע אונד מאכטע איהנען מיינע רעכטע בעקאננט דערען אויסאיבונג דעם מענשען דאז לעבען (דיא גליקזעליגקייט) פערשאפפעט. (יב) איך גאב איהנען אויך מיינע רוהעטאגע, אויף דאס זיא צום צייכען (דעס בונדעס) דיענען צווישען מיר אונד איהנען, דאמיט מאן וויססע דאס איך דער העררע עס בין דער זיא הייליגעט. (יג) אללײן דאז הויז ישראל וואר מיר אין דער וויסטע אונגעהאָרזאם, זיא פאָלגטען ניכט מיינען געזעטצען, פעראכטעטען מיינע רעכטע, דערען אויסאיבונג דעם מענשען דאז לעבען פערשאפפעט, אונד מיינע רוהעטאגע ענטווייהעטען זיא זעהר; דעסהאלב וואר איך געזאָננען מיינען צאָרן איבער זיא אויסצושיטטען, אונד זיא אין דער וויסטע צו פערטילגען. (יד) איך טהאט יעדאָך אום מיינעס נאמענס וויללען, אויף דאס ער ניכט ענטהייליגעט ווערדע אים אנגעזיכטע דער נאציאָנען, אין דערען געגענווארט איך זיא (אויס מצרים) געפיהרט האבע. (טו) דאגעגען

רש"י

(ט) לבלתי החל. שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי משחיתם היו אומרים אויביהם מבלתי יכולת בידי להוציאם: (יב) להיות לאות. אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי סימן גדול שקדשתים לי: (יג) בחקתי לא הלכו. נסו אותו בעגל וברפידים מלקבל התורה והותירו מן המן: ואת שבתתי חללו. יצאו מן העם ללקוט מן:

באור

(ט) אשר נודעתי אליהם לעיניהם, חוזר למעלה, ואעש למען שמי (לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם) להוציאם מארץ מצרים (רוזענמילער), אך על פי שהוא נגד הטעמים, וטעם אשר נודעתי אליהם לעיניהם, שהשגחת האל

נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם בַּמִּדְבָּר לְבִלְתִּי הָבִיא אוֹתָם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת. (טז) יַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקּוֹתַי לֹא־הָלְכוּ בָהֶם וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ כִּי אַחֲרֵי גִלּוּלֵיהֶם לִבָּם הֹלֵךְ׃ (יז) וַתָּחָס עֵינִי עֲלֵיהֶם מִשַּׁחֲתָם וְלֹא־עָשִׂיתִי אוֹתָם כָּלָה בַּמִּדְבָּר׃ (יח) וָאֹמַר אֶל־בְּנֵיהֶם בַּמִּדְבָּר בְּחוּקֵּי אֲבוֹתֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפְּטֵיהֶם אַל־תִּשְׁמֹרוּ וּבְגִלּוּלֵיהֶם אַל־תִּטַּמָּאוּ׃ (יט) אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּחֻקּוֹתַי לֵכוּ וְאֶת־מִשְׁפָּטַי שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ אוֹתָם׃ (כ) וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי קַדֵּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

כאשר העלה הלבוש סי' תצ"ג ואף כשאחרי וקדושים מחוברין מפטירין אותה — בתרי עשר בעמוס כי' ט' ז' עד סוף הספר.

ויש מהפכין וקורין כשאחרי וקדושים נפרדין ואתה בן אדם התשפוט כו' לפ' אחרי, ולפ' קדושים קורין הלא כבני כשיים כו'.*)

(ז) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל

שוואור. איך איהנען אין דער וויסטע זיא ניכט אינס פֿערהייסענע לאנד צו פֿיהרען, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט, אינס פֿאָרציגליכסטע פֿאָן אללען לענדערן. (טז) וויל זיא מיינע רעכטע פֿערוואָרפֿען, אונד מיינע גע־זעטצע ניכט בעפֿאָלגטען אונד מיינע רוהעטאגע ענטווייהעטען, אונד איהר הערץ בלאָס איהרען פֿעראבשייאונגווערטהען גאָטצען נאכהינג. (יז) דעססען אונגעאכ־טעט האטטע איך מיט־לייד מיט איהנען זיא ניכט צו פֿערטילגען, אונד ריב זיא ניכט אויף אין דער וויסטע. (יח) אונד שפראך צו איהרען קינ־דערן אין דער וויסטע: בעאכטעט ניכט דיא זיטטען איירער פֿעטער, בעפֿאָלגעט איהרע געזע־טצע ניכט, אונד פֿעראוני־רייניגעט אייך ניכט אן איהרען אבשייליכען גאָטצען. (יט) איך דער הערר בין אייער גאָטט, בעפֿאָלגעט מיינע איינריכ־טונגען אונד איבעט מיינע געזעטצע. (כ) אונד הייליגעט מיינע רוהעטאגע, אויף דאס זיא איין צייכען (דעם בונדעס) זייען צווישען מיר אונד אייך, זאָ דאס מאן ערקעננע, דאס איך דער הערר אייער גאָטט בין.

(ז) זייד איהר מיר דאָך גלייך וויא דיא זאָהנע דער כושיים (אעטיאָפּיער) איהר קינדער ישראל'ס! שפריכט דער עוויגע, האבע איך ישראל איס מצרים הערויפגעפֿיהרט, אונד דאָך אויך דיא

רש"י

(ז) הלא כבני כשיים אתם לי. למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר אינכם שבים אלי הלא

באור

נראתה גבורת האל לעיני המצרים, וזה על ידי מה שפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאד, ורש"י ז"ל ושאר המפרשים פירשו אשר נודעתי אליהם והבטחתים להוציאם, אבל אין מלת לעיניהם מתייחסת על ההבטחה, אלא על נסים ונפלאות, ותלמידי יצחק פארדו מפרש ואעש למען שמי מה שעשיתי שנודעתי להם לעיניהם והוצאתים מארץ מצרים:

ט (ז) הלא כבני, אחרי שנבא עמוס בכל המאמרים הקודמים על השמדת מלכות ישראל וני השע

*) הטעם שבחרו בנבואה זו להפטיר בפרשת קדושים (אחרי כי נמשכו תמיד אחר התדמות הענין בזו ובזו) הוא בעבור שכתוב בה הנה עיני ה' אלהים בממלכה החטאה והשמדתי אותה, וזה דומה אל הנאמר בסוף פ' קדושים ולא תקיא אתכם הארץ וגו', ולפי שאף בסוף פ' אחרי מות יש מאמר דומה לזה, לכן יש מפטירין בה בפרשת אחרי מות, אמנם קצת קהלות נהגו בשבת אחרי מות להפטיר ביחזקאל כ"ב יען כתוב בה עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה, שהוא דומה ג"כ אל הכתוב בסוף הפרשה, והנה כל זה פשוט מאד, ואין צורך לפלפול ארוך וכבר שהביא בעל לבוש אחור סי' תצ"ג על ענין קט וקל בזה:

הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ (ח) הִנֵּה עֵינֵי ׀ אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהֹוָה׃ (ט) כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ (י) בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ (יא) בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־

תרגום אשכנזי רנז

פלשתים אויס כפתור אונד ארם (זירער) אויס קיר! (ח) זיהע, דיא אויגען דעס העררן, דעס עוויגען, זינד אויף דאז זינדיגע רייך געריכטעט, אונד איך טילגע עס וועג פאָן דעסערדבאָדען; נור דאס איך ניכט גענצליך דאז הויז יעקב׳ס פערטילגע, שפריכט דער עוויגע. (ט) יא, זיהע איך בעפעהלע, אונד שיטטעלע אונטער אללען פאָלקערן דאז הויז ישראל זאָ וויא מאן (עטוואס) אים זיעבע שיטטעלט, אונד ניכט איינע שראָללע צור ערדע פעללט. (י) דורך׳ס שווערט זאָללען זיא אומקאָממען דיא זינדער מיינעס פאָלקעס, דיא דא שפרעכען: אונס נאהעט ניכט דאז אונגליק אונד איבערפעללט אונס ניכט. (יא) צו דערזעלבען צייט ריכטע איך דיא פערפאל־

רש״י

מן בן נח בלאתם כשאר אומות כבושים אשר נדמיתם להם כענין שנאמר [ירמיה י״ג] היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב: הלא וגו׳. בטובתי תחלת בוחרי בהם היא הולא׳ שהולאתי אתכם מארץ מצרים למה לי בכך אף פלשתים כך הולאתי מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר [דברים ב׳] והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו׳ כשבו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והולאתים מידם ואעפ״כ לא עשיתם לי לעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יבאו: (ח) והשמדתי אתה. הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע פה שכוברין בכבר׳ לאת׳ שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין ללאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: ינוע, על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו: (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא. (יא) ביום ההוא. אחרי בא

באור

גלה יגלה מעל אדמתו, אמר עתה בסיום נבואותיו כי זאת הרעה איננה התכלית האחרון המכוון מאתו ית׳. ולא רק אליה עיני הבניה תלפינה. אלא החרבן והגלות הם רק אמלעי ביד ה׳ לטהר וללבן העם מכל עושי רשעה בלתי עלולים עוד אל התיקון, והנשארים אחרי שנלרפו בכור העוני ישובו להיטיב ויזכו להללחה גדולה, כי יקבלם האל מארלות אויביהם וישעם שנית על אדמתם וישבו בה בשלום ובבטחה תחת מושל אחד מזרע דוד אשר יחבר שתי הממלכות יחד; אמנם לבא אל הרעיון התכליתי הזה הולרך הבניא להקדים ולומר, כי אין לתמוה אם עתה יבשר להם שילכו שבי לפני לר ויגלו למדינות רחוקות. שהרי כך גזרה החכמה העליונה אף על עמים אחרים שיעזבו מושבותם וירחיקו נדוד לבקש משכנות לא להם, פעם יורישו אומה ממקומה ויתישבו תחתיה, ופעם יתגברו הם עליהם מארץ אחוזתם ויבא עם אחר במקומם, והכל ברלון המשגיח העליון המחדש עתים לטובה או לרעה, כן לאיש ואיש כן לגוי ולממלכה כן לכל בני כולם בכללם, ותמיד בערך אל התכלית היקר להוליל המין האנושי לאט לאט אל השלמות האחרונה המכוונת חמדת עינו, ולהוכיח זה הזכיר ד׳ אומות שנעתקו ממקומן והלכו להתישב בארץ לא להם בגזירת האל, והם כושיים ישראל פלשתים וארם, והתחיל בכושיים יען הם עברו ביתיו מן הערב לאפריקא, וכאילו יאמר: הלא אתם רואים בעיניכם כי הכושיים יושבים עתה מארץ ערב המאוכלה ובאים אל אביסיניען. והלא ידעתם כי גם את אבותיכם העליתי מארץ מצרים לתת להם את ארץ כנען. והלא שמעתם כי בשנים קדמוניות הולאתי מאי כפתור (לדעת הרוב היא Creta ויש אומרים שהיא Cipro) עם אחד שבא להתישב על חוף

סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ (יב) לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָֹה עֹשֶׂה זֹּאת׃ (יג) הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָֹה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ (יד) וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת

סגול באתנחתא

תרגום אשכנזי

לענע היטטע דוד'ס אויף, אונד פֿערצײנע איהרע ריססע, אונד זײן אײנגע־שטירצטעס שטעללע איך ווידער הער, אונד בויע זיא, גלײך דען טאגען דער אורצײט. (יב) זאָ דאס זיא דען איבעררעסט אדום'ס אונד אללע פֿאָל־קער אין בעזיטץ נעהמען, דא מײן נאמע אויף זיא (דען ישראליטען) גע־נענּנט ווירד, שפּריכט דער עווינע, דער דיזעס טהוט: (יג) זיהע עס קאָממען טאגע, שפּריכט דער עווינע, דא נאהעט דער פֿפֿליגער דעם שניטטער, (ד.ה. דאס מאן צו גלײכער צײט אקקערן אונד זעען ווירד) אונד דער טרויבען קעלטערער דעם זעמאן (ד. ה. מאן ווירד צוגלײך קעלטערן אונד זעען) אונד עס פֿליסען דיא בערגע פֿאָן מאָסט איבער, אונד אל־לע היגעלן צערגעהען (פֿאָר איבערפֿלוס אן מילך דער דארויף ווײדענדען העערדען): (יד) אונד איך פֿיהרע צוריק דיא געפֿאנגענשאפֿט מײנעס פֿאָלקעס ישראל, אונד זיא בויען

רש"י

עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד: (יב) למען יירשו. ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם: אשר. כמו כי: (יג) ונגש חורש בקוצר. והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע [ויקרא כ"ו] לא

באור

מערבי דרומי של ארץ ישראל ונקראו אחרי כן פלשתים. והתורה הודיעה (דברים ב' כ"ג) שקודם לכן היו נקראים כפתורים, גם ירמיה (מ"ז ד') קרא לפלשתים שארית אי כפתור, והלא ידעתם ג"כ כי בני ארם יצאו מארץ קיר הנקראת כן בשם הנהר קור אשר שם, א"כ כמו שהגליתי עמים אחרים וגם אתכם מלפנים, כן אגלה אתכם אף עתה. כי אתם לי עתה כבני כוש הגולים לעיניכם מארצם: (ח) הנה עיני ה', נמשך לענין שלמעלה, לכן תדעו בבירור כי עיני ה' משגיחות על הממלכה החטאה הזאת, הייגו מלכות אפרים, וישמיד אותה מעל פני האדמה, כלו' ישבית אותה מהיותה מלכות בפני עצמה שלא תבא עוד במספר הממלכות, אכן לא אשמיד את בית יעקב, אלא ההשמדה תהיה על המלכות לא על העם, ובסמוך יגיד מה שיגזור על יושביה: (ט) כי הנה אנכי, אחר כי יעשה חילוק בין העם. הרשעים אשר השתקעו בכל התועבות ימותו בחרב, ושאר החוטאים ילכו בגולה לסבול ענשם, ושם ייחלו לתשועת ה', והביא על זה משל נפלא. כמו המניע חטים בכברה להפריד מהם קש וקולים ועפר ע"י מהירות התנועה, שאז יצא מהם הפסולת ורוח עברה בו ואיננו, אך גרעיני הדגן לא יפול אחד מהם ארצה רק יתנועעו אנה ואנה בכברה, כן הבי"ת יניע את בית ישראל בכברה, ואז הרשעים הנמודים שהם כפסולת יפלו חוצה והיו לאבדון. ושאר העם שחטאו אבל לא במותו שיעור יניעם האל בכל הגוים. ופי' בבל כמו בין כל. והכונה שיפין אותם ביניהם בלי מושב תמידי וקיים. אלא כאשר ינועו החטים בכברה פעם כה ופעם כה כן הם יתגוררו בארצות אויביהם. אך לא יפול אחד מהם ארצה, הייגו לא ילך לאבדון, ומלת צרור כאן תדמוז אל הדגן לא אל אבן קטנה שאף היא בכלל הפסולת, ועל זה יודה כל מי שיעריך המשל על הנמשל. והאמת כי שורש צרר יורה גם על דבר מדובק היטב בחלקיו, וכן הוא הדגן בערך אל הקש: (י) בחרב ימותו, הוא ביאור אל המשל הקודם כמו שביארנו, והודיע כי הרשעים הנגזרים למיתה הם כת המורדים המתלוצצים נגד דברי הנביא ומתברכים בלבבם לאמר שלום יהיה לנו והרעה שהוא מתנבא לא תגיש אלינו ולא תקדים בעדנו, ומלת תקדים לקוחה ממשל איש הרודף אחר חברו וממהר במרוצתו יותר ממדות הנרדף עד שלא לבד ידביקהו אלא גם יקדים לעבור ממנו והלאה, כן הם אומרים הרעה לא תדביקנו וכ"ש שלא תקדים: (יא) ביום ההוא, יתנבא עתה על חזרת המלכות בתקפה והצלחתה ובחיבור כל חלקיה כמו שהיתה בימי דוד. כי אל אחדות זו ישקיפו

תרגום אשכנזי רנח

עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ (טו) וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

פערוויסטעטע שטעדטע, אונד בעזעטצען זיך דאר־אי', אונד זיא פפלאנצען וויינבערגע אונד טרינקען איהרען וויין, אונד לעגען גערטען אן, אונד עססען איהרע פריכטע. (טו) אונד איך פפלאנצע זיא (פעסט) אין איהרעם לאנדע, אונד זיא זאללען ניכט מעהר אויסגעריססען ווערדען אויס איהרעם לאנ־דע, דאז איך איהנען געגעבען, שפריכט דער עוויגע, דיין גאָטט.

רש"י

יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע: תתמוגגנה. תירגם יונתן יתפלחן קרקע עבודה מתמוגגה בבא גשמים: עסיס. יין טוב ומתוק: בהיותם פושעים בה'. בתי גזית בניתם ולא תשבו בם וגו': (טו) ונטעתים על אדמתם. כיתד הנטוע במקום נאמן אשר לא ימוט. והנה כבר העלנו במקום אחר כי דברי הנבואה לרוב על תנאי נאמרו אם לא ישובו למעלליהם הרעים. ולדעת קצת רמז על הגאולה העתידה. ואשרי המחכה ויגיע לקץ:

באור

כל הנביאים כנודע, וענין סכת דוד ידוע בדברי הנביאים לרוב, והמשל רגיל ופשוט מאד, כי כמו שהמלך נקרא רועה והעם צאנו, כן המלכות וכל עריה ובפרט עיר המלוכה נמשלה אל סוכת שומר הצאן, א"כ הקמת הסוכה היא הקמת העדרים על תלן; והנה הכנוי פרציהן שב על ערי המלכות אף שלא נזכרו, והכנוי והריסותיו חוזר על ישראל, והכנוי ובניתיה על סכת דוד, ויש כמהו פסוקים הרבה משוני הכנויים: (יב) למען יירשו. מבאר והולך מה שימשך מן הכבוד ההוא, ואמר שישובו לכבוש כל המדינות שהחזיקו בהן מקדם בימי דוד, ותחלה כל ארץ אדום שהיתה כולה משועבדת לדוד (ש"ב ח' י"ד) ואחרי המרד בימי יהורם בן יהושפט (מ"ב ח' כ') שב אמציה לכבוש קצת ממנה (מ"ב י"ד ז'), ועתה יירשו גם השארית; אחר זה גם ארצות שאר הגוים שהיו מלפנים תחת יד ישראל, ומליצת אשר נקרא שמי עליהם חשב המבאר שהיא מוסבת אל נושא המאמר, ואמר שהמקרא מסורס לפי שהיה קשה בעיניו שתאמר מליצה זו על הגוים, אך אין צורך לזה, כי המליצה תפורש היטב כמו פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה (ש"ב י"ב כ"ח), שהמדינה נקראת על שם הלוכד אותה וכן הגוי, לכן העמים שנכבשו ע"י ישראל בעזר האל היה נקרא עליהם שם ישראל וגם שם ה' שהצליחם במלחמה: (יג) הנה ימים באים, למעלה שהתנבא על הקמת סוכת דוד יפה אמר ביום ההוא בלשון יחיד, לפי שהוא מקרה פרטי שיתחדש בזמן אחד, וכאן שיודיע מרב ההצלחה שיתמיד זמן הרבה יתכן יותר לומר עליו הנה ימים באים בלשון רבים, והנה בשר להם הנביא שתהיה התבואה רבה כל כך עד שסוף הקציר יגיע אל תחלת החריש וסוף הבציר אל תחלת הזריעה, דומה אל הנאמר בברכות בחקתי, וזה דרך הפלגה, גם אמר שמרוב היין הגדל בהרים יטיף העסיס מהם והגבעות תהיינה נמוגות מרוב חלב הצאן הרועות שמה, וזה דרך גוזמא: (יד) ושבתי את שבות, מלת שבות כמו שביה, אנשים אשר הלכו בשבי, והם אשר הגלה קודם לכן חזאל מלך ארם ככתוב (מ"ב י"ג ג'), והנה אין ספק כי פועל שב הוא עומד, לכן נשים אללו את שבות אז בא הקל במקום ההפעיל, והרי הוא כאילו כתוב והשיבותי את שבות, וכן תרגמו כי אשיב את שבותם (ירמיה ל"ב מ"ד), לשיב את שבות בני עמון (שם מ"ט ו'), אשיב את שבות יהודה (יואל ד' א'): ועשו גנות. פועל עשה נופל גם על התיקון כנודע: (טו) ונטעתים. משל לקוח מן העץ, והכונה כי יכו שורש בארצם ולא ינתקו עוד ממנה. והנה למי שישאל אם תרמוז נבואה זו אל שוב העם אחרי חרבן בית ראשון או אל הגאולה העתידה לא נטריח עצמנו לתת מענה, כי כן היה מקום לשאול על כל הנבואות. ואלה שאלות של הבל אחרי שהוסכם כי כל העתידות לא נאמרו אלא דרך כלל בלי קביעת זמן, וכל הנביאים השלמים אנשי הרוח ידעו נאמנה כי אחרית טוב יהיה לישראל. אך לא שמו זמן פרטי למטרת נבואותיהם. לכן גם אנחנו נתעודד בה' אלהינו אשר הבטיח לשוב לרחם על בית יעקב ולא ינחם:

(ביחזקאל סי' מ"ד ט"ו עד סי' מ"ה)

(טו) וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (טז) הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ (יז) וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה׃ (יח) פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל־מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע׃ (יט) וּבְצֵאתָם אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־

(טו) אבער דיא פריסטער, דיא לעוויטען דיא זאהנע צדוק'ס, וועלכע דען דיענסט מיינעס הייליגטהומס פערזעהען האבען, אלס דיא קינדער ישראל פאן מיר אבאירטען, זעלבע זאללען זיך מיר נאהען אונד פאר מיר שטעהען, אום מיר פעטט אונד בלוט דארצובריגנען, שפריכט דער העררה, דער עוויגע. (טז) זעלבע זאללען אין מיין הייליגטהום קאממען, אונד זעלבע זאללען זיך מיינעם טישע נאהען מיר צו דיענען, אונד זאללען מיינען דיענסט פערזעהען. (יז) אונד ווען זיא איינגעהען אין דיא טהארע דעס איננערן פארהאפעס, זאללען זיא ליינענע קליידער אנציהען, אונד ניכטס פאן וואללע זאלל אן זיא קאממען, וועהרענד זיא דיענען אין דען טהארען דעס איננערן האפעס אונד אים הויזע. (יח) ליינענע שמוקקאפפבינדען זאללען אויף איהרעם הויפטע אונד ליינענע ביינקליידער זאללען אן איהרען לענדען זיין, זיא זאללען זיך ניכט גירטען אים שווייסע. (יט) אונד ווען זיא אין

רש"י

מד (טו) והכהנים והלוים. משבט לוי: בני צדוק. לפי שהיה כ"ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: בתעות. קנאונשאר"ד בלע"ז errer, errare, (הערונג אירען,) איט. égarer, (אירע פיהרען), quand ils (אלס זיא): (יז) אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפנים בי"ה: ולא יעלה עליהם צמר. תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשו בי"ה בעבוד' פנים: וביתה. ולפנים: (יח) פארי. קאייפייל"ש בלע"ז Chapel: chapeaux, (קאפפבעדעקונג, קאפפען, מיטלען א. ד. ג.): לא יחגרו ביזע. שהיו בגדייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם שהוא מקום זיע' אינאשויי"רא בלע"ז En la sueur (אין שווייסע, אין דער שוויים אייט). ל"א אסרה התורה לכהנים מלבושי הצמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר [סא"א]: (יט) אל החצר החיצונה. לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקרא' חצר הפנימית והעזרה יש לו לקרות עז"י חצר החיצונה לכך הוצרך לכפול ב' פעמים לומר שעל עז"נ הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין: והניחו אותם בשלכות

באור

מד (טז) שלחני, זה סדר לחם הפנים שעל השלחן כת"י לפתורא דלחם אפיא: (יז) והיה, ביום הכפורים בעבודת כה"ג אל שער חצר הפנימית, והוא ההיכל ולעומת ק"ק נקרא חצר, ולפי שהיו בהיכל שער גדול ושני פשפשין מזה ומזה, כמ"ש למעלה, אמר שערי: בגדי פשתים. בגדי בד שמשמש הכה"ג בהן ביוה"כ עבודת פנים: ולא יעלה עליהם צמר, כי בפנים לא יעשו עבודה בשמונה בגדים שיש בהן צמר: וביתה, ובפנים בחלל הבית בין בהיכל בין בבית קה"ק: (יח) פארי, מגבעות עיין (לעיל כ"ד י"ז): ביזע, הס בשקל נגע כי היו"ד סרס ומפני ההפסק נקמצה היו"ד וטעמו במקום הזיעה (רד"ק) ות"י ולא ייסרון על חרציהון על לבהון ייסרון כאמרם ז"ל, לא יחגרו במקום שמזיעין כששם חוגרין אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה מאתניהן אלא כנגד אצילי ידים, כי במקום שהבשר כפול ושוכב קלתו על קלתו, רב הזיעה ומלכלכים בגדי כהונה, והם יהיו תמיד לבנים ונקיים: (יט) יקדשו, מענין כל אשר

הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל־הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת־בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא־יְקַדְּשׁוּ אֶת־הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם׃ (כ) וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת־רָאשֵׁיהֶם׃ (כא) וְיַיִן לֹא־יִשְׁתּוּ כָּל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ (כב) וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ׃ (כג) וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם׃ (כד) וְעַל־רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לְמִשְׁפָּט בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי

לשפט כ' ושפטהו כ'

דען אייסערן פֿאָרהאָף היניוס־געהען, אין דען אייסערן פֿאָרהאָף צום פֿאָלקע, זאָ זאָללען זיא דיא קליידער וואָרין זיא (מיר) דיענען אויסציהען, אונד זיא אין דיא צעללען דעס הייליגטהומס לעגען, אונד אנדערע קליידער אנ־ציהען, דאס זיא ניכט דאז פֿאָלק מיט איהרען קליי־דערן הייליגען. (כ) איהר הויפט זאָללען זיא ניכט בעשעערען, אונד איהר האאר ניכט פֿרייא וואכ־סען לאססען, פֿערשניי־דען זאָללען זיא (דיא האארע) איהרעס הויפ־טעס. (כא) אונד ווין זאָלל קיין פריסטער טרינקען, ווען זיא הינייגגעהען אין דען איננערן פֿאָרהאָף. (כב) אונד איינע וויטווע אונד פֿערשטאָססענע זאָללען זיא ניכט צו וייבערן נעהמען, זאָנדערן יונגפֿרויען אויס דעם זאאמען דעס הויזעס ישראלס; אבער דיא איינעס פריסטערס וויטווע איזט, דיא זאָללען זיא נעהמען. (כג) אונד זיא זאָללען לעהרען (דען אונטערשייד) צווישען דעם הייליגען אונד דעם געמיינען, אונד צווישען דעם ריינען אונד דעם אונריינען זאָללען זיא איהנען זאלכעי קונד טהון. (כד) אונד אין שטרייטזאכען זאָללען זיא שטעהען צו געריכט: נאך מיינען רעכטען זאָללען זיא בעאורטהיילען, אונד מיינע פֿאָרשריפֿטען אונד מיינע געזעטצע זאָללען זיא בייא אללען מיינען פֿעסטען בעאָבאכטען אונד מיינע רוהעטאגע

רש"י

הקודש. כת"ב מרע"ה [ויקרא ט"ז] ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם. ת"י ולא יתערבו עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורין אצל בגדי הקודש: (כ) וראשם לא יגלחו. להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו. גידול שער לא ירבו: כסום יכסמו. ככוסמת הזו שסדורין בשבולת דאשו של זה לצד עיקרו של זה כך שמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל ויתכן לפרשו ל' מדת דבר השוה לא גזיז דאש ולא גדול שער אלא במד' שוה אמולי"ר בלע"ז Amouler: diminuer, (פֿערמינדערן, קליינער מאכען, ד. ה. בעשניידען): (כא) בבואם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: (כב) כי אם בתולות יקחו. הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין

באור

יגע בהם יקדש (ויקרא ו' י"א): (כ) לא יגלחו. להעביר את כל השער (רש"י): ופרע, ענין גידול השער בדבוי בלי גלויז כלל, ובלי שום תיקון ועשיה כלמתורגם אשכנזית. והחכם נעזעניוס מעתיק (הויפטהאאר): כסם יכסמו, כן נקרא התוך השער לסדרו על הראש הפך גלוח והפך פרע, וי"ת ופרוע לא ירבון, ספרא יספרון ית שער רישיהון. ועד"ז מתורגם אשכנזית: (כא) כל כהן, בין כה"ג ובין כהן הדיוט: (כב) ואלמנה, זו בכהני' גדולי' שאסורי' גם באלמנה: אלמנה מכהן יקחו, אף יצואו לקחת אלמנה לא יקחו כ"א אלמנה מכהנים כי אותן לא תעו ובחזקות כשרות הן (רד"ק בספר השרשים) וכן מתורגם אשכנזית ובפירושו: יש מן הכהנים שיקחו והם כהנים הדיוטים שמותרין באלמנה. וכן אמר התרגום שאף כהניא ישבון וכן פירשו רז"ל, ועם זה תסכים הנגינה המפסקת במלת אלמנה: (כד) ישפטוהו, מוסב על

יְקַדֵּשׁוּ׃ (כה) וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ׃ (כו) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ (כז) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (כח) וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ (כט) הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃ (ל) וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ (לא) כָּל־נְבֵלָה

תרגום אשכנזי

הייליגען. (כה) אונד צו קיינעם טאָדטען מענשען זאָלל איינער קאָממען, זיך צו פערונרייניגען, זאָנדערן נור בייא פאטער, מוטטער, זאָהן, טאָכטער, ברודער אונד שוועסטער דיא נאָך קיינעם מאננעס (עהע וויב) איזט, דירפען זיא זיך פערונרייניגען. (כו) אונד נאָך זיינער רייניגונג זאָלל מאן איהם זיבען טאגע צעהלען. (כז) אונד אם טאגע, וואָ ער ווידער אין דאז הייליגטהום איינגעהעט, אין דען איננערן פאָרהאָף, אום צו דיענען אים הייליגטהומע, זאָלל ער זיין זינדאָפפער דארברינגען, שפריכט דער הערר, דער עוויגע. (כח) דאז ערבטהייל דאז זיא האבען זאָללען, זייא: דאס איך איהר ערבטהייל בין; איין אייגענטהום זאָללט איהר איהנען ניכט געבען אין ישראל, איך בין איהר אייגענטהום. (כט) דאז שפייזעאָפפער, דאז זינדאָפפער, דאז שולדאָפפער זאָללען זיא עססען, אונד אללעס פערבאננטע אין ישראל זאָלל איהנען געהערען. (ל) אונד דיא ערסטלינגע אללער פריהגערייפטע פריכטע, אונד אללע העבע פאָן אללעל אייערן העבען זאָללען דע פריסטערן געהערען, אונד דיא ערסטלינגע אייערעס טייגעס זאָללט איהר דעם פריסטער געבען, אום זעגען אין דיינעם הויזע רוהען צו לאססען. (לא) אללעם אאס אונד

רש"י

וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה. מאליהן: אשר תהיה אלמנה. גמורה פרט לגרושה וחלוצה אע"פ שפנויה היא אסורה אף להדיוט: (כו) ואחרי טהרתו. אחר פרישתו מן המת כך שנוייה בת"ק: (כז) וביום בואו. תחלה אל הקדש להתחנך לעבוד יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנוייה בת"ק שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר [שם] זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפורש במסכת מנחות. (כח) והיתה להם. הכהונה לנחלה: (כט) חרם. לי קדש וכן כל לי חרמה שהוא על הקדש: (ל) להניח. אפוזי"ר בלע"ז A poser (אונד לו זעגען, רוהען לו לאססען) כמו [שמות י'] וינח בכל גבול מצרים: (לא) כל נבלה וטרפה וגו'. לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפ' הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות כך פירשו רבותינו:

באור

הריב: יקדשו. בדברים שנוהגים לקדושה ובפרט בקרבנות הבאות חובה ליום: (כו) ואחרי טהרתו, אחרי פרישתו מן המת כן אמרו רז"ל: יספרו לו. אחיו הכהנים ולא יניחוהו ליכנס במקדש עד אחר שבעת ימים ויטהר: (כז) חטאתו. עשירית האיפה (ויקרא ו'): (כח) והיתה וכו', הנחלה שתהיה להם היא שאני נחלתם: (ל) כל בכורי, פרי המבושל כל ברכו יקרא בכור: וכל תרומת כל, בין דגן ובין תירוש ויצהר: מכל תרומותיכם. מכל הדברים שאתם חייבים להפריש מהם הדומה: וראשית עריסותיכם, חלק ראשון מעיסה והיא החלה: להניח וכו', כי זה תהיה סבה להשרות ברכה תמידית בביתך ולא יחסר העושר, כי עוד יוסיף: (לא) כל נבלה, פירשו רז"ל לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך

וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

הפטרת בהר

בירמיה סימן ל"ב ו' עד כ"ח :

(ו) וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ז) הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת׃ (ח) וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר׀ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ (ט) וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף׃ (י) וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם

הבית בקמץ

צערריסבענעס פֿאָן פֿאָגעלן אונד פֿיה, זאָללען דיא פריסטער ניכט עססען.

(ו) ירמיה שפראך: דעס הערדן וואָרט ווארד מיר וויא פֿאָלגט: (ז) זיה, חנמאל זאָהן דיינעס אָהיימס שלום ווירד צו דיר קאָממען אום דיר צו זאגען: קויפֿע דיר מיין אין ענתות געלעגענעם פֿעלד, דען דיר געהאָרט דאז רעכט דער אויסלאָזונג, דאסזעלבע נעמליך צו ערווערבען (אים פֿאללע עס פֿאָן מיר אן איינען אנדערן פֿערקויפֿט ווירדע) (ח) דא קאם צו מיר חנמאל מיינעס אָהיימס זאָהן, וויא דער הערר מיר געזאגט האטטע אין דען האָף דעס געפֿענגניסעס אונד שפראך צו מיר: קויפֿע דאָך מיין אין ענתות, אים לאנדע בנימין געלעגענעם פֿעלד, דען דיר געביהרט דאז ערבשאַפֿטרעכט אונד דיר קאָממט דיא אויסלאָזונג צו; קויפֿע עס אלזאָ פֿיר דיך. דא ערקאננטע איך דאס עס דעס הערדן וויללע זייא. (ט) אונד איך קויפֿטע דאז פֿעלד פֿאָן חנמאל מיינעם אָהיימס זאָהנע, דאז אין ענתות געלעגען, וואָג איהם דאז זילבער צו, זיבען שקלים אונד צעהן זילבערשטיקע. (י) איך שריב אויף דאז פאפיר, פֿערזיגעלטע עס, בעשטעללטע צייגען, אונד

רש"י

לב (ו) ויאמר ירמיהו וגו'. לא לצדקיהו אמר כן אלא פי' הכתוב למה כלאו וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו: (ז) בא אליך. על פי הדבור: (יא) את ספר

באור

להזהירם על אכל נבלות וטרפות שלא נחשוב שבה"ה חולין הותר להם, וכן הטעם באזהרה התורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (ויקרא כ"ב ח') עיין בבאור:

(ו) ויאמר ירמיהו, אל היהודים אשר היו בחצר המטרה, הנזכרים בפסוק ב': (ז) כי לך משפט הגאולה לקנות. אם תכלתיהו, היה לך משפט הגאולה לקנותו מיד הקונה אותו, שנאמר או דודו או בן דודו יגאלנו. עכשו קודם שאמכרנו לאחרים. קנהו לך. כי לך יאתה (רד"ק): (ט) ואקנה את השדה, גראָציוס הבי' כאן מה שספר Florus (Lib. II. Cap. 6.) שאירע כשהיה האניבאל צר על רומי, שהיה מי שקנה השדה שהיה בו האויב, וזה אמנם היה להראות שאינם יראים ממנו, וכאן היה להבטיח את העם על גאולת בבל: שבעה שקלים וגו', רא"ז ואחרים פירשו שבעה עשר שקל כסף, אך לא מצאנו שבעה ועשרה במקום שבעה עשר, ויונתן פירש שבעה מָנים ועשרה סלעים, וזה רחוק שיה' המנה נקרא שקל. ולי נראה שבעה שקלים כמשמעו, ועשרה כסף הם חלקים מן השקל, גֵרָה וכיוצא: (י) ואשקול הכסף,

וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם׃ (יא) וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי׃ (יב) וָאֶתֵּן אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה׃ (יג) וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר׃ (יד) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים׃ (טו) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ (טז) וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי

תרגום אשכנזי

וואָג דאז געלד מיט דען וואגשאלען. (יא) אונד נאהם דען קויפבריעף, נעמליך דען פֿערזיגעלטען. דער דען בינפֿעהל אונד דיא געזעטצע ענטהילט, אונד דען אָפֿפֿענען. (יב) אונד גאב דען קויפֿבריעף דעם ברוך זאָהנע נריה'ס מחסיה'ס זאָהן, אין גגענוואַרט מיינעס אָהיימ'ס חנמאל, אין געגענוואַרט דער צייגען, דיא אויףדעם קויפֿבריעפֿע געשריבען אונד אין געגענוואַרט אללער יהודים דיא אים האָפֿע דעס געפֿענגניססעס שטאַנדען. (יג) אונד איך פֿעראָרדנעטע דעם ברוך אין איהרער געגענוואַרט וויא פֿאָלגט: (יד) אלזאָ שפריכט דער העדר גאָטט צבאות, גאָטט ישראל'ס: נים דיזע שריפֿטען, נעמליך דיזען קויפֿבריעף אונד דען פֿערזיגעלטען אונד דיזען אָפֿפֿענען בריעף, אונד לעגע זיא אין איין אירדענעס געפֿעס אויף דאס זיא לאנגע צייט ערהאַלטען ווערדען. (טו) דען אלזאָ שפריכט גאָטט דער העדר צבאות ישראל'ס גאָטט: נאָך ווערדען הייזער פֿעלדער אונד וויינגערטען אין דיזעם לאַנדע געקויפֿט ווערדען. (טז) אונד איך פֿלע־

רש"י

המקנה. שטר המכירה: את החתום וגו'. עם חתימו כשהוא חתום כדת ודין: ואת הגלוי. שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא דדייני הוא קיום השטרות לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדים. ורבותינו פרשו לעניין גט פשוט ומקושר בבבא בתרא: (יב) לעיני חנמאל דודי. ועד עכשיו קראו בן דודי שמא שנים היו ואם אין זאת לא ידעתי מהו. ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמי' כגון דאובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו ימואל וכשר הוליד שמעון ימין הרי לימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל, ואיכה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא אח האם קרוי דוד: (יד) כה אמר וגו'. אל תאמר לחנם אני מקנית' שהרי הכל גולים: (טו) כי כה אמר ה'.

באור

למעלה אמר דרך כלל, וכאן פירש דרך פרט: (יא) ואקח את ספר המקנה, נראה כדברי החכם Gatacker שלא היו אלא שני ספרים (שטרות), אחד חתום, ואחד גלוי ופתוח. ובחתום היו כתובים תנאי המכירה. והם הנקראים המצוה והחקים. ולודוביקוס de Dien פירש המצוה הכתובה בתורה בדיני הגאולה (ויקרא כ"ה), ורא"ז פירש כתרגום יונתן כמצוה והחקים. כלומר שהיה חתום כמשפט התורה, ואינני רואה מקום למצוה בענין חתימת השטר: (יב) חנמאל דודי, נראה שחסרה מלת בן, והיא נמצאת בקצת נסחאות, ונסחת יונתן כנסחת ספרינו, כי תרגם אחבי, (כמו אח־אבי). אלא שאין זו ראיה, כי אפשר שהיה כתוב בתרגום בר אחבי, והסופרים השמיטו מלת בר מפני שלא מצאוה בעברי. ויש מפרשים דודי, ידידי. ודע כי בשני תרגומים כ"י מצאתי בר דודי, אע"פ שלמעלה כתוב בהם אח אבי ואח אבוך: הכותבים, שכתבו שמם, והבינוני מורה כאן על מה שעבר, כמו המוציא אתכם, ובהרבה ספרים ובדפוס בריס"א נתוב הכתובים, וכן תרגם יונתן. ונסח שלנו נראה לי עקר: (יד) ואת החתום, לא היו אלא

אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר׃ (יז) אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ (יח) עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ (יט) גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃ (כ) אֲשֶׁר שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כא) וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל׃ (כב) וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת

העטע צום העררן נאכדעם איך דען קויפבריעף דעם ברוך זאָהן נריה'ס איבערגעבען האטטע, וויא פאָלגט: (יז) אך הערר, אָ גאָטט! דוא ביזט עס דאָך דער דען הימםעל אונד דיא ערדע מיט דיינער גראָסען מאכט ערשאפפען אונד מיט דיינעם געשטרעקטען ארמע פיר דיך גיבט עס ניכטס שווירעגעס. (יח) (דוא ביזט דאָך אויך דעריעניגע) דער וואָהלוואָללען איבעט אינס טויזענדסטע געשלעכט, אונד דער פעטער זינדען אין איהרער נאכקאָממלינגע שאָאָס בעצאהלעט; גראָסער אונד מעכטיגער גאָטט דעססען נאמע איזט: הערר גאָטט צבאות. (יט) דעססען ראטהשליססע גראָס אונד דעססען ווערקע ערהאבען זינד, דעססען אויגען אויף דען וואנדעל אללער מענשען געריכטעט זינד אום יעדעם נאך זיינעם פערהאלטען צו בעצאהלען אונד נאך דער פרוכט זיינער האנדלונגען. (כ) דוא דער דוא צייכען אונד וואונדער טהאטעסט אין מצרים (וואָפאָן דאז געדעכטניס געבליבען) ביז אויף דען הייטיגען טאג זאָוואָהל אין ישראל אלס אם גאנצען מענשענגעשלעכטע, אונד דיר רוהם ערוואָרבעסט וויא נאָך הייטיגען טאגעס צו זעהען. (כא) אונד דיין פאלק ישראל אויס דעם לאנדע מצרים פיהרטעסט מיט צייכען אונד וואונדערן מיט שטארקער האנד אונד דראָהענדעם ארמע אונד מיט גראָססען שרעקקען. (כב) אונד איהנען דיזעס לאנד גאבסט, דאז דוא איהרען פעטערן איהנען צו געבען געשוואָרען, איין

רש"י

סופן לקנות בתים: (יז) לא יפלא. לא יכחד ויודע אתה שסופנו לגלות ולמה אמרת לי לקנות שדה: (יח) ומשלם עון אבות אל חיק. הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה: הגדול הגבור. ולא אמר והנורא אמר גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו בהסכת יומא: (כ) ובאדם. בשאר אנשים. ד"א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים ויהי הענן והחשך ויאר

באור

שנים, והוא"ו לפירוש. ולרד"ק ודון יצחק היה שלשה ספרים: (יז) לא יפלא, לא יקשה ויִמָנַע (לאז'). ובתחלה הייתי דוחה הפירוש הזה והייתי בוחר בפירוש יונתן רש"י ורד"ק ודון יצחק, שפירשו לא יתכסה ויֵעָלֵם, כי היה נראה לי שאיננו מענין המאורע לומר כי הכל ביכלת האל, אלא לומר כי הכל גלוי, לפניו. ולמה אם כן צוהו להשליך כספו אחר שהעיר עתידה לנפול ביד האויב. ותלמידי מוה"רר דוב חיים אשכנזי דחה טענתי ואמר כי ירמיה איננו נכנס מיד לדבר מענינו של יום, אבל האריך בספור גדולת האל בפסוק זה ובפסוקים שאחריו. ואם כן נכון הוא שיהיה לא יפלא כאומר על ענינים יכולת האל: (יח) אל חיק, מליצה לקוחה מן הכסף שהיו נושאים אותו בחיקם, כטעם ושקד בחיק חמה עזה: (כ) אשר שמת, לשון שימה תלוי

להם ארץ זבת חלב ודבש: (כג) ויבאו וירשו אתה ולא־שמעו בקולך ובתורתך לא־הלכו את־כל־אשר צויתה להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל־הרעה הזאת: (כד) הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: (כה) ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה־לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: (כו) ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר: (כז) הנה אני יהוה אלהי כל־בשר הממני יפלא כל־דבר:

הפטרת בחקתי

בירמיה סימן ט"ז י"ט עד י"ז ט"ו.

(יט) יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך־שקר נחלו אבותינו הבל ואין־בם מועיל:

יתיר ו קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי

לאנד וואָ מילך אונד האָניג פליסט: (כג) אלס זיא אבער דאהין קאמען אונד בעזיטץ דאפאָן נאהמען געהאָרכטען זיא דיר ניכט, אונד בעטרוגען זיך ניכט דיינעס געזעטצע געמעס, אללעס וואס דוא איהנען צו טהון בעפאָהלען, טהאטען זיא ניכט, אונד דוא ליסעסט איבער זיא אלל דיזעס אונגליק הערמנקאָממען. (כד) זיה דיא שלייערמאשינען זינד פאָר דיא שטאדט געקאָממען אום זיא איינצונערמען אונד שאָן זאָלל דיא שטאדט אין דיא הענדע דער כשדים פאללען דיא זיא בעלאגערן, דורך דאז שווערט דורך הונגער אונד דיא פעסט, אונד וואס דוא פערקינדיגעט איזט ערפאָלגט, אונד דוא זיהעסט עס: (כה) אונד דוא זאגטעסט מיר אָ הערר גאָטט: קויפע דיר דאז פעלד פיר געלד אונד נים ציינגען וועהרענד דאָך דיא שטאדט אין דיא הענדע דער כשדים איבערליפערט ווערדען זאָלל! (כו) אונד דעם הערן וואָרט ווארד דעם ירמיה וויא פאָלגט. (כז) זיה איך בין דער הערר, דער גאָטט יערעס שטערבליכען: זאָללטע עס פיר מיך אירגענד עטוואס שווירינעס געבען?—

(יט) אָ הערר מיינע שטערקע, מיינע שוטצוועהר אונד מיינע צופלוכט אין דער צייט דער נאָטה, צו דיר ווערדען דיא נאציאָנען פאָן דען ענטפערנטעסטען גענענדען קאָממען אונד ווערדען זאגען: געוויס פאלשעס האבען אונזערע פעטער געערבט, אייטלע דינגע דיא

רש"י

את הלילה [שמות י"ד] אותו מזל שהוא חשך למצרים שימש אור לישראל. מדרש אגדה ויונתן תרגם ולישראל עבדת פריקן בגו בבי איגשא: (כג) ותקרא אותם. הקרית אותם לשון מקרה: (כד) ואשר דברת: רעה עליהם היה ובא: (כה) והעיר נתנה. ולמה לי שדה. (כז) הממני יפלא. וכי העתידות עלומות ממני:

טז (יט) ה' עזי ומעוזי ומנוסי. אנטפיוומא"ט בלע"ז *En te fuie mos (ma fuite)* (דוא ביזט

באור

באומות ובמופתים, וכן למען שתי אותותי אלה בקרבו: ובישראל ובאדם. גם בישראל גם באומות, והבי"ת מוזרת לפעל שמת, כמו ואת אותותי אשר שמתי בם: (כג) ותקרא אותם, לשון מקרה ופגע, כמו וקראת אתכם הרעה, את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, ואם היה לשון קריאה, היה לו לומר ותקרא אליהם או עליהם: (כד) הסוללות. כפירוש רד"ק. ועיין

הפטרת בחקתי

(כ) הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ (כא) לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהוָה׃ יז (א) חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ (ב) כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ (ג) הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן

צו ניכטס ניטצען קאֶננטן. (כ) קאֶננטע אויך איין מענש זיך גאֶטטער מאַכען? ניין, דאז זינד קיינע גאֶטטער. (כא) נון וויל איך עס איהנען קונד מאַכען; דיזעס מאהל וויל איך איהנען מיינע מאכט אונד מיינע קראַפט צו ערקעננען געבען, אונד זיא ווערדען ערקעננען, דאס איך עס בין דעם דער נאמע הערר צוקאָממט. (א) יהודה'ס זינדע איזט מיט איינעם אייזערנען גריפפעל מיט איינער דיאמאנטענען שפיטצע געשריבען; זיא איזט איינגעגראבען אויף דער טאפעל איהרעס הערצענס אונד אויף דען הערנערנעהעניען ווינקעלן איהרער אַלטערע. (ב) זיא געדענקען וויא איהרער אייגענען קינדער איהרער אלטערע, איהרער בילדזיילען וועלכע בייא דען בעלויבטען ביימען שטעהען אונד אויף דען האָהען היגעלן. (ג) דוא זָ ווילדער בעוואָהנער דער געבירגע! דיינע גיטער, אללע דיי־

רש"י

איינע לופוֿלט) ומנחם חברו לשון פלא כמו נתת ליריאך נס להתנוסס [תהלים ס'] וכן ה' נסי [שמות ז']. ודונ' פתר אותו לשון מנוס ממש: אליך גוים יבאו. סוף האומות לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ועמך אין עשו להם אלהים והמה לא אלהים: מאפסי. כמו מקלה, נחלו. לשון נחלה: מועיל. לשון תועלת: (כא) כי שמי ה'. כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי: יז (א) בעט ברזל. משל הוא כלומר חקוק' בשיקוע ואין נוחה לימחק: ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר ע"י ירמיה שנקרא עמוד ברזל וע"י יחזקאל שנאמר לו [שם ג'] כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: חרושה. חקיקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם. שאינם שוכחין ע"א שלהם: (ב) כזכיר בניהם מזבחותם. כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחות' כאדם שיש לו געגועין על בנו: ואשריהם אשר על עץ רענן. על ען כמו אצל וכת"י תחות כל אילן עבוף: (ג) הררי בשדה. ירושלים היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה

באור

ישעיה ל"ז כ"ג: (כז) הממני יפלא כל דבר, לא יקשה לי לקיים כל דבר אשר יצא מפי. וזה דבק עם סוף הנבואה הנני מהבלם מכל הארצות, ונקנה השדה בארץ הזאת. שדות בכסף יקנו:

(יט) ה' עזי. תשובת ירמיה להשיב חרון אף ה' מעל עמו: אליך גוים יבאו וגו'. אל יחר אפך על אלה שחללו את ארצך, כי הלא הנה יום בא שכל יושבי תבל אליך יבאו ויכירו אלהותך, ומה לך אם אלה עוזבים אותך: עזי ומעזי, העוז הוא הכח והגבורה, והמעוז הוא מקום מבצר: (כ) היעשה לו, המשך דברי הגוים לעתיד לבא: והמה לא אלהים, השאלה השלילית יש במשמעה תשובה בהפך מלשון השאלה, והנה הטעם היעשה לו אדם אלהים? לא כן. ואותם אלהים שיעשה, באמת אינם אלהים: (כא) לכן. תשובת האל, כי לא יאבה לסלוח. והנה אמר הגוים שלא גליתי להם הם עתידים לבא אלי ולהכיר טעותם, וישראל שהודעתי להם מכתה דורות, אינם רוצים להכיר ייחודי, לכן הנני מודיעם: יז (א) חטאת יהודה. פירש הטעם למה לא יוכל לסלוח להם, כי חטאתם. והיא ע"ז שלהם, חקוקה על לוח לבם, ולא יסורו ממנה: שמיר. הדיאמאנט נקרא בערבי סאמור, וכן תרגם הירונימוס: חרושה, כמו חרות על הלוחות בחליף סי"ן בתי"ו, ואולי חרת כנגד מן חרש. כי גם החרישה חקיקה בקרקע. ולקרנות מזבחותיכם. בהרבה ספרים כ"י כתוב מזבחותיהם, ונראה לי הכוונה כי במזבחות העשויים לשם ה' היו חוקקים צורת ע"ז: (ב) כזכור בניהם, כמו שהם זוכרים בניהם, כך הם זוכרים מזבחותם ואשריהם שהם אצל עץ רענן וגו' (רש"י רד"ק ודון יצחק): (ג) הררי בשדה, אחר שהזכיר מזבחותם ואשריהם על גבעות הגבוהות, קרא דרך לעג לכל

בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ (ד) וְשָׁמַטְתָּה
וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־
אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם
בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ (ה) כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה
אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ
וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ (ו) וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה
וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר
אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ (ז) בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר

נע שעטצע ווערדע איך דער בערויבונג פרייז געבען, זאָ וויא זעלבסט דיינע אלטערע ווענגען דער פֿערגעהונגען דיא אין אללען דיינען געביעטען פֿעראיבט ווארדען! (ד) אלסדאן ווירסט דוא אונטערלאססען דיא שולד איינצופֿאָדערן פֿאָם לאנדע דאז איך דיר צום ערבגוט געגעבען, אונד איך ווערדע דיך דיינען פֿיינדען דיענסטבאר מאכען, אין איינעם לאנדע דאז דוא ניכט קאננטעסט דען אין פֿייער האבעט איהר אין מיר אנגעפֿאכט וועלכעס אימנוער ברעננען ווירד. (ה) אלזאָ שפריכט דער הערר: וועה דעמיעניגען דער אויף מענשען פֿערטרויט אונד זיינע שטיטצע אויף דען שטערבליכען בויעט, אונד דעססען הערץ פֿאָם העררן זיך אבווענדעט. (ו) ער ווירד זיין וויא איינע נאקטע פפֿלאנצע אין דער וויסטע דיא זיך דער ערשיינונג דעס גוטען ניכט פֿרייעט, זאָנדערן אין דער דירדען וויסטע בלייבט, אין איינעם זאלציגען אונד אונבעוואָהנבארען לאנדע: (ז) הייל

רש"י

ולשון הררי כמו ערבי [ישעי' י"ג] על שם שיושב בערב' אינטייגד"ש בלע"ז דפ' אמשטרד' מונטייני"ש ר"ל מונטייגרד"ש Montagnards, (בערגבעוואָהנער) יושבי ההר: חילך. כמו ממונך: במתיך בחטאת. במותיך עשוית בחטא לשם ע"א בכל גבוליך: (ד) ושמטתה. על כרחך תשמט ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ [ויקרא כ"ה]: ובך. אנקם החמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה. ד"א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי. יקדתם בנחירי: (ה) אשר יבטח באדם. בחריפו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו. כמו עוזו וכן ת"י דוחליה: ומן ה' יסור לבו שהבטיחו וצויתי את ברכתי לכם [שם] כך שמעתי: (ו) כערער. כעץ יחידי לשון ערירי [בראשית ט"ו].

באור

אנשי יהודה בכנוי הררי בשדה, יושב ההר, ואיש שדה, רחוק מן היישוב, כטעם חית השדה, איש יודע ציד איש שדה: במותיך בחטאת וגו', במותיך אתן לבז מפני החטאת אשר בכל גבוליך (תלמידי מוה"רר שלמה חפץ), וכן נראה דעת בעל הטעמים: (ד) ושמטתה ובך, מלת ובך קשה מאד, ראיתי ושמעתי וחפשתי בה פירושים הרבה, ולא נתקררה דעתי באחד מהם, ויש שהגיהו במקום ובך ידך, תשמוט ידך מנחלתך, ואחרים תנתק ותתרחק מארצך, כטעם כי שמטו הבקר (שמואל ב' ו' ו'), ואולי יתכן שה"א היתרה שבסוף ושמטתה היתה מתחלתה חי"ת, ושמטת חובך, והוא מל' שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו ב') וחוב נמצא ביחזקאל (שהיה בזמן ירמיה) חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י"ח ז'), והכוונה (כפירוש רש"י). כטעם אז תרצה הארץ את שבתותיה, כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה (ויקרא כ"ו ל"ד ול"ה), והנה בעל הקרקע הוא כמו בעל חוב הנושה בו והקרקע חייב לשלם לו תבואה בכל שנה ושנה, והתורה צותה שנשמוט ידנו מאותם שאנו נושים בהם בשנת השמטה, וגם מן האדמה נצטווינו לשמוט ידנו בשנה ההיא, והם לא עשו כן, והנביא מודיעם כי יגלו מעל אדמתם, ואז בעל כרחם ישמטו חובם מנחלתם, ואדמתם לא תוכלח עוד לתת להם כחה, ובהפך הם עצמם בגלותם אל ארץ אחרת יוכרחו לעבוד את אויביהם אשר לא יתנו להם מנוחה ומרגוע בשום זמן: (ה) ארור הגבר אשר יבטח באדם, רד"ק דון יצחק ורמב' פירשו שהיו ישראל בוטחים על מצרים. וכן ישעיה אומר ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר (ל"א ג'), ארור הפך ברוך, שעניינו בלתי מצליחים, כמו ואשר תאר יואר: זרועו, חזקו ומבטחו, כמו שהזרוע חוזק הגוף: (ו) והיה כערער, לשון עריה וערום, וכן ערירי, וכאן כינוי נטע ערום בלא עלה ופרי, וכן פנה אל תפלת הערער, אדם ערום

הפטרת בחקתי

תרגו' אשכנזי רסג

יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ: (ח) וְהָיָה כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי: (ט) עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ: (י) אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו: (יא) קֹרֵא דָגַר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָיו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל: (יב) כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם

יראה כ' . קמץ בז"ק כדרכו כ' ימו כ'

דעמיעניגען דער אויף דען העררן פערטרויט, דער העררו ווירד זיין שוטץ זיין. (ח) ער ווירד זיין, גלייך איינעם אם וואססער געפפלאנצטען בוימע דער בייא איינעם באכע ווארצעל טרייבט; דער ניכט עמפפינדעט ווען היטצע קאממט, זאנ־דערן זיינע בלעטטער פריש ערהעלט; אונד אין איינעם יאהר דער דירדע ניכט פירכטעט, אונד ניכט אונטערלעסט פריכטע צו טראגען.

(ט) פאן טריגערישעם הערצען איזט ער מעהר אלס יעדער אנדערע, אונד אונהיילבאר: ווער פערמאג איהן צו קעננען? (י) איך דער העררר בין דעריעניגע דער דאז הערץ ערפארשעט אונד דאז אינגערע פריפעט, אונד איך ווילל דעם מענשען נאך זיינעם וואנדעל נאך דען פריכטען זיינער האנדלונגען פערגעלטען. (יא) ער גלייכעט דעם רעבהוהן, דאז אייער בריטעט דיא עס ניכט געווארפען, דעריעניגע דער רייכטהימער זאמעלט אונגערעכטער ווייזע; אין דער העלפטע זיינעס לעבענס ווערדען זיא איהם פערלאססען, אונד אם ענדע ווירד ער אין דער שמאך בלייבען. (יב) איין מאיעסטעטישער טהראן, ערהאבענער אלס דער ערסטע, איזט דער ארט אונזע־

רש"י

ויש לומר דגאסטי"ה בלע"ז *Degastie:* devastation, (דיא פערוויסטונג) ומנחם פי' שם ען מעלי היער וערער שמו וכן פי' כערער במדבר ען אחד מעלי היער. בערבה לשון מישור: חררים. יובש כמו חרב מני חורב [איוב ל']: ארץ מלחה. ארץ שהיא מלחה ולא תהא מיושבת: (ח) ולא יראה. העץ כי יבא חם: בצורת. לשון רעב פאמנ"א בלע"ז *Fames* לאט. famine, (הונגערסנאָטה) faim, (הונגער): ל"א בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג. לא יפחד: (ט) עקוב הלב. מלא תוחכה ועקובה מכל דבר: ואנוש. לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו. הוא סגור מי ידענו. אני ה' חוקרו: (יא) קורא דגר. קוק"ו גלוצלנ"ט בלע"ז Goucon, (דער גוקוג) gloussant, (גלוקסענד): דגר. היא ליפלוף שמלפל' העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ואלו שבקול' דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינה מינו כך עושה עושר ולא במשפט: ולא ילד. הקורא הזה מושך אחריו אפרוחים שלא ילד: יהיה נבל. מתקרי רשיעא: (יב) כסא

באור

מכל טוב (רא"ז): כערער בערבה, כמו הערער של הערבה, כמו חיתו יער, הרי בגלבוע, הררי בשדה, וכן חררים במדבר, מקומות שרופים ויבשים של מדבר: (ח) ולא יראה כי יבא חם, כתיב ולא ירא, ואפשר לקרות ירא. כלומר ייָרא, וכן תרגמו האלכסנדרי והסורי והיירונימוס,

ויש סיוע ממלת ולא ידאג שאחריו, ובעלי הנקוד רצו להשוותו עם ולא יראה כי יבא טוב וכן היה קורא יונתן: (ט) עקב הלב מכל, מדבר על שלום בן יאשיהו (עיין למטה כ"ב י"א), ואומר שהיה לבו מלא מרמה יותר מכל אדם, והוא אנוש ואין לו רפואה, כן השכיל לפרש יוחנן דוד מיכאעליס, ובפירוש זה בחר ר' שלום הכהן ז"ל בפירושו לירמיה הנדפס בפיורדא בשנת התק"ע, לתשלום פירוש ר' דוד אטענזאססער שפירש עד סי' י"א. ואח"כ חלה את עיניו: (י) אני ה' חוקר לב, אל יחשוב מי ידענו, כי אני ה' וגו': ולתת, ואני לתת, אני עתיד וקרוב לתת, כמו שומר תבונה למצוא טוב (משלי י"ט ח'), וכמו שפירשתי למהר שלל (ישעיה ח' א'): (יא) קורא דגר וגו', כתרגום יונתן ופירוש רד"ק, ונאמר על שלום בן יאשיהו וכן אמר למטה (כ"ב י"ג) הוי בונה ביתו בלא צדק וגו'. יהיה נבל, נבזה כנבלה: (יב) כסא

מֵֽרִאשׁ֔וֹן מְק֖וֹם מִקְדָּשֵֽׁנוּ׃ (יג) מִקְוֵ֤ה יִשְׂרָאֵל֙ יְהוָ֔ה כָּל־עֹזְבֶ֖יךָ יֵבֹ֑שׁוּ וְסוּרַי֙ בָּאָ֣רֶץ יִכָּתֵ֔בוּ כִּ֥י עָזְב֛וּ מְק֥וֹר מַֽיִם־חַיִּ֖ים אֶת־יְהוָֽה׃ (יד) רְפָאֵ֤נִי יְהוָה֙ וְאֵ֣רָפֵ֔א הוֹשִׁיעֵ֖נִי וְאִוָּשֵׁ֑עָה כִּ֥י תְהִלָּתִ֖י אָֽתָּה׃

דעס הייליגטהימעס. (טז) דוא האָפֿפֿנונג ישראל'ס, אָ הערר! אללע דיא דיך פֿערלאססען ווערדען צו שאנדען ווערדען; אונד אללע דיא זיך פֿאָן מיר ענטפֿערנען ווערדען דענקווירדיג זיין אויף דער ערדע, דען זיא האבען דיא קוועללען פֿרישען וואססערס, דען הערדן פֿערלאססען. (יז) היילע מיך, אָ הערר, זאָ דאס איך געזונד בלייבע; רעטטע מיך, זאָ דאס איך וואהרהאפֿט גערעטטעט זייא: דען מיין רוהם ביזט דוא.

בשבת הגדול

והוא דווקא אם חל ערב פסח בשבת מפטירין הפטר זו בתרי עשר במלאכי סימן ג' ד' עד סוף הסי'.

(ד) וְעָֽרְבָה֙ לַֽיהוָ֔ה מִנְחַ֥ת יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלָ֑͏ִם כִּימֵ֣י עוֹלָ֔ם וּכְשָׁנִ֖ים קַדְמֹנִיֹּֽת׃ (ה) וְקָרַבְתִּ֣י אֲלֵיכֶם֮ לַמִּשְׁפָּט֒ וְהָיִ֣יתִי ׀ עֵ֣ד מְמַהֵ֗ר בַּֽמְכַשְּׁפִים֙

יסירי כ'

(ד) דאַן ווירד דעם עוויגען דיא אָפּפֿערגאבע יהודה'ס אונד ירושלים'ס אנגענעהם זייז וויא אין אוראלטען טאגען, אונד וויא אין דען יאהרען דער פֿאָרצייט. (ה) אונד איך נאהע מיך אייך צום גע-

רש"י

כבוד וגו'. לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסאך כבוד ומרו' מראשית בריאת עולם ומכוון כנגד מקדשנו: (יג) מקוה ישראל ה'. יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם הסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו: (יד) כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי ווגטנ"א בלע"ז: *Vantanée* (דאז ריהמען):

באור

כבוד מרום מראשון וגו'. הם דברי ירמיהו, והנה כל המפרשים פירשו מרום מראשון כענין נכון כסאך מאז אמנם לא מצאנו מראשון על ההוראה הזאת, מלבד כי נכון כסאך מאז איננו אמור על בית המקדש כמו הכסא הנזכר כאן שהוא מקום מקדשנו, כלומר המקום שהוא מקדש שלנו, ונראה לי לפרשו כמשמעו. מרום יותר מן הראשון, כטעם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. והנה ירמיה התחיל דבורו בשבחו של הקב"ה ובזכרון ימות המשיח, כמו שאמר למעלה אליך גוים יבאו מאפסי ארץ וגו', אף כאן אמר ידעתי ה' כי ברוך הגבר אשר יבטח בך. כי גם ימים יבאו שיבנה בית המקדש שני או שלישי. שיהיה מרום לכבוד ולתפארת מן הראשון: (יג) מקוה ישראל וגו'. גם זה כהקדמה, ידעתי כי בך ראוי לקוות, וכל עוזביך יבושו, וידעתי כי הסרים ממני ומתאנים לשמוע אל דברי אשר אדבר בשמך, רעה תבא אליהם, כי בעזבם דברי הנביא, הנם עוזבים מקור מים חיים, כלומר עוזבים אותך: בארץ יכתבו. גרמָניוס ואחריו שנורדער ורא"ג פירשו יהיו נכתבים בעפר, כלומר יִמָּחֶה שמם כאלו הוא כתוב בעפר. אך לפי זה בעפר היה לו לומר, ונראה לי בהפך שיהיו נכתבים בארץ החיים, כלומר ישארו למזכרת עולם, שהכל יאמרו: פלוני ופלוני שעזבו את ה' כך וכך אירע להם: וסורי, הסורים מעלי, כמו קָמַי הקמים עלי, וסוד בינוני פעול, כמו מולים, שובי מלחמה:

(יד) רפאני וגו', אחר מה שהקדים בשבח האל, ערך לפניו תפלתו, שירפאהו באופן שיהיה נרפא באמת, ויושיעהו תשועה שלמה, והכוונה שיצילהו מרודפיו שלא יזיקוהו, וכמו שמפרש והולך:

(ד) וערבה לה'. אז תהיה מנחת יהודה לרצון לפניה' כבימות קדם בימי משה ושלמה:

(ה) וקרבתי. אז אקרב אליכם לעשות שפטים ולשלם גמול מעשה איש רשע, והייתי עד וגו', ענין המליצה ר"ל לא יתעכב הדין בשביל גביית עדות כי אני בעצמי אהיה דיין ועד ממהר

וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ו) כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם׃ (ז) לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב׃ (ח) הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃ (ט) בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי

ריכט, אונד ווערדע איין שנעללער צייגע זיין געגען צויבערער, עהעברעכער אונד דיא פאלשּשווארער, דיא וועלכע דען לאהן דעם טאגלאהנערס אונטערשלאגען, וויטווי אונד וואיזע בעדריקקען אונד פרעמדלינגע ערניעדריגען אונד מיך ניכט פירכטען, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען). (ו) דען איך דער עוויגע פערענדערע מיך ניכט, אונד זא זייד איהר זאהנע יעקב'ס ניכט אונטערגעגאנגען. (ז) זייט דען טאגען אייער פעטער וויכעט איהר פאן מיינען געזעטצען אונד בעאבאכטעט (זיא) ניכט: קעהרעט צו מיר אונד איך ווערדע מיך צו אייך קעהרען שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען): איהר שפרעכעט: וואמיט זאללען וויר אונז בעקעהרען"? (ח) צימט'ס דאס דער מענש גאט בעפארטהיילט, וויא איהר מיך בעפארטהיילט? איהר שפרעכעט: וואמיט בעפארטהיילען וויר דיך? מיט דעם צעהנטען אונד דער העבע. (ט) מיט דעם פלוכע זייד איהר פערווינשט, אונד איהר

רש"י

ג (ו) כי אני ה' לא שניתי. אע"פ שאני מאריך אפי לא שינה דעתי עלי מבראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: ואתם בני יעקב. אע"פ שמתי' אתם ברעתכם ולא בניתי מן הרשעים בחיים: לא כליתם. אינכם כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני בגיהנ' וכן ת"י ואתון בית יעקב מדאן דמאן דמיית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומר אתם סבורים לומר דיני בעל שאין עוד לפרע ממנו. ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה ואני כליתי ואתם אינכם כלים: (ח) היקבע אדם. רבותי' פירשו ל' גזילה ול' ארמי הוא: המעשר והתרומה. שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים הוא גזלתי: (ט) במארה אתם נארים. על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואע"פכ

באור

לענות במכשפים וכו' ובעושקי שכר ומעני אלמנה ויתום ופעל עושקי עומד במקום שנים: ומטי גר, ת"י מסטן דין גיורא (דאז רעכט דער פרעמדלינגע פערדרעהען), (וכן פי' רד"ק) ויהיה עקר חסר משפט הגר ולדעתי הוא מענין נטיה לארץ יהודה והשפלה (ערניעדריגען אונטערדריקען, היגטאנזעטצען), וכמוהו ישיתו לנטות בארץ (תהלים י"ז) ובזה השיב להם נגד אמרו איה אלהי משפט: (ו) לא שניתי, לא אשנה דעתי מטובה לרעה ואין בי תמורה וחלוף המחשבה לאהוב עתה את הרע אשר מאז שנאתי ולשנוא את הטוב אשר מאז אהבתי, ולא אפר את דברי לבלתי כתות אתכם לכליון גמור ולכן לא כליתם אתם בני יעקב, ות"י אנא לא אשנתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמן דמאית בעלמא הדין דיניה פסוק (איך פערענדערע מיין ווארט ניכט, איהר אבער מיינט, ווער היענידען שטירבט דעססען רעכט האט איין ענדע), ר"ל אם פה בעולם הזה לא יִשָּׁפֵט, כי ימות והולך לעולמו, שם יבוא במשפט

לקבל שכר על הטוב ועונש על הרע, וגם זה תשובה על תלונתם איה אלהי המשפט, והבן כי עמוק הוא: (ז) במה נשוב, לא ידענו מה חטאנו, ובמה נשוב לעזוב החטא הנעלם מידיעתנו? (ח) היקבע. ענין סתר וכסוי והעלמה בלשון ערבי (זיך פערבערגען, פערשטעקקען), ומזה עשית דבר שלא כהוגן בהסתר (הייאמליך פערשטעקט האנדלען), ונופל על אונאת ממון בהעלמה והסתת דבר מזולתו מה שראוי לו בסתר בלי ידיעתו (יעמאנדען הייאמליך ביפאורטהיילען, יגטוואס פארענטהאלטען). וטעם הכתוב האם הגון לאדם שיונה את אלהים באונא'

כֻּלּוֹ׃ (י) הָבִיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־דָי׃ (יא) וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־יַשְׁחִת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (יב) וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה

נ"א וַהֲרִקֹתִי

בטפֿאָרטהיילט מיך (נאָך אימנזער) זאז גאנצע פֿאָלק! (י) ברינגעט אל- לע צעהנטען אינס פֿאָר- ראטהסהויז, דאס נאה- רונג אין מיינעם הויזע זייא, אונד פריפֿעט מיך דאמיט, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען) אָב איך אייך ניכט דיא פֿענסטער דעס הימעלס אֶפֿנע, אונד זעגען איבער אייך אויסשיטטע, מעהר אלס גענוג (אים איבערפֿלוס). (יא) אונד איך װעהרע אייך דען אבפֿרעססער (היישרעק אונד דער- גלייכען טהירע) דאס ער אייך ניכט דיא פֿרוכט דער ערדע פֿערניכטע, אונד דער װיינשטאָק אים פֿעלדע ניכט אונפֿרוכט ברינגענד זייא, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העעשאא- רען): (יב) דאן װערדען אללע פֿאָלקער אייך גליקליך פרייזען, דען איהר זאָללט איין װינשענס- װערטהעס לאנד (גליקליכע בעװאָהנער דיזעס לאנדעס) זיין, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער

רש"י

אותי אתם קובעים: (י) ויהי טרף. יהי מזון מצוי לשמשי: (יא) וגערתי לכם באוכל.

באור

דבר, ויגזול ממני מה שראוי לו? ות"י הירגז גבר קדם דִינָא כמו דאתון מרגזין קדמי (ערצירנט אײן מענש זײנען ריכטער, זאָ װיא איהר מיך ערצירנט?): המעשר והתרומה, שאתם שוללים מן הכהנים והלוים היא גזלתי (רש"י): (ט) במארה אתם נארים, לדעת רבי יהודה מעקר נאר מקדשו (איכה ב'), ולולא האלף היה דגוש עה"פ כמו נִגָּשִׁים ובא הצרי תמורת הדגש, והוא ענין הרחקה והפלגה מן הלב (פערװאָרפען) ולדעת רבי יונה שרשו ארר והראוי נְאָרים בשוא הנון כמלת נְמַקִּים והריש רפויה והנע"ו הנון בצרי מפני האלף ושני הפני' נכוני' בו (רד"ק) ות"י מִתְלַטְּין מענין קללה והוא מן הפעלים שהשם הבא עליו הוא מקרה הפעולה ותרגומי מוגל שתי הוראות אלה: ואותי וגו'. שעודו אף שאתם עמוסים בקללה עכ"ז אתם גוזלים אותי כלכם יחד, אין אחד בכם עושה הישר בדבר הזה: (י) האוצר, העשוי לכך בבהמ"ק כת"ש נכחמים: טרף, כתרגומו פַּרְנוּס לפי שפרנסת החיות ע"י טרף אמר ג"כ לפרנסת האדם טרף (רד"ק). בביתי, צורך אנשי ביתי הם הכהנים והלוים כת"י דמשמשין בבית מקדשי: ובחנוני, במצוה אחת כזאת אם אני משלם גמולה: אם לא, י"מ לשון שבועה כמו אם לא בתים (ישעיה ה') ר"ל הריני נשבע שאפתח וכו' אך אין צורך כי על לשון בחינה יבוא אם לא על ענין תנאי כידוע וכדמתורגם אשכנזית: והריקותי, ענין הזלה ושפיכה ברבוי כמו הגשם ונמיהו על הארץ יריקו (קהלת י"א): עד בלי די. שלא יספיקו לכם אוצרות (ביז ניכט גענוג רוימן דאַ איזט) רד"ק, והאמת שהוא הגזמה בלשון כלומר עד שלא תפול עליו לאמור די, כי הוא יותר מדאי וכענין זה ת"י עד דתימרון מיסת (ביז איהר זעלבסט זאָגעט עס איזט אין דער פֿילע דאַ!): (יא) באוכל, בארבה האוכל בתבואה ות"י במחבלא (פֿערדערבער): תשכל, ענין חסור בנים באשה והושאל על חסרון פרי: (יב) ואשרו, ענין הלול ושבח על מדות האושר וההצלחה, כדמתורגם אשכנזית ות"י וישבחון: ארץ חפץ, י"א חסר בית השמוש בארץ חפץ וי"ת אתון יתבין וכטיתי אחריו בתרגומי וענין חפץ י"א רצון שכלם רוצים לשבת בה, וי"א שם לדבר יקר ונחמד וַחֲפָצֶיךָ (משלי ג') אתכם הנכבד מזה חָפֵץ לו חֵפֶץ שהרבוי ממנו חֲפָצִים

צְבָאֽוֹת׃ (יג) חָזְק֥וּ עָלַ֛י דִּבְרֵיכֶ֖ם אָמַ֣ר יְהוָ֑ה וַאֲמַרְתֶּ֕ם מַה־נִּדְבַּ֖רְנוּ עָלֶֽיךָ׃ (יד) אֲמַרְתֶּ֕ם שָׁ֖וְא עֲבֹ֣ד אֱלֹהִ֑ים וּמַה־בֶּ֗צַע כִּ֤י שָׁמַ֙רְנוּ֙ מִשְׁמַרְתּ֔וֹ וְכִ֤י הָלַ֙כְנוּ֙ קְדֹ֣רַנִּ֔ית מִפְּנֵ֖י יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ (טו) וְעַתָּ֕ה אֲנַ֖חְנוּ מְאַשְּׁרִ֣ים זֵדִ֑ים גַּם־נִבְנוּ֙ עֹשֵׂ֣י רִשְׁעָ֔ה גַּ֧ם בָּחֲנ֛וּ אֱלֹהִ֖ים וַיִּמָּלֵֽטוּ׃ (טז) אָ֧ז נִדְבְּר֛וּ יִרְאֵ֥י יְהוָ֖ה אִ֣ישׁ אֶל־רֵעֵ֑הוּ וַיַּקְשֵׁ֤ב יְהוָה֙ וַיִּשְׁמָ֔ע וַ֠יִּכָּתֵב סֵ֙פֶר זִכָּר֤וֹן

קמץ בז"ק

תרגום אשכנזי רסח

העערשאארען): (יג) אייערע רעדען וואַרען שטרענג געגען מיך, שפריכט דער עוויגע, איהר שפרעכעט: וואס האבען וויר געראַדעט ווידער דיך? (יד) איהר שפרעכעט: פֿערגעבליך איזט גאָטט דיענען זאונד וועלכען געווינן ברינגט עס, דאס וויר זיינע פֿאָרשריפֿט בעאָבאכטעט אונד דאס וויר אין דעמוטה איינהערגעהען פֿאָר דעם עוויגען (דער העערשאארען), (טו) זאָנאך פרייזען וויר דיא איבערמיטהיגען גליקליך; פֿעסט שטעהען דיא פֿרעפֿעלאיבענדען; זיא פֿערזוכען גאָטט אונד ענטריננען (יעדעם אונפֿאלל). (טז) אלסדאן האבען דיא דען עוויגען פֿירכטען זיך אונטעררעדעט, איין יעגליכער מיט דעם אנדרען; אונד דער עוויגע מערקטע אויף אונד הארכטע, אונד איין דענקבוך ווירד פֿאר איהם געשריבען, פֿיר דיא, דיא דען עוויגען פֿירכטען

רש"י

נחשיל ובזה האוכל לכם את תבואת השדה והגפן: (יב) ארץ חפץ. ארץ שחפצי בה: (יד) שוא עבוד אלהים. על הנם נעבדנו כי לא נקבל שכר: קדורנית. בשפל רוח: (טו) ועתה אנחנו מאשרים וגו'. הנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים אנו הרשעים מצליחים עד כי מחשבים אנו אותם על מעשה רשעה גם בחנו אלהים לומר נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו: (טז) אז נדברו וגו'. אני משיב על דבריכם אז נעשות הרשעים רשעה

באור

כמו מן דָּבָר דְּבָרִים או מן חֶסֶד חֲסָדִים ואם יהיה הנפרד חפץ נמשך נקודות הרבוי וְהַפָּצִיף אמנם מצאנו אבני חֵפֶץ (ישעיה ד') לענין זה, ויש להשוותו עם ארץ הַצְּבִי כי צבי כולל שני עניינים הדר ותפארת וגם חפץ ורצון כי צבה בארמית רצון ותרגומי׳ נמלה זאת כולל ענין שניהם, ות"י בארע בית שכנתי ועבדין בה רעותי מענין רצון. אך לכונה אחרת: (יג) חזקו. ת"י תקיפו קדמי פתגמיכון חזקים וקשים עלי דבריכם, ובד"ז המתורגם אשכנזית: מה נדברנו, הנפעל נופל על שיחת דברים שבין איש לרעהו בשאלה ותשובה (זיך בעספרעכען, אונטעררעדען), ובלשון הרד"ק נקראה התמדת הדבור שהפועל שב להיות פעיל, כי הדובר הוא גם הנדבר ע"י טענה ומענה, ות"י אִזְבַּנֵּינָא למלא מענין רצוי ועצת דברים מכוון גם לזה והנן:

(יד) משמרתו, המצוה נקראת כן לפי שמוטל על האדם לשמור לעשות אותה ות"י מימריה נכונה זאת: קדורנית, תא"הפ או שם ענין הכנעה ופירוש רש"י בשפל רוח לפי ת"י במכינות רוח, ותוכן תשובתם אל ה' אין השגיח בשפלים או אינו משלם גמול המעשה: (טו) ועתה וכו' ר"ל בהיות הדבר כן שאין תועלת בכל בשמירת דברי המקום ראוי לנו לשבח האנשים העושים רע בזדון: גם נבנו, חזקים וקיימים הם כענין כת"י אתקיימו וכן הוא בתרגומי ומלאכו ונבנו בתוך עמי (ירמיהו י"ב ט"ז) לכונה זאת, והחכם געזעניוס מעתיק (זאָ געדייהען זיא): גם בחנו, נסו את אלהים לדעת אם יכול לתת עונש על עון. והנה נמלט מן העונש ולא השיגם איד ופגע, והמה שלוים ושקטים וחיים בטובה ובנעימות ועמדו על המקירה: (טז) אז נדברו, בזה יביע על אמריהם כלומר דעו! כי אז כששמעו יראי ה' דברי הרשעים ההם המכחישים ומעוררים ספיקות ותלונות על מעשי ה' נדברו גם הם כנושאים ונותנים בדברים האלה עד שגלו בדעתם כי ישרים דרכי ה' כל מעשיו בצדק אל אמונה ואין עול וה' הטה אזן להקשיב אמריהם ושמעם ויכתבם על ספר להיות לזכרון לפניו ליראיו ולאותם החושבים רוממות שמו למען ישולם להם כמעשיהם וכמ"ש ובעת ההיא ימלט עמך כל הכתוב בספר (דניאל י"ב א') עיין באורנו שם וענין המליצה בכתיבת הספר אצל השי"ת שהוא רק למשל כפי השגתנו קרוצי מחומר;

לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ׃ (יז) וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ׃ (יח) וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ׃ (יט) כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

כ״א פּי

אונד דיא זיינעס נאמענס געדענקען. (יז) אונד זיא זאללען מיר, שפריכט דער עוויגע צבאות, (דער הינערשאארען) אן דעם טאגע דען איך שאפפע איין אייגענטהום זיין, אונד איך שאהנע איהרער וויא איין מאן זיינען זאהן דער איהם דיענעט, שאהנעט. (יח) דאן ווערדעט איהר אייך בעקעהרען אונד איינזעהען (דען אונטערשיד) צווישען דעם פראממען אונד דעם גאטטלאזען, צווישען דעם, דער גאטט דיענעט, אונד דעם דער איהם ניכט דיענעט. (יט) דען זיהע, דער טאג (דעס עוויגען) קאממט, ברעננענד וויא איין אפען; זאדאן ווערדען אללע איבערמיטהיגען אונד פרעפעל איבענ־דען שטאפפעל זיין, דיא דער קאממענדע טאג ענטצינדעט, שפריכט דער עוויגע צבאות (דער

רש״י

והבוזים הלכו קדורנית מפני כדברו יראי ה' שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריהם מלפני ואע״פ שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים: (יז) ליום אשר אני עושה סגולה. אשר אצרתי והנחתי לשלם בו גמולו ושם אראה אתכם מה בין צדיק לרשע. סגולה אוצר איישטויי״ר בלע״ז, *Estuyinr*, (דער קאס־טען, אונד יעדער אויפבעוואהרונגסארט) *estuuyer*, (פערשליסען אין איין פוטעראל לעגען): (יט) כי הנה היום בא. יום זה ל' שמש הוא שכך אמרו חכמים אין גיהנם לע״ל אלא הקב״ה מוציא חמה מנרתקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאין בה וז״ש וזרחה לכם יראי וגו':

באור

ולחשבי, פי' הרד״ק ענין חשיבות (דיא אויף זיינען נאמען אכטען), ולדעתי ענין מחשבה כמו שבארתי וכן תרגמתי. ות״י למחשבין ליקרא דיי' מסכים לזה: (יז) והיו לי וכו', ליום וכו', המשפט שאני עושה דין ברשעים יהיו לי סגולה (רד״ק) ולפיהו תרגמתי כן באופן שמלת סגול' שב על והיו לי. אמנם טעם עושה לדעתי מוסב על היום שייעדו אותה ה' לזמן מועד ועד״ז מתורגם אשכנזי, ורש״י ז״ל פי' לפי ת״י ליומא דאני עתיד למעבד סגולתא ליום שאני עושה סגולה, אך רש״י הבין סגולה אוצר, ואינו כן כי ענין סגולה אף שהוא לפעמים אוצר כמו וסגולת מלכים (קהלת ב') הוא מלה כוללת כל דבר מובדל ומיוחד בתכונתו ובתעודתו (אויסגעצייכנעט דורך זיינע אייגענהייט אונד בעשטיממונג) והושאל פה על היום שיעשה ה' לשלם גמול הצדיקים והרשעים והוא מובדל ומיוחד בזה משאר ימים ודאוי לתרגם הפסוק הזה (אונד זיא געהערען מיר א. ז. וו. אן דעם טאגע דען איך צו ווייהען אויסגעצייכנעט האבע), וגם זה כוונת ת״י ונכון הפירוש הזה בעיני, ובכ״ז הלכתי בתרגומי בעקבות רוב המפרשים כדרכי: וחמלתי עליהם, להצילם מן הצרות המתרגשות לבוא בעולם על הרשעים: העובד אותו, הנזהר בעבודתו ובגלל זאת בעבור שאמר למעלה בין עובד וכו': (יח) ושבתם, ותשובו מדרכיכם הרעים ועיניכם תראינה ההבדל בין צדיק לרשע בבחינת הגמול: (יט) כי הנה, ביש ספרים סיום הפרשה בפסוק י״ז ופה מתחלת פרשה ד' ולהיות שמצאתי ברוב הספרים המדויקים כמו שהוא לפנינו בלי הפסק הפרשה עד סוף הספר הנחתיהו כן, והוא נראה יותר נכון לפי שהפסוק י״ט מחובר עם הענין שלפניו בפסוק י״ח בנתינת טעם כאשר אבאר: כי הנה בוער, כי יום המשפט הנזכר יבער כתנור אש את הרשעים ויעשה בהם כליה: קש, יהיו נוחים להשרף באש כקש יבש שתבעירהו אש יכלה מהר: ולהט, ובערה אש תלהט בם: שרש וענף, ת״י בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף, ודוגמתו למעל' ער ועונה (מלאכי ב') עיין שם: (כ) וזרחה וכו', אמר שבאותו היום עליכם יהיה ישע לצדיקי' ובזה תכירו ההפרש בין עובד לאלהים ובין אינו עובדו: שמש צדקה. שמש של חנינה וחסד

אֲשֶׁר לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף׃ (כ) וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק׃ (כא) וְעַסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי־יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כב) זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים׃ (כג) הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל

נ״א אֲשֶׁר ז׳ רבתי

העערשאארען), דער איה־נען ווערער וואורצעל נאך אסט איבערלעסט. (כ) אבער אייך, דיא מיינען נאמען פירכטען, זאלל דיא זאננע דער מילדע אייפגעהען, הייל־לונג אין איהרען פיטטי־גען, אונד איהר געהעט אללענטהאלבען הינויס אונד נעהמעט צו, וויא דיא מאסט־קעלבער. (כא) אונד איהר ווערדעט דיא גאטטלאזען אונטער־טרעטען, דען זיא ווערדען וויא אשע אונטער איירען פוסזאהלען זיין, אם טאגע דען איך שאפ־פע שפריכט דער עוויגע צבאות (דער העערשאארען): (כב) געדענקעט דער געזעטצלעהרע מיי־נעס קנעכטעס משה, דיא איך איהם אויף חורב פיר גאנץ ישראל (צו האלטען) געבאטה, (אונד) דער געזעטצע אונד דער רעכטע! (כג) זיהע, איך זענדע אייך דען פראפעטען אליה,

רש״י

שרש וענף. בנו ובן בנו: (כ) ופשתם. ל׳ שומן כמו [ירמיה נ׳] כי תפושו כעגלי דשה: כעגלי מרבק. הנכנסים לרבקה לפטם קופיל״א בלע״ז Couple, (חייגענטליך: פערחייניגונג, היר דער חרט פיר דיא לו מעססענדען קעלבער): (כא) ועסותם. וכתותם ל׳ מיעוך ודומה לו

באור

בענין ולך תהיה לדקה (דברים כ״ד) ר״ל שתחול עליהם טובה וברכה בשפע רב, והוא משל להפך מן תנור בוער, שהאש אשר תוקד בו אף שהוא ג״כ עלם זך ובהיר מאיר ומחמם, היה בכ״ז בטבעה לשרוף ולכלות כל אשר סביבה, וכל הקרב אליה נזק, אבל השמש בחמתה תשפיע חסד לכל העולם באורה ילכו כל הולכי רגלים, תחשה גנה זרועיה תצמיח והאדמה תתן יבולה, ממנה מקורי חיים בריאים נובעים, בגל כנפיה יחסיון חולה וגווע ולהלא תתן כח ועצמה, ולזה נקראה פה שמש לדקה שתזרח על דאש יראי ה׳ ביום שיכלו הרשעים יספו יתמו מן בלהות אש בוערת כתנור, השמש תגין עליהם החוסים בה׳ וינצלו מכל רע, ויתענגו על רוב שלום והאושר, והבן נועם המליצה בציורים מן הטבע מתנגדים זה לזה בפעל אף שהם שוים בכח: ומרפא בכנפיה, הם קרני אור הפרושות על הארץ ככנפים וכן אכנרותי׳ (תהלים ס״ח) וענינו בזריחתה תעלה להם ארוכה ומזור לגוף ולנפש: ויצאתם, בכל מקום תלאו ותבואו תתענגו בטוב ובנעימות: ופשתם. שרשו פוש, והראוי בפתח כמו קמתם ובא בחירק

מקום הפתח כמו וִירִשְׁתֶּם (דברים ד׳) והראוי בתשלומו וּפִישְׁתֶּם היו״ד בחירק ונכפל הע״ן

הועלה תנועתה על פא״הפ והוא ענין רבוי כמו ופשו פרשיו (חבקוק א) (רד״ק) וכן מתורגם אשכנזית (נוגעהמען אן קראפט אונד שטערקע) ות״י וְתִתְלוּן ענין נשילות ורוממות (זיך ער־

העבען): מרבק. ענינו מבואר (שמואל א׳ כ״ח כ״ד): (כא) ועסותם. שרשו עסה ענין הדישה והכתישה וקרוב ללשון עָשָׂה בסין (צערטרעטען, צערדריקקען), ת״י ותדושון דמיסה

תחתיו ברגלים וכן תרגמתיו (אונטערטרעטען): (כב) זכרו, ונלבד שתזכרו תורת משה ותשמרו חקותיה ומשפטיה כי היא יסוד אמונה והמעשה הוא העקר: חקים ומשפטים, ר״ל זכרו גם חקים ומשפטים והוי״ו עומד במקום שנים וי״ת פקידית לאלפא יתהון קיאין ודינין ותרגומי נאותן שסובל גם זה: (כג) הנה אנכי, חוזר על הענין הראשון בתחלת הפרשה כי המלאך האמור שם הוא אליהו הנביא, הוא המלאך הברית, הוא השופט המצרף והמטהר והוא המבשר טוב לבית ישראל והישע לצדיקים וכן דרך המקרא לסיים במה דפותח להיות הראש והסוף אחוזי׳

הפטרת שבת הגדול

וְהַנּוֹרָא׃ (כד) וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם׃

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃

תרגום אשכנזי

בייפֿאָר דער טאג דעס עוויגען קאָממט, דער גראָסע אונד פֿורכטבארין! (כד) דער ווירד דאז הערץ דער פֿעטער זאממט (יענעס) דער קינדער, אונד דאז הערץ דער קינדער זאממט (יענעס) דער פֿעטער ביזקעהרען, דאס איך ניכט קאָממע, אונד דאז לאנדמיט פֿערדערבונג שלאגע.

רש"י

ושם עשו דדי בתוליה [יחזקאל כ"ג]: (כד) והשיב לב אבות. להקב"ה: על בנים. ע"י בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לכו ודברו אל אביתיכם לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבותם כך שמעתי משמו של רבי מנחם ור"ד במס' עדיות לשום שלום בעולם:

באור

באחדות הכללי כאשר העירותי ע"ז בביאור לספרים הקודמים: הגדול והנורא, מוסב על היום לבד לרמוז על יום הגמול שהוזכר בפסוק י"ג שייעד ה': (כד) והשיב, הנביא ישוב שהאבות גם הבנים יחדיו ישובו אל ה' בלב אמת ותמים וטעם מלת על כמו עם כאלו פעמים רבות במקרא. וכן תרגמתיו לפי דעת רוב המפרשים ויותר נראה לי פירוש הרמ"בע ז"ל והשיב כדרך יהיה לי עליכם לבב אחד לשוב אל ה' אבות ובנים ע"כ וכן לדעתי טעם מלת על כמו אל וטעם הפסוק השיב לב האבות אשר היה סר מבניהם ע"י פרוד המחשבות ושנוי הדעות אל הבנים וכן לב הבנים שהיה סר מאבותיהם עי"ז ישוב אל אביתיהם ויהיו לב אחד וכהסכמ' אחת באמונות ודעות ע"י הכרת האמת בהבלות אלהות ותמלא הארץ דעת בורא ויתורגם (ער ווירד דער פֿעטער הערץ צו דען זאָהנען ווענדען, אונד דער זאָהנע הערץ צו איהרען פֿעטערן). ולפירוש הזה יתישב יותר כפל הענין, לאמור לב אבות על בנים ולב בנים על אבות, כדרך לשון עברי בגלותו להעריך יחס שני דברים זה לזה בשווי והיוך גמור משני צדדים, ובא לרמוז שבימים האבות והבנים לבם היו נפרדים ורחוקים זה מזה ועתה בסבת פעולת הנביא יתקרבו ויהיו לב אחד ומחשבה אחת והבן, וכן נראה דעת יונתן בתרגומו. ולזה כוונו רז"ל במאמר' אין אליהו בא אלא לעשות שלום בעולם שנאמר הנה אנכי שולח וגו', והשיב לב וגו' (עדיות ח' ז') והבן: פן אבוא. ר"ל לזה אשלח את אליהו לפני בו יום וגו' כי פן כשאבא אני ביום הגמול הפושע ועדיין לא שבו הולכתי להכותם בגלות לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי ע"י עשית שלום והדבקות לבות נפרדות ולזה ת"י דלמא אתגלי ואשכח כל ארעא בתובה' ולמחי"כ גמירא. וה' יפרוש סכות שלומו עלינו וברחמיו יחיש את גאולתו וימהר קץ ביאתו. שלום והשקט יהיה בארץ ומלאה כל תבל תבונה, לעשות הצדק והישר בחכמה ודעת למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

מגלת שיר השירים

עם

תרגום אשכנזי

מאת הרב

רבנו משה בן מנחם זצ״ל

ונלוה אליו

באור המלות

מאת

אהרן בן וואלף ומרעהו יואל ברי״ל

ונוסף לזה

פי׳ רש״י.

הקדמה לרש"י על שיר השירים.

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואע"פ שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה. וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעה כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

מבוא

מהחכמים המבארים הספר הזה הלא חמה המושלם ר'
אהרן האללי וחבירו ר' יואל בריל.

כבר נודע לכל איש יודעי דעת חכמי התלמוד ממגלה הזאת באמרם בכמה מקומות שיר השירים קודש קדשים הוא, ואמרו (מס' ידים פ"ג משנה ה') כל העולם כלו אינו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים וכו'. ולהבירות אמרו לנו זאת לבלתי עלות על לב הקורא לאמור: דברים האלה כמשמען, דברי חשק ושיר עגבים כאשר ידבר בחור אל בתולה והאהוב אל אהובתו, אלא לתכלית עמוק וסתום ולכוונה נסתרת אשר יסודתה בקודש נעשה השיר הזה. ובעבור זאת רבו כמו רבו עליה פרושים שונים, וכל אחד מהמפרשים סוקל המסילה לפנות בו דרך לעצמו, כפי השגתו וכפי מסת שכלו: זה בא בדיני תלמודים או בדברי מוסר ותוכחה, בדברי רצוי ופיוס בין המקום ב"ה ובין כנסת ישראל לאמור כי הוא זה אשר יורה עליו השיר, וזה בא בסתרי תורה בצירופי שמות ובדברי קבלה הנעלמים מעיני ההמון, וידועים רק לאחד בעיר ושנים במשפחה; וכמו שכתב הר"י עראמה בהקדמתו למגלה הזאת, ואמר: בה יתהלל החכם בחכמתו, המקובל בקבלתו, האלהי באלהותו, והפילוסוף בפלוסופו כמו שנתפרסם מן פרושיהם עכ"ל, וחדשים מקרוב באו ויאמרו כי נרמז בה חכמות עיוניות ומעשיות כמו מלאכת ההגיון ודומיה. ואולם מן המפורסמות הוא, שאי אפשר להקורא לחקור על הנמשל והרמז מהדבר, אם לא ידע מקודם טעם התרגום ובאור מלות המשל: כמו מפתח אשר בו יפתח הדלת לבוא אל בית פנימה, ובלעדו יהיה הבית סגור, כן הדבר הזה, אחר התבוננות בתרגום המליצה והמשל, וידיעת גלגול והמשך הדברים, יעלה החוקר מעלה מעלה בשכלו עד כי נגלה לפניו תעלומות ומצפונות הדבר, ולכוונה הזאת כתב מאור הגולה רש"י ז"ל בהקדמתו לשיר השירים וז"ל: וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו, ואע"פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא, צריך ליישב הדוגמא על אפניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וכו'. גם השלם הר"א בן עזרא כתב לכוונה הזאת ג' פרושים בפנים שונים, ויפרש בפעם השנית כל המגלה על דרך משל כמו שכתב הוא בעצמו וז"ל: לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק עכ"ל. ועיין מה שכתב הרמ"בן ז"ל בהקדמת באורו לס' קהלת. אמנם בגודל קוצי תרגום השיר הזה, ואפלת חסרון ידיעת לשון אשכנזי בתוך עמינו. היתה המגלה הזאת עד עתה כספר חתום באין מבין לתרגם פרשה אחת על מכונה ועל תרגומה הנאות לה: ולהסיר המכשול הזה

השאיר לנו איש האלהים רבנו משה בן מנחם (לזכר עולם יהיה צדיק) אחריו ברכת תרגום אשכנזי על המגלה הזאת בלשון צח וערב, במליצה נאה וסדורה, כדרכי שירים וחדושים, יגיל הקורא בו וישמח השומע, כי דבש וחלב תחת לשונו וארשת שפתיו ברור מללו. ועל התרגום הזה נשיר דבר טוב משירת ידידו הרב המליץ המפואר החכם מוה' הירץ וויזל נ"י על תרגום התורה *) ובעל הגמולות ישלם לו בעולם שכולו טוב כבעל כל טוב אשר גמלנו בתרגימיו הברורים והישרים, ואנחנו קמנו ונתעודד להוציא התרגום הזה לבית הדפוס לזכות בו את הרבים, ויען כי רבו היום המפרשים על המגלה הזאת כאשר כתבנו למעלה. ואנחנו לא נדע איזה מהם יכשר יותר להחליט עליו ולאמר זה הדרך הטוב והפירוש הנכון אשר תלכו בה, הידוע נדע מה שיכשר בעיניו הייטב בעיני הקורא? אולי את אשר קרבנו רחוק הוא בעיניו, ואת אשר רחקנו קרוב הוא אליו, ומי יודע אולי כולם כאחד טובים. לכן משכנו ידנו כלל מן הפרושים האלה, ונלוה התרגום הזה רק בבאור קצר ומספיק להודיע טעם תרגום המלה, דקדוקה בלשון העברי, ושאר דברים הנאותים וצריכים לפשטות הענין, וכל מי אשר נשאו לבו לתאוו' תשוקתו בפירוש על המגלה הזאת, יעיין בספרים המפרשים אשר קדמונו כמו רש"י, ראב"ע, ובעל עקדה, ודומיהם וימצא מרגוע לנפשו.

עוד ראינו להקדים חקירה אחת במהות ואיכות המגלה הזאת, טרם נבוא אל הבאור, והיא:

לדעת רוב מבארי הפשט כל המגלה הזאת שיר אחד הוא, המתחיל מן פסוק ישקני ומסיים בפסוק ברח דודי וכו' על הרי בשמים. כאשר האריכו בזה בספריהם ובפרושיה'. ובאמת לדעת הזאת עלמו מספר המבוכות והספקות הנופלים בשיר הזה. הן בעבור גודל קושי חבור המאמרים והמליצות בגלגולם וסדרם, כגון חבור המאמר קול דודי וכו' עם מה שלפניו, ומאמר אחזו לנו שועלים, ומאמר אחות לנו קטנה. ומאמר כרם היה לשלמה וכו' ודומיהם, ובכל הפרושים והדחוקים אשר נמלאו בספריהם. לא נוכל למצא מענה נכונה מתרת כל הספקות הללו, ולשוא חפשנו בתוכם סדור נאה ומתוקן הכולל כל דברי השיר הזה מראשיתו עד תכליתו, כי רוב המפרשים שמו עין עיונם רק על הכלל מהשיר, ולא על פרטיו לבדר ולבאר כל חלקיו בדרך הפשט כאשר יתלו לעשית; והן בעבור כפילת המליצות פעמים ושלשה כמו מאמר השבעתי אתכם, מאמר שמאלו תחת וכו' מאמר מי זאת עולה ושאר מליצות כפולות. ובודאי לא לחנם נכתבו רק לכוונה מיוחדת ונאותה לדרכי השיר. והחכם ר"א בן עזרא הוא החל לחלק המגלה הזאת לחלקים שונים. ולא כאשר נחלקה ע"י פרשיות אשר לפנינו כמו שכתב הוא ז"ל פעמים ושלש בפירשו נשלמה זאת הפרשה (עיין פרשה ב' פסוק ז' בפעם השנית); אבל בכל זאת לא יצא ידי חובתו מכל וכל. כי עוד נשארו בה מליצות קשות ואינם נאותים ליופי החבור, אשר לא נודע מה יעשה בהם. עוד נגשש בה כעוורי' אנה ואנה מבלי מצוא דרך הנכון, המוליך אותנו למקום חפצינו.. והנה אחר החפישה בספרים מצאנו מאמר אחד מחכמי התלמוד והובא במדרש רבה ובילקוט וז"ל: שיר השירים ד' אייתו אמר שיר חד שירים תרין הא תלתא וכו' מזה נראה שגם דעת התנא הזה הוא להפריד בין הדבקים במגלה הזאת, ולכן הנראה בענין הזה כמו שנאמר עתה: הנה ידענו משלמה המלך ע"ה חבר שירים רבים ושונים. כמו שנאמר (מלכים א' ד') וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף ואמרו חז"ל במדרש רבה ובילקוט, והובא בירושלמי ס' זרעים. ויהי שירו חמשה ואלף זה שיר השירים וגומר; אך ברבות העיתים והימים נאבדו הרבה מהם. ונשארו רק מעט מזעיר כמו שכתב הרד"ק (שם במלכים); ולאחר ימים רבים עלה על רוח חזקיה מלך יהודה וסיעתו לקבוץ על יד משלי שלמה ושיריו הנשארים עוד בקרב ישראל ומפוזרים הנה והנה ביד איש ואיש, להיות לאחדים ולעשות מהם ספר אחד, כמו שמצאנו (במשלי כ"ה א') גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקי' וכו', וכאשר עשו עם משליו כן עשו עם שיריו הנשארים וכמו כן אמרו (מס' ב"ב י"ד) חזקיה וסיעתו כתבו שיר

---

*) לֹא בָא כַבּוֹשֶׂם הַזֶּה רַק הַפַּעַם
לָךְ לֵב מֵבִין גַּם לָךְ אֹזֶן שׁוֹמַעַת
לָךְ כּוּר הַשֵּׂכֶל לָךְ מַצְרֵף הַדַּעַת
בִּי לָךְ אוֹמַר לְכָל חָסַרְתִּי טַעַם.

מבוא

השירים. ואין הזאת שהגיד' לדברי חז"ל אשר אמרו שיר השירי' קדש קדשים הוא, כי אף אם נאמר בהחלק השיר הזה לחלקים רבים ויכלול שירים שונים, היגלה מהם בעבור זאת לרמז על סודות נפלאות ותמימות, הלא המה יחד שירי שלמה, ואב אחד לכלם, לכן כאיש כאחיו כולם קדושים ואין בהם נפתל, כולם רומזים על חכמות נשגבות הנעלמות ממנו ומכוון אחד לכולם:

ועתה לפי המבואר שיכלל הספר שירים רבים ושונים יתורץ בזה מה שהקשינו לשאול עליו על קושי חבור המאמרים והמלילות אשר בתוכו. ולכן נראה ג"כ נכון השתנות שיר אחד מאחיו, פעם יהיה המשל אל הכוונה הראשונה כאלו תשיר נערה רועה לדודה ותהלל אהובה הרועה, ופעם ישיר הרועה ויהלל אהובתו הרועה, ופעם יהיה השיר לענות (וועטטוועכסעל-געזאנג); פעם לא יהיה המשל כלל מן אהבת ותשוקת רועה ורועה, רק מן בת שרים ומלך, כמו שנאמר מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב וגו', ופעם לא ישיר כלל מן אהבה ותשוקה רק מדברים אחרים כמו השיר אחזו לנו שועלים קטנים וגו' והדומה. ולהפריד השירים איש מעל אחיו, שמנו בתוך המגלה ציונים כזה — לאמור זה שיר חדש הוא, ולא יכלול עם הראשון אשר לפניו; ואולם אם יהיה השיר בעצמו נחלק לחלקים קטנים שמנו בין חלק וחלק ציונים כזה *** ועוד יבואר בהם בפרטות אל כל שיר ושיר בתוך הבאור.

ואולם אל תבהל על פיך לאמר בסדור מעורב יבלתי נאה מבלי כוונה מיוחדת אלה השירים מסודרים. לא כן! כי אם בהתבונן בהם נראה שבמלאכת יסד השירים זה אחר זה על היסוד המסכים מאוד לכוונה הראשונה או למשל מזה הספר. מתחיל בשיר הראשון אשר ישיר מאהבה בעודנה נאהבה, טרם החלה לשלח פארותיה בלב האוהבים. ומסיים בשיר האחרון אשר ישיר ממנה כאשר כבר תלין לין ותפרח פרח. ובזאת תמלא במגלה הזאת פעמים ושלש, אם תשים עינך עליה, ופעמי' נסמך שיר אחד אל אחיו ובא בתוך הדבקים בעבור ההתדמו'תה. כאשר יבואר הכל במקומו בתוך הבאור.

עוד זאת להודיע באף כי מקרוב חדשות שמענו תלונת איזה אנשים חכמים בעיניהם, אשר לא ידעו ולא יבינו במקרא מפורש. כי אינם יודעים לדבר צחות לא בלשון הקודש ולא בשאר לשונות. והנה מחברים ספרים בלשון עלגים, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה, להפיך דברי אלהים חיים, ומאמרי חז"ל הטהורים והנקיים, לדברי תהפוכות וסרה ולקללות ותרלית על המעתיקים לכבוד ה' ולכבוד תורתו הקדושה ללמד ולהבין אמרי ספר; ולא זו בלבד אלא שאף מחללים שם שמים בפרהסיא לעיני העמים והשרים האומרים דל ישראל ובזוי מאוד שאין לו לא כתב ולא לשון (כנודע מקרוב פעמים) תחת אשר יאמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (ואין לך רעה גדולה מזו שבדרך הזאת אשר האנשים האלה הולכים בה לא טובה היא בעיני ה'), אין זאת כי אם הקנאה והשנאה הרבוצה בלבותם נגד איש זך וטהור אשר עשה ה' לו שם כשם הגדולים אשר בארץ, ושמעו הולך בכל המדינות, כמאמר ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ וגו'. בכל זאת לא נסוג אחור מלכת בעקבותיו אשר היא הדרך להגדיל תורה ולהאדירה, יקללו המה ואתה ה' תברך, שלח אורך לנחותם דרך האמת. יבקשו אמת וישיגו שלום.

בערלין, בחדש אדר שני התקמ"ח לפ"ק.

אהרן האללי. יואל ברי"ל.

מבוא שני

מאת

יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) תכן עניני הספר וכוונתו.

אין ספר בכל ספרי הקדש, אשר ענינו שונה מחזיונו ותוכו הפך חיצונו כספר היקר הזה, כי חיצון הספר שיר ידידות ודברי דודים בין רועה ורעיה. אבל כבודה בת מלך פנימה, כבוד אלהים הסתר דבר בסתר מדרגת המשל הלא הוא כמוס במליצתה חתום באוצרותיה; כאשר העיד עליו התנא (ידי' פ"ג): אר"ע אין כל העולם כלו כדאי כיום שנתן בו שיר השירים לישראל. שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים. אל תביט אל מראהו כי אין בקליפתו החיצונה כל עיקר דבר חכמה או מוסר. כי אם בקרביו יקדש קדוש ישראל כמ"ש רש"י: אמר ר' אליעזר ב"ע משל למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום ואמר הוציא לי כך וכך סלת כך וכך סובין וכך מורסין, וסלית מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה, כך כל הכתובים קדש וש"ה קדש קדשים, שכלו יראת שמים וקבול עול מלכותו. ואל יפלא בעיניך כי לא נמצא בכל הספר שם משמות הקדש, כי כלו שמות קדשים, כמו שכתב רש"י ג"כ כל שלמה האמור בש"ה קדש מלך שהשלום שלו. ואם לא נביא ולא בן נביא כתב אותו, וגם לא סדרו אותו בין ספרי הנביאים, בכל זאת יש בו נבואות יקרות לעתיד ולאחרית הימים. כמ"ש הראב"ע בהקדמתו שם וז"ל: אחר שהעיד המקרא שהשם נראה לשלמה פעמים מה תמה יש בו שיתנבא על דבר העתיד ע"כ.

אמנם אמת הדבר כי תוך הספר הזה סתום וחתום מאד, על כן רבו כמו רבו הפותרים והמבארים והמפרשים מיום הוסדו ועד עתה. ואין ב' מפרשים מכוונים לענין אחד. כי כאשר לא יודע המאמר מה שיגיד הנגלה ממנו, אין תמה שיתהלך כוונתו כרצון איש ואיש, וכל אחד ישים לו פנים על פי דרכו. כמ"ש הר"י ערמאה בהקדמתו. וז"ל: בה יתהלל החכם בחכמתו המקובל בקבלתו, האלהי באלהותו והפילוסוף בהתפלספותו, כמו שנתפרסם מן פירושיהם ע"כ. כי למה שדברי המשל מיוסדים על דברים שבין רועה ורעיה אוהב ואהובתו, אלה יפתרו המשל על וכוח שבין שכינה לכ"י, ואלה על וכוח הגוף והנפש. ולא יפסידו עלינו רבוי פתרונים שונים. כאשר הם הולכים על מסילות המדע. להפיק בם רצון דעת תבונה למוד או מוסר, כי זה כח המשל, כל עוד שאין הנמשל הנגלה מפרש בו, והדמות לבוש בו תוך לכוונו אל דבר מועיל ונעים. אבל באו עליו עקשי לב, וישימו לו פנים משחת מראהו לא תאר ולא הדר לו, והורידו את עדיו מעליו והופכים ללענה מתק מליליתיו, ולא בבני ישראל לבד רבו הקופצים להבין סודותיו, כי גם העמים אשר קימו וקבלו עליהם כתבי הקדש בקדושתם ישימו פתרונים לדברי הספר הזה ככל העולה על רוחם.

ועל כל פנים עלינו לשבח לחכמינו הראשונים אנשי כנה"ג ומרכבי המשנה, אשר האירו עינינו בכוונת הספר בכלל, כי יחדתו קדש ואם לא גלו לנו סודו בפרט. ולולא פקחו עינינו על מעלתו וערכו, מי יודע אם לעת כזאת הגיע לידינו, הן ספר משלי שכלו מחמדי מליצות חכמה ומוסר, בקשו לגנוז מפני שדבריו סותרין זה את זה (שבת דף ל'), לולא עיינו ואשכחו טעמא. ספר קהלת בקשו לגנוז מפני שדבריו נוטים לדברי מינות (עיין מבוא לקהלת) לולא תחלתו וסופו דברי תורה, אף כי הספר הזה, אשר לפי מראה עיניו אין יש מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד

עליו יסדו, לולא סגולתו הנפלאה הטמונה בו. משל למה"ד: ציור מלאכת מעשה ידי אמן מלאו חסר לב, והיה בעיניו תבנית עלב כבזה באש ישרף, - בא מבין וחקרו כי לא יחשב פעל חכם יעמל עמל רב בעביר פסל אליל מעשה תעתועים, וחוה לו דעת כי בכל קו ושרד מציור הזה, רמז ענין נכבד, כמנהג הקדמונים בכתב ההרטמים (ביאדעראיפֿט) עיין באור נתיבות השלום (שמות ז' י"א) ותנח דעתו עליו, כן מה לחכם ונבל אדם לצייר עצבי ענבים, ומה לשיר ידידות בין כתבי הקדש, אם לא תכלית אחרת הנעלה בו• ואל תאמר מה הטוב אשר עשו לנו כי השאירו לנו הספר הזה אחריהם בנכה, אם לא ידענו את התוך מה הוא, אך הפרח אשר נחמד למראה וטוב להריח, לא יגרע מערכו, אף כי לא נדע נרכו לרקחות ולטבחות, או טבעו וסגולתו במלאכת הרפואה, ויספיק לנו מה שידענו ומה שהבינונו ממנו אף שסגלתו העצמית נפלאת היא בעינינו.

ב) מי בעל הספר ומי כתבו.

אף כי פתיחת הספר יעיד על שם מחברו. שיר השירים אשר לשלמה. יש מטילים ספק בו אם הוא לשלמה ואם אין, כי לפי פתרון הפותרים אף שהם שוים באיכות, הם כתה אחת להם כי שם שלמה משאל, ולא שמו המיוחד. א"כ בטלה העדות, ומה יורה לנו דעה מי מחברו. ואף כי לדברי רש"י ז"ל שהבאתי שכל שלמה האמור בש"ה השאל לשם השם הקדוש, יותר רחוק שיהיה שלמה מחברו כי לא נאוה לחכם כמוהו להעלות שם הנכבד בשמו, מי איכא חברותא כלפי שמיא:

והן לו יהי כדברי האומר שהכתוב הראשון כמשמעו הלא יעוררו ספקות עליו מפנים אחרים. א) סגנון הלשון מורה שלא כתבו שלמה, ולא איש בימיו, כי בימי שלמה הלשון עודנו באבה לא קטף. ובמליצת הספר הזה היתה כאלה נובלת עליה, כי נגלה בה מלות ארמיות, כמו והיטנו ברתים (ש"ה א' י"ז) מן רהט. אחד כתלינו (שם ד' ט') שהוא ג"כ מלה נמצא בארמית, וכן שם פרדס (שם ד' י"ג) מלה יונית (עיין תבוא לקהלת). אשר הוא מנהג הספרים הנכתבי' בנטות שיח שלית האומה לבוא (עיין במבוא לירמי' וליחזקאל), ומנהג שאוה שי"ן במקום אשר נמצא ג"כ רק בספרים המאוחרים זמן רב לשלמה. ב) ממה שנאמר (שם ו' ד') יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים, הנה תרצה כפל לשון של ירושלם, זה מזה שמורה שהיתה תרצה עיר ממלכה כירושלם. והנה בימי שלמה לא היתה אפשר זאת, כי רק אחרי התחלק הממלכה נעשתה תרצה עיר תרועת מלך ישראל בימי אחאב:

ומן התלמוד אין להכריע בתקים הזה אחד מב' חלקי הסותר, למה שלא החליטו יותר (בב"ב י"ד) כי אם חזקיהו וסיעתו כתבו שיר השירים זולתי על פסוק (מ"א ה' י"ב) וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף סמכו לומר שיר השירים חבר שלמה:

ואנכי אבוא אחריהם ואמלאתי את דבריהם. ואומר כי אין טיענת סגנון הלשון טענה חזקה לשלול בעבורה מליצת הספר משלמה. כי למה שהזרות הזה מתערובת מלות ארמיות איננו הזדמנות קרה לספר הזה לבד, כי אם לכל שלשת הספרים המיוחסים לו. והזרות איננו זרות רק בהיותו פרטי יוצא מן הכלל אבל מה שהוא כללי חדל להיות זרות. וסבת השתמש במלות ארמיות במליצות כאלה כתבתי במבוא לקהלת. וגם הטענה השנית איננה חזקה לסתור מאמר מסכם, כי מי יכריחני לאמר כי תרצה נעשתה עיר יפה ומפארה אחרי היותה עיר מלוכה, אולי נבחרה בעבור זאת לעיר מקדש מלך מפני היותה עיר יפה מאד, ולכן תפס אותה המשורר לדוגמא ביופי כמו ירושלים:

ג) מה הסדור הנמצא בשירי הספר.

בכל שלשת הספרים המיוחסים לשלמה ע"ה, אין לבקש אף אין למצוא בהם חבור המשך וסדור, אמנם למה שקימו וקבלו חכמי התל' (ב"ב שם) כי כל שלשת ספריו לא היה הוא הכותב כי אם חזקיהו וסיעתו, באופן הזה לא יהיה העדר הסדור טענה, כי בספר שאין בעליו בעצמו כותבו אין לבקש בו סדר, כאשר שניתי ושלשתי זה כמה פעמים בחבור הזה, במבוא לישעי' ולירמי' וכו'. וגליתי אוזן כל קורא בתל' פלוני כתב ספר פלוני, מה כוונתם, שלא על סגנון הלשון ידברו. כי אם על לקוטו מאמריו המפוזרים, ובעבור זאת יחסר הסדור המלוקט ע"י אחר. והמקרה הזה בעצמו קרה לשלשת ספרי שלמה, למה שלא מלאו. אחד מהם מסודר ומחובר במלאו. כי

לולא זאת לא ידעתי מה איפוא הביאם לגזור אמר על כל שלשת ספריו, כי חזקיהו וסיעתו כתבום, ואם בס' משלי הלאו מקרא מלא (משלי כ"ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו', אבל בשאר ספרים מנא להו:

אפס בשנים ספרים האחרים משלי וקהלת, אין העדר הסדור ראיה למה שאמרתי. למה שחמר ענינם בעצמו לא יסבול חבור המשך וסדור, ספר משלי אשר כל מקרא ומקרא מאמר בפני עצמו, למוד בפ"ע, במוסר או בדרכי הנפש או בהנהגת האדם. מה זה איפוא התלות וחבור יהיה בין למוד ללמוד הסמוך לו, וכן בקהלת, למה שעניינו לדבר מבחינות העולם והנהגתו, והיה רושם את הדברים, כפי הזדמנות הבחינות ושוטטות הרעיונים אנה ואנה. והמחקר או המתבונן בענינים האלה לא ישגיח אל סידור או על קדימה ואיחור במחקריו, כמבואר בבאור לקהלת ע"ש. אמנם הספר הזה, למה שהתוך אשר הוא עקר הענין הנגלה בו. הוא דבר שנעלם מאתנו. ובבחינה הזאת אין לשפוט על מציאות סדור בו ואם אין. ואנחנו רק על מה שיורה בגלויו נדבר, וכאשר נשקיף אותו בבחינה הזאת יחסר לנו בו סדור וחבור והמשך:

וכדי לגדר הענין הזה שאמרתי. הנה כשנשוטט בו מראשו ועד סופו נמצאו, שאיננו שיר אחד קשור ומחובר מראש ועד סוף, אבל הוא כולל פרקים פרקים, לפי מה שיורה הפסק ענין שלם, ופתיחת ענין אחר אחריו, שאין לו דבקות אל מה שלפניו. ויש מן המליצות כפולות בו שתים ושלוש פעמים. והפרקים האלה, (לא לפי מחלקות הפרשיות כאשר הם לפנינו, כי אם) לפי מה שתמצא אותם הבחינה בהתבוננות ועיון מצד הבדל עניניהם הם חמשה במספר:

הפרק הראשון תחלתו ישקני מנשיקות פיהו וגו' עד פרשה ב' ח' החותם בשיר תנומה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וגו':

הפרק השני תחלתו קול דודי הנה זה בא וגו' פרשה ב' ו' עד פרשה ג' ה' החותם ג"כ בשיר תנומה הנזכר:

הפרק השלישי תחלתו מי זאת עולה מן המדבר וגו' פרשה ג' ו' עד פרשה ה' ב' החותם בקול קריאה, אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

הפרק הרביעי תחלתו מי זאת הנשקפה וגו' פרשה ה' ג' עד פרשה ח' ד' החותם ג"כ בשיר תנומה הנזכר:

הפרק החמישי תחלתו מי זאת עולה מן המדבר וגו' פרשה ח' ה' עד סופו. והנה הפרקים האלה כל פרק בפני עצמו רבם מסודרי המאמרים והדרגת הרעיונים. תחלתו ראיה, והראיה מעוררת תשוקה, והתשוקה עולה לאהבה. וכן הוא מוסיף והולך, ועל המעט שימצא מאמר בין הדבקים איננו הולם לכלל הענין, אך השנות המאמרים השלמים כמה פעמים. והעדר הסדור והחבור וההמשך ביניהם הוא מה שיבוקש עליהם סבה וטעם ולא נמצא. זולתו מה שנבאר חכמים הגידו ולא כחדו המשכילים המבארים הספר הזה, על התרגום האשכנזי בהקדמה לבאורם שם עיין בדבריהם, שאר עניינים המתחדשים עוד למצוא הספר הזה, והיו לה דבריהם למשיבת נפש:)

א (א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: (ב) יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן: (ג) לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ: (ד) מָשְׁכֵנִי

ש' רבתי

א (א) ליד דער לידער של מה'ס.
(ב) ער קיססע מיך, קיססע זיינעס מונדעס: דיינע ליבע איזט קאָסטליכער אַלס וויין. (ג) וויא ליבליך דופטען דיינע זאלבען! דיין נאמע, וויא באלזאם אויסגעשיטעט, דארום ליבען מעדכען דיך. (ד) צייך מיך דיר נאך! אָ לאס אונז איילען!

רש"י

א (א) שיר השירים אשר לשלמה· שנו רבותינו כל שלמה (דק' לרז"ל למה לא מיחסו אחר הב"ז כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקדוש ברוך הוא מאת עדתו ועמו כנסת ישראל. אמר ר' עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז בפיהו (כן נראה לי להגיה. ודש"י קשה ליה מנשיקות פיהו יתר'. אלא ר"ל מנשיקות פיהו הרגיל מאז ודוק). לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר [אסתר ו']. בשיר לא ישתו יין [ישעיה כ"ד]. והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם [שם ה'] זהו באור משמעו. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: (ג) לריח שמניך וגו'. שם טוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים· שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחי' חתומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. זא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה כי שמענו אשר הוביש וגו' [יהושע ב']. ועל ידי כן כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבר דימהו לבחור באהוביו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: (ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנו לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך:

באור

א (ב) ישקני, שיר הזה מסיים בפסוק ה', והמשל בו נערה אחת הדבר עם נפשה והבלא אהובה, ובאהבתה אותו תתאוה שישק אותה ולהיות תמיד עמו ותרבה אז האהבה הבוערת בקרבה, והיא שכורת מתשוקה, תדמה בעיניה פעם היא רחוק' ממנו ופעם קרובה אליו, פעם תדבר לנפשה, ופעם תדבר עמו כאלו עומד לפניה, כאשר תראה בשיר הזה שהוא מעורב מלשון נסתר ונוכח: דודיך. אהבתך יותר ישמחו מהיין (רמב"ע). וכתב רש"י ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין: (ג) לריח, בעבור המקרא שמניך טובים לריח וכמו שכתב רש"י, שם טוב נקרא על שם שמן טוב: תורק, היא"ן מתפעל וזה בלשון נקבה על שמן אף שאחרונה בלשון זכר כמו כשמן הטוב וגו' ותהלים קל"ג) ויש לו היפה רעיה דהקרא כמו בית רות פתח ודומיהם, והפשר שהוא שם התואר וזה בשורק תחת החולם כמלם תוֹשָׁב (תר"ס בן אלך), ושעיר הכתיב כשמן אשר הורק מכלי אל כלי שריחו נודף וערב, כן ש ך ובמיוך טוב ונעים: (ד) נרוצה, אני ואתה, והכוונה שחברה עלת אחריך לנרוצה, דעתה הו כמו שכתב הרמב"ע שתוסב על כל אחת מהעלמות, שכל אחה מהמום להיות עמו, או כמו שכתב הרד"ק זה בלשון רבים ליחיד להפארת וכן נגילה, ונזכירה וגו': הביאני. וגם היום הזה עודנו לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך (רש"י), והמלך הנזכר פה יש אומרים שהוא אהובה, ויש אומרים שכרועו

אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ׃ (ה) שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ (ו) אַל־תִּרְאֻנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ (ז) הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי

דער קאָניג פֿיהרט אין זיינע צימער מיך! זאָ פֿראָה אונד פֿריידיג זיינ' וויר דיין! געדענקען דיינער ליבע, ליבליכער אלס ווין, וואָהלגעזיננטע ליבען דיך! (ה) שווארץ בין איך, דאָך נידליך, איהר טאָכטער ירושלים'ס! וויא דיא היטטען קדר'ס, וויא שלמה'ס טעפפיכע. (ו) שויעט מיך ניכט אן דאס איך זאָ שווערצליך בין; מיך האט דיא זאָננע זאָ פֿערבראננט. מיינער מוטטער זאָהנע צירנטען מיט מיר, זעטצטען מיך צור וויינבערג היטערין, אונד מיינען וויינבערג, מיינען האבע איך ניכט געהיטעט: (ז) אָ זאגע מיר, דען מיינע זעעלע ליבט: וואָ ווייִדעסט דוא? וואָ רוהעסט דוא אם מיטטאג? וואס זאלל איך שמאכ-

רש"י

נזכירה דודיך. גם היום בגלות ובאלמנות חיות תמיד נזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיצה ורכסים (לשון הפסוק והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה. ישעיה מ') אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים וזהו פשוטו לפי ענינו ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר בארץ ציה וצלמות וגם צידה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ותאנות והלכו אחריו והוא הכניסם לתוך חדרו היקף ענניו בזו ועודם היום גילים ושמחים בו אף בעניים ובדלות ומשתעשעים בתורה ובם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: (ה) שחורה אני ונאוה וגומ'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני ע"י שזיפת השמש ונאוה אני בתיתוך איברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרושים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש הרבה נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה וקורא לאומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנא' ביחזקאל ונתתי אתהן לך לבנות [יחזקאל ט"ז] כמו עקרון ובנותיה [יהושע ט"ו]: (ו) אל תראוני. אל תסתכלו בי לבזיון [כמו כי ראו נבלון ב' שמואל מ' ו']: שאני שחרחורת. כי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אך על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני הגרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים ובם שזפתני השמש והושחרתי. כלומר נתנוני עובד אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי אבותי לא נטרתי. אלינו פרנסים נקראו' במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם [הושע ב'] ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמים [איוב כ"ד]: (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותן לצאן החביבה

באור

אף אם חפץ בי המלך והביאני בחדריו לא אגיל ואשמח רק בך, כל כך תשוקתי אליך: מישרים, שם התואר אנשי יושר אוהביך כלומר לא לבד תכונו האוהבי' אותך אלא גם כל איש ישר אוהב אותך, גם יתכן פי' המקרא, שמלת נזכירה מושכת אחרת עמה, ושעורו נזכירה מפרים אהבוך, כלומר נזכירה דודיך וגם נזכירה כל המשרים אשר אהבוך ויהי' לפ"ז נתחי השיר הזה מיוסדים על שלש הבנות בכל חרוז וחרוז: (ה) שחורה, כבר כתב הרמב"מן ז"ל השיר הזה לנתחיו בבאורו לפ' בשלח ויאמר כי שחורה אני מורכב על כאהלי קדר, ונאוה מורכב על כיריעות שלמה, ושעורו אף אם אני שחורה כאהלי קדר, הם אנשי ערביים שוכנים תמיד באהלים ונוסעים ממקום למקום אשר ימצאו שם מרעה ויקראו (נאָמאַדען) ואהליה' שחורות משערות עזים, מ"מ הנני נחמדת כיריעות שלמה המרוקמות בכסף ובזהב ובכל מעשה רוקם והאוה הנה לעינים, וטעמה אומרת היא נעימה במקרה השני: (ו) אל תראני, בעין קלון, כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה (ראב"ע): ששזפתני, לשון ראיה והבט' כמו

איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך: (ח) אם־לא תדעי לך היפה בנשים צאי־לך בעקבי הצאן ורעי את־גדיתיך על משכנות הרעים: (ט) לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי: (י) נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים:

טען, היין אונד הער בייא דען העערדען דיינער געזעללען? (ח) ווייסט דוא דאז ניכט, אָ דוא דער פרויען שאָנסטע! זאָ פאָלגע נור דער שאאפע טריטטע אונד ווידע דייני ציגליין נור, בייא דער הירטען צעלטען. (ט) מיט ראָס אן פרעה'ס פראכט געשפאן, פערגלייך איך דיך מיין ליבכען! (י) שאָן זינד אין קעטטליין דיינע וואנגען, דיין האלז אין

רש"י

על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. ואם תאמר מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך אתה יפה בנשים שחדל לו הרוע' מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים נכרים טראצי"ש בלע"ז Traces (פוסטאפסען). וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו [תהלים ע"ז] נחמסו עקביך [ירמיה י"ג] והוא יגוד עקב [בראשית מ"ט] ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסיותי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות בניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגומר [ירמיה ל"א]: (ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לת"ד זו כמו לת"ד לקול תתו המון מים [שם י"ד] וכמו לת"ד לריח שמניך לקבוצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך [חבקוק ג'] סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלצעקתך שנאמר ואתם תחרישון [שמות י"ד] זאת ראיתי בספרי אגדה. ד"א דמיתיך רעיתי שם דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לסוסתי. קבוצת סוסים ובלשון לעז קבלי"שא Kcval, Kcvaus, Kevias: Chval, chveaux (איין פפערד, פפערדע, היער קאָללעקטיף: וויינע מענגע פפערדע): דמיתיך. אריסמ"א בלע"ז נ"ל אפיינסי"מנט Appensement (דאז דענקען, בעדאכט זיין) וכן לועז [שופטים כ' ה'] אותי דימו להרוג, אפיינסי"מנט, ורבה שם הבעתקה. כמו אותי דימו להרוג [שופטים כ'] כי שם קשטתיך בקשוטים נאים: (י) גאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלחת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב

באור

לא שזפתו עין איה (איוב כ"ח ט'): נחרו מלשון ויחר אפו: כרמי שלי, כפילת הכנויים להורות על הפוך הענין, כלומר כרמיהם נטרתי, אבל כרמי לא נטרתי, וכוונתה על מראה פניה. כי בעבור היותה בשד' לשחור, נשחרה מחום השמש, ותכנה מראיה בשם כרם: (ז) שאהבה. אתה אשר נפשי אוהבת אותו הגד לי אנה תרעה, ומלת איכה כמו איפוה, אנה תרביץ צאנך כי תרביץ פעל יוצא, ולא מצאנוה בכ"ת על בן אדם, והרב המתרגם תרגם פה לפי הכוונה: שלמה, הטי"ן במקו' כי, וכן שמושה על דרך בזה הספר ובא בפתח תחת סגול: כעוטיה, כמו ויעט העם (ש"א י"ד), ופי' ר' ישעיה שם נתפזרו אנה ואנה, וכן מתורגם פה, גם יתכן לפרשו כמו על שפה יעטה (ויקרא י"ג) מעוטה בעבור הנער לבלי דעתה איה מקום מנוחתי, וטעם על עדרי אצל כמו ועליו מטה מנשה: (ח) אם לא. תשובת הרועה אם לא תדעי להיכן תלכי את היפה בנשים, הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים נכרים טראצ"יט בלע"ז והוא טראסע, (פוסטאפפען בל"א) תרס"י: (ט) לססתי, נקבת הסוס תקרא סוסה, והיו"ד נוספת, ודמה אהובתו לסוסה ברכבי פרעה, כי כל רכבי מצרים נקראים בשם פרעה, ונודע שהסוסים במצרים המה טובים נאים ומשובחים מכל שאר סוסים במדינות אחרות, ויאמר כי נאוה היא בנזמים ובענקי צוארה כסוסה ברכב אשר עדיה עליה: (י) בתורים, שורות נזמי אוזן (רש"י) ודומה לו

(יא) תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃
(יב) עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃
(יג) צְרוֹר הַמֹּר | דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ (יד) אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ (טו) הִנָּךְ יָפָה

שנירען שאָן: (יא) גילדנע שפאנגען מאכען וויר פיר דיך, געשפרענגט מיט זילבער פינקטכען: (יב) ביז אין דעם קאָניגס האָפּגעפרעננע, גאב מיינע נארדע איהרען דופט. (יג) מיין פריינד איזט מיר איין מירדען־בישעל, האנגענד צווישען מיינען בריסטען; (יד) מיין פריינד איזט מיר איין באלזאם קנאָספכען, אויס דעם גארטען עין גדי. (טו) שאָן

רש"י

ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. כמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקדות הכסף. שהיה ביזך כבר שאוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים: נקדות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסיבו. מסיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל. ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי דבר הכתוב בלשון נקיה: (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו וא"ל הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אע"פי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושים פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להם הקב"ה על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויה לומר סלחתי כדבריך [במדבר י"ד] והרי את יפה ויפ': עיניך יונים. כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש בך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה איכה מניחתו שיזדווג לאחר. כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל. ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה [שמו' ל"ט] הרי מקלסם על כך: (טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי. וזוהי קילוס של

באור

עור בטי"ת: בחרוזים, אבנים יקרות ומרגליות החרוזות בפתילים, ויש מדמים אותה לחרותים, כלומר מרגליות נקובות, והבוחר יבחר: (יא) תורי, אחרי שנאוה את בתורים ובחרוזים. לכן נעשה לך תורי זהב וגו'. וטעם נקודות הכסף כמו נקוד וטלוא (בראשי' ל'): (יב) עד שהמלך, הפירוש הנכון במקרא הזה שנתסר מלת מקום ושעורו נרדי נתן ריחו עד המקום אשר שם המלך במסבו. פי' עם שריו ועבדיו המסובים אותו, או טעמו כלשון המורגל בפי חז"ל והוא מיסב על השולחן וכמו הסבו לשתות וכו' והוא המקום שיש בו מסבה לשתות. והשיר הזה הוא רק חלק משיר שלפניו וכולל תשובת האהובה על דודה המלך, ונאמר המשל הוא, שתעלוז ותשמח על כי המלך חפץ בה ומהללה, ולכן אמרה שנרדה (כנוי ליפיה) נודף כל כך עד שהגיע משפל מקומה אל המלך ותמצא חן בעיניו: (יג) צרור המור, מור ונרד המה מיני בשמים, וטעם צרור כמו אגודות, ואמרה כצרור המור אשר בין שדי תמיד ילין (כי כן היו דרכן לאחת בין השדים מיני בושם הדומה מעט אל הנהוג בימינו מאגודת הפרחים) כן אתה דודי לי, כי שויתיך לנגדי תמיד, וכבר מבואר במקו' אחר ששרש לן לא נאמר רק על לינת לילה לבד אבל הושאל גם על התמידות וסרה בזה טענת המפרשי' אשר הקשו איך יתכן לומר בין שדי ילין על המור. הלא ידוע שהמור נשמר בלילה בכלים. ובלעדי זאת יאבד ריחו: (יד) אשכול הכופר, לדעת קצת הוא הנקרא היננא, והנכון כדעת הראב"ע שכתב פרושו דקל. וכן הוא בלשון ישמעאל כי הוא כמו אשכלות עכ"ל, וכן שמו עד היום בלשון ערבי, וטעם בכרמי כמו שכתב ר"ש בן מלך שאינו אומר על כרם גפנים, אלא על אלנות רבים נטועים יחד, וכן תרגומו בל"א: עין גדי, כי שם נמצאו נטועים תמרים רבים וטובים, והוא המקום אשר נקרא לפנים חצצון תמר כמו שנאמר בד"הי בחצצון תמר היא עין גדי, וכתב חכם אחד לכך היה

רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים: (טז) הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה: (יז) קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַחִיטֵנוּ בְּרוֹתִים:

ב (א) אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים: (ב) כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת: (ג) כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: (ד) הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה: (ה) סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת

רהיטנו קרי קמץ בז"ק

ביזט דוא מיינע שעפֿערין; שאָן ביזט דוא; דיינע אויגען טייבכען. (טז) „שאָן ביזט דוא מיין ליבער; וויא האָלד ביזט דוא! אונזער בעטט איזט פֿרישעס גרין." (יז) צעדערן אונזערעס הויזעס באלקען, ציפרעססען אונזערע לאטטען —:

ב (א) איך בין דיא ליליע שרון'ס, דיא ראָזע אים גלומעי־טהאל. (ב) וויא דיא ראָזע אונטער דאָרנען, זאָ אינטער מעדכען מיינע שעפֿערין: (ג) וויא אינטער ווילדעס געהאָלצע איין אפפֿעלבוים זאָ, אונטער יינגלינגען, מיין ליבער; מיר בעהאגטס אין זיינעם שאטטען, דא זיטצע איך נידער אונד זיס איזט מיינעם גוימען זיינע פֿרוכט. (ד) אינ'ס ווייןהויז בראכטע ער מיך, אונד זיין פאניר איזט איבער מיך, דיא ליבע. (ה) אָ שטערקעט מיך מיט רעבענזאַפֿט! לאבט מיך מיט עפפֿעלמאסט; דען

רש"י

ידידת הלא ויחד כל העם וידונו [פרשת שמיני]: אף ערשנו רעננה. על ידי נעימותיך הנה ערשנו רעננה טרשנו נבנו ונבנות נו בהם כולה נכנס הניך פה בנסהר ותקבל בעזה וגו' [פרשת קרח]: המשכן קרוי גטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן בהקדש קרוי מטה שנאמר בייאם נחלר המטות חשן נבית ה' [מלכים ב י"א] על שהם כריין ורביין של ישראל: (יז) קורות בתינו ארזים. שנה המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי הם לשון קרשים או לשון בריחים כן ידעתי שאף בלשון המשנה שינו רביטי ניתו של אדם הן מעיין בו:

ב (א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה מהושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולטת שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימות' כן רעיתי בין הבנות המפתות אותה לגדוף אחריה' לזנות כאומם אחרי הנהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים נשבוח בין אילני סרק הוא הגיא מן כולן שפריו נוח לטעם ולריח: כן דודי בין הבנים. בין האלוהי' והדוגמא כך הקדוש ברוך הוא מכל האלהים נבחר. לפיכך בצלו חמדתי וישבתי. ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקדוש ברוך הוא במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: (ד) אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה ודקדוקיה של תורה: ודגלו עלי אהבה. וקבוצתו שדגלני אליו אהבה היא עלי עוונו זוכרת אהבתו ודגלו מטריי"ט בלע"ז Attrait, attraire, (דער רייץ, וואס אונס אויף איינע אנגענעהמע ארט אן זיך ליהט). (אן זיך ליהען): (ה) סמכוני. עתה כמות החולים באשישי ענבים הו באשישות כלת נקייה:

באור

נקרא חלון תמר על שם שהיו קוללים וכורתים שם התמרים כי אלן לשון כריתה הוא: (טז) הנך, השיר הזה הוא שיר ענות בין האהוב והאהובה: ערשנו, הנהגו כמו הנה ערשו ערש ברזל (דברי' ג'), ורעננה הוא הואר לנקבה ולכן נא מלרע כדינו: (יז) ורהיטנו, אין לאלה הזאת דוגמתה במקרא כפי עניינה, ורמב"ע דמה אותה כמו ברהטים בשקתות המים וכו'. וטעם ברותים מין אילן ונאמר שהכל אהבתנו תמיד נאהבה ורעננה, לא תקטף ולא תבול נטעה אף שורשה בארזים ובברותים:

ב (א) השרון, אלן מסור ומקום דשן, כמו שנאמר והיה השרון כערבה (ישעיה ל"ג). ולדברי המתרגם יתחיל הפסוק הזה שיר חדש, וגם יתכן לאמור שמוסב עוד למעלה אחר שנדמה קורות הבתים לארזים וכו' אמרה ואני בתוכם פורחת כשושנה וכחבצלת, ואמר לה דודה כמו שושנה בין החוחים והוא מיני קוצים, כן את נחשבת בין הבנות כי נעימת יעל כולם: (ג) כתפוח, תשובתה אליו כאשר נבחר אילן התפוח באילני סרק בהם עצי היער כן אתה נבחר מכל הבנים, ואחר שהמשילה אותו לתפוח אמרה ע"ד משל בצלו חמדתי וישבתי כלומר אחסה תחת כנפיו: (ד) בית היין, בית

רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ (ו) שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ (ז) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַםִ בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ (ח) קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ (ט) דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר

איך בין ליבעס קראנק, (ו) אונטער מיינעם הויפטע זיינע לינקע, זיינע רעכטע אומפאסט מיך. (ז) בייא דען רעהען, בייא דען הינדען דיזער פלור, בעשווערע איך אייך, טאָכטער ירושלים'ס! וועקט זיא ניכט, רעגט דיא ליבע ניכט ביז עס איהר געפעללט!— (ח) שטימע מיינעס ליבען! אה זיה! ער קאָממט! איבער בערגע שפרינגענד; איבער היגעל היפפענד: (ט) איינעס רעהע איזט מיין ליבער, איינעס יונגען הירשכען גלייך. ** דא שטעהט ער שאָן היני

רש"י

רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים. כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי. רפידה לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט [איוב מ"א]: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך שלשת ימים נוסע לתור להם מנוח' ובתקום המנוח' מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכר' עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות בגאולות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי: עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשנאו כמו ויהי עדך [שמואל א' כ"ח] ופשרה לערך [דניאל ד']: ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלנ"ייר בלע"ז *Clainer*, (קלאגען פאר געריכט) *Clain*, (איין אנטפאר. פראָלעם) יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה ועל המשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביא' בית שני וחורבנו: קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר מסיבה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תום ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים. עופר איל בחור: הנה

באור

העונג והשמחה כמו שכתבנו למעלה: ודגלו, אשר הקים עלי הוא האהבה: (ה) באשישות, המה הלבינות שישימו בהן היין כמו ואשישה אחת (שמואל ב'): רפדוני, חזקוני במין התפוחים או כמו שכתב רש"י שהוא לשון מצע כמו ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מ"א) כלומר רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב: (ו) שמאלו, בחור המשל כאשר כתב הר"י ערמאה ז"ל: אחרי שתדמה בלבה עונג ושמחת אהובה כמו שאמרה הביאני אל בית היין, דמתה ברעיונה שישים שמאלו תחת לראשה וכו' והוא המלך הקרוב לשכיבה ואחר שהיתה בדמיונה על זה האופן מהנאה, היתה משבעת בנות ירושלים וכו' עכ"ל, וגם יתכן שדברי המשורר המה אחר שכלה לשיר שירי האהבה מראשיתה עד סופה השביעה בנות ירושלים לבלתי תמהרנה ויחילו לעורר אהבה ותשוקה בקרבם נגד איש כי רבים חללים הפילה האהבה, רק תשקוטנה עד שתחפץ האהבה מעצמה לעלות. והחרוזים האלה דהיינו השבעתי אתכם וכו' נמצאים עוד בזה הספר, ובכל פעם אחר שהיתה בדמיונה על האופן הנ"ל: (ז) בצבאות, לפי שהשיר היה מן רועה ורועה אשר המה תמיד על פני השדה, לכן גם השבועה היתה בצבאות ובאילות השדה ופה נשלם סדור אחד מהשירים כאשר כתבנו במ"הס כי התחיל מן ישקני וגו' כאשר האהבה החלה בנין נין ולפרוח פרח, וסיים פה כאשר גדלו ועשתה פרי: (ח) קול דודי, השיר הזה כולו מאמרים והמשל בו כאלו הוא שיר האביב וכמו שכתב רש"י ז"ל: כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבה ופתוי שבחור מרבה אהבתו לילך אחריו עכ"ל, והאהובה שומעת מרחוק קול דודה ושמחה לקראתו, וטעם מקפץ כמו מדלג כי תרגום לנתר בהן, לקפצא בהון (רמב"ע): (ט) לצבי, בקלות מרוצתו דומה הוא לצבי, או לאיל הקטן, כי טעם עופר קטן. ועד כה שמעה קולו מרחוק, ועתה

הָאֵלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ (י) עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ (יא) כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ (יב) הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ (יג) הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי

הסתיו קרי

טיגר אונזערער וואנד, שויעט דורכ׳ס געלענדער, בלינקט דורכ׳ס גיטטער. (י) ער רופט, מיין ליבער, שפריכט צו מיר: אויף! מיינע שעפערין! מיינע שאנע, אויף! אה קאממע: (יא) דער ווינטער איזט איבער, דער רעגען וועג אונד דאהין! (יב) בלומען שויעט מאן אם באדען; דיא צייט דער לידער איזט דא! דער טורטעלטויבע שטיממע הערט מאן אויף דער פלור; (יג) דער פייגענבוים ווירצט זיינע פריכטליין; דעם וויינשטאקס יונגע טרויבען פערברייטען

רש״י

זה עומד וגו׳. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי [שמות ג׳]: (י) ענה. לשון ענייה ולשון צעקת קול רם וזה בנין אב לכלם וענו הלוים (פרשת כי תבוא): ואמר לי. ע״י משה: קומי לך. אעלה אתכם מעוני מצרים [פ׳ שמות]: (יא) הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו חורף תרגם חורף סיתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגין לראות: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיו׳ מסוררי׳ ומצפצפין בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מדבר את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: [י] ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך וישאלו איש מאת רעהו [שמות י״א]: [יא] כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנול׳ יצחק: הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר פ״ו שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים בקשו המצרי׳ שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים ע״ש שמוררים: [יב] הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל נרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. ד״א קול התור קול שהגיע זמן יציאתכ׳ ממצרי׳: [יג] התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. ד״א כשרים שבכם חנטו ובגלו לפני מעשים טובי׳ והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יו״ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו

באור

ראתה אותו וזו היא שאמרה הנה זה עומד וכו׳. ולכן נחלק המרות הזה ממה שלפניו, כחלק מן הכלל: משגיח, ענינו הבטה בהתבוננות, וכבר מורגל לשון השגחה בפי כל: מציץ, מגלה עצמו ונראה ונסקף, וי״מ מענין ויקחהו בגלילת ראשי (מרד״ק), וטעם החרכים, אשנב כי תרגום בעד האשנב נשקפתי (משלי ז׳), ויתן חרכין וכו׳: (יא) הסתיו, הוא החורף כי תרגום קיץ וחורף, קייטא וסתוא: חלף, כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים, שרשו נין והדגש בצדי״ק המורה הנח לדעת הרד״ק, והוא מבואר בספר נת״הש (בראשית מ׳): הזמיר, שם וענינו שיר ושבח (מרד״ק) וכן אמר רש״י דרך העופות להיות משוררים ומזמרים בימי ניסן ויש אומרים שהוא שם לעוף מה אשר יתן קולו בזמר בהגיע ימי האביב, וכמו שנאמר למטה וקול התור וכו׳: (יג) חנטה, המתיקה וי״א כי עשתה כדמות חבק מן ויחנטו הרופאים וכו׳ (מרא״ע) ומורגל המלה הזאת מאוד בפי חכמי התלמוד: פגיה, הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל, ושרשו פגג ולפיכך נדגשה הגימ״ל: סמדר, כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר (מרש״י), והשעור והגפנים בפני סמדר, או שהענין הסוף וסמדר הגפנים: (יד) בחגוי, בנקיק הסלע והוא לשון שבר ודומה לו והיתה אדמת ירושלים לחגא וכשמן בניס קורין חגוי וכן קלה קלוי׳ (מרש״י) ולדעת׳ רד״ק הוא על ראש הסלע. כי כן תרגם יונתן שוכני בחגוי הסלע, בשיני כיפה: המדרגה, חיסקלו״רוש בלע״ז עסקאליע, שטיגע, טרעפפע, (מרש״י) ותרגום לא תעלה

לְכִ֛י רַעְיָתִ֥י יָפָתִ֖י וּלְכִי־לָֽךְ׃ (יד) יוֹנָתִ֞י בְּחַגְוֵ֣י הַסֶּ֗לַע בְּסֵ֙תֶר֙ הַמַּדְרֵגָ֔ה הַרְאִ֙ינִי֙ אֶת־מַרְאַ֔יִךְ הַשְׁמִיעִ֖ינִי אֶת־קוֹלֵ֑ךְ כִּי־קוֹלֵ֥ךְ עָרֵ֖ב וּמַרְאֵ֥יךְ נָאוֶֽה׃ (טו) אֶֽחֱזוּ־לָ֙נוּ֙ שֻֽׁעָלִ֔ים שֻׁעָלִ֥ים קְטַנִּ֖ים מְחַבְּלִ֣ים כְּרָמִ֑ים וּכְרָמֵ֖ינוּ סְמָדַֽר׃ (טז) דּוֹדִ֥י לִי֙ וַאֲנִ֣י ל֔וֹ הָרֹעֶ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃ (יז) עַ֤ד שֶׁיָּפ֙וּחַ֙ הַיּ֔וֹם וְנָ֖סוּ הַצְּלָלִ֑ים סֹב֩ דְּמֵה־לְךָ֨ דוֹדִ֜י לִצְבִ֗י א֛וֹ לְעֹ֥פֶר הָאַיָּלִ֖ים עַל־הָ֥רֵי בָֽתֶר׃

לך קרי יתיר י'

וואָהלגערוך. אויף, מיינע שעפֿערין! מיינע שאָנע, אויף! אונד קאָממע! (יד) מיין טייבכען! דאָרט אים פֿעלזענריטצע, דאָרט אין דער קלופֿט דער שטייגע לאס מיך זעהען דיין אנגעזיכט! לאס מיך האָרען דיינע שטיממע! זיס איזט דיינע שטיממע, שאָן דיין אנגעזיכט! (טו) פֿאהעט אונז דיא פֿיכסע, פֿאַהעט דיא קליינען פֿיכסע, דיא וויינבערגס פֿערדערבער! אונזער וויינבערג קנאָספּט. (טז) מיין פֿריינד איזט מיין, אונד איך בין זיין, דער אונטער ראָזען ווידעט. (יז) ביז דער טאג זיך קיהלט, היז דיא שאַטטען וויכען, קעהר אום, אָ ליבער! גלייך דעם מונטערן רעהע, גלייך דעם יונגען הירשכען, איבער שיידעבערגע!

רש"י

כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם אותם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות לצדדין מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שברחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. ויצעקו בני ישראל אל ה' [שם י"ד]: בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו [תהלים ק"ז] והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא [ישעי' י"ט] וכשהן רדים קורא להן חגוי וכן קלה קלוי וכן ויכרות את מדויהם [שמואל ב' י']: המדרגה. אישקל"יים בלע"ז *Escalles*, (איין אוטפראגל. טטאפפען, סטופען) כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכין העפר למעלה לבגבי' התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בה חורים ונכנסים שם שרצים ועופות: (טו) אחזו לנו שועלים. שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפום וזהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשים את הזכרים והתינוק עמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מוציאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונה ממקום שטמון שם והיו חופסין ומשליכים אותו ליאור ולמה קורא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני ישראל [פ' בשלח]: שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום [כמ"ש בישעיה מ']: (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי הימנו ולא מאלהים אחרים: הרועה. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוה ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא שלמעלה הימנו

באור

במעלות לא תיסק בדרגון׳ ולפי שדמה אותה ליונה אמר ג"כ סתר המדרגה חגוי סלע, שהם מקום מנוחת היונים, ובאור המשל אמר לה הנה הגיע ימי האביב וגולל לשמוח, לכן אל תעלמי ואל תסתירי גוף ונואי את עמי, ופה נשלם השיר הא' מסדור השני: (טו) אחזו, השיר הזה אינו מחובר עם מה שלפניו ומתחסף סדר אותו פה לפי שהמשל בו ג"כ מימי האביב כמו שאמר וכרמינו סמדר, ולכן נסמך עם הראשון. ולדעת חד מן חבריא הטעם שהם אוכלים העלים ומבלים הסוכה אשר הוא נסתר שם עם אחותו השועלים האלה ידועים המה נקראים (שאקאלס) או (גאָלדוואָלף) והמה הולכים תמיד לנאות ולנאות ומחבלים השדות ונפרצות הכרמים: (טז) דודי לי, ירא' שהוא שיר הקיץ ואמרה לכם עתה ממני והמתן עד שיפוח היום, והוא כמו הפיחו גני, שיבוא הרוח ויקרר האויר, ועד שינוסו הצללים וזה הוא לעת ערב, כי בעת סר

ג (א) עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ (ב) אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ (ג) מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ (ד) כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ (ה) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־

א' נחה

ג (א) נאכטס אויף מיינער לאַגערשטעטטע זוכטע איך דען מיינע זעעלע ליבט, איך זוכטע, פֿאנד איהן ניכט. (ב) וואָהלאן! זאָ וויל איך אויפשטעהען, אומהער געהען אין דער שטאדט, אין דען שטראססען, אין דען גאססען, זוכען דען מיינע זעעלע ליבט, איך זוכטע, פֿאנד איהן ניכט. (ג) עס פֿאנדען מיך דיא וועכטער דיא אין דער שטאדט אומגעהען. "האבט איהר איהן געזעהען, דען מיינע זעעלע ליבט?" (ד) קוים בין איך וועג פֿאָן איהנען, דא פֿינדע איך, דען מיינע זעעלע ליבט, איך האלט' איהן, לאס איהן ניכט, ביז איך איהן ברינגע אין מיינער מוטטער הויז, אין מיינער געבאָהרערין צימער: (ה) איך בעשוואָרע איך ירושלים'ס טאָכטער בייא דען רעהען, בייא דען הינדען דיזער פֿלור,

רש"י

דודי לי ואני לו עד זמן שגדש העון ושזפתני השמש כחום היום וגדל השרב: ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים: ונסו הצללים. זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סוב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר לשון חלוקה והפלגה:

ג (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. כי אינני בקרבכם. כי לא אעלה בקרבך: (ב) אקומה נא ואבקשה. ויחל משה. אעלה אל ה' [פ' כי תשא]: (ג) מצאוני השומרים. הם משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה אומרים בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפטירתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת

באור

השמש גם הצללים אין, ואז בוא אלי מהרה ובמרוצה, כאשר ידלג האיל ויכן הצבי. וטעם בתר כמו וינתר חופים. על שני הסלעים והאיל מדלג בקלות משן לשן:

ג (א) על משכבי בלילות, אמר חד מן חבריא טעם המשך, לפי שאמרה לדודה שישוב מהנה כחום היום ויתמין עד הערב ואז יתהר אליה להתענג עמה באהבים, ובשכיבתה על משכבה בלילות והוא עדיין לא בא בקשתהו ברחובות וגו': (ב) אקומה נא, כן אמרה בלבה לקום ולסובב בעיר אולי תמצאהו, ולכן בא בל' עתיד: בשוקים, הם החוצות והנפרד שוק ובא בקבוץ בהבראות עי"ן הפעל כמו שנאמר מן סור שְׂוָרִים והדומה: (ג) את שאהבה, לשון שאלה הוא, ששאלה זאת את השומרים, ומרוב חשקה לבקש אותו, לא המתינה על תשובתם והלכה לדרכה: (ד) כמעט, דקדוק המלילה הזאת כך היא שמוש הכ"ף מן כמעט הוא ככ"ף השעור, ופירושו הזמן או המקום מן עברי מהשומרים עד פגישתי באהובי היה כמו מעט, כלומר מיד מצאתיהו. ומזה תבין הטעם של מלת עד, ודע זאת: הורתי, אמי, וכפל הכוונה במלילת שונות הוא ליופי השיר: (ה) השבעתי, אחר שנשלם הספור שהיא מצאתהו והוליכה אותו לחדרה, סדר המאסף עוד פעם השבועה כפעם הראשון, מהטעם שכתבנו למעלה בשם הר"י ערמאה. ובזה נשלם סדור השני מהשירים: (ו) מי זאת, אחר שהביא המאסף שיר מלייר מקרי הלילה כמה שקורין בל"א (איין נאכטשטיק) בבית אהוב ואהובה השמחים בחלקם ושם במדרגה קטנה במדרגת הקנין, יביא גם שיר אחד מלייר מקרי לולם בבית המלך העליון במדרגה, ושקורת המשכיל יעמוד על השתנות שבין השיר האחד לחבירו. וטעם השיר הב' אמר חד מן

תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ (ו) מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ (ז) הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ (ט) אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ (י) עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ

וועקט זיא ניכט, רעגט דיא ליבע ניכט, ביז עס איהר געפעללט: (ו) ווער איזט דיא אויס דער וויס־טען דאָרט שטייגט עמ־פאָר? וויא זיילען גראַ־דער רויך עמפאָר? וואָהל־גערוך פאָן מירדען אונד וויירויך, דופטענדער אלס קרעמערוויירצע. (ז) זעהט שלמה זיין בעטט! זעכציג שטארקען שטעהען אומהער, אויס דען שטארקען ישראל'ס: (ח) אללע האנד אם שווערט! אללע קריגסגעלעהרט! יעדער אן דער היפטע זיין שווערט, פאָר מיטטערנעכטליך גרויען: (ט) קאָניג שלמה ליס זיך איין פראכט־בעטט מאכען אויס לבנון'ס געהאָלצע: (י) דיא זיילען מאכט ער זילבערן, דען הימעל פאָן גאָלד

רש"י

דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפים הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ומתמיהות על גדולתי ואומרת מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו': כתמרות עשן. גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מור. על שם ענן הקטרת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. ע"ש שכותשין אותם ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדב': ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא מלבד הפחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלומדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתה: איש חרבו. כלי זיינו הן מסורות וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורה שלא תשכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבאו עליהם צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך [תהלים ב']: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור בגלפת אבנה ארון וכפרת וכרובים

באור

חבריא שהוא שיר אפריון (אין ברויטליד), כאשר נראה לאלן מפסוק לאינה וראינה וכו', ומיוסד על יום חתונת ושמחת לב שלמה המלך עם בת פרעה מלך מצרים כאשר מצאנו בתהלים שיר אחד מיוסד ע"ז: מן המדבר, לדעת חד מן חבריא הטעם על בית יער הלבנון שהיה לשלמה, ושם דרה בת פרעה טרם כלה ביתה שבנה לה המלך, כנזכר בספר מלכים: כתמרות, לשון עמוד כמו ותמרות דמלכים, ונראה שנקראו כן להיותם אלונים מעלי תמרים הגבוהים, ודמה אותה לעמוד ענן של קטורת המתאבך למעלה מיושר ובלי עקום, והיא גם היא ריחה נודף מכל מתרוקי הנשים וגבוה מאוד והולכת זקופה. וטעם המ"ם מכל, מ"ם היתרון, כלומר ריחה נודף יותר מן כל מיני בושם של רוכל והוא הסוחר עם בשמים, וטעם אבקת כמו שכתב רש"י על שם שכותשין הבשמים ועושין אותם דק כאבק: (ז) הנה מטתו, יבוא המשורר עם הרעים האהובים פנימה וישיר עתה גם ההוד וההדר של מטת אהובה, כי ששים גבורים שומרים ראש המלך עומדים סביבה, וכולם אוחזים בחרב כדרך אנשי מלחמה לשמור המלך: (ח) אחוזי, הפעול בו כדרך חגור כלי מלחמה לבוש בדים (רד"ק), ולפ"ז יהיה הטעם שהם חגורי חרב, אבל זהו שאמר אח"כ איש חרבו על ירכו, ולדעת הרל"בג הכוונה שהם אוחזים בחרבם התלויה על ירכם, כדי להיות מוכן מיד נגד הסכנה. ואחד מן חבריא אמר, הטעם שהם נלחמים מהחרב כלומר שכבר היה החרב אוחז בהם ופולע אותם במלחמה (פערוואונדעטע קריגער) וזה טעם מלומדי מלחמה כלומר מנוסים במלחמה: מפחד. מ"ם הסבה הגורמת: (ט) אפריון, שרשו פרה והא' נוספת וכן נקרא בלשון חז"ל מטה פוריא על שם שפרין ורבין עליה וכו' (מרד"ק), ויתכן ג"כ לפ"ז לפרשו (ברויט־בעטט), והנה אחר שקלס למעלה המטה בהוד ובהדר, תחלפה לקלסה ג"כ בפאר ובציוני ויאמר שעמודיו עשה כסף וכו': (י) רפידתו, ענינו יציע והוא למעלה, ובלע"ז (דער הימעל): רצוף. כמו

אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָֽם׃ (יא) צְאֶינָה וּֽרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּֽוֹ׃

ד (א) הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר

דען זייטץ פאָן פורפור: דיא מיטטע געפפלא־סטערט מיט ליבע צו דען טאָכטערן ירושלים'ס: (יא) געהט היין איהר טאָכטער ציון'ס; שויעט שלמה דען קאָניג אין דער קראָנע, וואָמיט אם טאגע זיינער האָכצייט, אם טאגע זיינער הערצענספֿריידע, איהן זיינע מוטטער קראָנטע.

ד (א) שאָן ביזט דוא מיינע שעפֿערין! שאָן ביזט דוא! דיינע אויגען טייבכען, צווי־

רש"י

ולוחות: מבנות ירושלים. אלו ישראל יראים ושלמים [ירושלים הוא יראה שלם] להקב"ה: (יא) בנות ציון. בנים המצויינים לו במילה ובתפילין ובציצית: בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני. אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר בר"י אי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי [תהלים מ"ה] לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו [ישעיה נ"א] ולאמי כתיב. עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו': ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו. זה שמיני למילואים שנתחנך בו המשכן במדבר:

ד (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורילן ועדבו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום. שחטאו לפניו בימי חפני ופנחס: עיניך יונים. גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מבפנים לקישוריך שערך נאה ומבהיק כזוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מלחוק. והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. ד"א כאותן שנגאלו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים. מבעד הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין כנגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום [איוב ט'] הארץ בריחיה בעדי [יונה ב'] הבעד ערפל [איוב כ"ב] ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד. לצמתך לשון דבר המצומצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורי'. ולא יתכן לפרש לצמתך לשון נוימת שתהא התי"ו משורשת בתיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול-בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהיא נותנה לנקבה היא נדגשת כמו חגה חדשה ושבתה [הושע ב'] וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחנו באה במקום ה"א ויהא שם

באור

על רצפת בהט ושש שעיניו הולעת אבנים דקרקע, ופה היתה רצופה באהבה (מרד"ק): (יא) בעטרה, אין זאת עטרה של זהב להוד המלוכה, כי אם עטרת של פרחים (איין בלומען קראנץ) להוד האהבה: ביום חתנתו, כלומר ביום חופתו שהוא יום שנעשה חתן (מרד"ק). ובזה נשלם שיר הראשון מהסדור הב', אחר שקלס ומפאר את שלמה בג' דברים בנוי בכח ובעושר: בכח ממה שנאמר למעל' ששים גבורים וכו', בעושר ממה שנאמר עמודיו עשה כסף וכו', ובנוי ממה שנאמר צאינה וראינ' וכו'. כלומר ראינה יופי המלך ביום חתונתו וקשוטו:

ד (א) עיניך יונים, שהם דומים בנקיותם ונקיותם ליונים (לויטער אונד אונשולדיג), ואחד מן חגריא מפרשהו מלשון לא תונו ותרגומו בל"א (פֿערפֿיהרעריש), ובא שם עין על משקל זכר כמו עיניו יחזו: מבעד, הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר, ומבעד הוא דבר שמבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד לצמתך, לשון דבר המצומצם השער שלא יפריחו לצאת וזו היא השבכה והקשורים (מדברי רש"י) ולדעת ר' יונה פירושו מסוה (שלייער), אמנם הרד"ק

הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד: (ב) שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם: (ג) כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ

שען דיינען לאָקקען; דיין האאר וויא געמזען הערדע, האנגענר פֿאָן דעם בערגע גלעד: (ב) דיינע צעהנע לעמ־מער הערדע, אין רייהען וואהל געאָרדנעט, אוים דער שוועממע שטייגענד, אללע צוויל־לינג טרעכטיג, קיינעס דערזעלבען פֿעהלט: (ג) וויא ראָזענפֿאַרען דיינע ליפּפּען, דיא

רש"י

הקישור נאה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתו אמתה ערוה ערותו ערותה וכן זה נאה לנאתו נאתה נאתי נאתך: שגלשו. שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח ותמורט מהם: (ב) שיניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון נוי אשה שיניך דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ובנין במסורות לרועה רכה והגון ליזהר בצמרן שעושין אותן לכלי תכלת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכולם מתאימות. לשון מתום אין מתום בבשרי [תהלים ל"ח] כלומר תמימות אינטרי"ן בלע"ז: *enterin:* Entier. *Enterein,* (גאנץ, אונפערזעהרט) (וכן פי' רש"י תהלי' ל"ח, ד'): ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשיניהם שכינותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנצאו על מדין בקנאה ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר ולא נפקד ממנו איש [פ' מטות] ואף על הזהוב הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' [שם] ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו מרגלים לרחב הזונה שאמר לה את תקות חוט השני ונומר [יהושע ב'] ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת המדברים בך אצל הקירות [יחזקאל ל"ג] אז נדברו יראי ה' [מלאכי ג'] פרלר"ין בלע"ז: *Parleriz:* Parlerie, (דאז גערעדע): רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומי"לש בלע"ז *Pommels*, (אמפעופארויג, היר דיא רונדען וואנגען), אצל העינים. ובלשון גמרא קורים אותו לומני דאפי ודומין לפלח הרי רמון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמ' פירשו רבותינו

באור

כתב שפירושו ניזית השער שמכינה אשה על פניה, וכן הוא מתורגם בל"א (לאָקקען) ונופל עליהם לשון מגעד לפי שהם מגינים משני לדי הפנים, וכן הוא אומר בתהלים (ס"ט ה') עלמו מנמיתי אויבי שקר, והכפל רבו משערות ראשי אויבי חנם: שערך כעדר העזים, יש מן עז השוכנת בהרים ובסלעים, ומכונה בל"א (בערג־ליגע, געמזע) ושערותיהם שחורות תלתלים, ומדרכם שיתלו בקרניהם החזקים בסבכי החילנות העומדות שם על ההרים והוכלים העלים, גם משליכים את עלמם עי"ז משן סלע אחד לשן אחר וזה שתרגם הרב שבלשו (האנגענד). והמיג' הזאת מצוחרת על פי מקומם כי אין לה ריע במקרא, ומי שראה בספרים ידועים ליורי התלתלים מימים הראשונים ההם, יעמוד על יופי המשל ההוא: (ב) שניך כעדר הקציבות, ריעו יעיד עליו שהטעם עדר רחלים (לקמן ו' ה') ונא התואר בלי המתואר כדרך המליצה, וטעם הקצבות שיש לכל שורה ושורה שן קצוב ואין האחת ארוכה או קצרה מחברתה, וכן שניה שוות כלן במקומתן ומדתן וזה יופי גדול, גם לבנות הם מאוד, כרחלים האלו שעלו מן הרחצה אשר שם הטיהרו מחלאתם, והלבינו שערותם. ומלת רחלה שם ויקרא בל"א (דיא שוועממע): מתאימות, מבנין הפעיל והוא יולא שילדו תאומים ואין אחת בהן שכלה, כלומר כל כך המה שוות, ויתכן עוד שטעמו כמו ויהיו תואמים מלמטה אצל הקרסים, ומוסב התואר על השנים גרידא שאין הפסק בין אחת לחברתה, וגם זה יופי גדול מאוד, וטעם שכולה על שן רוינה שחלקיה נופלים אחת אחת: (ג) השני, מן לבע אדום, ועיין ביאור הרב המתרגם בס' נתיבות השלום בפ' תרומה, וכאן תרגום לפי יופי המליצה בל"א: ומדברך, שם בתוספת מ"ם והוא לדעת מפרשים כמו דבורך שדבריך נעים, ולדעת הרה"ת הוא שם לכלי המבטא, ומ"ם האמנ"תיו קלה לעד ושעורו עקום הדבור, והטעם שיכולים לחתך האמלות היטב ולדבר בשפה ברורה: כפלח, לשון בקיעה כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א), ר"מון פרי ידוע ומראהו אדמדמת: רקתך, לדעת רד"ק ורא"ע פירושו מה שקורין בל"א (שלעף) ונקראת רקה על מעוט הבשר שבה, כמו רקות בשר (בראשית מ"א) וכמו כן פירש"י בשופטים ד', וכאן כתב רש"י הוא גובה הפנים שקורין פומיליש (פּאַוואַע), והוא חלק העליון מהלחי, והדמיונות בלחי הוא נוי ויופי באדם:

וּמִדְבָּרֵךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: (ד) כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים: (ה) שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים: (ו) עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת

שפראכגלידמאסען ליב־ליך; וויא אם גראנאט דער ריטץ, זא דיינע וואנגען אם לאקקען האאר: (ד) דיין האלז וויא דוד'ס טהורם, גע־בויעט צור וואפפענבורג טויזענד שילדע העגגען דאראן, אללער העלדען שילדע: (ה) דיינער בריסטע פאאר, איין יונגעס רעהע פאאר, צוויללינגע איינער מוטטער ווײדענד אונטער ראָזען. (ו) ביז דער טאג זיך קיהלט, ביז דיא שאטטען וויכען, וויל איך צום מירדען בערגע צום

רש"י

ריקנים שבך מלאים מצות כרימון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמ' כמגדל דוד הוא מצודת ציון [שמואל ב' ה'] שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזקן ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ובנוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת מלפנו מבהמות ארץ [איוב ל"ה] והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית [ירמיה י"ד]: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג הגבורים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי. אשפות שנותנין בהן חצים וכן הברו החצים מלאו השלטים [שם נ"א] ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאת שהתורה מגן לישראל. ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף ע"ש דבר צוה לאלף דור [תהלים ק"ה]: כל שלטי הגבורים. מצינו שהתלמידים נקראים ע"ש חצים ושלטים כענין שנא' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם [שם קכ"ז]: (ה) שני שדיך. המניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדות תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. ד"א שני שדיך ע"ש הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר ע"א דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים [יחזקאל ט"ז]. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע על שקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכי' אותו בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים. הוא עת שרב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש וכן לרוח היום [בראשית ג'] וכן כי הנה היום בא בוער כתנור [מלאכי ג'] ושיפיח

באור

(ד) לתלפיות, מחובר מן תל בלירי ומן פיות שהוא לשון חרבות כלומר שהוא בנוי להיו' בתוכו החרבות מן אנשי מלחמה והוא מה שקורין, (ארזענאל, וואפפען־בורג) ואחד מן חבריא אמר תל מן תלה כלומר בנוי לתלות שם הפיות, והענין אחד, ודמה צוארה למגדל כלומר שהוא עגול וחזוק ובקומה זקופה כמגדל הזה, וגם צוארה מקושט בחרוזים, כמגדל המקושט במגינים ובשלטים: שלטי, מיני נשק וכן השלטים ענינו כמו מגינים (רמב"ע) וכן מתורגם בל"א, אבל רש"י פי' שלטי אשפות שנותנין בהם חצים. ומה שאמר בתחלה אלף המגן ואח"כ כל שלטי, יתכן שאמר אלף תחת סכום מיוחד, כמו שנאמר לפעמים שבעה או שלשה, או נאמר כי מלת כל מוסב למעלה, כלומר כל האלף היו שלטי הגבורים, ויתורגם (וויטער שילדע דער העלדען), והראשון יותר נכון: (ה) תאומי צביה, כן שניהם שקולים ושוים זה כזה (רש"י), ונעתיק פה דברי הר"י ערמאה ז"ל ולפי שהיתה עדיין ארוסה אליו לא קלסה בה כי אם בשמנה תארים כולם נראים מבחוץ בכל הבתולות, העינים השער השנים אחר אותם בנקיות ולובן ושווי ובלי חסרון, השפתים שהם אדומים, כלי הדבור, הרקה, הצוואר, והשדים לפי שהבלי שווי בהן חסרון. ועל הצניעות אמר הרועים בשושנים כי העפרים הרועים בשושנים אם ירצה האדם לקחתם יבואו אחוזים בכפי ויעיזם, כמו כן היא מקפדת עליהן. והנה היא מרוב צניעותה לא רצתה שיקלס אותם עוד פן תכלם ולכן השיאה אותו לדבר אחר ואמרה עד שיפוח היום כדלעיל, ואפשר שכונה בזה לעת מועד לנשתהיה מותרת לו, כדי לכלות מעט תאותו ולא תגבר יותר מדאי, אבל הוא לא ימנע עי"ז כי אם יוסיף לספרה כלך יפה ובומר: (ח) אתי, כלומר אל תלכי אל הר המור רק אתי תלכי מלבנון: תשורי, תסתכלי כמו

הַלְּבוֹנָה: (ז) כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ: (ח) אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי | מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים: (ט) לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ: (י) מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים: (יא) נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב

באחת קרי

תרגום אשכנזי רעז

ווייהרויך היגעל געהען. (ז) גאנץ ביזט דוא שאן, אָ מיינע שעפֿעדין! קיין פֿעהלער איזט אן דיר! (ח) מיט מיר, פֿאָם לבנון, קאם מיינע ברויט! מיט מיר, פֿאָם לבנון: שויא פֿאָן דער האָהע אמנה, פֿאָן שניר אונד חרמון וייט אומהער, פֿאָן דער לאֵווענוואָהנונג, פֿאָם לעאָפּאַרדען געביר- גע. (ט) דוא רויבסט מיין הערץ, אָ שוועסטער! ליבע ברויט! דוא רויבסט מיין הערץ, מיט דיינער בליקקע איינעם, מיט דיינער שנירע אם האל- זע איינער. (י) וויא האָלד איזט דיינע ליבע, שוועסטער, ליבע ברויט! וויא זיסער דיינע ליבע אלס וויין! דיינער זאלבען-דופֿט, אלס אללע ווירצע! (יא) האָניג טריפֿט פֿאָן דיינען ליפּפּען,

רש"י

היום אלך לי להר המוריה בבית עולמי ושם כולך יפה ומום אין בך והרצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תגולי ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את גליותיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשי האמונ' שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר [ירמי' ב'] ותסעותיך והליכותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר [פרש' מסעי] וכשהגליו' בקבלות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרי' הודייה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחד מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה בך אלא אחד מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצות שישראל מלויין בהם. דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד [יחזקאל ל"ג] וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דודיך. כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני בגלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ואחר ויעודים [ביוצר יום ראשון דפסח] מנוחה זו ירושלים ואחר ויעודים מקום שנתועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא) נופת. מתוק: תטופנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמותיך. מצות הבנות הנוהגות

באור

אשורנו ולא קרוב: מראש, מהר אמנה, ואיכות ההר הזה כבר פרש ובאר אדונינו הרמב"מן ז"ל בפרשת מסעי, וגם שניר ידוע מתורת משה כמו שנאמר והאמורי יקראו לו שניר (דברים ג' ט'), וההר הזה הוא חלק מהרי לבנון, וזה יעיד קצת על מה שפירשנו לעיל מבית יער הלבנון, ונודע לנו מכותבי המסעות שמראה היא לעינים מאוד לראות מראשי ההרים הזה למרחוק, כי העמקים שבינם מלאים דשאים ופרחים, ועל שפתם נחלי ומעייני מים נוזלים מן ההרים הגבוהים, עד כי לא תשבע עין מראות, אך מה שאמר מראש שניר וחרמון משמע ששני הרים היו, וכאשר מצאנו בספר דברים נראה כי הר אחד הוא, ואפשר שגם כאן טעמו מראש הר הנקרא שניר וחרמון: (ט) לבבתני, לקחת לבי, כי זאת מסגולת הפיעל לשמש לפעמים בנין וסתירה, כמו לדשנו, פירושו להסיר הדשן אף כאן לבבתני הסירות את לבבי: מעיניך, שם עין אינו נופל לבד על עצם הכלי (דאס אויגע) כי אם גם על חלקי הראייה (דיא בליקקע) ואמר כאן באחד מעיניך כלומר בעת שראית אותו אף בסקירת עין אחת משכת את לבי ממני להיות לך כמו שנאמר בל"א (דוא האסט מיך הינגעריססען). ויתכן ג"כ לאמר שהשיר הזה מוסב עוד למעלה, וטעם לבבתני כמשמעו נתת לי לב (דוא מאכסט מיר הערץ) לפי שאמר לעיל תשורי ממעונות אריות וכו' אמר עתה כי לא אירא מהם אם את היום עמדי לפי שבאחד מעיניך לבבתני שלא אחת ולא אירא: (יא) נפת, ענינו

תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃ (יב) גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ (יג) שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם־נְרָדִים׃ * (יד) נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ (טו) מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן׃ (טז) עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו׃

חצי הספר

ברויט! אונטער דיינער צונגע, מילך אונד האָניג; אונד דיינע קליידער דופטען, וויא לבנון דופטעט. (יב) איין וואָהלפערוואהרטער גארטען ביזט דוא שוועסטער ברויט! פערשלאָססענער קוועלל ביזט דוא. ברוננען זיגעל בעוואהרט. (יג) דיינע געוועכזע איין פאראדיס, פאָן גראנאטען, מיט קאָסטליכער פרוכט, מיט ציפערן אונד נארדען; (יד) נארדוס אונד קראָקוס, קאננא אונד צינאַמאָן, וויהרויך־שטוידען אללערלייא; אלאָע אונד מירדען, אונד אללע עדלען ווירצע; (טו) וויא גארטענברוננען, קוועלל לעבענדיגען וואססערס, דיא ריזעלן פאָן לבנון. — (טז) אויף, נאָרדווינד! זידווינד קאָממע, דורכוועהע מיינען גארטען, דאס זיינע ווירצע פליסען! זאָ געהע דען מיין פריינד אין זיינען גארטען, אונד עססע זיינע קאָסטליכע פרוכט.

רש"י

בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות של בנות ישראל שאין פרוצות בעריות: גן נעול. יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות [יהושע ט"ו] ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בגמרא טרוקי גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרוי בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס היבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחייך ומקלסין כמעין המשק' אותם והדוגמא ע"ש טבילת טוהר שבנות ישראל טובלו': ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין עכירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לגלות ריחך הטוב למרחוק והדוגמ' על שם שהגליות מתקבצות מכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו. אם אתה שם הכל שם:

באור

ההזלה והנטיפה כלומר המתוק אשר יזל ידבר מה, ושרשו נוף כפלים **בושת** שפרשו בים: (יב) גן נעול, את דומה לגן סגור שיש לו ריח טוב מבחוץ ולא יכול אדם להכנס שם (ראב"ע) כלומר לנוגע את: גל, לשון מעין כמו גולת עליות (רש"י), ונראה המעין גל בעבור שגובו מלשון ובגלגל את האבן (רד"ק). ואחר שם ול לדמות אותה לגן, השלים המשל, כולה בפסוקים הבאים ויאמר: (יג) שלחיך, הסעיפים הפארות וכל הפירות נקראים שלחים, והוא נגזר מן שלח כלומר האילן שלח אותם החוצה, וכן מתורגם בל"א (געוועקסע): פרדס, כן שרשו והוא גן נאה, ומהודר וכן שמו בלשון לשונות (פארדיס): כפרים. הקבוץ מן כופר הנאמר למעלה וכן נרדים הקבוץ מן נרד, וטעם מגדים כמו ממגד ארץ ומלואה (דברים ל"ג) לשון מעדנים, המשובחים בפירות: (יד) וכרכום, הוא מה שקורין בערבי (זעפראן) (מרד"ק) והוא (זאפראן) ובלשון רומי (קראָקוס) וכן מתורגם בל"א: קנה, הוא קנה בושם וכן כתב המתרגם הארמי. וקנה בוסמא וכו' (געווירץ־ראָהר) ובלשון רומי ג"כ (קאננא) וי"א שהוא (קאלמוס) בל"א: וקנמון, כן שמו ג"כ בלשון רומי אלא שנחלף הקו"ף לצדי"ק כדרכי כמו קיסר לעסאר, אף כאן קנמון (ציננאמאן) והוא בל"א (ציממעט אָדער קאנעל) והוא קליפה הפנימית מעץ ידוע ויגדל בחלק אזיא ואפריקא, וריחו נודף טוב מאוד כנודע, ובאור עצי לבונה עיין בפ' כי תשא בבאור הרמב"מן ז"ל: ואהלות, מין בושם כמו כאהלים נטע ה' (מראב"ע) והוא הנקרא (אלאָע), והרד"ק כתב שהוא הבושם הנקרא סנדל, ויבי' לפ"ז מין ממיני התמרים כי כן נקרא בלשון רומי (זאנדאלידעם דאטטעלבוינן). וטעם ראשי בשמים, המובחרים בבשמים, כמו ואתה קח לך בשמים ראש (שמות ל'): (טז) עורי, אחר שדמה אותה לגן אמר רוח צפון בואי והפיחי בגני שיזלו בשמיו, ושיתענג בהם. ולפי שגם היא אהבה שיתחיל למלאות תאותו עד שיפוח

ה (א) בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ (ב) אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃

ר' בדגש

ה (א) איך קאם אין מיינען גארטען, מיינע שוועסטער, ליבע ברויט, אונד בראך פאָן מיינען מירדען, פאָן מיינען ווירצען אב; איך אס פאָן מיינעם זיימע, זאממט מיינעם האָניג, אונד טראנק פאָן מיינעם וויינע זאממט מיינער מילך. עסט מיינע געליבטען, טרינקט איהר מיינע פריינדע, אונד ווערדעט בערוישט! (ב) איך שלאפע, אלליין עס וואכט מיין הערץ, שטיממע מיינעם ליבען! ער קלאָפפט אן! טהוע מיר אויף שוועסטער! מיינע שעפערין! מיין טייבכען! מיינע פראָממע! מיר איזט דאז הויפט פאָלל טהויעס, נאכטסטראָפ-

רש"י

ה (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה בפרק המוכר את הספינה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך [תהלים פ'] ונאמר על שם הקטרת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש [שמואל א' י"ד] יערת הוא לשון קנה כמו ותשם בסוף [שמות ב'] ושויתיה בייערא ומוללין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה אם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטורת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ולבנו מחלב: אכלו רעים. באוהל מועד אהרן ובניו ובבית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון כואשתי מעבוד הקב"ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא. ולבי ער. הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי [תהלים ע"ג] ער לשמרני ולהוטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בליל' בעת הטל או הגשם והדוגמ' שראשי נמלא על שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שעבדו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבילות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממכאיסי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. בשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב ובלסיסי מלקושא. קווצות הן בזוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצי"לט בלע"ז (האארביטעל. דיא האארלאָקקען) *Flochet*, ולפי שאחז המקרא בל' טל ומטר אחז בל' ראש וקווצות שדרך טל ומטר לאחוז בשער ובקווצות. ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניה' לטוב' שכר מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות

באור

היום, לכן בקש מהרות ביאות מהרה. ולדעת חד מן חבריא תאמר עורי צפון ובו', הם הם דברי האהובה: יבוא דודי לגנו, תשובת האהובה אחר שיפוח היום כענין משל דוד', והר"י ערמאה ז"ל בעל עקידה כתב שטעם יבוא לגנו כטעם גן נעול דלעיל, והרחב לדבר הם בעניינים כאלה כאשר יראה הקורא בספרו:

ה (א) אריתי, לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך, ואכלתי יערי, זה תלות הדבש ובל"א (האָניג-זייס וואבע), כלומר שבע אני מכל טוב ולא חסר לי מאומה מהתענוג ומרב שמחתו הזמין לסעודתו ריעיו ואוהביו, לאכול ולשתות, כאשר אמר אכלו ריעים! שתו ושכרו דודים! ובזה נשלם הסדור הב', אשר החל מעת שנתארסה כמו שכתבנו למעלה מי זאת עולה וגו' וסיים אחר נשואתה לבעלה: (ב) אני ישנה, השיר הזה כולו חלום, ואין בכל השירים הנכתבים פה שיר שלם כמוהו. ואמרו ולבי ער באומרו שחשבתי והגיתי באהובי, כי גם בשעיפים ובחזיונות לילה, גם בחלום אדבר בו. וטעם דופק לשון הכות על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים י"ט), ואמר אהובה לה פתחי לי הדלת: תמתי, הנפרד תמה והוא לי תמים תהיה שהיא אוהבת אותו לבד מכל שאר הנערים ובלב שלם. ובאר טעמו כי לא אוכל עוד לעמוד בחוץ מחמת הקרח והקרירות, כי ראשי מלא מטל שמקרר אותי ובא רי"ש

(ג) פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ (ד) דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחוֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ (ה) קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ (ו) פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי׃ (ז) מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃

תרגום אשכנזי

פֿען פֿאָלל דיא לאָקקען. (ג) מיין קלייד איזט אויסגעצאָגען, וויא זאָלל איכ'ס ווידער אנציהען? מיינע פֿיסע ריין געוואַשען, זאָלל איך זיא ווידער בעזודעלן?" (ד) מיין ליבער שטרעקטע דורכ'ס גיטטער זיינע האנד, מיין הערץ שלוג מיטליידספֿאָלל; (ה) דא שטאנד איך אויף, דעם ליבען אויף צו טהון: מיינע הענדע טראָפֿען מירדע, נאססע מירדע מיינע פֿינגער, איבער דיא ריגעל אם שלאָס; (ו) איך טהאט איהם אויף דעם ליבען, מיין ליבער וואר ענטוויכען, וואר הין: ענטגאַנגען וואר מיר מיינע זעעלע, אלס ער זאָ צו מיר שפראך, נון זוכטע איך איהן, אונד פֿאנד איהן ניכט; איך ריף איהם צו, קיינע אנטוואָרט קאם צוריק. (ז) מיך פֿאנדען דיא היטער דיא אין דער שטאדט אומגעהען דיא שלוגען מיך, פֿער־

רש"י

הקשות כטולה רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעבוד דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגומר [ירמי' מ"ד] שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד: (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך ע"ש שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין [שם ל"א] תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: (ז) מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע ל' מכת כלי זיין הוא נברורי"א בלע"ז: *Navrure:* (אייננע וואונדע) מלה נושנת. ומבואר ג"כ [בראשית ד' כ"ג]:

באור

שראשי נדגש לחסרון רי"ש אחר, והוא דרך זר ונמסר עליו במסורה. וטעם קווצותי, הם דבוקי שערות הראש המדובקים יחד בסופן, כדרך הטל והאדים לאחוז בהן ולנוח עליהן. וטעם רסיסי עניינו זלופי לילה כי תרגום ורביבים וכרסיסי, והם האדים העולים בלילה. וכתב הר"י ערמאה שהזהיר לפייס אותה לפתוח הדלת ד' מיני אהבה והם, אחותי האחוה, שהיא אהבה טבעית, רעיתי אהבת התועיל שהיא הריעות, יונתי אהבת זוגתי, תמתי אהבת טוב ושלימות. ועל כולם הנה הכרחית שראשי וגו' עכ"ל; (ג) אטנפם, לשון בעול הוא בדברי חז"ל והמקרא הזה תשובת האהובה הוא: (ד) מן החור, הנקב שיש בדלת סמוך אצל המנעול, לפתוח בעצמו הדלת או לבקשה כדרך המתחננים שפושטים ידיהם, וראיתי ידו, ונהפכו עלי המון מעי לרחם עליו: (ה) נטפו מור, רש"י כתב כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמתקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב. וי"מ לכן נטפו מור לפי שהיה מנהגם בימים ההם שהיה גם אצל אנשי יון לתפוש דלת בית אשר שם האהובה בשמן הטוב, ולכן אמרה כאשר רציתי לפתוח הדלת ידי נטפו ממור אשר היה על כפות המנעול: עובר, המור יחלק לשני מינים, יבש ולח, ואמרה היא מור עובר שהוא עובר על ידי דהיינו מור לח: (ו) חמק עבר, נחסר וי"ו החבור וכן שמש ירח, וטעם חמק סבב ממנו כמו חמוקי ירכיך סבובי ירכיך: נפשי יצאה, רש"י פירש שאמר לא אבוא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח, ויותר נראה נכון כמו שכתב הר"י ערמאה, שפירושו חיות נפשה והרגשה יצאה ממנה כשדבר אליה דברי רצויים ותחנונים: (ז) פצעוני וגו', השומרים שומרי החומות לזונות ושכורות, כי אין מדרך הצנועות לצאת בחיצון לילה, ובל זה חשבתי לכלום מרוב אהבתי

(ח) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ (ט) מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ (י) דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם

תרגום אשכנזירעט

וואנדעטען מיך; מיינע שלייער נאהמען דיא היטער אויף דען מויערן. (ח) איך בעשווערע אייך טאָכטער ירושלים׳ס ווען איהר מיינען ליבען פינדעט, אה! וואס ווערדעט איהר איהם זאגען? דאס איך קראנק פאָר ליבע בין. (ט) וואז איזט דיין פריינד פאָר אנדערן פריינדען, אָ דוא דער פרויען שאָנסטע! וואס איזט דיין פריינד פאָר אנדערן פריינדען, דאס דוא אונז זאָ בעשוואָרסט? (י) מיין פריינד איזט וויים אונד ראָטה, פאָן פילען

רש"י

רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שבחרתי בה: [ד] שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שבי' גדול' וגו' [ד"ה ב' כ"ח] ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך [מלכים ב' כ"ג] כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: [ו] פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא אל אשר בביתך וגו' [שם כ'] ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו ע"י חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל מקום הזה ועל יושביה וגו' [שם כ"ב] ואמר וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת [שם כ"ג]: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיהו. וא"ת והלא ירמי' עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיה שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בסוב' מן הגולה לבוטעם מאין נתישה ולבנות' מאין הורס: [ז] מצאוני השומרים. נבוכדנצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר על חומותיך ירושלים וגו' [ישעי' ס"ב] הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו' [איכ' א']: (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרי' עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבוא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנא' יתנו עדיהן ויצדקו [ישעי' מ"ג]: מה תגידו לו. שתעידו עלי בשביל אהבתו חליתי בייסורין קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו צחו מחלב [איכה ד']: ואדום. אפדם תחילה כל הענין לפי פשוטו בקילוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך [יחזקאל ט"ז]:

באור

אותו: רדידי, בלשון ישמעאל נעיף (ראב"ע): (ח) השבעתי, לרוב דאבתה על פרידתה אמרה בנות ירושלים, אני משביע אתכן, באם שתמצאו דודי, שתגידו לו שחולה אני מחמת אהבתי אליו, כי היא יראה פן יתשוב בעבור מניעת פתיחת הדלת שבנתה מאחריו: (ט) מה, שאלת בנות ירושלים אליה כי היה לזר בעיניהן בקשתה המופלגת ושאלו מה דודך יותר טוב משאר דודים, מה טבעו ומה תכונתו שככה השבעתנו: השבעתנו, בקמ"ץ התי"ו שלא כמנהג כי הראוי להיות בחירק לנקבה: (י) צח, לבן כמו צחו מחלב, וקלוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמונית (רש"י): דגול, כמו הדגל הוא בין חביריו (ראב"ע), כלומר כמו שהדגל הולך למעלה מראש רבבות עם הצבא והוא נראה ונכר לבד מתוך כולם,

דָּגוּל מֵרְבָבָה: (יא) רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: (יב) עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת: (יג) לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר: (יד) יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו

טויזענדען ערקאָהרען; (יא) זיין הויפט דאז פיינסטע גאָלד, זיינע לאָקקען קרויז אונד וואַל-לענד, וויא ראבענשווארץ; (יב) זיינע אויגען וויא דיא טייבכען, אן וואַס-סערקוועללען אין מילך געבאָדעט, שטעהען אין דער פֿיללע; (יג) זיינע וואנגען ווירצבעעטליין, שפעצערייען-קעסטכען; זיינע ליפפען זינד וויא ראָזען, טריפֿען פֿליסענדע מירדע; (יד) זיינע הענדע גילדנע וואלצען, בעזעטצט מיט טירקיסען; זיין לייב וויא ריי-

רש"י

(יא) ראשו. מבהיק ככתם פז: כתם. הוא לשון סגול' מלכים שאוצרין בבית גנזיה' וכן ישנא הכתם הטוב [איכה ד']. וכן לכתם אמרתי מבטחי [איוב ל"א] וכן וחלי כתם [משלי כ"ה]: קווצותיו תלתלים. לשון תלויי' פנדלוי"ש בלע"ז: (וואס העראב הענגט) Pendants, אויט *Pandoles*, pendevole. שחורות כעורב. כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים. נאות כעיני יונים אפיקי מים עדיגים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקום המשובח עיני דודי כשהוא הביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: רוחצות. עיני דודי בחלב: יושבות על מלאת. כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם והענין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשויה לו למושב כמו אבני מלואים. ומלאת בו מלואת אבן [פ' תצוה]: (יג) לחייו כערוגת הבושם. אשר שם באתם ערוגות גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממולאים בתרשיש. כל ל' מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. לשון שמנו עשתו [ירמי' ה'] קבוץ עב קרוי עשת משמי"אה בלע"ז: Masse, (דיא מאססע, דער קלומפען): שן. מעצמות פיל: מעולפת ספירים. מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף [פ' וישב] דמתרגמי' ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדי' על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש וחבירו [במגילת אסתר] על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז

באור

כן דודי הוא למעלה מרוב אחיו וגדול מהם במעלותיו: (יא) כתם פז, הוא הזהב הטוב וסמך אותו לפז לחשיבותו כמו זהב מופז (רד"ק) ולדעת רש"י ורא"בע כתם לשון סגולה כמו מכתם, ודמתה ראשו לכתם לדעת רש"י שהוא מבהיק, ולדעת קצת כוונתה על הכתריך אשר בראשו (טורבאן) מרוקם בזהב מופז, ולפי שאמרה לעיל דגול מרבבה, הוסיפה לבאר שהוא מעוטר בתכריך נאה ומהודר אשר יורה על חשיבותו: תלתלים, הוא מענין תל והוא בהתאסף הקווצות בסופן (רד"ק), ורש"י אמר לשון תלויים פנדלו"יש בלעז (צריך להיות פאנדעלאָקע, וואס הערונטער הענגט): (יב) עיניו כיונים, על אפיקי מים אשר נראו שם, והם זכים ונקיים מאוד ונחמדים למראה, כן בבת עיניו בתוך הלובן. אלא שאלו רוחצות בחלב, וזה קלום אל הלובן שבעין, שהוא לח וברור כלבן: יושבות על מלאת, לא בולטות ולא שוקעת, רק כאבן הטוב היושב על נכון במשבצות, כטעם אבני מלואים (מרש"י): (יג) כערוגת, מתיכת מקום בגן (רא"בע) והוא רבוע בפי הז"ל ובל"א (איין גארטען בעעט): מגדלות, כמו מגדלות שמרקחים נשמרים בתוכם וריחם נודף למרחוק, ולפי שהכלים אשר בו המרקחת עשויה כעין מגדול נקראים מגדלות (הר"י ערמאה), וכן מתורגם בל"א: (יד) גלילי, כמו גלילי והוא ענין סבוב, ושעור ידיו נאים ועגולים המה, ומהודרים בטבעות ובצמידים, כגלילי זהב הממולאים בתרשים והוא אבן יקרה כמו תרשיש שהם ויספה, ולא נחסר כ"ף הדמיון כי אם להפליג, וכאלו אמר זה אינו דומה לזה כי אם זה הוא זה באמת: מעיו, אומר על הבטן ולפי שהמעים לפנים מבטן קראו לו מעים, וכן הרבוים בבטנה במעהא (ר"ש בן מלך): עשת, אתיכה עבה וחזקה מהדברים שעושין למלאכה מה בל"א (איין באָררן) וכן ברזל עשות (יחזקאל כ"ז), וכן שמנו עשתו (ירמיה ה') כלומר שנתעבה כריסה, וי"א שהוא לשון נאות ונכות וכן הוא מתורגם בל"א, ואפשר שאתיכה מתכת כזאת שזכרנו נקראת כן, בעבור שהיא כלה עבורה ואין בה סוג ממתכת אחר: מעלפת, מקושטת ומתקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת (מרש"י): (טו) עמדי שש, כמו שיש, וחביריו במגלת אסתר: מראהו, אחר שקלסה חלקי גופו החלה לקלסו על דרך כללי, ואמר מראהו כאשר לבנון גדול

עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ (טו) שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ (טז) חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃

נעס עלפֿענביין. גינ־ שמיקט מיט זאַפֿירען; (טו) זיינע שענקעל מאַר־ מאָרזיילען, אויף גילדע־ נען פֿיסען פֿעסט; זיין אנזעהען, וויא דער לבנון וויא צעדערן אויסערלע־ זען; (טז) זיין גוימען זיסיגקייטען, גאנץ ער ליבליכקייטען, דאַ איזט מיין ליבער, דאַ איזט מיין פֿריינד, טאָכטער ירושלים ס!

רש"י

בין שאר עמים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו והדוגמא בלפי הקב"ה כך הוא דודי צח ולבן להלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשעת משפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי [דניאל ז']: [י] ואדום. לפרע משונאיו כענין שנאמר מדוע אדום ללבושך [ישעיה ס"ג]: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפים אותו: [יא] ראשו כתם פז. תחלת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דבריך יאיר [תהלים קי"ט] פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט המלוכה יש לו עליהם ואח"כ גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: [יב] עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם יוצאים התורה המשולה למים: רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמיתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ [זכריה ד'] צופות טובים ורעים [משלי ט"ו]. דבר אחר תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראם עינים והעין לשון נקבה היא רוחצות ל' נקבה הם מלבנין עצמן בחלב של תור' ומלבנים סתריה וסתומותיה: יושבות על מלאת. מיישבים דבריהם על אופניהם. ד"א עיניו עניניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהן נאים בהליכתן: על אפיקי מים. בבתי מדרשות: רוחצות בחלב. מלובנות כחלב כמו שפרשתי: [יג] לחייו. דבורות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שבדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועול' ושלמים: [יד] ידיו. הלוחות שנתנו מימינו מעשה ידיו המה: גלילי זהב. אלו הדברות שהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז כך אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין. ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע החמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: [טו] מיוסדים על אדני פז. א"ר אלעזר הקפר העמו' הזה יש להם כותר' למעלן ובסיס למטן א"ר שמואל בר נחא פרשיו' שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקוד ה' איש על העדה. צו את קרבני לחמי וגו' שאמרה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולבלבים כיער זה שמלבלב כך ד"ת ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: [טז] חכו ממתקים. דבריו ערבים. ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני ה' הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק

באור

למראה, והוא נבחר בין הבנים כארז בעצי היער: (טז) חכו, דבריו ערבים לשומעים: וכלו, ע"ד הכלל כלומר הכל כאשר הוא, ממתקים, ואחר שהשלימה נקלסו, אמרה אל הבנות אשר שאלו אותה

ו (א) אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ: (ב) דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים: (ג) אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: (ד) יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָםִ אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת: (ה) הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ

ו (א) וואָ גינג ער היין, דיין ליבער? אָ דוא דער פֿרויען שאָנ־סטע! וואָ וואנדטע זיך דיין ליבער היין? וויר זוכען איהן מיט דיר. (ב) מיין ליבער גינג הינ־אב אין זיינען גארטען צו זיינעם ווירצבעעטליין ווײדעט אין זיינען גאר־טען זיך, אונד זאממעלט ראָזען איין. (ג) מיין פֿריינד, איך בין זיין, מיין פֿריינד, ער איזט מיין, דער זיך אונטער ראָזען ווײדעט. (ד) שאָן ביזט דוא שעפֿערין! וויא תרצה שאָן, ליבליך וויא ירושלים, פֿורכטבאר וויא איין קריגסהעער. (ה) ווענדע דיינע אויגען וועג פֿאָן מיר; זיא איבערוועלטיגען מיך. דיין האאר וויא געמזען־

רש"י

מזה אל תבהלו במעשיכם ותקבלו שכר. ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה [יחזקאל ל"ג] עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה:

ו (א) אנה הלך דודך. האומות ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה שכינתו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגומר ויגשו אל זרובבל וגומר נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגומר [עזרא ד'] ובוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבין: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגות הבשם. מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים. שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר אז נדברו יראי ה' וגומר [מלאכי ג']. ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לי ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו [עזרא ד'] ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים [נחמיה ב']: (ג) הרועה בשושנים. הרועה צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקב"ה מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלים: איומה כנדגלות. חיילי מלכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסיבי עיניך מנגדי כי בראותי אותם לבי מתחזק ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק: הרהיבוני. הגיסו לבי כמו ורהבם עמל ואון [תהלים צ'] רהב הם שבת [ישעיה ל'] איש"מייר בלע"ז:

באור

מה דודך וכו' זה דודי וזה רעי כלומר כמו שספרתי לכם ממנו, ומעתה אל תאשימוני עבור שאתי תתחילת הנסיעות לחזור אחר אהובי ולבקשו בבקשה המופלגת (מדברי הר"י ערמאה):

ו (א) אנא הלך, שאלת הבנות אחר ששמעו ממנה יקרו ותפארתו הודו לה ואמרו הגידי לנו לאיזה צד פנה, ואנה הלך, כדי שנוכל לבקשו עמך, והשיבה דודי ירד לגנו וכו' לומר כי לא נפרד ממנה לגמרי רק שהלך לטייל ללקוט שושנים ולהביאם אליה, כי לא רצתה להגיד האמת אם שקרה לא עמו כדי שלא תבוייש בעיני רעותיה (מהר"י ערמאה): (ג) אני, יתכן כאשר הלכה עם רעותיה לבקשו ראתה אותו מרחוק, ותאמר אני לדודי הזה הרועה בשושנים, וגם הוא לי כאשר הייתי אז כן עתה: (ד) יפה, זה השיר חלק מהשיר הנ"ל ונראה שאחר שבאתה אליו והכיר תום לבה, התחיל לקלס אותה תמורת קלותו ממנה: כתרצה, יש אומרים שהוא שם חן ויופי, מן רצה (גראציע) בלע"ז: ויותר נכון שהוא שם עיר, אשר יעיד על זה הכפל, וכן מצינו שהיתה תרצה עיר מלוכה של אחד מלכי ישראל כמו שעיר ירושלים היתה הבירה של מלכי יהודה: איומה, לשון אימה שיש לכל רואיה אימה כאשר יש מפני מחנות אנשי חיל. וכמו שזכר הטעם שהיא תבנוס בכל בעיני' ויקראו מחנות ודגלו' על שם הדגלים: (ה) הרהיבוני, חזקו ממני (רמב"ע), כלומר אין בי כח לסבול ראותך אותי בעינין

כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ (ו) שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ (ז) כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ (ח) שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ (ט) אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ (י) מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃

העערדע, הערַאב פֿאָם בערגע גלעד האנגענד. (ו) דיינע צעהנע וויא לעממער-העערדע. אויפֿ-שטייגענד אויס דער שוועממע! אללע צוויל-לינגע טרעכטיג, קיינעס דערזועלבען פֿעהלט. (ז) וויא אם גראנאט איין ריטץ, זאָ דיינע וואנ-גע אם לאָקקען-האאר; (ח) זעכציג זינד דער קאָניגיננען, דער נעבענ-פֿרויען אכטציג, י ונגפֿרוי-ען אָהנע צאהל; (ט) איי-נע, דיא איזט מיינע טויבע, מיינע פֿראָממע, איינע, איהרער מוטטער ליבסטע, איהרער געבערערין טהייערסטע; דיא מעדכען זאהען זיא, פּרייזטען זיא זעליג; זיא לאָבטען קאָניגיננען אונד נעבענפֿרויען. * * (י) ווער איזט דיא, דיא הערפֿאָרבליקט וויא מאָרגענראָטהע? ליבליך וויא דער מאָנד, לויטער וויא דיא זאננע פֿורכטבאר וויא קריגס-

רש"י

(אין פערוואונדערונג, אין ערסטוינען זעטצען, פערווירט מאכען) *Esmayer*: Emerveiller, embarasser, והדוגמ' כך הוא אומר הקב"ה במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטנים ורקים שבך יש שבח הרבה: (ו) שיניך. קציניך וגבוריך שביך כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכנורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: (ח) ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשרה ישמעאל ובניו שלש עשרה יצחק ובניו שלשה בני יעקב שנים עשר בני עשו שש עשרה [בדברי הימים] הרי ששים. ואם תאמר לא מהם תמנה שהיא אשה. אברהם מן המנין: ושמנים פילגשים. נח ובניו עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמנים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי יריכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו. ואומר אל עמק שוה וגו' [פרשת לך לך] השוו כולם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמו' אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכלם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסיותה הרבה מחלוקת בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה [פרשת ויחי]: ראוה בנות. את ישראל בגדולתה ויאשרוה ומה היא קילוסן: (י) מי זאת הנשקפה. עליונו ממקום גבוה לנמוך קרוי השקפה כך היא בית המקדש גבוה מכל הארצות: כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדי' לפרס ויון ואחר כך נלחמו בית חשמונאי ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. איומה בגבורים

באור

פן תאכלני האש הגדולה אשר בקרבך, ואני אהבתך יפליאוני. (ח) ששים המה מלכות, אמרו שבשעת חבור זה השיר לא היו כי אם ס' נשים ופ' פלגשים בבית המלך שלמה, ולא היה לו ז' מאות נשים וג' מאות פלגשים כי אם לעת זקנותו, וקצת אמרו שטעם ששים ושמונים כטעם שבעתים יוקם קין ושעור הכתוב אף שיש מלכות ופילגשות רבות, ועלמות לאין מספר, את יונתי תמתי עולה על כולנה, כי את מיוחדת בכל הבנות בהלול ואושר, ואין כמותך. וטעם ברה, תואר לנקיה, כטעם ובחר הברורים. (דברי הימים א' ז'), כלומר שנבררה מכל הבנות: (י) מי זאת, לפרש"י השיר הזה הוא שיר חדש ואינו מוסב למעלה וכן סמנו לפניו הגליון שמבדיל, אך יתכן לפרש שהוא שייך למעלה, כי

(יא) אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ (יב) לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃

ז (א) שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ (ב) מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי

שאאר. (יא) צום נוס־גארטען שטיג איך הער־אב, דאז געשטרייך אים טהאל צו שויען, אָב דער וויינשטאָק טרייבט אָב גראנאטען בליהען; (יב) אונד וואוסטע ניכט, דאס מיינע זעעלע מיך געזעטצט, צום קריגס־וואגען מיינעס עדלען פֿאָלקעס. —

ז (א) קעהר אום, קעהר אום אָ שולמירה! קעהר אום! קעהר אום, דאס וויר דיך שויען. וואס וואָללט איהר שויען אן שולמית? וויא רייהענטאנץ דער קריגסשאארען. (ב) וויא שאָן זינד אין דען שוהען פֿירסטענטאָכטער דיינע טריטטע! דיינער היפֿטען שווינגונגען, וויא קעטטענווערק פֿאָן מיי־

רש"י

כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין עד כאן: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים הבאת לפני: הפרחה הגפן. אם תפריחו לפני תלמידי חכמים וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאים זכיות כרמון. נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואינו ניכר מה בתוכו פוצעו ומוצאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין במעשיהם ואין תלמידים שבהם נכרים ואין מתפארי' להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה. ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולים לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהן נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ואז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות של אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של שוכני סנה [פ' וזאת הברכה] גנובתי יום [פרשת ויצא] רבתי עם [איכה א']: נפשי שמתני. אני בעצמי הניחותים עלי כענין שנאמר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש [ירמיה י"ג]:

ז (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימה באמונתך עמו שובו שובו אלינו: ונחזה בך. נבחר מתך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם [יתרו] כך דרש רבי תנחומא. ד"א ונחזה בך נתבונן עליך מה גדולה נתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפי' לגדולת דגלי מחנה' מחנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה חפצים אנו

באור

בפסוק שלפניו אמר החבור: ראוה בנות ויאשרוה וכו', ובאר עתה ההלול ממלכות ופלגשות אשר תאמרנ' עליה והוא, מי זאת הנשקפה על דרך קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה, ואחריו רבות בנות עשו וכו' (משלי ל"א) וכמו כן פי' רש"י הפסוק הזה לפי כוונה השניה: (יא) באבי, הדגש לחסרון הבית הכפול' ושרשו אבב ופרושו בעלי הנחל (וכן מתורגם בל"א). וקרוב אני לומר שענין זה מענין אב המצטרף אל הבן, ואם אינם שוים בשרשם ענינם אחד כי הען כמו האב המוליד הענפים, ולפיכך יקרא ג"כ הענף בן. כמו בן פורת יוסף (מדברי ר"ש בן מלך), וי"א שפרושו פרי והדגש לחסרון נו"ן, ושרשו אנב, כמו ואנביה שגיא (דניאל ד'). הנצו, העלו נצה ועניינו לשון פרח: (יב) מרכבות, הנה לדעת הרמב"מן יהיה השיר הזה שיר לענות הוא אומר מי זאת וכו' והיא השיבה אל גנת וכו' עד עמי נדיב, ולפי שהמשיל אותם לעיל לנדגלות אמרה היא מרכבות, והטעם כמו רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב' ב'), כי הרכב יורה על גדולה ויקר ומתנשא על כל, ולכן המשיל אלישע את אליהו בזה, וגם פה אמרה לא ידעתי מקדם שאהיה מרכבות וכו' כלומר שאגיע לגדולה ולהצלחה כזאת ואהיה נבחרת אל המלך. וטעם נפשי שמתני, דודי שמני, וקראה אותו בזה השם מענין ונפשו קשורה בנפשו: עמי נדיב, לדעת קצתם

אָמָּן׃ (ג) שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ (ד) שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה׃ (ה) צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר

סטער האנד; (ג) דיין נאבעל וויא איין רונדער בעכער, דעם נימומער מאס געבריכט, דיין בויך איין ווייצען-היגעל אומ-שטעקט מיט ראָזען! (ד) דיינער בריסטע פאאר איין יונגעס רעהע פאאר צוויללינגע איינער מוטטער; (ה) דיין האלז איין טהורם פאָן עלפֿענ-

רש"י

שתדבקי בו בשביל נוי וחשיבות שראיתו בך בעודך ביפייך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים: חמוקי ירכיך כמו חלאים, קבוצות עדיי זהב קרוי חלי כתם [משלי כ"ה] א"ל חלי"י בל' ערבי. ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור: מעשה ידי אמן. ידי הקב"ה במסכת סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן עליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: (ג) שררך אגן הסהר. טבורך כאגן של מים ללולין שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דורה מקלס' וזה ריעותה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ [יחזקאל ל"ח]: אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסיק משם שום דבר הוראה: בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה: סוגה בשושנים. גדורה ומסוייגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעות לחופה ולחבת חתונתו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו. הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות ד"א מלך וכהן גדול: (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמייך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קוי"רש בלע"ז: Couver, (בריטען) couveé, (דיא ברוט: היר חינך פוזרוז: דיא יונגען טויבען), אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קלוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים

באור

היו"ד נוספת, ולדעת קצתם הענין עמי עם נדיב, וכן הוא לדעת הרמ"מ, וטעם נדיב לשון חשיבות והיא החשובה שבחשובים:

ז (א) שובי, השיר הזה הוא ע"פ המשל כשיר המחולות, ולהקת המכרכרים אומרים לשולמית, והוא שם אשה או נערה, שובי שובי, והחלי לחול, למען שנחזה בך. והשיבה מה תחזו בי? ואומרי' להקת הנ"ל, כמחולת המחנים, ויוסיפו לפרט בהקלוס מה יפו וגו': (ב) חמוקי, סבובי ירכיך, כמו שעושין במחולות, ושעורו ירכיך סובבים והולכים על הכף במהירות ובנוי, כמו החלאים אשר נעשו מידי אומן וחושב, והם שרשרות זהב עגולות העשויים לנוי וסובבים הטבעות זו בזו בלי חבור ובלי שום עכוב וכן תנועותיה במחולת וכתרגום הרב: חלאים, הרבוי מן וחלי כתם כמו תן לבי נאמר לביים כן מן חלי נאמר חלאים: אמן, המופלג במלאכה מה נקרא אמן (אייטער): (ג) שררך, הוא הטבור, ואגן שם כלי מה, לפי שתבניתו עגול כתבנית הסהר, שהוא ירח, כי תרגום ירח סיהרא (מר"ם בן מלך): המזג, לשון מורגל בפי חכמי התלמוד והוא מסוך, ורא"ע כתב שפרושו כפי מקומו ואין לו ריע: סוגה, נגדרת ונגבלת בשושנים, והוא מלשון חז"ל עשו סיג לתורה, רלוגס גדר: (ה) בריכות, חרילין בנויין באבנים ובסיד ומכניסין שם מים. וחשבון שם עיר: בת רבים, כך היה שם השער, ויש אומרים ששם אצל הברכות בנות הגדולים בעם יוצאות לטייל, וטעם רבים, כמו רבי המלך: אפך, רש"י פירש אפך על המצח שהיא עיקר הכרת פנים, ולדעת רא"ע כמשמעו על החוטם שאין בו עוות ועקום, רק

בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ (ו) רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ (ז) מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ (ח) זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ (ט) אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ

ביין; דיינע אויגען טייכע צו חשבון, אם טהאָר דער גראָסען טאָכטער, דיינע נאזע וויא אויף לבנון דער טהורם, דער גען דמשק שויעט; (ו) דיין הויפט שטעהט אויף דיר וויא דער כרמל: דיינעס הויפטעס לאָקקען, וויא דער פורפור אם קאָניגס בונדע שאָן געשלונגען. (ז) וויא שאָן ביזט דוא, וויא זאָ ליבליך ביזט דוא, אָ ליבע! אונטער דען ליסטען! (ח) דיזע דיינע האָהע גלייכט דעם פאלמענבוים, דען טרויבען, דיינע בריסטע. (ט) איך שפראך: לאס מיך קלימֶמען אויף דען פאלמענבוים, ערגרייפען זיינע צווייגע; לאס דיינע

רש״י

וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך שעל המצח הוא מדבר שהוא עקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם [ישעי' ג'] ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לעמוד מאת כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון [מלכים א'] שעשה שלמה שהעמיד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. ד"א פניך צופות פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנא' בהן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך [כי תבוא] והרי הוא חוזק ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערך נזירייך נאה במצות כקליעות ארגמן: ודלת ראשך. על שם שהקליע' מודלות על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בנזירות שנאמר נזר אלהיו על ראשו [פ' נשא]: רהטים. קורנ"ן בלע"ז: צ"ל קורני"טן *Cornets: Cornettes*, (איינע לאנגע אונד ברייטע בינדע פאן טאפפעט, וועלכע פריהער דיא פורנעהמערן דאמען בייא אפפענטליכען פייערליכ־קייטען אונטער דעם האלז טרוגען): וכן קורין לתלתלי המזורות שקושרין בהן החגורות, ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה ובמצות ובדילות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משק' כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם. עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו. ואני אוחז ואדבק בכם. סנסנים. ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמתי את דברי

באור

שום כמגדל הלבנון: (ו) ככרמל, שם הר, ושעורו ראשך נאה ומהודר על גופך מגלי שחות וכסוף, ככרמל הזה בין ההרים הגבוהים: ודלת, קליעת שערך על שם שהקליעה תלולה על גובה הראש (מרש"י), רמב"ע כתב בלשון ישמעאל דלת קלה השער: ברהטים, קורני"ן בלע"ז (רש"י) והוא קארנע"ע (איינע בינדע וועלכע איבריגקייטליכע פערזאהנען פאהרהער אין פראנקרייך טרוגען), ושעור הכתוב דלת ראשה נאה ומקולע מאוד, כקליעות הארגמן של מלך, אשר אסור בהתכריך של הראש: (ז) מה יפית, אין בעולם תענוג ונועם לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק (הרמב"ע). ומלת אהבה איננה תואר לאהובתו, רק שם המקרה היא וכאלו מדבר עם תענוג ואהבה בעלמה וכן תורגם בל"א: (ח) זאת קומתך, יראה שדמה קומתה לתמר מטעם שאמרו חז"ל התמר הזה אין בו פסולת, תמרים לאכול וגו', כן היא לא נמצא בה שום דופי, כי לשון קומה איננו מוסב לנגד על הגובה, רק על כל הגדול (דער וואוכס): לאשכלות, הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר (רמב"ע) כי כן מדרך הגפן שנוטעים אותו אצל אילן אחר כדי שישתרגו שריגיו סביב האילן, לפי שאין עצו חזק כל כך שיוכל לעמוד בפני עצמו: בסנסניו, אין לו דומה ועניינו ענפים, ושעורו כמו שכתב הרמב"ע ואחז בשדים וריח ריח אפס

כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃ (י) וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ (יא) אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ׃ (יב) לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים׃ (יג) נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃ (יד) הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־

בריסטע זיין, וויא אם וויינשטאָק טרויבען; דיינער נאַזע הויך, וויא עפּפעלדופט! (י) דיין גוימען, וויא דער עדלע וויין — דער מיינעם פריינדע זאנפט איינשלייכט, אונד שוואטצהאפט מאכט, דער שלומערנדען ליפפען. (יא) איך בין מיינעם ליעבען, אונד ער זעהנט זיך נאך מיר. (יב) קאָם מיין ליבער! לאס אונז אויף'ס לאנד הינאוים! לאס אונז אויף דאָרפערן בלייבען! (יג) פריה אין דיא וויינבערגע געהען, שויען, אָב דער וויינשטאָק אויסשלעגט? אָב ער טרייבליין אנזעטצט? אָב דיא גראנאטען בליהען? דא שענק איך דיר אללע מיינע ליבע! (יד) דודאים דופטען שאָן, אונד איבער אונזרער טהיר, עדלע פריכטע אללערלייא, היירינגע אונד

רש"י

שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותם שילמדו מהם הקטנים שבהם: (י) וחכך. יהיה כיין הטוב הזהרי בתשובתיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבה מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרוטי"ר בלע"ז: נ"ל פרוני"ך Próner, (חייכע רעדע האלטען, שוועטצען), ויסודו ל' דבור וכך הוא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל לבוראו של עולם אל תדינני כיושבי כרכין שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני ככר שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים נכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים. כשהם גמורים והגן שהניצוצותיהן נופל: הנצו. נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה ולאויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר הראני ה' והנה שני

באור

שהיא כתפוחים עכ"ל: (י) כיין הטוב, היין נסמך אל התואר עליו כמו מי המריבה, במכלול כתב רד"ק בא במוכרת על דרך הסמיכות (מדברי ר"ש בן מלך), ופירשו המפרשים שהיין הטוב הנזכר פה הוא דבש התמרים התלוי במאוד באשכלות התמרת, ויקר ערך הוא, ועוד היום הזה שותים אותו המשקה הזה בימי אפריון ובמשתה גדול, וכאשר ראתה האהובה והבינה מדבריו התשוק אשר בוער בקרבו עליה. הנה מרוב נעימותה לא המתינה עד כי כלה לדבר, רק בתוך אמריו פיה פתחה בחכמה ותאמר אמרים כדלקמן: למשרים, פה, כי היין הטוב יישר ויערב לאדם מאוד (מרד"ק). וטעם דובב לשון דבור כלומר היין ירחיש את הישן, ואמרה עת ישנת שמעתי מתוך רחשיך כי אני לך ותשוקתך אלי, ונואת ידעתי כי אהבתך אלי באמת ובתמים, כי גם בסעיפים ובחזיונות לילה תמונתי לנגד עיניך, ובחלום תדבר בי, והוסיפה לדבר, אם אמנם שאני לך ותשוקתך לי, לכה נא אתי אל מקום שדות וכרמים מקום המסוגל להתעלם שם באהבים, שמה נוכל להתעדן במראה הפרחים ונטעי שעשועים, שמה נוכל להתעדן בריח השדה והצמחים, ושם אתן דודי לך לשגות באהבתי: (יב) בכפרים, תרגום העיר ובנותיה כפרניא, והם בתים חוץ לעיר לעובדי אדמה לכורמים וליוגבים: (יג) פתח הסמדר, כשהפרח נופל והענבים נכרים, הוא פתוח הסמדר (מרש"י), ודקדוק המלה קשה, כי על הרוב שורש פתח בבנין הכבד הוא יוצא וכאן ע"כ פרושו כאלו הוא עומד. ואיזה מהמדקדקים אמרו שבא חירק תחת שורק והראוי פֻּתַּח וכן מלינו לדעתם דוגמתו וַיִּישֶׂם באחרון תחת וַיּוּשַׂם: דודי נפתח הדל"ת והטעם ידידותי ואהבתי: (יד) הדודאים, כבר מבואר בספר נת"הש להרמב"ן ז"ל (בראשית ל') טעם ובאור השם הזה, כי רבו כמו רבו עליו פרושים שונים, ומהם אמרו שהוא שורש

מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃
ח (א) מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבוּזוּ לִי׃ (ב) אֶנְהָגֲךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי׃ (ג) שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ (ד) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָם מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד־שֶׁתֶּחְפָּץ׃ (ה) מִי זֹאת עֹלָה

פֿערניגע, פֿיר דיך, מיין ליבער! אויפֿבעהאלטען."
ח (א) ווער גיבט דיך מיר, צום ברוּדער מיר? דער מיינער מוטטער ברוסט געזאָגען, איך פֿענדע דרויסען דיך, אינד קיסטע דיך, אונד ניאמאנד דירפֿטע עס האָהנען. (ב) איך פֿיהרטע דיך, איך ברעכטע דיך, אין מיינער מוטטער הויז, דאָ זאָללטעסט דוא מיך לעהרען. איך, טרענקטע דיך מיט וואָהל געווירצטעם וויינע, מיט זיסעם מאָסט פֿאָן מיינען גראנאטען. — (ג) אונטער מיינעם הויפטע זיינע לינקע, זיינע רעכטע, אומפֿאסט מיך. (ד) אייך בעשווערע איך טאָכטער ירושלים'ס! וואס וועקט איהר זיא, וואס רעגט איהר אויף דיא ליבע, בעפֿאָר עס איהר געפֿעללט? (ה) ווער איזט זיא, דיא דאָרט

רש"י

דודאי תאנים וגומר הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה [ירמי' כ"ד] אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתי בלבי. ד"א צפנתי להראות לך שקיימתים:

ח (א) מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאים מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי בדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזור אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: מעסים. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם. עכשו כנסת ישראל משבעת בגולה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננ' דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת.

באור

עשב אשר יועיל להריון או לעורר התאוה והחשק, גם אמרו ש'ין פריחתם בעת הזמיר והוא זמן האהבה, וזה טעם שם דודאים בתוספות אל"ף מלשון דודי שזוכר עתה, ולכן העתיק גם חכם אחד השם הזה בל"א (דיא בלומען דער ליבע): ועל פתחינו, פתח אהלינו בכפרים: צפנתי, אספתי כל מגדים, הן משנה זו והן משנה שעברה ואלפנים, למען אתם לך עתה:

ח (א) מי יתנך, מרוב חשקה ותשוקתה עליו, לא מצאה מנוח בישיבת כפרים לבד, כי גם שם צריכה להסתיר אהבתה לפני הרואים, ולכן הוסיפה לדבר מי יתן שתהיה לי לאח, ואז אוכל להתנהג בגלוי ולא בסתר, ואראה לעין כל אהבתי אליך, כי אז לא יבוזו לי, כי מי יבוז לאהבת אחיה? כל הפעלים מן אמצאך עד אשקך הם' מבנין התנאי (קאָניונקטיף) וכן מתורגם בל"א (איך פענדע וגו'): (ב) תלמדני, לדעת הרמב"ע התי"ו מוסב על האם הנזכרת היא תלמד אותי איך אשקך מיין וכו'. ולדעת קצת מוסב על האהוב והתי"ו סי' לנוכח. ופירושו שם תלמד אותי דרכי האהבה: מיין הרקח, תואר ליין שעורב מיין הרקוח (מדברי רד"ק) או שטעמו מיין יין הרקח: מעסים, המשק' המתוק היוצא מן הפרי ע"י סחיטה' וכתישה (מרד"ק), והיו"ד מן רמוני כנוי המדברת, וכן מתורגם אשכנזית: (ג) שמאלו, טעם המאמר כי אחר תענוג השתיה יתרבה תענוג האהבה ואז תתן דודיה לו, וכאשר ראתה אותה בחלב הבוא אמרה השבעתי מטעם שכתבנו למעלה. אמנם בעבור שנוי הלשון מתיבת אם לתיבת מה אמר חד מן חבריא שהיא כמזהרת רעותיה, למה תעוררו את האהבה בדברים אחרים טרם שתחפץ, וכמו הדרך שנכרה היא עתה, פה נשלם סד' הד' מהשירים, ומכאן ולהלן שירים קטנים אספם המאסף יחד וסדרם פה בסוף הספר: (ה) מי זאת, התחלת השיר הם דברי המשורר הרואה אותה מרחוק מתחברת ומשענת על דודה, מטלת זרועו על צואריו כדרך האהובים, וזה טעם מתרפקת, ומכאן ואילך יספר דברי האהובה אשר תדבר אליו מרוב אהבתה וחשקה לו, ובעבור זאת נבדל המאמר תחת התפוח וגו' ממה שלפניו בציון המבדיל החלק מן הכלל: תחת התפוח וגו', מאמר אהובה אל דודה, וטעם השיר הזה נראה שהיא מזכרת לפניו ימים

מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ
עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה
יְלָדַתְךָ׃ (ו) שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם
עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל
קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ (ז) מַיִם
רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת

מלה חדא

אויפשטייגט אויס דער וויסטע הער, געלעהנט אויף איהרען פריינד?

* *

אונטערם אפפעלבוימע, וועקטע איך דיך, וואָ דיינע מוטטער דיך געבאר, דיך געבאר דיינע ערציגערין. (ו) אח! זעטצע מיך, וויא איין זיגעל אויף דיין הערץ! וויא איין זיגעל אויף דיינען ארם! שטארק איזט דיא ליבע, וויא דער טאָד; איהר אייפער, וויא דיא העללע פעסט; איהרע גלוט, דער בליטצע גלוט, פלאממע דעס העררן. (ז) שטארקע פלוטהען לאָשען ניכט דיא ליבע, שטראָמע פיהרען זיא ניכט פאָרט; אונד געבע

רש"י

הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלת' מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה: תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חבת דודה. תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני הנשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב [איוב ל"ג] מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך אמך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהייתה לך לאם. חבלתך לשון חבלי יולדה [הושע י"ג]: הבלתך, באו לה חבלים ממך כמו בני יצאוני [ירמיה י'] יצאו ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה: כי עזה כמות אהבה. האהבה שאהבתך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגה עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך, קנא' בכל מקום אנפורט"מנט בלע"ז: Emtportement, (דיא ערהייפערונג), לשון אחיזת הלב לנקום נקם: איש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הנא' מכח שלהבת של גהינם. טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי ונלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שכינה בלשון

באור

מקדם עת נתחדשה האהבה ביניהם ולא נתחדשה כדרך האהובים אשר ימלאו נועם לנפשם בדברם מן אהבתם ומזכירים כל דבר קטן אשר אירע להם בה, ואח"כ הוסיפה לדבר, אך זאת אבקש ממך אל נא תשכחני ותעזבני רק שמני תמיד נגדך, כי אהבתי אליך גדולה מאוד, ואל יפתה בסתר לבך לאחרת כי אז הקנאה קשה כשאול, שלא תשקט ולא תנוח עד חללים הפילה, זה טעם הכלל וטעם הפרט כמו שנאמר: עוררתיך, עוררתי השבתתך ואהבתך אלי. אולי ראה אותה בראשונה כשהיה שוכב תחת עץ תפוח אשר עמד סמוך לבית אמו, ושם התלה האהבה, שמה, עוררתיך במקום אשר חבלתך אמך: חבלתך, הטעם על תחלת ההריון באשה דכתיב הנה יחבל והרה וילד, או שהכוונה על הלידה מטעם חבלי יולדה (מדברי ראב"ע): (ו) שימני, שעורו שימני על לבך שימה חזקה ועצומה כחותם על אגרת שלא יוזז זכרי ולא ינוד משם, וכן שימני על זרועך שלא תעזבני בפועל בעבור אחרת, וזה אשר תוכל להבטיחני אם אהבתך אלי היא תמימה וישרה, כי האהבה האמתית היא: עזה כמות, כמות הזה אשר לא ינוצח מכל, כי מי האיש אשר חי ולא יראה מות, כן האהבה האמתית לא תנוצח משום דבר, רק היא מנצחת כל המניעות, (וזה טעם שורש עוז כפי שנאמר הרב השלם מוה' הירץ וויזל נר"ו בספרו גן נעול). וטעם אחר שלא תעזבני כי: קשה כשאול קנאה, נראה הדמיון הזה על פי מה שנאמר (משלי ל') שלש הנה לא תשבענה שאול וגו', ושעורו כשאול אשר לא תשבע כן הקנאה מהאשה על צרתה לא תשבע מהנקם, או שהמשל מטעם כל באיה לא ישובון, וכמוהו רוח הקנאה כשיעבר עבר על אחד מהאוהבים לא יבטל עוד עד כי מרה תהיה באחרונה: רשפיה, גחליה איני יודע אם רשפי האהבה או רשפי הקנאה, כיון שהוא אומר מים רבים וגו', הא למדנו שהטעם על האהבה: שלהבת יה, כבר העירו המפרשים שכל דבר שרוצה להפליג סומך אותו אל יה או אלהים, ולדעת רש"י הטעם על אש הברקים היורדים מן השמים, והענין כמו שכתב הרד"ק בשרש להב שהוא להב כי תרגום ופני להבים אפי שלהובין, ואם היא מלה אחת ענינה כשתי מלות. וכן מאפליה: (ז) מים רבים וגו', הוסיף לשיר מתוקף האהבה וגבורתה, שאי אפשר לאנוס אותה ולכפותה בשום

יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ (ח) אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ (ט) אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ (י) אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת

איינער אללעס נוט אין זיינעם הויזע, אום דיא ליבע, זיא פֿערשמע- הען, פֿעראכטען איהן. (ח) אונזערע שוועסטער איזט נאָך קליין, איהר בוזע' נאָך ניכט רייף, וואס טהון וויר אונזרער שוועסטער ווען יעמאנד אום זיא ווירבט? (ט) איזט זיא איינע מויער, זאָ בויען וויר אויף איהר זילבערנען פאללאסט; איזט זיא איינע פֿפֿאָרטע זאָ מאכען וויר זיא פֿעסט, מיט באָללענצעדערנהאָלץ. — (י) איינע מויער בין איך נון, אונד מיינע בריסטע טהירמע; יעטצט בין איך אין זיינען אויגען אלס העטטע איך פֿרידע גע-

רש"י

רשפים כנופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. האומות: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. ע"י חוזק ואימה ואף ע"י פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה עתה: (ח) אחות לנו. מתחננים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנ' את עצמה מכל האומות כענין שנא' לא מרובכם וגומר [דב' ואתחנן] שהם מקטינים עצמם. אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים שדים נכונו [יחזקאל ט"ז] דהגיע את הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה. כשהאומו' מתלחשי' עליה להכחידה כענין שנאמר לכו ונכחידם מגוי [תהלים פ"ג]: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה ובריאתה להיות כנגדם כחומת נחושת שלא יכנסו לתוכה רולה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה ודבקים עליה כפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נציר עליה לוח ארז. נשים דלתיה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גודרתן ואוכלתן וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה. חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה המצאת שלימה

באור

אופן, הן נבעלה אן לעוררה, כי אם פעם אחת התחילה לבעור בלב איש מים רבים לא יוכלו לכבותה. אבל להיפך אם שלא באה מאליה אי אפשר להכניסה בלב מי על כרחה, ואם גם יתן איש את כל הון ביתו בעבור האהבה לא תבוא בגורלו כי אם בוז יבוזו לו בגלל זה, הם שרלה לעורר האהבה: (ח) אחות וגו', שיר מספר דבור בין איש ואחיו על אחותם ותשובתם אליהם, האח האחד אומר אל השני הנה לא לנו עתה אחות קטנה אבל אם תגדל מה נעשה ביום שידובר בה לאשה? ויען האח השני: (ט) אם חומה היא, אם נראה שהיא שמרה את עצמה, וראוי לסמוך עליה כבעל חומה בצורה, אז נבנה עליה· כלומר נשים על החומה ארמון של כסף להיות לה לכבוד ולתפארת, דהיינו שישתדלו להשיאה אל בעל יקר ונכבד, אבל אם היא פרוצה ולא שמרה בתוליה והיא כדלת שכבר נפתחה, נניחה במצור ונסגר עליה, או פירושו נשיאה לבעל אשר ישים עינו עליה וירדנה בפרך, ועל זה משיבה: (י) אני חומה, ושמרתי בתולותי, אע"פ ששדי כמגדלות כלומר שכבר גדלו ונכונו, אולי תשובתה זאת אחר שגדלה כבר, ויש תמהון על גודל השדים כמגדלות, ואמר ראב"ע שהוא נכון מאת המשל כי המגדלות נגד החומה כהשדים נגד הגוף, ואחד מן חבריא אמר שהוא כטעם כמגדלות מרקחים דלעיל: אז, זהו שמדברת הנערה בינה לבין עצמה או כמספרת לרעותיה, אז בדברי זה הדבר הייתי בעיני כל אחד מאחי: כמוצאת שלום, ולא נחרו בי עוד כבתחלה (מראב"ע). והיותר נכון כמו שאמר רש"י ז"ל ככלה הנמצאת שלמה ומוצאת שלום בבית בעלה ע"כ, כלומר שהאמינו לדברי והייתי בעיניהם כאלו כבר נשאתי לאיש ונמצאת שלמה וגו', וכן תרגום הרב. ואחד מן חבריא אמר לפי שהאחים שנים וטעם עיניו לשון יחיד יהיה מוסב על הבעל, ופעל הייתי מבנין התפעל כלומר אלו הייתי נשאת לאיש, אז כבר הייתי בעיניו כמוצאת שלום, והוא א"כ חלק מתשובתה אל האחים: (יא) כרם היה לשלמה, יש מפרשים השיר הזה· כחלק מהשיר הקודם, ודבריו המה דברי הנערה על פי משל, להראות כי טוב

שָׁלוֹם׃ (יא) כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ (יב) כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ (יג) הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ (יד) בְּרַח דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

תרגום אשכנזי רפה

פונרען. (יא) איין וויינ־בערג וואר דעם שלמה, צו בעל המון, ער גאב דען וויינבערג היטערן אויז, דאס יעדער טויזענד זילבערלינגע איהם פיר דיא פריכטע ברינגע. — (יב) מיין רעבענהיגעל ליגע פאר מיר, דיין זינד, אָ שלמה! דיא טויזענ־דע, צווייא הונדערט בלייבען נאך פיר דיא היטער זיינער פרוכט. (יג) דיא דוא וואהנסט אין דען גערטען, לאס מיך הארען דיינע שטיממע! דיא געשפילען הארכען דארויף. (יד) "פלייך מיין געליבטער! גלייך איינעם רעהע, איינעם יונגען הירשכען גלייך אויף ווירצגעבירגען. —"

רש"י

ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל [ישעיה ה']: בבעל המון. בירושלים שהיא רבת עם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו בבעל גד בבקעת הלבנון [יהושע י"א]: נתן את הכרם לנוטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום. במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות: איש יביא בפריו. כל מה שיוכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אע"פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור לך: ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתון להם לראשיהם חכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב [ישעי' ס']. לנוטרים את פריו. אלו ת"ח ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור [שם כ"ג]. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חבירין בני האלהים דומתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואח"כ יקדישו הם שנאמר ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל [איוב ל"ח] ואח"כ ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך: על הרי בשמים. הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

באור

יותר לנקבה אם היא בעצמה תשמור כבודה, מכל השומרים זולתה, כי אף אם תסתר במסתרים גם שם אם תרצה לא תשקוט ולא תנוח עד כי תשלימה את אשר יזמה לעשות, כמאמר חז"ל אין אפוטרופס לעריות, והביאה ראיה לדברים בדרך משל, ראו כרם היה לשלמה ונתנו לאיזה שומרים ולוה שיביאו לו כל אחד אלף כסף בעבור פרי הגן שימכרו, הנה כרמי שלי לא אתן ביד אחרים, כי אם יהיה מונח לפני ואנכי אשמור אותו לבדי, כי אם גם האלף לך שלמה, בכל זה רמון הנוטרים, כי המה לקחו עוד כל אחד מאתים בפני עצמו, ולכן אין טוב כי אם שאשמור את עצמי, ולא יוכל איש לרמני. אבל לדעת אחרים השיר הזה הוא שיר חדש בפני עצמו, ואמרו שטעמו סתום, או שאולי הוא חלק משיר אחר שנחסר האחר ממנו, והבוחר יבחר: בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים (ראב"ע). וכפי מסורת הכהן אשר בידינו נמצא עוד עליהן בשם (האמאח) מקום אחד תרות קרוב להרי הלבנון בממשלת אויגפטא; (יג) היושבת בגנים, גם על השיר הקטן הזה אמרו שהוא חלק משיר גדול הנאבד עתה, ונראה מהכתובים הנשארים היא, שקלס את אהובתו נגד חבריו על קולה כי ערב, והם באים אתו עד אהלה לשמוע קולה, והוא מבקש מאתה וקורא לה דרך החלון או דרך הפתח שתשמיע את קולה ושחבריו מקשיבים לזה, אבל היא מצניעותה לא רצתה לשיר נגד להקת נערים, ואמרה עליו עתה ברח לך דודי ממני ואם החבריה יסורו ממך, אזי שוב אלי ואעשה לך כרצונך. ואפשר שנחסר כאן מאמר עד שיפוח היום כדלעיל (פרשה ב'). וטעם סימן שתימות הכונה להרמ"מ, לפי שעדיין לא נגמר השיר, וכמו שזכרנו:

חזק

סכום פסוקי דשיר השירים מאה ושבעה עשר. וסימנו וחכך כיין הטוב הולך לדודי. ופרקיו שמנה.
והרמז נגילה ונשמחה בו. ואליו כדד וכרכוס.

לוח ההפטרת

למחר חדש בשמואל א׳ סי׳ כ׳ פ׳ מ״ג. העתקה אשכנזית ופי׳ רש״י, תמצא אצל ספר במדבר.

לשבת ור״ח בישעיה סי׳ ס״ו עד סוף הס׳. העתקה אשכנזית ופי׳ רש״י, ג״כ שם.

לשבת פ׳ זכור בשמואל א׳ סי׳ ט״ו עד פ׳ ל״ה.

לשבת פ׳ פרה ביחזקאל סי׳ ל״ו פ׳ ט״ז עד סוף הסי׳.

לשבת פ׳ החדש ביחזקאל סי׳ מ״ה פ׳ ט״ז עד סי׳ מ״ו פ׳ י״ט.

לפ׳ ויקרא בישעיה סי׳ מ״ג פ׳ כ״א עד סי׳ מ״ד פ׳ כ״ד. העתקה אשכנזית ובאור, מאת **ש״ד״ל**.

לפ׳ צו בירמיה סי׳ ז׳ פ׳ כ״א עד סי׳ ח׳ פ׳ ד׳ ומסיימין עם שני הפסוקים כ״ב וכ״ג מסי׳ ט׳. העתקה אשכנזית ובאור, ג״כ מהנ״ל.

לפ׳ שמיני בשמואל ב׳ סי׳ ו׳ עד סי׳ ז׳ פ׳ י״ה. העתקה אשכנזית ובאור, כאשר היה מקודם בחומשים הנדפסים עד עתה.

לפ׳ תזריע במלכים ב׳ סי׳ ד׳ פ׳ מ״ב עד סי׳ ה׳ פ׳ כ׳. העתקה אשכנזית ובאור, ג״כ כמקודם

לפ׳ מצורע במלכים ב׳ סי׳ ז׳ פ׳ ג׳ עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, ג״כ כמקודם.

לפ׳ אחרי ביחזקאל סי׳ כ״ב פ׳ א׳ עד פ׳ י״ז. העתקה אשכנזית מאת **ש״ד״ל**, ובאור מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י.

לפ׳ קדושים כמנהג ספרדים וליש מנהגי ספרדי היא הפטרת **אחרי**. ביחזקאל סי׳ כ׳ פ׳ ב׳ עד פ׳ כ״א. העתקה אשכנזית ובאור, מאת משה הלוי עהרענרייך נ״י.

לפ׳ קדושים כפי מנהג האשכנזים, בתרי עשר עמוס סי׳ ט׳ פ׳ ז׳ עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, מאת **י״ש״ר** ריגייו.

לפ׳ אמור ביחזקאל סי׳ מ״ד פ׳ ט״ו עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, כאשר היה מקודם

לפ׳ בהר בירמיה סי׳ ל״ב פ׳ ו׳ עד פ׳ כ״ה. העתקה אשכנזית מאת **ש״ד״ל**, ובאור מאת משה הלוי עהרענרייך.

לפ׳ בחקתי בירמיה סי׳ ט״ז פ׳ י״ט עד סי׳ י״ז פ׳ ט״ו. העתקה אשכנזית ובאור, מהנ״ל.

לשבת הגדול בתרי עשר מלאכי סי׳ ג׳ פ׳ ד׳ עד סוף הסי׳. העתקה אשכנזית ובאור, כמקודם.

מודעה.

בספר חדברים אצל הפטרת וילך נרשמים שמות כבוד המעתיקים והמבארים בטעות. אבל כך הוא הנכון: שובה ישראל עד מי אל כמוך, נעתק ללש״א ומבואר מאת משה הלוי עהרענרייך, והפסוקים מי אל כמוך, עד סוף, העתקה ובאור כמקודם.

מזמורי תהלים שנוהגים לומר בכל שבת מעין הפרשיות:

ויקרא. אל אלהים ה׳ סי׳ נ׳. **צו.** הודו לה׳ סי׳ ק״ז. **שמיני.** הודו לה׳ סי׳ ק״ה.

תזריע. מי ימלל סי׳ ק״ו. **מצורע.** הודו לה׳ סי׳ קי״ז.

אחרי קדושים אמור בהר בחקתי

כל אלפא ביתא נחלק לשבתות שבין פסח לשבועות:

המשתדל
לספר ויקרא

ויקרא

א (א) **ויקרא אל משה**, לענין האל"ף הזעירה עיין מה שכתבתי על קצתי בחיי (בראשית כ"ז מ"ו): (ב) **מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם**, כל זה מאמר מוסגר, ואדם כי יקריב דבק למטה אם עולה קרבנו וכו'. וכאן ראיתי לחוות דעתי בקצרה על עניני הקרבנות. הקרבנות לא היתה תחלתם בצווי אלהי, אלא ברצון אנושי, כי התנדבו בני אדם לתת תודה לאל על חסדיו עמהם, או להביא לפניו מנחה לשכך חמתו, ולרַצותו למען ימלא שאלותם, כי לא יתכן לאדם להתנהג עם אלהיו כי אם על דרך שהוא מתנהג עם מלך בשר ודם, והנה בבואם להביא מנחה לאלהים לא מצאו תחבולה אלא שישרפוה באש, כי בשרפתה היו מוציאים אותה מרשותם ומרשות שאר בני אדם, ומרשות הבהמות והחיות והעופות, וגם בהיותה נשרפת ועשנה עולה למרום, היה נראה להם כאלו עלה אל האלהים. והדבר הנשרף לכבוד האל קראו לו **קֹדֶשׁ**, מן **יָקוֹד אֵשׁ**, ואחר כך הושאל לשון קדושה לעניינים אחרים:

התורה האלהית אשר אין מגמתה ללמד את העם חכמה ודעת, אלא להדריכם במעגלי צדק, לא ביטלה מנהג הקרבנות, לא שלא היה זה בכחה, אלא מפני שאין המנהג הזה רע מצד עצמו, ולא מזיק לבני אדם ולתקון מדותם, אבל הוא מועיל להם. שאם היתה התורה מודיעה את העם שאין חפץ לה' בעולות וזבחים, מחר יאמרו מה חפץ לה' כי נצדק ומה בצע כי נתם דרכינו? ולהיות אחד מיסודות התורה, האמונה שהאל משגיח על מעשי בני אדם, ואוהב עושי הטוב ושונא את הרעים, היה מן ההכרח שלא יצוייר האל בתכלית הרוממות כפי מדרגתו האמיתית, אלא כביכול תושפל מעלתו מעט, ויצוייר במחשבת בני אדם כמלך גדול המבין אל כל מעשיהם ושומע לצעקתם, ומקבל מנחותם. והסברה הזאת לא היה בדור ההוא בלבד, אבל הוא בכל דור ודור בשוה. ואם במקום הקרבנות היה האל מצוה על התפלה והזמירות וקריאת התורה והשמעת דברי מוסר, ולא היה מצוה על הקרבנות, לא היתה גדולת האל ויראתו נרשמת בלב ההמון, כי היה נראה להם שאלהי העמים שעובדיהם מקריבים לפניהם כמה זבחים, הם גדולים ונכבדים מאלהינו שאין עבודתו אלא בדברים בעלמא. כי כן היא מדת ההמון בכל דור ודור, ולא המון העם בלבד, אלא רוב בני אדם כך היא מדתם, איזהו מכובד אצלם? המכבד את עצמו, ומגדיל מעלתו; ואמנם מי שהוא מעביר על מדותיו ואינו מבקש גדולה לעצמו איננו חשוב בעיניהם. ואלהי האמת אף על פי שאינו צריך לכבוד בשר ודם, הנה לתועלתנו ולטובתנו הוצרך להביא יראתו בלבנו לבלתי נחטא; ואחר שבימים ההם לא היה אפשר שתבא יראתו בלב העם בזולת קרבנות, צוה עליהם. והנה פרי הקרבנות שהיה הצבור מקריב במקדש היה זה, שהיה מתרשם בלב ההמון כי אלוה ומלך גדול שוכן בקרבם, ושהם חביבים אליו, וצוה להם עבודות הרצויות לפניו, ושהם בעשותם העבודות ההן במצותו, הם מתרצים אליו יום יום, וממשיכים עליהם תמיד אהבתו:

וצותה התורה שלא יהיה כל אחד בונה במה לעצמו, אך כל העדה יקריבו את קרבניהם במקום מיוחד אשר יבחר בו ה'; ולא היה זה חלילה כדי למעט מעשה הקרבנות (כדעת הרמב"ם במורה חלק

ויקרא א

ב' פ' ל"ג), אך היה לטובת האומה והצלחתה, ולתקון המדות, ולשמירת הריליגיאָן, כי בהיות לכל העם מקדש אחד, יתקבצו כלם למקום אחד, ויתקשרו לגופם בקשר האחוה, ויהיו תמיד לאגודה אחת, ולא יהיה כל שבט וכל משפחה לעם בפני עצמו. ואם היה כל אחד בונה במה לעצמו, היה מספיק לכל אחד שיהיה האל מרוצה לו ומקבל זבחיו, ולא היה לבו דואג כלל לשאר בני אומתו, תחת שרצון התורה הוא שיהיה הגמול כללי לאומה, וכל ישראל ערבים זה לזה. גם היה אפשר שתתקלקל העבודה אצל משפחה או שבט, ויומירו את חקותיה, ומעט מעט ילכו בחקות הגוים, ויקבעו להם מנהגים נתעבים לפניו ית', וגם את בניהם ואת בנותיהם יזבחו; ובהיות העבודה רק במקום אחד, הקלקול יותר רחוק, כי תצטרך לזה הסכמת האומה כלה (ועיין מה שכתבתי במדבר ט"ג ט"ו):

והנה הקרבנות הנזכר הם כדי שיהיה לישראל משכן ומקדש לעבודת האל, כדי שיתרשם בלבם כי ה' בקרבם, והוא מלכם ומנהיגם, המשגיח על מעשיהם והגומל אותם כדרכם וכעלילותם, ולא יתרשם זה בלב ההמון בלי ענין מוחש שירמוז אליו. לפיכך הוצרך שיהיה המקדש כתבנית היכל מלך, והוצרך שיהיה בו שלחן ומנורה, ועל השלחן מערכת לחם, והכלים השייכים לשלחן, קערותיו וכפותיו. ואחר שהיה המנהג להקריב לאלהים מנחה מן הדברים הנאכלים, היה מן הראוי שנביא לפני מלכנו מיני אכילה ושתיה, והנה הזבחים כנגד האכילה, והנסכים כנגד השתיה. והוצרך שיהיו למלך משרתים העובדים בביתו ועומדים לפניו, והם הכהנים. ואחד מהם רואה פני המלך היושב ראשונה במלכות, והוא הכהן הגדול. והוצרך שיהיו המקדש וכליו והכהנים ובגדיהם מפוארים בהוד והדר לכבוד ולתפארת, למען תתרשם בלב העם גדולת המלך השוכן בבית, ותהיה יראתו על פניהם לבלתי יחטאו. ואם בתחלה כשהיה כל אחד בונה במה לעצמו, היתה העבודה מסורה לכל אדם או לבכורות, עכשו שאין מקריבים רק במקום אחד, הוצרך שתהיה העבודה ביד משפחה אחת המשרתת בשם האומה כלה. והמשפחה הזאת המקודשת לעבודת האל ראוי שתהיה פנויה משאר מלאכות ועבודות; ולהיות עבודתה בבית ה' בשם האומה כלה ראוי שתהיה פרנסתה מזומנת לה מאת העם. ואמנם לא היה ראוי שיהיה כל כהן וכל לוי מקבל פרנסה קבועה, והיה כצדיק כרשע; אבל הניחה התורה ברשות כל איש ואיש מישראל לתת מתנותיו לכל כהן ולכל לוי שירצה, ומתוך כך ישתדלו הכהנים והלוים להיות מרוצים לקהל בכשרון דרכיהם ובישר מעלליהם:

ואמנם קרבנות היחיד כלם לתועלת היחיד, בכל העתים אשר יעבר עליו. אם תבואהו טובה, יתן תודה לה' ויקריב קרבנו, ובזה יתרשם בלבו כי מאת ה' היתה לו הטובה, ויבטח בו ויתקן מעשיו, כדי להמשיך עליו תמיד אהבתו וחמלתו. אם יהיה בצרה יתפלל לאל וידור נדר שאם יחלצהו יקריב לפניו קרבן, וכאשר רֶוח והצלה יעמוד לו ישלם נדרו, ויתרשם בלבו כי ה' הצילו. ואם יחטא בשגגה יביא קרבן, ויתרשם בלבו כי אלהיו סלח לו והוא רצוי לפניו כבתחלה. ואם לא היתה כפרה לשוגג, היה החוטא אומר בלבו מי יצילני מיד האל הקשה הזה? כי הנה עתה בבלי דעת חטאתי, ומחר אפו בי וישליכני מלפניו, ואין לי תקוה להשיב חמתו; אם כן למה אשמר עוד מחטוא מזיד ובלאו? ואמנם החוטא במזיד לא היה מביא קרבן, כדי שלא יתרשם בלבו כמחשבת הגוים הקדמונים, שהאל לוקח שוחד מן החוטאים וסולח להם פשעיהם:

ועוד תועלת אחרת היתה בקרבנות היחיד, והוא כי מלבד החלק המגיע מהם לכהנים, הנה גם מה שנשאר לבעלים היו הבעלים מוכרחים לאכלו בחברה עם זולתם, כי לא היו רשאים להשאיר ממנו עד המחרת או עד היום השלישי, ואף לא למלוח בשר הזבח ולהביאו לביתם חוץ לירושלם ולאכלו עם בני ביתם; והנה המשלם נדרו לה' על חסד אשר עשה לו היה מוכרח לשמח עמו גם אחרים, ועל ידי זה היה מתקשר בקשר האהבה עם אנשים אשר לא ידע מתמול שלשום, או לפחות היה מהנה מסעודתו העניים והאביונים; ועיין למטה י"ט ה': (ד) **ונרצה לו לכפר עליו**, אין קרבן מכפר על עון, אלא על שגגה או קרוב לשגגה, והעולה (אשר גם הכתוב הזה מדבר) אינה על חטא מיוחד, אך היא כְּמַתָּנָה שאדם מביא לאדוניו להתרצות לפניו, לכפר עליו, כלומר למען יכסה על מומיו שהאדם עצמו אינו יודע בהם, או לבקש ממנו חסד, והוא ירא שמא יגרום החטא הבלתי ידוע, למנוע שאלתו: (ט) **וקרבו וכרעיו ירחץ במים**, להסיר לכלוכם לכבוד גבוה (דון יצחק): (יב) **ונתח אותו לנתחיו ואת ראשו ואת פדרו**, לא היה מנתח הראש ולא החלבים, אבל היה כורת הראש (כי בשחיטה אין הראש מתפרד מן הגוף) והיה עושה ממנו נתח אחד, והיה חותך החלבים בסכין והיה עושה מהם נתח אחד,

לפיכך כריתת הראש ומתיכת האגפים נכללת בפעל וּמָלַק: (טו) **ונמצה דמו על קיר המזבח,** לפי שדם העוף הוא מועט, ואין בו די לקבלו בכלי ולזרקו על המזבח סביב, לכך צוה ונמצה דמו על קיר המזבח; וגם בחטאת העוף שנאמר (ה' ט') והזה מדם החטאת, לא היה מקובל בכלי, ומזה הטעם לא היתה המליקה אלא בראש המזבח, כדי שלא יאבד מהדם כלל (דון יצחק). **ונמצה דמו,** קודם שיקטיר, ואף על פי כן אין צורך לפרש וכבר נמצה, אלא תחלה הזכיר ההקטרה, שהיא העקר, ואח"כ חזר להזכיר שבשעת המליקה ימצה הדם על קיר המזבח: (טז) **את מראתו,** יתכן ששרשו **מרא,** חסר ממנו **מְרִיא,** שהוא שם לבהמה מפוטמת, וכן הזפק הוא המקום שמכניסין שם המאכל:

ב (ב) **את אזכרתה.** שרש **זכר** תחלת הנחתו על הריח (זכרו כיין לבנון, וכן יזכר כל מנחותיך, ענינו יריח), ואח"כ הושאל על הזכרון, כי זכירת מה שאיננו עוד לפנינו הוא דומה להרגשת הריח שנשארת אחרי עבור הדבר מנגד פנינו. ורמנ"מן כתב בהפך, כי הריח נקרא זֵכֶר מפני שהוא דומה לזכרון השומר רשמי הדברים אחר העלמם מן החושים; והוא לא זכר כי כל המלות המורות על פעולות הנפש ועל כל מה שאינו מורגש בחוש, כלן מלות מושאלות, והונחו מתחלתן על ענינים מורגשים, והמלה המורה על הריח קדמה בהכרח למלה המורה על הזכרון:

ד (ב) **כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' ועשה מאחת מהנה,** המית"ין האלה נ"ל ענינן כמו בָּגַד (כי תחטא בשגגה נגד מצות ה' ועשה נגד אחת מהנה), ודוגמתן ומעלה בשגגה מקדשי ה', ואת אשר חטא מן הקדש ישלם, ולא רשעתי מאלהי, וקרוב לזה והייתם נקיים מה' ומישראל: (ג) **לחטאת,** הקרבן הבא על חטא נקרא **אשם,** אבל הוא נקרא **חטאת** כשמזין מדמו על קרנות המזבח, כי ההזאה נקראת חטוי, כמו תחטאני באזוב. וכן אנקלוס (למטה ו' י"ט) תרגם הכהן המחטא אותה, כהנא דמכפר בדמה, הזכיר הדם שבו היו ההזאות. ורק בקרבן עו"י ויורד כשהעני מביא עשירית האיפה סלת לחטאת, אין שם חטוי כי אין שם דם, ובכל מקום נקראת חטאת מפני שהיא באה תמורת הכבשה או בני היונה: (יג) **ואם כל עדת ישראל ישגו,** כמשמעו, כל הקהל; וזה אמנם לא יהיה רק בשגגת המנהיגים והשופטים, אבל הכתוב לא הזכיר הסנהדרין, ולא הזכיר כלל הוראת בית דין, כי כוונת התורה על שגגת הקהל, יהיה זה בכל דרך שיהיה, אם שתהיה השגגה מפני הוראת בית דין, או הוראת הכהן הגדול, או גזרת המלך, או שתהיה ללא כהן וללא תורה:

ה (א) **ושמעה קול אלה,** ענינו שנשבע לשקר, ואמר ושמעה, מפני שכן היה המנהג שלא לבטא האלה והקללה בפיו, רק אחרים היו משביעים אותו, והוא עונה אמן, כמו שהיה הענין בסוטה; כי אמנם הרבה היו הקדמונים נזהרים שלא לפתוח פיהם בדבר רע, ומכאן נמשכה מלילת **אם** **ואם לא** בשבועות, גם מלילת כה יעשה לי אלהים, בלי שיפרשו מה יעשה, ומזה כל לשונות של כנוי כגון כי נאץ נאצת את אויבי ה' (שמואל ב' י"ב י"ד), ושונאיהם של ישראל. אבל שבועה שאין עמה אלה וקללה היה הנשבע מוציאה מפיו, ונקראת שבועת בטוי, כי היה הנשבע מבטא אותה בפיו, והיא להרע או להיטיב לעצמו. והנה המקרא הזה מדבר במי שראה וידע ויכול להעיד בשביל חברו ולהציל ממונו מיד חברו המכחש בו, והכתוב אומר שאם ישביעהו חברו למען יגיד והוא לא יגיד, ישא עונו. והנה החוטא הזה מזיד הוא, ואין כאן העלם דבר, כמו שיש בשלשה מקראות שאחר זה, ולמה נבדל המזיד הזה להיות עונו מתכפר בקרבן, ככל השגגות? אומר אני כי מי שראה ולא יגיד הוא כשוגג, כי הוא אומר בלבו: מה לי להתעבר על ריב לא לי? ומי נתן כח לפלוני זה להשביעני, ולהכריחני שאגיד מה שאין רצוני להגיד? — ואמנם כמה בני אדם ישרים ותמימים הם נמנעים מלהעיד, מיראתם להזיק לשום אדם, או מיראתם לקנות להם שונא ואויב. לפיכך הוצרכה תורה להודיענו בפירוש אם לא יגיד ונשא עונו, ואף על פי שהודיעה התורה כי הנמנע מלהעיד הוא חוטא, עדיין חסה עליו, ועשתה אותו כשוגג. ויש עוד שנים מזידים הקרובים לשוגגים ומתכפרים בקרבן, עיין למטה פסוק כ"ה וסימן ע"ז פסוק ט"ז וג' וסימן י"ט פסוק כ': (יז) **ואם נפש כי תחטא,** לדעת הקדמונים זה אשם תלוי, שהוא מסופק ואינו יודע אם חטא אם לא חטא, אך משמעות הכתוב אינו כן, כי אמר ואם נפש כי תחטא ועשתה, וכן בפסוק שאחר זה

כתוב על שגגתו אשר שגג, הרי כי ודאי חטא ושגג. ותלמידי מוה"רר אברהם חי מיינשטער אומר כי הפרשה הקודמת (סימן ד') מדברת בשגגת מעשה (ignorantia facti), כגון שלא ידע שזה חֵלֶב ושאשה זו נדה; וכאן מדבר בהעלם האיסור (ignorantia juris). ואולי כן היה דעת ראב"ע שכתב ולא ידע אם הוא אסור: (כא) **ומעלה מעל בה'**, הכוונה על שנשבע לשקר: (כה) **ואת אשמו יביא לה'**, גם הקרבן הזה בא לכפר על זדון, על השבועה שנשבע לשקר; אלא שגם החוטא הזה מורה קולא לעצמו, כי יאמר בלבו: אם נשבעתי לשקר, לא עשיתי אלא בשביל הממון, ועכשו שחזרתי בתשובה בלי שום הכרח חיצוני, והחזרתי הממון גם הוספתי החומש, חף אנכי ולא עון לי; לפיכך עשתה אותו התורה כשוגג, ונתנה לו כפרה בקרבן, כדי לפתוח פתח לבעלי תשובה:

צו

ו (ב) **צו את אהרן ואת בניו**, בתחלת הספר אמר דבר אל בני ישראל, וכאן אמר צו את אהרן ואת בניו, וכתב הרמב"ן כי שם ילוה בהבאת הקרבנות, וישראל הם המביאים אותם, וכאן אומר צו את אהרן כי ידבר במעשה הקרבנות, והכהנים הם שיעשו אותם; ותלמידי מוהר"ר יהודה אריה אוסימו מוסיף כי עקר המכוון בפרשת ויקרא הוא להגיד מעניני הקרבנות מה שנוגע לבעלים, ודרך עראי מגיד קצת ממה שנוגע לכהנים, ובפרשת צו העקר הוא להגיד מה שנוגע לכהנים, הן מה שמוטל עליהם לעשות, הן מה שהוא חק להם לקבל חלף עבודתם, גם מה שמוטל עליהם להורות כגון לכמה זמן הזבחים נאכלים ואיסור אכילתם בטומאה, ואיסור החלב והדם: **זאת תורת העולה**, היא שם הקרבן; היא העולה, הוא בינוני, והכוונה: היא היא הנשרפת על המוקד, מלשון בהעלותך את הנרות, על שם שהשלהבת עולה, וכן פרש **דלק** מן על ההרים דלקונו, ומדלג על ההרים, וכן **נסק** (ואש נשקה ביעקב, מסיקין את התנור) מן אם אסק שמים שם אתה, לשון עלייה: **היא העולה על מוקדה וכו' עד הבקר**, העקר כאן הוא לצוות על תרומת הדשן והוצאת הדשן, לכך אמר שהעולה תהיה נשרפת והולכת (כל היום וגם) כל הלילה עד הבקר, ולא אח"כ, כי בבקר ירימו את הדשן (מוה"רר יהודה אריה הנ"ל): (יד) **על מחבת**, בחומש עם תרגום כ"י על קלף שבידי נכתב קודם שנת קע"א, על מחבת במרכא (על־מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן), וכן נכון, כי לא יבאו רביע ותביר בלא משרת או מתג ביניהם: (יט) **הכהן המחטא אותה יאכלנה** (וכיוצא בזה למטה סימן ז' פסוק ז' ח' ט'), כך היה הענין מימות משה עד דוד, ואז התקינו כ"ד משמרות כהונה, וכל העובדים ביום אחד (והם הנקראים בית אב) חולקים בבשר החטאת והאשם המובאים ביום ההוא; וכדי שלא יהיה הכתוב בטל לגמרי הוצרכו חכמים לפרש הכהן המחטא אותה, הראוי לעבודה ולא מי שהיה טמא באותה שעה (עיין רש"י). ומתי יפקחו עיניהם המחזיקים באולת ואומרים שהתורה נכתבה בזמן המלכים? (כ) **ואשר יזה**, מבנין הקל, הכוונה אם יקפוץ מדמה על הבגד; ובהפעיל ענינו זרק המשקה באופן שיקפוץ ממקום למקום; ובלשון מושאל אמרו כן יזה גוים רבים (ישעיה נ"ב ט"ו), יגרום לגוים רבים שיקפצו מרוב התמהון (וזה אחד מן הפירושים שגנב ממני געזעניוס בספר Thesaurus): (כב) **כל זכר בכהנים יאכל אותה**, הכוונה (כמו שכתב גם רנה"ו למעלה פסוק י"ט) שהכהן המחטא אותה רשאי לתת מבשרה למי שירצה, ובלבד שיהיה כהן וזכר:

ז (יח) **ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי**, אם המקריב יותיר מבשר הזבח עד היום השלישי ולא ישרפנו, אבל יאכל ממנו או יאכיל לאחרים, או יניח לאחרים שיאכלו ממנו ביום השלישי, אז לא יהיה קרבנו נחשב לו, אך פגול יהיה, וכל מי שיאכל מבשרו אפילו בתוך הזמן (ביום הראשון והשני) עונו ישא. זה הוא משמעות הכתוב, אבל זו באמת חומרא גדולה, שמי שאכל מבשר הזבח בתוך הזמן ישא עונו כאלו אכל פגול, מפני שאחר כן לא נשרף הנותר יהיה כמי שאכל ממנו ביום השלישי; ועל זה תמה ר' אליעזר (זבחים כ"ט) אחר שהוא כשר יחזור ויפסל? לפיכך הוצרכו חכמים להוציא הכתוב מפשוטו, ולפרש שאין הקרבן נפסל באכילת יום שלישי, אלא אם כן בשעת הקרבתו היתה כוונת הבעלים לאכלו בשלישי, ולכך דרשו המקרא: אותו לא יחשב לו, אזהרה לבעלים שלא יחשבו בשעת הקרבה לאכול מבשרו ביום השלישי, והנפש האוכלת ממנו (אם קודם אכילה ידעה מחשבת הבעלים) עונה תשא. אחרי כמה שנים שהייתי מתמיה על רז"ל, למה (כדברי רשב"ם) עקרו הכתוב הזה מפשוטו, היום (פורים, תר"ז)

זכיתי להבין מה ראו על ככה. וכן בכל מקום שנטו רז"ל משפט הכתובים, כשאין הדבר דעת יחיד, אבל הוא דבר מוסכם בלי חולק, אינני טעות שטעו, אבל הוא תקנה שתקנו, לפי צורך הדורות, ומי כמוהם ריפֿירמאטור? אבל תקנותיהם היו בחכמה עמוקה, וביראת ה' ואהבת האדם, לא להנאת עצמם או לכבודם, ולא למצוא חן בעיני בשר ודם: (כד) **וחלב נבלה וחלב טרפה וגו'**, זה נאמר על דור המדבר שלא היו אוכלים בשר אלא שלמים, ולא היה להם חלב מותר בהנאה אלא חלב של נבלה וטרפה (ולפיכך אמר אח"כ בדם: בכל מושבותיכם, כלומר בין בדור הזה ובין בבואכם אל הארץ); והואיל והזכיר שהוא מותר למלאכה, הזכיר איסור אכילתו, אע"פ שלא היה צריך (וכן היא ג"כ דעת התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, עיין במבאר). וגם המקרא הזה הוא ראיה שנכתבה התורה בדור המדבר:

שמיני

ט (א) **ויהי ביום השמיני**, למלואים ולניסן, כדעת ראב"ע, ועיין רמב"ן בשמות מ' פסוק ב' שמביא לשון ר' אליה מזרחי שמביא מלשון הספרי ראיה שכן היתה ג"כ דעת ר' עקיבא, אלא שלפי נסחת הדפוס אינו כן. ועיין למטה על ואת שעיר החטאת (י' ט"ז): (ד) **כי היום ה' נראה אליכם**, הכוונה על ירידת האש מן השמים לאכול הקרבנות, כדעת רשב"ם וראב"ע, על דרך ובקר וראיתם את כבוד ה', שאין המכוון בו אלא ירידת המן. והנה מלת נראה היא בינוני המורה על עתיד קרוב, אלא שהיה משפטו נִרְאֶה בסגול, כי בקמץ הוא לשון נקבה; ואולי נקדוהו כך, כדי שיובן **אש ה'**. לא האל עצמו, והאש לשון נקבה: (ה) **ויקחו את וכו' אל פני אהל מועד**, מקרא קצר, על דרך קחם נא אלי, לקחו והביאו אל פני אהל מועד:

י (א) **ויקריבו לפני ה' אש זרה**, לא היתה כוונתם להקטיר קטרת של שחר (כדעת רשב"ם וכמו שהאמנתי גם אני זה עשרים שנה, עיין בכורי העתים תקפ"ח עמוד קמ"ה). שאם כן מה מקום לשתי מחתות (ועיין במבאר עוד ראיות אחרות), אבל הקריבו קטרת שלא צוה ה', והיה חטאם מפני גאוה, כי לא הספיק להם להיות משרתים לאביהם, ככתוב וימציאו בני אהרן את הדם אליו, ובקשו להראות שגם הם כהני ה' כאהרן, והואיל משה לא צוה אותם לעשות שום עבודה פרטית, בחרו הם לעצמם עבודה יקרה, והקריבו לפני ה' אש זרה. ולא אמר קטרת זרה, כי באמת לא היתה הקטרת זרה (עיין במבאר), אבל האש היתה זרה, ואם היתה ההקטרה הביא במצות משה, היה משה מודיעם שלא יקחו אש, כי מאת ה' הבא האש, כמו שבאה לאכול העולה; אבל הם עשו מדעת עצמם, ובהיותם בלתי בטוחים שתצא אש ה' לאכול את הקטרת אשר לא צוה, הוצרכו להביא אש זרה: (ב) **ותצא אש**, אש אחרת, לא האש שאכלה העולה (כדעת רשב"ם), שאם כדבריו ותצא האש היה לו לומר, ועיין רמב"ן בפסוק הקודם: (ג) **הוא אשר דבר ה'**, אין צורך לבקש היכן דבר, כי כמהו ותתי אשה לבן אחיך כאשר דבר ה', והכוונה: דע כי כך גזרה חכמתו ית', להתקדש ולהראות קדושתו וגדולתו בהעניש את בחיריו הקרובים אליו, וזה למען כל העם ישמעו ויראו, וידינו ק"ו בעצמם (עיין רש"י); והנני מבטל מה שכתבתי על המקרא הזה בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קנ"ה: (ט) **יין ושכר אל תשת**, לא שנדב ואביהוא חטאו מפני שכרות, כי לא יאומן ששתו יין בבקר השכם ביום הנורא ההוא; אבל מפני שמתו על שהוסיפו דבר אשר לא צוה אותם ה', רצה ה' לזרז את אהרן ואת בניו שיהיו זהירים בעניני העבודה, שלא להחליף אפי' דבר קטון, והנה הוא כאלו אמר ידעתי כי מהיום והלאה לא תזידו עוד לעשות דבר מדעתכם, אך הנני מצוה אתכם שתזהרו גם מן השגגה, ולפיכך לא תשתו יין ושכר בבואכם אל אהל מועד, שמא תבאו לשנות שום דבר, ולא לבד תזהרו בזה במעשה העבודה, אבל גם כשתורו הוראה לאחרים בעניני קדש וחול, טמא וטהור, או בשאר חקי ה', תזהרו שלא לשתות פן תטעו בהוראה ותחטאם לה': (טז) **ואת שעיר החטאת**, משמע שלא היה שם אלא שעיר אחד (והוא הנזכר למעלה ט' ג'), אם כן לא היה ראש חדש, ויום השמיני הוא שמיני בחדש, כי באחד לחדש הוקם המשכן, וקודם יום השמיני ישבו שבעת ימים פתח אהל מועד, אם כן היה המשכן על עמדו; וגם לא היה שם שעיר הנשיא, אם כן הנשיאים התחילו להקריב קרבנותיהם אחר יום השמיני, וביום כלות משה להקים את המשכן לאו דווקא באותו היום, אלא לאחר המלואים, וכן כתוב שם חנוכת המזבח ביום המשח אותו, ואחר כן כתוב אחרי המשח אותו.

ורז"ל אמרו (עיין רש"י) שהיו שם שלשה שעירים, אבל שנים מהם אכלו אותם מפני שהיו קדשי שעה, ורק שעיר ראש חדש שרפו אותו מפני שהיה קדשי דורות; אך לפי הפשט נראה שהיה לו לפרש איזה שעיר דרש, ובאמרו סתם ואת שעיר החטאת, משמע שלא היה שם אלא שעיר אחד: (יז) **מדוע לא אכלתם**. אע"פי שאתם אוננים היה לכם לאכול החטאת כי כבר אמרתי לכם ראשיכם אל תפרעו וגו' ומפתח אהל מועד לא תצאו, כלומר שאין לכם לחוש כלל למה שאירע לכם: (יט) **הן היום הקריבו**. אני עם ארבעה בני הקרבנו את חטאתנו ואת עולתנו, לכפר בעדנו, ואף על פי כן קרו אותי כאלה, שמתו שני בני, אם כן הרי אין אנחנו היום רצויים לפני המקום, ואם כן אם אכילת החטאת היא כאשר אמרת לכפר על העדה, היתכן שנכפר אנחנו על העדה בהיותנו אנחנו נזופים למקום? ואם בכל זאת היינו אוכלים אותם והיינו מתנהגים בלבנו שעדיין הרי אנו רצויים לפניו, והרי אנו כדאי לכפר על העם, הייטב בעיני ה'? הלא יותר תגבר בנו חמתו על זדון לבנו זה:

יא (ב) זאת החיה אשר תאכלו, איסורי אכילה אינם לשמירת הבריאות, כי הנה התורה אסרה אכילת הגמל, וידוע כי הישמעאלים אוכלים את בשרו, והוא להם מאכל טוב, ובלתי מזיק כלל. אבל איסורי אכילה הם איסורי קדושה, כדי שיהיו ישראל ממלכת כהנים וגוי קדש, כי כמו שהכהנים אצל שאר האומות היו מובדלים ומופרשים בחקים מיוחדים ובאיסורים פרטיים, כן יהיה כל אחד ואחד מישראל מובדל בחקים ותורות מן האומות העובדות אלילים, ומתוך כך תתרומם נפש כל אחד ואחד מישראל ולא ילמד ממעשה האומות, וידבק תמיד באלהי אבותיו, ובדרכיו הישרים והקדושים, ולא ימיר כבודו בגלולי הגוים ההם. הטעם הזה הוא נזכר בתורה (למטה מ"ד) באמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. אך מלבד הטעם הזה התלוי בזמנים ובמקומות (שאם היו כל אנשי העולם מאמינים באל יחיד ושומרים משפטים ישרים, לא היתה ההפרשה הזאת צריכה), הנה רבוי המצות והחקים הוא מועיל בכל מקום ובכל זמן לתקן המדות, וזה משני דרכים. האחד כי המצות האלהיות שאדם שומר הרי הן מזכירות אותו בכל שעה את האל אשר צוה המצות ההן, וזכרון האל וזכרון השגחתו וזכרון השכר והעונש, כל זה מתג ורסן העוצר ומונע התאוות מהתגבר על האדם, וקובע בלבו יראת האלהים לבלתי יחטא. והצד השני הוא כי אין תחבולה לאדם להתגבר על יצרו ולמשול ברוחו, אלא בהרגילו את עצמו לפרוש מן ההנאות ולסבול הצער והדוחק, וכטעם טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, והפילוסוף Epictetus אמר: אם ישים אדם על לבו שתי מלות אלה, בטוח הוא שלא יחטא, ויהיו כל ימיו בשלום; ואלו הן **סְבוֹל וּפְרוֹשׁ** (sastine et abstine), כלומר סבול הצער, ופרוש מן התענוג. והנה רבוי המצות והחקים מרגיל האדם למשול ברוחו ולסבול ולפרוש:

תזריע

יב (ב) וטמאה שבעת ימים, כאן ראיתי לחוות דעתי בקצרה על כל עניני טומאה וטהרה, ואומר כי עניני הטומאות נחלקים לשני מינים: טומאות שיש בטהרתן הבאת קרבן, וטומאות שאין בטהרתן הבאת קרבן. ונתחיל מטומאת הצרעת שהיא היותר חמורה בטומאות המין הראשון. והנה כבר חשבו רבים כי הרחקת המצורע היא מפני שהחולי ההוא מתדבק במגע, ונראה לי שאם חשש התורה להדבקות החולי, כמה חליים אחרים יש המתדבקים, ולא התקינה התורה בהם שום תקנה, ואיך לא צותה דבר על **דְּבַר הַדֶּבֶר**? ונראה לי כי שנוי מראה העור היה לפי מחשבת הקדמונים סימן גערת האל, והצרוע היה לדעתם נגוע מוכה אלהים לענש איזה עון חמור שיש בו, ולפיכך היו בדלים ממנו כמו מאדם הנזוף למקום; וכן שנוי המראה בבגד ובבית היו אצלם סימן גערת האל, וכאילו הבגד והבית המנוגעים הם שנואים למקום לסיבת איזה חטא גדול שנעשה בהם. ולהיות כל זה מסייע לאמונת ההשגחה והשכר והעונש מאת האלהים, קיימה התורה האמונה הזאת, וצותה הרחקת המצורע ושרפת הבגד ונתיצת הבית אשר בהם הנגע, והזאת וחטוי הבית, וצותה שיהיה הנרפא מן הצרעת מביא קרבן, כדי שמיד שתסור ממנו גערת האל ונזיפתו שהיתה מרחקת אותו מהתראות לפניו, יבא לבית ה' ויכנע לפניו, ויודה לו על שחזר וקירב אותו, גם יבקש ממנו שלא ישוב עוד לגעור בו ולהרחיקו מעליו; וזה טעם וכפר הכהן על המטהר לפני ה', שעל ידי הקרבן, האל מתפייס לו וימשוך עליו חסדו. ואמנם ענין שתי הצפורים ועץ

הארז והאזוב ושני התולעת והצפורים נראה שהכל סימן ורמז לכפרת העון, להודיע שאין המצורע נזוף עוד למקום. והנה תולעת השני הוא רמז לעון. כי היו מציירים העונות באדמימות, ככתיב אם יהיו חטאיכם כשנים, על שם שפיכות דמים, שהיא עון שאין למעלה ממנו. והארז והאזוב הם רמז לגדול ולקטן, על דרך מן הארז אשר בלבנון, עד האזוב אשר יוצא בקיר. והנה עץ ארז ואזוב ושני תולעת רומזים לעון גדול וקטן. ואמנם דם הצפור השחוטה הוא רמז לנקוי גדול כלומר לנקוי מחטא גדול, כי הדם הוא בנפש יכפר; והמים החיים הם סימן לנקיי קטן, כלומר לנקיי מחטא קל. והנה שתי הצפורים הן כפרת המצורע ותחליפתו. ואת האחת מהן נשחטת ודמה בנפש יכפר, והאחרת חיה ומחברין אותה עם העונות (עץ ארז ואזוב ושני תולעת) ומטבילין אותה בדם ובמים, ומזין בה על המצורע, וזה רמז שכבר נתכפרו עונותיו ואבד לעברתו; ואחר כן משלחין את הצפור החיה על פני השדה, וזה סימן שהמצורע איננו עוד מוסגר חוץ למחנה, אבל הוא יוצא מהסגרו ונכנס בכל מקום שירצה:

וקרוב לענין המצורע ענין הנדה והזב והזבה והיולדת, כי כל אלה כנזופים למקום, כי יציאת הדם או הזרע (שלא ברצון) היא התחלת מיתה, והוא רמז שהאיש או האשה היא בני מות הם, ולפיכך נצטוינו להבדל מהם ולהזהר ממגעם, ולפיכך כשהם נטהרים מביאים קרבן, וכיפר עליהם הכהן כמו על המצורע. ואמנם הנדה לא נתחייבה בקרבן, כי חסה התורה על בנות ישראל, ולא הטריחה אותן לנסוע ממקומן ולבא אל בית ה' בכל חדש. ואין לומר כי לכך לא נתחייבה בקרבן, מפני שלא יתכן שתבקש מהאל שלא תשוב עוד נדה; כי אמנם יתכן שתבקש שבשובה לנדתה לא תמשך טומאתה יותר מהראוי ותהיה זבה. וכן היולדת היתה צריכה כפרה לא כדי לבקש שלא תלד עוד, אלא כדי לבקש שלא תמות בשעת לדתה, כי הדם היוצא מן היולדת סימן מיתה הוא, וכל יולדת בסכנה עומדת:

ואמנם הטומאות שאין בטהרתן הבאת קרבן הן טומאת מת וטומאת נבלה וטומאת שכבת זרע בלא חולי; ואלה אין בהם כפרה, מפני שאינן דבר היורד מן השמים, אך הם ענינים תלויים ברצון האדם, רצה יטמא, לא רצה איננו מיטמא (ולמיעוטא לא חיישינן, לכך לא בא גווי פרטי לאיש אשר ימות מת עליו בפתע פתאום, וכיוצא בו), באופן שלא יתכן לחשוב על הטמאים האלה היותם נזופים ממש למקום. ואמנם היו המת והנבלה מטמאים, כי המיתה היא גערת האל שאין למעלה ממנה, ואם המצורע והזב מטמאים את הנוגע בהם להיותם נזופים למקום, כל שכן וקל וחמר המת. ולאומר טומאת המת היא אף הנוגע בו נזוף ז' ימים, וצריך הזאה במי חטאת. אבל הבהמה השחוטה איננה מטמאה, כי לא היתה מיתתה בידי שמים ודרך גערה, אלא בידי אדם ולתועלת בני אדם. אבל האדם אע"פי שהוא הרוג בידי אדם, הוא טמא, כי האדם מושגח ובעל שכר ועונש, לא הבהמה, לפיכך האדם המת, אף על פי שבידי אדם מת, ראוי לחשוב עליו שהיתה מיתתו בגזרת האל ובגערתו; ואין לחשוב כזאת על הבהמה השחוטה או ההרוגה. ואמנם טמאת שכבת זרע היא לכבוד בית המקדש, כדי שלא יבא אדם לבית ה' ולא יאכל בשר קדש ביום שעסק בהנאה גופנית (בלתי הכרחית כאכילה ושתיה), והוא על דרך שלום קודם מתן תורה היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה; והאיסור הזה ירוממם וינשא במחשבת כל הקהל הדר כבוד המקדש וקדשיו, וירומם וינשא במחשבת הכהנים יקר תפארת העבודה אשר הם עובדים; וכל זה יועיל הרבה להגדיל יראת האל בלב הכהנים ובלב העם. ואמנם הזאת מי חטאת היא רמז להסרת החטא: הפרה האדומה היתה באדמימותה רמז לעון, וכן עץ ארז ואזוב ושני תולעת הם רמז לעון גדול וקטן, ובהשרפם יחדו כאלו העון מתבטל, והאפר הנשאר הוא סימן לבטול העון; על כן הזאתו מטהרת מטומאת מת שהיא טומאה חמורה. ואמנם אף על פי שהעון נשרף, לא נתבטל לגמרי, כי האפר הנשאר ממנו יש בו עדיין משהו מן העון, לכן הוא מביא טומאה קלה על הנוגע בו, ואותה טומאה קלה עוברת בטבילה. והנה אין לתמוה איך הפרה מטהרת הטמאים, ומטמאה הטהורים, כי היא מעבירה טומאה חמורה, ומביאה טומאה קלה. משל למה הדבר דומה, לכלי נחשת שמתרקין אותו באפר ובחול, ובמירוק ההוא מעביר מעליו מה שלא תספיק ההדחה במים להעביר מעליו; ולבסוף צריך להדיחו במים להעביר מעליו החול הנדבק בו, וכן בכתוב (ויקרא ו כ"א) ומרק ושטף במים; וגם הממרק אותו צריך לשטוף ידיו, מפני הזוהמא שנדבקה בהן. כן אפר הפרה עושה מירוק חזק ומעביר הטומאה החמורה, ואחר המירוק צריך עוד טבילה גם לעוסקים במי הנדה וגם למי שהזו עליו: (ג) **וביום השמיני ימול,** המקרא הזה אשר בהשקפה ראשונה אין לו קשר עם מה שלפניו ושלאחריו, הוא מלמדנו למה היתה רצות

המילה דוקא ביום ח׳, לא ביום ז׳ או ביום י׳ שהם מספרים נהוגים במלות התורה; כי אמנם לכך נקבעה המילה ביום ח׳, מפני שבשבעת הימים הראשונים האם טמאה טומאה חמורה כטומאת הנדה, ורצה נותן התורה ית׳ שלא יהיה הילד נימול עד שתהיה אמו טהורה. וזה אמנם לאחד משלשה טעמים: הראשון הוא דעת ר׳ שמעון בן יוחאי (נדה ל״א) שלא יהו הכל שמחין ואביו ואמו עצבין, כי ביום השמיני היתה היולדת טהורה לבעלה. השני היא דעת ר׳ עובדיה ספורנו כי הולד נזון במעי אמו מדם הנדות, ובמשך ז׳ ימים יתעכל הדם ההוא, וביום השמיני הרי הילד טהור להכנס בברית קדש. ועל אלה אני מוסיף טעם שלישי, והוא כי הערלה נחשבת בקרב ישראל כעין טומאה, כמה שכתוב (ישעיה נ״ב א׳) כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא, והנה לזה הורה שביום שתטהר היולדת מטומאתה יטהר גם הילד על ידי המילה:

מצורע

טו (טז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע מלת שִׁכְבַת יש לה שתי הוראות מתחלפות. האחת לשון שטיחה, כטעם שכבת הטל, שהטל היה שטוח כאדם השוכב, ובהוראה הזאת נקרא הזרע (בפסוק זה ושלאחריו) שכבת זרע, כלומר זרע שטוח על פני הבגד. וההוראה השנית היא מעשה השכיבה והמשגל, ובהוראה זאת כתוב (פסוק י״ח) אשר ישכב איש אותה שכבת זרע:

אחרי מות

טז (ב) ואל יבא בכל עת אל הקדש, טעמי המקרא בזה זרים מאד, כי היה האתנח ראוי תחת ולא ימות (**ואל־יבא בכל־עת אל־הקדש מבית לפרכת אל־פני הכפרת אשר על־הארן ולא ימות**); ואולי דעת בה״ט כר׳ יהודה (מנחות כ״ז) מבית לפרכת באזהרה, אל פני הכפרת במיתה. ואפשר עוד לומר כי אולי בבית שני היה מי שהיה אומר עכשו שאין ארון ואין כפרת ראוי שיהיה מותר להכנס לבית קדש הקדשים, לפיכך ראו חכמים לחלק מאמר הכתוב כאלו הוא שני אזהרות, ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת (אף אם אין שם ארון וכפרת, אסור לבוא שם, ואמנם) אל פני הכפרת אשר על הארן (אל יבא בכל עת) ולא ימות, בזמן שיש ארון יש מיתה, ובזמן שאין ארון מיתה ליכא, אזהרה מיהא איכא. ובעלי הטעמים (שהיו אחרי חתימת התלמוד) ניגנו הטעמים על פי הקריאה שהיתה מקובלת בעל פה מחכמי בית שני: (ח) **וגורל אחד לעזאזל**, נראין דברי האומרים שעזאזל שם מלאך רע, או אליל הפועל הרע, אך אין הכוונה כלל שיהיה השעיר קרבן לאל אחר, חלילה, אך נראה לי כי השם הזה שהיה אצל קצת האומות שם מלאך רע או אליל רע, נשאר אצל מאמיני היחוד להוראת הרע הגמור והאבדון, על דרך שאנו אומרים עתה מלת שטן; ובלשונות העמים Teufel, Diable, להורות על האבדון בלבד, בלי שום השקפה לעקר הוראת המלה, שהיא מלאך רע; וכן השעיר הזה היה משתלח לאבדון במדבר שימות ברעב. והנה הכהן בדבורו היה נותן כל עונות העם על השעיר, ואחר כן היה משלח השעיר ועמו העונות כלם, אל ארץ גזרה. וזה לסימן כי העם היה נשאר נקי מכל עונותם, על דרך ותשליך במצולות ים כל חטאתם. והנה בזמן שהיתה הארץ רחבת ידים לישראל היה אפשר למצוא בתוך גבולם ארץ גזרה ורחבה, שיתעה בה השעיר וימות; אבל אחר זמן, כשרבתה האומה ונתיישבה הארץ, ולא היתה שם ארץ גזרה, הוצרכו חכמים להתקין שיהיה השעיר נדחף מעל הר גבוה, שאם לא כן היה נכנס לעיר נושבת: (טז) **וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל ומפשעיהם**, ההזיות מטהרות המקדש מן הטמאות אשר אולי טמאוהו ישראל אם בשוגג ואם במזיד, אבל אין הכפרה מועילה למי שטמאו, כי הוא עונו ישא; והנה המכוון בכפרה הזאת הוא שאם אולי אחד העם יבא לבית המקדש בטומאה, אל יחשבו העם שהמקדש נטמא וכל העבודות הנעשות בו לא לרצון תהיינה, אך יחשבו שכבר חזר לטהרתו וקדושתו על ידי הזיות הכהן הגדול: (ל) **מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו**, הכוונה על עונות הנשכחים או נעלמים ממי שעשה אותם:

יח (ו) איש איש אל כל שאר בשרו, איסורי ביאה אין המכוון בהם כדעת הרמב״ם (מורה חלק ג׳ פרק מ״ט) למעט המשגל, כי לא אסרה תורה רבוי הנשים (אלא למלך), ולא רבוי המשגל באשה

אחת; ואמנם כלם לתועלת החברה. והנה אשת איש טעמה מבואר, והוא להרחיק החמס והמריבות והרציחות הבאות בעקבות הניאוף; ואף אם יהיה אדם שיתרצה בזה, ויפקיר אשתו לאיש עשיר, הדבר אסור מפני ההשחתה אשר תצא מזה לכלל האומה בקלקול המדות. ואיסור הזכר והבהמה הוא מפני שהם מעשים נגד הטבע, ואם היו מותרים תהיה לקיחת נשים מתמעטת. ואמנם העריות אשר הן שאר בשר אסורות בעבור הצלחת הבית ותקון המדות והצלחת המדינה. כי הנה לקיחת האם ואשת האב ואחות האב ואשת אחי האב הוא דבר המתנגד לכבוד אב ואם, והזלזול בכבוד האב והאם גורם קלקול המדות והפסד הטובת הבית; וכן אשת הבן הרי היא במדרגת הבת לחמיה ולחמותה, ואם יקחנה חמיה יומשך מזה זלזול בכבוד האם והאחות והאב והאם. וכן לקיחת אשה ובתה מביאה שנוי ביניהן, וגורמת זלזול בכבוד האם. ואסור אשה ואחותה הוא מפורש בתורה לצרור, והוא שלא להטיל קנאה בין שתי אחיות בעשותן צרות ושונאות זו את זו, תחת שמשפטן לאהוב זו את זו, וידוע כי השנאה בין הקרובים קשה מהשנאה בין הזרים, כי כתוקף האהבה הקודמת, כן חוזק השנאה הבאה אחריה, וזה יגרום קלקול המדות והפסד גדול בהצלחת הבית. וכן לקיחת אשת האח תביא קנאה ושנאה בין האחים; ואפילו אחר מיתת אחיו אם יש לו בנים, ויקח האח את יבמתו זה יגרום שנאה בינו ובני אחיו, וכן בין בניו ובני אחיו, וזה סבה לקלקול המדות והפסד הצלחת הבית. לא כן אם מת האח וזרע אין לו. ואמנם איסור האחות נראה שהוא להצלחת המדינה, שאם היתה האחות מותרת היו רוב בני אדם נושאים אחותם, והיתה כל משפחה כעם בפני עצמו, ולא היו המשפחות מתחתנות ומתערבות זו בזו, ולא היתה האומה כעם אחד אלא כעמים רבים בלתי קרובים זה לזה ובלתי אוהבים זה את זה: **לא תקרבו לגלות ערוה**, גלוי מקום הבושה, והוא לשון נקיה וכנוי למשגל; ומלת ערוה קרובה לשרש **ערם**, וענינה דבר שדרכו להיות מכוסה, וגלויו מביא לידי בושה, ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קפ"ז. וגלוי ערוה אינו דוקא בלקיחת קבע, אבל גם בשכיבת עראי, שנאמר ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה. ובשכבת גלוי ערוה אצל הזכר כגון ערות אביך, ערות אחיך, הכוונה גלוי ערות אשתו, כי איש ואשתו נחשבים כבשר אחד; ובפסוק יו"ד האיש וזרעו נחשבים גם כן כבשר אחד. ודע כי הכתוב תלה תמיד האזהרה בזכר, לפי שהוא הפועל, ואם הבעילה אסורה לזכר לא יתכן שתהיה מותרת לנקבה (ולפיכך לא פרט האיסור כנגד הנקבה אלא בנרבעת, כי שם האשה היא הפועלת, שהיא מביאה את הבהמה עליה). אמנם אין ללמוד מכאן כי כל מה שנאסר לזכר יהיה דוגמתו אסור לנקבה, אלא היכא דגלי גלי, היכא דלא גלי לא גלי; כגון אחות האב נאסרה, אך אחי האב מותר בבת אחיו. ואם תאמר אם כן כמו שהזכיר ערות כלתך, למה לא הזכיר איסור החתן בחותנתו? זה כבר בכלל באיסור אשה ובתה. ואם תאמר אם כן כמו שהזכיר ערות בת בנך למה לא הזכיר איסור הנכד בזקנתו אם אביו או אם אמו? נראה לי כי דבר הכתוב בהווה, כי קרוב הוא שיתאוה הזקן לבת בנו, ורחוק הוא מאד שיתאוה הבחור לשכב עם אם אביו או אם אמו, אשר היא זקנה ממנו כל כך: (ז) **ערות אביך וערות אמך**, הנכון כדעת הרמב"ן שהפסוק הזה אינו אלא אזהרה על שכיבת האם, שהיא אסורה מצד עצמה ומצד בעלה, והנה אם תגלה ערותה אתה מגלה ערות אביך (כמו שפירשתי למעלה ב גלוי ערוה האמור אצל הזכר, מורה על גלוי ערות אשתו) וגם ערות אמך; אך לפירוש רש"י לא יובן איך אמר אחר כן אמך היא: (ט) **מולדת בית או מולדת חוץ**, היה נראה לי לומר שזה פירוש הקודם, אחותך בת אביך היא מולדת בית, שנולדה עמך בבית אחד, ואחותך בת אמך היא מולדת חוץ, שנולדה מאיש אחר ומשפחה בבית אחר; אך לפי זה יקשה מה הוסיף אחר כך באמרו (פסוק י"א) ערות בת אשת אביך מולדת אביך אחותך היא? ותלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינשטער אומר כי האחות שאינה מן האם לא נזכרה כלל בפסוק ט', אלא כך פירושו: ערות אחותך (בת אמך, כי כן סתם אח ואחות הם מאם אחת. ככתוב כי יסיתך אחיך בן אמך, מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי), בין שהיא גם כן בת אביך בין שאינה אלא בת אמך, כלומר בין שהיא מולדת בית, בין שהיא מולדת חוץ, כמו שפירשתי: (יד) **ערות אחי אביך**, ולא הזכיר ערות אחי אמך, והנה אשת אחי האם איננה בכלל העריות, אלא מן השניות האסורות מדברי סופרים, וטעם החלוק הזה, כי אחי האב הוא ממשפחה אחת עמנו, ולא כן אחי האם, כי ממשפחה אחרת היא, ואין לקיחת אשתו (כשנתאלמנה או נתגרשה) מתועבת, ואם תאמר אף

אחות האם ממשפחה אחרת היא — אין בו טעם, כי אחות האם היא שאר אמך, מה שאין כן אשת אחי האב שאין לה שום קורבה עצמית עִמָנו: (כה) **ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה**, הנה זו מליצה שיריית, מרוב עונות יושביה נהיתה הארץ כמו טמאה (על דרך ותשחת הארץ לפני האלהים, וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו), ואני פקדתי עליה עונה ואמרתי לה מה זאת עשית, והיא כדי להצטדק ולהסיר אשמה מעליה, הקיאה את יושביה המטמאים אותה. או כדעת תלמידי אליעזר אליה איגל פקדתי עונה בעונשים ומכות כגון רעב ודבר, והארץ בראותה כי יושביה גורמים לה מכות ועונשים, הקיאה אותם:

קדושים

יט (ט) **לא תכלה פאת שדך**, הזכיר כאן איסור אכילת הזבח אחר המחרת, וסמך לו פאת הקציר, כי אמנם לכך צוה שתהיה אכילת הזבח ביום אחד או בשנים, כדי שיצטרך לקרוא לזבחו אנשים אחרים שיאכלו עמו, שאם היה מותר לאכול בשר הזבח ולשמרו ימים וחֳדשים, יאכלהו הוא לבדו ואנשי ביתו, ועכשו שנאסרה אכילתו אחר המחרת, הנה הוא מוכרח להאכיל ממנו לזולתו, וזה מביא למעשה צדקה וחסד, דומה להנחת הפאה בשדה. וכן מצאנו אצל הנביאים קְריאת אנשים לאכול, כמו כי הכין ה' זבח הקדיש קרואיו (צפניה א' ז'), וקראת לישי בזבח (שמואל א' ט"ז ג'), זבחי שלמים עלי על כן יצאתי לקראתך (משלי ז' י"ד): (יח) **ואהבת לרעך כמוך**. כל שאר עברות שבין אדם לחבירו הם נתעבות מצד עצמן, חוץ מן הנקמה שהיא נראית כמשפט צדק, לפיכך אמר בה ואהבת לרעך כמוך, כמו שאתה לא תחפוץ שאחרים ינקמו ממך, כן לא תקח נקמה מֵרעך, אף על פי שבדין היתה נקמתך; וכן בכל ענין תאהב לרעך מה שתאהב לעצמך. ורמב"ן פירש תאהב את רעך בכל דרכי האהבה שאתה אוהב את עצמך, והשווי יהיה באיכות האהבה ולא בכמותה, במקום שאין התנגדות בין שני הדברים האהובים — וזה אמנם קרוב למדת סדום (שלי שלי ושלך שלך), כי איך איטיב לחברי בלי שיגיעני הפסד או עונש קל או כבד? כי בהכרח יש תמיד התנגדות בין הנאתי להנאת זולתי, ואי אפשר לי לתת פרוטה לחברי בלי שתחסר הפרוטה ההיא מכיסי: (כא) **והביא את אשמו לה'**, האדון הזה משתמש בשפחתו כשפחה וגם למשכב, ואין כן רצון בעל התורה ית', אלא ישחררנה ויקחנה כמשפט הבנות, ואם לא ישחררנה הרי היא **בקרת** כלומר הפקר (כפי' גם רמב"ן), ואם ישכב איש אותה אין עליו משפט נואף, הואיל ולא חפשה, כי אין אשת איש אלא בת חורין, וכמו שמצאנו באשת יפת תאר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (דברים כ"א י"ד). והנה האשה הזאת מצד אחד היא מיוחדת לאדוניה אשר קנה אותה ומזונותיה עליו, ואין ראוי לה שתפקיר עצמה לאחרים, ואין ראוי לאחרים שינהגו בה מנהג הפקר, לפיכך השוכב עמה חוטא; ומצד אחר היא הפקר, כי התורה ענשה את האדון שלא תהיה לו כאשת איש, כל זמן שלא הוציאה לחרות; לפיכך השוכב עמה יש לו צד היתר, ותתכפר בקרבן: (כז) **לא תקיפו פאת ראשכם וגו'**, וסמוך לו ושרט לנפש, השחתת הפאה נזכרת אצל איסור השריטה על המת, וכן בכהנים (למטה כ"א ה') לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת, הכל על מת (עיין דברי ראב"ע שם); והנה לפי הפשט כל ישראל אסורים להקיף פאה ולהשחית זקן מפני אבלות, ולכהנים נאסר אפילו הגלוח (שלא בדרך השחתה) גם הוא לאבלות: (כט) **אל תחלל את בתך להזנותה**, אחר שהזהיר על כתבת קעקע שהוא סימן שעבוד לעבודה זרה, אמר שלא יקדיש בתו לע"ז להזנותה לכבוד ע"ז, ולפי שאותן הנשים היו נקראות קדשות לשון קדושה, הזכיר בה לשון חלול, אל תחלל, להודיע כי מעשה כזה איננו קדושה אלא חלול. ומי לא ישחק על ראב"ע שפירש שאחר שאסר השריטה הזכיר שאל תשרוט הנערה בבשרה, כי זה יביא אותה לגלות בשרה, וקול באשה ערוה וקל וחומר לשריטה: (לד) **ואהבת לו כמוך**, הגוים הקדמונים שלא היו יודעים אחדות האל ואחדות המין האנושי (היותנו כלנו בני אדם אחד), לא היו אוהבים רק בני עמם, ולא היתה אונאת הנכרים נתעבת בעיניהם, לפיכך אמר כאן ואהבת לו כמוך, התנהג עמו כמו שתחפוץ שינהגו אחרים עמך אם היית גר, והוא על דרך מה שכתבתי למעלה (פסוק י"ח) על ואהבת לרעך כמוך:

כ (ג) **ואני אתן את פני**, אם לא נודע הדבר (ראב"ע). למען טמא את מקדשי ולחלל את שם

קדשי, במקדש ה' היו זובחים שור או כשב או עז, ולכבוד המולך היו זובחים את בניהם ואת בנותיהם, והרי זה כאלו שלחן ה' נבזה הוא, שאינו ראוי אלא לדם בהמות, והמולך גדול ונכבד ממנו וראוי לדם בני אדם, ואין לך חלול השם גדול מזה (דון יצחק אברבנאל); ופירוש למען טמא את מקדשי, באופן שהוא מחשיב וגורם לאחרים שיחשיבו את מקדשי כדבר טמא, שהוא פחות מהזבחו של מולך: **(ד) ואם העלם יעלימו.** אם הדבר נודע ואף על פי כן מעלימים עיניהם ממנו: **דמיו בו,** מה שכתוב ברש"י כמו דמו בנפשו, טעות סופר הוא, וצריך לומר כמו דמו בראשו (יהושע ב' י"ט); אבל דמו בנפשו אינו נמצא אלא למעלה (י"ז י"ד), והכוונה שם רחוקה מאד מענין דמיו בו: **(יד) באש ישרפו אתו ואתהן,** שתיהן כמשמעו, שאם הראשונה יודעת שלקח השניה ועם כל זה היא אוהבה עמו ונבעלת לו, היא גם היא חייבת מיתה (תלמידי מוהר"ר שמואל שלמה אלפער): **(טז) והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם.** כאן אמר דמיהם גם על הבהמה, ולא כן בפסוק הקודם, כי כאן הבהמה היא הפועלת, ולמעלה לא היתה אלא נפעלת, ולא יתכן לייחס לה עונש (תלמידי יצחק פארדו); ולפיכך למעלה הבדיל האדם מן הבהמה ואמר מות יומת ואת הבהמה תהרגו, וכאן הזכירם ביחד והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו וגו', כי שניהם חייבים בשוה, האשה להיותה הגורמת, והבהמה להיותה הפועלת. הן אמת כי אין בבהמה דעת טוב ורע, ולא יצדק לומר עליה דמיה בה, אבל התורה דברה כן כדי שיתרשם יותר בלבות בני אדם כי כל עושה מעשה נתעב יקבל ענשו. וכמו שאמרה בשפיכת דם האדם מיד כל חיה אדרשנו: **(יט) וערות אחות אמך ואחות אביך לא תגלה,** צריך עיון למה בפרשה זו שהיא פרשת עונשין בא פסוק זה דרך אזהרה (לא תגלה) ולא דרך עונש (ואיש אשר ישכב); גם צריך עיון על חלוף הסדר שנסדרו העריות בפרשת אחרי מות ובפרשה זו; ואולי יתכן לומר כי פסוק זה ושנים שאחריו מכוון בהם ענין פרטי ומשונה מענין שאר העריות, כי כשהזכיר בפסוק י"ח שכיבת הנדה השלים ענין העריות שאדם דבק בהן לתאותו, ועכשו בא להזהיר על מי שאין לו בנים ולוקח אשה להעמיד ממנה בנים, על כן התחיל בלשון אזהרה ואמר לא תגלה, כלומר אל תחשוב כי מה שהזהרתיך, בפרשה שלמעלה אינו אלא בעושה לתאותו, ולא במי שעושה להעמיד זרע ולהקים את שמו; כי היבום להקים שם אחיו היה דבר נוהג אצלם, ואולי גם בשאר עריות היו לפעמים נוהגים היתר כשהיתה הכוונה לשם שמים. והנה אסר אחות האם ואחות האב ואשת הדוד ואשת האח, ובכלן העונש הוא להיות בלא בנים, חלף מה שהיתה כוונת הלוקח להעמיד זרע. והנה הלוקח אשה לשום בנים אין ספק שיבחר אשה שכבר ילדה זרע, לפיכך לא הוצרך להזכיר כאן היתר היבום, כי היבום הוא כשאין שם זרע, ואם מת האח בלא בנים ונסתפק גם אשת המת לא ילדה (וכבר אפשר שילדה לאיש אחר קודם שהנשאת לזה, אבל הכתוב מדבר בהווה, שנושאת בתולה ולא אלמנה), והאח החי המבקש אשה להעמיד תולדות לא יבחר באלמנת אחיו שמת בלא בנים. ומה שאמרתי כי בכלן העונש הוא למות בלא בנים. הוא מפורש בשני מקראות שאחר זה, אבל בפסוק זה (י"ט) לא נתפרש העונש, רק אמר עונם ישאו, ויתכן להאמין שהכונה כמו בשני המקראות שלאחריו שכתוב בהם חטאם ישאו ערירים ימותו, ערירים יהיו. וכל זה שכתבתי על המקרא הזה ושנים שאחריו אינו אלא השערה בעלמא. עוד יש לשאול למה הקדים אחות אם לאחות אב? ותלמידי יוסף שבתי באזיני אומר כי להיות שהבן יש לו בגעגועין עם אמו יותר מעם אביו, קרוב יותר שתתשוק נפשו באחות אמו ולא באחות אביו:

אמור

כא (ז) ואשה גרושה מאישה. דע כי מה שהביא רמבמ"ן בהקדמתו אור לנתיבה: התפוח נאכל מראובן, איננו מדרך לה"ק ורעותיה, אבל כשהמדבר יודע מי הוא האוכל יאמר ראובן אכל את התפוח, ואם לא ידע מי הוא האוכל אז יאמר התפוח נאכל (בבנין מורה על קבלת הפעולה) בלי זכרון הפועל, ולפיכך הבנינים המורים על קבלת הפעולה נקראים בנין שלא נזכר שם פועלו, כי המדקדקים הקדמונים יודעים היו שאין דרך לה"ק ורעותיה להזכיר הפועל באבלאטיף, ויודעים היו שאם יאמר אדם (כרם חמד ז' ק') אהוב ממני אחד, יהיה הכונה מדבריו: אהוב יותר ממני אחד, ולא יובן כלל שהוא

אביב לו אחד. אך ידוע כי מלת **מן** נאמרת על הסבה הגורמת, כמו מחטאת נביאיה, ועל הדרך הזה אמרו ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול (בראשית ט׳ י״א) והכוונה מפני מי המבול. ועל הדרך הזה אמרו נבלעו מן היין (ישעיה כ״ח ז׳) והכוונה בסבת היין, לא שהיין הוא הפועל, והראיה מה שכתוב אחריו תעו מן השכר, שהכוונה פירושו בסבת השכר, כי תעו איננו פאסיף, וכן מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ (שם כ״ב ג׳) ענינו שהם כמו אסורים מפחד הקשת, לא שהקשת אוסרת אותם, כי הקשת תכה ותהרוג, ולא תאסור. ובעזעניוס בתולדות (עמוד 803), הביא שני המקראות האלה מישעיה להוכיח מליאות האבלאטיף אחר הפאסיף, ואיננו אלא טעות. ועוד הביא לראיה כגבור מתרונן מיין (תהלים ע״ח ס״ה) שהוא מפרש שהיין התגבר עליו (victus a vino), ואף אם יונח כדבריו ששרש **רנן** בא כאן להוראת ההתגברות כמו בלשון ערבי, לא יתכן לשום בעל הלשון ולשום אדם אשר אזנו תבחן הדבור העברי, להבין ממלות מתרונן מיין שהיין התגבר עליו, אבל בהפך ראוי להבין: כגבור המתגבר יותר מן היין, כלומר המתגבר על היין. ועוד הביא החכם הנ״ל עת נשברת מימים במעמקי מים (יחזקאל כ״ז ל״ד), ואמת הוא שהוא מקרא קשה, אבל מכל מקום רחוק הוא עד מאד שיאמר שהימים שבר את העיר. והנה למעלה (פסוק כ״ו) כי רוח הקדים שבר אותה בלב ימים, לא שהימים שברו אותה; ועוד מה **טעם** לומר שנשברה מימים במעמקי מים? לכן אומר אני כי המקרא הזה סתום ואין למדין ממנו. עוד מצאנו כמו חללים שוכבי קבר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו (תהלים פ״ח ו׳) אך אין הכוונה כלל שידך גזרה אותם (e che dalla tua man furon troncati), אבל יגיד עליו רעו (שם ל״א כ״ג) ונגזרתי מנגד עיניך, וכן כי נגזר מארץ חיים (ישעיה נ״ג ח׳), כי נגזר מבית ה׳ (דברי הימים ב׳ כ״ו כ״א), כלם ענין הפרשה וריחוק, ומ״ם מידך היא כמ״ם מנגד עיניך ומארץ חיים ומבית ה׳, והוראתה על המקום אשר ממנו יהיה הריחוק, והכוונה כתרגום רמב״ן וכפירוש ר׳ יואל בריל שלא ירגישו מכותיך וידך החזקה, או כפירוש בעזעניוס שהם רחוקים מעזרתך, וקרוב לזה תרגם הארמי מאפי שכינתך אתפלגון. ודע כי **גזר**, **גרז** ו**גרש** אחים הם, ומצאנו (יונה ב׳ ה׳) נגרשתי מנגד עיניך בשי״ן, וכן כאן גרושה מאישה, אין המ״ם קושרת הפעול עם הפֻּעַל, אבל היא להורות על המקום אשר ממנו יהיה הריחוק, כלומר אשה מופרשת ורחוקה מאישה. עוד מצאנו הנשכחים מני רגל (איוב כ״ח ד׳), אך לא הרגל היא השוכחת, אבל הכוונה כפירוש ראב״ע שהם נשכחים מפני הרגל, מרוב שדרכו בהם בני אדם, כלומר הנחל יחרב וינגב וידרכו בו בני אדם, עד שלא יוודע מקומו. ואמנם מצאנו מה׳ מצעדי גבר כוננו (תהלים ל״ז כ״ג), נתנו מרועה אחד (קהלת י״ב י״א). ומצאנו בלשון ארמית בדניאל ועזרא מני שים טעם, מן מני טעמא יתשם; ונראה לי כי כל אלו הם דרך כבוד וגדולה, ולא היתה כוונת המדברים במקראות האלה להבחין בשם הקשור במ״ם בחינת פועל ממש. ואין הכוונה ממש לומר שהמלך ישים הדת והחק, ושהאל יכונן מצעדי גבר, אבל כוונת המדברים לומר כי מלפניו יצא הדבר, על דרך מה׳ יצא הדבר (בראשית כ״ד נ׳), מלפניך משפטי יצא (תהלים י״ז ב׳), יצא דבר מלכות מלפניו (אסתר א׳ י״ט), מן קדמי שים טעם (דניאל ו׳ כ״ז); ובעולם הי כשאין הכוונה לדבר דרך גדולה וכבוד לא יתכן בלה״ק לקשור הפעול עם הפֻּעַל במ״ם, ועיין למטה על והארץ תעזב מהם (כ״ו מ״ג), כל חרם אשר יחרם מן האדם (כ״ז כ״ט). והואיל ובא לידנו פסוק מה׳ מצעדי גבר כוננו אומר דעתי בו, כי לדעתי ענינו פשוט מאד, והמפרשים הלכו בדרך רחוקה. והנה אחשוב שהמקרא הזה ענינו שוה ממש למה שכתוב במשלי (ט״ז ט׳) לב אדם יחשב דרכו וה׳ יכין צעדו, מה שכתוב כאן ודרכו יחפץ הוא כנגד לב אדם יחשב דרכו, ולא חסרה הבי״ת כדעת ראב״ע, אבל הכוונה שהאדם הוא בעל בחירה ורצון, והוא החפץ ובוחר דרכו ומחשב בלבו מה שיעשה, אבל השלמת המעשה איננה תלויה בידו, הלא בידי שמים, כי מה׳ מצעדי גבר כוננו, ואם לא יושר בעיני האלהים הדרך אשר הוא רוצה, אז לא יכונו מצעדיו, ולא יוכל להשלים דרכו ולהקים עצתו:

כב (טו) **ולא יחללו את קדשי בני ישראל**, ינהגו בקדשים מנהג כבוד ומורא, ויודיעו לכל הנוגע בהם כי קדש הם, כדי שלא יכשל בהם זר לאכלם בשגגה, ואל ינהגו בהם דרך חול באופן שכל החפץ יאכל מהם, שאם יעשו כן ישיאו את בני ישראל עון אשמה. כלומר הרי הכהנים הם המחטיאים את הזרים האוכלים קדש בשגגה: (כב) **עַוֶּרֶת**, היא הנקבה לא מן **עִוֵּר**, אלא מן **עַוִּיר** שהוא בלשון

ארמי, והמלה בפלס צַדֶּקֶת מן צַדִּיק; ורש"י שפירש עורת שם דבר, הרגיש שאם כדבריו היה לו לומר אחר כן שֶׁבֶר, ונדחק לפרש: עורת (שם דבר) לא יהא בו, ושבור (שם התאר) לא יהיה: **(כח) ושור או שה**, לשון שֶׂה ושֵׂיתָא לא מצאנו בלשון ארמי ואף לא בלשון סורי, אלא בלה"ק ובלשון ערבי, והכוונה (כמו שכתבתי על פסוק שור שה כשבים ושה עזים, דברים י"ד ד') על איש אחד מן הצאן, בין מן הכשבים בין מן העזים, ובלשון ארמי אין שום מלה המאמרת על איש אחד, יהיה מהכשבים או מהעזים, אשר על כן בפסוק הנ"ל הוכרח אונקלוס לשנות בתרגומו, ותרגם שה כשבים אמרין דרחלין, ושה עזים גדיין דעזין. ובפסוק שלפנינו לא תרגם רחילא כדי שלא יובן שאין העזים בכלל, לפיכך בחר במלת שיתא אע"פ שאינה ארמית, אבל היא נאותה בענין, מפני שהיא כוללת שני המינים. ואני בזמן שכתבתי ס' אוהב גר לא הבנתי דבר זה, כמו שלא הבינו בעל ספר **יא"ר**, והבאתי תמיהתו על אונקלוס, והמעתיק תפש אותי ואמר כי אונקלוס לא תרגם רחילא כי הוא לשון נקבה בלבד, אבל בחר במלת שיתא הכוללת הזכר והנקבה, כדי להשוות תרגומו עם עקר הדין — וזה שבוש גדול, כי מלת **בְּנוֹ** כוללת הבן והבת, אבל מלת **אֹתוֹ** וכן מלות שור או שה, המכוון בהן האם לבדה, לא האב, ולפיכך שנה אונקלוס ותרגם תורתא לשון נקבה, ומי יאמר כי תורתא כולל הזכר והנקבה? ואולם שרצה אונקלוס לכלול שה כשבים ושה עזים (כאשר היא דעתי עכשו) אמת הוא שהיה לו לתרגם רחילא, שהוא שם הנקבה: **(כט) לרצנכם תזבחו**, ומתי יהיה לרצון? כשתאכיל ממנו לאחרים, באופן שלא יוָתר ממנו עד בקר:

כג (ב) מועדי ה', מה שכתוב ברש"י עשה מועדות שיהיו ישראל מלמדין בהן, נראה לי טעות סופר, וצריך לומר שיהיו ישראל נועדין בהן, עיין תורת כהנים. ולענין פירוש הכתוב, נראה לי (נגד הנגינה) שאין מקראי קדש דבק עם אשר תקראו אותם, אלא עם אלה מועדי ה'; כלומר: מועדי ה' (ימי קבוץ לשם ה') מקראי קדש (ימי קבוץ לקדושה) אשר תקראו (תקבעו ותכריזו) אותם; וכן משמע למטה (פסוק ה') אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם:

כד (י) ויצא בן אשה ישראלית, אחר שהשלים המצות שהן בעבור כבוד שמו ית' (הקרבנות והחגים ומשפטי הכהנים) סיים בעונש המקלל את השם, שהוא הקלה האחרון המתנגד לכל המִצְוָה עד כאן. והנה עד כאן לא בא שום צווי על זה (כי אלהים לא תקלל הוא על הדיינים), כי אין להעלות על הדעת שאיש מישראל יקלל את השם, ומעולם לא היתה התורה מזהרת על זה אלמלא המקרה שקרה כי בן איש מצרי עשה התועבה הזאת. ואחר שקרה המקרה, בא עליו האזהרה, ונכתבה כאן לסיים כל המצות לקדושת השם:

בהר סיני

כה (ב) ושבתה הארץ שבת לה', מצות שנת השמטה דומה למצות השבת, כי כמו שמצות השבת היא לחזק בלב העם אמונת היותם גוי קדוש, כן מצות השמטה תביא בלבם האמונה כי גם אדמתם אדמת קדש, אחרי שהיא שובתת בשנה הזו כשביתת האל ביום השביעי (ועיין דברי דון יצחק בנחלת אבות פרק ה' משנת גלות בא לעולם, כי נעמו), וכמו שבמדבר היה ה' נותן להם ביום הששי לחם יומים, כן בהיותם על אדמתם היה מצוה להם את ברכתו בשנה הששית, שתהיה תבואתה מספקת גם לשנת השמטה. ואמנם קדושת הארץ היתה סבה חזקה להרחיק את העם מלטמאה ומלחללה במעשים מתועבים. וגם בסברת כשתשבות האדמה ינוחו קצת מעבודתם גם העבדים והבהמות, וזה דומה למנוחת העבד והבהמה ביום השבת. ובהיות תבואת השנה ההיא הפקר הוא חמלה על העניים, והוא משוה העשיר והעני, ומשפיל גאות העשיר, ומזכיר אותו כי כל בני אדם שוים הם. וכן שמטת הכספים היא חמלה וחנינה לעניים:

וכמו שהעם מלבד שביתתם ביום השביעי, ציוה להם חגים אחרים לשבות בהם ולשמוח לשם ה', ככה אדמת הקדש מלבד שנת השמטה ציוה לה שנת היובל. והיובל משוה העשיר לעני כמו השמטה וכמו

השנה, מלבד השביתה מעבודת האדמה, ומלבד הפקר התבואות; ונוסף בו חזרת הקרקעות לבעליהם, ויציאת העבדים חפשי, והיא חמלה גדולה על העניים, וחזוק גדול לשווי בני המדינה. והתבונן כי כמו שהיובל הוא אחד לשבע שמטות, כן המועדים הם אחד מ־שבעה במספר שבתות השנה, כי שבתות השנה הם יותר מארבעים ותשע, אך לא יגיעו לשש וחמשים, ומקראי קדש הם שבעה ימים, והם יום ראשון ושביעי של פסח, יום אחד של שבועות, אחד של ר"ה, אחד של יוה"כ, ראשון של סכות, ושמיני חג עצרת, הרי שבעה ימים: (לה) **גר ותושב וחי עמך**, בחומש גר פירשתי כדעת המתרגם וכדעת בעלי הטעמים, ידור ויתיתב וייחי עמך, יהי גר ויחי תושב ויחי עמך, ועתה הפירוש הזה קשה בעיני, כי גר ותושב שמות הם ולא פעלים, ונראה לי לפרש גר ותושב, בין שהוא גר (שיש לו אשה ובנים) בין שהוא תושב (שהוא בגפו) יחי עמך; ועיין שמות י"ב מ"ח: (נה) **כי לי בני ישראל עבדים**, ברש"י כתוב כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה, אבל בתורת כהנים כתוב מעלין עליו כאלו משתעבד למעלה, ופירש בעל קרבן אהרן כאלו משעבד בו ית':

בחקותי

כו (טז) **והפקדתי עליכם בהלה**, יפה העיר רמב"ן שלא אמר הבהלה, ולדעתו בהלה תאר הפעל, ולפי דעתי הוא שם, אבל איננו קללה פרטית, אלא קלל כולל של קללות, לכך נכתב בלא ה"א, וטעם בהלה כמו ויכלו בהבל ימיהם ושנותם בבהלה (תהלים ע"ח ל"ג) לא ייגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישעיה ס"ה כ"ג), **בהלה** עניינו דבר הבל וריק, כשאדם יגע ועמל בתקות תועלת, ותהיה תוחלתו נכזבת, יאמר עליו שיגע לבהלה. וכן כאן אמר דרך כלל והפקדתי עליכם בהלה, שיגזור עליהם מכות המפסידות יגיעם ומכזיבות תוחלתם בעבדם את האדמה, ואחר כן פירש המכות האלה. והן השחפת והקדחת, והן מכות בתבואה; לפיכך אמר עליהן מכלות עינים ומדיבות נפש, שעובד האדמה מצפה שיצמח מה שזרע, ויגדל ויצליח, ועיניו כלות לראות תכליתו מצלחת, ובדאבון נפשו יראה תבואתו שדופה וקדוחה. על כן אמר וזרעתם לריק זרעכם. ואחר כן הוסיף שגם מה שישאר נקי מן השחפת והקדחת, יאכלוהו האויבים: (כא) **ואם תלכו עמי קרי**, כתרגומו בקשיו, עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד פ"ט: (מג) **והארץ תעזב מהם**, המפרשים שתהיה נעזבת מהם, כלומר שהם יעזבוה, אין להם חן לטעום הדבור העברי; אבל את המי"ם הזאת הוא להורות על הפירוד והריחוק, והכוונה כי אחר שיגלו ישראל מארצם, לא יצליח עליה שום גוי, ולא תהיה ארצם מיושבת כמו שהיתה, אבל תהיה נעזבת, אחרי הפרדה מהם. ותרצה את שבתותיה; וכן בהשמה מהם אין עניינו שהם יעשו אותה שממה, אבל שהיא תשאר שממה אחרי הפרדה מהם. **בָּהְשַׁמָּה**, הרי זה אחד ממשפטי אותיות אה"חע, שלפעמים יבא בהן השוא הראוי לבא לפניהן, ותבא לפניהן התנועה הראויה לבא בהן, כמו **לַעְשֵׂר** (דברים כ"ו י"ב) במקום **לְעַשֵּׂר**, **בַּעְשֵׂר** (נחמיה י' ל"ט) במקום **בְּעַשֵּׂר**, **מַעְזְרִים** (דברי הימים ב' כ"ח כ"ג), **מַחְלְמִים** (ירמיה כ"ט ח'), **מַהְלְכִין** (דניאל ד' ל"ד) במקום **מְעַזְּרִים**, **מְחַלְּמִים**, **מְהַלְּכִין**:

כז (ז) **ואם מבן ששים שנה**, מה שכתב רש"י האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכה, כן צריך להבינו: האיש בהזדקנו יורד עד למטה משליש בערכו, איננו שוה אפילו שליש ממה שהיה שוה, (שבתחלה היה שוה 50 ועכשו 15), והאשה אינה יורדת אלא עד שליש בערכה (בתחלה 30 ועכשו 10), ובש"ס (ערכין י"ט) אמרו נקבה קימא אתילתא, זכר לא קאי אתילתא: (י) **לא יחליפנו ולא ימיר אותו**, לפי הטעמים יחליפנו רע בטוב, וימיר אותו טוב ברע; ומקראות הרבה מסייעים החלוק הזה, ופסוק יחליף את משכרתי נראה כמתנגד, ואינו כן, אבל יעקב מדבר בבחינת תועלתו של לבן, שהיה מבקש תמיד להחליף התנאים מרע לטוב: (יב) **והעריך הכהן אותה וגו'**, כערכך הכהן כן יהיה, פירש רש"י לשאר בני אדם, הבא לקנותה מיד ההקדש, ואם בעל יגאלנה (פסוק י"ג) בבעלים הזהיר הכתוב להוסיף חומש, וכן במקדיש בית (פסוק י"ד), וכן במקדיש שדה (י"ט), וכל זה קשה לפי הפשט, כי התורה לא הזכירה כלל עניין הבגדר שמוכר את

שהקדשות לאיזה שיזדמן, ומשמע הכתובים אינו אלא שהמקדיש דבר שאינו קרב על גבי המזבח, תכף שהקדיש משלם הערכך, ואחר כן אם בא לגאול תוסיף עוד חמישיתו. ואמנם כשלא היה גואל למה היה נותן הערכך? והלא היה מותר להקדש גוף הדבר — לפיכך נ"ל כי המקדיש לא היה מוסר גוף הדבר שהקדיש, אבל היה מעכבו אצלו. והוא היה נוהג בו ונודב בו מנהג קדושה בלתי ידועים לנו; ודוגמא לזה מעשר שני שנקרא קדש (למטה פסוק ל ול"א)' והיה נאכל לבעלים בירושלים. והנה לא רצתה תורה שיהיה אדם מקדיש דבר שאינו קרב על גבי המזבח בלתי שתמשך מזה שום תועלת לזולתו, כי אין רצון התורה שיחשוב אדם שעשה מעשה קדוש ורצוי לאלהיו (חוץ מהקרבנות, כבנין מיתנדב עולה), אך אם אין מעש־ו מוליד שום תועלת לזולתו, על כן צותה תורה שמיד כשהוא מקדיש דבר יתן לבית ה' ולכהנים את כסף מחירו, ואחר כן ישאר הדבר בידו בתורת קדושה. ואם אחרי כן ירצה להוציאו לחולין, אז יתן עוד חמישיתו ויגאלנו, וישתמש בו כרצונו: (כ) **ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר**, גם כאן פירשו ואם מכר הגזבר, אבל בגזבר מאן דכר שמיה? ועוד קשה שהיה מן הראוי שתקבע התורה זמן עד מתי יצטרך הגזבר להמתין קודם שימכור, שאם לא כן לא הניחו מקום כלל לגאולה, כי תכף שיקדיש אדם שדהו ימהר הגזבר וימכרנו, ושוב לא יוכל המקדיש לגאול אותו. ולפי דעתי כוונת המקרא הזה שאם המקדיש לא גאל את שדהו. כלומר שלא נתן החומש, ועם כל זה רצה להוציאו לחולין, לבלתי יצטרך לנהוג בו מנהג קדושה, ובכוונה זו מכר את השדה, לאיש אחר, אז קנסה אותו התורה שלא יוכל לגאול אותו מיד הקונה אות', אלא והיה ביד הקונה עד היובל, ואחר כן והיה השדה בצאתו ביובל קדש לה', לא ישוב ליד המוכר אלא יבא ליד ההקדש, ויהיה לאחזת עולם לכהנים; ואם לא היה מוכרו, אז בבוא שנת היובל היה השדה יוצא מקדושתו והיה בעליו נהנה בו כשאר אחוזתו (וכן משמע מפסוק י"ג י"ח), שאם לא כן למה יהיה הכסף על פי השנים שעד היובל), ועכשו שמעל ומכר יפסיד לעולם מן היובל והלאה: (כז) **ואם בבהמה הטמאה**, מדבר במקדיש פטר חמור (כדעת ראב"ע ורנ"הו)' ולפי דעתי ופדה בערכך ענינו שיתן הערך ככל שאר מקדיש, וכאן הוא צריך להוסיף חמישיתו עליו בלי שתהיה זו גאולה המוציאה אותו לחולין, כי החומש הזה אינו אלא להפקיע ממנו הקדושה שהוסיף עליו בשעה שהקדישו, ועל ידי נתינת הערכך והחומש פקעה ממנו אותה קדושה שניה, וחזר לקדושתו הראשונה, שהיא קדושת בכור, ואז אם לא יגאל' אם לא יפדהו בשה' אז ונמכר בערכך' הכהנים ימכרוהו לאחרים' והוא יפסיד תמנו' על דרך ואם לא תפדה וערפתו. ועדיין קשה לשון ואם לא יגאל' כי שם גאולה אינו אלא בכסף, והנותן שה פודה יקרא ולא גואל; ואולי בנדון זה הוא מליץ לגאול אותו לא בשה; אלא בתוספת החומש פעם שנית' ואם לא יגאל בחומש שני אז ונמכר בערכך:

והנה כל זה שאמרתי שהיה ההקדש נשאר ביד המקדיש' והוא היה נוהג בו מנהגי קדושה" זה היה בבהמה הטמאה ובבית ובשדה' אבל בהמה טהורה היתה קרבה על גבי המזבח, והאדם שהקדישוהו ונתנו את ערכו' נראה שלא היה עליו דין קדושה כלל' כי אין אדם משועבד לאדם' עד שיוכל ראובן להביא על שמעון איזו מלאכה אין שיהיה, בלתי הסכמתו: (כט) **כל חרם אשר יחרם מן האדם**, זה ענין אחר, ואיננו חרם לגבוה, כי לא נאמר בו לה', אבל הוא להשמיד ולהרוג, ואיננו דבר התלוי ביד איש ואיש, כי לא נאמר בו אשר יחרים איש. רק אשר יחרם, והוא דבר המסור לכללות האומה או למנהיגיה לגזור ולגמור בהוראת שעה (אף אם לא יהיה הדין כן) העושה כך וכך יחרם, וכפירוש רמב"ן ורנ"הו. וראזענמיללער פירש אשר יחרם מן האדם כענין אשר יחרים איש, כאלו כל אחד מישראל יהיה רשאי להחרים בניו ובני ביתו; וזה שבוש גדול, נמשך מזה שחשבו שהעברי יאמר והתפוש נאכל מראובן (עיין למעלה כ"א ז'). והנה מן האדם איננו נאמר על הפועל אלא על הפעול מי שיהיה מן האדם' יחרם), והפועל לא נזכר, כי איננו איש פרטי, אבל הוא מי שהרשות בידו. והוא כלל האומה, או המלך והשופט. אבל שיהיה מותר לאחד מן העם להחרים בניו ובני ביתו, זה מתנגד לדרכי תורת משה, כי הנה ראינו בכמה מקומות שהתורה צווחת על תועבות הגוים המזבחים את בניהם, וראינו שמסרה משפט בן סורר ומורה לבית דין, גם ראינו וכי יכה איש את עבדו ומת תחת ידו נקום ינקם. ברוך שהבדילנו מן התועים ונתן לנו את תורתו תורת אמת, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום:

התנצלות בוצר עוללות

קורא הנעים!

אם יש את נפשך להשים עין על ספר בוצר עוללות שהצגתי לפניך בשני ספרים שיצאו לאור בעז"ה ר"ל על חומש חפקדים ועל משנה תורה, תראה כי כל מגמתי וכל עמלי לא להתגדל ולא להתפאר או להפיץ שמי הקטן בתוך אלפי ישראל — כי מי אנכי כי אתראה בקהל עדת ישורן, וכפרט בזמננו זה אשר כל נוצת עוף בידי כל אנוש תרעיש עולם וכנשר תדאה עד קוצי ארץ. — אף לא בצע כסף תאותי, כי קוני ספרי תורה נתמעטו בעו"ה בדור הזה — ואולם אהבת האמת ואהבת התורה והשקפתי על מעמד שבטי ישורן בקצת מדינות. אשר פוסעים שם על שתי סעיפים, או שישליכו תורת משה רבנו ע"ה אחרי גוס, או שיבוזו לכל הדעות והידיעות המכשירות להבנת התורה; זאת ההבחנה וההשקפה חסבו את לבי לאסוף דעות האחרונים היותר מעולות ולכתבם על ספר בלשון הקדושה, שהיא האחת אשר יבינו בה בני עמנו המפוזרים בכל אפסי ארץ. להראות איך יתאחדו דברי התורה עם שאר הידיעות. ואיך כל ההקירות בספרים ההיצונים תביאנה רק לידי כבוד התורה, למען ישכילו הסכלים והאוילים, כי רק מרוע לב או מחסרון יריעה בוז יבוזו למצות השי"ת, כי הן הנה אשר יעשה אותם האדם וחי בהן. והנה תביאנה לידי שלמות וקנין הכשרון לזכות בזכות עה"ב — ועכ"ז לא חדשתי כי אם דברים מעט מזער, ונער יכתבם, ואע"פיכ הוצרכתי לשקידה רבה, רק לאסוף ולאגור המועיל והכשר, כי יש תבן רב תחת הבר, ואבק זהב באבק חול טמון, ועל כל אלה נדחקתי לכתוב כל זה בקצור, כי אחורי הספר יכתבו דברי והמגלה קצרה מאור, וחקירות כאלה עמוקות וארוכות. — ויהי כאשר הניעו מסבות רבות את המדפיס למהר להעלות ספר תורת כהנים על מזבח הדפוס, ויפצר בי מאור ויאמר: קום שלם את נדרך, כי נוקעת באמרי פיך, ואתה אמרת לבאר את כל התורה. — ואמת כי אני אמרתי בחפזי כן, ואולם כאשר הרביתי לחקור ולדרוש, כן מצאתי בכל יום ויום כי המלאכה מרובה עד מאור, ומלבד כי רבו טרדותי למצוא טרף לנפשי ולשבוע בלחם חוקי, עוד חבורים אחרים העמסתי על שכמי, והעת קצר, ולו כנפים, התעוף עיניך בו ואיננו — ולכן אודה ולא אבוש כי עד עתה לא זכיתי להשלים באורי על ספר ויקרא, ולזאת יסלח נא, הקורא הנעים, ואל יאשימני כאיש נבהל ימהר כצפור אל פח ונלכד באמרי פיו. אשר יאמר אעשה לי כנפים וארכב על במתי עב, ומשם יפול ארצה לבשתו ולבישת בינתו — כי הלא טוב אם אזכה את ארחי, כיאות לנער כמוני, ולהסיר כל אבן נגף וכל מכשול מלהיות מגלה פנים בתורה שלא כהלכה — כי אם אמת שכתבתי באורי על ספר ויקרא, וגם אספתי פירושים הנה והנה, אך לא בחנתי עוד בין טוב לרע, ואיך אציגם לפני הקורא המבקר והמדקדק, ואיך אפיצם בישראל? אולי ראש ולענת בתוכם? —

ואם אכחיד תחת לשוני כמה דברים, אפשר שראויים המה וכשרים, או קצת דברי אמת בתוכם צומחות, ואיך אכחש וחטאתי לאלהי? ומי יימר דציית להגי ציית להני? ואם גם אמת הדבר שעם כל החקירות ועל כל השקידה יוכל להיות כי יעלו באושים תמורת גפני היין; אמנם אז עשיתי כפי כחי ויכלתי וכפי החוב המוטל עלי. והאלהים אנה לידי, והוא מאס בי מלהיות נוטר כרמו ובוצר עוללות בשדי תרומות התורה, והוא הסגיר בעדי והולכני במחשכים ולא עלי תלונותיכם, כי אנכי מה כי תלינו עלי: —

הנה כל זה נתתי אל לבי, ואתיעץ להמתין עוד ולדרוש ולחקור עוד היטב, ולהכניס פירושי על ספר ויקרא בבאורי לספר שמות. אשר יצא לאור בעז"ה בעת לאכביר, ואקוה כי כל דורשי תורה לשמה יאמרו כי טוב עשיתי להיות מתון מתון בדבר הזה. ואם אמצא חן בעיני הקורא, לא ימנע טובו ממני גם לאחר כמה ימים, ואם אין פעולתי רצויה, מה לה אם תצא לאור ראשונה או אחרונה, כי המצחקים עלי, די להם אם ילעגו כעת על שני ספרים הקודמים, ויש להם עת שחוק עוד לאחר זמן, כי יש בין מבקרי ספרים בזמננו לצים רבים ששחוק שלהם הוא גובה מכאן ולהבא. וא"כ מה אם יהיה באורי כחמץ שעבר עליו הפסח? כי אחרי המועד הבע"ל חג הפסח הזה אשים את דברי לפני הקורא! — ולכן אל תאמרו נוא"ש, אחת המצחקים! עוד נתן ינתן לכם ענין לשפוך בוז עליו, ואולם אנשי אמת ואנשי חיל, אשר רק מאהבת האמת ידברו דבר המה יסלחו לי, ויאמרו טוב עשיתי לתקן את דרכי קודם. —

והנה יש כמה מצות בספר ויקרא שכבר נאמרו בספר שמות, ויש שנתחדשו כאן, ומהענין האחרון הנה מצות הקרבנות ופרטי דיני המועדים (אף שגם המועדים כבר נאמרו בשמות), דין ערלה, וחלה, ומאכלות אסורות, ואוב וידעוני וכדומה, ולזה חברתי שני מאמרים האחד בשם קרבן נותר והשני בשם מקראי קדש ובאלה אבאר כל הדינים שנאמרו בויקרא, ולא הוזכרו עוד בשמות, והנשארים דרך משל מכה אביו ואמו, דיני שמטה ויובל, מצות להעלות נר תמיד וכדומיהם שכבר גשנו בספר שמות אבאר במקומם. —

והא לך לוח כל הפסוקים והסימנים מספר ויקרא, ומומולם לוח כל המקומות אשר שם תמצא באוריהם בספר שמות. — וזאת לדעת כי ראשי אבות ק"נ הנה קרבן נותר ר"ל אשר יש לעיין במאמר קרבן נותר; וראשי תבות מ"ק הנה מקראי קדש שהוא המאמר שקראתי שם זה:

ספר ויקרא		יעוין	בוצר עוללות לספר שמות
סימן			סימן
א	. . .	—	יג פס' י"ב ובמאמר ק"נ
ב	. . .	—	קנ
ג	. . .	—	יג פס' י"ב ובמאמר ק"נ
ד	עד סי' ט' .	—	קנ
ט	. . .	—	כה מ"א וכל סימן כ"ט

ספר ויקרא	יעויין	בוצר עוללות לספר שמות
סימן		סימן
י פס׳ א׳ עד ח׳ .	—	ל פס׳ ט׳
י פס׳ ח׳ עד י״ב .	—	קנ
י פס׳ י״ב עד כ׳ .	—	קנ
יא . . .	—	יט פס׳ ו״ו
יב עד ט״ז . .	—	קנ
טז . . .	—	מקראי קדש
יז עד י״ט . .	—	קנ
יט פס׳ א׳ עד ט׳ .	—	כ פס׳ י״ג
יט פס׳ ט׳ עד י״א .	—	כב פס׳ כ׳ וגומר
יט פס׳ י״א עד י״ד	—	כג פס׳ י״ג
יט פס׳ י״ד . .	—	כג פס׳ כ״ב
יט פס׳ ט״ו .	—	כג פס׳ ג׳
יט פס׳ ט״ז עד י״ט	—	כג פס׳ א׳ עד ד׳
יט פס׳ י״ט . .	—	קנ
יט פס׳ כ׳ . .	—	כא פס׳ ד׳
יט פס׳ כ״ג עד סופו	—	קנ
כ פס׳ י׳ עד ט׳ .	—	קנ
כ פס׳ ט׳ . .	—	כא פס׳ י״ז
כ פס׳ י׳ עד סופו .	—	כ פס׳ י״ג וגם בק״נ
כא עד סי׳ כ״ג .	—	קנ
כג	—	מקראי קדש
כד פס׳ א׳ עד ה׳ .	—	כז פס׳ כ׳
כד פס׳ ה׳ עד ט״ו	—	כ פס׳ ח׳
כד פס׳ ט״ו . .	—	כג פס׳ כ״ז
כד פס׳ י״ז עד סופו	—	כא פס׳ כ׳
כה . . .	—	כג פס׳ י׳
כו פס׳ א׳ עד ג׳ .	—	כ פס׳ כ׳
כו פס׳ ג׳ עד סופו .	—	קנ
כז . . .	—	קנ

ועתה קח נא מנחתי ותודתי, קורא הנעים, אם השגחת על באורי שיצא כבר לאור, ואם שגיתי, ואתה בינות בשגיאות. מנסתרות לי נקני, ויהי אלהים עמך, ות"א יפרוש סכת שלומו עליך ועל כל בני ישראל אחינו הקרובים והרחוקים, והוא יהיה בעזרנו ויאמצנו ויחזקנו להגות בתורתו ולבוא עד נבכי ים הקיתיו ומשפטיו. ויאיר את שכלנו באור האמת והמשפט, שלום שלום על ישראל אמן. —

אלה דברי המתנצל, המשתחוה אפים ארצה, בעל בוצר עוללות

שמעון סאנטא.

פה וויען יום ט"ו אדר שנת **וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים** לפ"ק.

הבורם לספר ויקרא

ויקרא

א (ג) **תמים**, נכוהים דברי המתרגם בבאור לנת"הש, והולם מה שאמר לבסוף, ועל הלב יאמר שהוא תמים כאשר ימלאו בו כל המדות וההכמות בלי עודף ובלי מחסור, כ"א במזג ושעור המביא אל התכלית שהוא חסרי האדם וחיוב הנלאייב, אינו נראה, שלדעתנו על שעור ומזג הנכון בכל מדות והכונות הנפש יאמר שלם (פאָללקאָממען), וכן שאמו המעתיקים כולם במלת שלמות ולא במלת תמימות, שהתמימות אינו מורה רק על תכונה אחת בלבד, והיא אמונת רוח (אויפריכטיגקייט), והפכו הערמה. לפי שהלב נחלק לשתי דעות שהאדם הערום מראה לאחרים דעת אחרת ממה שיש בלבו, וזהו בלב ולב ידברו (תהלים י"ב, ג'), ובלע"ז (דאָפפעלזין). והולם התמים אין לו כ"א דעה אחת, אינו מדבר כ"א מה שחושב ומחשבותיו ודבריו ומעשיו מסכימים יחד הלב עם הלב, ועיין מה שכתבנו מזה בפ' נח (ו' ט'). והנה התמים יודע להערים ואינו מערים, הבל התם נאמר ג"כ על מי שאינו יודע להערים, ומזה הענין מאחרם, תם מה הוא אומר? (ז) **ונתנו בני אהרן הכהן**, הרב בעל המחבר ספר מנוח הלשון יפה העירני ז"ל: אל בעל הבורם! הנה ונתנו בני אהרן הכהן מתורגם (דיא זאָהנע אהרן׳ס, דיא פריסטער) כאלו כתוב בקמץ הכהנים בלשון רבים המוסב על בני אהרן, כמו שהוא באחרי כתובים ה׳, א׳, אבל זהו נגד פשוטו של מקרא ודקדוק הלשון, וגם נגד דרשת חכמינו ז"ל, והוא בפירש"י במקומו, וז"ל, הכהן כשהוא בכהונו, הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה עכ"ל. והוא בקיצר מאמרים מפי הת"כ המובא בילקוט שמעוני וז"ל, ונתנו בני אהרן מה ת"ל הכהן? ממשמע שנאמר אהרן איני יודע שהוא כהן מה ת"ל הכהן? בכהונו, לימד על כהן גדול שעבד בבגדי כהן הדיוט שעבדתו פסולה וכו׳. הרי הראה שמדכתיב הכהן בה"א הידיעה לימד שקאי על הכהן הגדול היודע לשמש בבגד כהונה גדולה. ולא לבד מתיבה מיותרת. וכן דקדקו רבותינו ז"ל על כל אות ואות מתורתנו הקדושה ודרשו על כל קוץ וקוץ דברים הנאמדים מפז. עיין בב"ס עירובין ובזבחים בדרשת הכתובים שנאמר הכהן, הכהנים, הבאים על מיעוט חללים ושאר פסולי הכהונה, והאריך בזה הכתוב הנאון בעל המזרחי, ודבריו אמתיים וערבים, ולא במרד ובמעל אלילה התנגד המעתיק נגד דרשת חכמינו ז"ל, כי אם הלך בעקבות תרגום הארמית כמו שנדפס ברוב חומשים בְּהֲנַיָּא, שהוא ל"ר בארמית, וראוי להיות בַּהֲנָא בל"י כאשר הוא ביג"ע, וראוי להיות (דיא זאָהנע דעם פריסטערס אהרן).

ומאוד יפלא על המבאר שלא הרגיש בזה, ולא הביא את דרשת הת"כ ויג"ע כמנהגו בכ"מ, — והבורם כרם ישראל יעזק ויסקל מתוך כרמו את אבני טעיות האלה למען האמת והתושיה אם ילדקו בעיניו, עכ"ל, ויען אשר נדקו דבריו הנאותים הנה לכבוד התורה ולכבוד הרב המעיר היקר בעיני:

ב (א) **ונפש**, דברי המבאר לנת"הש הם רחוקים, כי ראשית הוראת הנפש הוא על עלם שיש בו רוח חיים ונושב תמיד (אטהמען). ונפש הוא מענין נשפת ברוחך (שמות ט"ו י׳) שנפש ונשף הם כמו כנס וכשב. ולכן נאמר וינפש בן אמתך והגר (שמות כ"ג י"ב), כי מי שיגע במלאכה ושונת ממנה ונוח, הוא מאריך נשימתו לשאוב הרוח (אטהעם האָלען), וכן מי שעולה על הר גבוה כשהיא נוח מפסיעתו, שואב הרוח יותר עמוק ומאריך בנשימתו. ומזה הושאל גם על השם, ונאמר שבת וינפש (שמות ל"א י"ז). וכן נמצא בדברי רז"ל אמרם בנשימה אחת:

ד (יג) **כל עדת ישראל**, אלו סנהדרין (המבאר לנת"הש) ונאמרו ע"פ הדרש בת"כ עיין שם, וכן הרבמו אונקלוס ונעלם דבר מעיני הקהל, ויהי מכסה פתגמא ופהגם לא נאמר כי אם על דין ופסק התורים והשופטים כמו ונשמע פתגם המלך (אסתר א׳ כ׳), אבל הרמב"ן הרבתו כדרכו ע"פ הפשט אם כל עדת ישראל יחטאו, וראיה לדבריו שנאמר בסוף חטאת הקהל הוא (להלן כ"א), א"כ על כל ישראל ידבר. ומה שאמר שם המבאר הבוא. לפי שהב"ד הורו בשגגה והעם עשה על פיהם, הוצרך לומר שמתיהן צריכין להתכפר בפר זה וזהו הקהל, כי קהל כולל עדה ולבור, אינה עולה יפה, שא"כ הדבר, היה ראוי שיביאו שתי קרבנות, הא׳ בעד הסנהדרין שהחטיאו, והב׳ בעד קהל ישראל שחטאו שאין דומה החוטא למחטיא ואם הוא בשוגג שהי׳ ראוי לב"ד לדקדק היטב קודם שיפסקו ההוראה ויכשילו כל ישראל, ובאמת ישראל לא חטאו כלום לפי שעשו ע"פי הוראת ב"ד כמו הילד אינו חוטא אם אביו ואמו אומרים לו עשה זאת. ועוד לפי פירוש המבאר על פסוק וסמכו זקני העדה (פסוק ט"ו) שעל המיוחדין שבסנהדרין נאמרו, וגם זהו ע"פי הדרש בת"כ, הי׳ ראוי שיסמכו חוץ מן המיוחדין שבסנהדרין גם זקני ישראל על קרבן חטאת אחרי שהקרבן משותף לשניהם לסנהדרין ולקהל ישראל, והנה בכל מרבית ראיותיו שהביא ממלת עדה אינו מברר כלום, שישראל נקראים עדה מיום שכולם אמרו, נעשה ונשמע ונועדים שנית הר סיני לשמוע מה ידבר ה׳ ולהאמין ולהחזיק בו ובתורתו: (כא) **חטאת הקהל הוא**, לא נאמר במשיח פר המשיח הוא, ולא בנשיא ולא בהדיוט, לבד בפר העדה, לפי שאין הדבר מצוי שיחטאו כל הקהל יחדיו, וכדי שלא יחשבו שכל יחיד ויחיד חייב להביא קרבן על שגגתו הוצרך לומר שהחטאת הביא מספקת לכל הקהל:

ה (ד) **לבטא בשפתים**, שכל זמן שהשבועה אינה עוברת על שפתיו היא מחשבה בעלמא ואינה מעשה, וכן אמר דוד המלך ע"ה נרפתני בל תמלא (עון בי) זמתי בל יעבר פי (תהלים ט׳ ב׳) כלומר אע"פי שהיתה לפעמים מחשבתי לרעה הנה לא הוצאתי אותה מפי ואינה נחשבת לעון: (כג) **כי יחטא ואשם**,

המפרשים לאשמה שהוא כפל לשון נאמרו לפרש ואשם שיאשם עצמו, והרמב"מן תרגמו (ווען ער כון געזינ-דיגעט האט, אונד זיינע שולד ערקיננט) ע"פי דעת רש"י שכתב כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם. ואולם איך שייך לומר לדעת, הלא מעשה ראשונ' שגזל או כחש בפקדון היה יודע שהוא חוטא, וכן מה נודע להודות? ובפני מי יודה? הלא די לו להשיב את הפקדון או את הגזלה ולהביא קרבן אשם ונסלח לו. והנראה לנו שיחטא ואשם אינו כפל לשון, אבל הם שני ענינים, שהמכחש בפקדון, הגוזל או העושק חוטא נגד עמיתו וחבירו שמביאו לידי היזק רב או מעט. ואשם לה' שעובר על מצותיו שאמר לא תגזול, לא תעשוק וגו'. וא"כ שעור הכתוב כך הוא ונפש כי יחטא ואשם אם הדבר כן שהוא חטא נגד עמיתו ואשם לה' והשיב את הגזלה וגומר תחלה לפיים ולרצות את הניזק על ידו, ואח"כ ואת אשמו יביא לה', לכפר על אשמתו נגד ה':

שמיני

ט (כב) ויברכם, לדעת הרמב"ן ברכם אהרן, כמו שברך שלמה את העם אחרי חנכו את הבית, ולפיכך לא זכר הכתוב שלוה אותו משה לעשות כן. וכן נראה, ואין מקום לטענת המבאר לנת"הם עליו, (עיין שם), כי במה נחשב הוא, אם שהי' נשיאות ידים לשמים או אל העם, והרי נאמר ויברך אותם משה (שמות ל"ט מ"ג) ולא נשא את ידיו כלל. והעיקר הוא משה ברך אותם בכלות המלאכה, ואהרן ברך אותם בחנוך המשכן, שע"י יגיעתם ותלאותם ונדבותם הגיע לעבוד את עבודת ה'. ואח"כ נתחבר לו משה וברכו שניהם את העם בלי נשיאות כפים כמו שנאמר בפסוק הסמוך, ויצאו ויברכו את העם, ואם בנשיאות ידים סגולה רבה היתה, למה לא נשא משה את כפיו בשעת הברכה? (כד) וירנו ויפלו על פניהם, כתב המבאר לנת"הם ז"ל, מרוב שמחה היו מרננים בקול רנה להודות לה' חסדו וגומר וכן העתיק הרב המעתיק (זיא אחכטען איין פריידענגעשרייא) עכ"ד, והנה לא מצאנו במקרא לא רננה ולא הודיה לה'. ועוד למה נפלו על פניהם? גם לא דקדק היטב בהעתקת הרמב"מן, שאילו היה דעתו שהעם מרוב שמחה היו מרננים להודות לה' היה לו לתרגמו (זיא זאנגען). ולכן הנראה באותו הרגע שראו אש יוצא מן השמים ותאכל את העולה אחזתם פתאום גיל ורעדה שהמראה התעורר בקרבם חדוה ורעדה יחד, והוציא מפיהם קול גילה מעצמו להוד המראה, ואין אומר ואין דברים זולתי קול, כמו שיוצא קול חדוה מפי הרואה פעם ראשון דבר יפה ומבהיל, וכרגע יצא הקול נפלו על פניהם לאימת והדרת המראה. וזהו כוונת הרמב"מן (זיא אחכטען איין פריידענגעשרייא) קול שמחה בגילה בלי בטוי שפתים:

י (א) אש זרה, המבאר לנת"הם האריך מאד להוציא המקרא מידי פשוטו לגמרי ולברר שהאש הנאמר כאן אינו אש ממש, אלא כמו אשה ריח ניחוח שענינו מאכל אש והוא הקטורת, ואח"כ עונש נדב ואביהוא לא הי' כ"א בעבור הקטורת ולא בשביל האש. והרי נראה לעינים שמשמעות הכתוב שבאש חטאו ובאש נדונו, ואולם הקושיא העצומה למה הביאו גדולי ישראל כאלה אש זרה אשר לא צוו ממשה על זה נייסב ע"פי ההקדמה הבאה, והיא שהבדל גדול יש בין אש היוצאת מלפני ה' ובין אש הדיוט, שהאש השמימיות אינה שורפת הגשם מכל וכל עד שנעשה אפר, כמו אש הארציית, אבל היא מוללת את כל הלחיות שבו עד שהוא לאבן דומם והראיה מן הסנה שנאמר בו והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל (שמות ג' ב'), ועוד לך ראיה שהרי יצאה אש מלפני ה' ותאכל אותם (להלן ז') דהיינו נדב ואביהוא ועכ"ז כתיב ויקרבו וישאם בכתנתם אל מחוץ למחנה (שם ה') מלמד שלא נשרפו אפילו בגדיהם, ואולי כוונו רז"ל לדברינו שאמרו כמין שני חוטין של אש נכנסו לחוטמיהם, שהאש שלמעלה אינה שורפת אלא מייבשת את הגשם, וכענין שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א' י"ח ל"ח) ועוד לך ראיה שעל אש השמימיית לא תמצא בכתוב לשון שריפה כ"א בער ואכל, ולכן לא נאמר והסנה איננו שרף. וכן בכאן נמצא שתי פעמים מלת ותאכל, וכן ותבער אש בם ותאכל בקצה המחנה (במדבר י"א א'), אש אוכלה הוא (דברים ד' כ"ד), ותאכל את העולה ואת העצים (מ"א י"ח ל"ח) וכלם מורים שאין בערו כבער האש שלמטה, ועיין עוד מזה באורנו (להלן במדבר ט"ז ל"ה). והנה נדב ואביהו שלא הכירו טבע אש השמימיית כמו משה בידעו מן הסנה, וראו שהעולה הזאת אינה מעלה עשן. והבשר והחלבים אינם מקטירים, כטבעם אם נשרפו באש הארציית, חשבו שהעולה אינה נקרבת כהוגן ולא תהי' לרצון לפני ה', ולכן הביאו אש זרה ושמו עליה קטורת, כדי שתהי' תמרות עשן וריח ניחוח ושהבשר והחלבים ישרפו מכל וכל, וחטאו בזה שעשו מה שלא צוה אותם משה, אבל כוונתם לא הי' למרות את פי משה והביאו את האש לתקוני ולא לעוותי. (ו) יבכו את השרפה, כתב המבאר לנתיבות השלום וזה לשונו: שמא תלטערו שאני מצוה אתכם לנהוג כן וכו' יעיין שם והנה לפי דבריו יבכו הוא צווי לבכות וכן תרגמו הרמב"מן (דאז געזאממטע הויז ישראלס זאָללען דען בראנד בעוויינען). ואולם אי אפשר לצוות על הבכייה, שהבכייה והשחוק אינם נתונים תחת הבחירה, ואם תאמר שכוונת הבכייה היא ההספד הנעשה בגלוי ובקהל עם, הרי לא נמצא בכתוב שישראל הספידו עליהם כמו שהספידו על אהרן ומשה שנאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל! (במדבר כ' כ"ט). וכן ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום (דברים ל"ד ח'). גם אין הדעת סובלתו, שיצוה לבכות עליהם, והם בחטאם מתו. ועוד יקשה מאוד, שמשה אמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם אל תפרמו ולא תמותו ועל כל העדה יקצוף, מדוע יקצוף ה' על העדה אם אבי ואחי המתים פורעים ראשם וקורעים בגדיהם? מה חטאו הם? ומה שמפרש המבאר לנת"הם ז"ל ולא מוסב גם על זה, ולא על כל העדה יקצוף, כי אתם תכפרו בעדם, ואם אתם תחטאו ויקצוף עליכם, על כל העדה יקצוף, אין לו שחר. שאם ימותו אהרן ובניו יבחר ה' בכהנים אחרים לכפר עליהם, מלבד שפרושו יוצא מפשטות הכתוב, שלא מן חטאת העם העתידה מדבר אלא על ההווה,

והנראה לנו בבאור הכתוב הוא, שלמעלה נאמר ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד (לעיל פסוק ג') ופירש"י ועל פני כל העם אכבד, כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס, אם כן בצדיקים כל שכן ברשעים, וכן אמר הרא"בע כאשר אראה בקרובי קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד ויראו ממני, והמבאר לנת"הם הוסיף לאמר ועל פני כל העם אכבד כשאני עושה דין בכל, עם ועם אכבד וכו' יעי' שם, ולא ידענו מה ענין עונש נדב ואביהוא בדין שעושה השם בכל עם ועם? וכן הרש"י והרא"בע לא פירשו הכתוב ככל הצורך; שהם העם ילמדו קל וחומר אם כן בצדיקים .כל שכן ברשעים למה ועל מה יתן העם בשביל זה כבוד להשם? ויתכן שאהרן כאשר ראה שני בניו גדולי הדור וכהנים משוחים מתו שניהם כאחד מיתה פתאומית לצעק ובכה בקול גדול, והראיה וידום אהרן, ואמר הרמב"ן שהי בוכה בקול ואז שתק אחר שאמר משה בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, והוא, אינך רשאי לבכות ולהתאבל שתראה כמתרעם על משפט וגזירת השם, והוא אומר בקרבי אקדש, זהו קדושתי, שאין אני חס על קרובי ובחירי ואני מעניש אותם כאחד העם: ועל פני כל העם אכבד, שגדול כבוד הדיין שאינו נושא פנים, וכל העם מכבדים אותי, בעבור שהם בוטחים בו, שלא ישא פני הגדולים שבהם לעוות הדין בשביל חשיבותם, וכהיום אני תראה לכל העם שאינני נושא פנים לבני אהרן ועושה אני דין עמהם כאילו היו מדלת עם הארץ, ואז הבין אהרן שאם יבכה עוד על אבדון בניו נראה כמתרעם על גזרת ה' שהי' ראוי לחוס עליהם מפני כבודו וכבוד משה, ועי"ז יפגע בכבוד השם לעיני העם, שתק ובבש את צערו, ולכן נטל שכר על שתיקתו כאמר רז"ל. ומעתה שעור הכתוב כך הוא, ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו, לא תתנהגו עצמיכם כדרך המתאוננים, פורעים ראשם קורעים בגדיה' ולורחי בקול מר, למה תתראו כמתרעמים על השם וקובלים על דינו הצדק, לא תעשו כזאת ולא תמותו ולא על כל העדה יקצוף, שאם אתם צועקים בוכים ומיללי' גם אחיכם בית ישראל יבכו שבטבע האדם כאשר שומע קול יללת בכי, ורואה האונן שמתמרט שערו מראשו וקורע בגדו מתחיל גם הוא לבכות, ויקצוף ה' גם על העדה שהיא גם היא כמתאוננת על יושר וצדק השם, ולכן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם אל תפרמו הצדיקו עליכם את הדין ולא תמותו ולא על כל העדה יקצוף ואחיכם כל בית ישראל לא יבכו, ולפי באורנו ראוי לתרגם יבכו: (זיא אָפטען וויינען) אולי יבכו, וע"י זה יהיה קצף ה' עליהם: (יט) הייטב בעיני ה', אם כבשתי את צערי ולא בכיתי עוד כדי להצדיק דין שמים ברבים. הייטב בעיני ה' לאכול את בשר החטאת מתוך שמחה ונחת ולבי מלא יגון ועצב, ובשר קדשים ראוי לאכול בשמחה ולא כדרך האבלים זהו עומק פשוטו:

אחרי מות

טז (א) **בקרבתם.** כתרגום אונקלוס בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם ה' ומיתו, מסכים לזה שאמרנו למעלה (י' א') שעון בני אהרן היה שהקריבו אש זרה, ולא כמו שכתב המבאר לנת"הם שהלך בדרכו לבאר פעם שהחטא הי' בשביל מהגת אש זרה והוא הקטורת ששמו על המחתה, ופעם שהחטא היה בעבור שנכנסו לפנים עיי"ש: (ב) **ואל יבא**, הוי"ו של ואל הלחיץ את המבאר לנת"הם ללכת בדרך רחוק ולומר שלוה השם את משה שיפרש לאהרן טעם מיתת בניו ויבין כי נורא המקום מאד, ואל יבוא בכל עת אל הקודש (עיין שם) ומה היה צריך לפרש לאהרן ולהבינותו כי נורא המקום, והלא כל אחד מבין מעצמו שהמקום אשר כבוד ה' נראה וענן ה' שוכן עליו תמיד ושהשם נועד ומדבר מבין שני הכרובי' קדוש ונורא הוא עד מאוד? והנה המתרגם ללשון אשכנזי אומר, וז"ל: שמוש הוי"ו כמו הש"ין, דבר אל אהרן אחיך שאל יבא, כמו דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד ט"ו) עכ"ד. ואולם מלאנו שתמש כמו הש"ין על החיוב בלבד ולא על השלילה, שהם נאמר על החיוב שיסעו, וכאן כתיב אל יבוא, שהוא השלילה והמניעה, ולא תפול בה הוי"ו. ולדעתנו שהוי"ו היא וי"ו החבור והמאמר הזה נסמך אל מה שלוה למעלה יין ושכר אל תשת (י' ט'), ואמר השם וגם אל יבוא בכל עת אל הקודש, והראיה שהוא נסמך אל שלמעלה, שהרי אומר וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן משמע שאמר לו זאת מיד אחרי מיתת בני אהרן, ואם הכתוב הפסיק בענין מדיני הנגע הצרע' והזיבה אין בכך כלום, שכזה נמצא בהרבה מקומות. ואל תטעון שכאן כתיב ויאמר ה' אל משה ולעיל נאמר וידבר ה' אל אהרן, שגם זה פרושו שהדבור הי' למשה לאמר לאהרן כפירוש השני של הראב"ע וכמו שמבאר המבאר לנת"הם עיין שם: (ל) **מכל חטאתיכם**, לדעתנו שעור הכתוב אימתי יכפר עליכם לטהר אתכם, אם מכל חטאתיכם לפני ה', רצון כמו שכתבנו בספרנו אחרי שפר (סי' קל"ח): אם לבבכם טהור מגאות וזדון מכל מחשבות נקמה ושנאת רעהו ומכל חמדה ותאוה ברועה, ואם כפיכם אשר אתם פורשים לשמים הם טהורים ונקיים מכל עול ותרמית מעושק ומרבית ואונאה' אז גם הוא יכפר עליכם לטהר אתכם ביום הזה, ע"כ. וכן דרש רבי אליעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, והוא לא למד כן מתיבת לפני ה' כדעת המבאר לנת"הם, כי מה צורך במליצה אם הדבר נאמר בפירוש, אבל למד זה ממה שאמר הכתוב והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה וגו' ושלם אתו בראשו וחמשיתו יסף עליו וכו' ואח"כ ואת אשמו יביא לה' וגו' וכפר עליו הכהן (לעיל ה' כ"ב כ"ד כ"ה כ"ו) והקדים בפירוש חוב התשלומין להבאת הקרבן, ללמדך שאין הכהן מכפר ואין קרבן אשמתו כפרה אם לא השיב בתחלה את הגזלה או את הפקדון ושלם עוד חמישית הקרן לרצות את חבירו, ותרגום מטהרו א"כ הוא: (אימט איהר שוין געריינגט זיין):

יח (יג) **כמעשה ארץ מצרים.** לפי עומק פשוטו של מקרא יתכן שהוא מוסב על התועבות הנאמרות להלן מגילוי עריות, הניאוף עם אשת חבירו, העברת הבנים למולך, משכב זכר, והזקוק לבהמה

שאנשי מצרים ואנשי כנען וגם שאר האומות לא בלבד שהיו שטופים בזמה, ופרוצים בעריות, אבל יצאו מכל גבולי הטבע והשחיתו את דרכם לתעב עצמם במשכב זכר ובבהמות, ואילו להרחיק את ישראל מכל ערבוב מין בשאינו מינו אסר הכתוב גם כלאי זרעים וכלאי בגדים צמר ופשתים, וכל הרכבה הן בבעלי חיים והן בצמחים, לשמירה שלא יצאו מגדר הטבע בענין תאות המשגל, וא"כ אסור לבישת שעטנז אינו כל כך רחוק מן השכל אבל הוא משמרת למשמרת כענין שאסרו חכמינו ז"ל שניות לעריות:

קדושים

יט (ג) איש אמו ואביו תיראו, כל המפרשים יגיעים למצוא טעם סמיכות את שבתותי תשמורו לאיש אמו ואביו תיראו. ולפי דעתנו הם משתתפים בענין החיוב להכיר טובת מי שגומל חסד עמנו ולכבדו ולתת לו תודה בכל לב ונפש. והנה כמו שחייב כל אדם להכיר טובת אבותיו לייראם ולכבדם לאהבם ולשמחם, וביחוד להכיר טובת האם, שטרחתה וצערה בגדול הבנים גדולים יותר מאותן של האב, ולכן הקדים הכתוב אם לאב, כן חייב כל איש מישראל לשמור השבתות והמועדים, לפנות עצמו מכל עסק ומלאכה ולא לעשות דבר רק להודות לה' ולהללו במקהלות על כל הטובה אשר עשה לנו ע"י השבת, שכלה כל מלאכתו והכין את האדם להיות נוחל שתי עולמות אם ירצה, וע"י מועדים שהם זכרון ליציאת מצרים ומתן תורה, ואין לך טובות גדולות לאומה הישראלית יותר משתי אלה: (יח) ואהבת לרעך, האהבה היא נטיית לב האדם אל זולתו, אהבתי את אדני את אשתי ואת בני (שמות כ"א ה') והנטייה הזאת בלב מאליה ואינה בחירית לאדם, ואי אפשר לצוות עליה שתבוא. ואולי מפני הזאת בא הלל הזקן ופירש מאמר ואהבת לרעך מה דסני לך לחברך לא תעביד, וזהו ביד כל אדם שלא לעשות לחבירו מה שנאוי לו, ואמנם אחרי שכבר אמרה התורה כי תפגע שור איבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו. כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו (שמות כ"ג ד' ה'). ואם כן בשנאיו כל שכן בשאר בני אדם. ואין זה שלילת ומניעת דבר המזיק או המכעיס בלבד. אבל הוא חיוב עשות הטוב והמועיל לזולתו אף אם היא שונא לו. ובעכ"פ מצות ואהבת לרעך רחבה יותר מאוד מן הגבולים שהגבירה בה הלל הזקן, ולכן נאמר אף שהאהבה בעצמה היא בלתי בחירות לאדם ואינה נופלת תחת הציווי, עכ"ז יכול לצוות לעשות בזולתו סימני ואותות האהבה, אף אם אין נפשו קשורה בנפשו. ומענין הזה ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו' ה'). וכבר בארנו הדבר הזה היטב בספרנו אמרי שפר (א"ר ק"ט ק"י) ואמרנו: אין אהבתנו אל השם כאהבת בשר ודם, שדרך האוהבים לחבק ולנשק לאכול ולשתות ולשמוח לשבת וללכת יחדיו, כל הענינים האלו הם בלתי אפשרים בין אדם למקום. אבל אהבתנו אליו להשגיח על כל אורחותיו ומעשיו, ולהישיר דרכנו על ידן, כמו אוהב נאמן מתדמה במנהגיו, בדעות ומדות אל אוהבו ולעשות כל אשר לו לרצון, כן כל אוהב ה' באמונה מתנשא בנפשו להדמות לו, אמת ושלום נמצאו בשפתיו תמיד, עוזר על מדותיו ונרצה אף למכעיסיו, עושה טובה עם משפחתו ואנשי בריתו, עוזר עניים ואביונים כפי אשר תשיג ידו, יתום ואלמנה בו יחסיו ובנועם נחמתו כל נכה רוח יבניה, וזהו כוונת הכתוב לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו (דברים י"א כ"ב) כמו שבארו החכמים הרוצה להדבק בש"ת ידבק במדותיו, מה הוא רחום אף אתה רחום. מה הוא חנון אף אתה חנון וגומר האוהב משבח את אהובו ומספר את מעלותיו וטובותיו ברבים למען יכבדוהו גם אחרים ויאהבוהו כמוהו, ולכן חובה עלינו לפאר ולרומם שמו הנקדש ולספר גבורתו גדלו וטובו במקהלות עם וכו' עיי"ש. ובכלל שצריך לשמור ולעשות את כל הסימנים והאותות שהאוהב נותן אל אהובו. וכן בהפך נאמר על השם ואהב גר (דברים י"ד י"ח) ומהו האהבה? ואומר לתת לו לחם ושמלה (שם שם שם) והוא שעוזר אותו ועושה לו כל צרכיו לנחת רוחו. ויהי בעצמו ענין ואהבת לרעך, לא בלבד שאינך רשאי לעשות לו דבר שנאוי לך, אבל לא ורואה מה חסר לו ועוזר אותו ועשה רצונו כפי מה שתוכל, ובכלל תפעיל בו פעולות האהבה: כמוך, אינו הוראתו על שווי הגמור, כי חייך קודמין לחיי חברך, אבל על הדמיון, כמו כי כמוך כפרעה (בראשית מ"ד י"ח) שאינו מורה על השווי הגמור והרי הכסא הגדיל את פרעה מיוסף, אבל על צד הדמיון שחשוב אתה כמעט כפרעה, והנה לאהבת הקצור לא הביאנו דברי המבאר לנת"הם ולסתור את טענותיו בארוכה. גם דברי המתרגם הנכריים אשר הבאנו בתקונם אף שהם עוד צריכים באור היטב, ואנו אין לנו כ"א להשמיע אור על המלות הזאת ואהבת לרעך כמוך, שהיא יסוד שהכל תלוי בו כמאמר חז"ל ומאליו יתברר לך הכוונ' הנכונ': (לד) ואהבת לו כמוך, אהוב אותו לתת לו לחם ושמלה כמו שהשם אוהב את הגר וכיוון על צד הדמיון. ומכאן ראיה שמלת כמוך אין פירושו לפי שהוא כמוך, כלומר לפי שהוא שוה לך ודומה לך, שנברא גם הוא בצלם אלהים. כדעת המבאר לנת"הם (לעיל בפסוק י"ח), שהרי הכתוב נותן טעם אחר ואומר כי גרים הייתם בארץ מצרים ולפי הפשט יתכן שצריך לצות על אהבת הגר לפי שאינו נכנס בכלל ואהבת לרעך, שבני מדינה בלבד הרויים רעים זה לזה שהם דומים בלשון, בחקים, בנמוסים והנהגות ולא הגר שבא מארץ אחרת והורגל על לשון וחקים ומנהגים אחרים:

אמור

כג (מ) פרי עץ הדר. האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלה"ק הדר, כי פירוש אתרוג חמדה כמתרגמינן ונחמד למראה, דמרגג למחזי, לא תחמוד, לא תרוג, ולשון חמדה והדר שוין בטעם. ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג ברוב כמו תאנה אגוז ורמון (מדברי הרמב"ן), וכן תרגמתי הרמב"ן. וטען עליו המבאר לנת"הם (עיין שם) ותמהנו עליו לפי דבריו מה יענה בודל לא

הכורם קדושים בהר אמור

תהדר ברצונו (שמות כ"ג ג'). כי מה יתרון יש לדל, אם לא שילחץ עצמו לומר שגם המחסור הוא יתרון. והנראה לדעתנו בגדר מלת הדר הוא, אדם או ענין, שנמצא בו דבר מה שמוסף על עצמו עין הרואה, והעין שוהה עליו אם מצד התענוג או מצד הבחינה או מצד התהלה, ועי"ז הבגד יתבארו לך הכל. מצד התענוג: הדור בלבושו (ישעיה ס"ג א'), והראיה שאומר מי זה בא מאדום (שם) להתעורר ולהמשיך עין שומעיו אליו ושתשהה בו, וכן ברב עם הדרת מלך (משלי י"ד כ"ח) כי ברוב עם ירבו הרואים אותו עיניהם תלויות בו לחזות המלך ביפיו. ובהפכו לא תאר לו ולא הדר (ישעיה נ"ג ב'), שאין מוסף עיני האדם עליו, והעין אשר רואהו אינו שוהה על צורתו. והאתן נקרא עץ הדר, לפי שמוסף עין הרואים על יופי גדולו, ענפיו, עליו, ופירותיו. ומזה לא תהדר פני גדול, כלומר אל תשהה עינך על גדולתו, עשרו או חכמתו, אבל תביט אותו כאילו הוא אחד העם. מצד הבחינה: שיש בו דבר מה לבחון עליו, משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו (תהלים קמ"ט ט') שעין המשכיל שוהה עליו ומתבונן על המשפט הנפלא מאת השם לאסור מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל, וכן השתחוו לה' בהדרת קדש (תהלים כ"ט ב') שתשימו עין השכל והבחינה על קדושת מי שתתנו לו כבוד ועוז. ומצד התהלה: שנמצא באדם דבר שמוסף אליו העין מצד חסרונו, או הזקנה וחולשת כחותיו, וזהו והדרת פני זקן, שתחמול עליו לעזרו, ככלות כחו אל תעזבנו. ואין בהוראת והדרת מענין כבוד, שהרי כבר אמר מפני שיבה תקום, אבל שעזרו שתשים עין החמלה עליו ולא תעבור על פניו כעבור על פני אדם אחר והפכו ודל לא תהדר בריבו, כל זמן שהוא עומד לפניך במשפט אל תשים עינך על רוע מראהו ועל בגדיו המטולאים ולא יחם לבבך עליו כדי שתגזור הדין בצדק. זהו הנראה לנו בגדר הוראת מלת הדר ונכון:

כד (י) **בתוך בני ישראל וגו', וינצו במחנה**, (עיין בבאור לנת"ש מה שאמר על זה). ונוכל לומר, אולי תבע בן המצרי מן הישראלי את כלי כסף וכלי זהב ושמלות אשר שאל מקרוביו ולקח עמו שלא כדין, והישראלי ענה שעשה זאת על פי הרשיון מאת השם, ועל זה חרף בן המצרי את השם ואמר שאין תמים פעלו וכדומה, ואולם מכל זה לא נמצא שום רמז במקרא? ולדעתנו בתוך בני ישראל מוסב על ויצא בתחלת הפסוק, כלומר שיצא מאהלו ובא בתוך בני ישראל, וזכר במחנה, לפי שעקר עונו הי' שנקב את השם הנכבד ברבים במחנה לאזני בני ישראל כמו שנפרש להלן: (יא) **ויקב**, יב"ע תרגם ופריש וחרף. וכן נראה, שגם ונקב שם ה' האמור בסמוך (בפסוק ט"ז) הוא נקיבת השם בחרוף. ומה שאמר כאן ויקלל אין הענין כפול אבל ענינו שע"י נקיבת השם בחרוף הקלה בכבוד השם ברבים, ואילו הי' נוקב השם באהלו לא הי' עונו גדול כל כך אבל ויקלל לעיני כל לפי שנקב השם וחרפו במחנה: (יד) **כל השומעים**, אולי ע"י חרופיו וגדופיו נתעוררו בלבבם רעיונות לא טובות לנטות מן תורה וכבוד השם, לכן וסמכו את ידיהם על ראש המקלל, לומר אשמתנו תחול על ראשך. כענין סמיכת ידי הכ"הג על ראש השעיר המשתלח שנותן עליו את עון בית ישראל: (טו) **כי יקלל אלהיו**, אין זה נדבק היטב עם ונקב שם ה' יומת, שכאן כתיב ונשא חטאו, משמע שאינו נענש בידי אדם ואח"כ אמר רגם ירגמו בו כל העדה, ולפיכך אמרו רבותינו כי יקלל בכנוי ונשא חטאו, הרי הוא בכרת, נאמר כאן ונשא חטאו ונאמר להלן חטאו ישא האיש ההוא, מה להלן כרת אף כאן כרת, אבל נקב שם ה' שהוא שם המיוחד חייב מיתה זהו לפי הדרש ועל הפשט יתכן שאמר מי שיקלל אלהיו הוא השופט, כמו שנאמר והגישו אדוניו אל האלהים (שמות כ"א ו'), הוא נושא חטאו עליו, לפי שהזהרתי כבר אלהים לא תקלל (שם כ"ב כ"ז), ואין אלהים אלא שופטים, שהרי נאמר אצלו ונשיא בעמך לא תאור, שהמיקל בכבוד השופטים ומחרף אותם בפרהסיא את הורס את הסדר הנהוג והנכון בחברה מדינית, שבכבוד השופטים תולה משמעת העם, ואלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, ואולם הנקב שם ה' מות יומת, שהמיקל בכבוד השם ומגדפו בפרהסיא הורס א', האמונה ועוקר את שרשיה, ולא בלבד שמוציא את האדם מן העולם הזה, אבל נוטל ממנו גם את חיי העוה"ב:

בהר

כה (י) **איש אל אחזתו**, ענין היובל הוא, כדי שלא ירבה העשיר בנכסיו ויוסיף נחלה על נחלת אבותיו, ועבדיו לא יעבדוהו כל ימי חייהם, שאז שנכסיו מרובים ועבדיו משועבדים תחת ידו עד יום מותם, סופו למשול באחיו בני ישראל, להשתרר עליהם ולהכניעם כדרך הפחות והסגנים. ולמען ישמרו השווי האפשרי בבחינת אחוזתם ונחלת אבותם, שלא להרבות עליהם ולא לגרוע מהם, ולא יהיו באומה עשירים מופלגים ועניים נכאים ומרודים, שדרך זה תביא כמה תקלות לקנין המדיני, ולמען לא תכבה אש החופש והחרות מלב דלת עם הארץ, צוה השם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו והעברת השופר וקריאת הדרור בכל הארץ, כדי שיתנו אל לבם ויזכרו שכל אחד מישראל הוא עבד השם ולא עבד עבדים וישוב אל אחזתו הראשון להחזיק בנחלת אבותיו, ועי"ז תבין מה שדרשו רז"ל על לכל יושביה, מכאן שאין היובל נוהג אלא כל זמן שהשבטים כולם יושבים בה כל אחד בנחלתו, והוא אמת, שאח"כ כיון שגלו מקצת השבטים נתבטלה הכוונה הראשונה מאליה והארכנו בזה הענין במחברת הדבוקה אל ספריו בן יקיר, דרוש אותו משם: (כג) **והארץ לא תמכר לצמתת**, תרגם הרמב"מן וגרונדשטיקע זאָללען ניכט אויף עוויג פערקויפט ווערדען), שלא יתמכרו הקרקעות לחלוטין ולעולם. וכתב רש"י ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי' ביובל שלא יהא הלוקח כובשה. אבל לדעת הרמב"ן אין הכתוב אזהרה, אלא טעם, הנהגו ביובל ואל יקשה בעיניכם, כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות. והנה מה טעם אמרו כי גרים ותושבים אתם עמדי ולא נתתי לכם כ"א זכות הפירות וההנאות בידכם למכור הפירות, אבל אינכם בעלי הקרקעות, ולכן לא תוכלו למכור דבר שאינכם בעלי' עליו ואינו שלכם. ולפ"ז ראוי לתרגמו וגרונדשטיקע אבער קאָננען ניכט אויף עוויג פערקויפט ווערדען): (כט) **בית מושב עיר חומה**, שהבית הבנוי בעיר חומה לא לנוח

עמלו בוניו בו, אבל התייגעו ביגיעה רבה להעמידו ולחזקו כדי שיקום לאורך ימים. וע"י היגיעה ידעת הבונה עליו שיקום בחוזק נעשה בעליו, ויכול למכור אותו לחלוטין והבית אינו יוצא ביובל, ואינו כמו גוף הקרקע שלא טרח ויגע בו, ולפיכך אמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ (לעיל כ"ג) אבל הפירות והתבואות שהוצאתם עמלי החורשים והזורעים ועובדי הגנים הם נמכרים. ואולם בתי החצרים אשר אין להם חומה סביב על שדה הארץ יחשב (להלן פסוק ל"א), שהם בנין עראי ולא עמלו בוניו בם, ואינם חזקי' ונופלים מהר, שאינם עשוים מאבנים המדובקים היטב, אבל מטיט ותבן כבתי הכפרים, ואין דעת הבונים שיקומו ימים רבים, אבל הם לאורך שעה, א"כ אינם בעלים עליהם והבתים הללו כשדה הארץ נחשבים, ויש להם גאולה ויוצאים ביובל, לפי שאינם נמכרים לצמיתות, זהו הנראה לנו בטעם ההבדל שיש בין בתי ערי חומה ובין בתי ערי הפרזות: (לו) נשך ותרבית, אמר הרמב"ן שלפי פשוטו נשך הוא המלוה מנה שיתן לו כל שנה ושנה ה' שקלים רבית, וכפי שמשנכו ועולה נקרא נשך כי אחריתו כנחש ישך, ותרבית הוא על שנה אחת, וזה אינו נושך. שלא יעלה יותר מן הסך ההוא אבל הוא מרבית, עכ"ד. ואולם בכתוב לא נמצא שום רמז מן משך זמן ההלואה, ותמהני עליו הלא הכתוב בעצמו מפרש ההבדל בין נשך לתרבית, ואומר את כספך לא תתן לו בנשך ומרבית לא תתן אכלך, וא"כ נשך קאי על הלואת כסף ומרבית על התבואה או שאר מיני מאכלים, והטעם שקרא אצל האוכל מרבית ואצל הכסף נשך. הוא, שמי שלוה מאה כורים של חטים לשלם מאה וחמשה אינו מרגיש החמשה כורים שנותן יותר, לפי שנשאר לו תבואה רבה בו ולביתו ולזרוע השדות ואינו צריך לאותן החמשה, לפיכך הוא מרבית ואינו נשך שאינו נושך אותו, כלומר שאינו מרגיש חסרונו, אבל החמשה כסף שנותן יותר הוא מרגיש מאוד ונושך אותו, שבארץ ישראל שכולם היו את עמם מעבודת שדה וכרם וממרעה צאן ובקר, ולא היה להם מסחר רב, והיה הכסף יקר מאוד וקשה למצוא אותו. ואם תטעון הרי מצינו נשך אכל (דברים כ"ג כ'), נשיב לך שאם מרבית התבואה גדולה כל כך עד שאינו נשאר לו כדי שיספיקו צריות להחיות את ביתו ולזרוע את שדותיו, אז מרגיש מאוד את הפחת ונושך אותו כמו רבית כסף: (מב) כי עבדי הם, כמו כי לי הארץ, (לעיל כ"ג), וכמו שאמרנו למעלה, לכן לא ימכרו ממכרת עבד, אינם רשאים למכור עצמם ממכר עבד עולם ולצמיתות אף אם רוצים בו, ואתם אין ביכלתכם לקנות אותם קנין עולם להיות לכם לאחוזה, ולהורישם ולהנחילם לבניכם אחריכם שהם אחוזתי ואתם אדונים להם לזכות בפרי עבודתם זמן מה עד היובל, אבל אינכם בעליהם למשול בגופם, ונתרגם גם כאן כמו והארץ לא תמכר, לא ימכרו (זיא קֶוננען ניכט וויא שקלאַפֿען פֿערקויפט ווערדען), ולא כמו שתרגם הרמבמ"ן (זיא מיססען ניכט):

בחקותי

כו (ד) ונתתי גשמיכם, שיש גשמים שאינן לצורך האדם, ורוב הגשמים מזיק לפעמים אל התבואה. (ה) ואכלתם לחמכם לשובע, כשתשבו לאכול תהיו כמעט שבעים. כי בברכות הטובה תשבע העין ודי לאדם באכילה מועטת, כאמרם אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו: וישבתם לבטח בארצכם, (עיין בבאור שמפרש כוונת הכתוב), שלא תצטרכו לעקור דירתכם, ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב וגו', ואין זה נכון שהיה די לו לומר וישבתם בארצכם שלא תצטרכו ללכת אל ארץ אחרת, לבטח למה לי? ומהו ענין הבטח? ועוד אחרי שאמר ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו והשיג לכם דיש את בציר וגו' שהוא ברכה מרובה איך יאמר לבסוף שלא תצטרכו ללכת אל ארץ אחרת מפני הרעב ואחרי הוא מאליו כא ברכתו, שיש ארצות שאין בם שובע גדול ועכ"ז אין אנשיהם עוקרים דירה ונודדים אל ארץ אחרת. ומה שאומר מפני מחסור כל דבר גם בשביל זה אין עוזבים ארץ מולדתם, ואם חסר דבר מה ילכו הסוחרים להביאו מארץ אחרת. ונראה שוישבתם לבטח בארצכם נמשך ממה שאמר למעלה, והוא שבמדינה שיש מחסור אף שאין שם רעב המחסור והעוני מביאים לידי חמס וריב בעיר, ושם מצויים גנבים בגלגים ושודדי לילה, וא"כ אין יושביה שלוים שקטים ובטוחים, כי ביום ובלילה יראו מפני הגנבים והחומסים, אבל במדינה שלכל אחד ואחד יש לחם ויין ופירות בשפע, ומלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר, לא יחמוד איש את נכסי אחיו שאין מחסור לו בהם ולא ישלח ידו במלאכת רעהו, ואז כל אחד יושב לבטח, ויכול לשכב בלילה על מטתו וביתו פתוח, וזהו טעם וישבתם לבטח בארצכם, בהשקט ובטחה מפני אנשי המדינה בעצמה, והוסיף ואמר ונתתי שלום בארץ, שאתן לכם גם השקט ובטחה מפני הגוים בארצות אחרות שבינותיכם, ושכבתם ואין מחריד: (ו) והשבתי חיה רעה, המבאר בנת"ה מפרש כוונת הכתוב על דרך דרש כדעת ר' שמעון בברייתא דתורת כהנים (עי' שם), אבל לפי פשוטו של מקרא הי' לו לומר והשבתי את הרוע מן חית הארץ, ולא והשבתי חיה רעה, שמשמעותו שלא תמצא חיה רעה בכל גבולי הארץ. ועוד מה לשביתת חיה רעה עם ונתתי שלום בארץ? ותתבונו על ראייתו שהביא מנבואת ישעיה שהיא על הימים העתידים, ולא ירעו ולא ישחיתו, ויהיה על דרך הנס כשתשתנה טבע החיות, או שהיא הפלגה בדרך הלצי. שאם המבאר הוא אבה בדעתו שבכל זמן שישראל היו שרוים על אדמתם החיות רעות לא הרעו ולא השחיתו כנבואת ישעיה. יהיה צריך א"כ להאמין שגם בימים ההם גר זאב עם כבש ונמר עם גדי ועגל וכפיר ומריא יחדיו ובלו ונער קטן נהג בם, ופרה ודב ירעו יחדיו והרביצו ילדיהן, ואריה כבקר אכל תבן, ויונק שעשע על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה. ואנו אין לנו לזוז מדרך הפשט, ונאמר שאם אין שלום בארץ ויושביה מוכרחים לצאת ולערוך מלחמה ולעזוב את מקומות מושבותם, אז הארץ תהיה שממה מאין יושב, ותהיה לפליטת חיות רעות הבאות מיערות וארצות אחרות ויתרבו שם כי לא גורשו, לפי שסוכני הכפרים והאכרים הלכו למרחוק נגד האויב, ואין מי להשמידם, אבל אם יש השקט שלום ובטחון בארץ, וכל איש עובד את שדהו ואת אדמתו אין מחסה לחיות קטנות עם גדולות שלא יתנוס אנשי האחר

הכורם בחקותי

לרמוז בו ולגנות אליהם, וא"כ נדבק היטב עם ונתתי שלום בארץ: (יא) נפשי, רצוני כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג ח') והוא רצונכם, והטעם שתהיו לי לרצון ולא ימאס בכם רצוני. ומעתה אין צורך להרחיק ההגשמה, ולדברי המבאר לנת"הש (עיין שם), שאין ברצון השם ענין גשמות. ומן הראוי לתרגמו (איך ווערדע געגען אייך קיינען ווידערווילען האבען). ומן התימה על הרמב"מן, שהוא בעצמו תרגם להלן (בפסוק ט"ו) ואם את משפטי תגעל נפשכם (אונד אן אייערע רעכטע אייערע זעעלע ווידערווילען האבט) ולמה שינה כאן לומר (אונד מיין וועזען זאָלל אן אייך קיין מיספֿאללען האבען) מה גם שמלת (מיספֿאללען) חלושה בהוראתה מן (ווידערווילען) ואינה מקובלת היטב לעומת גיעול הנפש: (טו) לבלתי עשות, המיאוס והגעול יהיו עד תכליתן, ומפרש מהו תכלית הגיעול? ואמר להפרכם את בריתי שתכוונו להפר ולבטל את בריתי שכרתי עמכם ואין רע מזה וכו' (המבאר לנת"הש). ולדעתו הם שני דברים שונים. ולא שהאחד מפרש את חבירו, ולבלתי עשות את כל מצותי על מצות עשה נאמר, שתעברו על מצות כגון את אביך, זכור את יום השבת ודומיהן מן המצות שצונו ה' לעשות אותם, ולהפרכם את בריתי, לעבור על מצות לא תעשה, שתעשו את אשר הזהיר השם אתכם מעשות, כמו לא יהיה לך אלהים אחרים, לא תשא את שמי לשוא, לא תנאף לא תגנוב, לא תרצח, לא תענה ברעך עד שקר ודומיהן להם שכרתי עמכם ברית בחורב לחדול מעשות אותם: (טז) מכלות עינים. כתרגם אונקלוס מחשכן עינין ומפחן נפש, שהן פעולות החליים המכרים שמכלים ומחלישים כח הראייה ומתלאים הנפש דיבין ילער עתיק (מעלאנכאָליא, טריבזין), וכן דעת הרמב"ע, ולא ידענו מדוע תרגם הרמב"מן (וועלכע דיא אויגען נאך זעהנזוכט שמאכטען לאססען, אונד דיא געמיטה בעטריבען). כלומר שהעינים צופות וכלות לרפואה ונפשו עליו תדאב. והרי ענין זה נמצא בכל מיני תחלואים ואם קלים הם, ואינם מיוחדים לשחפת וקדחת בלבד: (יט) ויאו עזכם, כמו עוז מאונכם וכן רבים הפיכים במקרא. וזהו דעת הרמב"מן בתרגומו: (לט) בעונת אביתם אתם, כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (רש"י). ופירושו אמת וכמו שאמרנו במאמר הזה למעלה (שמות כ' ה') בפסוק פוקד עון אבות, אם אוחזים ומחזיקים את השתם או התרמית של אבותם בידיהם ואין מחזירים אותם לבעליהן, וזהו דקדק מלת אתם, כלומר שעונות אבותם נשארו אתם ואז ימקו גם בעונות אבותם הללו ומעתה אין צורך לכל הלחץ של המבאר לנת"הש. ואף דברי הרמב"מן מן עונש נשי שסופי להיות טבעי אינם מסכימים היטב עם צדקת ה' וישרו, ורואה מה שאמרנו בענין זה על פסוק הנסתרות לה' אלהינו (דברים כ"ט כ"ח), ועכ"פ הם רחוקים מן הפשט: (מ) ואת עון אבותם. איך יתודה אדם על עון אשר לא עשה והוא לא חטא? מכאן ראיה למה שאמרנו למעלה, שהענין הוא שמחזיקים מעשה החמס או התרמית של אבותם בידיהם. לכן צריך שיתודו על העונות הללו כמו על העונות שעשו הם בעצמם:

כז (ח) והעמידו, עיין בבאור לנת"הש מה שהביא מפירוש הרמב"ע ז"ל ומה שהוא אומר מעצמו והקשה אללני מה צורך בהעמדת הנידר לפני הכהן, שהרי ערכו קצוב לפי שנותיו, ולפיכך לא נמצא העמדה בכל האופנים שנכתבו, מבן עשרים שנה, או מבן חמש שנים, או מבן חדש וכו'. ולכן צריך לבארו, ואם מך הוא הנידר והעמידו המעמיד, והשכיר על הנידר שיעריך אותו הכהן מה בכחו יש לתת כמו שהולך ואומר. וכן תרגמו הרמב"מן (יאָ שטעללע מאן דיא פערזאָן פֿאָר דען פריסטער, דאס זיא דער פריסטער שאַטצע, נאך דיעזען פֿערמאָגען דעס געלאָבענדען זאָלל דער פריסטער שאַטצען): (י) לא יחליפנו ולא ימיר, בכתוב הזה נפלו כמה קושיות, הא' כל המאמר לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב הוא מיותר, שדי לו אם אומר ואם המר ימיר יהיה הוא ותמורתו יהיה קדש ולמה תאמר שנכתב לעבור עליו בלאו, זהו אמת אבל הוא על דרך דרש, ואנחנו על הפשט נשים עינינו. והב' מה דין ענין חליפין לתמורה? וכבר הבריכו המבאר לנת"הש והרמב"מן לפרש ההבדל הזה ולא נתקררה דעתנו בדבריהם. (עיין שם) והג' מי שנותן בהמה רזה וכחושה חלף שנהמת בריאה וטובת בשר שנדר, ראוי להענישו, שהוא כילי ומקלר בנדרו, ולפי הדין נותן שתהיינה שתי הבהמות קדושות לה', אבל אם נדר בהמה כחושה ונותן תחתיה בהמה שמנה, מדוע יענש שיתן שתיהן? והד' למה לא אמר ואם חלף יחלוף כמו שאמר ואם המר ימיר? וליישב הספקות הללו נאמר, שההבדל בין חליפין לתמורה הוא, שכל שיתחליף יתחליף רע בטוב, והראיה ויחלף משכורתי (בראשית ל"א י"ד) שפשט מהנו בבגדי האלוהים ולבש בגדים נאים ראוי ליגמיד בהם לפני המלך וכן וקווי ה' יחליפו כח (ישעיה מ' ל"א). שיחליפו הכח החלוש בכח חזק; והתמיר ימיר טוב ברע, ולכן אמרו בתלמוד מומר לע"ז, וכן מי שהמיר דתו, שעזב את הטוב ובחר ברע, ולא תמצא שיאמר עליו מוחלף לע"ז או מי שהחליף דתו. שהחליפין הם רע בטוב. ומעתה שעור הכתוב כך היא, לא יחליפנו ולא ימיר אותו, ומפרש דבריו ובונם דסיים פתח ואומר, לא טוב ברע, שהוא ענין התמורה, ולא רע בטוב. מוסב על ולא יחליפנו, והזהיר הכתוב אלא להחליף רע בטוב אף שהוא מוסיף על נדרו ולא יעשה כזאת, שאם הותר החילוף בנקל יבוא לידי תמורה. והוא א"כ גדר וסוג שלא ימירנו, ומסיים ואם המר ימיר בהמה בבהמה, דהיינו שרוצה לתת כחושה תחת שמנה, אזי תהיינה שתיהן קודש, דראוי להענישו אותו בעבור הכילות וקלורו בכבוד השם, זהו הנראה לנו בפשטי הכתוב, והדרש' תדרש: (לג) לא יבקר, לפי שנאמר בפ' ראה (דברים י"ב י"א) וכל מבחר נדריכם יכול יהא נודר ומוציא את היפה ה"ל לא יבקר בין טוב לרע ווו' (רש"י), ואולם למה לא נאמר בין רע לטוב שהבקר הוא על הטוב שרצונו לתליא? ועוד דרך בני אדם דרכן לתת את הרע בכדי להפטר מחובת תרומה ומעשר, ועוד אם הבקר היא למלוא את היפה למה יענש אם המר ימירנו ויתן שניהן? ולכן נראה לדעתנו שהבקור הוא להוציא את הרע, והתמורה הוא תמיד רע בטוב כמו שאמרנו, ולכן ראוי הוא להענש. לפי שאיני נותן המעשר בטוב לב ובחפץ נפש, אבל כדי להתפרק מן עול חיוב המעשר הוא בורר הבהמה היותר גרועה שבעדרו:

תפלת שחרית

קודם שיכנס לבה"כ יסתכל מעט בעזרת בה"כ ויאמר:

ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך:

ואז ילך בנחת ולא בפתע פתאום ויאמר:

בבית אלהים נהלך ברגש:

כשיכנס לבה"כ יאמר:

מה־טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל־היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני־יי עשי: ואני תפלתי־לך יי עת רצון אלהים ברב־חסדך ענני באמת ישעך:

אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי: אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך: ואני עליך בטחתי יי אמרתי אלהי אתה: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: אליך יי אקרא ואל יי אתחנן: האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך: כי לך יי הוחלתי אתה תענה אדני אלהי: שמעה תפלתי יי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש: שמע יי וחנני יי היה עוזר לי:

שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית יי נלך: שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל: יי בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי: רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יי:

יגדל אלהים חי וישתבח. נמצא ואין עת אל־מציאותו: אחד ואין יחיד כיחודו. נעלם וגם אין סוף לאחדותו: אין לו דמות הגוף ואינו גוף. לא נערוך אליו קדשתו: קדמון לכל־דבר אשר נברא. ראשון ואין ראשית לראשיתו: הנו אדון עולם לכל־נוצר. יורה גדלתו ומלכותו: שפע נבואתו נתנו אל־אנשי סגלתו ותפארתו: לא קם בישראל כמשה עוד. נביא ומביט את־תמונתו:

תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר. דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב־חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא. לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל: לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל־לוֹ לְהַחְבִּירָה; בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישָׁן וְאָעִירָה: וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר. הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא: וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב

וְאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא) אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא: כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים.
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת

יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה
עַל־הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבוֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ יְהוָֹה אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם. וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים. אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַייָ: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר:

וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָֹה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָֹה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים: בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי משֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־משֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. וּשְׁלשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה: וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִין הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן. הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. וְהַחֶלְבְּנָה. וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר. וּקְצִיעָה. שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ. וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בֹּרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסֵּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בֹּרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן מִפְּנֵי שֶׁהִיא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִי מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק. אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק. מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים: פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל. אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא. אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ. מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ:

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא. וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר

שני גזרי עצים. וסדור שני גזרי עצים קודם לדשון מזבח הפנימי. ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות. והטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד. ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות. והטבת שתי נרות קודמת לקטרת. וקטרת קודמת לאברים. ואברים קודמין למנחה. ומנחה קודמת לחביתין. וחביתין קודמין לנסכין. ונסכין קודמין למוספין ומוספין קודמין לבזיכין. ובזיכין קודמין לתמיד של בין הערבים. שנאמר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים. עליה השלם כל הקרבנות כלם:

יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה.	אבג״יתץ
קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא.	קרע״שטן
נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם.	נגד״יכש
ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם.	בטר״צתג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך.	חקב״טנע
יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדשתך.	יגל״פזק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות	שקו״צית

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

רבון העולמים. אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו. ולהיות כהנים בעבודתם. ולוים בדוכנם. וישראל במעמדם. ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד. ואין לנו לא כהן בעבודתו. ולא לוי בדוכנו. ולא ישראל במעמדו. ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו: לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו. שיהיה שיח שפתותינו חשוב ומקבל ומרוצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו ועמדנו על מעמדו. כמה שנאמר ונשלמה פרים שפתינו. ונאמר ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי: וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב: ונאמר זאת התורה לעלה. למנחה. ולחטאת. ולאשם. ולמלואים ולזבח השלמים:

וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

בראש חדש אומרים זה:

ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה

בַּשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדֶּשֶׁן. חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא־לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית· מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד־חֲצוֹת: הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים: זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם וְנֶאֱכָלִים בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחוֹמֶר· וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא

צָרִיךְ לִכְלָל. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ. דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ: וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

בודקין הטלית ומתעטפים מעומד, ומברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִת:

ויכסה ראשו בטלית ויאמר ד׳ פסוקים אלו:

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם:
כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר

כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל
בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם
מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל
עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ
בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל
יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל
יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים | וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ
לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ
מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל
הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ
בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז
יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי
טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ
מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ:
רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר
עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ
לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ
יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ
וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז
וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא
שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי
אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת
עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה
לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:
יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן
לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ
מֵאֶרֶץ | מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי

הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חוֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחֹסִים בּוֹ:

צ תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר

וָדֹר׃ בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה
אֵל׃ תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם׃ כִּי אֶלֶף שָׁנִים
בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃ זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ
בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ כִּי כָלִינוּ
בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃
כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה׃ יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם
שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ
וַנָּעֻפָה׃ מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע
וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ
בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ׃ שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ
שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃ יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם׃

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי
אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ׃ כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת. בְּאֶבְרָתוֹ
יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ לֹא תִירָא מִפַּחַד
לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃
יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט
וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ לֹא
תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ׃ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ עַל
עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ
אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי. יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ
וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי׃ א״י

קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ׃ שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ
בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ כִּי
יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ
מִכָּל אֱלֹהִים׃ כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל
תְּהוֹמוֹת׃ מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא
רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃ שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה׃ שָׁלַח

אותת ומופתים בתוכבי מצרים בפרעה ובכל עבדיו: שהכה גוים רבים והרג מלכים עצומים: לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו: יי שמך לעולם יי זכרך לדר ודר: כי ידין יי עמו ועל עבדיו יתנחם: עצבי הגוים כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוח בפיהם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בוטח בהם: בית ישראל ברכו את יי בית אהרן ברכו את יי: בית הלוי ברכו את יי יראי יי ברכו את יי: ברוך יי מציון שכן ירושלם הללויה:

קלו הודו ליי כי טוב | כי לעולם חסדו:
הודו לאלהי האלהים | כי לעולם חסדו:
הודו לאדני האדנים | כי לעולם חסדו:
לעשה נפלאות גדלות לבדו | כל״ח:
לעשה השמים בתבונה | כל״ח:
לרוקע הארץ על־המים | כל״ח:
לעשה אורים גדלים | כל״ח:
את השמש לממשלת ביום | כל״ח:
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה | כל״ח:
למכה מצרים בבכוריהם | כל״ח:
ויוצא ישראל מתוכם | כל״ח:
ביד חזקה ובזרוע נטויה | כל״ח:
לגזר ים סוף לגזרים | כל״ח:
והעביר ישראל בתוכו | כל״ח:
ונער פרעה וחילו בים סוף | כל״ח:
למוליך עמו במדבר | כל״ח:
למכה מלכים גדלים | כל״ח:
ויהרוג מלכים אדירים | כל״ח:
לסיחון מלך האמרי | כל״ח:
ולעוג מלך הבשן | כל״ח:
ונתן ארצם לנחלה | כל״ח:

נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ | כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ | כִּל"חַ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ | כִּל"חַ:
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר | כִּל"חַ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם | כִּל"חַ:

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ. וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ. וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד. וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ. וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ. וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ. וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ. וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ. חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ. וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו. וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים. וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים. וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו. וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו. לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו. וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים

יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קמז הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַםִ אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

קמח הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי

אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

קמט הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

קנ הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ"ה ת"י"ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ:

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן

אֹתוֹת וּמוֹפְתִים. בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רוֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם
את מי הים. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

כִּי לַייָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַייָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר
וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל.
וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם
בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים
וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְהֻלָּל בְּרֹב
הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַייָ לֹא יָנוּם וְלֹא
יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר
אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים.
אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה. כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ
שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת
כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת
לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאָלֶף
אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ
וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב
זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם
רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ.
וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ
וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ
וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ:
כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע.
וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת
יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ.
מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ
וּמִי יַעֲרָךְ־לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי
נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא
בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים
נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן
חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר.
זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (לס״ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

ק״וח בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

ווען מאן יוצר זאגט, זאגט מאן דיס חויך.
אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

היר זאגט מאן יוצר.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ: וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר

לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ. וּמִי דּוֹמֶה־לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ: וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ. שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה

רְצוֹן קוֹנָם וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה. וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים. וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים. וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ. בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה. קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים. וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

כשאומרים אופן אומרים זה:
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרֻבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפָן וּכְרוּב לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן: ונזה מסלים מנין רמ״ח:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

צריך לומר ק״ש בניגון הטעמים:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ

וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין׀ עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר׀ אָנֹכִי מְצַוֶּה׀ אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ וְנָתַתִּי עֵשֶׂב׀ בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם׀ אֱלֹהִים׀ אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ וְחָרָה׀ אַף־יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם׀ מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם׃ וְשַׂמְתֶּם׀ אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם׀ אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין׀ עֵינֵיכֶם׃ וְלִמַּדְתֶּם׀ אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם׀ אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהֹוָה וַעֲשִׂיתֶם׀ אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם׀ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר׃ וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת׃ וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ׃

שַׁחֲרִית

כשאומרים זולת אומרים זה:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה. לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֳלֵינוּ כְּגָאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ. אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ. מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ. אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו. תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד

כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בשו"ס זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בע"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים.

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:
בע"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

ש"ץ נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ· מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים· וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בע"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי. וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

בר"ח אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם ראשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת.

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בעשי"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

ש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ

בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי״ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם: ע״כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

סדר הלל

בר״ח ומנוכה ופסח״כת

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

ק״ג הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

קי״ד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה ובשבת חו״המ של סוכות אומרים לא לנו:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:

סדר הלל

בְּרוּכִים אַתֶּם לַיָי עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיָי וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּיָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה ובשבת הו"ח של סוכות אומרים אהבתי:

מָה אָשִׁיב לַיָי כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיָי אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיָי אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

קיז הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

! צריך לשמוע יאמר נא וכו' מפי הש"ץ ואם לא שמע לא יצא וטוב שיאמר בעצמו בנחת:

קיח הוֹדוּ לַיָי כִּי טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחַב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיָי מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיָי מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיָי עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיָי צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:	אודך
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:	אבן
מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ:	מאת
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:	זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:	אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:	אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ:	ברוך
אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:	אל

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי
הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

סדר הוצאת ספר תורה

בפתיחת הארון הקודש יאמר:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר משֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בשעת הוצאת ס״ת מן ההיכל יאמר:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמֵּהּ דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן: לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי. וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם: אמן:

הש״ץ נוטל הס״ת ביד ימין ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם שמע ישראל ואחריו הקהל אומר, וכן אחד:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

הש״ץ אומר: **גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:**

סדר קריאת התורה

קהל לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

מגביה הס״ת בידו למעלה והולך עמו למגדל שקורין בּס ובדרך הליכה אומרים:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

העולה לתורה יאמר: בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

וגם הוא יאמר ברוך ה׳ ה״ל״ו כדי שיכלול עצמו עם הקהל ואחר כך יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אחר קריאת התורה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

ברכת הגומל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוּב:

ועונין אחריו: מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוּב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוּב סֶלָה:

מי שנעשה בנו בר מצוה דהיינו שהוא בן י״ג שנים ויום א׳ אומר בשעה שקורא לבנו לס״ת או בשעה שמתפלל בנו בציבור:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה:

המגביה ספר תורה צריך להראות הכתב לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזרו לפניו ולאחוריו שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה אומרים יקום פורקן.

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְבָבֶל. לְרֵאשֵׁי כַלָּה וּלְרֵאשֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵאשֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן: וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

כשיחיד מתפלל בביתו אין אומר יקום פורקן זה ולא מי שבירך וכו':

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא. טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן. וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ. אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה. הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה. הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵינוּ (פלוני) יָרוּם הוֹדוֹ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים

שחרית

ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון. ונאמר אמן:

כשמברכין החודש בשעה שהש״ץ מברך מי שעשה הקהל אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהיה בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שימלאו משאלות לבנו לטוב בזכות תפלת רבים אמן סלה:

בשבת שמברכין החדש יאמר החזן זה: נכון לידע המולד קודם שמקדשים החדש:

מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב. ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חדש (פלוני) יהי׳ ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה:

קהל וחזן יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל. לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

בימי הספירה וביום האבלים אומרים א״ה רק בשבת ר״ח אייר או ר״ח אב בשבת מ״א אותו. ובפולין אומרים אותו בכל שבת חוץ כשת״הח וכד״ה וי״ט וחנוכה ופורים.

אב הרחמים שוכן מרומים. ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים. החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו. ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה. עם שאר צדיקי עולם. וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים. הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר: ונקיתי דמם לא נקיתי. ויי שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר. למה יאמרו הגוים איה אלהיהם. יודע בגוים לעינינו. נקמת דם עבדיך השפוך: ואומר כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות. מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה. על כן ירים ראש: אשרי וכו׳ תמצא לעיל:

---

*) הנכון לומר בזכות תפלת רב, כי היא צלותיה דרב כד סיים צלותיה ברכות ט״ז: . בשם הרב החכם הכולל מ׳ ר״ב סיף ז״ל ״הם.

כשמחזירין הס"ת תן הבימה אל ההיכל אומר הש"ץ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

והקהל עונים: הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָֹה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָֹה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָֹה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָֹה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָֹה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָֹה עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְהוָֹה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָֹה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָֹה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָֹה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְהוָֹה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָֹה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָֹה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָֹה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָֹה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָֹה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָֹה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָֹה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

בשעת הכנסת ספר תורה בהיכל יאמר:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָֹה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְהוָֹה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזוֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָֹה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

סדר תפלת מוסף

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

הש"ץ חוזר ג' ברכות ראשונות ואח"כ אומר זה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:
בשי"ת (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ)

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: **קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:** כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: **בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:** מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:** אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: **אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:** וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: **יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:**

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ. וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בשי"ת (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ

לר"ח

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה. וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַמְּשֻׁלַּחַת בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה

לשבת

שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לר״ח

וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִים וּשְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם | מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (ובשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בס"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בס"ן אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בס"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: ע"כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה לייי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. קדיש שלם.

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ. בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא. לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם: שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם. וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב

בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ: וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

שיר היחוד ליום השבת

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ:

וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה:

בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם:

כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ. רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ:

וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ. לְהוֹדִיעַ, כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ:

עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָּהֶם. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם:

בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. יַד הַגְּדוֹלָה וַיִּרְאוּ:

נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ. שֵׁם וְתִפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ:

וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמָיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם:

יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבָר:

תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכֶעָפָר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם:

תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים:

בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת:

וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן:

בְּנוּחָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ:

וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאוֹרֶךְ. יָמִים צִדָּה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ:

כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק:

וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ. לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ:

גִּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֲטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשֹׁנִים. כֵּן תֵּטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב. וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵטִיב:
יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה. כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ. וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ. הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה. וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ. כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי. וַאֲבָרְכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שיר הכבוד

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶיךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

שִׁיר הַכָּבוֹד

הַמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:
חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:
טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא. קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי. וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:
כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ. וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:
מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחוּרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:
סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:
פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:
צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:
קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:
רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:
שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:
תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ. כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:
בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:
וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:
יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ. כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל
בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

Preßburg, 1846. Gedruckt bei Franz Edlen von Schmid u. J. J. Busch.

יוצר להפסקה ראשונה

מיוסד ע״ס א״ב וסס המחבר כפול מנחם ברבי מכיר:

אוֹר זָרוּעַ זוֹרֵחַ כְּבוֹדוֹ. אָצַר וְנָצַר לַאֲשֶׁר עֲבָדוֹ. אֶהֱבוּ זֵכֶר טוּב זִכְרוֹ: בֵּן כְּיוֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה מֵרֵאשִׁית. בְּטֶרֶם יָרָה פִּנָּה וּבָרָא שִׁית. מְצוּקֵי אֶרֶץ עֲלֵיהֶם תֵּבֵל הֵשִׁית: גִּלָּה סוֹדוֹ לִישָׁרָיו וְלִירֵאָיו. לְחַג מוֹעֲדָיו קָרָא מִקְרָאָיו. בָּרוּךְ שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו: ח׳ מֵנִיחַ מְבָרְכָיו בְּיוֹם קָדְשׁוֹ. מְכַבֵּד יְרוּשַּׁת עַם קְדוֹשׁוֹ. שָׁמוֹר שַׁבַּתּוֹ וּמוֹרָא מִקְדָּשׁוֹ. קָדוֹשׁ: דַּעַת לָמֵד חֵבֵר אֶת־הָעָם. וְאִזֵּן וְתִקֵּן לִקְרוֹת בְּכָל־פַּעַם. לִשְׁאוֹל וְלִדְרוֹשׁ בְּעִנְיַן טַעַם: הוֹסִיפוּ לֶקַח שְׁבֶרֶת תַּחְכְּמוֹנִים. וְהִתְקִינוּ לְהַקְדִּים שְׁלֹשִׁים נְמֻנִים. לִהְיוֹת שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת זְמַנִּים: וּכְשַׁבָּת שְׁלוּחִים יוֹצְאִים בְּעֵדִים. עַל נִיסָן וְעַל תִּשְׁרֵי יִהְיוּ נוֹעָדִים. שֶׁבָּהֶם מְתַקְּנִים אֶת־הַמּוֹעֲדִים: זִכְרוֹן סֵפֶר נִדְבָּרִים לְהִכָּתֵב וּלְהֵחָתֵם. הַאֻמְנַת אֶתְכֶם לְשַׁתֵּק חוֹלֵק וּלְסָתְמֵם. מוֹעֲדֵי יְיָ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם אַתֶּם: חָכְמוּ לִקְבּוֹעַ רִאשׁוֹן וְלַיִסְּרוֹ. בְּאַגַהֵ״ז לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ. זֵכֶר לַדָּבָר הוּא לְבַדּוֹ לֹא בְּדְ״וּ: טָרַד וְגָעַר שׂוֹטֵן בְּאֵיתָן הַהוּא אָצַל. בַּעֲבוּר אַדְ״וּ וַיַּגִּיעַ בְּגַהֵ״ז אֶל אָצַל. סָמַךְ מִקְרָא הֲלֹא זֶה אוּד מֻצָּל: יָסְפוּ לְהַצִּיב צִיּוּנִים לָשׂוּם תַּמְרוּרִים. לֵיל הַלֵּל וִילֵל בְּשָׁוֶה נִגְרָרִים. יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים: כּוּנּוּ יוֹם חִנּוּךְ וְיוֹם בִּכּוּר לָאוֹר. כְּסִדְרָן וַחֲסֵרִין וְלֹא שְׁלֵמִין לְבָאוֹר. כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר: לְאַרְבַּעַת זְמַנִּים צוֹרַף רֶצֶף מִלְּסוֹר. אַתְּ בַּשׁ גַּר דַּק הַץ זֶה לָזֶה אָסוּר. מִפְּנֵי כִּפּוּר וַעֲרָבָה חֹק זֶה מָסוּר: מַשְׂכִּילִים בְּשָׁמוֹר חֹדֶשׁ הָאָבִיב רִאשׁוֹנָה. וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה כְּחֻקָּה יְשָׁנָה. מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה: נִמְסַר בְּיָדָם לְמַלְּאוֹת וּלְחַסֵּר פְּעָמִים. לִקְבּוֹעַ וְלִדְחוֹת וְלִפְשׁוֹט וּלְעַבֵּר מְטַעֲמִים. כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים: סֵדֶר יְסוֹד עוֹלָם לְבָרְרָה וּלְלַבְּנָה. מוֹנִים אֲמוּנִים יוֹדְעֵי לָעִתִּים בִּינָה תְּקוּפוֹת מִנִּיסָן לַחַמָּה וְשָׁנִים מִתִּשְׁרֵי לַלְּבָנָה: עֵרֶךְ פָּרָשִׁיּוֹת הוֹרוּ יְשִׁישֵׁי עִקָּרִים: שְׁתַּיִם לִפְנֵי מְגִלָּה וּשְׁתַּיִם לְאַחֲרֶיהָ קוֹרִים. לַעֲלוֹת זְכִירָה לַעֲשִׂיָּה לְעַם יְקָרִים: פּוֹתְחִים שַׁבָּת רִאשׁוֹנָה בַּשְּׁקָלִים. וּבַשְּׁנִיָּה זָכוֹר מְחִיַּת מְקַלְקְלִים. לְהַקְדִּים וּלְהַכְרִיעַ בֶּקַע לְמֵאָה זוּזִים קַלִּים: צוּוּי פָּרָה בַּשְּׁלִישִׁית לְהִתְרַגֵּל. וּבָרְבִיעִית הַחֹדֶשׁ לְהִתְחַבֵּר עִם סֶגֶל. בְּזֵרוּז קְדֻשָּׁה וְטָהֳרָה לָרֶגֶל: קָבוּעַ אֲדָר הַסָּמוּךְ לְנִיסָן. זַבְּדוּ סִימָן מְזֻמָּן וּמְחֻסָּן. לִסְמוֹךְ גְּאֻלָּה לִגְאֻלָּה בְּמִצְוֹת יִתְחַסֵּן: רָאוּי לָבֹא בְּשַׁבָּת רֹאשׁ מִנְיָנוֹ. וּבִשְׁמֹנָה בוֹ בְּפָרָשַׁת עִנְיָנוֹ. וּמַפְסִיקִין אַחַר

יוֹצֵר לְהַפְסָקָה רִאשׁוֹנָה

מְגִלָּה זַט״וּ סִימָנוֹ: שֵׁנִי חָל בּוֹ מַקְדִּימִין לְשֶׁעָבַר. וּמַפְסִיקִין לְשַׁבָּת הַבָּאָה סִימָן בּוֹ יְדֻבַּר. וְהַשָּׁלֹשׁ רְצוּפוֹת עִנְיָנָם יְחֻבָּר: תָּר לָבֹא בָרְבִיעִי מַקְדִּימִין. וּמַפְסִיקִין לְשַׁבָּת הַבָּאָה מַסּוֹרֶת בַּ״ד מְסַמְּנִין וְהַשָּׁלֹשׁ מְשֻׁלָּבוֹת זוֹ אַחַר זוֹ מַשְׁלִימִין: מִדֵּי בֹּא בַשִּׁשִּׁי שְׁתֵּי הַפְסָקוֹת יִהְיוּ. לְמָחָר וּלְאַחַר הַפּוּרִים בְּצִיּוּן וּבְ״יוּ. וְהַשְּׁנִיּוֹת לְבַר כְּמִשְׁפָּטָן לְחַבֵּר יִבְעָיוּ: נְדִיבִים מַשְׁמִיעִים עַל הַשְּׁקָלִים מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ. חֳדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לִתְרוֹם בְּהִתְחַדֵּשׁ. מִצְוָה לְהָבִיא קָרְבָּן מִתְּרוּמָה חֲדָשָׁה בַּקֹּדֶשׁ: בְּרִית עוֹלָם יִשְׁמְרֶנָּה וִיגַבִּירֶנָּה. בְּעִתָּהּ יָחִישׁ כָּל מוֹטָה יְשַׁבְּרֶנָּה. יֵיטִיב צִיּוֹן יַחֲזִיר שָׁלֵם בְּרִנָּה: מָתַי לְהֵרָאוֹת פָּנִים בַּקֹּדֶשׁ יַקְהֵלוּ. כִּימֵי עוֹלָם מִנְחָתָם יוֹבִילוּ וִינַהֵלוּ. רָנּוּ לְיַעֲקֹב שִׂמְחָה יִצְהָלוּ: הִנֵּה צוֹפִיַּת עֵינַי לְמוֹעֲדֵי עֲדָנַי. יָמִים עַל יָמִים אֲחַכֶּה בְּסוֹד סוֹרְנַי. רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ: מַנְחִיל חֶמְדַּת יוֹם מִיָּמִים. בְּרִית שָׂם בֵּינוֹ לִבְדוּלֵי מֵעַמִּים. מִי כָמוֹךָ יָרוּא חַי הָעוֹלָמִים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת בְּעֶלְצוֹן. מַחַן שִׁנְאָן גְּדוּדֶיךָ: מְאַזְּרֵי זִיקוֹרַת חֶלְצוֹן מַרְאֵה בָזָק כִּידוּדֶיךָ: נְגִידֵי פְּנִים וְחִיצוֹן. נְצוּחַ עֹז יְדִידֶיךָ: נוֹעָדִים לְשַׁעַר קִיצוֹן. נוֹעַם שִׁיר סוֹדֶיךָ: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן. אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ: חָלִים וָזָעִים כֻּלָּם. חֲרֵדִים מִבְּלִי עָקוֹב: חֲיָלִים מְזִיעִים בְּחִילָם. חֲלוּצִים חוֹשִׁים מִלַּעֲקוֹב: מַחֲשִׁים וּמְמַלְּלִים בְּקוֹלָם. מַבְקִיעִים רְקִיעִים לִקּוֹב: מַזְכִּירִים תָּם בְּסִלְסוּלָם. מְבָרְכִים בִּשְׁמוֹ לִנְקוֹב: וַאֲנִי אַגִּיד לְעוֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בָּרוּךְ זִכְרָהּ אֱמָתִי. בָּרוּךְ דְּבָרָהּ וְחוֹתָמְךָ: רִבְבוֹת הֲמוֹנַי וְכִתִּי. רָצוֹא וָשׁוֹב בְּטַעְמֶךָ: כִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְׁתִּי. בָּאִים לְהַקְדִּישׁ שְׁמֶךָ: יַחַד כָּל עִתִּי. יְצַפּוּר יָרִיעַ לְרוֹמְמֶךָ: וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְיָ שִׁוַּעְתִּי. וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָ: מְרַצִּים כַּדּוּרוֹן מֵבִיא. מְרַנְּנִים בְּקוֹלָם: מְכַסִּים פָּנִים לְהַחְבִּיא. מְפַחֲדְךָ מִסְתַּתֵּר וְנֶעְלָם: כְּמוֹ חָזָה נָבִיא. כְּבוֹר גַּלְגַּלִּים וְאֶרְאֶלָּם: כְּרוּב נֶשֶׁר וְלָבִיא. וּבֶן אָדָם לְמוּלָם: וַאֲנִי בְּתֻמִּי תָּמַכְתָּ בִּי. וַתַּצִּיבֵנִי לְפָנֶיךָ לְעוֹלָם: יְהַדּוּן בְּנֵי עֲלִיָּתִי. יַחְדָּו חֵיל מְשָׁרְתֶיךָ: יִדְמוּ לָמוֹ תְהִלָּתִי. יְחַלּוּ אֱלֵי קָדְשָׁתֶךָ: רוֹעֲשִׁים אָז לְעֻמָּתִי. רַחֲמִים דְּרוֹשׁ וְחֶמְלָתֶךָ: רְווּי רִבּוּי רִנָּתִי. רְצוֹן הֱיוֹת לִקְרָאתֶךָ: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי. יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ: והחיות וכו׳.

זולת   מיוסד ע״ס א״ב כפול:

אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּה. אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָה. בְּלַעְתִּי כִּמְעַט בְּצָרָתָה. לוּלֵי יְיָ עֶזְרָתָה: גְּאַלְתַּנִי מֵרֹאשׁ מִמִּסְתּוֹלְלִי. גָּדַעְתָּ שֵׁבֶט מִשְׁתּוֹלְלִי. דְּכִית תַּבִּין מְהַתְּלִי. הָיִיתָה עֶזְרָתָה לִי: הַצִּיר הִגְבַּרְתּוֹ כְּאַרְיֵה. הוֹדַעְתּוֹ עַתָּה אֶהְיֶה. וּבְשִׁעְבּוּד מַלְכִיּוֹת אֶהְיֶה. וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה: זוּלָתְךָ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנָי. זֵדִים עוֹרְרוּנִי מֵעֲדָנַי. חֲזִיר כִּרְסֵם מַעֲדַנַּי. עֶזְרִי מֵעִם יְיָ: טוֹב לְכָל יְצוּרֶיךָ. טוֹב וּמֵטִיב לְמַאֲמִירֶיךָ. יַעֲרֹף טוּבְךָ כְּאָמְרֶךָ. כִּי בִי בְעֶזְרֶךָ: כָּרַתִּי בְּרִיתְךָ בְּגֶזֶר. כָּאֵזוֹר לְמָתְנַיִם אוֹזֶר. לְךָ הִרְבַּקְתָּם מִלְּהִנָּזֵר. הִנֵּה אֱלֹהִים עוֹזֵר: מְרִימֵי עַל לְיַסְּרָם. מְשׁוּכֵי בְּחַבְלֵי.

לְאָסְרָם. נִרְתָּקִים בַּעֲבֹתוֹת שְׁזוּרָם· בִּטְחוּ בַּיְיָ עֶזְרָם: סוֹקֵר בְּעֵינוֹ לִיצִירוֹ. סַב
כִּצְבִי בַּחֲזָרוֹ· עוּר וְיָשֵׁן מִנִּצְרוֹ· שׁוֹאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ: פּוֹנֶה לַדָּל לִרְאוֹתוֹ. פֶּלֶל
בַּהֲכִינוֹ לִקְרָאתוֹ· צַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע בְּקָרְיאָתוֹ. מֶלֶךְ עוֹזֵר אוֹתוֹ: קָמִים כָּאֵפֶר פַּזֵּר.
קְרוֹשִׁים הַעֲנֵר בְּנֵזֶר· רִבְבָם בְּשָׁלוֹשׁ זֵר. יְיָ הֱיֵה עוֹזֵר: שׁוֹקְקָה נַפְשִׁי תּוֹהִי.
טוֹאֲלִים בְּחַסְדְּךָ מִשְׁתָּהִי. תֵּפֶן לְפַנּוֹת מִבַּלָּהִי· עֲזְרֵנִי יְיָ אֱלֹהָי: מְרוּדִים בְּעוּטֵי
בַּעַט. נַחֲרַת סוּסִים וָשַׁעַט· מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים וָלַעַט. יַעְזְרוּ עֵזֶר מְעַט: בְּרִיתְךָ
עֲרִיבָה כְּחָשָׁה· בְּקַשְׁתָּהּ קָשָׁה כַּנְּחֻשָׁה. יְקוֹד לֶהָבָה הַכְחִישָׁה· אֱיָלוּתִי לְעֶזְרָתִי
חוּשָׁה: מַהֵר יֶשְׁעֲךָ תְּבַשְּׂרֵנִי· כֶּתֶם הָתֵם מְבַסְּרֵנִי· יְרוּשָׁלַיִם נְוֵךְ הַחֲזִירֵנִי· תְּהִי
יָדְךָ לְעָזְרֵנִי: חֶזְיוֹן צוֹפֶיךָ שַׁחַרְתִּיךָ קְרָאתִיךָ בְּשֵׁם בְּחַרְתִּיךָ· וּבִימִין צִדְקִי
תְּמַכְתִּיךָ. אִמַּצְתִּיךָ אַף עֲזַרְתִּיךָ: אֱמוּנַת בְּרִית הַנִּכְרָתָה. שַׂגֵּב בְּעֻזְּךָ כְּנֶחֱרָתָה.
לְהָשִׁיב מִבָּטָן וּמִפְּרָתָה. הָבָה לָנוּ עֶזְרָתָה: עזרת וכו׳.

יוצר לפרשת זכור.

מיוסד ע״ס א״ב.

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְהִי לָבַז וְלִמְשִׁסָּה. וְגִזְעוֹ יֵעָקֵר בְּכַעִיסָה.
בִּיטָה אֵל וְחַטְאוֹ אַל תִּשָּׂא. כִּי קְהָלְךָ עִסָּה. בְּכָל צָרָה וּדְרִיסָה.
גַּם בְּךָ לֹא חָסָה. וּבְעַזּוּת הִדְלִיל עֲמוּסָה. בְּתוֹךְ אֶבֶן מַעֲמָסָה: אַתָּה
זוֹכֵר נִשְׁכָּחִים. זָכוֹר אוֹם לְךָ מְשַׁבְּחִים. וּקְדֻשָּׁה לְךָ מַפְצִיחִים. קָדוֹשׁ:
זָכוֹר דָּבָר עָתָק בְּכָל עֶרֶךְ. עַל חֲמוּקֵי יֶרֶךְ. לִדְרוּרֵי מִפֶּרֶךְ. הִקְדִּים
וְיָצָא בַּדֶּרֶךְ. לְזַנֵּב כָּל בֶּרֶךְ. לָדוּשׁ בְּגֵאוּת וּלְהַדֵּרֶךְ. וּכְבוֹדְךָ צָץ
מֵחֶרֶךְ. בְּכָל רֹחַב וְאֹרֶךְ. וְעַמְּךָ בְּטוּבְךָ לְהַאֲרֵךְ: זָכוֹר זְמוֹרָה
שֶׁהִשְׁלִיךְ לְמַעְלָה. וַאֲהוּבֶיךָ אָץ לְחַלְּלָה. עֲשׂוֹתָם כִּמְעִי מַפָּלָה. חֵזֶק
לְשִׁיתָם כָּלָה. אוֹתָם לְהַפִּילָה. בְּהַכְנָעָה וּבְהַשְׁפָּלָה. טוֹב שׁוֹמֵעַ
תְּפִלָּה. הַפִּלְתּוֹ בַּבֶּהָלָה. וְאַחֲרִיתוֹ לִקְלָלָה: זָכוֹר יָהִיר רָשָׁע. כִּי
לִמְאֹד פָּשַׁע. וְהֵצִיק בֵּן מְשֻׁעְשָׁע. כָּבֵד חֵטְא וָרֶשַׁע. וְאָזְנָיו הַכְבֵּד
וְעֵינָיו הָשַׁע. וּלְיִרְאָתְךָ לֹא שָׁע. לְמַעַנְךָ צַדִּיק וְנוֹשָׁע. חִישׁ לְנוֹשָׁעִים
יֶשַׁע. עוֹבֵר עַל פֶּשַׁע: זָכוֹר מִלּוּלוֹ לְמוּלְךָ. וּמָאַס בְּפָעֳלָךְ. לִבְחוּרֵי
קְהָלָךְ: נָא זְכוֹר יוֹם זְבוּלָךְ. וִישַׁלֵּם לוֹ מִשֶּׁלָּךְ. גְּמוּל רָע מֵחֵילָךְ.
סַעֲרֵהוּ בְּשֶׁצֶף עֶלְךָ. וְכָל פֶּה יְהַלְלָךְ. עַל פֶּלֶא מִפְעָלָךְ: זָכוֹר
עַמְּךָ וְנַחֲלָתָךְ. אֲשֶׁר הֵם בְּאַהֲבָתָךְ. וּמְקַוִּים לִישׁוּעָתָךְ. פְּנֵה בִּתְהִלָּתָךְ:
וְרַחֵם עַל עֲדָתָךְ. הוֹגֵי בְּשַׁעְשׁוּעַ דָּתָךְ. צַהֲלֵם בְּיִרְאָתָךְ. וְתִטָּעֵם
בְּקִרְיָתָךְ. וְשָׁם תְּצַמְּצֵם שְׁכִינָתָךְ: זָכוֹר קִרְיַת חָנָה. וַעֲדַת מִי מָנָה.
הַמְפֻזֶּרֶת בְּכָל פִּנָּה. רוֹמְמָהּ בַּחֲנִינָה. כִּי גָעָה עוֹנָה. וְעֵת לְחֶנְנָהּ.

יוֹצֵר לפרשת זכור

שַׁבַּח שֵׁם עֲדִינָה. מִכָּל צַד וּמִכָּל פִּנָּה. וְהַמַּלְכוּת לִבְעָלֶיהָ הָשֵׁב נָא: תִּפְקוֹד עַתָּה בְּרַחֲמִים. וְתוֹפִיעַ מִמְּרוֹמִים. לְהוֹשִׁיעַ מְעֻטֵּי עַמִּים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן. כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם בְּפִי כָּל הַנְּשָׁמָה. וְיַשְׁמִיעַ לְמַקְדִּישָׁיו הַמַּקְדִּישִׁים שְׁמוֹ בִּנְעִימָה. וְיִתְפָּאֵר לְהִתְרוֹמֵמָה. בְּמַעְלָה וּבְמַטָּה שֹׁכֵן רוּמָה: והחיות וכו׳.

זולת. אַתָּה מָלֵא רַחֲמִים. בְּרַחֲמֶיךָ שַׂמַּח עֲגוּמִים. גְּאָלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים. דָּתְךָ בְּהֶגְיוֹן נוֹאֲמִים. הֵם מַבְדִּלִים מֵעַמִּים. וְאוֹתְךָ בְּהַתְמִיד מְרוֹמְמִים. זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים. חֲפוֹף בְּבָנוּי כְּמוֹ רָמִים: טוֹב זְכוֹר יְדִידֶיךָ. יַחַד שַׂמְּחֵם כְּרוֹב חֲסָדֶיךָ. כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ. לְמוֹדִים לְעָבְדֶךָ. מְהֵרָה קוֹמֵם נְגִידֶךָ. נַהֲלֵם בְּחוֹזֶק יָדֶיךָ. סַמְּכֵם בְּשֵׁם יִחוּדֶךָ. עַנְּדֵם בִּמְאֹדֶךָ. פְּדֵה תִפְדֶּה מַזְכִּירֶיךָ. צוֹעֲקִים בְּכָל לֵב לְשַׁחֲרֶיךָ. קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶיךָ. רַבְּצֵם בְּבֵית בְּחִירֶךָ. שׁוֹבְבֵם לַחֲדָרֶיךָ. שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ. תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶיךָ. תִּפְדֵּם כִּבְקְרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ: עזרת

שמונה עשרה והחזן חתר ברוך אתה עד ומושיע ומגן.

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

מיוסד ע״ס א״ב.

אַזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים. בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים. גָּחוֹן גָּח מִבֵּין עֲכָסִים. דֵּרָאוֹנוֹ לְהַזְכִּיר לְרֶקֶב כְּעָסִים: הַחוֹחַ הֵנֵץ מְגַלְגֵּל וְדַרְדַּר. וּמִדּוֹר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדַרְדַּר. זֵכֶר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הֶקְדַּר. חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טָרַף אַף וַיַּשְׁחֵת רַחַם. יְחוּמָתוֹ מִקְּלוֹט בְּהֵרָיוֹן יַחַם. כְּהִפְקַד לִשְׁלִישׁוֹ חֵט נוֹחַם. לְבַט לְהִלָּחֵם בְּלוֹחֲמֵי לַחַם: מַהֲלַךְ אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה. נָע וָנָד מִכְמֹרֶת לְפָרְסָה. סָע מִשֵּׂעִיר וְהִכְמִין פְּרוּסָה. עָיֵף וְיָגֵעַ מְבוּשָׁיו לְסָרְסָה: פּוֹעַל שְׁטִימַת בְּכוֹרָה לַעֲכוֹר. צְמִיתוּת צֹאן קָדָשִׁים לִמְכּוֹר. קְלוֹנוֹ הֶחָרֵט בְּעֵט לִזְכּוֹר. רֵאשִׁית גּוֹיִם לְגַלַּע בִּזְכוֹר: שַׁדַּי זָכַר לַיְלָה חוֹלֵק. שֹׁרֶשׁ וְעָנָף בַּחֲלַקְלַק לְהַחֲלֵק. חזן תְּמוּר כִּי חֲשָׁלָיו הַמְּהֵלֵּק. תָּבַע לְהִזָּכֵר מַעַשׂ עֲמָלֵק:

לָאַחֲרוֹנָה יִסְעוּ שֶׁבָּם שָׁלַט. כִּי הֶעָנָן מֵטָם פָּלַט. חזן לְעֵת יִמָּחֶה לֹא יִמָּלֵט. יְגוֹנֵן עַם גָּנוּן וּמְפֻלָּט:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מיוסד על סדל תשר"ק.

תמימים בעודם בסין רפודים. שבוץ עדי עדים אפודים. רצו שלול מתן לפידים. קפצו ידים רפורת ברפידים: צורר אסף כל אספסוף. פושע סביבות מחנם אסוף. עלות פעמימו ממצולות סוף. סבר לקמלם כקנה וסוף: נדר ויעף שלש פעמים. מחזר בניני חמשה עממים. לץ הכה ופתי העמים. כלל להתיחס נדיבי עמים: יהר לץ והעמיד מסלה. טכוס בחורי בזמה סלה. חמוקי יריכי בם לפסלה. זרע להרביע להתעיב סגלה: וישטום שטימת ישישו המחבא. החל לבא מראש במחבא. דגר שנית בחרב להובה. גש בשלישי בעליל חובה: במשלו ששכי באום מושלים. בפרק עמד מסור נשולים. חזן אמרו לכו ונכחיד נכשלים. אז מאז זנב כל הנחשלים:

שונאיך הם ילבשו בושת. כמו בצלעי שמחו ביבשת. חזן בעטותך עשרת עדיי תלבושת. להגשים תחי לצולעת ותחבושת:

ברוך אתה יי מחיה המתים:

מיוסד ע"ס א"ת ב"ש:

אצילי מרעי נכר שעיר. תולדות אלה בני שעיר. בקשם אצו אשי להבעיר. שאונם חרשו כשדה עיר: גוי גדול שלא נזכרת. רשיונותיו למה אז זכרת. דגלים בלא הון מכרת. קדושים בזונה ובין המכרת: הזכר לארומים נוה נארו. צרים אשר חומות ערערו. ועד היסוד ערו ערו. פימו דברו בגאות ופערו: זה אין לפניך שכחה. עברתם שמרה נצח מלשכחה. חלף לא ידעו עשורת נכוחה. ספרם חתום ליום תוכחה. טעם חק בדת מוכח. נזכר כי לא תשכח חזן יום בוא עמם להתוכח. מכאן צוית לעמך לא תשכח:

יקש לץ לחרף צבאות. החתומי ברית בצבא ואות. והפקד מדה במדה לתוצאות. חזן דעת כי לעת המציאות. הוא יפקד בשם יי צבאות:

ימלוך יי לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא

אל נא בלשון אשר הזכרת לזוכריך זכור. בו בלשון הזכירוך נא אתה זכור. ואם המה כאדם עברו ברית מלזכור. ואתה אל ולא איש למה לא תזכור. בזאת ידעתי כי יש לך לזכור. אבל תשוח נפשי עד זכור תזכור. מה כחי כי איחל לקץ זכור. ומה

יוצר לפרשת זכור

קִצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי עַד שֶׁתִּזְכּוֹר. אִם לֹא לְמַעֲנִי תִזְכּוֹר. לְמַעַנְךָ וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַיִם זְכוֹר. חוֹק כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֵדוּת זְכוֹר. וְאָמַר אִם אֶשְׁכָּחֵךְ עַתָּה לָהּ זְכוֹר: וְתִפְקוֹד וְתִזְכּוֹר. כְּאֵב צַר לַעֲכוֹר. פִּיהוּ לִסְכּוֹר. לָנוּעַ כְּשִׁכּוֹר. וְעוֹד בַּל תִּמְכּוֹר. נְקוּבֵי בֶּן בְּכוֹר. חזן נְכוֹרֵי בִּלְתְּךָ זְכוֹר. וּפְאֵרְךָ אֶזְכּוֹר. וַאֲרַצְּךָ לִזְכּוֹר. בְּפָרָשַׁת זָכוֹר:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר ברבי קליר.

אָז קוֹצֵץ. בֶּן קוֹצֵץ. קְצוּצֵי לְקַצֵּץ. בְּדִבּוּר מְפוֹצֵץ. רְצוּצֵי לְרַצֵּץ. לֵץ בְּבוֹא לְלוֹצֵץ. פְּלַץ וְנִתְלוֹצֵץ. כְּעָץ מְחַצְצִים לְחַצֵּץ. כְּנֵץ עַל צִפּוֹר לְנַצֵּץ: עָב בָּקַע מֵרֹאשׁ. יְחִידִים מֶנּוּ גְּרוֹשׁ. חָל וַיֵּלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ. וַיֵּשֶׁב עַל גַּבֵּי חֲרוֹשׁ. זְמַן וְהִנְקַב לְרֹאשׁ. רֵאשִׁית גּוֹיִם לְרַע לִדְרוֹשׁ. הֱיוֹת לְכָל בּוֹגְדִים רֹאשׁ. וְצִפְעוֹ תְּלוֹת בְּמִבְחַר בְּרוֹשׁ: רָץ וְהִקְרָה בְּהֶרֶךְ עֲיֵפֵי מַרְחוּרת דֶּרֶךְ. וּפָץ לֹא זוּ הַדֶּרֶךְ. תָּעוּ בַּמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דֶּרֶךְ. בְּנָחָשׁ עֲלֵי דֶרֶךְ. שָׁלַח יָד בְּחַמּוּקֵי יָרֵךְ. וְעַל כָּל רֹאשׁ דֶּרֶךְ. זִנֵּב כָּל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ: יָעֵף וְעָף וְחָשׁ. וּמֵחוֹר פֶּתֶן רָחַשׁ. וְנוֹדַע כִּי הוּחַשׁ. מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ. רָגַשׁ וְלָחַשׁ. וְעֵת לֵידָתוֹ נִחַשׁ. וּבִכְשָׁפָיו הִכְחַשׁ. וּבְחֶלֶשׁ נֶחֱלַשׁ וְלֹא חָשׁ: בִּכְשָׁפָיו הִלְּלוֹ. וּבִקְסָמָיו חִלְּלוֹ. יוֹם הֶעֱמִיד וְזִלְּלוֹ. שֶׁמֶשׁ הִדְמִים וְזִלְזְלוֹ. יָגַע וְלֹא הוּנַח לוֹ. וְלַחֲרָפוֹת גִּחֲלוֹ. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הִזְחִילוֹ. לְהִמָּחוֹת הוּא וְכָל חֵילוֹ: קָט וְשֵׁן חָרַק. נְאָצוֹת שֵׂרַק. וּמוֹרָה בְּאַפּוֹ הֵרַק. וְחַרְבּוֹ הִבְרַק. לַמִּילָה פָּרַק. וּכְלַפֵּי מַעְלָה זָרַק. לְשֵׁם שֶׁמֶן תּוּרַק. בְּעַזּוּת יָרֹק יָרַק: יָהּ אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר. צָו אֶל מְשׁוֹל עוֹפֶר. זִכְרוֹן מִשְׁלֵי אֵפֶר. כְּתוֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר. רָשׁוּם בְּזֶה סֵפֶר. בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים לְהֶחָפֵר. לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר. וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל הַכָּתוּב לַחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אֵל נָא לְעוֹלָם תְּעֻרָץ. וּלְעוֹלָם תְּקֻדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

ח"וק וּמַח שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ. וְנִמַּח זְכוּרוֹ. מִלְּהַזְכִּירוֹ. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

ת"וק יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנֶחְשַׁב כַּנֵּכָר. מִלְּהִזָּכֵר. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

מיוסד ע״ס א״ב וזה סדלו אב״ג בג״ד וכן כולו.

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגִּיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ. בְּרָצוֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בְּעִתּוֹ.
גָּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמִּחְיָתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד. גּוֹעֵל אֶת
עֵשׂ לִזְקֵנוֹ חֶסֶד. דּוֹמֶה לָמַס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצוּאַת
שָׂדֶה. דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה. הָפַךְ לֵב אָח שָׂח בַּשָּׂדֶה: זָכוֹר
דָּחוּי בְּאֹזֶן הֶעֲרֵלָה. הַבּוֹזֶה בְּכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּפֵרַק מֵנוּ עֹל
וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַפַּכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. וְהִכְהָה מְאוֹר אָב
בַּעֲשַׁן עֲבוֹדַת זָר. וַמַּם בְּלֵב הֱיוֹת לָאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע
כְּאִשָּׁה. זְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בָּאִשָּׁה. חַתּוּ גִבּוֹרָיו הֱיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה:
זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח. חָלָק לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח. טָמְנוּ
גֵאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר חָנַט מֵנוּ עֲמָלֵקִי. טָס כַּיֶּלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי.
יָרוּעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טָפַשׁ מֵהַעֲרִימָה. יָרַד וְכִתֵּת
עַמִּי עַד חָרְמָה. כְּמוֹ כֵּן חַיָּב לְהַחֲרִימָה: זָכוֹר יוֹשֵׁב נֶגֶב בְּלִי עֹל
כְּעָרָד. כְּסוּת וְלָשׁוֹן שִׁנָּה הֱיוֹת מֶלֶךְ עֲרָד. לִשְׁבּוֹת שֶׁבִי מָרַד וְחָרָד:
זָכוֹר כְּסִיל שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ. לְתַעֲרוּבַת מְדָיָן בַּעֲלוֹתוֹ. מִהֵר יְרֻבֶּשֶׁת
וְגִלָּה נַבְלוּתוֹ: זָכוֹר לְקַעֲקַע בִּצָּתוֹ מִשֹּׁרֶשׁ. מִלַּעֲזוֹב לוֹ עָנָף וְגַם שֹׁרֶשׁ.
נֶעֱנַשׁ קִישִׁי כִּי הִשְׁאִיר לוֹ שֹׁרֶשׁ. זָכוֹר מַעֲשֵׂה אֲגַג מַעֲדַנּוֹת. נָשִׁים
כְּשִׁכְּלָה חַרְבּוֹ לְעַנּוֹת. סֵרַס שְׁאֵרוֹ לִשְׁסוּף יְעָנוֹת: זָכוֹר נָגִיד לְחָמְלוֹ
הִסְכִּים. סָר מִמְּלוּכָה מֵבִין נְסִיכִים. עוֹלֵל הַנּוֹתָר עָמַד לְשִׂכִּים:
זָכוֹר סִבֵּב צִקְלַג וְנֶגֶב. עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. פִּגְרוֹ טוֹב רֹאִי
מְנַשֵּׁף בְּעוֹגֵב: זָכוֹר עָרִיץ בַּעֲמוֹנִים נֶחְבָּא. פָּרִיץ כַּרְמֵי עֵין גֶּדִי כְּהוּבָא.
צָרְבוּ אִישׁ בְּאָחִיו בְּחֶרֶב לְהוּבָה: זָכוֹר פְּלֵטִים אֲשֶׁר בְּאַף הִסְעִיר.
צְבָאַי בְּלֶכְתָּם אֶל הַר שֵׂעִיר. קִנֵּא לִנְקוֹם עֲיָרוֹת שֵׂעִיר: זָכוֹר צָג
בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידַי. קָם בְּרֹאשׁ דְּרָכִים לִסְעוֹד אֶת רוֹדַי. וְרָדַף
וּמָסַר בְּיָדָם פְּרוּדַי רְפוּדַי: זָכוֹר קָפַץ לְשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. רָעַשׁ וְשָׁאַג
מִי לִי בַּשָּׁמַיִם. שָׁלַט וַיִּגְדַּל עַד לַשָּׁמַיִם: זָכוֹר רָד אֶל חָנַף לְהַחֲנִיף
מַמְלֶכֶת. שִׁמְשַׁי אֲשֶׁר שִׁמְשׁוֹ מְאַמֶּשֶׁת וְהוֹלֶכֶת. תַּמָּה הִלְשִׁין לְרַפּוֹתָהּ
מִמְּלָאכֶת: זָכוֹר שָׁקַל אֲלָפִים עֲשָׂרָה. שְׁתִילִים מֵאָה הֶחֱנִיט לְסַבְּרָה.
שְׁאָר מֵהֶם עֲשָׂרָה לִשְׂרָרָה: זָכוֹר תָּבַע לְהָפֵר חֲמִשִּׁים. תְּמִימָה קָצַב
לְכַלּוֹת חֲמִשִּׁים. תַּכְלִית שִׁבְעִים נִתְלָה עַל חֲמִשִּׁים:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:
אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ. כְּקוֹל מַיִם רַבִּים נִשְׁמַע קוֹלָךְ. מַשְׁמִיעַ

יוצר לפרשת זכור

וּמְצַוֶּה לְעַמְּךָ בְּקִנְיַן פָּעֳלָךְ. זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ. אֲשֶׁר קָרְךָ
וַיַּחֲשִׁילָךְ. וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָךְ. תִּמְחֶה זִכְרוֹ מִכָּל גְּבוּלָךְ.
וְהֵם יָשִׁיבוּ וְיֹאמְרוּ לָךְ. וּמִשֶּׁלְּךָ עוֹד יִתְּנוּ לָךְ. אָנָּא הָקֵם אֶת דְּבַר
מְלוּלָךְ. עַד שֶׁאַתָּה מְצַוֵּנוּ הִזָּכֵר לָךְ. אַתָּה זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשׂוּ לָךְ.
זְכוֹר יְיָ אֶת יוֹם זְבוּלָךְ. הַמִּתְגָּאִים וְנוֹאֲמִים פֹּה מַה לָּךְ. הַשּׁוֹלְחִים
זְמוֹרוֹת בְּאַפְּךָ לְחַלְּלָךְ. זְכוֹר כִּסֵּא כְּבוֹד גָּדְלָךְ. אֲשֶׁר מִגְּרוּ וְנִאֲצוּ
לְמוּלָךְ. וְשִׁלְחוּ בָאֵשׁ הֵיכָלָךְ. וַיָּשִׂימוּ כָּל גְּבוּלָךְ. וְשָׁדְדוּ וְנִתְּקוּ
אָהֳלָךְ. אֲשֶׁר צִוִּיתָ לֹא יָבֹאוּ בִקְהַל לָךְ. אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי
בִּגְלָלָךְ. וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם הִלּוּלָךְ. עָלֶיךָ יַעֲזוֹב חֵילָךְ. יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר
עָשׂוּ לָנוּ עָשׂוּ לָךְ: אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר נִלְחָמוּ. וְאוֹתְךָ בְּיִשּׁוּב נִתְלַחֲמוּ.
אוֹתָנוּ חוּץ לַמַּחֲנֶה הֵמּוּ וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה נָהֲמוּ. אוֹתָנוּ פְּלִיטֵי
עָנָן זָמֵמוּ. וְאוֹתְךָ כַּפּוֹרֶת עָנָן גָּמְמוּ. אוֹתָנוּ לַחֲשׁוּלֵי עָב דִּמּוּ.
וְאוֹתְךָ עֲלוֹת עַל בָּמוֹת עָב דִּמְּמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִמְּחִיצָה קָמוּ. וְאוֹתְךָ
לִפְנַי וְלִפְנִים קִדְּמוּ: אוֹתָנוּ בְּרָחוֹק מָקוֹם אִשְּׁמוּ. וְאוֹתְךָ בְּקֶרֶב
מְקוֹמְךָ שָׁמְמוּ. אוֹתָנוּ חוּץ מִישִׁיבָתֵנוּ רָמוּ. וְאוֹתְךָ בִּמְכוֹן שִׁבְתְּךָ
הֶחֱרִימוּ: אוֹתָנוּ אוֹת בְּרִית מִשְּׁאָר הֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ עֲשֶׂרֶת אַבִּירֵי
בְּרִית הֶחֱרִימוּ. אוֹתָנוּ בַּהֲנָחַת יְדֵי עָנָיו הֵרִימוּ. וְאוֹתְךָ תְּלוֹת יַד
לְמוּלָךְ הֵרִימוּ. אוֹתָנוּ נִתְיָעֲצוּ וְסוֹד הֶעֱרִימוּ. וְאוֹתְךָ כְּרוּבֵי סוֹדָךְ
לַחֲרָפוֹת הִגְרִימוּ: וְאַתָּה יְיָ לְעוֹלָם תֵּשֵׁב. וְהוּא נֶגְדְּךָ בְּמַטֶּה יוֹשֵׁב.
תָּפוּשׂ מִדְבָּר וְכָל הַיִּשּׁוּב. אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד בְּלֵב מִתְחַשֵּׁב. אִם לֹא
עַתָּה תָקוּם וְתַקְשֵׁב. בְּשָׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קִימוֹת נְקָמוֹת לְחַשֵּׁב. בְּפַחַד
וָפַחַת וָפַח לִפְקוֹד עַל הַיּוֹשֵׁב. וְאִם אַיִן כַּגֵּר תֵּחָשֵׁב. וְכָל הַמּוֹנֶה
וְכוֹפֵר וְחוֹשֵׁב. קֵץ הַפְּלָאוֹת לְהָבִין וּלְחַשֵּׁב. נָשְׁתָה גְבוּרָתוֹ מִמַּחֲשֵׁב.
וְלֹא יִמְצָא מַעֲנֶה לְהָשִׁיב. וְיֶחֱשֶׁה דוּמִיָּה מֵהַקְשֵׁב. וּבֶאֱמוּנָה כִּסְלָיו
יְיַשֵּׁב. וְזֹאת עַל לִבּוֹ יָשֵׁב. וְיֹאמַר עַד יַשְׁקִיף וְיֵרֶא וְיַקְשֵׁב: וְנֶחֱשַׁבְתִּי
כְּעַד זוֹמֵם. כָּל הַיּוֹם מְדַמֵּם. וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וּמִשְׁתּוֹמֵם. וְאַתָּה
יְיָ עַד מָתַי רוֹאֶה וְדוֹמֵם. זְכוֹר בֵּית מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם. וְכָל עוֹבֵר עָלָיו
מִשְׁתּוֹמֵם. מָתַי תִּתְנַשֵּׂא וְתִתְרוֹמֵם. וְזֵכֶר אֹמֶר פִּיךָ קוֹמֵם. בְּשָׁלֹשׁ
עִתּוֹת עֲמָלֵק לְהָמֵם. בְּשָׁלֹשׁ מִיתוֹת זִכְרָם לְהַדְמֵם. בִּשְׁלֹשֶׁת יְמֵי
אֲפֵלָה נָגְהָם לְהַעֲמֵם. בְּשִׁבְעָה יְמֵי עֶבְרָה לְהַרְשִׁימֵם. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי
שְׁמַד לְהַאֲשִׁימֵם: וּכְמוֹ מֵעֲשָׂרָה דְּבָרִים עִכְּבוּ עַם מְעֻנּוֹת. וּמִשֶּׁבַע
מִצְוֹת הַמְיֻשָּׁנוֹת. כֵּן בְּעֹשֶׁר וָשֶׁבַע יְשַׁכְּרוּ לַעֲנוֹת. וּבַת קוֹל תֵּצֵא

מְמְעוֹנוֹת. וּתְפוּצֶץ בְּכָל הַמַּחֲנוֹת. זִכְרוֹן דְּבָרִים לְהַגִּיד וְלַעֲנוֹת. אַל תִּזְכְּרוּ רִאשׁוֹנוֹת. בִּינוּ יְשׁוּעוֹת אַחֲרוֹנוֹת. וְהַזְכִּירוּ זֵכֶר רְנָנוֹת. עֲמָלֵק אֲשֶׁר בָּא וְעִוֵּת מַחֲנוֹת. וְהִקֵּר אֶתְכֶם בִּפְנֵי בָנוֹת. וַיֵּצֵא לוֹ שֵׁם בְּכָל הַמְּדִינוֹת. רְאוּ עַתָּה לְתַנּוֹת. אֵיךְ נִמְחָה כְּחֶתֶף בְּכָל פִּנּוֹת. וּצְבָא הַמָּרוֹם אֲשֶׁר בִּמְעוֹנוֹת. אֲשֶׁר הִסְמַךְ עֲלֵיהֶם בְּמַשְׁעֵנוֹת. יִפְקֹד עֲלֵיהֶם אֶת הָעֲוֹנוֹת. לְרוֹב יָמִים לְהִמָּנוֹת. לַחֲשׁוֹב עֲלֵיהֶם חֶשְׁבּוֹנוֹת. לְהַפִּילָם לְתֹפֶת דֵּרָאוֹנוֹת. וְהָמוֹן לְאֻמִּים וְכָל הַלְּשׁוֹנוֹת. עַל עוֹזֵר וְעָזוּר יִשְׂאוּ קִינוֹת. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזוּר מְקוֹנְנוֹת: וְיֵדַע כָּל פּוֹעַל כִּי לֹא שָׁכַחְתָּ. וְיָבִין כָּל יְצִיר כִּי שְׁמָם שִׁכַּחְתָּ. וְשֵׂעִיר וְשָׂרָיו אָז וִכַּחְתָּ. וַעֲמָלֵק וְטַפְסְרָיו הוֹכַחְתָּ. וְאִתָּם בְּמִשְׁפָּט נִתְוַכַּחְתָּ. וְיִזָּכְרוּ עַם אֲשֶׁר זָכַרְתָּ. כִּי לְטוֹבָה אוֹתָם זָכַרְתָּ. וּבְזִכְרוֹן טוֹב אִתָּם נִזְכַּרְתָּ: חזן וְהַמַּזְכִּירִים אֶת יְיָ. יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְיָ. וְיֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְיָ. כֵּן יֹאבְדוּ כָּל אוֹיְבֶיךָ יְיָ. וְהָעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ. וְהַבּוֹטְחִים בַּיְיָ. וְהַשְּׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ. יֶחֱזוּ בְּנוֹעַם יְיָ. וְיַגִּידוּ כִּי אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ. אַשְׁרֵי כָּל יְרֵא יְיָ. טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ. לַחֲסוֹת בַּיְיָ. רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ. קוֹל אוֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְיָ. כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ. כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ. שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיְיָ: ע״כ וְאִם כָּל הַמּוֹעֲדִים יִהְיוּ בְטֵלִים. יְמֵי הַפּוּרִים לֹא נִבְטָלִים. וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִנְּטָלִים. וְיִזָּכְרוּ לָעַד גְּאוּלִים. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה גִּילִים. מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים מְגַלִּים. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו מַגְדִּילִים. וְשָׁרִים כְּחוֹלְלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי עָשׂוֹר מְסַלְסְלִים. בְּכִנּוֹרוֹת וּבִנְבָלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי הַלֵּל מְהַלְלִים. בַּעֲשֶׂרֶת מִינֵי שִׂמְחָה צוֹהֲלִים. וְשַׂרְפֵי הַקֹּדֶשׁ הַמְעֻלִּים. כְּתַלְמִיד לָרַב יִהְיוּ לָמוֹ שׁוֹאֲלִים. מַה פָּעַל אֵל אֵלִים: כִּי אֵלֶּה יִהְיוּ מִבִּפְנִים. וְאֵלֶּה מִלִּפְנֵיהֶם מִפְּנִים. וְאֵלֶּה חוּצָה פּוֹנִים. וְאֵלֶּה לִפְנַי וְלִפְנִים. בְּצֵל שַׁדַּי מִתְלוֹנְנִים. וּבַחֲמִשָּׁה קוֹלוֹת הַצְּפוּנִים. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה מַצְפִּינִים. בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים צְפוּנִים. הַהוֹגִים בְּיִקְרַת מִפְּנִינִים. וְקִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נוֹגְנִים. לָדַעַת אֵיךְ הֵם מְנַגְּנִים. בְּנַאֲוַת אֲפִיקֵי מָגִנִּים. בְּצִלָּם הֱיוֹת גְּנוּנִים. וּבְאֶבְרָתָם מִתְגּוֹנְנִים. וְעַל חוֹמוֹתָם מִתְמַנִּים. לַשׁוֹעֲרִים וְלַשּׁוֹמְרִים מְמֻנִּים. כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה מְזֻמָּנִים. לְהַזְכִּיר קְדֻשַּׁת נוֹצֵר אֱמוּנִים. לְהַעֲרִיץ זְכִירַת גּוֹי שׁוֹמֵר אֱמוּנִים. וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתְכַּנִּים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מִתְכַּוְּנִים. שְׁתַּיִם בְּרֹאשׁ בָּנִים מַשְׁכִּינִים. וְאַחַת בְּרֹאשׁ מַלְכָּם מַתְקִינִים. וּבִשְׁלָשְׁתָּם הֱיוֹת נְכוֹנִים. כִּסֵּא שָׁלֵם וְשֵׁם שָׁלֵם

יוֹצֵר לְהַפְסָקָה שְׁנִיָּה

מְבִינִים. וּבְשִׁלּוּשׁ קְדֻשָּׁה עֲנוֹת כְּאָז מְבִינִים. קְרוֹא זֶה אֶל זֶה מְכֻוָּנִים.
וּבְכִנּוּי שֵׁם קָדוֹשׁ קוֹרְאִים וּמְכַנִּים: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ. וְקָרָא
זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו׳:

יוצר לחפסקה שניה

מיוסד ע״ס א״ב משולש ושם המחבר מאיר.

אֶת פְּנֵי מֶלֶךְ אֶתְיַצְּבָה בְּוַעַד מַקְהֵלוֹת. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו לְסַפֵּר בְּמַעַרְכֵי
תְהִלּוֹת. אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדוֹלוֹת: אָז בְּטֶרֶם נִמְתָּחוּ וְאַבְנֵי
פִּנּוֹתֶיךָ יָסַדְתָּ. כֵּס יְשִׁיבָתְךָ עָלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת חָשַׁבְתָּ. נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם
אָתָּה: בָּנִים חֲבִיבִים בְּחִבָּה יְתֵרָה וְנוֹדַעַת. עָלוּ בְמַחֲשָׁבָה לְהַשְׂכִּילָם עֵצָה
מוּדַעַת. אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעוֹת חָכְמַת וָדַעַת: מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם הִשְׁמִיעַ
הִכּוֹנוּ דַרְכֵיכֶם. בָּנַי חָסוּ בְּצִלִּי וּזְכוּ בְּמִקְחֲכֶם. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם.
קָדוֹשׁ: גְּמִילוּת חֶסֶד תָּמִיד אַבִּיעָה וְאַזְכִּירָה. אֱלֹהַי זְבָדַנִי בְּלֶקַח טוֹב לְהִתְפָּאֲרָה.
חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה: מַרְפֵּא וְשִׁקּוּי לְמַחֲזִיקֵיהֶם וּמַמְתִּיקֵיהֶם. חַיֵּי
נֶצַח הִנְחִיל יֵשׁ לְמֹצְאֵיהֶם. יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם: דְּבָרָיו נֶחֱמָדִים מִפָּז
וּמִדְּבַשׁ מְתוּקִים. לִוְיַת חֵן וַעֲטֶרֶת לְגָרוֹן מַעֲנִיקִים. אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים
צַדִּיקִים: הוֹרוּנוּ יְשִׁישַׁי לֶכֶת נְתִיבוֹ. זוֹ הַדֶּרֶךְ לְכוּ בָהּ עַם קְרוֹבוֹ. הַשַּׁעַר לַיְיָ
צַדִּיקִים יָבוֹאוּ בוֹ: וְהִתְבּוֹנְנוּ קְבוֹעַ שָׁנִים וּלְתַקְּנָם בְּמֶרֶץ. אֱלֹהֵיכֶם הַמַּשְׂכִּילְכֶם
לְחַסֵּר וּלְעַבֵּר בְּתֶרֶץ. רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ: הִתְחַזְּקוּ וְהִזָּהֲרוּ בְּמִנְהַג
אֲבוֹתֵיכֶם בִּידֵיכֶם. לִדְחוֹת וְלִקְבּוֹעַ כְּמַסּוֹרֶת מְסוּרָה לָכֶם. הַדְּבֵקִים בַּייָ אֱלֹהֵיכֶם
חַיִּים כֻּלְּכֶם: זָהֲרוּ לִדְחוֹת פֶּסַח מִבְּד״וּ וּמֵאַד״וּ רֹאשׁ הַשָּׁנָה. לִקְבּוֹעַ פֶּסַח
בְּאַגְהַ״ז וּבַגְהַ״ז כֶּסֶה לְתַקְּנָה. כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה: יָמִים יֻצָּרוּ
וְהָבְחָרוּ זַכְּרוּ סִימָנֵיהֶם. אֲדָר הַסָּמוּךְ לְנִיסָן קְבוּעַ בָּהֶם. לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפּוּרִים
הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם: חַכְמֵי לֵבָב חָכְמוּ קְבוֹעַ וּלְתַקְּנָה. אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת תָּמִיד
לִקְרוֹת בִּרְנָנָה. לְעִתִּים מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה: מְהוֹרִים בְּאֶחָד בַּאֲדָר מַשְׁמִיעִים
עַל הַשְּׁקָלִים בְּרִנָּה. בְּנִיסָן לְהָבִיא קָרְבָּן מִתְּרוּמָה חֲדָשָׁה כְּתַקָּנָה. רִאשׁוֹן הוּא
לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: מַתְכִּיפִים אַחֲרֶיהָ מְחִיַּת שׂוֹטֵן לְהַשְׁמִיעָה. שְׁקָלֵינוּ לְהַקְדִּים
גְּאוֹן קָמֵינוּ לְהַכְנִיעָה. אָמַר עִם הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה: יַשְׁמִיעוּ
בַּשְּׁלִישִׁי עַל טָהֳרַת הָרֶגֶל בִּקְרִיאָתָם. לְהִזָּהֵר בְּהַזָּיוֹת וּבִטְבִילוֹת טָהֳרָתָם.
וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם: כִּבּוּד הָרֶגֶל לְהַשְׁמִיעַ לִדְרוֹשׁ וְלִשְׁאוֹל.
הִלְכוֹת חֻקּוֹתָיו בְּשִׂמְחָה וּמָחוֹל. וְאֶת עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל: בָּרְבִיעִית
עִנְיַן הַחֹדֶשׁ לְבָאֵר כַּצָּהֳרָיִם. נִסֵּי נִפְלְאוֹתָיו לְהַגִּיד אִתּוֹ נַהֲרָיִם. תִּזְכּוֹר אֶת
יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: לִמְּדוּ פְּעָמִים לְהַקְדִּים וּפְעָמִים לְהַפְסִיק קְרִיאָתָם.
זַט״וּ בּ״וּ הַ״ד וּבִי״וּ נְתִיבָתָם. חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם: מִדֵּי חַל אָרְךְ

כבושר מצוה· קוראים פרשת שקלים בשבתו באחוה. את ספר תורת משה אשר צוה: בשמונה בו פרשת זכור להשמיע ולהזכירה· להשמיענו ששון ושמחה גילה ואורה· ואזני כל העם אל ספר התורה: נמנין מפסיקין בחמשה עשר בו מקראיהם: ופרה והחדש בשתי שבתות יצרפו קוראיהם. חוברות אשה אל אחותה בכנפיהם: ספירתו כהקבע בשני מפי ראשי. נקדים קריאתנו לפניו ולא נחשה. ביום ההוא בספר תורת משה: בששה בו מפסיקין פרשת זכירותיהם· לסמוך גאלה לגאלה ימי מחמדיהם. אשר נחו בהם היהודים מאויביהם: עבר יום פור קוראים כל אחת בשבתה. פרה והחדש אחת ואחת בקריאתה· חוברות אשה אל אחותה: פורו בנפול לקבעו ברביעי בחכמה והשכל· קריאת שקלנו בו נקדים ברוח נדיבה ושכל. תורת אלהים מפרש ושום שכל: בארבעה בו מפסיקין מחירת שוטניהם· לצרף יחד גאלתם ולהשמיעם נסי אלהיהם התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: צרוף פרה והחדש השמיעו בקריאתכם· טהרת הרגל וחדות יי היא מעזכם· בני ציון גילו ושמחו ביי אלהיכם: קבועו כחל בששי מפי חכמים נרמזות. להקדים קריאת שקלים בחדוה ובעליזות· שמור תשמרון את כל המצוה הזאת: שתי הפסקות קבעו נבונים ותמימים. אחת בשני בו ואחת בששה עשר מתאימים. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: רעים סבבו לטהרת הרגל לקרבהו· וענין החדש ביום קדושו לזכרהו. וקדש את ראשו ביום ההוא: שוינוך יי אלהינו תמיד לנגדנו· עבודתך לעבוד במבטא שפתינו והגיוננו. אמרינו האזינה יי בינה הגיגנו: צמאה נפשנו להסתופף בכותלי ביתך. חרשיך לקדש בועד זקניך ומשרתיך· יי צבאות מה ידידות משכנותיך: תמימיך לבושים בערי עדים נגוהים. מקבלים עדות החדש דומים כמלאכים תמוהים· מתי אבא ואראה פני אלהים: משגב שם הגדול צדקתו כהררי אל· חסד זכירת קדושיו אמין לישרי אל· שובה יי רבבות אלפי ישראל. קדוש:

הכל יודוך וכו׳.

אופן

שמך לעד. בפי מועד. ואקוד לך אפים: וגם אדרוש· לך אפרוש· הגות שירי מצלתים: וראש אחרית. והיא הברית. כרותה שפתים: הגורת חסדך· ודוב הודך· תצלגה אזנים: אכן כל ובפי כל. מקדש הוא במחנים: יהללויה. בהבטיה· בורא ניב שפתים: לבית מעלות. בהיכלות. וגלגלי כרוב חנה: והאופן· לצד באפן· והחיות ארבעתנה: והן נראת· כמו נשאת· מקום כסא ותחתנה: והאמנם. הלא ישנם. בכחו דב ותרעינה: קצות תבל. והוא סובל. ובזרועו תעופינה: ועת צופי. בצפצופי. אזי ישאו לך רנה: ואז יענו. וירננו. ובכנפיהם תרפינה: המשים הם· בגביהם. והששה ומאתים: יהללויה. והוא נושא. לכל מעשה. ימי בראשית אשר ברא: הוא גומר. כל באמר.

יוצר להפסקה שניה

מְעוֹנוֹ שָׁת בְּתוֹךְ סִתְרָה: בַּעֲרָפֶל· מְקוֹם אֹפֶל· הֲלֹא יַכְפִּיל לְהָאִירָה: בִּסְבִיבוֹ. בְּתוֹךְ רְכוּבוֹ· יְקַר נֹגַהּ לְהַצְהִירָה: יְגוּרֵהוּ. בְּמַחֲנֵהוּ. מְכוֹן צֶדֶק לְהִתְאַזְּרָה: וְהִרְקִיעַ. וְהִבְקִיעַ. פֶּלֶג מֵיוֹת לְהִשָּׁבְרָה: וּמַחֲצִיתָם. בְּרְכִיָּתָם. יְאַדְּרוּ שֵׁם בְּתִפְאָרָה: וּבִמְרוֹמוֹ. מִמְּקוֹמוֹ. בְּקוֹל יַעֲנוּ בְּנֵי זִמְרָה: יְהִי בָּרוּךְ. בְּשִׁיר עָרוּךְ. שׁוֹכֵן בְּרָמָתַיִם: יהללויה. מִי יִדְמֶה לָּךְ· וּבַמֶּה נְקַדֵּם. אֶת פְּנֵי אֵימָתָן: מִבְּלִי כֹל. וְאֵין אֶשְׁכֹּל. בְּרֹאשׁ נוֹפֵי זְמוֹרָתָן: וְנִפְזַרְתִּי. וְנוֹתַרְתִּי· כְּמוֹ תֹּרֶן בְּהַר אֵיתָן: וְאֵין קָרְבָּן· וְהַקַּרְבָּן. מְאֹד גָּבַר לְהַכְרִיתָן: וְרַק לָהּ זֹאת. בַּעֲלִיזוּת. וְהִיא בָאָה לְתוֹחַלְתָּן: אֲשֶׁר דָּרְשׁוּ: וְסוֹד פֵּרְשׁוּ. הֱיוֹת קוֹרְאִים בְּתוֹרָתָן: וְסוֹד שֶׁקֶל. מְחֵה עֶקֶל. וְגַם פָּרָה לְטָהֳרָתָן: וְאַחֲרוֹנָה. בְּחָדְשָׁנָה· סְמוּכָה לִגְאֻלָּתָן: הַאִם פַּסּוּ· וְגַם אָפְסוּ. נִיחוֹחִים בִּתְמוּרָתָן: וְשִׁית סִפּוּר. מְקוֹם כִּפּוּר· וְתֵרָצֶה בִּרְכָּתָן: וְתַנְפִּישֵׁם· וְתַחְפִּישֵׁם. וְהֵטִיבָה לְאַחֲרִיתָן: אֲזַי אֶקּוֹד. בְּעֵת אֶפְקוֹד· וְאֶכְרַע לָךְ בִּרְכַּיִם: יְהַלְלוּיָהּ· בְּהַבְטִיָּה· בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתַיִם: והחיות וכו׳.

זולת

יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אַתָּה הַחִלּוֹתָ. הַרְאוֹת כֹּחֲךָ וַחֲסָדֶיךָ לְעַם זוּ יָצַרְתָּ· בִּימִין יֶשַׁע וּגְבוּרָה בְּעֻזְּךָ נִתְאַזָּרְתָּ. וְהוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ וְלוֹחֲצֵיהֶם הִכִּיתָ· שְׂפָתֶיךָ בָּרוּר מִלְּלוּ בְּחָזוֹן דִּבַּרְתָּ. דְּבָרְךָ הַטּוֹב לֹא נָפַל בְּמֵאָז הִבְטַחְתָּ. וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ: הֲבֵאתָנוּ בִּמְצוֹרָה נְתוּנִים בְּיַד אוֹיְבִי· וַיְגָרֵשׁ בְּחָצָץ שִׁנַּי לְהַעֲבִיר כָּל טוּבִי· וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹם מְהָרְסַי וּמַחֲרִיבַי· וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: זֶרַע מְרֵעִים וְעַם לֹא בִינוֹת· עָרוּ יְסוֹדוֹתֶיךָ וְהָרְסוּ כָּל פִּנּוֹת. חָרְשׁוּ וְעָקְרוּ נְוֹיוֹתֶיךָ וְנִבְעוּ מַצְפּוּנוֹת· וְגַם כֶּסֶף וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת: טִבְעֲךָ יָצָא בָּעוֹלָם לְהַכְחִיד כָּל צוֹרְרֶיךָ· שְׁאוֹן קָמֶיךָ תְּהוֹמֵם לְנַעֵר כָּל צָרֶיךָ· יוֹם בְּשׂוֹרָה וּשְׁנַת גְּאוּלִים גַּלֵּה לִבְחִירֶיךָ. שַׁלְמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ: כַּבִּיר פְּדֵה יַקִּירְךָ מִיַּד מַעֲבִידוֹ· זֶה כַּמָּה שָׁנִים לוֹחֲצוֹ וּמַרְעִידוֹ· לוֹ תְּשׁוּבָה נָשִׁיב כִּי יִרְאוּ עֵינָיו כִּידוֹ. הֵן הֶרְאָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ: מִכּוּר הַבַּרְזֶל יְדִידֶיךָ הָחִישָׁה לְנַחֲמָם· רָנִּי פָּלֵט תְּסוֹבֵב לְנַהֲלָם וּלְרַחֲמָם. נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לְשַׂמְּחָם וּלְרוֹמְמָם. מַלְכוּתָם הָקֵם וְגַדֵּל אֶת שְׁמָם: סֵבֶר תּוֹחַלְתֵּנוּ הַרְאֵנוּ אֶת פָּנֶיךָ נְעִימוֹת· צִיּוֹן הֵטִיבָה בִּרְצוֹנְךָ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת· עֲבָדֶיךָ רָצוּ אֲבָנֶיהָ מְפִיקִים לְךָ רוֹמֵמוֹת. תְּחַלֵּק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת: פְּדֵה וְהַצֵּל לְקוֹחֶיךָ וְיָרֹנּוּ פְּלָאֶיךָ· יִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ בוֹגְדֶיךָ וּמַקְנִיאֶיךָ· צַמְּתֵם וְהַצְמִיתֵם וְרַבֵּה עֲלֵיהֶם צְבָאֶיךָ. כִּי תְּנֵה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ: קַנֵּא אֵל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל קוּמָה וְהָחֵל רָשׁ· אוֹיְבֶיךָ דִּירָתְךָ הֶחֱרִיבוּ וּמְעוֹנְךָ נֶחֱרָשׁ· רֵעֶיךָ יִרְשׁוּ נַחֲלָתְךָ יַחַד עִיר וּמִגְרָשׁ· יוֹרִישׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אֹתוֹ נִירָשׁ: שִׁמְךָ יְקֻדַּשׁ בְּעוֹלָמֶךָ מוֹשִׁיעַ וְגוֹאֵל. מְפֹרָשׁ שֵׁם הַנִּכְבָּד צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל· תָּמִיד חֹסֶן זְכִירַת קְדֻשָּׁתְךָ יַזְכִּירוּ יִשְׁרֵי אֵל. חַי יְיָ הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל: עזרת וכו׳

יוֹצֵר לְפָרָשַׁת פָּרָה

מיוסד ע"ס א"ב:

אוֹם אֲשֶׁר בְּךָ דְּבוּקָה. חָפַצְתָּ וְרָצִיתָ לְצַדְּקָה. לְהַנְחִילָהּ מִדְּבַשׁ מְתוּקָה. בְּאוּר אֲרֻכָּה וַעֲמֻקָּה· בָּהֶם בְּאַהַב לְחָשְׁקָה. כִּרְבִיד לְצַוָּאר לְחַבְּקָה: גַּם הִיא בִּמְאֹד מְחֻזָּקָה. בְּתֹקֶף וּבִתְנַאי נֶחֱקָקָה· מֵעַמּוֹ בְּלִי לְסַלְּקָה: אַשְׁרֵי מִי זֹאת. בְּהִתְחַזְּקָם בַּתּוֹרָה זֹאת. בְּפִתְחֵי מְזוּזוֹת· קָדוֹשׁ:

דָּרַשׁ בְּעַד נוֹטֵרָה· וְגַם לְהָבִיא פָּרָה. בַּעֲדָם עֲבוּר לְכַפָּרָה: הֲלֹא כְּחָטְאוּ בְּבֶן פָּרָה. חָרַת עֲלֵיהֶם גְּזֵרָה· וְהִנָּם בַּאֲמִירָה סוֹרֵרָה: וְזֶה הַמְקַבֵּל עֲתִירָה· חָשַׂךְ מֵהֶם עֶבְרָה. וְכָל צוּקָה וְצָרָה: זִכְרוֹן פָּרָה אֲדֻמָּה· בְּפִי יוֹנָה תַמָּה. לָעַד בְּלִי לְעַלְּמָה: חֶסֶד דַּת תְּמִימָה. יַעֲטוּ בָהּ לְהִתְרוֹמְמָה· לִפְנֵי יוֹצֵר נְשָׁמָה: טוֹעֲמֶיהָ בְּטוּב נְעִימָה. בְּלִי הֱיוֹת לְשַׁמָּה. כְּהוֹשִׁיבְךָ הָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה. עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמוּרָה. בָּהּ לְהַקְדִּישׁ לְנוֹרָא· קָדוֹשׁ:

יְקָרָה וְהַרְבֵּה תְמִימָה. מִכָּל מוּם שְׁלֵמָה· וּבִנְקִיּוּת וּבְטָהֳרָה מְסֻיָּמָה: כְּתָב חָקוּק רְשׁוּמָה. לְשַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עֲגוּמָה· לְמַעְלָה לִזְקוֹף וּלְרוֹמְמָה: לְטַהֵר חֵטְא וְאַשְׁמָה. וְלִמְחוֹל עָוֹן זְעוּמָה· עוֹד בְּלִי לְהַאֲשִׁימָה: מְטַהֶרֶת גּוֹי אֶחָד. לְרַצּוֹת שֵׁם הַמְיוּחָד· אֲשֶׁר בְּכָל פֶּה מִתְיַחַד: נַפְשָׁם תַּחְשֹׂךְ מִפַּחַד· וְהֶגְיוֹנָם כָּל יִתְכַּחַד· בְּהִתְפַּלְּלָם בְּלֵב אֶחָד: שׂוֹנְאֵיהֶם יוּדְשׁוּ כְּאֶחָד. בְּפַחַת וָפַח וָפַחַד· בְּעָבְרָם לְצוּר שְׁכֶם אֶחָד: עַל יַד כֹּהֵן נְתִינָתָהּ. לִכְבוֹדוֹ מַתְּנָתָהּ. דִּקְדֵּק בְּכָל פִּנָּתָהּ: פְּעֻלָּתָהּ וְהַקְרָבָתָהּ· הוּא יַקְרִיב אוֹתָהּ. וְהוּא יוֹצִיא אוֹתָהּ: צוֹפִים הַכֹּל בְּטוֹבָתָהּ· וּמְתַנִּים אֶת בִּרְכָתָהּ· כָּל קְהַל רַעְיָתָהּ: קְרוֹשָׁה וְלֹא פְּסוּלָה. בְּלֹא מוּם וְעַוְלָה· כְּקָרְבָּן כָּלִיל וְעוֹלָה: רָם אוֹתָהּ עָלָה· בְּחֵפֶץ וְלֹא בִגְעִילָה. קְהָלוֹ בָהּ לְהוֹעִילָה: שׁוֹמְרֶיהָ יִנָּצְרוּ מֵחַלְחָלָה. מִכָּל נֶגַע וּמַחֲלָה· בְּשׁוֹרְרִים שִׁיר וּתְהִלָּה: תִּתֵּן בְּכֻלָּם בְּרוּרִים. אֲשֶׁר שִׁמְךָ מַזְכִּירִים. וּזְרוֹק עָלֵימוֹ מַיִם טְהוֹרִים· קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו'.

אופן

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם וְיִתְהַדָּר. וְהוּא בַעֲרָבוֹת דָּר· עָטוּי הוֹד וְהָדָר. וְהַכֹּל יְגַדְּלוּהוּ בְּתָמִיד וּבִתְדָר: והחיות וכו'.

זולת — מיוסד ע"ס א"ב:

אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בָךְ· בְּאַהַב יֶאֱהָבְךָ. גּוֹי אֲשֶׁר אֲהֵבְךָ. דְּבַקְתֶּם בְּךָ· הֲלֹא אַתָּה תָרִיב רִיבָךְ· וְתִיסֵּר אֶת נָוְךָ· זְכוֹר בִּנְךָ וַאֲהוּבְךָ. חֲתוּמֵי עַל לִבְּךָ: טַהֲרֵם מִכָּל טֻמְאוֹתָם. יָהּ כַּפֵּר נָא אַשְׁמָתָם. כּוֹשֶׁר תְּהֵא אַחֲרִיתָם· לָעַד יִתְקַיֵּם שְׁמוֹתָם· מַהֵר עַתָּה תְּשׁוּעָתָם, נָאוֹר כִּי אַתָּה תִקְוָתָם. שַׂמְּחֵם בְּשׂוֹבַע שִׂמְחָתָם. עֻזְּךָ תְּפָאֵר אוֹתָם: פְּנֵה אוֹתָם לְצַדְּקָם. צִמְחֵי צֶמַח לְחַבְּקָם· קָדוֹשׁ מִכָּל עָוֹן נַקֵּם· רָם בְּטוּב חַזְּקֵם· שָׁמְרֵם וּבְצִלְּךָ דַּבְּקֵם. שַׁכְּנֵם וְכָאֵזוֹר תַּדְבִּיקֵם. תֹּאמַר בְּרָתְךָ לְהַמְתִּיקָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֶיךָ לְהַבְקִיקָם:

עזרת וכו': ש"ע והחזן חוזר עד ומגן. מסוד חכמים ונבונים וכו':

יוצר לפרשת פרה

מיוסד ע"ס א"ב.

אֲצוּלַת אֹמֶן בְּצֵרוּף זְקוּקָה. בְּנִבְכֶיהָ זֹאת בַּלֵּט פְּקוּקָה. גְּלוּמָה עֲלוּמָה וּנְקוּקָה. דְּבוּרָה עַל אוֹפַן חֲקוּקָה. הַמְסֻקָּלָה וְהַמְעֻנָּקָה. וְדִשׁוּנָהּ דִּשּׁוּן לְמִשְׁמָר חֻקָּה. זֵר שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקָה. חֹק טָהוֹר מְטַמֵּא מְחֻזָּקָה. טְבוּעָה בְּלֹא רְחוֹקָה וְהִיא רְחוֹקָה. יְחוּסָה אֲטוּרָה וּדְחוּקָה. חזן כִּתְמַת חֲמוּקָה בָּהּ מְחוּקָה. לְטָהֳרַת חֲשׁוּקָה. נֶחֱקְקָה זֹאת חֻקָּה: מְקוֹמָהּ יִגָּלֶה. מַעֲמַקֶּיהָ יִדְלֶה. חזן לְעֵת יִגָּלֶה. גְּנוּנָיו יַעֲלֶה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מִמְּרָה חֻקָּה גָּזַר. מִגַּבְנוּן אִמְרָה נִגְזַר. נֶאֱמָן לְאָזְנָהּ נִתְאַזָּר. נֶצַח עֲדֵי כֵן בְּנִזְרָהּ נָזַר. סְלוּל צְפוּנֶיהָ חֶלֶץ אָזַר. סָקַר בְּאִבֶּיהָ וְנֶחֱשַׁב לְמוֹ זָר. עָרַךְ בָּהּ חֹק לְעַם מְפֻזָּר. עֲבוּר מִלְּפַתֵּל עִקֵּשׁ כְּמִין וָזָר. פְּאֵר בְּקוּרֶיהָ כְּאֶגֶד מְשֻׁזָּר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסֶגֶן בַּעֲדֵי מָשְׁזָר: חזן צְפוּנָהּ לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזַר. צִוָּה צוּר לְצִיר צוּר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר: עוֹלָם וּמְלֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ. חזן עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אֲטוּמֵי פָּעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפְאוֹן חֹק אִלְּפַת הַיְקָר. לוּטָה בְּאוֹר יָקָר. חָשׂוּף לְעַם מְיֻקָּר לַעֲמוֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעֲנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעֲנַח מִדּוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גְּמוּת חִידוֹתֶיהָ. גַּלֵּה עֵדוֹתֶיהָ: שֶׁמֶץ דְּגָלִים טַהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר הֶרֶב לְכַבְּסָם תְּמַהֵר. מְעֻוָּיִם אוֹתָם לְטַהֵר: תִּקְרָא כֹּהֵן. בְּחַטְאָךְ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן: חזן טְהוֹרִים זְרוֹק כִּמְכַהֵן. תְּמוּר דַּם מַקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׂח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה. זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה. וּמֵאַחֲרֶיהָ תּוֹרָה וְחֻקָּה. בְּחָרוּת חֲקוּקָה. וּבְלוּחַ לֵב מְחֻקָּה. מִדּוּק תְּלוּלָה וּמִשְׁאוֹל עֲמֻקָּה. מִדְּרֵי אַרְקָא. מְסִלָּתָהּ חֲמוּקָה. בְּכֵן אֵין לַעֲמוֹד בְּסוֹדָהּ. וְאֵין לְהַגִּיעַ יְסוֹדָהּ. וְאֵין לַחֲקוֹר חֻקָּהּ. וְאֵין לְהַחֲלִישׁ חֶלְקָהּ. וְאֵין לֵידַע עֶרְכָּהּ. וְאֵין לְהָבִין דַּרְכָּהּ. אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

ס״ס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲצוּרָה וּמְפֻרָשָׁה. עֲצוּרָה וְלֹא מְפֹרָשָׁה. זֹאת חֻקַּת הַפָּרָשָׁה. בְּכָל שָׁנָה מִתְפָּרְשָׁה: לְבַעֲלֵי אֲסֻפּוֹת. חִידוֹתֶיהָ חֲסוּפוֹת. וְכָל־צְרוּרוֹת כְּסוּפוֹת. דִּקְדּוּקֶיהָ סְפוּת: עֲרוּכָה וּשְׁמוּרָה. קְצוּבָה וּגְמוּרָה. דְּרוּשָׁה וַאֲמוּרָה. בְּקַלָּה וַחֲמוּרָה: זִיְנָהּ לֶעָנָו. בִּפְנִינֵי מְעוֹנָיו. וְהִגִּיהַּ עֵינָיו. בְּפוּץ מַעְיָנָיו: רָעַד כְּהִסְכִּית טַעַם תְּחִלַּת מִשְׁנָתָהּ. פָּרָה בַּת שְׁתַּיִם עֶגְלָה בַּת שְׁנָתָהּ. בְּצֵר צִיר תַּחַן כְּקָשַׁב שְׁמוּעָתָהּ. נָא מְגִי יַפְרֶה מוֹרֶה הֲלָכָה לְשַׁעְתָּהּ: יֵדְעוּ בָהּ הֲלִיכוֹת. וְשִׁנּוּן הֲלָכוֹת. אֵלֶּה הַנֶּעֱרָכוֹת. וְאֵלֶּה הַמִּתְהַלְּכוֹת. רְאִיָּתָהּ אֵיךְ לַחֲזוֹת דָּמָה אֵיךְ לְהַזּוֹת. בְּאוֹרָהּ מִלְּהַבְזוֹת. לְהַחֲווֹת לְמִי זֹאת: בְּדִבּוּר אֱמוֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים שִׁנָּה עוֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרֹךְ זֹאת לְפָנָיו. וְהֵאִיר עֵינָיו: יַעַן כְּנֶאֱמַר לוֹ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא. פִּלְּצוּת בַּעֲתַתּוּ וְשָׂח מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא: קוֹשְׁטְ אִמְרֵי פָרָה. כָּל־טָהוֹר מְטַמְּאָה. וְאֵיךְ הִיא תַּעֲבִיר רוּחַ הַטֻּמְאָה: לוֹ הִגִּיד יָהּ חֻקָּה חַקּוֹתִי. וּמַה תִּיגַע לֵידַע. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע: יָבֹא אֵפֶר פָּרָה. לְהַלְבִּין טִנּוּף בֶּן פָּרָה. הֱיוֹת כַּפָּרָה. לְסוֹרֵרָה כְּפָרָה. חזן רָמַז בְּוְיִקְחוּ אֵלֶיךָ הֱיוֹת פָּרָתוֹ מִתְמֶדֶת. שֶׁכָּל הַפָּרוֹת כָּלוֹת וְשֶׁלְּךָ לָעַד עוֹמֶדֶת:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תֻּקְדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ק״וח לְטַהֵר טְמֵאִים לְטַמֵּא טְהוֹרִים. בְּאֹמֶר קָדוֹשׁ:

מיוסד ע״ס א״ב.

אִמְרָה סְנוּנָה וּצְרוּפָה. בְּרוּלָה בְּדָתָהּ מְעֻרוּפָה. גְּדֵלָה כְּרַעֲנָן לִתְרוּפָה. דְּרוּשָׁה בְּזִקּוּק שִׁבְעָה מִשִּׁבְעָה. הַזָּיוֹת טְבִילוֹת וְכִבּוּסִים שִׁבְעָה. וּפָרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּטְמֵאִים שִׁבְעָה. זִקְנֵי גָזִית תְּמִימִים מִמּוּם. חֲבוּאֶיהָ יְבַקְּרוּ לְבַל הֱיוֹת בָּהּ מוּם. טְהוֹרָה תִהְיֶה לְאַדְמַת מִמּוּם: יַעֲשֶׂה מֵהוֹן כֹּהֵן כֶּבֶשׂ פָּרָה. כַּפָּרָה מוּל אֹטֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָהּ תְּמִימָה חֵטְא תַּמָּה מְפִירָה: מְסַעֲדָיו אִתּוֹ יָצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נָחִין טְבוּל שֵׁנִית עֲבוּר כּוֹרָה שׁוּחָה. סִדֵּר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁהָה: עָמַד מִקֶּדֶם וּפָנָיו לַמַּעֲרָב. פָּרָה שָׁחַט וְדָם לֹא עֵרַב. צַת בָּהּ חֲרָיוֹת וּמוֹקְדָהּ הֶרֶב: קָם מוּל שַׁעַר אֵיתוֹן וְדַם שֶׁבַע יַזֶּה. רַעֲנָן אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי יֶחֱזֶה. שְׁמַע לַכֹּל עֵץ אֶרֶז זֶה וְאֵזוֹב זֶה: תִּרְגְּלָהּ וְחִלְּקָהּ לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים. כָּל־מִשְׁמָרוֹת שְׁלֹשָׁה מְחַלְּקִים. תְּבוּנָה לְמִשְׁמֶרֶת עַד נְקוּקִים יְקִים:

יוצר לפרשת פרה

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֵין לְשׂוֹחֵחַ עוֹצֶם נִפְלְאוֹתֶיךָ. אֵין לְהַגִּיד חֵקֶר דָּתוֹתֶיךָ. אֵין לְהָבִין תֹּקֶף מִפְעֲלוֹתֶיךָ. אֵין לְפַעְנֵחַ עוֹמֶק פְּלָאוֹתֶיךָ. וְאֵין לַעֲמוֹד עַל סֵפֶן מִדּוֹתֶיךָ. אֵין לַחֲקוֹר סוֹד חִידוֹתֶיךָ. וְאֵין לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלּוֹתֶיךָ. אֵין לְגַלּוֹת סוֹד עֵדוֹתֶיךָ: הַמְפֹרָשׁוֹת סְתוּמוֹת. הַגְּלוּיוֹת עֲלוּמוֹת. הַמְבֹאָרוֹת חֲתוּמוֹת. הַמְשֻׁנָּנוֹת עֲצוּמוֹת. הַחֲקוּקוֹת רְשׁוּמוֹת. הַחֲסֵרוֹת מְיֻתָּרוֹת. הָאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. הַשְּׁחוֹרוֹת צְחוֹרוֹת. הַחֲשׂוּפוֹת אֲטוּרוֹת. הַפְּרוּטוֹת אֲצוּרוֹת. הַכְּלוּלוֹת עֲצוּרוֹת. הַקַּלּוֹת חֲמוּרוֹת. מוֹצִיא מְזֻלּוֹת יְקָרוֹת. מַתִּיר מֵאֲסוּרוֹת מֻתָּרוֹת. נוֹתֵן מִטְמֵאוֹת טְהוֹרוֹת: מִן־הַחֵלֶב שׁוּמַן הַלֵּב. וּמִן הַדָּם טְחוֹל הַדָּם. וּמִבָּשָׂר בְּחָלָב כְּחַל הֶחָלָב. מִכִּלְאֵי בְגָדִים תְּכֵלֶת בַּסָּדִין. מֵאֵשֶׁת אָח יִבּוּם הָאָח. מֵאֵשֶׁת אִישׁ יְפַת תֹּאַר לְאִישׁ. מִטְּמְאַת נִדָּה טָהֳרַת בְּתוּלֵי אִשָּׁה: מֵהֶתֵּר אִסּוּר. וּמֵאִסּוּר הֶתֵּר. מִטָּמֵא טָהוֹר. וּמִטָּהוֹר טָמֵא. בַּהֶרֶת מִמְעַט תְּטַמֵּא. פָּרְחָה בְּכֻלּוֹ עוֹד בַּל תְּטַמֵּא. הַמֵּת בַּבַּיִת אֵינוֹ טָמֵא. יָצָא מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ מְטַמֵּא. שְׂעִיר יוֹם כִּפּוּר מְכַפֵּר עַל כָּל טָמֵא. וְכָל מְעַסְּקָיו בְּגָדִים מְטַמֵּא. פָּרָה אֲדֻמָּה עוֹשֶׂיהָ מְטַמְּאָה. וְהִיא עֲשׂוּיָה לְטַהֵר כָּל טְמֵאָה. וַאֲפָרָהּ נַעֲשָׂה אַב הַטֻּמְאָה. וְהִיא מְטַהֶרֶת אֲבִי אֲבוֹת הַטֻּמְאָה: בְּכֵן אֵין לְהָבִין סוֹד תּוֹרָתֶךָ. וְלֹא זָקוּק אִמְרוֹתֶיךָ. וְלֹא צָרוּף גְּזֵרוֹתֶיךָ: בְּכֵן אֵין לְהָמִיר וְלֹא לְהִתְמִיר. אֵין לְהַרְהֵר וְלֹא לְחַרְחֵר. אֵין לֵידַע וְלֹא לְיַדַּע. עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדַע. נָעוּ מַעְגְּלוֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: זוֹ בַּאֲמִירָה וְזוֹ בִּגְזֵרָה. זוֹ בַּאֲסִיפָה וְזוֹ בַּחֲסִיפָה. זוֹ בִּנְשִׁיקָה וְזוֹ בִּתְשׁוּקָה. זוֹ בִּכְבִישָׁה וְזוֹ בְּהַפְרָשָׁה. זוֹ בִּדְרִישָׁה וְזוֹ בַּחֲרִישָׁה. וְכָל אִמְרָה הֶחָקוּק בָּהּ חֻקָּה. אֵין לְהַרְהֵר וְלוֹמַר עַל מַה נֶחְקְקָה. שֶׁכַּךְ נִתְּנָה בִּנְשִׁיקָה: וְכֻלָּם נְכוֹחִים לַמֵּבִין. וְכָל הַמַּשְׂכִּיל יָבִין. חוּץ מִטַּעֲמֵי פָרָה שֶׁאֵין לְהָבִין. וְכָל חֲכַם לֵב יְדַל מִבִּין. חֲפָצֶיהָ אֵין לְהָבִין: וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה. לְכָל קָרְבַּן שַׂי לֹא שָׁוָה. שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה. לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כְבוֹדָם בְּבֶן פָּרָה. וְסָרְרוּ בוֹ כְּפָרָה. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָרָה. וּתְהִיֶה לָעָם כַּפָּרָה: הֵם הֶאְדִּימוּ בוֹ פָנִים. וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אֲדֻמַּת פָּנִים. וּבָהּ צַח וְאָדוֹם יִשָּׂא פָנִים: הֵם חֲרָטוּהוּ הֱיוֹת צָג כִּתְמִים. וּבָהּ חָיְבוּ מִהְיוֹת תְּמִימִים. תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ יְטַהֵר תַּמָּה

הַצּוּר תָּמִים: הֵם שָׁחֲתוּ לְפֶסֶל כָּל מוּם. וְנֶעֶנְשׁוּ בוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם. לְהַדִּיחַ דְּמֵי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל לִמְעוֹל. וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עֹל. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל. וְתִנָּתֵן עַל שִׁכְמָם כְּעֹל: הֵם נִקְהֲלוּ עֲבוּרוֹ אֶל כֹּהֵן. וְאֻנַּף בְּהַשְׁמֵד אִישׁ מְכַהֵן. תָּבֹא אִמּוֹ וְתִנָּתֵן לַכֹּהֵן. וִיכַפֵּר בָּהּ עֲוֹן כֹּהֵן: וּכְמוֹ בָּאֵשׁ נִשְׂרָף. כֵּן בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: וּכְמוֹ טָחַן וְהֵדַק עַד עָפָר. כֵּן תֵּדַק וְתֵעָשֶׂה עָפָר: וּכְמוֹ הֻשְׁלַךְ עֲפָרוֹ אֶל הַמָּיִם. כֵּן תֻּשְׁלַךְ אֶפְרָהּ אֶל הַמָּיִם: וּכְמוֹ נָפְלוּ בוֹ שְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי יוֹשֶׁר. כֵּן יִפְּלוּ בָהּ שְׁלֹשֶׁת מִינֵי כּוֹשֶׁר: וּכְמוֹ טִנֵּף עַם טָהוֹר. כֵּן תְּטַמֵּא בְּמַגָּע כָּל טָהוֹר: וּכְמוֹ טִהֵר עַם בּוֹ נִטְמָא. כֵּן תְּטַהֵר אִישׁ אֲשֶׁר נִטְמָא: וּכְמוֹ פִּזֵּר פִּשְׁעוֹ לְכָל דּוֹר שָׁמוּר לְחַטָּאת. כֵּן תְּהֵא לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי חַטָּאת: לְהַדִּיחַ דָּמִים. לְכַבֵּס כְּתָמִים. לְנַקּוֹת טִנּוּפִים: לְהַרְחִיץ צוֹאִים. לְהַלְבִּין חֲטָאִים. לְטַהֵר טְמֵאִים: לְקַדֵּשׁ קְדוֹשִׁים. לְהַצְדִּיק עֲמוּסִים: בְּעֵץ אֶרֶז. לַעֲנוּפִים כְּאֶרֶז: בְּאֵזוֹב. לְנִדְכָּאִים כְּאֵזוֹב: בַּשָּׁנִי. לְשִׂפְתוֹתֶיהָ כַּשָּׁנִי: בְּתוֹלַעַת. לְאַל תִּירְאִי תּוֹלַעַת: לְבַל יִתְגָּאֶה מִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז. שֶׁאִם לֹא יָמֵךְ כְּאֵזוֹב וְיֵחָשֵׁב כְּתוֹלַעַת. לֹא יְטַהֵר בְּאֵזוֹב וּבִשְׁנִי תוֹלַעַת: וְאִם לֹא יִשְׁפּוֹךְ לֵב כַּמַּיִם. לֹא יְטֹהַר בִּזְרִיקַת מַיִם: וּמַה יִּתְגָּאֶה חָצִיר יָבֵשׁ. נוֹכַח אֵשׁ אוֹכְלָה אֵשׁ: וּמַה יָּעוֹז צִיץ גָּאֶה. נוֹכַח אֵל גָּאֹה גָּאָה. וְהוּא רוֹכֵב שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה: גֵּאֶה עַל גֵּאִים. מִתְנַשֵּׂא עַל נִשָּׂאִים. וּמִתְגָּאֶה כְּאֶרֶז עַל מִתְגָּאִים. וְעָנָו כְּאֵזוֹב עַל נִדְכָּאִים. וְצָר בְּעוֹלָמוֹ חֲמִשָּׁה מִינֵי גֵּאִים: שׁוֹר בַּבְּהֵמָה. אַרְיֵה בַּחַיָּה. נֶשֶׁר בִּמְעוֹפְפִים. אֶרֶז בָּעֵצִים. וְאָדָם בְּכֻלָּם. וּמֶלֶךְ מִתְגָּאֶה עַל כֻּלָּם. לָבֵשׁ גֵּאוּת מִכֻּלָּם: חֲקָקָם בְּכֵס שְׁבִיבֵי אֵשׁ. אַרְבָּעָה בְּכֵס מַעְלָה. וְאֶחָד בְּכֵס מַטָּה. כִּי כֵס מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד כֵּס מַטָּה. וְכָל אֲשֶׁר יֵשׁ בְּמַעְלָה יֵשׁ בְּמַטָּה. כִּסֵּא מוּל כִּסֵּא. הֵיכָל מוּל הֵיכָל. מִקְדָּשׁ מוּל מִקְדָּשׁ. זְבוּל מוּל זְבוּל. מִזְבֵּחַ מוּל מִזְבֵּחַ. בָּנִים מוּל בָּנִים. עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים. מַלְאָכִים מוּל מַלְאָכִים. מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים. צְבָאוֹת מוּל צְבָאוֹת. כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים. אֲלָפִים מוּל אֲלָפִים. רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת. קְדוֹשִׁים מוּל קְדוֹשִׁים. מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת. מַעֲרִיצִים מוּל מַעֲרִיצִים. מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים: ככתוב על יד נביאך וקרא וגו'

יוצר לפרשת החדש

מיוסד ע"ס א"ב:

אות זה החדש. אצת מכל לקדש. ובו ישע לחדש: בוחריך תובעים אותך לקדש. ואתה אותם מקדש. אל נערץ בקדש: גאלתם עתה תחדש. וצורריהם פתאום להדש וכל פה ירוממך ויקדש: החדש הזה לכם. בכל מושבותיכם. נחלה בכל קהלכם: קדוש: דרשתו מכל חדשים. והנחלתו לקדושים. היות בו מקדשים: הזמנתו לשלישים. לאפרתים מגלשים. למנות בו עד שלשים: ובו תפיל קדשים. ותחמול על צאן קדשים. בבירת קדש הקדשים: זכרון שבועת ברוכים. הנחלת למברכים. להושיעם מיד מפריכים: חונן דלים ודכים. חמלת על נמוכים. אשר אחריך משוכים: טוב טעם מאריכים. ולפניך לב שופכים. בראש ירח ממליכים. יקבצו עתה מקהלים. ביופי תאר מכלולים. ושם תשמע פלולים: כבוד שמך מעלים. בשיר ובתחן מתפללים. בחשבון ראש רגלים. לפניך יהו מסגלים. כל גוני דגלים. משוררים ומהללים: מה גדלו מעשים. לעושה נפלאות ונסים. לבנים אהובים ועמוסים: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים. והעמתו היות שטים: שונאיהם בים דורסים. וכגת ראשימו רופסים. כי בגוחם היו חוסים: עולצי בשמחות: ישישו ברב הצלחות. ויתמלטו מכל אנחות: פורה אלהי הרוחות. המעלה בכל שבחות. יטה אזן לשיחות: צורריהם תפיל בשוחות. ונפשותם תהיינה שחות. בכל רע מוכחות: קדוש יקבץ עדרים. ויזכור ברית אבירים. אשר לפניו היו בדודים: רצה בבנים מבחרים. מכל צר ועברים. לפניו היות משמרים: שקד עליהם בליל שמרים. וקטל למענם בכורים. והוציאם בפרות מודרדים: חזן תחן באני ישנה. ותצילנה מעדינה. בראשון לחדשי השנה. קדוש: הכל יודוך וכו'.

אופן כבודו משבחים בכל העולם. והוא מעין כל נעלם. ובאו בפתחי אולם. והכל ירוממוהו כאופנים לעולם:

ואם הוא ר"ח אומרים אופן של ר"ח לעיל דף קנ"ד. והחיות וכו'.

זולת מיוסד ע"ס א"ב:

אל עושה נפלאות. בעבורם עשית נוראות. גלית ברבבי צבאות. דגלימו להוציא מתלאות. הם כבשרים נשואות. ומשארותם נושאות. זבר טוב מלאות. חסר בעיניהם רואות: טוב בנים כללם. יודע פרי מעללם. כל הדרך נהלם. לפני כל התלילם. מלא כל משאלם. נואמי רעתם הפילם. טבע מן האכילם. על כל אום עלם: פצו פה בשירה. צדקו לאיום ונורא. קול תודה וזמרה. רננו לשוררה. שם הנכבד והנורא. שבחו להעיר במורא. תקפו כלם להתאזרה. תנות כקריעת ים סוף ובמכת בכורים להגבירה:

עזרת וכו'. שמונה עשרה:

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו׳.

מיוסף ע״ס א״ב.

אֶתְיַת עֵת דּוֹדִים כְּגָעָה. בְּאַחַת וְעֶשֶׂר פּוּט נְגָעָה. גִּישַׁת צְקוֹן מִכְפֵּל כְּפָגְעָה. דִּלֵּג פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה: הִשְׁגִּיחַ עוֹבֵר מֵחֶרֶךְ אֲרֻבּוֹת. וְחִתֵּל אֶרֶךְ בְּתֶכֶס תַּעֲרֻבוֹת. זְמַן קָפַץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת. חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת: טָס וַיֵּדֶא וְעִדַּן שָׁנָה. יָקַץ כְּיָשֵׁן וְעָר כְּמִשְׁנָה. חזן כָּסַף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשֵׁנָה. לְחַפְּשָׂהּ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: קהל לִי עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוֹחַ וְגָנוֹן. חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן. בְּמָגִנֵּי יִכּוֹן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.

מְרִימִי עַל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת. מִכְּאֵב הַגִּתָּה לְהַרְאוֹת אוֹת. נְאָקָה הֶחִישָׁה קֵץ הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה הַמְּסֻבָּךְ לֵעָקֵד צוּר. סַיִם זִכְרוֹ בְּפֶקֶד נָצוּר. עֲמוּסִים כְּאֶתָיו לְעֶרֶת בָּצוּר. עֲדֵימוֹ לְשַׁי יְהֵא עָצוּר: פֶּלֶא עֲשׂוֹת נֶגֶד אָבוֹת. פָּץ מִבְּעָשׂוֹר לְאָסְרוֹ בַּעֲבוֹת. חזן צְלִיחַת יַרְדֵּן בּוֹ לְהִתְווֹת. צְפִיַּת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת: לָךְ עוֹד נַקְשִׁיבָה. מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאָבָה. חזן שְׂשׂוֹן יִשְׁעֲךָ לָנוּ הָשִׁיבָה. וּבִתְחִיַּת גֶּשֶׁם נֶחְשָׁבָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִיחַת עֲלִיַּת עֶקֶד. הִיא נִצְּבָה בְּפֶקֶד. תְּוִיכַת בְּתְרֵי שֶׁקֶד. רִשְׁפָּהּ לוּד לְיָקַד: רַחַשׁ יְשֵׁנִים כְּעָרַב. דַּם תְּבוּסָה כְּעֹרַב. קֵץ חָשׁ וְקָרַב. לְעוֹרֵר בְּתַנִּין קְרָב: שֵׁמַע מִכְסַת פְּסָחִים. אֲשֶׁר כָּסוּ פְּסוּחִים. הִיא צִמְּתָה כַּסְלוּחִים. לְהַצִּיתָם כְּקוֹצִים כְּסוּחִים: תְּרָפִים כְּדֵי לְמַעַט. מְגוּיֵי מְתֵי מְעַט: חזן תֹּקֶף הַדְרַת מֶלֶךְ מִלְּהִמָּעֵט. הֶרְשֵׁם לְהִמָּנוֹת בְּוֹאָם יִמְעַט:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסֶכֶם אֲסוּפֵי הַר מוֹר. חזן וְאִתָּם אֵל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר:

דַּרַשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֵת קִדְּשׁוֹ. חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הֲדוֹם מִגַּר נְזִיד עֶדֶשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחַדֵּשׁ בְּגֹדֶשׁ. חזן וְנוֹבִיל שַׁי בַּקֹּדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלוֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחָשַׁבְתָּ וְסָפַרְתָּ. מִפְּעֻלוֹתֶיךָ פְּעוֹל בְּסַהַר סָבַרְתָּ.

יוצר לפרשת החדש

לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֶבְלוֹ שִׁפַּרְתָּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צִפַּרְתָּ. לְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבְתֵשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עָדָיו עִבַּרְתָּ. וְהַיּוֹם הוֹרֵיתָ לְעָם אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ. לָכֵן עַל כָּל חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ הִגְבַּרְתָּ. סִפְּרוֹ בִּקַּרְתָּ. קִצְּבוֹ חָקַרְתָּ. גִּזְּלוֹ הֵקַרְתָּ. פִּלְאוֹ סָקַרְתָּ. מוֹעֲדוֹ יָקַרְתָּ. וּבוֹ יָקַרְתָּ וְנִתְיַקַּרְתָּ:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

סס המחבר אלעזר בירבי קליר.

אֲבִי כָּל חוֹזֶה. חָל בּוֹ בַּמַּחֲזֶה. כְּנֶאֱמַר לוֹ חֲזֵה. תַּבְנִית הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לְהָבִין קֶצֶב מוֹלַדְתּוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ וְאֹרֶךְ מְלַאכְתּוֹ. עַד תַּכְלִיתוֹ: עִמְּתוֹ לְהַרְאֵהוּ. וְלֹא הִכִּיר מַרְאֵהוּ. עַד בְּאֶצְבַּע הֶרְאָהוּ. אָז בָּן וְרָאָהוּ: זָהַר לְשָׁעוֹת שֵׁשׁ. תָּאֳרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ. פָּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל־עַיִן יְעַשֵּׁשׁ: רוֹאָיו לְבַקֵּר. עֵדָיו לַחֲקֹר. מַאֲמִירָיו לְיַקֵּר. מְמִירָיו לְעַקֵּר: בְּמֶדֶד לוֹ שִׁעֵר. עָבְיוֹ אֵיךְ לְשַׁעֵר. עַד שְׁטִיפַת שֵׂעָר. יְקַבְּלוּ יוֹשְׁבֵי שָׁעַר: יָדְעוּ תְבוּנָה. לְחַוּוֹת לְאוֹם נְכוֹנָה. לְהוֹרוֹת לְיוֹדְעֵי בִינָה. עֵרֶךְ לְבָנָה: רְגָלִים לְיַשֵּׁב. זְמַנִּים לְחַשֵּׁב. בְּעִבּוּר אֵיךְ לְיַשֵּׁב. וְסוֹד מַה לְהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צָגוּ אֵילֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאֵל נִתְעַטֵּף בַּקֹּדֶשׁ. כִּמְקַדְּשֵׁי חֹדֶשׁ: יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוֹ. וְעֵדוּתָם דִּקְדֵּק בְּמַחֲנוֹ. וְהַכֹּל צָוְחוּ בִמְעוֹנוֹ. מְקֻדָּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ: קֵץ מוֹלַדְתּוֹ חָל לְהַקְצוֹת. בְּיוֹם רְבִיעִי בְּחָצוֹת. וְעַד שְׁלֹשִׁים מְרוּצוֹת. לֹא נִכַּר בַּחוּצוֹת: לָאֳרָה צִיר וּפַחַד. וְתָר מְעַט לְעֵת סִפּוּר אֶחָד. וְצוּר לוֹ פֶּץ יַחַד. מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד: יַלְדוּת חֶרֶס וְסַהַר בּוֹ בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן מִצּוּ. וּכְתִחִלַּת בְּרִיָּתָם בְּחִלּוּן אֶחָד נִמְצָאוּ. רֵעִים כְּנִתַּן לָמוֹ מָסוֹרֶת אִמְּצוּ. לְחַשֵּׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפוּרוֹת כְּמָצְאוּ:

אֵל נָא לְעוֹלָם תֻּעֲרָץ. וּלְעוֹלָם תְּקֻדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ: רוֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

ח"וק רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם. לִפְסוֹחַ עֲלֵיכֶם. לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם. קָדוֹשׁ:

ח"וק לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

מיוסד ע"ס א"ב.

אָדוֹן מִקֶּדֶם תִּכְּנוֹ רֹאשׁ. בִּינוֹ לֹא גָל בְּסֵפֶר תּוֹלְדוֹת רֹאשׁ.

גִּלָּהוּ תְּחִלָּה לָכֶם לִדְרוֹשׁ: דְּרוֹשׁ לְהַשְׁווֹת בּוֹ גִּיהַ וְאִישׁוֹן.
הֻפְלָא מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְלֹא הֻמְסַר לְאָדָם הָרִאשׁוֹן: זְמַן עֶדְנָה בּוֹ
בְּשָׂרָה. חָנוּט לְקִצּוֹ עָקוּד לְמוֹסֵרָה. טַפֵּיהָ בְּכֵן בִּשְּׂרוֹ בְּשׂוֹרָה: יֶרַח
אֲשֶׁר לֹא פֻּעְנַח לָרִאשׁוֹנִים. כָּמוּס לִצְפּוֹן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים.
לְרֹאשׁ הוּשַׂם לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: מוֹעֲדִים מֻזְמָּן לִנְדָגָלִים.
נוֹעֲדִים בּוֹ עֵינֵימוֹ צִירֵי רוֹגְלִים. סָפוּר הוּא לִמְלָכִים וְלִרְגָלִים:
עִבּוּר מְעַבְּרִים לְשָׁמְרוֹ בְּמוֹעֲדוֹ. פֶּרַח וְאָבִיב תְּקוּפָה בָּם לְוַעֲדוֹ.
צִיּוּן שְׁלָשְׁתָּם יְצָרְפוּ לְסַעֲדוֹ: קִדֵּשׁ בְּרֹאשׁוֹ וּשְׁלִישׁוֹ חֶצְיוֹ וְרֻבּוֹ
לִשְׁמוֹר. לְקַדֵּשׁ לָקַחַת לְחֶגֶג לִקְצוֹר וְלִגְמוֹר. רָשָׁם בְּכָל־דּוֹר שָׁמוּר
הוּא לְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר: חזן שְׁמִירַת שְׁלִישׁוֹ בַּיַּרְדֵּן עָמְדָה. שַׁלְהֶבֶת
חֶצְיוֹ שְׁאוֹן פּוּל הִשְׁמִידָה. תְּשׁוּעַת קְצִירוֹ יְמִינִי הֶעֱמִידָה:

ראשון הוא לכם וכו׳.

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

הוּא נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוּאָמוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וּמוֹעֲדוֹ
נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאִוּוּיוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוֹחֲלָיו נִקְרָא
רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹיְבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹהֲבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן.
וְגוֹאֲלָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. הִנֵּה הָעִתִּי יָבֹא בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. בְּקֵץ
אֲשֶׁר הוּא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לַעֲבוֹר בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְכוֹנֵן נָכוֹן בְּרֹאשׁ
וְרִאשׁוֹן. וְאִתּוֹ נוֹצַר בְּרוּחַ רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְקַעֲקֵעַ שְׂרִידֵי אַדְמַת
רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְעוֹרֵר צוּרִים הַחֲצוּבִים בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לִפְעוֹל
חֲדָשׁוֹת בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְרַצּוֹת חִדּוּשׁ תְּשׁוּרַת רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְהוֹבִיל
בּוֹ שַׁי לְרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן: וְעוֹד בַּל יִזָּכְרוּ רִאשׁוֹנִים. כִּי יְחֻדְּשׁוּ חֲדָשִׁים
וְגַם יְשָׁנִים. פְּלָאִים מְפֻלָּאִים מְשֻׁנִּים. וְיָקִיצוּ כָּל יְשֵׁנִים. שִׁירִים
מְשִׁירִים מְשַׁנְּנִים: וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד אֲשֶׁר הֶעֱלָה בְּנָבִיא. כִּי אִם חַי
יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא. וְאָז אֵל יִשְׁאַג כְּלָבִיא. לַעֲרוֹךְ קָרְבִּי.
חֲדָשׁוֹת לְהָבִיא. בְּיַד אִישׁ נָבִיא. מִשֵּׁבֶט לֵוִי. לְהָשִׁיב לְבָבִי. לְחַדֵּשׁ
קִרְבִּי: וְיַצְמִיחַ צֶמַח נָקוּב שִׁבְעָה. וְאִתּוֹ יִהְיוּ רוֹעִים שִׁבְעָה. וִיחֻדְּשׁוּ
לְאוֹם דְּבָרִים שִׁבְעָה. וְיִתְכַּסֶּה מֵהֶם שָׁבְעִים שִׁבְעָה: וְיָשׁוּב וְיִגָּלֶה
לְעַם קְדוֹשִׁים. אֲשֶׁר עִמּוֹ יִהְיוּ מְקֻדָּשִׁים. וְלֹא לְעֶדְרֵי צֹאן קֳדָשִׁים.
עַד קֵץ שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים. עַד בֹּא רִאשׁוֹן לְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים. וְאָז יֵרָאֶה
לַעֲדַת קְדוֹשִׁים. הַנִּשְׁאָרִים מֵעַל קֳדָשִׁים. וְיֵרָאֶה לָמוֹ אוֹתוֹת חֲדָשִׁים.
לְחַדֵּשׁ שָׁמַיִם הַחֲדָשִׁים. לִמְשׁוֹחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים. לִפְתּוֹחַ דֶּלֶת לִקְדוֹשִׁים.

יוצר לפרשת החדש

בְּשַׁבָּתוֹת וּבַחֳדָשִׁים: וְאָז יְצַוֶּה חִדּוּשׁ עֲבוֹדַת חֹדֶשׁ. מַה לְהַעֲלוֹת בְּרֹאשׁ כָּל־חֹדֶשׁ. וַעֲבוֹדַת רִאשׁוֹן חֹדֶשׁ. הִיא תַּקְדִּים תְּחִלָּה לְכָל־חֹדֶשׁ. כִּי כְּמוֹ הָיָה רֹאשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ. כֵּן יִהְיֶה רֹאשׁ לְכָל־חֹדֶשׁ: וְתֵעָשֶׂה בוֹ חֲדָשָׁה. לִבְרֹאת אֶרֶץ חֲדָשָׁה. לְהִנָּתֵן דַּת חֲדָשָׁה. לִכְרוֹת בְּרִית חֲדָשָׁה. לְהִבָּרְאוֹת בְּרִיָּה חֲדָשָׁה. לְהִתְחַדֵּשׁ רוּחַ חֲדָשָׁה. לְהוֹבִיל בּוֹ שַׁי מִנְחָה חֲדָשָׁה: וְחַמָּה וּלְבָנָה תִּתְחַדֵּשׁ. וְאוֹרָם שִׁבְעָתַיִם יְחֻדָּשׁ. שְׁתַּיִם בַּשָּׁנָה יִתְחַדֵּשׁ. וִיצַמְצֵם שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹךְ שַׁעַר הֶחָדָשׁ. וְיִקָּרֵא לוֹ שֵׁם חָדָשׁ. כְּשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם הַמִּקְדָּשׁ. וְיִתֵּן לָעָם לֵב חָדָשׁ. לְשׁוֹרֵר בְּפִיהֶם שִׁיר חָדָשׁ. שִׁיר מְפֹאָר וּמְחֻדָּשׁ. עַל כָּל־שִׁיר מְהֻלָּל וּמְקֻדָּשׁ: כִּי שִׁירֵי אֶרְאֶלִּים. אֲשֶׁר שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת מְהַלְּלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא חָלִים: וְנִצּוּחַ אֵילִים. אֲשֶׁר קוֹל הֲמוּלָּה צוֹהֲלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְמַלְּלִים: וְרֶגֶן גַּלְגַּלִּים. אֲשֶׁר הֵם הוֹרְשׁוּ כָּל־גּוֹלְלִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא כוֹלְלִים: וְאֵימַת כְּרוּבִים. אֲשֶׁר הֵם צָגִים כְּמוֹ רוֹבִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַרְבִּים: וַהֲדָרַת אוֹפַנִּים. אֲשֶׁר הֵם מְרֻבָּעֵי פָנִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא סוֹפְנִים: וַהֲמוֹן גְּדוּדִים. אֲשֶׁר הֵם הוֹד אֵל מַגִּידִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא נֶאֱגָדִים: וְסוֹד עִירִין. אֲשֶׁר כְּעֵין קָלָל בּוֹעֲרִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְפָאֲרִים: וְרֶגֶשׁ קַדִּישִׁין. אֲשֶׁר לַבְּקָרִים מִתְחַדְּשִׁים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מַקְדִּישִׁים: וְנַהַם שִׁנְאַנִּים. אֲשֶׁר טַעְמָם לֹא מְשַׁנִּים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא מְשַׂגְּנִים: וּפַחַד שְׂרָפִים. אֲשֶׁר בְּרֶגַע כֹּל שׂוֹרְפִים. לִפְנֵי שִׁיר זֶה לֹא רוֹפְפִים: כִּי כָל־מַחֲנוֹת קְדוֹשִׁים מְשָׁרְתִים. מְשָׁרְתָיו יְהוּ מַקְדִּישִׁים: וְגַם הֲמוֹן צְבָא מַלְאָכִים. מַנְעִימִים יְהוּ מַמְלִיכִים. וּמְרוּצוֹת חֵיל זִקִּים. כֹּחָם יְהוּ מְחַזְּקִים. וְזִיו מִשְׁלַחַת בְּרָקִים. פְּנֵיהֶם יְהוּ מַבְרִיקִים. וְחוּצָה לָמוֹ חוֹזִים. מִתְעַלְּסִים בָּאֲהָבִים. וְעַד מְחִיצָתָם לֹא בָאִים. בְּאֵשָּׁם נִלְהָבִים. בְּנַחֲלָתָם נִכְוִים. וּבְפָאֳרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יַתְחִילוּ יָחִישׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְכִּילוּ יָחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמוֹרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יָחִישׁוּ יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתּוֹקוּ יְשַׁלְּשׁוּ. קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ וגו׳:

מוסף לפרשת החדש.

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן.

מיוסד על סדר א״ב כפול אלא שהקדים בראש כל פסקא תיבה אחת מפסוק ראשון לציון וגו׳:

רִאשׁוֹן אִמַּצְתָּ לְפֶרַח שׁוֹשַׁנִּים. אָמוּץ לְעוֹרֵר מִרְדָּם יְשֵׁנִים.

בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוּן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גִּלּוּתוֹ בְּדַת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים. אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בְּמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. לְגוֹנְנֵמוֹ בְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן דְּרוֹר חַשְׁתָּה בּוֹ קְפוּת. דְּבַר אוֹר יְקָרוֹת לִקְפוּת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מִתְקִיפוֹת. וּמְנוֹ מַתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וּוַעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בַּשָּׁנָה. תְּחַדֵּשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵינוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך עד וקדוש אתה:

הִנֵּה זֶה בָּא לִפְרָקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חַשְׁרַת מַיִם לְמַלְּאוֹת רֵקִים. טִיעוֹת לְרַוּוֹת וִירָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים. בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים: אַרְבָּעָה פְּרָקִים כְּבַמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. וְנַעֲרִיצְךָ קָדוֹשׁ בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: תכנת שבת. גרלת חדש אתה יצרת:

הִנָּם יָמִים הַמְבֹרָכִים. יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּאִבָּם פּוֹרְכִים. כֹּחַ תֵּת בָּאֲבִיבִים רַכִּים. כַּרְמֶל לְהַקְלִי אָבִיב פְּרוּכִים. לְשַׁגֵּן מִפְּעָלוֹת מְצִיץ מֵחֲרַכִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עִנְיַן אַרְבָּעָה עֲרָכִים: אַרְבָּעָה עֲרָכִים אֲשַׁגְּנָה. סִפּוּר מִסּוֹת פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. לְעַנְגֵנוּ בְּנֶפֶשׁ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים): רצה עד לציון ברחמים:

וְלִירוּשָׁלַיִם מוֹפֵת הוּחַק בּוֹ כַּסּוֹת. מְעַיֵּן כָּל־חַי לְהִתְכַּסּוֹת. נִקְמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכֻסּוֹת. נִתְכְּנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הֱיוֹת טְכוּסוֹת. שֶׂה לְבֵית אָבוֹת מְנוֹת בְּמִכְסוֹת. סַבּוֹת עָלָיו עָסִיס אַרְבַּע כּוֹסוֹת: אַרְבַּע כּוֹסוֹת כְּבַמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. רְצֵנוּ כְּשֵׂי בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד עזרתנו סלה:

מְבַשֵּׂר עַם זְכִיּוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוּל דְּכִיּוֹת. פְּדוּיִם חִיָּה בְּמַשְׂכִּיּוֹת. פְּצוֹחַ שִׁירִים תְּמוּר בְּכִיּוֹת. צִתְבָאוֹ כָּל־חֶמְדַּת שְׂכִיּוֹת. צֹאנָן יַצִּיעַ לְרוֹשֵׁשׁ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת: אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת נָדוּשׁ נָא. בְּמִדּוֹתֶךָ

מוּסַף לְפָרָשַׁת הַחֹדֶשׁ

פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. וְתֵטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: אלהינו וכו׳. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך׃

אֶתֵּן קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קָרוֹא בְּגָרוֹן בְּגֵיא הַחֲרָשִׁים. רָאשֵׁי תַּגִּינִים אֲשֶׁר עַל גַּבֵּי חוֹרְשִׁים. רְאוֹתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ מְגֹרָשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מִדְּרָשִׁים. תְּרַנֵּנָה שְׂפָתַי בְּשׁוּרִי אַרְבָּעָה חֳרָשִׁים: אַרְבָּעָה חָרָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בַּשָּׁלוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

ק״ש׳ אין כאלהינו, עלינו ק״י, יגדל׃

יוֹצֵר לְשַׁבָּת הַגָּדוֹל

מיוסד על סדר א״ב:

אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה מֵרֹאשׁ אֲמָנָה תָּשׁוּרִי. בְּטֹהַר עֲדָיַי לְבוּשׁ הִתְכַּהֲנִי וְהִתְפָּאֲרִי. בְּשֵׂם רְקוּחַ הִתְבַּשְּׂמִי מוֹר וּלְבוֹנָה הִתְקַטְּרִי. כִּי בָא עֵת וְהִגִּיעַ שָׁעָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ תָּשׁוּרִי: הזן בֵּין שָׁדַי יָלִין אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר. מְצַפְצֶפֶת וְנוֹאֶמֶת כַּלָּה בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. בְּנֵי מְכוֹן זְבוּלוֹ רוֹחֲשִׁים בְּלִי חֵפֶר. חֹק זֵכֶר קָדְשָׁתוֹ בַּעֲרִיץ וִיסַפֵּר. בְּמַעְלָה יִתְקַדָּשׁ וּבְמַטָּה יִסְתַּלְסֵל תָּמִיד לֵיל וָצֶפֶר. קָדוֹשׁ: גַּן נָעוּל קְרָאַנִי דּוֹדִי. חָמַק עָבַר וְשׁוֹמְרִים נָשְׂאוּ רְדִידִי. דָּלְפָה עֵינִי וְגָרְסָה בְּזֵכֶר עָנְיִי וּמְרוּדִי. דּוֹדִי אַהֲבַת חֶסֶד תַּאֲוַת דּוֹדִי: הֵן כִּלְאַ לֵב וָלֵב וְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה. חָתָן מִתְנַדֵּב וְכַלָּה רוֹצָה. וְעַל מַה זֶּה מִתְאַחֵר דִּין הָעֲלִיצָה. שְׁלוּחִים הִרְצוּ לָזֶה וָלָזוּ בִּמְרוּצָה: זָכַר בָּהּ בְּרִית וּשְׁבוּעַת אָלָה. אֲשֶׁר בִּשְׁעַת אֵרוּסֶיהָ כָּרַתִּי לִמְהֻלָּלָה. חֶפְצִי וּרְצוֹנִי לְקַיֵּם בַּבֶּהָלָה. הֵשִׁיב חָתָן לִשְׁלוּחֵי כַלָּה: טְעֻנָּה סְגֻלָּה אַף הִיא יוֹשֶׁר אֲמָרִים. נְכוֹנָה אֲנִי וּמְקַיֶּמֶת בָּהֶן הֵן הַדְּבָרִים. יִגְמוֹל רַק עִמִּי חֶסֶד וְיִזְכּוֹר אַהֲבַת נְעוּרִים. וִימַהֵר לִפְדּוּתִי מִבֵּית הָאֲסוּרִים: כְּצִירֵי מַרְפֵּא וּשְׁלוּחֵי אֱמוּנִים. נִתְמַצְּעוּ תְאוֹמִים בְּזִוּוּג חֲתָנִים. לְדַבֵּר עַל לֵב כַּלָּה דְּבָרִים הֲגוּנִים. וּלְהַבְעִיר לֵב חָתָן בְּקִנְאַת מְגִנִּים: מְלוּכָה כְּהִתְבַּשְּׂרָה כַּלָּה בְּתַמְרוּקֶיהָ מְאֹד הִשְׁבִּיחָה. רִמּוֹנֶיהָ הֵנֵצוּ וּסְמָדָרֶהָ פִּתֵּחָה. נָכוֹנוּ שָׁדֶיהָ וּשְׂעָרָהּ צִמֵּחָה. וַתִּתְנָוֶה לַכֶּתֶר וְלַמַּלְכוּת הִצְלִיחָה: סוֹא מַפְרִיכָהּ בִּרְאוֹתָהּ תָּמְהָה בְעֵינֶיהָ. הֲלֹא זֹאת הַנִּמְבְּזָה וְהַנִּקְלָה הֵשִׁיבָה לִסְגָנֶיהָ. עַל זֹאת שָׁלְחָה וְקָרְאָה לְאִסְטַגְנִינֶיהָ. עָלֶיהָ חוֹשֶׁבֶת וְחוֹרֶקֶת שִׁנֶּיהָ: פְּרִיץ חַיּוֹת נוֹהֵם וְלִבּוֹ מַכְבֵּד. כַּלָּה לְעַנּוֹת בְּקוֹשִׁי לְשַׁעְבֵּד. צָעֲרָהּ בְּפֶרֶךְ וּבְעֹל כָּבֵד. אוּלַי תִּתְגַּנֶּה וְתִהְיֶה כִּכְלִי אוֹבֵד: קָרָא עָלַי מוֹעֵד בַּחוּרָיו לִשְׁבּוֹר. צְפַרְדֵּעַ חֲנָמַל וְכִנִּים חֳמָרִים חֳמָרִים לִצְבּוֹר. רֶשֶׁף וְדֶבֶר וּבָרָד לְפָנָיו לַעֲבוֹר. וְרֵאשִׁית כָּל אוֹנִים בְּאָהֳלֵי חָם

לְקָבוֹר: שְׁלֻחָה פְּרוּכָה בְּעַל כָּרְחָהּ מִמִּסְתּוֹלֵל. וַתֵּצֶאנָה כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֹף לְחוֹלֵל. תְּנוּת לָאֵל זֶמֶר וְהוֹדָיוֹת וְשֶׁבַח וְהַלֵּל. שֶׁבָּכָה אוֹתוֹת בַּדִּים מֵפֵר וְקוֹסְמִים יְהוֹלֵל: חזן בֵּין שָׁדַי יָלִין אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר. מְצַפְצֶפֶת וְנוֹאֶמֶרֶת כַּלָּה בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר. בְּנֵי מָכוֹן זְבוּלוֹ רוֹחֲשִׁים בְּלִי חֵפֶר. חֹק זֵכֶר קִרְשָׁרְתוֹ נַעֲרִיץ וּנְסַפֵּר. בְּמַעְלָה יִתְקַדֵּשׁ וּבְמַטָּה יִסְתַּלְסֵל תָּמִיד לֵיל וָצֶפֶר. קָדוֹשׁ:

הַכֹּל יוֹדוּךָ וכו׳:

בקצת מקומות אומרים יוצר זה:

אָאַמִּיר מְסַתֵּתֶד בִּמְעוֹן חֶבְיוֹן. אֶעֶרְכָה פְלָאוֹתָיו זוֹ לָזוֹ בְּהִגָּיוֹן. אֲזַמְּרָה שֵׁם אֱלֹהִים עֶלְיוֹן: בְּאוֹר פְּלָאָיו אַטִּיף בְּמַעַן. בַּעֲשׂוֹת נוֹרָאוֹרֶת לִרְווּי לַעַן. בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׂדֵה צֹעַן. גֵּאֶה הֶרְאָה נוֹרְאוֹתָיו. וְלֶעָתִיד כֵּן יַרְאֶה מִפְּעָלוֹתָיו. זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו: יָזֵם וְהֶרְאָה גְבוּרוֹת מָעֻזּוֹ. סִדֵּר פְּלָאָיו זוֹ לְעֻמַּת זוֹ. בִּימִינוֹ וּזְרוֹעַ עֻזּוֹ. קָדוֹשׁ: דִּלָּה בָרִאשׁוֹן זְרוֹעַ מַחֲצֶבֶת. נְטוֹת יְרִיעוֹתָיו כְּעָלָה בְמַחֲשֶׁבֶת. וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת: הֲדוּרִים בְּצֵאתָם מֵעַם מְסַכְסָךְ. מַחֲסֶה מֵעֲלֵיהֶם לֹא נֶחְשָׁךְ. פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ: וְלֶעָתִיד בְּהִשָּׁמַע קוֹל הַתּוֹר. קְנוּרַת פְּזוּרָיו מִפְלֶשֶׁת וְכַפְתּוֹר. בְּסֻכָּה יְסוֹכְכֵם לְמַחֲסֶה וּלְמִסְתּוֹר: זָךְ בַּשֵּׁנִי חָצָה מְצוּלוֹתָיו. חֶצְיָם בִּתְהוֹם וְחֶצְיָם בְּמַעֲלוֹתָיו. הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו: חֲמֻשִׁים בַּעֲלוֹתָם בְּיוֹם קְרָב. בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם בְּעֻזּוֹ הָרָב. וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב: וְלֶעָתִיד טְרוּפִים בִּהְיוֹתָם פְּרוּיִים. בְּאָסוֹף נִדָּחֵימוֹ מִכָּל אִיִּים. בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם חַיִּים: יָהּ בַּשְּׁלִישִׁי הִטְרִיחַ בְּרִי. הִדְשִׁיא רְשָׁאִים וְהִפְרִיא. עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי: כְּמֵהִים בְּבֹא עִתָּם עֵת דּוֹדִים. הֵצִיץ לְבוֹנָה וּפְרִי מְגָדִים. כְּפָרִים עִם נְרָדִים: וְלֶעָתִיד לְהִגָּאֵל כָּל יוֹבָל. בְּצֵאת נַחַל מִמִּפְתַּן הֵיכָל. וְעַל שְׂפָתוֹ יַעֲלֶה מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל: מָרוֹם בָּרְבִיעִי הִזְרִיחַ מוֹשְׁלִים. לְאוֹר יוֹם וָלַיְלָה בְּרוּם זְבוּלִים. אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים: נָאוֹר דְּמוּתָם לְעַם זוּ הִתְאִיר. וַיַּנְחֵם יוֹמָם בֶּעָנָן מַבְעִיר. וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר: וְלֶעָתִיד סְגוּלִים בְּהִגָּאֵל כִּימֵי עוֹלָם. קוּמִי אוֹרִי יַשְׁמִיעֵם גֹּאֲלָם. וְהָיָה לָךְ יְיָ לְאוֹר עוֹלָם: עֶלְיוֹן בַּחֲמִישִׁי הִשְׁרִיץ בְּמֶרֶץ. דְּגַת הַיָּם מַשְׁרִיצֵי שֶׁרֶץ. וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ: פְּרוּיִם עֵרֶת הִתְאַוּוּ בְּמַאֲוַיִּים. וַיִּתֵּן שְׁאֶלָתָם אֵל חַי וְקַיָּם. וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן הַיָּם: וְלֶעָתִיד הַנַּחַל יוֹצֵא יִפְרוֹץ. בִּדְגַת הַיָּם יִפְרוֹץ בְּמֵרוֹץ. וְהָיָה כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִשְׁרוֹץ. קָדוֹשׁ: בַּשִּׁשִּׁי הִשְׁלִים בִּתְרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ. בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ אֶרֶץ: רָקַם יְצִיר בְּעֹז נָאְמוֹ וְהִבְדִּילוֹ מִכָּל בְּרוּאֵי עוֹלָמוֹ. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ: שַׁדַּי בֵּן מִשִּׁבְעִים עֲמָמִים. חָשַׁק וְהִבְדִּיל מֵעַמֵּי עַמִּים. כֵּנָם וָאַבְדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים: תַּקִּיף כְּחָשׁ תְּנוּפַת יְמָנִית. קְנוּרַת פְּזוּרָיו מִמַּאֲרִיבֵי מַעֲנִית. כֵּן יוֹסִיף יְיָ יָדוֹ שֵׁנִית: תְּמִימֵי לֵב הַמְיַחֲלִים לְגָדְלוֹ. בְּרִנָּה יְנַהֲלֵם לִמְעוֹן הֵיכָלוֹ. וְשָׁם יַעַבְדוּהוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלּוֹ: תָּרוּם יָד

יוצר לשבת הגדול

מפלאה. לשמח אום נהלאה. בירושלים לשנה הבאה: קומה יי וחדש גבורות
מפעליה. המזרחת נגוהות ורבו תעליה. המאיר לארץ ולדרים עליה. קדוש:
הכל יודוך וכו׳:

אופן

בלולי אש ומימות. גבורי עיר מרומות. נצבים כחומות. ברתתים
ואימות. מרבים תעצמות. לאל יוסד הרומות. ואני אום מאמות. בחיך
וגרון רוממות: נוהם מיכאל. וגעה גבריאל. זועק אוריאל. וגועש רפאל.
ומהדר הדרניאל. הוד ליה אכתריאל. ואני כנסת ישראל. מעידה כי אין כאל:
ירוצצו כברקים. חיל זועות וזקים. לפידים דולקים. ובבזק בוזקים. תשבחות
מפיקים. ושעור רון מדקדקים. ואני שושנת עמקים. עסוקה במצות וחקים:
מאת אלפי אלפים רבבות. מרכבות אש ושלהבות. מקיפות וסובבות. עלוי
כס ערבות. שלש קדשות דובבות. וקול דממה מקשיבות. ואני בת שלשת
אבות. תמיד תפלותי ערבות: נהרי אימה וחילה. זעת חיות מגדילה. ועל
ארבעתן מלמעלה. חיה חמישית גדולה. לסלסל היא מתחילה. ואחריה
פמליא כלה. ואני כבית התפלה. תבענה שפתי תהלה: והחיות וכו׳.

זולת

אז כארסת בתולה במהר וקדושים. בארץ פתרוס הגדרה בין קדשים.
בהגיע זמן חפה בראשון לחדשים. בעדה שתה שרבנים ישרים וקדושים:
גשו אי כפתור כהפקדו ידידים. גם הרצו דברים למסתולל וגדודים. דעו
כי עלמה בבתיכם שודדים. דרושה לנשואין ועתה עת דודים: המלך הקדוש
כמו קדשה בחתונה. הרבה סבלונות שגר לה במתנה. ונשבע לה להכניסה
כשתעמוד באיתנה. ומאז ועד עתה לרודה המתינה: זרון לבבם השיאכם
המלכה לכבוש. זמנה להעביר ולעכבה עד בוש. חושו נא והחלצו מכתה
לחבוש. חתן פן יעבור נקם יעט ללבוש: טף אויל והשיב דברי מרמה.
טובת חן שאמרתם מצאתיה ערומה. ירודה עד עפר פרועה ופרומה. ידיה
אסורות אבל חכמה בערמה: כנסתיה בהיכלי כעין פרתמים ופחה. כלכלתיה
ברעבון פן נפשה נפחה. לעת חזותי כי גדלה משפחה. לקחתיה בעד כספי
היות לי לשפחה: מה יקחך לבך תואנים בהשיבך. מות קראתכם כבלות
כל תנובך. נצלתם בחכמתה ופיך ענה בך. נדרת ברצונך להורישה כל
טובך: ספר מתנה הפרע לה בנחיצה. סב היצא כלה מארצך חוצה. עמלה
תשלם אם תשמע לעצה. עד לא תתחבל בכלה ונחרצה: פשפשתי בבית
גנזי פנקסים וספרים. פן אמצא החתן שאתם מספרים. צבא היש לו ועירים
וכפרים. צפיתי ואין שעו לכם עפרים: קפצת בנבלות פה וקלונך נתגלה.
קדושנו רב חילו ומפאר בעגלה. ריב כהתגלע נודע למי הסגלה. רדתך לסוף
בעצמך להשתחות לרגלה: שרש נחש בשמעו מאמר פרושם. שב והתעבר

וְצִוָּה חוּצָה לְגָרְשָׁם. תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵי כַלָּה כְּהָרְשָׁם. תְּאוֹמִים סִפְּרוּ מַעֲשֵׂה לְהוֹלֵךְ בְּרֹאשָׁם: יָרַד וְהֵמְאִיר חֲנִירַת מַסָּע וְשִׁרְיָה. וַיְשַׁלַּח חִצָּיו לַהֲפוֹךְ עִיר וְקִרְיָה. סְבָבוּם עֶשְׂרָה עֵדִים בְּמַכָּה טְרִיָּה. פָּצוּ צְאִי כַלָּה עֲנֵפָה וּפוֹרִיָּה: בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים אָז יָצְתָה אֲהוּבָה. נוֹתֶנֶת לְרִקְמוֹרַת עִם כַּסְפָּהּ וּזְהָבָהּ. שׁוֹדְדִים בַּחֲזוֹתָם בָּעֲרָה בָם לֶהָבָה. מִהֲרוּ לִרְדּוֹף כִּי שָׁבְתָה מַדְהֵבָה: וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיִּדְרְכוּ בְּנַעֲלָם. אוֹיְבִים הִטְבִּיעַ וְהִמְצִיאָם כְּפִי פָעֳלָם. לָכֵן שׁוֹרְרוּ יְדִידִים לְמֶלֶךְ נֶעֱלָם. עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם: עזרת וכו׳. ש״ע:

החזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו׳:

אֱלֹהִים בְּצַעְדְּךָ הַכּוֹת פַּתְרוֹס. בְּתַקְּתְּ חֵילָם מִבְצָרֵיהֶם לַהֲרוֹס. גָּאַלְתָּ עַמְּךָ בְּנֵבֶל קִתְרוֹס. דְּרַרְתָּם וְהִבְרַרְתָּם כְּסֹלֶת לָרֹס: הִגַּרְתָּ לְגֵיא הֲמוֹן פִּיבֶסֶת. וְנִקְּתָה לָאָרֶץ בִּטְרִיָּה נֶחֱבֶסֶת. זְנוּחָה זָרְחָה בְּדָם מִתְבּוֹסֶסֶת. חֻלְּצָה וְנִגְהֲצָה בִּרְחִיצָה וְתִכְבֶּסֶת: טֶרֶם מָרוֹר מִמְּעֻנִּים יָשְׁבַת. יְשׁוּעָה צָמְחָה לִנְצוּרֵי כְּבָבַת. חזן כִּתַּרְתָּ כָּלִיל לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. לְשֶׁעָבַר קִדַּמְתָּ מַתַּן שַׁבָּת: סֶלָה אֲרוֹמִמְךָ מוֹשִׁיעַ וְשַׁלִּיט. מוֹצִיאִי לַחָפְשִׁי מִבֵּית מַעֲלִיט. חזן סַכֹּתָה לְרָאשֵׁי לְהַשְׁאִיר פָּלִיט. גָּנוֹן וְהַצִּיל פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים:

מִמַּסְגֵּר אַפִּיר בְּצֵאת לְחֹפֶשׁ. נִתְנוֹסֵס נֵס בְּטִבִיעַת רֶפֶשׁ. סִגַּבְתָּם חֹק מַרְגּוֹעַ וְנֹפֶשׁ. עָרוֹךְ תְּחִלָּה לִמְשִׁיבַת נָפֶשׁ: פֵּרוּשׁוֹ וְטַעֲמוֹ צִוִּיתָ בְּמָרָה. צַחְצוּחַ דָּתוֹ לְהָבִין וּלְגָמְרָה. קְבִיעַת קְדֻשָּׁתוֹ בִּזְכִירָה וּשְׁמִירָה. רוֹן לְהָפִיק בְּתוֹדָה וְזִמְרָה: שְׁפָטִים גְּדוֹלִים עָשִׂיתָ בְּצֹעַן. שִׁפַּרְתָּ אֹהֶל כָּל יִצְעָן. חזן תְּעוּבִים כִּסּוּ בְּאַף לְהַכְנִיעָן. תְּקָפָה חֲרָדָה בֶּאֱדוֹם וּכְנָעַן: לִבְּךָ וְעֵינֶיךָ לְהֵיכָלְךָ תְּשׁוֹבֵב. דָּשֵׁן וְשָׁמֵן לְעַמְּךָ יְנוֹבֵב. חזן תְּכוֹנֵן אֻלָמְּךָ מִזְבֵּחַ וְסוֹבֵב. לְהַגְשִׁים תְּחִי יְשֵׁנִים דּוֹבֵב:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי. וְנִצָּב לָרִיב עַל אוֹנְסִי. סוּכְּכִי בְּאֶ[illegible]יְתוֹ יְיָ נִסִּי. פּוֹרֵעַ וְגוֹבֶה דִּין קְנָסִי: בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי. רָכַב עַל עָב קַל מְעַנּוּי לְגָרְשִׁי. שִׁחֵת מִבְצַר מַחֲלִישִׁי וְחוֹרְשִׁי. מְלוֹן קִצּוֹ נָחַנִי דּוֹרְשִׁי: וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ חָבַשׁ כְּאֵבִי. אָדוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה הִשְׁאִיבִי. חזן לְמַדְּנִי לָנוּחַ בַּשַּׁבָּת מֵהֲדִאִיבִי. לְהַאֲכִילִי נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִי:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

כֶּרֶם חֶמֶד נֶטַע שַׁעֲשׁוּעִים. בְּלוּסָה וּמְכֻסֶּסֶת שְׁנֵי רְשָׁעִים. וְנִגְלֵיתָ לְחַלְּצָהּ מִבֵּין פּוֹשְׁעִים. בְּחַיִל אֲלָפִים רְבָבוֹת תִּשְׁעִים. וּבְצֶדֶק נִפְקַד

לְתֵשַׁע וְתִשְׁעִים. הָעֲמָסָה מַשְּׂאוּי פְּרָדִים תִּשְׁעִים. פְּנִית לְפָנֶיהָ מְלָכִים וְשׁוֹעִים. שִׁלְּחָה קְצִירֶיהָ וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים. וּלְחֶלְקָהּ נָטְלָה שִׁבְעָה מִשִּׁבְעִים: שֶׁעֲשׂוּר נִכְנָסִים לַבָּנוֹת קְבוּעִים. וּבִישִׁימוֹן דֶּרֶךְ הָלְכוּ אַרְבָּעִים. מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ אוֹכְלִים וּשְׂבֵעִים. קְדֻשָּׁתוֹ מְתַנִּים וְרֶנֶן מַבִּיעִים:

חַי וְקַיָּם נוֹרָא וּמָרוֹם וְקָדוֹשׁ:

יָרַדְתָּ לְהַצִּיל עַמֶּךָ. לְהוֹדִיעָם אֹרַח נָעֳמֶךָ. לְמַשּׁוּאוֹת תָּרִים כְּעָמֶיךָ. לְהַכְנִיעַ רוֹדִים בְּזַעֲמֶךָ: וּכְהָתֵם הֲמוֹן שׁוֹדְדִים. כָּלוּ שָׂרִים וּגְדוּדִים. וְהִגִּיעַ עֵת דּוֹדִים. צָמְחָה יְשׁוּעָה לִידִידִים: סוֹד כְּיָצָא בְּהַגְוָיָה. צֵאת עֲגוּמִים לִרְוָיָה. נָחֲצוּ צִירִים לְשִׁבְיָה. שְׁנֵי תוֹאֲמֵי צִבְיָה: פְּרוֹס כֵּרָה שֶׁל מֶלֶךְ. אַרְעָהוּ לְשַׂר פֶּלֶךְ. כָּל הַבָּא לַמֶּלֶךְ. אֶשְׁכָּר לְפָנָיו מְהַלֵּךְ: כְּשַׁעַר בַּת כַּסְלוּחַ. נִצָּבִים מַלְאֲכֵי שָׁלוּחַ. נִסְתַּכְּלוּ קוֹטְפֵי מַלּוּחַ. בְּאֵין קֶמַח וְקָלוּחַ: רֹחַב לֵבָב גִּנָּה. לִלְגִיוֹנָיו קָפַץ וּמִנָּה. יִכָּנֵס הַבָּא בְמָנָה. וְאֵלֶּה לְבַד הָאַחֲרוֹנָה: שָׁאַל פֶּתֶן חֵרֵשׁ. מִי נִדְרָשׁ וְהַדּוֹרֵשׁ. הֱשִׁיבוּהוּ הָפוּךְ מְשֹׁרֶשׁ. כָּלָה גָרֵשׁ יְגָרֵשׁ: מָרַד זֵד בְּעִקּוּלוֹ. מַה לִּי וּלְקוֹלוֹ. וְלֹא הִרְצַנִי בְּשִׁקְלוֹ. כְּנִשְׁעַן עַל מַקְלוֹ: וְאָז צָפָה בָּאֱלִילִים. הֲיֵשׁ יָדָיו גְלִילִים. צָגוּ עָלָיו בִּפְלִילִים. אֵין פְּנוֹת בַּחֲלָלִים: אֱוִיל מוּכָן לַעֲבָרוֹת. מַה לַּכֹּהֵן בִּקְבָרוֹת. הֲלֹא כְּתֶכֶל הַדִּבְּרוֹת. נוֹדַע בַּעַל גְּבוּרוֹת: לוֹבֵשׁ צֶדֶק נֶאֱזָר. לְהָשִׁיב גְּמוּל לְאַכְזָר. הָפַךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. עָמַל בְּרֹאשׁוֹ חָזָר: חזן חֲנָמָל בָּרָד וּרְשָׁפִים. זִלְעַף בַּעֲלֵי כְשָׁפִים. כָּרְעוּ הָרְסוּ כְּשׁוּפִים. עֲפַר אֶרֶץ שְׁאָפִים:

אֵל נָא לְעוֹלָם תְּעֻרָץ. וּלְעוֹלָם תְּקֻדָּשׁ. וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. תִּמְלוֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא: הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא מָרוֹם וְקָדוֹשׁ. כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים. מַלְכוּתוֹ נֶצַח. נוֹרְאוֹתָיו שִׂיחוּ. סַפְּרוּ עֻזּוֹ. פָּאֲרוּהוּ צְבָאָיו. קַדְּשׁוּהוּ רוֹמְמוּהוּ. רֹן שִׁיר וָשֶׁבַח. תֹּקֶף תְּהִלּוֹת תִּפְאַרְתּוֹ:

יוֹצְאֵי חִפָּזוֹן. סִפְּקָם מָזוֹן. לְשׁוֹבַע וְלֹא לְרָזוֹן. קָדוֹשׁ:

אֲמָנָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם. בְּלִי לְהִתְלוֹנֵן זֹאת הַפַּעַם. גּוֹעַ לוֹמַר מַה נִּטְעָם: יוֹצְאֵי דֶּרֶךְ שְׁלֹשָׁה גָּלֵךְ בַּמִּדְבָּר. הִגִּיד מֵאָז מַנְהִיג וְדַבָּר. וְלֹא כִחֵד מֵהֶם דָּבָר: יוֹצְאֵי זְרִיזִים חָשׁוּ לְהַקְדִּישׁ קְרוּאָיו. חָסוּ בְּמַטְרִיף כָּל בְּרוּאָיו. טוֹב אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: יוֹצְאֵי יָחִיד שְׁמָרָה לְמִדָּה שְׁרוּעָה. כְּלוּלוֹתַיִךְ אֶזְכּוֹר חֶסֶד לְפָרְעָה. לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: יוֹצְאֵי מְקוֹם צִפְעוֹנִים נָחָשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב. נָסְעוּ קְדוֹשִׁים לְשֶׁמֶשׁ וְשָׁרָב. סָב וְעוֹלֵל וּמִקְנֶה רָב: יוֹצְאֵי עֲדָרִים הִשְׂכִּילוּ מַדָּע לְהִתְחַכְּמָם. פִּסַּת מִשְׁאָרוֹת נָשְׂאוּ בְּהַשְׁכִּימָם. צְרוּרוֹת בְּשִׂמְלוֹתָם עַל שִׁכְמָם: יוֹצְאֵי

קִטּוּף הָעֵסָּה בַּחֲרָרָה קְמוּצָה. רְצוּפָה בְּרָאשֵׁיהֶם שֶׁלֹּא חָמְצָה. שֶׁמֶשׁ שְׁזָפַתָּה וְאָכְלוּהָ מַצָּה: יוצאי תּוּפִינֵי שִׁשִּׁים וְאַחַת בְּמִשְׁטָר. טָעְמוּ וְאָרְחוּ בְּשִׁיעוּר הַמִּנְטָר. עַד לֶחֶם מִשָּׁמַיִם הָמְטָר: יוצאי וכו׳.

וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה:
בְּרֹאשׁ אַשְׁמוּרוֹת זֶה הַלַּיְלָה:
גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחְלַק לוֹ לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה:
הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה:
וְיִשְׂרָאֵל יָשַׂר לָאֵל וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:
חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה:
טִיסַת נְגִיד חֲרוֹשֶׁת סִלִּיתָ בְכוֹכְבֵי לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְגָרָיו בַּלַּיְלָה:
כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה:
לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה:
נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעוּתֵי לַיְלָה:
שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה

עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה:
פּוּרָה תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה:
צָרַח כַּשּׁוֹמֵר וְשָׂח אָתָא בֹקֶר וְגַם לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה:
רָם הוֹדַע כִּי לְךָ הַיּוֹם אַף לְךָ לַיְלָה:
שׁוֹמְרִים הַפְקֵד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה:
תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֶשְׁכַת לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

יוצר לשבת הגדול

וּבְכֵן כָּל מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ:

אָבֹא בְּחִיל לְהִתְיַצְּבָה. בְּמַעֲמַד פְּנֵי תֵיבָה. גַּשְׁתִּי לְרוֹמֵם וּלְשַׂגְּבָה. מֵרְשׁוּת דָּגוּל מֵרְבָבָה. הִלּוּל קוֹנִי אַקְשִׁיבָה. וּבְחֵקֶר דָּתוֹ אֶתְיַשְּׁבָה. זֹאת לָדַעַת אֲחַשְּׁבָה. מִטַּעַם חַכְמֵי יְשִׁיבָה: טוֹעֵן עוֹלָם אַמְלִיכָה. יְהָבִי עָלָיו אַשְׁלִיכָה. כּוֹרֵשׁ לְפָנָיו אֶתְהַלְּכָה. לִפְתּוֹחַ בִּדְבַר הֲלָכָה: מִלַּת פִּי גְדוּשָׁה. נוֹצֵר חֶסֶד אַקְדִּישָׁה. סַלְסֵל בְּדַת חֲדָשָׁה. מֵרְשׁוּת עֵדָה הַקְּדוֹשָׁה: פְּנֵי יְשָׁרִים דּוֹבֵר. צַחְצוּחַ אֲמָרִים אֲגַבֵּר. קִדַּמְתִּי לְטוֹל בְּסֵבֶר. רְשׁוּת מֵרַב וְחָבֵר: שַׁדַּי חֵילִי תְּאַמֵּץ. תַּעֲדִיף קָט וְקֹמֶץ. לְבָאֵר בְּלִי שֶׁמֶץ. הִלְכוֹת בִּעוּר חָמֵץ:

אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר. חֹק לְעַמּוֹ מָסַר. וְהִזְהִירָם בִּכְתָב מוּסָר. לִבְדּוֹק חָמֵץ אוֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר: בְּשָׁעָה שֶׁאֵין בְּנֵי אָדָם מְצוּיִן בְּשׁוּקָה. וְאוֹר הַנֵּר יָפֶה לִבְדִיקָה: אֵין בּוֹדְקִין לֹא לְאוֹר הַחַמָּה וְלֹא לְאוֹר הַלְּבָנָה וְלֹא לְאוֹר הָאֲבוּקָה. וְצָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל בִּעוּר חָמֵץ כְּחֻקָּה: גְּמַר מְנַטְרֵיהּ עַד דְּבַתְרָא. וּמִיַּד צָרִיךְ לְבַטֵּל הַשְּׂאֹר בַּאֲמִירָה. וְלֵימָא הָכִי כָּל חֲמִירָא. דְּאִיכָּא בְּהָדָא דִירָא. דְּלָא חֲמִתֵּיהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּיהּ לִבְטִיל וְלֶהֱוֵי כְּעַפְרָא: דְּאִי מִשְׁתַּכַּח לְאַחַר אוֹתָהּ שָׁעָה. אֵינוֹ חַיָּב בְּבַל יֵרָאֶה וּבְבַל יִמָּצֵא לְפוֹשְׁעָה. וְהָרוֹצֶה אַחַר בְּדִיקָתוֹ לֶאֱכוֹל חָמֵץ וְלִשְׂבְּעָה. מַה שֶּׁמְּשַׁיֵּר יַנִּיחֶנּוּ בְּצִנְעָה: הֵיכָא דְּבָדֵק בְּחוֹרֵי בֵיתָא. וְהִנִּיחַ אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ רִפְתָּא. וְאַשְׁכַּח דְּחָדָא מִנַּיְהוּ פַּחֲתָא. לִבְדּוֹק מֵרֵישָׁא שֶׁמָּא חוּלְדָּה לְקַחְתָּהּ: וְכֵן תָּנוּ רַבָּנָן בְּפִרְקִין. דְּחוֹרֵי בֵיתָא וּנְקִיקִין. עִלָּאֵי וְתַתָּאֵי אֵינָן נִבְדָּקִין. וְאֶמְצָעִים זְקוּקִין: זְהַרוּ גַג הַיָּצִיעַ וְגַג מִגְדָּלִין. וְרֶפֶת בָּקָר וּמַתְבֵּן וְלוּלִין. וְאוֹצְרוֹת יַיִן וְשֶׁמֶן הַנִּנְעוֹלִין. לִבְדּוֹק חָמֵץ בְּלִי עוֹלִין: חוֹר שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. זֶה וְזֶה בּוֹדֵק עַד שֶׁמַּגִּיעַ וּמְבַטֵּל שְׂאֹרוֹ. וְכֵן בֵּין יְהוּדִי וְאַרְמָאִי חַיָּב לְבַעֲרוֹ. פְּלִימוֹ מֵקֵל שֶׁמָּא יֹאמַר הַגּוֹי כְּשָׁפוֹ וַחֲבָרוֹ. טַעֲנוּ הַמְפָרֵשׁ וְהַיּוֹצֵא בְּשַׁיָּרָא. וְאֵין דַּעְתּוֹ קוֹדֶם פֶּסַח לַחֲזָרָה. תּוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם בָּעֵי לְבָעֵר חֲמִירָא. לִפְנֵי שְׁלֹשִׁים יוֹם אֵין זָקוּק לְבַעֲרָה. יִשְׂרָאֵל דְּחָמֵץ אִתְפַּקַּד לֵיהּ. וְלֵיתֵיהּ לְמָרֵיהּ לְמִשְׁקְלֵיהּ. נַטְרֵיהּ עַד אַרְבַּע דְּחָזֵי לְאָכְלֵיהּ. שְׁלִים אַרְבַּע וְלָא אָתָא. לְגוֹיִם מְזַבֵּן לֵיהּ: כְּשֶׁנָּפְלָה מַפֹּלֶת עַל חָמֵץ בְּעַרְבֵי פְסָחִים. וְכֶלֶב אֵין יָכוֹל לְחַפֵּשׂ אַחֲרָיו בְּטוּחִים. הֲרֵי הוּא כִּמְבוֹעָר לְרֵעִים פִּקְחִים. וְכַמָּה חֲפִישַׁת הַכֶּלֶב שְׁלֹשָׁה טְפָחִים: לִמְּדוּ בֵּי מִלְחֵי וּבֵי קִירֵי נְקוּבִים. וּבֵי תְמָרִים וְצִיבִים. לִבְדּוֹק אוֹתָם חַיָּבִים. וְחָצֵר פְּטוּרָה מִפְּנֵי הָעוֹרְבִים: מוֹצֵא חָמֵץ בַּפֶּסַח בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. כּוֹפֶה עָלָיו כְּלִי בְּלִי רְאוּתוֹ. וְאִם שֶׁל הֶקְדֵּשׁ הוּא אֵין צָרִיךְ לְכַסּוֹתוֹ. לְפִי שֶׁבְּדֵלִין מֵאִתּוֹ:

נָפֵי וּפַטִּילֵי וְיוֹרָה דְּאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוּ חַמִּין חֲמִירָא. צָרִיךְ לְגַעֲלִינְהוּ
וְיָנִיחַ בְּגוֹ רַבָּא וְזֵעִירָא. וּלְרַבָּא לֵיעֲבַד גִּדַּנְפָּא וְלֶהֱרַתְחֵיהּ בְּנוּרָא: סַכִּינֵי
דְּאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוּ חֲמִירָא לַאֲרוּחִין. אִי אֶפְשַׁר לַעֲשׂוֹתָן חֲדָשִׁים הֵם
מְשֻׁבָּחִין. וְאִי לָא מַגְעִילָן בְּרוֹתְחִין. וּבִכְלִי רִאשׁוֹן הֵם מְצַחְצָחִין. וְעֵץ
פָּרוּר מַגְעִילוֹ בְּרוֹתְחִין: עִנְּדוּ אַגָּנֵי וְצָעֵי דְקוּנְיָא וּפַחֲרָא. אַף עַל גַּב
דְּמַפְלִיט לְהוּ שַׁפִּיר לְאִשְׁתַּמּוּשֵׁי בְּהוּ אֲסִירָא. וְאַף עַל גַּב דְּרְוִיחָן וְאִכָּא
לְמֵימַר דְּשָׁלֵיט בְּהוּ אַוִּירָא. אֲפִילוּ הָכִי קַיְמָא אִסּוּרָא: כַּחַר קְדֵרוֹת
אֵין צָרִיךְ לְפַלְּחָה. אֲבָל מַשְׁהֵי לֵיהּ עַד בָּתַר פִּסְחָא. וּקְעָרוֹת טְתָרוֹת
כִּי שָׁקִיל מְדוּרָה עֲלַיְהוּ לְאַנָּחָה. וּבוּרְמֵי דִגְלָלָא שַׁרְיָן בַּהֲדָחָה: צָעֵי
דְּמַשְׁהֵי בְּהוּ חֲמִירָא בִּשְׁאַר יוֹמֵי. כְּבֵית שְׂאוֹר שֶׁחִמּוּצוֹ קָשֶׁה דָּמֵי. וְאִי
אַקְרָאֵי אוֹתִיבֵיהּ. וְלָא אִשְׁתְּהֵי עִמֵּיהּ. לְאִשְׁתַּמּוּשֵׁי בְּהוּ שַׁפִּיר דָּמֵי:

קִטּוּף בְּיַיִן וְשֶׁמֶן עֲבִידִין. מִלְּמֵילַשׁ בְּהוּ לֵילֵי קַמָּאֵי קַפְּדִין. וְאַמָּהָן
דְּלָא טְבִילִין וְעַבְדִּין. דְּלָא לְמֵילַשׁ בְּהוּ הוּא הַדִּין: רְקִיקֵי מַצּוֹת
עוֹשִׂין זֵכֶר לְעִגּוּן. וְלִשְׁמָן צָרִיךְ לְשָׁמְרָן מֵחִמּוּץ כְּהֹגֶן. וְחֵרֵשׁ שׁוֹטֶה
וְקָטָן אֵין לָשִׁין דִּלְמָא יְשַׁגּוּן. אַף עַל גַּב דְּאַפֵּיהּ יִשְׂרָאֵל בַּר דֵּעָה לָא
יְנַהֲגוּן: שָׁנוּ שֶׁאֵין לָשִׁין בְּבַת אַחַת לְמַעְלָה. מֵחֲמֵשֶׁת רְבָעִים קֶמַח
וְכֵן לְחַלָּה. וְהֵן בֵּצִים כְּמִנְיַן חַלָּה. וְהָעֹמֶר מוּכָח לָהּ. וְהָאִשָּׁה לֹא
תָּלוּשׁ אֶלָּא בְּמַיִם שֶׁלָּנוּ הַלַּיְלָה: תְּמִימִים שָׁנוּ בַּמִּשְׁנָה הַמְּהֻלָּלָה. מֵי
תַּשְׁמִישׁוֹ שֶׁל נַחְתּוֹם יִשָּׁפְכוּ מִפְּנֵי שֶׁמַּחֲמִיצִין סָלָה. וְאָמְרִינָן שָׁדֵי לְהוּ
בְּמָקוֹם מוּדְרָן דְּלָא לֵיתֵי בְּהוּ לִידֵי תַקָּלָה. תַּמּוּ הִלְכוֹת בִּעוּר וְהַגְעָלָה:

יַיִן כִּי יִתְאַדָּם. לְמִצְוָה הוּא מְקֻדָּם. לָצֵאת בּוֹ חוֹבַת יְדֵי אָדָם. אִם
אֵין קוֹנְדִּיטִין וּמְבֻשָּׁל נֶגְדָּם: אַרְבַּע כּוֹסוֹת הַלָּלוּ. צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא בָּהֶן
כְּדֵי רְבִיעִית בְּלִי יְקַלּוּ. אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד נָשִׁים אֵלוּ כְּאֵלוּ. וּמְחַלְּקִין
לְתִינוֹקוֹת קְלָיוֹת וֶאֱגוֹזִין כְּדֵי שֶׁיִּשְׁאֲלוּ: סָחוּ שֶׁהַנָּשִׁים צְרִיכוֹת לְאַמְצָה.
בְּכָל מִלֵּי דְפִסְחָא בְּלִי שְׁמָצָה. אַף עַל גַּב דְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהַזְּמַן גְּרָמָא
בָּם לָא נִמְצָא. שֶׁכָּל שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּבַל תֹּאכַל חָמֵץ יֶשְׁנוֹ בְּקוּם אֱכוֹל מַצָּה:
פֵּרְשׁוּ בְּשָׂפָה נְדִיבָה. מַצָּה וְיַיִן צָרִיךְ הֲסִבָּה. מָרוֹר אֵין בּוֹ כֵּן חוֹבָה.
וּמִבָּעֵי לֵיהּ לְכַסְכּוּסֵי טוּבָא: הֲסִבַּת יָמִין הֲסִבָּה אֵינָהּ. וְלָא עוֹד אֶלָּא
שֶׁמָּא יַקְדִּים קָנֶה לַוֶּשֶׁט וְיָבֹא לִידֵי סַכָּנָה. פְּרַקְדָּן לָא מִן חֻשְׁבְּנָא.
וְאִשָּׁה אֵינָהּ צְרִיכָה וְאִם חֲשׁוּבָה הִיא נִדּוֹנָה: קַמֵּי אָב מֵסֵב הַבֵּן בְּדִיצָה.
תַּלְמִיד בִּפְנֵי רַבּוֹ אֵינוֹ רָאוּי לִפְרָצָה. אֲבָל בְּשׁוּלְיָא דְנַגָּרֵי צָרִיךְ לְהָסֵב
בִּמְרוּצָה. וְהַשַּׁמָּשׁ שֶׁאָכַל כְּזַיִת מַצָּה כְּשֶׁהוּא מֵסֵב יָצָא: טָעֲנוּ לַחֲטוֹף
מַצָּה בְּלֵילֵי פְּסָחִים. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁנוּ הַפְּרָחִים. וְחַיָּבִין בְּרֶגֶל לִהְיוֹת
שְׂמֵחִים. בַּמִּקְדָּשׁ בְּבָשָׂר וְהַשְׁתָּא בְּיַיִן רְקָחִים: נָשִׁים חַיָּבוֹת לִשְׂמוֹחַ

וּלְהַרְנִין. בְּבָבֶל בְּבִגְדֵי צִבְעוֹנִין. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּבִגְדֵי פִּשְׁתָּן הַמְלֻבָּנִין. וְהָאֲנָשִׁים בְּיַיִן מִתְעַדְּנִין: בְּעֶרֶב הַפֶּסַח סָמוּךְ לְמִנְחַת רִאשׁוֹן. לֹא יֹאכַל אָדָם עַד הָאִישׁוֹן. וּכְבֹאוֹ מִבֵּית רַחְשׁוֹן. מוֹזְגִין לוֹ כּוֹס רִאשׁוֹן: רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן. וְאַחַר כַּךְ קִדּוּשׁ וּזְמַן וְאֵינוֹ אֹמֵר גַּם עֲדַיִן. שֶׁצָּרִיךְ לְאָמְרוֹ בַּאֲגָדָה וְרָאוּי לְכָפְלוֹ אַיִן. וְשָׁתֵי וּמָשֵׁי יְדֵיהּ וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדָיִם: שָׁקִיל גַּרְגְּרָא אוֹ כַּרְפְּסָא אוֹ כּוּסְבַּרְתָּא אוֹ חַסָּא וְיִטְבּוֹל בַּחֲרוֹסֶת וִיבָרֵךְ בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה. וְכַד אָכֵיל יֶחֱצֶה אַחַת מִשָּׁלֹשׁ מַצּוֹת וְאֵין בְּרָכָה עִמָּהּ. מֶחֱצָה בִּקְעָרָה וּמֶחֱצָה בְּשֻׁלְחָן לְהָשִׂימָה. וּמוֹשֵׁךְ מֵהַקְּעָרָה שְׁנֵי תַּבְשִׁילֵי. דְּאִינוּן בִּשְׂרָא וְבֵיעָא צְלִילֵי. אִי נַמִּי גַּרְמָא וּבִשּׁוּלֵי. וּמַגְבִּיהַּ קְעָרָה וְלֵימָא הָא לַחְמָא עַנְיָא כֻּלֵּיהּ: וּמוֹזְגִין לוֹ כּוֹס שֵׁנִי מֵאַרְבַּעַת הָאֵל. וְכָאן הַבֵּן מֵאָבִיו שׁוֹאֵל. מַה נִּשְׁתַּנָּה מִלֵּילוֹת זֶה לֵיל. וְגוֹמֵר הָאַגָּדָה עַד גָּאַל יִשְׂרָאֵל: אַחַר דְּשָׁתֵי מָשֵׁי יְדֵיהּ וּמְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם לְחוּדֵיהּ. וְשָׁרֵי הַמּוֹצִיא עַל הַשְּׁלֵמָה דְּעִלָּוֵי תַּרְתֵּי דִּידֵיהּ. וְלָא אָכִיל מִנֵּיהּ אַכַּתֵּי מִדֵּי: לוֹקֵחַ פְּרוּסָה וּמְבָרֵךְ לֶאֱכוֹל מַצָּה בִּמְלֵל. וּבַהֲדֵי דְּהַהִיא דְּהַמּוֹצִיא אוֹכֵל וְכוֹלֵל. וּמְבָרֵךְ בַּחֲזֶרֶת לֶאֱכוֹל בְּמָרוֹר וְטוֹבֵל וּבוֹלֵל. וְהָדָר אָכִיל מַצָּה וּמָרוֹר בְּלָא בְּרָכָה וְכוֹרְכָן כְּבַת אַחַת כְּהִלֵּל: חָלַף לְכַיָּה בָּתֵּי וְעָבִיד כִּי הַאי גַּוְנָא עַד הָכָא. וְאַחַר כַּךְ עוֹשִׂין סְעוּדָתָן כָּל צָרְכָּהּ. וּכְזַיִת מַצָּה בָּאַחֲרוֹנָה צְרִיכִין לְכוֹרְכָהּ. וְנוֹטְלִין וְלָא מְבָרְכִין שֶׁמַּיִם אַחֲרוֹנִים חוֹבָה וְאֵין טְעוּנִין בְּרָכָה: זוֹכֵר בַּשְּׁלִישִׁי בִּרְכַּת מְזוֹנוֹ. וְלִשְׁאָר הַבָּתִּים תְּחִלָּה וְטוֹעֵם הַכּוֹס עַד מִשֶּׁלּוֹ אֵינוֹ. וּבָרְבִיעִי הַלֵּל מִצְרִי לְתַנּוֹ. בַּל יִטְעוֹם כְּלוּם בְּאִישׁוֹנוֹ: קִמְעָא לִשְׁתּוֹת מַיִם יְכַנֵּס. אִם חוֹלֶה הוּא אוֹ אִסְטְנִיס. וּבָעֵי לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא מִשּׁוּם אוֹנֶס. לוֹמַר בַּחֲמִישִׁי הַלֵּל הַגָּדוֹל יִשְׁתַּנֵּס:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה. כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ לְהַגִּיד וּלְדַבֵּר. חֵקֶר פִּלְאֵי נִסֶּיךָ לְהָבִין וּלְסַפֵּר. מַה יָּקָר חַסְדְּךָ מִכֵּין מִצְעֲדֵי גָבֶר. מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתֶיךָ נוֹתֵן תַּעֲצוּמוֹת וָעֹז לְהִתְגַּבֵּר. וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן אֶרֶךְ הָאֵבֶר. הִרְבֵּיתָ הַגּוֹי וְהִגְדַּלְתָּ שִׂמְחָה לִבְנֵי עֵבֶר. בְּמֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם דַּל לִישׁוּעָתְךָ סוֹבֵר. וְנִתְאַזַּרְתָּ בַּחֲנִינוּתֶיךָ מְפֻזָּר וּמְפֹרָד לְכַנֵּס וּלְחַבֵּר. וְעוֹרַרְתָּ אַהֲבַת יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן שׁוֹכְנֵי קֶבֶר. וְדַנְתָּ דִּינֵי קְנָסוֹת וַחֲבָלוֹת עַל חוֹבְרֵי חֶבֶר. וְהִכְנַעְתָּם

בְּדָם וּצְפַרְדְּעִים וְכִנִּים עָרוֹב וְדֶבֶר. וְשִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּין עַל רִיב לֹא לוֹ
מִתְעַבֵּר. כִּי לִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ וְגָאוֹן לִפְנֵי שֶׁבֶר. וּמַה יָּעוֹ צִיץ הַשָּׂדֶה
וְיָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר. לְנָבוֹהַּ עַל גָּבוֹהַּ מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר. וְהוּא בַּעַל
נְקָמוֹת אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט מֵישָׁרִים דּוֹבֵר. וּמַצְמִיחַ יֶשַׁע לְקוָֹיו וְעַמִּים
תַּחְתֵּיהֶם יַדְבֵּר: וְעָלֵינוּ הִפְלִיא חֲסָדָיו וְנָשָׂא נֵס. וְנָקַם נִקְמָתֵנוּ מִכָּל
בַּעֲלֵי אוֹנֶס. וְהִכְנִיעָם בְּזַעַם וְצָרָה בַּחוּרֵי אָוֶן וְחָנֵס. וּמִלּוּשׁ בָּצֵק עַד
חֻמְצָתוֹ דָגָם בְּאוֹנִים לְהִתָּקֵנֵס. וְאֵזוֹר חֲלָצָיו חִזֵּק וְאִמֵּץ לְהִשְׁתַּנֵּס. בָּקַע
יָם וַיַּעֲבִירֵם וְכַנֵּד נוֹזְלִים כִּנֵּס. וּבְאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה אוֹתָם כִּלְכֵּל וּפִרְנֵס.
לָכֵן לָנוּ לְהוֹדוֹת עַל כָּל נֵס וָנֵס: לָמָּה פֶּסַח מִן הַצֹּאן. שֶׁפָּסַח וְחָמַל
עַל קְרוּאֵי צֹאן. וּכְרוֹעֶה מְקַבֵּץ טְלָאִים מִשְּׁכָם וּגְאָלָם מִבַּעֲלֵי לָצוֹן:
וְלָמָּה לְקִיחָתוֹ קוֹדֶם לִשְׁחִיטָתוֹ יָמִים אַרְבָּעָה. וְנִתַּן לְמוּלִים וְלַעֲרֵלִים
נִפְסַל בְּהִיא הַשָּׁעָה. כְּדֵי שֶׁיְּהוּ בְּיָדָם מִצְוֹת מְצוּיוֹת לְהִשְׁתַּעְשְׁעָה.
שֶׁכְּבָר בָּא עֵת דּוֹדִים וּזְמַן שְׁבוּעָה. וְהָיוּ מִתְבּוֹסְסִים בִּשְׁנֵי דָמִים
שֶׁתַּצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְלָמָּה נְתִינַת דָּמוֹ עַל הַמַּשְׁקוֹף וּשְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת. שֶׁהֵן
שָׁלֹשׁ מִזְבְּחוֹת בְּמָקוֹם רָאִים אוֹתָם לַחֲזוֹת. זֵכֶר שָׁלֹשׁ מִזְבְּחוֹת שֶׁל אַב
הֲמוֹן נִרְמָזוֹת. שֶׁבִּדְדָן וּבֵית אֵל וְאֵלוֹן מוֹרֶה נֶחֱרָזוֹת: וְלָמָּה אֲכִילַת
חָמֵץ לְשֵׁשׁ שָׁעוֹת. זֵכֶר לְחִפָּזוֹן שְׁכִינָה לְהַעֲבִיר גְּזֵרוֹת רָעוֹת. מְדַלֵּג
עַל הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת: וְלָמָּה אֲכִילַת מַצָּה לֶחֶם עֹנִי. שֶׁלֹּא
הִסְפִּיק בָּצֵק לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְאָלָם מֵעֹנִי: וְלָמָּה בְּמָרוֹר שֶׁתְּחִלָּתוֹ רַךְ
וְסוֹפוֹ קָשֶׁה. שֶׁנִּמְרְרוּ תְּחִלָּה בְּפֶה רַךְ וְלִבְסוֹף בְּעֹל קָשֶׁה: וְלָמָּה טִבּוּלוֹ
בַּחֲרֹסֶת. זֵכֶר לְטִיט שֶׁאִשָּׁה וּבַעְלָהּ דּוֹרֶסֶת: וְלָמָּה תַּבְלִין בְּתוֹכוֹ מְגַבְּלִין
כְּמוֹ מַלְבֵּן. זֵכֶר לְנִפּוּץ עַם לְקוֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן: וְלָמָּה שְׁנֵי מִינֵי בָשָׂר
בְּצַד עֻגָּה. אֶחָד זֵכֶר לַפֶּסַח וְאֶחָד זֵכֶר לַחֲגִיגָה: וְלָמָּה מַגְבִּיהִין קְעָרָה
קוֹדֶם זִמּוּנָהּ. כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה תִינוֹק וְיִשְׁאַל מַה נִּשְׁתַּנָּה: וְלָמָּה שְׁאָר יְרָקוֹת
בָּאִין תְּחִלָּה. לִפְטוֹר חֲזֶרֶת שֶׁל מִצְוָה בְּרָכָה רְאוּיָה לָהּ. וְשֶׁאֵין לוֹמַר
שְׁתֵּי בְרָכוֹת כְּאַחַת שְׁתִיָּה אוֹ אֲכִילָה. וְאִי אֶפְשָׁר לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת
כְּאַחַת בְּשֶׁכְּבָר גְּרוֹנוֹ מָלֵא. וְכֵן כִּשְׁתֵּי מַצּוֹת פּוֹטְרִין מֵחַלָּה לְחַלָּה:
עַל כִּי אֵין לִשְׁנוֹת בִּשְׁתֵּי בְרָכוֹת. מְבָרֵךְ עַל זוֹ וְעַל זוֹ וְאֵינוֹ אוֹכֵל עַד
שֶׁיִּגְמוֹר שְׁתֵּי בְרָכוֹת: וְלָמָּה אַרְבַּע כּוֹסוֹת מִצְוָתָן בְּזֶה הַלַּיְלָה. זֵכֶר
לְאַרְבַּע גְּאֻלּוֹת שֶׁנִּתְבַּשְּׂרוּ בָּהֶם עַם סְגֻלָּה. יְצִיאָה וְהַצָּלָה לְקִיחָה
וּגְאֻלָּה. וּלְהוֹדוֹת בָּהֶם וְלִתֵּן בָּם תְּהִלָּה. לְחוֹבֵט אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל
יְפֵיפִיָּה עֶגְלָה. וּכְדֵי לְשַׁבֵּר אֻמּוֹת עֲמָלֵק מְשֻׁקָּצוֹת בִּגְעִילָה. בְּאַרְבַּע
כּוֹסוֹת הַכְּתוּבִים בָּם שֶׁהֵן כּוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּכְנֶגְדָּם לְהַשְׁקוֹתֵנוּ אַרְבַּע
כּוֹסוֹת שֶׁל חֶמְלָה: וְלָמָּה מְסַבִּין בְּמִטָּה כְבוּדָה וּכְלוּלָה. זֵכֶר לְחֵרוּת

יוצר לשבת הגדול

ורבוץ ענני כבוד בחתולה. שכן דרך בני מלכים לנהוג כבוד ולסלסלה. שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה. ובירר להודיע עם מרעיתו להיות לו לעם נחלה. כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה: נעלה בקדשתו מרום וקדוש. כי אלהים קדושים הוא בכל מיני קדשה: דרכו בקדשה. והילוכו בקדשה. דבורו בקדשה. ישיבתו בקדשה. חשיפת זרועו בקדשה. נאה ואדיר בקדשה: הוא קדוש ועמו קדוש. וכל משרתיו קדושים. אין כקדשתו ואין דומה לו: מקדש בקרוביו. ונורא על כל סביביו. ונערץ בסוד קדושים. נשגב ברבבות אראלים. אילי קדש משוררים ומהללים: בשיר קדש עירין וקדישין. רועשים ומרעישים. בקדש הקדשים. עתים חשים. ועתים ממללים ולבקרים מתחדשים: מקיפין כס המרכבה וקדשת השם מפרשים. ושלוש קדשה לקדוש ונורא מקדישים: ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש וכו':

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

שם המחבר מאיר ברבי יצחק:

ויושע אור ישראל אימתו מיד כובשים. מכור הברזל שמטה מאדונים קשים. כצפור נמלטה מפח יוקשים: בעבור זאת ראתה עלוף כובשה. אמנה מהקטין ותורי זהב חבושה. ותרא אויבתי ותכסה בושה · וירא ישראל גדלת גלילים. מאתים וחמשים נמנים · יקר רוח הקדש הלבשו בחזיונים · גוי צדיק שומר אמונים: ח׳מראש אמנה ירש יש נחלתו. בבביוני צאצאיו חתמו קדוש מעלתו. ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו. קדוש: אז ישיר דוגמת תחי ועל השמינית הודות. ראויות לנאה ומשבח מדותיו חמודות · במשל פי אביעה חדות: הדור גאני וגאיתיו שבח נערף. במתגאים נתגאה ועתיד שרם נהרף. והאלהים יבקש את נרדף: עזי וזמרת יה האמרתיו מלכות ותפארת מרבה · יקרתיו והכרתיו בסוד קדושים רבה · דודי צח ואדום דגול מרבבה: ח׳ מדת שבח שויתיו במצותיו גויתיו. אדסני כבת מלכים נוהו לויתיו · ולא ארפנו עד שהבאתיו. קדוש: יי זין עטה כגאה גותן נגדו. לא שצריך כתוב תשובתו בצדו · כי נשגב שמו לבדו: חבת ישראל גרמה ענין הדמויות. והשם מוכיח מלהרהר בשתי רשויות. משומי עם עולם ואותיות: טכסיסי גבורותיו נצח במדות נאות · במלחמה גאות מזין ומספיק אפסניאות. שם יי צבאות: ח׳מי ימלל גבורות אל שדי · אין העולם ומלואו לאלהותו כדי. ברכה עד בלי די · קדוש: מרכבות יוקש מוטות ומשתמטות מלהב מרוץ · סגניות ערבב כשרבב טעונות לרוץ · הון אדם יקר חרוץ: תהומות כסו כבכנסו טרקת כוי גליך · ריתה חץ כנץ החיר גלגליך. צנוריך וכל משבריך וגליך: ימינך לבאי עולם

פשוטה בחסדי אופניך· ארכה תת עשות רצונך צפוניך. ימינך וזרועך ואור
פניך: ח׳ לבשי עז זרוע מחוללת תנין בקצח. האויב תרעץ ותעטר אדיר בפצח.
הגדלה והגבורה והתפארת והנצח. לקדוש: וברב גאונך תהרוס מול בניך
מתגברים. כאלו לנגדך כביכול לעזרתם מתחברים. באו לעזרת יי בגבורים:
נמשלו כארזים כחיות יער עולים· יהרסו בבא מהכנות כקש בעלעולים· ידי
חרב מנת שועלים: וברוח סוף הרתיח מעלפים עדמומית גלקחה· ולעדת
קדושים לריחני בשמים נפקחה· מצולה ים ישים כמרקחה: ח׳לב ים כלב האבן
עשה. מלבב תוכן לב בגאלתם יתנשא. רנו שמים כי עשה. קדוש: אמר אויב
עומד אחרי פלטין גאצות להרבות. בן המלך לתפוס להמיתו בקרבות. הנה
יביעון בפיהם חרבות: פיו לכרו בשפתיו כסיל ונעלם. עשרו וכבורו להוריש
עמך כלם. רוחך הטובה נתת להשכילם: נשפת צורר בגאון וחרון מימיניו
לנקשה. מחמש חמש בסאסאה בשלחה לעקשה. תריבנה הגה ברוחו הקשה:
ח׳ מלך אדיר לאדיריו נגלה מסים. ירה אדירים רמה בצול דכים. רבים אדירים
משברי ים. קדוש: מי כמוך קרוביך קלסוך רחקיך כפרו בהבלם. ולעתיד
בראותך בעלבון בניך מהתעלם. אלהים יודוך עמים כלם: רב מחולל כל
במדות נוראות. רבות עשית לאבות ולבנים למלאות. מארץ מצרים אראנו
נפלאות: נטית שביל דין משמים ארץ יראה. פרוע לחיבים שכר שיחה נאה.
קצוי ארץ צדק מלאה:ח׳מגערת אלהי יעקב חיל ועזוז. רכב וסוס נרדם אגדם
מלזוז. מלך הכבוד יי עזוז. קדוש: נחית תמכת עולמך בחסד ועז מלוה. על
העבודה מתי יתבסס בשוה. עיניך החזינה ירושלים נוה: שמעו מלכים
הגבהת קרן עמך ונרעמים. וברוממך קרנות צדיקים לעד נזעמים. יי מלך
ירגזו עמים: אז ארום רפתה אחזתה בהל וחתית. כתית כנשברת כתית
השירה עתית. למנצח מזמור על הגתית: ח׳ מפני אנינות לוטי לטוי נמעד.
יאחזמו רעד ונמסו עמנו כנתועד. רם ונשא שוכן עד. קדוש: תפל יראה ופחד
כח צרים להעדיר. ברנה חסידים שבחך להסדיר. יי אדוננו מה אדיר: תביאמו
ותטעמו מפאת ים וקדמה כשורות כרמים. ולא ינתשו עוד מהר נחלת מרומים.
לך מכון לשבתך עולמים: חבת ידידות זכור ידיד לידידיך. קול מהיכל יקטרג
מחריביו מורדיך. מקדש אדני כוננו ידיך: ח׳ מאחת יסוד עולם נקבע במרץ.
רומם מקדש בתוספרת שנית לתרץ. מלך על כל הארץ. קדוש: יי ימלך
בהיכלך פשטה בידים תתפש. במלא גויות שם תשב ותחפש. אבירים בעגל
עמים מתרפס: אז מלכות שמים בכבודה תועד. יצדקו ויתהללו בך מיחליך
להעד. יי ימלך לעולם ועד: רומם במלכותך זרע אברהם נאמנך. בני יצחק
יחידך ויעקב מאמינך. וכנה אשר נטעה ימינך: ח׳ מפרש יחוד רז שמך לבאור.
הטוב והמטיב יתיחד אדיר ונאור. חיים באורך נראה אור. קדוש: הכל יודוך וכו׳:

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

אופן.

אֲרוּגֵי עוֹז. בְּקוֹל מָעוֹז. לְנַעֲרָץ בִּצְבָא הַמְּלָה: בּוֹטִים רוֹן. בְּחֵיךְ וְגָרוֹן. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה: גְזוּרֵי אֵשׁ. אֲזוּרֵי אֵשׁ. עָטוּר עוֹז וּתְהִלָּה: דִּמְיוֹנָם וְחֶזְיוֹנָם. כְּזוֹהַר סוֹבְבֵי חִילָה: הֲגוּרַת בְּאֵימָה. וּבִנְעִימָה. בְּקוֹל עָרֵב וְקוֹל מִלָּה: וְיַעֲנִידוּן. וְיָעִידוּן. וְיַגִּידוּן אֲמִתֶּךָ. אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ: זָהֳרֵי גֵו. מִחוּץ וּמִגֵּיו. יְקוּדֵי לַהֲבֵי רְשָׁפִים: חֲקוּקֵי הוֹד. בְּלֵב וּמְאוֹד. תְּהִלָּתְךָ מַטִּיפִים: טוֹפְפֵי שִׁיר. לוֹ לְהָשִׁיר. בַּשְּׁחָרִים וּבַנְּשָׁפִים: יִרְהָטוּן. יְלַהֲטוּן. לָכֵן נִקְרְאוּ שְׂרָפִים: כּוֹפְפִים רֹאשׁ. בְּחִיל לִדְרוֹשׁ. רְאוֹת הוֹדוֹ לֹא זוֹקְפִים: לְבַל יְלִיזוּן. וְלֹא יֶחֱזוּן. כְּבוֹדְךָ בְּלֶכְתֶּךָ: אין קדוש כיי וגו׳: מַלְאָכִים. נֶעֱרָכִים. לְהוֹדוֹת לְךָ נִצָּבִים: נֶאֱזָרִים וְנִגְזָרִים. מִגַּחַל נֶחֱצָבִים: סִלְסוּלָם. וְצִלְצוּלָם. עֲנוֹת שִׁירוֹת נִקְצָבִים: עֲנוּדֵי חֵן. וְלִוְיַת חֵן. שְׂמֵחִים וְלֹא נֶעֱצָבִים: פְּאֵר פּוֹצְחִים. וּמְנַצְּחִים. סָבִיב מָכוֹן לְשִׁבְתֶּךָ: אין קדוש כיי וגו׳. והחיות וכו׳.

אופן זה אומרים בפיוט.

אֶרְאֶלִּים. וְחַשְׁמַלִּים. יִתְּנוּ שִׁיר לְשֵׁם הָאֵל: בְּטוּב הִגָּיוֹן. לְצוּר עֶלְיוֹן. הַפּוֹדֶה וְהַגּוֹאֵל: וְכֵן יַחַד. גּוֹי אֶחָד. בְּרֹב שֶׁבַח וּבְרֹב הַלֵּל: יַקְדִּישׁוּן וִישַׁלְּשׁוּן. קְדֻשָּׁתְךָ בְּכָל יוֹם וָלֵיל: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: גְּדוּדֵי רוּם. יַכְתִּירוּם. לְךָ זֶמֶר וְתִפְאָרָה: דְּמוּת פְּנֵיהֶם. וּמַרְאֵיהֶם. כְּמַרְאֵה אֵשׁ בּוֹעֵרָה: הֲמוֹן קוֹלָם. בְּסִלְסוּלָם. לְךָ נֶאֱזָר בִּגְבוּרָה: וְשִׁיר פּוֹצְחִים. וּלְךָ שׁוֹחֲחִים. וְאוֹמְרִים כִּי אֵין כָּאֵל: ואתה. זָהֳרֵי אוֹר. כְּעֵין מָאוֹר. פְּנֵי נֶשֶׁר לְאַרְבַּעְתָּם: חֲצוּבֵי אֵשׁ. יְצוּקֵי אֵשׁ. וְסוּסֵי אֵשׁ מַרְכְּבוֹתָם: שִׁמְךָ יְבָרְכוּן. בְּעֵת יֵלְכוּן. לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם: סוֹד מְבַקְשִׁים. בְּעֵת רֹחֲשִׁים. אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹד הָאֵל: ואתה. טְכוּסֵי הוֹד. לְךָ סָהוֹד יְסַהֲדוּן. כִּי אַתָּה צוּרָם: יְהוֹדוּךָ. וְיוֹדוּךָ. בְּמַהֲלָלָם וְטוּב שִׁירָם: כְּגַבְרִיאֵל. קְדוֹשׁ הָאֵל. וְסַנְדַּלְפוֹן טַפְסְרָם: פְּאֵר קוֹשֶׁר. בְּתֹם וְיוֹשֶׁר. עִם הַשָּׂר מִיכָאֵל. ואתה. לְךָ יַחַד. גּוֹי אֶחָד. תְּהִלָּתְךָ יַעֲרִיצוּן: מַחֲנוֹתָם. אַרְבַּעְתָּם. לְמוּל כִּסְאֲךָ יִתְחַצְּצוּן: נוֹרָאִים וּנְשׂוּאִים. כְּעֵין קָלָל יִתְנוֹצְצוּן: זֶה יַעֲרִיץ. וְזֶה יַמְרִיץ. וְזֶה יְהַלֵּל. וְזֶה יְסַלְסֵל: ואתה. סְגֻלָּתְךָ. וְנַחֲלָתְךָ. לְךָ תָּמִיד יְשׁוֹרְרוּ: עֲבָדֶיךָ. מְעִידֶיךָ. כְּבוֹד זִכְרְךָ יְזַמֵּרוּ: שְׂרָפִים. בְּשֵׁשׁ עָפִים. בְּרוּם אֶרֶץ יְפָאֵרוּ: בְּקוֹל הָדָר. לְצוּר נֶאְדָּר. אֲשֶׁר אֵילוֹת יְחוֹלֵל: ואתה. פְּתוּכֵי אֵשׁ. טָסִים בְּשֵׁשׁ כְּנָפַיִם. בְּרוּם זְבוּלְךָ: צָהֳלָתָם. וְרִגְתָּם.

עוֹרְכִים תָּדִיר לְמוֹלְךָ: וְעַם נוֹשַׁע. שָׁב פֶּשַׁע. יַקְדִּישׁוּ כְּבוֹד גָּדְלָךְ: אֲדוֹן הַכֹּל. כֹּל יָכוֹל. גְּבוּרָתְךָ מִי יְמַלֵּל: ואתה· קְדוֹשִׁים. כְּתַרְשִׁישִׁים. קְרוּאִים מַלְאֲכֵי הָאֵל: רוֹן רוֹחֲשִׁים. בְּעֵת רוֹגְשִׁים. וְאוֹמְרִים יָהּ אַכְתְּרִיאֵל: וְעַם נְדָבוֹת. בְּנֵי אָבוֹת. קוֹרְאֵי שְׁמַע יִשְׂרָאֵל: רְצֵה נִיבָם. מְחַל חוֹבָם. מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לֵיל: ואתה· שִׁנְאַנִּים. וְאוֹפַנִּים. סוֹבְבִים כֵּס מֶרְכַּבְתֶּךָ: תְּהִלָּתְךָ. וְחִלָּתְךָ. מַעֲרִיצִים תִּפְאַרְתֶּךָ. וְגוֹי קָדוֹשׁ. לְךָ שָׁלוֹשׁ. יְשַׁלְּשׁוּן אֶת קְדֻשָּׁתֶךָ: הֲמוֹנֶיךָ. וּבָנֶיךָ. נִצָּבִים כְּדַל שׁוֹאֵל: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל· והחיות וכו׳.

אהבה   סס המחבר יוסף.

אֱלֹהַי יְמֵי שְׁנוֹתַי כֻּלּוֹ בְּאֶרֶץ גָּלוּתִי. כָּלָא וְלֹא אֶמְצָא מִצַּר לְרַוְחָתִי. עָזוּב וְלֹא עָזוּר וְאֵין בִּי עֶזְרָתִי. גּוֹלָה וְאֵין גּוֹלֶה סוֹד קֵץ תְּשׁוּעָתִי. מְנוֹדֵד בְּלִי מְעוֹדֵד מְאַסֵּף חֶרְפָּתִי. דִּבַּת עָם אֶשְׁמַע וּמוּסַר כְּלִמָּתִי. בֶּאֱמוֹר לִי אַיֵּה אֵפוֹא תִקְוָתִי. אָכֵן כָּל הַיּוֹם זֹאת הִיא שִׂיחָתִי. חֶלְקִי וְצוּר לְבָבִי וְתוֹרָתִי מְנָתִי. אֲיַחֵל וְלֹא אַחֵל דְּבָרוֹ עַד הֱיוֹתִי. אֲצַפֶּה וְלֹא אַרְפֶּה וְלָאֵל צִפִּיתִי. אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי: אלהי. עַמִּי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתִּי בְּיַד עוֹבְרֵי רְצוֹנִי. בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב זֹאת אָמַר צוּר קוֹנִי. לִי צַר וַתִּקְצַר רוּחִי לְעַם עָנִי. קָלַנִי מֵרֹאשִׁי וּמִזְּרֹעִי קָלַנִי. וְאָנִיעַ בְּרֹאשִׁי אוֹ לִי מְעוֹנִי. וְאִנָּקְמָה מֵאֹיְבַי וַאֲכָרִיתֵם בְּיַד יְמִינִי. אָפִיר עֲצַת גּוֹיִם וּמַחְשְׁבוֹתָם אָנִיא. יָזְמוּ וְהֶעֱרִימוּ עֵצָה וְלֹא מִנִּי. נוֹטֵעַ אֹזֶן הֲלֹא קוֹל שָׁמְעָה אָזְנִי. יוֹצֵר עַיִן הֵן כֹּל רָאֲתָה עֵינִי. רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי: אלהי. סִבְרִי בְּךָ שַׁתִּי וּמָתַי מִתְאַוַּת נַפְשִׁי. וְאֵין דּוֹרְשִׁי. וּבִלְבָבִי מִכְוַת אֵשׁ. עַל הַר קָדְשִׁי שֶׁשָּׁמֵם וּנְוַת בַּיִת. קֵן אֵין לָהּ אֻמְלָלָה דָּוַת. לִי זָרִים אֹמְרִים בְּגֹדֶל וּבְגַאֲוַת רוּחַ. עַל רוּחַ תִּבְטְחִי וַתָּוֹתְרִי בַּשְׁבִי כַּצְּבִי מֻדָּח וּמַה תִּקְוַת עַם נַעֲנָה. אֶעֱנֶה עַל דְּבַר אֱמֶת וְעַנְוַת צֶדֶק. וְעַל עִקַּר דַּת וְכָל יְקַר שָׁוַת. אַל תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ אֵלַי בְּנֵי נַעֲוַת. סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוַת אֱלֹהָי: עַמִּי פָּנִיתִי עָנִיתִי אֶל תְּפִלַּת הָעַרְעָר. נְאֻם יְיָ לְיִשְׂרָאֵל אֲהַבְתִּי נַעַר. וְעַד זִקְנָה אֲנִי הוּא אִם מִזְּכוּת נוֹעַר. אֵדַע כִּי יִכְבַּד וְאָבִין כִּי יִצְעַר. עֵינַי בְּכָל עוֹיְנָיו וּמַסְטִינָיו אֶגְעַר. בְּהַר שֵׂעִיר אַסְעִיר וְעַרְעֵר יִתְעַרְעַר. לֹא לְךָ חֲזִיר יַעַר. כְּבוֹד בֵּית הַיַּעַר. צֵא אִישׁ הַדָּמִים מֵעַמִּים נִבְעַר. לַחֲרָפוֹת עוֹלָם לְחֵמָה וּלְצַעַר. וְאַל תָּבֹא בְּשַׁעַר עַמִּי: וקרבתנו וכו׳.

זולת.   ע״ס א״ב ונסוף חתום יצחק חזק.

אֵין כָּמוֹךָ בָּאֵלִמִּים. דּוֹמֵם וְשׁוֹתֵק לְמַעֲגִימִים. צָרֵינוּ רַבִּים קָמִים

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

בְּהוֹסְדָם יַחַד לְנַדְּפֵנוּ. אַיֵּה מַלְכְּכֶם חֵרְפוּנוּ. לֹא שְׁכַחְנוּ וְלֹא שִׁקַּרְנוּ. אַל דֳּמִי לָךְ: גְּרוּשִׁים מִן גֵּו גָּאוּ. וְעַמְּךָ בְּפֶרֶךְ דִּכְּאוּ. מְשַׂנְאֶיךָ רֹאשׁ נָשְׂאוּ. דּוֹרְשֵׁי אוֹבוֹת וֶאֱלִילִים. יֹאמְרוּ אוֹיְבֵנוּ פְּלִילִים. מָה הַיְּהוּדִים הָאֻמְלָלִים: אל דמי לך. הָבוּ לָכֶם עֵצָה. פֶּן תִּהְיוּ לִשְׁמִצָה. הֵן לָרִיב וּמַצָּה: וְאִם תִּהְיוּ כָמוֹנוּ. לְנֵצַר נִתְעָב תִּפְנוּ. לְעַם אֶחָד וְהָיִינוּ: אל דמי לך. זָעֲקוּ לוֹקִים וַיַּעֲנוּ. לֹא נָשׁוּב וְלֹא נַעֲבְדֵנוּ. שֶׁקֶץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ: חַי וְקַיָּם גֹּאֲלֵנוּ. אוֹתוֹ נַעֲבוֹד וּנְחַטְּבֶנּוּ. בְּעֵת צָרָה יְשׁוּעָתֵנוּ: אל דמי לך. טְבוֹחַ יְלָדִים הֵכִינוּ. בִּרְכַּת הַזֶּבַח כּוֹנְנוּ. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ: יְיָ אֶחָד וּנְיַחֲדֶנּוּ. וְעַל קָדוֹשׁ שְׁמוֹ הֹרַגְנוּ. לִנְפּוֹל בְּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ: אל דמי לך. כֹּהֲנִים לִזְבּוֹחַ עוֹלָתָם. עָקְדוּ יְלָדִים וְאִמּוֹתָם. וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת עוֹרוֹתָם: לִזְרוֹק דְּמֵי אֲחָיוֹת וְאַחִים. וּלְקַטֵּר אֵמוּרֵי נִיחוֹחִים. אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הַנְּתָחִים: אל דמי לך. מַעֲרָכָה גְּדוּשָׁה שְׁזוּפָה. כְּכִירָה לֹא קְטוּמָה וּגְרוּפָה. וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה: נוֹפְלִים לְרִשְׁפֵּי שַׁלְהֶבֶת יָהּ. נוֹעֲדִים לִמְחִיצַת בְּנֵי עֲלִיָּה. חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה: אל דמי לך. סְחִי שְׁמוֹ תּוֹרַת מֹשֶׁה. וְתַלְמוּד רַבִּינָא וְרַב אַשִׁי. הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק וְתֶחֱשֶׁה: עֲמוּדִים וּגְוִילִים לָאֲבָחוֹת. וְאוֹתִיּוֹת קְדוֹשׁוֹת פּוֹרְחוֹת. מִכְתָּב אֱלֹהִים חָרוּת עַל הַלֻּחוֹת: אל דמי לך. פָּסַע אוֹיֵב בְּנַיִן. וְאִבַּד טוּבִי וְשָׂם לְאַיִן. וַיַּהֲרוֹג כָּל מַחֲמַדֵּי עַיִן: צִיּוּן לִפְרַט וַאֲרֶשֶׁת. צָרָה אֶל אֲחוֹתָהּ נִגֶּשֶׁת. הִכִּינוּ לִפְעָמַי רֶשֶׁת: אל דמי לך. קֵץ קָדוֹשׁ נַחְשׁוֹן. נָגַע צָר בְּאִישׁוֹן. בְּעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: רֻטְּשׁוּ דּוֹרְשֵׁי חֲמוּרוֹת. וְקַלּוֹת וְשָׁווֹת גְּזֵרוֹת. הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרוֹת: אל דמי לך. שַׁדַּי קַנָּא לְתוֹרָתֶךָ. לְבַשׁ נִקְמָתְךָ וְקִנְאָתֶךָ. וְעוֹרְרָה אֶת גְּבוּרָתֶךָ: תִּגְעַר חַיַּת נוֹבֵר. בְּכִלָּיוֹן שׁוֹד וָשֶׁבֶר. אוֹתוֹ וְאֶת עַמּוֹ בַּדֶּבֶר: אל דמי לך. יְמִינְךָ רַהַב מַחֲצֶבֶת. הָרֵץ גֻּלְגֹּלֶת בְּמַקֶּבֶת. זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת: צַח וְאָדֹם מַשְׂעִיר: נְסִיכָה בְּכִלָּיוֹן תַּסְעִיר. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת קִנְאָה תָעִיר: אל דמי לך. קָנֵה שֵׁנִית שְׂרִידֵנוּ. בְּרַבִּים נְסִיךָ תַּרְאֵנוּ. שָׁלוֹם תִּשְׁפּוֹת לָנוּ: חֲמוֹל זַרְוְיֶיךָ קְדוֹשֶׁיךָ. וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנוּ. קוּמָה עֶזְרָתָה לָנוּ וּפְדֵנוּ: אל דמי לך. עזרת וכו׳.

גאולה סס המחבר שלמה.

שְׁבִיָּה עֲנִיָּה. בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה. לְקוּחָה לְאָמָה. לְאָמָה מִצְרִיָּה. מִיּוֹם עֲזַבְתָּהּ. לָךְ הִיא צוֹפִיָּה. הָשֵׁב שְׁבוּתָהּ. רַב הָעֲלִילִיָּה. וְאוֹם

עֲשִׂירִיָּה. תְּהִי שְׁלִישִׁיָּה. וְחִישׁ קַל מְהֵרָה. וּבַשְּׂרָהּ בְּאֵלִיָּה: רָנִּי בַּת צִיּוֹן. הִנֵּה מְשִׁיחֵנוּ. לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ. יְיָ חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ. יְיָ מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ: לְכָל תִּכְלָה יֵשׁ קֵץ. וְאֵין קֵץ לְפִרְצִי. כָּלוּ שְׁנוֹתַי. וְאֵין מְתוֹם לְמַחְצִי. שָׁכַנְתִּי בְּגָלוּת. טְבוּעָה בְּבִצִּי. וְאֵין תּוֹפֵשׂ מָשׁוֹט. אֳנִיָּה לְהוֹצִיא. עַד אָנָה יְיָ. תַּאֲרִיךְ קִצִּי. מָתַי קוֹל הַתּוֹר. יִשָּׁמַע בְּאַרְצִי. שִׁמְךָ בָּנוּ נִקְרָא. אַל תַּנִּיחֵנוּ: למה לנצח. מְחוּצִים לְחוּצִים. סוֹבְלֵי מַעֲמָס. בְּזוּזִים גְּזוּזִים. נְתוּנִים לְמִרְמָס. עַד אָנָה יְיָ. אֶזְעַק חָמָס. זֶה כַּמָּה שָׁנִים. עוֹבְדִים לָמַס. יִשְׁמָעֵאל כַּאֲרִיֵה. וְעֵשָׂו כְּתַחְמָס. זֶה יְנִיחֵנוּ וְזֶה יְקָחֵנוּ: למה לנצח. הַקּוֹלֵךְ זֶה הַקּוֹל גּוֹלַת אֲרִיאֵל. עִמְדִי וְצַהֲלִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל. לְעֵת הָרָשׁוּם. בְּסֵפֶר דָּנִיאֵל. וּבָעֵת הַהִיא. יַעֲמוֹד מִיכָאֵל. וְיִקְרָא עַל הָהָר. וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל. אָמֵן וְאָמֵן. כֵּן יַעֲשֶׂה יְיָ הָאֵל. כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ כֵּן תְּשַׂמְּחֵנוּ: למה לנצח וכו׳. בגלל אבות וכו׳.

יוצר לשבת שניה אחר פסח.

ע״ס א״ב וחתום בו יוסף בר שמואל.

אֲרַגֵּן חַסְדְּךָ לַבֹּקֶר. אַמִּיץ כְּלָיוֹת חוֹקֵר. בְּכָל קַצְוֵי אֶרֶץ מְשׁוֹטֵט וְסוֹקֵר. בְּדִבּוּרוֹ מְפָרֵק הָרִים סְלָעִים וְעוֹקֵר. גְּבוּרוֹתָיו אֲשַׁנֵּן בְּלִי שְׂפַת שֶׁקֶר. גָּבְהֵי דוֹק מָתַח וְרָקַע תֵּבֵל לְהִתְיַקֵּר. עוֹשֶׂה גְדוֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר: ה׳ יוֹקֵר סַפִּסִירוֹ בְּרָקִים. שֹׁכֵן יוֹשְׁבוֹ אֲרָקִים. לְיַמִּים שָׂם חֻקִּים. גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים. קָדוֹשׁ: דָּגוּל אֵל נֶעְלָם. דְּבָרוֹ נִצָּב לְעוֹלָם. הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. הֵכִין וּפָעַל יְסוֹדֵי עוֹלָם. אִמֵּץ וְחִזֵּק בְּרִיָּתָם וּמַנְעוּלָם. וְהִקְרִישׁ מְצוּקִים כְּתִקּוּן מִפְעָלָם. חֶסֶד יְיָ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: יוקר ספסירו. זִמֵּן מְשָׁרְתָיו בַּמְּרוֹמִים. זוֹהַר נוֹגַהּ בַּהֲדוֹמִים. חֲשֵׁכָה וְגַם אוֹרָה יַחְדָּיו מְתֹאָמִים. חִלְּקָם לְמִשְׁמְרוֹתָם וּגְזֵרָה מְקַיְּמִים. טָח אֹפֶל לְאַשְׁמַנִּים וּנְגוֹהוֹת לְיָמִים. טוֹב הִצְפִּין לַיְשָׁרִים הוֹלְכֵי תָמִים. חשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים: יוקר ספסירו. יַמִּים הִקְוָה כֻּלָּם. יַבָּשָׁה לְהֵרָאוֹת הִשְׂכִּילָם. כּוֹנֵן בְּשָׁעֳלוֹ מִדַּת מִשְׁקָלָם. כָּנֵס חֶצְיָם לְמַעְלָה וְחֶצְיָם שִׁקַּע בְּמַעֲקוּלָם. לְמַר בָּכוּ תַחְתּוֹנִים לְיָהּ כִּי קִלָּם. לָרוֹן תְּחִלָּה הִתְנָה תְּמוּרַת קִלְקוּלָם. נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם: יוקר ספסירו. מֶלֶךְ רַב מִגְדֶּה. מֵאֶרֶץ דְּשָׁאִים לְהַזְמִינָהּ. נִצָּנִים וּדְשָׁאִים הִצְמִיחַ מִמֶּנָּה. נָשׂוֹא קַל וָחֹמֶר וְגַם בִּתְנוּב לְמִינָהּ. סֶמֶל בְּרִיָּה צֵאת בְּעַרְבּוּבְיָא לָאו כָּל הֵימֶנָּה.

יוצר לשבת שניה אחר פסח.

שׁוֹרֵק מִשְׁמָר בַּעֲנָבָיו צָר מֵהֶם לְהַטְמִינָהּ. כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: יוקר ספסירו. עָרַךְ מְאוֹרֵי מוֹפְתוֹ. עֲשָׂשִׁיּוֹת וְזָהֳרוֹת בְּעֵפָתוֹ. פָּעַר הָאֶחָד לְרַגֵּל בְּרֵעוֹ בְּשִׁפְתוֹ. כְּעָלוֹ הוּשַׁב בְּרֹאשׁוֹ וְלֹא רַעֲנָנָה כִּפָּתוֹ. צֵאת כְּמִין שׁוֹפָר נִגְזַר בּוֹ לְחֶרְפָּתוֹ. צַדִּיקִים נִקְרָאִים בּוֹ וְגַם כַּחֲבֵירוֹ לְיָפוֹתוֹ. וְהוּא כְּחָתָן יוֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ: יוקר ספסירו. קִנִּין וְדָגִים וַאֲנָקָה. קָרַץ וְהִשְׁרִיץ עֲלֵי אַרְקָא. רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה גַּסָּה וְגַם דַּקָּה. רוֹבֵץ בְּהַרְרֵי אֶלֶף הִטְרִיפוֹ חֻקָּה. שָׁת נָחָשׁ בָּרִיחַ בִּמְצוּלָה עֲמוּקָה. שָׁמוּר עַד יִפְקְדֶנּוּ מְדַבֵּר בִּצְדָקָה. בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה הַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה: יוקר ספסירו. תְּמוּנָה גִּבֵּל מִשְׁבָּחָה. תַּבְנִית אֱנוֹשׁ בְּטִפִּיחָה. יְצָרוֹ בְּכַפּוֹ הֱיוֹת דַּרְכּוֹ צְלֵחָה. וְהִמְשִׁיל יָדוֹ בַּכֹּל מַעֲרָבָה וּמִזְרָחָה. סָח לֹא טוֹב הֱיוֹתוֹ לְבַדּוֹ בִּמְנוּחָה. פֵּרַשׁ לוֹ מִצַּלְעוֹ הֱיוֹת גֶּפֶן פּוֹרָחָה. לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקָּחָה: יוקר ספסירו. בְּשִׁשָּׁה שִׁכְלֵל כֹּל הַמְּגֻזָּר. רָם אִתּוֹ אֵין זָר. שֵׁם קָדְשׁוֹ יְבָרֵךְ שֶׁבּוֹ נֶאֱזָר. מְאוּמָּה מִדְּבָרוֹ אָחוֹר לֹא חָזַר. וְיוֹם מְנוּחָה הִנְחִיל לְעַם מְפֻזָּר. אֲשֶׁר בּוֹ בִּצַּע אִמְרָתוֹ שֶׁגָּזַר. לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר: יוקר ספסירו. הכל יודוך וכו׳.

אופן זה אומרים בפיהם ובנלין. סם המחבר יעקב.

יְחִיד עֶרֶץ. יָסַד אֶרֶץ. בְּרֹב חָכְמָה וְתוּשִׁיָּה. עַנְוָתוֹ. וּגְדֻלָּתוֹ. מְפֻרְסֶמֶת וּגְלוּיָה: נוֹרְאוֹתָיו. וְנִפְלְאוֹתָיו. יְהַדּוּן דָּרֵי נְשִׁיָּה: מַלְאָכִים נֶעֱרָכִים. לְהַקְדִּישׁוֹ בְּרוּם עֲלִיָּה: יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ: עֶלְיוֹנִים. וְתַחְתּוֹנִים. שְׁמוֹ לָעַד יְזַמֵּרוּ: וְאוֹפַנִּים. בִּרְנָנִים. כְּבוֹד זִכְרוֹ יְפָאֵרוּ: מִמְּעוֹנוֹ. וְחֶבְיוֹנוֹ. בְּחִיל זֶה לָזֶה יְדַבֵּרוּ: וּבִנְעִימוּת. וּבִתְמִימוּת. תְּהִלָּתוֹ יְסַפֵּרוּ: וְאֵין בָּהֶם. וּבֵינֵיהֶם. לְשׁוֹן שֶׁקֶר וּרְמִיָּה: יי אלהי. קַדִּישִׁין. רוֹן רוֹחֲשִׁים. עִם כְּרוּבִים וּשְׂרָפִים: וְהֵם עוֹמְדִים. וּמְסַלְּדִים. וְכִסֵּא אֵל מַקִּיפִים: בְּמֶרְכָּבוֹת. לְרִבְבוֹת. לַמֵּאוֹת וְלָאֲלָפִים: וְרַגְלֵיהֶם. בְּכַנְפֵיהֶם. מַסְתִּירִים וּבָם עָפִים: יַקְדִּישׁוּן. וִישַׁלְּשׁוּן. קְדוּשַּׁת רַב עֲלִילִיָּה: יי אלהי. בְּעֵת לֶכְתָּם. לְאַרְבַּעְתָּם. וְאוֹפַנֵּיהֶם אֶצְלָם: וּבְעָמְדָם בְּמַעֲמָדָם. יְקוּמוּן הֵמָּה לְמוּלָם: וְשָׁם יְרִימוּן. וְיַעֲצִימוּן. אֲדוֹנֵיהֶם בְּרוּם עוֹלָם: בִּקְדֻשָּׁה. מְשֻׁלָּשָׁה. כְּבוֹד הָאֵל מְלֹא עוֹלָם: קָדוֹשׁ יַעֲנוּ. קָדוֹשׁ יִשְׁנוּ. קָדוֹשׁ יְשַׁלְּשׁוּ שְׁלִישִׁיָּה: יי אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. והחיות וכו׳.

מאורה סם המחבר שמואל כהן.

אִימָתִי שִׂמְחִי וְעִלְזִי כִּי בָא עֵת הַדְּרֵךְ. קָרוֹב יוֹם יִשְׁעֵךְ וּפְעֻלַּת

שְׁבָרֵךְ. הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבֹא אֶל שְׁעָרֵךְ. הִתְפַּתְּחִי צִיּוֹן מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ. אֵימָתַי: אֱלוּתִי שִׂמְחָתִי עָרְבָה וְגָלָה מְקוֹם מִקְדָּשִׁי. שָׁבַת מְשׂוֹשׂ חַגֵּי שַׁבְּתִי וְחָדְשִׁי. וְסָתַם רַחְשִׁי וּפַס קָרְבַּן אִשִּׁי. אוֹיֵב דְּלָקַנִי וַיָּקָם בִּי כַחְשִׁי. רָאִיתָ וְדוֹמַמְתָּ מַלְכִּי וּקְדוֹשִׁי. וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי: אילותי. אֵימָתַי מַזָּרוֹת וְשַׁמָּשִׁים וְכָל שׁוֹטְרֵי מִזְרָח. עֲבוּרֵךְ קָבַעְתִּי עוֹלָם בְּלִי נִקְרָח. אִם לֹא בְרִיתִי כָּתוּב הוּא וְנֶאֱרָח. הֶחֱשֵׁתִי מֵעוֹלָם לְרִאשׁוֹן אֲשֶׁר סָרָח. עֵת בָּא אֵתוּי נַהֲרַיִם אֲשֶׁר זָרַח מִמִּזְרָח. הָעֲלַט בָּאֹפֶל וּבְעָשׂוֹר נִטְרָח. וּכְבוֹד יְיָ עָלַיִךְ זָרָח. איומתי: אילותי. מִן הַמֵּצַר קְרָאתִיךָ בְּשִׁנּוּנַי. דִּלַּגְתָּ קֵץ וְהוֹשַׁעְתָּ הֲמוֹנַי. אַף כִּי עָמְדָה לִי זְכוּת אֵיתָנַי. וְעַתָּה נְטַשְׁתַּנִי וְכָלוּ חֶשְׁבּוֹנַי. אָפְסוּ עִתּוֹתַי וְגַם עָבְרוּ זְמַנַּי. וְכַצֹּאן לַטֶּבַח נְתַתַּנִי בְּיַד מְעַנַּי. הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְיָ: אילותי: איומתי. וְעוֹד אֵיךְ אֲנִיחֵךְ תַּחַת יַד מוֹנַי. כִּי עָלַיִךְ הִשְׁתַּתְּווּ וְהִטְבְּעוּ אֲדָנַי. פָּעַלְתִּי לְמַעֲנֵךְ רַב טוּב מַצְפּוּנַי. שְׂמֹאל בְּגָלוּתֵךְ אֲחַזְתִּיךְ בִּימִינִי. יְדַעְתִּיךְ בַּצַּר לְצַמְצֵם שָׁם שְׁכִינָי. בְּסֵפֶר תַּנְחוּמַיִךְ הַעֲדוֹתִי נֶאֱמָנַי. יוֹם נָקָם בְּלִבִּי בָּאָה שְׁנַת פְּדוּיָנַי. וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְיָ: איומתי: אילותי. אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי חַסְדְּךָ גָּבַר. אָכֵן הָיִיתִי בוּזָה בְּכָל מַעֲבָר. וְאֶל מִי אֶשְׁוֶה וְאוּכַל לְהִתְחַבֵּר. אִם לְקָנוּי וְנִרְצָע דִּינָם נִגְדַּע וְנִשְׁבַּר. כָּלוּ כַּמֶּה שְׁמָטִים וְעֻלִּי לֹא נִשְׁבָּר הוֹדִיעֵנִי קִצִּי מָתַי אֶתְגַּבֵּר. קוּם וַעֲשֵׂה כִּי עָלֶיךָ הַדָּבָר: אילותי: איומתי. לִבְשִׁי עֻזֵּךְ וְצַהֲלִי פְּאֵר רִקְמָה אֶחְבְּשֵׁךְ. מַהֵר אַשְׁמִיעֵךְ שׁוּבִי שׁוּבִי לְנַפְשֵׁךְ. מְהֵרָה קוֹל יָבֹא מְבַשֵּׂר טוֹב לְחַפְּשֵׁךְ. מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם תְּשׁוּעַת קְדוֹשֵׁךְ. גְּאָלֵךְ כִּי חִזֵּק מְלוֹן בֵּית מִקְדָּשֵׁךְ. הִשְׁתַּחֲוִי לְבוֹרְאֵךְ. בְּשַׁבַּתֵּךְ וְחָדְשֵׁךְ. לֹא יָבֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ: איומתי: אילותי. לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה וְגַלֵּה קֵץ פִּדְעִי. עֶזְרָה בַּצָּרוֹת נִמְצֵאתָ רֹעִי. הִנֵּה הָעֵת יָאֲתָה לְךָ לְהוֹשִׁיעִי. אֹיְבַי חֵרְפַנִי שׁוּבִי לְתַעְתּוּעִי. כְּרִיתוּת שִׁלּוּחֵךְ עוֹד בַּל תְּשַׁעְשְׁעִי. לָהֶם אָשִׁיב תְּשׁוּבַת מַדָּעִי. וַאֲנִי בַּיְיָ אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי: אילותי: איומתי. כְּמוֹס יוֹם נָקָם צָרִיךְ לְהַרְעִילָם. כִּנְבוּאוֹת כֹּהֲנַי בְּחֵמָה לְהוֹבִילָם. הֵן שְׁבוּעָה לְגִגְדֵי עַל יָדֵךְ לְשַׁכְּלָם. הָעֵת כִּי תָבֹא אָשִׁיב לָהֶם גְּמוּלָם. נִדָּחַיִךְ אֲקַבֵּץ אָסִיחַ שֵׁנִית לְגָאֳלָם. נֵר מְשִׁיחִי יָאִיר עֲמוּסַי לְהַנְחִילָם. וְהָיָה לָךְ יְיָ לְאוֹר עוֹלָם: איומתי.

אור חדש וכו׳.

זולת ע״ס א״ב.

אֵל אֵל חַי אֲרַגֵּן. בְּלֵב וּבְשָׂר אֶתְחַנֵּן: שַׁדַּי דֵעָה חוֹגֵן: בְּעָמָל

יוצר לשבת שניה אחר פסח

יְגוֹנִי הַבֵּט. כִּי כְּקֶצַח אֶחָבֵט. הֵסַר מֵעָלַי שֵׁבֶט. אַל דֳּמִי לָךְ: גָּבְרָה עָלַי גָּלוּת. בְּחוֹסֶר כֹּל וְדַלּוּת. בְּרָאתִי כְּרוּם זֻלּוּת: דִּכְּאוּנִי עֶרֶב וָבֹקֶר. זִכְרֵךְ מִפִּי לְעַקֵּר. בְּהֵיכָלֵךְ בְּלִי לְבַקֵּר: אל דמי לך הוֹנוּנִי מוֹנַי בִּתְלָאָה. וְטִגְּפוּנִי בְּרַבַּת חֶלְאָה. וְאָמְרוּ הִנֵּה מַתְּלָאָה: וּמַה לָּכֶם לְהֵעָלֵב. עַל עִסְקֵי עָוֹן נִצְלַב. נִשְׁכַּחְתֶּם כְּמֵת מִלֵּב: אל דמי לך. זָנַחְתִּי עֶדְנֵי תַעֲנוּגָם. מִשְׁתֵּיהֶם וּפַת בַּגָּם. וְכָל מוֹעֲדֵי חַגָּם: חַי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ. וְכִכְלִי רִיק הֻצַּגְנוּ. נֶפֶשׁ עָלֶיךָ עָרַגְנוּ: אל דמי לך. טָמְנוּ לָנוּ פַּח וּמוֹקֵשׁ. יָשׁוּר כְּשַׁךְ יוֹקֵשׁ. עֲבוּר מִמֵּךְ לְהֵעָקֵשׁ: יְעוֹלְלוּ עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע. בְּלִי עָוֹן וָפֶשַׁע. מִמֵּךְ נוֹחִיל יֶשַׁע: אל דמי לך. כָּל שִׂמְחָה עָרְבָה. אֱלֵי גִיל בְּלִי לְקָרְבָה. רָעָתֵנוּ כִּי רַבָּה: לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדֶיךָ. תַּחֲרִישׁ כְּבַלְּעָם יְדִידֶיךָ. בְּהִתְאַפֵּק הֲמוֹן חֲסָדֶיךָ: אל דמי לך. מֵעֵת הֵיכָלִי שָׁמֵם. בָּדָד יָשַׁבְתִּי וְדוֹמֵם. כָּל הַיּוֹם מִשְׁתּוֹמֵם: נָטְלוּ זְבָחִים וְעוֹלוֹת. יִבָּטְלוּ עוֹנֶג הֵיכָלוֹת. וַעֲטָרוֹת חֲתָנִים וְכַלּוֹת: אל דמי לך. סוֹד סַנְהֶדְרֵי עֲרְעַר. זְקֵנִים שָׁבְתוּ מִשַּׁעַר. מִבֵּית לְבָנוֹן יַעַר: עֵדֶן נֶהְפַּךְ לְעִגֵּן. וּבָטְלוּ שִׁירֵי נַגֵּן. מִבֵּית מִשְׁתָּאוֹת מְנַגֵּן: אל דמי לך. פְּקוֹד גֶּפֶן וְכַנָּתֶךָ. גּוֹרַל חֶבֶל מְנָתֶךָ. כֶּרֶם חֶמֶד גַּנָּתֶךָ: צוּר יְשׁוּעָתְךָ תְּמַהֲרֶנָּה. גִּיהַּ אוֹרֵךְ תְּנַהֲרֶנָּה. לַיְלָה וְיוֹם תִּנְצְרֶנָּה: אל דמי לך. קִרְיַת מְשׂוֹשֵׂךְ בְּנֵה. גְּעַר חַיַּת קָנֶה. שְׂנִירַת עַמְּךָ תִּקְנֶה: רַבָּה כַּחוֹל צְבָאֶיהָ. וְקַיֵּם חֲזוֹן נְבִיאֶיהָ. חֻפַּת כָּבוֹד וּמִקְרָאֶיהָ: אל דמי לך. שִׁית פְּאֵרָהּ כְּחָתָן. לְהוֹשִׁיבָהּ בִּנְוֵה אֵיתָן. בְּרִבּוּי מֹהַר וּמַתָּן: תָּשִׁיב מְלוּכָה לִבְעָלֶיהָ. וְצִלְּךָ תִּפְרוֹס עָלֶיהָ. וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: אל דמי לך. שְׁלַח מֵעִמְּךָ פְּדוּת. וְנָשִׁיר שִׁיר יְדִידוּת. כְּאָז בְּצֵאתִי מֵעַבְדוּת: בַּיָּם רַעְיָתְךָ בִּגְזוּת. יָצְאָה חָפְשִׁי בַּעֲלִיזוּת. קָדוֹשׁ שִׁבְּחָה עַל זֹאת: אל דמי לך. עזרת וכו׳.

נאולה ׳ סס המחבר שלמה חזק.

יְ‍ָמוֹתֵינוּ סָפוּ בְּדַלּוּת וּבְקַלּוּת. לְאוֹר נְקַוֶּה וְהִנֵּה בוּז וְשִׁפְלוּת. מָשְׁלוּ בָנוּ עֲבָדִים וַאֲנַחְנוּ בְּגָלוּת. הוֹשִׁיעָה יְיָ כִּי בְּךָ אֱיָלוּת. לְמַעַן שִׁמְךָ יְיָ עֲשֵׂה לְטוֹבָה אוֹת. יְיָ עַד מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת: לְקָחוּנִי זֵדִים לְנַחֲלַת אֲחֻזָּה. אָזְלַת יָדִי וְיָדָם עַזָּה. הָיִיתִי לְבוּזָה לְשַׁמָּה וּלְמִזָּה. נֶאֱלַמְתִּי כְּרָחֵל לִפְנֵי גוֹזְזָה. עַד יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְיָ צְבָאוֹת: יי עד מתי. מָשַׁל בִּי שֵׁשַׁךְ עַד אֲשֶׁר קָרַס. לְבַדְנִי שְׂעִיר וְיָוָן וּפָרַס. הֱפִיצוּנִי בְּעֵילָם מֶשֶׁךְ וְתִירָס. וְגַם עוֹד יִשְׁמָעֵאל הָרַס וְגָרַס. הֲרֵי שִׁשִּׁים

וְאַחַת וְאַרְבַּע מֵאוֹת: יי עד מתי. הֵן כָּל אֱלֹהַּ אִם מָשְׁלוּ בִּי. מִמְּךָ אֱלֹהַי לֹא נוֹאַשׁ לִבִּי. יַעַן כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי אָבִי. תָּשׁוּב תְּרַחֵם וּתְרַפֵּא כְּאֵבִי. שֶׁכְּחוּנִי יְשׁוּעוֹת צָרוֹת הַבָּאוֹת: יי עד מתי. חֶשְׁבּוֹן קֵץ רִאשׁוֹן לְאַב הֲמוֹן ׀ נִכְתָּר. וּזְמַן קֵץ שֵׁנִי לְיִרְמְיָה נִפְתָּר. קֵץ הַשְּׁלִישִׁי לְדָנִיֵּאל נֶעְטָר. וְקֵץ הָרְבִיעִי מִכָּל עַיִן ׀ נִסְתָּר. יְשׁוֹטֵט כָּל דּוֹרֵשׁ וַיְחַסּוֹם כָּל תָּר. וְנֶעְלַם הֶחָזוֹן וְנֶעְדְּרוּ הַמַּרְאוֹת: יי עד מתי וכו׳. בגלל אבות וכו׳

יוצר לשבת שלישי אחר פסח.

ע״ס א״ב כפול. וחתום בו שלמה הקטן חזק.

אוֹמֶץ דַּר חֲזָקִים. אֲבָאֵר לְפִי סִפּוּקִים. בְּתוֹךְ קְהַל וַעַד שׁוֹמְרֵי חֻקִּים. בְּחִיל וְזִיעָה אַבִּיעָה מַעֲשָׂיו הַחֲקוּקִים. גְּבֹהִים הִרְקִיעַ וְנָטָם וּמַרְאָם תָּמִיד נִתְרָקִים. גַּם יָדוֹ יָסְדָה יְסוֹדוֹת אֲרָקִים. דָּלֵק וְזָרַח אוֹרָה לַיְשָׁרִים וְלַצַּדִּיקִים: ה׳שְׁפַּר אוֹמֶר יְבַטֵּא. לָעֶלְיוֹנִים כַּדּוֹק נָטָה. מֵבִין בְּחָכְמָה מָטָה. הָאוֹר כַּשַּׂלְמָה עָטָה. קָדוֹשׁ: הַמַּיִם עוֹלָם ׀ מִלְּמְחוֹרַת. הֵכִין רָקִיעַ מִתּוֹהוֹת. וּבְתָוֶךְ שָׂמָהוּ חֶצְיָם בְּמֵי רוּם לְהִשְׁתּוֹת. וְחֶצְיָם בַּיָּם הֱיוֹתָם ׀ מִלְּתִיחוֹת. רָגְנוּ וְנִשְׁבַּע לְקַבֵּל מֵהֶם שְׁבָחוֹת: זְמַן נַעֲשִׂים רוּחוֹת. בְּלֶכְתָּם בְּמִשְׁלָחוֹת. זֶרֶם ׀ מַיִם מִתְחַלְּפִים בְּשָׁרְתָם לֵאלֹהֵי הָרוּחוֹת. חִשּׁוּם וְקֶרַח עֲרַךְ לְמַכְעִיסָיו בְּמִפְלָחוֹת: שֶׁכֵּן בָּם אַכְזָר. לְיַסֵּר עוֹבְדֵי זָר. מֵיחֵלָיו שְׁאוֹל לְהַחְזָר. הֱיוֹתָם חֶלְקוֹ גָּזָר. קָדוֹשׁ: טוֹב כִּרְאוֹת נִסִּים. טְבוּעוֹת אֶדֶן מְכַסִּים. יִשְׂוָם בְּגַעַר בְּמַעֲמַקִּים וְגִלְגְּלָם בְּמִכְנָסִים. יֶהֱרוּ עוֹלָם לַהֲצִיפָה וּגְבוּלָם ׀ חוֹל הֵשִׂים. כְּלַל פְּנֵי הָאָרֶץ אִלָּנוֹת וּפַרְדֵּסִים. כְּגַן גַּן בְּעֵדֶן וּמַאֲכָל עֲסִיסִים. לְהַנְחִיל אוֹהֲבָיו יֵשׁ לִבְנֵי אָב עֲמוּסִים: שְׁאוֹנוֹ כַּחוֹל נִגְרָרִים. לְגֶאֱמַן עֵדוּתוֹ מְאַדְּרִים. מִשְׁבְּרֵי יָם מְהַדְּרִים. הַמַּשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן אַדִּירִים. קָדוֹשׁ: מְאוֹרוֹת וְכוֹכְבֵי רְנָנִים. מַזָּרוֹת וּנְחִיַּת בָּנִים. נָפַח בְּרוּחַ פִּיו וְהִכְנִיסָם בָּעֶלְיוֹנִים. נִסְתָּר אֵין מֵחַמָּתוֹ וּמְחַתֵּל עֲנָנִים. סִדְּרָם בִּרְקִיעַ לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְשָׁנִים. סֶלָה לִמְשֹׁל וּלְהָאִיר יָמִים וְאִישׁוֹנִים. עֶלְיוֹנָם לָכֵן מַשְׁקִיעָם עֲבוּר עוֹשֵׂי כַוָּנִים: שְׁמוֹ לְהַלֵּל בְּרָאָם. לְכֻלָּם שֵׁמוֹת קְרָאָם. מְסַדֵּר מוֹצָאָם וּמוֹבָאָם. הַמּוֹצִיא בְּמִסְפָּר צְבָאָם. קָדוֹשׁ. פָּקַד מַיִם לְהַשְׁרִיצָה. פּוֹרְשֵׂי אֶבְרָה וְנוֹצָה. צָפָה אָרְחוֹת יַמִּים לְהַרְבּוֹת וּלְהַפְרִיצָה. צַד מֵהֶם וּמֵהֶם לֶעָתִיד ׀ דִּיצָה. קְרָאוֹ זִיז בִּמְעוֹפְפִים לְעוֹנֶג נִמְצָא. קַשׁ חוֹשֵׁב תּוֹתָח בְּמָתְנָיו שְׁחִיצָה. רֵעִים

כְּרוּת עָלָיו וּבְיָגֵיהֶם לְהִתְחַצָּה: שְׁאוֹן גֹּדֶל תַּנִּינִים. לְתוֹךְ פִּיו נִתָּנִים. מְדוּרוֹ בְּמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים. הֱכִינוֹ לְיוֹם חִתּוּנִים. קָדוֹשׁ: שַׁדַּי לְנֶפֶשׁ תַּאֲוָה. שִׁכֵּן שְׁחָקִים בְּגַאֲוָה. תֵּבֵל עָשָׂה בְּכֹחוֹ לְהוֹצִיא צִוָּה. שֶׁפַע נֶפֶשׁ חַיָּה זִמֵּן לְיוֹם חֶדְוָה. לְעֵת שׁוּב לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה. מְטִיל בַּרְזֶל גְּרָמָיו דִּמָּה וְהִשְׁוָה. הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי אֵל הַכְּתָב וְהַתּוֹרָה: שְׁמָרוֹ לֶעָתִיד לָבֹא. לְיִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ. מֵרֵעֵהוּ אֶלֶף מִסְּבִּוֹ. הָעוֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ. קָדוֹשׁ: הֵכִין קָרוּץ מֵחוֹמֶר. קְדוּמָה הִכְנִיסוֹ לְשׁוֹמֵר. טִכּוּס עֶשֶׂר חֻפּוֹת טְלָלוֹ מְגַלֶּה טֹמֶר. נָאוֹר צִוָּהוּ וְעָבַר וְנִתְחַיֵּב לְהִגָּמֵר. חִגֵּן בַּעֲדוֹ שְׁבִיעִי לְמְקַיֵּם אוֹמֶר. זִמֵּן מִיַּד לָאֵל שִׁיר וָזֶמֶר. קִדֵּשׁ לָכֵן שַׁבָּת לְהִזָּכֵר וּלְהִשָּׁמֵר: ת׳ שׁוֹמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ. לַעֲוֹנוֹתָיו מָחוּל לוֹ. מוּטָב וְנוֹחַ לוֹ. הָעוֹלָם הַבָּא לְהַנְחִילוֹ. קָדוֹשׁ:

הכל יודוך וכו׳.

אופן. סס המחבר בנימן.

לְבַעַל הַתִּפְאֶרֶת. נִיתַּקֵּן רוּם בַּזֶּרֶת. מַעֲצִימִים אַדֶּרֶת. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. נוֹחִים לוֹ לְתִשְׁחֹרֶת. כַּהֲלָכָה וּמְסוֹרֶת. וַאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת. תְּהִלָּה בְּפִי סוֹדֶרֶת: לְנִקְרָא רִאשׁוֹן וְאַחֲרוֹן. מֶלֶךְ אַדִּירִירוֹן. מַבִּיעִים סֶלֶד וָרוֹן. בְּיוֹשֶׁר וְכִשְׁרוֹן. וְאִתָּם מְטַטְרוֹן. פִּסְקוֹן אִטְמוֹן וְסִגְרוֹן. וַאֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. מִשְׁתַּחֲוָה פְּנֵי אָרוֹן: לְיָהּ חוֹצֵב לֶהָבָה. נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה. וְעִירֵי מֶרְכָּבָה. וְקַדִּישֵׁי שַׁלְהֶבָה. מִתְגַּבְּרִים לְהַקְשִׁיבָה. קְדֻשָּׁה כְּאַחַת חֲטִיבָה. וַאֲנִי חוֹלַת אַהֲבָה. בְּיוֹשֶׁר עֲרֵבָה: לְמַפְלִיא פְּלָאוֹת. אֲדוֹן כָּל הַנִּפְלָאוֹת. כִּתִּים וַחֲיָלוֹת. בְּחַדְרֵי הֵיכָלוֹת. רוֹעֲשִׁים בְּקוֹלוֹת. נוֹעָדִים בְּמַקְהֵלוֹת. וַאֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כְּמִגְדָּלוֹת. תִּשְׁבָּחוֹת וּתְהִלּוֹת: לְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ. וְקַיָּם בִּשְׁבוּעָתוֹ. מִתְנַטְּלִים מֵאֵימָתוֹ. מַגִּידִים אֱלָהוּתוֹ. חַשְׁמַלֵּי שֵׁרוּתוֹ. מִתְבַּהֲלִים מִשְּׂאֵתוֹ. וַאֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ. בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: והחיות ישוררו וכו׳.

אהבת סס המחבר משלם.

סְגֻלָּתִי. מְלוּכָה אֲזַרְתִּיךְ. וְלִמְאוֹד לִבַּבְתִּיךְ. רַחֵם רִחַמְתִּיךְ. עַל כֵּן חַקּוֹתִיךְ. מִכּוּר הִצַּלְתִּיךְ. וְאַחֲרַי הִמְשַׁכְתִּיךְ. אַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ. סגולתי. דּוֹדִי. שִׁמְךָ עוֹז בָּנָי. וְזִכְרְךָ אוֹר פָּנָי. וּמִלַּחַץ מוֹנָי. לְךָ רֹב תַּחֲנוּנַי. וְכָל יָמַי וְשָׁנַי. לְךָ אַרְבֶּה רְנָנַי. אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת עֵינַי. דודי: סגולתי. לְקַחְתִּיךְ לִי בְּשֶׁפֶר. וְחֶבְלֵךְ לִי שָׁפַר. וּמֵחֲשַׁב צַר הוּפַר. אֲשֶׁר בִּשְׁמִי כָּפַר. וְהוֹצֵאתִיךְ מִכְּפַר. וְצִירַי לָךְ סִפֵּר. הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר. סגולתי. דודי. מְנוּסִי בְּעֵת צָרָה. לְךָ אָנוּס לְעֶזְרָה. מְאוֹד נַפְשִׁי קָצְרָה. בְּכָל אוֹם נִפְזָרָה. וְקוֹרְאִים לִי מָרָה. אָוֶן וַעֲצָרָה. וְלֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט

הָהָרָה. דודי: סגולתי· בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים. אֲקַבְּצֵךְ מֵעַמִּים. וְאֶשְׁבֹּר עַל קָמִים. וְשָׁבִים וַעֲלָמִים. יודון לְעוֹלָמִים. לִפְנֵי כָּל הַיָּמִים. סגולתי: דודי: רְצוֹנְךָ תִּתֵּן לִי· אֵלִי וְגַם גּוֹאֲלִי. וְשׁוֹבֵב אֶת קְהָלִי. מְהֵרָה לִגְבוּלִי. וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלִי. בְּךָ שִׂמְחַת גִּילִי. יְיָ אוֹר לִי. דודי: סגולתי. הֵן אָזְנִי קַשֻּׁבָה. תְּפִלָּתֵךְ הָעֲרֵבָה. עַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה. בְּנַחַת וּבְשׁוּבָה. וְכָל מִינֵי מוּבָה. לְשִׁיתֵךְ לִרְבָבָה. מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה: סגולתי: וקרבתנו וכו':

זולת. ע"ס א"ב ונסוף חתום יוסף בר שמואל טוב עלם.

אֲרָיוֹת הדיחו פְּזוּרָה. מִבֵּית לְשָׁכוֹת וַעֲזָרָה. מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ עֶזְרָה: בָּאוּ כֻלָּם בַּבְּרִית. נוֹעֲצִים לֵב לְהַכְרִית. מִבְּלִי תֵּת שְׁאֵרִית. חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי: גָּבַר חֵטְא וְאַשְׁמָה. אוֹיֵב מַקִּיף לְגַשְׁמָה. שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה: דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת נָהֲמוּ. חֲפֵצֵי קִרְבָתְךָ חָמוּ. מֵעַי כַּיָּם יֶהֱמוּ. חושה לעזרתי. הָרְסוּ מְרוֹם הָרִים. אַרְצִי בָּאוּ גְּזָרִים. לִשְׁפּוֹךְ דָּם מְמַהֲרִים: וְתָמִיד בְּתוֹךְ לְבָאוֹת. יִחַלְתִּי לֵאלֹהֵי הַצְּבָאוֹת. הַרְאֵנוּ לְטוֹבָה אוֹת. חושה לעזרתי. זֵדִים מְאוֹד הֱלִיצוּנִי. כְּעֶצֶב נִבְזֶה הֱפִיצוּנִי. מַה תְּחַכֶּה נִאֲצוּנִי: חָלַף זְמַן וְעִדָּן. נִגְרַע עוֹנֶג וּמַעֲדָן. אָרְכוּ קִצִּים וּמוֹעֲדָן. חושה לעזרתי. טָמְנוּ פַּח לְנַשְׁבָה. גָּלוּת מְאוֹד נִמְשָׁכָה. הִנֵּה אֵימָה וַחֲשֵׁכָה: יְדִידוּת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יָרְשׁוּ. בָּנִים מִגֵּו גֹּרְשׁוּ. עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ. חושה לעזרתי. בְּזָכְרִי בֵּית מְנוּחָה. מְקוֹם זֶבַח וּמִנְחָה. מָלֵאתִי יָגוֹן וַאֲנָחָה: לְאֵבֶל נֶהְפַּךְ כִּנּוֹרִי. מָתַי אֶגַּע בְּצִנּוֹרִי. וְאַתָּה תָּאִיר נֵרִי. חושה לעזרתי. מֶלֶךְ עוֹזֵר מְפוֹרָשׁ. רוֹאֶה עָנִי וָרָשׁ. אֵיכָה תַבִּיט וְתֶחֱרָשׁ: נָאַץ שִׁמְךָ מִתְאַגְּדִים. לְבוּל עֵץ סוֹגְדִים. לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים. חושה לעזרתי. סָמַר בְּשָׂרִי מִפַּחַד. הוֹדִי נֶהְפַּךְ וְנִכְחַד. בְּהִוָּסְדָם עָלַי יַחַד: עֹרֶף מְאֹד מַקְשִׁים. לְהָגִיא יִחוּדְךָ מְבַקְשִׁים. יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים: חושה לעזרתי. פֵּרְשׂוּ מִכְמֹרֶת מְצֵרִים. אוֹיֵב לוֹחֵץ עֲצוּרִים. יֵשֵׁב בְּמַאֲרַב חֲצֵרִים: צוּר אֱלֹהֵי עוֹלָם. לָמָּה תֶּחֱשֶׁה וְתִתְעַלֵּם. תֵּן לָהֶם כְּפָעֳלָם: חושה לעזרתי. קִבְּצוּ עָלַי גִּיעוּלִים. בִּמְרִירוּת אוֹתִי מַרְעִילִים. אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים: רַבָּתִי עַם דּוּמָה. מִקְוֵה יִשְׂעֵךְ שׁוֹמֵמָה. יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה: חושה לעזרתי. שִׁירוֹת הֵיכָל גְּנוּזִים. פַּסּוּ נְבִיאִים וְחוֹזִים. שָׁבַת גְּאוֹן עַלִּיזִים: תָּמִיד נִשְׁמְעָה צְוָחָה. נַפְשִׁי לֶעָפָר שָׁחָה. עָרְבָה כָּל שִׂמְחָה: חושה לעזרתי. יְרִיבַי בּוֹסְסִים בְּפֶרֶךְ. וְרוּחִי נָבְקָה מִמֹּרֶךְ. סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ: פּוֹנָה לְצוּר מִבְטָה. בְּשֵׁבֶט אֱנוֹשׁ נֶחְבָּטָה. רְאֵה יְיָ וְהַבִּיטָה: חושה לעזרתי. שׁוֹאֲגִים בְּקוֹל שַׁוְעָה. מְחַכִּים בְּרִית וּשְׁבוּעָה. וְהִנֵּה רַק זְוָעָה: אָנָּא חִישׁ עֲלִיצוּתָם. לְהַאֲזִין חִין מְלִיצָתָם. כְּאָז מְנוּף

יוֹצֵר לשבת שְׁלִישִׁי אחר פסח

בְּצֵאתָם: חושה לעזרתי. טוֹב סוֹכֵךְ בְּאֶבְרָה. וְנוֹתֵן מְלוּכָה וּמַעֲבִירָה. בְּיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה: עֲדָרֶיךָ הָשֵׁב לְמַאֲוַיִּם. לְמַעַנְךָ חַי וְקַיָּם. מוֹשֵׁל בְּגֵאוּת הַיָּם: חושה לעזרתי: עזרת וכו'.

סס המחבר שלמה

גאולה.

שְׁדוּדִים נְדוּדִים לְצִיּוֹן תְּקַבֵּץ. מְכוּרִים בְּלֹא הוֹן תְּשׁוֹבֵב לְמַרְבֵּץ. הָשֵׁב עֲבוֹדַת לְבוּשֵׁי תַשְׁבֵּץ. תְּרַעַת שִׁמְעַת מִשְׁפְּחוֹת יַעְבֵּץ. לְהוֹדוֹת וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן. אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן. חִישׁ קַל מְהֵרָה אֶרֶת פְּדוּרֶתֵנוּ. לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ. יְיָ חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ. יְיָ מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ: לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת תָּחִישׁ שְׂאֵת נֵס. יָנוֹן תְּגַבֵּר וּמָתְנָיו תְּשַׁנֵּס. עֲדָרַי תְּאֱסוֹף וּפוּצַי תְּכַנֵּס. תְּחַדֵּשׁ גְּאוּלָּה כְּטָאנֵס וְחָנֵס. חוּשָׁה וְהָשֵׁב אֶרֶת שְׁבוּתֵנוּ: למה לנצח. מְשַׂנְאַי יְדַבֵּר עֲזוּרַת בְּפָנָי. מְבַקֵּשׁ לְאַבֵּד תּוֹחֶלֶת אֱמוּנַי. יְרִיבֵנִי עַד אָן תּוֹחִיל לְעֵינַי. עֲנִיתִיו הֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר חֶזְיוֹנַי. כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם יְיָ. יָשׁוּב יְרַחֵם וְיִכְבּוֹשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ: למה לנצח. הָשֵׁב גְּרוּשָׁה. לְנַחֲלַת יְרוּשָׁה. וּפְקוֹד אֲנוּשָׁה. בְּיַד צָר עֲנוּשָׁה. אֲכוּלָה בְּכָל פֶּה נְתוּצָה וּרְטוּשָׁה. וְחַדֵּשׁ צִדְקַת אָבוֹת שְׁלֹשָׁה. שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאֶרֶץ חֲדָשָׁה. וְאָז נְשׁוֹרֵר בִּרְנוּנֵנוּ: ל"ה לנצח וכו'. בגלל אבות וכו'.

ע"ס א"ב וחתוס זו אמתי.

אָשִׂיחָה בְּדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ. אֲסַפְּרָה כְּבוֹד מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעוֹתֶיךָ. בְּעֲמִידָה אֲרַנֵּן פְּנֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ. בְּרִיאַת עוֹלָם לְבָאֵר כִּי אֵין כְּאֻמָּנוּתֶךָ. גְּבַלְתָּ אֵשׁ וּמַיִם לְכֵס שְׁכִינָתֶךָ. גּוּשׁ וְשֶׁלֶג הִקְפֵּאתָה לָדוּר בְּרִיּוֹתֶךָ. דְּלִיקַת נֵר עָרַכְתָּ מֵהוֹד שַׂלְמוֹתֶיךָ: אֶזְכּוֹר זֹאת וְאֶנְהִים. מִי אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים. תּוֹמֵךְ תִּקְרַת גְּבוֹהִים. יָסַד הֲדוֹם וְגֵהִים. קָדוֹשׁ: הִקְרַשְׁתָּ מַעֲזִיבַת בִּנְיָנִים. הִבְדִּיל עֶלְיוֹנִים מִתַּחְתּוֹנִים. וְלֹא אָבוּ בִּרְצִיּוֹנִים. לְפִיכָךְ נִקְרְאוּ זֵדוֹנִים. וּמִמַּעַל הוּרְדוּ בְּבֶעֶרֶת עֲשָׁנִים. זִמַּנְתָּ בּוֹ בַּיּוֹם עִלּוּס כְּנַף רְנָנִים. זְרִיבַת תְּפֻתֶּה הֵכַנְתָּ מִשְּׁנֵי דִינִים. חֲדָשִׁים שְׁנַיִם עָשָׂר הַכָּווֹת כָּל סַרְבָּנִים: אָמְנָם עַל שֵׁם שָׁא מַיִם. מְיוּחָס שְׁמוֹ שָׁמַיִם. תַּקִּיף קוֹלוֹ עַל הַמַּיִם. יָחִיד וּמְיַחֵד פַּעֲמַיִם. קָדוֹשׁ: טִכֵּס חוֹל לִרְהָבִים. טְרוֹד אוֹתָם בִּרְבִיבִים. יַעַן אִלּוּלֵי הוּא עוֹלָם מַחֲרִיבִים. יִמֵּן תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ אֲלָנוֹת וַעֲשָׂבִים. כּוֹנוּ רֶמֶז לְמִינֵהוּ בְּלִי צֵאת מְעֻרְבָּבִים. כִּי טוֹב פַּעֲמַיִם בְּפָרָשָׁה כְּתוּבִים. לְהוֹדִיעַ כִּי נִבְרֵאת גַּן לִבְנֵי שְׁלֹשֶׁת אֲהוּבִים: אֵל אַמִּיץ וְתָמִים. מִקּוֹלוֹ מַיִם הוֹמִים. תְּהִלָּתוֹ לָעַד נְאֻמִים. יָהּ אַדִּיר בַּמְּרוֹמִים. קָדוֹשׁ: מִנָּה חַמָּה וּלְבָנָה. מַרְאֵה אָדָם לְהֵנָּה. נְתִינָתָם בָּרְבִיעִי וּבְרִיָּתָם מֵרֹאשׁ נִתְמַנָּה. נִמְשַׁל מָשָׁל

לְבוֹנֶה. בֵּית מֵיד מַדְלִיק בּוֹצִינָא. סִיּוּם יְהִי מְאוֹרוֹת לִמְאֹרוֹת נִשְׁתַּנָּה. סֵדֶר מַעֲמָדוֹת לְפִיכָךְ מִתְעַנּוֹת בִּתְחִנָּה. עַל אַסְכָּרַת תִּינוֹקוֹת וּגְמוּלֵי שָׁנָה: אֵין כִּשְׁלִיחוּתָם. מִי רָאָה כְמוֹתָם. תְּדִירִים בִּמְלַאֲכוּתָם. יוֹדְעֵי מוֹעֲדֵי בִּיאָתָם. קָדוֹשׁ: פֶּן הַשֶּׁרֶץ אַדִּירִים. פּוֹרְחִים שָׁחִים טְמֵאִים וּטְהוֹרִים. צָפִים הִתִּיר בִּשְׁנַיִם בְּקַשְׂקֶשֶׂת וּסְנַפִּירִים. צִפּוֹרִים הִכְשִׁיר בִּשְׁלֹשָׁה זֶפֶק וְקֻרְקְבָן וְאֶצְבַּע מְיֻתָּרִים. קַיָּם מֵאֵלֶּה וּמֵאֵלֶּה לֶעָתִיד שְׁמוּרִים. קְהַל בִּסְעוּדָתָם חֲבוּרַת חֲבֵרִים. רֶמֶז רָמוּז בְּאִיּוֹב יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים: אָדוֹן אֵל שַׁדַּי. מַקְדִּים לְעוֹלָם דַּי. תָּמַךְ חֵלֶק לִידִידַי. יַרְתִּיחַ צוּל וְזִיז שַׂדַּי. קָדוֹשׁ: שְׁמַע עוֹד לַאֲדָמָה. שְׁרוֹץ חַיָּה וּבְהֵמָה. שִׁפֵּר אוֹן בִּשְׁרִירָיו וְנִתְיָעֵץ בְּחָכְמָה. תֹּאַר גֹּלֶם בְּיָפְיוֹ הַכְהוֹת גַּלְגַּל חַמָּה. תַּרְדֵּמָה הֲטָפַתּוּ תַּבְנִית מִצַּלְעוֹ לְרָקְמָה. תְּיוֹם מִצְוָה אַחַת לֹא יָכְלוּ לְקַיְּמָה. תַּחַת כֵּן גָּרְמוּ לְיוֹם תּוֹלֵעָה וְרִמָּה: אָדָם בַּל יָלִין בִּיקָר. מִגַּן גֹּרַשׁ וְהָפְקַר. תְּמוּר כִּי מֵעִקָּר. גָּנַב וְיַעַן כִּי שִׁקֵּר. קָדוֹשׁ: אִמֵּץ יוֹם מִיָּמִים. אִחַד אוֹתוֹ לִתְמִימִים. מֵעֵין עוֹלָם הַבָּא עִנְיָנָיו מְסֻיָּמִים. מְכֻפָּל בְּלַחְמוֹ וְעָנְשׁוֹ וְאַזְהָרָתוֹ וְשִׁירָיו הַנְּעִימִים. תִּכְלוּ בְּתֵבֶל מִשְׁנָה בִּכְבוּד מְטַעֲמִים. תַּעֲנוּג בִּלְבוּשׁ מֶשִׁי וּמָנוֹחַ לַעֲגוּמִים. יְהִי לָנוּ מוֹרָשָׁה לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: אֲסַפֵּר קְצַת פְּעֻלּוֹתָיו אַרְבַּע רְשֻׁיּוֹתָיו. שְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע יְצִיאוֹתָיו. שְׁלֹשִׁים וָשֵׁשׁ אַזְהָרוֹתָיו. אַרְבָּעִים חָסֵר אַחַת אָבוֹת מְלָאכוֹתָיו. לְהוֹדִיעַ לְכָל בְּרִיּוֹתָיו. שָׁקוּל כְּכָל מִדּוֹתָיו. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן ... סס המחנך יעקב.

יְדוֹדוּן יְדוֹדוּן. שַׁנְאַנֵּי שַׁלְהֶבֶת: עִם פְּתָכִים וּתְוָכִים. מְהֵסֵק צָרֶבֶת: קַרְנֵיהֶם. וְזִיו פְּנֵיהֶם. כְּזִיו זִיקַת שַׁלְהֶבֶת: יַקְדִּישׁוּן. וִישַׁלְּשׁוּן. עִם אוֹפַנֵּי מֶרְכֶּבֶת: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: עֲטוּפִים. וּצְעוּפִים. לְאֶחָד שֵׁשׁ כְּנָפַיִם: בָּם מְכַסִּים. וּבָם טָסִים. בְּפֶתַע חוּג שָׁמַיִם: וְגוּפוֹתָם. וְגַבּוֹתָם. הֵם מְלֵאוֹת עֵינַיִם: שֶׁבַח עוֹזְרִים. לְצוּר צוּרִים. תֵּת תְּהִלָּה מְחֻטֶּבֶת: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: קְבִיעָתָם. בְּמִשְׁמַרְתָּם. תָּמִיד לַיְלָה וְיוֹמָם: לְבַל יְלִיזוּן. לְבַל יְזִיזוּן. עֲדֵי עַד מִמְּקוֹמָם: כִּי צוּרָם. שָׂם סִדְרָם. עַל מַעֲמָדָם קִיְּמָם: מִיכָאֵל. וְגַבְרִיאֵל. סָבִיב כִּסְאוֹ שָׂם שָׂמָם: וְצָר חַיּוֹת. שָׂם הֱיוֹת. שְׁכִינָתוֹ מוּסֶבֶת. מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: בִּרְעִישָׁה. וּבִגְעִישָׁה. כְּבוֹד זִכְרוֹ יְפָאֲרוּ: וַעֲבָדָיו. בְּנֵי יְדִידָיו. לְמַטָּה הֵם יְסַפֵּרוּ: בְּקוֹל קָדוֹשׁ. קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת יְזַמֵּרוּ. וְגַם יֶהְגוּן. בְּקוֹל הָגוּן. וּבְדַעַת מְיֻשֶּׁבֶת: מִי כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: והחיות ישוררו וכו׳.

יוצר לשבת רביעי אחר פסח

אהבה

סְגֻלָּתִי אֲיֻמָּה נְשָׂאתִי. וְעֶרְיָה כִּסִּיתִי. חֲדָרַי הֲבִיאוֹתִי. לְבָנוֹן הוֹשַׁבְתִּי. וְאֶשְׁכּוֹל עָשִׂיתִי. וְיוֹשְׁבָיו הִמְסֵתִּי. וַעֲתִידוֹתֵיהֶם שׂוֹסֵתִּי. סגולתי: דּוֹדִי. עֲזַבְתִּי נְטוּשָׁה. כְּאִשָּׁה מְגֹרָשָׁה. חֲלוּשָׁה וַאֲנוּשָׁה. בְּיַד נוֹגֵשׂ עֲנוּשָׁה. זְמַן יִשְׁעִי חוּשָׁה. וְאֶקְרָא דְרוּשָׁה. וְתֵרֶא אוֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה. דּוֹדִי: סגולתי. רְאִיתִיךְ בִּכְבָלַיִךְ. בְּצַעַר עָלַיִךְ. פְּשׁוּטָה מְעִילַיִךְ. פְּרוּעָה קְדָלַיִךְ. וּפַעֲמוֹנֵי זָהָב עֲלֵי תַלְתַּלַּיִךְ. מֵעַי הָמוּ לָךְ וְאָבֹא אֵלַיִךְ. וְאֶפְרוֹשׂ כְּנָפַי עָלַיִךְ. סגולתי: דּוֹדִי. בָּאתִי בִּמְצוּדָה. בְּרֶשֶׁת צַר לְכוּדָה. בְּיַד בָּבֶל בְּדוּדָה. בְּיַד פָּרָס נְדוּדָה. בְּיַד יָוָן שְׁדוּדָה. בֶּאֱדוֹם גַּלְמוּדָה. שִׂימֵנִי כַחוֹתָם כְּקֶדֶם מְיֻסָּדָה. וְתָגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה. דּוֹדִי: סגולתי. רַחֵם אֲרַחֲמֵךְ. וְגַם זָכוֹר אֶזְכְּרֵךְ. חַסְתִּי עַל נְעוּרֵךְ. וְרָאִיתִי מְגוּרֵךְ. עוֹד אֲפָאֵר תָּאֳרֵךְ. וְאַצְחִיר מְאֹד זָהֳרֵךְ. וְיָבֹא לָךְ צוּרֵךְ. וַיַּחְבּוֹשׁ אֶת שִׁבְרֵךְ. הִתְפַּתְּחִי צִיּוֹן מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ. סגולתי: דּוֹדִי. אֲכָלוּנִי שִׁנֵּי דֻבִּים וַאֲרָיוֹת. וְשָׂמוּ בֵּית קָדְשִׁי לִמְעוֹן פְּרִיץ חַיּוֹת. מוֹאָב וַעֲמָלֵק קֵדָר וּנְבָיוֹת. תִּקְרָא שְׁנַת גְּאֻלָּה לְשִׁיּוֹת הַשְּׁבוּיוֹת. וְקָרַבְנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ כְּמַעַר אִישׁ וְלֹיוֹת. דּוֹדִי: סגולתי. נְחִיתִיךְ בַּשִּׁבְיָה. בְּבֶבֶל צַר כְּלוּיָה. נְפוּצָה וּזְרוּיָה. בְּאֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה. וּנְוָתִי שְׁבוּיָה. תָּשׁוּב לְעִלּוּיָה. כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ. סגולתי: וקרבתנו וכו׳.

זולת — סס המחבר רבינו אפרים ברבי יצחק חזק.

אֱלֹהַי בְּךָ אֶחְבֵּק. כְּטוֹבֵעַ לְגָמָל יֵאָבֵק. אָמַר טוֹב לַדֶּבֶק: בְּשִׁמְךָ תָּמִיד חִתַּלְתִּי. אַף כִּי עָלֶיךָ נִקְטַלְתִּי. נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי. אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי: גַּרְתִּי עִם מֶשֶׁךְ וְתוּבָל. נִמְשַׁכְתִּי בְּיַד שׁוֹבָל. כְּשֶׂה לַטֶּבַח יוּבָל: דָּבַקְתִּי מְאוֹד בְּעֵדוֹתֶיךָ. הִסְתּוֹפַפְתִּי בִּכְנַף מִדּוֹתֶיךָ. קְצִיעוֹת כָּל בִּגְדוֹתֶיךָ. אל תרחק ממני: הִרְחַקְתִּי נְדוֹד מִמְּךָ. וְלִבִּי קָרוֹב לְשִׁמְךָ. וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ: וְצֹאן יָדְךָ נְמוּגָה. וְאָחוֹר לֹא נְסוֹגָה. רְעֵה אֶת צֹאן הַהֲרֵגָה. אל תרחק ממני: זְכוֹר הֶרֶג רַב. עָלֶיךָ נַפְשִׁי נִקְרַב. וְנָפַל מִמֶּנִּי רָב: חֲסִידֶיךָ וּמְיַחֲדֶיךָ מִקֶּרֶב. בֹּקֶר וְצָהֳרַיִם וָעֶרֶב. עִם שְׂרִידֵי חָרֶב. אל תרחק ממני: טָחֵי תָפֵל וּמַדּוּחִים. אֱלֵי גִיל הַשְּׂמֵחִים. וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים: יְרֵאֶיךָ נִסְקָלִים וְנֶחֱנָקִים. וְאֵלּוּ הֵן הַלּוֹקִים. כִּי הַדְּבֵקִים. אל תרחק ממני: כּוֹרֵעַ לְתָלוּי בְּמֶגּוֹד. יָעֲצֵנִי בְךָ לִבְגּוֹד. לִבְוּל עֵץ לִסְגּוֹד: לֹא אָצְתִי לִרְעוֹת אַחֲרָיו נַמְתִּי יֵבוֹשׁוּ כָּל חֲבֵירָיו. רַע יֵרוֹעַ כִּי עָרַב. אל תרחק ממני: מֵחֲמַת עָפָר זוֹחֵל. לְיַרְחֵי שָׁוְא אֲנִי נוֹחֵל. וּמָה כֹּחִי כִּי אֲיַחֵל: נַפְשִׁי בְּךָ דְבֵקָה. כְּיוֹנֵק נִכְנַס לְרִבְקָה. הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה. אל תרחק ממני: שׂוֹנְאֶיךָ בְּלִבּוֹת זְהוּהִים. לְשׁוֹנָם מְדַבֶּרֶת

גבוהים. שוא עבוד אלהים: עמך בעצתם לא ישב. ובגוים לא
יתחשב. השומרים הבלי שוא. אל תרחק ממני: פליאה בעיני נשגבה.
למדהבה חיש קצבה. הנה קמה וגם נצבה: צועקת הבא מדוד.
אומרת לי מה לך גדוד. ומה דודך מדוד. אל תרחק ממני: קומה
לצאת כפעם בפעם. תרועם בשבט רעם. העם אשר זעם: רודף
אחרי בלב יהם. תמיד כי מתרגז ומתלחם. אכלו עמי אכלו לחם.
אל תרחק ממני: שופך דמו לא כסה. נתן יעקב למשסה. ואוכליו
עונו ישא: תועי רוח כלו. רעיתך בהלו ושכלו. והנותרת ממגרה
יאכלו. אל תרחק ממני: אלי גואלי דמי דורש. לא יעזוב להם שרש.
כלה גרש יגרש: פנה חירת קנה. מלכותה תקל מנא מנא. תוציא
אותה אל מחוץ למחנה. אל תרחק ממני· רומה יחד תציתנה. לירכתי
בור תשפתנה. עוה עוה תשיתנה: יען משכתני בעבדות. נשפטתי
בכל מיני מרדות. הקצור קצרה ידך מפדות. אל תרחק ממני: משכני
בעלו השתטח. לתכנית כל בוטח. מושכות כסיל תפתח: ברבים
רחמיך שוב. לנשכח כמת מלב חשוב. אל אחזת אבותיו ישוב. אל
תרחק ממני: ידעתי כי לא לצמיתות. נמכר עמך לחליטות. ואיה
ספר כריתות: צא והשוב עם קונם. מה מכרם ומה קנינם. כי לקח
עמי חנם. אל תרחק ממני: חושה להסעיר בשעיר. ברכת אב תעיר.
ורב יעבוד צעיר: קרן עמך תרים. תקפוץ קן ותערים. מדלג על
ההרים. אל תרחק ממני: חשבתי עדן עדנים. עיני כלות לזמנים.
לפי רוב השנים: זמותי לקץ זה אין חקר. אך לעת ערב יהיה בקר.
נצח ישראל לא ישקר. אל תרחק ממני: קויתי לו אצא ביובל. ויסר
שכמי מסבל. והיתה ציצת נובל: קרן נוגה כאור צהרים. לנדחי
יהודה ואפרים. כיום עלותם מארץ מצרים: אל תרחק ממני: עזרת וכו׳.

גאולה. בר״הח שלמה. בסחולקי׳ בהר ובחקתי לומדים יקוש בעניו מן סבת חמיכי.

שכולה אכולה למה תבכי. הנואש לבך מאשר תחכי. קצי נמשך
וארך חשכי: הוחילי עניה. כי עוד מעט כי אשלח מלאך לפנות
דרכי. ועל הר ציון אסוך מלכי: יי מלך. יי מלך. אמרו לציון יי
ימלוך. הנה מלכך יבא לך: לאל אלי כמה איחל. ועד אן תמשוך
פלות החל. ובני רחל גזוזים כרחל. ואני בכל זאת תמיד איחל.
הוחילי עניה לפוקד ומוחל. כי לא לעולם בך אני בוחל. עוד מעט
והיית לי ואני לך: יי מלך. מתי יקרב ויגיע התור. סתום וחתום מתי
תפתור. ארמון זרים מתי תסתור. הוחילי עניה למחסה ומסתור.
כי עוד יש לך מרפא ומעתור. ויפרח עוד כפתור כיום אי כפתור.

יוצר לשבת רביעי אחר פסח

ויציץ במצחך ציץ אשר נשלך: יי מלך. המוני לפנים באחת נטבע. מנוף ובבל בקרוב נתבע. היות אני יעוד כעיט נצבע. נקבצו עלי מלכיות ארבע. ואכל בשרי ועוד לא נשבע. הוחילי עניה לצור אשר נשבע. כי בא יבא דוד אשר הלך: יי מלך וכו׳ בגלל אבות וכו׳

יוצר לשבת חמישי אחר פסח

ע״ס א״ב וחתום בסוף אליה:

אגורה באהליך עולמים. אחסה בסתר כנפיך לילות וימים. בחכמה יסדת הדומים. ובתבונה כוננת מרומים. בנית רקמת אמצת שרשת יפיה תמכת חשבת בקיומים. גמרת הכל בשש אותיות המסימים. גנזתם ששתם בטבעת אהיה חתומים. דרוש אותם הדורש על כן הם סתומים: אלו שש מדות. למעשה ידי אמן נמדדות. יען כי נועדות. התחיל בספר תעודות. קדוש: הצבת גבולות ארמה. השרות שכינתך בהמה. ושם העיר מיום יי שמה. ואחר כן נתעלה וישב בחכמה. זרח אורה לישרים גנוז לתעלומה: זמן כפת רקיע הבדיל שליש המימה. חפצם להשתמש אלו לאלו במהומה: אדון אין בלתך. לו יעברון אדירים גזרותיך. ינוסון מגערתך. המקרה במים עליותיך. קדוש: טבע ערוך מקדמונים טירתו מהלך אלפים ומאה שנים. יחסו שבע שמורת ובתוכו חמשה בתי דינים. יחד כלם נגלו לבן אמון בחזיונים. כון תשעים ושנים אלף לארבעה מכונים. כנס למקום אחד כל מים התחתונים. ליבשה קרא ארץ ולמים למקוה זדונים. אתה מושל בהם. לרכאות כחלל דהביהם. יהמו ויחמרו מימיהם. השבחת שאון גליהם. קדוש: מגיא הדשיא זרעונים. מטע נטעי נעמנים. נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים. נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים. סדורים לקיץ שלחן לחבורת רבנים. שש בעל המלאכה בצאת הכל בעניגים. עשות חפצו ורצונו כלם נכונים. אל מלא רחמים. לפי מעשיו העצומים. יתהלל בצדקו בתמים. המתקן מזון לכל יקומים. קדוש: פקד כשמי זבולים. פאר שני מאורות הגדולים. צו למשול ביום בחלון כל גבולים. צוה אור בעריפים. בגרודי חילים. קשט ממשלתו מהיות שקולים. קשקשת ומעופפים שרצו נוזלים. רשש תכין ליום נחמה לסעודות משכילים: אין מי ימשול בו. לשום אליו ארבו. יצוק כפלח לבו. העושו יגש חרבו. קדוש: שכלל עוד במאמרות. שקצים ורמשים וחיות ובהמות טמאות וטהורות. שלשה מיני בהמה לקרבן נבחרות. תכלית כלם ברא מושל כל יצירות. תכן כל צבאיו על עבורהן סדורות. תלל מלאך בראש כלם וגבריאל בראש שורות. וכל שבחות בגרונם יבפיהם טעמי שירות: אין ערכו ואין זולתו. לא ימצא ציר במותו. יגיד

עליו אמונתו. הכל יפה בעתו. קדוש: אפד אפריון אהליו. אבני יקרה מסובתו ועצי פרי זבוליו. לבנה ואלונים לפרות מאליו. לבד מעץ הדעת שלא הגריל בגורליו. יעודתו השיאתו באהל בל יצען ונתקו חבליו. יום מנוחה באת לצרה נולד וחשך מרשת מעגליו. לכן שר לנוח בו שבתי רגליו: ארון איום ונורא. לעמו חקק ענש ואזהרה. יחד לקדשו בזכירה ושמירה. היות חציו לענג וחציו לשמירה. קדוש: הכל יורוך וכו׳.

אופן ס״המח חתום נר״הח יעקב.

יקודי אש. כידודי אש. יצורי צור כרובים הדר: עיניהם ומראיהם. כעין סוחרת וכעין הדר: קול ינופפון. ויתעופפון. עשות חפץ אל נאדר: במוב שירה ברון זמרה. ישוררון איש בלי נעדר: קול יי בכח קול יי בהדר: עצבתם וקומתם. זקופה בקומת תמר: ליל ויום. למול איום. מטיבים שבח וזמר: המולות. מחילות. ומחנות כילק סמר: מצבם. ומושבם. משמר לעמת משמר: כי קונם. התקינם. ומערכותם סדר: קול יי בכח קול יי בהדר: קול ירימון. ויעצימון, לאל כביר ממקומו: ועל מעונו. וחביונו. זה ישאל כנאמו: והם עומדים. וחרדים. מפחדו ומאימו: יעריצון. ויקדישון. כבוד יי ממקומו: כי ספו. מכה ומכה. בסופה וסער לגדר: קול יי בכח קול יי בהדר: ונשר וציר. ושור וכפיר. מוכנים במרכבתו: ותחנותם. ומחנותם. סביבות תכונות שבתו: לפניהם. אופניהם. סובלי כס תפארתו: לשרת פני המחנה. והסדר הנסדר: קול יי בכח קול יי בהדר: בימינו. על שכנו. שת מחנה מיכאל. ולשמאלו. וממולו. גבריאל ואוריאל: ומאחריו. במשמריו. הכין מחנה רפאל. יקדישון. וישלשון. קדשה בעטורת האל: לדר חביון. לאל עליון. שמו מרומם ומהדר: קול יי בכח קול יי בהדר: והחיות

אהבה ס״המח חתום נלאסי החרוזים מנחם חזק:

סגלתי משכתיך חסר עטרת הלומים. התכללי בשלך שתים מתאמים. וגם שתים שלי בכתרך משלמים. בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. סגלתי: דודי. נשבעת ובארת בברית כרתה. ואותי באלהך אתך העברת. לבל תמירני ולא אמירך גזרת. כן תעשה כאשר דברת. דודי: סגלתי. חקותיך על כף כנסת מי מנה. אני אם אשכחך תשכח ימינה. חטיבה מול חטיבה. גמלתיך־לי למנה. וארשתיך לי באמונה. סגלתי: דודי. מצאתי חנך היות אמתך. ומי אנכי למול עז אימתך. לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך. ופרשת כנפיך על אמתך. דודי: סגלתי. חזקתיך ברבק ובאהבה כסכן. ובדבור על לב ובחשק להסכן. ארבעת אלה ובאלה בתוכן. אהבת עולם אהבתיך על כן: סגולתי: וקרבתנו וכו׳.

יוצר לשבת חמישי אחר פסח

זולת [illegible] ע"ס א"ב וחתום בסופו אפרים ברבי יצחק:

אלהים לא אדע זולתך. מושיע אין בלתך. גאל לך את גאלתך: ביתך קדש נאוה. היה לאש ולהבה. הר האלהים חורבה. עד מתי יי: גם כי אזעק ואשוע. מיד נפשי קובע. ואני עני וגוע. דתך להעביר בקש. דור פתלתול ועקש. זה לנו למוקש. עד מתי יי: הייתי כבנתק לרעיה. כנוס לכפה לדחיה. הייתי בארץ נכריה: ואהי נגוע בתוכחות. מפני שקר טוחות. חרות על הלחות. עד מתי יי: זדים עורכים לך דמות. כטעם בריר חלמות. הכמורת בכל ימות: חי רוכב על עב קל. המירו באיש נסכל. ולו פנים קלקל. עד מתי יי: טופלי שקר כלם. המכעיסים בהבלם. שם יי עולם. ירצצו כל קדושים. לנפשם עולים לאישים. על גבי חרשו חורשים. עד מתי יי: כמה עלי יעבור. אהרג ולא אעבור. חק עולם ולא יעבור: לנפשי הגיעו זדונים. ערכו עלי כידונים. בעלונו זולתך אדונים. עד מתי יי: משולים תורך ויונך. בניך בני בחוניך. שורך טבוח לעיניך: נא הבט ממעלותיך. טבחה טבחה סגלתך. התיצב על עולתך. עד מתי יי: שנאתי מעשה תעתועים. והדמים מודיעים. לבקרים ולרגעים: עליך פרחי נמלקים קול דמיהם צועקים. והנה עבדיך מכים. עד מתי יי: פתח שער אנך. מוני כלה בחרונך. מרקוממים בימינך: צרור את מחלליך. ועל כל הקמים עליך. שא נא גליך. עד מתי יי: קנא בעריץ בער. מתערה כרענן יער. ומדוע לא יבער: רודף פליטה הנשארת. השכם לו כבמחתרת. ועשית לו מסגרת. עד מתי יי: שלח ברשת רגליו. שלם כרוע מעלליו. וחמישיתו יוסף עליו: תבער מארצי קמים. ורשע מהרי בשמים. כי ארכו לו שם הימים. עד מתי יי: אהלי שחר אכלו. יגיע כפי כלו. בנבליהם אשר נבלו: פערו לבלעני חנם. חרקו עלי שנם. תנה עון על עונם. עד מתי יי: ראה תראה בעני. דלפה לך עיני. אך אם אתה לו שמעני: ימינך מחיקך כלה ותגדיל לעשות עם אלה. אתה האל עשה פלא. עד מתי יי: מה ארך עלי פרך. כבשו עלי דרך. והלכו גוים לאורך: יהול יולה נדף. הייתי תמיד נהדף והאלהים יבקש את נרדף. עד מתי יי: ראיתי קץ לכל תכלה. ואין קץ ליושבת בגולה. חפשה לא נתן לה: רחמיך מיום ליום צופה. למתי תעלה תרופה. עושה שחר עיפה. עד מתי יי: בידו לפדות עם קרובו. ועד מתי אצפה ליום שובו. ולא אץ לבא: יערה ממרום רוחו. וירם קרן משיחו. השיב המלך את נדחו. עד מתי יי: צוה ישועות עמך. עזרתי היתה מעמך. אין גואל קרוב ממך: חי גואלי חכתה. נפשי לך כלתה. כי גואל אתה. עד מתי יי: קים קול צופיך. עד תעבורנה אלפיך. ופרשת עלי כנפיך: קרב שנת הגאלה. הסר מעלי כלי גולה. כי לך משפט הירשה והגאלה. ועתה יי: עזרת וכו'.

אם בהר ובחקותי חלוקים אומרים כאן שבולת מן שבת רביעי:

גאולה   זל"הס יצחק:

יָקוּשׁ בְּעָנְיוֹ. וְלָכוּד בְּפַח חֲבָלוֹ. וּצְבִי עֶדְיוֹ. הוּרַד וַעֲגִילוֹ. וּפְאֵר חֲלָיָו. הֻפְשַׁט וּמְעִילוֹ. וְנִרְתַּע עַל מֶרְיוֹ. וְנִשְׁבָּה עַל מַעֲלוֹ. מָתַי מִשִּׁבְיוֹ תַּעֲלֵהוּ עָלֹה. אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לּוֹ: צַוַּאר עֲבָדִים בְּפֶרֶךְ אֵין פְּתוּת. לְקוֹנָם כִּי לֹא נִמְכְּרוּ לִצְמִיתוּת. כִּי כַּשְּׁבִיעִית יֵצְאוּ מִשְּׁחִיתוּת. אוֹ כִּשְׁנַת יוֹבֵל חָפְשִׁי לַחֲלִיטוּת. וַעֲדַת עַם קֹדֶשׁ לָעַר בְּתוֹךְ עַבְדוּת. וּמָעוּךְ וְכָרוּת וְנָתוּק וְכָתוּת. אָפְסוּ שַׁבַּתָּיו וּבָטֵל יוֹבְלוֹ. אחרי נמכר גאולה תהיה לו: חק שַׂמְתָּ לְמִסְכֵּן בְּעָנְיוֹ וּמְרוּדוֹ. וַחֲנַנְתּוֹ בְּמָכְרוֹ שְׂדֵה אֲחֻזַּת יוֹלַדְוֹ. גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לוֹ אִם מָצְאָה יָדוֹ. אוֹ בַּיּוֹבֵל יָשׁוּב לְיָדוֹ וַעֲבָדוֹ. וְאִם לְעֵקֶר נִמְכַּר בְּאֶפֶס כָּל מְאֹדוֹ. אָז קְרוֹבוֹ פְּדוֹ. דּוֹדוֹ אוֹ בֶּן דּוֹדוֹ. וְזֶה כַּמָּה שָׁנִים לֹא רָמָה יָדוֹ. נְטוּשָׁה בְּיַד בּוֹגְדוֹ. נַחֲלָתוֹ וְחֶבְלוֹ. אחרי נמכר גאולה תהיה לו: קְרֹבַי אִם אָפְסוּ הֵן אַתָּה נוֹתַרְתָּ. גֹּאֲלַי אִם פַּסּוּ הֵן אַתָּה נִשְׁאַרְתָּ. וּמִי יַחְמוֹל אִם לֹא חָמַלְתָּ. אִם לְזָדוֹן שַׁרְתָּ וְעָוֹן שָׁמַרְתָּ. אֵי בְּרִית כָּרַתָּ. וְחֶסֶד נִשְׁבַּעְתָּ. הֲלֹא מֶלֶךְ אַתָּה. צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ. אחרי נמכר גאולה תהיה לו: בגלל אבות וכו'.

סגול = פתח קטן
צֵרֵי = קמץ קטן
חירק = חירק גדול או גדר

Kap. 20, 11. Steindr. v. H. Engel in Wien Kap. 16,32

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן-מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר במדבר

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und I. I. Busch.

יניח ד׳ שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה׳:

א (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃ (ב) שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃

תולדות אהרן וידבר פסחים דף ו׳, ע״ב: למשפחתם נזיר מ״ט א׳. קדושין ס״ט, א׳. ב״ב ק״ט, ב׳. בכורות מ״ו, א׳:

א

(א) אם ערשטען מאָ=גע דעם צווייטען מאָ=נאטס, אים צווייטען יאה=רע איהרעס אויסצוגס אוים מצרים, רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דער וויסטע סיני, אים שטיפטסגעצעלטע, אונד שפראך: (ב) נעהמעט דיא זוממא דער גאנ=צען געמיינדע דער קינדער ישראל׳ס אויף, נאך איה=רען געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, אללעס מענ=

תרגום אונקלוס

א (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִימְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפְּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃ (ב) קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעִיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגוּלְגְּלָתְהוֹן׃

רש״י

א (א) וידבר, במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרי׳ מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים, כשבא להשרו׳ שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחותם.

באור

א (א) במדבר סיני באהל מועד, בעבור שהפסיק במלות המניעה והיובל שאמר שהי׳ בהר סיני (כי על המלות האלה הוסידם ביום מתן תורה בכרות ברית את ישראל כאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו׳ ועמ״ש בבאור משפטי׳ ופ׳ תשא) חזר ואמר שהי׳ הדבור הזה במדבר סיני באה״מ ככל הדברו׳ אשר הזכיר בס׳ ויקרא וכן יהיו כלם מכאן ואילך באה״מ כי מעת שהוקם המשכן ויקרא אליו השם מאהל מועד לא נדבר לו אלא משם (הרמב״ן) וכן כתב הראב״ע, להודיע כי לא עלה משה על הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד, ע״כ. וכן נראה מלשון הפסוק שהדבור הי׳ תמיד מאה״מ, שאמר ובבא משה אל אה״מ וגו׳ וישמע את הקול וגו׳ ויודבר אליו (להלן ז׳ ע׳): באחד לחדש השני, לפי שעתה הוצרכו להיות נכונים למסעיהם לא״י שהרי בעשרים לחדש הזה נעלה הענן ויסעו למסעיהם ממדבר סיני לכן צוה למנותם באחד לחדש הזה, ושלא ימנו כ״א מבני עשרים ומעלה הראוים לצאת בצבא המלחמה, ואח״ז צוהו לסדרם על סדר הדגלים שיהי׳ לכל שבט ושבט מקום קבוע בנסעו ובחנותו: (ב) שאו, ת״א ויב״ע קבילו וכן תרגום בל״א (אויפנעהמען): את ראש, מספר הכללי, ומבאר שלא ימנם אחד אחד לדעת מספר הכללי לבד כ״א למשפחותם לבית אבותם, ר״ל שכ״א יתיחס למשפחתו והמשפחות לשבט ועי״ז ידעו גם מספר הפרטי של כל שבט ושבט, ויתכן שבעבור זה צוה השם שיקחו אתם את נשיאי השבטים שיהי׳ כל נשיא מונה פרטי שבטו ואח״כ ימסר כ״א המנין למשה: לגלגלותם, נקרא ראש האדם כן לפי שהוא כגלגל ושרשו גלל ונכפלה הפ״א והלמ״ד כמו מן קדד קדקד שער, ונמצא המשקל הזה בחל״ס וסג״ל עומד לַגֻּלְגֹּלֶת בקע לַגֻּלְגֹּלֶת ומזנו כאמר בכנויו בק״ח במקום החל״ס גֻּלְגַּלְתּוֹ כמו מן קְטֹרֶת קְטָרְתּוֹ, וממה שמצאנו ותרץ גֻּלְגַּלְתּוֹ (שופטים ט׳ כ״ג), ואת גֻּלְגַּלְתּוֹ תקעו (ד״ה א׳ יו״ד יו״ד). נוכל לומר מדרך סברא שהנפרד ממנו גֻּלְגֹּלֶת שהסג״ל הראשון ישתנה לפת״ח בכנוי, כמו מן מִשְׁמֶרֶת מִשְׁמַרְתּוֹ ואין ענין הכתוב שימנום

(ג) מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ (ד) וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃ (ה) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ (ו) לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ (ז) לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ (ח) לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ (ט) לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ (י) לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ (יא) לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ (יב) לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ (יג) לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ (יד) לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃

תרגום אשכנזי

ליבע, הויפט פֿיר הויפט: (ג) פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן איין ישראל, זאָללט איהר מו־סטערן, דוא אונד אהרן, נאך איהרען העערען. (ד) פֿאָן יעדעם שטאממע זאָלל אייך איין מאן אין די־זעם געשעפֿטע בייאשטע־הען: איין מאן, דער דאז הויפט זיינער פֿאמיליע איזט: (ה) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, דיא אייך בייאשטעהען זאָל־לען פֿאָם שטאממע ראובן: אליצור זאָהן שדיאור; (ו) פֿאָם שטאממע שמעון: שלמיאל זאָהן צורישדי; (ז) פֿאָם שטאממע יהודה: נחשון זאָהן עמינדב; (ח) פֿאָם שטאממע יששכר: נתנאל זאָהן צוער; (ט) פֿאָם שטאממע זבולן: אליאב זאָהן חלן; (י) פֿאָן דען קינדערן יוסף'ס, פֿאָן אפרים: אלישמע זאָהן עמיהוד; פֿאָן מנשה: גמליאל זאָהן פדהצור; (יא) פֿאָם שטאממע בנימן: אבידן זאָהן גדעוני; (יב) פֿאָם שטאממע דן: אחיעזר זאָהן עמישדי; (יג) פֿאָם שטאממע אשר: פגעיאל זאָהן עכרן; (יד) פֿאָם שטאממע גד: אליסף זאהן

תרגום אונקלוס

(ג) מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃ (ד) וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ (ה) וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (ו) לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ (ז) לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ (ח) לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ (ט) לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן׃ (י) לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ (יא) לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ (יב) לְדָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ (יג) לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (יד) לְגָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃ (טו) לְנַפְתָּלִי

רש"י

דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו: לגלגלותם. על ידי שקלים בקע לגלגולת: (ג) כל יוצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט:

באור

בראשם כ"א ע"י שקלים בקע לגלגלת שהרי כבר הוזהר שלא ימנם כ"א ע"י כופר נפש': (ג) כל יצא צבא, יתכן שמלת צבא תואר הפעל היא לכך לא נאמר בצבא בשמוש הבי"ת, והשעור ויציאת צבא: תפקדו לשון פקידה במקום הזה והדומים אליו ענינו ההשקפה על סדר מערכת

(טו) לְנַפְתָּלִ֕י אֲחִירַ֖ע בֶּן־עֵינָֽן׃ (טז) אֵ֚לֶּה קְרִיאֵ֣י הָֽעֵדָ֔ה נְשִׂיאֵ֖י מַטּ֣וֹת אֲבוֹתָ֑ם רָאשֵׁ֛י אַלְפֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל הֵֽם׃ (יז) וַיִּקַּ֥ח מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֑ן אֵ֚ת הָאֲנָשִׁ֣ים הָאֵ֔לֶּה אֲשֶׁ֥ר נִקְּב֖וּ בְּשֵׁמֽוֹת׃ (יח) וְאֵ֨ת כָּל־הָעֵדָ֜ה הִקְהִ֗ילוּ בְּאֶחָד֙ לַחֹ֣דֶשׁ הַשֵּׁנִ֔י וַיִּתְיַֽלְד֥וּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר שֵׁמ֗וֹת מִבֶּ֨ן עֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֛ה וָמַ֖עְלָה לְגֻלְגְּלֹתָֽם׃ (יט) כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה

° קרואי ק'

ת"א ויקח סנהדרין נ"ז, א': לבני יהודה סנהדרין סס:

דעואל; (טו) פֿאָם שטאמ= מע נפתלי: אחירע זאָהן עינן. (טז) דיזעס זינד דיא פֿעראָרדנעטען דער גע= מיינדע, דיא פֿירשטען איה= רער פֿעטערליכען שטעמ= מע; זיא ווארען דיא הייפ= טער דער נאציאָן. (יז) משה אונד אהרן נאהמען אלזאָ דיא מעננער, דיא מיט נא= מען היר גענאננט וואָרדען, צו הילפֿע. (יח) ליסען דיא גאנצע געמיינע, אם ערשטען טאגע דעם צווייטען מאָ= נאטס צוזאממען קאָממען, דאס זיא זיך אנגעבען, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פֿאמיליען; מיט אנ= צייגע איהרער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, הויפט פֿיר הויפט: (יט) זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בע=

תרגום אונקלוס

אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (טז) אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ (יז) וּדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְפָּרַשׁוּ בִּשְׁמָהָן׃ (יח) וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנַשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעֲיַתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ (יט) כְּמָא דְפַקִּיד

רש"י

(טז) אלה קרואי העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: (יז) האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות: (יח) ויתילדו על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל א' וא' להתיחס על השבט:

באור

העם ומספרו ותקון לאתו ובואו ובל"א (אומטערן): (טז) אלה קריאי העדה, הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה כאשר אמר נשיאי מטות אבותם, (רש"י ורשב"ע): ראשי אלפי ישראל, כי היו בכל שבט כמה שרי אלפים והנשיא הי' ראש לכל אלפי שבטו: (יז) אשר נקבו, מענין נקבה שכרך, לשון פירוש, ולפי שבגזרת חפ"ן העבר בבנין נפעל ופִעל הוא על תמונה אחת ופן יטעה החושב שהנו"ן במלת נקבו מן השרש ודגש הקו"ף לסימן בנין פִּעל, ושב הפעל על משה ואהרן שהם הפועלים, לכן הוסיף רש"י לבאר אשר נקבו (לו כאן) בשמות ר"ל שהדבור הוא מהנפעלי' כי הנו"ן לסימן הנפעל והדגש לחסרון נו"ן השרש: ויקח משה ואהרן, כשיקדים הפעל לפועל אז איננו שומר לא את המין ולא את המספר, וכן אשר פקד משה ואהרן ונשיאי (להלן מ"ד), כי היו ראוי ויקחו, אשר פקדו: (יח) הקהילו באחד לחדש, יזכיר זריזות משרע"ה במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל את העדה והתחיל לפקוד אותם, אבל לא נשלם הענין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני, להודיע שהי' הענין במקום ההוא לא ביום ההוא (הרמב"ן): ויתילדו הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם להתיחס על השבט. (רש"י), וכן ת"א ויב"ע אתיחסו, ואין הכונה שהיה צריכין להביא שטר ועדים על זה כמו שהבין הרמב"ן ז"ל מלשון רש"י והשיג עליו, אלא שכל אחד חקר לדעת יחוסו אם ע"פ ספר או ע"י עדים ואותות, וזהו ענין ההתפעל, ויתילדו, כתנו לב לדעת תולדתם, וצריך לדעת שבעתיד מבנין נפעל וכל בנין התפעל מגזרה זו ישתנה לפעמים פ"א הפעל יו"ד לוי"ו כמו בהוָלד לו, מאה שנה יוָלד, והתודו את עונם, ועם ישראל יתוכח,

יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס שני (כ) וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (כא) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

(כב) לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (כג) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ

(כד) לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃

תרגום אשכנזי

פֿאָהלען האטטע—אלזאָ מוסטערטע ער זיא אין דער וויסטע סיני. (כ) דא ווארען דיא נאכקאָממען ראובן, דעס ערשטגעבאָרנען ישראל'ס, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, הויפט פֿיר הויפט, אללעס מעננליכע פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסטע טהון קאן; (כא) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע ראובן: זעכס אונד פֿירציג טויזענד פֿינף הונדערט. (כב) פֿאָן דען נאכקאָממען שמעון, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, דיא געמוסטערטען מיט אנצייגע דער נאמען, הויפט פֿיר הויפט, אללעס מעננליכע פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסטע טהון קאן; (כג) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע שמעון: ניין אונד פֿינפֿציג טויזענד דרייא הונדערט. (כד) פֿאַן דען נאכקאממען גד, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען

תרגום אונקלוס

יְיָ יָת מֹשֶׁה וּמְנָנוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (כ) וַהֲווֹ בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגוּלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כא) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כב) לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (כג) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלַת מְאָה׃ (כד) לִבְנֵי גָד תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין

באור

ופעמים תשאר היו"ד, כמו ירה יִיָּרֶה, מעמי הארץ מתיַהדים וכן ויתילדו:

(יט) ויפקדם, הוי"ו המהפכת במלה הזאת היא להמשך המאמר וחבור הקודם עם הנמשך וענינה כאשר צוהו השם כן פקדם, וכן מתורגם בל"א, ולא אמר ויפקדום לפי שהוא על משה לבד שהוא העקר:

(כא) פקדיהם, כנוי הרבים שב על פרטי השבט ולהלן אצל בני שמעון אמר ופקדיו בכנוי היחיד על השבט בכלל והמנין אחד:

(כה) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: פ

(כו) לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא:

(כז) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: פ

(כח) לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא:

(כט) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ

(ל) לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא:

(לא) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: פ

(לב) לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר

אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (כה) דיא געמיסטערטן פֿאָס שטאמ־מע גד: פֿינף אונד פֿיר־ציג טויזענד זעכס הונדערט אונד פֿינפֿציג. (כו) פֿאָן דען נאכקאָממען יהודה, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿא־מיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאה־רען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (כז) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע יהודה: פֿיער אונד זיבענציג טוי־זענד זעכס הונדערט. (כח) פֿאָן דען נאכקאָממען יששכר, נאך איהרער הער־קונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנ־ציג יאהרען אן אונד דארי־בער, וואס דינסט טהון קאן; (כט) דיא געמו־סטערטען פֿאָם שטאממע יששכר: פֿיער אונד פֿינפֿ־ציג טויזענד פֿיער הונ־דערט. (ל) פֿאָן דען נאכ־קאָממען זבולן, נאך איה־רער הערקונפֿט, געשלעכ־טערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמאן פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לא) דיא גע־מוסטערטען פֿאָם שטאממע זבולן: זיבען אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (לב) פֿאָן דען נאכ־

תרגום אונקלוס

שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: (כה) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין: (כו) לִבְנֵי יְהוּדָה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: (כז) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: (כח) לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: (כט) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: (ל) לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא: (לא) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: (לב) לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין

שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (לג) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

(לד) לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (לה) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ

(לו) לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (לז) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

(לח) לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (לט) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ (מ) לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם

תרגום אשכנזי

קאָממען יוסף׳ס: פֿאָן דען קינדערן אפרים, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לג) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע אפרים: פֿירציג טויזענד פֿינף הונדערט. (לד) פֿאָן דען נאכקאָממען מנשה, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לה) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע מנשה: צווייא אונד דרייסיג טויזענד צווייא הונדערט. (לו) פֿאָן דען נאכקאָממען בנימן, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לז) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע בנימן: פֿינף אונד דרייסיג טויזענד פֿיער הונדערט. (לח) פֿאָן דען נאכקאָממען דן, נאך איהרער הערקונפֿט, געשלעכטערן אונד פֿאמיליען מיט אנצייגע דער נאמען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן; (לט) דיא געמוסטערטען פֿאָם שטאממע דן: צווייא אונד זעכציג טויזענד זיבען הונדערט: (מ) פֿאָן דען נאכ=

תרגום אונקלוס

שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לג) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (לד) לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לה) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ (לו) לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לז) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (לח) לִבְנֵי דָן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (לט) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ (מ) לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃

בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (מא) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ (מב) בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ (מג) פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ (מד) אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ (מה) וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

תרגום אשכנזי

קָאמְמֶען אשר, נאך איה־רער הערקונפט, געשלעכ־טערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פָאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס דינסט טהון קאן. (מא) דיא גע־מוסטערטען פָאם שטאמ־מע אשר: איין אונד פירציג טויזענד פינף הונדערט. (מב) פָאן דען נאכקָאממען נפתלי, נאך איהרער הער־קונפט, געשלעכטערן אונד פאמיליען, מיט אנצייגע דער נאמען, פָאן צוואנ־ציג יאהרען אן אונד דארי־בער, וואס דינסטע טהון קאן; (מג) דיא געמו־סטערטען פָאם שטאממע נפתלי: דרייא אונד פינפ־ציג טויזעד פיער הונ־דערט. (מד) דיזעס זינד דיא מוסטערונגען, דיא משה אונד אהרן נעבסט דען צווֶאלף פירשטען ישראל'ס, פָאן יעדער פא־מיליע איינער, פָארגע־נָאממען. (מה) אלזָא וואַ־רען אללע געמוסטערטען דער קינדער ישראל'ס, נאך איהרען פאמיליען, פָאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, וואס אין ישראל דינסט צו טהון טויגט: (מו) אללע דיזע געמו־סטערטען צוזאממען וואַרען זעכס הונדערט אונד דרייא טויזענד פינף הונדערט אונד פינפציג.

תרגום אונקלוס

(מא) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (מב) בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ (מג) מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלַת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (מד) אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ (מה) וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה

באור

(מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל, יודיע שלא היה בכל אלה כ"א מבני עשרים ומעלה: (מו) ויהיו כל הפקדים, עתה יודיע חשבון כלם בכלל, וכ"כ הרא"ע, ויהיה לפ"ז פסוק מ"ה מאמר לבדו ומלות מבן עשרים שנה וגו' הן בסוף המאמר, ויתכן שתהיינה כמו מאמר מוסגר לכך הועמדו בסופן בטעם מפסיק יותר מבתחלתן כדינו תמיד, ובעבור שהפסיק הענין, שב לומר שנית ויהיו כל הפקדים וגו', ואין בזה א"כ כ"א מאמר אחד וכן מתורגם בל"א: שש מאות אלף, ובמנין הראשון כאשר נוס על מלאכת המשכן היו ג"כ כמספר הזה, ובפ' כי תשא הוקשה לרש"י איך אפשר שבשני המנינים ברחוק זמן ז' חדשים להיות

וַחֲמִשִּׁים׃ (מז) וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם
לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ
(מח) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
(מט) אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד
וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (נ) וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם
עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב
לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ (נא) וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן
יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן
יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃

ת״א והיר מכות כ״ד, א׳:

תרגום אשכנזי

(מז) דיא לוים אבער נאך איהרען פֿאמיליען, זינד אונטער איהנען ניכט מיט געמוסטערט וואָרדען. (מח) דען דער עוויגע האטטע צו משה געזאגט, וויא פֿאָלגט: (מט) דען שטאם לוי אלליין זאָללסט דוא ניכט מוסטערן אונד איהרע אנצאהל ניכט אויפֿנעהמען אונטער דען קינדערן ישראל'ס. (נ) דוא זאָללסט היגעגען דען לוים דאז אמט אויפֿטראגען איבער דיא וואָהנונג דעס צייגניססעס, איבער אללע געראַטהע דערזעלבען, אונד אללעס, וואס דאצו געהאָרט; זיא זאָללען דיא וואָהנונג אונד אללעס דאצו געהאָריגע גערעטהע טראגען, איהרע דינסטע פֿעררירכטען אונד זיך אום דיא וואָהנונג לאגערן. (נא) וועז דיא וואָהנונג פֿאָרטגעבראכט ווירד, זאָללען דיא לוים זיא אויסאיינאנדער נעהמען, אונד ווען זיא אירגענד וואָ בלייבען זאָלל, מיססען דיא לוים זיא אויפֿשלאגען; איין גע=

תרגום אונקלוס

וְחַמְשִׁין׃ (מז) וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהַתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ (מח) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (מט) בְּרַם יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת חוּשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּיל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (נ) וְאַתְּ מַנִּי יָת לֵיוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִּי לֵיהּ אִינוּן יִטְּלוּן יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְאִינוּן יְשַׁמְּשֻׁנֵּיהּ וּסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן׃ (נא) וּבְמִיטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵיל׃

רש״י

(מט) אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא. כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר צפה הקב״ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל [במדבר ר׳ כ״ב קכ״א]: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים [אסתר ב׳]: (נא) יורידו

באור

מספרם שוה, ובמאור שמות (ל״א כ״ו) יש ישוב נכון על קושיתו יע״ש: (מז) לא התפקדו, מורכב מבנין הפעל והתפעל. והג׳ הרב המחבר ספר יין לבנון נתן טעם ראוי להרכבת הבניינים ע״ש. ויתכן לומר לפי שכל שבט ושבט מנה את מספר אנשיו, ולפ״ז היה ראוי שיאמר בבנין התפעל לבד, התפקדו בחיר״ק ה״א הבנין, ואולם היינו יכולים לומר שנצטוו להתפקד ולא עשו כאשר נצטוו, לכך הרכיב עליו בנין הפעל לומר שלא נצטוו על כך, וכח ההרכבה הזאת כאומר בל״א (זינד ניכט פֿערואַנלאסט וואורדען זיך צו מוסטערן): (נ) ואתה הפקד את הלוים, עתה יבאר הסבה על שצוה שלא למנות את הלוים בתוך בני ישראל כי הם לא יהיו בכלל אנשי הצבא, אבל עבודתם תהיה במשכן וכל אשר לו: הפקד, הוראת שרש הזה בבנין הפעיל לשון מנוי על איזה פקידות ומתורגם בל״א (אמט אויפֿטראגען): (נא) ובנסע המשכן, יבאר מה שאמר בפסוק

(נב) וְחָנ֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אִ֧ישׁ עַל־מַחֲנֵ֛הוּ וְאִ֥ישׁ עַל־דִּגְל֖וֹ לְצִבְאֹתָֽם׃ (נג) וְהַלְוִיִּ֞ם יַחֲנ֤וּ סָבִיב֙ לְמִשְׁכַּ֣ן הָעֵדֻ֔ת וְלֹא־יִהְיֶ֣ה קֶ֔צֶף עַל־עֲדַ֖ת בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְשָֽׁמְרוּ֙ הַלְוִיִּ֔ם אֶת־מִשְׁמֶ֖רֶת מִשְׁכַּ֥ן הָעֵדֽוּת׃ (נד) וַֽיַּעֲשׂ֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כְּכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֶת־מֹשֶׁ֖ה כֵּ֥ן עָשֽׂוּ׃ פ שלישי

ב (א) וַיְדַבֵּ֣ר יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ (ב) אִ֣ישׁ עַל־דִּגְל֤וֹ בְאֹתֹת֙

מיינער, דער הינצו טריט, זאָלל דעס טאָדעס זיין. (נב) דיא קינדער ישראל'ס זאָללען זיך לאגערן, יעדערמאן בייא זיינער טרופּפּע אונד בייא זיינער פֿאהנע נאך איהרען העערען. (נג) דיא לוים אבער זאָללען זיך אום דיא וואָהנונג דעס צייגניססעס הערום לאגערן, דאמיט קיין צאָרן אויף דיא קינדער ישראל'ס קאָממע; דיא לוים זאָללען דיא געשעפֿטע בייא דער וואָהנונג דעס צייגניססעס צו פֿערזאָרגען האבען. (נד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אלזאָ, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האטטע, זאָ טהאטען זיא.

ב (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (ב) יעדערמאן פֿאָן דינן

תרגום אונקלוס

(נב) וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרוֹהִי וּגְבַר עַל טִיקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ (נג) וְלֵיוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יַת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (נד) וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ׃

ב. (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) גְּבַר עַל טִיקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

אותו. כתרגומו יפלקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודת' זו: יומת. בידי שמים: (נב) איש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו' [במדבר י"ז]:

ב (ב) באותות. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד

באור

הקודש הנה ישאו את המשכן והם ישרתוהו, אחר שהמשא הזה יהי' בנסוע המשכן ויורידו אתו הלוים והם אהרן ובניו (כי על הלוים אמר להלן (דף ט"ו) ולא יגעו אל הקודש עד כלות אהרן ובניו להורידו ולכסותו) ואז ישאוהו הלוים על סדר החלוקה לשלשה בתי אבותם: והזר, מבני לוי, ואם הוא ישראל: (נב) וחנו בני ישראל, יבאר על מה שאמר למעלה וסביב למשכן יחנו, אמר כי בני ישראל יחנו איש על מחנהו כמפורש בפרשה הסמוכה, ואולם הלוים יחנו בתוך המחנות קרוב למשכן העדות וישמרו שלא יקרבו זרים אל המשכן ולא יהי' קצף על העדה. ואחר שבאר הטעם שלא נמנו הלוים בתוך בני ישראל חוזר לענינו הראשון לבאר ממספר בני ישראל שיחנו כל שבט ושבט על מקומו על סדר הדגלים, ואח"ז צוהו על מנין הלוים מבן חדש שיפדו את הבכורו' ומנין השני מבן שלשים שנה הראוים לעבודת משא והודיעו סדר חניתם סביב למשכן ועבודת כ"א משלשה בתי אבותם, ואחר שנסדרו ונקבעו המחנות צוהו השם על קדושתן ולשלח הטמאים מן המחנות:

ב (ב) על דגלו באתת, כל דגל יהיה בו מפה צבועה תלויה בו, צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כעין אבנו הקבועה בחשן (רש"י) וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת

לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ (ג) וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ (ד) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ (ה) וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ (ו) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (ז) מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

תרגום אשכנזי

קינדערן ישראל'ס, זאָלל זיך בייא זיינער פֿאהנע נאך דעם צייכען זיינער פֿאמיליע האלטען; אין אייניגער ענטפֿערנונג זאָללען זיא זיך אום דאז שטיפֿטסצעלט הערום לאגערן. (ג) געגען מאָרגען אונד זאָננענאויפֿגאנג לאגערן זיך דיא צור פֿאהנע דעס לאגערס יהודה געהאָרען, נאך איהרען העערען. אונד דער שטאממפֿירשט דער קינדער יהודה, נחשון זאָהן עמינדב. (ד) זיין העער, נעמליך זיינע געמוסטערטען, ווארען אן דער צאהל: פֿיער אונד זיבענציג טויזענד זעכס הונדערט. (ה) נעבען איהם ליגען דיא צום שטאממע יששכר'ס געהאָרען, דער שטאממפֿירשט דער קינדער יששכר'ס, נתנאל זאָהן צוער. (ו) זיין העער, נעהמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: פֿיער אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (ז) זאָדאן דער שטאם זבולן, דער שטאממפֿירשט דער קינדער זבולן, אליאב זאָהן

תרגום אונקלוס

מִלְּקָבֵיל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ (ג) וְדִישְׁרוֹן קִידוּמָא מַדִינְחָא טֵיקַס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ (ד) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ (ה) וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ (ו) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (ז) שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב

רש"י

כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום [בראשית נ'] יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו: מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע [ג'] אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת משה ואהרן ובניו והלוים החונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים

באור

אדם, ומצוירים עליו דודאים, ובדגל יהודה צורת ארי' כי בו המשילו יעקב, ובדגל אפרים צורת שור, מטעם בכור שורו, ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא. (ראב"ע): מנגד מרחוק וביהושע פירש שיעור ההרחקה אך רחוק יהיה בניכם וביניו כאלפים אמה (יהושע ג' ד'): (ג) קדמה מזרחה, הוראת מלת קדם על הרוב היא נגד מזרח והכפל לתוספת באור, כן כתב (הרד"ק בשרש קדם) וראב"ע פי' תחלת מזרח כי דגל יהודה נוסע תחילה ואחריו מטה יששכר ואחריו מטה זבולן והיה יהודה תחלת שלשת השבטים המזרחים: לצבאתם, הכנוי שב על החונים. ואמר לצבאתם מן הנפרד לצבאות ל"ר כי כל שבט ושבט צבא גדול הוא: (ד) וצבאו, של הנשיא הנזכר: ופקדיהם, כתב הראב"ע ופקדיהם או ופקדיו (האמור במטה יששכר וזבולן) אין הפרש ביניהם, ופירשו המפרשים כי ופקודיהם שב על החנים ופקדיו שב על הדגל, ע"כ. ויותר נכון כמו שאמר המתרגם האשכנזי שמלת ופקדיהם שב על הנשיא, כי נשיא שם כללי הוא ויתכן לומר עליו בלשון רבים ובלשון יחיד כמו במלת עם לפעמים יאמר בלשון יחיד, ופעמים

(ח) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (ט) כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס (י) דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ (יא) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (יב) וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ (יג) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ (יד) וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ (טו) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת

חלן. (ח) זיין העער, נעהמליך זיינע געמוססטערטען, אן דער צאהל: זיבען אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט: (ט) אללע געמוסטערטען דעס לאגערס יהודה, אן דער צאהל: הונדערט זעכס אונד אכציג טויזענד פֿיער הונדערט, נאך איהרען העערען, דיא זאללען בייס צוגע דיא ערשטען זיין. (י) דיא פֿאהנע דעס לאגערס ראובן לאגערט געגען מיטטאג, נאך איהרען העערען; דער שטאממפֿירשט דער קינדער ראובן, אליצור זאהן שדיאור. (יא) זיין העער, נעהמליך זיינע געמוסטערטען, אן דער צאהל: זעכס אונד פֿירציג טויזענד, פֿינף הונדערט. (יב) נעבען איהם לאגערן זיך: דער שטאם שמעון; דער שטאממפֿירשט דער קינדער שמעון, שלמיאל זאהן צורישדי. (יג) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען אן דער צאהל: ניין אונד פֿינפֿציג טויזענד דרייא הונדערט. (יד) אונד דער שטאם גד; דער שטאממפֿירשט דער קינדער גד, אליסף זאהן רעואל. (טו) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעס=

תרגום אונקלוס

בַּר חֵילוֹן׃ (ח) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (ט) כָּל מִנְיָנַיָא לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה וּתְמָנַן וְשִׁתָּא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא נַטְלִין׃ (י) טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (יא) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (יב) וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ (יג) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלַת מְאָה׃ (יד) וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃ (טו) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית

רש"י

הקרויה קדם ואיזו זו רוח מזרחי' והמערב קרוי אחור: (ט) ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים במצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלויים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב. ושל דן בצפון:

באור

בלשון רבים העם ההולכים (ישעיה ט' א'): (ה) והחנם עליו, ת"א דסמיכין ליה, וכן מתורגם בל"א: (ט) ראשנה יסעו, ולא לה׳׳ד בראשנה כי הוא תואר הפעל ר"ל בנסיעה הראשנה יסעו: (י) תימנה, מגזרת ימין והוא נגד דרום: (יד) בן רעואל, הוא דעואל הנזכר למעלה ונתחלפו

תרגום אשכנזי

זעלבען, אן דער צאהל: פינף אונד פירציג טויזענד זעכס הונדערט אונד פינפציג. (טז) אללע געמוסטערטען דעס לאגערס ראובן, אן דער צאהל: הונדערט איין אונד פינפציג טויזענד פיער הונדערט אונד פינפציג, נאך איהרען העערען; זיא זאללען ביים צוגע דיא צווייטען זיין. (יז) הירויף ציהע דאז שטיפטסצעלט, דאז לאגער דער לוים מיטטען אין דען לאגערן: זא וויא זיא לאגערן, זא זאללע זיא ציהען, יעדער אן זיינעם ארטע, אינטער איהרען פאהנען. (יח) דיא פאהנע דעס לאגערס אפרים, נאך איהרען העערען, לאגערט זיך געגען אבענד; דער שטאממפירשט דער קינדער אפרים אלישמע זאהן עמיהוד.

וַחֲמִשִּׁים׃ (טז) כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃ ס (יז) וְנָסַע אֹהֶל־מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃ ס (יח) דֶּגֶל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־

ת"א ונסע זבחים ס"א, ח' ,וקט"ז ב'. מנחות צ"ח, ח': כאשר יחנו שם ב':

רש"י

(יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח המקצועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זז ממשמעו

תרגום אונקלוס

מְאָה וְחַמְשִׁין: (טז) כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵיתָא נָטְלִין: (יז) וְיִטּוֹל מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵיוָאֵי בְּגוֹ מַשְׁרְיָתָא כְּמָא דְשָׁרַן כֵּן נָטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ לְטִקְסֵיהוֹן: (יח) טִיקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד:

באור

האותיות הדומות במכתב, או שהי' לו אלה שני שמות: (טז) ושנים יסעו, הוא תואר הנוסעי' וכן ושלשים יסעו, ובל"א (צווייטען דריטען): (יז) ונסע אהל מועד מחנה הלוים, פירושו אהל מועד שהוא מחנה הלוים: בתוך המחנות. לאחר שני הדגלים הללו. (רש"י). על כרחנו לומר שכוונת הרב ז"ל על הקהתי' נושאי המקדש. כי הם נסעו לאחר מסע שני דגלים, אחרי שבני גרשון ומררי נשאי המשכן נסעו אחר נסיעת יהודה קודם נסיעת ראובן וכן הוא בפ' בהעלתך ויסע דגל מחנה יהודה וגו' והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי, ואח"ז אמר ונסע דגל מחנה ראובן ואז נסעו הקהתים קודם דגל אפרים. וכן פירש"י ז"ל בעצמו בפ' בהעלתך ע"ש. ולדב"ע פי' בתוך המחנו' הנזכרות דהיינו בין מחנה יהודה למחנה ראובן, והכוונה א"כ על בני גרשון ובני מררי נושאי המשכן, וכן פי' הרמב"ן ועמ"ש בפ' בהעלתך בענין הזה: כאשר יחנו כן יסעו, שב על המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים שהרי חנית בני גרשון במערב הי' וחנית מררי בצפון כמ"ש (להלן ג'), ועכ"ז היו בני גרשון ובני מררי יחדיו בנסיעתם אחר דגל יהודה, הרי שלא הי' סדר נסיעת הלוים כסדר חניתם. (ראב"ע). והנה כל זה לשטת האומר כקורה היו מהלכין, והיה א"כ סדר הליכתן על הדרך הזה מחנה יהודה, בני גרשון ומררי, מחנ' ראובן, בני קהת, מחנה אפרים, מחנה דן, שכן כתוב בפ' בהעלתך, וא"כ מטה לוי מקלתן בין יהודה לראובן, ומקלתן בין ראובן לאפרים, אבל למ"ד כתיבה היו מהלכין שעור הכתוב כפשוטו. ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות, כלומר כאשר יסעו ממקום למקום שאר המחנות יהיו תמיד סביב למחנה הלוים. יהודה מפנים ואפרים מאחור. לראובן מימין דן משמאל, כאשר יחנו כן יסעו. השעור שגם בדרך הליכתן שמרו הסדר הזה, ותמיד יסע מחנה הלוים באמצע המחנות, וכן איתא בירושלמי מאן דאמר כתיבה מפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו, שכן משמעות פשטות הכתוב, ובפ' בהעלתך מדבר מן הסדר הזמנים שהם שומרים

עַמִּיהוּד׃ (יט) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (כ) וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה וּנְשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ (כא) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ (כב) וּמַטֵּה בִּנְיָמִן וּנְשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ (כג) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (כד) כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃ ס (כה) דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה לְצִבְאֹתָם וּנְשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ (כו) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ (כז) וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר

תולדות אהרן ועליו מנחות ו׳, דף ל״ה, ב׳, ל״ו, א׳:

תרגום אשכנזי

(יט) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: פירציג טויזענד, פינף הונדערט. (כ) נעבען איהם דער שטאם מנשה; דער שטאממפירשט דער קינדער מנשה, גמליאל זאָהן פדהצור. (כא) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: צווייא אונד דרייסיג טויזענד צווייא הונדערט. (כב) אונד דער שטאם בנימן, דער שטאממפירשט דער קינדער בנימן, אבידן זאָהן גדעוני. (כג) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: פינף אונד דרייסיג טויזענד, פיער הונדערט. (כד) אללע געמוסטערטען דעס לאגערס אפרים: הונדערט אונד אכט טויזענד איין הונדערט, נאך איהרען העערען; דיזע זינד ביים צוגע דיא דריטטען. (כה) דיא פאהנע דעס לאגערס דן, לאגערט זיך געגען מיטטערנאכט נאך איהרע העערען, דער שטאממפירשט דער קינדער דן, אחיעזר זאָהן עמישדי ד (כו) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: צווייא אונד זעכציג טויזענד זיבען הונדערט. (כז) נעבען איהם לאגערן זיך: דער שטאם אשר; דע:

תרגום אונקלוס

(יט) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כ) וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ (כא) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ (כב) וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ (כג) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (כד) כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וְתַמְנֵי אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתֵיתָא נַטְלִין׃ (כה) טֵיקַס מַשְׁרִית דָּן צִיפוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ (כו) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ (כז) וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וְרַבָּא

רש״י

רוח של צדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו אינ״שון אי״סא בלעז: aisse שטאטט *cote* [An (en) son — aisse איהם צור זייטע: אייזע אנט־פראנגלאזייט.] (כ) ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי:

באור

בעקירתם ממקום החנייה, שכאשר יתחילו לעקור ממקומם ולהתנועע, יהודה הראשון בזמן ואחריו גרשון ומררי, ואח״כ ראובן ואח״כ קהת וכו׳ שם מתורגם בל״א (אויפברעכען), וכאן מתורג׳ (ציהען: על ידו. על מקומו, ואין לשון ידות ממשמעו רוח של צדו קרוי על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו, אינשי״ן איש״א בלע״ז. (רש״י), והוא

וְנָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ (כח) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (כט) וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ (ל) וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (לא) כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם׃ פ (לב) אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ (לג) וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (לד) וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה

תרגום אשכנזי

שטאממפֿירשט דער קינ־דער אשר, פגעיאל זאָהן עכרן. (כח) זיין העער, נעהמליך דיא געמוסטער־טען דעסזעלבען, אן דער צאהל: איין אונד פֿירציג טויזענד פֿינף הונדערט. (כט) אונד דער שטאם נפתלי, דער שטאממ־פֿירשט דער קינדער נפתלי, אחירע זאָהן עינן. (ל) זיין העער, נעהמליך דיא גע־מוסטערטען דעסזעלבען, אן דער צאהל: דרייא אונד פֿינפֿציג טויזענד פֿיער הונדערט. (לא) אללע גע־מוסטערטען דעם לאגערס דן, אן דער צאהל: הונדערט זיבען אונד פֿינפֿציג טוי־זענד זעכס הונדערט; דיזע זינד ביים צוגע אונטער איהרען פֿאהנען דיא לעצ־טען. (לב) דיזעס זינד דיא מוסטערונגען דער קינדער ישראל נאך איהרען פֿא־מיליען; אללע געמוסטער־טען דער לאגער נאך איה־רען העערען, צוזאממען אן דער צאהל: זעכס הונ־דערט אונד דרייא טוי־זענד פֿינף הונדערט אונד פֿינפֿציג. (לג) דיא לוים זינד ניכט מיט געמוסטערט וואָרדען, אונטער דען קינדערן ישראל'ס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האטטע. (לד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אללעס וויא

תרגום אונקלוס

לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (כח) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כט) וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (ל) וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (לא) כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה וְחַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נַטְּלִין לְטִיקְסֵיהוֹן׃ (לב) אִלֵּין מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ (לג) וְלֵיוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (לד) וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

אכנסא״ן עז״י, וצל״א (וואָהין ער רייכען קאן): (ל: לא) וצבאו ופקדיהם וגו'. כל הפקודים וגו', הם דברי השם אל משה כמסך אל וידבר ה' אל משה ואל אהרן (שבתחלת זאת הפרשה, ובאורו כל פקודי המחנות שהיו במספר תר״ג אלף תק״נ יחנו איש על דגלו) כי לא מנאום עתה פעם אחרת. (רמב״ן) וכתב ע״ד והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין (שהיה באחד לחדש) עד שנתקנו המחנות וחנו כן לדגליהם וכן נסעו (שהי' בעשרים יום לחדש) לא נפקד מהם איש, וזה מעשה נס שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה תוך זמן עשרים יום, עכ״ל, וכן כתב הראב״ע:

כֵּן־חָנ֣וּ לְדִגְלֵיהֶ֗ם וְכֵ֣ן נָסָ֔עוּ אִ֥ישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָ֖יו עַל־בֵּ֥ית אֲבֹתָֽיו׃ פ רביעי

ג (א) וְאֵ֛לֶּה תּוֹלְדֹ֥ת אַהֲרֹ֖ן וּמֹשֶׁ֑ה בְּי֗וֹם דִּבֶּ֧ר יְהוָ֛ה אֶת־מֹשֶׁ֖ה בְּהַ֥ר סִינָֽי׃ (ב) וְאֵ֛לֶּה שְׁמ֥וֹת בְּנֵֽי־אַהֲרֹ֖ן הַבְּכֹ֣ר ׀ נָדָ֑ב וַאֲבִיה֕וּא אֶלְעָזָ֖ר וְאִיתָמָֽר׃ (ג) אֵ֗לֶּה שְׁמוֹת֙ בְּנֵ֣י אַהֲרֹ֔ן הַכֹּהֲנִ֖ים הַמְּשֻׁחִ֑ים אֲשֶׁר־מִלֵּ֥א יָדָ֖ם לְכַהֵֽן׃ (ד) וַיָּ֣מָת נָדָ֣ב וַאֲבִיה֣וּא לִפְנֵ֣י יְ֠הוָה בְּהַקְרִבָ֨ם אֵ֜שׁ זָרָ֨ה לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ בְּמִדְבַּ֣ר סִינַ֔י וּבָנִ֖ים לֹא־הָי֣וּ לָהֶ֑ם וַיְכַהֵ֤ן אֶלְעָזָר֙ וְאִ֣יתָמָ֔ר

תולדות אהרן ואלה וכו' סנהדרין י"ט ב': שמות פס. זבחים י"ג, א': ובנים יבמות ס"ד, א':

דער עוויגע דעם משה בע־פֿאָהלען האטטע; זאָ לא־גערטען זיא זיך אונטער איהרען פֿאהנען, אונד זאָ צאָגען זיא אויס, יעדער נאך זיינעם געשלעכטע אונד בייא זיינער פֿאמיליע:

ג (א) פֿאָלגענדעס זינד דיא געשלעכטסרעגיסטער פֿאָן אהרן אונד משה, צו דער צייט, דא דער עוויגע מיט משה רעדעטע אויף דעם בערגע סיני. (ב) דיזעס זינד דיא נאמען דער זאֶהנע אהרן: דער ערשטגעבאָ־רענע נדב, זאָדאן אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (ג) דיזעס זינד דיא נאמען דער קינדער אהרן, דיא צו פּריסטערן געזאלבט וואָ־רען, דיא ער נעמליך צום פּריסטעראמטע איינגע־זעטצט. (ד) עס שטארבען אבער נדב אונד אביהוא פֿאָר דעם עוויגען, אלס זיא פֿאָר איהן אין דער וויסטע סיני געמיינעס פֿיי־

תרגום אונקלוס

כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן שָׁרַן לְטִיקְסֵיהוֹן וְכֵן נַטְלִין גְּבַר לְזַרְעִיתֵיהּ עַל בֵּית אֲבָהָתוֹהִי׃

ג (א) וְאִלֵּין תּוּלְדַת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי׃ (ב) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן בּוּכְרָא נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃ (ג) אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא דְּאִתְרַבִּיאוּ דְּאִתְקָרַב קוּרְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא׃ (ד) וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם יְיָ בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי וּבְנִין לָא הֲווֹ לְהוֹן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן׃

רש"י

ג (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבור': (ד) על

באור

ג (א) ואלה תולדת אהרן ומשה, תחלה מנה תולדת ישראל ואח"כ תולדת הלוים, אלא שהם חלוקים במנינם כמו שנחלקו בקדושתן כי אהרן ובניו נמשחו לכהונה ומשה וזרעו וכל אחשי שבטו לשרת את הכהנים במקדש כמ"ש ושרתו אותו (להלן ו'), ומנה כאן רק תולדת אהרן לבד ואח"ז במנין הלוים מונה גם בני משה כי אמר שם משפח' העמרמי (להלן כ"ז), ודאי הכונה על בני משה כי בני אהרן כבר הוזכרו לבדם ולא היה לעמרם בנים רק אהרן ומשה, וכן הוא בד"ה (א' כ"ג י"ג), בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו הוא ובניו וגו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן. ויהיה לפ"ז הפסוק ואלה תולדת אהרן ומשה שב גם על פרשת מנין הלוים הסמוכה שהם נמנו גם תולדת משה: ביום דבר ה' את משה בהר סיני, שזהו קודם שהוקם המשכן אז היו ארבעה אבל בשנה שניה כשהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כ"א שנים, וכן כל מקום שנאמר בהר סיני זהו קודם שהוקם המשכן, אבל משנבנ' אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני. (רשב"ם): (ג) הכהנים המשחים, בשמן המשחה להיות כהנים גדולים: (ד) על פני אהרן אביהם, כתב הרמב"ן ואין הענין להגיד

עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם׃ פ (ה) וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ו) הַקְרֵב אֶת־
מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃ (ז) וְשָׁמְרוּ אֶת־
מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת
הַמִּשְׁכָּן׃ (ח) וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד
אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ (ט) וְנָתַתָּה אֶת־

ער בראכטען, אונד הינ=
טערליסען קיינע קינדער;
אלעזר אונד איתמר פֿער=
וואלטעטען אלזאָ דאז פרי=
סטעראמט אונטער איה=
רעם פֿאטער אהרן. (ה) נון
רעדעטע דער עוויגע מיט
משה אונד שפראך:
(ו) לאס דען שטאם לוי
הערצוטרעטען, אונד
שטעללע איהן פֿאָר אהרן
דען פריסטער, דאס זיא
איהם דינען. (ז) זיא זאָל=
לען זיין געשעפֿט אונד דאז
געשעפֿט דער גאנצען גע=
מיינע פֿאָר דעם שטיפֿטס=
צעלטע פֿעררּיכטען, אונד
דען דינסט בייא דער וואָה=
נונג פֿערזעהען. (ח) אללעס גערעטהע דעם שטיפֿטסצעלטס אין אָבאכט ניהמען אונד אן דער
שטעללע דער קינדער ישראל'ס דאז געשעפֿט איבערנעהמען, דען דינסט בייא דער וואָהנונג צו פֿער=
זעהען. (ט) דיא לוים זאָללסט דוא דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען צואָרדנען; זיא זאָללען איהם פֿאָן

רש"י

פני אהרן אביהם. בחייו: (ו) ושרתו אותו. ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש [במדבר י"ח] והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש [מס' מגילה] והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) ואת משמרת בני ישראל. שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחות' לפיכך לוקחים

תרגום אונקלוס

(ה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ו) קָרֵיב יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקֵים יָתֵיהּ קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן יָתֵיהּ׃ (ז) וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַתֵּיהּ וְיָת מַטְּרַת כָּל כְּנִשְׁתָּא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא׃ (ח) וְיִטְּרוּן יָת כָּל מָנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא׃ (ט) וְתִתֵּן יָת לֵיוָאֵי לְאַהֲרֹן

באור

שכהנו בחיי אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהני' יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר הכהני' המשחי' שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו ולא יעשה כן לדורות. וכתב עוד וז"ל הנכון כי על פני יחזור על הרחוק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם, וכן הוא (בד"ה א' כ"ד ב') וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם וגו' ויכהן אלעזר ואיתמר וגו' עכ"ל. אך לפי דבריו יהיה ההפסק היותר גדול במלת ואיתמר והיה ראוי תחתיה האתנח:
(ו) והעמדת אתו, שבט הוא שם כללי ויתכן לומר עליו בלשון יחיד ובלשון רבים לכך אמר ושרתו לשון רבים על השבט. וי"ו ושרתו היא כטעם הסי"ן המשמשת וביאורו שענין העמידה תהיה שישרתו אתו, כענין חי ה' אשר עמדתי לפניו (מ"א י"ז א'), וכן הועתק בל"א: (ז) ושמרו את משמרתו, התעסקות בענין המוטל על אדם להתעסק בו קרוי משמרת (געשעפֿט), ואמר שהלוים יהיו לעזר אהרן במשמרתו במכשירי העבודות להגיף את הדלתות ולשיר על הקרבנות: ואת משמרת כל העדה, שכלן היו זקוקים לצרכי המקדש אלא שהלוי' באים תחתיהם בשליחותם:
(ח) ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל, בפסוק הקודם מדבר במכשירי עבודת הקרבנות המוטלים על ישראל ולכן אמר לפני אהל מועד וכאן הוא מדבר משמירת המשכן והכלים המוטלת על ישראל כל אלה יעשו הלוים במקומם. ולאב"ע פי' משמרת בני ישראל

הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ

(יא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

(יב) וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ (יג) כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר

תולדות אהרן כל בכור בכורות ג׳ ח׳: פטר שם ח״ז, ח׳:

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראל׳ס אלס געשענק צוגעאָרדנעט זיין. (י) אהרן אונד זיינען זאָהנען אבער זאָללסט דוא דאז אמט אויפטראגען, דאס זיא דאז פריסטערטהום וואהרנעמען; איין געמיינער, דער הינצו טריטט, זאָלל דעם טאָדעס זיין. (יא) פערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פאָלגט: (יב) מיינערזייט׳ס האבע איך דיא לויים אויס דען קינדערן ישראל׳ס גענאָממען, אנשטאטט אללעס ערשט געבאָרנען, דער ערשטען לייבספרוכט, אונטער דען קינדערן ישראל׳ס; זאָ דאס דיא לויים מיר געהאָרען. (יג) דען מיר געהאָרט אללעס ערשטגעבאָרנע; אלס איך אים לאנדע מצרים

תרגום אונקלוס

וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין יְהִיבִין אִינוּן לֵיהּ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת כְּהוּנַּתְהוֹן וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ (יא) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (יב) וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא פָּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי׃ (יג) אֲרֵי דִי לִי כָּל בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דְּקַטְלִית

רש״י

מהם המעשרות בשכלן שנ׳ כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם [שם י״ח]: (ט) נתונים המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגומר [שם ח׳]: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם

באור

שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן ואין כן משמעות סמיכות מלת משמרת אל בני ישראל אבל משמעותו המוטלת על ישראל לעשות וכן הועתק בל״א: (ט) מאת בני ישראל. כמו מתוך ב״י כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים (להלן ח׳ י״ט). (רש״י). ירצה בזה שאין הכונה במלת מאת שהעם הם הנותנים ברצונם אלא שהמ״ם תורה על החלק מן הכל ר״ל שהמקום נתן לאהרן חלק מישראל והם הלוים, לכך מביא ראיה מן הפסוק ואתנה וגו׳ שהמקום הוא הנותן ולא ישראל: (י) ואת אהרן ואת בניו תפקד, מלאכנו שזה השרש יורה על מנוי לאיזה שירות אף בבנין הקל כמו ויפקוד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ׳ ד׳), וכן כאן לשון מנוי שיהיו ממונים על כהונתם כמו שמבאר והולך: ושמרו את כהנתם, קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים. (רש״י), ולפי׳ הרמב״ע שישמרו את כהונתם שלא יבאו לידי פסלות אינו מתישב יפה המשך הכתוב והזר הקרב יומת, אבל לפירש״י נכון הוא שהכהנים ישמרו עבודתם שלא יקרב זר אליה: (יב) ואני הנה לקחתי, דבק עם הפרשה שלמעלה ושיעורו מה שאמרתי שיהיו הלוים נתונים לאהרן מהיכן זכיתי בהם כי אני לקחתי אותם לי תחת כל בכור בבני ישראל: והיה לי הלוים, שיהיו לי הלוים כאשר מבואר פעמים רבים שטעם הוי״ו כטעם השי״ן על הרוב: (יג) כי לי כל בכור, ושבת קדושת הבכורים מזמן הכותי כל בכור בארץ מצרים: ביום הכתי, אין הוראת׳ יום ממש כי באמת מכת

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי

(יד) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר׃ (טו) פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם׃ (טז) וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה׃ (יז) וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ (יח) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ (יט) וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ (כ) וּבְנֵי מְרָרִי

תולדות אהרן בישראל בכורות ג׳ א׳: לי יהיו סס ס״י א׳: מבן חדש סס מ״ע. ערכין י״ח ב׳.

תרגום אשכנזי

אללעס ערשטגעבארנע שלוג, האבע איך מיר אללעס ערשטגעבארנע אין ישראל, פאם מענשען ביז צום פיה, געהייליגט; זיא זינד אלזא מיין, איך דער עוויגע. (יד) ווייטער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דער וויסטע סיני, אונד שפראך: (טו) מוסטערע דיא קינדער לוי נאך איהרען פאמיליען אונד געשלעכטערן, אללע מעננליכען פאן איינעם מאנאטה אן אונד דאריבער, זאללסט דוא מוסטערן. (טז) משה מוסטערטע זיא אויף דען בעפעהל דעם עוויגען, וויא איהם געבאטען ווארדען. (יז) דיזעס ווארען דיא קינדער לוי מיט נאמען: גרשון קהת אונד מררי. (יח) דיא נאמען דער קינדער גרשון נאך איהרען געשלעכטערן ווארען: לבני אונד שמעי. (יט) דיא נאמען דער קינדער קהת נאך איהרען געשלעכטערן ווארען: עמרם, יצהר, חברון אונד עזיאל. (כ) דיא קינדער מררי נאך איהרען געשלעכטערן: מחלי אונד מושי; דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעם

תרגום אונקלוס

כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִּי לִי יְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ (יד) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ (טו) מְנִי יַת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא תִּמְנִינוּן׃ (טז) וּמְנָא יָתְהוֹן מֹשֶׁה עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דְאִתְפַּקַּד׃ (יז) וַהֲווֹ אִלֵּין בְּנֵי לֵוִי בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ (יח) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ (יט) וּבְנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ (כ) וּבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין

רש״י

לפי שהיתה העבודה בבכורו׳ וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע״א נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש. א״ר יהודה בר׳ שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים [שם כ״ו] עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין: (טז) על פי ה׳. אמר משה לפני

באור

בכורות היתה בלילה אבל הודאתה על הזמן וכן רבים: לי יהיו, עבור האתנח במלת עד בהמה נראה שכונת הכתוב שהמאמר לי יהיו חוזר על הלוים שבכפסוק הקודם ובאורו ומטעם זה הדין שיהיו לי הלוים. וכן הועתק בל״א: (טו) מבן חודש ומעלה, כי טעם המנין הזה שיפטרו את הבכורות לפיכך ימנו מיד שיצאו מכלל נפלים, אבל במנין השני כשימנו אל עבודתם ואל משאם

לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם׃ (כא) לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ (כב) פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (כג) מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה׃ (כד) וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃ (כה) וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח

שטאממעס לוי, נאך איהרען פֿאמיליען. (כא) פֿאָן גרשון קאם דאז לבנישע אונד שמעישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא גרשונישען געשלעכטער. (כב) זיא װאורדען געמוסטערט נאך דער צאהל, נעהמליך: אללעס מעננליכע פֿאָן איינעם מאָנאטה אן אונד דאריבער; אונד דער געמוסטערטען װארען זיבען טויזענד אונד פֿינף הונדערט. (כג) דיא גרשונישען געשלעכטער לאגערן זיך הינטער דער װאָהנונג, געגען אבענד. (כד) דאז פֿאמיליענהויפּט דער גרשונער װאר: אליסף זאָהן לאל. (כה) איהרע הוט בייא דעם שטיפֿטסצעלטע װאר: דיא טעפפיכע דער װאָהנונג אונד דעם צעלטעס, דיא דעקקען דעסזעלבען אונד דער פֿאָרהאנג

תרגום אונקלוס

אִנּוּן זַרְעֲיַת לֵיוָאֵי לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ (כא) לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן׃ (כב) מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא מִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כג) זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא׃ (כד) וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית גֵּרְשׁוֹן אֶלְיָסָף בַּר לָאֵל׃ (כה) וּמַטְּרַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא וּפְרָסָא חוֹפָאֵיהּ וּפְרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן

רש"י

הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן. יריעות התחתונות:

באור

לא ימנו כ"א מבן שלשים שנה הראוים לעבודה: (כא) לגרשון משפחת הלבני, דבק אל הפסוק שלמטה ויאמרו שתי משפחות גרשון שהם משפחת הלבני ומשפחת השמעי היו פקודיהם במספר כל זכר שבעת אלפים וחמש מאות: הלבני השמעי. וכן כלם בה"א הידיעה מה שאין ממשפט הלשון שתבא על שם עצם, אבל כל אלה הם שמות היחס, והראוי לבניי שמעיי בב' יודי"ן אחת לעצם ואחת ליחס אלא שהוקלו ונפל יו"ד העצם והנכתבת היא ליחס, ואמר פקודיהם בכנוי הנסתרים על המשפחות ולא אמר פקודיהן, לפני שהכנוי שב על פרטי המנוים שהיו זכרים: (כג) אחרי המשכן. נקרא המזרח והמערב בשם פנים ואחור כי פני האדם אל זריחת השמש ועל סדר זה נקרא דרום ימין וצפון שמאל ופי' אחרי כמו אחורי המשכן, ויקרא פאת מערב ימה בעבור הים הגדול של נגדו, ויהיה בכאן תוספות ביאור אחרי המשכן שהוא ימה: (כד) ונשיא בית אב, כי היה נשיא לכל אחד משלשה בתי אבות שהם גרשון קהת ומררי, והנה למעלה לא הזכיר כ"א ע"ד כלל שהלוים יחנו סביב למשכן ועתה מודיע סדר חנייתם בפרט, גרשון למערב קהת לדרום ומררי לצפון המשכן ולפני המשכן משה אהרן ובניו: (כח) ומשמרת בני גרשון, אין כוונת הפרש' הזאת להודיע סדר עבודתם כי המנין הזה היה מבן חדש בעבור פדיון הבכורו', אבל מפני שהזכיר שלשת בתי האבות וחנייתם מודיע ג"כ משמרת כל אחד ע"ד כלל, ולהלן (ד'

אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כו) וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ ס (כז) וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ (כח) בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ (כט) מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ (ל) וּנְשִׂיא בֵית־אָב

תולדות אהרן וקלעי זבחים נ"ט, ב׳:

פֿאָר דעם איינגאנגע דעס שטיפֿטסצעלטס; (כו) דיא אומהעננגע דעס פֿאָר־האָפֿס אונד דיא דעקע אם איינגאנגע דעס פֿאָר־האָפֿס, דער דיא וואָהנונג אונד דען אלטאר איינשליסט, נעבסט אללען שטריקען, דיא צו זיינעם דינסטע געהאָרען. (כז) פֿאָן קהת קאם דאז עמרמישע, יצהרישע, חברונישע אונד עזיאלישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא קהתישען געשלעכטער: (כח) אללעס מעננליכע, פֿאָן איינעם מאָנאט אָן אונד דאריבער: אכט טויזענד אונד זעכס הונדערט, דיא בייס הייליגטהום דען דינסט פֿערזאהען. (כט) דיא געשלעכטער דער קינדער קהת לאגערן זיך אן דער זייטע דער וואָהנונג געגען מיטטאג. (ל) דאז פֿאמיליענהויפט דער קהתישען געשלעכטער וואר:

תרגום אונקלוס

זִמְנָא: (כו) וּסְרָדֵי דְדַרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַרְתָּא דִי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אַטּוּנוֹהִי לְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ: (כז) וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִינוּן זַרְעֲיַת קְהָת: (כח) בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא תְּמַנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה נָטְרֵי מַטַּרְתָּא דְקוּדְשָׁא: (כט) זַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן עַל צִידָּא דְמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא: (ל) וְרַב בֵּית אַבָּא

רש"י

והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם

באור

א׳) במנין השני יזכיר עבודתם ומשאם ע"ד פרט: המשכן, הם היריעות התחתונות הנקראות משכן: והאהל, הם יריעות העזים שנעשו לאהל עליהם: מכסהו, נכללים בו מכסה עורות אילים ומכסה התחש וכל זה מפורש להלן בכתוב: ומסך פתח אוהל מועד, הוא הוילון שבמזרח המקדש שלא היו שם קרשים: (כו) ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח, פירושו אשר על המשכן שהוא בפנים החצר, ועל המזבח שהוא חוץ למשכן. (רמב"ן), ובפ׳ נשא (ד׳ כ"ו) פירש"י וז"ל כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל המזבח הנחשת סביב עכ"ל: ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר. (רש"י), ואין בזה סתירה לפירושו בפ׳ נשא על פסוק ועמודי החצר וגו׳ ויתדותם ומיתריהם (להלן ד׳ ל"ב), שפי׳ שם שהיו יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היה ע"ש וכאן פי׳ ולא של חצר, לפי שכאן דבר הכתוב בכנוי היחיד, לכן פירש"י שכנוי היחיד שב רק על המשכן ולא על החצר כי על קלעי החצר צ"ל מיתריהם ומ"ש בפ׳ נשא שב גם על קלעי החצר, אבל אין דעת רש"י ז"ל שמיתרי הקלעים לא היה במשא בני גרשון כמו שהבין הרא"ם ז"ל מדברי רש"י, ויהיו לפ"ד דברי רש"י סותרין זה את זה: (כז) ולקהת משפחת העמרמי, הם בני משה כי לא היו לעמרם רק משה אהרן והם לא חנו בתוך הקהתים בצד דרום כ"א קדמה מזרחה ולא נשאר א"כ למשפחת קהת

לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃ (לא) וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ (לב) וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ (לג) לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ (לד) וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ (לה) וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ (לו) וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו

תולדות אהרן והמנורה חגיגה כ"ו, א':

אליצפן זאָהן עזיאל: (לא) איהרער הוט ווירד אנפערטרויעט: דיא לאַדע, דער טיש, דער לייכטער, דיא אלטערע אונד דיא הייליגען געררעטהע, דיא צום דינסט געברויכט ווערדען, דער אינערע פאָרהאנג אונד וואס דאצו געברויכט ווירד. (לב) דאז אָבערהויפט אללער פאמיליענהייפטער דעם שטאממעס לוי וואר: אלעזר, זאָהן דעם פריסטער אהרן; איבער דיאיעניגען, וועלכע דען דינסט ביים הייליגטהומע צו פערזעהען פעראָרדנעט ווארען. (לג) פאָן מררי קאָממט דאז מחלישע אונד דאז מושישע געשלעכט; דיזעס זינד דיא מררישען געשלעכטער; (לד) איהרע מוסטערונג, אללעם מענגליכע, פאָן איינעם מאָנאט אן אונד דאריבער, אן דער צאהל: זעכס טויזענד אונד צווייא הונדערט. (לה) דאז פאמיליענהויפט דער מררישן געשלעכטער: צוריאל, זאָהן אביחיל; זיא לאגערן זיך אן דער זייטע דער וואָהנונג, געגען מיטטערנאכט. (לו) דאז אמט אונד דיא הוט דער קינדער מררי וואר: דיא ברעטטער

תרגום אונקלוס

לְזַרְעִית קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר עֻזִּיאֵל׃ (לא) וּמַטַּרְתְּהוֹן אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא וּמְנַרְתָּא וּמַדְבְּחָיָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃ (לב) וְאַמַרְכְּלָא דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵיוָאֵי אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּמְתְּחוֹת יְדוֹהִי מְמַנַּן נַטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא׃ (לג) לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת מְרָרִי׃ (לד) וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא שִׁתָּא אַלְפִין וּמָאתָן׃ (לה) וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיַת מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִיפּוּנָא׃ (לו) וְדִמְסִיר לְמַטַּר בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃

רש"י

דגל לאוהל החונים תימנה אוי לרשע אוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך. היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו · פקודת שומר

באור

כי אם בני משה לבד, ועמ"ש למעלה (ג' א'): (לא) והמזבחת, מזבח העלה ומזבח הקטרת: והמסך, היא הפרכת המבדילה בין הקדש ובין קדש הקדשים ולהלן היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי, הממונה על כל ג' הנשיאים של שלשה בתי האבות הנזכרים היה אלעזר: פקדת שמרי וגו', שיעורו שיהיה נשיא נשיאי הלוי ונשיא פקדת השומרים ר"ל לנותם על עבודתם ועל משאם, וכן הועתק בל"א ולאנ"ע פי' שמלת נשיאי מושכת עצמה ואחרת עמה

וְאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ (לז) וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ (לח) וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד ׀ מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀ וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ (לט) כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ ס

ששי (מ) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־

נקוד

ת"א והחנים ערכין י"א, ב'. תמיד כ"ו, א': פקד בכורות ד', ב':

תרגום אשכנזי

דער וואָהנונג, דיא ריגעל, זיילען, פיסע אונד איברי־גען געראַטהע, אונד וואס צו זיינעם דינסט געהאָרט; (לז) דיא זיילען דעס פאָר־האָפס אומהער, דיא פיסע, נעגעל, שטריקע. (לח) פאָר דער וואָהנונג, נעמליך אן דער מאָרגענזייטע דעס שטיפטסצעלטעס, לאַגערן משה, אהרן אונד זיינע זאָהנע, וועלכע דאז אמט דעס הייליגטהומס צו פערוואלטען האטטען, אים נאמען דער קינדער ישראל'ס; איין געמיינער, דער הינצוטריטט, זאָלל דעס טאָדעס זיין. (לט) אל־לע מוסטרונגען דער לוים, דיא משה אונד אהרן אויף בעפעהל דעס עוויגען גע־מוסטערט האטטען, אל־לעם מענגליכע, פאָן איי־נעם מאָנאט אן אונד דאריבער, וואַרען: צווייא אונד צוואנציג טויזענד. (מ) דער עוויגע שפּראַך צו משה: מוסטערע אללעס ערשטגעבאָרנע, מענגליכען געשלעכטס, בייא דען קינדערן ישראל ס, פאָן

רש"י

משמרת על ידו היא פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. ושמוכין להם דגל מחנה יהודה והסמוכי' עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכיניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי [תהלים ס' ק"ח] ומבני יששכר יודעי בינה [ד"ה א' י"ב] וגו' מאתים ראשי סנהדראות [במדבר ר'] ומזבולן מושכים בשבט סופר [שופטים ה']: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא יהיה במנין הלוים [בכורות ד']: שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות. בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת [בכורות ה'] אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל בכור זכר

תרגום אונקלוס

(לז) וְעַמּוּדֵי דְּדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטוּנֵיהוֹן׃ (לח) וְדִישְׁרוֹן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִידוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נַטְרִין מַטְּרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵיל׃ (לט) כָּל מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַייָ לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ (מ) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנִי כָּל בּוּכְרָא דִּכְרָא

באור

ור"ל שהיה נשיא של נשיאי פקודת שומרי וגו': (לח) והחנים לפני המשכן, ומבאר איזה הלד נקרא פני המשכן, קדמה לפני אהל מועד מזרחה ר"ל במזרחה של אהל מועד: למשמרת בני ישראל, שיהיה אהרן ובניו על המשמרת המוטלת על ישראל לעשות: (לט) שנים ועשרים אלף, ובפרטן כשתמנה שהיו כ"ב אלף וג' מאות, ואמרו חז"ל בבכורות (ה' ע"א) שאותן ג' מאות לוים בכורות היו ודים שיפקיעו את עצמן, ויהיה פי' כל פקודי הלוים שיוכלו לפדות את הבכורות היו כ"ב אלף: (מ) פקד כל בכור זכר, לדעת כמה הם אשר יוכלו להפדות מקדושתן:

בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ (מא) וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהֹוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מב) וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מג) וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ (מד) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (מה) קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי

תולדות אהרן קח בכורות ד', ח':

איינעם מאָנאטע אן ארבד דאריבער, אונד נים אב= צאהל אונד נאמען אויף, (מא) אונד זאָנדרע מיר דעם עוויגען, דיא לוים אויס, שטאטט אללעס ערשטגעבאָרנען בייא דען קינדערן ישראל'ס, אונד דאז פֿיה דער לוים שטאטט אללעס ערשטגעבאָרנעןביים פֿיה דער קינדער ישראל'ס. (מב) משה מוס= טערטע, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען, אללעס ערשטגעבאָרנע בייא דען קינדערן ישר'ל'ס. (מג) דא וואר אללעס ערשטגע= באָרנען מענגליכען גע= שלעכטס, מיט אנצייגונג דער נאמען, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דארי= בער, אן דער צאהל: צווייא אונד צוואנציג טויזענד, צווייא הונדערט דרייא אונד זיבענציג. (מד) דא רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (מה) נים דיא לוים שטאטט אללעס ערשטגעבאָרנען בייא דען קינדערן ישראל'ס אונד דאז פֿיה דער לוים שטאטט איהרעס פֿיהעס, אונד לאס דיא לוים מיר

תרגום אונקלוס

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא וְקַבֵּיל יָת מִנְיַן שְׁמָהַתְהוֹן׃ (מא) וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מב) וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מג) וַהֲווֹ כָּל בּוּכְרַיָא דִכְרַיָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא׃ (מד) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (מה) קָרֵיב יָת לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי

רש"י

מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלי': (מא) ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה

באור

(מה) קח את הלוים, פעם אחרת להודיעו משפט פדיון העודפים ויאורו כאשר תקח את הלוים ותמלא שיהיו הבכורים עודפים עליהם ולקחת חמשת וגו'. כ"כ הראב"ע ויותר נראה פי' מהר"י אברבנאל, שלמעלה לא היה כי אם הודעה למשה לורך מנין הבכורי', נתן לו סבה ואמר שיקח אח"כ את הלוים תחת בכורי ישראל, ולכך לא נאמר למעלה בלשון לווי מוחלט, וקח את הלוים, כי אם ולקחת, ואחרי שמנאם משה ולאה שהבכורים עודפים אמר לו השם בלווי מוחלט, שעפ"ז

הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ (מו) וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מז) וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל׃ (מח) וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם׃ (מט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם׃ (נ) מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ

קמץ בז״ק

ת״א ואת בכורות ד׳ ג׳: והיו סס סס׳ ולקחת סנהדרין י״ז, ח׳:

אייגען זיין; איך, דער עווי־גע. (מו) צום לאָזעגעלד דער צוויי הונדערט דרייא אונד זיבענציג ערשטגעבאָרנען בייא דען קינדערן ישראל׳ס, דיא מעהר זינד אלס דיא לוים, (מז) נים פֿיר יעדעס הויפט פֿינף שקלים, נאך דעם געוויכטע דעס הייליג־טהומ׳ס, דען שקל צו צוואנציג גרה: (מח) די־זעס געלד גיבסט דוא דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען, אלס איין לאָזעגעלד פֿיר דיא איבערצעהליגען אונ־טער יענען. (מט) משה נאהם דאז זילבער צום לאָ־זעגעלד פֿאָן דען איבער־צעהליגען, איבער דיא דורך דיא לוים אויסגעלאָסטען. (נ) פֿאָן דען ערשטגעבאָר־נען דער קינדער ישראל׳ס נאהם ער דאז זילבער, נעמליך: טויזענד דרייא הונדערט פֿינף אונד זעכציג שקל, נאך דעם גע־

תרגום אונקלוס

לֵיוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ (מו) וְיָת פּוּרְקַן מָאתַן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְיַתִּירִין עַל לֵיוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מז) וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ (מח) וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פּוּרְקַן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן׃ (מט) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פֻּרְקָנְהוֹן מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי לֵיוָאֵי׃ (נ) מִן בּוּכְרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יָת כַּסְפָּא אֲלַף וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ

רש״י

העודפי׳ בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגומר. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתריה על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: (מט) העודפים על פדויי הליים. על אותן שפדו הלוים בגופן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל. [במדב׳

באור

יקח את הלוים, והאיך יעשה בעודפים: (מו) פדויי השלשה וגו׳, סמיכות מלת פדויי קשה מאוד בדקדוק. ולאב״ע פי׳ שנסמכה מלת פדויי על המספר וכמוהו רבים ע״כ. ואיננו נכון כי איך יאמר בסמיכות פדויי העודפים שאיננה נסמכת אל המספר, ועוד איך יאמר על העודפים פדויים, והם אינן פדויים. והנכון כדעת הרד״ק שהנפרד פדויי איננו פעול, אבל הוא שם על כסף הפדיון בל״א (דיא לאָזעגעלדער). והוא כמו פִּדְיוֹם אלא שאינו על משקלו, והיחיד ממנו פְּדוּי ע״מ כְּפוּי עול תחש, וכן הועתק בל״א. וכן דעת אונקלוס שתרגם מלת פדויי בפסוק הזה ובפסוק מ״ח פורקן ועל מלת פדויי הלוים פסוק מ״ט תרגם פריקי שהוא פעול ולא שם: (מט) הפדיום, שם תאר על הכסף כמו שפירשתי והמ״ס נוספ׳ כדרך השמות הנגזרי׳ מן הפעלים שתבא בהם אותיות האמנתי״ו נוספות, ותמלא בנו״ן נוספת כמו פדיון נפשו: העדפים על פדויי הלוים, שהיו מרובים על אותן הבכורות שנפדו על ידי הלוים עצמן: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף, כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת לרע״ג בכורות,

מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (נא) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־כֶּסֶף הַפְּדֻיִם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שביעי

ד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ (ג) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (ד) זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ (ה) וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו

הַפְּדוּיִם ק'

תולדות אהרן מבן חולין כ"ד, א':

וויכטע דעם הייליגטומס. (נא) דיזעס זילבער, דאז איין לאָזעגעלד וואר, גאב משה דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען, אויף בעפעהל דעם עוויגען, וויא דער עוויגע דעם משה געבאָטען האטטע.

ד (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (ב) נעהמעט דיא אנצאהל דער קינדער קהת אונטער דען קינדערן לוי בעזאָנדערס אויף, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמיליען. (ג) פאָן דרייסיג יאהרען אן אונדאריבער, ביזצום פינפציגסטען יאהרע, ווער צום דינסט טיכטיג איזט ביים שטיפטסצעלטע איינע פערריכטונג צו האבען. (ד) דעם דינסטע דער קינדער קהת ביים שטיפטסצעלט, זאָלל דאז אללערהייליגסטע אנפערטרויעט ווערדען. (ה) אהרן אונד זיינע זאָהנע קאָממען,

תרגום אונקלוס

סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (נא) וִיהַב מֹשֶׁה יַת כְּסַף פְּרִיקָיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃

ד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ (ב) קַבִּילוּ יַת חוּשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ (ג) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ד) דֵּין פּוּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ (ה) וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִיטַּל מַשְׁרִיתָא

רש"י

[סנה' י"ז] אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהם ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: ד (ב) נשא את ראש וגו'. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל כלי

באור

אמר משה כיצד אעשה בכור שאומר לו תן ה' שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא כ"ב אלף פתקין וכתב עליהן בן לוי ורע"ג פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכן לפי הגורל. (רש"י):

ד (ב) נשא, מקור במקום צווי: (ג) מבן שלשים שנה, בעבור שהמנין הזה על אותן הלויים לעבוד ולמשא לכן לא ימנו כי אם מבן שלשים שאז נתמלא כחם ולא למעלה מבן חמשים שאז יחלש כחם: קדש הקדשים, המקודש שבכלם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי שרת. (רש"י): (ה) ובא אהרן ובניו בנסע המחנה, אחר נסיעת דגל יהודה קודם

בִּנְסֹ֣עַ הַֽמַּחֲנֶ֗ה וְהוֹרִ֗דוּ אֵ֚ת פָּרֹ֣כֶת הַמָּסָ֔ךְ וְכִ֨סּוּ־בָ֔הּ אֵ֖ת אֲרֹ֥ן הָעֵדֻֽת׃ (ו) וְנָתְנ֣וּ עָלָ֗יו כְּסוּי֙ ע֣וֹר תַּ֔חַשׁ וּפָֽרְשׂ֧וּ בֶֽגֶד־כְּלִ֛יל תְּכֵ֖לֶת מִלְמָ֑עְלָה וְשָׂמ֖וּ בַּדָּֽיו׃ (ז) וְעַ֣ל ׀ שֻׁלְחַ֣ן הַפָּנִ֗ים יִפְרְשׂוּ֮ בֶּ֣גֶד תְּכֵלֶת֒ וְנָתְנ֣וּ עָלָ֗יו אֶת־הַקְּעָרֹ֤ת וְאֶת־הַכַּפֹּת֙ וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּ֔ת וְאֵ֖ת קְשׂ֣וֹת הַנָּ֑סֶךְ וְלֶ֥חֶם הַתָּמִ֖יד עָלָ֥יו יִהְיֶֽה׃ (ח) וּפָרְשׂ֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם בֶּ֚גֶד תּוֹלַ֣עַת שָׁנִ֔י וְכִסּ֣וּ אֹת֔וֹ בְּמִכְסֵ֖ה ע֣וֹר תָּ֑חַשׁ וְשָׂמ֖וּ

תולדות אהרן קשות סנהדרין פ"ח, ג': ולחם מנחות נ"ה, ח':

תרגום אשכנזי

ווען דאז לאגער אויפברעכען וויל, נעהמען דען אינגערן פֿאָרהאנג אב, בעדעקען דאמיט דיא לאדע דעס צייגניססעס; (ו) שלאגען זיא פֿערנער איין, אין איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, בריי‍טען אָבען דאריבער נאָך איין טוך פֿאָן דונקעלבלויער וואָללע, אונד לעגען דיא שטאנגען אן. (ז) איבער דען טיש צודען שויאבראָדען בריי‍טען זיא איין טוך פֿאָן דונקעלבלויער וואָללע; לעגען דיא שיססעלן, שאהלען, שמיטצען אונד בעדעקונגען דעזהאלטראָהרען דארויף, דאז טעגליכע בראָט אבער זאָלל אויף דעם טישע ליגען. (ח) בריי‍טען דאריבער איין דונקעלראָטהעס טוך, שלאגען עס איז איינע דעקע פֿאָן תחשפֿעלל איין, אונד לעגען דיא

רש"י

וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה. כשהענן מתסלק הן יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות. כבר פירשתים במלאכת המשכן: הנסך.

תרגום אונקלוס

וִיפָרְקוּן יַת פְּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יַת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: (ו) וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְעֵילָא וִישַׁוּוּן אֲרִיחוֹהִי: (ז) וְעַל פָּתוֹרָא דִלְחֵם אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יַת מַגִּיסַיָּא וְיַת בָּזִיכַיָּא וְיַת מְכִילָתָא וְיַת קְסָוַת נִיסוּכָא וּלְחֵם תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי: (ח) וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא

באור

נסיעת דגל לאוכן, וכן מבואר בפרשת בהעלתך ועמ"ש שם: והורידו את פרכת המסך, הפרכת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים יורידוה מן הקרסים שהיתה תלויה בהם וכסו בה את הארון: (ו) ונתנו עליו, כנוי לזכר נסתר שב אל הארון: כסוי, שם כמו מכסה ואינו פועל סמוך: בגד כליל תכלת, בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש, אבל היו מכסים אותו בפרכת שהיא המסך לו ומכסים את שניהם בכסוי עור תחש מפני הגשמים ופורשי' על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר, אבל בכל שאר הכלים היה נראה עליהם כסוי עור תחש מלמעלה. (רמב"ן), ולאב"ע פי' ופרשו וכבר פרשו על פרכת המסך, ירצה בזה שהיה כסוי עור תחש ממעל לבגד כליל תכלת: ושמו בדיו, יתקנו הבדים שיהיו יוצאים מהטבעות כשעור לאוי לשאת על כתפיהם, כי לא סרו הבדי' מהטבעות כמ"ש בטבעות הארן יהיו הבדים וגו': (ז) ועל שלחן הפנים, שיעורו שלחן לחם הפנים: הקערת ואת הכפת וגו', כלם מבוארים בפרשת מלאכת המשכן: ולחם התמיד עליו יהיה, על השלחן עצמו יהיה הלחם ועליה' בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואח"כ יפרשו על הכלים והשלחן בגד תולעת שני כי לכבוד הלח' שהוא מסודר על השלחן כהלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים. (לשון הרמב"ן): (ח) וכסו אותו, בכנוי היחיד לפי שעל ידי פריסת בגד תולעת שני נכללו כל הכלים בכלל השלחן לפיכך יאמר

אֶת־בַּדָּיו׃ (ט) וְלָקְחוּ ׀ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם׃ (י) וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃ (יא) וְעַל ׀ מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו׃ (יב) וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט׃

ת״א את כל וכו׳ יומא נ״ז, א׳. סנהדרין ס״ז, ג׳. שבועות ט״ו. א׳.

שטאנגען אן. (ט) נעהמען איין דונקעלבלויעס טוך, וויקעלן דאריין דען לייכטער, דיא לאמפען, דיא צאנגען, דיא אשגעפֿעסליין אונד אללע אֶהלגעפֿעסע, דיא דאצו געברויכט ווערדען. (י) טהון דען לייכטער אונד אללעס גערעטהע דעסזעלבען אין איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, אונד לעגען עס אויף איינע טראגע. (יא) איבער דען גאָלדנען אלטאר בּרייטען זיא איין דונקעלבלויעס טוך, וויקעלן איהן אין איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, אונד לעגען דיא שטאנגען אן. (יב) נעהמען אללעס דינסטגערעטע וואָמיט מאן אים היילִיגטהום דען דינסט פֿערזיהט, לעגען עס אין איין דונקעלבלויעס טוך, וויקעלן זאָלכעס איין אין איינע דעקע פֿאָן תחשפֿעללע, אונד לעגען עס אויף איינע טראגע.

תרגום אונקלוס

וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי׃ (ט) וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָת מְנָרְתָּא דְּאַנְהוֹרֵי וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת צִיבְתָהָא וְיָת מַחְתְּיָתָהָא וְיָת כָּל מָנֵי מִשְׁחָא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן׃ (י) וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיָת כָּל מָנָהָא לְחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחַיָא׃ (יא) וְעַל מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא יִפְרְשׂוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי׃ (יב) וְיִסְּבוּן יָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן בְּקוּדְשָׁא וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתְהוֹן בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ

רש״י

הכסוי לשון מסך כדכתיב אשר יוסך בהן: (ט) מלקחיה. כמין לגת שמוסך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא שגלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוצי״ש בלעז [ואמפען Lunes] שנותנים בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. כמין מרצוף [כלים פ״ב מ״א]: (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת

באור

אתו על השלחן וכל הכלים בכלל. אבל בפריסת בגד תולעת שני אמר ופרשו עליה׳ בכנוי הרבים כי אז היה השלחן עם הלחם לבד והכלי׳ לבד על ידי הבדל בגד תכלת כמו שבארתי בשם הרמב״ן: (ט) ואת נרותיה, כתב רש״י לוצי׳ש בלע״ז בל״א (ואמפע) שנותנין בהן השמן והפתילות: ואת כל כלי שמנה, תרגם אונקלוס וית כל מני משחא, ובעיני יפלא מה ראה על ככה בפי׳ זה, אם לא שהוקשה לו חזור המאמר הנמשך אשר ישרתו לה בהם: (י) אל מכסה עור תחש, כמין מרצוף (כלים פ״ב מ״א). (רש״י), ורמיתו מדלא אמר וכסו אתם, או ופרשו עליהם, ולשון ונתנו אל מכס׳ משמע שהיה מתוקן לכך כמין נרתק: ונתנו על המוט, כי לא היו טבעות בכלי מנורה שינשאו על ידי בדים: (יב) ולקחו את כל כלי השרת, כלי הקטרת שמשרתים בהם

(יג) וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן׃ (יד) וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַדָּיו׃ (טו) וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃

(יג) אלכדאן זאָללען זיא דיא אשע פֿאָם אלטאר פֿעגען, אונד איין פור־פורפֿארבענעס טוך דארי־בער בריטען. (יד) אללע זיינע געפֿעסע דארויף לע־גען, מיט וועלכען מאן אויף דעמזעלבען דען דינסט פֿערזיהט: פֿאנגען, גא־בעלן, שויפֿעלן, בעקען, אללעס גערעטהע דעס אלטארס; איינע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל דאריבער בריטען, אונד דיא שטאנ־גען אנלעגען. (טו) ווען דאז לאגער אויפֿברעכען זאָלל, זאָ מוס אהרן אונד זיינע זאָהנע ערשט דאז איינוויקעלן דעם הייליג־טהומס אונד אללער היי־ליגען גערעטהע געענדיגט האבען, הערנאך זאָללען דיא קינדער קהת הערבייא קאָממען, אום צו טראגען; דאמיט זיא דאז היי־ליגטהום ניכט אונמיטטעלבאר אנריהרען אונד שטערבען; דיזעס איזט דאז טראגעגעשעפֿט דער

רש"י

שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח העולה: דשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות [יומא כ"א] ואינו שורפו שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת [עירובין ק"ז]: (יד) מחתות. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ולפניה שואבת את הגחלים: מזלגות. צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלעז וודי"ל [טויפֿיע Padelle, *pelle*] והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין

תרגום אונקלוס

סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחוֹהִי: (יג) וְיִסְפּוֹן יָת קִיטְמָא דְמַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי לְבוּשׁ אַרְגְּוָן: (יד) וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת כָּל מָנוֹהִי דִּי יְשַׁמְּשׁוּן עֲלוֹהִי בְּהוֹן יָת מַחְתְּיָתָא וְיָת צִינוֹרְיָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא כֹּל מָנֵי מַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי: (טו) וִישֵׁיצֵי אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי לְכַסָּאָה יָת קוּדְשָׁא וְיָת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא בְּמִיטַּל מַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעֲלוּן בְּנֵי קְהָת לְמִיטַּל וְלָא יִקְרְבוּן לְקוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן אִלֵּין מַטּוּל

באור

במזבח הפנימי לכך נאמר אשר ישרתו בם בקודש, ר"ל בתוך המשכן: (יג) ודשנו את המזבח, הסרת הדשן מעל המזבח, כי דרך בנין פעל להורות לפעמים על הפך הפעלה, את סוסיהם תְּעַקֵּר, לא תשאיר להם עקר וכן רבים: את המזבח, למעלה (פסוק י"א) אמר ועל מזבח הזהב, שהוא מזבח הפנימי ועתה ידבר ממזבח החיצון שהוא מזבח הנחשת ואין צורך לפרש מלת נחשת: (יד) ושמו בדיו, טבעותיו: (טו) וכלה אהרן ובניו וגו' בנסע המחנה, אחר נסיעת מחנה יהודה, כמ"ש בפרשת בהעלתך, ועמש"ל (ג' י"ז): וכלה, מורכב מעבר ועתיד, ר"ל שיהיה עבר בעתיד, וכן הועתק בל"א: לכסות את הקדש, הארן והמזבחות: ואת כל כלי הקדש, המנורה וכל כלי השרת: ולא יגעו, כדי שלא יגעו הקהתים אל הקדש עצמו טרם יכסוהו ויבאו עי"ז לחיוב מיתה לכן הזהירם שלא יקרבו לשאת עד אחר שכלה אהרן ובניו

(טז) וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת
הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־
הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ
וּבְכֵלָיו׃ פ מפטיר (יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (יח) אַל־
תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי

קינדער קהת ביים
שטיפֿטסצעלטע (טז) אלעזר
זאָהן דעס פריסטערס
אהרן האטטע דיא אויפֿ=
זיכט איבער דאז אֶהל צום
לייכטען, דאז רייכערווערק,
דאז טעגליכע אָפּפֿער אונד
דאז זאלבאֶהל; אויסער
דער אָבעראויפֿזיכט איבער
דיא גאנצע וואָהנונג אונד
וואס דארינגנען איזט, דאז
הייליגטהום אונד זיינע גע=
רעטהע. (יז) פֿערנער
רעדעטע דער עוויגע מיט
משה אונד אהרן, אונד שפראך: (יח) לאַסט דען שטאם דער קהתישען געשלעכטער אונטער דען

תרגום אונקלוס

בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: (טז) וְדִמְסִיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא וּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא וּמִנְחָתָא תְדִירָא וּמִשְׁחָא דִרְבוּתָא מַטְרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דִי בֵיהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי: (יז) וּמַלֵיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר: (יח) לָא תְשֵׁיצוּן יַת

רש"י

מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם שמן וקטרת ושמן המשחה. ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז להקריב בעת חנייתן: פקודת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו

באור

לכסותם: (טז) ופקדת אלעזר, ביאורו המנוי שהיה אלעזר ממונה עליהן הם המבוארים בסמוך: שמן המאור, לדעת רש"י שהי' ממונה עליהם לשאת אותם, ודעת הראב"ע והרמב"ן שהיה אלעזר פקיד עליהן ונותן אותן ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות וחסידות והם ישאו אתם, ובהקים את המשכן יחזירום לידו, כי לא הזכיר באלעזר נשא כמו בלוים: פקדת כל המשכן וגו', ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הסדורים למעלה בפרשה זו, אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמ"ש בפרשת נשא. (רש"י), ולא כדעת הראב"ע וז"ל כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת' אלעזר היה הוא פקיד על השמן והקטרת והמנחה לבדו ע"כ, יראה שדעתו שאלעזר השתתף עם איתמר, גם בפקודת משא בני גרשון ומררי, ולכן תפס עליו הרמב"ן וז"ל ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר (לבד, ואין לאלעזר עמו שום פקידות במשמרת בני גרשון ומררי) ופי' בכאן בקדש ובכליו, וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שמרי משמרת הקדש, כלומר נשיא פקדת משמרת הקדש שהם רק הכלים הנתוני' ביד בני קהת. לכן דעת הרמב"ן כי בקדש ובכליו הוא ביאור על פקודת כל המשכן, וביאור הכתוב כך הוא, כי פקודת שמן המאור והקטרת והמנחה ושמן ופקודת כל המשכן, דהיינו בקדש ובכליו ר"ל בדברי' המקודשי' יותר והם הכלי' הנתונים ביד בני קהת, את כל זאת היתה תחת משמרת אלעזר, כמו שאיתמר לבדו היה גזבר על בני גרשון ומררי למסור לכל אחד כליו בנסוע משכן, ובחנותו יחזיר כל אחד כליו לידו, אלא שמלבד שהיה אלעזר גזבר על בני קהת היה גם כן נשיא על כל שלשה בתי אבות הלוים, ע"כ, וכן הוא דעת רש"י בפירוש סוף המקרא הזה, כי בפירוש תחלת הכתוב בענין פקודת שמן המאור ימאן הרמב"ן בפרש"י. כאשר הבאתי דבריהם למעלה: (יח) אל תכריתו, הנוכחים הם משה ואהרן וצוה להם שלא יגרמו מיתה לבני קהת כמו שיבאר בסמוך, ולא הוצרך לזרז גם על בני גרשון ומררי לפי שלא היתה עבודתם בדברים

מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם׃ (יט) וְזֹאת ׀ עֲשׂוּ לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מַשָּׂאוֹ׃ (כ) וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ

(כא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כב) נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (כג) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים

תרגום אשכנזי

לוים ניכט פֿערדערבען. (יט) טהועט דיזעם מיט איהנען, דאמיט זיא ער־האלטען ווערדען, אונד ניכט שטערבען, ווען זיא דעם אללערהייליגסטען זיך נאהען; אהרן אונד זיי־נע זאֶהנע זאָללען צוערשט היניינגעהען, אונד איינעם יעדען זיינע פֿערריכטונג אונד זיינע לאסט אנוויי־זען. (כ) זיא אבער לאסט ניכט היניינגעהען, צו שויען ווען דאז הייליגטהום איינ־געהיללט ווירד, זיא ווירדען דעם טאָדעס זיין.

(כא) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך:

(כב) נים אויך דיא אנצאהל דער קינדער גרשון אויף, נאך איהרען פֿאמיליען אונד געשלעכטערן.

(כג) פֿאָן דרייסיג יאהרען אן אונד דאריבער, ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע, זאָללסט דוא זיא

רש"י

להם שימותו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעל' בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו:

חסלת פ' במדבר סיני:

(כב) נשא את ראש בני

תרגום אונקלוס

שִׁבְטָא זַרְעֲיַת קְהָת מִגּוֹ לֵיוָאֵי׃ (יט) וְדָא עִיבִידוּ לְהוֹן וְיֵיחוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּמִקְרַבְהוֹן לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיעֲלוּן וִימַנּוּן יַתְהוֹן גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְמַטּוּלֵיהּ׃ (כ) וְלָא יֵיעֲלוּן לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסַּן יַת מָנֵי קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן׃

(כא) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ (כב) קַבֵּיל יַת חוּשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִינוּן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיַתְהוֹן׃ (כג) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא עַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנֵי יַתְהוֹן כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא

באור

המקודשים כל כך ולא יתחייבו מיתה על הנגיעה כמו במשא בני קהת: (יט) וחיו, יוסיפו חיים: ולא ימתו, בכרת. והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו. (רמב"ע), ולפי פשוטו יתכן שהיא כפילת ענין לתוספת ביאור: אהרן ובניו יבאו ושמו אותם וגו', הם יתעסקו בהורדת המשכן והכלי' ולכסו' כל אחד ואחד עם הבגדי' והמכסאות כמבואר בפרש' שלמעל'. וכאשר תשלם המלאכ' הזאת ואז ישאום הקהתים: (כ) ולא יבאו לראות כבלע וגו', רש"י ורמב"ע בסוף דבריו פירשו מלת כבלע לשון כסוי, וכן תרגם אונקלוס. ופירושו שלא יבאו הקהתי' לראות את הקדש בעת שנותני' הקודש וכליו אל הכסוי שהוא נבלע בתוכו, וכן פירש הרד"ק בשרשים, ופה הועתק בל"א. והרשב"ם פי' שהוא לשון סתיר' כשסותרין את ההיכל ה' נגלה ואם יראו ימותו, כמו שמצינו באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' (שמואל א' ו' י"ט), כמו בלע ה' (איכ' ב' ב'), ודרך אורחותיך בלעו (ישעיה ג' י"ב) עכ"ד. וכן פי' הרמב"ע בתחלת דבריו, אמנם כל לשון סתירה והסרה שבהוראת השרש הזה הם כלם לשון השחתה מה שאין כן הכונה בסתירת המשכן בנסעו שלא היתה כאן כונת השחתה, אבל הכונה לחזור ולהקימו במקום חנותו, לכן היותר נכון בזה כמו שפירשתי:

(כב) **נשא** את ראש בני גרשון גם הם, לפי שהפסיק למעלה בפרשת אל תכריתו הוצרך עתה לצוות גם על בני גרשון שימנה גם אותם, משא"כ בבני מררי האמור בסמוך בלי הפסק ביניהם לא הוצרך עוד לכפול הצווי ולומר נשא את ראש בני מררי: נשא, המקור

שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (כד) זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא׃ (כה) וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד מִכְסֵהוּ וּמִכְסֵה הַתַּחַשׁ אֲשֶׁר־עָלָיו מִלְמָעְלָה וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כו) וְאֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ ׀ פֶּתַח ׀ שַׁעַר הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה לָהֶם וְעָבָדוּ׃ (כז) עַל־פִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו תִּהְיֶה

ת"א ונשאו סנת כ"ח' ח': המשכן סס ל"ג, ח':

מיסטערן; אללעם וואס צום דינסטע טיכטיג איזט אונד ארבייט פֿערריכטען קאן, בייס שטיפֿטסצעלט. (כד) דיזעס איזט דיא ארבייט דער גרשונישען געשלעכטער, וואס זיא נעמליך צו טהון אונד צו טראגען האבען. (כה) זיא טראגען דיא טעפּפּיכע דער וואָהנונג אונד דעס שטיפֿטסצעלטס, דערן איבערצוג אונד דיא אָבערסטע דעקע פֿאָן תחש פֿעלל, אונד דען פֿאָרהאנג פֿאָר דעם איינגאנגע דעס שטיפֿטסצעלטס. (כו) דיא אומהענגע דעס פֿאָרהאָפֿס, דען פֿאָרהאנג פֿאָר דעם איינגאנגע אם טהאָרע דעס פֿאָרהאָפֿס, וועלכער דיא וואָהנונג אונד דען אלטאר אומגיבט, דיא שטריקע אונד אללעם געראַטה דאז דאצו געברויכט ווירד; וואס דאבייא צו טהון איזט, זאָללען זיא פֿערריכטען. (כז) נאך דעם

תרגום אונקלוס

חֵילָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כד) דֵּין פּוּלְחַן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לְמִפְלַח וּלְמִטַּל׃ (כה) וְיִטְּלוּן יָת יְרִיעַת מַשְׁכְּנָא וְיָת מַשְׁכַּן זִמְנָא חוּפָאֵיהּ וְחוּפָאָה דְּסַסְגּוֹנָא דִּי עֲלוֹהִי מִלְּעֵילָא וְיָת פְּרָסָא דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כו) וְיָת סְרָדֵי דַּרְתָּא וְיָת פְּרָסָא דְּמַעְלָנָא דִּתְרַע דַּרְתָּא דִּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן וְיָת כָּל מָנֵי פּוּלְחָנְהוֹן וְיָת כָּל דְּיִתְמְסַר לְהוֹן וְיִפְלְחוּן׃ (כז) עַל

רש"י

גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: (כה) את יריעות המשכן. עשר תחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר המסככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל יעשה להם. כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: (כז) על

באור

במקום לוי כמו זכור ושמור: (כג) לצבא צבא, להתאסף בצבא הלוים לעבוד עבודה והיא האמורה בפסוק הסמוך: (כה) את יריעת המשכן, כאן מבאר מה שאמר למעלה (ג' כ"ה) המשכן שהוא יריעות המשכן והן התחתונות הנראות בתוך המשכן, והאהל, הן יריעות עזים העשויו' לאהל עליהן: ואת מסך פתח וגו', הוא הוילון שבמזרח שלא הי' שם קרשים: (כו) אשר על המשכן ועל המזבח, כלומר הקלעי' והמסך של חצר המסככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב. (רש"י). וכוונתו שמלת אשר שבה אל הקלעים והמסך שזכר, שהן מגינות על המשכן סביב: ואת כל אשר יעשה להם, ת"א ית כל דיתמסר להון, ודעתו שכנוי להם מוסב על בני גרשון ובאורו ואת כל המעשה המוטלת עליהם יעבדו, כי העסק המוטל על האדם לעשותו נקרא מעשה, כמו ומעשהו בכרמל (ש"א כ"ה ב'), ר"ל עסקיו והיותר נכון שמלת להם מוסבה על המשכן והמזבח הנזכרים בפסוק זה, וכן פירושו ואת כל אשר יעשה לכלי המשכן ולמזבח, כי כלים רבים היו, הכל יהיה בעבודת בני גרשון. (רמב"ן ורלב"ע): (כז) על פי

כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי לְכָל־מַשָּׂאָם
וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם
בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מַשָּׂאָם׃ (כח) זֹאת
עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל
מוֹעֵד וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ ס (כט) בְּנֵי מְרָרִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד
אֹתָם׃ (ל) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־
הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד׃ (לא) וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם
לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃
(לב) וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם
וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם וּלְכֹל

בעפֿעהלע אהרן'ס אונד זיי=
נער זאָהנע זאָלל דיא אר=
בייט דער גרשונישען קינ=
דער איינגעריכטעט ווער=
דען, וואס זיא צו־טראגען
אונד צו טהון האבען, אונד
איהר זאָללט איהנען אל=
לעס וואס זיא צו טראגען
האבען, צור הוט אנפֿער=
טרויען. (כח) דיזעס איזט
דיא פֿעררינכטונג דער גע=
שלעכטער דער גרשוני=
שען קינדער, ביים
שטיפֿטסצעלטע; דיא פֿער=
וואלטונג שטעהט אונטער
דער אויפֿזיכט איתמר זאָהן
דעס פריסטערס אהרן.
(כט) דיא קינדער מררי
זאָללסט דוא מוסטערן נאך
איהרען געשלעכטערן
אונד פֿאמיליען. (ל) פֿאָן
דרייסיג יאהרען אן אונד
דאריבער ביז צום פֿינפֿציג=
סטען יאהרע זאָללסט דוא
זיא מוסטערן; וואס צום
דינסטע טויגט, דען דינסט
דעס שטיפֿטצעלטס צו
פֿעררינכטען. (לא) דיזעס
איזט איהרע פֿעררינכטונג,
וואס זיא נעהמליך טראגען אָדער זאָנסט ביים שטיפֿטסצעלטע טהון זאָללען: דיא ברעטטער דער
וואָהנונג, דיא ריגעל, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע. (לב) דיא זיילען דעם פֿאָרהאָפֿס אומהער, דיא פֿי=

תרגום אונקלוס

מֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי תְּהֵי כָּל פּוּלְחַן בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְכָל מַטּוּלְהוֹן
וּלְכֹל פּוּלְחַנְהוֹן וּתְמַנּוּן עֲלֵיהוֹן בְּמַטְּרָא יַת כָּל מַטּוּלְהוֹן׃ (כח) דֵּין
פּוּלְחַן זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּמַטַּרְתְּהוֹן בִּידָא דְּאִיתָמָר
בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא. (כט) בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תִּמְנֵי
יָתְהוֹן׃ (ל) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנִינוּן
כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לא) וְדָא
מַטְּרַת מַטּוּלְהוֹן לְכָל פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא
וְעַבְּרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ (לב) וְעַמּוּדֵי דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר

רש"י

פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: (לב) ויתדותם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו

באור

אהרן ובניו תהיה, באורו שכל עבודת משא בני הגרשני תהיה ע"פ מצות אהרן ואלעזר שהוא נשיא על כלם כמ"ש למעלה (ט"ו) שהם ימנו פלוני מבני גרשון ישא כלי פלוני וכן כלם, ואח"ז אמר ומשמרתם ביד איתמר, שהוא היה גזבר עליהם שיעשו כמצות אהרן ואלעזר ובהקים המשכן יחזירו הכלים לידו, וכן משא בני מררי ועבודתם היתה ג"כ במצות אהרן ואלעזר אלא שאיתמר היה גזבר עליהם: (לב) ויתדותם ומיתריהם, של העמודים כי היתדות ומיתרי הקלעי' במשא

עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ (לג) זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ (לד) וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ (לה) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (לו) וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ (לז) אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס שני (לח) וּפְקוּדֵי בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ (לט) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא

סע, נעגעל אונד שטריקע נעבסט אללען גערעטהען, אונד וואס דאראן צו טהון איזט; איהר זאללט איה־נען יעדעם נאמענטליך דאז גערעטהע אנווייזען, דאז ער צו בעאָבאכטען אונד צו טראגען האט. (לג) דיזעס איזט דיא פֿער־ריכטונג דער געשלעכטער דער מררישען קינדער ביים שטיפֿטסצעלטע, אונטער דער אויפֿזיכט דעס איתמר זאָהן דעס פּריסטער אהרן. (לד) משה, אהרן אונד דיא פֿירשטען דער געמיי־נע מוסטערטען דיא קהתי־שען קינדער, נאך איה־רען געשלעכטערן אונד פֿאמיליע. (לה) פֿאָם דריי־סיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער ביז צום פֿינפֿציג־סטען יאהרע, וואס צום דינסטע טויגט, ביים שטיפֿטסצעלטע עטוואס צו פֿערריכטען. (לו) דיא אנצאהל דער געמוסטער־טען נאך איהרען געשלעכ־טערן וואר: צווייאטויזענד זיבען הונדערט אונד פֿינפֿ־ציג. (לז) זאָ פֿיעל וואַרען דער געמוסטערטען דער קהתישען געשלעכטער, דיא ביים שטיפֿטסצעלטע פֿערריכטונג האטטען, וועלכע משה אונד אהרן, אויף בעפֿעהל דעס עוויגען דורך משה, געמוסטערט האטטען. (לח) דיא געמוסטערטען דער קינדער גרשון, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פֿאמיליען (לט) פֿאָם דרייסיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער

תרגום אונקלוס

וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטוּנֵיהוֹן לְכָל מָנֵיהוֹן וּלְכֹל פּוּלְחַנְהוֹן וּבִשְׁמָהַן תִּמְנוֹן יַת מָנֵי מַטְרַת מַטּוּלְהוֹן׃ (לג) דֵּין פּוּלְחַן זַרְעִית בְּנֵי מְרָרִי לְכָל פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (לד) וּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא יַת בְּנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ (לה) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לו) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין׃ (לז) אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת קְהָת כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (לח) וּמִנְיָנֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ (לט) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין

רש"י

לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בבלונסות וקונדסין כמו ששנויה במלאכת המשכן:

באור

בני גרשון היו והן היו בשפת הקלעי' למטה שלא תגביהם הרוח וכאן הוא מדבר מיתדות ומיתרי העמודים לתלות בהן הקלעים בשפת' העליונה והן היו במשא בני

לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (מ) וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ (מא) אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ (מב) וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ (מג) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (מד) וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ (מה) אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ (מו) כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם

ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע, ווער צום דינסטע טויגט, צור ארבייט ביים שטיפֿטסצעלטע. (מ) דיזע געמוסטערטען, נאך געשלעכטערן אונד פֿאמיליען ווארען אן דער צאהל: צווייא טויזענד זעכס הונדערט אונד דרייסיג. (מא) זאָ פֿיעל ווארען דער געמוסטערטען פֿאָם געשלעכטע דער קינדער גרשון, דיא ביים שטיפֿטסצעלטע פֿערריכטונג האטטען, וועלכע משה אונד אהרן אויף בעפֿעהל דעס עוויגען געמוסטערט. (מב) דיא געמוסטערטען דער געשלעכטער דער מרדישען קינדער נאך געשלעכטערן אונד פֿאמיליען (מג) פֿאָם דרייסיגסטען יאהרע אן אונד דאריבער, ביז צום פֿינפֿציגסטען יאהרע, ווער צום דינסטע טויגט, ביים שטיפֿטסצעלטע ארבייט צו פֿערריכטען. (מד) דיזע געמוסטערטען נאך איהרען געשלעכטערן ווארען אן דער צאהל: דרייא טויזענד אונד צווייא הונדערט. (מה) זאָ פֿיעל ווארען דער געמוסטערטען דער געשלעכטער דער מרדישען קינדער, וועלכע משה אונד אהרן, אויף בעפֿעהל דעס עוויגען דורך משה, געמוסטערט האטטען. (מו) אללע געמוסטערטען צוזאממען, דיא משה, אהרן אונד דיא פֿירשטען

תרגום אונקלוס

כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (מ) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין׃ (מא) אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ׃ (מב) וּמִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ (מג) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא לְפוּלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (מד) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן׃ (מה) אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (מו) כָּל מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת

באור

מררי. (רש"י): ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם, שיפקד ביד כל איש במספר שמות לגלגלותם כלי משאם יאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר איש פלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר, והיתה זאת גם במשא בני גרשון והזכיר בבני מררי בעבור כובד משאם שלא יקל אחד משאו ויטיל על חברו, (הרמב"ן): (מו) כל הפקדים אשר פקד משה ואהרן, הפסוק הזה הוא נושא המאמר להפסוק

וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ (מז) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ (מח) וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃ (מט) עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי

ה (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ

תולדות אהרן לעבד חולין כ"ד. א'. ערכין י"א, א': וישלחו פסחים ס"ז ב', ול"ה ב'. תענית כ"א ב'. מכות ט"ז, א'. מנחות ל"ה, ב':

ישראל'ס בייא דען לוים געמוסטערט, נאך איהרען געשלעכטערן אונד פאמי= ליען: (מז) פאָם דרייסיג= סטען יאהרע אן אונד דא= ריבער, ביז צום פינפציג= סטען יאהרע, ווער איינע ארבייט פערריכטען אָדער איינע לאסט טראגען קאן ביים שטיפטסצעלטע; (מח) אללע דיזע געמו= סטערטען צוזאממען ווא= רען אן דער צאהל: אכט טויזענד פינף הונדערט אונד אכטציג. (מט) נאך דעם בעפעהלע דעם עווי= גען דורך משה האטטע מאן יעדעם זיינע ארבייט אונד לאסט אנגעוויזען, אונד דיא מוסטערונגען פערריכטעט, דיא דער עוויגע דעם משה בעפאָה= לען האטטע.

ה (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) געביעטע דען קינדערן ישראל'ס,

תרגום אונקלוס

לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃ (מז) מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (מח) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמָנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנַן׃ (מט) עַל מֵימְרָא דַיְיָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃

ה (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִּיר וְכָל דְּדָאֵב וְכָל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא

רש"י

(מז) עבודת עבודה. היא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחר': ועבדת משא. כמשמעו: (מט) ופקודיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במנוי מבן שלשים שנה ועד בן חמשים:

ה (ב) צו את בני ישראל

באור

הסמוך אחריו, להודיע שכל הפקודים האלה. לא היו פחות מבן שלשים שנה: (מז) עבודת עבודה, הוא השיר במצלתים וכנורות שהוא עבודה לעבודה אחרת. (רש"י), וגם יתכן לדעתי שהכתוב בא לכלול במנין הזה גם אהרן ובניו. לכן אמר כל הבא לעבוד עבודת עבוד' שהם אהרן ובניו שלא היה להם עבודת משא כי אם להשגיח ולצוות על משא שלשת בתי האבות. ועבוד' משא הם בני גרשון קהת ומררי כלם הם בכלל המספר, ולפ"ז לא הזכיר הכתוב כפילת הלשון הזה בכל אחד משלשה בתי אבות רק במספר הכללי לבד. ועל דרך הפשט אינו סמיכות אמתי, אבל ר"ל איזה עבוד' מן עבודות שתהיה ולפיכך לא אמר עבודת העבוד' בה"א הידיעה. וכן תרגם האשכנזי: (מח) ויהיו פקודיהם, בפסוק הזה מודיע סכום המנין כמה היה, לכן האתנח במלת פקדיהם שהיא הנושא כמ"ש למעלה: (מט) על פי ה' פקד אותם ביד משה, באורו על פי ה' ביד משה פקד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו, ויהיה הוראת פקד בכאן לשון מנוי שמנה כל אחד מהלוים על משאו. ופקדיו. הוא לשון מנין, כמ"ש בפרטי הוראות השרש הזה בספרי' הקודמי', והכתוב מודיע שהן מנוי' בני לוי והן המספר והמנין כל שבט ושבט את הכל עשו כאשר צוה ה':

ה (ב) וישלחו מן המחנה, אחר שנסדרו ונקבעו סדר המחנות והניתן צוה לשלח הטמאים מן

מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ (ג) מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ (ד) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ (ה) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ו) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן וכל זב פסחים ס"ז, ב': מזכר נדה כ"ח א' וב': מחוץ פסחים ל"ה, ב': ולא וכו' פסחים ס"ז, א'. מכות י"ד, ב'. זבחים קי"ז, א': דבר וכו' תמורה ג', א':

תרגום אשכנזי

דאס זיא אויס דעם לאגער שאפפען, יעדען אויסזעטציגען; יעדען, דער מיט דעם באָזען פלוס בעהאפטעט איזט, אָדער זיך אן איינער לייכע פעראונרייניגעט האט. (ג) עס מאג מאננספערזאָן אָדער פרויענספערזאָן זיין, זאָ מיסט איהר זיא פאָרטשאפפען, נעמליך אויס דעם לאגער הינויס שיקען; דאמיט זיא ניכט איהרע לאגער פעראונרייניגען, אין וועלכען איך אונטער איהנען רעזידענץ האלטע. (ד) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען אלזאָ, אונד שאפטען דערגלייכען פערזאָנען אויס דעם לאגער פאָרט, וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען, אלזאָ טהאטען דיא קינדער ישראל'ס. (ה) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (ו) זאגע דען קינדערן ישראל'ס: ווען איין מאן אָדער איינע

רש"י

וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל. [פסחים ס"ח] הצרוע נשתלח חוץ לכולן הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים. וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. לנפש

תרגום אונקלוס

דַאֲנָשָׁא: (ג) מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחוּנּוּן וְלָא יְסָאֲבוּן יַת מַשְׁרְיָתְהוֹן דִּי שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן: (ד) וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יַתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ו) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַעְבְּדוּן מִכָּל

באור

המחנות: וישלחו, שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה, חנית הלוים סביב היא מחנה לויה, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע רוחות היא מחנ' ישראל, הצרוע נשתלח חוץ לכלן, הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן שתים, וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה, והוא מדברי חז"ל במס' פסחים (דף ס"ז ע"א), בדד ישב מחוץ למחנה, שלא יהיו טמאין אחרים יושבים עמו, יכול יהיו זבין וטמאי מתים משתלחין למחנה אחת, תלמוד לומר ולא יטמאו את מחניהם (היו"ד שלפני הכנוי מורה שהנפרד מחנים לשון רבים) ליתן מחנה לזה ומחנה לזה, ופירש"י והתם תרי מחנות כתיבי וישלחו מן המחנה ומחוץ למחנה תשלחום, והאי מחוץ למחנה האמור במצורע לתת לו מחנה שלישית ע"כ שהרי החמירה התורה במצורע שישב בדד במקום שאין טמאי' אחרים יושבים שם, ובטמא הקילה התור' שיצא תוך מחנה לויה מן ויקח משה את עצמות יוסף עמו (שמות י"ג כ') ולא נשתלח רק ממחנה השכינה, טומאת הזב חמורה ממנה לפי שטומא' יוצאה עליו מגופו, לכן נשתלח מן שני מחנות, ועיין מה שהקשה הרא"ש: (ג) מזכר עד נקבה, שהיתה מצורעת או זבה או טמאת מת או

אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא׃ (ז) וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ׃ (ח) וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה

ת"א איש פסחים מ"ג, א'. סוכה כ"ח, א'. יבמות ע"ד, ב'. קידושין ל"ה, א'. ב"ק ט"ו, א'. תמורה ב', ב'. נדה מ"ח, ב': והשיב ב"ק ק"ו, א': וחמישתו ב"מ נ"ד ב': ונתן פסחים ל"א, א'. כתובות י"ט, א', ופ"ב א'. גיטין ל"ז, א'. קדושין ט"ו, א'. ב"ק א', ב': ואם אין ב"ק ק"ט, א' וב', וק"י א'. סנהדרין ס"ח, ב': האשם ב"ק, ק"ט, ב': לכהן הס שס. ערכין נ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

פֿרויא זיך אויף איר געגנד איינע ווייזע אן איהרעם נעבענמענשען פֿערזינדיגט אונד דאדורך איין פֿער־ברעכען געגען דיא עוויגען בעגעהט, דיא פערזאָן אבער ערקעננט איהרע שולד; (ז) זאָ זאללען זיא דיא זינדע, וועלכע זיא גע־טהאן, אפֿפֿענטליך בע־קעננען; דיא הויפטסוממא דער פֿערשילדינג ווידער־ערשטאטטען, נעבסט דעם פֿינפֿטען טהיילע דארי־בער, דיזעס מוס ער דעמ־יעניגען געבען, אן דעם ער זיך פֿערשולדעט האט. (ח) ווען אבער דער מאן קיינען פֿערוואנדטען האט, דעם דאז פֿערשולדעטע איינגעהענדיגט ווערדען קאננטע, זאָ געהאָרט דאז פֿערשולדעטע גוט, דאז אום דעם עווי־גען וויללען ערשטאטטעט ווירד, דעם פריסטער; אונד צוואר אללעב דיזעס איבער דעם

תרגום אונקלוס

חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיחוּב אֱנָשָׁא הַהוּא: (ז) וִיוֹדוֹן יָת חוֹבֵיהוֹן דִּי עֲבַדוּ וְיָתֵיב יָת חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוֹמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵיהּ: (ח) וְאִם לֵית לְגַבַר פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דְּאִתּוֹתַב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּי יְכַפֵּר

רש"י

לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר אדריאנוס שחיק טמיא שחיק עצמות: (ו) למעול מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ה') ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר. והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו [ב"ק י"א]: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו [כתובות י"ט]: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור

באור

נדה: (ו) כי יעשו מכל חטאת האדם, בה"א הידיעה מן החטאות הכתובים סוף פרשת ויקרא וכחש בעמיתו בפקדון וגו', שהם חטאים שבין אדם לחבירו: למעול מעל בה', ועי"ז הוא מעל גם בה', כמ"ש ונשבע על שקר: ואשמה הנפש ההוא, הוי"ו של ואשמה היא וא"ו התנאי, ובאורו ואם אח"ז יתחרט החוטא ויכיר אשמו לה' ולאדם: (ז) והתודו את חטאתם, הוי"ו הזאת היא תשובת התנאי, ר"ל לא די במה שמתחרט בלבו אבל יתודה בפה לעיני כל: והתודו. לשון רבים, וכן כי יעשו, ובאור איזה מהם שיהי' איש או אשה הנזכרי' בתחלת הפרש', אשמו בראשו, הוא הקרן כמה היה בשעת הגזל: וחמישתו, חלק אחד מחמשה יוסף עליו: (ח) ואם אין לאיש גאל, אמרו חז"ל וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל עד יעקב אלא זה גר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב לה', לכבוד השם אשר מעל בו: לכהן, יהי' לכהן במקום הנגזל: מלבד איל הכפרים, האמור בויקרא שיביא איל תמים מן הצאן. הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל

לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו: (ט) וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: (י) וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: פ רביעי (יא) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (יב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה

תולדות אהרן יכפר ב"ק ק"י, א'. ערכין שם: ואיש וכו' ברכות ס"ג, א'. ב"ק ק"ט, ב'. ערכין ל"ד, א': אשר יתן ברכות שם. ב"ק ק"י, א': דבר סוטה כ"ד, א': כי תשטה ברכות שם. סוטה ג', א', וכ"ג ב', וכ"ד ב', וכ"ו ב'. מעילה י"ח, ב':

פערזאֶהנונגסווידדער, מיט וועלכעם ער פערזאֶהנט ווירד. (ט) אללע העבע, זאָ וויא איבערהויפט אל־לע פאָן דען קינדערן ישראל'ס געהייליגטעטדינגע, דיא זיא דעם פריסטער געבראכט האבען, זינד זיין. (י) וואס יעמאנד הייליגט, איזט צוואר נאָך דאז זייניגע, וואס ער אבער דעם פריסטער געגעבען, איזט דעם פריסטערס. (יא) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (יב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד איינע פרויא האט, דיא זיך

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ עֲלוֹהִי: (ט) וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּי לֵיהּ יְהֵי: (י) וּגְבַר יָת מַעְשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּי לֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דִּי יִתֵּן לְכַהֲנָא דִּי לֵיהּ יְהֵי: (יא) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יב) מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי

רש"י

בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגומר. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך [שמות כ"ג] ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו ניתנין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרבה: (יב) איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות

באור

ונשבע על שקר בשביל דבר שנתחדש בה והוא גזל הגר שמת שיותן לכהן: (ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל, באורו כל תרומה זהו תרומת ראשית. וכן כל קדשי בני ישראל אשר שיקריבו אותם לכהן, אז לו יהי' ואין לכהן אחר רשות בהם, כי הוא ממון הכהן הזה אשר נתנום לו. לא ממון השבט בשתוף, ולמ"ד לכל הוא למ"ד הכללי (איבערהויפט): (י) ואיש את קדשיו לו יהיו, כל עוד שהקדשים ברשות ישראל, שנקראים קדשיו אז הם לו. ובידו לתתם לאיזה כהן שירצה, (והנה שמוש מלת את במקום הזה קשה בדקדוק, שהוא סימן הפועל בכל מקום, ובא פה עם דבור המציאות יהיו, ואין זה מדרכו): איש אשר יתן לכהן, משנתנם לכהן אין עוד רשות הבעלים עליהם לתתם לכהן אחר וכן מתורגם בל"א. ורש"י פירש בשם מדרש אגדה את קדשיו לו יהיו, מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן, לו יהיו המעשרות, סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: ואיש אשר יתן לכהן, מתנות הראויות לו, לו יהיה ממון הרבה, ויתכן שיצא להם הדרש הזה ממלת את שהיא זרה כמ"ש למעלה, ולכך אמרו שהשעור ואיש המעכב את קדשיו, ואינו נותנם: (יב) כי תשטה. לשון נטיה והסרה כמו שטה מעליו (משלי דף ע"ו), שתסור מדרך הצניעות אל דרך לא טוב המביאה לידי חשד בעיני בעלה:

בּוֹ מָ֑עַל׃ (יג) וְשָׁכַ֨ב אִ֣ישׁ אֹתָהּ֮ שִׁכְבַת־זֶ֒רַע֒ וְנֶעְלַם֙ מֵעֵינֵ֣י אִישָׁ֔הּ וְנִסְתְּרָ֖ה וְהִ֣יא נִטְמָ֑אָה וְעֵד֙ אֵ֣ין בָּ֔הּ וְהִ֖וא לֹ֥א נִתְפָּֽשָׂה׃ (יד) וְעָבַ֨ר עָלָ֧יו רֽוּחַ־קִנְאָ֛ה וְקִנֵּ֥א אֶת־אִשְׁתּ֖וֹ וְהִ֣וא נִטְמָ֑אָה אֽוֹ־עָבַ֨ר עָלָ֤יו רֽוּחַ־קִנְאָה֙ וְקִנֵּ֣א אֶת־אִשְׁתּ֔וֹ וְהִ֖יא

תולדות אהרן ושכב וכו' יבמות נ"ה, א' וב', וע"ב: ונעלם סוטה כ"ז, א'. שבועות ה', א': ונסתרה סוטה ב', ב', וכ"ז ב': ועד סוטה ב', א' וצ"ב, ודף ו', א', ול"א ב': לא נתפשה יבמות נ"ו, ב'. כתובות נ"ט, ב'. סוטה ב' א'. וכ"ו א', ול"א ב'. נדה נ"ב, א': ועבר סוטה ג', א': וקנא סוטה ב', ב', וכ"ו ב', ול"א א': או עבר סוטה ג', א', וכ"ב א':

פֿערגעהט אונד געגען איהן טרייאלאָז האנדעלט; (יג) נעמליך יעמאנד בעשלאָפֿע זיא, עס בליבע אבער פֿאָר דען אייגען דעס מאננעס פֿערבאָרגען, זיא האבע עס פֿערהיימליכט, זייא אינדעסען ענטעהרט; עס ווערע אבער קיין צייגע ווידער זיא אויפֿצובריינגען, זיא זייא אויך ניכט געוואלטזאמער ווייזע דאצו געבראכט וואָרדען; (יד) דען מאן ערגריפֿע איין גייסט דער אייפֿערזוכט, ענטוועדער דאס ער אייפֿערזיכטיג אויף זיינע פֿרויא ווירד, אונד זיא איזט ווירקליך ענטעהרט; אָדער עס ערגריפֿע איהן איין גייסט דער אייפֿערזוכט, זאָ דאס ער אייפֿערזיכטיג

תרגום אונקלוס

תִסְטֵי אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ שְׁקָר׃ (יג) וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שׁוּכְבַת זַרְעָא וִיהֵא מְכַסָּא מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ וְהִיא לָא אִתְּחֲדַת׃ (יד) וְיִעְיבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת

רש"י

הכהן חייב שתצטרך לבא אצלו להביאו את הסוטה: איש איש. ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ואישה מלמטה: כי תשטה אשתו. שני רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתיב בו נואף אשה חסר לב (משלי ו'). ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור [משלי ד'] אל ישט אל דרכיה לבך (שם ז'): ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) ושכב איש. פרט לקטן ומי שאינו איש [סוטה כ"ח]: אותה שכבת זרע. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחותה פוסלת אותה [יבמות נ"ח] כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אשה. פרט לסומא [סוטה כ"ו] הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתלאה לטומאת ביאה: ועד אין בה. אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה [דברים כ"ב]: (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגומר. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם

באור

ומעלה בו מעל, המעילה היא הפך האמונה שלא יהיה לבבה תמים עמו: (יג) ושכב איש אתה, כן היא במחשבת בעלה אך האמת נעלם ממנו: ונסתרה, שלא גלתה היא הדבר. (רשב"ע), ולבנו שמלת ונסתרה איננה נסתרת על האשה אבל עניינו ונסתרה אם היא נטמאה: ועד אין בה, וגם אין עד שזנתה כי אם היה אפילו עד אחד שנטמאה לא היתה שותה להבדק על ידי המים, אבל היתה אסור' לבעלה בהחלט ומכל שכן אם היו שני עדי טומאה שאז היתה במיתה, כמ"ש מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ' י'): והיא לא נתפשה, לא נאנסה בסתירה זו, שאם הסתירות באונס פטורה: (יד) ועבר עליו, אמר על הרוח ל' זכר, ולהלן הוא אומר אשר תעבור עליו רוח קנאה לשון נקבה, כי מלאכוהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה כמו ורוח גדולה וחזק: וקנא את אשתו, תיבת קנאה באדנות, שהיא מדת הלב להתפעל ולהתרגז כאשר יראה האדם [העברת הכבוד והיתרון מהראוי לבלתי ראוי, אמר שיעבור רוח כזה על לב הבעל

לֹ֥א נִטְמָ֑אָה׃ (טו) וְהֵבִ֨יא הָאִ֣ישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ֮ אֶל־הַכֹּהֵן֒ וְהֵבִ֤יא אֶת־קָרְבָּנָהּ֙ עָלֶ֔יהָ עֲשִׂירִ֥ת הָאֵיפָ֖ה קֶ֣מַח שְׂעֹרִ֑ים לֹֽא־יִצֹ֨ק עָלָ֜יו שֶׁ֗מֶן וְלֹֽא־יִתֵּ֤ן עָלָיו֙ לְבֹנָ֔ה כִּֽי־מִנְחַ֤ת קְנָאֹת֙ ה֔וּא מִנְחַ֥ת זִכָּר֖וֹן מַזְכֶּ֥רֶת עָוֺֽן׃ (טז) וְהִקְרִ֥יב אֹתָ֖הּ הַכֹּהֵ֑ן

תולדות אהרן והביא ברכות ס"ג, א'. כתובות פ"א, א', סוטה ז', א', וכ"ז א': את קרבנה מנחות ס', ב': זכרון סוטה כ', ב', מנחות ד' א':

אויף זיינע פֿרויא וויהד, אונד זיא איזטווירקליך ניכט ענטעהרט; (טו) זאָ זאָלל דער מאן זיינע פֿרויא צום פֿריסטער פֿיהרען, אונד איהרעטוועגען צום אָפּפֿער בריגנען: איין צעהנטהייל איפה גערשטענמעהל; ער זאָלל קיין אֶהל דארויף גיסען, נאָך וויהרויך דארויף טהון, דען עס איזט איין אָפּפֿער דער אייפֿערזוכט, איין ריגעאָפּפֿער דאז מיסעטהאט אין אנדענקען ברינגט. (טז) דער פריסטער זאָלל זיא הערצו פֿיהרען, אונד פֿאָר דען עוויגען שטעל־

תרגום אונקלוס

אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא׃ (טו) וְיַיְתֵי גַבְרָא יָת אִתְּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין קִמְחָא דְסַעֲרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבוֹנְתָא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאֲתָא הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבִין׃ (טז) וִיקָרֵיב יָתַהּ כַּהֲנָא

רש"י

אלו. (טו) קמח. שלא יהא סלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה [סוטה י"ג]: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראו לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה [שיר ד'] והיא פירשה מדרכיהן [סוטה ט']: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה. קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום

באור

כשיחשד את אשתו שנתנה את דודיה לאיש אחר, בין שעבר עליו רוח קנאה והיא נטמאה, או שעבר עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה. וחז"ל אמרו שהיא לשון התראה ויהיה פי' ועבר שכבר עבר עליו רוח קנאה קודם שנסתרה והיא עבר' על התראתו: (טו) את קרבנה עליה, עמה או בעבורה: קמח, שלא יהיה מסלת: שעורים, ולא חטים, אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה, (רש"י ורא"בע) וכתב הרא"בע בסוף דבריו וז"ל ומנחת הנדבה היא סלת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם, על כן גרועה להיותם שעורים בלא שמן ובלא לבנה עכ"ל, ויהיה לפ"ז כי מנחת קנאות הוא טעם על האמור למעלה קמח שעורים ולא יצוק וגו' אבל אין פירושו ישר בעיני מניח הטעמים שהניח המפסיק הגדול במלת שעורים. גם לפירוש הרמב"ן כי טעם מנחת קנאות יחזור על ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלו' במקומה כי מנחת קנאות הוא להזכיר עונה ואינו ראוי שתביאנו היא מכלה, אבל הוא יקריב מנחה לשם שינקום את נקמתו ממנה, היה נכון לפ"ז להניח האתנח במלת לבונה, ויבי' מן הזקף שבתיבת עליה עד האתנח מאמר מוסגר. והיותר נראה כי מנחת קנאות הוא טעם רק על היותה בלא שמן ולבונה לא על היותה שעורים, שכן מצינו במנחת דל הדלים לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה (ויקרא ה' י"א). ואמר אח"כ כי חטאת היא ופירש"י שם לפיכך לא יהיה קרבנו מהודר ועכ"ז היתה מנחתו סלת: כי מנחת קנאות הוא, הקמח הזה, קמח לשון זכר. (רש"י), ויתכן שהוא מוסב על הקרבן: (טז) והקריב אתה, המנחה: והעמידה לפני ה', לפני מזבח ה'. (רמב"ע), אבל אין כן דעת מתרגם אשכנזי שהוא תרגם הפסוק הזה על האשה, וכונתו לפי שלא אמר והניחה לפני ה' כי לא תבא ל' העמדה בדבר שאין בו רוח חיים, והרא"בע לא רצה לפרש כן בעבור שאמר אח"כ והעמיד הכהן את האשה וגם לרש"י הוקשה ע"ז, אמנם לפי דרכנו יהי' סדר הכתובי' על דרך כלל ואחריו מעשה, ולפי שהחל לומר שיביא את אשתו אל הכהן אמר והעמידה לפני ה' על דרך כלל ולא פירש האיך תהיה

וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָה: (יז) וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם: (יח) וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן

תולדות אהרן והעמדה נזיר ת"ס, ב': בכלי חרש סוטה ט"ו, ב': והעמיד סוטה א', א', וכ"ז ב': ופרע כתובות ע"ב, א'. סוטה ה', א': ונתן סוטה כ"ז, ב'. קדושין ל"ו, ב':

תרגום אונקלוס

וִיקִימִינַהּ קֳדָם יְיָ: (יז) וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדָא דְמַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא: (יח) וִיקִים כַּהֲנָא יַת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יַת רֵישָׁא דְאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל יְדַהָא יַת מִנְחַת דּוּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מַיָּא

לען. (יז) פֿאָרהער זאלל דער פריסטער געהייליגטעס וואססער נעהמען אין איינעם אירדענען געפֿעס, אונד פֿאָן דעם שטויבע אויף דעם באָדען דער וואָהנונג נעהמען אונד אין דאז וואססער טהון. (יח) אלסדאן שטעללט ער דיא פֿרויא פֿאָר דען עוויגען, בינדעט איהר דאז הויפטהאאר לאָז, לעגט דאז ריגעאָפּפֿער, דאז איין אָפּפֿער דער אייפֿערזוכט איזט, איהר אויף דיא הענדע, אונד אין זיינער האנד העלט דער פרי־

רש"י

וקנאת הבעל: (יז) מים קדושים. שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במראות תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו [כתובות ע"ב]: בכלי חרש. היא השקת את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס [סוטה ז']: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן [שם י"ד ספרי]: לפני ה'. בשער נקנור (ספרי) הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר [יחזקאל כ"ח] ולא יתכן לפרש מים מאורים שהרי קדושים הן ולא מאורים כתב הכתוב אלא

באור

העמידה ומה יעשה בה, ואח"כ יודיעו הכתובים פרטי העמידה, שתהיה אחר שיקח הכהן מים קדושים ושתהי' עומדת פרועת הראש ובידה תהיה המנחה וכל הסדר האמור בפרש': (יז) מים קדושים. שנתקדשו בכיור: ומן העפר אשר יהיה, כי לפעמים לא הי' שם והיו צריכין להביא, וכן היא במסכת סוטה (דף ט"ו ע"ב) ע"ש: (יח) ופרע את ראש האשה, אין לנו כלל מספיק בל"הק מתי יבא שם הפעול ומתי יחובר עם הכנויים, כי היה לו לומר ופרע את ראשה אחר שהוזכר שם הפעול בראש הפסוק הזה, והטעם שיסתור קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן. (ספרי הביאו רש"י), ועיין פרשת תשא הוראת השרש הזה בפסוק כי פרוע הוא: מי המרים, יש מרבותינו ז"ל אמרו שהכהן נותן במים דבר מר, והוא לעורר אותה, ויהי' לפ"ז מי המרים סמיכות אמתי, מי הדברים המרים שנתן לתוכן. וע"ד הפשט בא סמוך במקום מוכרת, ועניינו המי' המרים, ונקראו כן על שם סופן, כמו שאמר למט' ובאו בה המים המאררים למרים להודות שהאלות ישימו המים למרים אחר היות' מתוקים וכן אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם, שמאררים את הגוף ומערערין את העון: המאררים, תואר בינוני מבנין פעל בגזרת הכפולים ע"ד השלמים ע"מ מדברים. וגם נוכל לומר ע"ד מלובש מְאוֹרְרִים ע"מ מְגוֹלָלִים, ונקראי' מאררים ע"ש המארה שמביאין בבטן האשה, אם זינתה, כי המי' עצמ'

יהיו מי המרים המאררים: (יט) והשביע אתה הכהן ואמר אל־האשה אם־לא שכב איש אתך ואם־לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה: (כ) ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את־שכבתו מבלעדי אישך: (כא) והשביע הכהן את־האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה

תולדות אהרן והשביע סוטה ח', א': אם לא יומא נ"ו, ב'. סוטה י"ז, א'. גיטין ס', א'. סנהדרין נ"ב, ב': הנקי סוטה י"ז, א'. קדושין ס"ב, א'. שבועות נ"ו, א': ואת וכו' סוטה שם, וכ"ד א'. קדושין כ"ז, ב': מבלעדי יבמות נ"א, א'. וכ"ד ב'. וכ"ו א': והשביע סוטה שם: ואמר סוטה נ"ב, ב':

סטער דיא עקעלהאפטען וואססער דער פערפלוכונג. (יט) אלסדאן בעשווערט זיא דער פריסטער אונד שפריכט צור פרויא: ווען דיך נימאנד בעשלאפען, אונד דוא ניכט אין אונצוכט דיך אן דיינעם עהעמאננע פערגאנגען האסט; זא זאללסט דוא אונבעשעדיגט בלייבען פאן דיזעם עקעלהאפטען פלוכוואססער; (כ) האסט דוא דיך אבער געגען דיינען מאן פערגאנגען, אונד ביזט ענטעהרט ווארדען; ווען נעמליך איין אנדערער מאן, אויסער דיינעם עהעמאן, דיך בעשלאפען האט; (כא) נון בעשווערט דער פריסטער דיא פרויא מיט דעם איידע דער פערפלוכונג, אונד שפריכט

תרגום אונקלוס

מריריא מלטטיא: (יט) ויומי יתה כהנא ויימר לאתתא אם לא שכיב גבר יתך ואם לא סטית לאסתאבא בר מבעליך הוי זכאה ממיא מריריא מלטטיא האלין: (כ) ואת ארי סטית בר מבעליך וארי אסתאבת ויהב גבר ביך ית שכובתיה בר מבעליך: (כא) ויומי כהנא ית אתתא במומתא דלוטא ויימר כהנא לאתתא

רש"י

מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטיא אלא מלטטיא שמארות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'. ומה השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמצוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש לשון אם: (כא) בשבועת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה שיהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבועה. שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית [סוטה י"ח שבועות כ"ד] וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי [ישעיה ס"ה] שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגומר בך יברך ישראל לאמר: [בראשית י"א שם כ"ג] את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה

באור

קדושים קראן הכתוב: (יט) אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טומאה, שני התנאים האלה אחד הם, יאמר אם לא שכב איש אתך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי. (הרמב"ן), וכתב עוד וז"ל, ויתכן שיהי' איש חסר ה"א הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אתך (הוא אשר קנא עליו בפירוש) ואם לא שטית טומאה על אחרים בכלל עכ"ל, ולא ידעתי מה יאמר בפסוק הסמוך ואת כי שטית וגו' ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך הגם אמר יאמר שאיש חסר ה"א הידיעה הרי כתוב בלו מבלעדי אישך שבכלל יהיה מי שיהי' שאיננו בעלה ? לפ"ז היותר נכון, כדברי הראשונים שהוא מאמר אחד: הנקי, תהיי נקי, ולא יזיקוך המים, כי לא שייך לצוות על מה שאין ביד אדם לעשות, וכן ומות בהם כמו ותמות: (כ) כי שטית, אם שטית: שכבתו, הנפרד שְׁכֶבֶת כמו מן קְטֹרֶת קְטָרְתּוֹ בק"ח: (כא) והשביע הכהן, בעבור אריכות התנאים

יִתֵּן יְהֹוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהֹוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ (כב) וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן׃ (כג) וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ (כד) וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ (כה) וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת

תולדות אהרן יתן סוטה י"ז, א'. שבועות ל"ו, ב': בתת סוטה ט', ב': ובאו סוטה י"ז, א'. וכ"ז ב': לצבות סוטה כ"ח, א': ואמרה שם י"ז, א'. וכ"ז ב'. קדושין כ"ז, ב'. שבועות כ"ט, ב', ול"ו, א': וכתב ברכות ט"ז ב'. סוטה י"ז, ב': בספר שם שם: ומחה ערכין י"ג, א'. סוטה כ', א'. והשקה נדרים ע"ג, א'. סוטה י"ט, ב': ובאו סוטה כ"ז, ב': ולקח מגלה כ', ב'. וכ"ט א'. קדושין ל"ו, ב':

תרגום אונקלוס

יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמֵּיךְ בְּדִיתֵּן יְיָ יַת יַרְכֵיךְ מַסְיָא וְיַת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃ (כב) וְיֵעֲלוּן מַיָּא מְלַטְּטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יַרְכִּין וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן׃ (כג) וְיִכְתּוֹב יַת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא׃ (כד) וְיַשְׁקֵי יַת אִתְּתָא יַת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְּטַיָּא וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְּטַיָּא לִמְרִירוּ׃ (כה) וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יַת מִנְחַת קִנְאֲתָא וִירִים

צור פֿרויא: זאָ מאכע דיך דער עוויגע צור פֿערפֿלוכונגס- אונד איידעספֿאָרמעל בייא דיינער נאציאָן, אינדעם ער דיינע היפֿטען שווינדען אונד דיינען לייב אויפֿשוועללען לאססע. (כב) דיזעס פֿלוכוואססער קאָממע אין דיינע איינגעווייד צום אויפֿשוועללען דעם לייבס אונד צום שווינדען דער היפֿטע. דיא פֿרויא שפּרעכע: עס זייא אלזאָ, דיזעס געשעהע! (כג) דער פּריסטער שרייבט זאָדאַן דיזע פֿערפֿלוכונג אויף איינען צעטטעל, וואשט עס אב אין דאז עקעלהאַפֿטע וואססער היניין, (כד) אונד גיבט דער פֿרויא דאז עקעלהאַפֿטע פֿערפֿלוכונגסוואססער צו טרינקען, דאס אין זיא היניין געהע צום אבשייליכען עקעל. (כה) דער פּריסטער נימט פֿאָרהער

רש"י

תחילה: צבה. כתרגומו נפוחה: (כב) לצבות בטן. כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן לנחותם הדרך [שמות י"ג] לראותכם בדרך אשר תלכו בה [דברים א'] וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים הירך: לצבות בטן ולנפיל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה: (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה ת"ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות: למרים. להיות לה רעים ומרים: והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן: (כה) והקריב אותה. זו היא הגשתה

באור

חזר ואמר פעם אחרת והשביע: יתן ה' אותך לאלה, שיהיו הכל מקללים בך יבואך כדרך שבא לפלונית. (רש"י), צבה, שם מגזרת נחי למ"ד ה"א והה"א ה"א נקבה וה"א השרש נפלה: (כב) לצבות, הראוי להצבות ע"מ להראות, לכן הלמ"ד פתוחה וטעמו ל' נפיחה, וכן ולנפיל הראוי להנפיל: (כד) והשקה את האשה, ולהלן אומר ואחר ישקה את המים לכן נראה שאין

הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ (כו) וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ (כז) וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ (כח) וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה

דער פֿרויא דאז אייפֿערזוכטסאָפפֿער אויס דער האנד, מאכט דאמיט איינע ווענדונג פֿאָר דעם עוויגען, אונד ברינגט עס צום אלטארע. (כו) נימט פֿאָן דעם מעהלאָפפֿער איינע האנדפֿאָלל צום פֿערדופֿטען, לעסט עס אויף דעם אלטארע אין רויך אויפֿגעהען, אונד הערנאך גיבט ער דער פֿרויא דאז וואססער צו טרינקען. (כז) ווען ער איהר דאז וואססער צו טרינקען געגעבען, זאָ ווירד דער ערפֿאָלג דיזער זיין: האט זיא זיך פֿעראונעהרט, אונד איזט איהרעם מאננע אונטרייא געוועזען; זאָ געהט דאז פֿלוכוואססער אין זיא צום אבשייליכען עקעל היניין, איהר לייב ווירד אויפֿשוועללען, איהרע היפֿטע שווינדען, אונד דיא פֿרויא ווירד צור פֿערפֿלוכונגספֿאָרמעל אונטער איהרער נאציאָן ווערדען. (כח) האט זיא זיך אבער ניכט פֿער-

תולדות אהרן והניף סוטה י"ט, א'. קדושין סס. זבחים קי"ט, ב': והקריב מנחות ה', ב': ואחר סוטה י"ט, א': וצבתה סוטה ט'. א' וב', וכ"ח א': ונקתה ברכות ל"א, ב'. סוטה כ', ב', וכ"ה ב':

תרגום אונקלוס

יָת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא׃ (כו) וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃ (כז) וְיַשְׁקִינַהּ יָת מַיָּא וּתְהֵא אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְּחוּן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ׃ (כח) וְאִם לָא אִסְתְּאָבַת

רש"י

בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני [סוטה כ"ז]: וצבתה בטנה וגומר. אף על פי שהקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיה האשה לאלה. כמו שפירש' שהיו הכל אלין בה: בקרב עמה. הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה. בסתירה זו: וטהורה היא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרע'

באור

זה סדר המעשה רק לפי שהכתוב מדבר מענין המים שיכתוב את האלות ומחה אל המים, אמר שתכליתן יהי' להשקות בהם האשה, ושיבאו בה למרים, כיצד? תחלה יקח הכהן את המנחה מידה ויקטירה. אחרי כן ישקה אותה, ובכלותו להשקותה כך יהי' אם נטמא' יהי' כך, ואם לא נטמא' וגו' זהו המשך הכתוב וסדור המאמרים על נכון: (כז) והשקה את המים, באמרו ובאשר יכלה להשקות' יהי' תכלית ההשקאה שאם נטמאה ובצתה וגו'. וכן תרגם המתרגם האשכנזי: ובאו בה וגו', אחרי השתי' בבואם אל קרבה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקיאים שימררו השותים אותם מאוד, אח"כ תצבה בטנה ותפול ירכה. (רמב"ן): (כח) ונקתה, מבנין נפעל והדגש לחסרון נו"ן השרש והנו"ן שבראשה לסי' הבנין: ונזרעה זרע, שיתן לה

זָֽרַע׃ (כט) זֹ֣את תּוֹרַ֣ת הַקְּנָאֹ֑ת אֲשֶׁ֨ר תִּשְׂטֶ֥ה אִשָּׁ֛ה תַּ֥חַת אִישָׁ֖הּ וְנִטְמָֽאָה׃ (ל) א֣וֹ אִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר תַּעֲבֹ֥ר עָלָ֛יו ר֥וּחַ קִנְאָ֖ה וְקִנֵּ֣א אֶת־אִשְׁתּ֑וֹ וְהֶעֱמִ֤יד אֶת־הָֽאִשָּׁה֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה וְעָ֤שָׂה לָהּ֙ הַכֹּהֵ֔ן אֵ֖ת כָּל־הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּֽאת׃ (לא) וְנִקָּ֥ה הָאִ֖ישׁ מֵעָוֺ֑ן וְהָאִשָּׁ֣ה הַהִ֔וא תִּשָּׂ֖א אֶת־עֲוֺנָֽהּ׃ פ

ת"א זאת וכו' סוטה י"ח, ב'. כריתות ט', ב': ועשה מגלה כ'. ב'. סוטה ז', ב', וי"ג ב', וכ'ב': ונקה יבמות כ"ח, א'. סוטה כ"ח, א'. ומ"ז, ב'. קדושין כ"ז, ב'. שבועות ה', א':

אונעהרט אונד איזט ריין; זאָ ווירד עס איהר ניכט שאַדען, אונד זיא ווירד פֿילמעהר פֿרוכטבארער דארויף ווערדען. (כט) די־זעס איזט דיא פֿאָרשריפֿט פֿיר דיא אייפֿערזוכט, ווען איינע פֿרויא זיך געגען איהרען מאן פֿערגעהט אונד פֿעראונרייניגט ווירד. (ל) אָדער ווען דער גייסט דער אייפֿערזוכט איינען עהעמאן ערגרייפֿט, דאס ער אייפֿערזיכטיג אויף זיי־נע פֿרויא ווירד; זאָ ברינגט ער דיא פֿרויא פֿאָר דען עוויגען, אונד דער פּרי־סטער האַנדעלט מיט איהר נאך דיזער פֿאָר־שריפֿט. (לא) אלזדאַן איזט דער מאן פֿרייא פֿאָן אללער שולד; דיא פֿרויא אבער ווירד איהרע שולד צו ביסען האבען.

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא וְדַכְיָא הִיא וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִדּוּי׃ (כט) דָּא אוֹרַיְתָא דְּקִנְאָתָא דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר מִבַּעְלַהּ וְתִסְתָּאַב׃ (ל) אוֹ גְּבַר דִּי תְעִיבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וִיקִים יַת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּיד לַהּ כַּהֲנָא יַת כָּל אוֹרַיְתָא הָדָא׃ (לא) וִיהֵי זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבִין וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּיל יַת חוֹבַהּ׃

רש"י

זרע. אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים [סוטה כ"ו:] (ל) או איש. כמו או נודע [שמות כ"א] כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חטאתי במיתתה נקי הוא מן העונש. דבר אחר משישקנה תהא אצלו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה [ספרי]:

באור

בשם זרע בשכר הקלון שאירע לה, וחז"ל דרשו שאם היתה עקרה נפקדת ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח ואם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים: (לא) ונקה האיש מעון, אם בדקוה המים אל ידאג במיתתה נקי הוא מעונש. (רש"י), וכן דעת הרשב"ם ברא"ש דבריו. ויהי' פירוש והאשה ההיא וגו', כלו' שאין על האיש עון במיתתה אבל הוא לבדה גרמה מיתתה, ובסוף דבריו כתב הרשב"ם וז"ל ולי נראה ונקה האיש מעון שלא סבל אשתו להיות מזנה תחתיו ואלו שתק לא היה מנוקה מעון שהי' אסורה לו, אלא היא תשא את עונה שהרי זנתה ולפיכך קבלה פורענותה, וכתב הרמב"ן וז"ל, והנה אין כל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא ונס קבוע שיעשה בישראל בהיות' רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזאת כיתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראוים להשרות שכינה בתוכם ולפיכך פסק הענין הזה משנתקלקלו ישראל בעבירות כמ"ש משרבו המנאפים פסקו מי סוטה, שנא' לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם לא יבין ילבט (הושע ד' י"ד) ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים המנאפות פטורות מעון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם בהיותם עם קדוש והם לא יבינו בטובה זאת ולא יחפצו בה וזהו שאמר ועם לא יבין ילבט, כלומר ילכד בסכלותו, וכן ואויל שפתים ילבט (משלי ט' י'), תרגם מתרגם ירושלמי וסכלא בספוותיה מתאחד, וזה טעם מה שאמרו ונק' האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו

ו (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃ (ג) מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ (ד) כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ

תולדות אהרן דבר נזיר ס"א, א'. מנחות ע"ג, ב': כי יפלא חגיגה י', א'. נדרים ג', א', וט' א'. נזיר ס"ב ' א' נדה מ"ו, א': נדר נדרים ט"ב. נזיר ד', ב': להזיר נדרים ט"ס, וי"א א'. נזיר ה', א': מיין נזיר ג', ב', ול"ד ב' ומ"ד א'. כריתות י"ג, ב': משרת פסחים מ"ג, ב'. נזיר ל"ה, ב'; לא ישתה נדרים ג', ב': וענבים נזיר י"ד, ב': לא יאכל נדרים ג', ב': כל וכו' נזיר י"ד' ב':

ו (א) דער עוויגע רע־דעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפּראך: (ב) רעדע מיט דען קינ־דערן ישראל'ס, אונד זאגע איהנען: ווען איין מאן אָדער איינע פֿרויא זיך דורך איין געליבדע דער ענטהאלטזאמקייט הער־פֿאָר טהוט, דעם עוויגען צו עהרען, נעמליך זיך מאנכער דינגע צו ענט־האלטען געלאָבט; (ג) זאָ מוס ער זיך דעם וויינס אונד אנדערער שטארקען געטרענקע ענטהאלטען; קיינען עססיג פֿאָן ווין אָדער אנדערם שטארקען געטרענקע טרינקען, אויך קיין אנדערעס נאס פֿאָן טרויבען טרינקען, אונד ווערער ווייבעערע נאָך ראָזינען עססען. (ד) דיא גאנצע צייט זיינער ענט־

רש"י

ו (ב) כי יפליא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף [סוטה ב']: נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון נביעה

תרגום אונקלוס

ו (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְפָרֵישׁ לְמִידַּר נְדַר נְזִירָא לְמִיזַּר קֳדָם יְיָ׃ (ג) מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק יַזַּר חַל דַּחֲמַר חֲדַת וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק לָא יִשְׁתֵּי וְכָל מַתְרוּת עִנְּבִין לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְּבִין רַטִּיבִין וִיבֵישִׁין לָא יֵיכוֹל׃ (ד) כֹּל יוֹמֵי נְזִירֵיהּ מִכֹּל דְּיִתְעֲבֵיד מִגּוּפְנָא

באור

אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה, ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו, אין המים בודקין אותה. והעולה מן ההלכה שאפילו היו בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בהם לא היו בודקין, והכלל שהוא נס וכבוד לישראל ע"כ לשונו, ומה מתוק מדבריו אלה:

ו (ב) כי יפלא. יפרוש ויבדיל את עצמו מרוב העם המשכים אחר תאות גופם: לנדר נדר נזיר, שידור להיות נזיר, כי נזיר הוא תואר השם ונקרא כן לפי שמתרחק מן המותרות והוא מגזרת וינזרו שהוא ל' רחוק: להזיר לה', מקור מבנין הפעיל והוא יוצא וענינו להזיר את עצמו מן המותרות לכבוד ה' ועבודתו: (ג) מיין ושכר יזיר. אם נדר להיות קדוש אז מחויב הוא להתרחק מן היין ומן השכר שהוא יין ישן המשכר, ת"א מחמר חדת ועתיק, ואחרים אמרו שכר ממש, כל דבר שישתכר האדם ממנו (הראב"ע), וכן מתורגם בל"א: וכל משרת ענבים, הנפרד משרה והתי"ו לסמיכות כמו מִקְנַת כסף, מִצְוַת ה' והוראת השרש הזה לפי ענין הפרש'

לא מצאנו במקר' כ"א בלשון משנ' נזיר ששרה פתו ביין והוא לשון מסיסה, והשם ממנו מרחיקין את הירק ואת המשרה, ובאמת כל משקה ששרו בהן ענבים עד שנמוחו ונמסו, ובל"א (ווייכ־געווייכט): לחים, הנפרד מזה השרש על ההורא' הזאת לא מצאנו, כ"א ולא נס לֵחֹה מן הנפרד לַח, ע"מ בין איש ובין גֵרוֹ, והיה ראוי הרבוי ממנו לֵחִים, ובא בפת"ח ע"מ הכפולים שלא

מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃ (ה) כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר־יַזִּיר לַיהוָה קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ׃ (ו) כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיהוָה עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא׃ (ז) לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם

תולדות אהרן מכל אשר פסחים מ"ה, א'. נזיר ג', ב' וט' א', ול"ד ב', ול"ז ב' מחרצנים פסחים כ"ג, א'. נזיר ל"ד, ב': כל ימי וכו' נזיר י"ד, ב'. פסחים שם: תער יבמות ה', א', נזיר ל"ט, ב', ומ' א' ומ"ד א' וס' א': עד נזיר ו', ב', וט"ז א': קדש תענית י"ח א', וי"ז א' וב', מ"ק י"ח, ב'. סנהדרין כ"ב, ב'. נזיר ב', א', וה' א', ול"ט ב'. קדושין כ"ז, ב': גדל פסחים כ"ג, א'. מ"ק י"ח, ב'. סנהדרין כ"ב, ב': כל ימי נזיר י"ד, ב', ומ"ח א': לא יבא נזיר מ"ב, ב': לאביו נזיר מ"ח, ב', וס"א א'. סנהדרין נ"ה, א': לא יטמא נזיר מ"ב, ב'. ומ"ט, א'.

האלטונג זאָלל ער ניכטס געניסען, דאז פֿאָם וויינשטאָקע, פֿאָן קערן בזי הילזען, פֿערפֿערטיגט ווירד. (ה) זאָ לאנגע דאז געליבדע דער ענטהאלטזאמקייט דויערט, זאָלל קיין שעערמעססער איבער זיין הויפט פֿאהרען, ער זאָלל הייליג זיין, אונד דאז הויפטהאאר פֿרייא וואכסען לאססען ביז דיא צייט אוים איזט, דיא ער דעם עוויגען צו עהרען, צור ענטהאלטונג בעשטיממט. (ו) דיא גאנצע צייט הינדורך זאָלל ער אויך צו קיינער לייכע געהען; (ז) זיך אן פֿאטער, מוטטער, ברודער, שוועסטער, ווען זיא טאָדט זינד ניכט פֿעראונרייניגען; וויל ער דיא גאָטטליכע קראָנע דער ענטהאלטזאמקייט אויף

תרגום אונקלוס

דַחֲמְרָא מִפּוּרְצְנִין וְעַד עִיצוּרִין לָא יֵיכוֹל׃ (ה) כָּל יוֹמֵי נְדַר נְזִרֵיהּ מַסְפַּר לָא יְעִיבַר עַל רֵישֵׁיהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דִּיְנְזַר קֳדָם יְיָ קַדִּישׁ יְהֵי מַרְבֵּי פְּרוּעַ שְׂעַר רֵישֵׁיהּ׃ (ו) כָּל יוֹמִין דִּיְנְזַר קֳדָם יְיָ עַל נַפְשָׁא דְמִיתָא לָא יֵיעוֹל׃ (ז) לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לַאֲחוּהִי וּלְאַחָתֵיהּ

רש"י

במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שותין דיו וסתמים נזיר שסדה פתו ביין: (ד) חרצנים. הם הגרעינין [נזיר ל"ד]: זג. הם קליפו' שמבחוץ שהחרצני' בתוכן כענבל בזוג: (ה) קדוש יהיה. השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו [ספרי]: פרע. נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן

באור

כדין: (ד) מחרצנים, הם הגרעינים שבתוך הענבים. ועד זג, הן הקליפות שמבחוץ, ולדעת מניח הטעמים שהניח במלת היין מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת ועד זג, נראה כי מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה. כלומר מכל אשר יעשה מחרצנים ועד זגים לא יאכל, אף שהם דברים שאין שום אדם תאב להם יהיה נזהר, בהם הנזיר שלא יצא ע"י זאת לאכול הענבים עצמם וכן דעת הרמב"ע, וכן מתורגם בלשון אשכנז: (ה) גדל פרע שער ראשו, המקור במקום עתיד כלומר גדל יגדל שער ראשו, וכונתו במלת פרע שלא יגדלם על איזה סדר מכוון כי אם גדול חפשי בדלון הטבע. ויהיה פרע תואר הפעל לתיבת גדל, והענין שיהיה קדוש לגדל שער ראשו באופן שיהי' פרע בלי סדר וקליעה וסלסול, וכן כיון המתרגם בל"א: שְׂעַר מהנפרד שֵׂעָר

וממנו נאמר את כל שְׂעָרוֹ. (ו) על נפש מת לא יבא, כתב הרמב"ע תאר לנפש או יחסר מלת גוף, על דעתו שמלת נפש תמיד לשון נקבה והראוי נפש מתה, אבל מצאנו נפש בל' זכר. כמו אחד נפש: (ז) לאביו ולאמו, וק"ו לשאר קרובים: כי נזר אלהיו, כתב הרמב"ע ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך האמתי שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי

בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ׃ (ח) כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ קָדֹשׁ הוּא לַיהוָה׃ (ט) וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בְּפֶתַע פִּתְאֹם וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ׃ (י) וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יא) וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־

ת"א וכי ימות פסחים ע', ב', ופ"א ב'. נזיר ס"ג, א'. זבחים כ"ג, ב'. כריתות ט', א': וטמא נזיר ט"ו, א', וי"א א', ומ"ד א': ביום נזיר מ"ב, א': וביום שם מ"ד, ב': וכפר תענית י"א, א'. נדרים י'. א'. נזיר י"ט, א', וכ"ב א'. ב"ק נ"א, ב': וקדש נזיר י"ח, א':

זיינעם הויפטע טרעגט. (ח) דיא גאנצע צייט זיי־נער ענטהאלטונג איזט ער דעם עוויגען געהיי־ליגט. (ט) ווען יעמאנד פֿאר איהם אונפֿערזעהענס פלאֶטצליך שטירבט, אונד דאז הויפט זיינער ענט־האלטונג פֿעראונרייניגט; זאָ זאָלל ער אם טאגע זיי־נער רייניגונג זיין הויפט בעשעערען, אם זיבענטען טאגע נעמליך זאָלל ער עס בעשעערען. (י) אם אכטען טאגע אבער ברינגט ער צווייא טור־טעלטויבען אָדער צווייא יונגע טויבען, צום פרי־סטער פֿאָר דען איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטס. (יא) דער פריסטער מאכט איינס צום זינדאָפּפֿער אונד איינס צום גאנצאָפּפֿער, פֿערזאָהנט איהן, דאס ער זיך אן איינער לייכע פֿערזינדיגט, אונ' הייליגט אלזאָ זיין הויפט ווידערום

רש"י

את דמו לא יפרע [ויקרא כ"א] ואין קדוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף מליטמא למתים: (ט) פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קרבן הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה: (יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת ר' אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו:

תרגום אונקלוס

לָא יִסְתָּאַב לְהוֹן בְּמוֹתְהוֹן אֲרֵי נִזְרָא דֶאֱלָהֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ׃ (ח) כֹּל יוֹמֵי נִזְרֵיהּ קַדִּישׁ הוּא קֳדָם יְיָ׃ (ט) וַאֲרֵי יְמוּת מִיתָא עֲלוֹהִי בִּתְכֵּיף שְׁלוּ וִיסָאֵיב רֵישׁ נִזְרֵיהּ וִיגַלַּח רֵישֵׁיהּ בְּיוֹמָא דִדְכוּתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלְּחִינֵּיהּ׃ (י) וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יַיְתֵי תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (יא) וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא וִיכַפֵּר עֲלוֹהִי מִדְּחָב

באור

שמפסי' מן התאוות: (ט) עליו, באהל שהוא בו: בפתע פתאם, שני שרשים וענינו אחד על מהירת ביאת דבר בהיסח הדעת, ולהגדיל המהירות יבואו שניהם, ויתכן שענין פתע בלא כוונ', כמ"ש ואם בפתע בלא איבה (במדבר ל"ה כ"ב), ופתאום בלי שהרגיש בו קודם היותו (אונפֿער־זעהענט אונד פלאָטצליך): וטמא ראש נזרו, בבנין הזה הוא יוצא לשני, המת יטמאהו: ביום טהרתו, ומבאר שהוא ביום השביעי כי טמא מת הוא וצריך הזאת שלישי ושביעי לטהרתו: (יא) מאשר חטא על הנפש, על נפש מת. (הרמב"ע) וכן מתורגם בל"א, והטעם שהי' לו להזהר בקדושתו שלא יטמא ויש חז"ל אמרו על שחטא בנפשו שצער עצמו מן היין (נדרים דף י' ע"א);

רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ (יב) וְהִזִּיר לַיהוָֹה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ׃ (יג) וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (יד) וְהִקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ לַיהוָֹה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים׃ (טו) וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי

ת"א והזיר שם י"ט, א': והביא שם שם: והימים שם ג', א', ומ"ד א'. נדה ס"א, ב': כי טמא נזיר י"ט, ב': וזאת וכו' נזיר ו', ב': והקריב זבחים כ"ה,

פאָן נייעס. (יב) נון מוס ער דעם עוויגען צו עהרען זיינע ענטהאלטונגסטאגע ווי־דערום אנפאנגען, אונד צו דעם ענדע איין יעהריגעס לאם צום שולדאָפּפער ברינגען, דיא פאָריגען טא־גע אבער זאללען ניכט גע־רעכנעט ווערדען, וויל דיא ענטהאלטונג דורך אונרייניגקייט אינטער־בראָכען וואָרדען. (יג) די־זעס איזט דיא פאָרשריפט פיר דען ענטהאלטזאמען, ווען דיא צייט זיינער ענט־האלטונג אוים איזט, ברינגע מאן איהן פאָר דען איינגאנג דעס שטיפטס־צעלטעס. (יד) דא זאָלל ער, דעם עוויגען צו עהרען, צום אָפּפער ברינגען: איין יעהריגעס לאם אָהנע פעהלער צום גאנצענאָ־פּפער, איין יעהריגעס שאף אָהנע פעהלער צום זינדענאָפּפער, אונד איינען ווידדער אָהנע פעה־לער צום פריידענאָפּפער; (טו) פערנער איינען קאָרב מיט אונגעזייערטען קוכען, פאָם פיינסטען מעה־

תרגום אונקלוס

על מיתא ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: (יב) ויזיר קדם יי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: (יג) ודא אוריתא דנזירא ביום משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זמנא: (יד) ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואימרתא חדא בת שתה שלימתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא: (טו) וסל פטיר סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין

רש"י

(יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימי' הראשוני' יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אותו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתי' שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה [ויקרא כ"ב] את עצמם כיוצא בו ויקבור אותו בגיא [דברים ל"ד] הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים

באור

ויקדש את ראשו, שמיום טהרתו תחל הנזירות מחדש: (יב) והימים הראשונים יפלו, לא יהיו במנין: כי טמא נזרו, כי כונת הנזירות היתה שתהי' בלי הפסק: טָמֵא' עבר מבנין הקל על גזרת פָעֵל והוא פעל עומד: (יג) ביום מלאת, מקור מבנין הקל מנחי למ"ד א' ובא ע"מ מקור מנחי ל"ה, וכן לבלתי קְראת לנו (שופטים ח' א'): יביא אתו, את עצמו כמו וידעו הגוים' אותם (יחזקאל ל"ד ח'), וזה אחד משלשה אתים שהי' רבי ישמאל דורש כן וכיוצא בו והשיאו אתם את עון אשמה את עצמם וכיוצא בו ויקבור אתו בגיא קבר את עצמו. (רש"י), וכן תרגם יב"ע ומטי ית גרמיה, או יביא הכהן אותו בע"כ להקריב את קרבנו (הראב"ע): (יד) כבש, זכר כמשפט העולה: וכבשה, נקבה כמשפט החטאת: לשלמים, שלמי שמחה שהשלי' מה שנדר: (טו) וסל מצות, ענינו וסל מלא או עם מצות, ומצינו הרבה בלשון שנסמך

מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם: (טז) והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את־חטאתו ואת־עלתו: (יז) ואת־האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את־מנחתו ואת־נסכו: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד את־ראש נזרו ולקח את־שער ראש נזרו ונתן על־האש

ת"א ומנחתם זבחים א', א'. מנחות נ"א, ב': והקריב זבחים א', א': ואת האיל שם ד', ב'. מנחות מ"ו, ב', ות"ז א', ודף כ"א, ב': ועשה זבחים א', א': וגלה נזיר מ"ה, א': ונתן שם מ"ז, א'. מנחות נ"א, ב':

תרגום אשכנזי

לע מיט אֶהל איינגעריהרט אונד איֿנגעזייערטען, מיט אֶהל בעשטריכנען פֿלאַ־דען, נעבסט איהרעם גע־וואֶהנליכען אָפּפֿערמעהל אונד אָפּפֿערוויין. (טז) דער פריסטער בריננט דיס דאר פֿאָר דעם עוויגען, אונד פֿעררריכטעט דאז זינדעג־אָפּפֿער אונד דאז גאנצ־אָפּפֿער. (יז) דען ווידדער אבער מאכט ער צום פֿריי־דענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען, זאמט דעם קאָרב מיט אונגעזייערטעם בראָד; בריננט אויך דאז מעהל־אונד וויינאָפּפֿער. (יח) דער ענטהאלטזאמע זאָלל זיך פֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס זיין גע־ווייהטעם הויפטהאאר אבשערען לאססען, זאָלל דיזעם זיין געווייהטעם הויפטהאאר נעהמען אונד

תרגום אונקלוס

דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון: (טז) ויקריב כהנא קדם יי ויעביד ית חטאתיה וית עלתיה: (יז) וית דכרא יעביד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעביד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה: (יח) ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית ריש נזריה ויסב ית שער ריש נזריה ויתן על אשתא די תחות דודא דנכסת

רש"י

כדין עולה ושלמים: חלות מצות רקיקי מצות. עשר מכל מין. [מנחות ע"ז]: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד [ויקרא ג] ספרי: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול

באור

הכלי אל מה שיש בו, ואי' עקר הכוונה על הכלי, כי אם על מה שבתוכו, והכלי הוא כדמות מדה ושעור למה שיש בו, לכך נסמך אליו כאשר יסמך המדה והמשקל והמנין לדבר המדוד והשקול והנמנה. יאמר ככר הכסף, איפת הקליא (שמואל א' י"ז י"ז), שלשת הימים: חלת וגו' ורקיקי וגו', עשר מכל מין ומין, ומנחתם ונסכיהם, של עולה ושלמים לפי שהיו' בכלל ויצאו לדון בדבר החדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים כדין עולה ושלמים. (רש"י), וכן כיון המתרגם בל"א דהוסיף מלת (געוועהנליכען): (טז) והקריב הכהן, אל המזבח, חסר הפעול והוא מלת אתם ר"ל הדברים הנזכרים, וכן מתורגם בל"א: ועשה את חטאתו, בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון. (הרמב"ע), ולדעת חז"ל חטאת קדמה לעולה להקרב' בכל מקום ומה שלמעלה הזכיר העולה תחלה היינו כמו שתירץ רבא (זבחים דף נ') למקראה הקדימ' הכתוב היינו שתהי' העולה נקראת בענין תחלה. עיין מש"כ בבאור (ויקרא ה' י"ח), וכן הביאו רש"י בפסוק והקדימו (שם י"ב ז'): (יז) על סל המצות, פירושו עם סל המצות, כמו ויבואו האנשים על הנשים ר"ל עם הנשים: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד, יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא יגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד. (רש"י), ובמס' נזיר (דף מ"ה ע"א) מביא הוכחות רבות מן המקראות שאין משמעות הפסוק פתח אהל מועד ממש ע"ש, ות"א תרגמו לפי פשוטו. וכן

אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ (יט) וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ (כ) וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃

תולדות אהרן אשר נזיר מ"ה, ב': ולקח זבחים נ"ה, א'. חולין ל"ח, א': על כפי נזיר מ"ו, א': אחד וכו' נזיר מ"ו, א': ואחר סס סס:

תרגום אשכנזי: אויף דאז פייערלעגען, דאז אונטער דעם פריידענאָפּפער איזט. (יט) דער פריסטער נימומט דען בוג. ווען ער געקאָכט איזט, פאָם ווידדער אב, דאצו איינען אונגעזייערטען קוכען אויס דעם קאָרבע, אונד איינען אונגעזייערטען פלאדען, אונד לעגט עס דעם ענטהאלטזאמען אויף דיא הענדע, נאכדעם ער זיך דיא קראָנע דער ענטהאלטונג האט אבשעערען לאססען. (כ) דער פריסטער מאכט דאמיט איינע ווענדונג פאָר דעם עוויגען; עס איזט איין הייליגטהום, דאז דעם פריסטער געהערט, אויסער דער ווענדונגסברוסט אונד דער העבעשולטער. הערנאך קאן דער ענטהאלט=

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא׃ (יט) וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשִׁילָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאַסְפּוֹג פַּטִּיר חָד וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִּיגַלַּח יָת נִזְרֵיהּ׃ (כ) וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר

רש"י

הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק:

באור

מתורגם בל"א: אשר תחת זבח השלמים, תחת הדוד שהוא מבשלין בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה': (יט) הזרע בשלה, פירש"י לאחר שנתבשל', ולמב"ע פירש והיא בשלה, וכוונת שניהם אחת היא, לפי שמטבע הל' אם תהי' בשם הענין ה"א הידיעה לאיזה הוראה מן ההוראות ואחריו שם או שמות תוארים לו וכלם חלקי הנושא לבד. אזי תהי' ה"א הידיעה גם בתוארי'. כמו הכָּר הַטּוֹב הזה, כי נושא המאמר הוא מלת ואראה הקודם בפסוק, אבל אם הוא מאמר חותך, ר"ל שהתואר הוא נשוא להענין הנושא, אז לא תבוא ה"א הידיעה בתואר, כמו עוד היום גדול, [ועיין מה שכתבנו בפסוק והאבן גדולה על פי הבאר (בראשית כ"ט ב')], ולפ"ז אם היתה מלת בשלה תואר הענין היתה ראוי להיות בה"א הידיעה מטעם שזכרתי, לכן פירשו ז"ל שמלת בשלה תואר הפעל שיקח הכהן את הזרוע מן האיל לאחר שנתבשלה עמו, ויתכן שיהי' בינוני מבנין הקל לגזרת פָּעֵל כמו אִין חָפֵץ חֲפֵצָה, וכן אמר רז"ל אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל, וכן הועתק בל"א: (כ) קדש הוא לכהן, הזרוע כי הוא עקר, ותיבת זרוע פעם זכר ופעם נקבה, ומלאכו ויפוזו זרועי ידיו (בראשית מ"ט כ"ד) זרועות רשעים תשברנה (תהלים ל"ז י"ז), או ישוב על המונף כלו שהם החלה והרקיק והזרוע: על חזה, מלבד חזה התנופה ושוק הימין שהם לכהן בכל השלמים יהי' גם זה לכהן: ואחר ישתה הנזיר יין, אחר כל המעשים האמורים בפרשה שהיא הקרבן ותגלחת, זו דברי ר' אליעזר, ולדעת החכמים אחר מעשה יחידי שהוא אחר הקרבן אף

(כא) זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָֹה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ

(כב) וַיְדַבֵּר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כג) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס

ת"א זאת וכו' סס כ"ג, א'. ומ"ו ב': קרבנו תמורה י', א': כן יעשה מנחות י"ט, א', וכ"ז א': כה וכו' סוטה ל"ג, ב', ול"ח א'. חולין מ"ט, א', כל הפרשה עקרים פ' אחרון. סס ענין ברכת כהנים ת"ד פי"ט עקדה שער כ"ה: אמור סוטה ל"ח, א':

זאמע ווידער וויין טרינקען. (כא) דיזעס איזט דיא לעהרע פיר איינען דער ענטהאלטונג געלאָבט; זיין אָפּפער דעם עוויגען צו עהרען, וועגען זיינער ענטהאלטונג, אויסער דעם, וואס ער עטווא זאָנסט נאך זיינעם פערמאָגען אנגעלאָבט האט; וואס ער געלאָבט האט, מוס ער האלטען, אויסער דער פאָרשריפט פיר דיא ענטהאלטונג. (כב) דער עוויגע רעדעטע פערנער מיט משה, אונד שפראך: (כג) רעדע מיט אהרן אונד זיינען זאָהנען, אונד זאגע איהנען: אויף פאָלגענדע וויזע זאָללט איהר דיא קינדער ישראל'ס זעגנען, מיט דיזען ווארטען זאָללט איהר זיא אנרעדען:

תרגום אונקלוס

כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ (כא) דָּא אוֹרַיְתָא דִנְזִירָא דִּי יִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נִזְרֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דִּי יִדַּר כֵּן יַעְבֵּיד עַל אוֹרַיְתָא דִנְזָרֵיהּ׃ (כב) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כג) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יַת בְּנֵי

רש"י

(כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור כן יעשה מוסף על תורת נזרו: על תורת הנזיר. יוסיף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דיס"נט: [זאגענד ,disant] אמור להם. שיהיו כולם שומעים [ספרי]: אמור. מלא לא

באור

שלא התגלח (נזיר דף מ"א ע"א): (כא) מלבד אשר תשיג ידו, שאם אמר הריני נזיר על מנת שאגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים: כן יעש' על תורת נזרו, יכול להוסיף על המפורש בתורת הנזיר, אבל לא יחסר אם אמר הריני נזיר חמש נזירות על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה. (רש"י), והנה אם תדקדק בסדר הנחת הטעמים תדא' שלדעת מניחם שעור הכתוב כך הוא, זאת תורת הנזיר אשר ידור (נדר נזיר לה', וזאת תורת) קרבנו לה' על נזרו (אם נדר בסתם הריני נזיר, ותהיה מלת זאת מושכת עצמה ואחרת עמה) מלבד אשר תשיג ידו (אם הי' עשיר ורצה להרבות בקרבנות, או שנדר תחלה על מנת להרבות בהם, יביאם כלם ביום מלאת, ולא ישתה יין עד הקריבו את כלם, ואח"כ כלל ואמר) כפי נדרו אשר ידור (בין עשיר בין עני) כן יעשה (הכל ביום מלאת ימי נזרו) על תורת נזרו (כי כלם בכלל תורת נזרו). (עיין רמב"ן), ותבין מזה ערך הסגלתא והאתנח בפסוק הזה על מקומם הראוי להם: (כג) כה תברכו את בני ישראל, כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבוא לראש פלוני כך וכך אלא אלי תתפללו שאברכם אני כמו שמפרש יברכך ה', ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו ואברכם לישראל כמו שמפרש ושמו את שמי וגו', כשיברכו הכהנים את ישראל בשמי ולא בשמם אני אברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך ה' ישא ה' פניו. בדכתיב ופניתי אליכם והרבתי אתכם וגו'. (הרשב"ם): אמור להם, המקור

(כד) יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס (כה) יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס (כו) יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס (כז) וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס חמישי

ז (א) וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים

(כד) דער עוויגע זעגנע דיך אונד בעהיטע דיך! (כה) דער עוויגע לאססע זיינ׳ אנטליטץ דיר לייכטען, אונד זייא דיר גנעדיג! (כו) דער עוויגע ווענדע זיין אנטליטץ דיר צו אונד געבע דיר גליקזעליגקייט! (כז) זאָ זאָללען זיא מיינען נאמען איבער דיא קינדער ישראל׳ס אויסשפרעכען, אונד איך ווערדע זיא זעגנען.

ז (א) אלס משה דיא אויפריכטונג דיזר וואָהנונג פאָללענדעט, אונד

תולדות אהרן וישמרך פסחים ק״י, א׳: ויחנך פסחים ק״י, א׳: ישא ברכות כ׳, ב׳, נדה ע׳, ב׳. ר״ה י״ז, ב׳. מגלה כ״ה, ב׳: וישם שסשם: ושמו מגלה י״ח, א׳. סוטה ל״ח, א׳. עקרים מ״ב, פכ״א: ואני וכו׳ חולין מ״ט, א׳:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן לְהוֹן׃ (כד) יְבָרְכִנָּךְ יְיָ וְיִטְּרִנָּךְ׃ (כה) יַנְהַר יְיָ שְׁכִנְתֵּיהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ׃ (כו) יִסַּב יְיָ אַפֵּיהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ (כז) וִישַׁווּן יַת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן׃
ז (א) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יַת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵיהּ

רש״י

תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם [במדב׳ רבה]: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב״ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה׳ פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. יתן לך חן [ספרי]: (כו) ישא ה׳ פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש ספרי: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. ד״א ואני אברכם לכהנים:

ז (א) ויהי ביום כלות משה. כלות כתיב (ר״ל בפתח ולא כלות בשבא ודו״ק) יום הקמת המשכן היו

באור

במקום לווי, כמו זכור שמור בלע״ז דיסכ״ט (רש״י): (כד) יברכך ה׳, שיתן לך תוספת חיים ועושר ובריאות: וישמרך, שלא תאנה אליך רעה, המאבדת את טובתו. כי אם תהיה לך הנאה מהשפעתו: (כה) יאר ה׳ פניו אליך. פניו המביטים בך ומשגיחים עליך ועל מעשיך יהיו פני׳ שוחקות פנים צהובות, כי באור פני מלך חיים: ויחנך, יתן לך חן וימלא משאלותיך, כטעם חנוני אתם, אשר חנן אלהים, מגזרת חנן. ודגש הכ״ף במלת ויחנך היא לתפארת כמו הדגש במלת מִקְּדָשׁ: (כו) ישא ה׳ פניו אליך, אף אם יכעוס עליך כי חטאת לו יכבוש כעסו ושב ונחם על הרעה להיטיב לך, וכן דעת רש״י, ולאב״ע פי׳ שהוא הפך אעלים עיני מכם והטעם בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות עליך, וכן ת״א יקבל ה׳ שכינתיה לותך: וישם לך שלום, הוראת מלת שלום ידועה שהיא הפך המלחמה והריב ובל״א (פֿרידע) ופעמי׳ תורה על הצלחה כמו השלום לאישך השלום לילד (מלכים ב׳ ד׳ כ״ו), וביאורה בל״א (גליקזעליג־קייט) הכוללת כל ענייני ההצלחה, ולפי שהיא כאן סיום הברכות כלן נראה שתורה על ענין היותר כולל, וכן מתורגם בל״א: (כז) ושמו את שמי. כמו שזכרתי למעלה בשם הרשב״ם כשיברכום בשמי ולא בשמם אני אסכים עמהם ואברכם לישראל כמו שהתפללו הכהנים. והכונ׳ שניה השם ליחד הברכה אליו כי לא ידע האד׳ מה טוב לו בחיים ולפעמים יתאוה לאיזה טובה ויקוה אליה וכשישיגנה ישמח בה ואחריתה רעה רבה, וכן להיפך, לכן צוה להסב את הברכות אליו והוא יברך את ישראל כפי ידיעתו איזה היא טובה מדומה או אמתית, ויש לפרש שמ״ם אברכם סימן על הכהנים המברכים, והטעם שהם יברכו את ישראל ואני אברך את הכהנים. (רש״י והראב״ע):

ז (א) ויהי ביום כלות משה להקים, ולא נאמר ביום הקים מלמד שבכל ז׳ ימי המלואים היה

אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ (ב) וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ (ג) וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם

תולדות אהרן וימשחם סנהדרין ט"ז, ב'. שבועות ט"ו, א'. מנחות כ"ז ב':

זיא געזאלבט אונד געהייליגט, וויא אויך דען אלטאר מיט זיינען געראטהען צו שטאנדע געבראכט; אלס ער דיזעס אללעס געזאלבט אונד געהייליגט האטטע, (3) דא בראכטען דיא פירשטען ישר'ל'ס נעמליך דיא פאמיליענהייפטער, אדער דיא שטאממפירשטען, וועלכע דען מוסטערונגען בייאגעוואהנט האבען: (ג) דיזע בראכטען איהרע גאבע

תרגום אונקלוס

וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּינוּן וְקַדִּישׁ יָתְהוֹן׃ (ב) וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא׃ (ג) וְאַיְתִיאוּ יָת קוּרְבַּנְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי

רש"י

ישראל ככלה הנכנסת לחופה [במדב' רבה]: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא' זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' וגומר [תהלים קל"ב] לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד [מלכים א' י"ב]: כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה [גיטין ס] בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: (ב) הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם [ספרי] שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' [שמות ה']: הם העומדים

באור

משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך אמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו. (רש"י), וכתב הרמב"ן וז"ל לשון רש"י כדברי חז"ל, אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד, אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אתו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומכל מקום ביום השמיני הי'. ועוד האריך שם. אך לפי דעתו אין נכון בכפילת ולשון של וימשחם ויקדש אותם, אחר שכבר וימשח אותו ויקדש אותו היא גם על המזבח וכל כליו בעבור האתנח במלת כליו, אמנם לפירש"י ז"ל יהי' באור הכתוב כך, ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (אז) וימשח אתו ויקדש אותו ואת כל כליו וגם את המזבח ואת כל כליו (משח ויקדש) כי כאשר צוהו השם על הקמת המשכן של יום השמיני צוהו גם כן על המשיחה למשכן וכליו ולמזבח (שמות מ' ט'), ובעשיתו לא הוזכר המשיחה (שם י"ז), והודיע כאן שעשה הכל ביום השמיני כאשר צוה השם להקים ולמשוח, ומה שכתוב (ויקרא ח' י') ויקח משה משמן המשחה וגו' זהו הית' מעשה שבעת ימי המלואי'. וכאן הודיע מעשה יום השמיני כאשר כלו הקמותיו: וימשחם ויקדש **אתם**, פירושו וכאשר משחם וקדשם אז ויקריבו נשיאי ישראל וגו' והמתרגם האשכנזי בחר בשיטת הרמב"ן ולדעתו אין מכפל הלשון ראיה כ"כ. שכן דרך הכתוב לכלול אחרי שפרט. וכן הטעי' הכוונה בתרגומו: וימשחם, בשמן המשחה: ויקדש אתם. בדם. (הראב"ע), והשיג עליו הרמב"ן כי גם במשכן נאמר ויקדש אתו והמשכן לא נתקדש בדם, אבל פירושו וימשחם לקדש אתם (ר"ל במשיחת השמן): (ב) ויקריבו נשיאי ישראל, בתחלה אמר דרך כלל על כל הנדבות שהקריבו ואח"ז מפרש איכותן שהן העגלות והבקר ומה שהקריבו על המזבח איש איש יומו: הם העמדים על הפקדים, שעמדו עם משה ואהרן בשעת מנין ישראל כמ"ש ואתכם יהיו איש איש למטה:

לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ה) קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ (ז) אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי

פָֿאָר דען עוויגען, זעכס בעדעקטע וואגען, אונד צוועֶלף רינדער, יעדע צווייא פֿירשטען איינען וואגען אונד יעדער איינען אָכסען; דיזע בראכטען זיא פֿאָר דיא וואָהנונג. (ד) דער עוויגע שפראד צו משה, וויא פֿאָלגט. (ה) נים זאָלכעס פֿאָן איהנען אן, עס זאָלל צום דינסטע בייא דעם שטיפֿטסצעלטע גע־ברויכט ווערדען, אונד דוא זאָללסט עס דען לוים אי־בערגעבען, יעדעם נאך זיינעם דינסטע. (ו) משה נאהם דיא וואגען אונד דיא רינדער אן אונד גאב זיא דען לוים; (ז) נעמליך צווייא וואגען אונד פֿיער רינדער גאב ער דען קינדערן גרשון נאך איהרעם דינסטע,

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר תּוֹרִין עֲגָלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יַתְהוֹן לָקֳדָם מַשְׁכְּנָא׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ה) קַבֵּיל מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי גְּבַר כְּמִיסַת פּוּלְחָנֵיהּ׃ (ו) וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת עֶגְלָתָא וְיַת תּוֹרִין וִיהַב יַתְהוֹן לְלֵיוָאֵי׃ (ז) יַת תַּרְתֵּין עֶגְלָן וְיַת אַרְבְּעָא תּוֹרִין יְהַב לִבְנֵי

רש"י

על הפקדים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנאמר ואתכם יהיו וגו': (ג) שש עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים [ישעיה ס"ו] עגלות מכוסו' קרויות צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דיים [שמות ל"ו] אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו אבני

באור

(ג) ששׁ עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן בצבים ובפרדים (ישעי' ס"ו כ'), עגלות מכוסות קרויות צבים. (רש"י וכן תרגם אונקלוס ויב"ע) ועגלות דבוק, עגלות של צב, עגלות של מכסה, ותרגום ירושלמי שית עגלן מזווגן, כלומר שכל עגלה הי' לה זוג בקר המושכין אותה, בל"א (גוויאטפענניג) והראב"ע פי' שהוא מין ממיני השוורים המושכים את העגלות, ואולם כנראה מהכתוב הביאו את שנים עשר הבקר למושך המשיכה, ועוד אם היו אלו לבד מן הבקר מדוע לא זכר מספרם, כאשר זכר מספר הבקר, ושרש צב נראה שהוא מהכפולים כי נמצאו בדגוי בְּצַבִּים דגש הלמ"ד לחסרון עי"ן הפעל: על ששני הנשיאים, לכל שני הנשיאים: ויקריבו אותם לפני המשכן, כי לא ידעו אם הוא רצון השם לשאת קדשי המשכן על העגלות עד שאמר ה' למשה קח מאתם וגו'. וז"ל הרמב"ן ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב, שהם עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והי' העגלות והבקר שאינן לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואח"כ לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום, אחר שהודשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם, ודרך הלשון לומר עגלות על דרך המלוי שבהן כמו אוכלי שלחן איזבל (פירושו אוכלי לחם שלחן איזבל) ויהי' שש עגלות צב שש עגלות

עֲבֹדָתָם׃ (ח) וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ (ט) וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ (י) וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת

תולדות אהרן ולבני סוטה ל"ה, א'. ערכין י"א, א': נשיא קדושין מ"ב, א':

(ח) אונד פֿיער וואגען נעבסט אכט רינדערן גאב ער דען קינדערן מררי, נאך איהרעם דינסטע, אונטער דער אויפֿזיכט איתמר, זָאהנעס דעס פּרי־סטערס אהרן. (ט) דען קינדערן קהת אבער גאב ער ניכטס, דען זיא האט־טען איהרען דינסט ביים הייליגטהומע, אונד מו־סטען עס אויף דען שול־טערן טראגען. (י) דיא שטאממפֿירשטען בראכ־טען בייא דער זאלבונד דעס אלטארס דאז איינ־ווייהונגסאפּפֿער. אלס זיא, דיא שטאממפֿירשטען נעמליך, איהרע גאבען צום אלטארע בראכטען, (יא) זאגטע דער עוויגע צו משה: יעדער פירשט זָאלל אן איינעם טאגע דיא גאבע ברינגען, צור איינווייהונג דעס אלטארס.

תרגום אונקלוס

גֵרְשׁוֹן כְּמֵיסַת פּוּלְחָנְהוֹן׃ (ח) וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמַנְיָא תוֹרִין יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמֵיסַת פּוּלְחָנְהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (ט) וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פּוּלְחַן קוּדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נַטְלִין׃ (י) וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיוּ יָתֵיהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת קוּרְבָּנְהוֹן לְקֳדָם מַדְבְּחָא׃ (יא) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה רַבָּא חַד לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יָת קוּרְבָּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת

רש"י

השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ח) כפי עבודתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשי' והעמודי' והאדנים: (ט) כי עבודת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגומר לפיכך בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה: (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. ועדין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו [זבחים כ"א]:

באור

של מלוי (ויהי' לדעתו בא מגזרת לבנות בטן מנחי למ"ד ה"א. כמו מן ידה אבה יד אבן) ומלאין הי' מקרבנות החנוכה אשר יפרש, ע"כ: (ח) כפי עבדתם. לפי שמשאת בני מררי היתה כבדה משל בני גרשון הוצרכו לארבע עגלות · ביד איתמר. מוסב גם על כפי עבדתם בפסוק שלמעלה, ר"ל שחלק את העגלות לבני גרשון ולבני מררי כפי עבודתם שהיתה על ידי איתמר: (ט) כי עבודת הקדש עלהם, שהיו נושאים הארון והשלחן והמנורה, לכן אין דרך כבוד לשאת אותם בעגלות כי אם בכתף ישאו: (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח, מלבד העגלות והבקר הביאו עוד נדבות מדברים הנקרבים לחנכת המזבח · ולפיר' הרמב"ן שהעגלות והבקר לא היו לקרבן כי אם לשאת את קרבנם, יהי' פי' ויקרבו הנשיאים כמו שזכרתי למעלה אחר שלוה השם לקחת את העגלות ואת הבקר לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבום לפני המזבח כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום עד שאמר ה' למשה נשיא אחד ליום וגו': ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח, בגופו וכאשר הקריבום לפני המזבח אז אמר ה' אל משה

הַמִּזְבֵּחַ׃ ס (יב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ (יג) וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (יד) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (טו) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (טז) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (יז) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם

תולדות אהרן ביום וכו׳ ת״ק ע׳, א׳. קרבנות הנשיאים כלם עקדה שער כ״ז: שניהם זבחים פ״א, א׳. מנחות א׳, ב׳, וי״ט ב׳: כף אחת פסחים י״ט, א׳. חגיגה כ״ג, ב׳:

תרגום אונקלוס

מַדְבְּחָא׃ (יב) וַהֲוָה דִּמְקָרֵיב בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ (יג) וְקוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (יד) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (טו) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (טז) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (יז) וּלְנִכְסַת

(יב) דער אם ערשטען טא־גע זיינע גאבע דארבראכ־טע: וואר נחשון, זאָהן עמינדב, פֿאָם שטאממע יהודה; (יג) אונד זיינע גאבע וואר: איינע זיל־בערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע זי־בענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליג־טהומס,ביידע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפּפֿער. (יד) איין גאָלדנער לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכ־ווערקס. (טו) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער אונד איין יעהריגעס לאם צום גאנצ־אָפּפֿער, (טז) איין צי־גענבאָק צום זינדענאָפּפֿער (יז) צום פֿריידענאָפּפֿער

רש״י

(יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו׳ כדאיתא בסדר עולם: למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת״ל זה קרבן נחשון משלו הביא: (יג) שניהם מלאים סולת. למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד

באור

נשיא אחד ליום שלא יקריבו כלם ביום אחד אבל יתחלקו לימים: (יג) וקרבנו. בעבור שהזכיר בכל פעם המקריב שהוא נחשון אמר וקרבנו והוי״ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו. (רשב״ם), ויתכן שהוא מוסב על תיבת ויהי שבפסוק הקודם, והטעם ויהי המקריב וגו׳ ויהי קרבנו וגו׳ וכסדר שנסעו לדגליהם הביאו קרבנותיהם, דגל יהודה, דגל ראובן ואח״כ דגל אפרים ואח״כ דגל דן: שלשים ומאה משקלה, במורו שלשים ומאה שקל משקלה, כמ״ש במזרק שבעים שקל בשקל הקדש: מלאים סולת, למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב, ת״א מתקל עשר סלעין היא דדהב, וכוונתו שמלת זהב לא תורה על משקל הכף כ״א על איכותה כאלו כתוב עשרה שקל ושל זהב היתה׳ ובסוף הפרשה מפורש כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת עשרה הכף בשקל הקדש, וכן אמרו רז״ל בספרי היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף: מלאה קטרת, לא מצינו קטרת ליחיד ולא על המזבח החיצון אלא זו בלבד, והוראת שעה היתה. (רש״י) והוא מגמ׳ דמנחות (דף נ׳ ע״א וע״ב), עיין רא״ש דפסחת ע לי׳ הגמרא הזאת): (יז) בקר שנים, בקר

חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ פ (יח) בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ (יט) הִקְרִב אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (כ) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (כא) פַּר אֶחָד בֶּן־

תרגום אשכנזי

צווייא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע אונד פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע נחשון'ס, זאָהן עמינדב. (יח) אם צווייטען טאגע בראכטע דאר נתנאל זאָהן צוער, פֿירשט דעם שטאממעס יששכר. (יט) דיזער בראכטע צור גאבע: איינע זילבערנע שיססעל הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס, ביידע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אָהל איינגעריהרט צום מעהלאָפּפֿער. (כ) איינען גאָלדנען לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (כא) איינען שטיר, נעמליך איין יונגעס

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: (יח) בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרֵיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר: (יט) קָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: (כ) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא: (כא) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי

רש"י

להטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא"ם) טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צואר. הקריב את קרבנו. מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים בשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים [דברי הימים א' י"ב] ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ויסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימט' תת"קל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם כשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד וגומר [בראשית ה']: מזרק אחד כסף. בגי' תק"ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה ועל שם עשרים שנה שנגזר' גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירש' אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה [שם ו'] לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקער' לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בד"לת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו ויקח בן בקר: [בראשית

באור

כולל זכרים ונקבות, ואלו השלמים היו מן הזכרים כמו שמבואר בסוף הפרשה עשרים וארבעה פרים: (יח) הקריב נתנאל. ואמר את"ז הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא לכפול כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שאמרו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר

בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (כב) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (כג) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ (כד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ (כה) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (כו) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (כז) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־

רינד, איינען ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצ־אָפּפֿער, (כב) איינען ציגענ־באָק צום זינדענאָפּפֿער. (כג) צום פֿריידענאָפּפֿער צווייא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע, פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע נתנאל'ס זאָהן צוער. (כד) אם דריט־טען טאגע דער פֿירשט דער קינדער זבולון, אליאב זאָהן חלן. (כה) זיינע גאבע וואר איינע זילבערנע שי־סעל, הונדערט אונד דריי־סיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעם היילינטהומס,ביידע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגע־ריהרט, צום מעהלאָפּפֿער. (כו) איין גאָלדנער לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (כז) איין

תרגום אונקלוס

דְּכַר חַד אִימַר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (כב) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (כג) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ (כד) בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃ (כה) קוּרְבָּנֵיהּ מַגְּסְתָא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (כו) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (כז) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַר חַד

רש"י

י"ח]: איל אחד. כנגד יצחק ויקח את האיל וגומר [שם כ"ב]: כבש אחד. כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב [שם ל']: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמ' וישחטו שעיר עזים [שם ל"ז]: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילים כבשים ועתודים. ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשת הכתובים על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגומר. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולון וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקריבו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני:

באור

לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כלל כי אחז דרך קצרה, וכן לגלגלת' במספר לראובן ושמעון לבד' וכן רבים: (כד) ביום השלישי נשיא. ענינו ביום השלישי הי' המקריב נשיא לבני זבולן וכן כלם:

אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (כח) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (כט) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ פ (ל) בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ (לא) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (לב) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (לג) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (לד) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (לה) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ (לו) בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃

תולדות אהרן שלמיאל סנהדרין ע"ג. ח':

שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאס, צום גאנצאָפּפֿער. (כח) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער. (כט) צום פֿריידענאָפּפֿער צוויא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע, פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע אליאב'ס זאָהן חלן. (ל) אם פֿירטען טאגע דער פֿירשט דער קינדער ראובן, אליצור זאָהן שדיאור. (לא) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיסעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער, איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג שקל שווער נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס; בײדע פֿאָלל דעם פֿיינסטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהלאָפּפֿער, (לב) איין גאָלדנער לאָפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל רויכווערקס. (לג) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצאָפּפֿער. (לד) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער. (לה) צום פֿריידענאָפּפֿער צוויא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע, פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע אליצור'ס זאָהן שדיאור. (לו) אם פֿינפֿטען טאגע דער פֿירשט דער קינדער שמעון, שלמיאל, זאָהן

תרגום אונקלוס

בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (כח) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (כט) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃ (ל) בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (לא) קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (לב) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (לג) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (לד) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (לה) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (לו) בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה רַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל

(עב) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ (עג) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (עד) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (עה) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (עו) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (עז) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ (עח) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ (עט) קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה

תולדות אהרן עשתי עשר ת"ה ט, ח:

תרגום אשכנזי

(עב) אם איילפטען טאגע דער פירשט דער קינדער אשר, פגעיאל, זאהן עכרן. (עג) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג שקל שווער, נאך דעם שקל דעס הייליגטהומס,ביידע פאלל דעם פיינסטען מעהלס, מיט אהל איינגעריהרט, צום מעהלאפפער. (עד) איין גאלדנער לאפעל, צעהן שקל שווער, פאלל רויכווערקס. (עה) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם, צום גאנצאפפער. (עו) איין ציגענבאק צום זינדענאפפער. (עז) צום פריעדענאפפער צווייא רינדער, פינף ווידדער, פינף באקע, פינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע פגעיאל'ס, זאהן עכרן: (עח) אם צוואלפטן טאגע דער פירשט דער קינדער נפתלי, אחירן, זאהן עינן. (עט) זיינע גאבע וואר: איינע זילבערנע שיססעל, הונדערט אונד דרייסיג שקל שווער; איינע זילבערנע שאלע, זיבענציג

תרגום אונקלוס

חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ (עב) בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (עג) קוּרְבָּנֵיהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (עד) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (עה) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (עו) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (עז) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ (עח) בְּיוֹמָא תְּרֵי עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (עט) קוּרְבָּנֵיהּ

באור

(עב) ביום עשתי עשר יום, בפסוק הזה ובפסוק הסמוך הוכפלה מלת יום, ואפשר בעבור שתחסר ה"א הידיעה, כי הראוי ביום עשתי העשר. וכן ביום שנים העשר כמו בכל מספר הימים הקודמים, ואולם בהיות המספר מחובר מאחדים ומעשריים, לא יתכן להבדיל ביניהם בה"א הידיעה, לכך הוכפלה

בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ (פ) כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ (פא) פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ (פב) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ (פג) וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ (פד) זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ (פה) שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם

שקל שווער, נאך דעם שקל דעם היילגטהומס,ביידע פֿאָלל דעם פֿיינ־סטען מעהלס, מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהל־אָפפֿער. (פ) איין גאָלד־נער לאֶפֿעל, צעהן שקל שווער, פֿאָלל ריכוועדקס. (פא) איין שטיר, נעמליך איין יונגעס רינד, איין ווידדער, איין יעהריגעס לאם צום גאנצאָפפֿער. (פב) איין ציגענבאָק צום זינדענאָפפֿער. (פג) צום פֿריידענאָפפֿער צווייא רינדער, פֿינף ווידדער, פֿינף באָקע, פֿינף יעהריגע לעממער; דיזעס וואר דיא גאבע אחירע זאָהן עינן. (פד) אלזאָ וואר דאז איינ־וויהונגסגעשענק דעס אל־טארס, צור צייט, דא ער געזאלבט וואָרדען, פֿאָן דען שטאממפֿירשטען ישראֵלס, צוואֶלף זילבערנע שיסעלן, צוואֶלף זילבערנע שאלען, צוואֶלף גאָלדנע לאֶפֿעל. (פה) יעדע שיסעל הונדערט אונד דרייסיג, אונד יעדע שאלע זיבענציג שקל שווער; אלזאָ דאז זילבער דער געפֿעסע צוזאממען: צווייא טויזענד אונד

תרגום אונקלוס

מְגִסְתָּא דִּכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ (פ) בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲסַר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ (פא) תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ (פב) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃ (פג) וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גִּדָּיֵי חַמְשָׁא אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ (פד) דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיאוּ יָתֵיהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי כַסְפָּא תַּרְתָּא עַסְרֵי מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַסְרֵי׃ (פה) מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דִמְגִסְתָּא חֲדָא דְּכַסְפָּא וְשִׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָּא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע

רש"י

(פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו [ויקרא ו] למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב [ספרי]: קערות כסף שתים עשרה. הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול [מדרש רבה]: (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגומר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן

באור

תיבת יום: (פד) ביום המשח אתו, התחילו לחנכו כמו שכתוב בפסוק זו. (הרשב"ם), אבל לא הקריבו כלם ביום המשחו כי החנוכה נמשכה שנים עשר יום, ואפשר לפרש ביום

וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ (פו) כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ מפטיר (פז) כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ (פח) וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ (פט) וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע

פֿיער הינדערט שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס. (פו) צוואֶלף גאָלדנע לאֶפֿפֿעל פֿאָלל רויכוועדקס, יעדער צעהן שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס; אלזאָ דאז גאָלד דער לאֶפֿפֿעל צוזאממען: הונדערט אונד צוואנציג שקלים. (פז) אללע רינדער צום גאנצאָפּפֿער צוזאממען: צוואֶלף ווידדער, צוואֶלף יעהריגע לעממער, נעבסט איהרעם אָפּפֿערמעהלע, אונד צוואֶלף ציגענבאָקען צו זינדענאָפּפֿערן. (פח) אללע רינדער צו פֿריידענאָפּפֿערן צוזאממען: פֿיער אונד צוואנציג שטירע, זעכציג ווידדער, זעכציג באֶקע, זעכציג יעהריגע לעממער; הירמיט ווארד דער אלטאר איינגעווייהט, נאכדעם ער געזאלבט ווארדען. (פט) ווען משה אין דאז שטיפֿטסצעלט קאם, מיט איהם צו רעדען, זא הארטע ער דיא

תרגום אונקלוס

מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ (פו) בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוֵי מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְהַב בָּזִיכַיָא מְאָה וְעַשְׂרִין׃ (פז) כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחַתְהוֹן וּצְפִירֵי בַּר עִזֵּי תְּרֵי עֲשַׂר לְחַטָּאתָא׃ (פח) וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁתִּין דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיאוּ יָתֵיהּ׃ (פט) וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וּשְׁמַע יַת קָלָא

רש"י

כלן כאחת לא רבה ולא מעט [ספרי]: (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו [ספרי]: (פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד [ויקרא א] והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת [שמות

באור

המשח כמו ביום הכותי כל בכור ר"ל בעת המשח אתו וכן מתורגם בלשון אשכנזי: (פח) אחרי המשח אתו. אין זאת סתירה למה שאמר למעלה ביום המשח אתו, כי באמת התחילו לחנוך ביום המשח שהוא יום השמיני להקמותיו, אבל אחר המשחם כמ"ש למעלה וימשחם ויקדש אתם ויקריבו וגו', ולסוף שנים עשר יום אחר המשיחה עלה החשבון כך וכך: (פט) ובבא משה, אחר שנשלם הקמת המשכן ומשיחתו וחנכתו הי' הדבור אליו מן המשכן ולא מהר סיני, לכן ישמיענו הפסוק ענין הדבור עם משה ואמר שמשה לא בא רק אל אהל מועד ושם שמע את הקול היוצא מעל הכפרת מבין שני הכרבים: מדבר אליו, בינוני מבנין התפעל ודגש הדל"ת

אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו׃ פ

ח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ (ג) וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

תולדות אהרן הקול יומא ד', ב': אל מול מנחות צ"ח, ב' עקדה שער ע"ט:

תרגום אונקלוס

דְּמִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ׃

ח (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵיהּ בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנַרְתָּא יְהוֹן מְנַהֲרִין שַׁבְעָא בּוֹצִינַיָּא׃ (ג) וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנַרְתָּא

תרגום אשכנזי

שטימה, פאָם דעקעל דער לאדע דעס צייגניססעס, צווישען דען ביידען כרובים, הערונטער, זיך מיט איהם אונטעררעדען, אונד זאָ זאָרד איהם בעפעהל ערטהיילט.

ח (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) רעדע מיט אהרן, אונד שפריך: ווען דוא דיא לאמפען אנציגדעסט, זאָ לאססע אללע זיבען לאמפען פאָרווערטס, דעם לייכטער געגענאיבער, איהר ליכט ווערפען. (ג) אהרן טהאט אויך אלזאָ: געגען דיא פאָרדערזייטע דעס לייכטערס ליס ער דיא לאמפען ברעננען,

רש"י

ב"א] בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו למעט את אהרן מן הדברות [ספרי]: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל [במדבר רבה]:

ח (ב) בהעלותך. למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו בשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות: בהעלותך. בהדלקתך על שם שהלהב עולה כתוב לשון עלייה. ד"א שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה

באור

לחסרון תי"ו והאלוי מתדבר, וטעם הבנין הזה בעבור שלא הי' הקול יוצא באמצעו' הכלים כמו באדם המדבר שהקול יוצא מהריאה ונחתך אחר זה על ידי כלי המבטא משא"כ בדבור אלהי שהקול נברא לשעה ולא הי' בעזר שום כלים המוחשים, ויתכן לומר לפי פשוטו שעל גוף המוציא את קול הדבור שייך לומר מדבר, שהוא הפועל, על הקול היוצא ראוי לומר מתדבר שהוא הפעול והפועל יחד, וזהו בכח בנין התפעל: וידבר אליו, ובענין הזה הי' תמיד הדבור אליו לצותו על בני ישראל:

ח (ב) בהעלתך את הנרת, הנה נחלקו רז"ל במנחות (פ"ח ע"ב) אם היו הנרות מקשה ומחוברות בגוף המנורה, ולדעת זאת יהי' הפי' בהעלתך כמו שתרגם אונקלוס

מֹשֶׁה׃ (ד) וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ

(ה) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר׃ (ו) קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ (ז) וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת

ת"א וזה מעשה מנחות כ"ח, א'. וכ"ט א'. עקדה שער כ"ה: עד ירכה מנחות פ"ט, א': מקשה שם כ"ח, א': וכה שם שם:

תרגום אשכנזי

וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האטטע. (ד) דער לייכטער אבער וואר פֿאָלגענדער געשטאלט געארבייטעט: ער וואר פֿאָן גאָלדע, אוים איינעם שטיקע געטריבען, פֿאָן שאפֿט ביז בלומע וואר ער אוים איינעם שטיקע; וויא דאז מאָדעלל, וועלכעס דער עוויגע דעם משה געצייגט, זא האט ער דען לייכטער פֿערפֿערטיגען לאססען. (ה) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (ו) נים דיא לוים אוים דען קינדערן ישראל'ס אונד רייניגע זיא. (ז) דיזעס אבער זאָללסט דוא מיט איהנען פֿאָרנעהמען, אום זיא צו רייניגען: בעשפּרענגע זיא מיט ענטזינדיגונגסוואססער, (צופֿאָר אבער) לאס זיא מיט איינעם שערמעססער זיך איבער

תרגום אונקלוס

אַדְלֵיק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (ד) וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָא נְגִידָא דְהַב עַד שִׁדַּהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֵיזוּ דִי אַחֲזֵי יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יָת מְנָרְתָא׃ (ה) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ו) קָרֵב יָת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן׃ (ז) וּכְדֵין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדֵּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא וְיַעְבְּרוּן מַסְפַּר עַל

רש"י

[ספרי]: (ד) וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה [שם]: מקשה. בטעד"ץ [Battiz; *Battu*,] געשלאגען, געהאממערט בלע"ז לשון דא לדא נקשן [דניאל ה] עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא דבר גדול עד פרחה שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית [שופטים ט"ו]: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגומר [שמות כ"ה]: כן עשה את המנורה. מי שעשאה. ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה: (ו) קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום: (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו

באור

באדלקותך על שם שהלהב עולה כמו שפירש"י, ולדעת האומר שהנרות היו עשויות בפני עצמן יתכן לפרש לשון העלאה בהעלות הכהן את הנרות על הקנים, ועיין מה שכתבתי בבאור פרשת תרומה: אל מול פני המנורה, הי' מטה ראשי הפתילות של כל שבעת הנרות להאיר על השלחן, (רשב"ם). וכן פי' בפ' תרומה על פסוק והאיר על עבר פניה ועיין מה שכתבתי בבאור פרשת תרומה כי הרחיב שם המתרגם בביאורו: (ד) מקשה, בטדי"ן בלע"ז בל"א (געשלאגען), לשון דא לדא נקשן (דניאל ה' ו'), עשת של ככר זהב היתה, ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט אבריה כתקנן, ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור. (רש"י): עד ירכה עד פרחה, באורו ממעשה גדול עד המעשה דק שבה הכל עשה מקשה, ודרך המקרא לדבר בענין כזה בלשון עד, כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית: (ו) קח את הלוים, הבדילם מאלה ישראל שיהיו לעזר לכהנים בעבודת הקדש: (ז) הזה עליהם מי חטאת, אין זה התחלת סדר טהרתם כי אז הי' ראוי האתחנה בתלת לטהרם, אבל התחלת סדר הטהרה היא מן והעבירו תער וגו',

וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ (ח) וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ (ט) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם

תולדות אהרן והעבירו נזיר מ', ח': ופר שני הוריות ה', ג'. זבחים פ"ט, ג'. פרה מ', ח':

תרגום אשכנזי

איהרען גאנצען לייב אבשעערען, אונד איהרע קליידער וואשען, זאָ זינד זיא ריין. (ח) זיא נעהמען פֿערנער איין שטירקאלב נעבסט דעם דאצו געהאָריגען מעהלאָפפֿער פֿאָם פֿיינסטען וויטצענמעהלע, מיט אֶהל איינגעריהרט, אונד נאָךְ איין צווייטעס שטירקאלב צום זינדענאָפפֿער (ט) אונד לאסס אלסדאן דיא לוים הינטרעטען פֿאָר דאז שטיפֿטסצעלט, אונד דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס זיך פֿערזאממעלן. (י) ווען נון דיא לוים הינקאָממען פֿאָר דעם עוויגען, זאָ לעגען דיא קינדער

תרגום אונקלוס

כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוּן׃ (ח) וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵיהּ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃ (ט) וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנוֹשׁ יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וּתְקָרֵיב יָת לֵיוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"א והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים: (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"א: ופר שני. מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת [ת"כ] [ע"כ דברי רמ"ה] ובזו יש סמך לדבריו בת"כ ואומר אני שהוראת שעה היתה ששעיר היה להם להביא לחטאת ע"א עם פר העולה: (ט) והקהלת

באור

ובאמרו כה תעשה להם לטהרם ולהזות עליהם מי חטאת, אם הקדימו העברת התער וכבוס הבגדים ואח"ז תהי' הזיה במי חטאת ואז והטהרו: מי חטאת, מי פרה אדומה הנקראת חטאת, או גם המים נקראים כך על שם הנקיון והסרת החטא הבא על ידם: והעבירו, וי"ו מהפך לעתיד, ואם הי' צווי לרבים היה' ה"א ההפעיל בפת"ח, כמו הַעְתִּירוּ אל ה', ואף שמצאנו גם בעבר מזה הבנין אם פ"פ שלו אות הגרון שישתנה חיר"ק הה"א לפת"ח או לסג"ל להרחיב אות הגרון, כמו וְהַעֲמַדְתָּ את הלוים, וְהַעְתַּרְתִּי אל ה' וְהַעֲבַרְתֶּם את נחלתו, הֶעֱלִיתָ בכחך, איך זה כי אם בגוף הנוכח ובמ"ב שאין לטעות בהם שהם צווי. אבל בנסתרים הם תמיד בסג"ל ולא בפתח, אשר הֶאֱרִיכוּ ימים, אשר הֶעֱלוּ בני ישראל, וכן הנסתרת לא תהי' כי אם בסג"ל שלא לטעות בה שהיא צווי ליחי' בתוספת ה"א, הַאֲזִינָה עדי, וכן וְהֶעֱבִירוּ היא עבר המהופך לעתיד כי הדבור הי' אל משה שיעשו כן הלוים: והטהרו, מבנין התפעל ודגש הטי"ת לחסרון תי"ו הבנין וסג"ל הטי"ת בעבור קמ"ץ הה"א לס"פ כסבת הסג"ל במלת השעיר החי, והיא עבר מהופך לעתיד ובאורו שיתטהרו אחר כל אלה במי חטאת, (הראב"ע). ולדעת המתרג' היא נבה על כל סדר הטהרה הנזכר ור"ל אם יעשו כל אלה יהיו טהורים: (ח) ולקחו, יקחו עמם: פר בן בקר, קטן לעולה, כמ"ש למטה ואת האחד עולה: ומנחתו סלת, שלשה עשרוני' כמשפט: בן בקר תקח לחטאת. אתה תצוום שהם יקחו עמם: (ט) והקרבת את הלוים, באורו כאשר תקריב אותם לפני ה' כמ"ש בפסוק הקודם, יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים, וכן דעת המתרגם אשכנזי להרחיק הכפלת המאמר. וכן דעת הראב"ע אל שנפל טעות בדפוס לדפוס התחלת דברו בפסוק י"א ונ"ל בפסוק י', וגם לשונו משובש בדפוס וזהו תקונו: (י) הלוים

לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ (יא) וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃ (יב) וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ (יג) וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה

תולדות אהרן ועשה הוריות ה', ג'. זבחים פ"ט, ג':

תרגוּם אשכנזי

ישראל'ס איהרע הענדע אויף זיא. (יא) אונד נאכדעם אהרן דיא לויט, צום צייכען, דאס זיא פאן דען קינדערן ישראל'ס אבגעזאנדערט זיין זאללען, פאר דעם עוויגען דיא וועבדונג מאכען לעסט, זאללען זיא דעם דינסט דעם עוויגען געווידמעט זיין. (יב) דיא לוים לעגען נעמליך איהרע הענדע אויף דעי קאפף דער שטירע; אונד מאן ברינגט דעם עוויגעי צו עהרען איינען צום זינדענאפפער אונד איינען צום גאנצאפפער, אום דיא לויטן צו פערזאהנען. (יג) דוא שטעללסט דיא לוים פאר אהרן אונד פאר

תרגום אונקלוס

יַת יְדֵיהוֹן עַל לֵיוָאֵי׃ (יא) וִירִים אַהֲרֹן יַת לֵיוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא דַייָ׃ (יב) וְלֵיוָאֵי יִסְמְכוּן יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא וְיַעְבֵּיד יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵיוָאֵי׃ (יג) וּתְקִים יַת לֵיוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן

רש"י

את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו ידיהם עליהם: (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בה והיו לעבוד את עבודת ה' [במדבר ד'] לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו'. השניי' לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקודש יריעות וקרסי' (נ"ל

באור

לפני ה', הטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני ישראל את ידיהם על ראשם: (יא) והניף אהרן את הלוים, שלש תנופות נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בה והיו לעבוד עבודת ה' לפי שעבודת הקודש עליהם והוא הארון והשלחן וגו', השניה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופ' לה' שאף עליהם הית' עבודת הקדש היריעות והקרסים, והשלישית לבני מררי. (רש"י), והדרש תדרש, ולפי פשט המקראות על הסדר נרא' לפרש כדעת המתרגם בל"א, על דרך כלל שלאחריו מעשה כמו שהוזכר כמה פעמים בבאורנו, ויהי' פסוק והניף אהרן וגו' רק הודעה כללית שלא יהיו הלוים ראוים לעבוד את עבודת ה' כי אם אחר שיניפם אהרן ואז והיו לעבוד וגו', ואינו צווי על התנופ' כי אם אחר הפסוקי' הבאי' המודיעי' סדר המעשי' שיעשו קודם התנופ' אז באה הצווי גם על התנופה, ועתה אבאר המקראות על הסדר, ויובן מזה כונת המתרג' בתרגומים שונים על שלש תנופות האמורות בענין הזה: והניף אהרן וגו' מאת בני ישראל, אינו צווי כמו שזכרתי ופירושו כאשר יניף אותם אהרן שתהי' התנופ' הזאת לאות על הבדלם מאת בני ישראל· והיו לעבד וגו', ואז יהיו מוכנים ומופרשי' לעבוד את עבודת ה': (יב) והלוים יסמכו את ידיהם, בפסוק הזה מתחיל להודיע סדר המעשים עד התנופה, ר"ל קודם התנופ' יסמכו הלוים את ידיהם על הפרים ועשה את האחד חטאת וגו': על ראש הפרים, אחד מהפרים ורבים כן, ע"כ: ועשה את האחד, תלוי לעשות על ידי הכהנים והעד הנאמן שהרי אמר לכפר על הלוים וכתיב ויכפר עליהם אהרן, וכן פי' והנפת תלוי על אהרן שיניפם: (יג) והעמדת את הלוים, בפסוק הזה הוא צווי על התנופה שיעמידם לפני אהרן שיניף אותם

לַיהוָה׃ (יד) וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ (טו) וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃ (טז) כִּי נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי אֹתָם לִי׃ (יז) כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־

תולדות אהרן כי לי ברכות ד', ג':

תרגום אשכנזי

זיינע זאָהנע, אונד לאס־סעסט זיא איינע ווענדונג מאכען, זיך דעם עוויגען צו ווידמען; (יד) דאדורך ווערדען דיא לוים פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס אבגע־זאָנדערט, אונד זינד מיין איינען. (טו) דיא לוים זאָל־לען הערנאך אין דאז שטיפֿטסצעלט געהען, איהרען דינסט אנצוטרע־טען, זאָבאלד דוא זיא האסט רייניגען אונד מיט איהנען איינע ווענדונג מאכען לאססען. (טז) דען זיא זינד מיר געשענקט, אויס דען קינדערן ישראל'ס מיר געשענקט, אונד איך האבע זיא הינגענאָממען פֿיר אללע ערשטל נגע דעם מוטטערלייבס, פֿיר אללעס ערשטגעבאָרנע אונטער דען קינדערן ישראל'ס; (יז) דען אללעס ערשטגעבאָרנע אונטער דען קינדערן ישראל'ס,

רש"י

וקדשים דאלו קדשים ביד משה בני מררי) הנראו' בבית קדש הקדשים. והשליפי' לבני מררי: (טז) נתונים נתונים. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות

תרגום אונקלוס

וְקָדָם בְּנוֹהִי וּתְרֵים יַתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: (יד) וְתַפְרֵישׁ יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי: (טו) וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּא יַתְהוֹן וּתְרֵים יַתְהוֹן אֲרָמָא: (טז) אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין אִינוּן לִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף פְּתַח כָּל וַלְדָּא בּוּכְרָא כּוּלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל קָרֵיבִית יַתְהוֹן קֳדָמַי: (יז) אֲרֵי דִי לִי כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא בְּיוֹמָא

באור

אחר עשית הקרבנות: (יד) והבדלת את, על ידי זה הם מובדלים מתוך בני ישראל להיות מיוחדים לעבודתי: (טו) ואחרי כן וגו' וטהרת אתם והנפת אותם, בפסוק הזה חוזר וכולל כל סדר הטהרה, וענינו אחרי שתטהר אותם ותצוה להניפם אז יבואו לעבוד, וכן מתורגם בל"א: (טז) נתנים המה לי, לעבודתי מתוך יתר עמי ישראל: תחת פטרת, הוא מאמר בפני עצמו מוסב על מלת לקחתי שלמטה ובאורו בעבור זה לקחתים לי שיהיו תחת פטרת כל רחם שהיו לי מן הדין מעת הכותי כל בכור בארץ מצרים ועתה לקחתי אתם תחת הבכורים: בכור כל בבני ישראל, שעורו כל בכור מבני ישראל, ומלת תחת שבה גם על בכור, וענינו תחת פטרת כל רחם מבני ישראל ותחת כל בכור מבני ישראל והההכפלה היא לתוספת באור. ויתכן עוד לפרש שתחסר מלת איש ומלת בכור היא סמוכה כאלו כתוב בכור כל איש מבני ישראל: פטרת, הנפרד הוא בספק אם הוא פִּטְרָה ע"מ שִׂמְלָה או ע"מ צְדָקָה מן צְדָקָה, ולפי מה שהנחתי כלל בנטיית השמות והוא שתמיד יהי' נקוד הפ"א בשם הנקבה כנקוד הפ"א בכנוי הזכר יחיד, ד"מ חָכְמָה, לְבָנָה, מן חָכָם, לָבָן, שבכנויים נאמר חֲכָמוֹ, לְבָנוֹ, וכן כַּבְשָׂה, וְכִשְׂבָּה, מן כֶּבֶשׂ, כֶּשֶׂב, שבכנוי היחיד תהי' הפ"א בחיר"ק, כמו איש ממנו את קִבְרוֹ (בראשי' כ"ג ו'), או בפת"ח הפ"א כמו את קַשְׁתִּי (שם ט' י"ג), וכן מן מֶלֶךְ, מַלְכָּה, וכן עָרְלָה, לְחָרְבָּה, תהי' הארץ, מן הנפרד עֹרֶל, חֹרֶב, שבאל' הוא ק"ח תחת הפ"א בכנוי היחיד והקש על אלה,

בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי׃ (יח) וָאֶקַּח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שני (יט) וָאֶתְּנָה אֶת־הַלְוִיִּם נְתֻנִים ׀ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֶשֶׁת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ׃ (כ) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם

פֿאַן מענשען אונד פֿיה, גע-הערט מיר צו; אלס איך אים לאנדע מצרים אללעס ערשטגעבאָרנע שטערבען ליס, האבע איך זיא מיר געהייליגט. (יח) נון נעהמע איך דיא לויס אן, פֿיר אללעם ערשטגעבאָרנע אונטער דען קינדערן ישרא׳ס, (יט) אונד געבע דיזע לויס ווידרום דעם אהרן אונד זיינען זאָהנען צום געשענק אויס דען קינדערן ישרא׳ס, דאס זיא אנשטאטט דער קינדער ישרא׳ס דען דינסט ביים שטיפֿטצעלטע פֿער-זעהען, אונד אלס איין לאָ-זעגעלד פֿיר זיא זיין מאָגען; דאמיט דיא קינדער ישראל׳ס זיך קיינע שטראָ-פֿע צוציהען, ווען זיא זיך דעם הייליגטהומע נע-הערטען. (כ) משה, אהרן אונד דיא גאנצע געמיינדע

תולדות אהרן ואתנה ערכין י״א׳ א׳:

דער קינדער ישראל׳ס נאהמען דיזעס מיט דען לויס פֿאָר, וויא דער עוויגע דעם משה אין אנזעהונג דער לויס בעפֿאָהלען, זאָ טהאטען איהנען דיא קינדער ישראל׳ס. (כא) דיא לויס

תרגום אונקלוס

דִּקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃ (יח) וְקָרֵיבִית יַת לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יט) וִיהָבִית יַת לֵיוָאֵי מְסִירִין לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יַת פּוּלְחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכַפָּרָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹתָא בְּמִקְרַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקוּדְשָׁא׃ (כ) וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְלֵיוָאֵי כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה לְלֵיוָאֵי כֵּן עֲבָדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְאִדַּכִּיאוּ לֵיוָאֵי

רש״י

זכו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים: לקחתי אותם לי. על שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: (יט) ואתנה וגו׳. חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תור׳ וכן ראיתי בב״ר: ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש

באור

וכן כאן נאמר לפי שלא נמצא הזכר מזה השרש כ״א ע״מ פֶּעֶל, וגם לא מצאנו ממנו הנפרד לנקבה ע״מ צְדָקָה, שהנפרד ממנה פְּטָרָה על משקלה המנודר, ויהי׳ לפ״ז שו״א העי״ן שו״א

נח כמשפטו אחרי ת״ק במודה: (יט) ואתנה את הלוים, אחר שהמה לי זכו הדין הנני נותנם לאהרן ולבניו: את עבדת בני ישראל, העבודה הראוי להעשות על ידי בני ישראל יעשו הלוים תחתם: ולכפר על בני ישראל, להיות כפר נפשות בני ישראל. (רמב״ן), וכן מתורגם בל״א: (כ) ויעש משה ואהרן וגו׳, משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם (רש״י): והרמב״ן פי׳ משה בלוי ואהרן שהניפן וישראל שסמכו את ידיהם, כי משה לא עשה כלום רק שהי׳ מצוה לכל אחד ואחד על מעשהו והתורה ייחסה אליו כל המעשים האלה כמ״ש ועשה את האחד וגו׳ והכפת וגו׳ בעבור שהית׳ על פיו: (כא) ויתחטאו הלוים, כמ״ש הזה עליהם מי

וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃ (כב) וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס (כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כד) זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה

תולדות אהרן זאת אשר חולין כ״ד, א׳: מבן חמש וכו׳:

תרגום אשכנזי

ענטזינדיגטען זיך, אונד וואושען איהרע קליידער; אהרן ליס זיא פאָר דעם עוויגען זיך ווענדען, אויך פערזאָהנטע זיא אהרן צו איהרער פאָלליגען רייני־גונג. (כב) הערנאך גינגען דיא לוים הין, איהר אמט אין דעם שטיפטסצעלטע אנצוטרעטען, אין געגענ־ווארט אהרן׳ס אונד זיינער זאָהנע, וויא דער עוויגע דעם משה אין אנזעהונג דער לוים בעפאָהלען האטטע, זאָ ווארד מיט איהנען פאָרגענאָממען. (כג) דער עוויגע רעדעטע פערנער מיט משה, אונד שפראך: (כד) דיזעס איזט אין אנזעהונג דער לוים נאָך צו בע־אָבאכטען, וועד פינף אונד צוואנציג יאהר אלט איזט, דער איזט טיכטיג צום דינסט בייא דער

תרגום אונקלוס

וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן׃ (כב) וּבָתַר כֵּן עָלוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וּקְדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה עַל לֵיוָאֵי כֵּן עֲבָדוּ לְהוֹן׃ (כג) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כד) דָּא דִי לְלֵיוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא

רש״י

משה ואהרן וכל עדת וגומר. משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה׳ כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהם לא עכב: (כד) זאת אשר ללוים. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ״ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל׳ עובד

באור

חטאת: ויכבסו בגדיהם. וכבר כבסו בגדיהם קודם הזיה: וינף אהרן וגו׳ ויכפר עליהם, וכבר כפר עליהם קודם התנופה: (כב) כאשר צוה וגו׳ על הלוים. אודות הלוים. וכן מתורגם בל״א: (כד) מבן חמש ועשרים שנה, ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן כ״ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד ה׳ שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה. (רש״י), והרשב״ם פירש שאין כאן הכחשה בין שני המקראות כי למעלה נוה השם למנותם מבין שלשים לעבוד ולמשא לשאת את המשכן, וכאן נוה על עבודת משמרת המשכן שתהיה חמש שנים לפני השלשים. שאז אינו ראוי למשא יהי׳ ראוי לשמירת המשכן, וזה שעור הכתוב מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבודת אהל מועד זו מלאכת השמירה, כמו שמפרש לפנינו ושרת את אחיו לשמור משמרת, ומבן חמשים ישוב מצבא העבודה של משא, הנזכרת בפרשיות שלמעלה, שבהן הוא עוסק עד היותו בן חמשים, עתה ישוב מצבא הזאת ולא יעבוד עוד, כי אם ושרת את אחיו וגו׳ והוא מוסב על שניהם בן חמש ועשרים עד בן שלשים, ומבן חמשים ומעלה שניהם נפסלו לעבודת משא, והוכשרו לעבודת שמירה, וכן דעת הראב״ע, ודעת הרמב״ן ז״ל על דרך הפשט שהנמנים ביד משה ואהרן היו מבן שלשים שנים ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו, אבל כאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל חמש ועשרים שנה יהי׳ כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה. אבל לא יהי׳ פקיד נגיד על עבודה ידועה עכ״ל, ויתכן שעל עבודת סיוע כזו אמרו חז״ל שהיא ללמוד הלכת עבודה, כלומר שהרגילו את עצמם בעמדם ליד הבקיאי׳ בעבודה, ומסייעי׳ אותם, עד היותם בן ל׳ שנה:

יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד: (כה) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד: (כו) ושרת את־אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם: פ שלישי

ט (א) וידבר יהוה אל־משה במדבר־סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: (ב) ויעשו בני־ישראל את־הפסח במועדו: (ג) בארבעה עשר־יום

קמץ בטפחא

ת"א וידבר פסחים ו', ב': יומא נ"ו, א': את הפסח פסחים סס. יומא סס, וס"ו א', וע"ז א'. מנחות ע"ב, ב':

ארבייט דעם שטיפטס־צעלטס. (כה) זאבאלד ער פינפציג יאהר אלט איזט, געהט ער אב פאם דינסטע דער ארבייט, אונד פערריכטעט זאלכע ניכט מעהר. (כו) ער הילפט צוואר נאך זיינען ברידערן, ביים שטיפטצעלטע דיא אויפזיכט צו האבען, ארבייט אבער פערריכטעט ער ניכט מעהר. זא זאללסט דוא עס אין אנזעהונג דער לוים האלטען, בייא איהרעם אמטע.

ט (א) פערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אין דער וויסטע סיני, אים ערשטען מאנאט דעם צווייטען יאהרס נאך איהרעם איסגאנגע אוים דעם לאנדע מצרים, אונד שפראך: (ב) דיא קינדער ישראל'ס זאללען דאז פסח פערריכטען, צור געזעצטען צייט. (ג) אם פירצעהנטען טאגע דיזעס מאנאטס צווישען ביידען אבענדען זאללט איהר עס פערריכ־

תרגום אונקלוס

בפולחן משכן זמנא: (כה) ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד: (כו) וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון:

ט (א) ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: (ב) ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמניה: (ג) בארבעת עשרא יומא בירחא

רש"י

מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה [חולין כ"ד]: (כה) ולא יעבוד עוד, עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלו' וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) לשמור משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות:

ט (א) בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה [פסחים פ"ק ספרי] ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד: (ב) במועדו. אף בשבת במועדו אף בטומאה

באור

ט (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח, לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר הקרבנות הפסח ע"כ כשנבנה המשכן הוצרך לצוות שיעשוהו כעקר מצותו לדורות ולא כפסח מצרים. (הרשב"ם). והרמב"ן פירש ז"ל, ויתכן שהוצרך למצוה הזאת בעבור שלא נלטוו מתחלה בעשיית פסח דורות, אלא בארץ דכתיב והי' כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת (שמות י"ב כ"ה), עוד נאמר שם והי' כי יביאך וגו' ועבדת את העבודה הזאת, ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו כדי שתהי' זכר גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם לדור אחרון, והנה אמר בתחלה והי' כי תבואו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בח"ל לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר,

בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעַרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ (ד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת הַפָּסַח׃ (ה) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ

ת"א ויהי פסחים ו', ב'. סוכה כ"ה, א': ולא יכלו סוכה שם:

תרגום אשכנזי

טען; צור בעשטיממטען ציית, נאך אללען געזעצען אונד פֿאָרשריפֿטען דעסזעלבען מיסט איהר עס פֿערריכטען. (ד) משה בעפֿאהל דען קינדערן ישראל'ס, דאז פסח צו פֿערריכטען. (ה) אונד זיא טהאטען עס, אם פֿירצעהנטען טאגע דעס ערשטען מאָנאטס, צווישען ביידען אבענדען אין דער וויסטע סיני, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, זאָ מאכטען עס דיא קינדער ישראל'ס. (ו) נון ווארען איניגע לייטע אונטער איהנען, דיא זיך אן איינעם לייכנאמע פֿעראונרייניגעט האטטען אונד אן דעמזעלבען טאגע דאז פסח ניכט מיט פֿערריכטען קאָננטען, דיזע מעננער טראטען אן דעמ=

רש"י

[שם]: (ג) ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. (ס"א מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו. צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו. מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגומר מה ת"ל והלא נאמר וידבר משה את מועדי ה' [ויקרא כ"ג] אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה [ספרי]: (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש

תרגום אונקלוס

הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה ככל גזירתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה: (ד) ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא: (ה) ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עשרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל: (ו) והוו גובריא די הוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם

באור

ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו לבד שלא היו יכולים לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהי' להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות עכ"ל, וכן פירש הראב"ע: (ד) לעשות הפסח. כל דבור שאין אחריו מלת לאמר, אין כוונת הכתוב להודיע באיזה הלשון דבר עם ישראל, רק יודיע שתכלית דבר משה עמהם הי' בענין עשיית הפסח, לכן לא נאמר עשו על דרך הצווי: (ה) ויעשו את הפסח וגו', כתב הרמב"ן בשם הספרי, וז"ל בגנותן של ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד. וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה (עמוס ה' כ"ה), ודרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון וגו' במדבר סיני, כי המקרא מיותר ודי במה שאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה וגו', אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אות' במדבר רק בזו' הזה והו' גנותן, ויתכן שבגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשבה להם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים, או שתהי' הברייתא הזאת כדברי האומר אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והם נתעצלו והוא גנות גדול, והראשון הוא יותר נכון בעיני כי הי' משה מכריחם ולא הי' מניחם בחיוב כרת, אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום עכ"ל: (ו) ויהי אנשים, ויהיו לשון רבים

לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן בַּיּוֹם הַהוּא׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִיב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהוָה לָכֶם׃ פ (ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀ לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה*

נקוד על ה'

תולדות אהרן איש איש פסחים ס"ו, ב', ול' ב', ול"ב ב'. זבחים כ"ט, ב'. בכורות ל"ג, א': בדרך פסחים פ"א, ב'. נזיר ס"ג, א':

זעלבען טאגע פֿאָר משה אונד אהרן, (ז) אונד שפראכען צו איהם: וויר זינד יעטצט דורך איינען לייכנאם פֿערֿאונרייניגעט; ווארום זאָללען וויר אבער דעסוועגען גערינגער זיין אונד דאז אָפּפֿער דעס עוויגען ניכט צור געזעצ־טען צייט מיט דען איבריגען קינדערן ישראל'ס ברינגען קאָננען? (ח) משה אנטוואָרטעטע איהנען: הארעט! איך וויל פֿערנעהמען, וואס דער עוויגע אייערטוועגען געביעטען ווירד. (ט) דער עוויגע אבער שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען יעמאנד פֿאָן אייך, יעטצט אָדער אין קינפֿטיגען צייטען, דורך בעריהרונג איינער לייכע אונריין גע־

תרגום אונקלוס

מֹשֶׁה וּקְדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃ (ז) וַאֲמָרוּ גּוּבְרַיָּא הָאִינוּן לֵיהּ אֲנַחְנָא מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא לְמָא נִתְמְנַע בְּדִיל דְּלָא לְקָרָבָא יַת קוּרְבָּנָא דַּיְיָ בִּזְמְנֵיהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אוֹרִיכוּ עַד דְּאֶשְׁמַע מַה דְּיִתְפַּקַּד מִן קֳדָם יְיָ עַל דִּילְכוֹן׃ (ט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא אוֹ בְאוֹרַח רְחִיקָא

רש"י

במו. ושאלום ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו [ספרי]: (ז) למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים כ"ג דא"ס) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה [שם] וראויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי (סנהדרין פ"ק) (י) או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהי' חוץ לאסקופת העזרה

באור

הי' צריך לומר, אלא. כשתקדם מלת הפעל אזי פעמים אינה שומרת את המין ואת המספר: לנפש אדם, לא יתכן שיהי' מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום. (הרא"ב"ע). ובדרז"ל נחלקו מי היו האנשים ההם רבי יוסי הגלילי אומר נושאי ארונו של יוסף היו, ולדברי רבי עקיבא מישאל ואלצפן היו שהתעסקו עם נדב ואביהו (סוכה דף כ"ה ע"א): (ז) למה נגרע, עתיד מבנין נפעל, והשאלה למה נהי' גרועים וקלים מערך כל עדת ישראל שלא להקריב את קרבן ה' בזמנו המצווה מפי ה': (ח) עמדו ואשמעה, הרא"ב"ע מפרש לשון עמידה ממש ופירושו עמדו פתח אהל מועד, אך לא יתכן שהשם יצוה רק לשואלים אלה בדבר שהוא תלוי להיות גם לאחרים מישראל ולדורות עולם, ולמה א"כ יצוה מש' שהם לבדם יעמדו פתח אהל מועד? לכן היותר נכון שהוא לשון עכבה והמתנ', ובאורו עמדו עד אשר אשמע וגו', וכן ת"א אוריכו עד דאשמע, וכן מתורגם בל"א (הארעט): מה יצוה ה' לכם. ענינו מה יצוה ה' על המקרה בזאת אשר קרה לכם או אשר יקרה לדורות הבאים, וכן ת"א על דלכון, ויתכן שהשעור מה יצוה ה' לכם על ידי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו לומר לא שרחוק' ודאי אלא שהי' חוץ לאסקופת

לָכֶ֜ם א֣וֹ לְדֹרֹֽתֵיכֶ֗ם וְעָ֥שָׂה פֶ֖סַח לַֽיהוָֽה׃ (יא) בַּחֹ֨דֶשׁ הַשֵּׁנִ֜י בְּאַרְבָּעָ֨ה עָשָׂ֥ר י֛וֹם בֵּ֥ין הָעַרְבַּ֖יִם יַעֲשׂ֣וּ אֹת֑וֹ עַל־מַצּ֥וֹת וּמְרֹרִ֖ים יֹאכְלֻֽהוּ׃ (יב) לֹֽא־יַשְׁאִ֤ירוּ מִמֶּ֙נּוּ֙ עַד־בֹּ֔קֶר וְעֶ֖צֶם לֹ֣א יִשְׁבְּרוּ־ב֑וֹ כְּכָל־חֻקַּ֥ת הַפֶּ֖סַח יַעֲשׂ֥וּ אֹתֽוֹ׃ (יג) וְהָאִ֡ישׁ אֲשֶׁר־הוּא֩ טָה֨וֹר וּבְדֶ֜רֶךְ לֹא־הָיָ֗ה וְחָדַל֙ לַעֲשׂ֣וֹת הַפֶּ֔סַח וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּ֑יהָ כִּ֣י ׀ קָרְבַּ֣ן יְהוָ֗ה לֹ֤א הִקְרִיב֙ בְּמֹ֣עֲד֔וֹ חֶטְא֥וֹ

תולדות אהרן בחדש זבחים כ"ב, ב': על מצות פסחים ל', א', ול"ה א', וקט"ו א', וק"כ א'. קדושין ל"ז, ב': לא ישאירו פסחים נ"ה, א': ועצם שם פ"ה, א': ככל וכו' שם צ"ה, ב'. ול"ה א'. יומא נ"א. א'. זבחים ע"ט. א': והאיש פסחים ס"ט, ב'. ול"ג א': וחדל שם, צ"ג, ב': ונכרתה שם צ"ה, ב': חטאו שם שם. כריתות ז', א':

תרגום אשכנזי

וואָרדען, אָדער אויפאיינער וויטען רייזע איזט, אונד דעם עוויגען צו עהרען דאז פסח פֿעררִיכטען מאָכטע; (יא) זאָ זאָלל מאַן עס אים צווייטען מאָנאטע אם פֿירצעהנטען טאגע, צווי=שען דעןביידען אבענדען, פֿעררִיכטען, אונד מיט אונגעזייערטעם בראָדע אונד ביטטערן קרייטערן עססען; מאַן זאָלל ניכטס דאפֿאָ ביז צום אנדערן מאָרגען שטעהען לאססען, אויך קיין ביין דאראָן צער=ברעכען, נאך אללען גע=זעטצען דעס פסח זאָלל מאַן דאמיט פֿערפֿאהרען. (יג) איזט אבער יעמאנד ריין, אויך ניכט אויף דער רייזע, אונד אונטערלעסט דעננאָך דאז פסח צו מא=כען, זאָ זאָלל דיאזעלבע פערזאָן אויס איהרער נא=ציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען, וויל זיא דאז אָפּפער דעם עוויגען ניכט צור געזעצטען צייט דאר=

תרגום אונקלוס

לְכוֹן אוֹ לְדָרֵיכוֹן וְיַעֲבֵד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: (יא) בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּאַרְבַּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: (יב) לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן בֵּיהּ כְּכָל גְּזֵירַת פִּסְחָא יַעְבְּדוּן יָתֵיהּ: (יג) וְגַבְרָא דְהוּא דְכֵי וּבְאוֹרַח לָא הֲוָה וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ אֲרֵי קוּרְבָּנָא דַיְיָ לָא קָרִיב בְּזִמְנֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל גַּבְרָא

רש"י

כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ

באור

בעזר' כל זמן שחיטת הפסח. (רש"י) ופלוגתא היא במסכ' פסחים (דף צ"ג ע"ב) איזהו דרך רחוק' ר' אליעזר אומר כל שהוא חוץ לאסקופת העזר' כל זמן השחיט'. ר' עקיבא אומר מן המודיעים ולחוץ. והנה תפס רש"י בשיטת ר"א, ויפה תפס עליו הרמב"ן ז"ל, והנכון לתפוס בשיטת ר"ע, וכן דעת האמוראים בגמ' דאמר עולא כל שאינו יכול לכנוס בשעת שחיטה, והדעת הזאת היא פשוטו של מקרא כי העומד בתחלת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בשעת שחיט' דרך רחוק' היא לו ורמז הנקוד אף שאינו רחוק' ממש אלא שדרך רחוק' לו בעשיית הפסח, ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוק' ע"כ: לכם או לדרתיכם, כתב הראב"ע לכם לטמא נפש, או לדרתיכם בטמא נפש ודרך רחוק'. [*א"ה, ולא ידעתי מה הכריחו לפרש כן, שהרי לא לשואלים לבד בא הצווי, כי אם לכל בני ישראל, ויתכן שהיו מהם אנשים רחוקים מעל משכן העדות, ולא זכר הכתוב כ"א הטמאי'. שהם הבאי' לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא, ואפשר שיבאו הרחוקים ממחרת וישאלו גם הם למה נגרע*] : ועשה פסח לה', ויצוה לעשות קרבן ה' בזמנו, וכן מתורגם בל"א; (יב) ככל חקת הפסח, כמשפט הפסח הראשון באזהרת שבירת העצם והנותר ואכילת מצה ומרור עמו, אבל אין השבתת חמץ מניעתו בפסח שני: (יג) והאיש אשר וגו' ובדרך לא היה, או בדרך, וכן ומכה אביו ואמו (הראב"ע), רבים טעו בפירושו לחשוב שדעת הראב"ע שהוי"ו במלת ובדרך היא וי"ו מחלקת וראיתו כמו הוי"ו במלת ואמו שפירושו או אמו' ואין זה אמת. אבל דעתו בזה להודות קריאת וי"ו החבור לפני אות שוא"ת

ישא האיש ההוא: (יד) וכי־יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס רביעי (טו) וביום הקים את־המשכן כסה הענן את־המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על־המשכן כמראה־אש עד־בקר: (טז) כן יהיה תמיד הענן יכסנו

תולדות אהרן וביום הקים שבועות ט"ו, ג':

געבראכט האט, דערזעלבע מאן האט פיר זיינע זינדע צו ביסען. (יד) ווען איין רעליגיאָנספערוואנדטער זיך בייא אייך אויפהעלט, אונד דאז פסח מיט מאכען וויללע, זאָ מוס ער עס נאך דעם געזעטצע אונד דער פאָרשריפט דעם פסח האלטען, איהר האבט איינערלייא געזעטץ פיר רעליגיאָנספערוואנדטע אונד איינגעבאָרנע דעס לאנדעס. (טו) אלס דיא וואָהנונג אויפגעריכטעט ווארד, בעדעקטע דיא וואָלקע דיא וואָהנונג, איבער דעם צעלטע דעם צייגניססעס, אונד אבענדס וואר עס איבער דער וואָהנונג וויא פייערסגלוט, ביז דעס מאָרגענס. (טז) זאָ וואר עס בעשטענדיג, דיא וואָלקע בעדעקטע זיא,

תרגום אונקלוס

ההוא: (יד) וארי יתגייר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כגזירת פסחא וכדחזי ליה כן יעביד קימא חד יהא לכון ולגיורא וליציבא דארעא: (טו) וביומא דאתקם ית משכנא חפא ענגא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוה על משכנא כחיזו אשתא עד צפרא: (טז) כן הוה תדירא ענגא חפי ליה וחיזו אשתא בליליא:

רש"י

אלא עמו באכילתו: (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חק' אחת וגומר אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא לעשות פסח עם חביריו כחקה וכמשפט יעשה [פסחים צ"ג ספרי]: (טו) המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות

באור

או לפני אות בומ"ף, כי דינה תמיד להיות בשו"א, כמו דאובן ושמעון, גד ואשר, ובמקומות שהזכרתי היא בשורק גדול ונקראת באל"ף גנובה כאלו כתוב אובדרך ולאיתו מן הוי"ו שבמלת ומכה, וכ"כ הראב"ע בעצמו בפ' שמות (פסוק ג') ואם האות המשרת וי"ו בקריאת אל"ף כמו ובולן, כי המלה תראה בקריא' אל"ף או בובלן עכ"ל שם: (יד) וכי יגור אתכם גר, זה גר צדק ולא גר שער: ועשה פסח, ויצלה לעשות פסח עם כל ישראל כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה, והנה מצות הגרים בפסח כבר נאמרה בפרשת בא וכי יגור אתך גר ועשה פסח וגו', [* א"ה, ויתכן שבפסח שני הכתוב מדבר, שהגר שנתגייר קודם הפסח ונאנס ולא עשה את הפסח במועדו, שגם הוא יעשה פסח שני ככל משפטיו, וכ"כ הראב"ע, וכן מצאתי בספרי רבי שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני תלמוד לומר כאזרח מה אזרח שלא עשה את הראשון יעשה את השני אף גר כך, כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני, הרי שמפרש ג"כ על פסח שני*], והרמב"ן ז"ל כתב שבפרשת בא על פסח מצרים נאמר והי' במשמע רק על הגרים שנתגיירו בצאתם ממצרים שאף הם היו באותו הנס ובכלל ואותנו הוציא משם וכאן צוה אף על הגרים שנתגיירו במדבר או בארץ לחייבם בפסח דורות: (טו) וביום הקים את המשכן, עתה יחזור לספר בעניני הנסיע' והמצות שנצטוו בה, כגון החצוצרות להיותן למקרא העדה ולמסע את המחנות. (הרמב"ן): כסה הענן את המשכן, לפי שהחל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בחנותו יחנו ובנסעו יסעו. (הראב"ע): לאהל העדת, המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות. (רש"י), הכוונה שלא כסה הענן את כל המשכן, כי אם המשכן העשוי לאהל על

וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃ (יז) וּלְפִי הֵעָלֹת הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכָּן־שָׁם הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) עַל־פִּי יְהֹוָה יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי יְהֹוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ (יט) וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהֹוָה וְלֹא יִסָּעוּ׃

תרגום אשכנזי

אונד דעם נאכטס וואר פייערסגלוט; (יז) זא וויא זיך דיא וואָלקע פאָן דעם געצעלטע ערהאָב, בראַ-כען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אונד וואָ זיך דיא וואָלקע נידערליס, דא רוהטען זיא אויך. (יח) אויף בעפעהל דעם עוויגען בראַ-כען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אונד אויף בעפעהל דעס עוויגען רוהטען זיא; זאָ לאנגע נעמליך דיא וואָלקע איבער דער וואָה-נונג בליב, לאגען זיא שטיל-לע. (יט) בליב דיא וואָלקע לאנגע צייט איבער דער וואָהנונג, זאָ ריכטעטען

תולדות אהרן על פי שבת נ״ח, ב׳. ערובין נ״ה, ב׳:

תרגום אונקלוס

(יז) וּלְפוּם אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִילָוֵי מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נַטְּלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא דִּשְׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַּמָּן שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) עַל מֵימְרָא דַיְיָ נַטְּלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן כָּל יוֹמִין דִּשְׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא שָׁרַן׃ (יט) וּבְאוֹרְכוּת עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא נַטְּלִין׃

רש״י

העדות: יהיה על המשכן. כמו היה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמיחה ועלייה כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים [מלכים א י״ח]: (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל

באור

העדות, שהוא אהל מועד, לא חצר המשכן, וכן כתב הרמב״ן ז״ל והנה מניח הטעמים העמיד תיבת המשכן בטעם זקף, ולדברי רש״י ז״ל הי׳ לו לחברה עם לאהל העדות, ויתכן כמ״ש הראב״ע לאהל העדות, על אהל ודבים כן. ויהי׳ שעור הכתוב כסה הענן את המשכן, דהיינו אוהל העדות. ובא אם כן טעם מפסיק על מקומו, ולריב״ע דרך אחר בזה: ובערב יהיה, וכן ישכנו, יסעו, יחנו, כלם בלשון עתיד והם במקום בינונים כדרך הכתוב לדבר בלשון עתיד בדבר התמידי או שהוא זמן רב: (יז) ולפי העלות. לשיעור, העלות הענן מעל האהל, כמו איש לפי אכלו לשיעור אכלו: ואחרי כן יסעו. וי״ו זו יתירה כוי״ו ותשב תמר ושוממה (שמואל ב׳ י״ג כ׳): (יח) על פי ה׳ יסעו, כי הענן כסה את המשכן ברצון ה׳ וברצונו נעלה: כל ימי אשר ישכן. בא בסמיכות במקום מוכרת כי הראוי כל הימים, וכן מצינו פעמים רבות: (יט) ובהאריך הענן, בפסוק הזה ובפסוק הבא אחריו יש אשר יהי׳ הענן ימים מספר ע״ד כלל הוא אומר בין שיהי׳ הענן על המשכן זמן רב או זמן מועט יסעו ויחנו תמיד על פי ה׳, ובפסוקים הבאי׳ אומר דרך פרט והחל מזמן המועט שהוא מערב עד בקר או יומם ולילה או יומים או חדש או ימים שהוא שנה כמו ימים תהיה גאלתו. ואח״ז חזר וכלל בהאריך הענן על המשכן וגו׳, וכתב הרמב״ן ז״ל, וטעם ובהאריך הענן, לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם יהיו חפצים ומתאוים מאוד לנסוע מן המקום, אף על פי כן לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה׳ ולא יסעו, כי מיראת השם ומשמר׳ משמרת מצותו לא יסעו, וכן אם יהי׳ הענן ימים מספר כשנים או ג׳ ימים והיו העם יגעים מאוד וענה בדרך

(כ) וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ (כא) וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃ (כב) אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃ (כג) עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

זיך דיא קינדער ישראל'ס נאך דעם אנדייטען דעם עוייגען, אונד צאָגען ניכט וויטער. (כ) צוואוויילען בליב דיא וואָלקע נור וועניגע טאגע איבער דער וואָהנונג; זאָ וויא זיא איף בעפֿעהל דעס עוויגען רוהעטען, זאָ בראכען זיא אויך איף דעססען בעפֿעהל ווידער אויף. (כא) יא צוואוויילען בליב ד א וואָלקע נור פֿאָן אבענר ביז צום מאָרגען אן איינער שטעללע. זאָ וויא זיא זיך דעם מאָרגענס ערהאָב, זאָ בראכען זיא אויף; אָדער זיא בליב טאג אונד נאכט, אלסדאן ערהאָב זיא זיך אונד זיא בראכען אויף; (כב) אָדער צווייא טאגע, אָדער איינען מאָנאט, אָדער אויך איין גאנצעס יאָהר, זאָ לאנגע דיא וואָלקע פֿאָרטפֿיהר איבער דער וואָהנונג צו רוהען, לאגען דיא קינדער ישראל'ס שטיללע אונד צאָגען ניכט ווייטער; אונד זאָבאלד זיא זיך ערהאָב, בראכען זיא אויף. (כג) איף בעפֿעהל דעס עוויגען לאגען זיא שטיללע, אונד איף בעפֿעהל דעסזעלבען זעטצטען זיא איהרען צוג פֿארט, זיא ריכטעטען זיך פֿאָללינ נאך דעם אנדייטען דעם עוויגען, וויא דערזעלבע דורך משה פֿעראָרדנעט האטטע.

תרגום אונקלוס

(כ) ואית דהוה ענגא יומין דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין: (כא) ואית דהוה עננא מרמשא ועד צפרא ומסתליק עננא בצפרא ונטלין או יומם ולילי ומסתליק עננא ונטלין: (כב) או תרין יומין או ירחא או עידן בעידן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין: (כג) על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי בידא דמשה:

רש"י

מחנה יהודה זו בספרי. (כ) על פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה: (כא) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו [ויקרא כ"ה]:

באור

כאם יעשו רצון השם ללכת אחרי ענן, וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבוקר אע"פ שהוא טורח גדול להם, ולפעמי' יעמוד הענן יומם ולילה, כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וינוח הענן שם כל היום וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו, והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והניחו משאם כמנהג הבאים מן הדרך, ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה, ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמספר בכאן ולא בענין אחד כי עמד הענן מערב עד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה, ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבים כאשר הזכיר תחלה כגון בקדש, שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם, עכ"ל;

י (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ (ג) וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ד) וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ (ו) וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים

ת"א עשה יומא ג', ב'. ר"ה כ"ז, א'. מנחות כ"ח, ב'. עקדה שער מ"ז; כסף מנחות שם, א': והיו שם שם: ותקעתם ר"ה ל"ד, א'. ערכין י'. א'. סוכה נ"ג. ב': תרועה סוכה שם. ערכין י', א':

תרגום אשכנזי

י (א) דער עוויגע רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראך: (ב) לאס דיר צווייא זילבערנע טראָמפעטען מאכען, פֿאָן געטריבנער ארבייט זאָללסט דוא זיא פֿערפֿערטיגען לאססען; דיזע זאָללען דיר דינען ביים צוזאממענבערופֿען דער געמיינדע אונד ביים איפֿברוכע דער לאגער. (ג) ווען איןביידע געשטאָססען ווירד, זאָ פֿערזאממעלט זיך דיא גאנצע געמיינדע בייא דיר פֿאָר דעם איינגאנגע דעם שטיפֿטסצעלטס. (ד) ווירד נור אין איינע געשטאָססען, זאָ קאָממען דיא פֿירסטען, דיא אָבערסטען פֿעלדהערען ישׂראל'ס בייא דיר צוזאממען. (ה) ווען לערם געבלאזען ווירד, ברעכען דיא לאגער אויף, דיא געגען מאָרגען ליגען. (ו) ווען צום צווייטען

רש"י

י (ב) עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך כמ"ש ויהי בישורון מלך: עשה לך. אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר: למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקרא' לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן כמצאת אתה אומר על פי שלש' היו נוסעי' על פי הקב"ה ועל פי משה' ועל פי החצוצרות: מקשה. מהעשת תעש'. בהקשת הקורנס: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם

תרגום אונקלוס

י (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) עֲבֵיד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהֶן וִיהֶוְיָן לָךְ לְאַרְעָא כְּנִשְׁתָּא וּלְאַטָּלָא יַת מַשְׁרְיָתָא: (ג) וְיִתְקְעוּן בְּהוֹן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: (ד) וְאִם בַּחֲדָא יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: (ה) וְתִתְקְעוּן יַבָּבְתָּא וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דְּשָׁרַן קִידוּמָא: (ו) וְתִתְקְעוּן יַבָּבְתָּא תִּנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא

באור

י (ב) למקרא העדה, בא שם במקום מקוה, וכן ולמסע והראוי לקרוא את העדה ולהסיע את המחנות: ולמסע, בא בסמיכות במקום מוכרת והראוי בקמ"ץ תחת הסמ"ך: למקרא העדה, כשתרצה לדבר עם העד' תאספם אליך על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות, ע"י תקיעת החצוצרות יהי' סימן למסע המחנה: (ג) ותקעו בהן, ולא הזכיר עדיין מי הם התוקעים עד סוף הפרשה: בהן, בשתיהן: ונועדו אליך, כשיתקעו בשתיהן יהי' סימן שיועדו אליך כל העדה עם הנשיאים: (ד) ונועדו אליך הנשיאים, ואם רק באחת יתקעו הוא סימן רק לאסיפת הנשיאים ולא העדה: (ה) ותקעתם תרועה, ואם יתקעו תרועה יהי' סימן למסע המחנות: ונסעו המחנות. לשון רבים כי לכל דגל היו שלשה שבטים: החנים, ולא אמר החונות לפי שמגמתו שם מחנה בין ביחיד ובין ברבוי פעמים ל"ז ופעמים ל"נ כמו לשני מחנות, וכן המחנ' האחת והכהו: (ו) ונסעו המחגות החנים תימנה, לשון הרמב"ן פי' הכתוב כי שתי

תְּ֭ימָנָה תְּרוּעָ֥ה יִתְקְע֖וּ לְמַסְעֵיהֶֽם׃ (ז) וּבְהַקְהִ֖יל אֶת־הַקָּהָ֑ל תִּתְקְע֖וּ וְלֹ֥א תָרִֽיעוּ׃ (ח) וּבְנֵ֤י אַהֲרֹן֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים יִתְקְע֖וּ בַּחֲצֹצְר֑וֹת וְהָי֥וּ לָכֶ֛ם לְחֻקַּ֥ת עוֹלָ֖ם לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ (ט) וְכִֽי־תָבֹ֨אוּ מִלְחָמָ֜ה בְּאַרְצְכֶ֗ם עַל־הַצַּר֙ הַצֹּרֵ֣ר אֶתְכֶ֔ם וַהֲרֵעֹתֶ֖ם בַּחֲצֹצְרֹ֑ת וְנִזְכַּרְתֶּ֗ם לִפְנֵי֙ יְהֹוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם וְנוֹשַׁעְתֶּ֖ם מֵאֹיְבֵיכֶֽם׃

צ' פתוחה

תולדות אהרן ובהקהיל סוכה נ"ד. ר"ה ל"ד, א'. ערכין י', א':
ובני אהרן סוכה נ"ד א':

מאלע לערם געבלאזען ווירד, זא ברעכען דיא לאגער אויף, דיא געגען זידען ליגען, בייא דעם אויפברוכע ווירד אללע־צייט לערם געבלאזען. (ז) ווען אבער איינע פער־זאממלונג צוזאממען בע־רופען ווערדען זאלל, זא ווירד אין איינעם טאָנע פאָרט, אבער ניכט לערם געבלאזען. (ח) דיא פרי־סטער, אהרן'ס זאֶהנע, זאָללען דיא טראָמפעטען בלאזען, אונד דיזעס אויף אייערע נאכקאָממען איין בעשטענדיגעס געזעטץ בלייבען. (ט) ווען איהר אין אייערעם לאנדע ווידער איינען טיראננען, דער אייך דריקט, צו פעלדע ציהט, זא זאָללט איהר מיט דען טראָמפעטען לערם בלאזען; דאדורך ווערדעט איהר פאָר דעם עוויגען, אייערם גאָטטע, אין אנדענקען קאָממען,

תרגום אונקלוס

דָּשָׁרַן דָּרוֹמָא יַבַּבָא יִתְקְעוּן לְמַטְלָנֵיהוֹן׃ (ז) וּבְמִכְנַשׁ יַת קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן׃ (ח) וּבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָא יִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן לִקְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן׃ (ט) וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וְיֵיעוֹל

רש"י

תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות [ר"ה ל"ד]: (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב' כהנים ובשתיהם שנאמר ותקעו בהן וגומר אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעת' אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגומר לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת זו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן יתקעו. במקראות ובמסעות הללו:

באור

תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום, ואמר תרוע' יתקעו למסעיהם שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים לפונה כי לכל דגל מסע בפ"ע כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים ונסע דגל מחנה בני דן, וכן היא שנויה בברייתא דמלאכת המשכן, אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון תלמוד לומר תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע"כ, וכן הוא פשוטו של מקרא באחת שיתקעו לכל רוח ורוח כמו שפרשתי עכ"ל: ותקעתם תרועה, ולא נאמר והרעותם תרוע' לפי שלכל תרועה צריך שתהי' תקיעה לפניה ותקיע' לאחריה וכן הוא נדרש בספרי: (ז) ובהקהיל את וגו' ולא תריעו, הרי סימן לשלשתם מקרא העד' בשתים ומקרא הנשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים ועל ידי תרוע' ותקיע': (ח) והיה לכם לחקת עולם, לתקוע במסע המחנות להלחם על ארץ אויביכם או כי יצא אויב בארצכם ותבאו למלחמ' עמו כמו שאמר בפסוק הסמוך: (ט) וכי תבאו מלחמה, חסר למ"ד השמוש כמו ויבאו ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ועניינו למלחמה, ויתכן שהוא תואר הפעל שדינו לבא בלא שמוש: ונזכרתם לפני ה', כי עשיתם

(י) וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי

(יא) וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃ (יב) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן

תולדות אהרן ובראשי שם נ"ה, א': ותקעתם שם נ"ד, א'. ר"ה כ"ח, ב'. זבחים נ"ח א'. ערכין ב', א'. וי"ב, ב': והיו לכם ר"ה ל"ב, א': אני ה' שם שם: ויהי שם ב', א'. תענית כ"ט, א':

אונד בייאשטאנד ערהאל־טען ווידער אייערן פֿיינד. (י) אן פֿריידענטאגען, פֿעסטען, אונד נייאמאָנ־דען זאָללט איהר מיט דען טראָמפּעטען בלאזען, בייא אייערן גאנצאָפּפֿערן אונד בייא אייערן פֿריידענ־אָפּפֿערן, זאָ זאָללען זיא אייך צום אנדענקען זיין פֿאָר אייערעם גאָטטע, איך דער עוויגע, אייער גאָטט. (יא) עס וואר אים צווייטען יאהרע, אם צוואנציגסטען דעס צווייטען מאָנאטס, אלס זיך דיא וואָלקע פֿאָן דער וואָהנונג דעס צייגניססעס ערהאָב. (יב) דיא קינדער ישראל'ס בראכען הירויף אין פֿערשידענען ציגען פֿאָן דער וויסטע סיני אויף, אונד דיא וואָלקע ליס זיך אין דער וויסטע פארן ווי־

רש"י

(י) על עולותיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר [ספרי ערכין י"א]: אני ה' אלהיכ'. מכאן למדו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר ותקעתם זו שופרות לזכרון זו זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות וכולי: (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י' ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש

תרגום אונקלוס

דוּכְרָנֵיכוֹן לְטָבָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן מִסַּנְאֵיכוֹן׃ (י) וּבְיוֹם חֶדְוַתְכוֹן וּבְמוֹעֲדֵיכוֹן וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן וְתִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא עַל עֲלָוָתְכוֹן וְעַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְדוּכְרָנָא קֳדָם אֱלָהֲכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (יא) וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּעַשְׂרִין לְיַרְחָא אִסְתַּלַּק עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (יב) וּנְטַלוּ בְנֵי

באור

מה שלום לכם: (י) וביום שמחתכם, שבתם מארץ אויב או נלחתם האויב הבא עליכ' וקבעת' יום שמחה כימי פורים וחנוכה. (הארב"ע), ולפי דעתו זאת מה שאמר על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, הכוונה שתדלו ביום שמחתכם, אמנם בספרי דרשו וביום שמחתכם אלו שבתות, ר' נתן אומר אלו תמידים ע"כ, והכלל שבקרבן צבור הכתוב מדבר, כי אין אומרים שירה אלא על קרבנות צבור שקבוע להם זמן בתורה, כמ"ש חז"ל (ערכין י"א): (יא) בעשרים לחדש נעלה הענן, זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו במדבר סיני קרוב משנ' שהרי באחד לחדש השלישי הוא סיון באו אל מדבר סיני: (יב) למסעיהם, לפי שממדבר סיני עד מדבר פארן לא היתה' נסיעה אחת כמו שנראה כאן בכתוב שנסעו ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן אבל היו ביניהם כמה נסיעות וחניות, ועמ"ש על פסוק וישכן הענן, ולכך אמר למסעיהם ביו"ד הרבוי, וכן כוונת המתרג' (פֿערטידענע ניגען): וישכן הענן במדבר פארן, ובפרשת אלה מסעי בני ישראל אמר ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברות התאוה, לכן פירש"י כאן שקברות התאוה במדבר פארן הי' ושם חנו ממסע זה, והנראה שמדבר פארן אינו שם פרטי של מקום ממקומות הנסיעה הנזכרות בפרשת אלה מסעי אבל הוא שם כללי לכל המדבר הגדול עד מדבר צין, וכל המקומות שהוזכרו בפרשת אלה מסעי עד שבאו מדבר צין כלם במדבר פארן היו, וכן מדבר צין הוא גם כן שם כללי וכל המקומות שהוזכרו ממדבר צין עד החניה האחרונה שהיא ערבות מואב כלם בכלל מדבר צין היו אמנם בפרשה שלפנינו וכן בכל הפרשיות עד אלה מסעי לא בא

בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ (יג) וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ (יד) וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ (טו) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ (טז) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ (יז) וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃ (יח) וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ (יט) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ (כ) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃

תולדות אהרן במדבר סנת פ"ט, ח':

דער נידער. (יג) דיזעס וואר דאס ערסטע מאל, דאס זיא, נאך פֿעראָרדנונג דעס עוויגען דורך משה, אויפֿגעבראָכען זינד. (יד) צוערסט בראך דיא פֿאהנע דעס לאגערס דער קינדער יהודה אויף, מיט איהרען העערען, דער העערפֿיהרער דיזעס שטאממעס וואר נחשון, זאָהן עמינדב. (טו) דער העערפֿיהרער דעס שטאממעס דער קינדער יששכר וואר נתנאל, זאָהן צוער. (טז) אונד דער העערפֿיהרער דעס שטאממעס דער קינדער זבולון אליאב, זאָהן חלן. (יז) אינצווישען ווארד דיא וואָהנונג אויזאיינאנדער גענאָממען, אונד דיא קינדער גרשון אונד מררי, דיא זיא טרוגען, בראכען אלזאן אויף. (יח) הערנאך בראך דיא פֿאהנע דעס שטאממעס ראובן אויף, מיט איהרען העערען; דער העערפֿיהרער דעס שטאממאס וואר אליצור, זאָהן שדיאור. (יט) דער העערפֿירער דעס שטאממעס דער קינדער שמעון וואר שלמיאל, זאָהן צורישדי. (כ) אונד דער

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמַטְלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן׃ (יג) וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ (יד) וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ (טו) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ (טז) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן׃ (יז) וּמִתְפָּרַק מַשְׁכְּנָא וְנַטְּלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא׃ (יח) וְנַטֵּיל טֵיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ (יט) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ (כ) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃

רש"י

למסע דגליהם מי לראשון ומי לאחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה [במדבר ד'] ובני גרשון ובני מררי פורקין

באור

להודיע פרטי המסעות כלם ומקומות חניתם, רק דרך כלל שממדבר סיני באו אל מדבר פארן וממנו אל מדבר צין, ומשם לערבות מואב, והמקומות שביניהם לא יזכיר כ"א מעטים כמו בפרשה זו ובפרשת חקת להודיע המעשים שנעשו להם במקומות האלה, כמו חצרות בעבור צרעת מרים, קדש׳ להודיע מעשה הבאר, וכן הר ההר בעבור מיתת אהרן וכן כלם, ובפרשת אלה מסעי יזכיר כל פרטי מקומות חניתם, ולא הוזכר עוד שם מדבר פארן: (יג) ויסעו בראשונה, זאת היתה הנסיעה הראשונה על סדר הדגלים כאשר צוה ה' את משה: (יד) ועל צבאו נחשון, ועל צבאו הי' נחשון שר הצבא וכן כלם: (יז) והורד המשכן, אחר נסיעת דגל יהוד' החלו להוריד

תרגום אשכנזי

הערפיהרער דעם שטאמ־מעס דער קינדער גד איסף, זאָהן דעועל. (כא) נונ־מעהר בראכען דיא קהתים אויף, דיא דאז הייליגטהום טרוגען, דאמיט יענע דיא וואָהנונג ווידער אויפשלא־גען קאָנטען, בעפאָר דיזע אנקאמען. (כב) זאָדאן בראך דיא פאהנע דעם לא־גערס דער קינדער אפרים אויף, נאך איהרען העע־רען; דער הערפיהרער דיזעס שטאממעס וואר אלישמע, זאָהן עמיהוד. (כג) דער הערפיהרער דעם שטאממעס דער קינ־דער מנשה וואר גמליאל, זאָהן פדהצור. (כד) אונד דער הערפיהרער דעם שטאממעס דער קינדער בנימן אבידן, זאָהן גדעוני. (כה) צולעטצט בראך דיא פאהנע דער קינדער דן אויף, אונד מאכטען מיט איהרען העערען דען נאכטראב דער פעלדלאגער אויס; דער הערפיהרער דיזעס שטאממעס וואר אחיעזר, זאָהן עמישדי. (כו) דער הערפיהרער

(כא) וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃ (כב) וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ (כג) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ (כד) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי׃ (כה) וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ (כו) וְעַל־

ת״א ונסעו ערכין כ׳, א׳. שבועות ט״ז, ב׳. מנחות ל״א, ב׳:

תרגום אונקלוס

(כא) וְנַטְלִין בְּנֵי קְהָת נַטְלֵי מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא עַד מֵיתֵיהוֹן׃ (כב) וְנַטֵּיל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃ (כג) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִּבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃ (כד) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִּבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃ (כה) וְנַטֵּיל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי דָן מְכַנֵּישׁ לְכָל מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ (כו) וְעַל

רש״י

המשכן וטוענין אותו בעגלו׳ והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים: (כא) נושאי המקדש. נושאי דברים המוקדשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים יהיו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: (כה) מאסף לכל המחנות. תלמוד

באור

את המשכן ובא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וכסו בה הארון וכלי הקודש שהי׳ משא בני קהת ואחר הכסוי נסעו בני גרשון ובני מררי ועמהם העגלות טעונות בקרשי המשכן, והארון וכלי הקודש עמדו מכוסי׳ עד שנסע דגל ראובן ואז נסעו הקהתי׳, כן נרא׳ ממשמעו׳ הכתובי׳ וכן פי׳ הרמב״ן ורש״י ורלב״ע: (כא) נשאי המקדש, דברים המקודשי׳ והוא הארון: והקימו, שב על בני גרשון ומררי שזכר למעל׳, אבל עד בואם חוזר על הקהתים, וזה הוא טעם על נסיעת בני גרשון ומררי אחר נסיעת דגל יהודה ובני קהת יעמדו עד אחר נסיעת דגל ראובן כדי שבעת חניתן יקימו בני גרשון ובני מררי את המשכן טרם בוא הקהתים ובבואם יכניסו מיד את הארון אל מקומו והשלחן והמזבחו׳ אל מקומ׳, וכן כונת המתרגם בל״א: (כה) מאסף לכל המחנת, לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה (הרלב״ע), וכונתו לפי שאמר לכל המחנות לפיכך נקרא דן מאסף שדגלו הי׳ אחרון של כל הדגלים, אבל לפי השבטים הי׳ נפתלי האחרון שבהם: מאסף, לשון דאמר כקודה היו מהלכין נקרא דן שהוא אחרון בשורה מאסף לכל המחנות, על שם שהאחרון מקבץ את כל הנחשלים אחרי

צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: (כז) וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: (כח) אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ: ס ששי (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים ׀ אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר

תרגום אשכנזי

דער קינדער אשר פגעיאל, זאָהן עכרן. (כז) אונד דער העערפֿיהרער דער קינדער נפתלי אחירע, זאָהן עינן. (כח) אין דיזער אָרדנונג בראָבען דיא העערע דער קינדער ישראל'ס אויף, אונד זאָ זעטצען זיא איהרען צוג פֿאָרט. (כט) צו זיינעם שוויגערפֿאטער (אנדערע זעטצען: שוואָגער) חבב, דעם זאָהנע דעם מדינירס רעואל, שפראך משה: יעטצט ציהען וויר אן דען אָרט, פֿאָן דעם דער עוויגע געשפראָכען, איך וויל איהן אייך איינגעבען: קאָממע מיט אונס, וויר וואָללען דיר וואָהלטהון, דען דער

תרגום אונקלוס

חֵילָא שִׁבְטָא דִּבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: (כז) וְעַל חֵילָא שִׁבְטָא דִּבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן: (כח) אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֵילֵיהוֹן וּנְטַלוּ: (כט) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְחוֹבָב בַּר רְעוּאֵל מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן

רש"י

ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אית מאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו [במדבר ב']. ואית דאמר כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: (כט) חובב. הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה [שופטים ד'] ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן [שמות ב'] מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא [ספרי] ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו': נוסעים אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ [ספרי] שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישראל אלא שחטאו במתאוננים

באור

הראשונים מעולת הדרך, ומאסף את כל הנאבד מהם, וכן איתא בירושלמי מאן דאמר כקורה מפיק לה מן מאסף לכל המחנות, ולמאן דאמר כתיבה והי' דן בצפון התיבה נ"ל שהוא מלשון כניסה אל הגדר (בעשליסען), כי מפני שהיו האחרונים בזמן הנסיעה ממקום למקום, הכניסו את כל הקודמים בגדר המחנה, וכל מה שהי' חוצה להם, נקרא חוץ למחנה: (כח) ויסעו, הוא מאמר בפני עצמו, אחר שהודיע סדר הדגלים חוזר ואומר וכסדר הזה היו נוסעים כל ימי הנסיעה: (כט) לחובב בן רעואל, מצאנו שצפורה בת רעואל, כמו שנאמר ויתן את צפורה בתו למשה (שמות ב' כ"א), והנה חובב שהוא בן רעואל הי' אחי צפורה וקראו הכתוב כאן חתן משה, וכן מבני חובב חתן משה (שופטים ד' י"א), כי דרך המקרא לקרוא לאבי הנערה ולאחיה חותן, וכן לפי שקול הדעת שחובב הוא יתרו בעבור שאמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר, וקראו הכתוב חתן משה גם כן על הדרך הזה.(מדברי רמב"ע), ורש"י פי' הביאו ג"כ הרמב"ע בסוף דבריו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל הי' זקנה, ומה שאמר אל רעואל אביהן כמו שאמר יעקב אלהי אבי אברהם, ואמר הכתוב כמו שאמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו, [* א"ה, וכבר זכרנו בתחלת פרשת יתרו שיש פה מקום ספק, שכפי משמעות הכתובים בא יתרו קודם מתן תורה, ונאמר שם וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, וכאן משמע שהי' עמו אף בשנה השנית, ונחלקו מפרשי התור' בהתרת הספק הזה כמו שזכרנו שם (שמות י"ח א', י"ג) לדעת הרמב"ן הלך לו ובא אליו שנית, ולדעת רש"י לא נאמרה הפרשה הכתובה שם עד שנה שנייה. ולולי דברי חז"ל שאמרו שבע שמות יש לו ליתרו, הייתי אומר שרעואל הי' אבי צפורה, ולה שני אחים שם האחד יתרו ושם השני חובב, ושניהם נקראו חותני משה, שכל קרובי האדם מחמת חתון נקראים כך כמו שכתב הרמב"ע, ויתרו חתן משה בא קודם מתן תורה ושב אל ארצו מאחלת בואו, וחובב חותן משה בא גם הוא אליו והלך עמו, ואל החתן הזה אמר משה

אָמַר יְהֹוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהֹוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (ל) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ (לא) וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀ עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם׃ (לב) וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב יְהֹוָה עִמָּנוּ

תרגום אשכנזי

עווינע האט דער נאציאָן פֿיל גוטעס פֿערהייסען. (ל) ער אבער אנטוואָר־טעטע: איך ווערדע ניכט מיטגעהען, זאָנדערן אין מיין לאנד צו מיינער פֿער־וואנדטשאַפֿט צוריק קעה־רען. (לא) יענער שפראך: פֿערלאס אונס דאָך ניכט! דוא וייסט דיא געלעגענ־הייט אין דער וויסטע, וואָ וויר ליגען ווערדען, אונד קאנסט אונס שטאטט דער אויגען דיענען (פֿאָן אללעס גוטע נאכריכט געבען.) (לב) ווען דוא מיט אונס ציהסט, זאָ וואָללען וויר דיך אללעס גוטע, דאז אונס דער עוויגע ערצייגען ווירד, מיטגעניסען לאס־

רש״י

ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: (ל) אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי [ספרי]:

(לא) אל נא תעזב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחב׳ סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותינו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותינו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני [בראשית ל״ח]. כי על כן באו [שם י״ט]. כי על כן ראיתי פניך [שם ל״ג]: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאור עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר [דברים י׳]: (לב) והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת״ק אמה על ת״ק אמה והניחוהו

תרגום אונקלוס

אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ (ל) וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזֵיל אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵיל׃ (לא) וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יָדַעְתָּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לָנָא חֲזֵיתָא בְעֵינָךְ׃ (לב) וִיהֵי אֲרֵי תֵיזֵיל עִמָּנָא

באור

פה לכה אתנו, וממה שאמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר אין ראיה שחובב הוא יתרו, כמו שנפרש שם, לפי משמעות פשטות הכתוב, ועוד שחובב גם הוא אפשר שידע חנותם ונתן לב לדעת דרכיהם, והותרו לפי זה רוב הספקות שנפלו בענין זה בלי דוחק כלל*]: כי ה׳ דבר טוב, דבר להביא עליהם כל טוב, וכן ת״א ואשכנזי: (לא) על נא תעזב, לשון בקשה וכפירש״י, וכן מתורגם בל״א: כי על כן ידעת, כמו כי על כן באו, ופירושם על אשר ובאורו על אשר ידעת את המדבר הזה הסמוך לארצך ותדע לבקש לנו מקומות חנייתנו: והיית לנו לעינים, ותהי׳ לעזר לנו ולמורה דרך כעינים לאדם זהו היותר נכון לפי פשוטו של מקרא, ומלת ידעת היא בינוני בתמונת העבר, ומלת והיית היא עבר המהופכת לעתיד, וכן פירש״י בלשון שני, וכן תרגם האשכנזי, והרשב״ם שפי׳ כי על כן אשר ידעת ונתת לב על דרכינו בחנותנו במדבר, וגם היית לנו לעינים לתת לנו עצה טוב׳ כדכתיב וישמע יתרו, דוגמת עינים הייתי לעור, וכן רש״י שפיר׳ בלשון הראשון כדעת ת״א שמלת והיית היא עבר, כי לדעתם מלת ידעת היא עבר, ולפי שאמרו המדקדקים בבוא עבר עם וי״ו שואי״ת אחר פעל עבר אזי היא וי״ו החבור ולא מהפך, כמו מי פעל ועש׳ (ישעי׳ מ״א ד׳), לכן פירשו מלת והיית בטעם עבר, אבל הנכון כמו שכתבתי למעל׳: (לב) והיה הטוב ההוא, כתב הרמב״ן ז״ל, והנה משה חלה פניו ללכת עמהם אמר לו סתם והטבנו לך, והוא חשב שיתנו לו מן השלל

וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃ (לג) וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ (לד) וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ׆ ס (לה) וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְהוָה

נון הפוכה

ת"א ויסעו שבת קי"ו, א'. תענית כ"ט, א': ויהי שבת קט"ו. ב' ע"ז. כ"ד, ב'. ידים פ"ג. ג'. עקרים מ"ב, פכ"ג:

סען. (לג) זיא בראכען אויף פֿאָן דעם בערגע דעס עוויגען, אונד מאכטען דרייא טאגערייזען, אונד אויף דיזען דרייען טאגערייזען צאָג דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען פֿאָר איהנען הער, איהנען צו צייגען, וואָ זיא רוהען זאָללטען. (לד) דיא וואָלקע דעס עוויגען וואר איממער דעס טאגעס איבער איהנען, ווען זיא אויס דעם לאגער צאָגען. (לה) ווען דיא לאדע צאָג, שפראך משה: אויף, אָ עוויגער! לאס דיינע פֿיינדע צערשטרייט, אונד דיא דיך האססען, פֿאָר דיר פֿליה־

תרגום אונקלוס

וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִי יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ׃ (לג) וּנְטַלוּ מִטּוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן קְיָמָא דַייָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי׃ (לד) וַעֲנַן יְקָרָא דַייָ עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא׃ (לה) וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלִי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ

רש"י

מלחלוק אמרו מי שיזכה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב (שנא' ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו'): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חניי' [ספרי ב"ב י"ד]: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוהה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: (מן המחנה. ממקום חנייתן): (לה) ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב

באור

כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהי' לו נחלה בתוכם ועל כן לא הי' חפץ וענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך, כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד, אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו' כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב אשר ייטיב ה' לנו והטבנו לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ, ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם (עמ"ש בפרשת בלק בפסוק וירא את הקיני), וכך אמרו בירושלמי בני קיני חותן משה מביאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך עכ"ל הרמב"ן: (לג) דרך שלשת ימים, מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד כי חפץ ה' להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים, זה הארון היוצא עמם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה, כל זה מלשון רש"י והראב"ע פירש שמסע הראשון לבדו לא הי' כשאר המסעות כי בכלן הי' הארון נוסע אחר שני דגלים הראשונים, כמ"ש ונסעו הקהתים נושאי המקדש וגו' אך במסע הזה הי' הארון נוסע לפניהם כל שלשת ימים הראשונים, ואין הכונה שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד אלא כמו וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם, ולפי' זה כוון המתרגם ת"א: דרך שלשת ימים, לפי' הראב"ע שזכרתי תחסר ה"א הידיעה והראוי שלשת הימים כי שב על אלו שלשה ימים הראשונים: (לד) המחנה, ממקום חנייתן. (רש"י). (לה) ויהי בנסע הארן, אמרו רז"ל עשה לו סימן מלפניו ולאחריו, לומר שאין זה מקומו, ולמה נכתב כאן, כדי להפסיק בין פורענות לפורענות (שבת קט"ו). ולפ"ז אין הענין הזה מיוחד

וְיָפֻ֙צוּ֙ אֹֽיְבֶ֔יךָ וְיָנֻ֥סוּ מְשַׂנְאֶ֖יךָ מִפָּנֶֽיךָ׃ (לו) וּבְנֻחֹ֖ה יֹאמַ֑ר שׁוּבָ֣ה יְהוָ֔ה רִֽבְב֖וֹת אַלְפֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃] פ

יא (א) וַיְהִ֤י הָעָם֙ כְּמִתְאֹ֣נְנִ֔ים רַ֖ע בְּאָזְנֵ֣י

ובנחו קרי נון הפוכה

תולדות אהרן ובנחה יבמות ס"ד, ב'. ב"ק פ"ג, א': ויהי העם שבת קי"ג, א':

תרגום אשכנזי

טיג ווערדען. (לו) אונד ווען זיא נידערגעזעטצט ווארד, שפראך ער: רוהע נונמעהר, אָ עוויגער! אונ־טער דער מענגע דער טוי־זענדע ישראל'ס.

יא (א) דאז פֿאָלק וואר אבער מיספֿערגניגט, אונד בעקלאגטע זיך, אויף איינע דעם עוויגען מיס־פֿעלליגע ווייזע; דער עוויגע

תרגום אונקלוס

וְיִתְבַּדְּרוּן סָנְאָךְ ... וְיַעְרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ׃ (לו) וּבְמַשְׁרוֹהִי אֲמַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִּיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְבָן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

יא (א) וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְפִּין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי

רש"י

כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש [שבת קט"ו]: קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפים: משנאך. אלו שונאי ישראל שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש [תהלים פ"ג] ומי הם על עמך יערימו סוד: (לו) שובה ה'. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון [ישעי' ל']: רבבות אלפי ישראל: מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות:

יא (א) ויהי העם כמתאננים. אין העם אלא רשעים [ספרי] וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה [שמות י"ז] ואומר העם הזה הרע [ירמי' י"ג] וכשהם כשרים קוראים

באור

למסע הארון, כי אם בכל מסע וחנייה היה כך, שכאשר נסע הארון אמר משה קומה וגו', וכאשר נח אמר שובה וגו': ויאמר משה, כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם שהוא כמו נשא וכן כאן כמו אמר משה: קומה ה', כדרך בני אדם לעמוד להלחם: ויפצו איביך, כשיראו שקמת לעשות מלחמה מיד ויפצו איביך (הרלב"ג). או ר"ל שהוי"ו במקום שי"ן, ובאומרו קומה ה' שיפצו איביך: ויפצו וינסו, מנחי עי"ן בבנין קל והיו ראוים להיות פאיה"ם בשורק גדול ובאו בקבוץ תולדתם ולפיכך האותיות שאחרי הקבוץ רפויות. והנה מדרך המליצה לכפול הענין במלות שונות וכן אמר דוד יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו (תהלים ס"ח), (א"ה על דעתי דבר דוד המע"ה את המזמור ההוא שישירו בו, כאשר יעלו ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית, ולכך התחיל במאמר יקום אלהים, כמו שאמר משה בנסוע הארון): (לו) ובנחה, המקור עם כנוי נסתר שב על הארון והה"א במקום וי"ו כמו אהלה, כי פרעה אהרן: שובה ה', רש"י פי' בשם מנחם שהוא לשון מרגוע, וכן פי' הרלב"ע בשם ר"י המדקדק הראשון כמו בשובה ונחת תושעון והוסיף לבאר כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא עומד ואינו יוצא בבנין הקל רק כשהוא מענין שלוה והשקט וכן כאן, שובה ה' הוא יוצא, ובאומרו שובה ה' רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויביהם, וגם שלמה המע"ה אמר בנוח הארון, קומה ה' אלהים לנוחך, אתה וארון עזך וגו' (ד"ה ב' ו' מ"א): רבבות אלפי ישראל, כתב הרלב"ע ודע כי רבבה מגזרת רב, והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך, ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי עכ"ל, וכונתו שמלת רבבות אינה שם פרטי הונח על מספר מכוון של עשרת אלפים רק הונח על רבוי אלפים יהי' כמה שיהי', ולפי זה תתכן הסמיכות רבוי של אלפי ישראל, וכן מתורגם בל"א:

יא (א) ויהי העם כמתאוננים, מגזרת און וכן מחשבות אונך, וטעם וישמע ה' שדברו דברי און. (הרלב"ע), וכתב עליו הרמב"ן, ואינו נכון בעיני כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בכל המקומות. והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה

יְהוָ֗ה וַיִּשְׁמַ֤ע יְהוָה֙ וַיִּ֣חַר אַפּ֔וֹ וַתִּבְעַר־בָּם֙ אֵ֣שׁ יְהוָ֔ה וַתֹּ֖אכַל בִּקְצֵ֥ה הַֽמַּחֲנֶֽה׃ (ב) וַיִּצְעַ֥ק הָעָ֖ם אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיִּתְפַּלֵּ֤ל מֹשֶׁה֙ אֶל־יְהוָ֔ה וַתִּשְׁקַ֖ע הָאֵֽשׁ׃ (ג) וַיִּקְרָ֛א שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא תַּבְעֵרָ֑ה כִּֽי־בָעֲרָ֥ה בָ֖ם אֵ֥שׁ יְהוָֽה׃ (ד) וְהָֽאסַפְסֻף֙ אֲשֶׁ֣ר בְּקִרְבּ֔וֹ

תולדות אהרן והאספסף תענית כ"ט, א', ערכין ט"ו, ב':

פֿערנאהם עס, זיין צאָרן ערגרימממטע, דאז פֿייער דעם עוויגען ענטצינדעטע זיך אונטער איהנען, אונד פֿערצעהרטע שאָן דאז ענדע דעם לאגערס. (ב) דאז פֿאָלק שריא צו משה, דיזער בעטעטע צום עוויגען, אונד דאז פֿייער פֿערשוואנד. (ג) מאן נאננטע דענזעלבען אָרט תבערה, וויל דאז פֿייער דעם עוויגען זיך אונטער איהנען ענטצינדעט האטטע. (ד) דאז פֿרעמדע געזינדעל אונטער איהנען האטטע מאנכערלייא לי־

תרגום אונקלוס

מַשְׁרִיתָא׃ (ב) וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת אֶשָּׁתָא׃ (ג) וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא דְלֵיקְתָּא אֲרֵי דְלֵיקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ׃ (ד) וְעַרְבְרְבִין דִּי בֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֶלְתָּא

רש"י

עמי שנאמר שלח עמי [שמות ה'] עמי מה עשיתי לך [מיכה ו]: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש [שופטים י"ד]: רע באזני ה'. תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזנו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקציני' שבהם ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא [ספרי]: ותשקע האש. שקעה במקומה בארץ [שם] שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: (ד) והאספסוף. אלו ערב רב שנאספו

באור

קלוב ליסוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמור מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ונשתה ואיך נסבול העמל והעגוי ומתי נצא ממנו, מלשון מה יתאונן אדם חי שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו, וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר החטא ואמר כמתאוננים (בכ"ף הדמיון) כי היו מדברים בגבר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחים מתאוננים ומתרעמים על ענינם עכ"ל. ולפירושו זה כיון גם המתרגם אשכנזי (ויטפֿערגניגט) וגם כוונת רש"י רבינו שפירש שהיו מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום, כי באמת מי שרוחו סר וזעף ומתאונן על ענינו מבקש עלילות סבות ישים מתוק למר ומר למתוק, אך מה שפירש"י שמלת מתאוננים היא לשון תואנה רחוק היא בעיני, לפי שהי' לו לכתוב כמתאַנים כדרך בנין התפעל מנחי ל"ה: וישמע ה', הבין מחשבתם וענינם: ותאכל בקצ' המחנה, ת"א ושיציאת בסיפי משריתא שהחלה לאכול בקצהו, וכן תרגום אשכנזי: (ב) ויצעק העם אל משה, בקשו ממנו שיתפלל עליהם, ותשקע האש, ותכבה ולא נראתה עוד: (ג) תבערה, למקום אשר ירדה בו האש בקצה המחנה קרא כן, ולא נסעו מן המחנה עד אחר שהתאוו תאוה ויקראו שם המקום ההוא קברות התאוה. (הרמב"ן): (ד) והאספסף, הם שהתאספו עם ישראל בצאתם ממצרים ואינם מהם, ושרש המלה אסף וכפולה העי"ן והלמ"ד כמו סחרחר: התאוו תאוה, לא היה די להם במוכן לפניהם כדי צרכם, אבל התאוו אל המותרות מה שא"א להשיג כי אם בארץ ישוב: וישבו ויבכו גם בני ישראל, אחר שהחלו הערב רב להתאוות שבו גם בני ישראל לבכות ולהתאונן לאמר מי יאכילנו בשר: מי יאכילנו בשר, לשון הרמב"ן, כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אף על פי שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקנתם מקנה יאכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות

הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר׃ (ה) זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חִנָּם אֵת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים

ת"א זכרנו יומא ע"ה, א': את הקשאים ע"ז כ"ט, א':

סטערנע בעגירדען. דא־ דורך פינגען דיא קינדער ישראל'ס איך ווידער אן צו וויינען, אונד שפרא־ כען: ווער אונז דאך פלייש צו עססען געבע! (ה) וויר דענקען נאך אן דיא פישע, דיא וויר אין מצרים אומ־ זאנסט געגעססען האבען; דיא גורקען (קירביסע) מעלאנען, לויך, צוויבעלן

תרגום אונקלוס

וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ מַן יוֹכְלִינַנָא בִּשְׂרָא׃ (ה) דְּכִירִין אֲנַחְנָא יָת נוּנַיָּא דַּהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יָת בּוֹצִינַיָּא וְיָת

רש"י

עליהם בלאתם ממצרים: וישובו. גם בני ישראל ויבכו עמהם [שם]: מי יאכילנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר [שמות י"ב] וגומר ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגומר [במדבר ל"ב] אלא שמבקשים עלילה: (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ת שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם [שמות ה'] אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות [ספרי]: את הקישואים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאש' אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי: הקשואים. הם קוגו"מברוש בלע"ז: concombres, גורקען אבטיחים. בודי"קש: באררעטש, Bouvrache איין קיבער־ געוויקס: החציר. כריסין פורלי"ש [והא פארע לויך poirreau, כתרגומו ית בוליא וכו':

באור

היוקר, אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר הנשכחות כי לא אכלו דגים מיום צאתם ממצרים ועד הנה, וטעם אשר נאכל במצרים חנם כפי פשוטו כי היה הדייגי' המצריי' מעבידים אותם למשוך הדגים שנאחזים במצודה והיו נותנים להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת, והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאוד כי היא כגן הירק וכאשר היו חופרים לבן בגנות' ובכל עבודה בשדה היו אוכלים מן הירקות, או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו נפוצי' בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בספר ואלה שמות וזאת תלונות בני ישראל לא תלונות האספסף, והמה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר יזכיר עכ"ל. והנה לפי דבריו כבר סרה תמיהת רש"י ז"ל וכי לא היה להם בשר וכו', ולאב"ע פירש חנם, שהיה כל כך בזול כאילו היא חנם: (ה) זכרנו. עבר במקום בינוני והי' ראוי לומר זוכרים אנחנו, וכן תרגם אונקלוס דכירין אנחנא: את הדגה, שם המין: אשר נאכל, עתיד במקום עבר: את הקשאים, שרשו קשה כי מלאכו כמלוכה במקשה ובא באל"ף במקום ה"א, ורד"ק כתב שעקרו אל"ף ובא שמה בה"א מקום אל"ף, וכן בדברי חז"ל נמצא תמיד באל"ף, קשואים, מקשאות, ורש"י כתב הקשואים, קוגומבר"ש בלע"ז והם בל"א (גורקען): האבטחים, בודק"ש, (רש"י), והוא בורראשי, ובל"א באררעטש או (אָכסענצונגענ־ קרויט), ויש פותרין אותו כמ"ש המתרגם (מעלאָנען), וכן שמע המתרגם מאדם נכבד ונשוא פנים מק"ק לפת יע"א, שהי' סוער אצלו, שכאשר הביאו (מעלאָנע) על השלחן, אמר שהמין הזה מצוי עד מאוד במצרים וקוראין לו (באטי"ח) בלשונם: והנה כפי ספורי בעלי המסעות כל המינים הללו (קירביסען, גורקען, מעלאָנען, וואססערמעלאָנען ודומיהם) מרובים בארץ ההיא, והם טובים למאכל, ולרוב העם בזונין מהם כשלשה או ארבעת חדשים בשנה, וגם הטף אוכל מהם בלי בישול ובלי קליפה ואינו בזוק: החציר. כריסין, פורלים, (רש"י), וברש"י כ"י פורדי"ש, והוא פאיר"ע או פאיר"א ובל"א (לויך), והוסיף רש"י ז"ל ית בוליא וכו', הכוונה שחציר הוא

וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃ (ו) וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃ (ז) וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃ (ח) שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ

תולדות אהרן ועתה נפשנו יומא שם ע"ב: והמן שם ע"א: שטו וכו' שם ע"ב, ב':

אונד קנאָבלויך. (ו) יעטצט מיססען וויר דארבען, אונד אן אללעם מאנגעל ליידען; בלאָס צום מן איזט אונזרע צופֿערזיכט. (ז) דאז מן וואר וויא קאָריאנדער זאמען, אונד אן פֿארבע גליך עס דעם ערין בדלח. (ח) דיא לייטע שווייפֿטען הערום, זאממעלטען עס, צערמאהלטען עס אין האנדמיהלען, אָדער צערשטיסען עס אין מאָרזערן, קאָכטען עס אין טאָפּפֿען, אָדער מאכטען אשקוכען דאפֿאָן, אונד עס

תרגום אונקלוס

אֲבַטִּיחַיָא וּכְרָתֵי וּבוּצְלֵי וְתוּמֵי׃ (ו) וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְאִיבָא לֵית כָּל מִדְּעַם אֱלָהֵין לְמַנָּא עֵינָנָא׃ (ז) וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גִּידָא הוּא וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ בְדוּלְחָא׃ (ח) שַׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דִּצְבֵי טָחִין בְּרֵיחַיָא אוֹ דָצְבֵי דָאִיךְ בִּמְדוֹכְתָא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא וְעַבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן

רש"י

(ו) אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: (ז) והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגומר כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגידא זרע קול"יינדרו: ווייסע ווארט קערנער קאריאנדער Cenriandre, בדולח. שם אבן טובה קרי"סטל: (ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול איסבנ"ייר זיך צערשטרייען, הערומשווייפען Esbanoyer בלא עמל: וטחנו ברחים וגומר. לא ירד ברחים ולא בקדיר' ולא במדוכ' אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו ונהפך לשדי בחרבוני קיץ [תהלים ל"ב] והלמ"ד יסוד ונהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותינו פירשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשד השמן לשון וישמן ישורון [דברים ל"ב] שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת הש"ין לשון שמן הוא והש"ין הנקוד' בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופ' בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא כוט' לפתרונו של דונש שהעיסה הנלוש' בשמן לחלוחית שמן יש

באור

שם המין, ולכך בא בל"י: (ו) ועתה נפשינו יבשה, אין לה מה שיוליד ליחות בגוף וישיב הנפש דזה: יבשה. בינוני לנקבה נגזרת פָעֵל: בלתי אל המן עינינו. אפילו המזון שאנו חיים בו איננו בידינו שתהי' נפשנו דשנה ושבע' בו, אבל נתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת אולי יבא לנו: (ז) והמן כזרע גד הוא, וספר במעלות המן וחסרון המתאוים כי היה עגול בתמונתו כזרע גד והי' קל ללקוט, כזרע גד אינו מן הנפרד זֶרַע כי המשקל הזה לא ישתנה בסמיכות. או שהוא ממשקל הזה ובא על דרך זרות, כמו נֶטַע שעשועיו, ובחֲדל משכבך: גד, פירש"י קולי"ינדר"י בלע"ז, והוא בל"א (קאָריאנדער): כעין הבדלח, כמראהו, ומראה הבדלח נחמד למראה עיני האדם: (ח) שטו העם, אין שייט אלא לשון טיול שלקטוהו בלא עמל, איסבנויי"ר בלע"ז, (רש"י) ובדפ"י כ"י איספל"ייר בלע"ז, והוא מלשון (שפאצירען) בל"א: וטחנו ברחיים, כשרצו טחנוהו ברחים של יד: או דכו, ואם רצו כתשוהו במדוכה של אבן או של עץ: ובשלו בפרור, בקדרה או ביורה: רחים, מהשמות הבאים על משקל שנים ולא ימצא ממנו היחיד: כטעם לשד השמן, לח"ד לשד מן השרש. כי מצאנו נהפך לשדי בחרבוני ועניינו ליחות הפוך היובש, ועתה מפרש טעם של מזון אף שהם אמרו ונפשנו יבשה, כאדם האוכל חטים יבשים, ובאמת כאשר יטחנו ברחים או דכו במדוכה מתחלף טעמו, ונעשה שמן, ואין מאכלם יבש, כאן כתיב והיה טעמו שנתחלף טעמו הראשון ונעשה שמן, אבל בפרשת בשלח כתיב וטעמו כצפיחית בדבש שזהו טעמו קודם שיולד בו טעם שמן. (מדברי הרשב"ם);

בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ (ט) וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ (י) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ (יב) הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ

מצאתי חסר א'

תולדות אהרן וישמע שבת ק"ל, א', יומא ע"ה, א':

תרגום אשכנזי

שמעקטע וויא דער בעסטע אֶהלקוכען. (ט) וויא דעם נאכטס דער טהויא אויף דאז לאגער פֿיל, זאָ פֿיל דאז מן אָבען דארויף. (י) משה האֶרטע דאז פֿאָלק, נאך זיינען געשלעכטערן, יעדען אם איינגאנגע זיינעם צעלטעס זאָ וויינען; דער צאָרן דעס עוויגען ענטבראננטע זעהר, אונד משה ווארד בעטריבט. (יא) ער שפראך צום עוויגען: ווארום האסט דוא דיינעם קנעכטע דיזעס צו ליידע געטהאן, אונד ווארום האבע איך ניכט גנאדע פֿאָן דיינען אויגען געפֿונדען, דאז דוא מיר דיא לאסט דיזעס גאנצען פֿאָלקעס אויפֿגעלעגט האסט? (יב) האבע איך דען אללעס דיזעס פֿאָלק עמפפֿאנגען, אָדער געבאָרען, דאס דוא צו מיר שפריכסט, טראגע עס אויף דיינען ארמען,

תרגום אונקלוס

וְהָוֵה טַעְמֵיהּ כִּטְעַם דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא׃ (ט) וְכַד נָחֵית טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחֵית מַנָּא עֲלוֹהִי׃ (י) וּשְׁמַע מֹשֶׁה יָת עַמָּא בָּכַן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ׃ (יא) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָא לָא אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת מָטוֹל כָּל עַמָּא הָדֵין עֲלָי׃ (יב) הַאַב אֲנָא לְכָל עַמָּא הָדֵין אִם בְּנַי אִנּוּן דְּאָמַרְתְּ לִי

רש"י

בה: (י) בוכה למשפחותיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחו' על עריות הנאסרו' להם [ספרי]: (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם [שמות ל"ב] ואומר ויצום אל בני ישראל

באור

(ט) וברדת הטל, יודיע שהיה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום (הרא"ב"ע), ועוד בארו המפרשים כוונה אחרת בשני הפסוקים האלו שהם כנגד תלונותם, אמר שטו העם יודיע שגם המן היה להם חנם רק שלקטוהו ולא במחיר, וטחנו או דכו ובשלו וגו' כנגד התלונה השני' להם במצרים מאכלים שונים יודיע שגם המן לפי שנוי תקונו היה מתחלף טעמו לטוב. ועל מה שאמרו ונפשנו יבשה, אמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח הגוף להיות רוה, וכנגד מה שאמרו בלתי אל המן עינינו שעינינו מסופקים אנחנו אם יצא או לא. אמר כאן וברדת הטל ר"ל בהיותם ישנים היה יורד ובקומם מצאו לחמם כבר מוכן ומקוה אליהם שילקטוהו: (י) בכה למשפחותיו, היו מתאספים משפחות משפחות ובוכים לפרסם תרעומתם בגלוי: ובעיני משה רע, הוא תאר מנחי ע"ו וחסר המתואר והי' ראוי לכתוב ובעיני משה היה הדבר רע, ויתכן שהוא פעל עבר: (יא) למה הרעת לעבדך, במה ששמת הנהגתם עלי כמ"ש בסמוך לשום את משא כל וגו': ולמה לא מצאתי חן, כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: מצתי, הא' חסרה במכתב, ובא ע"ד נחי ל"ה כדרכם על הרוב שיבוא האחד במקום חברו: (יב) האנכי הריתי וגו', האנכי אמם: ילדתיהו, או אני אביהם כמו ילד את שלח. (הרא"ב"ע),

בְחֵיקֶ֗ךָ כַּאֲשֶׁ֨ר יִשָּׂ֤א הָאֹמֵן֙ אֶת־הַיֹּנֵ֔ק עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖עְתָּ לַאֲבֹתָֽיו׃ (יג) מֵאַ֤יִן לִי֙ בָּשָׂ֔ר לָתֵ֖ת לְכָל־הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה כִּֽי־יִבְכּ֤וּ עָלַי֙ לֵאמֹ֔ר תְּנָה־לָּ֥נוּ בָשָׂ֖ר וְנֹאכֵֽלָה׃ (יד) לֹֽא־אוּכַ֤ל אָנֹכִי֙ לְבַדִּ֔י לָשֵׂ֖את אֶת־כָּל־הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה כִּ֥י כָבֵ֖ד מִמֶּֽנִּי׃ (טו) וְאִם־כָּ֣כָה ׀ אַתְּ־עֹ֣שֶׂה לִּ֗י הָרְגֵ֤נִי נָא֙ הָרֹ֔ג אִם־מָצָ֥אתִי חֵ֖ן בְּעֵינֶ֑יךָ וְאַל־אֶרְאֶ֖ה בְּרָעָתִֽי׃ פ

תולדות אהרן כאשר ישא סנהדרין ח', א':

תרגום אונקלוס

סוברהי בתוקפך כמא דמסובר תורביינא ית ינקא על ארעא דקיימתא לאבהתוהי: (יג) מנן לי בשרא למתן לכל עמא הדין ארי בכן עלי למימר הב לנא בשרא וניכול: (יד) לית אנא יכיל בלחודי לסוברא ית כל עמא הדין ארי יקיר מני: (טו) ואם כדין את עביד לי קטולני כען קטול אם אשכחית רחמין קדמך ולא

תרגום אשכנזי

וויא דער ווערטער דען זייגלינג טרעגט אונד ברינ= גע עס אין דאז לאנד, דאז דוא זיינען עלטערן צוגע= שוואָרען? (יג) וואָהער זאָלל איך פֿלייש נעהמען, עם דיזעס גאנצען פֿאָלקע צו געבען, דאז אום מיך הערוויינט אונד שפריכט: גיב אונס פֿלייש, דאס וויר עססען! (יד) איך אלליין פֿערמאג עס ניכט, דיזע גאנצע נאציאָן צו ערטרא= גען; עס פֿעללט מיר צו שווער. (טו) האסט דוא דיזעס איבער מיך פֿער= הענגט, זאָ ברינגע מיך ליבער אום, ווען איך גנאדע

רש"י

[שמות ו'] על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו: אתה אומר לי לשאת בחיקי: (טו) ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה

באור

וכונתו שמצאנו ענין לידה גם בבנין הקל שיוצא לשני, ואנקלוס תרגם האב אני לכל עמא הדין אם בני אינון, ובאר הרמב"ן את דברי ת"א וכתב שעל דעתו הוא מלשון על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שנותן ומזמין ההריון. יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם: וכתב עוד שם, ולדעתי הכל מליצה אחת על האם וטעמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו. והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ע"כ: יְלִדְתִּיהוּ, חיר"ק העי"ן במקום פת"ח והראוי יְלַדְתִּיהוּ או יְלַדְתִּיו, כמו מן יְצַרְתִּי נאמר יְצַרְתִּיו (ישעיה מ"ג ז'): כי תאמר אלי, שאתה אומר אלי, והעתיד במקום בינוני: שאהו בחיקך, עד בואו אל האדמה. (הראב"ע) וכוונתו שהמאמר שאהו בחיקך דבק עם מאמר אל האדמה שבסוף הפסוק: (יד) לא אוכל אנכי לבדי, לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי אין להם ועוד אפי' בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה שהוציא' ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים. אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישכחו חמתם וידברו על לבם בתלונתם, ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם אל משה וישאלו תאותם גם מהם. (הרמב"ן): כי כבד ממני, היא מ"ם היתרון ובאורו כבד הוא יותר ממה שאוכל לשאת בכחי: כָּבֵד, הוא תואר וחסר המתואר והראוי כי דבר כבד הוא ממני, או הוא פעל עבר: (טו) ואם ככה את עשה לי, בא על דרך הזרות, כמו וְאַתְּ תדבר (דברים ה' כ"ד), אַתְּ כרוב ממשח (יחזקאל כ"ח י"ד), ויתכן שהוא מלשון ארמי, כמו אַנְתְּ מלכא שמת טעם (דניאל ג' י"ד),

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶסְפָה־לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃ (יז) וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי

תולדות אהרן אספה יומא כ"ח, ב'. קדושין ל"ב, ב'. סנהדרין ב', א', וי"ז א': והתיצבו קדושין ע"ו, ב'. סנהדרין ט"ז, ב', ול"ו ב': וירדתי עקדים מ"ג, פי"א:

תרגום אשכנזי

פָאר דיינען אויגען געפָּונדען, נור לאס מיך ניכט זאָ מיין אונגליק זעהען. (טז) דער עוויגע שפראך צו משה: לאס מיר דיא זיבענציג עלטעסטען דער נאציאָן צוזאממען קאָממען, פָאָן דענען דיר בעקאננט איסט, דאס זיא דיא עלטעסטען דעס פָאָלקס אונד דעססען בעאמטען זיין קאָננען; פיהרע זיא פָאָר דאז שטיפטסצעלט, אונד לאס זיא אללדא נעבען דיר שטעהען. (יז) איך ווערדע מיך דאזעלבסט הערבלאססען, מיט דיר

תרגום אונקלוס

אֲחָזֵי בְּבִשְׁתִּי׃ (טז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גֻּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִינוּן סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְתִדַּבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ׃ (יז) וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל

רש"י

לכינוי ולתקון לשון: (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי. והזקני' הראשוני' היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל [שמות ג'] אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב ויחזו את האלהים [שמות כ"ד] שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו [שם] ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגומר. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל [שמות ה'] עתה יתמנו בגדולתן בדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות

באור

ובחשבון הנו"ן נאמר אַתְּ גם לזכרים: הרגני כמו המיתני, שענין הריגה אינו נופל על הרוגי חרב בידי אדם לבד, אבל הוא נופל ג"כ על מיתה טבעית כמו ופחי בהרוגים האלה: ואל אראה ברעתי, רק לא אראה ברעה שאני בה, ולפי פשט זה אין צורך לתקון סופרים ושעור הכתוב כך הוא, אם רצונך שאני לבדי אשא את כל המשא הזה ואסבול טרחם ותלונותם, תאנתם ובכיתם, ואין בידי לתת להם את שאלתם, אתחנן לפניך, אם מצאתי חן בעיניך, המיתני, ואל אחי' חיי הצער הללו, לראות את הרעה הגדולה, אשר אני בה, ועל הדרך הזה מתורגם בל"א: (טז) אספה לי, על שאמרת לא אוכל לבדי, אעשה לך עזר כמ"ש בפסוק הסמוך ונשאו אתך וגו' ולא תשא אתה לבדך: אספה, הוא צווי ליחיד בה"א נוספת והי' ראוי אִסְפָה בחיר"ק הפ"א, כמו שִׁלְחָה הנער אתי, ובעבור אות הגרון הורחבה להיות בסג"ל. כמו עֶרְבָה לפני התיצבה (איוב ל"ג ה'). ונקוד המלה מתנגד לכלל המונח אצל המדקדקים שבכל הצווים שהם ליחיד על גזרת פְּעוֹל הם בק"ח כשיבואו בה"א נוספת וכל שהם על גזרת פְּעַל הם בחיר"ק בה"א נוספת. ומצאנו הצווי מזה השרש אֱסֹף ידיך, אֱסוֹף את העם, והיה ראוי להיות אָסְפָה, בק"ח, כמו מן שְׁמוֹר, זְכוֹר, כאמר שָׁמְרָה נפשי, זָכְרָה לי אלהי. ובאה בסג"ל שהוא תחת חיר"ק, כמו מן שְׁכַב, שְׁלַח, שִׁכְבָה עמי, שִׁלְחָה הנער. ועמ"ש בספר מכלול יופי בפרשת תולדות על פסוק מכרה כיום: אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו, אשר ידעת והכרת בהם שהם זקנים באים בימים וראוים להיות שוטרים על העם יודעים להנהיגם בחכמה: (יז) ודברתי עמך שם,

מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם
וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא
אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ (יח) וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר
הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי
בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ
בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה
לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃ (יט) לֹא יוֹם אֶחָד
תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים

ת"א ונשאו קדושין ע"ו, ג'. סנהדרין י"ז, א'. ול"ר ג':

רעדען, אונד עטוואס פֿאָן דעם גייסטע גענהמען, דער אויף דיר איזט, אונד אויף זיא לעגען, דאמיט זיא דיר דיא לאסט דעס פֿאָלקעס טראגען העלפֿען, אונד דוא ניכט אללעס אלליין צו טראגען האבעסט. (יח) דעם פֿאָלקע אבער מאכע דיזעס בעקאננט: האלטעט אייך אויף מאָר־גען בעריט, איהר זאָללט פֿלייש צו עססען בעקאָמ־מען, דא איהר נאָך גע־וויינט, דאס עס דער עווי־גע פֿערנאָממען: ווען אונז דאָך יעמאנד פֿלייש געבע, וויר האטטען עס אין מצרים בעססער! זאָ ווירד נון אייך דער עוויגע פֿלייש צו עססען געבען. (יט) ניכט נור אויף איינען טאג זאָללט איהר זאָלכעס צו עססען האבען, אויך ניכט עטווא אויף צווייא, פֿינף,

תרגום אונקלוס

עִמָּךְ תַּמָּן וְאַרְבֵּי מִן רוּחָא דִי עֲלָךְ וְאַשַּׁוֵי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמַטּוּל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ (יח) וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמַּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּשְׂרָא אֲרֵי בְּכִיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מַאן יֵיכְלִינַנָא בִּשְׂרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּשְׂרָא וְתֵיכְלוּן׃ (יט) לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא

רש"י

בתורה. ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו ואַרבי כמו ואל אצילי בני ישראל [שמות כ"ד]: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי [ספרי]: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר והקדישם ליום הריגה [ירמיה י"ב]:

באור

באהל מועד הנזכר, כמ"ש והתיצבו שם עמך כדי שישמעו גם הם בדברי עמך: ואצלתי מן הרוח, פירש הרמב"ן כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו. כמו ולא אצלת לי ברכה. הלא עכבת אצלך עוד ברכה בעבורי. וכן אצילי בני ישראל הם הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שהכל באים אצלם. וכן כאן ואצלתי מן הרוח שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם. והרד"ק בשרשים פירש ג"כ מלשון אצל ובסוף דבריו הביא פי' אחר מלשון הפרשה, ויתכן ששניהם מענין אחד. שכן הלועז יאמר על המפריש חלק מדבר ואינו כוללו עמו (בייזייטע לעגען), מלשון אצל. וכתב עוד הרמב"ן וז"ל. וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות וממנו הוא, וכן אמר במעשה וירד ה' בענן וידבר אליו ולא פי' הכתוב הדבור הזה מה הי' כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אח"כ מה אמר ומה דבר ה' כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם ויתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום. אבל השם מדבר עם משה ומאצילת רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא. וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם. אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן שידעו בכל אשר יצוה השם לישראל ביד משה בצרכי שעתם. והמקדים אשר יצא להם במדבר, וזה טעם ונשאו אתך במשא העם, כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ואלופו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם עכ"ל: (יח) התקדשו למחר, לשון הזמנה והכנה לדבר: (יט) ולא ימים, שני ימים, ובאורו לא יום אחד ולא יומים ולא

וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃ (כ) עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָֹה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָּצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃

תולדות אהרן עד חדש יומא ע"ה, ב'. תענית כ"ט, א'. מגלה א', א'. כתובות כ"ו, ב', נזיר ה', א':

תרגום אשכנזי

צעהן אָדער צוואנציג טאַ־גע (כ) זאָנדערן אויף איינען גאנצען מאָנאט, ביז עס אייך ווידער צור נאזע הערויסגעהען אונד צום עקעל ווערדען ווירד, דען איהר האבט דען עוויגען פֿערשמעהט, דער אונטער אייך איזט, אונד פֿאָר איהם וויינענד דיא וואָרטע אויס־געשטאָסען: ווארום זינד וויר דאָך אויס מצרים גע־

תרגום אונקלוס

עַשְׂרָא יוֹמִין וְלָא עַשְׂרִין יוֹמִין׃ (כ) עַד יְרַח יוֹמִין עַד דִּי תְקוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן יַת מֵימְרָא דַייָ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם׃

רש"י

(כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתעכבין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומתעכבין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם [ספרי] ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא. את י"י אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים

באור

חמשה וגו' ולא עשרים יום בלבד תאכלון: (כ) עד חדש ימים, חדש שלם כי לא ישלם החדש כי אם ביום שלם לא במקצת היום · עד אשר יצא מאפכם, שיתן לכם בשר הרבה שתוכלו לאכול עד אשר יצא דרך האף, ולפי הכונה הזאת ת"א עד דתקוצון ביה: והיה לכם לזרא, שתרחיקוהו מאתכם כדבר הנתעב וזר שאינו נאכל. כן פירש"י ורא"בע ורמב"ן, ולדעתם ששרשו זור וה"א לנקבה, כמו מן צור, קום, רוע, נאמר צָרָה, קָמָה, רָעָה, ואפשר שהוא משרש זרה מענין זרה הלאה, כי אין הבדל בנפרד בין הנקבה מזה המשקל בין נע"ו ובין נחי ל"ה, כמו מנה שפה, אכן בנטיתם יש הבדל כי מאותן שהן נחי ל"ה נאמר בסמיכות בשו"א תחת פ"א הפעל, כמו מְנָת, שְׂפַת, רעהו, ואותן שהן נע"ו לא ישתנה בהן הקמ"ץ לעולם, ונאמר רָעַת המן, צָרַת נפשו, קָמַת רעיך, לפי שבכח הקמ"ץ ההוא תומשך אות עי"ן הפעל הנחה, ולפי שלא נמצא זה המשקל בשרש הזה בסמיכות רק בנפרד לא נוכל לגזור מאיזה שרש הוא: למה זה יצאנו ממצרים, שאמרתם זכרנו וגו' אשר נאכל במצרים, ולפי שאתם כפויי טובה תלקו, ואלו הייתם מתאוים בשר ולא נתרעמתם על יציאת מצרים לא הייתם לוקים כ"כ כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקו. (הרשב"ם), ונראה לפרש לדעתו כי מה שמצאנו בפ' בשלח שהתרעמו על יציאת ממצרים בבואם לים סוף ואמרו כי טוב לנו עבוד וגו' וכן במדבר סין באמרם כי הוצאתם אתנו וגו' וברפידים כשלא הי' להם מים לשתות אמרו למה זה העליתנו ממצרים ועכ"ז ויתן ה' את שאלתם במן ושלו ומים ולא נחשב להם לעון ומרי, הוא מפני שאז עדין לא ידעו את מעשה ה' ויכלתו להכין שאר במדבר וגם לחם יוכל תת, והיתה עליהם יראת מות ברעב ובצמא במדבר הגדול והנורא ההוא, או מיתת חרב ע"י רודפיהם, ולכן בכל אחת מהתרעומות האלה הזכירו סבת תלונתם באמרם לקחתנו למות במדבר, להמית את כל הקהל הזה ברעב, להמית אותי ואת מקני בצמא, ולפ"ז לא היה בהם משפט כפויי טובה, אבל עתה כבר ראו את מעשה ה' להצילם מיד רודפיהם והאכילם לחם והשקם מי באר, ורק בעבור תאות

(כא) ויאמר משה שש־מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים: (כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את־כל־דגי הים יאסף להם ומצא להם: פ

תולדות אהרן ויאמר סוטה י"ג, ב': הצאן חולין י"ז, א', וב"ק ג':

תרגום אונקלוס

(כא) ואמר משה שית מאה אלפין גברא ריגלאה עמא די אנא ביניהון ואת אמרת בשרא אתן להון ויכלון ירח יומין: (כב) הען ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני

תרגום אשכנזי

גאנגען? (כא) משה ר...
שפראך: דאז פאלק, וויא...
ינטער איך בין, איזט זעכ...
מאל הונדערט טויזענ...
מאן פוספאלקס, אונד ד...
שפריכסט, איך זאלל איה...
נען פלייש צו עססען גע...
בען, אויף איינען גאנצ...
מאנאט. (כב) זאלל מא...
שאפע אונד רינדער שלאכ...
טען, דאס זיא גענוג הא...
בען? אדער זאללען אלל...
פישע אים דער זעעהער...

רש"י

הללו: (כא) שש מאות [אלף] אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותם שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. זה אחד מארבעה דברים שהי' רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו [ויקרא כ"ה] ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים [במדבר כ'] אלא לפי שלא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך. מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא [שם י"ב] יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגומר ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומ' גדול' כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכיל' זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצר' ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה

באור

המותרות נתרעמו על יציאת מצרים אין לך כפוי טובה יותר מזה: (כא) שש מאות אלף, לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים: (כב) הצאן ובקר ישחט להם, זה אחד מארבעה דברים שהי' ר' עקיבא דורש ואין ר"ש דורש כמותו שהיה ר"ע אומר שדברי הפסוק הזה הן כמשמעם אלא שלא נענש על עון זה בעבור שלא הי' בדברים כחטא מי המריבה, מפירש"י, וכתב הרמב"ן ז"ל, ומדברו של ר' עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל הענין בעצמו תמה. כמו שאמר ר' שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם, ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו וגם מה שכתב הרמב"ע על זה הכתוב אינו נכון בעיני, והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים בישראל חסד המה מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה' לכל וגו', זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה במורה. והנה אין בנסים רק טובה שלא' אז נקמה במדת הדין, אבל עתה כשאמר שיתן להם בשר אשר שאלו והיה להם לזרא, ידע משרע"ה שלא יהיה אות מאת השם לבראת להם בשר, כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאחז"ל אין דבר רע יורד מן השמים, ועוד כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר וגו'. הנני עומד לפניך וגו'. אבל כאן אמר ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיע, הבין משה שלא יהי' זה בנס מאתו ית"ש, וע"כ שאל בתמי' מה יעשה להם כדרך כל הארץ? אם ישחט להם הבהמות מכל סביבותיהם ואם יאסף להם כל דגי הים במקום הקרוב להם לא יספיק להם. והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך מקרים וזה טעם היקרך דברי. ואמר היד ה' תקצר כלשון ויין מלכות רב כיד המלך ולא אמר השם היפלא ממני כי לא יעשה זאת במופת, וכן

תרגום אשכנזי

(כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא׃ (כד) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃ (כה) וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיָּאצֶל מִן

בייאגעשאפט ווערדען, דאס זיא גענוג האבען? (כג) אבער דער עוויגע שפראך צו משה: זאללטע דיא האנד דעס עוויגען צו קורץ זיין (זיינע מאכט צו גערינג זיין?) דוא זאללסט באלד זעהען, אב מיין ווארט דיר נאך וואונש איינטרעפפען ווירד, אדער ניכט: (כד) משה גינג הערויס אונד מאכטע דער נאציאן דיא ווארטע דעס עוויגען בעקאננט, ליס זיבענציג מעננער פאן דען עלטעסטען דעס פאל־קעס צוזאממען קאממען, אונד שטעללטע זיא אום דאז צעלט הערום. (כה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואלקע הערב, רעדעטע מיט איהם, נאהם עטוואס פאן דעם גייסטע, דער אויף

תרגום אונקלוס

יַמָּא יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן הַיִסְפְּקוּן לְהוֹן׃ (כג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הֲמֵימְרָא דַייָ יִתְעַכָּב כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעַרְעִינָךְ פִּתְגָּמִי אִם לָא׃ (כד) וּנְפַק מֹשֶׁה וּמַלֵּיל עִם עַמָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דַייָ וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי עַמָּא וַאֲקֵים יָתְהוֹן סַחֲרָנוּת מַשְׁכְּנָא׃ (כה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ

רש"י

לפניהם אפילו שעה אחת [ספרי]: (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם את' נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דק' בקשנו ואם אתה נותן להם דק' יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצר' ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגומר: (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו

באור

היה שנשא רוח מאת ה' כמנהגו של עולם לא רוח ים חזק מאד ולא רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים, אבל רוח סתם כנהוגים, ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חדוש מטבעו של עולם, ועוד שכבר הי' להם כן ולא חדש עתה רק שיהי' שלוים רבי' מאד, עכ"ל: ומצא להם. ויספק להם כמו ומצא כדי גאלתו, וכן מתורגם בל"א: (כג) היד ה' תקצר, ענינו כחו ויכלתו, ולפי שכח האדם ימצא על הרוב בידיו לכן תפס הכתוב בלשון יד, היקרך דברי, עקר הוראת כנויי הפעלים הוא לסימן הנפעלים המקבלים פעולת הפועל, וכאלו מלת את כתובה אחרי הפעל, ד"מ יִשְׁמָרְךָ במקום ישמור אותך, והכנוי הוא תשובת השואל את מי ישמור? וכן כלם, ובל"א נקראים סימן (אקוזאטיף), משא"כ הוראת הכנוי במלת היקרך, כי משה לא הי' מקבל הפעולה, ותהיה הוראתו במלה הזאת כאלו למ"ד השמוש כתובה אחרי הפעל, ר"ל היקרה לך, שלא כמנהג חבורי כנוי הפעלים (ובל"א) היא הוראת סימן (דאטי"ף) והוא תשובת השואל למי? וכן מתורגם בל"א: (כד) ויצא משה, מאהל מועד אשר דבר אתו שם אלהים לדבר אל העם ונראה שאחר דברו אל העם שב אל אהל מועד לשמוע דבר ה': (כה) ויאצל מן הרוח, רבו הדעות בבנין המלה הזאת, כי הראב"ע פי' שהיא מהפעיל והראוי וַיַּאְצֵל ונתחלפו התנועות ועוד דעות שונות, והנראה לפי שבדבור השם אל משה נאמר ואצלתי מבנין הקל, נכון הוא שגם הזאת מהקל והראוי ויאצֶל ע"מ ויאמֶר ונתחלף החולם בקמ"ץ: כנוח עליהם הרוח ויתנבאו, שעורו התנבאו והוי"ו לתשובת התנאי, כאשר נח עליה' הרוח אז התנבאו: ולא יספו, ת"א ולא פסקין, אבל לפי הוראת השרש הזה בכל מקום, באורו

הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃ (כו) וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים ׀ בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד ׀ אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ (כז) וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה

ת"א ויתנבאו סנהדרין י, א' וישארו שם שם: מתנבאים שם שם: ויען ערובין ס"ג, א'. סנהדרין י"ז, א':

איהם וואר, אינר לעגטע עס אויף דיא זיבענציג על־טעסטען מעננער; זאָבאלד דער גייסט אויף איהנען רוהטע, ווייסזאגטען זיא, יעדאָך ניכט מעהר אלס דיזעם מאל. (כו) צוויא מעננער פאָן איהנען בליבען אים לאגער צוריק, דער איינע היס אלדד, דער אנדערע מידד, אויך אויף דיזען רוהטע דער גייסט, דען זיא ווארען מיט אויפגעצייכנעט, זינד אבער ניכט מיט היגויס געגאנגען פאָר דאז געצעלט, זיא ווייזזאגטען אלזאָ אים לאגער. (כז) איין קנאבע ליף, דיזעם דעם משה צו בעריכטען, אונד שפראך: אלדד אונד מידד ווייזזאגען אים לאגער. (כו) יהושע זאָהן נון, פאָן יוגענד אויף טרייער דינער דעם משה, פינג אן אונד שפראך: משה מיין

תרגום אונקלוס

וְרַבִּי מִן רוּחָא דִּי עֲלוֹהִי וִיהַב עַל שַׁבְעִין גֻּבְרָא סָבַיָּא וַהֲוָה כַּד שְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וּמִתְנַבְּאִין וְלָא פָסְקִין׃ (כו) וְאִשְׁתְּאַרוּ תְּרֵין גֻּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שׁוּם חַד אֶלְדָּד וְשׁוּם תִּנְיָנָא מֵידָד וּשְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וְאִנּוּן בִּכְתִיבַיָּא וְלָא נְפָקוּ לְמַשְׁכְּנָא וּמִתְנַבְּאִין בְּמַשְׁרִיתָא׃ (כז) וּרְהַט עוּלֵימָא וְחַוִּי לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִין בְּמַשְׁרִיתָא׃ (כח) וַאֲתֵיב יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן

רש"י

היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסק' נבוא' מהם: (כו) וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו [ספרי]: והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמש' חמש' אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא חפץ בך: (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה: (כח) כלאם. הטל עליהם

באור

כמו שהביא רש"י בשם ספרי שלא התנבאו רק אותו היום לבדו, וכן דעת כל המפרשים, ולדעת הרמב"ן שהזכרתי למעלה נראה ג"כ שכן הוא כונת המלה, רק שהוא הרחיב הענין לדעתו שלא יספו להתנבאות מעצמן: (כו) והמה בכתבים, מן המבוררין לסנהדרין כמשחז"ל שלקח משה ששה מכל שבט שהם ע"ב במספר וכתב משה על שבעים פתקין זקן ושני פתקין הניח חלק הניח' בקלפי ואמר להם טלו פתקיכם מי שעלה בידו זקן נתקדש ומי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא חפץ בך. ולא יצאו האהלה, כשהעמיד אותם משה סביבות האהל לא יצאו מן המחנה לעמוד סביבות אהל מועד, ופרש"י כדעת ר' שמעון בפסיקתא שנשתיירו מפני הענוה שאמרו אין אנו כדאי לגדולה: (כז) וירץ הנער, בה"א הידיעה להודיע לשרת את משה חוץ מיהושע כי שירות יהושע אינו כשירות כל נער. (הראב"ע) וכן פירש"י שאין זה יהושע כ"א גרשום בן משה היה: (כח) מבחריו, פי' הרשב"ם מנעוריו ור"ל שהנפרד ממנו אינו תלמיד, אבל הוא שם המקרה

תרגום אשכנזי

הערד, פֿערוועהרע עס איהנען! (כט) משה אבער אנטוואָרטעטע איהם: ביסט דוא פֿיר מיך איי־פֿערזיכטיג? איך ווינשטע, דאס דאז גאנצע פֿאָלק דעם עוויגען לויטער פראָפֿעטען ווירדע, דאס דער עוויגע נעמליך זיינען גייסט אויף זיא לעג־

כְּלָאֵם׃ (כט) וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַֽמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּֽי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ שביעי

תולדות אהרן ומי יתן ערובין ס"ג, א'. סנהדרין י"ז, א':

תרגום אונקלוס

מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵימוֹהִי וַאֲמַר רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסָרִינוּן׃ (כט) וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה הֲקַנְאָתִי אַתְּ מְקַנֵּי לִי רְעֵינָא פּוֹן דִּיהוֹן כָּל

רש"י

לדכי לנוד והם כלים מאליה' [סנהדרין ו']. ד"א תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ [ספרי]: (כט) המקנא אתה לי. הקנאי אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפר"מנט [Emportement, דיא ערהייפערונג] בלעז אוחז בעובי המשא:

באור

לימי הנעורים והכנוי שב על יהושע שהיה מנעוריו משרת משה. והראב"ע פי' שהוא תאר והכנוי שב על משה ור"ל שהיה מן משרתים המובחרים, כי היה לו משרתים רבים עכ"ל. אמנם דעת מניח הטעמים מסכמת לפי' הרשב"ם, כי כאשר נסתכל בניתוח המאמר לדעת הראב"ע יהיה בפסוק הזה מאמר מוסגר בתוך מוסגר. כי עקר הפסוק הזה, ויען יהושע בן נון (משרת משה מבחריו) ויאמר, והמלות המוסגרות הן רק יתוספות באור, לכן הונח הטפחא במלת מבחריו שהוא מפסיק יותר מן הרביע שבמלת בן־נון. וכן מלת משרת משה עד מלת מבחריו הן ג"כ מוסגרות, ויובן הפסוק כזה ויען יהושע בן־נון (משרת משה) מבחריו, שהכנוי במלת מבחריו מובן גם בלא משרת משה שלפניו, כי שב על מלת משה שבפסוק הקודם, והיה לפ"ז להניח במלת משה ג"כ טעם מפסיק יותר מהמפסיק במלת בן נון שלפניו. אבל לדעת הרשב"ם שהכנוי במלת מבחריו שב אל יהושע יהי' המלות משרת משה מבחריו מאמר אחד מוסגר לבד. כי לא יובן הכנוי במלת מבחריו בלתי המלות משרת משה שלפניה לכן יצדק בעל הטעמים שלא הגדיל ההפסק רק במלת מבחריו יותר מהפסק מלת בן־נון כדין מאמר מוסגר, ולא במלת משה, וכן תרגם אנקלוס מעולימוהי, וכן מתורגם בל"א: כלאם. הוראת שרש הזה היא לשון עצירה ומניעה כמו לא תכלא רחמיך, ולזאת נקרא בית האסורי' בית הכלא על שם שהנתון שם יושב עצור ונמנע מלכת לאשר יחפוץ, וכן כאן פירש"י ורשב"ם שיתנם אל בית הכלא, וכן ת"א איסדינון, ובתרגום המיוחס ליב"ע תרגם וכלי מנהון רוח נבואתא, דעתו שהוא לשון מניעה, וכן הועתק בל"א. וכתב הרמב"ן ז"ל. והטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ליתן על המתיצבים עמו באהל מועד. והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושין עצמן מכלל הנאצלי' כמתרי' בדבריו, ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם, והנה צריכי' לשומ' בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעלי ומי יתן ויהי' זה בכל העם. ע"כ: כלאם. האלוי בק"מ תחת הפ"א והעי"ן בשו"א ע"מ קָשְׁרֵם כָּתְבֵם, רק בעבור למ"ד פעל אות הגרון מתחלפות הנקודות ובא השו"א תחת הפ"א והעי"ן בק"ג תחת ק"ח כמו שְׁמָעֵנוּ. האלוי שְׁמָעֵנוּ: (כט) המקנא אתה לי, בעבורי, וכן הועתק בל"א. ודין ה"א השאלה והתימה להיות בחטף פת"ח, וכאן מפני פגישת שני שואין בראש המלה בא בפת"ח, ואין לטעות שהה"א לידיעה אחרי שאין אחרי' דגש כמשפט. כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפורטמנ"ט בלע"ז, ובל"א (אייפער) (רש"י): מי יתן, המלות האלה הם סימני הכוונה לתאוה וחפץ, כאדם המתאוה לדבר ושואל מי יתן לי תאותי, וכ"כ מי יתן תבא שאלתי (איוב ו' ח') וכן מתורגם בל"א:

(ל) ויאסף משה אל־המחנה הוא וזקני ישראל: (לא) ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן־הים ויטש על־המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על־פני הארץ: (לב) ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכל יום המחרת ויאספו את־השלו הממעיט אסף עשרה חמרים

ת"א ורוח ב"מ פ"ו, ב': ויאספו חולין כ"ז, ב': השליו ק'

טע. (ל) הירויף גינג משה נעבסט דען עלטעסטען דער געמיינדע אין דאז לאגער צוריק. (לא) איין ווינד פוהר אויס פאן דעם עוויגען, יאגטע וואכטעלן פאם אופער דעם מעערעם, אונד שטרייעטע זיא אום דאז לאגער; איינע טאגרייזע לאנג אויף יעדער זייטע, אונד אום דאז לאגער הער; וואהל צווייא עללען האך איבער דער ערדע. (לב) דאז פאלק מאכטע זיך אויף, דענזעלבען גאנצען טאג, דיא גאנצע נאכט אונד דען פאלגענדען טאג, אונד זאממעלטע וואכטעלן, דער אם וועניגסטען האטטע, בראכטע דאך צעהן חמור

תרגום אונקלוס

עמא דיי נביאין ארי יתין יי ית רוח נבואתיה עליהון: (ל) ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: (לא) ורוחא נטל מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא: (לב) וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כנש עשרא דגורין ושטחו להון

רש"י

(ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך [דברים כ"ב] ואב לכלם יצבור ולא ידע מי אוספם [תהלים ל"ט] מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו [ספרי]: (לא) ויגז. ויפריח וכן כי גז חיש [תהלים צ'] וכן נגוזו ועבר [נחום א']: ויטוש. ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל הארץ [שמואל א' ל'] ונטשתיך המדברה [יחזקאל כ"ט]: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגבי' ולא לשחות [ספרי]. (לב) הממעיט. מי

באור

(ל) ויאסף משה, מענין ואספתו אל תוך ביתך, ר"ל שנכנסו מפתח אהל מועד איש אל אהלו: (לא) ויגז שלוים, העתיד מבנין הקל עם וי"ו המהפך בגזרת נע"ו ובגזרת הכפולים הוא תמונ' אחת, כי כמו שנאמר מן יקום ישוב וַיֵּשֶׁב וַיָּקָם, כן נאמר מן יחום יָחוֹן ששם המכופלים וַיָּחָם בשר הילד וַיָּחָן ה' אתם, אף כאן במלת וַיָּגָז פי' הראב"ע שהוא מהכפלים, ועניינו ויכרות, כמו גזי נזרך, גז לאנך, כי הי' בשפת הים רבים כחול ויכרות מהם, והרד"ק הביא את המלה הזאת בשרש גוז והוא לשון פריחה והעבר ממנו כי גז חיש. שהפ"א בקמ"ץ כמשפט בעלי נע"ו, ואם ששם הוא עומד וכאן הוא יוצא כי מצאנו שרשים שפעמים יוצאים ופעמים עומדים, וכן פירש"י ות"א, וכן מתורגם בל"א (יאגטע): ויטש אל המחנה, כמו ויפרוש, וכן והנה נטושים על פני כל הארץ (ש"א ל' ט"ז), רש"י, ומלת נָטַשׁ הוא כאן פעל עומד, כי שבה על השלו, ונאמר בל"י על כלל המין, כמו ותעל הצפרדע, ומצאנוה ג"כ יוצא בבנין הזה, כמו ודמיו עליו יטוש (הושע י"ב ט"ו), כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א י"ב כ"ב): כדרך יום כה, עניינו כמו הנה ובאורו שנתפשטו מכל צדי המחנ' כדרך יום: וכאמתים על פני הארץ. על דרך הפשט שהיו כ"כ מרובים ונוספים זה על גב זה בגובה שתי אמות ורש"י פירש שהיו פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם שלא היה טורח באסיפת' לא להגביה ולא לשחות: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים, כ"כ היו מרובים עד שאפי' הממעיט באסיפתו מחמת

וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: (לג) הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד: (לד) ויקרא את־שם־המקום ההוא קברות התאוה כי־שם קברו את־העם המתאוים: (לה) מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות: פ

יב (א) ותדבר מרים ואהרן במשה על־

ת"א וישטחו יומא ע"ה, ב': הבשר שם שם:

צוזאממען; דיזע ברייטע־טען זיא אוים אום דאז לאגער הערום. (לג) דאז פלייש וואר נאָך צווישען איהרען צעהנען, בעפאָר עס פערצעהרט וואר; בראך שאָן דער צאָרן דעס עוויגען איבער דאז פאָלק אוים, אונד דער עוויגע שלוג דאז פאָלק מיט איינער ענטזעטצליכען פלאגע. (לד) מאן נאננטע דאהער דען אָרט דיא גרעבער דער ליסטערנהייט, וויל מאן דאזעלבסט דאז ליסטערנע פאָלק בעגראבען. (לה) פאָן דען גרעבערן דער ליסטערנהייט צאָג דיא נאציאָן נאָך חצרות, אונד בליב איניגע צייט צו חצרות.

יב (א) מרים אונד אהרן רעדעטען נאכטהייליג פאָן משה וועגען דער פרויא אויס כוש, דיא ער

רש"י

שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י' חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה:

יב (א) ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה [ספרי] וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות [בראשית מ"ב] ואין אמיר' בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו [שם י"ט] ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים

תרגום אונקלוס

משטיחין שטוח סחור סחור למשריתא: (לג) בשרא עד כען בין שיניהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף בעמא וקטיל יי בעמא קטול סגי לחדא: (לד) וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו: (לה) מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות:

יב (א) ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא

באור

עצלה או חסרון בריאות גופו אסף עשר' חמרים: וישטחו, ויפרשו כמו שטחתי אליך כפי שהוא ענין פרישת כפים באדם המתפלל: (לג) טרם יכרת, טרם נפסק מפיהם והוא טרם שנאכל: ואף ה' חרה בעם, כתב הרמב"ן ז"ל, ועל דרך הפשט כן היה כי ביום ראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תחלה והם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הנזכרים תחלה שאמרו מי יאכלנו בשר. ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו אכלו ממנו חדש ימים, ע"כ: (לד) ויקרא, הקורא או משה: קברות התאוה, שם קברות סמוך אל התאוה שהוא שם המקרה ולא אמר קברות המתאוים לפי שממשלת התאוה עליהם היתה סבה לקברות האלה ומתרגם אשכנזי תרגם ג"כ בשם המקרה: כי שם קברו, הקוברים, כמו ויאמר ליוסף, וכן רבים: (לה) נסעו העם חצרות, דרך קצרה והראוי לחצרות: ויהיו בחצרות, נתעכבו שם עד האסף מרים, כאשר יזכור בפרש' הבאה:

יב (א) ותדבר, דבור עם בי"ת נמצא לגנאי, כמו וידבר העם באלהים, גם ימצא לשבח כמו רוח ה' דבר בי (ויתכן שהוא בי"ת הכלי, דבר בי כמו על ידי, וכן במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר, כאשר נפרש שם, ובכל מקום שהבי"ת לגנאי הוא בי"ת התכלית): ל' הרלב"ע

אדות האשה הכשית אשר לקח

געהייראטעט; דען ער האטטע איינע כושית צור

תרגום אונקלוס

דנסיב אדי אתתא שפירתא דנסיב רחיק: (3) ואמרו

רש"י

ואהרן. היא פתחה בדיבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו [ספרי]: האשה הכושית. מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי [שם]: כושית. בגמטריא יפת מראה: על אודות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת

באור

היא דברה גם אהרן השכים או החריש ע"כ נענש, עכ"ל. ובאמת לא נמצא בפסוק עונש על אהרן רק על מרים שנצטרעה כמ"ש בענין, אבל כונתו שהעונש היה במה שחרה אף ה' גם עליו כמ"ש ויחר אף ה' בם. ומה שכתוב ותדבר בסימן הנסתרות כי מטבע הלשון כשיבא פעל על שני מינים או על שני מספרים יהי' הפעל בסימן המין והמספרים הסמוך למלת הפעל לפניו או לאחריו, כמו ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי (אסתר ט' ל'), וכן הנה אפי וחמתי נתכת (ירמי' ז' כ'), וכן וסמך אהרן ובניו נאמר בלשון יחיד דבק אל אהרן, וכן כלם: על אודת האשה הכשית, פירש"י על צפורה שנקראת כן לפי שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי והי' הדבור בו על שגרשה, וכן ת"א לפי כוונת הכתוב אדי אתתא שפירתא דנסיב רחיק, ולפי דבריהם עיקר הספור חסר ולא הוזכר בכתוב שהי' מדברים על ההרחקה, גם הראב"ע בחר בדעת זאת לבאר על צפורה, אלא שהוא מפרש שהיתה באמת שחורה בטבעה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים, וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג' ז'), ומפרש כי אשה כשית לקח, זהו דברי מרים שחשדוהו שלא נמנע ממנה רק בעבור שאינה יפה עכ"ל. וכונתו שדבריהם היו על שנמנע עתה ממנה כי כבר ידע שאינה יפה מאז לקחה לו לאשה. הנה מלבד שגם לפי דבריו העקר חסר כי לא הוזכר בכתוב המנעו ממנה, אלא שהוא הוסיף לטעמים רחוקים רבים, כי מה שהביא ראיה שהמדינים דרים באהלים, כמו הישמעאלים בעבור שכתוב ירגזון יריעות ארץ מדין, אינה ראיה כלל, כי הנביא אמר זאת על מלחמת גדעון על מחנה מדין ועמלק ובני קדם שהיו חונים אז בעמק יזרעאל (שופטים ו' ל"ג). וזהו מדרך המחנות הנאספים למלחמ' לשכון בשדות בתוך יריעות ואוהלים, וגם אם נודה בזה שהמדיני' יתיחסו עם הישמעאלי' (עם שהם אומות שונות), בעבור שהם כלם בני אברהם ומזרע שם, הנה יקשה לחבר עמהם הכושים שהם מבני חם ורחוקי' המה מארץ מדין הרבה. ורחוק עוד מזה לכנות את המדינים בשם כושים בעבור יחוס השכנה אחת, הנה כמו כן נוכל לכנות הספרדי בשם יוני והאשכנזי בשם צרפת, בעבור שגם המה יש להם יחס בהשכנה אחת, וזה לבד יחשב. אבל היותר אמתי לפי פשוטו של מקרא הוא פי' הרשב"ם, שמשה מלך ארבעים שנה בארץ כוש ולקח מלכה אחת, ולא שכב עמה והם לא ידעו כשדברו בו שלא נזקק לה, (והוא ספור ארוך בדברי הימים של משה, אף שהראב"ע הבזיל את הס' הזה בפירושו לפ' שמות, וכתב שכל ספר שלא כתבוהו הנביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו, הנה דבריו לא יתכנו כ"א בדברים הסותרים אל דברי התורה או קבלת חז"ל או שהם מתנגדים אל השכל, אבל לא מטעם שלא נכתבה בתורה כי התורה קצרה בספורים שאין להם תלות בהוראת דרכי ה' ומצותיו לעמו, אבל אין ספק שאירעו למשה דברים רבים מאז ברחו מפני פרעה עד היותו בן שמונים שנה כאשר שלחו ה' להוציא את ב"י ממצרים ולא נכתבו בתורה מפני שאין צורך להם בכונת התורה הכללית, וגם התרגום המיוחס ליב"ע יסד פירושו ע"פ הספור הזה, ועם שאינו מיב"ע, עכ"ז מחברו הי' קדמון יותר מהראב"ע כי בעל הערוך מביאו). והיתה תרעומתם על שנשא הכושית, כי אבותי' היו נזהרים בזה מאז להתחתן בעמי ארצות כאשר הקפיד על זה אברהם יצחק ויעקב: כי אשה כשית לקח, לפי שאמר האשה הכשית בה"א הידיע', ובאמת לא נזכר עדין ולא נודע מזה דבר, לכן בא לספר עתה כי

תרגום אשכנזי

פֿרויא גענאָממען. (3) זיא שפראכען אונטער אנדערן: האט דער עוויגע עטווא מיט משה נור אלליין גע־רעדעט? האט ער ניכט פֿילמעהר אויך מיט אונז גערערעט? דיזעס פֿער־נאהם דער עוויגע. (ג) דען משה זעלבסט וואר איין זעהר געדולדיגער מאן, מעהר אלס אירגענד איין מענש אויף דעם ערדבאָ־דען. (ד) פלאָטצליך שפראך רער עוויגע צו משה, אהרן אונד מריס: געהט אללע דרייא הינויס אין דאז שטיפֿטסצעלט! זיא גינגען אללע דרייא הינויס. (ה) דער עוויגע ליס זיך אין איינער וואָלקענזיילע הערנידער

כִּֽי־אִשָּׁ֥ה כֻשִׁ֖ית לָקָֽח׃ (ב) וַיֹּאמְר֗וּ הֲרַ֤ק אַךְ־בְּמֹשֶׁה֙ דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה הֲלֹ֖א גַּם־בָּ֣נוּ דִבֵּ֑ר וַיִּשְׁמַ֖ע יְהוָֽה׃ (ג) וְהָאִ֥ישׁ מֹשֶׁ֖ה עָנָ֣ו מְאֹ֑ד מִכֹּל֙ הָֽאָדָ֔ם אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָֽאֲדָמָֽה׃ ס (ד) וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה פִּתְאֹ֗ם אֶל־מֹשֶׁ֤ה וְאֶֽל־אַהֲרֹן֙ וְאֶל־מִרְיָ֔ם צְא֥וּ שְׁלָשְׁתְּכֶ֖ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וַיֵּצְא֖וּ שְׁלָשְׁתָּֽם׃ (ה) וַיֵּ֤רֶד

עניו קרי

תולדות אהרן והאיש ברכות נ"ד, ב'. יומא ע"ה, ב'. נדרים ל"ח, א': פתאם כריתות ט', א':

רש"י

נאה בכל: ד"א האשה הכושית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: (ב) הרק אך. עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו דבר, ולא פירשנו מדרך ארץ: (ג) עניו. שפל וסבלן: (ד) פתאום. נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור: צאו

תרגום אונקלוס

הַלְחוֹד בְּרַם עִם מֹשֶׁה מַלֵּיל יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלֵּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ: (ג) וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֱנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: (ד) וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵּיף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפָקוּ תְּלָתֵיהוֹן: (ה) וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא

באור

אשה כשית לקח, (ב) ויאמרו. עוד זאת אמרו על משה במה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו דבר לישראל, בנו על ידינו. לשון הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: הרק אך, האחד יספיק והכפל דרך צחות, כמו המבלי אין קברים, או להפליג המיעוט, וא"ת הלחוד ברם, וכן מתורגם בל"א: (ג) והאיש משה ענו מאד, לשון הראב"ע שלא בקש גדולה על אחיו, וכוונתו שאין ספק שדברו עליו על לא חמס ועול בכפו ולא הי' להם מעולם סבה לדבר על צדיק זה תועה, ולפ"ז ראוי לתרגמו בל"א (דעמיטהיג), והרמב"ן פי' להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע, וזהו בל"א (געלאסען), וכן מתורגם, ורש"י פי' שפל וסבלן ידלה בכפילת לשונו לדעת שניהם הנזכרים, [א"ה, ובאמת המדות הללו הן קרובות בענין, המתגאה נוח להתקצף ושפל הרוח ע"פ הרוב סבלן, אבל הנראה שתיבת ענוה הונחה יותר על מדת הסבלנות, ובה אפשר שיתשבח הסבלן את עצמו]: עָנָו שרשו ענה כמו מן שָׁלָה נאמר שָׁלֵו

הייתי בחלוף הה"א בוי"ו: (ד) פתאם, ת"א בתכיף וכן הסכים הרשב"ם שפירש בשעה שהיו מדברים במשה ועוד הדבר בפיהם נאמר להם צאו שלשתכם, ויהי' לדעתם פתאום לשון מהירות. והראב"ע פי' דבר שלא עלה על לב. וכן מתורגם בל"א (פלעטצליך) וכן לשון הרמב"ן, וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא נותנים לבם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר, כי פתאום לדעת המפרשים דבר שלא עלה על לב והוא מגזרת פתי (והאל"ף במקום ה"א השרש והמ"ם נוסף), ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים לבד, כי משה היה ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה, ע"כ: צאו שלשתכם, מאהלכם אל אהל מועד, ואח"כ קרא אהרן ומרים שיצאו שניהם מן האהל לשמוע דברו, וכתב הרמב"ן כי דרך

יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ (ו) וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ (ז) לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ (ח) פֶּה אֶל־פֶּה

ת"א במראה עקרים פ"ט ופי"ע: בחלום ברכות נ"ה, ב'. חגיגה ה', ב': בכל ביתי ב"ב ט"ו, א': פה שבת פ"ד, א'. עקרים מ"ג, פ"ח, ופ"ט, ופי"ז. ופי"ח:

שטאנד איםּ איינגאנגע דעט צעלטעס אונד ריף: אהרן אונד מרים! זיא גינגעןביידע הערויס. (ו) ער שפראך: הערט מיינע ווארטע! איינעם פראפעטען אייערס גלייכען געבע איך, דער עוויגע, מיך אין איינעם געזיכטע צו ערקעננען, רעדע מיט איהם אים טרוימע. (ז) ניכט אלזא מיין קנעכט משה; ער איזט מיין טרייער פערוואלטער אין מיינעם גאנצען הויזע. (ח) מונד צו מונד רעדע איך מיט איהם, מיט פאלליגער דייטליכקייט, ניכט אין רעטהזעל, אונד ער שויעט

תרגום אונקלוס

וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ (ו) וַאֲמַר שְׁמָעוּ כְעַן פִּתְגָּמָי אִם יְהוֹן לְכוֹן נְבִיאִין אֲנָא יְיָ בְּחֶזְוָן אֲנָא מִתְגְּלֵי לְהוֹן בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן׃ (ז) לָא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן הוּא׃ (ח) מְמַלַּל עִם מְמַלַּל מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ

רש"י

שלשתכם. מגיד שהשלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע: (ה) בעמוד ענן. יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסים וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה [שמות ט"ו] ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן [תהלים ס"ח] [ספרי]: ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים [בראשית ו'] ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני [שם]. ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) פה אל פה. אמרתי לו (הוכרח לפרש כן דאילו

באור

שיהי' משה שם ויראה' בקנאת השם לכבודו ויהי' מצוי להם שלא ימחול להם השם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתפלל להם, ואח"כ אמר ויקרא אהרן ומרים (לבד), שיאמר שבחו שלא בפניו: (ו) ויאמר שמעו נא, ת"א שמעו כען, וכן לשון הראב"ע כמו עתה: אם יהיה נביאכם ה', לפי הנחת הטעם במלות האל' שמלת נביאכם בז"ק המפסיק יותר מן הרביע שבמלת ה' נרא' כפי' ת"א שאמר אם יהון לכון נביאין, אנא ה' בחזון אנא מתגלי להון, וכן דעת רש"י, אבל להראב"ע שפי' שחסר הנסמך ופירושו נביאכם נביא ה', הי' ראוי להיות מפסיק יותר במלת ה' ממלת נביאכם, ורשב"ם פי' נביאכם, נבואתכם, כוונתו שהוא שם המקר', והשעור אם יהי' אדם בעל נבואה כמו נבואתכם. [א"ה, ופירושו מסכים יותר עם הכנוי במלת נביאכם, ועם כוונת השם יתעל' להוכיחם על מה שאמרו הרק אך במשה דבר ה'. הלא גם בנו דבר, אמר אליהם אין נבואתכם דומה לנבואת משה, כי אם יהי' אדם בעל נבואה כמו נבואתכם, אני ה' במראה וגו', לא כן עבדי משה וגו', וכן מתורגם בל"א]: במראה אליו אתודע, במראות הלילה, כמ"ש בסמוך בחלום אדבר בו שהוא בביטול הרגשת החושים, (ז) לא כן עבדי משה, להתגלות אליו בחלום: בכל ביתי נאמן הוא, כאדם הנאמן בבית חברו ויכול לכנוס כל עת אשר יחפוץ כן הוא משה מדבר לרכיו לפני בכל עת: (ח) פה אל פה אדבר בו. בלא ביטול הרגשת חושיו: ומראה ולא בחידת, כי ענין החיד' שאין הכונה בנגלהו רק בענין הנסתר בו וסתום בתוכו, לכן אמר שמה שראה' משה ראה על בוריו והבין על נכון כי לא הי' המראה' אליו על דרך חידה. לשון רש"י ז"ל,

אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׃ (ט) וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם וַיֵּלַךְ׃ (י) וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ (יא) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ

ת"א ותמונת ברכות ז', ב': ויחר וכו' שבת צ"ו, א': ויפן שם שם;

דיא געשטאלט דעם (ערשיינענדען) עוויגען: וויא האבט איהר אייך דען ניכט געפירכטעט ווידער מיינען קנעכט, ווידער משה נאכטהייליגע רעדען צו פיהרען? (ט) דער צארן דעם עויגען ענטבראננטע איבער זיא, אונד ער וואנדטע זיך וועג. (י) דיא וואלקע וויך פאן דעם געצעלטע, אונד מרים וואר פאם אויסזאטצע וויס, וויא דער שנעע; אהרן וואנדטע זיך צו מרים, אונד זאה, דאס זיא אויסזעטציג וואר. (יא) דא שפראך אהרן צו משה: איך ביטטע הערר! רעכנע

תרגום אונקלוס

בְּחֵיזוּ וְלָא בְּחִידָן וּבִדְמוּת יְקָרָא דַּיְיָ מִסְתַּכַּל וּמָא דֵּין לָא דְחֵילְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה׃ (ט) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק׃ (י) וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חִוְּרָא כְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנִי אַהֲרֹן לְמִרְיָם וְהָא סְגִירָא׃ (יא) וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ

רש"י

כפשוטו. שפא"פ הזכר לשבח דא"כ היה לו פא"פ ממש כפשוטו. וזה א"א. דהא כתיב בסוף כשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו א"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא' ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה [ספרי] והיכן אמרתי לו בסיני. לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמד עמדי [דברים ה']: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פניו שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגומר [יחזקאל י"ז]. יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות את פני [שמות ל"ג]: ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את אחורי [שם]: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם ליראו מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה [ספרי תנחומא]: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיעו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל למלך שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו. כתרגומו לשון

באור

ומראה, זה מרא' דבור, שאני מפרש לו דבורי במראית פניו שבו, ואיני סותמו לו בחדות, כענין שאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' (יחזקאל י"ז ב'). יכול מראה שכינה ת"ל לא תוכל לראות פני (שמות ל"ג כ') והוא מספרי: בְּמַרְאֶה וכן וּמַרְאֶה הן שמות מנחי ל"ה רק שהראשון בה"א הנקב' וה"א השרש נשמטה בראיית הקמ"ץ שלפני' והשני בה"א השרש, והוראתן לשון מחזה, אלא שכל אחד נלמד מענינו הסמוך לו שם יתורג' (ערשיינונג, או טרויאגעזיכט), וכאן פתרונו (אויט דייטליכקייט): ותמונת ה' יביט, ת"א ודמות יקרא דה' מסתכל, הכוונה על הכבוד הנברא, כי האל ית' נעלה ומרומם מכל תמונה, וכן כתוב כי לא ראיתם כל תמונה: בעבדי במשה, הכפל לתוספת באור כי יספיק בעבדי משה, ואמר איך לא יראתם לפעור פה ולחשוב באשה הכושית שלקחה לאשתו ולא דנתוהו לכף זכות, וגם האיך אתם מתדמים אליו ואין מדרגתכם כמדרגתו: (ט) וילך, הכבוד, כמ"ש בסמוך והענן סר: (י) והנה מצורעת, תחסר מלת היא כמו כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם הראוי אשר הי' לפניכם: (יא) תשת, תשים ושרשו שות: אשר נואלנו, אשר הסכלנו, והוא נפעל מנחי פ"י ע"ת נולדנו, והוראת השרש הזה

חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃ (יב) אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ (יג) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ

ת"א אשר נואלנו ברכות ס"ג, ב'. תענית ז', א'. מכות י', א': אל נא סנהדרין מ"ז, א'. ע"ז ה', א'. חולין א'. ב': אל נא ברכות ל"ד, א': וב"ו א':

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָא דְּאִטְּפַּשְׁנָא וְדִסְרַחְנָא׃ (יב) לָא כְעַן תִּתְרְחַק דָּא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתָנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּסְרָא מִיתָא הָדֵין דְּבַהּ וְיִתַּסֵּי׃ (יג) וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא

עס אונז ניכט צור זינדע, דאס וויר זאָ טהאָריכט געוועזען, אונד אונס זאָ פֿערגאנגען האבען. (יב) לאס זיא דאָך ניכט וויא איינע טאָדטע געבורט זיין, דיא קוים אוים מוטטערלייבע קאָממט, אונד שאָן האלב פֿערוועזט איזט. (יג) אונד משה שריא צו דעם עווי=

רש"י

אויל: (יב) אל נא תהי. אחותינו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב. מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא [בראשית ל"ז] ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה מי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם [ספרי]. וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו: לאמר. מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגומר רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר וגומר [שמות ו'] מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר [במדבר כ"ז] השיבו קח לך. כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר [דברים ג'] השיבו רב לך [ספרי]: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (ד"א שלא

באור

בבנין נפעל אינה כהוראתו בבנין הקל וההפעיל כי בהם יורה לשון רצון כמו וַיּוֹאֶל משה (שמות ב' כ"א), ולו הוֹאַלְנוּ ונשב (יהושע ז' ו'), ופעמים יורה לשון התחלה, הנה נא הוֹאַלְתִּי (בראשית י"ח ל"א), גם מנאכוהו שבבנין הפעיל הוא מל' שבוע ויֹּאֶל שאול את העם (ש"א י"ד כ"ד): (יב) אל נא תהי כמת, רבו המפרשים על הפסוק הזה, והיותר נכון לפי באור המלות והענין הוא באור התרגום המיוחס ליב"ע, וכדי להקל על הקורא את דברי התרגום אעתיקהו ללה"ק, וזאת כונתו, בי אדוני, לא תהי' מרים אחותנו מצורעת ומטמאה באהל כמת ודומה לולד שהשלמו לו תשעת החדשים במעי אמו, וכאשר הגיע זמנו לצאת לאויר העולם ויאכל חצי בשרו בעת שאמו יושבת על המשבר וימות הולד, והמילדת מוציאתו מתוך איבריה, כן כאשר היינו בארץ מצרים, דאתה מרים אחותנו אותנו בגלותנו ובטלטולנו ובעבודותנו, וכאשר הגיע העת לצאת ולרשת את ארץ ישראל הנה היא נלקחת ממנו, בי אדוני התפלל נא בעדה, ולא נאבד לזכותה מתוך הקהל, כ"ה ל' התרגו' המועתק אות באות ללה"ק וע"פ הבאור הזה מתורגם בל"א: (יג) לאמר, מלת לאמר הורה בכל מקום שמספר דברי האומר בלי שינוי לשון, ובאורו שתפלתו לא היתה רק חמש מלות האלה: אל נא, השם הזה מורה על תקפו ויכלתו, ואמר אתה שהכח והיכלת בידך רפא נא לה, נא הראשון לשון בקשה, והשני לשון עתה, וכן ת"א בבעו אסי כען יתה, ובאורו בבקשה ממך שתרפא אותה עתה שלא נצטרך לגייסה להוציאה חוץ

מפטיר (יד) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף׃ (טו) וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם׃ (טז) וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ פ

ת"א ואביה מ"ק י"ז, א'. ב"ק כ"ה, א'. ב"ב קי"ח, א'. זבחים ס"ט, ב': תסגר ב"ק כ"ה, א': ואחר נדרים ל"ז, ב': ותסגר תענית כ"ט, א'. ב"ק כ"ה, א': והעם סוטה ט', ב':

גען אונד שפראך: אך גאָטט! לאס זיא דאָך ווידער גענעזען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: ווען איהר פֿאטער איהר אין דאז אנגעזיכט געשפּיען העטטע, זאָללטע זיא זיך ניכט וועניגסטענס זיבען טאגע שעמען? זיבען טאגע זאָלל זיא אויסער דעם לאגער איינגעשפּעררט בלייבען, הערנאך זאָלל זיא ווידער אויפֿגענאָממען װערדען! (טו) מרים ווארד אלזאָ זיבען טאגע אויסער דעם לאגער איינגעשפּעררט, אונד דאז פֿאָלק בראך ניכט עהער אויף, ביז מרים ווידער אויפֿגענאָממען וואָרדען: (טז) הערנאך בראך דאז פֿאָלק פֿאָן חצרות אויף, אונד רוהטע אין דער וויסטע פארן:

תרגום אונקלוס

בְּבָעוּ אַפֵּי כְּעַן יָתַהּ: (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וְאִילוּ אֲבוּהָא מְנָזַף נְזַף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלֵם שַׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שַׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ: (טו) וְאִסְתְּגַרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שַׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת מִרְיָם: (טז) וּבָתַר כֵּן נְטָלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן:

רש"י

יאמרו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפני'. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון [ב"ק כ"ה] לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: (טו)והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור [סוטה י"א] שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגומר [שמות ב']:

באור

למחנה: רפא נא לה, רפה נא אותה: (יד) ואביה ירק ירק, ת"א ואלו אבוהא מנזף נזף בה, יפרש הכונה ולא המלה, והמתרגם האשכנזי תרגם המלה כפי הוראתה, והכונה אחת היא, כי הירקה בפני האדם הוא מעניני הנזיפה, כמ"ש ומפני לא חשכו רוק, (איוב ל' י') ויהיו ירק ורוק שני שרשים ועניינם אחד, כי רוק מהכפולים ע"מ עוז, חוק וכן נאמר ממנו בפעלים, וכי ירוק הזב (ויקרא ט"ו ח'), כמו שנאמר מן עזז יעוז בהותו (תהלים כ"ב ט'): הלא תכלם, הלא מצד הדין להתביים ז' ימים, כן תסגר מרים מחוץ למחנה ז' ימים שתתבייש, ובאה זאת התשובה על שהתפלל לרפאותה עתה: ואחר תאסף, לשון רש"י אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעי' על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתוב בו אסיפה לשון הכנסה ע"כ, ונראה שדעת רש"י על כל לשון אסיפה האמורה במצורעי' ואפי' במצורעי האומות שלא נצטוו על שלוח המחנות, מ"מ זה דרכם היה מעולם להרחיק המצורעים מחברת בני אדם, לכן נאמר בנעמן ואסף המצורע (מלכים ב' ה' ג'), אז יאסוף אותו מצרעתו (שם): (טו) והעם לא נסע, לשון ר"ע ספורנו אע"פי שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם, מ"מ לא נסעו שהבינו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת עכ"ל, ואולי נוכל לומר מה שכתוב והענן סר מעל האהל איננו הענן אשר על המשכן יומם ולילה כ"א הענן אשר בו נגלה ה' לדבר עמהם: (טז) ואחר נסעו העם מחצרות

יג (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ (ג) וַיִּשְׁלַח אֹתָם

ת״א׳ שלח סוטה ל״ד, ב׳:

יג (א) דער עוויגע רע־דעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) דוא קאננסט לייטע שיקקען, דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל׳ס אייננע־בען וויל, אויזצוקונד־שאפטען, אונד יעדעם פא־מיליענשטאממע קעננט איהר איינען אבשיקקען, אונד צוואר איינע אנזעהנ־ליכע פערזאן אונטער איהנען. (ג) משה זענדעטע זיא פאן דער וויסטע פארן אויס, אויף ערלויב־

תרגום אונקלוס

יג (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) שְׁלַח לָךְ גּוּבְרִין וִיאַלְּלוּן יַת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי תִּשְׁלְחוּן כֹּל רַבָּא דִבְהוֹן: (ג) וּשְׁלַח

רש״י

יג (ב) שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיו' ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר [במדבר רבה]: שלח לך. לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו [דברים א'] כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגומר [שם]. ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגומר [שמות ג'] חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים

באור

ויחנו במדבר פארן, לומר כי כאשר נסעו מחצרות לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר, אבל נסעו מחצרות שהוא במדבר פארן וחנו במקום אחר במדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע, כי משם נשתלחו המרגלים, וכן כתוב ונבוא עד קדש ברנע ותקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשים וגו', וזה שלא אמר ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע, כי אולי מסעות הרבה ביניהם שאין עתה מקום להזכירם. אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין, שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים. (הרמב״ן), ור״ע ספורנו פי' שהחני' ההוא שאמר ויחנו במדבר היתה באיזה מקום מהמדבר שלא היה לו שם, אבל היה קרוב לקדש ברנע כדי לסדר עניניהם שם, שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו דרך, כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואמר לכם באתם עד הר האמורי וגו' עלה רש (דברים י״ט כ'), וקרא אותו המקום רתמה, כמבואר באלה מסעי עכ״ל, ולפי דבריו יתישב מה שלא הזכיר גם חנית קדש ברנע בין שאר החניות בפ' אלה מסעי, לפי שלא חנו בקדש עצמו רק סמוך לו, ובפ' מסעי הזכיר שם המקום הזה רתמה, שנאמר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה:

יג (ב) שלח לך, לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח, לפי שישראל בקשו ממנו לשלוח כמו שמפורש ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ״ב) לכן אמר לו הקב״ה אני נותן לך, רשות לשלוח אם תרצה, כן פי' רש״י, והוא מדברי רז״ל ברבה ובסוטה (דף ל״ו), ועמ״ש בפ' לך לך בדקדוק מלת לך: ויתרו, ענין חקירה וחפוש, ושרשו תור והיה ראוי ויתורו בוי״ו נחה שהיא עי״ן הפעל, אלא שהיא חסרה ע״פ המסרה ובא שורק קטן במקו' שורק גדול ורבים כן: כל נשיא בהם, א״ת כל רבא דבהון, ומפרש כאלו תחסר מלת אשר, ועניינו כל נשיא אשר בהם, ואולם כונת הטעם מחברת מלת נשיא עם בהם. ודעת הראב״ע שיש להוסיף מלת אחד, והשעור כל אחד הוא נשיא בהם, והנה בנשיאים הללו אין בהם אחד מאותם הנשיאים שמנו את ישראל, ושהקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח, ופי' הרשב״ם שמלת נשיא כאן מן אשר נשא לבו, והכונה שהשם לא נקבם בשמותם, כמו שעשה בנשיאים שמנו את ישראל ובנשיאים שהנחילום את הארץ, רק צוה שיכריז משה מי ומי יתנדב ללכת לרגל את הארץ, כי רכי הלבב לא ילכו בארץ נכריה להתחזק לקחת מפרי הארץ, ומכל המתנדבים ללכת תבחר י״ב אנשים הגבורים שבהם, כ״פ הרשב״ם ז״ל והוא רחוק, ודעת המתרגם האשכנזי שאין השם נשיא מיוחד ליוצא ובא לפני מערכת ישראל, כי אם לכל אדם נכבד וגדול והשעור שאלה המרגלים היו כל אחד מהם המעולה

מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ (ד) וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃ (ה) לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃ (ו) לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ (ז) לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃ (ח) לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ (ט) לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃ (י) לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃ (יא) לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃ (יב) לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃ (יג) לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃ (יד) לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃ (טו) לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ (טז) אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה

קמ"ץ בטפחא

ת"א בן יפנה סס י"א, א': סתור סס נ"ד, ג': נחבי סס סס:

תרגום אשכנזי

ניס דעס עוויגען, לויטער מעננער, וועלכע הייפטער רער קינדער ישראל'ס וואַרען. (ד) דיזעס זינד איהרע נאמען: פֿאָם שטאממע ראובן, שמוע זאָהן זכור. (ה) פֿאָם שטאממע שמעון שפט, זאָהן חורי. (ו) פֿאָם שטאממע יהודה כלב, זאָהן יפנה. (ז) פֿאָם שטאממע יששכר יגאל, זאָהן יוסף. (ח) פֿאָם שטאממע אפרים הושע, זאָהן נון. (ט) פֿאָם שטאממע בנימן פלטי, זאָהן רפוא. (י) פֿאָם שטאממע זבולן גדיאל, זאָהן סודי. (יא) פֿאָם שטאממע יוסף, נעמליך פֿאָם שטאממע מנשה גדי, זאָהן סוסי. (יב) פֿאָם שטאממע דן עמיאל, זאָהן גמלי. (יג) פֿאָם שטאממע אשר, סתור, זאָהן מיכאל. (יד) פֿאָם שטאממע נפתלי נחבי, זאָהן ופסי. (טו) פֿאָם שטאממע גד גאואל, זאָהן מכי. (טז) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, וועלבע משה אבגעשיקט האט,

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן מֹשֶׁה מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַיָי כּוּלְהוֹן גּוּבְרִין רֵישֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן׃ (ד) וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר׃ (ה) לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי׃ (ו) לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ (ז) לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף׃ (ח) לְשִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ (ט) לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין פַּלְטִי בַּר רָפוּא׃ (י) לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי׃ (יא) לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי׃ (יב) לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי׃ (יג) לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל׃ (יד) לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי׃ (טו) לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי׃ (טז) אִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וּקְרָא

רש"י

למען לא ילקוה [במדבר רבה סוטה ל"ו]: (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות. ואותה שעה כשרים היו:

באור

שבשבטו, וכ"כ רע"ס: (ג) על פי ה', פירש"י ברשותו שלא עכב על ידו: כלם אנשים, גבורים ואנשי חיל כמו וחזקת והיית לאיש (מ"א ב' ב'): (ד) ואלה שמותם, מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לתולדותם, ונראה שמנה אתם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה, אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה, כי למעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען (בפ' מסעי) הזכירם כפי

לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ (יז) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר׃ (יח) וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־רָב׃ (יט) וּמָה הָאָרֶץ

תולדות אהרן ויקרא שם שם. סנהדרין ק"ז, א':

דאז לאנד אויסצוקונד=שאפטען. דעם הושע, זאהן נון, גאב משה דען נאמען יהושע. (יז) אלס זיא משה אבפערטיגטע, דאז לאנד כנען אויסצוקונד=שאפטען, שפראך ער צו איהנען: בערייזעט היר דיא מיטטעגליכע זייטע, אונד געהעט דען בערג הינ=אויף. (יח) בעזעהט דאז לאנד, וויא עס בעשאפפען זייא; דאז פאלק, דאז אין דעמזעלבען וואהנט, אב עס שטארק אדער שוואך, געריננ אדער צאהלרייך איזט. (יט) וואס עס פיר איין לאנד זייא, אין וועלכעם זיא וואהנען? אב

תרגום אונקלוס

משֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ (יז) וּשְׁלַח יָתְהוֹן משֶׁה לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בְּדָרוֹמָא וְתִסְּקוּן לְטוּרָא׃ (יח) וְתֶחֱזוּן יַת אַרְעָא מָה הִיא וְיַת עַמָּא דְּיָתֵיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא אִם חַלָּשׁ הַזְעֵיר הוּא אִם סַגִּי׃ (יט) וּמָה אַרְעָא דִּי הוּא יָתֵיב בַּהּ

רש"י

(טז) ויקרא משה להושע וגומר. נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים [במדבר רבה] (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח"כ מראים את השבח: (יח) את הארץ מה היא. יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין [במ"ר]: החזק

באור

המעלה לא לתולדותם. הרמב"ן: (טז) ויקרא משה, מצאנו שגם קודם שלוח מרגלים נקרא יהושע, ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים (שמות י"ז ט'), וכן פעמים רבים כמלא בתורה שם יהושע קודם מעשה מרגלים, ואולם השעור וכבר קרא, ורבים כמוהו, והודיע הדבר כאן לפי שזכרו למעלה בשם הושע, כמ"ש הרשב"ם, וכך פירושו, הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא כן בבית אביו הוא אותו שקרא משה יהושע. כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו. שכך היה מנהגם כמו שקרא פרעה ליוסף פנת פענח (בראשית מ"א מ"ה), וישם לדניאל בלטשאצר (דניאל א' ז') עכ"ל. ורז"ל אמרו שמשה קרא לו זה השם לרמוז לו תפלתו שהתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים ב"ר: (יז) עלו זה בנגב, שעורו עלו זה הדרך בנגב, לשון הראב"ע ז"ל, וידוע כי מצרים הוא נגב א"י, כאשר פירשתי בספר דניאל, והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות, ורוחב ירושלים שלשים ושלש, ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים (נ"ל בצפון ארץ מצרים שהרי מדבר פארן בין מצרים לארץ ישראל), והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה, רק פירושו בנגב של ארץ כנען, והעד בחברון שהוא ליהודה, והכתוב אומר יהודה יעמוד על גבולו מנגב: (יח) וראיתם את הארץ מה הוא, כבר הוזכר פעמים רבים שדרך ספורי התורה הם על דרך כלל ופרט או שתפרוט בראשונה ותכלול באחרונה, והנה גם בזה הענין דברה התורה ע"ז הדרך כי מדרך הנלחמים המשלחים לתור איזה ארץ לחקרה ולחפשה הוא על שני דברים ראשיים, הא' לדעת מהות הארץ ההיא, והב' לדעת מהות וכמות העם אשר בה, אמנם החקירה הא' היא גם כן תחלק לשתים, הא' לדעת מהות הבניינים אם הם בפרזים או במבצרים יושבים, ועי"ז ידעו גם הם להכין כליהם ולבנות דיק ולשפוך סוללה, הב' לחקור על מהות המדינה והשדות אם מגדלים פירות ותבואות לרוב שיהיה להם ולמחניהם לאכול ולשבוע, והנה אמר להם בתחלה דרך כלל וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה, ולפי שפרטי החקירה הראשונה הם רבים, לכן פרט השניה בתחלה ואמר החזק הוא הרפה שידעו כמות גודל העם הזה וערך איבריהם אם הם גבורים למלחמה אם לא: המעט הוא אם רב, בכמות המספר: (יט) ומה הארץ, עתה שב לפרט ענין החקירה הראשונה,

אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים׃ (כ) וּמָה הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃ שני (כא) וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־

ת"א היש ב"ב ט"ו, א': ויעלו סוטה ל"ד, ב':

תרגום אשכנזי

עס גוט אָדער שלעכט איזט? וויא דיא שטעד־טע בעשאַפֿפֿען, אין וועל־כען זיא וואָהנען? אָב אין אָפֿנען אָדער פֿעסטען אָר־טערן? (כ) וואס עס פֿיר איין באָדען זייא? אָב ער פֿעטט אָדער מאגער איזט? אָב פֿרוכטביימע דארין פֿאָרטקאָממען אָדער ניכט? וואגט עס אויך, אייניגע פֿריכטע דעס לאנ־דעס מיטצונעהמען. עס וואר עבען אום דיא צייט דער ערשטען וויינטרויבען. (כא) זיא צאָגען הינויף, ערקונדעטען דאז לאנד, פֿאָן רער וויסטע צין ביז רחב, אויף דעם וועגע נאך

תרגום אונקלוס

הֲטָבָא הִיא אִם בִּישָׁא וּמָה קִרְוַיָּא דִּי הוּא יָתֵיב בְּהוֹן הַבְּפַצְחִין אִם בִּכְרַכִּין׃ (כ) וּמָה אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם מִסְכֵּינָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין אִם לָא וְתִתְקְפוּן וְתִסְּבוּן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְיוֹמַיָּא יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין׃ (כא) וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יָת אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין עַד רְחוֹב

רש"י

הוא הרפה. סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם [במד' רבה]: (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה. הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים: היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו: בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור: (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות

באור

ובתחלה אמר דרך כלל הטובה היא אם רעה ואח"כ יפרט ענין הטובה והרעה על החלוקה שהזכרתי הא' על מהות הבניינים זהו שאמר הבמחנים וגו': הבמחנים, ת"א הבפצחין, והם ערים פתוחים מאין חומה סביב. (רש"י), וכן מתורגם בל"א, ודלא כראב"ע שפירש הבמחנים כמו הקדריים שחונים באהלים, ודעתו לפי שהנפרד ממנו מחנה, שהוא שם מורה על קבוץ בני אדם אשר על פני השדה חונים, אמנם המאמר הזה הוא בא על ומה הערים, ושם עיר לא תכון כ"א על עיר הבנויה: הבמחנים, הה"א היא לשאלה והיא ראויה להיות בשו"א ופת"ח. אבל מפני פגישת שני שואין בתחלת התיבה היא בפת"ח לבד, הבי"ת היה ראויה להיות רפויה, כמו הברכה אחת היא ובאה דגושה במקום שאין לטעות שהיא ה"א הידיעה, לפי שה"א הידיעה תמיד אחר אותיות כל"ב: (כ) ומה הארץ, עתה יפרט ההודעה השניה שיחקרו על חלק הארץ המגדל צמחים ואמר השמנה היא אם רזה אם היא מרובה בתבואות ובפירות ובכלל זה אם היא רבת המעינות': היש בה עץ, אילני מאכל ואילני סרק כי גם אילני סרק נצרכי' לחיל הצרים על העיר לבנות מצור ודיק, ועל הדרך הזה ראוי לתרגם (אָב פֿיעל געהָאלץ דורינגען איזט), והתרגום המיוחס ליב"ע פי' האית בה אילנין דמיכל, נראה שכונתו לחקור רק על אילני מאכל, וכן נראה מענין הכתוב הסמוך לפניו שצוה אותם לחקור השמנה היא אם רזה שהיא שבח הארץ בשדי תבואות ואח"ז צוה לחקור בשבח הארץ בשדי האילנות, ואמר שיביאו לו מפריה, וכן מתורגם בל"א: רזה, תואר לנקבה מנחי ע"ו והוא ענין כחוש: והתחזקתם, יערב נא לבכם לקחת גם מפרי הארץ: והימים ימי בכורי ענבים, הכתוב מגיד זה מפני אשכול ענבים שנטלו. (רשב"ם):

צִן עַד־רְחֹב לְבֹא חֲמָת׃ (כב) וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ (כג) וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה וְאֶשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשָּׂאֻהוּ

ת"א ושם יומא י', א' סוטה שם: וחברון כתובות קי"ב, א', סוטה שם: וישאהו סוטה שם ע"א:

חמת. (כב) זיא בערייזטען דען מיטטעגליכען טהייל דעס לאנדעס, קאמען ביז חברון, אלוואָ אחימן ששי אונד תלמי, דיא זאָהנע דעס ריזען ענק וואָרען. חברון איזט זיבען יאהרע עהער ערבויעט וואָרדען, אלס צען אין מצרים. (כג) אלס זיא אין דאז טהאל אשכול קאמען, שניטטען זיא איינע רעבע אב נעבסט איינער וויינ-

תרגום אונקלוס

לְמֵטֵי חֲמָת׃ (כב) וּסְלִיקוּ בְדָרוֹמָא וַאֲתָא עַד חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִּבָּרַיָּא וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנֵיס דְּמִצְרָיִם׃ (כג) וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא וְקַצוֹ מִתַּמָּן עוֹבַרְתָּא

רש"י

הארץ בפרשת אלה מסעי: (כב) ויבא עד חברון. כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחביריו להיות בעצתם [סוטה ל"ד] וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה [דברים א'] וכתיב ויתנו לכלב את חברון [שופטים א']: שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקבורת מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר כגן ה' כארץ מצרים [בראשית י"ג] וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר כי היו בצוען שריו [ישעיה ל'] והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים [סוטה ל"ד]: (כג) זמורה. סוכת גפן ואשכול של ענבים

באור

(כב) ויבא עד חברון, רז"ל אמרו על כלב לבד, בעבור שכתוב ולו אתן את הארץ אשר דרך בה (דברים א' ל"ו) ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון, אבל עקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון ועד בכתוב נאמן שכלם היו בחברון, שאמר וגם בני ענקים ראינו שם, וגם ילידי הענק ראינו שם, הרי שראו כלם את הענקים אשר בחברון, (הרשב"ם): וחברון שבע שנים נבנתה, לפי פשוטה נבנתה לפני צוען, וגם כן חשובה יותר עיר הישנה מעיר החדשה, ולפי שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען הוצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר, וגם מתוך יושנה היה בה ענקים שהם מדורות הראשונים. (הרשב"ם), וז"ל הרמב"ן. והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה ע"כ נקרא' על שמו. והוא שנאמר ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (יהושע י"ד ט"ו), וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים, ולכך יאמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק, וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותה ארבע לבנו ענק שבע שנים לפני בנות צוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה, כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביהם נבנתה חברון לפני צוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה ע"כ, ועוד האריך שם, ולפי דבריו שענק הוא שם עצם לאיש פרטי מוכרח ג"כ לומר שנעשה אח"ז שם כללי לכל זרעם אחריהם, ולכן תצדק בו ה"א הידיעה ילידי הענק, ובקבוץ הענקים, ולפי דרש חז"ל שאמרו ענק שמעניקים חומה בקומתן, תהיה מלת הענקים או הענק עם ה"א הידיע' שם התואר על גובה קומתם, ובלא ה"א הידיעה שם פרטי: צען מצרים, שם מקום בארץ מצרים, ותחסר בי"ת השמוש, כמו מבית לחם יהודה (רות א' א'), ענינו מבית לחם אשר בארץ יהודה, וכן ת"א ויב"ע קדם טאנים דמצרים: (כג) עד נחל אשכל, אף שעודנו לא היה שמו כך, אבל משה כתב בשמו שנקרא

בְּמוֹט בִּשְׁנָיִם וּמִן־הָרִמֹּנִים וּמִן־
הַתְּאֵנִים׃ (כד) לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל
אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר־
כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כה) וַיָּשֻׁבוּ
מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם׃
(כו) וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן
קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־
הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ׃
(כז) וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ

תולדות אהרן וישבו סס ויספרו סס נ"ה, ח':

תרגום אשכנזי

טרויבע, ליסען זיא פאָן צווייען אויף איינער באהרע טראגען; נאהמען אויך עטוואס פאָן גראנאטעפפעלן אונד פייגען מיט. (כד) דיזען אָרט נעננט מאן נחל אשכול (דאז טהאל דער טרויבע), וועגען דער טרויבע, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס דאזעלבסט אבגעשניטטען. (כה) נאך פירציג טאגען קעהרטען זיא פאָן ערקונדונג דעם לאנדעס צוריק. (כו) רייזטען אונד לאנגטען בייא משה, אהרן אונד דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, צו קדש, אין דער וויסטע פארן אן; שטאטטעטען איהנען אונד דער גאנצען געמיינדע בעריכט אב, אונד צייגטען איהנען דיא פרוכט דעם לאנדעס. (כז) ער=

תרגום אונקלוס

ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחיא בתרין ומן רמוניא ומן תאניא: (כד) לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עיסק אתכלא די קצו מתמן בני ישראל: (כה) ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: (כו) ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: (כז) ואשתעיאו ליה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף

רש"י

תלוי בה: וישאוהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה. ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמדלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי כמשאוי שמסייעין אותו להרים [סס]: (כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן

באור

המקום ההוא אח"ז ע"י אותו המעשה: זמורה, סוכת גפן: ואשכל ענבים אחד, מצאנו זמורה בלשון זכר, אף שבא בה"א הנקבה, כדכתיב הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזקאל ט"ו ב'), אלא שאף עפ"כ מלת אחד שבה על אשכול, ולא על מלת זמורה המובדלת בטעם, והבאור שכרתו זמורה שלא היה בו כי אם אשכול אחד: בשנים, לפי פשוטו בשני אנשים, וכן מתורגם בתרגום יב"ע. וכן מתורגם בל"א, ודרז"ל בשנים בשני מוטות, וסמכה נשאוהו: ומן הרימונים ומן התאנים, תיב"ע וכן מן רומניא וכן מן תיניא, שגם מהם לקחו קצת. וכן מתורגם בל"א: (כד) קרא נחל אשכול, הקורא, ורבים כמוהו. (כה) מקץ ארבעים יום, בתחלת היום האחרון של ארבעים יום, כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה, שפירושו בתחלת השנה השביעית, אף כאן ביום הארבעים עצמו, לפי דעת חז"ל שבאו ביום ט' באב: (כו) אל מדבר פארן

אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ׃ (כח) אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם׃ (כט) עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃ (ל) וַיַּהַס

תולדות אהרן אפס סס סס: ויהס וכו' סס סס:

תרגום אשכנזי

צעהלטען איהם אונד שפראכען: וויר זינד אין דאז לאנד געקאָממען, דאהין דוא אונס זאנדטעסט; עס איזט איין לאנד, דאז פֿאָן מילך אונד האָניג פֿליסט, אונד דיזעס איזט זיינע פֿרוכט. (כח) יעדאָך דאז פֿאָלק, װעלכעס דארין וואָהנט, איזט מעכטיג, דיא שטעטדע זינד זעהר פֿעסט אונד גראָס, אונד וויר האבען אויך פֿאָן דער נאכקונפֿט ענק דאזעלבסט אנגעטראָפֿפֿען. (כט) עמלק וואָהנט געגען מיטטאג, דער חתי יבוסי אונד אמרי וואָהנט אויף דעם געבירגע, אונד דער כנעני אם מעערע אונד אם ירדן. (ל) כלב שטיללטע־צוואר דיא נאציאָן געגען משה

תרגום אונקלוס

עַבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ׃ (כח) לְחוֹד אֲרֵי תַקִּיף עַמָּא דְּיָתֵיב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא כְּרִיכָן רַבְרְבָן לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי גִּבָּרַיָּא חֲזֵינָא תַמָּן׃ (כט) עֲמַלְקָאָה יָתֵיב בְּאֲרַע דָּרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵיב בְּטוּרָא וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב עַל יַמָּא וְעַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃ (ל) וְאַצֵּית

רש"י

מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה [סוטה]: וישיבו אותם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש היא. כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו [במדבר רבה]: (כח) בצורות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי עגול כריך: (ל) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק

באור

קדשה, חלק המדבר שהיה סמוך לקדש ברנע (רע"ס). וכן הוזכר בפ' בהעלתך: וישיבו אתם, את משה ואת אהרן, וכן ויראום את פרי הארץ: (כז) ויספרו לו, התשובה על שליחותה היתה למשה לבד, כי הוא שלחם כאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו: וגם זבת חלב ודבש היא, בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לו שהיא שמנה: וגם זבת חלב ודבש היא, באורו שבאנו אל הארץ אשר שלחתנו. וגם חקרנוה כאשר צויתנו ומצאנוהו שהיא טובה: וזה פריה, היא תשובה על היש בה עץ. (הרמב"ן): (כח) אפס כי עז העם, תשובה על שאלת החזק הוא הרפה: והערים בצרות, תשובה על שאלת הבמחנים אם במבצרים. והפסיק הכתוב בענין תשובת' על שאלת המעט היא אם רב, והולך ומספר איך שמוציאי הדבה האריכו לדבר ולהרחיב בגבורת העם היושב בה, והעמים שוכני גבוליה להניא את לב העם ולהודיע פחדם ויראתם ורעדם, אתה תראה שקצרו לשונם בענין טובת הארץ וטובה, לא אמרו רק וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה, והרחיבו כשאול פיהם בענין גבורתה, באמרם אפס כי עז העם וגו' והערים בצרות וגו' וגם ילידי הענק וגו' והחתי והאמורי וגו' והכנעני יושב על הים וכאשר ראה כלב את כונתם, התכוון להשתיקם, להבדילם מדעתם ולהחזיק את לב העם, ואמר להם לא תפחדו מפני הספור הזה, כי עלה נעלה וגו'. ואולם האנשים ההם סתרו את דבריו ואמרו אין הדבר כן, לא נוכל וגו', ואח"כ חזרו אל הענין הראשון להשיב על שאלת המעט היא, באמרם ארץ אוכלת יושביה, הכוונה שהם באמת מעט, אלא שרוע הארץ גרמה להם, וכל זה כדי להניא את לב אחיהם. זהו המשך הכתובים ושעורם על דעתי: (כט) עמלק יושב בארץ הנגב, פירש"י לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו כדי ליראם, ויתכן כפי' הרמב"ן וז"ל, לרמוז שאין שם רוח לבא בארץ משם כי כלם גבורים, כי עמלק בדרום והכנעני (ובכלל כל שבעת הגוים שאינם נזכרים פה) במערב ובמזרח והאמורי בהר ע"כ, והתחילו ברוח דרום, כי שם חנו בעת ההיא, והשמיטו רוח צפון כי רחוק הוא מהם: (ל) ויהס, שהשה השה, ויען

כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃ (לא) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ׃ (לב) וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת

ת"א כי חזק מנחות כ"ג, ב'. ערכין ט"ו, א': ארץ סוטה ל"ה, א':

תרגום אשכנזי

אונד שפראך: וויר קאֶננען אימֶמער הינויף ציהען אונד דאז לאנד איננעהמען, וויר ווערדען אונז דעססען שאָן בעמעכטיגען. (לא) אללײן דיא מעננער, וועלכע מיט איהם געריזט ווארען, שפראכען: וויר קאֶננען עס ניכט וואגען, געגען דיזע נאציאָן הינויף צו ציהען, דען זיא איזט שטערקער אלס וויר. (לב) איבערבראכטען דען קינדערן ישראל'ם, פאָן דעם לאנדע, דאס זיא אויזגעקונדשאַפטעט, פאַלשען אונד ווידריגען בעריכט; באלד שפראכען זיא דאז לאנד,

תרגום אונקלוס

כָּלֵב יָת עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַר מִסַּק נִסַּק וְנֵירַת יָתַהּ אֲרֵי מֵיכַל נֵיכוֹל לַהּ׃ (לא) וְגֻבְרַיָּא דִּי סְלִיקוּ עִמֵּיהּ אֲמָרוּ לָא נִיכּוֹל לְמִסַּק לְוָת עַמָּא אֲרֵי תַּקִּיף הוּא מִנַּנָא׃ (לב) וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דִּי אַלִּילוּ יָתַהּ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא

רש"י

כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליירא: עליד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו [במדבר רבה]: עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן הס כל בשר [זכריה ב'] הס כי לא להזכיר [עמוס ו'] כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש"ט (ס"א הס): (לא) חזק הוא ממנו. כביכול כלפי מעלה אמרו [במדבר ר']: (לב) אוכלת יושביה. בכל

באור

שבכל העתידים מגזרת נל"ה תחסר לפעמים ה"א למ"ד הפעל כמו מן שרש רבה נאמר בבנין הקל יִרְבֶּה, ובחסרון הה"א יֶרֶב בארץ, ובעתיד מבנין הפעיל נאמר יַרְבֶּה, בחסרון הה"א וַיֶּרֶב בבת יהודה, אבל אם פ"א הפעל מאותיות הגרון אזי בין עם הה"א ובין אם תחסר הה"א אין הבדל בתמונת בנין הקל לבנין הפעיל כי בשניהם כלו פת"ח, כמו יַעֲשֶׂה, יַעֲנֶה, יַעֲלֶה, ובחסרון וַיַּעַשׂ, וַיַּעַן, אבל לפעמי' ההבדל מבואר בענין, כי וַיַּעַל משה אל ההר הוא מבנין הקל לפי שהיא עומד אבל וַיַּעַל פר ואיל במזבח הוא מבנין הפעיל לפי שהוא יוצא, וכן במלת ויהס הדעת נוטה שהיא מהפעיל לפי שהוא יוצא, והוראתה שהשתיק את העם שישמעו אל משה, וכן מתורגם בל"א: עלה נעלה, נוכל לעלות אף שהם חזקים ועריהם בצורות: כי יכול נוכל לה, יהיה לנו כח ויכולת לעמוד כנגדה, ומלת לה שבה על הארץ או על המלחמה: (לא) והאנשים וגו' לא נוכל, אין אנו נכנסים בסכנת נפשנו לעלות אליהם, וכן מתורגם בל"א: כי חזק הוא ממנו. לפי פשוטו הוא למדברים בעדם, וכן ת"א מננא, ודרז"ל ידוע (ערכין ט"ו ע"א): (לב) ויוציאו דבת וגו' אל בני ישראל, כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים להם באהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה, כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה ואהרן שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יוכל נוכל לה היו העם פוסחים, מהם בוטחים בכחם ובגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורים. אז הוציאו להם דבה בפני עצמם לאמר הארץ אשר עברנו בה וגו', עד שילינו כל העדה, וזה הטעם שאמר וישובו וילינו עליו את כל

יוֹשְׁבֶיהָ הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מִדּוֹת: (לג) וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם:

יד (א) וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־

וועלכעס וויר דורכרייזט זינד, עס צו ערקונדען, פֿערצעהרט זיינע איינוואָהנער, באלד אללע לייטע, וועלכע וויר דארין געזעהען, זינד פֿאָן גראָססער שטאטור. (לג) וויר האבען אויך ריזען דאזעלבסט געזעהען, קינדער ענק'ס, פֿאָן דעם ריזענגעשלעכטע; וויר קאמען אונז זעלבסט וויא היישרעקען געגען זיא פֿאָר, אונד האבען איהנען אויך זאָ פֿאָרקאָממען מיססען. יד (א) דיא גאנצע געמיינדע פֿוהר אויף אונד שריא, אונד דאז פֿאָלק

תולדות אהרן ונהי שם שם: ותשא וכו' תענית כ"ט, א'. סוטה ל"ה, א'. סנהדרין ק"ד, ב':

תרגום אונקלוס

יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְלָא יָתְבַהָא הִיא וְכָל עַמָּא דִי חֲזֵינָא בְגַוַהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן: (לג) וְתַמָּן חֲזֵינָא יָת גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְעֵינֵי נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן הֲוֵינָא בְעֵינֵיהוֹן:
יד (א) וַאֲרִימַת כָּל כְּנִשְׁתָּא וִיהָבוּ יָת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא

רש"י

מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת [שמואל א' י"ז] וכן איש מדון [שמואל ב' כ"א] איש מדה: (לג) הנפילים. ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש [יומא ס"ז]: וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים [רא"ם ובס"א חגבים] יש בכרמים כאנשים [סוטה ל"ח]: ענק. שמעניקים חמה בקומתן: יד (א) כל העדה. ראשי סנהדראות:

באור

העדה להוציא דבת שקר על הארץ לבטל עלייתם על כל פנים. ודע כי המביא אמת יקרא מביא דבה, כמו ויבא יוסף את דבתם (בראשית ל"ז ב'), ואשר יאמר שקר הוא נקרא מוציא דבה. (הרמב"ן): אנשי מדות, אנשי מדות גדולות הם, כמו אנשי לבב שמעו לי (איוב ל"ד י'), כל איש יש לו לבב, אבל פירושו אנשי לב משכיל יותר משאר העם, וכן כאן פי' מדות מיוחדות וגדולות ממדות שאר אנשים: (לג) ושם ראינו את הנפילים, כוונת הפסוק הזה וגם הפסוק שלפניו באר הרמב"ן וז"ל, ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ מסכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשים דלים ונפוחים שפלי קומה חסרי כח, אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ היא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אתם מזגי בני אדם הבינונים, זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם, ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כלם כמנהג במאכלים הגסים, (ויהי' לפי דבריו שעור הכתוב), ארץ אוכלת יושביה (לבעלי מזג בינוני), וכל העם אשר ראינו בתוכה (לפי שהם) אנשי מדות (גדולים וחזקים בטבע לסבול כבדת טבע הארץ היא), ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים, כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם, ועכשיו הפליגו בהם לקרא אתם נפילים ואמרו לעם ושם ראינו את הנפילים בני הענק מן הנפילים (בה"א הידיעה) הקדמונים אשר שמעת' עליהם כי המה הגבורים, ולפי שהיה ענין הנפילים שבדורות נח נודע בעולם, הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי ליראם ולבהלם, ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, (כל זה ל' הרמב"ן): ונהי בעינינו כחגבים, לפי מראה עינינו בערך גבה' וקומת' נחשבנו בערך קטנותנו ושפלת קומתנו כחגבים, ודרך המקרא לדבר במליצה זו בענין יחס ערך גבוה מעל גבוה עם ערך נמוך הנמוכים, כמו היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים (ישעיה מ' כ"ב): וכן היינו בעיניהם, אין ספק שגם המה חשבונו לחגבים, ועי"ז היה להם לדבר בזה לשלוח ידם בנו:

יד (א) את קולם, פעול למלת ותשא ולמלת ויתנו, כ"ב הראב"ע, והוא רחוק שאין יתכן

תרגום אשכנזי

ווייניטע דיאזעלבע נאכט. (ב) אללע קינדער ישראל'ס מוררטען איבער משה אונד אהרן, אונד דיא געמיינדע שפראך צו איהנען: ווערען וויר דאך ליבער אין מצרים געשטארבען, אדער שטירבען נאך אין דיזער וויסטע! (ג) ווארום פיהרט אונז דער עוויגע אין יענעס לאנד, אין וועלכעם וויר דורך דאז שווערט אומקאממען ווערדען? אונזערע ווייבער אונד קינדער ווערדען צור בייטע ווערדען; איזט עס ניכט בעססער פיר אונס, וויר קעהרען נאך מצרים צוריק? (ד) זיא שפראכען שאן ווירקליך איינער צום אנדערן: וויר וואללען איין אבערהויפט וועהלען, אונד נאך מצרים צוריקקעהרען. (ה) משה אונד אהרן פילען אויף איהר אנגעזיכט, פאר דער גאנצען פער-

קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃ (ב) וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃ (ג) וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ (ה) וַיִּפֹּל

תולדות אהרן ויפל תענית י"ד, ג':

רש"י

(ב) לו מתנו. הלואי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"א:

תרגום אונקלוס

הַהוּא: (ב) וְאִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא לְוַי דְּמִיתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוַי דְּמִיתְנָא: (ג) וּלְמָא יְיָ מָעֵיל יָתָנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא נְשָׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבִיזָא הֲלָא טַב לָנָא דְּנְתוּב לְמִצְרָיִם: (ד) וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב לְמִצְרָיִם: (ה) וּנְפַל

באור

לומר ותשא כל העדה את קולם, ויבא כנוי הרבים על פעל יחידה, ודעת המתרגם האשכנזי שאינו שב כי אם על פעל ויתנו, ושעור הכתוב כך הוא. ותשא כל העדה את עצמה (כמו ויקח קרח ע"ש), ויתנו הנותנים את קולם: (ב) לו מתנו. הלואי ומתנו: (ג) ולמה ה' וגו' לנפל בחרב, ר"ע ספורנו כתב כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו משנאתו אותם בשביל גלוליהם במצרים או לסבה אחרת עכ"ל, ותלונה כזאת מפורשת בתוכחת משה, ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרי' לתת אותנו ביד האמרי להשמידנו (דברים א' כ"ז), ואולם אי אפשר לכוון עם הבאור הזה שאלת למה. כי איך ישאלו למה ה' מביא אותנו וגו' ובמאמר ההוא בעצמו יודיעו סבת ההבאה שהיא להפילם בחרב? לכן נראה שלא הביעו בדבריהם האלה עדיין אל המרי העצום הזה ליחס להשם ב"ה כונה רעה הזאת, ואולם היו כמתמיהי' ושואלי', למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת אשר שם סופנו לנפול בחרב, והבעד שאמר לנפול לא להפיל, ותהי' הלמ"ד פה להוראת אחרית הדבר וסופו לא הוראת הסבה, וכן מתורגם בל"א: שוב מצרימה, כאשר יהיה המקור נושא המאמר, ענינו כענין שם המקרה, כמו שמוע מזבח טוב (שמואל א' ט"ו כ"ב), וכבר זכרנו זה, אף כאן שוב הוא כמו שם המקרה (דאז צוריקקעהרען), ושעורו השיבה למצרים טוב לנו: (ד) נתנה ראש, נשים עלינו ראש. (ה) ויפל משה ואהרן, הרמב"ן כתב שהיה זה דרך תחנונים ובקשה מאת קהל עדת ישראל, שראו הצדיקים הללו שהיו נועצים לשוב מצרימה, ומצאנו שנפילת אפים תורה על ענין הפיוס והתחינה, כמו וילכו גם אחיו ויפלו לפניו (בראשית נ' י"ח), ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים (שמואל א' כ' מ"א), ואולם יתכן לפי פשוטו שמרוב הצער והיגון, בראותם עם ה'

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃ שלישי (ח) אִם־חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ (ט) אַךְ בַּיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם

ת"א ויהושע שם שם: לחמנו עקדה שער ע"ח:

זאמלונג דער געמיינדע דער קינדער ישראל'ס. (ו) יהושע, זאָהן נון אונד כלב, זאָהן יפנה, דיא מיט אונטער דען קונדשאַפטערן דעס לאנדעס געוועזען, צעררייסען איהרע קליידער. (ז) אונד שפראכען צור גזאממטען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, וויא פאָלגט: דאז לאנד, וועלכעס וויר דורכרייזט זינד, עס צו ערקונדען, דיזעס לאנד איזט זעהר פאָרטרעפליך. (ח) ווען דער עוויגע געפאללען אן אונס האט, זאָ ווירד ער אונס אין דיזעס לאנד ברינגען, אונד אונס זאָלכעס איינגעבען, איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג פליסט. (ט) זייד נור ניכט ווידערשפענסטיג געגען דען עוויגען, זאָ דירפט איהר אייך פאָר דעם פאָלקע דיזעס לאנדעס ניכט פירכטען, וויר ווערדען זיא וויא בראָד פערצעהרען. איהר שאַטטען איזט פאָן איהנען געוויכען (זיא האבען נעמ=

תרגום אונקלוס

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ו) וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יָת אַרְעָא בְּזָעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן: (ז) וַאֲמָרוּ לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא לַחֲדָא לַחֲדָא: (ח) אִם רַעֲוָא בָנָא קֳדָם יְיָ וְיַעֵיל יָתָנָא לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִינַהּ לָנָא אַרְעָא דִּי הִיא עָבְדָא חֲלָב וּדְבַשׁ: (ט) בְּרַם בְּמֵימְרָא דַייָ לָא תִמְרְדוּן

רש"י

(ט) אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם [סוטה ל"ה]. ד"א צלו של המקום סר

באור

פרוע, לא קם עוד רוח בהם ונפלו על פניהם: (ו) ויהושע בן נון וגו'. הכתוב הזה הוא בעל מאמר אחד, לכן הונח האתנח בגבול הנושא כאשר הזכרתי פעמים רבות: (ז) הארץ אשר עברנו וגו' טובה הארץ, הראוי ע"פ טבע הלשון לומר טוב היא. אבל לפי' ר"ע ספורנו יבואר יתור המלה הזאת עם באור הפסוקים הסמוכים באופן זה, כי כונת שלוח המרגלים היתה לשני דברים כללים לראות טובת הארץ בטבעה, וגם אם יושביה גבורים או חלשים, והמרגלים השיבו על שניהם לרעה, כי בענין הארץ אמרו אוכלת יושביה היא, ועל ענין יושביה אמרו אפס כי עז העם וגו', ולעמת זה השיבו יהושע וכלב בטובת שני הענינים הללו ואמרו, הארץ אשר עברנו וגו' טובה הארץ מאד מאד, ר"ל בענין הארץ עצמה, ועל ענין העם השיבו בפסוק שאחריו, אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ וגו': מאד מאד, הכפל לחוזק ההפלגה: (ח) אם חפץ בנו ה' והביא וגו'. מלת והביא איננה עוד מתנאי המאמר, כי אז יחסר הנמשך אבל מאמר והביא הוא הנמשך, ובאורו אם יחפוץ בנו ה' אז והביא וגו', וכן מתורגם בל"א: (ט) אך בה' אל תמרדו, לשון הרמב"ן, כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד כי לא בכחכם יצאתם ממצרים, כי יד ה' עשתה עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיורישם

תרגום אשכנזי

סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם׃ (י) וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ (יב) אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם

ליך קיינען שוטץ מעהר,) אונד מיט אונס איזט דער עוויגע, איהר האבט זיא ניכט צו פֿירכטען. (י) אבער דיא גאנצע געמיינדע שפּראך: מאן זאָללטע זיא שטייניגען, אינדעס ער־שיען דיא הערדליכקייט דעס עוויגען אין דעם שטיפֿטסצעלטע אללען קינ־דערן ישראל׳ס. (יא) אונד דער עוויגע שפּראך צו משה: וויא לאנג זאָלל מיך דיזעס פֿאָלק נאָך ערציר־נען? וויא לאנג נאָך וואל־לען זיא ניכט אן מיך גלוי־בען, בייא אללען וואונ־דערצייכען, דיא איך אונטער איהם געטהאן? (יב) מיט דער פעסט וויל איך עס שלאגען, אונד פֿער־טילגען; דיך הינגעגען צו איינעם גראָסערן אונד מעכטיגערן פֿאָלקע מאכען, אלס דיזעס איזט. (יג) משה אבער שפּראך

תולדות אהרן ויאמרו וכו׳ סוטה ל״ה, א׳: עד אנה מגלה ל״א. ב׳: ושמעו ערכים ת״ד, פת״ז:

רש״י

מעליהם: (י) לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד ה׳. הענן ירד שם [במדבר רבה]: (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצוני. ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורישנו. כתרגומו לשון תרוכין וא״ת מה אעשה לשבועת אבות [שמות ו׳] ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם [במדבר רבה]: (יג יד) ושמעו מצרים. ושמעו את

תרגום אונקלוס

וְאַתּוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא אֲרֵי בִידָנָא מְסִירִין אִנּוּן עֲדָא תּוּקְפְּהוֹן מִנְּהוֹן וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדָּנָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ (י) וַאֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יָתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִיקָרָא דַייָ אִתְגְּלִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי יְהוֹן מַרְגְּזִין קֳדָמַי עַמָּא הָדֵין וְעַד אֵימָתַי לָא יְהֵימְנוּן בְּמֵימְרִי בְּכָל אָתַיָּא דִי עֲבָדִית בֵּינֵיהוֹן׃ (יב) אֶמְחֵינוּן בְּמוֹתָא וַאֲשֵׁיצֵינוּן וְאַעֲבֵיד יָתָךְ לְעַם רַב וְתַקִּיף מִנְּהוֹן׃ (יג) וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְיִשְׁמְעוּן

באור

מפניהם אם כן האמינו והצליחו עכ״ל, ורש״י פי׳ אך בה׳ אל תמרדו ושוב ואתם אל תיראו, ותהי׳ לפ״ד מלת ואתם הנמשך מתנאי הקוד׳, וכן מתורגם בל״א: כי לחמנו הם, נאכלם כלחם על דרך אוכלי עמי אוכלי לחם: סר צלם, הוא מגן וצנה אשר הם צל על הנלחמים, יאמרו כי כבר פחדנו עליהם ולא יקחו מגן וצנה להלחם כנגדנו. (הרמב״ן), והיא מליצה שגורה בל״הק, יאמר על היושב בעת מפחד אויב, שהוא מתלונן בצל, או מסתתר בצל, וא״כ כאשר יסור צלו מעליו, ישוב הפחד: (י) אתם, את יהושע וכלב אשר דברו על לב העם: וכבוד ה׳ נראה, עודם מדברים כך והנה כבוד ה׳ נגלה. ר״ל שהענן ירד שם: (יא) עד אנה, שתי המלות האלה יש לנו הוראות נבדלות, כי מלת עד תורה על גבול מקום או גבול זמן, כמו עד הגלגל. עד יום בואי, ומלת אנה תורה על שאלת המקום, אנה אנחנו עולים. ובהתחבר המלות האלה הוראתן על שאלת משך הזמן, כמו עד אנה תסתיר פניך, וכן כאן: בכל האתות, עם כל הנסים שעשיתי להם שהיו אותות על יכלתי לקיים הבטחתי ועכ״ז אינם מאמינים בי. וכן מתורג׳ בל״א: (יב) ואורשנו. ל׳ גירוש ושלוח, וכן ת״א ואשיצינון, וכן מתורג׳ בל״א: (יג) ושמעו

כִּֽי־הֶעֱלִ֧יתָ בְכֹחֲךָ֛ אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה מִקִּרְבּֽוֹ׃ (יד) וְאָֽמְר֗וּ אֶל־יוֹשֵׁב֮ הָאָ֣רֶץ הַזֹּאת֒ שָֽׁמְעוּ֙ כִּֽי־אַתָּ֣ה יְהוָ֔ה בְּקֶ֖רֶב הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה אֲשֶׁר־עַ֨יִן בְּעַ֜יִן נִרְאָ֣ה ׀ אַתָּ֣ה יְהוָ֗ה וַעֲנָֽנְךָ֙ עֹמֵ֣ד עֲלֵהֶ֔ם וּבְעַמֻּ֣ד עָנָ֗ן אַתָּ֨ה הֹלֵ֤ךְ לִפְנֵיהֶם֙ יוֹמָ֔ם וּבְעַמּ֥וּד אֵ֖שׁ לָֽיְלָה׃ (טו) וְהֵמַתָּ֛ה אֶת־הָעָ֥ם הַזֶּ֖ה

ת"א והמותה עקדם סער נ"ר:

צום עוויגען: אונד ווען דיא מצרים, אויס דערען מיטטע דוא דיזעס פאָלק זאָ מעכטיג אויסגעפיהרט האסט, דיזעס הערען! (יד) וואס ווערדען זיא צו דעם איינוואָהנער דיזעס לאנדעס זאגען: זיא האָ־רען, דאס דוא, עוויגער, אונטער דיזעם פאָלקע ביזט! דאס דוא דען אויגען זיכטבאר ערשיינסט, אָ עוויגער! דאס דיינע וואָלקע איבער איהנען שטעהט, אונד דאס דוא אין איינער וואָלקענזיילע דעם טאגס, אונד אין איינער פייערזיילע דעם נאכטס פאָר איהנען הערגעהסט. (טו) ווען דוא נון דיזעס פאָלק, וויא איינען מאַן טאָדטעסט,

תרגום אונקלוס

מִצְרָאֵי אֲרֵי אַסֵּיקְתָּא בְחֵילָךְ יָת עַמָּא הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן: (יד) וְיֵימְרוּן לְיָתֵיב אַרְעָא הָדָא דִשְׁמַעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין דִּי בְעֵינֵיהוֹן חֲזַן שְׁכִינַת יְקָרָא דַייָ וַעֲנָנָךְ מַטֵּיל עֲלֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא: (טו) וּתְקַטֵּיל יָת עַמָּא הָדֵין כְּגַבְרָא חָד וְיֵימְרוּן עַמְמַיָא

רש"י

אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך

באור

מצרים. כשישמעו שתהרגם כמ"ש אכנו בדבר ואורישנו. והראב"ע פי' ושמעו שבה על מה שאמר למטה בענין ובפסוק הבא חזר ואמר שמעו לפרש ושמעו הראשון, אבל הנכון כפי' רש"י, וכן מתורגם בל"א: כי העלית, מלת כי במקום אשר, והענין כשישמעו המצרים אשר מקרבם הוצאת את ישראל בכחך הגדול, ומתוך זה ראו והכירו אהבתך הנפלאה על ישראל וכחך הגדול וזרועך הנטויה לעשות נפלאות כאלה. ועתה אתה אומר להרוג אותם ישבו כלם הכליון הזה אל חסרון יכלתך וזהו תכלי' המאמר ואמרו וגו' מבלתי יכולת ה': (יד) ואמרו אל יושב הארץ, האמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' וישחטם במדבר, והמאמרים שביניהם הן הקדמות נוספות על אהבת ה' לישראל אהבה בלתי סרה, ועכ"ז אמר להשמידם ועי"ז יחזקו טעותם לתלות המיתה בחסרון יכלת ה': אל יושב הארץ, רש"י ורשב"ם פי' מלת אל, כמו על יושב הארץ שהם שלשים ואחד מלכים וכנגדם אין יכלת ה' להלחם, והמת"א תרגם מלת אל כפשוטו כמו שתרגום אנקלוס: שמעו. הפסיק באמצע המאמר לפרש ולבאר סבת טעותם, וכאלו יאמר למה יאמרו זאת, מפני ששמעו המצרים כי אתה ה' בקרב העם הזה: אשר עין בעין וגו', ר"ל שלא סרה עדין השגחתך מהם מרוב אהבתם: אשר עין בעין, על מראה כבוד לעיני בני ישראל: נִרְאָה אתה ה', מלת נראה היא עבר ליחיד נסתר או בינוני לנקבה וכאן הוא עבר ולא בינוני, אף שמלות הגופי' כמו אני, אתה, לא יתפרדו מתיבת הפעל בעבר ובעתיד רק בבינוני והיה ראוי נראית, אבל מצאנו ונשאר אני, (יחזקאל ט' ח') במקום ונשארתי כי הוא עבר, כן דעת הראב"ע. ולדעת הרד"ק הוא עבר נסתר והוא הכבוד שלא הזכירו הכתוב, וענינו נראה כבודך אתה ה', וכן ת"א שכינת יקרך ה'. והמת"א תרגמו בלשון בינוני, לפי ענין כל המאמר הזה שאמר וענגך עומד, אתה הולך, ודרך הכתוב על הרוב לדבר על עבר או עתיד בלשון הוה:

תרגום אשכנזי

זאָ ווערדען דיא פֿאָלקער, דיא דיזע נאכריכט פֿאָן דיר האָרען, זאגען: (טז) וויל דער עוויגע ניכט פֿערמאָגענד וואר, דיזעס פֿאָלק אין דאז לאנד צו פֿיהרען, דאז ער איהנען צוגעשוואָרען, שלאכטעטע ער זיא אין דער וויסטע. (יז) לאס דאָך אָ הערר! דיא גראָסע דיינער קראפֿט זיך צייגען, וויא דוא געשפראָכען האסט, נעמליך: (יח) דער עוויגע איזט לאנגמיטהיג פֿאָן אונענדליכער גנאדע, פֿערגיבט מיסעטהאט אונד אבפֿאלל, לעסט אבער

כְּאִ֣ישׁ אֶחָ֑ד וְאָֽמְרוּ֙ הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁר־שָׁמְע֥וּ אֶת־שִׁמְעֲךָ֖ לֵאמֹֽר׃ (טז) מִבִּלְתִּ֞י יְכֹ֣לֶת יְהוָ֗ה לְהָבִיא֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶל־הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֣ע לָהֶ֑ם וַיִּשְׁחָטֵ֖ם בַּמִּדְבָּֽר׃ (יז) וְעַתָּ֕ה יִגְדַּל־נָ֖א כֹּ֣חַ אֲדֹנָ֑י כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתָּ לֵאמֹֽר׃ (יח) יְהוָ֗ה אֶ֤רֶךְ אַפַּ֙יִם֙

י' רבתי

ת"א ועתה שבת פ"ט, א'. סנהדרין קי"א. ב'. עקדה שער נ"ד:

תרגום אונקלוס

דִּי שְׁמָעוּ יָת שֵׁמַע גְּבוּרְתָךְ לְמֵימָר: (טז) מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלָא יָת עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דְּקַיֵּים לְהוֹן וְקַטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא: (יז) וּכְעַן סַגֵּי כְּעַן חֵילָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֵימָר: (יח) יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְשָׁבֵיק לַעֲוָיָן

רש"י

שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו': (טז) מבלתי יכולת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם [ברכות ל"ב]: יכולת. שם דבר הוא: (יז) כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה

באור

(טו) והמתה, וכאשר תמיתם כאיש אחד, ר"ל פתאום: והמתה, הה"א שבסוף נוספת ללא ענין, ודגש התי"ו מורה על חסרון תי"ו השרש, כי היא למוי הֲמַתְּתָּ, או הֲמִיתוֹתָ, כדרך בעלי נע"ו בבנין הפעיל: ואמרו הגוים, הן מצרים האמורים למעלה. והראב"ע פי' מצרים גם הכנעניים גם אחדים: אשר שמעו, שהמתת אותם: (טז) מבלתי יכלת. לפי שיושבי הארץ חזיקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים, זאת יאמרו על יושב הארץ הזאת מבלתי יכלת מתוך שלא היה יכלת בידו להביאם שחטם ע"כ לשון רש"י, וכתב עליו הרמב"ן וז"ל, אם כן יהיה אל יושב כמו על יושב וכן רבים, ולפי דעתי אין כונת מרע"ה בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה, כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגע והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה' להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים, אבל כונתו בתפלה זאת יאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך, כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת את העם הזה מקרבו ולא יכלת לעשות כן בכנען ובאלהיהם, והנה יהיה בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע"ז וא"כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ כפשוטו שיאמרו המצרים ליושבי ארץ כנען מבלתי יכלת וגו' כי בכם אל ואפס אלהים עכ"ל: יְכֹלֶת, מקור בתוספות תי"ו שלא כדרך חבריו, כי מדרכי המקור מנחי פ"י עם תוס' תי"ו שתחסר היו"ד והנקוד ע"מ פֶּעֶל, כמו שֶׁבֶת, רֶדֶת, וזה בא שלם עם תי"ו נוספת ונקודו ע"מ פֹּעֶל, לכן הנכון כי היא שם המקר' ע"מ קְטֹרֶת, נְחֹשֶׁת, וכן יְבֹשֶׁת המים (בראשית ח' ז'), ויהי' איך שיהיה היא סמוכה אל השם, מבלתי יכלת של השם: וישחטם, ענינו ויהרגם, ואמר וישחטם כי המשילם לצאן דרך המליצה כמ"ש למטה ובניכם יהיו רועים במדבר, וז"ל הראב"ע, ואמר וישחטם בעבור כי שם ירעו הצאן עכ"ל, וטעות אירע בדפוס כי צ"ל בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן: (יז) ועתה יגדל נא כח ה', באמרו אתה ה' הרא' נא עתה גודל כחך לכבוש כעסך,

וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ (יט) סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה׃

תרגום אשכנזי

ניכטס אָהנע אהנונג, זאָנדערן זוכט ריא מיסעטהאט דער עלטערן היים אן קינדערן, ענקעלן אונד אורענקעלן. (יט) זאָ פֿערציהע דאָך דיא. מיסעטהאט דיזעס פֿאָלקעס נאך דיינער גראָסען גנאדע, אונד וויא דוא פֿאָן מצרים

תרגום אונקלוס

וְלִמְהֵימְנֵי וּלְחוֹבִין סָלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃ (יט) שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא דִי

רש"י

משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים [סנהדרין קי"א]: (יז) יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: (יח) ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים:

באור

וזהו אריכות אפים אשר יזכיר בפסוק הבא. והנה מלת כח מחוברת בטעם עם השם, ויש בזאת סמיכות קריאה, כאלו אמר יגדל נא כחך, אתה ה'! וכן משמע מת"א ויב"ע. וכן מתורגם בל"א: (יח) ה' ארך אפים. לשון הרמב"ן והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת, כי במדת אמת יהיו חייבין, ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים, כי לא בזכות אבות התפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה זאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל, והטעם בעבור שהארץ נתנה לאבות ומהם ירשו' והם מודים באבותם לא היו חפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאוד, והאיך יאמר אשר נשבעת להם בך כל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו. ולא הזכיר וחטאה בעבור שאלו מזידים ופושעים, ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון, (א"ה נראה שאין רחמים כי אם על השב ומתחרט, לא על המבעט בטובה, ואומר אין לי חפץ בה), אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם, וכן לא בקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה. ולפי שלא בקש עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדבריך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד, והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם ירצה שלא למחול עונם יפקד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם, ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכי' לדורות בלילה הזה כי פקד עונם על זרעם, ואמר ר"א כי בעבור שמלאכו אם ירצו את הארץ אחר סלחתי כדבריך, ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף, וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה. והנכון בעיני כי סליחה הנחת העונש כדברי אונקלוס, והקרבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן טוב וסלח, ואמר סלחתי כדבריך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ, אבל יסלח להם שירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה, וגזר שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבוא יומו. והנה במשנה תורה הזכיר משה במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם, ואמר ואתנפל לפני ה' כראשונה וגו'. ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה' ואומר והזכיר גם תפלתו על אהרן ולא הזכיר להם במרגלים שהתפלל עליהם כלל, וכל זה מן הטעם שהזכרתי, כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלימה עליהם, ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו ע"כ: (יט) כגדל חסדך, לפי גודל חסדך ואף שהם אינם ראוים לסלוח להם: וכאשר נשאת לעם הזה, את עונו: ועד הנה, בפ' לך לך (בראשית ט"ו ט"ז) כתבנו שכל הנה עם מלת עד יורה על הזמן, ולפ"ז הכוונה פה מיום שיצאו ממצרים עד היום הזה, וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואולם נראה שאין לדבר הכרע, כי מצאנו בכתוב עד הנה על המקום, קרב עד הנה (ש"ב כ' ט"ז), ולפ"ז בפסוק שלפנינו יש לפרשו על המקום, ממצרים עד המקום הזה והענין אחד;

(כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃ (כא) וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃ רביעי (כב) כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ (כג) אִם־יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃ (כד) וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת

ת"א סלחתי ברכות ל"ג, א': ויבסו אבות פ"ה, מ"ד. ערכין ט"ו, א': ועבדי סוטה ל"ד, ב':

תרגום אשכנזי

אוים ביז יעטצט שאָן זאָ אָפט נאכזיכט מיט דיזער נאציאָן געהאבט. (כ) דער עוויגע שפראך: איך פערציהע, וויא דוא געזאגט האסט. (כא) יעדאָך, זאָ וואהר איך לעבע אונד דיא גאנצע ערדע פאָן דער הערדליכקייט דעס עוויגען פאָלל איזט. (כב) זאָ וואהר זאָללען אללע דיא מענגער, דיא מיינע הערדליכקייט אונד דיא צייכען געזעהען, דיא איך אין מצרים אונד אין דער וויסטע געצייגט, אונד דיא מיך שאָן צעהן מאל אויף דיא פראָבע געשטעללט האבען, אונד מיר ניכט געהאָרכען וואָללען. (כג) דאז לאנד ניכט זעהען, דאז איך איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האבע, אללע דיא מיך ערצירנט האבען, זאָללען עס ניכט זעהען! (כד) מיינען קנעכט כלב אבער, וויל איין אנדערער גייסט אין

רש"י

(כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגומר: (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כולי כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט: אם יראו. לא יראו: ס"א לא יראוה. לא יראו את הארץ: (כד) רוח אחרת. שתי רוחות אחת

תרגום אונקלוס

שְׁבַקְתְּ לְעַמָּא הָדֵין מִמִּצְרָיִם וְעַד כְּעַן׃ (כ) וַאֲמַר יְיָ שְׁבַקִית כְּפִתְגָמָךְ׃ (כא) וּבְרַם קַיָּים אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַיְיָ יַת כָּל אַרְעָא׃ (כב) אֲרֵי כָל גֻּבְרַיָּא דַּחֲזוֹ יַת יְקָרִי וְיַת אָתְוָתַי דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְּנַן עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי׃ (כג) אִם יֶחֱזוּן יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן וְכָל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמַי לָא יֶחֱזוּנַהּ׃ (כד) וְעַבְדִּי כָלֵב חֲלַף דַּהֲוָת רוּחָא אוֹחֲרִי עִמֵּיהּ

באור

(כ) סלחתי, סולח אני, כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג), שפירושו אני נותן: כדברך, שלא אכנו בדבר בפעם אחת אלא אאריך להם ארבעים שנה. (הרשב"ם). וכן כונת הרמב"ן כאשר הבאתי דבריו למעלה: (כא) ואולם חי אני, לשון שבועה, כמו שאני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא כבוד ה' את כל הארץ, לשון בינוני הוא, ושייך אל השבועה שאמר למעלה ובאורו כמו שאני חי, וכמו שכבודי מלא את כל הארץ כן אקיים את דברי, וכבר הוזכר בבאור פ' וארא שפעל מלא בין בבנין הקל ובבנין נפעל נשתמש על הדבר הממלא ולא הדבר המתמלא, כאמר וימלא את החכמה (מלכים א' ז' י"ד). הנה החכמה ממלא' וחירם מתמלא, וכן פה נאמר וימלא על הכבוד שהוא ממלא כל הארץ: (כב) זה עשר פעמים, הרבה פעמים, כמו עשרת מונים (בראשית ל"א מ"א), ואפו עשר נשים (ויקרא כ"ו כ"ו), הראב"ע והרשב"ם, ובמס' ערכין (דף ט"ו ע"א) מנו חז"ל עשרה נסיונות: (כג) אם יראו את הארץ, כל לשון אם שאין התנאי כפול אחריו ענינו שלילת הדבר והפכו, כמו אם אקח מכל אשר לך (בראשית

עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ (כה) וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ (כו) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

איהם וואר, אונד ער מיר טרייאליך נאכגעפאלגט איזט, וויל איך ווידער אין דאז לאנד ברינגען, אין וועלכעם ער געוועזען איזט, זיינע נאכקאממען זאללען עס איינגעהמען. (כה)דער עמלקי אונד דער כנעני וואהנען דארד אים גרונ= דע! מארגען ווענדעט אייך, אונד געהט ווידער אין דיא וויסטע, געגען דיא בינזענזעע צוריק! (כו) דער עוויגע

תרגום אונקלוס

וְאַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתִּי וְאָעֵלִינֵיהּ לְאַרְעָא דִּי עָל לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יֵירְתוּנַהּ׃ (כה) וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃ (כו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה

רש"י

בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם [במד' ר'] זהו שנאמר (יהושע י"ד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי. וזה מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורישנה. תרגומו יתריכנה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה: (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם

באור

י"ד כ"ג), ענינו שלא אקח, חי ה' אם יומת (ש"א י"ט ו'), אף כאן פי' שלא יראו: (כד) ועבדי כלב, לא הזכיר יהושע, כי פיר' לכלב שכרו שיורש הארץ אשר בא שמה, ושכר יהושע אינו ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה. (הרמב"ן), והראב"ע כתב שהזכירו לבדו בעבור ויהס: רוח אחרת, ענינו הרצון והחפץ: וימלא אחרי, חסר הפעול, וענינו ומלא את לבו אחרי או מלא והשלים רצוני ללכת אחרי, כמ"ש הרד"ק בשרשיו: וזרעו יורשנה, כתרגומו יתרכינה, יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום ירשנה. (רש"י) וכונתו כי מה שהוא מההפעיל תשרש זה על ההוראה הזאת הוא תמיד יוצא לשלישי והוא המוריש והדבר הירוש והיורש אותו, מה שאי אפשר לכוין במלת יורישנה, לכן גזר רש"י שהוראת המלה ההיא לשון גירוש וכנוי הנסתרת שב על הארץ על דרך ויורש את ההר שפירושו את יושבי ההר אף כאן וזרעו יוריש את יושבי הארץ שהפעול הם היושבים בה ולא הארץ, אמנם בנוסח ת"א שלפנינו מתורגם יירתונה לשון ירושה, לכן נראה כפי' הרד"ק כי תחסר הלמ"ד ושעורו ולזרעו יורשנה, ושבה הפעולה על כלב שהוא יוריש את הארץ לזרעו, וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים (ש"ב ט"ו ל"א), פירש ולדוד וכן רבים, או תאמר וזרעו ירשנה כמו ואת זרעו יורשנה:
(כה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק, אם תלכו שם יהרגו אתכם כי אינני עמכם: (רש"י):
מחר פנו וסעו, פנו לאחוריכם וסעו וגו'. והנה אמר והעמלקי והכנעני יושב בעמק, ולהלן (פסוק מ"ה) אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא, ובתוכחת משה (דברים א' מ"ד), אמר ויצא האמרי היושב בהר ולא הזכיר שם כנעני ועמלקי, ולמעלה (י"ג ל') אמר עמלק יושב בארץ הנגב (ולא הזכיר בהר או בעמק), והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן, וכדי להוציא המקראות האלה מכל הסתירות והמבוכות, נראה כי מלת כנעני היא שם פרטי לאומה אחת גם לפעמים תכלול כל ז' אומות או מקצתן, אבל לא תכלול העמלקי בשם כנעני כי לא היה מבני כנען רק מבני שם, והנה מה שאמר והעמלקי והכנעני יושב בעמק והיא ארץ הנגב שהזכיר למעלה עמלק יושב בארץ הנגב, אמנם הכנעני שהוא כולל כל יושבי הר והוא החתי והיבוסי והאמרי, יתכן שהתאחדו עם העמלקי מפני פחד המרגלים להעמיד חילם בהר ובעמק בכל הגבולים אשר יוכלו בני ישראל לבא בארצם, ולהלן אמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר, כי אחר שראו כי בני ישראל עולים עליהם מצד ההר, כמו שאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר, אמנם משה בתוכחתו הזכיר רק את האמרי היושב בהר לפי שהוא

וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (כז) עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃ (כח) אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ (כט) בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־

ת"א עד מתי מגלה כ"ג, ב', ול"ח ב'. גיטין מ"ו, א'. סנהדרין ב', א': במדבר ב"ב קכ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (כז) וויא לאנגע ווירד עס דיזער באזען ראט־טע נאך זא הינגעהען, דאס זיא ווידער מיך זאלכעס מורדען עררעגען? דיא קלאגען דער קינדער ישראל'ס, דיא זיא ווידער מיך אויפגעבראכט האבען, האבע איך גאר וואהל פערנאממען. (כח) זאגע איהנען: זא וואהר איך לעבע, שפריכט דער עוויגע, וויא איהר אין מיינען אהרען געשפראכען, זא ווילל איך אייך טהון. (כט) אין דיזער וויסטע זאללען אייערע קערפער פערפאללען, זא

רש"י

מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגומר: (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה. אשר המה מלינים. את ישראל עלי: את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי: (כח) חי אני. לשון שבועה אם לא כן אעשה כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקודיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלי' כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגו' להוציא שבטו של

תרגום אונקלוס

וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר: (כז) עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא בִשְׁתָּא הָדָא דִּי אִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלָי יַת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי שְׁמִיעַ קֳדָמָי: (כח) אֱמַר לְהוֹן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אִם לָא כְּמָא דִי מַלֵּילְתּוּן קֳדָמָי כֵּן אַעְבֵּיד לְכוֹן: (כט) בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יִפְּלוּן פִּגְרֵיכוֹן וְכָל מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל חוּשְׁבַּנְכוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא דִּי

באור

היה העקר והגבור שבהם, כמו שהעיד הכתוב (עמוס ב' ט') ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים: (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת. מקרא קצר עד מתי אחריש אתאפק לעדה הרעה הזאת, שהם המרגלים. כמו שפירש"י ז"ל מכאן לעדה שהיא עשרה: אשר המה מלינים עלי. אשר המרגלים מלינים את ישראל עלי, כן פירש רש"י ז"ל, והוא על פי הכלל שכתב בפרשת בשלח על פסוק וילונו, עיין באורנו שם, וקרוב לזה פי' ר"ע ספורנו וז"ל, עד מתי לעדה הרעה הזאת. אע"פ שסלחתי כדבריך להאריך להם שלא להמיתם תכף ולאכלם יחדיו, מ"מ לא סלחתי לעדת המרגלים, אשר הם מלינים עלי, שהם המחטיאים וחטא הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל, ועם זה את תלונות ב"י אשר המה המרגלים מלינים עלי שמעתי ואשים פני לענשם, לפיכך אמור וגו' עכ"ל: (כח) חי אני, לשון שבועה: אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה. כבר הזכרתי למעלה שאם לא יוכפל התנאי בין אם מלת לא בגדה או היא לבדה תהיה הוראת מלת אם שבועה או הבטחה לקיום ההפך, וכן כאן אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה, כי האמת כן אעשה, וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה (ישעיה י"ד כ"ד), כי באמת כן היתה וכן כלם: כאשר דברתם. כי בקשתם או במדבר הזה לו מתנו, וכן אעשה לכם שתמותו במדבר הזה כאשר מבאר בפסוק הבא במדבר הזה יפלו פגריכם וגו': באזני. נקוד באתנח, וצריך לפרש לפי כוונת בעל הטעמים שמאמר כן אעשה לכם אינו נמשך למעלה, והשעור אם לא יהיה כאשר דברתם באזני, ובזה הפסיק המאמר, ואח"כ אמר כן אעשה לכם הכונה כמ"ש בפסוקים הבאים: (כט) פגריכם. הגופות בלא רוח. וכל פקדיכם. הוי"ו יתירה, או יתכן שהוי"ו היא לביאור הענין, כאלו אמר והנופלים יהיו

פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃ (ל) אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ (לא) וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃ (לב) וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃ (לג) וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃

תרגום אשכנזי סה

פִֿיל דער געמוסטערטען אונטער אייך זינד, אין אייערער פַֿאללען אנצאהל: פָֿאן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, דיא איהר ווידער מיך קלאגען ער־רעגט האבט. (ל) איהר זָאללט וואהרליך ניכט אין דאז לאנד קָאמִמען, וועלכעס איך אייך צור וואָהנונג איינצוגעבען מיינע האנד עמפָּארגעהאָבען; כלב, זאָהן יפנה, אונד יהושע, זאָהן נן, אויסגענאָממען. (לא) וואס אייערע קינדער בעטריפט, פָֿאן דענען איהר געזאגט האבט, זיא ווערדען צור בייטע ווערדען: דיזע ווילל איך היניין ברינגען, דאס זיא דאז לאנד קעננען לערנען, דאז איהר זאָ פֿערוואָרפֿט. (לב) איירע קאָרפֿער אבער זאָללען אין דיזער וויסטע פֿערפֿאללען. (לג) אונד איירע קינדער זאָללען פֿירציג יאהר אין דער וויסטע הערום וואנדערן, אונד דיא שטראפֿע איירער טרייאלאָזיגקייט טראגען, ביז איירע קאָרפער אין דער וויסטע אללע דאהין

תרגום אונקלוס

אִתְרַעַמְתּוּן עָלָי׃ (ל) אִם אַתּוּן תֵּיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְאַשְׁרָאָה יַתְכוֹן בַּהּ אֱלָהֵין כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃ (לא) וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וְאָעֵיל יַתְהוֹן וְיִדְעוּן יָת אַרְעָא דִּי קַצְתּוּן בַּהּ׃ (לב) וּפִגְרֵיכוֹן דִּילְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא הָדֵין׃ (לג) וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יָת

רש"י

לוי שאין פקודיהם מבן עשרים: (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם:

(לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנא' וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם [שמות ל"ב] ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה ובשנכנסו

באור

כל פקדיכם לכל מספרכ' מבן עשרים וגו' להוציא שבט לוי שנמנו מבן חדש עיין פירש"י: (ל) אם אתם תבאו, גם כאן פירושו שלא תבאו: אשר נשאתי את ידי, לשון שבועה כאדם הנושא ידיו אל השמים ודברה תורה בשם ית' כלשון בני אדם: (לא) והביאתי אתם, אל הארץ, ומקרא קצר וסמך על הפסוק שלמעלה: (לב) ופגריכם אתם, ת"א דלכון, והוא כפול כי מלת ופגריכם ענינה פגרים שלכם, אבל כן דרך הלשון בכל מקום כאשר זכרנו בהקדמה ובכמה מקומות מהבאור, שכפילת הכנוי לחזק או להוראת הספק, וכן במקום הזה לפי שדבר על בניהם שיבואו לא"י יאמר, אבל אתם פגריכם יפלו במדבר הזה וכפירש"י, וכן מתורגם בל"א (איירע קערפער אבער), ובא הכפל על משקל ישר, אף שהכנוי הראשון על משקל נוטה, כי כן משפטו כמ"ש פעמים רבות: (לג) ובניכם יהיו רעים, ענינו שלא יעמדו במקום אחד. אבל יטלטלו במדבר הנה והנה, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ונשאו את זנותיכם, הם ישאו את העונש על

(לד) בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃ (לה) אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃ (לו) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּלִּינוּ עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃

ת"א במספר חגיגה ה', ע"ב: יתמו סנהדרין ק"ח, א'. וק"י ב':

תרגום אשכנזי

זינד. (לד) נאך אנצאהל דער טאגע, אין וועלכען איהר דאז לאנד ערקונדשאפֿטעט, נעמליך פֿירציג טאגע, אויף יעדען טאג איין יאהר גערעכנעט, אלזא פֿירציג יאהר זאָללט איהר פֿיר אייערע מיסעטהאט ביסען, אינד ערפֿאהרען, וואס עס זייא, ווען איך מיינע האנד אבציהע. (לה) איך דער עוויגע, האבע דיזעס געשפראָכען; אונד וואהרליך, איך ווערדע עס אויך אן דיזער גאנצען באָזען ראָטטע, דיא זיך ווידער מיך עמפּאָרען, אויזאיבען; אין דיזער וויסטע זאָללען זיא אויפֿגעריבען ווערדען, אונד דאזעלבסט שטערבען. (לו) דיא מעננער, וועלכע משה געזענדעט האטטע, דאז לאנד אויסצוקונדשאפֿטען, אונד דיא בייא איהרער צוריקקונפֿט ווידריגע נאכריכטען פֿאָן דעם לאנדע אויסגעשטרייעט, אונד דיא גאנצע געמיינדע ווידער משה

רש"י

לשנת שהיו מתו אותם כל בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו יקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה. לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה [במדבר ל']: (לו) וישיבו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי

תרגום אונקלוס

חוֹבֵיכוֹן עַד דִּיסוּפוּן פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ (לד) בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דִּי אַלֵּילְתּוּן יָת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תְּקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִידְעוּן יָת דְּאִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ (לה) אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא דָא אַעֲבֵיד לְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמַּנוּ עֲלָי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ (לו) וְגֻבְרַיָּא דִּי שְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ

באור

אשר בניתם וסרתם מאחרי: (לד) במספר הימים, לפי מספר הימים: אשר תרתם. אשר תרו על פיכם, ושעורו במספר הימים אשר תרתם את הארץ שהוא מספר ארבעים, וכן מתורגם בל"א: יום לשנה. כל יום מהארבעים לשנה יחשב לכם לענין העונש: תשאו את עונתיכם, את עונש עונותיכם, וכן מתורגם בל"א: את תנואתי, לשון הסרה, ובאורו ואז תרגישו כשאסיר השגחתי מכם, וכן מתורגם בל"א, ורש"י פי' את תנואתי שהניאותם את לבבכם מאחרי והוא דחוק בלשון, שהיה לו לומר את תנואתכם: (לה) אני ה' דברתי, עד הנה דבר מעונש כל הדור ההוא, ועתה מתחיל לדבר מעונש עשרה המרגלים אשר עליהם התחיל דבורו ואמר עד מתי לעדה הרעה הזאת: אם לא זאת אעשה, שעורו כחבריו, וכאשר בארנו הוראת מלת אם בלי כפל התנאי: הנועדים עלי, הנועדים למרות דברי, ולשון הראב"ע שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם: יתמו, לשון כליון, וכן ת"א ומתרגם אשכנזי: (לו) והאנשים וגו'. כל הפסוק הזה הוא נושא המאמר לפסוק שלאחריו, ושעורו האנשים אשר שלח משה וגו', ובעת שובם הוציאו דבת הארץ רעה אשר על פיהם נהיתה התלונה בכל העדה, אותן האנשים מתו במגפה, כן פירש"י ורשב"ם: וישובו וילונו וגו' להוציא דבה על הארץ, הנה הוצאת

(לז) וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (לח) וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃ (לט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃ (מ) וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר לֵאמֹר הִנֶּנּוּ וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃ (מא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם עֹבְרִים

ת"א וימותו סוטה ל"ה, ה'. סנהדרין ק"ח, ח'. ערכין ט"ו, ח': ויהושע ב"ב קי"ח, ב':

אויפגעבראכט; (לז) אללע מיעננער, דיא זאָלכע באָזע נאכריכט פֿעלשליך אויסגעבראכט האטטען, שטארבען אויך ווירקליך דורך איינע פלאגע, דיא דער עוויגע איבער זיא פֿערהינג. (לח) נור יהושע זאָהן נון, אונד כלב, זאָהן יפנה, בליבען פֿאָן אללען דען לייטען, דיא געגאנגען ווארען, דאז לאנד צו ערקונדשאַפֿטען, אם לעבען. (לט) אלס משה אללע דיזע וואָרטע דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרטרוג, טרויערטען דיא לייטע זעהר; (מ) מאכטען זיך דעם מאָרגענס אויף, דיא האָהע דעם געבירגעס צו בעשטייגען, אונד שפראכען: וויר זינד בערייט, אן דען אָרט הינויף צו ציהען, דאפֿאָן דער עוויגע געשפראָכען האט, דען וויר ערקעננען, דאס וויר געזינדיגט האבען. (מא) משה אבער שפראך: ווארום וואָללט איהר שאָן ווידער דען בע=

תרגום אונקלום

עֲלוֹהִי יַת כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא׃ (לז) וּמִיתוּ גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ (לח) וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה אִתְקַיָּמוּ מִן גֻּבְרַיָּא הָאִינוּן דַּאֲזַלוּ לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא׃ (לט) וּמַלִּיל מֹשֶׁה יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבָּלוּ עַמָּא לַחֲדָא׃ (מ) וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ טוּרָא לְמֵימָר הָא אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃ (מא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָה דְנַן אַתּוּן עָבְרִין עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ

רש"י

ישנים [שיר ז'] וישנה לטובה וישנה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה. פרליר"ש בלע"ז [געטוואָטן, Parlerie] (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה. וזהו לפני ה'. באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים [ב"ב קי"ז]: (מ) אל ראש ההר. היא

באור

דבה לא נהיתה אלא מהמרגלים ולא משאר העדה, לכן צריך לשרש המקרא, ויסובו (ר"ל וכששבו המרגלים ודברו דברים ששם) להוציא דבה על הארץ, וילינו (בזה) את כל העדה, וכן כונת המתרגם אשכנזי: (לז) וימתו האנשים מוצאי וגו', הוסיל והפסיק בספור הדברים חזר לבאר ואמר מוצאי דבת וגו': מוצאי דבת הארץ רעה, כבר העתקתי דברי הרמב"ן, כי המביא אמת יקרא מביא דבה והאומר שקר יקרא מוציא דבה, כי מה שאמרו ארץ אוכלת יושביה שקר גמור הוא שהיא היתה מלאה עמים רבים, כמ"ש ביהושע (י"א ד') עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וגו'. וכן ונשל גוים רבים מפניך וגו' שבעה גוים רבים ועצומים (דברים ז' א'): במגפה, מתו כלם יחד: לפני ה', במיתה הנגזרת עליהם לפני ה': (לח) ויהושע בן נון, הזכיר משה את יהושע תחלה בעבור מעלת יהושע בחכמה: (מ) ויעלו אל ראש ההר, הוא

אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא תִצְלָח׃ (מב) אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ (מג) כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה יְהוָה עִמָּכֶם׃ (מד) וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃

תולדות אהרן ויעפלו סבת נ"ו, ח'.

פֿעהל דעם עוויגען איבער־טרעטען? עס ווירד ניכט געלינגען! (מב) ציהעט ניכט הינאויף, דען דער עוויגע איזט ניכט אונ־טער אייך, דאמיט איהר ניכט פֿאָן אייערן פֿיינ־דען געשלאגען ווערדעט. (מג) איהר פֿינדעט דאָרט דען עמלקי אונד דען כנעני פֿאָר אייך, אונד ווערדעט אין דאז שווערט פֿאללען, דען וויל איהר פֿאָן דעם עוויגען אבגעוויכען זייד, זאָ ווירד ער ניכט מיט אייך זיין. (מד) אבער זיא בעשטאנדען בלינדלינגס דארויף, דיא האָהע דעם געבירגס צו בעשטייגען; אינדעססען וויכען דיא בונדעסלאדע

רש"י

הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה:

תרגום אונקלוס

וְהִיא לָא תַצְלַח׃ (מב) לָא תִסְקוּן אֲרֵי לֵית שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ (מג) אֲרֵי עֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה תַמָּן קֳדָמֵיכוֹן וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי עַל כֵּן תַּבְתּוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְלָא יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן׃ (מד) וְאַרְשַׁעוּ לְמִיסַק לְרֵישׁ טוּרָא

(מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגומר: (מד) ויעפילו. לשון חוזק וכן הנה עֻפְּלָה [חבקוק ב'] אינו"ייש בלע"ז [אוונגעטטינג Engrès: *impètueux*] לשון עזות וכן עופל בת ציון [מיכה ד'] עופל ובחן

באור

הדרך לעלות אל א"י ממקום שחנו ישראל בעת ההיא, כמ"ש להם משה ועליתם את ההר: הננו וגו' אשר אמר ה', מזומנים אנחנו לעלות אל הארץ אשר אמר ה' לתתה לנו: כי חטאנו, כי מבידים אנחנו שחטאנו לה' כי שמענו לדברי המרגלים, וכן מתורגם בל"א: (מא) למה זה אתם עברים את פי ה', אינכו בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר, אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה', כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל, וכאן קצר הכתוב ולא הודיע הצווי הזה, אבל במשנה תורה אמר, ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם: והיא לא תצלח, זו שאתם עושין לא תצלח. (רש"י), וכבר זכרנו פעמים רבות שבמקום שלא הובדר המין, יבא על משקל נקבה: (מב) ולא תנגפו, למען לא תנגפו: (מג) והכנעני שם לפניכם, מזומנים שם לפניכם, וכן תיב"ע, או יתכן כי שם תמצאום לפניכם, וכן מתורגם בל"א: כי על כן שבתם, הואיל ושבתם, כמו כי על כן עברתם (בראשית י"ח ה'), כי על כן באו (שם י"ט ח'), ורשב"ם כת' שתחסר מלת אשר, כי על כן אשר שבתם, כמו וכל יש לו נתן בידו (שם ל"ט ד'): ולא יהיה ה' עמכם, וי"ו ההמשך בעבור ששבתם, לכן לא יהי' ה' עמכם, וכן תיב"ע בגין כן וגו': (מד) ויעפלו, הראב"ע פי' הוראת השרש הזה בכל מקום לשון הר, ופירושו שעלו אל העופל, ורש"י פי' לשון חוזק ומבאר והוא מליצה על שחזקו את לבם לעלות, וכתב רש"י אינגרי"ש בלע"ז, והוא בל"א (זיך אנמאאסען, ערדרייסטען), ובסוף דבריו הביא בשם התנחומא שהוא לשון אופל בחלוף אותיות אהח"ע, והמליצה שהלכו חשכים כאדם ההולך בחשך שהוא מוכן לכל צור מכשול ואבן נגף, ועל הכונה הזאת מתורגם בל"א (בלינדלינגס): לא משו, לא סרו והוא עומד, וימצא גם בקל יונא, כמו

(מה) וַיֵּ֤רֶד הָֽעֲמָלֵקִי֙ וְהַֽכְּנַעֲנִ֔י הַיֹּשֵׁ֖ב בָּהָ֣ר הַה֑וּא וַיַּכּ֥וּם וַֽיַּכְּת֖וּם עַד־הַחָרְמָֽה׃ פ

טו (א) וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ (ב) דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם כִּ֣י תָבֹ֗אוּ אֶל־אֶ֙רֶץ֙ מוֹשְׁבֹ֣תֵיכֶ֔ם אֲשֶׁ֥ר אֲנִ֖י נֹתֵ֥ן לָכֶֽם׃ (ג) וַעֲשִׂיתֶ֨ם אִשֶּׁ֤ה לַֽיהוָה֙ עֹלָ֣ה אוֹ־זֶ֔בַח לְפַלֵּא־

ת"א כי תבאו זבחים קי"א, ב': ועשיתם מנחות ל', ב', וכ"מ א': עלה שם ל"א, ב' לפלא שם ל', ב', וכ"א, א':

דעם עוויגען אונד משה ניכט אויס דעם לאגער. (מה) דער עמלקי אונד דער כנעני, דיא אויף דעם געבירגע וואָהנטען, קאַמען הערב, שלוגען זיא, אונד פֿערפֿאָלגטען זיא ביז גען חרמה.

טו (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפּראך: (ב) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד אייערער וואָהנונג קאָממט, דאז איך אייך איינגעבען וויל; (ג) אונד וואָללט דעם עוויגען צו עהרען איין פֿייעראָפּפֿער ברינגען, עס זייא איין גאנצאָפּפֿער, אָדער איין מאהלאָפּפֿער צום בעזאָנדערן געליבדע, אָדער אלס פֿרייאווילליגע גאבע, אָדער אויך איין פֿעסטאָפּפֿער, אום דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וּמשֶׁה לָא עֲדוֹ מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא: (מה) וּנְחַת עֲמָלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה דְיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא וּמְחוֹנוּן וּטְרָדִינוּן עַד חָרְמָה:

טו (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר: (ב) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לַאֲרַע מוֹתְבָנֵיכוֹן דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן: (ג) וְתַעְבְּדוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאַפְרָשָׁא נִדְרָא אוֹ בִנְדַבְתָּא אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא

רש"י

[ישעיה ל"ב]: ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום. כמו ואכות אותו טחון [דברים ט'] מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע:

טו (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם

באור

ומשתי את עון (זכריה ג' ט'): (מה) וַיַּכְּתוּם, דקדוק המלה זאת קשה מאוד. וכבר נבוכו כל המדקדקים זה אומר בכה וזה אומר בכה, ועכ"ז איננה נמלטת מזרות. והיא לשון רציצה ושבר, כמו שפירש"י מכה אחר מכה, וכן מתורגם בל"א אמנם היותר נכון כדעת רד"ק שהדשה כתת והוראתה כהבירותם כמו ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב כ"ד), וְכַתּוֹתִי מפניו צריו (תהלים פ"ט כ"ד). והי' ראוי וַיַּכְתֻּם, כי הנפרד הוא מבנין הפעיל יָבֵית אָבֵת, ע"מ היום הזה אָחֵל תת (דברים ב' כ"ה), ובכנוי ישתנה קמץ האית"ן לשו"א ופ"א הפעל בחיר"ק ע"מ וַיְשִׁמֵּם (ש"א ה' ו'), אלא שהושב הדגש בפ"א הפעל. ואל יקשה זה בעיניך, כי מצאנו הרבה כזאת, כמו וַיִּתְּמוּ. יִדְּמוּ הלאוים. יִתַּמּוּ. יִדַּמּוּ: עד החרמה, שם מקום, כן ת"א וכן פירש"י והראב"ע וכתב עוד וי"א עד שהחרימום ע"כ, ונראה שכונת הי"א לפי שבאה ה"א הידיעה על שם הפרטי לכן דעתם שהוא מקור בתוספת ה"א, כמו לאהבה את ה' (דברים י"ט ט'), ליראה אותי (שם ד' י'), וכ"כ יב"ע עד שציו:

טו (ג) ועשיתם אשה, אין זה צווי אלא כשתעלו על לבבכם לעשות אשה לה' בארץ מושבותיכ': או זבח, שלמים: לפלא, לשון הפלשה והבדלה: וכן והפלה ה' (שמות ט' ד'), אף

נֶדֶר אוֹ בִנְדָבָה אוֹ בְּמֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה מִן־הַבָּקָר אוֹ מִן־הַצֹּאן׃ (ד) וְהִקְרִיב הַמַּקְרִיב קָרְבָּנוֹ לַיהוָה מִנְחָה סֹלֶת עִשָּׂרוֹן בָּלוּל בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן׃ (ה) וְיַיִן לַנֶּסֶךְ רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ (ו) אוֹ לָאַיִל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלִשִׁית הַהִין׃ (ז) וְיַיִן לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ חמישי (ח) וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־בָּקָר

תולדות אהרן והקריב זבחים מ״ז, א׳: ויין לנסך שם ל׳, ב׳ ונ״א א׳: לכבש מנחות נ״א, ב׳: לאיל שם נ״א, א׳. חולין כ״ג, א׳: וכי תעשה מנחות נ׳, ב׳:

תרגום אשכנזי

צו עהרען, פֿאָם רינדע אדער פֿאָם קליינען פֿיה, איינען אנגענעהמען גע־רוך אויפֿשטייגען צו לאס־סען. (ד) זאָ זאָלל דער־יעניגע, וועלכער איין זאָל־כעס אָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען דארברינגט, אויך איין מעהלאָפּפֿער, נעמליך איין צעהנטהייל פֿיינעס מעהל, מיט איינעם פֿירטעל הין אֶהל איינגע־ריהרט, דאַצו ברינגען. (ה) אויך וויין צום טראנק־אָפּפֿער איין פֿירטעל הין, צו יעדעם גאנצאָפּפֿער אדער מאהלאָפּפֿער נעמ־ליך אויף יעדעס לאם. (ו) ווירד אבער איין וויד־דער דארגעבראכט, זאָ ווירד צום מעהלאָפּפֿער גענאָממען צוויא צעהנ־טהייל פֿיינעס מעהלס, איינגעריהרט מיט איינעם דריטטהייל הין אֶהל. (ז) נעבסט איינעם דריטטעל הין וויין צום טראנקאָפּפֿער זאָלל דיזעס אים ליבליכען גערוך דעם עוויגען צו עהרען, אויפֿשטייגען. (ח) ברינגסט דוא אבער איין יונגעס רי״ך

רש״י

לעשות אשה לה׳: לריח ניחח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו׳. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו [במס׳ סוכה דף כ״ה]. (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל היא.

תרגום אונקלוס

בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי אוֹ מִן עָנָא׃ (ד) וִיקָרֵיב דִּמְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ מִנְחָתָא סוּלְתָּא עִשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בְּרַבְעוּת הִינָא מִשְׁחָא׃ (ה) וְחַמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעֲבֵיד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִימְּרָא חָד׃ (ו) אוֹ לְדִכְרָא תַּעֲבֵיד מִנְחָתָא סוּלְתָּא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תַּלְתוּת הִינָא׃ (ז) וְחַמְרָא לְנִסְכָּא תַּלְתוּת הִינָא תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ח) וַאֲרֵי תַעֲבֵיד בַּר תּוֹרֵי עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת

באור

שהיא בה״א כי אותיות אה״וי מתחלפות: או במעדיכם, או כשתעשו האשה לחובת מועדיכ׳ שצויתיכ׳ לעשות במועד: (ד) והקריב וגו׳, אז תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה כמ״ש בסמוך: מנחה סלת וגו׳ בלול וגו׳, השמן נבלל עם הסלת וכלו כליל על המזבח: (ה) ויין לנסך, היין איננו נתון על האש רק שופכין אותו לספלי׳ שעל המזבח קבועין ומשם יורד לשיתין והם נקבים שבמזבח יורדים עד הקרקע וגם בקרקע עלמה בעומק: על העלה, בשביל העלה: או לזבח, או בשביל זבח השלמים: לכבש האחד, אם הקרבן הוא כבש, וחוזר על כל האמור בפסוק שלפניו על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל, או אם הקרבן יהי׳ איל תהיה מנחתו

עֹלָה אוֹ־זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה׃ (ט) וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין׃ (י) וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (יא) כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים׃ (יב) כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם׃ (יג) כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (יד) וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־

ת"א ככה זבחים ת"ה ב'. מנחות נ"א,ב': כל האזרח זבחים מ"ה, ב', ונ"א ב'. מנחות ע"ג, ב'. וק"ד א', וק"ז א'. תמורה ג', א':

צום גאנצאָפּפֿער, אָדער צום מאהלאָפּפֿער, אלס איין בעזאָנדערעס געליבּ־דע אָדער פֿריידענאָפּפֿער דעם עוויגען צו עהרען; (ט) זאָ בריגגט מאן צום יונגען רינדע איין מעהל־אָפּפֿער פֿאָן דרייא צעהנ־טהייל פֿיינעס מעהלס, איינגעריהרט מיט א־יי־נעם האלבען היין אֶהל. (י) נעבסט איינעם האל־בען הין וויין צום טראנק־אָפּפֿער, זייא עס איין פֿייעראָפּפֿער ליבליכען גערוכס דעם עוויגען צו עהרען. (יא) אלזאָ זאָלל געשעהען בייא יעדעם אָכסען, ווידדער, אָדער שאף פֿאָן לעממערן אָדער ציגען. (יב) נאך אנצאהל דער שטיקקע, דיא איהר דארברינגט, מוס איינעם יעדעם דאז פֿעראָרדנעטע הינצוגעפֿיגט ווערדען. (יג) יעדער איינהיימישע, דער דעם עוויגען צו עהרע איין פֿייער־אָפּפֿער ליבליכעס גערוכס דארברינגען וויל, האט זיך נאך דיזער פֿאָרשריפֿט צו ריכטען. (יד) אונד ווען אין פֿרעמדער זיך בייא אייך נידערלעסט, אָדער בייא אייערן נאכקאָממען זיך אונטער

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ׃ (ט) וִיקָרֵיב עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סוּלְתָּא תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין דְּפִיל בִּמְשַׁח פַּלְגּוּת הִינָא׃ (י) וְחַמְרָא תְּקָרֵיב לְנִסְכָּא פַּלְגּוּת הִינָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (יא) כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרָא חָד אוֹ לְדִכְרָא חָד אוֹ לְאִימַּר בְּאִימְּרַיָּא אוֹ בְעִזַּיָּא׃ (יב) כְּמִנְיָן דִּי תַעַבְדוּן כְּדֵין תַּעַבְדוּן לְחָד בְּמִנְיַנְהוֹן׃ (יג) כָּל יַצִּיבָא יַעֲבֵיד כְּדֵין יַת אִלֵּין לְקָרָבָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (יד) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דִּי בֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן וְיַעֲבֵיד

רש"י

ודבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל (מנחות נ"א. פרה פ"א): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש וסה קרוים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר

באור

שני עשרונים ויין שלישית ההין: (י) אשה ריח ניחח, אינו מוסב אלא על המנחה והשמן, אבל היין אינו אשה שאינו נתן על האש: (יא) או לשה וגו', בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים, כבש ושה קרוים בתוך שנתם, איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו, כמספר הבהמות אשר תקריבו ככה תעשו לכל אחד מהם נסכים: כמספרם, של בהמות מספרם של נסכים, (רש"י). וכיון בזה לבאר תיבת כמספרם שהיא לכאורה מיותרת, ואמר כמספרם של בהמות כך מספר הנסכים, שאלו הי' אומר ככה תעשו לאחד לבד היה במשמע שלכל אחת מהבהמות יעשה נסכים כמספר כל הבהמות כלם, לכך הוסיף באור לאמר שמספר הבהמות ומספר הנסכים שוה, ומעתה אין עוד מקום לטעות: (יג) כל האזרח יעשה וגו', פירושו כל האזרח אשר יקריב ריח ניחח לה' יעשה ככה את אלה, וכן מתורגם בל"א: (יד) וכי יגור

בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה׃ (טו) הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה׃ (טז) תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם׃ פ
ששי (יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יח) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ (יט) וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם

תולדות אהרן לה' תמורה שם: וכי יגור כריתות ח', ב': כאשר וכו' שם ח', ב': הקהל קדושין ע"ג, א': ככם כריתות שם: יהיה מנחות ק"ז, א': בבאכם כתובות כ"ה, א'. נדה מ"ז, א': באכלכם וכו' סוכה ל"ה, ב'. פסחים ל"ח, א'. מנחות ע', ב':

אייך אויפהעלט, אונד דעם עוויגען צו עהרען, איין פייערָאפּפער ליבליכען גערוכס דארברינגען ווילל, זאָ מוס ער עס עבען זאָ מאכען, וויא איהר. (טו) אייך, פערזאממלונג דעם פאָלקעס! איזט איינערלייא געזעטץ פאָרגעשריבען פיר אייך אונד פיר דען פרעמדען, דער זיך נידערלעסט; איינע עוויגע זאטצונג זייא דיזעס אייערן נאצקאָממען, דאס איהר אונד דער פרעמדע פאָר דעם עוויגען גלייך זייד. (טז) איינערלייא לעהרע אונד איינערלייא רעכט האבט איהר אונד דער פרעמדע, דער בייא אייך וואָהנט. (יז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (יח) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען: ווען איהר אין דאז לאנד קאָממט, דאהין איך אייך ברינגען ווילל. (יט) אונד עכט פאָן דעם בראָדטע דעם לאנדעס, זאָ מיסט איהר דעם עוויגען איינע העבע ברינגען.

תרגום אונקלוס

קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי תַעְבְּדוּן כֵּן יַעֲבֵיד (טו) קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיְּרוּן קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ: (טז) אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן עִמְּכוֹן: (יז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יח) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן: (יט) וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְאַרְעָא

רש"י

הבהמות אשר תקריבו ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם. כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים: ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים

באור

אתכם גר, בין שהוא אתכם היום: או אשר בתוככם לדרתיכם, או בשיהי' בתוככם לדורות הבאי': ועשה אשה, וירצה לעשות אז יעשה כמו שצויתי אתכם: (טו) הקהל, הראב"ע כתב שהה"א היא ה"א הידיעה, כי לדעתו אין סימן קריאה בל"הק, אבל הרד"ק כ' שהיא לקריאה, כמו הדור אתם (ירמיה ב' ל"א). וכן מתורגם בל"א: ככם כגר, כפילת הכ"ף מורה על השווי משני צדדים, הראשון כשני, והשני כראשון וכן כאן אתם כגר וגר ככם: לפניה', בעיני השם: (יט) באכלכם מלחם, כשתרצו לאכול תרימו קודם לכן תרומה לה': אֲכָלְכֶם, הנפרד אֱכוֹל מקור מבנין הקל ובכנויים תמיד הפ"א בק"ח כמו וּמִשָּׁמְרוּ את השבועה (דברים ז' ח'), וביום פָּקְדִי (שמות ל"ב ל"ד), על עזבם את תורתי (ירמי' ט' י"ב), ולפי שבנוי המקור הם מן פְּקוֹד ולא מן פקוד לכן הק"ח תנועה קלה היא והשו"א שאחריה הוא נע בראיות דפיון בג"ד כפ"ת שאחריו, חוץ מכנויי הנוכח לזכר ונוכחים לז"וכ אזי הפ"א בשו"א והעי"ן בקמ"ץ שלא יהיו שני

הָאָ֑רֶץ תָּרִ֥ימוּ תְרוּמָ֖ה לַיהוָֽה׃ (כ) רֵאשִׁית֙ עֲרִסֹ֣תֵכֶ֔ם חַלָּ֖ה תָּרִ֣ימוּ תְרוּמָ֑ה כִּתְרוּמַ֣ת גֹּ֔רֶן כֵּ֖ן תָּרִ֥ימוּ אֹתָֽהּ׃ (כא) מֵֽרֵאשִׁית֙ עֲרִסֹ֣תֵיכֶ֔ם תִּתְּנ֥וּ לַיהוָ֖ה תְּרוּמָ֑ה לְדֹרֹֽתֵיכֶֽם׃ ס (כב) וְכִ֣י תִשְׁגּ֔וּ וְלֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ אֵ֥ת כָּל־הַמִּצְוֺ֖ת הָאֵ֑לֶּה אֲשֶׁר־

ת"א ראשית ערובין ס"ג, א'. פסחים ל"ח, א'. סוכה ל"ה, ב'. מנחות ס"ז, א'. וע', ב'. חולין קל"ה, ב', תעילה ט"ו, ב': מראשית מנחות ס"ז, א': לדרתיכם בכורות י"ב, ב': וכי תשגו שבת ס"ט, א'. הוריות ח', א':

תרגום אונקלוס

תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ (כ) רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן חַלְּתָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא דְמַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ׃ (כא) מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן׃ (כב) וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא תַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ (כג) יָת

תרגום אשכנזי

(כ) נעמליך אלס אייערעס טייגעס ערסטלינג זאָללט איהר איין שטיק שפייזע־טייג צור העבע ברינגען, וויא דיא העבע פֿאָן דער שיינע, זאָ זאָלל אויך דיזע געבראכט ווערדען. (כא) פֿאָן אייערס טייגעס ערסטלינג מיסט איהר צו אללען צייטען דעם עוויגען איינע העבע ברינגען. (כב) ווען איהר אוים איר־טהום (איין הויפטפֿער־ברעכען בעגעהט,) אונד ווידער אללע דיזע געבאָטע האנדעלט, וועלכע דער

רש"י

כמוני כמוך כעמי כעמך: (יח) בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה: (כ) ראשית עריסותיכם. כשתלושו כדי עיסותכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ויתודו בעומר עומר לגלגלת [שמות י"ח] (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה חלה אחת תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלע"ז: (tourte, tourteau; דער פֿלאדען, קוכען): כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ואחד ולנחתום אחד מארבעים ושמנה: (כא) מראשית עריסותיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם [שם י"ח] שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה [ספרי]: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"א היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) וכי תשגו וגו',

באור

שואי"ן נעים דלופים. לכן נתהפכו התנועות, שהפ"א בשו"א והעי"ן בק"ח: (כ) ערסתכם, בלק: חלה, יתכן שהשרש חלל והדגש מורה על חסרון אות הכפל והה"א לנקבה, וגם אפשר שהיא מנחי ל"ה וה"א שרשית נפלה וה"א הכתובה היא לנקבה, והדגש לסימן שהיא ממשקל השמות הכבדים והראוי בתשלומו חַלָּהָה ע"מ בַּקָּשָׁה, ובסמיכות תשתנה הה"א לתי"ו והקמ"ץ לפת"ח חַלַּת מלה. כמו בַּקָּשַׁת: כתרומת גרן, שהיא ראשית דגנך, אף זו מראשית ערסתיכם,

ויתכן שיהיה הכונה על הנתינה שתהי' לכהן כמו תרומה, כי בפ' מתנות כהונה לא נאמר שם מתנת חלה רק תרומה ובא ולמד כאן שגם חלה תנתן לכהן כתרומה: (כב) וכי תשגו, כבר נאמר פרשת העלם דבר בויקרא שהצבור מביאין פר, אלא שבא ולמד כאן על שגגת ע"ז שמביאין פר לעולה ושעיר עזים לחטאת, לפי ששם נאמר על שגגת שאר עבירה שהיא בכרת לכן הוא אומר אחת מכל מצות ה', וכאן הוא אומר את כל המצות האלה הוי אומר זה שגגת ע"ז שע"י שגגתה, יצא מכלל כל המצות אחר שיחוד השם ב"ה הוא עקר ויסוד לכלם, וכן אחז"ל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כלה, כך למדו חז"ל בספרי ובהוריות (דף ח' ע"א) ויהיה שעור

דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ (כג) אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ (כד) וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר

תולדות אהרן אשר צוה הוריות סס: מן היום קדושין כ"ט. ח', הוריות ח', ב': והיה תענית כ"ד, ח'. ב"ב י"ד, ח'. הורי' ה' ח':

עוויגע צו משה גערעדעט האט. (כג) עס בעטריפט נעמליך איבערהויפט אל- לעס, וואס דער עוויגע אייך דורך משה געבאָטען, פאָן דעם טאגע אן, דא דער עוויגע זאָלכעס גע- באָטען, אונד אין דער פאָל- גע בייא אייערן נאכקאָמ- מען; (כד) זאָ זאָלל עס פאָלגענדער געשטאלט געהאלטען זיין, איזט זאָל- כעס דען אויגען דער גע- מיינדע אוים אירטהום ווידערפאָהרען; זאָ ברינגט דיא גאנצע געמיינדע איין יונגעס רינד צום גאנצ- אָפּפער, צום ליבליכען גערוכס דעם עוויגען צו עהרען, נעבסט דעם דאצו געהאָריגען מאהל- אונד

תרגום אונקלוס

כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה מִן יוֹמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ וּלְהָלְאָה לְדָרֵיכוֹן: (כד) וִיהֵי אִם מֵעֵינֵי כְנִשְׁתָּא אִתְעֲבִידַת לְשָׁלוּ וְיַעַבְדוּן כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ

רש"י

בע"ז הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו ע"ז [ספרי]: אשר דבר ה' אל משה. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום [הוריות ח'] כדכתיב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו [תהלים ס"ב]: (כג) את כל אשר צוה וגו'. מגיד שכל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנא' למן היום אשר צוה ה' והלאה [ספרי]: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ז בכך: לחטת. חסר א' שאינו כשאר חטאות שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר ואת השני יעשה עולה [ויקרא ה'] וזו עולה קודמת לחטאת

באור

הכתוב כך, וכי תשגו (שגגת ע"ז) ולא תעשו ועי"ז לא תעשו דבר) מכל מצות ה', כי המודה בה כאלו כפר בעול אללו כל מה שצוה השם הנכבד, ופי' כל המצות שום מצוה, כמו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב (תהלים ל"ד) שום טוב, וכן מתורגם בל"א: (כג) את כל אשר צוה וגו', הוא תוספת באור על הכתוב שלמעלה: מן היום אשר צוה ה' והלאה. על המצות כלן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות. (הרשב"ם), אבל באמת קצתם נצטוו קודם מתן תורה, וכן הוא בהוריות (דף ח' ע"ב) והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה וכו' עי"ש, אמנם לפי פשוטו יהיה שעור הכתוב כך מן היום אשר צוה ה' (הוא היום אשר צוה הפרשה הזאת) והלאה לדורותיכם והוא שב על תחלת הכתוב שלפניו וכי תשגו, כאלו אמר וכי תשגו מהיום ההוא והלאה לדורותיכם, ולא תעשו את כל המצוה האלה, לומר שתהי' המצוה הזאת נוהגת לדורו' כמו בפרשת חלה הקודמת שצוה לנהוג כן לדורות וכן במצות רבות, וכן מתורגם בל"א: (כד) והיה אם מעיני העדה, שטעו כל העדה והורו על אחת מהעבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ז בכך רש"י. ודעת הרמב"ן לפרש הענין הזה על פי פשוטו שהוא קרבן הכופר בכל התורה בשוגג, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל, ויהי' כל זה בשוגג כגון שיהיה ביחיד כתינוק שנשבה לבין הכותים, ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם, או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקו' לא שנעשה ונטל שכר אנו לא עושין ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני (יחזקאל י"ג כ"ד), אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו, וכו', או שישכחו את התורה וכאשר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים. כגון

בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת׃ (כה) וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם׃ (כו) וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה׃ ס שביעי (כז) וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה

לחטת חסר א'

ת"א כמשפט הוריות י"ג, א'. זבחים ל', ב': לחטאת הוריות י"ג, א'. זבחים ל', ב': הביאו זבחים מ"ח, א': כי לכל הוריות ה', א': ואם וכו' יבמות ט', א':

תרגום אונקלוס

וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא׃ (כה) וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת קוּרְבַּנְהוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן׃ (כו) וְיִשְׁתְּבֵיק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא׃ (כז) וְאִם

תרגום אשכנזי ע

טראנקאָפּפֿער נאד פֿאָרשריפֿט, אונד איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער. (כה) דער פריסטער פֿערזאָהנט דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, וואָמיט איהנען פֿערגעבען זיין זאָלל; דען עס איזט איין אירטהום, אונד זיא האבען וועגען דיזעס אירטהומס דעם עוויגען צו עהרען, איהר פֿייעראָפּפֿער, וויא אויך איהר זינדענאָפּפֿער דארגעבראכט. (כו) דער גאנצען געמיינדע זאָוואָהל, אלס דעם פֿרעמדען, דער זיך אונטער איהנען אויפֿהעלט, זאָלל דאדורך פֿערגעבען זיין, דען דער אירטהום ווירד דער גאנצען געמיינדע צוגערעכנעט. (כז) זינדיגט איינע

רש"י

[הוריות י"ג זבחים ל']: (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה' [ספרי יבמות ט']: וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע"א: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה:

באור

ידבעס ששכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי וכבר בא כן בספר עזרא באנשי בית שני, ע"כ: לחטת, חסר א' שאינו כשאר חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאות קודמות לעולות: שנאמר ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת להטאות. (רש"י), וכן הוא בזבחים (דף ל' ע"ב): (כה) הביאו את קרבנם, זה פר העולה שנאמר אשה לה': וחטאתם. זה השעיר. ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך. (הראב"ע), ונראה שטעות נפל בדפוס והנכון צ"ל והעתוד הפך. ור"ל שם שעיר כשהוא סמוך אל עזים יורה על היותו קטן, והשפך בעתוד (מן עתודים העולים) והוא הצפיר, כשהוא נסמך אל עזים הוא הגדול שבעזים, כמו וצפיר העזים הגדיל עד מאוד (דניאל ח' ח'): ואמר טעם שהחטא גדול מאד עכ"ז ונסלח להם כי שגגה היא ולא בזיד רמה עשו וגם בקשו עליו סליחה בהביאם את קרבנם: (כו) ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה. כבר אמר כי שגגה היא וכפל כאן בהוספה מלות לכל העם לומר אף שהיתה ע"י שגגת הזקנים בהוראתם כמו שפירשתי למעלה. עכ"ז אמר אח"ז ועשו כל העדה פר וגו' וכפר הכהן על כל עדת ישראל וגו' ונסלח לכל עדת וגו' ולגר הגר בתוכם ובאמת לא חטאו הקהל כי סמכו על הוראת ב"ד, לכן אמר כי לכל העם בשגגה לכלם השוגג יחשב, כי העושה את אשר לא תעשה מאיזה סבה שתהיה מ"מ שוגג הוא וצריך סליחה וכפרה, וכן כונת המתרגם לל"א: (כז) ואם נפש אחת תחטא, בחטא ע"ז הנזכר בפרשה הקודמת: עז בת

וְהִקְרִ֛יבָה עֵ֥ז בַּת־שְׁנָתָ֖הּ לְחַטָּֽאת׃ (כח) וְכִפֶּ֣ר הַכֹּהֵ֗ן עַל־הַנֶּ֛פֶשׁ הַשֹּׁגֶ֥גֶת בְּחֶטְאָ֥ה בִשְׁגָגָ֖ה לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה לְכַפֵּ֥ר עָלָ֖יו וְנִסְלַ֥ח לֽוֹ׃ (כט) הָֽאֶזְרָח֙ בִּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְלַגֵּ֖ר הַגָּ֣ר בְּתוֹכָ֑ם תּוֹרָ֤ה אַחַת֙ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֔ם לָעֹשֶׂ֖ה בִּשְׁגָגָֽה׃ (ל) וְהַנֶּ֜פֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂ֣ה ׀ בְּיָ֣ד רָמָ֗ה מִן־הָֽאֶזְרָח֙ וּמִן־הַגֵּ֔ר אֶת־יְהוָ֖ה ה֣וּא מְגַדֵּ֑ף וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽהּ׃

תולדות אהרן וכפר הוריות ז׳, ב׳. מנחות ע״ד, א׳. וק״ט א׳: תורה שבת ס״ח, ב׳, וקכ״ג ב׳. יבמות ט׳, ב׳. הוריות ח׳, א׳. כריתות ג׳, א׳: והנפש שבת ס״ח, ב׳, וקי״ג ב׳. יבמות ט׳, א׳. סנהדרין ל״ט, ב׳. כריתות ג׳, א׳. הוריות ח׳, א׳: את ה׳ סנהדרין ל׳, ב׳. כריתות ו׳. ב׳: ונכרתה סנהדרין ס״ד, ב׳:

תרגום אשכנזי

איינצעלנע פערזאָן אויס אירטהום, זאָ ברינגט זיא איינע יעהריגע ציגע צום זינדענאָפּפֿער. (כח) דער פריסטער פֿערזאֶהנט דיא פערזאָן, דיא זיך אויס אירטהום פֿערגאנגען, פאָר דעם עוויגען, דא־מיט זיא פֿערזאֶהנט זייא, אונד איהר פֿערגעבען ווערדע. (כט) איינערלייא לעהרע זאָללט איהר האַבען פֿיר דען, דער זיך אויס אירטהום פֿערגעהט; ער זייא איין איינהיימישער אונטער דען קינדערן ישראלס, אָדער איין פרעמ־דער, דער אונטער איהנען וואָהנט. (ל) ווען אבער איינע פערזאָן, עס זייא איינהיימישער אָדער פרעמדער, זיך אויס פרע־פעל פֿערגעהט, זאָ האט זיא דען עוויגען געלעסטערט, אונד דיזעלבע פערזאָן זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט

רש״י

(ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה [יחזקאל ה׳] אשר גדפו נערי מלך אשור [ישעיה ל״ז] ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת [סנהדרין

תרגום אונקלוס

אנש חד ייחוב בשלו ויקריב עיזא בת שתה לחטאתא: (כח) ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתביק ליה: (כט) יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון אוריתא חדא יהי לכון לדיעביד בשלו: (ל) ואנש דיעביד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא

באור

שנתה, על שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה ובע״ז קבע הכתוב שעירה: (כח) בחטאה, המקור מבנין הקל והה״א לכנוי נסתרת על הנפש. ודפון הס״א הוא ע״פ המסורה, והיה ראוי בְּחֶטְאָהּ הפ״א בק״ח רק שפעמים יבוא המקור בכנויו בחירק הפ״א, כמו בְּפִתְחִי את קברותכם (יחזקאל ל״ז י״ג), בְּבִגְדוֹ בה (שמות כ״א ח׳) ובעבור שהפ״א אות גרונית הורחבה ע״י סג״ל: וכפר הכהן על הנפש וגו׳ לפני ה׳, הטפחא שבתיבת בשגגה הוא מפסיק יותר מן התביר שבתיבת השגגת, ולפ״ז תהיינה מלת בחטאה בשגגה מאמר מוסגר, ושעורו וכפר הכהן על הנפש השגגת לפני ה׳, ואח״ז הוסיף לבאר בחטאה בשגגה על דרך שאמר למעלה כי שגגה היא, וכן מתורגם בל״א: (כט) האזרח בבני ישראל וגו׳. יתכן שהלמ״ד במלת ולגר מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו יש למ״ד גם במלת האזרח ושעורו כך, תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה לאזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם, כמ״ש המתרגם בל״א: (ל) אשר תעשה ביד רמה, פירש״י במזיד. ויותר מכוון למשמעות המלה כמו שפירש הראב״ע, ביד רמה להראות הכל שאיננו ירא מהשם עכ״ל, כי גם העושה במזיד יכול להסתר בכדי שלא יהיה כ״כ חלול השם, וכאן אמר את ה׳ הוא מגדף, ר״ל שמחלל השם להראות שהוא עושה מה שלבו חפץ כאלו אין יודעו ואין רואהו. מגדף, מחרף כמו אשר גדפו נערי מלך אשור (ישעיה ל״ז ו׳), והיתה חרפה וגדופה (יחזקאל ה׳ ט״ו), ולפי פשוטו שב על ע״ז שדבר למעלה, ורבותינו

(לא) כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֺנָה בָהּ׃ פ (לב) וַיִּהְיוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר

ת"א כי דבר וכו' ברכות כ"ד, ב'. סנהדרין צ"ט, א'. שבועות י"ג, א': הכרת יומא פ"ו, ב', סנהדרין ס"ד, ב', וצ', ב': בה כריתות כ"ה ב': ויהיו וכו' שבת צ"ו, ב'.

תרגום אונקלוס

מַרְגִּיז וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ (לא) אֲרֵי פִתְגָמָא דַיְיָ בְּסַר וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא חוֹבֵיהּ בֵּיהּ׃ (לב) וַהֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכַּחוּ גַּבְרָא כַּד מְגַבֵּב

תרגום אשכנזי

ווערדען. (לא) דען זיא האט אויס פעראכטונג פאָר דעם עוויגען וואָרט, זיין געבאָט איבערטרע= טען, איינע זאָלכע פער= זאָן ווערדע אויסגעראָט= טעט, דיא שולד ליגע אין איהר. (לב) אלז דיא קינדער ישראל'ס אין דער

רש"י

ל'): (לא) דבר ה'. אזהרת ע"א מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו במדבר וימצאו בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה [כריתות ז']:

באור

דרשו מכאן למברך את השם שהוא בכרת: (לא) כי דבר ה' בזה וגו', השעור הפר את מצות ה' בעבור בזותו את דברו, וכן מתורגם בל"א: הכרת תכרת הנפש ההיא, הרוצה לדעת ענין כרת הנפש ומה הכרתה בה לדעת רז"ל ולדעת גדולי ישראל הבאים אחריהם, יעיין ברמב"ם (הלכות תשובה פרק ח'), וברמב"ן בשער הגמול: (א"ה ואנחנו לא נעיד כי אם על הודאת התיבה והשאלתה לבד. על פי הדרך אשר דרך בה הרב המבאר ס' ויקרא, בתחלת פ' אמור ע"ש, המתבונן בדרכי הנפש ומדותיה ידע שאין בתענוג הנפשות למעלה מן האהבה, והיא תשוקת הריעות והחברה והדבקות עם נפשות אחרות. וכל מאויי האדם אל האהבה הזאת יכונו, כי היא פרי ותכלית כלם: פעמים שתמשך להדבק עם הפחות והקטן ממנו, ויקרא חנינה וחסד, ופעמים תהיה עם הדומים לנו, ויקרא אחוה וריעות, ויש שישתוקק האדם להדבק בעצם נכבד ומרומם ממנו, ואז איננו אלא קורבה, ע"ד שאמר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג): וזהו הקשר האמיץ והנשגב אשר בעולם הנפשות, כפי האפשר לשוכן בגוף להשיג ממנו, כי אין נפש קשורה בנפש כי אם בחבלי האהבה: והטוב האמתי, וההצלחה שאין למעלה ממנה היא להיות דבוק ונאחז ונצמד בחברת הנפשות העליונות ולהתעלס באהבים: והפוכו שהוא התבודדות הנפש והיותה עזובה, גלמודה, ושכולה מכל אהבה ואחוה וריעות, היא תכלית כל הרעות, ואין נגע ורע למטה ממנו, והוא עונש אבדן הנפש, כפי האפשר לנו להבין ממנו: ומזה תבין ענין האסיפה אל עמיו, או אל אבותיו הנזכר במיתת הצדיקים, וענין כרת הנפש לעה"ב, שהוא עונש העושה ביד רמה, הכוונה שינתקו מיתרי האהבה והדבקות, ולא יהיה לנפש הממרה אחיזה בעולם הנפשות, לא תאסף ולא תקבץ בקהלם, ולא תתעדן בתענוגים הרוחניים, לא בחנינה ולא בריעות ולא בקורבה, כי אם תשאר בודדה ושוממה, ויהיה זה לו מדה כנגד מדה, תחת אשר בזה להקריב אל השם, ואת מצותיו, שכלם אהבה ואחוה, הפר. ולזה הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה): עונה בה, כמו דמו בראשו ר"ל שהוא עצמו גרם לו העונש, ויהיה עונה לשון עונש, כמו תנה עון על עונם (שם ס"ט כ"ח), פי' תנה עונש על עונם, וכן מתורגם בל"א. והנה בפרשה הזאת יש שנוים רבים בשמוש הפעולות, כי אמר תחטא, והקריבה, בל"נ, בזה הפר, בל"ז, תכרת, עונה, בל"נ, והענין כך הוא, כי כבר הוזכר שמלת נפש פעם יאמר על הגוף ואז תשתמש בל"ז, כמו אחד נפש (במדבר ל"א כ"ח), נפש שנים (בראשית מ"ו כ"ז), ופעמים על הנפש ואז תשתמש בל"נ, ופעמים תכלול שניהם ואז תשתמש בל"ז ובל"נ, ובענין החטא תכלול שניהם כי הרצון ייוחס אל הנפש והמעשה אל הגוף, לכן הפעולות המתאות אליה ישתמשו בל"ז ובל"נ, אמנם תיב"ע תרגם מלת נפש בר נש שהוא ל"ז, לכן תרגם כל הענין בל"ז, והמתרגם אשכנזי תרגם המלה (פערזאָן) שהיא ל"נ, לכן תרגם כל הפעולות שבענין ג"כ בלשון נקבה: (לב) ויהיו בני ישראל במדבר, לשון

וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ (לג) וַיַּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמֹּצְאִים אֹתוֹ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל כָּל־הָעֵדָה׃ (לד) וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמָר כִּי לֹא פֹרַשׁ מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ס (לה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ (לו) וַיֹּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר

(לז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (לח) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

תולדות אהרן המוצאים סנהדרין מ"ח, ח': כי לא וכו' סס ע"ח, ב': דבר וכו' ברכות י"ד, ב'. מנחות מ"ג, ח':

תרגום אשכנזי

וויסטע ווארען, פֿאנדען זיא איינען מאן, דער אם שבת האָלץ זאממעלטע. (לג) דיא איהן האָלץ זאממעלן פֿאנדען, בראכטען איהן פֿאָר משה, אהרן אונד דיא גאנצע געמיינדע. (לד) מאן טהאט איהן אין פֿערהאפֿט; דען עס וואר ניכט דייטליך ענטשידען, וואס איהם געשעהען זאָללטע. (לה) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: דער מאן זאָלל געטאֶדטעט ווערדען, דיא גאנצע גע־מיינדע זאָלל איהן אויסער־האלב דעם לאגערס שטיי־ניגען. (לו) דיא געמיינדע פֿיהרטע איהן דארויף צום לאגער הינאויס, אונד מאן ווארף איהן מיט שטיינען צו טאָדע, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (לז) פֿערנער שפראך דער עוויגע צו משה, וויא פֿאָלגט: (לח) רעדע מיט דען קינדערן ישרא'ס, אונד

תרגום אונקלוס

אָעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ (לג) וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ דְאַשְׁכָּחוּ יָתֵיהּ כַּד מְגַבֵּב אָעִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (לד) וְאַסָּרוּ יָתֵיהּ בְּבֵית מַטְרָא אֲרֵי לָא אִתְפְּרַשׁ לְהוֹן מָה דְּיַעְבְּדוּן לֵיהּ׃ (לה) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּבְרָא רְגוּמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ (לו) וְאַפִּיקוּ יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָּא וּמִית כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (לז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (לח) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

(לג) המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משראוהו והתרו בו [ספרי]: (לד) כי לא פורש מה יעשה לו. (לא היו יודעים) באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שמחלל שבת במיתה [ספרי סנהדרין ע"ח]: (לה) רגום. לפיד"נע בלע"ז (שטייניגענד Lapidant) וכן הלוך, אלנ"ט (געהענד Allant) וכן זכור ושמור: (לו) ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד [סנהדרין מ"ב]: (לז) (רגום.

באור

הראב"ע, לפי דעתי שהוא מדבר סיני, אמנם יותר נכון לפי פשוטו דעת הרמב"ן וז"ל. ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש, כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט וזה טעם ויהיו ב"י במדבר. כי בהתאחר שם העם בגזרה הנזכרת היה המאורע הזה ואח"כ צוה במצות ציצית שיזכרו בו המצות כלן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות עכ"ל: מקשש. בינוני מבנין המרובע בגזרת הכפולי', וענינו לקיטת הדברים הדקי' כקש ועצים: (לד) במשמר, בפתחות הבי"ת כי היה מקום ידוע לבית האסורים: מה יעשה לו, יודעין היו שהמחלל שבת במיתה, אבל לא היו יודעין באיזה מיתה. (רש"י והראב"ע): (לה) רגום, פירש"י פסנ"ט בלע"ז (פיעטאנד. בל"א שטייניגענד), וכן הלוך אלנ"ט (בל"א גיהענד), וכן זכור ושמור עכ"ל,

אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ (לט) וְהָיָה לָכֶם

אהרן תולדות ועשו ברכות י"ב, ב'. סוכה ט'. א'. יבמות ד', ב'. מנחות מ"ב, א'וב': כנפי שם מ"ג, א'. חולין קל"ו, א': הכנף וכו' ברכות ט"ו, ב,. שבת כ"ה, ב'. יבמות ד', ב'. נזיר נ"ח, א' מנחות ל"ח, א', ול"ט א'.

תרגום אונקלוס

וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעַבְדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דְּכַנְפָא חוּטָא דִתְכֶלְתָּא׃ (לט) וִיהוֹן לְכוֹן

תרגום אשכנזי

זאגע איהנען, זיא זאָללען בייא אללע איהרען נאכ=קאָממען אָן דיא עקקען איהרער קליידער שויא=פֿאדען מאכען, אונד אן דיזע שויאפֿאדען איינע שנור פֿאָן דונקעלבלויער וואָללע בעפֿעסטיגען, (לט) דיזע זאָללען אייך צו שויאפֿאדען דינען, דאס

רש"י

פסק"ט בלע"ז וכן הלוך אלכ"ט וכן זכור ושמור: (לח) ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלוים בה כמו ויקחני בציצית ראשי [יחזקאל ח'] ד"א ציצית על שם וראיתם

באור

והיה מאמר מות יומת האיש על דרך כלל ואחריו פרט, כי על המיתה לא נסתפק משה כמו שפירשתי. אלא שדרך הכתוב לדבר תחלה כלל הענין מות יומת ומפרש שהמיתה תהיה בסקילה: (לח) ועשו להם ציצית, ענף הבגד מה שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצית, לפיכך קרא החוטין שצוה הכתוב לתלות בכנף הבגד ציצית. ונקרא ציצית על שם הענף הנתלה בו כי רוב חוטי הציצת הם ענף, כמ"ש רז"ל שליש גדיל ושני שלישי ענף. וכן אמרו אין ציצת אלא ענף וכן הוא אומר ויקחני בציצת ראשי (ר"ש בן מלך), וכפירש הרשב"ם והראב"ע, וכן פירש"י בתחלת דבריו וז"ל, על שם הפתילים התלוים בה. כמו ויקחני בציצת ראשי, ד"א ציצת ע"ש וראיתם אותו, כמו מציץ מן החרכים עכ"ל. והמתרגם אשכנזי הרכיב שתי ההוראות האלה ותרגמינן המלה הזאת (שויפאדען.) ודע כי שם ציצת הוא ל' יחיד, כמו ציץ והיו"ד הנמשכת אחר ל"הפ אף שאינה כתובה והתי"ו נוספות והוא שם כללי לכל החוטין שבכנף אחד: על כנפי, על כל אחד מכנפי הבגד. והנה כאן הזכיר הציצת שהוא הענף שהם החוטין הנפרדים שאחר הקליעה והקשרים, ובמקום אחר (דברים כ"ב י"ב) הזכיר הגדילים והם החלק מהציצת הקלוע ע"י חוט המקיף אותם עם איזה קשרים, וחז"ל נתנו שיעור שליש גדיל ושני שלישים ענף: כַּנְפֵי. מן הנפרד דבוי זכרים כְּנָפִים, או כְּנָפַיִם להוראת הזוג ובסמיכות כַּנְפֵי, ולהלן אומר על ארבע כַּנְפוֹת (שם) מהנפרד דבוי נקבות כְּנָפוֹת ובסמיכות כַּנְפוֹת: על ציצת, עם ציצת וכמוהו רבים: ציצת הכנף, סמוך, כי משקל הזה שוה בנפרד ובסמיכות: תכלת, דומה לרקיע, והוא הצבע הנקרא בל"א דונקעלבלויא: (לט) והיו לכם לציצת, בלשון יחיד וכן וראיתם אותו ל"י כאשר כתבתי שהשם ציצת הוא שם כללי לכל קבוץ הפתילים יחד שבכנף אחד, והנה כל המפרשים לא הסתכלו בשנוי הלשון הנמצא בפרשה זו, שהתחיל בלשון נסתר, ועשו להם, בגדיהם, לדרתם ונתנו. ואח"ז אמר בלשון נכח והיה לכם, וראיתם, וזכרתם עד סוף כל הפרשה. והנלע"ד כי לפי הדין ציצת חובת גברא ולא חובת מנא, ר"ל שאינו חייב בציצת רק בזמן שהוא לבוש בבגד בת ד' כנפות, אבל אם אין לבוש בו אין הבגד חייב בציצת, לכן אם היה אומר ועשיתם לכם ציצת על כנפי בגדיכם היה משמע שהוא צווי על כל פנים אף שאיננו לבוש בבגד בת ד' כנפות על גופו רק שמונח בקופסא, כיון שלא נזכר כאן רק כנפי בגדיכם סתם, לכן נאמר הפסוק הראשון בלשון נסתר והוא הקדמה אל הדבור לישראל שבפסוק השני, ושעורו כך. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כשיעשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם, ויתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת (ע"פ החיוב המפורש במקום אחר אשר תכסה בה והיינו בזמן שהוא לביש בה, אז תאמר להם), והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם (והיינו שאמר להם כי החיוב של הציצת הוא למען תראו אות' ותזכרו עי"ז המצות ותעשו'), ולכן בפ' תצא נאמר בל' נוכח גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך (שהוא צווי ממש, לפי שאמר אחריו) אשר תכסה בה שהכונה בשעה שהוא לבוש בה אז החיוב

לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם

תולדות אהרן וראיתם ברכות י"ב, א', שבת סט. זבחים י"ז, ב', מנחות ל"ח, א', ומ"ג א', ול"ו, ב': ולא וכו' נדרים כ'. ב'. אחרי ברכות י"ג, א':

תרגום אונקלוס

לִכְרוּסְפְּדִין וְתֶחֱזוּן יָתֵיהּ וְתִדְכְּרוּן יַת כָּל פִּקּוּדַיָּא דַייָ וְתַעַבְדוּן יַתְהוֹן וְלָא תִטְעוּן בָּתַר הַרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִּי אַתּוּן

תרגום אשכנזי

איהר זיא זעהט אונד אייך אללער געבאָטע דעס עווי= גען עראיננערט, אונד זיא האלטעט; ניכט אבער איי= ערם הערצען אונד אייערן אויגען נאכוואנדעלט, דיא אייך אויף אבוועגע פֿער=

רש"י

אותו כמו מלין מן החרכים [שיר ב']: תכלת. צבע ירוק של חלזון [מנחות מ"ב]:

(לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות, ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ. הלב והעינים הם מרגלים לגוף

באור

עליו לעשות בה ציצית: וזכרתם את כל מצות ה'. [א"ה מפרשי הפשט ישוטטו לבאר באיזה דרך יזכרו כל המצות ע"י שיראו את הציצית, ואני אעירך על ענין שלא זכרוהו, כבר הודעתיך דרכן של האומות הקדמונים (שלא ידעו עדיין ממלאכת הכתיבה) לחקוק תמונות ופסילים וצורות שונות, כל צורה תורה על ענין שלם אשר רצו להודיע לבניהם אחריהם, והחכמים הבקיאים בספורי דברי הימים היו יודעין הוראת כל צורה וצורה, וכמ"ש בבאורנו היו מהם חרטמי מצרים וחכמיה, היודעים לפתור הצורות ההם, ולהודיע את הנרמז בהם. והנה בתחלה לא היו הצורות ההן כי אם סימני הכתיבה מורות על ענין, כענין אותיות האלפ"א בית"א והתיבות שאנו משתמשים בהם, שאין בהם הוראה עצמית כי אם הוראה סימנית לבד, ואולם באורך הימים וקלקול הזמנים הטעו האנשים החרטמים הללו את ההמון בדעות משובשות ודברים כוזבים, אמרו שיש בצורות ההם הוראה עצמית, ויחסו להן סגולות ופעולות כוזבות, ומשם יצאו טעות האלילים והטלמסאות אשר התעו את רוב בני האדם בדרכים מקולקלים ומעשים מתועבים כנודע, חוץ מן האבות הקדושים ובניהם שהבדילם לו הש"י לעם סגלה ונתן להם תורה ומצות לשמרם מן התועבות ההם. והנה קצת האומות עשו להם סימני הכתיבה ע"י חוטין עם מיני צבעים ובהם קשרים וע"פ הסימנים אשר להם במיני הצבעים ובמספר הקשרי' היו יודעים כל הספורים הקודמים, וכאשר ספרו עוברי ימים מלחי הספינות, עת נכנסו לפניהם כל ארצות עולם החדש הנקרא אמעריקא מצאו בחלק הדרומי הנקרא פערו בחצרות מלכיהם, תיבות מוסגרות מלאות חוטין צבועים עם קשרים מחולפי המספר, ולא ידעו מה המה אלה, אך תושבי המדינה ההיא אמרו, שכלן היו סימנים על ספורי דברי הימים שלהם אשר מצאו אותם מקדם, ולפי מספר הקשרים והגוונין ידעו כל דבר על נכון. והנה השם ב"ה שהבדילנו מן התועים אשר לנו הפסילים והתמונות ההן המבלבלות ומשבשות דעת בני האדם, ונתן לנו תורה ומצות, לטהר את לבנו מטומאת ע"ז ולעורר אותנו תמיד ע"י מעשים ופעולות מיוחדות על פנות האמונה האמתית ויסודותיה, וצוה לנו לעשות אותות וסימני הזכירה על זה בבשרנו ובבתינו ובכל דבר הנראה והנרגש לנו, למען לא ישכחו הדברים הנשגבים ההם מנגד עינינו כל הימים, והם מצות מילה, ומצות מזוזה על פתחי בתינו וחצרותינו, וצוה לעשות אות התפלין על ראשנו ועל יד שמאלנו, ומצות ציצית בבגדנו כדי שנזכרהו בכל עת שנסתכל בהם. מעתה הנראה שבמצות ציצית ענין הזכירה ע"פ האופן השני הנזכר, אשר היה נהוג אצל קצת הקדמונים, והוא ע"פ הצבע והגוון, וע"פ חשבון הקשרים והחוטים], וז"ל הברייתא במנחות (דף מ"ג ע"ב) תני' היה ר' מאיר אומר מה נשתנה תכלת (שיחדו הקב"ה למצוה זו) מפני שהתכלת דומה לים (שנעשה בו נסים לישראל) וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד (ומכח התכלת מזכיר היושב על הכסא ועוד נאה לישראל שיהיה כסאו עליהם) שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר (דהיינו רקיע) (שמות כ"ד י'), וכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזקאל א' כ"ו), (ובכסא כתיב ספיר אלמא דרקיע כבמחז' כסא ותכלת לים וים לרקיע אבן קחזינן), עכל"ה עם פירש"י, הרי באמרו ז"ל שהסימן הוא הגוון והמראה. והנה

אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ (מ) לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ (מא) אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ

ת"א אני ה' מנחות מ"ד, א': אתכם שם י"ב, ב': אני ה' שם י"ד ב. מנחות מ"ד, א':

פֿיהרען. (מ) איהר ווערדעט דאדורך מיינער געבאָטע אייגעדענק זיין, זיא האלטען, אונד אייערם גאָטטע הייליג זיין. (מא) איך בין דער עוויגע, אייער גאָטט, דער איך אייך אויס מצרים געפֿיהרט האבע, אייער גאָטט צו זיין; איך, דער עוויגע, אייער גאָטט!

תרגום אונקלוס

טָעַן בַּתְרֵיהוֹן׃ (מ) בְּדִיל דְּתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ (מא) אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּיקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

רש"י

ומשרשים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר. על כרחכם אני מלככם [שבת ע"ח] וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליהם [יחזקאל כ']. ד"א למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא [ב"ק ס"א]. ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"א לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"א שאף היא שקולה ככל המצות (חולין ה') וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם [נחמיה ט']. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים [שמות י"ט]. על ד' כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה' ציצית בה' כנפות אלא ד' בד' כנפות המרובעות ועיין בטור א"ח סימן י') כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי [שמות ו']: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

באור

רש"י ז"ל פי' וזכרתם את כל מצות ה' שמנין גימטריא של ציצית שש מאות, ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג עכ"ל, הנה כתב בפי' שהסימן הוא מנין החוטין והקשרים, ועל הדרך הזה כל הרמזים שזכרו קדמונינו במעשה הציצת אמת ונכון, כי כל חוט וכל קשר וכל שזירה ממנו יורה על ענין נכבד ומרומם בפנות הדת והתורה, והכלל שהיתה הכוונה האלהית לשמרנו מטעו' העמים וליחד את לבנו בכל דרכי הזכירה והתעוררות המחשבה לעבודתו ויראתו, כמ"ש: ולא תתורו, ענינו ההליכה לכל רוח מפה ומפה עם החקירה והחפוש על כל דבר נחמד ומגונה: אחרי לבבכם, הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסים לו את העבדות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה העבירה, לכן הוסיף אונקלוס בביאור כונת הכתוב הזה בתר הרהור לבכון ובתר חזו עיניכון: זנים אחריהם, כי מי שילך אחר תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: (מ) למען תזכרו. וכבר אמר וזכרתם וגו', אבל שעודו כאן, למען שכשתזכרו ועשיתם את כל מצותי (ומלת את כל מצותי פעול אל פועל הזכירה והעשיה) תהיו קדושים לאלהיכם: (מא) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי וגו', לתכלית זה הוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, וכמו שפירש"י על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו גזרותי: אני ה' אלהיכם,

טז (א) וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ (ב) וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד

ת"א ויקח וכו' סנהדרין, ק"ט, ב': ויקמו שם ק"י, א':

טז (א) איינסט עמפּאָרטע זיך קרח, זאָהן יצהר, זאָהן קהת, זאָהן לוי, זאמט דתן אונד אבירם, זאָהנע אליאב אונד און, זאָהן פלת, פֿאָן דען נאכקאָממען ראובן. (ב) זיא טראַטען איף פֿאָר משה נעבסט צוויי הונדערט אונד פֿינפֿציג מעננערן אויס דען קינדערן ישר'ל'ס, פֿירשטען דער געמיינדע, גלידערן דער ראטהספֿערזאממלונג, מעננערן פֿאָן אנזעהען

תרגום אונקלוס

טז (א) וְאִתְפְּלֵיג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ (ב) וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי

רש"י

טז (א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך [איוב ט"ו] לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן [במדבר כ'] קחו עמכם דברים [הושע י"ד]: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי [בראשית מ"ט] והיכן נזכר שמו של יעקב בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל [ד"ה א' ו'] [תנחומא]: ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדיבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו' [שמות ו'] עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השני' לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנ' נשיא את בן אחיו הקטן מכל' הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה [במדבר א'] והלבישן טליתות שכלן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להן חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את

באור

לכן גם עתה אני מצוה אתכם את המצוה הזאת. ורש"י פי' אני ה', נאמן לשלם שכר, אלהיכם נאמן לפרע:

טז (א) ויקח קרח, לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה, וזהו שת"א ואתפליג, וכן מה יקחך לבך (איוב ט"ו י"ב), לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. (רש"י), ורמב"ן פי' וז"ל כי הענין הוא בלשון שיאמר ל' לקיחה בכל עצה ומחשבה שהיא תחלת מעשה, כמו ואבשלום לקח ויצב לו בחיו את מצבת (ש"ב י"ח י"ח) והוא ל' התעוררו' אל המעש' ההוא, וכן אמרו במדרש לא לקח כלום, אלא לבו נטלו, ושעור הכתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ויקומו, ובא פעל ויקח בלשון יחיד לפי שהוא קדם לפועל, ולא יצטרך לשמור המספר, אבל ויקומו שהוא אחריו בא בלשון רבים, ואין צורך לדברי ראב"ע שכתב שתחסר מלת אנשים: בני ראובן, דתן ואבירם ואון בן פלת כלם היו בני ראובן, ואף שלא נמצא מבני ראובן כ"א נמואל ודתן ואבירם בני אליאב בן פלוא, אולי און בן פלת מבני חצרון וכרמי היו: (ב) ואנשים מבני ישראל, שעודו עם אנשים מבני ישראל שהתאספו עמו היו למספר חמשים ומאתים: קריאי

אַנְשֵׁי־שֵׁם׃ (ג) וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃ (ד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו׃ (ה) וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ

תולדות אהרן כי כל שם ק"ט, ב': וישמע שם ק"י, ח':

תרגום אשכנזי עד

(ג) פֿערזאממעלטען זיך ווידער משה אונד אהרן, אונד שפראכען צו איהנען: איהר מאסעט אייך צו פֿיל אן! דיא גאנצע געמיינדע בעשטעהט אויס לויטער הייליגען, דען דער עוויגע איזט אונטער איהנען; ווארום ערהעבט איהר אייך איבער דיא פֿערזאממלונג דעם עוויגען? (ד) אלס משה דיזעס הערטע, פֿיל ער אויף זיין אנגעזיכט, (ה) שפּראך צו קרח אונד צו זיינעם גאנצען אנהאנגע, וויא פֿאלגט: מארגען ווירד דער עוויגע

תרגום אונקלוס

זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: (ג) וְאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַייָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַייָ: (ד) וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי: (ה) וּמַלֵּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ

רש"י

עצמה [תנחומא]: בני ראובן, דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים. כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה [תנחומא]: ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפול על פניו. מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה [שמות ל"ב] במתאוננים ויתפלל משה [במדבר י"א] במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים [שם י"ד] במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני [תנחומא]: (ה) בקר וידע וגו'. עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחות שמא

באור

מועד, החשובים הנקראים בכל עת התקבץ העדה: (ג) ויקהלו על משה ועל אהרן, לפי דעת רוב המפרשים והיותר נכון ע"פ הפשט נראה שנתקנא קרח בגדולת אהרן, ובעבור זה קנא גם במעלת הלוים אשר החליפם משה תחת הבכורים אף שהוא לוי ואולי היו המתקהלים עמו בכורים ומשכם אליו בתחבולותיו לקנא גם בעבורם, ומהם אשר נקהלו עמו בעבור טענת להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו. כמ"ש הרמב"ן ז"ל, כי בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה. כי גם בדבר עגל שהיה החטא גדול ומפורסם, היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה, והנה היו אוהבים אותו בנפשם ושומעים אליו, ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אתו, ולכן סבל קרח גדולת אהרן ושבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשיו של משה, אבל בבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים, וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה' ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו, אז היה נפש כל העם מרה והיו אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו, ע"כ. והנה היו אלה הנקהלים בעבור קנאת מעלת הלוים תחת הבכורים, ובעבור קדושת אהרן על כלם, ואשר לא היו משבט לוי ולא היו גם בכורים נקהלו בעבור הגזרה שיתמו במדבר, ועל הדרך הזה יובנו המקראות על סדר: רב לכם, חלק רב תפשתם לכם: כלם קדשים, למה תתנשאו על העדה הלא כלם שמעו תורת ה' ומצותיו בהר סיני: (ד) ויפל על פניו, משה לבדו נפל והתפלל לה' ושם נאמר לו מה שיאמר לקרח: (ה) אל קרח ואל כל עדתו, עקר דבורו לקרח כי היה ראש לכל הנקהלים ובכלל כל שבטו שבט לוי. ואח"ז לכל עדתו שהיו מאחר שבטים, והחל משה להשיבם על טענותיהם: את אשר לו, זאת

תרגום אשכנזי

בעקאננט מאכען, ווער איהם אנגעהארט אונד ווער הייליג זא זייא, דאס ער איהן פאר זיך קאמ־מען לאססע, ווען ער ער־וועהלט, דען ווירד ער פאר זיך קאממען לאססען. (ו) טהוט דיזעס! קרח אונד זיינע לייטע, נעהמט רויכפפאננען! (ז) טהוט פייער היניין, אונד לעגט מארגען פאר דעם עוויגען רויכווערק דארויף. ווען דער עוויגע אלסדאן ער־

לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ (ו) זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ (ז) וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־

תרגום אונקלוס

למימר בצפרא ויהודע יי ית דכשר ליה וית דקדיש ויקריב לקדמוהי וית די יתרעי ביה יקריב לשמושיה: (ו) דא עיבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה: (ז) והבו בהון אשתא ושויאו עליהון קטרת בוסמין קדם יי מחר ויהי גברא דיתרעי יי הוא

רש"י

יחזרו בהם [תנחומא]: בקר ויודע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו [תנחומא]. והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושי'. ומדרש אגדה בקר א"ל משה גבולו' חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר ויבדל [בראשית א'] כן ויבדל אהרן להקדישו וגו': (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס"א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התר' בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין [במדבר ר']: מחתות כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד

באור

היתה תשובה על טענות הבכורים ואמר שיודיע השם אם הבכורים לו יהיה, כמ"ש כי לי כל בכור (לעיל ג' י"ג), או שהחליפם בלוים, כמ"ש והיו לי הלוים (שם י"ב): ואת הקדוש, הם הכהנים המקודשים, כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (ד"ה א' כ"ג י"ג), וזאת היא תשובה על מעלת אהרן. (מדברי הרמב"ן), וכן כונת פירש"י. את אשר לו, לעבודת לויה, ואת הקדוש, לכהונה, והקריב אתם אליו, והתרג' מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה. (עכ"ל) וכונתו שאין מלות והקריב יקריב שהקדוש או הנבחר יקריב על המזבח, כי אם שהשם יקריבו לפניו לעבודתו, והוסיף מלת אותם, לפי שפעל והקריב מוסב על אשר לו לעבודת לוים ועל הקדוש לכהונה: וטעם אמרו שנית את אשר יבחר בו וגומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל, שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מחר שישעה אל מנחתו ואל מנחתם לא יפנה, ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר. לומר שיהי' להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם, ע"כ: (ז) ושימו, צווי בבנין הפעיל מנע"ו, ובא בחסרון ה"א הבנין, כמו בינו בוערים (תהלים צ"ד ח'), לינו פה הלילה (לקמן כ"ב ח'): רב לכם בני לוי, כבר הגדיל אלהים אתכם לכבדכ' במעלה רבה על כל העדה ואין לכם לבקש עוד גדולה, ובכתוב הסמוך הוא מבאר

לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ (ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ (ט) הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ (י) וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃ (יא) לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלּוֹנוּ עָלָיו׃

תלינו קרי

וועהלט ווירד, דער זייא געהייליגט! איהר מאסעט אייך צו פֿיל אן, איהר זאָהנע לוי! (ח) משה זאגטע צו קרח: האָרט, איהר קינדער לוי! (ט) איזט דיזעס אייך צו וועניג, דאס דער גאָטט ישראל'ס אייך האט פֿאָן דער געמיינדע אויסגעזאָנדערט, אונד פֿאָר זיך קאָממען לאססען, דען דינסט בייא דער וואָהנונג דעס עוויגען צו פֿערזעהען, אונד פֿאָר דיא געמיינדע צו טרעטען אום זיא צו בעדינען? (י) דיך אונד אללע דיינע ברידער, דיא זאָהנע לוי, האט ער בערופֿען, פֿאָר איהן צו קאָממען, אונד איהר שטרעבט נון אויך נאך דעם פריסטערטהומע? (יא) נים דיך אין אכט! דוא אונד דיין גאנצער אנהאנג, דיא איהר אייך ווידער דען עוויגען עמפאָרט! דען וואס איזט אהרן, דאס איהר אייך

תרגום אונקלוס

קַדִּישׁ סַגִּי לְכוֹן בְּנֵי לֵוִי׃ (ח) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח שְׁמָעוּ כְעַן בְּנֵי לֵוִי׃ (ט) הַזְעֵיר לְכוֹן אֲרֵי אַפְרֵישׁ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יָתְכוֹן מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָתְכוֹן לְקֳדָמוֹהִי לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא דַייָ וּלְמֵיקָם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן׃ (י) וְקָרֵיב יָתָךְ וְיָת כָּל אֲחָךְ בְּנֵי לֵוִי עִמָּךְ וּבְעַן אַתּוּן בָּעַן אַף כְּהוּנְתָּא רַבְּתָא׃ (יא) בְּכֵן אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ דְּאִזְדַּמַּנְתּוּן עַל יְיָ וְאַהֲרֹן מַה הוּא אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן

רש"י

משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן [ד"ה א' כ"ה] אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבט ויאבדו עמו אדבר גם אל כל' התחיל לדבר בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא

באור

דבריו: (ח) שמעו נא בני לוי, למעלה דבר עם כל הנקהלים בכלל, ועתה ידבר רק עם שבט לוי אשר היו מתקנאים בכהונת אהרן: (ט) המעט מכם, הדבר מועט הוא בעיניכם: את עבדת המשכן, להורידו ולהקימו ולשאת את הדברים המקודשים, מה שלא הותר לשאר השבטים: לפני העדה לשרתם, להיות שלוחי ישראל בהביאתם את קרבניהם: (י) ויקרב אתך, הוי"ו היא וי"ו התנאי, ושעורו וכאשר הקריב אותך ואת כל אחיך, אז רם לבבכם לבקש גם כהונה, וכן פי' רמב"ע, וכן מתורגם בל"א: (יא) לכן, אינו כטעם על כן, כמו שפי' הרמב"ע, כי הי' המאמר חסר הכתוב, והוסיף הרמב"ע מלת קשרתם, על כן קשרתם, וי"א בי ה"א הנועדים נוסף, ודעת המתרגם האשכנזי שהוא כמו שפירש"י לכן כל הורג קין (בראשית

(יב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה׃ (יג) הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃ שני (יד) אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר

תולדות אהרן וישלח מ"ק, י"ז ח': העיני מ"ק סס:

איבער איהן בעשווערען זאָללטעט ? (יב) משה שיקטע הין, אונד ליס דתן אונד אבירם, דיא זאָהנע אליאב, רופֿען; זיא שפּראַכען אבער, וויר קאָממען ניכט הינאויף. (יג) איזט עס ניכט גענוג, דאס דוא אונס אויס איינעם לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט, הינאויס געפֿיהרט האסט, אונד אין דער וויסטע אומצוברינגען, דאס דוא נאָך גאר דיר איבער אונז העררשאַפֿט אנמאַסען וויללסט? (יד) דוא האסט אונז דאָך וואָהל ניכט אין איין לאנד געבראַכט, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט, אונד אונז אקקער אונד וויינבערג צום בעזיטצע געגעבען ? וויללסט דוא דיזען לייטען דיא אויגען אויסשטעכען? וויר קאָמען ניכט הינאויף.

רש"י

המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת [סנהדרין ק"י] שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב על לשון האמור למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעל' אתכם מעני מצרים אל ארץ וגומר [שמות ג']. משם הוצאתנו ולא אל ארץ חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם [במדבר י"ד]: העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי: (יב) וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַאֲמָרוּ לָא נִסַּק: (יג) הַזְעֵיר אֲרֵי אַסֵּיקְתָּנָא מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי אִתְרַבְרַבְתְּ עֲלָנָא אַף אִתְרַבְרָבָא: (יד) בְּרַם לָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אַעֶלְתָּנָא וִיהַבְתְּ לָנָא אַחֲסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעֵינֵי גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן תְּשַׁלַּח.

באור

ד' ע"ו) שהוא לשון התלאה ואזהרה מבלי להודיע מה יהי' ענשו, (היטע דיך!): (יב) לקרא לדתן ולאבירם, אחר שדבר עם שבט לוי רצה לדבר גם עם בני ראובן לשמוע מה בפיהם גם הם ועל מה הם מריבים אחרי שאינה משבט לוי. והם גלו את אזנו בתשובתם שטענתם על התקלות שבאו עליהם על ידו ועל הגזרה שיתמו במדבר, כאשר הזכרתי למעלה: לא נעלה, לשון עליה נופל על הליכה לעבודת השם או אל מקום הנבחר, וכן הליכה אצל השופטים, כמו ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה ז')׳ ויעלו אליה בני ישראל למשפט (שופטים ד' ה'). (הפב"ס ולאב"ע): (יג) המעט כי העליתנו, הדבר קל הוא בעיניך להעלות אותנו מארץ טובה כזאת: כי תשתרר עלינו גם השתרר׳ שעודו כי גם השתרר תשתרר עלינו, כמו וברכתם גם אותי (שמות י"ב ל"ג), ענינו גם תברכו אותי, ור"ל לא די שהרעות לנו בדבר הזה, אלא שאתה חפץ גם למלוך עלינו: השתרר, מקור בבנין התפעל מגזרת הכפולים ע"מ התברך, והעתיד תִּשְׂתָּרֵר: (יד) ותתן לנו. מלת לא מוסבת עלמה ואחרת עמה, ושעורו לא הביאתנו אל ארץ טובה ולא נתת לנו וגומר, ור"ל כי אם הביאתנו אל ארץ טובה כזאת להיות לנו נחלת שדה וכרם׳ אז היינו סובלים שתתנהג בשררה עלינו, אבל עתה הניעותנו ממקום טוב ולא הביאתנו אל מקום אחר כמוהו. ואיך תוכל לבקש שררה: העיני האנשים ההם תנקר׳ האם תוכל לנקר עיני הנאנשים ההם שלא יוכלו לראות, הלא זאת שעשית לנו דבר נראה לעינים הוא:

לֹא נַעֲלֶה: (טו) וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם: (טז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ

תולדות אהרן לא חמור מגלה ט', ב'. נדרים ל"ח, א': ויאמר וכו' מ"ק י"ג, א':

(טו) דא ערגרימטע משה זעהר, אונד שפראך צו דעם עוויגען: זיהע איהרע אָפּפֿערגאבען ניכט גנעדיג אן! ניכט איינעם פֿאָן איהנען האבע איך זיינען עזעל גענאָממען, ניכט איינען פֿאָן איהנען האבע איך בעליידיגט. (טז) משה שפרך צו קרח: דוא אונד דיינע לייטע שטעללט אייך פֿאָר דען עוויגען; דוא

תרגום אונקלוס

לְעַזְרָא לָא נִסַּק: (טו) וּתְקֵיף לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנְהוֹן לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן שְׁחָרִית וְלָא אַבְאֵישִׁית יַת חַד מִנְּהוֹן: (טז) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ

רש"י

אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו. ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד: (טו) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם ומדרש אגדה אומר. יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי

באור

לא נעלה, כלל ופרט וחזר וכלל, תחלה אמרו לא נעלה ואח"ז פרט סבתם, וחזר וכלל לפיכך לא נעלה. (רשב"ם): העיני. הה"א לתימה, ומשפטה בח"פ, ולפני אות גרונית בפת"ח לבד, כמו האוכל בשר אבירי' (תהלים נ' י"ג): (טו) אל תפן אל מנחתם. ז"ל הרמב"ן, אינו נכון בעיני שיהי' על הקטורת (כמו שפירש"י) כי דתן ואבירם לא היו בתוך הנועדים להקטיר קטורת, אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה רועים בכהונה להקריב קרבן, אמר משה אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל התפלה שיתפללו אליך, כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב. וגם אנקלוס תרגם קרבנהון, איזה דבר שיקריבו לפניך ע"כ: תֵּפֶן, עתיד בבנין הקל מגזרת נל"ה, הראוי תִּפְנֶה, ובחסרון ה"א השרש כאמר וַיִּבֶן, וַיִּקֶן, ולפעמים אית"ן בצר"י, וַתֵּכֶל כל עבודת (שמות ל"ט ל"ב), וַנֵּפֶן ונעל (דברים ג' א'): לא חמור אחד מהם, לא חמור של אחד מהם נטלתי. (רש"י), ונכון הוא כי כונת המאמר שלא ימצא גם אחד מישראל שיוכל לענות במשה איזה שמץ עולה כמלא בו, ע"ד שאמר שמואל לכל העם, הנני ענו בי וגו' את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי (ש"א י"ב ג'), וכן ת"א חמרא דחד מנהון. וכן מתורגם בל"א, ודלא כרמב"ן ורשב"ם שפירשו שמלת אחד היא תואר על חמור ובאורו אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם, מה שלא היה כונת המאמר, כי עקר דבריו היו להצטדק מעול וחמס בכלל' יהיה קטן או גדול, גם היה ראוי להיות מלת אחד בטעם מפסיק כזה לא ׀ חֲמוֹר אֶחָד ׀׀ מהם נשאתי ׀׀׀, והוכחת הרשב"ם, שהיה לו לכתוב אחד כלו פת"ח, אינה מכרע' כל כך, (עיין בדקדוק מלת אחד בפ' תולדות בפסוק כמעט שכב אחד העם וגו'): ולא הרעתי את אחד מהם, בשום רעה, וכוון בזה על מה שאמרנו כי תשתרר עלינו, אמר במה אני משתרר עליה', כי מעולם לא לקחתי מהם חמור לעשות צרכי כי זה משפט המלוכה, כמ"ש ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו (שם ח' ט"ז), ולא הרעתי את אחד מהם לשומו במרכבתי כאשר יאות למלך. (מדברי הרמב"ן): (טז) ויאמר משה אל קרח, כבר אמר לו כן, ושעור הכתוב, וכאשר אמר

הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ (יז) וּקְחוּ ׀ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃ (יח) וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (יט) וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס

שלישי (כ) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (כא) הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃ (כב) וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל

ת"א הבדלו ברכות כ"א, ב'. מגלה כ"ג, ב'. סנהדרין ע"ד, ב':

תרגום אשכנזי

אונד זיא אונד אהרן מאָרגען. (יז) נעהמט יעדער זיינע רויכפֿאננע, לעגט רייכערווערקדארויף, אונד ברינגט יעדער זיינע פֿאננע פֿאָר דעם עוויגען, צווייא הונדערט אונד פֿינפֿציג פֿאננען; דוא אונד אהרן אויך יעדער זיינע פֿאננע. (יח) זיא נאהמען יעדער זיינע פֿאננע, לעגטען פֿייער הינייִן, טהאטען רייכערווערק דארויף, אונד שטעללטען זיך פֿאָר דעם איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטס, וויא אויך משה אונד אהרן. (יט) קרח בראכטע דיא גאנצע געמיינדע ווידער זיא צוזאממען פֿאָר דען איינגאנג דעס שטיפֿטסצעלטעס, דארויף ערשין דיא הערליכקייט דעס עוויגען דער גאנצען געמיינדע. (כ) אונד דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן, אונד שפראך: (כא) טרעננעט אייך פֿאָן דיזער געמיינדע, דאס איך זיא אויגענבליקליך פֿערטילגע. (כב) זיא פֿילען אויף איהר אנגעזיכט אונד שפראכען: גאָטט! דער

תרגום אונקלוס

הֲווֹ זְמִינִין לִקְדָם יְיָ אַתְּ וְאִינוּן וְאַהֲרֹן מְחָר׃ (יז) וּסְבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתַן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ (יח) וּנְסִיבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ (יט) וְאַכְנֵשׁ עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַּיְיָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ (כ) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימַר׃ (כא) אִתְפְּרָשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ (כב) וּנְפָלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמָרוּ אֵל אֱלָהָא רוּחַיָּא לְכָל

רש"י

[תנחומא]. שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור: (טז) והם. עדתך: (יז) והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם [תנחומא]: וירא כבוד ה'. בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם

באור

משה לקרח היו לפני ה' וגו', כן עשו ולקחו איש מחתתו: (יט) ויקהל עליהם, על משה ואהרן: את כל העדה. גם שאר השבטים נתפתו בדבריו, וכן פירש"י. וירא כבוד ה', עמוד הענן: (כא) כרגע, כשיעור רגע: (כב) אלהי הרוחות, יודע לבות בני האדם! ומכיר מי

אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה תִּקְצֹף׃ ס (כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כד) דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ (כה) וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כו) וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ (כז) וַיֵּעָלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם

ת"א · ויקם וכו' סנהדרין ק"י, א': סורו שבועות ל"ט, ב':

דוא איין גאָטט ביזט אַל־לער גייסטער, אללעס פֿליישעס; ווען איינער זינדיגט, וואָללטעסט דוא איבער דיא גאנצע געמיינ־דע צירנען? (כג) וואָרויף דער עוויגע שפראך צו משה: (כד) זאגע צור געמיינדע: ענטפֿערנט אייך רינגסאומהער פֿאָן דער וואָהנונג קרח דתן אונד אבירם. (כה) משה שטונד אויף, אונד גינג צו דתן אונד אבירם, אונד דיא עלטעסטען ישראל'ס פֿאָלגטען איהם נאך. (כו) ער רעדעטע דיא גע־מיינדע אן, אונד שפראך: וויכע דאָך פֿאָן דען גע־צעלטען דיזער פֿרעפֿעל־האפֿטען מענשען, אונד ריהרט ניכטס פֿאָן דעם איהריגען אן; איהר קאָנ־טעטמ דורך דיא גראָסע איהרער זינדען, מיט אומקאָממען. (כז) זיא ענטפֿערנטען זיך רינגסאומהער פֿאָן דער וואָהנונג

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרָא גַּבְרָא חַד יֵיחוֹב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵא רוּגְזָא׃ (כג) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כד) מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלָּקוּ מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ (כה) וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזָלוּ בַתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כו) וּמַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּי לְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ (כז) וְאִסְתַּלָּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְּחוֹר סְחוֹר

רש"י

שסרח' עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכל' אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. אמר הקב"ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: (כד) העלו. כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח: (כה) ויקם משה.

באור

הוא אשר חטא לו: האיש אחד יחטא, האיש אחד הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. (רש"י), וכונתו במה שהוסיף מלת הוא, שהה"א במלת האיש איננה לתימה, כי נקוד ה"א התימה בשו"א ופת"ח ולפני אות גרונית בפת"ח לבד, כאשר הזכרתי למעלה, אבל היא ה"א הידיעה שנקוד שלה בפת"ח ודגש אחריה, ולפני אות גרונית ישתנה לקמ"ץ לתשלום הדגש, ופירושו וכי בשביל איש אחד אשר חטא תקצוף על כל העדה, והתימה מובן מעניינו אף בלא ה"א התימה: (כד) העלו מסביב למשכן קרח וגו', הנכון שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים אצל אהלי דתן ואבירם. (מדברי רמב"ע), וכונתו שקרח עצמו לא נבלע עמם רק האהל וכל אשר בו, כמו שנפרש: (כה) וילך אל דתן ואבירם, אולי יחזרו בתשובה ולא יענשו. (רשב"ם), וגם תיב"ע הוסיף לבאר ואזל לאוכחא לדתן וגו', ויתכן שהלך אליהם לצוות על שכניו שיסורו מעל אהלו כאשר יבאר בכתוב הסמוך: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם,

יֵצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח אׇהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ (כח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהֹוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כׇּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ (כט) אִם־כְּמוֹת כׇּל־הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כׇּל־הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהֹוָה שְׁלָחָנִי׃ (ל) וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהֹוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כׇּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי נִאֲצוּ

ת"א כי ה' עקדה שער פ"ד: אם כמות נדרים ל"ט, ב': ואם בריאה נדרים שם. סנהדרין ק"י, א'.

קרח, דתן אונד אבירם; דתן אונד אבירם אבער טראטען פָֿאָר דען איינ־גאנג איהרער צעלטען, נעבסט איהרען ווייבערן, גראָסען אונד קליינען קינ־דערן. (כח) משה שפראך: דאראן זאָללט איהר ער־קעננען, דאס מיך דער עוויגע געזאנדט האט, אללע דיזע האנדלונגען צו פֿעררי כטען, אונד דאס איך זיא ניכט אויס אייגנעם הערצענסטריבע געטהאן האבע. (כט) ווען דיזע לייטע היר וויא אנדערע מענשען שטערבען, אונד דאז פֿערהענגניס אללער מענשען איבער זיא פֿער־העננגט איזט, זאָ האט מיך דער עוויגע ניכט גע־זענדעט. (ל) ווען אבער דער עוויגע עטוואס נייעס הערפֿאָרברינגט, דאס נעמליך דיא ערדע זיך אויפֿטהוט, אונד זיא זאממט אלעם איהריגען פֿערשלינגט, דאס זיא לעבענדיג אין דיא גרופֿט זינ־

רש"י

כשבור שישאו לו פניס ולא נשאו [מדרש רבה]: (כז) יצאו נצבים. בקומה זקופ' לחרף ולגדף [תנחומ'] כמו ויתיצב אדבעים יום דגלית [שמואל ב' י"ז]: ונשיהם ובניהם וטפם. בא ורא' כמה קשה המחלוקת שהרי ב"ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב"ד של מעלה עד כ' שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: (כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם

תרגום אונקלוס

וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קָיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃ (כח) וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תִּדְעוּן אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא מֵרְעוּתִי׃ (כט) אִם כְּמוֹתָא דְּכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין וּסְעָרָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃ (ל) וְאִם בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ וּפַתְּחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וְתִבְלַע יָתְהוֹן וְיָת כָּל דִּי לְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין לִשְׁאוֹל וְתִידְעוּן אֲרֵי

באור

שלא תבאו להציל את ממונם וכל אשר להם: בכל חטאתם, בעבור מעאתם: (כח) את כל המעשים, אין טעם כל המעשים להחליף הבכורים בלוים וכהנת אהרן אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל, וזה טעם לא ה' שלחני להוציאם מארץ מצרים, כי תחלת ביאת הנביא תקרא שליחות, כענין את מי אשלח ומי ילך לנו וכן רבים. (מדברי רמב"ן): (ל) ואם בריאה יברא, כבר הוזכר בבאור בראשית, שהנחה הראשונה של המלה הזאת על ההוצאה מן האפס אל היש, וכן מתורגם בל"א, וכן כתב הרמב"ן, כי אין אצלנו מלה תורה על זה זולתי המלה הזאת. ומה שכתב הראב"ע וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה, אינו ראי' כי ענין בקיעת הארץ אינו מחודש, אבל שתפתח ותסגור מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו, זה הדבר נתחדש ביום ההיא, כי הבקיע' שנעש' פעמים רבים תשאר פתוחה, גם ימלא הבקע מים ע"כ, ובלעדי זאת וכי אין זו בריאה חדשה, שתשמע הארץ בקול אדם לפתו' את פיה כאשר יצוה ובמקו' שיצוה, ותבלע חיים את הקמי' עליו: ופצתה,

הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה׃ (לא) וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃ (לב) וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃ (לג) וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ (לד) וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃ (לה) וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת׃ ס

ת"א ותפתח סנהדרין ל"ו, ב': וירדו ערובין י"ט, א': ותכס סנהדרין ק"ח. א': ואש סנהדרין ק"י, א':

קען, זאָ ווערדעט איהר ערקעננען, דאס דיזע לייטע דיען עוויגען ערצירנט האבען. (לא) ער האטטע דיזע וואָרטע קוים אויסגערעדעט, זאָ צעררים דער ערדבאָדען אונטער איהנען. (לב) דיא ערדע אָפּנעטע זיך, אונד פערשלאנג זיא זאממט איהרען פאמיליען; אללע לייטע, דיא קרח אנגעהאָרטען אונד אללעס גוט. (לג) זיא זאנקען נעמליך זאממט אללעם איהריגען לעבענדיג אין דיא גרופט, דיא ערדע בעדעקטע זיא, אונד זיא פערשוואנדען אויס דער פערזאממלונג. (לד) גאנץ ישראל, דיא אום זיא הער ווארען, פלאָהען בייא איהרעם געשרייא, דען זיא דאכטען, דיא ערדע קאָננטע אונז מיט פערשלינגען. (לה) אונד איין פייער פוהר אויס פאָן דעם עוויגען, אונד פערצעהרטע דיא צווייאהונדערט אונד פינפציג מאן, דיא דאז רייכעדוועדק דארגעבראכט האטטען.

תרגום אונקלוס

ארגיזו גבריא האלין קדם יי: (לא) והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא האלין ואתבזעת ארעא די תחותיהון: (לב) ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די לקרח וית כל קניניא: (לג) ונחתו אינון וכל די להון כד חיין לשאול וחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא: (לד) וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דלמא תבלעיננא ארעא: (לה) ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטורת בוסמיא:

רש"י

במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם לה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' [סנהדרין ק"ו] [ר"ל יברא ה' הפה לכאן]: (לד) נסו לקולם.

באור

ופתחה: וידעתם כי נאצו, אז תדעו שכל המעשים האלה ע"פ ה' עשיתי ולא מלבי, והאנשים האלה נאצו את ה' ולא אותי: (לב) ואת כל האדם. עבדים ושפחות שהיו לקרח, כי אינו דומז על זרעו דכתיב ובני קרח לא מתו כי היה צדיקים וטובים, ולא הי' לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף. (רמב"ן): (לג) וירדו, יתכן שהמאמר הזה הוא ביאור על הכתוב שלמעלה שאמר ותבלע אתם, ומבאר איך היתה ענין הבליעה, שירדו חיים שאולה ואח"ז כסתה עליהם הארץ: (לד) נסו לקולם, בעבור קולם: (לה) את החמשים ומאתים איש, ה"א החמשים מושכת עצמו ואחרת עמה, (ראב"ע), ירצה כאלו כתוב החמשי' והמאתים

יז (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (ב) אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ: (ג) אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ת״א את מחתות סנהדרין נ״ב, א׳. מנחות נ״ט, א׳:

תרגום אשכנזי

יז (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ב) זאגע דעם אלעזר, זאהן דעם פריסטערס אהרן, דאס ער דיא פפאננען אויס דעם בראנדע האלע, אונד דאז פייער הערויס ווערפע, דען זיא זינד איינמאל געהייליגט. (ג) נעמליך דיא פפאננען דיזער זינדער, דיא אן איהרעם אונטערגאנגע זעלבסט שולד זינד; מאן זאלל זיא צו בלעכען שלאגען, אונד דען אלטאר דאמיט בעלעגען, דען זיא האבען זיא דעם עוויגען דארגעבראכט, אונד אלזא זינד זיא הייליג; זיא זאללען דען קינדערן ישראל׳ס צום דענקצייכען דינען.

תרגום אונקלוס

יז (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) אֱמַר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַפְרֵישׁ יָת מַחְתְּיָתָא מִבֵּין יְקִידַיָּא וְיָת אֶשָּׁתָא יַרְחֵיק לְהָלָּא אֲרֵי אִתְקַדָּשָׁא: (ג) יָת מַחְתְּיָת חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְחַיַּבוּ בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְיַעַבְדוּן יָתְהֵין רְדִידִין טַסִּין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא אֲרֵי

רש״י

בשביל הקול היוצא על בליעתן: יז (ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב״ה [יומא ל״ו]: רקעי. רדודין. פחים. טסין מרודדין טינדי״ש בלעז: (אויסגעדעהנט,

באור

אם ויתכן שנחסר ה״א הידיעה בתיבת מאתים, בעבור היות המספר מורכב ממאות ועשרות, ואין להפריד ביניהם, (עיין בפ׳ נשא), והנה נמצא בענין הזה דעות שונות כי י״א שקרח מהנבלעים הי׳ והעד ותבלע אותם ואת קרח (להלן כ״ו י׳) וי״א כי נשרף הי׳ והעד ואת קרח במות העדה באכול האש (שם), לכן אמרו חז״ל שנשרף ונבלע, וכ׳ הראב״ע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם, וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטור׳ ופי׳ הפסוק ואת קרח אינו דבוק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה, ע״כ. הנה עם שדבריו נראים דברי אמת לפי פשט המקרא שקרח בתוך מקריבי הקטרת היה, כי לא הוזכר בבליעתם רק דתן ואבירם והרכוש אשר לקרח, גם המשורר במליצתו אמר תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהלים ק״ו י״ז), אך מה שאמר שמלת ואת קרח דבוקה עם במות העדה אינו לפי כונת מניח הטעמים, כי הטפחא תחת ואת קרח מפסיק יותר מן התביר שבמלות ותבלע אותם, ועוד שהיה הפעול ואת קרח חסר הפעול, ונפלאתי על הרב ז״ל שהביא הכתוב הזה לעד על דברי האומרים שקרח מן הנשרפים, ואולי יתכן פי׳ ואת קרח ואת אשר לקרח, ר״ל אנשי ביתו ורכשו:

יז (ב) זרה הלאה, לווי במקום עתיד, כי הדבור היה אל משה שיצוה לאלעזר לעשות כן, וכן אמר וירם בל״ע, וכן ת״א ירחיק להלא וכן מתורגם בל״א: כי קדשו, כי אחר שהקריבום לשם על פי משה, הנם קדושים, וראוי שתהיינה באהל מועד לעולם. (הרמב״ן והראב״ע): (ג) את מחתות החטאים, על שאמר במאמר הקודם וירם את המחתות, הולך ומבאר שהן מחתות החטאים האלה וגו׳: ועשו אתם, העושים: רקעי פחים, פירש״י טסין מרודדין טינביש בלע״ז והוא טענו״ע ובל״א (דיננע), וכן ת״א, וכן כ׳ רד״ק שהטסים נקראים פחים שהם פרושים כמו הפח: ויהיו לאות, לזכרון לדורות: (ד) וירקעום, רש״י כ׳ איטנדרי״ש

(ד) וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃ (ה) זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ

(ו) וַיִּלֹּנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם

תולדות אהרן ולא יהיה סנהדרין ק"י, א':

(ד) דער פריסטער אלעזר נאהם דיא פפאננען, וועלכע דיא פערבראנטען דארגעבראכט האטטען, אונד שלוג זיא צו בלעכען, דען אלטאר צו בעלעגען. (ה) צום דענקצייכען פיר דיא קינדער ישראל'ס, דאמיט קיין געמיינער, דער ניכט פאָן דען נעכקאָממען אהרן'ס איזט, זיך נעהערן מאָגע, דעם עוויגען צו עהרען, רייכערווערק צו ברינגען, אונד עס איהם ניכט וויא קרח אונד זיינען אנהענגערן ערגעהע, וויא איהם דער עוויגע דורך משה האט זאגען לאססען. (ו) דעם מארגענס דאראויף מורמעלטע דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס איבער משה אונד אהרן, אונד שפראכען: איהר האבט דעם עוויגען

תרגום אונקלוס

קָרִיבוּנִין קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשָׁא וִיהוֹן לְאָת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) וּנְסֵיב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת מַחְתְּיָת נְחָשָׁא דִּי קָרִיבוּ יְקִידַיָּא וְרַדִּידוּנִין חוּפָאָה לְמַדְבְּחָא׃ (ה) דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא יִקְרַב גְּבַר חִלּוֹנַי דִּי לָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן הוּא לְאַסָּקָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ וְלָא יְהֵא כְקֹרַח וְכִכְנִשְׁתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לֵיהּ׃ (ו) וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי

רש"י

צפוי (tendis, *etendus*, למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אינטי"נדריש בלעז: (אית דעהנטען אויס (Etendris,E ils étendirent

(ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי

באור

בלע"ז בל"א (דעהנטען אויז): צפוי, שעורו להיות צפוי למזבח: (ה) ולא יהיה כקרח, שלא יענש כקרח ועדתו: כאשר דבר ה' ביד משה לו, פירש"י כמו עליו על אהרן דבר עם משה שיהי' הוא ובניו כהנים, לפיכך לא יקרב איש זר וגו', וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על, ומדרשו על קרח ע"כ, עיין מה שכתב המתרגם מענין לי לו ולהם הסמוכים אצל דבור בבאור בראשית (כ"ד ז'), לחזק כללו של רש"י ז"ל, ואולם מלת לו אינו נראה שיהיה שב על אהרן, לפי שעדין לא הוזכר בענין הזה דבר ה' שתהי' הכהונה לאהרן ולבניו. והרשב"ם פי' שהמאמר הזה דבוק עם הפסוק שלמעלה, ויקח אלעזר הכהן את מחתות וגו' כאשר דבר ה' ביד משה לו (על אלעזר), כי כן צוה השם למשה אמור אל אלעזר וירם את המחתות וגו', וכ"כ הרמב"ן ז"ל, ולא הסכים עמהם מניח הטעמים, שחבר מאמר כאשר דבר וגו' עם מאמר ולא יהיה וגו', ונראה לדעתו שעל קרח נאמר, אף שהוא רחוק בעיני הראב"ע: (ו) ממחרת, ממחרת היום שנשרפו החמשים והמאתים איש: אתם המתם, ת"א אתון גרמתון דמית עמא דה', שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים ונחלפו הבכורים בהם והראי' על זה ממה שאמר אח"כ דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והי' האיש אשר אבחר בו וגו', כי הם חשבו שמשה ואהרן גרמו השריפה, או שהי' העונש בקטרת שהיתה אש זרה אשר לא צוה ה', שהשם לא אמר למשה שיקריבו הקטרת הזאת, וגם משה לא אמר להם בשם ה', וחשבו שמעצמו

הֲמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ (ז) וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ (ח) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס רביעי (ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (י) הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים

תרגום אשכנזי

פֿאָלק געטאָדטעט. (ז) אַלס זיא איבער משה אונד אהרן צוזאממען ליפֿען, וואנדטען זיא זיך צום שטיפֿטסצעלטע, אונד זיהע! דיא וואָלקע האטטע עס בעדעקט, אונד דיא העררליכקייט דעס עוויגען ערשין. (ח) משה אונד אהרן טראטען פֿאָר דאז שטיפֿטסגעצעלט. (ט) אונד דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (י) ערהעבט אייך אויס דיזער געמיינדע, איך וויל זיא אויגענבליקליך פֿערטילגען, וואָרויף זיא אויף איהר אנגעזיכט פֿיעלען. (יא) משה שפראך אבער צו אהרן: נים דיא פפֿאננע, טהוע פֿייער פֿאָם אלטאר היניין, לעגע רויכווערק דארויף, ברינגע

תרגום אונקלוס

עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן לְמֵימַר אַתּוּן גְּרַמְתּוּן דְּמִית עַמָּא דַּיְיָ׃ (ז) וַהֲוָה בְּאִתְכַּנָּשׁוּת כְּנִשְׁתָּא עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְהָא חֲפָהִי עֲנָנָא וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַּיְיָ׃ (ח) וְעָאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לָקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (ט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (י) אִתְפְּרָשׁוּ מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וֶאֱשֵׁיצֵי יָתְהוֹן כְּשָׁעָה וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן׃ (יא) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב יָת מַחְתִּיתָא וְהַב עֲלַהּ אֶשָּׁתָא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא וְשַׁוִּי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְאוֹבֵיל בִּפְרִיעַ

רש"י

ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ועדתו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנאמר ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג [שמות ד'] ועל כן לקה עוזיהו בצרעת: (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר

באור

נתן המגפה הזאת אשר מתו בה רבים מישראל. ואהרן לא מת כי קטרתו היתה קטרת הבקר ולכן התלוננו עליהם על המגפה הזאת, שהיה להם לתת אות או מופת אחר, במטה או בזולתו: (מדברי הרמב"ן והראב"ע): הֲמִתֶּם, עבר בבנין הפעיל מנע"ו, ודגש התי"ו לתשלום תי"ו השרש, כי הראוי הֲמַתֶּם, או הֲמִיתוֹתֶם: (ו) על משה, כל קהלה שאחריה מלת על היא למריבה: (ח) ויבא משה וגו', לפי שראו כבוד ה' נראה בענן באו אל פני אהל מועד: (י) הרמו, ז"ל הרמב"ן לא הבינותי טעם הכתוב הזה וחברו למעלה הגדלו, כי יש כח במלאכים להמית רבבים רבים שביד צדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר הי' בבכורי מצרים, וכן היה בכל המגפות שלשה ושנים בעלית אחד הבנים מתים והאמצעי נמלט, ונראה שהקצף יצא להמית גם כל העדה במיתת המעטים האלה שנתשבו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאות והם מכות כוללות ראויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה גם שנוי בנמלטים, או שאמר הקב"ה כן לכבוד הצדיקים שבכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם. והכונ' באלה וכיוצ' בהם להודיע שהם צריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזדרז לעשות כן מיד, ע"כ: הֵרֹמּוּ, נווי בבנין נפעל מהכפולים, וליר"י הה"א לתשלום דגש הרי"ש לסי' הבנין: ויפלו על פניהם, בתפלה: (יא) ושים קטרת, ולא אמר הקטרת והמשכיל יבין. (ראב"ע), ופירשו המפרשים

קְטֹ֔רֶת וְהוֹלֵ֧ךְ מְהֵרָ֛ה אֶל־הָעֵדָ֖ה וְכַפֵּ֣ר עֲלֵיהֶ֑ם כִּֽי־יָצָ֥א הַקֶּ֛צֶף מִלִּפְנֵ֥י יְהוָ֖ה הֵחֵ֥ל הַנָּֽגֶף׃ (יב) וַיִּקַּ֨ח אַהֲרֹ֜ן כַּאֲשֶׁ֣ר׀ דִּבֶּ֣ר מֹשֶׁ֗ה וַיָּ֙רָץ֙ אֶל־תּ֣וֹךְ הַקָּהָ֔ל וְהִנֵּ֛ה הֵחֵ֥ל הַנֶּ֖גֶף בָּעָ֑ם וַיִּתֵּן֙ אֶת־הַקְּטֹ֔רֶת וַיְכַפֵּ֖ר עַל־הָעָֽם׃ (יג) וַיַּעֲמֹ֥ד בֵּין־הַמֵּתִ֖ים וּבֵ֣ין הַֽחַיִּ֑ים וַתֵּעָצַ֖ר הַמַּגֵּפָֽה׃ (יד) וַיִּהְי֗וּ הַמֵּתִים֙ בַּמַּגֵּפָ֔ה אַרְבָּעָ֥ה עָשָׂ֛ר אֶ֖לֶף וּשְׁבַ֣ע מֵא֑וֹת מִלְּבַ֥ד הַמֵּתִ֖ים עַל־דְּבַר־

ת"א ויתן שבת פ"ט, א'. יומא מ"ד, א'. זבחים פ"א, ב'. ערכין ט"ז, א': ויעמד שבת פ"ט, א':

עס איילענדס צור געמיינ־דע, אונד פֿערזאָהנע זיא, דען דער צאָרן דעס עוויגען איזט שאָן אויסגעבראָכען, דיא זייכע איזט אנגעגאנ־גען. (יב) אהרן נאהם, וואס איהם משה געזאגט האטטע, ליף אין דיא פֿער־זאממלונג, אונד זיהע! דאז שטערבען וואר ווירקליך אונטער דען לייטען אנגע־גאנגען, ער לעגטע דאז רויכווערק אויף אונד פֿער־זאָהנטע דאז פֿאָלק. (יג) נון שטאנד ער צווישען דען טאָדטען אונד דען לעבענ־דיגען, אונד דאז שטער־בען האטטע אויפֿגע־האָרט. (יד) דיא אנצאהל דער אין דיזער זייכע גע־שטאָרבענען איזט פֿירצעהן טויזענד אונד זיבען הונדערט, אָהנע דיא בייא דער בעגעבענהייט מיט

תרגום אונקלוס

לִכְנִשְׁתָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אֲרֵי נְפַק רוּגְזָא מִן קֳדָם יְיָ שָׁרֵי מוֹתָנָא׃ (יב) וּנְסֵיב אַהֲרֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל מֹשֶׁה וּרְהַט לְגוֹ קְהָלָא וְהָא שָׁרֵי מוֹתָנָא בְּעַמָּא וִיהַב יָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְכַפַּר עַל עַמָּא׃ (יג) וְקָם בֵּין מֵיתַיָּא וּבֵין חַיַּיָּא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא׃ (יד) וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה בַּר מִדְּמִיתוּ עַל פַּלְגּוּתָא

רש"י

המגפה [ר"ל כשנתן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדיליה יש תיקון בקטורת אבל מה שגוזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובזה מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצור בקטרת והלא הוא מסר רז זה אלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום. ודוק] כדאיתא במסכת שבת [ד' פ"ט]: (יג) ויעמוד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה. ד"א למ' בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר

באור

שרמז בזה שלא היה הקטורת הכתובה בתור', אבל הי' קטרת לעצור המגפה, ולא ידעתי לפ"ז מה הוא כוונתו בפסוק ושימו עליהן קטרת שהקריבו ר"ן איש עם אהרן, וכן מצאנו כמה פעמים המלה הזאת בלא ה"א הידיעה, זולתי אם הוזכרה כבר באותו הענין, לכן נראה שאין זאת כונת הכתוב, אבל היה הקטרת שהקריבו תמיד. וכמו שפי' הרשב"ם ז"ל להודיע שהקטרת הממיתה כשאינם כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים לדעת שהם ראוים לעבוד', ופי' ושים קטרת, ושים עליה קטרת ר"ל על האש שעל המחתה: והולך מהרה, חסר הפעול, והוא מוסב על המחתה עם האש והקטרת: וְהוֹלֵךְ, לווי בבנין הפעיל מנחי פ"י, ע"מ הוֹשֵׁב את

אחיך מן יֻשַּׁב: (יב) ויתן את הקטרת, אל מקום הראוי: (יג) וישב אהרן אל משה, דבק עם הפרשה הבאה, ובאורו וכאשר שב אהרן אל משה אחרי אשר עצרה המגפה אז דבר השם

קֹרַח׃ (טו) וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ
חמישי (טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יז) דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ (יח) וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם׃ (יט) וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ (כ) וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם

תולדות אהרן לפני הוריות י"ב, א', כריתות ה', ב':

תרגום אשכנזי

קרח אומגעקאָממען זינד. (טו) נאכדעם דאז שטרעבען אויפגעהאָרט האטטע, קעהרטע אהרן צו משה פֿאָר דען איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטס צוריק. (טז) אונד דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (יז) רעדע מימ דען קינדערן ישראל'ס, דאס דיר יעדער פֿאמיליענשטאם איינען שטאב ברינגע, נעמליך אללע פֿירשטען איהרער פֿאמיליענשטעממע אלזאָ צוזאממען צוועלף שטעבע, אונד שרייבע יעדעס נאמען אויף זיינען שטאב. (יח) אויף דען שטאב לוי שרייבע אהרן'ס נאמען; דען דיא פֿאמיליען דעםזעלבען האבען איין אָבערהויפט, אונד בעקאָממען נור איינען שטאב. (יט) אונד לעגע זיא אין דאז שטיפֿטסצעלט פֿאָר דאז געשטיפֿטעטע צייגניס, אלוואָ איך בעשטיממט, מיך אייך זעהען צו לאססען. (כ) וועלכען מאן איך ערוועהלען ווערדע, דעססען שטאב זאָלל בליהען, דאדורך וויללן איך ענדליך דיא בעשווערדען דער קינדער ישראל'ס שטיללען, דיא זיא איי=

רש"י

מגפה הוא והחטא הוא הממית [מכילתא]: (יח) כי מטה אחד. אף על פי שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: (כ) והשכתי. כמו וישכו המים [בראשית ח'] וחמת המלך שככה [אסתר ז']:

תרגום אונקלוס

דְקֹרַח׃ (טו) וְתָב אַהֲרֹן לְמשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלִי׃ (טז) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (יז) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲשַׂר חוּטְרִין גְּבַר יָת שְׁמֵיהּ תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרֵיהּ׃ (יח) וְיָת שְׁמָא דְאַהֲרֹן תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרָא דְלֵוִי אֲרֵי חוּטְרָא חַד לְרֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן׃ (יט) וְתַצְנְעִינוּן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם סַהֲדוּתָא דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן׃ (כ) וִיהֵי גַּבְרָא דִּי אִתְרְעֵי בֵיהּ חוּטְרֵיהּ יִנְעֵי וַאֲנִיחַ מִן קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

באור

אל משה: (יז) מטה לבית אב, ומבאר שלא יקחו מטה ממי שיהיה רק מאת כל נשיאהם: (יח) ואת שם אהרן, עשה את אהרן נשיא לשבט לוי, והוצרך לפרש כי מטה אחד וגו', לומר אע"פ שחלקתים לשתי משפחות. כהונה לבד ולויה לבד, מ"מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם. (הרמב"ן), וכן פי' רלב"ג: (כ) והשכתי, אשתיק מעלי: מלינם עליכם, שיעור הכתוב כן הוא, והשכתי מעלי את תלונות בני ישראל אשר הם מלינם (אלי) עליכם, ר"ל בשבילכם, וכן

עֲלֵיכֶם׃ (כא) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃ (כב) וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ (כג) וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ (כד) וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ ששי

ערטוועגען' געגען מיך פֿיהרען. (כא) משה רעדעטע מיט דען קינדערן ישראל'ס, אונד אללע פֿירשטען איהרער שטאמפֿאמיליען בראכטען איהם, יעדער שטאמפֿירסט איינען שטאב, צוואממען צוועלף שטעבע, אונד אהרן'ס שטאב וואר אונטער איהרען שטעבען. (כב) משה לעגטע אללע שטעבע פֿאָר דעם עוויגען אין דעם צעלטע דעם צייגניסעס נידער. (כג) דעם אנדערן מאָרגענס, אלס משה אין דאז צעלט דעם צייגניסעס קאם, זיהע! דא האטטע דער שטאב אהרן'ס, דער דעם הויזע לוי צוגעהאָרטיג, געבליהט; ער בראכטע נעמליך איינע קנאָספע הערפֿאר, דיזע בראך אין איינע בלומע אויף, אונד רייפֿטע צו מאנדעלן. (כד) משה טרוג אללע שטעבע פֿאָן דעם אָרטע, וואָ דער עוויגע ערשיינט, חעראויס צו דען קינדערן ישראל'ס;

תרגום אונקלוס

דִּי אִינּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלֵיכוֹן׃ (כא) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהָבוּ לֵיהּ כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן חוּטְרָא לְרַבָּא חַד חוּטְרָא לְרַבָּא חַד לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲשַׂר חוּטְרִין וְחוּטְרָא דְאַהֲרֹן בְּגוֹ חוּטְרֵיהוֹן׃ (כב) וְאַצְנַע מֹשֶׁה יַת חוּטְרַיָּא קֳדָם יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (כג) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְעַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְהָא נְעָא חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וְאַפֵּיק לַבְלְבִין וַאֲנִיץ נֵץ וְכַפִּית שִׁיגְדִין׃ (כד) וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יַת כָּל חוּטְרַיָּא מִן קֳדָם יְיָ לְוַת כָּל בְּנֵי

רש"י

(כא) בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: (כג) ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל [בראשית כ"א] ולשון זה מצוי בפרי האילן

באור

תרגם המתרג' אשכנזי, והשכתי מפעלי הכפל, ודגש הכ"ף על חסרון כ"ף עי"ן הפעל (כא) בתוך מטותם, שעודו שהיה מטה אהרן בכלל מספר שנים עשר, כי ממטה יוסף לא לקח רק מטה אחד: (כג) מטה אהרן לבית לוי. מטה אהרן שהונח לבית לוי: ויצא פרח, וכבר אמר והנה פרח. אלא שהולך ומבאר שבתחלה כשהוציאו משה מצאו שפרח ולא יותר, ואח"כ ויצץ ציץ לעיני כל ישראל עד שגמלו השקדים. (הרשב"ם): ויגמל, לשון בכור הפרי, [א"ה, נראה ששרש גמל הונח בלשון על היות דבר נראה וניכר בפני עצמו, מבלתי היותו טפל לזולתו. כאמר על עשות הטוב או הרע, אם היה המעשה ההוא בכוונה מיוחדת וניכרת מאת העושה, להטיב או להרע, לא במקראי בעלמא. ונאמר על התינוק הנעזב שדי אמו. שהוא עתה ניכר בבריה בפני עצמו, וכן על הפרי אם נראה לעינים שאינו עוד חלק מן העץ, כי אם דבר חשוב לבדו, וזהו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה י"ח ה')]: (כד) ויראו ויקחו, שראו כל אחד את

(כה) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־משֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ (כו) וַיַּעַשׂ משֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ

(כז) וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־משֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃

תרגום אשכנזי

דיזע בעזאהען זיא, אונד יעדער נאהם זיינען שטאב. (כה) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: לעגע דען שטאב אהרן'ס ווידער פֿאָר דאז צייגניס הין, דאס ער דיזען אונגעהאָרזאמען קינדערן צום צייכען אויפֿבעהאלטען ווערדע, דאמיט איהר געמורדע ווידער מיך איין ענדע נעהמע, אונד זיא ניכט אומקאָממען. (כו) משה טהאט דיזעס, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאָהלען, אלזאָ טהאט ער. (כז) דיא קינדער ישראל'ס שפּראכען צו משה, וויא פֿאָלגט: זיהע! וויר פֿערדערבען, וויר קאָממען אום, וויר אללע קאָממען אום.

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ׃ (כה) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֲתֵיב יַת חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לָקֳדָם סַהֲדוּתָא לְמַטְרָא לְאָת לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא יְמוּתוּן׃ (כו) וַעֲבַד משֶׁה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבָד׃ (כז) וַאֲמָרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנָּנָא קַטְלַת חַרְבָּא הָא מִנָּנָא בְּלָעַת אַרְעָא

רש"י

כמו ובוסר גומל יהיה נצה [ישעיה י"ח] ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו והצרעת זרחה במצחו [ד"ה ב' כ"ו]. תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה: ותכל תלונותם. כמו ותכלה. תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמור"יש בלעז (געמורדע, געמורמעל) (Mumures, ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם, תלונתם תלונה אחת, תלונותם שם דבר בלשון

באור

מטהו שלא הוחלף כי שמו כתוב עליו ואז ויקחו איש מטהו: (כה) השב, אחר שהוציאו להראות האות הזה לכל ישראל, צוהו להשיבו באהל העדות: לאות לבני מרי, לאות לדורות הבאים אם ילונו למרוד: ותכל תלונתם, פירש"י כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד ל' נקבה. כמו תלונתם מורמורי"ש בלע"ז בל"א (געמורדע), ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם, תלונתם תלונה אחת, תלונותם שם דבר בל' יחיד ואפי' הם תלונות הרבה ע"כ, וכוונת הרב לפרש מדוע בא הפעל בלשון יחיד והשם בל' רבים, ואמר שהכוונה כמו בלע"ז מורמורי"ש ובל"א (געמורדע), שהוא שם הפעל המתמיד ועושה פעולות הרבה, ועל כלם יחד יספר בל' יחיד, וא"כ לפי פי' הרב ז"ל ותכל עומד, לנקבה נסתרת, וכן ת"א, ואולם אחרי שהשרש הזה בבנין פִּעֵל הוא תמיד יוצא יתכן שמלת ותכל פה נוכח לזכר, ובאורו שהשם אמר למשה כשתשיב את

מטה אהרן למשמרת אז תכלה אתה את תלונות ב"י מעלי, וכן פי' הרשב"ם, ור"ע ספורנו פי' וזאת המשמרת תכלה את תלונתם שלא יוסיפו עוד להתלונן. עכ"ל: (כז) הן גוענו אבדנו, ת"א ביאר כוונ' כפל הלשון וז"ל, הא מיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא, ע"כ. נראה לפי שלשון גויעה נופל על מיתה נמהרת שאינה באריכות חולי. לכן ביאר על מיתת החרב, כמ"ש ויעפילו לעלות וגו' וירד העמלקי וגו' (לעיל י"ד מ"ה), ומה שאמרו אבדנו הכוונה על בליעת דתן ואבירם שנא' בהם ויאבדו מתוך הקהל, אך מה שאמר על כלנו אבדנו והא מיננא דמיתו במותנא שירא' שכוונתו על מיתת מוציאי דבה, אינו מתישב על לשון כלנו, ותיב"ע פירש הא אנחנו חשיבין כאלו אבדנו כולנא, והיותר נראה שהכפל לחזק האנחה, כדרך כל שופכי שיח,

(כח) כֹּל הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הַאִם תַּמְנוּ לִגְוֹעַ׃ ס

יח (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית־אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֹן כְּהֻנַּתְכֶם׃ (ב) וְגַם אֶת־אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלָּווּ עָלֶיךָ וִישָׁרְתוּךָ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת׃ (ג) וְשָׁמְרוּ

ת"א כל חקרב סנהדרין פ"ח, ח׳: וילוו תמיד כ"ו, ב׳:

(כח) ווער זיך דער וואָהנונג דעם עוויגען איס גערינגסטען נאָהט, דער שטירבט; זאָללען וויר דען פֿאָלליג פֿערגעהען?

יח (א) אבער דער עוויגע שפראך צו אהרן: דוא, דיינע זאָהנע אונד דיינע גאנצע פֿאמיליע מיט דיר, איהר זאָללט דיא שולד דעס הייליגטהומס איבער אייך נעהמען, דוא אונד דיינע זאָהנע, נעמליך איהר זאָללט דיא שולד דעס פריסטערטהומס איבערנעהמען. (ב) דיינע ברידער אבער פֿאָם שטאממע לוי, דיא מיט דיר פֿאָן איינעם פֿאטער אבשטאממען, זאָללסט דוא צו דיר נעהמען, דאס זיא בייא דיר בלייבען אונד דיר דינען, אינדעם דוא נעבסט דיינען זאָהנען פֿאָר דעם צעלטע דעס צייגניסעס ביזט. (ג) זיא

תרגום אונקלוס

וְהָא מְנָנָא דְמִיתוּ בְמוֹתָנָא׃ (כח) כָּל דְקָרֵב מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ מָאִית הָא אֲנַחְנָא סָיְפִין לִמְמָת׃

יח (א) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אַתְּ וּבְנָךְ וּבֵית אֲבוּךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי מַקְדְּשָׁא וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ תְּקַבְּלוּן עַל חוֹבֵי כְהוּנַתְכוֹן׃ (ב) וְאַף יָת אֲחָךְ שִׁבְטָא דְלֵוִי שִׁבְטָא דַאֲבוּךְ קָרֵיב לְוָתָךְ וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וִישַׁמְּשׁוּנָךְ וְאַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ קֳדָם מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ (ג) וְיִטְּרוּן מַטַּרְתָּךְ וּמַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא בְּרַם לְמָנֵי

רש"י

יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: (כח) כל הקרב הקרב וגו׳. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה:

יח (א) ויאמר ה׳ אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן [ספרי] להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך.

באור

וכן מתורגם בל״א: (כח) כל הקרב הקרב, כפל הלשון כמו שפירש״י ז״ל, אין אנו יכולין להיות זהירין בכך, כולנו רשאי׳ ליכנס לחצר אוהל מועד, וכמעט יקרב אחד ממנו יותר מחבירו מבלי שום על לב ויכנס אל האהל, ימות: האם תמנו לגוע, האם נגוע עד תומנו לבלתי היות לנו שארית: תמנו: מגזרת תָּמַם והראוי תַּמֹּנוּ ע״מ בַּזֹּנוּ לנו (דברים ב׳ ז׳), וכפל הדגש:

יח (א) תשאו את עון המקדש, עון ביאת זרי׳ אל המקדש שהיא מבית לפרוכת מוטל עליך ועל כל בית אביך שהם הלוים: את עון כהנתכם, אתם תשמרו ותזהירו את הלוים, שלא יגעו עליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך וגו׳ וישרתוך, הלוי׳ יהיו לך לעזר במשמרתך: ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות, ז״ל ר״ע ספורנו בפירוש הכתובים האלה לפי פשוטם, והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לחות העדו׳: (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל, והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים

מִשְׁמַרְתְּךָ וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִקְרָבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם׃ (ד) וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃ (ה) וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת

ת״א ולא ימותו ערכין י״א, ב׳: ונלוו תמיד םם: וזר זבחים ט״ז. א׳: ושמרתם חגיגה י״ט, ב׳:

זאָללען דיינען דינסט אב־וואַרטען, אונד דען דינסט דעס גאנצען צעלטס; אבער דעם היילִיגען גע־רעטהע אונד דעם אל־טארע זאָללען זיא זיך ניכט נאהען, דיזעס ווירד איה־נען זאָוואָהל, אלס אייך דען טאָד צוציהען, (ד) זאָנ־דערן זאללען בייא דיר זיין, דאז שטיפֿטסצעלט בעוואַ־כען, אונד אללע ארבייט דאבייא פֿערריכטען, דא־מיט קיין געמיינער זיך אייך נעהערע. (ה) איהר אבער האבט דאז הייליג־טהום אונד דען אלטאר צו בעוואכען, דאמיט פֿער־נער קיין צאָרן איבערע־כע איבער דיא קינדער ישראל׳ס. (ו) איך, דער איך מיר אייערע ברידער, דיא לוים, אוים דען קינ־דערן ישראל׳ס גענאָממען; איך איבערגעבע זיא אייך, אלס איין געשענק צום דינסטע דעס עוויגען, דיא ארבייט בײם שטיפֿטס־

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרְבוּן וְלָא יְמוּתוּן אַף אִינּוּן אַף אַתּוּן׃ (ד) וְיִתּוֹסְפוּן עֲלָךְ וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא לְכָל פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא וְחִילוֹנַי לָא יִקְרַב לְוָתְכוֹן׃ (ה) וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת קוּדְשָׁא וְיָת מַטְּרַת מַדְבְּחָא וְלָא יְהֵי עוֹד רוּגְזָא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת אֲחֵיכוֹן לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכוֹן

רש״י

בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין [זבחים כ״ז]: (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף [במדבר י״ז] [ספרי]: (ו) לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת״ל

באור

ומשמרת כל אהל המשכן וזה חוץ לקדשי המשכן: אך אל כלי הקדש וגו׳, שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח, החיצון שהוא מזבח העולה אע״פ שהוא חוץ לקדשים: (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד, לפנים מן הקלעים והוא כל החצר: (ה) ושמרתם את משמרת הקדש, ואתם הכהנים תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקדשים, ע״כ. וכוונתו שהוא על דרך כלל ואחריו מעשה, כי בתחלה אמר ע״ד כלל אתה ובניך ובית אביך תשאו וגו׳ וגם את אחיך וגו׳ וישרתוך, ואח״ז מפרש ע״ד פרט את משמרת הכהנים ושירות הלוים באיזה אופן תהיה, אבל לפי תרגום האשכנזי יהיה המאמר ואתה ובניך אתך דבק עם וישרתוך, ובאורו וישרתוך כשאתה ובניך לפני אהל העדות: (ו) ואני הנה לקחתי, שעורו ואני הוא אשר לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל ועתה הנני נותנם לכם: לכם מתנה נתונים לה׳, לכם יהיו נתונים לעבודת ה׳, וכן פירש״י יכול לעבודתכם של הדיוט ת״ל לה׳, כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין, ע״כ. וכן מתורגם בלשון אשכנזי:

אהל מועד: (ז) ואתה ובניך אתך תשמרו את־כהנתכם לכל־דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את־כהנתכם והזר הקרב יומת: פ (ח) וידבר יהוה אל־אהרן ואני הנה נתתי לך את־משמרת תרומתי לכל־קדשי בני־ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק־עולם: (ט) זה יהיה לך מקדש הקדשים מן־האש כל־קרבנם

ת"א ואתה וכו' יומא כ"ד, א', וכ"ז א': ולמבית יומא כ"ד, ב': עבדת פסחים ע"ב, א': והזר שבת נ"א, א', סנהדרין ע"ג, א' וב'. ערכין י"א, ב': ואני הנה שבת כ"ה, א'. יבמות ע"ד, א'. בכורות נ"ד, א': למשחה סוטה ע"ו, א'. זבחים כ"א, א', וכ"ח א'. חולין קנ"ב, ב': כל קרבנם זבחים מ"ה, א'. מנחות נ"א, א', וע"ג א':

תרגום אונקלוס

מתנה יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא: (ז) ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגיו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנה אתן ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל: (ח) ומליל יי לאהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקים עלם: (ט) דין יהי לך מקודש קודשיא מותר מן

צעלטע צו פערריכטען. (ז) דוא אונד דיינע זאהנע אבער, איהר זאללט דאז פריסטעראמט פערזעהען אין אללען געשעפטען דעס אלטארס אונד איננער־האלב דעם פאָרהאנגס, דיא איהר צו פערריכטען האבט; דאז פריסטער־טהום געבע איך אייך אלס איין געשענק צום אמטע, אונד דער געמיינע דער הינצוטריט זאָלל דעם טאָ־דעס זיין. (ח) פערנער שפראך דער עוויגע צו אהרן: איך איבערגעבע דיר אויך דיא אויפזיכט איבער מיינע העבעאָפּפער, אללע הייליגטהימער דער קינדער ישראל'ס זינד דיר אונד דיינען זאָהנען איבער־געבען, אונד איהר בע־קאָמט דאפאָן צו אללען צייטען אייערן אנטהייל, אלס הערשאפטליכע גע־פעללע. (ט) דיזעס זאָללסט

רש"י

לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. בשמחה [ספרי] לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו [שמות ד'] משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העל' בערכאין בא אחד ועורער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח ועורער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות כהונה [חולין קל"ג] בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה [ספרי]: (ט) מן האש. לאחר הקטרת האישים:

באור

(ז) עבדת מתנה, במתנה נתתיה לכם. (רש"י), וז"ל הרמב"ן, והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואינה עבודת שעבוד, אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת, ע"כ: והזר, לעבודת כהנים, ואפי' לוי יקרא זר לאותו דבר: (ח) את משמרת תרומתי, כבר פירשנו שכל התמנות על איזה דבר המוטל תחת השגחת האדם קרוי משמרת: לכל קדשי בני ישראל, למ"ד הכללי, כמו שבארנו בכמה מקומות שענינו בל"א (איבערהויפט): לך נתתים למשחה, לגדולה. וכן ת"א לרבו, וענינו שתהי' הנתינה לך כמו שנותנים מס לשרים הנמשחים וכן מתורגם בל"א: (ט) מקדש הקדשים מן האש, הקדשים המוכנים להעלותם על האש והוא

לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ: (י) בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכֲלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ: (יא) וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם

ת"א ישיבו מנחות ע"ג, א': בקדש זבחים נ"ו, ב'. מנחות ט' א', וע"ב א':

דוא פֿאָן דעם אללערהייליגסטען, דאז דעם פֿייער בעשטיממט איזט, האבען, אללע איהרע גאבען, מעהלאָפּפֿער, זינדענאָפּפֿער אונד שולדאָפּפֿער, דיא זיא מיר צוברינגען, זאָללען אלס איין אללערהייליגסטעס דיר אונד דיינען זאָהנען געהאָרען. (י) אן דעם הייליגסטען אָרטע זאָללט איהר עס פֿערצעהרען, יעדע מאנסּפערזאָן קאן דאפֿאָן עססען, עס זאָלל אייך הייליג זיין. (יא) דיזעס אבער זאָלל פֿאָן איהרען העבעאָפּפֿערן אונד פֿאָן אללען וועבעגאבען דער קינדער ישראל'ס דיין זיין; נעמליך דיר, נעבסט דיינען זאָהנען אונד טאָכטערן, צו עוויגען צייטען אלס אייער אנטהייל בעשטיממט בלייבען, אונד דאפֿאָן יעדער אין דיינעם הויזע, דער ריין איזט,

רש"י

כל קרבנם. כגון זבחי שלמי לבור. מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל הנזיר: לכל תנופות. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. ולא טמאים. [ספרי] דבר אחר כל טהור לרבות

תרגום אונקלוס

אֶשָּׁתָא כָּל קוּרְבָּנְהוֹן לְכָל מִנְחָתְהוֹן וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמֵיהוֹן דִּי יְתִיבוּן קֳדָמַי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּי לָךְ הוּא וְלִבְנָךְ: (י) בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלוּנֵיהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוֹל יָתֵיהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ: (יא) וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עֲלָם כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוֹל יָתֵיהּ:

באור

כלל לכל הקרבנות, ואח"ז הזכירם דרך פרט לכל מנחתם ולכל חטאתם וגו', וכל הלמדי"ן מפורשים כמו שזכרתי למעלה: (י) בקדש הקדשים תאכלנו, למד על קדשי הקדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה. (רש"י), ואין כונתו שתאכל בקדש הקדשים שהוא לפנים מן הפרכת כמו שהבין הרמב"ן ותפש עליו ז"ל. ולא הבינותי זה כי בקדש הקדשים אין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כ"הג ביום הכפורים, אבל כונת רש"י לתקן הקושיא הזאת ואמר שאינן נאכלין אלא בעזרה שהוא בחצר אהל מועד, וכדברי ת"ק דר"י ב"ב כדתניא בספרי בקדש הקדשים תאכלנו כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדש הקדשים שלא יהיו נאכלין אלא במקום קדוש ומקום קדוש הוא העזרה כדכתיב במקום קדוש תאכל ופירש אחריו בחצר אהל מועד. ויהיה לפ"ז פי' בקדש הקדשים כדרך אכילת ק"הק שהוא העזרה, ור"י ב"ב אמר שהבי"ת בקדש הקדשים תורה כמשמעה במקום ק"הק דהיינו היכל שהוא לפנים מן העזרה ונקרא ק"הק בערך אל העזרה ואימת בזמן שהקיפו הכותים את העזרה, אבל בשאר זמנים אינן נאכלין אלא בעזרה, וכבר התעורר הרא"ם בזה עי"ש: והאב"ע פי' בקדש הקדשים תאכלנו אפי' בקדש הקדשים שהוא אהל מועד, ונקרא קדש הקדשים כנגד חצר המשכן. והנה דעתו כדברי ר"י ב"ב אלא שהוא לא חלק בין בזמן שהקיפו וגו' או בשאר זמנים: (יא) תרומת מתנם, באחרון תי"ו, כמו מתנתם, והטעם המורם מהשלמים ומהתודה ואיל נזיר, וגם יתכן שהנפרד ממנה מַתָּן ע"מ מַשָּׂא וממנו לכל מַשְׂאָם: לכל תנופת, שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור בביתך, ולא

כל־טהור בביתך יאכל אתו: (יב) כל חלב יצהר וכל־חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר־יתנו ליהוה לך נתתים: (יג) בכורי כל־אשר בארצם אשר־יביאו ליהוה לך יהיה כל־טהור בביתך יאכלנו: (יד) כל־חרם בישראל לך יהיה: (טו) כל־פטר רחם לכל־בשר אשר־יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה־לך אך ׀ פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו מבן־חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא: (יז) אך בכור־שור או־בכור כשב או־

ת"א כל חלב בכורות נ"ג, ב'. תמורה ה' ה': תירוש סנהדרין ע', א'. תמורה ה', א': ראשיתם בכורות ע"ב, ב'. תמורה ה', א': בכורי מנחות פ"ד, ב'. חולין קל"ז, א': לך יהיה מנחות פ"ד, ב': כל חרם בכורות ל"ב, א'. ערכין כ"ח, א': יהיה לך בכורות נ"א, א': פדה וכו' קדושין כ"ט, א'. ב"ק י"א, ב'. מנחות ל"ז, ה'. בכורות ד', ב', וי' ב', וי"ב ב'. יומא פ"ט, ב': ופדויו שבת קל"ה, ב'. יומא ס"ט, ב'. קדושין כ"ט, א'. שבועות ד', ב'. חולין ע"ד, ב'. בכורות מ"ט, א', ונ"א א' וב'. ערכין ד', א', וי"א ב': בערכך בכורות ה', ב', ונ"א א': בכור שור ב"ק ע"א, א'. זבחים נ"ו, א'. בכורות ה', ב'. כריתות ד', א':

תרגום אונקלוס

(יב) כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי לך יהבתינון: (יג) בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי די לך יהי כל דדכי בביתך ייכלינה: (יד) כל חרמא בישראל דילך יהי: (טו) כל פתח ולדא לכל בשרא די יקרבון קדם יי באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: (טז) ופורקניה מבר ירחא תפרוק בפורסניה כסף חמשא סלעין בסלעי קודשא עשרין מעין הוא: (יז) ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאימרא או בוכרא

תרגום אשכנזי פר

עססען דארף: (יב) אללעס בעסטע אֶהל, אללער בעסטע מאָסט אונד אללעס קאָרן; נעמליך דיא ערסטען גאבען, וועלכע זיא דעם עוויגען ווידמען, זאָללען דיר געשענקט זיין. (יג) דיא ערסטען פריכטע איהרעס לאנדעס, דיא זיא דעם עוויגען ברינגען, זאָללען דיין זיין; וואס אין דיינעם הויזע ריין איזט, קאן דאפאָן עססען. (יד) אללעס פערבאננטע אין ישראל זאָלל דיין זיין. (טו) אללעס ערסטגעבאָרנע אן מענשען אונד פיה, דאז זיא דעם עוויגען ברינגען, זאָלל דיר געהאָרען; יעדאָך מוסט דוא איינע אויסלאָזונג געשטאטטען: דיא ערסטגעבורט פאָם מענשען אונד פאָם אונריינען פיה מוסט דוא אויסלאָזען לאססען. (טז) דיא אויסלאָזונג געשיהט אלזאָ, ווען עס איינען מאָנאט אלט איזט, זאָ איזט דער פרייז, אום וועלכען עס אויסגעלאָזט ווירד, פינף שקל זילבער, נאך דעם שקל דעם הייליגטהומס, דער צוואנציג גרה העלט. (יז) היננעגען דיא ערסטגעבורט

רש"י

אשתו: (יב) ראשיתם. היא תרומה גדולה:

באור

טמאים, ד"א כל לרבות אשתו. (רש"י): (יב) כל חלב יצהר, הנכבד והמיטב במין כי יאמר שם על המין לרוב זכותו: ראשיתם אשר יתנו, כמ"ש ראשית דגנך תירושך ויצהרך: (יג) בכורי כל אשר בארצם, שעורו בכורי כל הפירות אשר בארצם: יהיה, הלוי יהיו, כי הוא מוסב על בכורי: (טו) אך פדה תפדה, תקח פדיונו מיד ישראל הפודה אתו וכן ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו, כנוי הנסתר מוסב על האדם המוזכר בכתוב שלמעלה, ר"ל

בְּכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ (יח) וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃ (יט) כֹּל ׀ תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יָרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃ (כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם

תולדות אהרן לא תפדה ב"ק י"ג, א'. זבחים נ"ו, א', בכורות נ"א, ב'. תמורה ה', ב', וח' א': ובשרם זבחים נ"ז, א', ונ"ז א', וק"ב ב'' בכורות כ"ז, ב', ול"ב ב'. תמורה כ"א, ב': לך יהיה זבחים נ"ז, א'. בכורות כ"א, א': ברית מנחות י"ט, ב', וכ"א ב':

תרגום אשכנזי

איינעס אָכסען, איינעס לאממעס אונד איינער ציגע זאָללסט דוא ניכט אויס־לאָזען לאססען, זאָנדערן איהר בלוט אויף דען אל־טאר שפרענגען, אונד איהר פעטט אין רויך אויפשטייגען לאססען, אלס איין פייעראָפפער, צום אנגענעהמען גערוך, דעם עוויגען צו עהרען. (יח) דאז פלייש דאפאָן זאָלל דיר געהאָרען, זאָ וויא דיא וועגדעברוסט אונד דיא רעכטע שולטער דיר גע־הערט. (יט) אללע הייליגען גאבען, דיא דיא קינדער ישראל'ס דעם עוויגען ווידמען, געבע איך דיר, נעבסט דיינען זאָהנען אונד טאָכ־טערן, צו אייערם אנטהייל אויף עוויגע צייטען. דיזעס זייא איין עוויגער אונפער־ווסליכער בונד פאָר דעם עוויגען, פיר דיך אונד דיינען זאאמען נעבען דיר. (כ) פערנער שפראך דער עוויגע צו אהרן: אין

רש"י

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימי' ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד [זבחים נ"ו]: לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוי' אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה [ספרי]: (יט) כל תרומת הקדשים. מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן בדבר בריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. אף

תרגום אונקלוס

דִּעְזָא לָא תִפְרוֹק קוּדְשָׁא אִינוּן יָת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן תַּסֵּיק קוּרְבַּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: (יח) וּבִשְׂרֵיהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וּכְשָׁקָא דְיַמִּינָא דִילָךְ יְהֵי: (יט) כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ יְהָבִית לָךְ וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם קְיָם מְלַח עָלַם הִיא קֳדָם יְיָ לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ: (כ) וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן בְּאַרְעֲהוֹן לָא תַחְסֵין וְחוּלָק לָא יְהֵי

באור

הפדויים של בכורי אדם מבן חודש תפדה, אבל פדיון בכור בהמה טמאה לא הוצרך להזכיר כי כבר מבואר בפ' בא וכל פטר חמור תפדה בשה (שמות י"ג י"ג): (יח) כחזה התנופה וכשוק הימין, כחזה התנופה וכשוק הימין של שלמים שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד, אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד (זבחים דף נ"ו): לך יהיה, בא ר' עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת (כי כבר כתוב ובשרם יהיה לך), שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה (ספרי): (יט) כל תרומת הקדשים, אחר שהזכיר המתנות ע"ד פרט חזר וכלל אותם, וכן פירש"י מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלת' וכללה בסוף' ופרט באמצע: ברית מלח עולם, ברית קיימת שלא תופסד כמלח שאינו מסריח לעולם: (כ) בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך, כפל הענין במלת שונות וכן אני חלקך

לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי (כא) וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ (כב) וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ (כג) וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֺנָם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ (כד) כִּי אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר

קמץ בז"ק

ת"א את מעשר יבמות פ"ו, א'. בכורות נ"ט, א', תמורה ג', א':

איהרעם לאנדע זאָללסט דוא קיין ערבגוט בעזיטצען, אונד קיינען טהייל אונטער איהנען האבען; איך בין דיין טהייל אונד דיין ערב־גוט אונטער דען קינדערן ישראל'ס. (כא) דען קינ־דערן לוי געבע איך אללע צעהנטען אין ישראל צו איהרעם ערבגוט, פֿיר דען דינסט, דען זיא צו פֿערזאָר־גען האבען ביים שטיפֿטס־צעלטע, (כב) דאמיט דיא קינדער ישראל'ס זיך פֿער־נער ניכט מעהר דעם שטיפֿטסצעלטע נעהערן, אונד דאדורך זינדע אויף זיך לאדען, דיא איהנען דען טאָד צוציהט, (כג) זאָ זאָללען יענע, אינדעם דער לוי דען דינסט ביים שטיפֿטסצעלטע פֿערריכ־טעט, דיא שולד דער קינ־דער ישראל'ס איבערנעה־מען, דיזעס זייא פֿיר אייערע נאכקאָממען איין עוויגעס געזעטץ, אונטער דען קינדערן ישראל'ס אבער זאָללען זיא קיין ערבגוט בעזיטצען. (כד) דען דען צעהנטען, וועלכען דיא קינדער ישראל'ס דעם

תרגום אונקלוס

לך ביניהון מתנן די יהבית לך אינון חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל: (כא) ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זמנא: (כב) ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זמנא לקבלא חובא לממת: (כג) ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זמנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: (כד) ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי

רש"י

בביזה [ספרי]: (כג) והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב

באור

ונחלתך: (כא) הנה נתתי, הנני נותן כמו נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג י"ג): כל מעשר בישראל לנחלה, להיות להם במקום נחלה: (כב) ולא יקרבו עוד, שב על הפסוק שלמעלה ושעורו חלף עבודתם אשר הם עובדים את עבודת אהל מועד שלא יקריבו ב"י אל אהל מועד שיבואו עי"ז לשאת חטא משפט מות: (כג) ועבד הלוי הוא. בתיבת ועבד כבר נכלל הוראת הגוף והמין, ואולי כפל מלת הוא לחוזק הענין כמו ושמרתם אתם (ויקרא י"ח כ"ו): ועבד הלוי, ל"י על השבט בכלל ולפי ששם שבט הוא שם כללי יתכן לדבר עליו גם ל"ר ולפיכך אמר אחר זה והם ישאו את עונם (א"ה, ויתכן שכך הוא שעור והמשך הכתובים, ולבני לוי הנה נתתי וגו': למען לא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד, ועל ידי כך יחטאו וימותו: לכן לויתי שכל עוד שהלוי בעצמו יעבוד את עבודתו, ישאו בני לוי האחרים את עון ישראל ויזהירו אותם מגשת אל הקודש, (וכן מתורגם בל"א), וגם אונקלוס תרגום ויפלחון לואי אינון ל"ר, ושיעור הכתוב שהלוים יעבדו את עבודת אה"מ והם ישאו עונם של ישראל הנגשים כי עליהם להזהיר הזרים שלא יגשו אל אהל מועד: (כד) אשר ירימו לה' תרומה,

יִרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה׃ פ (כה) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (כו) וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃ (כז) וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב׃ (כח) כֵּן תָּרִימוּ גַם־

תולדות אהרן ואל הלוים ר״ה י״ב ב׳, יבמות פ״ו, ב׳. בכורות י״ח, ב׳: והרמתם ברכות מ״ז, א׳. שבת קכ״ז, ב׳. ערכין ל״א, ב׳, פסחים ל״ח, ב׳. מנחות ע״ז. ב׳: ונחשב גיטין ל׳, ב׳. מנחות כ״ד, ב׳: תרומתכם פסחים כ״ג, א׳. ביצה י״ג, ב׳, בכורות כ״ח, ב׳: גם אתם גיטין כ״ג. ב׳. קדושין מ״א, ב׳, ונ״ג א׳. ב״מ כ״ח, א׳, וע״ת ב׳:

עוויגען אלס איינע העבע ווידמען, דיזעם געבע איך דען לוים צום ערבגוטע; אונד איך זאגע איהנען דיזערהאלב אן, דאס זיא אונטער דען קינדערן ישראל'ס קיין ערבגוט בעזיטצען זאָללען. (כה) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (כו) מיט דען לוים זאָללסט דוא שפרעכען, אונד איהנען זאגען: ווען איהר פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס דען צעהנטען נעהמט, דען איך אייך שטאטט אייערס ערבגוטעס געגעבען, זאָ מיססעט איהר דאַבֿאָן צור העבע דעם עוויגען דען צעהנטען פֿאָן דעם צעהנטען אבזאָנדערן. (כז) אייערע העבע ווירד נעמליך געאכטעט וויא קאָרן אויס דער שיינע אָדער געטרענקע אויס דער קעלטער. (כח) אלזאָ מיסט איהר אויך דיא העבע דעם עווי-

תרגום אונקלוס

אַפְרָשׁוּתָא יְהָבִית לְלֵיוָאֵי לְאַחְסָנָא עַל כֵּן אֲמָרִית לְהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַחְסְנוּן אַחְסָנָא׃ (כה) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כו) וּלְלֵיוָאֵי תְּמַלֵּיל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַעַשְׂרָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן מִנְּהוֹן בְּאַחְסַנְתְּכוֹן וְתַפְרְשׁוּן מִנֵּיהּ אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מַעַשְׂרָא מִן מַעַשְׂרָא׃ (כז) וְתִתְחַשֵּׁיב לְכוֹן אַפְרָשׁוּתְכוֹן כְּעִבּוּרָא מִן אִדְּרָא וְכִמְלֵאתָא מִן מַעֲצַרְתָּא׃ (כח) כֵּן

רש״י

קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר [ספרי]: (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן: וכמלאה מן היקב. תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך [זכריה י״ד] הוא ים אוקינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם אתם. כמו שישראל תורמים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא

באור

הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו תרומת מעשר (רש״י): (כז) ונחשב לכם, כבר הוזכר פעמים רבות, אם יקדם פעל לפועל איננו שומר את המין ולא את המספר. לכן אמר ונחשב על מלת תרומתכם שהנפרד ממנה תרומה בה״א הנקבה: כדגן מן הגרן, שיהיה המעשר שאתם לוקחים נחשב לכם כדגן מן הגרן שלכם וכמלאה מן היקב שלכם על כן חייבים גם אתם לתת ממנו תרומת ה׳: וכמלאה, כתב הרד״ק בשרש מלא, שהוא מענין השלמה ופי׳ מלאתך (שמות כ״ב כ״ח), כשתתמלא התבואה שלך ותתבשל תן ממנה בכורים, וכן היין נקרא מלאה וכמלאה מן היקב, כי אין הענבים נדרכים ביקב עד גמור בשולם ע״כ. ועיין בבאור שמות (שם):

אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם
מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן׃ (כט) מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ
אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ
אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃ מפטיר
(ל) וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ
מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן
וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃ (לא) וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־
מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא
לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
(לב) וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם

גען פֿאָן אללען צעהנטען, דיא איהר פֿאָן דען קינ=דערן ישראל'ס נעהמעט, אבזואָנדערן, אונד זאָלכע דעם פריסטער אהרן ברינ=גען. (כט) פֿאָן אללעם, וואס אייך געגעבען ווירד, מיססט איהר דיא העבע דעם עוויגען אבזואָנדערן; פֿאָן אללעם בעסטען דען געהייליגטען טהייל דא=פֿאָן. (ל) זאגע איהנען אבער אויך: ווען איהר דען בעסטען טהייל דא=פֿאָן אבגעזואָנדערט האבט, זאָ איזט דאס איבריגע וויא דאז איינקאָממען איירער שיינע אונד איירער קעל=טער אנצוזעהען. (לא) איהר דירפֿט עס עססען, אן אל=לען אָרטען, איהר אונד איירע הויזלייטע; דען עס איזט אייער לאָהן פֿיר איי=רע דינסטע ביים שטיפֿטס=צעלטע. (לב) ווען איהר דאז בעסטע דאפֿאָן אבגע=זאָנדערט האבט, זאָ לא=דעט איהר קיינע זינדע

תולדות אהרן. ונתתם סנהדרין ל', ב': מכל וכו' ברכות ח"ו, ב'. שבת קכ"ז, ב', ערובין ל"ח, ב'. פסחים ל"ה ב'. ביצה י"ג, ב'. תמורה ד', ב': מכל חלבו תמורה ה', א': ואכלתם יבמות כ"ו, א': ולא תשאו יבמות פ"ט, ב'. קדושין פ"ו, ב'. ב"מ כ"ו, א'. ב"ב פ"ד, ב', וקמ"ג א'. תמורה ה', א'. מעילה י"ח, ב':

רש"י

נחלתכם: (כט) מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשי' לתרומ' גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות: (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. הא אם לא תרימו תשאו חטא [יבמות

תרגום אונקלוס

תַּפְרְשׁוּן אַף אַתּוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרָתֵיכוֹן דִּי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנוּן מִנֵּיהּ יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ (כט) מִכֹּל מַתְּנָתֵיכוֹן תַּפְרְשׁוּן יַת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דַּיְיָ מִכָּל שׁוּפְרֵיהּ יַת מַקְדְּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ׃ (ל) וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יַת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיִתְחַשַּׁב לְלֵיוָאֵי כַּעֲלָלַת אִדְּרָא וְכַעֲלָלַת מַעֲצַרְתָּא׃ (לא) וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלַף פּוּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (לב) וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי

באור

(כט) מכל מתנתיכם וגו' מכל חלבו, את הטוב והמובחר שבמעשר אשר תקחו מישראל תתנו את תרומת ה' לאהרן הכהן. ואמר חלבו בכנוי היחיד ולא אמר חלביהן כאשר אמר מכל מתנותיכם ל"ר, כי הכנוי שב על פרטי המינים על הדגן או תירוש ויצהר, וכן אמר מקדשו, ודעת המתרגם שהכנוי שב על תיבת כל שהוא יחיד: (ל) בהרימכם וגו' ונחשב ללוים, לכם הלוים: כתבואת

אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ (ב) זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃

ת"א ואת קדשי בכורות כ"ז, ב': זאת חקת יומא ב', א'. ומ"ב א'. זבחים י"ד, ב'. מנחות מ"ו, א'. חולין כ"ד, א': דבר ע"ז כ"ח, א': ויקחו יומא ג', א': פרה מגלה כ"ט, א': אשר וכו' סוטה מ"ו, א': לא עלה שם ב':

תרגום אשכנזי

אויף אייך, ענטווייהט אויך ניכט דיא הייליגטהימער דער קינדער ישראל'ס, אלס וואָדורך איהר אייך דען טאָד צוציהען קאָנטעט.

יט (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד אהרן אונד שפראך: (ב) דיזעס איזט איינע פֿעראָרדנונג דעס געזעטצעס, דיא דער עוויגע בעפֿיהלט, נעמליך: זאַגע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא דיר איינע ראָטהע קוה ברינגען, דיא קיינע פֿלעקקען, אויך קיינען לייבעספֿעהלער האט, אונד אויף

תרגום אונקלוס

חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יַת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיַת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלּוּן וְלָא תְמוּתוּן:

יט (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר: (ב) דָּא גְּזֵירַת אוֹרַיְתָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן

רש"י

פ"ט]: ולא תמותו. הא אם תחללו תמותו [בכורות כ"ו]:

יט (ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן והאומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות

באור

גרן, אחר שהפרשתם ממנו תרומת מעשר יהי' הנשאר לכם כתבואת גרן שלכם ומותר לאכלו בכל מקום: (לב) ולא תשאו עליו חטא, כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא, ובתתכם את מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם את מקדשו. (הראב"ע):

יט (ב) זאת חקת התורה, בבאור פסוק עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית כ"ו ה'), הבדיל המתרגם בין חקה ומצוה ותורה יע"ש, סוף דבריו וז"ל ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות הללו בלי הבדל וכונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכוון אל ההבדל שזכרנו, והוא בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם, פעמים שיקשה להשיג ענין אחד ויקבלו בפאת ענין אחר שיש בו, עכ"ל. והנה גם בפרשה הזאת הוא מדבר בערך אל נותן התורה שאז אין הבדל ביניהם, לכן תבאנה כאן כל השלש המלות האלה יחד על ענין אחד, שאמר זאת חקת התורה אשר צוה וגו', ואף על פי כן עקר השם הוא חקה, משמרת האדון על עבדו, והמושל על העם כמו שאחז"ל, גזירה היא מלפני, אין לך להרהר אחריה: אשר צוה ה', כטעם ואל משה אמר עלה אל ה', או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה'. (רמב"ן): והראשון נראה, שאלו היה המקרא מסורס, היה לו לומר קחו אלי, כמבואר למשכיל בהוראת מלת לאמר, אשר עוררנו עליה פעמים רבות: דבר, אף שדבר השם היה גם אל אהרן, לא היה הצווי לישראל רק ע"פ משה לבדו: ויקחו אליך, יקחו משלהם לתת לך, כמ"ש אצל ויקחו לי תרומה, ובעבור מלת אליך דרשו חז"ל במדבר רבה, לעולם היא נקראת על שמך, פרה שעשה משה במדבר. (רש"י), וז"ל הרמב"ן, וטעם אליך שיעשו כן במדבר לשעתם ואח"כ יצוה שתהיה לחקת עולם, וכן ויקחו אליך שמן זית וגו' ואח"כ חקת עולם לדורותם: שתהא, שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה. (רש"י), ומה שפי' שחורות לאו דוקא אלא

(ג) וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ (ד) וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ (ה) וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ (ו) וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת

תולדות אהרן ונתתם יומא מ"ב, א'. זבחים י"ד, ב': והוציא יומא מ"ב, ב'. פרה פ"ג, ב': אל מחוץ יומא ס"ח, א'. זבחים ק"ה, ב', ופי"ד, קי"ג א': ושחט יומא מ"ב, א'. זבחים קי"ג, א'. חולין י"א, א', וס"ד א', ול"ב א': ולקח יומא מ"ג, א': אל נכח יומא ב', א'. מנחות כ"ז, ב': ושרף זבחים ל"ג, ב', וקי"ג א'. מנחות א', ו'. חולין י"א, א': על פרשה זבחים קי"ג, א': ולקח יומא מ"ג, א':

ווערכע נאָך קיין יאָך גע־קאָממען איזט. (ג) דיזע געבט דעם פריסטער עלעזר; מאן פיהרע זיא צום לא־גער הינאויס, אונד שלאכ־טע זיא אין זיינער גגעגנ־ווארט. (ד) דער פריסטער אלעזר נעהמע מיט זיינעם פינגער עטוואס פאָן איה־רעם בלוטע, אונד שפרענ־גע עס געגען דיא פאָר־דערזייטע דער שטיפטס־צעלטס זיבענמאל. (ה) מאן פערברעננע אלסדאן דיא קוה פאָר זיינען אויגען; איהר פעלל, פלייש, בלוט אונד מיסט זאָלל מאן פער־ברעננען. (ו) דער פרי־סטער נעהמע צעדערנ־האָלץ, איזאָף אונד איי־נען האָכראָטהען פאדען, אונד ווערפע עס אויף דיא ברעננענדע קוה.

תרגום אונקלוס

לָךְ תּוֹרְתָא סֻמַּקְתָּא שַׁלְמְתָא דִּי לֵית בַּהּ מוּמָא דִּי לָא סְלֵיק עֲלַהּ נִירָא׃ (ג) וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּיק יָתַהּ לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ קֳדָמוֹהִי׃ (ד) וְיִסַּב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיַדֵּי לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין׃ (ה) וְיוֹקֵיד יָת תּוֹרְתָא לְעֵינוֹהִי יָת מַשְׁכַּהּ וְיָת בִּשְׂרַהּ וְיָת דְּמַהּ עַל אוּכְלַהּ יוֹקֵיד׃ (ו) וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא דְאַרְזָא וְאֵזוֹבָא וּצְבַע זְהוֹרִי

רש"י

לטהר אחרים: ויקחו אליך. לעול' היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר אפרה לא כלה [במד' ר']: אדומה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אלעזר. מצותה בסגן [ספרי]: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות [יומא ס"ח ספרי]: ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה [יומא]: (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים

באור

כל שאינן אדומות קרי להו שחורות, וכן הוא בפרק שני במס' פרה היו בה שתי שערות שחורות או לבנות פסולה, וכן כוון המתרגם בל"א (קיינע פלעקען): אשר אין בה מום. שום מום מהמומין הפוסלין בקרבן, כמפורש בפרשת אמור (ויקרא כ"ב כ"ב): לא עלה עליה על, לא משכה בעול משא ועבודה: (ג) ונתתם. אף גם על אהרן שיהיה גם הוא במסירת העבודה לבנו: אל אלעזר, מצותה בסגן. (רש"י), וכונתו רק על הפרה הזאת בלבד, אבל בשאר הפרות שנעשו לדורות נחלקו בו חז"ל: והוציא אתה, המוציא, ואינו צווי לאיש מיוחד ובל"א (מאן פיהרע זיא), או שהוא על אלעזר שיצוה להוציאה: ושחט, מי שיהיה ואפי' זר: לפניו, לפני אלעזר שיהיה רואה בשחיטת הזר: (ד) אל נכח פני אהל מועד, נכח הכל שהוא פני אהל מועד והוא נגד מזרח, כי דרך הכתוב לומר על מזרח ומערב בלשון פנים ואחור: (ה) ושרף את הפרה לעיניו, איזה כהן שיהיה ישרפנה לעיני אלעזר: על פרשה, עם פרשה והוא הזבל שבכרס הבהמה: (ו) ולקח הכהן, יתכן שהוא אלעזר שהוא הכהן הנודע. ויב"ע תרגם ויסב

הַפָּרָה׃ (ז) וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ (ח) וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ט) וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ (י) וְכִבֶּס הָאֹסֵף

ת"א וכבס סס סס: ואחר זבחים ק"ה, א': ואסף יומא מ"ג, א':

(ז) היראייף וואשע דער פריסטער זיינע קליידער, באדע זיינען לייב אין וואס=סער, אונד קאָממע אין דאז לאגער צוריק; ביז אבענד אבער זאָלל ער אונ=ריין זיין. (ח) דער דיא קוה פֿערבראננט האט, זאָלל דיא קליידער וואַ=שען, זיינען לייב באדען אונד ביז אבענד אונריין זיין. (ט) איין ריינער מאן אבער זאָלל דיא אשע פֿאָן דער קוה זאממעלן, אונד אויסערהאלב דעס לאגערס אן איינע ריינע שטעטטע אויפֿשיטטען. דאזעלבסט זאָלל זיא פֿיר דיא געמיינדע דער קינדער ישרא'ל פֿער=וואהרט ווערדען, צום שפרענגוואססער, עס איזט איין ענטזינדיגונגסאָפּפֿער. (י) דער דיא אשע דער

רש"י

ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם [יומא כ"ח]: (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: (ט) והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות

תרגום אונקלוס

וְיִרְמֵי לְגוֹי יְקִידַת תּוֹרְתָא׃ (ז) וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא׃ (ח) וּדְמוֹקִיד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (ט) וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר דְּכֵי יַת קִטְמָא דְתוֹרְתָא וְיַצְנַע מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטָּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא׃ (י) וִיצַבַּע דְּכָנֵישׁ יַת

באור

כהן אוחזן: (ז) וכבס בגדיו הכהן, המשליך שבפסוק הקודם, והוא אלעזר כמו שפירשתי, ודברי רמב"ע בכאן תמוהים מאוד, שפי' וכבס בגדיו, הכהן השורף, ע"כ, וכבוס בגדים של השורף נאמר בפסוק הסמוך, והשורף אתה וגו': ואחר יבא אל המחנה, לפי פשוטו יורנו הכתוב שאחר שריפת פרה נסתלקה עבודת אלעזר ויוכל לבוא אל המחנה אפי' קודם אסיפת האפר, ולכך לא נאמר לעיניו באסיפת האפר, כמו בשחיטת הפרה ושרפתה: וטמא הכהן עד הערב, אך עודנו בטמאתו עד שיעריב שמשו ואז יאכל בקדשים: (ט) והניח, ושעורו ואסף איש טהור והניח את אפר הפרה אל מחוץ למחנה: והיתה, בא בפעל נקבה כדין הטומטום, כמ"ש פעמים רבות (עט זאָגז זיין), וכן בפסוק הבא: למי נדה, אפשר שיהיה משרש נדה והדגש לחסרון נו"ן השרש, כי עקרו ננדה בפעל נגלה, או שהוא משרש נדד, והדגש לחסרון אות הכפל, ותהיה מלייה שרש משני אלה הוראתה תמיד לשון רחוק, וכן כתב הרד"ק בשרש נדד ונקראו מי נדה לפי שהיה המים לגורך הרחוק והוא הטמא, וכן פי' הראב"ע שהוא לשון רחוק מן מנדיכם (ישעיה ס"ו ה'), ורש"י פי' למי הזיה פירש הכונה, אבל מה שהביא ראיה על פי' המלה שהיא לשון זריקה מן וידו אבן (איכה ג' נ"ג) ומן לידות את קרנות הגוים (זכריה ב' ד'), לא יתכן כי אלה הם משרש ידה, וכבר הרגיש בזה הרא"ם ז"ל עי"ש: חטאת הוא, לשון הסרת החטא, כמו תחטאני באזוב (תהלים נ"א ט') ונקראת הפרה כן לפי שבאפרה מתחטאין הטמאי',

אֶת־אֵ֣פֶר הַפָּרָ֗ה אֶת־בְּגָדָ֔יו וְטָמֵ֖א עַד־הָעָ֑רֶב וְהָֽיְתָ֞ה לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל וְלַגֵּ֛ר הַגָּ֥ר בְּתוֹכָ֖ם לְחֻקַּ֥ת עוֹלָֽם׃ (יא) הַנֹּגֵ֥עַ בְּמֵ֖ת לְכָל־נֶ֣פֶשׁ אָדָ֑ם וְטָמֵ֖א שִׁבְעַ֥ת יָמִֽים׃ (יב) ה֣וּא יִתְחַטָּא־ב֞וֹ בַּיּ֧וֹם הַשְּׁלִישִׁ֛י וּבַיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י יִטְהָ֑ר וְאִם־לֹ֨א יִתְחַטָּ֜א בַּיּ֧וֹם הַשְּׁלִישִׁ֛י וּבַיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י לֹ֥א יִטְהָֽר׃ (יג) כָּֽל־הַנֹּגֵ֡עַ בְּמֵ֣ת בְּנֶפֶשׁ֩ הָֽאָדָ֨ם אֲשֶׁר־יָמ֜וּת וְלֹ֣א יִתְחַטָּ֗א אֶת־מִשְׁכַּ֤ן יְהוָה֙ טִמֵּ֔א וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מִיִּשְׂרָאֵ֑ל כִּי֩ מֵ֨י נִדָּ֜ה לֹא־זֹרַ֤ק עָלָיו֙ טָמֵ֣א יִהְיֶ֔ה ע֖וֹד טֻמְאָת֥וֹ בֽוֹ׃

ת"א הנוגע נזיר מ"ג, א'. ע"ז ל"ז, ב'. חולין ע"ב, א': הוא קדושין כ"ב, א': את משכן שבועות ט"ז, ב': טמא נזיר מ"ה, א'. מכות ח"ו ב'. וי"ד ב'. שבועות ו', ב': עוד זבחים ל"ג, ב':

קוה זאַממעלט, וואשע זייַנע קליידער, אונד זייא ביז אבענד אונריין. דיזעס זייא פֿיר דיא קינדער ישראל'ס אונד פֿיר דיא פֿרעמדען (רעליגיאָנספֿערוואנדטען) דיא אונטער איהנען וואָהנען, איין עוויגעס געזעטץ. (יא) ווער דען לייכנאם איינער מענשליכען פערזאָן בעריהרט, איזט זיבען טאגע אונריין. (יב) דיזער זאָלל זיך הירמיט אם דריטטען אונד זיבענדען טאגע ענטזינדיגען, זאָ ווירד ער ווידער רייַן; ווען ער זיך אבער ניכט אם דריטטען אונד זיבענטען טאגע ענטזינדיגט, זאָ ווירד ער ניכט רייַן. (יג) ווער דען לייכנאם איינער מענשליכען פערזאָן בעריהרט, זיך ניכט ענטזינדיגען לעסט, אונד דיא וואָהנונג דעס עוויגען פערונרייניגט, דיאזעלבע פערזאָן זאָלל אויס איהרער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען; דען זאָ לאנגע ער ניכט מיט שפרענגעוואססער בעשפרענגט וואָרדען, איזט ער אימּמער נאָך אונרייַן, אונד דיא אונ־

תרגום אונקלוס

קִטְמָא דְתוֹרְתָא יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם עָלָם׃ (יא) דְּיִקְרַב בְּמִיתָא לְכָל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וִיהֵי מְסָאַב שַׁבְעָא יוֹמִין׃ (יב) הוּא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם לָא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יִדְכֵּי׃ (יג) כָּל דְּיִקְרַב בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יַת מַשְׁכְּנָא דַיְיָ סָאֵב וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ

רש"י

מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת [פרה פ"ג]: למי נדה. למי הזייה כמו וידו אבן בי [איכה ג'] לידות את קרנות הגוים [זכריה ב'] לשון זריקה: חטאת היא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הזה: (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה

באור

וכן מתורגם בל"א: (י) ולגר, שקבל עליו דת ישראל: (יא) לכל נפש אדם. יהודי או גוי. (רמב"ע), כי גם מתי גוים מטמאים במגע כמו שאמר בפ' מטות ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הורג נפש וגומר, אלא שאינם מטמאין באהל כמתי ישראל, ולמ"ד לכל הוא למ"ד הכללי: אדם, ולא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאת שלישי ושביעי: וטמא שבעת ימים, יהיה טמאה כי הוא פעל עבר והוי"ו מהפכו לעתיד, ואז היא תשובת התנאי, או שהוא עבר ושייך אל התנאי. כונת הרמב"ע: (יב) הוא יתחטא בו, באפר הנזכר בפסוק הקודם, ופירש יתחטא יסיר חטאו בו והוא הטומאה: (יג) את משכן ה' טמא, אם נכנס למשכן בעודו טמא: לא

(יד) זֹ֣את הַתּוֹרָ֔ה אָדָ֖ם כִּֽי־יָמ֣וּת בְּאֹ֑הֶל כָּל־הַבָּ֤א אֶל־הָאֹ֙הֶל֙ וְכָל־אֲשֶׁ֣ר בָּאֹ֔הֶל יִטְמָ֖א שִׁבְעַ֥ת יָמִֽים׃ (טו) וְכֹל֙ כְּלִ֣י פָת֔וּחַ אֲשֶׁ֛ר אֵין־צָמִ֥יד פָּתִ֖יל עָלָ֑יו טָמֵ֖א הֽוּא׃ (טז) וְכֹ֨ל אֲשֶׁר־יִגַּ֜ע עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶ֗ה בַּֽחֲלַל־חֶ֙רֶב֙ א֣וֹ בְמֵ֔ת אֽוֹ־בְעֶ֥צֶם אָדָ֖ם א֣וֹ בְקָ֑בֶר יִטְמָ֖א שִׁבְעַ֥ת

תולדות אהרן זאת התורה ברכות ס"ג, ב'. שבת כ"ח, א', ופ"ג ב'. סוכה כ"א, ב'. יבמות ס"א, א', גיטין נ"ז, ב'. בכורות מ"ה, א': וכל כלי שבת ק"א, ב'. חולין כ"ה, א': אשר יגע נזיר נ"ג, ב'. ע"ז ל"ז, ב'. חולין ג', א': או בעצם נדה, נ"ה, א': בחלל שבת ק"א, ב'. פסחים י"ד, ב', וע"ע א'. חולין ג', ב':

תרגום אשכנזי

ריינינקייט האפטעט נאָך אן איהם. (יד) ווען יעמאנד אין איינעם צעלטע שטירבט, זאָ איזט פאָלגענדעס פערארדנעט: ווער אין דאז צעלט היניין געהט, אונד אללעס, וואס אים צעלטע איזט, זאָלל זיבען טאגע אונריין זיין. (טו) איין אָפפּענעס געפעס, דאראן דער דעקקעל ניכט פעסט אנשליסט, איזט אונריין. (טז) ווער אויך אויף דעם פרייען פעלדע איינען ערשלאגענען, אָדער פערשטארבענען, אָדער איינעס מענשען קנאָכען אָדער גראב גערירהט; זייא זיבען

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סְאוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ: (יד) דָּא אוֹרַיְתָא אֱינַשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בְּמַשְׁכְּנָא יְהֵא מְסָאַב שַׁבְעָא יוֹמִין: (טו) וְכֹל מַן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיֵיעַ מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: (טז) וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב

רש"י

(אלא טומאה שבעה) ד"א בנפש זו רביעית דם [חולין ע"ב]: את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפי' בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור [שם כ"ח]: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי [בראשית ל'] נתחברתי עם אחותי: (טז) על פני השדה. רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק [חולין ע"ב]

באור

זרק, ל"ז יחיד שב על המים, כמו וכי יתן מים (ויקרא י"א ל"ח), ופעמים מחובר בלשון רבים כמו ויגברו המים (בראשית ז' י"ח): עוד טומאתו בו. עדיין אע"פי שטבל: (יד) אדם כי ימות באהל, דבר הכתוב בהוה וה"ה אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל: כל הבא אל האהל וכל אשר באהל, הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל הזה, כמ"ש והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם, והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזייה, ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אהלים במדבר ודבר הכתוב בהוה, כי המצוה מיד ולדורות, אבל ה"ה לבית ולכל המאהילים שמביאין את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות, אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל. (רמב"ן): יטמא שבעת ימים. אפילו לא נגע במת עצמו: (טו) אין צמיד פתיל עליו, רש"י פי' פתיל לשון מחובר, אין מגופת צמידתו מחובר עליו יפה, וכן תרגם אונקלוס, ויהיה צמיד שם המגופה, ופתיל תואר חבורו עם הכלי, ולדעת הרד"ק, [וכן כתבנו בפ' וישב (בראשית ל"ח י"ח), ובפ' (תרומה כ"ח ל')] יהיה פתיל שם לחתיכת הבגד שעל הכלי, וצמיד מלשון חבור, והוא תואר והענין אחד, אלא שלפי' הרד"ק יקדם התואר למתואר והוא זר בלשון, ולאב"ע פי' צמיד מלשון צמד הבקר, ויהיה צמיד פתיל שנים פתילים: (טז) אשר יגע על פני השדה, שאין שם דבר המאהיל, אינו מטמא עד שיגע בדבר הטמא עצמו: בחלל חרב, שנעשה חלל על ידי חרב: או במת, בלי מעש' אדם: או בקבר, של אדם;

יָמִים׃ (יז) וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ שני (יח) וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ (יט) וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃

תולדות אהרן ולקחו יומא מ"ג, א'. סוכה נ"א, ב'. יבמות ע"ב, ב'. סוטה ט"ז, ב'. חולין פ"א, ב'. תמורה י"ב, ב': ונתן פסחים נ"ד, ב'. סוטה א', ב'. תמורה י"ב, ב': ולקח יומא מ"ג, א'. סוכה נ"ז, א'. זבחים נ"ג, ב'. מנחות ז', ב': ועל הנפשות נדה מ"ד, א': ועל וכו' נזיר שם: והזה יומא י"ד, א', ומ"ג ב'. מגלה כ', א'. יבמות ע"ג, א'. נזיר ס"א, ב', קדושין כ"ה, א' וס"ב א', זבחים י"ז, ב':

טאגע אונריין. (יז) פיר איינען זאלכען אונרייגען נעהמע מאן אשע פאן דער פערבראנטען קוה, טהוע פליסענד וואססער דאר־אויף אין איינעם געפעסע. (יח) איין רייגער מאן נעהמע איזאף, טונקע איהן אין דיזעס וואססער, אונד בעשפרענגע דאמיט דאז געצעלט, אונד אללעס געראֶטהע אונד אללע פער־זאנען, דיא דארין געוועזען; אָדער דעניעניגען, דער איינעם טאָדטען קנאָכען, איינען ערשלאגנען, איינען פערשטאָרבענען אָדער איין גראב בעריהרט האט. (יט) דער ריינע נעמליך בעשפרענגע דען אונרייגען אם דריטטען אונד אם זי־בענטען טאגע. ווען ער איהן אם זיבענטען טאגע ענטזינדיגט האט, וואשע ער זיינע קליידער, באדע זיך אין וואססער, אונד איזט אם אבענד ריין.

רש"י

ופשוטו על פני השדה שאף שם אהל מטמא המת שם בנגיעה (יט) וחטאו ביום השביעי. הוא גמר טהרתו

תרגום אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין׃ (יז) וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב מֵעֲפַר יְקֵידַת חַטָּאתָא וְיִתֵּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ לְמָן׃ (יח) וְיִסַּב אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא וְעַל נַפְשָׁתָא דִּי הֲווֹ תַמָּן וְעַל דִּיקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ בְקַטִילָא אוֹ בְמֵיתָא אוֹ בְקִבְרָא׃ (יט) וְיַדֵּי דַכְיָא עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִידַכֵּינֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא׃

באור

(יז) ולקחו לטמא, לצורך הטמא הנזכר, ואין הכוונה שיהיו הלוקחים רבים, אבל הוא פעל בלי בדור הגוף הפועל, ובל"הע (ויאמפיערגעמאין), וכן מתורגם בל"א: מעפר שרפת החטאת, אפר נקרא ג"כ עפר, כמו ונשא את עפרם (מ"ב כ"ג ה'), וישלך את עפרה (שם ו'), שהם נאמר על אפר מקלה: ונתן עליו מים וגו', ז"ל הרמב"ן, אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן המים עליו, שכן שנו רבותינו ז"ל שהנותן אפר תחלה ואח"כ המים פסול, דקדקו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי, ואולי מפני שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אל כלי. ונתן עליו מים חיים. אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי, לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שהיו המים צפין עליו עכ"ד: (יח) ולקח אזוב וגו', כשיבואו שני פעלים זאח"ז על פעול אחד אז יבוא הפועל באחרונה, ושיעור הכתוב שאיש טהור יקח את האזוב ויטבול אותו במים: והזה על האהל וגומר, אם היתה הטומאה על ידי דבר המאהיל: ועל הנגע, או על הנוגע אם הטומאה ע"פ השדה: (יט) והזה הטהר על הטמא, לפי שהפסיק הענין ודבר בכל עניני הטמאים, חזר והתחיל והזה, כי היה די באמרו בפסוק שלמעלה והזה על האהל וגו' ביום השלישי וביום השביעי במאמר אחד: וחטאו ביום השביעי, שעורו וכאשר חטאו ביום השביעי אז יכבס בגדיו

(כ) וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ (כא) וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (כב) וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא

תולדות אהרן ואיש נזיר ס"א, ב'. מכות א', א'. ערכין ג', א': ונכרתה הוריות ט', ב': את מקדש מכות י"ד, ב'. שבועות י"ז, ב': ומזה יומא י"ד א'. נדה ט', א': והנוגע יומא שם. נדה שם: וכל וכו' ע"ז ל"ז, ב':

(כ) ווען אבער יעמאנד אונריין ווירד, אונד זיך ניכט ענטזינדיגען לעסט, זאָ זאָלל דיאזעלבע פּערזאָן אויס דער פֿערזאממלונג אויסגעראָטטעט ווערדען, אין זאָ וויט זיא נעמליך דאז הייליגטהום דעם עווי=גען פֿעראונרייניגט האט, דא זיא קיין בעשפּרענגונגס=וואססער האט אויף זיך שפּרענגען לאססען, אונד אַלזאָ אונריין געבליבען איזט. (כא) דיזעס זייא איהנען איין עוויגעס גע=זעטץ; דער דאז שפּרענג=וואססער שפּרענגט, זאָלל זיינע קליידער וואשען, אונד וועלכער דעז שפּרענגוואססער אנריהרט, זאָלל ביז אם אבענד אונריין זיין. (כב) וואס איין אונריינער

תרגום אונקלוס

(כ) וּגְבַר דִּי יִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יָת מַקְדְּשָׁא דַּייָ סָאֵיב מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא׃ (כא) וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם עָלַם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ (כב) וְכֹל דִּי

רש"י

[ספרי]: (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו' כדאיתא [בשבועות ט"ז]: (כא) ומזה מי הנדה. רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציא בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה [נדה ט' יומא י"ד]: והנוגע יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת. בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם וזהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה. משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה. על שם אם יאדימו כתולע [ישעיה א'] שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר

באור

ורחץ במים וטהר בערב: (כ) ואיש אשר יטמא, למעל' הזהיר על הנוגע במת עצמו ועתה הזהיר אפי' אם נגע באהל או בקבר או בטומאת אהל אפי' בלא נגיעה: את מקדש ה' טמא, אם נכנס לתוכו בעודו טמא: ובמסכת שבועות דרז"ל אם נאמר מקדש למה נאמר משכן וכו' עי"ש: (כא) ומזה מי הנדה, רז"ל אמרו במסכת נדה (דף י"ט) שהמזה טהור, ונפקא להו מדכתיב והזה הטהור על הטמא משמע אף לאחר ההזאה הוא טהור, וכן מוכח, שהרי אמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם, ואם היה המזה טמא, היה צריך כהן לאהל וכהן אחד לכל כלי וכהן אחד לכל נפש אשר היה שם, לכן אחז"ל מאי מזה נושא, ללמד שהנושא מי הנדה טמא טומאה חמורה לטמא הבגדים שעליו, משא"כ בנוגע שאמר יטמא עד הערב ולא נאמר בו כבוס בגדים, ומה שהוציאו בלשון מזה לומר שאין מטמאין עד שהיה בהן שיעור הזאה, וזהו דקדוק הכתוב, שאמר ומזה מי הנדה ולא אמר במי הנדה או ממי הנדה, לפי שהמזה הטובל במי הנדה וזורק מהם הוא טהור, אבל המזה את כל מי הנדה, שהוא נושא שיעור הזאה, טמא טומאת בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו, וכל דבר אשר יגע בו הטמא שנטמא במת או בקבר;

יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ

כ (א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ (ב) וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ (ג) וַיָּרֶב הָעָם עִם־

תולדות אהרן והנפש, שם שם: ותמת תענית ט', א'. מ"ק כ"ח, א'. ע"ז כ"ט, ב': ולא היה תענית שם:

בעריהרט, איזט אינריין. אויך איינע פערזאָן, דיא איהן בעריהרט, איזט אונ־ריין ביז אויף דען אבענד. כ (א) דיא קינדער ישרא'ל קאמען, דיא גאנצע געמיינדע, אים ערסטען מאָנאטע אין דיא וויסטע צין, אונד דאז פֿאָלק לאג בייא קדש; דאזעלבסט שטארב מרים, אונד ווארד אויך אלדא בעגראבען. (ב) דער געמיינדע פֿעהלטע עס אן וואססער; דא ליפֿען זיא איבער משה אונד אהרן צוזאממען. (ג) אונד דאז פֿאָלק האדערטע מיט משה אונד זיא שפראכען דיזע וואָרטע:

תרגום אונקלוס

יִקְרַב בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃

כ (א) וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ (ב) וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִישׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃ (ג) וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִתְנָא בְּמוֹתָא

רש"י

עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: וישרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו'. [שמות ל"ב] וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה תטמא כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר ויזר על פני המים [שם] וגומר כך ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וגו':

כ (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה מיתת מרים לפ' פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת [מ"ק כ"ח]: ותמת שם מרים. אף היא בנשיקה מתה [שם] ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר ע"פי ה' באלה מסעי [במדבר ל"ו]: (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים: (ג) ולו גוענו.

באור

והנפש הנגעת. או נפש אדם אשר תגע בטמא ההוא: תטמא עד הערב. לפי שהיא אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם:

כ (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי המדבר ואלו פירשו לחיים. (רש"י ורלב"ג):

וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב. (רלב"ג). כוונתו מה שאמר וישבו ולא אמר ויחנו, בעבור שישבו שם ימים רבים. כי כן כתוב ותשבו בקדש ימים רבים (דברי' א' מ"ו), ותפש עליו הרמב"ן ז"ל, כי מה שאמר הכתוב ותשבו בקדש וגו' היא קדש ברנע שבמדבר פארן שמשם נשתלחו המרגלים, כמבואר שם מענינו, אבל קדש שבפרשה הזאת היא במדבר צין שבאו שמה בשנת הארבעים, ועמ"ש בבאור בהעלותך על פסוק ואחר נסעו העם מחצרות, ואפשר שגם כונת הרלב"ג היא על קדש שבמדבר צין, כי גם שמה התעכבו ימים רבים כמבואר בכתוב, כי שם מתה מרים ואחר זה מריבת המים, ושליחות המלאכים אל מלך אדום והזירתם:

(ג) וירב העם עם משה, ובפסוק הקודם אמר ויקהלו על משה ועל אהרן, וכן אמרו ולמה

מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ (ד) וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ (ה) וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ (ו) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ שלישי שני (ז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ח) קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה

תרגום אשכנזי

ווערען וויר דאָך ליבער ביים אונטערגאנג אונזערער ברידער פאָר דעם עוויגען מיט אומגעקאָממען! (ד) וואס פיהרט איהר דאז פאָלק דעם עוויגען אין דיזע וויסטענייא! וואָ וויר זאמט אונזערם פיה שטערבען מיססען? (ה) אונד ווארום האבט איהר אונז אויס מצרים געפיהרט, אונז אן דיזען עלענדען אָרט צו ברינגען, וואָ מאן ניכט זעען קאן, וואָ וועדער פייגענביימע נאָך וויינשטאָקקע, נאָך גראנאטעפפעל זינד, ניכט איינמאל וואססער צום טרינקען? (ו) משה אונד אהרן ענטפערנטען זיך פאָן דער פערזאמלונג, צום איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטס, פילען אויף איהר אנגעזיכט, אונד דיא הערליכקייט דעם עוויגען ערשיען איהנען. (ז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (ח) נים דען שטאב, פערזאמלע דיא געמיינדע, דוא אונד

רש"י

הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר. למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בְּגֹוַע:

תרגום אונקלוס

דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ׃ (ד) וּלְמָא אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא דַייָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃ (ה) וּלְמָא אַסֵּיקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ (ו) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְהוֹן׃ (ז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ח) סַב

באור

הבאתם, ולמה העליתנו. ואמר עם משה לפי שעקר המריבה היתה רק עם משה לבדו: ולו גוענו, מי יתן וכבר גוענו: בגוע אחינו, בעת אשר גועו אחינו, והוא מקור בפלס כשכב אדוני המלך (מ"א א' כ"א), כן דעת הרד"ק בשרשים. ואולם בעבור שלא מצאנו השרש הזה כי אם על משקל פעול, האם תמנו לגוע (במדבר י"ז), כתב רש"י בגוע שם דבר כמו במיתת אחינו: (ד) ולמה הבאתם וגו', בתחלה אמרו ע"ד כלל למה הבאתם אתנו אל המדבר, ובפסוק הסמוך אמרו פרטי הרעות הנכללות ברעה ההיא, ואמרו למה העליתנו ממצרים שהיתה ארץ מלאה כל טוב ולא די בצרה זו לצאת משם אלא שהבאתם אתנו אל מדבר שממה לא מקום זרע ותאנה וגו': לא מקום זרע, איננה מקום הראוי לזרוע בה: ותאנה וגו', שעורה ולא מקום תאנה וגפן ורמון: ומים אין לשתות, אף דבר הכרחי לחיי אדם לא מצאנו: (ו) מפני הקהל, כדמות בורחים (ראב"ע): ויפלו על פניהם, מרוב היגון והפחד לא נותר עוד כח בהם לעמוד על רגליהם, וראב"ע כתב להתפלל או לדרוש את השם בנבואה, אבל מי שדבר עם ה' כאשר ידבר איש אל רעהו, לא היה צריך לפול על פניו לא להתפלל ולא להתנבאות: (ח) קח את המטה, בה"א הדעת ולא אמר מטך, כי הכונה על מטה האלהים המונח לפני העדות, וז"ש בפסוק הסמוך

אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ (ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ (י) וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם׃ (יא) וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס

תולדות אהרן והשקית מנחות ע"ו, ב':

דיין ברודער אהרן, אונד רעדעט דעז פֿעלזען פֿאַר איהרען אויגען אן, דאס ער וואססער הערגעבע. אויף דיזע ווייזע ווירסט דוא איהנען וואססער אויס דעם פֿעלזען ברינגען, אונד דיא געמיינדע נעבסט איהרעם פֿיהע טרענקען. (ט) משה נאהם דען שטאב, דער פֿאַר דעם עוויגע, לאַג, וויא ער איהם בעפֿאָהלען. (י) זאָדאן ליסען משה אונד אהרן דיא נאציאָן צוזאממען קאָממען פֿאַר דעם פֿעלזען. אונד ער שפראך צו איה־נען: הערט איהר אינגע־געהאָרזאמען! ווערדען וויר אייך אוים דיזעם פֿעל־זען וואססער שאַפֿפֿען. (יא) משה הוב זיינע האנד אויף אונד שלוג דען פֿעלזען צווייאמאל מיט זיינעם שטאבע, דא קאם פֿיל וואססער הערויס, זאָ

תרגום אונקלוס

ית חוטרא ואכניש ית כנשתא את ואהרן אחוך ותמללון עם כיפא לעיניהון ויתן מוהי ותפיק להון מיא מן כיפא ותשקי ית כנשתא וית בעירהון: (ט) ונסיב משה ית חוטרא מן קדם יי כמא די פקדיה: (י) ואכנישו משה ואהרן ית קהלא לקדם כיפא ואמר להון שמעו כען סרבניא המן כיפא הדין נפיק לכון מיא: (יא) וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחוטריה תרין זמנין

רש"י

(ח) ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על ממונם של ישראל [במד' ר']: (י) ויקהילו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה [שם]: המן הסלע נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריה' המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין

באור

ויקח משה את המטה מלפני ה': ודברתם אל הסלע, הנמצא סמוך למחנה או אל הסלע שהודעתיך. (רא"ע): (י) ויקהלו וגו' אל פני הסלע, כי כן צוה לו השם ודברתם אל הסלע לעיניהם: המרים, המחליפים ומשנים רצון המקום, והוא בינוני תואר מבנין הקל משרש מרה: המן הסלע הזה, ז"ל הרמב"ן חלילה חלילה שיהיה התימה למניעות, כי משרע"ה הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מהם והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחרת בצור בחורב, ואמרו מפרשים שיש תמיהות מתקיימות, כמו הנגלה נגליתי, התשפוט התשפוט. ורא"ע כתב המן הסלע הזה יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים, ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה, המן החלמיש הזה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים, רק תבינו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה, והוא אשר יפרנס אתכם בו, וזה כטעם שאמר להם במן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים. ולפי דעתי הה"א הזו לשאלה, המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם

מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה: (ד) וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ: (ה) וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת: (ו) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם: פ שלישי שני (ז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (ח) קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה

ווערען וויר דאָך ליבער בייםּ אונטערגאנג אונ=זערער ברידער פאָר דעם עוויגען מיט אומגעקאָמ=מען! (ד) וואס פיהרט איהר דאז פאָלק דעם עווי=גען אין ריזע וויסטענייא! וואָ וויר זאמט אונזערם פיה שטערבען מיססען? (ה) אונד ווארום האבט איהר אונז אויס מצרים געפיהרט, אונז אן דיזען עלענדען אָרט צו ברינגען, וואָ מאן ניכט זעען קאן, וואָ וועדער פייגענביימע נאָך וויינשטאָקקע, נאָך גראנאטעפפעל זינד, ניכט איינמאל וואססער צום טרינקען? (ו) משה אונד אהרן ענטפערנטען זיך פאָן דער פערזאמלונג, צום איינגאנגע דעם שטיפטס=צעלטס, פילען אויף איהר אנגעזיכט, אונד דיא הערליכקייט דעם עוויגען ערשיען איהנען. (ז) דער עוויגע רעדע=טע מיט משה אונד שפראך: (ח) נים דען שטאב, פערזאמלע דיא געמיינדע, דוא אונד

תרגום אונקלוס

דַּאֲחָנָא קֳדָם יְיָ: (ד) וּלְמָא אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא דַּיְיָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמָת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא: (ה) וּלְמָא אַסֵּיקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי: (ו) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַּיְיָ לְהוֹן: (ז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ח) סַב

רש"י

הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר. למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בִּגְוֹעַ:

באור

הבאתם, ולמה העליתנו. ואמר עם משה לפי שעקר המריבה היתה רק עם משה לבדו: ולו גוענו, מי יתן וכבר גוענו: בגוע אחינו, בעת אשר גועו אחינו, והוא מקור בפעל כשכב אדוני המלך (מ"א א' כ"א), כן דעת הרד"ק בשרשים. ואולם בעבור שלא מצאנו השרש הזה כי אם על משקל פעול, האם תמנו לגוע (במדבר י"ז), כתב רש"י בגוע שם דבר כמו במיתת אחינו: (ד) ולמה הבאתם וגו', בתחלה אמרו ע"ד כלל למה הבאתם אתנו אל המדבר, ובפסוק הסמוך אמרו פרטי הרעות הנכללות ברעה ההיא, ואמרו למה העליתנו ממצרים שהיתה ארץ מלאה כל טוב ולא די בצרה זו לצאת משם אלא שהבאתם אתנו אל מדבר שממה לא מקום זרע ותאנה וגו': לא מקום זרע, איננה מקום הראוי לזרוע בה: ותאנה וגו', שעורו ולא מקום תאנה וגפן ורמון: ומים אין לשתות, אף דבר הכרחי לחיי אדם לא מצאנו: (ו) מפני הקהל, כדמות בורחים (רמב"ע): ויפלו על פניהם, מרוב היגון והפחד לא נותר עוד כח בהם לעמוד על רגליהם, ורמב"ע כתב להתפלל או לדרוש את השם בנבואה, אבל מי שדבר עם ה' כאשר ידבר איש אל רעהו, לא היה צריך לפול על פניו לא להתפלל ולא להתנבאות: (ח) קח את המטה, בה"א הדעת ולא אמר מטך, כי הכונה על מטה האלהים המונח לפני העדות, וז"ש בפסוק הסמוך

אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־
הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ
לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־
הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ (ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהֹוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃
(י) וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל
אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־
נָא הַמֹּרִים הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא
לָכֶם מָיִם׃ (יא) וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ
אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ
מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס

תולדות אהרן והשקית מנחות ע"ו, ב':

דיין ברודער אהרן, אונד רעדעט דען פֿעלזען פֿאָר איהרען אויגען אן, דאס ער וואססער הערגעבע. אויף דיזע וייזעווירסט דוא איהנען וואססער אויס דעם פֿעלזען בריננגען, אונד דיא געמיינדע נעבסט איהרעם פֿיהע טרענקען. (ט) משה נאהם דען שטאב, דער פֿאָר דעם עוויגען לאג, וויא ער איהם בעפֿאָהלען. (י) זאָדאן ליסען משה אונד אהרן דיא נאציאָן צוזאממען קאָממען פֿאָר דעם פֿעלזען. אונד ער שפראך צו איה־נען: הֶאָרט איהר אונגע־געהאָרזאמען! ווערדען וויר אייך אויס דיזעם פֿעל־זען וואסער שאָפֿפֿען. (יא) משה הוב זיינע האנד אויף אונד שלוג דען פֿעלזען צווייאמאל מיט זיינעם שטאבע, דא קאם פֿיל וואססער הערויס, זאָ

תרגום אונקלוס

יַת חוּטְרָא וְאַכְנֵישׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן׃ (ט) וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ׃ (י) וְאַכְנִישׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לִקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן מַיָּא׃ (יא) וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין

רש"י

(ח) ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על ממונס של ישראל [במד' ר']: (י) ויקהילו וגו'.. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה [שם]: המן הסלע נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריה' המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים: (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין

באור

ויקח משה את המטה מלפני ה': ודברתם אל הסלע, הנמצא סמוך למחנה או אל הסלע שהודעתיך. (ראב"ע): (י) ויקהלו וגו' אל פני הסלע, כי כן צוה לו השם ודברתם אל הסלע לעיניהם: המרים, המחליפים ומשנים רצון המקום, והוא בינוני תואר מבנין הקל משרש מרה: המן הסלע הזה, ז"ל הרמב"ן חלילה שיהיה התימה למניעות, כי משרע"ה הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מהם והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחרת בגלל בחורב, ואמרו מפרשים שיש תמיהות מתקיימות, כמו הנגלה נגליתי, התשפוט התשפוט. ולאב"ע כתב המן הסלע הזה יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים, ידלה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה, המן החלמיש הזה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים, רק תכירו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה, והוא אשר יפרנס אתכם בו, וזה כטעם שאמר להם בזמן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים. ולפי דעתי הה"א הזו לשאלה, המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם

(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־

תולדות אהרן יען לא וכו' שבת נ"ה, א' וצ"ז א'. יומא פ"ז, א':

תרגום אשכנזי

דאס דיא געמיינדע נעבסט איהרעם פֿיהע צו טרינקען האטטע. (יב) דער עוויגע אבער שפּראך צו משה אונד צו אהרן: וויל איהר ניכט דאז פֿערטרויען צו מיר געהאבט, מיך פֿאָר דען אויגען דער קינדער ישראל'ס צו הייליגען; דאַ=רום זאָללט איהר אויך דיזעס פֿאָלק ניכט אין דאז לאנד בריגגען, דאז איך איהנען צו געבען בע=

תרגום אונקלוס

וּנְפָקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלַף דְּלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לְהוֹן׃

רש"י

לפי שלא צוה המקום להכות אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו אל הסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור [שמות י"ז] ונזדמן להם אותו סלע והכהו: (יב) יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן. והלא הצאן ובקר ישחט [במדבר י"א] קשה מזו אלא

באור

יפרש בשאלה הן ולאו היש בה ען אם אין, התשמור מצותיו אם לא ופעם מזכיר ההן לבדו, הזה אחיכם הקטן, הידעתם את לבן בן נחור, אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון, אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על ה' המן הסלע החזק הזה נוציא לכם מים היהיה הדבר הזה אם לא? הפליג במרים והגיד כי הם קטני האמנה וכאשר ידיבו אליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא, כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שלחן במדבר הגם לחם יוכל תת. ע"כ: (יב) יען לא האמנתם בי להקדישני. שאלו דברתם אל הסלע הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע מקיים דברו של הקב"ה אנו על אכ"ו. (רש"י), וכתב הרמב"ן ואלה דברי אגדה הם, אבל לא נתחוורו כי מאמר שלוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מפני מה המטה הזה בידו, וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו, ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע, ואין הנס בדבור יותר גדול מהכאה כי הכל שוה אצל הסלע, ועוד למה אמר בזה מעלתם, והצואה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה, צוה שיאמרו והיא שומעת, כי בשם יוציא מים מן הסלע הזה, כדרך כי היא שמעה את כל אמרי ה' (יהושע כ"ד כ"ז), וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגומר והסלע שומעת. וטענות רבות למפרשים בחטא הזה כבר ספר הראב"ע דברים רבים מהם, והסוד שרמז בו גם הוא אינו נכון, והאריך שם בדחיותיו על הראב"ע ועל פירש הרמב"ם ז"ל, שכתב מזה הענין בפרק רביעי מהקדמתו לפרקי אבות, וסוף דבריו ז"ל והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, ולאוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים כדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' עמהם להפליא, ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי, ומעש' הראשון בצור בחורב אמר הנני עומד לפניך שם על הצור והשבעי' הזקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנם מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן, ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי הנהגה מן ההקדש נקרא מעילה, וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם והטעם שאתקדש לעיניהם, או שניתם דברי מן ותמר את משפטי (יחזקאל ה' ו'), כי לא צויתי שתאמרו ככה. ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל (ר"ל לא הבאתם אמונה בלבם). או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעי' כ"ב כ"ג), וכתב

נָתַתִּי לָהֶם׃ (יג) הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה

ת"א המה מי סוטה י"ג, ב'. סנהדרין ק"א, ב', וק"י א':

שלאָססען: (יג) דיזעס זינד דיא האדערוואססער: וויל דיא קינדער ישראל'ס מיט דעם עוויגען האדערטען, אונד ער געהייליגט וואַרד

תרגום אונקלוס

(יג) אִינוּן מֵי מַצּוּתָא דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן׃

רש"י

לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם: להקדישני. שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי [שמואל א' ג'] נשבע בקפיצ' שלא ירבו בתפלה כל כך: (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוק' במים לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה

באור

עוד וז"ל ועל דעתי טעם ודברתם אל הסלע כמו על הסלע, וכן כה אמר ה' אל העמודים ועל המכונות בבלה יובאו (ירמיה כ"ז כ"א), יצוה שיאמרו לעיני העד' בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשו, ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם, וכן ויאמר חנני' לעיני כל העם לאמר כה אמר ה' ככה אשבור את עול מלך בבל (שם כ"ח ד') וכן רבים, או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם, כמו שאמר בעשיה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעינות היו שם, ויתכן שהוא כמסורס. הקהל את העד' ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, וטעם ונתן מימיו שיהיו מיד מים רבים נובעים ממנו, כמ"ש (ויצאו מים רבים), כי הנתינה תאמר על הרבוי, כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כ"ו), כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם (זכרי' ח'), כלם על הרבוי יבטיח' וכן כתוב ונחלים ישטופו (תהלים ע"ח כ'), ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן פריו, שאין בטבע הסלע להיות בו מים, אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו, כי בהפוך השם החלמיש למעינו מים וממנו יצאו, יקראו על שמו מימיו, וכן וברך את לחמך ואת מימיך (שמות כ"ג כ"ה), לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג ט"ז), ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעינות רבות דק מאמצעו, וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), וחזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע שכלם יראו אותם נובעים ממנו, עכ"ל הרמב"ן. [א"ה, אחרי אשר רבו הדעות במשפט המריבה הזאת ומה חטא הקדושים הללו, אגיד אף אני את הנראה לע"ד כפי פשטות הכתובים: מקדושת השם יתעלה שחסידיו ועבדיו יהיו גבורי כח, מתאמצים על כל רגשות הטבע והמיית הנפש, עושים את רצונו באין פחד ובהלה, באין עצב ואין כעס, יקרה להם ממקרי התולדות מה שיקרה, כל עת שהם בעבודת השם יתעלה לא ירגזו בהמיר ארץ ותלואה, וכן אמר משה לאהרן בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' ג'), שע"י זה תקדש השם ברבים, ותראה את כבודו על פני כל העם כשאתה רואה בניך מתים ואינך זז מעבודת השם כרגע, וכן נאמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלהיך (דברים י"ד א') כי זהו קדושת השם שלא יתאבלו עבדיו יותר מדאי במות להם מת, או אם יקרה אותם מקרה ופגע אחר, וכן צוה על הכהנים הקדושים אליו יותר מבני ישראל למעט באבלם על מת. והנה ראינו שמשה ואהרן פחדו את הנקהלים וברחו מפניהם אל פתח אהל מועד ושם נפלו על פניהם, כי חלף כחם, עד אשר נגלה כבוד השם ואמר שישוב להקהיל את העדה, לכן אמר להם יען לא היתה אמונתכם בי חזקה כל כך להראות קדושתי וגבורי לעיני בני ישראל, לעמוד על מעמדכם בתוך הנקהלים עליכם, בלי פחד ומורך הלב, ויעשה ההמון מה שיעשה, ועבדי ה' לא יראו מהמונם ושאונם, ולא יזוזו ממצבם, הנה אינכם מוכנים לצאת ולבא לפני הקהל הזה, הלחם להם מלחמות גדולות ונפלאות, ולסבול טרחם ומשאם, כי צריך

וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס רביעי (יד) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ׃ (טו) וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ׃ (טז) וַנִּצְעַק אֶל־יְהֹוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ עִיר

תרגום אשכנזי

אן איהנען. (יד) פֿאָן קדש אויס זאנדטע משה באָט־שאפֿטער אן דען קאָניג צו אדום, (אונד ליס איהם ענטביעטען): זאָ שפּריכט דיין ברודער ישראל: דוא ווייסט, וואס פֿיר מיהזעליגקייט אונז בעטראָפֿפֿען האט: (טו) אונזערע פֿאָרפֿאהרען קאמען נאך מצרים, וויר וואָהנטען לאנגע צייט אין מצרים; אלליין דיא מצרים פֿערפֿוהרען מיט אונז אונד אונזערן פֿאָרפֿאהרען זעהר איבעל. (טז) וויר שריען צום עוויגען, דיזער ערהאָרטע אונזערע שטיממע אונד זאנדטע איינען באָטשאפֿטער, דער אונז אויס מצרים פֿיהרטע; יעצט זינד וויר צו קדש, אין איי־

רש"י

תשליכוהו [שמות א']: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא ירא ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך [תהלים ס"ח] וכן הוא אומר בקרובי אקדש [ויקרא י']: (יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך [בראשית ט"ו] ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו שנא' וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו [שם ל"ו] מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב [בראשית כ"ז] שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים

תרגום אונקלוס

(יד) וּשְׁלַח מֹשֶׁה אִזגַּדִּין מֵרְקַם לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר אֲחוּךְ יִשְׂרָאֵל אַתְּ יְדַעַתְּ יָת כָּל עָקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתַּנָא׃ (טו) וּנְחַתוּ אֲבָהָתַנָא לְמִצְרַיִם וִיתֵיבְנָא בְּמִצְרַיִם יוֹמִין סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לַנָא מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתַנָא׃ (טז) וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַנָא וּשְׁלַח מַלְאָכָא וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְהָא אֲנַחְנָא בְּרְקַם קַרְתָּא דִּבְסְטַר

באור

לזה איש גבור חיל מושל ברוחו ולבו כלב האריה, לא יחת מפני כל, והנה במקום אחד אמר אשר מעלתם בי, ע"ד שאמרו רז"ל הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה, כי בערך אל הקדושים ההם הקלול בקדושת השם למעלה יחשב, ואשרי מי שיחשוב לו ה' עון כזה!]: אשר נתתי להם, אשר הבטחתי לתת להם והרי היא כאלו נתתי להם כבר: (יג) ויקדש בם, פי' הראב"ע במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש, ע"כ. ולא ידעתי מה ענין כנוי הנסתרים על משה ואהרן אם לא הוזכרו בפסוק הזה. ויותר נכון כפירוש הרשב"ם שהוקדש במים מכל מקום ואף על פי שלא דברו אל הסלע. ירצה בזה שמלת בם שבה על המים, וכן דעת רש"י שהכנוי שב על המים אלא שהוא מפרש שהקדושה היתה במה שעל ידם מתו משה ואהרן שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות: (יד) כה אמר אחיך, שעודו שלוה את השלוחים שיאמרו כן אל מלך אדום: את כל התלאה, יגיעות, הענינים שיקוץ האדם בהם, ובכתובים הבאים הולך ומבאר התלאות ההן שהיא ירידת אבותינו מצרימה ועי"ז נשתקענו ונשב גם אנחנו שם ימים רבים: (טז) וישלח מלאך, שליח והוא משה כי שליח השם נקרא מלאך, וכן כתוב ויאמר חגי

קְצֵה גְבוּלֶךָ׃ (יז) נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ (יח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ (יט) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃ (כ) וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם לִקְרָאתוֹ בְּעַם

תולדות אהרן ואם מימיך עקרים ת"ד, פל"ס׃.

נער שטאדט, דיא אן דיינע גרענצע אנשטאָסט: (יז) לאס אונז דורך דיין לאנד ציהען! וויר וואָללען ניכט דורך עקקער אונד וויינבערגע ציהען, אונד קיין וואססער אויס צי־סטערנען טרינקען; וויר וואָללען אויף דער העער־שטראססע בלייבען, וועדער רעכטס נאָך לינקס דאפאָן אבווייכען, ביז וויר איבער דיינע גרענצען הינאויס זינד. (יח) אדום אבער ליס איהם זאגען: דוא זאָללסט ניכט דורך מיין לאנד צי־הען, אָדער איך געהע דיר מיט דעם שווערטע ענט־געגען. (יט) דיא קינדער ישראל'ס שטעללטען איהם צוואר פאָר: וויר וואָללען אויף געבאהנטעם וועגע בלייבען; וועןן איך אָדער מיין פיה פאָן דיינעם וואססער טרינקע, זאָ וויל איך עס בעצאהלען; איך וויל דיר ניכט שאדען, נור צו פוסע מיינען דורכצוג נעהמען. (כ) ער בליב אבער ראבייא, דוא זאָללסט ניכט דורכציהען! יא אדום צאָג איהם ווירקליך מיט

תרגום אונקלוס

תחומך: (יז) נעבר כען בארעך לא נעיבר בחקל ובכרם ולא נשתי מי גוב אורח מלכא ניזיל לא נסטי לימינא ולשמאלא עד דנעיבר תחומך: (יח) ואמר ליה אדומאה לא תעבר בתחומי דלמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: (יט) ואמרו ליה בני ישראל באורח כבישא ניסק ואם מיך נשתי אנא ובעירי ואתן דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי אעיבר: (כ) ואמר לא תעבר ונפק אדומאה לקדמותיה בחיל רב ובידא תקיפא:

רש"י

[ד"ה ב' ל"ו]: (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעבור על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. מי בורות היה לו"ל אלא כך אמר משה אע"פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי ליהנות את אושפיזו [במד' ר']: דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: (יח) פן בחרב אצא לקראתיך. אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק וישמע קולנו [דברי' כ"ו] ואני אלא עליכם במה שהורשני אבי ועל חרבך תחיה [בראשית כ"ז]: (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: (כ) וביד חזקה. בהבטחת זקננו

באור

מלאך ה' (חגי א' י"ג): (יז) לא נעבר בשדה ובכרם, ואין לך לירא שתשחת הזרע ע"י מדרך רגל האדם והבהמה אשר אתי: ולא נשתה מי באר, שלכם כי המים יקרים לאומות באותו הארץ. (רשב"ם): דרך המלך נלך, במסלת עוברי דרכים המיוחדת לכל העולם ברשיון המלך. (רשב"ם), ורע"ם פירש באותו הדרך שילוה המלך שנלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה דרך למען לא יזיקו אנשי הצבא בעברם ביושבי הארץ. וכן כוונת הראב"ע בסוף דבריו: עד אשר נעבר גבלך, חוץ לגבלך ולכך לא תבא עם בי"ת השמוש, כמו נעברה בארצך, וכן מתורגם בל"א: (יח) לא תעבר בי, בארצי: פן בחרב, שלא אצא לקראתך בחרב: (יט) במסלה נעלה, בי"ת פתוחה להורות על ה"א הדעת, ור"ל הלא במסל' המיוחדת

כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃ (כא) וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃ פ חמישי שלישי

(כב) וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר הָהָר׃ (כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ (כד) יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃ (כה) קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל

תרגום אשכנזי

מעכטיגעם פֿאָלקע אונד שטארקער האנד ענטגעגען: (כא) אלס אדום דעם פֿאָלק ישראל דען דורכצוג ניכט געשטאטטעטן וואָללטע, וויך ישראל פֿאָן איהם אב. (כב) פֿאָן קדש בראכען זיא אויף, אונד דיא גאנצע געמיינדע קאם צום בערגע הר: (כג) בייא דיזעם געבירגע הר, אן דער גרענצע דעס לאנדעס אדום, שפראך דער עוויגע צו משה אונד אהרן, וויא פֿאָלגט: (כד) אהרן זאָלל צו זיינעם פֿאָלקע איינגעטהאָן ווערדען; דען ער זאָלל אין דאז לאנד דאס איך דען קינדערן ישראל'ס געבע, ניכט קאָממען; וויל איהר מיינעם בעפֿעהלע ניכט נאכגעלעבט, בייא דעם האדערוואססער: (כה) נים אלזאָ אהרן אונד זיינען זאָהן אלעזר,

תרגום אונקלוס

(כא) וְסָרֵיב אֱדוֹמָאָה וְלָא שְׁבַק יַת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל מִלְּוָתֵיהּ׃ (כב) וּנְטַלוּ מֵרְקָם וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְהוֹר טוּרָא׃ (כג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּהוֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דֶאֱדוֹם לְמֵימָר׃ (כד) יִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן לְעַמֵּיהּ אֲרֵי לָא יֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל דִּי סְרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא׃ (כה) דְּבַר יַת אַהֲרֹן וְיַת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַסֵּיק

רש"י

והידים ידי עשו [שם]: (כב) כל העדה. כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום [דברים ד']: הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן, הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן: (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך [ד"ה ב' כ']: (כה) קח את אהרן. בדברים של ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך

באור

לכל עובר בה נעלה ובמה נזיקך: ונתתי מכרם, לא בלבד שלא נזיקך, אבל גם תועלת יהיה יהיה ליושבי ארצך, כי אם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי דמיהם: מִכְרָם, אינו מהנפרד מֶכֶר

שהמ' בו שרשית, אבל הנפרד ממנו מכרה משרש כרה מענין וגם מים תכרו, והמ"ם נוספת כמ"ם מִקְנֶה, מִשְׁנֶה: ובכנוי הנסתרים תפול הה"א השרש: רק אין דבר, ת"א לחוד לית

פתגם דביש, וכן פירש"י וכן מתורגם בל"א, ויתכן שמלת רק דבוקה עם ברגלי, ור"ל אין דבר אחר נבקש בארצך רק לעבור ברגלי: (כא) וימאן, שעורו וכאשר מאן אדום נתון את ישראל אז נטה מעליו: (כג) בהר ההר, ת"א בהר טורא, ירצה בזה, שמלת הר הוא שם של ההר ההוא, וכן מתורגם בל"א: (כד) יאסף אהרן, כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר. (רמב"ע), ירצה בזה לפי שלא יתכן הצווי, כי אם בפעל הבחירי שביד האדם לעשותו ושלא לעשותו: אבל פירושו שיתקן עצמו למיתה בעלית ההר והפשט' בגדיו. ויתכן שמלת יאסף הוא

אֹתָם הֹר הָהָר׃ (כו) וְהַפְשֵׁט אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף וּמֵת שָׁם׃ (כז) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־הָעֵדָה׃ (כח) וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן־הָהָר׃ (כט) וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ס

תולדות אהרן ויראו ר"ה ג', א'. תענית ט', א':

אונד פֿיהרע זיא אויף דאז געבירגע הר: (כו) צייך אהרן זיינע קליידער אויס אונד לעגע זיא זיינעם זאָהנע אלעזר אן; אהרן זאָלל איינגעטהאן ווערדען אונד דאזעלבסט שטערבען: (כז) משה טהאט וויא דער עוויגע בעפֿאָהלען; זיא גינגען פֿאָר דען אויגען דער גאנצען געמיינדע אויף דאז געבירגע הר: (כח) משה צאָג אהרן זיינע קליידער אויס, לעגטע זיא זיינעם זאָהנעם אלעזר אן, אהרן שטארב אויף דעם גיפּפֿעל דעס בערגעס: משה אבער אונד אלעזר קאַמען העראב פֿאָם בערגע: (כט) דיא גאנצע געמיינדע זאהע, דאַס אהרן פֿערשיעדען וואַר; דא בעוויינטע איהן דאז גאנצע הויז ישראל דרייסיג טאגע.

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן לְהוֹר טוּרָא׃ (כו) וְאַשְׁלַח יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשׁוֹהִי וְתַלְבֵּישִׁינוּן יַת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵישׁ וִימוּת תַּמָּן׃ (כז) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהוֹר טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (כח) וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יַת אַהֲרֹן יַת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּישׁ יַתְהוֹן יַת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא׃ (כט) וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יַת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

רש"י

מה שאין אני זכאי לכך: (כו) את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך [דברים ל"ב] מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב [במדבר רבה]: (כט) ויראו כל העדה. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו [שם]: כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם וירא ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו [ראש השנה ג'] ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה

באור

עתיד באמת, ור"ל שאמר השם למשה יען שגזירה היא מלפני שיאסף אהרן וימות על הסר הזה, לכן קח את וגומר: למי מריבה, הלמ"ד במקום בי"ת, ועניינה בעבור מי מריבה: (כו) והפשט, יוצא לשני פעולים שהוא אהרן ובגדיו, וכן והלבשת', כי הכונה והלבשת את הבגדים את אלעזר: ואהרן יאסף, אחר שתעשה זאת ימות: (כט) ויראו כל העדה, שעולו כאשר ראו שגוע אהרן אז ויבכו אותו שלשים יום:

כא (א) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ ׀ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃

ת"א וישמע ר"ה שם ג'. תענית שם: וישב גיטין ל"ח, א'.

תרגום אשכנזי

כא (א) דער כנענישע קעניג ערד, דער געגען מיטטאג וואהנט, ערפוהר, דאס ישראל הער־אן צאָג דורך דען וועג דער קונדשאפטער; גריף ישר־אל, אונד מאכטע אייניגע

תרגום אונקלוס

כא (א) וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵיב דָּרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אוֹרַח מְאַלְלַיָּא וְאַגַּח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא

רש"י

שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל עם תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא כופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אם שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו ואם מדוע לא תקצר רוחי [איוב כ"א] והרבה מפורשים מזה הלשון אם חרוצים ימיו [שם י"ד]:

כא (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כולי כדאיתא בראש השנה (ד"ג) ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב [במדבר י"ג] ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב [שם]. דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה [שם י']: וישב ממנו

באור

כא (א) וישמע הכנעני מלך ערד, ז"ל הרמב"ן והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה (כי מצאנו בכבושי יהושע מלך ערד אחד) בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהוא בנגב, ושמע מרחוק בבא בני ישראל דרך האתרים, ובא אל ערבות מואב להלחם בהם שם. וזה טעם וישמע. ולכן ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען, כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל, ונדרו ישראל נדר שאם יתן אותם בידם יחרימו כל אשר להם לה'. וספר הכתוב כי שמע ה' את תפלתם ונדרו נדר לה' ושלמו אותו, כי הרגו אותם עתה בימי משה, כמו שצוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. ונתנו כל שללם לאוצר בית ה'. והשלים עוד בכאן לספר, כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען, ואחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקרא שם הערים חרמה, והוא מה שנא' בספר שופטים ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד (שופטים א' י"ו), ושם כתיב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה (שם י"ז), ושם נשלם הנדר הזה. אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן. וזה כענין הפרשה שאמרה בדרך המן ויניחהו אהרן למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען (שמות י"ו ל"ד), והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח, וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגומר (לקמן ל"ד י"ז), נבואה שיהיו חיים וקיימים, כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק, אבל היה ראוי שיצוה ליהושע בעת החלוקה, וכתב עוד וז"ל, גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה, ואחר עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבאם בעריהם החרימו אותם ג"כ וקראו שם הערים חרמה, כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם, ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שללם מחרמי גבוה, והנה כל הנזכר כאן היה בבת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם, ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתהם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יתמו. ולשון הכתוב נאות למה שפירשנו שהיה ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה,

(ב) וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ (ג) וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ (ד) וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃

ת"א וידר ערכין ס"ד, ב':

געפאנגענע. (ב) דא טהאט ישראל דעם עווי־גען איין געליבדע אונד שפראך: ווען דוא מיר דיזעס פאלק אין מיינע גע־וואלט גיבסט; זא וויל איך זיינע שטעדטע פער־באננען. (ג) דער עוויגע ערהארטע דיא שטיממע ישראל'ס, איבערגאב איהם דען כנעני, אונד ער פער־באנטע זיא זאממט איהרען שטעדטען. מאן נענטע דען ארט חרמה: (ד) פאן דעם געבירגע הר בראכען זיא אויף, וואנדטען זיך ווידער אויף דעם וועגע צור בינזען־זעע, אום דאז לאנד אדום הערום צו קאממען; אלליין דאז פאלק

תרגום אונקלוס

מְנֵּיהּ שִׁבְיָא׃ (ב) וְקַיֵּים יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יָת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וַאֲגַמַּר יָת קִרְוֵיהוֹן׃ (ג) וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יָת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יָתְהוֹן וְיָת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא חָרְמָה׃ (ד) וּנְטַלוּ מֵהוֹר טוּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף לְאַקָּפָא יָת אַרְעָא דֶאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאוֹרְחָא׃

רש"י

שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ב) והחרמתי. אקדיש שללם לגבוה: (ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם: חרמי גבוה: (ד) דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר ופנו המדברה דרך ים סוף [דברים א'] וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן [שם י'] וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם ולא ודוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבוב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמנה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך ובלע"ז אנקרוט"לור [leur Acrou, *chose dégoutante*] טטאטט lour] (Acrout-lour, עם עקעלט איהנען) ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותו בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום

באור

אבל חסר הכנוים למות שנתן הכנעני ביד מי שנתנו מישראל. מהם עתה ומהם לעתיד, כי השם שמע את תפלתם והם קימו את נדרם ע"ג. והיותר נכון כפי' הראב"ע שהם שני מקומות וזה היה מעבר לירדן מזרחה, ובעבור שהחרימו ישראל אתהם ואת עריהם, על כן לא נתן משה מארצם לאחד משבטי ישראל כשחלק להם את ארץ סיחון ועוג, ומה שכתוב בס' שופטים שבני יהודה הכום ויקרא שם העיר חרמה, זה היה מלך ערד שבעבר הירדן ימה: דרך האתרים, ת"א אורח מאלליא, ודעתו שהוא מלשון ויתורו שתרגם ואאללין, והאל"ף נוספת, כמו ובאזרוע נטוי' (ירמיה ל"ב כ"א), וכן דעת הראב"ע והרד"ק בשרשים, ושעורו שבאו ישראל דרך שהמרגלים הלכו: וישב, כדרך נל"ה שתחסר למ"ד הפעל בעתידים, והסגו"ל שתחת העי"ן הונח תחת פ"א הפעל, כמו מן יִקְנֶה יִקֶן, יִבֶן, גם לפעמים נשמט הסגו"ל לגמרי ויבאו שני שואים נחים רצופים, וַיֵּבְךְּ, וַיֵּשְׁתְּ, וַיֵּרְדְּ מיעקב: (ד) לסבב את ארץ אדום, להקיף את ארצו ללכת דרך מעוקל אל הים סוף, והם המסעות שהוזכרו בפ' אלה מסעי בני ישראל ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה ומשם לפונן וגומר עד שבאו אל ערבות מואב: ותקצר נפש העם בדרך, קצרה נפשם

תרגום אשכנזי

ווארד דער בעשוועהרליכען רייזע איבערדריסיג. (ה) זיא פֿיהרטען ווידריגע רעדען ווידער גאָטט אונד משה: ווארום האבט איהר אונז אויס מצרים געפֿיהרט, דאס וויר אין דער וויסטענייא אומקאָממען זאָלען? דא ווערער בראָד נאָך וואססער איזט, אונד אונז פֿאָר דער עלענדען שפייזע עקעלט. (ו) דער עוויגע אבער זאנדטע גיפֿטיגע שלאנגען (שרפים גענאננט) אונטער דאז פֿאָלק,

(ה) וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ (ו) וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־

תולדות אהרן וידבר וכו' שם שם: ונפשנו ע"ז ה', ע':

תרגום אונקלוס

(ה) וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָא אַסֵּיקְתוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עָקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְּמֵיכְלֵיהּ קְלִיל׃ (ו) וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יַת חִיוָן קָלָן

רש"י

שתמצא קוצר נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם [זכריה י"א] וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל [שופטים י'] וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קוצר נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי [זכריה י"א] גדלה עלי ויגאה כשחל תצודני [איוב י'] כללו של פירוש כל לשון קוצר נפש בדבר. לשון שאין יכול לסבלו הוא. שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו [במ"ר]: למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קוצר נפש ומאוס: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברי' קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא [ע"ז ה']: (ו) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם [במ"ר]: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי

באור

בעניני הדקדוק [ובלע"ז אנקרוטלור, ענקרוט"לור, בל"א קורץ ווערדען], ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה, שכל מקום שתמצא קוצר נפש במקרא מפורש שם במה קצרה, כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל, וכל דבר קשה על האדם נופל בו לשון קוצר נפש, כאדם שהטורח בא עליו, ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער, ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם, כגון וגם נפשם בחלה בי, גדלה עלי, ויגאה כשחל תצודני, כללו של פירש כל לשון קוצר נפש בדבר, לשון שאין יכול לסבלו הוא. שאין הדעת סובלתו. (רש"י)! ולא יכול לסבול עוד לאריכות נסיעת המדבר: (ה) באלהים ובמשה, שמוש הבי"ת הבא עם פעל הדבור, יש שהוראתו כמו עם, לא דבר ה' בי (מלכים א' כ"ב כ"ו), ויש מורה על חומר הדבור לדבר. בם (דברים י"א י"ט), ושם הם הדברים המדברים בעצמן, ואם יורה על הענין, אשר ממנו הדבור, הוראתו הוצאת דברים על הדבר ההוא, פעמים לשבחו, ופעמים לגנותו, ומזה מעניננו. כמו וידבר יהונתן בדוד טוב (ש"א י"ט ד'), נכבדות מדבר בך (תהלים פ"ז ג'), תשב באחיך תדבר (שם נ' כ'), ותדבר מרים ואהרן במשה (לעיל י"ב א'), וכן כאן פירושו שהוציאו דברים אשר לא כן על ה' ועל משה: ונפשנו קצה. עבר לנסתרת מנחי ע"ו כי היא מלעיל, וענינה שנפשם מאסה במאכל הזה מרוב התמדתו זמן רב, והם לא הכירו טובת ה' וחסדיו להשביע נפשם יום יום בלא עמל ויגיע' כי התאוו על השנוי' ותענוגי המותרו': הקלקל, שרשו קלל ונכפלה הפ"א והלמ"ד, וענינו כמו לחם הקל לשון בזיון, ורש"י פירש לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא, ולפ"ד שקראוהו קלקל לפי שהוא קל להתעכל, וכן דעת ת"א שתרגם בתוספת מלה דמיכליה קליל: (ו) הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם, (רש"י), ויהיה השרפים תואר על הנחשים, וכן דעת הרד"ק

הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ (ט) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃

קמץ בטפחא

ת"א עשה וכו' ר"ה כ"ט, א'. ע"ז מ"ד, א': ויעש שם שם:

דיא דאז פֿאָלק ביססען: זאָ דאס פֿילע לייטע פֿאָן ישראל שטארבען. (ז) דא קאם דאז פֿאָלק צו משה אונד זיא שפראכען, וויר האבען גע־זינדיגט, דאס וויר ווידער דעז עוויגען אונד דיך גע־רעדעט האבען; ביטטע דען עוויגען, דאס ער דיא שלאנגען פֿאָן אינז אב־ווענדע! משה באט פֿיר דאז פֿאָלק. (ח) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: מאכע איינען שרף, זעטצע איהן אויף איינע שטאנגע צום צייכען, ווער געביססען וואָרדען, זעהע דיזען אן, זאָ זאָלל ער בייםם לעבען בלייבען. (ט) משה מאכטע איינע קופפֿערנע שלאנגע, ריכטעטע זיא אויף איינע שטאנגע צום צייכען; ווען יעמאנד פֿאָן איינער שלאנגע געביססען ווארד, שויאטע ער הינאויף צור קופפֿערנען שלאנגע, אונד

תרגום אונקלוס

וּנְכִיתוּ יַת עַמָּא וּמִית עַם סַגִּי מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמָרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא קֳדָם יְיָ וְעִמָּךְ צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִנָּנָא יַת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא׃ (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵיד לָךְ קָלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְּיִתְנְכֵית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם׃ (ט) וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵיהּ עַל אָת וַהֲוֵי כַּד נָכֵית חִוְיָא יַת גַּבְרָא וּמִסְתַּכֵּיל לְחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם׃

רש"י

טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה טעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהא אכזרי מלמחול: (ח) על נס. על כלונס שקורין פירטי"קא בלע"ז (איינע שטאנגע *Pertica.* ital.) וכן כנס על הגבעה [ישעיה ל'] ארים נסי [שם מ"ט] שאו נס [שם י"ג] ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: כל הנשוך. אפילו כלב או חמור נושכו היה ניזוק ומתנונה והולך [במדב"ר] אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכוונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים: (כ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש

באור

בשרפים: (ח) עשה לך שרף, כדמות נחש שרף מנחשת, כי כן כתוב. (רמב"ע), ועל נס על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז (כ"מ ברש"י כ"י) בל"א (שטאנגע), וכן וכנס על הגבעה (ישעי' ל' ע"ו), ארים נסי (שם מ'), שאו נס (שם י"ג). ולפי שהוא גבוה לאות ולראי' קוראו נס. (רש"י). ורמב"ע כתב ורבים השתבשו אמרו כי זאת הצורה לקבל כח העליונים, וחלילה חלילה כי הדבר נעשה במצוות השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש. ואם לא כן ידענו היש עץ שימתיק המים המרים, אפילו הדבש לא ימתיקם, ומה טעם לשום דבלת התאנים על השחין, ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין, והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון עכ"ל: על נס. שיהיה על

(ה) וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל׃ (ו) וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־

תולדות אהרן וידבר וכו' שם שם: ונפשנו ע"ז ה', ע':

תרגום אשכנזי

ווארד דער בעשווערלי־כען רייזע איבערדריסיג. (ה) זיא פיהרטען ווידריגע רעדען ווידער גאטט אונד משה: ווארום האבט איהר אונז אויס מצרים געפיהרט, דאס וויר אין דער וויס־טענייא אומקאממען זאל־לען? דא ווערער בראד נאך וואססער איזט, אונד אונז פאר דער עלענדען שפייזע עקעלט. (ו) דער עוויגע אבער זאנדטע גיפטיגע שלאנגען (שרפים גענאננט) אונטער דאז פאלק,

תרגום אונקלוס

(ה) ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסיקתונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכליה קליל: (ו) וגרי יי בעמא ית חיון קלן

רש"י

שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם [זכריה י"א] וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל [שופטים י'] וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי [זכריה י"א] גדלה עלי, ויגאה כשחל תצודני [איוב י'] כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר. לשון שאין יכול לסבלו הוא. שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו [במ"ר]: למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברי' קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא [ע"ז ה']: (ו) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם [במ"ר]: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי

באור

בעני הדרך [ובלע"ז אנקרוטלור, ענקרוט"לור, בל"א קורץ ווערדין], ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה, שבכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה. כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל, וכל דבר קשה על האדם נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורח בא עליו, ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער. ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם. כגון וגם נפשם בחלה בי, גדלה עלי, ויגאה כשחל תצודני, כללו של פירש כל לשון קצור נפש בדבר, לשון שאין יכול לסבלו הוא. שאין הדעת סובלתו. (רש"י)! ולא יכול לסבול עוד לאריכות נסיעת המדבר: (ה) באלהים ובמשה, שמוש הבי"ת הבא עם פעל הדבור, יש שהוראתו כמו עם, לא דבר ה' בי (מלכים א' כ"ב כ"ו), ויש מורה על חומר הדבור לדבר. בם (דברים י"א י"ט), ושם הם הדברים הנדברים בעצמן, ואם יורה על הענין, אשר ממנו הדבור, הוראתו הוצאת דברים על הדבר ההוא, פעמים לשבחו, ופעמים לגנותו, ומובן מעניינו, כמו וידבר יהונתן בדוד טוב (ש"א י"ט ד'), נכבדות מדבר בך (תהלים פ"ז ג'), תשב באחיך תדבר (שם נ' כ'), ותדבר מרים ואהרן במשה (לעיל י"ב א'), וכן כאן פירושו שהוציאו דברים אשר לא כן על ה' ועל משה: ונפשנו קצה. עבר לנסתרת מנחי ע"ו כי היא מלעיל, ועניינה שנפשם מאסה במאכל הזה מרוב התמדתו זמן רב, והם לא הכירו טובת ה' וחסדיו להשביע נפשם יום יום בלא עמל ויגיע' כי התאוו על השנוי' ותענוגי המותרו': הקלקל, שרשו קלל וכפולה הפ"א והלמ"ד. ועניינו כמו לחם הקל לשון בזיון, ורש"י פירש לפי שהמן נבלע באברים קראוהו קלקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא, ולפ"ד שקראוהו קלקל לפי שהוא קל להתעכל, וכן דעת ת"א שתרגם בתוספת מלה דמיכליה קליל: (ו) הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם, (רש"י), ויהיה השרפים תואר על הנחשים, וכן דעת הרד"ק

הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי׃ (ט) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי׃

קמץ בטפחא

ת"א עשה וכו' ר"ס כ"ט, ח'. ע"ז מ"ד, ח': ויעש שם שם:

דיא דאז פֿאָלק ביססען: זאָ דאס פֿילע לייטע פֿאָן ישראל שטארבען. (ז) דא קאם דאז פֿאָלק צו משה אונד זיא שפראכען, וויר האבען געזינדיגט, דאס וויר ווידער דען עוויגען אונד דיך גערעדעט האבען; ביטטע דען עוויגען, דאס ער דיא שלאנגען פֿאָן אינז אבווענדע! משה באט פֿיר דאז פֿאָלק. (ח) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: מאכע איינען שרף, זעטצע איהן אויף איינע שטאנגע צום צייכען, ווער געביססען וואָרדען, זעהע דיזען אן, זאָ זאָלל ער ביים לעבען בלייבען. (ט) משה מאכטע איינע קופּפֿערנע שלאנגע, ריכטעטע זיא אויף איינע שטאנגע צום צייכען; ווען יעמאנד פֿאָן איינער שלאנגע געביססען ווארד, שויאטע ער הינאויף צור קופּפֿערנען שלאנגע, אונד

תרגום אונקלוס

וּנְכִיתוּ יָת עַמָּא וּמִית עַם סַגִּי מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ז) וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא קֳדָם יְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִנָּנָא יָת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא׃ (ח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵיד לָךְ קָלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְּיִתְנְכֵית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם׃ (ט) וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל אָת וַהֲוֵי כַּד נָכֵית חִוְיָא יָת גַּבְרָא וּמִסְתַּכֵּל לְחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם׃

רש"י

טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה טעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהא אכזרי מלמחול: (ח) על נס. על כלונס שקורין פירטי"קא בלע"ז (איינע שטאנגע .Pertica. ital) וכן כנס על הגבעה [ישעיה ל'] אריס נסי [שם מ"ע] שאו נס [שם י"ג] ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: כל הנשוך. אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונ' והולך [במדב'רב'] אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית. לכך נאמר כאן וראה אותו דאייה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשך הנחש להתרפות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים: (כ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש

באור

בשרפים: (ח) עשה לך שרף, כדמות נחש שרף מנחשת, כי כן כתוב. (ראב"ע), ועל נס על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז (כ"מ ברש"י כ"י) בל"א (שטאנגע), וכן וכנס על הגבעה (ישעי' ל' ע"ו), אדיס נסי (שם מ'), שאו נס (שם י"ג). ולפי שהוא גבוה לאות ולראי' קוראו נס. (רש"י), וראב"ע כתב ורבים השתבשו אמרו כי זאת הצורה לקבל כח העליונים, וחלילה חלילה כי הדבר נעשה בצווי השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש, ואם לא כן ידענו היש עץ שימתיק המים המרים, אפילו הדבש לא ימתיקם, ומה טעם לשום דבלת התאנים על השחין, ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין, והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון עכ"ל: על נס. שיהיה על

ששי (י) וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ (יא) וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ (יב) מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד׃ (יג) מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ (יד) עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה

ת"א יאמר ברכות נ"ד, א', ונ"א א': את והב קדושין ל', ב':

תרגום אשכנזי

בליב אם לעבען: (י) דיא קינדער ישראל'ס בראכען אויף אונד לאגערטען זיך צו אבת, (יא) פֿאָן אבת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער אונבעוואָהנטען געגענד צו עברים, אין דער וויסטע, דיא אן דיא מאָרגענזייטע דעס לאנדעס מואב שטאָסט. (יב) פֿאָן דא בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אים טהאלע זרד. (יג) פֿאָן דא בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך יענזייטס דעס פֿלוסעס ארנון, דער אין דער וויסטע פֿליסט, אונד אויס דען גרענצען דעם אמרי הינאויס געהט; דען דער פֿלוס ארנון איזט דיא גרענצע מואב'ס, צווישען מואב אונד אמרי. (יד) דאהער

רש"י

ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון [שם]: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאטא במכבדות והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים כמו וְיָעָה ברד [ישעי' כ"ח]: העברים. דרך מעבר העוברים שם מאת הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (יג) מגבול האמורי. תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב [דברים ג'] לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב, עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שנאמר ביפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה [שופטים י"א] ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר

תרגום אונקלוס

(י) וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת׃ (יא) וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עִבְרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי עַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא׃ (יב) מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחְלָא דְזָרֶד׃ (יג) מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְמַדְבְּרָא דְּנָפֵיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה׃ (יד) עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא

באור

מקום גבוה שיוכלו כלם לראותו: (י) ויחנו באבת, ובסדר אלה מסעי יזכיר עוד מסעות רבות בין הר ההר לאבת והם צלמונה ופונן ואובת, אלא שלא בא הכתוב להודיע כאן סדר פרטי המסעות רק דרך כלל עד שבאו אל ארץ סיחון ומשם שלח מלאכים אליו: (יא) בעיי העברים, לשון ארץ חריבה ומלאה מאין יושב, וכמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע"ט ב'): (יב) ויחנו בנחל זרד, הוא דיבון גד הנזכר באלה מסעי: (יג) מעבר ארנון, מצד השני של נחל ארנון שהוא גבול האמורי: כי ארנון גבול מואב, כי ארנון עצמו [illegible] למואב בהלחם סיחון עמו והיה גבול ארצו, כמ"ש ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון (למטה כ"ו) ולכך לא הותר לישראל רק מצד השני שהוא גבול האמורי: (יד) בספר מלחמת ה'. הנראה כדברי הראב"ע שספר בפני עצמו היה ושם כתוב מלחמת ה' בעבור יראיו, ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו,

וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ (טו) וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ (טז) וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא

פֿינדעט מאן אין דער גע- שיכטע דער קריגע דעס עוויגען: והב צו סופה אונד אונטער דיען בעכען ארנון. (טו) אונד דער בעכע אויס- פלוס, דער זיך ווענדעט צום וואהנפלאטץ ער אונד אן דיא גרענצע מואב שטיצט: (טז) פֿאָן דא צום ברונען; יענעם ברונען וואָ דער עוויגע צו

תולדות אהרן יאשר ברכות נ"ד, א':

תרגום אונקלוס

קְרָבִין דִּי עֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲבַד עַל נַחֲלֵי אַרְנוֹן: (טו) וּשְׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקֳבֵיל לְחַיַת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב: (טז) וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ

רש"י

מלחמות ה'. כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בניסי ים סוף כך יש לספר בניסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הניסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירת' ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אות' השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם

באור

ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל. שירות שלמה ומשליו עכ"ל, וז"ד המתרגם אשכנזי, ואם כן הוא יתכן שכל הכתובים הללו מן את והב עד פני הישמן (פסוק כ'), לקוחי' מדברי הספר ההוא, וכתבם משה בתורתו, לעדות לישראל שלא עברו על גבולות השם, ולא נכנסו לגבול מואב, כי שם כתוב גבול מואב, ונזכר נחל ארנון, ובסופו הזכיר שהפסגה אשר בשדה מואב נשקפה על פני הישימן. כלומר שהעומד על ראש הפסגה רואה את המדבר מרחוק, שכן מורה לשון נשקפה, וא"כ המדבר ההוא עצמו אינו בגבול מואב, ולא חנו בני ישראל בארצו, ועל הדרך הזה סרו כל התמיהות הנופלות בענין, עמדו עליהם המפרשים ונלאו להשיב עליהם על דרך הפשט, עד שגם אונקלוס המתרגם נטה מפשטות הכתוב והלך לו בדרך הדרוש הרחוק ונתנו הרבה מאוד, כי מה שלא הוזכרו המקומות הללו בפ' ואלה מסעי, אין בו מקום טענה לפי דרכנו, כי לא ידענו מה היתה כוונת כותב הספר ההוא בהזכירו יכל מקומות הללו, אם הם מקומות של מסעות בני ישראל או הוזכרו לכוונה אחרת, ולא בא הכתוב הנה אלא להגיד גבולי מואב הנרשמים שם ועוד שיתכן שבספר מלחמות ההוא נרשמו מקומות של מסעות וחניות דגל אחד מדגלי ישראל או שבט משבטיו, ומשה לא זכר בפ' ואלה מסעי כי אם המקומות שחנה בם הארון, שהוא הלב והעקר לכל המחנות. ויתר השבטים והדגלים חנו במקומות הסמוכים להם. כי אי אפשר שיחנו כל רבבות אלפי ישראל במקום אחד. וכן בענין הבאר שרמז עליו, היא הבאר אשר אמר ה' למשה. אמרו רז"ל שהיא באר של מרים, ולא ידענו למה נכתבה כאן בסוף ארבעים שנה והלא הבאר נתנה להם בתחלת ארבעים שנה וע"פ דרכנו יובן, וכן כל הזרות בלשון שבאו בכתובים הללו והשתנות המלילה ממליצות שאר הכתובים לא יקשה בעיניך, כי כן היה כתוב בספר ההוא: את והב. עיר ששמה והב אם הם שתי מלות, או שמה אתוהב אם היא מלה אחת: בסופה, על ים סוף או יהיה גם הוא שם מקום, וכן מתורגם בל"א. והוא מאמר חסר הפעל שלא הביאו הכתוב, או הוא מוסב על יאמר, והכוונה שנאמר ונזכ' את והב בסופה ונחל ארנון בתוך הנחלים: (טו) ואשד הנחלים, הוא לשון משפך,

ששי (י) וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: (יא) וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ: (יב) מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד: (יג) מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי: (יד) עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה

ת"א יאמר ברכות נ"ד, א', ונ"ח א': את והב קדושין ל', ב':

בליב אם לעבען: (י) דיא קינדער ישראל'ס בראכען אויף אונד לאגערטען זיך צו אבת, (יא) פאן אבת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער אונבעוואהנטען געגענד צו עברים, אין דער וויסטע, דיא אן דיא מארגענזייטע דעס לאנדעס מואב שטאסט. (יב) פאן דא בראכען זיא אויף, אונד לאגערטען זיך אים טהאלע זרד. (יג) פאן דא בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך יענזייטס דעס פלוסעס ארנון, דער אין דער וויסטע פליסט, אונד אויס דען גרענצען דעס אמרי הינאויס געהט; דען דער פלוס ארנון איזט דיא גרענצע מואב'ס, צווישען מואב אונד אמרי. (יד) דאהער

תרגום אונקלוס

(י) וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת: (יא) וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי עַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: (יב) מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחֲלָא דְזָרֶד: (יג) מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְּמַדְבְּרָא דְּנָפֵיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה: (יד) עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא

רש"י

ואני שעשנו של נחשת לשון נופל על לשון [שם]: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאוט במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים כמו ויעה ברד [ישעי' כ"ח]: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב: (יג) מגבול האמורי. תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב [דברים ג'] לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב, עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שנאמר ביפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה [שופטים י"א] ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על הניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר

באור

מקום גבוה שיוכלו כלם לראותו: (י) ויחנו באבת, ובסדר אלה מסעי יזכיר עוד מסעות רבות בין הר ההר לאבת והם צלמונה ופונן וגומר, אלא שלא בא הכתוב להודיע כאן סדר פרטי המסעות רק דרך כלל עד שבאו אל ארץ סיחון ומשם שלח מלאכים אליו: (יא) בעיי העברים, לשון ארץ חריבה ומלאה מאין יושב, וכמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים ע"ט ב'): (יב) ויחנו בנחל זרד, הוא דיבון גד הנזכר באלה מסעי: (יג) מעבר ארנון, מצד השני של נחל ארנון שהוא גבול האמרי: כי ארנון גבול מואב, כי ארנון עצמו כבר למואב בהלחם סיחון עמו והיה גבול ארצו, כמ"ש ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון (למטה כ"ו) ולכך לא הותר לישראל רק מצד השני שהוא גבול האמרי: (יד) בספר מלחמת ה', הנראה כדברי הראב"ע שספר בפני עצמו היה ושם כתוב מלחמת ה' בעבור יראיו, ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו,

וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ (טו) וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ (טז) וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא

תולדות אהרן ואשד ברכות נ"ד, א':

פינדעט מאן אין דער געשיכטע דער קריגע דעס עוויגען: והב צו סופה אונד אונטער דיען בעכען ארנון. (טו) אונד דער בעכע אויספלוס, דער זיך ווענדעט צום וואהנפלאטץ ער אונד אן דיא גרענצע מואב שטיצט: (טז) פאן דא צום ברוננען; יענעם ברוננען וואָ דער עוויגע צו

תרגום אונקלוס

קְרָבִין דִּי עֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃ (טו) וּשְׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין לְקֳבֵיל לְחַיַּת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב׃ (טז) וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ

רש"י

מלחמות ה'. כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שאומר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בניסי ים סוף כך יש לספר בניסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הניסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשר שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גבירת' ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אות' השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב: (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם

באור

ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל. שירות שלמה ומשליו עכ"ל, וז"ד המתרגם אשכנזי, ואם כן הוא יתכן שכל הכתובים הללו מן את והב עד פני הישמן (פסוק כ'), לקוחי' מדברי הספר ההוא. וכתבם משה בתורתו, לעדות לישראל שלא עברו על מצות השם, ולא נכנסו לגבול מואב, כי שם כתוב גבול מואב, ונזכר נחל ארנון, ובסופו הזכיר שהפסגה אשר בשדה מואב נשקפה על פני הישימן. כלומר שהעומד על ראש הפסגה רואה את המדבר מרחוק, שכן מורה לשון נשקפה, וא"כ המדבר ההוא עצמו איננו בגבול מואב, ולא חנו בני ישראל בארצו, ועל הדרך הזה סרו כל התמיהות הנופלות בענין, עמדו עליהם המפרשים ונלאו להשיב עליהם על דרך הפשט, עד שגם אונקלוס המתרגם נטה מפשטות הכתוב והלך לו בדרך הדרוש הרחוק ממנו הרבה מאד. כי מה שלא הוזכרו המקומות הללו בפ' אלה מסעי, אין בו מקום טענה לפי דרכנו, כי לא ידענו מה היתה כוונת כותב הספר ההוא בהזכירו כל מקומות הללו, אם הם מקומות של מסעות בני ישראל או הוזכרו לכוונה אחרת, ולא בא הכתוב הנה אלא להגיד גבולי מואב הנרשמים שם ועוד שיתכן שבספר מלחמות השם נרשמו מקומות של מסעות וחניות דגל אחד מדגלי ישראל או שבט משבטיו, ומשה לא זכר בפ' אלה מסעי כי אם המקומות שחנה בם הארון, שהוא הלב והעקר לכל המחנות. ויתר השבטים והדגלים חנו במקומות הסמוכים להם, כי אי אפשר שיחנו כל רבבות אלפי ישראל במקום אחד. וכן בענין הבאר שרמז עליו, היא הבאר אשר אמר ה' למשה. אמרו רז"ל שהיא באר של מרים, ולא ידענו למה נכתבה כאן בסוף ארבעים שנה והלא הבאר נתנה להם בתחלת ארבעים שנה וע"פ דרכנו יובן, וכן כל הזרות בלשון שבאו בכתובים הללו והשתנות המליצה ממליצות שאר הכתובים לא יקשה בעיניך, כי כן היה כתוב בספר ההוא: את והב. עיר ששמה והב אם הם שתי מלות, או שמה אתוהב אם היא מלה אחת: בסופה, על ים סוף או יהיה גם הוא שם מקום, וכן מתורגם בל"א. והוא מאמר חסר הפעל שלא הביאו הכתוב, או הוא מוסב על יאמר, והכוונה שנאמר ונזכ' את והב בסופה ונחל ארנון בתוך הנחלים: (טו) ואשד הנחלים, הוא לשון משפך,

הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס (יז) אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ (יח) בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃ (יט) וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃ (כ) וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה

ת"א אז ישיר ר"ה ל"ח, א': וממדבר נדרים נ"ה, א': וממתנה ערובין נ"ד, א'. נדרים נ"ה, א'. חגות פ"ו, ג': ומנחליאל נדרים שם:

תרגום אונקלוס

למשה כנוש ית עמא ואתן להון מיא: (יז) בכן שבח ישראל ית תושבחתא הדא סקי בירא שבחו לה: (יח) בירא דחפרוה רברביא כרוה רישי עמא ספריא בחוטריהון ומדברא אתיהיבת להון: (יט) ומדאתיהיבת להון נחתא עמהון לנחליא ומנחליא סלקא עמהון לרמתא: (כ) ומרמתא לחיליא די בחקלי מואב

תרגום אשכנזי

משה שפראך: פערזאממעלע דאז פאלק, איך וויל איהנען וואססער געבען. (יז) דא זאנג ישראל דיזעס ליעד: קאממע הערויף ברוננען! זינגט איהם דען וועכזעלגעזאנג, (יח) ברוננען, דען פירסטען געגראבען, דיא עדלען דעס פאלקעס ערעפנעט, מיט דעם געזעטצגעבענדען שטאבע! ־ פאן מדבר גען מתנה, (יט) פאן מתנה גען נחליאל אונד פאן נחליאל גען במות. (כ) פאן במות נאך גיא, דאי אים געפילדע מואב ליגט, צור אנהאהע פסגה,

רש"י

בארה. משם בא האשד אל הנחל כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומ' והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנא' ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים [במ"ר] וכן אז ישיר השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו [שבת ל"ה]: (יח) באר חפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענותם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם נבלע הבאר. ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא

באור

והוא מדרון הנחלים לפי שהמים היורדים שם נשפכים למטה דרך המדרון, ודומה לו בל' ארמית שמתרגם שופך דם האדם דייסוד כ"פ הרד"ק, והראב"ע כתב שהוא שם המקום: לשבת. איננו מקור כי אם שם מקרה נסמך למלת ער, ולכן הלמ"ד בשו"א, ולא בקמ"ץ כמשפט המקור: ונשען. השרש הזה לא ימצא בבנין הקל, כי אם בנפעל, והוראתו כהוראת הבנין הקל: (יז) עלי באר ענו לה, לשון ענה נופל על השיר אף על התחלתו, לפי שהשרים במקהלות דרכם לשיר ולענות אלו לקראת אלו, וכן הוא בל"א (וועכזעלגעזאנג), ושיעור הכתוב שירו אל הבאר הזאת ואמרו לה עלי באר לקראתנו: (יח) באר חפרוה שרים, משה ואהרן: במחקק, בינוני מן המרובע מן הכפולים, ועניינו נותן החק, והמטה שביד המחקק שהוא משענת המחקק, הוא סימן לגדולה וכבוד, ובו כרו הנדיבים את הבאר, והיא מליצה שירית על הבאר שהעלו בלי עמל ויגיעה, על דרך פלא. והנה ידידיה המכונה פילון בספרו חיי משה כתב שהוציאו מלכי הארץ ההיא ויושביה הוצאות רבות לחפור את הבא' ההיא, והיה תוכה רצוף אבנים והוא בנין מפואר ויקר עד מאוד מורה על עושר כבוד המלכים ההם. ויתכן על זה לאמר, דרך מליצת השיר שחפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחקק במשענותם, והנה השירה הזאת קבוצה מחוברת מדלתות מקבילות, מתדמי המוזן בתלות ומליצות מתחלפות כמשפט השיר שזכרנו בהקדמה לשירת הים: וממדבר מתנה וגומר, כל אלו שמות של מקומות שנזכרו בספר מלחמות ההוא, כמו שזכרנו:

מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ שביעי רביעי (כא) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ (כב) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ (כג) וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃

וועלכע אויסזיכט האט צור וויסטע היין: (כא) ישראל זאנדטע באָטשאַפטער אן סיחן, קאָניג אמרי, אונד ליס איהם ענטביטען. (כב) לאס מיך דורך דיין לאנד ציהען! וויר וואָללען וועדער אין עקקער, נאָך אין וויינגערטען אויסווייכען, אויך קיין וואססער אויס דער ציסטערנע טרינקען; זאָנדערן אויף דער העערשטראסע בלייבען ביז וויר איבער דיינע גרענצע הינאויס זינד. (כג) סיחון אבער וואָללטע ישראל ניכט דורך זיינע גרענצען ציהען לאססען, פערזאממעלטע אלל זיין פאָלק, אונד גינג ישראל

תרגום אונקלוס

רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵית יְשִׁימוֹן׃ (כא) וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה לְמֵימַר׃ (כב) אִיעֱבַר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרַם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל עַד דִּי נִעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ (כג) וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל

רש"י

ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון [דברי' ל"ג]. ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה [תהלים מ"ח]. הגביהו ארמנותיה. ונשקפה. אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות [דברים ב'] וכן וישלח משה מלאכי' אל מלך אדום [במדבר כ'] וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' [שופטים י"א] הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך [במדבר כ'] א"ל כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרי' כך: ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה

באור

(כ) ונשקפה, עבר לנקבה נסתרת עם וי"ו המהפך. ואלו היה בינוני היה מלרע, וגם הוראת נפעל משרש הזה כהוראת הקל, לפי שהעומד במקום גבוה נשקף למביטים אליו. (הרד"ק): הישימן, המדבר, כמו תעו במדבר בישימן דרך (תהלים ק"ז ד'), עד כאן מדברי ספר מלחמות ה', ומשם ראיה שאין המדבר שחנו בו בני ישראל בגבול מואב, כי אם יוצא מגבולו. וזהו תכלית הכוונה פה ע"כ: (כב) אעברה בארצך, דרך ארצך: עד אשר נעבר גבלך, חוץ לגבולך וכבר פרשתי שיש הבדל בלשון העברה כשבא אחריו בי"ת השמוש ובין בלא בי"ת: (כג) ויבא יהצה,

(כד) וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן: (כה) וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶיהָ: (כו) כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד־אַרְנֹן: (כז) עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים

ת"א כי חשבון חולין ס' ב': ויקח ב"מ נ"ז, ב': על כן וכו' ב"ב ע"ח, ב':

עטגעגען, ביז אין דיא וויסטע: אלס ער נאך יהצה קאם, גריף ער ישר׳ אן. (כד) אבער ישר׳ שלוג איהן מיט דער שערפע דעס שווערטס (אויף דאז הויפט) אונד עראָבערטע זיין לאנד, פאָם ארנון ביז צום יבק, ביז צו דען קינדערן עמון; דען דיא גרענצע דער קינדער עמון וואר פעסטע. (כה) ישראל נאהם אלזאָ אללע דיזע שטעדטע איין: אונד ליס זיך אין אללען שטעדטען דעס אמרי נידער, אין חשבון אונד איהרען לאנד־שטעדטען. (כו) דען דיא שטאדט חשבון געהערטע דעם סיחן, קאָניג אמרי. ער האטטע נעמליך מיט דעם פאָריגען קאָניגע פאָן מואב קריג געפיהרט, אונד איהם זיין לאנד אבגענאָממען, ביז אן דען ארנן. (כז) דארום זאגען דיא דיכטער: קאָממט הין

רש"י

לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כלם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו': (כה) בנותיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב [דברים ב'] וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וַאֲגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: (כד) וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וִירֵית יָת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַקִּיף תְּחוּמָא דִּבְנֵי עַמּוֹן: (כה) וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא: (כו) אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אַגַּח קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן: (כז) עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל

באור

כמו ליהן, והה"א מקום למ"ד בתחלתה: (כד) ויירש את ארצו מארנן, מעבר השני של ארנון משם היתה תחלת גבול האמרי, והמקום הראשון שעל שפתו הוא ערער, כמ"ש מערער אשר על שפת נחל ארנון (דברים ג' ל"ו): עד יבק עד בני עמון, כי באמת לקחו ישראל חצי ארץ בני עמון, כמ"ש ויתן משה לגד וגומר ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערער (יהושע י"ג כ"ה), אבל לא נאסר לישראל מארץ עמון ומואב רק הארץ שהיתה בידם בשעת הגאולה, ומה שלקח סיחן כבר מהם הותר להם לקחת מסיחן, לכן לא אמר עד בני עמון סתם, כי אם יפרש שהוא עד יבק ומשם הוא תחלת איסור לישראל: (כה) בחשבון ובכל בנתיה, בעבור שחשבון עיר המלוכה נקראים המקומות הקטנים והפרזים בנות בערך העיר הגדולה שהיא כאם: (כו) כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא, עתה שבה להיות עיר סיחן מעת אשר נלחם במואב ולכן הותרה לישראל: (כז) המשלים, כל מליצה נשגבה קצובה לדלתות כמשפט שזכרנו בהקדמה לשירת הים כשהיא מיוסדת על נגון תקרא שירה ובלתי

בָּאוּ חֶשְׁבּוֹן תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ (כח) כִּי־אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן׃ (כט) אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃ (ל) וַנִּירָם אָבַד חֶשְׁבּוֹן עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד נֹפַח

תולדות אהרן כי אש ג"ב שם: ונירם שם שם:

נאך חשבון: דיא שטאדט סיחון'ס ווערדע ערבויעט אינד ערריכטעט. (כח) דען פייער גינג אויס חשבון, פלאממען אויס סיחון'ס שטאדט; פערצעהרטע ער דער מואבים, בעזיטצער דער האהען אם ארנן. (כט) וועהע דיר, מואב! פאלק דעס גאטצען כמיש, דוא ביזט פערלאהרען! זיינע זאהנע ליס ער פליכטיג ווערדען, זיינע טאכטער געפאנגען דעם קאניג אמרי סיחון צופיהרען. (ל) היין איזט איהרע הערליכקייט, פאן חשבון ביז דיבן; וויר האבען זיא פערוויסטעט, ביז גען נפח,

תרגום אונקלוס

קַרְתָּא דְסִיחוֹן׃ (כח) אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִּשְׁרוֹ בִּלְחַיַּת מוֹאָב כּוּמְרַיָּא דְּפַלְחִין בֵּית דַּחְלָא רָמְתָא דְאַרְנוֹן׃ (כט) וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפַלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צִירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן׃ (ל) וּמַלְכוּ פְּסָקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטָן מִדִּיבוֹן וְצָדְיָאוּ עַד נוֹפַח דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא׃

רש"י

מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים. בלעם שנאמר בו וישא משלו [במדבר כ"ג] המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו' [שם כ"ב]: תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פלטים. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגומר: (ל) ונירם אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהי' למואב

באור

כגון תקרא משל, ובעלי המליצה השיר יקראו מושלים, לפי שדרכם למשל משלים ולדמות דבר אל דבר, והנה גם אלו הכתובים עד סוף פסוק ל' קבועים כמשפט המאמר השירי המחובר, ולכן נקרא משל: באו חשבון, בעת מלחמת סיחן על מואב ולכד את כל עריו נשאו משלם ואמרו להתפאר באו חשבון, וכן ת"א עולו לחשבון: תבנה ותכונן עיר סיחן, הכונה שתבנה לבית מלכות ועיר מושב המלך: ותכונן, מבנין התפעל והתי"ו לעתיד ותי"ו הבנין חסרה ונשלמת בדגש הפ"א: (כח) כי אש יצאה מחשבון, הכונה על המלחמה שהיתה מתחלת מעיר חשבון שהיא עיר גדולה ובצורה ואחר שלכד את חשבון לכד גם הערים הפרזות ושכונותיהם. ורמב"ן פי' שהוא רמז על אנשים שקשרו בחשבון על מלכה, ולת"א דרך אחר בזה: להבה מקרית סיחן, שהיא עתה קרית סיחן. וכפל הענין כדרך בעלי השיר: (כט) אבדת עם כמוש, שם הבעל למואב ולעמון היה כמוש, וכן אמר יפתח למלאכי עמון את אשר יורישך כמוש אלהיך (שופטים י"א כ"ד), ושעור הכתוב כך הוא, אתה עם כמוש (הוא מואב), אבדת, נתן בניו פליטים, דרך המשוררים לדבר בענין אחד בגופים שונים כפי אשר תאות המליצה בפיהם: בשבית. שם כמו שביה: (ל) ונירם, הרד"ק הביא המלה הזאת בשרש ירה. והנו"ן לעתיד אלא שהוי"ו מהפכה לעבר, לכן הנו"ן דגושה כמשפט אחד וי"ו המהפך עתיד לעבר, והמ"ם לכנוי הנסתרים ופירושו ונירה אתם ונלחם עמם עד שאבד חשבון עכ"ל. אך לפירושו היה צריך לכתוב ונירם בצר"י לפני מ"ם הכנוי. ויש מי שפירש שהיא משרש ניר לשון מלכות, כמו למען היות ניר לדוד (מ"א י"א

אֲשֶׁר עַד־מֵידְבָא׃ (לא) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ (לב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם׃ (לג) וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ מפטיר (לד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃

נקוד על ר' ויורש קרי

תולדות אהרן ויאמר וכו' נדה ס"ח, ח':

תרגום אונקלוס

(לא) וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע אֱמוֹרָאָה׃ (לב) וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵיר וּכְבָשׁוּ כַּפְרָנָהָא וְתָרֵיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דִּי תַמָּן׃ (לג) וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ (לד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִּי עֲבַדְתָּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃

תרגום אשכנזי

דאז ביז מידבא רייכט. (לא) ישראל ליס זיך אלזאָ אין דעם לאנדע אמרי נידער. (לב) משה זאנדטע לייטע, אום יעזר אויסצו־קונדשאַפטען. זיא נאהמען דיא לאנדשטעדטע איין, אונד מאן פערטריעב דען אמרי, דער דאזעלבסט וואר. (לג) וואנדטען זיך אונד צאָגען הינאויף, דען וועג נאך בשן צו: אונד עוג, קעֶניג צו בשן, צאָג איהנען מיט זיינעם גאנצען פאָלקע ענטגעגען, נאך אדרעי, צום קריגע. (לד) דער עוויגע אבער שפראך צו משה: פירכטע איהן נור ניכט; דען איך געבע איהן, זיין גאנצעס פאָלק אונד זיין לאנד אין דיינע געוואלט: דוא ווירסט איהם טהון, וואס דוא דעם

רש"י

בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגו' של שר עד כלומר שר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי [מלכים א' י"א]: ונשים. שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימונום עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אותו.

באור

ג"ו), ויהיה לפי"ז הקמ"ץ לפני מ"ם הכנוי כמשפט בכנויי השמות, וכן פי' הראב"ע ואמר שמלת ונירם מוסבת עלמה ואחר עמה, וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון. אך גם לפירוש זה יש במלה הזאת ענין זר במה שהוי"ו פתוחה ואחריה דגש להורות ה"א הידיעה החסרה כמשפט אותיות בוכ"ל לפני ה"א הדעת החסרה שתהיינה פתוחות. ואמנם לא תבא ה"א הידיע' במלה המחוברת עם כנויים, לכן כתב שתהיה מלת ונירם, כמו בתוך האהלי (יהושע ז' כ"א). ויען שהמלה הזאת איננה נמלטת מזרות, לכן בחר המתרגם אשכנזי בפי' השני, וכן דעת רש"י: אבד חשבון, שעורו אבד מחשבון עד דיבון: ונשים, דקדוק מלה הזאת קשה מאוד כי דעת הראב"ע והרד"ק שהיא משרש שמם, והיה ראוי להיות אית"ן בקמ"ץ והפ"א בצר"י כמשפט בנין הפעיל מגזרת הכפולים אלא שהיא על משקל וַיַּסֵּב אלהי', והרד"ק הפ"א תמורת הציר"י, אמנם דעת הריק"ם שהיא משרש ישם, כי מצאנו נחי פ"א יו"ד שהולכים על דרך חסרי פ"א נו"ן, כמו יַצִּיב דלתיה (יהושע ו' כ"ו), וכן אם לא יַשִּׁים, עליהם נוהם (ירמיה מ"ט כ'). ולדעת כלם הוא לשון שממ', והנו"ן למ"ב והמ"ם היא למ"ד הפעל ואיננה לכנוי, ותחסר מלת אתם: (לב) וירש, בבנין הפעיל הוראתו לשון גירושין, וכן ת"א: (לג) אדרעי, לאדרעי: (לד) נתתי אתו, עבר

(לה) וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ׃

כב (א) וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס

(ב) וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ (ג) וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־

ת"א בלק סנהדרין ק"ה, א':

סיחן קאָניג אמורי געטהאָן, דער אין חשבון וואָהנטע. (לה) זיא שלוגען איהן אויך, נעבסט זיינען זאָהנען אונד זיינעם גאנצען פֿאָלקע, זאָ דאס ניכטס פֿאָן איהם איבריג בליב: אונד ערא־בערטען זיין לאנד:

כב (א) דיא קינדער ישראל'ס בראכען אויף, אונד לאגערטען זיך אין דאז געפֿילדע מואב, אם ירדן, געגען יריחו איבער. (ב) אלס בלק זאָהן צפור'ס דיא טהאטען ערפֿוהר, וועלכע ישראל געגען דען אמורי אויסגעאיבט; (ג) גערית דער מואב אין חעפֿטיגע פֿורכט, פֿאָר דער נאציאָן, דיא זאָ גראָס וואר: זאָ, דאס איהם גרויעטע פֿאָר דען קינדערן ישראל'ס. (ד) ער שפראך דאהער צו דען עלטעסטען דעם פֿאָל־

תרגום אונקלוס

(לה) וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ׃

כב (א) וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ (ב) וַחֲזָא בָלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃ (ג) וּדְחֵיל מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַאֲמַר מוֹאָב לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנָנָא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא

רש"י

שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט [בראשית י"ד] הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנאמר רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים [דברים ג'.] [נדה ס"א]: (לה) ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות [ד' ס"א] בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

כב (ב) וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו גורו לכם [איוב י"ט]: ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי והוא מקרא קצר:) (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב [בראשית ל"ו]

באור

במקום עתיד אתן אתו, ודרך המקראות כן ובפרט במאמרי האל ויעודיו: אשר יושב בחשבון, שעודו אשר היה יושב בחשבון כי כבר לקחה ישראל מידו, וכן מתורגם בל"א: (לה) וירשו את ארצו, בבנין הקל היא לשון ירושה וכן ת"א:

כב (ב) וירא ויגר, ענינו כאשר ראה אז גר כמו שזכרנו רבות: לאמרי, בקמצות הלמ"ד והטעם לידוע, שהם סיחון ועוג, ולא היו במלכי כנען גדולים כאלו. והעד אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב' ט'). (ראב"ע): (ג) ויגר, לשון מורא, כמו גורו לכם. (איוב י"ט כ"ט): ויקץ מואב, בחייו, כמו קצתי בחיי, כ"ד רש"י ורשב"ם, ולדעת הראב"ע ה א כמו וינק מלשון לרה ומוקה, וכן נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעיה ז' ו'), כמו ונציקנה: (ד) זקני מדין, לדעת הראב"ע יתכן שהיו החמשה מלכים (הנזכרים בפ' מטות (ל"א ח') זקנים ולרמב"ן נראה שסיחון מלך האמרי נלחם במלכי מדין, ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה, והשאירם שופטים בארץ

סְבִיבֹתֵ֔ינוּ כִּלְחֹ֣ךְ הַשּׁ֔וֹר אֵ֖ת יֶ֣רֶק הַשָּׂדֶ֑ה וּבָלָ֧ק בֶּן־צִפּ֛וֹר מֶ֥לֶךְ לְמוֹאָ֖ב בָּעֵ֥ת הַהִֽוא׃ (ה) וַיִּשְׁלַ֨ח מַלְאָכִ֜ים אֶל־בִּלְעָ֣ם בֶּן־בְּעֹ֗ר פְּ֠תוֹרָה אֲשֶׁ֧ר עַל־הַנָּהָ֛ר אֶ֥רֶץ בְּנֵֽי־עַמּ֖וֹ לִקְרֹא־ל֑וֹ לֵאמֹ֗ר הִ֠נֵּה עַ֣ם יָצָ֤א מִמִּצְרַ֙יִם֙ הִנֵּ֤ה כִסָּה֙ אֶת־

תולדות אהרן בן בעור סנהדרין קה:

תרגום אשכנזי

קעם מדין: דיזער הויפע ווירד דיא גאנצע געגענד אומהער אבפרעססען, וויא דער אָכס דאז קרויט פאָם פעלדע אבפריסט. בלק זאָהן צפור'ס וואר דאמאלס קאָניג איבער מואב. (ה) דיזער זאנדטע באָטען אן בלעם, זאָהן בעור, נאך פתור, וועלכעס אם פלוססע ליגט, אין דאז לאנד זיינער היימאטה, אום איהן איינצולאדען; אונד ליס איהם זאגען: עס איזט איין פאָלק אויס מצרים געגאנגען, דאז בעדעקט דיא גאנצע ערדע, זאָ וויט מאן

תרגום אונקלוס

יַת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ (ה) וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוַת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרַם דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי לֵיהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא

רש"י

שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחי' שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה [במד' ר']: (ה) פתורה. כשולחני זה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום [שם]: ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחילה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות [שם]: לקרא לו. הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה [שם]: עם יצא ממצרים. וא"ת מה מזיקך. הנה כסה את עין הארץ סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו

באור

מדין בעבורו, ונקראו זקני מדין, כדרך השערה אל הזקנים. והביא ראיה לדבריו ממה שכתוב ביהושע (י"ג כ"א) וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון, אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ, וטעם ואת מלכי מדין, אשר היו מלכים תחלה כמו שאמר נסיכי מדין נשיאי מדין, או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא וכל זה רחוק: [א"ה, נפלאתי על הגדולים הללו שהיו יודעים בטיב הנהגת האומות, איך נתקשו בדבר הרגיל בכל הזמנים? כי יתכן שחמשת המלכים הנקובי' בשמות בפ' מטות ובספר יהושע מלכו כל אחד במחוז ופלך מפלכי מדין, והפלך ההוא נהוג על פיו לבד, והמדינה הכוללת שהיא מדין נהוגה בעצת כל המלכים והשרים, אשר יתקבצו למועד קבוע, או לעת הצורך, להשגיח על עניני המדינה וטובת היושבים בה בכלל: והנה בבחינת הממשלה הכוללת לא יקראו כי אם נשיאים או נסיכים או זקנים, וקראם הכתוב נסיכי סיחון, כי יתכן שהיה סיחון גבוה עליהם ורודה גם בכל ארץ מדין, כדברי הרמב"ן ז"ל, ואולם בבחינת החלקי' מחלקי מדין הנתוני' תחת ממשלתם הפרטית יקראו מלכי מדין]: ילחכו, כלחוך, שניהם בנינים, נלקח שהונח על המליטה והאסיפה אל החיך, על ידי הלשון, והושאל פה על השחתת התבואה וכל מיני אוכל: בעת ההוא, אמרו רז"ל (במדבר רבה) שלא היה אלא נסיך, ומשנהרג סיחון המליכוהו בעת ההיא, שגרמה לו השעה: למואב, כמו מלך מואב: (ה) פתורה, אל פתור, והוא שם מקום כמ"ש את בלעם בן בעור מפתור (דברים כ"ג ה'). בני עמו, של בלק, משם היה ידע את בלעם ואת נבואתו: לקרוא לו, הקריאה שלו היתה ולהנאתו, שהיה

עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃ (ו) וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ (ז) וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ (ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר

תולדות אהרן יהיא יושב חולין י"ט, ג': לינו פה שם שם:

זעהען קאן; עס ליגט יעצט געגען מיר איבער. (ו) זאָ קאָממע דאָך, אונד פֿערפֿלוכע מיר דיזעס פֿאָלק, דען עס איזט מיר צו מעכטיג, פֿיללייכט קאן איך עס אלסדאן שלאגען, אונד איס דעם לאנדע טרייבען; דען איך וויס, ווען דוא זעגנעסט, דער איזט געזעגנעט, אונד ווען דוא פֿערפֿלוכסט, דער בלייבט פֿערפֿלוכט. (ז) דיא עלטעסטען פֿאָן מואב אונד דיא עלטעסטען פֿאָן מדין רייזטען צוזאממען, האטטען צויבערגערעטהשאַפֿט בייא זיך; קאממען צו בלעם, אונד ריכטעטען איס, וואס בלק געזאגט האטטע. (ח) ער גאב איהנען צור אנטוואָרט: בלייבט דיא נאכט היר, זאָ וויל איך

תרגום אונקלוס

חֲפָא יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלָּקֳבְלִי׃ (ו) וּכְעַן אִיתָא כְּעַן לוּט לִי יַת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנִּי מָאִים אֵיכוּל לַאֲגָחָא בֵיהּ קְרַב וְאֶתָרֵכִינֵיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יַת דִּי תְבָרֵךְ מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט לִיט׃ (ז) וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן וְקִיסְמַיָּא בִּידֵיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָמֵי בָלָק׃ (ח) וַאֲמַר

רש"י

עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קלוזים הם להכריתני כמו כי אמילם [תהלים קי"ז]: (ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם: ד"א בלשון משנה מיעוט הוא מנכה לו מן הדמים. לחסר מהם מעט [במדבר רבה]: כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם [שם]: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שור'

באור

פוסק לו ממון הרבה. (רש"י), ולכך לא נאמר אותו או עליו: עין הארץ, כתרגומו עין שמשא דארעא, דרך גוזמא שאין מקום לשמש להאיר על הארץ, כי כלה מכוסה מן העם הזה: ממלי, לנגדי, וכן ת"א מלקבלי: (ו) ארה לי, לטובתי, ודקדוק המלה הזאת שהיא גזרת מבנין הקל מגזרת הכפולי' ודאוי להיות אור, אורו, ובה"א נוספת יהיה הפ"א בק"ח ודגש בעי"ן על חסרון הכפל, ולפי שאין הרי"ש מקבל דגש יבא ק"ג תמורת הק"ח, משא"כ במלת קבה דין זרות כגע בה שהראוי קָבה בק"ח תחת הפ"א, כמה שנאמר מן שְׁמור בה"א נוספת שָׁמרה, כן מן קוב, קבה: נכה בו. הוא שם הפעל (עם נו"ן השרש), ואין טענה בעבור היותו בה"א (ולא אמר לנכות כדרך המקור מנל"ה), כי הנה כמוהו לכלה הפשע. (הרא"ב"ע), וכן ת"א לאגחא ביה קרבא: יואר, הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש, שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב, ולא היה כמוהו מאותו בנין, בעבור אות הגרון כמשפט. (רא"ב"ע): (ז) וקסמים, כל מיני קסמים הביאו עמהם, שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי (במדבר רבה), כענין שכתוב בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד: (ח) וישבו, לשון עכבה, וכן ת"א ואוריכו: שרי מואב, וזקני מדין הלכו להם, שאמרו אין בו תקוה, כן פירש"י, והרמב"ן ז"ל פירש שבאו

יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ (ט) וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ (י) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ (יא) הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ שני

ת"א וישבו שם שם: לא תלך שם שם. מכות י', ב':

תרגום אשכנזי

אייך בעשייד געבען, וויא דער עוויגע מיר זאגען ווירד. דיא פֿאָרנעהמען מואב'ס בליבען אלזאָ בייא בלעם. (ט) איין גאָטט־ליכעס וועזען קאם צו בלעם אונד שפראך: ווער זינד דיא לייטע, דיא דוא בייא דיר האסט? (י) אונד בלעם אנטוואָרטעטע דעם גאָטטליכען וועזען: בלק זאָהן צפור'ס, קאָניג צו מואב, לעסט מיר זאגען. (יא) דיזעס פֿאָלק דאז אויס מצרים געגאנגען, בעדעקט דיא ערדע, זאָ ווייט מאן זעהען קאן; זאָ געהע דאָך הין אונד פֿערווינשע עס מיר, פֿיללייכט קאן איך עס אלסדאן בעקריעגען אונד וועגטרייבען. (יב) דאז גאָטטליכע וועזען שפראך צו בלעם: געהע ניכט מיט איהנען, פֿערפֿלוכע אויך דאז פֿאָלק ניכט, דען

תרגום אונקלוס

לְהוֹן בֵּיתוּ הָכָא בְּלֵילְיָא וְאָתֵיב יָתְכוֹן פִּתְגָּמָא כְּמָא דִי יְמַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאוֹרִיכוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם׃ (ט) וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר מַן גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּעִמָּךְ׃ (י) וַאֲמַר בִּלְעָם קֳדָם יְיָ בָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְּמוֹאָב שְׁלַח לְוָתִי׃ (יא) הָא עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם וַחֲפָא יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְּאַרְעָא כְּעַן אִיתָא לוּט לִי יָתֵיהּ מָאִים אֵיכוּל לְאַגָּחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרֵיכִינֵיהּ׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לְבִלְעָם לָא תֵיזֵיל עִמְּהוֹן לָא תְלוּט יַת עַמָּא אֲרֵי בְרִיךְ

רש"י

עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם ע"א וכן לבן בחלום הלילה שנאמר ויבא אלהי' אל לבן הארמי בחלום הלילה [בראשית ל"א] כאדם ההולך אצל פלגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודי לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונ' הש"י שאמר מי האנשי' היתה לטובה לכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (יא) קבה לי. זו קשה מארה לי שהיא נוקב ומפרש [במדבר רבה]: וגרשתיו. מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק [שם]: (יב) לא תלך עמהם. אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם. אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרי' לצרעה (ס"א לדבור) לא

באור

זקני מדין אל בלק להתיעץ עמו בדבר ישראל. ונועצו יחד לשלוח אל בלעם, ושלח בלק את שריו וחכמיו עם זקני מדין לארץ מדין, כי משם היה דרכם פתורה אל עיר בלעם, וזקני מדין נשארו בארצם ולא הלכו אל בלעם, ומ"ש בפסוק הקודם ויבאו אל בלעם וגו' לא שב כי אם על זקני מואב: (ט) מי האנשים האלה עמך, נכנס עמו בדברים, כענין אי הבל אחיך: (יב) לא תלך וגומר, לא תלך עמהם, כי לא תוכל לעשות רצון בלק לקלל את העם, כי ברוך הוא, ומה

חמישי (יג) וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר
אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי
מֵאֵן יְהֹוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃
(יד) וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק
וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃
(טו) וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים
וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ (טז) וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם
וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר
אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ (יז) כִּי־
כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר
אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת
הָעָם הַזֶּה׃ (יח) וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־
עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא

תולדות אהרן מאן קדושין ד', ח':

עס זאָלל געזעגנעט זיין. (יג) אלס בלעם דעם מאָר־גענס אויפֿשטאנד, שפראך ער צו דען פֿאָרנעהמען לייטען דעם בלק: רייזט נור ווידער אין אייער לאנד; דען דער עוויגע וויל ניכט צוגעבען, דאס איך מיט אייך רייזע. (יד) דיא פֿאָר־נעהמען מואב'ס מאכטען זיך אלזאָ אויף, קאמען צו בלק אונד שפראכען: בלעם האט עס אבגעשלאגען, מיט אונז צו רייזען. (טו) דא זאנדטע בלק אבערמאלס מעהרערע אונד פֿאָרנעהמערע אדע־ליכען אלס דיזע. (טז) זיא קאמען צו בלעם אונד שפראכען, בלק זאָהן צפור לעסט דיר ענטביטען, לאס דיך דאָך ניכטס אבהאל־טען, דאס דוא צו מיר קאָממעסט; (יז) דען איך ווערדע דיר גאר פֿיל עהרע ערציינען, אונד וואס דוא מיר זאגען ווירסט, וויל איך טהון; נור קאָממע אונד פֿערווינשע מיר דיזעס פֿאָלק. (יח) בלעם אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו דען בעדינטען דעם בלק: ווען בלק מיר אויך זיין גאנ־

תרגום אונקלוס

הוּא: (יג) וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אִיזִילוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי לֵית רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן: (יד) וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק וַאֲמָרוּ סָרֵיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמָּנָא: (טו) וְאוֹסִיף עוֹד בָּלָק לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין וִיקִּירִין מֵאִלֵּין: (טז) וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמָרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי לְוָתִי: (יז) אֲרֵי יַקָּרָא אֲיַקְּרִינָּךְ לַחֲדָא וְכֹל דִּי תֵימַר לִי אַעֲבֵיד וְאִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין: (יח) וַאֲתֵיב

רש"י

מדושיך ולא מעוקציך [שם]: (יג) להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפי' ויוסף עוד בלק: (טז) בלק בן צפור וגו'. אע"פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: (יז) כי כבד אכבדך. יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמ' סיחון) אני נותן לך [במדבר רבה]: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח

באור

יועיל לבתך עמהם: (יג) לתתי, כמו לתתני וכן יבמי במקום יבמני, כי מדרך הכנוי הזה לבא בנו"ן: להלך עמכם, ולא אמר לא אוכל לקלל את העם כי ברוך הוא, משנאתו את ישראל ומרוב חפצו להרע להם, כמ"ש ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם וגומר (דברים כ"ג ו'), אמר בלבו אולי יש עוד תקוה: (טו) רבים, כמשמעו, או גדולים, כמו על כל רב ביתו: (יח) מלא ביתו, ביתו מלא, וכבר כתב המתרגם בבאור (שמות ח' י"ז), שהשרש הזה בא בשוה לדבר הממלא והמתמלא, ואין הבדל בהוראה בין שנא' כסף מלא בית, או בית מלא כסף: קטנה

בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃ (יט) וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ (כ) וַיָּבֹא אֱלֹהִים ׀ אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ שלישי (כא) וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ (כב) וַיִּחַר־אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא

קמוץ בז"ק

צעס הויז פֿאָלל זילבערס אונד גאָלדעס געבע, זאָ קאָננטע איך דאָך דען בעפֿעהל דעס עוויגען, מיינעס גאָטטעס, ניכט איבערטרעטען, עטוואס געריננגעס אָדער וויכטיגעס פֿאָרצונעהמען. (יט) אינדעססען בלייבט דיזע נאכט גלייכפֿאלס בייא מיר; זאָ ווערדע איך ערפֿאהרען, וואס דער עוויגע ווייטער מיט מיר רעדען ווירד. (כ) דאז גאָטטליכע וועזען קאם דעס נאכטס צו בלעם, אונד שפראך צו איהם, זינד דיא מעננער געקאָממען, דיך צו רופֿען, זאָ קאנסט דוא מיט איהנען געהען; יעדאָך, וואס איך דיר זאגען ווערדע, מוסט דוא טהון. (כא) בלעם שטונד דעס מאָרגענס אויף, זאטטעלטע זיינע עזעלין, אונד מאכטע זיך מיט דען פֿאָרנעהמען אויס מואב אויף דיא רייזע. (כב) אלליין דער צאָרן דעס גאָטטליכען וועזענס ענטבראננטע, דאס ער זאָ

ת"א קום סנהדרין ק"ה, א'. מכות י', ב': ויקם סנהדרין סה ב':

תרגום אונקלוס

בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵי בָלָק אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַייָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא אוֹ רַבְּתָא׃ (יט) וּכְעַן אוֹרִיכוּ כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא וְאִידַע מַה יּוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי׃ (כ) וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִם לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גֻבְרַיָּא קוּם אִיזֵיל עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת פִּתְגָּמָא דִּי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תַּעְבֵּיד׃ (כא) וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת אֲתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ (כב) וּתְקֵיף

רש"י

ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך ושכר אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתונו. מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו [בראשית כ"ב]: עם שרי מואב. לבו כלבם שוה [במדב' רבה]: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני

באור

או גדולה, תאר באפס מתואר (גראָסעס, קליינעס), ודרכו לבא בפלס נקבה, כמו שבארנו בכמה מקומות: (כ) אם לקרא לך, לפי מ"ש למעלה אמר לו השם, לא תלך עמהם, כי לא תוכל לעשות את רצון בלק, כי העם ברוך הוא, ועתה הוסיף ה' דבר בו, אם לא באו האנשים כי אם לקרא לך לבד, ויתרצו בך אף אם תאמר שלא תוכל לקללם, כי ברוך הוא, ואפשר שתברכם קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה, ואם אצוה אותך לברך תברכם, ולא תירא מבלק. והנה הי' על בלעם להודיע את כל זה לשלוחי בלק טרם לכתו עמהם, כי היה

וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ (כג) וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ (כד) וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ (כה) וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃

ענטשלאָססען צור רייזע וואר; אונד איין ענגעל דעם עוויגען שטעללטע זיך איף דען וועג, איהם הינדערליך צו זיין. ער אבער ריטט איף זיינער עזעלין, אונד צוויא קנאַבען וואַרען מיט איהם. (כג) דיא עזעלין זאה דען ענגעל דעם עוויגען איף דעם וועגע שטעהען, מיט איינעם בלאָסען שווערטע אין דער האנד, אונד וויך פאָם וועגע אב, אונד גינג איף דאז אקקערפעלד. בלעם שלוג זיא, אום זיא ווידער אין דען וועג צו לענקען. (כד) דא טראט דער ענגעל דעם עוויגען איף איינען פפאד צווישען וויינבערגען: דא איף ביידען זייטען ווענדע וואַרען. (כה) אלס דיא עזעלין דען ענגעל דעם עוויגען זאה, דרענגטע זיא זיך אן דיא מויער, אונד קלעמטע בלעם'ס פוס אן דיא מויער: וואָריבער ער זיא אבער=

תרגום אונקלוס

רוּגְזָא דַייָ אֲרֵי אָזֵיל הוּא וְאִתְעַתַּד מַלְאֲכָא דַייָ בְּאוֹרְחָא לְשָׂטָן לֵיהּ וְהוּא רָכֵיב עַל אֲתָנֵיהּ וּתְרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (כג) וַחֲזַת אֲתָנָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּסְטַת אֲתָנָא מִן אוֹרְחָא וַאֲזָלַת בְּחַקְלָא וּמְחָא בִלְעָם יָת אֲתָנָא לְאַסְטְיוּתַהּ לְאוֹרְחָא׃ (כד) וְקָם מַלְאֲכָא דַייָ בִּשְׁבִיל כַּרְמַיָּא אַתְרָא דְגָדֵירָא מִכָּא וּגְדֵירָא מִכָּא׃ (כה) וַחֲזַת אֲתָנָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ וְאִדְחֵיקַת לְכָתְלָא וּדְחֵיקַת יָת רִיגְלָא דְבִלְעָם לְכָתְלָא וְאוֹסֵיף

רש"י

המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטא שלא יחטא ויאבד [שם]: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב [במדבר ל"א]: (כד) במשעול. כתרגומו בשביל. וכן אם ישפוק עפר שמרון לשעלים [מלכים א' כ']. עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים [ישעי' מ'] ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את אחרים את רגל

באור

זה לכון השם, והוא לא עשה כן, ומרוב חפצו ללכת לא הגיד לשם מזה דבר, לכן חרה אף ה' כי הולך הוא, (מדברי הרמב"ן ז"ל): (כב) לשטן לו, מלאך של רחמים היה, והיה רוצה למנעו מלחטא. שלא יחטא ויאבד (במדבר רבה), כלומר לכך נאמר לשטן לו, שלא היה שטן כי אם לו, מתנגד לכונתו הרעה: (כג) להטותה הדרך, אל הדרך: (כד) במשעול, כתרגומו בשביל, וכן אם ישפוק עפר שמרון לשועלים (מלכים א' כ'), עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן, וכן מי מדד בשעלו מים (ישעי' מ' י"ב), ברגלו והלוכו. (רש"י): גדר, סתם גדר של אבנים; (כה) ותלחץ,

(כו) וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃ (כז) וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃ (כח) וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ (כט) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ (ל) וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר־רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ

קמץ בז"ק קמץ בז"ק

תולדות אהרן הלוא וכו' סנהדרין ק"ה ב'. ע"ז ד', ב'. עקדה שער פ"ח:
ההסכן סנהדרין שם. ע"ז שם:

תרגום אשכנזי

מאלס שלוג. (כו) דער ענגעל דעס עוויגען גינג וייטער פֿאָראויס, שטעללטע זיך אן איינען זאָ ענגען אָרט, דא קיין וועג וואר, רעכטס אָדער לינקס אויסצוווייכען. (כז) אלס דיא עזעלין דען ענגעל דעס עוויגען זאהע, לעגטע זיא זיך אונטער בלעם נידער: בלעם ווארד צאָרניג אונד שלוג זיא מיט דעם שטאָקקע. (כח) דער עוויגע טהאט דער עזעלין דען מונד אויף, אונד זיא שפראך צו בלעם: וואס האבע איך דיר געטהאן, דאס דוא מיך שאָן דרייא מאל געשלאגען האסט? (כט) בלעם שפראך צור עזעלין: וייל דוא מיך זאָ האָהנסט; העטטע איך איין שווערט, זאָ וואָללטע איך דיך אומברינגען. (ל) דיא עזעלין שפראך צו בלעם, בין איך ניכט דיינע עזעלין, אויף וועלכער דוא געריטטען האסט, פֿאָן יעהער ביז אויף דיזען טאג? בין איך אויך געוואָנט געוועזען, דיר דיזעס צו טהון? ער אנטוואָרטעטע,

תרגום אונקלוס

לְמִמְחָה׃ (כו) וְאוֹסֵיף מַלְאָכָא דַייָ לְמֶעְבַּר וְקָם בַּאֲתַר עָק דִּי לֵית אוֹרַח לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ (כז) וַחֲזַת אֲתָנָא יָת מַלְאָכָא דַייָ וּרְבַעַת תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבִלְעָם וּמְחָא יָת אֲתָנָא בְּחוּטְרָא׃ (כח) וּפְתַח יְיָ יָת פּוּמָא דַאֲתָנָא וַאֲמָרַת לְבִלְעָם מָה עֲבָדִית לָךְ אֲרֵי מְחֵיתַנִי דְּנַן תְּלַת זִמְנִין׃ (כט) וַאֲמַר בִּלְעָם לַאֲתָנָא אֲרֵי חַיֵּיכְתְּ בִּי אִילוּפוֹן אִית חַרְבָּא בִּידִי אֲרֵי כְעַן קְטַלְתִּיךְ׃ (ל) וַאֲמָרַת אֲתָנָא לְבִלְעָם הֲלָא אֲנָא אֲתָנָךְ דִּרְכַבְתְּ עֲלַי מִדְּאִיתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין הֲמֵילַף אֲלִיפְנָא לְמֶעְבַּד לָךְ כְּדֵין

רש"י

בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלוך להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם [בראשית ל"ג]. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות הראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין: (ל) ההסכן הסכנתי.

באור

היא עצמה. ותלחץ את אחריס, את רגל בלעם: אל הקיר, הוא הגדר: (כז) במקל, כי בתחלה ובשנית הכה אותה בענף קטן או בעור. (ראב"ע): (כט) התעללת, כתרגומו לשון גנאי ובזיון: לו יש חרב בידי, גנות גדולה היה לו זה בעיני השרים, להרוג אומה שלימה בפיו הוא הולך, ולאתון זו צריך לכלי זיין. (רש"י): (ל) מעודך, מיום שנכנת: ההסכן הסכנתי, ההרגל

כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא: (לא) וַיְגַל יְהוָה אֶת־עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו: (לב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי: (לג) וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים אוּלַי נָטְתָה מִפָּנַי כִּי

תולדות אהרן וחרבו סוטה י"ח, א': כי ירט שבת ק"ה, א'. מנחות ס"ו, א':

תרגום אשכנזי

ניין! (לא) אינדעם עפֿנעטע דער עוויגע דעם בלעם דיא אויגען! אונד ער זאהע דען ענגעל דעם עוויגען אויף דעם וועגע שטעהען, מיט בלאָסעם שווערטע אין דער האנד. ער נייגטע אונד ביקטע זיך מיט זיי־נעם אנגעזיכטע. (לב) דער ענגעל דעם עוויגען שפּראך צו איהם, ווארום האסט דוא דיינע עזעלין שאָן דרייא מאל געשלאגען? איך בין אייגענטליך אויס־געגאנגען, צו פֿערהינדערן, דען דיא מיר פֿערהאסטע רייזע וואר צו שליינִיג בע־שלאָססען. (לג) דיא עזעלין זאהע מיך, אונד וויך דרייא מאל פֿאָר מיר

תרגום אונקלוס

נַאֲמַר לָא: (לא) וּגְלָא יְיָ יָת עֵינֵי בִלְעָם וַחֲזָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא וְחַרְבֵּיה שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּכְרַע וּסְגִיד לְאַפּוֹהִי: (לב) וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַייָ עַל מָה מְחֵיתָא יָת אֲתָנָךְ דְּנַן תְּלָת זִמְנִין הָא אֲנָא נְפָקִית לְמִשְׂטַן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ רָעֵי לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָא לְקִבְלִי: (לג) וַחֲזָתְנִי אֲתָנָא וּסְטַת מִן קֳדָמַי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין אִילוּפוֹן לָא סְטַת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ

רש"י

כתרגומו וכן הלאל יסכן גבר [איוב כ"ב] ורבותינו דרשו מקרא זה בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כולי כדאיתא במסכת ע"א דף כ"ד: (לב) כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה [שבת ק"ד] בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי והמקרא קצר הוא כמו ותכל דוד [שמואל ב' י"ג]. ליסנא אחרינא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני [איוב ט"ז] מפייס ומנחם אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטים: (לג) אולי נטתה. כמו לולי פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אותכה

באור

הרגלתי, והטעם וכי כך היה חקי: (לב) ירט, לשון עוות, וכן ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז), ולולי הרי"ש היה נדגש כמו יתנני, וי"א כי שרש ירטני רטה. (הרד"ק שרש ירט), ולא ימנע זה היותו מענין אחד עם שרש ירע, והכוונה כי אמרתי האיש הזה הולך דרך עקלקלות ובלבו לקלל, וא"ת מלשון רצון, דאת רעי למיזל באורחא לקבלי, וכן פירש"י בלשון השני, וחבר עמו, ועל ידי רשעים ירטני (איוב ט"ז), מפייס ומנחם אותי: לנגדי, לפני, או להקניטני: (לג) ותראני, בא בפת"ח לפני כנוי המדבר, והראוי בצר"י כמו יְגַמְּלֵנִי ה', וכן כל כנויי המדבר בעתידים, ובאה על דרך הזרות, כמו כי לא יראני האדם (שמות ל"ג כ"א), והראוי יִרְאֵנִי:

אולי נטתה, כמו לולי, פעמים שאולי משמש בלשון לולא. (רש"י): גם אתכה הרגתי, כמו גם הרגתי אתך, וכן ובדכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), כמו וגם תברכו אתי והטעם לולי נטתה מפני לא היית נצול באחילת רגלך ועכבת הדרך, כי גם הרגתי אותך והיא לא היתה מפסדת, כי אותה החייתי, אחרי שהיא לא חטאה כי אם אתה, והיא לטובתך נטתה מפני, ורז"ל אמרו שמתה האתון אחרי אשר דברה, שלא יהיו האומות אומרים זו היא שדברה ועושים

עַתָּ֔ה גַּם־אֹתְכָ֥ה הָרַ֖גְתִּי וְאוֹתָ֥הּ הֶחֱיֵֽיתִי׃ (לד) וַיֹּ֨אמֶר בִּלְעָ֜ם אֶל־מַלְאַ֤ךְ יְהוָה֙ חָטָ֔אתִי כִּ֚י לֹ֣א יָדַ֔עְתִּי כִּ֥י אַתָּ֛ה נִצָּ֥ב לִקְרָאתִ֖י בַּדָּ֑רֶךְ וְעַתָּ֛ה אִם־רַ֥ע בְּעֵינֶ֖יךָ אָשׁ֥וּבָה לִּֽי׃ (לה) וַיֹּ֩אמֶר֩ מַלְאַ֨ךְ יְהוָ֜ה אֶל־בִּלְעָ֗ם לֵ֚ךְ עִם־הָ֣אֲנָשִׁ֔ים וְאֶ֗פֶס אֶת־הַדָּבָ֛ר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּ֥ר אֵלֶ֖יךָ אֹת֣וֹ תְדַבֵּ֑ר וַיֵּ֥לֶךְ בִּלְעָ֖ם עִם־שָׂרֵ֥י בָלָֽק׃ (לו) וַיִּשְׁמַ֥ע בָּלָ֖ק כִּ֣י בָ֣א בִלְעָ֑ם וַיֵּצֵ֨א לִקְרָאת֜וֹ אֶל־עִ֣יר מוֹאָ֗ב אֲשֶׁר֙ עַל־גְּב֣וּל אַרְנֹ֔ן אֲשֶׁ֖ר בִּקְצֵ֥ה הַגְּבֽוּל׃ (לז) וַיֹּ֨אמֶר בָּלָ֜ק אֶל־בִּלְעָ֗ם הֲלֹא֩ שָׁלֹ֨חַ

אוים: ווערע זיא ניכט אויסגעוויכען, זאָ העטטע איך דיך אום דאז לעבען געבראכט, אונד זיא פֿער־שאָנט. (לד) בלעם שפראך צו דעם ענגעל דעם עוויגען; איך האבע געזינדיגעט: דען איך וואו־סטע ניכט דאס דוא מיר ענטגעגען שטינדעסט, אויף דעם וועגע. נאָך יעצט, ווען עס דיר מיספֿעללט, זאָ ווילל איך אומקעהרען. (לה) דער ענגעל דעם עווי־גען אבער שפראך צו בלעם: דוא קאנסט מיט דען לייטען געהען, יעדאָך שפריך נור דאזיעניגע, וואס איך דיר זאגען ווער־דע. אלזאָ רייזטע בלעם מיט דען פֿאָרנעהמען דעם בלק. (לו) אלס בלק ער־פֿוהר, דאס בלעם קאם; גינג ער איהם ענטגעגען, איזאיינע שטאדט מואב׳ס, וועלכע אם ארנון ליגט, אן דער אייסער־סטען גרענצע. (לז) בלק שפראך צו בלעם: האבע איך ניכט צו דיר געשיקט, דיך איינלאדען צו

רש"י

הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם הריגה: ואותה החייתי. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה [ויקרא כ'] וכן ואת הבהמה תהרוגו [שם] [במ"ר]: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' [בראשית כ"ב] ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו [במ"ר]: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. אל מטרפולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור [שם]: (לז) האמנם לא

תרגום אונקלוס

קַיֶּימִית: (לד) וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַייָ חָבֵית אֲרֵי לָא יְדַעִית דְּאַתְּ מְעַתַּד לִקְדָמוּתִי בְּאוֹרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ אֵיתוּב לִי: (לה) וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַייָ לְבִלְעָם אִיזֵיל עִם גֻּבְרַיָּא וּלְחוֹד יַת פִּתְגָּמָא דִי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תְּמַלֵּיל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי בָלָק: (לו) וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לִקְדָמוּתֵיהּ לְקַרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא: (לז) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שַׁלְחֵית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא

באור

אותה ילאה, ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה: (לה) ואפס, כמו רק (יעדאָך); (לז) האמנם, הה"א לשאלה או לתימה, ולולא

שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃ (לח) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ רביעי ששי (לט) וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃ (מ) וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ (מא) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃

כג (א) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ (ב) וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק

לאססען, ווארום וואָללטעסט דוא ניכט קאָממען? מיינסט דוא עטווא איך קעננטע דיר ניכט עהרע ערצייגען? (לח) בלעם אנטוואָרטעטע דעם בלק: זיהע, איך בין צו דיר געקאָממען; אלליין שטעהט עס דעסוועגען אין מיינעם פֿערמאָגען, וואָס איך שפרעכען וויללל, וואס גאָטט מיר אין דען מונד לעגט, דאז מוס איך שפרעכען. (לט) בלעם גינג מיט בלק: אונד זיא קאמען נאך קרית חצות. (מ) בלק שלאכטעטע גראָסעס אונד קליינעס פֿיה, אונד שיקטע דעם בלעם דאפֿאָן, נעבסט דען פֿאָרנעהמען, דיא בייא איהם ווארען. (מא) דעם מאָרגענס נאם בלק דען בלעם, פֿיהרטע איהן אויף דיא האָהע בעל: אונד צייגטע איהם פֿאָן דא איינען טהייל דעס פֿאָלקס: כג (א) בלעם זאגטע צו בלק: בויאע מיר אללהיר זיבען אלטערע, אונד שטעללע מיר הירהער זיבען שטירע, אונד זיבען ווידדער. (ב) בלק טהאט וויא בלעם געשפראָכען; וואָרויף בלק אונד בלעם אויף יעדעם אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער אָפּפֿער-

תרגום אונקלוס

לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך: (לח) ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא די ישוי יי בפומי יתיה אמליל: (לט) ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזוהי: (מ) ונכיס בלק תורין ועאן ושדר לבלעם ולרברביא די עמיה: (מא) והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא:

כג (א) ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: (ב) ועבד בלק

רש"י

אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית חוצות. עיר מלאה שווקים. אנשים וטף בחוצותיה לומר לאה וראה שלא יעקרו אלו: (מ) בקר וצאן. דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד [שם]: (מא) במות בעל. כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"ז:

באור

האות הגדולה שאחריה היתה ראויה בשו"א ובפת"ח. ובאורם אם אמת הוא שאתה חושב שלא אוכל כבדך: הלכת אלי, באת אלי: (לט) קרית חצות. שם מדינה: (מא) במות בעל, כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"ז. (רש"י):

תרגום אשכנזי

וּבִלְעָם פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ (ג) וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי׃ (ד) וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ (ה) וַיָּשֶׂם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ (ו) וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־

תולדות אהרן וילך שפי סוטה י', א'. סנהדרין ק"ה, א': וישם שם ק"ה, ב':

טעו. (ג) בלעם שפראך צו בלק, בלייבע דוא היר בייא דיינען אָפּפֿערן! איך וויל וועגגעהען, פֿילליכט פֿערפֿיגט זיך דער עוויגע מיר ענטגעגען. וואס ער מיר צייגען ווירד, וויל איך דיר ווידער בעריכטען: ער גינג אויף איינע בערג־שפיטצע. (ד) דאז גאָטט־ליכע וועזען פֿערפֿיגטע זיך אויך דעם בלעם ענטגעגען, אונד דיזער שפראך: איך האבע זיבען אלטערע ער־ריכטען לאססען אונד אויף יעדעם אלטארע איינען שטיר אונד איינען ווידדער געאָפּפֿערט. (ה) דער עוויגע לעגטע דעם בלעם איינע אנטוואָרט אין דען מונד, אונד שפראך: געהע נון צו בלק צוריק, אונד רעדע אלזאָ. (ו) ער גינג צו איהם צוריק, אונד דיזער שטאנד נאָך בייא זיינעם אָפּפֿער: ער, נעבסט דען

רש"י

כג (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיק': (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא

תרגום אונקלוס

כְּמָא דִי מַלֵּיל בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ (ג) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהַךְ מָאִם יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדָּמוּתִי וּפִתְגָּמָא דְיַחְזֵינַנִי וַאֲחַוֵּי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי׃ (ד) וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר לֵיהּ יָת שַׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדָּרִית וְאַסֵּקִית תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ (ה) וְשַׁוִּי יְיָ פִּתְגָּמָא בְּפוּמָא דְבִלְעָם וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וְכִדֵין תְּמַלֵּיל׃ (ו) וְתָב לְוָתֵיהּ וְהָא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי

באור

כג (ב) פר ואיל במזבח, בכל מזבח ומזבח והוא דרך קצרה כאלו אמר במזבח האחד מכל המזבחות: (ג) ודבר, סמוך אל מה, והשעור והגדתי לך את דבר המראה אשר יראני. וכן מורה סדר הטעמים, כי תיבת לקראתי בטעם ז"ק, ולזה ודבר מה יראני מוסב על והגדתי לך, וכן מתורגם בל"א: שפי, פרשו שפה, ולדעת ר' יהודה הוא מגזרת ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג כ"א), שפירושו נשברו וכתתו, ותרגום ואכת אתו טחון (דברים ט') ושפית יתי' בשפינא, וכן כאן שהלך ברוח נשברה: ולדעת הרד"ק בשרשים הוא מענין אפתח על שפיים נהרות (ישעיה מ"א י"ז), קול על שפיים (ירמיה ג' כ'), שפירושו מקום גבוה. (ולדעתי גם ושפו עצמותיו שבאיוב הוא מלשון גובה. וכן פירושו, יכל בשרו מראי כלומר שמחמת החולי יכלה הבשר ולא יראה עוד, והעצמות שהיו מכוסים, יתגלו ויראו עתה, ככלות הבשר שעליהם וזהו ושפו עצמותיו לא ראו, פי' אשר לא ראו עד הנה), ונאמרו פה שהלך על שפי ותחסר מלת אל, כמו ויצא ירושלים (מלכים א' ב' ל"ו), נסעו העם חצרות (במדבר י"א ל"ה). והנה כבר היה בהר, כמ"ש ויעלהו במות בעל, רק שהלך אל המקום הגבוה שבהר ההוא, כך פי' הרמב"ן: (ד) ויקר, בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה על כן יאמר בו כלשון הזה כי

שְׂדֵי מוֹאָב׃ (ז) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ (ח) מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃

פֿאָרנעהמען העררען אויס מואב. (ז) יענער הוב זיינע גלייכניסרעדע אן אונד שפראך: פֿאָן ארם ליס בלק מיך קאָממען, דער קאָניג צו מואב פֿאָם געבירגע דעם אייפֿגאנגס: קאָממע! פֿערפֿלוכע מיר יעקב, קאָממע, שילט אויף ישראל! (ח) זאָלל איך פֿערווינשען, דען גאָטט ניכט פֿער־ווינשט? זאָלל איך שעל־

תולדות אהרן מה אקב ברכות ז', א'. סוטה מ"א, ב'. סנהדרין נ"ו, א', ול"ב א', וק"ה ב'. ע"ז ד', ב':

תרגום אונקלוס

מוֹאָב: (ז) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבְּרַנִי בָּלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב מִטּוּרֵי מַדִּינְחָא אִיתָא לוּט לִי יַעֲקֹב וְאִיתָא תָּרֵיךְ לִי יִשְׂרָאֵל: (ח) מָה אֲלוּטֵיהּ דְּלָא לַטְיֵהּ אֵל וּמָה אַתְרְכֵיהּ דְּלָא

רש"י

את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו [בראשית כ"ו] ויעתק משם ההרה וגומר [שם י"ג] ויאהל אברהם וגומר [שם י"ג] ואחד בהר המוריה. ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' [שם כ"ו]. ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. בשני שמותיהם א"ל לקללם שמא אחד מהם מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. כשהיו ראוים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו

באור

עתה בא אליו בדבר ה' דרך מקרה, ולכן אמר ג"כ ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה ההיא, וכן ויבא אלהים אל אבימלך (בראשית כ' ג') ויבא אלהים אל לבן (שם ל"א כ"ד). (הרמב"ן): (ז) וישא משלו, נשא בפיו זה המשל: משלו, כל מאמר נעים המקובל על נפש השומע עד שתתפעל בו אל אחת מן ההתפעליות יקרא מליצה, ואם יוליד שחוק והתול יקרא לצון: והמליצה היא מחוברת או בלתי מחוברת (געבונדען אָדער אונגעבונדען). והמחוברת היא הבנוי' על סדר נאה ויחס קצוב בין חלקי המאמר כענין החרוזים הידועים בכל לשון כפי ענינה ותכונתה, האריכנו בזה בפ' בשלח בביאור שירת הים, וזכרנו ההבדל העצום, שבין לה"ק ליתר הלשונות הנודעות לנו. בבחינת החיבור המסודר הזה: והנה כל מליצה מחוברת הבנוית על נגון תקרא שיר או שירה (געזאנג), וזולת הנגון תקרא משל (געדיכט, גלייכניסרעדען), לפי שהמליץ ישתמש על הרוב במשלים ודמיונות, לעורר המחשבה ולחזקה עד שתתפעל ממנה הנפש: מהררי קדם, מזרח, והוא כפל לשון כדרכי השירי', כי כבר אמר בתחלה מן ארם ינחני, וכן כתוב ארם מקדם (ישעיה ט' י'), והשעור טורח גדול מארץ רחוקה ובהרים כי לא יועיל לו: לכה ארה לי, הראוי להיות ואמר לכה, רק כי כן דרכי השירים: זעמה, לפי דעת הרשב"ם הזי"ן נפתח לפי שהוא גרוני ואם היה בחול"ם היה בינוני, כמו והיא שופטה את ישראל (שופטים ד' כ"ד). אך בכל הספרים מצאנו בחול"ם. וכתב הרד"ק בשרשי' שרש זעם שהזי"ן בחולם להאריך על העי"ן. ובאור המלה כתב הרד"ק שהוא לשון מאיסה וזעף וכעס: (ח) אקב קבה, ענין קללה, ושרשו קבב, והדגש שבבי"ת הוא לחסרון אות הכפל, ובמלת אקב לא יוכל לבא בבי"ת לפי שאין בה נקודה, והדגש שבקו"ף לדעת קצת מדקדקים יורה על חסרון אות שלאחריו, ולדעת אחרים הוא לתפארת. ואולם לדעתי אין תפארת בתוספ' דגש, לכן נראה שבא להשלים התנועה הקטנה שלפני', כי משפט העתיד הזה בתשלומו אֶקְבּוֹב, ע"מ אפקוד, פ"א הפעל בשו"א נח לתשלום הת"ק שבאותיות איתן שלפניה, ובכפולים נשמט עי"ן הפעל, והוטל תנועתו על פ"א הפעל, ולא נשאר א"כ מקום לתשלום הת"ק שבאותיות איתן, לכן על הרוב בשרשי הכפולים החליפו הת"ק ההיא לת"ג, כמו יסוב אתו (מלכים א' ז' כ"ג). שיו"ד איתן בקמ"ץ, ופעמים שידגישו פ"א הפעל לצורך ההשלמ' ההיא. כמו וְאָכֹּת אותן

(ט) כִּֽי־מֵרֹ֤אשׁ צֻרִים֙ אֶרְאֶ֔נּוּ וּמִגְּבָע֖וֹת אֲשׁוּרֶ֑נּוּ הֶן־עָם֙ לְבָדָ֣ד יִשְׁכֹּ֔ן וּבַגּוֹיִ֖ם לֹ֥א יִתְחַשָּֽׁב׃ (י) מִ֤י מָנָה֙ עֲפַ֣ר יַעֲקֹ֔ב וּמִסְפָּ֖ר אֶת־רֹ֣בַע יִשְׂרָאֵ֑ל תָּמֹ֤ת נַפְשִׁי֙ מ֣וֹת יְשָׁרִ֔ים וּתְהִ֥י אַחֲרִיתִ֖י כָּמֹֽהוּ׃ (יא) וַיֹּ֤אמֶר בָּלָק֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם מֶ֥ה עָשִׂ֖יתָ לִ֑י לָקֹ֤ב אֹיְבַי֙ לְקַחְתִּ֔יךָ וְהִנֵּ֖ה בֵּרַ֥כְתָּ

קמץ בפשטא

ת"א　ובגוים סנהדרין ל"ט, ב'. עקדה שער ס"ו: מי מנה נדה ל"א, א': תמות סנהדרין ק"ה, א'. ע"ז ס"ה, א'. עקדה שער ע':

תרגום אשכנזי

טען, דא דער עוויגע ניכט שילט? (ט) איך זעהע עס פֿאָם גיפּפֿעל דער פֿעלזען, בעשויאע עס פֿאָן היגעלן הערָאב: דאז פֿאָלק ווירד אבגעזאָנדערט וואָהנען, מאן ווירד עס ניכט צו דען היידען רעכנען: (י) ווער צעהלט דיא מענגע יעקב'ס וויא שטויב, בעשטיממט דען פֿיערטען טהייל ישראל'ס? אָ! דאס איך שטערבע דער גערעכטען טאָד! דאס מיין ענדע, וויא דאז איהריגע זייא! (יא) דא שפראך בלק צו בלעם, וואס טהוסט דוא מיר דא? איך האבע דיך קאָממען לאססען, מיינע פֿיינדע צו פֿערווינשען, אונד דוא זעגנעסט יא!

רש"י

איש לא קלל אלא אפס שנאמר ארור אפס [בראשית מ"ט]. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה [שם כ"ז]. במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם [דברי' י"א] במקללי' לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא ואלה יעמדו על הקללה. לא רצה להזכיר עליה' שם קללה [במ"ר]: לא זעם ה'. אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכור נא מה יעץ וגו' [מיכה ו'] ומה ענה אותו בלעם וגומר למען דעת צדקות ה' [ברכות ו']: (ט) כי מראש צורים אראנו: אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכון. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנאמר כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' [ירמיה ל'] אינן נמנין עם השאר. ד"א כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר ה' בדד ינחנו [דברים ל"ב] וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב כו'

תרגום אונקלוס

תַּרְבֵיהּ יְיָ: (ט) אֲרֵי מֵרֵישׁ טוּרַיָּא חֲזֵיתֵיהּ וּמֵרָמָתָא סְכִיתֵיהּ הָא עַמָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין דְּיַחְסְנוּן עַלְמָא וּבְעַמְמַיָּא לָא יִתְדָּנוּן גְּמִירָא: (י) מַן יִכּוּל לְמִמְנֵי דַּעְדְקַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב דְּאָמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגוֹן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא אוֹ חֲדָא מֵאַרְבַּע מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי מוֹתָא דְקַשִּׁיטוֹהִי וּתְהֵי סוֹפִי כְּוַתְהוֹן: (יא) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמֵילַט סַנְאַי דְּבַרְתָּךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת

באור

(דברים ט' כ"א), שרשו כתת ונשאר אל"ף איתן בת"ק, והשלימוה ע"י הדגש שבפ"א הפעל, וכן בתיבת אקוב שלפנינו, והה"א במלת קבה היא במקום וא"ו הכנוי לנסתר ר"ל קב אותו, כמו כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה), ויט אהלה (בראשית י"ב): (ט) כי מראש צרים אראנו, בעבור שהעלהו במות בעל לראותו, אמר מראש צרים ומן הגבעות אני מביט בו, ורואה אותו, כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר, ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת המתגברת עליה לעזוב תורתה, כאשר עשו כל האומות: יתחשב, לפי שהמספר תלוי במחשבה אמרו כן בענין המספר: (י) מי מנה עפר יעקב, שהוא רב כעפר הארץ ולא תדבק בהם קללת אויב: ומספר, מקור בפעל שם, ופירושו כמו ולספור, כי הענין מורה עליו שהוא מקור, ועוד ראיה ממלת את שלא תבוא כי אם אחרי הפעלים, ודומה לזה ולמסע את המחנות (במדבר י' ב'): רבע, שם לחלק הרביעית מן הכל, ולפי שנאמר למעלה וירא משם קצה העם,

בָּרֵךְ׃ (יב) וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃ חמישי (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם׃ (יד) וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ (טו) וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה עַל־

(יב) יענער אנטוואָרטעטע אבער אונד שפּראך: מוס איך ניכט דאזיעניגע טרייליך נאכרעדען, וואס מיר דער עוויגע אין דען מונד לעגט? (יג) בלק שפּראך צו איהם: יא קאָממע דען מיט מיר אן איינען אנדערן אָרט, דא דוא דאז פֿאָלק זעהען קאנסט, יעדאָך נור איינען טהייל דאַפֿאָן, אבער ניכט דאס גאנצע ווירסט דוא איבערזעהען קאָננען; אונד פֿערווינשע מיר עס פֿאָן דא אויס. (יד) ער נאם איהן מיט, אויף דען גיפּפֿעל דעס בערגעס פסגה, אין דאז געפֿילדע דער האָכוועכטער; בויעטע זיבען אלטערע, אונד בראכטע אויף יעדען; אלטאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער. (טו) יענער שפּראך צו בלק, בלייבע היר ביי־

תרגום אונקלוס

לְהוֹן׃ (יב) וַאֲתֵיב וַאֲמַר הֲלָא יָת דִּי יְשַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֶטַּר לְמַלָּלָא׃ (יג) וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק אִיתָא כְעַן עִמִּי לַאֲתַר אוֹחֲרָן דְּתֶחֱזֵינֵיהּ מִתַּמָּן לְחוֹד קְצָתֵיהּ תֶּחֱזֵי וְכוּלֵּיהּ לָא תֶחֱזֵי וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ (יד) וְדַבְרֵיהּ לַחֲקַל סְכוּתָא לְרֵישׁ רָמְתָא וּבְנָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ (טו) וַאֲמַר לְבָלָק

רש"י

מארבע משרייתא ארבע דגלי'. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמו' [דברים כ"ב] לא תזרע כלאים [ויקרא י"ט] אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צופים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה

באור

לז"א פה שאפילו הקצת שאני רואה שהם לערך חלק הרביעית מכלם, מי יוכל לספרם: מות ישרים, ישרים הוא תואר אל אנשי תום ויושר, ובאורו מות של ישרים: ותהי אחריתי כמהו. יתכן שרמז פה על השארת הנפש אחר המות, ולזה התאוה תחלה שמיתתו תהיה כמיתת הישרים שבהם ואז תהיה גם אחרית התקוה לנפש בעולם הבא כמוהו: (יג) לך נא, שרשו ילך, והוא אחד משלשה מקומות שנכתב הצווי ליחיד בלשון הליכה בלא ה"א ע"פ מסורה: אפס, ענינו כמו ואולם, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (יעדאָך): וקבנו, מלה זרה, כי היה משפטה לבא וְקָבֵּנוּ, הקו"ף בפת"ח כמשפט הכפולים הבי"ת בקמץ לחסרון בי"ת ע"פ ובסגול עם שורק הנו"ן לכנוי הנסתר, כמו בדד יַנְחֶנּוּ (דברים ל"ב י"ב): ונחלקו בו המדקדקים הראשונים ר' יהודה חיוג ור' משה הכהן והראב"ע והרד"ק, ובעיני נכונה דעת האומרים שבאה הנו"ן תחת אות הכפל, כאשר מצאנו לשחית מעזניה (ישעיה כ"ג י') תחת מעזזיה, כי לא תמנו (איכה ג' כ"ב), תחת תממו, ולכן הקו"ף קמוצה כמשפט הצווי מן השלמים עם הכנוי כמו זָכְרֵנִי, כי בא פה השרש בשלימות, רק שנחלפה למ"ד הפעל לנו"ן, גם הבי"ת בשו"א על דרך השלמים, והנו"ן בחולם כמשפטה לפני וי"ו הכנוי בבואה בלי ה"א או נו"ן לפניה, ואם כי לא מצאנו בצווי וא"ו הכנוי בלי ה"א או נו"ן לפניה, אין בו זרות כ"כ הואיל והצווי יתדמ' לעתיד ובעתיד מצאנו רבים כן, גם יתדמה למקור כמ"ש הרד"ק: (יד) שדה צפים, מקום גבוה

עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה׃ (טז) וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ (יז) וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה דִּבֶּר יְהוָה׃ (יח) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשֲׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ (יט) לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר

קמץ בז"ק

תולדות אהרן לא איש פסחים קי"ח, א': ולא וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

דיינעם אָפּפֿערן: איך וויל דאָרט איינער ערשיינונג ענטגעגען געהען. (טז) דער עוויגע פֿערפֿיגטע זיך אויך צו בלעם, לעגטע איהם דיא אנטוואָרט אין דען מונד, אונד שפּראַך: קעהרע צו בלק צוריק, אונד שפּריך אלזאָ. (יז) אלס ער צו איהם קאם, שטונד ער נאָך בייא זיינעם אָפּפֿער, נעבסט דען פֿאָרנעהמען אויס מואב. בלק זאגטע צו איהם: וואס האט דער עוויגע געשפּראָכען? (יח) ער הוב זיינע גלייכניסרעדע אן אונד שפּראַך: וואָהלאן, אָ בלק! מערקע אויף! זאָהן צפור, האָרע מיר צו! (יט) גאָטט איזט קיין מענש, דאס ער טריגע, קיין זאָהן אדם'ס, דאס ער זיך בעדענקע. זאָללטע ער וואָהל שפּרע־

תרגום אונקלוס

אִתְעַתַּד הָכָא עַל עֲלָתָךְ וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד כָּא׃ (טז) וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי פִּתְגָּמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ (יז) וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה מַלֵּיל יְיָ׃ (יח) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר׃ (יט) לָא כְמִלֵּי בְּנֵי אֱנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִינוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין דְּהוּא

רש"י

שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם ה' דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהי' שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכ' בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך [במ"ר]: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער [תהלים ק"ד] למעינו מים [שם קי"ד]: (יט) לא איש וגומר. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר

באור

היה ששם הצופה עומד ורואה למרחוק: (יח) האזינה עדי, פירוש דברי, וכן ועדיכם אתבונן (איוב ל"ב י"ב), פירוש אתבונן דבריכם, ויתכן שהם מל' עדיו לבלום (תהלים ל"ב ט'), שפירושו פיו ולפיכך יקראו הדברים כן, ואפשר שהם משרש אחד. והחכם רבי יונה פירשו בענין אל כלומר האזינה אלי, וכן אמר כמהו עדיך תאתה (מיכה ד' ח'), כ"כ הרד"ק בשרש עד, וכ"כ שהוא המלה עד עם הכנוי, וכן עדיך כל בשר יבאו (תהלים ס"ה ג') הוא כמו אליך: בנו צפר. הוי"ו נוספת, כמו למעינו מים (שם קי"ד ח'): (יט) לא איש אל ויכזב, שם כזב הונח על נושא הטוב המדומה ובלתי קיים, כמו תוחלתו נכזבה (איוב מ"א ב'), מחזה כזב (ישעיה כ"ח י"ז), אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד' ט"ז). הרלון אל תוליד בלבי

וְלֹא יְקִימֶֽנָּה׃ (כ) הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶֽנָּה׃ (כא) לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּֽוֹ׃

ת"א ה' אלהיו ר"ה ל"ג, ב':

כען, אונד ניכט טהון? ער רעדען, אונד ניכט האלטען? (כ) צום זעגנען האבע איך בעפֿעהל: ער האט געזעגנעט, איך קאן עס ניכט ווענדען. (כא) מאן שייעט קיין אונגליק פֿיר יעקב, מאן זיהט קיין עלענד פֿיר ישראל. דער עוויגע, זיין גאָטט, איזט מיט איהם, העלט קאָניגליכע רעזידענץ בייא

תרגום אונקלוס

אֲמַר וְעָבֵיד וְכָל מֵימְרֵיהּ מִתְקַיְּמִין׃ (כ) הָא בִרְכָן קַבְּלֵית וַאֲבָרְכִינֵּיהּ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְתִי מִנֵּיהּ׃ (כא) אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִילוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עָבְדֵי לֵאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן׃

רש"י

וגו'. בלשון תימה ותרגומו ותייבין ומתמלכין חוזרים ונמלכים לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם. (ס"א ברך כמו ברך אלהי'): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו ובירך וכן הוא גזרת רי"ש כמו אויב חרף [תהלים ע"ד] כמו חירף וכן ובוצע ברך [שם י'] המהלל ומברך את הגוזל ואומרים אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפת"ח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל היא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. ומ"א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו: עמל. לשון עבירה כמו הרה עמל [שם ז'] כי אתה עמל וכעס תביט [שם י'] לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד [שמואל ב' ט"ו] אוהב דוד ויתנה

באור

תוחלת נכזבה, תקוה לדבר שלא יהיה, כל האדם כזב (תהלים קט"ז י"א), כלומר שאין בו טוב קיים ונאמן כלל: ושם נחמה נופל על השתנות הרצון והעתקתה ממדה למדה שכנגדה, כגון מן הרעה אל הטובה, וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד). או להפך, ונחמתי על הטובה (ירמיה י"ח י') וכן מן היגון אל הדומיה, כמו וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד ס"ז), לנחם כל אבלים (ישעיה ס"א ב'): מעתה יאמר לא איש אל שידבר טוב על גוי ועל ממלכה, ובלבו שלא לעשותו, ולא בן אדם שיועתק מרצון לרצון בהשתנות הרצון, ועל הדבר המוליד תוחלת מדומה. יאמר בל"א (טריגען), ותנודת הלב הרצון לרצון בל"א (זיך אנדערס בעדענקען): ההוא אמר ולא יעשה, לשון תמיה ושב על אל הנזכר. ופירש האם אל יאמר דבר ולא יעשה: (כ) הנה ברך לקחתי, לברך אותם, והוא מקור: וברך, שב על השם שהוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא אשיבנה, וברך הוא פעל עבר: (כא) לא הביט און ביעקב, אינו רוצה לענשן אף כשהן חוטאין, כדכתיב וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א), ולא הביט, הכוונה אינו רוצה להביט, כן פירש"י והרשב"ם. ויותר נראה לפרש און מלשון שבר וצער ויגיעה, וכן עמל אחיו הוא בענין זה, כמו שכתב הרד"ק בשרשים שרש און, והביא שם ראיה מפסוק ורהבם עמל ואון (תהלים צ' י'), ועפ"ז יחובר הפסוק הזה לשלפניו חיבור נאות, הנה ברך לקחתי ולא אשיבנה, (ולא אוכל לחזור ולהשיב מהם), לא הביט (המביט, והוא הנביא הרואה העתיד כמוני היום), און (שבר וצער) ביעקב, ולא ראה (הרואה במראות אלהים), עמל (יגיעה ופורענות) בישראל, ה' אלהיו עמו [להצילו מכל רעה כענין שנאמר כי אתך אני להצילך נאם ה' (ירמיה א' ח')], וכן מתורגם בל"א: ותרועת לשון חבה וריעות, כמו ריע דוד (שמואל ב' ט"ו ל"ז), למרעהו אשר רעה לו

(כב) אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ (כג) כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ (כד) הֶן־עָם* כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב

קמץ בפשטא

ת"א אל וכו' ברכות י"ב, ב'. ור"ה ח', פסחים קי"ח, א', עקרים ח"ג, פ"ג: כי לא נחש נדרים ל"ג, א', עקרים שם: מה פעל פסחים שם:

איהם. (כב) דיא מאכט, דיא אויס מצרים זיא געפיהרט, האט איינעס ראם'ס האכשטרעבענדע גוואלט: (כג) ווידער יעקב הילפט ניכט צויבערייא, אהנדונגסקונסט ניכט ווידער ישראל: יעקב אונד ישראל ערפאהרען צור צייט, וואס איהרעטוועגען גאטט געטהאן. (כד) זיהע דאז פאלק! וויא איין לעאפארד זיך אויפמאכט, וויא דער

תרגום אונקלוס

(כב) אֱלָהָא דְּאַפְּקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵיהּ׃ (כג) אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבָן דְּיֵיטַב לְדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קָסְמַיָּא רָעָן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ (כד) הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד

רש"י

למרעהו [שופטים ט"ו] וגם אונקלוס תרגם ושכינת מלכהון ביניהון: (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אומר הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות [איוב כ"ב] לשון מעות המה ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף. המעופף רום וגבוה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם. עפיפות גובה. ד"א תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים [גיטין ס"ח]: (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשי' וקוסמי': כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגל' חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדי' תורה מפיו ומחיצתן לפני' ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך [ישעיה ל']. ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אינן צריכים למנחש וקוס' כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נמסר להם על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין

באור

(שופטים י"ד כ'), והוא כפל מליצת ה' אלהיו עמו: (כב) אל, הוא קודש, הוא התקיף ובעל היכולת והכחות כלם, ואחרי שכפי הנחתו הראשונה בלשון הוא שם כולל לכל כח, יפה דמהו המשורר לראם, שהוא התקיף והאמיץ בחיות, והוא לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע. אבל כדי להמתיק המליצה בל"א תרגמו המתרגם (דיא מאכט), כי אם תתרגמו (גאָטט), שוב לא יתכן ליחס לו תועפת ראם, כידוע לכל מי שיש לו חיך לטעום נעימת המליצה: ואם תרצה אמור (דער מעכטיגע, דער אויס מצרים זיא געפיהרט), אבל אם תרצה לתרגמו (דער אללמעכטיגע), כבר שחת נועם הדברים, כי אחרי שכוללת בנושא המאמר את כל הכחות ואמרת שהוא נשגב על כלם, איך תדמנו בנשוא המאמר עם ראם, שהוא כח אחד מוגבל ובאפס נחשב לנגדו, הנך רואה ההבדל שבין לשון ללשון, וצריך המתרגם לפעמים לשמור הטעם בשנוי המלות קצת: כתועפת, לשון חוזק. ולדעת רש"י אינו זז מלשון תנועה והתעופפות, כי ההתעופפות בגובה הוא תוקף רב. וכן מתורגם בל"א: (כג) כי לא נחש, אין נחש ביעקב להרע או להטיב להם, ולא קסם בישראל מזיק או מועיל, כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם, כי חלק ה' עמו אינם בממשלת כוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים, כן פירש הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א: (כד) הן עם כלביא יקום, רמז כי ינצח מלכי כנען, והקרוב אל הדעת כי על הדבר הקרוב ידבר כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב

עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ (כה) וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ (כו) וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ ששי שביעי (כז) וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי

תולדות אהרן ודם חולין נ"ה, ב'. נדה כ"ה, ב':

לאָזע זיך ערהעבט; לעגט זיך ניכט ווידער היןּ, ביז ער רויב פערצעהרט, געטרונקען דער ערשלאגענען בלוט. (כה) בלק שפראך צו בלעם, ווען דוא דאז פאָלק ניכט פערווינשען ווילּלסט, זאָ זעגנע עס וועניגסטענס ניכט. (כו) בלעם אבער אנטוואָרטעטע אונד שפראך צו בלק: האבע איך דיר ניכט געזאגט: וואס דער עוויגע שפריכט, דאז מוס איך טהון? (כז) בלק זאגטע צו בלעם, קאָממע! איך וויללל דיך נאָך אן איינען אנדערן אָרט מיטנעהמען: פיללייכט געפעללט עס גאָטט, דאס דוא מיר עס פאָן דא אויס פערוויני=

תרגום אונקלוס

דְיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָא יֵירַת׃ (כה) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילָט לָא תְלוּטִינוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינוּן׃ (כו) וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימַר כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד׃ (כז) וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן מָה אִם יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃

רש"י

משנתם שחרית הן מתגברי' כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפילין: לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללי'. ד"א הן עם כלביא יקום וגומר. כתרגומו: ודם חללים ישתה נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם [במ"ר] שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוס' הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם [יהושע י"ג]: (כה) גם קב לא תקבנו. גם לשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה [מלכים א'] וכן גם בחור גם בתולה [דברים ל"ב]: (כז) וקבותו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי

באור

זכר היו שלשים ושתים אלף: טרף, ענינו הלקיחה בחטיפה וההכאה בכליתה: (כה) תקבנו, הוקלה הבי"ת מהדגש הראוי לבא בה לחסרון בי"ת ע"פ, והדגש שבקו"ף יורה לדעת קצת מדקדקים על חסרון הבי"ת שלאחריו, וקצתם יאמרו שהוא לתפארת, וכבר הגדתי דעתי בזה למעלה במלת אקב ונראה לי עוד לומר באופן יותר נאות, כי בין במלת אקב ובין במלת תקבנו השרש נקב, ובא הדגש בקו"ף לחסרון הנו"ן פ"פ, ויהיו ב' השרשים נקב וקבב מורים על ענין אחד, או על ענינים קרובים זה לזה, וכן בברכת השם כתיב ונקב וגומר בנקבו שם יומת (ויקרא כ"ד ט"ז) והם משרש נקב, ואף שהם הוא מלשון פרישה, מכל מקום גם הפרישה של שרש זה הוא לגנאי כי אינו חייב עד שיפרש ויקלל, וכן הביא הרד"ק (במכלול ד"ק דף קס"ו ע"א) בשם אביו רבי יוסף קמחי, והוא לא הסכים לדבריו כי לא רצה להרבות שרשים רבים על ענין אחד, אבל מצאנו במקרא השם נקב בלי ספק על כוונת הקללה, כמו וָאֶקּוֹב נוהו פתאום (איוב ה' ג'), יִקְּבֻהוּ אוררי יום (שם ג' ז'), ונרדף עמהם גם מלות אקוב ותקבנו. ואם יקשה בעיניך לחבר המקור והעתיד יחד מגזרות מתחלפות ולומר קוב (מקור מגזרת הכפולים בשקל סוב) לא תקבנו (עתיד מגזרת חסרי פ"א), גם לחבר מה אקב עם לא קבה שהוא מהכפולים, הנה מצאנו אָסֹף אֲסִיפֵם (ירמיה ח' י"ג), שהמקור מנחי פ"א אל"ף והעתיד מנחי עי"ן חוברו יחדיו, כמ"ש הרד"ק עצמו בשרשים שרש סוף: (כז) וקבתו, מפעלי הפעל מבנין הקל לנכח

משם: (כח) ויקח בלק את־בלעם ראש הפעור הנשקף על־פני הישימן: (כט) ויאמר בלעם אל־בלק בנה־לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילם: (ל) ויעש בלק כאשר אמר בלעם ויעל פר ואיל במזבח:

כד (א) וירא בלעם כי טוב בעיני יהוה לברך את־ישראל ולא־הלך כפעם־בפעם לקראת נחשים וישת אל־המדבר פניו: (ב) וישא בלעם את־

תולדות אהרן וישא ב"ב ט', ח':

שעסט. (כח) בלק פיהר־טע אלזא דען בלעם אויף דיא שפיטצע דעם פעור, וואָ מאן דיא אויסזיכט געגען דיא וויסטע צו האט. (כט) בלעם שפראך צו בלק: בויע מיר אללהיר זיבען אלטערע, אונד שטעללע מיר זיבען שטירע אונד זיבען ווידדער הער. (ל) בלק מאכטע עס זאָ, וויא בלעם געזאגט, אונד בראכטע אויף יעדען אל־טאר איינען שטיר אונד איינען ווידדער:

כד (א) דא בלעם אבער געגוגזאם ערקאנג־טע, דאס דער עוויגע גוט פינדע ישראל צו זעגנען, זאָ גינג ער ניכט מעהר, וויא ביזהער, נאך צויבער־געזיכטען אויס, זאָנדערן וואנדטע זיין געזיכט געראדע צו דער וויסטע. (ב) הוב זיינע אויגען אויף, אונד זאהע ישראל געלא־

תרגום אונקלוס

(כח) ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית ישימון: (כט) ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דכרין: (ל) ועבד בלק כמא די אמר בלעם ואסיק תור ודכר על כל מדבחא:

כד (א) וחזא בלעם ארי תקין קדם יי לברכא ית ישראל ולא הליך כזמן בזמן אלהין לקדמות נחשיא ושוי לקביל (עגלא דעבדו ישראל ב)מדברא אפוהי: (ב) וזקף בלעם ית

רש"י

יושר בעיניו ותקבנו לי משם מלדי"רש בלעז (Malediras, *Maudiras*, דוא זאָללסט פלוכען): (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק ורואה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים: כד (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: (ב) וישא בלעם את

באור

עם כנוי הנסתר, ובאורו וקבות אתו, והוא עבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו השואל"ת, ופירושו כמו ותקבנו, ובא במקום הצווי: (כח) הנשקף, ענין הסגחה והבטה, ולא נמצא בבנין הקל לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא הרואה והנראה למביטים אליו:

כד (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכוונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה, ועתה כאשר ראה כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם. אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שירחם אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם, וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר היה לנביאים, כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם (במדבר י"א כ"ט), ואומר רוח ה' אלהים עלי

עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ (ג) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ (ד) נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ (ה) מַה־

ה' בראש עמוד סימן בי"ה שמו.

תולדות אהרן בנו סנהדרין ק"ה, א': ונאם נדה ה', א': מה טבו סנהדרין שם:

גערט נאך זיינען שטעמ־מען: דא קאם איין גאָטט־ליכער גייסט אויף איהן. (ג) ער הוב זיינע גלייכ־ניסרעדע אן אונד שפראך: זאָ שפריכט בלעם זאָהן בעור, זאָ שפריכט דער מאן שארפזיכטיגען אוי־געס. (ד) זאָ שפריכט דער האָרער גאָטטליכער וואָר־טע, דער ערשיינונג דעס אללמעכטיגען שויעט, הינפאללענד, מיט אָפפנען אויגען. (ה) וויא שאָן זינד

תרגום אונקלוס

עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ (ג) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ (ד) אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל דְּחֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ (ה) מַה טָּבָא אַרְעָךְ

רש"י

עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך ג' מדותיו עין רעה. ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה [אבות פרק ה']; שוכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בעור. כמו למעינו מים [תהלים קי"ד] ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיה' בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתום העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב [ע"ז ס"ט]. ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם [נדה ל"א] ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: משכנותיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך. מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין

באור

(ישעיה ס"א א'), ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא. (הרמב"ן): (ב) שכן לשבטיו, ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין: (ג) נאם, לשון דבור ולא תמצאנו, רק אצל נבואה, גם בספר תהלים ב' פעמים ופעם אחת בס' משלי ופעם אחת בדברי הימים, שגם הם חוברו ברוח הקודש: גם לא תמצאנו רק במשקל זה, חוץ פעם אחת בלשון עתיד וינאמו נאם (ירמיה כ"ג ל"א): ואולי הואיל כי מדרכי המליצה היא לדבר בלשון נופל על לשון, לכן לא אמר וידברו או ויאמרו נאם, והתרעם ירמיה הנביא על נביאי השקר ואמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם כדי להטעות את ישראל שיאמינו כי נבואת אמת בפיהם, בשמעם מהם הלשון המיוחד אצל הנביאים: שתם, בשי"ן ימנית, ולא נמצא עוד במקרא, רק חז"ל השתמשו בו בלשון פתיחה, כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ז דף ס"ט ע"א), וכן באורו כאן, פתוח העי"ן לראות מראות אלהים, וכן תרגום אונקלוס דשפיר חזי, וכן מתורגם בל"א: (ד) שמע וגו' יחזה וגו', כל זה דרך הנבואה כמאמר אליפז התימני, תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע (איוב ד' י"ד): נפל וגלוי עינים, ר"ל לא היה בו כח לעמוד בעת קבלת הנבואה כי בטלו ממנו הרגשות הגוף, ועם זה עיני שכלו גלוים לראות במחזה הנבואה, כי כן היה דרך המתנבאים שהיו נופלים לארץ

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ (ו) כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ (ז) יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא

תולדות אהרן כנחלים ברכות ט"ז א'. סנהדרין סס ע"ב: כארזים תענית כ', א': יזל וכו' נדרים פ"א, א'. סנהדרין סס:

תרגום אשכנזי

דיינע צעלטע, יעקב! דיינע וואָהנונגען, ישר'! (ו) וויא בעכע, לאנגגע־שטרעקט, וויא גערטען אם פלוססע, וויא אלאָע פאָם עוויגען געפפלאנצט, וויא צעדערן אם געוועס־סער: (ז) אים זיינען איי־מערן ריזעלט וואססער, זיין זאמען פעללט אין פייכ־טען באָדען; מעכטיגער אלס אגג ווירד זיין קאָניג,

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל׃ (ו) כִּנְחָלִין דְּמִתְגַּבְּרִין כְּגִינַּת שַׁקְיָא דְּעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא׃ (ז) יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג

רש"י

כאן קלבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וחרבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו [איכה ד'] ובמה כלה ויצת אש בציון: (ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקלל כשאמר וישת אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כולי כדאיתא בחלק [סנהדרין ק"ה]: כאהלים. כתרגומו לשון מור ואהלות [תהלי' מ"ה]: נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל. שנאמר וימתחם כאהל לשבת [ישעיה מ']. (ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאהלים אל"ף בחולם): נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו [דניאל י"א]: (ז) מדליו. מבארותיו. ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון

באור

בבטול ההרגשות והחושים, רק עיניהם היו פתוחים: (ה) טבו, פעל עבר מתשקל פעול, ועל דרך השלמים ראוי להיות טֻובוּ הוי"ו האחת לשרש שהוא עי"ן הפעל והשנית וי"ו המשך, או כי תחסר לפעמים וי"ו המשך, ראוי להיות טֻובוּ להניע וי"ו עי"ן הפעל בתנועת הקובו"ץ, ובהעדר העי"ן תבא תנועתה על פ"א הפעל כמנהג, כמו כי ארוּ עיני (שמואל א' י"ד ל"א): (ו) כנחלים נטיו, לשון פשיטה ומתיחה, כמו נחלים שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק, והוא מבנין נפעל ודגשות הטי"ת לחסרון נו"ן השרש: ולא נחסרה פה ה"א למ"ד הפעל כמשפט נחי למ"ד ה"א, כי בא׳ה היו"ד תחתיה, והוא ע"ד השלמים, כמו שרש חסה נאמר כי חָסוּ בו (תהלי' ל"ז ל"ח), ומצאנו ג"כ נוד חָסָיוּ בו (דברים ל"ב ל"ז): עלי נהר, אגל נהר: באהלי'. לדע' הגאון הוא לשון אהל כי מצאנו לשון נטיעה באהל ויטע אהלו אפדנו (דניאל י"א מ"ה), ובא הרבוי ממנו על משקל בֹּקֶר, בשֵׂם שהרבים מהם בְּקָרִים, בְּשָׂמִים, אך לא מצאנו בכל המקרא תיבת

אהל בכנוי היחיד ובריבויו רק בחול"ם. לכן פי' רש"י ז"ל מלשון מר ואהלות (תהלים מ"ה ט') וכן נראה מהמשך המאמר שלפניו ושלאחריו. כגנות עלי נהר, כארזים עלי מים, שהם מיני נטיעות. וכן פירשוהו הראב"ע והרשב"ם והרד"ק, וכן תרגמו אונקלוס וכן מתורגם בל"א: (ז) יזל מים, ענין הגרה, והוא פעל עומד, ולדעת הראב"ע מלת מים פה הוא לשון יחיד, כמו מי נדה לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג), ועם כי דבריו נכונים בפסוק ההוא, הנה כאן אין צורך לזה כי בבוא הפעל קודם השם, לא ישמור לפעמים לא המין ולא המספר: מדליו. הראב"ע פי' לשון ענפים גבוהים, כמו בגל דליותיו (יחזקאל י"ז כ"ג), וכן הרד"ק בשרש דלה כתב שאפשר שהוא מענין זה כלומר מתחת ענפיו יזלו מים: אך אין משפט וי"ו תי"ו המורות על הריבוי להשמט: גם כוונת המליצה הזאת נעלמה ע"פ פי' זה, והנכון כדעת הרד"ק ורש"י שהוא מענין כמר מדלי (ישעיה מ' ט"ו), והוא הכלי ששואבין בו מים, ועם כי אינגו על משקלו כי משקל שְׁבִי, כְּלִי, פְּרִי בהסמכם על הכנויים נאמר ושבית שִׁבְיוֹ (דברים כ"א י'), בחירק

מַלְכֻתוֹ׃ (ח) אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ׃ (ט) כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ

תולדות אהרן כתועפות גיטין ס"ח, ב': ועצמותיהם עקדה שער מ"ח: כרע ברכות י"ב, ב'. סנהדרין קה א':

זיין רייך ערהאבען זיין: (ח) דיא מאכט, דיא איהם מצרים איהן געפיהרט, האט איינעם ראם'ס האָכ־ראגענדע געוואלט; פריסט דיא פֿאָלקער, זיינע פֿער־פֿאָלגער, צערמאלמט איהרע געביינע, זאָ צער־שמעטטערט זיין געשאָס! (ע) ער קניעט, לעגט זיך הין וויא לאָווע אונד לעאָפארד, ווער רייצט איהן אויפֿצושטעהען? געזעגנעט, יוער דיך זעגנעט! פֿערפֿלוכט, ווער דיך פֿער־

תרגום אונקלוס

מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטַּל מַלְכוּתֵיהּ׃ (ח) אֱלָהָא דְּאַפְּקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סַנְאֵיהוֹן וּבְבִיזַת מַלְכֵיהוֹן יִתְפַּנְקוּן וְאַרְעַתְהוֹן יַחְסְנוּן׃ (ט) יָנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא דְּלֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן

רש"י

ההצלחה הוא כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גורם לו הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צריו: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר [צפניה ג'] וכן את הרסיה תגרמי [יחזקאל כ"ג] ואני אומר לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו משביב והמוח שבפני' ומעמיד העצ' על ערמימותו: וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מרי פלוגתא. (לשון חלוקה וחציה) וכן ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו [שופטים ה'] שימחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם [תהלים ס"ח] ואינו זז מלשון מכה כמו מהלתי שהצבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו

באור

פ"פ או בסגו"ל, כמו פֶּרֶיךָ נמצא (הושע י"ד ח'), והכוונה כי ארצו תשבע מים, עד כי הכלים ששואבין בהם מים לא יחרבו, ועל זה תסוב כפילת המליצה וזרעו במים רבים: וירם מאגג מלכו, התנבא על שאול המלך הראשון של ישראל שקודם זה לא היו רק שופטים, והוא ינצח את אגג מלך עמלק. וקראו בשמו טרם הולדו, כאשר מצאנו שהתנבא ישעיה ואמר כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה א'). והוא היה קרוב לב' מאות שנה קודם כורש, וכן הנה בן נולד לבית דוד יאשיה שמו, שנאמרה נבואה זאת לירבעם כשלש מאות ועשרים שנה טרם הוולדו. והרמב"ן ז"ל כתב ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך אשר שמו עליהם היה שמו כן, ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו, כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות, וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה ההיא כי רחוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נולד בבטן. (ואין לתפוש עליו מן כרש, כי מלך כשר היה ולכן קראו ה' משיחי), וכן גוג כל נשיאי המגוג יקראו כן, וכן כל מלכי מצרים נקראים פרעה, ומלכי פלשתים אבימלך, ומלכי ירושלים מלכי צדק, אדוני צדק: ותנשא מלכתו, רמז על דוד המולך אחר שאול שתנשא מלכותו למעלה יותר משאול. וכן בלשון הזה מצאנו כתוב בדוד שאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל (שמואל ב' ה' י"ב). ומלת ותנשא מבנין התפעל בלאיית פתחות הנו"ן ודגשות הסי"ן, ונחסרה תי"ו ההתפעל ונבלעה בדגש שבנו"ן: (ח) יגרם, לשון שבירה, ישבר הגרמים שהם העצמות. והוא מן השרשים המורים על הפך הענין, כמו ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א י"ב), הוא עקירת השרשים. מסעף פארה (ישעיה י' ל"ג), פי' מסיר הסעיפים: וחציו ימחץ. הראב"ע פי' כל חץ מחציו ימחץ וכן ולדיקים ככפיר יבטח (משלי כ"ח א'), כל אחד מהצדיקים, וכן בנות צעדה (בראשית מ"ט כ"ב), פי' כל אחת מהבנות צעדה, וכן מברכיך ברוך ולא אמר ברוכים, רצונו כל אחד ממברכיך יהי ברוך, וכן וארריך ארור

בָּר֔וּךְ וְאֹרְרֶ֖יךָ אָרֽוּר׃ (י) וַיִּֽחַר־אַ֤ף בָּלָק֙ אֶל־בִּלְעָ֔ם וַיִּסְפֹּ֖ק אֶת־כַּפָּ֑יו וַיֹּ֨אמֶר בָּלָ֜ק אֶל־בִּלְעָ֗ם לָקֹ֤ב אֹֽיְבַי֙ קְרָאתִ֔יךָ וְהִנֵּה֙ בֵּרַ֣כְתָּ בָרֵ֔ךְ זֶ֖ה שָׁל֥שׁ פְּעָמִֽים׃ (יא) וְעַתָּ֖ה בְּרַח־לְךָ֣ אֶל־מְקוֹמֶ֑ךָ אָמַ֨רְתִּי֙ כַּבֵּ֣ד אֲכַבֶּדְךָ֔ וְהִנֵּ֛ה מְנָעֲךָ֥ יְהוָ֖ה מִכָּבֽוֹד׃ (יב) וַיֹּ֥אמֶר בִּלְעָ֖ם אֶל־בָּלָ֑ק הֲלֹ֗א גַּ֧ם אֶל־מַלְאָכֶ֛יךָ אֲשֶׁר־שָׁלַ֥חְתָּ אֵלַ֖י דִּבַּ֥רְתִּי לֵאמֹֽר׃ (יג) אִם־יִתֶּן־לִ֨י בָלָ֜ק מְלֹ֣א בֵיתוֹ֮ כֶּ֣סֶף וְזָהָב֒ לֹ֣א אוּכַ֗ל לַעֲבֹר֙ אֶת־פִּ֣י יְהוָ֔ה לַעֲשׂ֥וֹת טוֹבָ֛ה א֥וֹ רָעָ֖ה מִלִּבִּ֑י אֲשֶׁר־יְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֹת֥וֹ אֲדַבֵּֽר׃ שביעי (יד) וְעַתָּ֕ה הִנְנִ֥י הוֹלֵ֖ךְ לְעַמִּ֑י לְכָה֙

ת"א הנני סס וק"ו, ח':

פלוכט! (י) דא ענטצינדעטע זיך דער צאָרן בלק'ס איבער בלעם דערמאסען, דאס ער זיינע הענדע צוזאממען שלוג; אונד בלק שפראך צו בלעם: מיינען פיינדע צו פערווינשען האבע איך דיך קאָממען לאססען, אונד דוא האסט נון שאָן דרייאמאל געזעגנעט. (יא) נון איילע אונד קעהרע ווידער נאך הויזע. איך דאכטע דיך עהרע צו ערצייגען, אלליין דער עוויגע האט דיר עהרע פערוויינערט. (יב) בלעם אבער אנטוואָרטעטע דעם בלק: האבע איך ניכט גלייך צו דיינען באָטען, דיא דוא מיר געשיקט האסט, דיא וואָרטע געשפראָכען: (יג) ווען בלק מיר זיין גאנצעס הויז פאָלל זילבערס אונד גאָלדעס געבע, זאָ קעננטע איך דאָך דען בעפעהל דעס עוויגען ניכט איבערטרעטען, אויס אייגנעם זיננע גוטעס אָדער באָזעס צו טהון; וואס דער עוויגע רעדעט, ווערדע איך רעדען. (יד) יעטצט רייזע איך ווידער צו מיינעם

תרגום אונקלוס

בְּרִיכִין וְלָיְטָךְ יְהוֹן לִיטִין: (י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקַפִּינִין לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סָנְאַי קְרֵיתָךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלַת זִמְנִין: (יא) וּכְעַן אִיזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא אֲיַקְרִינָךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר: (יב) וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדָּךְ דִּי שְׁלַחְתָּ לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימָר: (יג) אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַייָ לְמֶעְבַּד טַבְתָּא אוֹ בִישְׁתָּא מֵרְעוּתִי דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל: (יד) וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵיל לְעַמִּי אִיתָא אַמְלְכִינָךְ

רש"י

יתישבו בארצם בכח ובגבור': (י) ויספוק. הכה זו על זו: (יג) לעבור את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנמאס בהקב"ה ונטרד: (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו: לכה איעצך. מה לך לעשות ומה היא

באור

עכ"ד, והולך לזה לפי הבנתו שמלת ימחץ שבה על האלים שהם המוחצים, וכן מתורגם בל"א. ואולם אפשר לפרש שמלת ימחץ שבה אל האל שהוא המוחץ. כענין שנאמר מחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב ל"ט), וכן ידה ליתד תשלחנה וגו' ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה' כ"ו), ומחצה שב על יעל ולא על היתד. ושעורו ובחציו ימחץ, וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש מחץ: (י) ויחר אף בלק אל בלעם, כמו בבלעם: ויספק את כפיו. הכה זו על זו כמו ספקו עליך כפים (איכה ב' ט"ו): (יד) לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. דרש חז"ל ידוע שנתן לו עצה להפקיר בנותיהם. וכן מפורש בפסוק הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם

אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ (טו) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ (טז) נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ (יז) אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עַתָּה אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרַךְ

מלרע

תולדות אהרן שתם שם ק"ה, א': וידע בברכות ז', א'. סנהדרין שם ב', ע"ז ד, ב': נופל סנהדרין ק"ה, א':

פֿאָלקע צוריק; איך וויל דיר אבער פֿאָרהער ראטה ערטהיילען, וועגען דעססען, וואָס דיזעס פֿאָלק דעם דייניגען אין קינפֿטיגען צייטען טהון ווירד. (טו) ער היב זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפּראך: זאָ שפּריכט בלעם זאָהן בעור, זאָ שפּריכט דער מאַן שארפֿזיכטיגען אויגעס: (טז) זאָ שפּריכט דער האֶרער געֿטטליכער וואָרטע, דער דען זין דעס האֶכסטען וויס, דעם אללמעכטיגען ערשיינונג שויעט, הינפֿאללענד, מיט אָפֿפֿענען אויגען. (יז) איך זעהע איהן, נאָך איזט ער ניכט; ערבליקע איהן, אבער ניכט נאהע; איין שטערן אויס

תרגום אונקלוס

מַה דְּתַעֲבֵיד וַאֲחַוֵּי לָךְ מַה דְּיַעֲבֵיד עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ (טו) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ (טז) אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וִידַע מַדַּע מִן קֳדָם עִילָּאָה חֵיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכֵיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ (יז) חֲזֵיתֵיהּ וְלָא כְעַן סְכֵיתֵיהּ וְלָא אִיתוֹהִי קָרִיב כַּד יְקוּם מַלְכָּא

רש"י

העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק [סנהדרין ק"ה] תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: **אשר יעשה העם הזה לעמך**. מקרא קצר הוא זה איעצך להכשילם ואומר לך מה שהן עתידין להרע למואב באחרית הימים: (טז) **וידע דעת עליון**. לכוין השעה שכועס בה: (יז) **אראנו**. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה היא אלא לאחר זמן: **דרך כוכב**. כתרגומו לשון דרך קשתו [איכה ב'] שהכוכב עובר כחץ ובלע"ז דישטי"נט (Distint, il s'étendit. ער בריטעט זיך אויס)

באור

(במדבר ל"א ט"ז). ושעור אשר יעשה, כמו בעבור מה יעשה, וכן מתורגם בל"א: (יז) **אראנו ולא עתה**, הכוונה שכוללת בזאת הנבואה. רש"י ז"ל פירש' על דוד המלך ע"ה עד וירד מיעקב שפי' ועוד יהיה מושל אחד מיעקב והאביד שריד מעיר החשובה של אדום ועל מלך המשיח אמר כן עכ"ל, ומשמעות לשונו הוא שעד הפסוק הזה שב על דוד, ויש להפליא עליו שפירש וקרקר כל בני שת כל האומות שכול' יצאו מן שת בנו של אדם הראשון, איך יפורש זה על דוד שלא מצאנו שנלחם עם כל האומות רק עם שכני ארץ ישראל אדום ומואב ועמון ועמלק ופלשתים וארם, אם לא שיפרש גם זה על מלך המשיח, (והיינו לפי דעת המפרשים המעמיסים עליו מלחמות כל העמים אשר לא כן דעתי כאשר אבאר להלן), והדוחק בזה נראה לעין, כי בזאת המאמר שב על הכוכב והשבט הנזכר בראש הפסוק שהוא ימחץ פאתי מואב והוא יקרקר כל בני שת. גם יראה שמפרש פסו' והיה אדום ירשה על דוד, ואם שלא כתב כן בפי', לפי שפי' וירד מיעקב ועוד יהיה מושל אחר מיעקב, ונראה כוונתו שעד הנה דבר מן המושל הא' והוא דוד שהתחיל בו, ודוחק גדול לחלק המאמר כ"כ ולפרשו לסרוגין, תחלה על דוד ואח"ז על המשיח ושוב על דוד ואח"ז עוד על המשיח: והרמב"ן פירש הנבוא' הזאת כול' על המלך המשיח וטענתו בזה ממלו' באחרי' הימי', שלפי דעתו אין לפרשו רק על ימות המשיח, וכן כתב בפי' בפ' ויחי שלדעת כולם אחרית הימים הם ימות המשיח, והנה גם בבאור הזה לא בחרתי, כי איך אחר התנבאו על ימות המשיח ישוב לאחור להתנבא על הצלחת מלכות אשור ועל נפילתה ביד מלכות רומי: ולכן נראה לי לבחור בבאור הראב"ע ז"ל שפי' כל הנבואה הזאת על הצלחת ישראל בימי דוד, ולפ"ז יהיה סדר נכון

תרגום אשכנזי

יעקב טריט הערפֿאָר, איין צעפטער ערהעבט זיך אויס ישראל, צערשמעטערט דיא הייפטער

כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־

רש"י

כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל:

תרגום אונקלוס

מִיַּעֲקֹב וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט

ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קולר העבדי ויקטול וכו': ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגומר [שמואל ב' ח']. וקרקר. לשון כורה כמו אני קרתי [מלכים ב' י"ט] מקבת בור נוקרתם [ישעיה נ"א] יקרוה עורבי נחל פורי"ר בלע"ז (Fourer, Fouir; גרחבען, וויהלען): כל בני שת. כל האומות שכלם יצאו מן שת בנו של

באור

לנבואה הזאת, כי מן תחלת הנבואה עד וירא את הקיני שב על הצלחת ישראל בימי דוד חוץ מזה שפי' נבואת מפלת עמלק שהכוונה היא על מפלתו ע"י שאול, והפך הסדר, נוכל לפרשה על נפילתו ביד דוד, כי גם הוא נלחם עמו פעמים ככתוב (שמואל א' כ"ז ול'): ואח"ז על הצלח' מלכות אשור ונפילתה ביד הרומיים. ונפילת מלכות הרומיים שזאת תהיה בלי ספק ע"י המלך המשיח: וטענת הרמב"ן ממלות באחרית הימים איננה טענה, כי לפי כללו שמליצת אחרית הימים לא תורה רק על ימות המשיח, הנה נבואת ירמיה תסתור את הנבואה הזאת כי נבא ואמר, ושבתי שבות מואב באחרית הימים נאם ה' (ירמיה מ"ח מ"ז). והנכון כי מליצ' באחרית הימים תורה על נבואה אשר היא לזמן רחוק, בין תהיה בימות המשיח או קודם להם. והנה קיום הנבואה הזאת היתה באמת לזמן רחוק אחר בלעם, כי מזמן בלעם עד דוד יש יותר מארבע מאות שנה. וז"ל הראב"ע ז"ל וחסרי דעת יחשבו, כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מנחש ביאת המשיח, חלילה חלילה, כי המשיח מבואר היטב בנבוא' דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמיד' מלכי יון וקום החשמונאים ועמידת בית שני ושני המלוך והגלות והישועה זה אחר זה. ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר. ושב ה' אלהיך את שבותך וגומר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך וגומר (דברים ל' ד'), ושלא נתפזרנו בכל פאה בשום גלות רק בגלות האחרון הזה, ועליו אמר (ושב וקבצך מכל העמים וגומר) עכ"ל עם קצת תוספת באור: אשורנו, ענין הבטה ועיון: דרך כוכב, דימה המלך לרוב גדולתו ומעלתו הרמה לכוכב, ור"ל יקום מזל ליעקב. ואמר בלשון עבר במקום עתיד כדרך הנביאים שיראו הדבר בדור כאלו הדבר לפניהם: וקם שבט, מלך רודה ומושל: פאתי מואב, קצה כל דבר וסופו יקרא פאה. והנה א"ת דברבי מואב, ויתכן שהוא מחכמת הנהגת המדינה להושיב השרים גבורי החיל על הספר, בגבול וקצה המדינה, כי שם ילחמו עם האויב הקרב אליהם, ולכן נקראו השרים על שם הגבול והפאה, כמו בל"א (אורקגראף), והוא שר הגבול, ותרגמו כפי הכוונה, וכן מתורגם בל"א: וקרקר, שרשו קיר ונחסרה העי"ן ונכפלו הפ"א והלמ"ד, והוא מבנין פִּעֵל, ואין צורך לדגש סימן הבנין, כי בא הרי"ש ושו"א תחתיו במקומו. גם ראוי להיות קו"ף הראשונה בחיר"ק והשניה בציר"י כמשפט פִּעֵל ובאו פתחי"ן תחתיהן, כי מנהג התנועות להשתנות בהרבה מקומות, והוא מענין מקרקר קיר (ישעיה כ"ב ה'), וענינו הריסות הקיר, והוא מהשמושים המורים על הפך הפעולה: כל בני שת, כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון, כן פי' רש"י ז"ל. ויש להפליא עליו לפי פירושו שפי' וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב' ח' ב'), איך תסוב עליו מליצת סוף הפסוק שיחריב כל האומות, ולא מצאנו בדוד שנלחם עם שאר האומות רק עם שכני ארץ ישראל והם עמון ומואב ואדום ועמלק ופלשתים וארם, ואם כי גם הרמב"ן פי' כן, יתכן זה לפי דעתו שכוונת הנבואה הזאת היא על מלך המשיח. אמנם לפי דעתי גם אם כוונתה על מלך המשיח, היכן מצאנו שיהרוס כל בניני המדינות ללא צורך וללא תועלת לנו, כי אין אנו מקוים לרשת על ידו רק ארץ ישראל שהיא ירושה לנו מאבותינו, והיא ארץ שבעת עמים הידוע' בגבוליה. ומצריה, ועוד נוסף ארץ שלשה עמים אשר הבטיח ה' לאברהם, והם קיני קנזי קדמוני. ולפי קבלת חז"ל המה ארצות אדום עמון ומואב הסמוכות לארץ ישראל, ואף אם יצטרך המשיח להלחם עם יושבי הארץ הזאת לא יתאוה לרשת משכנות לא לו, לילך בארצות

שרת: (יח) והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל: (יט) וירד מיעקב והאביד שריד

מואב'ס, צערטרימערט אללע פעסטען מויערן. (יח) אדום ווירד ערבעבערונג, שעיר זיינער פיינדע ערבעבערונג, אונד ישראל זיגרייך זיין. (יט) אויס

תרגום אונקלוס

בכל בני אנשא: (יח) ויהי אדום ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל יצלח בנכסין: (יט) ויהות חד מדבית יעקב

רש"י

אדם הראשון: (יח) והיה ירשה שעיר אויביו. ישראל: (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה (של אדום והיא רומי)

באור

רחוקות להרוס טירותם ולהשחית מגדליהם. ואף כי יחזקאל נתנבא על המלחמה הגדולה והעצומה אשר תהיה לו עם חיל גוג, אשר יאספו אליו המון עמים רבים, הנה המלחמה הזאת לא תהיה רק בארץ ישראל כי יצאו על ירושלים כמפורש ביחזקאל ושם יפלו כולם, ולמה יצטרך לילך לארצותם להשחית חומותיהם, כאשר יורה מלילת וקרקר כל בני שת שהוא ענין הריסות הקירות והחומות? ואדרבה מצאנו בנבואת ישעיה גודל השלום אשר יהיה אפילו בין האומות בימיו, כמ"ש ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישעיה ב' ד'). ואם האומות לא יתעוררו להלחם זה עם זה, רק יבואו אליו וישאלוהו משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון. הכ"ש שלא יעורר הוא מלחמה עליהם בחנם: והראב"ע כתב בשם הילחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול, גם אמר שהוא מגזרת וחשופי שת (שם כ ד'), רמז לבנות לוט וכתב שהוא רחוק בעיניו ע"ש, (ואיננו רש"י ז"ל, כי בנוסח פירוש רש"י שלפנינו לא נמצא הפירוש הזה, גם דרכו להזכירו בשמו הנאה לו ר' שלמה נ"ע, ולא דרך בוז וקלון, רק הוא רבי יצחק הנקר' בן ישוש ספרדי ממדינת טולטילה הביאו הראב"ע ז"ל וזכר את חבוריו בהקדמתו לפי' התורה, וכן בהקדמתו לספר מאזנים, ובתחלת פי' דניאל, ובסוף פ ויצלח קראו הילחקי המהביל, וכן בכל מקום שמביא בשמו המהביל, כוונתו עליו), לכן נראה לי לפרש כדעת המפרשים מלת שת, מלשון כי השתות יהרסון (תהלים י"א ג'), ופי' יסודות החומות (וגם הראב"ע איננו מרחיק הפי' הזה), ותהיה מלת בני לפי דעתי מלשון בנין ופי' שיהרוס הבנינים החזקים עד היסוד בהם, ושב על מואב הנזכר לפני זה, שילחם עליו, בין שיאמר על דוד שמצאנו שנלחם עם מואב ובין על מלך המשיח ילחם עליו. כי לארץ ישראל תחשב ארצו כקבלת חז"ל על קיני קנזי וקדמוני, ואין תימה על באור מלת בני, בנייני, כי כן תרגם אנקלוס על מלת בני אתונו (בראשית מ"ט), יבנון היכלי, מלשון בנין, כי משקלי השמות משתנים מאד ואינם שומרים תמונתם כמשקלי הפעלים. ובפרט במליצות הנבואיות, ועם זה יבואר כוונת כל הפסוק על מואב, וכן מתורגם מלת בני שת בל"א: (יח) ירשה, מל' ירושה, והוא תאר על משקל שמחה, נפש שבעה (משלי כ"ז ז'), והטעם והיה אדום ירושת אויביו, והיה שעיר ירושת אויביו, כמשפט שירים בל"הק, כמו שכתבנו בפ' בשלח, והאויב אדום הוא דוד, כי גברה יד דוד על אדום, ככתוב וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים ויהי כל אדום עבדים לדוד (שמואל ב' ח' י"ד): עשה חיל, לשון חוזק ואומץ: (יט) וירד מיעקב, יקום רודה ומושל מיעקב, ושרשו רדה, ובא במשקל וישת בחסרון הה"א, ויו"ד האית"ן בציר"י ואחרי' שני שוא"ן: והאביד שריד מעיר, כל המפרשים פירשו מעיר מן עיר, רק קצתם פירשו מעיר החשובה שבאדום, והנה לפ"ז תחסר ה"א הידיעה, גם אין תהיה ידועה ועדיין לא נבנית בימיו: וקצתם פירשו מכל עיר, והנה חסר מלת כל, גם לפי דעת כלם כל הפסוק הוא מאמר אחד, וכונתו יקום רודה מיעקב ויאביד שריד מן העיר של אדום, וא"כ אין הפסוק הזה ראוי לאתנח, רק ראוי להיות וירד מיעקב בפשטא ז"ק. לכי הבאור הנכון הוא שמלת מעיר הוא מלשון התעורר', והוא בינוני מבנין הפעיל מנחי עי"ן, כמו הנני מעיר עליהם את מדי (ישעיה י"ג י"ז), ולפ"ז יהיו בפסוק זה שני מאמרים שונים, וירד מיעקב, שב על המלך דוד שימשול ביעקב (לפי הכוונה

תרגום אשכנזי

יעקב ווירד דער הערשער קאממען; איין רעכער, ברינגט אום וואס איבריג איזט. (כ) אלס ער עמולק ערבליקטע, היב ער זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך: עמולק איזט דער פֿאֶלקער ערשטעס, זיינע צוקונפֿט אבער איזט אונ=טערגאנג. (כא) אלס ער דען קיני זאהע, הוב ער זיינע גלייכניסרעדע אן אונד שפראך: פֿעסט איזט

מֵעִיר׃ (כ) וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק וְאַחֲרִיתוֹ עֲדֵי אֹבֵד׃ (כא) וַיַּרְא אֶת־הַקֵּינִי וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אֵיתָן

ת"א וירא בס ק"ו, א': איתן ר"ס י"א, א'. סוטה מ"ו, ב':

תרגום אונקלוס

וְיוֹבֵיד מְשֵׁיזִיב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא: (כ) וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמַלְקָאָה וְסוֹפֵיהּ לְעָלְמָא יֵיבַד: (כא) וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית

רש"י

ועל מלך המשיח הוא אומר כן שנאמר בו וירד מים עד ים [תהלי' ע"ב] ולא יהיה שריד לבית עשו [עובדיה]: (כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענו' של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק [דברים כ"ה]: (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגומר [שמואל א' ט"ו] אחר הזכירו עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים [ד"ה א' ב']: איתן מושבך. תמה אני מהיכן זכית לך הלא אתה גמי היית בעצת הבה נתחכמה

באור

הכוללות שפירשתי בתחלת הנבואה הזאת), והאביד שריד מעיר, הוא יואב שהיה שר הצבא, המעיר את אנשי מלחמתו להלחם. וכן כתוב כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מלכים א' י"א ט"ז), ויאות לו התאר הזה (כנודע כי רוב הכינויים המה שמות תוארים). וכן פי' הראב"ע כי והאביד שריד מעיר שב אל יואב, רק שפי' מלת מעיר ככל המון המפרשים: (כ) וירא את עמלק, הנכון כפשוטו וכדעת הרמב"ן שהי' בלעם בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והביט כנגד עמלק היושב בהר סמוך למחנה ישראל, ככתוב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא (במדבר י"ד מ"ה): ראשית גוים, הגדול שבהם והחשוב, כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה, ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הולך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו ובנה מזבח וקרא שמו ה' נסי כי חשבה לנס גדול, וכן וראשית שמנים (עמוס ו' ו'), המשובח שבהם שהוא כמנה ראשונה, וכן ראשית החרם (שמואל א' ט"ו כ"א), לראש ולקצין (שופטים י"א י"א), בשמים ראש (שמות ל' כ"ג), כן פי' הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א: ואחריתו עדי אבד, כמ"ש כי מחה אמחה את זכר עמלק (שם י"ז י"ד), וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן, וגם דוד נלחם עמם פעמיים ונלחם ככתוב (ש"א כ"ז ול'): עדי, כמו עד ובא בתוספת יו"ד, ובאורו לדעת הרד"ק בשרשים שרש עד ואחריתו עד אשר יאבד, והוא דוחק כי הוא מאמר קצר שלא פי' מה תהי' אחריתו והעיקר חסר מן הכתוב. ולפי דעתי הוא מלשון בטחו בה' עדי עד (ישעיה כ"ו ד'), שבאורו עולמית, וכן כאן ואחריתו שיאבד לנצח ולעולמי עד: (כא) וירא את הקיני, רש"י והרמב"ן והראב"ע פירשו הקיני על משפחת יתרו, שנאמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה (שופטים ד' י"א). לפי שראה את ארצם כי עם עמלק היה יושב, כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אסיפך עמו (שמואל א' ט"ו ו'), ולפי דעתי לפי שהי' עומד על ראש הפעור לראו' מושב את ישראל, ראה בתוכ' גם את יתרו עם משפחתו כאשר מצאנו שבא אל משה המדברה ואמר לו משה לכה אתנו והטבנו לך (במדב' י' כ"ט), ואמר לו עוד אל נא תעזב אתנו וגו' ולא השיב לו על זה, וראה שנתרצה ללכת עמו, עיין מ"ש שם בבאורנו. ופי' עוד הרמב"ן איתן מושבך ושים בסלע קנך, כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתשור ותדר מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל, כמו שנאמר ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' (שופטים א' ט"ז), ואמר

מֽוֹשָׁבֶ֔ךָ וְשִׂ֥ים בַּסֶּ֖לַע קִנֶּֽךָ׃ (כב) כִּ֥י

דיין זיטץ, דיין נעסט אויף פעלזען אנגעלעגט. (כב) דעננאך ווירד קין

תרגום אונקלוס

מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִּכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ (כב) אֲרֵי אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה

רש"י

לו [שמות א'] ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל: (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלה וחבור אין זה טרוד מן

באור

כי אם יהיה לבער קין. כלומר ואל תפחד בבואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ מיושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תגאל מידו עם ישראל, ואם תהיה עם עמלק תהיה אחריתך עדי אובד עמהם, וכן עד מה ה' תאנף לנצח (תהלים ע"ט ה'), עד מה כבודי לכלמה (שם ד' ג). כמו עד מתי או שיבא לגודל דבר, כמו מה אתלה לבתך (יחזקאל י"ו ל'), מה אמך לביא' (שם י"ט ב'), כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך איננו נחשב לך כלום כי לא תאבד כאשר הייתי אובד בעמלק, ע"כ דברי הרמב"ן. ונראה לזה הפירש, כי קראו בתחלה קיני ואח"ז קין, כי כן מצאנו לבני יתרו אלו ב' השמות, שנאמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה (שופטים ד' י"א). אמנם החכם דון יצחק אברבנאל כתב שהקיני הוא אחד מעשרה עממין שנתן הקב"ה לאברהם מאותם שלא כבשו ישראל והם קיני קנזי וקדמוני. ונעזר גם מת"א שתרגם קיני הנזכר באברהם ובמקום הזה שניהם בשוה, שלמאה. ואמרו רז"ל שהם עמון ומואב ואדום. ובלעם זכר בנבואתו זאת אדום ומואב והקיני הוא עמון ופירש איתן האם תחשוב שתגדל במקומות החזקים שבהם מושבך כאשר תבא עליך הגזרה האלהית ויהיה לבער קין מן הארץ עד כמה זמן תחשוב שיצטרך אשור להוליכך בשבי באמת בימים יגלך וישבך מארצך ע"כ דבריו. ויש להפליא מדוע זכר במואב שמו המפורסם ולא קנזי, ועזב בעמון שמו הנודע ומפורסם ובחר לקרותו בשם קיני. גם שם קין לא מצאנו לו כאשר מצאנו לבני יתרו ב' השמות. גם לפי הכוונה הכוללת אשר פירשתי בתחלת הנבואה הזאת שנתנבא על דוד שיכבוש את ארץ מואב. הנה גם הוא כבש את ארץ בני עמון וישב צר על רבת בני עמון עיר המלוכה וכבשה. ומדוע התנבא שאשור יחריבה שנראה כוונתו כי עד זמן ההוא ישב בשלוה. ואם כוונתו להתנבא על הגלות אשר יגלם מלך אשור ויוליכם בשבי' מאח"כ דוד עם שכבשם לעבדים להיות לו למס עובד. הניחם בארצם ולא הגלם משם, הלא גם מואב לא הגלה דוד רק כבשם למס עובד עד בוא מלך אשור והגלם ג"כ: ולכן נראה יותר שבא על משפחת יתרו שישבו בשלוה בין בני יהודה עד בוא מלך אשור והגלם עם עשרת השבטים, ואף שישבו עם בני יהודה אשר (לפי תחלת ההשקפה) לא הגלם מלך אשור. כי חזקיה מלך יהודה עם ב' שבטי יהודה ובנימין נצלו מיד סנחריב, הנה באמת כבר כבש סנחריב, גם כל ערי יהודה. כמפורש בפסוק ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם (מ"ב י"ח י"ג). ולא נשארה רק ירושלים שלא כבשה, ובני הקיני לא היו יושבים בירושלים. ככתוב ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה וגומר (שופטים א' ט"ז). גם משפחה אחת ממשפחות יתרו המה בית הרכבים היו יושבי אהלים סמוך לירושלים, ע"פ צווי יונדב בן רכב אביהם ככתוב ונשב באהלים ונעש ככל אשר צונו יונדב אבינו, ויהי בעלות נבוכדנאצר מלך בבל אל הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלים מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם ונשב בירושלים (ירמיה ל"ה י"א). ואולי גם בימי סנחריב באו אל ירושלים להמלט ממנו לפי שהיו אהליהם קרובים לירושלים היו יכולים להמלט שמה, ונשארו בא"י והיו שם גם בימי ירמיה שהתחיל להתנבאות בשלש עשרה שנה למלך יאשיהו שהיא שנת פ"ה אחר מפלת סנחריב, אכן יתר משפחות הקינים הרחוקים מירושלים ולא יכלו להמלט שמה הגלו עם הגולה אשר הגלתה ע"י סנחריב מלך אשור. ועתה אשוב לבאור המלות: איתן, שם התאר: ושים, מקור: בסלע, כנה המגדל הגבוה לסלע לפי שרובם נבנים על סלע. כ"כ הרד"ק בשרשים שרש סלע, ולי נראה שתפש במליצתו מלת קנך להיותה נופלת על שם קין כדרך המליץ העברי לדבר בלשון נופל על לשון, כמו בלחי החמור חמור חמרתים (שופטים ט"ו ט"ז).

אִם־יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן עַד־מָה אַשּׁוּר תִּשְׁבֶּךָּ׃ (כג) וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ (כד) וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ־עֵבֶר וְגַם־

מלעיל

תולדות אהרן וישא סנהדרין ק״ו, א׳: וצים שם שם:

תרגום אונקלוס

שַׁלְמָאָה עַד מָה אֲתוּרָאָה יִשְׁבִּינָךְ׃ (כג) וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַוי לְחַיָּבַיָּא דְיֵחוֹן כַּד יַעְבֵּד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ (כד) וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מְרוֹמָאֵי וְיַעִנּוּן לְאָתוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעִיבַר פְּרָת וְאַף אִינוּן

תרגום אשכנזי

אויסגערייטט, וואָהין ווירד אשור דיך טרייבען? (כג) הוב פֿערנער זיינע גלייכניסרעדע אן, אונד שפראך: אך! ווער קאן זיך ערהאלטען, ווען גאָטט דיעזעס צוגעדאכט. (כד) קריגסשיפֿע פֿאָן דער קיסטע כתים פלאגען אשור, פלאגען עבר; גע־

רש״י

הַעִילם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות: (כג) וישא משלו וגו׳. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יחיה משומו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות ועוד יצאו ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות

באור

ועל זה תשב ג״כ מלת בסלע, כי כן דרך קצת מיני עופות, לפחדם פן יהרסו עוברי דרך קניה׳, יחקקו׳ בסלע חזק. וגם עבדיה בהנבאו על מפלת אדום המשיל תקפו וחזקת מבצריו׳ כקן הנחקק בסלע, ככתוב זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו וגומר ואם בין כוכבים שים קנך וגו (עבדיה ד׳ וה׳). וכן מתורגם בל״א: (כב) לבער, ענין הכרתה והסרה, וכן ושבה והיתה לבער (ישעיה ו׳ י״ג), כאשר יבער הגלל (מלכים א׳ י״ד י׳), ובערת הרע (דברי׳ י״ז כ״א וכ״ב): אשר תשבך, שעודו מחנה אשור או מלכות אשור, ולכן נאמר בלשון נקבה, וכן ותפל שבא ותקחם (איוב א׳ ט״ו), ותערך ישראל (שמואל א׳ י״ז כ״א): (כג) אוי מי יחיה משמו אל, אחר שהזכיר תוקף מלכות אשור ונצחונו הנפלא את האומות. נבא גם על מפלתו ואמר מי יוכל להחיות את עצמו ולהנצל מגזרת האל אשר שם עליו. כי גם אשור עם כל תקפו לא ינצל בבוא עתו: (כד) וצים, שרשו ציה, והנפרד צי, בפלס אף בדי יטריח עב (איוב ל״ז י״א), לעי השדה (מיכה א׳ ו׳), והראוי בקבוץ ציים יו״ד לאשונה עי״ן הפעל, ויו״ד השני׳ לרבים, כמו אשור ישדה לציים (ישעיה כ״ג י״ג), וירושלים עיים תהיה (ירמיה כ״ו י״ח). אלא שהוקלה המלה ונפלה יו״ד השרש ונשארה יו״ד הרבים, כמו הפלידה פים (שמואל א׳ י״ג כ״ב), וענינו ספינות גדולות: מיד כתים, הם הרומיים, והיא החיה הרביעית שראה דניאל, ולא נכללה המלכות הזאת במלכות יון, כי היא השמידה מלכות יון ואף כי כתים הוא מבני יון, אין תימה שנחשב למלכות בפני עצמו. כי הענין הוא כמו בכנען שהיבוסי והאמרי והגרגשי והחוי הם בניו, והם ואביהם יחשבו כל אחד לגוי בפני עצמו, כמו שכתוב החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך (דברים ז׳ א׳). והיה כן בעבור כי כל אחד מאלה הבנים היה לגוי עצום. ושאר בני כנען אשר לא גברו כאחיהם נתייחסו אליו. וכן ארץ מצרים תתייחס למצרים בן חם, ופלשתים וכפתורי׳ בניו לעמים אחרים, וכן במשפחות הנזכרות בפ׳ פנחס למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדבר כ״ו כ״ט), וכן רבים, אף כאן בני יון אלישה ותרשיש ודדנים נתייחסו ליון. והם מלכות שלישית. וכתים היה לגוי עצום, ונחשב למלכות הרביעית כל זה מדברי הרמב״ן: ועיין עוד שם שהאריך בדברים נכוחים לסתור דעת הראב״ע שחשב מלכות הרומיים עם היונים למלכות אחת. והיא המלכות השלישית, וחשב מלכות ישמעאל למלכות הרביעית. בראותו תוקף ממשלתם, ונפל פחדם עליו, ולדקו דברי הרמב״ן מדבריו: מיד. ממקום, כמו ועל יד הירדן (שם י״ג ל׳) ויד תהיה לך (דברים כ״ג י״ג): וגם הוא, כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים, והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים (בראשית י׳), שהוא שם עצם אדם. והכוונה שיבואו הרומיים היושבים על יד ים האמצעי (מיטטעלאֶנדישע זעע) בספינו׳ דרך ים האמצעי עד חוף א״י ומשם ביבשה עד אשור

הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃ (כה) וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם־בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ

כה (א) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל־בְּנוֹת מוֹאָב׃ (ב) וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃ (ג) וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה

תולדות אחרן וישב סנהדרין ק״ו, א׳. בכורות ה׳, ב׳: ותקרא סנהדרין שם. בכורות שם:

העןְ ענדליך זעלבסט צו גרונדע. (כה) הירויף מאכטע זיך בלעם אויף, אונד קעהרטע אן זיינען ארט צוריק, אונד בלק צאג איך זיינעם וועגס.

כה (א) אלס ישראל צו שטים לאג, פינג דאז פאלק אן מיט דען טאכטערן מואבס הורעריא צו טרייבען. (ב) דיזע לודען דאז פאלק איין, צו דען אפפערמאלען איהרער גאטטער: דיא לייטע אססען אונד פערעהרטען איהרע גאטטער. (ג) ישראל היעג אלזא דעם בעל פעור אן: ווארויבער דער צארן דעם עוויגען ווידער ישראל ענטבראנטע. (ד) דער

תרגום אונקלוס

לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ (כה) וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ׃

כה (א) וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וּשְׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנַת מוֹאָב׃ (ב) וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן׃ (ג) וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיָי בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא

רש״י

גדולות על אשור: (כד) וענו עבר. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד דקטילת חיותא והובד גשמה [דניאל ז]: וצים ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר [ישעיה ל״ג] תרגומו ובורני רבתא:

כה (א) בשטים. כך שמה: לזנות את בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו: ויחר אף ה׳ בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם.

באור

וענו אותם וענו גם את ישראל שגלו לשם והמה נקראים עבריים ע״ש אברהם ראש יחוסם ולאומתם שהיה מעבר הנהר. ור״ל שיענו המגלים והגולים, עד בו יומו גם הוא ויהיה עדי אבד: (כה) ויקם בלעם, כתב הראב״ע כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו, וכן אמר נופל וגלוי עינים עכ״ל. והנה מה יענה בפסוק ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע (שם כ״ב י״ט) וכן בעשו ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה (שם כ״ה ל״ג), והנכון כי הוא נאמר על האדם המתעורר מן המנוחה ללכת, בין שהיה עומד בין יושב, וכן נמצאת מלה זאת לרוב קודם לשון הליכה:

כה (א) בשטים, כך שמה. וכן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים, והכל בערבות מואב. כי לא זזו משם, וגם יהושע שלח משם מרגלים: ויחל, מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף: לזנות אל בנות מואב, ע״י עצת בלעם, כדאיתא בחלק. (רש״י). ובאמת שהזנות הזה לא היתה מזמת הנשים כי אם בעצת אנשיהם וגדוליהם. אשר נכלו להם על דבר פעור, כי נכלו להם בזמה להדיחם אחרי בעל פעור, ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם, ודעתו להרע לישראל ועושה בזה כל יכלתו, כמו שנאמר ולא אבה וגו׳ ולכך הרגוהו בחרב: (הרמב״ן): (ג) ויצמד, לשון חבור, מגזרת צמד בקר: ויחר אף ה׳ בישראל, שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם, לשפוט את העובדים לפעור (סנהדרין ל״ה)

אֶל־מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר׃ (ו) וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃

ת"א קח סנהדרין ל"ה, א': והוקע שם ל"ד, ב': ויאמר וכו' פ"ב, א': הנצמדים שם ס"ד, א': בוכים שם שם:

תרגום אשכנזי

עוויגע שפראך צו משה, נים אללע הייפטער דער נאציאָן צוזאממען, אונד לאס דיזע, אם העללען טאגע, דעם עוויגען צור עהרע, אויפֿהענקען: זאָ ווירד זיך זיין צאָרן פֿאָן ישראל אבוועגדען.(ה)משה שפראך צו דען ריכטערן דער נאציאָן: יעדער ער= ווירגע זיינע לייטע, דיא זיך אן בעל=פעור גע= העגגט האבען. (ו) אינ= דעם קאם איין מאן אויס דען קינדערן ישראל'ס, אונד פֿיהרטע איינע מדינ= טין צו זיינען ברידערן, פֿאָר דען אויגען משה'ס, אונד דער גאנצען געזמיינ= דע דער קינדער ישראל'ס,

תרגום אונקלוס

וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ מִיִּשְׂרָאֵל׃ (ה) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר גַּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבָּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר׃ (ו) וְהָא גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוַת אֲחוֹהִי יַת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא

רש"י

לשפוט את העובדים לפעור [סנהדרין ל"ה]: והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' [שמואל ב' כ"א] ושם תלייה מפורשת בע"א בסקילה וכל הנסקלין נתלין: נגד השמש. לעין כל. ומ"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונת רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין: (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכולי כדאיתא באלו הן הנשרפין [בסנהדרין ד' פ"ו]: את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכולי כדאיתא התם: והמה בוכים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) געו כלם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים ריבוא שנאמר

באור

והוקע, לשון תליה כמו שמצינו בבני שאול, והוקענום לה' (שמואל ב' כ"א ו'). ושם תליה מפורשת. (רש"י): אותם, הנצמדים, וכן כתוב ויאמר משה אל שפטי ישראל, והכוונה כדברי המתרגם הארמית, שידונו וימיתו את החייב, ודון וקטול דחייב קטול, ודין ע"א בסקילה, וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש, לעין כל: (ה) הרגו איש את אנשיו, כל ב"ד וב"ד ידין את שבטו ואת אלופו, ואמר הראב"ע. וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב ע"כ, וכן נראה ממ"ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך (דברים ד' ג'), ולדעת רז"ל בסנהדרין היו המתים רבים מאוד יותר מי"ז רבוא, ואמר הרמב"ן ז"ל, שאין כוונת האגדה ההיא, אלא לומר שכפי המצוה יהיו הנהרגים כל כך, כי היו החוטאים רבים, אבל הגיע עליהם ענין פינחס, כי ע"י קנאתו השיב את חרון אף ה' מישראל, והשם לא צוה להוקיע אותם כי אם למען ישוב חרון אפו ותעצר המגפה: ועתה בזכות פינחס נעצרה המגפה וחיו הנצמדים, אבל השמידם השם אח"כ טרם עברם את הירדן, וזהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (שם ד' ג' וד'):

מפטיר (ז) וירא פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו: (ח) ויבא אחר איש־ישראל אל־הקבה וידקר את־שניהם את איש ישראל ואת־האשה אל־קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל: (ט) ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף: פ

(י) וידבר יהוה אל־משה לאמר: (יא) פי֯נחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן השיב את־חמתי מעל בני־ישראל בקנאו את־קנאתי בתוכם ולא־

יוד זעירא

תולדות אהרן וירא שם שם: ויקח סנהדרין שם חולין קל"ד, ב': הקבה חולין שם: ואת האשה שם שם: ויהיו סנהדרין מ"ד, ב', וע"ב ב': פנחס סנהדרין פ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

דיא אין דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס וויינטען. (ז) פינחס זאהן אלעזר, זאהנעס דעם פריס־טערס אהרן, זאה דיזעס, שטאנד אויף אויס דער געמיינדע, נאהם איינען שפיס, (ח) גינג דעם מאננע אויס ישראל נאך אין דאז שלאפציממער, אונד דורכשטאדזיא ביידע, זאוואהל דען מאן אויס ישראל, אלס דיא פרויא, דורך איהרען בויך. היר־דורך ווארד דיא זייכע אב־געווענדעט פאן דען קינ־דערן ישראל ס. (ט) דיא אין דיזער זייכע שטארבען, יוארען אן דער צאהל פיער אונד צוואנציג טויזענד. (י) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (יא) פינחס זאהן אלעזר, זאהנעס דעם פריסטערס אהרן, האט דורך זיינען אייפער פיר מיך, מיינען צארן פאן דען קינדערן

רש"י

ויטחן עד אשר דק וגומר וכאן רפו ידיו אלא כדי שיצא פינחס ויטול את הראוי לו [סנהדרין שם]: (ז) וירא פינחס. ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו' [שם]: (ח) אל הקבה. אל האהל: אל קבתה. כמו הלחיים (ס"א אל הקיבה) והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבו' שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כולי כדאיתא התם [סנהדרין שם]: השלמת פ' בלק: (יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן

תרגום אונקלוס

דבני ישראל ואינון בכן בתרע משכן זמנא: (ז) וחזא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא וקם מגו כנשתא ונסיב רומחא בידיה: (ח) ועל בתר גברא בר ישראל לקובתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא למעהא ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל: (ט) והוו דמיתו במותנא עשרין וארבעה אלפין: (י) ומליל יי עם משה למימר: (יא) פנחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל בני ישראל בדקני ית קנאתי

באור

(ז) וירא, ויקם, כאשר ראה אז קם: (ח) הקבה, ענין אהל, וקרוב לו בלשון הערבים לחדר קטן עשוי לשכוב שם, חדר המטות. קבה, משרש קבב, והדגש שבלמ"ד על חסרון העי"ן: קבתה בטנה, כמו הקבה, וכן ת"א למעהא: קבתה, ממה שלא נדגש הבי"ת נראה שאינה מהכפולים, אבל היא מנע"ו מענין הזרוע והלחיים והקבה, ואחרי שבשמות מנע"ו לא תשתנה תה"ג שתחת הפ"א לעולם, וכן במשנה קיבת הנכרי וכו' לא תשתנה הציר"י בסמיכות, נראה שהנפרד במלה הזאת קובה והראוי בכנוי' קובתה ובא בק"ח תמורת החול"ם אביו, וענינו כמו בציר"י, וכמו שת"א ואשכנזי: (יא) בקנאו את קנאתי, בנקמו את נקמתי, בקצפו את הקצף שהיה לי לקצף,

כִּלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ (יב) לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם׃ (יג) וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יד) וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא

וא"ו קטיעא

ת"א לכן וכו' קדושין פ"ו, ב'. סנהדרין פ"ב, ב'. עקרים פ' אחרון: והיתה יבמות ק', ב'. כתובות י"ג, א'. קדושין פ"ו, ב'. זבחים ק"א, ב': ברית מנחות כ', א': זמרי סנהדרין פ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

ישראל'ס אבגעווענדעט: אונד איזט אורזאך, דאס איך דיא קינדער ישראל'ס אין מיינעם אייפער ניכט אויפגעריבען האבע. (יב) דארום פערמעלדע איהם: איך געבע איהם הירמיט מיינען בונד דער גליקזעליגקייט. (יג) ער אונד זיינע נאכקאממען זאללען דען בונד דעם עוויגען פריסטערטהומס צום לאהנע האבען, וויל ער פיר זיינען גאטט אייפער בעציינט, אונד דיא קינדער ישראל'ס פערזאהנט האט. (יד) דער מאן פאן ישראל, דער מיט דער מדינטין אומקאם היס זמרי, זאהן סלו'א; איין פאמיליענפירשט אוים דעם שטאממע שמעון.

רש"י

הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"א והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן [סנהדרין פ"ב סוטה מ"ג]: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקציף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרט"מנט בלע"ז: Emportement, (דיא ערהייפערונג.) (יב) את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו [סנהדרין סס]: (יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי [במדבר י"א] קנאתי לציון [זכריה ח'] בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי·

תרגום אונקלוס

בְּגֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצִיתִי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ (יב) בְּכֵן אֵימַר הָא אֲנָא גְזַר לֵיהּ יַת קְיָמִי שְׁלָם׃ (יג) וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַתְרוֹהִי קְיָם כְּהוּנַּת עָלַם חֲלַף דִּי קַנִּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יד) וְשׁוּם גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטִיל עִם מִדְיָנֵיתָא

באור

וכל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר, אנפרי"מט בלע"ז. (רש"י). נ"ל אנפורט"ימנט, ובל"א (אייפער), ובאור הכתוב ע"י שקנא את קנאתי בתוך בני ישראל השיב את חמתי מעליהם ובדם שלא כליתי אותם בחמתי: בקנאו, נפל הדגש שיהיה לסימן הבנין וכן פעמים רבות אם האות ההיא בשו"א תחסר הדגש וכמו המבקשים (שמות ד' י"ט): (יב) לכן אמר, יב"ע תרגם קולך העברי, בשבוע אימר ליה, וכן מתורגם בל"א: את בריתי שלום, טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים, ורבים כן. (ראב"ע), ירצה בזה לפי שלא יתכן הכנוי במלה הסמוכה לאחריה לכן אמר שיחסר הנסמך, ויותר נראה שמלת שלום היא תואר הפעל הנזכר פעמי' רבות, ושעורו הנני נותן לו את בריתו בנתינה המשלמת ומאשרת את מקבליה: (יג) והיתה לו, בריתי זאת ברית כהונת עולם. (רש"י). ודעת ראב"ע שהן שתי הבטחות, האחת במה שנתן לו ברית שלום, פירש שלא יגור מאחי זמרי כי היה נשיא בית אב, ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם: אשר קנא לאלהיו, בשביל אלהיו כמו קנאתי לציון (זכריה ח' ב'), וקנאתי לשם קדשי (יחזקאל ל"ט כ"ה): (יד) אשר הכה את המדינית, עם המדינית: נשיא

נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ (טו) וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃ פ (טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (יז) צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃ (יח) כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר׃ (יט) וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה׃ ° פ

° פסקא באמצע פסוק

תולדות אהרן כזבי סס סס: צרור ב"ק ל"ח, ח':

(טו) אונד דיא מעדיניטי־שע פֿרויא, דיא אומקאם, היס כזבי, טאָכטער צור, דער אויך איין פֿאמיליענ־הויפט אינטער דען פֿאָל־קערשאַפֿטען צו מדין וואר. (טז) דער עוויגע רעדעטע היראויף מיט משה, אונד שפראך: (יז) איבט פֿיינד־זעליגקייט געגען דיא מדינים אויס אונד שלאגט זיא. (יח) דען זיא האבען פֿיינדזעליג געגען אייך גע־האנדעלט, אינדעם זיא אייך מיט הינטערליסט נאכגעשטעללט האבען, דורך דען אבגאָטט פעור; אונד דורך איהרע שווע־סטער כזבי, דיא טאָכטער דעס מדינישען פֿירשטען, דיא אם טאגע דער זייכע וועגען פעורס אומגעקאָמ־מען איזט. (יט) עס וואר נאך דער זייכע;

תרגום אונקלוס

זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃ (טו) וְשׁוּם אִתְּתָא דְאִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַת צוּר רֵישׁ אוּמֵּי בֵית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא׃ (טז) וּמַלִּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (יז) אָעֵיק יָת מִדְיָנָאֵי וְתִקְטְלוּן יָתְהוֹן׃ (יח) אֲרֵי מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי נְכִילוּ לְכוֹן עַל עֵיסַק פְּעוֹר וְעַל עֵיסַק כָּזְבִּי בַת רַבָּא דְמִדְיָן אֲחַתְהוֹן דְאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא עַל עֵיסַק פְּעוֹר׃ (יט) וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא׃

רש"י

נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאף על פי שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיען הכתוב מי הוא המוכה: (טו) וישם האשה המוכה וגו'. להודיען שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך כדי להחטיא את ישראל: ראש אומות. אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' [במדבר ל"א] והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיד בתו מנאו שליםי: בית אב. חמשה בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור. כמו זכור שמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צוררים הם לכם וגומר. על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא [ב"ק ל"ח]: (יט) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה

באור

בית אב. נשיא על אחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון, ונשיא השבט היה ראש על כל בתי האבות, ולכן נקרא ראש לבית אבותיו: (טו) ראש אמות, ראש על משפחה אחת מחמשת המשפחות אשר למדין, כאשר יבאר שאמרו בית אב במדין, ונקרא כל אחד מהם בשם מלך, כמ"ש ואת מלכי מדין וגומר את אוי ואת רקם ואת צור וגומר (להלן ל"א ח'): (יז) צרור את המדינים, אחר שנתן שכר טוב לצדיק לוה להפרע מן הרשעים: צרור, מקור במקום צווי, כמו שמור זכור: (יח) בנכליהם, ענינו מחשבה רעה ומרמה, כמו ויתנכלו אותו (בראשית ל"ז י"ח), כי בתחבולו' ערמה בקשו להדיחכם מעל ה' להצמד לבעל פעור, ועל דבר כזבי אחתם:

כו (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ (ב) שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ (ד) מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ שני (ה) רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ

תרגום אשכנזי

כו (א) אלס דער עוויגע צו משה אונד צו אלעזר, זאָהן דעם פּריסטערס אהרן, שפּראך וויא פֿאָלגט: (ב) נעהמעט דיא אנצאהל דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס אויף, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן, אונד דאריבער נאך איהרען פֿאַמיליען, זאָ פֿיעל איהרער דינסטע טהון קאָננען, אין ישראל. (ג) משה אונד דער פּריסטער אלעזר רעדעטע מיט איהנען דיזערהאלב אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן געגען יריחו, אונד שפּראכען: (ד) פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, (זאָלל אללעס געצעהלט ווערדען); וויא דער עוויגע (שאָן עהעדעם) דעם משה אונד דען קינדערן ישראל'ס בעפֿאָהלען האטטע, דיא אויס מצרים געצאָגען ווארען. (ה) ראובן, דער ערשטגעבאָרנע ישראל'ס, דיא

רש"י

שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות. דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין: כו (ב) לבית אבותם. על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אותם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מונים מבן עשרים שנה ומעלה שנא' כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנוכי.

תרגום אונקלוס

כו (א) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימַר׃ (ב) קַבִּילוּ יַת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ג) וּמַלֵּיל משֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמָרוּ לְמִמְנֵי יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימָר׃ (ד) מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּנְפָקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (ה) רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא

באור

כו (א) ויאמר ה' אל משה. הפסוק הזה מחובר על ויהי אחרי המגפה, ובאורו שהיה אחרי המגפה כאשר צוה ה' למנות את ישראל, כי על המנוים האלה אמר לאלה תחלק הארץ, לכן היה צריך לדעת מספר הנותרים מהם אחרי המגפה: שאו את ראש, ת"א קבילו ית חושבן, וכן מתורגם בל"א: כל יצא צבא, יתכן שמלת יצא תואר הפועל הוא ופירושו יציאת צבא, וכבר פירשתי למעלה (א' י"ג): (ג) אתם, עמם וכן רבים: על ירדן ירחו, אצל הירדן שהוא נגד עיר ירחו: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה, זה הוא מאמר בפני עצמו מוסב על מלת לאמר שבפסוק הקודם, ר"ל שזה היה דבר משה ואלעזר, עם ישראל שיהיו נמנים מבן עשרים ומעלה: כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל, איננו שב על המצוה שצוה עתה למשה ולאלעזר, אבל מלת צוה היא עבר שכבר נשלם, ובאורו כאשר כבר צוה אל משה ואל בני ישראל היוצאים מארץ מצרים, שימנו מהם מבן עשרים כן עתה לא ימנו פחות מבן עשרים, ועל הכונה הזאת מתורגם בל"א: (ה) חנוך, חסר למ"ד הקנין והראוי לחנוך משפחת החנכי, הנה יש לשמות

מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי׃ (ו) לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי׃ (ז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרֻאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ (ח) וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃ (ט) וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם קְרוּאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה׃

קריאי קרי

תולדות אהרן ובני פלוא ב"ב קמ"ג, ב': היא וכו' מגלה י"ח, ח': בהצתם סנהדרין ק"י, א':

קינדער ראובן ווארען חנוך אונד דאז חנוכישע גע־שלעכט, פֿאָן פלוא דאז פלואישע געשלעכט. (ו) פֿאָן חצרון דאס חצרונישע געשלעכט, פֿאָן כרמי דאז כרמישע גע־שלעכט. (ז) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס ראובנישען שטאממעס. אונד דיא געמוסטערטען, דערזעלבען ווארען אן דער צאהל דרייא אונד פֿירציג טויזענד זיבען הונ־ערט אונד דרייסיג. (ח) דיא זאָהנע פלוא ווארען אליאב. (ט) דיא זאָהנע אליאב׳ס נמואל, דתן אונד אבירם. דיזע: דתן אונד אבירם ווארען דיא פֿעראָרדנעטען דער געמיינדע, דיא זיך ווידער משה אונד אהרן

תרגום אונקלוס

זַרְעִית פַּלּוּא׃ (ו) לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי׃ (ז) אִלֵּין זַרְעֲיָת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃ (ח) וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב׃ (ט) וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא דָתָן וַאֲבִירָם מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא דְּאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן עַל יְיָ׃

רש"י

לפי שהיו האומות מבזין אותם מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיה' לפיכך הטיל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל [תהלים קכ"ב] השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף: (ט) אשר הצו. את ישראל על משה: בהצותם.

באור

היחס הנמצאים בפרשה הזאת נטיות שונות, כי מצד הדקדוק החיר"ק שבסופו עם יו"ד המשך אחריו הוא סימן היחס, כמו חֲנוֹכִי, פַּלּוּאִי, זַרְחִי, פַּרְצִי וכן כלם, ובשמות שיש להם ה"א נחה בסוף תפול הה"א והחיר"ק הראוי להיות באות אחרונה ויבא תחתם נו"ן נוספת עם יו"ד המשך אחריו, כמו מן שֵׁלָה שֵׁלָנִי, מן פֻּוָּה פוני שהוא כמו פֻּוָּנִי, אלא שהונח הוי"ו ונעשה שור"ק גדול תחת קבוץ. או שתהיה על דרך השלמים שֵׁלָהִי, פֻּוָּהִי, והיה לפ"ז, דאויה ג"כ מן ימנה ובריעה יִמְנָנִי בְּרִיעָנִי, או יִמְנָהִי בְּרִיעָהִי, והנה בימנה נשארה הה"א כמו בנפרד בלא יו"ד היחס ומן בריעה יאמר בריעי ונפלה הה"א ולא נשלמה בנו"ן, ובשמות שיש להם יו"ד נחה בנפרד, כמו חַגִּי שוני, אָזְנִי, ראוים בנטיתם בשני יודי"ן נחים אחת מהנפרד, והשנית ליחס ותחסר יו"ד הנפרד, והנתונה היא ליחס: (ז) ויהיו פקדיהם, לר"ז לפי שהכנוים אינו שב על המשפחות, אלא על הפרטים שבהן והם הזכרים: (ט) אשר הצו, מבנין הפעיל מגזרות חפ"כ ונל"ה, כי

(י) וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס׃ (יא) וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ׃ ס (יב) בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃ (יג) לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי׃ (יד) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף

ת"א באכל סס סס: ובני קרח מגלה י"ד א'. סנהדרין ק"י, א':

תרגום אשכנזי

אויפֿלעהנטען, פֿאָן דעם אנהאנגע דעם קרח, דא זיא זיך ווידער דען עוויגען אויפֿלעהנטען. (י) דא דען דיא ערדע זיך אויפֿטהאט, אונד זיא נעבסט קרח פֿערשלאנג; דא אויך דער איבריגע אנהאנג אומקאם, אינדעם דאז פֿייער דיא צווייא הונדערט אונד פֿינפֿציג מאן פֿערצעהרטע, דיא דאדורך צום שטראפֿעקסעמפעל וואורדען. (יא) דיא זאָהנע דעס קרח אבער זינד ניכט אומגעקאָממען. (יב) דיא זאָהנע שמעון נאך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן נמואל דאז נמואלישע געשלעכט, פֿאָן ימין דאז ימינישע געשלעכט, פֿאָן יכין דאז יכינישע געשלעכט. (יג) פֿאָן זרח דאז זרחישע געשלעכט, פֿאָן שאול דאז שאולישע געשלעכט. (יד) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס שמעונישען שטאממעס; צוזאמ

תרגום אונקלוס

(י) וּפְתַחַת אַרְעָא יַת פּוּמַהּ וּבְלַעַת יַתְהוֹן וְיַת קֹרַח בְּמוֹתָא דִכְנִשְׁתָּא כַּד אֲכָלַת אֶשָּׁתָא יַת מָאתַן וְחַמְשִׁין גֻּבְרָא וַהֲווֹ לְאָת׃ (יא) וּבְנֵי קֹרַח לָא מִיתוּ׃ (יב) בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִנְמוּאֵל זַרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זַרְעִית יָמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין׃ (יג) לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל זַרְעִית שָׁאוּל׃ (יד) אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן עַשְׂרִין

רש"י

את העם על ה': הצו. השיאו את ישראל לריב על משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר [במדבר י"ז] לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוק' הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנ' וישבו שם [במ"ר סנהדרין ק"י]: (יג) לזרח. הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש

באור

שרשו נצה, ודגש הצד"י מורה על חסרון נו"ן פ"א הפעל והראוי בתשלומו הנצו ע"ת הזנו. וכן בהצותם הוא מקור מזה הבנין על דרך הזה. וענינו לשון מריבה, ולפי שדתן ואבירם היו סבת מריבת ישראל על משה ואהרן, לכן ישתמש במלה הזאת בבנין הפעיל: (י) ואת קרח במות העדה, פירשתי למעלה בפ' קרח: ויהיו לנס, ענין השרש הזה בכל המקרא לשון התרוממות וגבהות, כמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו), כי נושא הנס הוא נושאו גבוה שמתראה על כל בני הצבא ואחריו ילכו, וכן נקרא וילון הספינה נס, בל פרשו נס (ישעיה ל"ג כ"ג), לפי שמרימין אותו על התורן אל אשר יהי' שמה הרוח להוליך הספינה אחריו תלך, ועל זה הדרך נקראים מעשי ה' וגבורתו אשר ילאה כל משכיל להשיגם בשם נסים, לפי שהם מורים לבני אדם דרכי השם ונפלאותיו בעבור תהי' יראתו על פניהם ואחריו ילכו. וכן אם לשבט ולעונש על המורדים במצותיו שיהי' לזכרון ולמשמרת לדור אחרון ולא יזידון עוד. ועל הדרך הזה אמר גם בבליעת עדת קרח ויהיו לנס ר"ל לזכרון למען אשר לא יקרב איש זר, וכן פירש"י ורא"ב"ע וכן מתורגם בל"א: (יב) לנמואל, הוא ימואל (בראשית מ"ו י'): (יג) לזרח, הוא צחר (שם) כי הוראת זרח וצחר שתיהן לשון זהר הוא, מש"כ לזרח משפחת הזרחי האמיר בבני יהודה (להלן כ'), ששמו העצם הי' זרח, והנה בפ' ויגש (שם) מונ' שש משפחות לשמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול, והנה ימואל וצחר הם נמואל וזרח שמונה כאן וכן ימין ויכין, ומשפחת אהד

וּמָאתָיִם׃ ס (טו) בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי׃ (טז) לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ (יז) לַאֲרוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃ (יח) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס (יט) בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (כ) וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת

מעךְ צווייא אינד צוואנציג טויזענד אונד צווייא הונ־דערט. (טו) דיא זאֶהנע גד נאך איהרען געשלעכ־טערן: פאָן צפון דאז צפינישע געשלעכט, פאָן חגי דאז חגישע געשלעכט, פאָן שוני דאז שונישע גע־שלעכט; (טז) פאָן אזני דאז אזנישע געשלעכט, פאָן ערי דאז ערישע גע־שלעכט; (יז) פאָן ארוד דאז ארודישע געשלעכט, פאָן אראלי דאז אראלישע געשלעכט. (יח) דיא געשלעכטער דער קינדער גד ענטהילטען אן געמוס־טערטען: פיערציג טוי־זענד אינד פינף הונדערט. (יט) דיא זאֶהנע יהודה ער אונד אונן; אלליין ער אונד אונן שטארבען אים לאנדע כנען. (כ) אונד נון ווארען נאך דיא זאֶהנע יהודה נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן שלה דאז שלנישע געשלעכט,

תרגום אונקלוס

וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ (טו) בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי׃ (טז) לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי זַרְעִית עֵרִי׃ (יז) לַאֲרוֹד זַרְעִית אֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי זַרְעִית אַרְאֵלִי׃ (יח) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (יט) בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (כ) וַהֲווֹ בְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשֵׁלָה זַרְעִית שֵׁלָה לְפֶרֶץ זַרְעִית פֶּרֶץ לְזֶרַח זַרְעִית

רש"י

משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי במדרש ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן [דברים י"ב] והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעו' יש למפרע אלא שחזרו לאחוריה' ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחות שמעי ועוזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החשבון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על

באור

בעלה, וכן חמש משבט בנימן, כי בפרשת ויגש מונה עשרה בנים לבנימין בבואו למצרים והם בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד, וכאן הוא מונה רק חמשה, והם בלע, אשבל, אחירם, הוא אחי ושפופם, הוא מפים, חופם הוא חפים, ונחסרו בכר, גרא, נעמן וראש וארד, כי מה שהוא מונה (להלן מ') משפחת הארדי ומשפחת הנעמי הם בני בלע בן בן בנימין: וז"ל הרמבן, והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפרש' ויגש הם בני הבכור בלע כמו שמפורש כאן, וכן ימנה אתם בדברי הימים (א' ח' ג') ומנהג הכתוב לעשות בני בנים כבנים כמו שכתוב את לבן בן נחור (בראשית כ"ט ה'), והוא היה בן בתואל בן נחור,

הַזַּרְחִי׃ (כא) וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת הֶחָמוּלִי׃ (כב) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס (כג) בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי׃ (כד) לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי׃ (כה) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ ס (כו) בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃ (כז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס

תרגום אשכנזי

פֿאָן פרץ דאז פרצישע געשלעכט, פֿאָן זרח דאז זרחישע געשלעכט. (כא) דיא זאֶהנע דעם פרץ וואָרען פֿאָן חצרן דאז חצרנישע געשלעכט, פֿאָן חמול דאז חמולישע געשלעכט. (כב) דיזע געשלעכטער יהודה'ס ענטהילטען אן געמוסטערטען: זעכס אונד זיבענציג טויזענד פֿינף הונדערט. (כג) דיא זאֶהנע יששכר נאָך איהרען געשלעכטערן, תולע נעבסט דעם תולעישען געשלעכטע: פֿאָן פוה דאז פונישע געשלעכט. (כד) פֿאָן ישוב דאז ישובישע געשלעכט, פֿאָן שמרון דאז שמרנישע געשלעכט: (כה) דיזע געשלעכטער דעם יששכר ענטהילטען אן געמוסטערטען. פֿיער אונד זעכציג טויזענד אונד דרייא הונדערט: (כו) דיא זאֶהנע זבולן נאָך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן סרד דאז סרדישע געשלעכט, פֿאָן אלון דאז אלונישע געשלעכט, פֿאָן יחלאל דאז יחלאלישע געשלעכט: (כז) דיזע געשלעכטער דעם זבולנישען שטאממעס ענטהילטען אן געמוסטערטען: זעכציג טויזענד אונד פֿינף הונדערט.

תרגום אונקלוס

זָרַח׃ (כא) וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְחָמוּל זַרְעִית חָמִיל׃ (כב) אִלֵּין זַרְעֲיַת יְהוּדָה לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ (כג) בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן תּוֹלָע זַרְעִית תּוֹלָע לְפֻוָּה זַרְעִית פּוּנִי׃ (כד) לְיָשׁוּב זַרְעִית יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן זַרְעִית שִׁמְרוֹן׃ (כה) אִלֵּין זַרְעֲיַת יִשָּׂשכָר לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ (כו) בְּנֵי זְבוּלֻן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְסֶרֶד זַרְעִית סֶרֶד לְאֵלוֹן זַרְעִית אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל זַרְעִית יַחְלְאֵל׃ (כז) אִלֵּין זַרְעֲיַת

רש"י

שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדים משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי

באור

וכתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש (ד"ה א' א' י"ח), והנה אלה ארבעתם האחרונים בני בניו, אע"פ שלא עשה כן בבני פרץ ובני בריעה אולם נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו. כדרך ואלה תולדת אהרן ומשה ע"ה. וכן פירש"י (להלן), כ' ומשפחת אצבון לגד כתב רש"י כאן ע"פ התנחומא שגם היא בטלה, ולהלן (בפסוק ט"ז), כ' שהוא משפחת אזני שלא הוזכר' בפרשת ויגש: (כא) החמולי, ה"א הדעת בסגו"ל כדינה לפני אות גרונית הקמוצה: (כד) לישוב, הוא יוב האמור ביורדי מצרים בפ' ויגש, ונשתנה שמו כמו בבני

(כח) בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ (כט) בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי׃ (ל) אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי׃ (לא) וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׂרִאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי׃ (לב) וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי׃ (לג) וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃ (לד) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים

תרגום אשכנזי

(כח) דיא זאָהנע יוסף נאך איהרען געשלעכטערן: מנשה אונד אפרים. (כט) דיא זאָהנע מנשה: פֿאָן מכיר דאז מכירישע געשלעכט, מכיר צייגטע גלעד; פֿאָן גלעד קאם דאז גלעדישע געשלעכט. (ל) דיא זאָהנע גלעד, איעזר מיט דעם איעזרי= שען געשלעכט; פֿאָן חלק דאז חלקישע געשלעכט; (לא) פֿאָן אשריאל דאז אשריאלישע געשלעכט: פֿאָן שכם דאז שכמישע געשלעכט: (לב) פֿאָן שמידע דאז שמידעישע געשלעכט, פֿאָן חפר דאז חפרישע געשלעכט: (לג) צלפחד זאָהן חפרס האטטע; קיינע זאָהנע, זאָנדערן טאָכטער. דיא טאָכטער צלפחדס היסען מחלה, נטה, חגלה, מלכה אונד תרצה: (לד) דיא גע= שלעכטער דעם מנשה

תרגום אונקלוס

זבולן למנינהון שתין אלפין וחמש מאה: (כח) בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: (כט) בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: (ל) אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: (לא) ואשריאל זרעית אשריאל ושכם זרעית שכם: (לב) ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: (לג) וצלפחד בר חפר לא הוו ליה בנין אלהין בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה: (לד) אלין זרעית מנשה ומנינהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה:

רש"י

ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשני' הללו אחד ובנימן יצאה מכל

באור

בנימן שהזכרתי למעלה (י"ב) שנתחלפו שמותם בחסיר או יתירה אות אחת: (כט) בני מנשה, בעבור בני בניו אמר בני ל"ר, כי לא נולד לו רק מכיר לבדו: (ל) לחלק משפחת החלקי, השתנות שם העצם פרטי לשם היחס כהשתנות שם כללי או שם המקרה בנטיותיהם כי מן חֵפֶר יאמר סִפְרוֹ, סִפְרְךָ וגו'. ואם הפ"א אות הגרון כמו מן עֵגֶל חֵלֶב נאמר עֶגְלוֹ, חֶלְבּוֹ וכן מן חֵפֶר נאמר משפחת החֶפְרִי: (לא) ושכם משפחת השכמי, להלן אומר לבכר משפחת הבַּכְרִי הפ"א בפת"ח, וכן לבלע משפחת הבלעי, לפי שנטית משקל פֶּעֶל על שני דרכים אם שהפ"א בחיר"ק כמו מן בֶּגֶד בִּגְדוֹ, או בפת"ח הפ"א, כמו מן מֶלֶךְ, מַלְכִּי מַלְכְּךָ: (לג) וצלפחד בן

אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס (לה) אֵלֶּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי׃ (לו) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי׃ (לז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ס (לח) בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי׃ (לט) לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃ (מ) וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן

ענטהילטען אן געמוסטערטען צווייא אונד פֿינפֿציג טויזענד זיבען הונדערט. (לה) פֿאָלגענדעס זינד דיא זאָהנע אפרים נאך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן שותלח דאז שותלחישע געשלעכט, פֿאָן בכר דאז בכרישע געשלעכט, פֿאָן תחן דאז תחנישע געשלעכט; (לו) אונד דיזעס זינד דיא זאָהנע דעס שותלח: פֿאָן ערן דאז ערנישע געשלעכט. (לז) דיא געשלעכטער דער זאָהנע אפרים ענטהילטען אן געמוסטערטען, צווייא אונד דרייסיג טויזענד פֿינף הונדערט; דיזעס זינד דיא זאָהנע יוסף, נאך איהרען געשלעכטערן. (לח) דיא זאָהנע בנימן נאך איהרען געשלעכטערן פֿאָן בלע דאז בלעישע געשלעכט, פֿאָן אשבל דאז אשבלישע געשלעכט, פֿאָן אחירם דאז אחירמישע געשלעכט: (לט) פֿאָן שפופם דאז שופמשי געשלעכט, פֿאָן חופם דאז חופמישע געשלעכט; (מ) דיא זאָהנע דעס בלע ווארען ארד אונד נעמן: פֿאָן דיזען קאם דאז

תרגום אונקלוס

(לה) אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית שׁוּתַלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תַּחַן׃ (לו) וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן׃ (לז) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ (לח) בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם׃ (לט) לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית

רש"י

אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגומר. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות לא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמנה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגומר [דברים ז'] ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף

באור

חפר, הזכיר הכתוב בנותיו בעבור שיאמר שקרבו לפני משה לתבוע חלק ירושתן כי הן בכלל

מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי׃ (מח) אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ס (מב) אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ (מג) כָּל־מִשְׁפְּחֹת הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס (מד) בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃ (מה) לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֵבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ (מו) וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃ (מז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אָשֵׁר לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים

ארדישע אונד דאז נעמישע געשלעכט. (מח) דיזעם זינד דיא קינדער בנימן נאך איהרען געשלעכטערן; איהרע געמוסטערטען וואראן אן דער צאהל פֿינף אונד פֿיערציג טויזענד אונר זעכם הונדערט. (מב) פֿאָלגענדעס זינד דיא זאֶהנע דן, נאך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן שוחם דאז שוחמישע געשלעכט: דיזעם זינד דיא געשלעכטער דעס דן, פֿאָן דענען הערנאך מעהרערע געשלעכטער הערקאמען. (מג) אללע געשלעכטער, דיא פֿאָן שוחם הערקאמען, ענטהילטען אן געמיסטערטען פֿיער אונד זעכציג טויזענד אונד פֿיער הונדערט. (מד) דיא זאֶהנע אשר נאך איהרען געשלעכטערן: פֿאָן ימנה דאז ימנהשע געשלעכט, פֿאָן ישוי דאז ישוישע געשלעכט, פֿאָן בריעה דאז בריעישע געשלעכט (מה) פֿאָן דען זאֶהנען בריעה קאם: פֿאן חבר דאז חברישע געשלעכט: פֿאָן מלכיאל דאז מלכיאלישע געשלעכט. (מו) אשר'ס טאָכטער היס שרה. (מז) דיא געשלעכטער דער זאֶהנע אשר ענטהילטען אן געמוסטערטען: דרייא אונד פֿינפֿציג טויזענד אונד

תרגום אונקלוס

חוּפָם: (מ) וַהֲווֹ בְּנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי: (מח) אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: (מב) אִלֵּין בְּנֵי דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין זַרְעֲיַת דָּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן: (מג) כָּל זַרְעֲיַת שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: (מד) בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה: (מה) לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֵבֶר זַרְעִית חֶבֶר לְמַלְכִּיאֵל זַרְעִית מַלְכִּיאֵל: (מו) וְשׁוּם בַּת אָשֵׁר שָׂרַח: (מז) אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אָשֵׁר

רש"י

ספוף בין האומות: (מב) לשוחם. הוא חושים: (מו) ושם בת אשר סרח. לפי שהיתה קיימת בחיים

באור

נאלה תחלק הארץ: (מב) לשוחם, הוא חושים האמור בפרשת ויגש: אלה משפחת דן, כי חושים נחלק למשפחות רבות. (רמב"ע): (מד) בני אשר, ונחסר משפחות ישוה שמונה בפ' ויגש ארבעה בני אשר: (מו) ושם בת אשר שרח, לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן. (רש"י), וז"ל הרמב"ן וא"ת ושום בת אחת אשר סרח (ובת"א שלפנינו איננה הנוסחא הזאת) נתכון בזה לומר שהיתה בת יורשת אחיה, ולכן הזכירה כאשר יזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל

אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס (מח) בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ (מט) לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ (נ) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ (נא) אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי

(נב) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (נג) לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ (נד) לָרַב תַּרְבֶּה

תולדות אהרן לאלה ב"ב קי"ז, א': לרב שם שם:

תרגום אשכנזי

פיער הונדערט. (מח) דיא זאהנע נפתלי נאך איהרען געשלעכטערן: פאן יחצאל דאז יחצאלישע געשלעכט, פאן גוני דאז גונישע געשלעכט, (מט) פאן יצר דאז יצרישע געשלעכט, פאן שלם דאז שלמישע געשלעכט. (נ) דיזעס זינד דיא געשלעכטער דעס נפתלי, נאך איהרען פערשידענען אבטהיילונגען. איהרע גמוסטערטען וואָרען אן דער צאהל פינף אינד פיערציג טויזענד אונד פיער הונדערט, (נא) אללע געמוסטערטען דער קינדער ישראל'ס וואָרען אן דער צאהל: זעכס מאהל הונדערט אונד איין טויזענד זיבען הונדערט אונד דרייסיג. (נב) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (נג) דיזען זאָלל דאז לאנד, נאך אנצאהל דער נאמען, צום ערבגוטע, אויזגעטהיילט ווערדען; (נד) דיא צאהלרייכע פאמיליע בעקאממט איין גראססערעס ערבגוט, אונד

רש"י

מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים אע"פי שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שם מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו

תרגום אונקלוס

לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (מח) בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵל לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי׃ (מט) לְיֵצֶר זַרְעִית יֵצֶר לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם׃ (נ) אִלֵּין זַרְעֲיַת נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ (נא) אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה וְחַד אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃ (נב) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (נג) לְאִלֵּין תִּתְפְּלֵיג אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן׃ (נד) לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן אַחְסַנְתְּהוֹן

באור

לאלה תחלק הארץ, כי היתה בת אשת אשר מאיש אחד ולא הי' לו בן והיתה נחלתו לבתו, לכך אמר ושם בת אשר ולא אמר ובת אשר שרח, כי הית' שמה בת אשר ונקראת שרח, ואם היתה בחיים כדברי רש"י. הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחתה נטלה בעבורה, ועל דרך הפשט הי' לה משפחה גדולה תקרא על שמה, ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר, אבל לא ידלג הכתוב ליחסם אל האשה שיאמר לשרח משפחת השרחי וקצר הענין ע"כ: (נג) לאלה תחלק הארץ, לאותן הפקודים הנזכרים, לכן הפסיק במאמר הזה טרם הזכיר פקודי הלוי, כי הלוים לא יהיו בכלל חליקת הארץ. ורש"י פי' לאלה ולא לפחותים מבן עשרים, אעפ"י שבאו לכלל עשרים טרם חלוק הארץ, כי שבע שנים ושבע שנים חלקו מ"מ לא נטלו כ"א אותם שש מאות אלף ואלף, ואם הי' לאחד ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו, ופי' הרמב"ן בענין הזה, וז"ל: לאלה תחלק הארץ במספר שמות, שיתנו לכל זכר לגלגלותם חלקו: (נד) לרב

נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ (נה) אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ (נו) עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט׃ ס

תולדות אהרן אך בגורל סס קכ"ג, א'. סנהדרין ק"ב ג': לשמות ב"ב קי"ז, א': על פי סס קכ"ג, א': בין רב סס סס:

דיא שוועכערע פאמיליע איין קלייגערעס ערבגוט. יעדעם ווירד נאך דער אנצאהל זיינער געמוסטערטען איין ערבגוט געגעבען. (נה) יעדאך זאלל דאז לאנד דורך דאז לאאז פערטהיילט ווערדען; עס זאלל איהנען נאך דען נאהמען איהרער פעטערליכען שטעממע איהר ערבע אנגעוויזען ווערדען. (נו) דורך דאז לאאז זאלל יעדעם זיין ערבגוט צוגעטהיילט ווערדען, נאך דעם דיא פאמיליע

תרגום אונקלוס

גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב אַחְסַנְתֵּיהּ׃ (נה) בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵיג יַת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהַתְהוֹן יַחְסְנוּן׃ (נו) עַל פּוּם עַדְבָא

רש"י

חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא ע"פ גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש [בבבא בתרא דף קי"ח]. אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטי' היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכו ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבותם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלש' נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שילאו ממצרים ואילו מתחלה חלקוהו למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו בד אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבע' חלקים: מטות אבותם. ילאו גדים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו שפירשתי מגיד שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': אך בגורל. ילאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה [שופטים א'] ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל

באור

תרבה, שיחלקו ארץ דאוגן לארבעה חלקים, למשפחת החנוכי המרוב' ע"ד משל תרב' נחלתו, ולמשפחת הפלאי המועטת תמעיט. כי איש לפי פקודי המשפח' יותן נחלתן: (נה) אך בגורל יחלק, לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחלו אותם, וחזר ואמר ע"פ הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט, כי גם בין המשפחות יטילו גורל ויהי' חלק החנוכי ברוח אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלאי ברוח אשר יעלה לו הגורל, אך נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות, וזהו שנאמר בפ' אלה מסעי ב"י והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו וגו' אל אשר ילא וגו' למטות אבותיכם תתנחלו, הנה שתהי' הנחל' למשפחות בגורל ואל הרוח אשר ילא לו הגורל שם נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות, ואמר שתהי' למטות אבותם כלומר אחים עשרה מטות, ע"כ מדברי הרמב"ן ז"ל. והנה בענין חלוקת הארץ יש מחלוקת בין חז"ל ביש נוחלין (דף קי"ז) למי נתחלקה אם ליוצאי מצרים או לבאי הארץ ובבאור הכתובים כ"א לפי דרכו, והאריכו בהם המפרשים הקדמונים רש"י ורמב"ן ורא"ס בפרש' ויחי ובמקום הזה, האיך היתה החלוקה בגורל ואעפ"כ הרבו לרב והמעיטו למועט, ומה לוחו בני יוסף אל יהושע כנזכר בכתוב (יהושע י"ז י"ד), ואנחנו לפרש פשוטו של מקרא באנו: יחלק את הארץ, את הוא סימן הפעול, ולכן בבנייני התולדה יבוא עם הנושא, כמ"ש פ' בראשית

(נז) וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי׃ (נח) אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם׃ (נט) וְשֵׁם ׀ אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם׃ (ס) וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ (סא) וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם

תולדות אהרן אשר ילדה סוטה י"ב, א'. ב"ב קכ"ג, ב':

תרגום אשכנזי

צאהלרייך אָדער שוואך איזט. (נז) פאָלגענדעס זינד דיא געמוסטערטען דעם שטאממעס לוי, נאך איהרען געשלעכטערן: פאָן גרשון דאז גרשונישע געשלעכט, פאָן קהת דאז קהתישע געשלעכט, פאָן מררי דאז מררישע געשלעכט. (נח) פאָלגענדעס זינד דיא געשלעכטער דעס שטאממעס לוי דער לבנישע שטאם, דער חברונישע שטאם, דער מחלישע שטאם, דער מושישע שטאם, דער קרחישע שטאם. קהת צייגטע עמרם: (נט) עמרם'ס פרויא היס יוכבד, טאָכטער לוי, דיא איהם אין מצרים געבאָרען וואָרדען; דיזע געבאהר דעם עמרם אהרן, משה, אונד איהרע שוועסטער מרים. (ס) דעם אהרן וואַרד געבאָרען נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (סא) נדב אונד

תרגום אונקלוס

תִּתְפְּלֵיג אַחְסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי׃ (נז) וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי׃ (נח) אִלֵּין זַרְעֲיָת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יַת עַמְרָם׃ (נט) וְשׁוּם אִתַּת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי דִּילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם יַת אַהֲרֹן וְיַת מֹשֶׁה וְיַת מִרְיָם אֲחָתְהוֹן׃ (ס) וְאִתְיְלִיד לְאַהֲרֹן יַת נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר׃ (סא) וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

[יהושע י"ג]: (נח) אלה משפחות לוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: (נט) אשר ילדה אותה ללוי. אשר ילדתה במצרים ולא הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים

באור

פסוק א', הכתוב נושא המאמר הוא הפעול: (נז) ואלה פקודי הלוי, הזכיר שלשה בתי אבות בכלל הכם גרשון קהת ומררי, ואח"ז יפרטם למשפחותם: (נח) משפחת הלבני, זהו משפחת הגרשוני והסר כאן משפחת שמעי: משפחת החברוני, זהו משפחת הקהתי ומשפחת יצהר בנו יזכיר באמרו משפחת הקרחי, ואח"כ משפחת העמרמי, וחסרה משפחת העזיאלי, ודעת הראב"ע שאותם החסרים לא היו להם בנים או היו להם ומתו בלא בנים: משפחת המחלי משפחת המושי, הם משפחות מררי: משפחת הקרחי, הזכירו בעבור משפחת יצהר בן קהת וחסרה משפחות נפג וזכרי ליצהר: (נט) ושם אשת עמרם, הזכיר' בעבור כבוד בניה, (ראב"ע): אשר ילדה אתה, לא הזכיר שם יולדת' דרך קצר'. וכן אשריאל אשר ילדה (ד"ה א' ז' י"ד):

אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה׃ (סב) וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (סג) אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ (סד) וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבַּר סִינָי׃ (סה) כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם

תולדות אהרן ולא ניתר ד"ג קי"ת, ח', וקכ"ח ג':

אביהוא קאמען אום, אלס זיא פֿאָרדען עיוויגען געמיינעם פֿייער בראכטען. (סב) איהרע געמוסטערטען, געמעליך אללע מאנספערזאָנען, פֿאָן איינעם מאָנאט אן אונד דאריבער, בעליפֿען זיך אויף דרייא אונד צוואנציג טויזענד; דען אונטער דען קינדערן ישראל'ס זינד זיא ניכט מיט געמוסטערט וואָרדען, וויל זיא קיין ערבגוט אונטער דען קינדערן ישראל'ס בעקאמען. (סג) דיעס זינד אלזאָ דיא מוסטערונגען, וועלכע משה אונד דער פריסטער אלעזר אין דען געפֿילדען מאָאב'ס, אם ירדן געגען יריחו, מיט דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגענאָממען. (סד) אונטער דיזען וואר קיין מאן, פֿאָן דער פֿאָריגען מוסטערונג, וועלכע משה אונד דער פריסטער אהרן אין דער וויסטע סיני, מיט דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגענאָממען; (סה) דען דער עוויגע האטטע איבער זיא דען אויזשפרוך געטהאן, זיא זאָללטען אין דער וויסטע שטערבען. עס בליב אלזאָ קיין מאן פֿאָן איה־

תרגום אונקלוס

(סב) וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְלָתָא אַלְפִין כָּל דִּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא אֲרֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן אַחְסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (סג) אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ (סד) וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (סה) אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימַת יְמוּתוּן

רש"י

ותשע [סוטה י"ב]: (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגומר. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרים [במדבר י"ד] והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן:

באור

(סב) כי לא התפקדו. כבר מבואר ענין הרכבת המלה הזאת בפ' במדבר ע"ש: כי לא נתן להם נחלה, טעם על שלא נכללו במנין כל ישראל כי על אלה הפקודים כאשר איש לפי פקדיו יותן נחלתו והלוים לא לקחו חלק בארץ: (סג) אלה פקודי משה ואלעזר, על פקודי ישראל הוא אומר לא על פקודי הלוים, כי עליהם לא יאמר ובאלה לא היה איש וגו' כי לא נגזר גזרת מ' שנה על הלוים, והעד שהי' אלעזר ופנחס עודם חיים, וכן פי' הרמב"ן והראב"ע: (סד) ובאלה לא היה איש מפקודי משה, כי יהושע וכלב אף שהיו מפקודי משה לא נמנו עתה כי היו מבן ששים ומעלה ומה שאמר ולא נותר מהם איש כ"א כלב וגו' ר"ל שנשארו ולא מתו כשאר הפקודים. מדברי הרמב"ן:

איש כי אם־כלב בן־יפנה ויהושע בן־נון: ס

כז (א) ותקרבנה בנות צלפחד בן־חפר בן־גלעד בן־מכיר בן־מנשה למשפחת מנשה בן־יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: (ב) ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל־העדה פתח אהל־מועד לאמר: (ג) אבינו מת במדבר והוא לא־היה בתוך העדה הנועדים

תולדות אהרן ותעמ־נה שבת צ"ו, ב', ב"ב קי"ט, ב': אבינו וכו' ב"ב קי"ח. שבת שם:

תרגום אשכנזי

נען איבריג, אייסער כלב זאָהן יפונה, אונד יהושע זאָהן נון.

כז (א) דיא טאָכטער צלפחד, זאָהנס חפר, זאָהנס גלעד, זאָהנס מכיר, זאָהנס מנשה, פֿאָן דען שטעממען מנשה, זאָהנס יוסף: דיזע זיינע טאָכטער, וועלכע מחלה, נעה, חגלה, מלכה אונד תרצה היסען, קאמען הערצו, (ב) טראַטען אויף פֿאָר משה, פֿאָר דעם פריסטער אלעזר, נעבסט אללען פֿירשטען אונד דער גאנצען געמיינדע, פֿאָר דעם איינגאנגע דעס שטיפֿטסצעלטעס, אונד שפראכען: (ג) אונזער פֿאטער איזט אין דער וויסטע געשטאָרבען; ער איזט אבער ניכט אונטער דעם אנהאנגע דעס קרח געוועזען, דיא זיך ווידער דען עוויגען עמפּערט האבען, זאָנדערן שטארב אין זיינער זינדע, אונד האט

תרגום אונקלוס

במדברא ולא אשתאר מנהון אנש אלהין כלב בר יפנה ויהושע בר נון:

כז (א) וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואלין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: (ב) וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנשתא בתרע משכן זמנא למימר: (ג) אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנשתא

רש"י

כז (א) למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגומר [בראשית נ'] ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע [מלכי' ב' כ"ה] בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה ונועה וגומר. ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה ותרצה [במדבר ל"ו] מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם [ב"ב קי"ט ספרי]: (ג) והוא לא היה וגו'.

באור

כז (ג) והוא לא היה. הוצרכו לאמר זאת כי חשבו שלא ירשו בני הנועדים על ה' חלק בארץ. (ראב"ע), ודעת הרמב"ן שאמרו ככה בעבור שחשבו שמרע"ה היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו וכפרו בכל מעשיו וחשבו אולי בשנאתו אתם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם אל ה' על כן הודיעוהו כי לא היה מהם, ורמזו עוד שאינו במתי המגפה אבל במדבר מת על מטתו, וטעם כי בחטאו מת, אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה לכנס לארץ, או כדברי הלוי המשורר ז"ל שפי' שהוא דבק

עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ׃ (ד) לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ׃ (ה) וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן* לִפְנֵי יְהוָה׃ פ רביעי

(ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ז) כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃

*ן׳ רבתי

תולדות אהרן למה יגרע ב"ב קי', ב': ויקרב שם קי"ט, ב'. סנהדרין ח', א': נתן וכו' ב"ב קי"א, ב': והעברת שם שם:

תרגו׳ אשכנזי קכד

קיינע זאהנע הינטערלאס־סען: (ד) ווארום זאלל דער נאמע אונזערס פאטערס, וייל ער קיינען זאהן האט, אין דעם געשלעכטסרעגיסטער אויזגעהען? גיב אינז פילמעהר איין אייגענטהום, אינטער דען ברידערן אינזערס פאטערס. (ה) משה בראכטע איהרע רעכטסזאכע פאר דען עווי־געי. (ו) אונד דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ז) דיא טאכטער צלפחד האבען רעכט גערעדעט; דוא זאללסט איהנען איין אייגענטהימליכעס ערבגוט איינריימען אונטער איהרעס פאטערס ברידערן, אונד אלזא דאז ערבגוט איהרעס פאטערס

תרגום אונקלוס

דְּאִזְדַּמַּנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְקֹרַח אֲרֵי בְּחוֹבֵיהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵיהּ׃ (ד) לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ בַּר הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא׃ (ה) וְקָרֵיב מֹשֶׁה יַת דִּינֵיהֶן קֳדָם יְיָ׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ז) יָאוּת בְּנָת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחוּדַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעֲבַר יַת

רש"י

לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהלו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו [שם ספרי] רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה [שבת צ"ז]: (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקו' בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם [ב"ב קי"ט]: כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי [דברים א']. ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן [סנהדרין ח']: (ז) כן בנות צלפחד דוברות. כתרגומו יאות כך כתובה פרשה

באור

עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום. לפלוני אירע כך וכך בעונות עכ"ל הרמב"ן ז"ל. [א"ה. ואין הטעם מסכים עם דברי ר' יהודה המשורר, כי מלת מת מעומדת בטעם זקף. והנכון בדרך הפשט ע"פ מאמר רז"ל אין מיתה בלא חטא, כלומר אין לך מיתה שלא תבא לכפר על החטא, שלכך נגזרה מיתה על האדם]: (ד) כי אין לו בן, באורו וכי מפני שאין לו בן יגרע שם אבינו מתוך משפחתו. וטעם כי כטעם בעבור, וחז"ל אמרו שבנות צלפחד חכמניות ודרשניות היו, תחלה אמרו למה יגרע שם אבינו וגו' כונו בזה על יבום אמן, ע"ד ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), ואח"ז אמרו תנה לנו אחזה, כונו בלשונם מה שהיה בדעת' לומר אם אנו כזרע נחשבות תנה לנו אחזה לרשת במקום בן: (ז) כן בנות צלפחד דברת. כן הוא תאר הפעל, כתרגומו יאות: בתוך אחי אביהם, המ"ם במקום נו"ן כמו עשיתם עם המתים (רות א' ח'), פי' עשיתן: והעברת, מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן. (ראב"ע), וכן משמע מדברי רז"ל (ב"ב דף קי"ט ע"א), שדרשו לשון והעברתם על העברה הראוי לידם לאינו

(ח) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ (ט) וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃ (י) וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ (יא) וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

ת״א איש וכו׳ סס ק״ח, ב׳, וק״י וקי״ח: והעברתם סט ק״ט, ב׳. וקל״ח א׳, וקמ״ח א׳: ונתתם ב״ב קמ״ו, א׳: ואם אין ב״ב ק״ט, א׳: את נחלתו סס קי״א, ב׳: לשארו סס ק״ט, א׳: וירש ב״ק מ״ב, ב׳. ב״ב ק״י, ב׳: והיתה אס קי״ג, ב׳. סנהדרין ל״ד, ב׳:

אן זיא ברינגען. (ח) דען קינדערן ישראל׳ס אבער מאכע פֿאָלגענדעס בעקאננט: ווען יעמאנד שטירבט, אונד קיינען זאהן הינטערלעססט, זאָ זאָללט איהר זיין ערבע אן זיינע טאָכטער ברינגען. (ט) האט ער קיינע טאָכטער, זאָ זאָללט איהר זיין ערבע זיינען ברידערן איינגעבען. (י) האט ער קיינע ברידער, זאָ איבערגעבט זיין ערבגוט זיינעם פֿאטערס ברידערן; (יא) ווען אבער אויך דער פֿאטער קיינע ברידער האט, זאָ איבערגעבט זיין ערבגוט דעםנעכסטען אנפֿערוואנדטען אוים זיינעם געשלעכטע, דאס דיזער עס בעזיטצע. דיזעס זאָלל דען קינדערן ישראל׳ס איינע רעכטספֿעראָרדנונג זיין, וויא דער

תרגום אונקלוס

אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן: (ח) וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימָר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ: (ט) וְאִם לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי: (י) וְאִם לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי: (יא) וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יַת אַחְסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵירַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵירַת דִּין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת

רש״י

זו לפני במלום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו אשרי אדם שהקב״ה מודה לדבריו: נתן תתן. שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר [ב״ב קי״ח]: והעברת. לשון העברה (ס״א עבר) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. ד״א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נלטוו אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. ואין משפחה קרויה אלא מצד האב [ספרי

באור

דאוי: ולדעת רש״י ז״ל בלשונו האחרון (והוא ע״פ תנחומא) נאמר בבת לשון העברה. על שם שהיא מעברת את הנחלה משבט לשבט, שבנה ובעלה יורשין אותה. שלא נאמר ולא תסוב נחלה אלא לאותו הדור בלבד, והפרשה הזאת היא מלוה לדורות. כמו שאמר להלן, והיתה לבני ישראל לחקת משפט (פסוק י״א): (ח) ובן אין לו, הא אם יש לו בן הוא קודם לירושה בנחלת אביו, וכן יליף לה בפרק יש נוחלין (דף ק״י): (ט) לאחיו, מן האב או מן האם. (רמב״ע), ולא כן אמרו חז״ל שהאחין מן האם לא נוחלין ולא מנחילין, שאין משפח׳ האם קרוי׳ משפחה: וכפי קבלתם ז״ל האב קודם לאחים לירש את בנו. וכתב הרמב״ן ז״ל והכתוב לא הזכיר זה. והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל, כי הקורבה שוה, וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן (ודבריו תמוהי׳ שהרי בנינו בממנה (שם דף כ״ח), שיש מנחילין ולא נוחלין, כגון האשה את בניה והאשה את בעלה ואחי האם, ואיך יאמר הרב ז״ל שכל מנחיל

(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יג) וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃ (יד) כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמִדְבַּר־צִן בִּמְרִיבַת הָעֵדָה

עוויגע דעם משה בעפֿאָהלעי. (יב) פֿערנער שפראך דער עוויגע צו משה: שטייגע איף דיזען בערג עברים, אונד בעזיעה פֿאָן דא דאז לאנד, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבע; (יג) ווען דוא עס בעזעהען האסט, זאָללסט איך דוא צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן ווערדען, וויא שאָן דיין ברודער אהרן איינגעטהאן וואָרדען; (יד) וויל איהר מיר צווידער געהאנדעלט, אין דער וויסטע צין, ביים האדער דער געמיינדע, דא איהר מיך בייא געלעגענהייט דעם וואססערס

תרגום אונקלוס

משֶׁה: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין וַחֲזִי יָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יג) וְתֶחֱזֵי יָתַהּ וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ אַף אַתְּ כְּמָא דְאִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ: (יד) כְּמָא דִּי סָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִין בְּמַצּוּת כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי בְּמַיָּא

רש״י

ב״ב ק״ט]: (יב) עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב״ה נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותר' הנדר ואכנס לארץ אמר לו הקב״ה גזרתי במקומה עומדת [במדב' רבה]. ד״א כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס [ספרי]: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. ד״א אין אתה טוב ממנו [דברים רבה]: על אשר לא קדשתם. הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר. בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד [יומא פ״ח]: (יד) הם מי

באור

נוחל. ועוד שאף אם הדבר ברור שהאב יורש את הבן, כיון שאחי האב יורשים את הבן, שהוא בקורבה קודם להם, מ״מ הי' לו להזכיר שהאב קודם לאחי הבן, כמו שקבלו רז״ל. כי יתכן שלא ינחול האב אלא במקום שאין לבן אח'): ועוד כי הירושה בשלשלת הזרע ביוצאי חלציו לא בלבדין, אם כן ונתתם את נחלתו לאחיו משמוע נחלה, שהאב יורש בקבר, וממנו תבא לאחים, אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו, כי דרך ברכה ידבר ולא בנכרחים, (ר״ל שכל היורש הנזכר בכתוב הוא יורש דרך ברכה, ואולם האב הנוחל את בנו אין זו ברכה לנוחל): ואולי לא הי' זה בבאי הארץ שינחול האב את הבן עכ״ל: ר״ל שלא היה בכל באי הארץ איש שמת בלא בן ובלא בת. ולכך לא הזכיר הכתוב הענין הזה בפירוש, ורז״ל דרשו קדימת האב לאחים מליסנא דקרא (שם ק״ט ע״ב): (יב) הר העברים הזה, שם ההר הזה הר נבו, כאשר פירש בסדר האזינו ובזאת הברכה, וקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעבורות הירדן, ומשם יעברו אל ארץ כנע', כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו, ושם עברו את הירדן: ואיננה מצוה שיצונו הקב״ה לעלות עתה על ההר, כי אם הודעה שהוא יעלה אל הר העברים ויראה את הארץ, בעבור שצוהו על חלוקת הארץ הודיעו כי לא על ידו תחלק וכן קח לך את יהושע איננו מצוה שיעשה כן מיד, כי אם בבוא יומך תקח את יהושע והשלים הכתוב לספר שעשה כן משה לזמנו בלב שלם, שהוא העשייה אשר יזכיר בעת פטירת משה. (מלשון הרמב״ן ז״ל): (יג) וראיתה אתה, וכאשר תראה אותה, אז ונאספת אל עמיך: כאשר נאסף אהרן, הזכיר מיתת אהרן לפי שיזכיר החטא שנכשלו בו שניהם: (יד) כאשר מריתם פי, כבר מפורש בפ'

לְהַקְדִּישֵׁנִי בַמַּיִם לְעֵינֵיהֶם הֵם מֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן׃ ס (טו) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר׃ (טז) יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה׃ (יז) אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְהוָה כַּצֹּאן׃

תרגום אשכנזי

העטטעט פֿאָר איהרען אויגען הייליגען זאָללען. דיזעס זינד דיא האדער־וואססער צו קדש אין דער וויסטע צין. (טו) משה אבער שפראך צום עווי־גען: (טז) דער עוויגע, גאָטט אללער גייסטער, אללעס פֿליישעס, גערוהע איינען מאן איבער דיא געמיינדע צו זעטצען, (יז) דער פֿאָר איהנען הינאוס־ אונד איינגעהע, אונד זיא אויס אונד איינפֿיהרע:

תרגום אונקלוס

לְעֵינֵיהוֹן אִינּוּן מֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִין׃ (טו) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ (טז) יְמַנֵּי יְיָ אֱלָהָא רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא גַּבְרָא עַל כְּנִשְׁתָּא׃ (יז) דִּי יִפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יֵעוֹל קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יַפֵּקִינּוּן וְדִי יַעֲלִינּוּן וְלָא תְהֵי כְּנִשְׁתָּא דַּייָ כְּעָנָא דִּי לֵית לְהוֹן רָעֵי׃

רש"י

מריבת קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדב' צין: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העול' מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקוד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל [במ"ר] וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה [משלי כ"ז]: אלהי הרוחות. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את

באור

חקת באר היטב: (טז) יפקד ה'. לשון מנוי אף בבנין הקל. כמו ויפקד שר הטבחים את יוסף (בראשית מ' ד'), ואמר בלשון נסתר יפקוד אף שהיה מדבר לפני ה', דרך כבוד, כמו אדוני שאל את עבדיו (שם מ"ד י"ט), יאמר נא אדוננו (שמואל א' ט"ז) ובאור הכתוב יזמין ה' פקיד על העדה, כי הוא אלהי הרוחות ויודע מחשבות בני האדם מי הוא הראוי להנהיג את עמך, ומאמר אלהי הרוחות לכל בשר הוא מאמר מוסגר, וכן תסכים הנגינה: ויפה נדרש המקרא הזה במדרש תנחומא, כשם שאין פרצופותיהן של בני אדם שוין זה לזה, כך אין דעתם שוין זה לזה, אבל יש לכל אחד דעה בפני עצמו, וכן הוא אומר לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה, כל בריה ובריה יש לה דעה בפני עצמה אמר משה לפני הקב"ה אתה אלהי הרוחות לכל בשר. גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין בכל בניך דומה זה לזה, בבקשה ממך אם בקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם איש אשר רוח אלהים בו, שיהיה סובל לכל אחד לפי דעתו: וחבור הפרשיות כך הוא נדרש שם. ובספרי, כיון ששמע משה נתן תתן להם, הבי' שבור שנתרצה לו הקב"ה. אמר הריני נכנס את ישראל, אמר לו הקב"ה גזירתי במקומה עומדת, עלה אל הר העברים וגו', אין אתה יפה מאחיך. שוב אמר משה הרי השעה שאתבע את צרכי, אם הבנות יורשות בדין הוא שירשו בני את כבודי, אמר לו הקב"ה נוצר תאנה יאכל פרי', בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה, יהושע ששמש בדין הוא שישמש את ישראל, ע"כ: (יז) אשר יצא לפניהם, למלחמה, לא כדרך מלכי האומות שיושבין בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם אלא כמו שעשיתי אני, שנלחמתי בסיחון ועוג, שנאמר אל תירא אותו (במדבר כ"א ל"ד), וכדרך שעשה יהושע, וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם (ש"א י"ח), יוצא בראש ונכנס בראש. (רש"י): ולא תהיה שלא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה ואמר עדת ה' בשם

אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה׃ (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו׃ (יט) וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ (כ) וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן

תולדות אהרן קח לך ברכות כ"ד, ב'. יומא ע"ה, ב'. עקרים מ"ד, פי"ט: וסמכת ב"ק נ"ג, ב': ונתתה חגיגה ט"ז, א'. ב"ב ע"ה, א': ולפני ערובין ס"ג, א'. סנהדרין ט"ז, א':

דאמיט דיא געמיינדע דעס עוויגען ניכט וויא שאפֿע אהנע הירטען בלייבען מאגע. (יח) דער עוויגע שפראך צו משה: נים יהושע זאהן נון צו דיר, איינען מאן, דער גייסט האט, אונד לעגע דיינע האנד אויף איהן; (יט) שטעללע איהן דאן פֿאָר דען פריסטער אלעזר, אונד פֿאָר דיא גאנצע געמיינדע, אונד ערטהיילע איהם בעפֿעהלע פֿאָר איהרען אויגען. (כ) לעגע איינען טהייל פֿאָן דיינער מאיעסטעט אויף איהן, דאס איהם דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס געהאָרכע. (כא) ער זאָלל פֿאָר דען פריסטער אלעזר טרעטען, אונד איהן

תרגום אונקלוס

(יח) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר לָךְ יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה בֵיהּ וְתִסְמוֹךְ יָת יְדָךְ עֲלוֹהִי׃ (יט) וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּיד יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ (כ) וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּיקַבְּלוּן מִנֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵיהּ בְּדִין אוּרַיָּא קֳדָם יְיָ עַל

רש"י

חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו [במדבר כ"א] וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' [יהושע ה']. וגו' בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם [שמואל א' י"ח] יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכויותיו: ואשר יביאם. בזכויותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ. (יח) קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו תורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה: (יט) וצויתה אותו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פניו: מהודך. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר

באור

במקום הכנוי, כמשפט לה"ק בכמה מקומות, ועוד שבא לחזק הכוונה, העדה המיוחסת אל שם הנכבד לא תהיה כצאן בלא רועה: (יח) קח לך, קחנו בדברים, אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך, את שבדוק לך, את זה אתה מכיר: אשר רוח בו, כאשר שאלת, שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. (רש"י): וסמכת את ידך, להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך. (ראב"ע): (יט) וצויתה אתו לעיניהם, וצוית אתו על ישראל, דע שהם סרבנין וטרחנין על מנת שתקבל עליך. (רש"י) ואינו נכון בעיני הרמב"ן כי מדרך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן בהיותם עוד טרחנין וסרבנין, אבל וצויתה אתו לעיניהם שילונו במלות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לר"ה יפקידם בידו ויזהירנו להשתדל מאוד בעניניהם ולהיות נלחם מלחמות ה' ולהזהר בדבר משפט, וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטיחו בו וישמעו אליו, וכן כוונת המתרגם האשכנזי: (כ) ונתתה מהודך, שתכבד אותו לעיניהם ויהיו דבריך עמו כאשר ידבר עם איש גדול ונכבד למלוכה. ועי"ז יכבדוהו גם הם, וזה טעם למען ישמעו בני ישראל: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד, הרי שאלתך, שאין הכבוד הזה בו מבית אביך, שאף יהושע

יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ (כב) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ (כג) וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ

חמישי

כח (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם

תולדות אהרן ושאל וכו' יומא ע"ג, א'. יבמות ע"ג, ב': ויסמך סנהדרין י"ג, ב', וק"ה ב'. מנחות צ"ג, ב': צו תענית כ"ו, א'. מגלה כ"א, ב', וכ"ט ב'. מנחות נ"ד, א':

תרגום אונקלוס

מֵימְרֵיהּ יְהוֹן נָפְקִין וְעַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן עָאלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ (כב) וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּדְבַר יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲקִימֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּקְדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (כג) וּסְמַךְ יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וּפַקְדֵיהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

כח (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יָת קוּרְבָּנִי לְחֵם סִדּוּר לְקוּרְבָּנִי לְאִתְקַבָּלָא

תרגום אשכנזי

אום דען אויסשפרוך דער אורים בעפֿראגען, פֿאר דעם עוויגען; נאך דעססען בעשיידע זאלל ער אונד אללע קינדער ישראל'ס מיט איהם, זא וויא דיא גאנצע געמיינדע אויס אונד איינגעהען. (כב) משה טהאט, וויא איהם דער עוויגע בעפֿאהלען; נאם יהושע, שטעללטע איהן פֿאר דען פריסטער אלעזר אונד פֿאר דיא גאנצע געמיינדע; (כג). לעגטע זיינע האנד אויף איהן, אונד ערטהיילטע איהם בעפֿעהלע: וויא דער עוויגע דורך משה פֿעראָרדנעט.

כח (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישר'ל'ס אונד שפריך צו איהנען: מיין אָפּפֿער; נעמליך מיינע

רש"י

הכהן יעמוד. הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין [יומא ע"ג]: (כב) ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא [ספרי]: (כג) ויסמוך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטווה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: כח (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקב"ה עד שאתה מצוני על

באור

יהא צריך לאלעזר כענין שאמרתי לך ולא תסוב נחלה ממטה למטה (תנחומא): ושאל לו, יתכן לומר שענינו אלעזר ישאל בעבורו, אבל מת"א ויב"ע משמע שהכונה על יהושע, והוא כמו ושאל אותו, ונמצנו שאלה עם למ"ד: על פיו יצאו, על פיו של אלעזר כאשר ישאל במשפט האורים: וכל העדה, סנהדרין. (רש"י), וכן פי' הראב"ע בדבר שהי' פרט לעדה והם הנועדים באהל מועד, כי הזכיר כבר וכל בני ישראל: (כב) ויקח את יהושע, לקחו בדברים, והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לע"הב: (כג) ויצוהו, במלות הנגיד והשופט שיהי' הוא המוליא והמביא אותם, כאשר פירשתי למעלה על וצויתה אותם בשם רמב"ן:

כח (ב) צו את בני ישראל, אחר שאמר לאלה תחלק הארץ נוח להשלים תורת הקרבנות שיעשה כן בארץ התמידין והמוספין. (מדברי רמב"ן): את קרבני לחמי, השעור ואמרת

אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ (ג) וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ (ד) אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ (ה) וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃

ת"א תשמרו פסחים נ"ו, א'. מנחות מ"ט, ב', וס"ה א. ערכין י"ג, ב'. תמורה כ"ט, א': במועדו פסחים ס"ו, א': שנים יומא ס"ב, ב': את הכבש פסחים נ"ח, א'. יומא ס"ב, ב', זבחים י"ב, א'. מנחות כ"ה, א': השני מנחות נ"ו, ע"א:

שפייזע דיא מיין פייער פערצעהרט, מיר צום אנ־גענעהמען גערוכע, מיסט איהר זארגפעלטיג זיין יעדעס צו זיינער צייט הארצובריגנען. (ג) זאגע איהנען אלזא: דיזעס איזט דאז פייעראפפער, דאז איהר דעם עוויגען צו ברינ־גען האבט: יעהריגע לעמ־מער, אהנע לייבעספעה־לער, יעדען טאג צווייא, צום גאנצאפפער, אונד דיזעס בעשטענדיג. (ד) דאז איינע לאם ברינגסט דוא דעם מארגענס אונד דאז אנדערע צווישעןביידען אבענדען: (ה) דאצו איין צעהנטהייל איפה פיינעס מעהל צום מעהלאפפער: איינגעריהרט מיט איינעם פירטעל הין געשטאססע־

תרגום אונקלוס

בְּרַעֲוָא תִּטְּרוּן לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּזִמְנֵיהּ: (ג) וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין קוּרְבָּנָא דִּי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא עֲלָתָא תְדִירָא: (ד) יָת אִימְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא וְיָת אִימְּרָא תִנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: (ה) וְחַד מִן עַשְׂרָא בִּתְלַת סְאִין

רש"י

בני לוה את בני עלי מאל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאית בספרי: קרבני. זה הדם [ספרי]: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה [ויקרא ג]: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו [ספרי] מכאן למדו ותקנו מעמדות [תענית כ"ז]: במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים ליום. כפשוטו. ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות [יומא ס"ב]: (ד) את הכבש האחד. אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת

באור

אליהם כה אמר ה' את קרבני לחמי. ובאורו את קרבני שהוא לחמי דהיינו המיוחד להיות נאכל מאשי, ולהיות לי לריח ניחח, אותו תשמרו להקריב לי במועדו של כל קרבן וקרבן. ומועד התמיד הוא בכל יום: (ג) תמימם. שלא יהי' בהם מום הפוסל בקרבן: שנים ליום, לכל יום ויום: עלה תמיד. חסר דבור המגיאות, יהיו עולה תמיד. או שעלת תקריבו מושכת אחרת עמה, והשעור תקריבו עולה תמיד, ועלת תמיד תואר הפעל כדינו לבא כתבנית שם המקרה בלי שמוש: את הכבש אחד. לשון רש"י ז"ל, אע"פ שכבר נאמר בפ' תצוה וזה אשר תעשה וגו' (שמות כ"ט ל"ח), היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: וכתב עליו הרמב"ן ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם. ואולם אין זה טענה, כי אין במאמר עולת תמיד לדורותיכם מצות עשה כי אם הודעה בלבד, כמו שאמר כאן עולת תמיד העשויה בהר סיני, שם הודיע שילוה כן לדורות, ופה אמר שהוא הקרבן שהקריבו כבר בימי המלואים. ודעת הרמב"ן ז"ל שנשנית המצוה כאן, להיות הכל סדור בפרשה אחת: הכבש אחד, הי' ראוי להיות

(ו) עֹלַ֖ת תָּמִ֑יד הָעֲשֻׂיָה֙ בְּהַ֣ר סִינַ֔י לְרֵ֣יחַ נִיחֹ֔חַ אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ (ז) וְנִסְכּוֹ֙ רְבִיעִ֣ת הַהִ֔ין לַכֶּ֖בֶשׂ הָאֶחָ֑ד בַּקֹּ֗דֶשׁ הַסֵּ֛ךְ נֶ֥סֶךְ שֵׁכָ֖ר לַיהוָֽה׃ (ח) וְאֵת֙ הַכֶּ֣בֶשׂ הַשֵּׁנִ֔י תַּעֲשֶׂ֖ה בֵּ֣ין הָעַרְבָּ֑יִם כְּמִנְחַ֨ת הַבֹּ֤קֶר וּכְנִסְכּוֹ֙ תַּעֲשֶׂ֔ה אִשֵּׁ֛ה רֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַיהוָֽה׃ פ

(ט) וּבְיוֹם֙ הַשַּׁבָּ֔ת שְׁנֵֽי־כְבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה תְּמִימִ֑ם וּשְׁנֵ֣י עֶשְׂרֹנִ֗ים סֹ֛לֶת מִנְחָ֛ה בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן וְנִסְכּֽוֹ׃ (י) עֹלַ֥ת

תולדות אהרן עולת תמיד חגיגה ו', ב': ונסכו יומא כ"ו א': לכבש שם שם: בקדש סוכה מ"ט, א'. תענית ג', א. מעילה י"א, ב', כמנחת יומא ל"ד, א': וביום מגלה פ"א, א': עולת שבת שבת כ"ד ב', וקי"ד א'. פסחים נ"ט, ב', ב', וס"ו א', ופ"ג ב':

תרגום אשכנזי

נען בוימאָהלס: (ו) דאז טעגליכע אָפּפֿער, וויא עז בערייטס אם בערגע סיני געבראכט, אונד דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען גערוך פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט ווארד. (ז) צו יעדעם לאממע געהאָרט איין פֿירטעל הין טראנקאָפּפֿער, אויף דאז הייליגע זאָלל דער אונפֿערמישטע אָפּפֿערוויין, דעם עוויגען צו עהרען, אויסגעגאָססען ווערדען. (ח) דאז אנדערע לאם ברינגסט דוא צווישען ביידען אבענדען, מיט עבען דעם מעהלאָפּפֿער אונד טראנקאָפּפֿער: וויא דעם מאָרגענס, דעם פֿייער בעשטיממט, איין אנגענעהמער גערוך, דעם עוויגען צו עהרען; (ט) אם שבת טאגע צווייא יעהריגע לעממער אָהנע פֿעהלער, אונד צום מעהלאָפּפֿער צווייא צעהנטהייל פֿיינעס מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט, נעבסט דעם טראנקאָפּפֿער דאצו. (י) דיזעס איזט דאז גאנצאָפּפֿער פֿיר יעדען שבת: אויסער דעם טעגליכען גאנצ־

רש"י

למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. ד"א העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה וישם באגנות [שמות כ"ד] מלמד שטעונה כלי: (ז) ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו [ספרי]: נסך שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו [ב"ב צ"ז]: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת. הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו

תרגום אונקלוס

סוּלְתָּא לְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא׃ (ו) עֲלָתָא תְּדִירָא דְּאִתְעֲבִידָא בְּטוּרָא דְּסִינַי לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וְנִסְכֵּיהּ רַבְעוּת הִינָא לְאִימְרָא חַד בְּקוּדְשָׁא יִתְנַסַּךְ נְסוּךְ דַּחֲמַר קֳדָם יְיָ׃ (ח) וְיָת אִימְרָא תִנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכֵּיהּ תַּעֲבֵיד קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ (ט) וּבְיוֹמָא דְּשַׁבְּתָא תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח וְנִסְכֵּיהּ׃ (י) עֲלַת שַׁבְּתָא

באור

שכבש האחד. ועיין בבאור פ' תצוה (שם): (ו) העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים, כי במדבר לא הקריבו המוספים, וכן לא נתחייבו בנסכים: (ז) ונסכו יין, הכנוי שב על אשה, שהוא לשון זכר: בקדש הסך, על המזבח תנסכו. (ספרי): נסך שכר, נסך יין המשכר, והוא החי, כמו שאמרו בספרי, חי אתה מנסך ואי אתה מנסך המזוג: ורש"י פי' פרט ליין מגתו, ע"פ גמרא דב"ב (דף צ"ז), ועיין רמב"ן שאינו אלא מעלה דרבנן, שאם הבי' כשר: (ח) וכנסכו, שב על הבקר, וזהו מה שנדפס בבאור רא"בע בפ' תצוה שייך לכאן: (י) בשבתו. בא שבת בלשון זכר, וכמוהו כל שומר שבת מחללו (ישעיה נ"ו ו') והראב"ע כתב שהוא שב על

שבת בשבתו על־עלת התמיד ונסכה: פ (יא) ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני־בקר שנים ואיל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: (יב) ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: (יג) ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה

הב' פתיחה

ת"א ובראשי מנלה כ"כ, ב', וג' ב'. ועשרון מנחות נ"ח. א':

אָפּפֿער, נעבסט דעם ווייןאָפּפֿער, דאצו. (יא) אן דען ערשטען טאגעו דער מאָנאטע ברינגט איהר צום גאנצאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען: צווייא יונגע שטירע, איינען וויד־דער, זיבען יעהריגע לעמ־מער אָהנע פֿעהלער. (יב) צו יעדעם שטירע גע־האָרט איין מעהלאָפּפֿער פֿאָן דרייא צעהנטהייל פֿיינעס מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט; אונד צו יעדעם ווידדער איין מעהלאָפּפֿער פֿאָן צווייא צעהנטהייל פֿיינעס מעהל מיט אֶהל איינגע־ריהרט. (יג) צו יעדעם לאמע איין צעהנטהייל פֿיינעס מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט, צום מעהל־אָפּפֿער. דיזעס איזט איין גאנצאָפּפֿער, זיבען גערוכעס, דאס דעם עייגען צו עהרען פֿאָם פֿייער

תרגום אונקלוס

דתתעביד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: (יא) וברישי ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: (יב) ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדכרא חד: (יג) ועשרונא עשרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא

רש"י

מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין [ספרי] וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה:

באור

יום השבת, והטעם בכל שבת ושבת, כמו יום ביומו, חדש בחדשו: על עלת התמיד, לבד אותם שני כבשים, של עלת תמיד: (יא) ובראשי חדשיכם, ז"ל הרמב"ע, אמר ר' משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן, כי כן כתוב ראשון הוא לכם, ואח"כ אמר זאת עולת חדש בחדשו, שיעשו כן בכל חדש, על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא, ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם (ר"ל שהי' ראוי לומר ובראש חדשיכם, שניסן הוא ראש חדשים, ואם על ניסן של כל שנה מדבר, מדוע לא עשה כן בשאר המועדים), רק בעבור שמלאכו הנה חדש אחר ישר דבורו, ע"כ: ואין הדברים ברורים כי לפ"ד משמע שאין בתורת עלת חדש לבד, כי אם היום הראשון, ואיך יפרש בכתוב הבא ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש, שהוא כדמות סתירה? וכן מה טעם לומר ובחדש השביעי באחד לחדש, והי' די שיאמר בחדש השביעי? והנכון כי עלת חדש תמיד בשוה על יום הראשון של חדש, ועל כל השלשים יום, כמ"ש הרד"ק שרש חדש והביא ראיות מהכתוב, וכן כאן נאמר זאת עולת חדש בחדשו על היום הראשון, ואח"כ ובחדש הראשון, ובחדש השביעי, על כל שלשים היום. ולזה התחיל ובראשי חדשיכם, לגדר דבריו שהיו' הראשון הוא מדבר. ומה שאמר לסוף לחדשי השנה, הוא מוסב למה שנאמר אחריו בחדש הראשון ובחדש השביעי, והלמ"ד הוא למ"ד הכללי, כלומר כן הדבר בכל חדשי השנה, ומה שילווה אח"כ אינו כולל לכל החדשים, כי אם במועד שיזכור: (יב) ושלשה

תרגום אשכנזי

פֿערצעהרט ווירד. (יד) דיא דאצו געהאָריגען טראנקאָפּפֿער זינד צו יעדעם שטיר איין האלב הין, צו יעדעם ווידדער איין דריטטעל הין אונד צו יעדעם לאממע איין פֿירטעל הין וויין. דיזעס איזט דאז גאנצאָפּפֿער, איין יעדעם נייאמאָנאט, פֿיר אללע מאָנאטע דעם יאהרס, (טו) דאבייא נאָך איין ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער, דעם עוויגען צו עהרען. אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט זיינעם טראנקאָפּפֿער, זאָלל דיזעס אללעס געבראַכט ווערדען. (טז) אם פֿיערצעהנטען טאגע דעס ערשטען מאָנאטס ווירד דאז פסח געבראַכט, דעם עוויגען צו עהרען. (יז) אם פֿינפֿצעהנטען טאגע דיזעס מאָנאטס איזט פֿעסט, אונד ווירד זיבען טאגע אונגעזייערטעס בראָד געגעססען. (יח) אם ערשטען טאגע איזט הייליגע פֿערקינדיגונג, אונד דא זאללט איהר קיינע קונסטארבייט

לַיהוָה׃ (יד) וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ (טו) וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס ששי (טז) וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃ (יז) וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ (יח) בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא

תולדות אהרן ונסכיהם סס פ"ו, א': זאת עולת יומא פ"ס, ג'. ר"ה ז', א'. מגלה כ"ט, ב': ושעיר יומא י"ח, א'. שבועות ט', ט'. חולין ס', ב'. בכורות י"ז, א':

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ (יד) וְנִסְכֵּיהוֹן פַּלְגוּת הִינָא יְהֵי לְתוֹרָא וְתַלְתוּת הִינָא לְדִכְרָא וְרַבְעוּת הִינָא לְאִימְרָא חַמְרָא דָּא עֲלַת רֵישׁ יַרְחָא בְּאִתְחַדָּתוּתֵיהּ כֵּן לְכָל רֵישֵׁי יַרְחֵי שַׁתָּא׃ (טו) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלָתָא תְדִירָא יִתְעֲבֵיד וְנִסְכֵּיהּ׃ (טז) וּבְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ (יז) וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא שַׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּיר יִתְאֲכֵיל׃ (יח) בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃

רש"י

ושלשה עשרונים. כמשפט נסכי פר שהן קלוגין בפלשת נסכים: (יד) זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש [במסכ' שבועות דף ט'] ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר בו לה' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח [חולין ס']: על עולת התמיד. יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: (יח) כל מלאכת עבודה. אפי' מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של

באור

עשרנים. כמשפט נסכי הפר. שהן הן קלוגין בפלשת נסכים. (רש"י): (טו) לחטאת לה'. פשוטו של מקרא כמו שת"א קדם ה', וכמוהו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. ולכן מלת לחטאת מובדלת בטעם, כי אינה דבוקה לתיבת לה', והדרך מדרש אגדה לבדו: על עלת התמיד יעשה ונסכו. לבד מעולת התמיד יעשה כל הקרבן הזה ונסכו, שאין ונסכו מוסב על השעיר, כי אין נסכים לחטאת, אבל הוא מוסב על התמיד: (טז) פסח. יום הקרבת הפסח: (יח) כל מלאכת עבודה, אפי' מלאכה הצריכה לכם, כגון דבר האבד, המותר בחולו של מועד

תַּעֲשׂוּ׃ (יט) וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ (כ) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ (כא) עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ (כב) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (כג) מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ (כד) כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ (כה) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס

ת״א מלבד יומא י״ב, א׳. וע׳ ב׳, ב״ק קי״א. א׳. הוריות י״ג. א׳. זבחים פ״ט. א׳. מגלה כ״א. ב׳. ול׳ ב׳. עקדה שער נ״ו: כאלה זבחים שם:

פֿערריכטען; (יט) אונד דעם עוויגען צו עהרען, צום גאנצאָפּפֿער דעם פֿייער צו פֿערצעהרען דאר־ בּרינגען: צוויא יונגע שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער, דיא איך אללע אָהנע פֿעהלער זיין מיססען. (כ) איהר מעהלאָפּפֿער זייא פֿאָן פֿיינעם מעהלע מיט אֶהל איינגעריהרט: דרייא צעהנטהייל צו יע־ דעם שטירע, צווייא צעהנטהייל צו יעדעם ווידדער; (כא) איין צעהנ־ טהייל צו יעדעם לאממע, אונד זאָ צו אללען זיבען לעממערן; (כב) פֿערנער איינען באָק צום זינדענ־ אָפּפֿער: אייך צור פֿער־ זאֶהנונג. (כג) דיזעם אל־ לעם מיסט איהר בּרינגען אויסער דעם מאָרגענאָפּ־ פֿער, וועלכעס אלס איין טעגליכעס גאנצ־אָפּ־ פֿער געבראכט ווירד. (כד) יעדען טאג פֿאָן דען זיבען טאגען האבט איהר דיזע אָפּפֿער צו מאכען, אונד דעם עוויגען צו עה־ רען, צום אנגענעהמען גערוך, דעם פֿייער צור שפּייזע צו איבערגעבען; אונד צוואר אויסער דעם טעגליכען גאנצ־ אָפּפֿער, נעבסט זיינעם טראנקאָפּפֿער. (כה) אם זיבענטען טאגע האבט איהר אבער־

תרגום אונקלוס

(יט) וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא עֲלָתָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וּדְכַר חַד וְשַׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ (כ) וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא תַּעַבְדוּן׃ (כא) עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא תַּעְבֵּיד לְאִמְּרָא חַד כֵּן לְשַׁבְעָא אִמְּרִין׃ (כב) וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ (כג) בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא דְּהִיא עֲלַת תְּדִירָא תַּעַבְדוּן יָת אִלֵּין׃ (כד) כְּאִלֵּין תַּעַבְדוּן לְיוֹמָא שַׁבְעָא יוֹמִין לְחֵם קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלָתָא תְּדִירָא יִתְעֲבֵיד וְנִסְכֵּיהּ׃ (כה) וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

רש״י

מועד אסורה בי״ט: (יט) פרים. כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם [בראשית י״ח]: אילים. כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב שנא׳ והכשבים הפריד יעקב [בראשית ל׳] ביסודו של ר׳ משה הדרשן ראיתי זאת: (כד) כאלה תעשה ליום. שלא יהיו

באור

אסורה בי״ט. (רש״י): ועיין מה שכתב בזה הרב המבאר ס׳ ויקרא. (שם כ״ג ז׳): (כד) כאלה תעשו ליום שבעת ימים, שעורו כאלה תעשו שבעת ימים בכל יום ויום, כי אין מלת ליום

(כו) וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ (כז) וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ (כח) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ (כט) עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ (ל) שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (לא) מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד

ת"א בהקרבכם מנחות ת"ו. ג'. ופ"ד ג': עשרון. שם ס"ו

תרגום אשכנזי

מאלס היילִיגע פֿערקינדיגונג, אונד זאָללט קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען. (כו) אם מאגע דער ערשטלינגע, ווען איהר דעם עוויגען צו עהרען איין נייעס מעהלאָפּפֿער דארברינגט, נעמליך ווען אייערע וואָכען צו ענדע זינד, זאָלל אייך, היילִיגע פֿערקינדיגונג זיין, אונד איהר דירפֿט קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען. (כז) זאבייא האבט איהר דעם עוויגען צו עהרען, אלס איין גאנצאָפּפֿער, צום אנגענעהמען גערוך דארצובריגנען: צווייא שטירע, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער; (כח) צום מעהלאָפּפֿער דאצו פֿאָם פֿיינסטען מעהלע, מיט אֶהל איינגעריהרט: דרייא צעהנטעל אויף יעדען שטיר, צווייא צעהנטעל אויף יעדען ווידדער. (כט) איין צעהנטעל צו יעדעם לאממע: פֿאָן דען זיבען לעממערן; (ל) דאצו איינען ציגענבאָק, אייך צו פֿערזאָהנען. (לא) דיזעם ברינגט איהר

רש"י

פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הביכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנח' חטים הבאים מן החדש: (לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שיין שהעלה קמחין פסול לנסכים [מנחות ט"ז]:

תרגום אונקלוס

מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעַבְדוּן: (כו) וּבְיוֹמָא דְבִכּוּרַיָּא בְּקָרוֹבֵיכוֹן מִנְחֲתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ בַּעֲצַרְתֵּיכוֹן מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעַבְדוּן: (כז) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין דְּכַר חָד שִׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא: (כח) וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חָד תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חָד: (כט) עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חָד לְשִׁבְעָא אִמְּרִין: (ל) צְפִיר בַּר עִזִּין חָד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן: (לא) בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתֵיהּ תַּעַבְדוּן שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן:

באור

סמוכה, שלא יסמך הנודע. והכוונה שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג: (כו) וביום הבכורים, חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלחם, שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש. (רש"י). ולא הזכיר בו החדש, לפי שאין למועד הזה יום קבוע בחדש, כי אם יום החמשים מתנופת העומר, והוא פעמים החמשה, פעמים הששה, פעמים השבעה, כמו שאמרו רז"ל: מנחה חדשה, מבואר בספר ויקרא (כ"ג ט"ז): בשבעתיכם, לא נשתנה בקמץ ובכנוי להבדיל בינו ובין שבעה שבעות (יחזקאל כ"א כ"ח), שהוא מענין אחר (מ"י): (כז) והקרבתם וגו', הקרבן הנזכר בפ' אמור הוא בא על הלחם, כמבואר שם, שאינו חובת היום, כי אם חובת הלחם, כי שם בפרשת המועדים לא פרט הקרבנות שהם חובת היום, ולא הזכיר בחג המצות והסכות ור"ה ויום הכפור כי אם דרך כלל והקרבתם אשה לה'. אבל לפרט מספרם

וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ

כט (א) וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ (ב) וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ (ג) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ (ד) וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ (ה) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ (ו) מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ

תולדות אהרן ובחדש ר"ה ל"ב, א': כל מלאכת שבת קל"א, ב': יום תרועה שבת סה. ר"ה כ"ט. ול"ג ב'. מגלה ב'. ערכין ב'. ב': ועשרון אחד מנחות ס"ז, ב':

אויסער דעם טעגליכען גאנץ־אָפּפֿער; אללעס מוס אָהנע פֿעהלער זיין, אונד דאצו דאז געהאֶריגע טראנקאָפּפֿער.

כט (א) אם ערשטען טאגע דעס זיבענטען מאָנאטס זאָללט איהר היילִיגע פֿערקינדיגונג האלטען אונד קיינע קונסטארבייט פֿעררִיכטען. דיזעס זאָלל אייך איין טאג דעס לערמבלאזענס זיין. (ב) איהר האבט דעם עוויגען צו עהרען, אלס איין גאנץ־אָפּפֿער צום אנגענעהמען גערוך, דארצובדינגען: איינען שטיר, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער, אָהנע לייבעספֿעהלער. (ג) דאצו איהר מעהלאָפּפֿער פֿאָם פֿיינסטען מעהלע מיט אֶהל איינגעריהרט: דרייא צעהנטעל צום שטירע, צווייא צעהנטעל צום ווידדער; (ד) איין צעהנטעל צו איינעם לאממע, אונד זאָ צו אללען זיבען לעממערן. (ה) איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער, אייך צו פֿערזאָהנען. (ו) אייסער דעם נייאמאָנאטליכען גאנץ־אָפּפֿער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפֿער, וויא אויך דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער נעבסט זיינעם מעהלאָפּפֿער, אונד דעם צו ביידען געהאֶריגען טראנקאָפּפֿער נאך איהרער פֿאָרשריפֿט: ווירד

תרגום אונקלוס

כט (א) וּבְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן יוֹם יַבָּבָא יְהֵי לְכוֹן׃ (ב) וְתַעַבְדוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין׃ (ג) וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא׃ (ד) וְעֶשְׂרוֹנָא חַד לְאִמְּרָא חָד לְשַׁבְעָא אִמְּרִין׃ (ה) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ (ו) בַּר מֵעֲלַת יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן

רש"י

כט (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ראש חדש שהוא ביום ר"ה:

באור

ונסכיהם, רק בעבור שלחם התנופה הוא עקר המועד, זכר גם את הקרבן הבא בשביל הלחם, והוא שבעה כבשים ופר בן בקר ושני אילים לעולה, ושני כבשים לשלמים, ושעיר לחטאת, וכאן הזכיר המוספין שהן חובת היום:
כט (ו) מלבד עלת החדש, מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה, והיה במשמע שמה שאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו' יהיה בשאר החדשים כלם, אבל בחדש השביעי יהיה כל קרבנו הקרבן הזה שחדש בו, ע"כ הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה. וממילא ידענו שכל הנזכר בקרבנות

וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס (ז) וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ (ח) וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃ (ט) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ (י) עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ (יא) שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס שביעי

תולדות אהרן ובעשור יומא ע"ו, א'. סוטה מ' ב': כל מלאכה שבת קי"ד ב': תמימים מנחות פ"ז, א': שעיר עזים יומא ע'. ב'. שבועות י', א':

תרגום אשכנזי

דיזעס, דעם עוויגען צו עהרען, צום אנגענעהמען געריך, דעם פייער צו פער־צעהרען געגעבען. (ז) אם צעהנטען טאגע דיזעס זיי־בענטען מאָנאטס זאָללט איהר הייליגע פערקינדי־גונג האלטען, אונד אייך קאסטייען: אויך קיינער־לייא קונסטפערריכטונג פאָרנעהמען: (ח) אונד דעם עוויגען צו עהרען, איין גאנצאָפפער צום אנגע־נעמען געריך ברינגען, נעמליך: איינען יונגען שטיר, איינען ווידדער, זיבען יעהריגע לעממער, אללע מיססען אָהנע פעה־לער זיין. (ט) צום שפייזע־אָפפער דאצו פאָם פיינ־סטען מעהלע מיט אָהל איינגעריהט: צום שטירע דרייא צעהנטעל, אונד צום ווידדער צווייא צעהנ־טעל: (י) צו יעדעם לאממע איין צעהנטעל, אונד זאָ צו אללען זיבען לעממערן; (יא) איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפ־פער אויסער דעם זינדענ־אָפפער דעם פערזאָהנונגספעסטעס, אויסער דעם טעגליכען אָפפער, נעבסט זיינעם מעהלאָפ־

תרגום אונקלוס

לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (ז) וּבְעַשְׂרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוּן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן׃ (ח) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃ (ט) וּמִנְחַתְהוֹן סוֹלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חַד׃ (י) עֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְשַׁבְעָא אִמְּרִין׃ (יא) צְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵחַטַּאת דְּכִפּוּרַיָּא וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃

רש"י

(יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיה'. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון ציווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם

באור

ר"ח נוהג גם בר"ה, ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש וחטאתו: (יא) חטאת הכפורים שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות, שגם הוא חטאת, אבל הוא חטאת הכפורים לכפר על הקודש מטמאות בני ישראל, וזה חטאת אמורה כשאר חטאות הבאים עם המוספים, וכן העולה הנזכרת כאן הי' מלבד העולה שלוה שם, כי אינם שוים, שהרי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה, ופה נוה לעולת המוספין פר ואיל ושבעה כבשים, א"כ ממיל' ידענו שאלו

(יב) וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃ (יג) וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃ (יד) וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן

ת״א וחגתם ביצה י״ט. א׳, וכ׳ ג׳: פרים סוכה מ״ז, א׳:

פֿער, אונד דעם דאצו געהאָריגען טראנקאָפּפֿער. (יב) אם פֿינפֿצעהנטען טאגע דיזעס זיבענטען מאָנאטס זאָללט איהר היילִיגע פֿערקינדיגונג האַלטען, אונד קיינע קונסטארבייט פֿערריכטען; זיבען טאגע האבט איהר דעם עוויגען צו עהרען איין פֿעסט צו פֿייערן. (יג) אונד זאָללט אָן דיזעם ערשטען דערזעלבען, דעם עוויגען צו עהרען, איין גאנצאָפּפֿער צום אנגענעהמען גערוך דעם פֿייער איבערגעבען, נעמליך דרייצעהן יונגע שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יעהריגע לעממער, דיא אָהנע פֿעהלערזיין מיססען, (יד) צום מעהלאָפּפֿער דאצו פֿיינעס מעהל מיט אֶהל איינגעריהרט; צו יעדעם שטירע

תרגום אונקלוס

(יב) וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדּוּן וּתְחַגּוּן חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ (יג) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלַת עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ (יד) וּמִנְחַתְהוֹן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא

רש"י

וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל הקרבנו' החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של

באור

העולות מלבד הנזכר שם (בדברי הרמב"ן): ועולת התמיד, ומלבד עולת התמיד, תעשו העולות הללו: ונסכיהם, מוסב על המוספין הכתובים, ועל תעשו שהוא לשון צווי, מלבד עלת התמיד ומנחתה. תעשו את אלה ונסכיהם. וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות, חוץ משל קרבנות החג, שכל ונסכה נסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד, ואינן לשון צווי, שהרי נסכיהן של מוספין כתובים לעצמן בכל יום ויום. (רש"י): כוונת הרב ז"ל שמלת ונסכיהם בכנוי הרבים, הנאמר פה בעשור לחדש, ע"כ אינו שב על חטאת הכפורים ועולת התמיד, שאין לחטאת נסכים, ולזה פי' שהוא מוסב על המוספין. ואם כן גם כל נסכיהם האמורים בכל המועדות כן, ואולם בקרבנות החג אי אפשר לומר ונסכיהם על המוספים, שהרי נסכיהם כתובין לעצמן וע"כ לומר דמוסב על התמיד, ומה שאמר ביום השני ונסכיהם בכנוי הרבים, פירש רש"י להלן שעל שני תמידי היום הוא אומר כן, ולא שנה הלשון אלא לדרשה כמו שאחז"ל מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן מים, רמז לנסוך המים מן התורה: כל זה נראה מכוונת הרב ז"ל, ואולם דחוק הוא בלשון, ומתנגד לסדר הטעמי', שתהיה מלת ונסכיהם שבה על המוספין הנזכרים כבר, ותתחבר המלות תעשו את אלה, כמ"ש הרב בעצמו, כי צווי והקרבתם רחוקה ממלת ונסכיהם עד מאד, ואין להשיבה עליו. ומדוע לא תהיה הוראת המלה שוה בכל המאמרים, כי הנה בשבת וראש חדש שנזכרו נסכיהם, תשוב מלת ונסכה ונסכו האמורה בהם על עולת התמיד, ובכל יתר המועדות יהיה לשון צווי, חוץ מימי החג שבהן ישובו על התמיד. והנה בשני כ"י שבידי כל הדבור הזה אינו, וכן בדברי רש"י דלהלן לא הוזכר שם שיהיה ונסכיהם הנאמר בשני על שני תמידי היום, שגם הוא דוחק גדול. והנראה לפי פשוטו שכנוי הרבים ונסכיהם שב על התמיד והמנחה וכן ביום השבת מצאנו שייחס הכתוב הנסכים אל סולת המנחה, סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו, וממה שאמר ונסכיה' בכנוי המ"ם, והעולה ומנחתה הם ל"כ, אין ראיה כל כך, כמו שזכרנו פעמים רבות, שיצא המ"ם תחת הנו"ן:

שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃ (טו) וְעִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ (טז) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (יז) וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (יח) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (יט) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס (כ) וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (כא) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם

נקוד על י'

ת"א וביום סוכה מ"ז, א': ומנחתם תענית ג'. ב' זבחים מ', א', ופ"ד א'. מנחות מ"ד, ב', וכ"ב א'. תמורה י"ד, א': ונסכיהם שבת ק"ג. ב'. תענית ג'. ב'. כמשפט מנחות מ"ד, ב':

תרגום אונקלוס

עַשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלָתָא עֲשַׂר תּוֹרִין תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃ (טו) וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא לְאִימְּרָא חַד לְאַרְבְּעַת עֲשַׂר אִימְּרִין׃ (טז) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (יז) וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (יח) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנְהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (יט) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ (כ) וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה תּוֹרִין חַד עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (כא) וּמִנְחַתְהוֹן

תרגום אשכנזי

דרייא צעהנטעל, אונד זאָ צו אללען דרייצעהן שטיערען; צווייא צעהנטעל צו איינעם ווידדער, אונד זאָ צו ביידען ווידדערן; (טו) איין צעהנטעל צו איינעם לאממע, אונד זאָ צו אללען פֿיערצעהן לעממערן; (טז) איינען ציגענבאָק צום זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט זיינעם מעהל= אונד טראנקאָפּפֿער: (יז) אם צווייטען טאגע צוועלף יונגע שטיערע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יעהריגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (יח) דאַצו דאז מעהל= אונד דיא טראנקאָפּפֿער: נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיטבריגנעט; (יט) אויך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער נעבסט דעם מעהל= אונד דען טראנקאָפּפֿערן דאַצו. (כ) אם דריטטען טאגע איילף שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יעהריגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (כא) דאַצו דאז מעהל= אונד דיא טראנקאָפּפֿער, נאך אנצאהל דער שטירע,

רש"י

מוספין יתוכין לעולם בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכי' סימן כליה להם [סוכה נ"ה] ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה [ירמיה נ'] והם קבועים ומניינם

כַּמִּשְׁפָּט׃ (כב) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (כג) וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (כד) מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (כה) וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (כו) וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (כז) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (כח) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס (כט) וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר

ווידדער, לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט ברינגט; (כב) איך איינען ציגענבאָק אלס זינדנאָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל=אונד טראנקאָפּפֿער דאצו: (כג) אם פֿיערטען טאגע צעהן שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (כד) דאצו דאז מעהל=אונד דיא טראנקאָפּפֿער: נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט ברינגט; (כה) איך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצ=אָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל= אונד טראנקאָפּפֿער דאצו. (כו) אם פֿינפֿטען טאגע נײַן שטירע, צווייא ווידדער, פֿיערצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (כז) דאצו דאז מעהל=אונד דיא טראנקאָפּפֿער נאך אנצאהל דער שטירע, ווידדער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיטברינגט; (כח) איך איינען ציגענבאָק אלס זינדענאָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל=אונד טראנקאָפּפֿער דאצו: (כט) אם זעכסטען טאגע אכט שטירע, צווייא ווידדער, פֿירצעהן יונגע

תרגום אונקלוס

וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (כב) וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חָד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (כג) וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (כד) מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (כה) וּצְפִיר בַּר עִזִּין חָד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (כו) וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (כז) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (כח) וּצְפִירָא דְּחַטָּאתָא חָד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (כט) וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה

רש"י

תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה. בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

תרגום אשכנזי

לעממער, אָהנע פֿעהלער; (ל) דאצו דאז מעהל=אונד דיא טראנקאָפּפֿער, נאך אנצאהל דער שטירע, וויד=דער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט=ברינגט; (לא) איך איינען ציגענבאָק אלס זינדענ=אָפּפֿער, אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהלאָפּפֿער אונד דען טראנקאָפּפֿערן דאצו. (לב) אם זיבענטען טאגע זיבען שטירע, צווייא ווידדער, פֿירצעהן יונגע לעממער, אָהנע פֿעהלער. (לג) דאצו דאז מעהל=אונד דיא טראנקאָפּפֿער, נאך אנצאהל דער שטירע, וויד=דער אונד לעממער, וויא דיא פֿעראָרדנונג מיט=ברינגט; (לד) אויך איינען ציגענבאָק אלס זינדענ=אָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט דעם מעהל=אונד טראנקאָפּפֿער דאצו. (לה) אם אכטען טאגע זאָללט איהר דאז בעשלוס=פֿעסט פֿייערן, אונד קיינע קונסטארבייט פֿערריכ=טען. (לו) צום גאנצאָפּפֿער געבט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, צים אנגענעהמען גערוך, דעם פֿייער צו פֿערצעהרען; איינען

תְּמִימִם׃ (ל) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (לא) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס (לב) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ (לג) וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם׃ (לד) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס

מפטיר (לה) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ (לו) וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים

חסר י'

ת"א ונסכיה שבת ק"ג, ב'. זבחים ק"י, ב'. תעילה י"נ, ז': כמשפטם שבת ק"ג, ב'. סוכה מ"ו, א', תענית ב, ב'. מנחות מ"ד, ב': ביום וכו' פסחים כ"ח, ב'. בילה ט"ו, ב'. חגיגה ט', א': פר אחד סוכה מ"ז, א':

רש"י

(לה) עצרת תהיה לכם. עצורים בעשיית מלאכה: דבר אחר עצרו מללכת מלמד שטעון לינה [ספרי]. ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (ל) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (לא) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהָא׃ (לב) וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא דִּכְרִין תְּרֵין אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ (לג) וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן׃ (לד) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (לה) בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ (לו) וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ

באור

(לה) עצרת, מבואר בפ' אמור (ויקרא כ"ג י"ח): (לט) אלה תעשו ליהוה במועדיכם, דבר

בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ (לז) מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ (לח) וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ (לט) אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָֹה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם׃

ל (א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ

ת"א כמשפט שס שס: אלה תעשו פסחים ע"ז, א': ר"ה ד', ב'. שבועות י', א'. מנחות ע"ב, ב'. תמור י"ד, ב': לעלתיכם מנחות ק"ד, ב': ולנסכיכם תמורה י"ד, א':

שטיר, איין ווידדער, זיבע יעהריגע לעממער, אָהנע פֿעהלער; (לז) דאצו דאז מעהל= אונד טראנק= אָפּפֿער צום שטיר, צום ווידדער, אונד נאך אנצאהל דער לעממער, וויא פֿאָר= געשריבע; (לח) אונד איי= נען ציגענבאָק צום זינדענ= אָפּפֿער; אויסער דעם טעגליכען גאנצאָפּפֿער, נעבסט זיינעם מעהל= אונד טראנקאָפּפֿער. (לט) דיזע אָפּפֿער זאָללט איהר, דעם עוויגען צו עהרען, אן דען בעשטיממטען פֿעסטטא= גען ברינגען; אויסער איי= ערען געליבדען אונד מיל= דען גאבען: אן גאנצ= אָפּפֿערן, נעבסט דאצו גע= האָריגען מעהל= אונד טראנקאָפּפֿערן, וויא אויך פֿריידענאָפּפֿערן.

ל (א) משה זאגטע דען קינדערן ישראל'ס אללעס, זאָ וויא עס איהם דער עוויגע אויפֿגעטרא=

תרגום אונקלוס

תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִימְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין׃ (לז) מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִימְּרִין בְּמִנְיָנְהוֹן כִּדְחָזֵי׃ (לח) וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ (לט) אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבְתֵיכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחָתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃

ל (א) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃

רש"י

להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעוד' כולי כדאיתא במסכת סוכה ובמדר' רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטנית למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקלוב לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל מלו' היא בידיכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר:

ל (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הולך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל

באור

הקלוב לחובה: לבד מנדריכם, ה"ש באתם לדור קרבנות ברגל מלוה היא בידכם, או נדרים ונדבות שנדרתם כל השנה הקריבום ברגל, שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקרי' נדריו, ונמצא עובר בבל תאחר. (רש"י): לעלתיכם, וגו' לת"ד הכללי, כאומר בל"א (וואם איבערהויפט אנלאנגט):

ל (א) ויאמר משה, להפסיק הענין, דברי ר' ישמעאל, לפי שעד כאן דבריו של מקום. ופרשת נדרים מתחלת מדבורו של משה, הולך להפסיק תחלה, ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל, שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו, אלא בפ' נדרים התחיל דבריו. (רש"י)

(ב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ (ג) אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר

ת"א ראשי נדרים ע"ח, א'. ב"ב ק"כ, א': זה וכו' נדרים ע"ז, ב'. ב"ב ק"כ, ב', נדה מ"ח, ב': כי ידר נדרים י"ב א', א': וט"ז ב'. שבועות כ', ב'. נזיר ד', ב': או השבע נדרים ע"ז, ב'. לאסר נדרים שם. נזיר ס"ח, א':

גען. (ב) משה רעדעטע פֿערנער מיט דען שטאמ= הייפטערן דער קינדער ישראל, אונד שפראך: דיזעס האט דער עוויגע בעפֿאָהלען: (ג) ווען איין מאן דעם עוויגען עטוואס אנגעלאָבט, אָדער שוואָרט איינען אייד, וואָדורך ער זיך עטוואס פֿערזאגט; זאָ זאָלל ער זיין וואָרט ניכט געריננ אכטען, זאָנדערן זאָ

תרגום אונקלוס

(ב) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ (ג) גְּבַר אֲרֵי יִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּים קְיָם לְמֵיסַר אֱסָר עַל נַפְשֵׁיהּ לָא יְבַטֵּיל פִּתְגָּמֵיהּ כְּכָל דְּיִפּוֹק

רש"י

דבריו: השלמת פ' פנחס: (ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל [שמות ל"ד]. ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר [ויקרא י"ז] מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן ונומר אף זו נאמרה לכולן [ב"ב ק"ב]: זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה [שמות י"א] והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה שנתנב' בלשון זה הדבר [ספרי] ד"א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר [ספרי נדרים ע"ז]: (ג) נדר האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר איסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו

באור

(ב) אל ראשי המטות לבני ישראל. באורו כאלו אמר לראשי מטות בני ישראל, לפי שאמר המטות בה"א הדעת שלא תתכן להסמך, לכן הוכרח לומר לבני בלמ"ד השמוש ובאורו של בני ישראל: ורש"י פירש לראשי המטות חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה, ע"כ. יתכן מפני שהזקף במלת המטו' מפסי' יותר מהטפחא שבמלת ישראל יורה שפירושו אל ראשי המטות ולבני ישראל. וזה לשון הרמב"ן וטעם אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל תורת הנדרים, ואולי צריך להעלים אלה החקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם למד המשפט. וירמוז עוד למדרש רבותינו ז"ל כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר מאשר פעם שיחיד מומחה מתיר הנדר. והנ' התר נדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הל"מ ותלאו הכתוב בחוט השערה כמו שאמרו התרת נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו. אלא שרמז לו הכתוב לא יחל דברו, כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה בנדר חלול, כי בבאו לב"ד ויתנאו לו פתח ונחם עליו והם ימחלו לו אינו מחלל אותו, והטעם בזה כאשר אמרתי שעשה התר נדרים והשבועה כסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראוים להם ויכתבו ברמיזה. ע"כ: זה הדבר אשר צוה ה'. לדעת ראב"ע היתה זאת הפרש' אחר מלחמות מדין שבאו בני גד אל משה ודברו דבריהם ואמר משה להם והיוצא מפיכם תעשו (לקמן ל"ב כ"ג) ע"כ כתב וידבר משה אל ראשי המטות וגו' ככל היוצא מפיו יעשה. ודעת הרמב"ן לפי שהזכיר למעלה נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם, ואמר כאן יש עוד נדרי הדיוט וכל היוצא מפי האדם חייב לקיים ולעשות: (ג) השבע, מקור במקום עתיד: לאסר אסר על נפשו. הוראת השרש הזה היא ענין סגירה או קשירה, ואסרנוהו לענותו (שופטים ט"ז), וימסו אסוריו (שם ט"ו) והם היתרים שנאסר בהם, ולכן נקרא בית הכלא בית האסור (ירמיה

אָסָר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה: (ד) וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית

ת"א לא יחל ברכות ל"ב, ב'. חגיגה י', א'. נדרים ב', א' וב', י"ד ב', ופ"א ב', ול' א'. נזיר ל"ח, ב'. שבועות כ', א', וכ"ו א' נדה מ"ו, א': ככל היוצא נדרים ג', ב':

טהון, וויא איהם זיינעם מונדע געגאנגען איזט. (ד) ווען אבער איינע פֿרויענספערזאָן דעם עוויגען עטוואס אנגעלאָבט; אָדער זיך איינע אבלאָבונג אויפֿערלעגט, אונד איזט נאָך אין איהרעס פֿאטערס הויז (אונפֿערהייראטעט), אין

תרגום אונקלוס

מִפּוּמֵיהּ יַעֲבֵיד: (ד) וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵיסַר אֱסָר

רש"י

לא יעשה דברו חולין: (ד) **בבית אביה.** ברשות אביה ואפילו אינה בביתו [ספרי]: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר

באור

ל"ז ט"ו) לפי שהבית הזה סגור והסוגר שלא יצאו היושבים ואמר מי יאסור המלחמה (מ"א כ' י"ד), הוא ענין קשיר' הרכב והושאל על רצון האדם שהוא חפשי בטבעו לעשות ושלא לעשות, כאשר תמנעהו מלוה או אזהרה מעשות דבר, והוא הנמנע מצד היראה והמוסר, כאלו הדבר נקשר ונסגר, ואין ביכולת האדם להשיגו, או כאלו הרשיון קשר בחבלי המוסר והאזהרה שלא לרצות בו. וזהו ענין לאסר אסר על נפשו, שיקשור את נפשו בדבריו וימנע מעשות דבר ביכלתו לעשות. וכן שמשו חז"ל בכל אסורי התורה יד"ם בלשון הזה, ובהפך אמרו מותר, מותרת, שהוא ענין התרת הקשר כמו ה' מתיר אסורים (תהלים קמ"ו ז'). ואמרו בספרי לאסר אסר על נפשו. לאסור את המותר ולא להתיר את האסור. שאם נשבע לאכול נבלות וטרפות אין השבועה חלה. והנה אם תדקדק בעומק פשוטו של מקרא תראה שכל נדר הנחתו הראשונה על קבלת החיוב לעשו', והאסר שלא לעשו'. לזה תראה בכל הפרשה שיחבר הנדרים והאסורים, יאמר נדריה ואסריה, ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה וכן תמיד, ענינו שיחייב האדם את עצמו לעשית או שלא לעשות, והנדר לעשות הוא לה' שיחייב את עצמו לתת לגבוה מנכסיו, כגון אם אמר הרי עלי עולה או שלמים. (עיין רמב"ן מה שהשיב בזה על רש"י ז"ל). וע"י זה פעמים יהי' תכלית הנדר שלא לעשות כגון אם יאמר אם אעשה כך אתן כך וכך לגבוה הן הן אתענה. או אם יאמר בלשון קונם ושאר לשונות הנדר שהזכיר חז"ל. שע"י כך הרי הוא כאלו הקדיש הדבר לשמים, ואסר על נפשו שלא לחללו, ותבין מזה אמרו כי ידור נדר לה' או השבע וגו'. והרמב"ן ז"ל כתב כל נדר הוא לה' וכל שבועה בה' כי בכל לשון שבועה יאמר ובשמו תשבע ואשבעך בה'. ומה שאמר אשר נשבע לה' ענינו כמו וישבע לו, שהשבע אליו לנדרו, ע"ש ההבדל שבין לה' לבה': ולפי' פשוטו כל לה' הוא למ"ד התכלית. לצורך גבוה, וכל בה' הוא בית הכלי. שיחזק דבריו ויקבל על עצמו לעשותם, ע"י השם ופחדו ומוראו, שיענוש אותו אם יעבור, שזהו ענין השבועה: לא יחל. לא יעשה דברו חולין. (רש"י ורמב"ע), ושרשו חלל, והלאוי עתיד בבנין הפעיל להיות אית"ן בקמץ, אמנם מעטים נמצאים גם בפתח האית"ן, ולא אַחֵל את שם קדשי (יחזקאל ל"ט ז'), וַיַּסֵּב אלהים (שמות י"ג י"ח). ולא כרשב"ם שפי' וז"ל והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו. אבל הוא לשון עכוב ואיחור, כלומר לא יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים, ומפרש לא יחל כמו ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה), ויחל עוד שבעת ימים (בראשית ח' י"ב), ובאמת כל אלה הן מנע"ו והי' ראוי לומר לא יָחִיל דברו. ומה שהביא ראי' מן יַחֵל ישראל אל ה' (תהלים קל"ה ג'), שלפי דעתו גם שם האית"ן בפת"ח, הוא דבר תימה כי שם הי"א מקור או צווי מבנין פעל מנחי פ"י והיו"ד שרשית שהעב' ממנו וְיִחֲלוּ לקים דב' (יחזקאל י"ג ו') כאשר יחלנו לך (תהלים ל"ג כ"ב), והעתיד ולא יְיַחֵל לבני אדם (מיכ' ה' ו'), אבל הנכון כמו שפירשתי שהוא לשון חלול. ר"ל שיהיו דבריו היוצאים מפיו כהקדש שאם לא יעשה כן יחללם: (ד) **ואסרה**, או אסרה. (ראב"ע): **בבית אביה**,

אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ (ה) וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶֽאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ (ו) וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶֽאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַֽיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ (ז) וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה

ת"א ואם היו שם ס"ז, א'. וע' א'. שבועות כ' א':

תרגום אשכנזי

איהרען מעדכעניאהרען, (ה) דער פֿאטער האָרט דאז געליבדע אָדער דיא אבלאָבונג, דיא זיא זיך אויפֿערלעגט האט, אונד שוייגט דאצו; יאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד דיא אבלאָבונג דיא זיא איבערנאָממען, מוס בלייבען. (ו) ווען אבער דער פֿאטער, דעס טאגעס דא ער עס פֿערנאָממען, איהר פֿערוועהרט האט, זאָ זינד אללע איהרע גע־ליבדע אונד דיא אבלאָ־בונגען, דיא זיא זיך אויפֿער־לעגט האט, ניכט גילטיג; דער עוויגע ווירד איהר פֿערצייהען, דען איהר פֿאטער האט איהר פֿער־וועהרט: (ז) ווען זיא איי־נען מאן נימממט, אונד האט געליבדע אויף זיך; אָדער וואס איהרען ליפפען ענטפֿאהרען איזט, וואָדורך

תרגום אונקלוס

בְּבֵית אֲבוּהָא בְּרַבְיוּתַהָא׃ (ה) וְיִשְׁמַע אֲבוּהָא יָת נִדְרַהּ וְאֶסָּרַהּ דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרַהָא וְכָל אֱסָרַי דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ (ו) וְאִם אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע כָּל נִדְרַהָא וְאֶסָּרָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ אֲרֵי אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ׃ (ז) וְאִם מֶהֱוָה תֶהֱוֵי לִגְבַר וְנִדְרַהָא עֲלַהּ אוֹ פֵּירוּשׁ סִפְוָתַהָא דִּי אֲסָרַת

רש"י

והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה לשם מי הקדיש' נדרה נדר בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: (ו) ואם הניא אביה אותה. אם מנע אות' מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה. ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון [במדבר ל"ב] וכן שמן ראש אל יניא ראשי [תהלי' קמ"א] וכן וידעתם את תנואתי [במדבר י"ד] את אשר סרתם מעלי: וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעל' והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פי שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק"ו לשאינן מופרים [ספרי]: (ז) ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית

באור

ברשות אביה ואפי' אינה בביתו. (ספרי): בנעריה, ולא קטנה ולא בוגרת, שהקטנה אין נדרה נדר, והבוגרת אינה ברשות האב להפר נדרה: (ה) ואסרה ואסריה, אינן מהנפרד אֱסָר. כי בשמות הדגושים לא תשתנה תנועת הפ"א לשו"א, אבל הן ממשקל פְּעָל בשני קמצי"ן, כמו מן דָבָר נאמר דְּבָרָהּ, דְּבָרֶיהָ וכו': והחריש לה אביה, גלה דעתו שרצונו בנדרה לפיכך וקמו כל נדריה, וי"ו וקמו לתשובת התנאי: (ו) ואם הניא, מנחי ע"ו ול"א והוראתו לשון מניעה והסרה, ועי' מ"ש בבאור וידעתם את תנואתי (לעיל י"ד ל"ד): וה' יסלח לה, ומבאר הטעם כי הניא אביה אותה, ומובן מכללו אם עברה על נדרה קודם לכן אף אם הפיר אביה אח"כ את נדרה, לא יסלח לה ה' ועונה תשא: (ז) ונדריה עליה, על דרך הפשט הכתוב מדבר

עַל־נַפְשָׁהּ׃ (ח) וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ (ט) וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ (י) וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ (יא) וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־

ת"א ושמע נדרים ע"ג וע"ב א': ונדר וכו' כתובות מ"ט, א'. נדרים פ"ח, ב'. ופ"ט א'. ואם בית נדרים ס"ז, א. שבועות שם: או אסרה שם שם:

תרגו' אשכנזי קלה

זיא עטוואס אבגעלאָבט האט; (ח) דער מאן פֿערנימט זאָלכעס איינעם טאגס אונד שווייגט איהר דאצו; זאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד איהרע אבלאָבונגען מיססען בלייבען. (ט) האט אבער דער מאן, דעם טאגס, דא ער עס פֿערנאָממען, איהר פֿערוועהרט; זאָ האט ער דיא געליבדע דיא זיא אויף זיך האט, אָדער וואס איהרען ליפפען ענטפֿאהרען, וואָדורך זיא עטוואס אבגעלאָבט האט, אויפֿגעהאָבען; אונד דער עוויגע ווירד איהר פֿערצייהען. (י) דאז געליבדע איינער וויטווע אָדער געשידענען פֿרויא, אויך אללעס וואס זיא אבגעלאָבט האט, איזט אויף איהר גילטיג. (יא) ווען זיא אבער אין איהרעס מאננעס הויז איין געליבדע טהוט, אָדער דורך איינען אייד זיך עט־

תרגום אונקלוס

עַל נַפְשַׁהּ: (ח) וְיִשְׁמַע בַּעֲלַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרָהָא וֶאֱסָרָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן: (ט) וְאִם בְּיוֹמָא דִשְׁמַע בַּעֲלַהּ אַעְדִּי יָתַהּ וּבַטֵּיל יָת נִדְרַהָא דִּי עֲלַהּ וְיָת פֵּירוּשׁ סִפְוָתָהָא דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ: (י) וּנְדַר אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא כֹּל דִּי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם עֲלַהּ: (יא) וְאִם

רש"י

אשה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם [נדרים ס"ז]: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: (ח) שמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: (ט) והפר את נדרה. יכול אפילו לא הפר האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה הוא [קידושין י"ג]: (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב: (יא) ואם בית אשה

באור

בנדרים שנדרה בעודה בבית אביה ולא הניא אותה אביה ואח"כ נשאת יניא אותה בעל, וכן פי' רשב"ם שפסוק הזה מדבר בנדרים הקודמים קודם שנשאת, ומשמע לפי הפשט שהבעל מפיר בקודמין. וקבלת חז"ל שבארוסה קטנה הכתוב מדבר שאביה ובעלה מפירין נדריה, הפר אחד מהם אינו מופר, ואין צריך לומר אם קים אחד מהם (נדרים ריש פרק יו"ד), ופירש"י שם מדכתיב לעיל מהאי קרא כי הניא אביה אותה, וכתיב ואם היו תהיה לאיש, וי"ו מוסיף על ענין ראשון, וכי היכי דאב מבטל נדרי בתו בזמן שהיא ברשותו ה"נ מבטל עם הבעל כל זמן שהיא ארוסה דעדין היא ברשותו: (י) ונדר אלמנה וגרושה, שאין לה מי שיפיר את נדרה כי אינה עוד ברשות האב, ובאלמנה מן הנשואין הכתו' מדבר, אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל חזרה לרשות האב. (רש"י): (יא) ואם בית אישה נדרה, לפי הפשט שהזכרתי למעל' (פסוק ז') הרי דיני נדרי הנשואה מפורשים בנדרים הקודמים, ועתה ידבר בנדרים שלאחר

נפשה בשבעה: (יב) ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל־נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־נפשה יקום: (יג) ואם־הפר יפר אתם ׀ אישה ביום שמעו כל־מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח־לה: (יד) כל־נדר וכל־שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: (טו) ואם־החרש יחריש לה אישה מיום אל־יום והקים את־כל־נדריה או את־כל־

ת"א אישה נזיר כ"ג, א'. קדושין פ"א, ב': כל נדר נדרים פ', ב'. שבועות כ', ב': יקימנו: נדרים ע"ב, ב'. וע"ו ב'. נזיר י"ב, ב'. גיטין ס"ב, א'. ב"מ כ"ו, א': ואם וכו' נדרים ע"ט. א':

וואס פֿערזאגט: (יב) דער מאן פֿערנימט עס אונד שווייגט דאצו, פֿערוועהרט איהר ניכט; זאָ זינד איהרע געליבדע גילטיג, אונד וואס זיא אבגעלאָבט האט, מוס בלייבען. (יג) האט זיא אבער דער מאן, דעם טאגס, דא ער עס פֿערנאָממען, אויפֿגעהאָבען; זאָ גילט ניכטס וואס אויס איהרען ליפּפען געגאנגען, וואָדורך זיא עטוואס אנגעלאָבט, אָדער זיך אונטערזאגט האט; איהר עהעמאן האט זאָלכעס אויפֿגעהאָבען, אונד דער עוויגע ווירד איהר פֿערצייהען: (יד) אללע געליבדע אונד איידליכע אבלאָבונגען, דיא דען לייב קאַסטייען, קאן דער עהעמאן בעקרעפֿטיגען אָדער אויפֿהעבען. (טו) שווייגט איהר אבער דער עהעמאן דאצו פֿאָן איינעם טאגע צום אנדערן; זאָ האט ער איהרע געליב־ע אָדער

תרגום אונקלוס

בית בעלה נדרת או אסרת אסר על נפשה בקיום: (יב) וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל אסר די אסרת על נפשה יקום: (יג) ואם בטלא יבטיל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות שפותהא לנדרהא ולאסר נפשה לא יקומון בעלה בטלינון ומן קדם יי ישתביק לה: (יד) כל נדר וכל קיומת אסר לסגפא נפש בעלה יקימינון ובעלה יבטלינון: (טו) ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלה קיים יתהון ארי שתיק לה

רש"י

נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשים במס' [נדרים ע"ט]: (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר

באור

הנשואין, (רשב"ם), לשון הראב"ע. ואם בית אישה נדרה, האלמנה בימים הקדמונים (בחיי הבעל) והביא אותה לא תקים נדרה בזמן אלמנותה, וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת הזמן. ע"כ, כונתו לפי שנדרי נשואה כבר מפורשים, לכן אמר שהכתוב הזה מוסב על נדר אלמנה שאמר למעלה כל אשר אסרה יקום, היינו שנדרה כשהיא אלמנה אבל אם נדרה בחיי הבעל, שאמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום והביא אותה הבעל, וקודם שלשים יום מת הבעל לא תקיים נדרה, אף שמת קודם הגעת הזמן שיחול נדרה. וכן הוא במשנה (בנדרים פ"ט), ופירש"י שם דבתר אמירה אזלינן יע"ש: (יד) לענת נפש, אפי' לענות נפש והוא הצום. (ראב"ע), ולדעת חז"ל אינו מפיר כ"א נדרי ענוי נפש בלבד. ופי' הר"ן והרא"ש וה"ה לאב, כדדרים בספרי בין איש לאשתו בין אב לבתו; מה בעל אינו מפיר אלא נדרי ענוי נפש אף אב אינו מפיר אלא נדרי ענוי נפש (נדרים ע"ט): (טו) מיום אל יום, מיום שמעו עד יום אחר: והקים, הוי"ו היא לתשובת התנאי, ומבאר אח"כ סבת הקימו, כי החריש לה ביום שמעו:

אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ (טז) וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֹנָהּ׃ (יז) אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ שני

לא (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ (ג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ

ת"א כי החריש שם שם: בין איש שם ס"א, א': בנעריה כתובות מ', א'. ות"ו א'. נדרים ע', א'. קדושין ג', ב': החלצו יבמות ק"ב, א':

אבלאָבונגען, דיא זיא אויף זיך האט, בעקרעפֿטיגעט; וויל ער דעם טאגס, דא ער זיא ערפֿאהרען, דאצו געשוויגען האט: (טז) וויל ער זיא נאך דער צייט זיינעס פֿערנעהמענס דענ־נאך אייפֿהעבען; זאָ זאָלל ער דיא שולד זיינער פֿרויא טראגען. (יז) דיזעס זינד דיא פֿעראָרדנונגען, דיא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען, צווישען מאן אונד פֿרויא; וויא אויך צווישען פֿאטער אונד טאָכטער, זאָ לאנגע זיא אין איהרען יונגפֿרויאיאהרען, אין איהרעם פֿאטערס הייזע (אונפֿערהייראטעט) איזט:

לא (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה, אונד שפראך: (ב) רעכע דיא קינדער ישראל'ס אן דען מדינים, הערנאך זאָללסט דוא צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאן ווערדען: (ג) משה שפראך אלזאָ צום פֿאָלקע: ריסטעט אונטער אייך מענ־

תרגום אונקלוס

בְּיוֹמָא דִשְׁמָע׃ (טז) וְאִם בַּטָּלָא יְבַטֵּיל יָתְהוֹן בָּתַר דִּשְׁמַע וִיקַבֵּיל יַת חוֹבַהּ׃ (יז) אִלֵּין קְיָמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה בֵּין גַּבְרָא לְאִתְּתֵיהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּיהּ בִּרְבִיוּתְהָא בֵּית אֲבוּהָא׃
לא (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ׃ (ג) וּמַלֵּיל

רש"י

מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום. ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: לא (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה [דברים ב'] אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. ד"א מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואבי' ונעמה אשת שלמה המלך (ולאו דווקא. שנעמה עמון היתה [ב"ק ל"ח] כדאיתא בפ' שור שנגח ד' וה' בתוספתא העמונית): (ג) וידבר משה

באור

(טז) אחרי שמעו, אחרי יום שמעו: ונשא את עונה, אחרי שלא הפיר ביום שמעו, כבר הקים אותם. ועליה אין עון כלל כי היא סבורה שלא שמע הבעל עד עתה. וכן פי' רשב"ם, ודבר הכתוב בבעל וה"ה באב, אלא שדבר הכתוב בהוה, כי האב ישתמר מזה מאהבת בתו, והבעל אולי ישנא אותה ויחשב לתת עליה אשם. (מדברי הרמב"ן), ולדעת הראב"ע אף שידעה שכבר שמע והחריש אין עליה עון כי היא ברשותו: (יז) בנעריה בית אביה, שב על בין אב לבתו הדבוק בטעם, כי האב אינו מפיר את נדרי בתו הבוגרת,
לא (ב) אחר תאסף. ואחר כן תאסף: (ג) החלצו, לווי מבנין נפעל והוראתו כטעם

עַל־מִדְיָ֔ן לָתֵ֥ת נִקְמַת־יְהֹוָ֖ה בְּמִדְיָֽן׃ (ד) אֶ֚לֶף לַמַּטֶּ֔ה אֶ֖לֶף לַמַּטֶּ֑ה לְכֹל֙ מַטּ֣וֹת יִשְׂרָאֵ֔ל תִּשְׁלְח֖וּ לַצָּבָֽא׃ (ה) וַיִּמָּֽסְרוּ֙ מֵאַלְפֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶ֖לֶף לַמַּטֶּ֑ה שְׁנֵים־עָשָׂ֥ר אֶ֖לֶף חֲלוּצֵ֥י צָבָֽא׃ (ו) וַיִּשְׁלַ֨ח אֹתָ֥ם מֹשֶׁ֛ה אֶ֥לֶף לַמַּטֶּ֖ה לַצָּבָ֑א אֹ֠תָם וְאֶת־פִּ֨ינְחָ֜ס בֶּן־אֶלְעָזָ֤ר הַכֹּהֵן֙ לַצָּבָ֔א וּכְלֵ֥י הַקֹּ֛דֶשׁ וַחֲצֹצְר֥וֹת

תולדות אהרן וישלח סוטה מ"ג, א':

נער צום העערע אויס, דיא ווידער דיא מדינים אויסצי־הען זאָללען, אום פיר דען עוויגען ראכע אן איהנען אויסצואיבען! (ד) אויס יעדעם שטאממע טויזענד, אונד זאָ אויס אללען שטעממען ישרא׳ל, מיסט איהר אינס העערזענדען: (ה) דא וואורדען אויס אל־לען טרופפען ישראל׳ס, אויס יעדעם שטאממע טויזענד, אויסגעהאָבען; צוזאממען צוועלף טויזענד צום העערע גערישטעט. (ו) משה זאנדטע דיזע טויזענד אויס יעדעם שטאממע אין דאז פעלד; זיא נעבסט פינחס, זאָהן דעס פריסטערס אלעזרס, דער דאז היילינע גערע־

תרגום אונקלוס

מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַיְיָ בְּמִדְיָן׃ (ד) אַלְפָּא לְשִׁבְטָא אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְחוּן לְחֵילָא׃ (ה) וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָּא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ (ו) וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא וַחֲצוֹצְרַת יַבֶּבְתָּא בִּידֵיהּ׃

רש"י

ונומר. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר [ספרי]: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזויינים: אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים [שמות י"ז] וכל אנשים חכמים וידועים [דברים א']: נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי [ספרי]: (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני [שמות י"ז] ומששמעו שמית' משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אותם ואת פינחס. מגיד ששקול פינחס כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקדוש

באור

התפעל [אמרו רז"ל באחרבע לשונות נשתמשו בלשון הזה, ישלוף ישזיב, יזיין, יניח, ישלוף וחלצה נעלו (דברים כ"ה ט'), ישזיב, חלצני ה' (תהלים קמ"ג ג'), יזיין, חלוצים תעברו (דברים ג' י"ח), יניח, ועצמותיך יחליץ (ישעיה נ"ח י"א), האיך מה דאת אמר רבה והחליצנו, והנה לכל הלשונות הללו הוראה משותפת, והיא ענין ההסרה והפרוד, וחלצה נעלו, הטעם תשלוף את נעלו ותסירהו מעל רגלו, וכן נקראו חליפות הבגדים מחלצות, או חליצותיו לפי שלובש אותו בהסרת אחר, וכן חלצני ה' הכוונה הפרידני מצרה, כענין צדיק מצרה נחלץ (משלי י"א ח'), וכמוהו ועצמותיך יחליץ. הטעם מכל רעה, ועל הגבורים הנבדלים מיתר העם לצאת לצבא יאמר שהם חלוצים מזנין נפעל, וזהו ענין החלצו מאתכם אנשים לצבא, שיבדלו מהם הגבורים ויהיו על מדין, ואולי יקראו המתנים על שם כך חלצים, ששם יאזרו ויחגרו חלוצי הצבא. כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב ל"ח ג'), מחלציך יצאו (בראשית ל"ח כ')]: נקמת ה', על אשר נכלו לבני ישראל בדבר פעור והיא נקמת ה': (ה) וימסרו, נמסרו ע"י ראשי העם ושוטריו תחת יד פקודי החיל. כי הוראת השרש הזה על נתינת דבר מרשותו לרשות אחר. ומ"א להודיע שבחן של רועי ישראל עד שלא שמעו מיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני, ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו בע"כ. (רש"י): (ו) וכלי הקדש, הארון והציץ: וחצצרות התרועה, שיזכרו לפני ה' להושיעם מאויביהם, כמ"ש וכי תבואו

הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ: (ז) וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר: (ח) וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב: (ט) וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ: (י) וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירֹתָם שָׂרְפוּ

תולדות אהרן ואת מלכי סנהדרין ק"ו, ח':

טהע אונד דיא פאָזוינען צום לערמבלאזען בייא זיך האטטע: (ז) זיא צאָגען ווידער מדין אויס, וויא דער עוויגע דעם משה בע־פאָהלען, אונד ערשלוגען אללעס מענגליכע. (ח) אונ־טער דען ערשלאגענען בראכטען זיא אויך דיא קאָניגע פאָן מדין אים, דיא פינף קאָניגע פאָן מדין, אוי, רקם, צור, חור אונד רבע; אויך בלעם זאָהן בעור טאָדטעטען זיא מיט דעם שווערטע. (ט) דיא קינדער ישראל'ס נאהמען דיא ווייבער פאָן מדין, אונד איהרע קינדער גע־פאנגען; נאהמען אלל איהר פיה, איהרע זעמט־ליכען העערדען, אונד איהר איבריגעס פערמאָ־גען צור בייטע הין. (י) פערבראננטען אללע איהרע וואָהנאָרטע, אונד איהרע פאללעסטע; (יא) נאה־

תרגום אונקלוס

(ז) וְאִתְחַיִּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטָּלוּ כָּל דְּכוּרָא: (ח) וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קַטָּלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קַטִּילוּ בְחַרְבָּא: (ט) וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בָּזוּ: (י) וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא:

רש"י

נזדרז הוא מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו [בראשית ל"ז] ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל [שמות ו'] מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"א ומזרע יוסף שפטפט ביצרו [סוטה מ']. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם [בספר יהושע סי' י"ג]: בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו [במדבר כ"א]: (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשת מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כלם בעצה והשוו כלם בפורענות ובלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו [ספרי]: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנו' האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה [בראשית כ"ז]: (י) טירותם. מקום פלטרין שלהם

באור

מלחמה וגו' והרעותם בחצוצרות (למעלה י' ט'): בידו. ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו): (ז) ויצבאו, יצאו לקראתם לצבא. ודעת תיב"ע שצרו עליהם: ויהרגו כל זכר, הגדולים ולא הטף: (ח) על חלליהם, בתוך חלליהם והולך ומצאו אותם על דרך פרט,

בָּאֵשׁ׃ (יא) וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ (יב) וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס שלישי שני

(יג) וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ (יד) וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה׃ (טו) וַיֹּאמֶר

ת"א ויקצף שבת ס"ד, א'. פסחים ס"ו, ב':

תרגום אשכנזי

מענשען אונד פיה; (יב) בראכטען עס פאר משה, דען פריסטער אלעזר אונד דיא געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, זאוואהל דיא געפאנגענען, אלס וואס זיא אן פיה מיט־גענאממען, אדער זאנסט ערבייטעט האטטען, אין דאז לאגער; אויף דעם געפילדע מואב'ס, אם ירדן, געגען ירחו. (יג) משה, דער פריסטער אלעזר אונד אללע פירשטען דער גע־מיינדע, גינגען איהנען פאר דאז לאגער היניאוים ענטגעגען. (יד) משה ווארד צארניג איבער דיא בעפעהלסהאבער דעם העערס, דיא אבערסטען איבער טויזענדע אונד הונ־דערטע, דיא פאם פעלר־צוגע צוריק קאמען; (טו) אונד שפראך צו איהנען: האבט איהר אללע פרויענספערזאנען אם לע־

מעןאללע בייטע, אונד וואס זיא וועגברינגען קאננטען, אן

רש"י

שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגומר ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגומר [שיר ו'] אף אנשי המלחמה שניך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצוף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם

תרגום אונקלוס

(יא) וּשְׁבוֹ יָת כָּל עֲדָאָה וְיָת כָּל דִּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ (יב) וְאַיְתִיאוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת דִּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃ (יג) וּנְפַקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ (יד) וּרְגִיז מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנָּן עַל חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃ (טו) וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֶּמְתּוּן כָּל נוּקְבָא׃

באור

שהם אוי ורקם וגומר: (ט) ואת כל חילם. כלל על בגדים וכלים: (יא) את כל השלל ואת כל המלקוח. מצאנו שם שלל ושם מלקוח לפעמים כוללי' כל דבר אשר ישלול המנצח במלחמה ויקחנו מאת המנוצח המשולל ממנו בחזקה, כאמר זה שלל דוד (ש"א ל' כ') על האדם והבהמה וכן וחלית את המלקוח, נאמר על האדם ועל הבהמה. אמנם אם יבאו שניהם יחד אזי יאמר שלל על בגדים וכלים, ומלקוח על הבהמה, ואם תתחבר עמהם מלת שבי, אז שבי שם פרטי על האדם, ומלקוח על הבהמה ושלל על בגדים וכלים: (יד) פקודי החיל, שנתמנו לראשי החיל, וכן מתורגם בל"א: החייתם כל נקבה, אף הגדולות היודעות איש: החייתם,

מטות לא

אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃ (טז) הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה׃ (יז) וְעַתָּה הִרְגוּ כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃ (יח) וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃ (יט) וְאַתֶּם חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם

ת"א וכל אשה יבמות ס'. ב': וכל הטף שם שם: קדושין ע"ח, א' כל הורג יבמות ס"א, א':

תרגו' אשכנזי

בען געלאססען? (טז) דיזע זינד עס יא געוועזען, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס, אויף אנראטהען דעס בלעם, וועגען פעור'ס, צור טרייל אזיגקייט געגען דען עוויגען פערפיהרט האבען; ווארוים דאז שטערבען בייא דער געמיינדע דעס עוויגען ענטשטאנדען איזט. (יז) טאדטעט אלזא אללע קינדער מענליכען געשלעכטעס; טאדטעט יעדע פרויא, דיא איינען מאן צום ביישלאף ערקאנט האט. (יח) קינדער וויבליכען געשלעכטס אבער, דיא קיינער מאנספערזאן בייאגעוואהנט האבען, קאננט איהר פיר אייך ערהאלטען. (יט) בלייבט איבריגענס זיבען טאגע אויסערהאלב דעם לאגערס. ווער איינען מענשען אומגעבראכט, אדער איינען ערשלאגענען בעריהרט האט, פאן אייך זא אהל אלס פאן אייערן געפאנגענען, זאלל אם דריטטען אונד אם זיבענטען טאגע זיך ענטזינדיגען.

תרגום אונקלוס

(טז) הא אינון הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי על עיסק פעור והות מותנא בכנשתא דיי׃ (יז) וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל אתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו׃ (יח) וכל טפלא בנשיא די לא ידעו משכבי דכורא קיימו לכון׃ (יט) ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטל נפשא וכל דיקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא

רש"י

למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפי' אתם מכניסים כל המונות (ס"א אומות) שבעולם אין אתם יכולי' להם שמא מרובים אתם מן החולים שהיו שם מאות דכב בחור בואו ואשיאכם עלה אלהיהם של אלו סונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה יודעת איש. ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הלין העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות [יבמות ס']: הרגו. למה חזר ואמר להפסיק העניין דברי ר' ישמעאל [ספרי] שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. ר' מאיר אומר בהורג בדבר המקבל

באור

הה"א לתימא ובפת"ח מפני אות הגרון: (טז הן הנה, מלת הן היא לקריאה, כמו הן נזנח (שמות ח' כ"ב), וכן ת"א הא אינון הואה וגו' ומלת הנה היא לכנוים: (יז) הרגו כל זכר בטף, גם הטף להכרית את שמם מתחת השמים: וכל אשה ידעת איש, כי על ידן נכשלו ישראל להתפתות לאלהיהן: (יח) החיו לכם, לצורך עבודתכם, וכן מתורגם בל"א: (יט) ואתם חנו וגו' שבעת ימים, עד אשר יטהרו מטומאתם בהזאת שלישי ושביעי· וטעם מחוץ למחנה על מחנה השכינה כי אין טמא מת נשתלח חוץ למחנה לפנים האחרים: כל הרג נפש, בכלי המקבל

וּשְׁבִיכֶם׃ (כ) וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ׃ ס (כא) וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (כב) אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־

תולדות אהרן וכל בגד שבת ס"ג, ב'. חולין כ"ה, ב': ויאמר וכו' ערובין ס"ג, א'. פסחים ס"ו. ב': אך את וכו' שבת י"ז, ב':

תרגום אונקלוס

תְּלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן וּשְׁבִיכוֹן׃ (כ) וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מָאן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד מְעַזֵּי וְכָל מָאן דְּעָא תַּדּוֹן עֲלוֹהִי׃ (כא) וַאֲמַר אֶלְעָזָר כָּהֲנָא לְגֻבְרֵי חֵילָא דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא גְּזֵירַת אוֹרַיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ (כב) בְּרַם יָת דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת

תרגום אשכנזי

(כ) אויך מיסט איהר אללעס געוואנד, לעדערנע גערעטהע, אללעס וואס פֿאָן ציגענהאר פֿערפֿערטיגעט ווירד, אונד האָלצערנעס געשירר, ענטזינדיגען, (כא) דער פריסטער אלעזר שפראך צו דען קריגסלייטען, דיא מיט צו פֿעלדע געוועזען זיינד דיזעם איזט איינע פֿעראָרדנונג דעס געזעטצעס, וועלכעס דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען האט; (כב) אונד צוואר: גאָלד, זילבער, קופּפֿער, אייזען, ציין אונד

רש"י

טומאה הכתוב מדבר [ספרי] ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורין אף הורג על ידי חבורין: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי נכרים אינן מטמאין באהל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם [יחזקאל ל"ד] אתם קרויים אדם מודה הוא שהנכרים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם. אלא אצל טומאת אהלות שנאמר אדם כי ימות באהל [במדבר י"ח]: אתם ושביכם. לא שהנכרים מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות [ת"כ]: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגומר. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמה ממנו הלכות גיעולי נכרים וכן אתה מוצא בשמיני למילואים שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר [ויקרא י'] בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים [במדבר כ'] ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה' וגו'. תלה ההוראה ברבו [ספרי]: (כב) אך את הזהב וגו'. אף על פי שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות

באור

טומאה, שהכלי מטמא אדם בחבורי המת, כאלו נגע במת עצמו: וכל נגע בחלל, בחלל עצמו: אתם ושביכם, שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם וכליהם. (רמב"ן): (כ) וכל מעשה עזים. בגדים עשוים מצמר העזים: תתחטאו. במי נדה, ואמר תתחטאו על הכלים אף שהוא יוצא כי הכלים הם הנפעלים, וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו), והתנחלתם את הארץ (למטה ל"ג נ"ד), כלם יוצאים בבנין התפעל. ורשב"ע פי' ועמכם כל בגד וכל כלי עור וגומר עד שתתחטאו, ויתכן שטעם הוי"ו המלה כטע' עם, כמו ויוסף היה במצרים פי' עם יוסף שהיה במצרים, [וכן נראה מכוונת בעל הטעמי', שאלו היתה מלת תתחטאו יוצאת, לא היה הכתוב הזה ראוי לאתנח כלל]: (כא) ויאמר אלעזר הכהן, כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו על דרך כלל ואלעזר פירש להם. (רמב"ע): זאת חקת התורה, מבואר בבאור פ' חקת עי"ש: (כב) אך את הזהב, אע"פ שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות געול ואך לשון מעוט כלומר ממועטי' אתם מלהשתמש בכלים אפי' לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסו' נבלות. ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה

הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃
(כג) כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ
בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל
אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃
(כד) וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס
רביעי (כה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

ת"א כל דבר שבת נ"ז, ב'. נזיר ל"ז, ב'. סנהדרין ל"ט, א', ע"ז ע"ה, ב': במי נדה ע"ז סס. וכבסתם ז"ק כ"ה. ב':

בלייא, (כג) אללעס, וואס אם פייער געברויכט ווירד, ברינגט איהר אין דאז פייער, זא איזט עס ריין; יעדאך מוס עס דורך שפרענגוואססער ענטזינדיגעט ווערדען; וואס אבער ניכט אם פייער געברויכט ווירד, ברינגט איהר אין דאז וואססער. (כד) אם זיבענטען טאגע וואשט איהר אייערע קליידער אונד זייד ריין; אלסדאן קאננט איהר אין דאז לאגער קאממען. (כה) דער עוויגע שפראך צו משה,

תרגום אונקלוס

נְחָשָׁא יַת פַּרְזְלָא יַת אֲבָצָא וְיַת אֲבָרָא׃ (כג) כָּל מִדַּעַם דְּמִתְּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרוּנֵיהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וְכֹל דִּי לָא מִתְּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרוּנֵיהּ בְּמַיָּא׃ (כד) וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן וּבָתַר כֵּן תֵּיעֲלוּן לְמַשְׁרִיתָא׃ (כה) וַאֲמַר

רש"י

גיעול ואך לשון מעוט כלומר ממיעטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו מי שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל אע"פ שהכלים גיעול לטהרם מן האיסור חטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה האמורין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה וכמה הם מ' סאה. וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילו ודוקא כלי מתכות: (כד) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה

באור

שלו קוד' שיגעילנו, וזהו לשון אך שלא יהיה שם חלודה אך המתכות יהיה כמות שהוא. (רש"י): (כג) כל דבר אשר יבא באש, שתשמישו על ידי אש אם ע"י המין או ע"י אור עצמו: תעבירו באש, כן הכשרן יגעילנו בחמין או ילבננו באור: אך במי נדה, זהו אמר הפרה לטהרן מטומאת מת: וכל אשר לא יבא באש, שאין תשמישו ע"י אור רק בצונן ולא בלעו אסור: תעבירו במים, מטבילו ודיו. (רש"י). ולדעת הרמב"ן אין לשון תעבירו על הטבילה כי היה לו לומר במים תביאו, אבל פי' תעבירו במים לכבסם ולשפשפם במי' יפה עד שתסור החלודה שמדבק בהן מן האסור שזהו הכשרן מן האסור, כי כדרך תשמישן הכשרן. ומה שהזהירם על הגעלת כלי מדין ולא הזהירם על כלי סיחון ועוג, הטעם כי ארץ סיחון ועוג מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב, ואחז"ל כתלי דחזירי אשתרו להו, אבל מדין לא היה משלהם רק לנקום מהם הדנוס ולקחו שללם ולכן נהג אסור בכליהם, וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ולא אז ונאמר כי במלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור. ועל דרך הפשט שיהיו מחוץ למחנה שבעת ימים ויתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כלם היו שוים בדבר. (רמב"ן): (כד) וכבסתם בגדיכם, באורו ובאשר תכבסו בגדיכם ביום השביעי אז תטהרו: ואחר תבאו אל המחנה, זה מחנה שכינה כמו שפירשתי:

(כו) שְׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ (כז) וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־הָעֵדָה׃ (כח) וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ

תרגום אשכנזי

ווי א פֿאָלגט: (כו) דוא אונד דער פריסטער אלעזר אונד דיא פֿאמיליענהייפטער דער געמיינדע, איהר זאָללט דיא זוממא דער בייטע אונד דער געפֿאנגענען אַן מענשען אונד פֿיה אויפֿנעהמען. (כז) זאָדאַן טהיילע דיא בייטע צו גלייכען טהיילען, צווישען דען קריגערן, דיא אין דאז פֿעלד געצאָגען זינד, אונד דער איבריגען געמיינדע. (כח) נים אבער אויך איינען טריבוט דאפֿאָן, דעם עוויגען צו עהרען, פֿאָן דען קריגסלייטען, דיא אין דאז פֿעלד־געצאָגען זינד, פֿאָן

תרגום אונקלוס

יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (כו) קַבֵּיל יָת חוּשְׁבַּן דִּבְרַת שִׁבְיָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא אַתְּ וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי אֲבָהַת כְּנִשְׁתָּא׃ (כז) וְתַפְלֵיג יָת דִּבַרְתָּא בֵּין גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא וּבֵין כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ (כח) וְתַפְרֵישׁ נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא

רש"י

וממחצה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את החשבון: (כז) וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו:

באור

(כו) שא את ראש, תקבל סכום מנין: מלקוח השבי, באורו ראש מלקוח וראש השבי, או שתחסר הוי"ו ועניינו ראש מלקוח והשבי: באדם ובבהמה, הוא באור על מלקוח והשבי, כמו שפירשתי (למעלה פסוק י"א). ולכן דין מאמר מוסגר נגע בין במה שהונח האתנח במלת ובבהמה שהוא מפסיק יותר מהזק"ף שבמלת השבי: (כז) וחצית את המלקוח, כאן הוא שם כללי לאדם ולבהמה: בין תפשי המלחמה, הם שנים עשר אלף: (כח) והרמת מכס לה', לכבוד השם. לשון הרמב"ן, גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם, אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים ולוים מהם כלום. אבל הוזהרו מהם שאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפי' בבזה, ע"כ: מכס. שרשו כסס מענין תכסו על השה, והמ"ם נוספת כמו וממר ליולדתו (משלי י"ז כ"ה) שרשו מרר, וכן כתב הרלב"ג. והרד"ק בשרשים שרש כסס כ' שהמ"ם מכס נוספת, ובשרש מרר כתב וז"ל ומ"ם וממר ליולדתו נעלם ממני, ע"כ. ולדעתי לפי הכלל המונח, שבשמות הכפולים אם יתרבו בתנועות תהיה בהם תמיד הלמ"ד דגושה להשלים חסרון העי"ן, כמו מן חַג, לֵב, נאמר חלב חַגִּי (שמות כ"ג י"ח), ויאמר ה' אל לִבּוֹ (בראשית ח' כ"א), וכן בתוספת מ"ם בראש. כמו מָגֵן, נאמר מְגִנִּי על אלהים (תהלים ז' י"א) כמו כן היה ראוי לאמר מן מכס מִכְסָּם הדגש בסמ"ך להורות על חסרון אות הכפל; לכן הנרא' לפ"ד שהמ"ם שרשית ויהיה מכס וכסס שני שרשים ועניין אחד, לכן המ"ם בחיר"ק במלת תכסו כדרך מנויי משקל פעל. ועל הדרך הזה יהיה הנפרד מן במכסת נפשות (שמות י"ב ג'), ומן מכסת הערכך (ויקרא כ"ז כ"ג). מִכְסָה כמו מן כֶּשֶׂב כִּשְׂבָּה, ועמ"ש בפ' בהעלותך בפסוק פטרת כל רחם. ואלו היו מן כסס והמ"ם נוספת, היו ראויים בנפרד מְכַסָּה ע"מ מְגִלָּה, ובסמיכות מְכַסַּת נפשות, מְכַסַּת הערכך. ותימא על החכמים האלה שהביאו ראיה מן וּמֶמֶר ליולדתו. ולדעתי יהיה יותר נכון כפי הבנת הכתוב שהוא מענין מרי ושרשו מרה, כמו מן עלה נאמר מַעַל, מִמַּעַל לו (ישעיה ו' ב'), שהמ"ם נוספת וה"א למ"ד הפעל חסרה: אחד נפש, [נפש לשון נקבה, ובאשר יורה על מספר בעלי חיים הנמנים. יבא לפעמים בל"ז, כמו נפש שנים (בראשית

הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־
הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃ (כט) מִמַּחֲצִיתָם
תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת
יְהוָה׃ (ל) וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
תִּקַּח ׀ אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־
הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם
לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה׃
(לא) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (לב) וַיְהִי
הַמַּלְקוֹחַ יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם
הַצָּבָא צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ (לג) וּבָקָר שְׁנַיִם
וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ (לד) וַחֲמֹרִים אֶחָד

פֿינף הונדערטען איינס;
אן מענשען, רינדערן,
עזעלן אונד אן קליינעם
פֿיהע. (כט) דיזעס זאָללט
איהר פֿאָן איהרער העלפֿ־
טע נעהמען, אונד דעם
פריסטער אלעזר געבען,
אלס איינע העבע פֿיר דען
עוויגען. (ל) פֿאָן דער
העלפֿטע דער קינדער
ישראל'ס אבער נים פֿאָן
פֿינפֿציגען איינעס וויא עס
געגריפֿפֿען ווירד, פֿאָן
מענשען, רינד, עזעלן אונד
קליינעם פֿיה, אללער
ארט, אונד גיב זאָלכעס דען
לויס, דיא דער וואָהנונג
דעס עוויגען צו ווארטען
האבען. (לא) משה אונד
דער פריסטער אלעזר
טהאטען וויא דער עוויגע
דעם משה בעפֿאָהלען.
(לב) דיא איסבייטע, וואס
נעמליך פֿאָן דער פלינדע־
רונג דער קריגסלייטע איב־
ריג וואר, בעטרוג אן קליי־
נעם פֿיה זעכס מאל הונ־
דערט פֿינף אונד זיבענציג טויזענד; (לג) אן רינדערן צוויא אונד זיבענציג טויזענד; (לד) אן עזעלן איין

תרגום אונקלוס

חַד נַפְשָׁא מֵחֲמֵשׁ מְאָה מִן אֱנָשָׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא׃
(כט) מִפַּלְגוּתְהוֹן תִּסְבוּן וְתִתֵּן לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃
(ל) וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּסַּב חַד דְּאִתַּחַד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא
מִן תּוֹרֵי מִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא מִכָּל בְּעִירָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי
נָטְרֵי מַטְרַת מַשְׁכְּנָא דַּייָ׃ (לא) וַעֲבַד משֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא
דִי פַקֵּיד יְיָ יָת משֶׁה׃ (לב) וַהֲוָה דִּבַרְתָּא שְׁאַר בִּיזָּא דִי בָזוּ עַמָּא
דִּנְפַקוּ לְחֵילָא עָנָא שִׁית מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין׃
(לג) וְתוֹרֵי שַׁבְעִין וּתְרֵין אַלְפִין׃ (לד) וַחֲמָרֵי שִׁתִּין וְחַד אַלְפִין׃

רש"י

(לב) ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגומר:

באור

מ"ז כ"ז) כל נפש ארבעה עשר, וכן כאן. ומהלוי נפש אחד, כדין התואר לבא אחר המתואר, ואולי הוא סמוך, ועניינו עצם אחד בעל נפש, ולכך בא בלשון זכר. וכן אין הלאוים שזכרנו מכרעת כל כך, שיבא נפש בלשון זכר]: מן האדם וגו'. הוא ביאור שהמכס אחד נפש מחמש המאות יהי' שוה באדם ובבהמה: (כט) ממחציתם, של אנשי הצבא: (ל) אחד אחז, עניינו לפי דעתי, גוף אחד, כפי אשר יאחזו המאחז. כדמות גורל שלא יבקר בין טוב לרע, וכמוהו אחד אחז לאלעזר ואחוז אחז לאיתמר (ד"ה א' כ"ד ו') שיבא בגורל לאלעזר ולאיתמר: (לב) יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין לכן אמר ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה, ולכלל מכס שהיה עודף על ביזת המטלטלין אשר בזזו אנשי הצבא איש לו שלא בא לכלל חלוקה

וְשִׁשִּׁים אָלֶף: (לה) וְנֶפֶשׁ אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף: (לו) וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: (לז) וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים: (לח) וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים: (לט) וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים: (מ) וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ: (מא) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: חמישי (מב) וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי

ת"א ותהי וכו' ב"ב כ', א': ונפש אדם יבמות ס"ח, א,. כריתות י' ב'

תרגום אשכנזי

אונד זעכציג טויזענד; (לה) אן מענשען, נעמליך אן וייבערן, דיא קיינען מאן דורך בייאוואָהנונג ער־קאננט האטטען; צוויא אונד דרייסיג טויזענד. (לו) אלזאָ בעטרוג דיא העלפֿטע, נעמליך דער אנטהייל דעריעניגען, דיא אינס פֿעלד געצאָגען וואַרען אן קליינעם פֿיה: דרייא מאל הונדערט זיבען אונד דרייסיג טויזענד פֿינף הונדערט שטיק; (לז) דאַ־פֿאָן דער טריבוט; דעם עוויגען צו עהרען, זעכס הונדערט אונד פֿינף אונד זיבענציג שטיק; (לח) אן רינדערן זעכס אונד דרייסיג טויזענד שטיק, אונד דער טריבוט דאפֿאָן, דעם עווי־גען צו עהרען, צווייא אונד זיבענציג שטיק. (לט) אן עזעלן דרייסיג טויזענד אונד פֿינף הונדערט, אונד דער טריבוט דאפֿאָן, דעם עווי־גען צו עהרען, איין אונד זעכציג שטיק. (מ) אן מענשען, זעכצעהן טויזענד, אונד דער טריבוט דאפֿאָן דעם עווי־גען צו עהרען, צווייא אונד דרייסיג פערזאָנען: (מא) דיזען טריבוט, דער דיא העבע דעם עוויגען, גאב משה דעם פריסטייר אלעזר, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (מב) פֿאָן דער העלפֿטע דער קינדער ישראל'ס אבער, דענען משה נעמליך פֿאָן דעניעניגען דיא צו

תרגום אונקלוס

(לה) וְנַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא מִן נְשַׁיָּא דִּי לָא יְדַעָא מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא כָּל נַפְשָׁתָא תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין: (לו) וַהֲוַת פַּלְגוּתָא חוּלַק גֻּבְרַיָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא מִנְיַן עָנָא תְּלַת מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: (לז) וַהֲוָה נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן עָנָא שִׁית מְאָה שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ: (לח) וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וּנְסֵיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שַׁבְעִין וּתְרֵין: (לט) וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּנְסֵיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁתִּין וְחָד: (מ) וְנַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא שִׁתָּא עֲשַׂר אַלְפִין וּנְסֵיבְהוֹן קֳדָם יְיָ תְּלָתִין וּתְרֵין נַפְשִׁין: (מא) וִיהַב מֹשֶׁה יַת נְסִיב אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה: (מב) וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי

רש"י

(מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה.

באור

מספר הצאן וגו'; (רמ"י), ולה"ע פירס יתר הבז, כותר מן הבז, חוץ מאשר אכלו אנשי הצבא: (לה) כל נפש, בעבור שהפסיק לאמר איזה מנפש האדם, בין הנושא לנשוא, לכן חזר והזכיר הנושא: (לז) שש

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃ (מג) וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (מד) וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ (מה) וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ (מו) וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃ (מז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (מח) וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ (מט) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה

פֿעלדע ווארען דיא העלפֿטע אבגעגעבען ליס; (מג) דיא אלזאָ אויף איהרער העלפֿטע בעקאָממען: אן קליינעם פֿיה, דרייא מאל הונדערט זיבען אונד דרייסיג טויזענד פֿינף הונדערט; (מד) אן רינדערן זעכס אונד דרייסיג טויזענד; (מה) אן עזעלען דרייסיג טויזענד פֿינף הונדערט; (מו) אונד אן מענשען, זעכצעהן טויזענד: (מז) פֿאָן דיזער העלפֿטע דער קינדער ישראל'ס ליס משה יע איין שטיק פֿאָן פֿינפֿציג גרייפֿען, אן מענשען אונד פֿיה, אונד גאב זאָלכעס דען לוים, דיא דער וואָהנונג דעס עוויגען צו ווארטען האטטען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (מח) דיא הויפטלייטע דער פֿערשידענען טרופפען דעס קריגספֿאָלקעס, נעמליך דיא איבער טויזענד אונד דיא איבער הונדערטע געזעטצט וואַרען, טראטען פֿאָר משה, (מט) אונד שפראכען צו איהם: וויר, דיינע קנעכטע, האבען דיא צאהל דער אונס אנפֿערטרויטען קריגסמעננער אויפֿגע-

תרגום אונקלוס

ישראל די פלג משה מן גבריא דנפקו לחילא: (מג) והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: (מד) ותורי תלתין ושתא אלפין: (מה) וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: (מו) ונפשא דאנשא שתת עשר אלפין: (מז) ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהן לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: (מח) וקריבו לות משה דממנן די לאלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: (מט) ואמרו למשה

רש"י

לעדה והוציאם להם מן האנשי' הצבאי': (מג) ותהי מחצת העדה. כך וכך: (מז) ויקח משה וגומר. הפקודים הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגום לא שגא אף הוא בלשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה [בראשית ל"א] תרגומו דהות שגיא ממנייני.

באור

מאות חמש ושבעים. לפי חשבון אחד מחמש מאות האמור למעלה (פסוק כ"ח): (מז) ויקח משה וגו', ויתן אתם ללוים, לא הוצרך שוב לבאר מספר המכס של מחצת העדה אחרי שבאר קצב מכסם אחד מן החמשים, ידענו שהי' מכסם עשר פעמים כפול על מכס מחצ' אנשי הצבא: (מח) הפקדים, מענין פקדי החיל והוא לשון מנוי. וכן מתורגם בל"א: (מט) **נשאו את**

אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ׃ (נ) וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב אֶצְעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ (נא) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ (נב) וַיְהִי ׀ כָּל־זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהוָה שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃

תולדות אהרן ולא נפקד שבת ס"ד, א'. יבמות ס"א א': ונקרב שבת שם: זבחים קי"ג, ב'. תמורה י"ג, א';

נאָמזמען, אונד עס פֿעהלט פֿאָן אונס ניכט איינער; (נ) דארום ברינגען וויר דעם עוויגען איין געשענק, וואס יעדער אן גאָלדענעם געשמיידע בעקאָממען האט: פֿוסבענדער, האנד־שלאָססער, רינגע, קוגעלן אונד ארמקנאָפּפֿע (אָדער שאמשלאָססער), אום פֿאָר דעם עוויגען אויף אוניערן פערזאָנען צו פֿער־זאָהנען: (נא) משה אונד דער פריסטער אלעזר, נאהמען דאז גאָלד פֿאָן איה־נען, אללערלייא פֿערפֿער־טיגטעס געשמיידע. (נב) דיא גאנצע העבע, דיא זיא דעם עוויגען צו עהרען הערגעגעבען, בע־טרוג אן גאָלדע, זעכצעהן טויזענד זיבען הונדערט אונד פֿינפֿציג שקלים, אונד צוואר פֿאָן דען הויפטלייטען איבער טויזענדע אונד איבער הונדרטע.

רש"י

וכן כי יפקד מושבך [שמואל א' כ'] יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד [שם] נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) (אצעדה. אלו צמידים של רגל: וצמיד. של יד): עגיל. נזמי אזן:

תרגום אונקלוס

עַבְדָּךְ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דִּי עִמָּנָא וְלָא שְׁנָא מִנָּנָא אֱנָשׁ׃ (נ) וְקָרֵיבְנָא יָת קוּרְבָּנָא דַּייָ גְּבַר דְּאַשְׁכַּח מָאן דִּדְהַב שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין עִזְקָן קַדָּשִׁין וּמָחוֹךְ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ׃ (נא) וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִנְּהוֹן כָּל מָאן דְּעוֹבָדָא׃ (נב) וַהֲוָה כָּל דְּהַב אַפְרָשׁוּתָא דְּאַפְרָשׁוּ קֳדָם יְיָ שִׁתַּת עֲשַׂר אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן

באור

ראש, קבלו סכום מנינם: אשר בידנו, אשר נמסרו ברשותנו שיעשו כמצות פינו: ולא נפקד, ולא נחסר, וזהו אחת מהפלאות השרש הזה: (נ) ונקרב את קרבן ה', שנדרנו לפני החשבון שהמנינו כדי שלא ישלוט בנו נגף, לפיכך צוה הקב"ה לתתו על עבודת אה"מ, שכן מצינו בכי תשא וגו' ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם, ולקחת את כסף הכפורי' וגו' ונתתה אותו על עבודת אה"מ והיו לב"י לזכרון וגו', אף כאן ויביאו אתו אל אה"מ לזכרון לפני ה'. (רשב"ם בשם אביו הרב רבי מאיר): [אצעדה, תכשיט הרגל, שכן משמע ל' צעד וכן ת"י הפארי' והצעדות (ישעיה ג' כ'). ושירי רגליא, ואולם מדכתיב ואצעדה אשר על זרועו (שמואל ב' א' י'), משמע שיש גם חלי הזרוע הנקרא כן, אולי בעבור שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל: צמיד, של יד: עגיל, באזנים, שכן כתוב ועגילים על אזניך (יחזקאל ט"ז י"ב) אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז, כפי מה שכתב הראב"ע בפרשת ויקהל הוא בזרוע, ורז"ל אמרו שהוא דפוס של בית הרחם. לשון נוטריקון כאן מקום זמה, ויב"ע תרגמו מחוכא מבית חדייהון, ובת"י מעוכיא מבית חדיהון, והוא אם כן תכשיט הדדין הנקראים כך בלשון ארמי, ואונקלוס תרגמו ומחוך, כנראה שגם הוא מענין ומעוכיא או מחוכיא שזכרו חביריו, וכן והמטפחות והחריטים (ישעיה ג' כ"ב), מתורגם בולנקיא ומחכיא, ואין הכרע בשמות התכשיט, אם נקראו כך על שם תכונתם, או ע"ש תשמישם]: (נא) כל כלי מעשה. באורו כל אלה היו כלי מעשה

(נג) אַנְשֵׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ (נד) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה׃ פ ששי שלישי

לב (א) וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה׃ (ב) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר׃ (ג) עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן׃ (ד) הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא וְלַעֲבָדֶיךָ

ת"א ומקנה וכו' בכורות ד', ג': עטרות וכו' בכורות ד'. ג':

(נג) דיא געמיינען קריגער אבער, האטטען יעדער פיר זיך געפלינדערט. (נד) משה אונד דער פריסטער אלעזר נאהמען פאן דען הויפטלייטען איבער טויזענדע אונד איבער הונדערטע דאז גאלד אן, אונד בראכטען עס אין דאז שטיפטסצעלט, איין אנדענקען דער קינדער ישראל'ס פאר דעם עוויגען:

לב (א) דיא זאהנע ראובן אונד דיא זאהנע גד האטטען איבעראויס שטארקע העערדען. דיזע זאהען דאז לאנד יעזר אונד דאז לאנד גלעד, אונד פאנדען דיא פלעטצע צור פיהצוכט בעקוועם. (ב) דא קאמען זיא, נעמליך דיא זאהנע גד אונד דיא זאהנע ראובן, אונד טראטען פאר משה, דעם פריסטער אלעזר אונד דען פירשטען דער געמיינדע פאלגענדען אנטראג: (ג) עטרות, דיבן, יעזר, נמרה, חשבון, אלעלה, שבם, נבו אונד בעון; (ד) דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע פאר דער געמיינדע ישראל'ס געשלאגען האט, איזט צור פיהצוכט בעקוועם, אונד

תרגום אונקלוס

רַבָּנֵי מָאוָתָא׃ (נג) גַּבְרֵי דְחֵילָא בָּזוּ גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ׃ (נד) וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמָאוָתָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃

לב (א) וּבְעִיר סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד תַּקִּיף לַחֲדָא וַחֲזוֹ יָת אֲרַע יַעְזֵר וְיָת אֲרַע גִּלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית בְּעִיר׃ (ב) וַאֲתוֹ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְמֵימַר׃ (ג) מַכְלֶלְתָּא וּמַלְבֶּשְׁתָּא וְכוּמְרִין וּבֵית נִמְרֵי וּבֵית חוּשְׁבָּנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָא וְסִיעַת בֵּית קְבוּרְתָּא דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן׃ (ד) אַרְעָא דִּי מְחָא יְיָ יָת יָתְבָהָא קֳדָם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲרַע כְּשַׁר לְבֵית בְּעִיר הִיא וּלְעַבְדָּךְ אִית

רש"י

וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין:

לב (ג) עטרות ודיבון וגו'. ארץ סיחון ועוג

באור

ולא היו שבוזים, וכן כונת הרמב"ן: (נג) בזזו איש לו. הזהב וכלי מעשה וכל המטלטלין שבזז כל אחד מהם, היה לו, ולא בא לכלל חלוק ותרומ' מכס וקרבן ה':

לב (א) רב, ל"י על המקנה כי הוא שם המין וכן אמר עצום: מקום מקנה, מקום מרעה טוב ושמן לנהוג שם המקנה: (ג) עטרת ודיבן וגו', ובפסוק הסמוך מבאר שהן המקומות

מִקְנֶה׃ ס (ה) וַיֹּאמְרוּ אִם־מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ (ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה׃ (ז) וְלָמָּה תנואון אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ (ח) כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ׃ (ט) וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ (י) וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃

תניאון קרי

דיינע קנעכטע האבען העערדען. (ה) ווען וויר אלזא אין דיינען אויגען גנאדע געפונדען, פֿוהרען זיא פֿארט, זאָ מאג דיזעס לאנד דיינען קנעכטען צום אייגענטהומע איבערגעבען ווערדען; פֿיהרע אונס אלזאָ ניכט איבער דען ירדן. (ו) משה שפראך צו דען זאָהנען גד אונד דען זאָהנען ראובן: אייערע ברידער זאָללען אין דען קריג געהן, אונד איהר וואָללט היר בלייבען? (ז) ווארום וואָללט איהר דאז געמיטה דער קינדער ישר׳ל׳ס אבוועגדיג מאכען, דאס זיא ניכט אין דאזלאנד ציהען זאָללען, דאז דער עוויגע איהנען איינגעגעבען? (ח) עבען אלזאָ האבען עס אייערע עלטערן געמאכט; אלס איך זיא פֿאָן קדש ברנע איסזאנדטע, דאז לאנד צו בעזעהען; (ט) זיא צאָגען היניאויף ביז אין דאז טהאל אשכול, בעזאהען דאז לאנד, אונד מאכטען דאז געמיטה דער קינדער ישראל׳ס אבוועגדיג, דאס זיא ניכט אין דאז לאנד קאָממען מאָכטען, דאז איהנען דער עוויגע איינגעגעבען; (י) דאמאלס ענטבראננטע דער צאָרן דעס עוויגען, אונד ער

תרגום אונקלוס

בְּעִיר׃ (ה) וַאֲמָרוּ אִם אַשְׁכַּחְנָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ תִּתְיְהֵב יָת אַרְעָא הָדָא לְעַבְדָּךְ לְאַחְסָנָא לָא תַעְבְרִינָנָא יָת יַרְדְּנָא׃ (ו) וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיתוֹן לִקְרָבָא וְאַתּוּן תִּתְּבוּן הָכָא׃ (ז) וּלְמָא תוֹנוּן יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְמֶעְבַּר לְאַרְעָא דִּי יְהַב לְהוֹן יְיָ׃ (ח) כְּדֵין עֲבַדוּ אֲבָהָתְכוֹן כַּד שְׁלָחִית יָתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא׃ (ט) וּסְלִיקוּ עַד נַחְלָא דְאַתְכָּלָא וַחֲזוֹ יָת אַרְעָא וְאוֹנִיאוּ יָת לִבָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִּי יְהַב לְהוֹן יְיָ׃ (י) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימָר׃

רש"י

היו: (ו) האחיכם. לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמניעו לבם מעבור שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה ושתי קדש היו:

באור

אשר הכה ה׳ לפני עדת ישראל, והיא ארץ סיחון ועוג: (ה) ויאמרו, בעבור שאמרו הדברים חזר לאמר ויאמרו פעם שנית, וכן דרך הלשון: יתן את הארץ, מלת את במקום הזה היא לסימן [נאָמינאטיף]. וכבר הוזכר בבאור הספרים הקודמים. ואמר יתן ל״ז כמו יחלק הארץ (למעלה כ״ו כ״ה). נעתם ארץ (ישעיה ט׳ י״ט) כדרך הפעל שקדם לפועל שלא ישמור את מינו, ועל הדרך הזה מלאכותו זכר ונקבה כאחד, אבל אומללה ארץ (שם ל״ג ט׳): (ו) האחיכם, ה״א התימה: (ז) ולמה תניאון, כבר מבואר שהוא לשון הסרה: (יא) לא מלאו אחרי, לא עשו

(יא) אִם־יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי׃ (יב) בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי יְהֹוָה׃ (יג) וַיִּחַר־אַף יְהֹוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה׃ (יד) וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף־יְהֹוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ (טו) כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר

שוואור אלזאָ. (יא) זאָ זאָללען אויך אללע דיא מענער, דיא פֿאָן מצרים הערויף געקאָממען, פֿאָן צוואנציג יאהרען אן אונד דאריבער, דאז לאנד ניכט צו זעהען בעקאָממען, דאז איך איהרען עלטערן אברהם יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען האבע! דארום, דאס זיא מיר ניכט טרייאליך נאכגעפֿאָלגט זינד. (יב) אויסגענאָממען כלב זאָהן יפנה, דער קנזי, אונד יהושע זאָהן נון; דען דיזע זינד דעם עוויגען טרייאליך נאכגעפֿאָלגט. (יג) אלזאָ ענטבראננטע דער צאָרן דעם עוויגען איבער ישראל אונד ער פֿיהרטע זיא פֿיערציג יאהרע אין דער וויסטע הערום, ביז דאז גאנצע געשלעכט פֿערגאנגען וואר, וועלכעס דאז באָזע אין דען אויגען דעם עוויגען געטהאן האטטע. (יד) נון טרעטעט איהר, ציכט זינדיגער מענער! אן אייערער פֿעטער שטעללע אויף, אונד וואָללט דען צאָרן דעם עוויגען איבער ישראל פֿערמעהרען: (טו) ווען איהר אייך פֿאָן איהם אבווענדעט; זאָ ווירד ער זיא נאָך לענגער אין דער ווי-

תרגום אונקלוס

(יא) אִם יֶחֱזוּן גֻּבְרַיָּא דִּסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יָת אַרְעָא דְּקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֲרֵי לָא אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתִּי׃ (יב) אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרֵי אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא דַּייָ׃ (יג) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּיִשְׂרָאֵל וְאַחֲרִינוּן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּסַף כָּל דָּרָא דַּעֲבִיד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ (יד) וְהָא קַמְתּוּן חֲלַף אֲבָהַתְכוֹן תַּלְמִידֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא לְאוֹסָפָא עוֹד עַל תְּקוֹף רוּגְזָא דַּייָ לְיִשְׂרָאֵל׃ (טו) אֲרֵי תְתוּבוּן מִבָּתַר דַּחַלְתֵּיהּ וְיוֹסִיף עוֹד לְאַחֲרוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא וּתְחַבְּלוּן לְכָל

רש"י

(יב) הקנזי. חורגו של קנז היה וילדה אמו של כלב את עתניאל [סוטה י"א]: (יג) ויניעם. ויטלטלם. מן נע ונד: (ס"א ויטלטלם נע ונד): (יד) לספות. כמו ספו שנה על שנה [ישעיה כ"ט] עולותיכם ספו וגו' [ירמיה ז']. לשון תוספת:

באור

ללוני: (יג) ויניעם, מענין התנודה ממקום למקום, כי היו במדבר יושבי אהלים ועיר מושב לא מצאו: (יד) תרבות, שרשו רבה והתי"ו נוספת, והוא מענין גדול, כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב' כ"ב), ובאורו והנה אתם גדולי אנשים חטאי' קמתם תחת וגו', ואונקלוס תרגם תלמידי גבריא חייביא, לפי שהתלמיד גדולי הרב הוא, וכן מתורגם בל"א: לספות. מקור מנחי ל"ה, כמו למען ספות הרוה (דברים כ"ט י"ח). והוא מענין רבוי ותוספה: (טו) כי תשובן מאחריו. ועתה אם גם אתם תשובו מאחרי ה' ויסף עוד להניחם ולעזבם במדבר הנה על ידכם תשחת כללות העם הזה, שלא יבואו אל ארצם: ושחתם, הראוי ושחתתם, ובעבור למ"ד הפעל תי"ו כשתבא עליה עוד תי"ו השמוש תחסר תי"ו השרש, וזה הוא בנגרים,

וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה׃ ס (טז) וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ׃ (יז) וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים* לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ (יח) לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ׃ (יט) כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן

* נ"א ש דגושה

תרגום אשכנזי

סטעלאססען, אונד איהר ברינגט דיזעם גאנצען פאלקע פערדערבען. (טז) זיא טראטען נעהער אונד שפראכען: וויר וואללען נור פיר אונזערע העערדען שאפהירדען אללהיר בויען, אונד שטעדטע פיר אונזערע קינדער; (יז) וויר אבער ציהען אונגעזיימט פאר דען קינדערן ישראל'ס איינהער, ביז וויר זיא אן איהרע שטעללע געבראכט האבען; אונטערדעססען מאגען אונזערע קינדער אין פעסטען שטעדטען וואהנען, אום פאר דען איינוואהנערן דעס לאנדעס זיכער צו זיין: (יח) וויר וואללען ניכט עהער צו אונזערן הייזערן צוריק קעהרען, ביז דיא קינדער ישראל'ס יעדעס זיין ערבגוט אין בעזיטץ גענאממען. (יט) דען וויר פערלאנגען קיינען אנטהייל יענזייטס דעס ירדן'ס נאכ-

תרגום אונקלוס

עַמָּא הָדֵין: (טז) וְקָרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמָרוּ חַטְרִין דְּעָן נִבְנֵי לִבְעִירָנָא הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלָנָא: (יז) וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵיז מַבְעִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דְּנַעֲלִינוּן לְאַתְרְהוֹן וְיִתְּבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכִין מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא: (יח) לָא נְתוּב לְבֵיתָנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחֲסַנְתֵּיהּ: (יט) אֲרֵי לָא נַחְסִין עִמְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהָלָא אֲרֵי קַבֵּלְנָא אַחֲסַנְתָּנָא לָנָא מֵעִבְרָא דְיַרְדְּנָא

רש"י

(טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם: (יז) ואנחנו נחלץ חושים. נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז [ישעיה ח'] ימהר יחישה [שם ה']: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד [דברים ל"ג] ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגומר [שם ג'] חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל [שם] ובירחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם [יהושע ו'] זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפינו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: (יט) מעבר לירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתינו. כבר קבלנוה בעבר

באור

מכל הגזרות ובכל הבנינים: (טו) גדרת צאן, מענין גדר, והוא כותל שאינו בנין חזק רק לשמירה למדבר הצאן: (יז) נחלץ, פירשתי למעלה בפסוק החלצו: חשים, מהירים ושרשו חוש, כמו מן מול, נאמר, כי מלים היו (יהושע ה' ה'), ובשניהם יצא שור"ק קטן תמורת שור"ק גדול וכן פעמים רבות: הביאנם, הביאוני אותם, והוא עבר בעתיד, וכן מתורגם בא"ח: (יט) מעבר לירדן והלאה. לצד השני של הירדן שהוא לצד מערב. ומלת הלאה תורה על כל מרחק הרחוק יותר מן הגבול, ואם יהיה הגבול זמני, תורה על רחוק זמן, מיום השמיני והלאה (ויקרא כ"ב כ"ז), והלאה לדרתיכם (למעלה ט"ו כ"ג), ואם יהיה הגבול מקומי תורה על רחוק מקום, הלאי ממך והלאה (ש"א כ' ל"ז): כי באה נחלתנו, כבר קבלנוה בעבור המזרחי (רש"י), ותפש עליו הרמב"ן, שאינו הגון לדבר כן לפני משה בדבר התלוי ברצונו עד שינחילנה הוא להם, אבל אמרו זאת דרך בקשה. וטעם כי באה אלינו שהיא ראויה לנו יותר

מִזְרָחָה׃ פ שביעי רביעי (כ) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה׃ (כא) וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו׃ (כב) וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה׃ (כג) וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא

ת"א ועבר וכו' סוטה נ'. ס'· ונכבשה שם שם: נקים וכו' פסחים י"ג, ח'. שקלים ד', ד'.· יומא ל"ח. ח':

דעם איהר צור מארגענזייטע דעם ירדן'ס איניזער ערבגוט ווירד צוגעפאללען זיי. (כ) משה אנטוואָרטעטע איהנען הירויף: ווען איהר דיזעס טהוט, ווען איהר אייך פֿאָר דעם עוויגען צום קריגע רישטעט, (כא) אונד יעדער געריסטעט אונטער אייך איזט, איבער דען ירדן פֿאָר דעם עוויגען צו פֿעלדע ציהט, ביז דייער זיינע פֿיינדע פֿאָר איהם אויסגעטריבען האבע, (כב) אונד דאז לאנד פֿאָר דעם עוויגען גענצליך ערָאָבערט זיין ווירד, הערנאך אבער ערשט אומקעהרט, אונד אייך אלזאָ אייערער שולדיגקייט ענטלעדיגעט, געגען דען עוויגען אונד געגען ישראל: זאָ זאָלל אייך דיזעס לאנד צום אייגענטהומע בלייבען, פֿאָר דעם עוויגען. (כג) טהוט איהר אבער דיזעס ניכט, זאָ זינדיגעט איהר דעם עווי-

תרגום אונקלוס

מַדִּנְחָא׃ (כ) וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִם תַּעְבְּדוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין אִם תִּזְדַּרְזוּן קֳדָם עַמָּא דַייָ לִקְרָבָא׃ (כא) וְיִעְבַּר לְכוֹן כָּל דִּמְזָרֵז יָת יַרְדְּנָא קֳדָם עַמָּא דַייָ עַד דִּיתָרֵךְ יָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִן קֳדָמוֹהִי׃ (כב) וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַייָ וּבָתַר כֵּן תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין מִן קֳדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחְסָנָא קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְאִם לָא תַעְבְּדוּן כֵּן הָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וְתִדְעוּן

באור

משאר שבטי' לפי שארץ מקנה היא ולנו מקנה רב יותר מכל השבטים, או הטעם שאנחנו רוצים בה ואין שאר השבטים חפצים בארץ הזאת, ע"כ מדבריו. ועל דרך שהוזכר פעמים רבות אין צורך לזה, כי הוא עבר בעתיד. ובאורו אם תנחילנו את הארץ הזאת אז תהיה כבר באה אלינו מעבר הירדן מזרחה, ולא נכחל עוד אתם מעבר הירדן והלאה, וכן מתורגם בל"א: (כ) אם תעשון את הדבר הזה. על דרך כלל, ומבאר אם תחלצו וגו': לפני ה', אנקלוס ויב"ע תרגמו קדם עמא דה' כדי להרחיק כל ענין מקומי מהשם הנכבד, ויתכן שהוא על הארון שנקרא על שם השוכן בין הכרובים, וכבר נאמר פעמים רבות בכתוב לפני ה' על הדרך הזה, והכוונ' שיהיו הם הראשונים וילאו לפני הארון לצבא: (כא) ועבר לכם כל חלוץ, ענינו כל חלוץ שלכם: (כב) ונכבשה וגו' ואחר תשבו והייתם נקים, כל זה הוא מדברי התנאי וענינו אם לא תשובו כי אם אחר שתהי' הארץ נכבשת. למען תהיו נקים מה' ומישראל, שלא תגרמו להם המרות רצון ה' ולהוסיף חרון אפו עליהם: והיתה הארץ הזאת, זהו תשובת התנאי אז תהיה הארץ הזאת לכם לאחזה: (כג) הנה חטאתם לה', הוא הפך על והייתם נקים וגו': חטאתכם אשר תמצא אתכם. [העונש הבא על חטא ועון יקרא גם הוא עון וחטאת, כי הוא כרוך אחרי החטא ושוכב עקביו. נכון וממהר לבא כשיעבור החטא, (עיין בראשית ד' י"ג, מ"ש שם על גדול עוני מנשוא): ולזה החוטא אחרי אשר חטא, משתדל להעלים את החטא, או להסתיר את עצמו ממנו, מילאת העונש הדבוק אחריו. ותבין מזה ענין מגילה הנאמרת בחטא להוראת

אֶתְכֶם׃ (כד) בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ׃ (כה) וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה׃ (כו) טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד׃ (כז) וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי דֹּבֵר׃ (כח) וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כט) וַיֹּאמֶר

ת"א ויאמר קדושין ס"ח. ח':

גען;אונד ווערדעט ערפֿאה־רען,וואס אויף דיזער זינדע פֿאָלגען ווירד. (כד) בויעט אייך שטעדטע פֿיר אייערע קינדער אונד הירדען פֿיר אייער קליינעס פֿיה, אונד האלטעט אייער פֿער־שפרעכען. (כה) דיא זאָהנע גד אונד דיא זאָהנע ראובן שפראכען צו משה וויא פֿאָלגט: דיינע קנעכטע ווערדען זאָ טהון, וויא דער הערר בעפֿיהלט. (כו) זונ־זערע קינדער, ווייבער, העערדען אונד אלל אונזער פֿיה (דיא)זאָללען אין דען שטעדטען גלעד בלייבען; (כז) דיינע קנעכטע אבער וואָללען גערישטעט צום שטרייטע פֿאָר דעם עוויגען אין דען קריג געהען, וויא דער הערר שפריכט. (כח)משה גאב דעם פריסטער אלעזר,דעם יהושע זאָהן נון אונד דען פֿאמיליענהייפּטערן דער קינדער

רש"י

המזרחי: (כד) לצאנכם. תיבה זו מגזרת צונה ואלפים כלם [תהלים ה'] שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. מיסודו של ר' משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא וכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: (כו) ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע כמו

תרגום אונקלוס

חובתכון די תשכח יתכון: (כד) בנו לכון קרוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון: (כה) ואמרו בני גד ובני ראובן למשה למימר עבדך יעבדון כמא די רבוני מפקיד: (כו) טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקרוי גלעד: (כז) ועבדך יעברון כל מזרז חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא די רבוני ממליל: (כח) ופקיד להון משה [illegible]ת אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: (כט) ואמר משה להון

באור

הנקמה, פעמים יאמר שיְמָצֵא החטא, כגון האלהים מצא [illegible] עון עבדיך (שם מ"ד ט"ז), ופעמים יאמר על החטא שיִמָּצֵא את החוטא, והענין אחד]: (כד) לצנאכם. הראוי לצאנכם, אלא שאל"ף עי"ן הפעל נמשך בצה החול"ם, והאל"ף שאחר הנו"ן נוסף. או שהוא תמורת הה"א הנוספת שבמלת צנה (תהלים ח' ח'), כן דעת רש"י והרד"ק בשרשים: (כה) ויצו להם משה את אלעזר וגו'. צוה אתם איך יתנהגו עם בני גד ובני ראובן במחלוקת הארץ, כי משה כבר ידע שהוא לא יעבירם את הירדן ולא ינחילם את הארץ, לכן הודיע לאלעזר ויהושע וראשי אבות המטות שכך התנה עמהם ועליהם לעש[illegible] ככל היוצא מפיה', ומלת להם שבה על בני גד ובני ראובן, והטעם לצרכם: (כט) ויאמר משה אליהם, אל אלעזר ויהושע וראשי האבות הנזכרים בפסוק שלפניו: ונתתם להם את ארץ הגלעד, כי עדין לא לקחו כי אם איזה ערים לבנות מבצרים לטפם ולא כל ארץ הגלעד, ונכך צוה ליהושע והנשיאים שאם

משה אלהם אם־יעברו בני־גד ובני־ראובן | אתכם את־הירדן כל־חלוץ למלחמה לפני יהוה ונכבשה הארץ לפניכם ונתתם להם את־ארץ הגלעד לאחזה: (ל) ואם־לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען: (לא) ויענו בני־גד ובני ראובן לאמר את אשר דבר יהוה אל־עבדיך כן נעשה: (לב) נחנו נעבר חלוצים לפני יהוה ארץ כנען ואתנו אחזת נחלתנו מעבר לירדן: (לג) ויתן להם | משה לבני־גד ולבני ראובן

ת"א ואם לא סס סס: ונאחזו סס ס"ח, ח׳, וע"ג, ג׳:

ישראל'ס אירעטהאלבען פֿערהאלטונגסבעפֿעהלע; (כט) משה שפראך נעמ־ ליך צו איהנען: ווען דיא זאָהנע גד אונד דיא זאָהנע ראובן מיט אייך ווערדע; איבער דען ירדן, אונד פֿאָר דעם עוויגען גערישטעט, אינס פֿעלד ציהען, אונד איהר ווערדעט דאז לאנד האבען אונטערטעניג גע־ מאכט; זאָ זאָללט איהר איהנען דאז לאנד גלעד צום אייגענטהומע איינגעבען. (ל) ווען זיא אבער ניכט גערישטעט מיט אייך צי־ העז, זאָ מאָגען זיא איהר אייגענטהום אונטער אייך אים לאנדע כנען ערווער־ בען. (לא) דיא זאָהנע גד אונד דיא זאָהנע ראובן אנטוואָרטעטען, אונד שפראכען: וויא דער עוויגע צו דיינען קנעכטען גערע־ דעט האט, זאָ וואָללען וויר טהון. (לב) וויר וואָללען גערישטעט פֿאָר דעם עוויגען אין דאז לאנד כנען היניבער ציהען, אומער אייגענטהימליכעס ערבגוט אבער בלייבט אונס דיסזייטס דעם ירדנס. (לג) משה איבערגאב אלזאָ דען זאָהנען גד, דען זאָהנען ראובן אונד דעם

תרגום אונקלוס

אִם יַעַבְרוּן בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יַת יַרְדְּנָא כָּל דִּמְזָרֵיז לִקְרָבָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן לְהוֹן יַת אַרְעָא דְגִלְעָד לְאַחְסָנָא: (ל) וְאִם לָא יַעַבְרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (לא) וַאֲתִיבוּ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יַת דִּי מַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן נַעְבֵּיד: (לב) נַחְנָא נַעְבַּר מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְעִמָּנָא אֲחוּדַת אַחְסַנְתָּנָא מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא: (לג) וִיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וּלְפַלְגוּת

רש"י

ה' ילחם לכם [שמות י"ד]: (לב) ואתנו אחז' נחלתנו. כלומר בידינו וברשותינו תהי אחזת נחלתנו מעבר

באור

יעברו יתנו להם כל הארץ לאחזת עולם. (רמב"ן): (ל) ונאחזו בתככם, חלק להם כבוד, כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו, או אם יתנחמו. (הראב"ע). [ולא ידעתי מה הכריחו לכך, כי הכוונה לפי פשוטה שיאחר להם אחוזה על כל פנים בארץ כנען, ועליהם להוריש את יושביה ולהאחז שם, כי זהו הוראת שרש אחז בבנין נפעל, וכן מתורגם בל"א]: ונאחזו, הראוי וְנֶאֶחֲזוּ כמשפט אם הפ"א אות גרונית. ובא בחול"ם הנו"ן על דרך נחי פ"י, ע"מ נולדו, כי אותיות אהו"י מתחלפות: (לא) ויענו בני גד, אחר שענו למשה לבד חזרו לענות גם לפני אלעזר ויהושע וראשי האבות, למען ישמעו גם הם ויקבלו עליהם לקים התנאי: (לב) ארץ כנען, לארץ כנען, ותחסר הלמ"ד, וכן ת"א: ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידינו וברשותנו תהי' אחזת נחלתנו מעבר הזה. (רש"י): (לג) ויתן להם משה, נתן להם עתה על תנאי: ולחצי שבט מנשה, מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר נתחלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה יותר מהראוי להם, ובקש מני

וְלַחֲצִ֣י ׀ שֵׁ֣בֶט ׀ מְנַשֶּׁ֣ה בֶן־יוֹסֵ֗ף אֶת־מַמְלֶ֙כֶת֙ סִיחֹן֙ מֶ֣לֶךְ הָאֱמֹרִ֔י וְאֶת־מַמְלֶ֕כֶת ע֖וֹג מֶ֣לֶךְ הַבָּשָׁ֑ן הָאָ֗רֶץ לְעָרֶ֙יהָ֙ בִּגְבֻלֹ֔ת עָרֵ֥י הָאָ֖רֶץ סָבִֽיב׃ (לד) וַיִּבְנ֣וּ בְנֵי־גָ֔ד אֶת־דִּיבֹ֖ן וְאֶת־עֲטָרֹ֑ת וְאֵ֖ת עֲרֹעֵֽר׃ (לה) וְאֶת־עַטְרֹ֥ת שׁוֹפָ֛ן וְאֶת־יַעְזֵ֖ר וְיָגְבְּהָֽה׃ (לו) וְאֶת־בֵּ֥ית נִמְרָ֖ה וְאֶת־בֵּ֣ית הָרָ֑ן עָרֵ֥י מִבְצָ֖ר וְגִדְרֹ֥ת צֹֽאן׃ (לז) וּבְנֵ֤י רְאוּבֵן֙ בָּנ֔וּ אֶת־חֶשְׁבּ֖וֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵ֑א וְאֵ֖ת קִרְיָתָֽיִם׃ (לח) וְאֶת־נְב֞וֹ וְאֶת־בַּ֧עַל מְע֛וֹן מֽוּסַבֹּ֥ת שֵׁ֖ם וְאֶת־שִׂבְמָ֑ה וַיִּקְרְא֣וּ בְשֵׁמֹ֔ת אֶת־שְׁמ֥וֹת

ת"א חשבון סוטה י"ג. ב': ואת נבו שם שם:

תרגום אשכנזי

האלבען שטאממע מנשה זאָהן יוסף, דאז רייך סיחן, קאָניגס צו אמרי, דאז רייך עוג, קאָניגס צו בשן: דאז לאנד נעבסט דען שטעדטען, דיא אין איהרען גרענצען לאגען, אללע לאנדשטעדטע אין דעם בעצירקע אומהער. (לד) דיא זאָהנע גד בויעטען דיבן, עטרות, אונד ערער; (לה) עטרת שופן, יעזר אונד יגבהה; (לו) בית נמרה אונד בית הרן; לעגטען פֿעסטע שטעדטע אונד שאפֿהירדען אן. (לז) דיא זאָהנע ראובן בויטען חשבון אלעלא אונד קריתים; (לח) אויך נבו אונד בעל מעון, דערען נאמען פֿערענדערט װאורדען, אונד שבמה; אונד גאבען דען שטעדטען, דיא זיא בויטען, דיא אלטען

תרגום אונקלוס

שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף יַת מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה וְיַת מַלְכוּת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר: (לד) וּבְנוֹ בְנֵי גָד יַת דִּיבוֹן וְיַת עֲטָרוֹת וְיַת עֲרוֹעֵר: (לה) וְיַת עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיַת יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה: (לו) וְיַת בֵּית נִמְרָה וְיַת בֵּית הָרָן קִרְוִין כְּרִיכָן וְחַטְרִין דְּעָן: (לז) וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּנוֹ יַת חֶשְׁבּוֹן וְיַת אֶלְעָלֵא וְיַת קִרְיָתָיִם: (לח) וְיַת נְבוֹ וְיַת בַּעַל מְעוֹן מַקְּפַן

רש"י

הזה; (לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת המלה ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע"ז שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה והיא

באור

שירצה להתנחל עמם והיו אנשים משבט מנשה שרצו בזה. אולי אנשי מקנה היו נתן להם חלקם. וטעם ולחצי חלק אחד מהם, כי היו למנשה שמונה בתי אבות ככתוב בפרשת הפקודים ושש מהם עברו את הירדן. (מדברי הרמב"ן): לעריה בגבלת, כל הערים אשר בגבולות הארץ והוסיף לבאר ערי הארץ סביב, כל הערים אשר בסביבו' הארץ: (לד) ויבנו בני גד. לא בנו עתה כי אם הערים המוזכרו' בכתוב לערי מבצר לטפ' וגדרות. כמו שמבאר בכתוב הסמוך, ולא כל הערים אשר בארץ ההיא וכן פירש"י ערי מבצר וגדרות צאן, זה סוף פסוק מוסב על תחלת המלה ויבנו בני גד את הערים האלה להיות ערי מבצ' וגדרות צאן. ויהיו שמו' הערים אשר יזכיר כמאמר מוסגר: (לח) מוסבת שם, שבני ראובן הסבו את שם נבו ובעל מעון לשם אחר. (רש"י), ויהיה לפ"ז המאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו (שלפי פשוטו קראום בשמותם אשר היו להם מימי קדם) על כל הערים חוץ מנבו ובעל מעון. ותמה עליו הרמב"ן למה לא יזכיר הכתוב את שמות האחרים אשר חדשו בני ראובן כדרך בכל מוסבות שם, כמו ויקרא שם העיר דן כשם דן אביהם (שופטים י"ח כ"ט), וכן במקומות רבות? והקרוב אלי כי

הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ (לט) וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ מפטיר (מ) וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ (מא) וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ (מב) וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־

נאמען ווידער. (לט) דיא זאֶהנע מכיר זאָהן מנשה גינגען נאך גלעד, נאהמען עס איין אונד פֿערטריבען דען אמרי, דער דארין וואר. (מ) דא איבערגאב משה דיא לאנדשאַפֿט גלעד דעם מכיר זאָהן מנשה, אונד דיזער בע־זעטצטע זיך דאזעלבסט. (מא) יאיר זאָהן מנשה גינג הין, נאהם איהרע דאָרפֿער איין, אונד נאננטע זיא דיא דאָרפֿער יאיר'ס. (מב) נבח

תרגום אונקלוס

שְׁמָהָן וְיַת שִׂבְמָה וּקְרוֹ בִשְׁמָהָן יַת שְׁמָהַת קִרְוַיָּא דִּי בְנוֹ׃ (לט) וַאֲזַלוּ בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְגִלְעָד וְכַבְשׁוּהָ וְתָרִיךְ יַת אֱמוֹרָאָה דִּי בַהּ׃ (מ) וִיהַב מֹשֶׁה יַת גִּלְעָד לְמָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה וִיתֵיב בַּהּ׃ (מא) וְיָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲזַל וּכְבַשׁ יַת כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יַתְהֵין כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ (מב) וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יַת קְנָת וְיַת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵיהּ׃

רש"י

שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת רי"ש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חוותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חוות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר'

באור

אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב, וכאש' כבש אותם סיחון מלך האמרי הסב את שמם לשם אחר. והיה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם, כי כן מצינו בספר ירמיהו כאשר לכד נבוכדנצר את ערי מואב הזכרו בשמות הללו חשבון ואלעלא וגו'. לכן נראה כי פי' מוסבות שם שאלו הערים כלן היו מוסבות שם שהסב סיחן את שמם הראשון, וזה היה שמם הראשון כאשר היו ביד מואב, ובני ראובן קראו להם בשמותם הראשונים אשר היו להם מתחלה ולפיכך לא אמר הכתוב ויקרא שמות לערים אשר בנו אלא ויקראו בשמות, ע"כ מדבריו, וכן מתורג' בל"א: ואת שבמה, בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה. (רש"י), כוונתו שאינה דבוקה אל מוסבת שם, רק עם ובני ראובן בנו. וביאורו ובני ראובן בנו את חשבון וגו' ואת נבו ובעל מעון (שהיו מוסבת שם) ואת שבמה, וכן כוון המתרגם אשכנזי. ולא כרלב"ג שפי' מוסבת שם, אלה הערים הוסבו שמות' וכן שבמה, ודעתו שגם שבמה הוסב' שמה, מה שלא יתכן לפי הנחת הטע' שהונח הטפחא במלת שם המפסיק יותר מן התביר שבמלת בעל מעון, בדין מאמר מוסגר, והנכון כמו שכתבתי: (לט) ויורש את האמרי, אף שאמר בני מכיר יתכן לומר ויורש ל"י על שם אביהם שהוא מכיר, וכן בכתוב הסמוך ויתן משה את הגלעד למכיר, ענינו לבני מכיר, ודרך המקרא לדבר על השבט או משפחה בשם הפרטי שממנו ייוחס השבט או המשפחה ההיא: (מא) ויאיר בן מנשה, הוא היה ממשפחת יהודה כי כן כתוב ואחר בא חצרון (שהוא בן פרץ בן יהודה) אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששי' שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד (ד"ה א' ב' כ"א), ונקרא בן מנשה בעבור אמו שהית' ממשפחת מנשה. וכתב הראב"ע ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר? כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמרי שהיא מעבר לירדן מזרחה, כי יש אמרי בארץ כנען והוא הי' תקיף מכל שבעה גוים. עכ"ד: חות, ת"א כפרני והם הפרזות אשר על פני השדה, באין חומה ובריח, למשכן האכרים ועובדי האדמה, ושרשו חיי, כמו ויאספו פלשתי' לחיה (שמואל ב' כ"ג י"א), והומלה יו"ד למ"ד הפעל בוי"ו, ודגש הוי"ו על חסרון יו"ד עי"ן הפעל: (מב) ונבח הלך, לא הוזכר בכתוב

קנת ואת־בנתיה ויקרא לה נבח בשמו: פ

לג (א) אלה מסעי בני־ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד־משה ואהרן: (ב) ויכתב משה את־מוצאיהם למסעיהם על־פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: (ג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת

ה' רפא

תולדות אהרן ממחרת ברכות ט', א':

תרגום אשכנזי

גינג היין אונד נאהם קנת איין, נעבסט דען דאצו געהאָריגען פלעטצען, אונד נאננטע זיא, נאך זיינעם נאמען, נבח:

לג (א) דיזעס זינד דיא רייזען דער קינדער ישראל'ס, וועלכע אויס מצרים געצאָגען זינד, דורך משה אונד אהרן, נאך איהרען פערשידענען העערעסציגען. (ב) משה פערצייכנעטע, אויף בעפעהל דעס עוויגען איהרען אויסצוג, נאך אָרדנונג דער רייזען; אונד דיזע געשאהען וויא פאָלגט: (ג) פאָן רעמסס בראכען זיא אויף אם פינפצעהנטען טאגע דעם ערשטען מאָנאטס, רען טאג נאך דעם פסח צאָגען דיא קינדער ישרא'ס אֶפֿפֿענטליך, פאָר דען אויגען

רש"י

משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא דרש שמשמש מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז [רות ב'] לבנות לה בית [זכריה ה']:

תרגום אונקלוס

לג (א) אלין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים להיליהון בידא דמשה ואהרן: (ב) וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: (ג) ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עשרא יומא לירחא קדמאה מבתר יומא דפסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני

לג (א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאע"פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים

באור

מאיזה משפחה היה. אך ממה שכתוב ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה ששים עיר (ד"ה א' ב' כ"ג), נראה שנבח אשר לכד את קנת ובנותיה בן יאיר היה ולכן נקראו ג"כ חות יאיר. (רמב"ן): ויקרא לה'. ה"א הכנוי רפוי' וכן הרב' במקרא:

לג אלה מסעי בני ישראל, אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הקב"ה למשה אחר תאסף אל עמיך, אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכוון בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם, שאף שגזר עליהם להניעם במדבר לא היו מטולטלים תמיד בלא מנוחה, אבל בכל הזמן הגדול הזה לא הלכו רק אלה מסעות. (רמב"ן), וכן כתב רש"י ז"ל בשם ר' משה הדרשן: (ב) את מוצאיהם, את כל המקומו' שיצאו משם לנסוע אל מקו' אחר, כמו שמבאר למסעיהם ר"ל את מוצאיהם לצורך מסעיהם: על פי ה', לדעת הראב"ע הוא דבק עם למסעיהם, ובאורו למסעיהם שהיו על פי ה', על דרך שאמר על פי ה' יסעו. אבל אין פירושו מספיק, למה שהונח הטפחא במלת למסעיהם שהוא מפסיק יותר מן האזלא שבמלת משה, שנראה שהוא מאמר מוסגר, ועל פי' ה' דבק עם ויכתב משה, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל. והנה מכתב המסעות מלות השם היא, מן הטעמים שהזכיר הרב במורה הנבוכים או מזולתן ענין לא נתגלה לנו סודו. ויתכן להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראוים להכנס לארץ, (רע"ס): (ג) ממחרת הפסח, ביאורו בחמשה עשר יום שהוא ממחרת הפסח, כי ארבעה עשר הוא יום הקרבת הפסח. וכן ת"א מבתר יומא דפסחא: ביד

הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה
לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃ (ד) וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים
אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר
וּבֵאלֹהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃
(ה) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ
בְּסֻכֹּת׃ (ו) וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם
אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ (ז) וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם
וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃ (ח) וַיִּסְעוּ
מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃ (ט) וַיִּסְעוּ
מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים

פֿאָן גאנץ מצרים, אוים. (ד) דיא מצרים בעגרובען אינדעססען דיא ערשט־געבאָרנען אונטער איהנען, דיא דער עוויגע אללע גע־שלאגען האטטע; זעלבסט אן איהרען געֿטטערן האט־טע דער עוויגע געריכטע אויסגעאיבט. (ה) זיא בראכען פֿאָן רעמסס אויף, אונד לאגערטען זיך צו סכות. (ו) פֿאָן סכות בראַ־כען זיא אויף, אונד לא־גערטען זיך צו אתם, וואָ דיא וויסטע זיך אנפֿענגט. (ז) פֿאָן אתם בראכען זיא אויף, ווענדעטען זיך געגען פי החירות, וועלכעס פֿאָר בעל צפון ליגט; אונד לא־גערטען זיך פֿאָר מגדול. (ח) פֿאָן פי החירות בראַ־כען זיא אויף, גינגען דורך ראז מעער אין דיא וויסטע, מאכטען אין דער וויסטע אתם דרייא טאגערייזען, אונד לאגערטען זיך צו מרה. (ט) פֿאָן מרה בראכען זיא אויף אינד קאמען נאך אילם, צו אילם ווארען צוועלף קוועללען אונד זיבענציג פאלמבייםע, דאזעלבסט לאגערטען זיא

תרגום אונקלוס

כָּל מִצְרָאֵי׃ (ד) וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יַת דִּי קְטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד יְיָ דִּינִין׃ (ה) וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וּשְׁרוֹ בְּסֻכֹּת׃ (ו) וּנְטַלוּ מִסֻּכֹּת וּשְׁרוֹ בְאֵיתָם דִּי בִּסְטַר מַדְבְּרָא׃ (ז) וּנְטַלוּ מֵאֵיתָם וְתַב עַל פּוּם חִירָתָא דִּי קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדּוֹל׃ (ח) וּנְטַלוּ מִן פּוּם חִירָתָא וַעֲבַרוּ בְגוֹ יַמָּא לְמַדְבְּרָא וַאֲזַלוּ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא דְאֵיתָם וּשְׁרוֹ בְּמָרָה׃ (ט) וּנְטַלוּ מִמָּרָה וַאֲתוֹ לְאֵילִים וּבְאֵילִים תַּרְתֵּי עֲשַׂר מַבּוּעִין דְּמַיִּין

רש"י

שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות לא תהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה שנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו' [במדבר י"א] שלח לך אנשים וגו' [שם י"ג] וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבו' מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמנה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקו' רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו' [במ"ר]: (ד) ומצרים מקברים. טרודים באבלם:

באור

רמה, תואר דינוני לנקבה מנע"ו, ולכן הנגינה מלרע, וענינו כבר מפורש בבאור פ' בשלח: (ד) ומצרים מקברים, אלו הולכים ביד רמה, ואלו טרודים בקבורת מתיהם: (ה) ויסעו בני ישראל מרעמסס, בעבור שהפסיק בנתים עד שארכו הדברים חזר לאמר ויסעו וגו': (ז) וישב, ולא אמר וישובו כמו ויסעו, ויחנו, כי שב על העם שיתכן עליו ל"ר ול"י: (ח) מפני החירת,

עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים
וַיַּחֲנוּ שָׁם׃ (י) וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיַּחֲנוּ
עַל־יַם־סוּף׃ שני (יא) וַיִּסְעוּ מִיַּם־
סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ (יב) וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ (יג) וַיִּסְעוּ
מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃ (יד) וַיִּסְעוּ
מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה
שָׁם מַיִם לָעָם לִשְׁתּוֹת׃ (טו) וַיִּסְעוּ
מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃ (טז) וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר סִינָי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃
(יז) וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ
בַּחֲצֵרֹת׃ (יח) וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ
בְּרִתְמָה׃ (יט) וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ
בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ (כ) וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ
בְּלִבְנָה׃ (כא) וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ
בְּרִסָּה׃ (כב) וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ
בִּקְהֵלָתָה׃ (כג) וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ

תרגום אשכנזי

זיך. (י) פֿאָן אילם בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אם שילפֿמעערע. (יא) פֿאָם שילפֿמעערע בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער ווי־סטע סין. (יב) פֿאָן דער וויסטע סין בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו דפקה. (יג) פֿאָן דפקה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו אלוש. (יד) פֿאָן אלוש בראכע זיא אויף, אונד לאגערטען זיך צו רפידם, אללווא דאז פֿאָלק קיין וואססער צו טרינקען האטטע. (טו) פֿאָן רפידם בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער וויסטע סיני. (טז) פֿאָן דער וויסטע סיני בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו קברות התאוה. (יז) פֿאָן קברות התאוה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חצרות. (יח) פֿאָן חצרות בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו רתמה. (יט) פֿאָן רתמה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו רמון פרץ. (כ) פֿאָן רמון פרץ בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו לבנה. (כא) פֿאָן לבנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו רסה. (כב) פֿאָן רסה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו קהלתה. (כג) פֿאָן קהלתה בראכען

תרגום אונקלוס

וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן׃ (י) וּנְטַלוּ מֵאֵילִים וּשְׁרוֹ עַל יַמָּא דְסוּף׃ (יא) וּנְטַלוּ מִיַּמָּא דְסוּף וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִין׃ (יב) וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִין וּשְׁרוֹ בְּדָפְקָה׃ (יג) וּנְטַלוּ מִדָּפְקָה וּשְׁרוֹ בְּאָלוּשׁ׃ (יד) וּנְטַלוּ מֵאָלוּשׁ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלָא הֲוָה תַמָּן מַיָּא לְעַמָּא לְמִשְׁתֵּי׃ (טו) וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ (טז) וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּקִבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי׃ (יז) וּנְטַלוּ מִקִּבְרֵי דִמְשַׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ בַּחֲצֵרוֹת׃ (יח) וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּרִתְמָה׃ (יט) וּנְטַלוּ מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמּוֹן פָּרֶץ׃ (כ) וּנְטַלוּ מֵרִמּוֹן פָּרֶץ וּשְׁרוֹ בְּלִבְנָה׃ (כא) וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה וּשְׁרוֹ בְּרִסָּה׃ (כב) וּנְטַלוּ מֵרִסָּה וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃ (כג) וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָה וּשְׁרוֹ בְּטוּרָא דְשָׁפֶר׃ (כד) וּנְטַלוּ

רש"י

(יט) ויחנו ברתמה. ע"ש לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים [תהלים

באור

הוא פי החירות האמור למעלה והפה בפני׳: ויעברו בתוך הים המדברה, ענינו שעברו בתוך הים ללכת המדברה: (יד) ולא היה שם מים, ולא הזכיר

בְּהַר־שָׁפֶר׃ (כד) וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ
בַּחֲרָדָה׃ (כה) וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ
בְּמַקְהֵלֹת׃ (כו) וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ
בְּתָחַת׃ (כז) וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃
(כח) וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה׃
(כט) וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה׃
(ל) וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּמֹסֵרוֹת׃
(לא) וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃
(לב) וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃
(לג) וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה׃
(לד) וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃
(לה) וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃
(לו) וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן
הִוא קָדֵשׁ׃ (לז) וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ
בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם׃ (לח) וַיַּעַל
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה

ת"א ויעל וכו' ר"ה ג', ג': על פי ב"ב י"ז, א':

זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו הר שפר. (כד) פֿאָן הר שפר בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חרדה. (כה) פֿאָן חרדה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו מקהלת. (כו) פֿאָן מקהלת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו תחת. (כז) פֿאָן תחת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו תרח. (כח) פֿאָן תרח בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו מתקה. (כט) פֿאָן מתקה בראכען זיא אויף אונד לאגערטע' זיך צו חשמנה. (ל) פֿאָן חשמנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו מסרות. (לא) פֿאָן מסרות בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו בני יעקן. (לב) פֿאָן בני יעקן בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו חר הגדגד. (לג) פֿאָן חר הגדגד בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו יטבתה. (לד) פֿאָן יטבתה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עברנה. (לה) פֿאָן עברנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עציון גבר. (לו) פֿאָן עציון גבר בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דער וויסטע צין, אָדער קדש. (לז) פֿאָן קדש בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אם גע־בירגע הר, אן דער אנפֿאנגסגרענצע דעס לאנדעס אדום. (לח) היר גינג דער פריסטער אהרן,

תרגום אונקלוס

מְטוּרָא דְשָׁפֶר וּשְׁרוֹ בַּחֲרָדָה׃ (כה) וּנְטָלוּ מֵחֲרָדָה וּשְׁרוֹ בְּמַקְהֵלוֹת׃ (כו) וּנְטָלוּ מִמַּקְהֵלוֹת וּשְׁרוֹ בְּתָחַת׃ (כז) וּנְטָלוּ מִתָּחַת וּשְׁרוֹ בְּתָרַח׃ (כח) וּנְטָלוּ מִתָּרַח וּשְׁרוֹ בְּמִתְקָה׃ (כט) וּנְטָלוּ מִמִּתְקָה וּשְׁרוֹ בְּחַשְׁמוֹנָה׃ (ל) וּנְטָלוּ מֵחַשְׁמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּמוֹסֵרוֹת׃ (לא) וּנְטָלוּ מִמּוֹסֵרוֹת וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ (לב) וּנְטָלוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וּשְׁרוֹ בְּחוֹר הַגִּדְגָּד׃ (לג) וּנְטָלוּ מֵחוֹר הַגִּדְגָּד וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָה׃ (לד) וּנְטָלוּ מִיָּטְבָתָה וּשְׁרוֹ בְּעַבְרוֹנָה׃ (לה) וּנְטָלוּ מֵעַבְרוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר׃ (לו) וּנְטָלוּ מֵעֶצְיוֹן גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְצִין הִיא רְקָם׃ (לז) וּנְטָלוּ מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהוֹר טוּרָא בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ (לח) וּסְלֵיק אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְהוֹר טוּרָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּמִית תַּמָּן

רש"י

ק"כ]: (לח) על פי ה'. מלמד שמת בנשיקה:

באור

ענין המים במרה ולא ענין המן במדבר סין, לפי שזה הענין דבר גדול היה שנסו את ה' ונקדש לעיניהם להוציא להם מים מן הסלע, ונקרא בשם מסה ומריבה, ואח"ז באה עליהם גם מלחמת עמלק, ולכן הזכירו

וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ׃ (לט) וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ בְּהֹר הָהָר׃ ס (מ) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מא) וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה׃ (מב) וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃ (מג) וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ (מד) וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בִּגְבוּל מוֹאָב׃ (מה) וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד׃ (מו) וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן

תרגום אשכנזי

אויף בעפֿעהל דעס עוויגען, אויף דען בערג הר, אונד שטארב דאזעלבסט. דיזעס געשאהע אים פֿירציגסטען יאהרע דעס אויסצוגס דער קינדער ישראל׳ס אויס מצרים, אם ערשטען טאגע דעס פֿינפֿטען מאָנאטס. (לט) אהרן וואר הונדערט אונד דרייא אונד צוואנציג יאהרע אלט, אלס ער אויף דעם געבירגע הר שטארב. (מ) אום עבען דיזע צייט ערפֿוהר דער כנעני, קאָניג צו ערד, דער אן דער מיטטאגסזייטע דעס לאנדעס כנען וואָהנטע, דען אנצוג דער קינדער ישראל׳ס. (מא) פֿאָן דעם געבירגע הר בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו צלמנה. (מב) פֿאָן צלמנה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו פונן. (מג) פֿאָן פונן בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו אבת. (מד) פֿאָן אבת בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עיי העברים, אן דער גרענצע מואב׳ס. (מה) פֿאָן עיים בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו דיבן גד. (מו) פֿאָן דיבן גד בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך צו עלמן

רש"י

(מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה [מיכה א'] שמו את ירושלים לעיים [תהלים ע"ט]:

תרגום אונקלוס

בִּשְׁנַת אַרְבְּעִין לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה בְּחַד לְיַרְחָא׃ (לט) וְאַהֲרֹן בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין וּתְלָת שְׁנִין כַּד מִית בְּהוֹר טוּרָא׃ (מ) וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד וְהוּא יָתֵיב בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (מא) וּנְטַלוּ מֵהוֹר טוּרָא וּשְׁרוֹ בְּצַלְמוֹנָה׃ (מב) וּנְטַלוּ מִצַּלְמוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּפוּנוֹן׃ (מג) וּנְטַלוּ מִפּוּנוֹן וּשְׁרוֹ בְּאוֹבוֹת׃ (מד) וּנְטַלוּ מֵאוֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עִבְרָאֵי בִּתְחוּם מוֹאָב׃ (מה) וּנְטַלוּ מִמְּגִיזָתָא וּשְׁרוֹ בְּדִיבוֹן גָּד׃ (מו) וּנְטַלוּ מִדִּיבוֹן גָּד וּשְׁרוֹ בְּעַלְמוֹן דִּבְלָתָיְמָה׃

באור

בקברה ולא היה שם מים כי הוא המקום הניכר והנודע בו. (רמב"ן): (מ) וישמע הכנעני מלך ערד, דבק עם סוף הכתוב וביאורו ששמע בבוא בני ישראל, וע"ז יעיד האתנח במלת כנען שהוא מפסיק יותר מהזקף שבמלת ערד, כדין מאמר מוסגר. ולא הזכיר מה אירע להם בדבר הזה, אבל יזכיר בקבלה מה שאירע להם אחר מיתת אהרן, כי הענין הזה כבר מפורש בפרשת חקת: (מו) ויחנו בעלמן דבלתימה. יתכן שהיו שני מקומות נקראים עלמן, והזכירו הכתוב כאן בהבדלו שהוא העלמן הסמוך לדבלתים, ולכן הוטל ה"א בסופה שהוא במקום למ"ד בתחלתה כי מצאנו שם המקום ההוא בלא ה"א, ועל דיבן ועל נבו ועל בית דבלתים (ירמיה מ"ח כ"ב):

דִּבְלָתָֽיְמָה׃ (מז) וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעֲבָרִים לִפְנֵי נְבוֹ׃ (מח) וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ (מט) וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים בְּעַרְבֹת מוֹאָב׃ ס

שלישי חמישי (נ) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ (נא) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן׃ (נב) וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם

תולדות אהרן דבלתימה יבמות ס', ב': ויחנו ערובין נ"ה, ב'. יומא ע"ה. ב': כי אתם בכורות ל"ה. א': והורשתם סוטה ל"ד. א':

תרגום אונקלוס

(מז) ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי קדם נבו: (מח) ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דירחו: (מט) ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שיטין במישריא דמואב: (נ) ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: (נא) מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: (נב) ותתרכון ית כל

תרגו' אשכנזי'

דבלתימה. (מז) פֿאָן עלמן דבלתימה בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אם געבירגע עברים, געגען נבו איבער. (מח) פֿאָן דען געבירגען עברים בראכען זיא אויף אונד לאגערטען זיך אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן, געגען ירחו איבער. (מט) איהר לאגער ערשטרעקטע זיך אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן, פֿאָן בית הישימות ביז נאך אבל השטים הין. (נ) אין דיזען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן, ירחו געגען איבער, רעדעטע דער עוויגע מיט משה אונד שפראך: (נא) רעדע מיט דען קינדערן ישראל'ס אונד זאגע איהנען, איהר ווער־דעט נון איבער דען ירדן געהען, אונד אין דאז לאנד כנען קאָממען; (נב) דא־זעלבסט זאָללט איהר אל־לע איינוואָהנער דעם לאנ־

רש"י

(מט) מבית הישמות עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כולי: אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. והורשתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר יהושע בעודם בירדן: (נב) והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפשוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן

באור

(מט) מבית הישמת, המ"ם לשעור המקום, ר"ל שהיה המחנה נטושה כ"כ מן בית הישימת עד אבל השטים: (נב) והורשתם. לשון גרושין והעד מלת מפניכם: משכיתם, כמו אבן משכית (ויקרא כ"ו א'), וענינו מבואר שם: ורש"י ז"ל כתב משכיתם כתרגומו בית סגדתהון, על שם שהיו מסככים את הקרקע ברצפה של שיש להשתחוות עליה בפשוט ידים ורגלים, כדכתיב (שם) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחו' עליה ע"כ, ועד היום נשארו מן אבני שיש ההם ובהן צורות נאות ונחמדות, חרותות ומשובצות בחתיכות קטנות מאבן שיש, הצבועות בכל מיני צבע ותמונות שונות זו בצד זו עד שיחשוב הרואה שהיא מלאכת המצייר במיני צבעים, והמלאכה ההיא חשובה בעיני גדולי האומות עד שישקלו זהב מחירה, ונקראת בלשונם (מאָזאיק),

אֵת כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כָּל־בָּמוֹתָם תַּשְׁמִידוּ׃ (נג) וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ לָרֶשֶׁת אֹתָהּ׃ (נד) וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ׃ (נה) וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם

ת"א ואם־לא מגלה י"ח ח':

דעם אויסטרייבען, דיא שויאבילדער איהרער געטצען צערשטאֶרען, איהרע געגאָססענען בילדער זיילען צערשטאָרען, אונד איהרע אָפּפֿערהאָהען פֿערניכטען. (נג) ווען איהר אויף דיזע וויזע דיא איינוואָהנער אויסגעטריבען, זאָ בעזעטצט אייך דאזעלבסט; דען איך איבערגעבע אייך דיזעס לאנד, עס איינצונעהמען. (נד) דורך דאזלאָאזאָללט איהר דאז לאנד, נאך דען פֿאמיליען פֿערטהיילען, דיא שטערקערע פֿאמיליע בעקאָמט מעהר, אונד דיא שוועכערע וועניגער לאנד. אן דעריעניגען שטעללע, וואָהין איהר לאָז אויסגעפֿאללע', דא ווירד איהר זאָלכעס אנגעוויזען: דאָך זאָ, דאס דיא פֿאמיליענשטעממע צוזאממען בלייבען. (נה) ווען איהר אבער דיא איינוואָהנער דעם לאנדעס ניכט אויסטרייבט, זאָ ווערדען דיאיעניגען, דיא איהר איבריג לאסט, אייך דאָרנעי אין דען אויגען, אונד שטאכעלן אין דער זייטע ווערדען: אונד אייך אין דעם לאנדע, אין וועלכעם

תרגום אונקלוס

יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵבְדוּן יָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן וְיָת כָּל צַלְמֵי מַתְּכַתְהוֹן תְּבַדוּן וְיָת כָּל בָּמָתְהוֹן תְּשֵׁיצוּן׃ (נג) וּתְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא וְתִתְּבוּן בַּהּ אֲרֵי לְכוֹן יְהָבִית יָת אַרְעָא לְמֵירַת יָתַהּ׃ (נד) וְתַחְסְנוּן יָת אַרְעָא בְּעַדְבָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן יָת אַחֲסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן יָת אַחֲסַנְתְּהוֹן לִדְיִפּוֹק לֵיהּ תַּמָּן עַדְבָא דִּלֵיהּ יְהֵא לְשִׁבְטֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּחְסְנוּן׃ (נה) וְאִם לָא תְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דִּי תַשְׁאֲרוּן מִנְּהוֹן לְסִיעַן נַטְלָן

רש"י

משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה [ויקרא כ"ו]: מסכיתם. כתרגומו מתכתהון: (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה: (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. ד"א בי"ב גבולין כמנין השבטים: (נה) והיה אשר תותירו מהם.

באור

לא ידעו המחברים את מוצא התיבה הזאת, אולי היא מקולקלת מן משכית, והדבר ידוע שכל הליוים ההם נעשו לצורך עבודתם: ואת כל במותם, מקומות הגבוהים אשר עליהן יזבחו לאלהיהן, וכן מתורגם בלשון אשכנז: (נג) והורשתם, ענינו וכאשר תורישו את יושבי הארץ על כל האופנים אשר הזהרתיך אז וישבתם בה, ובפסוק נ"ה יכפול התנאי ואם לא תורישו וגו': והורשתם את הארץ, כבר הוזכר פעמים רבות שבבנין הזה הוראתו לשון גירושין, וטעם את הארץ, את יושבי הארץ, וכן רבים, וכן תרגם אונקלוס ואשכנזי: (נד) והתנחלתם, מעטים נמצאים בבנין התפעל שהוא יוצא כי הארץ הוא הפעול וכן והתאוית' לכם: לרב תרבו, המקרא הזה פירשתי בפרשת פינחס בענין חלוקת הארץ בשם הרמב"ן ע"ש: (נה) ואם לא תורישו,

וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ׃ (נו) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ

לד (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (ב) צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ׃ (ג) וְהָיָה לָכֶם

תולדות אהרן ארץ כנען סנהדרין נ"ח, א':

איהר וואָהנט, אימּמער פֿיינדזעליג בעהאנדעלן. (נו) אלסדאן ווערדע איך אייך געשעהען לאססען, וואס איך בעשלאָססען האטטע איהנען צו טהון.

לד (א) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפּראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישרא'ס, אונד זאגע צו איהנען: דא איהר יעצט אין דאז לאנד כנען קאָממט; זאָ בעמערקט דאז לאנד, דאז אייך אלס איין ערבגוט צופֿאַלען זאָלל, דאז לאנד כנען נאָך זיינען גרענצען: (ג) דיא עקקע געגען מיט־

תרגום אונקלוס

זֵין לְקִבְלֵיכוֹן וּלְמַשִּׁירְיָן מַקְפְּנָכוֹן וִיעִיקוּן לְהוֹן עַל אַרְעָא דִּי־אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ׃ (נו) וִיהֵי כְּמָא דִי חֲשֵׁיבִית לְמֶעֱבַד לְהוֹן אַעֲבֵד לְכוֹן׃

לד (א) וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ (ב) פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִכְנַעַן דָּא אַרְעָא דִּי תִתְפְּלֵיג לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִכְנַעַן לִתְחוּמָהָא׃ (ג) וִיהֵי

רש"י

יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכא: ולצנינים. פותרין בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככ' אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכ'. כתרגומו:

לד (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומ"א אומר על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעים אומו' מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין.

באור

כפילת התנאי שבפסוק נ"ג: לשכים, מצאנו הנני שך את דרכך (הושע ב' ח'). דקמ"ץ הפ"א, והשם ממנו כמשוכת חדק (משלי ט"ו י"ט), ירצה שדרשו שוך, ויהי' הדגש במלת לשכים תמורת הנח כמו שנמצא פעמים רבות ועניינו לשון קוצים ודרקנים, ולכן נקרא גם גדר הכרמים והגנות משוכה, לפי שנעשה מן הקוצים: ולצנינם, עניינו כמו לשכים, ושרשו צנן ופעמים תהיה בחסרון אות הכפל ויושלם ע"י הדגש, כמו צִנִּים (משלי כ"ב ה'), וענין המליצה הזאת שהגוים

הנותרים יצערו ויכאיבו את ישראל. כמו הקיסם שבעין או הקוץ החד התחוב בבשר האדם, שכל עוד שלא יסירו משם יזיק ויכאיב באין מרפא, כן יציקו ויצררו האומות את ישראל, כמ"ש וצררו אתכם וגו', והמתרגם הארמי תרגם לשכים בעיניכם, לסיען נטלין זיין לקבלכון, וכן תרגם ולשוטט בצדיכם (יהושע כ"ג י"ג) לסיען נטלין זיין. ולצנינים בצדיכם תרגם ולמשירין מקפנכון:

(נו) כאשר דמיתי, כאשר חשבתי, וכן ת"א:

לד (ב) זאת הארץ. לפי שהרבה מצות נוהגת בארץ ואינן נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב, לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות, (רש"י). תפול לכם, על שם שנתחלקה בגורל נקרא חלוקה לשון נפילה, וכן ת"א דתתפלג, וכן הלועז ישתמש בהשאלה הזאת (צופאללען): (ג) פאת נגב, מתחיל במקצוע דרומית

תרגום אשכנזי

טאג איזט אן דער וויסטע
צן, בייא אדום. דיא זיד=
ליכע גרענצע זאָלל זיך
פֿאָם ענדעדעם זאלצמעע=
רעס אנפֿאנגען, נעמליך
צור מאָרגענזייטע דעס=
זעלבען: (ד) פֿאָן דא ווענ=
דעט זיא זיך צור מיטטעג=
ליכען זייטע דער האהע
עקרבים, נאך צן, ווייכט
אוים צור מיטטעגליכען
זייטע פֿאָן קדש ברנע,

פְּאַת־נֶ֛גֶב מִמִּדְבַּר־צִ֖ן עַל־יְדֵ֣י אֱד֑וֹם
וְהָיָ֤ה לָכֶם֙ גְּב֣וּל נֶ֔גֶב מִקְצֵ֥ה יָם־
הַמֶּ֖לַח קֵֽדְמָה׃ (ד) וְנָסַ֣ב לָכֶם֩ הַגְּב֨וּל
מִנֶּ֜גֶב לְמַעֲלֵ֤ה עַקְרַבִּים֙ וְעָ֣בַר צִ֔נָה
וְהָיָה֙ * תּֽוֹצְאֹתָ֔יו מִנֶּ֖גֶב לְקָדֵ֣שׁ בַּרְנֵ֑עַ
וְיָצָ֥א חֲצַר־אַדָּ֖ר וְעָבַ֥ר עַצְמֹֽנָה׃

והיו קרי

תרגום אונקלוס

לְכוֹן רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִן עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא דְמִלְחָא קִידוּמָא׃ (ד) וְיַסְחַר לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא לְמַסְּקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעִבַּר לְצִן וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לְרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעִבַּר לְעַצְמוֹן׃

רש"י

אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבו' בדרומ' של א"י זו אצל זו קצת ארץ מצרי' וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרי' והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים [יהושע י"ג] ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים [שמות י"ג] שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים ישבי חבל הים גוי כרתים [צפניה ב'] ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל [פ' כ'] מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה [שופטים י"א] והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב [שם] וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה מצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפוני של עולם באלכסון למערב ועובר המצר דרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומ' של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב

באור

מזרחית, וסובב והולך אל המערב, ומשם אל הצפון. ואל המזרח עד שישוב למקום שהתחיל בו: על ידי אדום, סמוך לאדום, כי אדום בדרומו של ארץ ישראל, וים המלח מתחיל בקצה הדרום, ונמשך לצד מזרח, ומדבר צין למערבו של ים המלח: מקצה ים המלח קדמה, גבול הארץ יהיה למזרחו של ים המלח, והים לפנים מן הגבול: (ד) ונסב לכם, שם הגבול בולט ועובר בדרומו של מעלה עקרבים, נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה, אל צין, כמו מצרימה: תוצאתיו, קצותיו בדרומו של קדש ברנע, ומשם נמשך הגבול לצד מערב אל חצר

(ה) וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ (ו) וּגְבוּל יָם

ת"א וגבול וכו' גיטין ט', א:

תרגום אונקלוס

(ה) וְיַסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרַיִם וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ (ו) וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמֵיהּ דֵּין יְהֵי לְכוֹן

נאך חצר אדר, פאָן דא נאך עצמון; (ה) פאָן עצמון װענדעט זיך דיא גרענצע נאך דעם באך נאך מצרים, אונד רייכט ביז אן דאז מעער. (ו) זאָדאן דיא

רש"י

האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים. ומצר מערבי מהו:

באור

אדר ומשם עצמונה. ששם במקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל: (ה) נחלה מצרים, כמו אל נחל מצרים, והנה יב"ע תרגומו הנילוס דמצרים, ומפרשים אמרו שאינו הנילוס, כי הוא נקרא יאור, וגם שאין מזה הכרע, כי ידוע שנהר נילוס עולה ומשקה את ארץ מצרים, ומימיו מתכנסים בחפירות וצנורות עשויות לכך בבנין להשקות את השדות, ויתכן שבמקום שהמים מכונסין נקראו יאורים, ובמקום שהם נמשכין והולכין אל הים הגדול נקראו נהר או נחל, מ"מ משמע כדבריהם, שאין הנילוס העובר בארץ מצרים מגבולי הארץ, ונחל מצרים הוא השיחור השופך לים במקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל, וכן כתב רש"י ז"ל בסוף ספר (יחזקאל מ"ח כ"ח), (ובדברי הימים ט"ו ב') כתיב ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים עד לבא חמת, שהוא ממערב ארץ ישראל למזרחה, ובמקום אחר נקרא נחל הערבה, שכן כתוב ולחצו אתכם מלבא חמת עד נחל הערבה, ופירש"י ז"ל עד נחל הערבה נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית עד כאן: ובספר כפתור ופרח [מר' יצחק הכהן בן ר' משה הפרחי, שהיה ממגורשי צרפת בשנת ס"ו לאלף הששי, כמו שכתב הוא בעצמו בפרק כ"א מחבורו הנדפס בוויניציא, על כל הדינים הנוהגים בארץ ישראל, ומדבר מבנין ירושלים והמקדש והעיירות שבארץ ישראל, ומשעור המדות והמטבעות, והרבה טרח הרב ההוא ועבד על אדמת ישראל, עלה הרים וירד בקעות לדעת עניניה. והחבור ההוא יקר עד מאוד, לא ראיתיו כי אם בבית הספר של מורי הגאון מהור"ר צבי הירש נ"י אב"ד דקהלת ברלין יע"א, ונמצא ממנו כ"י בביבליאטעקא של מהר"ד אָפפענהייםער המפורסמת. הובא שכן דעת רב סעדיה גאון, כי תרגם נחלה מצרים (ואד אל עריש). וכתב ז"ל, בלכתך מעזה למצרים תמצא זה לכמו שלשת ימים או פחות מזה, תחתוך סמוך לכניסתו לים כמטחוי קשת ותלך, וכן קורין לו העם עד היום (ואד אל עריש) כלומר נחל סכות, ומסתברא שהיא סוכה, שנאמר עליו (יהושע ט"ו מ"ח) ובהר שמיר ויתיר וסוכה, האמנם יש לדרום חברון כמו יום. עיר ששמה סוכה וסמיך לה יתיר שקורין (עתיר), וכתיב (שם פסוק מ"ז) אשדוד ובנותיה וחצריה עזה ובנותיה וחצריה עד נחל מצרים והים הגדול וגבול, ואחר כן כתוב ובהר וגו'. ודע כי ההרים למזרח סמוכים לים כאלף אמה במקום ההוא, ועוד היו' מקובל אצל הכל שמה שמפסיק בין ארץ כנען, שקורין לו (בלד אל שיאם) ובין ארץ מצרים הוא זה הנחל עכ"ל המחבר ההוא]: והנה במפו' ארץ צבי שבידינו שמו נחל מצרים לבדו בגבול חלקו של יהודה עד עזה ושם הוא שופך אל הים האמצעי, ונחל שיחור לבדו הולך נוכח נחל מצרים במדבר בארץ אדום ושופך גם הוא אל הים הגדול, אלא שאין לסמוך על המפות הללו, כי משמעות הכתובים שנחל מצרים והשיחור ונחל הערבה הכל אחד: והנה מה שאמר ונסב הגבול, הכוונה שמעצמון יתקצר הגבול המערבי ויטה מעט לצד מזרח עד בואו אל הנחל ושם יהי' הנחל הגבול עד הים הגדול, שהוא הים האמצעי למערבה של ארץ ישראל: הימה, אונקלוס תרגמו לימא, וכן משמע מה"א הידיע', שעל הרוח המערבי לא תתכן הידיע', ואולם יב"ע תרגמו למערבא וכ"כ רש"י והרשב"ם, אל מצר המערב, שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול יום, ומצר מערבי מהו? הים הגדול הוא הגבול בעצמו לצד

וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם: (ז) וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ

גרענצע געגען אבענד: היר זאָלל דאז גראָסע מעער אייערע גרענצע זיין. דיזעם אלליין זייא צור אבענד־זייטע אייערע גרענצע. (ז) צור מיטטערנאכטזייטע

תרגום אונקלוס

תְּחוּם מַעַרְבָא: (ז) וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא

רש"י

והיה לכם הים הגדול. למצר וגבול. הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איזל"ש (*Iles*, Isles איזעלן): (ז) גבול צפון. מצר לצפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפניו הימנו וחוצה הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר: תתאו. לשון סיבה כמו אל תא הרצים [ד"ה ב' י"ב] ותאי השער [יחזקאל מ'] היליע שקורין אפנדי"ץ (Apendeiz, apentis, איין זייטענגעביידע, זייטענליאמער, איינע

באור

מערב: וגבול, חכמים פירשו לרבות נסין שבים, שאף הם מגבול א"י, והם האיים שקורין (איזל"ש). (רש"י), ובל"א (איזעלן): (ז) גבול צפון, מצר לצפון: תתאו, אונקלוס תרגומו תכוונון, מלשון כוונה, [אייער אויגענמערק האבען], קרוב לענין תאוה, ויהיה א"כ משרשו. ורש"י פי' מלשון סיבה, כמו אל תא הרצים (ד"ה ב' י"ב י"א), ותאי השער (יחזקאל מ' י'), שקורין אפנדי"ן, (ובדפ"י כ"י אפנטיי"ן, בל"א אבשיטיג), שהוא מוסב ומשופע, ועניינו תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר. ולדעת הרשב"ם והראב"ע והרד"ק הוא מלשון גבול, וכמוהו עד תאות גבעות עולם (בראשית מ"ט כ"ו) ויתכן לדעתם שיהיה גם והתוית תו (יחזקאל ט' ד') מענינו, ושרשם תאו או תוה, ויתחלפו האל"ף והוי"ו כדרכם בכמה מקומות, ועניינו הכולל עשות הסימן וההגבל, בפרט סימני הגבול והמצר. וכאשר יתחלף האל"ף עם החי"ת יקרא תחום הרגיל בדברי רז"ל לענין הזה. הר ההר, אינו הר ההר שמת בו אהרן, וכמו שכתב רש"י ז"ל, (בציור תחומי הארץ שבסוף הספר) שההר ההוא בחוצה לארץ מזרחי דרומי לארץ ישראל וזה ההר מקצתו בארץ, נקרא בלשון חז"ל (גיטין דף ח') טורי אמנה, או טורי אמנוס, ואמרו עליו משפועו לדרום ארץ, משפועו לצפון חוצה לארץ: והנה אונקלוס תרג' שניהם הר טורא, משמע שהר הוא שם פרטי לשני ההרים הללו, ויב"ע תרגם שניהם טוורוס או מנוס: ובספר כפתור ופרח הנזכר כתב וז"ל: לדעת זה ההר איזה הוא ואנה הוא מקומו, טרחתי זמן מרובה יגעתי ומצאתי ת"ל. דע כי מן ההר המפורסם הסמוך לעכו והוא הר הכרמל ואל הצפון ימצאו קצת ראשים בים יצאו. והם בשפת הארץ כמו צור וצידון ובירות וראש קורין לו בערבי (וגאל הבר) כלומר פני האבן, וסמוך לו ראש אל באסיט, וסמוך לו הר גבוה מאוד מאוד ושמו בלשון ערבי (גבל אל מוקרע), כלומר הר החלק, וזה ההר הוא יחידי ונכנס חרטומו בים, ועליו עצי ארזים גבוהים עד לב השמים ועצי בטנים, ושם מעיינות מים וכפרים ליתרון ברכתו והוא מקיף כמו יום או יומים, ואל דרומו כחצי יום עיר הנזכרת במסכת שבת פרק כל כתבי ומסכת מנחות וזולתם, ושמה לודקית וקורין לה לאדקיא, והלועזים (אל לאגא) ובין העיר הזאת וההר הזה הוא הר קטן קורין לו (אל הורינדה), וכן ביניהם עיר ושמה קבותיא רחוקה מן הים כחצי שעה, ואומר אני כי זה ההר הוא ההר המבוקש, כי שאר הראשים אינם הרים, ועוד שהעיירות הנזכרו' לגבולי השבטים נמצאים עד המקום הזה, והוא מכוון כנגד חמת זה במזרח וזה במערב וביניהם כשלשה ימים ברוחב, וזה שהרי עמה שהוא לשבט אשר (יהושע י"ט ל'), הי' היום אל מזרח זה ההר כחצי יום, וכמעט שהיא צפונית לו, וקורין לו היום עים, ורחוב (שם כ"ח) וקורין לו רחב, וכן חמון (שם) וקורין לו חמס, וכן קבותי' שזכרנו וכו' ואל דרום זה ההר על שפת הים לכמו שני ימים היא עיר גדולה ושמה בלשון תורה סין, (טראבלוס אל שם), וכן סמוך לה ערקא לא שנו שמה, ועל שניהם אמר הכתוב ואת הערקי ואת הסיני, ואל דרום סין זה כמו שני ימים על חוף הים גם כן עיר שמה היום בורותא, ולפי דעתי היא העיר שנאמר עליה בסוף יחזקאל (מ"ז ט"ו, וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה, חמת ברותה סברים וגו' ואף על פי שיש מרחב בינ' ובין חמת וסבדי' כי סבדי' לדעתי

לָכֶם הֹר הָהָר: (ח) מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה: (ט) וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן: (י) וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה: (יא) וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעַיִן וְיָרַד

טע האבט איהר פאָלגענ־דע גרענצע: פאָם גראָסען מעערע אן ציהט איהר איינע גרענצליניע נאך דעם בערגע הר; (ח) פאָם בערגע הר ציהט איהר דיא גרענצליניע נאך חמת; פאָן דא געהט דיא גרענצע הינאויז נאך צדד; (ט) פאָן דא ווייכט זיא אויס נאך זפרן, אונד ציהט זיך ביז חצר עינן; דיזעס זייא אייערע גרענצע צור מיטטער־נאכטזייטע. (י) צור גרענצע אויף דער מאָרגענזייטע, ציהט איהר איינע ליניע; פאָן חצר עינן נאך שפם (יא) פאָן דא געהט דיא גרענצע הינאב אויף דער מאָרגענזייטע דער שטאדט עין, ביז

תרגום אונקלוס

תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְהוֹר טוּרָא: (ח) מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵטֵי חֲמָת וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי דִּתְחוּמָא לִצְדָד: (ט) וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא: (י) וּתְכַוְּנוּן לְכוֹן לִתְחוּם קִידוּמָא מֵחֲצַר עֵינָן לִשְׁפָם: (יא) וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא

רש"י

טיעפע ריכטונג.) שהוא מוסב ומסובב: (ח) מהר ההר. תסבו ותלכו אל צד הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול. סופי הגבול כל מקום שנא' תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קראו תוצאות שפה כלה אותה מדה: (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני ובמצר עינן במקצוע צפונית מזרחי' ומשם והתאוית' לכם אל מצר המזרחי: (י) והתאויתם. לשון סיבה ונטיה כמו תתאו: שפמה. במצר המזרחי ומשם הרבל': (יא) מקדם

באור

היא העיר שקורין לה מייזאר סמוך לחמת כחצי יום למערב וגו', ע"כ: (ח) תתאו לבא חמת, א"ת תכונון למטי חמת, היטה הגבול מהר ההר לצד חמת, והוא דרך שלשה ימים מהר ההר (כפתור ופרח): והיו תוצאת הגבל צדדה. שם כלה מדת הגבול ההוא, כי משם ואילך יצא ויתפשט יותר באלכסון. כמה שיאמר בפסוק הבא, שמשם יצא הגבול זפרונה: (ט) תוצאתיו, סופי הגבול ההוא אצל עינן, כי היא במקצוע צפונית מזרחית, ומשם ואילך התחלת גבול המזרח, וכתוב בספר כפתור ופרח, כפי מה שאנו רואים חצר עינן הוא למערב חמת יום נוטה לדרום, וקורין לו (חצר אל אקאדט), והוא על הר בינוני, ודמשק הוא לדרום חמת ביותר כמהלך ארבעה ימים, ולמען דעת לדקות הכותן יתעל' שמו אגיד לך גם בפעם הזאת המקצועות שהם לצפון, שהדמויות ידעתם; מהר ההר עד חמת נוציא קו ישר, ויהיה ראשו המערבי נוטה לצפון וראשו המזרחי נוטה לדרום, אחר תוציא קו מחמת אל חצר עינן, ואחר מחצר עינן אל דן שהוא שפם, ויהיה אורך זה הקו כמהלך ארבעה ימים, ואלו השני קוים הם על זוית נרחבת, וכל מה שהוא למזרח דרום זה המרובע הוא סוריא, ושם בעל ביק ודמשק וזולתם, ואם כן יהיה פי' חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת (הנאמר ביחזקאל מ"ח א'), כלומר דן יהיה מקצה צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהוא בגבול דמשק, ע"כ: (י) שפמה, במצר המזרחי, ומשם הרבלה, ומסתברא שאין זה רבלה הנזכרת בספר ירמיהו בענין שכתוב על צדקי' ויקחו אתו ויעליהו אל נבוכדנצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת (ירמיה ל"ט ה'), וכתב רש"י ז"ל רבלתה הי' אנטוכיא ורבלה הנזכרת בתורה היא לדרום שפם, וארץ חמת הוא לצפון שפם מזרחית (כפתור ופרח): ויתכן שארץ חמת שם כולל לכל הפלך ההוא, ובתוכו שפם ועיר חמת הנקראת כמו כן ביחוד, כמו ארץ מצרים ועיר מצרים וכן רבים: (יא) מקדם לעין, שם מקום,

הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יָם־כִּנֶּרֶת קֵדְמָה׃ (יב) וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדֵּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לִגְבֻלֹתֶיהָ סָבִיב׃ (יג) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃ (יד) כִּי לָקְחוּ מַטֵּה בְנֵי הָראוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמַטֵּה בְנֵי־הַגָּדִי לְבֵית אֲבֹתָם וַחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם׃ (טו) שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה

ת"א זאת תהיה בכורות נ"ה, ח': מעבר סס סס:

תרגום אשכנזי

נאך רבלה אונד נאָך וויי־טער הינונטער, בעריהרט דען זעע כנרת אן זיינער קיסטע צור מאָרגענזייטע; (יב) ציהט זיך הינאב נאך דען ירדן, אונד ענדעט זיך ביים זאלצמעערע. דיזעס זייא דער אומפאנג אייערעס לאנדעס נאך זיינען גרענצען אומהער: (יג) משה גאב דען קינדערן ישראל'ס פאָלגענדען בעפעהל: דיזעס איזט דאז לאנד וועלכעס איהר אונטער אייך דורך דאז לאָז פערטהיילען זאָללט, וועלכעס נעמליך דער עוויגע בעפאָהלען ניין שטעממען אונד איינעם האלבען שטאממע איינצוגעבען; (יד) דען דער שטאם דער קינדער ראובן, נאך איהרען פאמיליען, דער שטאם דער קינדער גד נאך איהרען פאמיליען, אונד דער האלבע מנשהישע שטאם האבען איהרען אנטהייל שאָן בעקאָממען. (טו) דיזע דריטטהאלב שטעמממע

תרגום אונקלוס

מִשְׁפָם לְרִבְלָה מִמַּדְנַח לְעָיִן וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא וְיִמְטֵי עַל כֵּיף יַם גִּינֵיסַר קִידוּמָא׃ (יב) וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא לְיַרְדְּנָא וִיהוֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא דְמִלְחָא דָּא תְהֵי לְכוֹן אַרְעָא לִתְחוּמָהָא סְחוֹר סְחוֹר׃ (יג) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא אַרְעָא דִּי תִתְחַסְנוּן יָתַהּ בְּעַדְבָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא׃ (יד) אֲרֵי קַבִּילוּ שִׁבְטָא דִבְנֵי רְאוּבֵן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן וְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן׃ (טו) תְּרֵין

רש"י

לעין. שם מקום והמלר הולך במזרחו כמלא העין לפנים מן המלר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מלפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הלפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתולאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקלוע דרומי' מזרחית הרי סובבת

באור

והמצר הולך במזרחו, כמלא עין לפנים מן המצר, והוא מארץ ישראל: וירד הגבול, כל שהגבול הולך מלפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה, מלשון הכאה, כמו ימחאו כף (ישעיה נ"ה י"ב), הנגיעה בדוחק תכונה בלשון הכאה: והכוונה שהגבול יורד משפם ובא עד כתף ים כנרת, ושם כתף הים הוא הגבול: קדמה, לשון רש"י ז"ל, שיהיה ים כנרת תוך לגבול במערב, והגבול במזרח ים כנרת ומשם יורד אל הירדן, והירדן מושך ובא מן הלפון לדרום, באלכסון נוטה לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת, עד שנופל בים המלח (כן הנוסחא בכ"י שבידי, ובדפ"י שבידינו נדפסו כתוספו דברים למותר), ושם כלה הגבול בתולאותיו אל ים המלח, שממנו התחלת מצר מקלוע דרומית מזרחית, הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה עכ"ל: כמלא מן ים כנרת עד ים המלח גבול ארץ ישראל הוא שפת הירדן למזרחו, והירדן לפנים מן הגבול: (יד) הראובני, תואר בהעדר המתואר, ושעורו בני השבט או המטה הראובני וכן הגדי:

לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ קֵדְמָה מִזְרָחָה: פ רביעי ששי

(טז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (יז) אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן: (יח) וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ: (יט) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה

האבען איהרען אנטהייל הינגענאָממען דיסזייטס דעס ירדנס, געגען ירחו איבער, נעמליך אויף דער מאָרגענזייטע. (טז) דער עוויגע רעדעטע מיט משה אונד שפראך: (יז) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער, וועלכע פֿיר אייך דאז לאנד אין בעזיטץ נעהמען זאללען: דער פריסטער אלעזר, אונד יהושע זאָהן נון; (יח) אונד פֿאָן יעדעם שטאממע זאָללט איהר איינען שטאממפֿירשטען הינצוטהון, דאז לאנד אין בעזיטץ צו נעהמען. (יט) דיזעס זינד דיא נאמען דער מעננער: פֿאָם שטאממע יהודה, כלב

תרגום אונקלוס

שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ קִידוּמָא מַדִּנְחָא: (טז) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (יז) אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִי יַחְסְנוּן לְכוֹן יָת אַרְעָא אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן: (יח) וְרַבָּא חָד רַבָּא חַד מִשִּׁבְטָא תְּדַבְּרוּן לְאַחְסָנָא יָת אַרְעָא: (יט) וְאִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה:

רש"י

אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבי' קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם. כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ונחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם [שמות י"ד]: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה

באור

(טו) קדמה מזרחה, אל פני העולם, שהם במזרח השמש: (יז) ינחלו לכם את הארץ, לשון הרמב"ע, פעל יוצא לשני פעולים וכן ונחלתנו ע"כ. ולדעתי שמלת לכם כטעם בעבורכם, וכן פירש"י כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהי' עשוי כאלו עשאום שלוחים ולא יתכן לפר' לכם זה ככל לכם שבמקר' שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם, ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם. כמו ה' ילחם לכם (שמו' י"ד י"ד) עכ"ל, וכן נראה שאלו היה יוצא לשני פעולים היה לו לומר אתכם, ויצטרך הרמב"ע לומר שלכם במקום אתכם: ובאמת אין ראיה שימצא פעל נחל בבנין הקל יוצא לשני פעולים, וממלת ונחלתנו שהביא הרמב"ע אין הכרע כי פירושו ונחלת אותנו, ע"ד כי יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב ט'). עיין מ"ש בבאורו (שמו' ל"ד ט') וכן ונחל ה' את יהוד' חלקו וגו' (זכריה ב' ט"ז), פירושו ונחל ה' את יהודה שיהיה חלקו, וכן בפסוק הסמוך לנחול את הארץ, ולא נמצא הפעל הזה בדבור שהוא יוצא לשני פעולים או שיהיה האדם הנוחל הפועל כ"א בבנין פִּעֵל, אשר נִחַל משה בערבות מואב (יהושע י"ג ל"ב) אשר נחלו אלעזר הכהן (שם י"ט נ"א), וכן בסוף הפרשה, אלה אשר צוה ה' לְנַחֵל את בני ישראל. ובבנין הפעיל ביום הנחילו את בניו (דברים כ"א ט"ז), כי אתה תנחיל את העם הזה (יהושע א' ו'), וכ"כ הרד"ק בשרשים: (יח) נשיא אחד ממטה, והיו לפ"ז עשרה נשיאים, תשעה של תשעת המטות ואחד לחצי שבט מנשה, ונשיאי ראובן וגד לא יזכיר כי הם לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה:

יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃ (כ) וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ (כא) לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃ (כב) וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־יׇגְלִי׃ (כג) לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃ (כד) וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃ (כה) וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃ (כו) וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃ (כז) וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃ (כח) וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ (כט) אֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי

לה (א) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ (ב) צַו

זאָהן יפונה; (כ) פֿאָם שטאממע דער קינדער שמעון, שמואל זאָהן עמיהוד; (כא) פֿאָם שטאממע בנימן, אלידד זאָהן כסלון; (כב) פֿאָם שטאממע דער קינדער דן דער שטאממפֿירשט בקי, זאָהן יגלי; (כג) פֿאָן דען נאכקאָממען יוסף, פֿאָם שטאממע דער קינדער מנשה, דער שטאמפֿירשט חניאל זאָהן אפד; (כד) אונד פֿאָם שטאממע דער קינדער אפרים, דער שטאמפֿירשט קמואל זאָהן שפטן; (כה) פֿאָם שטאממע דער קינדער זבולן, דער שטאמפֿירשט אליצפן זאָהן פרנך; (כו) פֿאָם שטאממע דער קינדער יששכר, דער שטאמפֿירשט פלטיאל, זאָהן עזן; (כז) פֿאָם שטאממע דער קינדער אשר, דער שטאמפֿירשט אחיהוד זאָהן שלמי; (כח) פֿאָם שטאממע דער קינדער נפתלי, דער שטאמפֿירשט פדהאל זאָהן עמיהוד. (כט) דיזע זינד עס, דענען דער עוויגע אויפֿגעטראגען, דען קינדערן ישראל'ס איהר ערבע איינצוגעבען אים לאנדע כנען.

לה (א) פֿערנער רעדעטע דער עוויגע מיט משה אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן געגען ירחו איבער, אונד שפראך: (ב) געביטע דען קינדערן ישראל'ס, דאס זיא דען

תרגום אונקלוס

(כ) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בַּר עַמִּיהוּד: (כא) לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִין אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן: (כב) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן רַבָּא בֻּקִּי בַּר יָגְלִי: (כג) לִבְנֵי יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר אֵפוֹד: (כד) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם רַבָּא קְמוּאֵל בַּר שִׁפְטָן: (כה) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר פַּרְנָךְ: (כו) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר רַבָּא פַּלְטִיאֵל בַּר עַזָּן: (כז) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר רַבָּא אֲחִיהוּד בַּר שְׁלוֹמִי: (כח) וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר עַמִּיהוּד: (כט) אִלֵּין דִּי פַקִּיד יְיָ לְאַחְסָנָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן:

לה (א) וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימָר: (ב) פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסָנַת

רש"י

במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה להם למחלקותיה:

לה (ב) ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות נוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע

באור

לה (ב) ומגרש, הוא ריוח מקום חלק מחוץ לעיר סביב להיות לנוי העיר. ואין רשאין לבנות

אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ (ג) וְהָיוּ הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם׃ (ד) וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃ (ה) וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה

תולדות אהרן ומגרשיהם נדרים פ"ח, א'. מכות י"ב. ב': מקיר ערכין ל"ג א'. וכ"ג ב'. סוטה כ"ז, ב: ומדתם ערכין ל"ג. נדרים נ"ו. ב'. סוטה כ"ז ב':

לויס פֿאָן איהרעם אייגענטהימליכען ערבגוטע שטעדטע אבגעבען צור וואָהנונג; דאצו איינען פֿרייען פלאטץ אים דיא שטעדטע הערוֹם. (ג) דיא שטעדטע זאָללען איהנען ציר וואָהנונג דיהנען; דיא פֿרייען פלעטצע אבער צו איהרעם פֿיה, צו איהרעם הויזוועזען, אונד אנדערן לעבענסנאָטהווענדיגקייטען. (ד) דיזע פֿרייען פלעטצע פֿאָר דען שטעדטע, דיא איהר דען לויס איינרייםט, זאָללען, איזסערהאלב דער שטאדטמויער, אויף אללען זייטען טויזענד עללען האלטען. (ה) פֿערנער מעסט איהר אויסערהאלב דער שטאדט דיא מאָרגענזייטע צווייא טויזענד עללען, דיא מיטטעגליכע זייטע צווייא טויזענד עללען, דיא אבענדזייטע צווייא טויזענד עללען, דיא מיטטערנעכטליכע זייטע צווייא טויזענד עללען: אונד דיא

תרגום אונקלוס

אַחוּדַתְהוֹן קִרְוִין לְמִתַּב וְרָוַח לְקִרְוַיָּא סַחְרָנֵיהוֹן תִּתְּנוּן לְלֵיוָאֵי׃ (ג) וִיהוֹן קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב וְרָוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכָל חֵיוַתְהוֹן׃ (ד) וּרְוָחֵי קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מִכּוֹתֶל קַרְתָּא וּלְבָרָא אֲלַף אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ (ה) וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא לְקַרְתָּא יַת רוּחַ קִידוּמָא תְּרֵין אַלְפִין בְּאַמִּין וְיַת רוּחַ דָּרוֹמָא תְּרֵין אַלְפִין בְּאַמִּין וְיַת רוּחַ מַעַרְבָא תְּרֵין אַלְפִין בְּאַמִּין וְיַת רוּחַ צִפּוּנָא תְּרֵין

רש"י

זריעה: ולכל חיתם. (לכל רייתם). לכל לרכיהם: (ד) אלף אמה סביב. ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כילד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים [ערכין

באור

שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה. (רש"י), והוא במסכת ערכין (דף ל"ג) אין עושין שדה (של ערי הלוים) מגרש, משום דמחריב ייסוב ארץ ישראל, ולא מגרש (שלהם) שדה משום דמחריב נוי העיר, ע"ש: (ג) ולכל חיתם, לכל צרכי מחיתם: (ד) אלף אמה סביב, ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כילד. אלפים הוא נותן להם סביב, ומהם אלף הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות ולכרמים. (רש"י ורשב"ם). והוא מדברי רבותינו ז"ל. ודעת הרמב"ן בזה לפי פשוטו של מקרא שימדדו את פאת מזרח (מן קרן מזרחית דרומית עד קרן מזרחית צפונית) אלפים באמה וכן את כל ארבע הפאות עד שיהיה מרובע של אלפים על אלפים אמה, והעיר בתוך, וכן כאה לעיר שתהיה לה אחוזה מרובעת, לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיה להם, אלא שימדדו את הצדדים, והוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשעור הראשון שכנגד העיר עד שנמצא כשתשאיר לעיר מגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר צוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע, ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע, והאלף אשר הוסיף להם בכתוב השני בארבע הפאות לשדות

וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ (ו) וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ (ז) כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ (ח) וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ ששי שביעי

(ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ (י) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן

ת"א זה יהיה ערובין נ"ח, א': ועליהם מכות ט', ב', וי"ב, א':

שטאדט אין דער מיטטע; דיזעס זאָללען איהרע פרייע פלעטצע אום דיא שטעדטע העדום זיין. (ו) דיא שטעדטע דיא איהר דען לוים איינגעבען זאָללט, זינד דיא זעכס פריישטעדטע, דיא איהר הערגעבען מיסט: דאס איינער, דער איינען טאָדשלאג בעגאנגען, דאהין פליהע; אונד איבערדיס נאָך צוויא אונד פירציג שטעדטע: (ז) אלזאָ צוזאממען אכט אונד פירציג שטעדטע, דיא איהר דען לוים איינצוריימען האבט; זיא, נעבסט איהרען פרייען פאָרפלעטצען. (ח) צו דען שטעדטען, דיא פאָן דעם בעזיטצע דער קינדער ישרא"ל אבגעגעבען ווערדען, זאָלל דער שטאם דער פיעל לאנד בעזיטצט, מעהר, אונד דעריעניגע דער וועניג לאנד בעזיטצט, וועניגער הערגעבען; נאָך פערהעלטניס דעס ערבגוטס, דאז יעדעס בעקאָממט, מוס עס פאָן זיינען שטעדטען דען לוים אבגעבען. (ט) פערנער רעדעטע דער עווינע מיט משה אונד שפראך: (י) רעדע מיט דען קינדערן ישראל אונד זאגע איה־

תרגום אונקלוס

אַלְפִין בְּאַמִּין וְקַרְתָּא בִמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן רְוָחֵי קִרְוַיָּא׃ (ו) וְיָת קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי יָת שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן לְמֵיעְרַק תַּמָּן קָטוֹלָא וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין וְתַרְתֵּין קִרְוִין׃ (ז) כָּל קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְוִין יַתְהֶן וְיָת רְוָחֵיהֶן׃ (ח) וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן מֵאֲחוּדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן סַגִּיאֵי תַּסְגּוּן וּמִן זְעִירֵי תַּזְעֲרוּן גְּבַר כְּפוּם אַחְסַנְתֵּיהּ דִּי יַחְסְנוּן יִתֵּן מִקִּרְווֹהִי לְלֵיוָאֵי׃ (ט) וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ (י) מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי

באור

ולכרמים, כמו שקבלו רבותינו, אבל שם הכל מגרש אלא שזה יעבד ויזרע וזה לא יעבד ולא יזרע ולכך הפרישן זה מזה. ע"כ מדבריו: (ו) ואת הערים אשר תתנו, יתכן שהוא מוסב על צו את בני ישראל האמור למעלה, שיצוה את הערים אשר יתנו ללוים, דהיינו את שש ערי המקלט ועוד ארבעים ושתים עיר, כמו שהולך ומבאר: את שש ערי המקלט, שלש שהבדיל משה בעבר הירדן מזרחה, ומעבר לירדן ימה הבדיל יהושע עוד שלש ערים כמ"ש ויקדישו את קדש בגליל וגו' (יהושע כ' ז'): (ח) מאת הרב תרבו, מאת בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה, אבל השבטים היו שוים בנחלה (ועמ"ש בפרשת פינחס על פסוק לרב תרבה). ואף על פי שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם, שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימין ערים שלשה עשר, וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה שלשה עשר. ואלו מרובים על הראשונים במנינם וכן ממטה אפרים ערים ארבעה, וממטה דן ערים ארבעה, והיו בני דן כפלים כבני

אַרְצָה כְּנָעַן׃ (יא) וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ (יב) וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃ (יג) וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם׃ (יד) אֵת ׀ שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ

תולדות אהרן ונס וכו' מכות י"א, ב': והיו שם ט', א': עד שם י"ב, א': לבני שם כ"א, א': שש וכו' שם שם: את שלש שם ט', א':

נען: ווען איהר איבער דען ירדן אין דאז לאנד כנען קאָממט, (יא) מיסט איהר בעקוועמע שטעדטע אויסזוכען, דיא אייך צו פֿריישטעדטען דינען זאָללען: דאהין איינער, דער איננפֿערזעהענס איינען טאָדשלאג בעגאנגען, פֿליהען קאָננע. (יב) דיזע שטעדטע זאָללען צום שוטץ דינען פֿאָר דעם בלוטרעכער: דאמיט דער טאָדשלעגער ניכט אומקאָממע, בעפֿאָר ער פֿאָר דער געמיינדע, צום געריכט געשטאנדען. (יג) דיא שטעדטע, דיא איהר זאָללט בערגעשטאלט צו פֿריישטעדטען בעשטיממט, זאָללען זעכס אן דער צאהל זיין: (יד) דרייא שטעדטע דיסזייטס דעם ירדנס, אונד דרייא שטעדטע געבט איהר אים לאנדע כנען;

תרגום אונקלוס

אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (יא) וּתְזַמְּנוּן לְכוֹן קִרְוִין קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן לְכוֹן וְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ׃ (יב) וִיהוֹן לְכוֹן קִרְוַיָּא לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵל דְּמָא וְלָא יְמוּת קָטוֹלָא עַד דִּיְקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְדִינָא׃ (יג) וְקִרְוַיָּא דִי תִתְּנוּן שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן לְכוֹן׃ (יד) יַת תְּלַת קִרְוַיָּא תִתְּנוּן מֵעִבְרָא

רש"י

(יא) והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה ה' אלהיך לפני [בראשית כ"ז]: (יב) מגואל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. מגיד שאע"פי שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען [ספרי מכות ה']: (יד) את שלש הערים וגו'. אע"פי שבארץ כנען תשעה שבטים

באור

אפרים? זאת היתה מפני שנוי הערים שהיו חשובות זו מזו כי בשומא נתחלקה הארץ. ע"כ תרמב"ן: (יא) והקריתם, מענין תיקון הקורות ומכסה הבית, בגל קורתי (בראשית י"ט ח'), לקרות את שערי הבירה (נחמיה ג' ח'). ולכן נקרא העיר קריה, תעלון קריה (משלי י"א י') על שם הבתים המקרים שבה. ועל הדרך הזה אמר והקריתם ר"ל תתקנו לכם קריות כך הוא דעת הראב"ע שפי' מגזרת קריה. ע"כ. ולדעת אחד מפרשים יהיה הפעל הזה מענין הקרה נא לפני (בראשית כ"ד י"ב), פירושו הזמין, וכן והקריתם ר"ל הזמינו לכם ערים, כן ת"א ופירש"י ורשב"ם. וכן תרגם המתרגם אשכנזי: מקלט, ענינו כניסת הדבר בין חלקי מקבלו. ויהיה אחוז ומדובק עמו, עד שלא יורגש השנוי בין חלקיהם, ולא יבדל ממנו כי אם בדוחק. אמר, ושור ושה שרוע וקלוט (ויקרא כ"ב כ"ג), ענינו שחלקי רגלו האחת נמשכות וקלוטות יחד. עד שלא יורגש שום שנוי או הבדל ביניהם, וכן לרז"ל שפירשו שפרסותיו קלוטות כרגלי הסוס והחמור, וכן במשנה כדי שיקלוט את העין, שיכנס הצבע בין חלקי הבגד ויאחז שמה. ועל הדרך הזה נקראות ערי מקלט, לפי שהרוצחים השוגגים נאחזים בין חומותיהם מילאת נפשם, ולא יצאו מחוץ לעיר מקלטם, עד מות הכהן הגדול, ושם הם יושבים בטח באין הבדל ושנוי ביניהם ובין יתר יושבי הערים ההם, כי הם קלוטים בתוכם: (יב) מגאל, קרוב ממשפחת הנרצח: עד עמדו, ענינו שלא ימות הרוצח טרם עמדו לפני העדה למשפט: (יד) תתנו

כְּנַעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃ (טו) לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ (טז) וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ (יז) וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ (יח) אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ

ת"א בשגגה סס ז', א': מות יומת ב"ת נ"א, ב'. סנהדרין ט"ו, ב/ ות"ה ב', וכ"ב א', וע"ב ב', וע"ח א':

תרגום אשכנזי

דיזע זאָללען פֿריאשטעטע זיין. (טו) דען קינדערן ישראל'ס זאָוואָהל אלס דען פֿרעמדען אונד אנגעזעסנען אונטער אייך זאָללען דיזע זעכס שטעדטע צום שוטצע דינען: דאס יעדער, דער איינע פערזאָן אונפֿערזעהענס אומגעבראכט, דאהין פֿליהען קאָננע. (טז) האט ער איינען מיט איינעם אייזערנען געפֿעסע געשלאגען, דאס ער געשטאָרבען; זאָ איזט ער איין מאָרדער: דער מאָרדער זאָלל אומגעבראכט ווערדען. (יז) ווער איינען שטיין, מיט וועלכעם מאן אומגעבראכט ווערדען קאָן, אין דיא האנד נימםט, אונד יעמאנדען שלעגט, דאס ער שטירבט; דער איזט איין מאָרדער: דער מאָרדער מוס געטאָדטעט ווערדען; (יח) אָדער ער נימםט איין האָלץ אין דיא האנד, מיט

תרגום אונקלוס

לְיַרְדְּנָא וְיָת תְּלָת קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן׃ (טו) לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא וּלְתוֹתָבַיָּא דְּבֵינֵיהוֹן יְהֶוְיָן שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעְרַק לְתַמָּן כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ׃ (טז) וְאִם בְּמָאן דְּפַרְזְלָא מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קְטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קְטוֹלָא׃ (יז) וְאִם בְּאַבְנָא דְּמִתְנַסְבָא בִידָא דְּהִיא כְּמִיסַת דִּי יְמוּת בֵּיהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קְטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קְטוֹלָא׃ (יח) אוֹ בְּמָאן דְּעָא דְּמִתְנְסֵיב בִּידָא דְּהִיא כְּמִיסַת דִּי

רש"י

וכאן אינן אלא שנים והחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם [הושע ו'] [מכו' ט']: (טז) ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגומר למד על האמורי' למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. שיש בה מלא יד [ספרי]: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן [שמות כ"א] ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש

באור

מעבר לירדן, אותן הבדיל משה בחייו, כמ"ש אז יבדיל משה שלש ערים (דברים ד' מ"א):
(טז) ואם בכלי ברזל, עתה יפרש איזה הוא הנקרא שוגג שינוס אל ערי המקלט ואיזה הוא הנקרא מזיד אשר יומת, והולך ומבאר אם הכהו בכלי ברזל רוצח הוא, ר"ל רוצח במזיד הוא, כי היה יודע שיכול להמית בו, לכן מות יומת הרוצח: (יז) ואם באבן יד, מלת אבן סמוכה למלת יד שהיא תואר לה, ר"ל באבן הנלקח ביד, וכן ת"א: אשר ימות בה, שהיה האבן גדול כ"כ שיש בו שיעור להמית, לפיכך מזיד הוא, מות יומת. ומה שלא נאמר בכלי ברזל אשר ימות בה, לפי שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט, לכן לא נתנה בו תורה שעור. (רש"י): (יח) או בכלי עץ יד, כלי עץ הנלקח ביד: (יט) בפגעו בו, בכל מקום אשר ימצא את הרוצח,

וָמֵ֑ת רֹצֵ֣חַ ה֔וּא מ֥וֹת יוּמַ֖ת הָרֹצֵֽחַ׃ (יט) גֹּאֵ֣ל הַדָּ֔ם ה֥וּא יָמִ֖ית אֶת־הָרֹצֵ֑חַ בְּפִגְעוֹ־ב֖וֹ ה֥וּא יְמִתֶֽנּוּ׃ (כ) וְאִם־בְּשִׂנְאָ֖ה יֶהְדֳּפֶ֑נּוּ אֽוֹ־הִשְׁלִ֥יךְ עָלָ֛יו בִּצְדִיָּ֖ה וַיָּמֹֽת׃ (כא) א֣וֹ בְאֵיבָ֞ה הִכָּ֤הוּ בְיָדוֹ֙ וַיָּמֹ֔ת מֽוֹת־יוּמַ֥ת הַמַּכֶּ֖ה רֹצֵ֣חַ ה֑וּא גֹּאֵ֣ל הַדָּ֗ם יָמִ֛ית אֶת־הָרֹצֵ֖חַ בְּפִגְעוֹ־בֽוֹ׃ (כב) וְאִם־בְּפֶ֥תַע בְּלֹֽא־אֵיבָ֖ה הֲדָפ֑וֹ אֽוֹ־הִשְׁלִ֥יךְ עָלָ֛יו כָּל־כְּלִ֖י בְּלֹ֥א צְדִיָּֽה׃ (כג) א֣וֹ בְכָל־אֶ֜בֶן אֲשֶׁר־

תולדות אהרן או באיבה סנהדרין ע"ו ע"ב: מית יומת סנהדרין ל"ג, ב': גואל הדם ת"כ ב': ואם בפתע סס סס. כריתות ט', א':

ײעלבעם מאן אונגע־ בראכט ײערדען קאן, אונד שלעגט יעמאנדען, דאס ער שטירבט; דער איזט איין מארדער: דער מארדער מוס געטאדטעט װערדען. (יט) דער בלוטרעכער קאן דען מארדער אומברינגען; װא ער איהן אנטריפט, קאן ער איהן אומברינגען. (כ) שטאסט יעמאנד דען אנדערן אויס האס, אָדער װירפט מיט נאכשטעללונג (העמישער װייזע) עטװאס אויף איהן, דאס ער שטירבט; (כא) אָדער שלעגט איהן אויס פיינד־ שאפט מיט דער האנד, דאס ער שטירבט: זא מוס דער שלעגער געטאדטעט װערדען; ער איזט איין מאָרדער: דער בלוטרעכער קאן דען מארדער, װאָ ער איהן אנטריפט, װידער אומברינגען. (כב) האט ער איהן אבער פאָן אונגעפעהר, אָהנע פיינדשאפט, געשטאָסען, אָדער עטװאס אויף איהן געװאָרפען אָהנע נאכשטעללונג; (כג) אָדער האט, אָהנע

תרגום אונקלוס

יְמוּת בֵּיהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא׃ (יט) גָּאֵיל דְּמָא הוּא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּיב לֵיהּ מִן דִּינָא הוּא יִקְטְלִינֵּיהּ׃ (כ) וְאִם בְּסַנְאָה דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי בִּכְמָנָא וְקַטְלֵיהּ׃ (כא) אוֹ בִדְבָבוּ מְחָהִי בִידֵיהּ וְקַטְלֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מְחָיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵיל דְּמָא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַּיב לֵיהּ מִן דִּינָא׃ (כב) וְאִם בִּתְכֵּיף בְּלָא דְבָבוּ דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָאן בְּלָא כְמַן לֵיהּ׃ (כג) אוֹ בְכָל אַבְנָא דְּהִיא כְמֵיסַת דִּי יְמוּת

רש"י

את עבדו או את אמתו בשבט [שמות כ"א] יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בה שיהא בה כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות.

באור

וכן פירש"י אפילו בתוך ערי המקלט. ואונקלוס תרגם כד אתחייב ליה מן דינא, נראה שדעתו במלת בפגעו מענין סוב אתה ופגע (שמואל א כ"ב י"ח), שהוא לשון הכאת מיתה, ויאמר הכתוב בפגעו בו. בזמן הפגיעה להמיתו. והוא אחר שנתחייב בבית דין: בפגעו. הראוי בקמ"ץ הפ"א כדין המקור בכנויו, ובא בחיר"ק, כמו בנגדו בה (שמות כ"א ח'), בשבדי לכם (ויקרא כ"ו כ"ו): ימתנו, בחיר"ק קטן תחת המ"ם תחת חיר"ק גדול, והראוי ימיתנו: (כ) יהדפנו, בגופו: או השליך עליו, ממקום גבוה: בצדיה, כמ"ש המתרגם האשכנזי (אויס נאכשטעללונג), כמעשה הליך המתנכל ואורב לקחת את נפש לו: (כא) הכהו בידו, בידו עצמו בלא שום כלי, כדי באחר כאן אופני המזיד, אם בכלי יכנו שיש בו שעור להמית, או בגופו מתוך שנאה ואיבה או ישליך עליו בצדיה, ועתה יבאר אופני השוגג, והוא אם הדפו בלא איבה או ישליך עליו בלא צדיה, או בכל אבן בלא ראות, ויזכיר אבן וה"ה לכלי ברזל או עץ בלא ראות: (כב) בפתע, בלא כוונה: (כג) בלא ראות, מקור בבנין הקל בתי"ו נוספת, וענינו בלא ראות אותו. וכן

יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ (כד) וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ (כה) וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־

ת"א בלא ראות נדרים ע"ז, ב'. ופ"ח א'. ב"ק פ"ו, ב'. מכות ט', ב': וימות מכות ז', ב': לא אויב סנהדרין כ"ט, א': ושפטו וכו' פסחים י"ב, א'. ר"ה כ"ו, א'. סנהדרין ג', ב', וס"ט א'. ב"ק ס"ז, א': והצילו פסחים י"ב, א'. ר"ה כ"ז, א'. סנהדרין ב', א', וס"ט א'. מכות י', ב': והשיבו שם ט', ב', וי' ב': וישב סנהדרין י"ח, ב', מכות י"א, ב':

איהן צו זעהען, איינען שטיין, מיט וועלכעם מאן צו טאָדע געוואָרפֿען ווער־דען קאן, אויף איהן פֿאל־לען לאססען, דאפֿאָן יענער שטירבט, אָהנע דאס ער זיין פֿיינד געוועזען, אָדער איהם צו שאדען פֿערלאנגט העטטע; (כד) זאָ זאָלל דיא געמיינע צווישען דעם טאָדשלעגער אונד דעם בלוטרעכער נאך דיזען געזעטצען, דען אויסשפרוך טהון: (כה) דען טאָדשלע־גער פֿאָן דער האנד דעם בלוטרעכערס עררעטטען, אונד איהן ווידער אין דיא פֿריישטאדט צוריקברינגען לאססען, וואָהין ער גע־פֿלאָהען וואר; דאזעלבסט זאָלל ער בלייבען, ביז דער האָהעפריסטער שטירבט,

תרגום אונקלוס

בַּהּ דְּלָא חָזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵּיהּ׃ (כד) וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָּאֵיל דְּמָא עַל דִּינַיָּא הָאִלֵּין׃ (כה) וִישֵׁיזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יַת קָטוֹלָא מִיַּד גָּאֵל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן וִיתֵיב בַּהּ עַד

רש"י

שלא ראהו: ויפל עליו. מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה [מכות י"א]: (כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיה' והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. ורבותינו דרשוהו במסכת מכות [דף י"ב] לראיית דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת הכהן גדול ומינו אחר תחתיו ולאחר מיכן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או

באור

מתורגם בל"א: (כד) ושפטו העדה, ומה יהיה המשפט, שיצילו את המכה מיד גואל הדם כמ"ש בסמוך, וכ"מ בל"א: (כה) והשיבו אתו העדה, אחר שנס שמה מאימת גואל הדם וב"ד לקחוהו משם לעמוד לפניהם למשפט, ואחר שראו שהי' שוגג ישיבוהו למקומו אל אחת מהערים אשר נס שמה: עד מות הכהן הגדל, כי היות רוצח בשגגה גולה הוא להשקיט נפש גואל הדם. שלא יראה לנגד עיניו מי שבאה התקלה הזאת על ידו, כי יחם לבבו ויתקצף על מות קרובו ומתוך רתיחת נפשו ורגשת כעסו לא יתבונן להבדיל בין שוגג למזיד, ויצא לשפוך דם נקי ותלה חזרתו במות האיש אשר הוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל, שבזה תנוח דעת הגואל אשר נהרג קרובו שזה ענין טבעי לנפש האדם, המקרה החדש משכח את הישן, צער גדול משקיט את הקטן, היגון מכניע את הלב ומשכך את הקצף, ובצרות הכלל תתנחם הנפש על צרותיה הפרטיות, ועתה מות הכהן הגדול הוא מקרה חדש. וצער גדול ויגון קרה לכל האומה, על ידו תשכך חמת הגואל. ושכח את אשר נעשה לו, או יתן אל לבו להבחין בין שוגג למזיד. (מדברי הרמב"ם פרק ארבעים חלק שלישי), ורש"י פירש לפי שהוא בא להשרות שכינה

מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ (כו) וְאִם־יָצֹא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ (כז) וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ דָּם׃ (כח) כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃ (כט) וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ (ל) כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ

תולדות אהרן ואם יצא מכות י"ב, א': ורצח וכו' שם שם: כי בעיר שם י"א, ב', וי"ב ב' זבחים קי"ז, א': ואחרי וכו' מכות י"א, א': ישוב שם ב' וי"ג, א': והיו וכו' יבמות ו', ב'. סנהדרין נ"ה, ב'. מכות ז', א': כל מכה סנהדרין ס"ו, ב':

דען מאן מיט דעם הייליגען אֶהלע געזאלבט האט. (כו) געהט אבער דער טאָדשלעגער איבער דיא גרענצען דער פֿרייאשטאדט הינויס, דאהין ער געפֿלאָהען: (כז) דער בלוטרעכער פֿינדעט איהן אויסערהאלב דער גרענצע זיינער פֿרייאשטאדט, אונד ברינגט דען טאָדשלעגער אום; זאָ האט ער קיינע בלוטשולד אויף זיך. (כח) דען ער זאָלל אין זיינער פֿרייאשטאדט בלייבען, ביז דער האָהע פריסטער שטירבט; נאך דעם טאָדע דעם האָהען פריסטערס מאג דער טאָדשלעגער צוריקקעהרען אין דאז לאנד זיינער בעזיטצונג. (כט) דיזעס זאָלל דיא פֿעראָרדנונג איירעס רעכטעס זיין בייא איירען נאכקאָממען, אין אללען איירען וואָהנזיטצען. (ל) יעדי יעמאנד איינען אומברינגט, זאָ זאָלל מאן, נאך אויסזאגע דער

תרגום אונקלוס

דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִּי רַבִּי יָתֵיהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא׃ (כו) וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יָת תְּחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דִּי עֲרַק לְתַמָּן׃ (כז) וְיַשְׁכַּח יָתֵיהּ גָּאֵיל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵיל דְּמָא יָת קָטוֹלָא לֵית לֵיהּ דְּמָא׃ (כח) אֲרֵי בְּקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ יְתֵיב עַד דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִּימוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ (כט) וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵירַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ (ל) כָּל דְּיִקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סַהֲדִין יִקְטֵל יָת קָטוֹלָא

רש"י

הכהן משח אותו אלא להציל את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו: (כז) אין לו דם. הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם [מכות ז']: (כט) בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגו'. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד

באור

בישראל ולהאריך ימיהם. והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהיה לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן הגדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל, ע"כ: אשר משח אתו, ענינו המושח, שלא הוזכר, והיא דוגמת מה שנקרא בל"א (אימפערזאָנאלע), וכן מתורגם בל"א: (כו) את גבול, מן גבול כמו כלאתי את העיר. (הרמב"ע), ויש בזה הבדל בטבע הלשון, כי אלו אמר מן גבול היה ראוי להוסיף בחינת המקום שהלך לשם ולומר מן גבול העיר וחוצה או דומה לו. אבל באמרו את גבול אין צורך לזה: (כז) אין לו דם, אין להגואל הזה משפט שפיכת דם, כאשר יבאר בכתוב הסמוך, וכן תיב"ע לית ליה סדרין דקטול: (כט) והיו אלה לכם, המשפטים האלה שזכר (למעלה כ"ד), משפטי הרוצחים המזידים והשוגגי' המבוארים בפרשה זו: (ל) כל מכה נפש, הבא להרגו על שהכה את הנפש. (רש"י), לפי שאמר למעלה דין רוצח במזיד דרך כלל. אם בכלי ברזל או כלי עץ וגו' מות יומת המכה רוצח הוא, אמר שאין דנין את הרוצח לפי אומד דעת בית דין אלא לפי עדים שיענו בו שהכהו

לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ (לא) וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃ (לב) וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃

ת"א יעד אחד סס ל"ג, ב', ול"ד א': ולא תקחו כתובות ל"ו, ב', ב"ק כ"ח, א', ופ"ג ב'. סנהדרין ט"ו, ב': אשר הוא כתובות ל"ה, א'. ב"ק פ"ג, ב'. סנהדרין י', א', ול"ג ב', מכות ה', א': לנוס כתובות ל"ז, ב': לשוב מכות י"א, א' וב':

צייגען, דען מאָרדער ווידער אומברינגען. איין צייגע אלליין קאַן ניכט ווידער איינע פערזאָן צייגען, דאס זיא צום טאָדע פֿעראורטהיילט ווערדע. (לא) פֿיר דיא פערזאָן איינעס מאָרדערס, דער צום טאָדע פֿעראורטהיילט וואָרדען, זאָללט איהר קיין לאָזעגעלד אננעהמען; זאָנדערן דאז טאָדעסאורטהייל מוס אן איהם פֿאָללצאָגען ווערדען. (לב) אויך זאָללט איהר קיין לאָזעגעלד אננעהמען פֿיר דאז פֿליהען אין דיא פֿרייאשטאדט: דאס איהר עטוואַ ערלויבט נאָך הויזע צו קאָממען, בעפֿאָר דער האָהע־

תרגום אונקלוס

וְסָהִיד חַד לָא יַסְהִיד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטַל׃ (לא) וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנַשׁ קְטוֹל דִּי הוּא חַיָּב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ (לב) וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן לְמֵעֲרוֹק לִקְרַיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ לְמֵתוּב לְמִתַּב

רש"י

ובהתראה הגון: ולא תקחו כופר. לא יפטר בממון [כתובות ל"ז]: (לב) ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלו' בממון ליתן כפר לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס (בשב"א ובקמ"ץ) כמו שובי מלחמה [מיכה ב'] ששבו מן המלחמה. וכן נבוכי מועד [נחמיה ג'] כי מולים היו [יהושע ה'] כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס כבר וקרהו נוס כלומר מוברח וא"ת לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי

באור

במזיד: ועד אחד לא יענה בנפש, שעל ידי עדותו תהיה הנפש ההיא במיתה כמו שהולך ומבאר במלת למות: (לב) ולא תקחו כפר לנוס. בפסוק הקודם הזהיר שלא יקחו כפר מנפש המזידה שיפטר ממיתה, וכאן יזהיר שלא יקחו כפר גם מן השוגג: לנוס אל עיר מקלטו, למי שנס אל עיר מקלט, שהרג בשוגג, אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר: לנוס, כמו לנס (בשב"א וקמ"ץ) וכמו שובי מלחמה (מיכה ב'), ששבו מן המלחמה, וכן נוגי ממועד (נחמיה ג'), כי מולים היו (יהושע ה'), כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר, כן תאמר לנוס על מי שנס כבר, וקורהו נוס כלומר מוברח, ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח, לפטרו מן הגלות. לא ידעתי האיך יאמר לשוב לשבת בארץ, הרי עדיין לא נס, ומהיכן ישוב, לשון רש"י וכן תרגמו יב"ע לדעתך. ויתכן שיהיה נוס מקור, ובא תחת שם המקרה, והוא כמו ניסה, כי כן דרך הלשון כמו שזכרנו פעמים רבות, ויהיה השעור כאלו אמר כפר הניסה והבריחה אל עיר מקלטו, שיהיה הממון כפר הניסה. וכן למעלה כפר לנפש רוצח, שיהיה הממון כפר לנפש, ולכך בא פעל תקחו עם למ"ד שלא כדרכו, ואם יקשה לך, מהיכן ישוב? הרי עדיין לא נס? הנה משמעות הכתובים שכל רוצח ינוס אל אחת מערי מקלט טרם עמדו למשפט, ומשם יביאו אותו אל הב"ד הגדול לשפטו, ואם הוא שוגג יצילו אותו העדה מיד הגואל וישיבו אותו אל עיר מקלטו. וכן אחז"ל (מכות דף ט'). וכן כתוב (פסוק כ"ה) והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה הרי כבר נס טרם עמדו לפני העדה; ולזה אמר פה שלא יקחו ממון כפר הבריחה, ויתנו לו רשות שלא לשוב ממקום העדה אל עיר מקלטו, כי אם לשוב לשבת בארץ. כך נראה עומק פשוטו של מקרא. וכן ת"א למערק: עד מות, ר"ל טרם מות הכהן הגדול, ומלאנו מלת עד כטעם טרם. עד בואי אליך (בראשית מ"ח ה'), וכן רבים. וכן

(לג) וְלֹא־תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ (לד) וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ שביעי

לו (א) וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי

ת"א ולא תחניפו סנת ל"ג, א': ולארץ כתובות ל"ז, ב'. סוטה מ"ז, ב'. כריתות כ"ו, א': ולא וכו' סנת ל"ג, א'. סבועות י', ב':

פריסטער שטירבט. (לג) איהר זאָללט דאז לאנד ניכט שענדען, אין וועלכעם איהר וואָהנט; דען בלוט שענדעט איין לאנד: אונד דאז לאנד קאן, וועגען דארין פֿערגאָססענען בלוטס, ניכט אנדערס פֿיינזאָהנט ווערדען, אלס דורך דאז בלוט דעססען, דער עס פֿערגאָססען האט. (לד) פֿעראונרייניגעט אייער לאנד ניכט, אין וועלכעם איהר וואָהנט, אין וועלכעם איך רעזידירענד האלטע; דען איך, דער עוויגע, רעזידירע אונטער דען קינדערן ישראל'ס. לו (א) דיא פֿאמיליענ־הייפטער אויס דעם געשלעכטע דעם גלעד, זאָהנס מכיר, זאָהנס מנשה, פֿאָן דען געשלעכטערן דער קינדער יוסף, טראטען אויף אונד רעדעטען פֿאָר משה, דען פֿירשטען

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא עַד דִּימוּת כַּהֲנָא׃ (לג) וְלָא תְחַיְבוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי דְמָא הוּא מְחַיֵּב יָת אַרְעָא וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל דַּם זַכַּאי דִּי אִתְאֲשִׁיד בַּהּ אֱלָהֵין בִּדַם אַשְׁדֵיהּ׃ (לד) וְלָא תְסַאֲבוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בְגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִּשְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

לו (א) וְקָרִיבוּ רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לְזַרְעִית בְּנֵי גִלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה מִזַּרְעֲיַת בְּנֵי יוֹסֵף וּמַלִּילוּ קֳדָם מֹשֶׁה וּקֳדָם

רש"י

עדיין לא נס ומכיכן ישוב: (לג) לא תחניפו. לא תרשיעו כתרגומו לא תחייבון: (לד) אשר אני שוכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם:

באור

מתורגם בל"א: (לג) ולא תחניפו את הארץ, הוראת השרש הזה בכל מקום הוא להראות לעינים הפך האמת, אמר כי גם נביא גם כהן חנפו (ירמיה כ"ג י"א), שהראו פנים לעם שכל מעשיהם ומעלליהם טובים בעיני ה' ולא הוכיחום, ואמר והארץ חנפה תחת יושביה (ישעיה כ"ד ה'), באורו שהראתה להם פנים שתהיה לטובתם והוא הפך האמת כמו שמבלר, אבל תירוש אמללה גפן (שם ז'). ועל הדרך הזה אמר ולא תחניפו את הארץ, בבנין הכבד. ר"ל שלא תגרמו במעשיכם שתחנף הארץ. והכתוב הוא דבק אל שלמעלה, שלא תקחו כפר ממי שהוא רשע למות. כי בעון שפיכות דמים תחנף הארץ כמו שבאר כי הדם הוא יחניף וגו': ולארץ לא יכפר. וליושבי הארץ: כי אם בדם שפכו. שופך אותו. כמו מן גואל נאמר בכוויו ובא גואלו (ויקרא כ"ה כ"ו): (לד) ולא תטמא את הארץ. אמר תטמא ל"י ואח"ז יאמר אשר אתם יושבים בה. לכן ת"א ויב"ע הרגישו בזה ותקנו בתרגומם ולא תסתאבון ל"ר, וכן מתורגם בל"א. ודעת הראב"ע שמלת תטמא היא נסתרת לנקבה שבא על ההנופה שהיא תטמא את הארץ: כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל, חוזר לבאר כי מה שאני שוכן בתוכה הוא לכבוד ישראל. (ראב"ע):

מֹשֶׁה וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנִי צִוָּה יְהוָה לָתֵת אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאדֹנִי צֻוָּה בַיהוָה לָתֵת אֶת־נַחֲלַת צְלָפְחָד אָחִינוּ לִבְנֹתָיו׃ (ג) וְהָיוּ לְאֶחָד מִבְּנֵי שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרְעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסַף עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֹּרַל נַחֲלָתֵנוּ יִגָּרֵעַ׃ (ד) וְאִם־יִהְיֶה הַיֹּבֵל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמַּטֶּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתֵינוּ יִגָּרַע נַחֲלָתָן׃

אונד פֿאמיליענהייפטערן דער קינדער ישראל'ס; (ב) שפּראכען נעמליך: מיינעם הערדן האט דער עוויגע בעפֿאָהלען, דאז לאנד דורך דאז לאָז דעי קינדערן ישראל'ס צום ערב־גוטע איינגעבען צו לאס־סען; צוגלייך אבער איזט מיינעם הערדן פֿאָן דעם עוויגען בעפֿאָהלען, דאז ערבגוט אונזערם ברודערס צלפחד זיינען טאָכטערן צו געבען. (ג) ווען דיזע נון איינען אויס דען איבריגען שטעממען דער קינדער ישראל'ס הייראטהען, זאָ געהט איהר גוט פֿאָן דעם ערבגוטע אונזרער פֿעטער אב, אונד קאָמט צו דעם ערבגוטע דעסיעני־גען שטאממעס הינצו, אין ויעלכען זיא הייראטהען; אלזאָ ווירד דאז לאָז אונזע־רעס ערבגוטעס פֿעררינ־גערט. (ד) ווען אויך דיא קינדער ישראל'ס איין יובליאהר האבען, זאָבלייבט דיזעס ערבגוט אימּמער נאָך בייא דעם שטאממע, אין וועלכען זיא הייראטהען, אונד דעם ערבגוט אונזערס פֿעטער־

רש"י

לו (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה ובנן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה ר' יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה

תרגום אונקלוס

רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אֲבָהָתָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַאֲמָרוּ יָת רִבּוֹנִי פַּקִּיד יְיָ לְמִתַּן יָת אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּעַדְבָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְרִבּוֹנִי אִתְפַּקַּד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמִתַּן יָת אַחְסָנַת צְלָפְחָד אֲחוּנָא לִבְנָתֵיהּ׃ (ג) וִיהֶוְיָן לְחַד מִבְּנֵי שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִנְשִׁין וְתִתְמְנַע אַחְסַנְתְּהוֹן מֵאַחְסָנַת אֲבָהָתָנָא וְתִתּוֹסַף עַל אַחְסָנַת שִׁבְטַיָּא דִּי יֶהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵעֲדַב אַחְסַנְתָּנָא יִתְמְנַע׃ (ד) וְאִם יְהֵי יוֹבֵלָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתּוֹסַף אַחְסַנְתְּהוֹן עַל אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִּי יֶהֶוְיָן לְהוֹן וּמֵאַחְסָנַת

באור

לו (ג) והיו לאחד מבני וגו'. כאלו ואם יהיה לנשים לאחד משאר שבטי בני ישראל. אז ונגרעה וגו' וכן מתורגם בל"א: ונוסף על נחלת המטה. כי בניהן יירשו אותן והם יחשבו לשבט אביהם: ונוסף, נפעל עבר תנפ"י ע"ה נודע, ויהי' לו לומר ונוספה בל"נ על נחלה כמ"ש ונגרעה, ויתכן שחסר מלת דבר או חלק, והמשך דבריהם כך הוא: כאשר יהיו לאחד מבני שבטי ישראל לנשים, תגרע נחלתן מנחלת אבותינו, וע"י זה יָוסף דבר או חלק על נחלת המטה ההוא. ואין עינינו לדה בברכת המטה ההוא. כי אם על גרעון נחלת מטה אבותינו אשר יגרע ע"י כך: (ד) ואם יהיה היבל, הוסיפו ואמרו, אין זה דומה למכר, כי המכירה חוזרת ביובל, אבל הירושה אינה חוזרת, ואין לנו תקוה לשוב אל הנחלה עוד, אף אם תהי'

(ה) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֵּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף דֹּבְרִים׃ (ו) זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים׃ (ז) וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל־מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד

ת״א כן מטה עקדים סעד ע״ד: זה הדבר תענית ל׳, ב׳. ב״ב ק״ב, א׳. וק״כ ב׳: וכל בת וכו׳ ב״ב ק״י, ב׳, וקט״ו א׳, וקט״ז א׳: ממטות ב״ב קי״א, א׳:

ליבען שטאממעס ענטצאָגען. (ה) משה געבאָט דען קינדערן ישראל׳ס, אויף בעפֿעהל דעס עוויגען, אונד שפראך: דער שטאם דער זאָהנע יוסף רעדעט רעכט. (ו) דער עוויגע פֿעראָרדנעט אלזאָ דען טאָכטערן צלפחד, אונד שפריכט: זיא קאָננען פֿרייען, וועו זיא וואָללען; יעדאָך מיססען זיא אונטער דעם געשלעכטע איהרעס פֿעטערליכען שטאממעס פֿרייען: (ז) דאמיט קיין ערבגוט דער קינדער ישראל׳ם אויס איינעם שטאממע אין דען אנדערן איבערגעהע, זאָנדערן יעדער פֿאָן דען קינדערן ישרא׳ס דעם ערבגוטע זיינעס פֿעטערליכען שטאממעס אנהאנגע. (ח) איינע יעדע טאָכטער, דיא ערבפֿעהיג איזט, אונטער דען שטעממען דער קינדער ישראל׳ס,

תרגום אונקלוס

שִׁבְטָא דַּאֲבָהָתָנָא יִתְמְנַע אַחֲסַנְתְּהוֹן: (ה) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֵימְרָא דַּייָ לְמֵימַר יָאוּת שִׁבְטָא דִבְנֵי יוֹסֵף מְמַלְּלִין: (ו) דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ לִבְנַת צְלָפְחָד לְמֵימַר לִדְתַקִּין בְּעֵינֵיהוֹן יֶהֶוְיָן לִנְשִׁין בְּרַם לְזַרְעִית שִׁבְטָא דַּאֲבוּהֶן יֶהֶוְיָן לִנְשִׁין: (ז) וְלָא תִסְחַר אַחְסָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסָנַת שִׁבְטָא דַּאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ח) וְכָל בְּרַתָּא יָרְתַת אַחְסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית שִׁבְטָא דַּאֲבוּהָא

רש״י

להם: (ח) וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה:

באור

שנת היובל: (ו) לבנות צלפחד, תיב״ע הוסיף בתרגומו של פסוק זה, וז״ל לא לדריא דעתידין למיקם בתר פילוג ארעא אלהן לבנת צלפחד וגו׳. והוא מדברי חז״ל שלמדו מן זה הדבר שלא נצטוו אלא אותו הדור (ב״ב ק״כ): לטוב בעיניהם, ר״ל בשבע אביהן תבחרנה את הטוב והישר בעיניהן כמ״ש אך למשפחת מטה אביהם: לטוב. דגש הטי״ת על חסרון ה״א הידיעה ועניינו להטוב: (ז) ולא תסוב נחלה, לדעת הרמב״ן הן שתי מצות, צוה ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם, וצוה בנשואות כבר (שלא היו יורשות נחלה) ואחרי היותן לאיש מתו אחיהן בחיי האב, לא תסוב הנחלה למטה אחר, ולא יירשו אותן בניהן ולא בעליהן כ״א אחד מקרוביהן; והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואח״כ בכל בת יורשת נחלה, ואמר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה ירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת אבותם. ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה, ע״כ. ולפי הפשט יתכן שכתבתו׳ הזה מבאר הטעם אל שצוה למעלה על בנות צלפחד שתהיינה למטה אביהן, כדי שלא תוסב נחלה ממטה אל מטה אחר כי יצא אח״כ האיש לקחת נחלה גם ממטה אחר ויתערבו נחלות השבטי׳ וכן מתורגם בל״א: נחלה לבני ישראל, באורו נחלה שהיא לבני ישראל: (ח) וכל בת ירשת נחלה, כבר הזכרתי למעלה שהזהיר מתחלה על בנות צלפחד ועתה ידבר בכל בת יורשת נחלה בבני ישראל שתהי׳ לאשה לאחד ממשפחת מטה אביה. ולא כרמב״ע שכתב שבכתוב הזה ידבר על אחר כיחול הארץ ולכן אמר ולא תסוב נחלה פעם שניה, כי האמת כמו שקבלו חז״ל שדבר הזה לא הי׳ נוהג רק בדור ההוא שהי׳ קודם חלוקת

מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו׃ (ט) וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מפטיר (י) כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד׃ (יא) וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃ (יב) מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן׃ (יג) אֵלֶּה הַמִּצְוֺת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

תולדות אהרן ולא תסוב ב"ב שם ב', וקי"ג א': ידבקו שם ע"א, ב', וקי"ד ב', וקט"ו ב'. ותהיינה שם ק"כ, א':

מוס איינען אויס איהרעס פֿעטערליכען שטאממע פֿרייען; דאמיט דיא קינדער ישראל'ס יעדער זיין פֿעטערליכעס גוט ערבע, (ט) אונד קיין ערבגוט פֿאָן איינעם שטאממע צום אנדערן איבערגעהע; זאָנדערן דיא שטעממע דער קינדער ישראל'ס יעדער זיינעם ערבגוטע אנהאנגע. (י) וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען, אלזאָ טהאטען דיא טאָכטער צלפחד. (יא) מחלה, תרצה, חגלה, מלכה אונד נעה, דיא טאָכטער צלפחד, פֿרייטען דיא קינדער איהרער פֿעטטערן; (יב) פֿרייטען אלזאָ אויס דען געשלעכטערן דער זאָהנע מנשה, זאָהנס יוסף; אונד דאדורך בליב איהר ערבגוט בייא דעם שטאממע איהרעס פֿעטערליכען געשלעכטס. (יג) דיזעס זינד דיא געבאָטע אונד פֿעראָרדנונגען, וועלכע דער עוויגע דען קינדערן ישראל'ס דורך משה אין דען געפֿילדען מואב'ס, אם ירדן געגען ירחו איבער, בעפֿאָהלען האט.

רש"י

(יא) מחלה תרצה וגו'. כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו [ב"ב ק"כ]:

תרגום אונקלוס

תְּהֵי לְאִנְתּוּ בְּדִיל דְּיֵרְתוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי׃ (ט) וְלָא תַסְחַר אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא אוֹחֲרָנָא אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנָת צְלָפְחָד׃ (יא) וַהֲוָאָה מַחְלָה תִּרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנוֹעָה בְּנָת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי אֲבוּהֶן לִנְשִׁין׃ (יב) מִזַּרְעִית בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַר יוֹסֵף הֲוָאָה לִנְשִׁין וַהֲוָת אַחְסַנְתְּהֶן עַל שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃ (יג) אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃

באור

הלאו כמ"ש הרמב"ן כדי שלא יצא האיש ההוא לקחת נחל' גם ממט' אחד ויתערבו שבטים זה עם זה בנחלה: (יב) ותהי נחלתן, ע"י שהיו ממשפחת אביהן לנשים היתה גם נחלתן על מטה משפחת אביהן: (יג) אלה המצות והמשפטים. דיני הנחלה והנדר ומשפט הרוצחים, ומצות כל בת יורשת שלא תוסב נחלה: בערבת מואב, הוא המסע האחרון שהיה להם בימי משה, ושם צוה למנות את ישראל ומסר להם עוד חקים ומשפטים ישרים, והוכיחם על מריים קודם מותו. ושם נאמר לו שיעלה על הר נבו למות שם על פי ה'. והאל יזכנו להשיג תעלומות תורתו ולא נחדל מהגות בה כל ימי חיינו:

חזק

ס ד ר

ה פ ט ר ו ת

מספר במדבר

והפטרות שבת ראש חדש, ומחר חודש, ומה שקורין בתורה בשבת ראש חדש

ע ם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מ א ת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה. **ארפח** סימן: וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח: ופרשיותיו עשרה. **י' בדד** ינחנו סימן: וסדריו ל"ב, **לב** טהור ברא לי אלהים סימן: ופרקיו ל"ו. **לו** חכמו ישכילו זאת סימן: מניין הפתוחות **שתים ותשעים** והסתומות **ששים ושש.** הכל **מאה וחמשים ושמנה** **פרשיות.** אני **חלקך** ונחלתך סימן:

*) הפטרת מחר חדש

(שמואל א׳ כ׳ י״ח — מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל. (כ) וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ (כב) וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ (כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

תרגו׳ אשכנזי קסא

(יח) אונד יהונתן שפראך צו איהם: מאָרגען איזט נייאמאָנד, דא ווירסט דוא פֿערמיססעט ווערדען, וויל דיין זיטץ פֿעהלען וויורד. (יט) דרייא טאגע געהע אימּמער טיפֿער הינאב, ביז דוא קאָממסט אן דען אָרט, וואָ דוא פֿערבאָרגען וואָרסט אם ווערקטאגע, דא בלייבע בייא דעם שטיינע אזל. (כ) אונד איך וויל דרייא פֿפֿיילע אן דיינע זייטע שיסען, אלס ווען איך שאָססע נאך דעם ציעלע. (כא) אונד זיהע! איך וויל דען בורשען שיקען: „געהע, האָלע דיא פֿפֿיילע״! ווען איך נון צום בורשען שפרעכע: זיהע! דיא פֿפֿיילע זינד דיסזייטס פֿאָן דיר: זאָ נים איהן אונד קאָממע; דען עס שטעהט פֿרידליך אום דיך, אונד עס איזט ניכטס; זאָ וואהר גאָטט לעבט! (כב) ווען איך אלזאָ שפרעכע צו דעם קנאבען: זיהע! דיא פֿפֿיילע זינד דאָרטווערטס; זאָ געהע, דען דער עוויגע שיקט דיך פֿאָרט. (כג) דיא זאכע דיא וויר, איך אונד דוא פֿעראבערעדעט האבען, זיהע! דער עוויגע איזט צווישען מיר אונד דיר עוויגליך (צייגע). (כד) אלזאָ פֿערבארג זיך דוד אויף יענעם פֿעלדע, אונד דא עס נייאמאָנד וואר, זעטצטע זיך דער קאָניג צו טישע אום צו

רש״י

(יח) מהר חדש. ודרך כל אוכלי שלחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן: ונפקדת. אזי יפקדך וישאל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר׳ שאתה יושב בו וכן פירוש יונתן ותיתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: (יט) ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאוד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה אשר אתה נסת׳ בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תורגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. אבן שהוא אות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן אבן אתא אבן האות: (כ) צדה אורה. לא מפיק ה״א ופתרון לצדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה בצד האבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה הסימן יהיה לך לנחש אם אתה צריך לברוח: (כא) והנה אשלח וגו׳. ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מחפשו והחץ לפנים ממנו פעמים שהוא הולך לפנים מן החץ ומחפש והניחוש הזה יהיה לך: אם אמור אומר לנער וגו׳ קחנו ובואה. לא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב״ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבא רעה: (כב) ואם כה אומר וגו׳ לך כי שלחך. הקב״ה אומר לך לברוח ולהמלט: (כג) והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו יחד הנה ה׳ ביני ובינך עד על אותו דבר: (כד) אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא הסיב יהונתן עד שיסב אבנר נגד שאול ואח״כ יסב יהונתן

וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת

על כי

עססען. (כה) אלס דער קאֶניג זיך זעטצטע אן זיינען זיטץ, וויא יעדעסמאל, אן דיא וואנד, שטאנד יהונתן אויף, אבנר אבער זעטצטע זיך אן דיא זייטע שאול׳ס, אונד זאָ וואר דוד׳ס פלאטץ אונבעזעטצט. (כו) אונד שאול רערעטע אן דיזעם טאגע ניכטס דאפאָן, דען ער דאכטע: עס איזט איין בלאָסער צופאללי ער ווירד ניכט ריין זיין; געוויס, ער איזט ניכט ריין! (כז) אבער אם אנדערן טאגע, דעם צווייטען דעס נייאמאָנדס, אלס דוד׳ס פלאטץ אבערמאלס אונבעזעטצט וואר, דא שפראך שאול צו זיינעם זאָהנע יהונתן: ווארום איזט ישי׳ס זאָהן ניכט צור מאהלצייט געקאָממען, זאָוואָהל געסטערן אלס הייטע? (כח) אונד יהונתן אנטוואָרטעטע דעם שאול: דוד ערבאט זיך׳ס פאָן מיר, נאך בית לחם (צו געהען), (כט) אונד שפראך: לאס מיך געהען, דען וויר האבען איין פאמיליענפעסט אין דער שטאדט, אונד מיין ברודער געבאָט מיר דיזעס; האבע איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען, זאָ מאָכטע איך מיך פאָרטמאכען, אונד זאָ מיינע ברידער זעהען. דארום איזט ער ניכט געקאָממען צור טאפעל דעס קאֶניגס. (ל) דא ענטבראננטע שאול׳ס צאָרן איבער יהונתן, אונד ער שפראך צו איהם: פערקעהרטער, ווידערשפענסטיגער זאָהן! איך ווייס וואָהל, דאס דוא דען זאָהן ישי׳ס ערוועהלטעסט צו דיינער שאנדע, אונד צור שאנדע דיינעס מוטטערלייבעס. (לא) דען זאָ לאנגע דער זאָהן ישי׳ס לעבט אויף ערדען, ווירסט דוא אונד דיין קאֶניגטהום ניכט בעשטעהען, זאָ זענדע נון הין, אונד לאס איהן האָלען, דען ער איזט איין קינד דעס טאָדעס.

רש"י

אבל אבנר ואם תאמר לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב: (כה) מקרה הוא. קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: (כו) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: (כח) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. אישקמו"ליר בלע"ז (פליהען, ענטרינגען). *Escamper :* Escamper, אלך יום אחד ואבא: (כט) נעות המרדות. לשון נוע אשה נעה ונדה נעוית כאשר תאמר זעוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי"ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות. המרדות שהיא ראויה לרדות ולייסר. ד"א כשחטפו בני בנימן מבנות שילו שיצאו לחול בכרמים היה שאול בייסן ולא רצה לחטוף עד שנאתה היא עצמה והעיזה פניה

הוא: (לב) ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר
אליו למה יומת מה עשה: (לג) ויטל שאול את־
החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא
מעם אביו להמית את־דוד: (לד) ויקם יהונתן
מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש
השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו:
(לה) ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד
דוד ונער קטן עמו: (לו) ויאמר לנערו רץ מצא־
נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ
והוא־ירה החצי להעברו: (לז) ויבא הנער
עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן
אחרי הנער ויאמר הלא החצי ממך והלאה:
(לח) ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה
אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים
ויבא אל־אדניו: (לט) והנער לא־ידע מאומה
אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: (מ) ויתן
יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר
לו לך הביא העיר: (מא) הנער בא ודוד קם
מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש
פעמים וישקו | איש את־רעהו ויבכו איש את־

החצי כ׳

(לב) יהונתן אנטוואָרטעטע זיינעם פֿאטער שאול, אונד שפּראך צו איהם: ווארום זאָלל ער געטאָדטעט ווערדען? וואס האט ער געטהאן? (לג) דא ווארף שאול דען שפּיס נאך איהם, איהן צו דורכבאָרען, אונד יהונתן וואוסטע נון, דאס עס פֿאָן זיינעם פֿאטער בעשלאָססען זייא, דוד צו טאָדטען. (לד) אונד יהונתן שטאנד אויף פֿאָם טישע זיינעס פֿאטערס, מיט ענטבראננטעם צאָרן, אונד אס ניכט אם צווייטען טאגע דעס נייאמאָנדעס; דען ער בעטריבטע זיך אום דוד, אונד וויל זיין פֿאטער איהן געשמעהט. (לה) אם מאָרגען גינג יהונתן הינויס אויף דאז פֿעלד, צום בעשטימטען אָרטע דוד׳ס, אונד איין קליינער בורשע מיט איהם. (לו) אונד ער שפּראך צו זיינעם בורשען: לויף, אונד זוכע מיר דיא פֿפּיילע, דיא איך אבשיסע. אונד דא דער בורשע ליף, שאָס ער דען פֿפּייל איבער איהן הין. (לז) אלס דער בורשע אן דען אָרט דעס פֿפּיילעס, וואָהין יהונתן איהן געשאָססען, קאם, דא ריף יהונתן דעם קנאבען נאך, אונד שפּראך: דער פֿפּייל איזט דאָרטווערטס פֿאָן דיר. (לח) יהונתן ריף פֿערנער דעם בורשען נאך: איילע האסטיג! שטעהע ניכט שטילל. אונד דער בורשע יהונתן׳ס לאז דיא פֿפּיילע אויף, אונד קאם צו זיינעם העררן. (לט) דער בורשע האטטע ניכטס געמערקט, נור יהונתן אונד דוד וואוסטען אום דיא זאכע. (מ) יהונתן גאב זיינעם בורשען זיינע וואפֿפֿען אונד זאגטע צו איהם: געהע! טראגע זיא נאך דער שטאדט. (מא) דער בורשע גינג, אונד דוד קאם פֿאָן דער מיטטאגסזייטע הערפֿאָר, אונד פֿיעל אויף זיין אנטליטץ צור ערדע אונד ביקטע זיך דרייאמאל, אונד זיא קיסטען איינער דען אנדערן, אונד וויינטען איינער מיט דעם אנדערן, דוד אבער אם שטערק־

רש״י

ורדפה אחריו: נעות. על שם הכלמים והוא גם כמו נעוה אלתחו יעופון נעווהי בתמר ולא מן השם: (לג) נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: (לד) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (לה) להעבירו. החצי עבר את הנער: (מ) מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: (מא) לך לשלום. והשבועה אשר נשבענו ה׳ יהיה עד עליה עד עולם:

X 2

תרגום אשכנזי

הפטרת מחר חדש

רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָֹה לֵאמֹר יְהוָֹה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

סטען. (מב) אונד יהונתן שפראך צו דוד: געהע אין פּרידען. וויר האבען יא ביידע געשוואָרען אים נאמען דעם עוויגען, נעמליך: דער עוויגע זייא צווישען מיר אונד צווישען דיר אונד צווישען מיינעם זאאמען, אונד צווישען דיינעם זאאמען, אין עוויגקייט.

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָֹה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָֹה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָֹה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הבית פתוחה

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָֹה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי

(א) זאָ שפּריכט דער הער: דער הימעל איזט מיין טהראָן אונד דיא ערדע מיינער פּיסע שעמעל, וואָ איזט איין הויז, דאז איהר מיר בויען קאָננטעט? אונד וואָ איינע שטעטטע צו מיינער רוהע? (ב) האט דאָך דיזעס אללעס מיינע האנד גע־

רש"י

(א) השמים כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם: איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי:

(ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר צמצמתי שכינתי בתוככ' בהיותכם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב

עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה
אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃
(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה
מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי
וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי
וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־
יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה
בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר
קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃
(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ

בנ"א חֶבֶל

מאכט, אונד דיזעס אללעס איזט געוואָרדען, שפריכט דער הערר: אבער אויף דיזען שויע איך, אויף דען לײדענדען אונד נידערגע־שלאגענען, דער מיין וואָרט פירכטעט. (ג) דער איין רינד שלאכטעט,—שלעגט איינען מאן; דער איין שאף אָפּפערט— בריכט איינעם הונדע דאז גניק; דער שפייזעאָפּפער דארברינגט, ברינגט זויאבלוט; דער ווייהרויך אנצינדעט—בע־טעט געֶטצען אן. האבען זיא איהרע לוסט אן איה־רען וועגען, אונד האט אן איהרען גריילען, איהרע זעעלע וואָהלגעפאללען: (ד) זאָ האב' אויך איך לוסט אן איהרער פער־האהנונג, אינד וואס זיא פירכטען, לאסס' איך אי־בער זיא קאָממען, דיאוויל איך ריף, אונד ניאמאנד אנטוואָרטעטע, איך רעדעטע, אונד זיא ניכט הארטען, אונד טהאטען, וואס באָזע איזט אין מיינען איגען, אונד וואס איך ניכט וויל, ערוועהלטען. (ה) האָרט דאז וואָרט דעס הערדן, דיא איהר זיין וואָרט פירכטעט! עס שפרעכען אײרע ברידער, דיא אייך האססען אונד אויססטאָססען: „אום מיינעס נאמענס ווילען פערהערליכע זיך דער הערר, דאס וויר אײרע פריידע זעהען"! אבער זיא ווערדען צו שאנדע. (ו) עס ערשאללט איין געטאזע פאָן דער שטאדט הער: ערשאללט פאָם טעמפעל הער! דעם הערדן שטימע, דער זיינע פיינדען פערגילט. (ז) עהע זיא קרייזעט, געבאָהרט זיא, עהע זיא וועהען בעקאָממען, איזט

רש"י

והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרת' והיתה ללחם לאזכרה: (ג) מברך און. מברך אותי בתשורת אונס ויברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשורת שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וצאו אלי: גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמר מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא יומתו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם. מה שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע וסובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי. ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב"ה מתה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקערב על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: (ז) בטרם תחיל. ציון חיל היולד' ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה: והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי

וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִֽי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה
כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי
פַּעַם אֶחָת כִּֽי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃
(ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־
אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ
אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ
מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן
תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ
וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּֽי־כֹה ׀ אָמַר
יְהוָה הִנְנִי נֹטֶֽה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל
שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־
בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ
תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלִַם תְּנֻחָמוּ׃
(יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא
תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם
אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּֽי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא
וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ

פתח באתנח

תרגום אשכנזי

זיא איינעס קנאבען געבעזען. (ח) ווער האט זאלכעס געהערט, ווער דערגלייכען געזעהען? ווארד איין לאנד געצייגט אן איינעם טאגע? ווירד איין פאלק צור וועלט געבראכט אויף איין מאל? דאס ציון קרייזעטע אונד גלייך איהרע קינדער געבאר? (ט) זאללט' איך צור געבורט בריננגען אונד ניכט געבערען לאססען? שפריכט דער הערר: זאללט' איך, דער איך צייגטע, דיא געבורט העממען? שפריכט דיין גאטט. (י) פרייעט אייך מיט יערוזאלעם אונד פראהלאקט איבער זיא, אללע דיא איהר זיא ליבט; טהיילט מיט איהר דיא וואננע, אללע, דיא איהר אום זיא טרויערטעט. (יא) דאמיט איהר זויגט אונד זאטט ווערדעט אן דער ברוסט איהרעס טראסטעס, דאס איהר זויגט אונד אייך פערגניגט אן דעם גלאנצע איהרעס רייכטהומס. (יב) דען זא שפריכט דער הערר: איך לייטע איהר, וויא איינען שטראם, הייל צו, אונד וויא איינען איבערשטראמענדען באך, דער פאלקער רייכטהום, דאס איהר זויגט. אויף דעם ארמע ווערדעט איהר געטראגען ווערדען, אונד אויף דען קניען געליבקאזט. (יג) וויא איין מאן, דען זיינע מוטטער טראסטעט, זא ווילל איך אייך טראסטען, אונד אין יערוזאלעם זאללט איהר געטראסטעט ווערדען. (יד) איהר שויעט עס, אונד אייער הערץ פרייעט זיך, אייערע געביינע שפראססען, וויא יונגעס גרין; עס ווירד קונד דעם הערן מאכט זיינען קנעכטען, אבער ער ערגריממט געגען זיינע פיינדע. (טו) דען זיהע! דער הערר קאממט אין פייער, אונד וויא דער שטורמווינד זינד זיינע וואגען, אין גלוט אויסצו-

רש"י

המלטה. והמליטה אישקומלייר בלע"ז מלה כוסכת, Escamper, (ענטקאָממען). וכן ס"א כ' כ"ט: (ח) היוחל ארץ ביום אחד. היצא חיל ליולד לילד' מלא ארץ בנים ביום אחד: (ט) האני. אביא את אשה על המשבר ולא אפתח רחמ' להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדת ועכשיו שמא עצרתי בתמיה: (יא) משד. לשון שדים: תמוצו. תוליי"ר בלע"ז, Succer, (אויסזויגען): מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז ומתמשמש לבא לגו. זיז אישמוב"מנט בלע"ז, Esmouvement, (דיא בעוועגונג, דאז רעגען): (יב) וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על ידי אומניכם. על גיססין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבניי"ר בלע"ז, Esbanoyer, (זיך אונטערהאלטען, בעלוסטיגען, ערגאָטצען). משבנ"ייר מלה נוסכת: (יד) ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו וגבורותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: (טו) באש יבא. בחמת אש יצא על הרשעים: להשיב. לגדיו

בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃

אחר כי

לאססען זיינען צאָרן, אונד זיינען פלוך אין פייערס־פלאממען. (טז) יא, מיט פייער ריכטעט דער הערר, אונד דורך זיין שווערדט מיט אללעם פלייש; אונד פיל ווערדען דער ערשלא־גענען דעם הערן זיין. (יז) דיא זיך הייליגען אונד רייניגען אין רען (גאָטצען־) גערטען, איינער נאך דעם אנדערן אין דער מיטטע, דיא שוויינפלייש עססען אונד גרייעל אונד מייזע, זיא געהען אונטער אינס־געזאממט, שפריכט דער הערר. (יח) איך (קעננע) איהרע האנדלונגען אונד איהרע געדאנקען. עס קאָממט (דיא צייט) צו פערזאממעלן אללע פאָל־קער אונד צונגען, אונד זיא זאָללען קאָממען אונד שויען מיינע הערליכקייט. (יט) איך מאכע אן איהנען איין צייכען, אונד זענדע פאָן איהנען גערעטטעטע אן דיא פאָלקער, נאך תרשיש, צו פול אונד לוד, דען באָגענ־שיטצען, תובל אונד יון, דען פערנען איינלאדען, דיא ניא פאָן מיר געהאָרט, אונד ניכט גע־זעהען מיינע הערליכקייט. זיא זאָללען דען פאָלקערן מיינע הערליכקייט פערקינדיגען, (כ) אונד זאָללען אללע איירע ברידער בריינגען אויס אללען פאָלקערן, צור גאבע פיר דען הערן, אויף ראָססען אונד אויף וואגען, איין זענפטען אונד אויף מוילטהירען אונד אויף דראָמעדארען, אויף מיינען הייליגען בערגע יערוזאלעם, שפריכט דער הערר. זאָ וויא דיא זאָהנע איזראעלס איהרע גאבען דארברינגען אין ריינען געפעססע אין דאז הויזע דעם הערן.

רש"י

בחמ' את אפו: (טז) כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם בריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למלאת עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו. הנני נשפט אותך לשון וויכוח הוא דרושדיי"ר בלע"ז, *Deresnier* : Plaider, (וויינע רעכטסזאכע אינדליך פאָר גע־ריכט פיהרען). ופשוטו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מפורשי' במקרא: (יז) המתקדשי'. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד ע"ז פלונית: אל הגנות. בזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"א: אחר אחת. כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשין ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כך היה דרכם להעמיד': (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם וגו'. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים: וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: (יט) ושמתי בהם אות וגו'. פליטים ימלטו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשי' אחת מן האותות שיודונו חבריהם בהם כדי להודיע לרחוקי' במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלים: (כ) ובצבים. הם עגלות מכוסות במחילות. אהל ודומה לו שש עגלות צב: ובכרכרות. ובשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. עריפי"ר

(כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

(כא) אונד אויך פֿאָן איהנען ווילל איך נעהמען צו פריסטערן אונד לעוויטען, שפריכט דער הערר. (כב) דען זאָ וויא דער נייע הימעל אונד דיא נייע ערדע, דיא איך שאפֿפֿע, פֿאָר מיר בעשטעהען, שפריכט דער הערר: זאָ בעשטעהע אויך אייערע נאכקאָממענשאפֿט אונד אייער נאמע. (כג) עס געשיהט פֿאָן נייאמאָנד צו נייאמאָנד, אונד פֿאָן רוהעטאג צו רוהעטאג, דאס אללעס פֿלייש קאָממט, אום פֿאָר מיר זיך נידערצווערפֿען, שפריכט דער הערר. (כד) דאן ווערדען זיא הערויסגעהען, אונד שויען דיא לייכנאמע דער מענשען, דיא פֿאָן מיר אבגעפֿאללען; דען איהר וואורם שטירבט ניכט, אונד איהר פֿייער ערלישט ניכט, זיא זינד איין אבשייא אללעם פֿליישע. (עס געשיהט פֿאָן נייאמאָנד צו נייאמאָנד, אונד פֿאָן רוהעטאג צו רוהעטאג, דאס אללעס פֿלייש קאָממט, אום פֿאָר מיר זיך נידערצווערפֿען, שפריכט דער הערר).

הפטרת במדבר

(בתרי עשר בהושע סימן ב')

(א) וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר

(א) דיא צאהל דער קינדער ישראל'ס ווירד זיין וויא זאנד דעס מעערעס, דער וועדער געמעססען נאָך געצעהלט ווערדען קאן. אונד אנשטאטט, דאס עס פֿאָן איהנען הייסט: „ניכט מיין פֿאָלק זייד איהר"! ווירד

רש"י

בלע"ז (trèpigner איט. tripudiare) *Triper*, *triputlier* שטאמפפענד אויף דיא ערדע טאנצען. ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (כא) וגם מהם אקח לכהנים והלוים. מן הגוים המביאים אקח כהנים ולוים שמטומאים עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ולהבדיל אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו כך מפורש באגדת תלים: (כד) תולעתם. רמה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתי תיבות די דאייה עד דיימרון עליהון צדיקיא מיסת חזינא:

(א) והיה מספר. זה ענין פורענו' ונחמ' סמוכין בדבור אחד. ורבותינו פי' בפסחי' בהגד' הושע בעצמו שחטא על שאמר החליפם עמד ובקש עליהם רחמים. ובספרי רבי רב פרשת וישב ישראל בשטי' שנינו רבי אומר יש פרשיו' סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח

באור

(א) והיה מספר וגו'. אין הדבור הזה המשך הקודם, כמו שפירשו רד"ק וראָזענמיללער ואחרים רבים, אלא הוא תחלת מה שהגיד הושע בקהל עם; כי אמנם מי לא יראה כי הסימן

לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ (ב) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ

איהנען געזאגט ווערדען: „קינדער דעס לעבענדיגען גאָטטעס.״ (2) אונד דיא קינדער יהודה'ס אונד דיא קינדער ישראל'ס ווערדען זיך מיט איינאנדער פֿעראייניגען, זיא ווערדען זיך איין הויפּט וועהלען, אונד

רש"י

ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר וכתב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא הסופר מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהי' לכם אלא' עצמי כאלו איני לכם ותגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל') והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' אף כאן ונקבצו בני יהוד' ובני ישראל יחדו וגו' : (ב) ראש אחד.

באור

הראשון כלו אינו אלא ספור מעשה שהיה והוא מופת לב"י. ובדבורו הראשון, שהוא כל סימן ב' מתחלתו ועד סופו הנביא רומז על המעשה המופתי הזה (כגון בפסוק א' ב' ג' ד' ה' וגם כל המשל עד פסוק כ' הוא לקוח מן המופת הנ"ל. וכן גם בפסוק כ"ד וכ"ה). וכולל אזהרה לאנשי ישראל שישובו מדרכיהם הרעים כדי שלא תבא עליהם הרעה אשר גזר עליהם ה', ולא יאמרו נואש, כי ה' אל רחום וחנון. ועובר על פשע, ויש תקוה לאחריתם אם יחזרו אל ה' אלהיהם באמונה ובלבב שלם: (ב) ונקבצו בני יהודה וגו'. יפה העיר ר' משה הרצבוואלד כי לא תתכן דעת רד"ק (ואחריו ראָזענמיללער) שהנבואה הזאת על גאולת בית שלישי וימי המלך המשיח, כי איך יתכן שהנביא אשר היה לפני גלות לאשורה ישתוק מגאולת בית שני הקרובה וירחיק יעודיו על גאולת בית שלישי, והוא אומר שכוונת הנביא על יעוד בית שני; ואמנם גם זה לא יתכן לפי דעתי, כי הושע אמר הנבואה הזאת בלי ספק עדיין בימי ירבעם או מעט אחר מותו, שבימי' ההם מלב מלכות יהודה היה טוב. וגם הנביאים היו מתנבאים עליה ימי טובה והצלחה תחת מלך צדיק וישר והוא חזקיהו. ושהוא יציל את הארץ מיד מלכי אשור אשר מלכות בית ישראל לא יכלה לעמוד נגדה; ג"כ מי יאמין שהושע יתנבא על גאולת בית שני גם עדיין רחוקה כל כך גלות יהודה, והלא הושע עצמו הבטיח כי ה' ירחם את בית יהודה אפילו אחר שישבור את קשת ישראל בעמק יזרעאל! אשר על כן נ"ל כי כל היעודים הנזכרים בנבואה הזאת הם על דרך תנאי; אם יסירו הבעלים מן הארץ וייטיבו דרכיהם הרעים ויתחברו עם מלכות יהודה ויהיו לאחד תחת מלך מבית דוד ויעבדו יחד את ה' בבית אשר שכן את שמו שם. אז יחיו ויצליחו. ואם יוסיפו להקשו' את ערפם ויבטחו באלילים וגויי הארץ יפלו ביד אויביהם ויגלו מן הארץ, ואז בארץ אויביהם יראו כי שקר מבטם ושוא מבטחם וישובו אל ה' אלהיהם. ויבקשו וידרשו אותו ויפחדו אליו ואל דוד מלכם. ויש על זה ראיה מן הכתוב לפנינו ומנביאים אחרים, הראיה מן הכתוב לפנינו היא שכל חלקי הסימן הזה מחוברים היטב זה עם זה אף על פי שתחלתו נחמה ואמצעיתו תוכחה וסופו יחזור לנחמה, עד כי מאד יש לתמוה על מחלקי הפרשיות וקצת מהם חברו תחלת הסימן הב' עד סוף פסוק ב' עם סימן א', ואחרים הוסיפו עליהם עוד פסוק ג' מסימן ב', ולדעתם יתחיל הסימן השני מפסוק ד' אמנם מי שיש לו עינים לראות ולב להבין יכיר בבירור כי טוב מכולם הוא חלוק הפרשיות כמו שהן לפנינו, כי ספור המופת לחוד ופירוש המופת בדבור לפני העם לחוד. ועוד איך נפסיק הפרשה בין פסוק ב' ופסוק ג', אם בפסוק ב' נזכר יזרעאל (כנגד שם בן ראשון של הושע) ובפסוק ג' נזכרו עמי ורוחמה (כנגד שם בת הנביא ובנו השני), וברור א"כ שהכל ענין אחד הוא. וכן לא תתכן דעת מי שמפסיק הפרשה בין פסוק ג' וד'; כי המעיין יראה כי אחרי דברו על האחים והאחיות עלה בלבו לדבר ג"כ על האם, וא"כ גם כאן הפסוקים דבקים יחד, ואין כאן מקום ראוי לפסוק הפרשה. אמנם אם תניח שכל הסימן הזה ענין אחד הוא, יצא מזה, שאי אפשר שתחלתו ידבר על גאולת בבלי כי מה הועיל הנביא בתוכחתו אם בכל זה לא ינצל העם מן הפורענות כי גאולה לא תחשב אם לא תקדם לה גלות, ואם הגלות כבר נגזרת ואין להשיב למה לי כל התוכחות אשר נאמרו כאן על פי הושע באזני העם, כי יאמרו העם: מה לנו ולתשובה,

כִּ֥י גָד֖וֹל י֥וֹם יִזְרְעֶֽאל׃ (ג) אִמְר֥וּ לַאֲחֵיכֶ֖ם עַמִּ֑י

אויס דעם לאנדע ציהען. יא! גראָס איזט דער טאג פֿאָן יזרעאל! (ג) נעננעט

רש"י

דוד מלכם: כי גדול יום. קבוץ זרייתם: (ג) אמרו לאחיכם עמי. כתרגומו תובו לאורייתי

באור

הלא כבר נגזרנו! ויוסיפו לחטוא. אמנם עיקר המכוון בנבואה בפרט בפני אנשים רעים וחטאי' ועוזבי ה', כאשר היו ישראל בימי הושע, איננו להגיד מראשית אחרית וכל מה שיהיה בודאי, אלא הוא כדי להזהיר הפושעים לשוב מדרכם ולהטיב את מעשיהם; וזה אמנם על ידי הראות להם שכר טוב והצלחה אם יעשו הטוב והישר, וע"י הודעת גזרת האל אם לא ישובו מדרכם הרעה, אבל תשובה ומעשים טובים מעבירים את רוע הגזרה, וכמו שראינו בירמיה (י"ח ז') רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש וכו': ושב הגוי ההוא מרעתו וכו' ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו; ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני וכו' ונחמתי על הטובה וכו'. והנה אחרי הגידו הטובות והנחמות על ישראל הנביא מזכיר "את עמי ואת רחמה" לריב באמם (שהיא כנסת ישראל), כי היא אשר בזנוניה מנעה כל הטובות אשר דבר ה' על בניה, שאם לא תסיר את זנוניה לא יצא הטוב אשר דבר לה אלא בהפך ירע לה ולא ירחם עליה ועל בניה; ומוסיף עכ"ז שאם אחר הרעות שתבאנה עליה תכיר את חטאתה ותעזוב נאפופיה ותשוב אל בעלה הראשון באהבה ובאמונה, עוד יִשָּׁמַע לה אישה ויחדש עמה ברית נאמנת

כימי נעוריה, אשר לא תופר עוד: — והנה לא הושע בלבד נבא על התחברות ישראל עם יהוד', כי גם ישעיה גם מיכה שהיו בימיו, בדברם על הצלחת יהודה תחת חזקיהו הזכירו גם ענין זה בתוך דבריהם. ישעיה אמר (י"א י"ב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ; ומיכה גם הוא אמר (ה' ב') ויתר אחיו ישובון על בני ישראל, והטעם על שארית הפליטה ביהודה וירושלים אשר שינגפו תחת יד צריהם שהם ישובו אל ה' בלב שלם ויתחברו בימים ההם עם בני ישראל אשר גם הם יראו וידעו כי טוב להם ללכת בדרכי ה'. ואולי גם עמוס כיוון לזה באמרו (ט' ח' וי"א) כי לא ישמיד ה' את הממלכה החטאה (מלכות ישראל) עד לכלה, ויקים את סכת דוד הנופלת (תחת חזקיהו המלך); וזאת ראו חז"ל באמרם בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח. והנה אחר שחזו הנביאים הקדושים הדבר הזה ודברו עליו אל העם ברוח הקדש, אין ספק כי אחרי מות ירבעם הבינו קצת אנשים מזקני העם יראי אלהים בלבבם ודורשים טוב לעמם, כי לא תעלה ארוכה לבית ישראל אלא אם כן ישובו להיות לאומה אחת עם בית יהודה תחת מלך מזרע דוד, וזאת אולי הסבה שהמתינו הזקנים עד כ"ד שנה (או לפי חשבון אחר עד י"ז שנה) אחרי מות המלך ירבעם, ולא המליכו את זכריה בנו, כי התיעצו כי זה היה זמן ראוי להתחברות הזאת, ואפילו אם תאמר כי היתה נסבה מאת ה' שהמליכו הם את זכריה כדי לקיים דברו אל יהוא לאמר כי בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב י' ל') הנה גם אחר שנהרג זכריה היו יכולים לקיים עצת הזקנים שיעצו על דבר ההתחברות עם יהודה, עדיין היו יכולים להיות לגוי אחד תחת חזקיה והיו באות עליהם כל הטובות אשר דבר עליהם ה' על ידי נביאיו הקדושים. אמנם בני ישראל הקשו את ערפם ולא שמעו אל דברי נביאיהם, והוסיפו שנה על שנה בעונותם ובפשעיהם ולא זכו שיקויימו עליהם השלום וההצלחה שהיתה מיועדת להם אם היו שומרים את דברי מוכיחיהם ומאשריהם נביאי האמת והצדק, אלא נתקיימו עליהם הרעות אשר איימו עליהם אותם הנביאים עצמם ונפלו ביד מלכי אשור והגלום מארצם. ועכ"פ מצאנו כי כבר היו בימי חזקיה אנשים מאשר ומנשה ומזבולון אשר הבינו כי טוב להם לעבוד את ה' ולהתקרב אל יהודה ובית דוד, ונכנעו ובאו ירושלים בעבור הרצים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון (ד"ה ב' ל' י"א). כי גדול וכו'. כי לחזוק: ושמו להם ראש אחד. מבית דוד: ועלו מן הארץ. מארצם, ללכת לחסות תחת צל יהודה: יום יזרעאל. כן הוא דרך הלשון לכנות יום תשועה גדולה או מגפה נוראה בשם המקום או העם אשר אירע להם הדבר הגדול ההוא, וכן (ישעיה ט' ד') כחתות כיום מדין. והיתה חלחלה בהם כיום מצרים (יחזקאל ל' ט'), יבחר בשם יזרעאל לרמוז על שם בנו הגדול אשר הוליד בתחלת נבואתו, והכוונה על ישראל, או משום שיזרעאל היתה עיר מושב מלכי ישראל, או על שם הוראת מלת יזרעאל, שהאל יזרעם ויצליחם בקרב הארץ: (ג) אמרו לאחיכם עמי. עבר במקום עתיד, והכוונה אז כשיקבצו בני

וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ (ד) רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃ (ה) פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ (ו) וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ (ז) כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי

נ״א וְשַׁתִּיהָ

איירע ברידער עמי (מיין פֿאָלק) אונד איירע שוועסטערן רוחמה (בעמיטלײדעטע). (ד) רעכטעט מיט איירער מוטטער, רעכטעט; דען זיא איזט ניכט מיין ווייב, זאָ וויא איך ניכט איהר מאן, אויף דאס זיא איהרע בוהלערישען מינען אבלעגע, אונד איהרע עהעברעכערישען געליסטע פֿאָן איהרען בריסטען ענטפֿערנע. (ה) אויף דאס איך זיא ניכט נאקט אויסציהע אונד זיא הינשטעללע, וויא אם טאגע איהרער געבורט, זיא פֿערזעטצע וויא איינע וויסטע, וויא אין איין אֶדעס לאנד, אונד זיא אומברינגע פֿאָר דירשט. (ו) אונד מיט איהרען קינדערן ווערדע איך קיין מיטלייד האבען, דען זיא זינד קינדער דער בוהלערייא; (ז) דען איהרע מוטטער האט געבוהלט, איהרע געבערערין זאָללטע זיך שעמען, דען זיא שפראך: איך וויללע מיינען בוהלערן נאכגעהען, דיא מיר בראָט אונד וואססער געבען, וואָללע אונד ליינען, אֶהל

רש״י

ועל כניסתכון ארחם: (ד) ריבו באמכם. בכנסייא שלכם: מבין שדיה. דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם. ויונתן תירגם ופולחן טעוותא מבין קירווהא: (ה) כיום הולדה. כיום שהוצאתיה ממצרים כמו שמפורש (ביחזקאל ט״ז) ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ותושלכי על פני השד׳ בגועל נפשך לא חסה עליך עין (שם): כמדבר. גזירות שגזרתי עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו (במדבר י״ד): והמתיה. ואיקטלינה: אמם. כנסיה שלהם: הובישה הורתם. בהיתו מלפיהון החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנובו והם גונבים לא תלוו ברבית והם מלוים: אחרי מאהבי. בדרכי העובדי

באור

ישראל ובני יהודה יחדו, אז תאמרו לאחיכם עמי וכו׳. וכן פירש מורי ורבי היקר החכם הגדול שד״ל אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג׳ י׳) אז תודו ותכירו כי טוב לצדיק. אחותיכם. לשון רבים, ע״ד אחותיך הגדולה׳ ממך (יחזקאל ט״ז כ״א): (ד) ריבו באמכם ריבו. כנסת ישראל היא הנמשלת לאשת זנונים, והנולדים בדור ודור ילדי זנונים. אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם, והענין שידינו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה (רד״ק). והנה אחר שהזכיר האחים והאחיות דבר ג״כ על האם, ומוסיף במשל הנרמז גם במופת (ב׳ א׳), ואומר שכל הטובות המיועדות לבית ישראל אינן אלא על תנאי שישובו מדרכם ויחזרו אל עבודת ה׳ ולשמור חקותיו, שאל״כ לא טובה תבא אליהם אלא רעה. והזנונים והנאפופי׳ הוא משל על עבודת אלהים אחרים ונסוג אחור מהי״ת: ותסר. כדי שתסיר: (ה) אפשיטנה ערמה. אפשיט בגדיה אשר הגדילו את יפיה ואעשנה ערומה: כיום הולדה. במקום כביום הולדה, כמו ואצרוף כבור סיגיך, שענינו כבבור. וכן ושמתיה כמדבר, ושתיה כארץ ציה, ענינם ושמתיה כבמדבר ושתיה כבארץ ציה; והטעם שאם לא תשוב האומה מעבוד אלהים אחרים ומבטוח על הגוים כגון אשור ומצרים אשר הבל וריק יעזורו, אסיר חסדי מעליה, ואתננה ביד אויביה, ואין מושיע ואין מציל מידם. ויום הולדה רומז על ימי היות בני ישראל בארץ מצרים בבית עבדים, וכמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך לא כרת שרך וכו׳ לא חסה עליך עין וכו׳. וזה אמרם למען ידעו בני ישראל צדקות ה׳ ויזכרו כל הטובות אשר עשה ה״ית עם אבותיהם עד היום ההוא: (ז) כי זנתה. בניה בני זנונים כי זנתה אמם: הובישה הורתם. יש לה להכלם ממעשיה וממאהבי׳ שבטחה בהם (רד״ק), והטעם כי אנשי ישראל חשבו כי בכרתם ברית את מצרי׳ ואשור תתחזק מלכותם: ושקויי. כל מיני משקה,

תרגום אשכנזי

אונד געטרענקע. (ח) פירוואהר, זיהע, איך פערלעגע דיינען וועג מיט דאָרנען, אומגעבע איהן מיט איינעם צוינע, זאָ דאס זיא איהרע שטראססע ניכט פינדען קאן; (ט) זיא ווירד איהרען בוהלען נאכלויפען, זיא אבער ניכט ערדייכען; זיא ווירד זיא אויפזוכען, אונד ניכט פינדען; דאן ווירד זיא שפרעכען: איך וויל געהען אונד צו מיינעם ערשטען מאננע צוריקקעהרען; דען דאמאלס גינג מיר'ס בעססער אלס יעצט. (י) זיא האטטע ניכט ערקאננט, דאס איך עס וואר, דער איהר געטריידע, מאָסט אונד אֶהל געגעבען; אויך זילבער אין איבערפלוס האבע איך איהר פערשאפפט, אונד גאָלד, דאס זיא צום בעל פערוועגדעטען. (יא) דעסהאלב וויל איך מיין געטריידע צור ערנטעצייט אונד מיינען מאָסט צור ווײנלעזע ווידער נעהמען, אונד מיינע וואָללע אונד ליינען וואָמיט זיא איהרע שאם בעדעקקען זאָללטע, וועגניימען. (יב) אונד דאן ווערדע איך איהרע שמאך פאָר דען אויגען איהרער בוהלען ענטבלאָסען, אונד נימאנד זאָלל זיא פאָן מיינער געוואלט ערדעטטען.

הפטרת במדבר

וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ (ח) לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ (ט) וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ (י) וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ (יא) לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ (יב) וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה

רש"י

כוכבים ומזלות: (ח) הנני שך. לשון סגירה כמו הסר משוכתו (ישעיה ה') כמשוכת חדק (משלי ט"ו): את דרכך. דרכים ושבילים שאת הולכת בהם: (ט) ורדפה. משקלו ל' כבד הוא זה כמו (שם י"ב) ורדף קדים פורקל"ייר בלע"ז, *Pourchacer, pourchassier,* (איט אייפער נאך עטוואס יאגען, אום עס צו ערלאנגען) כלומר תחזור אחריה' ולא תשיגם: את מאהביה. מצרים ואשור ולא תוכלו לבקש מהם עזרה: ובקשתם. ובקשה אותם: (י) לא ידעה. לא שמה אל לבה והראת' עצמה כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב. והם עשאוהו לבעל: (יא) בעתו. בעת גמר בישול הפירות: והצלתי. ממנה: צמרי ופשתי. אשר היה לכסות את ערותה כל הצלה שבמקרא לשון התרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכן (בראשית ל"א) כי כל העושר אשר הציל (שם): (יב) ואיש לא יצילנה מידי. אף

באור

כמו ושקוי לעצמותיך: (ח) הנני שך. מפני שאמרה האומה לבטוח באשור ומצרים ולא בטחה בה' אלהיה, אמר ה"ית כי שקר יהיה בטחונה, כי לא יצלח ולא תוכל להגיע אל מחוז חפצה: (ט) ורדפה וכו', ולא תשיג וכו'. היא תבטח באלהים אחרים ובעמים אשר סביבותיה אשור ומצרים, ותבקש מהם תשועה, אבל המה לא ישמעו אליה ולא ימצאו לה, אלא להפך יהיו לה לאויבים, ואז בעת צרתם יכירו כי טוב להם לשוב אל ה' אשר בו בטחו בימי קדם ונושעו: אז. כאשר הייתי תחת אישי: (י) והיא לא ידעה. ולעבר בעת הצלחה לא הבינה כי ממני באו לה כל הטובות אשר היא אמרה שאלהים אחרים נתנו לה, ולא הבינה כי גם מה שעשו לבעל מידי היה לה. והנה עשו לבעל הוא לשון רבים, והוא מן הנמשל: (יג) אשוב ולקחתי. אקח בחזרה; והכוונה אסיר חסדי ואהבתי מעליה, וגם אוהביה ואנשי בריתה לא יושיעוה, כי איש לא יצילנה מידי, כי מה שגזרתי עליה יבא לה כי תפול ביד אויביה ולא יוסיפו יקראו לה עיר וממלכה: (יב) נבלותה. שם מפעל מן נבל כמו נְבָלָה; ונבלה הוא דבר מגונה הנעשה על ידי נבל, ונַבלות היא תכונת נפש הנבל, וכאן הושאל על הערוה, כמו חרפה, והוא לשון נקיה:

מִיָּדִֽי׃ (יג) וְהִשְׁבַּתִּי֙ כָּל־מְשׂוֹשָׂ֔הּ חַגָּ֖הּ חָדְשָׁ֣הּ וְשַׁבַּתָּ֑הּ וְכֹ֖ל מוֹעֲדָֽהּ׃ (יד) וַהֲשִׁמֹּתִי֙ גַּפְנָ֣הּ וּתְאֵנָתָ֔הּ אֲשֶׁ֣ר אָמְרָ֗ה אֶתְנָ֥ה הֵ֙מָּה֙ לִ֔י אֲשֶׁ֥ר נָֽתְנוּ־לִ֖י מְאַֽהֲבָ֑י וְשַׂמְתִּ֣ים לְיַ֔עַר וַאֲכָלָ֖תַם חַיַּ֥ת הַשָּׂדֶֽה׃ (טו) וּפָקַדְתִּ֣י עָלֶ֗יהָ אֶת־יְמֵ֤י הַבְּעָלִים֙ אֲשֶׁ֣ר תַּקְטִ֣יר לָהֶ֔ם וַתַּ֤עַד נִזְמָהּ֙ וְחֶלְיָתָ֔הּ וַתֵּ֖לֶךְ אַחֲרֵ֣י מְאַהֲבֶ֑יהָ וְאֹתִ֥י שָׁכְחָ֖ה נְאֻם־יְהוָֽה׃ (טז) לָכֵ֗ן הִנֵּ֤ה אָֽנֹכִי֙ מְפַתֶּ֔יהָ וְהֹלַכְתִּ֖יהָ הַמִּדְבָּ֑ר

(יג) אללע איהרע פֿרײדען װערדע איך אײנשטעללען, איהרע פֿעסטע, נײאמאָנדע אונד רוהעטאגע אונד אללע איהרע פֿײערטאגע. (יד) איהרע װײנשטאָקע אונד פֿײגענבײמע װילל איך פֿערהעערען, פֿאָן דענען זיא זאגטע: איך האבע זיא אלס בוהלענלאָהן, דען מיר מײנע בוהלען געררײכט; איך װילל זיא צום װאלדע מאכען, אונד דאז װילד דעס פֿעלדעס זאָלל זיא פֿערצעהרען. (טו) אונד װערדע דיא בעל׳ס טאגע אן איהר אהנען, אן דענען זיא דעם בעל װאָהלגעריכע בראנגטע, אלס זיא מיט איהרען זאנגענרינגען געצירט איהרען בוהלען נאכגינג, אונד מײנער גאנץ פֿערגאס, שפריכט דער העררר. (טז) דעסהאלב װילל איך זיא בערעדען אונד אין דיא װיסטע פֿיהרען, אונד איהר דא צו הערצען רע־

רש״י

זכות אבותם תמה: (יד) והשימתי, לשון שממה. אתנה. כמו אתנן: ושמתים ליער. שהחיות ההולכות שם ואוכלות הפירות: (טו) ופקדתי עליה. שכר פורענות: ימי הבעלים אשר תקטיר. תמיד להם ול׳ הווה הוא: ותעד נזמה וחליתה. ל׳ עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים. וחליתה. ל׳ עדי הוא קישוט: (טז) לכן הנה אנכי מפתיה. משתדלה להמשיך אחרי לואנ״ייר בלע״ז lusingaro, *Losanzisr* : (טאײפֿען, חבטאײפֿען, ליבקאָזען). ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני

באור

(יג) והשבתי. הנה מעט מעט הנביא מניח המשל ועובר אל הנמשל, כי חגים וחדשים שבתות ומועדים יותר יתכנו על האומה, ויפה העיר רא״ז כי חגיגת ימי מועד בימי הצלחת האומה היתה לשמחה גדולה לכלל האומה בהתאסף העם להודות ולהלל יחד את ה׳, ואמר הנביא כי בגלות העם מעל אדמם אל ארץ אויביהם לא ישמחו עוד בימי המועד, וכמו שיקונן המקונן על החרבן, דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד (ועיין למטה ס׳ ה׳): (יד) אתנה המה לי וכו׳. הטעם שהפושעים בישראל היו אומרים כל טובנו והצלחתיו הם שכר בטחוננו אל האלילים ועקב בריתנו את הגוים, וכמו שהשיבו אנשי יהודה אל ירמיה (מ״ד כ״ה) לקטר למלכת השמים וכו׳ כאשר עשינו אנחנו ואבותינו מלכינו ושרינו.... ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו: (טו) את ימי הבעלים וכו׳. הטעם אפקוד עליה כל הימים אשר הקטירה בהם לבעלים ועדת׳ נזמה וחילתה וכו׳: חליתה. ל׳ עדי הוא ומין קשוט (רש״י ורא״ז): (טז) והולכתיה המדבר. אחר שייעד הגלות עם לא ישובו אל הדרך הטובה הנביא מוסיף ואומר כי גם הפורענות עצמה איננה אלא לייסר את המאמינים לקחת מוסר ותוכחה לטובתם, כי הם בראותם כי נגעה בהם יד ה׳ ישובו מרעתם ויבקשו לעבוד את ה׳. וזה אמנם ענין והולכתיה המדבר ודברתי על לבה, כי והולכתיה המדבר הוא רמז על הארבעים שנה אשר הלכו בני ישראל במדבר אחר יציאת מצרי׳, מקום ציה ושממה, אבל שם קבלו גם כן את התורה, וחקים ומשפטים אשר על ידיהם נעשו לעם חכם ונבון; וכן עתה בהיותם בגלות יראו וידעו כי על עזבם את ה׳ ומשפטיו וחקותיו באו עליהם כל הרעות והצרות האלה, וישובו אל ה׳ בכל לבבם ולא יוסיפו לעבוד עוד אלהים אחרי׳ על פניו, ומזה ימשך כי יגאלם ה׳ ויחזירם אל אדמתם וישבו לבטח בארצם איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד, ויהיה כאלו באו להם כרמיהם (כלומר כל הטובות וההצלחה אשר ישיגו אחרי שובם לארצם) מן המדבר שהוא משל על הגלות. וזה ג״כ ענין עמק עכור לפתח תקוה. כי במעשה שאירע לבנ״י בעמק עכור נתייסרו על אשר מעל אחד מהם בחרם, ומזה נמשך כי נזהרו העם מאז ולהבא מלמעול בחרם, ולא אירע עוד שום פגע רע שימנע אותם מבוא לרשת

וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ (יז) וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ (יח) וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי׃ (יט) וַהֲסִירֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ (כ) וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן

בנ"א וְנָתַתִּי. בנ"א וּכְיוֹם תָּ"י בנ"א לִי

דען.(יז)אונד ווערדע איהר פֿאָן דאָרטהער איהרע וויינגערטען ווידער געבען, אונד דאז טהאל דער בע־טריבניס איהר צום איינ־גאנג דער האָפֿפֿנונג מא־כען: אלסדאן ווירד זיא איהרע געזעננגע אנשטימ־מען, וויא אין איהרען יוגענדליכען טאגען, וויא אם טאגע נעמליך איהרעס אויסצוגעס אויס דעם לאנדע מצרים. (יח) אן יענעם טאגע, שפריכט דער הערר, ווירסט דוא מיך "מיין מאן" נעננען; ניכט לענגער ווירסט דוא מיך "מיין הערר (בעל)" נעננען. (יט) אונד ווערדע דיא נאמען דער בעלים אויס איהרעם מונדע וועגשאַפֿפֿען, זאָ דאס דיזע גיכט מעהר בייא איהרעם נאמען ערוועהנט ווערדען. (כ) אונד ווערדע אן יענעם טאגע מאכען, דאס דאז ווילד דעם פֿעלדעס אונד דאז געפֿליגעל דער לופֿט אונד דאז געווירם דער ערדע מיט איהנען איִם בונדע זינד; אונד באָגען אונד שווערט אונד קריג ווערדע איך צערברעכען אונד פֿאָם לאנדע פֿערנע

רש"י

מכשמדברה בו: (יז) את כרמיה. ת"י לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כ"ד) וכן כרמי שלי לא נטרתי (שיר"ה א'). ד"א והולכתי' המדבר למדבר סיחון ועוג ובשנכנסו זה כתנבא (יחזקאל כ') שנאמ' והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסור' הברית וברותי מכם המורדים וגו' והכשרים אקיים וזהו את כרמיה: ואת עמק עכור. עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה (תחלת) תקוה שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי: וענת' שמה. ל' דירה כמו מעון אריות (נחו' ב'): כימי נעוריה. שישב' במדברי' ימים רבים: וכיום עלותה וגו'. שנעקה אלי ממצרי' מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה: (יח) תקראי אשי וגו'. תעבדיני מאהבה ולא מיראה אישי אישות וחיבת נעורים: בעלי. ל' אדנות ומורא. ורבותינו פירשו ככלה בבית חמי' ולא ולא ככלה בבית אביה: (יט) ולא יזכרו עוד בשמם. ישראל בשמם של בעלים או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלהות להם או לא יזכרו שם הבעלים עוד כד"א (ישעיה ב') והאלילים כליל יחלוף: (כ) עם חית השדה. שאשבית מזיקין מן העולם וכה"א (שם י"א) לא ירעו ולא ישחיתו וגו': בצדק ובמשפט. שתתנהגו בהם: ובחסד וברחמים. שיבא לך

באור

את הארץ: מפתיה. לשון יחיד, על דרך והיה מחניך קדוש, ידעה מקניך. וזה מרעיהם: (יז) וענתה שמה. ואז כשיראו כי שב ה' את שבותם ויסובו לארצם, יענו שירות ותשבחות להודות לה' כי לעולם חסדו כמו ששרו השירה בצאתם מארץ מצרים. והנה גם כאן ערבוב דברים, כי כימי נעוריה הוא עדיין מן המשל, וכיום עלותה מארץ מצרים מן הנמשל. כימי נעוריה. כיום עלותה, כאלו כתוב כבימי, כביום: וכיום עלותה. ו"ו וכיום ו"ו הפירוש, וענינו כלומר (נעמליך), וכן ואת בני בניכם אריב (ירמיה ב' ט'): (יח) אשי. בעלי. פירושו בפסוק שאחריו, כלומר אחר שאגאל את האומה מן הגלות לא יהיו עוד שמות הבעלים על פיה ולא יזכרו עוד בשמם, כי כשתצטרך לטובה או לתשועה מרעות וצרות לא תדרוש עוד לאלהים אחרים אלא אל ה' לבדו ותהיה דבקות כנסת ישראל בה' אלהיה כדבקות אשה אל אישה; ולענין המשל נראה כדעת רש"י, כי אישי לשון אהבה וחבה ובעל לשון אדנות ומורא, כלומר תעבוד את ה' מאהבה ולא מיראה כעבוד הגוים את אליליהם: (כ) וכרתי להם. הכנוי חוזר לבני ישראל: להם. לטובתם ולהנאתם. והפסוק הזה הוא ציור הצלחת האומה בימים ההם, דומה למה

הָאָ֫רֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּ֖ים לָבֶֽטַח׃ (כא) וְאֵרַשְׂתִּ֥יךְ לִ֖י לְעוֹלָ֑ם וְאֵרַשְׂתִּ֥יךְ לִי֙ בְּצֶ֣דֶק וּבְמִשְׁפָּ֔ט וּבְחֶ֖סֶד וּבְרַחֲמִֽים׃ (כב) וְאֵרַשְׂתִּ֥יךְ לִ֖י בֶּאֱמוּנָ֑ה וְיָדַ֖עַתְּ אֶת־יְהוָֽה׃

האלטען, אונד זיכערע רוהע פערשאפפען. (כא) איך ווערדע דיך מיר עוויג פערלאָבען, דיך מיר מיט גערעכטיגקייט אונד רעכט, מיט גנאדע אונד בארמהערציגקייט פערלאָבען. (כב) איך ווערדע דיך מיר מיט טרייע פערלאָבען, אונד דוא ווירסט דען העררן קעננען.

הפטרת נשא

בשופטים י"ג:

(ב) וַיְהִ֨י אִ֥ישׁ אֶחָ֛ד מִצָּרְעָ֛ה מִמִּשְׁפַּ֥חַת הַדָּנִ֖י וּשְׁמ֣וֹ מָנ֑וֹחַ וְאִשְׁתּ֥וֹ עֲקָרָ֖ה וְלֹ֥א יָלָֽדָה׃ (ג) וַיֵּרָ֥א מַלְאַךְ־יְהוָ֖ה אֶל־הָאִשָּׁ֑ה וַיֹּ֣אמֶר אֵלֶ֗יהָ הִנֵּה־נָ֤א אַתְּ־עֲקָרָה֙ וְלֹ֣א יָלַ֔דְתְּ וְהָרִ֖ית וְיָלַ֥דְתְּ בֵּֽן׃ (ד) וְעַתָּה֙ הִשָּׁמְרִ֣י נָ֔א וְאַל־תִּשְׁתִּ֖י יַ֣יִן וְשֵׁכָ֑ר

(ב) דא וואר איין מאן איס צרעה, איס דעם שטאממע דן, אונד זיין נאמע וואר מנוח, אונד זיין ווייב וואר אונפרוכטבאר אונד געבאר ניכט. (ג) דא ערשין איין ענגעל גאָטטעס דעם ווייבע, אונד שפראך צו איהר: זיהע דאָך! דוא ביזט אונפרוכטבאר אונד האסט ניע געבאָרען, אבער דוא ווירסט שוואנגער ווערדען, אונד ווירסט איינען זאָהן געבערען. (ד) אונד נון נים דיך אין אכט אונד טרינ־

רש"י

מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב (בראשי' י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' לעשות צדק' ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמי' מאת הקב"ה שנ' (דברי' י"ג) ונתן לך רחמים ואמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם י"ז) פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמוס ה') אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים (ירמיה ט"ו) וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט כאמר ציון במשפט תפדה וגו' [ישעיה א'] והקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרת לארצעתן ומוסיפן בראשן: (כב) וארשתיך לי באמונה. בשכר האמונה שהאמנתה בגולה להבטחות שעל ידי נביאי:

(ג) יין ושכר. חמר חדת ועתיק: (ד) ומורה. תער על שם שמורה ומשליך את השער:

באור

שאמר ישעיה (ב' ד') ומיכה ד' ג') וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות: אשבור מן הארץ. אשברם ואסירם מן הארץ, והוא מקרא קצר, על דרך נגרעת לארץ (ישעיה י"ד י"ב), נגדעת והשלכת לארץ: (כב) וארשתיך. חוזר למשל: בצדק ובמשפט וכו'. מורה על קיומה והתמדת הברית אשר יכרות הקב"ה עם כנסת ישראל אחר שישובו לארצם כי תהיה באהבה רבה מצדו ית' ולא תופר לעולם:

(ב) מצרעה. עיר בשבט יהודה כמוכח מיהוש' ט"ו ל"ג ולדעת המפרשים נתנה אחרי כן לשבט דן כי היה רב מספרו ומחוזו צר מאוד ולכן נמצא ג"כ עיר צרעה בנחלת דן כמו יה' י"ט מ"א והוא חנה בגבול מזרחי של ארץ פלשתים וצרעה כעשרה מילין מעיר הידועה בשם עלייטהעראָפּאָליס: ממשפחת. היינו שבט, כי שבט ומשפחה אינם נבדלים היטב בשמושם כאשר העירונו ע"ז בגולר עוללות (במדבר א'). עקרה. מלאנו הרבה פעמים במקרא, כי נולד איש אשר דוח אלהים בקרבו מאשה עקרה כשרה וחנה, להודיעך נסי הש"ית: הדני. הפלשתים היו נודדים את שבט דן יותר מכל השבטים, כי על גבולם היה שוכן: (ג) מלאך. כמשמעו ולא נביא, כי כן משמע להדיא פ' י"ח: (ד) השמרי נא. כלל מאחריו פרט: טמא. כפי' חז"ל דברים

וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ (ה) כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ (ו) וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי׃ (ז) וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי ׀ יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃ (ח) וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד*׃ (ט) וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ׃ (י) וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי׃ (יא) וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא

*הלמ"ד בדג'.

תרגום אשכנזי

קע ניכט וויין אונד בערוישענדעס, אונד אים ניכטס אונריינעס. (ה) דען דוא ווירסט שוואנגער אונד געביערסט איינען זאָהן, איבער דעססען הויפט דאַרף קיין שערמעססער קאָממען; דען איין גאָטט־אייגענער זאָלל דער קנאבע זיין פֿאָם מוטטערלייבע אן, אונד ער ווירד בעגיננען, איזראעל צו רעטטען אויס דער האנד דער פלשתים. (ו) אונד דא קאם דאז וייב, אונד שפראך צו איהרעם מאננע אלזאָ: איין גאָטטעסמאן איזט נעקאָממען צו מיר, אונד זיינע געשטאלט וואר וויא דיא געשטאלט איינעס גאָטטעס באָטהען, גאר פֿורכטבאר, אונד איך פֿראגטע איהן ניכט, וואָהער ער זייא, אונד זיינען נאמען האט ער מיר ניכט קונד געטהאן. (ז) אונד ער שפראך צו מיר: דוא ווירסט שוואנגער ווערדען אונד איינען זאָהן געבערען, דארום טרינקע נון ניכט וויין אונד בערוישענדעס, אונד אים ניכטס אונריינעס, דען איין גאָטטאייגענער ווירד דער קנאבע זיין פֿאָם מוטטערלייבע אן ביז צו זיינעם שטערבעטאגע. (ח) דא בעטעטע מנוח צום עווינען, אונד שפראך: איך ביטטע אָ הערר! עס מאכטע דער גאָטטעסמאן, דען דוא געזאנדט, ווידער קאָממען, דאס ער אונס לעהרע, וויא וויר פֿערפֿאהרען מיט דעם קנאבען, דער געבאָרען ווערדען זאָלל. (ט) דא האֶרטע גאָטט דיא שטימע מנוח'ס אונד דער גאָטטעסבאָטהע קאם, ווידער צו דעם וייבע, דא זייא אויף דעם פֿעלדע זאס, אונד איהר גאטטע מנוח ניכט בייא איהר וואר. (י) דא ליף דאז וייב איילענדס, אונד קינדעטע עס איהרעם גאטטען, אונד שפראך צו דיזעם: זיהע! ערשינען איזט מיר דער מאַן, דער אן יענעם טאגע צו מיר געקאָממען. (יא) דא מאכטע זיך מנוח אויף אונד פֿאָלגטע זיינעם

רש"י

(ו) ואל תאכלי כל טמא. דברים האסורים לנזיר: (ז) לנער היולד. העתיד להוולד:

באור

האסורים לנזיר: (ה) הנך הרה. אם תהיה הרה ותלדי בן לא יעלה וכו'. וענין נזירות פירשנוהו בפרשה: והוא יחל. אבל לא יגמור את התשועה: ויולדת בן. מורכב מעבר ובינוני מן יוֹלֶדֶת וְיָלַדְתְּ: (ז) נורא. המון בני אדם חושבים כן (רד"ק): לא הגיד לי. זה סימן כי מלאך הוא וכן (בבראשית ל"ב ל'): (ח) היולד. ר"ל העתיד להולד: (י) ביום. לחנם נדחקו המפרשים

אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי׃ (יב) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ׃ (יג) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר׃ (יד) מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר׃ (טו) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ (טז) וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ (יז) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְיךָ וְכִבַּדְנוּךָ׃ (יח) וַיֹּאמֶר

יתיר י'.

ווייבע, אונד קאם צו דעם מאננע אונד שפראך צו איהם: ביזט דוא דער מאן, דער גערעדעט האט צו דעם ווייבע? אונד ער שפראך: איך בין עס. (יב) דא שפראך מנוח: ווען נון דיין וואָרט אייניטריפֿט, וואס זאָלל דיא פֿאָרשריפֿט זיין וועגען דעם קנאבען, אונד וואס זאלל מיט איהם געשעהען? (יג) דא שפראך דער גאָטטעסבאָטע צו מנוח: פֿאָר אללעם, וואס איך זאגטע צו דעם ווייבע זאָלל זיא זיך אין אכט נעהמען. (יד) פֿאָן אללעם, וואס פֿאָם ווײנשטאָקע קאָממט, זאָלל זיא ניכט עססען, אונד וויין אונד בערוישענדעם זאָלל זיא ניכט טרינקען, אונד אונרייִנעם זאָלל זיא ניכט עססען; וואס איך איהר געבאָטען זאָלל זיא אין אכט נעהמען. (טו) דא שפראך מנוח צום גאָטטעסבאָטען: לאס אונס דיך אויפֿהאלטען, דאס וויר דיר איין ציגענבאָקכען צוריכטען. (טז) דא שפראך דער גאָטטעסבאָטע: ווען דוא מיך אויך אויפֿהעלטסט, שפייזע איך ניכט פֿאָן דיינער שפייזע; ווען דוא אבער צוריכטען וויללסט, זאָ ריכטע עס אלס אָפּפֿער צו פֿיר דעם עוויגען, (דען מנוח וואוסטע ניכט, דאס עס איין גאָטטעסבאָטע וויא). (יז) דא שפראך מנוח צו דעם גאָטטעסבאָטען! וויא איזט דיין נאמע? ווען דיין וואָרט אייניטריפֿט, זאָ וואָללען וויר דיך עהרען. (יח) דא שרפאך דער גאָטטעסבאָטע: ווארום פֿראגסט דוא דען נאך

רש"י

(יא) אחרי אשתו. אחר עצתה: (יב) מה יהיה משפט הנער ומעשהו. מה חזי למעבד לעולימ' ומה נעביד ליה: (טו) נעצרה נא אותך. נאסוף אותך אל הבית: (יז) כי יבא דבריך. אסן יבא לנו בשורות דבר מאתך משנדע ונכיר את שמך וכבדנוך ונעשה מה שתשאל לנו: (יח) והוא

באור

כתיב ביום הזה. אלא טעמו ביום ההוא. ובשמע מלה זאת וכן הרבה פעמים במקרא: (יב) עתה יבא דבריך. אם יבא דבריך ר"ל אם יולד הנער ואחרים אמרו שטעמו יבוא נא דבריך כלומר תגיד לנו משפט הנער ולפי"ז יתורגם: זאָס אונז דיין וואָרט צוקאָממען: משפט הנער. יותר נ"ל כדעת המפרשים שפירשו מה נעביד ליה כמו ומשפט הכהנים מאת העם וכן תרגמתי ואחרים פי' מה יהיה משפט ר"ל מדת הנער אשר לפיהו נגדלהו ולפי"ז יתורגם: וואס וויר דעם קנאבען ווייזע גֿונד טהון זיין: (טו) נעצרה. וכן עשו אברהם וגדעון כי לא ידעו כי מלאך ה' הוא, וחשבו כי הוא נביא כמשמע מדברי אשת מנוח פ' ו' והיה דעתם לכבד את האורח כמנהג בני קדם: (טז) ואם תעשה. נלענ"ד שפי' ואם תעשה גדי עזים תעשהנה עולה לה' וכפי דעת מניח הטעמים ר"ל אם תרצה לעשות עולה צריך שתעשהנה לה': כי לא ידע. מאמר מוסגר הוא: (יז) מי שמך. מי תמר' מה וכן מי לך כל המחנה (בראשית ל"ג) וכן מי שמם (לעיל ט' כ"ח) וזה מדרכי הכתוב ואין צורך למה שפי' הרד"ק שהק כפי מעלת המלאך אמר מי ולא מה: וכבדנוך. במתנות. וכן פי' היוסיפון. וטעם כי יבא דבריך. שיולד לנו הנער ולש"י פי' כי יבוא שליחות

הפטרת נשא

לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־
פֶלִאי׃ (יט) וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־
הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת
וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים׃ (כ) וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב
מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה
בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־
פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ (כא) וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה
לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ
כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ (כב) וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־
אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃
(כג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ
לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־
כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ (כד) וַתֵּלֶד
הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל
הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ (כה) וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה
לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

פלאי כ'.

תרגום אשכנזי

מיינעם נאמען, ער איזט אונבעגרייפליך. (יט) דא נאהם מנוח דאז ציגענ־באקכען אונד דאז אפפער אונד בראכטע עס אויף דעם פעלזען דעם עוויגען דאר; יענער אבער טהאט איין וואונדער, אונד מנוח אונד זיין ווייב זאהען עס. (כ) אלס נעמליך דיא פלאממע פאם אלטאר גען הימעל שטיג, דא שטיג דער געטטעסבאטע אויף אין דער פלאממע דעס אלטארס, אונד אלס עס מנוח אונד זיין ווייב זאהען, דא פילען זיא אויף איהר אנגעזיכט צור ערדע. (כא) אונד דער גאטטעס־באטע ערשין ניכט מעהר דעם מנוח אונד זיינעם ווייבע, אונד דא מערקטע מנוח, דאס עס איין גאטטעסבאטע זייא. (כב) דא שפראך מנוח צו זיינעם ווייבע: וויר מיססען שטערבען, דען וויר שוי־טען איין געטטליכעס וועזען. (כג) דא שפראך זיין ווייב צו איהם: זא אונס גאטט טאדטען וואללטע, העטטע ער ניכט אפפער אונד געשענק אנגענאממען פאן אונזערער האנד אונד העטטע אונס דיס אללעס ניכט שויען לאססען, אונד העטטע אונס צור צייט ניכט דיזעס פערקינדעט. (כד) דאז ווייב געבאר איינען זאהן, אונד נאנטע איהן שמשון, אונד דער עוויגע זעגנעטע איהן. (כה) אונד עס בעגאן איהן דער גייסט גאטטעס צו טרייבען אין מחנה דן צווישען צרעה אונד אשתאל.

רש"י

פלי. מכוסה תמיד הוא משתנה ואיני יודע למה משתנה היום: (כג) וכעת הזאת. לא השמיענו כזאת. לא היה משמיענו בשורה זו אם לאויס אנו לזאת: (כה) לפעמו. לא בקלבו לפעמים:

באור

מאתך שנדע ונכיר אותך ולפי"ז יתורגם: ווען איך דיין אויפטראג לוקאממען זאללטע, דאס וויר דיך עהרען קאננען (דורך פאללציעהונג): (יח) פלי. נעלם מהידיעה: (יט) ומפליא לעשות. ר"ל לעלות בלהב כמו שמפרש והולך, ולא יסף עוד לשוב וי"מ כי הוציא אש מן הצור כמעשה גדעון ומפשוטו של כתוב לא משמע כן. והרי"א פי' ומתעלם בל"א ער טהאט געהייאניספאללעס: (כג) לא השמיענו כזאת. ר"ל לא הגיד לנו כי יולד בן: (כה) לפעמו. שרש פעם הוראתו כתישה ודקירה דער גייסט פינג איהן אן לו טטעבען וזה התחלת כל פעולת הרוח כנגד משגת כמכע ממנוחה והבן: מחנה דן. היינו בית אביו והוא אחרי קרית יערים בנחלת יהודה לקמן י"ח י"ב ואשתאל עיין יהושע ט"ו ל"ג:

בתרי עשר בזכריה סימן ב' ג' ד':

(יד) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃ (טו) וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ (טז) וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל־אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃ (יז) הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

ג (א) וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם

(יד) יובלע אונד פֿרייע דיך טאָכטער ציון! דען זיהע, איך קאָממע אונד טהראָנע אין דיינער מיטטע, שפריכט דער עוויגע. (טו) אונד עס שליסען זיך פֿיעלע פֿעלקער דעם עוויגען אן אם יענעם טאגע, אונד זאָללען מיר אללע איין פֿאָלק זיין, אונד איך טהראָנע אין דיינער מיטטע, אויף דאס דוא ערקעננעסט, דאס דער עוויגע דער העערע מיך צו דיר געזענדעט. (טז) אונד עס נימט צום ערבטהייל דער עוויגע זיך יהודה אלס זיינע טהייל, אויף דעם הייליגען באָדען, אונד ער ערוועהלט ווידערום ירושלים. (יז) עס שווייגע אללעס פֿלייש פֿאָר דעם עוויגען, דאָ ער זיך רעגעט אויס זיינעם הייליגטהום'ס וואָהנזיטץ:

ג (א) אונד ער צייגטע מיר דען יהושע דען האָהען פריסטער, וויא ער שטאנד פֿאָר דעם גאָטטעסבאָטען, אונד דער קלעגער שטאנד איהם צור רעכטען, אום איהן אנצוקלאגען.
(ב) אונד עס שפראך דער (באָטע) גאָטטעס צום אנקלעגער: עס שעלטע דיך דער עוויגע, אָ אנקלעגער, עס שעלטע דיך דער עוויגע, דער זיך ערוועהלט האט ירושלים. איזט דיזער ניכט

רש"י

(טו) ונלוו. ונתחברו: (טז) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (יז) הס כל בשר. כל אחד האומות: כי נעור. ל' הערה והקצה: (א) לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק: (ב) יגער ה' בך השטן. יגער הקב"ה בך אתה השטן (וחזר ואמר יגער ה' בך

באור

(יד) רני. אחר שנבא על הגוים אשר זרו את יהודה ונמה ארבע הקרנות אשר זכר נאמר כי החרשים ידו אותם, וירושלים לבטח תשב כי ה' לה חומה סביב. מסיים הנבואה במקראו אל בני ציון כי ישמחו ויגילו ע"ז כי ה' ישכן בתוכם: (טו) ונלוו. כל לוה ענינו חבור והתקשרות ומטעם זה נקרא האיש אשר אתה נשה בו לוה, כי עבד לוה לאיש מלוה, ופה פירושו כענין ונלוה הגר וכן ידענו מיוסיפון לרומיים כי בימי בית שני הלכו עמים רבים לבקש פני ה' לנחלת: (יז) הס. בחוזק נבואתו קורא כן, כי ראה בחזיונו ה' בא ממעון קדשו, ולכן ידום כל בשר כדרך הרים נזלו מפניו בדרכו תסיני: והס מלת הקריאה כשאל מהסבת המשתיק: (א) ויראני. תחלת סי' ג' כנרא' מתוכן והמשך הנבואה היו מקטריגים את כהן הגדול אצל מלך פרס. ובלתי ספק היו רודפים אחריו ונתבע לדין, ודרך המשפט בימים ההם היה שהמקטרג עומד לימין הנתבע ולדעת הרד"ק אינו אלא משל לסנבלט וחביריו, שהיו מלשינים את ישראל בבנין המקדש, ועכ"פ ידבר הנביא אל בד יהושע ואומר: לפני דין אמת וצדק בב"ד של מעלה אשר לפניו לא תקום עולה נצדק כהן הגדול, ואם הוא ית' שמו יצדיק מי ירשיע? וזה דבר החזיון עד פס' ה' ומשם ואילך מבטיח לו הנביא כי ה' יהיה בעזרו תמיד. ויביא משיח צדקנו ויבנה בית הבחירה, כי בנין בית המקדש עיקר נבואת זכריה בכל הספר: והשטן. זה מכנויי המשפט שיעמוד התובע לימין הנתבע, ואין לחשוב כי שטן זה מלאך המות: (ב) ויאמר. יש נוסחאות שכתוב בהן מלאך ה' וכן תרגמתנו אכן יש לפרש ג"כ על אופן זה כנוסחא שלפנינו כי כן מצאנו הרבה פעמים שם ה' תמורת שליחו:

תרגום אשכנזי

איין בראנד אויס דעם פֿייער געצאָגען? (ג) יהושע אבער וואר נאָך בעקליי־דעט מיט שמוטציגען קליידערן, אונד שטאנד פֿאָר דעם ענגעל. (ד) אונד ער הוב אן אונד שפראך צו דען פֿאָר איהם שטעהענ־דען אלזאָ: נעהמט איהם אב דיא שמוטציגען קליי־דער! אונד צו איהם שפראך ער: זיהע! איך לאס־סע אבנעהמען פֿאָן דיר דיא זינדע, אונד לעגע דיר פֿעסטקליידער אן. (ה) אונד איך שפראך: מאן זעטצע איינען ריינען בונד אויף זיין הויפט; אונד מאן זעטצטע דען ריינען בונד אויף זיין הויפט אונד מאן לעגטע איהם קליידער אן, אונד דער ענגעל גאָטטעס שטאנד אויף; (ו) דא ערמאהנטע דער ענגעל גאָטטעס דען יהושע אלזאָ: (ז) זאָ שפריכט דער עוויגע דער העערע: זאָ דוא אויף מיינען וועגען וואנדעלסט, אונד מיינע פֿאָרשריפֿט בעאָבאכטעסט; זאָ ווירסט דוא אויך מיין הויז פֿערוואלטען, אונד ווירסט וואה־

הפטרת בהעלתך

הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃ (ג) וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבוּשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ (ד) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ (ה) וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃ (ו) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃ (ז) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם־

רש"י

הבוחר וגו' מהר"ז) ויגער בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק הזה הלא לאוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מצל מאש. מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: (ג) לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: (ד) הסירו הבגדים הצואי' מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות. לפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות למחלצות בגדים נאים ולבנים: (ה) ואמר. אני כדיה: ישימו צניף טהור וגו'. בקשתי רחמים עליו: (ו) ויעד. לשון התראה כמו ואעידה בם את השמים וגו' [דברים ל"א]: (ז) אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מתיא אחיינך ואתן לך דיגלין דמהלכון בין שרפיא האלין ולפי פשוטו תבשרו על בניו שיזכו לעתיד:

באור

ינער ה'. פ' הצדיק במרומיו לא יתן לשחת נפש חסידיו, כי זה יהושע הוא אוד המוסר מאש השרפה ר"ל מאש הגלות ירושלים מוצל, ומה לך השטן לענות בו: אוד. פי' בבוער עוללות בפסוק ואד יעלה: (ג) בגדים צואים. כי כן היה דרך בימים הקדמונים כי הנדון היה לבוש בבגדים המכוערים בעמדו לפני המשפט עד אשר נגמר דינו ולכן אמר הסירו מעליו כי נקי הוא, ולדעת חז"ל הוו ליה בנין דנסבין להן נשין דלא כשרן לכהונתא וזה טעם בגדים הצואים: (ד) אל העומדים לפניו. כפי פשוטו נראה שהמה הכהנים ההדיוטים וזה ג"כ מנימוסי הימים ההם שהיו מסבבים את הנדון כל יושבי תחת שבטו (קליענטען). וכן נפרש לקמן י"א: עונך. הצדקתיך: והלבש אותך. מקור ועניינו שמעתה נאות הוא ללבש בגדי הוד, וענין מחלצות כטעם חליפות ר"ל בגדי כבוד אשר מחליפים אותם בבגדי חול וכן דרך בני קדם אם יחפוץ המלך את אחד מעבדיו לשרתו ילבישהו בגדי תפארת: (ה) ואמר. בתרגום השבעים ולדעת המפרשים תמורת ויאמר וכן תרגמתי וכן נ"ל בפסוק קול אומר קרא ואמר מה אקרא תמו' ויאמר לו הקול ההוא מה אקרא ר"ל כל חציר וכו' וכן כאן. וי"ת פה מלת ואמר כך השבתי בלבי מה נאה אם ישימו צניף טהור ואינו נ"ל: ומלאך ה' עומד. נ"ל שקם מכסא המשפט ועמד לקרוא בשם ה' ולהעיד ביהושע ללכת בדרכי ה': (ז) וגם אתה תדין. תרגמתי כפי' רש"י שזה תשובת התנאי

תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃ (ח) שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ (ט) כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ (י) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת

רען מיינען האָף, אונד איך געבע דיר פֿרייע געגנגע צווישען דען היר שטע־הענדען. (ח) הערע דאָך יהושע, האָהער פּריסטער! דוא אונד דיינע גענאָססען, דיא פֿאָר דיר זיטצען, דען זיא זינד מענער דעס פֿאָרצייכענס, דאַס איך מיי־נען קנעכט, צמח (שפּרעס־לינג) ברינגע; (ט) דען זיעה! דער שטיין, דען איך געלעגט פֿאָר יהושע, מיט דען זיבען אויגען אויף דעם איינען שטיינע, איך ווערדע איהם דיא אינשריפֿט איינגראַבען, שפּריכט דער עוויגע דער הערר, אונד איך ווערדע שייכען אללע שולד דיעזעס לאַנדעס אַן איינעם טאַגע. (י) אַן דיעסעם זעלביגען טאַגע, שפּריכט דער עוויגע דער הערר, ווערדעט איהר איינלאַדען, איינער דען

רש"י

העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: (ח) אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך לתלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהדרין: (ט) כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עינים. סופו להרחיב על אחד ז' וכן ת"י על אבנא חדא ז' עינין אחזיאן ליה ולשון עינין ל' מראית ולי נראה ז' עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו הנבואה זו ולאו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה

באור

כי כן נ"ל יותר ר"ל אם תלך בדרך הישר אז תדין את ביתי: מהלכים. ע"מ מַסְמְדִים ולפי

פשוטו נראה פי' שיוכל לצאת ולבוא חפשי בין העומדים האלה לפניך שהמה יושבים תחת שבטו כמו שאמרתי בפ' ח' ולא יתבע אותך איש לדין וכן תרגמתי וי"מ שהבטיח לו בזה על השארת הנפש וקיומה: (ח) שמע נא. וזה שני שהבטיח לו המלאך שיבוא משיח לזקנו: היושבים לפניך. ר"ל העומדים פה לפניך בדין או יושבים לפניך בעצת העדה והקהל: אנשי מופת. הנה מלת מופת לדעת האחרונים נגזר מפאות ושרשו יפה וכל דבר היוצא מגבולו נראה כדבר היפה שישליך קרניו הנה והנה ובל"א גאָקלעגד ואות ומופת יורו על סימן הנס אשר יבוא לעתיד וכן נ"ל כאן אנשי מופת המה כי המה יעידו על ההבטחה שמעי עתה וכמו שמצאנו שלקח הנביא השמים והארץ למופת ר"ל כאשר המה עומדים כה כן יקום דבר ה'. וכן מצאנו (ישעיה ח') והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים ובל"א: מאָנניער, דיא אלס פֿאָרבילדער קינפֿטיגער בעגעבענהייטען דיענען: עבדי צמח. עבדי הנקרא צמח כמה שנאמר הנה איש צמח שמו והוא לשון קלרה ועל דרך חוטר מגזע ישי: (ט) הנה האבן. לדעתי כך פירוש הכתוב: האבן הפנה או אבן הבדיל ביד זרובבל אשר ממנה נאמר לקמן ד' י' שבעה אלה עיני ה' משוטטות בכל הארץ ונראה שעל האבן היו מחוקקים שבעה עינים להורות על השגחת הש"ית שעינו על יראיו וטעם שבעה כמו שבעה יפול צדיק ועניני כי על האבן האחת ישגיח ה' הרבה בהשגחתו הפרטית כאדם הרואה בשבעה עינים והש"ית מפתח פתחה כפתוחי חותם. וכאשר היה אז המנהג לפתח על אבן הראשה דבר מליצי והש"ית יפתח בה שבעה עינים להורות על רב טובו וחסדו: ומשתי את העון. לפי שעיני ה' פקוחות על האבן ימיש העון מבית ישראל: (י) תקראו איש אל רעהו. לשמחה ולעונג: תחת גפן. ר"ל בבטח ובשלוה וכמה שנאמר איש תחת גפנו ותחת תאנתו:

הפטרת בהעלתך

תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ ד (א) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ (ג) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ (ד) וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ (ה) וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ (ו) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה

בנ״א וַיָּשָׁב ויאמר כתיב

תרגום אשכנזי

אנדערן, אונטער דען ווײנשטאָק אונד אונטער דען פֿײגענבוים.
ד (א) אונד ווידער וואנד־טע זיך דער ענגעל, דער מיט מיר רעדעטע, אונד ערוועקטע מיך, וויא אײנען מאן, דער ערוועקט ווירד אויס זײנעם שלאָפֿע. (ב) אונד ער שפראך צו מיר: וואס זיהסט דוא? אונד איך שפראך: איך זעהע אײנען לײכטער, דער איזט גאנץ אויס גאָלד, אונד אײן אָהלקרוג אָבען דאר־אויף, אונד נאָך זיבען לאמ־פען דאבײא, אונד יע זיבען אונד זיבען ראָהרען פֿיר דיא לאמפען אָבען דארויף. (ג) אונד צווייא אָהלבײמע דאראן, אײנען רעכטס פֿאָם אָהלקרוגע אונד אײנען צו זײנער לינקען. (ד) אונד איך הוב אן אונד שפראך צו דעם ענגעל, דער מיט מיר רעדעטע אלזאָ: וואס בעדײטען דען דיזע, מײן העררֿ? (ה) דא הוב דער ענגעל אן, דער מיט מיר רעדעטע, אונד שפראך: ווײסט דוא ניכט, וואס דיזע בעדײטען? אונד איך שפראך: נײן, מײן העררֿ! (ו) דא הוב ער אן אונד שפראך: דאז איזט דאז גאָטטעסוואָרט אן זרובבל, אלזאָ: ניכט דורך העער אונד ניכט דורך לײבעס־

רש"י

משוטטים. אלא לימד שנתן עיניו להבדות כבוד הבית בבניינו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קשוריה מפיל עצת הצוררים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום: (ב) וגלה על ראשה. כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוקצות. לכל נר ונר באין ז' צנורות קטנים שהשמן בא מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: (ג) ושנים זתים עליה. אלא שני אילנות שהזיתים גדילים בהם. אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה וגו'. וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נחבטים מאליהם לתוך הצנתרות ומתחממות במעטן ונעצרי' שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגול' ומהגול' אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: (ד) מה אלה אדוני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: (ה) זה דבר ה' אל

באור

(א) ויישב. הנבואה הזאת בסי' ד' תכוון אל זרובבל ואומר: המלאך אשר דבר הנבואה הקודמת חזר לדבר ויעיר אותו מהתבודדת להראות לו מראה תפארת: (ב) וגלה. המפיק בה"א שלא לצורך כי גלה שם כלי שמן, ספ' גדול עגול: ושבעה נרותה. רמז לשבעה עיניה כמו שפירשנו לעיל י"ג: ונרות. מין בזיכין שנותנים הפתילה בתוכה: ושבעה מוצקות. צנורות קטנים אשר מהם יזוב השמן מן הגלה לכל נר ונר ובלתי ספק לקח הנביא המשל הזה ממנורת המקדש: (ג) שנים זיתים. שני ראשים בישראל: (ד) אלה. ר"ל הזיתים כי לא שאל על המנורה שהשיג שרומזה על ישועת ישראל כי אור רמז לתשועה: (ו) לא בחיל ולא בכח. שמות נרדפים

צְבָאֽוֹת׃ (ז) מִֽי־אַתָּ֧ה הַֽר־הַגָּד֛וֹל לִפְנֵ֥י זְרֻבָּבֶ֖ל לְמִישֹׁ֑ר וְהוֹצִיא֙ אֶת־הָאֶ֣בֶן הָרֹאשָׁ֔ה תְּשֻׁא֕וֹת חֵ֥ן חֵ֖ן לָֽהּ׃

בנ״א הָרֹאשָׁה֙ או שֶּׁהּ

קראפט, זאנדערן דורך מיינען גייסט, שפריכט דער עוויגע דער העערע. (ז) ווער דוא אויך זייעסט, האהער בערג! פאר זרובבל (ווירסט דוא) צור עבענע, ביז ער הערפארגעבראכט דען גיבעל־שטיין אונטער דעם געייכצע: גנאדע, גנאדע פיר איהן!

הפטרת שלח

ביהושע סימן ב׳:

(א) וַיִּשְׁלַֽח־יְהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֠וּן מִֽן־הַשִּׁטִּ֞ים שְׁנַֽיִם־אֲנָשִׁ֤ים מְרַגְּלִים֙ חֶ֣רֶשׁ לֵאמֹ֔ר לְכ֛וּ רְא֥וּ אֶת־הָאָ֖רֶץ וְאֶת־יְרִיח֑וֹ וַיֵּ֨לְכ֜וּ וַיָּבֹ֗אוּ בֵּית־אִשָּׁ֥ה זוֹנָ֛ה וּשְׁמָ֥הּ רָחָ֖ב וַיִּשְׁכְּבוּ־שָֽׁמָּה׃

(א) דא שיקטע יהושע דער זאהן נון׳ס פאן שטים אויס, היימליך צוויא מעננער אלס קונד־שאפטער אב, אונד שפראך: געהעט אונד בעשויעט דאז לאנד, פארנעמליך יריחו; דיא גינגען זיא אונד קאמען אין דאז הויז איינעס בוהלווייבעס, איהר נאמען וואר רחב, אונד זיא לעג־

רש״י

זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבניין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועלים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: (ז) מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנוותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם סרה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיו׳ אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר ילוה בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע״י אבן המשקולת הזאת. תשואות חן. כמו תשואות כוי וכמו תשואות מלאה עיר הומיה (ישעי׳ כ״ב) קול שאון מעיר (שם ס״ו) כלם לשון השמעת קול הם:

(א) וישלח יהושע וגו׳. ע״כ אני צ״ל שבתוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף ג׳ ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בז׳ אדר כשאתה מונה ל״ג למפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון וע״כ משנשתלחו המרגלים לא עברו את

באור

לענין אחד ואני תרגמתי מלשון שר החיל: כי אם ברוחי. ר״ל תִּוָּשְׁעוּ ורמז בזה בנרות הדולקות מעצמן ולא יקוו לאיש: (ז) מי אתה. ר״ל יהיה מי שיהי׳ כל הר יהי׳ למישור ע״ד הר וגבעה ישפלו: תשאות. שרשו שוא ועניינו המון וקול המון ופירושו הוא יוציא את האבן בתוך קול שאון הקוראים חן חן לאבן וחסד לה מאת ה׳ עד עולם:

(א) וישלח יהושע אין מוקדם ומאוחר במקרא כי הרי לעיל א׳ י״א אמר כבר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים וכו׳ והמרגלים לא שבו מתור את הארץ עד אחר שלשת ימים ומיד אחר ההכרזה עברו את הירדן וא״כ אין ספק שמקודם לכן שלח את המרגלים והיה ראוי להכתב פרשה זאת קודם פסוק י׳ בסימן הקודם וזה מצאנו הרבה פעמים במקרא וי״א כי בו ביום שבו המרגלים וזה נגד פשוטו של כתוב שאומר ונחבאתם שם שלשת ימים להדי׳ לקמן ט״ז. שטים נגזר מן שטה והוא שֵׁם מין עץ הצומח שָׁם ונקרא אקאציע וביוסיפון כתוב שהעיר הזאת כא׳ וחצי מיל ממזרח הירדן והיא מחנה האחרון שחנו בו ישראל: חרש בלט ובסתר והיינו לא כמו שאמרו קצת המפרשים שעלו כן בסתר מפני יושבי ירחו, כי פשיטא, מי פתי יסור הנה, להגיד ליושב הארץ אשר בא להלחם עליה כי ישלח מרגלים לראות את ערות הארץ אלא שמפני בני

(ב) וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ׃ (ג) וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ׃ (ד) וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ אֵלַי

טען זיך דאזעלבסט נידער. (ב) דא ווארדע דעם קאָניגע פֿאָן יריחו געזאגט: עס זינד מענער היהער געקאָממען דיזע נאכט, פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס, צו ערשפּעהען דאז לאנד. (ג) דא זאנדטע דער קאָניג יריחו'ס צו רחב אונד שפראך: גיב הערויס דיא לייטע דיא צו דיר געקאָממען, דיא איינגעקעהרט זינד אין דיין הויז, דען אום צו ערשפּעהען דאז לאנד זינד זיא געקאָממען. (ד) דיא פֿרויא האטטע אבער דיא ביידען מעננער גענאָממען אונד פֿערבאָרגען, אונד שפראך: וואָהל זינד צו מיר געקאָממען מעננער, איך וויים אבער

רש"י

בירדן עד יום החמישי שנאמר וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבואו אל יהושע בן נון ויספר יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום ד' וילינו שם טרם יעברו נמצא שלא עברו עד יום ה': חרש. בסתר. כך ת"י אמר להם עשו עצמכם כחרשים כדי שלא יסתירו דבריהם מפניכם. ד"א חרש. חרס הטעינו עצמכם קדרות כדי שתהיו נראין כקדרין: ראו את הארץ ואת יריחו. והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כלם לפי שהית' יושבת על הספר וכיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל. והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולם כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה. והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה מחובבה כנגד כולם ובלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן כך שנוייה בספרי: אשה זונה. ת"י פונדקיתא ומוכרת מיני מזון: (ב) לחפור. לרגל וכן משם חפר אוכל [איוב ל"ט]: (ד) ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיהרה בהטמנת' ובמקום צר כאלו היה יחידי. ומ"א רבי תנחומא יש. פינחס וכלב היו ופינחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד"א ותצפנו כל אחד ואחד

באור

ישראל החדים שליחות המרגלים שלא ימאס לבבם כמו שהיה בימי מרע"ה וגם לא שלח מכל שבט ושבט כאשר עשה משה, אלא רק שנים: ואת יריחו ר"ל בפרט ירחו כי היתה עיר גדולה ובששים סטאדיען מירדן ובמאה וחמשים מירושלים ושמה צומחים תמרים כי ארץ זבת דבש היא וגם הצרי נוטף שם מן העץ (באלזאם) וע"ש הריח הנודף נקרא העיר ירחו (כן תמצא בספרי המסעות) זונה תרגומו פונדקיתא ומזה חשבו קצת המפרשים כי מוכרת מזון היתה, אך זה אינו כי הא' נקראה זונה ממש פונדקיתא בלשון ארמית כמו שאבאר בהפטרת חקת פס' א' וגם אין לומר שהיתה מוכרת מזון מטעמים שונים כי הא' לא שמענו מעולם שהיו פונדקאות ואושפיזאות בארץ ישראל והב' זו משונה מאוד בארצות האלה עד היום הזה ומכ"ש שאשה לא תמכור מזון, וגם מדברי רחב לא משמע כן שהנה היא לא בקשה חסד כ"א על אביה ואמה וקרוביה ולא על אישה והג' זה רחוק מאוד שהמרגלים היו לנים במקום עוברים ושבים שנקל להכירם, אך אצל זונה חסרת לב יותר אפשר שתמכור את ארצה ואת מולדתה לזרים, ולא תסגירם אל יד המלך, ולא עוד שהיה ג"כ ביתה בסתר בחומת העיר ושמה יכלו להחבא וגם לברוח בנקל, ולכן יותר נראה כדברי רש"י ורד"ק שזונה היתה שמוכרת את גופה וגויתה וכן שמענו מבעלי מסעות כי בארצות האלה האנשים פרוצים בזנות מאד מאוד ורמז בזה הכתוב כי ע"י זונה נחרבה העיר ונמסרו ביד אויביהם, והדבר אשר בו היה להם למכשול כי בתועבות הגוים האלה ד' מורישם וכן מספרים היונים מעשים כאלה כי ע"י נשים זונות אשר הסגירו מפתח השער נחרבו ארצות (אפראָדיטע פּורנעע) ואין ספק כי רחב תשובה עשתה ולכן יתכן להיות שהיתה אם נביאים כמאמר חז"ל וזה אינו מתנגד כלל, כי גדולה תשובה שבמקום שבעלי תשובה עומדים וכו': (ב) הלילה, טרם נסגר השער, ובלי ספק הגד לו כי בבית רחב המה. (ב) לחפור. היינו לחתור אחרי סתרי המדינה וזה הוראת שרש חפר (גראָבען). (ד) ותצפנו, כל אחד ואחד ולכן בא לשון יחיד תמו' רבים או שטעמו ותקח ותצפון את האנשים ווי"ו דתצפנו נוספ' כמו ויכו האחד את האחד ושעור

האנשים ולא ידעתי מאין המה: (ה) ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום: (ו) והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג: (ז) והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם: (ח) והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג: (ט) ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יהוה לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם: (י) כי שמענו את אשר הוביש יהוה את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: (יא) ונשמע וימס לבבנו

ניכט, וואָהער זיא זינד. (ה) אלס אבער דאז טהאָר געשפעררט ווערדען זאָללטע אים דונקלען, דא גינגען דיא מעננער הי-נויס, איך ווייס ניכט, וואָהין זיא געגאנגען, פֿאָלגעט איהנען איילענדס נאך, פֿיללייכט האָלעט איהר זיא איין. (ו) זיא אבער האטטע יענע אויף דאז דאך געפֿיהרט אונד אינטער דען פֿלאכסשטענ-געלן פֿערבאָרגען, דיא זיא אויפֿגעשיכטעט האטטע אויף דעם דאכע. (ז) דיא מעננער פֿערפֿאָלגטען זיא דען וועג דעם ירדן'ס בייא דען פֿוהרטען, דאז טהאָר אבער שלאָס מאן באלד נאכדעם דיא פֿערפֿאָלגער איהנען נאכגעזעטצט האטטען. (ח) אלס זיך יענע נאָך ניכט נידער-געלעגט האטטען, דא קאם זיא צו איהנען אויף דאז דאך. (ט) אונד זיא שפראך צו דען לייטען: איך ווייס דאס דער עוויגע אייך געגיעבען דאז לאנד, דאס אייער שרעקקען אויף אונס געפֿאללען, אונד דאס אללע איינוואָהנער דעס לאנדעס פֿאָר אייך פֿערצאגט זינד; (י) דען וויר האבען געהאֶרט, וויא דער עוויגע דיא וואס-סער דעס שילפֿמעערעס פֿאָר אייך אויסגעטראָקנעט, דא איהר אויס מצרים גינגעט, אונד וואס איהר געטהאן אן דען ביידען קאניגען פֿאָן אמורי, יענזייטס דעס ירדן'ס, אן סיחון אונד אן עוג דיא איהר פֿערבאננט האבט. (יא) וויר האבען עס געהאֶרט, אונד עס שמאָלץ אונזער הערץ

רש"י

בפני עצמו ודוגמתו מליצו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: (ו) בפשתי העץ. בגבעוליהן: (ז) על המעברות. מקום מעבר המים שהיו סבורין שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק בנתים: והשער סגרו. השוערים: (יא) ולא קמה עוד רוח באיש. אפי' לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל

באור

הכתוב כבר לקחה אותם ותצפנם טרם באו האנשים מן המלך וכן תרגמנו. (ה) כי תשיגום, אפשר תשיגו אותם. (ו) והיא העלתם. י"מ שרק חוזר ומפרש מה שאמר למעלה ותצפנו והרב דון יצחק ז"ל אמר כי במקום אחר הביאתם למען יהיו יותר נטמנים. (ז) הגגה, ידוע כי גגותיהם אינם משופעות כשלנו כ"א משטחות ומעקה סביבותם לבל יפול הנופל ובנודות יסובבו את הגג למען יזוב שמה מי הגשם ארצה ועל הגג מתהלכים שם ישכבו בקיץ ומיבשים פשתים ופירות ומשטחים בגדים מכובסים למען יחרבו: פשתי העץ י"מ שזה הנקרא אצלנו בויאוואָללע אך זה לא יתכן כי לא מצאנו שהיו מגדלים למדי עץ בימים ההם ואחרים אומרים שהוא שם לצמח הנקרא פֿלאַקס שצומח שם הרבה בקומת שלש אמות ואמר הרד"ק שפשתי העץ תמו' עצי פשתים כמו שמצאנו שני תולעת ותולעת שני וכן כ"ל. (ז) מעברות, כמה מעבדות היו בירדן כידוע: אחרי לשון תכף. (ח) עליהם, כמו אליהם וכן וילך אלקנה וכו' על ביתו. (יב) אות

וְלֹא־קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־
הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ (יב) וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי
בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־
אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת׃
(יג) וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי
וְאֶת־אַחְיוֹתַי וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם
אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת׃ (יד) וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים
נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־
דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת יְהוָה לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ (טו) וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל
בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה
הִיא יוֹשָׁבֶת׃ (טז) וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ
פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת
יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ לְדַרְכְּכֶם׃
(יז) וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים נְקִיִּם אֲנַחְנוּ
מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ (יח) הִנֵּה

אחותי כ׳

אונד אין קיינעם מאננע בליב דער מוטה מעהר פֿאָר אייך, דען דער עוויגע אייער גאָטט, איזט דער גאָטט אָבען אים הימנועל וויא אונטען אויף דער ערדע. (יב) אונד נון שוואָרעט מיר בייא דעם עוויגען, דא איך אייך גיטע ערוויעזען, דאס אויך איהר מיינער פֿאמיליע גיטע ערווייזען וואָללט, אונד געבעט מיר איין צייכען דער וואהרהאפֿטיגקייט. (יג) דאס איהר לעבען לאססעט מיינען פֿאטער, מיינע מוטטער, מיינע ברידער אונד מיינע שוועסטערן אונד איהרע אנגעהאָריגען, אויף דאס איהר רעטטעט אונזער לעבען פֿאָן דעם טאָדע. (יד) דא שפראכען צו איהר דיא מעננער: זאָ זייא אונזער לעבען אן אייער שטאטט דעם טאָדע, ווען איהר נור דיעס אונזער צייכען ניכט אויסזאגעט, אונד זאָ אונס דער עוויגע דאז לאנד איינגיבט, זאָ וואָללען וויר דיר גיטע אונד טרייע איבען. (טו) דא ליעס זיא דיעזע הינונטער אן איינעם זיילע דורך דאז פֿענסטער, דען איהר הויז וואר אין דער וואנד דער שטאדטמויער, זאָ דאס זיא אן דער שטאדטמויער וואָהנטע. (טז) אונד זיא שפראך צו איהנען: געהט נאך דעם געבירגע אויף, דאס אייך ניכט בעגעגנען דיא פֿערפֿאָלגער, אונד בלייבט דאָרט דרייא טאגע פֿערבאָרגען, ביז דיא פֿערפֿאָלגער צוריקקעהרען, דאן קעננט איהר איירעס וועגעס געהן. (יז) דא שפראכען צו איהר דיא מעננער: וויר ווערען ענטבינדען דעס איידעס דען דוא אונז בעשוואָרען, (יח) ווען וויר אין דאז לאנד קאָממען, דאן בינדע דאז זייל מיט דעם ראָטהען פֿאדען אן

רש״י

תמלדים וזכתה כל מ׳ שנה: (יב) אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: (טו) ותורידם בחבל בעד החלון. באותו החבל וחלון היו הנואפים עולים אליה אמרה רבש״ע באלו חטאתי באלו תמחול לי: (טז) עד שוב הרודפים. נגלה בה רוח הקודש שישובו לסוף שלשת ימים: (יז) נקים אנחנו. הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות

באור

אמת, אות נכון שאינו נקל להתחלף באחר כדי שתכירו אותי ותחיוני. או שיש לומר שבקשה אות על השבועה כי כן היה המנהג בגבורות בריות לתת אות על השבוע׳ כמו שבע הכשבות לאברהם וזה היה כמו שטר הברית: (יד) נפשנו תחתיכם, לשון שבועה כמו חי נפשנו: את דברינו ר״ל האות הזה למען לא יעשו אחרים כמו כן להנצל. (טז) ההרה. לצד מערבי בין ירחו ועי שהיו שם הרים גבוהים ושוממים, כי בין ירחו וירדן לא נמצא שום הר — והנה כל הדבור הזה. עד עד פסוק כ״א נדברו יחד טרם הורידה אותם בעד החלון. (יז) הזה, לשון זכר כאלו נכתב

הפטרת שלח

אֲנַחְנוּ בָּאִים בָּאָרֶץ אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃ (יט) וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ (כ) וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ (כא) וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃ (כב) וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ׃ (כג) וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ (כד) וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃

תרגו' אשכנזי קער

דאז פֿענסטער, דורך דאז דוא אונז הינונטער געלאססען האבען ווירסט; אונד דיינען פֿאטער אונד דיינע מוטטער אונד דיינע ברידער אונד דיינע גאנצע פֿאמיליע פֿערזאממלע דוא צו דיר אינס הויז. (יט) ווער אבער געהן ווירד אויס דער טהירע דיינעס הויזעס אויף דיא שטראססע, דעססען בלוט איזט אויף זיינעם הויפטע, וויר אבער זינד שולדלאָז; ווער אבער בייא דיר בלייבט, אין דיינעם הויזע, דעססען בלוט קאָממע אויף אונזער הויפט, זאָ איינע האנד ווידער איהן איזט. (כ) זאָ דוא אבער אויסזאגסט דיעזע אונזרע פֿעראברעדונג, זאָ זינד וויר ענטבונדען דיינעס איידעס, דען דוא אונס בעשוואָרען. (כא) אונד זיא שפראך: וויא איהר געשפראָכען זאָ זייא עס, אונד זיא ענטליעס זיא, אונד זיא גינגען, אונד זיא באנד דען ראָטהען פֿאדען אן דאז פֿענסטער. (כב) אונד זיא גינגען אונד קאמען אינס געבירגע, אונד בליבען דאָרט דרייא טאגע, ביז דיא פֿערפֿאָלגער היימקעהרטען. דיא פֿערפֿאָלגער האטטען אויף דעם גאַנצען וועגע געזוכט אונד ניכטס געפֿונדען. (כג) אונד דיא ביידען מעננער קעהרטען צוריק, אונד גינגען פֿאָם געבירגע הינאב אונד גינגען היניבער וואָ זיא קאמען צו יהושע, דעם זאָהנע נון'ס, אונד ערצעהלטען דיעזעם, וואס איהנען בעגעגנעט. (כד) אונד זיא שפראכען צו יהושע: עס האט אונז אין דיא האנד געגעבען דער עוויגע דאז גאנצע לאנד, אויך זינד אללע איינוואָהנער אין אנגסט פֿאָר אונז.

רש"י

הזה: (יח) את תקות חוט השני. לשון קו וחבל: (יט) דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו ברא שינו. עון הריגתו תהא עלינו: (כג) ויעברו. את הירדן:

באור

מדבר שבועתך וטעם נקיים אנחנו בתנאי אשר נגיד לך. (יח) תקות חוט השני, באלרגוהו במעשה משכן: הורדתנו בו, בו שב על החלון ולא על תקות חוט: (יט) דמו בראשו, הוא גרם לו המיתה: (כב) כי נתן. לאחר שספרו כל הקורות וכל המוראות אותם סיימו בזה:

(שמואל א׳ י״א י״ד עד י״ב כ״ב)

(יד) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם הַמְּלוּכָה׃ (טו) וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃ **יב** (א) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ (ב) וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ג) הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר ׀ מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ

(יד) אונד שמואל שפראך צום פאָלקע: קאָממט לאַסט אונס געהן נאך גלגל, דאס וויר דאָרט דיא הולדיגונג ערנייען. (טו) דא גינג דאז גאנצע פאָלק נאך גלגל אונד הולדיגטע דאָרט דעם שאול פאָר דעם עוויגען אין גלגל, אונד שלאכטעטע דא־זעלבסט פריעדאָפּפער פאָר דעם עוויגען, אונד עס פרייעטען זיך שאול אונד אַללע מעננער ישראל׳ס גאר זעהר. **יב** (א) דא שפראך שמואל צו גאנץ ישראל: זעהט איך האבע איירער שטיממע גע־האָרכט אין אללעם, וואס איהר צו מיר געשפראָכען, אונד איך האבע איבער אייך איינען קאָניג גע־זעטצט. (ב) אונד נון יעטצט געהט דער קאָניג פאָר אייך הער, איך בין פריליך שאָן אלט אונד גרויא, אבער מיינע זאָהנע זינד אונטער אייך, איך אבער בין פאָר אייך הערגעגאנגען פאָן מיינער יוגענד אן ביז אויף דען הייטיגען טאג. (ג) היער בין איך! צייגעט געגען מיך פאָר גאָטט אונד זיינעם געזאלבטען, וועם האבע איך איין רינד גענאָממען? וועם האבע איך איינען עזעל גענאָממען? וועם האבע עטוואס פאָרענטהאלטען? ווען האבע איך בעדריקט? אויס וועססען האנד האבע איך איין לעזע־געלד יע גענאָממען, דאס איך מיין אויגע פאָן איהם אבווענדעטע? איך וויללע עס אייך ערשטאט־

רש״י

(יד) ויאמר שמואל וגו׳ ונחדש שם המלוכה. לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כלם: (ב) ואני זקנתי ושבתי. אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במסכת תענית: (ג) את שור מי לקחתי. לעבודתי: וחמור מי לקחתי. כשהייתי הולך מעיר לעיר

באור

(יד) הגלגל. בגלגל חנו בני ישראל מעת בואם אל ארץ כנען ושם ארון ברית ה׳ לכן היא המקום הכשר לדבר קדושה: ונחדש. כי בפעם הראשון לא נתרצו כלם: (א) שמעתי בקולכם. ר״ל על פי ה׳ אשר צוה אותו כן: (ד) ועתה. נלענ״ד כי לחנם נדחקו המפרשים בפסוק הזה, אמת כי ברגשון נפשו דבר הנביא ותפס לשון קצרה ובלתי מחוברת היטב, כי חרה לו מאוד על דבר אשר מאסו אותו ממלוך עליהם. וגם בנים היו לו יוצאי ירכו, ואולם ע״פי מצות ה׳ המליך עליהם מלך אחר, ועתה הלא יפרד מעמם והוא היה אוהב את העם בכל לבבו ופרוד אוהבים הלא יסבב מכאובים והוא אדם כאדם אשר לו לב רך ונפשו ענוה מאוד ואומר במדת רוחו ומוכיח על פניהם אתם אומרים כי אני זקנתי אע״פי שהתהלכתי עמכם עד היום הזה, ואני הנה נתתי לכם מלך אע״פי שבני עוד עמכם אכן לבל יאמר הדור האחרון כי אני הסבותי לו כל אלה, לכן ענו בי בעדם אעזוב ממלכתי מה עשיתי לכם. והדברים האלה דברים הגונים בפי נביא ה׳ ונשגב כל המאמר הזה ורק חסר לב יהרהר לרוע: (ג) נגד ה׳. היינו ארון ברית ה׳. משיחו. שאול: ואעלים עיני. לא לקחתי שחד להצדיק את הרשע ואעלים תמו׳ למתן אשר

וְאָשִׁיב לָכֶם׃ (ד) וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ (ה) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃ (ו) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ז) וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ (ח) כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ (ט) וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃

ויאמרו סביר

טען. (ד) אונד זיא שפראכען: דוא האסט אונז ניכטס פֿארענטהאלטען, דוא האסט אונס ניכט בעדריקט, דוא האסט פֿאָן קיינעם מענשען האנד דאז גערינגסטע גענאָמען. (ה) אונד ער שפראך צו איהנען: דא זייא דער עוויגע צייגע געגען אייך, אונד צייגע זייא זיין געזאלבטער אם הייטיגען טאגע, דאס איהר ניכט דאז גערינגסטע ווידער מיך געפֿונדען האבט, אונד מאן שפראך: ער זייא צייגע. (ו) דא שפראך שמואל צום גאנצען פֿאָלקע: דער עוויגע איזט עס דער אייך בעשטעללט האט דען משה אונד אהרן, אונד דער איירע פֿעטער געפֿיהרט האט אויס דעם לאנדע מצרים. (ז) אונד נון שטעללט אייך הער, איך וויל רעכטען מיט אייך פֿאָר דעם עוויגען וועגען אללער וואָהלטהאטען דעם עוויגען, דיא ער אייך אונד איירען פֿעטערן ערוויעזען. (ח) אלס יעקב נאך עגיפטען קאם, דא זייפֿצטען איירע פֿעטער פֿאָר דעם עוויגען, אונד דא שיקטע דער עוויגע דען משה אונד אהרן, אונד זיא פֿיהרטען איירע פֿעטער אויס מצרים אונד בראכטען זיא אן דיעזען אָרט. (ט) זיא אבער פֿערגאסען דעם עוויגען, איהרעם גאָטטעס, דא איבערליפֿערטע ער זיא דער האנד סיסרא׳ס, דעם פֿעלדהערן פֿאָןחצור, אונד דער האנד דער פלשתים אונד דער האנד דעם קאָניג׳ס פֿאָן מואב

רש״י

לשפוט אותם על עסקי לרכיבה הייתי הולך על החמור שלי והיה לי ליטול משלהם: את מי רצותי. כל לשון מרולה הסמוך לעושק לשון עשוק ורלוץ הוא חומס דלים ודוכן: ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו: (ה) ויאמר עד, בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקודש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: (ז) ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם: (יא) ירובעל. זה גדעון:

באור

מעלים: (ה) ויאמר. י״מ שאול אמר כן כי שמואל השביע אותו לעיל ועד משיחו והפשוט שהוא תמו׳ ויאמרו והיינו פעל שלא נזכר שם פועלו וכן תרגמתי: (ו) ה׳ אשר. י״מ שזה כלשון אמן ר״ל כן יהיה עד ה׳ אשר עשה וכו׳ וא״כ נמשך עוד לפסוק הקודם והפשוט כי הוא נסמך לפסוק, הבא אחריו: עשה. הזמין ותקן: (ז) ואשפטה. כמו לכו נא ונוכחה והטעם אגיד לכם את כל צדקות ה׳ למען תדעו אותם: (ח) כאשר. הנה מספר מעשי אבות ומקצר ומדלג לפעמי׳ הסו׳ד ר״מ אינו מספר גם שאירע בין ביאת יעקב למצרים עד שעבדו בהם מצרים עבדת פרך וכן אמר וישיבום במקום הזה אע״פי שמשה ואהרן לא עברו את הירדן, כיון שעשו העיקר ובכל המאמר כונתו להראות להם כי לא ע״י מלך ולא ע״י משיח נושעו בכל עת מכף אויביהם כי הקב״ה בעצמו ובכבודו מלך עליהם והוא היה מגנם ב״ה ואם נמסרו ביד שונאיהם לא מפני

(י) וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ* חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ (יא) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ (יב) וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ (יג) וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ (יד) אִם־תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (טו) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־

ויאמר כ׳

תרגום אשכנזי

אונד זיא ביצקעמפפטען זיא. (י) דא זייפצטען זיא פאר דעם עוויגען אונד שפראכען: וויר האבען געזינדיגט, ראס וויר פערלאססען האבען דען עוויגען אונד געדיהנט דען בעלים אונד דען עשתרות, אבער נון רעטטע אונס דאך אויס דער געוואלט אונזרער פיינדע, וויר וואללען דיר דיענען. (יא) דא זענדעטע דער עוויגע דען ירבעל אונד בדן אונד יפתח אונד שמואל, אונד ערעטטעטע אייך אויס דער געוואלט אייערער פיינדע רינגסאומהער, אונד איהר וואהנטעט אין זיכערהייט. (יב) דא איהר נון זאהעט, דאס נחש דער קאניג דער קינדער עמון׳ס איבער אייך קאממע, דא שפראכט איהר צו מיר: ניין! נור איין קאניג זאלל איבער אונס הערשען, אונד דאך איזט דער עוויגע, אייער גאטט, אייער קאניג. (יג) אונד נון היער איזט דער קאניג, דען איהר ערקאהרען, דען איהר פערלאנגט האבט, אונד זיעהע דער עוויגע האט איבער אייך איינען קאניג געזעטצט. (יד) דאך נור, זא איהר פירכטעט דען עוויגען אונד איהם דיהנעט אונד געהארכעט זיינער שטיממע, אונד ניכט איבערטרעטעט דען בעפעהל דעם עוויגען, אונד זאוואהל איהר אלס דער קאניג, דען ער איבער אייך געזעטצט דעם עוויגען, אייערעם גאטטע, פאלגט. (טו) זא איהר אבער ניכט געהארכעט דער שטיממע דעם עוויגען אונד איבערטרעטעט דען בעפעהל

רש״י

בדן. זה שמשון שמשבט דן: ואת יפתח. הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאלו הוא אביר שבאבירים: (יד) והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך: (טו) והיתה יד ה׳ בכם ובאבותיכם. כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם. ורבותינו

באור

חסרון מלך נהיה הדבר כי אם בעד פשעם וחטאתם: (יא) ירבעל. זה גדעון: בדן. י״מ שזה בדק. וכן נאמר בתרגום השבעים והסורי והערבי ורז״ל אמרו שזה שמשון שהיה משבט דן והפשוט שהיה שופט, שלא נזכר עדין כי בלתי ספק עוד שופטים אחרים היו שלא נזכרו בכתוב וכן משמע (לעיל ה׳ ו׳) ואין בזה להאריך וגם אין לתמוה למה לא זכר שמואל את בדק או את שמשון כי הלא גם את יהושע עבד משה עזב אלא שתכם בלשון קצרה: ואת שמואל. שם במקום הכנוי וזה מדרכי הנביאים כידוע וכן ויאמר ה׳ אל משה בכל התורה ועיין בהקדמת נתה״ש להחכם רמ״ד בבראשית: (יב) ותראו. נותן הטעם למה רבו בני ישראל לתת מלך עליהם ומזכיר פה את הטעם הזה שלא נזכר לעיל: (יד) אם תיראו. לפי׳ הרד״ק זה נמשך למעלה ר״ל ה׳ נתן לכם מלך אם תיראו את ה׳ ואחרים פי׳ שזה מקרא קצר וחסר׳ תשובת התנאי ורק מכלל לאו אנו שומעים הן ועוד מפרשים שמלות והיתם וכו׳ המה תשובת התנאי וא״כ פי׳ והיתם תתקיימו ולא תאבדו אך זה אינו עולה יפה עם לשון אחר ה׳ אלהיכם: (טו) ובאבותיכם. וי״ו השמוש

הפטרת קרח

בִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ (טז) גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ (יז) הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ (יח) וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ (יט) וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ (כ) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ (כא) וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ (כב) כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר

דעם עוויגען, זאָ ווירד דיא האנד דעם עוויגען ווידער אייך זיין, וויא זיא געגען אײרע פֿעטער וואר. (טז) אבער אויך איצט נאָך שטעללט אייך הער, אונד זעהעט דיא גראָסע זאכע, דיא דער עוויגע טהוט פֿאָר אײרען אויגען. (יז) זעהעט יעטצט איזט דיא ווייצענ-ערנטע, זאָ איך רופֿע צו דעם עוויגען, זאָ ווירד ער דאָננער אונד רעגען געבען, דאַן ערקעננעט אונד שויעט, דאס אײרע זינדע גראָס זייא, דיא איהר גע-טהאן פֿאָר דען אויגען דעם עוויגען, צו פֿערלאנגען איינען קאָניג איבער אייך. (יח) דא ריעף שמואל צום עוויגען אונד דא גאב דער עוויגע דאָננער אונד רעגען אן דעם זעלביגען טאגע, אונד דאז גאנצע פֿאָלק פֿירכטעט דען עוויגען אונד דען שמואל. (יט) אונד דא שפראך דאז פֿאָלק צו שמואל: בעטע דאָך פֿיר דיינע קנעכטע צום עוויגען, דיינעם גאָטטע, אויף דאס וויר ניכט שטערבען; דען וויר האבען אונ-זרע זינדען דורך דאז איבעל פֿערמעהרט, אונס איינען קאָניג צו פֿערלאנגען. (כ) דא שפראך שמואל צום פֿאָלקע: פֿירכטעט אייך ניכט, איהר האבט נון איינמאל אלל דאז באָזע גע-טהאן, וויכעט נור יעצט ניכט פֿאָן עוויגען אב, אונד דיהנעט דעם עוויגען מיט אײרעם גאנצען הערצען. (כא) אונד וויכעט ניא, דען איהר ווירדעט נור נאכגעהן דען ניכטיגען, דיא ניכט העל-פֿען.

רש"י

אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים: (טז) התיצבו וראו וגו'. וכשם שעל ידי תפלתי אנכי יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי ואע"פי שאני זקן: (יז) הלא קציר חטים היום. והגשמים סימן קללה וקשה בעיני הקב"ה להביא פורענות הנס אעפ"כ יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן ומטר: ודעו וראו. כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזלזל בי: (כב) בעבור

באור

אינו וי"ו החבור אלא הוראתו כאן כב"ף הדמיון ר"ל כבאבותיכם ובתרגום הע' כתוב ובמלכיכם וזה הפך והייתם גם אתם וגם המלך הנאמר בפסוק הקודם ואנחנו תרגמנו כפי' הראשון: (טז) גם עתה. אע"פי שנתן לכם מלך אל תחשבו לצאת מרשותו יתברך: (יז) קציר חטים. בימי הקציר לא היה מנוהגם גשם בא"י ולכן חרדו מאוד כי זה ע"פי נס היה ולכן ידאו כי יהיה להם לקללה: (יח) אתם עשיתם. פי' כבר עשיתם ואין להשיב אך מעתה אל תסורו מאחרי ה': (כ) כי אחרי התהו. פי' אם תסורו מן ה' אחרי מי תסורו? אחרי תהו אלהי נכר הבל ושוא: (כב) בעבור שמו. לא יטש אתכם ולא בזכותיכם: כי הואיל. רצה וחפץ כן ורצונו קיים לעד כי לא איש אל ויתנחם לכן אל תיראו:

שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃

פֿען אונד ניכט רעטטען קעננען, וויל זיא ניכטיג זינד. (כב) דען דער עוויגע פֿערלעסט ניכט זיין פֿאָלק אום זיינעם גראָסען נאמען'ס וויללען, דען דער עוויגע וואָללטע אייך צו זיינעם פֿאָלקע מאכען.

הפטרת חקת

(בשופטים סימן י"א):

(א) וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח׃ (ב) וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה׃ (ג) וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ׃ (ד) וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ

(א) אונד יפתח, דער גלעדי, וואר איין טאפפֿערער העלד; ער וואר אבער דער זאָהן איינער בוהלערין, אונד גלעד האטטע געצייגט דען יפתח. (ב) אונד אלס דאז וייב גלעד'ס איהם זאָהנע געבאר, אונד דיא זאָהנען דעס וייבעס גראָס וואורדען, פֿערטריבען זיא יפתח אונד שפראכען צו איהם: דוא זאָללסט ניכט ערבען אים הויזע אונזערעס פֿאטערס, דען דער זאָהן איינעס אנדערן וייבעס ביזט דוא. (ג) דא פֿלאָה יפתח פֿאָר זיינען ברידערן אונד וואָהנטע אים לאנדע טוב. אונד עס זאממעלטען זיך צו יפתח לייטע, דיא ניכטס האטטען, אונד צאָגען אויס מיט איהם. (ד) אונד נאך אייניגער צייט שטריטטען דיא זאָהנע עמון מיט ישראל. (ה) אלס דיא זאָהנע עמון שטריטטען מיט ישראל, דא גינגען דיא עלטעסטען פֿאָן גלעד, דען יפתה צו האָלען אויס דעם לאנדע טוב

רש"י

שמו הגדול. אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתחלל שם גדלו: הואיל ה'. נשבע כמו ויואל שאול את העם (שמואל י"ד כ"ה):

באור

(א) הגלעדי. גלעד כידוע בעבר הירדן ונקרא כן על שם ההר גלעד כנאמר בבראשית ועוד מלאו עד היום הזה בעלי המסעות עיר ששמה דשעבעל דשעלעאד ובתחלה מחוז סביב להר הזה בשם גלעד ואחר זמן נקראה כל המדינה מיבוק עד ארנון בשם גלעד והוא גבול לראובן וגד וצלפונו הר הבשן: אשה זונה. פלגש היתה לו משבט אחר ונקראה זונה ובתוספ' מלאנו כד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטה וכו' והוה אינשי קרין ליה פונדקיתא ע"כ ומזה נראה להדיא כי בלשון ארמית זונה נקרא פונדקיתא ומזה ראיה למה שאמרתי לעיל בהפטרת שלח בתרגו' מלת זונה ע"ש: גלעד. נרא' כי אינינו שם איש אחד כי אם פירושו איש מגלעד או אפשר ארץ גלעד והיינו לפי שחשבוהו לבן זונה לא נזכר שם אביו כאלו ארץ גלעד הולידו וכן משמע לקמן פסוק ט' כי יפתה לא הוכיח את בית אביו בלבד כי אם את כל זקני גלעד בכלל: (ב) ויגרשו. כמנהג בימים ההם לגרש בן פלגש: (ג) טוב. שם מדינה בארם בנגב הארץ והוא בנגב מזרחי ארץ בני עמון על פני המדבר וזה עולה יפה עם המשך הכתובים: ריקים. ר"ל בעלי חמס ושוד ואין להתפלא על זה כי כן המנהג שם עד היום הזה כי ראש חברת משודדים יעשה גבורות במלחמה וקונה לו שם איש חיל וזה לו לתפארת בתוך עמו: (ד) מימים. מתוך המעשה נראה שפירושו כמו ימים תהיה גאולתו ר"ל שנה: (ה) וילחמו. לבני עמון לא היתה שם טענה נגד

טוֹב׃ (ו) וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן׃ (ז) וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד׃ (ט) וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ׃ (י) וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ (יא) וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה׃ (יב) וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי׃

(ו) אונד זיא שפראכען צו יפתח: קאָם אונד זייא אונזער אנפֿיהרער, דאס וויר שטרייטען ווידער דיא זאָהנע עמון! (ז) אונד יפתח שפראך צו דען עלטעסטען פֿאָן גלעד: האבט איהר מיך ניכט געהאסט אונד פֿערטריבען אויס דעם הויזע מיינעס פֿאטערס? אונד ווארום קאָממט איהר צו מיר יעטצט, דא איך באנגע איזט? (ח) אונד דיא עלטעסטען פֿאָן גלעד שפראכען צו יפתח: דעסהאלב זינד וויר עבען צוריקגעקעהרט צו דיר, ציהע דען מיט אונס, שטרייטע ווידער דיא זאָהנע עמון'ס, אונד דוא זאָללסט אונס איין אָבערהויפט זיין, אללען בעוואָהנערן פֿאָן גלעד. (ט) אונד יפתח שפראך צו דען עלטעסטען פֿאָן גלעד: ווען איהר מיך צוריקפֿיהרט צו שטרייטען ווידער דיא זאָהנע עמון, אונד דער עוויגע זיא פֿאָר מיר (פרייז) גיבט, ווערדע איך אייער אָבערהויפט זיין? (י) אונד דיא עלטעסטען פֿאָן גלעד שפראכען צו יפתח: דער עוויגע האָרע, וואס צווישען אונס פֿאָרגעהט! פֿירוואהר נאך דיינעם וואָרטע וואָללען וויר טהון. (יא) דא גינג יפתח מיט דען עלטעסטען פֿאָן גלעד, אונד דאז פֿאָלק זעטצטע איהן איבער זיך צום אָבערהויפטע אונד צום אנפֿיהרער, אונד יפתח רעדעטע אללע זיינע וואָרטע פֿאָר דעם עוויגען צו מצפה. (יב) אונד יפתח זאנדטע באָטען אן דען קאָניג דער זאָהנע עמון, שפרעכענד: וואס האסט דוא געגען

רש"י

(ד) וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה: (יא) את כל דבריו. התנאי שביניהם:

באור

בני ישראל וגם אין טעם וסבה להלחם כי כל מה שטענו יבה סתר יפתח לקמן והיה רק פתחון פה כי תואנה הם מבקשים וזה כי כאשר ירד מואב מטה מטה ובני עמון התגברו בכל יום ויבקשו להתפשט מגבול ארנם עד גבול ישראל: (ז) זקני גלעד. עיין פסוק א': (ח) לכן. ר"ל לפי שעשינו עמך רעה לכן שבנו מטעותנו וניטיב עמך עתה וזה ג"כ טעם מלת שבנו שלולי זאת מה ענין שבנו שייך אלא זקני גלעד? הם לא הלכו מיפתח כי אם הוא הלך מעמם אך העיקר כמו שאמרנו: (י) אם לא. לשון שבועה: (יא) במצפה. עיר בגלעד ונקרא' היום סאלט והיא קרובה לנחל יבק בצפון מערבי לעיר רבה (פֿילאדעלפֿיא) ואין להחליף עם מצפה בגבול יהודה (יהושע ט"ו ל"ח) ועוד מצפה אחרת היתה בגבול בנימן [שם י"ח כ"ו] ומצפה הנאמר כאן הוא רמת בגלעד או רמת מצפה ובהושע מצאנו גלעד תמו מצפה וכ"ל לפי"ז לומר על פסוק ויקבר יפתח בערי גלעד [לקמן י"ב פסוק ז'] שלא נאמר היכן הוא נקבר כאשר דרשו ג"כ חז"ל בזה וכ"ל לפרש בערי גלעד כמו בעירו נלעד והיינו מצפה והנה במצפה מזבח היה

(יג) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח
כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם
מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה
אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם: (יד) וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן: (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ
כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ
מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן: (טז) כִּי בַּעֲלוֹתָם
מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף
וַיָּבֹא קָדֵשָׁה: (יז) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים
אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ
וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב
שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ:
(יח) וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־
אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב
וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי
אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב: (יט) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל
מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן

מיך, דאס דוא צו מיר גע-
קאָממען, ווידער מיין לאנד
צו שטרייטען? (יג) אונד
דער קאֶניג דער זאֶהנע
עמון שפראך צו דען באָטען
יפתח'ס: וויל ישראל מיין
לאנד גענאָממען, אלס עס
הערויפֿצאָג אויס מצרים,
פֿאָם ארנון אן ביז צום יבק
אונד צום ירדן; אונד נון
גיב עס צוריק אין פֿרידען!
(יד) דא זאנדטע יפתח
אבערמאלס באטען אן דען
קאֶניג דער זאֶהנע עמון,
(טו) אונד ליעס איהם
זאגען: זאָ שפריכט יפתח:
ישראל האט ווערער דאז
לאנד מואב נאָך דאז לאנד
דער זאֶהנע עמון גענאָמ-
מען; (טז) דען אלס זיא
הערויפֿצאָגען אויס
מצרים, וואנדערטע ישרא'
דורך דיא וויסטע ביז אן
דאז שילפֿמעער אונד קאם
נאך קדש. (יז) דא זאנדטע
ישראל באָטען אן דען
קאֶניג פֿאָן אדום, שפרע-
כענד: לאס מיך דאָך דורך
דיין לאנד ציהען! אבער דער קאֶניג פֿאָן אדום האֶרטע ניכט; אויך אן דען קאֶניג פֿאָן מואב
זאנדטע עס, אונד ער וואָללטע ניכט. אונד זאָ בליב ישרא' צו קדש. (יח) אונד עס וואנדערטע
דורך דיא וויסטע, אונד אומגינג דאז לאנד אדום אונד דאז לאנד מואב, אונד קאם פֿאָן
זאָננענאויפֿגאנג אן דאז לאנד מואב, אונד זיא לאגערטען יענזייטס דעס ארנן, אונד קאמען
ניכט אין דאז געביטהע מואב'ס, דען דער ארנון איזט דיא גרענצע מואב'ס. (יט) דא זאנד-
טע ישראל באָטען אן סיחון, קאֶניג דעס אמרי, קאֶניג צו חשבון, אונד ישרא' ליעס

רש"י

לפני ה' במצפה. במקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב צבור: (טז) עד ים סוף. בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: (יז) אעברה נא בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של א"י: ולא אבה. משה למדה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבי' היושבים בער כשם שאדום לא נתנום לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: (יח) וילך במדבר. מן המערב למזרח בהילך דרומי של אדום ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה: ואת ארץ

באור

ובית מקודש לתפלה ומקום מיוחד לקבץ כל ישראל: (יג) מארנון. ארץ עמון במזרח הירדן ובנגב מעמון הוא ארץ סיחון האמורי אשר לקחה סיחון מבני מואב, וארץ מואב בנגב לארץ אמורי והנה נאסר לבני ישראל בעת בואם לארץ ישראל את כל אשר בידי עמון ומואב, אך הארץ אשר היתה ביד סיחון בעת ההיא הותר להם לקחת ועתה הנה שולח מלך בני עמון להשיב לו את ארצו אשר לקחו מיד סיחון: (טו) וע"ז היתה תשובת יפתח כן: אמת שהארץ אשר אתה מבקש מהארנון עד היבוק היתה בתחלה תחת ממשלת מואב, אך אנחנו לא לקחנוהו מאתו כי

וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי׃ (כ) וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל׃ (כא) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא׃ (כב) וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן׃ (כג) וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ׃ (כד) הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ׃ (כה) וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם׃ (כו) בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים

איהם זאגען: לאס מיך דאָך דורך דיין לאנד ציהען ביז אן מיינען אָרט. (כ) אבער סיחון טרויעטע ישראל ניכט, עס ציהען צו לאססען דורך זיין געביט, סיחון פֿערזאממעלטע זיין גאנצעס פֿאָלק, אונד זיא לאגערטען צו יהצה; אונד ער שטריטט מיט ישראל. (כא) אונד דער עוויגע, דער גאָטט ישראל'ס, גאב סיחון אונד זיין גאנצעס פֿאָלק אין דיא האנד ישראל'ס, אונד זיא שלוגען זיא, אונד ישראל נאהם איין דאז גאנצע לאנד דער אמרים, וועלכע אין יענעם לאנדע וואָהנטען. (כב) אונד זיא נאהמען איין דאז גאנצע געביט דער אמרים פֿאָם ארנון ביזן צום יבק, אונד פֿאָן דער וויסטע ביז צום ירדן. (כג) אונד זאָ האט נון דער עוויגע, דער גאָטט ישראל'ס, דען אמרי פֿערטריבען פֿאָר זיינעם פֿאָלקע ישראל אונד דוא וויללסט עס פֿערטרייבען? (כד) ניכט וואהר? וואס דיר כמוש, דיין גאָטט, צום בעזיטצע געגעבען, דאז בעזיטצעסט דוא, אונד וואס דער עוויגע, אינזער גאָטט, אונס צום בעזיטצע געגעבען, דאז וואָללען וויר בעזיטצען. (כה) אונד נון, ביזט דוא דען בעססער אלס בלק, זאָהן צפיר'ס, קאָניג פֿאָן מואב? האט ער גערעכטעט מיט ישראל? האט ער געשמריטטען ווידער זיא? (כו) דא ישראל וואָהנטע אין חשבון אונד אין איהרען דארפֿערן, אין ערעור אונד אין איהרען דארפֿערן אונד אין אללען דען שטעדטען, דיא אם אופֿער דעס ארנון ליגען, דרייא הונדערט יאהרע: ווארום האבט איהר עס

רש"י

מואב. כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרח: ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנו בעבר ארנון. לסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחיל ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ויעברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח: (כב) ויירשו וגו' מארנון ועד היבוק. שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה: ומן המדבר ועד הירדן. מדבריות היו שם לפני הירדן: (כו) על ידי ארנון. אצל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כבשום שלקחם ממלך מואב: שלש מאות שנה. משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה אם שני השעבוד של כל עכו"ם נמנים בתוך ימי השופט אם לאו. שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה ואין לי מקרא ממי ללמוד עתניאל מ' שנה ושני שעבוד של כושן

באור

אם סיחון מלך האמורי לקח ואנחנו הורשנו את סיחון ולא עמון ולא מואב וזה נכון: (כד) כמוש. אליל מואב ומולך אליל בני עמון היה ואמר כאן כמוש לפי שבני עמון רצו לקחת ארץ מואב:

אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא׃ (כז) וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָֹה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן׃ (כח) וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו׃ (כט) וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָֹה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ (ל) וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָֹה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ (לא) וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָֹה וְהַעֲלִיתִהוּ עוֹלָה׃ (לב) וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָֹה בְּיָדוֹ׃ (לג) וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום אשכנזי

ניכט ענטריססען צור זעלבען צייט? (כז) איך, איך האבע מיך ניכט פערזינדיגט געגען דיך, אבער דוא טהוסט איבעל אן מיר, דאס דוא ווידער מיך שטרייטעסט. עס ריכטע דער עוויגע, דער ריכטער, הייטע צווישען דען זאהנען ישראל'ס אונד דען זאהנען עמון'ס! (כח) אבער דער קאניג דער זאהנע עמון הארטע ניכט אויף דיא ווארטע יפתח'ס, וועלכע ער איהם ענטבאט. (כט) דא קאם אויף יפתח דער גייסט דעם עוויגען, אונד ער צאג דורך גלעד אונד מנשה, צאג נאך מצפה אין גלעד, אונד פאן מצפה אין גלעד צאג ער ווידער דיא זאהנע עמון'ס. (ל) אונד יפתח טהאט איין געליבדע דעם עוויגען, אונד שפראך: ווען דוא דיא זאהנע עמון אין מיינע האנד גיבסט: (לא) זא זאלל דאז, וואס הערויסגעהט אויס דען טהירען מיינעס הויזעס מיר ענטגעגען, ווען איך צוריקקעהרע אין פרידען פאן דען זאהנען עמון, דעם עוויגען געווייהט זיין, (אָדער) איך וויללל עס דארבריגען צום בראנדאָפּפער. (לב) אונד זא צאג יפתח געגען דיא זאהנע עמון צו שטרייטען ווידער זיא, אונד דער עוויגע גאב זיא אין זיינע האנד. (לג) אונד ער שלוג זיא פאן ערוער ביז נאך מנית הין, צוואנציג שטעדטע, אונד ביז אבל כרמים, עס וואר איינע זעהר גראָסע נידערלאגע. אונד דיא זאהנע עמון ווארדען געדעמיטהיגט פאר דען קינדערן ישראל.

רש"י

דשעתים בכללם אחריו אהוד פ' שנה וי"ח שנים שיעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שיעבוד יבין בתוכם הרי מאה ושמונים ושמנה אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל"ח שנים אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות: (כט) עבר בני עמון. אל בני עמון: (לג) אבל כרמים. מישור כרמים:

באור

(כז) ערעור. או ערער בשפת לפונית לנחל ארנון מלא אחד מבעלי המסעות חרבה מעיר בזאת: (ל) וידר. ידוע שהיונים קבלו ספורים מבני קדם ובפרט מיושבי כנען והמה שבשו את המעשה כמו אשר עלה על רעיוניהם והארכתי בענין זה בפ' בראשית ונראה כי היסאחד ספר להם מעשה יפתח ואח"כ נשתבש המעשה בפיהם ויפתח היינו Ιφι ובת יפתח היינו Ιφιγενια וידוע מסיפרי הקדמונים המעשה הזה וכן מעשה אידומעמאס (איפיגעניע): (לג) אחד מבעלי המסעו' מלא ד' מילין בין חשבון ובין רבה ושמה מילין מרבה מקום ששמו נטעי כרמי' עד היום הזה:

הפטרת בלק

(מיכה ה׳ ו׳ עד ו׳ ח׳)

(ו) וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ (ז) וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ (ח) תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ (ט) וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ (י) וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ (יא) וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ (יב) וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ (יג) וְנָתַשְׁתִּי

בנ״א ביום

תרגו׳ אשכנזי קעט

(ו) אונד יעקב׳ס איבער־רעסט ווירד אין פֿילער פֿאלקער מיטטע דעם טהויא פֿאָן דעם העררן גלייכען, אונד דעם רעגענגוס אויף האָהעם גראָזע, וועלכע פֿאָן קיינעם מענשען האָפֿפֿט, אין שטערבליכע קיינע צופֿערזיכט זעטצעט. (ז) אונד יעקב׳ס איבעררעסט אונטער נאציאָנען, אין פֿילער פֿעלקער מיטטע, ווירד דעם לעווען אונטער דעם וואלדעס ווילדען בעטיאָהנערן גלייכען, דעם יונגען לייען אונטער שאַפֿהערדע, דער איזט דארביא גיעהט צערשטאמפפֿט, צערייסט, אָהנע דאס יעמאנד צו רעטטען וואגטע. (ח) דיינע האנד ווירד איבער דיינע פֿיינדע זיך ערהעבען, אונד אללע דיינע ווידערזאכער ווערדען צוגרונדע געהן. (ט) אין יענעם טאגע, שפריכט דער העררר, שאפֿפֿע איך דיינע ראָססע אויס דיינער מיטטע אונד פֿערניכטע דיינע קריגסוואגען. (י) איך צערשטארע דיינעס לאנדעס פֿעסטונגסשטעדטע, אונד שלייפֿע אללע דיינע בורגען. (יא) אויך צויבעריא ענטפֿערנע איך פֿאָן דיינער האנד, אונד פֿרעמדע וויססאגערקינסטע ווערדען זיך ניכט מעהר בייא דיר פֿינדען. (יב) איך שאפֿפֿע פֿערנער דיינע געטצענבילדער אונד שטאטועטן אויס דיינער מיטטע, אונד דוא ווירסט ניכט מעהר פֿאָר דיינער הענדעווערק דיך ביקקען. (יג) אויך דער אסטארטע זיילען וויל איך אויס דיינער מיטטע פֿערניכטען

רש״י

(ו) כטל מאת ה׳. שאין בא לעולם ע״י אדם ולא יבקשו בני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כ״א בה׳: (ז) כאריה בבהמת יער. כן יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף. רמס היא דריסת האדי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף. למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו: (ט) והכרתי סוסיך. הוא עזרת מצרים שאתה נשענים עליהם להמליאכ׳ סוסים: (י) והכרתי ערי ארצך. ולא תצטרך לערי מבצר: (יג) והשמדתי עריך. ואשילי בעלי

באור

(ו) כטל מאת ה׳ וגו׳. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו, כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה׳ (רש״י): (ב) כארי׳ה בבהמות יער. האריה הוא הגדול ויש לו כח ונבונה בחיות היער החזקים, והכפיר הוא הקטן במין האריה, ואין לו כח אלא בעדרי צאן (מדר״ק ודון יצחק): (ט) ביום ההוא. כאשר יושיעך ה׳ מיד לריך לא תצטרך עוד לכלי מלחמה, כי יהיה לך שלום בכל סביביך: (י) ערי ארצך. ולא תצטרך עוד לערי מבצר (רש״י): (יא) והכרתי כשפים. כשלא תצטרכו לעזרת האומות לא תלמדו דרכיהם ולא יהיה לך מעונן ומנחש ומכשף ולא יהיה לך פסל ומצבה, והנה מיכה מזכיר שלשה דברים שהיו ישראל לוקחים מן הגוים והם סוסים ומרכבות, כשפים ומעוננים, ופסל ומסכה, כשהיו טרים מאחרי ה׳, ושלשתם נזכרו גם (ישעיה ב׳ ו׳ ז׳ ח׳) כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים, ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו, ותמלא ארצו אלילים (שד״ל) ודומה לזה

אֲשֵׁירֶ֖יךָ מִקִּרְבֶּ֑ךָ וְהִשְׁמַדְתִּ֖י עָרֶֽיךָ׃ (יד) וְעָשִׂ֜יתִי בְּאַ֧ף וּבְחֵמָ֛ה נָקָ֖ם אֶת־הַגּוֹיִ֑ם אֲשֶׁ֖ר לֹ֥א שָׁמֵֽעוּ׃ ו (א) שִׁמְעוּ־נָ֕א אֵ֥ת אֲשֶׁר־יְהֹוָ֖ה אֹמֵ֑ר ק֚וּם רִ֣יב אֶת־הֶהָרִ֔ים וְתִשְׁמַ֥עְנָה הַגְּבָע֖וֹת קוֹלֶֽךָ׃ (ב) שִׁמְע֤וּ הָרִים֙ אֶת־רִ֣יב יְהֹוָ֔ה וְהָאֵתָנִ֖ים מֹ֣סְדֵי אָ֑רֶץ כִּ֣י רִ֤יב לַֽיהֹוָה֙ עִם־עַמּ֔וֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵ֖ל יִתְוַכָּֽח׃ (ג) עַמִּ֛י מֶה־עָשִׂ֥יתִי לְךָ֖ וּמָ֣ה הֶלְאֵתִ֑יךָ עֲנֵ֥ה בִֽי׃ (ד) כִּ֤י הֶעֱלִתִ֙יךָ֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וּמִבֵּ֥ית עֲבָדִ֖ים פְּדִיתִ֑יךָ וָאֶשְׁלַ֣ח לְפָנֶ֔יךָ אֶת־מֹשֶׁ֖ה אַהֲרֹ֥ן וּמִרְיָֽם׃ (ה) עַמִּ֗י זְכָר־נָא֙ מַה־

אונד דיינע ווידערזאכער פערטילגען. (יד) אונד מיט צארן אונד גרים ווילל איך אן דען פאלקערן דיא ניכט הארען וואללטען, אונער־הארטע ראכע ניזהמען. ו (א) הערעט נון וואס דער העדר שפריכט: אויף! רעכטע מיט דען בערגען, אונד לאססע דיא היגעל דיינע שטימנע פערנעהמען. (ב) זא הערעט איהר בערגע דעם הערדן שטרייט, אונד איהר, א געוואלטיגען גרונדפעסטען דער ערדע: דען עס איזט איין שטרייט דעם הערדן מיט זיינעם פאלקע, ישראל איזט'ם מיט דעם ער רעכטעט. (ג) וואס האבע איך דיר, מיין פאלק, געטהאן? אונד וואמיט האבע איך דיך בעלעסטיגעט? זא צייגע ווידער מיך. (ד) נאכדעם איך דיך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט, אויס דעם שקלאפענהויזע ערלאזט, אונד משה אונד אהרן אונד מרים פאר דיר הערגעשיקט האטטע. (ה) געדענקע מיין פאלק, אויך דעססען וואס בלק, מואב'ס קאניג, איבער דיך בעשלאס, אונד וואס בלעם

רש"י

דבבך וכן ונלאו פני תבל ערים [ישעיה י"ד] וכן ויהי עריך [ש"א כ"ח]: (א) את ההרים. את אבות: הגבעות. האמהות: (יג) מה עשיתי לך. תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך. בעבודתי: ענה בי. העד בי: (יד) כי העלתיך. אע"פי שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה אהרן ומרים. ת"י משה לאלפת מסירת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאורהא לנשיא: (ה) ומה ענה אתו בלעם בן בעור.

באור

(הושע י"ד ד') אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעש' ידינו: (יג) אשיריך. אשרה ען לעבודת האליל עשתורת ע"י הקדשים והקדשות בזנות וזמה. ולדעת שפענלערוס, זעלדענוס ואחריהם געזעניוס הוא מין פסילים לעשתורת והיא אליל ההצלחה והאושר והיא כבב נגה: עריך. יב"ע רש"י ורד"ק פירשו מל' ויהי ערך (ש"א כ"ח ט"ז) ולאז' תרגמו כמו

וערי אדנך. וי' ד' מיכאעלים העיר שמלת ער בערבי ענינה ען דענן: (יד) אשר לא שמעו. פירשו כתרגום יונתן דלא קבילו אולפן אוריתא. והנכון כי מלת אשר חוזרת לנקם, כי בזאמת לא שמענו שיוכיח ה' ויעניש את אומות העולם על אשר לא שמעו בקולו; וכן נראה דעת בעל הטעמים: (א) קום ריב את ההרים. אמת הוא שאין הריב עם ההרים ממש אלא עם ישראל, ואע"פי כן אין להוציא המלה ממשמעה ואין לפרש כרד"ק כאלו כתוב אל ההרים ושתהיה הכוונה ערוך הריב לפניהם; אבל דרך מליצת השיר האל אומר לנביא שיקרא בגרון וישא קול בדבורו עם ההרים כאלו הוא מתוכח עמהם, ואח"כ הולך ומפרש שלא יריב עמהם, אלא ישמיעם את ריב ה' עם עמו (שד"ל): (ב) שמעו. כך תאמר להם: והאיתנים. עקר הוראת שרש איתן על דבר קיים ובלתי משתנה (שד"ל בפירושו על שמות י"ד כ"ז): (ג) עמי וגו': הנה בהעלותו על לבבו הטובות שעשה עמהם בימי קדם מעיו יהמו באהבתם והוא מדבר עמם דרך חבה, ואומר להם עמי, והרי זה כאב המוכיח את בנו וכבעל המוכיח את אשת נעוריו, ומזכיר להם חסדיו אשר גמלם ואהבתו אשר אהבם, ומתוך כך הוא כמוכרח לדבר עמהם דרך חבה (שד"ל): ענה בי. ענין עדות, כמו לא תענה ברעך עד שקר: (ד) כי העליתיך. מה הלאיתיך ומה המשא אשר העמסתי עליך אחר שהעליתיך מארץ מצרים. ובמה הטרחתיך בשכר

יָעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָֹה׃ (ו) בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָֹה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ (ז) הֲיִרְצֶה יְהוָֹה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ (ח) הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָֹה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃

בעור'ס זאָהן, איהם ער- ווידערן מוסטע, דעססען וואס פֿאָן שטים ביז גלגל זיך דיר צוגעטראגען, דוא ווירסט דאן דעם העררן וואָהלטהאטען איינגע- שטעה' מיססען." (ו) וואָ- מיט זאָלל איך פֿאָר דעם העררן ערשיינען? פֿאָר דעם גאָטטע דעם הימ- מעלס מיך בייגען? זאָלל איך עטווא מיט גאנצאָ- פפֿערן, מיט איינעהריגע קעלבערן פֿאָר איהן טרע- טען? (ז) ווירד דער הערר זיך דורך טויזענדע פֿאָן ווידדערן, דורך מיריאדען שטראָמע פֿאָן פֿעטט בעזענפֿטיגען לאססען? אָדער זאָלל איך מיינע ערשטגעבאָרנען צור זיהנונג מיינעס פֿערגעהענס, מיינעס לייבעס פֿרוכט צור ביסונג מיינער זעעלענזינדען הערגעבען?" (ח) "האט מאן דיר ניכט בערייטס פֿערקינדעט אָ מענש! וואס גוט איזט? אונד וואס פֿאָדערט דער הערר אנדערעס פֿאָן דיר, אלס רעכט האנדלען? דיא וואָהלטהעטיגקייט ליבען אונד דעמיטהיג פֿאָר זיינעם גאָטטע וואנדלען.

רש"י

מה אזעם לא זעם ה' [במדבר כ"ג] שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים. שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ: (ו) אכף. אהיה כפוף: (ז) נחלי שמן. למנחות: האתן בכורי. קרבן לפשעי: (ח) הגיד. הקב"ה: לך אדם מה טוב. לך לעשות: והצנע לכת. והוי נכנע למיהך בדחלתא דאלהך. ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שביזיתני לפניהם אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו:

באור

הטובות הגדולות שגמלתיך (סד"ל): (ה) מן השטים וגו'. אע"פי שהעם חטאו בשטים חטאה גדולה, כי מיד אחרי שעשה ה' להם חסד גדול בדבר בלעם בן בעור, שבאו אותו מהר, סרו מן הדרך אשר צום. ויצמד ישראל לבעל פעור. ועכ"ז לא שלח ידו בהם בחרון אפו, ולא כלה אותם אלא קיים את דברו אתם, והעבירם את הירדן בחרבה סמוך לגלגל לבא לרשת את ארץ כנען. והנה לא הזכיר הנביא כמה וכמה טובות אשר עשה ה' עם ישראל מיום היותו לעם עד היום ההוא, מפני שצייר כי מיד לקחו העם מוסר ומודים בצדקות ה' ובחסדיו: (ו) במה אקדם. בפסוק זה ושלאחריו הנביא מצייר את העם כנחם על רעתו ומכיר חסדי ה' ומודים שהיו כפויי טובה ושחטאתם כבדה מאד, וצריכה כפרה גדולה, וע"כ שואלים מה יעשו להשיב חרון אף ה' מהם, וכלפי מה שרמז למעלה באמרו מה הלאיתיך אומר עתה במה אקדם וכו' מצייר כאלו הם מודים שה"ית ראוי שיפייסוהו ברבוי קרבנות, וכל זה לא יספיק, אבל היה ראוי שיקריבו לפניו בניהם ובכוריהם, ואח"כ הוא משיב כי לא באלה חפץ ה', ואיננו דורש מהם כי אם עשות משפט וגו' (סד"ל): אקדם. אבא לפניו, כמו ולא יקדמנה מגן (ישעיה ל"ז ל"ג). יקדמוני ביום אידי: אכף. מלת במה חוזרת גם כן לאכף (רד"ק): (ז) הירצה. המשך דברי העם: הירצה. היתפייס (סד"ל): נחלי שמן. לדעת סד"ל שמן ענינו כאן חלב כמו ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד): פשעי. בעבור פשעי: חטאת נפשי. בעבור חטאת נפשי (רד"ק): (ח) הגיד לך אדם. תשובת הנביא, והוא דרך שאלה. וכן דעת יונתן, והכוונה ההגיד לך שום אדם מה טוב, כלומר הלא ידעת אם לא שמעת מה הוא הטוב? הנני מגיד לך שמענה ואתה דע לך, ומה ה' דורש ממך כי אם וגו' (סד"ל): אדם. כמו בלשון אשכנז מאן: עשות משפט. כלומר להתנהג עם כל איש ואיש בצדק ובאמונה: חסד. מה שעושה אדם לחברו לפנים משורת הדין: הצנע. מקור במקום תאר הפעל. והטעם שההליכה עם האלהים תהיה בצניעות ולא ליוהרא, והכוונה שיהיה אדם ירא שמים בסתר:

תרגום אשכנזי

הפטרת פינחס

(אם מטות ומסעי מחוברים קורין לפנחס דברי ירמיה לקמן)

(מלכים א׳ י״ח מ״ו עד סי׳ כ׳)

(מו) וְיַד יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃ יט (א) וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים בֶּחָרֶב׃ (ב) וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם׃ (ג) וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ (ד) וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם

(מו) אונד דיא קראַפֿט דעס עוויגען ווארד דעם אליהו, ער גירטעטע זיינע־לענדען, אונד ליעף אחאב פֿאָראויס ביז נאך יזרעאל.
יט (א) אונד אחאב בע־ריכטעטע איזבל אללעס, וואס אליהו גע־טהאן, דאס ער אללע פראָפֿעטען מיט דעם שווערטע אומגעבראכט. (ב) דא זאנדטע איזבל איינען באָטען צו אליהו, אונד ליס זאגען: דיא גאָטטער טוהען מיר זאָ יעטצט אונד אין דער פֿאָל־גע, זאָ איך ניכט מאָרגען אום דיזע צייט מיט דיינעם לעבען זאָ פֿערפֿאהרען וויללל, וויא דעם לעבען איינעם יעגליכען פֿאָן איהנע׳ (געשעהען). (ג) דא ער, (אליהו) דאז זאה, מאכטע ער זיך אויף אונד גינג, אום זיין לעבען צו רעטטען, אונד קאם נאך באר שבע אין יהודה, אונד ליעס זיינען יונגער דאזעלבסט. (ד) ער זעלבסט אבער גינג אין דיא וויסטע איינע

רש״י

(מו) ויד ה׳. ורוח גבורה מן קדם ה׳ נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו. כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז נזדרז כגבור: (ב) כה יעשון אלהים. כמו שעשית לנביאי הבעל: (ד) רותם.

באור

(מו) ויד. רוח גבורה נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו, (כת״י רוח גבורא הוה מן קדם ה׳) וטעם וישנס ויאזור, ואין לו דמיון במקרא. (רש״י): וירץ. רץ ברגלי לפני מרכבת אחאב, ועשה זאת לחלוק כבוד למלכות: (א) את כל אשר עשה. בהורדת האש והגשם: (ב) כה יעשון וגו׳. ענין השבועה הזאת בארנו כבר בספר שמואל. וכתב הרלב״ג ואמרה זה בלשון רבים לרבוי אלהות אשר עבדו להם ות״י כדין יעבדון דחלתא וכדין יוספון אלהין בלשון רבים כנוסח האמתי שלפנינו. והנה דחלתא טעמו ע״ז בכל מקום. אך לא ידעתי למה שנה לשונו ותרגם בשני אלהין? ולולי במלות שונות ליופי המליצה: (ג) וירא. ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט על נפשו. (רד״ק). ות״י לשיזבא נפשיה וכן מתורגם אשכנזית, וי״מ אל נפשו כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ״ג ח׳) כלומר רצון, והענין שהלך למקום שהיה רוצה ללכת (וואָהין ער וואָללטע), אך זה רחוק בעיני: אשר ליהודה. לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג״כ בנחלת בני יהודה, וכבר פרשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנאו אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון, ואמר שיצא לו מתחת רשות אחאב (רד״ק): (ג) והוא. אפילו בארץ יהודה לא בטח, כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו, ויצא מן הישוב והלך לו למדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו, או ירצה אליו דבר ה׳ מה יעשה, (מהר״ל): תחת רתם אחת. שם אילן שפל בצלתו חמה מאד, וי״מ שהוא שלועזים אותו ייניס״תא (איטאליעניש Ginestra) (רד״ק ורלב״ג) ספריאנטשטרויך, וועלכעס אין דען וויסטען געגענדען אראביענס הייפיג וואָכסט, מיט געלב־ליכען בליטהען אונד ביטטערן וואורצען), וכן נקרא בשפת אשכנזית (גינסטערשטרויך) כדמתורגם פה, ולדעת רש״י פתרונו בלשון אשכנזי (וואַכהאָלדערבוים), והחכם געזעניוס, הביא

ויבא וישב תחת רתם אחד וישאל את־נפשו למות ויאמר ׀ רב עתה יהוה קח נפשי כי לא־טוב אנכי מאבתי: (ה) וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה־זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול: (ו) ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת וישב וישכב: (ז) וישב מלאך יהוה שנית ויגע־בו ויאמר קום אכל כי רב ממך הדרך: (ח) ויקם ויאכל וישתה וילך בכח ׀ האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חרב: (ט) ויבא־שם אל־המערה וילן שם והנה דבר־יהוה אליו ויאמר לו מה־לך פה אליהו: (י) ויאמר קנא קנאתי ליהוה ׀ אלהי צבאות כי־עזבו בריתך בני ישראל את־מזבחתיך הרסו ואת־נביאיך הרגו בחרב ואותר אני

אחת כתיב פתח בז"ק

טאגרייזע (ווייט), אונד קאם אונד זעטצטע זיך אונטער איינעם גינסטער־שטרויך, אונד זעהנטע זיך נאך דעם טאָדע, אונד שפראך: גענוג נון, עוויגער! נים מיין לעבען, דען איך בין ניכט בעססער דען מיינע פֿעטער! (ה) אונד ער לעגטע זיך אונד שליף איין אונטער דעם גינ־סטערשטרויך. אונד זיהע! דא ריהרעטע איהן איין ענגעל אן, אונד שפראך צו איהם: שטעהע אויף, איס! (ו) ער שויעטע אום זיך, אונד זיהע! צו זיינעם הויפטע (לאג) איין אויף קאָהלען געבאקקע־נער קוכען, אונד איינע פֿלאשע וואססער; ער אס אונד טראנק אונד לעגטע זיך ווידער ניעדער. (ז) אונד דער ענגעל דעס עוויגען קאם ווידער צום צווייטען מאהל אונד ריהרעטע איהן אן, אונד שפראך: שטעהע אויף, איס; דען דיא האסט איינען ווייטען וועג פֿאָר דיר. (ח) ער שטאנד אויף, אס אונד טראנק אונד גינג, דורך דיא קראַפֿט דערזעלבעז שפייזע, פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע ביז אן דען בערג גאָטטעס, ביז חורב. (ט) ער קאם דאזעלבסט אין איינע האָהלע, אונד איבערנאכטעטע דאזעלבסט. אונד זיהע! עס ווארד איהם דאז וואָרט דעס עוויגען, אונד שפראך צו איהם: וואס האסט דוא היר פֿאָר, אליהו? (י) אונד ער שפראך: איך האבע געאייפֿערט פֿיר דען עוויגען, דען גאָטט צבאות, דען דיא קינדער ישראל'ס האבען דיינען בונד פֿערלאססען; דיינע אלטערע האבען זיא אומגעריססען, אונד דיינע פראָפֿהעטען מיט דעם שווערטע אומגעבראכט, אונד איך בין אליין איבריג געבליבען, אונד

רש"י

ייני"ברא בלע"ז: ויאמר רב. סגי לי אורכא עד אימתי אנא מטרף כדין: (ו) רצפים. פחמים וכן ובידו רצפה [ישעיה ו' ו']: (ט) אל המערה. הוא נקרת צור שעמד בה משה [שמות ל"ג כ"ג]: (י) את מזבחותיך הרסו. במות יחיד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה

באור

עוד דעתו רותם נגזר מן הפעל רתם ענין אסר וקשירה (פאָסען בינדען, וויא דאז דייטשע בינדע)' וכן תרגמתי באשכ' ספרי השרשי' הנעתקת מלת גינסטער. ומלת געגעם בלשון לרפת (בואז. ביאזען). רב. לי במה שחייתי כי לא טוב הבני שאזכה לאורך ימים הנפלא (רלב"ג). ות"י סגי לי אורכא עד אימתי אנא מטרף כדין (איך האבע לאנגע גענוג געלעבט, וויא לאנגע זאלל איך נאך ליידען)? (ו) רצפים. אפויה בגחלים, והמכס געזעניוס פתרו בענין אחר ר"ל שהוא אבן המתלהב מאש שעל הכיור ועליו אופין העוגה (הייסער שטיין), וכדומ' לו רצפת (אסתר א' ו') (שטיינפפֿלאַסטער), ולדעת בעל אוצר השרשים רצפה כמו רשפה. ות"י מעפפא ולא ידעתי לכונו מה היא: (ט) ויאמר לו. מוסב על ה' שאמר לאליהו, וכן להלן פ' י"א ולכן מתורגם (ער שפראך): מה לך. טעם השאלה להתחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם, כמו מה זה בידך, ואע"פי שהוא

לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ (יב) וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ (יג) וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ (יד) וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ (טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ (טז) וְאֵת יֵהוּא בֶן־

הבית בפתח

זיא טראכטען אויך מיר נאך דעם לעבען, עס צו נעהמען. (יא) אונד ער שפראך: געהע הינויס, אונד שטעללע דיך אויף דען בערג פֿאָר דעם עוויגען. אונד זיהע! דער עוויגע גינג פֿאָראיבער, אונד איין גראָסער שטארקער ווינד, בערגע צעררייסענד אונד פֿעלזען צערשמעטטערנד (גינג) פֿאָר דעם עוויגען הער; אבער דער עוויגע וואר ניכט אים ווינדע, אונד נאך דעם ווינדע וואר איין ערדבעבען, אבער דער עוויגע וואר ניכט אים ערדבעבען; (יב) אונד נאך דעם ערדבעבען וואר פֿייער, אבער דער עוויגע וואר ניכט אים פֿייער; אונד נאך דעם פֿייער וואר איין ליי־זעס, זאנפֿטעס זייזעלן. (יג) דא דאז אליהו האָר־טע, פֿערהיללעטע ער זיין אנגעזיכט מיט זיינעם מאנטעל אונד גינג הינויס אונד שטעללעטע זיך אן דען איינגאנג דער האָהלע; אונד זיהע! עס וואדד איהם איינע שטיממע, אונד שפראך: וואס האסט דוא היר פֿאָר, אליהו? (יד) ער שפראך: איך האבע געאייפֿערט פֿיר דען עוויגען, דען גאָטט צבאות, דען דיא קינדער ישראל'ס האבען דיינען בונד פֿערלאססען, דיינע אלטערע האבען זיא איינגעריססען אונד דיינע פראָפֿהעטען מיט דעם שווערטע אומגעבראכט, אונד איך בין אלליין איבריג געבליבען, אונד זיא טראכטען אויך מיר נאך דעם לעבען, עס צו נעהמען. (טו) אונד דער עוויגע שפראך צו איהם: געהע דיינעס וועגעס אונד קעהרע אום, נאך דער וויסטע פֿאָן דמשק; אונד וועַן דוא הינקאָממסט, זאָ זאלבע חזאל צום קאָניגע איבער ארם (זיריען), (טז) אונד

רש"י

בירושלים היה: (יא) ורוח גדולה. משריית מלאכי רוח: ברעש. משריית מלאכי זיעה: (יב) אש. משריית מלאכי אש: קול דממה דקה. קל דמשתקין בחשאי אבל בנביאי הבעל אומר דממה וקול אשמע [איוב ד' ט"ז] דממה היתה לשתק. ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה ריטוּנעישמנ"ט בלע"ז ואין שומעין הקול ממש: (יג) וילט פניו. יכריך אפוסי וכן הוא אומר לוטה בשמלה [שמואל א' כ"א ט']: (טז) תמשח לנביא תחתיך. אי אפשי בנביאותיך מאחר

באור

יודע לב בני אדם. וכן כאן למה עזבת מקומך ומה יש לך פה? (מדד"ק): (יא) צא ועמדת בהר. נלא"ב כי פתח ההר היה בשפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה (רד"ק). והנה ה' עובר וכו'. פי' כבוד ה' כמו במשה רבינו ע"ה ויעבור ה' על פניו: (טו) לך שוב. הרד"ק אמר הלא מדבר דמשק לא היה דרכו? אלא כך אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך מדבר דמשק וכן מתורגם אשכנזית. מִדְבָּרָה, הבי"ת

בפת"ח אע"פי שאחריו נח, ובא כן לפי שהוא סמוך, וכן מִדְבַּרָה בית און (יהושע י"ח י"ב)

נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ (יז) וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ (יח) וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ (יט) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ (כ) וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ (כא) וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר

מלרע השי"ן בח"ק

יהוא, דען זאָהן נמשי'ס, זאלבע צום קאָניגע איבער ישראל, אונד אלישע, דען זאָהן שפט'ס, פֿאָן אבל מהולה, זאלבע צום פראָפֿהעטען אן דיינער שטעללע. (יז) אונד עס זאָלל געשעהען, ווער ענטרינגעט דעם שווערטע הזאל'ס, דען זאָלל יהוא טאָדטען, אונד ווער ענט־רינגעט פֿאָם שווערטע יהוא'ס, דען זאָלל אלישע טאָדטען. (יח) דען איך ווילל אין ישראל נור זיבען טויזענד איבריג לאססען: אללע דערען קניע זיך ניכט געבייגט פֿאָר דעם בעל, אונד אללע, דערען מונד איהן ניכט געקיסט. (יט) אלזאָ גינג ער פֿאָן דאננען, אונד פֿאנד אלישע, דען זאָהן שפט'ס, אלס ער פפֿליגטע; צוועלף רינדער געשפאננע גינגען פֿאָר איהם הער, אינד ער וואר בייא דעם צוועלפֿטען; דא גינג אליהו צו איהם הין. אונד ווארף זיינען מאנטעל איף איהן. (כ) דיזער פֿערליעס דיא רינדער אונד ליעף אליהו נאך אינד שפראך: איך מאכטע ניר נאָך מיינען פֿאטער אונד מיינע מוטטער קיססען, אונד דאן ווילל איך דיר פֿאָלגען. אונד (אליהו) שפראך צו איהם: געהע ווי־ער צוריק, דען וואס האבע איך דיר געטהאן? (כא) דא גינג ער צוריק פֿאָן איהם אינד נאהם איין געשפאן

רש"י

שאתה מלמד קטיגוריא על בני: (יז) ימית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים בדיבורו [מלכים ב' ב' כ"ה]: (כ) לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי: (כא) בישלם הבשר. בישל להם את הבשר כך פירושו דונ"ש ומנחם וכן תירגמו

באור

(רד"ק): ובאת. כשתבא אל דמשק: (טז) תחתיך. אחר שתעלה בסערה השמים: (יז) ימית יהיא. כי יהרוג כל בית אחאב וכל עובדי הבעל, ואף שיהוא הרגם טרם מלוך חזאל, עכ"ז אמר לשון נמלט, כי אלו לא המיתם יהוא היו נמלטים מחרב חזאל על כי המה אין מדרכם לרדת במלחמה, להיותם הם נהרגים ביד חזאל: ימית אלישע. פה אין לנו רק להסתייע בדברי חז"ל שהם הנערים המנוערים מן המצות שהרגם בקללתו, כי כל דברי המרפאים נלחצי' ורחוקים מן האמת: (יח) וכל הפה. כאשר נודע היתה עבודת הבעל גם בזאת, דהיינו לנשק לו: (יט) והוא חורש וכו'. ר"ל שהיו שם שנים עשר חורשים, והיה לכל אחד מהם צמד בקר, ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים עשר חורשים. צמדים. זוג הבהמות נקרא כן מפני החבור (רד"ק). ות"י פדנין דתורא למידין: והוא בשנים העשר. חורש בצמד הבקר האחרון דהיינו בשנים העשר. ות"י בחד מתרי עשרא. אמנם הר"א כעשר יורה שהוא מספר סדורי כפירושנו: וישלך אדרתו אליו. כמו עליו, וכן ת"י עלוהי, ובהשלכת האדרת עליו רמז לו שיהיה נביא לה' וילבש גם הוא אדרת כמנהג הנביאים, וכמ"ש ולא ילבשו אדרת וכו' (זכריה י"ג ד'): (כ) אשקה נא וכו'. כדרך השואלים רשות מאהוביהם ונפטרים ללכת מאתם: לך שוב. מאחרי: כי מה עשיתי לך. שתבא אחרי? (רש"י). וי"מ לך לישק אביך ואמך ושוב

וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

רינדער אונד שלאכטעטע עס, אונד מיט דעם געשירר דער רינדער קאָכטע ער דאז פֿלייש, **אונד** גאב'ס דעז לייטען, **אונד** זיא אסען. ער מאכטע זיך אויף, אונד פֿאָלגטע אליהו נאך, אונד בעדיהנעטע איהן.

הפטרת מטות

(ירמיהו א׳ א׳ עד ב׳ ד׳.)

וכשהן מחוברין פרשת מטות עם פ׳ מסעי אז קורין זאת ההפטרה בפרשת פינחס וקורין שמעו דבר יי במטות ומסעי:

(א) דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃

(א) דיא ווארטע דעם ירמיהו, דעם זאָהנעס הלקיהו'ס, איינעס דער פריסטער צו ענתות אים

רש״י

יונתן בשתי תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות והוא בשלם הבשר בשלם לשני השורים את הבשר שלהם שהאמר אין פחות משנים: ויתן לעם. מרוב שמחה עשה משתה:

(א) דברי ירמיהו. מן הכהנים. ליתי בר קלקלתא דתקנן עובדיה (ירמיה שבא מרחב הזונה) ולוכח בר התקנת׳ דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר:

באור

וסוב אלי כי מה עשיתי הנסים והנפלאות מה שעשיתי היו לך כלומר בעבורך (געהע אונד קעהרע וויעדער צוריק, דען וואס האב איך געטהאן, וואר פֿיר דיך); אך פירוש רש״י קרוב יותר לאמת, ועל פיהו תרגמתי: (כב) ובכלי הבקר. שהמה מעצים: בשלם הבשר. פירוש בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו. ומ״ש בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני. נתת לי, וכן ת״י בשיל להון. (קאָכטע ער פֿיר זיא). ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם, וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם (רד״ק). והעם הזה היה לדעת קצת העבדי׳ החורשים, ולדעת רד״ק באו אנשים ללוותו אחרי שובו מלנשק את אביו ואת אמו, ולהם בשל הבשר. וספר הכתוב שבשל בכלי הבקר, להראות חפזון ומהירות אלישע, כי מרוב חשקו ללכת אחר אליהו, לא המתין לחטוב עצים לבשל כמנהג, רק לקח כלי המחרישה ועשה זאת לגודל השמחה:

(א) דברי. כולל כל ענין, דברי נבואה כמו כאן, וכן דברי עמוס; ודברי חכמה ומדה, כמו דברי קהלת. ומה שכתב רד״ק כי לכך אמר דברי ירמיהו מפני שנכלל בספר הזה גם ספור מה שקרה לו בעניני עצמו, הוא מתישב בירמיה, ואיננו מתישב יפה בעמוס ובקהלת, למיעוט מה שספר בספריהם ממה שקרה להם; מלבד כי לפי זה יותר היה ראוי לומר דברי יונה. והנכון כי כל אחד מהנביאים קרא לספרו השם אשר ישר בעיניו, ומכאן ראיה כי הנביאים כתבו וסדרו ספריהם, ולא אחרים לקטו נבואותיהם, כדעת קצת מהחוקרים האחרונים, שאם כן היו המאספים קוראים בשם אחד לכולם, ולא היו משנים וכותבים חזון ישעיהו, דברי ירמיהו, דבר ה׳ אשר היה אל הושע, אל יואל, אל יונה, אל מיכה, אל צפניה, חזון עובדיה, חזון נחום, המשא אשר חזה חבקוק, משא דבר ה׳ אל ישראל ביד מלאכי. הן אמת כי אין כל דברי הנביאים מסודרים לפי סדר הזמנים, ובפרט דברי ירמיהו, אשר על כן אמרו כי אחרים לקטו וסדרו דבריהם; אמנם אף אם אמת היה הדבר הזה שאין ספרי הנביאים מסודרים בידינו באופן הסדר עצמו שסדרום הם ע״ה, לא יצא מזה, כדעת אותם החוקרים שהמסדרים והמאספים גרעו והוסיפו ותקנו הלשון כאשר ישר בעיניהם, אלא לשון הנבואות, ושם הספרים, הם אתנו היום כאשר כתבום הנביאים ע״ה. בן חלקיהו, דעת ר׳ יוסף קמחי שזה חלקיהו בן שפן הכהן הגדול בימי יאשיהו, רחוקה מאוד, כי למה לא יזכירהו בשם הכהן הגדול. או בשם בן שפן? ענתות, מערי הלוים. ממטה בנימן (יהושע כ״א י״ח). רחוקה

(ב) אשר היה דבר־יהוה אליו בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה בשלש־עשרה שנה למלכו: (ג) ויהי בימי יהויקם בן־יאשיהו מלך יהודה עד־תם עשתי־עשרה שנה לצדקיהו בן־יאשיהו מלך יהודה עד־גלות ירושלם בחדש החמישי: (ד) ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: (ה) בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: (ו) ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי. (ז) ויאמר יהוה

יתיר ו'

לאנדע בנימן, (ב) וועלכעס דאז וואָרט דעס העררן וואַרד אין דען צייטען יאשיהו'ס זאָהנעס דעס אמון, דעס קאָניגעס פֿאָן יהודה, אין זיינעם דריי־צעהנטען רעגירונגסיאהרע. (ג) אונד דאן פֿערנער צו דען צייטען דעס יהויקים זאָהנעס דעס יאשיהו, קאָניגעס פֿאָן יהודה, ביז אנס ענדע דער איילף יאהרע צדקיהו'ס זאָהנעס דעס יאשיהו דעס קאָניגס פֿאָן יהודה, דאז איזט ביז דיא אייווואָהנער ירושלים'ס אים פֿינפֿטען מאָנאטע אין געפֿאנגענשאפֿט געפֿיהרט וואָרדען. (ד) דאז וואָרט דעס הערר. וואַרד מיר וויא פֿאָלגט: (ה) בעפֿאָר איך דיך אים מוטטערלייבע געבילדעט, האטטע איך דיך ערקאננט, אונד עהע דוא אים דעם מוטטערלייבע געגאנגען, האטטע איך דיך געווייהעט; צום פראָפֿעטען דער נאציאָנען האבע איך דיך בעשטימט. (ו) איך שפראך: אך גאָטט, מיין הערר! זיה דאָך, איך ווייס יא ניכט צו רעדען, איך בין נאך יונג. (ז) דער הערר שפראך צו מיר: זאגע ניכט, איך בין יונג; זאָנדערן געהע איבעראלל,

רש"י

(ב) אשר היה דבר ה' אליו וגו'. אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן: (ג) ויהי בימי יהויקים. ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיה בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלים בחדש החמישי: (ה) בטרם אצרך בבטן וגו'. מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו. אצרך לשון צורה: ידעתיך. קוניס"טוי בלע"ז כמו לא נודעתי להם [שמות ו']: הקדשתיך. זמנתיך לכך: נביא לגוים. לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך נדרש בספרי נביא מקרבך וגו' [דברים י"ח] יקום לך ולא למכחישי תורה הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בנוהגים מנהגי גוים ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוים להשקותם כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמו שנאמר קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים [לקמן כ"ה]. ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך [דברים י"ח] זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה: (ו) אהה. לשון יללה קונפל"ייט בלע"ז: כי נער אנכי. איני כדאי להוכיחם משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נחשב בעיניהם בכמה נסים שעשה להם הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה

באור

ירושלים שלשה מילין כדברי היירונימוס, או עשרים ריס (stadia) כדברי יוסף פלאויוס:
(ב) אשר היה דבר ה' אליו. מודיע כאן זמן התחלת שליחותו, כמפורש למטה כ"ה ג':
(ג) ויהי בימי יהויקים. רש"י ואחריו ק' ב' מיכאעליס פירשו ויהי נביא, ורד"ק ודון יצחק ואחריהם י' ד' מיכאעליס ודאזענמיללער פירשו ויהי דבר ה' אליו; וכל זה לא יתכן, כי הנה ירמיה נבא גם אחר הגלות (סימן מ"ב מ"ג ומ"ד), לפיכך נ"ל טעם ויהי כמשמעו, שהאריך ימים עד הגלות להגיד שראה בחייו קיום נבואתו. והנה נבא ירמיהו קודם הגלות קרוב לארבעים שנה, ואחר כך לא ידענו כמה: (ה) בטרם אצרך. אמר זה לירמיהו מפני שידע שיסרב ללכת בשליחותו. לפיכך הודיעו שהוא מוכן לנבואה מן הבטן (רד"ק), ולמשה לא היה אפשר לומר כן, הואיל ולא היה בטבעו מוכן לכך, כמו שאמר לא איש דברים אנכי, ואז לא היה נער, אלא זקן וישיש: נביא לגוים. לישראל ולאומות; לא שילך וידבר אל האומות, אלא

אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃ (ח) אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ (ט) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃ (י) רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃ (יא) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד

וואָהין איך דיך זענדע, אונד רעדע אללעס, וואס איך דיר בעפֿעהלען ווערדע: (ח) פֿירכטעדיך ניכט פֿאָר איהנען, דען איך בין מיט דיר דיךצו רעטטען — שפּריכט דער העדר. — (ט) דער העדר שטרעקטע זיינע האנד אויס, אונד מאכטע דאס זיא מיינען מונד בעריהרטע, אונד שפּראך צו מיר: זיהע! איך לעגע דיר מיינע וואָרטע אין דען מונד. (י) זיהע, איך זעטצע דיך הייטע איבער נאַציאָנען אונד רייכע, אום אומצורייסען, אונד איינצושטירצען, צו פֿערטילגען אונד צו פֿערדערבען, צו ערבויען אונד צו פּפֿלאנצען. (יא) הירויף ווארד מיר דעם העררן וואָרט וויא פֿאָלגט: וואס זיהסט דוא ירמיהו? אונד איך שפּראך: „איינען שטאב פֿאָן מאנדעלבויםהאָלץ זעהע איך". (יב) דער העדר שפּראך צו מיר: דוא האסט גוט געזעהען; דען איך בין איס בעגריפֿפֿע זאָרגפֿעלטיג אויף

רש"י

העלה את הבאר אני בתחלה שליחותי אני בא להוכיח: (ז) על כל אשר אשלחך. אל האומות: את כל אשר אצוך. לישראל תדבר: (ט) וישלח ה' את ידו. כל שליחות שהיא אלא יד לשון הושטה ל"א כתרגם ושלח ה' ית פתגמי נביאותיה: הפקדתיך. מיניתך על הגוים: לנתוש ולנתוץ. דיספליי"ר בלע"ז ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך תרגם יונתן: (יא) מקל שקד. מנדולי"ר בלע"ז: (יב) היטבת לראות. השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי ויונתן תירגם מקל שקד מלך דמותי לאבאס'. ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים

באור

בדברו לישראל יזכיר מה שיארע לקצת האומות: (ז) על כל אשר אשלחך. אל כל מקום שאשלחך, כמו ודוח ה' ישאך על אשר לא אדע (מלכים א' י"ח י"ב), והטעם (כדברי רד"ק) כי בעננות באה לו הנבואה בתחלה, והיה דלון האל לשלחו לירושלים להוכיח גם המלך והשרים: (ח) מפניהם. מפני אנשי יהודה, ואע"פי שלא הזכירם עדיין, הדבר למד מעניכו, וכן למטה (פסוק ט"ז) ודברתי משפטי אותם, ועדיין לא פירש על מי הוא מדבר, ולבסוף פירש למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: (ט) ויגע על פי. הפעיל, הגיע ידו, עשה שתגע ידו על פיו, ואמר לו הנה עתה נתתי דברי בפיך, והכל במראה הנבואה, לחזק את לבו לדבר אל העם: (י) הפקדתיך על הגוים. כמו ויפקידהו על ביתו, נתינת רשות על דבר לעשות בו כרצונו. והטעם, אחר שנתתי דברי בפיך, הנה כל מה שתדבר יתקיים, הן לטוב הן לרע, והרי זה (דרך משל) כאילו נתתיך שליט בגוים ובממלכות לעשות בהם כחפצך: לנתוש. משל לקוח מעקיר' הנטיעות, כמו ולנטוע על נטיעתן, וכן למטה (מ"ב י') ונטעתי אתכם ולא אתוש; ולנתוץ הוא על הבנינים, והוא הפך לבנות: (יא) מקל שקד אני רואה. הכירו בעליו ובפרחיו, כדברי דאזענמיללער, ולא כדעת רד"ק שלא היה בו עלה ובכל זאת הכירו, ושעל' כן אמר לו היטבת לראות, כי אין היטבת לראות שבח לו על שהבחין והכיר המקל, אלא כאומר יפה הראיתיך מקל שקד כי כן יהיה שאשקוד על דברי, והנה דבר הגון ונודק לראית: (יב) כי שוקד אני. לשון הנופל על הלשון, ואין הכוונה כי ממהר אני לקיים דברי, כמו השקד שממהר להוציא פרח, שאם כן היה לו לומר כי ממהר אני, כי אמנם אין שורש שקד מורה על העשייה מהר, כי אם על ההשגחה על הדבר בלא התרשלות ובלא שכחה. וגם הענין הזה לחזק את לבו, שלא

אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ (יג) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ (יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ (טו) כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַםִ וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ (טז) וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ (יז) וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ

דיא ערפֿיללונג דעססען צו זעהען, וואס איך רעדען ווערדיג. (יג) דאז וואָרט דעס העררן וואַרד מיר אבערמאלס וויא פֿאָלגט: וואס זיהסט דוא?'' אינד איך שפּראך: איינען זידענדען טאָפּף זעהע איך, מיט דער פֿאָרדערזייטע דעס נאָרדען צוגעווענדעט, (יד) אונד דער העדר שפּראך צו מיר: פֿאָם נאָרדען ווירד דאז איבעל לאָזברעכען איבער אללע בעוואָהנער דעס לאנדעס. (טו) דען איך בין אים בעגריפֿפֿע אללע פֿאמיליען דער נאָרדליכען רייכע צו בערופֿען, שפּריכט דער העדר, אונד זיא ווערדען קאָממען, אונד יעדער ווירד זיינען טהראָן שטעללען אם איינגאנגע דער טהאָרע ירושלם'ס אונד איף אללע זיינע מויערן אומהער אינד בייא אללען שטעדטען יהודה ס. — (טז) אונד איך ווערדע רעכענשאפֿט פֿאָן איהנען פֿאָרדערן וועגען אלל איהרער באָזהייט, דאס זיא מיך פֿערלאססען, אונד אנדערן גאָטטערן געררייכערט, אונד זיך פֿאָר איהרער הענדעווערק געבייגט האבען. (יז) דוא אבער

רש"י

שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית: (יג) סיר נפוח. רותח בוייל"ט בלע"ז: ופניו. לתיקותיו אישיאונדי"ש בלע"ז: (יד) מצפון תפתח הרעה. בבל לצפונה של ארץ ישראל היא: (טז) ודברתי משפטי אותם. אתווכח עמהם עם יהודה

באור

יירא מלדבר אל העם, כי לא יניח ה' את הדברים אשר ישים בפיו לעשותם: (יג) סיר נפוח. מעלה עשן ברתיחתו, ודוגמתו מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח (איוב מ"א י"ב), והסיר הוא משל לעיר הבאה במצור. על דרך היא הסיר ואנחנו הבשר (יחזקאל י"א ג'): ופניו מפני צפונה. מלת מפני לא תתפרש בדיוק. לפיכך נ"ל שהיה כתוב מפני', כלומר מְפֻנִּים, כמו מדרך שער העליון אשר מָפְנֶה צפונה (יחזקאל ט' ב'). ולענין פירוש המליצה נ"ל כפירוש ר' יוסף קמחי, כי הצד שהיו מכניסים בו האש תחת הסיר היה לצד צפון, וזה היה סימן שהמבעיר את המלחמ' והרעה יֵצֵא מצד צפון. והנה כששאל לו מה אתה רואה, לא שאל לאיזה צד הוא פונה, ולא היה לו לירמיהו להשיב על זה; אמנם להיות שהכל היה במראה הנבואה, גם תשובת ירמיה היתה כרצון האל: (יד) מצפון. מבבל. והנה בבל איננה לצפון ארץ ישראל, כי אם למזרחה, וכתב החכם בושארט כי הבאים מבבל לא"י היו צריכים ללכת אליה דרך צפון, דרך רבלה וחמת שהן לצפון א"י וזה מפני המדבר שבין בבל לא"י. ועדיין קשה מה שכתוב אחר זה הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה, כי זה לא נאמר בבחינת דרך בואם, אלא בבחינת מקום מושבם; לפיכך נ"ל כי אנשי יהודה בראותם שהבאים מבבל באים עליהם מדרך צפון, חשבו כי באמת תכונת ארצם צפונית לא"י, והכתוב הולך לדבר כלשון העם, שאם היה אומר להם ממזרח לא היו מבינים שהכוונה על בבל: (טו) ובאו ונתנו איש כסאו. דרך משל, כאלו האל קורא לאנשי צפון לשפוט דינו ודין איש יהודה והם יכינו מושבם בשער העיר כמשפט השופטים (וכן מצאתי אח"כ שכתב י' ד' מיכאעלים): (טז) ודברתי משפטי אותם. אריב עם אנשי יהודה, ואוכיחם על מה שחטאו לי, ואח"כ אנשי צפון יגזרו עליהם את הדין, ויעשו בהם משפט כתוב: (יז) אל תחת. פן אחתך. לשון הנופל על הלשון, הראשון ענין יראה ופחד, והשני ענין שבר

אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ (יח) וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ (יט) וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃ ב (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַםִ לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃

גירטע דיינע לענדען אונד מאכע דיך אויף אללעס צו רעדען וואס איך דיר אויפ־טראגען ווערדע. צאגע ניכט פֿאָר איהנען, אויף דאס איך דיך ניכט פֿאָר איהנען ציטטערן מאכע. (יח) אונד זיהע איך מאכע דיך הייטע איינער פֿעסטען שטאדט, איינער אייזערנען זיילע, איינער עהערנען מויער גלייך דיק־זיכטליך דעם גאנצען לאנדעס; פֿיר דיא קאָ־ניגע פֿאָן יהודה, פֿיר זיינע פֿירשטען אונד פרי־סטער אונד פֿיר אללעס פֿאָלק איהם לאנדע. (יט) זיא ווערדען ווידער דיך שטרייטען, דיך אבער ניכט בעזיגען; דען איך בין מיט דיר, שפריכט דער העררע, דיך צו עררעטטען.

ב (א) דעם העררן וואָרט ווארד מיר, וויא פֿאָלגט: (ב) געהע אונד פֿערקינדיגע לויט אין ירושלם, וויא פֿאָלגט: זאָ שפריכט דער העררע: „איך געדענקע נאָך דעם וואָהלוואָללענס דאז איך פֿיר דיך אין דיינער יוגענדצייט האטטע, דער ליבע צו דיר אין דיינעם ברויטשטאנדע,

רש"י

וירושלים: (יז) תאזור מתניך. ל' זירוז כאיסי חלצון: (יח) למלכי יהודה. כנגד מלכי יהודה. (יט) ונלחמו אליך. ויהון דיינון ומגיחין לקבלך למיסתר פתגמי נבואתך: (ב) זכרתי לך: אם הייתם שבים אלי תאוותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלולות חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא: כלולתיך. נוצי"ש בלע"ז: ומה הוא חסד נעוריך לכתך

באור

כתרגומו וכן בתרגום סורי (סעבאסטיאנוס שמיד וראזענמילער): את כל אשר אנכי אצוך. אנכי נראה כמיותר, ובא לחזק את לבו, כלומר התבונן מי הוא המצוה, כי אנכי הוא: (ב) זכרתי לך חסד נעוריך. החסד הוא באוהב. והחן הוא בנאהב (עיין פירושי בבראשי' ל"ט כ"א ובירמי' ע"ז י"ג), וכאן הכוונה זכרתי לך החסד והדבקות שהייתי דבק בך בימי נעוריך, ולפיכך אף אם אענישך הנה חסדי מאתך לא ימוש וקדש ישראל לה' וגו', ומכל מקום הנני מוכרח להוכיח אתכם על פניכם ולומר לכם מה מצאו אבותיכם בי עול וכו'. ויונתן ורש"י וגעזעניוס ואחרים פירשו חסד נעוריך דבקותך בי בימי נעוריך, ונ"ל כי דבקות האדם באל לא תקרא חסד. ואע"פי שהאוהב את ה' נקרא חסידו (לאיש חסידך, אספו לי חסידי, כי טוב נגד חסידיך, וזולתם), מכל מקום לשון חֶסֶד לא נמצא רק בין אדם לאדם, או מהאל לאדם, ורק בדורות האחרונים (בנחמיה ודברי הימים) אולי נקראו מעשי חסידות שבין אדם למקום בשם חֲסָדִים. וגעזעניוס הביא כי חסד חפצתי (הושע ו' ו') להוראת החסידות והוא שבוש, והנכון כפירוש רד"ק. והנה הנביאים היו מלמדים את העם כי חסד יחפץ האל ולא זבח, ושדעת אלהים אינה אלא לדעת כי הוא עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ושבאלה הוא חפץ, כי דרך ה' (בראשית י"ח י"ט) אינה אלא לעשות צדקה ומשפט; ונראה כי כשבטלו הנביאים נפלו המון ישראל בטעות גדולה, וקראו חסד וחסידות למעשים שבין אדם למקום — והנה קודם שיתחיל להוכיחם ולאיים עליהם, רצה להודיעם שאם יענישם לא יהיה זה משנאתו אותם, כי עדיין חביבים הם בעיניו: לכתך. זכרתי לך לכתך אחרי במדבר, כלומר זכרתי מה שאהבתיך כשהוצאתיך ממצרים, וגם מה שאת היית דבקה בי והולכת אחרי במדבר. ולדעת תלמידי אליעזר אליה איגל מלבוב גם זה חסד האל עם

(ג) קֹ֤דֶשׁ יִשְׂרָאֵל֙ לַֽיהוָ֔ה רֵאשִׁ֖ית תְּבוּאָתֹ֑ה כָּל־אֹכְלָ֣יו יֶאְשָׁ֗מוּ רָעָ֛ה תָּבֹ֥א אֲלֵיהֶ֖ם נְאֻם־יְהוָֽה׃

וויא דוא מיר אין דער וויסטע נאכגינגעסט, אין אונבעזאֶטעס לאנד. (ג) ישראל איזט דעם העררן געהייליגעט, דיא ערשטלינגע זיינער פֿריכטע; ביסען זאָלל דעריעניגע דער דאפֿאן געניסט, איבלעס ווירד זיא טרעפֿפֿען, שפריכט דער הערר.

הפטרת מסעי

(ירמיה ב' ד' ער כ"ט)

(ד) שִׁמְע֥וּ דְבַר־יְהוָ֖ה בֵּ֣ית יַֽעֲקֹ֑ב וְכָֽל־מִשְׁפְּח֖וֹת בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃ (ה) כֹּ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה מַה־מָּצְא֨וּ אֲבוֹתֵיכֶ֥ם בִּי֙ עָ֔וֶל כִּ֥י רָחֲק֖וּ מֵעָלָ֑י וַיֵּֽלְכ֛וּ אַחֲרֵ֥י הַהֶ֖בֶל וַיֶּהְבָּֽלוּ׃ (ו) וְלֹ֣א אָמְר֔וּ אַיֵּ֣ה יְהוָ֔ה הַמַּעֲלֶ֥ה אֹתָ֖נוּ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם הַמּוֹלִ֨יךְ אֹתָ֜נוּ בַּמִּדְבָּ֗ר בְּאֶ֨רֶץ עֲרָבָ֤ה וְשׁוּחָה֙ בְּאֶ֨רֶץ צִיָּ֣ה וְצַלְמָ֔וֶת בְּאֶ֗רֶץ לֹֽא־עָ֤בַר בָּהּ֙ אִ֔ישׁ

(ד) הערעט דאז וואָרט דעם העררן, אָ איהר פֿאָם הויזע יעקב'ס, איהר פֿאמיליען דעס הויזעס ישראל. (ה) זאָ שפריכט דער הערר: וואס פֿיר איין אונרעכט ענטדעקטען אייערע פֿאָרפֿאהרען אן מיר, דאס זיא זיך פֿאָן מיר ענטפֿערנט האבען, אייטלען דינגען נאכגינגען אונד זיך דעם וואהנע ערגאבען? (ו) דאס זיא ניכט שפראכען: וואָ לאססעז וויר דען העררן, דער אונז אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט דורך דיא וויסטע, דורך איין אֹדעס אינד טאָדטעס לאנד, דורך איינע דירדע אונד פֿורכטבארע געגענד, דורך איינע געגענד וואָ נימאנד דורכרייזט, אונד דיא פֿאָן

רש"י

אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: (ב) קדש ישראל. כתרומה: ראשית תבואתה. כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תירגם יונתן:
(ד) ולא אמרו איה ה'. כי הלך אחרי אלהים אחרים. ערבה. פלנור"א בלע"ז: ושוחה

באור

ישראל, כלומר זכרתי מה שהייתי מוליך אותך במדבר, באופן שהיית הולכת אחרי במדבר:
(כב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו. ישראל הם לה' כקדש וכתרומה, שאוכליה חייבים עליה מיתה; כאלו ה' הוא בעל השדה, וכל הגוים הם תבואת שדהו. וישראל הם התרומה וראשית התבואה, ואם יבא אדם ויאכל משאר תבואתו יש לו תשלומין, ואם יאכל מן התרומה הוא חייב מיתה: יאשמו. עיין (בראשית מ"ב כ"א). וראזענמיללער פירש הפסוק הזה לשעבר, קדש היה ישראל לה' בדור המדבר; אך באמרו בסוף הפסוק נאם ה', משמע כי גם עתה הדבר כן הוא, וכל זה לא יתכן למה שהוא עתיד להוכיחם ולאיים עליהם. כי הכוונה שלא ידע להם אדם מבלעדי גזרת האל, ורק בשיעור אשר תגזור מדת דינו, ולא ימאסם ולא יגעלם לכלותם:
(ה) מה מצאו. כאן תחלת התוכחה, ותלה הקללה באבותם הקדמונים שהתחילו לזנות מאחרי ה', ומהם נמשך אח"כ להוכיח את בני דורו. עול. הפך אמונה. כמו אל אמונה ואין עול, וכן לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: וילכו אחרי ההבל. זו רעה אחרת, ולמטה מפרש כי שתים רעות עשה עמי: (ו) איה ה'. אנה עזבנוהו, כלומר השליכוהו אחרי גום ולא זכרוהו: בארץ ערבה ושוחה. ראזענמיללער פירש שיש בה שוחות וגומות, ואח"כ היה לו לומר בלשון רבים; ונ"ל ארץ שוחה, ארץ קבר, שאול, ארץ שהיושב בה כאלו הוא בקבר ובמקו' אשר לא יחיה שם אדם. והנה הזכיר תחלה ערבה שהוא כמשמעו, ואח"כ שוחה שהוא לשון מושאל, וכן אח"כ הזכיר תחלה ארץ ציה כמשמעו, ואח"כ צלמות שהוא לשון מושאל, שענינו

וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ (ז) וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־
אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ
וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃
(ח) הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי
הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִיאִים
נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ (ט) לָכֵן
עוֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם
אָרִיב׃ (י) כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר
שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃

נימאנדען בעוואָהנט איזט? (ז) יא, איך בראכטע אייך אין איין קאָסטליכעס לאנד, דעססען פֿרוכט אונד גיטער צו געניססען, אונד איהר קאמעט הער־אונד פֿעראונרייניגטעט מיין לאנד, אונד מיין בע־זיצטהום האבעט איהר צור גרייעל שטעטטע גע־מאכט. (ח) דיא פריסטער שפראכען ניכט: וואָ לאס־סען וויר דען הערדן? דיא דער רעליגיאָזען בע־לעהרונג געווידמעטען וואָללטען מיך ניכט קעננען, דיא הירטען וואורדען מיר ווידערשפענסטיג, דיא פֿאָלקס־רעדנער שפראכען פֿיר דען בעל, אונד גינגען גאָטטערן נאך דיא ניכטס פֿראָממען קאָננען. (ט) דעסהאלב ווירד איינע צייט קאָממען, דאס איך רעכענשאַפֿט פֿאָן אייך פֿאָרדערן ווערדע, שפריכט דער הערר, פֿאָן אייערן קינדעס קינדערן ווערדע איך רעכענשאַפֿט אבפֿאָדערן. (י) דען געהט היניבער צו דען אינזעלן דער כתיים אונד זעהט; שיקעט לייטע נאך קדר

רש"י

טויס אינפוסיא"ה בלע"ז: ציה. דיגסטי"ה בלע"ז: צלמות. לשון חשך הוא: (ה) אל ארץ הכרמל. לארעא דישראל דהוות מנצבא ככרמלא פי נטועה כיער: (ו) תופשי התורה. סנהדרין: והרועים. המלכים: נבאו בבעל. בשם הבעל: (ז) עוד אריב. עוד אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד ע"י נביאי אע"פי שרבתי עמכם כבר ימים רבים: (ח) איי כתים. לאיי כתיים: איי איטלי"ש בלע"ז: וקדר שלחו. ולקדר שלחו לראות מנהגם: והתבוננו מאד. ושימו לב להסתכל בדבר יפה: הן. כמו אם. אם המיר גוי מהם את אלהיו ואע"פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בי היה נכבד וכתיי' וקדריי' יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעי' והולכים ומטלטלין ממדבר למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך תירגם יונתן. ורבותינו אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פי שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו

באור

חשך גדול, והושאל על כל מקום נורא ומפחיד: (ז) ואביא אתכם. היה לו לומר המביא אותנו אל ארץ הכרמל, והפסיק הענין, כדי להתחיל בתוכחה, ושם הדבור בפי האל: ואביא אתכם. עם האבות שכבר מתו במדבר, ותחלה הזכירם בלשון נסתר (מה מצאו אבותיכם וגו'), ועתה מדבר עמה' לנכח: ארץ הכרמל. כל ארץ טובה נקראת כן. על שם הכרמל, שהיה הר טוב ונחמד, ורא"ז ובעז' אומרים כי כרמל היה מתחלתו שם כללי, נגזר מן כֶּרֶם, והיה ענינו ארץ טובה. ואח"כ הונח ביחוד להר הכרמל. ואני אומר כי כרמל נגזר מן כֶּרֶם אֵל, ויש אומרים מן כַּר מָלֵא: (ח) ותופשי התורה. אנשי ההוראה, כמו תופשי המלחמה (במדבר ל"א כ"ז), שנקראו גם כן אנשי המלחמה (שם כ"ח), הדבקים במלאכה מיוחדת נקראו תופשים אותה (שנודרעד ור"ז'): לא ידעוני. לא שמו לב עלי. כאלו מעולם לא ידעוני, כטעם האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע: והרועים. המלכים והשרים: והנביאים. המוכיחי' והמדברים אל העם, ואין תחלת שורש נבא הגדת העתיד, כי אם (כדעת רש"י) דבור אל העם: (ט) לכן עוד אריב אתכם. אפקוד עליכם עונכם, כמו הוא יריב את ריבם אתך (משלי כ"ג י"א), וכן תרגם יונתן: ואת בני בניכם אריב. המפרשים פירשו על העתידים להולד כי ידע ברוח הקודש שגם הם יחטאו. וזה רחוק במי שמתחיל להנבא, שיאמר אל העם ידעתי כי לא

(יא) הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלֹא יוֹעִיל: (יב) שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה: (יג) כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם: (יד) הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז: (טו) עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה

פתה בס"פ

אונד פריפֿעט אויפֿמערקזאם אונד זעהט, אָב יע זאָ עטוואַס געשעהען איזט? (יא) האט יע איינע נאציאָן גאָטטער געוועכסעלט, — אונד דאָך זינד יענע קיינע וואהרען גאָטטער! אונד מיין פֿאָלק האט דען גאָטט געוועכסעלט, דער דעססען רוהם אויסמאכט, געגען עטוואס דאז ניכטס ניטצען קאַן. (יב) ערשטוינע אָ היממעל דאריבער, פֿערוואונדערט אונד ענטזעטצט אייך איבער דיא מאססען, שפריכט דער העררר. (יג) דען איין צווייפֿאכעס איבעל האט מיין פֿאָלק בעגאנגען; מיך האבען זיא פֿערלאססען, דיא קוועללע דעס עוויגען וואססערס, אום זיך ציסטערנען צו גראבען, אונד צוואר לאָכעריגע ציסטערנען, וועלכע קיין וואססער האלטען. (יד) איזט ישראל איין קנעכט, איזט ער אין דער שקלאפֿעריא געבאָרען? וויא קאָממט עס דאס ער צור בייטע וואורדע? (טו) ווידער איהן בריללטען יונגע לאֵוען, ערהאָבען איהרע שטיממען, אונד מאכטען זיין לאנד צור איינאָדע, זיינע שטעדטע וואורדען צו רו-

רש"י

את אלהיהם: (ט) בלא יועיל. בע"א שאין בה תועלת: (י) שמו שמים. לשון תמהון. שמו השתוממו והוא לשון צווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו [שמואל א' י"ד]: ושערו. לשון סער: חרבו מאד. כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב: (י) שתים רעות. אם המירו אומו' כיוצא בה יש כאן רעה א' ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע"ז שהם כבורות של מים מכונסין ונשברין ונסדקין והמים נבלעים בסדקיהם: אשר לא יכלו. טינדרונ"ט בלע"ז: את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכתליהם והם נופלין: לחצוב. לחפור: (יב) יליד בית. בן האמה: (יג) ישאגו. שואגו' ל' הווה: כפירים. מלכים: נצתו.

באור

תשמעו לי, ואין הענין כן במשה, שאמר קרוב למותו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון. ויונתן תרגם אם יעשו כמעשיכם, וא"כ יהיה המאמר אך למותר וכ"ל כי באמרו עוד אריב אתכם, עם האבות שכבר מתו דבר, ולהם אמר ואת בני בניכם אריב, והכוונה על אותם העומדי' בימי ירמיה. וי"ו ואת בני בניכם איננה לחבור, אלא לפירוש, וכמוה הרבה: (יא) איי כתים. אי קפרוס ושאר האיים אשר למערב א"י: וקדר. שם משפחה ממשפחות הערביים, למזרח א"י: הן היתה כזאת. ההיתה כזאת. מלת הן שגורה בלשון ארמית להוראת אם (וכן הן על מלכא טב יתבקר בבית גנזיא, עזרא ה' י"ז), וגם להוראת הֲ (הן איתי די מן כדם מלכא שם שם), וכן בעברית והן לא יאמינו לי, הן נבזה את תועבת מצרים. ותלמידי שמשון ייכטילומו ע"ה אמר כי אולי היה כתוב הֲנִהְיְתָה כזאת, כמו הנהיה כדבר הגדול הזה. ובאמרו כי עברו איי כתיים

וראו וגומר איננו מדבר לישראל, אלא למי שיהיה, כטעם חזקו ידים רפות (ישעיה ל"ה ג') וחבריו (עיין שם רד"ק), ועל ישראל מדבר בלשון נסתר, ועמי המיר כבודו, כי שתים רעות עשה עמי וגו': (יב) ושערו. לשון סערה: חרבו. לשון חרבה, ומורה ג"כ תמיהה, כחבריו שמם, שאה, עיין פירושי (בראשית א' ב'): (יג) בורות. לקבל מי המטר, והם עשוים בבנין, ואם הכותל נשבר, המים נבלעים בקרקע: (יד) העבד ישראל. וכי ישראל עבד הוא או בן השפחה שנולד בעבדות, והלא בן חורין הוא, ואיך היה לבז? וכ"ל שאמר זה על מה שהיה בימי מנשה שבאו שרי הצבא אשר למלך אשור וכבלו את מנשה (דברי הימים ב' ל"ג י"א): (טו) עליו ישאגו כפירים. הם שרי הצבא הנ"ל: וישיתו ארצו לשמה. זה לא נזכר בדברי הימים, אבל לחוק הוא שיאסרו את המלך בנחשתים ויוליכוהו בשבי, בלי שתהיה שם מלחמה ושבר גדול בעם.

עָרָיו נִצְּתוּ מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ (טז) גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃ (יז) הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ (יח) וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר

נצתה כ׳ ותחפנס כ׳

אינען אָהנע בעוואָהנער. (טז) אויך דיא זאָהנע פאָן נף אונד תחפנהס ווערדען דיר דאז הויפט אבוויי־דען. (יז) דאז בריגגט דיר, דאס דוא דען הערן, דיינען גאָטט, פערלאססען האסט, וועהרענד ער דיך אויף דעם רעכטען וועגע פיהרטע. (יח) וואס פיר פעראנלאססונג האסט דוא אלזאָ דיך אויף דען וועג נאך מצרים צו בעגעבען אום דאז שחור־וואססער צו טרינקען? אונד וואס פיר איינע פעראנלאססונג האטטעסט דוא, דיך אויף דען וועג נאך

רש״י

נצתו באש: (יד) גם בני נוף ותחפנחס. הם מצרים שאתם בוטחים עליהם לעזרה: ירעוך קדקד. ישברו גלגלתכם ירעוך לשון רצוצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: (טו) הלא זאת תעשה לך. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרו׳ לך האשמה והעון אשר עזבת את ה׳ אלהיך: בעת מוליכך בדרך. שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: (טז) מה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור. שטבעו זכוריכם בנילוס. שיחור הוא נילוס כמה שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים [בספר יהושע י״ג]: ומה לך. למלוך

באור

עריו נצתו ענין חרבה. והמלה משרש נצת ומענין שרש נצה, כמו עריך תצינה (ירמיה ד׳ ז׳), להשאות גלים נצים (ישעיה ל״ז כ״ו). וראז׳ אומר כי לפי הכתיב נצתה הוא על משפטו משרש נצה, ובא הפועל בלשון יחיד אחר שם רבים נקבה, כמו בנות צעדה עלי שור, גם בהמות שדה תערוג אליך, וחטאותינו ענתה בנו. שאל נא בהמות ותורך, ואחרים. וכן המנהג בלשון ערבי; וכל זה איננו שוה, כי מצאנו למטה כי נצתו מבלי איש יושב (ט׳ ט׳), והוא כתוב בוי״ו, א״כ נ״ל שאין מנוס מהודות כי אמרו לפעמים שרש נצת להוראת שרש נצה. ורש״י וגעזעניוס פירשו ענין שרפה, אך העדר מלת באש, וסמיכות מלת מבלי יושב, מורים שהוא לשון שממה, כתרגומו: (טז) נף. היא Memphis תחפנס Daphne שתיהן במצרים: ירעוך קדקד. ירעו על קדקדיך. ולדעת קאָקאיוס פירשו יגלחוך למורט שער ראשך, ולדעת ראז׳ ואחרים ישימו אותך קְרֵחָה.

ולי נראה דרך מליצה, כמו על גבי חרשו חורשים, כך ירעוך קדקד, ירמסו אותך תחת כפות רגליהם, כאלו קדקדך יהיה להם מקום מרעה. והמפרשים פירשו ענין רציצה, אך לפי זה היה ראוי להנקד יְרֹעוּךְ, כמו תרעם בשבט ברזל משרש רעע. ועוד אין רציצת הקדקד מסכים עם יתר המאמר שהו׳ דרך משל ומליצה. וטעם הכתוב הזה, כמו שמפורש בסוף הסימן גם ממצרים תבושי כאשר בושת מאשור. וצריך לומר שהיו קצת מן העם חפצים לכרות ברית עם מלך מצרים ולבטוח בו שיושיעם בעת צרתם: (יז) הלא זאת תעשה לך. תעשה לשון נקבה חוזר לעזבך שהוא מקור, כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך (רד״ק וראז׳), אלא שאין הנדון דומה ממש לראיה, כי שם הכוונה: הדבר נקל הוא התחתן במלך? ובא התואר בלשון נקבה, כמו קטנה או גדולה, שענינו דבר קטן או גדול, ואפשר ליישב כי גם פה הכוונה הלא זאת תעשה לך הדבר הזה שאת עושה, כלומר עזבך את ה׳: בעת מוליכך בדרך. בעת שהוא מוליך אותך תמיד בדרך הטובה והישרה, ואת עזבת אותו ללכת בדרכים אחרים, למצרים ולאשור, וכמו שמפרש: (יח) ועתה מה לך לדרך מצרים. ר״ל מה צורך לך לנטות מעל ה׳ ולשים בטחונך בבשר ודם? מה צורך לך ללכת בדרך מצרים לכרות עמם ברית, לשתות מי נילוס, כלומר לקבל תועלת משם; ומה צורך היה לך לשעבר ללכת בדרך אשור לכרות ברית עמם, לשתות מי הנהר הגדול שהוא פרת, כלומר לקבל תועלת מהם. והנה הזכיר התחברותם עם מלך אשור, לרמוז כי כמו שאבותיהם כרתו ברית עם מלך אשור, ובטחו עליו שיושיעם, ואח״כ נהפך להם לאויב, כן יקרה להם עתה בבטחם במצרים. וגראָטיוס וראז׳ ואחרים פירשו דרך על עבודה זרה, וסוף הסימן כי מאס ה׳ במבטחיך מסייע לפירושי: שיחור. כן נקרא נהר נילוס. וכן בלשון יוני נקרא

לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ (יט) תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ (כ) כִּי מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹר כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃ (כא) וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ

אעבוד כ׳

אשור צו בעגעבען, אום דאז וואססער דעם אייפֿראט צו טרינקען? (יט) דיינע אייגענע באָזהייט זאָללטע דיך צורעכטווייזען, אונד דיינע הארטנעקקיגקייט זאָללטע דיך איבערפֿיהרען. ערקעננע איינמאל אונד זיהע איין, דאז עס שעדליך איזט אונד ביטטער פֿיר דיך, דען הערךן, דיינען גאָטט, צו פֿערלאססען אונד קיינע פֿורכט פֿאָר מיר צו האבען, שפריכט דער הערר, גאָטט צבאות. (כ) דען שאָן פֿאָן אלטערס הער, האבע איך דיין יאָך צערבראָכען, דיינע באנדע צעררישען; אונד דוא שפראכסט: איך וויל ניכט פֿאָראיבערגעהן; זאָנדערן אויף יעדעם ערהאבענען היגעל אונד אונטער יעדעם בעלויבטען בוימע, בייגטעסט דוא דיך בוהלעריש. (כא) אונד איך האטטע דיך צו איינעם עדלען

רש״י

כי למען תגלי לדרך אשור למעבר הנהר פרת: (יז) תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך יסורין: ומשבותיך. ל׳ בנים שובבים [לקמן ג׳]: תוכחך. לשון מוסר: ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: (יח) שברתי עולך. העול של עץ נופל בו ל׳ שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן ל׳ נתיקה: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור. על דבריך: כי על כל גבעה. אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבעה את צועה לשון משכב ומצע. כי משמש לשון אלא: (יט) נטעתיך שורק. שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות

באור

מצלאם שענינו שחור, על שם עכירות מימיו (פאסיוס ואחרים). והנה גם מימי נילוס גם מימי פרת עכורים מאד, ואינם ראוים לשתיה אם לא יסננו אותם היטב, ולפיכך אמר כאן דרך לעג לשתות מי שיחור, לשתות מי נהר; והכל כנגד אותי עזבו מקור מים חיים: (יט) תיסרך רעתך. נ״ל הלא ממה שראית שבטחונך באשור היה לרע לך, היה ראוי שרעתך עצמה תיסרך, שתקחי מוסר ממה שגרמה לך רעתך, וכמו שמפרש אח״כ ודעי וראי וגו׳: (כ) כי מעולם שברתי עלך. כשהוצאתיך ממצרים, כדי שתהיו עבדים לי, כענין שכתוב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ועם כל זה לא אבית לשמוע לי, ותאמרי לא אעבור, כלומר אחר שנגאלתי משעבוד מצרים, אין רצוני לעבור משעבוד זה לשעבוד אחר. רק אהיה חפשי. וכתיב לא אעבד, והענין אחד. והמפרשים פירשו לא אעבור עוד על דבריך אך אשמע בקולך. אמנם אין זה נקשר יפה עם סוף הפסוק. ולאז׳ והאחרי׳ לפניו פירשו שברתי ונתקתי כאלו היו״ד יתרה (כמו למטה פסוק ל״ג למדתי את דרכיך. וכן ד׳ י״ט שמעתי נפשי. וזולתם). והכוונה אַתְּ שברת עלך, ונתקת מוסרותיך, ותאמרי לא אעבוד (בדל״ת); ונ״ל כי לפי זה היה לו לומר שברת על נתקת מוסרות, בלא כנוי, כמו למטה אך המה יחדו שברו על נתקו מוסרות (ה׳ ה׳), או שברת עלי נתקת מוסרותי, כמו ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו; אך שברתי עלך נתקתי מוסרותיך היא מליצה כמליצת ואשבר מוטות עלכם (ויקרא כ״ו י״ג), ומוסרותיך אנתק (ירמיה ל׳ ח׳) ומוסרותַיִךְ אנתק (נחום א׳ י״ג), יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיה׳ ינתק (תהלי׳ ק״ז י״ד), שענין כלם הוצאת אחרים משעבוד. ותלמידי אהוד לא־לי מוסיף כי לא יתכן שהנביא עצמו בדברו בשם האל יקרא עבודת האל בשם על ומוסרות: את צועה זונה. יפה פירש שרש צעה נ׳ ג׳ שרעדער על פי לשון ערבי, שענייננו נטייה, כריעה וכפיפת הגוף, וכאן אמר לשון כריעה במשל על הזנות. ובנמשל על עבודת האלילים: (כא) כלו זרע אמת. כרם אשר כלו זרע טוב, אשר כל יודעו יחשוב שלא יתכן שיצמחו בו באושים. כשהנטיע׳ עושה כתקות הזורע והנוטע, אז נקראת זרע אמת וכשהענין בהפך נקראת מכחשת, כמו כחש מעשה זית, ותירוש יכחש בה: סורי הגפן נכריה. רד״ק ודון יצחק פירשו סורי ענפים ובדים

נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ (כב) כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (כג) אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ (כד) פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ

נפשו כ׳

ווײנבערגע געפפלאנצט, זעממטליך אונפעהלבארע אויסזאאט; אונד וויא דען פערוואנדעלטעסט דוא דיך מיר אין העערלינגע, אין איינען ווילדען וויינ= שטאָק? (כב) ווירדעסט דוא דיך אויך מיט לויגע וואשען, אונד זייפע אין מעננע געברויכען, דיי= נע זינדע האט איינען פלעק פאָר מירגעמאכט, שפריכט גאָטט דער הערר. (כג) וויא קאָננטעסט דוא אויך זאגען „איך האבע מיך ניכט פערונרייניגעט, בין דען בעלים ניכט נאכגעגאנגען"? זיהע דיין בעטראגען אים טהאלע, ערקעננע וואס דוא געטהאן, דוא אָ לייכ= טעס היין= אונד הערשווייפענדעס יונגעס קאמעל. (כד) אָ דוא יענעם וואלדעזעל גלייך, דער אין דיא וויסטע געוואָהנט איזט, דער אין זיינער בעגירדע נאך ווינד שנויבט, אונד

רש"י

כשדים ולדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות בני נח שש מאות ושש מנין שורק: סורי. דישטורלטור"ש בלע"ז: גפן נכריה. הלוחמת ביערים: (כ) בנתר. מין אדמה שחופין ושפין בה את הבגדים: בורית. נקיות כמו ובר לבב [תהלים כ"ד] ויש לועזים בורית שאבו"ן בלע"ז: נכתם עונך. הא כדושה כתמא דלא דכי כן שגיאו חובך קדמי: כתם טאקא בלע"ז: עונך על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם [שמות ל"ב] כל פקידות הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם: (כא) ראי דרכך בגיא. מה עשית מול בית פעור ועוד עתה מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכת דרכיה. בכרה גמלה נקבה בחורה בסנהדרין כפישי גמלי שבי דטעיני משכי דהוגני: משרכת. מחזקת בדרכי נעוריה לשון מסריך סריך ויש לחברו עם שרוך הנעל [בראשית י"ד] קושרת דרכי נעורות' בלבה: (כב) פרה. שלוואטי"קו בלע"ז ויש לועזין קוליי"ן בלע"ז: למוד מדבר. הלמוד להיות במדברו'

באור

שמשילין אותם להיותם רעים, ולאז' פירש שם מפסע (degenerationes), וי' ד' מיכאעלים הגיה סוריה גפן נכריה, ודמה ללשון ערבי שַׁרְיָה, שהוא מין נטיעה בלתי ידועה באמנום.

והגהתו קלושה בעיני, אך נ"ל לפרש סוּרְיָה מלשון ארמית סְרָא, סְרִי, שהוא תרגום של בָּאַשׁ,

והנה סוריה היא גפן באושים, אלא שהענבים נקראים באושים, והגפן עצמה נקראת סוריה: (כב) בנתר. הוא הנקרא בערבי נַטְרוּן, והוא מין Alcali Fossile, ונמצא לרוב בארם ואשור ומצרים, ופליניוס ושאר הקדמונים קראו לו Nitrum, ועושין ממנו בורית לכבס הבגדי' (י' ד' מיכאעלים ולאז' וגעז'): בורית. י' ד' מיכאעלים וגעז' אומרים שהיא Potassa, והיירונימוס אומר שהוא מין עשב, וכן בתרגום המיוחס לשבעים זקנים מתורגם מין עשב: נכתם. מלשון כֶּתֶם בארמית ובלשון חכמים, עונך עומד לפני ככתם קשה ובלתי עובר בכביסה. והנה המקרא קצר, אם תכבסי בנתר לא יועיל לך, כי נכתם עונך לפני. וענין הפסוק הזה איננו כלל (כדעת רד"ק וכדעת המדרש שהביא) אם תטהרי עצמך בתשובה, לא יועיל לך — חלילה לאל מזה! אך הכוונה כפירוש דון יצחק, אם תחשבי להנקות מבחוץ, ולהסתיר ממני עוניך, לא יועיל לך, כי הנה הם נגד עיני, וכמו שאמר איך תאמרי לא נטמאתי: (כג) ראי דרכך בגיא. בגיא בן הנום, שהיו שורפי' שם את בניהם למולך (לאז' וגעז'. וכן נראה כוונת התרגום המיוחס לשבעים): בכרה. גמל נקבה צעירה לימים: משרכת דרכיה. התועה כה וכה מפני תאותה לזכר: משרכת. שרש שרך קרוב לשרש שרג, וממנו שריגים ישתרגו, ענין סבוך; והטעם שאינה הולכת בדרך ישרה, אלא לכאן ולכאן, והנה דרכיה נסבכים זה בזה: (כד) פרה למוד מדבר. אחר שהמשיל ישראל לבכרה קלה המשרכת דרכיה ותועה כה וכה, המשילם לפרא, הוא

לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ (כה) מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ (כו) כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ (כז) אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנוּ כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת

וגורנך כ׳ ילדתני כ׳

ווער קאן זיין אונגעשטים דעמפפען? ווער איהן אייפזוכט ברויכט זיך ניכט צו ערמידען; אין זיינעם מאָנאטע פינדעט מאן איהן. (כה) (איך זאגטע דיר) מאכע דאָך דאס דיינע פיסע ניכט נאקט זייע, דיינע קעהלע ניכט פאָם דורשטע ליידע, אונד דוא שפראכסט: פערגעבענס! ניין, איך ליבע דיא פרעמדען, אונד וויל איהנען נאכגעהן. (כו) וויא איין דיב דער זיך שעמט, ווען ער ערטאפפט ווירד, זאָ זאָללטע זיך דאז הויז ישראל שעמען, זיא, איהרע קעניגע, איהרע פירשטען, איהרע פריסטער, אונד איהרע פראָפעטען. (כז) זיא זאגען צו איינעם בלאָקע: דוא ביזט מיין פאטער, אונד

רש"י

כן אוהבת לנוע: שאפה רוח. פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה. אותה מדת תאוה שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנאמר שאפו רוח כתנים [ירמיה י"ד] מי ישיבנה מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרכיכם הרעים: כל מבקשיה לא ייעפו. כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיבה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד (הוא אב) הוכן לכם כבר מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו: תאנתה. שו"ן דלגונימנ"ט בלע"ז וכן ת"י כידולא. ד"א לשון יללה כמו תאניה ואניה [איכה ב'] ד"א שאקונטר"ילה בלע"ז כמו תאנת שילה [יהושע ט"ז]: (כג) מנעי רגלך מיחף. זו היא מדתך כפרא האוהב לנוע נביאי אומרים ליך מנעי עצמך מע"א שלא תלכי יחף בגולה ומנע גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם. נואש נונקליי"ר בלע"ז: (כד) ימצא. בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כך תירגמו יונתן: (כה) ובעת רעתם יאמרו. אלי קומה והושיענו

באור

חמור הבר, וכאן הכוונה על הנקבה. והנה הפרא הוא רגיל לשכון רחוק מן הישוב, פרא בודד (הושע ח' ט'), אבל כשיגיע החדש שהוא עת יַחֵם שלו, הוא יוצא ממצפוניו לבקש בת זוגו, וכן תצא הנקבה לבקש בן זוגה, וכעין מה שאמר ווירגילוס על נקבות הסוס בעת יחם: Superaut montes et Flaumina trauaut. (Georg. III. 250) זה טעם כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה, כי באותו חדש תצא ממצפוניה ותתעה כה וכה, ואז נקל ללכדה. באות נפשה. בעת תאותה למשגל: שאפה רוח. לקרר החמימות שנקרבה. וכיוצא בזה אמר ווירגילוס:

Ore omures sersae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantpue leves auras.

תאנתה. לשון חמימות, משרש אַנֵי בערבי (כ' נ' שרעדער): (כה) מנעי רגליך מיחף: רש"י ודון יצחק פירשו מנעי עצמך מעבודת האלילים, שלא תלכי יחף בגלות; ורד"ק פירש מנעי עצמך מִלֶּכֶת בדרכים רחוקים להעזר מן האומות; ורמז' ולפניו אוידיוליוס פירשו שהוא לשון נקיה. כלומר אל תזני עוד, אל תגלי ערותך, וכל זה רחוק מהמשך המשל. ולי נראה כי אחר שהמשיל את ישראל לבהמה וחיה התועה כה וכה, אמר עתה: אני אמרתי לך אל תתעי כה וכה, באופן שתתיחף רגלך ויצמא גרונך מרוב הדרך, אך הֲרָגְעִי ושקוטי, וְדִבְקִי בי. וזאת נראית כוונת יונתן:

ותאמרי נואש. לשון ייאוש, אין תועלת בכל מה שתאמר אלי: (כו) כן הובישו. היה ראוי להם שיבושו, כמו הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו (למעלה ו' ט"ו וח' י"ב) ומלת הובישו משרש יבש, ומענין שרש בוש: (כז) ילדתני. קרי ילדתנו, להשוותו עם תחלת הכתוב וסופו שהוא לשון רבים, אך אין ספק שכוונת הנביא לומר ילדתני לשון יחיד, כי אמר אבי אתה, ולא

נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ (כב) כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ (כג) אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ (כד) פֶּרֶה ׀ לִמֻד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ

נפשו כ׳

וויינבערגע געפפֿלאנצט, זעממטליך אונפֿעהלבארע אויסזאאט; אונד וויא דען פֿערוואנדעלטעסט דוא דיך מיר אין העערלינגע, אין איינען ווילדען וויינ= שטאָק? (כב) ווירדעסט דוא דיך אויך מיט לויגע וואשען, אונד זייפֿע אין מעננע געברויכען, דיי= נע זינדע האט איינען פֿלעק פֿאָר מיר געמאכט, שפּריכט גאָטט דער הערר. (כג) וויא קאָננטעסט דוא אויך זאגען „איך האבע מיך ניכט פֿעראונרייניגעט, בין דען בעלים ניכט נאכגעגאנגען"? זיהע דיין בעטראגען אים טהאלע, ערקעננע וואס דוא געטהאן, דוא אָ לייכ= טעס היִן= אונד הערשווייפֿענדעם יונגעס קאמעל. (כד) אָ דוא יענעם וואלדעזעל גלייך, דער אין דיא וויסטע געוואָהנט איזט, דער אין זיינער בעגירדע נאך ווינד שנויבט, אונד

רש"י

כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות בני נח שש מצות ושש מנין שורק: סורי. דישטורלטור"ש בלע"ז: גפן נכריה. הנוטחת ביערים: (כב) בנתר. מין אדמה שחופין ושפין בה את הבגדים: בורית. נקיות כמו ובר לבב [תהלים כ"ד] ויש לועזים בורית סאבו"ן בלע"ז: נכתם עונך. הא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חובך קדמי: כתם טאקא בלע"ז: עונך על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם [שמות ל"ב] כל פקידות הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם: (כג) ראי דרכך בגיא. מה עשית מול בית פעור ועוד עתה מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכת דרכיה. בכרה גמלה נקבה בחורה בסנהדרין כפישי גמלי שבי דטעיני משכי דהוגני: משרכת. מחזקת בדרכי נעוריה לשון מסריך סריך ויש לחברו עם שרוך הנעל [בראשית י"ד] קושרת דרכי נערות' בלבה: (כד) פרה. שלוואטי"קו בלע"ז ויש לועזין קוליי"ן בלע"ז: למוד מדבר. הלמוד להיות במדברו'

באור

שמסירין אותם להיותם רעים, ולאז' פירש שם מפעל (degenerationes), וי' ד' מיכאעליס הגיה סוריה גפן נכריה, ודמה ללשון ערבי שַׁרְיָה, שהוא מין נטיעה בלתי ידועה באמתות.

והגהתו קרובה בעיני, אך נ"ל לפרש סוֹרִיָּה מלשון ארמית סְרָא, סְרִי, שהוא תרגום של בָּאַשׁ,

והנה סוריה היא גפן באושים, אלא שהענבים נקראים באושים, והגפן עצמה נקראת סוריה: (כב) בנתר. הוא הנקרא בערבי נַטְרוּן, והוא מין Alcali Fossile, ונמצא לרוב בארץ אשור ומצרים, ופליניוס ושאר הקדמונים קראו לו Nitrum, ועושין ממנו בורית לכבס הבגדי' (י' ד' מיכאעליס ולאז' וגעז'): בורית. י' ד' מיכאעליס וגעז' אומרים שהיא Potassa, והיירונימוס אומר שהוא מין עשב, וכן בתרגום המיוחס לשבעים זקנים מתורגם מין עשב: נכתם. מלשון כֶּתֶם בארמית ובלשון חכמים, עונך עומד לפני ככתם קשה ובלתי עובר בכביסה. והנה המקרא קצר, אם תכבסי בנתר לא יועיל לך, כי נכתם עונך לפני. וענין הפסוק הזה איננו כלל (כדעת רד"ק וכדעת המדרש שהביא) אם תטהרי עצמך בתשובה, לא יועיל לך — חלילה לאל מזה! אך הכוונה כפירוש דון יצחק, אם תחשבי להנקות מבחוץ, ולהסתיר ממני עוניך, לא יועיל לך, כי הנה הם נגד עיני, וכמו שאמר איך תאמרי לא נטמאתי: (כג) ראי דרכך בגיא. בגיא בן הנום, שהיו שורפי' שם את בניהם למולך (לאז' וגעז', וכן נראה כוונת התרגום המיוחס לשבעים): בכרה. גמל נקבה צעירה לימים: משרכת דרכיה. התועה כה וכה מפני תאותה לזכר: משרכת. שרש שרך קרוב לשרש שרג, וממנו שריגים וישתרגו, ענין סבוך; והטעם שאינה הולכת בדרך ישרה, אלא לכאן ולכאן, והנה דרכיה נסבכים זה בזה: (כד) פרה למוד מדבר. אחר שהמשיל ישראל לבכרה קלה המשרכת דרכיה ותועה כה וכה, המשילם לפרא, הוא

לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאֽוּנְהָ׃ (כה) מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּֽי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵֽךְ׃ (כו) כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶֽם׃ (כז) אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנוּ כִּֽי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת

וגורנך כ׳ ילדתני כ׳

ווער קאן זיין אונגעשטים דעמפפען ? ווער איהן אייפזוכט ברויכט זיך ניכט צו ערמידען; אין זיינעם מאנאטע פינדעט מאן איהן. (כה) (איך זאגטע דיר) מאכע דאך דאס דיינע פיסע ניכט נאקט זייען, דיינע קעהלע ניכט פאם דורשטע ליידע, אונד דוא שפראכסט: פערגעבענס! ניין, איך ליבע דיא פרעמדען, אונד וויללל איהנען נאכגעהן. (כו) וויא איין דיב דער זיך שעמט, ווען ער ערטאפפט ווירד, זא זאללטע זיך דאז הויז ישראל שעמען, זיא, איהרע קאניגע, איהרע פירשטען, איהרע פריסטער, אונד איהרע פראפעטען. (כז) זיא זאגען צו איינעם בלאקע: דוא ביזט מיין פאטער, אונד

רש"י

כן אוהבת לנוע: שאפה רוח. פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו: תאנתה מי ישיבנה. אותה מדת תאניה שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנאמר שאפו רוח כתנים [ירמיה י"ד] מי ישיבנה מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרכיכם הרעים: כל מבקשיה לא ייעפו. כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד (הוא אב) הוכן לכם כבר מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו: תאנתה. סו"ן דרגונימנ"ט בלע"ז וכן ת"י כירודא. ד"א לשון יללה כמו תאניה ואניה [איכה ב'] ד"א שאקונטר"יאה בלע"ז כמו תאנת שילה [יהושע ט"ז]: (כג) מניעי רגלך מיחף. זו היא מדתך כפרא האוהב לנוע כנביאי אומרים ליך מנעי עצמך מע"א שלא תלכי יחף בגולה ומנע גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם. נואש נוקליי"ר בלע"ז: (כד) ימצא. בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כך תירגמו יונתן: (כה) ובעת רעתם יאמרו. אלי קומה והושיענו

באור

חמור הבר, וכאן הכוונה על הנקבה, והנה הפרא הוא רגיל לשכון רחוק מן הייסוב, פרא בודד (הושע ח׳ ט׳), אבל כשיגיע החדש שהוא עת יַחֵם שלו, הוא יוצא ממאפוניו לבקש בת זוגו, וכן תצא הנקבה לבקש בן זוגה, וכענין מה שאמר ווירגילוס על נקבות הסוס בעת יחם: Superaut montes et Flauina trauaut. (Georg. III. 250) זה טעם כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה, כי באותו חדש תצא ממאפוניה ותתעה כה וכה, ואז נקל ללכדה. באות נפשה. בעת תאותה לתשגל: שאפה רוח. לקרר החמימות שבקרבה, וכיוצא בזה אמר ווירגילוס:

Ore omures sersae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantpue leves auras.

תאנתה. לשון חמימות, משרש אַנֵי בערבי (כ׳ ג׳ שרעדער): (כה) מנעי רגליך מיחף: רש"י ודון יצחק פירשו מנעי עצמך מעבודת האלילים, שלא תלכי יחף בגלות; ורד"ק פירש מנעי עצמך מִלֶּכֶת בדרכים רחוקים להעזר מן האומות; ורמ"ז ולפניו אוידיוליוס פירשו שהוא לשון נקיה. כלומר אל תזני עוד, אל תגלי ערותך, וכל זה רחוק מהמשך המשל. ולי נראה כי אחר שהמשיל את ישראל לבהמה וחיה התועה כה וכה, אמר עתה: אני אמרתי לך אל תתעי כה וכה, באופן שתתיחף רגלך ויצמא גרונך מרוב הדרך, אך הֵרָגְעִי ושקוטי, וְדִבְקִי בי. וזאת נראית כוונת יונתן:

ותאמרי נואש. לשון ייאוש, אין תועלת בכל מה שתאמר אלי: (כו) כן הובישו. היה ראוי להם שיבושו, כמו הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו (למטה ו׳ ט"ו וח׳ י"ב) ומלת הובישו משרש יבש, ומענין שרש בוש: (כז) ילדתני. קרי ילדתנו, להשוותו עם תחלת הכתוב וסופו שהוא לשון רבים, אך אין ספק שכוונת הנביא לומר ילדתני לשון יחיד, כי אמר אבי אתה, ולא

הפטרת מסעי

רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ (כח) וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ־לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃

כאן מסיימין ההפטרה בקצת קהלות אבל הספרדים מדלגים ואומרים אלו הפסוקים:

ד (א) אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ (ב) וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃

והאשכנזים מדלגים ואומרים זה הפסוק:

ג (ד) הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי* לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃

יתיר י׳

תרגום אשכנזי

צו איינעם שטיינע: דוא האסט אונז געצייגט! זיא ווענדען מיר דען נאקען צו, ניכט אבער דאז געזיכט; אללייןן אין איהרער בע־דרענגניס זאגען זיא: אויף! הילף אונז! (כח) וואָ זינד דען דיינע גאֶטטער דיא דוא דיר געמאכט? זיא מאֶגען זיך נון אויפמאכען, ווען זיא דיר אין דיינער בעדרענגניס העלפען קאֶננען! דא דאָך נאך דער צאהל דיינער שטעדטע דיינע גאֶטטער זינד, אָ יהודה!

ד (א) זאָ דוא, ישראל, דיך בעקעהרעסט, שפריכט גאָטט, אונד קעהרעסט צו מיר צוריק; אונד זאָ דוא פאָרטשאפפעסט אללע דיינע גרייעל פאָר מיינעם אנגעזיכטע אונד נימר שוואנקעסט, (ב) ווען דוא שוואֶרעסט ביים לעבענדיגען גאָטטע אין וואהרהאפטיגקייט, אין רעכטליכקייט, אין אויפריכטיגקייט: זאָ ווערדען מיט איהם זיך זעגנען דיא פאֶלקער אונד זיך זיינער ריהמען.

ג (ד) נון אבער, ניכט וואהר? נעננסטדוא מיך "מיין פאטער, מיין ערשטער יוגענדפריינד".

רש"י

וכן ת"י ובעידן דבשת' אתיא עלייהון כפרין בטעותהון ומודין קדמי ואמרין רחי' עלנא ופרוקנא. (כו) כי מספר עריך היו אלהיך. בכל עיר ועיר אלוה אחד: (ד) הלא מעתה. הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כן הינטור לך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו:

באור

אמר אבינו אתה, וקמץ התי"ו הוא זר (כי היה ראוי חירק או צירי), וכמהו משבועתך אשר השבעתנו: ובעת רעתם יאמרו. אֵלַי, וזה הוא מה שהיה ראוי להם להיות בושים: (כח) יקומו אם יושיעוך. אם יש יכלת בידם להושיעך, אמור להם שיקומו: (ד) הלא מעתה. ועתה אחר כל מה שעשית, את חוזרת לפתותני, כמעשה אשה מנאפת שעושה געגועין לבעלה. והנה את אומרת לי אבי ואלוף נעורי, ותחשבי לכפר פני בדברי שקר; והכוונה על בואם אל בית ה' בלב ולב ובלא תשובה שלמה ובלא עזיבת החטאים: אבי. הוא לשון כבוד וחבה כאחד, וכן אומרי' לכל מי שמכבדים אותו וגם אוהבים אותו. כי שתים אלה באב; וכאן האשה המנאפת המבקשת לפייס את בעלה, אומרת לו אדוני אהובי. אלוף. מודע וְרֵעַ, כמו אלופי ומיודעי. והוא מלשון אָלַף שענינו למוד והרגל. וכן בלשון ערבי אַלֵף ענינו היות רגיל. וְאַלִיף ענינו חבר ומודע, שהוא רגיל עמו:

מגלת רות

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת

אהרן בן־וואלף

ונוסף לזה

פי׳ רש״י.

מבוא הספר

כל קורא משכיל. הקורא בספרי הכותבים וסופרים ספורים ודברי הימים, את הקורות אשר הקרה ה' למדינה ומדינה, לעם ועם, יתבונן לחקור על שלשה דברים: (א) על שם המחבר, מי הוא או היה: (ב) על זמן המעשה מתי נעשה: (ג) על התועלת היוצא לנו בידיעת המעשה או הספור ההוא. ואם כן הוא בדברי הימים ובספורים. אף כי בספרי נביאינו, אשר יסודתם בקודש, ולכן אמרתי לחקור על שלש אלה במגילה הזאת, ולחוות דעי בזה, ואומר:

שם המחבר והכותב הוא לדעת חז"ל, שמואל הנביא כאמרם בב"ב ה'. שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות, והנה כונתו היתה בזה להקדים אל ספרו (המכונה ספר שמואל) אשר בו ידבר ממעשי תוקף וגבורת דוד המלך. המגילה הזאת להודיע לנו שלשלת ויחוס המלך, ולהראות שגם אבותיו היו אנשים ישרים כנראה מהטוב שעשה בועז, ואיך הפליא ה' לעשות עם משפחתו, כי הקרה לאביו בועז, נערה נכריה מארץ מואב, והיא תחת מסיבות רבות היתה לו לאשה וממנה הושתל בית המלך. והתחיל לספר מבועז ולא מאבותיו הראשונים, כי המה כבר נודעים לנו מתורת משה איש האלהים, כמו מעשי יהודה ותמר, לידת פרץ וחצרון וכו' ומנחשון אנחנו יודעים שהיה נשיא לשבט יהודה. ולא התחיל לספר משלמון, כי עמו לא אירע דבר חדוש כמו עם בועז:

והזמן המעשה הזה, אומר אני שהוא סתום מאוד ונעלם מעיני החקירה. כי יש מרז"ל אומרים אבצן זה בועז, ולדעתם זמנו ידוע, כי היה התחלת המעשה בימי יפתח, או מעט שנים לפניו, כאשר עברו בני עמון להלח' ביהוד' ובבנימן. אך כאשר אבאר בבאורי, יהיה לדעת הזאת לידת עובד בדרך פלא. כי מן לידת שלמון עד עובד הוא כמו שלש מאות שנים, ואיך יוליד בועז, או שלמון, בני מאה וחמשים שנה? ולדעת יוסיפון שהיה המעשה אחרי מות שמשון יפלא יותר, כי יהי' מלידת שלמון עד עובד עוד יותר מג' מאות שנים. ולדעת רז"ל האומרים אבצן אינו בועז, נוכל להמליץ כפי מה שחשב הראב"ע שהולידו בן נ"א שנה. אך גם זה רחוק מאוד. ראה בימים הראשונים צחקה שרה, ואמרה הלבן מאה שנה יולד, אף בדורות אשר שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. ומה שאמר הראב"ע שנחשון היה פחות מי"ח שנים בצאתו ממצרים, וא"כ הוליד כל אחד בן פ"ד שנים, אינו נכון בעיני, לומר שיהיה נשיא בישראל קטן ורך בשנים מאוד. וגם אם נודה לראב"ע שנחשון היה פחות מי"ח, יתפלא ההפרש מהדורות בעין כל משכיל, כי מפרץ עד דוד המה עשרה דורות, ומלידת פרץ עד נחשון, שהם חמשה דורות הראשונים, יהי' לכל היותר כמו רי"ד שנים. כי אף אם נודה שפרץ נולד מיד אחר מכירת יוסף, לא נחשוב, כ"ב שנים ממכירת יוסף עד ביאת יעקב למצרים, ומביאתו עד יציאת בני ישראל רד"ו שנים. ביחד רל"ב, קח מהם י"ח דנחשון, נשאר רי"ד שנים, ומן נחשון עד דוד, שהמה ג"כ חמשה דורות יהי' תכ"ד. כי מיציאת מצרים עד שנת הרביעית למלכות שלמה הוא ת"פ שנים כמו שמצינו במקרא. קח מהם ד' שנים ממלכות שלמה, וע' שנים מדוד, (כי דוד חי ע' שנים), נשאר ת"ו שנים, וצרף לזה י"ח מנחשון, יהי' יחד תכ"ד. ראה עתה ההפרש בין רי"ד ובין תכ"ד! והנה חד מן חבריא אמר לי, כי באמת היו מן נחשון עד דוד יותר מחמשה דורות, והכותב לא ספר פה רק חמשה מפני שהמה היו אנשים ידועים אנשי שם, ולא ספר השאר, מפני שאין לנו צורך בידיעתם. והשבותי לו, לא לבד שבדבריך המה נגד קבלת חז"ל, כי אם גם מבלעדי זאת לא יתכן לומר כן, אחרי שמצינו בדברי הימים תולדות פרץ עד דוד כמו שנכתב פה, ובוודאי היה דעת הכותב ספר דברי הימים, להודיע לנו איש אחר איש בלי להעלים איש אחד, כאשר נראה בהודעת שארי האנשים אשר נכתבו שמה, אשר התחיל מאדם הראשון וספר כל הדורות ממנו. סוף הדבר זמן המעשה לא ידעתי לכוונו, ונעלם ממני:

והתועלת היוצא לנו מספור הזה, מהם תולדיות והוא (א) מה שנלמד בעסקי גיירות מנעמי, כי ראינו איך דחתה שתי כלותיה, ודברה על לבם לשוב אל עמם, ולרות אמרה שבה יבמתך אל עמה וגו' ולא החליקה אליהן בלשונה, לפתותן לחסות תחת כנפי דתה ואמונתה, כי מה יוסיף לנו בדתנו אם רבים מעמי הארץ מתיהדים להיות עמנו עם אחד? ילכו העמים בשם אלהיהם, ואנחנו נלכה בשם אלהים חיים! וגם חז"ל הזהרו ע"ז במס' יבמות ד' מ"ז, גר הבא להתגייר אומרין לו מה ראית וכו' וכן איתא במדרש, ג' פעמים דוחין את הגר, ולמדו זה מיתור תשובת רות אל נעמי באמרה באשר תלכי וכו', והכונתם בזה מיוסד על אדני צדק, כי מפאת שתי סבות יעזוב אדם דת נעוריו וימיר אותה באמונת עם אחר, אם מסבות גופניות (פיזישע יורזאכען) שידמה שיהי' טוב לו באמונה זו מלפנים. או בעבור הרחקת היגון והצער, או בעבור הצליחה מן היזק ובזיון. או בעבור רדיפת אחרי הכבוד הרווח והשלום ודומיהם רבים, ואם מסבות מדותיות (מאראלישע יורזאכען) והוא שלבבו יבין ושכלו השכיל, כי דת נעוריו הבל הוא, וע"כ רוצה לעבוד אלהי האמת. והנה מבחינה הראשונה מחויבי' אנחנו לרחק ולדחות איש כזה, כי מה יועיל לנו שיסתפחו בנחלתנו אנשים כאלה אשר אין יראת אלהים בלבבם, וכל מזמותם רק בעבור אושר זמניי לא בעבור אושר נצחיי. ואולם מבחינה השנית מחויבים אנחנו לקרבו ולחסותו, כי איככה נוכל לראות בצרת נפשו שיעבוד את האלהים ולכבדו בשפתיו ולבבו רחק ממנו? הלא כהמס דונג מפני אש לבו ימס בקרבו? ובעבור זאת אמרו בגר הבא להתגייר לבחנו מאיזה סבה שיתגייר, מודיעים לו מעמד ומצב עדתנו בזמן הזה. ומזאת הטעם אמרה נעמי לכלותיה מאמריה העוד לי בנים וגו', רק לבחנן. ובאמת ראינו כי ערפה שבה לאלהיה:
(ב) מה שנלמד ממנהגם בעסקי יבום קרובים, וזה החסד אשר עשו עם אשת המת טוב מאוד, להקים שמו על נחלתו, וגם לולא הטעם הזה, היה רב טוב לאשת המת, ולמשיבת נפשה לבלתי היות עניה סוערה שכולה וגלמודה. ואתה הקורא ראה איך הבדילו עם ישראל עצמם ממנהג שארי העמים, כי כאשר נודע להקורא בספרי המסעות (רייזעבעשרייבונגען) לפנים היה המנהג במדינ' הודו מזרחית (אָסטאינדיען) ובמדינת (גראָסע טאַרטאַריי) ובפרטות אצל היושבים על נהר אינדוס (אינדער הינדוס) במות איש אחד ולא השאיר בנים אחריו, או שהשאיר, רק שהמה בגר גדולים, ששרפו את אשת המת עלי מערכת עצים (טייטערהויפען) ומהם שקברו את עצמן חיים בתחתית הארץ אחר מות בעלן. ומהם שהרגו את עצמן. ואף גם עתה בזמנינו נוהגים איזה ככה, כי יש שם מדינות רבות אשר לא הוכבשו תחת יד מלכי זמנינו, ולא נודעים לנו, והעם הידוע יותר מהעמים האלו הם הנקראים (בראַמינען) וע"י המנהג הזה נכרת לפעמים שם איש משבטו, ולפעמים נכרת משפחה שלימה. ואולי גם העמים סביבות בני ישראל היו נוהגים כן, ואחרי שהובדלו בני ישראל מן היום אשר בא אלהים לקחתם לו לעם מכל העמים, הבדילו את עצמם גם בזה והתקינו להחיות אשת המת ולקחתה אחד מן הקרובים, ולא יכרת שם מישראל, אך אם השאיר המת אחריו בנים, לא היו צריכים לתקון הזה כי כבר נשאר שמו:
(ג) מה שלמדו מענין גאולה ותמורה כאשר הארכנו בזה בכמה מקומות. וגם נלמד איזה תועליות מדותיות והוא (א) מה שנלמוד מהתנהגות האשה רות. כי כל מה שנעיין במדותיה בטבעה, נראה שהיתה אשת חיל, הן מצד אהבתה האמתית לבעלה, הן לחמותה. וראה איך ה' משלם לאיש כגמול ידיו וכפרי מעלליו. ועם חסיד יתחסד, כי האשה הזאת היתה במדריגה התחתונה, עזובה מאב ואם, ורחוקה מארץ מולדתה, גלמודה מבעל נעוריה. ובביתה אין כל להחיות את נפשה, והיתה אח"כ אשת בועז, אשר הי' גבור חיל, קצין עם, ממשפחת רמים. ועל כולם ראה ממנה הושתל בית המלך הגדול המשמח אלקים באנעים זמירותיו, ראה ובחן מאמרם אל תהי בז לכל אדם וכו'! (ב) מה שנלמד אהבת אנושי מהאיש בועז כי הלא הוא היה איש נכבד, והשפיל את עצמו נגד נערה נכריה מדלת העם, להאכילה ולדבר על לבה, וכל זאת עשה עמה בעבור חסדה אשר עשתה לחמותה כמאמרו הוגד הוגד לי וכו'. ולאהבת החסד והאמת לקח אותה לו לאשה:

אלה הדברים אשר ראיתי להקדים להקורא במגילה הזאת. ושאר פרטי הדברים אשר מצאתי להעיר עליהם, יעויין תוך הספר. והנה אם ימצאו דברי חן בעיני עמי. ויהיה זה שכרי.
בערלין בחודש טבת תקמ"ח לפ"ק.

אהרן בן לא"א הרופא הרבני מוה' וואָלף ז"ל מהאללי.

מבוא שני

חברו

החכם מו"ה יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) כוונת הספר בכלל.

הספר הזה כלו ספור מעשה אחד ממשפחה אחת משבט יהודה, וחותם בשלשלת יחס דוד ראש הגזע למלכי יהודה, ולזה ישוב להזכיר הדורות מן פרץ בן יהודה, והולך ומונה התולדות עד דוד, ובזה גלה המספר כוונת ספרו להודיע יחס בית דוד, וכי שרש בית ישי גזע קדשים הם. כי בספור המעשה הזה, בעז איש חיל נקי כפים ובר לבב, ורות טובת טעם וילדת אל. ונצר משתילים כאלה כמוהם יהיה. וגם למה שיש לספור מעשה בעז ורות דמיון מה למעשה יהודה, בשניהם היו הנשים לצדקניות, כסתה הצניעות פניהם. ותחת מסבות מתהפכות, אנה השם לעשות חדשות בארץ, נקבה תסובב גבר. וזה מורה על השגחה מיוחדת בנטע שעשועים האלה, אשר היה לנס עמים. מלבד מדות החמודות וענות צדק ומוסר, יורנו המעשה הזה, בימי תם האלה, אשר אין הון נפרץ, ואהבת בצע ורכוש לא גברו עוד בארץ, ולא העריכו האנשים לפי כובד זהב ונטל כסף, כי אם לפי ישרו ומדותיו, על כן לא בוש בעז נגיד קצין עמו ממשפחת רם, לפרש כנפיו על ענייה דלה עזובה גלמודה, אשר לקטה שבלים אחר הקוצרים בשדהו, להיות לו לאשה, ולא לקלון יחשב בעיני הספור, כי מדלי העם כאלה נבנה בית מלך רב, כי לא הנולדים מן המסלאים בפז והאמונים עלי תולע נתנו יקר לבעליהם, ויוקיר שאר נין ונכד לשם ולתהלה, כי אם אבות ישרים תמימי דרך מרבים כבוד בית אב:

אמנם מספר הדורות המנויים כאן מפרץ ועד דוד הוא מה שצריך עיון, כי נמנע הוא שלא יהיו דורות יותר מאלה הנזכרים בארך זמן רב כזה, כי נחשון בן עמינדב הנזכר בזה הוא הנשיא הראשון ליהודה במדבר בימי משה. ובתחלת בנין הבית בשנת ד' לשלמה נאמר (מלכים א' ו') (ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת ב"י וגו'), כל שנותיו של דוד ע' שנים, לא ע' לדוד וד' לשלמה מת"פ שנה, הרי ת"ו מי"מ עד לידת דוד. וא"כ איך אפשר שבין נחשון ובין דוד לא היו יותר מד' דורות והם שלמון, בעז, עובד, ישי. הנה עצמך מלידת פרץ עד נחשון חצי מספר השנים מונה ה' דורות, ומנחשון עד דוד בכפל מספר השנים מונה רק ד' דורות. הא כיצד מכירת יוסף היתה כ"ב שנים לפני רדת ב"י למצרים ופרץ נולד תכף אחר מכירת יוסף, ורד"ו שנים ישבו במצרים הרי רל"ב שנים, לא מהם ל' שנים לנחשון. כי לפחות יהי' בן ל' שנים בהיותו נשיא שבט בישראל הרי ר"ב שנים. וגם ראיתי את הצחק ואת הדחק אשר נדחק הראב"ע ליישב מספר הדורות ע"פי חשבון השנים. כי ע"פי דרכו נחשון צעיר מי"ח שנים בצאתו ממצרים, וכל אחד בן פ"ד שנים היה בהולידו בנים. הנה יגע לריק וילך רוח והיה כבזיב בלדתו את החשבון הזה. מדוע עצור עצר בעד כל רחם לבית הישרים האלה. הלא צדיקים האלה כתמר יפרחו כארז בלבנון ישגו בבקר יזרעו זרעם עודם באבם זרעם נכון לפניהם ולא אחרי בלותם תהיה להם עדנה:

והנה באמת אין כאן דבר תמה כלל, כי מנהג הספרים הקדמונים, במנותם יחס הדורות, להזכיר רק האנשים המפורסמים במעלה. ולהשמיט בני בלי שם שבתוכם, כאשר עוררתי ע"ז והוכחתי אמתתו בכמה מקומות מחבור הזה. ויתכן א"כ שהיו הרבה דורות בינתים אשר לא הזכיר הספר להיותם בלתי מפורסמים. והחכם השלם מהראו"ז בהקדמתו לתרגומו וביאורו על רות, כאשר הגיד לו אחד מן חבריא היישוב הזה. דחה אותו בשתי ידים, האחד אמר כי זה

יהיה נגד קבלת חז"ל. והשני אלו היו דורות יותר מאלה, לא היה עזרא הסופר חס מלהזכיר אותם ביחס דברי הימים (א' ב' י') למה שכוונתו להודיע לאלפי איש ואיש בלי להעלים. ומה מאד חלושים וקלושים הדחיות האלה. והדחוי מעיקרא לאו דחוי הוא, כי מה שאמר שהוא נגד קבלת חז"ל הלא כבר מלתא אמורה, כי בעניני אגדה אין כאן קבלה כלל, כי אם דרוש, ורש"י בעצמו נגד דעתם בד"ה שם בטענות חזקות שא"א להיות אבצן בועז. ואל תהי צדיק הרבה מרש"י ז"ל. ומה שלא מצא עזרא יותר דורות בד"ה, הזה לפלא יחשב, אם רבי לא שנה ר' חייא מנא ליה, אם שמואל סופר הזה לא הגיד יותר מספר דורות מפרץ עד דוד מאין יבוא עזרא וימנה יותר. ואיזה דרך עבר רוח ה' לדבר אתו להודיעו ימות עולם ושנות דור ודור, כי עזרא לא כתב כי אם כספרים ספרים אשר מצא. עיין במבוא לד"ה. ואנכי אשוב אתפלא על החכם הנזכר, מדוע בהקדמתו לספר אסתר קים וקבל הסברא הזאת אשר מאן לקבל במקום הזה. על פסוק מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש. כאשר ראו כן תמהו ג"כ איך איפשר שלא יהיה ממרדכי ועד קיש יותר מד' דורות, אמר יאמר בעצמו, באמת היו יותר והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים כדרכו תמיד". וכאן טוב לו להניח הדבר בתימה ממה שיקבל הסברא הזאת:

ב) זמן המעשה הנזכר בספר ומי כותבו.

אף שיש מפורש במקרא בראשו שהמעשה הזה היה בימי שפוט השופטים, לפני מלך מלך בישראל, אבל לא פרט לנו בזמן איזה שופט היה הדבר הזה. זולתי חכמי התלמוד פירשו אבצן זה בועז. והנה רש"י בד"ה טוען ע"ז כי לפי חשבונם ולפי הנחתם שאין בין נחשון לבין דוד יותר מד' דורות יצא החשבון שבעז לבן שלש מאות שנה יולד, כי כך שנו בס"ע (פי"ב) נחשון מת בשנה השנית לצאת ב"י מארץ מצרים שלמון היה מבאי הארץ ומת אחר יהושע ואלימלך אחיו של שלמון היה ע"כ נמצא לפי דבריהם היה אלימלך בן נחשון. וא"כ ממיתת נחשון עד שפוט יפתח הם ג' מאות ול"ט שנים ו' של יפתח וז' של אבצן הם שנ"ב שנים. ויסוד החשבון הזה מי שירצה, אנכי לא ידעתי לכוין אותו, וגם לפי ההנחה ברבוי דורות יותר ממה שנזכר במקרא, יהיה הזרות, כי מה שנזכר בשופטים לא נזכר כאן ומה שנזכר כאן לא נזכר בשופטים. שם נאמר כי היה לאבצן שלשים בנים ושלשים בנות, ושם הבן הזה לא נזכר, וכאן לא מזכיר כי אם בן עובד, ואשר בניו ובנותיו אין זכר מהם, ולאיש אשר לו בנים רבים כאלה מדוע לא ברכוהו העם בבנין הבית כבית פרץ, רק בתולדת רות. אכן לדעת יוסיפון לרומיים היה המעשה הזה אחר שמשון ואבצן איננו בעז. ובכל דרושים כאלה ראוי לתפוס המתישב לזמן ולענין ולא להכנס בדחוקים למען רבות מופתים חנם, כי עקר הנס היותו מאדי ובפרט הנסים אינם נסים:

אמנם כותב המעשה הזה באה הסכמה עליו בתלמוד (ב"ב י"ד) שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות. ואף שנראה כי בזמן כתיבת הספר הזה, כבר נמחה ממלכת בית דוד לשם ולתהלה, כי קודם שנודע דוד ויקר שמו, לא ידעתי מה הביא את הסופר לספר יחס דוד, יותר מאחד העם, לולא כבוד מלכים חקור דבר יחסם ותולדותם, ודוד לא מלך כי אם זמן רב אחרי מות שמואל. אך זה אין טענה לסתור בה כתיבת הספר משמואל, כי נביא היה והוא משח דוד למלך, וידע כי אשר עדן לא היה עתיד להיות. ולא יבצר מאומה מכל אשר יזם לעשות, ע"כ הקדים לספר תולדות בן ישי, לא להזכיר ספר היחס כי אין חוששין לזרע האם, ועקר היחס הוא יחס הזכרים, כאשר חתם ספרו אלה תולדות פרץ. אבל המעשה הזה, להודיע ערוגת מטעי הבית היקר הזה, כי טובים וישרים היו ולצאצאיהם כמותם. ויפה נוף פרי טוב ישוה לו:

(א) וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו׃ (ב) וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי־בָנָיו ׀ מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי־מוֹאָב וַיִּהְיוּ־שָׁם׃ (ג) וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ׃ (ד) וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת

א (א) צו דער צייט, דא דיא ריכטער נאָך רעגירטען, דא וואר הונגער אים לאנדע, אונד עז רייזטע איין מאַן אויס בית לחם יהודה, אום זיך אים געפֿילדע מואב'ס אויפֿצוהאלטען, ער, זיינע פֿרויא אונד זיינע צווייא זאָהנע. (ב) דער מאַן היס אלימלך, זיינע פֿרויא נעמי, אונד זיינע צווייא זאָהנע מחלון אונד כליון, בירגער צו אפרת, דאז אויך בית לחם יהודה הייסט. זיא קאמען אויך ווירקליך אין דאז געפֿילדע מואב'ס אן אונד בליבען דאזעלבסט. (ג) אלימלך נעמי'ס מאַן אבערשטארב, דא בליב נאָך דיא פֿרויא צוריק מיט איהרען צווייא זאָהנען. (ד) דיזע נאָמען זיך מואביטישע פֿרויען,

רש"י

א (א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי [שמואל א' א'] אצגינוס. ראה חשיבותם שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא

באור

א (א) ויהי בימי שפוט השופטים, לפני מלך מלך בישראל, ובימי אבצן היה שאמרו חז"ל אבצן זה בועז, מפירש"י, ורלב"ג נתן בס' שופטים טעם לדבריהם, לפי שמצינו שבועז היה מבית לחם, ומעניננו נראה שהיה שופט את ישראל ולא מצינו בכל השופטים שהיה איש מבית לחם זולת אבצן, לכך אמרו אבצן זה בועז, והנראה לי מה שאמרו בימי אבצן היה אין פרושו שהיה תחלת המעשה בימיו, כי אם נעיין בשנות שפיטת אבצן שהיה ז' שנים כאשר נאמר בשופטים י"ב, וכבר אמר הכתוב פה שישבו מחלון וכליון כעשר שנים בארץ מואב וא"כ איך יוכל אבצן להיות שופט בעת הליכת אלימלך וגם אח"כ בשוב נעמי לארצה, אלא פרושו שהיה גוף המעשה בימי אבצן. ואולם בספר יוסיפון לרומיים כתוב, כי היה המעשה הזה אחר מיתת שמשון, וא"כ אבצן אינו בועז: שפוט, אמרו חז"ל דור ששופטים את שופטיו אומרים לו טול קיסם וכו', ויראה שדרשו מיתור מלת שפוט, אף כי כן דרך הכתוב, כמו לפני מלך מלך בישראל, כי שניהם שם הפועל: מבית לחם, נראה כי בית לחם אחר היה לכך הוא סומך בית לחם ליהודה, מרד"ק, וכן מצאנוה בערי זבולן, דכתיב ושמרון וידאלה ובית לחם (יהושע י"ט ט"ו): לגור, לא היה בתחלה דעתם להשתקע רק לגור שם עד כלות ימי הרעב, ואח"כ ישובו לארצם: (ב) אפרתים, חשובים, ד"א בית לחם נקראת אפרת, מרש"י, והוא מדברי חז"ל, ובאמת מצינו מלת אפרת על ג' דברים, אם הוא משבט אפרים כמו האפרתי אתה, אם הוא בר בכר אפרים כמו בן אחו בן צוף אפרתי, אם הוא מבית לחם יהודה הנקראת אפרת, כמו ודוד בן איש אפרתי. והנה לפי קבלת חז"ל שהיה אלימלך ממשפחת יהודה, לא נוכל לפרש פה רק שהיה מעיר אפרת, ומאמר הכתוב אפרתים, להודיע כי תושבים היו שם, וכן מתורג' בל"א [בירגער.] ובעבור שאמר אפרתים כפל מבית לחם פעם אחרת כדרכם לבוא יחד. וכתב ראב"ע ורד"ק כי נקרא שם המקום אפרת על שם אפרת אשת כלב, ואינו נכון, כי בכל מקום שמצינו שתי שמות עם ביניהם מלת היא או הוא, אז השם הנכתב באחרונה נתחדש אחר הראשון, כמו אברם הוא אברהם, בלע היא צוער, ודומיהם ואחד יוצא מן הכלל והוא וישכם ירובעל הוא גדעון (שופטים ז' א') אף שנוכל לומר לכך קראו הכתוב בתחלה בשם ירובעל לפי שהוא נעשה אח"כ עיקר על המעשה הגדול אשר עשה להרוס מזבחות הבעל, וראי' לזאת, כי מצינו ולא עשו חסד עם בית ירובעל גדעון, הלא זוכר המקרא בכ"פ ירובעל תחלה, כי שם גדעון נעשה טפל לו, ולדבריהם תחת שמצינו בדרך אפרת היא בית לחם, היה לו לומר בבית לחם היא אפרת, ע"כ אומר אני, מתחלה היתה נקראת שם העיר אפרת, ואח"כ נתחדש לה בית לחם לסבה מה הנעלמה ממנו, ומה לנו לחקור אחרי שמות בני אדם או מדינות אשר הונחו מרצון איש ואיש? אמנם רש"י כתב בשמואל א' י"ז י"ב בית לחם יושבת בארץ אפרת, וא"כ נוכל לומר גם פה אפרתים שהיו ממדינת אפרת דהיינו מעיר בית לחם, ולא הוכפל הענין: (ג) ותשאר האשה, הזכיר זאת בעבור הפסוק שלאחריו, ושעורו אחר מות בעלה, לא חזרה לארצה, רק היתה יושבת פה עם שני בניה, והמה נשאו להם נשים.

עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים׃ (ה) וַיָּמוּתוּ גַם־שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ׃ (ו) וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם׃ (ז) וַתֵּצֵא מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה־שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה׃ (ח) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ יַעַשׂ יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם־הַמֵּתִים וְעִמָּדִי׃ (ט) יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמְצֶאןָ מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה

נ"א שָׁמָּה יעשה כתיב

דיא איינע היס ערפה, דיא אנדערע רות. נאכדעם זיא נון דאזעלבסט אונגעפֿעהר צעהן יאהרע וואָהנטען, (ה) שטארבען אויך דיזע ביידע, מחלון אונד כליון, אונד דיא פֿרויא בליב נור נאָך אלליין איבריג, פֿאָן איהרען ביידען זאהנען אונד איהרעם מאננע. (ו) ענדליך מאכטע זיא זיך ווידער אויף, אונד איהרע שוויגערטאָכטער מיט איהר, פֿאָן דעם געפֿילדע מואב׳ס אבצורייזען, דען זיא האטטע דאזעלבסט פֿערנאָממען, דאס דער עוויגע זיין פֿאָלק ווידער בעדאכט, אונד איהנען בראָד געגעבען האבע. (ז) זיא צאָג אלזאָ הינוועג פֿאָן דעם אָרטע, וואָרין זיא ביז יעצט וואר, אונד איהרע צווייא שנירע מיט איהר, אלס זיא נון אויף דעם וועגע וואָרען נאך דעם לאנדע יהודה צו, (ח) שפראך נעמי צו איהרען ביידען שנירען: קעהרט דאָך אום אונד געהט צוריק, יעדע אין דאז הויז איהרער מוטטער. דער עוויגע ערצייגע אייך זאָ פֿיל גיטע, אלס איהר דען פֿערשטאָרבענען אונד מיר ערצייגט האבט. (ט) דער עוויגע געבע, דאס איהר ווידער רוהע פֿינדעט, יעדע אים הויזע איהרעס קינפֿטיגען עהעמאננעס! נעמי קיססטע זיא; זיא אבער ערהאָבען איהרע שטיממע אונד וויינטען,

רש"י

לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיה טפלה לו לכך פגעה בו מדת הדין ולא בה): (ה) גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונ׳ ומתו גמליה׳ ומקניהם ואחר כך מתו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרה ועושה רושם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע

באור

ודרך המקרא כאשר יחובר פעל אחד אל שני נושאי המאמר, יאמר הפעל על מין הנושא הדבק בו, לכך הוא אומר ותשאר בלשון נקבה ולא וישארו, ורבים ככה: (ה) ותשאר, שעורו ותשאר האשה לבדה, הראב"ע: (ו) ותקם, שורש קום יאמר גם על הזרוז לעשות דבר מה ובל"א [זיך אויפמאכען]: ותשב. מחשבת׳, הראב"ע, והוא כמו לשוב, ובפסוק שלאחר זה אומר ותצא שיצאה בפועל. ולרש"י דרך אחרת בזה. ולפי הכלל אשר הניח אדונינו הרמב"מן בתרגומו על התורה. לפרש המקרא בכלל ובפרט, נוכל לומר גם פה בדרך כלל ופרט, בתחלה אמר הכתוב ותשב, ואח"כ מפרש פרטי הדברים, משובה ומהליכתה לארץ יהודה. ואם יקשה האומר אם לא רצתה נעמי בהליכת שתי כלותיה, מדוע לא מחתה בהן מיד קודם יציאתן מהמקום? התשובה ע"ז, אולי לא ידעה נעמי מקודם שדעת כלותיה לשוב עמה לארץ יהודה, רק הולכות ללותה עוד כברת ארץ ומדויק בכתוב באמרו ותלכנה בדרך וכו׳, פירש כאשר הבינה נעמי שדעתן ללכת אל ארץ יהודה, אז אמרה למה תלכנה עמי? ולפי מה שכתבתי בהקדמה שדעת נעמי היתה רק לבחון אותה עם שתתגיירנה, אבל לא להרחיקן, לא יוקשה כלל, כי אין קפידא בדבר אם היא עתה אמריה תאמר אם לאחר זמן: (ז) ותלכנה שני וי"ן מן ותלכנה ומן ותאמר מחברים המאמר, פירושו כאשר הלכה אז אמרה: (ח) אשה לבית אמה, ע"ד הכתוב ותגד לבית אמה (בראשית כ"ד): המתים, שעורו הטובה אשר עשיתן עם המתים בעודם חיים: (ט) יתן ה' לכם, יחסר פעול הנתינ׳, ורמב"ע פירש בעל, ויונתן תרגם יתב ה' לכון אגר שלים, ולכולם חסר העיקר, ולדעת הר"י ערמאה שעורו יתן ה' לכם אשה, בית אישה, ואז תמצאנה מנוחה. ולדבריו בית אישה הוא פעול הנתינה, ויהיה ומצאן מנוחה כמו מאמר מוסגר, ואין הנגינה מסכים לפרושו, כי כלל מונח בכל מאמר מוסגר יבוא המפסיק היותר בסופו, ופה

קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה׃ (י) וַתֹּאמַרְנָה־לָּהּ כִּי־אִתָּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ׃ (יא) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד־לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִׁים׃ (יב) שֹׁבְנָה בְנֹתַי לֵכְןָ כִּי זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים׃ (יג) הֲלָהֵן ׀ תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־

(י) אונד שפּראכען צו איהר: ניין! ווירוואָללען מיט דיר צו דיינעם פֿאָלקע צוריקקעהרען. (יא) יענע שפּראך: קעהרט דאָך צוריק מיינע טאָכטער! וואָצו וואָללט איהר מיט מיר רייזען? האבע איך דען נאָך זאָהנע אין מיינעם לייבע, דאס זיא אייננסט אייערע מעננער ווערדען קאָננטען? (יב) קעהרט דאָך אום, מיינע טאָכטער! געהעט! איך בין וואהרליך שאָן צו אלט פֿיר איינען מאן; אונד ווען איך אויך זאגען וואָללטע: מיר בלייבט נאָך האָפֿפֿנונג, יא איך וועֶרע שאָן דיזע נאכט איינעם מאננעס, געבאֶהרטע זאָגאר שאָן זאָהנע: (יג) וואָללט איהר דען זאָ לאנגע אויף זיא הארען, ביז דאס זיא גראָס ווערדען? וואָללט איהר אייך איהרעטוועגען ענטזאגען, איינעם אנדערן מאננעס צו ווערדען? ניכט דאָך, מיינע טאָכטער! עס ווירדע מיר אייערטוועגען ערשט זעהר שמערצהאַפֿט זיין, דאס דיא האנד

רש"י

[בראשית כ"ח]: (יב) כי זקנתי מהיות לאיש. שאנשא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורות להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הם באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: כי אמרתי יש לי תקוה. כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: גם הייתי הלילה לאיש. ויותר מכן אפי' הריתי הלילה זכרים: וגם ילדתי בנים. או אפילו כבר ילדתי בנים: (יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון שברו על ה' אלהיו [תהלים קמ"ו]: תעגנה. לשון אסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה. ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני נוני"ן: כי יצאה בי יד ה'. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה'

באור

המפסיק היותר גדולה לכם כידוע למדקדקים, ולכן אומר אני שפעול הנתינה הוא, ומצאן מנוחה אשה בית אישה, והוי"ו מן ומצאן משמש במקום שי"ן, ושעורו ה' יתן שתמצאנה מנוחה, כמו מי יתן והיה, (דברים ה' כ"ו), שפרושו מי יתן שיהיה, ויבוא המפסיק הגדול על מקומו על נכון בסוף מאמר הראשון: לכם, מ"ם תחת נו"ן, וכן עשיתם, עמכם, במקרא שלפניו: בית אישה, כמו בבית אישה, וכן בית אביה נדרה, ורבים כן: ותשאנה, בנוח האל"ף והשי"ן בסגול, הרד"ק, ופעמים נראית האל"ף ע"י סגול, והשי"ן בנוח: (יב) לכן, נגרע ה"א הנקבה מהמכתב, וכן לעיל ומצאן: כי אמרתי, שעורו, אף אם אני אומר לכם, שיהיה לי תקוה שישא איש אותי, ויותר מזה אם ישא אותי הלילה, או אפילו שכבר ילדתי בנים זכרים, בכל זאת מה יועיל לכם ללכת עמי? כי הלהן תשברנה? (יג) הלהן תשברנה, הנו"ן מן הלהן תחת המ"ם, ומלת תשברנה דבוק עם אות למ"ד או עם מלת אל, הרא"ע, וגם מצינו דבוק עם מלת על, כמו שברו על ה' (תהלים קמ"ו), ולכן הלהן הראשון פרושו עליהן, והשני בעבורן, וכן תרגם יונתן, דלמא להון, ואח"כ פירש הבדילהון וכו': תעגנה, לשון איסור ויש פותרין לשון עיגון, ולא יתכן, שא"כ היה לו לנקד הנו"ן בדגש, או לכתוב שני נונין, רש"י, ולדעתו שרשו עגה, אך לפ"ז הי' לנקד הגימל בסגול כמו תַּעֲשֶׂינָה, ולכן הרחיק הרד"ק זאת בשרשיו, ויאמר כי שרשו עגן, וזה הנה תמורת הדגש להקל על הלשון,

וענינו איחור ועכוב, והוא אחר שמצינו בגזרת נל"ה שיבוא אחר עי"ן הפעל על הרוב יו"ד, נוכל לומר שבא פה הצירי המוסף יו"ד, תחת סגול ואחריו יו"ד, וא"כ שרשו עגה: אל בנותי, אל תלכנה עמי: כי מר לי. יונתן תרגם. ארום מרור לי מנכון וכו', ואינו מיושב חבור ומשך הפסוק. והנכון כי מר הוא עבר מפעלי הכפל, ובתשלומו מרר, ויתורגם בלה"א כבנין התפעל (עס ווירד וכו') ומ"ם מכם הסבה הגורמת, כמו משוד עניים עתה אקום, כלומר בעבורכם, ומצד אהבתי אתכם, וטעם הכתוב לדעת ידידי החכם ר' יואל בריי"ל כזה, אתן חשבתן אם תלכו עמי תהיה לי לנחמה, והקל מעלי יד ה', לא כן! כי אם תלכנה עמי, ותהיינה עמדי בצרה, אז תהיה לי יד ה' מר מאוד מלפנים, כי איככה אוכל לראות ברעה אשר יקרה אתכן, ועוד לי שאסבול לבדי ואתן עלובה לבזיתכן והתעגנה על רוב שלום, וכן תרגמתי:

יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ (יד) וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה־בָּהּ׃ (טו) וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ (טז) וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ (יז) בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת

חסר א'

דעס עוויגען מיך געטראָפֿפֿען. (יד) זיא ערהובען זעממטליך איהרע שטימ־מע אונד וויינטען אבער־מאלס. דארויף קיסטע ערפה איהרע שוויגער־מוטטער (צום אבשידע), רות אבער וויך ניכט פֿאָן איהר. (טו) דא שפראך נעמי: זיהע! דיינע שוועגערין רייזט ווידער צו איהרעם פֿאָלקע אונד איהרען געטטערן צוריק, געהע איהר דאָך נאך. (טז) רות אנטוואָרטעטע; דרינגע דאָך ניכט זאָ זעהר אין מיך, דאס איך דיךפֿערלאססען אונד פֿאָן דיר רייזען זאָלל; דען נור וואָ דוא הינרייזעסט, ווערדע אייך איך רייזען, אונד וואָ דוא בלייבסט, דא בלייבע איך אויך; דיינע נאציאָן איזט נון אויך מיינע נאציאָן אונד דיין גאָטט אויך מיין גאָטט! (יז) וואָ דוא שטערבען ווירסט, ווילל איך אויך שטערבען, אונד דאָרט בעגראבען ווערדען· דער עוויגע שטראָפֿע מיך אונאויפֿהאָרליך, ווען זעלבסט דער טאָד מיך

רש"י

מכת דבר היא ובנין אב לכולם הנה יד ה' הויה [שמות ט']: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא ל' עבר ובבקר היא שבה [אסתר ב'] טעמו למטה בבי"ת לפי שהיא לשון הוה וכן כל כיוצא בהם: (טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעים לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצו' עמך עמי. אסור לנו עבודת אלילים אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל להרע שלחה בי ידו להמית אישי ולידי מקניי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני ובינך כי אם

באור

יד ה', מכה, כמו הנה יד ה', הויה וכו': (יד) ותבכינה עוד, כתרגומו עוד זמנא אחרינא: ותשק ערפה, הוא נשיקת הפרוד, אם יפרד איש מרעהו, ואשה מרעותה: (טו) יבמתך, הנפרד יְבֶמֶת ולא יְבָמָה בדחית דגשות התי"ו: אל עמה, לעד שנתגיירו, הראב"ע, ויפה תפס אותו הר"י ערמאה כי אין יתכן שנעמי תסית אותם לשוב מאחרי ה' ולעבוד אלהים אחרים, הלא כדבר אחת הנבלות תדבר, אלא בוודאי לא התגיירו עדיין, ומה שאמרה אלא שבה, הוא מוסב על בחינת הדרך שהלכה ולא על אלהיה, כאשר חשב הראב"ע: (טז) אל תפגעי בי, אל תפצרי בי, רש"י, והוא לשון תחנה ובקשה בהתאמצות מה, ובזה יתדמה בדמיון, עם הוראותיו האחרים וכמו ויפגע במקום, פן יפגענו בדבר, וכן הוא בל"א [יעמאנד אום עטוואס ביטטען, אָדער אנגעהען, אָדער אין איהן דריגגען]: ובאשר תליני, לא על לינה לינת לילה בלבד כהנחה הראשונה מזאת התיבה, כי אם הושאל אח"כ גם על ישיבה תדירה, לפי שעקר המנוחה בלילה, וביום יתנועע אנה ואנה, והראי' על זה במרותם תלן עיני (איוב י"ז) אתי תלין משוגתי (שם י"ט) על קצירו ילין בו (שם כ"ט) וכן כאן על מקום המנוחה שבונה לו, וכן הוא המתורגם [בלייבען]: (יז) באשר תמותי אמות, כלומר אין לי עוד חלק ונחלה בארץ מולדתי, ואין בדעתי לחזור מכל וכל, כי אף אם תמותי ואשאר לבד לא אשוב שמה, כי אם אמות ג"כ באהרן: ושם אקבר, ובזה לא נפרד אף אחר מותנו אבל יהיה תמיד חלקי עמך, כטעם ושכבתי עם אבותי וקברתני בקבורתם, ועיין גם מה שכתוב בספר נתיבות השלום להרמב"מן על מאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו) ועל מאמר ויאסף אל עמיו (שם כ"ה ח'): וכה יוסיף, הוא לשון שבועה, ומנהג לה"ק לאמור כן, כאשר מצאנו הרבה פעמים במקרא והוא לחזק הדבר ולקיימו. ולפי פשוטו פרושו יעשה ה' לי דבר מה מעונש, ואולם ר' ישעי' פי' על כה יעשה ה' לאבנר, (שמואל ב' ג' ט') כה יעשה לי טובה, ויש לו להפריש ביניהם כי על הרוב מצינו אחריהם מלת אם או מלת השלילה, ואז פרושו לשון עונש, כמו כה יעשה ה' לאויבי דוד

יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ (יח) וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ (יט) וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בּוֹאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ (כ) וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי

נ״א לִי א׳ במקום ה׳

פֿאָן דיר טרעננען זאָלל! (יח) אלס נון נעמי זאה, דאס זיא זאָ פֿעסט ענטשלאָססען וואר, מיט איהר צו רייזען, הערטע זיא אויף, מעהר מיט איהר דאפֿאָן צו שפרעכען. (יט) אונד זיא רייזטען אללע צוזאממען, ביז נאך בית לחם. אלס זיא דאזעלבסט אנקאמען, שטוינטען אללע שטאדטלייטע איבער זיא, אונד מאן שפראך: דיזעס זאָלל נעמי זיין? (כ) זיא אבער אנטוואָרטעטע איהנען: אָ נעננעט מיך ניכט מעהר נעמי (דיא פֿערגניגטע), נעננעט מיך פֿילמעהר מרה (דיא בעטריבטע), דען דער אללמאָכטיגע האט מיך זעהר בעטריבט.

רש״י

המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהן. אמר ר׳ אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב״ה כיון שנתנה דעת׳ להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה״א נקודה חטף מפני שהיא נתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בגנים ובפרדים ראיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ:

באור

אם אשאיר׳ (שמואל א׳ כ״ה כ״ג) ופרושו, ה׳ יעניש אותי, אם אשאיר! ואם תהי׳ אחריהם מלת כי, הנה אז שהוא במקום אם [אָב וועון] כדרכו בהרבה מקומות, ואז טעמו ג״כ על העונש, או שהוא במקום כן [דאָס] ואז פירושו עשות טובה, ותרגומו בל״א [זאָ וואהר זאָלל איר גאָטט העלפֿען]. והנה גם לדעת רש״י יהי׳ טעם כה יעשה לי אלהים לבד אף שטעם כי יפריד תפס השני׳ כי הע״ם שפירש אם יפריד ביני ובינך כי אם המות, מ״מ דעתו בהכרח למלא את החסר כזה, כה יעשה לי אלהים כי רק המות יפריד. אמנם הנראה יותר נכון הוא שטעם כי תפס הראשון ולשלילת המאמר דהיינו כה יעשה לי אלהים אם המות יפריד ביני ובינך כי גם הוא לא יפריד, וכמו שזכרנו וכן הוא מתורגם: (יח) מתאמצת, הוא התחזקות לעשות דבר מה, הן במחשבה והן בפועל, אשר לא יעזוב, ובל״א [פֿעסט פֿאָרגענאָממען, פֿעסט ענטשלאָססען]: לדבר אליה, שעורו לדבר אליה עוד מדבר הזה: (יט) ב אנה, מקור עם כנויי הנקבות, והה״א נוספת, כמו לבדנה קרבנה, הראוי לבדן, קרבן: ותהום, לדעת הרמב״ע הוא מפעלי הכפל, ושרשו המם כמו והמם בגלגל עגלתו (ישעיה כ״ח), ורד״ק הביאו בשרשיו בשורש הום, והשם ממנו מהומה גדולה (דברים ז׳), מהוממת מות (שמואל א׳ ה׳) ולדעת כולם הוא מבנין נפעל. ולידי התי״ו לתשלום הדגש על חסרון נון הנפעל, ופי׳ רד״ק ענינו המיה ושאון, ובל״א [אין ערשטוינען געזעצט]. ובשמות י״ד פירש״י על ויהם את מחנה מצרים (עטורדים״נט בלע״ז) והוא [בעטייבט, בעטטירלט]. וגם יאמר שהוא מחסרי פ״נ ושרשו נהם, והוא מקל ולידי התי״ו תחת הדגש על חסרון פ״א הפעל, ויהי׳ פרושו שנעקו כולם ויאמרו הזאת נעמי? אם לא שנאמנו על הרוב יבוא חפ״נ על דרך השלימים, אם תהי׳ ע״פ אחת מאותיות הגרון ונפרט עם וי״ו התהפך כמו וינאץ, וינעלו, וינהג, ותנחת, ודומיהם, ובאמת לנגון נקל לראות כי כולם דהיינו שורש אחד, הום, המם, נהם, מסתעפים מסעיף אחד ומתדמים זה לזה. ואין כאן מקומו לבאר בפרטים: ותאמרנה, ידאה שנחסר מהכתוב מלת נשים, והראוי ותאמרנה הנשים וכו׳. ויש אומרים הטעם בעבור שלא הוזכר המין, וכתרגומו [מאן שפראך], כי אז דרך לה״ק לשמש בנקבה כאשר העיר ע״ז הרמב״מן ז״ל: הזאת נעמי, הה״א נקודה בח״טף מפני שהיא התמהה. הזאת נעמי רגילה לצאת בגנים ובפרדים? ראיתם מה עלתה לה וכו׳. מפירש״י: (כ) קראן, אלף נחה, ומלאנוה בראית האלף כמו קְרֶאןָ לו ויאכל לחם (שמות ב׳ כ׳): קראן לי מרה, דע שבכל מקום מצינו שמתוק הוא הפוך

המר כמו שמים מר למתוק ומתוק למר (ישעיה ה׳ כ׳) ולא יכלו לשתות המים כי מרים הם, ואח״כ נאמר וימתקו המים (שמות ט״ו כ״ג וכ״ה), מ״מ מלת מר הוא ג״כ הפוך הנועם. וכמו שכתב הרמב״ע ז״ל, הנועם דבר תענוג, והמר הוא הפוך התענוג, והנועם הוא המאכל המתוק. ואנחנו נוכל לתרגם מלת מר׳ ונועם על כמה פנים. נועם [זיס, אנגענעהם, ליבליך, פֿערגניגט, גליקליך וכו׳], מר [ביטטער, אימפֿערגניגט, בעטריבט, פֿערדרוס, יאממער, קוואַער, טאָעדן] ודומיהם רבים. ואף שלפי עומק הענין יש הפרש דק בין המלות האלה ובין הוראותיהם בל״א, מ״מ אחרי שאין בידינו מספת העברי רק מעט מזעיר, הרשות נתונה לתרגם כל אחד לפי ענינו, ונלבד שיהי׳ התרגום נאה לפשטות הכתוב ולפי עומק

לִי מְאֹד: (כא) אֲנִי֙ מְלֵאָ֣ה הָלַ֔כְתִּי וְרֵיקָ֖ם הֱשִׁיבַ֣נִי יְהוָ֑ה לָ֣מָּה תִקְרֶ֤אנָה לִי֙ נָעֳמִ֔י וַֽיהוָה֙ עָ֣נָה בִ֔י וְשַׁדַּ֖י הֵ֥רַֽע לִֽי: (כב) וַתָּ֣שָׁב נָעֳמִ֗י וְר֨וּת הַמּוֹאֲבִיָּ֤ה כַלָּתָהּ֙ עִמָּ֔הּ הַשָּׁ֖בָה מִשְּׂדֵ֣י מוֹאָ֑ב וְהֵ֗מָּה בָּ֚אוּ בֵּ֣ית לֶ֔חֶם בִּתְחִלַּ֖ת קְצִ֥יר שְׂעֹרִֽים:
ב (א) וּֽלְנָעֳמִ֞י מוֹדַ֣ע לְאִישָׁ֗הּ אִ֚ישׁ גִּבּ֣וֹר חַ֔יִל מִמִּשְׁפַּ֖חַת אֱלִימֶ֑לֶךְ וּשְׁמ֖וֹ

נ"א לִי נ"א וּלְנָ" מידע כתיב

תרגו' אשכנזי קצר

(כא) פָאלל גינג איך פָאן היר וועג, אונד לעער בראכטע דער עוויגע מיך צוריק, וויא קאננט איהר מיך נאָך נעמי נעננען, דא דער עוויגע מיר זאָ פָיל עלענד, דא דער אללמאֶכ־טיגע מיר זאָ פָיל אונ־גליק צוגעשיקט האט? — (כב) אלזאָ וואר נעמי מיט איהרער שווינערטאָכטער, דיא מואביטערין רות, פָאן דעם געפָילדע מואב'ס ווידער צוריקגעקעהרט; אונד זיא לאַנגטען צו בית לחם אן, עבען אלס דיא גערשטענערנטע אנגינג.
ב (א) אונד נעמי האטטע איינען פֿריינד פָאן איהרעם מאנע, איינען עדלען בידערמאן, אויס

רש"י

(כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. דבר אחר שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו וענה גאון ישראל [הושע ט']: (כב) בתחלה קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר:

ב (א) מודע. קרוב. בן אחיו של אלימלך היה. אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועיל להם זכות אבותם

באור

הענין. ועיין בהקדמת הרמב"מן לס' נתיבות השלום מענין התרגומים: (כא) מלאה הלכתי. מלאה בבנים, מלאה בעושר ובכבוד. ועתה ריקם השיבני ה' מכל וכל, כי לבד שענייה היתה, חסרי הספקה מלקוטי רות כלתה: וה' ענה בי, העיד עלי שהרשעתי לפניו, רש"י, הראב"ע והרד"ק. כי לדעתם שורש ענה בקל הוא רק לשון תענה או עדות. ולי נראה כי אף שהוא מהקל הוא לשון עוני, ובכבד הלשון. ופי' ענה הביא עלי עוני [עלענד] והרע הביא עלי רעה [אונגליק]. ומצאתי אכן כי הפירוש אדונינו הרמב"מן על הפסוק אודך כי עניתני (תהלים קי"ח כ"א): (כב) ותשב נעמי. הוא בדרך כלל שלפניו פרט, ופירושו אחר שספר המקרה כל דבר קטן שאירע לה בהליכתה ובשובה, חזר וכולל פעם אחרת את עיקר המעשה, והוא תשובתה משדי מואב, וטעמו כמו שכתב הראב"ע לדבק הזמן שבאו בתחלת ימי הקציר. בעבור לקוטי רות: השבה. פעל עבר בה"א הידיעה, והוא זר בלשון, וחבריו ב' השבה בנמצאו פה, ועל ענין המלה הנראה כפול. אמר חד מן חבריא שעור הכתוב, ותשב נעמי, ורות המואביה כלתה השבה עמה, משדי מואב:

ב (א) מודע, הוא משרש ידע לפי שהקרובים יודעים זה את זה יותר מאחרים. מרד"ק, ומצאנו לו ריע בבנין אחר, אלופי ומיודעי, ומזה הבנין ג"כ הכתוב שלפנינו: גבור חיל, התואר הזה מצינו על שני פנים, (א) שיוסמך לחיל מלת גבור, כמו גבורי החיל, ויתורגם [טאפפערער קריגסמאן], ויתארו בזה אנשי המלחמה היודעי' בטיב ותכונות התנהגות המלחמה, וגם אין להם מורך בלבבם לנוס מפני האויב. (ב') שיוסמך לחיל מלת איש או אשת, ואז יתורגם [רעכטשאפפען, בידער] ויתוארו בזה אנשים שלמים וטובים, עיין מזה בפ' יתרו בביאור על התורה מהרמב"מן ז"ל. וא"כ צריך שיתורגם פה ג"כ [איין קריגס־העלד] ויאות לבועז השם הזה לפי קבלת חז"ל שהי' שופט את ישראל ובוודאי הי' איש מלחמה, אך לפי עומק ויופי המגילה לא נכון לתרגם כן, כי למה תועלת יודיע לנו הכותב המגילה הזאת במעשי רות אם הי' בועז איש מלחמה אם לאו? מה יתן ומה יוסיף לנו אם אנחנו יודעים זאת? אמנם אם יתורגם [בידערמאן] יהי' הנודע הזאת ממדותיו הנעימות כמו הקדמה לספור שלאחריו, וכי אחרי שהי' איש תם וישר, עושה משפט וצדקה, לכן רחם תיד על הנערה אשר בארץ נכריה ואין לה אב ואם, וידבר על לבה, וכן המנהג בכל הכותבים והסופרים ספורים ודברי הימים. לכן אומר אני מלת גבור, לא הנחתו לבד על בעל כח וגבורה טבעית, או על הכובש יצרו הרע, רק היות שם התואר הזה, על האיש אשר יש לו יתר שאת [פארצוג] על שאר אחיו, הן ע"י כחו ועוצם ידו, הן ע"י מעלליו הטובים, או ע"י עשרו וכבודו, והושאל השם הזה מן גבר שמראה את עצמו ביתרון המעלה כמו שיש לאיש יתרון המעלה מאשה, וכן בלועז אומר [ער לייגט זיך וואס איין מאן] וא"כ יתורגם בכל פעם מלת גבור לפי ענינו, אם היה לו יתרון במלחמה, או יתרון בצידת חיות ועופות, כמו הוא היה גבור ציד, (בראשית יו"ד ט'), וגם חַיִל הוא שם דבר לקבוצת כח ואומץ לפעול פעולות רבות, עיין בביאור הנ"ל, ומלת גִבּוֹר הוא סמוך, כי ההולכים על משקל פִקוֹר לא ישתנו בסמיכות ובכנויים, ופירושו שהיה לו יתר שאת בדבר חיל, ותרגמתי [עדלער] כי גם זאת המלה

בֹּעַז׃ (ב) וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ (ג) וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ (ד) וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ (ה) וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ (ו) וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא

דער פֿאמיליע אלימלך'ס, דעססען נאמען בועז וואר. (ב) איינסט שפראך דיא מואביטערין, רות, צו נעמי: ערלויבע מיר, דאס איך אויף'ס פֿעלד געהע אונד עהרען אויפֿלאזע הינטער איינעם הער, בייא וועלכעם איך גונסט פֿינדען ווערדע; יענע אנטוואָרטעטע: געהע נור, מיינע טאָכטער! (ג) זיא גינג אלזאָ הינוועג, קאם אויף איין פֿעלד, אונד זוכטע אויף, וואס הינטער דען שניטטערן אבפֿיל, דא טראף עס זיך, דאס זיא אין איין שטיק אקקערפֿעלד געראטהען וואר, וועלכעס דעם בועז, אויס דער פֿאמיליע אלימלך'ס געהאָרטע. (ד) אונד זיהע! בועז האם אויס בית לחם, ער שפראך צו דען שניטטערן: דער עוויגע זייא מיט אייך! זיא ערווידערטען איהם: גאָטט זעגנע דיך! (ה) בועז פֿראגטע דען דינער, דער איבער דיא שניטטער געזעטצט וואר: וועם געהאָרט יענעס מעדכען אן? (ו) דער דינער, דער איבער דיא שניטטער געזעטצט וואר, אנטוואָרטעטע: עס איזט דאז מואָבי־טישע פֿרויענצימער וועלכעס מיט נעמי פֿאָם געפֿילדע מואב'ס צוריק געקאממען.

רש"י

בגלותם מהארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה. לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו: (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילם ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדת מעומד ושוכבת מיושב כדי שלא תשחה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון

באור

מורה בל"א על יתרון המעלה, אשר ממנה הושאל לאחר שרים גדולים בשם [אדעל]. ויש לי עוד דברים בזה, אמנם אין להאריך: (ב) אלכה נא השדה, לאחד מהשדות: אחר אשר אמצא חן בעיניו, שלא יגער בי, רש"י. ואם יקשה למה תפחד שיגערו בה, והלא מחויבים המה לעזוב לעני ולגר ללקוט? נאמר אולי בעבור שהיתה רות מארץ אחרת לא ידעה עדיין מהחיוב הזה, וחשבה שהלקט הוא מפאת החסד מבעל השדה, ולכל אשר יחפוץ יתן: (ג) ותלך ותבוא, אמרו במדרש עד שלא אזלת אתת, שהוא אומר ותבוא ואחר ותלקט אלא וכו' מפי' רש"י, ואינו מוכרח, כי תלת בשדה מוסב גם על הפעל ותבוא כדרך לה"ק, ושעור הכתוב ותלך מעם חמותה ותבוא בשדה אחד ותלקט, ויקר שפי' אותו השדה שדה של בועז: אחרי הקוצרים, הלקט מה שנופל בשעת הקצירה וישאר אחר הקוצרים: ויקר, שפי' מקרה, פי' המקום אשר קרה לה ללקוט שם, חלקת השדה וכו': חלקת, בבחינת השדות של אנשי העיר כלם, נקרא השדה של אחד מהם חלקה, לפי שהוא חלק מן הכלל: לבועז, כמו של בועז כי הלמ"ד תשמש לפעמים בלה"ק במקום יחס המצטרף (געניטיף): (ד) והנה, יאמר והנה כמתמיה, ראה איך קרה שגם בועז בא לשדהו בהיות רות שם! ה' עמכם, הוא שאלת שלום איש לרעהו, טרם ידבר עמו מצרכיו: (ה) לנערו, טעמו משרתו, כמו וגחזי נערו, ודומיהם. הנצב, כתרגומו דאתמני רב על אמודיא, וכן תרגמתי: למי הנערה, וכי דרכו של בועז לשאול בנשים? (ויותר תמוה הלא עת הקציר היה ובכל יום ויום נערות רבות יוצאות ללקוט, ומדוע שאל על זאת)? אלא דבר צניעות וכו', במדרש ורש"י, ורהב"ע פי' אולי הי' לבושה משונה כלבוש אשה הנכרי שהיא נכריה, ולפי דעתי הוא לפי מה שאכתוב להלן בשם הראב"ע, שישבה בסוכה לנוח בבוא בועז השדה, ואולי לא הורשה זאת לאחרות להסתפח שם, כי הסוכה היתה רק לנעריו ונערותיו, וגם לקוצרים, ע"כ תמה למי הנערה? (ו) נערה מואביה, אולי ידע הנער מקורבה של בועז עם נעמי, ואמר אליו

הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב: (ז) וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט: (ח) וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא־תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם־

(ז) זיא האטטע (צו מיר) געזאגט: ליבער! לאס מיך דאך בייא דען גארבען אויפזוכען, אונד זאממעלן, וואס הינטער דען שניטטערן ליגען בלייבט. אונד זא קאם זיא דען הער, אונד שטונד היר פאן דעם טאגעס אנברוך אן ביז יעטצט; זיא רוהט איצט נור איין וועניג אין דעם הויזע אויס.

(ח) דא שפראך בועז צו רות: האסט דוא געהארט, מיינע טאכטער? געהע יא ניכט אויף איין אנדערס פעלד עהרען אופצוזוכען, דוא ברויכסט אויך גאר ניכט פאן היר

רש"י

עבר והיא לשון פועלת: (ז) ותאמר. גלגה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספתי בעמרים.

באור

השבה עם נעמי בעבור זאת, ושם נערה יתכן שהוא נופל על כל אשה הצעירה לימים: (ז) ותאמר, פי' רש"י גלגה, והנכון בעיני שנתסר מלת אלי, כי באמת אמרה זאת אל הנער שיתן לה רשיון ללקוט בשדה, ואף שסתם הכתוב ולא פי', מה בכך? כי אין מהצורך לכתוב כל דבר קטן, אשר אין בו תועלת להקורא, וגם אשר איננו מדבק ומחבר ספור המעשה. והכתוב סומך על המבין שיבין מעצמו, ופי' ותאמר, וכבר אמרה: אלקטה נא, לקט השבלים, ואספתי שכחה של עמרים, מרש"י, והנה הרד"ק בשרשים הפריש בין שורש קבץ ואסף, ואמר אסף נאמר אף על שאינו מפוזר, וקבץ נאמר רק על המפוזר. והנה שורש לקט יאמר ג"כ על המפוזר, והההפרש ביניהם, שורש קבץ יאמר בבחינת שני דברים המפוזרים לאספם יחדיו ובל"א [לזאמאמען בריגגען] כמו ויקבץ את כל אוכל, (בראשית מ"א מ"ה). ולקט יאמר אף על דבר אחד בבחינת שתפישה למצוא דבר מה ולקחתו ובל"א [אויפהעבען], ואם תעיין במקרא תמצא בכל פעם על אסיפת השבלים יאמר מלת לקט בבנין פִּעֵל (ואחד יוצא מן הכלל אל תלכי ללקוט בפסוק שלאחר זה, אף

שגם פה נוכל לדחוק ולפרשו) וזה יורה על חוזק הפעולה ללקט השבלים המפוזרים הנה והנה שהוא טורח רב. ואולם בפ' בשלח אצל המן נאמר לקט בבנין הקל כמו ולקטו לחם, וילקטו יום וכו', כי שם היה בלי טורח לאסוף כי כסה המן את עין הארץ ונפל לאין מספר, וכמאמר חז"ל שטו העם אין שט אלא טיול בלי עמל וכו'. ולכך פי' רש"י פה אלקטה הוא לקט השבלים, הנופלים בשעת הקצירה כי המה מפוזרים, ואספתי הוא שכחה, כי הוא דבר המכונס. אך לפי פשטות הענין נאמר כי מלת בעמרים מוסב על שני הפעלים על אלקטה ועל ואספתי, ושעורו אלקט אצל העמרים, ומה שלקטתי אאסוף לי להביא הביתה. אמנם לדעת רעי היקר ר' יואל נר"ו זה הפירוש איננו נכון, כי יקשה לו איך יאמר בועז להלן גם בין העמרים תלקט אם הוא דבר מותר לכל, או שלכל הפחות כבר הרשו אותה לה, אבל טעם הכתוב ששאלה רות מהנער רשות ללקוט שבלים ולאספם אח"כ בעמרים, כדי שיהי' נקל עליה לשאת, והיתה צריכה לקחת רשות לזה כדי שלא יחשדוה שגנבה עמרים שלמים מן השדה, והיא מצאה חן בעיני הנער, ואחר ששאל לשמה וידע כי ממשפחת אדוני היא, נתן לה רשות לעשות כאות נפשה, אפילו לשבת בתוך הבית המוכן כשתרצה לנוח ממלאכתה, ולזה תמה בועז כשראה יתר השאת לה משאר העניים הלוקטים. ואמר עוד שהנגינה מסייעתו במה שמלת אלקטה נא מוטעם בטעם מפסיק, ואספתי בעמרים במשרת מפסיק. ולו היו ב' הפעלים שייכים לשם בעמרים יהיו שניהם מחוברים בטעם משרת מפסיק, והשם במפסיק יותר, ושגם לישנא דתרגום נוטה לזה, אלגור כען באכנוש שובלין בחלוותיה, ויתורגם א"כ בל"א [לאס איך דאך נאכלעזען, אונד מיר איין גארבען אויפבינדען, וואס הינטער דען שניטטערן ליגען בלייבט]: ותבוא, לאחר שהרשתי לה באה, ותעמוד לעסוק במלאכתה מאז הבוקר ועד עתה: זה שבתה הבית, זה ישיבתה בבית איננה כי אם זמן מועט לנוח שם, וטעם בית פירש הראב"ע כמו סוכה פי' שישבה בסוכה העושים בשדה לחסות ולסתור מחום השמש, ואמר הנער אל תכעוס עלי כי היא יושבת פה רק זמן מועט, ומלת זה מוסב על הישיבה, ותיבת זה, איננה שומרת את המין, להיות, שבתה, מקור מנחי פ"י עם כנוי נסתרת מהנפרד שֶׁבֶת, והוא דבר מופשט אשר באמת לא יוכנס תחת מין כלל וכלל:

(ח) הלא שמעת בתי, דרך הלשון לדבר כן בהתחלת הדבור, וכן המנהג לפעמים בל"א, ורד"ק בשרש לא כתב שמתחלה אמר לה בועז שלא תלך ללקוט בשדה אחר, ואח"כ אמר לה, הלא שמעת מה שהזהרתיך? השמרי ללכת לשדה אחר! תעבורי, שורק תחת החולם, וטעמו שלא תצטרך ללכת כלל מזה כל ימי הקציר רק תדבקי עם נערותי, ואפשר שהטעם אף ללון עמהן, וטעם וְכֹה יש אומרים על היותו לפעמים כטעם פה כמו אֵיכֹה שהוא במקום אֵיפֹה, ויש אומרים שהוא מוסב על זה שבתה הקודם כי מדרך השכל שלא

נְעָרָֽתִי׃ (ט) עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ
אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ
וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר
יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ (י) וַתִּפֹּל עַל־פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ
אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ (יא) וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר לָהּ
הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ
אַחֲרֵי מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ
מוֹלַדְתֵּךְ וַתֵּלְכִי אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל
שִׁלְשׁוֹם׃ (יב) יְשַׁלֵּם יְהוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ
שְׁלֵמָה מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת
לַחֲסוֹת תַּחַת־כְּנָפָיו׃ (יג) וַתֹּאמֶר אֶמְצָא־חֵן

הינוועג צו געהען, זאָנדערן קאננסט דיך נור אימער צו מיינען מעגדען האל־טען. (ט) זאָ באלד דוא נור זיהסט, דאס מאן וואָ אויף דעם פֿעלדע שנייד־עט, זאָ געהסט דוא איהנען נאך. איך האבע שאָן דען דינסטען אנבע־פֿאָהלען, דאס מאן דיר ניכטס צו ליידע טהון זאָלל. אונד ווען דוא דורשט האסט זאָ געהע נור פֿרייא צו דען געפֿע־סען אונד טרינקע פֿאָן דעם, וואס דיא דינסטען שאָפּפֿען. (י) זיא פֿיל אויף איהר אנגעזיכט ני־דער, ווארף זיך צור ערדע הין אונד שפראך: וואָדורך האבע איך דיזע גנאדע פֿערדינט, דאס דוא מיך זאָ גיטיג אויפֿנימסט, דא איך היר דאָך פֿרעמד בין? (יא) בועז אנטוואָרטעטע איהר אונד שפראך: עס איזט מיר שאָן אללעס ערצעהלט וואָר־דען, וואס דוא פֿיר דיינע שוויגערמוטטער נאך דיינעס מאננעס טאָדע געטהאן האסט, וויא דוא פֿאטער, מוטטער, אינד דיין גאנצעס פֿאטערלאנד פֿערליסעסט אונד צו איינעם פֿאָלקע איבער־גינגסט, דאז דוא פֿאָר העער ניכט געקאננט. (יב) דער עוויגע ווירד דיר דיזע טהאט פֿערגעלטען, פֿאָללשטענדיג ווירד דיין לאָהן זיין פֿאָן איהם, דעם עוויגען, דעם גאָטטע ישראל'ס, אונטער דעססען פֿליגעלן דוא שוטץ געזוכט האסט. (יג) זיא שפראך: לאס מיך נור פֿערנער גנאדע פֿינדען

רש"י

שכחה של עמרי: (ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי לא תכלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות

באור

הלכה לבדה אל הבית, כי אם בחבורת נערות בועז. ולכן אמר כאשר הטבת עתה לדבוק עמהן כן תעשי כל ימי הקציר: תדבקין, הנו"ן נוספת, ואמר חד מן חבריא הטעם לאות המבטא, בעבור האות הגרונית הסמוכה והנקודה ג"כ בחיריק. אשר ע"ז תבלע בין האותיות הסמוכות, ובאה הנו"ן להפסיק: (ט) עיניך בש"ה, כתרגום יונתן תהא מסתכלא בחקלא וכו', וטעם עינים אינו נופל בכל מקום על כלי הראות דווקא [דיא אויגען] כי אם לפעמים גם על חלקי הראיה אשר האחד מהם יקרא כפי המורגל בינינו בשם הרף עין [דיא בליקקע], ואני מאן נגר' רבה דקא מסהיד עלוהי בתרגומו לשיר השירים (ד' ט') ובעבור הכתוב לאמור כי ע"י שתדבקי תמיד בנערותי ולא תצטרך לחזור ולשוב, עיניך ישוטטו תמיד בשדה ובכל מקום אשר יקצרו הקוצרים שם תלך אחריהן ללקוט, וכן הוא מתורגם: והלכת אחריהן, אחרי הנערות הנזכרות בפ' הקודם, ורגיל בפומיה דרשב"ע לאמור על הדומה לזה, אע"פי שהוא רחוק במקום הוא קרוב בטעם, והנה הנערות מאלמות אלומים ממה שיקצרו הקוצרים וישליכו אחרי גיוס והעניים באים אחרי זמן מה ללקוט את השבלים הנשארים מאחריהן, ואמר בועז לרות שהיא תדבק בנערותיו ותלך מיד אחריהן כדי שתקדים לכל אחד לזכות בהלקט: את הנערים, ידוע שאם הכונה על הקבוץ אשר יכלול בו זכרים ונקבות ידבר תמיד בלשון זכר, וכן יתכן כאן שם נערים על כל הפועלים הן העבדים הן השפחות שכלם צוה לבלתי נגוע בה לרעה, והראיה מאשר ישאבון הנערים, וכן הוא מתורגם. וצמית, ואם תצמאי אל תכלמי מלכת ולשתות, רש"י. וצמית מנחי ל"א, ובא על משקל נל"ה, ורבים כמוהו: מאשר ישאבון הנערים, מהכלי הגדול אשר הפועלים שואבים ממנו בכלי קטן לשתות: (י) להכירני, לעשות לי כל הטוב הזה כאלו הייתי מכירך, ובאמת אנכי נכריה: (יב) משכרתך, הנפרד מַשְׂכֹּרֶת בפלס מַתְכֹּנֶת

ובנוי ישתנה החולם לשורק, והוא שכר על תשלום הדבר חלף עבודה מה: אשר באת, שעורו טעם ה' אשר תחת כנפיו באת לחסות, כי כן דרכו לשלם לאיש כפי מעלליו: (יג) אמצא חן, מי יתן

בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־לֵב
שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחֹתֶיךָ׃
(יד) וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם
וְאָכַלְתְּ מִן־הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב
מִצַּד הַקֹּצְרִים וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע
וַתֹּתַר׃ (טו) וַתָּקָם לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו
לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ׃
(טז) וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם

נ"א לָה או לָהּ ב' טעמים במלה אחת נ"א וַתּוֹתַר

אין דיינען אויגען, מיין הערר! דוא האסט מיר טראָסט, דוא האסט דיינער מאגד מוטה איינגעפֿלאָסט, מיר, דיא איך ניכט איינמאל איינער דיינער שקלאַוויננען גלייך בין. (יד) אלס עס צייט צום עססען וואר, שפראך בועז צו איהר, קאָממע הערבייא, אונד איס פֿאָן דעם בראָדע, דוא קאננסט אויך דיינען ביססען אין עססיג איינטונקען. זיא זעטצטע זיך נעבען דיא שניטטער הין. מאן לעגטע איהר געראָסטעטעס זאנגען-מעהל פֿאר זיא אס, ווארדע זאטט, אונד האטטע נאָך איבריג. (טו) נאכדעם זיא וויעדער אויפֿגעשטאנדען, אום אויפֿצוקלויבען, בעפֿאהל בועז זיינען דינערן, אונד שפראך: לאסט זיא אויך צווישען דען גארבען ערומזוכען, אונד בעשאָמט זיא ניכט דאריבער. (טז) איהר קאננט אויך איהרעטוועגען, אייך זאָגאר עטוואס פֿאָן דען קליינערן גארבען היר פֿערגעססען מאכען, אונד זיא

רש"י

שלך: (יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחודייס ותוך ובית הבליעה: (טז) וגם של תשלו. שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחי' תרגום של שגגה שלותא וכן על השל [שמואל ב' ו']. ד"א לשון כי ישל זיתך [דב' כי תצא]: הצבתים. עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה

באור

ואמצא עוד חן בעיניך, ויהי' זה שכרי מעם ה' על החסד אשר עשיתי: ואנכי לא אהיה, אינני ראויה להתדמות אל אחת שפחותיך, וטעם זמן הפעל הוא מורכב מהוה ועתיד, אינני עתה ולא אהי' כל עת כאחת שפחותיך, כאשר העיד על זה רעי הנ"ל בספרו זמירות ישראל: (יד) פתך בחומץ, כי החומץ יפה לשרב, הוא מקרר וממזג הדם: ותשב מצד הקוצרים, אחר חד מן חבריא, דרך ענוות קא משמע לן, שלקחה מקום' מצד הפועלים לא מצד הממונים: ויצבט, אין לו ריע במקרא וענינו הושטה, והטעם אחד מן היושבים אצלה, כתרגומו [אמן], ובא בקמץ קטן תחת החולם בעבור המקף: ותתר, בקמץ התי"ו בעבור הסוף פסוק, ובא א"כ העתיד בלי הפסק בפתח להרחיב הרי"ש, אמנם לדעת המכלול הוא נקוד כאן בפתח, א"כ בלי הפסק בסגול, כי כן דין מפסיק גדול לשנות הסגול לפתח, כמו זכור מלחמה אל תוסף (איוב מ' ל"ב) ומן ויאמר נאמר בהפסק וַיֹּאמַר, כי אע"פ ששניהם תנועות קטנות הנה בערך המדרגה ביניהם הפתח ארוכה יותר מהסגול כפי טבע המבטא: (טו) ותקם ללקט, לאחר שקמה מלאכילה, צוה בועז את נעריו עליה למען שלא תשמע ותכלם, ויתכן שטעם נעריו כאן הממונים על עושי המלאכה: גם בין העמרים, כי לא הורשה לכל המלקטים ללקוט בין העמרים, רק אחרי הקוצרים מה שנפל מהם, ולכן אמר שהיא תלקט, ואתם אל תכלימו אותה, לאמור לה שלא הורשה זאת: (טז) של תשלו, רש"י הביא ב' פרושים, א' מלשון כי ישל זיתך, ויהי' מחסירי פ"נ ושרשו נשל, ולדעת זה כוון המתרגם באמרו ואף מתר תתירון לה וכו', כי ע"י התרת המיתרים נושרים ונופלים השבלים, ובל"א [בינדעט עטוואס פֿאָן דען גארבען אויף וכו'] וב'. מלשון על השל שפרושו שגגה, כלומר עשו עצמיכם כאלו אתם שוכחים, ויהי' אם כן מנל"ה, כמו לא תשלה אותי. (מלכים ב' ד') והין ניקוד המלה מסכים לב' פרושיו, כנודע. אולם הרד"ק אמר ששרשו שלל ע"מ תָּחֹגּוּ ודומיהם כלומר השמיטו לה השבלים מן הצבתים, והנה יראה שאמר הכתוב לשון שלל, כי שורש זה הונח על לקיחת הדבר במהירות ובחטיפית בלי סדור, ואמר בועז להם שיקחו עבודה במהירות ובלי סדור, כדי שלא תבינה ותבייש, או אם יונח על השדה בסדור נאה תהיה מלקחת כי תאמר בוודאי לכוונה מיוחדת הונחו שם, ויתורגם לפ"ז בל"א [רופֿפֿט זאָגאר עטוואס אויס דען הויפֿען הערויס, אונד לאסט זיא אויפֿנעהמען]. אך נוכל להמלין בעד הפירוש השני של רש"י, אחרי שעל הרוב פעלי הכפל ופעלי נל"ה מתחלפים זה בזה, ויש להם על הרוב התדמות (דהיינו אם הפ"א וע"ין הפעל מכל אחד דומה לשל חבירו) כמו שגג שגה, מרר מרה, אף כאן שלל שלה: לה, בעבורה, כמו ופגעו לי וכו': מן הצבתים, רש"י פי' עמרים קטנים, ובל"א נקראו' ב"כ [קוויגע

וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ׃ (יז) וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה
עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי
כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים׃ (יח) וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר
וַתֵּרֶא חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־
לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ (יט) וַתֹּאמֶר
לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי
מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם
בֹּעַז׃ (כ) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא
לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת
הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ

זאָלכעם אויפֿזוכען לאס־
סען, דאס זיא יא נימאנד
הארט אנרעדע! (יז) זיא
לאז אלזאָ אויף דעם פֿעלדע
אויף, ביזגען אבענד, אונד
אלס זיא הערנאך אויס־
שלוג, וואס זיא געזאמ־
מעלט האטטע, וואר עס
ביינאהע איינע איפה גער־
שטע, (יח) זיא נאם
עס אויף, גינג דאמיט
אין דיא שטאדט, אונד
איהרע שוויגערמוטטער
בעשויטע, וואס זיא אויפֿ־
געזוכט האטטע, זיא
צאָג אויך הערפֿאָר, וואס
זיא, נאכדעם זיא זאטט
געוואָרדען, פֿאָן איהרעם
עססען איבריג האטטע, אונד גאב עס איהר. (יט) דא שפראך צו איהר איהרע שוויגער־
מוטטער: וואָ האסט דוא דען הייטע אויפֿגעלעזען? וואָ געזאממעלט? אָ דאס ער געזעגנעט
זייא, דער דיך זאָ פֿריינדליך אויפֿגענאָממען! דארויף זאגטע זיא איהרער שוויגערמוטטער,
בייא וועם זיא געזאממעלט, אונד זיא שפראך: דער מאן, בייא וועלכעם איך הייטע
געזאממעלט האבע, הייסט בועז. (כ) דא זאגטע נעמי צו איהרער שוויגערטאָכטער:
געזעגנעט זייא ער פֿאָם עוויגען, דא ער זיינע גיטע וועדער דען לעבענדיגען, נאָך דען טאָד־
טען ענטציהט. נעמי פֿוהר פֿאָרט, אונד שפראך צו איהר: דער מאן געהט אונז נאהע

רש"י

מלאן צבתים או כריכות [בלא מליעא]: (יט) יהי מכירך ברוך. בעל השדה שהכירך ונתן לך פנים
ללקט בשדהו: (כ) את החיים ואת המתים. שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצורכי המתים:

באור

גארבען], ורד"ק פי' אגודות, כי תרגום מלקטים אגודי' לפי שהמלקטים לוקחין הדבר ואוגדים אותו.
ולדעתי פירושו, כי זה דרכם למו בשדה, בתחלה מאלמים אלומים, שלוקחים שבלים הרבה ואוגדים אותם
יחד, וזאת יקרא בל"א [גארבען], אח"כ מניחים כמה עמרים כאלו אל מקום אחד ויצברו אותם צוברים
צוברים, עד אשר יאספו הגורן, וזאת יקרא בל"הק צבת, ובל"א [הויפען אונדער גערבען] והושאל השם
צבת, מן צבה שהונח על כל דבר הנצבה ונצבר כמו וצבתה בטנה: ועזבתם ולקטה, הו"ו מן ולקטה
שמש במקום שי"ן, כלומר עזבו' ללקט, ומוסב ועזבתם על האנשים שיתנו לה הרשיון ללקט, והוא ועזבתם
שלקטה. וכן תרגם יונתן תשבקו למהוי לצבא. ויש מפרשים ועזבתם מוסב על השבלים, פי' תעזבו השבלים
הצריכים כדי שתלקט אותם, ואין הנגינה מסכים לפרושם, וגם לדבריהם יאמר ועזבתם בקמץ הת"יו לא
בסגל הת"יו: (יז) איפה שעורים, מדה הנהוגה בימיהם, והיא שלש סאין: (יח) ותרא חמותה,
השכילה במה שלקטה כי רב הוא: משבעה, הת"ט תשמש במקום בעבור כמו מחמס אחיך יעקב (עובדי'
א') ופירושו מה שהותירה אחרי כי שבעה: (יט) עשית, לשון קנין ואסיפה, כמו אשר עשו בחרן
(בראשית י"ב), ועל השנות שאלתה פעמים, יאמר ששאלה על שני דברים, על הלקט וגם על המאכל אשר
נתנה לה, או יאמר מרוב תשוקתה לשמוע תשובתה שאלה במהירות ובחפזון פעמים, כדרך בני האדם
המתאוים לשמוע דבר חדוש: מכירך, שהכירך ונתן לך פנים ללקט בשדהו, רש"י: ותאמר, הוא כמו לאמור.
ושעורו בזה הלשון אמרה: (כ) אשר לא עזב, מוסב על הוא, ר"ל על בועז, החיים, זה נעמי ורות,
הראב"ע, וכתב עוד לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ובניו. כי שופט הי' וטעה בזה, כי כפי מה
שכתבתי לעיל לא הי' בועז שופט בימי אלימלך. ואולם גם אם לא הי' שופט, היבלר ממנו לעשות טובות
המתים, זה אלימלך ומחלון, כי הוא חסד למת שירחם על אשתו אשר השאיר אחריו, ולדעת רעי ר'
יואל מאמר אשר לא עזב מוסב על לה', שהוא לא יעזוב חסדו את החיים ואת המתים, ועושה חסד
לאלף דור בזכות אבותם, והוא הקרה אותך לאיש אשר הוא מגואלנו, ונתן לך חן בעיניו ויהיה א"כ
תרגומו בל"א כזה [געזעגנעט זייא ער פֿאָן עוויגען, דער זיינע גיטע וועדער דען לעבענדיגען נאָך
דען טאָדטען ענטציהט]: קרוב לנו האיש, גואל הוא שם המצטרף והונח על כל אחד משני אנשים

מְגֹאֲלֵנוּ הוּא׃ (כא) וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀ כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי׃ (כב) וַתֹּאמֶר נָעֳמִי אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ (כג) וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים וַתֵּשֶׁב אֶת־חֲמוֹתָהּ׃

ג (א) וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי חֲמוֹתָהּ בִּתִּי הֲלֹא אֲבַקֶּשׁ־לָךְ מָנוֹחַ אֲשֶׁר יִיטַב־לָךְ׃ (ב) וְעַתָּה הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ אֲשֶׁר הָיִית

אן; ער איזט איינער אונזערער נעכסטען בלוטפֿריינדע. (כא) דיא מואביטערין רות שפראך: יאַ ער זאגטע מיר אויך: האלטע דיך נור זאָ לאנגע בייא מיינען דינסטען, ביז זיא מיט מיינער ערנדטע פֿאֶלליג צו ענדע זינד. (כב) דאַ שפראך נעמי צו רות, איהרער שווינערטאָכטער: עס איזט אויך גוט פֿיר דיך, מיינע טאָכטער! ווען דוא אימער מיט זיינען מעדכען אויסגעהסט, דוא קאֶנטעסט אין איינעם אנדערן אקקער איבעל אויפֿגענאָממען ווערדען. (כג) זיא הילט זיך אַלזאָ צו דעי מעדכען דעס בועז, אום דאָרט אויפֿצוקלויבען, ביז דיא גערשטען־ אונד ווייצען־ ערנדטע פֿאֶלליג צו ענדע וואר. אלסדאַן בליב זיא ווידער בייא איהרער שוויגערמוטטער.
ג (א) נון שפראָך איהרע שוויגערמוטטער נעמי, צו איהר: מיינע טאָכטער! איך מאֶכטע דיר גערנע איינען רוהעאָרט זוכען, אלוואָ עס דיר וואָהל געהע. (ב) זיהע נון! אונזער

רש"י

ג (ב) מודעתנו. קרובנו: הנה הוא זורה; המח וונטי"ר בלע"ז: הלילה. שהיה הדור פרוץ

באור

שהם ממשפחה אחת. ובל"א [פערוואנדטער, בלוטספריינד], ונקרא בשם גואל על שגולותיו, כי אם ימכר אחד ממשפחתו לעקר הוא יגאלנו, כמאמר הכתוב או משאר בשרו יגאלנו, ואם נרצח האחד הוא יוכל להמית הרוצח בפגעו בו חוץ לערי מקלט ולגאול את הדם השפוך, ואם מת בלי בנים, לפנים הי' בישראל לקחת את אשתו ולגאלה. ובעבור זה שמו אשר קרבו לו גואל, אך בכול' שאמרתי הדין הקרוב קרוב קודם. ואל תדמה כי גם שם קרוב הונח על [בלוטספריינדע] כמרגלא בפומי דאנשי, לא כן הדבר, רק תואר קרוב הוא מבדיל ומתאר את התואר גואל אם הוא יותר קרוב משארו, כמו ונא גואלו הקרוב אליו, ובל"א [דער נעכסטע בלוטספערוואנדטע] וגם מצינו תואר מודע, ובבניני התולדות מיודעי, והונח גם על אנשים אשר אין אחד מהם ממשפחת רעהו, רק המה נודעים ואהובים זה לזה. וגם זאת מהוראות שורש ידע כמו שתרגם המשכיל הרמב"מן (בראשית י"ח י"ט) כי ידעתיו, [אוך האבע איהן צום פריינדע ערוועהלט], ותרגם (תהלים נ"ה י"ד) אלופי ומיודעי, [איין בוזענפריינד], ואמר שם מיודעי ר' יואל בביאורו וז"ל אוהבי אשר הודעתי לו כל לבי: (כב) עם נערותיו, הראב"ע פי' לא עם הנערי', כאשר אמרה רות לנעמי, ולפ"ז טוב [קאָמפעראטיף] ופרושו [בעססער], אך לפי דרך הלשון צריך להיות אחר [קאמפעראטיף] מ"ם היתרון כמו טוב פריי מחרוץ (משלי ח') טוב תתי אותה לך מתתי (בראשית כ"ט) ודומיהם רבים, ועוד אינו מחובר המשך ולא יפגעו בך וכו', ועוד למה שקרה רות, והרי בועז אמר וכה תדבקין עם נערותי, אך האמת כפי מה שאמרנו לעיל שהוא שם הכלל, וכן גם כאן טעם הדבקות עם כל הפועלים בעת המלאכה, ועם הנערות לבד בעת המנוחה, והוא מוסב על כל המאמר של בועז הלא שמעת וגו', ויהי' לפ"ז טעם טוב, כדי שלא יפגעו בך: יפגעו, אנשים, רד"ק וראב"ע, ולי נראה שפרושו להרע, כהוראותיו לפעמים, ולא יפגעו הפוגעים: (כג) ללקט, בעבור הלקט דבקה עם הנערות, ולולא זאת לא עזבה את חמותה, ויראה שכל ימי הקציר היתה תמיד אצל הנערות, ולא הלכה לביתה כמאמר בועז לה, וגם לא תעבורי מזה. ולכן אמר ותשב את חמותה, דהיינו אח"כ ישבה עם חמותה כמקדם:

ג (א) אבקש, כבר נודע כי אין חלוק בל"הק בפעלים בין בנין הגזר [אינדיקאטיף], ובין בניני התנאי והבקשה [קאָניונקטיף, אָפטאטיף], ופה לא תרגמתי כבנין הגזר, לפי שבאמת לא היה זאת רק עצה היעוצה אין ממשה, כנראה מאמרה והוא יגיד לך, וגם נאות לפשטות וליופי המליצה לתרגמו כבנין הבקשה: מנוח, מקום מנוחה כי מיום שבאה ממואב לא באה אל המנוחה עד עתה: (ב) מודעתנו, מלה זרה והתי"ו נוספת, הראב"ע, ולפי דעתו התי"ו זרה, והראוי מודענו, כי היא תואר לבועז, ורד"ק אמר כי נחסר מ"ם השמוש, והראוי ממודעתנו, שפרושו ממשפחתינו, וקמץ התי"ו מקום הצירי,

אֶת־נַעֲרוֹתָיו הִנֵּה־הוּא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ (ג) וְרָחַצְתְּ ׀ וָסַכְתְּ וְשַׂמְתְּ שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתְּ הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ (ד) וִיהִי בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתְּ וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין׃ (ה) וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֵלַי אֶעֱשֶׂה׃ (ו) וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה חֲמוֹתָהּ׃ (ז) וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו

ושמתי כ׳ וירדתי כ׳ ושכבתי כ׳ אלי חסר בכתיב

פֿערוואנדטער בועז, מיט דעססען מעגדען דוא צוזאממען ווארסט, דער שווינגט הייטע נאכט גערשטע אין דער טעננע. (ג) וואשע דיך אלזאָ, זאלבע דיך, לעגע דיינע בעסטען קליידער אן אונד געהע הינאב צור טעננע, לאס דיך אבער פֿאָר דעם מאננע ניכט זעהען, ביז ער מיט עססען אונד טרינקען פֿאָלליג פֿערטיג איזט. (ד) ווען ער זיך נון נידערלעגען ווירד: זאָ מערקע דיר דען אָרט, וואָ ער זיך הינלעגט, געהע הערנאך הין, דעקקע איהן צו פֿיסען אויף, אונד לעגע דיך אויך. ער ווירד דיר וואָהל זאגען, וואס דוא צו טהון האסט. (ה) זיא אנטוואָרטעטע איהר: וויא דוא מיר זאגסט, זאָ ווערדע איך טהון. (ו) זיא גינג אלזאָ הערּאב צור טעננע, אונד טהאט אויך אללעס זאָ, וויא דיא שוויגערמוטטער איהר בעפֿאָהלען האטטע. (ז) אלס נון בועז געגעססען אונד געטרונקען האטטע, אונד רעכט פֿערגניגט וואר, גינג ער היניין, אונד לעגטע זיך נעבען איינען גארבענהויפֿען נידער, דא קאם זיא גאנץ

רש״י

בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו: (ג) ורחצת. מטנוף עבודת אלילי׳ שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח״כ קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב

באור

ויהי׳ שם המשפחה מוֹדַעַת בפלס מוֹלֶדֶת אשר ממנו נאמר מולדתנו: זורה, [וונטור בלע״ז] רש״י, וצריך

להיות [וואנכער בלע״ז] והוא בל״א [קארן שווינגען, ווערפֿען] שזורה המוץ הקש והפסולת לרוח, וכמו לא לזרות ולא להבר (ירמי׳ ד׳ י״א): גורן, שם המקום שאוצרים בו התבואה, ובל״א [טייכע, טעננע]:
(ג) ורחצת וסכת, אף שהמה מבנין הקל פעלים יוצאים המה, ושעורם לרחוץ ולסוך את בשרה: וסכת, בשמן שיש לו ריח טוב, כי כן היו המנהג אצל גדולי ישראל אנשים ונשים, רחב״ע, וכן מצינו בתורה, ושמן לא תסוך, על בשר אדם לא ייסך ודומיהם, שמלותיך, הטובות, הרחב״ע: לאיש, בקמץ הלמ״ד כי הוא מוסב על האיש בועז: (ד) וידעת, עשה לך ציונים שתדעי מקום מנוחתו, כי הגורן מקום רחב ידים, ואם לא תדעי כן, ובפרטות בחושך לילה, לא תמצאנו: מרגלותיו, מקום רגליו, כשם מראשותיו על מקום הראש: אשר תעשין, למצוא מנוח. והנה לא סיפר הכותב פה כל הדברים אשר אמרה נעמי לכלתה לאמור לבועז, כי הלא רות אמרה ופרשת כנפיך וכו׳, ובוודאי לא מלבה דברה, אם לא יעולה לה מחמותה, רק סומך הכותב על המבין, שיבין זאת מעצמו מאמירת רות, ולא בקש לכפול הדבר ולשלשו:
(ו) ותרד הגורן, היא אמרה לה ורחצת, ואח״כ וירדת והיא לא עשתה, אלא וכו׳ לפיכך ירדה הגורן. ואח״כ קשטה וכו׳ מפי׳ רש״י, ואינו מוכרח כי מאמר ותעש מוסב על אמירת נעמי אל תודעי לאיש וכו ועל וידעת את המקום וכו׳, וגם נאמר שהוא בדרך כלל ואחריו פרט, בתחלה אמר ותעש ככל אשר צותה חמותה, ואח״כ מפרש מה עשתה: צותה, כמו ובעשתה (שמואל א׳ ח׳ וט״ז) והדגש יורה על חסרון תי״ו הפועלת, ותי״ו הנכתב הוא סימן הפעולה, הבא תחת מלת אותה, ובשלימותו יהי׳ צִוַּתְתָה,

מרד״ק: (ז) בלט, בנחת, רש״י, ושרשו לאט, כדעת רד״ק, או לוט מנ״ע, ובא פעמים ברחית האל״ף, כמנהג יהו״א המתחלפים, ויש אומרים כי גם מלת בלהטיהם מזה השורש, והה״א תמורת א׳ או וי״ו, וכתב הרד״ק פה, כי מלת בלט הוא מלא א׳ ובמסורה בשופטים נמסר עליו שהוא חסר, וכן הוא ברוב

וַתִּשְׁכָּב׃ (ח) וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּחֱרַד הָאִישׁ וַיִּלָּפֵת וְהִנֵּה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מַרְגְּלֹתָיו׃ (ט) וַיֹּאמֶר מִי־אָתְּ וַתֹּאמֶר אָנֹכִי רוּת אֲמָתֶךָ וּפָרַשְׂתָּ כְנָפֶךָ עַל־אֲמָתְךָ כִּי גֹאֵל אָתָּה׃ (י) וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בִּתִּי הֵיטַבְתְּ חַסְדֵּךְ הָאַחֲרוֹן מִן־הָרִאשׁוֹן לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי הַבַּחוּרִים אִם־

לייזע, דעקטע איהן צו פֿיסען אויף, אונד לעגטע זיך היין. (ח) וויא עס נון מיטטען אין דער נאכט וואר, ערשראק דער מאן זאָ זעהר, דאס ער גאנץ ערשיטטערט ווארד, אלס ער ענדליך מערקטע, דאס עס איין פֿרויענצימֿמער זייא, דאז צו זיינען פֿיסען ליגט. (ט) שפּראך ער: ווער ביזט דוא? זיא אנטוואָרטעטע: איך בין דיינע מאגד, רות, דוא זאָללטעסט דיינע פֿליגעל איבער דיינע מאגד אויסברייטען, דא דוא איין בלוטספֿערוואנדטער ביזט (דיס ווילל זאָ פֿיל זאגען: נים מיך אלס עהעפֿרויא אין דיינען שוטץ): (י) ער שפּראך: אָ מיינע טאָכטער, דוא ביזט איינע געזעגנעטע דעם עוויגען! דיזע דיינע פֿראָממיגקייט איבערטריפֿט נאָך דיא ערשטערע; דאס דוא נעמליך דען יינגלינגען ניכט נאכגעהען

רש"י

לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: (ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת. ויאחז כמו וילפת שמשון [שופטים ט"ז]: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפיך. כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגומר [ויקרא כ"ה] וחמותי ואני צריכו' למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר עשית עם

באור

הספרים: (ח) בחצי הלילה, ומקודם לכן לא הרגיש מפני חזקת השינה הגוברת על רוב בני אדם בחצי הראשון מהלילה, ובפרטית אחר אכלו ושתו, אשר ע"י כן אדים ועשנים מתגברים ועולים למוח, ויבלבלו חושיו ויפסידו הרגשותיו, ולכן הקדים הכתוב בתחלה, ויאכל בועז וישת וכו': וילפת, מבנין נפעל ושרשו לפת וענינו לרד"ק נטיה ועוות, וכן פי' הרמב"ע דהיינו שנהפך מצד אל צד, ויהי' לפ"ז שורש לפת ושורש פתל ענין אחד והת' פעלי' הפוכי' כמו שנמצא בשמות שמלה שלמה, כשב כבש, ודומיהם, כי גם בשורש פתל פי' הרד"ק ענינו עוות. והנה רבים פרשוהו שחרד האיש כאשר נהפך מצד אל צד כדרך בני האדם השוכבים על מטותם, כי ע"י כן הרגיש אותה. ולי נראה פרושו שחרד כל כך עד שנלפת ונהפך ע"י החרדה, והוא תנועות ורעדות הגוף הבא לאדם מחרדה פתאומית. ובל"א [בעבען, ערליטטערן, ערשיטטערט ווערדען], והחרדה היתה, כיחשב שבגנים באים אליו או שודדי לילה, ופי' והנה אשה כתרגומו וחזא אתתא' וכו', דהיינו אחר שראה שהיא אשה אשר שוכבת מרגלותיו, נסתלקה החרדה ושאל מי את? וכן כתב הרשב"ם בחומש על כל דבר שלא נדע מקודם יאמר והנה. אכן לדעת רש"י וילפת הוא לשון אחיזה, וכן כתב בספר שופטים על וילפת שמשון (אינגרלאו בלע"ז), וצריך להיות (אוומבראססע בלע"ז), בל"א [אומפֿאססען, אומגעבען] ולפי זה המובן יתורגם בל"א ככה [ערשראק דער מאן, אלס ער זיך אומפֿאסט פֿיהלטע, אונד זיהע! עס וואר איין פֿרויענצימער, דאז לו זיינען פֿיסען לאג], ופרושו לאמר שהרגיש שנאחז מזרועות האשה (כי אולי ע"י השינה נאחזו רגליו תמנה בלי כוונה או שעשתה זאת בכוונה למען הקיץ אותו משינתו כי ראתה שהגיע חצי הלילה והוא לא הרגיש) חרד החרדה, והלגתי לפני הקורא ב' הפרושים והמשכיל יבחר: (ט) ופרשת כנפיך, רמז לנשואין, כי האשה מסתופפת תחת צל בעלה, ואמרה לכך באתי למען שתקח אותי לך לאשה, אחרי שאתה גואל, ולך משפט הגאולה, וכבר בארתי שפי' ביאתם המנהג שהקרובים נושאים אשת המת. והנראה כי לא הי' זאת מצד החיוב, רק רשות, כי לולא זאת למה לא גאל הגואל האחר את רות? איך יעיז פניו לאמור לא אוכל לגאול? ולמה החרדה הזאת. למה לא דברה נעמי או רות אל בועז פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו, ולאמר לו ספחני אל ביתך? אלא בוודאי הי' זאת מהקרובים מצד החסד, וכוונת נעמי כמו שכתבו המפרשים, שחשבה אולי לא יעלוז בועז בדבר לישא אותה, או עכ"פ יזזיק בתעותיה ולדבר בעבורה עם שארי הגואלים: (י) חסדך האחרון, הוא שאינה רצתה ללכת אחרי הבחורים אשר אינם ממשפחת בעלה, רק הלכה אחר איש זקן מרוב אהבתה לבעלה למען הקים שמו, וזה הוא מצד החסד ולא מחיוב, כי מי יאמר לה אם תבחר באיש אחר, וכמו שכתב הראב"ע שבוודאי הבל אוהבים אותה בעבור יפיה. והתימה מת"י שתרגם על לבלתי לכת וכו', בתר ריבן למעבד זנו עמהן וכו'. כי אם לזאת יקרא חסד, לא ידעתי מה הוא חיוב? ועיין מה שכתב רעי ר' יואל על היבת חטד בבאורו לס' תהלים (י"ח כ"י): מן הראשון, אשר עשית עם חמותך רש"י, ויונתן תרגם קדמאה דאתגיירת, גם זאת יפלא, כי לא מתורת חסד נתגיירה, והאמת כמו שכתב הראב"ע שמוסב על החסד, כמו לאה וילדיה אחרונים (בראשית ל"ג ב') או יאמר, האחרון אחר מות בעלך,

דַּל וְאִם־עָשִׁיר׃ (יא) וְעַתָּה בִּתִּי אַל־תִּירְאִי כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי אֶֽעֱשֶׂה־לָּךְ כִּי יוֹדֵעַ כָּל־שַׁעַר עַמִּי כִּי אֵשֶׁת חַיִל אָתְּ׃ (יב) וְעַתָּה כִּי אָמְנָם כִּי־‑‑‑גֹאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי׃ (יג) לִינִי ׀ הַלַּיְלָה וְהָיָה בַבֹּקֶר אִם־יִגְאָלֵךְ טוֹב יִגְאָל וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ לְגָֽאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר׃ (יד) וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָיו עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם בְּטֶרֶום יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־בָאָה

אם כתיב ל׳ רבתי קמ״ץ בז״ק מרגלותו כ׳ יתיר ו׳

ווילסט, זיא זייען ארם אָדער רייך. (יא) נון מיינע טאָכטער! לאס דיר ניכט באנגע זיין, איך ווערדע אללעס פֿיר דיך טהון, וואס דוא פֿערלאנגסט, דען דאז גאנצע פֿאָלק וויים עס, דאס דוא איינע בידרע פֿרויא ביזט. (יב) אינדעס אביער, אָב עס שאָן וואהר איזט, דאס איך איין פֿערוואנדטער בין, זאָ איזט דאָך אויך נאָך איינער דא, דער נעהער פֿערוואנדט איזט אלס איך. (יג) בלייבע דאהער דיזע נאכט היר, אונד מאָרגען זאָלל עס זיך אויסצייגען. —ווירד דיך יענער אלס פֿערוואנדטער צור עהע נעהמען, זאָ איזט'ס גוט, ער מאג דיך נעהמען; וויללער דיך אבער ניכט עהליכען: זאָ ווערדע איך עס טהון, זאָ וואהר דער עוויגע לעבט! ליגע היר ביז אן דען מאָרגען. (יד) זיא לאג אלזאָ צו זיינען פֿיסען ביז אן דען מאָרגען, שטאנד אבער שאָן אויף, בעפֿאָר נאָך איינער דען אנדערן ערקעננען קאָננטע (דען ער שפראך: עס זאָלל ניכט בעקאנט ווערדען, דאס דיזעס פֿרויענצימער אין דיא טעננע געקאָממען.

רש"י

חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני. (ס"א כי משמע ספק והוא ודאי). אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנא' וישמע אברם כי נשבה אחיו [בראשית י"ד] והלא אברם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה'. אמרה לו בדברים אתה מוציאני ריקן ונשבע לה שאינה מוציאה בדברים. ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מטרדו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זרזה לקום כי אמר בלבו אין כבודי

באור

והראשון קודם מות בעלך: (יא) אל תיראי, שלא תמלאי מנות, או שלא תוציא הדברים מכח אל הפועל, לא כן כל אשר תאמרי אעשה עבורך, וגם לא יהי' לי חרפה, כי נודע בשערים כי אשת חיל את: (יב) ועתה כי. אך אף שאמת הוא שאני גואל, אולם יש גואל אחר שהוא יותר קרוב, והדין הקרוב יותר קודם, לכן דעתי ליני פה וכו': וגם. מוסב על אמנם שענינו אמת, כלומר אמנם כי גואל אנכי, אבל גם זה אמנם כי יש גואל קרוב ממני: (יג) טוב יגאל. יש אומרים כי טוב שם הגואל. ואם כן הוא, למה אמר הכתוב פלוני אלמוני, רק טעמו אם יגאלך, טוב הוא לך וכו' הראב"ע: לגאלך. שרש גאל גדרו והנחתו, ע[נין] הצלת דבר מה מלחץ אשר דוחק אותו אם הלחץ הוא נפשיי או גופניי, ובל"א [בעפֿרייען, לאָסמאַכען] ואמר הכתוב, וגאלתי אתכם מעבודתכם, מהלחץ אשר מצרים דוחקים אותם. ואם ימכור איש משדה אחוזתו או ביתו, אז שברון רוחו וצערו דוחקים אותו לראות את ביתו ביד אחרים. ואם יבוא איש ממשפחתו לגאלו אז שב ורפא לו, ולכן נקרא בשם גאולה. וכן בעבד הנמכר לעקר נאמר לשון גאולה מטעם זה, וכן כי ירצח איש את רעהו נאמר גואל הדם כאלו הדם מהמית נלחץ מחמה וקנאה, עד כי יבוא גאלו וימית את הרוצח אז חמתו שככה. ומטעם שזכרתי יאמר ג"כ על יבום קרובים גאולה, כאלו הציל המת מצערו ודאגתו בראותו אשתו תהי' אבודה ויתורגם כל אחד לפי ענינו. [איין בלוטספרייכר אנפֿערוואנדטער, אנגעהאער. פֿערטהיידיגער, פֿערטרעטער]. ולהנחה הזאת, יאמר שרש גאל לא לבד על מקח וממכר, אבל גם אם יחליף אדם דבר בדבר, ואח"כ רוצה לשוב ולקחת הראשון, או תמורת השני, או תמורת דמי ערכו. וגם יאמר על החזרת העבוט מהנוש', עת אשר ישלם לו חובו, ובל"א [איינלעזען. אויסלעזען וכו'] (ואף שאמר הרמב"ן ז"ל (ויקרא כ"ה כ"ד) שכל לשון גאולה מקח וממכר הוא, יתכן שכונתו בלבד להוציא יציאת היובל שהיא חנם בלי מחיר פדיון כלל עיין שם): (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על בטרם יכיר וכו' כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן, רש"י. ויש מפרשי'

הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן׃ (טו) וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר־עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר׃ (טז) וַתָּבוֹא אֶל־חֲמוֹתָהּ וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־לָהּ הָאִישׁ׃ (יז) וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר אֵלַי אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ (יח) וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃

ד (א) וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־

נ״א וְאֶֽחֱזִי חסר בכתיב

(טו) ער שפראך: האלטע דאז טוך העד, וועלכעס דוא אן דיר האסט, אונד פאססע דאראן. זיא הילט עס הין, ער מאס זעכס מאס גערשטע לעגטע עס איהר אויף, אונד גינג היר־אויף אין דיא שטאדט. (טז) אלס זיא צו איה־רער שוויגערמוטטער קאם, זאגטע דיזע: וויא שטעהט עס מיט דיר, מיינע טאָכטער? דא ער־צעהלטע זיא איהר אל־לעס, וואס דער מאן פיר זיא צו טהון פערשפראָכען האבע. (יז) אונד שפראך פערנער: דיזע זעכס מאס גערשטע גאב ער מיר אויך, דען ער זאגטע צו מיר: דוא זאָללסט ניכט מיט לעערער האנד צו דיינער שוויגער־מוטטער צוריק קאָממען. (יח) דיזע ערווידערטע: זייא נון רוהיג, מיינע טאָכטער, ביזדוא ערפאָהרסט, וויא דיא זאכע אויספעללט, דען דער מאן לעסט געוויס ניכט עהער נאך, ביז ער דיא זאכע נאָך הייטע צו ענדע געבראכט האט.

ד (א) בועז וואר אינדעססען הינויפגעגאנגען אין דאז טהאָר, אונד האטטע זיך דאזעלבסט נידערגעזעטצט, דא גינג עבען דער פערוואנדטע פאָראיבער, פאָן וועלכעס בועז געשפראָ־

רש״י

שיודע כי באה האשה הגורן: (יז) שש שעורים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' [ישעיה י״א]: (יח) כי אם כלה. השלים את הדבר היום:

ד (א) פלני אלמני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלוני אלמני. מתורגם בנביאים

באור

שאמר לנערו, וכן פי' יונתן ואמר לעולמוי ודחוק למאוד. האשה, בה״א הידיעה. מוסב על רות, ולזה אמר חד מן חבריא שעקר הטעם בעבור הגואל הקרוב שלא יחשדה וימנע עבור זה מלגאלה: (טו) הבי, במסורה נמסר עליו ט' חסר א' בלישנא ביאה, וא״כ יפרש הבי כמו הביאי, ולדעת המדרש נכתב הבה בה״א, ובספרי' שלפנינו נכתב ביו״ד. ואמר הרד״ק שפירושו הבי אותה לאחר שיאחז עמך בה, ונדחק לזה, כי לפעמים ענין הבה רק הזמנה בלבד, כמו הבה נתחכמה ויותר טוב בעיני דעת ידידי ר' יואל ברי״ל בזה, כי אמר שהמטפחת הוא בגד אשר בשתי קצותיו חובר על הראש, ושתי הקצוות האחרות תלויות למטה, וכעין בגד הנשים שקורין בל״א [טירלע]. וזה שאמר לה הבי המטפחת אשר עליך באחת ואחזי עוד בה בשתי הקצוות הנותרות כדי שתהא מוכנת לתת דבר מה לתוכה: וישת עליה, על המטפחת. וגם תוכל לפרש שעניינו כמו שם על שכמה (בראשית כ״א י״ד) ופרושו ששם הבגד עם השעורים עליה, ומוסב עליה על האשה ולא על המטפחת, והבוחר יבחר. ואחזי. לווי לנקבה נוכחת ובאל״ף בסגול, כמו אֶהֱבוּ את ה', אֶחֱזוּ לנו (שיר ב'): שש שעורים, שש איפ' שעורי' ועניינו תבין חסרונו,

וכן שם השעורים דלקמן: (טז) מי את, רז״ל אמרו ששאלה פנויה או נשואה את ורלב״ג פי' שלא הכירה אותה וכו'. ודעתי כדעת ר' יונה המדקדק, שהוא כמו מה, כלומר מה מעמדך? כי הוא יותר נאה לפשטות הכתוב, וגם נאמר שרז״ל פרשו ג״כ מי כמו מה, מה מעמדך, פנויה או נשואה? ופי' אשר עשה לה, הוא השבועה לגאלה, או לדבר עם הגואל, ויותר נכון לפרשו עבר במקום עתיד, כלומר מה שירצה לעשות:

ד (א) השער, מקום מושב הזקנים עם השופטים, כמו ועלתה יבמתו השערה. וכתב ר״ש בן מלך, לאות כי שופט היה, כי השופטים יושבים בשער, וגם הזקנים שרים למשמעתו, וישבו תיכף כאשר

בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב׃ (ב) וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ־פֹה וַיֵּשֵׁבוּ׃ (ג) וַיֹּאמֶר לַגֹּאֵל חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאָחִינוּ לֶאֱלִימֶלֶךְ מָכְרָה נָעֳמִי הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ (ד) וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל וְאִם־לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדְעָה כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי

מלרע קמץ בז"ק ואדע כתיב

בעז ... כען האמטע, אונד ער ריף איהם צו: קאָממע הערבייא אונד זעטצע דיך היהער, פלוני אלמוני! (איין נאמע, דעססען מאן זיך בעדינט, ווען דער געהאָריגע נאמע ניכט גענעננט ווערדען זאָלל, אָדער קאן.—פלוני הייסט דען איך אונבעקאננט, אלמוני, דען איך אונבענאננט לאססע). ער טראט הינצו, אונד זעטצטע זיך. (ב) בועז נאהם הירויף צעהן לייטע פֿאָן דען עלטעסטען דער שטאדט, אונד שפראך: זעטצט אייך היהער! אונד זיא זעטצטען זיך. (ג) אלסדאן שפראך ער צו דעם פֿערוואנדטען: דאז שטיק פֿעלד, וועלכעס אונזערם פֿעטטער דעם אלימלך געהאָרטע, האטטע נעמי, דיא פֿאָם געפֿילדע מואב'ס צוריקגעקאָממען, פֿערקויפֿט. (ד) איך זאגטע אבער: איך וואָללע דיר'ס קונד טהון, דאס דוא עס אן דיך קויפֿען זאָללסט, פֿאָר דענען דיא היר זיטצען, פֿאָר דען עלטעסטען מיינעס פֿאָלקעס. ווילסט דוא עס נון איינלאָזען: זאָ טהוע עס יעטצט; וואָ דוא עס אבער ניכט איינלאָזען ווילסט, זאָ זאגע עס נור, דאמיט איך'ס וויססע. דען אויסער דיר איזט נימאנד דא דער עס איינלאָזעט, איך אבער פֿאָלגע גלייך נאך דיר. יענער אנטוואָרטעטע: יא, איך וויל'ס איינלאָזען.

רש"י

כסי וטמיר [שמואל א' כ"א]: פלוני. מכוסה ונעלם לשון כי יפלא [דברים י"ז] היפלא מה' דבר [בראשית י"ח]: אלמוני. אלמון מבלי שם. [ס"א אלמוני שהיה אלמן מדברי תורה שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי]: (ד) ואדעה

באור

נוה, ורבו' תלושה היא: פלוני אלמוני, מתורגם בנביאים כסי וטמיר, פלוני מכוסה ונעלם, אלמוני אלמון מבלי שם, וא"כ שרשם פלא ואלם, וכן כתב הראב"ע. אך אמר כי אלמוני איננו מאלמון רק מן אָלֵם, שאין לו שם ידוע, וכן כתב הרד"ק וז"ל האיש המכוסה שמו אצל הזוכר אותו אע"פ שידוע הוא

אצלו והוא אינו רוצה לגלותו יאמר עליו פלוני. והנה פה לא רצה לגלותו כמו שכתב רש"י לפי שלא אבה לגאול. וא"כ יתכן לומר שכנויי כי מן פלוני ואלמוני הם על משקל הישר [נאָמינאטיף] ופרושו אני אפליא ואעלים שמו, וכן תרגמתי. ובאמת אגיד, כי תמיה לי מאוד על העלמת השם הזה, הלא כמה וכמה אנשים אשר עשו נבלה בישראל ונתפרסם שמם בתנ"ך, ומה המעשה הגדול הזה אשר עשה? הלא יבום הקרובים הי' רק מנהג בישראל. ואכם א', אמר לי תירוץ אחר, והמשכיל יבחר, ואמר כי כנויי כי פה הוא על משקל נוטה, והוא יהס מה שאליו או מה שממנו [דאטיף אָדער אַבלאַטיף] ופרושו' נעלם לי או ממני (ומלאנו לו רעים כמו הלום לאתוני יבאוני, ודומיהם) ושעורו כי הכותב בעצמו לא ידע שם האיש, כי המעשה לא בימיו הי', רק הוא העתיק אותו מספרים אחרים, קבל כך מהזקנים שבדורו, והמה ג"כ קבלו איש מפי איש, וברבות הימים נשתכח שם האיש מישראל, ואין בזה גנאי לשמואל הנביא, אשר הי' מחבר מגילה הזאת, שלא ידע שם האיש, כי כמה וכמה דברים יש המכוסי' מנביאים, כאשר תלינו כמה פעמים בתנ"ך, ומה גם בנדון דידן, אשר אין בו תועלת כלל אם ידע או לא ידע, עכ"ל. וכמה פנים יש לתורה: (ג) מכרה נעמי, אי אפשר לומר שכבר מכרה נעמי את השדה בהחלט כי איך יאמר אח"כ לקמן ביום קנותך את השדה מיד נעמי, ולכן נפרשו מבנין התפעל (ציוו העטטע פֿערקויפֿט) היתה מוכרת את השדה כבר, אם לא עכבתי אותה במה שאמרתי לה לגלות אזניך מקודם ואם יוקשה לשון אם תגאל, אחרי שעדיין הוא ביד נעמי? נוכל לומר אחרי שהשדה הי' בתחלה לאלימלך שהוא ממשפחתו, ועתה הוא ביד נעמי שייך שפיר בזה לשון גאולה, דהיינו לגאול אותו מיד נעמי ליד אחד ממשפחת אלימלך, כמו שכתבתי למעלה (ב' י"ג): (ד) ואני אמרתי, כפילת הכנוי יורה על היפך הענין, היא אמרה לי למכור, אבל אני אמרתי לה לגלות לך, כי אתה הגואל היותר קרוב, ותוכל לטעון שהיא מחויבת למכור לך, ועתה אם דעתך לקנות קנה נא עתה: נגד היושבים, דהיינו נגד זקני עמי, כי אף שהי' שם רבים מהעם כדכתיב וכל העם אשר בשער, הנה היושבים לא היו כי אם הזקנים כאמור לעיל (פ' ב'), וכנראה אל המושכל וכן הוא מתורגם. והנה לפי הפסק הטעמים שלפנינו, מלות נגד היושבים יוסבו על קנה וכאשר תרגמתי,

אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל׃ (ה) וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתָ לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ׃ (ו) וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל־לִגְאָול־לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאֹל׃ (ז) וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן

קניתי כתיב יתיר ו'

(ה) בועז ערווידערטע: זאָבאלד דוא דאז פֿעלד פֿאָן דער האנד דער נעמי איבערנימסט: זאָ האָסט דוא אויך צוגלייך דיא פֿפֿליכט איבערנאָמען, דורך דיא מואביטערין, רות, דיא פֿרויא דעם פֿערשטאָרבענען, דען נאמען דעם פֿערשטאָרבענען אויף זיינעם ערבגוטע צו ערהאלטען. (ו) דא שפראך דער פֿערוואנדטע: זאָ קאן איך'ם ניכט איינלאָזען, איך קאָננטע מיינעם אייגענען ערבגוטע ניר דאדורך שאדען; איבע דוא אלזאָ מיין פֿערוואנדשאַפֿטסרעכט פֿיר דיך, דען איך קאן עס ניכט איינלאָזען. (ז) פֿאָר אלטערס אבער וואר דיזעס געברויך אין ישראל: אום איינעם ווידערקויף אָדער טוישהאנדעל, אָדער זאָנסט איינער זאכע בעשטאנד צו געבען, מוסטע דער איינע זיינען האנדשוה אויסציהען, אונד איהן

רש"י

כי אין זולתך. קרוב לגאול. (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו נחלת ה' בנים [תהלים קכ"ז] לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי [דברים כ"ג] וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאולה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קנין כמו שאנו

באור

אולם לדעת אחד מן חבריא הוא מוסב על אגלה אזניך, כלומר אני אמרתי אגלה אזניך נגד היושבים ונגד הזקנים לאמור קנה, ויתורגם לפ"ז [איך וואָללטע עס דיר פֿאָר דעניגען דיא היר זיטצען פֿאָרלעגען, פֿאָר דען עלטעסטען מיינעס פֿאָלקס, קויף טהון, אונד דיר זאגען, דאס דוא עס אן דיך קויפֿען זאָללסט]: אם תגאל גאל, יש מפרשים שהוא מוסב על קנה וגו', כלומר אם גאול תגאל עשה זאת עתה נגד היושבים, ויהי' לפ"ז גאל שם הפועל, וטעו בזה, כי לעולם לא יבוא המקור בשו"א אם הוא מחובר נפעל, כי אם בקמץ כמו שמעו שָׁמוֹעַ, רק הוא לווי וכאשר תרגמתי: ואם לא יגאל, אמר ר' יונה כי היה ראוי להיות ואם לא תגאל, וכן ובאשת נעוריך אל יבגוד, הראב"ע וכן כתב הרד"ק במכלול בשורש גאה, ואחד מן חבריא אמר לפי שהתניעה מן הגאולה הוא דבר שאינו הגון, לכן אם על כבודו לאמרו בלשון נסתר, ויהי' תרגומו [וויל אבער זיינער ניכט אויסלאזען] ואני תרגמתי כפי הענין: ואדעה, רצונך בזה הדבר, ואני צריך לכך: כי אין זולתך לגאול. כמו כי אין לבוא אל שער המלך (אסתר ד') אי אפשי לבוא, וכן כאן אי אפשי לגאול זולת הסכמתך: ואנכי אחריך, במדרגת הקורבה. ובדעתי לגאול: אנכי אגאל, היפך מה שחשבת שלא אגאל, והטעם לחזק אמיתת החיוב במאמר שהוא הפוך השלילה. וכמו שהוא מתורגם [יא! איך ונו']: (ה) ביום קנותך, ידוע שיום שהוא לשון עת, ושעורו בשעת קנותך השדה מיד נעמי קנית גם להקים וגו' כי גאולת הנחלה וקיום שם המת עליו הם שני דברים הדבוקים זה בזה כל כך, עד שבעת שיתחיל האחד יתחיל גם השני, ומן הנראה שהגואל לא הי' בקי בדיני ודתי ישראל, עד שחשב לקנות השדה בלי להקים שם המת עליו: ומאת רות המואביה, אמרו שגם לרות הי' חלק בנחלת אלימלך קודם הגאולה, ויקנה הגואל השדה מיד נעמי ומיד רות, אמנם מלבד שאין הנגינה מסכמת לזה הפירוש להיות מקום האתנחתא תחת שם נעמי' הנראה יותר נכון בשעור הכתוב הוא כזה, ביום קנותך השדה מיד נעמי קנית גם (החיוב) להקים שם המת על נחלתו מאת רות המואבי' אשת המת, כשתקחנה לך לאשה, וטעם וי"ו ומאת בעבור הדביקות שזכרנו: (ו) פן אשחית את נחלתי, זרעי כמו נחלת ה' בנים, לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבוא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית וכו' (רש"י) וכבר זכרנו שלא הי' הגואל בקי בדינין, ולדעת הראב"ע נחלתו אתם, וא"כ נאמר שיירא פן יקרא שם המת גם על אחרי נחלותיו ויבוטל שמו. ולפי פשוטו לא אמר מה שאמר כי אם להמלט ולהסיר ממנו בקשת בועז, ולא ידע הוא עצמו טעם וכונה מיוחדת במאמר הזה. ולראי' מאמר הכפול כי לא אוכל לגאול בלי הוספת הטעם, לפי שהרגיש בעצמו שהוא אינו אלא דחוי בקש, אמנם הי' ירא ולא ידע מה ירא ולמה ירא, כדרך תמידי אצל אנשי ההמון שמתיראים מפני כל חדש ויתענגו תמיד בהמורגל אצלם: (ז) וזאת, אמר זאת בלשון נקבה בהסתר הענין, כאשר העיר על זה הרמב"מן כמה פעמים, והוא הנקר' בלשון העמים [נייטרום]: לפנים, בימים הקדמונים שעברו, הראב"ע, והנה כפי דרכי לה"ק יש הבדל בין לפנים ובין מלפנים, כי לפנים יאמר אם

לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ח) וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ (ט) וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־

דעם אנדערן איבערגעבען; אונד דיזעס גאלט אלס פאָלליגע כעשטעטטיגונג אין ישרא': (ח) זאָבאלד נון דער פערוואנדטע צו בועז געזאגט האטטע: קויפע עס דיר, צאָג דיזער זאָגלייך זיינען האנדשוה אב, (ט) אונד שפראך צו דען עלטעסטען אונד צו אללעם פאָלקע: איהר זייד יעטצט מיינע צייגען, דאס איך פאָן דער האנד דער נעמי אללעס אן מיך גע-

רש"י

קונין בסודר במקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל.

באור

המנהג הי' בימים הקדמונים אבל עתה הוא בטל, ולפנים נאמר אם הוא נמשך מן הזמן ההוא ועד עתה. ואף בזה אם שבאמת קבלו חז"ל ומנהג החליפין עליהם ועל זרעם ועל כל הדורות הבאים, מ"מ סדר החליפין נתחלף משליפת נעל לקנין סודר כמנהגנו עתה, ולכן שייך וזאת לפנים שלף איש נעלו, כל דבר, על הגאולה ועל התמורה' פרט, לקיים כל דבר כלל, וכן הוא מתורגם: שלף איש נעלו, קצת מהמפרשים חשבו כי שליפת הנעל דכאן היה כענין חליצה, ויבום בועז כענין יבום המפורש בתורה, ובאמת רחוקים זה מזה מאוד, כי הכתוב אומר ביבום והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת, ופה ראינו כי נקרא שמו עובד לא מחלון, גם לפי הקבלה שלף בועז נעלו ונתן לגואל, ואם היה זאת כענין חליצה, היתה רות צריכה לשלוף נעל הגואל, אחרי שלא אבה יבמה, אבל האמת כאשר כתבתי בהקדמתי כי יבום קרובים הי' מנהג בישראל שקבלו על עצמן לבד מיבום אשת אח ממש, ושליפת הנעל היה לקיים הקנין והמקח, שלא ישוב עוד, ואציגה לפניך דברי הר"י אברבנאל בפ' כי תצא בקיצור, יש בלשוננו בענין נעל ב' לשונות, של, שלף, חלץ. כי בארץ מצרים ובארץ ישראל נהגו האנשים לשאת ברגליהם מנעל עור קשה, והנעלים ההם אינם קשורים, וכאשר ירצה לעזוב המנעל יניע הרגל והמנעל יפול מאליו, וע"ז נאמר של. ויש מנעלים אחרים אינם כ"כ קלים ורחבים, אבל דבקים יותר ברגלים, ומנעל כזה צריך להסירו בידים, וע"ז נאמר שלף. כענין שליפת החרב. ואם המנעל יותר רך ונדבק ברגל ע"י רצועות, וצריך להסיר ע"י התרת הרצועות, כזאת יקרא חלץ, כמו ואלצו האבנים ע"כ. אמנם בתרגום יונתן מצינו על שם נעל נרתק יד ימיניה, והוא הנראה נכון, כי באמת יהי' זה דרך בזיון כן לעושה כן להעומדים עליו לשלוף הנעל מעל רגלו. ולראי' על זה מחילת הנעל דיבום עצמו, שטעמו בזיון וחרפה כדכתיב וירקה בפניו ונקרא שמו בית חלוץ הנעל, וזה שהולך לפרש שם מעל רגלו, וכאן נעלו סתם. גם אינו נגד הקבלה אשר על פיה קונין בכל כליו של קונה ועתה בסודר, ולזה תרגמתי אף אני [האנדשוה], כי גם בל"א שוה שם בית היד לשם בית הרגל. וראוי להזכיר שגם היתה תעודה מימים קדמונים בין שאר האומות, כי יקרא איש את אחיו למלחמה, והוא מלחמת גבר בגבר הנקרא [דועל] יפשוט האחד את נעלו מעל ידו, ויזרקהו לרגלי השונא, לאמר: חרב איש ברעהו, ונראה מי ינצח! וטרם יגביה השני את הנעל לא יקרבו אל מלחמת הנצוחי וא"כ גם בזה היתה שליפת הנעל סימן כי נכון הדבר להעשות, אפס לא נודע מאיפה נתפשט המנהג הזה בימיהם: וזאת התעודה, לשון ועוד, שע"י המעש' הזה יעדו המקנה והקונ' ועוד גמור זה לקנות וזה להקנות. והנה יסדו אבותינו הראשונים המנהג הזה בימיהם, אשר הכתיבה לא היתה רגילה כל כך בזמניהם כבזמנינו, לבלתי קנות באמירת דברים לפי שאינם כי אם הבל פה אשר אין בו ממש ויוכל האחד לאמור שאמירה בעלמא היתה בלי כונה גמורה, אבל אם כבר עשו עשיה שיש בה ממש, יהי מה שיהי' לבד שתהא מיוחדת לקיים דבריהם, ובזה יעידו על עצמם שעשו מה שעשו בלבב שלם ובנפש חפצה, וביותר כי נעשו כל הקנינים בשער מושב הזקנים והעם והיתה שליפת הנעל לעדות לקיים כל דבר ונמכר, וטעם תעודה כולל שניהם, יעוד ועדות, גם אפשר שטעם לקיים כל דבר, לעשות קיום אל הדברים היוצאים מן הפה, ויתורגם בל"א [אומן יעדען געשפראָכענן וואָרטע פעסטיגקייט צו געבען] וא"כ אינו כלל כי אם מוסב על הגאולה ועל התמורה, ובאמת הי' מן הראוי עתה לקנות בשטר גרידא להיות הכתיבה עצמה עשיה שיש בה ממש, אמנם מנהג אבותינו בידינו, ולכן אנו קונין בשטר ובקנין סודר, כמו שאנו נוהגים לשבות ביום טוב שני של גליות, ואף כי בקיאין אנחנו בקביעא דירחא: (ח) ויאמר הגואל לבועז, אחר הודעת המנהג של שליפת נעל, אשר בעבור זה היה צריך להפסיק הענין, חוזר אל ההמשך לאמור, מיד כשאמר הגואל לבועז קנה לך, דהיינו במה שאמר גאל לך אתה את גאלתי, שלף בועז את נעלו לקנות, וזה לאות כי היה להוט אחרי הטוב לעשותו, ורצה שיעשה על ידו גמילות החסד הזה. ויונתן תרגם, ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקניא וקני לך, ולפ"ז במה שתרגם לעיל, שלף איש נעלו ונתן לרעהו, וטלע גבר נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קנין לחבריה, יהי' ואושיט מוסב על יד ימיניה, ויהי' א"כ לדעתו שליפת הנעל רק בעבור הושטת הי: שהיא עקר הקנין, כמה שקורין בל"א [איין האנדשלאג], והי' ראוי לאמרו אם לא שהוא נגד הקבלה וישלוף נעלו, נחלקו רז"ל (ב"מ דף מ"ז) מי נתן למי, אם הגואל לבועז, או בועז להגואל, והסברא נוטה שבועז הוא נושא מאמר וישלוף, כי שמו הוא הסמוך יותר על הפעל, וכמו שבארנו הכתוב, וכן פסק

אשר לכליון ומחלון מיד נעמי: (י) וגם את־רות המאביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם־המת על־נחלתו ולא־יכרת שם־המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום: (יא) ויאמרו כל־העם אשר־בשער והזקנים עדים יתן יהוה את־האשה הבאה אל־ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את־בית ישראל ועשה־חיל באפרתה וקרא־שם בבית לחם: (יב) ויהי ביתך כבית פרץ אשר־ילדה תמר ליהודה מן־הזרע אשר יתן יהוה לך מן־הנערה הזאת: (יג) ויקח בעז את־רות ותהי־לו לאשה ויבא אליה ויתן יהוה לה הריון ותלד בן: (יד) ותאמרנה הנשים אל־נעמי ברוך יהוה

קויפט האבע, וואז דעם אלימלך, כליון אונד מחלון צוגעהערט האטטע. (י) אונד דאס איך אויך דיא מואביטערין, רות, מחלון'ס געוועזענע פֿרויא, מיר הירמיט צום ווייבע ערקויפט האבע, אום דען נאמען דעס פֿערשטארבענען אויף זיינעם ערבגוטע צו ערהאלטען, אויף דאס ער ניכט פֿערלאשע אונטער זיינען פֿערוואנדטען, אונד אים טהארע זיינעס געבורטסארטס. איהר זייד יעטצט צייגען! (יא) דא שפראכען אללע לייטע, דיא עלטעסטען, אונד דיא צוגעגען ווארען: וויר זינד צייגען. דער עוויגע געבע, דאס דיזע פֿרויא, דיא יעטצט אין דיין הויז קאממט, ווערדע וויא רחל אונד לאה, דיאביידע דאז הויז ישראל ערבויעט האבען; דאס דיינע מאכט צונעהמע אין אפרת, אונד דיין נאמע זיך פֿערברייטע אין בית לחם! (יב) דיין הויז ווערדע דורך דען זאמען, וועלכען דער עוויגע דיר פֿאן דיזער יונגען פֿרויא שענקען ווירד, וויא דאז הויז דעס פרץ דען תמר דעם יהודה געבאהרען, (יג) בועז נאהם אלזא רות, זיא ווארד זיינע פֿרויא, ער וואהנטע איהר בייא, דער עוויגע פֿערליה איהר שוואנגערשאפֿט, אונד זיא געבאר איינען זאהן. (יד) דא שפראכען דיא ווייבער צו נעמי:

רש"י

משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאתה ממנו:

באור

הלכה (רמב"ם הלכות מכירה פרק ה') בכליו של קונה: (י) ומשער מקומו, יתכן שהם היו נרשמים שמות אנשי העיר על נחלותיהם בעבור הגאולה והחזרה ביובל לדעת למי ישוב, דומה מעט למנהגנו עתה בבית העלה בלשכת האפותיקי [היפאטעק בלע"ז]: (יא) יתן ה' האשה כרחל וכלאה. שיבנה ביתך על ידה, כאשר הן בנו את בית ישראל, והקדים רחל לפי שהיא היתה תחלה במחשבת יעקב: ועשה חיל, אמר ר' יואל שהוא מקור והכפל לעד וקרא שם, שבהכרח אין טעמו שהוא יקרא, אבל יהי' קרוא בשם, ולכן ענינו קריאת שם וכתרגום יונתן ותהי קרי שמא, ושעור הכתוב יתן ה' את האשה כרחל וכלאה, וגם יתן לך על ידה עשית חיל וקריאת שם, והטעם יגדל כוחך ויגדל שמך ע"י רוב הבנים שתוליד לך, ויש מפרשים שנחסר הנסמך אנשי, אנשי חיל ואנשי שם, כי בהיות אשתך כרחל וכלאה, כן יהי' בניה כבניהן אנשי חיל ואנשי שם, ואמר ועשה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן ועוד יש לפרשו, שאמרו כאשר עשית עתה דבר גדול, כי לקחת את האשה הזאת מפאת צדק, כן תזכה לעשות עוד דבר חיל ויפורסם שמך, והבוחר יבחר: וקרא שם, כפילת המאמרים הוא ליופי המליצה ועל דרך שירי: (יב) ויהי ביתך, כתרגומו ויהי מלא ביתך, ושעור הכתוב ויהי ביתך מן הזרע וגו' כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה: כבית פרץ, אבי כל אנשי המקום: מן הנערה הזאת, כבר הערנו שהשם זה נופל על כל אשה הצעירה לימים, לא לבד על בתולה אשר איש לא ידעה, כי אם גם על הבעולה וזה שצריך הכתוב לבאר נערה בתולה, אם הכונה על הפנוי' דוקא: (יג) ויתן ה' לה הריון, יש אומרים נכתב זאת בעבור שהי' בועז זקן בא בימים, והי' זאת פלא בעיני הכותב שיוליד לעת זקנתו, כאשר תמה שרה הלבן מאה שנה יולד, ולכן יחס ההריון לה', דהיינו שהוא הפליא לעשות שתהר ותלד בן, ולא נהירא, כי אם היתה הסברא נוטה למניעות הלידה, לא לקח בועז את רות, אשר כל כונתו רק להקים שם המת על נחלתו, ואין סומכין על הנס.

אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו בישראל: (טו) והיה לך למשיב נפש ולכלכל את־שיבתך כי כלתך אשר־אהבתך ילדתו אשר־היא טובה לך משבעה בנים: (טז) ותקח נעמי את־הילד ותשתהו בחיקה ותהי־לו לאמנת: (יז) ותקראנה לו השכנות שם לאמר ילד־בן לנעמי ותקראנה שמו עובד הוא אבי־

נ"א שבתך נ"א אהבתך

געלאָבט זייא דער עוויגע, דער דיר'ס נונמעהר ניכט אן איינעם אנגעהמער פֿעהלען לעסט! זיין נאמע ווערדע בעריהמט אין ישראל. (טו) ערווירד געוויס דיין געבייגטעס געמיטה ווידער ערקוויקען, אונד דיר דיין גרויעס אלטער ערטרעגליך מאַכען, דען איהן האט דיינע שווינערטאָכטער געבאָהרען, דיא דיך צערטליך ליבט, אונד דיר אויך בעססער וואר אלס זיבען זאָהנע. (טז) נעמי נאהם דאז קינד, לעגטע עס אין איהרען שאָס, אונד ווארד זיינע ערציהעריןן. (יז) איהרע נאכבארינען גאבען איהם איינען נאמען, דער זאָ פֿיל זאגען זאָללטע, דיזער זאָהן ווארד פֿיר נעמי געבאָהרען. דאהער נאנטע זיא איהן עובד (דינער, פֿערפֿלעגער). ער ווארד נאָכמאלס פֿאטער דעס ישי, וועלכער דוד'ס

באור

אמנם הטעם שהקים ה' מחשבת בועז שלא יכרת שם המת מעל נחלתו: (יד) אשר לא השבית לך גואל, שורש שבת הורה על בטול הדבר והפסקו, אשר היה מקדם ואיננו עוד, והפוכו התמדת הדבר שהיה, עליו נאמר שלא ישבות, אמנם על דבר הבא מחדש לא נוכל לאמור שלא שבת, ולפ"ז יש לעיין קצת על ההשתמשות בזה השורש כאן בעבור לידת הבן, שיתכן לאמור עליו אשר נתן לך גואל. אמנם לפי מה שאמרו חז"ל מיד אחר שנתעברה רות מת בועז הוא נכון מאוד, כי ע"י מות בועז שבת הגואל לנעמי אם לא השאיר בן זכר אחריו, וכל ימי ההריון הי' זה בספק אם יהי' הולד בן או בת, אבל אחר הלידה נודע שלא השבית ה' לה גואל אחרי שילדה כלתה זכר, וזה שאמר הכתוב, ותלד בן והאמרנה הנשים (המסובבות את רות בלדתה) אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל ע"י שלקח בועז ואיננו. ואפשר שגם זה טעם ויתן ה' לה הריון על שנתעברה מיד, כי לולא זאת לא הוקם שם המת על נחלתו, לפי שמת בועז אחרי ימים מועטים: ויקרא שמו בישראל, שעודו יגדל ויהי' לאיש בין אחיו, ואז בודאי יהי' לך למשיב נפש אחרי שנולד מן כלתך האוהבת אותך במאוד, כי על הרוב ידמה טבע הבן לטבע הוריו. (טו) למשיב נפש, מליצה נאה כאלו עד עתה חסרה נפש מאתה נער והוא ישיבה לה: ולכלכל, מטעם ויכלכל יוסף, וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו (הרא"ע) שעודו מי יוכל לשאת אותו, והוא היותר נכון בעבור הפעול את שיבתך, וכן הוא בתרגום אשכנזי: אֲהֵבָתֶךְ הת"ו בסגול' מפני שהנגינה מלעיל ולא ימצא כן נראה לעולם אחרי ת"ב שאין בה נגינת טעם והראוי בצרי והנה בא המלה על משקל פָּעֵל, ולכן הה"א בצירי, והבית נקודה קמץ, וכן הוא במכלול, וכן מצאתי ברוב הספרים המדויקים, לא כאשר נדפס במקראות גדולות בפתח הבי"ת: יְלָדַתּוּ, יְלָדַתְהוּ ונבלעת הה"א ונשלמת בדגש התי"ו, כמו יִשְׁמְרֶנּוּ שהוא במקום יִשְׁמְרֶנְהוּ: טובה לך, פעל עבר, כי הנגינה מלעיל, והטעם כת' יונתן דהיא הות טבתא ליך בעידן ארמלותיך מסגיאין בנין, כי דבקה בך נחמה ושמחה וכלכלה אותך יותר מאלו הי' בניך עושים: שבעה בנים, ידוע שמדרך לה"ק לקחת המספר שבעה או עשרה תחת סכום רב בלתי מיוחד, כמו עד עקרה ילדה שבעה (שמואל א' ב') זה עשר פעמים (במדבר י"ד) ורבים כן, וכן תרגום יונתן מסגיאין בנין: (טז) ותקח נעמי וגו', יש אומרים שמזה הכתוב והסמוך עליו ראי' שכבר מת בועז: (יז) ותקראנה לו, מצינו ד' מיני קריאה בלשון, (א) קריאה לגשת, (ב) קריאת דברים, (ג) קריאה למשתה, (ד) קריאת שם. והנה הקריאה לגשת יש שתמשך אחריה מלת את, בהיות הקורא הפעול, והוא סמוך כל כך אל הקורא שיאמר אליו בעצמו לגשת [רופען] כמו ויקרא את עשו בנו, ויקרא עלי את שמואל; ויש שתבוא אחריו למ"ד התכלית, כשהקרוא רחוק מהקורא והוא שולח אחריו להביאו, [רופען לאססען] כמו ויקרא למשה ולאהרן לילה, שטעמו שלוח את עבדיו להביאם לפניו, ורבים כמוהו, ובכתוב וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים, יתכן לפרש טעם ויקרא על השליח ותרגומו בבחינת פרעה [ער ליס רופען] כמו שהוא באמת בתרגום הרמד"מן, וכן וישלח פרעה ויקרא את יוסף. וקריאת דברים, הנקראים מהקורא אל הקרוב אליו לא לגשת, כי אם לעורר את אזניו [צורופען] ימשוך אחריו מלת אל, כמו ויקרא יעקב אל בניו, ויקרא ה' אל משה; ויש שימשך אחריו מלת את לסימן הפעול בבחינת הדברים הנקראי', או בעל פה [אויסרופען] כמו איך האלהים אשר קרא את הדברים האלה, או מעל הספר [לעזען] כמו וקרא את כל הדברים האלה. וקריאה למשתה, ימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול בבחינת הקרואים [איינלאדען] כמו ויקרא את כל אחיו; או למ"ד התכלית בבחינת השליח שזכרנו בפן הב' מהוראה הראשונה [איינלאדען לאססען], כמו ויקרא לכל בני המלך. וקריאת שם ימשוך אחריו מלת את לסימן הפעול או בבחינת הדבר הקרוא בשם, כמו ויקרא אתהן חוות יאיר, או בבחינת השם עצמו שהוא קרוא להיות סימן לדבר מה, כמו ויקרא את שם בנו, אשר מזה הטעם יבוא גם הדבר אשר לו נתן השם למנה ביחס הבנו ל

ישי אבי דוד: (יח) ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את־חצרון: (יט) וחצרון הוליד את־רם ורם הוליד את־עמינדב: (כ) ועמינדב הוליד את־נחשון ונחשון הוליד את־שלמה: (כא) ושלמון הוליד את־בעז ובעז הוליד את־עובד: (כב) ועבד הוליד את־ישי וישי הוליד את־דוד:

קמץ בו"ק קמץ בז"ק

פאטער וואר. (יח) פאָלגענדעס איזט דאז געשלעכטס־רעגיסטער דעס פרץ: פרץ צייגטע חצרון, (יט) חצרון צייגטע רם, אונד רם צייגטע עמינדב, (כ) עמינדב צייגטע נחשון, נחשון צייגטע שלמה, (כא) שלמון צייגטע בועז, בועז צייגטע עובד. (כב) עובד צייגטע ישי, אונד ישי צייגטע דוד.

רש"י

(יח) ואלה תולדת פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

באור

שאליו, כמו ואביו קרא לו בנימין, ויקרא לה נבח; אינם כל זה אם כונת הכתוב להודיע השם הנתון עניינו את הוא, אך אם כונתו להודיע בלבד שנתן לו שם בלי לפרש אותו, אזי תבוא תמיד מלת שם בינה הפעול, והדבר התכונה ביחס הגבול שאליו, כן ויקרא להן שמות [ער גאב איהנען נאמען, לא שם מיוחד, דען נאמען] כי אח"כ הוא שמפרש שהיו השמות כשמות אשר קרא להן אביו (והרמב"ן תרגם שם כפי הענין): ראיתי להרחיב הדבור בזה הענין בעבור שמצאתי כי אבן רהיטנא שאתו אינה מבארים אנשי שם את דבריהם ונתנו ע"ז מקום לטעות. ועתה נחזור לענינינו לבאר את הכתוב אשר לפנינו, אשר רבים נבוכו בפירושו, כי מלת לאמר יולד בנה קשי ההבנה, ואחד מהמפרשים כתב שקריאת השם הי' יולד בן לנעמי דהיינו שכך הי' שמו, ואמר עוד ותקראנה שמו עובד, שנתנו לו ב' שמות, ואין בכל זה טעם, ומצאתי פירוש נכון בספר תורת חסד, וזהו ותקראנה לו השכנות שם לאמור, כלומר שכונת השם הזה תהי' לאמור, יולד בן לנעמי, להשיב נפשה ולכלכל את שיבתה, ותקראנה שמו בעבור זאת עובד, דהיינו עובד לנעמי ומטיב עמה, וכן הדרך בל"א לאמור (עם דיכטעט איר, איזט איר גוט, ניטצליך): (יח) ואלה תולדות פרץ, לפי שייחס דוד על שמה של רות המואבי' חזר וייחסו על שם יהודה (רש"י) ובדברי הימים (א' ב') פי' רש"י על החשבון שעל פיהו יהי' בועז בן ב' מאות שנה בהולידו את עובד, והראב"ע האריך פה בחשבון של לידת בועז, וכתב דרך סברא כי נחשון מת במדבר וכו' ואם אמרנו שהי' שלמון כאשר נכנסו לארץ בן שנה, הנה הם ארבעה שלמון בועז ועובד וישי, והנה כל אחד הוליד והוא בן צ"א שנים וכו' ע"ש, ויוקשה מאוד לדבריו שכתב לעיל שאבצן זה בועז, וא"כ נא ואשוב, בשופטים י"א נאמר בבני יפתח בשבת ישראל בחשבון זה שלש מאות שנה ובו' בזה הולידו שלמון ובועז, ועובד נולד, ואיך יאמר שכל אחד מהם הוליד בן צ"א שנה? ואשוב עוד אם עד לידת עובד הי' יותר מג' מאות שנה, א"כ הי' מן לידת עובד עד לידת דוד פחות מע"ו שנה, ואיך הולידו עובד וישי בן ל"ב שנים? ויש מן הבריא אמר כי שלמה אינו שלמון ובינים אנשים רבים שלא זכר לביותם פחותי מעלה, וכבר הביאותי לו במנוחת הספר, שאם האורכתי בזה הענין: **את שלמה**, ת"י הרכיב פה דברים אשר לא ידעתי לפרשם כי אמר על שלמה, הוא שלמא מן בית לחם ונטופה האם שכא כי שלמא מבית לחם היה בן כלב בן חור, כמו שנאמר בד"הי א' ב', הרכיב שני אנשים קרובים בשמותיהם ורחוקים במשפחתיהם:

סכום פסוקי רות פ"ה. וסימנו סורה שבה פה. וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי:

חזק

לוח ההפטרת.

	פירוש ותרגום מאת
במדבר בהושע סי' ב' והיה מספר בני ישראל עד וידעת את ה':	משה הלוי עהרענרייך.
נשא בשופטים סי' י"ג ויהי איש אחד עד ובין אשתאל:	בעל הבוצר.
בהעלתך בזכריה סי' ב' רני ושמחי עד הן הן לה:	בעל הבוצר.
שלח לך ביהושע סי' ב' וישלח יהושע עד הארץ מפנינו:	בעל הבוצר.
קרח בשמואל א' סי' י"א ויאמר שמואל עד אתכם לו לעם:	בעל הבוצר.
חקת בשופטים סי' י"א ויפתח הגלעדי עד מפני בני ישראל:	בעל הבוצר:
בלק במיכה סי' ה' והיה שארית יעקב עד עם אלהיך:	משה הלוי עהרענרייך.
פנחס במלכים א' סי' י"ט ויד ה' היתה עד וישרתהו:	מהביאור הקדום:
מטות בירמיה סי' א' דברי ירמיהו עד נאם ה':	שד"ל.
מסעי בירמיה סי' ב' שמעו דבר ה' עד נער אתה:	שד"ל:

מזמורי תהלים לומר בכל שבת מעין פרשיות

במדבר שמחתי באומרים לי סי' קכ"ב.

נשא אלהים יחננו סי' ס"ז.

בהעלתך אלהים אלי אתה סי' ס"ג.

שלח לך שמע קולי סי' ס"ד.

קרח בבוא דואג האדומי סי' נ"ב

חקת הללויה הללו עבדי וגו' את שם ה' סי' קל"ה.

בלק נאם פשע לרשע סי' ל"ו.

פנחס שמחתי באומרים סי' קכ"ב.

מטות אודה ה' בכל לבב סי' קי"א.

מסעי מכתם לדוד סי' ט"ז.

המשתדל.

א (א) **ואתכם יהיו איש איש למטה**, אמר אדוני אבי ז"ל כי כאן היה מן הצורך שיהיו ראשי המטות משגיחין על המנין; מפני שהיה רצון האל שתתחלק האומה לשבטים ולמשפחות, ואולי יצא אחד וירצה להכניס עצמו בשבט שאינו שלו או במשפחה שאינה שלו, או יהיה אדם מסופק בייחוסו והנשיאים יבררו הדברים ויעמידו איש איש בשבטו ובמשפחתו; אבל בערבות מואב (במדבר כ"ו) לא קרא משה לראשי המטות, כי כבר היו ישראל נחלקים למטותם ולמשפחותם, ולא היו צריכין אלא למנין. (יד) **דעואל**, כאן ולהלן ז' מ"ב ויו"ד כ' הוא בדל"ת, ולמטה ב' י"ד הוא ברי"ש, ובספר תורה של הכותים כלם בדל"ת, ובתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים כלם ברי"ש; ולדעתי לא דעואל היה שמו ולא רעואל היה שמו, אלא **דַּרְעוּאֵל** או **רַדְעוּאֵל**, משרש **דרע** או **רדע** שענינם בערבי דחייה, ומזה בלשון חכמים קורין למלמד הבקר **מַרְדֵּעַ**; ואח"כ נשתבש שמו בפי העם, ויש שהיו משמיטין הרי"ש ואומרים דעואל, ויש שהיו משמיטין הד"לת ואומרים רעואל; לפיכך נכתב פעמים כן ופעמים כן. וכיוצא בזה **דֹּדָנִים** ו**רֹדָנִים**, עקרם **דַּרְדָּנִים**, **מף** ו**נף** עקרם **מְנַף**, כמו שכתבתי בבראשית י"ד ד'. (יז) **אשר נקבו בשמות**, אשר בררם האל והזכירם בשמם למשה, ודוגמתו ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להודות לה' (דברי הימים א' ט"ז מ"א), הכוונה שבררם דוד, וכן בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות (ד"ה ב' ל"א י"ט) הכוונה שנבררו. ואם היה טעמו (כתרגום רמ"במן) האנשים המזכרים כאן, היה לו לכתוב את האנשים אשר נקבו בשמות בלי מלת, **הָאֵלֶּה**, כמו ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות (ד"ה ב' כ"ח ט"ו) שהם עזריהו ברכיהו יחזקיהו ועמשא, הנזכרים שם (פסוק י"ב). (מו) **ויהיו כל הפקודים**, כבר כתבתי בכרם חמד א' עמוד ע"ג כי כמו שבמנין הזה לא נמנו הלוים, מפני שנבחרו לשרת בקדש, כן במנין הראשון יתכן שלא נמנו הבכורות, כי בזמן המנין הראשון היו עדיין הבכורות כהני ה' ומשרתיו, ובאמת אחר שהיו נתונים לעבודת הקדש בגופם, לא היה ראוי שיתנו בקע לגלגלת לצורך הקמת המשכן. ולפי זה מקרה קרה שנשאר המנין השני שוה לראשון. ויש לתמוה על רלב"ג ואחרים אחריו, שאמרו כי גם במנין הראשון לא נמנו הלוים — והלא עדיין לא נבחרו ולא נבדלו הלוים, ואיך לא יהיו נמנים עם שאר שבטי ישראל? (מז) **לא התפקדו**, ההפעיל משרש פקד אין ענינו מנין, אלא נתינת פקידות לאדם על דבר מה, כגון ויהי מאז הפקיד אותו בביתו (בראשית ל"ט ה') עשה אותו פקיד, על דרך ויפקד פקידים על הארץ (שם מ"א ל"ד), ומלת הפקיד פקדון אינה זזה מהוראה זו, כי המפקיד עושה חברו פקיד להשגיח על פקדונו, אלא שאומרים הפקיד הדבר ביד פלוני, במקום שהיה ראוי לומר הפקיד פלוני על הדבר ההוא, על דרך שאומרים אריק חרבי, במקום אריק תערי (עיין שם ש"י); וההָפְקַד אינו אלא תולדת ההפעיל, ומלת הָפְקַד לא יתכן שתבא להורות על המנין, לפיכך לא יתכן לומר שמלת התפקדו מורכבת מהפעל והתפעל. אך ראוי לדעת כי תנועת U ותנועת O משמשות בלשון הקדש (כאשר העיר כבר ר' יהודה חיוג) להורות על קבלת הפעולה מיד אחרים (**פֻּעַל**, **הָפְעַל**, גם **פָּעוּל**), וכן כאן הקמץ החטוף מורה כי לא לבד לא הָתפקדו מעצמם, אלא גם לא נצטוו למנות את עצמם, וכן ובני ישראל הָתפקדו וכלכלו (מלכים א' כ' כ"ז) ענינו שנמנו במצות המלך והשרים. אבל במלחמת בנימן,

המשתדל

שלא היה מלך בישראל, כתוב ויתפקדו בני בנימן, לבד מיושבי הגבעה הָתפקדו (שופטים כ׳ ט״ו), ואיש ישראל הָתפקדו (שם שם י״ז), כי ברצונם ובאין אונס מנו את עצמם. ודע כי התבות הללו זרות בנקודן מצד אחר, כי הפ״א קמוצה והקו״ף רפה, ואם היו מבנין התפעל היו בפתח ודגש, **הִתְפַּקְּדוּ, הָתְפַּקְּדוּ**, ואף אם הוקלה הקו״ף, היה הפתח ראוי להתקיים, כמו **וַיִּתְיַלְדוּ**; אם כן אין התבות הללו מבנין התפעל הידוע בלה״ק, ועיין מה שכתבתי על מלת **הוּסָּדָה** (שמות ט׳ י״ח). (נב) **ואיש על דגלו**, כבר כתבתי בכרם חמד ח׳ עמוד ע״ב כי **דגל** אין תחלת הוראתו נס ומפה. אבל הוא כתרגום אונקלוס וכל הקדמונים, חבורה מסודרת (טקס, **Ταξις**), ובכל הפרשה הזאת דגל נאמר על בני אדם, לא על נס ומפה, כגון והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה הכוונה חברת מחנה יהודה, ורמב״מן הוצרך להוסיף מלות, ותרגם דיא צור **פאהנע** דעס **לאגערס** יהודה געהערען, ואין צורך לכל זה, כי דגל מחנה יהודה ענינו חברת מחנה יהודה, אלא שדגל גדול ממחנה, כי אנשי הדגל הם מסודרים דרך קבע, ומחנה אפשר שיהיה דרך עראי, מאנשים שנתחברו במקרה. אבל מפני שנהגו לנשוא נס שיתקבצו תחתיו אנשי הצבא, וכל לגיון ולגיון יש לו נס מיוחד ונבדל מחבריו, הושאלה מלת דגל להורות על הנס, כמו ודגלו עלי אהבה:

ב (ב) **איש על דגלו באותות לבית אבותם**, רמב״מן תרגם (נגד הטעמים) באותות דבק עם לבית אבותם, והוצרך לכך מפני שחשב כי הדגל הוא הנס. אבל באמת האותות הם המפות והנסים, או שאר סימנים המשמשים לכך, ושיעור הכתוב כך הוא: בני ישראל יחנו לבית אבותם איש איש בלגיון שלו, על ידי אותות וסימנים לכל לגיון ולגיון.

ג (א) **ואלה תולדות אהרן ומשה**, הואיל והוא בא להפקיד את הלוים שיהיו משרתים את הכהנים, הזכיר מי הם הכהנים (תלמידי החכם יעקב חי פארדו זצ״ל). ואמר ואלה תולדות אהרן ומשה, ולא הזכיר תולדות משה, להודיע כי גם משה העמיד תולדות, אלא שלא רצה ה׳ להקדישם להיות כהנים, ולא חלק להם שום גדולה, ולהגיד שלא היה משה מבקש גדולה לעצמו. (ט) **נתונים נתונים המה לו**, מצאנו השמות נכפלים להורות על החזוק, כמו מן האדום האדום הזה, רע רע יאמר הקונה, ועמוק עמוק מי ימצאנו, מדהרות דהרות אביריו, וקרובים לאלה גם צדק צדק תרדוף (הצדק, הצדק לבדו תרדוף), בדרך בדרך אלך (בדרך, ותמיד בדרך אלך); ולפעמים **יִכָּפֵל** השם כשהוא בלשון רבים, והכוונה על רבוי דברים המפוזרים כה וכה, כמו בארות בארות חמר, ויצברו אותם חמרים חמרים, עשה הנחל הזה גבים גבים, המונים המונים בעמק החרוץ; גם יכפל השם להורות על החילוק (דיסטריבוציאן), כגון מטה מטה לבית אב, שהכוונה מטה אחד לכל בית אב, וכיוצא בזה שְׁנַיִם שְׁנַיִם, שבעה שבעה, הכוונה שנים מכל מין, שבעה מכל מין; גם יבא השם כפול להוראת מלת **כל**, כמו איש איש (כל איש, כל אחד ואחד), יום יום, שנה שנה, עדר עדר לבדו. וכאן בנתונים נתונים אין מקום לאחת מאלה, וראב״ע נדחק ואמר: לעולם, או הם ובניהם העומדים תחתם" אבל גם שאר מצות התורה הן לעולם, ולא בא באחת מהן כפל כזה. ואם היה הדבור עם הלוים עצמם, אולי היה נכון שיכפול המלה לחזוק: נתונים נתונים אתם לאהרן" כדי שישתעבדו אליו ומוצא שפתיו לא ישנו, אך עכשו שהדבור הוא עם משה, לא יובן כלל למה יאמר לו בלשון חזוק נתונים נתונים המה לו. ואשר אני אחזה לי הוא שאין כאן כפל לשון כלל, אבל אומר אני כי נתונים הראשון הוא שם, והיו נקראים כך גם קודם מתן תורה האנשים שהקדישום אבותיהם (או אחרים) לעבודת האל ומקדשו (כמו שהיה שמואל שאמרה עליו אמו ונתתיו לה׳ כל ימי חייו), ומזה נקראו אח״כ נתינים הגבעונים ושאר נכרים שנתנום בני ישראל לעבודת המקדש; והנה נתונים כמו מוקדשים. ושיעור הכתוב: בתורת האנשים המוקדשים הנקראים נתונים, יהיו הלוים נתונים לאהרן. וכן למטה (ח׳ י״ו) כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל, ענינו הם מופרשים לי בתורת המוקדשים הנקראים נתונים. וקרוב לזה (למטה י״ח ו׳) לכם מתנה נתונים לה׳ לעבוד את עבודת אהל מועד, אין הכוונה שניתנו במתנה לכהנים, אלא שניתנו להם כמתנה שהוקדשה לגבוה, אבל לא להם ממש ניתנו, אלא לה׳, לעבוד את עבודת אהל מועד (עיין שם רש״י). ואחר שקרא הלוים בשם נכבד **מַתָּנָה**, חזר בפסוק שאחריו ואמר עבודת מתנה אתן את כהנתכם, כלומר גם אתם

הכהנים דעו כי עבודתכם היא עבודת קדש, ואין לזרים אתכם; ופירוש עבודת מתנה עבודת הַפְרָשָׁה וְהֶקְדֵּשׁ, שאתם נתונים ומוקדשים לי לעבוד עבודתכם. וגם כשהיו שורפים את בניהם לע"ז, היו הבנים ההם נקראים מתנה, כדברי יחזקאל (כ' ל"א) ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש אתם נטמאים. גם בבהמות נראה לי שנקראו סתם בשם מתנות, הבכורות הקרבים לגבוה, וזה נ"ל המכוון במלת מתנות בפסוק מלבד שבתות ה' ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם וגו' (ויקרא כ"ג ל"ח). **מאת בני ישראל**, מתוך בני ישראל, עיין רש"י והמבאר, וכן נכון. כי האבלאטיף התורה על הפועל איננו נוהג בלה"ק; וכן מפורש למטה (ח' י"ו) כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל; ורמבמ"ן תרגם פֿאָן, והוא טעות. (לב) **פקדת שומרי משמרת הקודש**, פְּקֻדָּה הוא שם מופשט, וענינו השגחה, כמו ופקודתך שמרה רוחי, וכן למטה ד' ט"ז; ולפעמים ישמשו בו בהשאלה כאלו הוא שם התאר, וענינו כמו פקיד, כמו והיו במקדשי משרתים **פְּקֻדּוֹת** אל שערי הבית ומשרתים את הבית (יחזקאל מ"ד י"א), ודוגמתו בלשון אשכנז ראטה (**עֵצָה ויועץ**), ובשאר לשונות Magistratus, Podestà, Guardia, Guida. וכן כאן אלעזר היה נשיא נשיאי הלוי, והיה פקדת שומרי משמרת הקדש, כלומר שהיה פקיד ומשגיח על שומרי משמרת הקדש. וכן ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה, השלום יהיה פקיד עליך, והצדקה תהיה נוגשך ושלטונך. (נ) **מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף**, מקרא זה פירוש לשלפניו, כי תחלה אמר ויקח משה את כסף הפדיום מאת העודפים על פדויי הלוים, ואח"כ פירש כי לא לקח מאת העודפים, כי לא היו שם אנשים שיתכן לומר עליהם שהם עודפים על הלוים, אלא הבכורות בכללם היו יתרים רע"ב על הלוים, לפיכך מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף, לא אמר מאת השלשה ושבעים ומאתים בכור, אלא מאת בכור בני ישראל, כלומר מכללות הבכורות לקח את הכסף. והקדמונים נתנעו מלפרש כן, ונדחקו לומר כי בגורל נבררו מי הם העודפים (מה שאין רמז ממנו בכתוב) מפני מלות ואת העודפים שבפסוק הקודם, שנראה מפשוטן שידוע היה מי ומי העודפים; אך ידוע כי הנראה מפשט המלות איננו תמיד עומק כוונת הכתובים. והנה כבר הבינו קצת מן המתרגמים ומן המפרשים כי מלת פְּדוּיֵי ופדויים שבפרשה זו ענינה כשם דבר פִּדְיוֹן, רק בפסוק מ"ט פירשו פדויי הלוים אותם שנפדו על ידי הלוים; ואני אומר כי גם הוא כחבריו ענינו פדיון הלוים, כי לא היתה שם ברירה לדעת מי פדוי ומי עודף, אבל כל אחד מכ"ב אלף ורע"ב בכורות היו בו (בקירוב) ע"ט חלקים פדויים וחלק אחד עודף על הפדיון, ומשה לקח את הכסף מאותם החלקים העודפים על פדיון הלוים, כלומר לקח את הכסף מאת כל הבכורות יחדו, וכל אחד נתן (בקירוב) אחד משמנים בכסף הפדיון (שהוא אחד משמנים מחמשה עשר בשקל) לפדות אחד משמנים שבו שלא היה פדוי. סוף דבר נ"ל ברור שאם היה כדעת הקדמונים, היה הכתוב אומר מאת השלשה ושבעים ומאתים בכור, ולא מאת בכור בני ישראל.

ד (כ) **לראות כבלע את הקדש**, אם היה פירושו לראות כשמכסין או כשמסתירין את הקדש, היה ראוי בבלע בבי"ת, לא כבלע בכ"ף, מלבד שלא מצאנו דוגמא לזה שיהיה הכסוי או ההסתר נקרא בליעה. ובעזעניוס פירש לראות אפילו רגע, ומלת כבלע היא לדעתו כמלת עד בלעי רקי (איוב ז' י"ט), אך העקר חסר, והיא מלת רק. ולדעתי טעמו לא יבאו לראות כאדם הבולע ואוכל בחפזון דבר שהוא תאב לו הרבה, לא יבאו לראות אפילו מעט ובחפזון, כאלו הם בולעים את הקדש. שרש בלע בבנין פיעל לא יורה תמיד השחתה, אבל נמצא ג"כ להוראת הבליעה, ופי רשעים **יְבַלַּע** און (משלי י"ט כ"ח) שטעמו כטעם איש שותה כמים עולה (איוב ט"ו ט"ז), והפיעל לחזק ולהורות מהירות הבליעה הנעשית בתאוה עזה.

ה (ח) **האשם המושב לה' לכהן**, עדיין לא הזכיר שיהיה האשם ניתן לה', אלא לאיש אשר חטא לו, ואיך יאמר פתאום האשם המושב לה'? ולפרש כראב"ע האשם המושב לה', המושב בעבור יראת ה', הוא רחוק ודחוק. לפיכך הנכון כפירוש רז"ל בספרי (ואחריהם רש"י ז"ל) קנאו ה' ונתנו לכהן, כלומר האשם שהיה ראוי להיות מושב לאיש אשר חטא לו, עכשו שהאיש איננו, וגם גואל אין לו, האשם ההוא הוא לה', כלומר ינתן לכהן. מלת המושב ענינה הראוי להיות מושב, כמו מהלל (שראוי להללו), ורא (שראוי ליראה אותו), נבחר (שראוי לבחור בו), בת בבל השדודה (שהיא ראויה להיות שדודה),

ולפי זה ראוי שיהיה התבניר תחת המושב, והאשם ראוי להיות בדרגא; ואני לא אחליט אם נשתבשו הטעמים בשתי תבות אלו בטעות סופרים, או כך יצאו מתחת ידי בעלי הטעמים. (יג) **והיא לא נתפשה**, לדעתי אין הכוונה שלא נאנסה, אלא שלא היה מי שיתפשה ויראה אותה בעשותה הנבלה (ניא וואורדע ניכט אויף דער טהאט ערטאפט), וכן דעת הרא"בע. (יח) **מי המרים**, לא נקראו בשום מקום המים המרים, כי באמת לא היו מרים, ורק אם חטאה אז היו נעשים בקרבה מרים (כלומר מזיקים וארסיים), כמו שכתוב (פסוק כ"ד) ובאו בה המים המאררים למרים, והיו נקראים מרים על שם סופם (כדברי רז"ל) מפני שאם היתה טמאה היו מרים לה, ואע"פ שאם לא נטמאה לא היו מרים, לא נקראו מתוקי' או מי תרופה וכיוצא בזה, כי באמת אם לא נטמאה לא היו המים מחדשים בה שום דבר (עיין למטה פסוק כ"ח). והנה מי המרים ענינו המים הנקראים מרים, וכיוצא בזה **נְהַר** פרת, הנהר הנקרא פרת, ואחרים כמהו, וכמו שפירשתי **רְקִיעַ** השמים, הרקיע הנקרא שמים. אבל הסוד שרמז הראב"ע (שהיה הכהן נותן במים סמים וממיתים, אם היה נראה לו שהאשה חטאה), הבל הוא ושגעון, שהרי אם היה זה בדעת המחוקק, היה מומר הענין לכהנים מפה לאזן, ולא היה כותב בתורה מגילה שתגלה סודו. והנה משה לא נמנע מלכתוב מגילה שיתכן להבין ממנה כי כל מעשיו וכל תורותיו לא היו אלא בכח אנושי, וכן חכמי התלמוד לא נמנעו מאמור שהכהן היה נותן במים דבר מר, כי כן היה נראה להם משמעות המלות, ולא חששו כלל שמא מזה יספקו התלמידים שהיה הענין בתחבולה ובלא מעשה נסים; כי מי שהוא נאמן בכל דבריו אין דרכו להיות דואג שמא יחשבוהו שקרן, ולא יעלה על לבו שיהיו דבריו צריכין חזוק — **המאררים**, אם היה ענינו שמביאים קללה ומארה, יקשה מה שכתוב למטה (כ"ד) ובאו בה המים המאררים למרים, שנראה משם כי היותם מאררים לא יזיק לה; והנה בתרגום ירושלמי **בָּדוּקַיָּא**, כלומר המים הבודקים, וכן בתרגום שמרוני **דְּמְבָאֲרִים** (ענין ביאור והודעת הנעלם), וכן בתרגום סורי **בָּחֲרָא** (בוחנים); וזה נכון מאד לפי אמתת הענין, אך איננו מסכים עם משמעות המלה. ואני בכרם חמד ח' עמוד ע"ב כתבתי שהוא (בחלוף למ"ד ברי"ש) מלשון **מאלליא**, תרגום של מרגלים; וזה עתה רחוק בעיני. ואחד מתלמידי אמר שיתכן שתהיה המלה מלשון **אור**, ויהיה מאררים כמו מאוררים, מבנין פיעל ולהוראת ההפעיל; וזה ג"כ רחוק. גם היה אפשר לומר כי תחלת הנחת מלת **אָרוּר** היתה להורות מופרש ומובדל, על דרך והבדילו ה' לרעה, ולפי זה יתכן שאמרו מאררים להורות מבדילים ומפרישים החוטאת מהבלתי חוטאה. ועדיין אין דעתי נוחה. (כא) **את ירכך נופלת**, נראה לי שאין ירך זה כמשמעו, אך הוא כנוי לאיברי ההולדה, על דרך יוצאי ירכו, וכן בלשון חז"ל אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה, ואמנם נפילת הרחם הוא חולי ידוע. ואני לא אדע מה ראה בעזעניוס לומר שהירך האמורה כאן הם העגלות (Nates).° (כח) **ונקתה**, תשאר נקיה מכל עונש, ותשאר כמו שהיתה; **ונזרעה זרע**, שלא יפול ירכה, ותתעבר כמו שהיתה מתעברת קודם לכן; כי אמנם בהווה ידבר הכתוב, ורוב הנשים אינן עקרות.

° אחר זמן מצאתי כן בס' התשבי ערך אבר.

ו (ג) **לחים**, דברי המבאר מבוססים, והאמת כי התבה מן הכפולים, וכמוה מקל לבנה לח (בראשית ל' ל"ז), כל עץ לח (יחזקאל כ"א ו'), ואלה שמות התאר, אבל ולא נס **לֵחֹה** הוא שם דבר, ואיננו על משקל **גֹּדֶל**, אלא בפלס **לֵב**, **שֵׁן**, ולולא החי"ת היה בחירק ודגש. והמעתר תפש את המבאר, כי לא ראה הרד"ק, והוא (המעתר) ראהו, אבל סמך עליו בעינים עצומות, ולא ראה כי פתח הלמ"ד מורה שהתבה מן הכפולים, ושאיננה מנחי העי"ן כדעת רד"ק. (ד) **אשר יעשה מגפן היין**, לשון עשייה נתלה גם להוראת אסיפה וקנין, כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן, ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה, כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, וכן כאן כל אשר יעשה מגפן היין, ענינו כל הנלקט מן הגפן, ופירושו בלבד אפילו חרצנים ואפילו זג. **חרצנים** הוא לדעתי שם לענבים שכבר נדרכו ונעשה מהם יין, והוא כולל הקליפה והגרעינים שבתוכה, וכמו שאמרו בירושלמי (דמאי פרק א') בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות, הכוונה שבזמן רבוי הענבים, אז הענבים שכבר נדרכו לא היו חשובות לכלום, כי לא היו קונים אותן לעשות מהן תֶּמֶד (וויער), מאחר שהיין הטוב היה בזול גדול, ובהפך בזמן שלא היו ענבים מרובות היו החרצנים נמכרות לעשות מהן תמד. וכן באמרם (ברכות כ"ב) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן בתפולת יד, הכוונה הקליפה עם הגרעינין

שבתוכה. הן אמת כי הגרעינין לבדם יש בהם כח מזריע זרע, אבל הבא לזרוע בהן לא יטרח להוציא הגרעינים מן הקליפה, אבל יקח ענבים שכבר נדרכו ויזרעם כמו שהם. ואמנם זג הוא לדעתי שם הגרעינים שבתוך הקליפה, ואמר הכתוב שלא יאכל הנזיר אפילו החרצנים שכבר יצא מהם היין, ואפילו זג אחד, אע"פ שאינו מאכל אדם. פירושי הוא כדעת ר' יהודה (נזיר ל"ד), ותרגום אונקלוס הוא כדעת ר' יוסי (עיין שם ל"ט), והלכו אחריו רוב המפרשים ובעלי ספרי שרשים, גם געזעניוס; רק תרגום ירושלמי המכונה ליונתן, ותרגום יוני המיוחס לשבעים, ותרגום סורי, מסייעים לי, וגם מנחם בן סרוק והפרחון נוטים לדעתי. והנה תרגום ירושלמי שנעשה בארץ ישראל אחר הוראת המלות האלו על אמתתו כמו שהיתה מפורסמת בא"י גם בדבור ההמון, לא כן תרגום אונקלוס שנעשה בבבל והקדמונים יקראוהו בשם תרגום בבלי (עיין כרם חמד ה' עמוד רכ"ב). ומה שמצינו התנאים ר' יהודה ור' יוסי חולקים בהבנת המלות האלה, אחשוב שכך היה הענין. ר' יהודה פירש המלות לפי מה שהיתה הוראתן גם בימיו, אבל ר' יוסי שהיה מציפורי שהיא בגליל, ואנשי גליל לא הקפידו על לשונם ונשתבש אצלם הלשון, הֶרְגִּיל עצמו שלא לסמוך על מנהג ההמון, והיה מבקש הוראת המלות בשרשים אשר הולדו מהם, ויען מצא מלת זוג המורה על הפעמון, חשב כי גם זג הוא החיצון, ולא הפנימי. וספרו בזה תלונות החכם Gussetius שהרחיב פה בלעקסיקון שלו (במלת זג) ואמר שאין לסמוך כלל על דברי רז"ל בהבנת המלות, כי כבר נשכחה מהם ידיעת הלשון, עד שלא היו יודעים מה הוא חרצן ומה הוא זג. וזה שקר מפורסם, כי מתוך הירושלמי דדמאי ראינו כי בדבורם לא היו מסופקים בהוראת המלות, והמתרגמים הירושלמיים תרגמו כפי משמעות המלות בדבור ההמוני, ורק ר' יוסי שנולד במדינה שלא שמרו יפה את לשונם לא רצה לסמוך על דבור המון עם, והתחכם לפרש מדעתו, והלכו אחריו אנשי בבל בתרגומם המיוחס לאונקלוס. (יג) **ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו.** יביא את נזרו אל פתח אהל מועד; פרע שער ראשו נקרא נזרו, ובמלאת ימי נזירותו לא יגלח שערו בביתו, אבל יביא שערו המגודל אל פתח אהל מועד, כביכול להראות לאלהיו כי השלים נדרו, ושם יגלחנו וישרפהו על האש אשר תחת זבח השלמים. ורא"בע אמר שהכהן יביאהו בעל כרחו, ואחריו רמב"מן תרגם **בריגגע איהן היהן**, וזה הבל כי, הנזירות איננה אלא נדבה, ולולי שנשאו לבו ברוח קדושה לא היה נודר, או לא היה משלים נזירותו, ואחר שהשלים נזירותו איך יתכן שלא יחוש ללכת לבית לבית ה' להקריב קרבנו ולהשלים חובת נדרו? והכתוב ידבר בהווה, ולא באפשרי רחוק.

ח (ז) **הזה עליהם מי חטאת**, עדיין לא נכתבה פרשת הפרה, אך אין ספק כי כשצוה על שלוח הטמאים לנפש (למעלה סימן ה') צוה ג"כ איך יטהרו, שאם לא כן היה כל טמא מת מגולה לעולם ועד; והב' ברור הדבר כי כבר נאמר' וכבר נעשית הפרה, ולא נכתב למעלה, שלא להפסיק הענינים, וכשהשלים ספורי השנה השנית אז כתב חקת הפרה, ואח"כ (למטה סימן כ') התחיל בספורי שנת הארבעים:

ט (יג) **ובדרך לא היה**, שלא היה טמא, וגם לא היה בדרך, אז אם לא יעשה פסח, יכרת. ורא"בע אבל שיטפיה לא דק, ופירש ובדרך, או בדרך. והמבאר הבין כי זה שבוש גדול, ונדחק ליישב דבריו, ואמר שכוונתו ללמדנו קריאת וי"ו שורק בראש תבה (!!). והמעמר ראה והבין כי הבל המה הדברים הללו של המבאר, והתמיה עליו ופירש דברי רא"בע על אמתתם, ולא ראה השבוש היוצא מהם, ולא הבין מה זה ועל מה זה נדחק המבאר לפרש כך. (יד) **ועשה פסח לה'**, אין ספק שאין פירושו אלא כפירוש רש"י, כשיתגייר גר ואח"כ יצא זמן לעשות פסח ויעשה פסח, צריך שיעשהו ככל חקותיו וככל משפטיו (אע"פ שלא יצא ממצרים לא הוא ולא אבותיו), וזה דין לענין פסח ראשון דין לענין פסח שני ומלת ויגרה שכתב המבאר, ומלת ווילל שכתב המתרגם, אינן נכונות. (טו) **יהיה על המשכן**, כתב רש"י כמו הווה על המשכן, כוונתו כי פירוש יהיה erat, ולא Fuit, כי לא היה כך פעם אחת בלבד אך הוא ענין שהיה הווה תמיד בכל יום. והמעמר כתב כי הנוסחא הנכונה „כמו היה" ואין זו הגהה, אלא שבוש. (כא) **ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר**, אע"פ שבערב היה על המשכן כמראה אש עד בקר, מכל מקום תמיד היה שם ענן, אלא שבלילה היה בתוכו כמראה אש.

י (ג) **ותקעו בהן**, זו אחר זו; והנה בהקהל העם היה מן ההכרח שיקהלו גם הנשיאים, ובהקהל הנשיאים לא היה מן הצורך שיקהל גם העם, לפיכך צוה תקיעה אחת לנשיאים, ושתים לעדה, כי מיד כשהיה נשמע קול תקיעה היו הנשיאים מכינים עצמם ובהשמע תקיעת שנית היה העם כלו נקהל. הנה די היה בחצוצרת אחת, [illegible] אלא להטיל קנאה בין שני האחים אלעזר ואיתמר, צוה שיעשו שתים,

המשתדל

ובהקהיל את הקהל היו תוקעים שניהם זה אחר זה; וכן בכל נסיעת המחנות היה אחד משני האחים מריע תרועה אחת ואחריו אחיו תרועה שנית. (ד) **ואם באחת יתקעו**, התוקע אינו אלא אחד, והרבוי אינו אלא impersonale יהיה מי שיהיה משני האחים. (יד) **ויסע דגל מחנה יהודה בראשונה**, נראה לי בלא ספק כי בקורה היה הדגלים מהלכים (עיין מבואר למעלה ב׳ י״ז) זה אחר זה, ולא כתֵבה זה בצד זה כמו שהיו עומדים בחנייתם; שאם היו נוסעים כתֵבה, היה ראוי שיסעו כולם כאחת, לא זה אחר זה כמו שמפורש כאן ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה. ומלבד זה אם היו נוסעים כתבה לא היה להם שום תועלת בנסיעת נושא המשכן אחר דגל ראשון כדי שיכלו להקים את המשכן עד בוא הקהתים (למטה פסוק כ״א), אם הדגל השני לא היה חונה בין אלו ואלו, אבל היה מן הצד. א״כ בהכרח זה אחר זה היו הדגלים מהלכים. ומה שכתוב (למעלה ב׳ י״ז) כאשר יחנו כן יסעו, אין ענינו שיהיה מעמדם בנסיעה כמעמדם בחנייה, אכן פירושו כמו איש על ידו לדגליהם, שאותם השבטים שהיו זה אצל זה בדגל אחד בחנייתם, היו ג״כ זה אצל זה בנסיעתם, שלא היו הדגלים מתפרדים במסעית, אלא כל שבט ושבט היה מכיר את מקומו אצל מי הוא שרוי, ואצלו היה נוסע:

(לא) **כי על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים**, לא היה מבקש שיהיה להם למנהיג ולמורה דרך, כדברי המבאר, שאם כן היה לו לומר לכתנו במדבר, לא חנתנו; אך הכוונה כי בהיות שלא היתה חנייתם אלא במקומות מדבר, הנה הוא שהיה בקי במקומות ההם יוכל להאיר עיניהם בכמה ענינים פרטיים שיצטרכו להם בחנייתם, לדעת איה מקום מים, ומי הם העמים הקרובים לשם, בלי שיצטרכו תמיד למעשה נסים. ואמנם נ״ל שלא שמע חובב לדברי משה, ולא הלך עמהם, כמו שכתבתי על וישמע יתרו, (לג) **ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים**, ומיד ויהי העם כמתאוננים, והמקראות שבנתים הם מאמר מוסגר, להודיע שהיתה שכינה עמהם, שהארון נוסע לפניה׳ והוא סימן להשגחת ה׳ הפקוחה עליהם, באופן שבנסוע הארון היה משה אומר קומה ה׳ וגו׳, ובנוחה היה אומר שובה ה׳ וגו׳, ועם כל זה היו מתאוננים. וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים, פירושו בכל הדרך ההוא שהלכו בשלשת ימים היה ארון ברית ה׳ נוסע לפניהם. כלומר היה נוסע בתוכם, והיה כמנהיג ההולך לפניהם. ורא״ע כתב שהמסע הראשון לא היה כשאר המסעות, כי כאן הלך הארון לפניהם ממש; וזה לא יתכן, אחרי מה שכתוב למעלה בפסוקים י״ב וי״ד ומה שאחריהם:

יא (א) **ויהי העם כמתאוננים**, עתה הֵחֵלו להכנס במדבר הגדול, ומיד שהתחילו להתאונן ולהראות בדבריהם שהם בלתי נוחים במעמדם, נשמע הדבר לה׳ וירע בעיניו. הכ״ף בתלת כמתאוננים ענינה תכף ומיד שהיה זה היה גם זה, וכמהו ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו, תכף ומיד שהשיב ידו יצא אחיו, והיא כפורחת עלתה נצה, תכף שפרחה ועלתה נצה, מיד הבשילו אשכלותיה ענבים; אף כאן תכף שהתאוננו, מיד היו דבריהם רעים באזני ה׳, כלומר וישמע ה׳ ויחר אפו, וישמע ה׳ פרט שאחר הכלל. (ד) **וישובו ויבכו**, ענינו ואח״כ בכו גם בני ישראל, וכמהו ושבת וכסית את צאתך שענינו ואח״כ תכסה. (ה) **אשר נאכל במצרים חנם**, חנם ממש, כי המצרים היו מפרנסים את ישראל כדי שיוכלו לעבוד עבודתם. והיו מאכילים אותם דברים המצויים שם בזול מאד. כגון דגי היאור וקשואים וכו׳. וכן מצינו **בהֵרוֹדוֹט** (סופר קדמון יוני) כי על פירמיד אחת אשר במצרים היה כתוב כי המלך אשר הקים אותה הוציא אלף ושש מאות ככרים, בשומים בצלים וצנונות, לפרנסת הפועלים אשר בנו אותה. (יא) **ולמה לא מצאתי חן בעיניך**, הוא כמו מאמר מוסגר, ולשום את משא הוא דבק עם למה הרעות. (כא) **שש מאות אלף רגלי**, אם היה ה׳ אומר לו שיאכילם מזון חדש (כמו שהיה ענין המן) לא היה משה תמה, אבל ה׳ אמר לו שיאכילם בשר, ומשה ראה כי לא היתה בסביבותם ארץ נושבת שיהיו בה בקר וצאן, ולא ים שיהיו בו דגים, גם עופות לא היו נראים שם במדבר הגדול והנורא לפיכך תמה. והנני מבטל פירושי אשר כתבתי בבכורי העתים תקפ״ז עמוד ר״ד ובכרם חמד ב׳ עמוד ר״י. (כה) **ויתנבאו**, דברו אל העם בכח ובגבורה אלהית, להשיב החוטאים מדרכיהם הרעים. **ולא יספו**, הרי זו מליצה ממליצות הלשון, ודוגמתה קול גדול ולא יסף, ושם הכוונה לא יסף כמהו קול גדול, מעולם לא היה קול כמהו, וכן כאן הכוונה לא יספו אחרים להתנבא כמוהם, מעולם לא התנבאו אנשים אחרים בכח ובגבורה כמוהם. (כו) **והמה בכתובים ולא יצאו האהלה**, נראה לי כי משה בירר שבעים איש (לא ע״ב), ושנים מהם נקראו ולא רצו לבא, והנה ס״ח לבד עמדו סביבות האהל, והכתוב אמר ויאסוף שבעים איש, כי הוא

כתב שבעים שמות ושלא לקרוא לכלם, ואח"כ ביאר כי שנים לא רצו לבא. ואמנם נבואת אלדד ומידד היתה כדי לפרסם אמתת הרוח האלהי אשר נתן על הזקנים, כי הנה שנים אלה אע"פ שלא היו רוצים בכך ולא יצאו האהלה, נתן עליהם הרוח והתנבאו בעל כרחם.

יב (א) על אודות האשה הכושית אשר לקח, אולי חשבו לגאוה מה שלא לקח אשה מבנות ישראל, ועל צפורה לא היה אפשר לגנות אותו, כי במדין לא היה מוצא בת ישראל, אבל במדבר (אולי כי צפורה מתה) אין ספק שהיה מוצא בת ישראל שתנשא לו, אע"פ שהיה זקן, ואולי גם אהרן ומרים היו מבקשים לתת לו מבנותם, והוא לקח לו אשה כושית מאותם שהתחברו לישראל בעלותם ממצרים, וידוע כי מצרים קרובה לכוש, ויתכן שהיו אנשי כוש מתגוררים במצרים, וראו את אשר עשה ה' בעבור ישראל, ונתחברו עמהם. והנה בהיותם מדברים בגנותו בשביל הגאוה שהיו מיחסים לו, אמרו גם הדבור הזה הרק אך במשה וכו', ורוח הקדש העידה כי מה שעשה משה לא עשה מגאוה, כי היה ענו מאד; ובאמת אנו רואים שלא חלק שום גדולה לבניו. ואולי לכך לא רצה להתחתן עם בת ישראל, כדי שלא יוכלו בניו בעזרת קרוביהם להשתרר על הצבור. **(ו) ה' במראה אליו אתודע**. היה לו לומר אני ה' אתודע, או ה' יתודע, לפיכך נ"ל כראב"ע כי שם ה' דבק למעלה ולא למטה, אם יהיה נביאכם נביא ה', או אם יהיה נביאכם מה', כי הנביא אף אם לא יהיה מנביאי השקר המתפארים בדבר שאין בם, יתכן שלא יהיה נביא ה', ודי שיהי' מוכיח או משורר בגבורה, ואולי כך היתה מרים הנביאה, ולפיכך אמר להם: אף אם הנביא שלכם יהיה באמת נביא ה', מכל מקום במראה אליו אתודע וגו'. ואמנם חז"ל (התרגום והנגינות) רחקו מן הפירוש הזה, מפני שמליצת נביאכם ה' הוא לשון מתמיה וזר, והמון לא יבינהו ויכשל בו.

יג (ב) שלח לך אנשים. בדברים (א' כ"ב) כתוב כי ישראל אמרו נשלחה אנשים לפנינו, וכאן הוא אומר כי ה' דבר אל משה שלח לך אנשים, ונראה כי הם שאלו, וה' הסכים ואמר למשה שיעשו כדבריהם, וכאן לא הזכיר שהם שאלו, כדי שלא יהא נראה שחטאו בשאלתם. ונראה כי הכל היה סבה מאת ה', וכמו שכתב הרמב"ם (מורה ח"ג פל"ב), אלא שהוא אומר שהיה מחכמת ה' להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה, כמו שנודע שההליכה במדבר ומיעוט הנאות הגוף מרגילה וכיוצא בהם יולידו הגבורה, ונולדו ג"כ (באותם ארבעים שנים) אנשים שלא הורגלו בשפלות ובעבדות" ואני אומר שלא היתה כוונת האל שיקנו גבורה, כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו, אבל סִבֵּב שיתעכבו במדבר, למען יעמדו במשך ימים רבים אצל משה, שאם היה משה מביאים אל הארץ, היו מתפזרים איש בנחלתו, ולא היה משה יכול ללמדם דעת, גם לא היו צריכים להתפרנס דרך נס, ולא היתה האמונה בתורת משה נקבעת בלבותם לדורות עולם, כמו שהיה הענין על ידי שישבו ארבעים שנה במדבר, ומשה מנהיגם ומפרנסם באותות ובמופתים, ומלמדם דרכי ה'; והחנוך הזה אשר לא היה כמהו בכל הארץ, שיהיו מאתים רבוא נפשות יושבים אצל מלמדם במשך ארבעים שנה, בלי שיהיו טרודים בבקשת מזונותיהם זה הוא שהעתיק האמונה בלב בני ישראל, באופן **שבתעות** כל יושבי הארץ אחרי האלילים, נשארו תלמידי משה גוי אחד ויחיד בארץ, שומר האמונה הטהורה, וממנו התפשטה ותתפשט לטובת המין האנושי כלו, ומלאה הארץ דעה את ה'. **ויתורו**, שרש **תור** ענינו סבוב, ודומה לו ותאר הגבול (יהושע ט"ו ט') תרגומו ויסחר, ענין סבוב, וכן ובמחוגה יתארהו (כאשר העירו כבר רש"י ורד"ק) הוא לשון סבוב כמו ותאר הגבול, ומזה לדעתי כל לשון **תאר** הם הקויים הסובבים הצורה ומגבילים אותם, וכן **תְּאַר** בערבי ענינו **סָבַב**, ומזה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, ענינו לא תשוטטו, לא תלכו כה וכה (ורחוק מעבודת ה') אחרי הנהגת **לבבכם** ועיניכם. וכן שרש **רִגֵּל** נגזר מן **רֶגֶל**, ועקר הוראתו לשוטט הנה והנה, ומזה רכיל ורוכל. והנני מבטל מה שכתבתי על שרש **תור** ועל שרש **רגל** בבה"ע תקפ"ו גם הוראת שני השרשים האלה משונות זו מזו בדרך אחר ממה שכתבתי שם, ואין כאן המקום להאריך בזה, ועיין **בית האוצר, לשכה א'**. **(כח) אפס כי עז העם**, היה להם לומר והעם היושב בה חזק והערים בצורות, אבל הם חטאו באמרם מלת **אפס** (כאשר העיר הרמב"ן) ואולי גם במלת **עז**, כי כל זה מורה שהוא מן הנמנע להתגבר עליהם. הלא תראה כי כלב הוצרך לומר עלה נעלה, משמע כי מדברי המרגלים היה מובן שלא היה אפשר לעלות אל העם ההוא, והם עצמם פירשו אח"כ את דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם.

יד (ה) ויפול משה ואהרן על פניהם, כשראה משה ואהרן עד היכן גבר פחד הכנענים בלב כל

העדה, הבינו שהם ידברו דבר ישתיקום ולא יתנו אותם לדבריהם, לפיכך נפלו על פניהם לפניהם, והיה זה כבקשת רשות לדבר, כדי שלא יפסיקום, אלא דרך חסד וניחום לדבר, ואח"כ יעשו מה שירצו; וכן עשה משה בעדת קרח, וישמע משה ויפול על פניו וידבר אל קרח. אבל כאן כשראו יהושע וכלב את משה ואת אהרן משפילים מעלתם לפני העם, בערה ברוחם אש ה', וקרעו בגדיהם, ולא הניחו להם שידברו, ודברו הם בשבילם. (יד) **ואמרו אל יושב הארץ הזאת**, המצרים יודעים שאתה אוהב ישראל, כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו, והכנענים יודעים מה שאהבת אותם במדבר, כי שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה וכו', והנה המצרים יאמרו אל הכנענים מה שראו בעיניהם (כי העלית בכחך וכו'), ואחרים יגידו להם מה שאהבת אותם במדבר, ואם תהרוג את ישראל, אז אלו ואלו, המצרים והכנענים וגם שאר אומות אשר שמעו את שמעך, יאמרו מבלתי יכלת וגו', כי לא יוכלו לומר שהרגתם בשנאה, כי ראו ושמעו שאתה אוהב אותם, א"כ יאמרו כי מאהבתך אותם הרגתם, כדי שלא יפלו ביד אויביהם, וזה מבלתי יכולת בך להוריש אותם. והנה ואמרו אל יושב הארץ ענינו יאמרו אל הכנענים מה שנזכר קודם לכן, כי העלית וגו'; ושמעו כי אתה ה' מוסב אל יושב הארץ הזאת, הם הכנענים ששמעו השגחת ה' על ישראל במדבר, והושמטה מלת אשר (יושב הארץ הזאת אשר שמעו). **נראה** אתה ה', שיעורו: נראה כי אתה ה' ועננך עומד עליהם. נראה הוא לשון עבר לנסתר, והוא כאן פעל סתמי (impersonale) אשר ביארתי ענינו בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ח; ופירוש נראה מאן האט געזעהען (ona vu), ואחר מלת נראה הושמטה מלת כי, על דרך מדוע ראיתי המה חתים (ירמיה מ"ו ה') שענינו ראיתי כי המה חתים; והוי"ו במלת ועננך איננה לחבור, אלא לפירוש, נראה כי אתה ה', כלומר ועננך, עומד עליהם, עיין מה שכתבתי בראשית י"ב י"ח. (כ) **סלחתי כדברך**, דברי הראב"ע (בפסוק הקודם) שהסליחה היא אריכות אף, וכן ונסלח לו הכוונה שהאל יאריך לו עד שיעשה תשובה שלמה, אינם אלא טעות, ואולי האמין כי הקרבנות באים על הזדון, והאמת שאינם באים אלא על השגגה (ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא ה' ג'), והשוגג כשהביא קרבנו כבר הודה שחטא במה שלא נזהר מחטוא אפילו בשגגה, ולא נזכר בתורה שיתחייב עוד לעשות שום תשובה. והנכון כדברי הרמב"ן כי סלח להם לגמרי שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה את משה לגוי גדול במקומם, כמו שאמר למעלה (פסוק י"ב), אבל ימותו כמות כל האדם איש בבוא יומו, ובניהם יירשו את הארץ. (כא) **ואולם חי אני**, אע"פ שסלחתי ולא השמידם, הנה לבא לרשת את הארץ אינם ראוים, ויבאו בה בניהם ולא הם. **חי אני וימלא** וגו'; לדעת הרמב"ן הכוונה אין אני חי ולא ימלא כבודי את כל הארץ אם יראה האנשים האלה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם. והנה לשונות של שבועה כשאחריהם מלת **אם** משמעותם ענין קללה, כגון כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מלכים ב' ו' ל"א) ענינו כך וכך רעה יעשה לי האל אם אניח אלישע בחיים וכן חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה (שמואל א' י"ד מ"ה) ענינו אין האל חי אם יפול משערת ראשו ארצה, וכן חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ' ג') ענינו אין אני חי אם אדרש לכם. אבל לפעמים אומרים לשונות השבועה בלא מלת **אם** אך במלת **כי**, כגון חי ה' כי בני מות אתם (שמואל א' כ"ו ט"ז), ואז אין שם קללה אלא שבועה, כלומר כמו שהוא אמת שהאל חי, כן הוא אמת כי בני מות אתם, ובקצת מקומות מצאנו שבועה שאחריה **כי** וגם **אם**, כגון ויאמר אלישע חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך (מלכים ב' ג' י"ד), וכן חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי, כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי, אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (איוב כ"ז ב' ג' ד'), וקרוב לזה בה' נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה (שמואל ב' י"ט ח'), וכן בפסוק שלפנינו חי אני וימלא וגו' כי כל האנשים וגו' אם יראו וגו'. והנה בכתובים האלה אין לפרש חי אני, חי אל, לשון קללה, כי המלה הקרובה היא **כי** שהיא לשבועה ולא לקללה. אבל נראה לי שהמאמרים האלה הם מאמרים מורכבים, תחלתם שבועה וסופם קללה, והקללה היא בכח מלת **אם** שבסופם, כגון: בה' נשבעתי (שבועה גרידא) שאם אינך יוצא, כך וכך יבא אלי (קללה) אם ילין איש אתך הלילה. לפיכך נ"ל כי מלות חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ אין לפרש אותו דרך קללה (לא חי אני ולא ימלא וגו'), אבל הקללה היא נרמזת בסוף המאמר במלת אם יראו, ואולי גם בסוף המאמר אין כאן קללה כלל, כי אחר שנהגו במלת **אם** בשבועה שיש עמה קללה, יתכן שהשתמשו בה גם בשבועה שאין עמה קללה, כידוע בכל הלשונות, שהמלות נאמרות במשך הזמן להוראות רחוקות מהוראתן בתחלת הנחתן, ויהיה אם יראו כמו לא יראו, בלא שום השקפה להוראות הקללה שדרכה להיות נרמזת במלת **אם** — ואמנם מלות וימלא

כבוד ה' את כל הארץ הנוספת כאן אחר חי אני, לא יתכן שיהיה טעמה כפירוש רש"י שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכלת ה', כי זה היה מקומו למעלה (סלחתי כדברך וימלא כבוד ה' את כל הארץ), לא אבל ואולם חי אני; אבל עומק ענינה כך הוא: אתה אומר שאין ראוי לי להכריתם לבלתי יתחלל שמי, והנני שומע בקולך; אבל אם לא אענישם כלל, הלא גם בזה יקל כבודי, לכן הנני נשבע חי אני — כי אמנם רואה אני שבוזי יקלו ויקבלו עונשם, ועל ידי כן הנשארים ישמעו וייראו, וימלא כבוד ה' את כל הארץ — כי כל האנשים וכו'. (כז) **עד מתי לעדה**, עד מתי תהיה להם הוייה, על דרך עדיין יש לזה בעולם (שבת נ"ד). **הערה הרעה הזאת**, אינם המרגלים, אלא הקהל, וסוף הענין מוכיח, אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו. **מלינים**, אע"פ שהוא הפעיל אינו אלא פועל עומד כמו למטה (י"ז ד') אשר הם מלינים עליכם, וכן כאן (פסוק כ"ט) אשר הלינותם עלי. (לג) **ובניכם יהיו רועים**, היה לו לומר תועים, ולא אמר כן כי מכל מקום היה להם ה' למנהיג. (לג) **את תנואתי, הניא** ענינו בטול עצת אחרים, כמו ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים, וכן ואם הניא אביה אותה, וכן כאן תנואתי, הפרתם את עצתי בתלונותיכם (כדברי ר"ש פרחון, כלומר על ידי כן תכירו ותדעו מה יקרה למי שיבטל רצוני. ומה שהקשה המבאר שא"כ היה לו לומר תנואתכם, אינו כלום, כי העקר אינו להודיע מי הם המניאים (כי זה ידוע), אלא להודיע את מי הניאו ומי הוא שבטלו רצונו. וידוע כי כמה שמות נאמרים בסמיכות ובכנויים לפעמים כנגד הפועל ולפעמים כנגד מי שהפעולה נעשית לו או עליו, כמו שמוע אשמע צעקתו (שהוא צועק), הכצעקתה הבאה אלי (שאחרים צועקים עליה), ועל קדקדו חמסו ירד (החמס שהיה עושה), מחמס בני יהודה (הנעשה להם).

טו (טו) **ככם כגר יהיה לפני ה'**. אין הכוונה במלות האלה לומר שהם שוים בעיני ה' (כדעת המבאר), אלא לומר שהגר חייב לפני ה' בכל מה שאתם חייבים בו; כי הרבה הקפידה תורה על זה, כדי שהגרים לא יכניסו בקרב ישראל מנהגיהם בעבודת אלהיהם, שמא יביאו ג"כ מנהג שרפת הבנים, וכן כתוב מפורש ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני וכו' כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם. (לא) **ואת מצותו הפר**, אין ענינו כתרגום רמב"מן עבר על המצוה (איבערטרעטען), אבל הוא כמו והפר את נדרה, ה' הפיר עצת גוים, מפר אותות בדים, להפר את האחוה, ענין כלם בטול הדבר, לעשותו כאין וכאפס, וכן כאן אין הענין במי שעובר במקרה או לתיאבון, אלא בעושה להכעיס ובהתמדה, והוא מבטל המצוה בטול גמור ועושה אותה כאלו איננה, ועל כיוצא בזה נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך; ורק בדורות האחרונים אמרו הנסוב להפר מצותיך (עזרא ט' י"ד) על העברות הנעשות במקרה או לתיאבון. וכן כל לשון הפר ברית ענינו לבטל הברית ולעשותה כאלו איננה. והעד הנאמן לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם.

טז (ג) **קרח** ועדתו שראו כל המופתים אשר עשה משה, איך יתכן שלא יאמינו שליחותו? ואם לא האמינו הם שהיה עדי ראיה, הלא זה יביא להטיל ספק במשה, ולומר שמא מעשיו מזויפים. אבל האמת הוא כי קרח ואנשי עדתו לא כפרו במופתים אשר עשה משה, ולא היו מיחסים אותם לתחבולות אנושיות, שהרי אמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה', הנה הודו כי ה' בקרב ישראל, ושהוא עושה להם אותות ומופתים. אבל קרח ועדתו טעו טעות גדולה מאמת הרגלם בין המצרים עובדי האלילים, ולמדו מהם דעות נפסדות בענין האלהות וההשגחה והנה קרח ועדתו מאמינים היו כי יש אלהים בישראל, ושהאל הזה הנקרא ה' נשבע לאבותם להורישם את הארץ, ושהוא העושה להם אותות ומופתים; אבל היו מאמינים כי האל על ידי עבודת מיוחדות הוא כורת ברית עם כהניו וחכמיו היודעים דרכי עבודתו, ועושה להם רצונם. והנה האמינו כי משה פועל גבורות בכח האל, אבל האמינו ג"כ שהאל מתפתה ושומע למשה בעשותו לפניו העבודות הרצויות לו, וא"כ עכשו שהוקם המשכן ונודעו משפטי הקרבנות ודרכי העבודה הרצויים לפני ה', יוכל כל אדם להיות כהן ונביא מבלעדי אהרן ומשה, והנה קרח היה מתנשא לאמר אני אהיה כהן ונביא, וה' יענה אותי בנסים ונפלאות כאשר ענה את משה ואת אהרן, אחרי אשר אעבוד עבודתו כמִצְוָה מפיו; ולמה הראה את משה ואת אחיו בגדולה, ואני ואחי נהיה להם כנושאי כלים? ומשה ראה את כוונתו, ואמר להם קחו לכם מחתות, ותראו אם העבודה והקטרת היא מקובלת לפניו מצד עצמה, יהיה המקטיר מי שיהיה, או אם רצון האל הוא שיהיה המקטיר איש מיוחד הנבחר והאהוב לו. (ג) **רב לכם**, אין ענינו יותר מדי, אלא די, כמו רב לכם שבת בהר הזה, רב לכם סב את ההר הזה, רב עוד יוסף בני חי; והטעם, די לכם שהשתררתם עלינו עד היום, כי עד עתה היינו

צריכים לכם, אך עתה שהוקם המשכן אין לנו צורך בכם, כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'. (ד) **ויפול על פניו**, דרך בקשה, שיניחוהו לדבר ולא יפסיקוהו, כמו למעלה י"ד ה'. (ה) **וידע ה' את אשר לו**, וידע כתוב בלא וי"ו, לפיכך נ"ל שאיננו הפעיל אלא קל, וקריאתו **וְיָדַע**, כמו עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר (שמואל ב' כ"ד י"ג), ענינו ענטשיידען (decidere), וכן וידע אלהים (שמות ב' כ"ה), ודע שאם היה הפעיל, היה משפטו ויודיע (עבר מהופך לעתיד) כמו והקריב אליו, לא ויודע (עתיד עם וי"ו החבור), כי העתיד עם וי"ו החבור אין ענינו הגדת העתיד, אך הוא לשון צווי, המורה תאות המדבר בלבד, עיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ז עמוד קס"ט. (ז) **רב לכם בני לוי**, יספיק לכם זה שאמרתי לכם קחו לכם מחתות, ודעו וראו כי מחשבתכם לא תצלח; שאם לא היה הדבר ברור לי שלא תצליחו לא הייתי אומר לכם זה, ועתה חדלו לכם, למען ייטב לכם. וכשראה שלא היו חוזרים בהם, חזר והוכיחם בלשון קשה, המעט מכם וכו', ופירש להם שהם נועדים על ה' (לא על משה ועל אהרן) והוא בלא ספק יעניסם (עיין המבאר, פסוק י"א). (יג) **כי תשתרר עלינו**, שאתה שואל לנו שנבא אליך, כאלו עבדיך אנחנו. (טו) **אל תפן אל מנחתם**, קודם שיאמר להם שיקחו המחתות ויקטירו הקטרת, התפלל באזני כל העם שלא ירצה ה' את מנחתם, כי אין להם שום טענה להתרעם עליו, כי הוא מעולם לא השתרר עליהם להנאת עצמו. (יח) **ויקחו איש מחתתו**, לא רצו להמתין עד למחר, אלא לקחו מיד. (כא) **הבדלו מתוך העדה הזאת**, הם מקריבי הקטרת, והכוונה שלא יתחבר אהרן עמהם להקטיר גם הוא מאחר שלא רצו להמתין עד מחר. ומשה חשב שהיה רצון האל להכרית הקהל כלו (או אולי רב מהעם, שנתפתו אחר קרח), וה' לא פירש לו הענין, רק אמר לו שילך אל קרח דתן ואבירם ויזהיר את העם שיתרחקו משם, ומשה הלך אל דתן ואבירם (ולא הזכיר קרח, כי לא היה באהלו, כי היה עם מקריבי הקטרת), ובתוך כך המאתים וחמשים איש וקרח עמהם הקטירו הקטרת ונשרפו; והנה אין ספק כי קרח היה מן הנשרפים (כדעת ראב"ע), כמו שכתוב (לקמן י"ז ה') למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה' ולא יהיה כקרח וכעדתו, ועדתו הם המאתים וחמשים איש מקריבי הקטרת. ומה שכתוב להלן (כ"ו י') ותבלע אותם ואת קרח, ענינו אהל קרח וכל אשר לו, על דרך מאמר ווירגיליוס: Jam proximus ardet Ucalegon,

(כב) **האיש אחד יחטא**, לפי הענין לא יתכן שתהיה הה"א לידיעה, ואין ספק שהיא לתמיהה, ונקודה על דרך ה"א הידיעה, כמו הייטב בעיני ה' (ויקרא י' י"ט), ותרגומו הגברא חד. כמו שכתבתי באוהב גר. והחכם רמ"ל נ"י תפש אותי במאמר ואמר כי התמיהה אינו נופלת על האחד אשר חטא, כי אם על הקצף על כל העדה, וזה אינו כלום, כי בכמה מקומות באה התמיהה בראש המאמר, אע"פ שעקר התמיהה אינו אלא בסופו, כמו האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה? האני אשביר ולא אוליד אם אני המוליד ועצרתי? (כח) **בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה**, אין ענינו (כדעת רמב"ן והמבאר) שתדעו שאני שלוח האל, כי זה כבר היו מסכימים בו; אבל טעמו כפירוש רש"י לתת לאהרן כהונה גדולה וכו', וכן לתת הלוים משרתי הכהנים, וגם ליטול העבודה מן הבכורות, כדברי ראב"ע. (כט) **לא ה' שלחני**, אין הכוונה לומר מעולם לא הייתי שליח האל, אבל הדבר למד מענינו, לא שלחני לעשות את כל המעשים האלה, לתת לאהרן כהונה גדולה וכו'. (לד) **נסו לקולם**, בשביל הקול היוצא מבקיעת הארץ ונפילת הבתים (כדעת רש"י), לא מקול זעקתם, כדעת רשב"ם רמב"ן ורוזענמילער.

יז (יח) **כי מטה אחד לראש בית אבותם**, יפה תרגם אנקלוס ארי חוטרא חד, והוא כלל שאחר הפרט, ופירושו כי מטה אחד צריך שיניחו לכל אחד מראשי בית אבותם, לראש, לכל ראש, והמפרשים הלכו בדרך רחוקה. (כג) **ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים**, יש לשאול אם כבר גמל שקדים, איך ראה משה את הפרח? והשיב תלמידי ידידי החכם הרופא מוהר"ר ישראל בדליה קנים ז"ל שהיו בו פרחים ושקדים כאחת, כי קצת מן הפרחים כבר נפתחו וכבר גמלו שקדים, ומהם הנצו ציץ ועדיין לא יצא הפרי, ומהם היו עדיין סתומים. (כח) **כל הקרב הקרב**, אין כאן כפל לשון אך הוא על דרך כי יפול הנופל ממנו, וכי ימות מת עליו, ושמע השומע ואמר, והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי, ענין כלם מי שיהיה, וכן כאן הכוונה כל הקרב (מי שיהיה) שיקרב אל משכן ה'. ואין להאמין שאין פירוש זה מסכים עם הנגינות. **האם תמנו לגוע**, וכי עדיין נשלמו מגפותינו? לא, כי עוד רבים ימותו בסבת המשכן. **תמנו לגוע**, ענינו השלמנו פעולת הגויעה, ודגמתו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה

למות (דברים ב׳ ט״ז), כאשר תם כל העם לעבור (יהושע ד׳ י״א), כאשר תמו כל הגוי להמול (שם ה׳ ח׳).

יט (ב) ויקחו אליך פרה אדומה, על טומאת מת ועל אפר הפרה כבר הוריתי דעתי בס׳ ויקרא י״ב ג׳.

כ (א) ויבאו בני ישראל, בסוף הסימן הזה מצאנו מיתת אהרן, ויודע כי אהרן מת בשנת הארבעים (להלן ל״ג ל״ח), על כן חשבו הקדמונים כי גם מיתת מרים ושאר ענינים הנזכרים בסימן הזה, כלם היו בשנת הארבעים, באופן שלא נזכר בתורה שום דבר ממה שאירע לישראל במשך ל״ז שנה, כי עד כאן דבר בעניני השנה הראשונה והשנית, ומכאן ואילך מאורעות שנת הארבעים, וזה דבר קשה ומתמיה, וכל ימי הייתי מצטער עליו. ועתה בשנה הזאת (שנת תר״ו) זכיתי וקניתי ס׳ הרכסים לבקעה, ומצאתי כי המחבר התעורר על התמיהה הזאת, והתקומם נגד סברת הקדמונים, ואמר כי מיתת מרים ושאר מאורעות הכתובות כאן עד מיתת אהרן, גם מעשה בלעם ושטים, לא בשנת הארבעים היו, אלא במשך הל״ז שנים שבינתים. ועכשו אין לי פנאי לעיין כראוי בכל פרטי החקירה הזאת, לפיכך בהיות ס׳ הרכסים לבקעה בלתי מפורסם בעולם הנני מעתיק דבריו, למען יוכלו החכמים להביא אותם במצרף בחינתם, ולהוציא האמת לאור. וזה לשונו: ויבאו בני ישראל, אמרו באגדה ואחריה כל ישרי לב המפרשים ז״ל כי ביאה זאת בשנת הארבעים היתה, וסמכו על דרוש בני ישראל כל העדה, עדה השלמה, שכבר מתו הרוגנים, ואם קבלה היא אין להשיב (אמר שד״ל כבר העיר הרמב״ן כי מה שכתב כאן רש״י עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר, איננו מן המדרש, כי במדרש במדבר רבה לא באו המלות האלה על פסוק זה, אלא על פסוק כ״ב ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל כל העדה הר ההר, א״כ היות מיתת מרים ומה שכתוב אחריה, הכל בשנת הארבעים, זה אינו מיוסד על דברי אגדה, ומה יענה המחבר על מה שכתוב במגלת תענית שהיתה מיתת מרים בעשרה בניסן? מאיזו אגדה למדו לומר כי דוקא בעשרה בניסן מתה?) ואם לאו תשובות הרבה בדבר: **א׳** הרי גם למטה בבואם להר ההר נאמר בני ישראל כל העדה, וקרוב לעשרים פעמים נאמר כל העדה קודם ביאה זאת (אמר שד״ל טענה זו אינה כלום, אחרי שנתברר כי לא מדרשת כל העדה למדו הענין). **ב׳** אם באו בשנת הארבעים לקדש מדבר צין, ולא נשתהו שם כי אם ד׳ חדשים, כי באחד לחדש החמשי באו להר ההר, מה זה שאמר ותשבו בקדש ימים רבים, ובעל סדר עולם ז״ל כתב, שעל קדש ברנע נאמר, ואין ספק שהוקשה לו מה שאמר הקב״ה למשה בשנה השנית אחר חטא המרגלים, ועתה פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף, ועוד נאמר שם מחר פנו וסעו לכם וגו׳, ומצא שכבר יצאו מקדש ברנע בשנה השנית, לכך כתב הוא ז״ל, שאחר שנסעו משם חזרו שמה, ונשתהו שם י״ט שנה, כדי לקיים הדרוש כימים אשר ישבתם. אך מלבד שכל זה דברי נבואה, שאין מזה רמז בתורה, האיך מיישב דברי משה שאמר והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה; הרי ברור מלל שלא ראו קדש ברנע כל שלשים ושמונה שנה. הכי אמר אשר הלכנו פעם ראשונה. **ג׳**, מה מצאה שנת הארבעים לשאת משא כל הרעות לבדה, מיתת מרים, ומוסר המים, ומכשול הסלע, ומעשה בלעם ושטים, ומיתת הצדיקים, ומכל ל״ח שנים הנותרות, אין זכר בתורה מה היה להם לישראל. **ד׳** נאמר בדברי יפתח למלך בני עמון, ולא שמע מלך אדום, וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש, זה יורה שגם אחר ששלחו למלך אדום ומיאן להעבירם ישבו עוד בקדש ישיבת קבע, ככל וישב וישבו, ולמדרשו לא עשו שם בכלל אלא ד׳ חדשים, והדבר ידוע שהשלוח למלך אדום לבד, ותשובת מיאונו, ושלוח השני לאמר במסלה נעלה, ומיאונו, לא ליום וליומים היה, ומתי ישבו בקדש ישיבת קבע. לכן למען תהיה תורת ה׳ תמימה בלי ערעור וסתירה, ויונחו כל הכתובים על מנוחתם, מוטב להניח דברי היחיד באגדה, וללכת בדרך מסלול אחר, הולך דרך ואוילים לא יתעו בו. הדבר ידוע שדרך הכתוב לפעמים לסמוך שני ענינים יחד, והמה מופלגים זה מזה בזמניהם הרבה, כגון וכל הבת תחיון, וילך איש מבית לוי, ולמקנהו עשה סכות ויבא יעקב שלם וגו׳, בימים ההם אין מלך בישראל ויהי איש אחד מן הרמתים וגו׳, וכן עוד אחרים. ועתה ענין הדברים כך הוא, בשנה השנית מיד אחר המעפילים עשה משה כאשר נצטוה, ונסעו מקדש ברנע ופנו להמדבר דרך ים סוף, ונעו ונדו אנה ואנה, כמו שנאמר ויניעם במדבר וגו׳, ועשו חלק מהמסעות שנפרשת אלה מסעי, ובאותן המסעות פעם התרחקו מהר שעיר, פעם התקרבו אליו, על זה נאמר ונסב את הר שעיר ימים רבים, שכל העקום מדרך הישר קרוי נסבה בכתוב, ויסב ה׳ את העם, בת יסוב, ונסב הגבול, וכן הרבה. ואחר שנטלטלו באלה הנדודים כעשר או כט״ו שנים או סמוך

המשתדל

צפון, חזרו ופנו לצד כנען, ועשו יתר המסעות עד מוסרה, ומשם לקדש מדבר צין. והדעת נוטה שמוסרה זאת, היא לרגלי הר ההר או קרובה לו, כמו שיתבאר למטה. ובתוך אותן השנים אירע מעשה קרח, ובאו לקדש מדבר צין בשנת העשרים או סמוך לה, ומיתת מרים אף שנסמכה לביאת קדש, אין הכרח שהמעשים תכופים, כמבואר למעלה. וכן חוסר המים אין הכרח לפי פשוטו לומר שהיה סמוך למיתתה, זולת הדרוש הידוע, וגם אין מצוה ממצות התורה לומר שמעשה הסלע בשנת הארבעים דוקא היה, שלא פיהו ית' צוה לאמר לכן לא תביאו בבוא עת ישראל לבוא שמה, ובהגיע התור נסתלקו הצדיקים איש בחדשו, וישבו ישראל בקדש זו של מדבר צין ימים רבים, ומשם שלחו למלך אדום ולמלך מואב, וכשמיאנו, ישבו עוד שם ימים רבים כדברי יפתח, וכאשר נסעו מקדש זו, חזרו על עקבם שבע המסעות שמשם עד מוסרה; והוא אצל הר ההר, ומה שנאמר ויחנו בהר ההר, לא שעל גבי ההר חנו, שהרי נאמר ויעל את אהרן הר ההר, הרי שלמטה חנו, וכן רב לכם שבת בהר הזה, אצל הר הזה, שהרי לא על גבי הר סיני ישבו, ומה שנאמר למטה ויסעו מקדש ויבואו הר ההר, לא מיד בצאתם מקדש באו להר ההר, אלא אחר שעשו למפרע אותן שבע מסעות שהוזכרו בסדר מסעי, אלא שלא חש הכתוב להזכירם כאן, שאין כאן ספור סדר מסעיהם, ומכל שכן בפרשת אלה מסעי אחר שהזכיר כל המסעות עד קדש, שאין צורך להזכיר פעם שנית אותן שבע האחרונות בדרך חזירתם, שהזכיר עתה כרגע בדרך ביאתם לקדש, וכתב סתם ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר, לפי שאין כוונת הכתוב לא שם ולא כאן אלא להודיע מיתת אהרן בהר ההר. ולפי שבחניית מוסרה מת אהרן, כתוב במשנה תורה שם מת אהרן, שם סמוך להר ההר, ובכך כל הכתובים על מקומם יבואו שלמים ונאמנים, והדרוש נקבל שכר. ועוד יתבאר במשנה תורה בפסוק ונפן ונסע וגו'. (יב) **יען לא האמנתם בי**, משה רבנו חטא חטא אחד, והמפרשים העמיסו עליו שלשה עשר חטאים ויותר, כי כל אחד מהם בדה מלבו עון חדש, כי הנה דון יצחק אברבנאל הביא עשר דעות והוסיף עוד אחת מדעתו, והרשב"ץ במגן אבות דף ע"ה הוסיף דעת אחרת, ורמב"מן הוסיף עוד אחרת, ואולי עוד כמה דעות אחרות נכתבו ואני לא ידעתים; אשר על כן כל ימי נמנעתי מהעמיק החקירה בדבר הזה, מיראה שמא מתוך חקירותי יצא לי פירוש חדש, ונמצאתי גם אני מוסיף עון חדש על משה רבנו, והנה לשעבר נחה שקטה דעתי בדעת רמב"מן, שהיה החטא במה שפחדו מהקהל וברחו מפניהם אל אהל מועד, ובפרט כי מצאתי כמחשבתו כן חשבו שלשה חכמים אחרים, האחד ר' אברהם ביבאגו בספרו דרך אמונה (מאמר ב' סוף שער ו') שכתב וז"ל: עם שאני נפלא למה לא אמרו החושבים שמשה רבנו חטא (אמר שד"ל דעת החכם הזה היא כי משה רבנו ע"ה לא חטא, והיא הדעת העשירית שהביא דון יצחק, גם בעל העקדה הביא דבריו וסתר אותם, ועכשו המחבר מדבר לדעת האומרים שמשה חטא, והוא תמה למה לא אמרו) היות **חטאו** על שלא **קדשו** את הש"י, (כמו שכתוב ויבא) משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד, שיורה קבלתם מהקהל פחד ורעדה, אשר לא היה ראוי אליהם. אבל יבטחו בש"י, ויאמינו בו כי לא יעזוב את חסידיו, וכי הקהל לא יוכלו להזיקם, כי זה דרך מקדש את השם, ולמה שלא קדשו את השם נמנה זה להם למרי ומעל, והתחייבו מיתה עכ"ל. והשני הוא בעל מנחת בלולה, וז"ל: ואני אומר אחרי בקשת המחילה מכל המפרשים שחטא משה מפורסם בפסוק ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד, כי תמורת שהיה להם להוכיח את ישראל ולעמוד בפרץ באמור להם מדוע תריבו את ה', הודו תקלה, וכאלה רבות, נסתרו אל פתח אהל מועד כמו בורחים; ובזאת יתישבו כל הפסוקים, כי אלו עמדו בפרץ היה שם שמים מתקדש; ולפי דעת כל המפרשים יהיה קשה מה היה חטא אהרן, ועל פי דרכנו יהיה מתורץ הכל עכ"ל. והשלישי והוא קדמון מהנזכרים, הוא בעל ס' **אַוַּת נפש** (לא **אות נפש**, כקריאת וואָלְפִיוס ודי רָאססי), והוא פירוש על הראב"ע על התורה, ויש מיחסים אותו לרלב"ג, והוא שבוש; והוא נמצא בכ"י ביד ידידי החכם כמ"ר יוסף אלמנזי הי"ו, ולא נזכר בו שם המחבר, והקדמתו מתחלת במלות: אות נפש שואף רוח ורודף קדים. והנה המחבר הזה כשהגיע לפרשת חקת יצא ממחילתו שאינה אלא לבאר דברי הראב"ע, והרחיב פה והאריך לשון עד שלשה דפים, לפרש חטא משה ואהרן, ולהיות הס' יקר המציאות מאד, ראיתי להודיע עיקרו לרבים, וזה לשונו: ואחר אשר פירשתי דעת א"ע בשגגת חטא משה ואהרן ע"ה, נבאר דעתנו בו, כי כל מה שפירשו המפרשים אינו מספיק, כבודם מונח במקומו, לפי הנראה לנו. ותחלה נבאר הספקות והסתירות הנראות בפירוש כל אחד מהם, כי בעברי על זה הספור נתתי לבי לדרוש ולתור מה פשעם ומה חטאתם ועל מה נענשו הגדולים האלה, ועיינתי במה שפירשו בו המפרשים ולא ראיתי בו פירוש מספיק לפי הענין ולפי לשון הפרשה. כי לפי הר"ס אשר פירש כי החטא

(אמר שד"ל כן הוא בכ"י, ולא ראיתי להגיה, כי כן מצאתי בהרבה ספרים כ"י, והיה זה כדי להבדיל חֵטְא מן חָטָא) היה בעבור הראותו מדת הכעס באמרו שמעו נא המורים, אשר לא היתה אז ראויה במקום ההוא, יקשה למה נענש אהרן, כי משה לבדו אמר; גם יקשה עליו אמרו יען לא האמנתם בי: (וכי) זה מיעוט אמונה וחסרון קדושה, אם כעס עליהם בהקהלם לריב על המים, אחר אשר ראו עיניהם המסות הגדולות והאותות והמופתים אשר עשה להם ה' זה ארבעים שנה במדבר? כי אם בקשו מים בנחת ביישוב ואמרו למשה התפלל בעד עבדיך על המים, בלא קצף ובלא מריבה, היתה השאלה נכונה וראויה, אשר הצטרכה אליהם, כי זה מהדברים ההכרחיים לבני האדם, וכל שכן למחנה גדול כזה; אך אמנם משה ע"ה לא כעס עליהם על השאלה, אך כעס עליהם על איכות ענינה, ר"ל בהקהלם דרך מרי, ושקשרו לריב עמו כדרך המורדים במלכם. ולכן אומר אני כי בדין כעס עליהם להוכיחם ולהשיבם מדרכם הרעה. (ועוד הוא מאריך בקושיות על הרמב"ם ושאר המפרשים, ואח"כ הוא מבאר דעתו ואומר:) ונאמר כי הנביא הוא בעל הבריאה השלמה אשר הכוונה אליו בתכליות השפל, והוא מַכַּת המחוייב, יעשה פעולות הראויות, וישיב המִתְעַנִּים הדוחים, לפי המקומות והענינים, ויגער ויכהה, ויבטיח ויקדים בגמולים טובים או בהפכם, או בהשגת המבוקש, או בבלתי השגתו, הכל לפי הראוי, לפי **הכִּתּוֹת** והדעות, או לפי המבוקש שיתקדש ממנו קדושת ה', בהראות פעולה נראית בגזרתו, ולא יתרשל וימתין להטיב לפי הענין ההוא, ויבטח בה' לקיים מאמרו, אחר שהוא מן הראוי למען ספר שמו. כי כן מצאנו במשה ע"ה שאמר לפרעה התפאר עלי וגו', בלי הקדמת נבואת ה' אליו בזה, אבל בטח בה' שלא יבישהו, כמו שאמר א"ע, אחר שהתשובה ראויה לפי המבוקש להתפרסם יכלת ה' בעולם השפל, שהיו כופרים בו פרעה ועבדיו. וכן עשה ג"כ בהקבץ קרח וכל עדתו לחלוק על הכהונה, ענה תכף בקר ויודע ה' את אשר לו, וכל הנמשך אחריו, ולא נתרשל להטיב עד בוא דבר ה', אחר שהענין והמקום היה גורם וגוזר התשובה, וגזר והבדיל זמן מדעתו, שיוכיח בו ה' לְמִי **תְּאוֹת** הכהונה ומי בחר עליה, בוטח כי יהיה כגזרתו. ועל כן התלוננו כל עדת ישראל ממחרת על משה ואהרן, ואמרו אתם המתם את עם ה', ר"ל אתם מדעתכם הגבלתם זמן הוכחה על ששבט לוי נבחר ואהרן כהן גדול, ובעבור קריבותכם אל ה', ובעבור שלא **בְּסַפֵּק** בתורה הנתונה על ידיכם, שמע ה' לקולכם והמית החולקים עליכם, אבל אין זה מופת חותך שנבחר שבט לוי, ולא אהרן. וזהו שאמר ה' יתעלה דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב, והשכותי מעלי את תלונות בני ישראל וכו', כי כאשר פרח מטה אהרן לבית לוי, היה מופת ששבט נבחר, ואהרן נבחר לכהן גדול, שהוא היה הראוי שבכל השבט; כי נראה כי עתה לא הריבו עמו רק על חלוף הבכורות שהיו מקריבים קודם שנבחר שבט לוי, ואל זה רמז באמרו כי כל העדה כלם קדושים, ר"ל עדת הבכורות, כמו שפירש א"ע. וכן מצאנו בשמואל הרמתי כשנקבצו ישראל לשאול להם מלך, אשר לא היתה השאלה ההיא ראויה, כאשר היה להם מנהיג נכבד ונביא ה', כי אם בניו לא הלכו בדרכיו, אשר מנה שופטים עליהם, (היה להם) לשאול שישפטם הוא עצמו כבראשונה, או שימנה אחרים יראי אלהים אנשי אמת, והדבר הקשה יביאון אליו, וזהו שהרע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך, ואמר ה' יתעלה אליו שמע בקול העם כי לא אותך מאסו וכו', ר"ל אחר שתִניתי להם **הַדָּבָר** טוב ונאמן, והם שאלו להם מלך, לא **הַדָּבָר** מאסו, רק התְּמַנֵּה מאסו; ושמואל הזהירם על זה פעמים ושלש, ר"ל שלא ישאלו להם מלך, כאשר תמצא בעת פרסום בחירת שאול במצפה, אמר להם ואתם היום מאסתם את ה' אלהיכם, וישראל חשבו להתגדל מזה אחרי שמצאו בתורה שום תשים עליך מלך, בלי הגבלת זמן, חשבו שיהיה הרשות נתונה להם להקימו כשירצו ויהיה להם לב אחד להקימו, מבלי הבטה לפרנס הדור אם הוא ראוי אם לא, ולכן החזיקו בטעותם, וזהו שאמר להם שמואל בחדשו המלוכה בגלגל ותאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו, ולהשיבם מטעותם ולהודיע להם שחטאו ושיתנו תודה לה' ועורפם לא יקשו עוד, כי כפירת העון שתי עונות, אמר להם שמואל בלי מצות ה' אליו, הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, כי אם נצטווה מה' לומר להם זה, לא היה צריך להתפלל על הקולות והמטר, ובטח בה' שישמע תפלתו, אחר שהיה ראוי להודיע ולפרסם להם רעתם וחטאתם אשר מאסו ה' **וּדְבָרוֹ**, כי אולי חשדוהו שחרה לו בעבור הסרת הגדולה מבניו, וכאשר ראו ישראל הקולות והמטר בעת הקציר, אשר לא היה משפט הארץ ההיא, כאשר הקדים להם שמואל, שבו אל ה' והודו על חטאתם, באמרם התפלל בעד עבדיך וכו' כי יספנו על כל חטאתינו רעה וכו'. וכן אליהו בהר הכרמל, בהתפקר הדור ההוא לעבודת הבעל, וכחשו בה', אמר להם עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים, ויתנו לנו שנים פרים, והיה

המשתדל

האלהים אשר יענה באש הוא האלהים ועשה כל הפעולות הנכבדות, ר"ל בנין המזבח, ושתים עשרה אבנים למספר שבטי בני יעקב, ויתעלה סביב ללכת המים סביב למזבח, כדי שיתפרסם עולם יכלת ה' ונפלאותיו, לדור הרע ההוא המסופקים ביכלתו ומציאותו בירידת האש ואכול העולה, והמים אשר בתעלה לחכה, והכל עשה אליהו ע"ה בלי הקדמת מצות ה' אליו, אחר שהיה מן הראוי לעשות כן לפי הזמן והענין. ואחר זאת הקדמה נאמר כי כאשר נקהלו ישראל על משה ואהרן ובקשו המים, אע"פ שלא בקשו אותם בדרך נכונה, אבל בריב ומלה, היתה התשובה הראויה להם להבטיחם על שאלתם, ולומר להם אל תיראו כי לא ימית אתכם ואת מקניכם בצמא, הלא כלכל אתכם זמן מ' שנה, והכה צור ויזובו מים ולא חסרתם דבר, לכן גם אל תתרעמו. מכל מקום (היה) ראוי לבעור בהם ולכהות על המריבה, לא שירפו ידיהם ויבהלו להשיב, כי מתנאי הנביא מדת הגבורה, לא יחת ולא ישוב מפני כל. ושני הנביאים האלו, אשר נגלו במדות ובשכליות, ורעו את העם מ' שנה במדבר, והם משה ואהרן, לא תמלא שהשיבו להם שום דבר בהקהלם עליהם על דבר המים, אבל רפו ידיהם, ומן המערכה נסו, והלכו אל אהל מועד מפני הקהל, כאמרו ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד, ואמר א"ע כדמות בורחים. עד כאן לשון בעל אות נפש, ועוד האריך.

ואמנם אע"פ שהסכימו בפירוש זה ארבעה חכמים מזמנים שונים ומארצות רחוקות, בלי שידע אחד מהם ממחשבת חברו, ואע"פ שגם אני בפירוש הזה בחרתי במשך ט"ו שנים ושנחתיו לתלמידי, מכל מקום הנני רואה עתה כי אין משמעות הכתובים מסכמת עם הפירוש הזה; כי הנה ה' לא הוכיחם כלל על אשר פחדו ועל אשר לא דברו, והנה העקר חסר מן הספר, ובפרט מלות על אשר מריתם את פי (למטה פסוק כ"ד) לא יתיישב כלל לפי הדעת הזאת, אלא בדוחק גדול, ואמתת משמעותן איננה אלא שהיה שם צווי שלא קיימוהו, לא שחסרה להם הגבורה הראויה להם. גם מלות ויבא משה ואהרן מפני הקהל אין שום הכרח שהכוונה לומר שהלכו כדמות בורחים (כדברי הראב"ע), כי וינוסו אין כתוב כאן, ומלת מפניהם אין ענינה אלא שהתרחקו מהיות לפניהם, על דרך ויסע עמוד הענן מפניהם (שמות י"ד י"ט). והרב החכם בעל ס' באר שבע, בספרו על התורה הנקרא לדה לדרך הביא דברי בעל מנחה בלולה (בלי להזכיר שמו על הקלקלה), וכתב עליהם: ואני אומר שכל המפרשים לא רצו לפרש כן, כי הוא פירוש משובש, שאינו כדי לדבר הימנו כלל, שהרי מקרא מלא כתוב על אשר מריתם את פי, שעברו על דברו, ולפי פירושו לא עברו על דברו. אלא שלא הוכיחו את ישראל. ועוד האריך. גם בעל הרכסים לבקעה דחה פירוש רמב"מן. והנני רואה עתה כי משמעות הכתובים איננו אלא כפירוש רש"י וכל הקדמונים, שהיה צווי ה' ית' שידברו אל הסלע ממש וכמו שכתב בעל העקדה שהיה להם לומר אל הסלע: כה אמר ה', הסלע הנה מימיך וישתה העם הזה. וכיוצא בדברים האלה, כאשר ידבר איש על רעהו בעל דעת כמהו. הלא כה עשה אח"כ יהושע, שאמר שמש בגבעון דום. וירח בעמק אילון. הן אמת כי (כדברי הרמב"ן) אין הנס גדול בדבור מבהכאה, כי הכל שוה אצל הסלע, אבל מכל מקום לעיני ההמון הדבור אל הסלע היה מתמיה יותר, והיה שם שמים מתקדש יותר. ומה שאמר הרמב"ן כי מאחר שצוה קח את המטה, יש במשמע שיכה בו, איננו נכון, כי אחר שאמר לו ה' ודברתם אל הסלע, ולא והכיתם, היה להם לדבר ולא להכות, אלא שבשעת הדבור היה להם לנטות ידם במטה על הסלע, בריחוק מקום ובלי לנגוע בו. והנה חטאת משה ואהרן היתה מרי (ככתוב להלן כ"ד), כי לא עשו כאשר צום ה'; ונקראת ג"כ מעילה (דברים ל"ב נ"א) שענינו חסרון נאמנות (אונטרייע), כי לא נאמנו עמו, כשלא דקדקו לשמור דברו לעשות ממש כאשר צום; וכאן נקראה חסרון אמונה (לא האמנתם בי) לא שהם לא האמינו באלהים, ושחשבו שיוכל להוציא מים מן הסלע בהכאה ולא יוכל להוציאם בדבור (כי זה דבר שאין הדעת סובלתו); ולא שחשבו שאפילו בהכאה לא יצאו, וכמו שיוכל המתעקש להבין מאומרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, כי אמנם אם לא האמינו שיצאו המים, למה הקהילו את הקהל אל פני הסלע? הלא אין ספק כי באמרם המן הסלע הזה וגו' לא היתה הכוונה אלא לומר: היתכן בדרך הטבע שמן הסלע יצאו מים? לא; ועתה התבוננו וראו את אשר יעשה ה', כי הוא יוציא לכם מים מצור החלמיש, ולא היה בזה חסרון אמונה כלל. אבל מאמר יען לא האמנתם בי להקדישני ענינו: יען לא קדשתם אותי (לדבר אל הסלע, שדבר מתמיה כזה היה גורם קדוש השם גדול מאד בעיני ההמון), וכאלו לא האמנתם בי (שאוכל לעשות כדבר הזה, להוציא מים בדבור). והרי זה דרך מליצה נהוג הרבה, והוא הנקרא Metonymia, ודוגמתו כל משנאי אהבו מות (משלי ח' ל"ו), אין הכוונה שהם ממש אוהבים רעת עצמם, כי זה בלתי אפשר, אבל שמעשיהם הם כאלו היו אוהבים רעתם, וכן חושך שבטו שונא בנו (שם י"ג כ"ד), והלא אינו חושך שבטו אלא לביותו אוהב את בנו, אבל הנמשך ממעשיו הוא כאלו היה שונאו

כי הוא גורם לו שיהיה נער משולח ובעל מדות רעות; וכן וימאסו בארץ חמדה (תהלים ק״ו כ״ד), והם לא מאסו בה, כי גם המרגלים אמרו טובה הארץ מאד מאד, רק פחדו מגבורת היושבים בה, ואמרו ולמה ה׳ מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב. ויותר קרוב לענייננו הוא מה שאמר שמואל לשאול (שמואל א׳ ט״ו כ״ו) כי מאסתה את דבר ה׳, והוא באמת לא מאס את דבר ה׳, אבל מרה את דברו מחמלתו על אגג ועל מיטב הצאן והבקר.

אבל איך היה ומהיכן נמשך הדבר הגדול והנורא הזה שקדושי עליון משה ואהרן חטאו ומרו את פי ה׳? נראין הדברים שהכעס הוא שגרם להם, ובפרט כי נצטוו לקחת בידו המטה שהיה בו פרח ולין ושקדים והונח לפני ה׳ למשמרת לאות לבני מרי, ובהיותו בידו נצטייר בלבו מרי העם הזה, שכמה פעמים התלוננו על ה׳, לפיכך במקום שהיה לו לדבר אל הסלע, דבר אל העם ואמר להם שמעו נא המורים, וכמו שפירש הרשב״ם: שמעו נא המורים, כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח, שהוא למשמרת לאות לבני מרי. והנה הכעס הוא שגרם לו למרות את פי ה׳, אך לא על הכעס נענש (כדעת הרמב״ם). אלא על שלא דבר אל הסלע. וכן אמר ר׳ אלעזר בן עזריה בספרי פרשת מטות (והביאו רש״י) בשלשה מקומות בא (משה) לכלל כעס ובא לכלל טעות.

כא (יד) **על כן יאמר בספר מלחמות ה׳**, כתב רמב״ן שמשה מביא כאן מה שהיה כתוב בספר ההוא, להיות זה לעדות לישראל שלא נכנסו בגבול מואב; ולא אמר כלום, שהרי לדעתו הס׳ ההוא היה מלאכת איש יהודי, והיה כתוב בו היא הבאר אשר אמר ה׳ למשה, גם שם הס׳ (ספר מלחמות ה׳) מורה שהוא מלאכת איש יהודי, כי שם בן ארבע אותיות הוא מיוחד לאלהי ישראל, וא״כ מה ראיה מדברי הס׳ ההוא? והנכון שאין זה (כדעת ראב״ע) ספר בפני עצמו, אבל ספר הוא כאן (כדעת רש״י ורשב״ם וקלעריקוס) שם הפעולה, כמו ספור או ספירה (narratio), ומזה נקראו כן הספרים, מפני שהם כוללים ספור דברים, או ספירת דברים. והנה משה אומר כי אחר מלחמת סיחון ועוג, כשהיו ישראל מספרים דרך שיר ומשל ומגילה את מלחמות ה׳, היו מזכירים כי ה׳ עבר בסופה ובסערה את המקום הנקרא והב והנחלים והגיאיות המתוכות לארנון, שלא הם הנחלים הסמוכים לער, כי הכל לקחו ישראל במלחמה, ונשען ה׳ ועמד בגבול מואב, שלא רצה ה׳ לעבור משם והלאה לכבוש ארץ מואב. השירים היו לשם ולתהלה בקרב ישראל, והתורה הובאת להזכירם בעבור עצמם, ולא לתכלית אחרת, וכן ויאמר למך לנשיו, וכן למטה על כן יאמרו המושלים. (טו) **ומשם בארה**, אין זה מספר מלחמות ה׳, אבל הוא דבק למעלה, משם נסעו. (כד) **כי עז גבול בני עמון**, גבול בני עמון היה עז לסיחון, וסיחון שלכד חלק מארץ מואב לא לכד ארץ בני עמון, כי גבולם היה עז, וישראל לא שלחו ידם בירושת אחיהם מואב ועמון, רק במה שכבר נפל ביד האמורי (כן פירש אדוני אבי ז״ל, וכן מצאתי אח״כ לדון יצחק ואחרים). (כט) **נתן בניו פליטים**, כמוש נתן בניו למלך אמורי סיחון, ואין נתנם לו? הבנים פליטים, כלומר נָסים, והבנות בשביה, והכוונה כי אלו ואלו נתנם לו בשביה, אלא בזכרים הוסיף שלא עצרו כח לעמוד לפניו במלחמה, אבל מן המערכה נסו ואח״כ נשבו, והנשים נשבו בבתיהן כשנלכדה העיר. **פלטים** אין ענינו תמיד אותם שנמלטו, אלא לפעמים ענינו נסים המבקשים להמלט, כגון ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכן התקבצו יחדו פליטי הגוים הנושאים את עץ פסלם (ישעיה מ״ה כ׳), הדבור מוסב אל הגוים הנסים מפחד כורש, ואומר להם: הגידו היש באלהיכם מי שהשמיע זאת מקדם, הלא אם ידעתם אותה בטרם תבא לא הייתם עתה נחפזים לנוס. (ל) **ונירם אבד חשבון**, אין ספק כי הנו״ן במלת נירם לשמוש כמו במלת ונשים שאחריה, והמשורר (אשר לפי הנראה היה מאנשי סיחון) משתף עצמו עם המואבים, ואומר אנחנו יָרִינוּ את המואבים, והוא מענין או ירה יירה. מלת **עד** המשולשת בכתוב הזה היא לדעתי משולשת בהוראותיה: עד דיבון, דיבון היתה לבז (מן בבקר יאכל עד), עד נפח, כמשמעו, עד מידבא אצל מידבא, כמו ויאהל עד סדום, ויט עד איש עדולמי, ויט אהלו עד אלון בצעננים; וזה דרך נאות בשירי לה״ק. גם בחרו המושלים להזכיר הערים נפח ומידבא, להיות שמותם מלשון מפח נפש ודאבון נפש. והנה השיר הזה חברוהו האמוריים, וישראל שמעוהו מפיהם בימי לכתם במדבר, ומשה נצטוה לכתבו בתורה. והנה זה אחד מן הדברים שראוי שישיתו אליהם לב האנשים האומרים כי לא משה כתב ס׳ התורה, ושנכתבה דורות הרבה אחריו, מימות דוד ואילך. מה ראה האיש שכתב תורתנו לבדות מלבו מה שאמרו המושלים כשלכד סיחון את חשבון ואת דיבון? ואם היה שיפתח בריבו עם מלך בני עמון (שופטים י״א) הביא

המשתדל

ראיה מהשיר הזה, הארשתי; אבל יפתח לא הזכיר כלל דברי המושלים, ומה השלום הזה אשר אלם כותב תורתנו, לחבר שיר בשבח גבורת סיחון ועמו אשר כבר אבדו מן העולם לפני כמה דורות, ולא נשאר מהם שריד ופליט? הלא זה אחד מהנסים והנפלאות שהסופרים מקבלים להאמין, כדי שלא להאמין בנסים ובנפלאות המקובלים בכל ישראל.

כב (ב) **וירא בלק בן צפור**, בלק היה נכרי במואב, והיה ארמי, מארץ בני עמו של בלעם, וראה כי אנשי מואב אחזמו רעד מפני בני ישראל, עד שהתחילו לבקש עזרה או עצה ממדין, ונתירא שמא ימרדו בו באמרם מה יושיענו זה, והתחכם להביא להם תשועה ממרחק על ידי איש מבני עמו, הוא בלעם. וכאן יש לשאול: מה ראה הקב"ה להפוך הקללה לברכה? ולמה לא הניח לבלעם שיקלל, והוא יברך? ותשובת השאלה הזאת ה"א כי לא הותר לישראל להתגרות במואב, ואם היה בלעם מקלל, היו בלעם ובלק מתפארים שהועילה קללתו להציל את מואב, כי לא ידעו כי ה' צוה אל תצר את מואב, ויאמרו כי הקללה הביאה בישראל מורך לבב וחתתה גבורתם; ואולי ג"כ היו המואבים יוצאים לקראתם בעם כבד וביד חזקה, כמו שעשה אדום, והיו ישראל נוטים מעליהם מפני מצות ה', כמו שעשו לאדום, ונמצא שם שמים מתחלל. (ו) **אולי אוכל נכה בו**, אוכל ונכה בו אני ועמי, בו ולא אותו, אלא מכה מועטת, בכדי שיתרחק מעלי. (ח) **כאשר ידבר ה' אלי**, לא שהיה בלעם עובד את ה', אבל יודע היה כי אלהי ישראל כך היה שמו, וכשהיה רוצה לקלל שום אומה היה עובד את אלהיה ומתפלל אליו שיסור מעליה, וקרוב לזה מצאנו שהיה מנהג הרומיים כשהיו צרים על עיר היו משביעים את אלהיה שיסורו מהם, וכשהיו לוכדים העיר היו מביאים אליליה אל רומי והיו מקימים להם היכלות; עיין Macrobius בספרו Saturnaliorum ספר ג' פרק ט'. ועכשו שהיו מבקשים ממנו שיקלל את ישראל היה מבקש רשות מה' אלהי ישראל. ואח"כ (פסוק י"ח) אמר לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי, עשה עצמו כאלו ה' הוא אלהיו, והיה מקוה שעל ידי כן יתפייס לו אלהי ישראל ויתן לו רשות לקללם — ואולי אין צורך לכל זה, אלא התורה הכניסה שם ה' בדברי בלעם, על דרך שהכניסתו בדברי לבן (בא ברוך ה'). (לב) **כי ירט הדרך לנגדי**, שרש ירט עניינו בלשון ערבי ירידה וסכנה ומיתה, וטעם הכתוב לדעתי: הדרך שהוא לנגדי הוא מסוכן, כלומר הדרך הזה אשר אתה הולך נגד רצוני (כמו אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה') ראוי שיהיה מסוכן ובלתי מוצלח. (לג) **אולי נטתה מפני**, אתה שאתה בקי בקסמים, כשראית אותה נוטה מן הדרך לא אחת ולא שתים, היה לך לחשוב אולי ברצון האל נטתה, כי הוא שלח לה איזה מונע שיעכב הליכתה; ועתה שהקשית ערפך ללכת ראוי היה שאהרוג אותך, והיא ראויה לחיות, הפך ממה שאמרת לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך. אולי נטתה, מקרא קצר, היה לך לחשוב אולי נטתה.

כג (כא) **לא הביט און ביעקב**, אין הקב"ה יושב ורואה שאחרים יעשו חמס לישראל, אבל ה' אלהיו הוא תמיד עמו להצילו מכל רע, והוא מקבל בקרב ישראל תרועת מלך, שהם מודים ומשבחים לו כשהוא מצילם מן הצרה, כמו שמריעים בחצוצרות וקול שופר לכבוד המלך כשהוא חוזר בשלום אחרי הכותו את האויב. (כב) **כתועפות ראם לו**, תועפות משרש **יעף**, ועניינו חוזק ותוקף, שייעף אדם להתגבר עליו, וכן תועפות הרים. ומלת **לו** חוזרת לישראל, ה' הוא לישראל כחוזק הראם, וקרוב לזה פירש ראב"ע למטה כ"ד ח'. ודע כי הסופרים שבשו לשון הפסוק המובא שם בראש הדבור. וכתבו אל מוציאם, במקום אל מוציאו, ועשו כן מפני שהוא אומר באותו דבור: ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם וחשבו כי אולי כך היה כתוב בספרו של ראב"ע אל מוציאם שם (כ"ד ח') כמו כאן, ואין הדבר כן, אלא כוונת הראב"ע כך היא: ואל יטעון טוען, אם פירושך מתישב כאן (כ"ד ח'), איננו מתישב למעלה (כ"ג כ"ב). כי שם כתוב מוציאם בל' רבים; כי אמנם כן משפט הלשון, כשמדבר על העם מדבר בלשון רבים ולא בל' יחיד אפילו בפסוק אחד, כמו והם תכו (ל' רבים) לרגליך ישא (ל' יחיד) מדברותיך, עד אנה ינאצוני (ל"ר) העם הזה (ל"י). ודע כי בראב"ע כ"י על קלף שבידי משנת קס"א כתוב בראש הדבור (למטה כ"ד ח') אל מוציאו. (כג) **כי לא נחש ביעקב**, אין נחש וקסם מועיל לדעת מה שעתיד לבא על ישראל, כי ה' גוזר עליהם עניינים למעלה מן הטבע, ולמעלה מידיעת המנחשים והקוסמים, וכמו שמפרש והולך כעת יאמר וגו'. כעת, לשון חזוק (יא), וכן פירשתי כעת הראשון (ישעיה ח' כ"ג). **יאמר ליעקב ולישראל**, אין טעם להזכיר שני השמות זה אחר זה במאמר אחד, אבל לכך הזכיר שניהם, מפני שהוא רוצה להוסיף עליהם עוד שם שלישי, כלומר העם הזה שהוא נקרא יעקב וישראל ראוי לקרוא לו ג"כ **מה פעל אל**.

והנה ידוע כי שמות הרבה יש בלה"ק שאין צורתם צורת שם, אלא צורת מאמר שלם, כגון עמנו אל, שאר ישוב, עמי אתה. וכן נתנאל, נתניה, יהונתן, חננאל, חנניה, יוחנן, אין ענינם נָתוּן, חָנוּן מהאל, אלא פירושם: ה' נתן, האל חנן, וכו', וכן חזקיה אין ענינו (כדעת געזעניוס) חוזק האל, אלא האל הוא חוזק ותוקף שלי, ורבים כאלה. גם ידוע כי שרש **פעל** נאמר גם על המחשבה והעצה והגזרה וההכנה לעשות דבר מה, כגון מכון לשבתך פעלת ה', הוי חושבי און, פועלי רע על משכבותם, אף בלב עולות תפעלון. והנה **מה פעל אל** פירושו מה **גָּדְלוּ** הדברים שגזר והכין האל! ובאמרו שראוי לקרוא שם זה לישראל, משמע שהעם הזה מעותד ומזומן לענינים גדולים ונכבדים.

כד (ח) **וחציו ימחץ**, כמו למען תמחץ רגלך בדם, עיין רש"י. והנה אחר שאמר ועצמותיהם יגרם היה בלבו לומר ודמם ישתה, כמו למעלה לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה, אלא ששם מדבר באריה, וכאן בדבר בישראל, ולא רצה לייחס להם שתיית הדם שהוא דבר נתעב ונפרע לישראל, על כן יִחֵס שתיית הדם אל החצים (על דרך אשכיר חצי מדם), ואמר וחציו ימחץ, ישבע חציו בדמם. ובאחת נוטה אני מפירוש רש"י, כי לדעתו יאכל גוים צריו חוזר לאל, ולדעתי הוא חוזר לישראל. (יד) **לכה איעצך**, היועץ מודיע דבר נעלם, וכן כאן הוא אומר להודיעו מה שהיה נעלם ממנו, ודוגמתו מה יעצת ללא חכמה (איוב כ"ו ג'), וכן מצאתי אח"כ לר' יוסף קרא (הביאו ר' וואָלף היידנהיים בהבנת המקרא) ולהחכם ר' וואָלף מאיר נ"י במעתר. והנה רצה ה' שיגיד בלעם לבלק את אשר יעשה ישראל למואב באחרית הימים, כלומר בימים רחוקים (בימי דוד), כדי שידע שאין רצון ה' שיתגרו בו מלחמה אלא אחר כמה דורות, שלא יאמר בלק: עם כל מה שהפך ה' הקללה לברכה, הנה ישראל לא יכלו לי. (יז) **ומחץ פאתי מואב**, נ"ל כמו למעלה (ח') וחציו ימחץ, ישבע פאות מואב בדם: פאתי שתי פאות, כלומר מן הקצה אל הקצה. **כל בני שת**, שת משרש **שאה**, כמו השאת והשבר (איכה ג' מ"ז), ובלא אל"ף מצאנו (בענין אחר והוא משרש נשא) משתו יגורו אלים (איוב מ"א י"ו), והנה בני שת ענינו בני שאון, כמו שכתב ירמיה (מ"ח מ"ה) ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון (געזעניוס ואחרים). וכבר היה מי שחשב שירמיה היה קורא בתורה וקדקד בד"לת, לא וקרקר ברי"ש, ואם באנו לידי כן, יותר היה לנו לומר כי טעות סופרים נפלה בירמיה, ושצריך לקרוא וקרקר בני שאון, כי טעיות אחרות נפלו בירמיה, ואין ספק כי יותר נזהרו הסופרים בהעתקת ס' התורה מבהעתקת ס' ירמיה; אבל אין אנו צריכים לכך, כי ידוע הוא דרכו של ירמיה, שהיה לוקח לשונות מהנביאים אשר היו לפניו, והיה מחליף בה וכה קצת ממלותיהם. (כא) **ושים בסלע**, **פעול** משרש **שִׂים**, כמו שומה (שמואל ב' י"ג ל"ב) משרש **שׂוּם**, וגם שם כתיב **שימה** משרש **שִׂים**. (כב) **כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך**, הרי אֵלו שני מאמרים, והראשון מקרא קצר, וזה פירושו: אתה הקיני איתן מושבך, ואשריך שאתה יושב בקרב ישראל, שהרי אם יהיה לבער קין. אז צריך שגם ישראל יגלו מעל אדמתם; כי בלא זה אי אפשר שיגלה הקיני. ומיד התנבא על גלות ישראל, ואמר עד מה, עד מתי אשור תשבך? כלומר גלות ישראל באשור ובבל לא תמשך ימים רבים. והנה יהיה לבער הוא כמו ושבה והיתה לבער (ישעיה ו' י"ג), וקין הוא נושא המאמר ומלת לבער ראויה לטפחא, ודעת בעלי הטעמים נפלאה ממני. (כג) **אוי מי יחיה משומו אל**, אוי למי שיחיה אחר שישים האל את אשור בעולם.

כה (א) **ויחל העם לזנות אל בנות מואב**. נראה כי תחלה החלו לזנות בלבד, ומזה נמשך שהנשים קראו אותם לזבחיהם, ואז השתחוו לאלהיהן ונתחברו עמהן בעבודת בעל פעור. והנה בני ישראל החלו לזנות אל בנות מואב, ולא היה בזה שום נבל מצד המואבים, כי הם לא הפקירו את בנותם, רק ישראל זנו עם הבלתי נגועות. ואח"כ כשהחלו להשתחוות לאלהיהן, אז המדינים (בעצת בלעם שהיה אז בקרבם) התנכלו להפקיר את בנותם היותר נגועות והיותר חשובות, כגון כזבי בת נשיא מדין. כדי להחטיא את ישראל ולהסיר מעליהם אהבת אלהיהם והשגחתו. (ו) **ויקרב אל אחיו את המדינית**, להתפאר בה ולהראות להם מי האשה אשר מצא לו, שהיא בת נשיא מדין; ואחר שהקריבה לפני אחיו חזר עמה לאחוריו אל הקבה להשתעשע עמה. והנה הקֻבָּה היתה של האשה המדינית, וזה טעם ואת האשה אל קבתה (לדעתי ונגד הטעמים), וספר הכתוב זה להגיד שבחו של פנחס שלא נתירא מבוא בין המדינים להרוג בת

נשיאים. והנה קודם שיתחילו השופטים לדון ולהרוג, בא זמרי ופנחס הרגו, ומיד נעצרה המגפה, והשופטים לא הוצרכו עוד לעשות משפטם, כי לא נאמר קח את כל ראשי העם אלא למען ישוב חרון אף ה' מישראל, וכבר שב על ידי פנחס. (יח) **כי צוררים הם לכם**. הנכון כפירוש הראב"ע, היו צוררים לכם לשעבר בנכליהם אשר נכלו לכם להחטיאכם, ויהיו צוררים לכם לעתיד משנאתם אתכם על דבר כזבי שנהרגה.

כז (יז) **אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם**. יש במשמע אפילו אדם כל שהוא, אשר יותן כתר מלכות בראשו. והוא יוצא ובא בראש הצבא בלי שיהיה כדאי להנהיגם, **לפיכך** הוסיף ואשר יוציאם ואשר יביאם. (יט) **וצוית אותו לעיניהם**, אין הכוונה כלל שיצוהו שום צווי וילמדהו שום דבר, אבל כל ממוני על שררה נקרא צווי, כמו ויצוהו ה' לנגיד על עמו (שמואל א' י"ג י"ד), וצוך לנגיד על ישראל (שם כ"ה ל'), לצוות אותי נגיד (שמואל ב' ו' כ"א), צויתי שופטים על עמי (שם ז' י"א). (כא) **ושאל לו**, אין ספק שהכוונה שאלעזר ישאל בעבור יהושע, כמו היום התלותי לשאול לו באלהים (שמואל א' כ"ב ט"ו).

ל (ב) **וידבר משה אל ראשי המטות**, הוצרך משה להודיע לראשי המטות שאין להם שלטון בדברים שבין איש לאשתו ובין אב לבתו בענין הנדרים, שאם תבא אשה ותצעק לפניהם שאין בעלה מניחה לקיים נדרה, יאמרו לה הוא רשאי ולא אנחנו, ומזה יש להבין שאם האיש עצמו שנדר יבא לפני הנשיאים, הרשות בידם להתיר לו לפי ראות עיניהם, ומכאן להתרת נדרים מן התורה. כי אמנם בני הבית משועבדים לבעל הבית, ובעל הבית משועבד לנשיאי המטות. (ח) **ושמע אישה ביום שמעו**, ישמע כשישמע, כלומר באיזה יום שיהיה, כמו וביום פקדי ופקדתי. וקמו נדריה, הרביע שעל נדריה אין ספק שהוא טעות סופרים, והתבה צריכה זקף, ועדיין לא מצאתי שום דפוס או כ"י המסייע לי.

לא (כג) **כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש**, לפי הפשט אין הכוונה כלל על גיעולי גוים, ואין הפרשה הזאת מדברת אלא בטומאה, שהרי **וטהר** כתיב; ואם לענין געולי גוים מה צורך להזכיר הזהב והכסף, שאין משמשים על ידי האור, כי אלעדה ואמיד היו להם, לא קדרות כסף וזהב, ועוד מי נדה אין ענינו אלא מי אפר הפרה, וכמו שהבין גם רש"י; לכך נראה שהיתה הוראת שעה להוסיף הרחקה ותיעוב לכלי מדין, חלף מה שחטאו על ידי שהתקרבו אל בנות מדין. (נ) **ונקרב את קרבן ה'**, פקודי החיל בראותם תשועה נפלאה כזו, שלא נפקד מהם איש, התעוררו לתת תודה לה', וכפר לעתיד שלא ישלוט בהם עין הרע; ולא משום כי תשא את ראש, כי אינה מצוה לדורות (עיין מה שכתבתי בשמות ל' י"ב), ואם היתה כוונתם לקיים המצוה ההיא, היה להם להביא בקע לגלגלת דוקא, העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, והם לא עשו כן. והנה ר' מאיר אחנו של רש"י (הביאו רשב"ם בנו) ראה כי יש קצת דמיון בין ענין זה לענין כי תשא, וראה כי אין הדמיון שלם, על כן אמר כי לפני החשבון נדרו לתת כך, ולפיכך נתנו יותר מן המצווה. ולדעתי אין כאן מצוה כלל, והם לא נדרו, אבל אחר שראו שלא נפקד מהם איש, התנדבו ונתנו.

לג (ב) **ויכתוב משה את מוצאיהם**, אין הכוונה מקומות שיצאו משם, אלא מקומות שהגיעו שמה, מקומות החניה, וזה מפני שלא היתה ביאתם אל ארץ נושבת ועברי אותם, אלא למקומות שבמדבר, והנה תלאנו ויצאו אל מדבר שור (שמות ט"ו כ"ב), ולא אמר ויבאו, כי הביאה למקום שמות יציאה תקרא, לפיכך נכתב גם כאן מוצאיהם על מקומות הביאה והחניה.

לה (ד' ה') **מקיר העיר וחוצה**, אלף אמה סביב ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו', בתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים כתוב אלפים אמה בפסוק ד' כמו בפסוק ה', וקצת ריקי מוח נפתו אחריו, וחשבו וכתבו כי טעות נפלה בספרינו; אבל כל שאר המתרגמים הקדמונים תרגמו בפסוק ד' אלף אמה, וגם בתורת השמרונים כתוב אלף אמה. והנה כבר הסכימו גדולי המוקרים כי כשימצא בספר קדמון חלוף נסחאות, ותהיה הנסחא האחת נכונה בלשון ומתישבת על הדעת, והאחרת זרה ובלתי מובנת, אין לומר ולשפוט שהזרה היא מוטעית והאחרת היא האמתית, אבל פעמים רבות הדבר הוא בהפך, כי קרוב הדבר שהסופרים שהעתיקו הספר כשראו לשון זר ובלתי מובן תקנוהו, אבל רחוק הוא שאם מתחלה היה הלשון נכון ומובן ישימו במקומו דברים זרים ובלתי מובנים, וזה לשון החכם דע ראססי בהקדמתו לספרו על חלופי הנסחאות:

Quaelibet lingua et etas suas habet anomalias et enallages; nec omnes, nec semper gramatice scripserunt sacri auctores. Unde non temere rejicienda lectio anomala. Imo anomala lectio plerumque verior Facillimum namque est anomalis analoga a scribis substitui, analogis anemala difficillimum.

(Var. lect, Canones critici 38. 39).

ובכמה מקומות הראיתי גם אני בספרי אוהב גר כי הנסחאות היותר זרות הן הן לפי כוונת המתרגם, ואותן שנראות יותר ישרות ויותר מסכימות עם לשון הפסוק, אינן אלא תקונים שבקשו לתקן הסופרים האחרונים, שלא הבינו דעת המתרגם ולא הכירו דרכיו ולא הלכו בנתיבותיו. והנני שואל לאותן שכתבו (Paris, 1833) שנסחת השבעים היא הנכונה, היכן ימצאו מעתיק כל כך חסר לב שיכתוב 1000 במקום 2000, ומיד בפסוק שאחריו יראה באותו ענין בעצמו כתוב ארבע פעמים 2000, ולא יבין שטעה למעלה בכתבו 1000? ואף אם היה בישראל סופר אחד שנשתבש בזה וכתב אלף במקום אלפים, היתכן שכל אחר המעתיקים הלכו אחריו בעינים סתומות, ולא בדקו באחד ספרים קדמונים, ולא תקנו המעוות? ואם נולדה הטעות בימי השופטים או בימי המלכים, התרשתי; אבל נולדה לדעתם בימי בית שני, שהרי נסחת השבעים נשארה לפי דעתם הנסחא הישרה.

והנה בבית שני ידוע בלא ספק שהיה ס' התורה מפורסם באומה, והיו קוראים בו בשבת באזני כל העם, והיו הפרושים והצדוקים ומדקדקים ומפלפלים בהבנת דברי התורה, ואיך יתכן שיתפשט בכל ישראל שבוש גדול כזה בכל הספרים, עם היות שעדיין (לפי דעתם של אלו) היו בעולם קצת ספרים בלתי משובשים, כגון הספר אשר ממנו העתיקו השבעים? ואיך לא יפקחו האנשים האלה את עיניהם ויראו כי נסחת השבעים אינה אלא תקון שתקנו האלכסנדריים מדעתם, בכוונה להסיר הסתירה הנראית בשני המקראות?

בעזוב אפוא מגיהי חנם, נשוב לבוא לסתירת המקראות, והנה כבר הראיתי בבי"ע תקס"ט עמוד קי"ד כי באמת אין שני הכתובים האלה סותרים זה את זה, כי באחד כתוב מקיר העיר וחוצה, ובאחד כתוב מחוץ לעיר, והנה המגרש היה נמשך אלף אמה מחוץ לחומה, אבל מחוץ לעיר כלומר מחוץ לבתים, היה אלפים אמה, כי כמו שהיו מניחין מקום פנוי בלי שדות וכרמים מחוץ לחומה, כן היו מניחין מקום פנוי בלי בתים לפנים מן החומה; והמנהג הזה תלאהו אצל הרומיים בתחלת הויתם, כי Romulus בבנותו עיר רומי הניח מקום פנוי (Pomerium) קצתו מן הבתים אל החומה אשר לא יבנה בו, וקצתו מקיר העיר וחוצה, אשר לא יעבד בו ולא יזרע. ופירושי זה קרוב לפירוש רש"י, ודבריו הם דברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי לפי גרסת הברייתא המובאת בערכין ל"ג ב'. רק בזאת אין פירושי כדברי ר' אליעזר הגלילי ורש"י, כי לדעתם אלף החיצונים הם לשדות וכרמים, ולדעתי אף החיצונים הם מגרש ואסורים בזריעה ונטיעה, וכמו שהכתוב מסיים זה יהיה להם מגרשי הערים. ויש לתמוה על רש"י שבפסוק ב' פירש מגרש: ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה; ואח"כ בפסוק ד' כתב והחיצונים לשדות וכרמים. ותסור התמיהה כשנשים אל לבנו כי דבריו בפסוק ב' הם דברי עצמו, ודבריו בפסוק ד' הם דברי ר' אליעזר הגלילי; ולשון הכתוב ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם, משמע שאין המגרש לשדות וכרמים. ואין לטעון ממה שכתוב (ויקרא כ"ה ל"ד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר, כי אמנם שדה איננו תמיד נעבד, אבל כל אדמה פנויה נקראת שדה, כמו שאומרים חית השדה. גם ביחזקאל מ"ח י"ז כתב רש"י: והיה מגרש לעיר, כל מגרשי עיר שמקרא מקום פנוי, לא בתים ולא שדה. והרמב"ם (ואחריו ידידי החכם יש"ר נ"י) כתב (הלכות שמטה ויובל פרק י"ג) שהמגרש הוא שלשת אלפים אמה לכל רוח מקיר העיר וחוצה, אלף הראשונים מגרש, ואלפים שמודדין חוץ למגרש לשדות וכרמים. וזה לקח מדברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי לפי מה שהם שנויים במשנה (סוטה כ"ז ב'), אך האמת הוא שרבנו הקדוש במשנתו קיצר דברי ר' אליעזר וסמך על המבינים שיבינו כמו שהבינה רש"י, ובברייתא (ערכין ל"ג ב') הדברים מפורשים יותר, וז"ל: תניא אמר ר' אליעזר בר' יוסי החוס ערי לוים אלפים אמה, לא תתן אלף אמה מגרש, והשאר שדות וכרמים. הרי מפורש כי לא שלשת אלפים, אלא אלפים אמה היה המגרש לדעת ר' אליעזר הגלילי. ולענין משמעות הכתוב, הנה אם היו שלשת אלפים אמה מגרש מקיר העיר וחוצה, מה ראה הכתוב לחלק ביניהם, ולהזכיר תחלה אלף אמה, ואח"כ אלפים? ומה שהרמב"ם מחלק בין אלו לאלו, אלו למגרש, ואלו לשדות וכרמים, זה יתכן

המשתדל

בלשון חכמים, אבל בלשון המקרא אין הענין כן, אלא כל מה שהוא מגרש אסור בזריעה ונטיעה, כמו שפירש רש"י ז"ל כאן וביחזקאל מ"ח.

והרמב"ן ז"ל הלך בדרך אחרת, ולדעתו האלפים אמה הנזכרים בפסוק ה' הם מדת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, והאלף אמה סביב ענינם חמש מאות אמה מכאן וחמש מאות אמה מכאן, והעיר צריך שתהיה אלף אמה על אלף אמה, כזה:

הרי כאן מרובע גדול מורכב מששה עשר מרובעים קטנים, וכל אחד מהמרובעים הקטנים מדתו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, נמצא המרובע הגדול אלפים על אלפים, וארבעת המרובעים התיכונים הם העיר, והיא אלף אמה על אלף אמה, המרובעים א' ב' הם המגרש מצד אחד, וכן ג' ד' הוא המגרש מצד אחר, וכן ה' ו', וכן ז' ח', כל אחד מאלה המגרשים הארבעה מדתם חמש מאות אמה על אלף אמה, והנה כל אחד מהם מדתו כחצי מדת העיר וארבעתם יחד מדתם כפלים במדת העיר. ופסוק ומדותם מחוץ לעיר בא להוסיף הקרנות, והם המרובעים ע' י', י"א י"ב, כי באמרו אלף אמה סביב הכוונה חמש מאות אמה לכל רוח כנגד העיר, ולא הזויות, וכשאמר ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה, בא ללמד שיהיה המגרש מרובע שוה מכל צדדיו, ומדתו אלפים באמה, נמצא מוסיף ארבעת המרובעים אשר בזויות. נמצא לפי זה כי העיר היא החלק הרביעי מהכל, כי העיר ד' מרובעים, והכל הוא י"ו. זאת נראית כוונת הרב ז"ל, והארכתי בזה מפני שהמבאר הביא דבריו בקצור, ועשה אותם בלתי מובנים. ומה שאמר שהפסוק השני הוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר, וכן בסוף הדבור כתב: ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע, והאלף אשר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות, לשדות וכרמים, כוונתו על אורך הקוין החיצונים, לא על המקום. הנכלל בהם, כי בתחלה היה המגרש בצורת שתי וערב ומדת כל הקוים החיצונים היה אלף, והפסוק השני מוסיף עוד אלף, ועושה כל הקוים אלפים באמה. — ואמנם הפירוש הזה אין הדעת סובלתו, כי איך יתכן שתהיה כל עיר אלף אמה על אמה, לא פחות ולא יותר? ואם היתה כוונת התורה לדבר חדש וזר כזה, איך לא הזכירה דבר מזה, ולא אמרה שיבקשו בכל ערי הכנענים מ"ח עיר שתהיה מדת אלף אמה על אלף אמה, ואותן יתנו ללוים? והנני שואל היתכן כי חשבון עיר הממלכה לסיחון לא היתה אלא אלף על אלף? והנה היא היתה מערי הלוים (יהושע כ"א ל"ז). וכן עשתרות עיר עוג היתה ללוים (ביהושע כ"א כ"ז כתוב בעשתרה, ובד"ה א' ו' נ"ו כתוב עשתרות), ומי יאמר כי עיר ממלכת עוג לא היה ארכה רק קי"א פעמים באורך ערשו של עוג? גם פירושו על אלף אמה סביב הוא דחוק ורחוק ממשמעות המלות, ולא היה לו לומר אלא חמש מאות אמה סביב. ועוד באמרו סביב כבר נכללו גם הקרנות. גם בפסוק השני מלות מחוץ לעיר יתרות כאשר העיר ר' אליה מזרחי. וקלעריקוס הלך גם הוא בשטת הרמב"ן בפירוש אלפים אמה, שהם מדת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, אך לא אמר שתהיה העיר אלף על אלף, ובפל פירש מקיר העיר וחוצה, מתרכז העיר, כזה:

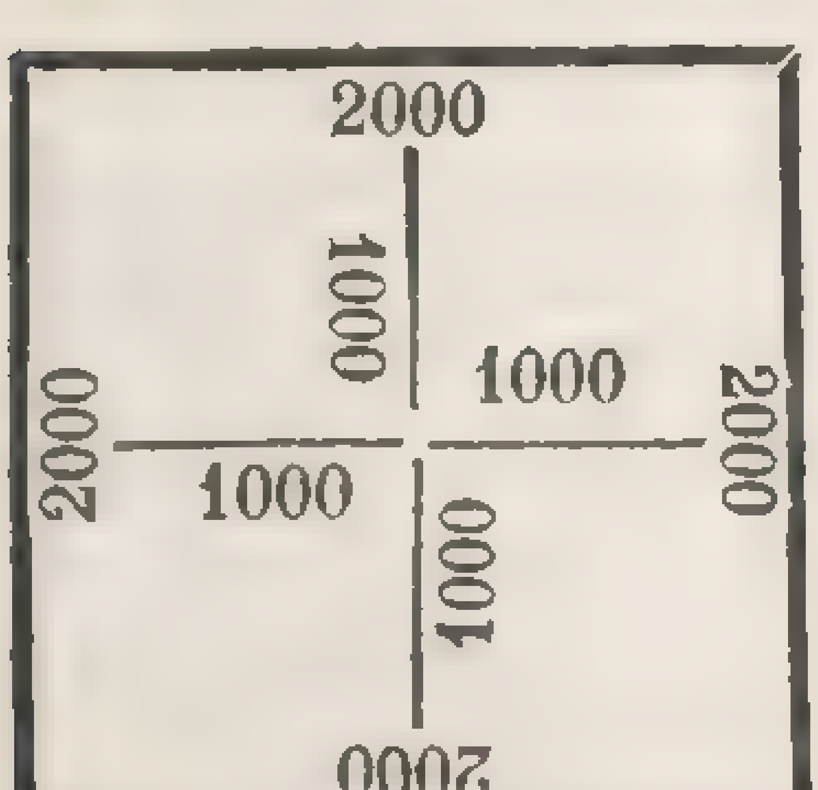

אבל שתהיה מלת קיר נאמרת על המרכז, הוא דבר שאין לו על מה שיסמוך, והמלה הזאת נמצאת במקרא יותר משבעים פעמים, והוראתו תמיד כותל וחומה, לא מרכז, ואם נתיר לעצמנו להחליף קיר במרכז, נעשה הלשון עיר פרוצה אין חומה. ומלבד כל זה, אם תהיה העיר גדולה, לא ישאר לה מגרש אלא מעט, או ולא כלום, או לא יספיקו האלפים אמה למדת העיר בלא שום מגרש. וקלעריקוס הוכרח לומר שלא נתנו ללוים ערים גדולות. והנה כבר ראינו שנתנו ללוים את חשבון ואת עשתרות, ועוד מצאנו שנתנו להם את גבעון (יהושע כ"א י"ז) אשר היתה עיר גדולה (שם י' ב').

ורא́זענמיללער ראה כי לא יתכן לפרש קיר על המרכז, ופירש מקיר העיר וחוצה, כמשמעו, מקיר החומה, ואע"פ כן פירש כקלעריקוס שאלפים באמה היא מדת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר. ואלף אמה הם מן העיר עד סוף המגרש, ומן העיר העלים עינו, כאלו היא נקודה שאין לה מדה. ותמיהה גדולה היא בעיני, ויותר אתמה על אחד מנכבדי חכמי ישראל שהלך אחריו, ונתן שבח ותהלה לפירושו. ובעל הרכסים לבקעה סקל לפניו מסלה חדשה, ואמר כי הפסוק הראשון נותן ללוים אלף אמה סביב

סביב לעיר מכל עבריה, והפסוק השני אומר שיתחילו עוד שנית למדוד מן העיר וחוצה אלפים אמה, אבל לא סביב סביב, רק נכח העיר, ולא בארבע קרנותיה. כזה:

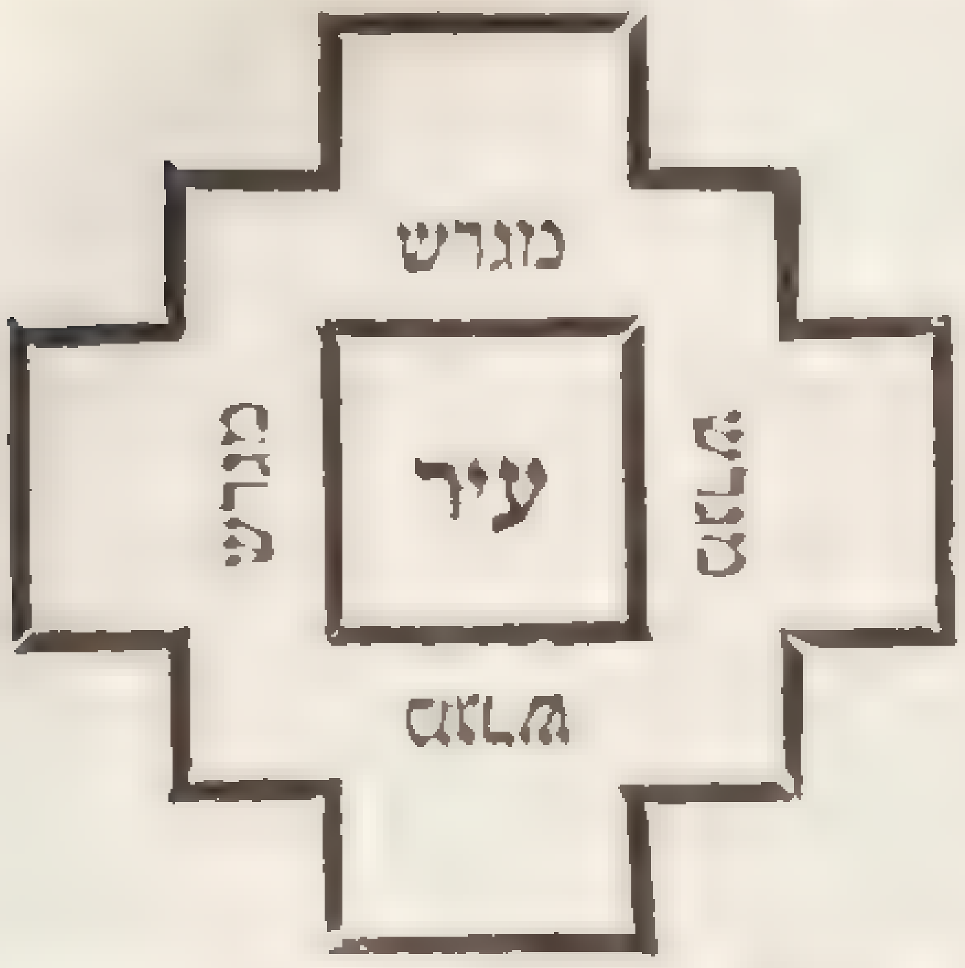

וכמה הוא רחוק שיהיה המגרש עולה ויורד על הדרך הזה! מלבד כי אין בכתוב רמז שיהיה החלק השני מן המגרש דוקא נכח לעיר, ואחר שהחלק הראשון הוא סביב סביב, מסתמא גם השני יהיה סביב סביב.

ואחרי החפוש והחקירה בכל הדעות אשר מצאתי לחכמי ישראל ולחכמי האומות בענין מדת המגרש, הנני מוכרח לאשר ולקיים פירושי אשר כתבתי בה"ע תקפ"ט. (יט) **למקלט מגואל**, תחלה קראו **גואל** למי שהוא גואל אחוזת קרובו אשר מכר אותה מפני דלותו, ואחר כן קראו **גואל הדם** למי שעוסק נקמת קרובו הנהרג, ואח"כ קראו לו ג"כ **גואל** סתם. והנה בדורות הראשונים, בטרם יהיו העמים מסודרים תחת מלך ושרים ושופטים ושוטרים, היתה כל משפחה נוקמת נקמתה ממשפחה אחרת, והקרוב יותר אל הנהרג היה חייב לנקום מיתתו; והתורה העמידה שופטים ושוטרים, ונטלה הנקמה מיד היחידים, ומסרה אותה לכל העדה. והנה כשהיתה הרציחה בזדון, יתכן להשקיט את הגואל, כי יאמרו לו: הנה להם לשופטים, הם יחקרו הדבר, ואם בן מות הוא ימיתוהו; אבל כשהיתה ההריגה בשגגה, לא היה אפשר להשקיט את הגואל, ולהכריחו לראות מי שהרג את אביו או את אחיו נשאר בלא עונש, כי היה נראה לו ולכל יודעיו ומכיריו כאלו אינו אוהב את אביו ואת אחיו, מאחר שאינו נוקם את נקמתם. והדעת הזאת לא היה אפשר לעקור אותה בבת אחת, וראתה החכמה האלהית שאם יהיה גואל הדם נענש מיתה בנקמו את קרובו הנהרג בשגגה, עדיין לא ימנעו כל הגואלים ולא רובם מעשות נקמת קרוביהם, ועל ידי זה ירבו הנהרגים ללא תועלת, וגם (כאשר העירני תלמידי ר' אליעזר אליה איגל מלבוב) יגדל הבער והנזק במשפחה אחת, כי אחר שקרה לה המקרה הרע שנהרג אחד מאנשיה בשגגה, עוד יהיה אחד מהם נענש מיתה על שנקם נקמת אחיו; גם איננו רחוק שבשעה שיהיה הגואל יוצא ליהרג, יתקוממו העם על השופטים, וירבו קלקלות באומה. לפיכך מה עשתה התורה? הניחה זכות לגואל לנקום מיתת קרובו, אבל קבעה מקום מקלט לנוס שמה הרוצח, ולא יוכל הגואל לבוא שם ולהרגו. והנה ידוע כי אצל הגוים הקדמונים היו ההיכלות והמזבחות מקום מקלט לעוברי עברה, והתורה בטלה המנהג הזה, ואמרה מעם מזבחי תקחנו למות (ואולי זה טעם ה' מי יגור באהלך, וכן מי יעלה בהר ה'), ורק השאירה מקלט לעושה בשגגה. והנה לא היה אפשר שיהיה המקלט בבית המקדש, כי אחד היה בכל אדמת ישראל, ויקשה לרוצח לנוס מכל ערי ישראל עד המקום אשר יבחר ה', לכן נבחרו שש ערים מפוזרות כה וכה, באופן שתהיינה מזומנות לכל רוצח (כטעם והקריתם לכם ערים, כפירוש רש"י, ולא כראב"ע), ונבחרו מתוך ערי הלוים, כי השבט כלו היה קדש, וראוי שתהיינה עריהם למקלט. (יט) **בפגעו בו הוא ימיתנו**, נ"ל שאין זה ענין פגישה ומציאה כפירוש רש"י וכתרגום רמבמ"ן, אלא הריגת אדם שאין בידו להתקומם ולהציל עצמו נקראת פגיעה, כמו קום אתה ופגע בנו (שופטים ח' כ"א), לפגוע בכהני ה' (שמואל א' כ"ב י"ז), גם פגע בו (שמואל ב' א' ט"ו), לך פגע בו (מלכים א' ב' כ"ט), אשר פגע בשני אנשים צדיקים (שם שם ל"ב); בפסוק האחרון הזה היתה ההריגה במרמה, ואבנר ועמשא לא היו נשמרים מיואב, וביתר המקראות הנזכרים הנה ההרוגים היו אסורים בזקים, או לא היו בידם כלי זין, וגם אימת המלך היתה עליהם, ויודעים היו כי לשוא יבקשו להציל עצמם, אף כאן נ"ל כי השופטים היו מוסרים את הרוצח בזדון, ביד גואל הדם, אסור בזקים, וזה טעם ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת (דברים י"ט ב'). (כה) **וישב בה עד מות הכהן הגדול**, הכהן מכפר על השגגות על ידי הקרבנות שהוא מקריב, והכהן הגדול מכפר עוד יותר, כי לכך צוה לבאת ביום הכפורים, ומיתת הכהן הגדול עצמו היא כפרה שאין למעלה ממנה, והיא תכפר על שגגת הרציחה שהיא החמורה מכל השגגות. והנה כשידע הגואל שכבר נתכפר להורג, לא יהרגהו בצאתו מעיר מקלטו, וגם כל העם יאמרו לו שאין לו להרגו מאחר שכבר נתכפר לו. (ל) **כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח**, הרי זה Nominativus absolutus, כמו הצור תמים פעלו, וכמוהו רבים, וכן עם מלת **כל** מלאכו כל איש זובח זבח ובא נער הכהן (שמואל א' ב' י"ג) כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד (ישעיה י"ט י"ז), וכן כאן שיעורו: והיה מי שיהיה שיכה נפש (כלומר אם יקרה שאחד, יהיה מי שיהיה, יכה נפש), אז לפי עדים ירצח (הגואל) את הרוצח, ויפה

תרגם רמבּ"מן. ובלשון רש"י נפלה טעות בספרים, והסופרים חלקו פירושו לשנים ; ואינו אלא דבור אחד : כל מכה נפש וגו', הבא להרגנו על שהכה את הנפש (רש"י). וזה שבוש. ולענין מלת ירצח יפה העיר בעל הרכסים לבקעה שהיא כנגד מה שנאמר למעלה גואל הדם הוא ימית את הרוצח, ורצח גואל הדם את הרוצח, אבל ביד בית דין לא יצדק לשון רציחה. (לב) **ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מלקטו**, הנכון כפירוש רש"י לנוס, למי שכבר נס. נאמי העי"ן רובם פעלים עומדים, על כן לא יבא בהם בינוני **פעול**, רק מעט (כמו **מוּלִים** מן **מול**, **שׂוּמָה** או **שִׂימָה** מן **שׂום** או **שִׂים**), אבל יבא בהם הפעול להוראה אחרת, ויהוא להורות מי שכבר עשה הפעולה, כגון שובי מלחמה, הוא פעול, ואין ענינו כהוראת הפעול, אך ענינו מי שכבר שב, וכן וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג) אותם שכבר סרו ממני, גולה וסורה (ישעיה מ"ט כ"א) שכבר נתרחקה ממקומה, וכן ותבע עיני בשורי, באותם שלפנים היו מביטים בי, וכן כאן לנוס לורתו צורת פעול, והוראתו מי שכבר נס. וכיוצא בזה שבועי שבועות להם (יחזקאל כ"א כ"ח) שכבר נשבעו, וכן בלשון חכמים אומרים נפולה, והכוונה בהמה שנפלה, וכן אמרו הפייטנים אָתוי נהרים, והכוונה האיש אשר בא מארם נהרים ; נשבע, נפל, ואתה, כלם פעלים עומדים שאינם מקבלים פעול, ובא הפעול בהם להורות מי שכבר עשה הפעולה ההיא. והנה גם בלשונות אירופא נמצא צורת הפעול משמשת בפעלים העומדים להורות על מי שכבר עשה הפעולה ההיא, כגון דער געליעבטע (l'uomo amato, l'homme aimé) הוא פעול, דער געקאָממענע (l'uomo venuto, l'homme venu), דער געפּלאָהענע, (l'uomo fuggito, l'homme fui) הם תארים המורים כי פלוני כבר עשה הפעולה ההיא, כבר בא, כבר נס. אבל מה שהביא רש"י נוגי ממועד, כי מולים היו ; טעות היא בידו, כי נוגי הוא נפעל משרש **יגה**, ומולים הוא אתי הוראת פעול ממש. כי **מול** הוא פעל יוצא ; אבל בעקר הענין דבריו נכונים מאד, ורד"ק במכלול (בבינונים מנחי העי"ן) לא הבין כלל ענין הפעול הזה המורה על העבר, ואמר כי בא הפורק תחת חולם. גם בעלי הנקוד נראה שלא הבינו כדעת רש"י, ולפיכך נקדו לנוס בקמץ. על דרך המקור. (**לג**) **ולא תחניפו את הארץ**. אין ענינו שענדען (כתרגום רמבּ"מן), ואף לא להראות לעינים הפך האמת (כדברי המבאר), אבל שרש **חָנֵף** ענינו השחתה וקלקול. ותאר **חנף** ענינו בלשון מקרא איש נשחת ורע מעללים, וטעם לא תחניפו את הארץ כי העברות הגדולות גורמות קלקול באדמת הגוי החוטא ומביאות על הגוי כלו רעות ולרות, ובפרט הרעב ; כמו שאמר ישעיה (כ"ד ה') והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חק, וירמיה (ג' ב' ב') ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך וימנעו רביבים ומלקוש לא היה, וקודם לכן אמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא, כלומר אם יהיו בני אדם ומחליפות נשותיהם זה לזה, אז תתקלקל הארץ ההיא ויבא עליה רעב. והנה שפיכות דמים היא עברה שאין למעלה ממנה, על כן גם היא תקלקל את הארץ, וכן אמר המשורר (ק"ו ל"ח) וישפכו דם נקי וגו' ותחנף הארץ בדמים — ורק בדורות האחרונים נשתנה שמוש שרש חנף, ואמרו יחניף בחלקות (דניאל י"א ל"ב), וכן בלשון חכמים חנופה ענינה חלקת לשון, כידוע, אך אין זו הוראת השרש בלשון המקרא. וגעזעניוס אומר כי **חנף** נגזר משרש **טנף**, וקרובים לזה דברי ר"ש פרחון שכתב : כי לא לפניו חנף יבא, והארץ חנפה, לשון טומאה, ואח"כ כתב : ילאה חנופה, לעשות חונף, לשון טנוף. ומנחם בן סרוק פירש יחניף, יחייב. והחכם Gussetius בחשבו כי חנף בלשון מקרא אחד הוא עם חנף שבלשון חכמים, חשב כי השרש מורכב משתי מלות **חֵן פֶּה**, וכן חשבתי אני בילדותי, ובאחד משירי שכתבתי זה שלשים שנה אמרתי :

וּבְנֵי הַצֶּדֶק וּבְנֵי תֹם וָיֹשֶׁר
לֹא יִשִׂיגוּן לָעַד כָּבוֹד וָעֹשֶׁר.
כִּי אֵין בִּשְׂפָתָם חֵן ; כִּי מַה הַחֹנֶף
אֵינֶנּוּ רַק חֵן פֶּה. וְאֵיךְ יִמָּצֵא
רָצוֹן וָחֵן, אִם הַחֹנֶף יִשְׂנָאוּ ?

בוצר עוללות

לספר במדבר

הערות והוספות ותקונים לבאור נתה"ש כפי חדושי האחרונים
אחר הרמב"מן ז"ל.

מאתנו

יוסף ושמעון בני הגאון תמנות מהו' מאיר סאנטא.

אל הקורא!

חסדי ד' נזכיר, ובקהל רב נבשר תודה ושבח לשמו הגדול והקדוש, כי הצליח בידינו להעלות את מחברתנו זאת על מזבח הדפוס והוא יתעלה ויתרומם בוחן כליות לבבנו כי לא לעשות שם ותפארת בארץ נטה את שכמנו, לאסוף לאגוד ולקבץ את כל הפירושים והחקירות והבאורים אשר יצאו לאור זה ששים שנה — וגם יודעים אנחנו את שפלות ערכנו ולא ניחל לעשות פרי באבנו כי כתבי קדש הללו עד אף כי יחלבו מחקרי לשון אלף שנים עוד בל יריקו אותם מלהכיל שפע הגיונים צפונים. ואם הגדולים אשר בארץ אנשי השם יודו עליהם כי עמוקים המה אין קץ מלאי פנינים ואבני חפץ לא שזפתון עין חוקר, אם הנשרים ידאו באברתם לפני שחקים ויתענגו בזיו השמש, כן יאמרו, מה יעשו העטלפים אשר אור יקרות לא ראתה עינם לחולשת כחם? ואולם כבר באנו להתנצל לפני הקורא איך יערב לבנו להוציא לאור החבור הזה. והצענו את כל מערכת החבור וסדורו ומשפטו והתועלת אשר כוננים אנחנו בו בהקדמה לס' בראשית ושם הארכנו על מצב ידיעת הלשון ובאור התורה בזמננו. — אכן בהיות מרוץ המדפיס להעלות ספר במדבר תחלה על מזבח הדפוס, יראנו פן יצחקו לנו המבקרים בצאתו לאור ואנחנו לא הצטדקנו לפני הקורא, כי המושלים יאמרו הגם שאול בנביאים? והמקנאים ישאלו: ואַיֵּה ארזי הלבנון אדירי התורה החדל חדלו לתת מגן וסוחרה, כי נבוא לחסות בצל האטד הזה? לכן אמרנו להשיב אמרים בראש ספר במדבר הזה, אך קצת ההתנצלות נאמר כאן ועל דרך כלל, ופרטי הדברים ויסודות באורנו נעריך במבוא הכללי לתורת משה אשר חברנו לספר בראשית. ומה שעלינו להקדים פה הוא:

א) שם הספר יגיד על מהותו, כי לא באנו לגלות פנים בתורה אפילו כהלכה ולא באנו לחדש ולבנות או לסתור מדעתנו כי אם בוצרי עוללות ומלקטי שבלים שבלים אנחנו אשר אספנו ולקטנו אחת הנה ואחת הנה מן הפירושים והחקירות אשר עלו על שדי תרומות החכמה מיום צאת באור נתה"ש להחכם מהו' הרמ"ד ז"ל עד היום הזה, כי ספו גם עברו הזמנים ועתים חלפו ולא כח המפרשים אזי ככחם עתה, וראוי ונכון הוא לבני יהודה אשר לא נסו עוד ללכת בסבך הספרים ללמוד דרך הישר לבאר תורת אלהינו. וממה שחדשו האחרונים בספר במדבר בפרט הנה: א) חקירות בדקדוק הלשון ובהוראות המלות כפי אשר מצאו ויעדו אותם האחרונים מדמיון שאר לשונות בני שם אחיות לשון עבריה. הב') בענין קורות העתים ממנהגי האומות ומדעות העולם הקדמון בימי מתן תורתנו ומנמוסי ארצות קדם להבין דברי התורה פעם באזהרותיה ופעם בחקיה ומשפטיה כי אם נודה ג"כ שיש טעם לכל חק וחק אתו יתברך שמו עכ"פ לא נכחיש כי יש ג"כ טעם נגלה לבשר ודם ובודאי הבינו הטעם הזה בני ישראל בימים ההם וראוי כי משפטים צדיקים וחקים ישרים המה כמה שנאמר כי לא רחוקה היא ממך וכו' לא בשמים ולא מעבר לים, וגם אנחנו נמצא הטעם הנגלה וראוי לנו לחקור עליו כאשר עשה הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל, וזה בהיותנו מבינים מצב ומעמד האומות ונמוסיהם ונדמה את חקות התורה הקדושה עם חקיהם הבל ושוא להבדיל בין טומאה לטהרה ונראה טעמי המצות הנגלים לנו והנסתרים לד' אלהינו. הג') והוא העיקר בספר במדבר חקרנו אחר כל הספורים שספרו לנו בעלי מסעות ממדבר סיני וארץ ופירשנו על פיהם כל מסעי בני ישראל והמקומות אשר נרשמו בתורה וחברנו מאמר מיוחד על זה בסוף הספר והנה היה בדעתנו להוסיף עוד מפה

אחת מציירת ארץ ישראל, והמדבר ומסעי בני ישראל אכן ידאגו פן תגדל מהכיל בספר הזה, ואפשר שתבוא לס' שמות. הד') נביא פירוש האחרונים אשר עולה יפה עם המשך הכתובים ונחקק עפ"י חקירות הקודמות אשר הבאנו לפניך.

הב') מה שצריך שנקדים הוא כי קצר המצע מהשתרע כל זאת בארוכות ולכן נכתוב כל הבאור בקצור' כמרן בלי השחתת הכונה.

הג') החבורים אשר ממנם שאבנו כל החקירות וההערות כבר הערכנו לשומם במבוא לספר בראשית ופה נרשום קצתם ממה שהיו לנו לעזר לפירוש ספר במדבר בפרט:

בענין חקירת הלשון — אוצר לשון הקודש (קאנקארדאנץ) מאת החכם מהו' יוסף פירסט. — מדרש מלים להחכם געזעניוס (האנדווארטערבוך). — אוצר המלים להחכם הנ"ל (טהעזויירוס). — באור על התורה מהחכ' מהו' יצחק ריגיוני'. געזעניוס לעהרגעביידע. ועוד אחרים:
בענין קורות הדורות ומסעות וכן בענין הפירושים: פירוש על התורה להחכם פיליפזאהן. — פירוש על התורה להחכם הערקסהיימער. — הגהות והערות להחכם ראזענמיללער (סכאליען). — קורות העברים להחכם הנ"ל (ביבלישע אלטערטהימער). ראבינזאהנ'ס פאלעסטינא, דע לא באָרדע. — פירושי מחקרי ארץ מספר שמות ובמדבר Commentaire geographique sur l'Exod. et les Nombres. — ראומער'ס בייטרעגע צור ביבלישען געאָגראפֿיע. — וויענר'ס רעאל־ענציקלאָפעדיא. — דיא ענציקלאָפעדיא פֿאן ערש אונד גרובער. — עוואלד'ס געשיכטע דעס יידישען פֿאָלקעס. — ועוד אחרים:

וגם על תרגום היוני המיוחס לע' זקנים ועל חלופי הנוסחאות העירונו בכל מקום ומקום:

ועם זה נשלם מה שרצינו להקדים בכאן על דרך כלל טרם בואנו בהקדמה ארוכה לס' בראשית ואם תדוננו נבקש ממעלתכם להשגיח על כל הדברים האלה ואם אין פעולתנו שלמה, הלא כונתנו רצויה? ואם אם לא פעלנו כי אם קבוץ דעות שונות בלשון עבר למען יהיו לאחדים, ואם לא הועלנו כי אם להעיר בני עמנו לעשות כמונו למען תקן ולמלאות את אשר יחסר בבאורנו ולבצור עוד עוללות וענבי בזירים בכרם ד'. גם אז נשמח במעשה ידנו כי יש שכר לפעולתנו ולא לשוא כלינו כחנו כי לו יעשו כן אצילי בני ישראל להגות בעמקי תורתנו אם זה החלם לעשות להיות כבודר, לא יבצר מהם לגדר חומה פרוצה, כי רבים עתה מחבלי כרמים, ואם בוגדים באו עלינו למה יעצור רוח נגידים? ויהי נועם ד' על מעשה ידנו אמן.

אלה דברי המדברים לכבוד תורה ולכבוד ישראל בעלי ב ו צ ר ע ו ל ל ו ת.

פה וויען בחדש מנחם אב תר"ו.

הערה בכל מקום שהבאנו אוצר המלים מהחכם געזעניוס זה ספרו בלשון לאטיין הנקרא Thesaurus ומדרש מלים זה ספרו בלשון גרמנית ונקרא Handwörterbuch.

בוצר עוללות

פרשת במדבר.

א באחד לחדש השני. לפי שעתה הוצרכו להיות נכונים למסעיהם לכן בא כאן הצווי שנית למנותם זה העיקר לפי פשוטו של מקרא. ויש מן האחרונים שחשבו כי מנין הפקודים הנאמר כאן הוא אחד עם מה שנאמר בשמות ל' י"א, לפי שהחשבון, ר"ל תר"ג אלפים ותק"נ מסכים לגמרי, ובעבור זה פירשו כל הפרשה כאן רק כבאור פרשה ראשונה שחוזרת לתת פרטי החשבונות מכל שבט ושבט ומספר בארוכות באיזה אופן יצא סכום המגיעים. — אך זה לא יתכן כי כאשר נשא משה את ראש בני ישראל ע"י מחצית השקל, נתן את כסף הפקודים לצורך המשכן, וזה הוקם בא' לא' והצווי הנאמר כאן בא לו בא' לחדש השני וא"כ צריך שיהיה פה מנין חדש, ואם גם יסכימו החשבונות אין בכך כלום, כי אפשר שהלוים נמנו גם המה בתוך בני ישראל בפעם הראשון וכאן לא התפקדו כמאמר הכתוב, ואם גם נאמר כדעת קצת חז"ל שגם בפעם הראשון לא נמנו הלוים (עיין באור נתה"ם לפ' כי תשא שם) לא יוכל להיות הפרט המספר בפקודי ישראל כ"כ בזמן קצר כזה (שהוא רק כמה חדשים) וביותר כי הכתוב מונה בכאן רק מספרים הכללים בכל השבטים (חוץ משבט גד) ועזב את פרטי העשרות והאחדים, וכן המנהג עוד בזמננו אם יפקדו שרי צבאות את החיל למלחמה לא ימנו כי אם סך אלפים — ומאות — וזה לא יתכן כי פרו ורבו בני ישראל בכמה חדשים עד כי ישיג העודף גם לאלפים! מה שאין כן לעיל שנמנו ע"י מחצית השקל, והיה החיוב על כל אחד ואחד לתת כפר נפשו. ועיין מה שכתבנו עוד מזה לקמן סי' כ"ו. — (ב) **שאו.** שרש נשא ענינו הגבהה וסבל ולקיחה (וסליחה היינו הסרת עון והוא ענין לקיחה) ונשא מספר הוא או מענין הגבהה (עיין ברא"ע שמות ל' י"ב) או מענין לקיחה, ונשיא הוא המרומם מכל העם וזה ענין הגבהה. (ואולם ממה שמצאנו נשיא ראש אין להשיב כי נופל לשון ראש על שם נשיא כי ראש (יחזקאל ל"ח ב') הוא שם עצם פרטי ממדינות קרוב' לארץ רוסיא (ראש=רוס) וטעמו נשיא של ראש משך ותובל) וטעם לשון רבים במלת שאו, לפי שהמצוה היתה על משה ואהרן וראשי בית אבות. **ראש** פי' כמו שאמר המבאר ואולם מצאנו ג"כ לשון ראש שענינו לגלגלת כמו ד"ה א' י"ב י"ג מספרי ראשי החלוץ. **למשפחותם.** כל שבט נחלק למשפחות וכל משפחה לבית אבות כמבואר במעשה עכן (יהושע ז' ט"ז) והשבטים נקראו בשם בני יעקב והמשפחות בשם בני בניו, ובית אבות ע"ש אב הבית ונמנו לב ריש וזה טעם לגלגלתם וראשי השבטים יקראו נשיאים וראשי המשפחות אין להם שם מיוחד במקרא. ואפשר שלא היו רק נשיאים וראשי אבות ומה שמצאנו שמות ו' י"ד אלה ראשי בית אבותם חנוך ופלוא וחצר וכרמי אלה משפחות היינו בהיות בני ישראל במצרים מתי מעט ולכן חנוך ופלוא בית אבות היו ואח"כ כשפרו וישרצו, נהיו שמות של משפחות — ובאמת שבט, ומשפחה, ובית אבות אינם נבדלים היטב בשמושם פעם תמצא משפחת יהודה והיינו שבט ופעם בית אב תמור' משפחה וכן להיפך ד"ת שמואל א' י' י"ט משפחת המטרי שלא היה רק בית אב כמשמע שם מכתוב כי לא מצאנו בן מבני בנימן (אשר עליהם נקראו משפחות בנימן) בשם מטר. — ויש עוד הרחבת דברים בזה הענין אך אין פה המקום להאריך — ובדברים מצאנו בית אבות ולא בתי אבות כי בית — אב למלה אחת יחשב — **במספר שמות.** יותר נראה לתרגם כתרגום השבעים (וכן באונקלוס כמנין שמהן) נאך אנצאהל איהרער נאמען והיינו פרטים ר"ל לגלגלתם: (ד) **ראש לבית אבותיו.** אשר בשבט ההוא וכן היה יכול לומר ראש למשפחותיו: (יד) **אליסף בן דעיאל.** ובסי' ב' י"ד כתוב רעואל ובתרגום השבעים נאמר רעואל בכל מקום ובספרי הכותים דעואל בכל מקום ועיין לקמן בבאור ט"ז) **אלפי** לפי' האחרונים אלף ענינו אגודה וחברה ולכן יאמר על מספר רב אלף וכן על כל מספר הכללי ופי' מלת אלפי בכאן כמו כמו הנה אלפי הדל במנשה שופטי' ו' ט"ו וכן התיצבו וכו' לאלפיכם (שמואל א' י' י"ט) ופי' כמו משפחה ואין צורך למה שאמר פה המבאר (י"ז) **נקבו** שרש נקב ענינו חלוק וחתוך ולכן יורה בין על הרציעה כמו לצור נקוב, ובין על ההבדלה וההפרשה והקריאה בשם, שהיא ג"כ ענין הבדלת אדם מחביריו ודומה לשורש זה הוא שרש פרש שיש לו ג"כ שתי ההוראות האלה ולכן אשר נקבו בשמות כמו אשר נפרשו בשמות (כ) **תולדותם** כמו לתולדותם. (כב) **לבני גד.** בתרגום השבעים נאמרו פקדי בני גד אחר מספר בנימן, ובספרי תורה שלנו נאמרו אצל בני שמעון כי על דגל אחד יחנו ויסעו. (מז) **התפקדו** כמו הטמאה (דברים כ"ד ד') ועוד מצאנו כמה פעלים במקרא

שהם על בנין הִתְפַּעֵל שהוראתו אחד עם בנין פועל שלו, ולא נוכל לאמר הטעם בכל מקום כטעם בעל יין לבנון שהביא פה המבאר, וכל שהם פקד בכל סעיפיו באַרנוהו בס' בראשית: (כג) משמרת פי' כל עבודתם במשכן ולא השמירה לבד: (נד) ויעשו כן בני ישראל שלא נגעו במשכן (אבן עזרא):

ב (ב) דגלו. יש אומרים שדגל היינו גדל בחלוף האותיות כמו כבש וכשב ובתרגום הע' תמצאו ταγμα שהוא מלשון חיל, ולנו נראה כדעת החכם געזעניוס והאחרונים שהוראתו הראשונה כסות ומעיל בלשון ערב ויקרא ג"כ הסודר ברמח הבדים דגל אשר נושאים אותם לפני העם בצאתו למלחמה כמו כאן והוא לשון סימן וממנו בשם אלהינו נדגל כידבר הנשא מכל, הוא מסומן ונבדל (וכן סיגנים ואינסיגניום ברומית)— אך גם לשון נסם או נגן הוא ענין זריחה כי דבר הזורח וקרנותיו יוצאות למרחוק ונראה בכברת הארץ ויאנם כן הסימן בראשי ההרים או האניות. — ובענין סדר הדגלים אין ספק כי חנותם היתה ע"פי ילידתם מארבע אימות כי יהודה יששכר וזבולן היו בני לאה, ויהודה גור אריה היה החשוב שבהם ולכן יהודה באמצע המחנה כי השמאלים המה הצעירים. — ומאשר ראובן היה ראשית און יעקב לכן היה באמצע החונים תימנה ועמו אחיו שמעון ונוסף עליהם גד שהיה בן זלפה שפחת לאה, ולוי גם הוא מבני לאה והיה ראוי שיהיה אצל ראובן, לולי ד' בחר בו לשרת בקדש — ובמערב חנו בני רחל יוסף שנחלק לשני שבטים כידוע מנשה ואפרים ומאשר שהאחרון חביב היה באמצע ועליו שבט בנימן אחיו — ונשארו עוד שני בני בלהה שפחת רחל ואיתם דן ונפתלי ובן זלפה, אָשר, ודן היה הגבור מכלם כנוכח ממספר פקדיו והיה המאסף לכל המחנות וע"כ היה באמצע — וראוי שתדע כי החשובים שבשבטים היו ג"כ הרבים במספר ועיין מה שכתבתי מזה לקמן ב' כ"ח — ורבותינו ז"ל אמרו שהיו שלש מחנות מחנה שכינה לויה וישראל:

ג ג המשיחים. משיחה בשמן יאמר על חנכת אדם או כלי לדבר קדושה ע"י רקיחה בשמן אבל סיכה בשמן הוא לכל דבר זר כן אמרו האחרונים ובאמת מצאנו ג"כ משיחה בשמן לבבי' מגן שאול. (ד) על פני. כתרגומו ובעמו כמו אצל או תחת אביהם ומצאנו ג"כ על פני על הקדימה בזמן כמו וימת הרן על פני תרח אביו וכן על פני כל אחיו נפל פי' בחיי אחיו והמפרש שלזה כיון הרמב"ן בפירושו כאן (עיין בבאור). (ו) והעמדת כמו ויעמידהו לפני פרעה כגומר הביא את שבט לוי לפני אהרן. (כג) אחרי המשכן. כמו ימה וכל לשון אחר הוראתו המשך והוא הפך הקדם ויש אחר שענינו שני (דברנו מזה ברא' א' ה') ונקרא אחור בהפך אל הפנים ומזה ג"כ לשון איל אחר נאחז וע"ם ולאנם שנו כתבי יד את הנוסחא ומלשון מערב הוא ג"כ ים האחרון והיינו ים מערבי לא"י ולפי שיש למלת אחר ג"כ הוראת הפך הפנים, לכן כפל פה הכתוב בלשונו אחרי המשכן ימה. כד ונשיא בית אב. באמת היו נשיאי בית אבות לכל שבטי ישראל אלא שלא מכרו שמותיהם שלא לצורך אך בשבט לוי לפי שעבדו עבודה במשכן ע"פי יחוס מבית אבותם והיה זה דבר גדול ולכן מזכיר את נשיאיהם בפרט. (כח) במספר כל זכר. הנה תראה שבני קהת היו הרבים במספר תחת כל בני הלוים כי היו ח' אלפים ות"ר ולכן חונים ג"כ תימנה והיו גם החשובים כי מגזע קהת יצאו משה ואהרן, והנה בימים ההם בנים רבים היו סימן ברכת ה', והיה מספר רב לחשיבות ולכבוד, כאשר תראה מקרבה מקומות במקרא ולכן השבטים או המשפחות ע"פי מספרם היו נחשבים ונכבדים ועיין לעיל ב' ג'. (לב) ונשיא נשיאי. יתם הסמיכות מורה לפעמים על ערך הפלגה ובפרט אם מתוך ענינו נכר ההפלגה ד"מ מלך מלכים כי מי שימלוך על מלכים בודאי הוא הגדול במלכים וכן עבד עבדים כי מי שנעבד לעבדים הוא היותר שפל בערך וכן שמי השמים כאשר באַרנו ברא' א' א' וכן נשיא נשיאים הנאמר כאן כי מי שהם ונשא על הנשיאים הוא הנשיא הגדול כי נשיא ונשות ענינם כמו משיא ותשוה. אלעזר זולת מה שהיה נשיא על כלם היה ג"כ גוזר על בני קהת בפרט כמו שכתוב לקמן ד' ט"ז ולכן הזכירו הכתוב פה אצל בני קהת וכמוהו היה איתמר גוזר על בני גרשון ומררי, ואולם אלעזר לבדו היה הנשיא על כלם לא כן איתמר. ופקדת מצאנו הרבה פעמים שהם המקרה נופל על שם עצם וענין הפעולה או התאר אחד עם הפועל והמתואר ד"מ מודע יש לו הוראות רע ורעות. תעללים יש לו ענין עוללים ויונקים ומעשי עוללים. וכן מרשעת עניינו אשה רשעה או רשעות וכן כאן פקדת תמ' פקיד ויתישב לשון הכתוב ואין צריך לדחוק. לט ואהרן בנקוד ומזה דרשו רז"ל שאהרן בעצמו לא היה במנין הלוים. ויש מאחרונים שאמרו שהנקוד יורה השמטת מלה זאת בכתבי יד שאינם ע"פי המסורה. ובאמת לאנם השמיטו כתבי יד את המלה הזאת כי חשבו כי הצווי היה רק אל משה שיפקוד את בני ישראל אבל האמת כי משה קרא לאהרן להיות לעזר וכן משמע להדי' לקמן ב' מ"א מ"ה ומ"ו. שנים ועשרים אלף. האמת כמו שאמרו חז"ל עיין בבאור והאחרונים משבשים את הכתוב ואומרים בפ' כ"ח צריך להיות שלש תמו' שש ולאנם נטו מע"פי המסורה כי שעור הכתוב כך היא: כל פקדי הלוים שיוכלו לפדות את הבכורים היו כ"ב אלף ויש מקשים איך יתכן שיהיה מספר הבכורים בין בכורי לוים בין בכורי ישראל כך מעט בכמות עד שלא יהיו כ"א ג' מאות? אך זו איננו קושי' כלל כי הא' שלא נמנו רק הבכורים שנולדו אחר יציאת מצרים מעת נתנה מצות הבכורים והב' לא נמנו רק הזכרים פטר כל רחם ולא הנקבות — ומה שלא פרו ורבו הלוים כשאר השבטים (שהרי מבן חמש ומעלה היו רק כ"ב אלף ומבן שלשים ומעלה רק שמונת אלפים וא"כ לא יגיע מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט ישראל הפחות שבכלם) יוכל להיות כי הש"ית גזר עליהם שלא יתרבו כי ללוי אין לו חלק ונחלה בישראל ומתפרנסים מן המעשרות ולא יספיקו אלה להם ולא הערים לשבת בהם אם יתרבו מאוד. (מא) ואת בהמת הלוים אע"פ שאין הבכור עושה תמורה כאן גזרת המלך היתה. (מז) בדווי. כתרגום אונקלס וכפי' הרד"ק מביאו הרב המבאר וכן תרגמו השבעים ונקל להבין מדוע מאס הש"ית הבכורים מלשמור משמרת הקדש ובחר תחתם בלוים, כי הבכורים היו מְלֻקָּטִים מכל שבט ושבט, ולא כרוח משפחה אחת רוח משפחה

אחרת, כי כלם מעשי אבות בידיהם ומנהגיהם וטבעיהם אינם שוים וכל אחד הולך בעקבות אחרות, ומהם אי אפשר שיהו כלם כשרים ורצויים בערך טוב לעבדת ה' ולא יצלחו למלאכת הקדש — לא כן הלוים! כי שבט לוי הקטן והצעיר באלפי ישראל ומבטן אחד יצאו כלם, וגזעם גזע נאמן הי' — לכן בחר בהם הש"ית להיות לו סגלה, ועוד גם זאת כי קנאו קנאת ה' לבאות במעשה העגל, ואחר המעשה הזה הבדילם השם לעמוד לפניו כמבואר בדברים י' ח'.

ד (ג) מבן שלשים שנה בפ' ח' י"ד אמר מבן חמש ועשרים ועל דבר זה. יש ד' דעות בין המפרשים הא' בתרגום השבעים שמשנים את הנוסחא לגמרי שהוא נגד המסורה ואין לנו חלק עמהם כי הם כותבים בכל מקום חמש ועשרים. הב' כפירש"י שמבן חמש ועשרים נמנו רק ללמוד הלכות עבודתם ולהרגילם במלאכת הקדש, וע"ז העיר הרב דון יצחק כי בכל מקום נאמר בעבודת אהל מועד ולכן פי' הוא כפי' הרשב"ם הביאו הרב המבאר וזה פי' הג' — והאחרונים אמרו כדעת הספרי, שבמדבר לא היתה מלאכת המשכן רבה, והי' די אם יבאו לשרת רק מבן שלשים ומעלה, לא כן בא"י כשבאו אל ארץ נחלתם והיתה המלאכה מרובה וצריך שנמנו ג"כ מבן חמש ועשרים, ובאמת בד"ה א' כ"ג עד ל' נאמר ממש הפך הדעת הזאת כי בדברי דוד האחרונים מספר בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי אין משא ללוים ע"ש היטב.
(ו) ושמו בדיו לדעת הראב"ע כתו ושמו על כתיפם כי הבדים לא סרו מתוך הטבעת שלא יגעו בקדש.
(יד) ונתנו באמת קשה למה לא הזכיר הכתוב מי ישא את הכיור וכנו, ובספר תורה הנכתב לשומרונים (סאמאריטאנישער טעקסט) וכן בתרגום השבעים כתוב כאן בזה הלשון: ויקחו בגד ארגמן ויכסו את הכיור ואת כנו ויכסו אותו במכסה עור תחש ונתנו על המוט — ודשנו פי' יסירו הדשן — ודשן הוראתו הראשונה כמו חלב וגם דשן המזבח היינו האפר הנותר מן חלב ובשר הקרבנות ואינו אחד עם אפר כי אפר הוא העפר הנותר מכל דבר אשר ישרף באש, ודשן הוא רק הנותר מחלבים הנשרפים, וכן אתה מוצא דשן אצל פגרי בני אדם ירמי' ל"א מ'. (כ) כבלע יש מן האחרונים אמרו שהוא לשון עד בלעי רקי כי בלשונות בני קדם יאמר על רגע עד בלעי רקי או כבלע וכן תרגמו כאן השבעים ולא יבאו לראות בפתע את הקדש, וטעמו כרגע ובל"א זיא זאָללען קיינען אויגענבליק דאס הייליגטהום שויען. —

פרשת נשא

(כב) גם הם פי' באופן שנמנו בני גרשון כדמפרש והולך מבן שלשים. (כד) לעבוד ולמשא לשון עבודה נופל על כל עסק הלוים להוריד המשכן ולהקימו וכולל ג"כ המשא המוטל עליהם ואם יזכיר הכתוב לעבוד ואחריו ולמשא צריך שיהיה פירוש העבודה כל המעשים זולת המשא וכן כאן שאמר תחלה כלל ואח"כ פורט והולך איזה עבודה ואיזה משא שלהם משא"כ בבני קהת שנאסר להם להקים ולהוריד ולא הי' מוטל עליהם רק המשא, ולכן אמר לעיל רק לעבוד והיינו למשא. (לב) ובשמות תפקדו כפשוטו של כתוב, מלת ובשמות שב על הכלים ולא על האנשים אך הפי' כמו שאמר המבאר, ואין מזה ראי' שכל קרש ועמוד נקרא בשם עצם פרטי כמו שמצאנו מלכים א' ז' כ"א שמות יכין ובעז לעמודי האולם, אלא דרך כלל אמר פלוני ישא קרשים ופלוני העמודים. (מט) ופקדיו נלע"ד פקדיו שב על אהרן ובניו ושיעור הכתוב כך הוא: על פי הש"ית מנה כל אחד מהלוים (ובתוכם גם אהרן ובניו) על עבודתו ר"ל כל העסקים זולת המשא ועל משאו כמשמעו, ופקדיו המה העסקים המוטלים על אהרן ובניו והיינו פקדת אלעזר שמן המאור וכו' ופקדת איתמר שהיה גזבר לבני גרשון ומררי וכן פקדה בשמות הנזכרת לעיל ל"ב.

ה (ב) מצורע וזב. עיין ויקרא י"ג מ"ו ט"ו ז'. (ב) ויעשו כן והוא מצוה נוהגת מיד ולדורות (ו) חטאת. היינו אשם בעמיתו הנאמר בויקרא, ובא כאן לחדש, שאם אין לאיש גאל שצריך ליתן קרן וחומש לכהן. מעל בד'. מכחש בעמיתו גם לד' יחטא שאסר לנו גניבה וגזילה. (ח) ואם אין לאיש. לאיש אשר חטא כנגדו ישיב את אשמו, ואם מת יחזיר ליורשים, ואם אין לו גאל וכו' וגאל, ענינו אחד עם לשון דורש דבר ומחזירו ומשיב לאיתנו וזה גאלת נחלה הנאמר בויקרא כ"ה כ"ה וגאל את ממכר אחיו, וכן נקרא הש"ית, אשר הוציאנו מעבדות לחירות גואל ישראל, וגואל הדם הוא ג"כ הדורש דם אחיו מהורגו ובעבור כי הנוקם הי' שאר בשר בשנים קדמוניות כידוע, לכן נקרא כל שאר בשר גואל וכן ענין גאלת יבמה וכן פי' כאן, ופרש גאל שענינו אחד עם בעל אינו מענין זה. (י) ואיש את קדשיו פי' אשר יקריב או אשר יקדיש את קדשיו, והשמטת מלה כזאת מצאנו הרבה פעמים במקרא, ואין לשון את נופל על דבור המציאות כמו שחשב המבאר. (יא) וידבר רבו החקים אשר צונו הש"ית לעקור ע"א מן השרש כאשר כבר העיר ע"ז הרב הנשר הגדול רמב"ם ז"ל והנה כל החקים שנאמרו נגד ע"ז המה על ב' פנים הא' שאסר לנו השם לעשות כחוקותיהם לגמרי ואפילו לעבודתו כמו כתובת קעקע, ושרט לנפש ואוב וידעוני וכדומה, ועליהם אמר הכתוב: כי בתועבת הגוים האלה ד' מורישם וכו' ואסורים מכל מקום ואפילו לעבודת הש"ית והב' יש מנמוסי הגוים ומעבודתם אשר יעבדו לאלילים והש"ית אסרם רק לעבוד עד"ז לאלהי נכר, אך הכינם ושנה אותם בהלכות ודינים ובמשפטים ישרים וקדושים לעבודתו יתברך שמו ד"מ כל הגוים היו מקריבים קרבן לפסיליהם, אך לנו בני ישראל נאמר: אדם כי יקריב מכם קרבן צריך שיקריבנו לד' וכן ראשית בכורי אדמתנו נביא גם אנחנו כשאר האמות, אך אשרנו מה טוב חלקנו כי נביא אותם בית ד' אלהינו, ועיין מה שכתבנו מזה באריכות בהקדמ' לס' בראשית — היוצא לנו מזה הוא (אשר גם הרחבתי בה לעיות שם) כי יש תועלת גדול בזה אם נחקור בקדמוניות על מנהגי הגוים אשר היו בזמן מתן תורתנו להבין טעמי המצות ובאופן זה יתישב לפנינו גם הפרשה הזאת — כי הנה תראה כי אין כל אחד מכל משפטי. התורה דבר תלוי בנס זולת תורת הקנאות שהיא פלא קבוע — ומצאנו בספרי הקורות שהיה המנהג אצל העמים, כשהיו

דולים לאחרון משפט, אשר יפלא בין דין לדין, בין דם לדם, היו משביעים את הנתבע ע"י מים מיוחדים לכך, אשר נקראו בשם ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ והיינו מי ההוכחה וההכרעה שעל ידיהם היו מכריעים, והכמרים כהני האלילים התעו את העם ויטעום שוא, כי כפי המשפט אשר למראה עיניהם ישפוטו, אם נדמה לאם שהאיש נקי, לא היו מטילים כלום במים, ואם לאו, היו נותנים לתוכם סם להמיתו, או להכותו בחלאים; ואמרו כי מהאליל יצא הדבר לגלות הפשע, וכן היו מעיזות, אשר עליהם אמרו כי מימי ההכרעה מימיהם. ולאחרית משפט כזאת קראו משפט אלהים (גאָטטעס־גערילט או אָרדאַליא) והמנהג הזה (אך בחלוף אופן ההכרעה) היה עד קרוב לזמנינו אצל הגוים — אך לנו לא כן נתן לנו ד' אלהינו כי הא' לא היה מותר להשקות, כי אם האשה להסיר זנונים מעם קדוש. והב' כי הש"ית בעצמו ובכבודו הכריע ע"פ נס ופלא, נגד יאמרו הגוים ידנו רמה ואלוהי נכר יפעלו כל זאת, ובזאת שקר בפיהם, כי הכמרים עשו כן בערמתם, אך בבית ישראל ד' עושה פלאים, והכהן המשביע לא היה בכחו לעשות כרצונו — והנה יש שיאמרו כי ע"י שהיו מאיימין את האשה היו פניה מוריקות ע"י רגשות נפשה, ודוחקים את הכתובים לטען בארס עפ"י הטבע — אך לא ישר זה הדרך בעינינו, כי העיקר כמו שאמרנו שהיה ע"פ הנס — ומעתה נבין היטב טעם מלת המאררים, כי באמת קשה אם יהיה מאררים לשון קללה איך יקרא הכתוב המים כן טרם שתשתה האשה כי אפשר תנקה מעון ויהיו המים מים של ברכה ולא של קללה — ולכן אני אומר כדעת יב"ע שתרגם מיא בדוקיא. והיינו מי ההכרע ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ שהבאתי פה ונקראו המאררים משרש אור כי מאירים לעוורי חשך, ומכריעים ומוכיחים, והוא מבנין פעֵל כמו קומם שורר שובב, ומצאנו עוד הרבה פעמים שבנין פעֵל הוראה אחד עם בנין הפעיל. וביותר

בגזרת נחי ה"א ולכן יתכן שהיו המים מים מאררים, אף אם נקתה האשה מעון, ועיין עוד לקמן פסוק י"ח — והנה בתרגום השבעים תמצא ג"כ נעתק ὕδωρ τοῦ ἐλεγ. ונחלקו המפרשים על הנוסחא שהי' לפניהם וי"א שקראו מי הַבְּרִים תמו' מָרִים ולפי מה שהבנו ניחא היטב. (יב) ומעלה לא יתכן

להיות כמו שאמר המבאר כאן כי מה ענין האמונה שייך לעיל פ' ו' אלא האמת כמו שבארתי בס' ויקרא שהוא נגזר מהעיל כמו בוגד מבגד ר"ל כל פשע אשר נעשה בסתר וכמו שיאמר הלועז בעטרעגען. (יג) ונתפשה ת"א ואתחדת והוא ע"פ פשוטו של מקרא. (יד) קנא הוראתו הראשונה אדום בערבית ע"ש בגע פני האדם אשר יקנא — והנה קנא אם יורה רוגז האדם על יתרון הראוי לעצמו כפי דעתו ונחלק לזולתו בא בשמוש יחס הפעול כמו כאן, או בשמוש ב' כמו ותקנא רחל באחותה (אייפערזוכט) ואם יורה חמדת האדם ותשוקתו ליתרון זולתו ע"ד כלל (ניד) בא בשמוש בית לבד כמו אל תקנא במרעים, ואם יורה התפעלות הנפש בעד דבר מה (אייפער פיר עטוואס) בא בשמוש למ"ד כמו קנוא קנאתי לד' צבאות. (טו) והקריב מצאנו ג"כ לשון הקרבה על בני אדם כמו א' ע' לקמן. (יז) ומן העפר עפר סימן קללה וחרפה כמו שכתוב בראשית ג' י"ד. (יח) לפני ה' יוסיפון כתוב לפני שער ההיכל. ופרע את ראשה י"א כי גם שדיה נגלו לקלון פניה, אולי מתוך רגשון נפש תתודה על פשעה (דברי חז"ל). מי המרים מלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם, וא"כ שורו ידוע עכ"ל הרמב"ע, וכוונתו בזה על מה שאמרו חז"ל אמר אבוה דשמואל צריך שיתן מר לתוך המים מאי טעמא אמר קרא ובזה הכהן יהיו מי המרים כבר — ולפ"ז היה מוכן דבר מר לכך אך לי נראה יותר כדברי המבאר שעל סופן יקראו כן. המאררים עיין לעיל פ' י"א ושרש ארר שהוראתו קללה נראה לי שגם הוא מלשון אור כי באמת עיקר הוראתו על השבועה לענ"ד (ודומה לו ἀρα ביונית) והוא ענין הכרעה כמו שאמרתי לעיל ונקרא הנשבע, אשר עבר על השבועה, ארור, כי בו נתקיימה הקללה, שקללוהו בעת השבועה, ועי' קיום הקללה נתברר ומוכח הדבר, שעבר עליה. ומזה הושאל ארר על הקללה סתם. והא לך ראיה כי בחלוף רי"ש עם למ"ד תמצא אָלָה שהוא לשון שבועה כמו שנאמר בָּאִים באלה ובשבועה ללכת (נחמי' י' ל') ואָלָה יש לו ג"כ הוראת קללה כמו תשמע את אלתו וכן בשבעת האלה הנאמר כאן וא"כ הרי קללה ושבועה אחד בעברית וכל זה נמשך יפה לקיים דברי יב"ע שהבאתי לעיל פ' י"ח. (כג) והשביע כל שבעה היא ע"פי תנאי כפול, הא' תביא ברכה, והב' קללה, וכלם נקראו בשם שבועה, ואולם האחרון נקרא שבועת האלה — ועתה יתישב לשון הכתובים היטב, ושעורם כך: והשביע אותה הכהן אם לא שכב וכו' ואולם אם נטמאה אז ישביע אותה בשבועת האלה והיינו בקללה. (כא) צבה שרש צב, ולבא, ולבה כלם ענין אחד הוא, כמו שבארנו בבראשית א' ויש מן האחרונים אמרו כי צב היינו נפילת בטן והיוסיפון כתב שהוא החולי הנקרא אצל חכמי הרפואה hydrops ovarii ובגמרא שנינו שפניה מוריקות וכו' כידוע וי"א שהוא הפך ונזרעה זרע הנאמר לקמן ור"ל שתהיה עקרה ועיין פ' כ"ח. (כד) המים המאררים למרים פי' אם חטאה ומעלה מעל, אזי יהיו המים המוכיחים למרים, כי יהיו לקללה. וכל הקללה והשבועה, ופריעת ראש היו רק לאיים על האשה ועיין במורה נבוכים ח"ג לחלק ג', אך עיקר ההכרעה היה ע"פ נס כאשר כתבתי. (כח) ונזרעה זרע אינו מוכח שפירושו תוליד בנים כי אפשר רצון הכתוב בזה שמותרת לבעלה, כיון שנאסרה עליו מיד לאחר הקנאה. ונקתה ת"א ותיפוק זכאה וכן פירשו קצת האחרונים.

ו (א) וידבר כל ענפי שרש נזר אם שיהיו מגזר' נחי פ"א או נחי ע' או כפולים כלם מבוא אחד ולאו — והוראתו הראשונה על מושב הפלטרפות, ר"ל מושב האילון, כמו זרה הלאה, ומזה נקרא כל איש או כל דבר האילון זר וזה טעם: ועשית לו זר זהב סביב. — וכל איש נבדל מחברו מה, בין שיהיה נבדל

בוצר עוללות

בבחינת האומה והמשפחה, או בבחינת מעשיו נקרא זר, ונזר הוא ג״כ לשון הבדלה, וכן הכתר נקרא נזר שמבדיל בין מלך לעם, ונזר בבנין נפעל, חוזר הפעולה, כשיבדיל אדם את עצמו ומפריש את נפשו מדבר מה, כמו וינזרו בני ישראל ומהפורשים הזאת נשאל בחלוף האותיות שרש נדר שכל נדר הוא הפרשה לד׳ ; ומעתה

נקרא נזיר הנאמר כאן מג׳ טעמים הא׳ שמתבדל משאר בני אדם, והב׳ שינזר מן היין והג׳ שידור נדר לד׳

ולכן נתכן לתרגם או איין זאנדערלינג או איין ענטהאלטזאמער או איין געלאבענדער — ועתה אדבר על מנהגי הגוים בענין זה, כמו שהבעתי הטעם בפר׳ סוטה — הנה היה המנהג אצלם שהפרישו קצת בני האדם מכל חברה ואגודה וישבו בדד, ויש שאסרו מאכל ומשתה על נפשם, ויש שהקדישו את עצמם לאליליהם ולא גלחו שער ראשם כי גם השער הקדישו והמנהג הזה היה רגיל אצל הבחורים או שהאם הפרישה את בנה מיד בצאתו מרחם, או שהקדישו את עצמם, ולאחר זמן גלחו את ראשם, ונתנו את השער בארגז או בתבה והניחו אותו בבית אליהם או שהקטירוהו לשדים — והנה בזאת הש״ית אין לו חפץ בנדרים כאלה כמו שאמרו חז״ל וכן משמע מכתוב שהרי הביא חטאת על זה ולכן החמיר בו הכתוב יותר מבכהן הדיוט, שהרי הנזיר לא ישתה שכר כלל וכלל, אפילו אם לא יבא אל הקדש וגם לא יטמא אפילו לג׳ קרובים — אך התיר הקב״ה להזיר, אבל בתנאים שיהיה נזיר לד׳ ולעבודת הש״ית ושער ראשו בל יקטיר לשדים

וגם אל יתנהו להיכל כי אם על האש אשר תחת הזבח, ועוד שלא ישתו יין, ככתוב בעמוס ב׳ ומבחוריכם וכו׳ והנה לא שהיה רצונו יתברך, שיהיו בני ישראל נזירים כדעת קצת האחרונים להעי׳ אותם להיות נמנעים מהכרון, אלא היה רצונו לעשות סיג וגדר לבל יקטירו שער ראשם לשדים, ואדרבה החמיר בנזיר

כמו שאמרנו — ואולם עם כל זה רבו הנזירים בישראל כמשמע מאיכה ד׳ י״א וכן מצאנו בכתובים האחרונים (אפאקריפען) בס׳ החשמונאים: ואנחנו מה נעשה לנזירינו כי זרים טמאו את היכלך, ואיה נגלח את שער ראשם ע״כ ע״ש ויש שהיו נזירים מבטן, ע״פ מצות השם כשמשון ושמואל אך אלה לא נכשלו בטומאת המת שהרי נגעו במת (שופטים י״ד שמואל א׳ ט״ו ל״ג) — ונזירות שהיתה אצל המצרים אינו דומה כלל לנזירות ישראל, כי הנה נזירים שלנו נשאו נשים וישבו בתוך אחיהם ולא בודדי׳ מכל חברה, ויש מי שאומרים שנזירות אופן תשובה (בוסע) היא׳; ואינו כן כי אין זה מדרכי התורה, ולאחר זמן רב נתפשטו מנהגים כאלה מעמים אחרים — והבן כי אין פה המקום להאריך. — (ג) חמץ ושכר שכר הוא תירוש היוצא מתמרים ויש לו חמץ ככל משקה שמשתכר בו האדם. משרת עיין בבאור וכן המנהג עד היום הזה באשכנז בני קדם שורין את הענבים במים יום אחד מעת לעת ואח״כ ישתו את המים. (ד) מחרצנים ועד זג. הרב הרמב״ן תרגם כת״א וכן משמע מפי׳ המלות שזג הוא מלשון זך (דורכזיכטיג) וחרצן מלשון חרץ חד (שארפעקיג) ואחרים פי׳ להפך ועוד י״א שהחרצנים המה ענבים שאינם נבשלים היטב. (יג) לפני אהל מועד בפני קהל ועדה שידעו כי נשלמו ימי נזרו. (יד) לחטאת כי אין חפץ לד׳ בנדרים כאלה. (טו) וסל מצות עיין בבאור וכן חמור לחם. (כ) ואחר ישתה הנזיר רשות והוא הדין בתגלחת וליטמא למתים, אלא שזכר את היין סימן כל התענוגים כמו קהלת ב׳ ג׳. (כג) כה תברכו דוקא הכהנים אבל משה ושלמה ואחרים יברכו בברכה אחרת ולדעת רש״י ז״ל זאת הברכה אשר ברך אהרן בויקרא ט׳ ב׳ ויפה טען עליו הרב דון יצחק. (כד) יברכך כל הברכה בלשון יחיד ועיין מה שכתבתי על פסוק ויהי בנסוע הארון לקמן. יא׳ הרב דון יצחק כתב שפסוק אחד לכהנים ואח׳ ללוים ואח׳ לישראל — והנה כל הדבור הזה ע״ד מליצה ושיר ולא נמצא עוד במקרא דלתות כאלה כי הפסוק האחרון ארוך מכלם, והראשון היותר קצר ואין פה להאריך בזה.

ז (א) ביום כלות ע״פ פשוטו אין זה בשמיני למלואים כי הנשיאים לא נצטוו על הפקודים רק בראשון לחדש אייר וכאן בפסוק ז׳ נאמר העומדי׳ על הפקודים אלא ביום כלות משה כולל ג״כ סידור השבטים, כי הקמת המשכן אינה מתוקנת יפה אם לא בהיות הלוים על משמרתם ושבטי ישראל על דגליהם ; ואחר שנצטוו על כל עבודתם, אז הקריבו נשיאי העדה את העגלות לצורך הלוים, ולא אמר ביום הקים את המשכן כמו שאמר להלן (ט׳ ט״ו) כי שם מדבר בענן שכסה את המשכן ביום השמיני למלואים שהוא ביום הקים ממש. (ג) צב רבו הפירושים בענין מלה זאת והנכון כדברי המבאר ואחרים אמרו שהוא מלשון צבא פי׳ עגלות למלחמה וי״א שהוא מלשון לצבות בטן ר״ל שהיו מלאות כל טוב והחכם געזעניוס חשב שלשון צב הוא לאט לאט וצב היינו מה שקוראים איינע זענפטע. —

פרשת בהעלותך

ח (א) יאירו הפעיל פעם יוצא כמו כי אתה תאיר נרי ופעם עומד כמו כאן — והאיר על עבר פניה בשמות כ״ה ל״ז יתכן להיות יוצא ושב על הדולק. שבעת הנרות אף על האמצעי נוכל לומר שיאיר אל מול פני המנורה כיון שאינו פונה לכל צד. (ו) קח את הלוים כי מעורבים היו (ראב״ע) (ז) הזה עליהם מי חטאת לדעת חז״ל שבת׳ בגיטין נעשתה פרה אדומה כדי לטהר על מי שיש בו טמאת מת, היינו מי חטאת הנאמר כאן, וכן באנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ואח״כ נאמר פרשת פרה שלא במקומה (ועיין לקמן סי׳ י״ט א׳). והעבירו תער תער שרשו ערה והוא ערום נאקט בלאש וכן חרב או סכין שיצא מתערה, וגם כלי שמניחים בו כלי זין נקרא כך ע״פ הכלל שהצענו בבראשית בפסוק נפש חיה, ותאר השרש נגזרו עריה וערום, ודע שהמנהג היה כן אצל כומרי המצרים, שגלחו כל שער ראשם לעבודת אליליהם וכבסו שמלותם בכל יום שלישי, לבל יהיה דבר טנוף בבגדיהם והש״ית התיר

זה לעבודתו יתברך כמו שבארנו לעיל בפר' סוטה (ט) והקרבת לפי פשוטו של מקרא המשך הכתובים כך הוא: טרם יבואו הלוים לעבוד עבודה לד' יקריבם משה לפני אהל מועד בחצר המשכן עם כל בני ישראל (עד פ' י') ואח"כ יביא את הלוים באהל מועד ושמה יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים כי הלוים המה במדרגת הקרבן ושייך בהם סמיכה שמורה שהקדישו אותם לד' (עד פ' י"א) ואח"כ יניף אהרן תנופה, כאשר יניף חזה ושוק להורות על קבלת הקרבן, ר"ל שרצה הקב"ה בקרבן ישראל ולוקח מאתם את הלוים (עד י"ב) ואח"כ יסמכו הלוים את ידיהם על שני הפרים כי אלה יתנו כפר נפשם להקריבם ועי"ז יוצאים הלוים ממדרגת קרבן (עד י"ג) ואח"כ יעמיד משה את הלוים, אחר שנכפר עליהם בשני פרים, ויצאו מכלל קרבן, ויניף משה אותם תנופה שניה, להורות כי נתונים המה לבני אהרן כי מאחר שיצאו מכלל קרבן בטלה תנופה ראשונה והוצרך לשניה להורות כי המה מיועדים לעבודת המש"ת — ומעתה תבין את כל המאמר עד פסוק כ"ב כי הכתוב הולך ואומר: והבדלת את הלוים מאחד שהנפת אותם תנופה כי תנופה שייך ב"כ בבני אדם שהיא הולכה והבאה, ואח"כ יבאו הלוים לעבוד, אחר שטהרת והנפת אותם, ועתה נותן הטעם למה כל זה? ואמר כי נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת כל בכור (ע"ז עד י"ח) ואתנה את הלוים לאהרן לעבוד עבודה ולכפר ובפסוק י"ט אומר באריכות כי הלוים המה כפרה על בני ישראל וא"כ המה במדרגת הקרבן ולכן יסמכו בני ישראל את ידיהם, ואהרן יניף תנופה ויקבל את הקרבן, אך תמורתם עשו שני פרים וא"כ יצאו מכלל קרבן, ואולם הלוים יהיו ג"כ לעבוד בקדש, ותזה לא נפטרו בשני פרים ולכן יניף משה את התנופה לבני אהרן כי להם נתנים הלוים, ותפיים, שאהרן הניף את התנופה ומשה ממילא עשה כן כאשר צוה ד' ובני ישראל הנאמר בפסוק י' היינו קרואי העדה ובפסוק י"ט אומר את עבודת בני ישראל כי אלו היה נכתב עבודתם, היה אפשר לומר שבז על אהרן ובניו. ולכפר על בני ישראל אלו היה אומר לכפר עליהם נוכל לומר שאוזר על הלוים בעצמם. ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אלו היה אומר ולא יהיה בהם נגף בגשתם היה יכול לומר שמזהיר על הלוים, אחר שהובדלו ולכן נאמרו מלות בני ישראל ה' פעמים. —

ט (א) בחדש הראשון הלווי היה קודם מנין העם אלא שנאמר כאן לפי שרוצה לספר בענין פסח שני ועיקר התחלת הפרשה מן ויהי אנשים אשר היו טמאים. (ו) טמאים מחנה ישראל לא היה גדול כל כך, שלא נמצאו כמה אנשים במתים. (ז) אליו אל משה. נגרע שרש גרע מורה גליחה וקליעה וזה טעם זקן גרועה (ישעי' ט"ו ב') ובקרי שם גדועה בדלת והוא רֵע עם גרב וגרר ועניינו הפשטט וזה טעם למה נִגָּרַע למה נקטן. (י) ועשה פסח הפי' הנכון והוא מלוה על הפסח ורמזי שיתורגם אונד עד זאָלטע דאָם פסח פֿייערן ואחרים פי' כלווי ר"ל אוא יעשה את הפסח ומפרש א"כ להלן מתי יעשה אותו. (יג) ובדרך לא היה מה שהביא פה המבאר לפרש דברי הרא"בע אינו מוכח כל כך, כי מתוך לשון הרא"בע יוכל לבוית כי רצונו בזה: איש אשר יהיה טהור וכו' ונכרת ומכלל הן אתה שומע לאו, ר"ל אם יהיה טמא או בדרך רחוקה וא"כ הוי"ו מחלקת יפה וגם אפשר שחשב שבז הפסוק הזה על פסח שני ופירושו: מי שיהיה טהור והיה בדרך רחוקה או שלא היה בדרך רחוקה, והיה טמא בפסח ראשון וחדל לעשות הפסח גם בשני ונכרת. (טו) כמה מה שהיה פה ע"פ נס דוגמתם עשו ג"כ אחר שרי צבא כאלכסנדר המוקדן והפרסיים כשיצאו לפני החיל נוו לשאת מאתות אש גדולות לפני העם שיִרְאוּ העשן ביום והאש בלילה ואפשר ששמעו מנסי ונפלאות המִדְבָּר וחשבו לעשות כן ע"פ הטבע. (יח) כל יבזי' אינו נסמך במקום נפרד כי הענין כך הוא כל סמיכות הוא חבור מלה אחת עם הסמוכה לה ונקרא מלת הנסמך ולכן נמצא נסמך לפעמים עם מלה באותיות היחס וכו' הרי בגלבע, משכימי בבקר, ולפעמים נסמך עם מאמר שלם כמו במקום אשר ישמע את העולה וכן כאן מלות כל ימי סמוכות למאמר הבא. (טז) הענן יכסנו ביום ובתרגום הע' נכתב לאדי' יכסנו יומם. (יט) משמרת היינו כמו שאמר המבאר לנתה"ש בשם הרמב"ן ומה שאמרו אחרים כי בהאריך הענן על המשכן היו עובדים עבודה בקדש וזה לדעתם טעם משמרת אינו כן כי מפסוק כ"ג משמע לאדי' כי משמרת שב על נסיעתם וחניתם על פי ה'.

י (ב) חצצרות אמר הרא"בע שם הפועל במשקל הלד"י בקריאה עכ"ל ונראה שכוונתו בזה ע"ת שנמצא בד"ה א' ט"ו כ"ד מחצצרים בכתיב ואולם בקרי שם חסר הלד"י — ואולם נמצא ג"כ מחצררים ד"ה ב' ה' י"ג על משקל קטלל ושרש חצצרות הוא חצר והוא תמו' חצרצרה כמו עזאזל תמו' עזלזל ונקרא חצוצרות שסוגר את הקול שזה הוראת מלת חצר בערבית ולדעת החכם עוואלד הוא מלשון צר (ענג שמאל) שפי הכלי צר מאוד והחכם געזעניום כבר השיבו באומר המליס שלו (טהעזויריום) והוא פי' שנשאל שם זה מקול אשר נשמע ע"י הכלי. וכן tarratantare ברומית ובדיוסיפון מספר מתמונת החצוצרות ואמר שהיה ארכם כאמה ועביס כרחב החליל והיו תמורת הפעמונים שלנו ובזמן משה לא היו כ"א שתי חצוצרות ובימי שלמה מאתיים ועשרים. אותם תמו' אותן. (ג) ונועדו אליך כל העדה בויקרא ח' ב' אמר הרא"בע על פסוק הקהל את העדה ע"ש המה ראשי השבטים והזקנים והבאתי שם ראיה לדבריו כי אין כל העדה יכולה לעמוד בריוח שלפני אהל מועד וכן אומר הכתוב שם לאדי' ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל הרי שלא קרא כל העדה, וא"כ לפירושו גם פה פירוש העדה זקני ישראל ועיין עוד לקמן פסוק ז' (ו) תרועה יתקעו למסעיהם לפירוש הרא"בע לא היו תוקעים כ"א למזרח ולדרום כי כבר נסע המשכן. (ז) ובהקהל לפי מה שבארנו בפסוק ג' אין כאן כפל לשון כלל כי מה שאמר לעיל ונועדו אליך כל העדה היינו רק זקנים וראשים זולת הנשיאים וכן היה אלל

בוצר עוללות

הרומיים. (ח) **יתיר** לשון רבים כי שב אחצצרות. (ט) **ונזכרתם** אלה הם מעשים מגיאים לאמין בגדולתו יתברך וכן התלוה אשר צוהו לצעק אליו בעת צרה כמו והרעותם בחצצרות הוא מזה הכל מפני שהיא פעלה שיתחזק בה הדעת האמתי, והוא שהש"ית משיג ענינו ובידו לתקנם, אם נעבדהו; ולהפסידם אם נמרהו ע"כ לשון הרמב"ם בל"ב לב' מספר מ"נ. (י) **וביום שמחתכם** ע"פ פשוטו י"ל דהיינו ככלל ואחריו פרט ר"ל וביום שמחתכם היינו ובמועדיכם וכו' או שהיא כפל הסמיכות עם הכנוי (**הענדיאדים**) ופי' וביום שמחת מועדיכם. (יר) **בראשונה** כמו שאמר המבאר לנתה"ם ותרגומו **לום ערסטען** **אהוע** לא כן מלת בראשונה פי' י"ד שנתרגם דער ערסטע לאָג. (יב) **מדבר פארן** כבר הביא המבאר לנתה"ם כי אינו שם עלם פרטי כי אם כללי לכל החניות שחנו שם ולכן גם קברות התאוה גם חצרות במדבר הזה נאולם אני אוסיף לך ממה שחקרו בעלי המסעות על המקום הזה, ליישב כל המקראות על מכונם ובאריכות אכתוב מזה בסוף הספר אי"ה וממה שצריך שתדע עתה, כי פארן היה מקום פרטי כאשר באדנו בראשית י"ד וי"ו ועוד במחוז הפליטית נמצאה שם עיר ששמה פארן והיא כי"ד מילין מעיר זועץ והושאל אח"כ על כל המדבר הגדול המתפשט עד ארץ אדום ובתוכה מדבר קדש, והא לך ראי' כי הנה משה שלח מרגלים מפארן והמה הולכים ממדבר צן וישובו אל בני ישראל אל מדבר פארן קדשה, וזה קדש הנקרא בדברים קדש ברנע, כאשר עוד נאריך ע"ז, ולא היה כ"א מקום אחד בשם זה ומה שנאמר קדש בצין היתה, אין בכך כלום כי כן משמע מיהושע ט"ו ב' שצין עצמו היה בפארן או סמוך לפארן, וקדש ביניהם, עד שתוכל לומר שקדש בצין וג"כ בפארן והוא במערבי לשר שאמורי והוא בזוית צין נגב הר יהודה ומערב הר אדום עד ים המלח וזה גבולו לצפונו הר יהודה וכן למזרחו, וכנרת הארץ ההוא מתפשט מים המלח עד לשון ים סוף המזרחי, עד עיר אילת שממנו נקרא לשון הים (**איילאניטישער בוזען**) וכל שטח ההוא נקרא בהאָר והוא בקעה ושיינו פארן ובקלהו קדש בצין והדרך תוך מדבר פארן מוליך בקו ישר אל ארץ ישראל והמעיין במפת הארץ תמהכם רֳאבינזאָהן (קלף גדול) יראה שהיא הנקרא אל — תהיע שם ואל — תהיע היינו תוהו וישימן ר"ל מדבר, וכן מלת פארן יש לו הוראה זאת, ועוד תמלא שם במפה בקלה לפוני מערבי עמק ששמו **פֿ**יירהאן עד היום הזה — וכל מה שנאמר כאן וישכן הענן במדבר פארן היינו כלל, ואחריו פרט היאך בא למדבר קדש בצין ובפארן ר"ל מקברות התאוה לחצרות וכו' והנה מדבר פארן שמו יעיד עליו כאשר באדתי וכן שמו החדש אל — תהיע שהוא מדבר גדול ונורא וכן ספרו ממנו בעלי מסעות והי' בדעת הש"ית להוליכם בקו ישר לא"י ועיין עוד לקמן סי' י"ד ע"ז ובפרט במאמר אלה מסעי שחברתי בסוף הספר. (כט) **לחובב בן רעואל** רבו הפירושים אם זה יתרו הנאמר לעיל או חותן אחר והב' אם נתגלה לו חובב בזה אם לא ולהאומרים שיתרו זה חובב, וגם נתגלה לשם בזה, אין להקשות מכתוב וישלח משה את יתרו חותנו וילך לו אל ארצו כאשר פירשנו במקומו שבא לפני מתן תורה וחזר לשוב והבאתי שם ראי' על זה וגם האדכנו שם על שבע שמות שמונים דברי חז"ל ולי נראה ג"כ ששם איש זה היה חובב, ונקרא יתרו על יתרונו שהיה כהן מדין והוא **[illegible]** בתרגום הע', ויש לי ראי' ע"ז עוד כי הנה בשופטים כתוב א' ט"ו ובני קיני חתן משה ושם ד' ט"ו אמר ותבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה ומשמע שחתן משה הנאמר בא' ט"ו זה חובב, ושם בתרגום הע' על פסוק בני קיני נאמר כך: ובני יתרו הקיני הרי לך להדי' שחובב זה יתרו, וגם לדעתי שנתגלה חובב למשה כי הרי בניו יושבים בתוך בני ישראל, ועל המעט שהלכו אלה עם בני ישראל ובני קיני אלה היו בני מדין ומדין מזרעו של אברהם מבני קטורה וישבו אח"כ בתוך עמלק כנאמר ויאמר שמואל אל הקיני לכו סורו ורדו מתוך העמלק ובני מדין התגברו מאוד, ותהי ראשית ממלכתם על כל חי (**האָבאאיגזגען**) סיני והקיניס רועי צאן היו יושבי אהל ואחים ורעים לישראל, כי מבנע אחד יצאו והיה בינם ובין בני ישראל ברית עולם בחסד יתרו אשר חסד רב עשה עם ישראל כמשמע משמואל א' ט"ו ו' ומה שנאמר לקמן לרוד את המדי,ים לא נאמר אבני קיני כי המדיינים האלה ישבו בלשון ים סוף המזרחי באילת ושם הרחיבו גבולם עד לפון בשכונת מואב, והמה עיפה ועפר ואנך הנאמרי בברא' י והמה התחתנו בעמלק והיו סונאי ישראל בכל עת כעמלק ופלשתים, ואולם בני קיני רועי צאן היו יושבי אהל כל ימיהם, תועים ועוברים ושבים ממקום למקום, כמדת שוכני מדבר פעם בשלום, פעם במלחמה, וכל מעשיהם ערומים כערמת יעל אשת חבר, וזה דרכם דרך רועי מדבר עד היום הזה (לא) **כי ע"כ ידעת** י"א כי ע"כ ידעת עבר כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח) ויהיה פירושו כי כבר בחרת בחנותנו וכן והיית לעינים כבר היית לנו שופט וכל זה רחוק מאוד וי"א והיית לנו לעינים נאהב אותך כבבת עין וזה זר מאוד והנכון כי הקינים היו שוכני מדבר ויודעים מקומות לחנות ובפרט שהיו רועי צאן ולכן בקש שיראה להם הדרך ואין להקשות הלא ענן ד' עליהם ולמה הוצרכו למנהיג? כי שענן היה מראה להם איזה צד שיפנו אם למזרח אם למערב ואולם האדמה אשר הולכים בה פעם יש בה הרים פעם בורות ומערות ולכן בקשו שהקינים יוליכום על הארץ למען יוכלו ללכת בלי תלאה אחרי הענן. (לד) **ענן ד'** לפי' הראב"ע שהביא המבאר שנשתנה המסע הראשון מכל המסעות שארון ד' הלך לפניהם (וכן משמע מיהושע ב' ד' שהיה לריך לגוות שילך הארון לפניהם) וא"כ ענן ד' עליהם פי' אע"פ שנעלה מעל הארון והמשכן שהקדים לנסוע עתה, חנו בני ישראל בצל הענן. (לו) **רבבות** רב מנין גדול והושאל אח"כ על מספר ידוע וכן אלף — ורבוא ורביצים (גשמים) ורב (חלים) וארבה (חגב) כלם נקראו כן מהמנינם. **שובה** לפי פשוטו אינו יוצא ואינו כתרגום הרמב"מן מלשון מרגוע אלא מלשון תשובה, לפי שאמר לעיל וארון ברית ד' לפניהם לכן אמר כאן שובה אל המחנה ומה שנשמט מלת **אל** מלאהי דוגמתו ד"ה ב' י"ד י"ד וישבו ירושלים — והנה בברכת הכהנים לעיל כולל כל טוב שמתפללים עליו בעת שלום וכאן כלל כל בקשות העם בלאתו למלחמה, ושתי ברכות האלה המה בשני פרקים רצופים זה אחר זה בתהלים ר"ל סי' ס"ו וס"ח שא' מתחיל אלהים וכו' ויברכנו יאר פניו ושית' שלאחריו מתחיל יקום אלהים ויפוצו אויביו ואפשר שכיון לזה מסדר פרקי תהלים.

יא (א) כמתאוננים שתי ספקות נפלו במלה זאת ובעניין רבו המפרשים הא' מה ספס כף הדמיון כאן והב' בהוראת השרש עצמו — ולענ"ד שהספק הא' אינו כלום כי כבר מצאנו כף משמש תמו' כאשר, ד"מ ויהי כמשיב ידו בראשית ל"ח כ"ח וא"כ פירושו כאן ויהי כאשר התאונן העם וישמע ה' — ועל הוראת המלה בעצמו נסכים לדעת בעזענייום, ואוסיף לך באור על דבריו, שרש און ואין הוראתו שלילה כבכל הלשונות נאָן או אָן, וכדומה להם, ומזה ההוראה נשאל על שקר והבל. כמו דברי און ועל שלילות הכח, ומזה תאנים בהוראת עמל (ודומה לו תלאות משרש לאה) והפך השלילות הוא הישות, וכאשר העירונו בכמה מקומות, מורה שרש אחד על דבר והפוכו ולכן יורה ג"כ על ההון והעושר והחיל, ומלשון און שהוראתו עמל נקרא קול נהי וצעקה אנן כמו אנק ואנח וזה שהעמל ישוע בכל עת

כמו מה יתאונן גבר חי ואין לחשוב שעיקר הוראתו אבלות והושאל אח"כ לצעקה כי הדבר בהפך, ומתאוננן פה בהוראת תלונה אוררען אונד מורמעלן, א"כ נתרגם הכתוב: אלם דאם פאָלק פאָר דעם הערכן אוררטע הערטע עם דער הערר וכן הוא בוואולגאטא. דע יש שפירשו על הרע היו מתאוננים אש י"א שהיה ברק וי"א שדֶבר היה ועוד אחרים אומרים כי הוא רוח קדים מלא גפרית ונקרא סאמום

ואם קרב יקרב יריחו אותו אדם ובהמה מרחוק, ובנשבו ימות כל חי, אם לא נופלים על פניהם תרלה לחפור אפיהם בחול, ופגרי האנשים המתים ממנו, לבתה בטנם והמה ירקרק ותכלת, ואם תגע בגויתם מיד יפרפר והוא כוח זלעפה הנזכר בתהלים. (ד) והאספסוף נלענ"ד שהכתוב מפרש ענין המתאוננים עתה והאספסוף המה המתאוננים ויש לי ראיה ג"כ כי לא נאמר תבערה באלה מסעי אך קברות התאוה נזכר וא"כ קברות התאוה היינו תבערה ואין להקשות הלא ע"י התאוה במגפה מתו כי כבר באורתי בפסוק הקודם כי רבים פי' אש ד' היינו מגפה. מי יאכילנו בשר ר"ל שפסק השלו משנה ראשונה ואין להקשות הלא צאן ובקר הרבה היה להם? כי כבר נכתב כי לא ימצא לשש מאות אלף רגלי העם. (ה) חנם חנם תמה כי בחדש תמוז רבו הדגים במצרים כחול על פני הים ככתוב בספרי הירודוט וי"א חנם פי' כמו לשוא ושב על מלת זכרנו פי' לחנם נזכור את הדגה אשר אכלנו והוא דוחק. קשאים בחלוף האותיות ונקראו כן ג"כ ביונית **סיקואס**. אבטיחים הא' נוסף כמו א' אדרכמון ועיקרו בטח והוא בשל בערבית, ונקרא כן פירות המעלאן וכן ביונית **מעלאן** הנגזר מן **מעלאן**, בשל, ובמצרים כשלום אמה קומתו וכשתי אמות עביס ומראיהם שחור וירקרק, ויש בהם רוטב קר מאוד (ואמת מה שספר האיש מק"ק לפת עי' בנאור). חציר מין ירק שלא אכלוהו מצריים, בחשבם שהוא אלוהות ואכלוהו בני ישראל. (ז) נפשנו י"א נופשנו וי"א, אחיך. בלתי אל המן מזון אחד בלי חלוף וזה טעם. עינינו, אין אנו רואים כ"א אותו. כזרע גד ובדלח פירשנו בשמות כי מפה ראיה שאין זה המן הנמצא כעת במדבר כי אין עינו כעין הבדלח גם לא יבאיש ואינו מרים תולעים, גם יפול ביום השבת, ומצאתי כי המן הנמצא כיום ונקרא טרפא אצל שוכני ארץ שם הוא רך מאוד ולא יוכל להטחן ברחים גם אינו נמצא במספר רב כל כך אך לפי שדומה המן הזה, למן שהוא לחם אבירים, לכן בראות בני ישראל אותו, חשבו גם המה, שהוא המן, אשר ידעו אותו כבר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא ר"ל הוא המן, כי כך שמו במצרית כי לא ידעו מה הוא פי' שלא ידעו שאינו מן כי אם דבר אחר, ויאמר משה אליהם הוא הלחם וכו' ר"ל אינו המן אשר ידעתם, כי זה אחר כי יש לו תארים אחרים כדמפרש ואזיל, כך נראה לי המשך הכתובים בשמות ושם הארכתי בזה. (ח) רחים בערבית שרש רחה יורה טחינה ורחים על משקל זוגי כי היו ב' אבנים העליון נקרא רכב או פלח רכב והתחתון פלח תחתית והמה היו רחים דידא ונמלאו ב"כ גדולים שישבו תחתם עבדים ושפחות ובתלמ' רחים של חמור ג"כ. עגות בתרגום הע' נתוסף סה מלת דשן והוא פת שמניחים אותו תחת הדשן, לאחר שלשוהו בשמן. ומהוס האפר נאפה. לשד רבו האחרונים בטעם מלה זאת והנכון כדברי המבאר שענינו ליחות וכן בערבית לשד הוראתו ינק וכן משמע בתהלים ל"ב ד' נהפך לשדי ואין להקשות מה ליחות שייך בשמן והלא שמן בעצמו דבר לח? כי שמן יאמר על כל מה שיבוא מזית והוא מורכב משני חלקים ממין גרעונית אייכען בעעאיגען טהיילע והלאות הבוא והכם פילינאהן כתב איפכא ואמר שלשד היינו גרעוניס כדרך שהדבש שיש לו דומה לזה ונקרא האכינגיין, ואולם אין לו שום ראי' כלל מן שרשי לשונות קדם, וגם אין להקשות לדעתנו מפסוק כלפיחת בדבש בשמות ט"ו כי ספרו לנו הנוסעים כי השמן מתוק מאוד באחרונות האלה, וטעמו כדבש — והרמב"מן שתרגם עהלקוכען הלך בעקבות השבעים והוואלגאטא והסורי והערבי שחושבים שלשד נגזר מן לוש והינו כן, ואחד מן האחרונים אמר שלשד השמן כמו לשד — דהם — מן — דבש ר"ל עגה המרובכת בדבש בערבית, תה הפירוש חסר דבש ונופת צוף (איכאתעלים) (ט) וברדת הטל אינו כדברי הראב"ע שהביא המבאר שזה מתנגד לדברי הכתוב בשמות ט"ז י"ז שנאמר להדיא ותעל שכבת הטל וכו' לכן נראה לי שמלת עליו בכאן הוא כמו ויבאו האנשים על הנשים (שם ל"ה) ר"ל כמו עמו. (יב) האומן כתרגומו פדגוגא וכן נקראו העבדים אצל הרומיים, שכל עבודתם היתה לכלכל ולהנהיג את הילדים, ושרש אמן הוראתו משענה. אשר נשבעת בתמי'? נוף נכא נגד מדבר בעדו אתה נשבעת ואני אוליך? (יד) כבד ממוני לא חסר מלת דבר כי פי' המשא הוא יותר כבד ממני. (טו) ברעתי בתקון סופרים ברעתם. (טז) שבעים איש לפי פשוטו אינו תחלת הסנהדרין אשר היה בימי בית שני כי כפי הנראה נאספו הזקנים פה, למען הרגיע העם שלא למרוד בד' ובמשה, כי בראותם כי לא משה לבדו המנהיג ונבחרו ג"כ מתוך העדה אנשים אשר אלה מהודו עליהם ישקטו ולא יזידון עוד. (יז) וירדתי שרות הנבואה על קלתנו נקרא ירידה (רמב"ס). ואצלתי עיקר שרש אצל ענינו צד ולכן תמצא אצילי הארץ תמו' ירכתי הארץ וזה טעם מלת היותם אצל ונקרא ג"כ, אצל הברכים והתבור כמו אצילי ידים ואם יבוא בשמוש מ"ס מורה הסך התבור כמו כאן. (יט) ולא עשרים יום כאשר היה בפעם הראשון שפסק השלו מיד וזה

ראוי נכונה כי אינו המעשה שספר למעלה ולא כפל הכתוב לספרו (כ) לזרא שרש זר בארנוהו בפ׳ נשא וזרא באלף לא מצאנו עוד ויש אומרים שהוא החולי הנקרא קאָלעראַ וכן בתרגום הע׳ והוא חולי בני מעים שיקיא האדם את מאכלו ויש אומרים שהוא מניעת העכול וזה ג״כ חולי בני מעים. (כא) אתן או שמ״ב ושב על משה או שחסר מלת לאמר אחר מלות ואתה אמרת ושב על הש״ית. (כה) ולא יספו לדברי הרמב״ם במ״נ זה מדרגה שניה ממדרגות הנבואה ולדעתו פי׳ ולא יספו כדעת הספרי עיין ברש״י וכן בתרגום הע׳ ואונקלס באר בדרך אחר׳ ובספרי הכותים נאמר ולא יאספו והוא נמשך לפסוק כ״ז שנשארו שני אנשים במחנה אך המתנבאים בכאן לא יאספו וזה דוחק — ונביא אינו מורה על נבואת העתידות בלבד כי אם כל אשר ידבר בשם ד׳ נקרא נביא ועל כל ענין הנבואות והאצילות נדבר במקום אחד מיוחד אם יעזרנו השם. (כח) כלאם כן מתם ביונית κολουω וכן Celo וגם occulto ברומית. (כט) המקנא שרש קנאה בארנו בתורת הקנאות לעיל. (ל) ורוח נסע רוח קדים וכן נאמר בתהלים ע״ח כ״ג. שלוים הוא עוף הנקרא וואכטעל ורבים חשבו כי הוא מין חגב וכן חשב ניעבוהר במסעיו לארץ ערב ואולם אין לו שום ראי׳ כלל מהלשון וגם הכתוב אינו מונה שְׂלָו בויקרא י״א כי אם חגב

ובתהלים נקרא השלו עוף כנף וזה לא יתכן על החגב ואחרים פירשו שהוא הדג אשר לו כנפים דער פֿליעגענדער פֿיש אשר נמצא בלשון ים ערבי אך הדגים האלה אינם רבים כל כך עד שימצאו לכל העם ולכן נאמר כדעת פֿילון היהודי והשבעים ורוב המפרשים שהוא העוף וואכטעל וכן ספר פֿילון היהודי כי בבוא העוף הזה למצרים יכסה את עין השמש ובאמת ניעבוהר עצמו שמע מלת שלו בהיותו באלכסנדרי׳ ושאל לאיש ליד מה זה שלו? והוא השיב לו שזה הנקרא אצלנו וואכטעל ובמדבר אשר חנו בני ישראל למזרחו הוא ארץ ערב ושם מצוים במספר ויפה כיון המשורר באמרו כי רוח קדים נסע וכן כתב היוסיפון ויטש על המחנה לענ״ד הוא יוצא פירוש ויפזר אותם הרוח על פני הארץ וכן תרגמו הרמ״ד, והמבאר באר בדרך אחר ולא ידעתי מה הכריחו לכן׳ והנה בספורי המסעות מצאנו כי השלוים שפורחים מארץ רחוקה׳ באים עיפים ויגעים לפעמים למדבר עד שלא יוכלו לעוף ומזה תבין פירוש ויאספו את השלו וכאמתים יש שפירשו שלאחר שספר ארכם ורחבם כדרך יום כה וכה מספר מקומתם והנה לדעת רש״י והוואולגאטא לא היו פרושים ממש על הארץ אלא מרוב יגיעה לא יכלו לפרוח למעלה מאמתים מעל פני הארץ ואין לשון ויטוש מתנגד לזה כי הוא יוצא כמו שפירשתי ושב על הרוח ואחד מהאחרונים כתב שהיה ריוח אמתים בין כל גדוד וגדוד מן השלוים כדי שיוכלו העם להתפשט היטב וללקטם ברחבת ידים. (לב) חמרים לדעת האומר חומר ממש היא המדה שהיא לעשר איפה עולה יפה לשון עשרה ואולם לא מצאנו שמדדו את העופות במדה ואם נאמר שהוא כטעם חמרים חמרים צריך שיהיה עשרה לשון כללי כמו שבע יפול צדיק — והנה בני ישראל לקטו את השלו ליבשו תחת השמש כמנהג במצרים ובארץ בני קדם עד היום הזה. (לג) טרם יכרת לאחר שפסק השלו והיינו לאחר ל׳ יום שכן הבטיח להם לא יום אחד וכו׳ וזה ג״כ נשמע מהמשך הכתובים שהרי ביום כ׳ לאייר נסעו ממדבר סיני (י״א) וילכו דרך שלשת ימים (שם ל״ג) וא״כ חנו בתבערה ביום כ״ב בו ושם אכלו השלו ל׳ יום ר״ל עד כ״ב לסיון ובו ביום באו לחצרות ונתעכבו בצרעת מרים ז׳ ימים וא״כ באו למדבר פארן בכ״ח תמוז ובו ביום שלחו המרגלים והם חזרו בט׳ באב (מדברי החכם מו״ה יצחק שמואל ריגיו). ויך ד׳ ר״ל ע״פ ד׳ נענשו באכילת השלו כי כל מאורע שאירע היה מרצונו יתברך ולא יפול שער משערת ראשם ארצה בלתי ד׳ הקרה לפניהם וספרו לנו כתבי המסעות השלוים אוכלים מאת העללאבארום שהוא מין סם וממית האוכל את השלו לפעמים, וגם בשר שלוים קשה מאוד להתאכל ואם נאכל בזוללות בְּאֵלוּ המדינות כמו שעשו פה תתאוי תאוה ימית וע״י נתקלקל ג״כ מזג האויר וזה פירוש מלת מגפה. (לה) התאוה תמו׳ שמתאוים מקרה תמורת שם עלם. ויהיו בחצרות הוא מקום באר הנקרא האדראה עד היום הזה ועיין במאמר אלה מסעי ואלו שתי המלות יש שמחברים עם הפסוק הבא ועיקר כדברי המבאר.

יב (א) במשה כתב המבאר שדבור עם בית הוא ג״כ לשבח כמו רוח ד׳ דבר בי וזה אינו ראוי כלל כמו שכתב הוא בעצמו ולכן הביא ראי׳ יותר נכונה לדבריו שהרי נאמר ואני אדבר בך אל בית אבי שמואל א׳ י״ט ג׳. על אדות האשה י״א שהיא צפורה ולא התרעמה לפי שנפרש משה ממנה אלא שמרים לא ידעה שנשא משה אשה כי בטרם נסעו למצרים שלח צפורה אל אביה ועכשיו שבאה עם יתרו התרעמה מרים ואולם אין לשון כושית נופל על צפורה ומלות אשה כשית לקח מורים כי אחרת היתה, ומה שהביא המבאר מספר דברי הימים של משה׳ שאחריו נמשך תיב״ע הוא כמעשה שהביא היוסיפון שמשה נשא בת מלך כוש באפריקא ותרבים שמה, בברחו מארץ מצרים ואולם כבר כתבנו מזה בשמות שלא יתכן להיות׳ והיוסיפון החליף כוש אשר באזיא עם כוש באפריקא ומשה עם זעזאָסטריס וע״ד האשה כשית פה לא ידענוה מי היא? (ב) אך במשה גם אנו יודעים רצונו של מקום שרעה בעיניו האשה הכשית. (ג) והאיש משה מצאנו והאיש משה גדול מאוד ג״כ בשמות ולאנס נתפלאו ע״ז ראָזענמיללער והבריו על שלשון איש נאמר כאן אצל משה. (ו) אם יהיה נביאכם אם יהיה נביא לכם וכן ידיהם ולא ימישון בתהלים קט״ו שפי׳ יד להם. במראה אליו אתודע והוא שיתבטלו חושיו מפעולותיהם וכח הדמיון יפעל בחזק והוא הנקרא פאראָקסיסמוס, וזה טעם נופל וגלוי עינים הנאמר בבלעם, כי הנביא הוא כל שילת עליו רוח ה׳ וכן כל מליץ ומשורר נקרא כך, אם ידבר לדבר קדושה כמו חבל הנביאים בשמואל, ואם המליץ נשגב ברעיוניו ומחשבותיו נבדלו ממחשבות בני אדם אחרים גם בו נוספה רוח ד׳, ואולם הנביא המגיד עתידות הוא ע״ב פנים הא׳ בחלומות חזיונות לילה נתגלה לו הש״ית כמו באבימלך והב׳ בהקיץ בכח הדמיון שלו אם שבער בו קנאה לד׳ לבאות (עקסטאזע) והג׳ אם נתבלבלו חושיו (פּאראָקסיסמוס) ומדבר במשלים ובחידות והיו נביאים כאלה אף בין אומות העולם כבלעם בן בעור — ואולם נביאי השקר שניהם

היו עושים בערמה כדמיון נביאי אמת, וספרו שחלמו חלום אשר בדו מלבם · או היו רק מליצים ומשתגעים, למען יאמינו, כי גם המה נופלים וגלוי עינים וחוזים חזיונות כאשת הנביאה פיטיא בעיר דעלפי, שדברה בחידות, ואולם נבואת מרע״ה שהיתה בערך ההפלגה, עד שלא יכלו נביאי השקר לעשות רק כדמיונה, כי טהורה נשמתו והשיג השם ע״י שכלו, ולא ע״י כח הדמיון, לא דבר נופל וגלוי עינים, לא ספר החלומות ולא בחידות דבר כי רק, דבריו ברורים היטב ולא בלשון דמשתמע לתרי אפי וכלם קבועים נכון ומפורשים היטב. (ח) ומראה ולא בחידות י״א שהוא תמו׳ ולא במראה ובחידות (עוואהד) ואולם נוכל להבדיל בין מַרְאֶה ומַרְאָה כמו בין מַעֲנֶה ומַעֲנָה מַעֲלֶה ומַעֲלָה והבן · וחידות כולל כל דבר שאינו ברור היטב וכן

נקרא ערמה בשם חידה כמו ומבין חידות דניאל ח׳ וכן כל נסתר וסתום כמו ביחזקאל י״ז ה׳. ותמונת ד׳ יביט ואמתת השם ישיג (הרמב״ם). (י) מצורעת ספרו כותבי המסיבות שהצרעת בא״י הוא ע״ב פנים או שיהיה המצורע כלו לבן וזה אינו נמשך זמן רב ודומה זהרו לזהר השלג ואינו שאת או שהוא לבן ושאת ויש לו שער לבן ומי שנתפס מזה צריך ימים רבים להתרפא והב׳ קשה לרפאות מאוד מאוד והצרעת הא׳ היא שאירע למרים פה, ומי שנפלה עליו צרעת כזאת אינו יודע ממנה, ומזה יובן פי׳ ויפן אהרן אל מרים, כי היא בעצמה לא ידעה, ואמרו הרופאים כי לפעמים תבוא הצרעת תוך כדי דבור בפתע פתאום וביותר ברגשון נפש ד״ת ע״י חרדה ולכן בקש אהרן מחילה כי היא לא ידעה כלום (א) נואלנו יאל ובחלוף האותיות איל עניני סכל. (יב) אל נא תהי כמית שכתבתי אחב״יו כי כן אמרו הרופאים כי מתוך הצרעת יאבדו האוברים על הכרכשה, ואחרי כן נמקו ולסוף יפלו מן הגוף · (טו) ואחר נסעו לפי העלות הענן כי מה שסר מעל האהל היה רק סימן כי חרה ד׳ במרים ולא למסע את המחנות. (טז) במדבר פארן ר״ל לקדש בפארן ואינו כדברי המבאר שנסעו לרתמה כאשר אבאר אי״ה.

פרשת שלח

יג (ב) כל נשיא כפי מה שאמרנו לעיל בהוראת שם נשיא אין מקום לקו׳ כלל כי המרגלים האלה אינם הנשיאים אשר הביאו קרבנם כי אם כמו שמפרש והולך, אנשים ראשי בני ישראל ואפשר שהיו ראשי אלפים ובית אבות. (ג) ממדבר פארן ר״ל מקדש. (יא) למטה יוסף יש לתמוה למה זכר מטה יוסף אצל מנשה ולא זכר כן לעיל א׳ באפרים? (טז) יהושע ברשימות שהיו למשה היה נכתב בשם הושע ומפרש שהושע הוא האיש אשר כבר קראו משה יהושע, כאשר הוא המנהג עד היום הזה, אם יחפוץ המלך ביקר איש, ישנה שמו. (יז) בנגב בצפון למחנה ונ״ל כי דרום א״י היה נקרא נגב סתם בין שהכותב במזרחו או בצפונו כמו שאנחנו אומרים היום דאס מאָרגענלאנד סתם. (יט) ומה הארץ אינו דרך כלל, ופרט, כמו שאמר המבאר כיון שכבר כלל ואמר מה הארץ בפ׳ הקודם אלא שב על האויר והאקלימא. הבמחנים יפה אמר הראב״ע כמו הקדרים השוכנים באהלים, וכן כל המחנים שבמקרא, אינו מורה על ערי הפרזות ; ומה שטען המבאר כי שם עיר אינו נופל על המחנה, אין ברור כל כך, כי עיר עיקר הוראתו על הדביקה והקבוץ, ונופל על כל מקום קבוץ בני אדם, כמה שנאמר ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ואלו עיר היינו מבצר היה יכול לומר עיר סתם וגם המחנה לפעמים היה מוקף חומה, ולכן יאמר תמנו עיר אף שנראה שעיר אחד עם קיר. (כ) בכורי היינו בתחלת חדש אב. (כא) ממדבר צין עד רחב לבא חמת צין חלק מזרחי למדבר פארן שנמשך עד ארץ ישראל ורחב עיר בצפון א״י קרוב לצידון וב׳ רחוב היו ושניהם בנחלת אשר (יהושע י״ט כ״ח) ורחב וכו׳ עד צידון רבה וכן שם ל׳ ואפק ורחב וכו׳ וחמת עיר נודעת עד היום הזה בסיריען הצפונית והיונים קראו לה עפיפאניא ומביאה היוסיפון, והיא עיר גדולה כעת ג״כ, ומצפון ארץ כנען עד חמת מוליך דרך צר הנקרא ענגפאסס פָאָן חם, וזה פי׳ לבא חמת ר״ל דרך צר זה עברו המרגלים. (כב) ויבא זה אחר זה כדרך המרגלים וזה טעם לשון יחיד חברון אין להחליף עם חבְרָן

והיא עיר בא״י ידועה ושמה לפנים קרית ארבע, הענק רוב המפרשים יסכימו כי ענק יורה על אדם גדול הקומה, ובערבית נקרא ענק, צואר ארוך, ויש שחשבו שהיו שוכני מערות (טראָגלאָדיטען) ואין להם ראיה לזה, וכן מי שאמרו שנשאל מלשון וענקי׳ לגרגרותיך — וענק שם עצם פרטי הוא, ובא בה״א הידיעה כמו הירדן הלבנון · וכן כתב געזעניוס (ועהרגעביידע) כי שם פרטי מדבר נודע יבא בה״א וכן נמצא קרית הארבע · נחמי׳ י״א כ״ה והארבע הוא · האדם הגדול בענקים כמה שנאמר יהושע י״ד ט״ו, ואחד מהאחרונים כתב כי נקרא ארבע תמורת אבי ארבע כמו איעזר (כ״ו ל׳) שהוא אביעזר (יהושע י״ז ב׳) ונקרא ארבע ע״ש בנו ענק ושלשה בני בניו אחימן ששי ותלמי, שהיו מפורסמים בשם ענקים מאביהם — וענק נקרא מקומתו ועל ידיהם נתפרסם ג״כ ארבע — ואחימן היינו מַן אָחִי, מי אחי, כלומר אני ואפסי

עוד וששי ששה אמות קומתו, ותלמי מלשון תלם חרישה ואולם לענ״ד היינו טלמון בטי״ת כמו שמואל א׳ בד״ה ט׳ י״ז שנקראו ג׳ שוערים אחימן וטלמון, וטלם הוראתו בערבית הצורר ונקרא כך כמו שמצאנו בספורי היונים שספרו גם המה מנפילי הארץ ואחד פראקרוסטעס שנקרא כן על רשעתו — צען מצרים וכן בתהלים ע״ח י״ב נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צען, היא עיר נודעת אצל היונים בשם טאניס והחכם ניעבור כתב שזאת הנקראה מאנזורה אצל המצרים הנכרים, ובתרגום הערבית לה׳ חומשי תורה נקראה עיר רבה פי׳ עיר ואם במצרים ובאמת לא נתברר עד עתה בין החוקרים אם בירת המלך במצרים, היתה במוף (מעמפיס) סמוכה לקהירה החדשה, או אם היתה בצען — בין כן וכן היתה עיר מפורסמת הרוצה לארץ גשן ובני ישראל ידעו חשיבתה וסמוך למשפכת הניל נמצאו עוד חרבות ממנה. — (כג) נחל אשכול י״א שהוא במערב לחברון וי״א קרוב לבית לחם. זמורה כל ענף עץ נקרא זמורה ולא לבד מגפן,

בוצר עוללות

ויפה לך דאי' שנאמר והנה שולחים את הזמורה אל אפם ביחזקאל ח' ט"ו שזה היה המנהג אצל הפרסים הישנים (פארזען) בהיותם מתפללים אל השמש בבקר היו מריחים לאגדת ענף הנקרא בארזמן· אשכול ספרו הנוסעים, כי עד היום הזה ימצאו אשכלות כבדים כו' או י"ב ליטרין, וזה דבר פלא לבני ישראל היה, וביותר כי ישבו עד עתה בארץ מצרים, אשר ענביה קטנים ויקרים מאוד מאוד. הרמונים נמצאים על ענף כעשר אמה קומתו. (כו) אל מדבר פארן קדשה קדש לדעת החכם ראבינזאהן הוא הנקרא היום עין — אל — והיירא ויפה טען עליו החכם עוואלד כי ממשמעות הכתובים היה יותר בצפון הארץ ואמר הוא כי נקרא מדבר קדש מעיר בנגב א"י, כמשמע ביהושע ובבראשית י"ד ז', והמדבר בצין שהוא בארץ נקרא ג"כ עין משפט בבראשית שם, ואמרו הטעם בזה לפי שרבו שם במי מריבה ואולם יותר נ"ל שהענין כך הוא: הנה מצאנו שהיה לבני שעיר מזבח ותרפים שם, והיה שואלים את פי האָרָקולי במדבר, כמו למצרים

במדבר לובאי אוראקול יופיטר האמיל ולכן נקרא קדש שהוא מוקדש לאליל, וזה טעם עין משפט (קוועללע דעם אוראקעלס) וכן כתב החכם הנ"ל והנה פה משמע שהיו בקדש קודם מ' שנים שנענשו בם, ולהלן הוא אומר ויסעו מעציון גבר לקדש ומיד מקדש להר ההר ושם מת אהרן והרי אהרן חי קכ"ג שנים והוא היה בן פ"ג שנים בעמדו לפני פרעה, והוסף עליהם מ' שנים הרי קכ"ג וא"כ נראה לבדי' שהיו בקדש אחר מ' שנים? ולכן נאמר כדעת האחרונים ונאריך בזה בסוף הספר שהיו ב' פעמים בקדש כי לאחר החטא חזרו לים סוף ואח"כ שבו לקדש, והנה כל הספור מסי' י"א — י"ד מספר ממאורעות על הדרך מים סוף לקדש קודם מ' שנים וסימן (ט"ו — י"ט), כולל הקורות בתוך מ' שנים,, וקדש הנאמר בכ' כ"ב היינו לאחר מ' שנים ששבו לשם וע' במאמר אלה מסעי. (כח) והערים גדולות תרוע לבבם אמרו כך או לפי שעד עתה ישבו באהלים, ונדמו להם הערים כגדולות, אבל באמת אינו כן, כי כ"ק, אלפי לויה היו יושבים במ"ח מערים האלה, ואם כן כללה עיר אחת פחות מאלף אנשים. (כט) עמלק יושב בארץ הנגב אין לקבוע היטב גבול עמלק ואכן כיון שנלחם ברפידים עם ישראל והיה בברית עמון מואב מדין ופלשתים אין ספק שישכן במדבר בין מצרים לא"י בארץ ערב הסלע (אראביא פעטרעא) וכמנהג רועי צאן שטו הנה והנה, וחכמי ארץ ערב אומרים עליהם שבימי אברהם כבר ישבו בארץ הנגב, וחכמי המצרים שבאו להם ראיה מפ' ויכו את כל שדה העמלקי, ואולם אין זה ראיה כלל כי אפשר שבימי אברהם שם אחר היה לו ומשה ראוהו בשם המכונה בימיו כדרכה מקראות. החתי עם ישן נושן מכלם זולת הצידונים ושכנו קרוב לחברון והיבוסי בירושלים והאמורי נזכר לקמן כ"ב י"ג שקצתם ישבו סביב לחצצון תמר

וקצתם מעבר לירדן ומהראשונים דבר פה הכתוב והכנעני צידון וחת וחוי ואמורי כלם בני כנען המה כמפורש בבראשית י' ט"ז והלכו קצתם לצפון הארץ בשמה Φοινικες אצל היונים (פעניציער) והנשארים ישבו על ירדן מערבי ושמ' כנענים בפרט, שמהם דבר פה הכתוב. (לא) ויהס עיין מה שכתבנו על שרש זה בבאור להפטרת בהעלותך בפסוק הס כל בשר. (לב) דבת אין הבדל בין הבאת דבה להוצאת דבה כאשר באורנו בבראשית ל"ז ב' והמשך הכתובים לפי פשוטם כך הוא: בפני משה ואהרן השתיק כלב את העם אך כששב העם מתמה, והלכו הביתה אמרו המרגלים לא נוכל לעלות וילינו את העם על משה. ארץ אכלת לא על מזג האויר אמרו כן שהרי כבר אמרו זבת חלב ודבש היא, אלא טעמו כמו לחמנו הם, וכמה שנאמר ואכלה אתכם ארץ אויביכם, ורצונם בזה, כי כל העמים האלה נפשיהם בכפיהם תמיד כי צריכים להלחם בעד לחמם עם אויבים השוכנים סביב, ומי שירצה לשבת שם צריך להיות גבור מלחמה, ומזה תבין מה שנאמר י"ד ב' שבכה העם ולמה ד' וכו' לנפול בחרב ולא טענו על רוע הארץ. (לג) נפילים באורתי בבראשית שאם הוא מלה יורה על עם ששמו כך. ואם הוא אשר יורה על בעלי קומה ובזה יובן פה הפסוק.

יד (א) ותשא כל העדה נ"ל כדברי הראב"ע ששב על מלת קולם כדרך שנאמר לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו *). (ט) כי לחמנו הם כדרך יאכל גוים צריו ומצאנו מליצה זאת גם כן אצל היונים σιτουμενους καταφαγειν πολεμιους סר צלם לא כפי' האברבנאל שאמר כי לחמנו הם אב על המן וטעם סר צלם מעליהם כמה שאמר וחם השמש ונמס פירוש אויבנו יהיו כמן אם חם השמש אלא כדברי המבאר וצל היינו מגן ומחסה. (יג) ושמעו הנכון ששמעו בכל מקום לשון עבר וכן ואמרו בפס' הבא והמשך הכתובים כך הוא כבר שמעו מצרים (ר"ל דאו או שפירושו כמו שהבאר תכף) כי העלית את העם הזה וכבר אמרו את זה אל יושבי הארץ הזאת אשר שמעו כי גם במדבר נחיתם בחסדך ואם תמית את העם הזה ואמרו הגוים בין מצרים ובין יושבי כנען מבלתי יכלת וכו' או שנוכל לומר כי העלית כפירש"י ויתורגם לפי"ז דא נון דיא עגיפטער בערייטס געהערט האבען, דאס דוא געפיהרט האסט או וועון דאז דיא עגיפטער הערען ווערדען אויס דערען מיטטע דוא געפיהרט וכו' אונד דיא עם געזאגט האבען דען איינוואָהנערן דיעזעס לאנדעס וועלכע וויעדער געהערט האבען וכו'. (טז) מבלתי יכלת שזה טעות הגוים בימים קדמונים שלא ידעו כי מלא הארץ כבוד ה' וכמו שאמרו אלהי הרים ה'. וישחטם אינו דרך מליצה כמו שחשב המבאר לנתה"ש אלא לשון שחיטה נופל ג"כ על ההריגה כמו מלכים ב' כ"ה ועיקרו קריעה וכריתה ולכן קריעת בית הצואר נקרא כן וכן זהב שחוט נכרת מטבעו ודומה לו מהול כמו שנאמר מהול ולתרגום, הע' דרך אחר בזה. (כ) כדבריך ר"ל ונקה לא ינקה לא אכנו בדבר אך יצא להם העונש. (כד) וימלא אחרי או חסר הפעול וימלא את לבבו או הפעל וימלא ללכת אחרי. (כה) והעמלקי והכנעני יושב בעמק טעם יושב כטעם אורב כי לא היו שוכנים פה

---

*) פסוק ה ויפל משה עיי' מה שכתבתי לקמן י"ז ד.

כי אם התפשטו עם מחניהם מהר עד הנגב והכנעני זה האמורי והיה יושב בין אדום למצרים ובמזרח ים המלח והר שעיר והיו להם קלוניאות תחת הכנענים ובין הרי אפרים היה הר אחד ששמו הר עמלק ככתוב בשופטים י"ב ט"ו ולכן אין סתירה כלל אם יאמר פעם שהעמלק יושב בעמק ופעם ב' שהוא יושב בהר. (כז) מלינים ההפעיל יש לו לפעמים הוראת הקל וכן בשמות ט"ז י"א ולכן אינו תוכחת ששב פה על המרגלים וכן אין משמע כן מפשוטו של כתוב שהרי העונש בא לכל ישראל ולא לבד למרגלים כי האת מתו במגפה מיד ככתוב בפ' ל"ז. עד כיתי בתרגום הוואלגאטא והסורי עד מתי מלינים. (כט) פגריכם שם פגר הוראתו נופל טיף ויגע. מבן עשרים זה פקודת מאלים של כל ישראל שהלוים נמנו מבן חדש ואינם בכלל המתים. (לב) ופגריכם אתם על שתוק מלת הגוף עם הכנוי עיין ועהרגעבידע פאָן געזעניום דף 791· — (לז) ובניכם יהיו רועים לא נתלא רועים בשם תועים כמו שחשב המבאר ששרש רעה היא כתברו רחה ענין שבירה ופה פירושו רועים ממש רועי צאן כבני ערב יושבי מדבר. (לד) יום לשנה שרש הכתוב שנה ליום ולפי' המבאר העיקר חסר מן הספר. ארבעים שנה מי שמבין בקורות העתים יבין מה נסבבו דרכי אל וחכמה גדולה ועצומה היתה זאת מלפניו שלא להביא את העם עתה לא"י עד לאחר מ' שנים כי מתוך המעשה נראה להדי' שעדיין לא באו ישראל להשגת הש"ית אמתית ולהבנת דרכי אל כי עדיין לא היה לבם בטחון ואיך יעברו למלחמה עם האויב אם ימס לבם בכל עת ויהיו בפחד תמיד וזה נשאר להם מעבדות מצרים אשר עבדו כשלש מאות שנה ולא הסכנו להיות חפשים ולכן הסכים האל בחכמתו העליונה להניחם במדבר זמן רב עד כי יתחזקו בתורה ובאמונה ובדעת וגם יתחזקו בגופם ובגויתם כי עוד אוויר מצרים חלשים היו ומתלאות הדרך נתקשו איבריהם ואוויר המדבר זך מאוד ועי"ז ר"ל על התורה והאמונה ואמון לבבם וחזוק גופם ונפשם נתכשרו לבוא אל הארץ ולולא ד' גזר עליהם את כל זה הייני מתמיהים איך יכלו לעלות אל עם עצום וגדול מהם במעמד שהיו עומדו אז, ולכך פתן כמים חדלו קצת החוקרים השפטים על זמן ארבעים שנה ועי' מזה במאמר אלה מסעי. (מד) ויעפילו כל עפל לשון הר וכן בערבית ופי' פה ויתגברו לעלות ההר וכמו שאמר במקום אחר ותזידו ותעלו· הרמה יש ספיר' עד שהארימוס ואינו אמת כי חרמה שם עצם פרטי כאשר נדבר עליו לקמן כ"א א' והיא בנחלת שמעון כמבואר בשופטים א' י"ג ומקודם לכן נקראה צפת והכתוב הקדים פה לקראה חרמה שנקראה אחר מעשה מלך ערד (לקמן כ"א) כן ורא באינעהן במסעיו דף קת"ח — ה"כ בחלק ג' כתב שמצא עוד מקום זר מנגב לערד ששמו כנפת — ובספרי הכותים ובתרגום הע' הוסיף כותב אחד פה מלות: וישובו אל המחנה.

טו (ד) סלת לא מצאנו עוד קמח אצל קרבנות בהמה· (טז) הקהל יחס שאליו הנקרא דאטיף וכן לקמן כ"ח האזרח תמו' לאזרח ובספרי הכותים נוסף פה כן יעשה הקהל. (לב) במדבר כפשוטו אחר מעשה המרגלים כי ישבו אחר הגזרה במדבר ואירע זה המעשה. (לה) ציצת עיקר הוראתו פרח או ציץ וכל דבר משליך זקים וכן הציץ בראש כהן גדול ונקרא כל דבר שיש לו תמונת פרח בשם זה והוא הנקרא קוואסטע אצלנו וציצת הנאמר כאן הוא האחרון וידוע אצלנו. תכלת צבע בגדי הכהן היה תכלת וישראל ממלכת כהנים תהיה להם לסימ' זה תכלת בבגדיהם לזכרון כי הם עם קדוש ויזכרו כל מצות ד' וכן מצאנו שכל מלך יש לו צבע מיוחד שמורה על תאריו, ותכלת דומה לצבע השמים ונראה לי פי' הכתוב כן הוא: בני ישראל יעשו להם ציציות היינו פרחים (קוואסטע) ונתנו עם הציציות פתיל תכלת, והפתיל זה יהיה להם לציצית פי' לזכרון ומלת ציצת דפסוק ל"ט אין ענינו כמו בפסוקים הקודמים.

פרשת קרח

טז (א) ויקח וכו' שלקח נפשות וי"א שהוא מלשון סורית קהא שהוראתו רגז וכעס ואחד מאחרונים אמר שהיה נכתב ויקה' ר"ל ויקהל. בן יצהר אחי עמרם ולכן קנא באהרן ובמשה ודתן ואבירם בני ראובן הבכור וכעסו כי זכות הבכורים נטלה מהם ונתנה ללוים — ובכלל נפש העם מרה עד מאוד לאחר מעשה המרגלים ולזה התרעמו. (ב) ואנשים מבני ישראל ר"ל עוד בכורים אחרים, שנמאסו מעבוד עבודה נשיאי עדה עיין לעיל י"ג ב'. קריאי מועד י"א הנועדים על משה. (ג) ויקהלו עיקר התרעומת היה ע"ד הכהונה כי בני ישראל אמרו הלא נאמר לנו ממלכת כהנים אנחנו ומה לכם כי התנשאו וכן התרעמו אהרן ומרים על משה בדבר נבואה ואולם זה טעות בידם כי כל חברת אנשים לא תקום לולי רצון אחד בנפש כלם כי זה מושג החברה שכל האגודה נאחדת ברצון אחד וטעם קהל ה' היינו כאשר הש"ית הוא אחד ומאחר שיש לו רצון אחד וברצונו הוא מושל בכל העולם וכל יקומי הטבע עושי רצונו כן תהיה כל עדת ד' חברת אנשים שכל תכונתם לעשות רצונו יתברך וזה אי אפשר שידעו כלם דעתו ורצונו יתברך אם לא כי איש אחד נבחר מכלם יורה, משפטיו ויגלה חוקותיו וזה לא הבינו בעלי המחלוקת ועל דבר זה הארכנו בהקדמה לס' בראשית. רב לכם די לכם בכל מקום וכאן פירושו יש לכם יותר ממה שראוי. (ד) ויפל על פניו משה לבדו נפל והתפלל עכ"ל המבאר לנתה"ש וזה סותר למה שאמר הוא בעצמו לקמן סי' כ' פסוק ו' שטען על הראב"ע ועיין מה שכתבתי שם. — (ה) בקר אינו נכון מה שתרגמו הע' **επεσκεπται** ר"ל יבקר ד' אלא בקר כמשמעו למחר ופי' הכתוב השם ידע אשר לו ואת הקדוש אשר הקריב אליו ובל"א דען הייליגען דען ער פֿאָר זיך קאָממען לעסט ואין צורך למה שהביא המבאר בשם הרמב"ן. (ז) רב לכם לא אני בקשתי יותר מהראוי כי הם אתם. (יא) לכן על כן בכל מקום ר"ל בזה, ועי' כן, שהבקשו יותר מדאי; על ד' ולא על אהרן אתם נועדים. (יב) לא נעלה למשפט או פר"ל כי משה טען עד עתה עם בני לוי ולבני ראובן לא אמר כלום להשיב על טענותיהם ואמר להם רק בלווי שיעלו ממקום זה וישובו, ואם השיבו מה לך כי השתרר אין לנו ח"ק במשה ולא נחלה בבן עמרם. (יד) העיני האנשים ההם תנקר

בוצר עוללות

דרך מליצי התוכל לבלתים אשר ראינו וי"מ אפילו אם תאים ותפחד אותנו שתנקר עינינו לא נעלה. (טו) לא חמור אחד מהם נשאתי בתרגום הע' ובספרי הכותים לא חמוד אחד ר"ל לא נשאתי חמדה ומדברי שמואל נראה להיי' כדברי המסורה פי' לא לקחתי מהם מס המלך. (טז) היו לפני ד' כפל הלווי להבדילם מדתן ואבירם. (יז) ונתתם עליהם תמו' עליהן. (יט) כל העדה עיי' מה שכתבנו לעיל י' ב' ועדה הנאמר כאן לא זקני העדה המה כי אלה התפרשו כנאמר בפ' כ"ד ואם נאמר כדעת השבעים שהיא עדת קרח כאשר חשב אחד מהאחרונים יקשה מפסוק האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף משמע שהעדה לא חטאה ולכן ישוב הכתוב לפשוטו. (כב) העלו זה תשובת הש"ית למשה ששמע תפלתו. (כו) בכל חטאתם בענשם כי חטאת יורה על הפשע ועל תולדתו ר"ל העונש וכן עון. (כז) יצאו נצבים יותר נראה כפירש"י כי מה שתרגם הרמ"ד והמבאר אינו ע"פ דקדוק הלשון ולא מצאנו שמוש ביניוני עם פעל ע"ד זה בלשון עבר וגם לפי דרך שאר לשונות ר"ל ויתיצבו יוצאים כי לאחר שיצאו התיצבו ואפשר שנצבים היינו לשון תכף כמו שיאמר הרומי stante pede שטעהענדען פוסעס פי' יצאו מיד ולהראות שאינם משגיחים בדברי משה. וטפם הלא כבר אמר ובניהם? ומה שאמר אחד מהמבארים כי טף יורה על הנקבות אינו אמת אדרבה בנים יאמר על כל זרע וכ"ש טף אלא טף נגזר מן טפף ונקרא כן הילד אשר נגמל משדי אמו לפי שירוץ אנה ואנה בחוצות ובשוקים וזה הנקרא ג"כ עולל מטעם זה ונבדל מיונק אשר לא יוכל ללכת עוד, וא"כ בנים שב על הגדולים וטפם על הקטנים מזרע דתן ואבירם או שטעמו כטעם לפי הטף בבראשית מ"ז והוראתו אנשי בית.
(כח) כי לא מלבי בתרגום הע' נוסף עשיתי זאת. (כט) ופקדת לשון פקדה מצאנו על העונש וכיון שאמר מתחלה כמות כל האדם על מות בכלל לכן פי' פקדת נטל כל אדם אשר מוטל עליו והיינו המות ודברה תורה כלשון בני אדם שכל מיתה בא מחמת עונש. (ל) ואם בריאה יש נוסחאות שכתוב בהם בריאה חדשה שלא לצורך כי כל בריאה היא חדשה ובתרגום הע' השאילו מלשון ריאה *φασμαι* וזה אינו ופצתה האדמה כל פתיחה היא הפך הסגור ופצה היינו פתיחת פה אשר יוכל להסגר כמו כאן (דברי החכם מהו' יש"ר נר"ו). שאולה כבר הבאנו דעת האחרונים שהוא כמו שעול פי' נבוב וחלול כי חשבו הקדמונים שבטן הארץ הוא חלול והושאל על מקום הרפאים וכן העללע והעהלע בגרמנית וכן *κοιλος* ביונית coelum ברומית וטעם חיים או שנשארו חיים זמן מה מתחת לארץ או שירדו בלי מחלה לארץ הרפאים.
(לב) אותם דתן ואבירם אך קרח לא נבלע. (לג) וירדו אמר הראב"ע וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בם שאולה עכ"ל וא"כ לפי דעתו זה מחקי אל אשר שם בטבע וכן נראה מחז"ל באמרם כי פי הארץ נברא משעת ימי הבראשית וכן לדעתם כל עשרה דברים שנבראו באופן זה (באבות ה' ט') וא"כ צריך לפרש אם יברא בריאה כטעם אז ישיר משה ר"ל עתיד במקום עבר ואולם אם נס אמת שמענו מבקיעות הארץ כאלה, לפי פשוטו כאן ע"פ נס היה, כי היו פתיחה וסגירה מיד, ועוד שמשה נבא ע"ז ואיך היה יודע מקודם לכן — ויש מחכמים בעיניהם שבקשו גם המה לבאר כל זה עפ"י חקי הטבע והלכו בדרך עקלקלות כל שומע יצחק להם הא' אומר שמשה צוה לחפור את הארץ תחתם ושכח כי שם מאות אלף גברים היו במחנה והיו יודעים את זה והב' אומר שנקברו חיים ומביא ראיה שהקהל אמר למשה ולאהרן אתם המתם ואולם בזה הפסוק פי' אחר כמו שאבאר וכל דוחק ידחק ופשוטו של כתוב יורה על הנס ואין לנו עסק בנסתרות
(לה) ואש יצאה פירשתי באחרי מות.

יז (ב) השרפה כמו השרופים ועי' מה שכתבתנו לעיל ב' ל"ב אמלת פקדת. כי קדשו מלבד הלווי הזה בל"א זיא זאָללען הייליג זיין ולא מלבד עצמם או בתורת חרם הם קדושים. (ה) יש כתבי יד שמסיימין פה סימן הקודם ומתחילים סי' י"ז מפסוק וילנו. (ו) אתם המיתם אתם גרמתם וכן והשבתם את העם בשמות ה' כ"ב וכן והורדת' את שיבתו בבראשית מ"ב ל"ח וכן רבים במקרא ואין כאן מקום לקו'. (יא) והולך בספרי הכותים כתיב ולך מהרה ואין צורך לזה ודברי הראב"ע בפסוק זה פירשנו באחרי מות. (כג) ויגמול ידוע כי שרש גמל בעברית יורה על עשית טוב ורע ועל הסרת העולל משדי אמו ועל בכור פירות וע"ז אמר חכם אחד שעיקרי בערבית שרש יורה גמל על החתימה (וועראיען) ולכן בשול פרות ע"י חום השמש נקרא גמול וגם העולל אשר מחמים אותו נקרא כן — אך איך יפרש לשון גמילות חסד? ולכן נאמר שזה שרש אחר שהוראתו עמל וזה יאמר ג"כ על לשון עשה ועיין באוצר המלים להחכם געזעניוס (טהעזוירוס).
(כד) ויצא כתב אחד מחכמי הנוצרים כי המנהג בארץ ערב אם ירצו לתת עליהם שר לבא יפילו פור וגורל ע"י מטות אשר יתן כל אחד ואחד מהקרואים, והיה האיש אשר מטהו יצא עפ"י גורל נהיה להם לראש, ומטהו יענדו בצילים ובפרחים ומזה רצה לפרש הכתובים, ואולם אין זכר במקרא שהיה גורל וגם המנהג הזה אצל בני ערב לא ידעתי מניין לו זה.

יח (א) תשאו כאשר ראו בני ישראל מעשה הנורא שספר למעלה יראו פן ימותו ולכן השיב הש"ית שהכהנים יזהירו את העם ועליהם מוטל עון המקדש ר"ל העון בשביל המקדש. (ח) למשחה משח עניינו בערבית מדידה והחלקה (גלעטטען שטרייכען) כרעו משך בעבריה ולכן קצת המפרשים אמרו למשחה פה פירושו לחלק ולנחלה וי"א חלף המשחה חלק כי אתם המשוחים זאלבונגסגעביהר ולדברי המבאר לנתה"ש אין סמך כלל. (יב) יצהר נגזר מן צהר כדכתיב להצהיל פנים משמן. ראשית קאי אדגן ותירוש ובכורים אפירות. (טו) הטמאה בשמות כתוב פטר חמור לבד ותפש שם הכתוב כמנהגו של עולם כי חמורים הגדילו יותר משאר בהמות טמאות. (יט) ברית מלח ידוע כי עוד היום הזה יקראו בארץ ערב כל ברית אשר יכרתו קאלאט — מילחא כי בכרתם ברית יאכלו פת במלח ומלח סימן לקיום כי אינו מבאיש וכן היה אצל הרומי' והיונים כאשר תראה מספרי הומירוס בא' תמט' (איליאדע) וכן לא היה סועדים סעודה בלי מלח — ומה שאמר הראב"ע שהמלח מטעים את האוכל לא שייך כאן וכן מה שאמר אחרון אחד כי ברית תמו' ברית ר"ל ברור, זה בעצמו אינו ברור ונכון. (כ) בארצם לא תנחל עפ"י גורל וחלק לא

יהיה לך כלל וכלל. (כא) כל מעשר זה אינו דבר מועט כי הלוים היו כ"ב אלף וקבלו מעשרות משש מאות אלף בני ישראל עד שללוי אחד היה לו דגן כדגן חמשה איש מישראל ועוד היה להם חלף עבודתם כמה שנאמר בדברים י"ח ד' ועיין מה שכתבתי בפסוק כ"ב (כג) ובתוך בני ישראל לא ינחלו הלוים כי למעלה הזהיר על הכהנים יקב כידוע בור ששמים בו יין ועניינו נקב. כן תרימו גם אתם היינו מעשר מן המעשר — והנה בחלוקת הארץ היה ראוי לשבט לוי חלק י"ב מכל הארץ ותמורתו נתנו לו בני ישראל מעשר תבואתם וזה יותר מחלק י"ב ולכן נתנו לויים מעשר מן המעשר הרי שלא הרויחו כלל — וכל זה היה שלא יבטלו משמרתם ע"י דאגות ותהיה כל מגמתם להורות את העם ולשפוט משפט צדק. —

פרשת חקת

יט פרשת פרה אדומה נכתבה שלא במקומה וכן דעת חז"ל כמו שהעירונו ע"ז לעיל ח' ז' ואמרו חכמנו ז"ל אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני זו פרשת פרה אדומה, כי כל מצוה אשר נחקור עליה אפשר שנשיג טעמה באופן אחד ואולם אם תשיג טעם למה פרה אדומה מטהר טמאים ד"מ ותאמר אחכמה ויקשה לך למה תטמא טהורים ותראה כי רחוקה היא ממך ולחנם נלאו המפרשים לפרשה מנמוסי העכו"ם וחשבו שגם מצוה זאת נאמרה לעקור ע"ז מן השרש פעם יאמרו כי היה זה נגד חקי המצריים שעבדו לפרה ולכן צוה הש"ית לשחטה אע"פ שבכל הקרבנות צוה להקריב זכר, ופעם יאמרו שלצבע אדום יורה להפך לאליל טיפֿון שהיה אדום ואחרים אומרים כי לצבע האדום מורה על החטא ע"ד אם יהיו חטאיכם כשנים ופילון היהודי כתב כי אפר זכר לאדם כי הוא עפר ואפר וי"א אפר סי' טהרה ואולם לא אחד מהם שיכול לפרש את כל הפרשה ולכן אין לנו לעשות כ"א לפרשה ע"פי המלות והנכון שנאבדו ממנו המנהגים שהיו אז ובני ישראל בודאי הבינו את כלה כמה שנאמר לא רחוקה היא וכו'. (ב) חקת שרש חקק ופי' דבר קבוע ואין לשנות. עול אם הוא מלשון עלל בערבית או מלשון קשירה או שעניינו נטל ומשא ע"ז נחלקו המפרשים והבאתי את דעתם בפסוק ופרקת את עלו ושם הסכמנו לדעת האומרים שהוא לשון משא ואשר לא עלה עליה עול כמו תכלה לעשר את מעשר ר"ל כפל הפעל עם השם וכן וילעק נעקה — וכן המנהג אצל הרומים שלא לקחו בהמה לקרבן אם עלה עליה עול. (ה) ושרף כדין חטאת וכן הזיה הנאמר' בפסוק הקודם. (ט) נדה בתרגום הע' ובת"א ותיב"ע ובהעתקת הרב סעדי' ובסורי ובפירש"י ורמב"מן היינו מי הזיה ואולם אין להם סמך מן הלשון ולדעת האחרונים שרשו נדה או נדד והיינו ניעה ופקפוק כענין נדדה שנת המלך, ראו בחון נדדו ממני, והושאל אח"כ על הפרשה ומזה על הטומאה ודבר מתועב ד"מ הוציא הנדה מן הבית או על טומאת האשה בשעת וסתה והרב החכם מהו' יוסף פירסט בספרו אוצר המלים כתב ששרשו נדה והוא ע"מ חָבָר

והוראתו תעיבה ושנאה; ונדה היינו מתועבת וכן נדוי בתלמוד ומביא ראיה מאחר לשונות כמו בשפת הנדאית ויונית וגרמנית (ניד, *ονειδ*, ניידען) ועוד פירוש אחר יש לו שם בזה שטעמו אליל ובגוב והעמיק מאוד לדבר בזה הענין דברים נכוחים אך הפי' הראשון מסתבר יותר וכן דעת החכם בעזבניום. חטאת הפך החטא כמו ודשנו הסרת הדשן בפִעֵל לכן כִפֶר הסרת העון אם כַפֶר איש ברעהו וכן תְחַטא מסיר החטא. וכן חשבו הרומיים שאפר קרבנם מטהר הטמאים igne cremat vitulos, purget ut ille ciuus (Ovid Fast. 39.) וכן אצל הפרסיים היה המנהג לטהר את הטמאים במי רגלי שור או פרה קרבן והמעיי' בספרי לענד אוועסטא מתורגמים מהחכם קלייקער שם בח"ב רי"א — רי"ע ימצא חקים דומים ממש לחקי פרה האדומה, ואפר החטאת ושעיר החטאת ביה"כ שמטמאים ג"כ את הטהור עליהם דברנו בויקרא. (יא) וטמא ז' ימים זה תשובת התנאי ר"ל אז יטמא כי עדיין לא נתפרש טומאת שבעה לטמא מת ורק במצורע צוה כן והיינו אומרים דוקא מצורע החמור לכן בא להשמיענו שאף מת הקל יטמא שבעת ימים. (יד) זאת התורה לפי ענ"ד נפרד במקום נסמך והראוי זאת תורת אדם כי ימות באהל. (טו) צמיד פתיל בספרי הכותים נאמר צמיד ופתיל היינו מגופה מחוברת עם חוטים ולדעת הראב"ע — ב' מגופות הם והאחרונים פי' מכוסה היטב ומהוראת מלות צמיד ופתיל אשר בארנו במקום אחר משמע כדברי רש"י אין מגופת למידתו מחוברת יפה. — (יז) מעפר שרפת החטאת מעפר חטאת השרופה והוא מקרה תמו' בינוני פעול כמו שכתבנו לעיל י"ז ב' והחמיר הכתוב על הנוגע במת שע"י שמירה מן הטומאה שהיתה קשה על הטמא היו זריזים להלוית המת ולקבור את החללים והיה זה ג"כ לתועלת (מלבד שכר המצוה) שלא נתקלקל האויר מבויות הנשמתות.

כ (א) בחדש הראשון ולא נאמר באיזה שנה בא למדבר צין וע"ז נחלקו המפרשים לדעת יב"ע היה המעשה בחדש הא' בשנת ב' אלפים תס"ח ליצירה ולדברי חז"ל ב' אלפים תנ"ה ואנחנו בארנו דעת האחרונים בזה שהיה בשנת הארבעים ולא כדברי הרמב"ן שקדש א' בצין ואחד בפארן אלא שב' פעמים היו בקדש ושבאנו ראיה ממיתת אהרן הנאמר' בפרשה שלנו שהכתוב אומר שהיתה אחר מ' שנים, ובהיות בני ישראל נכונים לבא אל א"י כי מקדש קרוב: לא"י הוצרכו לשוב בחטא המרגלים, ושבו לקדש אחר מ' שנים ולא ספר הכתוב מן המאורעות שאירעו בתוך ל"ח שנים, כי אינם ראוים להספר ומה שכתב כאן הראב"ע אין לו יסוד בכל אופן עיי' בבאור כי אם תאמר כדעת הרמב"ן כי ב' קדש היו א"כ יפה טען עליו הנ"ל, ואם נאמר כדעת האחרונים ישבו בקדש ימים רבים קודם שליחת המרגלים והמעשה בכאן אירע לאחר מ' שנים. (ג) לפני ד' כאשר מתו אחינו בעון המרגלים ובעדת קרח או ששב על ארבעה עשר אלף וז' מאות שנפלו

בוצר עוללות

במגפה לעיל סי' י"ז והיינו לפני ד'. בגוע גוע ענינו התכוללות למיתה והנכון כדברי הרד"ק בשרש גוע שאומר שמורה על מיתה קלה שאינה בארוכות חולי. (ו) ויפלו על פניהם זה פעם שלישית שנפלו משה ואהרן על פניהם הא' במעשה מרגלים והב' במחלוקת קרח והמפרשים אמרו שמפני מורא עשו כבוד לבני ישראל להשתיקם ברגע כעסם וזה לא נ"ל כי כאן נאמר ויבא וכו' מפני הקהל שטעמו כטעם מפני מי המבול ר"ל שברחו מפניהם וא"כ איך נפלו על פניהם לפני העדה? אלא בודאי שנפלו באהל מועד על פניהם או להתפלל או להתנבאות כדרך הנביאים ומה שטען המבאר לנתה"ש על הראב"ע כבר הבאתי לעיל י"ו כ' שסותר את עצמו בזה. (ח) את המטה לדעת אנקוני זה מטה אהרן שהונח לפני האהל והביא ראיה מפסוק ט' שנאמר מלפני ד' ואפשר שגם מטה משה היה באהל. (י) שמעו נא המורים היותר נכון לחבר כל הפירושים השונים ועלומים מספר בחטאת של מרע"ה — כי הנה כל הראשונים והאחרונים יסכימו על זה שמר"עה שענו מכל אדם וקדוש ונאמן בבית ד' אשר היה מתאמץ על כל רגשות הנפש, כראוי לשליח אלהים, זה משה האיש הגדול, כעס בכאן, וברוב חמתו לא עשה כהוגן. הא' שברח מפני העדה כמו שפירשנו בפ' ו', והב' שדבר את בני ישראל קשות ולא בנחת כעד הנה שאמר שמעו נא המורים ואמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים שזה לשון דמשתמע לתרי אפי כי יוכל להיות שעלה בדעתו לומר: ראו בני אי אפשר לבשר ודם להוציא

מים מן הסלע ואם נוציא לכם הלא תראו כי ד' שלחני ובכחו יפליא לעשות, והיתה כשגגה שלפני השליט ויצאו מפיו הדברים האלה, כאלו היתה שתיקה למניעות וכאלו היה אומר מה נעשה לכם? המן הסלע נוציא לכם מים? כמו שאמר הצאן ובקר ישחט להם? וברוב חמתו לא דקדק היטב כי המרה את רוחו ויבטא בשפתיו וכן הרים את ידו והכה על הסלע פעמים, כאדם מלא חמה שאינו עושה מעשיו בשיעור הראוי ואחור ועושה ואנחנו נאמר כדברי החכם למלך הכוזרי אשרי מי שעונותיו ספורין. (יא) וירם משה י"א המעשה אחד עם מה שנעשה בצור בחרב שמות י"ז ואינו נראה כי הא' נקרא שם המקום מסה ומריבה ועוד שינויים אחרים יש כאן, והנכון שמה שאירע לאבות הוא שאירע לבנים ומשה היה יותר מתון בראשונה, וכן במעשה השלו לעיל שאמר הצאן ובקר ישחט להם ולא אמר כן בפעם הראשון כי בפעם הב' המרו יותר כי ראו כבר תשועת ד'. — (יב) לא האמנתם שרש אמן ענינו חזק ואמן ומזה המחזיק בדת נקרא מאמין וכן ההולך בדרך אחד ולא ישנה מעשיו פעם בכה ופעם בכה נקרא מאמין ובלשונם קאנזינקווענט והפוכו כזב וכן מים הנוזלים תמיד נקראו מים נאמנים והפוכם אשר יכזבו מימיו, ולכן נתרגם פה איהר בלייבט אייך ניכט טרייא געגען מיך ששנו את דרכם לעשות בדף אחרי את מעשיהם. (יג) המה מי מריבה והם מי מריבת קדש בדברים ל"ב כ"א וזה תשובה נכונה להמפרשים שחשבו שאלו מי מריבה הנאמרו בשמות עיין פסוק י"א. ויקדש בם לתנם נטה המבאר לנתה"ש מדברי הראב"ע כי אדרבה יותר קשה לומר שאלת בם שם על המים, הרק אך במים נקדש הש"ית הלא שאר נסים עשה כבר? ולכן נראה ששב על משה ואהרן וכן משמע מדברי תיב"ע והוא כמו בקרובי אקדש — בספרי הכותים נאמר' מכאן והלאה הפרשות מדברים ב' א' — ג' כ"ב להשלים הספורים. (יד) וישלח משה בדרומי של א"י הוא ארץ אדום ובני ישראל חנו בקדש והוא מדבר חול הנקרא כעת גאהר, ומפריד הר שעיר ממדבר מערבי אל — תסי והר שעיר נקרא כעת אל — שערא ומתחיל מדרום ים המלח עד לשון ים סוף המזרחי באילת והר שעיר שומם ובנוי במערב ונשפל למזרח על פני מדבר המזרחי והוא ארץ פוריה ודרך הקרוב לא"י הוא דרך בהר שעיר ולכן שלח משה מלאכים מפה ועוד אבאר ארץ אדום הנקראת אידומעא אצל היונים בס' דברים. (טו) ולאבותנו אשר מתו במדבר ודברי רש"י ע"פי דרש. (טז) עיר קצה גבולך עיר ראשונה בגבול ארצך. (יז) דרך המלך ע"פי פשט זה הפך שדה וכרם והיינו במסלה הנאמר לקמן י"ט וזה דרך המלך בצאתו עם אנשי חילו לא ילך בדרכים עקומים כ"א על מסלה ישרה כי הדרך הישר לבוא ממדבר אל א"י מוליך בין עזה לים המלח, אך משם לא יכלו לעלות ורצו לסבב את הארץ ללכת מצד דרומי מזרחי ואולם שם הרים גבוהים ושוממים ואולם בקעה אחת הנקראת גהֶע יש שם ובזה אפשר לחיל הצבא לבוא אל הארץ וזה דרך המלך הנאמר כאן וכן נוסעים עד היום הזה ממדבר לארץ. (יח) בי בפני וברשותי וי"א שהוא לשון שבועה ואין לזה ראי'. (יט) במסלה סלל כמו תלל ענינו הגבהה וטעמו על גזירת העפר להיסיר הדרך. — רק אין דבר י"מ הלא דבר מועט הוא וכן בתרגום הע' ולפירש"י ות"א אין שום דבר מזיקך וי"מ לא אשאל ממך דבר רק ברגלי אעבורה וי"מ כמו אל תעשו דבר בבראשית י"ט ח' ואחרים אומרי' שהוא כמו שלום לך ואין דבר (שמואל א' כ') ויהיה פי' שלום יהיה בינינו. (כא) ויט ישראל כאשר לא אבה מלך אדום העבירם בגבולו בדרך הבקעה שכתבנו לעיל היו מסבבים את הרגלו ויסעו לים סוף דרומי אל הר שעיר והיה אדום מאחוריהם וכן עושים עד היום הזה הנוסעים מים המלח עד עזה ילכו בדרומי להר שעיר ובצפון — מערבי יפנו לעזה ואחרי' פי' כי ארץ אדום מוגבלת מאד ויש ערבי ויש שם מדברות ודרכים שאינם שייכים לממשלת אדום ובדרך עקומה זה היו הולכים ופי' הא' מסתבר יותר. כב) הר ההר אין זה הר ההר הנאמר לקמן ל"ד ז' כאשר אבאר והנאמר כאן על גבול ארץ אדום כי כאשר נסעו לדרומי — מזרחי באו להר הזה וכן הנוסעים עתה מים לעזה יבאו על פני ההר הזה והוא הר גדול בדוד משאר סלעים שסביבותיו ושם היה בימים קדמונים עיר בירת ארץ אדום הנקראת סלע — פעטרא והיא בעמק הנקרא וואדי. — מוסא ובתוכו ילך לשון הר שעיר דרך א' וחצי יום מנגב ים המלח וכדרך יומים מלשון ים סוף באילת והר ההר היא תלול ויקשה לעלות בו ויש שמה מעלות אשר בנו הישמעאלים ובכבוד אצל הערבים עד היום הזה וקוראים אותו דשעבל — נאבי — הארון או סיתי — הארון וקברו של אהרן כמו בהיכל ושם יקטרו זבחים והנה בתיב"ע נקרא הר אומנוס ומצאתי בספרי הטבע לפליניוס בוי"ו פ"א שמלא שם האמאנאס וכתבתי מזה בהקדמה לס' בראשית. (כח) וימת אהרן שם ובדברים כתוב שמת במוסרה וכתבתי מזה בסוף הספר במאמר אלה מסעי ע"ש שאינו קשה כלל. —

כא (א) מלך ערד מספורי כותבי השמעות משמע כדברי הרמב"ן שהביא המבאר ולא כראב"ע וערד

הוא בארץ כנען שהוא שם כללי לכל ארצות הקדם כמו שהעירונו לעיל בפ' שלח ועוד במערבי מדבר יהודה ובכ' מילין מחברון וד' מילין מעיר מעלאטה והחכם ראָבינזאָהן מצא עוד מקום ששמו טעל — אראד אך לא נמצאו שם חרבות. האתרים בתרגומי' נעתק המלה הזאת באתרא בלשון התלמוד ר"ל במקומות שנכתבו עד כאן, והאחרונים מסכימים עם תרגום הע' שהוא שם עצם פרטי והיינו מקום הלך בנגב א"י בין הרים בגבוהים ומה שפי' המבאר כת"א לא יתכן להיות כי כבר שבו מדרך המרגלים כאשר באורתי. (ג) חרמה פי' בפרשת שלח שהוא צפת וכן הבאתי שם מהחכם ראָבינזאָהן שמצא המקום הזה ובני ישראל לא הורישו את מלך ערד עד בימי יהושע והקדים הכתוב לקרוא שם המקום חרמה כבמקומות אחרים. (ד) ויסעו משם נסעו הנגבה מצפון ים סוף המזרחי ללכת אל מזרח המדבר והמדבר הזה אם ותהו עד מאוד ולכן קצרה נפש העם. (ו) השרפים י"א שרפים תאר לנחשים וכן משמע מפסוק א' ובישעי' י"ד כ"ט ונקרא כן מתין כובע שיש להם בראשם והנחשים האלה יקראו באַזיליסקען ושרף בערבית כמו שר בעברית ומכתר שעל ראשו נקרא כך וכן ספרו הירודוט ודיאָדאָר ממדינות האלה שארס שלהם מזיק מאוד. (ט) והביט אל נחש נחשת כדרכנו נגיע פה לפניך דעות האחרונים בזה אף שאין אנו מסכימים עמהם י"א שהלביש את דמות הנחש למען יכיר אותו כל איש ויהיה נשמר ממנו וזה פירוש והביט אל נחש נחשת וי"א שהיה סימן על ראש הבית אשר הובאו שם הנשוכים להתרפאות ובל"א איין אויסהענגעשילד אכן פעודאלארעט וכן היה במצרים נחש סימן המורה על הרפואה כי איסקולאפ האליל המושל לפי דעתם על הרפואה יצוייר בדמות נחש — וכל זה שוא והבל והנכון שהיה ע"פי נס — נחשת הוסיף משה מדעתו אע"פ שלא נאמר לו אלא לעשות שרף ואולם השרפים נוצצים כעין נחשת קלל (חזקוני). (י) ויסעו בני ישראל מאבות אבות לא מצאוהו בעלי המסעות והנה בדרך זה ר"ל בנסעם מקדש לצפון ים סוף המזרחי פגעו במקומות אשר באו גם בפעם הראשון והלכו עתה בדרך יותר קצר ר"ל בדרך שעוברים בו עוברי דרך מעזה עד ים גם כיום הזה ולא כפעם הראשון שהלכו לעציון גבר אלא לצפונו הלכו ואדבר מזה בסוף הספר. (יא) עיי העברים לפעמים נקראו עיים סתם ועברים המה הרי עברים והוא שבשול הרים הנקרא כן והוא נמשך עד ים המלח לצד מזרחו כי"ב מילין ומתחיל ממול לירחו והולך אל מדבר המזרחי ויש שם נהרות יוצאות אל ים המלח וא"כ עברים הוא הנקרא קאראי — טרפונא ועיים הוא מקום מחנה עד היום הזה ונקרא קאטרנה.

(יב) זרד מנגב לארנון היה שם עמק ושם ג' נהרות ושמם אל — אהזא ואל — קערעק ולכן מסופקים אי זרד הנאמר כאן הוא העמק או א' מג' נהרות ואם הוא אל — אהזא או אל — קערעק? ולדעת תיב"ע הוא הראשון שהוא אומר עליו נחלא דחרבי חילפי ובלי וסגלי (כך היא הנוסחא המתוקנת ולא המשובשת נחלא דמידכי שאין לו שום הבנה) רצה לומר חילפי הוא ערבה שצומח שם ובלי הוא מה שנקרא אצלנו ראָז-מארין וסגלי מין צמח ידוע בשם אלרוין וכל זה שייך אאל — אהזא ועל העמק שם ואולם כיון שזה כבר נקרא נחל ערבים או נחל ערבה במקרא, ואל — קערעק אין לו שם במקרא לכן יותר ראוי לומר שזרד הנאמר פה הוא אל — קערעק מלומר שאל — אהזא יש לו ב' שמות. (יג) ויחנו מעבר ארנון מעיים נסעו למזרח הארץ כי הארנון מקורו בהרי ערב ונופל אל ים המלח והוא הולך בגבלת ארץ סוריה הנקראת כעת וואדי מודשעב והמואבים ישבו בכל ארץ המזרח ונקרא כל המחוז ע"י זה ערבות מואב ואולם סיחון האמורי היושב בנגב לקח מהם את כל ארצם עד שלא היה להם כי אם הארץ בנגב לארנון, וארנון בין צפון מואב ונגב אמורי בין שתי גבולות הארץ הנקראי' עתה אל — בעלקה וקערעק. (יד) על כן יאמר רבו הפירושים בפסוק זה יש אומרים (וכן מסכים הרד"ק) שמלות ואת והב מחוברות אתוהב ר"ל ד' נראה בסופה ובתרגום הע' נאמר תתו' והב מלת זהב ע"פי דברי הכתוב בדברים א' א' וי"א כי והב שם מלך מואב הוא ופירשו כן: על כן יאמר בספר (אחד ידוע באותו זמן) מלחמות ד' (נלחם ד') את והב בסופה — וי"א כי והב היינו מתנה שנאמר לקמן י"ח ולי נראה כי והב וארנון וסופה כלם שמות נהרות הנה בסופה תרגמו הע' ἐφλόγισε מלשון אסיפה כאוס ד' והנכון שהוא שם נהר כאשר נפרש בדברים א' א' ואת הנחלים הרבה נחלים נשפכים אל הארנון. (טו) ואשד בתרגום הע' כאלו נכתב ואָשר ר"ל תקן אותם וכן בסורי. ער עיר בירה בארץ

מואב מנגב לארנון ועוד נמצאו שם חרבות ונשען לגבול מואב פירשנו לעיל פ' י"ב. (טז) בארה לדעת החכם בעזענייוס הוא באר אלים הנאמר בישעי' ט"ו ח' ולדעת חז"ל הוא באר שמצאו כבר ולרמב"ע היא באר אחר ועכ"פ במדבר הזה יבש ואובד אשר אין איש יקוה למים דבר גדול הוא למצוא באר ועוד בזמן הזה לפעמים נמצא מקור מים ממש על פני הארץ או כאמה מתחת לארץ. (יח) במחקק אינו כדעת רש"י שהוא כמו בפי מחקק כי מלת במשענותם משמע שמחקק זה שבט והע' תרגמו כרש"י והרבים שואולנבאטא אין לו הבנה כלל והרב סעדי' והסורי תרגמו כאלו נכתב וחקקה. וממדבר מתנה נדבר ע"ז במאמר אלה מסעי והנכון

כדעת חז"ל ות"א וי"א שמתנה הוא הנקרא כיום משענה. (כ) ראש הפסגה תחת ראש הפסגה כי אין נכון שיהיה גיא על ראש ההר. (כא) אל סיחון מלך האמורי אין זה אמורי אשר ישב מעבר לירדן בגבול יהודה כ"א עם אמורי אשר ישב על נהר יבוק ונחלק לשני בזעים הא' תחת שבט סיחון מיבוק עד ארנון ועירם חשבון והב' תחת שבט עוג ועירם בשן ושניהם נלכדו מישראל והיבוק יש לו מקור אחד לנגב — מזרחי והב' לצפון מערבי ועל מקור הב' ישבו בני עמון. (כג) יהצה עיין ביהושע י"ג י"ח ויבק הוא הנקרא היום וואדי — סערקא בצפון ארץ בני עמון. (כד) כי עז ארץ בני עמון הרים סביב לה. השבון כ' מילין מירדן עיר בארץ בעלקה ונמצאו שם חרבות בגבעה אחת ובארות אבונות מעת ההוא וסביב לה בנות ושדי תרומות. (כו) במלך מואב הראשון בתרגום הע' τὸ πρότερον ר"ל מקודם לכן היה נלחם; ובתרגום הסורי והערבי במלך מואב הנאמר לעיל וי"א לפני מלוך מלך בלק. (כז) המשלים המאחקים למואב באו חשבון אם תוכלו. (כט) כמוש אליל מואב ובענין עבודתו נחלקו המפרשים י"א שהוא הנקרא

בוצר עוללות

κομος אליל היונים אליל המושל על ליצנות והשחוק וי"א שכמוש הוראתו זבוב כמו בערבית והוא כבעל — זבוב אלוהי עקרון ובמדרש כתוב שהוא אבן שחור שאליו התפללו ואפשר שנספר אותו עם אבן קאאבה שעבדוהו בני ערב לפני בוא מחמד מחוקקם. (ל) ונירם בתרגו' הע' קראו ונינם ובערבי מלשון ניר לכם ניר והרב סעדי' מלשון דרך והנכון משרש ירה כדברי המבאר ובזעניוס. דיבון הוא דיבון גד עיר גדולה על נחל ארנון ועוד נמצאו חרבות ממנה בשם דיבאן והוא יותר לצד צפון. ונשים עד נפח בתרגו' הע' וְנָשִׁים

ונפח לדעתם מפעל נפח ואולם אין לו הבנה כלל ועיקר שגרשו שמם ונפח י"א שהיינו נבח עי' לקמ' ל"ב מ"ב. אשר עד מידבא אשר בנקוד להורות על כתבי יד שחסר הרי"ש בהם ונכתב אש כבתרגו' הע' ובספרי הכותים וכן משמע מפשוטו של כתוב ונשארו עוד חרבות ממידבא ועל גבעה בצד מערבי חרבות היכל אליל ובורות למקוה מים — והנה עוד הרבה פירושים יש בפסוקים האלה עד שילאה בהם הקורא, והחשובים מהם הבאתי לפניך והשאר אינם כ"א נחוש ודמיון והגיון ספק ופורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו. (לב) יעזר בארץ אמורי. וכט"ו מילין מחשבון ותרבותיה נקראו עד היום הזה סאר או סור. (לג) בשן בתרגומים בותנן ומתנן ובית שן ובספרי הכותים באנצאן ובייוסיפון כתב שהוא באטאניה מעבר לירדן בין יבוק וארנון ושם בקעות למרעה לצאן אחו ונאות דשא וכן מורה מלת בשן בערבית בקעה ואדמה פוריה וחלק הצפוני ממלכת בשן נקרא כיום חורן ונראה כן ג"כ מיחזקאל מ"ז ט"ו וחלק הנגב נקרא בעלאד — ערבאד או בלד — בני — אוניד ולבשן היו ב' בירות אדרעי ועשתרות והראשון נקרא אח"כ אדראה ככ"ה מילין מבאָסטרא או כט' מיל' מאבילה וחכמי ערב יאמרו כב' מילין מדמשק והיום הוא כפר וכן עשתרות כפר הנקרא היום מצאריב ומזה נראה כי משה בא יותר לצפון ארץ ישראל.

פרשת בלק

כב (א) בערבות מואב ע"ל פ"א י"ב שאינם שייכים לממשלת מואב והחכם בורקהארט כתב שהוא העמק בין ארנון ונבו — והנה שם מואב לדעת האחרונים נגזר ממוא שהוראתו נגר ונזל בערבית ומצאנו מי' תמו' מוא בחסרון האלף כמו מי תמ' מיא וגי תמו' גיא ומזה תבין מלת בתו שלג איוב ט' ל' ר"ל במי שלג ומואב היינו מו — אב ר"ל זרע אביו לוט, אבי אמו, וממלכתו נגבלה מים המלח וירדן וארנון ונקראת היום אל — קור ע"ש קיר מואב. (ד) זקני מדין, בני קטורה כאשר כתבנו לעיל י' כ"ט ואינם המדינים שנאמרו בשמות ב' א' ואלה הנזכרים פה ישבו, כאשר בארתי לעיל, בצפון הארץ בגבול מואב — ובאמת מואב ומדין היו צוררים זה את זה ויתאחדו רק נגד ישראל כי בשנאת ישראל כלם אחדים כידוע. ילחכו המשל לקוח מתכונת הבהמה שהיו כלם רועי צאן ובקר. (ה) בלעם בן בעור תלי תלים של פירו' נאמרו על בלעם והנראה לענ"ד הוא כן בלתי ספק נביא היה כי מצאנו שנגלה הקב"ה אף לנביאי האומות כאשר כתבתי לעיל סי' י"ב לטובת ישראל ואם גם בחלומות ובחידות כאבימלך ולבן — ואולם בלעם רשע היה כמאמר חז"ל והא לך ראיה האיש אשר פעם א' יאמר ד' אלהי ויודה באלהות יחיד ומיוחד והוא נלמד אעפי"כ לבעל פעור וא"כ חלק לבו והוא קוסם קסמים ומנחש בישראל ובאמת צריך לפסוע על ב' סעיפים הא' שיודע בעצמו כי ישראל יעשה חיל וכל הגוים יאבדו לפניהם ויודע כי אמת תורת משה ואולם עכ"פ אהבת ארץ מולדתו הנטועה בלב כל אדם נטועה בתוכו ואינו יודע למי ישמע, אם לקול האמת והישר או לקול אהבתו וזה טעם בלבול ופקפוק וספק בכל מעשיו והעמים שספרו את המעשה הזה לישראל בעצמם לא ידעו טעם התנהגותו כי הם עורים וחסרי לב ומאמתת הדת לא הבינו כלום ונתבלבלו במעשה בלעם והיה בעיניהם כמשוגע ונכתב המעשה הזה בתורתנו כפי אשר ספרוהו אז, להודיעך כי גם נביאי אה"ע התנבאו על גדולת ישראל — ועל פתיחת פה לאתון אין תימה כלל כי מי ששם פה לאדם הוא יפתח פי האתון או שנדמה כן לבלעם בחזיונו כי זה מדרכי הנביאים אשר לא ידברו פה אל פה עם הבי"ת שנגלה להם בחזיונות כאלה. פתורה שם מקום ובוואולגאטא ובסורית נכתב פותר ר"ל פותר חלומות ואינו כן שהרי ה' בסוף תמו' לת"ד בתחלתו. על הנהר ארץ בני עמו נהר פרת וכן אמר מן ארם ינחני בלק שהוא ארם נהרים שבין פרת וטיגרים ולא כמה שנכתב בספרי הכותים ותרגום הע' ארץ בני עמון כי עמון מעולם לא ישב על נהר פרת. במזלי י"א משרש מלל שהוראתו שתת ואינו כן. (ו) לך ארה לי כן חשבו הרומיים והודים שיש ביד הקוסם להשחית במאמרי פיו. (ז) וקסמים מה שבאר בנתה"ש אינו נראה כי מה צורך לכלי תשמיש קסמים ולכן נאמר כדעת ראָזענמיללער שמלת קסמים כמו בשרה שמואל ב' ד' י' והיינו חלף ושכר בשורה וכן פעולה שיורה על הנפעל ועל שכר הפעולה כמו פעלת שכיר וקסמים היינו שכר הקסמים לרוב הכסף לקחו לשלמו בעד קסמים לויבעראָזהן ומלת קסם הוא גורל ואולי כי זה התחלת כל כשוף לחרוץ משפט עפ"י גורל וכן גזרין בדניאל על המכשפים והארכתי בזה בס' ויקרא במקומו. (ט) ויבא אלהים פילון היהודי והרב דון יצחק כתבו כי חוזה כוכבים היה ולכן אמר שימתינו הלילה וי"א שראה בנבואתו שלא יוכל לקלל את ישראל וירא פן ירד מכבודו אם יאמר זה, ולכן נדמה כאלו עוד יראה לו ד' ובבקר אמר שאמת נראה לו ודעתנו בזה אמרנו לעיל פ' א'. (יד) שרי מואב ולא זכר שרי מדין כי שרי מואב יותר חשובים היו. (יט) ועתה שבו הלא כבר אמר לא אוכל לעבור את פי ד'? אלא שנחלק לבו ואינו שלם לא עם ישראל ולא עם מואב. (כב) ויחר אף למה חרה אף ד' והלא הרשה לו ללכת? כך שאלו המפרשים ותירצו כדרכו והרב סעדי' הוסיף מדעתו אחר מלות כי הולך הוא מלות: מחמדת כסף והנכון כדברי הרמ"בן בבאור וכן משמע מלשון הכתוב: אם רק לקרוא לך באו האנשים אז תלך ומכלל הן אתה שומע לאו ואם מבקשים שתקלל

לא תלך. (כד) במשעול לדעת החכם מהר' יוסף פירסט הוא דרך חלול ונגזר מן השרש האָהלוועג, (כח) ותאמר לדעת הרמב"ם זה חזיון הנבואה כאשר כתבתי לעיל. (לב) ירט י"א שפרשו רעה ולרד"ק רוע ורצון והאחרונים הסכימו לדעת ר' סעדי' שהוא מערבית ופירושו יורד לשחת פחז כמים והחכם ר' יוסף פירסט אמר שהוא כמו ירד ובספרי וכן בספרי הכותים כמו הרע הדרך לנגדך לנגדי ובסורי ובוואולגאטא נטית על הדרך שהוא לנגדי. (לט) קרית חצות עיר בארץ מואב שלא נמצאה עוד וי"א שהיתה בגבול ארץ מואב וזה לשון חנות מבצר אנה וכן בוואולגאטא ובתרגום הע' תרגמו εἰς ἐπαύλεως וכן תרגמו הלוות בבראשית כ"ה ע"ז ומזה נראה שהיה כתוב לפניהם קרית חצרות. (מא) במות בעל שחשבו שהוא מקום כשר לכשפים

כג (א) שבעה מזבחות מספר שבעה היה קדוש אצל העמים הקדמונים וכן אמר מולא בשירי ווירגיל Nunc grege de intacto septem mactare juvencos Aen. 6138 וכתב החכם דוקטור פיליפזאָהן שמצא בספרי הקורות וז"ל: אם ירצה מלך הודו ללכת למלחמה יביא קרבן לאליל הנקרא ווערמא — קאלי ומנוה לבנות שבעה מזבחות לפני בית אליליו ואנשים שבעה מזרקות מים ועליהם עלי על מאנגאר ואגוזי קאָקוס ואצל כל מזבח ומזבח יש בור מלא אש והקרבנות תהיינה או שבע או י"ד או כ"א והמה שורים או אילים או תרנגולות ואיש אחד יכה בסכינו אחת את כלם ארבה ואח"כ נשלכים אל בורות האש וקוסמי קסמים והכמרים הולכים אל בית האליל להקטיר קטרת ואחר זמן מה ישובו אל המלך נופלים וגלויי עינים כאלו מתנבאים ואם עוד ידברו אל המלך יקח מאפר הנשרפים וישליכהו אל נכח הנהר הנודר אותו ומקלל את אויבו בקללה נמרצת. (ג) וילך שפי הוראתו בסורי' מקום מסולל וכן בתרגו' הע' וי"א וילך מהר וי"א בדד ולרד"ק וילך להבות והעיקר כהרבנים הע'. (ז) ארם מעזאפאטאמיען והוא מזרח מואב ומזה הטעם אמר מהררי קדם. (ט) לבדד י"א זה סימן בטחון ושלום כי מתלונן בצל שדי אינו ירא מכלום וכן וישכון ישראל בטח בדד וכן נאמר לא דלתים ולא בריח לו בדד ישכון. (י) ומספר י"א שהוא כמו מי ספר והיינו כנגד מי מנה ואינו נראה לי כי דלתות הסיר אינם מורים לכך וי"א שהוא כמו ולמספר את המתנות ר"ל יחס המשיכות ולדעת בעזעניוס הוא פעל בעצמו. רבע לרד"ק מלשון את תרביע ר"ל זרע ישראל ולא מנאו שם זה על זרע קיום הם ושלום. ישרים אמר כמו ישורון ולדעת הערדער ע"ד כנוי נקראו כך. (יד) שדה צופים בקעה נראה הסר ושם מתקבצים הצופים כנוהג בימים ההם מפני השודדים והרואים שמסוכן מהם הדרך. (יח) עדי בתרגו' הע' כמו עדי ר"ל שמע אתה שתהיה לי לעד וי"א האזינה עדותי

שאני מעיד והנכון כדברי המבאר. (כא) לא הביט און י"א מלשון און ותרפים ר"ל לפי שבני ישראל אינם עובדים ע"ז לכן לא יועיל הכשוף בהם וי"א לא הביט המביט עון בהם כי מנוקים מכל חטא ולר"ק לא הביט בו על השי"ת שאינו רוצה להביט רעה בישראל ובתרגום הע' כדברי הרמב"ן ובאור ותרועת מלך בתרגום הע' וכבוד מלך בו והאחרונים אמרו שאלה התרועות שהריעו בני ישראל לפני המקדש וכן בצאתם למלחמה לקבל עול מלכות שמים ואמר לפי שד' הוא המוליך ומביא ואליו יריעו התרועות לכן לא יקום איש כנגדם וזה הפי' עולה יפה. (כב) ראם אכתוב לך בקצור דברי החכם געזעניוס בס' אוצר המלים וז"ל: ריס או ראם הוראתו הראשונה מרומם ונעלה. ועל החיה הנקראה כך יש ד' כתות בין המפרשים הא' תרגומי התורה מעתיקיט רימנא וכן תרגמו דישון והרב סעדי' לא הוסיף בתור ע"ז ובפשיטא משמע שהוא דומה לשור ולדעת חז"ל הוא חיה הנקראת באנעללא הב') תרגומי היונים י"א שהוא חיה שיש לו רק קרן אחד איינהאָרן וי"א שהוא רהינאָצעראָס ויותר רבים חשבו המפרשים שחיה זאת לא נמצאה עוד בטבע, ואולם מנאו בטיבעט חיה כזאת ואמנם דומה לחמור או לסוס ומצוי רק בארץ הדו ולא בא"י וראם צריך להיות במספר רב בא"י וגם דומה לשור. הג' דעות האחרונים ויהם באחרד שאמר שהוא המין הנקרא אנטילאָפע. והד' אחרוני האחרונים שאומרים שהוא מין שור הנקרא ביסאָן וזה מסכים עם כל המקראות ומצוי ברוב בא"י כמו שכתב החכם ראָבינזאָהן ולזה נסכים גם אנחנו. כתועפות פרשו יעף ובתרגום הע' עניינו הדור וי"א קלות רגלים ולרד"ק יעף כמו יפע ר"ל התרוממות. (כג) כי לא נחש ר"ל לפרש בני ישראל אינם צריכים לקסמים כי יאמר להם כרגע מה פעל אל. (כח) הפעור הר במזרח ים המלח (לקמן כ"ה ג').

כד (ג) שתם העין גלוי עינים ובתרגום הע' סתום העין להפך ממש ועניין הנבואה כזאת ידוע. (ו) כנחלים אינם נחלי מים שאין המשל הזה דומה למחנה ישראל שמתפשט לארכו ולרחבו אלא נחלים בקעה געדעהנט וויא טהעלער, כאהלים בתרגומים מלשון אהל ואינו כן כי אם מן עץ אַלאָע ועליו

יתנו לו לאורחי דרך וענפו נותן ריח ניחוח. נטע ד' או פי' שצומחים מעצמם ולא בידי אדם כמו ארזי הלבנון אשר נטע או שיחס הנטיעה אל השי"ת מתוך יפים. (ז) וזרעו במים רבים, דברי המבאר אינם עולים יפה לאתמך בכתובים וגם אין מדרכי הלשון כן, ולכן נפרש כדברי האחרונים וזרעו ירבה כשטף מים רבים וכן מצאנו בתהלים קמ"ד ז'. וירם מאגג אגג עניינו בערבית התנשאות ולכן אמרו שכל מלך עמלק נקרא אגג ככל מלך מצרים שנקרא פרעה ולזה כיון הרמב"ן וזכר עמלק לפי שנלחם עתה עם ישראל. (ט) כרע שכב עי' בפר' ויחי שבארנוהו שם. (יד) איעצך שרש יען כיעט בערבית לדעת בעזעניוס והוראתו התראה ומזה מגיד עתידות נקרא יועץ ומעתה פי' הכתוב כן אם לא הָכנעת בכל אלה אגיד לך

מה שיעשה העם הזה לעתיד לבוא. (טו) נבואה הזאת הוא כללי' ולא פרטית ולאנם נדחקו המפרשים לבאר כל מלה ומלה על הקורות שקרו כי בדרך כלל אמר הנני רואה שישראל יעשה חיל ויגלה על עמים

רבים ואכן עמים אחרים יקומו אחריו וגם הם יפלו עד בוא הכותים שהמה או הרומים או היונים ואולם כתים גם הם יאבדו. (יז) כוכב רמז לממשלה וכן בישעי' י"ד י"ב וכן בשירי הרומי אָוויד תמלא המשל בזה ומחץ פאתי מואב ובירמי' כתוב ותאכל פאת מואב מ"ח מ"ה. וקרקר בספרי הכותים נאמר קדקד וא"כ מלת ומחץ מושב ג"כ למטה וכן משמע מירמי' שם וכן בתרגום הע' וי"א שהוא מלשון קיר והוראתו השחתת הקיר כמו ודשנו, וערפתו וכו' ואולם הנכון שהוראתו הראשונה חפירה ועקירה מן השרש. שת י"א שהיא תמור' שאת והיינו בני שאון שנאמרו בירמי' שם וטעמו בני איל שהומים בקול רעש והמיה והמה מואב ועמון שהם שת ישן נושן ממלכת מואב. (י"ט — י"א) ל"נ כי לא על שאול ולא על דוד נבא כ"א דרך כלל כמנהג נביאי אומה"ע שחשבו בחשך ולא דברו בפרטים. (כ) וירא את עמלק ראשית גוים עמלק עם ישן נושן ונכבדים על זה אמר שוכני קדם. עדי אבד בספרי הכותים עד יאבד ובלתי ספק עדי הוא מלת היחס ולא מלשון לעולמי עד וי"א מלשון הורד עדיך (כהתכם פּאטער) וזה דוחק גדול. (כב) יהיה לבער כמו ויהי השער לסגור והיה לאכול ורבים כמוהו. עד מה אשור תשבך בספרי הכותים עד מאשור תושבך ר"ל עד שיבוא תושבך מאשור ובתרגום הע' כן כאלו נכתב אם יהיה לְבַעֵר קֵן ערמה ואשבו כי בעור הוא שם עצם

פרטי משר איל הקינים ואמר אם גם בעיר הוא מלא ערמה כקן מלא עוף אעפ"כ אשור תשבו כן נ"ל שאשבו פה בפירוש הפסוק ובוואולגאטא אם תהיה המבואר שבקין עד מתי? אלא אשור תשבך — וכל זה דוחק מאוד. (כג) משמו אל י"א שהוא מלשון שמם מי יחיה אם ד' ישוממהו וכן בספרי הכותים ואל י"א שהוא כמו לאנשים האל תמו' אלה כלומר אם יהיה הדברים האלה אשר אדבר וכן משומי עם עולם ישעי' מ"ד ז'. וצים ספינות לדעת געזעניוס לשון צוה בערבית הקמה שמקימים את הספינות בים כנס נספם

ובתרגום הע' נכתב ויוצאים ובספרי הכותים יוציאם מיד כתים כתים יושבי אי קיפרוס לדעת היוסיפון ונקרא כן על שם קולוניא שילאה מצור ובימי הרומיים עוד נמצא שם עיר ששמה Κιττιου ונמצאה עד היום הזה וכתים נקרא על כל איי ים שאמצעי שהוא ים הגדול ולכן אין לברר היטב אם הרומיים או המוקדונים מובנים פה. בני עבר י"א שיושבים מעבר לנהר פרת. (כה) וילך למקומו ולקמן נאמר שנהרג עם שרי מדין ואפשר שהלך למקומו ושב למדין או שהיה מרגלו ללכת והפצירו בו זקני מדין לשבת עמהם.

כה (א) שטים זה אבל השטים ככ' מילין מירדן לדעת היוסיפון ונקרא שן ע"ש העץ הצומח שם — ויחל העם בתרגום הע' חלל את עצמו והנה הזנות היתה עבודת בעל פעור שהוא אליל על רבוי הזרע ולכן עשו תועבת זמה בהיכלו ולכבודו וזנו נשים וענו בתולות ועל שם פעור י"א שהוא פגור שהוראתו אבר התשמיש בלשונות בני קדם וי"א מלשון פערו פיהם שפותחים פתח בתולות ורש"י כתב כדברי חז"ל ולא מצאתי סמך לדבריו בספורי הקדמונים. (ג) ויצמד י"א מענין צמידים על ידיה שהיו נושאים כלי תכשיט לכבוד בעל פעור. (ו) ויקרב במרד ובמעל ולא כסתה פניו כלימה מתרע"ה והעם שהיה בוכה. (ח) קבה בדברי המבאר וכן קופפעל אל — קאפע בערבית ולא כל אהל נקרא כן אלא שעושים אותו לתענוג ולעדן איין לוסטצעלט. אל קבתה בוואולגאטא נעתק אל איברי תשמיש.

פרשת פינחס

כה (יב) את בריתי שלום כמו את ברית שלומי. (יז) צרור שע"י כן יתרחקו יותר מן המדינים.

כו (ד) מבן עשרים שנה היה ראוי לכתוב שאו את ראש או כדומה והנה מנין חדש מנה פה טרם נסעם אל ארץ כנען, וגם נפלו רבים במדבר ובבעל פעור והיו צריך למנותם מחדש, וסכום הפקודים תר"א אלפ' ורש"ל וא"כ היו יותר מב' מאות רבבות נפשות ומתוך כך נראה לבדי' שנשתנה טבע המדבר בזמן רב, כי כל הנוסעים מיואשי מלחמה תחת הקיסר נאפּאָלעאָן עד החכם ראָבינזאָהן יעידו כי לא יכלכל המדבר כעת כ"א כוי"ו אלפים ואולם יושבי המדבר עצלים ונרפים תשדד אדמתם וירב החול ונשתנה לתהו וישימון ועל זה אלא ד' היה המוציא ומביא ואם קצרה נפש העם בדרך רק לפי שלא היו שמחים בחלקם והתאוו תאוה כי באמת היה להם להחיות את נפשם. (ז) שלשה וארבעים אלף ושבע מאות וא"כ נתמעטו בג' אלפים תש"ע כי מתו בעדת קרח ובמגפה. (ח) בני פלוא איחר להזכיר בני פלוא לפי שלא נשאר זרע מבניו. (י) לנס היינו לאות. (יב) נמואל הוא יתואל בבראשית ושם דברנו מזה. (יד) שנים ועשרים נתמעטו בל"ז אלפים וכן שבט גד בה' אלפים וק"נ ואפרים ונפתלי כל אחד בת"ת ואולם שבטי יהודה יששכר זבולן מנשה בנימן דן ואשר נתרבו עד שהיה סכום כלם שש מאות אלף ואלף ושבע מאות ושלשים וכן בקרוב בשנה הראשונה והיה זה מהשגחתו שלא יתמעטו כי צריכים הבנים לישוב הארץ וזה באופן יוצא מדרך התולדות. (נה) אך בגורל ר"ל בבחינת המחוז אשר ינתן לכל שבט אם לצפון או לדרום אם בהרים או במישור יהיה הכל ע"פי גורל ואולם לפי הכמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט וטעם איש לפי פקדיו בפסוק הקודם ר"ל מטה לפי פקדיו. (נט) בת לוי הנכון בשבט לוי כי לוי בעצמו היה בן קמ"ה שנה בעת הֻלדת יוכבד אשר ילדה אותה בתרגום הע' אותם ושב על משה ואהרן וזה אי"א כי המה בני עמרם היו וי"א אותה שם עצם פרטי שם אשת לוי אשר ילדה יוכבד ואינו כן כמו שבארתי, והנכון כי לשון קצרה תפס.

כז (ג) בחטאו מת ע"פי פשוטו כמת כל אדם ולשון ענוות דברו לפני משה ועי' מה שכתבתי לעיל ט"ז כ"ט (ח) ובן אין לו ואם לו בן, זה ינחל וכן בנמוסי אתיק. (כ) ונתת מהודך ע"י שתלוהו בעיני הקהל תתן לו מלכות וממשלה. (כא) ושאל לו כמו היום האילותי לשאל לו באלהים כלומר בעבור וזה כפי' ה"א שהביאו המבאר. —

כח עניני מקראי קדש דברנו עליהם בויקרא. ומסיים פה בפסוק י"ט אלה תעשו וגו' ולנסכיהם וזה אומר שם אל ונדבותיכם כי אם על נסכי העולה כי נסכים לבדם אינם באים בנדבה. —

פרשת מטות

ל (א) יאסר בית אישה נדרה נראה טעם לותר בתרגומי ההרגם: ווען יעמאנדעם געווארדע געשעבעט ואמר שבית אישה היינו משפחה.

לא (ד) אלף למטה די בתעשו הטעם כי לא נלחמו עם כל המדינים כ"א עם ה' שרי מדין רועי והנם תלמידי מלחמה — ובאמת לא נלחמו כי המה ישבו בתורת הארן וממלכתם גדולה מאוד בעת ההיא ובני ישראל רבו לעלות אל ארץ ויגנו ויכלו להתעכב במלחמות רבות ועיר שהולך בן לוט אחי אברהם והולם מדין מעטים היו ולא היתה עיר תבלל שם, והיו בשבת המגפה ב"כ. (ג) החלצו וכן כלן בערבית לשון פריד וזה כדעת הז"ל עי' בגמור יהיו על שריון כמו ונאספו עליה וכן בבראשית ל"ד. (ה) וימסרו הערבי תרגם כפי' הרמ"ב בגמור והרבים הע' ות"א ובורי אמנו שהוא מלשון בחירה שכן הוא בשפת ערבית. (ו) וכלי הקדש י"א הנין והארון וי"א האורים ותומים וגד"ק וי"ו דומתגלגלת כמו ולזרעך עד עולם בברכות י"ב ע"ו ר"ל כלי הקדש היינו תגלגלת. (ז) ויהרגו כל זכר כמנהג בימים ההם שהרגו כל זכר ויקבו הנשים — וזה פלא גדול ששים עשר אלף איש יעברו כה להלחם ולא נפקד איש מהם. (ח) ואת בלעם עי' לעיל כ"ד כ"ה. (י) טירותם פירשו בבראשית שכל מקום מוקף חומה לגדר ונקר נקרא כן והושאל על עיר מוקפת חומה. (טי) המסר מעל בת"א נמעול מעל והוראה פעל מסר מוזת מלאו רק בסורית. (יז) כל זכר בטף אלא יוציא לישראל אם יגדלו לנקום. (יח) וכל הטף בנשים כן רבה תועבת הזמה אלא שבר הטף בנשים לא ידעו משכב זכר. (כ) ובבבתם אין לפתלף עם כנום בגיים שהיה מנהג עתים הקדומים בבנם ומלחמה כי טעם נצבו לכל דיני העברה אלה ביארתנו כחבר דברנו בויקרא. (כז) בין תופשי המלחמה שעמלו ועמדו בסקרית ולכן ראוי נהם חלק גדול. ביבה י"א שהוא לשון מס וכן נתרגם בערבית. (נ) ונקרב את קרבן לא כפר שחשב המספר אלא ינלוע בשם נגף כי אם כן עברו גלאו שהברו ומתנית השקל אלא קרבן תודה היה כי לא נפקד איש מהם. אצעדה כתרגום הע' אחרמיו לא וטבעת שהשו טבע ונקרא כן החותם שטובע בדבר כך והושאל אח"כ על כל עדי אצבע. וכומז לשון עגיל הוא וכן המנהג עד היום הזה שנותנים כדורי זהב על פתיל כמרגליות אללנו.

לב יעזר עי' לעיל כ"א ל"ב וגלעד מתפשט עד נחל יבק ויעזר מגבלו וכל אלה ועיני' בשן המה במזרח לירדן וכל מתחות הסות הנקרא בעלקא נאות דבא מחלג הארן עד סנהים למגל בפי מוכני ארץ הסוא: ארץ מרעה בעלקא. (ג) עטרות אין לתחליף עם עטרות הסוא בגבול אפרים ביהושע ט"ז ב' ודיבון עיין לעיל כ"א ל' ות"א פה תרגם עטרות ודיבון בגלגלא ובלבשתא ולקמן ל"ד לא תרגם כלל וזה לענ"ד פירוש הב"ם בברכות דף ח ע"ב לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא וא' תרגום אפילו עטרות ודיבון דלונם בזה אפילו שמות עלם פרטי בין שיש להם תרגום בין שאין להם תרגום ולכן נקט עטרות ודיבון שהוא על ב' פנים שאלה וע"ש בתוספת. ונמרה היינו בית נמרה כת"א ואפשר בזה נמרים הנאמר בישעי' ט"ו ו' כי מי נמרים משמות יהיו כי בן ישמע שם שהיה מקום מרעה וי"א כי זה אחר ואולם נקרא נמרים עד היום הזה והגל הייניס Bethnabris ונמר הוראתו נגל בערבית ואלעלה עד היום הזה נמצאו חרבות מאותת ובורות העיר הזאת כמיל אחד מחשבון. שבם או שבמה לקמן ל"ח נבו אמינין מהשבון נקרא כן על שם אליל נבו כדכתיב כרע בל קרס נבו ובספרי הכותים נבא, וכיום נקרא Attarus ואפשר שנתלף אחר זמן עם עטרות. (יב) הקנזי מכאן הירון לקו' שמקשים אביהושע ט"ו י"ז שנאמר עתניאל בן קנז אחי כלב והרי כלב היה בן יפנה? ואולם קנז אחד מראשי משפחות יהודה ועתניאל נקרא על שמו, שהיה אחי כלב רק מגד האב ולא מגד האם (יד) לספות עוד תרגם הרמ"ד כשבעים וי"א מגרם ספה ר"ל לתות בחרון ד'. (טז) למקננו הקדימו מקנה לטף ומשה הפך הסדר כראוי לקמן כ"ד ושם קבלו ממנו לקמן כ"ה. ויאביד כמו ויאמר שרי ככות. (לד) ויבנו תקנו הנהרסות והזקום. (לד) ערער על נחל ארנון ועוד ניתלאו חרבות היום בשם ארעיר ועיי' בדברים ג' ל"ו. עטרות שופן י"א עטרות לפון הוא הנאמר ביהושע י"ג. (לז) קריתים זה שוה קריתים עמק רפאים דברנו מזה כבר. (מא) חותיהם שרש חוה כמו חיה הוראתו אהל כמו ויאספו פלשתים לחיה ומורים שגיהם על קבוץ אנשים והוא בערבית אהל, ואחויה קבוץ, האהלים אשר יאספו שם הרועים וזה חות יאיר. (מב) ונבח הקשה הרב מהו' יש"ר מכאן משמע שנתן משה גלעד למכיר והרי ביהושע כ"ה נאמר שהיה בנחלת בני גד, ועוד שכאן משמע שארץ גלעד ממלכת סיחון ובדברים ג' ל"ו משמע להפך ותירץ הרב הנ"ל כי שם גלעד יאמר על הכלל ר"ל על כל ארץ סיחון, וע"ד פרט על המחוז שבין בשן לערוער ומביא ראי' נכונה מתלכים ב' י' ל"ג שנאמר מן הירדן מזרח השמש כל ארץ הגלעד (דרך כלל) הגדי והראובני והמנשי וכו' והגלעדי (דרך פרט) ואולם עוד הקשו הרי כאן נקראו חות יאיר בימי משה ובמקום אחר כתוב (בשופטים י' ג') שבימי שופטים היה יאיר ועל שלשים בנים שהיו לו נקרא שלשים עירים חות יאיר? ועל זה נלענ"ד כי יאיר הנאמר כאן הוא אחר וכל עריס אשר נתן לו משה לקחו ממנו גשור וארם והם לבדו ג"כ את קנת ובנותיה ובני יאיר השופט אזרו ולקחום מגשור וארם והא לך ראי' שהבי בד"ה א' ב' כ"ג נאמר שחות יאיר היו כ"ג עירים ובשופטים נאמרו שלשים עירים וכן בד"ה כתוב שלקחו גשור וארם ששים עיר והיינו כ"ג חות

בוצר עוללות

יאיר וקנת ובנותיה (שטוש עיר שם שב על כלם) ולא מצאנו שהשיבום לישראל ועל פסוק זה בד"ה לא השגיחו המפרשים. *) נבח נמצא עוד חרבות בשם קנת בצפון — מזרחי לסויעדא ועי' בשופטי' ח' ולעיל כ"א ל'.

פרשת מסעי

לג (יב) משכיתם י"מ שהם מצבות אבן שהקימו חדות ושנונות והיו בהן צורות שונות כאָבעליסקי במצרים ולי נראה תבנית אליל הוא והארכתי בזה בס' ויקרא.

לד לגבולותיה אין להוסיף לדברי המבאר פה כי אם שמעלה עקרבים אינו על לשון ים סוף המזרחי כ"א בקצה דרומי מערבי לים המלח ושם מצא בעטלען עיר בשם זה ונחל מצרים הנאמר כאן הוא נהר קישון הנקרא ג"כ רהינאָקאָלורא וחצר עינן לד"ק סמוך לדמשק· שפם בספרי הכותים אפם והיינו אפאַמעא בארץ סורי. עין יפה כתב החכם יש"ר נרו שאינו שם עצם פרטי כ"א כנוי למקור הירדן כי ב' מקורות יש לו אשר יתחברו טרם יכנס הירדן אל מי מירום הנקרא Lacus Samoconites ואחד מהם נקרא Daphne וזה עין הנאמר כאן וכן דעת האחרונים ואולם אין להחליף עם עין הנאמר ביהושע ט"ו ל"ב שהוא בגבול דרומי לנחלת יהודה. (כב) ולמטה בני דן נשיא אפשר שנתמנו אלה שזכר פה בשם נשיא עתה לנשיאים והאחרים כבר היו נשיאים והנה אם תראה סדר השבטים בכאן, תמצא שאינו לא על פי ילידתם ולא ע"פי חניתם ולא ע"פי חשיבותם כ"א על סדר גורליהם בא"י מנגב לצפון, כלומר יהודה בדרום ולצפוני שמעון ולצפון שמעון בנימן וכו'.

לה (ב) ומגרש הוראתו מקום מרעה והושאל על הריוח מחוץ לעיר. (ד) אלף אמה ולהלן הוא אומר אלפים? ועי' בבאור וכדברי חז"ל שהביא כתב גם היוסיפון ופילון היהודי בספרו (שכר הכהנים) והרמב"ם בה' שמיטה ויובל פסק כר' יוסי הגלילי שמודדין תחלה אלף אמה מכל צד וזה נקרא מגרש ומן המגרש והלאה אלפים אמה נמצא בין הכל ב' אלפים ובתרגום הע' נאמר בכל מקום ב' אלפים; ואחד מהאחרונים כתב שמודדין אלף אמה מן העיר והלאה מכל צד וצד לארכו ואלפים אמה לרחבו. (ו) מקלט קלט כמו לקט שנאספו שמה הנרדפים ובערבית עניינו מנוחה ומעון. הרוצח כל ממית נפש אדם נקרא כן, ובערבית מורה רק על הסקילה. (יב) למקלט כאשר היה המנהג אצל עכו"ם הקדומים שמי שברח אל מקום מוקדש נפטר מן המיתה. מגאל בארנוהו לעיל ה' ד' וי"מ שגאל היינו מגועל ר"ל שהיה חושבים שהוא מגועל מדם אחיו שנשפך ואולם גאל הוא פועל ואינו פעול. עד עמדו למשפט לא כאשר עשו העמים שמי שנס אליהם אל ערי המקלט פטור מכל אלא צריך לחקירה ודרישה ואם דמים עליו כבר נאמר מעם מזבחי תקחנו למות. (טז) ואם בכלי ברזל וכן בנמוסי הרומיים נאמרו ג' כלים האלו שיש בהם חשש מיתת זדון, ברזל, עץ, ואבן. (לא) ולא תקחו כפר פדיון ממון אם רצח בזדון וזה צדק ויושר ואכן לולא אסרה הש"ית היו עושים כן כי כן המנהג אצלם — לא כן מחמד המחוקק שהעלה על לבו שהוא נביא וכתב בזה"ל — קאָראַן סורה ב' קע"ב: חפשי תחת חפשי עבד תחת עבד, אשה תחת אשה, ואם ישלא הגאל לרוצח ונתן כפר נפשו ע"כ. — (ל) ולא תחניפו ולא תחללו כי חניפה לשון חלול הוא ולאנס נדחק המבאר לנתה"ש והנה זה המנהג הרע היה אצל כל העמים הקדומים שיכול שאר בשר לקום על הרוצח להרגו בכל מקום שמוצא אותו וכל נותני דת וחק עשו תחבולות הרבה לבטל את המנהג הזה, ולא עלתה בידם, ומתמיד התיר לתת כפר, כאשר בארנו, והיונים גרשו את הרוצח מארץ מולדתו ואולם רק ע"י ערי המקלט היה אפשר להשים גבול לחרון וקצף הגואלים הנוקמים והמה ע"פ חקי היושר ובחכמה עמוקה נתקנו כי היו בכל תפוצות ישראל להקל הבריחה וכל זה ע"י דרישה וחקירה לבל יהיה חוטא נשכר, ועוד בגדר חסדי ד' אשר כבודו מלא כל הארץ על כל יושבי תבל כי לא בלבד אזרחי ארץ שכנו בצל משפטים ישרים כי לגר ולאזרח חקה אחת היא, ועוד גם זה כי רק גואל הקרוב יוכל לעשות נקמה ולא כל שאר בשר (משנה ה' ז' דמכות).

לו (א) בני גלעד אינם הנאמרו לעיל שנתן להם משה את הגלעד אלא בני איעזר וחלק ואשריאל וכו' שנאמרו בפרשת פינחס ולקחו נחלתם בימי יהושע. (ב) צלפחד אחינו אחי אבותינו כי אלה בני אחי אביו היו. (ד) תהיינה להם תמו' לו כי שב על המטה ופי' לבני השבט ההוא. (ו) לטוב בעיניהם לא כמו שהיה הדת אצל אנשי אתיקי שצריכות בנות יורשות להנשא לקרוב, אשר היה יורש זולתן אלא די שתנשאו למשפחות אביהן ואינן מוכרחין לבני גלעד דוקא. (ז) ידבקו י"מ מלשון ודבק באשתו ר"ל יתחתנו. וכל בת יורשת היינו הנקרא' אצל בעלי אתיקי επικληρος, (יב) ממשפחות בני מנשה ולא מבני גלעד כמו שכתבתי פ"ו.

ועם זה נשלם חומש הפקודים ואנחנו נביא למלאות את אשר נדרנו לכתוב מאמר מיוחד על כל מסעי בני ישראל מרעמסס עד בואם אל ארץ נושבת: וזה

מאמר אלה מסעי בני ישראל.

*) ועוד נכתוב מזה בדברים ב' י"ד ע"ש.

אות א מתחלה נחקור על השאלות והספקות שנפלו בענין המסעות ואעריך בקצור כל מה שהקשו המפרשים — הנה סדר המסעות נרשם בשמות ובמדבר עד פרשת מסעי על זה הסדר: רעמסס סכות אתם פי החירות ים סוף מדבר סין רפידים סיני ואחר קברות התאוה חצרות באחד ניח קדש הר ההר אובות עיי העברים נחל זרד ארנון באר מתנה נחליאל במות גיא, ערבות מואב, אבל השטים — ובפרשת מסעי נזכרו עוד בין חצרות למדבר צין י"ח מחנות ואלה הם רתמה, רמון פרץ, לבנה, רסה, קהלתה, הר שפר, חרדה, מקהלות, תחת, תרח, מתקה, חשמונה, מוסרות, בני יעקן, חר הגדגד, יטבתה, עברונה, ועציון גבר, וקשה למה לא הוזכרו אלה בתוך הספר ועוד שנויים אחרים המה בפ' מסעי כי הרי בדברים י' ו' נאמר שהלכו מבני יעקן מוסרה ושם מת אהרן ואח"כ באו להר ההר ובמסעי כתוב שהלכו ממוסרה לבני יעקן וכו' ואח"כ להר ההר ושם מת אהרן — בפרשת חקת נאמר מהר ההר לאובות ובמסעי נאמרו עוד צלמונה ופונן ומשם לאובות ונחל זרד מהר במסעי ובמדבר נאמרו דיבון גד וכו' ועוד שנויים כאלה — הקו' הב' בפ' בהעלותך אמר שבאו מחצרות לפארן ושם שלח משה מרגלים וישובו אל בני ישראל קדשה במדבר וכן משמע בדברים א' י"ט ובמסעי משמע שבאו לקדש במדבר צין וזה לאחר מ' שנים ודברנו ע"ז לעילה. הקו' הג' שמעשה המרגלים היה בימי בכורי ענבים ואח"כ נסעו מחורב עד קדש כשלשה ירחים ובדברים נאמר שאחד עשר יום מחורב? אך זו איננו קושי' כלל וי"ל כי י"א ימים דרך מחורב עד קדש בקו ישר ובני ישראל הלכו בדרך עקומה ועשו חניות הרבה כרועי צאן וכן נאמרו מחצרות עד עציון גבר י"ז חניות בפ' מסעי אף שאין זה כי אם י"ב מילין. —

אות ב להתיר כל הספקות נחקור תחלה על הדרך שעברו בו בני ישראל בכלל הנה בעלי מסעות יעידו ע"ז כי ג' דרכים מוליכים ממצרים לא"י. — ים סוף יש ב' לשונות כידוע המערבי שנקרא הערָאָפּוֹלִיטִי והמזרחי שנקרא מהילה ומעציון גבר לשון אילת ובזמן הזה הקאהרא וממזרח ללשון ים המערבי מוליך דרך אחד עד אילת וזה הדרך ילכו עד היום הזה הנוסעים מקאהירא במצרים לאילת ובין שתי לשונות ים סוף יש מדבר גדול אל — תהיע עד הר סיני בו ילכו הנוסעים ובבואם לסיני יפנו נגד דרומי מזרחי — ועוד יש דרך אחר מוליך לצפון ארץ כנען והוא מתפשט בקו הישר מסיני לעזה ועוברי דרך זה יבאו לנגב א"י (עי' ביתה היטב) בעמק מנועיר עמק סהל נעלקה אל — עין המגביר והחדרה — ואולם בני ישראל לא עלו בכל אחד מהדרכים האלה כי דרך ארץ פלשתים לא עלו כידוע כי קרוב הוא, וגם בדרך הב' לא נסעו וא"כ אנה הלכו? אף אתה אומר לך מצפון ים סוף המערבי פנו הנגבה לסיני הדרך שעוסים היום ומסיני והלאה נקשו לבוא לנגב ארץ ישראל בין דרך הנ"ל ר"ל המוליך לעזה ובין הבקעה הנקראת כיום גהוֹר אשר בתערב נארן אדום וירבו לעבור בגבולו יכחשר לא אבה העבירם בו וישובו מאתי ויבקשו לבוא לעציון גבר וילכו סביב לים אילת ויבואו בדרום מזרחי לא"י — זה דרכם בקצור. —

אות ג ועתה נפרש כל המקומות שנאמרו בפרשת מסעי ע"פי סדר הכתוב. (א) רעמסס לדעת ר' סעדי' הוא עיר העליאפאלים ולזה סמך מלשון מצרית כי רע בלשון מצרית שמש ומעסע שדה והוא שדה — שמש ואולם יש ראיות ברורות כי העליאפאלים זה און — ותיב"ע אומר שרעמסס היא פעלוזיום ואינו כן ולכן אמרו האחרונים שהוא כפר הנקרא רעמים כיום הזה והוא בארץ גשן והארכתי בזה בשמות. (ו) סכות לא מצאו מקום זה ואולי לא היתה עיר או כפר כי אם מקום מתנה לרועי צאן ויושבי אהל ויתכם רָאזִינמִיָּהן שבקשה מנגב לרעמסס לא עשה כהוגן כנלענ"ד כי ממשמע' הכתוב שאומר וישבו על פי החירות (וכן בשמות) משמע שנטו מן הדרך לנגב כי לא עלו דרך ארץ פלשתים וא"כ סכות יותר נגד צפון מזרחי. איתם בתרגום הע' Βουτα והוא כמו אית — יש ר"ל בגול ים והוא גבול מצרים הנקף על פני הים. (ז) פי החירות בתרגום הע' Ειρωθ כתב החכם דע לא בֿוֹרדע שהו במערבי לים סוף ונקרא כיום אגרות בחלוף א' עם ג' כי מלת פי ומלת האמוס (וורטיקען) במצרית. ומגדול סמוך לפעלוזיום לצפון ים סוף (רָאזִינמִיָּהן ח"א דף נ'). (ח) מרה איננו הנקרא היום עיון — מוצא כאשר חשבו הקדמונים אלא הנקרא האווארה ט"ז מילין משם ועל דבר העץ שהמתיק את המים כבר דברנו. (ט) אילם הוא הנקרא בירהנדעל י' מילין מזוען ושם תמרים ועינות מים עד היום הזה. (י) ים סוף ידוע. סין כט"ו מאות שטאדיען מעיר סין במצרים בדרומי מזרחי לאילת ונקראו היום וואדי עסייק. (יב) דפקה אלוש רפידים לא מצאו הנוסעים והארכאוגים לא נזכרו בשמות ועל האבן שמצאו במדבר ואמרו שזה אבן שישב עליו משה סקר בדו מלגם הערבייס ועי' באות ג' לקמן. (טז) סיני ידוע וקברות התאוה לא מצאו האחרונים ודעתי התלושה בזה כהב"י במקומו לעיל. (יז) חצרות באמרנו שהוא בהר האדרה בעמק האדרה לצפון מזרחי לסיני, — והנה עד פסוק ל' המה מקומות שלא נזכרו לעיל ולא נמצאו עד היום הזה ונחלקות הדעות על אלה כמו שאפרש אי"ה. (ל) מוסרות או מוסרה מאות שבו הר ההר. בני יעקן או באר בני יעקן רועי צאן באי סיני. וגדגד יטבתה ועברון על אם הדרך מקדש לעציון גבר. (לה) עציון גבר בשכונת אילת חוף שבו נכנסו ספינות הים מים סוף ומצאו עיר בשם עציון שם ומלך אל — בהורי בנה שם עיר ושמה אקאבה ועליה נקרא היום לשון ים המזרחי לשון אקבה. (לו) צין חלק או סמוך למדבר פארן וקדש זה עין משפט כאשר באמרנו בפ' בהעלותך ונראה שהוא יותר בצן מבפארן ופארן שם כללי לכל המדבר וכן מורה שמו בערבית והיום נקרא אל — תהי ג"כ מזה הענין ר"ל תהו ובקלה לפוני מערבי לסיני היתה עיר פארן שדברנו ממנה בפ' בהעלותך ופארן נמשך עד גבול יהודה ונן בנגב מזרחי ליהודה וקטן ממדבר פארן ומדבר קדש בין צן ופארן אך יותר בצן עד שנגבל בדרומי מזרחי מפארן ונקרא ג"כ קדש ברנע ואפשר שירדה עיר קדש ממעלתה, וברנע היה יותר נחשבה ונקרא בשם זה ואחר זמן מה ירדה גם ברנע ממעלתה ונקרא המחוז הזה רקם או רקם —

בוצר עוללות

ביאה ובתרגום הע' כאן כתוב ויסעו מעציון גבר ויבאו לגן ויסעו מלן ויבאו למדבר פארן הוא קדש — ועל כל פנים לא היו ב' קדש כאשר חשבו הקדמונים שהעלו ע"י זה מבוכות רבות בין המקראות. הר ההר הוא דשעבעל — האחרון. — מוסרות דברנו עליו בפ' חקת. (מ) ערד היינו טעל — אראד דברנו בחקת. (מא) צלמונה בעת מאן או אלם — מאן שיש שם מעינות ושם יחנו הרועים ונהיה ע"י זה לעיר ותושביה מתפרנסים מן עוברי דרך שלנים שם כי בנות וכרמים סביב לה וירק עשב לגמלים. (מב) פונן י"א שהוא טאפילע וי"א שהוא קאלאד — פעגון (עי' במפה). אובות אינו ידוע. (מד) עיי העברים באחרנו בחקת נחל זרד היינו נחל עברים מכאן ואילך באים השנויים פה ובפרשת חקת. ועלמון דבלתימה לא מצאו האחרונים ושאר מקומות ביארנום בפרשת חקת.

אות ג מאחר שחקרנו על כל מקום ומקום בפרט, נוכל לתרץ כל הקושיות שהבאנו באות א ונחזור לחקור על כל הדרך בכלל כמו שחקרנו באות ב ואולם מאחר שנדע פרטי המקומות נוכל לדבר ע"ז ביתר באור ובהרחבת דברים, כי בענין זה יש ב' דעות בין האחרונים. הדעה הראשונה דעת בעזעניוס ווינער מעטלען ואחרים, שנוטים זה מזה בפרטי הדברים אך עיקר דעתם הוא כך כל המסעות נחלקו לג' חלקים חלק א' מקריעת ים סוף עד סיני והב' מסיני עד פארן עד מעשה המרגלים והג' מפארן עד שסבבו ארץ אדום ובאו לארץ ישראל — לאחר קריעת ים סוף הלכו ג' ימים במדבר שור אל — דשאראר ויבואו לה אוואראה (מרה) ומשם לגיראַנדעל (אילם) ומשם לים סוף והיינו בנחל טאייבי וזה החניה על ים סוף הכתובה במסעי ומשם נסעו לוואדי עשייך (לסין) ושם הר גדול בדוד מכל עבר ונקרא מוקד — סיידנא — מוסא (מושב משה) ומשם נפתח המאוז ונפרדו ההרים והנחל עשייך משופע ועולה לנגד נגב ופה היתה מלחמת עמלק ואע"פ שאין שם במבוכות ההרים עמק גדול מוכשר לחיל מלחמה אין צורך לרועי צאן בהלחמם לארץ המישור כי לא בסדר נכון יערכו לבאותם. ולדעת אחרים אינו כן ואמרו כי רפידים אינו בין סיני לסין כי הם נטו בני ישראל מן הדרך להלחם עם עמלק וירדו לצפון מזרחי לסין לוואדי פעיר ושם רפידים לדעתם — בין כך ובין כך מרפידים נסעו לסיני ומסיני הלכו לחצרות בכל המקומות שנרשמו באלה מסעי ולא תכרו שמותיהם בשמות לפי שלא אירע דבר גדול שם והלכו בדרך עקומה לעציון גבר ומשם הלכו לדרום לבקש להם מרעה ויבואו קדשה ושם היה מעשה המרגלים ותעו במדבר אל — תהי מ' שנים עד שבאו להר ההר במדבר אל אראבא לנגד הנגב והלכו בעמק הנגב בעמק לר הנקרא בתוס לסבוב את הר אדום ובמזרחו נטו לצפון למען בוא במזרח ארץ כנען והחניות אשר אנו מהר ההר עד זרד אם גם נכתבו בפ' מסעי אין בכך כלום כי עזב קצתם בספורי במדבר וקצתם ברשימת פ' מסעי והיתה הלכו לאל — אבואת שבה זרד ומשם לארנון ואחרי כן הפסגה — ולפי הדעה היאת לא הותרו כל הספקות ובפרט מספר דברים י' וי"ו.

אות ד והדעה השניה הוא דעת החכמים רוימער ודע לא באָרדע וראָבינזאָהן ועל פי הדעה הזאת פירשנו גם אנחנו המקראות ועיקר הדעה הזאת הוא כן — נסכים עם הראשונה בכל המסעות עד סיני ואולם מסיני והלאה נחלק הדרך לג' חלקים הא' מסיני עד קדש והב' מקדש עד שובם לקדש והג' מקדש עד ערבות מואב ועתה אפרש סדר הפרשות — מחורב נסעו בני ישראל במדבר אל — תהי ויסעו לקברות התאוה ולחצרות עד קדש ושם אירע מעשה המרגלים וזה מסופר עד סוף פ' שלח ותעו בארבעים שנה סביב להר שעיר כנאמר בדברים מנגב לא"י עד לשון ים אילת ויבואו שנית לקדש בשנת הארבעים וזה מסופר מפרשת קרח עד סימן כ' ולא אבה אדום העבירם ויסובבו את ארצו עד שבאו לים סוף וזה נאמר בפ' כ"א ומסי' כ"א מספר כל המאורעות בשנת הארבעים ולא האריך הכתוב לספר מן התלאות בתוך ארבעים שנה כי לא אירע דבר גדול כך המשך הפרשות הקודמות, ובפרשת מסעי מונה כל המקומות מחורב עד חצרות וזה סמוך לקדש עד פסוק י"א ומכאן ואילך מונה החניות שחנו בה בנסעם מקדש פעם ראשון עד שובם לקדש שנית והנה עיקר תכלית פרשת מסעי להזכיר כל המקומות ולא המאורעות ולכן אינו מוזכר ושובם קדש ופארן, ואולם תכלית הפרשות הקודמות הוא איפכא לספר את הקורות ולא את המקומות לכן עזב אותן שלא אירע בהן כלום והחכם רוימער כתב כיון שמחורב עד קדש אחד עשר יום המה לכן י"א חניות מקברות התאוה עד תחת בפ' מסעי הנה החניות שבין חרב וקדש, ותחת היינו קדש אך זו דוחק מאוד אך העיקר כמו שאמרנו — והנה נסעו מרתמה וכו' עד מוסרות ונשאר לנו עוד לבאר ולהתיר הספקות בסתירת מסעי ודברים י' וי"ו. — הנה זה פשוט כי בנסעם מקדש ללשון ים סוף המזרחי לבוא למזרח לא"י הוצרכו לשוב באותם מקומות שהיו בם כבר בנסעם מקדש ומקומות האלה נרשמו בדברים ובאלה מסעי פסוק ל"א ובנסעם מקדש לים סוף כך היה הסדר מוסרות, ובני יעקן חור הגדגד, יטבתה, וכך הם נרשמים בפ' מסעי — ובשובם לקדש עברו בזה הסדר: בארות בני יעקן, מוסרה, גדגדה, יטבתה ואלה נרשמים בדברים י' ואין להקשות למה הקדים פה מוסרה לבני יעקן כי שני מקומות סמוכים זה לזה עד שאין הבדל אם הלך ממוסרה לבני יעקן או איפכא ובפעם הא' הלכו כך ובפעם הב' חלפו הסדר ומה שאמר שם שאהרן מת במוסרה תדע כי מוסרה נקרא המאוז סבי הר ההר, והמאוז היה ידוע היטב, אכן הר ההר אינו מצוין כל כך, נולא שמת שם אהרן נשכח לגמרי וע"י מיתת הצדיק נעשה שם להר הזה, וכן תראה שלא נמנה במסעות בפעם הראשון כי אינו חשוב כל כך ובפעם הב' אחר מ' שנים שמת בו אהרן ונהיה ההר לאות נחשב וכן מוסיף הכתוב בכל מקום בהר ההר בקצה ארץ אדום לסמנו היטב הרי שלא היה חשוב מקודם לכן — והנה לפי"ז נסעו מקדש לדרום — מזרחי לבארות בני יעקן וכו' עד יטבתה וכן הולכים נוסעי דרך עד היום הזה עד שבאו לים אילת אבל לא הלכו בפעם הב' לעציון גבר כמו בפעם הא' אלא טרם שבאו לעציון פנו לנגד לסון וילכו בנחל גתום בוואדי — אראבה ויבאו למדבר המזרחי ומשם נטו לצפון מזרחי ואח"כ לגמרי

לצפון הארץ יכעס הא' היו בשפלת מתחת לארץ אדום ועתה היו על מישור אחד עם אדום, *) אך נאמר להם להלחם עמהם ויעלו על הרי המזרח לא"י ויבאו לצלמונה ופונן עד שבאו לאבות ועיי העברי' ומה שנאמר בפ' חקת נחל זרד ובמדבר מזבח עיר דיבון גד ועלמון דבלתים אין בכך כלום כי עוד המקומות הנודעים זולת זה, ומניין אחרים שאינם חשובים כל כך לכל ישבחו — ומעיי העברים נסעו לגבול מואב ובעת ההיא היה ארנון הגבול בין מואב והאמורי כמו שכתבנו בפרשת חקת, וממתנה ונחליאל ובמות לקוחים מספר מלחמות ה' ולא ידענו כונת הכתוב בהם כמו שאמר המבאר לנתה"ש והא לך ראי' שאינם במסע האחרון כי הרי עלו לחסנה כשאמר הנתיבים שם ופסגה בקלה מעברי לארץ סיחון והאיך עברו בכל גבוליו ושבו אח"כ למדבר ושלחו מלאכים אליו הלא כבר עברו בו אלא באר הוא באר במדבר וכל השיר ההוא לא יוכל להבין כונתו — סוף סוף באו לערבות מואב על פני ירחו — והותרו כל הספקות והכתובים ישובו על מכונם.

אות ה והדעה השלישית דעת עוולר בספרו החדש התכונה קירות עם ישראל בחלק ג' דף קפ"ח — רכ"ב והוא עיון על ראזענמיללער יתבריו והאריך מאוד בזה והעמיק בדבריו ואנכי אכתוב את דעתו בקצור גם היא אינם מסכים עם הראשונים על הדרך עד מדבר סיני והלכו לפארן שהוא שם כולל גם לדעתו ונמשך מבעבעל — עלית עד סיני ומשם שלח משה מרגלים ועתה נחלק הדרך כן: מקדש עד מוסרה וממוסרה עד מואב והענין כך לפי דעתו — הנה בני ישראל עלו מקדש לאחר חטא המרגלים לא"י להלחם כמה שנאמר ויעפילו לעלות וכו'. ויכום ויכתום עד חרמה וזה נפת כמו שבארתי לעיל וא"כ אם שהכו אותם עד חרמה נראה להדי' שהיו עוד למעלה מחרמה בצפון א"י ואנה היו? הרי רתמה במסעי יתכן להיות וואדי תל — רעטמאט מנגב לחל — אוינע ורמון פרץ היינו רמון בנחלת שמעון הנזכר ביהושע ט"ו ל"ב. ולבנה מלפון לעבר בנגב יהודה יהושע י"ג ע"ו. ואשבינה הוא חשרון יהושע ט"ו כ"ג ועד כאן באו בני ישראל וא"כ שפיר י"ג חניות עד מוסרה שבפרשת מסעי המה חניות בני ישראל זולת משה ולכן לא נכתבו לעיל, שספר רק המאורעות והחניות שהי' משה והלוים עמם, והנה מא"י שבו לקדש ששם היה הארון ומשם שלח זבו מתקומם וקדש הוא עיין — אל — והאיטע בקלה ארץ אדום במדבר צן ולפי שהיו נגפים לפני אויביהם ישבו ימים רבים בקדש בגלל אדום כי אויבם הוא והנה אע"פ שהארון לא זז מקדש, שטו העם אל מקומות סביב לקדש, למבערה ולמריבת קדש אשר רבו בה בני ישראל ובעביר שהיו מ' שנים במדבר הזה כדי לחנכם בתורה ולעשותם ראוים לבוא אל הארץ ולמדו שם הקי' אל לכן שעיר ואדום ופארן וקדש נמשלו בסיני כמה שנאמר ד' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן, ואתה מרבבות **קדש** (שזה לדעתו מריבת קדש ומ"ס דמהר פארן נמשך למטה) והנה

הוליכם הש"ית סביב להר המלח לבוא בצפון מזרחי של א"י על מעברות הירדן ואולם שם חנו ג' עמים אדום בנגב מזרחי לים המלח, מואב ממזרחו של ים הנ"ל, ועמון לצפון ממזרח הירדן ומכל אלה בקש משה להעבירו בגבולם ולא אבו והוליך לסבב בעגול לבוא מלפני מעברי לאדום עד לפון מזרחי שלו ונסעו לערבה וללשון ים סוף באילת ובעציון גבר ומקלה הנגב פה נטו לצפון מזרחי לגבול מזרח להר אדום בקלה המדבר הגדול ועד נחל זרד שהוא וודאי אל — אהסא ולא קערעק לדעתו (עיי' בפרשת חקת) והיא נשפך אל ים המלח והיינו עיי העברים והיינו נחל ערבים בחלוף האותיות ולפיכך לא נשנו החניות בפרשת מסעי כי זה עיי העברים וכל המחוז הזה נקרא עברים ועל הדרך הזה ר"ל מקלה ארץ אדום עד א"י לריך שנעיין בפסוקים שנאמר ויט ישראל מעליו ונאמר ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את הר אדום ונאמר ויחנו באיבות וכו' ומעתה יתישבו הכתובים בפרשת מסעי כן מרתמה עד מסרה המה החניות בא"י כאשר אמרנו ומסרה, בני יעקן והר הגדגד ויטבתה, ועברונה המה מקיפות בנסעם על יד מערב להר אדום לימעלה עד עציון גבר וכן נאמר ונעבר מאת אחינו וכו' מאילת ומעציון גבר דברים ב' ח' ומסרות סמוך להר ההר וזה מסכים עם הדעה השניה וחר הגדגד היינו וואדי — גודהאגידה שהביא ראזענמיללער בחל' א' דף רל"ט וצלמונה פונן ואובות המה במזרח להר שעיר, ומשם באו לגבול דרומי של מואב וא"כ לדעתו היה לריך שיהיה פסוק ל"ז ויסעו מקדש עד פסוק מ' בין פסוק כ"ט ול"ד וזה נגד המסורה ולכן שבנו מאחריו ומפסוק י"ח עד ל"א המה מקומות בא"י ומקדש נסעו למוסרות וכו' עד עציון גבר עד בואם לגבול מואב בקלה המדבר הגדול וכן נאמר במדבר אשר על פני מואב ממזרח השמש ונסעו בכל מואב עד שבאו מעבר לארנון במדבר כ' י"ג ובארץ מואב שם באר וממתנה ונחליאל ובמות (שם פסוק ט"ז) ובאר לדעתו באר אלים הנזכר בישעיה ט"ו ח' ונחליאל הוא הנקרא וואדי — וואלעה ובמות הוא במות בעל ביהושע י"ג י"ז והוא בין דיבון ובעל מעון, וגי ממול נגד הירדן ושמה ערבות מואב, ובית הישימות (במסעי ה' מ"ט) ולפ"ז מסכים מה שנאמר ומבמות הגי אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון שהוא בית הישימות עם פרשת מסעי ולא הוזכרו מתנה ונחליאל במסעי ותמורתם דיבון גד ועלמון דבלתים כי אינם חשובים ואם נאמר שנחליאל הוא וואדי — וואלעה א"כ דיבון גד סמוך לו וגבו הוא ג"כ במחוז הזה ולכן אין לספק כי גם עלמון דבלתים על הדרך בין מואב לירדן — ע"כ דעתו בקצור ואנכי לא אוכל להאריך כאן ואבקש מכל קורא הנעים לעיין במפה כל המקומות שזכרתי במלית ערביות כי באלה השמות נרשמו על המפות החדשות

---

*) אלה הם בני עשו היושבים בשעיר שנאמרו בדברים א' ושם הארכנו בזה שבני עשו יראו מפני ישראל כשהיו במישור אחד עמהם לא כן בפעם הראשון ועי' מה שכתבתי מזה בדברים א' פסוק ג' ופסוק כ"ט.

בוצר עוללות

ואז יבין היטב מה שרמזתי בקצור נמרץ ואולם טרם אסיים לא אחשוך מלאמר כי בכל מחקרי ארץ ובכל המסעות לא ירדנו לסוף דעת הכתוב כי ה"א לא נמצאו כל המקומות כי נשתנה שמם באורך הימים ובז' כי רבים מהשמות בתורה נשארים השם עלם כללי כמו רתמה מרותם וכן אחרים, וה"ג כי נוסעי דרך לא עברו בכל המדבר וביותר בחלק הרוח אשר עברו בו בני ישראל את חפצו וחקרו היטב כי נורא הוא מאוד, ואולם על זה יעידו כלם כאשר ירבו לחקור כן ירבו לספר בשבחה של תורתנו הקדושה שהיא מלאה פנינים יקרים ואין בה שום דופי וכן ראו האדמים שמהשגחת הש"ית היה להוליך בני ישראל מ' שנים במדבר כאשר העירונו על זה וגם גדול המדבר הרוח לנסוע בו כמ' שנים וביותר שבני ישראל הלכו דרך עקומה, ולא כדברי אחד ממשוררי גרמנים (געטהע עסט וועסטליכען דיוואן) שמחסרון ידיעה כתב פתז כמים דברים שאינם ראויים לאיש המבקר והחוקר היטב, ואלו היה מבין במחקרי הארץ כאשר מבינים עתה לא היה כתב דבריו כאשר עלו על לבו — ומרבה חכמה מרבה תורה ויפיק רצון מאת ד' — וזה היתה כונתנו במאמר הזה להודיע כי החוקרים האחרונים לא העלו על דעתם לעשות פגם בתורה ח"ו כי אם כבוד והדר יתנו לה כראוי לה כי נופת צוף אמריה הטופנה ובצלה נחסה בטח אמן.

הקדמת הכורם

זה שלשים וארבע שנים כהריתי ידי לנגוע בקצה הר האלהים, לבאר את ספר הדברים ואנכי עודני נער, אמרתי אל לבי, היתפאר הגרזן אשר בקיר נגד ארזי לבנון? ומה לנר קטן בין אבוקות גדולות המאירות על פני כל חוצות קריה? הלא המה שרי התורה ואבירי החכמה, רש"י, הרמב"ן, הראב"ע, הרשב"ם ורע"ס. ומה כחי כי איחל לתת פרי בעתי ואני עץ שתול על נחיה סלע? כן זמותי למשפט ואשיב ידי אל חקי. גם נודד ממקומי לא אהיה, לולי העירני התורני האמתי, הפילוסף האלהי, מרנא ורבנא משה בן מנחם, אשר כעת מתהלך לפני ה' בארצות החיים, ויעודני ויאמר לי: אל תירא בני מרדת אל עמקי דבר ה', כי זה שש שנים שבתך אתי בבית והתהלכך עמי ידעתי את ערכך. כי יש לאל ידך לעשות חיל. ועתה קום נא והתעודד ופרש לי את ספר הדברים אשר תרגמתי ללשון מולדתנו, וערוך טעמך לפי פשוטו של מקרא ונכון לדרכי שפת תורתנו הקדושה. ואני נאמן ביתו מכבדו ואוהבו, אשר נפשי קשורה בנפשו. היכול יכולתי לעבור על פקודתו והיא חזקה עלי? לכן התאמצתי בכל כחי לכתוב הבאור הנמצא על ספר חמישי בנתיבות השלום, כי על כן הפליא בי מאוד. ואולם כסיתי את שמי, לבל יאמרו המשלים: הגם שאול בנביאים?

והנה מאת ה' היתה זאת כי היטיבו דברי באורי בעיני משה ובעיני כל ישראל, גם איש גם אישון לא קם כנגדם. ואמנה זה ימים כבירים נחמתי את אשר כתבתי ברוב המקומות בעת ההיא, כי לא כחי אז בכחי עתה במשפט הלשון ודעת תהלוכות הנפש ואין ערך המליצה, כי מאז עד עתה הרבתי לחקור ולדרוש על כל מלה ומלה, ומצאתי כי תעיתי עד כמה פעמים מן הדרך הנכון למבאר הענינים על פשוטם וכוונתם הראשונה. ומדי עברי בו שמתי את עיני גם על ארבעה ספרים הראשונים, וגם שם ראיתי כתובים רבים סתומים אשר לא אלו בם ידים, ורבים אשר אין דעתי נוחה בבאורם שיצאו מתחת יד המפרשים הגדולים והנשאים, ואם אני כחגב בעיניהם וכן אני בעיני. ואם אמרתי אחדש ואשים ידי למופי הלא חטאתי לאלהים ולמשה עבדו להכחיד תחת לשוני דברים אשר אולי ישרו בעיני שוחרי האמת, והיתה זאת כמונע טובה מעמיתו וה' יחשב לי לעון. לכן עשיתי בנפשי עוז לחוות דעתי גם באלה, והיו יחדיו לתוספת באור על כל חמשה ספרי תורתנו הקדושה. אשר קראתיו בשם הכורם, יען כי עבודת כרם ה' צבאות אנכי עושה כהיום הזה. ולמי שחנני בדעה והשכל אקוה לעשות ענבים ולא באושים.

ואתה הקורא האהוב אל תשימני כאחד הגאים המתהדרים ומעפילים לעלות אל ראש ההר למען עשות להם שם כאחד הגדולים אשר בארץ, כי לא מעבור עלי רוח גבוה יצאתי לפניך. וזה לך האות: כי מי אשר שלשים וארבע שנים בחושך שמו יכסה הוא נחבא לבדוח מפני הכבוד, אשר הרוח ישאנו והרוח יעבירנו. ואינו רודף כ"א צדק ואמת כי בן המה שמורים לעד לעולם.

ויען כי קצרה הידיעה מהכיל גם את דברי הכורם, נוה האדון המדפיס לשומם אחר כל ספר ספר.

הערץ האָמבערג.

הכורם

ספר במדבר

א (יח) **ויתילדו**, המבאר השיג בכאן על הרמב"ן עי' בבאור והנראה לנו שיטת הבין הרמב"ן כוונ' הרש"י ונכון הוא שהיו צריכים להביא ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם, שאמר שנוה השם שאו את ראש כל עדת בני ישראל (לעיל ב') הוציא מן הכלל התגרים וערב רב שיצאו עם ישראל, שלא רצה השם שיתערבו בצבאות בני ישראל. לפי שחלק לבם ואין רוחם נאמנה עם בית ישראל, ואין לך סכנה גדולה יותר מזה שאם ישנם אנשי מרמה במחנה לימסור כל הצבא ולהסגירם ביד האויב · לפיכך היו צריכים להביא ספרי יחוסיהם אם הם מזרע ישראל אם לא. ולפי שאפשר שיהיו נערי בני ישראל שעוד לא הגיעו לעשרים שנה ורוצים להכנס בתוך הצבא בתום לבבם לחגור חרב ולתפוש רומח וחנית. ויאמרו שהם בני עשרים שנה, או שיהיו אנשים שכבר עברו עשרים שנה ורוצים להמלט על נפשם מלאת למלחמה · ויאמרו שעוד לא הגיעו לעשרים, לכן היו צריכים להביא עידי חזקת לידתם, אם האמונים ופקידים היו בספק כמה ימי שני חייהם. ולפ"ז תרגום מלת ויתילדו הוא בל"א (דאס זיין איהריג געבורט ביצייגען) : ולא כמו שתרגמו הרמב"מן (דאס זיך אנגעבען). והדבר הזה הפלא ופלא, שלכל משפחה ומשפחה הי' ספר מיוחד לנגין ולכתוב בו את כל הנולדים בתוכה בשמותם וזמן לידתם ואולי זהו כוונת המאמר מלמד שהיו מצויינין שם, כדי שלא יתערבו באנשי מצרים, ואם נתערבו ידעו לשוב איש אל משפחתו.

ג (ד) **בהקריבם אש זרה**, עיין מה שכתבתי (ויקרא י' א'). (ט) **נתונים המה לו**, אינו די באמרו ונתת את הלוים לאהרן ולבניו, שיכול לחשוב שיהיו שוים בעבודתם כאהרן ובניו, ולכן אומר נתונים המה לו, שהוא יפקיד עליהם מה שיעשו. והענין כן הוא, שלפי שאמר ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל תחת כל בכור, (בסמוך פסוק י"ב) והנה הבכורים היו קדושים מרחם, ונבחרו לכהנים לעבוד ולהקריב לפני ה'. וא"כ יחשבו הלוים אחרי שהם תחת הבכורים יהיו גם הם כהני ה' להקריב קרבנות ולעשות כל שרות הכהונה ובאמת כל עוד שלא נעשה המשכן לא היתה עבודת ה' על תכונה, שהרי לא נתנה אל הבכורים לא בגדי כהונה, לא מקום מיוחד להקרבה ולהקטרה, לא כלי שרת, ולא סדר העבודה וכדומה, אבל היתה עבודה נתונה אל המקרה והזדמן בשנה הראשונה. וכן הבכורים הכהנים היו כולם שוים זה לזה ואינם נתונים תחת כהן גדול או המובחר שבבכורים. והנה אחרי שבכורי ישראל חוץ משבט לוי חטאו במעשה עגל ונפסלו מן הכהונה, או שראה השם את הבכורים ישחרו על עבודתם, כל אחד מישראל ימלא את בן בכורו לעבוד עבודת הקודש, ואי אפשר שלא יהיו בם רבים חסרי החנוך והלמוד ודעת דרכי ה', כי איך ידעו האמוניים להרגיל בניהם ולגדלם על שעור הראוי לעבד ה'. ולכן בחר בשבט אחד לעבודה הזאת ואותו השבט לפי שידע שהוא מעותד תמיד אל השרות במשכן ובמקדש ה', הרגילו את בניהם מנעוריהם ולמדו אותם תורה ומוסר להזמינם אל יעודם היקר, ומאותו השבט עצמו בחר באהרן ובניו להיות כהנים משוחים, ולהפקידם על חלק העבודה היותר נעלה, ושיהיו אחיהם בני לוי, המתעסקים בשאר חלקי העבודה. נתונים תחתיהם וסרים אל משמעתם, ושם אהרן או אחד מבניו אשר ימשח תחתיו, לכהן גדול, ראש על הכהנים ועל הלוים הנתונים תחתיהם. (נ) **המשה וששים ושלש מאות ואלף**, לדעת רש"י ע"ש הביא כ"ב אלף פתקין וכו', והנה משנים ועשרים אלף פתקין היו יכולין להיות חלוקים, והמוציא חלוק פטור מן ה' סלעים. אבל אולי הי' מן הבכורים מי שאמר אינו רוצה להיות פדוי ע"י הלוי ואני אפדה את עצמי בחמשה סלעים, והי' מחליף את פתקו בפתק א' מן העודפים ושלם בעדו. ואם על הפתק לא הי' כתוב בפירוש בן לוי, היו יכולים לתבוע מזה העודף שישלם ה' סלעים אחר שיצא בגורל חייב, והראה את פתקו שהוא נעשה בן לוי אחר הגורל, אבל בפתק חלוק לא הי' יכול לאמת את דבריו. (נא) **על פי ה'**, ואמר כאשר צוה ה' את משה, כדי שלא יאמרו המעוררים על משה, רצו לא נתן כסף הפדיום ללוים, או לצורך עבודת ה' במשכן, אבל לאהרן ולבניו כדי להעשירם, ולהוציאו מן החשד כפל הכתוב ואמר על פי ה' כי לא מלבו עשה את הדבר אבל כאשר צוהו השם.

נשא

ד (כג) **מבן שלשים שנה**, אין שרותו כמו עבודת היוצא בצבא המלחמה שדי לו בכח זרועו לקום נגד האויב, אם הגיע לעשרים שנה, שאם לבו בקרבו, כאמרם בן עשרים לרדוף, אבל העומד לשרת בקודש צריך שתתקרר רתיחת הבחרות אצלו, שיהא זריז אבל לא יהא נמהר בעבודתו, שהמהירות מביאה לידי תקלה. (כד) **לעבד ולמשא**, יתכן שמלבד המשא היו ג"כ איזה עבודות שהתעסקו בם, ד"מ לנקות היריעות והמכסות והקלעים והמסכים וכדומה. ועי"ז הבין ההבדל בין עבודת עבודה ועבודת משא האמורים להלן (בפסוק מ"ז) ההבדל שנתעלם מעיני המבאר לנת"הש שם:

ה (ב) **כל צרוע וכל זב**, הצרעת גלויה, והזיבה נסתרת, וא"כ איך ידעו לשלח הזב או הזבה? אלא הדבר מסור ללב, וכן טמא לנפש שאפשר שהוא נטמא לנפש ואין אחר יודעו. (ו) **למעל מעל**

בה', עיין ברש"י, והנה כאן כתיב מכל חטאת האדם הכתובים למעלה, ושם לא דבר הכתוב מן הגזל לבד, אבל גם מן ההכחשה בפקדון, או בתשומת יד, או באבדה אשר מצא, או אם עשק את עמיתו, ורש"י לא זכר כ"א גזל הגר, ואולי כוונתו על כולן ואחדא מינייהו נקט. והמבאר לנת"ה כתב, למעל מעל בה', ועי"ז הוא מעל גם בה'. כמ"ש ונשבע על שקר. ולדעתנו אין צורך לזה, שכל החוטא באדם בכל העבירות שבין אדם לחבירו, הוא מועל וחוטא גם בה' אף בלי שבועת שקר, לפי שהוא עושה מה שהשם צוה שלא לעשות. (ז) והתודו, אינו שומר המספר, וכן והשיב אינו שומר המין וכן דרך הכתוב, אם התחיל לדבר משנים אלופי התין כמו כאן איש או אשה אשר יעשו, וכוללם יחד. (יב) ומעלה בו מעל, המעילה הוא הפך האמונה, שלא יהיה לבבה תמים עמו (המבאר לנת"ה). ואין זה אמת, שאם המעילה הוא הפך האמונה, והיעשה בלי מעל מעל בה' לעי' פסוק ו'. וגם מה שאמר שלא יהי' לבבה תמים עמו, אינו מכוון, כי מגבידת מעשה דבר הכתוב, שהיא מנאפת תחת בעלה, כמו שאמר ושכב איש אותה שכבת זרע וגו'. והנראה לדעתנו שמעילה נאמר על כל דבר פשע, והוראתה הראשונה היא, מי על? כמו בליעל, בלי על, הפושע אומר מי על, מי אדון לנו, ותכחש בהשגחת השם. והמתרגם האשכנזי תרגם (אונד געגען איהן טרייאלאז האנדעלט) לפי הכוונה ולא לפי המלה. (יח) ופרע את ראש האשה, הפריעה הוא התרת שלשול השערות המיפה את הראש ועוזר לעורר תשוקת רואיה. (יט) והשביע אתה הכהן, שבועה סתם, ולהלן הוא אומר והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה, ונראה מזה שהשביע אותה, שתי שבועות, וכן היא אומרת אמן אמן, אמן על השבועה הראשונה ואמן על השבועה האחרונה, והענין כך הוא, שהכהן השביע אותה בתחלה שתגיד לו אם זנתה, ואז לא תשתה את המים אבל יפרישם מבעלה, ואם היא נשבעת שלא זנתה ואומרת אחר שנשבעתי ועד אין כנגדי הרי נאמנת אני בשבועתי, ואמר הכהן אל האשה אם האמת כדבריך, אם. לא שכב איש אותך וכו' הנקי ממי המרים המאררים האלה, והלא תוציא עצמך מן החשד ותהי נקייה לעיני כל ע"י המים המאררים שיאמרו בודאי כשרה היא, וכן תרגם אונקלוס הוי זכאה. ות"ס ממי היא מ"ס השבה, שהמים המרים ינקוך לעיני כל יודעיך, ומלת הנקי ראוי לתרגם (דוא ווירסט אונשולדיג ערקאננט) ולא (זאָ זאָללסט דוא אונבעשעדיגט בלייבען) שתרגם הרמב"מן. והולך ואומר הכהן, ואם אין האמת כדבריך, ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת וגו', אין בשבועתך כלום, לכן צריך אני להשביעך בשבועת האלה. והשביע אותה עוד הפעם בשבועת האלה. (כח) ונקתה. כמו שאמרנו למעלה, וכן תרגם אונקלס. ונזרעה זרע, לפי פשוטו שהיא מותרת לבעלה כי עד עתה נאסרה עליו. (לא) ונקה האיש מעון, בפי' הרשב"ם שמביא כאן המבאר פרושו בדברי הנביא בהושע ד' י"ד על מי סוטה. ואולם לדעתנו אין דברי הנביא מורים כלל על ענין מי סוטה, שהוא אומר בתחלה על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו, כלומר ע"י הזביחה והקטור לע"ז שהם מעוררים אנשים ונשים בחורים ובתולות אוכלים ושותים ומצחקים יחד, אתם בעצמיכם גורמים שבנותיכם תזנינה, ולכן לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, לפי שאתם מוליכים אותן שם כי הם עם הזונות יפרדו, והם עם לא יבין וילבט ונכשלו, אבל אתם הם החייבים המדיחים אותן לע"ז ולזנות. ועוד שבזונות ומופקרות הושע מדבר, ואין משקים מי סוטה לאשה אפילו אין כאן אלא עד אחד שנטמאה, כמו שכתב רש"י. גם לא כתיב שם נשותיכם אלא בנותיכם, משמע שבנערות פנויות וארוסות ולא בנשואות הכתוב מדבר והנה יש ספק בכוונת החכמים. שאמרו משרבו הנואפים פסקו מי סוטה, אם הנס בטל, והמים לא פעלו כלום בבטן האשה, או שהכהנים לא השקו עוד את הנשים החשודות מפני שרבו כמו רבו, וגם בעליהן לא הקפידו על הדבר, שהם בעצמם החליפו את נשותיהן, וא"כ בטלה תורת הקנאות. ועל דעתנו הענין כך הי', כל זמן שנסעו ישראל במדבר והיו חונים סביב המשכן, והי' כל אחד שחשד את אשתו בדבר ערוה יכול להביאה מיד אל הכהן שהוא במשכן, ובמדבר לא הי' הניאוף מצוי כל כך, שתזנותיהם לא התעוררו תאות התשגל, ולפיכך לא התאוו תאוה רבה לנשים, ולא נמצא מי שחשד אשתו בדבר ערוה כי אם לפעמים ונעטים מאוד, ונתברר הדבר ע"י מים המאררים בדרך נס. ואולם כאשר נחלו ישראל את הארץ, ולא יכלו לבוא כולם שביבות בית הבחירה ואי אפשר שמכל גבולות הארץ יביאו האנשים את נשותיהם מרחוק אל ירושלים לבדוק אותן, וגם אחרי שאכלו לחם דשן ושמן מטוב הארץ, אז נתרבה הניאוף, ומשרבו הנואפים הי' מן הצורך שמי סוטה יעשו נסים בכל שעה ובכל רגע, וכבר ידענו שאין חפץ השם להרבות בנסים, לכן פסקו מי סוטה ויחזר הדין לסיני. (יפרש הענין לפי דעתו והדבר בטל ומבוטל המגיה)

ו (ב) איש או אשה, הנה הכתוב שומר בכל הפרשה מין הזכר, ואשר יש להתפלא עליו הוא, למעלה נאמר ופרע את ראש האשה (ה',) שגלוי הראש גנאי וכאן כתיב קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו (למטה פסוק ה'), וא"כ יש קדושה בפריעת השער. ואלו הבדל יש בין פריעת השער הבאה מבד עצמם בטבע הגדול ובין פריעה הנעשית על ידי אדם. (יא) חטא על הנפש עיין ברש"י. ונראין דברי ר' אליעזר, שאיך הי' יכול להזהר מטומאת המת והוא מת עליו בפתע פתאום? ועוד שגם אחרי מלאת ימי נזרו כראוי הי' צריך להביא כבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת (להלן י"ד), ומה חטא שיביא קרבן חטאת? אלא האמת שאין חפץ ה' בנדרו, כי טוב אשר לא תדור (קהלת ה'). (כג) כה תברכו, הא לך נוסח ברכת כהנים, וממנו לא יזוזו, וגוסח הברכה הזאת הנפלאה הוא בפסוקים קצרים ומלים מעטים ועכ"ז כוללים כל הטובות הזמניות והמצלחות הנצחיות, כמו שנבאר. (כד) יברכך, את כלל האומה מברך ואומר יברכך ה' בטובה ובריאות ובנים שלמים מכל מום ושומעים לקול מוריך. וישמרך, מכל חליי הגוף ונפש. (כה) יאר ה' פניו אליך, להאיר באור פניו את נפש ונשמת האומה. שתשלים עצמה במדות ודעות וקנין המושכלות. ויחנך, ע"י שתרבה החכמה בקרבך יתן חנך בעיני כל העמים הקרובים והרחוקים. (כו) ישא ה' פניו אליך, יאהב ויחבב אותך ויראה לך נעימות פנים בכל עת. וישם לך שלום, שלום החוצי ושלום הבית ושלום הפנימי. והנה כל שלשה מיני השלום הללו

נכללו בתלת (גליקזעליגקייט) שתרגם הרמ"בן, כן הוא הנראה לנו בבאור ברכת כהנים. (כז) ואני אברכם, עיין בבאור. ולדעתנו הנאמרה למעלה היא כפשוטו אם ישימו את שמי על ישראל בנוסח הברכה הזאת אני אברכם. ואם לאו, אם הכהן יוציא מלים מרוחו אשר לא צויתיו, לא אברכם:

בהעלותך

ח (ז) **והעבירו תער**, עיין ברש"י. והנה יקשה עלינו להבין ראייתו שהביא מתהלים, והלא שם נאמר ויצמדו לבעל פעור, ועבידת בעל פעור היתה זמן רב אחרי טהרת הלוים, לפי שלא חטאו בבעל פעור כ"א לזמן שישבו בו ישראל בשטים (ולהלן כ"ה' ג' ב'), וכן מה שאומר והמצורע קרוי מת אינו מסייע לדרושו כלום. שאם המצורע קרוי מת אין מת קרוי מצורע, ולפי דעתו נחשבו הבכורות כמתים לפי שאכלו זבחי מתים, אבל בשביל זה לא היה נחשבים כמצורעים. ועוד למה אמר והעבירו תער על כל בשרם ולא נאמר כל הגלות כמו במצורע והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו, (לעיל י"ד, ט'). הדבר תמוה מאוד, שהלוים שלא חטאו כלום יעברו בשביל הבכורות על ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרא י"ט, כ"ז). ומלבד זה יש גם להפליא על המקרא, שבצווי השם הוא אומר והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם, ואצל העשייה לא נאמר כ"א ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם (ולהלן כ"א) ולא זכר שהעבירו תער על בשרם. (יב) **לכפר על הלוים**. אולי היו צריכים כפרה לפי שסרבו אחר מעשה עגל כשלשת אלפי איש, ואע"פ שעשו הדבר על פי משה (שמות ל"ב, כ"ז כ"ט), ושבח' בעבור זה ואמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' (דברים ל"ג, ט') עכ"ז היו מגואלים בדם ישראל וצריכים להתחטא קודם שנקרבו אל עבודת הקודש, ואולי זהו טעם וכבסו בגדיהם, שהי' עליהם דם הנהרגים על דבר העגל. (יט) **נתנים לאהרן**, באמרו לעיל (ג' ט'). (כ) **ויעש משה ואהרן**, עיין ברש"י. וטעם סמיכת ידי ישראל על הלוים נראה לדעתנו שעל ידם הודו אבות הבכורות שמרוצים הם להעביר הקדושה מבניהם הבכורים על ראש הלוים, ולפיכך הכפיל הדבר לומר, כן עשו להם בני ישראל:

ט (י) **לכם או לדרתיכם**, עיין בבאור שהשיב על הראב"ע. ואולי כוונת הראב"ע, שבכל הזמן שהיו במדבר וחנו כלם על דגליהם אין איש מהם מרחיק את עצמו מלעשות הפסח במועדו, גם לא הי' מן הצורך ללכת להתרחק לפי שכל צרכיו היו מזומנים לו, ואנה ילך במדבר, ולאיזה עסק ילך? וא"כ לכם על טמא נפש בלבד נאמר:

י (לא) **ידעת חנתנו במדבר**, הנראה שאמר לו אל תחשוב שלפי היותנו במדבר אנו נוסעים יום יום ונגלי הרגיע ויהי הדרך עליך לטורח ולמשא, הרי ידעת שאנחנו חונים במדבר ואין נסיעתנו בתמידות אבל נוסעים וחונים נוסעים וחונים אנחנו. **והיית לנו לעינים**, ומן התימה מה היו צריכים למורה דרך? והלא בהנות הענן יחנו ובהעלות יסעו, ויהי להם הענן יומם ומראה אש לילה למורה דרך ולעינים? ונראה שהוראת לעינים הוא מראה עיניט (אויפזיעהען אובען), הפך של כסות עינים (בראשית כ', ט"ז). והענין כמו שבארנו שם בבראשית. וכן כאן להיפך, כל הרואים אותך ישתוממו שכהן מדין עוזב את ארצו ואת מולדתו והולך עמנו, והי' זאת לנו לכבוד ולתפארת. (לה) **ויפצו איביך**, לא מצאנו שהיו להם אויבים מסביב להלחם בם. ויתכן שעל העתיד הורה להם נוסח התפלה שיאמרו בלכתם למלחמה והארון נוסע לפני המחנה, קומה ה' ויפוצו אויביך וגו' ובעת שובם אל מקום חנייתם, שובה ה' וגו'.

יא (א) **כמתאננים**, שאמרו למה זה יצאנו ממצרים (ולהלן בפסוק כ'), והכתוב סותם במקום אחד ומפרש במ"א, **ותאכל**, ולא נאמר ותשרף מטעם שאמרנו למעלה (ויקרא י', א'). (ה) **חנם**, לדעתנו מלת חנם מוסבת על זכרנו. והכוונה אך לחנם ולשוא יכרנו את הדגה כמה פעמים זכרנו המאכלים מדבים הטובים שהיו לנו במצרי', אבל מה יועיל לנו, כי לשוא קוינו להמציא אותן לנו. ותהי' הוראת חנם כמו ולא תאירו את מזבחי חנם (מלאכי א' יו"ד) כלומר לריק לא יועיל (פערגעבענס). (י) **ובעיני משה רע**, אם אף ה' חרה מאד איך יאמר שבעיני משה לא היה כ"א רע. ויתכן שלא על בכיית ותלונת העם נאמר שבודאי חרה גם אפו עליהם והקציף בם, אבל ענינו שהי' המעשה רע על עצמו שחשב שחסר לו חכמת המנהיג. ושאינו יודע להנהיג האומה כראוי, וזאת היא הסבה שהביאה את ה' לאחרת אפו בם. והראיה שאמר לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה וגו':

שלח לך

יג (ב) **אנשים**, חכמים וחשובים. (ג) **אנשים ראשי בני ישראל**, לא היו הנשיאים שמנו את ישראל ושהקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח, אבל היו מחשובי העם, ואפשר שהיו מן שרי אלפים, והנה ממטה לוי לא שלח, כי לא הסכימו בעלה לשלוח מרגלים, וכן כתב רש"י על איש אחד לשבט (דברי' א', כ"ג): (טז) **ויקרא משה להושע**, אמת הדבר שמשה קרא אותו יהושע קודם שלוח מרגלים, אבל לא פרסמו ברבים ששינה את שמו, אבל עכשיו ששלח אותו עם אנשים, החשובים בישראל לרגל את הארץ, כבד אותו ושינה את שמו ברבים, וכבר דברנו (בראשית י"ז ה') על ענין שינוי השם. (יט) **הטובה היא**, יתכן שעל האויר והמים נאמר אם הם טובים או רעים בה, וכנגד זה אמרו המרגלי' ארץ אכלת יושביה היא (להלן ל"ב), שהאויר ומימיה רעים ואוכלים את יושביה. (כ) **השמנה היא**, החקירות הללו אינן דומות זו לזו שלמען כבוש הארץ צריך לדעת תחלה אם העם היושב בה חזק הוא או רפה מעט אם רב, ואם הערים שיש בה פתוחים או מבצרים וכדי להזמין עצמו למלחמה ארוכה וכבדה או קצרה וקלה, אבל טיבת הארץ אין צורך לדעתה, שהרי הם מעותדים לנחול אותה ולשבת בה אם שמנה וטובה, או אם רזה ורעה, ועוד השם לא

ויביאם אל ארץ אשר שם יאכלו לחם במסכנות, לכן נראה שוראיתם את הארץ בהתחלת הדבור הוא לשני פנים, על דרך הספק ועל דרך הודאי, ואומר וראיתם ותקרתם את הארץ מה היא, ותראו את העם היושב עליה אין הוא, שהדבר בספק החזק הוא הרפה והמעט וגו' וראיתם אם אמת דברתי שהארץ היא טובה ושמנה, שבעיני אין בו ספק כלל, אבל אמר להם זאת כדי להרחיב לאמץ ולשמח את לב ישראל בשובם ויספרו מטובת הארץ שהיא כמו שהבטיחם כמה פעמים, וזהו טעם אמרו ולקחתם מפרי הארץ, להראות את בני ישראל שבח ומעלת ארץ ישראל, ולתת בנפשם גיל וחדוה, (לב) ארץ אכלת יושביה, הנה יש סתירה עצומה בדבריהם שאם הארץ אוכלת יושביה, איך יהי' כל העם בתוכה אנשי מדות ובני ענק אשר בעיניהם היו כחגבים. וכבר העיר ע"ז הרמב"ן, ועיין בביאור. ואין בדבריו עולה יפה שהרי הכתוב אומר ארץ אוכלת יושביה, שמשמע האנשי' שיושבים בה ולא בני אדם הגרים לשבת שם. והנראה שהכתוב העמיד כל דבריהם יחד, אבל הם חלקו דבתם, ולבעלי הפחד ורפי הלבב שבישראל אמרו אפס כי עז העם הזה, ולאנשי חיל אמר, ידענו שיש לכם לב כלב האריה אבל מה תעשו לערים שהן בצורות גדולות עד מאוד? ואיך תעפילו לעלות אל מרום החומות הגבוהות והחזקות? לחלושי הבריאות אמרו ארץ אוכלת יושביה ולא תאריכו ימים שם. ולבריאים ובעלי כח אמרו, אם בעלי כח אתם הלא שפלי קומה כמוכם איך תוכלו לעמוד כנגד אנשי מדות והנפלים בני ענק אשר היינו בעיניהם כחגבים:

יד (ו) קרעו בגדיהם, על נפילת משה ואהרן שהורידו לארץ כבודם, האנשים בחורי ה' לארץ יפלו. (ח) אם חפץ ה', נמשך אל אך בה' אל תמרדו, והכוונה שהוא חפץ בנו בודאי אם אך בו אל תמרדו. (טז) מבלתי יכלת, עיין ברש"י. והשיב עליו הרמב"ן, ולפי דעתו כוונתו בתפלה זאת לאמר יושבי מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך וכו'. ועל דעתנו יכולת האמור כאן אין הוראתה על עוצם וכח. כ"א על סבלנות, מענין גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (תהלי' ק"א ה'), כלומר לא אסבול, ויאמרו מצרים אלהי ישראל הוא חזק ונורא באמת, אבל חסר לו מדות הסבלנות ואריכות אפים הנאות לאלהות, והנה על הזמן הקצר להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע אינו מאריך אפו, ומפר שבועתו וישחטם במדבר, כדי לקחת נקמתו מהר. אם סבלן הוא יכול לקיים את שבועתו להביאם אל הארץ וישחטם אח"כ ולא במדבר, (יז) יגדל נא כח, כח הסבלנות וכבישת הכעס הוא יותר גדול מכח הדין והנקמה' וזהו ה' ארך אפים וגו'. (כד) רוח אחרת, לדעתנו לא על הרצון והחפץ נאמר כ"א על רוח אמונתו שבטחת בה' להוריש אנשי כנען, וכן אמר ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראם. ומה שכתב רש"י ז"ל ע"ש. תמוה מאד, שאיך צדיק גדול ככלב ידבר אחד בפה ואחד בלב, גם לא נאמר ויהס כלב את המרגלים אלא את העם, ובאמת אמרו העם לרגום אותו ואת יהושע שדבר עמו באבנים. ומן ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ראיה להפך, שאמר אל תחשבו שדברתי טוב על הארץ לכבוד משה ובלבי הסכמתי עם המרגלים אבל דברתי כאשר אם לבבי:

טו (יח) בבאכם אל הארץ, עם הנערים פחותים מבן עשרים שנה במדבר. (לא) עונה בה, ויתכן שהדברים כהווייתן. ועל העון עצמו נאמר ולא על עונש העון, שלפי דברי הרמב"ן ענין הכרת תכרת הוא כרת הנפש לעה"ב, א"כ אין לנפש ההיא כפרה בעולם הזה ועונשה מתחלת בעה"ב, לכן אמר עונה דבוקה בה עד בואה אל העולם שאחרי המות ולא יכופר לה בעבודה בחייו:

קרח

טז (ג) ומדוע תתנשאו, כן היו דבריו לפני נשיאי העדה קראי מועד, שהחניף להם באמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ואולם בלבו התאוה הוא בעצמו להתנשאות ולהשתרר. (ד) ויפל על פניו, הטעם כמו שאמרנו למעלה על ויפול משה ואהרן (לעיל י"ד, ה'). (י) ובקשתם גם כהנה, יתכן שטענו ואמרו הלא על ידינו נפדו הבכורות והם היו כהנים כדכתיב וגם הכהנים הנגשים (שמות י"ט כ"ב), ואם אנחנו במקום הבכורות נהיה כהנים כמוהם, ולא נהיה נתונים נתונים לאהרן ולבניו (לעיל ג' ט'). (כח) כי לא מלבי, קרח וסיעתו התחיל להכחיש בכל דברי משה ואמר שכל מה שצוה עד הנה לא מפי השם הי' אבל בדא הכל מלבו, וזהו דרך הגאות שמביא לידי הכפירה, כענין ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך (דברים ח', י"ד). כי גם הם שכחו כל האותות והמופתים הנוראים והטובים שנעשו ע"י משה והלא המן שאכלו יום יום די להזכירם שמשה הוא שליח השם ובכל ביתו נאמן, ואין לחלוק על דבריו. (לה) החמשים ומאתים איש, וכתב המבאר לנת"הש והנה נמצא בענין הזה דעות שונות, יש אומרים שקרח מן הנבלעים היה, והעד ותבלע אותם ואת קרח (להלן כ"ו, יו"ד), וי"א כי נשרף היה, והעד ואת קרח במות העדה באכול האש (שם). לכן אמרו חז"ל שנשרף ונבלע. ויקשה על זה. אם נשרף מה בכך אם אפרו נבלע או נתערב עם עפר הארץ? ועוד האיך הכירו אפרו מאפר של מאתים וחמשים שגם הם נשרפו, ולכן מבוררים דברינו שאמרנו למעלה על פסוק אש זרה (ויקרא יו"ד, א'), שהאש השמימית אינה שורפת הגשם מכל וכל עד שנעשה אפר כמו אש הארצית, אבל היא מוללת את כל הלחיות שבו עד שישוב לאבן דומם וגו' עיי"ש, וכמו נדב ואביהו כן לא אוכלו באש קרח ומאתים וחמשים של סיעתו, אבל שבו לאבן דומם והרי הם מונחים לארץ בתארם ובבגדיהם ואח"כ נבלע קרח. והראי' לזה גם פה לא נאמר ותשרף אבל ותאכל, וכן להלן בהיות העדה באכול האש. ולא נמצא בשום מקום לשון שריפה אבל אש מן השמים:

יז (ז) ויפנו, לא נאמר שמשה ואהרן נפלו על פניהם, שבטלה המרידה, ולא היתה כ"א תלונה:

יח (ג) אך אל כלי הקדש. הנה מחלוקת קרח וסיעתו היתה שבקשו גם כהונה תחת הבכורים

כמו שאמרנו למעלה (ט"ז, יו"ד), ואחר שנשתקה המרידה וחזר הכל לסדר הראשון, הזהיר משה את אהרן ובניו שלא יתנו ללוים שיטלו שום חלק בהקרבה והקטרה ושאר עבודות הכהנים, אבל ישמרו הם את משמרתם למען לא ימותו גם הכהנים גם הלוים: (ד) וזר לא יקרב, יתכן כמו שהלוים דחקו עצמם לעבודת הכהונה, כן רבים מבני ישראל דחקו עצמם ליכנס אל המשכן לפני ולפנים, כנראה מתלונתם שאמרו כל הקרב הקרב על משכן ה' ימות (לעיל י"ז, כ"ח), ואפילו לגעת בכל כלי הקודש כמנהג ההמון, ומשכו על עצמם חרון אף ה' בשביל זה, לכן הזהיר מאד על קריבת הזר אל הכהנים בשעת עבודתם או לצאת חוץ מגבולם ואתם ואמר ולא יהי' עוד קצף על בני ישראל, כענין והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם (שמות י"ט, כ"ד). והבן: (יט) לפני ה', אין זה מדרך הלשון לומר לפני אל הברית. ונראה שהברית הזאת היא משונה מכל שאר הבריתות שכורתים הצדדים להבטיח אחד לחבירו, ומתחייב לשמור או לעשות דבר מה וכנגד זה מתחייב חבירו לגמול מה וא"כ באים שניהם בקשר החיוב וכורתים עליו ברית. אבל כאן לא הי' החיוב כ"א מצד השם לתת לכהנים חלקם מבשר הקרבנות, מתרומות ותנופות בני ישראל, הבכורים והחרמים וכסף פדיון הבכורים וכדומה, אבל הכהנים לא התחייבו עצמם לשום דבר, כי שרותם בקודש לא היתה כ"א עבודת מתנה, כמ"ש הרמב"ן על ועבדתם עבודת מתנה (לעיל ז') עי"ש:

חקת

כ (ג) ולו גוענו, לא אמרו עוד במדבר הזה לו מתנו (לעיל י"ד, ב') שכבר השיב משה מאמר השם אליהם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם במדבר הזה יפלו פגריכ' וגו' (שם כ"ח, כ"ט) אבל אמרו לו גוענו במיתה טבעית קלה ע"י אסיפת הכוחות כמו שאמרנו בבאורנו על ויגוע (בראשית כ"ה, ח'), בגוע אחינו במדבר לפני ה' שמיתה טבעית נקראת לפני ה', ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות מיתה מחמת לצמאון שהיא קשה וכבדה מאוד. (ד) אנחנו ובעירנו, ולא זכרו נשינו וטפינו, שהם בכלל אנחנו. ואולי כוונו שכל זמן שבעירם בריא וחזק יכלו לשבר צמאון הנשים והטף ע"י חלב הבהמות. (ח) קח את המטה, המאמר הזה נתן מקום לטעות שאיננו די בדבור אל הסלע אבל צריך ג"כ להכותו, שאל"כ למה יקח את המטה, וכן ממה שאמר השם ודברתם אל הסלע לעיניהם ולא לאזניהם, חשב משה בדעתו שידבר ויכה לעיניהם. ואולם ההכאה לא הי' עיקר החטא כמו שנאמר למטה. (יב) יען לא האמנתם להקדישני, והנה הרמב"ן כתב מאמר נחמד ועיון דק כדרכו, אבל לפי פירושו מאמר יען לא האמנתם בי איננו מבואר היטב שמשמע מקוצר האמונה כעס עליהם, ולא מפני שנמס לבבם בקרבם, ולכן נראה לנו כדברי ר' חננאל שהביא הרמב"ן אבל לא מטעמו, שעולם החטא הי' בעבור שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים, ועניינו שאמרו האין לנו מים? המן הסלע הזה נוציא לכם מים כאלו היו מסופקים בדברים ומתמיהים ושואלים, וכדומה לזה אמר משה הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם (לעיל י"א, כ"ב), ולא כעס השם עליו, אף שגם שם תמה ושאל כמסופק בדבר, ונראים דבריו כקוצר האמונה, לפי שדבר בינו ובין השם שלא בפני העדה, וה' ענהו בנעימות פנים, היד ה' תקצר עתה תראה וגו' (שם שם), אבל כאן שאמרו כלשון תימה בפני כל העדה והראו כאלו היו גם הם עוד מסופקים בדבר, לכן כעס ואמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, למה הראיתם עצמיכם כמסופקים לעיני בני ישראל. (יז) ולא נשתה מי באר, משראה משה שיכול להוציא מים מן הסלע לא חשש עוד למי באר. (יט) ואם מימיך נשתה, אמר אם אינך מאמין שאין אנו צריכים למי בארותיך, שאדום לא ידע דבר מנס הסלע, ואם נשתה ממימך הלא אתן מכרם. (כט) ויראו כל העדה, איך ראו כל העדה שמת אהרן, והלא מת בראש ההר אין איש עמו זולת משה ואלעזר? אולי פירוש ויראו, הבינו שמת מאחר שלא ירד מן ההר, וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה (דברים י"א, כ"ו) לשון הבנה וידיעה. או פירושו שכבר ראו שגוע אהרן, שאספו כל כחותיו בעלותו אל ההר ושהוא מת בלתי ספק.

כא (ה) בלחם הקלקל, יתכן שעניינו הנשחת, כמו הגבעות התקלקלו (ירמיה ד', כ"ד), וכן והוא לא פנים קלקל (קהלת יו"ד, י'), וגם בעלי התלמוד שמשו בלשון קלקול תחת השחתה. והטעם שאמרו לחם המן מתקלקל מהר, שאם נניח ממנו עד בקר מרים תולעים ובאש, א"כ תפסיד גם הבני מעים שנתמלאו ממנו רמה ותולעים.

בלק

כב (ד) כלחך השור, נראה שזאת מענין ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א, י"ח, ל"ח) שאש אוכלת את הלחות, וכן השור מוצץ את הלחות, ואשר נשאר מאכילתו מתיבש מהר, וזהו כוונת רש"י, כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה. (כב) ויחר אף אלהים, בענין הזה ספיקות רבות בדברי ה' עם בלעם ובדבריו עם שלוחי בלק, והעולה על כולם הוא, שהשם בעצמו אמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם (לעיל כ'), ואיך חרה אפו כי הולך הוא? והנראה שהי' בלב בלעם לקלל את ישראל כדכתיב ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך וגו' (דברי' כ"ג, ו'), אם משנאתו את ישראל, או מאהבת הבצע, או לפי שאמרו השלוחים בשם בלק כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר רצה ללכת ולקללם כדי שלא ירד מכבודו ולא יתחלל שמו. והנה כאשר באו אליו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם, ויתכן שאותן הזקנים היו קוסמים וכאשר אמר ה' לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא, חשב

הכורם בלק

בדעתו שלפי שהשם שונא קסמים וקוסמים מאן שלא לילך עמהם, ואמר לא תאר את העם ע"י קסמים כי ברוך הוא ואין הקסמים שולטים בו, ולכן השיב בלעם את הזקנים לאחרת כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם, ולא אמר הטעם, שחשב בדעתו, כדי שלא לביישם. וע"ז שלח בלק שרים רבים ונכבדים מאלה, לפי שהזקנים לא נתנו טעם לתשובת בלעם ראה בלק בנפשו שלא אבה ללכת עמם בעבור שהם פחותי הערך, גם לא הבטיחוהו שיגיע לכבוד ועושר גדול אם ילוה עמהם. וכאשר באו השרים הנכבדים ואמרו בשם בלק כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה. השיב להם, אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה', ואולם שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי, וחשב בלבו אולי ירשני ללכת עמהם אם לא אעשה מעשה כשוף וקסמים הנתעב בעיני ה', וכאשר אמר האלהים אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה, הסכים בדעתו שלא לעשות מעשה קסמים. אלא מה שיאמר לו המלאך, אבל יקלל את ישראל בדבור בלבד ואולי ישמע ה' אליו, ואם אמר כי ברוך הוא, היינו שאין הקסמים שולטים בו, אבל ע"י הדבור יוכל להזיקם, ועל זה התפלל בלעם אל השם שישמע את קללתו להשחית את ישראל, ופרש"י שהכתוב אומר בפירוש ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם וכן ולא אביתי לשמוע לבלעם (יהושע כ"ד, יו"ד), משמע שהי' מתפלל שירשהו לקללם. ושתהא קללתו נשמעת, וע"ז חרה אף אלהים כי הולך הוא, לא בעבור הליכתו אלא בעבור כוונת הליכתו, וכאשר הרשהו פעם שנית ללכת אמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר, לא אמר אתו תעשה כפעם הראשון, שלא יחשוב לא נאסרה עלי כ"א עשיית הקסמים אבל רשאי אני לקללם ע"פ דבור ואמירה, אבל גם אל תוציא מפיך שום דבר זולת את הדבר אשר אדבר אליך, ודבר זה מדוקדק גם בדברי בלעם, שאל השרים הנכבדים אמר לא אוכל לעבר וגו' לעשות קטנה או גדולה, וכוון על העשיי' אבל בבואו אל בלק אחרי שהזהירו המלאך שנית, אמר היכול אוכל דבר מאומה, לא אוכל לקלל אף ע"י דבור ואמירה והדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר, מוכרח אני לדבר מה שרוצה השם. לשטן לו, לו ולא לשני נעריו, אבל באמת לו אינו מיותר שהרי צריך לומר כנגד מי התיצב לשטן. ותמה אני על המבאר לנת"הש שעזב את הפשט ותפס בדרוש שלא כמנהגו. (כג) ותלך בשדה, חוץ מן הדרך הנרמס. (לב) על מה הכית, איך יכיל לשאול והרי בלעם לא ידע שהמלאך עומד לנגדו לשטן לו, וחשב שבקשיות ערפה לא רצתה אתונו ללכת כמנהגה? ולכן נראה שאינו שאלה, אבל הוא אומר לחנם הכית את אתנך זה שלש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן, שכן הנביא אומר על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישעיה א' ה'), כלומר לחנם תכו, ולא כמו שפירשו הר"ר מאיר אבערבאך שם, שעל מה תכו על איזה מקום ונופלכם תכו שהרי כל ראש לחלי וכל לבב דוי, שהוא יוצא מדרך הלשון, שעל מה מורה על הסבה ולא על המקום. אם רע בעיניך, לפי פירושנו למעלה (בפסוק כ"ב) על ויחר אף אלהים, לא הי' המלאך מבטל את דברי השם, ויכול ללכת עם שרי בלק, אבל כעס עליו שבעודו בדרך בקש מהשם להרשהו שיקלל את ישראל בדבור, ושתהא קללתו רצוי' ונשמעת:

כג (כב) אל מוציאם ממצרים, עיי' בבאור. ואם נודה לדבריו שהמתרגם מן לשון אל לשון, ובאחוד המעתיק מלשון קדוש אל לשון חדש צריך מאוד לשמור הטעם ו"א המלות, שאם יעתיק מלה במלה יהרוס הכוונה ודבריו תפל הם מבלי מלח כנודע, עכ"ז לא נוכל להסכים כאן עם בבאורו, שאם אינו נאות בל"א לייחס אל השם תועפת ראם אחרי שהעתיקו מלת אל (גאָטט) או (דער אללמאכטיגע) גם בל"הק לא יתכן הנסות אל הנושא אחרי שאמר אל שהוראתו כלל הכחות ושהוא נשגב על כולם, איך ימשילהו אל ראם שהוא כח אחד מוגבל ונגדר? והנה האמת שמלת ממצרים מורה שאין הפסוק מאמר אחד, ולכן נראה שכולל שני מאמרים, אל מוציאם ממצרים מאמר בפני עצמו, ואל הוא הנושא, ומוציאם ממצרים נשואו, וכתועפת ראם לו מאמר בפני עצמו, וכתועפת ראם הוא נשוא, ולו הוא נושאו, ושני המאמרים נקשרים יחד על דרך הסבה והמסובב ממנה. ושעור הכתוב כך הוא, אל מוציאם ממצרים, כלומר אל תחשוב, שהוא עם בזוי ושפל, עבדים הבורחים מאדוניהם, אבל אל ברב יכלתו ועוזו הוציא אותם, כתועפת ראם לו, מוסב על עם ישראל ולא על השם, ואומר על כן יש כח ואומץ לישראל כתועפת ראם, ואין אנו יכולים לכבשו ולרדות בו או לעשות לו שום דבר רע, כמו שאמר מקודם ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. והנה מלות על כן בקשור המאמרים נבלעת ע"ד השיר כנודע, ולדעתנו ראוי לתרגמו (דער אללמעכטיגע פיהרטע זיא אויס מצרים, דאַ: פֿאָלק) עם האט אייכעם ראָאים האָפּ-שטרעבענדע געוואלט).

כד (א) לקראת נחשים, משמע שבפעמים הראשונים הי' מנחש וכן כתב רש"י, וא"כ עבר על מלות השם שאמר לו, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה (לעיל כ"ב, כ'). וכן בקש מהשם שירשהו לקלל את ישראל, ומטעם זה הרגוהו אותו בני ישראל כדכתיב ואת בלעם בן בעור הרגו בני ישראל (יהושע י"ג, כ"ב). (ח) יאכל גוים צריו, לבאורנו (לעיל כ"ג) שכתועפת ראם לו מוסב על עם ישראל, יפה אומר שהוא יאכל ויכלה צריו ורודפיו, וכן ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ, כרע שכב וגו' כולם מוסבים על עם ישראל:

כה (א) אל בנות מואב, אל כמו עם: (ג) לבעל פעור, אולי הי' אליל הזנות, ופעור מענין ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ה', י"ד) שהילדות פערו ופתחו פי הערוה והפקירו עצמן לזנות וזו היא עבודתו ונמצאו אלילי זנות גם בדורות האחרונים. ובאור הזה מסכים יותר עם ענין הפרשה עמה שכתב רש"י: (ו) איש מבני ישראל, איש חשוב בבני ישראל, והוא זמרי בן סלוא נשיא בית אב, כאשר יפרש בפרשת פינחס. והמה בכים, בעבור המגפה. (ז) וירא, הרמב"מן עשה את הכתוב לשני חלקי המאמר, כמובן משתי הנקודות ששם בניהם, ויפה כוון, שהראי' בזאת אינה ראייה בעלמא, אבל הבחינה על

עזות מצח של זמרי בן סלוא שהוליך את הזונה עמו לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל, ולא התבייש, והקריבה אותו אל אחיו, כלומר עשו כמוני היום ואל תיראו מפני ה' ומפני משה, זאת ראה והתקנא, וזהו כוונת הרמב"ן שתרגם (זאהע דיזעם), ועל כן קם ויקח רמח בידו:

פנחס

(יח) ועל דבר כזבי, יתכן שהמדינים שלחו בראשונה את כזבי בת נשיא מנשיאיהם, ויפת תואר מאוד, לפתות את נשיא מישראל לתאוותיה, ולהדיחו אל עבודת אלילים, וקראה היתה אותם דרך כבוד וחשיבות, ואחרי שעלתה בידה לקחת לב זמרי בן סלוא בחלקלקות דבריה ויצא נפתה אליה, אז ויחל העם לזנות אל בנות מואב:

כו (ד) **כאשר צוה**, עיי' בבאור ואולי כוון המלות ג"כ שיתנו מחצית השקל לגלגלתם כמו שצוה כבר בפרשת כי תשא, ולכן לא בא הצווי על זה עתה בפירוש. (סב) **כי לא נתן להם נחלה**, ולא ימנו בצבא ללוים בעד נחלתם ואחוזתם, כי לא נתן להם נחלה, לכן לא התפקדו בתוך יוצאי הצבא, אבל היו ממונים על המשכן ועל המקדש ושומרים אותן שזה הי' נחלתם, כדכתיב אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל, (לעיל י"ח, כ'):

כז (ט) **ונתתם את נחלתו לאחיו**, עיי' מה שכתב הרמ"בן. ודבריו נראים רחוקים, ועל דעתנו לפי שבחלוק הארץ הכתוב מדבר לא היה יכול לומר ונתתם את נחלתו לאביו, שהרי כל האבות מתו במדבר, ואין א' מהם נכנס לארץ ישראל חוץ מכלב בן יפנה ויהושע בן נון, אבל אפשר שהיו מן מתי מדבר שבניהו אחריהם אחים לעירים מהם לימים שלא נגזרה עליהם למות במדבר, ושלא יראו את הארץ, כי לא היו בכלל המנאצים את ה', ועליהם אמר הכתוב ונתתם את נחלתו לאחי אביו. (יג) **ונאספת אל עמיך**, אין עמיך משפחתך, שהרי משה מת בארץ מואב ונקבר בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו (דברים ל"ד, ה' ו"ו) וא"כ לא נקבר אצל משפחתו, וכן אהרן מת בראש ההר, ואיך יאמר עליו כאשר נאסף אהרן אחיך? ומכאן ראיה נוכחת להשארת הנפש מן התורה, והטעם ונאספת אל עמיך, שאתה בשמתך נאספת ונחברת עם כל הנפשות הקדושות בארץ החיים חיי עד, שהם עמיך. ועיין מה שכתבנו מזה על פסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו, ט"ו). (יט) **וצויתה אתו לעיניהם**. על דעתנו הצווי מבואר בסמוך, ויצא ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' וגו', והענין כך הוא, הנה קרב העת ללחום מלחמות רבות לכבישת הארץ, ואם יהושע יצוה את העם לצאת נגד האויב, אולי ירך לבבם ויפחדו שמדעתו צוה כן, ולא ברצון ה', ואין ה' בקרבם, והרי ראו כאשר העפילו לעלות אל ראש ההר נגד אזהרת משה שאמר אל תעלו כי אין ה' בקרבכם (לעיל י"ד, מ"ב), וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום (שם שם מ"ה), לכן הי' צריך לצוות את יהושע, שלא יעשה שום דבר לצרכי האומה, ועל אחת כמה וכמה להוליכם נגד האויב אם לא יעמוד לפני אלעזר הכהן, ושאל לו במשפט האורים, ואם משפט האורים יגזור שיצאו למלחמה אז ידעו שה' בקרבם ויצליחו, וזהו טעם על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו, כלומר על פי האורים ולא זולת. (כג) **ויצוהו**, כמו שפירשתי עתה, שאל יערוך מלחמה אם לא ששאל את משפט האורים תחלה, ושמע אם המלחמה תצלח אם לא, לכן העמידו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה, כדי שישמע אלעזר להיות נשאל בכל עת שידרוש יהושע את האורים, וכדי שישמעו כל העדה, שאין ביד יהושע לערוך מלחמה מלבו ומדעתו, אבל צריך להיות נמלך במשפט האורים תחלה ולשמוע מה יענה ה':

מטות

לא (ח) **בלעם בן בעור הרגו**, או בשביל שנתן עצה לבלק לשלוח נשים זונות אל מחנה ישראל, או מפני שרצה שהשם יסכים לקלל את ישראל, ואח"כ הלך שני פעמים לקראת נחשים לעשות מעשה קסמים להרע לבני ישראל, ויהושע באמרו (י"ג, כ"ב) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו, רמז על הטעם השני כמו שאמרנו על פסוק ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (לעיל כ"ד א'). (נ) **לכפר על נפשתינו**, לכפר על הרהור הלב של בנות מדין (רש"י). של בנות מדין אינו מחובר, וצריך להיות על בנות מדין, כלומר הרהור הלב שלהם שאחזו בבנות מדין. ולפי פשוטו אמרו לכפר על נפשתינו, בעבור שהחיינו כל נקבה, שבשביל זה קצף משה עליהם, כדכתיב ויקצף משה על פקודי החיל וגו' ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה (לעיל י"ד ט"ו).

לב (א) **ומקנה רב**, יתכן שבני ראובן ובני גד ראו את הארץ כי נעמה וארץ מקנה, לזה בחרו עלמם מן שלל מדין לחלקם בקר וצאן ואתונים, ובחרו בדעתם לשבת פה. והנה יש מן המפרשים האומרים, שאותו מקנה רב הוא אשר הוציאו ממצרים, ואינו נכון, כי אחרי שכל ישראל חוץ משבט לוי עבדו עבודת פרך, ומאין היה לבני ראובן ובני גד מקנה יותר רב משאר שבטים? (יד) **והנה קמתם תחת אבותיכם**, לפי השקפה הראשונה אינם דומים משום צד לאבותם, שהמרגלים הוציאו דבה על הארץ להניא את לב בני ישראל, אבל הם לא דברו רעה על ארץ ישראל, אבל בחרו לשבת פה בעבור שהארץ מקנה היא ולהם מקנה רב. ויתכן שמשה אמר להם הדבר תלוי בספק, אם אתם תשבו פה בעבור שיש לכם מקנה רב, או בחרתם לחלקכם משלל מדין הבהמות להיות לכם אמתלא לשבת פה, כי יגרתם מפני העמים אשר בעבר הירדן' והנה השם לבדו יודע מחשבות בני אדם, ואולם כל ישראל יאמרו הם יראים מפני הגוים אשר בעבר הירדן' ולכן בחרו להם הבהמות להיות להם אמתלא לשבת פה השקט ובטח, ותביאו מורך בלבב ישראל כאשר עשו המרגלים ותניאו אותם מלעבור את הירדן לרשת את ארץ אחוזתם, וזהו טעם והייתם נקיים מה' ומישראל

(למטה כ"ג) שאם תחלצו לפני ה' למלחמה אז תתברר דעתכם שכוונים דבריכם, כי לא תמורך לבב או מקוצר האמונה בהבטחת השם רציתם לשבת פה, אבל בעבור שהארץ היא ארץ מקנה. (יז) חשים לפני בני ישראל, שני דברים אמרו למשה, למען הראות שכוונים דברינו נחלץ חשים במהירות, ולא כמו היראים ורכי הלבב, המאחרים ללכת, ועוד לפני בני ישראל שנהיו ראשונים בחוזק המלחמה. (כה) כאשר אדני מצוה, וכן בסמוך כאשר אדני דבר, הוא מדרך הארץ והמוסר, שבאמת לא צוה להם משה דבר אחד ממה שאמרו הם בעצמם, גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו ואנחנו נחלץ חשים וגו'. (מ) ויתן משה, ולא נזכר בכתוב אם בני מכיר יעברו את הירדן ויעזרו את ישראל במלחמה, שתנאי בני גד ובני ראובן כבר היה נודע במחנה בני ישראל, כדכתיב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל, ויאמר אליהם משה אם יעברו בני גד ובני ראובן וגו' (לעיל כ"ח, כ"ט):

מסעי

לג (א) ויכתב משה, עיי' בבאור. ולדעתנו כתיבת המסעות במדבר הכרחית בשביל מצות סוכות, שהרי הכתוב אומר למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וגו' (ויקרא כ"ג, מ"ג), וכבר ידענו שארץ ישראל קרוב מאד לארץ מצרים להנוסעים דרך ארץ פלשתים כדכתיב כי קרוב הוא (שמות י"ג, י"ז), וא"כ הדורות הבאים אם ישמעו שישראל נסעו ממצרים אל ארץ כנען יחשבו שהנסיעה היתה על דרך הפשוט הקרוב מאד, וא"כ מה גדולה עשה אלהים לישראל להושיבם בסוכות על דרך הקצר, לכן צוה השם לכתוב כל המסעות שנסעו במדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב וצמאון, כדי שיזכרו כל הנסים שנעשו להם על מסעיהם. (ד) ומצרים מקברים, קוברים לא נאמר אלא מקברים, מגיד שהיו טרודים באבלם. לפי שאבדו מאחד לבבם והוא הבכורים ומתוך צער לא יכלו לקבור בעצמם, אבל צוו לאחרים לקבור, וזהו כוונת רש"י שאומר טרודים באבלם, שלולי זאת מה יודיענו. (נב) ואבדתם את כל משכיתם, המשך הפסוקים מורה שכך הוא כוונת השם, אם אתם עוברים את הירדן להוריש את כל ישבי הארץ מפניכם, קודם כל מעשיכם תאבדו ותשמידו כל המשכיות והצלמים והבמות, וכאשר יראו אנשי הארץ את השפטים אשר אתם עושים באלהיהם, ואין מי מהם קם מפניכם להציל עצמו מידכם, אז ימס לבבם, כי אין להם משען ומחסה וסר צלם מעליהם, והיה דבר קל להוריש את הארץ ולשבת בה במנוחה. (נה) והיה אשר תותירו מהם, עיי' ברש"י. ויתכן שכך הוא כוונתו. שלפי שאמר והיה אשר תותירו מהם, והנה הנותרים יהיו כבושים תחת יד ישראל, ואיך יהיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם, והפך הוא שישראל יהיו לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם, שיראו גוי בא מארץ אחרת מושל עליהם כדרך כל הנותרים מתושבי המדינה להכניע עצמם במר לבב ובזרוע נכאה תחת שבט עם זר, ועוד איך אמר וצררו אתכם, הלא הם משועבדים לבני ישראל, ולכן אמר רש"י בדרך כלל שיהיו לכם לרעה, והרעה היא שיהיו לשכים בעיניכם, כלומר מי שיש לו קוץ בעיניו רואה ואינו רואה היטב, ומי ששוכב על מטתו ומרגיש סילון בצדו הופך עצמו על צדו השני, כן יטעו אתכם בהבליהם ומשאות שוא ומדוחים, שתראו ולא תראו, ותתהפכו עצמכם מצד אחד אל צד השני ולא יהיה לבבכם תמים ושלם עם ה', אבל תפסחו על שתי סעיפים, ותחזיקו מעט בעבודת השם, ומעט בעבודת אלילים ועי"ז וצררו אתכם לא בצרת הגוף מדבר, שהרי הם נתונים תחת ידכם, אבל כוון על עינוי ומחלת הנפש להדיחה מעל ה' בהזיות כוזבות ועבודות משוקצות, וע"ז הוא אומר והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם:

לה (טו) ולגר ולתושב, ארצות רבות היו, ועוד היום מדינות יש, שדיניהם מבדילים בין עונש ההורג אחד מילידי הארץ, לעונש רוצח את הגר או התושב, אבל התורה הקדושה שחסה על דם גרים ותושבים כעל דם ישראל, אמרה לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים למקלט וגו' ואין הבדל ביניהם. יט) גאל הדם, אחד מקרובי הדם הנשפך, ונקרא גואל שיש לו זכות על דם הרוצח ודורש את דמו לפדות על ידו דם הנרצח הצועקים אליו מן האדמה, שלשון גאולה נאמר על כל מי שתובע זכותו, ומזה וגאל את ממכר אחיו (ויקרא כ"ה, כ"ה). (יט) גאל הדם הוא ימית, ואם אמרנו שמן הדין אף הרוצח במזיד לא ימית עד עמדו למשפט, כדכתיב ולא ימות הרוצח (לעיל י"ב) וכמו שבארנוהו, עכ"ז הדין נדחה, ויש ביד גואל הדם להמיתו בפגעו בו. (כה) עד מות הכהן הגדול, יתכן שמיתת הכהן הגדול היתה כפרה על כל ישראל, ונקבעה זאת האמונה בלב כל אחד, למחול את מה שפשעו האחר נגדו, וסרה מרוחו כל מחשבת נקימה ונטירה, והיה ההורג בשגגה יכול לעזוב את עיר מקלטו תבלי פחד מפני גואל הדם, שכבר מחלו לו בלבו, כן נראה לנו בטעם הדבר. (כז) אין לו דם, אף על פי שהגולה יצא נקי בדין, עכ"ז הדין נדחה כמו שבארנוהו היטיב למטה בפרשת שופטים:

חסלת ספר במדבר

I. Spiro.

זאת
התורה
אשר שם משה לפני
בני ישראל
הדברים
Das V. Buch Moses'
WIEN 1846.
Franz Edl. von Schmid
& J. J. Busch.

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת החכם המפורסם מוהר"ר משה בן־מנחם מדעסויא

ונתוסף בו

תרגום אונקלוס ופרש"י

ונלוה אליהם תוספת באור הנקרא בשם

המשתדל מהחכם המפורסם מו"ה שמואל דוד לוצאטו

והנקרא בשם

בוצר עוללות מאת האחים יוסף ושמעון בני הגאון המנוח

מו"ה מאיר סאנטא ז"ל

והנקרא בשם

הכורם מהחכם המפורסם מו"ה הערץ האמבערג

ספר דברים

WIEN, 1846.

Druck und Verlag von Franz Edlen von Schmid und I. I. Busch.

יניח ה' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שיטה ה':

א (א) אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּֽעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּֽין־פָּארָן וּבֵֽין־

תולדות אהרן אלה הדברים סוטה ת"א, ח':

תרגום אונקלוס

א (א) אִלֵּין פִּתְגָמַיָא דִּי מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יַתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא

תרגום אשכנזי

א

(א) דיזעס זינד דיא רעדען, וועלכע משה אן גאנין ישראל געהאל־טען, דיסזייטס דעס ירדן'ס: נעמליך אין דער וויסטע, אין דעם געפילדע געגען דעם שילפמעערע איבער,

רש"י

א (א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל [ספרי]: אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגומר [שמות ט"ז]: בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים [שם י"ד] וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף [תהלים ק"ו] כדאיתא [בערכין ט"ו]: בין פארן ובין תפל ולבן. אמר ר' יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל [במדבר כ"א] ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח. דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום [ספרי]: ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר

באור

א (א) אלה הדברים. יתכן שהוא שב על הספרים הקודמים, כי כל אמרות ה' בעולות ומדובקות ראש ותוך וסוף. ושעור הכתובים א ב ג ד ה כך הוא: אלה המצות והחקים אשר באו בספרים הקודמים) הם הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגומר: באחד עשר יום. (אשר הלכו מחורב (ללכת) דרך הר שעיר (אל ארץ ישראל ולא באו כי אם) עד קדש ברנע (ושם קרה מה שקרה ונגזרה עליהם שלא לכנס לארץ ישראל מיד מקדש ברנע דרך הר שעיר, כי אם לסוב את ההר ימים רבים עד תם כל הדור ההוא: (ויהי בארבעים שנה). בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל (פעם שנית) ככל אשר צוה ה' אתו עליהם (והיה זה) אחרי הכתו את סיחון מלך האמרי אשר ישב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי: (בעבר הירדן בארץ). מואב עברו את נחל זרד (כאשר קרבו לגבול ארץ ישראל, וראה משה שקרב בא יומו להאסף אל עמיו ולעזוב את ישראל ביד יהושע, עתה) הואיל משה באר את התורה הזאת (השכים וגמר בדעתו ללמד ולשנן את תורתו, ולהוסיף באור במקום הצורך, טרם מותו): בעבר הירדן, לפי פשוטו כל הנזכרים בפסוק זה מקומות הן וכן הוא דעת רבי יוסי בן דורמסקי בספרי, והוא נותן סימן בתוך סימן כמו שזכרנו, לפרש היכן נאמרה ההגדה הזאת? בעבר הירדן ולפי שיש לירדן שני עברים, אמר שהוא בעבר הירדן לצד מדבר שהלכו שם ישראל, טרם עברם את הירדן: בערבה. כלומר באיזה מקום במדבר? באותו מדבר שבערבות מואב: מול סוף. שים סוף מתחיל ממזרח ארץ ישראל, שנאמר ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים (שמות כ"ג ל"א) כלומר ממזרח עד מערב, הוא ים המלח, שכתוב בגבול קרן מזרחית דרומית באלה מסעי. וגם בפרשת ואתחנן (ד' מ"ט). וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה וגומר, וזהו ים סוף שאצל ערבות מואב: בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב, כל אלו מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי, או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ג' שמות ורבים כן:

תֹ֛פֶל וְלָבָ֥ן וַחֲצֵרֹ֖ת וְדִ֥י זָהָֽב׃ (ב) אַחַ֨ד עָשָׂ֥ר יוֹם֙ מֵֽחֹרֵ֔ב דֶּ֖רֶךְ הַר־שֵׂעִ֑יר עַ֖ד קָדֵ֥שׁ בַּרְנֵֽעַ׃ (ג) וַיְהִי֙ בְּאַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה בְּעַשְׁתֵּֽי־עָשָׂ֥ר חֹ֖דֶשׁ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֑דֶשׁ דִּבֶּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כְּ֠כֹל אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה אֹת֖וֹ אֲלֵהֶֽם׃ (ד) אַחֲרֵ֣י הַכֹּת֗וֹ אֵ֚ת סִיחֹן֙ מֶ֣לֶךְ הָֽאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר יוֹשֵׁ֖ב בְּחֶשְׁבּ֑וֹן וְאֵ֗ת ע֚וֹג מֶ֣לֶךְ הַבָּשָׁ֔ן

תולדות אהרן ודי זהב ברכות ל"ב, א': אחד עשר מנחות פ"ה, א': ויהי ר"ה ג', ב': אחרי שם:

צווישען פארן, תפל, לבן, חצרות אונד די זהב. (ב) איילף טאגרייזען פֿאָן חרב, איבער דאז געבירגע שעיר, נאך קדש ברנע. (ג) עס וואר איכ פֿיערציגסטען יאהר, אם ערשטען טאגע דעס איילפֿטען מאָנאטכ, אלס משה מיט דען קינדערן ישראל'ס רעדעטע, זאָ וויא דער עוויגע איהם אן זיא אויפֿגעטראגען. (ד) נאכדעם ער דען סיחן, קאָניג אמרי, דער אין חשבון וואהנטע, אונד עוג, קאָניג צו בשן, דער אין עשתרות

תרגום אונקלוס

ובַחֲצֵרוֹת אַרְגִיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהַב׃ (ב) מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה׃ (ג) וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא מַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ לְוָתְהוֹן׃ (ד) כָּתַר דִּמְחָא יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיַת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנַן

רש"י

וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל [הושע ב']: (ב) אחד עשר יום מחורב. אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגומר [במדבר י'] ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלי' מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכ' לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה [תענית כ"ט]: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השני' הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כולי כדאיתא [בספרי] וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר הנני ענו בי [שמואל א' י"ב] וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר

באור

(ב) אחד עשר יום מחרב, בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נסעו מחרב, (שהוא הר סיני, לדעת המפרשים, ולדעת הרמב"ן הוא מקום קרוב לו) ובאו לחצרות, ומשם למדבר פארן, ובו קדש ברנע, כדכתיב ויבאו אל משה ואל אהרן אל מדבר פארן קדשה (במדבר י"ג כ"ו) ולולי חטאו שם בעון מרגלים היו יכולים ליכנס דרך הר שעיר מיד לארץ ישראל, כי קדש ברנע סמוך לגבול ארץ ישראל, וכן היתה הכוונה הראשונה. וכל המשפטים אשר שם משה לפניהם, וכל המצות והחקים אשר הודיעם אחרי שמעם עשרת הדברים בהר סיני, כל אלה אמר להם באותן אחד עשר יום אשר הלכו מחרב עד קדש ברנע, ללכת דרך קרוב אל ארצם. ואולם קלקלו שם בחטא מרגלים ונגזרה עליהם הגזרה להיות רועים במדבר, ובשביל כן סבבו את הר שעיר ימים רבים והלכו במדבר ארבעי' שנה, ובכל אותן הימים לא חדש להם משה דבר בתורתו, עד עתה לסוף שנת הארבעים: (ג) ככל אשר צוה וגומר, חזר ושנה לבנים כאשר צוה ה'

אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃ (ה) בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃ (ו) יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה׃

תולדות אהרן הואיל סוטה ל"ה, א':

תרגום אונקלוס

דִּי יָתֵיב בְּעַשְׁתְּרוֹת בְּאֶדְרֶעִי: (ה) בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרִי מֹשֶׁה פָּרֵישׁ יָת אוּלְפַן אוֹרָיְתָא הָדָא לְמֵימָר: (ו) יְיָ אֱלָהָנָא מַלֵּיל עִמָּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימָר סַגִּי לְכוֹן דִּיתֵיבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין:

וואָהנטע, דיזען נעמליך צו אדרעי, געשלאגען האטטע: (ה) דיסזייטס דעס ירדן'ס, אים לאנדע מואב; פֿינג משה אן פֿאָלגענדע לעהרע דייטליך פֿאָרצוטראגען, אונד שפראך: (ו) דער עוויגע, אונזער גאָטט, האט אם חורב מיט אונס גערעדעט, אונד געשפראָכען: איהר האבט

רש"י

ולמצוא עיל' שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואחר כך הוכיחן:

סיחון אשר יושב בחשבון. אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינ' קשה [ספרי]: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאי' שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים [בראשית י"ד] ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט [שם י"ד] ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים [דברים ג']: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו הנה נא הואלתי [בראשית י"ח]: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו. ויש מדרשי אגדה, הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה. עשית' משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם

באור

אותו בשבילם, ואשר הודיע לאבותם: (ה) הואיל משה, שרש יאל ושרש אלה ושרש אול שלשת' אחד, והוראתם הכוללת גמר העצה והסכמה מוחלטת אל המעשה. אף אם יקשה לעשותו בל"א (זיך ערקיהנען, אונטערפֿאנגען). נאמר הנה נא הואלתי (בראשית י"ח כ"ח) (איך האבע איך ערקיהנט) וכן ויואל ללכת (שמואל א' י"ז); ויואל משה לשבת (שמות כ"א) (האט בעשלאָססען). והושאל אל ענין השבועה יבטיח הנשבע לעשות דבר מה בלי ספק, ואל ענין הקללה, או העונש אם לא יעשה את המעשה ההוא, ויואל שאול את העם (שמואל א' י"ד) (האט זיא בעשוואָרען, אָדער צום פֿעסטען ענטשלוס בעוואָגען). ואת אלית (שופטים י"ז) וכן אלה ואלות, ונשא בו אלה להאלתו (מלכים א' ח) אלה וכחש (הושע ד') אלות שוא (שם י'), תאלתך להם (איכה ג). והועתק אל ענין ההסתכנות בלי עצה. (פֿערוועגענהייט, טהאָרהייט), והוא הסכמה נבערה מדעת, ואל הסכלות והטפשות לעשות המעשה המסוכן והמקולקל, כמו אשר נואלנו (וויר טהערען פֿערוועגען, פֿערמעססען) נואלו שרי צוען (ישעיה י"ט), (טהאָריכטען) אולת אדם תסלף דרכו (דיא טהאָרהייט, פֿערוועגענהייט). ובמקום הזה נאמר על גמר ההסכמה והרצון, (פֿאָרגענאָממען, וואר ענטשלאָססען): באר. פועל עבר, והוא כמו הואיל משה ובאר, וכמוהו חמק עבר: (ו) ה' אלהינו. הוא כמו פתיח' והתחל' הדבור, כמתנצל ומודיע את ישראל מדוע אחרו כל כך במדבר ולא נכנסו עדיין לא"י, אחר שהיתה הכוונה הראשונה שנכנוס הארץ מיד אחרי מעמד הר סיני, וחטאתכם גרמה לכם זה וזה, ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד השלימו פסוק ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים (דברים ד' מ"ג), ואז קרא משה את כל ישראל אשר היו לפניו לא קריאת הקבוץ, כי כבר נתאספו יחד ומשה דובר אליהם, אבל היא קריאת ההתעוררות, לשום לב על דקדוקי ופרטי הדינים ועל הדינים אשר נתחדשו, והתחיל לבאר להם את התורה הזאת, ולשום לפניהם שנית את העדות והחקים והמשפטים, אשר דבר להם בצאתם ממצרים; שבת. הישיבה בהר רב לכם, כמו שבארנו,

(ז) פְּנ֣וּ ׀ וּסְע֣וּ לָכֶ֗ם וּבֹ֨אוּ הַ֥ר הָֽאֱמֹרִי֮ וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו֒ בָּעֲרָבָ֥ה בָהָ֛ר וּבַשְּׁפֵלָ֥ה וּבַנֶּ֖גֶב וּבְח֣וֹף הַיָּ֑ם אֶ֤רֶץ הַֽכְּנַעֲנִי֙ וְהַלְּבָנ֔וֹן עַד־הַנָּהָ֥ר הַגָּדֹ֖ל נְהַר־פְּרָֽת׃ (ח) רְאֵ֛ה נָתַ֥תִּי לִפְנֵיכֶ֖ם אֶת־הָאָ֑רֶץ בֹּ֚אוּ וּרְשׁ֣וּ אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֣ר נִשְׁבַּ֣ע יְהוָ֡ה לַ֠אֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָ֨ם לְיִצְחָ֤ק וּֽלְיַעֲקֹב֙ לָתֵ֣ת לָהֶ֔ם וּלְזַרְעָ֖ם אַחֲרֵיהֶֽם׃ (ט) וָאֹמַ֣ר אֲלֵכֶ֔ם בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר לֹא־אוּכַ֥ל לְבַדִּ֖י שְׂאֵ֥ת

תולדות אהרן　פנו בב"ק פ"ב, א': הנהר שבועות מ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

אייך לאנגע גענוג בייא דיזעם געבירגע אויפגע־האלטען. (ז) מאכט אייך אויף, אונד זעטצט אייערן צוג פאָרט; דרינגט אין דאז אמרישע געבירגע אונד דיא בענאכבארטען געגענ־דען איין: אין דאז געפילדע, דאז געבירגע, אונד אין דיא גרינדע; אין דאז זידלאנד אונד דיא זעעקיסטע, אין דאז לאנד דעם כנעני אונד אינס לאנד לבנון, ביז אן דען גראָסען שטראָם פרת, (ח) זיהע דא! איך האבע אייך דיזעס לאנד פרייז געגעבען; געהט היָן, אונד נעהמט דאז לאנד איין, דאז דער עוויגע אייערן פעטערן אברהם יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען: איהנען, אונד איהרעם זאאמען נאך איהנען, איינצוגעבען: (ט) אוס

תרגום אונקלוס

(ז) אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָּא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא אֲרַע כְּנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נְהַר פְּרָת: (ח) חֲזוֹ דִּיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן: (ט) וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יַתְכוֹן:

רש"י

סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא [בספרי]: עד הנהר הגדול. מפני שנזכר עם א"י קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן [שבועו' מ"ז]: (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה. לא אוכל

באור

שאם יהיה הפעל נושא המאמר, הוראתו כהוראת שם המקרה, כמו ענוש לצדיק לא טוב: (ז) פנו, עזבו זה המקום: וסעו לכם, לטובתכם (עיין פרשת לך לך): (ח) אשר נשבע ה', כמו ואל משה אמר עלה אל ה', וכן דרך לשון הקודש: (ט) בעת ההוא, עיין מה שכתבנו מזה בפ' יתרו (שמות י"ח א' י"ג), שלדעת האומר קודם מתן תורה בא יתרו, וממחרת יען אנו משה לשום שופטים בראשי העם, כמו שנאמר שם (י"ג י"ד). צריכים אנו לומר, אם כדברי רש"י ז"ל שאין הכוונה ממחרת ביאת יתרו, כי אם אם ממחרת יום הכפורים בשנה השניה אחרי שהלך יתרו עם משה מרפידים לסיני, לקבל התורה, ויהי' א"כ מה שאמר פה בעת ההיא, הכוונה אחרי אשר אמר ה' שיסעו מחורב, טרם הלך יתרו אל ארצו. או כדברי שאר המפרשים שמנוי השופטים היה קודם מ"ת, למחרת ביאת יתרו, ומה שאמר כאן בעת ההיא, הכוונה בשבתנו בחורב, קודם שאמר ה' לנו רב לכם שבת בהר, אבל הזכיר זה בכאן להמשיך הענין

אֶתְכֶם׃ (י) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ שני בשבת (יא) יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ישני בחול (יב) אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם

ת"א ה' אלהי ר"ה כ"ח, ב':

דיזע צייט זאגטע איך צו אייך: איך אלליין קאן אייך ניכט ערטראגען. (י) דער עוויגע, אייער גאָטט, האט אייך פערמעהרט, זאָ דאם איהר יעטצט דען שטערנען אם הימעל אן מענגע גלייך זייד. (יא) (איך ווינשע דאם דער עוויגע, דער גאָטט אייערר פעטער, אייערר נאָך טויזענדמאהל זאָ פיל ווערדען לאססע, אונד אייך זעגנע, וויא ער אייך ענטגעהאלבען פערהייסען האט). (יב) אבער אך וויא קאן איך אלליין

תרגום אונקלוס

(י) יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַסְגֵּי יָתְכוֹן וְהָא אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי׃ (יא) יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אֲלַף זִמְנִין וִיבָרֵךְ יָתְכוֹן כְּמָא דִי מַלֵּיל לְכוֹן׃ (יב) אֵיכְדֵין אֲסוֹבַר בִּלְחוֹדִי׃

רש"י

לבדי ונומר. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה [מלכים א' ג'] אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם [שם ה'] אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות ע"א שאם דן והורג ומכה וחונק ומט' את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש [משלי כ"ב]: (י) והנכם היום כבוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכתינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגומר [בראשית י"ג] אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה

באור

ולאמר הנה קבלנו את התורה, ושמתי עליכם שופטים להנהיג אתכם, והיינו מזומנים לבא אל הארץ, כעם חכם ונבון אשר לו תורה וחקים ומשפטים ומנהיגים חכמים וידועים, עד שבקשתם מרגלים ונתקלקל הענין. ויתכן עוד לומר שמה שאמר שם (שמות י"ח כ"ד) וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר. אין הכוונה שעשה כן מיד, כי אם שמר עצת חותנו בלבו. ואולם באהבתו את העם נשא עדיין את משאם וטרחם כל השנה ההיא. עד לאחר מ"ת, שהרבה ה' אותם שהיו ככוכבי השמים לרב ונתרבו להם המצות והתורות, והיו מוכנים לבא לארץ, ולעשות מלחמות גדולות ונוראות. אז אמר אליהם לא אוכל עוד לבדי שאת אתכם. ובעבור שהזכיר שם ביאת יתרו ועצתו גמר הענין כדי שלא להפסיק בנתיים ואמר שמשה עשה כאשר אמר לו חותנו, אף שלא היה זה כי אם בשנה השניה, וכן דרך הכתוב. כמו שזכרנו שם (בפסוק כ"ז). וכן משמע ממה שלא הזכיר פה דבר מעצת יתרו. כי אם במתעורר עתה מלבו. לרוב טורח והמשא זכר את אשר יעץ לו חותנו כבר ואמר לא אוכל עוד וגומר: (י) והנכם. מלה עם כנוי רבים נוכחים: ככוכבי השמים, דרך משל: (יא) ה' אלהי אבותיכם. יתכן שזה הפסוק היא כמו מאמר מוסגר, לומר אין עיני רעה בהמונכם וברבוי שלכם, כי מי יתן שה' אלהי אבותיכ' יוסף עליכם ככם אלף פעמים. ועתה חוזר ואומר אחרי אשר הייתם היום ככוכבי השמים לרוב איכה אשא וגומר, וכן כוונת המתרגם (אבער אך!): (יב) טרחכם, מגזרת היו עלי לטורח ענין הכובד והעמל, לבנין

וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם: (יג) הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם: (יד) וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: (טו) וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים

ת"א הבו ערכין ק', ב'. נדרים כ', ב': ואקח ערכין שם שם:

איירע מיהע, לאסט אונד האדער ערטראגעו? (יג) שאפֿפֿט אייך אויס אללען שטעממען ווייזע, פֿערשטענדיגע אונד פֿער־נאננטע מעננער; זאָ וויל איך זיא צו ריכטערן איבער אייך זעטצען. (יד) איהר אנטוואָרטעטעט מיר, אונד שפראכט: וואס דוא פֿאָרגעשלאגען, לעסט זיך גאר וואָהל טהון. (טו) איך נאהם דאהער דיא פֿאָ־נעהמסטען אויס איירען שטעממען, לייטער ווייזע אונד וואָהלבֿערנאננטע מעננער, אונד

תרגום אונקלוס

טורחכון ועסקיכון ודינכון: (יג) הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדעין לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון: (יד) ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מלילתא למעבד: (טו) ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומדעין ומניתי

רש"י

אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: **ומשאכם**. מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מזמות והשבונות) [ד"ה ע"ז סנהדרין ל"ט]: **וריבכם**. מלמד שהיו רוגנים: (יג) **הבו לכם**. הזמינו עצמכם לדבר: **אנשים**. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: **חכמים**. כסופים (נ"ע): **נבונים**. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשלחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: **וידועים לשבטיכם**. שהם ניכרי' לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אתו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: **בראשיכם**. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: **ואשמם**. חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם [סנהדרין שם] שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) **ותענו אותי וגומר**. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים [ספרי]: **לעשות**. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) **ואקח את ראשי שבטיכם**. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: **אנשים חכמים וידועים**

באור

אנשים פתאים המצות ודעת ה' (הראב"ע): **ומשאכם**. היא הדאגה לזונם ולכלכלם על מסעיה': **וריבכם**, היגיעה להנהיגם ולהשלים ביניהם ולשפוט את דברי ריבם: (יג) **הבו**, מלה זרה, והיה הה"א ראוים להיות בשו"א ופת"ח כי שרשו יהב, כמו מן ידע נאמר דעו, וכן ימצא הצווי לנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו). ואולי היה כאן להרחיב אות הגרונית: **וידועים לשבטיכם**, שהם נכרים להם. שאם בא לפני מעוטף בטליתו, איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא, אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אתו (לשון רש"י מספרי). ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים, אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכ' אנשי' חכמי' וידועי' (הרמב"ן), וכן דעת בעל הטעמי': **ואשימם בראשיכם**, ואשימם להיות בראשיכם: (יד) **ותענו אותי**, ואף זאת לא עשיתי בלתי רצונכם: (טו) **ראשים**, כלל ואח"כ יפרוט שרי אלפים, שרי מאות וגומר: **ושוטרים**, הראשים

וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם: (טז) וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: (יז) לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ

ת"א ואצוה סנהדרין ז', ב'. וח' א': ושפטתם יבמות מ"ז, א'. סנהדרין ז', ב': לא תכירו סוטה מ"ז, ב'. סנהדרין ז', ב'. עקדה שער נ': כקטן סנהדרין ח'. א': לא תגורו סוטה מ"ז, ב'. סנהדרין ו', ב'. וט' א':

תרגום אשכנזי

זעטצע זיא איבער אייך: אלס אָבערסטע! איבער טויזענד, איבער הונדערט, איבער פֿינפֿציג אונד איבער צעהן; אויך בעאמטען בייא אייערען שטעממען. (טז) דיזען אייערען ריכטערן גאב איך דאמאלס פֿערהאלטונגס־בעפֿעהלע, וויא פֿאָלגט: האֶרט וואָהל אן, וואס צווישען אייערן ברידערן פֿאָרגעפֿאללען; אונד אורטהיילט נאך דער גערעכטיגקייט, צווישען יעדערמאן דער מיט זיינעם ברודער אָדער מיט זיינעם פֿרעמדלינג שטרייטזאכע האט. (יז) לאסט קיין אנזעהען אים גריכט געלטען, האֶרט דען גע־

תרגום אונקלוס

יְתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַסְרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן: (טז) וּפַקֵּידִית יָת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר שְׁמָעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרֵיהּ: (יז) לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵירָא כְרַבָּא תִּשְׁמְעוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן קֳדָם גַּבְרָא אֲרֵי דִינָא

רש"י

אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמי' וידועים [ספרי]: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשי' בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מציתו לב"ה) ראשון ויוצא אחרון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף. שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין [סנהדרין י"א]: (טז) ואצוה את שופטיכם. אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים [ספרי]: בעת ההיא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור [ספרי]: שמוע. לשון הווה אוד"נט בלע"ז כמו זכור שמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים [ספרי] ד"א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים [סנהדרין ז']: (יז) לא תכירו פנים

באור

הם הדיינין, והשוטרים אלו הן הכופתין ומכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) בעת ההוא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר. לשעבר הייתם ברשות עצמכם, ועכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (רש"י): שמוע. אודנ"ט בלע"ז ובל"א (האֶרענד), מקור במקום הצווי, כמו זכור את יום השבת ורבים כמוהו: ושפטתם צדק, צדק הוא תואר הפעל שהוא השפיטה, כלומר שהשפיטה תהיה בצדק, ואיננו שם הפעול, כי לא יתכן לשפוט את הצדק: ובין גרו, ענינו בין איש ובין גרו, גר של בעל הריב. אבל בעיניכם יהיו כל הבאים למשפט כאחיכם, כמו שכתוב שמוע בין אחיכם, ואין הבדל בין ישראל לגר: (יז) לא תכירו פנים, יהיו בעלי דינין בעיניכם כאלו הם זרים ואינכם מכירים אותם וכן אמרו רז"ל (סנהדרין דף ז') ר' יהודה אומר לא תכירהו, רבי אלעזר אומר לא תנכרהו. ויתכן שהוא מענין נשיאת הפנים לכבד. שלא יהדרו פני שוע, כי כל פנים בל"הק מלשון כבוד והדרה: כקטן כגדל, תוארים אל הדבר, דבר קטן, דבר גדול, או אל בעל הריב. ושני כפ"י הדמיון תחת כפילת המלות שראוי לומר קטן כגדול וגדול כקטן,

כִּ֤י הַמִּשְׁפָּט֙ לֵֽאלֹהִ֣ים ה֔וּא וְהַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר יִקְשֶׁ֣ה מִכֶּ֔ם תַּקְרִב֥וּן אֵלַ֖י

תולדות אהרן המשפט סנהדרין ו'. ז':

תרגום אשכנזי

רינגען זאָ גוט אלס רען פֿאַרנעהמען, פֿירכטעט אייך פֿאַר קיינעם מאננע; דען דאז געריכט איזט גאָטטעס זאכע. וואס אייך צו שווער איזט צו ענט-

תרגום אונקלוס

דִּינָא הוּא וּפִתְגָּמָא דְּיִקְשֵׁי מִנְּכוֹן תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאֶשְׁמְעִינֵּהּ:

רש"י

במשפט. זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין [ספרי]: כקטן כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנ' שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון [סנהדרין ח']. ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצו' לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. לא תיראו [ספרי]. ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ [משלי י']: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד [ספרי] וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה [שמואל א' ט'] אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו [שם י"ז] אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו [שם י"ז]:

באור

הודו על השווי המוחלט, וכן כמוך כפרעה (בראשית מ"ד ח'). (ובסנהדרין ח') שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון, תכלית המשפט עשות הצדק והרחקת העול, ואין הצדק והעול נערך עם הממון. ד"א כקטן כגדול תשמעון, שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו, אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות, ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר, אזכנו עכשיו, וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו. והנה אונקלוס תרגם כלשון הראשון, אלו זעירא כרבא, לפי שפעול השמיעה הוא הדבר, לא המדבר. כן הוא על הרוב בלשון, אבל מצאנוהו גם על המדבר כמו השמעתיך, שמעני, ישמעני, ומהמשך המאמר נראה שהוא מוסב על בעלי הריב כלשון השני, וכן מתורגם בל"א: לא תגורו, לא תיראו. ונראה ששורש גור הונח על האסיפה והקבוץ ואמר יגורו עלי עזי' (תהלים נ"ט) יגורו יצפונו (שם נ"ו), ומן זה הענין וגר זאב עם כבש (ישעיה י"א) ונקרא האורח הבא להקבץ עם התושבים ולגור עמם, בשם גר וכן בני החיות בעודם קטנים נקראים גורים, שהם מתאספים וגרים במעונות מולידם. והושאל אל הפחד, שענינו התקבצות הכחות כלם מן האיברים החצוניים אל הלב, וכן יאמר הלועז (לוזאמען פאהרען) על תנועת הדם ובכח החיוני מן החוץ אל הפנים. והנה מגורה שם נרדף אל היראה, אלא שהמתירא אפשר שאעפ"כ יעשה את אשר עליו לעשות, ואולם אם יגור, קוצר הכח החיוני אל הלב, וישבות הכח המניע את איברי התנועה מעשות את מעשהו. ולזה לא אמר לא תיראו מפני איש, כי אין היראה רצונית וחפשית, ואפשר לדיין שתגבר עליו היראה מפני אדם, אלא שעם כל זה חובה עליו שלא יגור מפני איש, ולא ימנע מעשות את המוטל עליו, להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, ויעבור עליו מה. וכן אמרו רז"ל משתשמע את דבריהן ותדע להיכן הדין נוטה אין אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם, שנאמר לא תגורו מפני איש, וכן תלמיד היושב לפני רבו, ורואה זכות לעני וחובה לעשיר אינו רשאי להיות שותק שנאמר לא תגורו מפני איש. והוא ממנין הלאוין, אבל לא נאסרה היראה, שעד שלא שמע הדיין את דבריהם רשאי לומר איני נזקק לכם, אם הוא מתירא. ולשון השני של רש"י נוטה לת"ש. שכתב ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש, לשון אוגר בקיץ (משלי י' ה') עכ"ל והוא מאמר רבי חנין בסנהדרין: יקשה מכם, מ"ם היתרון, כלומר שהדבר יותר קשה מנחכם: ושמעתיו. ושפטתיו לא אמר

וּשְׁמַעְתִּיו׃ (יח) וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת
הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
(יט) וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר
הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם
דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃
(כ) וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ (כא) רְאֵה
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ
עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃
שלישי (כב) וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ
נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ

ת"א ואצוה עס סס: אל תירא חולין כ"ז, א': ויחפרו סוטה ל"ד, ב':

תרגום אשכנזי

שיידען, לאסט אן מיך קאָממען, דאס איך דיען האַנדעל פֿערנעהמע. (יח) זאָ פֿעראָרדנעטע איך אייך דאמאלס, וואס איהר צו בעאָבאכטען האבט. (יט) וויר בראכען פֿאָן חרב אויף, אונד צאָגען דורך דיא גראָסע אונד פֿירכטערליכע וויסטע, דיא איהר געזעהען האבט, איבער דאז אמורישע געבירגע, וויא אונס דער עוויגע, אונזער גאָטט, בעפֿאָהלען; אונד קאמען ביז קדש ברנע. (כ) איך זאגטע דאמאלס צו אייך: איהר זייד נון אן דאז אמורישע געבירגע געקאָממען, דאז אונס דער עוויגע אונזער גאָטט איינגעבען וויל. (כא) זיהע! דער עוויגע האט דיר דאז לאנד פרייז געגעבען; ציהע הינאויף, אונד נים עס איין: וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר פֿערהייסען האט; פֿירכטע דיך ניכט, אונד זייא ניכט צאגהאַפֿט! (כב) איהר קאמט אבער אללע צו מיר, אונד שפראכט; וויר וואָללען ליבער לייטע פֿאָראויסזענדען, דיא אונז דאז לאנד אויזקונד=

תרגום אונקלוס

(יח) וּפַקֵּידִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי תַעַבְדוּן׃ (יט) וּנְטַלְנָא מֵחוֹרֵב וַהֲלִיכְנָא יָת כָּל מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא דִּי חֲזֵיתוּן אוֹרַח טוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתָנָא וַאֲתֵינָא עַד רְקַם גֵּיאָה׃ (כ) וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי יְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ (כא) חֲזִי דִּיהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא סַק אַחְסֵין כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתַּבַר׃ (כב) וְקָרֵיבְתּוּן לְוָתִי כּוּלְּכוֹן וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח

רש"י

(יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: (כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגומר [דברים ה'] אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון

באור

מדבר מוסר וכן אמרז"ל אי במדברא במדברא, ואי לא אזילנא ובמדברא: (יח) ואצוה אתכם, לפי פשוטו עם ישראל ידבר שלמדם את החוקים ואת התורות והזכיר כאן לומר שלא מינה שרי האלפי' ושרי המאות רק על המשפט, אבל הוא ילמדם בעצמו כל הדברים אשר יעשו על פי התורה (מדברי רמב"ן). ולדעת רש"י (והוא מספרי) עם השופטים ידבר, שאמר להם עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) כאשר צוה ה' אלהינו אותנו, גם הנסיעה היתה על פי הדבור, לא מלבי: (כא) ריש. במשקל שב מגזרת ירושה: תחת, כמו ידל כבוד יעקב, מפעלי הכפל: (כב) כלכם, לא אחד ופה אחד: אשר נבא אליהן, לכבוש תחלה: (כג) וייטב

אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ (כג) וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ (כד) וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ (כה) וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ (כו) וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת

תולדות אהרן וייטב שם שם:

תרגום אשכנזי

שאפֿטען: אונד אונז נאכ־ריכט ברינגען, וועלכען וועג וויר צו געהען האבען, אונד אין וואס פֿיר שטעד־טע וויר קאָממען ווערדען. (כג) דיזער פֿארשלאג גע־פֿיל מיר: איך נאם אויס אייך צוועלף מעננער, אויס יעדעם שטאממע איינען. (כד) דיזע גינגען אב, בע־שטיגען דאז געבירגע, קאמען ביז אן דאז טהאל אשכול, בעזאהען דאז לאנד; (כה) נאהמען פֿאָן דען פֿריכטע דעסזעלבען, בראכטען זיא אונז מיט; שטאטטעטען אונז בעריכט אב, אונד שפראכען: דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע, אונזער גאָטט, אונז איינגעבען וויל, איזט פֿאָרטרעפֿליך. (כו) איהר אבער וואָללטעט ניכט הינאויף ציהען, זאָנדערן

תרגום אונקלוס

גֻּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתָנָא פִּתְגָמָא יָת אָרְחָא דִּי נִיסַּק בַּהּ וְיָת קִרְוַיָּא דִּי נֵיעוֹל לְהֵין׃ (כג) וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲשַׂר גֻּבְרִין גֻּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא׃ (כד) וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְאִתְכָּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ׃ (כה) וּנְסִיבוּ בִידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָמָא וַאֲמַרוּ טָבָא אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ (כו) וְלָא אֲבֵיתוֹן לְמִסַּק וְסָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

רש"י

אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באיזה לשון הם מדברים [ספרי]: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן. נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן. בהרים ובגבעות אמר לו הן. כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה, אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם [שם]: (כד) עד נחל אשכול. מגיד שנקרא על שם סופו [שם]: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבע'. (ל"ע) אומנין שתי וערב [שם]: (כה) ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב [שם]: (כו) ותמרו. לשון

באור

בעיני הדבר, בעבור שכולכם הסכמת' על זה (הראב"ע). ואם היה טוב בעיני משה למה אמרה בתוכחות? משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה, אמר לו הן, נותנו אתה לי לנסיון? אמר לו הן, בהרים ובגבעות? אמר לו הן, כיון שראה שאין מעכבו כלום, אמר הלוקח בלבו, בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום. מיד אמר לו טול מעותיך, איני מנסהו מעתה. אף אני הודיתי לדבריכם, שמא תחזרו בכם, כשתראו שאיני מעכב. ואתם לא חזרתם בכם (רש"י): שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם (רש"י): (כה) ויאמרו טובה הארץ. הם יהושע וכלב: (כו) ותמרו את פי ה', לא די שלא אביתם לעלות ותמרו

ותמרו את־פי יהוה אלהיכם: (כז) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו: (כח) אנה | אנחנו עלים אחינו המסו את־לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם־בני ענקים ראינו שם: (כט) ואמר אלכם לא־תערצון ולא־תיראון מהם: (ל) יהוה אלהיכם

תולדות אהרן ותרגנו שביעית מ"ו, ג': ערים וכו' חולין ל', ב', תמיד כ"ט, א':

ווארט דעם בעפעהלע דעם עוויגען, אייערעס גאטטעס, אינגעהארזאם; (כז) מורר־טעט אין אייערן צעל־טען, אונד שפראכט: אויס האס געגען אונס האט אונס דער עוויגע אויס מצרים געפיהרט, אום אונס דעם אמרי אין דיא הענדע צו ליפערן, דער אונס פערטילגען זאלל. (כח) וואהין זאללען וויר דא געהען? אונזערע ברידער האבען אונזערע הערצען פערצאגט גע־מאכט, אונד געזאגט: דאס פאלק איזט צאהלרייכער אונד פאן האהערער שטאטור אלס וויר, דיא שטעדטע זינד גראס אונד בעפעסטיגט ביז איז דיא וואלקען; יא וויר האבען אויך זאהגע דעם ענק'ס דאזעלבסט אנגעטראפפען. (כט) איך שפראך צו אייך: זייד ניכט קליינמיטהיג, אונד פירכטעט אייך ניכט פאר איהנען; (ל) דער עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

(כז) ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים למימסר יתנא בידא דאמוראה לשיצאותנא: (כח) לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מננא קרוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואף בני גבריא חזינא תמן: (כט) ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: (ל) יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל

רש"י

התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן דברי נרגן [משלי י"ח] אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ

באור

עוד. ואיזהו המרי? הוא הנאמר בפסוק הסמוך: (כז) ותרגנו, כמו ורוגנים ילמדו לקח, מבנין נפעל, וענינו התלונה והתרעומת בחשאי (אוררען) וזהו שאמר באהליכם: בשנאת ה' אתנו, אין לך מרי גדול מזה, לומר שה' שונא בני אדם מבחר יצוריו והוא מקור הטובה והחנינה: (כח) אנה אנחנו עולים, כמו איך אנחנו עולים ואחינו המסו וגומר, וכן ואני אנה אני בא (בראשית ל"ז י"ד) כלומר איך אני בא אל אבי בלא יוסף, ויתכן שהוציאם משאלת המקום לשאלת העלה, בעבור שההגעה אל המקום וההגעה אל המבוקש מתדמים בלב: גדול ורם, גדול במספר, ורם בקומה או בגבורה וכן ת"א: ראינו שם. מוסב גם על עם גדול ועל ערים גדולות: (כט) לא תערצון, כמו לא תפחדון, והוא מגזרת והוא מעריצכם, והטעם שבר הלב בפחד

הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃ (לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (לב) וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (לג) הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ (לד) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ (לה) אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה

תרגום אשכנזי

גאָטט, דער פֿאָר אייך הערגעהט, ווירד פֿיר אייך שטרייטען: וויא ער אייך מיט מצרים געטהאן האט, פֿאָר אייערן אויגען. (לא) אין דיזער וויסטע, דיא דוא געזעהן, האט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, געטראגען, וויא איין מאן זיינן זאָהן טרעגט: דיזען גאנצען וועג, דען איהר געררייזט זייד, ביז איהר אן דיזען אָרט געקאָממען; (לב) אללייןאיהר האטטעט בייא אללעם דעם קיין פֿער־טרויען צו דעם עוויגען, אייערעם גאָטט: (לג) דער איך דער רייזע פֿאָר אייך הערגעהט, אייך דען אָרט אויסצוזוכען, וואָ איהר אייך לאגערן קאננט; דעם נאכטס אין איינעם פֿייער, אייך דען וועג צו צייגען, דען איהר געהט; אונד דעם טאגס אין איינער וואָלקע. (לד) דער עוויגע הארטע איירע רעדען, ווארד צאָרניג, אונד שוואור. (לה) זאָ זאָלל דאָך אויך ניאמאנד פֿאָן דיזען לייטען, פֿאָן דיזעם באָזען געשלעכ־

תרגום אונקלוס

דִּי עֲבַד עִמְּכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: (לא) וּבְמַדְבְּרָא דִּי חֲזֵיתָא דִּי סוֹבְרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מְסוֹבַר גַּבְרָא יָת בְּרֵיהּ בְּכָל אוֹרְחָא דִּי הֲלַכְתּוּן עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין: (לב) וּבְפִתְגָמָא הָדֵין לֵיתֵיכוֹן מְהֵימְנִין בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן: (לג) דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן בְּאוֹרְחָא לְאַתְקָנָאָה לְכוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאוֹרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא: (לד) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל פִּתְגָמֵיכוֹן וּרְגֵיז וְקַיֵּים לְמֵימַר: (לה) אִם

רש"י

נחלים לשכון [איוב ל'] בשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגומר [שמות י"ד] משל למהלך בדרך ובנו לפניו בא לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכ' להביאכ' אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך [שמות י"ג] וכן לשמיע

באור

(הרמב"ע), וכן ת"א לא תתברון: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית, מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים. ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגומר (רש"י). ולדעת המתרגם האשכנזי, אשר ראית מוסב על המדבר, כי הוא מובדל בטעם וכן אמר למעלה את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם: (לב) ובדבר הזה, שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו (רש"י). ויתכן שאמר, עם כל הנסים שעשה לכם במצרים ובמדבר אינכם מאמינים, ויהיה ובדבר הזה כמו ועם הדבר הזה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (לג) לראותכם, כמו להראותכם, וכן לנחותם הדרך (שמות י"ג), והנה

הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃ (לו) זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה׃ (לז) גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם׃ (לח) יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ רביעי (לט) וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־

טע דאז פֿאָרטרעפֿליכע לאנד צו זעהען בעקאָמ־מען, וואז איך געשוואָרען איירען פֿעטערן צוגעבען. (לו) אויסגענאָממען כלב, זאָהן יפנה: דער זאָלל עס צו זעהען בעקאָממען; אונד איהם אונד זיינען נאכקאָממען ווילל איך דאז לאנד איינגעבען, דאז ער בערייזעט האט: וויל ער דעם עוויגען טרייאליך נאכגעפֿאָלגט איזט. (לז) זאָ געשאה עס אויך איי־רעטוועגען, דאס דער עוויגע איבער מיך צירנטע, אונד שפראך: אויך דוא זאָללסט ניכט דאהין קאָמ־מען. (לח) יהושע, זאָהן נון, דער דיך בעדינט, זאָלל דאהין קאָממען; שטערקע זיינען מוטה, דען ער זאָלל דאז לאנד אן ישראל צום בעזיטץ איינגעבען. (לט) וואס איירע יונגען לייטע בעטריפֿט, פֿאָן דענען איהר זאגטעט, זיא ווירדען צור בייטע ווערדען, איירע זאהנע נעמליך, דיא יעטצט נאָך גוטעס אונד באָזעס ניכט צו אונטערשיידען וויססען;

תרגום אונקלוס

יֶחֱזֵי גְּבַר בְּגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין דָּרָא בִישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא טָבְתָא דִּי קַיֵּמִית לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן׃ (לו) אֱלָהֵין כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזִינַּהּ וְלֵיהּ אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּי דְרַךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלָף דִּי אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ׃ (לז) אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל לְתַמָּן׃ (לח) יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵים קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל לְתַמָּן יָתֵיהּ תַּקֵּיף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל׃ (לט) וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יְדַעוּ יוֹמָא דֵין טָב וּבִישׁ אִנּוּן יֵיעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִינַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתוּנַּהּ׃

רש"י

בקול תודה [תהלים כ"ו] וכן ללכת לגיד ביזרעאל [מלכים ב' ט']: (לו) אשר דרך בה. חברון שנאמר ויבא עד חברון [במדבר י"ג]: (לז) התאנף. נתמלא

באור

בא תחלה תכלית ההליכה לפניהם, והוא לתור לכם מקום לחנותכם, ואח"כ אופן ההליכה, באש לילה ובענן יומם. לפי שהתכלית קודם במחשבה, אף שהאופן קודם במציאות: (לה) הדור הרע הזה, כמו מן הדור הרע הזה, או יתכן שהוא קריאה מיוחדת בפני עצמה, ואינו נסמך אל מלת איש שלפניו, והוא כמו מאמר מוסגר, לא רצה לכנות שם האבות על הדור הרע: (לו) ולו אתן את הארץ וגומר ולבניו. כמו ולו ולבניו: אשר דרך בה, חברון, שנאמר ויבא עד חברון (במדבר י"ג): מלא אחרי ה', כל מקום שיבא מלא ואחריו אחרי הוא ענין ההסכמה והשלמת הרצון: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם, כי רבו בני ישראל את ה' וגומר, ואירע זה בעבור מריבתם, או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים, ולא עשו כאשר נצטוו, והעם הרהרו בדבר, והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, שלא היה העונש אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם (מדברי הרמב"ן): (לח) ינחילנה, ינחיל אותה. ובא הכנוי אף שלא נזכר השם בפסוק זה ומוסב על הארץ בפסוקי' הקודמים. והמתרגם האשכנזי תרגם השם ולא הכנוי, בעבור שכבר בא מאמר אחר, יהושע הוא העומד וגומר' ואין מדרך לשון אשכנזי להסב הכנוי אל השם הבא במאמר אחר: (לט) ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע. הוא באור אל הקודם, וטפכם דהיינו בניכם אשר לא ידען

יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ (מ) וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ (מא) וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ (מג) וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה׃ (מד) וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם

דיזע זאָללען אין דאז לאַנד קאָממען: איהנען וויל איך עס אייננעבען, אונד זיא זאָללען עס בעזיטצען. (מ) איהר אבער װענדעט אייך צוריק, אונד רייזעט אין דער וויסטע געגען דיא בינזענזעע צו. (מא) איהר אנטוואָרטעטעט מיר, אונד שפראכט: וויר האבען דעם עוויגען געזינדיגט; וויר וואָללען היני אויף ציהען אונד קריג פיהרען, וויא דער עוויגע, אונזער גאָטט, בעפאָהלען האט. איהר לעגטעט יעדער זיינע וואפפען אן, אונד וואָרד אים בעגריף דען בערג הינאויפצוגעהען; (מב) דער עוויגע שפראך אבער צו מיר: זאגע איהנען: געהט ניכט הינאויף, אונד פאַנגט קיינען קריג אן; דען איך בין ניכט אונטער אייך: דאס איהר ניכט געשלאגען ווערדעט פאָר אייערען פיינדען. (מג) איך זאגטע עס אייך צוואר; אללײן איהר וואָללטעט ניכט הערען, וואָרד דעם בעפעהל דעס עוויגען אונגעהאָרזאם: אונד פערמעססען גענוג, דען בערג הינאויפצוגעהען. (מד) אבער דער אמרי, דער אויף דעמזעל-

רש"י

רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמת' לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומ' של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון הננו ועלינו אל המקום [במדבר י"ד] זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבור' הזאת

תרגום אונקלוס

(מ) ואתון אתפנו לכון וטולו למדברא אורח ימא דסוף: (מא) ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח קרב ככל די פקדנא יי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק לטורא: (מב) ואמר יי לי אמר להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: (מג) ומלילית עמכון ולא קבלתון וסרבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא: (מד) ונפק אמוראה

באור

וגומר, וכן בתרגום האשכנזי: (מ) ואתם פנו לכם, לאחוריכם, ותלכו במדבר לצד ים סוף, שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר, עתה המשכו ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח (רש"י): (מא) ותהינו, לשון הננו ועלינו אל המקום הזה (במדבר י"ד) זה הלשון שאמרתם הן, כלומר ה[illegible]תם (רש"י), כמו ותאמרו הננו, והוא פעל נגזר מן מלת הן, וזהו דגיל בל"הק: (מב) ולא תנגפו, כדי שלא תנגפו: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו (הראב"ע).

וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה
הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־
חָרְמָה׃ (מה) וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה
וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין
אֲלֵיכֶם׃ (מו) וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים
כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם׃

ב (א) וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־
סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־
הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים׃ ס חמישי

תולדות אהרן ותשבו מגלה כ״ח, א׳:

בען בערגע וואָהנט, גינג
אייך ענטגעגען, פֿערפֿאָלג־
טען אייך, וויא דיא בינענ־
שווערמע, שלוגען אייך צו
שעיר ביז געגען חרמה.
(מה) אלס איהר צוריק־
קאמט, וויינטעט איהר
פֿאָר דעם עויגען; אלליין
דער עוויגע אכטעטע איי־
רע שטיממע ניכט, אונד
גאב אייך קיין געהאָר.
(מו) איהר בליבט אלזאָ
אין קדש דיא לאנגע צייט,
דיא איהר דאזעלבסט
האבט פֿערוויילען מיססען.

ב (א) וויר וואנדטען
אונס דאריף ווידער
צור וויסטע, געגען דיא
בינזענזעע צו, וויא דער עוויגע מיר בעפֿאָהלען האטטע, אונד אומצאָגען דאז געבירגע שעיר לאנגע

תרגום אונקלוס

דְּיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא לְקֳדָמוּתְכוֹן וּרְדָפוּ יָתְכוֹן כְּמָא דִי נָתְזָן
דִּבְרִיָתָא וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה׃ (מה) וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן
קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית לְמִלֵּיכוֹן׃ (מו) וִיתֵבְתּוּן
בְּרְקָם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא דִי יְתֵיבְתּוּן׃

ב (א) וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף כְּמָא
דִי מַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּיפְנָא יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין׃

רש״י

כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה׳ בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י״ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל״ח שנה י״ט מהם עשו בקדש וי״ט שנה הולכים ומטורפי׳ וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר [במדבר ל״ב] כך מצאתי בסדר עולם:

ב (א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית

באור

ואונקלס תרגם כמה דנתזן, ואמר המתורגמן שהוא מלשון הסיר התז (ישעיה י״ח) אולם ויתכו כתים (איוב ב׳) מתורגם ונתזן. ומשמע שהוראתו בל״א (לגאששען ווישען) והכוונה על הניסה בערבוב ובחפזה כמעשה כחיל דבורים. כאשר יעזבו את הכוורת: ויכתו, מגזרת וכתותי: עד חרמה, מקום וכן ת״א ויב״ע או שם הפעל, כלומר עד החרם אתכם, וכן ת״י עד שיצא: (מה) ותשבו ותבכו, דבוקים בטעם, ופירושו שהוספתם לבכות עוד הפעם, כמו וישבו ויבכו (במדבר י״א ד׳) והמתרגם האשכנזי, פתר ותשבו שבתם מן המלחמה, ולדעתי נדבקו בטעם לפי שתיבות לפני ה׳ מוסבות על שניהם, כמו ותשבו לפני ה׳ ותבכו לפני ה׳: (מו) כימים אשר ישבתם. כלומר כמו שאתם יודעים (הרשב״ס): ולשון הראב״ע כימים אשר ישבתם, בגבול הארץ, ואם יטען הטוען והמרגלים ישבו בקדש (ואיך יאמר אל בני ישראל אשר ישבתם)? הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ע״כ, והכלל שלוחו של אדם כמותו:

ב (א) ונפן ונסע המדברה, אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו, ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר, והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף ודרך יציאתן ממצרים, שהוא במקצוע דרומית מערבית,

(ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ג) רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃ (ד) וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃ (ה) אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃ (ו) אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם

ת"א בני עשו עקדה שער ל"ו כי ירשה ייר פ"ה, ח'. קדושין י"ח, א'

תרגום אשכנזי

צייט. (ב) דער עוויגע שפראך ענדליך צו מיר: (ג) איהר האבט דיזעס געבירגע לאנגע גענוג אומצאָגען, װענדעט אייך נון געגען מיטטערנאכט. (ד) דעם פֿאָלקע אבער גיב פֿאָלגענדען בעפֿעהל: איהר קאממט אן דיא גרענצע אייערע ברידער, דער זאָהנע עשו, דיא אין שעיר וואָהנען; זיא פֿירכטען זיך פֿאָר אייך: אללײן היטהעט אייך וואָהל, (ה) גרייפֿט זיא ניכט אן! איך ווערדע אייך פֿאָן איהרעם לאנדע ניכט איינען פֿוסברייט איינגעמען לאססען: דען איך האבע דאז געבירגע שעיר דעם עשו צום ערבטהיילע געגעבען. (ו) שפייזע, דיא איהר עססען וואָללט, מיסט

תרגום אונקלוס

(ב) וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימָר׃ (ג) סַגִּי לְכוֹן דְּאַקֵּיפְתּוּן יַת טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנוּ לְכוֹן לְצִפּוּנָא׃ (ד) וְיַת עַמָּא פַּקֵּיד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא׃ (ה) לָא תִתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעֲהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רִגְלָא אֲרֵי יְרוּתָא לְעֵשָׂו יְהָבִית יַת טוּרָא דְשֵׂעִיר׃ (ו) עֲבוּרָא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף מַיָּא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן

רש"י

משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון כשאתם הולכים את רוח מזרחי' וזהו שנאמר ויבא ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאוד. מהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומ"א עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' [זכריה י"ד]: ירושה לעשו. מאברהם. עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר

באור

משם היו הולכים לצד המזרח (רש"י). ונסב את הר שעיר, וכל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפנה, סבו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון, פניכם לצפון, כשאתם הולכין את רוח מזרחית, וזהו שנאמר ויבואו ממזרח שמש לארץ מואב (שופטים י"א), (רש"י): (ד) אתם עוברים, כאשר תהיו עוברים: בגבול אחיכם, לפי שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, לפיכך בני יעקב ובני עשו הם באחוה (מדברי רמב"ן): ונשמרתם מאד, ומהו השמירה? אל תתגרו בם: (ה) אל תתגרו בם, כמו יגרה מדון (משלי כ"ח), וענינו הסכסוך והריב וכן תרגום יונתן וסכסכתי מצרים במצרים, מצראי במצראי: עד מדרך כף רגל. אפילו חלק קטן מקום דריסת כף רגל לא אתן לכם: ירושה לעשו, מאברהם. וכן כתוב במואב אל תצר את מואב, וכן בבני עמון אל תצורם, וכל האזהרות הללו הוצרך משה להודיע עכשיו, פן ירך לבבכם לאמר, אם רצון הקב"ה לתת לנו נחלה, ויכולת בידו למה לא הוריש לנו אלא האומות שעברנו דרך עליהם? לכן הודיעם עכשיו שהקב"ה לא חפץ בדבר, שהרי נתנה הקב"ה להם ככתוב בכלם, כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, כי לבני לוט נתתיה ירושה, וגם בעמון, כי לבני לוט נתתיה ירושה לכבוד אברהם שקרובים היו (הרשב"ם): (ו) אבל תשברו, לשון קנין, וכן שברו לנו מעט אוכל,

בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃ (ז) כִּי יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃ (ח) וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר * ס וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר

* פסקא באמצע פסוק

תולדות אהרן אל תצר נזיר כ"ג, ב', ב"ק ל"ח, ב'. הוריות י"א ח'. חולין ס', ב':

איהר פֿאָן איהנען אום'ס געלד קויפֿען: אונד וואססער, דאז איהר טרינקען וואללט, מיט געלדע בעצאהלען: (ז) דען דער עוויגע האט דיך אין אללען ווערקען דיינער הענדע געזעגנעט. אונד בייא דיינעם צוגע דורך דיזע גראָסע וויסטע פֿיר דיך געזאָרגט; דיזע פֿירציג יאהרע לאנג איזט דער עוויגע, דיין גאָטט, מיט דיר געוועזען, דאס דיר ניכטס געמאנגעלט האט. (ח) וויר גינגען אלזאָ אב פֿאָן אונזערן ברידערן, דען זאֶהנען עשו, דיא אין שעיר וואהנען, פֿאָן דעם וועגע דורך דיא עבענע, פֿאָן אילת אונד עציון גבר, ווענדעטען אונס אונד צאָגען צור וויסטע מואב'ס. (ט) דער עוויגע שפראך צו מיר: האנדלע ניכט פֿיינדזעליג געגען מואב, אונד גרייפֿע איהן ניכט אן; איך ווערדע

תרגום אונקלוס

בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן׃ (ז) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ סַפֵּיק לָךְ צוֹרְכָךְ בְּמֵהָכָךְ יָת מַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָּךְ לָא חֲסַרְתְּ מִדָּעַם׃ (ח) וַעֲבַרְנָא מִלְּוָת אֲחוּנָא בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר מֵאוֹרַח מֵישְׁרָא מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר * וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אוֹרַח מַדְבְּרָא דְמוֹאָב׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לִי לָא

רש"י

על אשתו אחותי היא עשאו כגנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן אשר כריתי לי [בראשית נ'] שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמיכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל

באור

והטעם אם תתאוו לאכול מפירות ארצם, לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם, וזה טעם מאתם, וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם (הרמב"ן): תכרו, לשון מקח, וכן בקברי אשר כריתי לי (בראשית נ' ה'). שכן קורין בכרכי הים למכירה כירה (רש"י), וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, והשם ונתתי מכרם (במדבר כ'), רחוק מפנינים מכרה. ואולי יהיה השם משרש מכר, כמו וכל מכר (נחמיה י"ג), ויתכן ג"כ שמכר וכרה ונכר כלם מענין אחד, והרד"ק בשורש כרה באר את אשר כריתי מענין חפירה וכמו וכי יכרה איש בור, ולבסוף הביא דעת רש"י בשם יש מפרשים. ואולי גם כאן מענין חפירה. שתחפרו לכם בארות לשתות המים, אבל מאתם דהיינו ברצונם ובכסף: (ז) כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך. שנתברך עמם בצאנם ומקנה אשר הוציאו ממצרים (וזהו מעשה ידיהם שהיו מטפלין במרעה הבהמות וילדיהן), ויש להם עושר מקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם. כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ, עוד ידע ה' את לכתך: המדבר הגדול הזה, וספק שם כל צרכיך במן והשלו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות (וא"כ אל תרע עינך להוציא מעט מרכושך ומנכסיך בעבור אוכל ומים. שתקנו מאחיכם בני עשו, כי כמו שלא חסרת דבר כן אל תחסר

בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ (י) הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים׃ (יא) רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃ (יב) וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם

ת"א כי וכו' קרובין י"ח, ח':

תרגום אשכנזי

דיר פֿאָן זיינעם לאנדע ניכטס צום ערבטהיילע געבען, דען איך האבע עס דען נאכקאממען לוט צום ערבטהיילע געגעבען. (י) פֿאָרמאלס האטטען דאזעלבסט דיא אמים געוואָהנט: איין גראָסעס, צאהלרייכעס פֿאָלק, פֿאָן האָהער שטאטור, וויא דיא ענקים. (יא) זיא וואורדען אויך וויא דיא ענקים אונטער דיא ריזען גערעכנעט, אונד דיא מואבים נאננטען זיא אמים (פֿורכטבארע לייטע). (יב) אין שעיר וואָהנטען פֿאָרמאלס דיא חרים; דיא זאָהנע עשו אבער טריבען

רש"י

מילאים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם [במדבר כ"ב] שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אימי' כענקים הנקראי' רפאי' ע"ש שכל הרוא' אותם ידיו מרפו': אימים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן בשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים:

תרגום אונקלוס

תְּצוּר עַל מוֹאֲבָאֵי וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן לָךְ מֵאַרְעֵיהּ יְרוּתָא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהָבִית יַת לְחָיַת יְרוּתָא: (י) אֵימְתָנֵי מִלְּקַדְמִין יְתִבִין בַּהּ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא: (יא) גִּבָּרִין מִתְחַשְׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִבָּרַיָּא וּמוֹאֲבָאֵי קָרַן לְהוֹן אֵימְתָנֵי: (יב) וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חוֹרָאֵי מִלְּקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרֵיכִינוּן

באור

דבר (הרמב"ן): (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכו פנים להלוך דרך מזרחית (רש"י): (ט) ער, שם המדינה, ויתכן שלקח סיחון עד מואב והיתה למואב באחרונה (הראב"ע): (י) האמים, על שם שאימתם מוטלת על הבריות: לפנים ישבו בה אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא, כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם (רש"י). ואחרי אשר טען עליו הרמב"ן כמה טענות יפרש הפך דבריו ואמר, בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירוש', יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט, ואמר כי הארץ ההיא ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים, ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם, והנה השם עשה להם נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם, וא"כ אין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס: גדול, כמשמעו׳ ורב, בכח ועוצם בנין האברים: ורם, בקומה: (יא) יחשבו. לשון חשיבות מעלה, כמו נבזה ולא חשבנוהו, כי בזה נחשב הוא (ישעיה כ"ו), ובלשון חכמים אדם חשוב ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו חשיבות מספר, כלומר שהרפאים נמנים בתוך הענקים והיו בכללם, והנה הענין א' כי כל דברים משתוי' במעלה נכנסים תוך כלל אחד בבחינה במעלה ההיא: (יב) ובשעיר ישבו החרים׳ הרמב"ן יפרש כדרכו למעלה ואמר, כי בעבור בטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג"כ בארץ שעיר, כי מלפנים היתה אף היא מן החורים. ובני עשו שהם זרע לאברהם, ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס, שהיו הם עם רב באלפים ובני עשו באו לגור שם ונתחזקו עליהם כאשר עשה ישראל

וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ (יג) עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד׃ (יד) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ (טו) וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ (טז) וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס

ת"א ויהי תענית ל', ב'. ב"ב קכ"א, ב':

זיא אויס, פֿערטילגטען זיא, אונד וואָהנטען אן איהרער שטאטט: וויא ישראל עס מיט דעם ערבלאנדע מאכט, דאז איהם דער עוויגע געגעבען. (יג) ברעכט נון אויף, אונד געהט איבער דען באך זרד; וויר גינגען אלזאָ איבער דען באך זרד. (יד) איבער דיא רייזע פֿאָן קדש ברנע אויס, ביז וויר איבער דען באך זרד גינגען, בראכטען וויר אכט אונד דרייסיג יאהרע צו: ביז אללע קריגסלייטע אויס אונזערעם לאגער אויסגעשטאָרבען וואַרען, וויא איהנען דער עוויגע צוגעשוואָרען: (טו) אויך וואר דיא האנד דעס עוויגען וויז ער זיא, זיא אויס דעם לאגער פֿאָרטצושאפֿפֿען, ביז זיא פֿאָלליג דאהין וואַרען. (טז) אלס נון אללע קריגסלייטע אויס דעם

תרגום אונקלוס

וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דִי עֲבַד יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע יְרוּתְּתֵיהּ דִּי יְהַב יְיָ לְהוֹן: (יג) כְּעַן קוּמוּ וְעִבָרוּ לְכוֹן יַת נַחְלָא דְזָרֶד וַעֲבַרְנָא יַת נַחְלָא דְזָרֶד: (יד) וְיוֹמַיָּא דִּי הֲלַכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד דִּי עֲבַרְנָא יַת נַחְלָא דְזָרֶד תְּלָתִין וּתְמָנֵי שְׁנִין עַד דְּסַף כָּל דָּרָא גַּבְרָא מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דִי קַיֵּם יְיָ לְהוֹן: (טו) וְאַף מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת בְּהוֹן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד דִּשְׁלִימוּ: (טז) וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא

רש"י

(טו) היתה בם. למהר ולהומם מתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז יז) ויהי כאשר תמו וגו'. וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים

באור

ליתר הגוים של אבותם אשר נתן השם להם בכחו הגדול, והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם. אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור, ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים עכ"ד בקוצר. והנראה מעומק פשטות כתובים שאין אלו דברי השם, אבל יספר כותב התורה איך נחלו מואב את ארץ רפאים ובני עשו את ארץ שעיר סמוך אל מה שאמר הקב"ה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה. ואח"כ חוזר אל דברי השם עתה קומו ועברו בפסוק הסמוך, והפסוקים האמים רפאים, ובשעיר. הם מאמר מוסגר ולזה כוון המתרגם, וכאשר עשה ישראל לארץ ירושתו מוכיח על פירושו, ודלא כמה שנראה הרמב"ן לפרשו על פי דרכו: (יד) עד תם כל הדור, רוצה מתו מיתה טבעית מחמת זקנה: (טו) וגם יד ה' היתה בם, זו היא מיתת עונש: להמם, מבנין הקל מפעלי הכפל: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות. תמו למות. כלומר שלא נשאר עוד אחד שימות כי כבר מתו כולם. אנשי המלחמה,

(יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (יח) אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר: (יט) וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה: (כ) אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים: (כא) עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם: (כב) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו

ת"א וידבר ב"ב סס: אל תצרם נזיר ס"ג, ב' ב"ק ל"ח, ב'. הוריות י"א, א':

פֿאָלקע אויסגעשטאָרבען וואַרען, (יז) רעדעטע דער עוויגע מיט מיר, אונד שפראך: (יח) דוא געהסט נוּנמעהר פֿאָר דעם געביעטע מואב'ס, פֿאָר ער, פֿאָרבייא, (יט) אונד נאהסט דיך דען זאָהנען עמון; בעהאנדלע זיא ניכט פֿיינדזעליג, אונד גרייפֿע זיא ניכט אן. פֿאָן דעם לאנדע דער זאָהנע עמון זאָללסט דוא ניכטס צום ערבטהיילע בעקאָממען, דען איך האבע עס דען זאָהנען לוט צום ערבטהייל לע געגעבען. (כ) אויך דיזעס ווירד אונטער דיא לענדער דער ריזען גערעכנעט; פֿארמאלס האבען אויך ריזען דארין געוואָהנט, דיא עמונים נאננטען זיא זמזמים (שלינזמע לייטע). (כא) איין פֿאָלק גראָס, צאהלרייך אונד פֿאָן האָהער שטאטור, וויא דיא ענקים. דער עוויגע אבער פֿערטילגטע זיא פֿאָר איהנען; זיא פֿערטריבען זיא, אונד וואָהנטען אן איהרער שטאטט: (כב) עבען זאָ, וויא ער מיט דען זאָהנען עשו געטהאן, דיא אין

רש"י

אלא בשביל ישראל: אנשי המלחמה. מכן כ' שנה היוצאי' בצבא: (יח יט) אתה עובר היום את גבול מואב וקרבת מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאי' ישבו בה

תרגום אונקלוס

לְמֵמַת מִגּוֹ עַמָּא: (יז) וּמַלִּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: (יח) אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיַת: (יט) וְתִתְקְרֵיב לָקֳבֵיל בְּנֵי עַמּוֹן לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהָבִיתַהּ יְרוּתָא: (כ) אֲרַע גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן חַשְׁבָנֵי: (כא) עַם רַב וְסַגֵּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינוּן יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרֵיכֻנּוּן וִיתִיבוּ בְאַתְרְהוֹן: (כב) כְּמָא

באור

מבן כ' שנה היוצאים בצבא. וזה ה"א הידיעה על דבר הבלתי נודע. ולשון הרשב"ם ואני הצעיר אומר אנשי המלחמה היו אותם שנאמר בהם ויעפילו לעלות אל ראש ההר כמו שאמר ותחגרו איש את כלי מלחמתו. ומשה אמר להם אל תעלו ואל תלחמו. וכן ביהושע הוא אומר כי ארבעי' שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע להם לבלתי הראותם את הארץ אשר וגומר (יהושע ה' ו') ולפיכך קורא אותם אנשי המלחמה, ולא אנשי מלחמה סתם כי אם אנשי המלחמה הידועים לנו שעברו ע"פ הקב"ה אבל על הנשארים שנלחמו עם סיחון ועוג אינו קורא אותם אנשי המלחמה כי על פי הקב"ה נלחמו, ואותם נכנסו לארץ, כי לא היו בני כ' בעת המלחמה הראשונה בשנה שנייה כשנלחמו המרגלים, עכ"ד: (יז) וידבר ה', דבוק עם למעלה כמו ויהי ככלות משה לכתוב ודבים כנה, והטעם ויהי כאשר תמו הם אמר השם אתה עובר ונומר: (יט) וקרבת, פי' ונקרבת: אל תצרם, מפעלי הכפל: ואל תתגר בם. פירשנו למעלה: (כ) ארץ רפאים, נראה שמתחיל גם

הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־
הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם
עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (כג) וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים
בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים
מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃
(כד) קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן
רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־
חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ
וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃ (כה) הַיּוֹם הַזֶּה
אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי
הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר
יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃
(כו) וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת

סמך דגושה

תולדות אהרן והעוים חולין ס׳, ב׳: אחל תענית כ׳, א׳. ע״ז כ״ה, א׳: ישמעון תענית שם, ע״ז שם: ממדבר שבת פ״ט, א׳:

שעיר וואהנען: דא ער דען חרי פאר איהנען אויסגע־ראטטעט האט, דאס דיזע זיא איינגעטריבען, אונד אן איהרער שטאטט ביז אויף דיזען טאג וואהנען. (כג) דיא עוים, דיא אויפדעם פלאטטען לאנדע וואהנ־טען ביז געגען עזה, ווארדען פאן כפתורים, דיא אויס כפתור קאמען, פערטריבען; אונד דיזע וואהנטען אן איה־רער שטעללע. (כד) מאכט אייך אויף, אונד געהט איבער דען ארנן. איך געבע דיר דען אמורישען קאניג סיחן צו חשבן, זאממט זיינעם לאנדע, אין דיא הענדע. היר מאכע דען אנפאנג דער עראבערונג, גרייפע איהן פיינדזעליג אן. (כה) נונמעהר וויל איך אנפאנגען אללען פאלקערן אונטער דעם הימעל אנגסט אונד פורכט פאר דיר איינצוגעבען; דיא נור דיינען רוף הערען, זאללען ציטטערן אונד בעבען פאר דיר. (כו) פאן דער וויסטע קדמות האטטע איך איינע געזאנדשאפט אן סיחן, קאניג צו חשבון,

תרגום אונקלוס

דִּי עֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר דִּי שֵׁיצִי יָת חוֹרָאֵי מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרֵיכִינוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (כג) וְעַוָּאֵי דְּיָתְבִין בִּרְפִיחַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי דִּנְפָקוּ מִקַּפּוֹטְקִיָּא שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן׃ (כד) קוּמוּ טוּלוּ וְעִבָרוּ יָת נַחֲלָא דְאַרְנוֹן חֲזֵי דִּמְסָרִית בִּידָךְ יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן אֱמוֹרָאָה וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרָכוּתֵיהּ וְתִתְגָּרֵי לְמֶעֱבַד עִמֵּיהּ קְרָב׃ (כה) יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן זִיעֲתָךְ וְדַחַלְתָּךְ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וְיִזוּעוּן וְיִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמָךְ׃ (כו) וּשְׁלָחִית אִזְגַּדִּין

רש״י

לפניה אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו׳. עוים מפלשתי׳ הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנא׳ חמשת סרני פלשתי׳ העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים [יהושע י״ג] ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשו אתם מותרים לקחתה מידם [חולין ס׳]: (כה) תחת כל השמים. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג [תענית ב׳ וע״ז כ״ה] (ס״א סיחון). ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר

באור

כאן הכותב התורה לספר כמו למעלה האיך נחלו בני עמון את ארצם, וחוזר בפסוק כ״ד קומו סעו ועברו אל דברי השם, וכן דעת המתרגם האשכנזי: תחשב, חשיבות מספר: (כד) והתגר בו מלחמה, כנגד מה שאמר אל בני עשו ובני לוט אל תתגר יאמר כאן, לא די שאיני מזהירך מגירוי המלחמה אלא שאני מצוך והתגר בו מלחמה: (כה) ויראתך על פני העמים. הכרת

אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃ (כז) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃ (כח) אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ (כט) כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ (ל) וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ

תולדות אהרן אכל ע"ז ל"ו, ג':

מיט דעם פֿרידליכען אני־טראגע, אבגעלאססען: (כז) ערלויבע מיר דען דורכצוג דורך דיין לאנד; איך וויל אויף דער העער־שטראססע בלייבען, ווערער רעכטס נאך לינקס דאפֿאָן אבווייכען; (כח) שפייזע, דיא איך עססען וויל, זאללסט דוא מיר אום'ס געלד פֿערקויפֿען: אונד וואססער, דאז איך טרינ־קען וויל, פֿיר געלד געבען; לאס מיך נור צו פֿוסע דורכציהען; (כט) (זאָ וויא מיר דיא זאָהנע עשו גע־טהאן, דיא אין שעיר וואָהנען, אונד דיא מואבים, דיא אין ער וואָהנען): ביז איך איבער דען ירדן אין דאז לאנד געהן ווערדע, דאז דער עוויגע, אונזער גאָטט, אונס אייגנעבען וויל. (ל) אללייןסיחן,

תרגום אונקלוס

מִמַּדְבַּר קְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָמֵי שְׁלָם לְמֵימָר: (כז) אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא בְּאוֹרְחָא אֵזֵיל לָא אֶסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא: (כח) עִיבוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּין לִי וְאֵיכוּל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי: (כט) כְּמָא דִי עֲבַדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאֲבָאֵי דְיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דִי אֶעֱבַר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא: (ל) וְלָא אָבָה סִיחוֹן

רש"י

קדמות. אף על פי שלא צוני המקום לקרא לסיחון בשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלו' ואע"פיכן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים: עד

באור

פניהם תענה בם שיראו ממך: אשר ישמעון שמעך, העמים אשר לבד ישמעו מעשיך אף אם לא יראום ורגזו וחלו. וכן דעת"א: (כו) דברי שלום, כמו ואשלח דברי שלום. כי ואשלח האמור בתחלה מושך עצמו ואחר עמו: (כז) בדרך בדרך, כפל מלת בדרך מורה על ההתמדה בלי הפסק, כמו וילקטו אותו בבקר בבקר (שמות ט"ז), ויבאר אח"כ דהיינו שלא אסור ימין ושמאל: (כח) רק אעברה ברגלי, איני חפץ ממך רק להניחני עבור ברגלי: (כט) עשו לי בני עשו, לא לענין לעבור את ארצם, אלא לענין מכר אוכל ומים (רש"י) ולשון הראב"ע, יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני, א"כ הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים, והכתוב אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם (וכאן נאמר והמואבים היושבים בער)? והוצרכו לפירוש זה, בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי. ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו, שסבבו הר שעיר בדרך בדרך, וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר, רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתם, כי מהם היה ארץ כנען קרוב, ולכן עברו על ער. ורבים אמרו, הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם ע"כ: עד אשר אעבור. מוסב אל רק אעברה ברגלי בפסוק הקודם, וכאשר עשו לי בני עשו הוא מאמר מוסגר וכן כוון המתרגם: (ל) העברנו בו, הניחנו לעבור בו: כי הקשה ה' אלהיך, עיין

חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי (לא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ (לב) וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ (לג) וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו* וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ (לד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃

בניו קרי

ת"א כי הקשה עקדה שער נ"ו. עקרים ת"ד, פכ"ה:

קאָניג צו חשבון, וואָללטע אונז דען דורכצוג ניכט גע־שטאטטען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, פֿער־הערטעטע זיינען זין, אונד שטערקטע זיינען מוטה, אום איהן דיר אין דיא הענדע צו ליפֿערן: וויא יעטצט ווירקליך געשעהען איזט. (לא) דער עוויגע שפראך צו מיר: זיהע! איך מאכע הירמיט דען אנפֿאנג, אונד געבע דיר פרייז סיהן אונד זיינלאנד; מאכע דוא דען אנפֿאנג, זאָלכעס צו עראָבערן. (לב) סיחון ריקטע אונז איך מיט זיינער גאנצען קריגעסמאכט ענטגעגען, נאך יהץ צור שלאכט; (לג) אונד דער עוויגע, אונ־זער גאָטט, גאב איהן אין אונזערע געוואלט: וויר שלוגען איהן, זיינע זאָהנע אונד זיין גאנצעס פֿאָלק; (לד) נאהמען צו גלייכער צייט אללע זיינע שטעדטע איין, פֿערבאננטען אללעס, וואס אין דיזען

תרגום אונקלוס

מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ אֲרֵי אַקְשִׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵיהּ וְאַתְקֵף יָת לִבֵּיהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (לא) וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזִי דְּשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי לְתָרְכוּתֵיהּ לְמֵירַת יָת אַרְעֵיהּ׃ (לב) וּנְפַק סִיחוֹן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃ (לג) וּמַסְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃ (לד) וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוַי

רש"י

אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך: (לא) החילותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו: (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה: (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו: (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקלסין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו

באור

(שמות ז' ב') בביאור ואני אקשה את לב פרעה: (לא) החילותי, ה"א הבנין בפתח בעבור אות גרונית שלאחריה וכן העירותיהו בצדק (ישעיה מ"ה י"ג) אבל כשאין אות גרונית אחריה יאמר הרימות, הקימות, הטיבות, כלם חטופין. ובא המאמר הזה אחר השם פעם שני לומר מעתה אשר לא אבה סיחון להעבירכם בארצו הנה הוא גזירה מוחלט' מאתי לתת אותו ואת ארצו בידכם שלא תשתנה בשום פנים: (לג) ונך. חסר נו"ן השורש, כי שרשו נכה: (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף, שהיו מן האמורי ונלטוו בכך. שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה, ואעפ"כ פתח להם בשלום שכך היא המצוה, כאשר אפרש בעזה"י, אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום, שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר

(לה) רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ׃ (לו) מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ (לז) רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ג (א) וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי׃ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃

שטעדטען וואר, מענגער, ווייבער, קינדער: ליסען ניכטס איבריג. (לה) בלאָס דאז פֿיה נאהמען וויר אונז, אונד דיא בייטע דער שטעדטע, דיא וויר איינ־געגאָממען. (לו) פֿאָן ערוער אן, דאז אם אופֿער דעם באכעס ארנן ליגט, ביז נאך גלעד וואר אונז קיינע שטאדט צו מעכטיג; דען דער עוויגע, אונזער גאָטט, גאב אונז אללעס פֿרייז; (לז) נור דאז לאנד דער קינדער עמון בעריהרטעט איהר ניכט: דען גאנצען שטריך אם באכע יבק, דיא שטעדטע אויף דעם געבירגע; אונד אללעס, וואס אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, פֿערבאָטען.
ג (א) וויר וואנדטען אונז אונד צאָגען היניוף נאך בשן; דא ריקטע אונז עוג, קאניג צו בשן, מיט זיינער גאנצען מאכט ענטגעגען נאך אדרעי, צור שלאכט. (ב) דער עוויגע אבער שפראך: פֿירכטע איהן ניכט! איך געבע איהן, זיין גאנצעס פֿאָלק אונד זייז לאנד אין דיינע געוואלט; דוא זאָללסט

תרגום אונקלוס

נַבְרַיָא וּנְשַׁיָא וְטַפְלָא לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁיזֵיב׃ (לה) לְחוֹד בְּעִירָא בַּזָנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָא דִי כְבַשְׁנָא׃ (לו) מֵעֲרֹעֵר דִי עַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִי בְנַחְלָא וְעַד גִלְעָד לָא הֲוַת קַרְתָּא דִי תְקֵיפַת מִנָנָא יַת כּוּלָא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמַנָא׃ (לז) לְחוֹד לַאֲרַע בְּנֵי עַמּוֹן לָא קְרֵיבְתָּא כָּל כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי טוּרָא וְכֹל דִי פַקֵיד יְיָ אֱלָהָנָא׃

ג (א) וְאִתְפְּנִינָא וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵיהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃ (ב) וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִדְחַל מִנֵיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַדְתָּא לְסִיחוֹן מַלְכָּא

רש"י

לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי [בפ' וישב ישראל בשטים במדבר כ"ה]: (לז) כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבק: וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו:

ג (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא

באור

שלו כלל (רמב"ן): (לה) ושלל הערים אשר לכדנו, בזזנו לנו: (לז) כל יד, אל כל יד. אל האמור בדרש מוסף עצמו ואחר עמו: יד, כמו שפת, מקום שאצל הנחל: וכל אשר צוה, כל המקום אשר צוה ה' אלקינו שלא נכבוש, לא כבשנו:
ג (א) ונפן ונעל, כל צד צפון הוא עלייה (רש"י): (ג) עד בלתי השאיר לו, כל א' מישראל

(ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ (ד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ (ה) כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ו) וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ (ז) וְכָל־הַבְּהֵמָה

ת"א ששים מגלה י', א'. שבועות ט"ז, א'. ערכין ל"ב, א': כל אלה מגלה שם. שבועות שם. ערכין שם: לה"ר מגלה ג', ב':

איהם טהון, וויא דוא דעם סיחן, קאֶניג אמרי, געטהאן, דער צו השכון וואָהנט. (ג) אלזאָ גאב דער עוויגע, אונזער גאָטט, אויך דען עוג, קאֶניג צו בשן, אונד זיין גאנצעס פֿאָלק אין אונזערע געוואלט; וויר שלוגען איהן אויף דאז הויפט, זאָ דאס איהם ניכטס איבריג בליב. (ד) אללע זיינע שטעדטע נאָהמען וויר איין; דא בליב קיין אָרט צוריק, דען וויר איהנען ניכט אבנאהמען; זעכציג שטעדטע, דען גאנצען שטריך ארגב, וועלכעס דאז רייךדעס עוג, קאֶניג צו בשן, אויסמאכט. (ה) אללע דיזע שטעדטע וואָרען בעפֿעסטיגט, האטטען האָהע מויערן, טהאָרע אונד ריגעל: אויסער דען אָפֿנען פלעטצען, דערען זעהר פֿיעל וואָרען. (ו) וויר פֿערבאננטען זיא, עבען זאָ וויא וויר עס דעם סיחן, קאֶניג צו חשבון, געטהאן האטטען; פֿערבאננטען נעמליך אללעס פֿאָלק אין דער שטאדט, ווייבער, קינדער; (ז) אונד

תרגום אונקלוס

דְאֱמוֹרָאָה דִּי יָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן: (ג) וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וּמְחֵנָהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזִיב: (ד) וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוַת קִרְתָּא דִּי לָא נְסֵיבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן: (ה) כָּל אִלֵּין קִרְוִין כְּרִיכָן מַקְפָן שׁוּר רָם דָּשִׁין וְעָבְרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא דְּסַגִּיאָן לַחֲדָא: (ו) וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דִי עֲבַדְנָא לְסִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוֵי גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא: (ז) וְכָל בְּעִירָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזֵּנָא

רש"י

תעמוד לו זכות ששמש לאברה' שנאמר ויבא הפליט [בראשית י"ד] והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין תרכונין למדתי חבל ארגוב האפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב במלכים (ד' ט"ו) אצל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו לפקחי' בן מנחם למדתי שכך נקראת שם האפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחו' בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים [זכריה ב']: (ו) החרם. לשון הוה הלוך

באור

שריד. והוא פעל עבר (הרא"ב"ע), ויתכן שעד בלתי השאיר מוסב על ה' אלקינו. ומלת לו על עוג מלך הבשן: (ד) כל חבל ארגב, כתרגומו כל בית פלך טרכונא פי' בעדוך ערך טרך, טרכונא שם מחוז בלשון יוני, וכן פתר המתרגם האשכנזי: (ה) חומה גבוהה דלתים ובריח. כמו בחומה גבוהה ובדלתים ובבריח: מערי הפרזי, ערים פתוחות שאין להם חומה ולא מגדל, וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב'). ומלת פרזי שם: (ו) החרם, מקור במקום עבר לרבים מדברי' בעדם, והוא כמו באור אל הקודם, ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון, דהיינו החרם כל עיר

וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ (ח) וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ (ט) צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ (י) כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ (יא) כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ

תולדות אהרן צדנים חולין ס', ב':

תרגום אשכנזי

דאז פֿיה, נעבםט אללער בייטע אוים דען שטעדטען, פלינדערטען וויר. (ה) אויף דיזע ווייזע ערֿאָבערטען ויר דאמאלס דאז לאנד דער ביידען אמורישען קאֿניגע, וועלכעס אויף דיזער זייטע דען ירדן׳ס ליגט: פֿאָם באכע ארנן אן, ביז אן דען בערג חרמון: (ט) דיזען בערג חרמון נעננען דיא צידנים שרין, אונד דער אמרי נעננט איהן שניר; (י) אללע שטעדטע אין דער עבנע, גאנץ גלעד, גאנץ בשן, ביז סלכה אונד אדרעי, וועלכע צום רייכע עוג׳ס, צו בשן געהאָרען. (יא) דיזער עוג וואר דער איינציגע, דער נאָך פֿאָן דען ריזען איבריג וואר; זיינע בעטטשטאטט פֿאָן אייזען, איזט נאָך צו רבה דער יאָהנע

תרגום אונקלוס

לָנָא: (ח) וּנְסַבְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא מִיַּד תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מִנַּחְלָא דְאַרְנוֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן: (ט) צִידוֹנָאֵי קָרַן לְחֶרְמוֹן שִׂרְיוֹן וֶאֱמוֹרָאֵי קָרַן לֵיהּ טוּר תַּלְגָּא: (י) כֹּל קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָא וְאֶדְרֶעִי קִרְוֵי מַלְכוּתֵיהּ דְעוֹג בְּמַתְנָן: (יא) אֲרֵי לְחוֹד עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן

רש"י

וכלות: (ד) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגומר. ובמקום אחר הוא אומר ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע' שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע' מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען: (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים

באור

מתים וגומר. וכן תרגם המתרגם: (ט) צידונים. יקראו לחרמון שריון, ובמקום אחר הוא אומר הר שיאון הוא חרמון (דברים ד') הרי לו ארבעה שמות, למה הוצרכו לכתוב להגיד שבח ארץ ישראל, שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך, זו אומרת על שמי יקרא, וזו אומרת על שמי יקרא (רש"י). ולפי פשוטו ירצה הכתוב לסמן המקום בכל שמותיו כדרכו על הרוב: שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען (רש"י). כל המקרא הזה אינו כ"א מאמר מוסגר: (י) כל ערי המישר. מוסב אל ונקח בעת ההיא שלמעלה: (יא) הנה ערשו ערש ברזל. עריסה של קטן כשהיה תינוק בערסה בלע"ז ובל"א (וויעגע): ערש ברזל. לפי שכשהיה קטן היה חזק מאוד, ובהשתעשעו היה משבר ערס של עץ, לכך עשאוהו של ברזל, כי לאדם גדול שיש בו דעת לא היה צריך לכך: הלא הוא ברבת בני עמון, עדיין מונחת שם במקום שנתגדל בקטנותו. לתמהא שהיה גדול בקטנותו כל כך, אבל מטת אדם גדול אין רגילין להצניע במקום אחד, כי בהרבה מקומות יש לו מטות (הרשב"ם). ואין דבריו עולים יפה לומר שהיה בקטנותו גדול כל כך שיצטרך מטה אורך תשע אמות ורוחב ארבע אמות. לכן נראי' דברי הרמב"ן שאמר. ענין הכתוב שבא להגיד כי עוג זה נקרא מלך האמרי בעבור כי מלך עליהם. אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא, ולהגיד על גדלו וגבהו, כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים, אמר כי ערשו ערש ברזל, לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם, והיא בעיר רבה, שהיתה עיר מושבו, וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר נזכר למעלה ונלכדה עירו, נצל הוא לבדו מידם. וזהו שנאמר כי רק

בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃ (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי׃ (יג) וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהִוא

כתיב בהא

תרגום אשכנזי

עמון צו זעהען: דיא לענגע דערזעלבען האט נייִן עללען אונד דיא ברייטע פֿיער עללען, יעדע זאָ גראָס אלס דער פֿאָרדעראדם איינעס מאננעס. (יב) דיעס לאַנד נאהמען וויר דאמאלס אין בעזיטץ: פֿאָן ערער, דאז אם באכע ארנן ליגט, דאז האלבע געבירגע גלעד, נעבסט אללען שטעדטען, גאב איך דען ראובנשען אונד גדשן שטאממע. (יג) דאז איבריגע גלעד, אונד גאנץ בשן, וואָ עוג רעגירטע, גאב איך דעם האלבען שטאממע מנשה: נעמ־ריזעס וואר דאז ריזענ־ליך דען גאנצען שטריך ארגב, דער צו בשן געהאָרטע.

תרגום אונקלוס

אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְשֵׂיהּ עַרְסָא דְּפַרְזְלָא הֲלָא הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע אַמִּין אוּרְכַּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיַהּ בְּאַמַּת מַלְכָּא׃ (יב) וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִידָּנָא הַהִיא מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל נַחְלָא דְאַרְנוֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד. (יג) וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כָּל בֵּית פְּלַךְ טַרְכוֹנָא לְכָל מַתְנַן הַהִיא

רש"י

והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא

באור

עוג נשאר מיתר הרפאים, והנה נשארה מטתו שמה ברבה. אשר היא עתה לבני עמון, והעמוני' קימו לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלוני' לבדו ממנו מלכותו, וזה טעם הלא כלומר הנה העדות קיימת שהיא ערש ברזל ארוכה ורחבה מאד. וקיימת היא ברבת בני עמון, כי ערשו אשר בעשתרות היתה לשלל ולבזן, ע"כ: באמת איש, באמת כל אדם, והנה הוא כפל (למדוד אמת איש באמת איש). ולא יתכן להיות באמתו (באמת עוג עצמו כמו שפירש רש"י וכמו שתרגם אונקלוס באמת מלך ודלונו באמת עוג). כי מה בא הכתוב ללמד (כלומר אחרי שלא ידענו מדתו כמה היתה הנה לא נדע אם יאמר באמתו), ועוד שלא יהיה בצלם אדם כלל כי אם היה גוף העוג ארוך תשעה או שמנה פעמים כמו האמה, ע"כ שלא היה לו צלם אדם כלל (מראב"ע בקצת תוספת באור): (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו, כמו אשר ירשנו, כלומר ואת הארץ הזאת אשר ירשנו כך הנחלתי: מערוער וגומר נתתי לראובני וגומר, וכן דעת הרמב"ן. ואולם המתרגם האשכנזי שם מאמר ואת הארץ ירשנו בעת ההיא מאמר נבדל. אף שכבר נאמר ונקח בעת ההוא את הארץ, אין זו כפל הדברים כי הנה הלקיחה הוא בלבד התגברות על עם היושב בה ולכידת הערים מהם לא חלוקת הערים הנלכדים ולא הירושה והישיבה וכן תרגם (נאהמען וויר דאמאהלס אין בעזיטץ): (יג) לכל הבשן ההוא יקרא, פי' וכל חבל הארגב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים, כבשן וכל ההקדיש שמואל הרואה ושאול בן קיש (ד"ה א' כ"ו, כ"ח), ההושיבו נשים נכריות (עזרא י' ב') שהה"א בהם כמו אשר וכן רבים: והנה נקרא מכלל ארץ רפאים, על שם עוג המולך בה, או מפני שהיתה נתחלה

יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים׃ (יד) יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ שביעי (טו) וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד׃ (טז) וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃ (יז) וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה׃ (יח) וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל׃

לאנד גענאננט. (יד) אל-ליין יאיר, זאָהן מנשה, נאהם דען גאנצען שטריך ארגב איין, ביז אן דעם געביעטע דעם גשורי אונד מעכתי; אונד נאננטע דאז גאנצע בשן: יאיר'ס דארפ-שאפטען, נאך זיינעם נא-מען; וועלכען נאמען עס איך בעהאלטען האט. (טו) דעם מכיר גאב איך גלעד; (טז) דעם ראובנשען אונד גדשן שטאממע אבער גאב איך איינען טהייל פאָן גלעד, ביז אם באכע ארנן: זאָ דאס דיא מיטטע דעם ארנן דיא גרענצע זיין זאָללטע; אונד ביז אם באכע יבק, דער גרענצע דער זאָהנע עמון; (יז) פערנער דיא עבנע, אונד דען ירדן, דער איהרע גרענצע זיין זאָלל: פאָן דעם זעע כנרת, ביז אן דער זעע אין דער עבנע, אָדער דער זאלצזעע, אונד ביז אם פוסע דעם בערגעס פסגה, געגען מאָרגען. (יח) איך גאב אייך דאמאלס פאָל-גענדען בעפעהל: דער עוויגע, אייער גאָטט, האט אייך נון דיזעס לאנד צום בעזיטצע' גע-געבען; איהר מיסט אבער, אללע שטרייטבארע מעננער אונטער אייך, גערוסטעט

רש"י

יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) כנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל

תרגום אונקלוס

יִתְקְרֵי אֲרַע גִּבָּרַיָּא׃ (יד) יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה נְסַב יָת כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טַרְכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפֶּקִירוֹס וּקְרָא יָתְהֶן עַל שְׁמֵיהּ יָת מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (טו) וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד׃ (טז) וּלְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחֲלָא דְאַרְנוֹן גּוֹ נַחֲלָא וּתְחוּמָא וְעַד יוּבְקָא דְּנַחֲלָא תְּחוּמָא דִּבְנֵי עַמּוֹן׃ (יז) וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ מִגִּינּוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּינְחָא׃ (יח) וּפַקֵּידִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר יְיָ אֱלָהָכוֹן יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעַבְרוּן קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא׃

באור

לרפאים ונשארה לעוג, כי הוא והעם היושב בה מיתר הרפאים (הרמב"ן): (יד) חות יאיר, עיין (במדבר ל"ב מ"א) בבאור: (טו) ולמכיר, עיין (שם שם ל"ט) בבאור: (יח) ואצו אתכם,

(יט) רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי
כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם׃ מפטיר (כ) עַד
אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם
וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָכֶם׃ (כא) וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי
הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־
הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה׃
(כב) לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃ ס
(כג) וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא

ת"א ואתחנן ברכות ל', ב'. ול"ב ב'. עקרים מ"ד, פ' כ"ח:

פֿאָר אייערען ברידערן, דען קינדערן ישראל'ס, הערציהען. (יט) בלאָס אייערע ווייבער, קינדער אונד פֿיה, (דען איך וייס, דאס איהר פֿיל פֿיה האבט); זאָללען אין דען שטעדטען בלייבען, דיא איך אייך געגעבען: (כ) ביז דער עוויגע אייערע ברידער, זאָ וויא אייך, צור רוהע ברינגט, אונד זיא דאז לאנד איינגעהמען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, איהנען אויף יענער זייטע דעם ירדן'ס געבען וירד. אלסדאן קאָננט איהר יעדער צו זיינער בעזיטצונג, דיא איך איהם געגעבען, צוריקקעהרען. (כא) דעם יהושע גאב איך דאמאלס פֿאָלגענדען בעפֿעהל: דוא האסט נון מיט דיינען אויגען אללעס געזעהען, וואס דער עוויגע, אייער גאָטט, דיזען ביידען קאָניגען געטהאן האט; עבען אלזאָ וירד דערזעלבע אללען איבריגען רייכען טהון, דאהין דוא קאָממסט. (כב) פֿירכטעט אייך ניכט פֿאָר איהנען; דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט עס, דער פֿיר אייך שטרייטעט. (כג) בעפֿאָר דיזעס געשאה, האטטע איך דען עוויגען געפֿלעהט אונד

תרגום אונקלוס

(יט) לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי בְעִיר סַגִּי לְכוֹן יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן: (כ) עַד דִּי יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירוּתְתֵיהּ דִּי יְהָבִית לְכוֹן: (כא) וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חֲזָאָן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן: (כב) לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ יְגִיחַ לְכוֹן: (כג) וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר:

רש"י

לג:למחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנאמר וטרף זרוע אף קדקד [דברים ל"ג]:חסלת פרשת אלה הדברי':(כג)ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אע"פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא

באור

לבני ראובן וגד ידבר: כל בני חיל, שבכם חלוצים תעבורו: (יט) ידעתי כי מקנה רב לכם, הוא מאמר מוסגר, וכן הוא בהעתקה: (כ) ושבתם, אז תשובו: (כא) עינך הראת, יתכן שתחסר מלת הן, והטעם עיניך הן הראות את כל וגומר והנני מבטיחך שכן יעשה וגומר: (כב) לכם, בשבילכם: (כג) ואתחנן, כל לשון תחנה אינו אלא בקשת החנינה מאת השם לא לגמול על מעשה הטוב, וכן דעת רש"י וטעם ואתחנן וכבר התחננתי, כי כאשר הזכיר יהושע

לֵאמֹר׃ (כד) אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ (כה) אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה

תולדות אהרן החלות ברכות ל"ב, ב'. ע"ז ז', ב': אעברה ברכות שם א'. ע"שם:

תרגום אשכנזי

געשפראָכען: (כד) הערר! אָ עוויגער! דוא האכט אנגעפֿאנגען דיינעם דינער דיינע גראָסע אונד דיינע אללמאכט צו צייגען: דען וואָ איזט איין גאָטטליכעס וועזען אים הימעל אָדער אויף ערדען, דאז זאָלכע טהאטען אונד וואנדער טהון קאָננטע אלס דוא? (כה) א! לאס מיך איבער דען ירדן ציהן! דאמיט איך דאז פֿאָרטרעפֿפֿליכע

תרגום אונקלוס

(כד) יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרֵיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעֲבֵיד כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבְרְוָתָךְ׃ (כה) אֶעְבַּר כְּעַן

רש"י

מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון [שמות ל"ג] אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראה תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר: לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקו' איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו [ספרי]: (כד) ה' אלדים. רחום בדין: אתה החילות לדראות את עבדך. פתח להיות עומד ומתפלל אע"פ שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי [שמות ל"ב] וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו [שם]: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה' [במדבר י"ד]: ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזק': אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החילות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך [דברים ב'] הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר

באור

ואמר צויתיו לאמר עיניך הרואות וגומר (לעיל כ"א), ואמר הנה אנכי כבר התחננתי אל ה' לעבור את הארץ, אך ה' הנעני מראות את הארץ הטובה לכן צויתי את יהושע (דעת הרמב"ע) וכן בתרגום אשכנזי. וטעם בעת ההיא כמו שכתב הרמב"ן, בעת הנזכרת שכבשתי סיחן ועוג והתחלתי להלחם בעממין שנתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני השבטים, והיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה (דברים ל"ב מ"ח) כי אז בקש רחמים ובתחנן התחנה הזאת, וכאשר לא שמע השם אליו, חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות איש על העדה (במדבר כ"ז ט"ז), כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע הבא בסמוך בפרשה: (כד) את גדלך, זו מדת טובך, וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה' (שם י"ד י"ז): ואת ידך החזקה, היכולת לבלתי תכלית: אשר מי אל בשמים ובארץ, הטועים בשתוף וברבוי אלהות יאמרו נא איה איפוא הוא האל האחר אשר יעשה וגומר. ואונקלוס נטה מפשוטו של כתוב להרחיק הטעות, דאת הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא, ולית דיעבד כעובדך וכגבורתך. ולשון הרמב"ע, אתה החילות, אמר חכם מהחכמים. אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ, במעשים שנוהג העולם בם, ואת ידך החזקה, האותות שנעשו על ידו. עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו, והטעם תקיף בשמים, שהם המלאכים והצבא, ובארץ, שהם בני אדם והחיות. כמעשיך, שהם כלם בחכמה, וכגבורותיך, ביכולת, וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל, ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה ע"כ: (כה) ההר הטוב, כמו ואראה ההר הטוב: ההר הטוב זו ירושלים (רש"י): והלבנון, זה בית המקדש (רש"י), וכן תרגם אונקלוס:

אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ (כו) וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ (כז) עֲלֵה ׀ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ (כח) וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא

תולדות אהרן ההר ברכות מ"ח, ב': ויאמר סוטה י"ג, ב': אל תוסף ברכות ל"ב, ב': עלה וכו' שם שם: וצו קדושין כ"ט, א'. עקדה שער י"ב.

לאנד צו זעהען בעקאָממע, דאז יענזייטס דעס ירדן'ס איזט! זאָנדערליך יענען פֿאָרטרעפֿפֿליכען בערג אונד דען לבנון. (כו) אל־ליין, דער עוויגע וואר אום אייערעטוויללען איבער מיך ערצירנט, אונד ערהאָרטע מיך ניכט; ער שפראך פֿיל־מעהר צו מיר: לאס גענוג זיין! רעדע מיר פֿאָן די־זער זאכע ניכט מעהר! (כז) שטייגע אויף דיא שפּיטצע דעס פסגה; ער־העבע דיינע אויגען געגען אבענד, מיטטערנאכט, מיטטאג אונד מאָרגען, אונד זיהע דיך הערום, דען איבער דען ירדן זאָללסט דוא ניכט געהען. (כח) דעם יהושע ערטהיי־לע בעפֿעהלע, דאס ער קיהן אונד טאפּפֿער זייא: דען ער זאָלל פֿאָר דיזעס פֿאָלקע הערגעהן, אונד איהנען דאז לאנד צום בעזיטץ אויסטהיילען, וועל־

תרגום אונקלוס

וְאֶחֱזֵי יַת אַרְעָא טַבְתָּא דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא: (כו) וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבֵּל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא תוֹסֵף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד בְּפִתְגָמָא הָדֵין: (כז) סַק לְרֵישׁ רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעַרְבָא וּלְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָךְ אֲרֵי לָא תְעִבַּר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין: (כח) וּפַקֵּד יַת יְהוֹשֻׁעַ וְתַקְּפְהִי וְאַלֶּמְהִי אֲרֵי הוּא יְעִבַּר קֳדָם עַמָּא

רש"י

הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. זה בית המקדש [יומא ל"ט]: (כו) ויתעבר ה'. נתמלא חימה [ספרי]: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם [תהלים ק"ו]: רב לך. שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר [ספרי]. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנא' ויראהו ה' את כל הארץ [דברים ל' ד']: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות. וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניה' ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' [יהושע ו'] וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך [שם ז'] קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ושלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה

באור

(כו) ויתעבר ה' בי למענכם, אתם גרמתם לי, וכן הוא אומר וירע למשה בעבורם (תהלים ק"ו) עיין (דברים א' ל"ז) בבאור: בדבר הזה בשביל דבר זה: (כז) ראש הפסגה. הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: ושא עיניך וגו' וראה בעיניך. כל מה שתוכל לעשות בעיניך עשה, כאלו אמר עיניך תהיינה בארץ אבל אתה לא תהיה בארץ, כי לא תעבור את הירדן: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות, על המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך, שלא ירך לבו לומר, כשם שנענש רבי עליהם, כך סופי ליענש עליהם, מבטיחו אני כי הוא יעבור

ינחיל אותם את־הארץ אשר תראה: ונשב בגיא מול בית פעור: פ

ד (א) ועתה ישראל שמע אל־החקים ואל־המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את־הארץ אשר יהוה אלהי אבתיכם נתן לכם: (ב) לא תספו על־הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את־מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם: (ג) עיניכם הראות את אשר־עשה יהוה בבעל פעור כי כל־האיש

תולדות אהרן ועתה עקדה שער צ': ובאתם עקרים מ"ד, פ"ב: לא תספו ערובין ל"ו, א', ודף ק', א'. ר"ה כ"ט, א'. זבחים פ' א', פ"א א'. מנחות מ', ב'. עקדה שער צ': ולא תגרעו ערובין ק', א'. ר"ה כ"ח, ב'. זבחים פ', א':

כעס דוא זעהען ווירסט. (כט) וויר לאגען דאמאלס אים טהאלע גענען בית פעור איבער:

ד (א) אלזאָ ישראל! געהאָרכע דען געזעטצען אונד רעכטען, דיא איך אייך לעהרע: דאמיט איהר לעבט, אונד אין דאז לאנד, וועלכעס דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך איינגעבען ווילל, הינקאָממט אונד עס איננעהמט. (ב) טהוט צו דעם, דאז איך אייך געביעטע, ניכטס הינצו, אונד נעהמט ניכטס דאפאָן; זאָנדערן האלטעט דיא געבאָטע דעם עוויגען, איירעס גאָטטעס, זאָ, וויא איך זיא אייך געביעטע. (ג) איירע אויגען האבען געזעהען, וואס דער עוויגע ביי געלעגענהייט דעם בעל פעור געטהאן; וואָ נור איינער דעם בעל פעור נאכגעגאנגען, דען האט דער עוויגע, אייער

תרגום אונקלוס

הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי: (כט) ויתיבנא בחילתא לקביל בית פעור:

ד (א) וכען ישראל שמעו לקימיא ולדיניא די אנא מלף יתכון למעבד בדיל דתחון ותעלון ותירתון ית ארעא די יי אלהא דאבהתכון יהיב לכון: (ב) לא תוספון על פתגמא די אנא מפקד יתכון ולא תמנעון מניה למטר ית פקודיא דיי אלהכון די אנא מפקד יתכון: (ג) עיניכון חזאן ית די עבד יי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא די הליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך

רש"י

רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין [ספרי]: (כט) ונשב בגיא וגו'. ונצמדתם לע"א ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי:

ד (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש

באור

והוא ינחיל (רש"י): אשר תראה, על ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא, טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה, כי משם נסעו אל ערבות מואב, והגיא הוא בהר העברים, כי כן מפורש (דברים ל"ד ו'). ועתה החל לדבר על המצות, ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ז (הראב"ע). וכן דעת הרשב"ם:

ד (א) מלמד אתכם לעשות, כי עיקר הלמוד לעשות המצוה (הראב"ע): למען תחיו, כי עובדי פעור נשמדו: (ב) לשמור את, דעת המתרגם האשכנזי, כמו לא תוסיפו ולא תגרעו כי אם לשמור. ויתכן שפירושו כדי לשמור, ואמר אל תוסיפו כדי לשמור, כי על הרוב ישוב התוספ' עיקר, והעיקר יבטל מכל וכל: (ג) עיניכם הראות, ואשר אמרתי למען תחיו, אין צורך לעדי'

אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ (ד) וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני בשבת (ה) רְאֵה ׀ לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ו) וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ (ז) כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים

גָאטט, אויס אייך אויסגע־ראָטטעט. (ד) דיא איהר אבער דעם עוויגען, אײרעם גאָטט, אנהינגט, איהר לעבט אללע הײַטיגעס טאגס: (ה) זיהע! איך האבע אייך געזעטצע אונד רעכטע געלעהרט, וויא מיר דער עוויגע, מיינגאָטט, בעפֿאָהלען: דאס איהר זיא אויסאיבט אין דעם לאנדע, דאהין איהר קאָממט, עס אין בעזיטץ צו נעהמען. (ו) בעאָבאכטעט זיא וואָהל אונד איבט זיא אויס: דען דיזעס ווירד אײרע ווייזהייט אונד פֿערנונפֿט זיין בייא דען פֿאָלקערן. ווען זיא דיזע פֿערשידענע געזעטצע האָ־רען, זאָ שפרעכען זיא: דיזע גראָסע נאציאָן איזט נור ווייזע אונד פֿערשטענדיג! (ז) דען וואָ איזט איינע נאציאָן, זיא מאג נאָך זאָ גראָס זיין, צו דער דיא גאָטטער זאָ נאהע זיך

תולדות אהרן ואתם וכו׳ כתובות קי״א, ב׳ ׳ סנהדרין ס״ד, א׳. ונ׳ ע״ב, עקרים מ״ד, פ״ב: עקדה שער א׳: ראה נדרים ל״ז, א׳. בכורות כ״ט א׳: ושמרתם ע״ז ד׳, ב׳: חכמתכם שבת ע״ה, א׳: כי מי ברכות ו׳, ב׳. מגלה י״ח, א׳. סנהדרין ל״ח ס׳:

תרגום אונקלוס

מִבֵּינָךְ: (ד) וְאַתּוּן דְּאַדְבֵּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא דַייָ אֱלָהֲכוֹן קַיָּמִין כּוּלְכוֹן יוֹמָא דֵין: (ה) חֲזוּ דְּאַלֵּיפִית יַתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין כְּמָא דִי פַקְּדַנִי יְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד כֵּן בְּגוֹ אַרְעָא דִי אַתּוּן עָאלִין לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: (ו) וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן אֲרֵי הִיא חוּכְמַתְכוֹן וְסֻכְלְתָנוּתְכוֹן לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִי יִשְׁמְעוּן יַת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיֵימְרוּן לְחוֹד עַם חַכִּים וְסֻכְלְתָן עַמָּא רַבָּא הָדֵין: (ז) אֲרֵי מַאן עַם רַב דִּי לֵיהּ

רש״י

ליליות וכן לא תגרעו [שם]: (ו) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא

באור

כי עיניכם הרואות (הרמב״ן): בבעל פעור, בעבור בעל פעור, ורבים כן: (ה) ראה, קריאת ההתעוררות אל הבחינה וההסתכלות, לכן לא ישמור המספר, וכבר זכרנו זה אצל מלות הנה, ודומיהם: למדתי אתכם, לשון הרמב״ן וטעם למדתי אתכם, אחרי שאמר אשר אנכי מלמד אתכם בא להוסיף כאשר צוני ה׳ כי מפיו המצות הם מצותיו שתעשו בארץ, שיתן לכם השם לירושה, ועוד כי יש לכם תפארת על כל הגוים, והטעם כי עיקר המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו, ע״כ: (ו) כי היא חכמתכם ובינתכם, בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמי׳, והכבוד האמתי הוא חלק רב מהאושר המדיני הכללי, כמו שהוא חלק רב מאושר האדם הפרטי, ואשרי העם יודעי הכבוד האמתי והמתאווים אליו! רק עם חכם, כמו והיית אך שמח (דברים ט״ז ט״ו) רק ואך יורו על ההפלגה כאלו אמר תשמח כל כך עד שתראה שאין לך תואר אחר כי אם היותך שמח, וכן כאן יאמרו, הגוי הגדול הזה כאלו אין לו תואר אחר, כ״א היותו חכם ונבון ואין כמוהו, וכן מתורגם בל״א: חכם ונבון, ההבדל בין חכמה ובינה מבואר במקום אחר: הגדול, בעבור שהם חכמי לב ויראי השם (הרמב״ן): (ז) כי מי גוי גדול, שיש לו אלקים קרובי׳ אליו, שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה (הרמב״ן), וכוונתו לבאר איך תעיד

קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו׃ (ח) וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ שני בחול (ט) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי

ת"א כה' ר"ה י"ח, א'. יבמות ת"ט, ב'. וק"ה ה' ומי גוי ברכות ע"ה, א'. עקדה, שער מ"ה: רק וכו' ברכות ל"ב, ב'. שבועות ל"ז, א'. אבות פ"ג. ת"ת מנחות ל"ה, ב'. עקדה שער נ"ח ונ"ח: ופן וכו' אבות פ"ג מ"ח: והודעתם ברכות כ"ח, ב': מ"ק ט"ו, א'. קדושין ל', א':

טהון, אלס דער עוויגע, אונזער גאָטט, זאָ אָפֿט וויר איהן אנרופֿען? (ח) אונד וואָ איזט איינע נאציאָן, זיא מאג נאָך זאָ גראָס זיין, דיא זאָלכע גערעכטע פֿעראָרדנונגען אונד געזעטצע העטטע, אלס דיזע לעהרע היר, דיא איך אייך יעטצט פֿאָרלעגע? (ט) זאָ היטע דיך דען, אונד ניס דיך וואָהל אין אכט, דאס דוא דיא דינגע ניכט פֿערגעססעסט, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, אונד דאס זיא דירדיין לעבעלאנג ניכט אויס דעם הערצען קאָממען; מאכע זיא דיינען קינדערן אונד קינדעסקינ־

תרגום אונקלוס

אֱלָהָא קָרִיב לֵיהּ לְקַבָּלָא צְלוֹתֵיהּ בְּעִידָן עָקְתֵיהּ כַּיְיָ אֱלָהָנָא בְּכָל עִידָן דַּאֲנַחְנָא מְצַלַּן קֳדָמוֹהִי: (ח) וּמַאן עַם רַב דִּי לֵיהּ קְיָמִין וְדִינִין קְשִׁיטִין כְּכֹל אוֹרַיְתָא הָדָא דִּי אֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין: (ט) לְחוֹד אִסְתַּמַּר לָךְ וְטַר נַפְשָׁךְ לַחֲדָא דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְדִלְמָא יֶעְדּוֹן מִלִּבָּךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ

רש"י

חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים: (ט) רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים:

באור

ההתקרבות האלהית על חכמת העם ובינתו. ואמר אחרי שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה, הנה זה עדות גמורה שהם חכמים ונבונים ומבקשים תמיד בחכמה. לפי שעונה אותם בכל קראם אליו: (ח) ומי גוי גדול. ועוד עדות ברורה על חכמת האומה מצדקת החקים והמשפטים שישמרו בינותם כי אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל. ויתכן לפי המשך הכתובים שכך פירושו. יאמר שמירת החקים והמשפטים האלה לחכמה ובינה תחשב לכם בעיני העמים, כי יאמרו הנה הגוי הזה גדול ומאושר ומצליח, (כי אושר והצלחה מדינית היא גדלת האומה ותפארתם), ואין זה כי אם יען היותו עם חכם ונבון, כי כאשר תשמרו החקי' האלה יהיה השם קרוב אליכם בכל קראכם אליו, ואין הצלחה ואושר למעלה מזו. וכן הנהגת האומה על פי חקים ומשפטים צדיקים וישרים היא הצלחה גדולה, ואשרי העם שככה לו. מעתה אם יראו הצלחותיכם ואשריכם, ויתבוננו בחקים ומשפטים הגונים ומקובלים אשר אתם שומרים לעשות, יודו על חכמתכם ובינתכם, ויאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה: (ט) רק השמר לך. אז כשלא תשכח אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים, ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים (רש"י). ויבאר מלת רק כלומר שלא תחשבו חכמים באופן אחר. אם תשמרו משכח את הדברים וגומר, וכן דעת המתרגם האשכנזי (זאָ היטע דיך דען). והראב"ע באהר על דרך אחר ואמר: הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני, ע"כ: ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, הטעם השמר שלא יסורו כל ימי חייך מלבבך:

בָּנֶיךָ׃ (י) יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהֹוָה אֵלַי הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃ (יא) וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃ (יב) וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃ (יג) וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת

תולדות אהרן יום וכו׳ ברכות סס. ת״ק סס. קדושין סס:

דערן בעקאננט: (י) דען טאג נעמליך, דא דוא פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אם חורב שטונדסט, דא דער עוויגע צו מיר שפראך: פערזאממלע מיר דאז פאָלק, איך וויל זיא מיינע וואָרטע הערען לאססען: דאמיט זיא לערנען, מיך צייט איהרעס לעבענס אויף ערדען צו פירכטען, אונד זאָלכעס אויך איהרע קינדער לעהרען. (יא) איהר טראטעט הינצו אונד שטונדעט אונטען אם בערגע: דער בערג בראננטע, אונד דיא פלאממען שלוג ביז מיטטען אן דען הימmעל; אונטען הערו ד וואר פינסטערניס, וואָלקע אונד דיסטערעס געוויטטער. (יב) מיטטען אויס דעם פייער רעד עטע דע עוויגע מיט אייך; איהר הארטעט פערנעהמליכע וואָרטע, וואורדעט אבער אויסער ד עס שאללע קיינע געשטאלט געוואהר. (יג) ער טרוג אייך זעלבסט זיין בינדניס פאָר, דאס ער אייך צו האלטען בעפאָה־

תרגום אונקלוס

ותהודעינין לבנך ולבני בנך: (י) יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קימין על ארעא וית בניהון יאלפון: (יא) וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: (יב) ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהין קלא: (יג) וחוי לכון ית קימיה די פקד יתכון למעבד

רש״י

(י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית

באור

(י) יום אשר עמדת, מוסב על מקרא שלמעלה ממנו, אשר ראו עיניך, יום אשר עמדת בחורב אשר ראית הקולות ואת הלפידים (רש״י): באמר ה׳ אלי הקהל, כשכבר אמר, והנה יאמר בראשונה בקוצר יום אשר עמדת, ועתה יספר באורך לשנה ולתכלית מה עמדו שם: ליראה אתי, יראת הכבוד וההתרוממות, כמשפט כל יראה שאחריה מלת את, וכבר זכרנו זה: כל הימים אשר הם חיים על האדמה, כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בגלות המושלים בהם (הראב״ע): ילמדון, מבנין הקל ילפון לעצמם, ילמדון מבנין פעל יאלפון לאחרי׳. (יא) תחת ההר, כמו בתחתית ההר (שמות י״ט י״ז), וכן תרגם אונקלוס בשיפולי טורא, והיא בעמק שבצד ההר: בער, היה בער: לב השמים, באמצע כנגד הרואה, וכן בלב ים: חשך ענן וערפל, איני יודע היכן היה החשך, אמנם שהיה בתחתית ההר, כי ראש ההר היה בוער באש עד לב השמים, וכן דעת המתרגם האשכנזי: (יב) קול דברים אתם שומעים, יתכן שהוא מאמר מוסגר, לומר המדבר מתוך האש לא נראה בו שם תמונה אבל קול אתם שומעים, ועתה חוזר ואומר מה דבר, ויגד בריתו: זולתי קול, אתם שומעים, או הוא כמו וכל העם רואים את הקולות (שמות כ׳ ט״ו): (יג) עשרת הדברים, יפרש מהו הברית אשר צוה אתכם לעשות

הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ (יד) וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (טו) וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (טז) פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית

תולדות אהרן ואותי נדרים נ"ג, א', ול"ח א'. סנהדרין כ"ט, ב': ונשמרתם ברכות ל"ב, ב'. עקדה שער ע"א: כי לא וכו' עקדה שער ל"ז: פן וכו' סנהדרין כ"ז, א' ע"ז כ"ג, ב'. חולין כ"ב, א'. בכורות כ"ז, א'. תמורה כ"א, א':

לען: נעמליך דיא צעהן געבאָטע, דיא ער נאכהער זעלבסט אויף צווייא שטיינערנע טאפֿעלן פֿערצייכנעטע. (יד) מיר אבער בעפֿאהל דער עוויגע דאמאלס, אייך נאָך אנדערע געזעטצע אונד רעכטע צו לעהרען, דיא איהר אין דעם לאנדע, דאהין איהר געהט, עס איינצונעהמען, אויסאיבען זאָללעט. (טו) נעהמעט אייך אין אכט, זאָ ליעב אייך אייער לעבען איזט; איהר האבט גאר קיינע פֿיגור געזעהען, אלס דער עוויגע פֿאָם בערגע חרב, אויס דעם פֿייער, מיט אייך רעדעטע: (טז) דאס איהר אלזאָ ניכט אויף אבוועגע געראטהעט, אייך איינען געֶטצען צו מאכען, איינע בילדליכע געשטאלט: דיא פֿיגור איינעס מאננעס, אָדער איינעס ווייבעס;

תרגום אונקלוס

עַשְׂרָא פִּתְגָּמִין וּכְתַבִינוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ (יד) וְיָתִי פַּקֵּד יְיָ בְּעִידָּנָא הַהִיא לְאַלָּפָא יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין לְמֶעְבַּדְכוֹן יָתְהוֹן בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (טו) וְתִסְתַּמְרוּן לַחֲדָא לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב מִגּוֹ אִשָּׁתָא׃ (טז) דִּלְמָא תְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צַלְמָא

רש"י

את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילמדו לעצמם: ילמדון. ילמדו לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' ללמד אתכם. תורה שבע"פ: (טז) סמל. צורה:

באור

הוא עשרת הדברים. וכן בתרגום אשכנזי (נעמליך): (יד) ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת בשנת הארבעים (הרא"ב"ע). והטעם, אלה עשרת הדברים שהם עקר התורה הנוהגים בכל מקום ובכל זמן, שמעתם ביום המעמד, מלבד מה שלוני ה' מן החקים והמשפטים שתעשום בארץ אשר אתם עוברים לרשתה: לעשותכם, מקור עם כנוי הנוכחים, והוא פעול: (טו) ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, עתה שב על מה שאמר פן תשכח את הדברים ופן יסורו מלבבך ותחשוב שראית בעת ההיא תמונת המדבר ותעשו לכם פסל: (טז) פן תשחיתון, מה שראיתם ביום ההוא, והטעם האמת או דרכיכם (הרא"ב"ע): פסל, דבר נחצב, כמו פסל לך (שמות ל"ד א'), ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה' י"ח): תמונת כל סמל, כמו סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח' ג'), ענינו צליל (הרמב"ם), ולשון הרד"ק בשרש סמל, ויתכן להיות צורה מן הצורות או כלל לכל צורות אחר שאמר תמונת כל סמל. ונראה שגם תמונה הונח בל"הק על רושם הנשאר בנפש מן השגת צורת המוחש החיצוני, ולכן נאמר למעלה ותמונה אינכם רואים זולתי קול. ונאמר על כל ציור מושכל, ומזה ותמונת ה' יביט, שהשיג דרכי השם בהשגה נעלה מהשגת זולתו. ולפעמים יאמר גם על ציור דמיוני, ציור שחלקיו הם במציאות והרגישם המרגיש כבר באחד מן החושים, אבל חבור החלקים ההם והרכבתם אינו במציאות רק בדמיון המצייר. ד"מ סוס בעל כנפים, כלב בעל שלשה ראשים, הוא ציור שחלקיו נמצאים כולם חלק בזולת חלק, סוס לבדו, והכנפים לבדם

זָכָ֖ר א֥וֹ נְקֵבָֽה׃ (יז) תַּבְנִ֕ית כָּל־בְּהֵמָ֖ה אֲשֶׁ֣ר בָּאָ֑רֶץ תַּבְנִית֙ כָּל־צִפּ֣וֹר כָּנָ֔ף אֲשֶׁ֥ר תָּע֖וּף בַּשָּׁמָֽיִם׃ (יח) תַּבְנִ֕ית כָּל־רֹמֵ֖שׂ בָּאֲדָמָ֑ה תַּבְנִ֛ית כָּל־דָּגָ֥ה אֲשֶׁר־בַּמַּ֖יִם מִתַּ֥חַת לָאָֽרֶץ׃ (יט) וּפֶן־תִּשָּׂ֨א עֵינֶ֜יךָ הַשָּׁמַ֗יְמָה וְֽ֠רָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁ֨מֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵ֜חַ וְאֶת־הַכּֽוֹכָבִ֗ים כֹּ֚ל צְבָ֣א הַשָּׁמַ֔יִם וְנִדַּחְתָּ֛ וְהִשְׁתַּחֲוִ֥יתָ לָהֶ֖ם וַעֲבַדְתָּ֑ם אֲשֶׁ֨ר חָלַ֜ק יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֹתָ֔ם לְכֹל֙ הָֽעַמִּ֔ים תַּ֖חַת כָּל־הַשָּׁמָֽיִם׃

תולדות אהרן ופן תשא עקדה שער מ"ח: אשר חלק מגלה ט' ג'. ע"ז נ"ה, ח':

(יז) דיא פיגור איינעס פיערפיסיגען טהיערעס אויף דעם ערדבאָדען, דיא פיגור איינעס דער פאָגעל, דיא אין דער אָבערן לופט פליגען; (יח) דיא פיגור איינעס געווירמס, דאז אויף דער ערדע קריכט, דיא פיגור איינעס דער פישע, דיא אונטער דער ערדע אים וואססער זינד. (יט) אָדער דאס דוא עטווא דיינע אויגען גען הימעל העבסט: זיהעסט דיא זאָננע, דען מאָנד, דיא שטערנע, דאז גאנצע העער דעס הימעלס; אונד דיך פערלייטען ליסעסט זיא צו פערעהרען, אונד איהנען גאָטטעסדינסט צו ערוויזען: דא דאָך דער עוויגע, דיין גאָטט, זיא פיר אללע איבריגע פאָלקער אונטער דעם גאנצען הימעל צוואר צוגעלאססען האט;

תרגום אונקלוס

דְּמוּת כָּל צוּרָא דְּמוּת דְּכַר אוֹ נוּקְבָא׃ (יז) דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוִיר רְקִיעַ שְׁמַיָּא׃ (יח) דְּמוּת כָּל רִיחֲשָׁא דִּי בְאַרְעָא דְּמוּת כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ (יט) וְדִלְמָא תִזְקוֹף עֵינָךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְהוֹן וְתִפְלְחִינּוּן דִּי פַלֵּג יְיָ אֱלָהָךְ יַתְהוֹן לְכֹל עַמְמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃

רש"י

(יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם. להאיר להם. ד"א לאלוהות, לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העול' [מגילה

באור

ואולם לא יחוברו בגוף מן הגופים, והנה הליור מן המצור הזה והמשונה ההוא יקרא תמונה כל עוד שהוא בכח, ואולם כאשר יצא אל הפועל, ר"ל כאשר יעשה הצורף סוס בעל כנפים מברזל ונחשת או שאר מיני מתכות אז יקרא סמל. נאמר סמל הקנאה על האליל ביחזקאל. כי רבים מהאלילים הנעבדים היו צורות מחוברות מחלקים שונים שלא יחוברו בגוף מן הגופים כידוע, ומזה אמר כאן, פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל (אבן חלוב ומסותת עגל) תמונת כל סמל (על ציור צורה שאינה במציאות, או תעשו לכם) תבנית זכר או נקבה (צורת בנין זכר או נקבה כמות שהם במציאות): (יז) תעוף בשמים, כתרגומו דפרח באויר שמיא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (יח) תבנית כל דגה. דגה שם המין, והטעם תבנית כל איש מאישי המין. וכן בתרגום אשכנזי: (יט) כל צבא השמים, בתחלה אמר את השמש ואת הירח וגומר ואח"כ כל צבא השמים פרט ואח"כ כלל, וכן הרבה במקרא: ונדחת, כאדם שידחה מדרך הנכון ויפול או יתעה: אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים, להאיר להם (מגלה ט'). ולפירש עיקר הפשט אשר הניח אותם לכל העמים לעובדם, כי אינו חושש בהם (ובלבד שיכירו וידעו שהשם ית' הוא סבת כל הסבות המשגיח העליון כי לא נאסר השתוף לבני נח), אבל אתכם לקח ה' ויוציא אתכם להיות לו לעם נחלה ולעבדו, והוא יהיה לכם (בלי אמצעי ושתוף כלל) כ"כ הרשב"ם. וכן תרגם

(כ) וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (כא) וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ (כב) כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ (כג) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת

תרגום אשכנזי

(כ) אייך אבער האט דער עוויגע גענאָממען, אונד אויס דעם אייזענ־אָפֿען, נעמליך אויס מצרים, געפֿיהרט, דאס איהר זיין אייגענטהימליכעס פֿאָלק ווערדען מאֶגט, וויא איהר יעטצט ווירקליך זייד. (כא) אויף מיך איזט דער עוויגע איירעטוועגען צאָרניג וואָרדען; אונד האט געשוואָרען, דאס איך ניכט איבער דען ירדן געהען אונד ניכט אין דאז הערר־ליכע לאנד קאָממען זאָלל, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט געבען וויל; (כב) דאס איך אלזאָ אין דיזעם לאנדע שטער־בען, אונד ניכט איבער דען ירדן קאָממען ווערדע. איהר אבער ווערדעט היני־איבערגעהן, אונד יענעס פֿאָרטרעפֿליכע לאנד איינגעהמען. (כג) היטעט אייך אלזאָ וואָהל, דאס איהר דען בונד ניכט פֿערגעססעט, דען דער עוויגע, אייער גאָטט, מיט אייך געמאכט: אונד פֿערפֿערטיגט אייך גאָטצענבילדער פֿאָן אירגענד איינער געשטאלט, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר פֿערבאָטען!

רש"י

ה'] וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנא [תהלים ל"ו]: (כ) מכור. כור הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגומר. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל.

תרגום אונקלוס

(כ) וְיָתְכוֹן קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִכּוּרָא דְפַרְזְלָא מִמִּצְרָיִם לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (כא) וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָּמֵיכוֹן וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טַבְתָּא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא׃ (כב) אֲרֵי אֲנָא מָאִית בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא עָבַר יָת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא׃ (כג) אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא תִתְנְשׁוֹן יָת קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא דִּי

באור

המתרגם האשכנזי: (כ) ואתכם, ענינו והוציא אתכם: מכור. כור הוא כלי שמזקקין בו את הזהב: (כא) וה' התאנף בי, בעבור שאמר ויוצא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו, רק אני לא אראה בטובה הזאת (הרמב"ן). ויתכן לומר, שה' התאנף בי מוסב על ופן תשא עיניך וגומר ונדחת והשתחוית להם ועבדתם. ואומר הלא ידעתם שה' התאנף בי וישבע שלא אעבור את הירדן כי אם אנכי מת בארץ הזאת. ואיני הולך עמכם להזהירכם ולהזכירכם יום יום כאשר אנכי עושה היום. לכן קחו תורה מפי, והשמרו לכם וגו': (כג) השמרו לכם, למעלה אמר ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, ולא פי' בעבור מה ישמרו ומה ייענשו עליהם אם לא ישמרו, וכאן פי' ואמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. ולפי שהפסיק הענין מן כי לא ראיתם כל תמונה עד וירשתם את הארץ הטובה הזאת, לכן הביאו לצורך קשור וחזור הענין לחזור ולומר השמרו לכם וגומר ואולי היא כוונת הרמב"ן: אשר צוך. שלא לעשות

כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כד) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא׃ פ

(כה) כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃ (כו) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־

תולדות אהרן כי ה' כתובות קי"א, ב'. סוטה י"ד, א'. ע"ז נ"ד, ב'. ונ"ה א': כי תוליד מגילה ל"א, ב'. גיטין פ"ח א': ונושנתם גיטין שם. סנהדרין ל"ח, א':

האט. (כד) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט איין פֿערצעהרענדעס פֿייער, (ער שטראָפֿט נאך דער שערפֿע). איין אייפֿערפֿאָללער גאָטט, (דער קיינע גאָטצען נעבען זיך דולדעט). (כה) ווען איהר נון איינסט לאנגע אין דעם לאנדע געוואָהנט האבט, צייגט קינדער אונד ענקעל, גערא־טהעט אלסדאן אויף דען אבוועג, אייך איין גאָטצענבילד, אין אירגענד איינער געשטאלט צו מאכען: אונד אלזאָ דאז טהוט, וואס דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, מיספֿעללינ איזט, איהם צום פֿערדרוססע; (כו) זאָ רופֿע איך יעטצט הימעל אונד ערדע צו צייגען אן, דאס איהר גאר באלד אויס דעם לאנדע ווערדעט צערשטרייעט ווערדען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט. איהר ווערדעט

תרגום אונקלוס

פַּקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: (כד) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא: (כה) אֲרֵי תְּלִידוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלֵם דְּמוּת כּוֹלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי: (כו) אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּיצָאָה

רש"י

תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרד"מנט בלע"ז מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"א: (כה) ונושנתם. רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמנה מאות וחמשי' ושנים שנה כמנין ונושנתם [סנהדרין ל"ח] והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו [דניאל ט'] צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העדותי בכם.

באור

(כד) איש אוכלה הוא, בלי כ"ף הדמות, ועניינו כאש אוכלה הוא (הראב"ע). ואולי נחסר כ"ף הדמיון לחוזק המאמר, והטעם שמעניש בצדק ואינו מוותר כלום (דעת המתרגם האשכנזי): אל קנא. כאשר רואה שישראל עובדים לאל נכר ומכבדים אותו הוא מתקנא בכבוד אל נכר, לפי שהכבוד והעבודה מישראל ראויים לו ולא לזולתו. ועיין מזה (שמות כ' ה') בבאור ממלת קנא: (כה) כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואח"כ באר מה יקרה להם אם יעשו פסל (הראב"ע): ועשיתם הרע, בשאר מצות כמו לרצוח לגנוב ולנאוף (הראב"ע), ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים, ובעבור היותכם ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם. העדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר שתעבדו עבודה זרה, והפרשה הזו אע"פי שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם, והטעם כי הוא כמתנבא על עניינם וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא, יאמר שיעשו ויהי' להם ככה. ולא יגזור עליה' (הרמב"ן): (כו) העידתי בכם, הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם (רש"י). וטעם את.

הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן׃ (כז) וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה׃ (כח) וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן׃ (כט) וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ (ל) בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה

תולדות אהרן ישבת עקדה שער ח':

תרגום אשכנזי

ניכט לאנגע מעהר דא־רין בלייבען, זאָנדערן פֿער־טילגט ווערדען. (כז) דער עוויגע ווירד אייך אונטער אנדערע נאציאָנען צער־שטרייען, אונד איהר ווער־דעט איןגערינגער אנצאהל אונטער דען פֿאָלקערן איב־ריג בלייבען, דאהין אייך דער עוויגע טרייבען ווירד. (כח) דאזעלבסט ווערדעט איהר גאָטטערן דינען, דיא דאז ווערק מענשליכער הענדע זינד: האָלץ אונד שטיין, דאז ניכט זעהען, ניכט האָרען, ניכט עססען, ניכט ריכען קאן. (כט) דא ווערדעט איהר דאן דען עוויגען, אייערן גאָטט, זו־כען, אונד אויך ווידער פֿינדען; ווען איהר איהן נעמליך פֿאָן גאנצעם הער־צען, אונד פֿאָן גאנצער זעלע פֿערלאנגען ווער־דעט. (ל) ווען דוא אין דער ענגע זיין ווירסט, אונד דיך אללעס דיזעס ווירד בעטראָפֿפֿען האבען: אם ענדע דער טאגע ווירסט דוא ענדליך צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צוריק־

תרגום אונקלוס

תִּשְׁתֵּיצוּן׃ (כז) וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דְּמִנְיָן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן׃ (כח) וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא חָזַן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין׃ (כט) וְתִתְבְּעוּן מִתַּמָּן יָת דַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וְתִשְׁכַּח אֲרֵי תִבְעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (ל) כַּד יֵיעוֹק לָךְ וְיַשְׁכְּחֻנָּךְ כֹּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּסוֹף

רש"י

הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים.

באור

השמים ואת הארץ כתב הראב"ע שיש אומרים שהם המלאכים ובני אדם. ואחרים אמרו כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה (ויקרא כ"ו י"ט) והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים, כטעם כימי השמים על הארץ (דברים י"א כ"א), וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז), ע"כ: (כח) ועבדתם שם אלהים וכו', תרגם אנקלוס ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעוותא, וכן כתב רש"י משאתם עובדים לעובדיהם, כאילו אתם עובדים להם. ונראה שהוצרכו לפרש כן, בעבור שחשבו שעבודת אלהים אחרים הוא עון ולא עונש. וממשמעות הכתוב שיעניש השם. ולדעתי אין עונש גדול מזה. וכל הנגעים וכל היסורים הבאים לו לאדם אינם קשים כנגד החולי הרע ומה הזה שתשקע הנפש במצולת התועבה, וילכד האדם ברשת החטאת עד אשר לא יוכל להמלט, כי אין למעלה ממכאובות הנפש המכרת את עונה ומריה ולא תוכל לעמוד כנגדה מחמת הרגל העבירה, ואין מרפא לנפש ההיא עד שת תאמץ ותתחזק בכל כוחותיה, לנתק ממנה מוסרות ההרגל ההוא בחזקה, וזהו שאמר בסמוך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. והמתרגם האשכנזי תרגם ג"כ על פי פשוטו של מקרא: ולא יאכלון ולא יריחן, הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית, כי היא עבה מכולם, ועוד כי היא שורש חיי הגוף (הראב"ע): (כט) ובקשתם וכו' ומצאת, לשון רבים בעבור שהם רבים, ולשון יחיד בעבור שהם גוי אחד, ולפעמים ישמש בכנוי רבים ולפעמים בכנוי יחיד:

אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקֹלוֹ׃ (לא) כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ (לב) כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים ׀ אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃ (לג) הֲשָׁמַע

ת"א כי שאל חגיגה י"א, ב': למן היום סס סס וי"ב, א'. סנהדרין ע"ב, ב': השמע עקרים מ"ד, פי"א:

תרגום אשכנזי

קעהרען, אונד זיינער שטיממע געהארכען: (לא) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט איין בארמהערציגער גאָטט; ער ווירד דיינע האנד ניכט פאָן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט צו גרונדע געהען לאססען, ווירד דעס בונדעס ניכט פערגעססען, דען ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען האט. (לב) ערקונדיגע דיך נור נאך דען אלטען צייטען, דיא פאָר דיר געוועזען זינד: פאָן דעם טאגע אן, דא גאָטט דען מענשען אויף דער ערדע ערשאפפען האט, פאָן איינעם ענדע דעס הימעלס צום אנדערן ענדע; אָב יעמאהלס איינע זאָ גראָסע טהאט געשעהען, אָדער דערגלייכען געהאָרט וואָרדען? (לג) אָב יעמאהלס איינע

תרגום אונקלוס

יוֹמַיָּא וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּל לְמֵימְרֵיהּ׃ (לא) אֲרֵי אֱלָהָא רַחֲמָנָא יְיָ אֱלָהָךְ לָא יִשְׁבְּקִינָךְ וְלָא יְחַבְּלִינָךְ וְלָא יִנְשֵׁי יַת קְיָמָא דַאֲבָהָתָךְ דִּי קַיֵּים לְהוֹן׃ (לב) אֲרֵי שְׁאַל כְּעַן לְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי דִּי הֲווֹ קֳדָמָךְ לְמִן יוֹמָא דִּי בְרָא יְיָ אָדָם עַל אַרְעָא וּלְמִסְּיָפֵי שְׁמַיָּא וְעַד סְיָפֵי שְׁמַיָּא הַהֲוָה כְּפִתְגָּמָא רַבָּא הָדֵין אוֹ הַאִשְׁתְּמַע דִּכְוָתֵיהּ׃ (לג) הֲשָׁמַע עַמָּא קָל מֵימְרָא דַיְיָ מְמַלֵּיל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא כְּמָא דִ,

רש"י

כתלנומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו [שיר ג'] שלא כנקד ארפנו. כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה [מלכים ב' ד'] תן לה רפיון הרף ממני [דברים ט'] התרפה ממני: (לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים. ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים [חגיגה י"א] והוא השיעור עצמו אשר

באור

(ל) באחרית הימים, על בד ההפלגה כלומר בזמן רחוק מאד: (לא) לא ירפך, מלהחזיק בך בידיו, ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא, לא יתן לך רפיון, לא יפריש אותך מאצלו, וכן אחזתיו ולא ארפנו (שיר ג' ד') שלא כנקד ארפנו (בפת"א הרי"ס). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה (מלכים ב' ד'), תן לה רפיון, הרף ממני (דברים ט' י"ד), התרפה ממני. (רש"י). והנה שני מקראות הללו. בצר לך ומצאוך וגומר כי אל רחום וגומר הם כמו באור למקרא שלמעלה ובקשתם משם וגומר. יאמר מה שאמרתי ובקשתם משם את ה' אלהיכם. זה יהיה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה וגומר. ומה שאמרתי ומצאת הוא כי אל רחום ה' אלהיך וגומר: (לב) לימים ראשונים, על ימים ראשונים: למן היום. הלמ"ד נוסף או הוא דרך לחות (הרמב"ע). ואין צורך. כי הוא כמו למ"ד לימים ראשונים, שישאל על הדברים הנעשים בהם: ולמקצה השמים, כמו ולמקצה הארץ ועד קצה הארץ, בעבור שנדמה לעינים, קצה הארץ וסופו, הוא גם קצה השמים. וענינו שאל לכל מי שתרצה ועל כל זמן שתרצה: או הנשמע, לא בלבד שלא נהיה אלא אפי' שלא נשמע, כלומר בעבור גדלות הדבר שישמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש דבר לא עלה על לב בן אדם שיבדה פלא כזה מלבו, וגם

עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה וַיֶּחִי׃ (לד) אוֹ ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ׃ (לה) אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא

ת"א או הנסה ברכות ע"ה, א': מגלה י"ח, א': הראת ר"ה ל"ב, ב': ביה' שם שם:

תרגום אשכנזי

נאציאָן דיא שטיממע איי-
נער אויס דעם פייער רע-
דענדען גאָטטהייט פער-
נאָממען, וויא דוא פער-
נאָממען האסט, אונד
ווערע אם לעבען געבלי-
בען? (לד) אָדער האט
איינע גאָטטהייט יע אונ-
טערנאָממען הינצוגע-
הען, זיך מיטטען אויס
איינעם אנדערן פאָלקע איין
פאָלק הערויסצונעהמען:
דורך פערזוכונגען, צייכען,
וואונדער, קריג, מיט
שטארקער מאכט אונד
אויסגעשטרעקטעם אר-
מע, אונד דורך אללערלייא
פורכטבארע טהאטען: וויא
דיאיעניגען, וועלכע דער עוויגע, דיין גאָטט, אין מצרים פאר דיינען אויגען אויסגעאיבט
האט? (לה) אללעם דיזעס איזט דיר געצייגט וואָרדען, דאמיט דוא וויססעסט, דאס

תרגום אונקלוס

שְׁמַעְתָּ אַתְּ וְאִתְקַיֵּימְתָּ: (לד) אוֹ נִסִּין דַּעֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבִקְרָבָא וּבִידָא תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנִין רַבְרְבִין כְּכֹל דִּי עֲבַד לְכוֹן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן: (לה) אַתְּ אִתְחֲזֵיתָא לְמִידַע אֲרֵי יְיָ הוּא

רש"י

מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. ההי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח ההניה הנשמע הנסה השמע: במסות. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי [שמות ח'] אם תוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באותות. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך [שם ד]: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנאמר כי ה' נלחם להם [שם י"ד]: (לה) הראת. כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם

באור

אם נדא אין מי שישמע אליו. והה"ין הללו של ההיי' הנשמע שאלות הן, כמו שאמר שאל נא. ורש"י כתב שהן הה"ין התימה, והתימה והשאלה קרובים בענין: (לד) או הנסה אלהים, קודם כן כתב הרמב"ע וכן ת"י. ורש"י כתב, ההי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת וגו'. ולפי דבר ו הוא חול, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. וכן נראה מפשוטו של מקרא שמסיים בכל אשר עשה לכם ה' אלהיכם. כי מלבד שלדברי הרמב"ע הכנוי במלת אלהיכם הוא למותר, גם המשך המאמר אינו מדוקדק יפה. כי לפי דרכי המליצה ומשפטיה, אלו היה כח המאמר בהתנגדו' תיבת גוי לתיבת לכם. שהאלהים לא עשה כן לגוי אחר כאשר עשה לכם, היה ראוי לומר ככל אשר עשה ה' אלהיכם לכם; אבל אם כוונת המאמר בהתנגדות שום אלוה עם אלהי ישראל. שלא עשה אל אחר לגוי אחר כאשר עשה לכם ה' אלהיכם. אז המאמר נמשך ומסודר כראוי: במסת, על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו, כגון התפאר עלי (שמות ח' ה'), אם תוכל לעשות כן. הרי זה נסיון (רש"י): באתת, בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום, כגון מה זה בידך (שמות ד' ב') (רש"י): ובמופתים, הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות (רש"י): ובמלחמה, בים שנאמר כי ה' נלחם להם (שמות י"ד כ"ה) (רש"י): וביד חזקה, שיצאו ישראל ביד רמה: ובזרוע נטויה, על טעם בעמוד אש וענן (הרמב"ע): ובמוראים גדלים, הם טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל (הרמב"ע): (לד) אתה הראת, כתרגומו

האלהים אין עוד מלבדו: (לו) מן־השמים השמיעך את־קלו ליסרך ועל־הארץ הראך את־אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש: (לז) ותחת כי אהב את־אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים: (לח) להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת־לך את־ארצם נחלה כיום הזה:

תולדות אהרן אין עוד סנהדרין ס"ז, ע"ב. חולין ז', ב':

דער עוויגע איין וואהרער גאָטט, אונד אויסער איהם קיינער זייא. (לו) פֿאָם הימעל הערא האט ער דיך זיינע שטימע הערען לאססען, דיך צוכט צו לעהרען; אונד אויף דער ערדע האט ער דיר זיין גראָססעס פֿייער געצייגט, אונד דוא האסט זיינע רעדע פֿערנאָממען, מיט־טען אויס דעם פֿייער. (לז) דארום, וויל ער דיינע פֿעטער ליבטע, אונד איהרען זאאמען נאך איהנען, ערוועהלטע; האט ער אייך מיט זיינער גראָססען קראפֿט פֿאַר זיך הער אויס מצרים געפֿיהרט: (לח) אום פֿאָלקער פֿאַר אייך צו פֿערטרייבען, דיא גראָססער אונד מעכטיגער זינד אלס איהר; אייך אבער הינצופֿיהרען, אונד אייך איהר לאנד צום ערבגוטע איינצוגעבען: וויא זיך יעטצט שאָן

תרגום אונקלוס

אלהים לית עוד בר מניה: (לו) מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא: (לז) וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחיליה רבא ממצרים: (לח) לתרכא עממין רברבין ותקיפין מנך מן קדמך לאעלותך

רש"י

שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב: ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם [שם י"ד]. ד"א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנאמר נגד אבות' עשה פלא [תהלים ע"ח] ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים

באור

איתחזיתא, והענין שהראך אלהים את כל הנסים והאותות האלה, לדעת כי ה' שהוא עלם בב"ת משגיח ובעל היכול' (עי' שמו' ג' י"ד ע"ו) הוא האלהי' הוא בעל הכחו' והיכולת כלם. ואין עוד מלבדו: (לו) ליסרך, אונקלוס תרגם לאלפותך, ללמדך מוסר להביא בלבך הכניעה מפניו, וכן בדברים לא יוסר עבד (משלי כ"ט כ'), לא ילמוד מוסר. ולכן תרגם האשכנזי (דיך צוכט צו לעהרען), (ויתכן לפתרו דיך צו פֿערבינדען), להביאך במסורת הברית, כענין שאמרנו מלות לאסור אסר (במדבר ל' ג'), כאלו הרצון החפשי בטבעו לנטות הנה והנה, קשור על ידי הברית או השבועה שלא להטות: (לז) ותחת כי אהב, ולפי שאהב את אבותיך לכן הוציאך: ויוצאך בפניו. כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג ט'). השעור על ידי פעולות הבאות מפניו, למעלה מן התולדות. והנה הרלב"ג ורש"י פירשו שכתוב ותחת כי אהב מוסב למעלה, כלומר שמן השמים השמיעך את קולו ליסרך וגם תחת אשר אהב את אבותיך, אבל המעיין יראה שכתוב מן השמים השמיעך וכו' ודבריו שמעת מתוך האש מקביל למה שאמר למעלה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש. ומקרא ותחת כי אהב וגומר ויוציאך בפניו הוא כנגד מה שאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת: (לח) להוריש גוים, לכן הוציאך ממצרים: ממך מפניך. הרס המקרא להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך (מדברי רש"י): לתת לך את ארצם נחלה, כמו לנחלה, או שהוא תואר פעל הנתינה, והכוונה להנחיל לך את ארצם: ביום הזה, שנגד

(לט) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃ (מ) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ שלישי

(מא) אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃ (מב) לָנֻס שָׁמָּה

תולדות אהרן וידעת ר"ה שם: גיטין נ"ז. ב': הוא וכו' שם שם
אז יבדיל מכות ט', א': לנוס וכו' סוטה מ"ט, א'. סנהדרין נ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

צו צייגען אנגעפֿאנגען. (לט) ערקעננט אלזאָ אונד נעהמט וואָהל צו הערצען, דאס דער עוויגע, ער אל־ליין, גאָטט זייא: אָבען אים הימֿמעל אונד אונטען אויף דער ערדע; אונד זאָנסט קיינער. (מ) היטע אלזאָ זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿירלעגע: דאמיט עס דיר אונד דיינען קינ־דערן נאך דיר, וואָהלגעהע, אונד דאמיט דוא לאנגע יאהרע אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אויף עוויג שענקען ווילל. (מא) דא־מאלס זאָנדערטע משה דרייא שטעדטע אויס, אויף דער מאָרגענזייטע דעס ירדן'ס, (מב) דאס

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (לט) וְתִידַע יוֹמָא דֵין וּתְתוּב לְלִבָּךְ אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע לֵית עוֹד בַּר מִנֵּיהּ׃ (מ) וְתִטַּר יָת קְיָמוֹהִי וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין דִּי יֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ וּבְדִיל דְּתוֹרִיךְ יוֹמִין עַל אַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ (מא) בְּכֵן אַפְרֵישׁ מֹשֶׁה תְּלָת קִרְוִין בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ (מב) לְמֶעֱרוֹק לְתַמָּן קָטוֹלָא דִּי יִקְטוֹל יָת

רש"י

ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן של ארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה [מכות י']: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף מזרח של שמש

באור

התחלתם לירש את ארץ סיחון ועוג (הרשב"ם): (לט) והשבת אל לבבך. הידיעה הזאת תשים אל לבך פעם אחר פעם עד שתשרש בנפשך כי ה' האלהים וגומר ועי"ז ושמרת את חקיו, כלומר כשתהיה הידיעה הזאת חקוקה בלבבך אין ספק שתשמור את חקיו אשר הם לטוב לך: (מא) אז יבדיל משה, כתב הרשב"ם למה הפסיק דברי משה שהן מחוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בינתים, אלא לפי שהאריך בדברים עד עכשיו ועתה מתחיל לפרש המצות, האיך ביאר את התורה הזאת, והוא צריך לומר בשופטים ושוטרים שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. ואם ירחיב לעתיד לבא ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה. ועל שלש ערים שצוה לי הקב"ה באלה מסעי לעשות בעבר הירדן לא הזכיר שם ולא צוה משה לישראל, לכך כתוב כאן כי משה הבדילם, ולכך לא צוה לישראל ע"כ ואמרו יבדיל לשון עתיד כתב רש"י ז"ל שנתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם, ואע"פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען, שנאמר שש ערי מקלט תהיינה (במדבר ל"ה י"ג), אמר משה מצוה שבאה לידינו נקיים אותה: בעבר הירדן מזרחה שמש, באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש, לפי שהוא דבוק נקוד הרי"ש בחטף מזרח של שמש. מקום זריחת השמש (רש"י): (מב) לנס וכו' וחי, כינו ע

רוצח אשר ירצח את־רעהו בבלי־דעת והוא לא־שנא לו מתמל שלשם וגם אל־אחת מן־הערים האל וחי: (מג) את־בצר במדבר בארץ המישר לראובני ואת־ראמת בגלעד לגדי ואת־גולן בבשן למנשי: (מד) וזאת התורה אשר־שם משה לפני בני ישראל: (מה) אלה העדת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל־בני ישראל בצאתם ממצרים: (מו) בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון

תולדות אהרן והוא לא מכות ו' ב': וגם שם ח': בצר שם שם וזאת התורה יומא ע"ב. מנחות כ"ב ב':

איין טאָדשלעגער דאהין זיינע צופֿלוכט נעהמע; ווער זיינען נעכסטען אומ־ברינגט אונפֿערזעהענס, אָהנע דאס ער פֿאָרהער זיין פֿיינד געוועזען, דער פֿליהע אין איינע פֿאָן דיזען שטעדטען, אונד ערהאלטע זיין לעבען: (מג) בצר אין דערוויסטע: אין דער עבנע, דיא דעם ראובנ'שען שטאממע; ראמת אין גלעד, דאז דעם גד'שען שטאממע, אונד גולן אין בשן, דאז דעם מנשה'שען שטאממע צוגעהאָרטע. (מד) פֿאָלגענדעס איזט דיא לעהרע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל'ס פֿאָרגע־לעגט האט; (מה) דיזעס זינד דיא צייגניסע, פֿער־אָרדנונגען אונד רעכטע, וועלכע משה דען קינדערן ישראל'ס, נאך איהרעם איסגאנגע אויס מצרים, בעקאננט געמאכט האט: (מו) דיסזייטס דעס ירדן'ס, אים טהאלע, בית פעור געגענאיבער אים לאנדע סיחן, קאָניגס אמרי; דער אין חשבון זאס, וועלכען משה אונד דיא קינדער ישראלם

תרגום אונקלוס

חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקדמוהי ויערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקים: (מג) ית בצר במדברא בארע מישרא לשבטא דראובן וית ראמות בגלעד לשבטא דגד וית גולן במתנן לשבטא דמנשה: (מד) ודא אוריתא די סדר משה קדם בני ישראל: (מה) אלין סהדותא וקימיא ודיניא די מליל משה עם בני ישראל במיפקהון ממצרים: (מו) בעברא דירדנא בחילתא לקביל בית פעור בארע סיחון מלכא אמוראה די יתיב בחשבון די מחא משה ובני ישראל במיפקהון ממצרים:

רש"י

מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות אשר דבר. הן הם אשר דבר בצאתם ממצרים שנו והנאם להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהי' במזרח שהעבר השני היה במערב:

באור

וכאשר ינוס יחיה: (מד) וזאת התורה, זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו (רש"י): (מח) אלה העדת והחקים והמשפטים, יתכן שכתוב זה הוא מאמר מוסגר. והטעם שבא לומר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל בעבר הירדן בגיא וגומר והפסיק בנתיים במאמר אלה העדות לומר שהן הן הדברים בעצמם שאמר משה לבני ישראל כבר בצאתם ממצרים אבל הוסיף עוד לבאר אותן העדת והחקים כמו שנאמר למעלה (דברים א' ה') בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה, וכמו שמבואר שם. וכ"כ רש"י אלה העדת אשר דבר, והם הם אשר דבר בצאתם ממצרים וחזר ושנאם להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח, שהעבר השני היה במערב: (מו) אשר הכה משה, כמו אחרי הכותו את סיחון מלך האמרי (דברים א' ד') והוא סימן הזמן כמו שבארנו שם:

תרגום אשכנזי

אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃ (מז) וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ (מח) מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ (מט) וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי

ה (א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ (ב) יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ (ג) לֹא אֶת־

ת״א ולמדתם יבמות ק״ט, ב׳:

אלס זיא אויס מצרים גינ־גען, געשלאגען האבען. (מז) זיא ערוואָרבען זיין לאנד אונד דאז לאנד דעס עוג, קאָניגס צו בשן; אלזאָ דער ביידען קאָניגע פֿאָן אמרי, דיסזייטס דעס ירדן'ס געגען מאָרגען. (מח) פֿאָן ערער אן, וועל־כעס אם אופֿער דעס ארנן'ס ליגט, ביז אן דען בערג שיאן, דער אויך חרמון הייסט; (מט) דאז גאנצע פֿלאכע פֿעלד אויף דער מאָרגענזייטע דעס ירדן'ס, ביז אן דאז מעער אין דיזעם געפֿילדע, אם פֿוסע דעס בערגעס פסגה. ה (א) משה ריף דעם געזאממטען פֿאָלקע ישראל צו, אונד שפּראך: פֿערנים, אָ ישראל! דיא פֿעראָרדנונגען אונד רעכ־טע, דיא איך יעטצט פֿאָר אייערען אָהרען רעדע; בע־גרייפֿט זיא וואָהל, אונד בע־האלטעט זיא, דארנאך צו טהון. (ב) דער עוויגע, אונזער גאָטט, האט איינען בונד מיט אונז געמאכט צו חרב. (ג) ניכט נור מיט אונזערען עלטער האט דער עוויגע דיזען בונד געמאכט, זאָנדערן מיט אונז,

תרגום אונקלוס

(מז) וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ וְיָת אֲרַע עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃ (מח) מֵעֲרוֹעֵר דִּי עַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא דְשִׂיאוֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ (מט) וְכָל מֵישְׁרָא עִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא וְעַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא׃

ה (א) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין וְתִלְפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן לְמֶעֱבַדְהוֹן׃ (ב) יְיָ אֱלָהָנָא גְּזַר עִמָּנָא קְיָם בְּחוֹרֵב׃ (ג) לָא עִם אֲבָהָתָנָא גְּזַר יְיָ יָת קְיָמָא הָדֵין אֱלָהֵן עִמָּנָא

רש״י

ה (ג) לא את אבותינו. בלבד כרת ה׳ וגומר. כי אתנו. פנים בפנים. א״ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך

באור

ה (א) ויקרא משה, אין קריאה זו היא קריאת הקבוץ כ״א קריאת ההתעוררות, (כנראה ממלת אל שהוא סימן דאטיפוס, שאם היה קריאת הקבוץ היה ראוי לבא את שהוא סימן אקוזאטיפוס), כי כבר נקבצו והם שומעים במעמד את כל דבריו, אבל לפי שהפסי׳ בהבדלת שלש הערים לערי מקלט, ולפי שעתה יבאר פרטי הדינים שלא נאמרו עדיין, לכן קראם להעיר לבם על דקדוקי החקים והמשפטים: אשר אנכי דובר. אשר עתה אדבר, ולכן נאמר בהווה: (ג) לא את אבותינו, בלבד כרת ה׳ וגו׳ (רש״י). ויתכן שידבר אל אותם הנכנסים היוצאים ממצרים,

אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ (ד) פָּנִים ׀ בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ (ה) אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר׃ ס
לציבור (ו) אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

תולדות אהרן פנים עקרים מ"ג פ"ח, ופי"ח:

תרגום אונקלוס

אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא יוֹמָא דֵין כּוּלָנָא קַיָּמִין׃ (ד) מַמְלַל עִם מַמְלַל מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ (ה) אֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵינֵיכוֹן בְּעִידָּנָא הַהִיא לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת פִּתְגָּמָא דַיְיָ אֲרֵי דְחֵלְתּוּן מִן קֳדָם אֶשָּׁתָא וְלָא סְלֶקְתּוּן בְּטוּרָא כַּד אֲמַר׃ (ו) אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

תרגום אשכנזי כד

דיא וויר אללע היר אם לע־בען זינד. (ד) פאן אנגע־זיכט צו אנגעזיכט האט דער עוויגע אויף דעם בערגע, מיטטען אויס דעם פייער, מיט אייך גע־רעדעט. (ה) (איך שטאנד אלס מיטטעלספערזאן צווי־שען דעם עוויגען אונד אייך, אום אייך דאז ווארט דעם עוויגען קונד צו מא־כען; דען איהר פירכטע־טעט אייך פאר דעם פייער, אונד גינגט ניכט אויף דען בערג) אונד שפראך: (ו) איך בין דער עוויגע, דיין גאטט, דער איך דיך

רש"י

שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ה) **לאמר.** מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ואנכי עומד בין ה' וביניכם.

באור

כי היו רבים במחנה ששמעו הברית מפי האש, העיד אותם על הדברים אשר ראו ואשר שמעו במעמד הנבחר ההוא, ואמר לא את אבותינו הבלתי חיים עתה כרת ה' את הברית, כי אם אתנו. אנחנו אשר אנו פה היום עודנו חיים זוכרין את הדבר, אנחנו השגנו את המאמר הנשגב שיצא מפי הגבורה בחוש שלם, ולזה השגתנו למעלה מן כל גבול ספק, ועתה אנחנו מעידים על זה, ומעתיקים האמונה הזאת לנו ולזרעינו אחרינו. ולשון רש"י כי אתנו, פנים בפנים, א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח, הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: (ד) פנים בפנים, בלא אמצעי. והטעם כאשר ישמע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו (הראב"ע): (ה) אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה', כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדבר ה' עמהם פנים בפנים, וזה רמז על כל מה שנזכר בפרשת בחודש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב עד ויאמר ה' אליו לך רד. וראב"ע אמר כי זה אחר מעמד הר סיני היה והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים, ומאותו היום הייתי אני עומד בין השם וביניכם. והנכון בעיני כי ירמוז למה שפרשנו שם, כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך. ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שאמר השם, וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור, וטעם בין ה' וביניכם כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו עצמם כאשר פירשתי שם. וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות, על כן הייתי אני ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע. כי רחוק היה ביניכם ובינו, ומשם אני הייתי מגיד הדברות. ע"כ לשון הרמב"ן: לאמר. דבוק עם ה' דבר עמכם, וכתוב אנכי עומד וגומר הוא מאמר מוסגר, כמבאר את דבריו. לפי שאמר מתוך האש משמע שהם היו חוץ לאש, הוסיף לאמר שהיה זה לפי שיראתם מפני האש ולא עליתם, ואני נגשתי לעלות לתוך האש להגיד לכם את דבר ה', ועתה יזכור את הדבור כמות שיצא מפי הגבור', והולך למלת לאמר, כמשפט הלשון: (ו) אנכי ה' אלהיך, הדברות כבר מפורשות (שמות כ' ב' וגו') ועתה אשית ידי על מעטי השינויים שנמצאו בין שני אופני הדברות הללו לבאר כיד ה'

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (ז) לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ (ח) לֹא תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ (ט) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ (י) וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו׃ ס (יא) לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס (יב) שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ

מצותי קרי

ת"א לא תעשה עקרים מ"ג, פכ"ו: בשמים ר"ה כ"ד, ב': שמור ברכות כ', ב'. ר"ה כ"ז, א'. עקרים מ"ב, פכ"ו. שבועות כ', ב':

אוים מצרים געפֿיהרט האבע, אויס דעם הויזע דער שקלאפֿען. (ז) דוא זאָללסט קיינע אנדערע געֶטטער האבען פֿאָר מיינעם אנגעזיכטע. (ח) דוא זאָללסט דיר קיין געֶטצענבילד מאכען: קיינע עהנליכע געשטאלט פֿאָן דעם, וואס אָבען אים הימעל, אָדער אונטען אויף דער ערדע, אָדער אים וואססער אונטער דער ערדע איזט. (ט) דוא זאָללסט דיך פֿאָר איהנען ניכט ביקקען, אויך זיא ניכט געֶטטעסדינסטליך פֿערעהרען; דען איך, דער עוויגע, דיין גאָטט, בין איין אייפֿערפֿאָללער גאָטט, (דער קיינען אנדערן נעבען זיך ליידען קאן), דער דאז פֿערברעכען דער פֿעטער אהנדעט אן קינדער, ענקעלן אונד אורענקעלן: נעמליך בייא דענען, דיא מיך האססען; (י) דער אבער גנאדע ערצייגט ביז אין דאז טויזענדסטע געשלעכט דענען, דיא מיך ליבען אונד מיינע געבאָטע האלטען. (יא) דוא זאָללסט דען נאמען דעס עוויגען, דיינעס גאטטעס ניכט בייא איינער אונוואהרהייט אויסשפרעכען, (נעמליך אום זיא צו בעקרעפֿטיגען) ; דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראפֿט לאססען דעניעניגען, וועלכער זיינען נאמען בייא איינער אונוואהרהייט אויסשפריכט. (יב) נים דען רוהעטאג וואָהל אין אכט, דאס דוא

רש"י

(ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העול'. ד"א כל זמן שאני קיים: עשרת הדברו' כבר פירשתי': (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו [מכילתא]: כאשר צוך. קודם מתן תורה במרה

תרגום אונקלוס

(ז) לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי׃ (ח) לָא תַעֲבֵד לָךְ צְלַם כָּל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ (ט) לָא תִסְגּוּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי לְסָנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן׃ (י) וְעָבֵד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדָי׃ (יא) לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי יֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃ (יב) טַר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ

באור

הטובה עלי: (יב) שמור את יום השבת לקדשו. ובדברות הראשונות נאמר זכור את יום השבת והענין אחד אלא שהזכירה מורה יותר על העשייה לקדש את השבת בפה בדברים כבדים קדושים

כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יג) שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃
(יד) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־
וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ
וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃
(טו) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ׀ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה

ת"א כאשר צויך שבת פ"ז, ב'. סנהדרין נ"ו. ב': ושורך ב"ק נ"ד, ב': וגרך יבמות ת"ח, ב': למען וכו' שם שם. ב"ק נ"ד ה':

איהן הייליגסט, וויא דער עוויגע, דיין גאטט, דיר בעפֿאָהלען האט. (יג) זעכס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אונד אללע דיינע געשעפֿטע פֿערריכטען; (יד) דער זיבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען. דוא זאָללסט קיין האנדווערק פֿערריכטען, ווערער דוא זעלבסט: נאָך דיין זאָהן, דיינע טאָכטער, דיין שקלאפֿע, דיינע שקלאפֿין; דיין אָכס, דיין עזעל, אונד אלל דיין פֿיה; וויא אויך דער פֿרעמדע, דערזיך אין דיינען טהאָרען אויפֿהעלט: דאמיט דיין שקלאפֿע אונד דיינע שקלאפֿין רוהע, גלייך וויא דוא; (טו) דען דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך שקלאפֿע געוועזען ביזט אין מצרים: אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, האט דיך פֿאָן דא הערויסגעפֿיהרט

תרגום אונקלוס

כְּמָא דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יג) שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ (יד) וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ וְגִיוֹרָךְ דִי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִּיְנוּחַ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃ (טו) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ

רש"י

[שבת פ"ז]: (טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת

באור

ואלהיים לדבר עם רעים אהובים ועם בני בית על גבורות ונפלאות הבורא ב"ה, כענין שלמדו חז"ל ממלת זכור ברכת הקדוש על היין, כלומר באסיפת וחברת בני בית כטוב לבם, יקדשו את השם ויהללוהו, והראיה שלמעלה לא נאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, וזכרת כי עבד היית כמו שכתוב כאן, לפי שכוון יותר אל הזכירה בפה בשבחים ומהללים והודיות על פלאי היצירה ורוממות השם יתעלה, אף שלוה גם כן על שביתת המלאכות. ואולם השמירה מורה יותר על המנוחה והשביתה והמנע מעשות המלאכות שנאמר בהם לא תעשה. והטעם שישמור את השבת מבלתי חללו באחת מן המלאכות, ולפי שכוון כאן יותר אל השביתה לכן הוסיף לומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך, ולזה כוונו חז"ל שאמרו זכור בפה ושמור בלב, כי השמירה והמניעה מחלל את יום השבת היא בלב, וכבר הובא זה המאמר בבאור (שמות כ' ה'), ולא פורש עד הנה: כאשר צוך ה' אלהיך, ולא תחשוב שאזהרת שמור היא דבר אחר אשר לא לוה השם, אבל הוא בכלל ציווי של זכור כי באמת הענין אחד הוא אלא שאני מבאדם לכם יותר: (טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, תן מנוחה לעבדך ולאמתך, כדי שעל ידי כך תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, כי זהו העקר והיסוד שעליו נבנה כמעט כל התורה כולה: על כן צוך, לפי דברינו ירמוז כאן יותר על המנוחה והשביתה ממלאכה, לכן אמר שהטעם הוא וזכרת כי עבד היית על כן לוך לעשות, אבל למעלה ירמוז יותר על התעלות הנפש לאלהים במחקרים קדושי' וספורים אלהיים, אמר כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. הוסיף בו טובה והקדישו משאר ימי השבוע, לטהרת הלב, ויחוד המחשבה להתבונן בפלאי היצירה. להכיר גבורות ה' ונוראותיו ולספר כבודו ועוזו במקהלות, והנה הענין השביתה ממלאכה התיחדה בה האומה הישראלית לבדה, ואמרו רז"ל עכ"ום ששבת חייב מיתה, כי לא נתנה להם המצוה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מצרים

וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס (טז) כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס (יז) לֹא תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃ ס וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס (יח) וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי

תולדות אהרן למען קדושין ל"ט, ב'. ומ' א'. ב"ק נ"ה, א'. חולין קמ"ב, א':

תרגום אשכנזי

מיט שטארקער האנד אונד אויסגעשטרעקטעם ארמע. דארום געביעטעט דיר דער עוויגע, דיין גאטט, דען רוהעטאג צו האלטען. (טז) עהרע דיינען פֿאטער אונד דיינע מוטטער, וויא דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, בעפֿאהלען האט: דאמיט דוא לאנגע לעבעסט, אונד עס דיר וואָהלגעהע אויף דעם ערדרייכע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט. (יז) דוא זאָללסט ניכט מאָרדען, אונד ניכט עהעברעכען, אונד ניכט שטעהלען; אויך ווידער דיינען נעכסטען ניכט אלס פֿאלשער צייגע אויפֿטרעטען. (יח) דוא זאָללסט דיך ניכט געלי־סטען לאססען דיינעס נעכ־סטען פֿרויא; אונד קיינע בעגירדע האבען צו דיינעס נעכסטען הויז, פֿעלד, שקלאַפֿע, צו זיינער שקלאַפֿין, זיינעם אָכסען, עזעל: אָדער וואס זאָנסט דיינעם נעכסטען געהאָרט.

תרגום אונקלוס

מְתַּמָּן בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרַמְמָא עַל כֵּן פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ (טז) יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ כְּמָא דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְיֵיטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ (יז) לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃ וְלָא תְנוּף׃ וְלָא תִגְנוֹב׃ וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ (יח) וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ

רש"י

כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו [סנהדרין כ"ו]: (טז) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט [שמות ט"ו]: ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש: (יח) לא תתאוה.

באור

והשם הוציאם משם בכחו הגדול ועשאם לו לעם סגולה, והוא מלכם ומחוקקם, לכך אמר כאן על כן צוך וגו': (טז) כאשר צוך ה' אלהיך. אף שמשקול הדעת חייב האדם בכבוד אביו ואמו, כבד אתה את אביך ואת אמך כאשר צוך ה', כדי שתתקבל עוד טובה ושכר על זה: ולמען ייטב לך, כי מה יועילו ימים רבים בלא טובה, והוא כמו באור אל למען יאריכון ימיך הנאמ' בדברות הראשונות: (יז) ולא תענה ברעך, דבר שעל ידו תהיה עד שוא: עד שוא, ולמעלה אמר עד שקר, ושוא ושקר ענין אחד הוא אלא ששוא כולל יותר שיכלול כל עדות כוזבת, ואע"פי שאין מחייב את חבירו על זה בב"ד כלום, כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו כי שוא דבר בעל היא, כ"כ הרמב"ן: (יח) לא תחמוד אשת רעך, הוסיף באור שהקדים האשה לבית כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל (הרמב"ן). ודרך הבחורים לאהוב האשה קודם שיחמדו למקנה וקנין (מדברי הראב"ע בסדר וישמע יתרו): ולא תתאוה. ענין התאוה והחמדה וההבדל שביניהם מבואר בספר המצות להרמב"ם ז"ל (מצוה רס"ה ורס"ו), והוא שהחומד עושה תחבול' לקנות מה שברשות זולתו ואינו חפץ למכרו. ולשון מכילתא לא תחמוד יכול אפילו

(יט) אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לְחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ (כ) וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ (כא) וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־

ת"א את הדברים עקרים מ"ו, פי"ח. ות"ג סס. ופ"ז ופכ"ד: קול גדול סוטה י', ב'. סנהדרין י"ח, ח':

תרגום אונקלוס

וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃ (יט) יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין מַלֵּיל יְיָ עִם כָּל קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתַבִינוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא וִיהַבִינוּן לִי׃ (כ) וַהֲוָה כְּמִשְׁמַעֲכוֹן יָת קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וְקָרֵבְתּוּן לְוָתִי כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃ (כא) וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחְזְיָנָא יְיָ אֱלָהָנָא יָת יְקָרֵיהּ וְיָת רְבוּתֵיהּ וְיָת קָל מֵימְרֵיהּ שְׁמַעְנָא

תרגום אשכנזי כו

(יט) דיזע ווארטע רעדעטע דער עוויגע צו איירער גע-מיינדע אויף דעם בערגע אויס פייער, וואלקען אונד דיסטערעם געוויטטער: מיט לויטער שטיממע, אונד מעהר ניכט. ער שריב זיא אבער אויף צוייא שטיינערנע, טאפעלן אונד דיזע גאב ער מיר. (כ) אלס איהר דיזע שטיממע אויס דער דונקעלן וואלקע, אינ-דעם דער בערג אין פייער שטאנד, פערנאהמט; קאמט איהר, אללע איירע שטאממהייפטער אונד על-טעסטען, צו מיר, (כא) אונד שפראכט: דער עוויגע, אונזער גאטט, האט אונז

רש"י

לא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה [בראשי' ב'] דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם.

באור

חומד בלבו תלמוד לומר לא תחמוד כסף וזהב מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן שעשה מעשה, ולאו דלא תתאו' ימנענו אפילו להתאוות בלבבו לבד. ולשון מכילתא נאמר כאן לא תחמוד ונאמר להלן לא תתאוה לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החמוד בפני עצמו, ושם אמרו אם התאוה סופו לחמוד ואם חמד סופו לאנוס ולגזול: (יט) קול. כמו בקול: גדול. רם וחזק: ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק. ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק, ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף.) כי קולו חזק וקים לעולם, דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי (רש"י). ולשון רשב"ם ולא יסף, שוב לא נוסף קול גדול כזה בעולם לפי פשוטו, כי כל יסף לשון תוספת עד כאן, וכן כתב הרמב"ן. אבל המתרגם האשכנזי הסב ולא יסף אל דבר ה' אל כל קהלכם, כלומר הדברים אלה לבדם דבר ה' ולא יסף לדבר, כאשר יבאר, כי כאשר שמעתם את הקול הגדול ההוא. אמרתם אם יוספים אנחנו וגו' וישמע ה' את קול דבריכם וגו'. וכן משמע שהשם הוא נושא כל הפעלים הבאים בכתוב זה, דבר, ולא יסף, ויכתבם, ולדברי הרשב"ם שהקול הוא נושא פעל ולא יסף. יחסר הפועל בתיב' ויכתבם שאחריו. והנה רש"י ז"ל נשמר מזה ודקדק וכתב לא הוסיף להראות באותו פומבי, ולפ"ז הוא מוסב על השם ולא על הקול. ואולם יחסר הפעל לגמרי, כי היה ראוי לומר ולא יסף להראות. ולדברי המתרגם האשכנזי יהיה פעל דבר ה' מושך אחר עמו, כאלו נכתב ולא יסף לדבר. ומסדר הנחת הטעמים המפסיק בתיבת והערפל אין הכרע כל כך לפירוש הרשב"ם, כי מצאנו דוגמתו בכמה מקומות מהכתוב. והרמב"ן ז"ל בסוף דבריו פי' על דרך האמת כדברי המתרגם האשכנזי: (כא) כבדו. מראה האש: ואת גדלו. קולות

קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי׃ (כב) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים׀ אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ׃ (כג) כִּי מִי כָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי׃ (כד) קְרַב אַתָּה וּשְׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ׀ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ׃ (כה) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה

תולדות אהרן היום הזה עקדה שער מ"ד: כי מי וכו' עקרים מ"ג, פי"ח: ואת וכו' עקדה שער מ"ז:

נונמעהר זיינע הערליכ־קייט אונד גראָסע זעהען לאססען, אונד וויר האבען זיינע שטיממע אויס דעם פייער פערנאָממען; וויר זעהען נונמעהר וואָהל איין, דאס גאָטט מיט איינעם מענשען רעדעט אונד דיזער לעבענדיג בלייבט. (כב) אבער וואַרום זאללען וויר ענדליך אומקאָממען, ווען דיזע גראָסע פלאממע אונז ער־גרייפט? ווען וויר פאָרט־פאהרען דיא שטיממע דעס עוויגען, אונזרעס גאָטטעס, צו הערען, זאָ זינד וויר זיכערליך דעס טאָדעס. (כג) דען וואָ האט יע איין פליישליכעס וועזען דיא שטיממע דעס לעבענדיגען גאָטטעס, אויס דער פלאממע רעדענד, פערנאָממען, וויא וויר: אונד דאז לעבען בעהאל־טען? (כד) טריטט דוא היני־צו; הערע אללעס, וואס דער עוויגע, אונזער גאָטט, זאגען ווירד; בעריכטע אונס אלסדאן ווידער אללעס, וואס דער עוויגע, אונזער גאָטט, מיט דיר רעדען ווירד: זאָ וואָללען וויר זאָלכעס אננעהמען, אונד דארנאך טהון. (כה) אלס דער עוויגע דיא וואָרטע פערנאהם, דיא איהר צו מיר שפראכט, זאגטע ער צו

תרגום אונקלוס

מִגּוֹ אֶשָּׁתָא יוֹמָא הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי מְתַמַּלֵּיל מִן קֳדָם יְיָ עִם אֱנָשָׁא וּמִתְקַיֵּים׃ (כב) וּכְעַן לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵּיכְלִינָנָא אֶשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יַת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא עוֹד מָיְתִין אֲנַחְנָא׃ (כג) אֲרֵי מָאן כָּל בִּשְׂרָא דִּי שְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּיְיָ קַיָּמָא דִּמְמַלֵּיל מִגּוֹ אֶשָּׁתָא כְּוָתָנָא וְאִתְקַיַּים׃ (כד) קְרַב אַתְּ וּשְׁמָע יַת כָּל דִּי יֵימַר יְיָ אֱלָהָנָא וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יַת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָנָא עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעְבֵּיד׃ (כה) וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קָל פִּתְגָּמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי וַאֲמַר יְיָ

רש"י

דבר אחד לא יסף לא הוסיף להראות בקולו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנתרפיתם ונטעלתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני:

באור

ובדקים: ואת קולו, עשרת הדברים או אנכי ולא יהיה: ראינו, הבננו: (כב) אם יספים, כי אם יוספים אנחנו לשמוע עוד פן נמות: (כג) כי מי כל בשר. כבר הוא פלא וגם גדול שנעשה לנו מה שלא נעשה לכל בשר לשמוע קול אלהים חיים ולא יזיקנו. ועתה למה נסכן עצמינו יותר מדאי, קרב אתה ושמע: אלהים חיים, לפעמים יבא התואר בלשון יחיד, לפי שהכוונה שהאל אחד. ולפעמים בלשון רבים כפלם השם שהוא על כל הכוחות כולם. ועיין (בראשית א' א'): (כד) ואת, בלשון נקבה, כמו ואם ככה את עושה (במדבר י"א ט"ו) ואולי

אֵלַי שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ (כו) מִי־יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי כָּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ (כז) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ (כח) וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר

ת"א מי יתן ע"ז ד', ב'. וה' א'. עקדה שער מ"ב. ישער מ"ד: למען וכו' שם ה', א'. לך אמור שבת פ"ז, א'. ביצה ה', א'. מ"ק ז', ב'. וט"ו ב'. יבמות ס"ב, א'. סנהדרין נ"ט, ב'. ע"ז ה', א'. עקרים מ"א, פי"ה. יאתה יכו' שבת שם. מגלה כ"א, ב'. יבמות שם. ב"ב ק"י, א'

מיר: איך האבע דיא ווארטע פערנאממען, דיא דאז פאלק צו דיר געשפראכען האט; זיא האבען וואהל גערעדעט! (כו) ווען דיזער זין נור ביא איהנען בעשטענדיג בליבע, מיך צו פירכטען, אונד אללע מיינע געבאטע יעדערצייט צו האלטען! דאמיט עס איהנען אונד איהרען נאכקאממען בעשטענדיג וואהלגעדיהען מאגע. (כז) געהע הין, זאגע איהנען: קעהרט נון אין אייערע צעלטע צוריק! (כח) דוא אבער, שטעהע היר פאר מיר; זא ווילל איך דיר אללע געבאטע, געזעטצע אונד רעכטע בייאברינגען, דיא דוא זיא לעהרען זאללסט: דאס זיא זאלכע אין דעם לאנדע, דאז איך איהנען איינצונעהמען געבע, אויסאיבען מעגען.

תרגום אונקלוס

לִי שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת קָל פִּתְגָּמֵי עַמָּא הָדֵין דִּי מַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל דִּי מַלִּילוּ׃ (כו) לְוַי דִּיהֵי לִבָּא הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל קֳדָמַי וּלְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדַי כָּל יוֹמַיָּא בְּדִיל דְּיֵיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן לְעָלַם׃ (כז) אֱזֵיל וְתֵימַר לְהוֹן תּוּבוּ לְכוֹן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן׃ (כח) וְאַתְּ הָכָא קְאֵים קֳדָמַי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי תַּלְּפִינוּן וְיַעְבְּדוּן בְּאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לְמֵירְתַהּ׃

באור

בא כן בעבור סמיכות שני תוו"ין הדגושים: (כו) מי יתן, כי הבחירה חפשית לאדם, ועיין (שמות ז' ג'), בבאור ואני אקשה: לבבם זה, דעתם זאת: למען ייטב, לא למעני כי אם תצדק מה תפעל לי, אבל למען ייטב. והנה לבב כל ישראל היה במעמד ההוא טהור ולוא נכון בקדשם שהאמינו בה' אחרי אשר שמעו הדברות הקדושות האלה, והיה דעתם ואמונתם זכה וברורה מכל ספק ומכל פקפוק. ולבם בטוח שכל הדברים האלה נובעים ממקור החכמה העליונה, ממקור חיים וחסד עד בלי תכלית. ולכן לא רצו להסתכן עוד, כדרך המאמינים ואינם מאמיני', שלא תתיישב דעתם עד אשר יראו מופתים רבים, כי היה די להם בנס המופלג הזה לשמוע איש קול אלהים ויחי, ולא חקרו עוד, אבל בקשו שידבר משה עמהם ואל תאכלם האש הגדולה. וכתב הרמב"ן ז"ל שבקשו ממשה שלא ישמעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורו לעולם, וכן יאמר להם משה נביא מאחיך מקרבך וגו'. וכל הפרשה ההיא, אם כן השאלה ההיא לדורות היתה עכ"ל, ומסכים לזה שפי' למעלה בסוף דבריו על ולא יסף. שלא השיגו כל קהלם אלא הקול ההוא בלבד. וה' הרואה ללבות בני אדם ראה ויטב בעיניו, לכן אמר היטיבו את אשר דברו, מי יתן וגו' לך אמור להם וגו'. ואל תתמה שלא מצינו זה המאמר מאת השם למעלה בסדר יתרו, כי כן דרך המקרא יסתום במקום אחד ויפרש במקום אחר: (כח) ואתה פה עמד עמדי. הטע' אחרי שיאמר להם שובו לאהליכ' ישוב, וכן כתוב ואדבר' אליך את כל המצוה החקים והמשפטים. והנה רוב התורה מסיני נאמרו למשה. רק משה אמרה במדבר סיני ובאותם

אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ (כט) וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ (ל) בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃

ו (א) וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ב) לְמַעַן תִּירָא אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וּמִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ (ג) וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר

ת"א וזאת וכו' ב"ק פ"ג, א': למען עקדה שער ת"ד:

תרגום אשכנזי

(כט) בעהאלטעטעט אלזאָ, אונד טהוט, וויא דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך בעפֿאָהלען; ווייכט דאפֿאָן וועדער צור רעכטען נאך צור לינקען. (ל) ואנדעלט אין אללען וועגען, דיא דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך בעפֿאָהלען: זאָ ווערדעט איהר לעבען, עס ווירד אייך וואָהלגעהן; אונד איהר ווערדעט אין דעם לאנדע, דאז איהר איינעהמען זאָללט, לאנגע יאהרע בלייבען.

ו (א) ד'זעס זינד דיא געבאָטע, געזעטצע אונד רעכטע, דיא דער עוויגע, אייער גאָטט, בעפֿאָהלען, אייך צו לעהרען: דאמיט איהר זיא אויסאיבט אין דעם לאנדע, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהט; (ב) אויף דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿירכטעסט; אונד זאָוואָהל דוא, אלס דיין זאָהן אונד דיין ענקעל, זאָ לאנגע איהר לעבט, אללע זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געבאָטע האלטען, אונד לאנגע יאהרע לעבען מאָגעט.
(ג) געהאָרכע אלזאָ, ישראל! אונד בעאָבאכטע וואָהל, זאָלכעס צו טהון; זאָ ווירד עס דיר וואָהלערגעהן,

תרגום אונקלוס

(כט) וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָכוֹן יַתְכוֹן לָא תִסְטוּן לְיַמִּינָא וְלִשְׂמָאלָא׃ (ל) בְּכָל אָרְחָא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָכוֹן יַתְכוֹן תְּהָכוּן בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְיֵיטַב לְכוֹן וְתוֹרְכוּן יוֹמִין בְּאַרְעָא דִי תֵירְתוּן׃
ו (א) וְדָא תַפְקֵידְתָּא קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָכוֹן לְאַלָּפָא יַתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דִי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃
(ב) בְּדִיל דְּתִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יַת כָּל קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבַר בְּרָךְ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ וּבְדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ׃ (ג) וּתְקַבֵּל יִשְׂרָאֵל וְתִטַּר לְמֶעְבַּד דִּי יֵיטַב לָךְ וְדִי תִסְגּוּן לַחֲדָא כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ אַרְעָא

באור

אחד עשר יום שנכנסו מסיני (הראב"ע):(כט) ושמרתם לעשות, לכן תשמרו לעשות, וכן תרג' המתרגם האשכנזי:

ו (ב) למען תירא וגו', אם תעשה כן תזכה לירא את ה' אלהיך אתה ובנך ובן בנך, ותאריך ימים בארץ, שהוא נחלת ה'. ויראת האלהים היא תכלית בריאת האדם כדברי קהלת את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: (ג) כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש, מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ותתענגו ברוב טובה:

יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ

(ד) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃

(ה) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃

(ו) וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי

ע' רבתי ד' רבתי

אונד דוא ווירסט דיך זעהר פֿערמעהרען: וויא דער עוויגע, דער גאָטט דיינער עלטערן, דיר פֿערהייסען; אים לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט. (ד) הֶארע, ישראל! דער עוויגע, אונזער גאָטט, איזט איין איינציגעס, עוויגעס וועזען. (ה) דוא זאָללסט דען עוויגען, דיינען גאָטט, ליבען פֿאָן גאנצעם הערצען, גאנצער זעעלע אונד גאנצעם פֿערמאֶגען. (ו) דיא וואָרטע, דיא איך דיר יעטצט בעפֿעהלע, זאָללען דיר שטעטס אים הערצען

תולדות אהרן שמע ברכות ו', א'. וי"א ב'. וי"ג א'. וט"ו א'. וט"ז ב'. שבת ע"ב, ב'. פסחים נ"ו, א' וב'. ר"ה ל"ב, ב'. מגלה ט', ב', וכ' א'. סוטה ל"ב, א'. ומ"א א'. גיטין נ"ז, ב'. סנהדרין ס"ג, ב'. מנחות ל"ד, ב'. חולין ל"ה, א'. ערכין ח"ב, פ"י וכי"ב: **ואהבת** ברכות נ"ד, א'. וס"ב ב', יומא פ"ו, א': **בכל וכו'** ברכות ט"ו, ב'. יומא פ"ב, א'. סנהדרין ע"ד, א': **והיו** ברכות י"ג, א'. מגלה ט', ב'. וי"ז, ב'. סוטה ל"ב, ב' ול"ב א'. עקדה שער כ"א, ופ' תרומה: **אשר וכו'** ברכות י"ב, ב', ומ' א':

תרגום אונקלוס

עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: (ד) קַבֵּיל יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חָד: (ה) וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ: (ו) וִיהוֹן פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ:

רש"י

ו (ד) **ה' אלהינו ה' אחד.** ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"א הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברור' לקרוא כלם בשם ה' [צפני' ג'] ונא' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד [זכריה י"ד]: (ה) **ואהבת.** עשה דבריו מאהב' אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו [ספרי]: **בכל לבבך.** בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום [שם]: **ובכל נפשך.** אפילו הוא נוטל את נפשך: **ובכל מאדך.** בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך [ברכות נ"ד]. ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענו' וכן בדוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' [תהלי' קט"ז] צרה ויגון אמצא וגו' [שם]. ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו: [ספרי]: (ו) **אשר אנכי מצוך היום.** לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה [שם].

באור

(ד) **ה' אלהינו,** אשר ממנו נקוה כל טוב וכל חפץ, הוא ה' אחד, ואין לשתף ולצרף עמו אל אחר, כי הוא עלם אחד מיוחד, מקור כל הטובות כלם, בלי אמצעי ושתוף כלל: (ה) **ואהבת את ה' אלהיך,** תשיש בהכרת שלימותו לאין תכלית, ותתענג באמונתו וייחודו, ולעשות דבר שייטב בעיניו, כי כן מדות האהבה: **בכל לבבך,** לפי שהוא אחד ואין זולתו, תיחד אליו את כל לבך וגו'. והנה לב כנוי למושכלות המביאות אל המעשה, ונפש היא הכח המתאוה, ועתה יאמר כאשר תתבונן שאין תכלית ככבד מאהבת האחד ההוא, תכונן ותייסד אליו לבד את כל מחשבותיך, וכל מאויך. ותשתעשע תמיד לזכור אהבת אדונך: **מאדך,** מטעם מאוד מאוד, כלומר כל מה שתוכל: (ו) **והיו,** לשון ספרי, לפי שאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב האדם את המקום, ת"ל והיו הדברים וגו' שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר ע"י ההתבוננות בדרכיו ועדותיו ופקודיו, תשיג שלימותו טובו וחסדו עליך, וע"י זה תתישב האהבה בלבך ישוב נאמן וקים, ותהיה רודה ומושל בכל רעיוניך ותאות לבך ואמרת שפתיך.

מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ (ז) וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ (ח) וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ (ט) וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס ששי

בלייבען. (ז) דיא זאָללסט זיא דיינען קינדערן איינ־שערפֿען, אונד איממיער דאפֿאָן רעדען: ווען דוא צו הויזע זיטצעסט אָדער אויף דייזען ביזט, ווען דוא דיך נידערלעגסט אונד ווען דוא אויפֿשטעהסט. (ח) בינדע זיא צום צייכען אן דיינע האנד, טראגע זיא אלס פֿאָרדערהויפטבינדע צווישען דיינען אויגען, (ט) אונד שרייבע זיא אויף דיא פֿאָסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהאָרע.

ת"א על לבבך סס ט"ו, ב' וט"ז ב'. פסחים כ"ו, א'. מגלה כ', א': ושננתם ברכות י"ד, ב'. קדושין ל', א' וב': ודברת ברכות י"ג. ב'. יומא י"ט, ב': בשבתך וכו' ברכות י"א, א', וט"ז א'. סוכה כ"ה א': לאות ברכות י"ד, ב', גיטין מ"ה, ב', מנחות ל"ג, א'. ול"ה, ב'. ול"ו א', ומ"ב ב'. ערכין ב', ב'. על ידך מנחות ל"ו. א'. ערכין י"ט, ב': לטטפת זבחים ל"ז, ב'. מנחות ל"ד, ב', ול"ו א'. ערכין ב', ב': בין עיניך מנחות ל"ז, א': וכתבתם ברכות י"ד, א', וט"ו ב'. שבת ק"ג, ב'. גיטין מ"ד, ב'. מנחות ל"ג, א', ול"ד א', ומ"ב ב', ומ"ד א': מזוזות מנחות ל"ד, א': ביתך יומא י"א א'. מנחות סס. חולין קל"א, ב': ובשעריך יומא סס כל הפרשה עקרים מ"ב פל"ה:

רש"י

דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכ' [דברים י"ד] ואומר בני הנביאי' אשר בבית אל [מלכים ב'] וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקרא' בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו [ד"ה ב' כ"ט] וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנא' אבי אבי רכב ישראל וגומר [מלכים ב' ב']: ודברת בם. שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל [ספרי]: ובשכבך. יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפי' עומד בחצי הליל' ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברי תורה זמן שכיבה וזמן קימה [שם]: (ח) וקשרתם לאות על ידך.

תרגום אונקלוס

(ז) וּתְתָנֵינּוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֶהְכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמִקְּימָךְ׃ (ח) וְתִקְטְרִינּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ׃ (ט) וְתִכְתְּבִינּוּן עַל מְזוּזְיָן וְתִקְבְּעִינּוּן בְּסִפֵּי

באור

אנכי מצוך היום, מאמר השליח בשם שולחו: (ז) ושננתם, לשון חדוד, וכבר הודעתיך שלשון בינה נגזר ממלת בין, שע"י ההבדלה בין דבר לדבר. יזדכך הרעיון מכל בלבול וערבוב, ותשיג הנפש את הדברים בהשגה ברורה. והנה הדבר המחודד יפריד בלי עמל בין הדבקים, ויבדילם זה מזה, לכן יכונה פעל התבונה המשיג' בלשון שנון וחדוד. וכן הלועז יאמר (שארפֿזין, שארפֿער וויטץ) וכדומה, ומזה הענין למשל ולשנינה (דברים כ"ח), (שארפֿזיננינגע רעדע או וויטליגער איינפֿאלל). וכן מלת חדיפא הרגיל בלשון חז"ל מלשון הזה. והנה פה הכוונה תלמד אותם להבין בחדוד השכל. ובדאיות שכליות ומחודדות· ודברת בם, שלא יהיה עיקר דבורך אלא בם, עשם עיקר ואל תעשם טפל (ספרי): (ח) וקשרתם, מצות תפילין נזכרה בפרשת בא (שמות י"ג), אלא שהוסיף פה וקשרתם שיהיו מונחים בקשירה, וירמוז ג"כ לקשר של תפילין שקבלו חז"ל הלכה למשה מסיני: לטטפת, מבואר בפרשת בא, ושם תרגמו המתרגם האשכנזי (שטירנ־בינדע) כי מקום התחלת עיקרי השער יקרא בל"א (שטירן), ואולם יפה העיר חכם אחד, שאחרי שמקום הנחת תפילין מן התחלת עיקרי השער במצח עד מקום שמוחו של תנוק רופס בקדקוד, יותר ראוי לתרגמו (פֿאָרדערהויפטבינדע) וכן נעשה במקום הזה: (ט) ובשעריך, לרבות שערי

(י) וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ (יא) וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ (יב) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (יג) אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ

תולדות אהרן ובתים חולין י״ז, א׳: השמר סוטה ה׳, א׳: את ה׳ עקרים מ״ג, פל״א:

(י) ווען דיך נון דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דאז לאנד ברינגט, דאז ער דיר צו געבען דיינען עלטערן אברהם, יצחק, אונד יעקב צוגעשוואָרען האט: דוא פֿינדעסט גראָסע אונד פּאָרטרעפֿפֿליכע שטעדטע, דיא דוא ניכט ערבויט האסט; (יא) הייזער, אללעס גוטען פֿאָלל, דיא דוא ניכט אנגעפֿיללט האסט; אויסגעהויענע ציסטערנען, דיא דוא ניכט אויסגעהויען האסט; וויין־ אונד אָהלבערגע, דיא דוא ניכט אנגעלעגט האסט: אונד געניסעסט דיזעס אללעס אין איבערפֿלוס; (יב) זאָ ניס דיך אין אכט, דאס דוא ניכט דעס עוויגען פֿערגעסעסט, דער דיך אויס דעם לאנדע מצרים, אויס דעם שקלאַפֿענהויזע, געפֿיהרט האט. (יג) דען עוויגען, דיינען גאָטט, זאָללסט דוא פֿירכטען, איהן גאָטט־

תרגום אונקלוס

בֵּיתָךְ וּבִתְרָעָךְ: (י) וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא: (יא) וּבָתִּין מַלְיָן כָּל טוּב דִּי לָא מַלֵּיתָא וְגוּבִין פְּסִילָן דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּ וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע: (יב) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחֲלְתָא דַיְיָ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא: (יג) יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי תִפְלַח

רש״י

אלו תפילין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיה׳ נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך. מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות [יומא י״א]: (יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו

באור

חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא י״א): (יא) חצובים, לפי שהיו מקום טרשין וסלעי׳ נופל בו לשון חציבה (רש״י): (יב) מבית עבדים, כתרגומו מבית עבדותא. ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) את ה׳ אלהיך תירא, יראת הגדולה והכבוד (עהרפֿורכט), והיא מסכמת עד מאד עם האהבה השלימה שזכר מצותה, כי גם האוהב הנאמן, כאשר יתעורר בלבו רעיון הגדולה והכבוד והשלימות אשר לנאהב, ודבקות נפשו עם עצם נכבד כמהו, יירא ויפחד מעשות. או מהעלות על רוחו דבר שלא ייטב בעיני הנאהב: ואתו תעבד, תכנע לפניו ותעשה רצונו כעבד לפני אדוניו. ולשון ספרי ולעבדו זה תלמוד, ד״א זו תפלה, ובמשנת ר׳ אליעזר בנו של ר״י הגלילי אמרו מנין לעקר תפלה מצוה? מהכא את ה׳ אלהיך תירא ואותו תעבוד, ואמרו עבדו בתורתו ועבדו במקדשו, ר״ל הכוון אליו להתפלל שם, כמו שבאר שלמה המלך ע״ה (מלשון הרמב״ם בספר המצות מצוה ה׳). ולדעת הרב ז״ל התפלה עצמה מן התורה, אלא שזמן התפלה ומנין התפלות ונוסחיהם מדרבנן (שם מצוה י׳ ובהלכות). ולדעת הרמב״ן ז״ל כל

תִּשָּׁבֵעַ׃ (יד) לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ (טו) כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס (טז) לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ (יז) שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃

תולדות אהרן לא תנסו תענית ט׳, א׳:

טעסדיענסטליך פֿערעהרעז, אונד בייא זיינעם נאמען שווערען. (יד) פֿאָלגט ניכט פֿרעמדען גאֶטטערן נאך: פֿאָן דען גאֶטטערן דער פֿאֶלקער, דיא אום אייך הער זינד; (טו) דען איין אייפֿערפֿאָללער גאָטט, דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט אונטער דיר: דאס זיין צאָרן ניכט איבער דיך ענטברעננע, אונד ער דיך פֿאָן דעם ערדבאָדען פֿערטילגע. (טז) שטעללט דען עוויגען, אייערן גאָטט, ניכט אויף דיא פּראָבע, וויא איהר צו מסה געטהאן האבט. (יז) האלטעט אללע געבאָטע דעם עוויגען, אייערס גאטטעס, זיינע צייגניססע אונד געזעטצע, דיא ער אייך פֿאָרגעשריבען האט.

רש"י

ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: (יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם. הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריה' הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו

תרגום אונקלוס

וּבִשְׁמֵיהּ תְּתַקַּיֵּם׃ (יד) לָא תְהָכוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנֵיכוֹן׃ (טו) אֲרֵי אֵל קַנָּא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינָךְ דִּלְמָא יִתְקַף רוּגְזָא דַּייָ אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצִינָךְ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ (טז) לָא תְנַסּוּן יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִּי נַסֵּיתוּן בְּנִסֵּיתָא׃ (יז) מִטַּר תִּטְּרוּן יָת פִּקּוּדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי דִּי

באור

עיקר התפלה מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא: ובשמו תשבע, בצאתך לאמת דבר לזולתך ולכרות ברית עם אחר, השבע בשם הנכבד לקיים כל דבר, ואחרי שאתה ירא ועובד את השם, תהיה זהיר בשבועתך, ולא תשבע רק באמת, וע"י זה יכירו השומעים וידעו את מי אתה ירא לשאת שמו לשקר. ולשון הרמב"ם ז"ל בספר המצות (מצוה ז׳) ולזה לא הותר להשבע בדבר מכל הנבראים, כמו המלאכים והכוכבים, אלא על צד חסרון המצרף, כמו שישבע בשמים, וירצה לומר אדון השמים, ועל זה הצד תשבע אומתנו בשם משה רבינו מה נכבד שמו, כאלו הנשבע נשבע באדון משה או במי ששלחו. וכל עת שלא יכוין הנשבע זה, ונשבע באחד הנבראים, להאמינו שיש לאותו דבר אמיתת עצם עד שישבע בו. כבר עבר ושתף דבר אחר עם שם שמים. ויש גם בזה מחלוקת בין הרב והרמב"ן ז"ל, לדעת הרב ז"ל השבועה בעת הצורך מצות עשה, ולדעת הרמב"ן ז"ל איננה אלא רשות: (יד) אשר סביבותיכם, הוא הדין לרחוקים, אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועי׳ אחריהם, הוצרך להזהיר עליהם ביותר (רש"י): (טז) במסה, כשיצאו ממצרים. שנסוהו ואמרו היש ה׳ בקרבנו אם אין (שמות י"ז ז׳). והיתה כוונתם שאם יעשה להם השם נפלאות ויתן להם מים יעבדוהו, וילכו אחריו במדבר, ואם לא יעזבוהו, וזה מרי עצום, כי אחרי שנתאמת להם משה עבד ה׳ ושליחותו, היה להם לקבל את כל הקורות אותם כמשפט צדק ויושר. אם טוב ואם רע יהיה בעיני בשר, והזהיר׳ עתה שלא יעשו כן לדורות, כי אם ישמרו מצות עדותיו, שהם הנסים שעשה להם כבר להיות להם לעדות כגון הפסח והמצה והסכה, וישמרו חקיו אף אם לא ידעו טעמם, ואם יעשו הטוב והישר בעיני ה׳, יעשה להם כל טוב, ואין צורך בנסיון.

(יח) וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהֹוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יט) לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה׃ ס (כ) כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃ (כא) וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהֹוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ (כב) וַיִּתֵּן יְהֹוָה אוֹתֹת וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים ׀

ת"א ועשית ב"מ ט"ז, ב' ול"ה א', וק"ח א'. ע"ז כ"ה, א':

(יח) טהוע, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען רעכט אונד גוט איזט, זאָווירד עס דיר וואָהלגעהן; דוא ווירסט הינקאָממען, אונד דאז פאָרטרעפפליכע לאנד איינגעהמען, דאז דער עוויגע דיינעז עלטערן צוגעשוואָרען האט: (יט) וואָביי דער עוויגע פערהייסען, דיינע פיינדע פאָר דיר הער צו פעריאגען. (כ) ווען דיין זאָהן דיך קינפטיג פראגט: וואס פיר בעוואנדניס האט עס מיט דען צייגניססען, געזעטצען אונד רעכטען, דיא אייך דער עוויגע געבאָטען האט? (כא) זאָ אנטוואָרטע דיינעם זאָהנע: וויר וואַרען אין מצרים שקלאַפען דעם פרעה, דער עוויגע אבער האט אונז מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפיהרט. (כב) דאביי האט דער עוויגע אן מצרים,

תרגום אונקלוס

פִּקּוּדָךְ: (יח) וְתַעְבֵּיד דְּכָשַׁר וּדְתַקִּין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת אַרְעָא טַבְתָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ: (יט) לְמִתְבַּר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ: (כ) אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָה סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתְכוֹן: (כא) וְתֵימַר לִבְרָךְ עַבְדִּין הֲוֵינָא לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא: (כב) וִיהַב יְיָ אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין

רש"י

במים שנ' היש ה' בקרבנו [שמות י"ז]: (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין: (יט) כאשר דבר. והיכן דבר והמותי את כל העם ונותר [שם כ"ג]: (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן:

באור

ובא בי"ת במסה בפתח, שלא כמנהג כי לא יבא ה"א הדעת לפני שם עצם פרטי: (יח) הישר והטוב, אמרו רז"ל זו פשרה לפנים משורת הדין, וכתב הרמב"ן ז"ל הכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור עדותיו וחקיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר, וזה הענין גדול, לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו, וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך, לא תקלל חרש, מפני שיבה תקום וכיוצא בהן, חזר לומר דרך כלל שיעשה הישר והטוב בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה לפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא, ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר עכ"ל: (כ) מה העדת, על מה יעידו ויורו המצות הנקראות עדות, כגון מזוזה ותפילין והמועדים, ומה ענין החקים שנקיימם בלי לדעת טעמם. ומדוע נצטוו המשפטים שאין הדעת מחייבת אותן, כגון עונש מיתה ומלקות לעובר על המצות ודיני הקנסות? כי לא ישאל הבן החכם על משפטי ישוב המדינות בדיני הנזקין והשומרים ויתר הדינין שבין איש לרעהו הבאים בתורה, כי כולם נכוחים למבין (מדברי הרמב"ן ז"ל): אתכם. אין לדייק בזה אתכם ולא אותו, כי כן סדר הקבלה, השם יצוה לאבות והם יעתיקו מצותיו לבנים. אבל בדברי השואל מה העבודה הזאת לכם, יפה

בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃ (כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ (כד) וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ (כה) וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס שביעי

ז (א) כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

תולדות אהרן לטוב עקדה שער ת"ד:

אן פרעה זעלבסט, אונד אן זיינען בעדיענטען, פֿאָר אונזערן איגען, גראָסע צייכען אונד וואונדער צור שטראפֿע געטהאן; (כג) אונד אונז פֿאָן דא הינוועג געפֿיהרט, אום אונז הירהער צו ברינגען, אונד אונז דאז לאנד איינצוגעבען, דאז ער אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען האט. (כד) דא געבאָט אונז דער עוויגע, אונזער גאָטט, אללען דיזען געזעטצען נאך צו לעבען; איהן, דען עוויגען, אונזערן גאָטט, צו פֿירכטען: דאמיט עס אונז צו אללעי צייטען וואָהל געהע, אונד וויר זאָ לעבען מאָגען, וויא יעטצט געשיהט. (כה) אויך ווירד עס אונז דאבייא צור גאָטטזעליגקייט גערעכנעט, ווען וויר פֿאָר דעם עוויגען, אונזערם גאָטט, אללע דיא געבאָטע האלטען, וויא ער זיא אונז פֿאָרגעשריבען האט.

ז (א) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין דאז לאנד ברינגט, דאהין דוא יעטצט געהסט,

תרגום אונקלוס

וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְעֵינָנָא׃ (כג) וְיָתָנָא אַפֵּיק מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא יָתָנָא לְמִתַּן לָנָא יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָנָא׃ (כד) וּפַקְּדָנָא יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דְּיֵיטַב לָנָא כָּל יוֹמַיָּא לְקַיָּימוּתָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (כה) וּזְכוּתָא תְּהֵא לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דִּי פַקְּדָנָא׃

ז (א) אֲרֵי יָעֵלִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ וְיִתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגָּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי

רש"י

ז (א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל

באור

דקדקו לכם ולא לו: (כב) לעינינו, אנחנו הרואי' את אותותיו ומופתיו עדים בדבר: (כג) ואותנו וגו', להיות לו לעם סגולה, והוא מלכנו ומחוקקנו: (כד) ויצונו וגו', המחוקק העליון הזה נתן לנו את כל החקים האלה, ועלינו לקבל את עול מלכותו, ולקיים את מצותיו בין שנשיג טעמם וסודם בין שלא נשיגם, כי תכלית כל המצות האלה היא יראת השם הנכבד והנורא: לטוב לנו. ואנו יודעים דרך כלל, שכל החקים האלה אין בהם דבר לרעתינו, כי אם כלם לטוב לנו. המחוקק העליון לא יצוה דבר לטובתו, כי אם נצדק מה נפעל לו? ואולם כלם גורמים לנו חיים טובים כהיום הזה: (כה) וצדקה וגומר, מלבד שהמצות האלה בעצמם הם שכר טוב לעושיהם, עוד תחשב כנו לצדקה בעיני השם יתעלה. והוא יגמול לנו גמול טוב ומוסף על כל החסד והחנינה, אם נשמר לעשותם כאשר צונו:

ז (א) ונשל, לשון השלכה והתזה, וכן ונשל הברזל (דברים י"ט ה'). לשון רש"י. והנה שם

וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ (ב) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ (ג) וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־תִקַּח לִבְנֶךָ׃ (ד) כִּי־יָסִיר אֶת־בִּנְךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מַהֵר׃ (ה) כִּי־אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן

תולדות אהרן ולא תחנם ע"ז כ' א': ולא תתחתן יבמות ע"ו א'. קדושין ס"ח, ב'. ע"ז ל"ו, ב': כי יסיר יבמות כ"ג, א'. קדושין ס"ח, ב'. ע"ז ל"ו, ב': ואשריהם סוטה ה', א'. ע"ז מ"ה, ב':

אום עס איינצונעהמען; אונד גראָססע נאציאָנען פֿאָר דירפֿערטרייבט: דען חתי, גרגשי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי; זיבען נאציאָנען, דיא צאהלרייכער אונד מעכטיגער זינד אלס דוא: (ב) דער עוויגע, דיין גאָטט, גיבט זיא אין דיינע געוואלט, דאס דוא זיא שלעגסט; זאָ זאָללסט דוא זיא פֿערבאננען: מאכע קיינען בונד מיט איהנען, אונד לאססע איהנען קיינע גנאדע ווידערפֿאהרען. (ג) פֿערשוועגרע דיך ניכט מיט איהנען: גיב דיינע טאָכטער ניכט זיינעם זאָהנע, אונד נים זיינע טאָכטער ניכט פֿיר דיינען זאָהן; (ד) דען ער ווירדע דיינען זאָהן פֿאָן מיר אבפֿיהרען, דאס זיא אנדערן געטטערן דיענטען: זאָ ווירדע דער צאָרן דעס עוויגען ווידער אייך ענטברעננען, אונד דיך גאר באלד אויסראָטטען. (ה) איהר מיסט פֿילמעהר פֿאָלגענדער געשטאלט מיט איהנען פֿערפֿאהרען: איהרע אלטערע אומרייסען, איהרע בילדזייַלען צערשלאגען, איהרע האינע אומהויען, אונד איהרע געשניטצטע בילדער פֿער־

תרגום אונקלוס

וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שַׁבְעָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ׃ (ב) וְיִמְסְרִינוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וְתִמְחִינוּן גַּמָּרָא תְּגַמַּר יַתְהוֹן לָא תִגְזַר לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם עֲלֵיהוֹן׃ (ג) וְלָא תִתְחַתַּן בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן לִבְרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ לָא תִסַּב לִבְרָךְ׃ (ד) אֲרֵי יַטְעֵין יַת בְּרָךְ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקֵף רוּגְזָא דַּייָ בְּכוֹן וִישֵׁיצִינָךְ בִּפְרִיעַ׃ (ה) אֱלָהֵין כְּדֵין תַּעְבְּדוּן לְהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן תְּתָרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן וְצַלְמֵיהוֹן

רש"י

[נדרים י"ט]: (ב) לא תחנם. לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה נכרי זה [ע"ז נ"ג]: דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ [יבמות י']: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך [קידושין ס"ח] אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגומר: (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם. אבן אחת: ואשריהם.

באור

הוא עומד וכאן יולא, והנו"ן שורש: (ד) את בנך. בנו של נכרי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי. למדנו שבן בתך הבא מן הנכרי קרוי בנך, אבל בן בנך הבא מן הנכרית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי (קדושין ס"ח): (ה) מזבחותיהם, של בנין: ומצבתם אבן אחת: תגדעון, גידוע נופל באילן:

וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ: (ו) כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: (ז) לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהֹוָה בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל־הָעַמִּים: (ח) כִּי מֵאַהֲבַת יְהֹוָה אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא יְהֹוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם: מפטיר (ט) וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל

תולדות אהרן ופסיליהם סנהדרין נ"ג, א' ע"ז נ"ג, א': סגלה עקרים מ"ג, פל"ז: לא מרבכם חולין פ"ט, א'. עקדה שער כ"ו: חשק עקרים מ"ג, פל"ז:

תרגום אשכנזי

ברעננען; (ו) דען דוא ביזט איין, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געהייליגטעס פֿאָלק; דיך האט דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלט, זיין לייבאייגנעס פֿאָלק צו זיין; אויס אללען פֿאָלקערן, דיא אויף דער ערדע זינד. (ז) ניכט וייל איהר עטווא צאהלרייכער אַלס אנדערע פֿאָלקער ווערעט, האט דער עוויגע אייך אנגענאָממען אונד ערוועהלט: דען אין וואהרהייט זייד איהר דיא וועניגסטען אונטער אללען פֿאָלקערן; (ח) זאָנדערן בלאָס, וויל דער עוויגע אייך ליבט, אונד דען אייד האלטען וויללל, דען ער איירען עלטערן צוגעשוואָרען: האט ער אייך מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפֿיהרט, אונד אויס דעם שקלאַפֿענהויזע, פֿאָן דער האנד פרעה, קאָניגס צו מצרים, עררעטטעט. (ט) ערקעננע אלזאָ, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, וואהרער גאָטט

תרגום אונקלוס

תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא: (ו) אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא: (ז) לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן וְאִתְרְעֵי בְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן זְעִירִין מִכָּל עַמְמַיָּא: (ח) אֲרֵי מִדְּרָחֵים יְיָ יָתְכוֹן וּמִדְּנָטַר יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהַתְכוֹן אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן בִּידָא תַקִּיפָא וּפַרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא מִידָא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם: (ט) וְתִידַע אֲרֵי

רש"י

אילנות שעובדין אותן: ופסיליהם. פסילים צלמים: (ז) לא מרובכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם: כי אתם המעט. הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר אנכי עפר ואפר [בראשית י"ח] וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה [שמות ט"ז] לא כנבוכדנאצר שאמר אדמה לעליון [ישעיה י"ד] וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות [שם ל"ו] וחירם שאמר אל אני מושב אלהים ישבתי [יחזקאל כ"ח]: כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי

באור

ופסיליהם, פסילי עץ: (ו) עם קדוש, נבדל מיתר האומות להיות לגיון של מלך, וזהו להיות לו לעם סגולה, כמלך בשר ודם הבוחר לו נחלה אחת לסגולת מלכותו, ולגא אחד להיות לגיון המיוחד לו, כן בחר ה' בך מכל העמים להיות לו עם נחלה ועם סגולה, ועל כן מהראוי שלא תעבוד אלא לו לבדו. ולא תשתף עמו דבר זולתו, כמעשה שאר האומות שלא נאסר להם השתוף: (ז) לא מרבכם, שיהיו הרבים למלך, כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך: חשק, ענין קשר ודבוק כמבואר למעלה: כי אתם, הרי כי משמש בלשון דהא: (ח) כי מאהבת, הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרבכם אלא מאהבתי אתכם: ומשמרו, שם הפעל. והטעם כדי שישמור: (ט) וידעת, ע"י שהוציאך ביד חזקה מתחת עול אדונים קשה תדע שהוא שיש לו כח והוא יכול

הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו* לְאֶלֶף דּוֹר׃ (י) וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ (יא) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃ פ

(יב) וְהָיָה ׀ עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים

מצותיו קרי

ת"א ולשמרי סוטה ל"א, א': ומשלם ערובין כ"ב א': לא יאחר שם שם: לעשותם שם שם. ע"ז ג', א', וד' ב':

זייא: איין טרייטער גאָטט, דער זיינעו בונד העלט, אונד גנאדע ערצייגט דע־נען, דיא איהן ליבען אונד זיינע געבאָטע האלטען, ביז איז דאז טויזענדסטע געשלעכט. (י) זיינען האססערן אבער פֿערגילט ער פֿאָר איהרען איגען (אויף דער שטעללע) אונד רייבט זיא אויף. ער טרעגט עס זיינעם האססער ניכט לאנגע נאך, זאָנדערן פֿער־גילט איהם פֿאָר זיינעם אנגעזיכטע. (יא) בעאָ־באכטע אלזאָ דאז געבאָט, דיא געזעטצע אונד רעכ־טע, דיא איך דיר יעטצט צור אויסאיבונג פֿאָרשרייבע. (יב) ווען איהר דיזע רעכטע אנגעהמט, זיא בעאָבאכטעט, אונד אין אויסאיבונג

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא מְהֵימְנָא נָטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא לְרַחֲמוֹהִי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדוֹהִי לְאַלְפֵי דָרִין׃ (י) וּמְשַׁלֵּם לְסַנְאוֹהִי טַבְוָן דְּאִינוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר עוֹבַד טַב לְסַנְאוֹהִי טַבְוָן דְּאִינוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן׃ (יא) וְתִטַּר יָת תַּפְקֵדְתָּא וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ (יב) וִיהֵי חֲלַף דִּי תְקַבְּלוּן יָת

רש"י

מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא. לא מרובכם חשק ה' בכם. אלא מאהבת ה' אתכם. ומשמרו את השבועה. מחמת שנדרו את השבועה: (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר לאלפים [דברים ה'] כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: אוהביו. אלו העושין מאהבה: ולשומרי מצותיו. אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם: חסלת פ' ואתחנן: (יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון. ושמר ה' וגומר.

באור

על כל. וממה שאמרתי שבחר בך בעבור שבועתו, תדע שהוא נאמן בבריתו, ולא ישוב דברו ריקם: לאלף דור, מספר קבוע תחת בלתי קבוע, דרך מליצי, והטעם לאין קץ: (י) ומשלם לשנאיו, לכל אחד משנאיו: אל פניו, בחייו משלם לו גמול הטוב, כדי להאבידו מן העולם הבא, כן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א ויב"ע ומפרשים אחרים פירשו ומשלם לשנאיו פרי חטאתם, אל פניו לו ולבניו עד דור רביעי: לא יאחר. מדור רביעי, כאשר ישמור הברית והחסד לאלף דור, וזו היא מדה טובה מרובה ממדת פורענות. ונראה שכך הוא המשך הכתובים, אמר האל הנאמן שומר בריתו לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור, ואם יהיה אחד מן הדורות האלף ההם דור סורר, לא יפסוק בשביל זה חסד האל מזרעו כי ישלם לרשע על פניו וישמור בריתו לזרעו אחריו. וזהו שאמר לא יאחר לשונאו להיות ענשו שמור לבניו. ויאבדו ח"ו זכות אבי אבות השמור להם מדורות אלף כי אם על פניו ישלם לשונאו, ולכן אם תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים, אשר אנכי מצוך היום ותקיים והולך והיה עקב תשמעון וגומר ושמר ה' אלהיך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, כי כן מדותיו של הקב"ה, שומר בריתו וחסדו לדור אחרון. שימצא ראוי לכך: (יב) והיה עקב, כמו לעולם עקב, שכר באחרונ' (הרמב"ן), ולזה

הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יג) וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ* שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ (יד) בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה

*נ"א ויצהריך

תולדות אהרן ואהבך עקרים מ"ג, פל"ז: וברך ברכות נ"א, א': ועשתרת חולין פ"ד ב': לא יהיה בכורות מ"ד, ב':

תרגום אשכנזי

ברינגט; זאָ ווירד דער ערפאָלג זיין, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, אויך דען בונד אונד דיא גנאדע האלטען ווירד, דיא ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען. (יג) ער ווירד דיך ליבען, זעגנען אונד פערמעהרען. ער ווירד אויף דעם ערדרייכע, דאז ער דיר איינצוגעבען דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, דיא פריכטע דיינעס לייבעס אונד דיינעס פעלדעס: דיין געטריידע, דיינען מאָסט אונד דיין אֶהל, וויא אויך דיינע רינדצוכט אונד הערדען קליינעס פיהעס, זעגנען. (יד) דוא ווירסט דיא געזעגנעטסטע אונטער אללען נאציאָנען זיין; עס ווירד אונטער דיר קיין אונפרוכטבארער אָדער אונפרוכטבארע זיין, אויך ניכט אונטער דיינעס

תרגום אונקלוס

דִּינַיָּא אִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ (יג) וִירַחֲמִינָךְ וִיבָרְכִינָךְ וְיַסְגֵּינָךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עִבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ׃ (יד) בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ׃

רש"י

ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פי' אבירי בשן [תהלים כ"ב] מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים [ברא' י"ד] לשון חוזק ואונקלוס תרגו' ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקר' שמם עשתרו' שמעשירות את בעליהן [חולין פ"ד]: (יד) עקר.

באור

הסכים הרמב"ן ואמר והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית, וכן בשמרם עקב רב (תהלי' י"ט י"ב), יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד ואהבך, ונכון הוא כי יקראו בלשון הקודש תחלת כל דבר בלשון ראש כענין ראש דברך אמת, וכן גדול הדור ראש העם, והדבר המשובח, ראש בשמים. וכן יקרא אחרית כל דבר עקב, כי הלשון יתפוס דמיונו באדם, והראש תחלה והעקב בו אחרי' וסוף. ואונקלוס תרגם עקב חלף, כמו חלף עבודתם (במדבר י"ח כ"א), עשאו לשון סבוב. נגזר מן והיה העקוב למישור (ישעיה מ' ד'). הדבר המעוקל ההולך סביב סביב, יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם, שישמור השם לכם בריתו, ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו, כן כתב הרמב"ן ז"ל. ולדעתו גם עקב הרגל מן הענין ההוא, בעבור היותו מעוגל, כמו שיקרא אמצע היד כף, בשביל דמיונו עם כפות זהב. ולזה מתורגם בל"א (ערפאָלג). שהוא המסובב הבא באחרונה: אשר נשבע לאבותיך. לתת לזרעם אשר ילכו בדרכיהם: (יג) ואהבך וברכך והרבך, כי מסגולת האוהב לשמח בשמחת הנאהב ולהיטיב לו כפי יכלתו. וברכך והרבך כלל, לכן הועמד באתנח, וברך פרי בטנך וגומר פרט: אלפיך, כמו אלופינו מסובלי' (תהלים קמ"ד י"ד), ושגר מלשון שלוח, והטעם ולדי בקרך, שהנקב' משגרת ממעיה: ועשתרת צאנך, אמרו רז"ל שהם נקבות הצאן, ואמרו למה נקראו שמן עשתרות, שמעשרו' את בעליהן, שמוכר החלב

וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ (טו) וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ (טז) וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס (יז) כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ (יח) לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ (יט) הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים

ת״א והסיר ב״מ ק״ת, ב׳. עקרים מ״ד, פי״ג: ולא תעבד סנה קל״ז, א׳: כי תאמר עקדה שער נ׳:

פֿיהע. (טו) אללע קראנקהייט ווירד דער עוויגע פֿאָן דיר אבוועדן; אונד דיא באָזען זייכען פֿאָן מצרים, דיא איך בעקאננט זינד, דיר ניכט אויפֿלעגן, זאָנדערן אויף דיינע פֿיינדע קאָממען לאססען. (טז) אויפֿרייבען זאָללסט דוא אללע פֿאָלקער, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד; דוא מוסט איהרער ניכט שאָנען: דאס דוא ניכט איהרען גאָטטערן דיענעסט, דען דיזעס ווירדע איין פֿאללשטריק פֿיר דיך זיין. (יז) דוא ווירסט פֿיללייכט אין דיינעם הערצען שפרעכען: דיזע פֿאָלקער זינד גראָסער אלס איך, וויא קאן איך זיא אויסטרייבען? (יח) פֿירכטע דיך אבער ניכט פֿאָר איהנען! בעדענקע נור, וואס דער עוויגע, דיין גאָטט, אן פרעה אונד גאנץ מצרים אויסגעאיבט האט; (יט) דיא גראָסען פֿערזוכונגען, דיא דיינע אויגען געזעהען האבען, דיא צייכען אונד וואונדער, דיא שטארקע האנד אונד דען אויסגעשטרעקטען ארם, מיט וועלכעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך העראויסגעפֿיהרט האט. עבען אלזאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, אללען פֿאָלקערן

תרגום אונקלוס

(טו) וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי בִּישַׁיָּא דִּי יְדַעְתָּ לָא יְשַׁוִינּוּן בָּךְ וְיִתְּנִינוּן בְּכָל סַנְאָךְ׃ (טז) וּתְגַמַּר יַת כָּל עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא תִפְלַח יַת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ׃ (יז) דִּלְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֵכְדֵין אֵכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן׃ (יח) לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן מִדְכַּר תִּדְכַּר יַת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם׃ (יט) נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא

רש״י

שאינו מוליד: (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוף לא תירא מהם: (יט) המסות.

באור

והזכר והנקבות. והבהמות העשויים על גורתן נקראו גם כן עקרות על שמן: (טו) והסיר ה׳ ממך כל חלי, חולי הנהוג לבוא בעולם: וכל מדוי מצרים הרעים, הוא חולי חוץ מן המנהג: ישימם. בקמ״ץ המ״ם תחת היו״ד: (טז) ואכלת את כל העמים. הושאל שם אכילה לכליון השנוא, לפי שהאוכל מכלה המאכל בדעבון גופני, והשונא מכלה השנוא בדעבון נפשיי: כי מוקש הוא, כל אחד מאלהיהם (הרלב״ע), ויתכן שהוא מוסב על הפעל: לא תחוס וגו׳ ולא תעבד, לפי שהדבר הזה, כלומר החמלה עליהם הוא לך למוקש, וכן מתורגם בל״א: (יז) כי תאמר, לשון דילמא הוא, שמא תאמר (רש״י): (יט) אשר הוצאך, כמו אשר בה

וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ (כ) וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ (כא) לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ (כב) וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ (כג) וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם

תרגום אשכנזי

טהון, פֿאָר דענען דוא דיך פֿירכטעסט. (כ) ער, דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד אויך איין פֿערצעהרענדעס איבעל (איינע ארט גיפֿטיגען אונגעציפֿערס) אונטער זיא שיקקען: דאס אויך דיא אומקאָממען, דיא נאָך איבריג זינד, אונד זיך פֿאָר דיר פֿערבאָרגען האבען. (כא) לאס דיר פֿאָר איהנען ניכט באנגע ווערדען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, איזט אונטער דיר: איין גראָסער אונד פֿורכטבארער גאָטט. (כב) נאָך אונד נאָך ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פֿאָלקער פֿערשייכען; צו שנעלל קאננסט דוא זיא ניכט אויפֿרייבען: זאָנסט קאָננטען דיא ווילדען טהירע זיך ווידער דיך פֿערמעהרען. (כג) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיר זיא אבער פרייז געבען, אונד איינע גראָסע בעשטירצונג אונטער זיא שיקקען, ביז זיא פֿאָלליג אויפֿגעריבען זינד.

תרגום אונקלוס

תַּקִּיפָא וּדְרָעָא מְרָמְמָא דִּי אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן: (כ) וְאַף יָת עֲרָעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאָרוּ וּדְאִטַּמָּרוּ מִן קֳדָמָךְ: (כא) לָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא: (כב) וִיתָרֵךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ זְעֵיר זְעֵיר לָא תִיכּוֹל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא: (כג) וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגֵּשִׁינּוּן שְׁגוֹשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוֹן

רש"י

נסיונות: האותות. כגון ויהי לנחש. ויהי לדם ביבשת [שמו' ד']: המופתים. המכו' המופלאו': היד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורו': (כ) הצרעה. מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם [סוטה ל"ו]: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקו' אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך [איוב ה'] אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו ולפי שאין מ"מ אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל המם גלגל עגלתו [ישעיה כ"ח] כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כשאר פעל של שלש אותיות:

באור

הוליאך: (כ) הצרעה, חולי בגוף ומגזרת לדעת (הרמב"ע). ואולם לא מצאנו סיפור על מכה או חולי לשון שולח שנאמר בכל מקום על בעל חי, לכן נראה שהוא מין שרץ העוף כמו שאמרו (סוטה ל"ו): (כא) תערץ, פעל עומד, ענינו הפחד והחתת: (כב) ונשל, כמו כי ישל זיתך (דברים כ"ח מ'), ענינו הפרוד והתלישה מן המחובר: (כג) והמם, נקד קמץ כולו, לפי שאין מ"ם האחרונה מן היסוד (השורש), והרי הוא כמו והם אותם, אבל והמם גלגל עגלתו (ישעיה כ"ח כ"ח), כלו יסוד, לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כשאר פעל של שלש אותיות (רש"י), וכן כתב הרד"ק שמשפטו הימם, ומ"ם האחרון סימן הרבים. והרב"ש נלאה להכניסו עם הכפולי',

מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ (כד) וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ (כה) פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ (כו) וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ

ח (א) כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ

ת"א לא תחמד ע"ז כ"א, ב'. תמורה כ"א, ב': ולא תביא פסחים ת"א, א'. סוטה ד', ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז ט"ו, א': והיית קדושין כ"ז, א'. ע"ז כ"ד, ב'. חולין קט"ז, א'. תמורה ל' ב': שקץ שבת פ"ב, ב'. ע"ז נ', ומ"ו א':

(כד) איהרע קאָניגע ווירד ער דיר אין דיא הענדע געבען, אונד דוא ווירסט איהרע נאמען אונטער דעם הימעל פֿערטילגען; נימאנד ווירד דיר ווידער־שטאנד טהון קאָננען, ביז דוא זיא פֿאָלליג אויס־געראָטטעט האסט. (כה) דיא שניטצבילדער איהרער גאָטטער מוסט איהר פֿערברעננען; לאס דיך דאז גאָלד אונד זיל־בער דאראן ניכט געלי־סטען, עס פֿיר דיך צו בעהאלטען: עס קאָננטע דיין אונגליק זיין; דען עס איזט איין גרייעל פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט. (כו) ברינגע קיינען גרייעל אין דיין הויז; זאָנסט קאָממט דער באן אויף דיך, וויא ער אויף איהם איזט. דוא מוסט אבשייא אונד גרייעל דאפֿאָר האבען, דען דער באן רוהט דאראויף.

ח (א) אללע געבאָטהע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרשרייבע, מוסט איהר בעאָבאכטען, זיא אויסצו־

תרגום אונקלוס

(כד) וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ וְהוֹבֵיד יַת שְׁמְהָן מִתְּחוֹת שְׁמַיָא לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ עַד דִּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ (כה) צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ דִּלְמָא תִתְּקַל בֵּיהּ אֲרֵי מְרָחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ (כו) וְלָא תָעֵיל דִּמְרָחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ שַׁקָּצָא תְּשַׁקְּצִינֵּיהּ וְרַחָקָא תְּרַחֲקִינֵּיהּ אֲרֵי חֶרְמָא הוּא׃

ח (א) כָּל תַּפְקֵידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן וְתִסְגּוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּים

רש"י

ח (א) כל המצוה. כפשוטו ומ"א אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנא' ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם [יהושע כ"ד] והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה

באור

ואין דבריו נראים: (כד) השמדך, שם הפעל ואם הוא בחירק, ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד (והוא כמו השמד, השאר, ואינו עבר ליחד מבנין הפעול), והעד אותם שהוא הפעול (ובהכרח יהיה כ"ף השמידך כנוי הפועל. והשמיד שם הפעל או מקור) (הרא"ב"ע): (כה) עליהם, אשר עליהם: ולקחת לך, ותרצה לקחת לך: תוקש בו, בכסף או בזהב, וכן הוא שבשמון: (כו) והיית חרם כמוהו, שב על הכסף או הזהב, ואינו שב על התועבה, כי היא נקבה, והכלל שאסור ליהנות מן כוי עבודת אלילים ומשמשיה ותקרובה:

ח (א) כל המצוה, הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך (הרא"ב"ע). ואין צורך כי יתכן להיות וי"ו וזכרת וי"ו המוסף. ועניינו אם תשמרו את המצות וירשתם את

הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ (ב) וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָו אִם־לֹא׃ (ג) וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ (ד) שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ

מצותיו קרי

ת״א ויענך כתובות ס״ז, ב׳. סנהדרין נ״ט, א׳: לא ידעת עקדה שער פ״א. עקרים מ״ד, סי״א:

תרגום אשכנזי

איבען: דאמיט איהר לעבט, אייך פֿערמעהרט, אונד הינציהט, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע אייערן עלטערן צוגעשוואָרען. (ב) דענקע אן דען וועג, דען דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, יעטצט פֿיערציג יאהרע לאנג, אין דער וויסטע געפֿיהרט האט: אום דיר ווידערווערטיגקייט צוצושיקקען, אונד דיך דאדורך צו פֿערזוכען; דאמיט אן דען טאג קאָממע, וואס דוא אים הערצען האסט, אָב דוא זיין געבאָטה האלטען וויללסט, אָדער ניכט. (ג) ער ליס דיך אין ווידערווערטיגקייט געראַטהען, ליס דיך הונגער לײדען, אונד שפייזטע דיך מיט מן, איינער שפייזע, דיא דיר אונד דיינען עלטערן אונבעקאננט וואר; דאמיט דוא עדפֿאהרעסט, דאס דער מענש ניכט אליין פֿאָם בראדטע לעבט, זאָנדערן פֿאָן אללעם, וואס דער עוויגע פֿעראָרדנעט. (ד) דיינע קלײדער זינד דיר ניכט פֿעראלטעט אִם

תרגום אונקלוס

יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן׃ (ב) וְתִדְכַּר יָת כָּל אָרְחָא דִּי דַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִידַע יָת דִּי בְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי אִם לָא׃ (ג) וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא דִּי לָא יְדַעְתָּא וְלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְהוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל לַחְמָא בִלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּם אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת מֵימְרָא מִן קֳדָם יְיָ יְחֵי אֱנָשָׁא׃ (ד) כְּסוּתָךְ לָא אִבְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָאנָךְ לָא

רש״י

ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלי' מגוהצים ואף קטניה' כמו שהיו גדלים

באור

הארץ, וזכרת את כל הדרך ואת כל הקורות וידעת עם לבבך לבסוף, שאע״פי שנראו אז בעיניך רעות ותלאות, אינם נחשבים כלל נגד הטוב המופלג שימשך לכם בירושת וישיבת הארץ, וכמו שנאמר למטה: (ב) למען ענתך, זהו עינוי שאין פת בסלך. וחייך תלוים למרום בכל יום. (הרשב״ם): לנסתך לדעת, עיין מה שכתב המתרגם בפרש' והאלהים נסה את אברהם, ותבין על ידו כוונתו גם במקום הזה: התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו (רש״י): (ג) ויענך, ויתכן לפרש ויענך וירעיבך ויאכילך את המן עניינים שונים, יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה. כענין ענה בדרך כחי, וירעיבך מתחלה, כמו שאמרו להמית את כל הקהל הזה ברעב, ואח״כ האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא וגו' (הרמב״ן), וכן תרגם ת״א: הלחם, שאדם תדיר בו: מוצא פי ה', כמו מה שגזר, כמו הדבר יצא מפי המלך (אסתר ז' ח') (הראב״ע), וכן ת״א אפקות מימר, וכן תרגם האשכנזי: (ד) שמלתך,

וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ (ה) וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ (ו) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוֹת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ (ז) כִּי יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלֵי *מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ (ח) אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן

קמוץ בז"ק

ת"א כי כאשר ברכות ה', א': כי ה' שם שם. עקדה שער ע"ז: ארץ וכו' שם ת"א, א', ומ"ד א'. ערובין ד', ע"א. סוכה ה', ב'. מנחות פ"ד, ב':

לייבע, אונד דיינע פֿיסע זינד ניכט געשוואָללען אין דיזען פֿיערציג יאהרען; (ה) דוא ווירסט דאהער אין דיינעם הערצען ער־קעננען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך ציכטיגט, וויא איין פֿאטער זיין קינד ציכטיגט; (ו) ווירסט אלזאָ דיא געבאָטע דעס עוויגען, דיינעם גאָטטעס, האלטען, אין זיינען וועגען וואנדעלן, אונד איהן פֿירכ־טען. (ז) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ברינגט דיך אין איין פֿאָרטרעפֿליכעס לאנד: איין לאנד, אין וועלכעם פֿליסע אונצו־טרעפֿפֿען זינד, קוועללען אונד טיפֿען, דיא איהם טהאלע אונד אים געבירגע ענטשפרינגען; (ח) איין לאנד, וועלכעם ווייטצען, גערסטע, וויין, פֿייגען, גראנאטעפֿפֿעל: איין לאנד, וועלכעם אָליווען אונד

תרגום אונקלוס

יְחֵיפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ (ה) וְתִידַע עִם לִבָּךְ אֲרֵי כְּמָא דִּי מַלֵּיף גַּבְרָא לִבְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מַלֵּיף לָךְ׃ (ו) וְתִטַּר יָת פִּקּוּדַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִדְחַל יָתֵיהּ׃ (ז) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מַעֵילָךְ לְאַרְעָא טָבְתָא אַרְעָא נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִּין מַבּוּעֵי עֵינָן וּתְהוֹמִין נָפְקִין בְּבִקְעָן וּבְטוּרִין׃ (ח) אַרְעָא חִטִּין וְשַׂעֲרִין וְגוּפְנִין וּתְאֵינִין וְרִמּוֹנִין אַרְעָא דְּזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ׃

רש"י

היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחו': (ח) זית שמן. זיתים העושים שמן:

באור

יש אומרים דרך אות, ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים. ויתכן שאין בתולדת האדם להוליד זיעה (הראב"ע) ולא הועיל בזה. כי מלבד הזיעה לא יבלו מלבושי האדם ארבעי' שנה בשבתו בביתו ומכל שכן בלכתו בדרך מסעות רחוקות, וכן השיב עליו הרמב"ן, ואולי הוא על דרך מליצה לבד, כלומר שלא הייתם כאחד עוברי אורח. ולא היה חסר לכם כלום שמלתך לא בלתה וגומר: לא בצקה, מגזרת ויאפו את הבצק (שמות י"ב ל"ט), כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו, ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם לאט (הראב"ע): (ה) וידעת עם לבבך, ההתבוננות והחקירה היא שימה על לב, כענין ואין איש שם על לב (ישעיה נ"ז א'), ואמנם אם הידיעה הנמשכ' מן החקירה ההיא מתלבשת בנפש ושמורה בה עד שהיא לה נוכחת תמיד נאמר שהידיעה היא עם הלב: כי כאשר ייסר, כמו האב האוהב את בנו, פעמים שיצטרך ליסרו, למנוע ממנו טובה, או לגרום לו רעה מועטת, לא מצד השנא' והנקמ', כי אם לטובתו, כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה וכו' (משלי כ' י"ח), כן ה' אלהיך מיסרך זמן מה לטובתך, למען תירא אותו ותשמור מצותיו, ואז תערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה, על כן אמר אחריו, כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגומר: (ז) עינות ותהמת, יש מין המעינו' שנוזלים מן הגשמים הנבלעים בהרים, או מן האדים הנוזלים להם, והם שקרא עינות כמו כל מעיני מים, ויש מהם שיוצאים ממקור התהום, והם שקראם תהמות (הרמב"ן): (ח) זית

וּדְבָשׁ׃ (ט) אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃ (י) וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני (יא) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (יב) פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ (יג) וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ (יד) וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־

תולדות אהרן במסכנת ברכות ל"ו, סוכה ל"ה, א': אשר אבניה תענית ד', א': ואכלת ברכות כ', ב', ומ"ה ב', ומ"ח ב' א'. פסחים מ"ט, ב'. סוטה ל"ג, א'. ב"ק קי"ד, א'. ערכין ג', ב': ורם ברכות ל"ג, א'. סוטה ד', ב':

תרגום אשכנזי

ראטטעלהאָניג הערפֿאָר־ברינגט; (ט) איין לאנד, אין וועלכעם דוא ניכט אין ארמוטה בראָדט עס־סען (קיממערליך לעבען) ווירסט, אין וועלכעם אן ניכטס מאנגעל זיין ווירד: איין לאנד, דעססען שטיינע אייזען זינד, אונד אויס דעססען בערגען דוא ערץ הויען ווירסט. (י) ווען דוא נין געגעססען אונד דיך געזעטטיגעט האבען (אים איבערפֿלוסעלעבען) ווירסט; זאָ מוסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, דאנקען פֿיר דאז פֿאָרטרעפֿליכע לאנד, דאז ער דיר געגעבען. (יא) היטע דיך אבער, דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, ניכט אין זאָ וויית פֿער־געסעסט: דאס דוא דיא געבאָטהע, רעכטע אונד געזעטצע ניכט האלטעסט, דיא איך דיר יעטצט פֿאָר־שרייבע. (יב) עס קאָננטע קאָממען: ווען דוא צו עססען אים איבערפֿלוססע האסט, שאָנע הייזער בויעסט אונד זיא בעוואָהנסט; (יג) פֿיל גראָסעס אונד קליי־נעס פֿיה, פֿיל זילבער אונד גאָלד בעזיטצעסט, אונד איבערהויפט אן פֿערמאָגען אללער ארט צונימנוכסט: (יד) דאס דיין הערץ זיך ערהאָבע, (דאס דוא איבערמיטהיג ווירדעסט),

תרגום אונקלוס

(ט) אַרְעָא דִי לָא בְמִסְכֵּינוּ תֵּיכוּל בַּהּ לַחְמָא לָא תֶחְסַר כָּל מִדָּעַם בַּהּ אַרְעָא דִי אַבְנַהָא פַרְזְלָא וּמִטּוּרַהָא תִּפְסוֹל נְחָשָׁא׃ (י) וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּתְבָרֵיךְ יָת יְיָ אֱלָהָךְ עַל אַרְעָא טַבְתָּא דִי יְהַב לָךְ׃ (יא) אִסְתַּמַר לָךְ דִּלְמָא תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ (יב) דִּלְמָא תֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּבָתִּין שַׁפִּירִין תִּבְנֵי וְתִתֵּיב׃ (יג) וְתוֹרָךְ וְעָנָךְ יִסְגּוֹן לָךְ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵּי לָךְ וְכֹל דִי לָךְ יִסְגֵּי׃ (יד) וְיִרִים לִבָּךְ וְתִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ דִי אַפְּקָךְ

באור

שמן, זיתים העושים שמן (רש"י): ודבש, הם התמרים: (ט) ארץ, כפילת מלת ארץ היא להות המליצה: במסכנת, בדלות ועניות כלומר לא תאכל פת חריבה כדרך עני ומסכן, שהרי מלבד החטה והשעורה שהוא לחם יהיה לך גפן ותאנה ורמון ותמרים שהם מתוקים ועריבים לחיך (הרשב"ם): אשר אבניה ברזל. הטעם במקום אשר תחצוב שם אבניה תמצא ברזל כי מעפר יוקח. ובעבור כי בארץ ישראל מחצב נחשת וברזל שהוא צורך גדול ליושבי הארץ, ולא תחסר כל בה, אבל מוצא הכסף והזהב איננו חסרון בארץ (הרמב"ן), ואמרו שהברזל ימצא בלי טורח. על פני הארץ, לפי שבו צורך יותר והנחשת יחצב: (י) וברכת, רבותינו קבלו שזו מצות עשה לברך אחר המזון, וי"ו וברכת לתשובת התנאי, כאשר תאכל ותשבע אז תברך: על הארץ הטובה, על כמו בעבור, וכן בתרגום אשכנזי: (יב) ובתים טובים, חזקים ונאים שתקבל מהם כל טוב

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ (טו) הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ (טז) הַמַּאֲכִלְךָ מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ (יז) וְאָמַרְתָּ בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃ (יח) וְזָכַרְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ (יט) וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת״א המוציא ברכות נ״ה, א׳: המאכלך יומא ע״ד, ב׳: נסתך עקרים מ״ד, פ״ב:

אונד דוא דען עוויגען, דיי־נען גאָטט, פֿערגעססעסט: דער דיך אויס דעם לאנדע מצרים, אויס דעם שקלא־פֿענהויזע, געפֿיהרט. (טו) דער דיך אין דיזער גראָסען, פֿירכטערליכען וויסטע געלייטעט: וואָ גיפֿטיגע שלאנגען, שקאָר־פּיאָנען, וואָ אייטעל דירדע, נירגענד וואססער צו פֿינדען איזט; דער אויס דעם הערטעסטען קיזעל דיר וואססער פֿליסען ליס; (טז) דער דיך אין דיזער וויסטע מיט מן שפייזטע, דאָפֿאָן דיינע עלטערן ניכטס געוואוסט האבען: אום דיך דורך ווידערווער־טיגקייט צו פֿערזוכען, אונד דיר אם ענדע וואָהל צו־טהון: (יז) אונד שפרע־כעסט עטווא אין דיינעם הערצען: מיינע מאכט אונד טאפּפֿערקייט האט מיר אללעס דיזעס פֿער־מאָגען ערוואָרבען. (יח) אללייז דוא מוסט אן דען עוויגען, דיינען גאָטט, געדענקען; דען ער איזט עס, דער דיר דיא מאכט גיבט דיזעס פֿערמאָגען צו ער־ווערבען: דאמיט ער זיינען בונד האלטע, דען ער דיינען עלטערן צוגעשוואָרען, וויא היי־טיגעס טאגס געשיהט. (יט) ווירסט דוא אבער דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿערגעססען, אונד

תרגום אונקלוס

מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ (טו) דְּדַבְּרָךְ בְּמַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא אֲתַר דְּחִוִין קָלָן וְעַקְרַבִּין וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָּא דְּאַפֵּיק לָךְ מַיָּא מִטִּינָרָא תַּקִּיפָא׃ (טז) דְּאוֹכְלָךְ מַנָּא בְּמַדְבְּרָא דְּלָא יְדָעוּ אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ וּבְדִיל לְנַסָּיוּתָךְ לְאוֹטָבָא לָךְ בְּסוֹפָךְ׃ (יז) וְתֵימַר בְּלִבָּךְ חֵילִי וּתְקוֹף יְדִי כְּנַשׁ לִי יָת נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃ (יח) וְתִדְכַּר יָת יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי הוּא דְּיָהֵיב לָךְ עֵצָה לְמִקְנֵי נִכְסִין בְּדִיל לְקַיָּמָא יָת קְיָמֵיהּ דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (יט) וִיהֵי אִם אִתְנְשָׁאָה תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ

באור

לנרכך: (טו) במדבר. מוסך עלמו ואחר עמו, וכן הוא, במדבר הגדול שהוא אנך ורחב, והנורא שהוא מדבר שרף (הראב״ע), ואולם אין שם מדבר נאות להסמך אל נחש, לכן נראה שחסרו מלות מקום אשר שם נחש שלא להפסיק בין הענינים הנוראים וזהו נאות המליצה כדי לעורר התפעליות האימה, וכן תרגם אונקלוס אתר דחיון: החלמיש. הצור החזק, כמו חלמיש למעינו מים (תהלים קי״ד ח׳): (טז) להיטבך, כבר פירשתיו למעלה (ח׳ ה׳): (יז) ואמרת בלבבך, שב אל ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך ואמרת בלבבך. ופסוקים המוליכך המאכילך הם מאמרי השם המתיחסים אל אומה ישראלית ביחוד: החיל הזה, הרכוש והממון, וכן ועזבו לאחרים חילם, יגיעם וכחם: (יח) וזכרת, מוסב אל השמר לך שלמעלה, כלומר השמר לך פן תשכח,

וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן׃ (כ) כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ

ט (א) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ (ב) עַם־גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ (ג) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם

אנדערן גאָטטערן נאַכפאָלגען, איהנען גאָטטעס־דיענסטליכע עהרע ערצייגען אונד זיא אנבעטהען; זאָ בעצייגע איך הייטע איבער אייך, דאס איהר צו גרונדע געהן ווערדעט. (כ) זאָ וויא דיא נאציאָנען, וועלכע דער עוויגע פֿאָר אייך צו גרונדע ריכטעט, זאָ ווערדעט איהר צו גרונדע געהן. דיזעס ווירד דער ערפֿאָלג זיין, ווען איהר דער שטימֶמע דעס עוויגען, אייערעס גאָטטעס, ניכט געהאָרזאם זיין ווערדעט.

ט (א) העֶרע ישראל! דוא ביזט אים בעגריף איבער דען ירדן צו געהן, אום דאָרט נאציאָנען צו בעזיגען, דיא גרעֶסער אונד מעכטיגער זינד אלס דוא, גראָסע אונד הימֶמעלהאָך בעפֿעסטיגטע שטעדטע; (ב) איין צאהלרייכעס פֿאָלק, פֿאָן האָהער שטאטור דיא זאָהנע דער ענקים, פֿאָן דענען דוא ווייסט, אונד אָפֿט האסט זאגען הערען: ווער קאָן דען קינדערן דעס ענק׳ס ווידערשטעהן? (ג) דוא מוסט אבער בעדענקען, דאס דער עוויגע, דיין גאָטט, דער פֿאָר דיר הערגעהט, וויא איין

רש״י

ט (א) גדולים ועצומים ממך. אתה עצום והם

תרגום אונקלוס

וּתְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינוּן וְתִסְגּוֹד לְהוֹן אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן׃ (כ) כְּעַמְמַיָּא דַּי יְיָ מוֹבֵיד מִן קֳדָמֵיכוֹן כֵּן תֵּיבְדוּן חֲלָף דְּלָא קַבֵּילְתּוּן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
ט (א) שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנָּךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא׃ (ב) עַם רַב וְתַקִּיף בְּנֵי גִבָּרַיָּא דִּי אַתְּ יְדַעְתְּ וְאַתְּ שְׁמַעְתְּ מַאן יָכוֹל לְמֵיקַם קֳדָם בְּנֵי גִבָּרַיָּא׃ (ג) וְתִידַע יוֹמָא דֵין אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא דַּעֲבַר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא יְשֵׁיצִינוּן וְהוּא יִתְבְּרִינוּן קֳדָמָךְ וּתְתָרֵיכִינוּן וְתוֹבְדִינוּן

באור

רק זכור: למען הקים, כיום הזה את בריתו אשר וגו׳: (כ) עקב, כבר פירשתיו בתחלת הסדר, שזהו שכר באחרית אם לטוב אם לרע: ט (א) אתה עובר, אתה מוכן לעבור, וכן בתרגום אשכנזי: לרשת, מושך עצמו ואחר עמו, לרשת גוים לרשת ערים: בשמים, ורמים ונדמים כאלו נבהו עד שחקים: (ב) עם גדול, מוסב על לרשת: ואתה שמעת, אומרים מי יתיצב לפני בני ענק: (ג) וידעת, לכן דע: אש אכלה, אונקלוס תרגום מימריה אישא אכלא כדרכו להרחיק הגשמות, והמתרגם האשכנזי פתר כאש אכלה: יכניעם, והנשארים שלא לחום עליהם יכניעם לפניך: מהר, תאר הפעל, כאילו כתוב במהירות, וכן תרגם אונקלוס בפריע, והכוונה כמו שכתב הרשב״ם שינלחו בלא עורח סוללה ומצור ימים רבים, ומכל מקום לא תוכל לכלות׳ מהר, פן תרבה עליך חית

לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי (ד) אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ (ה) לֹא בְצִדְקָתְךָ

ת"א לא בצדקתך עקרים מ"ג, פל"ז:

פֿערצעהרענדעס פֿייער: זיא צום טהייל פֿערטילגען, צום טהייל אבער זאָ פֿאָר דיר דעמיטהיגען ווירד; דאס דוא זיא גאר לייכט ווירסט בעזיגען אונד אויפֿרייבען קעננען; זאָ וויא דער עוויגע דיר פֿערהייסען האט. (ד) ווען אבער דער עוויגע, דיין גאָטט, זיא ווירד אויסגעשטאָסען האבען פֿאָר דיר, זאָ מוסט דוא ניכט אין דיינעם הערצען דענקען: אום מיינעם רעכטשאַפֿפֿענען וואנדעלס וויללען האט מיך דער עוויגע געפֿיהרט, דיזעס לאנד איינצונעהמען; זאָ וויא ער אין דער טהאט דיזע פֿעלקער אום איהרער רוכלאָזיגקייט וויללען פֿאָר דיר אויסטרייבט. (ה) ניכט אום דיינער רעכטשאַפֿפֿענהייט אונד דער אויפֿריכטיגקייט דיינעס הערצענס וויללען

תרגום אונקלוס

בִּפְרִיעַ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ לָךְ׃ (ד) לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ בְּדִיתְבַּר יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ לְמֵימַר בִּזְכוּתִי אַעֲלַנִי יְיָ לְמֵירַת יָת אַרְעָא הָדָא וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ מְתָרֵיכְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃ (ה) לָא בִזְכוּתָךְ וּבְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ אַתְּ עָלֵיל לְמֵירַת יָת אַרְעֲהוֹן

רש"י

עצומים ממך: (ד) אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים, הרי כי משמש בלשון אלא:

באור

השדה. כי לא אניח לכם להלחם על כולם בפעם אחת: (ד) אל תאמר בלבבך, כשיהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך, שני דברים גרמו לי לנחול את הארץ הזאת, אלו האומות נתחייבו להגרש ברשעם מן הארץ, ומה שאני זוכה בה יותר מאומ' אחרת, בצדקתי הביאני ה' יותר משאר האומו' הואיל כי ברשעת הגוים האלה מורישם (הרשב"ם): (ה) לא בצדקתך. בעבור צדקתך, והטעם אחד מב' דברים אמת, ברשעתם הפסידו נחלתם, ומה שאתה זוכה בה לא בצדקתך, שהרי זכור אל תשכח את אשר הקצפת וגו', אלא למען הקים את השבועה וגומר (הרשב"ם). ולדעת המתרגם האשכנזי גם תיבות וברשעת הגוים האלה וגומר שבפסוק ד' מדברי משה, וכן נראה מתוך שהשב הדבור מדבר בעדו אל הנוכח ואמר מפניך, ובפסוק ה' כפל המאמר לא בצדקתך וגו' כי אם ברשעת וגו' למען הקים וגו'. והשעור עקר הכוונה להוריש את הגוים האלה ברשעת', והואיל שהוא מוריש אותם, הוא נותן את הארץ לך למען הקים וגו', אבל לא בצדקתך. ובפסוק ו' אמר וידעת וגומר והוא נמשך למה שאמר אחריו, כי עם קשה עורף אתה, והשעור מזה תוכל לדעת שלא בצדקתך אתה בא לרשת את הארץ, שהרי עם קשה עורף אתה, עיין התרגום: ולמען הקים את הדבר, שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט"ו ע"ז). כתב הרמב"ן: ויש על ישואל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם (שם ז' ח'), והנה הם אהובים למעלה, והשם לא יאהב רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אם כן גם בצדקתם ירשו ארץ, והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכללם. וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר ע"כ. והנה על דעתי אין מקום לשאלה זו, כי שם אמר מאהבת ה' אתכם הוציאך מארץ מצרים, ויתכן שבכל זמן שהיו במצרים טובים היו את ה' ומאמיני' בו ובמשה עבדו, וראוי' היו להיות אהובים למעל' ולהגאל מבית עבדי'. אמנם אחר כך למן היום אשר יצאו ממצרי' החלו להיות ממרים, ואין צדקה ויושר לבב נמצא בם, ונתמעטה האהבה הקודמת, עד שנשאר להם ברית אבות בלבד. ומה שאמר להלן ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם, אינו סותר לזמן הנרמז כאן, כי יתכן שמשם ואילך יאמר דעתי אתכם.

וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן
הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
(ו) וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃
(ז) זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־הַיּוֹם
אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם
עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־
יְהוָה׃ (ח) וּבְחֹרֵב הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה
וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃
(ט) בַּעֲלֹתִי הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת

קאָממסט דוא הין, איהר
לאַנד איינצונעהמען;
זאָנדערן דא דער עוויגע,
דיין גאָטט, דיזע פֿאלקער
וועגען איהרער רוכלאָזיג-
קייט פֿערטרייבט, זאָ
ווילל ער צוגלייך דאז
פֿערשפּרעכען האלטען,
דאז ער דיינען עלטערן
אברהם, יצחק אונד יעקב
צוגעשוואָרען. (ו) דוא
קאננסט לייכט איינזעהן,
דאס דיר דער עוויגע, דיין
גאָטט, ניכט אום דיינער
רעכטשאַפֿפֿענהייט וויל-
לען דיזעס פֿאָרטרעפֿליכע
לאנד איינצונעהמען גיבט;
דען דוא ביזט איין האלז-
שטאַרריגעס פֿאָלק.
(ז) עראיננרע דיך אונד
פֿערגיס ניא, וויא דוא
דען עוויגען, דיינען גאָטט,
אין דער וויסטע ערצירנט
האסט. זייטדעם דוא
אויס מצרים געגאנגען, ביז
איהר היהער געקאָממען
זייד, האבט איהר אייך
אלז רעבעללען געגען דען
עוויגען בעטראַגען.
(ח) אם געבירגע חרב האבט איהר אויך דען עוויגען ערצירנט; אונד ער וואַרד זאָ אויפֿ-
געבראַכט געגען אייך, דאס ער אייך אויסראָטטען וואָללטע. (ט) איך וואר דאָמאהלס

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בְּחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיכְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וּבְדִיל
לְקַיָּמָא יָת פִּתְגָּמָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב׃ (ו) וְתִידַע אֲרֵי לָא בִזְכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת
אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל אַתְּ׃ (ז) הֲוֵי
דְּכִיר לָא תִנְשֵׁי יָת דִּי אַרְגֵּיזְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּמַדְבְּרָא לְמִן
יוֹמָא דִּי נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין
מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ׃ (ח) וּבְחוֹרֵב אַרְגֵּיזְתּוּן קֳדָם יְיָ
וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּכוֹן לְשֵׁיצָאָה יַתְהוֹן׃ (ט) בְּמִסְּקִי לְטוּרָא

באור

הנה נתונים ונמסרים אליו לרעות אותם ולהנהגם בתבונתו, ולפקוד על עניניהם, וזהו ענין הידיעה: (ז) למן היום. למ"ד הכללי, וכן רבים: (ח) ובחרב הקצפתם, קודם שיפתח להם בבאור התורה כלל הוכיח אותם בעונות אשר גרמו להם ולא נמחלו. והזכיר להם ענין המרגלים ומי מריבה, ואח"כ ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד ה', והזהירם בענין ע"ז אזהרות רבות, והזהיר במצות בכללם. ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבוא להם כל הטובה. ועתה בא להתחיל בפרטי המצות, וקודם שיזכור אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיה' שעשו מעת שקבלו התורה והלאה, כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם, כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית, ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל (הרמב"ן): ויתאנף ה' בכם, עד שעלה על רוחו להשמיד אתכם וכן בתרגום אשכנזי: (ט) בעלתי, וקודם

הָאֲבָנִים לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ (י) וַיִּתֵּן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל׃ (יא) וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת הַבְּרִית׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה׃ (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה

תולדות אהרן   יאשב מגלה כ"א, ח': ועליהם סס י"ט, ג':

אויף דען בערג געגאנגען, אום דיא שטיינערנע טאפעלן: דיא טאפעלן דעס בונדעס, דען דער עוויגע מיט אייך געמאכט, אין עמפפאנג צו נעהמען. איך פערווייל טע פיערציג טאגע אונד פיערציג נעכטע אויף דעם בערגע, אָהנע שפייזע אָדער טראנק צו מיר צו נעהמען. (י) דא גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, מיט דעם פינגער גאָטטעס בעשריבען. אויף דענזעלבען ווארען אללע וואָרטע פערצייכנעט, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אם טאגע דער פערזאממלונג, אוים דעם פייער, מיט אייך גערעדעט האטטע. (יא) אלס נעהמליך פיערציג טאגע אונד פיערציג נעכטע צו ענדע ווארען, גאב מיר דער עוויגע דיא ביידען שטיינערנען טאפעלן, דיא טאפעלן דעס בונדעס; (יב) אונד שפראך צו מיר: אויף! געהע איילענדס פאָן היר הינאב! דען דאז פאָלק, וועלכעס דוא אוים מצרים געפיהרט, האט זיך שוועהר פערזינדיגט; זיא זינד גאר באלד פאָן דעם וועגע געוויכען, דען איך איהנען בעפאָהלען. זיא האבען זיך איין געָטצענבילד געגאָססען! (יג) דער

תרגום אונקלוס

לְמִיסַּב לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא דִּי גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן וִיתֵיבִית בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא אִשְׁתֵּיתִי׃ (י) וִיהַב יְיָ לִי יָת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַּיְיָ וַעֲלֵיהוֹן כְּכָל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא׃ (יא) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן יְהַב יְיָ לִי יָת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא׃ (יב) וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם חוּת בִּפְרִיעַ מִכָּא אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּינוּן עֲבָדוּ לְהוֹן מַתְּכָא׃ (יג) וַאֲמַר

רש"י

(ט) ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה [מגילה כ"א]: (י) לוחות. לוחת

באור

לזה כבר הייתי עולה: (י) כתובים, מוסף עצמו ואחר עמו ועליהם כתובים ככל הדברים אשר וגו', כי בלשון הקדש אין הבדל בין הדבר הנכתב (דאז געשריע־בענע) ובין הנשא שעליו נכתב (דאז בעשריעבענע), שניהם הם כתובים, ואולם בל"הע הבדל יש כמה שראינו, לכן הולך המתרגם האשכנזי לתרגם (ווארען פערצייכנעט): (יא) מקץ, סוף או תחלה. ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל (הרא"ע): (יג) ראיתי. התבוננתי על העם הזה, וכ

וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ (יד) הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ (טו) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃ (טז) וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶתְכֶם׃ (יז) וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ (יח) וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה

ת"א הרף ברכות ז', א', ול"ב א': ואתפש נדרים ל"א, א': ואשברם פסחים פ"ז, ב':

עוויגע פֿוהר פֿאָרט צו מיר צו שפרעכען: איך זעהע וואהל, דאה דיזעס פֿאָלק איין האלזשטאררינעס פֿאָלקאיזט. (יד) האלטע מיך ניכט אב (פֿלעהע ניכט פֿיר זיא); איך וויל זיא אויפֿרייבען אונד איהרען נאהמען אינטער דעם הימעל אייסטילגען, דיך אבער צו איינער מעכטיגער אונד צאהלרייכער נאציאָן מאכען, וויא זיא יי"ד. (טו) איך ווענדעטע מיך, גינג הינאב פֿאָן דעם בערגע, דער אָבען בראננטע, אונד האטטע דיא ביידען טאפֿעלן דעם בונדעס אויף מיינען ביידען הענדען. (טז) אלס איך זאה, וויא איהר אייך געגען דען עוויגען, אייערן גאָטט, פֿערזינדיגט. אונד אייך איין געגאָססענעס קאלב געמאכט האבט: וויא איהר אלזאָ גאר באלד פֿאָן דעם וועגע געוויכען זייד, דען אייך דער עוויגע געבאָטהען; (יז) דא ערגריף איך ביידע טאפֿעלן, ווארף זיא פֿאָן מיינען ביידען הענדען, אונד צערבראך זיא פֿאר אייערן אויגען. (יח) פֿאָר דעם עוויגען אבער ווארף איך מיך נידער: ווידער וויא

תרגום אונקלוס

יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: (יד) אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם תקיף וסגי מנהון: (טו) ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בעיר באשתא ותרין לוחי קימא על תרין ידי: (טז) וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן ארחא די פקד יי יתכון: (יז) ואחדית בתרין לוחיא ורמיתינון מעל תרתין ידי ותברתינון לעיניכון: (יח) ואשתטחית קדם יי כדבקדמיתא ארבעין יממין

רש"י

כתיב ששתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה [שמות ל"ב] באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו

באור

אותך דאיתי צדיק (בראשית ז' א'), וכן בתרגום אשכנזי, ואולם א"ת למעלה חזיתי וכאן גלי קדמי, ולא ידעתי למה: (יד) הרף ממני, אנח בעותך מן קדמי. כן תרגם אונקלוס וכן המתרגם האשכנזי: (טו) ואפן וארד, אם התפלל משה את תפלתו טרם רדתו, או לא. עיין מה שכתבנו בפ' כי תשא (שמות ל"ב י"ג): (יז) ואתפש. בתחלה היו על ידיו. ומתוך כעס תפשם בידיו להפילם: (יח) ואתנפל, שטוח על הארץ ופניו כנגד הקרקע: ואתנפל, שנאמר ועתה אעלה אל ה' (שמות ל"ב ל'): להכעיסו. באו בענין הזה ואילך ארבעה שרשים נרדפים כעס, אף, חמה, קצף וא"ת שלשה אתן, כעס ואף וקצף מלשון רוגזא, וחמה פתר וחימתא. ודאוי לעורר פה על ההבדל שביניהם. כל דבר המתנגד לתשוקת הנפש ומונע ממנה תאותה,

אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ: (יט) כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא: (כ) וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ

פֿאָרהין פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע, אָהנע שפייזע אָדער טראנק צו מיר צו נעהמען; אום אללער אייערער זינדען וויללען, דיא איהר בעגאנ־גען האבט: דא איהר דעם עוויגען צום פֿערדרוס דאזיעניגע געטהאן, וואס אין זיינען אויגען מיספֿעל־ליג איזט. (יט) דען מיר וואר באנגע, וועגען דעם צאָרנס אונד דעם גרימ־מעס, מיט וועלכעם דער עוויגע איבער אייך אויפֿ־געבראכט וואר, דאס ער אייך פֿערטילגען וואָללטע; אבער דער עוויגע ער־הערטע מיך אויך דיזעס מאהל. (כ) אויך איבער אהרן וואר דער עוויגע זעהר צאָרניג, דאס ער

תולדות אהרן לחם יומא ע"ה, ב': כי יגרתי נדרים ל"ב, א'. ב"ב ט', ב':

תרגום אונקלוס

וְאַרְבְּעִין לֵילְוָן לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא לָא שְׁתֵיתִי עַל כָּל חוֹבַתְכוֹן דִּי חַבְתּוּן לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי: (יט) אֲרֵי דְחֵילִית מִן קֳדָם רוּגְזָא וְחֵימְתָא דִּי רְגַז יְיָ עֲלֵיכוֹן לְשֵׁיצָאָה יַתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא: (כ) וְעַל אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ וְצַלֵּיתִי אַף עַל

רש"י

למשה פסל לך שני לוחות [דברים י'] עשה עוד ארבעים יום נמלאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואומר לו למשה סלחתי כדבריך [במדבר י"ד] לכך הוקבע למחילה לסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים [דברים י'] מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים

באור

יוליד בה כאב ועצב, ושם ההרגשה הוא כעס (פערדרוס, קרענקונג). ואמר בגוי נבל אכעיסם (דברים ל"ב כ'), כעס לאביו בן כסיל (משלי י"ז כ"ה), עמל וכעס תביט (תהלים י' י"ד) והוא הפך השמחה והשחוק, כמ"ש טוב כעס משחוק (קהלת ז' ג'). ואם יהיה המתנגד לנפשנו בעל בחירה ורצון, אז יעורר את רוחנו להנקם ממנו ולהשיב לו כגמולו. וכל תשוקה מחממת את גוף האדם ומרתחת את דמו, ובבחינה הזאת תקרא התשוקה להנקם, חרון או חמה (היטצע). ופעמים שמרוב החום תקצר הנשימה, עד שירחיב האדם את חוטמו, ויעלה אף, לתת מקום לרוחו לצאת, ובבחינה הזאת תקרא אף (צארן), והעוצר ברוחו ומתגבר על תשוקת הנקמה, יקרא מאריך אף או מחטים. כענין שנאמר למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך (ישעיה מ"ח ט'). ויש שעל ידי רתיחת הדם יצא מפי האדם כקצף על פני המים (הושע י' ז') (שוים), ובבחינה הזאת נשתמש בשרש קצף (שייאען פאר צארן). הנך רואה שתיבת חימה וקצף ואף וחרון הם משותפים, שהוראת כלם תשוקת הנקמה מאת המתנגד לתאות נפשנו. ואינן נבדלות כי אם בחוזק וחולשה, אבל תיבת כעס לא תפול בלשון הקודש כי אם על הרגשת העצב לבדה, מבלי תשוקת הנקמה. לכן מתורגם בכל מקום בלשון אשכנזי (פערדרוס, קוממער, קרענקונג) ומלת רוגז איננה משותפת עמהם כלל, כי הוראתה בל"הק מענין התנועה והנדנוד (ציטטערן, בעבען), כמו שכתב הרשב"ם בפסוק אל תרגזו בדרך (בראשית מ"ה כ"ד), ובלשון ארמי הושאל גם הוא על הקצף, לפי שהמתקצף מדרכו להתנועע ולרגוז בכל איבריו (ציטטערן פאר צארן): (יט) כי יגרתי, לכן התנפלתי: גם בפעם ההוא, מלמד שכמה פעמים התפלל עליהם;

וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃ (כא) וְאֶת־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ ׀ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ (כב) וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם אֶת־יְהוָה׃ (כג) וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃ (כד) מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ (כה) וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה

מ' קטנה

ת"א חטאתכם ע"ז מ"ב, ז', וכ"ז ח'. עקדה שער כ"ב:

איהן פֿערטילגען וואָללטע; אללײן איך לעגטע אויך פֿיר אהרן דאמאהלס איינע פֿירביטטע איין. (כא) אייער זינדענווערק אבער, דאז קאלב, דאז איהר געמאכט האטטעס: נאהם איך, קאלצינירטע עס אין פֿייער, צערשלוג אונד צערמאהלטע עס, ביז עס איין פֿיינער שטויב וואַרד; אונד ווארף דיזען שטויב אין דען באך, דער פֿאָם בערגע הערואב פֿליסט. (כב) צו תבערה, מסה אונד קברות התאוה האבט איהר גלייכפֿאלס דען עוויגען ערצירנט. (כג) אונד אלס אייך דער עוויגע פֿאָן קדש ברנע איסזאנדטע, אונד שפראך: ציהט הינויף, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז איך אייך געגעבען; ווארד איהר דעם בעפֿעהלע דעס עוויגען, אייערס גאָטטעס, אונגעהאָרזאם, טרויטעט איהם ניכט אונד וואָללטעט איהם ניכט געהאָרכען. (כד) איהר זייד רעבעללען געגען דען עוויגען געוועזען, זאָלאנגע איך אייך קעננע. (כה) אלס

רש"י

וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל [עמוס ב']: ואתפלל גם בעד אהרן. והועיל תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולא"נט בלע"ז. (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי

תרגום אונקלוס

אַהֲרֹן בְּעִידָנָא הַהִיא׃ (כא) וְיַת חוֹבַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן יַת עֶגְלָא נְסֵבִית וְאוֹקֵדִית יָתֵיהּ בְּנוּרָא וְשָׁפִית יָתֵיהּ בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת עַד דִּי הֲוָה דְקִיק לְעַפְרָא וּרְמֵית יַת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא דְּנָחֵית מִן טוּרָא׃ (כב) וּבִדְלֵיקְתָּא וּבְנִסֵּיתָא וּבְקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ׃ (כג) וְכַד שְׁלַח יְיָ יַתְכוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר סְקוּ וְאַחְסִינוּ יַת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְכוֹן וְסָרֵיבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְלָא הֵימַנְתּוּן לֵיהּ וְלָא קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ׃ (כד) מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ מִיּוֹמָא דִּידַעִית יַתְכוֹן׃ (כה) וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ יַת

באור

(כא) ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל (הרא"ע): ואכת אותו טחון, לשון הווה, כמו הלוך וכלות מולא"נט בלע"ז (רש"י). בל"א (אויזהאֶנד), והוא פארטיציפיום, של הפעל: (כד) מיום דעתי אתכם, עיין מה שכתבנו למעלה פסוק ז': (כה) ואתנפל לפני ה', מי האיש החכם ישים לב למה הוצרך לכפול כאן נפילת הארבעים יום. ואין דרך המקרא לכפול דבר ולומר דעו לכם שהשנפלתי לפני ה' ארבעים יום כך וכן נתפללתי. אפס חכמה גדולה בא להודיע לישראל במה תאמר והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה

אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי כִּי־אָמַר יְהוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ (כו) וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ (כז) זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃ (כח) פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם

ת"א את הארבעים ברכות ל"ד ח': ואתפלל שם ל"ג, ג': אל תפי שם שם: מבלי ברכות שם:

איך מיך דיא פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע פֿאָר דעם עוויגען נידערוואַרף, דיא איך פֿאָר איהם געלעגען, וויל דער עוויגע אייך צו פֿערטילגען דראָהטע; (כו) בעטהעטע איך צו דעם עוויגען אונד שפראך: הערר! אָ עוויגער! פֿערטילגע דיין פֿאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאָן ניכט, דיא דוא דורך דיינע גראָסע ערלאָזט, דיא דוא מיט שטארקער האנד אוים מצרים געפֿיהרט האסט; (כז) געדענקע אן דיינע קנעכטע אברהם, יצחק אונד יעקב! זיהע ניכט אויף דאז הארטנעקקיגע, רוכלאָזע וועזען אונד אויף דיא זינדע דיזעס פֿאָלקעס. (כח) מאן דירפֿטע אין דעם לאנדע, אוים וועלכעם דוא אונס געפֿיהרט האסט, שפרעכען:

תרגום אונקלוס

אַרְבְּעִין יְמָמִין וְיָת אַרְבְּעִין לֵילָוָן דִּי אִשְׁתַּטַּחִית אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן: (כו) וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי פְרַקְתָּא בְתוּקְפָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא: (כז) אִדְכַּר לְעַבְדָּךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָא תִתְפְּנֵי לְקַשְׁיוּת עַמָּא הָדֵין לְחוֹבֵיהוֹן וּלְחַטָּאֵיהוֹן: (כח) דִּלְמָא יֵימְרוּן דַּיָּרֵי אַרְעָא דִּי אַפֵּיקְתָּנָא מִתַּמָּן מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם יְיָ

רש"י

שכתוב כאן סדר תפלתו שאמר ה' אלהים אל תשחת עמך וגו':

באור

תפלתו של משה ויללנו, אף בארץ ישראל אם נחט' יועילו לנו תפלות הנביאים. אמר להם לא יועילו לכם תפלות בארץ ישראל כי עתה נתכפר לכם כדי שלא יתחלל שמו, שהרי כאן התפלל כך זכור לעבדיך וגומר פן יאמרו הארץ וגומר מבלתי יכולת ה', ולכך לא נתחייבתם מיתה, אבל לאחר שיהרוג שלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ אז יוציאכם מן הארץ ויגלה אתכם שאין כאן חלול השם לאמר לאומות מבלתי יכולת ה', אלא יאמרו הגוים ישראל חטאו לו וגו' (הרשב"ם). ואין זה עומק פשוטו של מקרא. אלא משל לבן מלך שסרח כמה וכמה פעמים לפני אביו, בא אוהבו והתחנן וטרח בעבורו עד שפייסו, וכשנפטר האוהב מוכיח את הבן קודם פרידתו ומסדר לפניו כל סרחונו ומזכיר לו כל מה שטרח בשבילו ואומר לפניו אפילו דבר קטן שהיה בינו לבין אביו, כדי שעל ידי כך יתעורר בלבבו יותר. כי לפעמים ישמר בלבו דבר קטן מה שמשתדלו אחרי כך שלא יבוא לידי סרחון, וכן עשה משה אמר להם כל מה שטרח והתנפל והתפלל בשבילם אפילו סדר ולשון התפלה, למען יתקיים בלבבם ומתוך כך יזכרו את עונות הראשונות ולא יוסיפו לחטוא: (כו) אשר פדית בגדלך. ואם תהרגם לא נשאר רושם הגדולה ההיא: (כז) אל תפן אל קשי העם הזה. כן דרך המפייסים להזכיר קצת מן הסרחון וסבת הקצף ולהסב בתוך כדי דבור דעת הכועס אל דבר אחר, ואמר העם הזה קשה מאד, אך אל תפן אל קשים ותפן אל מה שיאמרו הארץ: (כח) מבלי יכלת, הכח למלא החפץ: ומשנאתו אותם. ואם תאמר אם אין לו יכולת למה הוציאם ממצרים? משנאתו אותם הוציאם להמיתם, וא"כ וי"ו ומשנאתו הוא וי"ו החבור או שהוא וי"ו מחלקת והם שתי סבות מבלי יכולה או משנאתו אותם, וכן תרגם

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם בַּמִּדְבָּר׃ (כט) וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי

י (א) בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ (ב) וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־

תולדות אהרן ועשית יומא ג', ב'. וע"ז ג'. מנחות כ"ח, ב':

דער עוויגע האבע דאז פֿערמאָגען ניכט געהאבט, זיא אין דאז לאנד צו ברינגען, דאז ער איהנען פֿערהייסען; אָדער ער האבע זיא איים האס געגען זיא אויסגעפֿיהרט, אום זיא אין דער וויסטע אומצוברינגען. (כט) גלייכוואָהל זינד זיא דיין פֿאָלק אונד דיינע אייגענטהימליכע נאציאָן, דיא דוא מיט דיינער גראָסען מאכט, אונד מיט דיינעם אויסגעשטרעקטען ארמע אויסגעפֿיהרט האסט.

י (א) אום דיאזעלבע צייט שפראך דער עוויגע צו מיר: הויע דיר צווייא שטיינערנע טאפֿעלן, וויא דיא ערשטען ווארען; קאָממע צו מיר הערויף אויף דען בערג, אונד מאכע דיר איינע לאדע פֿאָן האָלץ. (ב) אויף דיא טאפֿעלן וויל איך דיא וואָרטע שרייבען, דיא אויף דען

תרגום אונקלוס

לְאַעֲלוּתְהוֹן לְאַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְהוֹן וּמִדְּסָנֵי יָתְהוֹן אַפֵּיקִינּוּן לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא: (כט) וְאִינּוּן עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא:

י (א) בְּעִדָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּיד לָךְ אֲרוֹנָא דְאָעָא: (ב) וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי

רש"י

י (א) בעת ההיא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו

באור

המתרגם האשכנזי ופירוש ראשון נראה עיקר אף שהטעם מסכים יותר לפירוש שני: (כט) אשר הוצאת בכחך הגדול, אף שהדבר ידוע שלא משנאה הוצאתם, כי אז לא טרחת כל כך בשבילם להוציאם בכח גדול, וגם הכח הזה וזרועך הנטויה עדים הם ביכולתך להביאם אל הארץ. ויתכן שיכוון ג"כ לומר, והם עמך ונחלתך, אשר פדית למען יוודע שמך בעולמך, והוצאת אותם בכח גדול להודיע בעמים גבורותך, למען דעת כל עמי הארץ כי יש אלהים משגיח ויכול ושופט בצדק בעולם, ועתה יחולל ש"ש על ידם, כי יבאו העמים להכחיש יכולת השם או מדת טובו וצדקתו:

י (א) בעת ההיא, אחר שהתנפלתי לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות: ועשית לך ארון עץ, ע"ד הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל, וזה כי מתחלה נצטוה משה על המשכן ועל כליו, והיתה המצוה ראשונה שם ועשו ארון עצי שטים, כי הוא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואח"כ עשו את העגל, וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון, צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ, הוא המצוה בו בלוחות הראשונות, והנה הזכיר לו המצו' הראשונה שבענין המשכן, שהכל תלוי בה, ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה, ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה' שבסמוך שהיו שם לעד לעולם כאשר צוה ה' מתחל' ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי שם ודברתי אתך, והנה ברדתו הביא הלוחו' באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן. כי אילו לא שבר הלוחות הראשונות גם הם באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון (מפי' הרמב"ן), וכן דעת הראב"ע, ורש"י ז"ל בחר בדעת ר' יהודה ברבי אלעאי במס' שקלים שאמר שני ארונות היו לישראל במדבר, אחד עשה משה

הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ (ג) וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ (ד) וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ (ה) וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃ (ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־

פתח באתנח

ת"א אשר שברת מנחות נ"ט, ב': ושמתם שם ע"ח ח':

פֿאָריגען טאַפֿעלן, דיא דוא צערבראָכען האסט, געשטאנדען האבען; אונד דוא זאָללסט זיא אין דיא לאדע לעגען. (ג) איך מאכטע איינע לאדע פֿאָן שטים - האָלץ, היב צווייא טאַפֿעלן וויא דיא פֿאָריגען; גינג אויף דען בערג, אינר האטטעביידע טאַפֿעלן אין דער האנד. (ד) דא שריב דער עוויגע אויף דיא טאַפֿעלן וויא דיא ערשטע שריפֿט: נעמליך דיא צעהן וואָרטע, דיא דער עוויגע אויף דעם בערגע, אויס דעם פֿייער, אם טאגע דער פֿערזאממלונג, צו איך גערעדעט; אונד דיא טאַ- פֿעלן גאב ער מיר. (ה) איך װענדעטע מיך, גינג פֿאָם בערגע הינונטער; אונד לעגטע דיא טאַפֿעלן אין דיא לאדע, דיא איך גע- מאכט האטטע: אלווא זיא בלייבען זאָללען, וויא דער עוויגע מיר בעפֿאָהלען. (ו) דיא קינדער ישׂראל בראכען פֿאָן דען ברונ-

תרגום אונקלוס

תְּבַרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא׃ (ג) וַעֲבָדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי׃ (ד) וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִתְגָמִין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהָבִינוּן יְיָ לִי׃ (ה) וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דִי פַקְדַנִי יְיָ׃ (ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

עד לאחר יום הכפורים כי בירידתו מן ההר נוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמ' ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנא' ויסעו ממוסרה

באור

ואחד עשה בצלאל, ואותו של משה יצא למלחמה, ואותו של בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונשבה. וכן הוא במדרש תנחומא. שזה הארון שעשה משה היה יוצא ונכנס עמהם למלחמה, אבל רבנן אמרי אחד היה ופעם אחת יצא ונשבה, וכן דעת רז"ל בכל מקום בתלמוד: (ג) ואעש. בצווי ע"י בצלאל, כמו שאמרנו בשם הרמב"ן: (ד) כמכתב הראשון, דהיינו את עשרת הדברים, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) ויהיו שם כאשר צוני, כבר פירשתיו: (ו) ובני ישראל נסעו. מה ענין זה לכאן? ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממסרות וגו' (במדבר ל"ג ל"א)? ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת ולא בחשוב, ותמצא שמנה מסעות ממוסרות להר ההר? אלא אף זו מן התוכחה. ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנה מסעות עד בני יעקן

תרגום אשכנזי

נען, דיא צו בני יעקן גע־הערען, אויף נאך מוסרה. אין דערזעלבען געגענד שטארב אהרן; דאזעלבסט ווארד ער בעגראבען, אונד זיין זאהן אלעזר טראט דען פריסטערליכען דיהנסט אן זיינער שטעללע אן. (ז) פאן דא גינג דער צוג נאך גדגד, פאן גדגד נאך יטבתה: איין לאנד, דאז אן בעכען קיינען מאנגעל האט. (ח) אום דיאזעלבע צייט זאנדערטע דער עוויגע דען שטאם לוי אויס:

יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו: (ז) מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם: (ח) בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי

תולדות אהרן בעת ההיא פסחים ע"ד, א'. הוריות י"ב, ג'

תרגום אונקלוס

נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: (ז) מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגּוֹד וּמִן גֻּדְגּוֹד לְיָטְבַת אַרְעָא נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִין: (ח) בְּעִידָּנָא הַהוּא

רש"י

וגו' [במדבר ל"ג] ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרה להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמנ' מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו עמכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגומר. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך מסע תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין

באור

ומשם למוסרה וגו' (רש"י), וזהו דעת רבותינו. ואולם לדעת הראב"ע נכנס ענין זה בכאן בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא, שלא יאמרו אם מת מה הועילה תפלתו? לכן אמר כי לא מת רק בשנת הארבעים, ובארות בני יעקן איננו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרו' ורבים כן. והלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר מדבר איתם. וכן משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד, רק הוא שם כלל לצלמונה גם פונן, ואובות, ויטבתה הוא המקום הנקרא באר, כי כן כתיב ומשם בארה. וזה טעם ארץ נחלי מים, כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו מים: ויכהן אלעזר, לפי שהזכיר מיתת אהרן וקבורתו. אמר שכהן אלעזר תחתיו, ויתכן שהתחיל כהונתו הגדולה באח' מן המקומות לצלמון ופונן וגו'. ולכן אמר משם נסעו הגדגדה, ובזמן שהבדיל ה' את שבט לוי לעמוד ולשרת וגו'. זהו עומק פשוטו של המקראות הללו לדעת הראב"ע. והרמב"ן מיישבים באופן אחר, ואמר, כי הר ההר גדול שבהרים ואורך פרסאות רבות, ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויקראו לו ההר לגדלו וארכו וכן אמרו רבותינו שהיה הר ע"ג הר, והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה, והיה במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחר הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר, ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב. כי המחנה הגדול הוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן, ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר, שנכנסו בו במקום שפל אשר היה ברגלי ההר, ואז צוה ה' למשה והעל אות' הר ההר שיעלה למעלה על ראשו הוא תחלת ההר. והנה עלו על ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות, ומת אהרן שם, והוא שנאמר וימת שם אהרן בראש ההר, והיה מיתתו במוסרה. ואפשר שהיו מקומות האלה בשמם נחשבים כהר עצמו, ויקרא ראש ההר, וכנגדו במישור מוסרת ושם כל אחד מוסרה, שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרה אשר בשפלה. והיו במקום אשר נקרא חשמונה בארות נקראו בארות בני יעקן שאנשי בני יעקן באים שם להשקות צאנם, ואין זה מקום בני יעקן, ולפיכך ראוי לומר שנסעו מבארות בני יעקן למוסרה ומשם למוסרות ומשם אל מקום בני יעקן, עכ"ד בקוצר, ונראים יותר מדברי הראב"ע,

לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ט) עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ (י) וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע

תולדות אהרן לשרתו תענית כ"ז, ב'. סוטה ל"ח, ב'. זבחים ט"ז, ב'. ערכין י"א, א': עמדתי מגלה כ"א, א': וישמע ברכות ל"ב, ב':

דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען צו טראגען, פֿאָר איהם צו שטעהן, איהם צו דיהנען אינד אין זיינעם נאמען דען זעגען צו ערטהיילען; זאָ וויא עס יעטצט נאָך איזט. (ט) דארום בעקאָממט דער שטאם לוי קיינען טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער זיינען ברידערן; זיין ערבגוט איזט דער עוויגע: וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, איהם פֿערהייסען האט. (י) איך שטאנד אלזאָ אים געבעטה פֿאָר דעם עוויגען זאָ לאנגע אלס פֿאָרהין, פֿיערציג טאגע אונד פֿיערציג נעכטע; אונד דער עוויגע ערהאָרטע מיך אויך דיזעס מאהל, זאָ דאס ער אייך ניכט אויפֿרייבען וואָללטע. (יא) ער שפראך פֿילמעהר צו מיר: אויף! געהע אויף דעם צוגע פֿאָר דעם פֿאָלקע הער, דאס זיא היניגעהן

תרגום אונקלוס

אַפְרֵישׁ יְיָ יַת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ (ט) עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי חוּלַק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִינּוּן אַחֲסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ (י) וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ (יא) וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אֱזֵיל לְמַטּוּל קֳדָם עַמָּא וְיֵיעֲלוּן וְיֵירְתוּן יַת

רש"י

הראשון: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טינו הם בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש נתעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגומר. אע"פי שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם:

באור

ואליה נטה המתרג' האשכנזי: (ח) לעמד לפני ה'. דהיינו לשרתו ולברך בשמו: לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו, הכהנים, והוא נשיאת כפים: (ט) עם אחיו. השבטים: ה' היא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי, הפסיק הענין בפסול וכתיבת הלוחות, במיתת אהרן וקבורתו, בכהונת אלעזר והבדלת שבט לוי, ועתה שב לתפלתו שעמד בה ארבעי' יום וארבעים לילה עד ששמע ה' אליו, וכן חבר המתרגם האשכנזי הענין על ידי מלות (אלזא) שהוסיף: לא אבה, כיחס ממה שאבה בתחלה, והטעם לא די שלא השחיתך אלא שאמר עוד אלי קום לך למסע ויירשו את הארץ, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יא) למסע, שם הפעל, כמו

לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ
חמישי (יב) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ (יג) לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ׃ (יד) הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ׃ (טו) רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה׃ (טז) וּמַלְתֶּם

ת״א ועתה וכו' שם ל״ג, ב'. שבת ל״א, א'. מגלה כ״ה, א'. סוטה י״א, א'. מנחות מ״ג, ב'. נדה ט״ז, ב'. עקדה שער ט״ו, וש' מ״ד: ולעבד עקרים מ״ב, פל״א: הן לה' חגיגה י״ב, ב': רק באבותיך עקדה שער כ״ז ומלתם שבת ק״ח, א'. סוכה כ״ג, א':

תרגום אשכנזי

אונד דאז לאנד אייננעה־מען, דאז איך איהרען עלטערן צוגעשוואָהרען איהנען צו געבען. (יב) אונד נון, ישראל! וואס פֿאָדערט דער עוויגע פֿאָן דיר, אלס דאס דוא כֿאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, עהרפֿורכט האבען, אין אללען זיינען וועגען וואנדעלן, איהן ליבען אונד איהם דיהנען; (יג) דאז הייסט, דיא געבאָטע דעם עוויגען אונד זיינע געזעטצע, דיא איך דיר יעטצט געבע, האלטען זאָללסט, אונד דיזעס צו דיינעם אייגנען בעסטען? (יד) זיהע! דער הימעל אונד אללער הימעל הימעל, דיא ערדע, אונד אללעס וואס דאריף איזט: דאז איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס. (טו) אללײן ער האט אײן וואָהלגעפֿאללען אן דיינען עלטערן געהאבט, אונד זיא דערגעשטאלט געליבט, דאס ער אויס אללען נאציאָנען איך, איהרע נאכקאָממען, ערוועהלט; וויא זיך יעטצט צייגט. (טז) איהר מיסט דאהער

רש״י

(יב) ועתה ישראל. אע״פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגומר: כי אם ליראה וגומר. רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים [ברכות ל״ג]: (יג) לשמור את מצות ה'. ורק ביה לא לחנם אלא לטובך כך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל. ואע״פ כן רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן׃ (יב) וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּכָל אָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵיהּ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (יג) לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ וְיָת קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין דְּיֵיטַב לָךְ׃ (יד) הָא דַּייָ אֱלָהָךְ שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא אַרְעָא וְכָל דִּי בַהּ׃ (טו) לְחוֹד בַּאֲבָהָתָךְ צְבִי יְיָ לְמִרְחַם יָתְהוֹן וְאִתְרְעֵי בִּבְנֵיהוֹן בָּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ (טז) וְתַעְדּוּן יָת טַפְשׁוּת לִבְּכוֹן וְקָדָלְכוֹן לָא

באור

לנסוע: (יב) ועתה, אחרי כל אלה אינו שואל מכם כי אם ליראה אותו: (יג) לטוב לך, וכל מה שהוא שואל ממך הוא רק לטוב לך, כי אם צדקת מה תתן לו וגו' (איוב ל״ה ז'): (טז) ומלתם

אֶת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ (יז) כִּי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃ (יח) עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃ (יט) וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כ) אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ

קמץ בז"ק

תולדות אהרן כי ה' מגלה ל"א, א': האל וגו' יומא ס"ט, ב'. עקידה מצות וסער נ"ה: לא ישא ברכות כ' ב'. מגלה ל"א, ה'. ר"ה י"ז, ב'. נדה ע', ב': את ה' פסחים כ"ב, ב'. קדושין ל', ב'. ב"ק מ"א, א'. סנהדרין נ"ו, ה'. מנחות מ"ב, ב'. בכורות ו', ב'. תמורה ד', א': ובו תדבק תמורה ג', א':

תרגום אשכנזי

דיא פֿאָרהויט אייערעס הערצענס בעשניידען, אונד ניכט מעהר זאָ הארטנעקיג זיין. (יז) דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט דער גאָטט אללער גאָטטער, אונד דער הערר אללער הערען; דער גראָסע, מעכטיגע אונד פֿורכטבארע גאָטט, דער ניכט נאך אנזעהען דער פערזאָן ריכטעט, אונד קיינע בעשטעכונג אננימממט; (יח) דער דעם וואיזען אונד דער וויטווע רעכט פֿערשאַפֿט, אונד דען פֿרעמדלינג ליבט, איהם שפייזע אונד קליידער צוגעבען. (יט) איהר מיסט גלייכפֿאַללס דען פֿרעמדלינג ליבען; דען אים לאנדע מצרים זייד איהר אויך פֿרעמדלינגע געוועזען. (כ) פֿאַר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע,

תרגום אונקלוס

תַקְשׁוּן עוֹד׃ (יז) אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַיָּנִין וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא וּדְחִילָא דְּלֵית קֳדָמוֹהִי לְמִסַּב אַפִּין וְאַף לָא לְקַבָּלָא שֹׁחֲדָא׃ (יח) עָבֵיד דִּין יִתָּם וְאַרְמְלָא וְרָחֵים גִּיוֹרָא לְמִתַּן לֵיהּ מְזוֹן וּכְסוּ׃ (יט) וּתְרַחֲמוּן יַת גִּיוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כ) יַת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל וּקְדָמוֹהִי תִּפְלַח

רש"י

לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדוני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו [מגילה ל"א]: ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש [בראשית כ"ח]: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבדו לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע:

באור

את ערלת לבבכם. זהו מליצה בלה"ק, והענין שיהיה לבבכם פתוח לדברי מוסר ותוכחה, וא"ת ותעדון ית טפשות לבכון, תרגם הטעם ולא המלות, לפי שאין זו מליצה נאותה בארמית: (יז) כי ה' אלהיכם. כל מקום שנאמר אלהיך אלהיכם ענינו הענין שאתם יודעים ומכירים שנקראים אותו בשם אלהי': אלהי האלהים ואדני האדנים. שם אל מורה על ענין אשר לו הרשות בממשלה לפעול, ולא יפול כי אם על בעל בחירה ורצון, כי על המוכרח בפעולותיו לא יאמר שהוא רשאי או בלתי רשאי. וכמו שיש ביכולת הכח גבוה מעל גבוה, ועליון על כלם, כן יש ביכולת הרשות והאדנות. וזהו אלהי האלהים ואדוני האדונים: (יח) עשה משפט יתום ואלמנה. אף על פי שהוא נשגב ומרומם הוא חונן את הנדכאים ועשה משפט יתום ואלמנה, שעל פי הרוב היתום והאלמנה עשוקים לפי שאין להם מי יעמוד לימינם. וכן אוהב את הגר, דבר גבוה שהגר אוהביו ורעיו רחוקים ממנו, ואין לו עוזר: (כ) אתו תעבד. כתב הרמב"ם ז"ל

תִּשָּׁבֵעַ׃ (כא) הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ (כב) בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
יא (א) וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תרגום אשכנזי

מוסט דוא עהרפורכט האבע, איהם דיהנען; איהם מוכט דיא אנהאנגען, אונד ביים זיינעם נאמען שווערעי. (כא) ער איזט דיין רוהם, אונד ער איזט דיין גאָטט: דער אום דיינעטוויללען דיזע גראָססע אונד פֿירכטערליכע דינגע געטהאן, דיא מיט אויגען געזעהן האסט. (כב) מיט זיבענציג פערזאָנען זינד דיינע פֿאָרעלטערן נאך מצרים געקאָממען; אונד יעטצט האט דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זאָ פֿיל זיין לאססען, אלס שטערנע אים הימעל זינד.
יא (א) ליבע אלזאָ דען עוויגען, דיינען גאָטט; בעאָבאכטע זיינע פֿאָרשריפֿט, זיינע געזעטצ־

תרגום אונקלוס

וּלְדַחֲלְתֵיהּ תִּתְקָרֵב וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּם׃ (כא) הוּא תּוּשְׁבַּחְתָּךְ וְהוּא אֱלָהָךְ דִּי עֲבַד עִמָּךְ יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא הָאִלֵּין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ׃ (כב) בְּשַׁבְעִין נַפְשָׁן נְחָתוּ אֲבָהָתָךְ לְמִצְרַיִם וּכְעַן שַׁוְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְמִסְגֵּי׃
יא (א) וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וְתִטַּר מַטְּרַת מֵימְרֵיהּ וּקְיָמוֹהִי

באור

המצוה הזאת היא מצוה כוללת כל התורה, כי עבודת האל תכלול כל המצות, ואולם יש לה כמו כן פרט, והוא שיבואו האל להתפלל אליו. כמו שאמרו במשנתו של רבי אליעזר בנו של ר"י הגלילי, מנין לעקר תפלה מן התורה מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד. ונכפלה זאת המצוה כמה פעמים: ובו תדבק, פעל דבק הונח בראשונה על ענין מקומי. והוא נגיעת דבר בדבר וחבורו עמו, עד שלא יפרד ממנו כי אם בכח, כאשר ידבק האזור אל מתני איש (ירמיה י"ג י"א). דבק לשון יונק אל חכו (איכה ד' ד'). והועתק אל הרדיפה בתמידות בלי רפיון אחרי הנרדף עד אשר יושג. וידביקו אחריו (שופטים כ' מ"ה), והושאל אל ענין רוחני בלתי מיוחס אל המקום, פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט), דבקה נפשי אחריך (תהלים ס"ג ט'), רק בחטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק (מלכים ב' ג' ג'). בהיות הענין מצוייר בנפש וחרות על לוחותיה, עד שלא ירף ממנה ולא יעזבנה, וזהו ענין ודבק באשתו (בראשית ב' כ"ד), שתהיה נפשו קשורה ונאחזת באהבת'. וביחס אל השם יתעלה נאמר ובו תדבק. שתהיה גדולתו ורוממתו תמיד על פניך, ולא תסור מלהתבונן בדרכיו. וא"ת ולדחלי' תתקרב, כדרכו להרחיק הגשמות. ואולם כבר הועתק הענין והושאל בלשון הקודש על דבר שאינו נופל תחת ענין מקומי. כאשר הראיתיך ורז"ל אמרו וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה? אלא הדבק בתלמידי חכמים ותלמידיהם כאלו הוא דבק בשכינה, כי הדבק בתלמידי חכמים ישמע מהם תמיד מספרי' כבוד אל וקדושתו. ועל ידי זה ידבק הענין בלבבו ולא יסור משם כל הימים: ובשמו תשבע. פעל השבועה לא נמצא בקל כי אם בנפעל. כי אין הנשבע פועל באמת, כי אם מקבל עליו חובת הלב לעשות ככל היוצא מפיו, והמשביע אותו הוא מכריחו ומחייבו לכך, והוא אם כן הפועל האמתי. והדבר אשר על ידו יבא רצון הנשבע במסורת החיוב וההכרח לקיים את השבועה, יבוא גם בי"ת השמוש. נשבעתי בה', השעור אני מקבל על נפשי חובת השבועה ע"י השם, וזהו ענין ובשמו תשבע, שתהיו מושבעים על ידו. ובכל עת שתשבעו בשם אלהי' אמת יהיה רצונכם קשור ונאסר לקיים את השבועה (ביים זיינעם נאמען זאָללסט איהר אייך פערבונדען ווערדען). זהו עומק פשוטו של מקרא לדעת הרמב"ן ז"ל, שאין השבועה בשמו גם לעת הצורך מצות עשה כלל, כי אם רשות גמור'. ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא מצות עשה בכל עת שנצטרך להחזיק ולקיים דבר או להרחיקו: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות (הראב"ע):

יא (א) משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו. עיין מה שכתב המתרגם בבאור פסוק וישמור

וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים׃ (ב) וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ ששי (ג) וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (ד) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ה) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־

צע, זיינע רעכטע אונד זיינע געבאָטע, צו אללען צייטען. (ב) בערענקט וואָהל, דיא איהר יעטצט פֿאָר מיר שטעהט, דאס איך ניכט צו אייערן נאכקאָממען רעדע, וועלכע דיאצילכטיגונג דעס עוויגען, אייערס גאָטטעס, ניכט וויססען, נאָך געזעהען האבען: זיינע גראָסע, זיינע שטארקע האנד, אונד זיינען אויסגעשטרעקטען ארם; (ג) דיא צייכען אונד מהאטען, דיא ער מיטטען אין מצרים, אן פרעה, קאָניג פֿאָן מצרים, אונד אן זיינעם לאנדע אויסגעאיבט האט; (ד) וואס ער אם העערע פֿאָן מצרים, זיינער רייטערייא אונד זיינען וואגען געטהאן: דא ער דאז וואססער דעס שילפֿמעערס איבער זיא הערשטראָמען ליס, אלס זיא אייך נאכזעטצטען, אונד זיא יאָ צו גרונדע ריכטעטע, דאס ניאמאנד מעהר פֿאָן איהנען צו זעהען איזט; (ה) וואס ער אייך אין דער וויסטע געטהאן האט, ביז איהר היהער געקאָממ־

תרגום אונקלוס

וְדִינוֹהִי וּפִקּוּדוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא: (ב) וְתִידְעוּן יוֹמָא דֵין אֲרֵי לָא יַת בְּנֵיכוֹן דִּי לָא יְדַעוּ וְדִי לָא חֲזוֹ יַת אוּלְפָנָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יַת רְבוּתֵיהּ יַת יְדֵיהּ תַּקִּיפְתָּא וּדְרָעֵיהּ מְרַמְמָא: (ג) וְיַת אָתְוָתֵיהּ וְיַת עוֹבָדוֹהִי דִּי עֲבַד בְּגוֹ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְכָל אַרְעֵיהּ: (ד) וְדִי עֲבַד לְמַשִּׁרְיַת מִצְרָאֵי לְסוּסָוָתְהוֹן וְלִרְתִיכֵיהוֹן דִּי אַטֵּיף יַת מֵי יַמָּא דְסוּף עַל אַפֵּיהוֹן בְּמִרְדַּפְהוֹן בַּתְרֵיכוֹן וְאוֹבְדִינוּן יְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין: (ה) וְדִי עֲבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא

רש"י

יא (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:

באור

משמרתי חקותי מצותי ותורותי (בראשית כ"ו ה'), משפט ותורה אחת הם, וזאת תורת האדם (שמואל ב' ז' י"ט), בתפלת דוד, כמו וזאת משפט. כמו שנאמר מה משפט הנער (שופטים י"ג י"ב): (ב) כי לא את בניכם. אנכי דובר, וכן בתרגום אשכנזי: את מוסר, עונש. והוא דרך כלל, ואחר כך יפרוט את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. ואת אותותיו וגו' שהעניש את מצרים, את ישראל דתן ואבירם. וזה הוא דעת המתרגם האשכנזי. ואולם אונקלוס תרגם ית אולפנא, כמו שתרגם ויסרו אותו אצל בן סורר ומורה ומלפין יתיה, אבל ויסרו אותו אצל מוציא שם רע תרגם וילקון יתיה: (ג) בתוך מצרים, לפי שיאמר אחרי כך ואשר עשה להם על הים לכן הוסיף מלת בתוך, ולא אמר במצרים לבד: (ד) על פניהם. כמו על ראשם, לפי שהפנים הם עיקר הראש אמר על פניהם: ויאבדם, הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם (הראב"ע): (ה) ואשר עשה לכם במדבר, דבר המן (הראב"ע), ואין זה דעת הרמב"ן אלא כמו שאמרנו למעלה שהכוונה על העונשים שנענשו ישראל על מרים במדבר, כמו על חטאת העגל ובתבערה וקברות התאוה

בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ (ו) וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (ז) כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ט) וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה

תלודות אהרן היקום פסחים קי"ט, א'. סנהדרין ק"י, א' וב':

מען זייר; (ו) וואס ער פֿערנער אַן דתן אונד אבירם, דען זאָהנען אליאב'ס, ראובן'ס זאָהנס, געטהאן האט: דא דיא ערדע זיך אויפֿטהאט, אונד זיא נעבסט איהרען הויזלייטען, צעלטען, אונד אללעם, וואס איהנען אנגעהאָרטע, מיטטען אין ישראל פֿערשלאַנג. (ז) מיט אייך רעדע איך, דיא איהר מיט איירען אויגען דיא גראָסען טהאטען געזעהן, דיא דער עוויגע געטהאן האט. (ח) בעאָבאכטעט אלזאָ אללע געבאָטע, דיא איך אייך יעטצט געבע: זאָ ווערדעט איהר געשטערקט ווערדען, אונד דאז לאנד ווירקליך איינגעהמען, וועלכעס איינצונעהמען איהר איבער דען ירדן געהען זאָללט; (ט) אונד ווערדעט לאנגע יאהרע בלייבען אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע איירען עלטערן, איהנען אונד איהרען נאכקאָממען צו

תרגום אונקלוס

הָדֵין: (ו) וְדִי עֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן דִּי פְּתָחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלָעַתִּינוּן וְיָת אֱנַשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִּי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: (ז) אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חֲזָאָן יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דִּי עֲבָד: (ח) וְתִטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְּתִתַּקְּפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: (ט) וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה [במדבר ט"ז] ולא פיותיה אלא מה אני מקיים נבקע כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואות. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם

באור

ודומיהם: (ו) ואשר עשה לדתן ולאבירם, ולא הזכיר קרח בעבור שהוא היה בעל מחלוקתו והיה נראה שהוא מתאבל ושמח במפלתו ולכן לא הזכירו רק ברמז ע"י דתן ואבירם שהם לא חלקו על משה לולי כתפתו במחלקות דברי קרח ועצתו: ואת בתיהם, נשיה' ובניה' (הרא"ב"ע). וכן ת"א והמתרגם האשכנזי: אשר ברגליהם, תחת ממשלתם ויכולתם: (ז) כי עיניכם הראת, כי אתכם אנכי דובר, אשר עיניכם הם הרואות וכו': (ח) ושמרתם, ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו את מצות השם (הרא"ב"ע). וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ט) ארץ זבת חלב,

לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס שביעי (י) כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃ (יא) וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ

תולדות אהרן והשקית שבת פ"ה, ח׳:

געבען, געשוואָרען האָט: אין דעם לאנדע, וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט. (י) דען דאז לאנד, אין וועלכעס דוא היני קאָממסט, עס איינצונעהמען, איזט ניכט וויא דאז לאנד מצרים, דאפֿאָן איהר אויסגעצאָגען זייד: אליוואָ דוא דיינען זאאמען אויסזעעסט, אונד מיט דיינער פֿיסע ארבייט דאז לאנד אנפֿייכטען מוסט, וויא איינען קאָהלגארטען; (יא) דאז לאנד, דאז איהר איינצונעמען איבער דען ירדן געהט, האט בערגע אונד טהאָלער, אונד בעקאָממט זיין וואססער דורך

תרגום אונקלוס

לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ (י) אֲרֵי אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִּי נְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דִּי זָרַעַתְּ יָת זַרְעָךְ וּמַשְׁקֵת לֵיהּ בְּרִיגְלָךְ כְּגִינַת יַרְקָא׃ (יא) וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן

רש"י

אבד עיניכם הלאות וגומר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל שיאמרו שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. יכול בגנותה הכתוב מדבר וכן אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה לפני וגו [במדבר י"ג] אדם אחד בנאן חם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים [בראשית י"ג] וצוען שבח מצרים היא שהיא מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואע"פ כן היא יפה מצוען [ספרי]. ובכתובות [קי"ב] דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאת משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגומר [בראשית מ"ז] אף היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמי' תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין

באור

עיין (ט' ב'): (י) כי הארץ. כן שיטת פרשיות הללו, מזהיר אותם לשמור מצות ה', כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו, ורעה מכל הארצות ללא שומרם, כי הארץ אשר אתה בא שמה איננה כארץ מצרים שאין צריכין למטר בין טובים ובין חטאים בטורח השקאת פרותיהם יש להם לחם, אבל ארץ ישראל אם אתם שומרים מצות ה' עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה עד אחרית' (הרמב"ן): והשקית. לפי שהאדמה בולעת המים היא שותה ואשר שופך עליה מים הוא משקה אותה: ברגלך. על ידי שאתה הולך אנה ואנה ומשקה אותה: והשקית ברגלך, ארץ מצרים הייתה צריכ' להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה, כמו שאתה משקה את גן הירק: (יא) הרים ובקעות, משובח ההר מן המישור, שבמישור בבית כור אתה זורע כור, אבל ההר בית כור ממנו חמשה כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו (רש"י), וכן יש דבר שבמישור משובח בהם כידוע, ומתעלת הארץ שהיו בה הרים ובקעות: למטר השמים. כמו ממטר:

הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ (יב) אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס (יג) וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־

הסר א'

רעגען פֿאָם הימּמעל: (יב) איין לאנד, אויף וועל־כעס דער עוויגע, דיין גאָטט, אכט האט; דיא פֿאָרזעהונג דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, איזט בעשטענדיג דארויף גע־ריכטעט: פֿאָם אנפֿאנגע דעס יאהרס ביז אן'ס ענ־דע. (יג) ווערדעט איהר אלזאָ מיינען געבאָטען גע־האָרכען, דיא איך אייך יעטצט געבע: דען עוויגען, איירען גאָטט, פֿאָן איירעס גאנצען הערצען אונד פֿאָן איירער גאנצען זעעלע צו ליבען, אונד איהם צו

ת"א למטר תענית ט', ב'. ב"ב י"ט, א': תמיד ברכות ל"ה, א'. ר"ה י"ז, ב': מראשית ר"ה ו', א', וח' א' וב', וט' ב', וט"ו ב': והיה וכו' סוכה מ"ו, ב'. סוטה מ"א, א'. תנחומא ל"ד, ב': לאהבה תענית ב', א': בכל לבבכם ברכות ט"ו, ב':

תרגום אונקלוס

לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא׃ (יב) אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ (יג) וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל

רש"י

ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות דורש שנא' להמטיר על ארץ לא איש [איוב ל"ח] אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירה עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא [בר"ה י"ז]: מראשית השנה. מר"ה נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש [סוכה מ"ו] וכן והיה אם שכוח תשכח [ברכות מ'] אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה [ר"ל במגילת חסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי הביאו משל לב' בני אדם שנפטרי' זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים וכן המשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום [ספרי]: לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא [שם]: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא [דניאל ו'] וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגומר [שם]. וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך [תהלים קמ"א]: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל

באור

(יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש, ארץ מצרים אין השגחת השם נכרת ונגלו' בה תמיד. לפי שהנילוס עולה ומשקה את הארץ, והאכרים ועובדי האדמה מוליכים את מימיו בצנורות ע"י כלי השאיבה לכל שדה ושדה, ואינם א"כ נושאים עיניהם למרום ומיחלי' למטר, אבל ארץ ישראל היא ארץ הרים ובקעות, ולמטר השמים תשתה מים, ויצטרכו למטר כל ימי השנה, פעם בהר ופעם בשפלה, והשם דורש אותה ומשגיח על צרכיה מראשית השנה עד אחריתה, ולולי שיפקוד אותה בגשמי רצון לא תזרע ולא תצמיח, ויפרש כל זה בפרשת והיה אם שמוע, כי בארץ ישראל

נַפְשְׁכֶם׃ (יד) וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ (טו) וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ (טז) הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ (יז) וְחָרָה אַף־

דיהנען; (יד) זאָ ווילל איך איירעם לאנדע רעגען געבען, צור רעכטען צייט, פֿריהרעגען אונד שפעטריגען: דאמיט דוא דיין געטריידע, מאָסט אונד אֶהל איינזאממעלסט; (טו) אונד ווילל פֿיר דיין פֿיה גראז וואכסען לאססען אויף דיינעם פֿעלדע, דאס דוא צו עססען האבעסט אין איבערפֿלוסע. (טז) היטעט אייך אבער, דאס אייער הערץ ניכט פֿערפֿיהרט ווערדע: דאס איהר עטווא אבווייכט, אונד אנדערן געֶטטערן דיענט, אונד זיא אנבעטעט; (יז) דער צאָרן דעס עוויגען ווירדע איבער אייך ענטברעננען, ער ווירדע דען הימזעל פֿערשלי־

תולדות אהרן ונתתי וכו' תענית שם: יורה שם ו', א' וב': יאספת ברכות ל"ה, ב' ול"ז א': ונתתי וכו' ברכות מ"ו, ב', ומ"ג א'. גיטין ס"ב, א': ואכלת יומא ע"ט, ב'. גיטין ס"א, ב': ועבדתם יבמות ע"ח, ב'. סנהדרין קי"ב, א':

תרגום אונקלוס

נַפְשְׁכוֹן: (יד) וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִידָנֵיהּ בַּכִּיר וְלַקִּישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ: (טו) וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע: (טז) אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן: (יז) וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ

רש"י

לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי[ספרי]: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם [שם]: יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים [תענית ו']: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה [שם] ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיו העטופים ללבן לקשיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין. ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר אם אתן דגנך וגומר כי מאספיו יאכלוהו [ישעיה ס"ב] ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל וגומר [שופטים ו']: (טו) ונתתי עשב בשדך, שלא תצטרך להוליכם למדברות [ספרי]. ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקדוש ברוך הוא אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירביון מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת [דברים ח']. וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"א וכן דוד אומר. כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגומר [שמואל א' כ"ו] ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו [ספרי] נמצא עשוי לו כנכרי:

באור

ההצלחה המדינית והאושר בעולם הזה תלוים במעשי יושביה: (יד) ונתתי וגו', דבר משה בשם שולחו: בעתו, בעת שהמטר טוב לעולם: יורה, היא הרביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש, רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (רש"י): (טו) ואכלת ושבעת, שב על דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך (הראב"ע). והיותר קרוב הוא לבהמתך, שיאכלו גם מבשר הבקר והצאן, וישתו את חלבם, והוא א"כ מוסב על כל הקודם: (טז) יפתה, יטה מדרך הטוב והישר לזולתו: (יז) ועצר את השמים, שורש

יְהוָ֜ה בָּכֶ֗ם וְעָצַ֤ר אֶת־הַשָּׁמַ֙יִם֙ וְלֹא־יִהְיֶ֣ה מָטָ֔ר וְהָ֣אֲדָמָ֔ה לֹ֥א תִתֵּ֖ן אֶת־יְבוּלָ֑הּ וַאֲבַדְתֶּ֣ם מְהֵרָ֗ה מֵעַל֙ הָאָ֣רֶץ הַטֹּבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יְהוָ֖ה נֹתֵ֥ן לָכֶֽם׃ (יח) וְשַׂמְתֶּם֙ אֶת־דְּבָרַ֣י אֵ֔לֶּה עַל־לְבַבְכֶ֖ם וְעַל־נַפְשְׁכֶ֑ם וּקְשַׁרְתֶּ֨ם אֹתָ֤ם לְאוֹת֙ עַל־יֶדְכֶ֔ם וְהָי֥וּ לְטוֹטָפֹ֖ת בֵּ֥ין עֵינֵיכֶֽם׃ (יט) וְלִמַּדְתֶּ֥ם אֹתָ֛ם אֶת־בְּנֵיכֶ֖ם לְדַבֵּ֣ר

ת"א ועצר תענית ב', ב', ז' ב'. ות' ב'. סנהדרין סס: ואבדתם ברכות ט"ו ב'. תענית ז', ב': ושמתם ברכות י"ג, ב'. קדושין ל', ב'. מנחות ל"ו ב': לבבכם ברכות ט"ו, ב': וקשרתם שם י"ד, ב': לטטפת זבחים ל"ד, ב': ולמדתם ברכות ט"ו, ב'. קדושין כ"ט ב', ול' א'. ב"ב כ"א, א': לדבר ברכות י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

סען, דאס קיין רעגען קאָממען; דיא ערדע ווירדע איהר געוועכס ניכט הערפאָרבּרינגען, אונד איהר ווירדעט גאר באלד צו גרונדע געהן, פערן פאָן דעם פאָרטרעפליכען לאנדע, דאז אייך דער עוויגע געבען ווילל. (יח) פאסט אלזאָ דיזע וואָרטע צו הערצען אונד צו געמיטהע, בינדעט זיא אייך צום צייכען אויף דיא האנד, אונד טראגט זיא אלס פאָרדערהויפטבינדע צווישען אייערן אויגען. (יט) לעהרט זיא אייערע זאָהנע, אום בעשטענדיג דאפאָן צו שפרעכען: ווען דוא צו הויזע זיטצעסט

תרגום אונקלוס

בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יַת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יַת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טַבְתָּא דַּייָ יָהֵיב לְכוֹן: (יח) וּתְשַׁוּוּן יַת פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן לְאָת עַל יֶדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן: (יט) וְתַלְּפוּן

רש"י

(יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט [חגי א']: ואבדתם מהרה. על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. [ספרי] משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיב' נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. איני נותן לכם ארכה [שם] ואם תאמרו והלא נתנה ארכה לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו [ספרי] היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים [ירמיה ל"א]: (יט) לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה

באור

עצר הונח על ההתנגדות וההכרח כנגד הנטייה. כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג ט"ו), שהוא היה נוטה ללכת מהם, והם הפצירו בו להמתין כנגד נטייתו, וכן ועצר את השמים, כי דרך השמי' לתת מטר, והשם יכריחם לבלתי נתון מטר. ולפיכך נקרא המושל עוצר, לפי שהוא מכריח לנטיית הנתונים תחת ממשלתו, אם אל חוקת הצדק או אל חפצו בלבד: יבולה, יבול הראוי לצאת ממנה: ואבדתם מהרה, שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה. על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם (הראב"ע): (יט) על לבבכם, שתתבוננו בהם ותזכרום תמיד: ועל נפשכם, שימשלו בנפש המתאוה, להטותה אל דרך האמת: לאות על ידכם, וכן לטוטפת בין עיניכם אפשר שיקשור האדם כל הדברים האלה על ידו אחת או יתנם בין עיניו או יכתבם על מזוזות ביתו? ולכן קבלו רבותינו שהכוונה רק על ארבע פרשיות, והם לאות, לסימן ולזכרון, ואמר כשתראו את האות תזכרו מיד את הדברים האלה שבעבור הבינותם ושמתם על לבב' שתעשו'. כי ראוי לכל משכיל אחרי חקירתו על דבר אשר מצא טוב לפניו לסמנו על ידי אות מה, כדי שלא יצטרך בכל זמן שיקרה לפניו מקרה לעמוד ולחקור עליו אם טוב הוא אם רע: (יט) לדבר בם. שגם הם ידברו בם, או כדי שיהיה לכם מקום לדבר בם, והמתרגם

בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ (כ) וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ (כא) לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס

מפטיר (כב) כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־

תולדות אהרן וכתבתם שם י"ד, א'. שבת ל"ב, א'. מנחות מ"ד, א': על מזוזות מנחות ל"ד, א': למען ירבו ברכות ח', א'. וט"ו א'. שבת ל"ב, ב', וק"ט ב'. יומא י"א, ב'. קדושין ל"ד, א'. ב"ק ק"י, ב'. חולין קל"ה, ב'. נשבע שם ל"ט, א'. עקדה שער ע"ו: לאהבה כתובות קי"א, ב':

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן יַת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְהוֹן בְּמֵיתְבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבְמְקִימָךְ׃ (כ) וְתִכְתְּבִינּוּן עַל מְזוּזִין וְתִקְבְּעִינּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃ (כא) בְּדִיל דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל אַרְעָא׃ (כב) אֲרֵי אִם מִטַּר תִּטְּרוּן יַת כָּל תַּפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִמְהַךְ בְּכָל אָרְחָן

תרגום אשכנזי

אָדער אויף דער רייזע ביזט, ווען דוא דיך היני לעגסט. אונד ווען דוא אויפשטעהסט. (כ) שרייבע זיא אויף דיא פפאסטען דיינעס הויזעס אונד אן דיינע טהארע: (כא) דאמיט איהר אונד איירע קינדער אויף דעם ערדרייכע, דאז דער עוויגע איירען עלטערן צוגעשווארען, עס איהנען צו געבען, לאנגע יאהרע בלייבען מאגט, זא לאנגע דער הימעל איבער דער ערדע זיין ווירד. (כב) דען ווען איהר אללע דיא געבאטע האלטען ווערדעט, דיא איך אייך צו טהון געביטע: נעמליך דען עוויגען, איירען גאטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואנדעלן, אונד איהם אנצוהאנגען;

רש"י

נוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגומר [ספרי]:

(כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו אל ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה [שם]: (כב) שמור תשמרון. אזהרה שמירת הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא

באור

האשכנזי תרגמו באופן שסובל שני הפרושים: (כא) כימי השמים על הארץ, כל זמן שירבו ימי השמים גם ימיכם וימי בניכם ירבו, וכן הוא בתרגום אשכנזי. והרשב"ם כתב כלומר מטר מן השמים והאדמה תתן את יבולה, ותמה אני מה ענין המטר והיבול לימי השמים: (כב) ללכת בכל דרכיו, מה הוא רחום אף אתה תהא רחום, הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים (רש"י), הוא מוחל למכעיסיו אתה תהא מוחל למכעיסך. הוא מטיב לטובים ולרעים ואתה תטיב לטובי' ולרעים: ולדבקה בו. שלא תאמר היום אעבוד אותו ומחר אעבוד אחרים ואחר כך אשוב אליו, אלא תהי' את ה' כדבר הדבוק בדבר תמיד לא יזח ממנו. ותכלול הדביקות בה' שתהי' זוכר אהבתו וחסדו וגדולתו תמיד, לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. עד שיהיו דברו עם בני אדם וכל מעשיו ועניניו ועסקיו כאילו אינגו עמה', אבל הוא לפני ה' (מלשון הרמב"ן

בּוֹ: (כג) וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם: (כד) כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם: (כה) לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם: ס (כו) רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה: (כז) אֶת־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר

ת"א לא יתיצב עקדה שער ט"ז:

תרגום אשכנזי

(כג) זאָ ווירד דער עוויגע אללע דיזע פֿאָלקער פֿאָר אייך אויסטרייבען, אונד איהר ווערדעט פֿאָלקער ערבען, דיא צאהלרייכער אונד מאָכטיגער זינד אלס איהר. (כד) אללע אָרטער, וואָהין איהר אייערן פֿוס זעטצט, זאָללען אייער זיין; פֿאָן דער וויסטע ביז צום לבנון, פֿאָן דעם שטראָמע פרת ביז צום אייסערסטען מעערע זאָלל איירע גרענצע רייכען. (כה) ניאמאנד זאָלל אייך ווידערשטאנד טהון קאָננען; שרעקקען אונד פֿורכט פֿאָר אייך ווירד דער עוויגע, אייער גאָטט, אויף אללע לענדער, דיא איהר בעטרעטעט, קאָממען לאססען: וויא ער אייך פֿערהייסען האט.

(כו) זיהע! איך לעגע אייך הייטע פֿאָר זעגען אונד פֿלוך: (כז) דען זעגען, ווען איהר דען געבאָטהען דעס עוויגען, איי=

רש"י

הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו: (כג) והוריש ה'. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי [ספרי]: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורי' מה השבח הזה שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים משאר האומות והם גבורים מכם: יתיצב איש וגו'. אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי' כעוג מלך הבשן [ספרי]: פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד. לשון בעיתת פתאום: מורא. לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם. והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך וגו' [שמות כ"ג]: חסלת פ' והיה עקב: (כו) ראה. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה.

תרגום אונקלס

דְּתִתְקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּיהּ: (כג) וִיתָרֵךְ יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן: (כד) כָּל אַתְרָא דִּי תִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלֵיכוֹן בֵּיהּ לְכוֹן יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן נַהֲרָא נַהֲרָא פְרָת וְעַד יַמָּא בַתְרָאָה יְהֵי תְּחוּמְכוֹן: (כה) לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא דִּי תִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לְכוֹן: (כו) חֲזוֹ דַּאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין: (כז) יָת בִּרְכָן אִם תְּקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד

באור

ז"ל): (כד) אשר תדרך כף רגלכם. להלחם בשבעה עממים. (הרשב"ם), ולפי פשוטו עם אותו הדור שנכנס לארץ, ועל הארץ שהיא מן המדבר ועד ים האחרון ידבר, ואולם לדעת רבותינו הכוונה אף על הכבוש בשאר ארצות בארץ שנער וארץ אשור: מן המדבר, דרום: נהר פרת, צפון: ועד הים האחרון, ממקום שאתם עומדים עכשיו בקצה דרומית מזרחית של ארץ ישראל עד הים האחרון במערב: (כה) פחדכם, לקרובים: ומוראכם, לרחוקים, וכבר באלנו ענין הפחד והמורא: (כו) ראה. לכל אחד ידבר (הראב"ע), ויתכן שהוא לשון בזוז והזמנה

תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם׃ (כח) וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ ס (כט) וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל׃ (ל) הֲלֹא־הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא

תולדות אהרן ונתתה סוטה ל"ו, ג': הלא וכו' שם ל"ג, ח':

רעם גאָטטעס, געהאָרכט, דיא איך אייך יעטצט געביטהע; (כח) דען פֿלוך אבער, ווען איהר דען געבאָטען דעס עוויגען, אייערס גאָטטעס, ניכט געהאָרכט, אונד פֿאָן דעם וועגע אבווייכט, דען איך אייך יעטצט פֿאָרשרייבע: דאס איהר נעמליך אנדערן געטטערן נאכפֿאָלגט, פֿאָן וועלכען איהר גאר ניכטס וויסט. (כט) ווען דער עוויגע, דייי גאָטט, דיך אין דאז לאנד ברינגט, דאהין דוא געהסט, אום עס איינצונעהמען; זאָ זאָללסט דוא דען זעגען אויף דעם בערגע גרזים, אונד דען פֿלוך אויף דעם בערגע עיבל אויסשפרעכען לאססען. (ל) דיזע בערגע ליגען יענזייטס דעם ירדן'ס וויט הינאיבער, געגען זאָננענאונטערגאנג: אין דער לאנדשאפֿט דעם פֿאָלקס כנען, דאז אויף דעם פלאטטען לאנ־

תרגום אונקלוס

יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ (כח) וּלְוָטִין אִם לָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתּוּן׃ (כט) וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ וְתִתֵּן יַת מְבָרְכַיָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִים וְיַת מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא דְעֵיבָל׃ (ל) הֲלָא אִינּוּן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אֲחוֹרֵי אוֹרַח מֶעָלֵי שִׁמְשָׁא בַּאֲרַע כְּנַעֲנָאָה

רש"י

על מנת אשר תשמעו: (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת כל העובד ע"א הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע"א ככופר בכל התורה כולה [ספרי]: (כט) ונתת את הברכה. כתרגומו ית מברכיא. את המברכים: על הר גרזים. כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניה' כלפי הר עיבל ופתחו בקללה [סוטה ל"ז]: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק. וזהו

באור

(אינטריעקליאָן), כמו הבה, לכה, ודומיהם, ואז אינו שומר לא המין ולא המספר: (כז) אשר תשמעו. אשר במקום אם: (כט) ונתת את הברכה. לשון הרמב"ן כתרגומו ית מברכיא, את המברכים: על הר גרזים, כלפי הר גריזים לשון (רש"י), ואיננו נכון כפי פשוטו. כי עדיין לא צוה כן במברכים, אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה, וטעם לפניכם שתבררו לכם מהן מה שתרצו, ואודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצוה והקללה אם לא תקיימו אות'. וזה כאשר אמר עוד ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ואח"כ אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גריזים והקללה על הר עיבל, והנה היא כתובה בפה, וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ראב"ע, ע"כ: (ל) הלא המה, נתן בהם סימן: אחרי, אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק, וזהו לשון אחרי, כל מקום שנאמ' אחרי מופלג הוא

הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה: (לא) כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ: (לב) וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם:

יב (א) אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן

תולדות אהרן וירשתם קדושין ל"ו, א': אלה וגו' פס ל"ז, א':

דע וואָהנט, געגען גלגל איבער, נעבען דעם האינע מורה. (לא) ווען איהר איבער דען ירדן געגאַנגען זיין ווערדעט, דאז לאנד איינצונעהמען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך איינגיבט: איהר ווערדעט עס איינגענאָממען אינד אייך דארין בעזעטצט האַבען; (לב) זאָ בעאָבאכטעט זאָרגפֿעלטיג אללע דיא געזעטצע אונד רעכטע, דיא איך אייך היינטע פֿאָרלעגע.

יב (א) דיזעס זינד דיא געזעטצע אונד דיא רעכטע, דיא איהר זאָרגפֿעלטיג צו בעאָבאכטען האבט, אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דער גאָטט אייערער עלטערן, דיר איינצונעהמען גיבט: צו אללען צייטען, זאָ לאנגע איהר אויף דיא

רש"י

לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דבריס שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפה: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. הוא שכם שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה [בראשית י"ב]. (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבאו ותירשו את הארץ:

תרגום אונקלוס

דיתיב במישרא לקביל גלגלא בסטר משרא מורה: (לא) ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא די יי אלהכון יהיב לכון ותירתון יתה ותיתבון בה: (לב) ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין:

יב (א) אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קיימין

באור

(רש"י): דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב, וטעם המקרא מוכיח שהם כשני דבורים, שנקדו בשני טעמים, אחרי נקוד פשטא ודרך נקוד במהפך, והוא דגש, ואם הי' אחרי דרך דבור אחד, היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפי (רש"י) וכן מתורגם: הישב בערבה. כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל. וההרים ארוכים (ולא ידעו באיזה הר יתנו את הברכה והקללה), והנה נוה באיזה מקום מההרי': מול. כמו נוכח: הגלגל. כמו וירדוף עד דן, או דרך נבוא' או שני שמות (כל זה מהרא"ע). לפי שבימי יהושע נקרא גלגל כמו שאמר היום גלותי חרפת מצרים, לכן אמר שמשה קראו כן בדרך נבואה, או ששני מקומות נקראו כן אחד בימי משה ואחד בימי יהושע: אצל, סמוך: אלוני מרה, הוא שכם, שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י"ב ו') (רש"י): (לא) כי אתם עברים, הטעם כן תחלו לעשות, ותהי' הארץ לעולם לנחלה לכם (הרא"ע), והכוונה שיחלו לשמור ולעשות המצות מיד אחר בואם לארץ, וזהו ושמרתם לעשות:

יב (א) אלה, עתה יתחיל לבאר הדינין הסתומים ולהוסיף מה שנתחדש במדבר ועיין בראש

יהוה אלהי אבתיך לך לרשתה כל־הימים אשר־אתם חיים על־האדמה׃ (ב) אבד תאבדון את־כל־המקמות אשר עבדו־שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את־אלהיהם על־ההרים הרמים ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן׃ (ג) ונתצתם את־מזבחתם ושברתם את־מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את־שמם מן־המקום ההוא׃ (ד) לא־תעשון כן

זעם ערדרייכע לעבען ווערדעט: (ב) איהר מיסט אללע דיא שטעללען צערשטערען, ווא דיא פֿאלקער, דיא איהר אויסטרייבט, איהרען געטטערן געדיענט האבען: אויף האהען בערגען, אויף היגעלן, אונד אונטער יעדעם גרינען בוימע. (ג) רייסט איהרע אלטערע איין, צערברעכט איהרע שטאנדזיילען, פֿערברעננט איהרע האינע; הויעט דיא געשניטצטען בילדער איהרער געטטער אום, אונד פֿערטילגט איהרען נאמען פֿאן דענזעלבען ארטע. (ד) דעם עוויגען, אייערם געטטע, זאללט איהר אויף דיזע ווייזע ניכט דיהנען;

ת"א אבד שם שם. ע"ז מ"ה, ב': עבדו ע"ז שם: ירשים סנהדרין מ"ז, ב'. ע"ז מ"ד, ב'. ונ"ב א'. חולין ט"ז, א': ותחת ע"ז מ"ה, ב'. נדה י"ג, א': ונתצתם סנהדרין ס"ט, ב'. ע"ז שם: ואשריהם פסחים מ"ח, א'. מכות כ"א, א'. ע"ז מ"ה, ב', ומ"ח א', ונ"ג ב': ואבדתם שבת ק"כ, ב'. סנהדרין נ"ו, ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז מ"ה, ב'. תמורה כ"ח, ב': לא וכו' שבת שם. פסחים מ"ח, א'. סנהדרין נ"ו, א'. וע"ח א', וקי"ב א'. מכות כ"ב, א':

תרגום אונקלוס

על ארעא: (ב) אבדא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן ענוף: (ג) ותתרעון ית אגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצלמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שומהון מן אתרא ההוא: (ד) לא תעבדון

רש"י

יב (ב) אבד תאבדון. אבד ואח"כ תאבדון מכאן לעוקר ע"ז שצריך לשרש אחריה [ע"ז מ"ה]: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס השנויה במשנה [שם] אבן שהבנה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. לכנות להם שם לגנאי בית גלייא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ [שם]: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים

באור

הספר: (ב) אשר עבדו שם הגוים וגו' את אלהיהם. ותיבות אשר אתם ירשים אותם הם כמו מאמר מוסגר: עץ רענן, כתרגומו אילן ענוף, כלומר אילן שענפיו מרובים ואדוקים שתחת צלו היו עובדים לאלילים: (ג) מצבתם, יתכן שהמצבה היא אבן שעליה היה נתון האליל, או כלי ההקטרה (פּאָסטאמענט סטאנדזייל[ע]): ואשריהם. אילן הנעבד, (רש"י), לדעת המתרגם האשכנזי הוא המקום שבו שתולים אילנות רבות והוא כמו יער קטן. אבל האילנות עומדים על סדר מה ויש מקום רחב ביניהם שסוככים בענפיהם ועושים צל, וכן נמצא בספרים הקדמונים שהיו עובדים במקומות הללו: ופסילי אלהיהם, הם העשוים מעץ, והעד תגדעון ואין גדיעה על דבר המתפרק כסלע ואבן, וכן בתרגום אשכנזי: (ד) לא תעשון כן הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישים שמו (הראב"ע והרמב"ן);

לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ה) כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה׃ (ו) וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃ (ז) וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם

תולדות אהרן לשכנו סנהדרין י"ח, ב': ובאת ר"ה ד' ב', ו' א'. חגיגה ד', ב': והבאתם ר"ה שם. חגיגה שם. זבחים ס', ב', בכורות נ"ג, א': מעשרותיכם חולין קל"ו, א': ובכרת שם קל"ה ב':

תרגום אונקלוס

כְּדֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (ה) אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְבֵית שְׁכִינְתֵּיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן לְתַמָּן׃ (ו) וְתַיְתוּן לְתַמָּן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְיָת מַעְשְׂרוֹתֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי תוֹרֵיכוֹן וְעָנְכוֹן׃ (ז) וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדּוּן בְּכֹל

תרגום אשכנזי

(ה) זאָנדערן צו דעם אָרטע הין, דען ער אויס אללען איירען שטעממען ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעטצען: צו דיזער זיינער רעזידענץ זאָללט איהר וואללען, דאָרטהין זאָללסט דוא קאָממען; (ו) דאָרטהין זאָללט איהר איירע גאנצען אָפּפער אונד אנדערע שלאכט־אָפּפער, איירע צעהנטען, איירע מילדע העבע, גע־ליברע אונד פרייאווילליגע גאבען, וויא אויך דיא ערשטגעבורטען איירעס גראָסען אונד קליינען פיּ־העס ברינגען; (ז) דא־יעלבסט פאָר דעם עוויגען, איירעס גאָטטע, פערצעה־רען: אונד אייך נעבסט

רש"י

בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם. לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב [ספרי]: (ה) לשכנו תדרשו. זה משכן שילה [ספרי]: (ו) זבחיכם. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך: ובכרות בקרכם. לתתם לכהן ויקריבום שם: (ז) אשר

באור

(ה) לשכנו תדרשו, לכבודו (מקום משכן כבודו), תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל, וממנו אמרו חכמים שכינה (הרמב"ן), וכן הוא בתרגום אשכנזי, וכן ת"א לבית שכינתיה: תדרשו, שתלכו שמה מארץ מרחק, ותשאלו אנה דרך בית ה'? ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה בית אל, כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם (הרמב"ן), וכן בל"א: (ו) עלתיכם, עולת חובה: וזבחיכם, שלמים של חובה (רש"י): מעשרתיכם, מעשר בהמה ומעשר שני (רש"י): תרומת ידכם, אלו הבכורים, שנאמר ולקח הכהן הטנא מידך (דברים כ"ו ד') (רש"י). ודרך הפשט לדעת הרמב"ן ז"ל, כל מה שאדם מרים מנכסיו להקדישו לגבוה נקרא תרומה, מלשון כל מרים תרומת כסף וגו, וכן אמר במכס ונתת לאלעזר הכהן את תרומת ה' (במדבר ל"א כ"ט), והיא חולין גמורין. ואמר תרומת ידכם, מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם, שלא נטעה בתרומת הכהנים. והזכיר בקרבן שלשת מיני הנדרים, והן האומר הרי עלי קרבן, והוא נדר, והאומר הרי זה קרבן, והוא נדבה, והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב, או שיביא בהמתו חולין אל הכהן, ויאמר הרי זה מידי לגבוה, וכל אלה חייבי' במחיצ': (ז) ושמחתם בכל משלח ידכם, הטעם ושמחתם אתם ובתיכם בכל משלח ידכם אשר ברכך ה' אלהיך: משלח ידכם, וכן אם לא שלח ידו, והענין המשתמש בדבר כרצונו ותפסו או מוכרו

אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ח) לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו׃ (ט) כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (י) וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם

ת"א לא תעשון זבחים קי"ו, ב', וקי"ז ב': איש וכו' שם קי"ז, ב' וקי"ח א': כי לא וכו' מגלה י', א'. זבחים קי"ט, א' וב':

אייערן הויזלייטען איין פערגניגען מאכען, מיט דעם, זאָ איהר דורך דען זעגען דעם עוויגען, אייערס גאָטטעס, ערוואָרבען האבט. (ח) איהר מיסט אללדא ניכט אלזאָ טהון, וויא וויר יעטצט הירטהון: איין יעדער וואס איהם בעליבט; (ט) דען נאָך זייד איהר ניכט צו דער רוהע אונד צו דעם בע־זיטצע געקאָממען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד. (י) איהר ווערדעט אבער איבער דען ירדן געהן, אונד אין דעם לאנדע וואָהנען, דאז דער עוויגע, אייער גאָטט, אייך צום ערבע געבען וויל: ער ווירד אייך רוהע פערשאפפען פאָר אללען אייערן פיינדען אומהער, אונד איהר ווערדעט זיכער

תרגום אונקלוס

אוֹשָׁטוּת יְדֵיכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ: (ח) לָא תַעְבְּדוּן כְּכֹל דִּי אֲנַחְנָא עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר כָּל דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי: (ט) אֲרֵי לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעָן לְבֵית נְיָחָא וּלְאַחְסָנָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: (י) וְתַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַחְסֵין יָתְכוֹן וִינִיחַ לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן מִסְּחוֹר

רש"י

ברכך ה'. לפי הברכה הבא [ספרי]: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגומר. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כשתעברו את הירדן מיד מותרי' אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה [זבחים ק"ט]: (ט) כי לא באתם. כל אותן י"ד שנה [ספרי]: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. זו שילה: נחלה. זו ירושלים [זבחים קי"ט]: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקו ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל [שופטים ג']

באור

ונותנו או זורקו לים הוא שולח ידו בו, ואם הדבר הוא שלו לפי שרשאי להשתמש בו לכל צרכיו נקרא משלח ידו: (ח) איש כל הישר בעיניו. עושה, והטע' כי ישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם ולאכל שלמים לפני המשכן, אבל באיזה מקום שיהי' המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל, וגם כן אינו חייב להביא בכורו' ולא מעשר בהמה ומעשר שני, והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבוא לשם, וכן אחרי זריקת הדם והקטר החלבים בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה, כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה, אבל אוכלים אותם במחנ' וחוץ למחנ', והנ' אין להם בכל ענין הקרבנו' חובה רק איש הישר בעיניו יעשה, על כן צוה בכאן כי אחרי המנוח' והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחוב' למקום ידוע ונבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות ויאכלו שם במחיצה לפני ה' (הרמב"ן): (י) וישבתם בטח, בטח הוא תואר פעל הישיבה, כלומר שתשבו ישיבה בטוחה: (יא) מבחר

מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני (יא) וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָֹה׃ (יב) וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃ (יג) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (יד) כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָֹה

תולדות אהרן והיה וכו' סנהדרין כ', ב': מבחר כריתות כ"ז, א': השמר זבחים ק"ו,א', וקי"ח ב':

אינד רוהיג וואָהנען; (יא) אלסדאן זאָללט איהר אן דען אָרט, דען דער עוויגע, אייער גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאַמען דאָזעלבסט רעזידירען צו לאססען: דאָרטהין זאָללט איהר אללעס דאָזיניגע ברינגען, וואס איך אייך געביטע: איירע גאַנצען אָפּפער אונד אנדערע שלאַכטאָפּפער, איירע צעהנטען אונד מילדע העבע, אונד דיא אויסערלעזענען געליבדע, דיא איהר דעם עוויגען צו עהרען געלאָבען ווערדעט. (יב) דאָזעלבסט זאָללט איהר פֿערגניגט זיין פֿאָר דעם עוויגען, איירעם גאָטטע: איהר, איירע זאָהנע אונד טאָכטער, קנעכטע אונד מעגדע; וויא אויך דער לוי, דער אין איירען טהאָרען איזט: דען דיזער ווירד קיין טהייל אונד קיין ערבגוט אונטער אייך בעקאָממען. (יג) היטע דיך, דאס דוא דיינע אָפּפער ניכט אן יעדעם אָרטע, דער דיר אין דיא אויגען פֿעללט, דאַרברינגעסט; (יד) זאָנדערן אן דען אָרט, דען דער עוויגע אין איינעם

תרגום אונקלוס

סְחוֹר וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן׃ (יא) וִיהֵי אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן לְתַמָּן תֵּיתוֹן יָת כָּל דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן מַעְשְׂרוֹתֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יֶדְכוֹן וְכָל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן דִּי תִדְּרוּן קֳדָם יְיָ׃ (יב) וְתֶחְדּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתֵיכוֹן וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוֵיכוֹן אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן׃ (יג) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תַסֵּיק עֲלָוָתָךְ בְּכָל אַתְרָא דִּי תֶחֱזֵי׃ (יד) אֱלָהֵן בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ

רש"י

ואין זו אלא בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה [שמואל ב' ז']: שמה תביאו וגו'. למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביא מן המובחר: (יג) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר [ספרי]: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם

באור

נדריכם, מלמד שיביא מן המובחר (רש"י): (יב) ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמתיכם, הכל בכלל בתיכם הנאמר למעלה, וכאן הוסיף הלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחל' כאשר יש לך (הרמב"ע): (יג) השמר לך. הזהיר פעם שנית על זה כדי להוציא בשר תאוה שמותר לזבחו

בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ
וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ:
(טו) רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח
וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל:
(טז) רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם: (יז) לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל
בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ

ת"א שם וכו' סנהדרין ל"ד, ב'. זבחים קי"ז, א', וקי"ח ב': רק וכו' ברכות ט"ו, א', ול"ב א'. תמורה ל"א, א' וב': כצבי בכורות ל"ג, א': על הארץ פסחים ט"ז, א', וכ' א', וכ"ז א' וב'. חולין ל"ב, א', ול"ח ב', ומ"ד א': לא תוכל פסחים כ"ד, א', ול"ו ב'. יבמות ע"ב, ב', וע"ג א'. ב"מ נ"ו, א'. מכות י"ז, ב', וי"ט ב'. זבחים נ"ה, א'. חולין סח, ב'. כריתות ד', ב': דגנך ביצין ת"ו, א'. חולין קל"ו, א'. בכורות י"א, א':

תרגום אונקלוס

בחדא משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעביד כל די אנא מפקד לך: (טו) לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי אלהך די יהיב לך בכל קרויך מסאבא ודכיא ייכלינה כבשר טביא ואילא: (טז) לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תשדיניה כמיא: (יז) לית לך רשו למיכל בקרויך מעשר עיבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות

דיינער שטאממע ערוועהלען ווירד: דארטהין זאללסט דוא דיינע גאנצען אפפער ברינגען, אונד דאזעלבסט אללעס פערריכטען, וואס איך דיר געביטע. (טו) יעדאך קאננסט דוא אין אללען דיינען טהארען, נאך אייגענעם בעליבען, שלאכטען אונד פלייש עססען: נאך דעם זעגען דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, דען ער דיר בעשידען האט; דאזעלבסט קאן דער אונרייגע מיט דעם ריינען עססען, זא וויא איין רעה אדער איינען הירש. (טז) נור דאז בלוט זאללסט איהר ניכט עססען, זאנדערן אויף דיא ערדע גיסען, וויא וואססער. (יז) אלליין דען צעהנטען פאן דיינעם געטריידע, מאסט אונד אהל, דיא

רש"י

הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת"ל רק [חולין י"ז]: תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה [בכורות ט"ו יבמות ע"ג]: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל [ויקרא ז'] הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אע"פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים [ספרי חולין ע"ד]: לא תאכלו. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: (יז) לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי

באור

בכל מקו'. ובעבו' שהשלמי' הם קודש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמר על בשר תאו' שמות' הטמ' והטהו' לאכול יחדיו (פירוש הראב"ע): (טו) כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזב'. ולשון רש"י כצבי וכאיל לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקבה: רק הדם, אעפ"י שאמרתי לך שאין בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו (רש"י); (יז) לא תוכל. אינך רשאי: לאכל בשעריך, מעשר דגנך וגו',

וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃ (יח) כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדֶּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ (יט) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ׃ ס (כ) כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה

תולדות אהרן ותרומת פסחים ל"ו, ב'. מכות י"ז, א'. מנחות כ"ז, ב'. חולין ק"כ, ב'. מעילה ט"ו, ב': כי ירחיב חולין ט"ז, ב', ופ"ד א': תאוה עקרים מ"ג, פט"ו:

תרגום אשכנזי

ערשטגעבורטען דיינעס גראָסען אונד קליינען פֿיהעס; אונד אללע געליבדע, דיא דוא געלאָבען ווירסט, אללע פֿרייאווילליגען געשענקע אונד מילדע העבע: דאַרפֿסט דוא אין דיינען שטאָרטען ניכט פֿערצעהרען; (יח) זאָנדערן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זאָללסט דוא זאָלכעס פֿערצעהרען: דוא, דיין זאָהן אונד דיינע טאָכטער, דיין קנעכט, דיינע מאגד, אונד דער לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט; אונד דיר פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, מיט דעם, וואס דיינע הענדע ערוואָרבען, איין פֿערגניגען מאכען. (יט) היטע דיך, דאס דוא דען לוי ניכט פֿערלאססעסט, זאָ לאנגע דוא אויף דיינעם ערדרייכע לעבסט. (כ) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע גרענצען ערווייטערן ווירד, וויא ער דיר פֿערהייסען; אונד דוא שפריכסט: איך

תרגום אונקלוס

יְדָךְ: (יח) אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִינֵיהּ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְתֶחְדֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ: (יט) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵיוָאָה כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ: (כ) אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי

רש"י

כיולא בו ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני ישראל להורישם [שופטים א'] יכולי' היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מער' המכפלה ולא יבוסי' היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שנק' יבוס כך מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים [שמואל ב' ה'] צלמים שכתבו עליהם את השבוע': ובכורות בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה'. לפנים מן החומה: והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך: (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר: על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל: (כ) כי ירחיב וגו'. למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר

באור

עם הלוים ידבר, גם בישראל במעשר שני על דעת רבים, ובכרת בקרך ולאכן עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהני' בכלל ישראל, כמו ואלו אתכם (דברי' כ' י"ח) שדבר עם שני שבטי' וחצי נבד, וכן אך פדה תפדה (במדבר י"ח ט"ו), עם ישראל ידבר. והטעם מי שהוא חייב לפדות, וכן לאכול בשעריך וכן לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו (הראב"ע): (יט) השמר לך, הוסיף להזהיר שלא לעזוב את הלוי לפי שאין לו חלק ונחל' ואתה על אדמתך: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך, אין טעם הרחבה זאת כאותה שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' ויספת לך עוד שלש ערים (דברים כ' ח' ט'), שאם כן לא הי' בשר תאו' מות' בבואם

נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר׃ (כא) כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ׃ (כב) אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר

ת"א כי ירחק קדושין כ״ו, ב׳. חולין י״ז, א׳. תמורה י״ב, א׳: וזבחת יומא ע״ה, ב. חולין כ״ח, א׳, ול״ב א׳, וע״ד א׳, ופ״ה ב׳, וק״ב א׳: אך כאשר חולין י״ז א׳, וכ״ח ה׳, בכורות ט״ו, א׳, ול״ב א׳:

מאַכטע פֿלייש עססען; וויל דיר עטווא דיא לוסט אנגעקאָממען, וועלכעס צו עססען: זאָ קאננסט דוא נאָך וואָהלגעפֿאללען פֿלייש עססען. (כא) דער אָרט, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעטצען, דירפֿטע צו וייט אב פֿאָן דיר זיין; דוא קאננסט דאהער פֿאָן דיינעם גראָססען אונד קליינען פֿיה, דאז דיר דער עוויגע געגעבען, זאָ שלאַכטען, וויא איך דיר בעפֿאָהלען, אונד נאך הערצענסלוסט אין דיינען שטעדטען פֿערצעהרען. (כב) יעדאָך ווירד עס געגעססען, וויא מאן רעה אָדער הירש איסט: דער אונדייניג איסט מיט דעם רייגען

תרגום אונקלוס

נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא: (כא) אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ: (כב) בְּרַם כְּמָא דִי מִתְאֲכִיל תְּשַׁר טַבְיָא

רש"י

אלא מתוך רחבת ידך ועושר [חולין פ״ד]: בכל אות נפשך וגו׳. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים: (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני: (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו׳. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אף מה צבי ואיל חלבן מותר

באור

לארץ, אבל שם נאמר כי יכרית ה׳ אלהיך את הגוים האל׳ אשר ה׳ אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים אשר יזכיר בכל מקום, ואז נבדיל שלש ערים, וכן עשה יהושע. ואחרי כך אמר כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך. וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם, אבל כאן אמר כאש׳ דבר, והם הגוים האלה אשר ה׳ אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה (הרמב״ן): אבלה, הס״א נוספת: כי תאוה נפשך, כי אכילת בשר לא היתה מצויה בימים הקדמונים כמו בזמנינו, ולא היו אוכלים בשר כי אם לפרקים ולתאוה רבה: (כא) כי ירחק, אין הטעם שיהי׳ מותר בהרחקת מקום בלבד, שאם כן יהיו יושבי ירושלים הסמוכים אסורים בבשר תאו׳. אבל עם כל ישראל ידבר, ואמר להם כי כאשר ירחיב ה׳ את גבולכם, ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהי׳ לכם בשר החולין מותר. כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר בחר ה׳ ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו (ומה שאינו נוהג בכל אינו נוהג במקצת) (רמב״ן): וזבחת מבקרך וגו׳ כאשר צויתך, למדנו שיש צווי בזביח׳ האיך ישחוט והן הלכות שחיט׳ שנאמרו למש׳ בסיני (רש״י), ואמרו בספרי כאשר צויתיך, מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיט׳. והענין שבקדשים נאמר ושחט ושחטו, ושחיט׳ בל״הק נופל על הכרת סימני הצואר, ומה שנאמר וישחטם בדב׳, הוא מליצה שזבח אותם כמו טבחה ומעת׳ אמר שיזבח החולין כאשר צויתיך בקדשים, שהוא בסימני הצואר (מדברי הרמב״ן): (כב) אך, הכוונ׳ שהשחיט׳ תהי׳ כמו שחיטת קדשים, אבל

יֵחָדָו יֹאכְלֶנּוּ׃ (כג) רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־הַבָּשָׂר׃ (כד) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ (כה) לֹא תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃

ת"א רק חזק פסחים י"ז, ב', וכ"ב ב'. סנהדרין נ"ט, א'. מכות כ"ג, ב'. חולין ק"א, ב': כי הדם זבחים ל"ה, א': ולא תאכל פסחים כ"ב, ב'. חולין ק"ב, א', וע"ב ב': לא תאכלנו חולין סס

צואממען. (כג) נור זייא דארין זארגפעלטיג, דאס דוא דאז בלוט ניכט עססעסט; דען דאז בלוט איזט דיער לעבענסגייסט, אונר דוא זאללסט דען לעבענסגייסט ניכט מיט דעם פליישע פערצעהרען. (כד) דוא זאללסט עס ניכט עססען, זאנדערן וויא וואססער אויף דיא ערדע גיסען. (כה) ווען דוא דאז בלוט ניכט איסעסט, זא טהוסט דוא, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען רעכט

תרגום אונקלוס

ואילא בן תיכלינה מסאבא ודכיא כחדא ייכלינה: (כג) לחוד תקיף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא: (כד) לא תיכלינה על ארעא תשדיניה כמיא: (כה) לא תיכלינה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי

רש"י

אף חולין הלבן מותר ת"ל לך: (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה. ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה את צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. אזהרה לאבר מן החי [חולין ק"ב]: (כד) לא תאכלנו. אזהר' לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האיברים: למען ייטב לך וגו'. צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו

באור

לא האכילה, וכן מתורגם בל"א; (כג) רק חזק, ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו, לפיכך הוצרך לומר חזק דברי ר' יהודה, ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות, אם הדם שהוא קל להשמר ממנו, שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק"ו לשאר מצות. ודברי ר' יהודה נאותין אל הפשט, שאף אם הדם נפשו של אדם קצה ממנו, אפשר שהיו רבקים ורגילים בו בהיותם במצרים, כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים. והם אלילי היער והשדה (וואלדגעטצען), כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא י"ז ז'), וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב י"ז). והיתה העבוד' הזאת באכיל' מן הדם, כי היו מקבצי' את הדם לשדים, והם אוכלים עליו, וממנו, וחשבו שע"י זה יתנבאו ויעשו פעולות נפלאות וכבר הזכיר מזה הרב המור' ז"ל. ולא שיהי' זה הטעם באסור אכילת הדם, שהרי הכתוב מפרש טעמו, כי הדם הוא הנפש וגו'. אבל מזה הטעם היו שטופים בו ורדופים אחריו עד מאוד, כדרך המון בני אדם המשתוקקים לדעת את העתיד ולעשות מעשים מבהילים ומהבילים, וכל תועבות האלילים והעצבים נולדו על ברכי הילד ההוא. ולזה הוצרך לכפול האזהרה מאכילת הדם פעמים רבות, ואמר רק חזק לבלתי אכול את הדם, שלא יתפתה לטענו' המסיתים ואל ישעה בדברי שקר. ומן הטעם ההוא בעצמו נצטוינו בכסוי הדם, שהוא הפך העבודה ההיא, ובעבור שלא היו רגילים בו כי אם הציידי' ואנשי השדה, אשר שם ירקדו השעירי', לא באה המצו' ההיא כי אם בדם החיה והעוף אשר יצוד בשד' וביער, ולא חשש אם ישפך דם הבהמ' הביתית. (מדברי הרמב"ן בשנוי לשון): (כה) למען ייטב לך, שלא יאכל נפש בהמה. שתשחי' נפשו ונפש בניו אחריו, על כן לבניך אחריך: כי תעשה הישר, כי אם לא תאכל דם אז תעשה

(כו) רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ (כז) וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ (כח) שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי
(כט) כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

ת"א רק קדשיך נזיר כ"ה, א'. בכורות י"ד, ב'. תמורה י"ז, ב': תשא נזיר כ"ה, א': תמורה י"ח, א: ועשית נזיר סס זבחים כ"ב, ב', וע"ה ב', ופ"ה א', וק"ד א'. חולין ל', א'. תמורה י"ז, ב': ודם וכו' פסחים ע"ז, א'. סנהדרין מ"ב, א', ע"ז נ"א, א' זבחים ק"ו, א': כי יכרית עקרים מ"ב, פ"ד:

איזט ; זאָ ווירד עס דיר, אונד דיינען קינדערן נאך דיר, וואָהל געהן. (כו) דאַ-היינגעגען, וואס דוא פאָן געהייליגטען זאכען האסט, אונד דיינע געליבדע, מוסט דוא אויפלאדען ; אונד דאמיט אן דען אָרט קאָמ-מען, דען דער עוויגע ער-וועהלען ווירד. (כז) דאַ-זעלבסט זאָללסט דוא דיינע בראנדאָפּפער, זאָוואָהל פלייש אלס בלוט, אויף דען אלטאר דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, דארברינ-גען ; פאָן דען אַנדערן אָפּפערן אבער זאָלל דאז בלוט אויף דען אלטאר דעס עוויגען, דיינעס גאָט-טעס, געגאָססען אונד דאז פלייש פערצעהרט ווער-דען. (כח) מערקע אונד בעפאָלגע אללע דיזע וואָר-טע, דיא איך דיר געָ-ביטע, דאמיט עס דיר אונד דיינען נאכקאָממען אויף עוויג וואָהל געהע : ווען דוא דאז טהוסט, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, גוט אונד רעכט איזט. (כט) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיזע פאָלקער, וועלכע דוא צו פערטרייבען

תרגום אונקלוס

תַּעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ (כו) לְחוֹד קוּדְשָׁךְ דִּי יְהוֹן לָךְ וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ׃ (כז) וְתַעְבֵּיד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וְדִמָא עַל מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִתְּשַׁד עַל מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵּיכוּל׃ (כח) טַר וּתְקַבֵּיל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּתַקִּין וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (כט) אֲרֵי

רש"י

ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם [מכות כ"ג]: (כו) רק קדשיך. אף על פי שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לכרות את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל. ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקרבו [ספרי]: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך [משלי

באור

היפך בעיני ה': (כו) רק קדשיך, עולת ושלמים ונדרים: תשא, תשאם, כלומר תביאם אל המקום הנבחר: (כז) הבשר והדם, ומנא' והולך דם זבחיך ישפך והבשר תאכל: והבשר תאכל, עם הכהן ידבר אם הוא בכו' או חטאת או אשם והשוק והחזה, ואם שלמים יאכל רבם הישראלי (הרמב"ע): (כח) כי תעשה, אם תעשה: (כט) כי יכרית, גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב, כי אם לא יגלה את הגוים לא ירחיב את גבולו (הרמב"ע) ולפי מה שכתבנו

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ (ל) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ (לא) לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת

תרגום אשכנזי

הינגעהסט, פָֿאַר דיר אויסראָטטען ווירד: דוא ווירסט איהר לאנד איינ־נעהמען, אונד דארין וואָה־נען; (ל) זאָ היטע דיך, דאס דוא איהנען, נאכדעם זיא פָֿאַר דיר פֿערטילגט זינד, ניכט נאכוואנקעסט, דאס דוא ניכט איהרען גאָטטערן נאכפֿאָרשעסט, אונד שפריכסט: וויא דיזע פֿאָלקערן איהרע גאָטטערן געריהנט האבען, זאָ וויל איך איך טהון. (לא) דוא זאָללסט דעם עוויגען, דיי־נעם. גאָטטע, אויף דיזע וויזע ניכט דיהנען; דען זיא האבען איהרען גאָטטערן געטהאן, וואס דעם עוויגען איין גרייעל איזט,

רש"י

כ"ג] ואם שניתה אפשר תשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה [ספרי]: את כל הדברים. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה [שם]: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובתיה דא לדא נקשן [דניאל ה'] ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו [תהלים ק"ט] מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת אלילים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו [שמות כ"ב] דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת אלילים לעבד' בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניה'. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם אמר רבי עקיבא אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו:

תרגום אונקלוס

יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְתָרָכָא יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וְתֵירַת יָתְהוֹן וְתִתֵּב בְּאַרְעֲהוֹן׃ (ל) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תִתְּקַל בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוֹן מִן קֳדָמָךְ וְדִלְמָא תִתְבַּע לְטַעֲוַתְהוֹן לְמֵימַר אֵכְדֵּין פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד כֵּן אַף אֲנָא׃ (לא) לָא תַעְבֵּיד כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָל

באור

למעלה יפה נדבקת הפרש' הזאת שבי' האזהרה מלדרוש לע"ז, ובבאה אחריה בנבואת השקר, עם אסור אכילות הדם, שגם הי' הרחקה מתועבות המתקדשי' למען יתנבאו: (ל) פן תנקש, אונקלוס תרגום לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכובתיה דא לדא נקשן (דניאל ה' ו'), ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם (רש"י). וכן בתרגום אשכנזי (נאכוואנקסט): איכה יעבדו. כדרך שעבדו הגוים האלה את אלהיהם, כן אעשה גם אני לכבוד השם. לחשבך שהעבודה היא רצויה, אך הם עבדו לזרים ואתה נעבוד לאל חי: (לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא, לפי שהיתה ידיעתם וליודם באלהיות שוא ותוהו, נמשך מזה שגם עבודתם תועבה. על דרך משל לפי ליודם שהאליל אכזרי היו מקריבים בני אדם לפניו, מבלי לחוס ולחמול אף על בניהם ובנותיהם, ומזה תקיש על השאר, שכלם תועבת ה' אשר שנא:

יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֣ר שָׂנֵ֔א עָשׂוּ֙ לֵאלֹ֣הֵיהֶ֔ם כִּ֣י גַ֤ם אֶת־בְּנֵיהֶם֙ וְאֶת־בְּנֹ֣תֵיהֶ֔ם יִשְׂרְפ֥וּ בָאֵ֖שׁ לֵאלֹהֵיהֶֽם׃

יג (א) אֵ֣ת כָּל־הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁ֤ר אָנֹכִי֙ מְצַוֶּ֣ה אֶתְכֶ֔ם אֹת֥וֹ תִשְׁמְר֖וּ לַעֲשׂ֑וֹת לֹא־תֹסֵ֣ף עָלָ֔יו וְלֹ֥א תִגְרַ֖ע מִמֶּֽנּוּ׃ פ

(ב) כִּֽי־יָק֤וּם בְּקִרְבְּךָ֙ נָבִ֔יא א֖וֹ חֹלֵ֣ם חֲל֑וֹם וְנָתַ֥ן אֵלֶ֛יךָ א֖וֹת א֥וֹ מוֹפֵֽת׃

תולדות אהרן לא תוסף עקרים מ"ג, פי"ו:

אונד פֿאָן איהם געהאסט ווירד. זיא פֿערברעננען זאָגאר איהרע זאֶהנע אונד טאֶכטער דען געֶטטערן צו עהרען.

יג (א) אללעס, וואס איך אייך בעפֿעהלע, זאָללט איהר גענויא בעאָבאכטען: ניכטס דאצו טהון, ניכטס דאפֿאָן נעהמען. (ב) ווען איין פראָפֿעט אָדער טריימער אונטער אייך אויפֿשטעהט, אונד גיבט דיר איין פֿאָרצייכען אָדער וואונדער:

תרגום אונקלוס

דִמְרַחַק קֳדָם יְיָ דִי סָנֵי עַבְדִין לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן:

יג (א) יָת כָּל פִּתְגָמָא דִי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ: (ב) אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ

רש"י

יג (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרון לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים [ספרי]: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר

באור

יג (א) לא תוסף, כבר אמרנו שהתוספת גם הוא מגרעת כי על ידה ישוב העיקר טפל והטפל עיקר: (ב) אות או מופת, כל ענין מושג המורה על מציאת דבר זולתו נקרא אות בל"הק, או סימן בלשון רז"ל. ונראה שאות מלשון הגידו האותיות לאחור (ישעי' מ"א כ"ג), שעל הרוב הסי' ההוא מורה על דבר שיהי' עדם שיושג, אם שהוא נמשך ומסובב ממנו. או דומה אליו דמיון מה, וע"י כך נתעור' ע"י הסי' ההוא לזכו' המסומ' כדרך הזכרון להתעורר ע"י הדברים הדומים, כענין הקשת בענן, שאמר עליה, והית' לאות ברית ביני ובין הארץ והי' בעננ' ענן על הארץ ונראת' הקשת בענן וזכרתי את הברית וגו', שיהי' זכרון הברית נמשך ומסובב מראיית הקשת. וכן כאשר יאמר הנביא דבר שעתיד להיות. כגון שיהי' הארץ עמנו, יאמר לכן יתן ה' לכם אות. שיקרא שם בן אשת הנביא עמנואל, שהוא סימן לדבר שיהי' בדומ' לו. וכן מה אות כי אעלה בית ה' (ישעיה ל"ח כ"ב), שיקדם להודיע לו דבר המורה על עלייתו. ומופת יהוא פעולה נשגבת מכח התולדות, המכרעת את הנפש להאמין בדבר הפועל ההוא, ולהודות שהוא שליח השם אשר לו הכח והממשלה לעשות במערכת התולדות כרצונו. מעתה אות ומופת נרדפים הנה, שהמופת גם הוא אות על שליחת השליח, סימן ועדות ורא' על כל אשר ידבר בשם ה'. וכן האות כאשר יהי' ענין נפלא ונשגב מן הטבע יקרא מופת. והן נבדלות מנד כאשר אמרנו, שכל מופת אות ולא כל אות מופת. ואמרו בספרי אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדבר' התור' בשני לשונות. הכונ' שבענין הזה אות ומופת הוראה אחת להם, שהוא ענין נפלא המור' על דבר ומכריע להאמין בו. מעתה יאמר ונתן לך אות או מופת, כגון שיאמר אני הנביא שלוח אליכם מאת השם. שתעבדו עבודה זרה פלונית, וזה לכם האות שהוא שלחני, כי למחר יהי' כך וכך. או יעש' דבר פלא אחד, לבדר בו שהוא שליח השם הנכבד. ולוה שלא נשמע אל דברי הנביא, ולא נשמע באותותיו ובמופתיו, כי הנה מושכל ראשון הוא. שהנותן אות או מופת להכחיש מציאת השם יתעלה או חכמתו, או חסדו וטובו עם בריותיו לב"ת, הוא סותר ומכחיש את דברי עצמו סתירה גמור' ומוחלטת, כי הדבר ידוע שכל המכחיש שלמות אחת

(ג) וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃ (ד) לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא כִּי מְנַסֶּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לָדַעַת הֲיִשְׁכֶם אֹהֲבִים אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃

תולדות אהרן כי מנסה סס סס:

(ג) דאז פֿאָרצייכען אָדער וואונדער טריפֿט אויך איין, דאפֿאָן ער געזאגט האט; דאביי אער אבער שפריכט: לאסט אונס אנדערן גאט־טערן פֿאָלגען, דיא איהר ניכט קאָננט, אונד איה־נען גאָטטעסדיענסט ער־ווייזען; (ד) זאָ זאָללסט דוא דען וואָרטען דיזעס פראָפֿעטען אָדער טריי־מערס ניכט געהאָרכען: דען דער עוויגע, אייער גאָטט, וויל אייך איף דיא פראָבע שטעללען, אום אן דען טאג צו ברינגען, אָב איהר איהן, דען עוויגען,

תרגום אונקלוס

נְבִיָא אוֹ חָלֵם חֶלְמָא וְיִתֵּן לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא׃ (ג) וְיֵיתֵי אָתָא וּמוֹפְתָא דִּי מַלֵּיל עִמָּךְ לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתִּינוּן וְנִפְלְחִינוּן׃ (ד) לָא תְקַבֵּיל לְפִתְגָּמֵי נְבִיָא הַהוּא אוֹ לְחָלֵם חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי מְנַסֵּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לְמִידַע הַאִיתֵיכוֹן

רש"י

יהי כא חורב על הגזה וגומר [שופטים ו']: או מופת. באר (ס"א ונתן עליך אות. בשמים דכתיב והיו לאותות ולמועדי': או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב). אע"פ כן לא תשמע לו וא"ת מפני מה נותן

באור

תשלמות הבורא, הוא כופר בכולם. והאומר ד"מ שאין לדק ויושר השם יתעלה לבלי תכלית, הוא מכחיש גם את יכלתו וידיעתו, וכן בכלם. אי אפשר שיודה באח' משלמות הבורא יתעל' ויכחיש הנשארים, וזהו יחוד שמו הגדול. שכל השלמיות כלם בלי גבול ובלי תכלית אחת הם בחקו. ומיוחדות בתכלית היחוד, ואיך אם כן יבדר ויצא. דאי' שהוא שליח השם היכול על הכל. והוא בעצמו מכחיש בתשלחו? לכן הנביא האומר בשם ה' דבר ונותן אות או מופת, לריך שיסכי' הדבר ההוא עם כל מה שידענו בכח השכל מעלם הבורא ומתשיגיו, ואם לאו נביא שקר הוא, שהוא סותר את דברי עלמו. מנת' אם יבא האות או המופת ההוא להדיח מעל ה' וללכת לעבוד אלהים אחרי', כגון שיאמר השם הנכבד אנאני שתעבדו לפעור כי הי' שותף עמו בתעש' בראשית. שהוא סותר לאמתתו יתעל', או שתאמינו שהשם הוא בעל תכלית או גשם או מעות משפט, והכלל כל מה שיתנגד לאחת תשלמיות המיוחדות בחקו בלי פרוד והבדל'. הנה הוא סותר דברי עלמו, ומעיד בעלמו שהוא שקר דבר, ומה לך עוד לחקור אחריו. לדעת אם המופת ההוא אמת אם לא? אחרי שהוא מזוייף מתוכו, ואין לך ראי' גדול מזו. לכן אמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. והב' מלות כל הפרש' כמו שכתב הרמב"ן ז"ל במתנבא לעבוד ע"ז, אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי תור' רבותינו דרשו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה. כגון שיתיר את החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט נביא שקר יעשה לו, אבל אם יתי' זה לקלת הימים להוראת שעה, כגון אליהו בהר הכרמל, אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יגזנו: (ד) כי מנסה, עיין באור והאלהים נסה את אברהם, והטעם הוא נותן לכם יד ומקום להוציא מחשבות לבכם אל הפועל ולהרגיל אתכם באמונתו עד שתתחזק האמונ' ותהי' תכונה בנפשכם, כי אם תראו נפלאות מחודשות ומעשים נוראים מבהילים ואף ע"פ כן לא תרהו ולא תפחדו ולא תשקרו באמונתו, כי אם תהיה נאמנים בבריתו, תתחזק האמונה בלבבכם ותמשול בכל כחות ומדות הנפש לרדות בם כרלון ה'. וענין לדעת שתשוב הידיעה בכח להיות ידיעה בפועל על ידי המעשה, שעל ידי הבחינה והנסיון ההוא יתברר ויוודע תוקף אהבתכם:

(ה) אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת־מִצְוֺתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃ (ו) וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (ז) כִּי יְסִיתְךָ

קמץ ברביע

ת"א אחרי ה' סוטה י"ד, א', ול"ט ג': והנביא סנהדרין פ"ה, ו': מן הדרך שם פ"ט, ע"ב: ללכת שם שם: ובערת חולין ק"ה, א': כי יסיתך קדושין ס', ב'. סנהדרין כ"א, א', וס"ה ב'. ע"ז נ"ו, ב'. חולין ד', ב':

איירען גאָטט, פֿאָן גאנ־צעם הערצען אונד פֿאָן גאנצער זעעלע ליבט. (ה) דעם עוויגען, איירעם גאָטט, זאָללט איהר נאכ־פֿאָלגען: פֿאָר איהם עהר־פֿורכט האבען, זיינע גע־באָטהע האלטען, זיינער שטימע געהאָרכען, איהם דיהנען אונד איהם אנהענגען. (ו) יענער פּראָפֿעט אָדער טריימער אבער זאָלל געטאָדטעט ווערדען, ווייל ער אבפֿאלל געלעהרט האט: פֿאָן דעם עוויגען, איירעם גאָטטע, דער אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט, אונד אויס דעם שקלאפֿענהויזע ערלאָזט האט; (אונד דיא אבזיכט געהאבט) דיך אויס דעם וועגע צו פֿערפֿיהרען, דען דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צו געהן געבאָטהען. אויף זאָלכע ווייזע זאָללסט דוא דען באָזען וועגשאפֿפֿען. (ז) ווען דיך דיין לייבליכער ברודער, דיין זאָהן, דיינע טאָכטער, דיין וויב אין

תרגום אונקלוס

רַחֲמִין יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן: (ה) בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן תְּהָכוּן וְיָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן וְיָת פִּקּוּדוֹהִי תִּטְּרוּן וּלְמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִפְלְחוּן וּבְדַחַלְתֵיהּ תִּתְקָרְבוּן: (ו) וּנְבִיָּא הַהוּא אוֹ חָלֵם חֶלְמָא הַהוּא יִתְקְטִיל אֲרֵי מַלֵּיל סָטְיָא עַל יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּדְפַרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא לְאַטְעָיוּתָךְ מִן אָרְחָא דִּי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בַּהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: (ז) אֲרֵי יְמַלְכִינָךְ אֲחוּךְ בַּר אִמָּךְ אוֹ

רש"י

לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמרו. תורת משה [ספרי]: ובקולו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבודו. במקדשו: ובו תדבקון. הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה. סרה. דבר מן המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דישטו"רנא בלע"ז: והפודך מבית עבדים. אפילו אין לו עליך אלא שפדאך דיו: (ז) כי

באור

(ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו, כמי שהולך אחרי מורה דרך לא יסור ימין ושמאל כי הוא בוטח עליו שיביאו למקום חפצו: תדבקון, הנו"ן נוסף; (ו) סרה. תואר בפעל ורחל בתו באה (בראשית כ"ט ו'), כמשפט התואר הבא במקום שם המקרה. והענין דבר מעוות וסר מדרך הישר. ובלש"י דישטור"נר בלע"ז, והוא בל"א (אבווענדונג): המוציא אתכם וגו' והפדך, לא (כמ"ש הרמב"ן) שבשביל זה אינך רשאי לסור ממנו', כי כל זה הוא אות ומופת. והנה גם הוא בא ומופתו בידו. אלא שמחוייב אתה להדבק באל אמת מצד השכל וכמו שאמרנו, אבל אחרי שהתאמ' מציאותו ושלמותו מצד השכל. הרי כל הנסים שנעשו לך במצרים ועל הים מידו הם באים, ועליך לשמור מצותיו ומשפטיו, לכן יומת הנביא ההוא, אם הוא מקרבך, ולפיכך אמר ובערת הרע מקרבך. והעד שכן הוא הכוונה ממה שאמר בסמוך (י"א), להדיחך מעל ה' אלהיך המוציא וגו' ולהלן אין כאן לא אות ולא מופת, ולא נאמר שם המוציא וגו' להכחיש מופת שקר, כי אם לתת טעם למה שאמר וסקלתו באבני', שהוא חייב סקיל' בעבור שבקש להדיחך מעל ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים, ונתן לך חקים ומשפטים ועליך לשמרם: (ז) כי יסיתך כל עלם שסופה

אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ (ח) מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ (ט) לֹא־תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל

תולדות אהרן מאלהי סנהדרין ס"א, ב': לא תאבה שם ע"ג, ב': ולא תחמל שם כ"ט, ב', ול"ג ב', ול"ו ב', ופ"ה ב'. מכות י"ב א':

תרגום אשכנזי

דיינען ארמיען, אָדער דיין הערצענספריינד הײמליך פערפיהרען ווילל; אונד שפריכט: קאָממע! וויר וואָללען אנדערן גאָטטערן דיהנען! דיא וועדער דוא נאָך דיינע עלטערן גע־קאננט האבען; (ח) פאָן דען גאָטטערן דער פאָל־קער, דיא אום אייך הער וואָהנען: זיא מאָגען אייך נאהע, אָדער ענטפערנט פאָן אייך זיין, פאָן איינעם ענדע דער ערדע ביז צום אנדערן; (ט) זאָ וויללינע איהם ניכט איין, אונד גיב איהם קיין געהאָר. אויך זאלל דיין אויגע זיינער ניכט שאָנען, דוא זאָללסט קיין ערבארמען מיט איהם

תרגום אונקלוס

בְּרָךְ אוֹ בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ חַבְרָךְ דִּי כְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ׃ (ח) מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ דְּרַחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ (ט) לָא תֵיבֵי לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא תְרַחֵים וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃

רש"י

יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי [שמואל א' כ"ו] אמיטר"א בלע"ז שמסיאו לעשות כן: אחיך. מאב: או בן אמך. אח מאם [קידושין פ"ו]: חיקך. השוכבת בחיקך ומחממת בך אפקיי"דא בלע"ז וכן מחיק הארץ [יחזקאל מ"ד] מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ. זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו [ספרי]: (ט) לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו [שם] לפי שנא' ואהבת לרעך כמוך [ויקרא י"ט] את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו [שמות כ"ג] לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו.

באור

פורענות קורא אותה הסתה, ותסיתני בו לבלעו חנם, אשר הסתה אותו איזבל אשתו, ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד (הרשב"ם) וברש"י אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי (שמואל א' כ"ו י"ט), אמיטר"א בלע"ז, שמסיאו לעשות כן ואיני יודע לכוונו בלשון ההוא, והנראה שצ"ל איננציטר"א בלע"ז. והוא בל"א (אנטרייבען ערריילען): אשת חיקך, השוכבת בחיקך ומדבקה בך (כן הוא ברש"י כ"י. ובדפוס נשתבש), אפיקי"א בלע"ז, (אף הוא נשתבש בדפוס וכצ"ל, והוא אפיסע"ע, בל"א אנקלעבענד אנהענגענד), וכן מחיק הארץ (יחזקאל מ"ג י"ד), מיסוד התקוע בארץ: רעך אשר כנפשך, רעך אשר הוא לך כנפשך: (ח) מקצה הארץ, או מאלהי העמים אשר הם מקצה הארץ ועד קצה הארץ: (ט) לא תאבה, בלב: ולא תשמע, במעשה: ולא תחוס, אף שהוא אהובך: ולא תחמול, אף שהוא אדם: ולא תכסה

וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ (י) כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ
יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ
וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ (יא) וּסְקַלְתּוֹ
בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים׃ (יב) וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר
הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס (יג) כִּי־תִשְׁמַע
בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר׃ (יד) יָצְאוּ
אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ

תולדות אהרן כי הרג סנהדרין ל"ד, ב', ול"ה ב'. עקדה שער כ"ג: וכל ישראל שם פ"ג, ב': באחת וכו' סנהדרין י"ג, ב'. ב"ק פ"ב, ב': יצאו ברכות ל"א, א'. כתובות ס"ה, א'. ב"ב י', א'. סנהדרין ע"ו, א'. וקי"ב א':

האבען, אונד דיא זאכע ניכט בעדעקקען; (י) זאָנדערן אומבּרינגען זאָללסט דוא איהן: דיינע האנד זייא צוערשט אן איהן, איהן צו טאֶדטען, אונד זאָדאן דיא ה'אנד דעס גאַנצען פֿאָלקס. (יא) שטייניגען מוסט דוא איהן, דאס ער שטערבע: וויל ער דיך פֿאָן דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, האט אבפֿיהרען וואָללען, דער דיך אוים דעם לאנדע מצרים, אוים דעם שקלאַפֿענהויזע געפֿיהרט האט; (יב) דאמיט דיא געזאממטע נאַציאָן עס האֶרע אונד זיך פֿירכטע, אונד נימאנד אונטער אייך פֿערנער דערגלייכען באָזעס אונטערנעהמע. (יג) ווען דוא פֿאָן איינער דער שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צור וואָהנונג גיבט, דיא נאכריכט האֶרסט: (יד) עס זייא איין רוכלאָזעס געזינדעל פֿאָן דיר זעלבסט אויסגעגאנגען, אונד האבע דיא איינוואָה-

תרגום אונקלוס

(י) ארי מקטל תקטליניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא: (יא) ותרגמיניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: (יב) וכל ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך: (יג) ארי תשמע בחדא מקירויך די יי אלהך יהיב לך למיתב תמן למימר: (יד) נפקו גברין בני רשעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך

רש"י

לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך [ויקרא י"ט] על זה לא תחוס: ולא תחמול. לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: (י) כי הרוג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות [ספרי]: ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הנרגם להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. פרט לירושלים שלא נתנה לדירה [ספרי]: כי תשמע לאמר. אומרים כן יצאו וגומר: (יד) בני בליעל. בלי עול שפרקו עולו של

באור

עליו. אף שהוא ממשפחתך וקרוביך לא תכסה משאת חרפה על קרוביך ותגלה הדבר: (י) כי הרוג תהרגנו, כשיצא מב"ד חייב על פי שמועתך: בראשונה, אלו הי' כתוב ראשונה הי' תואר אל היד, ועתה שנאמר בראשונה צריכים אנחנו אל הכלל אשר זכרנו פעמים רבות, והוא שכל שם המופשט מהתואר בא בלשון הקודש בסימן נקבה: (יא) וסקלתו, פירש מה תהא מיתתו: (יב) ויראון, הנו"ן נוסף: (יד) בני בליעל, בלי עול, שפרקו עולו של מקום (רש"י), והוא מספרי. ורד"ק אמר שהוא כנוי לרשע. כגון תפלה שלא יעלה ולא יצליח. והנכון שהוא הפוך המעל', שאין בקרבם מעלת האדם, והם נעדרים ומשוללים מכל מעלה, (ונל"א נידער-

אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃ (טו) וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ (טז) הַכֵּה תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ (יז) וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־

ת"א ודרשת סנהדרין מ', א', ו', ב': והנה אמת שם ע"ב: הכה תכה ב"מ ל"א, ב'. סנהדרין קי"א, ב': החרם שם קי"א, ב': ואת בהמתה שם קי"ב ב'. תמורה ה', א': לפי חרב סנהדרין נ"ב, ב': כל שללה סנהדרין ק"א, א', וקי"א ב'. חולין פ"ט, א': ושרפת סנהדרין קי"א ב':

תרגום אשכנזי

נער זיינער שטאדט פֿערפֿיהרט אונד געשפראָכען: קאָמט, וויר וואָללען אנדערן גאָטטערן דיענען! דיא איהר ניכט קעננט; (טו) דוא ווירסט גענויא אונטערזוכען, נאכפֿאָרשען אונד דיך בעפֿראגען: אונד פֿינדען, דאס דער בעריכט וואהר אונד געוויס, אונד דיזע שאנדטהאט אונטער אייך געשעהן זייא; (טז) זאָאללסט דוא דיא איינוואָהנער דערזעלבען שטאדט מיט דער שערפֿע דעס שווערדטעס נידערהויען, דיא שטאדט, נעבסט אללעם, וואס דארינען איזט, ביז אויף דאז פֿיה, צור שערפֿע דעס שווערדטס פֿערדאמנען. (יז) דיא זעממטליכע בייטע דער שטאדט אבער זאָללסט דוא מיטטען אויף דער שטראסע צוזאממען ווערפֿען; אונד זאָדאן דיא שטאדט מיט איהרער גאנצען בייטע אנצינדען,

רש"י

מקום [שם]: אנשים. ולא נשים [סנהדרין פ"ב]: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכ':(טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב ובשאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות [שם]. במקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב [דברים י"ט] ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב [שם י"ז] ולמדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. אם אינך יכול להמית במית' הכתוב' בהם המיתם באחרת

תרגום אונקלוס

וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָא דִי לָא יְדַעְתּוּן: (טו) וְתִתְבַּע וְתִבְדוֹק וְתִשְׁאַל יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא כַּוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ: (טז) מִמְחָא תִמְחֵי יַת יָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגָם דְּחָרֶב גַּמַּר יָתַהּ וְיַת כָּל דִּי בַהּ וְיַת בְּעִירַהּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב: (יז) וְיַת כָּל עֲדָאַהּ תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְתָאַהּ וְתוֹקִיד בְּנוּרָא יַת קַרְתָּא

באור

טרעפֿטיגע): (טו) היטב, תואר פעל בדרישה והחקיר' והשאל': אמת נכון, קיום אחר קיום לחזק: (טז), לפי חרב, כמו גגל פי הרב, פי הוא הגד החדוד והשנון: החרם, כתרגומו גמר, ועניינו כליון נמרץ, והעד לפי חרב: אתה. את העיר, שתהרוס הבתים ותנתוץ כל בניני': לפי חרב, מוסב על הבהמה, או שיהי' חרב שם כולל כל כלי ברזל העשוים להרוג ולנתוץ חומות בתים ומגדלים: (יז) ואת כל שללה, רכושה אשר הוא לשלל, כי אם אין בעלים הכל הוא לשלל ולבז: ושרפת באש, על הרוב כשאת' מולא שריפ' אתה מולא באש, וכשאתה מולא רחילה אתה מולא במים, והוא מטבע הלשון: כליל, מוסב על פעל השרפה, כלומר שלא ישאר מהעיר ומשללה כלום, והוא תאר הפעל (אדווערביום) ובא בפלם שם המקרה בלי שמוש כדינו, והרלב"ע שלא הי' בידו הכלל הזה פי' כליל לה' אלהיך, כלה לה' אלהיך בעבור כבוד

שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ (יח) וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ (יט) כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי

יד (א) בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה

תולדות אהרן כליל שם שם: תל שם שם: ולא ידבק שבת ל"ו, א'. פסחים מ"ח, א'. סנהדרין קי"א, ב'. מכות כ"ב, א'. ע"ז י"ג, ב', ומ"ב א', ומ"ח ב': ונתן שבת קנ"א, ב'. ביצה ל"ב, ב'. יבמות ע"ט, א': בנים קדושין ל"ו, א'. ב"ב י', א'. חגיגה פ"ג, א', י"ד. עקדה שער ע': לא תתגודדו עקרים מ"ד, פ"מ. יבמות י"ג ב'. מכות כ', א': קרחה מכות שם. מנחות ל"ז, ב':

אונד דעם עוויגען דיינעם גאָטט, צו עהרען, פֿאָלליג פֿערברעננען לאססען: זיא זאָלל עוויג איין שטיינהויפֿען בלייבען, אונד ניאמאהלס ווידער ערבויעט ווערדען. (יח) פֿאָן דעם פֿערבאננטען לאס ניכט דאז מינדעסטע אין דיינען הענדען בלייבען: דאמיט דער עוויגע פֿאָן זיינעם צאָרנע נאַכלאססע, אונד שענקע דיר בארמהערציגקייט; זאָ דאס ער זיך דיינער ערבארמע, אונד דיך ווידער פֿערמעהרע, וויא ער דיינען פֿאָטערן צוגעשוואָרען: (יט) אין זאָ פֿערן דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכסט, אונד זיינע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרטראגע, האַלטעסט: דאס דוא אַלזאָ טהועסט, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, רעכט איזט.

יד (א) איהר זייד קינדער דעם עוויגען, איירעס גאָטטעס; איהר מיסט אייך אַלזאָ בייא איינער לייכע קיינע וואונ-

תרגום אונקלוס

וְיָת כָּל עֲדָאָהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּתְהֵי תֵּל חֲרִיב לְעָלַם לָא תִתְבְּנֵי עוֹד׃ (יח) וְלָא יִדְבַּק בִּידָךְ מִדַּעַם מִן חֶרְמָא בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְיִתֵּן לָךְ רַחֲמִין וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגֵּינָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ (יט) אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃

יד (א) בְּנִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְחַמְּמוּן וְלָא תְשַׁוּוֹן מְרַט

רש"י

[מ"ב ל"א]: (יז) לה' אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה' מחרון אפו. שכל זמן שעכו"ם בעולם חרון אף בעולם:

יד (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי

באור

השם תשרפנו, והוא כנגד הטעמים: לה' אלהיך, לשמו ובשבילו (רש"י): תל. מגדלת הר גבוה ותלול (הרמב"ע), שיהא גל חרבות: (יח) ולא ידבק בידך, דרך מליצה למי שעסק בדבר מאוס וסרוח ודומה על ידו שאינו נדבק בה כלום מן הדבר ההוא: מאומה, שם לדבר שלא נודע, ובא בסימן נקבה כדרך כל דבר שלא נודע מינו: (יט) כי תשמע, אם תשמע:

יד (א) לא תתגודדו, כדכתיב ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים, לא תתנו גדידה וקרחה בבשרכם, כדרך שהאמוריים עושים, לפי שאתם בנים של מקום, ואתם ראויים להיות נאים, ולא גדודים ומקורחים (רש"י): בין עיניכם, אצל הפדחת, ובמקום אחר הוא אומר ולא

בין עיניכם למת: (ב) כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על־פני האדמה: ס (ג) לא תאכל כל־תועבה: (ד) זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים: (ה) איל וצבי ויחמור ואקו ודישן

ת"א כי עם קדושין ל"ו, ב': זאת הבהמה זבחים ל"ד, ב'. חולין ע"ח, א'. וע"ה ב'. בכורות י', א': איל וצבי זבחים סה. חולין סה:

תרגום אשכנזי

דען איינשניידען, אויך קיינע פלאטטע צווישען דען אויגען שעערען: (ב) דען דוא ביזט איין דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגעס פאָלק, אונד דיך האט דער עוויגע אונטער אללען פאָלקערן אויף דעם ערדבאָדען ערוועהלט, זיינע לייבנאציאָן צו זיין. (ג) דוא זאָללסט ניכטס שייענסווירדיגעס עססען. (ד) פאָן פיערפיסיגען טהירען קאָננט איהר עססען: אָכסען, שאַפע, ציגען; (ה) הירשע, רעהע,

תרגום אונקלוס

בין עיניכון על מית: (ב) ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא: (ג) לא תיכול כל דמרחק: (ד) דין בעירא די תיכלון תורין אימרין דרחלין וגדין דעזין: (ה) אילא וטביא ויחמורא

רש"י

שאתם בניו של מקום ואתם ראוין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר ולא יקרחו קרחה בראשם [ויקרא כ"א] לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. כל שתעבתי לך [חולין ק"ד] כגון צרם אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. בא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום. בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד ה) זאת הבהמה. איל צבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה [חולין ס"ג] ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: אקו. מתורגם יעלא, יעלי סלע [איוב ל"ט] הוא

באור

יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כ"א ה'), לעשות כל הראש כבין העינים (רש"י). למת, בשביל מת. וטעם בנים אתם, אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא, ואם לא תבינהו, כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואיך כשאר כל הגוים, על כן לא תעשה כמעשיהם (לנער עצמך בשביל מתך יותר מדאי וק"ו בן בנו של ק"ו לתת גדידה ושרט בבשרכם שהוא דבר מתועב לפני המקום, שנראה כאלו תחשוב שהשם עשה זאת להרע לך) (הראב"ע), ולא יאסור הכתוב הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפרוד האהובים ונדודם אף בחיים (ואין דרך השם יתעלה להכחיש ולכחש בטבע, כי הלא מידו היא? אלא להתנהג בה על פי מדת החכמה), ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי (הרמב"ן): (ב) סגלה מכל העמים, אתה אהוב לה' בין העמים כסגלה בין החפצים. שהאדם אוהב ומשמר כל חפציו, אבל הסגול' משמר יותר מכלם. (ג) כל תועבה, טעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה, כי אתם עם קדוש בלב ופה. ותהיו מובדלים מן העמים, וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי. ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש (הראב"ע): (ד) זאת הבהמה, חיה בכלל בהמה (חולין ס"ג): (ה) איל וצבי, ידועים, והחמשה האחרים צריכים לקבלה (הראב"ע). והמתרגם האשכנזי תרגם אקו ותאו (שטיינבאָק. אויראָכסען), כדעת רש"י, ולא תרגם השלשה הנשארים לפי שאינם ידועים לנו. והנה פרט בבהמה וחי' את הטהורים ובעוף פרט את הטמאים, שבכל מקום פורט את המועט, ובבהמ' וחי' הטמאים מרובים מן הטהורים. ובעוף הטהורים מרובים מן הטמאים. וביתר הפרשה

וּתְא֖וֹ וָזָֽמֶר׃ (ו) וְכָל־בְּהֵמָ֞ה מַפְרֶ֣סֶת פַּרְסָ֗ה וְשֹׁסַ֤עַת שֶׁ֙סַע֙ שְׁתֵּ֣י פְרָס֔וֹת מַעֲלַ֥ת גֵּרָ֖ה בַּבְּהֵמָ֑ה אֹתָ֖הּ תֹּאכֵֽלוּ׃ (ז) אַ֣ךְ אֶת־זֶ֞ה לֹ֤א תֹֽאכְלוּ֙ מִמַּעֲלֵ֣י הַגֵּרָ֔ה וּמִמַּפְרִיסֵ֥י הַפַּרְסָ֖ה הַשְּׁסוּעָ֑ה אֶֽת־הַ֠גָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶ֨בֶת וְאֶת־הַשָּׁפָ֜ן כִּֽי־מַעֲלֵ֧ה גֵרָ֣ה הֵ֗מָּה וּפַרְסָה֙ לֹ֣א הִפְרִ֔יסוּ טְמֵאִ֥ים הֵ֖ם לָכֶֽם׃ (ח) וְאֶת־הַ֠חֲזִיר כִּֽי־מַפְרִ֨יס פַּרְסָ֥ה הוּא֙ וְלֹ֣א גֵרָ֔ה טָמֵ֥א ה֖וּא לָכֶ֑ם מִבְּשָׂרָם֙ לֹ֣א תֹאכֵ֔לוּ וּבְנִבְלָתָ֖ם לֹ֥א תִגָּֽעוּ׃ ס (ט) אֶת־זֶה֙ תֹּֽאכְל֔וּ מִכֹּ֖ל אֲשֶׁ֣ר בַּמָּ֑יִם כֹּ֠ל אֲשֶׁר־ל֧וֹ סְנַפִּ֛יר וְקַשְׂקֶ֖שֶׂת תֹּאכֵֽלוּ׃

ת"א וכל וכו' חולין ס"ט, א', וע"ז א': בבהמה שם ק', ב': השסועה שם ס', ב', וס"ג ב'. בכורות ו', ב'. נדה כ"ד, א': הגמל בכורות שם. ע"ב וז' א': הארנבת מגלה ט', ב': השפן בכורות ו', ב': החזיר שם שם:

דאז טהיר יחמור, דען שטיינבאָק, דאז טהיר דישן, דען אייעראָכסען אונד דאז טהיר זמר. (ו) איבערהויפט איין פֿיער־פֿיסיגעס טהיר, דאז אבגע־טהיילטע קלויען האט: דאז נעמליך דען פֿוס אין צווייא קלויען גאנץ דורכ־שפאלטעט, אונד ווידער־קייענד איזט, קאָננט איהר עססען; (ז) פֿאָלגענדע אבער, דיא בלאָס ווידער־קייען, אָדער בלאָס דורכ־געשפאלטענע קלויען האבען, זאָללט איהר ניכט עססען: דאז קאמעעל, דען האזען אונד דאז קא־נינכען, (י"מ דיא בערגמויז וי"מ דאז שטאכעלשוויין), דען זיא זינד צוואר ווי־דערקייענד, האבען אבער קיינע אבגטהיילטע קלויען: זינד אייך אלזאָ אונריין; (ח) דאז שוויין: דען עס האט צוואר אבגעטהייל־טע קלויען, איזט אבער ניכט ווידערקייענד, אונד אלזאָ אייך אונריין. פֿאָן איהרעם פֿליישע זאָללט איהר ניכט עססען, אונד איהר אאז נכיט בעריהרען, (צו דער צייט נעמליך, ווען איהר אייך ריין האלטען מיסט). (ט) פֿאָן אללעם, וואס אים וואססער לעבט,

תרגום אונקלוס

וְיַעֲלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדֵיצָא׃ (ו) וְכָל בְּעִירָא דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָן טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃ (ז) בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְקֵי פִשְׁרָא וּמִמַּסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְפֵי חִילְפַיָּא יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְקֵי פִשְׁרָא אִינּוּן וּפַרְסַתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִינּוּן לְכוֹן׃ (ח) וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן מִבִּשְׂרֵיהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן׃ (ט) יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי

רש"י

אסטנב"וק: ותאו יתורב"לא תור היער בלע"ז יעד בלסון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט"ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים יש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה. משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו [חולין ט"ע]:

(ז) השסועה. בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ [נדה כ"ד]: (ה) ובנבלתם לא תגעו. רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל [ת"כ] יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד

באור

ובתורה עיין מה שכתב הרב המגיה בפרשת ויהי ביום השמיני: (ח) ולא גרה, תחסר מלת יגל

(י) וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס (יא) כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ (יב) וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ (יג) וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ (יד) וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ (טו) וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ (טז) אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ (יז) וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ (יח) וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ (יט) וְכֹל שֶׁרֶץ

תולדות אהרן כל צפור וכו' קדושין נ"ז, א', חולין ק"מ, א': וזה וכו' קדושין שם. חולין שם: והראה חולין כ"ג, א'. בכורות ו', ב': וכל שרץ מכות ט"ז, ב':

תרגום אשכנזי

קאָננט איהר פֿאָלגענדעס עססען: אללעס וואס פֿלאָססֿפעדערן אונד שופּפען האט; (י) וואס אבער ניכט פֿלאָססֿפעדערן אונד שופּפען האט, זאָללט איהר ניכט עססען, עס איזט אייך אונריין. (יא) אללע ריינע פֿאָגעל דירפֿט איהר עססען; (יב) פֿאָלגענדעס אבער זאָללט איהר ניכט עססען: דען אדלער, דען ביינברעכער אונד דען שווארצען אדלער; (יג) דען וייסען האביכט, דען שווארצען האביכט אונד דען גייער, מיט זיינער ארט; (יד) דען ראבען נאך זיינען ארטען; (טו) דען שטרויספֿאָגעל, דיא שווּאלבע, דאז מעערהוהן אונד דען שפּערבער, נאך זיינער ארט; (טז) דען אוהו, דיא נאכטאיילע, אונד דיא פֿלעדערמויז; (יז) דען פעליקאן, דען גרינשפעכט, אונד דען פֿישרייגער; (יח) דען שטאָרך, דען העהער נאך זיינער ארט; דען אויערהאהן אונד דיא שוואלבע. (י"מ דען וידעהאפּף). (יט) אללעס קריכענדע געפֿליגעל זאָלל אייך אונריין זיין, אונד ניכט גע־

תרגום אונקלוס

במיא כל די ליה ציצין וקלפין תיכלון: (י) וכל די לית ליה ציצין וקלפין לא תיכלון מסאב הוא לכון: (יא) כל צפר דכי תיכלון: (יב) ודין די לא תיכלון מנהון נשרא ועד ועזיא: (יג) ובת כנפא וטרפיתא ודיתא לזנה: (יד) וית כל עורבא לזניה: (טו) וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא ונצא לזנוהי: (טז) וקריא וקיפופא ובותא: (יז) וקתא ויבקריקא ושלינונא: (יח) וחוריתא ואבו לזנה ונגר טורא ועטליפא: (יט) וכל

רש"י

לומר אמור אל הכהנים וגו' [ויקרא כ"א] ומה טומאת המת אמורה בכהני' מוזהרי' ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. להתיר משולח' שבמצורע [קידושין נ"ו]: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) הראה והאיה. היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיהם שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב [חולין ס"ג]. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים על הטמאי' לפיכך פרט את המועט: (טז) התנשמת. קלב"א שורי"ץ: (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלע"ז הרו"פא וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים

באור

דרך קלרה. או מלת לו חסר (הרלב"ע): (יט) וכל שרץ העוף, הם הנמוכים הרוחשים על

הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ (כ) כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ (כא) לֹא תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי (כב) עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

תולדות אהרן לא תאכלו שבת ק"ח, א', וק"ל א'. פסחים כ"א, ב'. ע"ז כ"א א', וס"ז ב'. חולין קי"ג א', וקי"ד ב'. כריתות כ"א, א': כי עם קדוש פסחים כ"ד, ב'. קדושין ל"ז, ב'. מנחות ה"א, ב'. חולין קי"א, ב', וקי"ז א'. בכורות י', א': לא תבשל שבת ק"י, א'. קדושין כ"ז, ב': עשר שבת קי"ט א'. סוכה ל"ו א'. ר"ה ח'. א'. תענית ט', א'. סוטה מ"ח, א'. מגילה ס"א ב'. בכורות כ"ג, ב':

תרגום אונקלוס

רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן׃ (כ) כָּל עוֹפָא דְכֵי תֵּיכְלוּן׃ (כא) לָא תֵיכְלוּן כָּל נְבֵלָא לְתוֹתָב עֲרַל דִּי בְקִרְוָךְ תִּתְּנִינַהּ וְיֵיכְלִינַהּ אוֹ תְזַבְּנִינַהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ (כב) עַשָּׂרָא תְעַשַּׂר יָת

תרגום אשכנזי

געגעסען װערדען; (כ) אללעם רײנע געפֿליגעל אבער דירפֿט איהר עססען. (כא) איהר זאָללט קײן אאז עססען; זאָנדערן עס דעם פֿרעמדען, דער בײא דיר געדולדעט װירד, צו עססען געבען, אָדער אײנעם אױסװערטיגען פֿערקױפֿען: דען דוא ביזט אײן דעם עװיגען, דײנעם גאָטטע, געהײליגטעס פֿאָלק. דוא זאָללסט דאז באָקכען ניכט אין זײנער מוטטערמילך קאָכען. (כב) דען ערטראג דײנער אױסזאאט: דיא נעמליך יעהרליך אױף דאז פֿעלד געבראכט װירד, זאָללסט דוא פֿערצעהנטען.

רש"י

הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם [ספרי]: לא תבישל גדי. שלשה פעמים פרט לחיה ולעופו' ולבהמ' טמאה [חולין קי"ג]: (כב) לא תבשל גדי. עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה

באור

הארץ כגון זבובים וצרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ (רש"י): (כ) כל עוף טהור תאכלו, עוף יותר כולל מן צפור, ששרץ העוף לא יקרא צפור, ויתכן שאמר כאן כל עוף טהור להוסיף מיני החגבים הטהורים הנזכרים בפרש' שמיני, שאינם בכלל כל צפור טהור' תאכלו. ואמרו רז"ל שבא ליתן עשה ולא תעשה על אכילת הטמאים, וכן בבהמ' אותה תאכלו ולא בהמה טמא', לאו הבא מכלל עשה עש', לעבור עליהם עשה ולא תעש'. ובספרי אמרו כל צפור טהור' תאכלו זו מצות עשה, הכוונ' לדעת הרמב"ן ז"ל על הלאו הבא מכללה, והרמב"ם כתב שהיא מצות עשה לבדוק בסימני הטהר' והטומא': (כא) לא תאכלו כל נבלה, מהעוף ומהבהמ' (אבל לא מן הדג) (הראב"ע), כי מלת נבלה תורה על גוף מת מושלך אדמה בלי קבור', והוא שחי ומאוס בעיני העוברים עליו אבל דגים יש להם קבור' במים שהיו שם, ולכן נאמר בנבלת חיה, בנבלת בהמ', בנבלת עוף, בנבלת שרץ, ולא נאמר בשום מקום בנבלת דג: לגר אשר בשעריך, גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"א ואוכל נבלות: או מכר, או תמכור לנכרי שאיננו דר בארצך, וטעם כי עם קדוש אתה דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו, כי הוא איננו מאכל נתעב, אבל יאסור אותו להיותנו קדושי' במאכלים. או שלא נהי' עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנתבשל בו הבן. אע"פי שכל בשר בחלב נכנס בלאו הזה, כי כל מינקת תקרא אם, וכל יונק יקרא גדי. והוא דרך הבשול, והכ' בכלם אכזריות (הרמב"ן), ועיין מה שכתבנו בבאור

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ (כג) וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ (כד) וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תולדות אהרן שנה בכורות סס. ונ ד ב': ואכלת ב"מ פ"ח, ב': במקום יומא ע"ו, א'. ר"ה ה', ב'. מכות י"ח, א', וי"ט א'. שבועות כ"א, ב'. זבחים כ"ט, ב'. מנחות מ"ז, א'. תמורה כ"א, א'. כריתות ד', ב': למען וכו' יבמות ל"ג, א': כי לא תוכל פסחים ל"ו, ב'. ב"מ נ"ח, ב'. סנהדרין קי"ב, ב'. מכות י"ט ב': כי ירחק מכות סס:

(כג) אונד דען צעהנטען פֿאָן דיינעם געטרייידע, מאָסט אונד אֶהלע, וויא אויך דיא ערשטגעבורטען דיינעס גראָסען אונד קליינען פֿיהעס פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אן דעם אָרטע פֿערצעהרען, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאָזעלבסט עזידירען צו לאססען; דאמיט דוא לערנסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו אללען צייטען עהרפֿורכט האבען. (כד) ווערע דיר אבער דיא רייזע צו בעשווערליך, אונד דוא קאָננטעסט זאָלכעס ניכט פֿאָרטברינגען: אינדעם דער אָרט, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאהין צו זעטצען, עטווא וויט פֿאָן דיר ענטפֿערנט זיין, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך

תרגום אונקלוס

כָּל עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפֵּיק חַקְלָא שַׁתָּא שַׁתָּא׃ (כג) וְתֵיכוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן מַעְשַׂר עִבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ (כד) וַאֲרֵי יִסְגֵּי מִנָּךְ אָרְחָא אֲרֵי לָא תֵיכוּל לְמִטְלֵיהּ אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

רש"י

לישראל אל תגדלו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנא' ושדפה לפני קמה [מלכים ב' י"ט] וכן לענין בכורים: שנה שנה. מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן [ספרי]: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגו' [במדבר י"ח] ונתן להם רשות לאכלו בכל מקו' שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום [שם י"ח] על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה

באור

כי תשא (שמות ל"ד כ"ו): (כב) היצא השדה. אמר ר' יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך. והטעם הזרע שהוציאת אל השד', ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוציאת השדה, ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאי' לאחרים הראינו לו העיר היוצאת אלף (הראב"ע). וכן תרגם אונקלוס דיפיק חקלא. ואולם המתרגם האשכנזי תרגמו כדעת ר"י הלוי, ודעתו שאף אם תאמר תיבת יוצא, פעל יוצא לשני, ויהי' כאלו אמר תבואת זרעך המוציא השדה שנה שנה, הוא נגד דרכי הלשון. שתהי' מלת תבואת הפעול, ועליה יאמר המוציא: (כג) ובכרת בקרך, יאכלם מי שהיא ראוי לאכלם (הראב"ע): למען תלמד ליראה. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך, וטעם שני להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה. והטעם רגילות, והוא הישר בעיני (הראב"ע), וכן נראה לפי שאם תעש' מדגנך תירושך וגו' בכל פעם שאתה מעש' ומפריש חלק מאשר לך אתה זוכר את ה' שבשבילו הוא, וטעם כל הימים, לפי שאין הפרש מעשר דגן בעת הפרש מעשר תירוש ויצהר או בכורת הצאן: (כד) כי ירחק ממך המקום. הוא באור לוכי ירבה ממך הדרך, וכן יברכך ה'

לְשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (כה) וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ (כו) וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כז) וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס (כח) מִקְצֵה שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ

תולדות אהרן וצרת ברכות ק"ז, ב'. שבת קכ"ח, א'. ערובין ל"א ב'. פסחים ל"ה, ב'. סוכה מ"א, ב'. קדושין י"א, ב'. ב"ק כ"א, א'. בכורות כ', ב', וכ"א א': ונתתה יומא ע"ז, א'. נזיר ל"ה, ב', ב"ק כ"ג, א'. ב"מ מ"ס, א'. שבועות כ"ג, א': בבקר ערובין כ"ז, ב': ושמחת יבמות ס"ב, ב'. סוכה כ"ז, ב':

רייכליך געזעגנעט האבען דירפֿטע; (כה) זאָ קאננסט דוא עס צו געלדע מאכען, אונד דאז געלד איינבינדען, אונד מיט אן דען אָרט נעהמען, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד. (כו) דאָרט קאננסט דוא דיזעס געלד הינגעבען פֿיר אללעס, דאז דיך געלוסטעט: פֿיר גראָססעס אונד קליינעס פֿיה, וויין אונד אנדרעס געטרענקע, איבערהויפט פֿיר אללעס, וואס דיינע זעעלע ווינשט; דיזעס זאָללסט דוא דאזעלבסט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטט, פֿערצעהרען, אונד דיר מיט דיינען הויזלייטען איינע פֿריידע מאכען. (כז) דען לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט, מוסט דוא דאָבייא ניכט פֿערלאססען: דען ער בעקאָממט קיינען טהייל אונד קיין ערבע בייא אייך. (כח) אללע דרייא יאהרע זאָללסט דוא דע|צעהנטען דיינעם איינקאָממענס אין דעמזעלבען יאהרע אבזאָנדערן, אונד אין דיינען טהאָרען

תרגום אונקלוס

לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (כה) וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וּתְצוּר כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃ (כו) וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דִּי יִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי תִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוֹל תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנַשׁ בֵּיתָךְ׃ (כז) וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ׃ (כח) מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין תַּפֵּיק יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתַצְנַע בְּקִרְוָךְ׃

רש"י

לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו' [ספרי ב"ק ס"ג] (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופיאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר [ספרי]: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם

באור

אלהיך באופן לכי לא תוכל שאתו, והטעם שיהי' מעש' רב משאת אותו לירושלים: (כה) בירך, כלומר שתוכל לשאת כל המשא בידך אחת: (כה) ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ומשעורים (הרא"ב"ע): ובכל אשר תשאלך נפשך. בכל אשר תאוה נפשך, כלל, בבקר בצאן וגו' פרט, ובכל אשר תשאלך חזר וכלל, מה הפרט מפורש ולדות הארץ וראוי למאכל האדם אף הכלל (רש"י): ושמחת, כ"י לשמוח: (כז) והלוי אשר בשעריך, המתגורר בערי ארצך, כי אין לו נחלה: לא תעזבנו, אלא תשמחהו אתך, ויהי' טוב לו עמך: (כח) מקצה שלש שנים,

בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (כט) וּבָא הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי
טו (א) מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃ (ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה

ת"א מקין ערכין כ"ח ב': וזה דבר מ"ק ג', ב'. גיטין ל"ו א'. קדושין ל"ח, ב':

לאהסע. (כט) דער לוי, דער קיינען טהייל אונד קיין ערבע ביי א דירבעקאממט; דער פֿרעמדע, דער וואיזע אונד דיא וויטווע, דיא אין דיינען טהארען זינד: יאל־לען דיזעם פֿערצעהרען, אונד זיך זעטטיגען; דאמיט דער עוויגע, דיין גאטט, דיך בייא אללער ארבייט, דיא דוא פֿאָר האסט, זעגנען מאגע.
טו (א) אללע זיבען יאהר זאָללסט דוא איין ערלאסיאהר האלטען.
(ב) מיט דעם ערלאסיאהרע האט עס פֿאָלגענדע

תרגום אונקלוס

(כט) וְיֵיתֵי לֵיוָאָה אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דִּי תַעְבֵּיד׃
טו (א) מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין תַּעְבֵּיד שְׁמִטְּתָא׃ (ב) וְדֵין פִּתְגָּם שְׁמִטְּתָא דְּיַשְׁמֵט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ דִּי יַרְשֵׁי בְּחַבְרֵיהּ

רש"י

השה' מעשרותיי של שנה ראשונה ושנייה לשמטה שביערתם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה בערתי הקודש מן הבית [דברים כ"ו] כמו שמפורש בכי תכלה לעשר [שם]:
טו (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע [שם ט"ו] ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלו' ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה:

באור

זה מעשר שלישי (או מעשר עני), ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני, והוא דעת רבותינו ז"ל, וכן משמעות המשך הכתובים לפי פשוטם, שבתחלה אמר שיעשר את תבואותיו, ויאכל את המעשר ההוא בירושלים, ועתה אמר בשנה השלישית לא יאכל את המעשר ההוא בירושלים, כי אם יניחנו בעירו, ויבאו העניים ויאכלו מעשר שני של שנה זו: (כט) ובא הלוי, ויטול מעשר ראשון, כן פירש"י ז"ל ולפי פשוטו הלוי לעני יחשב, כי אין לו נחלה בקרב ישראל: ואכלו ושבעו, אכילה כדי שביעה:
טו (א) מקץ, בתחלת השנה כאשר פירשתי, ובעד הקהל את העם, (וזה היה בחג הסוכות בתחלת השנ') (הרמב"ע), ואין דבריו מכוונים, כי לא אמר מקץ השנה השביעית, כי אם מקץ שבע שנים, והשביעית הוא סוף שבע השנים, לא תחלתם. ויתכן שכל קץ הוא סוף כפשוטו של מקרא בכל מקום, אבל קצה יאמר על הראש ועל הסוף. מקצה גבול מגדים ועד קצהו (בראשית מ"ז כ"א), מראש ועד סוף, וכן כל העם מקצה (שם י"ט ד'), וכן ת"א מסוף שבע שנין, ורז"ל אמרו שבשמטת כספים הכתוב מדבר ואין השביעית משמטת אלא בסופה, כי אף שכל השנ' השביעית כלה תקרא שנת שמטה, כי הוא קץ שבע שנים, מ"מ מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה, רמז כי בסוף השבע ישמטו הכספים. וכן הקהל אמרו רז"ל שיהי' בחג הסכות של השנה השמינית, והוא המועד הסמוך לקץ השבע השנים מאחריו: שמטה, כמו שמטות והניחות, וענינו הסרת ההשגחה והדקדוק: (ב) שמוט, מקור במקום צווי: בעל

בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ (ג) אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ (ד) אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ (ה) רַק אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת

ת"א לא יגש ב"ב מ"ה, ב'. מכות כ', ב': כי קרא קדושין ל"ח, ב': אפס תענית כ"ה, א'. ב"מ ל', א', וכ"ג א'. סנהדרין ס"ד, ב':

בעוואנדנים: וואס איין שולדהערר זיינעם נעכ־סטען געבאָרגט האט, זאָלל ער ערלאססען, אונד זיינען נעכסטען אונד ברו־דער ניכט צור בעצאהלונג אנהאלטען, זאָבאלד דאז ערלאסיאהר דעם עוויגען צו עהרען אויסגערופען איזט. (ג) דען אויסלענדער קאננסט דוא צור בעצאה־לונג אנהאלטען; וואס דוא אבער אן דיינען ברו־דער צו פאָרדערן האסט, מוסט דוא ערלאססען. (ד) עס זאָללטע צוואר קיינען דירפטיגען בייא דיר געבען: דען דער עוויגע ווירד דיך אין דעם לאנדע, דאז ער דיר אלס איין ערבגוט צום בעזיטצע איינגיבט, זעגנען; (ה) אלליין נור אלסדאן, ווען דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרכסט,

תרגום אונקלוס

לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ: (ג) מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע יְדִי יְהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵיט יְדָךְ: (ד) לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵא בָךְ מִסְכֵּינָא אֲרֵי בָרָכָא יְבָרְכִינָּךְ יְיָ בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ: (ה) לְחוֹד אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל תַּפְקֵידָתָא

רש"י

(ג) (את הנכרי תגוש. זו מצות עשה): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו

באור

מישה, במשקל מטה, והוא שם לפי דעתי ולדעת רבים הוא פועל. ובעל כמו והחכמה תחיה את בעליה, ונפש בעליו יקח, והטעם מי שהדבר ברשותו (הרא"ב"ע) ויתכן שהוא מלשון נשתה גבורתם (ירמיה נ"א ל'), שנעתקה ונפסק'. וכן אמרו רז"ל למה נקרא גיד הנשה שנש' ממקומו ועלה, ויהי' משה ידו המעתיק דבר שהוא ברשותו לרשות אחר, ופוסק את רשותו ממנו. ועדיין ידו שלוחה לתבוע התשלומין. והוא המלוה, והלוה נקרא נושה ויקרא אף המלוה נושה ברעהו, כמו כנושה כאשר נושה בו (ישעיה כ"ד ב'), לפי שאם לא הקנו הבעלים לאחר כלום אלא נתנו לו החפץ לשמירה כמו בפקדון, או שלא הקנו לו אלא לצרך או תועלת החפץ ולא החפץ עצמו, כמו בשאלה, או בשכירות, לא יתכן לומר שישמטו הבעלים ממנו. שהרי הדבר עצמו קיים ואינם נוגשים על אחיהם שלא יבקשו ממנו כ"א הדבר שיש בידו וכן לא נאמרה בפרשת שמטה כ"א על ההלוואה, שנתנ' להוצאה. ולפי שרשאי להוציא הדבר בעצמו, ועתה אין לו מה שיחזיר, אמר הכתוב שלא יגש הבעל את רעהו: קרא. הקורא: (ג) את הנכרי תגש, רשות (הרא"ב"ע), וכן דעת הרמב"ן בס' המצות, שזה שאמרו בספרי זו מצות עשה. הכוונ' על הלא תעש' שבא מכללה, להזהיר על החמלה בישראל בעשה ולא תעש', וכן הענין ממש בעשה דלנכרי תשיך, והנ' השמטת הכספים בשביעית ואסור הרבית. הם נימוסים וחקים מדינים, לא יחייבם הצדק השכלי, אבל הם מחוייבים מצד רצון המחוקק הגוזר עליהם, לכן לא יזכה בהן הנכרי: ואשר, אבל אשר: (ה) אפס. הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו

אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ו) כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס (ז) כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת־

אונד אללע דיזע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָר־לעגע, זאָרגפֿעלטיג בעאָבּאכטעסט: (ו) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך זעגנען, וויא ער דיר פֿערהייסען האט. דוא ווירסט פֿילען פֿאָלקערן לייהען, אבער ניכטס לעהנען; דוא ווירסט איבער פֿילע פֿאָלקער הערשען, אונד איבער דיך ווערדען זיא ניכט הערשען. (ז) וואָ אבער אין דעם לאנ־ע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט, אין אירגענד איינער שטאדט, איינער פֿאָן דיינען ברידערן דירפֿטיג זיין ווירד; זאָ פֿערהערטע דיין הערץ ניכט, אונד פֿערשליסע דיינע האנד ניכט געגען דיינען דירפֿטיגען

תרגום אונקלוס

הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ (ו) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזִיף וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוּן׃ (ז) אֲרֵי יְהֵי בָךְ מִסְכֵּינָא חַד מֵאֲחָךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ בְּאַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תְתַקֵּיף יַת לִבָּךְ וְלָא תִקְמוֹט

רש"י

הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר ברוך אתה בעיר [דברי' כ"ח]: והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת"ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך. עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח. אפי'

באור

כל ישראל או רבים שומעים בקול השם אז לא יהי' בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה בו (הראב"ע), ועל דעת המתרגם האשכנזי מוסב למה שיאמר להלן כי יהי' בך אביון, ולשון אפס (נוּר) בל"א, ופעל יהי', מתורגם בל"א בבנין התנאי והספק (עס זאָללטע ניכט זיין), כי בל"הק אין הבדל בין הבנין הגוזר בהחלט (ווינדיקאטיף), לבנין התנאי והספק (קאָניונקטיף או אפטאטיף). וזהו מה שאמרו רז"ל כי לא יהי' בך אביון ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון? כוונת המקש' שאם יהי' מאמר כי לא יהי' בך אביון גוזר בהחלט, הנה יהי' סותר למה שאמר להלן, ותי' כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום וגו', הטעם שאינו מאמר גוזר, כי אם מבנין התנאי (עס זאָללטע ניכט זיין), כפי הכוונ' הראשונ' אין ראוי שיהי' בך אביון, אבל כל זה אינו רק אם תשמע וגו' ואולם אם יקרה שיהי' בך אביון (דהיינו אם לא יעשו ישראל רצונו של מקום), לא תאמץ וגו', זהו טעם והמשך הכתובים, והנה אביון שם משרש אבה, והוא אל התאב ומתאוה לכל ואינו מוצא, אמרו בויקרא רבה אביון הוא רואה דבר ואינו אוכל, רואה דבר ואינו שותה. מעת' אם היו ישראל עושים רצונו של המקום והברכ' מצויה אפשר שיהי' בא"י עשירים ועניים, אבל ימצאו העניים די צרכם, ויסתפקו בו ולא יהיו אביונים: (ו) והעבטת, לשון הלוא' על המשכון, המלו' הוא המעביט, והלוה העובט: (ז) לא תאמץ את לבבך, כי המונע עצמו מלהטיב לעני ולאביון הוא צריך לאמץ לבבו לפי שהרחמנות היא טבעית לאדם: תקפוץ, תסגור וכן קפצה

יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃ (ח) כִּֽי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃ (ט) הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ (י) נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל ׀ הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ

ת"א פתח ב"מ ל"א, ב': והעבט כתובות ס"ז, ב'. גיטין ל"ז, א'. ב"מ ל"א, ב': די מחסרו כתובות ס"ז, ע"ב: השמר שבועות מ"ז, ב', כתובות ס"ח, א'. סוטה מ"ז, ב'. גיטין ל"ו א'. ב"ב י', א': קרבה מכות ג', ב': ורעה סנהדרין ק"ט, א': וקרא כתובות ס"ח, א': והיה סנהדרין סס: נתון ב"מ ל"א, ב'. שבועות ס"ה, א'. עקרים מ"ג, פל"ג: בגלל שבת קנ"א, ב':

ברודער. (ח) טהוע איהם דיינע האנד אויף, אונד לייהע איהם: זאָ פֿיל ער בעדארף, זאָ וויט זיין מאנגעל רייכט. (ט) היטע דיך, דאס ניכט דיר נידערטרעכטיגע געדאנקע אין דיינעם הערצען אויפֿשטייגע, דאז זיבענטע יאהר, נעמליך דאז ערלאסיאהר, זייא נאהע: דאס דוא דיזערהאלב געגען דיינען דירפֿטיגען ברודער זאָ איבעלגעזיננט ווירדעסט, איהם ניכטס צו געבען; ווען ער איבער דיך צום עוויגען ריפֿע, זאָ ווירדע עס דיר צור זינדע גערעכנעט ווערדען. (י) געבען זאָללסט דוא איהם, אונד דיך עס ניכט פֿערדריסען לאססען, דאס דוא איהם גיבסט: דען דאפֿיר ווירד דער עוויגע. דיין גאָטט, דיך אין אללער דיינער ארבייט אונד אין דיינעם

תרגום אונקלוס

יַת יְדָךְ מֵאֲחוּךְ מִסְכֵּינָא: (ח) אֱלָהֵין מִפְתַּח תִּפְתַּח יַת יְדָךְ לֵיהּ וְאוֹזָפָא תוֹזְפִינֵיהּ כְּמִסַּת חֶסְרוֹנֵיהּ דְּיִחְסַר לֵיהּ: (ט) אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא יְהֵא פִתְגָּמָא עִם לִבָּךְ בְּרַשַׁע לְמֵימַר קְרִיבַת שַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא שַׁתָּא דִשְׁמִיטְתָא וְתִבְאַשׁ עֵינָךְ בַּאֲחוּךְ מִסְכֵּינָא וְלָא תִתֵּן לֵיהּ וְיִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא: (י) מִתַּן תִּתֵּן לֵיהּ וְלָא יִבְאַשׁ לִבָּךְ בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ אֲרֵי בְּדִיל פִּתְגָּמָא הָדֵין יְבָרֵכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל

רש"י

כמה פעמי' [ב"מ ל"א]: (ח) כי פתוח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו. אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו. זו אשה [כתובות ס"ז] וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו [בראשית ב']: (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת"ל ולא יקרא [דברים כ"ד] [ספרי]: והיה בך חטא. מכל מקום אפי' לא יקרא. א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפי' אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן. מפני

באור

פיה יקפצו מלכים פיהם, והוא פ"ל קל (הראב"ע): (ח) את ידך לו, לאשר אין לו כלום: תעביטנו, תתן לו משכן על עבוטו: והב' תעביטנו תקח עבוטו: די מחסרו. ואי אתה מצווה להעשירו, והכלל שגם בנדון הצדקה והפזור לאביונים תשמור חוק וסדר: (ט) בליעל, תואר לדבר: וקרא עליך, השם יודע בכל אף אם לא יקרא, אלא שהכתוב דבר בהווה: (י) ולא ירע לבבך, לא תתן לו מחמת יראת העונש לפי שאנכי מצוך עליו ולבך רע, אבל נתון תתן

וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ (יא) כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס (יב) כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃ (יג) וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃ (יד) הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה

געווערבע זעגנען; (יא) דען עס ווירד אין דעם לאנדע דאָך ניכט אן דירפֿטיגען מאנגעלן: דארום געביטע איך דיר, געגען דען ארמען אונד דירפֿטיגען ברודער אין דיינעם לאנדע דיינע האנד אויפֿצוטהון. (יב) ווען דייו ברודער, דער עברי, אָדער איינע עבריה דיר פֿערקויפֿט ווירד, זאָ זאָלל ער דיר זעכס יאהרע דיע־נען; אים זיבענטען יאהרע אבער זאָללסט דוא איהן פֿרייא פֿאָן דיר לאססען. (יג) אונד ווען דוא איהן לאָז גיבסט, זאָ לאס איהן ניכט לעער פֿאָן דיר ציהען. (יד) גיב איהם איין גע־שענק מיט פֿאָן דיינעם קליינען פֿיה, פֿאָן דיינער טעננע אונד פֿאָן דיינער קעלטער. נאכדעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך גע־

תולדות אהרן כי לא וכו' ברכות ל"ד, ב'. שבת ס"ג, א'. וקנ"א ב'. תענית כ"א, א': כי ימכר קדושין י"ד, ב': ועבדך שם י"ז, ב'. ערכין ל"ג, א': לא תשלחנו קדושין ט"ז, ב': העניק שם ט"ו, א'. וי"ז ב'. ב"מ ל"א, ב': מצאנך קדושין י"ז, א': ברכך שם ע"א, ב':

תרגום אונקלוס

עוֹבָדָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ (יא) אֲרֵי לָא יִפְסוֹק מִסְכֵּינָא מִגוֹ אַרְעָא עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֶּדָךְ לְמֵימַר מִפְתַּח תִּפְתַּח יָת יְדָךְ לַאֲחוּךְ לְעַנְיָךְ וּלְמִסְכֵּינָךְ בְּאַרְעָךְ׃ (יב) אֲרֵי יִזְדַּבַּן לָךְ אֲחוּךְ בַּר יִשְׂרָאֵל אוֹ בַּת יִשְׂרָאֵל וְיִפְלְחִינָךְ שִׁית שְׁנִין וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא תְּפַטְרִינֵּיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ׃ (יג) וַאֲרֵי תְפַטְרִינֵּיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ לָא תְפַטְרִינֵּיהּ רֵיקָן׃ (יד) אַפְרָשָׁא תַפְרֵישׁ לֵיהּ מֵעָנָךְ וּמֵאִדְּרָךְ

רש"י

כן [שם]: (יא) לאמר. עצה לטובתך אני משיאך [ספרי]: לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני: לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניין בשני יודי"ן שני עניים: (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר [קידושין י"ד] והרי כבר נאמר כי תקנ' עבד עברי [שמות כ"א] ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנא' בגנבתו ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חדש כאן הענק תעניק: (יד) העניק תעניק. לשון עדי בגובה ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו וי"מ לשון הטענה על צוארו: מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות ולמדו רבותינו [במסכת קידושין י"ז] בג"ש כמה נותן לו מכל מין

באור

מתוך שמחת לב: (יא) כי לא יחדל אביון, כי יודע כי יבוא דור שלא יהא רובו זכאי (הרא"בע): לאחיך, כלל, לעניך ולאביונך פרט: (יב) אחיך העברי, בגניבתו, או העבריה שמכר' אביה בקטנותה לאמה, והגיע שש שנים לשמטה קודם הבאת סימנים: תשלחנו חפשי, כמו שבארתי כבר, וכתב בסדר אלה המשפטים: (יג) ריקם, תואר פעל השלוח, והטעם בידים ריקניות: (יד) העניק, מגזרת וענקים לגרגרותיך, והטעם עשה לו תפארת, או יהי' פירוש המלה כפי המקום בלא אח (הרא"בע). ואונקלוס תרגמו לשון הפרש'. והמתרגם האשכנזי תרגמו לשון

אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ (טו) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃ (טז) וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ (יז) וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ (יח) לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר

זעגנעט האט, זאללסט דוא איהן בעשענקען. (טו) דוא מוסט בעדענקען, דאס דוא אויך איין קנעכט געוועזען ביזט אים לאנדע מצרים: דער עוויגע, דיין גאָטט, אבער האט דיך ערלאָזט; דארום געבע איך דיר יעטצט דיזעם געבאָט. (טז) זאללט ער אבער צו דיר שפרעכען: איך וויל ניכט פאָן דיר ציהען, אויס ליבע פיר דיך אונד דיין הויז: וויל עס איהם בייא דיר וואָהל געגאנגען; (יז) זאָ נים איינע פפרימע, אונד דורכבאָהרע זיין אָהר אן דער הויזטהירע, אונד ער זאָלל דיין בעשטענדיגער קנעכט בלייבען. (דאז הייסט ביז צום אללגעמיינען פרייהייטסיאהרע). מיט דיינער מאגד זאָללסט דוא עס אויך אלזאָ האלטען. (אין אנזעהונג דער געשענקע). (יח) ווען דוא איהן פרייא אבציהען לאסעסט, זאָלל עס

תולדות אהרן כי אהבך שם כ"ג, ח': כי טוב כתובות כ"ז, נ'. קדושין ט"ו, ח', וכ' ח', וכ"ב כ'. ערכין כ"ט, ח', ונ"ו ב':

תרגום אונקלוס

וּמִמַּעְצַרְתָּךְ דִּי בָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ תִּתֵּן לֵיהּ׃ (טו) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין יוֹמָא דֵין׃ (טז) וִיהֵי אֲרֵי יֵימַר לָךְ לָא אֶפּוֹק מֵעִמָּךְ אֲרֵי רַחֲמָךְ וְיַת אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי טַב לֵיהּ עִמָּךְ׃ (יז) וְתִסַּב יַת מַרְצְעָא וְתִתֵּן בְּאוּדְנֵיהּ וּבְדַשָּׁא וִיהֵי לָךְ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם וְאַף לְאַמְתָךְ תַּעֲבֵיד כֵּן׃ (יח) לָא יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ בַּר חוֹרִין

רש"י

ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מבזת מצרים ובזת הים אף אתה הענק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו [ויקרא כ"ה] הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל [מכילתא]: ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה. יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל אם אמר יאמר העבד [שמות כ"א] עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים

באור

מתנה, והענין אחד הוא: ומגרנך, מתבואת גרנך, וכן מיקבך: (טו) כי עבד היית, והוציאך ברכוש גדול (הרשב"ם), וע"ד הפשט תחמול על העבד בזכרך כי גם אתה היית עבד כמוהו, כאשר בארנו בפסוק כי גרים הייתם וגו': (יז) עבד עולם, יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשבו (ויקרא כ"ה י'), הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא), וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואף לאמתך תעשה כן, דבק עם הענק תעניק ואם הוא רחוק (במאמר), כמו שלש ישלם אם אין לו. ואם שלש אלה, (גם הם רחוקים במאמר, ודינם כן) כי אין אמה נרצעת (הרא"ע): (יח) כי משנה שכר שכיר. לא יקשה בעיניך, שתשלחנו חפשי מעמך במה שאתה נותן לו מתנה וכפילות שכר שכיר בעבודת שש שנים שעבד אותך, שאתה תעניק לו מצאנך מגרנך ומיקבך מלבד שכירות של קנין שש שנים שקנית אותו, שהרי יברכך ה' בכל אשר תעשה (הרשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי. והוא מסכים עם סדר הטעמים, שאלו הי' כי משנה שכר שכיר מתשובת התנאי, הי' האתנח ראוי לבא בתיבת' מעמך, כי שם סוף התנאי: וברכך, פועל עתיד ולא עבר, כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום

שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ שביעי (יט) כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ׃ (כ) לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כא) וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ

ת"א ולא תגז חולין קל"ה, א'. תמורה כ"ה, ב': לפני מכות י"ט, ב'. בכורות כ"ו, ב', וכ"ח א'. תמורה כ"א. ב': שנה בכורות כ"ז, ב'. ערכין ל"ח, ב'. תמורה כ"א, ב': וכי יהיה בכורות י"ד, ב', ול"ז א', ול"ט א':

תרגום אשכנזי

דיר ניכט פֿערדריסליך זיין, דאס ער דיר דיא זעכס יאהרע אום דען צוויאפֿאכען לאָהן איינעס מיטהקנעכטעס געדיענט האבע; דען דאפֿיר ווירד דער עוויגע דיך זעגנען, אין אללעם, וואס דוא טהוסט. (יט) אללע מענגליכע ערשטגעבורט, דיא אונטער דיינעם גראָסען אינד קליינען. פֿיה געבאָרען ווירד, זאָללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגען. מיט איינעם ערשטגעבאָרנען אָכסען זאָללסט דוא קיינע ארבייט פֿערריכטען, אונד איין ערשטגעבאָרנעס שאף ניכט בעשעערען. (כ) פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, זאָללסט דוא עס יאהר פֿיר יאהר פֿערצעהרען: אן דעם אָרטע דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד; דוא אונד דיינע הויזלייטע. (כא) ווען עס איינען לייבעספֿעהלער האט, איזט לאהם אָדער בלינד, אָדער האט זאָנסט איינען באָזען פֿעהלער; זאָ זאָללסט דוא עס ניכט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע,

רש"י

שבעבודת שכירי יום והוו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: (יט) כל הבכור תקדיש. ובמקום אחד הוא אומר לא יקדיש שנאמר אך בכור אשר יבוכר לה' וגו' [ויקרא כ"ז] הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה. ד"א אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדש עילוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו [ערכין כ"ט]: לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו'. אף החלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונ' אחד תם ואחד בעל מום שנאמר ובשרם יהיה לך [ויקרא כ"ח] וגו': שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך [דברים י"ד]. מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחבירתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד [ספרי]: (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל

תרגום אונקלוס

מעמך ארי על חד תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכינך יי אלהך בכל די תעביד: (יט) כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דיכרין תקדיש קדם יי אלהך לא תפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך: (כ) קדם יי אלהך תיכלינה שתא בשתא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך: (כא) וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל

באור

(הראב"ע): (יט) תקדיש לה', כלומר נהוג בו דין קודש שלא תעבוד בו ולא תגוז, ומה שכתוב לא יקדיש איש אותו (במדבר כ"ז כ"ו), כבר פירשתיו לא יקדיש איש אותו לקרבן אחר (הרשב"ם): (כ) שנה בשנה, כל שנה שיזדמן לך תביאו אל המקום אשר יבחר ושם תאכלנו: (כא) כל

לַֽיהוָ֖ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ (כב) בִּשְׁעָרֶ֖יךָ תֹּאכְלֶ֑נּוּ הַטָּמֵ֤א וְהַטָּהוֹר֙ יַחְדָּ֔ו כַּצְּבִ֖י וְכָאַיָּֽל׃ (כג) רַ֥ק אֶת־דָּמ֖וֹ לֹ֣א תֹאכֵ֑ל עַל־הָאָ֥רֶץ תִּשְׁפְּכֶ֖נּוּ כַּמָּֽיִם׃ פ

טז (א) שָׁמוֹר֙ אֶת־חֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֔יב וְעָשִׂ֣יתָ פֶּ֔סַח לַֽיהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֞י בְּחֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֗יב הוֹצִ֨יאֲךָ֜ יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ מִמִּצְרַ֖יִם לָֽיְלָה׃ (ב) וְזָבַ֥חְתָּ פֶּ֛סַח לַֽיהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ צֹ֣אן

ת"א. בשעריך יבמות ע"ב, ב'. מכות י"ט, ב': הטמא בכורות ל"ג, א': כצבי שם י"ב, א', ול"ג א': רק את וכו' שם ט"ו, א': שמור ר"ה ז', א'. וכ"א א'. סנהדרין י"ג, ב'. זבחים י', ב': הוציאך ברכות ט', א'. עקדה שער ל"ה: וזבחת פסחים ע', ב'. זבחים ו', ב', וט' א'. מנחות ב', א', ופ"ג, א' וב':

תרגום אונקלוס

מוּם בִּישׁ לָא תִיכְסִינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (כב) בְּקִרְוָךְ תֵּיכְלִינֵיהּ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחְדָא כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ (כג) לְחוֹד יָת דְּמֵיהּ לָא תֵיכוּל עַל אַרְעָא תַּשְׁדְּינֵיהּ כְּמַיָּא׃

טז (א) טַר יָת יַרְחָא דַאֲבִיבָא וְתַעְבֵּיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד לָךְ נִסִּין בְּלֵילְיָא׃ (ב) וְתִכּוֹס פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת

תרגום אשכנזי

אָפּפֿערן: (כב) זאָנדערן אין דיינען טהאָרען פֿערצעהרען, דער אונריינע מיט דעם ריינען צוזאממען, וויא איין רעה אונד הירש. (כג) יעדאָך זיין בלוט דארפֿסט דוא ניכט עססען, זאָנדערן מוסט עס אויף דיא ערדע גיססען, וויא וואססער.

טז (א) נים דען עהרענמאָנאטה אין אכט, דאס דוא אין דעמזעלבען דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, דאז פסח פֿערריכטעסט; דען אים עהרענמאָנאטה האט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין איינער נאכט אויס מצרים ענטלאססען. (ב) צום פֿעסטע

רש"י

מום שנגלה ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל:

טז (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' [במדבר ל"ג] אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' [שמות י"ב]: (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנא' מן הכבשים ומן

באור

מום רע. מום אחד מהמומים הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש, וי"א אחר שיש בו מום הוא לישראל, וזה רחוק בעיני (הראב"ע). ולא ידעתי מדוע הרחיק האמת שהרי בכור בעל מום נאכל לזרים ע"י פדיון. וכן מה שאמר על הבכור שיאכל במקדש, ועל הפסח שיאכל במקדש ולא חוץ ממנו, הם דברים שאין להם שחר: הטמא והטהור יחדיו, יאכלו:

טז (א) שמור את חדש האביב, קרא שם לחדש הראשון בלה"ק, בעבור שבבוא השנים יהי' בו האביב, כי שמות החדשים ניסן סיון גם כסלו טבת אדר, הנזכרים במקרא, אינם לה"ק ומלאכו זיו ואיתנים ובול. ורז"ל אמרו שמור את חודש האביב השתכל קודם בואו שיהי' ראוי לאביב, להקריב בו מנחת עומר, ואם לאו עבר השנה. ויזכור החודש ולא יזכור יום עשיית הפסח, וכן בשאר המועדים לא יבאר הלכתם ודינם אבל יקצר בכולם, כי כבר מצות הרגלים מבוארות (מדברי הרמב"ן): לילה, הוציאך מתחת רשות פרעה. כי ממחרת הפסח יצאו, אלא שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת, שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה (שמות י"ב ל'): (ב) פסח, חג הפסח, וכן הוא בתרגום אשכנזי, כי לא יתכן להיות פסח ממש, לפי שיאמר

וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ (ג) לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ (ד) וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים

ת"א לא תאכל פסחים כ"ח, ב', ול"ח א' וב', ומ"ג ב'. וכ"א ב'. מנחות ע', ב': לחם עני ברכות ל"ח, א', פסחים ל"ו, א', ול"ח א'. וקט"ו ב'. סוכה ל"ה, א'. מנחות ע', ב', וע"ח, ב'. חולין ק"ל, א': למען ברכות י"ב, ב'. פסחים קי"ז, ב':

פסח שלאכטעסט דוא דעם עוויגען צו עהרען: אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט רעזי־דירען צו לאססען, פֿער־שידענע אָפּפֿער פֿאָם קליינען פֿיה אָדער רינד־פֿיה. (ג) דאבייא זאָללסט דוא ניכטס געזייערטעס עססען; זיבען טאגע זאָללסט דוא לויטער אונ־געזייערטעס בראָדט דעם עלענדס עססען: דען דוא ביזט מיט איילפֿערטיגקייט אויס מצרים געגאנגען; דאמיט דוא אלזאָ צייט דיינעס לעבענס דיך דעם טאגעס עראיננערסט, דא דוא אויס מצרים געגאנגען ביזט. (ד) זיבען טאגע זאָלל אין אל־לען דיינען גרענצען קיין זויערטייג געזעהן ווערדען; אויך זאָלל פֿאָן דעם פֿליישע,

רש"י

העזים תקחו [שם]: ובקר. זבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאין עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע [ספרי] ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' [שמות י"ב]: למען תזכור. ע"י אכיל' הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר

תרגום אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (ג) לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵים עֲנִי אֲרֵי בִבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יַת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ׃ (ד) וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא דִּי תִכּוֹס

באור

אח"כ ובקר. ופסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים, לכן הוא חג הפסח, והטעם כאן לקרבן פסח, ובקר זבח לחגיגה ולשלמים: (ג) לא תאכל חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח (הראב"ע). והוא בשטת ר' יהודה, דאמר חמץ לפני זמנו דאורייתא בל"ת, והוציאו ממלת עליו, שהוא סובר דקאי על שחיטת הפסח. וכן פסק הרמב"ם ז"ל. והרמב"ן ז"ל פסק כר' שמעון דאמר בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו, ודריש ליה מדכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, שאין אסור החמץ אלא בזמן אכילת המצה, ולדידיה מלת עליו שבה על אכילת הפסח. וכן איתא בירושלמי בהדי' שבזה נחלקו ר"י ור"ש, וכ"כ הרמב"ן בפירוש התורה, כי לא הזכיר בפרשה זאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל, אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה, כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו, והטעם כי שחיטת הפסח והקרבתו בארבעה עשר היא מצות הקרבנות והזכיר אותם בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן, וכן הוא בתרגום אשכנזי: לחם עני, לזכרון העוני והשעבוד, ומצות לזכרון גאולה הנמהרת וזהו טעם כי בחפזון יצאת וגו': כל ימי חייך, בכל שנה ושנה: (ד) אשר תזבח בערב, כבר הזכרנו במקום אחר שאין מלת זביחה במקרא על השחיטה לבדה, כי אם על עשיית הזבח, שהיא שחיטת השלמים והקרבתם ואכילתם, מעתה יאמר שלא ילין מבשר הפסח, שעשה זבח בערב של יום הראשון של חג, שהוא ליל י"ד, עד הבוקר של יום ט"ו. וכן שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש, השעור תעשה זבח הפסח, והאי על אכילתו שהיא בלילה, כמו שהוא מבאר

וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ (ה) לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (ו) כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ (ז) וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ

ת״א ולא ילין פסחים ע״א, א׳. חגיגה י׳ ב׳: לא תוכל פסחים נ״א, א׳. זבחים קי״ד, ב׳: שם תזבח ברכות ט׳, א׳. פסחים כ״ט, א׳. זבחים י״ב, א:

דאז דוא אם אבענד דעס ערשטען טאגעס אָפּפֿערסט, ניכטס איבער נאכט ביז אן דען מאָרגען בלייבען. (ה) דוא דארפֿסט אבער דאז פסחאָפּפֿער ניכט אין אירגענד איינעם דער טהאָרע פֿערריכטען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט; (ו) זאָנדערן אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען: דאָרט זאָללסט דוא דאז פסחאָפּפֿער האלטען; דעס אבענדס בייא זאָננענאונטערגאנג, אום דיא צייט, דא דוא אויס מצרים ענטלאססען וואָרדען. (ז) דוא זאָללסט עס נעמליך גאר מאכען אונד פֿערצעהרען: אן

תרגום אונקלוס

בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ (ה) לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יַת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ (ו) אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יַת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם׃ (ז) וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל בְּאַתְרָא

רש״י

תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י״ד בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם [שמות י״ב] ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים מצות תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באי זו זביחה הוא מזהיר. שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת י״ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי״ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבעה עשר ובחמשה עשר וכן היא שנויה במסכת פסחים: (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו [ספרי] כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. לבקרו

באור

והולך ובשלת ואכלת, וכן מתורגם בל״א: (ו) מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרי׳, ואיננו דבק עם כבוא השמש. (הרמב״ע). והוא סותר לנגינת הטעם. כי הוא דבק בטעם עם כבוא השמש, ומלת בערב מובדלת באתנח. וכפי מ״ש אין צריך לזה, כי זמן אכילת פסח בלילה, ובלילה ההוא יצאו ממצרים. כמו שאמר הוציאך ה׳ אלהיך לילה, ועל הדרך הזה מתורגם בל״א, ותרגום צאתך (ענטלאססען וואָרדען), כמו הוציאך הכתוב למעלה. והכוונה על הרשות שנתן להם ללכת בלילה: (ז) ובשלת. באש (צלי). כמו ויבשלו את הפסח באש (ד״ה ב׳ ל״ה י״ג), והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי (הרמב״ע): ופנית בבקר והלכת לאהליך, אין הכוונה שילך ביום הקודש אל ביתו ואהלו דוקא, כמו שאמר הרמב״ע בשם המכחישים, כי אם שיפנה מירושלים ללכת לאהלו, באשר הוא, אם הוא קרוב יגיע לשם בי״ט, ואם לא, על כל פנים הלך מחוץ אהלו בי״ט, ומשם ילך אל ארצו בחול, והעקר שאינו צריך להתעכב בירושלים

בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ (ח) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס (ט) שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ (י) וְעָשִׂיתָ חַג

ת"א ופנית פסחים ח', ב', ור"ה ה'. סוכה מ"ז, ב'. ר"ה ה', א'. חגיגה י"ז, ב'. זבחים ל"ו, א': ששת פסחים ל"ה, ב', וכ' א'. סוכה מ"ז, ב'. חגיגה י"ז, א'. מנחות ס"ו, א': עצרת פסחים ס"ח, ב'. וק"כ א'. ביצה ט"ו, ב'. חגיגה י"ח, א'. מגלה ע', א': לא תעשה חגיגה ט'א'' שבעה מגלה ל', ב'. חגיגה א', ב': תספר מנחות ס"ה, ב': מהחל ב"ת ע"ז, ב'. מנחות ס"ו, א', וע"א א':

דעס אָרטע, דען דער עווי־גע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד. דעס מאָרגענס דארויף קאננסט דוא דיך וועגדען, אונד נאָך הויזע רייזען. (ח) נאכדעם דוא זעכס טאגע אונגעזייערטעס בראָדט געגעססען, פֿייערסט דוא צום בע־שלוססע דען זיבענטען טאג, דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען; אונד דארפֿסט קיינע ארבייט פֿערריכטען. (ט) זיבען וואָכען זאָללסט דוא צעה־לען; אונד צוואר פֿאָן דעם טאגע אן, דא צוערשט דיא זיכעל אן דיא זאאט געבראכט ווירד, פֿענגסט דוא אן זיבען וואָכען צו צעהלען. (י) אלסדאן

תרגום אונקלוס

דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ׃ (ח) שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד עֲבִידָא׃ (ט) שַׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ מִשְּׁרָיוּת מַגְּלָא בַּחֲצַד עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תְּשָׁרֵי לְמִמְנֵי שַׁבְעָא שָׁבוּעִין׃ (י) וְתַעֲבֵד

רש"י

של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי י"ט [ספרי חגיגה ט"ז]: (ח) ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחד הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כול' רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות [שמות י"ב]: עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה נא אותך [שופטים י"ג]: (ט) מהחל חרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר [ספרי מנחות ע"א]: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך

באור

כל ימי הפסח: (ה) ששת ימים, אמרו הקדמונים מהאל חרמש (שהוא יום שני לפסח והנה הם שבעה) ויתכן להיות כי וביום השביעי דבק עם ששת ימים (ששת ימים תאכל מצות וגם ביום השביעי), והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה (כלומר וביום השביעי דבק לפניו ולאחריו), (הראב"ע). ולפי דעת המתרגם האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, אחר שתאכל מצות ששת ימים תעשה עוד עצרת ביום השביעי: עצרת, עצור עצמך מן המלאכה, דבר אחר לשון כנופיא של מאכל ומשתה, לשון נעצרה נא אותך (רש"י), וכן ת"א. אבל המעיין בבאורי על ועצר את השמים (לעיל י"א י"ז) יראה שאין פי' נעצרה נא מענין כנופיא וחברה, אבל כל לשון עצר הוא סגירה ומניעה שלא יצא דבר מה חוץ מגדרו ומגבולו, ומענין זה תרגמו כאן המתרגם האשכנזי, שיום השביעי הוא עוצר וסוגר את כל ימי החג, כלומר שעם היום השביעי יכלו ימי החג ולא יהיו עוד: לא תעשה מלאכה, ולא אמר כל מלאכה, והטעם מלאכת עבודה, ובמקום שאמר כל מלאכה, שם כתוב אך דבר אשר יאכל לכל נפש וגומר: (ט) מהחל חרמש בקמה, כתרגומו, כי העומר נקרא ראשית קצירכם (הרשב"ם). וכן הוא בספרי ובמנחות (ע"א): (י) מסת, דגשת הסמ"ך להתבלע הנו"ן, והמלה מגזרת נס, כטעם הרמת יד

שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יא) וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ (יב) וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ מפטיר

(יג) חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ׃ (יד) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ

תולדות אהרן מסת חגיגה ה', א': ושמחת פסחים ע', ב': חג הסכות סוכה ט', א', וי"א ב', וע"ו א', וכ"ב א', וכ"ז ב': באספך סוכה י"ב, א'. ר"ה י"ג, א': בחגך פסחים ק"ט, א'. מגלה י"ו, ב'. מ"ק י"ד, ב'. חגיגה א', ב':

זאָללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען דאז וואָכענפֿעסט פֿייערן, אונד נאך מאסגאבע דעם פֿערמאָגענס, מיט וועלכעם דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, זעגנען ווירד, איינע פֿרייאווילליגע גאבע ברינגען; (יא) אונד פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿראָהליך זיין: דוא, דיין זאָהן אונד דיינע טאָכטער, דיין קנעכט אונד דיינע מאגד: וויא אויך דער לוי, דער אין דיינען טהאָרען איזט; אונד דער פֿרעמדע, וואיזע אונד וויטווע, דיא בייא דיר זינד; אן דעם אָרטע, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען רעזידירען צו לאססען. (יב) בעדענקע, דאס דוא אין מצרים קנעכט געוועזען ביזט, אונד האלטע זאָרגפֿעלטיג אללע דיזע געזעטצע. (יג) דאז פֿעסט דער לויבהיטטען זאָללסט דוא זיבען טאגע פֿייערן, ווען דוא אויס דיינער טעננע אונד אויס ריינער קעלטער איינגעזאממעלט האבעןווירסט, (יד) אן דיינעם פֿעסטע זאָללסט דוא פֿראָהליך זיין: דוא, דיין זאָהן, דיינע טאָכטער.

תרגום אונקלוס

חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת יְדָךְ דִּי תִתֵּן כְּמָא דִּי יְבָרְכִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יא) וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (יב) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרָיִם וְתִטַּר וְתַעֲבֵד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין׃ (יג) חַגָּא דִמְטַלַּיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ׃ (יד) וְתֶחְדֵּי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ

רש"י

הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול: (יא) לוי גר יתום ואלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: (יב) וזכרת כי עבד היית וגומר. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה: (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א

באור

(הרא"ב"ע). ואולם רש"י והרשב"ם פתרו לפי ענינו מסת, די, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (יב) וזכרת כי עבד היית, דבק עם עבדך ואמתך (שבפסוק ושמחת) (הרא"ב"ע). והרמב"ן כתב והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אשר צוך האדון הפודך מבית עבדים. וכן בזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ע"כ: (יג) באספך מגרנך, הנה חודש האביב, מתחל חרמש בקמה, ובאספך מגרנך ומיקבך, הם זמני החגים באמת שישמחו ישראל בכל הטוב אשר

וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (טו) שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ (טז) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃ (יז) אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס

קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיית וכו' פסחים ע"א, א'. סוכה מ"ח, א': יראה חגיגה ב', א'. ערכין ג', ב': זכורך חגיגה ד', א': בחג המצות ביצה י"ט, א'. ר"ה ד', ב'. מ"ק כ"ד, ב'. חגיגה י"ז, א': ריקם בכורות נ"ח, ב': איש חגיגה ח', ב':

תרגום אשכנזי

דיין קנעכט, דיינע מאגד; וויא אויך דער לוי, וואיזע אונד וויטווע, דיא אין דיינען טהאָרען זינד. (טו) זיבען טאגע זאָללסט דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו עהרען, אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, פייערן; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיך זעגנען אין דעם איינקאָממען דיינער לאנדפריכטע אונד אין אללער ארבייט דיינער הענדע, זאָ דאס דוא דיך ווירסט דעם פערגניגען איבערלאססען קאָננען. (טז) דרייא מאהל אים יאהרע זאָלל אללעס מעננליכע בייא דיר פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, ערשיינען, אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד: נעמליך אם פעסטע דעם אונגעזייערטען בראָדטעס, אם וואכענפעסטע אונד אם לויבהיטטענפעסטע. מאן זאָלל אבער פאָר דעם עוויגען ניכט לעער ערשיינען: (יז) יעדער נאך זיינער גאבע; נאך פערהעלטניס דעס זעגענס, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געשענקט האבען ווירד.

תרגום אונקלוס

וְלֵיוָאָה וְגִיּוֹרָא וְיַתְמָא וְאַרְמַלְתָּא דִּי בְקִרְוָךְ׃ (טו) שִׁבְעָא יוֹמִין תָּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵא בְּרַם חָדֵי׃ (טז) תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ (יז) גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ׃

רש"י

באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב [סוכה י"ב]: (טו) והיית אך שמח. לפי פשוטו אין זה ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות ליל יום טוב האחרון לשמחה:[מ"ר]: (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת

באור

נותן ה' ולהודות עליו, וזהו טעם עליית הרגל, ולכן לא הזכיר כאן יום התרועה וצום העשור וכן דעת הרמב"ן: (טו) כי יברכך. הטעם שלא ירבו בעיניך ימי החג והבטול ממלאכה, כי יברכך ה' אלהיך בשפע רב ואינך צריך לדאוג. וזהו והיית אך שמח, לא תהיה כי אם שמח, שלא יתערב שום דאגה ועצבות בשמחתך, ולזה כוון המתרגם האשכנזי: (טז) את פני ה', כמו לפני, ויתכן שהוא כמו עם, כי גם פני הכבוד הם הנראים, כמו שאגור במקום אחד, ולא יראו פני ריקם (שמות ל"ד כ'): (יז) איש כמתנת ידו. מוסב על יראה. והטעם שיביא כפי הברכה, לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות, כמאמר פתאי האומות. ורז"ל אמרו המבזבז

(יח) שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃ (יט) לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃ (כ) צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ת"א שפטים סנהדרין ז', ב', וט"ז ב'. ע"ז נ"ב, ב': שעריך מכות ז', א': כי השחד כתובות ק"ה, א': צדק פאה פ"ח, ב'. כתובות ק"ב, ב'. סנהדרין ל"ב, ב':

(יח) ריכטער אינד בעאמטען נאך דען שטעממען זאָללסט דוא אין אללען טהאָרען דער שטעדטע זעטצען, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבען ווירד, דאס זיא דאז פאָלק נאך דער גערעכטיגקייט ריכטען. (יט) דוא זאָללסט דאז רעכט ניכט בייגען, קיין אנזעהען דער פערזאָן אכטען, אונד קיינע בעשטעכונג אננעהמען; דען דיא בעשטעכונג מאכט ווייזע לייטע בלינד, אונד פערקעהרט דיא וואָרטע דער גערעכטען. (כ) גערעכטיגקייט, גערעכטיגקייט זאָללסט דוא נאכטראכטען; זאָ ווירד עס דיר וואָהל געהן, אונד דוא ווירסט דאז לאנד בעהאלטען, דאז דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(יח) דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט׃ (יט) לָא תַצְלֵי דִּין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ (כ) קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא הֱוֵי רָדֵיף

רש"י

ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים [חגיגה ח']: חסלת פרשת ראה: (יח) שופטים ושוטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט [סנהדרין ט"ז]: בכל שעריך. בכל עיר ועיר [ת"כ]: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: ולא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שחד. אפי' לשפוט צדק [ספרי]: כי השחד יעור. משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו [כתובות ק"ה]: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדוף. הלך אחר בית דין יפה [ספרי]: למען תחיה

באור

אל יבזבז יותר מחומש (רע"ם): (יח) שופטים ושוטרים, השפטים יפסקו הדין והשטרים יכריחו הבעלי דינין לסור אל משמעת השופטים: בכל שעריך, באר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר יצעק המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ ושם ישפטוהו במקום המשפט. ובזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה, כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות. ואנן הדיוטות אנן, ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן, אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל (הרמב"ן): לשבטיך, בכל שער שבט ושבט. ושופט השבט הוא ראש לכל בתי דינים של שבטו וממונה עליהם, כדרך שסנהדרי גדולה ממונים על כל בתי דינים שבישראל (דעת הרמב"ן): (יט) לא תטה משפט, עם כל אחד מהשופטים ידבר (הראב"ע): ויסלף, מעקל ומעוות: צדיקים, בעלי דינין שהצדק אתם: (כ) למען תחיה וירשת, כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרין להחיות את ישראל ולהושיבן על

נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס (כא) לֹֽא־תִטַּ֥ע לְךָ֛ אֲשֵׁרָ֖ה כָּל־עֵ֑ץ אֵ֗צֶל מִזְבַּ֛ח יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂה־לָּֽךְ׃ (כב) וְלֹֽא־תָקִ֥ים לְךָ֖ מַצֵּבָ֑ה אֲשֶׁ֥ר שָׂנֵ֖א יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס

יז (א) לֹֽא־תִזְבַּח֩ לַיהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ שׁ֣וֹר וָשֶׂ֗ה אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה בוֹ֙ מ֔וּם כֹּ֖ל דָּבָ֣ר רָ֑ע כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ הֽוּא׃ ס (ב) כִּֽי־יִמָּצֵ֤א בְקִרְבְּךָ֙ בְּאַחַ֣ד שְׁעָרֶ֔יךָ

ת"א לא תטע סנהדרין ז', ב'. ע"ז נ"ב, ב'. תעילה כ"ח, ב': לא תזבח זבחים ל"ו, ב'. בכורות י"ד, ב': שעריך כתובות מ"ה, ב':

גאָטט, דיר גיבט. (כא) דוא זאָללסט בייא דעם אלטאַרע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, דען דוא ערריכטען ווירסט, קיינען האַין, איבערהויפּט קיינען בוים פּפלאנצען; (כב) דוא זאָללסט דיר אויך קיינע שטאנדזייַלע ערריכטען, דיא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פערהאַסט איזט.

יז (א) דוא זאָללסט דעם עוויגען דיינעם גאָטטע, צו עהרען קיינען אָכסען אָדער לאם שלאַכטען, דאז איינען לייבעספעהלער, אירגענד עטוואס באָזעס אן זיך האט; דען דיזעס איזט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אייןגרייעל. (ב) ווען אין דען טהאָרען אירגענד איינער דיינער

רש"י

וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן [סנהדרין ל"ב]: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבו' עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"א:

יז (א) לא תזבח. כל דבר רע. אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע [ספרי]. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים: (ב) לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד אלילי':

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ (כא) לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַּייְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַעֲבֵיד לָךְ׃ (כב) וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי רַחֵיק יְיָ אֱלָהָךְ׃

יז (א) לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִימַּר דִּי יְהֵי בֵיהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ (ב) אֲרֵי יִשְׁתַּכַּח

באור

אדמתן רש"י (סנהדרין ל"ב): (כא) אשרה, כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה: כל עץ, בין אילן מאכל בין אילן סרק, ועובר בלאו אפילו נטעה לשמים, כדי להרחיק כל הדומה לע"ז ממחשבת הבאים אל המקום הנבחר לעבודת האל: לא תקים לך מצבה, לע"ז, והעד אשר שנא, רק מצבה שלא לשם ע"ז איננה אסורה, והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב, שנאמר ויצב יעקב מצבה וגו' מצבת אבן (בראשית ל"ה י"ג) (הרא"ב"ע. ורש"י כתב אשר שנא, מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו (מצבת אבן אחת) שנא כי חק היתה לכנעניים, ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז וכ"כ הרמב"ם ז"ל שהזהירנו מעשות מצבה יתחברו עליה ויכבדוה, אפי' הושמה לעבודת האל ית'. כי כן היו עושין הבונים מצבה ומשימין עליה ע"א (מצות י"א). ויתורץ בזה מה שהקשה הרמב"ן ז"ל, מדוע לא נאסר המזבח, והלא אף במזבחות החזיקו כנעניים? שאין הדברים דומין זה לזה, לפי שבמזבח אשר עליו היו מקריבים ומקטירים אין המעשה מתועב, כי אם הכוונה לשם ע"א, ואם יכוון לשמים, יהיה גם המעשה כדלה, אבל עם המצבה הקימו דיוקנא עצמה של ע"א, כי זהו לבד תכלית בנין המצבה שלהם, וא"כ המעשה בעצמו סריא ונתעב:

יז (א) כל דבר רע, פי' מום (הרא"ב"ע): כי תועבה, דבר מתועב הוא להקריב לפני השם

אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ (ג) וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ (ד) וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה

תולדות אהרן וילך מגלה ט', ב'. סנהדרין ס', ב': והגד שם ח', א': והוצאת סוטה כ"ג, ב'. סנהדרין י"ז, א', ומ"ה א', וכ' ב', וקי"א א': אל שעריך כתובות מ"ה, ב':

שטעדטע, דיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגעבען ווירד, זיך איין מאַן אָדער איינע פֿרויא פֿענדע: דער דאז טהעטע, וואס אין דען אויגען דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, מיספֿעללט; ער איבערטרעטע נעמליך זיין געזעטץ, (ג) גינגע הין אונד דיענטע אנדערן גאֶטטערן, אונד בעטעטע זיא אן: זאָננע, מאָנד אָדער זאָנסט איין געשטירן אם הימעל, וועלכעס איך פֿערבאָטען האבע; (ד) עס ווירדע דיר אנגעצייגט, דוא פֿערנעהמסט עס, העטטעסט שארפֿע אונטערזוכונג אנגעשטעללט, אונד געפֿונדען, דאס דיא זאכע געוויס וואהר, אונד אין ישראל דיזער גרייעל געשעהען זייא: (ה) זאָ זאָללסט דוא דען מאַן אָדער דיא פֿרויא, וועלכע דיזע באָזע טהאט בעגאנגען האבען, צום טהאָרע דיינער שטאדט הינויספֿיהרען, עס זייא מאַן אָדער

תרגום אונקלוס

בְּינָךְ בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא דִּי יַעְבֵּיד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ׃ (ג) וַאֲזַל וּפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא דִּי לָא פַקֵּדִית׃ (ד) וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת תּוֹעֵבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְתַפֵּיק יָת גַּבְרָא הַהוּא אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא דִּי עֲבָדוּ יָת פִּתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין לִתְרַע *) בֵּית דִּינָךְ יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמִינּוּן בְּאַבְנַיָּא

*) ס"א לְקִירְוָךְ

רש"י

(ג) אשר לא צויתי. לעבדם [מגילה ט']: (ד) נכון. מכוון העדות: (ה) והוצאת את האיש ההוא אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך

באור

בהמה בעלת מום, כי יורה על מניעת הכבוד והידור, והוא סימן כילות: (ב) אשר יעשה, בלשון זכר כי איש הוא עיקר נושא המאמר: (ג) אלהים אחרים, פסילים מעשה בני אדם: ולשמש או לירח וגו', שהם מעשה אלהים. (רשב"ע): אשר לא צויתי, מלת אשר מוסבה על העבודה וההשתחויה, ולא צויתי. הוא כמו צויתי שלא לעשות (פֿערבאָטהען), כי מצוה בל"הק יכלול הצווי והאזהרה, כמ"ש הרמב"ם בס' המצות (שרש ח'): (ה) אל שעריך, המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך, (כן הוא בתרגום אונקלוס שלפנינו), טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו, או אינו אלא שער שנדון בו? נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה, מה שער האמור למעלה שער שעבד בו אף שער האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקירוך (רש"י), וכן הוא בתרגום אשכנזי: את האיש או את האשה, לחזק כלומר שלא תחמול אם

וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ: (ו) עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד: (ז) יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: פ (ח) כִּי־יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל־הַמָּקוֹם

ת"א. על פי ברכות י"ח, ב'. סנהדרין ל"ז, ב'. מכות ז', ב', וה' ב'. שבועות ל"ד, א': לא יומת מכות ז', ב': יד העדים סנהדרין מ"ה, א': כי יפלא שם פ"ו, ב', ופ"ז א'. הוריות ד', א'. נדה י"ט, ב'. עקדה שער ת"נ: וקמת סוטה מ"ה, ב', קדושין ס"ט, א'. סנהדרין י"ד, ב', ופ"ז א'. זבחים כ"ז, ב':

תרגום אשכנזי

פֿרויא, אונד זיא מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען. (ו) אויף דיא אויסזאגע צווייער אָדער דרייער צייגען זאָלל דער שטערבען, דער דען טאָד פֿערדיענט; ניכט אבער אויף דיא אויסזאגע איינעס איינציגען צייגען. (ז) דיא צייגען מיססען צוערשט האנד אן איהן לעגען, איהן אימצובריגנען, אונד זאָדאן זאָלל דיא האנד דעס גאנצען פֿאָלקס נאכפֿאָלגען; אויף זאָלכע ארט זאללסט דוא דען באָזעוויכט אויס דיר ווענרייען. (ח) ווען דיר איין רעכטסהאנדעל צו שוועהר פֿילע פֿאָר געריכט: עס זייא איינע זאכע, דיא דאז לעבען, אָדער דאז אייגענטהום, אָדער לייבליכע בעשאדיגונג בעטריפֿט; אָדער זאָנסט איינע שטרייטזאכע, דיא אין דיינען טהאָרען פֿאָרפֿאללען דירפֿטע: זאָ זאָללסט דוא דיך אויפֿמאכען, אונד אן דען אָרט הינאויפֿגעהן, דען דער

רש"י

למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיזומו כלם [מכות ו']: (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור [ספרי סנהדרין פ"ד]: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא

תרגום אונקלוס

וִימוּתוּן: (ו) עַל מֵימַר תְּרֵין סַהֲדִין אוֹ תְּלָתָא סַהֲדִין יִתְקְטֵיל דְּחַיָּיב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵיל עַל מֵימַר סָהִיד חָד: (ז) יְדָא דְסַהֲדַיָּא תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: (ח) אֲרֵי יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָּמֵי פְּלוּגַת דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ:

באור

איש או אשה וסקלתם: וסקלתם. זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן, ובעבור שאמר והוגד לך בסתר, ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אע"פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שני עדים (הרלב"ע): (ו) על פי שנים עדים או שלשה. שיומת המת על פי שני עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאון שם שלשה, ואמר הכתוב כי כאשר הוגד לך ושמעת תדרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם, והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשלח בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כלם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כלם יתברר האמת, ואם לא היו שם יותר, או שהלכו להם ואינם נמצאים די בשנים (הרמב"ן): (ז) יד העדים, יד כל אחד מהעדים, וכן וימס לבב העם ורבים כן (הרלב"ע): בראשנה. פירשתיו: (ח) כי יפלא, כתרגומו ארי יתכסי, וכן כתב רש"י, כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: למשפט, דבר שהובא למשפט: בין דם לדם וגו', כפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות (כלומר

אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ (ט) וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ (י) וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ (יא) עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃

ת"א ובאת ר"ה כ"ה, ב'. סוטה מ"ה, א'. קדושין כ"ו, ב' סנהדרין י"ד, ב', וכ"ח ב': יגידו לך סנהדרין פ"ז, א'. ע"ז א', ב': על פי מגלה ב', ב'. סוטה ז', ב', וי"ז ב'. סנהדרין פ"ו. א': לא תסור ברכות י"ט, ב'. שבת כ"ג, א'. סוכה מ"ו, ו'. הוריות ד', א'. מנחות ל"ח, א':

עווינע, דיין גאָטט, ער־וועהלען ווירד; (ט) דאַ־זעלבסט צו דען פריסטערן אויס דעם שטאממע לוי, אָדער צו דעם ריכטער קאָממע, דער אלסדאַן זיין ווירד, אונד זיא פֿראגען; זאָ ווערדען זיא דיר זאגען, וואס רעכטענס איזט. (י) דוא מוסט אבער זאָ פֿערפֿאהרען, וויא מאן אן דעם אָרטע, דען דער עווי־גע ערוועהלען ווירד, דען אויסשפּרוך טהוט; אונד זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכטען, וואס מאַן דיך דאזעלבסט לעהרען ווירד. (יא) נאך דער לעהרע, דיא מאן דיר געבען, אונד נאך דעם רעכטע, דאז מאן דיר אנ־צייגען ווירד, זאָללסט דוא האנדעלן; אונד פֿאָן דעם, זאָ מאן דיר זאגען ווירד,

תרגום אונקלוס

(ט) וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָּמָא דְּדִינָא׃ (י) וְתַעֲבֵיד עַל מֵימַר פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְּפוּנָךְ׃ (יא) עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְּפוּנָךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּיד לָא תִסְטֵי מִן פִּתְגָּמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ יַמִּינָא

רש"י

לנגע טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות [סנהד' פ"ו]: (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך [ספרי]: (יא) ימין ושמאל. אפי'

באור

בין דם נקי לדם חייב, אז דיני ממון (והוא בין דין לדין). או פלע וחבורה (והוא בין נגע לנגע). כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך, ודבר הכתוב בהווה, כי בעניני המשפטים יהיו המחלוקות יותר משאר ההוראות, אבל דיני הזקן שוה בכלם (הרמב"ן). וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרשב"ם כתב בין נגע לנגע, לרעת, וכוונתו שלא תלינו לשון נגע כי אם שהווה מעצמו כמו נגע לרעת כי תהיה באדם. או למעלה מן הטבע כמו וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים (בראשית י"ב ט"ז), וכן ת"א בין מכתש סגירו וגו', ואין זה מוכרח: (י) מן המקום ההוא אשר יבחר, לפי שהוא מקום הנבחר. עיר ממלכת גבדת, לכן הכהנים והשופטים היושבים בה ולהם שבט המשרה. הם יודעים מה יעשה ישראל, והם יורוך על פי האמת ולא יפלא מהם דבר אף שהוא מופלא ממך: (יא) לא תסור וגו' ימין ושמאל. לשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל, ועל השמאל שהוא ימין. שמע להם. וזהו כענין ר"י עם ר"ג בי"הכ שהל להיות בחשבונו. והצורך במצוה הזאת גדול מאוד, כי התורה נתנה לנו בכתב, וידוע שלא ישתוו הדעות בכל הדברי' הנולדים. והנה ירבו המחלוקת אם בפי' הכתובים או בדמיון דבר לדבר, ותעשה התורה כמה תורות, לכך חתך הכתוב את הדין, שנשמע לב"ד הגדול העומד לפני ה' במקום אשר יבחר. בכל מה שיאמרו לנו. ונעשה את המעשים על פיהם ככל

(יב) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃ (יג) וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן עוֹד׃ ס שני (יד) כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃ (טו) שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ

תולדות אהרן האיש סנהדרין פ"ו, ב': וכל העם שם כ', ג': שום וכו' יבמות מ"ג, ב': וק"ג א'. כתובות י"ז, א'. סוטה מ"א, ב' קדושין ל"ג, ב',

תרגום אשכנזי

ווערער רעכטעם נאָך לינקס אבווייכען. (יב)ווער אבער אויס פֿרעפֿעל דעם פריסטער, דער דאזעלבסט דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, דיענסט פֿערוואלטעט, אָדער דעם ריכטער ניכט געהאָרכען ווירד; דערזעלבע זאָלל דעס טאָדעס זיין, דו ז מוסט דעי באָזעוויכט אויס ישראל וועגשאפֿפֿען: (יג) דאס עס דיא גאנצע נאציאָן ערפֿ הרע, זיך פֿירכטע אונד ניכט מעהר פֿרעפֿעלמיטהיג האנדלע. (יד) ווען דוא אין דאז לאנד קאָממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט: דוא נימססט עס איין, האסט עס אין בעזיטץ, אונד שפריכסט: איך וויל איינען קאָניג איבער מיך זעטצען, וויא אללע פֿאָלקער אום מיך הער טהון; (טו) זאָ קאננסט דוא איינען קאָניג איבער דיך זעטצען, וועלכען דער עוויגע, דיין גאָטט, אלס-

רש"י

אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל [סנהדרין כ"ט]: (יג) וכל העם ישמעו. מכאן שממתינים לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל [ספרי]:

תרגום אונקלוס

ושְׂמָאלָא: (יב) וְגַבְרָא דִּי יַעֲבֵיד בִּרְשַׁע בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא דְּקָאִים לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ מִן דַּיָּנָא וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: (יג) וְכָל עַמָּא יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יַרְשְׁעוּן עוֹד: (יד) אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתִתֵּב בַּהּ וְתֵימַר אֱמַנֵּי עֲלַי מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא דִּי בְּסַחְרָנָי: (טו) מַנָּאָה תְמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

באור

אשר יורוך, ואף אם ידמו בעיניכם כטועים, אין ראוי לכל אחד מאתנו לעשות ע"פ אומד דעתו כי יהיה בזה חרבן הדת וחלוק לב עם והפסד האומה בכללה: (יב) ומת האיש ההוא. על פי הדין, ובית דין ימיתוהו. והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו (הרמב"ע): (יד) ככל הגוים אשר סביבתי, אין עבודת המלך וממשלתו טובה לאומה. אלא שתקנא בכל הגוים אשר סביבותיך. (טו) שום תשים, רז"ל אמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, ואחת מהן להעמיד עליהם מלך. וכן אמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה. והנראה שהמצוה היא על הנביאים והזקנים והשופטים אשר ישפטו את ישראל, שאחרי ירושה וישיבה בארץ, כאשר יראו שהמון ישראל יחפצו במלך, וידמה להם כהצלחה וטובה גדולה לחזות מלך ביפיו ויקרו, הרודה בעם כאות נפשו, כאשר הם רואים בכל הגוים אשר סביבותיהם, שלא יעכבו עוד על ידם, ולא ילחצו את העם תחת יד שלטון בלתי רצוי להם, כי אם יציאו להם תאותם וישימו עליהם מיד, כי כן משפט ההמון, כאשר ישים על לב לחדש דבר בעניינים המדיניים, לא ינוח ולא ישקוט אף לא יצליח טרם נהיה תאותו. וכן היה בימי שמואל הנביא, כאשר שאלו להם מלך. הרע להנביא ההוא והתפלל אל ה', וה' אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שמואל א' ח' ז'), ואעפ"כ אמר לו שמע בקולם והמלכת עליהם מלך. זהו הנראה

אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ הוּא׃ (טז) רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃ (יז) וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר

ת"א מקרב קדושין ע"ו, ב'. ב"ק פ"ח, א'. ב"ב ג', ב'. סנהדרין י"ט, ב', וכ' ב', וכ"ב א': לא תוכל סוטה מ"א, א': ולא ירבה ב"מ קט"ו, א'. סנהדרין כ"א, א', וע"ב ב':

תרגום אונקלוס

בֵּיהּ מִנּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרָאָה דִּי לָא אֲחוּךְ הוּא׃ (טז) לְחוֹד לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסָוָן וְלָא יְתֵיב יַת עַמָּא לְמִצְרַיִם בְּדִיל לְאַסְגָּאָה סוּסָוָן וַיָי אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמְתוּב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד׃ (יז) וְלָא יַסְגֵּי לֵיהּ נְשִׁין

ראן ערוועהלען ווירד; דוא מוסט אבער איינען פאָן דיינען ברידערן צום קאָניגע ערוועהלען: אונד דארפסט קיינען אויסלענדער, דער ניכט דיין ברודער איזט, איבער ריך זעטצען. (טז) יעדאָך זאָלל ער ניכט צו פיל פפערדע האלטען, אונד ניכט דאז פאָלק ווידער נאך מצרים פיהרען, אום פיל פפערדע אנצושאפפען; דא דער עוויגע אייך אנגעזאגט האט: איהר זאָללט דיזען וועג נימאהלס וויז ער בעטרעטען. (יז) ער זאָלל אויך ניכט צו פיל וייבער נעהמען, דאמיט זיין הערץ

רש"י

(טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו [סנהדרין כ"א] שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנאמר בשלמה ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה [מלכים א' י']: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא

באור

לפי פשוטו, בבאור דעת רז"ל בזה, שהעמדת מלך מצות עשה, אף ששאלתו למרי יחשב: אשר יבחר ה' אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים, א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי? ודעתי בדרך הפשט בטעם אשר יבחר, שכל מולך על עמים מאת אלהים היא לו, כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן דיצבא יתננה, וכן אמרו אפילו ריש גרגותנא מן שמיא מוקמא ליה. יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך, ואם הוא מקטני שבטי ישראל וממשפחתו הצעירה, אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם, וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו, כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מרצון השם (הרמב"ן): לא תוכל, אינך רשאי, וכן ת"א לית לך רשו. ויתכן שהוא כמשמעו. שאין להם יכולת, אף אם יבחרו בנכרי, אין לו משפט המלוכה: (טז) רק לא ירבה לו סוסים, למרכבתו. למען לא ירום לבבו מאחיו, וכן למלחמה שלא יבטח על רכבו ועל פרשיו, וירבה במלחמות לאין צורך: ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס, וזהו לא תעשה בפני עצמה ויש בה מן הסבה למה שקדם. כי בימים ההם היו מוציאים הסוסים ממצרים, והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים, והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים, וזה דבר גדול כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם (הראב"ע): לא תספון. מצוה היתה ולא נכתבה, ויש אומרים מטעם לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם, וזאת דרך אחרת (הראב"ע): (:) ולא יסור לבבו, כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שרבוי כסף וזהב המופלג לא די שאינו מרבה ומחזק הצלחת האומה, אלא שהוא מזיק לה, כי כאשר ירבה הכסף והזהב. כן תרב חמדת התענוגים, הבנינים הגדולים הפרדסים שרים ושרות, וברבות התענוגים ירפו הכחות וידים תעצלנה. ואין כאן מקומו להראות הנזק המופלג שיגיע מזה אל המדות, שהם עמודי ההצלחה הכללית ויסודי אושר האומה, ובנוע היסוד

לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד׃ (יח) וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ (יט) וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם׃ (כ) לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל׃ ס שלישי

תולדות אהרן וכסף וכו' סנהדרין שם: וכתב וכו' שם ודף כ"ב ח': והיתה שם כ"א, ב': ילמד הוריות י"א, ב': למען וכו' שם שם. כריתות ה', ב': הוא וכו' הוריות שם. כריתות שם:

ניכט אבווייכע; אימגלייכען זאָלל ער ניכט איבערמעסיג זילבער אונד גאָלד זאממעלן. (יח) ווען ער אויף דעם טהראָנע זיטצט, זאָלל ער זיך פֿאָן דיזער לעהרע איינע אבשריפֿט אין איינעם בוכע פֿערפֿערטיגען: אויס דעמיעניגען, וועלכעס בייא דען פריסטערן אויס דעם שטאממע לוי אויפֿבעוואהרט ווירד. (יט) דיזע זאָלל ער בייא זיך האבען, אונד לעבענסלאנג דארין לעזען: ראמיט ער לערנע דען עוויגען, דיינען גאָטט, פֿירכטען, אום אללע וואָרטע דיזער לעהרע אונד דיזע געזעטצע גענ יא צו בעאָבאכטען; (כ) דאס זיין הערץ זיך ניכט ערהעבע איבער זיינע ברידער, אונד דאס ער ניכט אבווייכע פֿאָן דעם געבאָטע צור רעכטען אָדער צור לינקען: ראמיט ער אונד זיינע נאכקאָממען לאנגע יאהרע בייא דער רעגירונג בלייבען מאָגען אין ישראל.

תרגום אונקלוס

וְלָא יִטְעֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא לָא יַסְגֵּי לֵיהּ לַחֲדָא׃ (יח) וִיהֵי כְּמִתְּבֵיהּ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא מִן קֳדָם כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי׃ (יט) וּתְהֵי עִמֵּיהּ וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְּיֵלַּף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ לְמִטַּר יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא וְיָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ (כ) בְּדִיל דְּלָא יְרִים לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי וּבְדִיל דְּלָא יִסְטֵי מִן תַּפְקֵידְתָּא יְמִינָא וּשְׂמָאלָא בְּדִיל דְּיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל׃

רש"י

י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה [שמואל ב' י"ב]: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאספניא) [סנהדרין כ"א]: (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו [סנהדרין שם]. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי

באור

יפול כל הבנין: (יח) והיה כשבתו, בתחלת מלכותו: את משנה התורה, נסחה שנית (הרלב"ג), וכן הוא בתרגום אשכנזי. ורז"ל אמרו (סנהדרין כ"א), שתי ספרי תורות אחת מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנס' ויוצאת עמו, וא"כ משנה כפל כמו לחם משנה, ואונקלוס תרגם פתשגן מלשון שנון ודבור: מלפני הכהנים הלוים, מאותו ספר שהוא לפני או ביד הכהנים והלוים יכתוב המלך לו משנה התורה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, כי זהו טעם מ"ם מלפני כמו מעל ספר אשר לפני: (יט) והיתה עמו, התורה: וקרא בו, מוסב על ספר: כל ימי חייו, כשיפנה מעסקיו, כמו והגית בו יומם ולילה: (כ) לבלתי רום לבבו, מוסב על כל אזהרות האמורות

יח (א) לֹא־יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ (ב) וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס (ג) וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת

ת"א וזה יהיה חולין ק"ל, א': מאת שם קל"ג. ב':

תרגום אשכנזי

יח (א) דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי, אונד דער גאנצע שטאם לוי זאָלל קיין טהייל אונד קיין ערבע אונטער ישראל בעקאָממען; פאָן אָפּפערן דעם עוויגען אונד זיינעם ערבטהיילע זאָללען זיא אונטערהאלט האבען. (ב) אייגענטהים זאָלל ער אונטער זיינען ברידערן ניכט בעזיטצען; דער עוויגע איזט זיין אייגענטהימליכעס ערבגוט, וויא ער איהם פערהייסען האט. (ג) דיזעס איזט דיא געביהר דער פריסטער פאָן דעם פאָלקע: ווען יעמאנד זיך איינען אָכסען אָדער איין שאף

תרגום אונקלס

יח (א) לָא יְהֵי לְכַהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל קוּרְבָּנַיָּא דַייָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ יֵיכְלוּן׃ (ב) וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִינּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל לֵיהּ׃ (ג) וְדֵין יְהֵא דַחֲזֵי לְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא מִן נִכְסֵי נִכְסָתָא

רש"י

סור מן המצוה. אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולות [שמואל א' י'] וכתיב ויוחל שבעת ימים [שמואל א' י"ג] ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום [שם] הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם [הוריות י"א כריתות ה']:

יח (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: (ב) בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא וכ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' [דברי' ז'] להזהיר על קני וקניזי וקדמוני. שוב מצאו בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרי' ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאיליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. בארצם לא תנחל אני חלקך [במדבר י"ח]: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של

באור

למעלה, כי רבוי הסוסים והנשים וכסף וזהב יוליך התנשאות ורוממות כמו שאמרנו למעלה, ואמר הרמב"ן ז"ל נרמז כאן בתורה אסור הגאוה. כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב על אחיו, וכ"ש האחרים שאינם ראוים לכך, כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפילו במלך, כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב: ולבלתי סור, שב על וקרא בו למען ילמד:

יח (א) חלק, בביזה, במה שישללו ישראל בהכנסם לארץ, ובמה שישללו אחרי כן: ונחלה, בארץ (ספרי): אשי ה' ונחלתו, אשי ה' קדשי מקדש, ונחלתו אלו קדשי הגבול, תרומות ומעשרו', אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו: (ג) מאת זבחי הזבח, שבעם: ונתן, הזובח: הזרוע והלחיים והקבה, כי אלה עוזים מאשר הבשר. (הראב"ע), וכתב הרמב"ן זו מצוה

זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ (ד) רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ׃ (ה) כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי (ו) וְכִי־יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן זבחי שם ע״א, וקל״ו א׳: אם שור שם קל״ו, א׳: הזרע וכו׳ שם קל״ד, ב׳: ראשית פסחים ל״ג, ב׳. מנחות ס״ו, א׳: תתן לו שבת כ״ה, ב׳. פסחים ל״ג, א׳. חולין קל״ה, א׳, וקל״ז א׳: כי בו סנהדרין ע״ד, א׳: לעמד סוטה ל״ח, א׳. זבחים כ״ג, ב׳. חולין קל״ו, א׳, וקל״ח א׳: הוא וכו׳ סוטה שם. חולין קל״ז, א׳:

תרגום אשכנזי

שלאכטעט, זאָ גיבט ער דעם פריסטער דאז שול־טער־שטיק, דיא קינבאק־קען אונד דען מאגען. (ד) פֿערנער זאָללסט דוא איהם דיא ערשטלינגע פֿאָן דיינעם געטריידע, דיינעם מאסטע אונד דיי־נעם אֶהלע, וויא אויך דיא ערשטלינגע פֿאָן דער שוהר דיינעם קליינען פֿיהעם געבען; (ה) דען איהן האט דער עוויגע, דיין גאָטט, אויס אללען דיינען שטעממען ער־וועהלט, דאס ער נעבבסט זיינען נאכקאָממען צו אל־לען צייטען איס נאמען דעם עוויגען איס אמטע שטעהע. (ו) ווען איין לוי אויס אירגענד איינער שטאדט אין ישראל, וואָ

תרגום אונקלוס

אִם תּוֹר אִם אִימַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקַבְתָּא׃ (ד) רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּזַּת עָנָךְ תַּפְרֵישׁ לֵיהּ׃ (ה) אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא בִשְׁמָא דַיְיָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ (ו) וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵיוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ מִכָּל

רש״י

לארכובה עד כף של יד שקורין אשפל״ן: הלחיים. עם הלשון [חולין קל״ג] דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו [במדבר כ״ה]: לחיים. תחת תפלה שנא׳ ויעמוד פינחס ויפלל [תהלים ק״ו]: והקיבה. תחת האשה אל קבתה [במדבר כ״ה]: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינוני׳ אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר ששיתם את האיפה מחומר השעורים [יחזקאל מ״ה] ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א׳ מששים שהכור שלשי׳ סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשי׳ לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששי׳ וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות [שמואל א׳ כ״ה] רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים· צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה [מס׳ חולין קל״ו]: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי

באור

מחודשת לא נזכרה בתורה, כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במוקדשים. ועתה כשבאו לכנס לארץ חדשה להם, וזה טעם אמת זובחי הזבח, כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך, והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה׳ לאהרן אע״פי שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ, והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקודש כי גם החרם קודש הוא, אבל הזרוע והלחיים והקבה ולאשית הגז הן חולין גמורים אין בהם זולתי מצות המתנה ע״כ, וא״כ אינם בכלל אשי ה׳ שהקדים למעלה: (ד) ראשית, תחלה, כמו לאשית ממלכתו, וכן תרגם אונקלוס ותרגם אשכנזי, או לאשית מבחר, כמו בשמים לאש: ראשית דגנך תירושך ויצהרך, זו תרומה, והנה עיקר חיוב התרומה והמעשר הוא בדגן ותירש ויצהר, לפי שהם עיקר מחייתן

אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ (ז) וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ (ח) חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס (ט) כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ (י) לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר

תולדות אהרן מאהב סוכה נ"ה, ב': ובא שם שם. ב"ק ק"ט שם. מנחות סב: ושרת סוכה שם. ב"ק שם. מנחות שם. ערכין י"א, א': העמדים זבחים כ"ג, ב': חלק סוכה נ"ו, א': לא תלמד שבת ע"ה א'. ר"ה כ"ד, ב'. סנהדרין ס"ח, א'. ע"ז י"ח. א'. ומ"ג ב': לא ימצא סנהדרין ל"ו, ב', וס"ד ב'. עקרים מ"ב, פ"ו:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל דִּי הוּא דָּר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ: (ז) וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ כְּכָל אֲחוֹהִי לֵיוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ: (ח) חוּלַק כְּחוּלַק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא: (ט) אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבַת עַמְמַיָּא הָאִינּוּן: (י) לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעֲבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין

ער זיך אויפֿהעלט, נאך אייגנעם בעליבען אן דען אָרט קאָממט, דען דער עוויגע ערוועהלען ווירד; (ז) זאָ קאן ער דען דיענסט אים נאמען דעס עוויגען, זיינעס גאָטטעס, פֿערוואלטען, זאָ וויא זיינע ברידער, דיא לוים, וועלכע דאזעלבסט אים אמטע שטעהן פֿאָר דעם עוויגען. (ח) גלייכען טהייל זאָלל ער מיט איהנען צו גניסען האבען: אויסער זיינען איינקינפֿטען פֿאָן הויזע, דיא ער פֿערקויפֿען קאן. (ט) ווען דוא אין דאז לאנד קאָממסט, דאס דער עוויגע דיר איינגיבט, זאָ לערנע ניכט זאָלכע אבשייליכע דינגע טהון, וויא דיזע נאציאָנען טהון. (י) ניא־

רש"י

הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראוין לשירות [ספרי]: ובא בכל אות נפשו. (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנו' נדבתו או חובתו ואפי' במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות [סנהדרין ס"ח] כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הנכרים: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן

באור

של בני אדם. והפירות לא יתחייבו כי אם מדברי סופרים. ובכל מקום שסמכו הדבר אקרא, אסמכתא בעלמא הוא. ואף הענבי' והזתים לא יתחייבו עד שיעשה מהם תירוש ויצהר, כן העלה (הרמב"ן ז"ל): (ז) ושרת, רשאי הוא לשרת בכל העבודות ככל אחיו, כן תרגם המתרגם האשכנזי, ויתכן שהכוונה כך היא, כי יבא הלוי וישרת ככל אחיו הלויים אז חלק כחלק יאכלו: (ח) לבד ממכריו על האבות. הטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתוב ויגאל ממכר בית ועיר אחוזתו, וזהו פי' על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד· אלא חלק כחלק יאכלו (הרמב"ע). והמתרגם אשכנזי תרגם מלבד מה שיוכל למכור כל תבואות ביתו מאבותיו שבעירו: (ט) כי אתה בא. כמו כי תבוא: כתועבת הגוים ההם. כלל ואח"כ פרט לא ימצא בך וגומר: (י) מעביר בנו, ע"ז היתה, כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי

בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ (יא) וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ (יב) כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ (יג) תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי

תיו רבתי

תולדות אהרן מעונן וכו שם ס"ה, ב': וחבר שם נ"ו, ב', וט"ה ב'. כריתות ג', ב'. ודורש סנהדרין ס"ה, ב': כי תועבת סנהדרין נ"ז, ב': תמים פסחים קי"ג, ב'. עקדה שער י"ז:

תרגום אשכנזי

מאנד זייא אונטער דיר צו פינדען, דער זיינען זאהן אָדער זיינע טאָכטער דורך דאז פייער פיהרט, דער אהנונגסקינסטע טרייבט; וואָלקענבעפראגער (צייטוועהלער) שלאנגענבעשוואָרער (פאָגעלדייטער) אָדער צויבערער; (יא) טהירבעשוואָרער, שווארצקינסטלער, צייכענדייטלער אָדער טאָדטענבעפראגער זייא. (יב) דען ווער דיזעס טהוט, איזט דעם עוויגען איין גרייעל; אונד עבען אום דיזער גרייעל וויללען טרייבט דער עוויגע, דיין גאָטט, יענע פאר דיר אויס. (יג) דוא מוסט דיך גאנץ אן דען עוויגען, דייגען גאטט,

תרגום אונקלוס

מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרָשׁ׃ (יא) וְרָטֵין רְטָן וְשָׁאֵיל בִּבְדִין וּבִדְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָּא׃ (יב) אֲרֵי מְרַחֲקָא דַּייָ כָּל דְּעָבֵיד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֵבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃ (יג) שְׁלִים תְּהֵי

רש"י

ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו [הושע ד']: מעונן. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים [סנהדרין ס"ה]: מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו [ספרי]: (יא) וחובר חבר. שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושאל אוב. זה מכשפות שמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפו': ודורש אל המתים. כגון המעל' בזכרותו והנשאל בגלגולת [סנהדרין שם]: (יב) כל עושה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפי' אחת מהן [מכות כ"ד ספרי]: (יג) תמים תהיה ה' אלהיך.

באור

האם (הרמב"ע): קסם קסמים. יתכן היותו שם כלל. ופירושו חותכי משפט, האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין, וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך (משלי ט"ז י"א), שדבר המלך חותך המשפט. אחת דבר ולא תשוב, והפרט מעונן ומנחש ומכשף (הראב"ע): מעונן ומנחש ומכשף, בארנו בס' (ויקרא י"ט כ"ו). והנה לר"ע שאומר בסנהדרין מעונן זה נותן עונה, שאומר עונה פלונית יפה להתחיל, יתורגם (ציישטעננוויהלער). ולרבנן דאמרי זה האוחז את העינים, ראוי שיתורגם (אויגענפערבלענדער), ויש פותרין אותו מגזרת ענן, והוא הרואה בענן דמות צורות ומגיד מהן העתידות (וואָלקענבעפראגער). ומנחש הוא המביט בעופות בכנפיהם או בצפצוף (הרמב"ן): (יא) וחבר חבר, שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד (סנהדרין ס"ח), ובספרי משמע שאומר דברים על הנחש או על העקרב שלא יזיקוהו, ורמב"ע פירש אלו האומרים שיחברו השדים: ושאל אוב וידעני, מבואר בפ' קדושים (ויקרא י"ט ל"א): (יב) כי תועבת ה' כל עשה אלה, הטעם כי תועבת ה' הוא עושה כל אלה ונמשך מלת עושה אל הקודש, או יאמר שעושה אלה הוא בעצמו תועבה נגד ה': ובגלל התועבת האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך, העיד לנו הכתוב שהמעשים האלו הם מתועבים מצד השכל, אף אם לא אסרם הכתוב. כי ענש עליהם את הגוים והורישם מן הארץ בגללם: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, שלם עמו, שגם בדרישת העתידות לא תדרוש זולתו

(יד) כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (טו) נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃ (טז) כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל

ת"א נביא עקרים מ"ב, פ"ח: אליו יבמות צ', ב:

האלטען. (יד) יענע פֿעלקער, דיא דוא פֿערטרייבסט, הארען פֿרייליך אללערלייא ציישטוועהלער אונד אהנדונגסקינסטלער; דוא אבער: דיר האט דער עוויגע, דיין גאטט, זאלכעס ניכט בעשידען. (טו) איינען פראפֿעטען אויס דיינעם מיטטעל, אויס דיינען ברידערן, וויא איך בין, ווירד ער דיר שטעללען, דעם איהר געהארכען זאללט: (טז) זא וויא דוא אם בערגע חרב, אם טאגע דער פֿערזאממלונג, דען עוויגען, דיינען גאטט, געבעטען אונד געשפראכען האבסט: לאס מיך דיא

תרגום אונקלוס

בְּדַחֲלְתֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ (יד) אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אַתְּ יָרֵית יָתְהוֹן מִן מְעַנְנַיָּא וּמִן קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (טו) נְבִיָּא מִבֵּינָךְ מֵאֲחָךְ כְּוָתִי יְקִים לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן׃ (טז) כְּכֹל דִּי שְׁאֵילְתָּא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דִקְהָלָא

רש"י

התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: (טו) מקרבך

באור

אבל תדרוש את ה' ע"י נביא או אורים ותומים, וכתב הרמב"ן במנין המצות שהוסיף על דברי הרב ז"ל (מצוה ח'). ענין המצוה הזאת שניחד לבבנו אליו לבדו יתעלה. ונאמין שהוא לבדו עושה כל, והוא היודע אמתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש הבאות, ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים, אבל אם נשמע דבר מהם. נאמר הכל בידי שמים, כי הוא משנה המערכת כרצונו. מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. ונאמין שכל הבאות תהיינה אלינו כפי התקרבנו לעבודתו. והמצוה הזאת נלמוד גם אברהם אבינו כאשר בא לכרות לו ברית לתת לו זרע אמר התהלך לפני והיה תמים. כי היה הוא ע"ה יסוד באמונה וחולק על הכשדים, שהיו מיחסים הכחות כלם לשמש ולירח ולכוכבים. והוא ראה שיש עליהם יוצר ומנהיג, לזהו עוד שיהיה תמים עמו, ולא יתן בלב שיהא בזולתו שום אמת ולא ישתכל בעניני' כלל, ע"ש. ובבר ידעת שלדעת הרמב"ם ז"ל אלו היו בדברים הללו ממש, לא היו התורה אוסרתן שאין החפץ לדעת הבאות כתעב מצד עצמו, אבל בעבור שהבל המה ואין בם מועיל, הם מפסידי הנפש ומביאות אותם על דעות ואמונות בדויות בדרכי ההשגחה העליונה, ומקרבות אותה אל ע"א. ואין ראוי לעם קדוש מחזיקי דת האמת לתת לב בדברי דופי. ומפרשים אחרים נחלקו עליו, ואמרו שלפי הנראה מפשטות הכתובים ומאמרי חז"ל יש שורש דבר נמצא בם, ואעפ"כ התורה אסרתן. כדי שלא נירא רע, ולא ניחל כל טוב, כי אם ממנו יתעלה לבדו. ואנו לא להכריע באנו. כי אם לפרש הכתובים: (יד) ישמעו, כן דרכם תמיד. והם רגילים בכך, כמו ככה יעשה איוב: ואתה, וי"ו הנגוד עם כפל הכנוי, אבל אתה: לא כן נתן לך, שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים, כמאמרם אין מזל לישראל (רע"ס): (טו) כמני, המייסר אותך כמוני. ואין זה סותר למה שנאמר ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, כי זהו בבחינת המעלה ומדרגתו, אבל בבחינת סבת ותכלית שליחותו להורות את עם ה' בדרך הישר ולהוכיחם על פניהם כל נביאי השם שוין: אליו תשמעון, אם יצוה לשעתו. וכן הוא בספרי אליו תשמעון, אפילו יאמר לעבור על אחת מן המצות (חוץ מע"א) לפי שעה. שומעין לו: (טז) ולא אמות, קבל הענין וסמך על זכרונם שאמרו קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו

לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָֹה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ (יז) וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ (יח) נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ (יט) וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃ (כ) אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים

קמץ בז"ק

תולדות אהרן והיה וכו' סנהדרין פ"ט, א': אנכי שם ע"א, ב': אך וכו' שם שם:

שטימֵמע דעם עוויגען, מיינעס גאָטטעס, ניכט מעהר הֶאָרען, אונד דיזעס ענטזעטצליכע פֿייער ניכט מעהר זעהען, זאָנסט בין איך דעם טאָדעס; (יז) דא דען דער עוויגע צו מיר שפראך: זיא האבען וואָהל גערעדעט! (יח) איך וויל איהנען אויך איינען פראָפֿעטען אויס איהרען ברידערן, וויא דוא ביזט, שטעללען; דיזעס וויל איך מיין וואָרט אין דען מונד לעגען, אונד ער זאָלל איהנען פֿאָרטראגען, וואס איך א'הם בעפֿעהלע. (יט) ווער אלסדאן מיינעם וואָרטע אונגעהאָרזאם איזט, דאז דער פראָפֿעט אין מיינעם נאמען פֿאָרטרעגט, פֿאָן דעם וויל איך עס פֿאָדערן. (כ) יעדאָך איין פראָפֿעט, דער דען פֿרעפֿעל בעגעהט, אין מיינעם נאמען צו פֿערקינדיגען, וואס איך איהם ניכט בעפֿאָהלען האבע, אָדער אים נאמען אנדערער גאָטטער צו

רש"י

מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג' מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי

תרגום אונקלוס

למימר לא אוסיף למשמע ית קל מימרא דיי אלהי וית אשתא רבתא הדא לא אחזי עוד ולא אמות: (יז) ואמר יי לי אתקינו די מלילו: (יח) נביא אקים להון מגו אחיהון דכותך ואתן פתגמי נבואתי בפומיה וימליל עמהון ית כל די אפקדיניה: (יט) ויהי גברא די לא יקביל לפתגמי די ימליל בשמי מימרי יתבע מניה: (כ) ברם נביא די ירשע למללא פתגמא בשמי ית די לא פקדתיה למללא ודי ימליל בשום טעות עממיא ויתקטיל נביא ההוא:

באור

את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו, כלומר ששאלו ורצו בשליחות הנביא: (יח) נביא אקים להם. זה המאמר השם לא נזכר בפרשת יתרו, ויתכן שלא בא אלא למשה לבדו. והנה נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך. והוא לא הזכירו עד כאן שהוא מקומו הראוי לו. לפי שהוא סמוך לפטירתו, ורצה שיאמינו ביהושע ובנביאים הבאים אחריו למען לא יסורו מן הדרך אשר הוליכם בחכמתו ובתבונתו הרבה. (יט) אשר ידבר, הנביא: אנכי אדרש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים: ואשר, כמו או אשר: ידבר בשם אלהים אחרים, הטעם שרוצה להדיח את עם ה' להאמין שאל נכר הוא אמת והוא שולחו אליהם: ומת הנביא ההוא, מיתתו

וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ (כא) וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהֹוָה׃ (כב) אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהֹוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהֹוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס
יט (א) כִּי־יַכְרִית יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־

פֿערקינדיגען; דערזעלבע פראָפֿעט זאָלל שטערבען. (כא) וויר־עסטדוא אבער אין דיינעם הערצען שפּרע־כען: וויא קאן איך ערקענ־נען, וועלכעס וואָרט דער עוויגע ניכט געשפּראָכען האט? (כב) וויען דער פראָפֿעט אים נאמען דעס עוויגען עטוואס פֿערקינ־דיגט, אינד עס געשיהט ניכט, אונד טריפֿט ניכט איין; זאָ האט דער עוויגע דיזעס וואָרט ניכט גע־שפּראָכען, דער פראָפֿעט האט עס אויס פֿרעפֿעלמוטה ערדאכט, אינד דוא דארפֿסט דיך פֿאָר איהם ניכט שייען.
יט (א) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיא פֿאָלקער אויסראָטטען ווירד, דערען לאַנד ער דיר

תרגום אונקלוס

(כא) וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֶכְדֵין נֵידַע יָת פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ: (כב) דִּי יְמַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַּיְיָ וְלָא יְהֵי פִּתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיֵּים הוּא פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ בִּרְשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא לָא תִדְחֲלוּן מִנֵּיהּ: יט (א) אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ יָת

רש"י

שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו [ספרי סנהד' ע"א]: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה [ירמיה כ"ו] וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו [שם] עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו ואם תאמר בנתנבא על העתידות הרי בא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפירצה לכך נאמר אליו תשמעון [ספרי]:
לא תגור ממנו. לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו [שם]:

באור

בידי אדם ע"פי ב"ד: (כא) איכה נדע. כשיצוה לשעה איזו מצוה, כגון אליהו בהר הכרמל, ויהושע שהקיף יריחו בשבת. וצוה את הכהנים לשאת הארון בירדן, ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה'. המעיין יראה שלמעלה (י"ג ו'), אמר והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת, אף שבא האות והמופת, לפי שהם ידבר על הנביא שמסית ומדיח את עם ה' להכחיש בגילויות השם, או שלמות אחת משלמיות הבורא, או שיצוה לעבוד עבודה או לעשות מעשה שמתנגדת אל ציור שלמות הבורא חכמתו וטובו ויכלתו. או לעקור דבר מן התורה המאומתת לנו בדרכים שאין לפקפק עליהם כלל, והנה בנביא כזה לא נשגיח אם יבוא האות אם לא יבוא, כי אין בכח האות והמופת להכחיש דבר המאומתת לנו ע"י מופת חותך שכלי. או בהגלות ופרסום רב כמעמד הנבחר. מעתה אם יצוה לעבוד ע"א או כל דבר האסור להקים השכל הישר, אף לפי שעה, אין לשמוע אליו, ואולם כאן ידבר בנביא שטוען לשעתו על א' מהמצות שאין סותרם ומתנגד לציור השם ושלמיותיו. כי אינם שכליים רק שמעיות, ואפשר שישנה אותם השם לפי הזמן והמקום, ולכן נצטרך להשגיח אם יבוא את אשר דבר בשם ה' אז נשמע אליו בעת היא בגלותה מצוה שמעיית. ואם לא יבוא אז בזדון דבר הנביא ולא תגור ממנו: ולא יבא, כן הבטיח השם שבכל עת שירצה לחדש מצוה או לשנות בה דבר לפי שעה. יקיים את דברי שלוחו ע"י אות או מופת, וכן עשה ביהושע ואליהו שנעשו על ידיהם נפלאות ונסים, והיתה שליחתם מבוררת ומוחזקת:

תרגום אשכנזי

איינגעבען וויללֿ: דוא ווירסט זיא איינגענאָממען האבען, אונד אין איהרען שטעדטען אונד הייזערן וואהנען; (ב) זאָללסט דוא דיר אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר איינצונעהמען געבען ווירד, דרייא שטעדטע אויסזאנדערן; (ג) דיא שטראסען דערזעלבען אין גוטען שטאנד זעטצען: אונד דיא גרענצע דעס לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאטט, צום בעזיטצע געבען ווירד, (דורך דיזע שטעדטע) אין דרייא גלייכע קרייזע אבטהיילען: דאס דער מאָרדשלעגער בעקוועם דאהין פֿליהען מאֶגע. (ד) זא מוס אבער דער מאָרדשלעגער בעשאַפֿפֿען זיין, דער דורך זיינע פֿלוכט דאהין דאז לעבען בעהאלטען זאָלל: ער מוס זיינען נעכסטען אומגעבראכט האבען אָהנע פֿאָרזאטץ, אָהנע איהן פֿאָרהער געהאסט צו האבען; (ה) ער געהט עטווא מיט זיינעם נעכסטען אין דען וואלד, ביימע צו פֿעללען; אונד

הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם: (ב) שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ: (ג) תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר יַנְחִילְךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ: (ד) וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם: (ה) וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־

תולדות אהרן תכין לך ב"ב ה', ב': מכות ט', ב': לנוס סנהדרין י"ה, ב': וזה דבר שבועות ח"ז, ח'. מכות ט', ב', וי"ב ב': בבלי נדרים פ"ח, ב'. ב"ק ס"ו, ב'. מכות ט', ב': ואשר יבא נדרים שם, ב"ק שם. מכות שם ות' ח':

תרגום אונקלוס

אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִינּוּן וְתֵיתֵב בְּקִירְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן: (ב) תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ: (ג) תַּתְקֵין לָךְ אָרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֵעֲרוֹק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא: (ד) וְדֵין פִּתְגָם קָטוֹלָא דִּי יֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּם דִּי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵיהּ בְּלָא מַדְעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי: (ה) וְדִי יֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ

רש"י

יט (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: **ושלשת את גבול ארצך.** שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן השנייה לשלישי' וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: **(ה) ונדחה ידו.** כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ לשון כי שמטו הבקר

באור

יט (ג) תכין לך הדרך, להיות הערים במקו' שיהא דרכו מוכנת ומיושב' (הרמב"ן): **ושלשת את גבול ארצך**, שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל (רש"י). והרמב"ן פי' שתחלק הארץ לשלש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: **(ד) אשר יכה**, ימית וכן ת"א דיקטול, וכן נתרגום אשכנזי: **מתמול שלשם**, מעולם ובעל לה"ק כשיזכיר זמן העבר בלתי מיוחד ירך לאחור עד יום השלישי: **(ה) את**, כמו עם: **לחטב**, לכרות לגזור כמו מחוטב עציך: **ונדחה ידו**, כשבא להפיל הגרזן על העץ, ותרגומו ותתמריג ידיה ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ, לשון כי שמטו הבקר (שמואל ב' ו' ו'). תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא

רֵעֵהוּ בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ (ו) פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ (ז) עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃ (ח) וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ

ת"א העץ מכות ט', ב': ומצא שם ח' א'. ערכין ל', ב': ינוס מכות ז', ב': ולו אין וכו' שם י', ב': כי לו וכו' שם שם:

אינדעם ער מיט דער אקסט אין דער האנד אייסהאהלט דען בוים צו פעללען, פעהרט דאז אייזען פאָם שטיעלע אב, אונד טריפט דען אנדערן, דאס ער דאראן שטירבט: איין זאָלכער קאן אין איינע פאָן דיזען שטעדטען זיינע פלוכט נעהמען, אונד זיך דאז לעבען רעטטען; (ו) זאָנסט דירפטע דער בלוטרעכער אין דער ערשטען היטצע זיינעס געמיטהס דען טאָדשלעגער פערפאָלגען, אונד ווען דער וועג לאנג ווערע, איהן איינהאָלען אונד אומברינגען: דא ער דאָך דען טאָד ניכט פערדיענט, אינדעם ער געגען דיא פערזאָן קיינע פיינדשאַפט פאָרהער געהאַבט. (ז) דארום געבע איך דיר דען בעפעהל: דוא זאָללסט דיר דרייא שטעדטע אייסזאָנדערן. (ח) ווען דער עוויגע, דיין גאָטט, דיינע

תרגום אונקלוס

אָעִין וְתִתְמְרֵיג יְדֵיהּ בְּפַרְזְלָא בְּמִקְצֵיהּ אָעָא וְיִשְׁתְּלֵיף פַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיִשְׁכַּח יָת חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיָּים׃ (ו) דִּלְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵל דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי יֵחַם לִבֵּיהּ וְיִדְבְּקִינֵיהּ אֲרֵי יִסְגֵּי אָרְחָא וְיִקְטְלִינֵיהּ נְפַשׁ וְלֵיהּ לֵית חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ (ז) עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֵימַר תְּלַת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ׃ (ח) וְאִם יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן לָךְ יָת כָּל

רש"י

[שמואל ב' ו'] תרגם יונתן אדי תרגומי הויא: (ה) ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שהשיל הברזל חתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה [מכות ז']: (ו) פן ירדוף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך ועדי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך

באור

(רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי כשמרים ידו להפיל הגרזן בחזקה על העץ: ונשל, כמו ונסע. מגזרת כי ישל זיתך רק זה נשל פעל עומד, ונשל גוים רבים יפעל (הרמב"ע). והרשב"ם כתב. הברזל הוא הגרזן שקוריי גדול. כדכתיב אם קהה הברזל. שישליך הגרזן חתיכת בקעת מן העץ, ולדעתו ונשל פעל יוצא ועניינו כך הוא ונשל הברזל מן העץ כלומר שהגרזן יבקע העץ ויגזור ממנו. ואותו חלק העץ הנגזר ימצא את רעהו. ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כדעת הרמב"ע, וכ"ה מרבותינו שאמרו נשמט הברזל מקתו: ומצא. הברזל שנשמט: (ו) גאל הדם, כל גואל תובע מחבירו דבר שיש לו זכות עליו. אם יגאלך טוב יגאל (רות ג' י"ג), אם יתבע ממך היבום והאישות בזכות שיש לו עליך לפי שאת היית נשואה לאחד ממשפחתו. או דודו או בן דודו יגאלנו בזכות שיש לו עליו. לפי שהוא ממשפחתו הוא תובע אותו ממך, ולכן לא נאמר אם איש אחר יגאלנו כי אין לאחר זכות עליו יותר ממך, וכן באן קורבו של הרוג תובע את דמו מיד ההורג בזכות שהיה לו עליו יותר מזולתו: והכהו נפש, דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו (הרמב"ע): (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך. כאשר נשבע לתת לך ארץ קני

וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ (ט) כִּי־תִשְׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ (י) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ (יא) וְכִי־יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת הֶעָרִים הָאֵל׃ (יב) וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ

ת"א וארב לו כתובות ט"ו. ח. ב"ק מ"ה, א'. סנהדרין ע"ט, א': ושלחו מכות י', ב':

תרגום אשכנזי

גרענצע ערוויַיטערט, וויא ער דיינען פֿעטערן צוגע־שוואָרען, אונד גיבט דיר דאז גאנצע לאנד איין, דאז ער דיינען פֿעטערן צו געבען פֿערשפּראָכען: (ט) ווען דוא נעמליך דאז גינבאָט גענויא בעאָבאכ־טעסט, דאז איך דיר יעטצט געבע, דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אונד יע־ערצייט אין זיינען וועגען צו וואנדעלן; זאָ זאָללסט דוא נאָך דרייא שטעדטע צו דיזען דרייען הינצוטהון: (י) דאמיט אין דעם לאנדע, וועלכעס דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוטע גיבט, קיין אונשולדיגעס בלוט פֿערגאָססען ווערדע, אונד דאדורך בלוטשולד אויף דיך קאָממע. (יח) מרעגט אבער יעמאנד האס ווידער זיינען נעכ־סטען, לויערט איהם אויף, פֿעללט איבער איהן הער, אונד ברינגט איהן אום: אונד פֿליהט אין איינע דיזער שטעדטע; (יב) זאָ זאָללען דיא עלטעסטען זיינער שטאדט הינשיק־

רש"י

ארץ קני וקניזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דִּי מַלֵּיל לְמִתַּן לַאֲבָהָתָךְ׃ (ט) אֲרֵי תִטַּר יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ וּלְמֵהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא וְתוֹסֵיף לָךְ עוֹד תְּלָת קִירְוִין עַל תְּלָת אִלֵּין׃ (י) וְלָא יִשְׁתְּפֵיךְ דַּם זַכַּאי בְּגוֹ אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל׃ (יא) וַאֲרֵי יְהֵי גְבַר סָנֵי לְחַבְרֵיהּ וְיִכְמַן לֵיהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי וְיִקְטְלִינֵּיהּ נְפַשׁ וִימוּת וְיֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין׃ (יב) וְיִשְׁלְחוּן סָבֵי קַרְתֵּיהּ

באור

קנזי וקדמוני (רש"י), חוץ משבעה עממים שהבטיח לתת להם מיד כבואם אל הארץ: (י) דם נקי, דם של נקי: דמים. תביעת דמים, וכן תרגום אונקלוס ותתרגם אשכנזי: (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו, על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, לפי שעבר על לא תשנא סופו לבוא לידי שפיכות דמים (רש"י): (יב) ונתנו אתו ביד גואל הדם. כבר בארנו בפ' ואלה משפטים שפשטות הכתוב כמו שאמרו רז"ל בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה. כי כל עוד שלא הורגלו בני אדם להיות כל זכותם ודיניהם מסור ביד ב"ד, היו הקרובים וגואלי הנרצח רודפים אחרי הרוצח ותובעים ממנו את דם הנהרג. וכן הדבר נהוג בכל האומות הקדומות, אשר שמענו את שמעם, ואלו

אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ (יג) לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל וְטוֹב לָךְ׃ ס ששי (יד) לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס (טו) לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־

ת"א לא תסיג שבת פ"ה, א'. ויקרא נ"ג, א': לא יקום סוטה ב', א', וב"ח ב'. סנהדרין ל', א'. שבועות מ', א':

קיך, איהי פאן דא אבהאָ־ריך לאססען, אינר דעם בלוטרעכער אין דיא הענ־דע ליפערן. (יג) דוא מוסט זיינער ניכט שאָה־נען, זאָנדערן ישראל פאָן פערגיסונג אינשולדיגען בלוטס רייניגען: זאָ ווירד עס דיר וואָהלגעהען. (יד) אין דעם ערבגוטע, דאזוא אין דעם לאנדע, וועלכעם דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינצונעהמען גיבט, בעזיטצען ווירסט, זאָללסט דוא דיא גרענצען דיינעס נאכבארס, דיא פאָן דען אלטען געצאָגען וואָרדען, ניכט פאָן דער שטעללע ריקקען. (טו) איין איינציגער צייגע זאָלל

תרגום אונקלוס

וְיִדְבְּרוּן יָתֵיהּ מִתַּמָּן וְיִמְסְרוּן יָתֵיהּ בְּיַד גָּאֵל דְּמָא וִימוּת׃ (יג) לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי אַשְׁדֵּי דַּם זַכַּאי מִיִּשְׂרָאֵל וְיִיטַב לָךְ׃ (יד) לָא תַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרָךְ דִּי תַחִימוּ קַדְמָאֵי בְּאַחְסַנְתָּךְ דִּי תַחְסֵן בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ (טו) לָא יְקוּם

רש"י

יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש ואורב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים [ספרי]: (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור [ישעיה מ"ב] שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו לטען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בב' לאוין יכול אף בחוצה לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד.

באור

תזה תקלות רבות ושפיכת דם נקי, כי גואל הדם בחום לבבו על מיתת קרובו לא יתן על לב להבחין בין שוגג למזיד, לכן ליתה התורה להציל את הרוצח מיד גואל הדם, עדם עמדו למשפט להבין ערי מקלט. והיה כל מכה נפש בין שוגג בין מזיד ינוס שמה וינצל. אחרי כן ישלחו ב"ד ויקחו אותו משמה להעמידו למשפט, וישפטו בין הרוצח ובגואל, ואם ימצאו שבשגגה הרג, ישיבו אותו אל עיר מקלטו ואם במזיד הלה, ימסרו אותו ביד הגואל. והוא ינקום את נקמתו ממנו. כן משמע מפשטות הכתובים בפ' הסיא. והנו מה שאמר הכתוב במקום הזה ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת. שהגואל ימיתנו, כאשר בכל שם גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה י"ט, כ'). כן היה הדבר בתחלה, ואולם אחרי כן ראו שטוב להם למסור כל דיני מיתה ונאולת הדם ביד השופטים, ונתנו בני אדם מעצור לרוחם, לבלתי שלוח ידם במכה נפש, עדם ידרדו ב"ד השוגג הוא או מזיד? ולא הולרך עוד ההורג לגלות מיד, כי גואל הדם שמר לו את הדבר, עד עמדו למשפט, ומיד כשהם לקחוהו ב"ד ושפטוהו, ואם בשוגג הרג שלחוהו אל אחת מערי מקלט וחי, ואם מזיד היה, ב"ד ימיתוהו. ולזה דקדקו רז"ל לומר, בתחלה אחד שוגג ואחד מזיד גולה: (יג) לא תחוס עינך עליו, שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה, ונמצא שני ישראלים הרוגים (ספרי): דם הנקי, שפיכת דם הנקי, וכן ת"א. ולפ"ז נקי הוא תואר לדם, ואולם בעבור שלא אמר הדם הנקי, משמע שהוא סמוך, דם של נקי, ויהיה טעם דם כענין והיה עליך דמים. שפי' תביעת או חוב דמים, אף כאן פי' חובת דם של נקי הנהרג: (יד) לא תסיג, כמו נסוגו אחור, ממשיך את המצר אחור להרחיב את שדהו מכמות שגבלו אותו ראשונים (רש"י ורשב"ם): בנחלתך אשר תנחל בארץ, השגת גבול אף בחוצה לארץ אסור אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם באים לרשת את ארץ ישראל: (טו) לא יקום עד

עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ (טז) כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃ (יז) וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃ (יח) וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃

ניכט גילטיג זיין ווידער איינע פערזאָן: דאז פֿער־ברעכען אָדער דיא זינדע מאג זיין, פֿאָן וועלכער ארט מאן וואָללע. דורך דיא אויסזאגע צווייער אָדער דרייער צייגען מוס דיא זאכע בעקרעפֿטיגט ווער־דען. (טז) ווען איין פֿאל־שער צייגע ווידער יעמאנד אויפֿגעקאָממען, איהן איינער איבערטרעטונג צו בעשולדיגען; (יז) זאָ זאָל־לעןביידע מעננער, דיא דען רעכטסשטרייט האָ־בען, פֿאָר דעם עוויגען שטעהען: נעמליך פֿאָר דיזען פריסטערן אונד ריכ־טערן, דיא אלסדאַן זיין ווערדען. (יח) דיא ריכ־טער זאָללען גענויא אונ־טערזוכען. ווען דער צייגע פֿאלש אויסגעזאגט, אונד ווידער זיינען ברודער פֿאל־

תולדות אהרן על פי פסחים קי״ג, ב׳. ר״ה כ״ח, ב׳. יבמות ק״ח, ב׳. סוטה ב׳, ב׳, ול״א א׳. גיטין פ״ט, א׳. קדושין פ״ו, א׳. ב״ב ק״ס, ב׳. סנהדרין ע׳ ב׳. יקום ב״ק ע׳, א׳. ב״ב נ״ו, ב׳: לענות מכות ה׳, ב׳: ועמדו ב״ב קנ״ה, ב׳. סנהדרין י׳, ב׳, י״ט א׳. שבועות ל׳. א׳: ודרשו סנהדרין מ׳, א׳: והנה וכו׳ ב״ק ע״ה, א׳. מכות ה׳, א׳:

תרגום אונקלוס

סהיד חד בגברא לכל עוין ולכל חובין בכל חט די יחטי על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקיים פתגמא: (טז) ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא: (יז) ויקומון תרין גברין די להון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון ביומיא האינון: (יח) ויתבעון דיניא יאות והא סהיד שקרא

רש״י

זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד [סוטה בו]: לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה [ספרי]. אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעיד שיש לו חייב לשבע לו: על פי שני עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב״ד [גיטין ע״א] ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני [ספרי מכות ה׳]: (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד [שבועות ל]: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה׳. יהי דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט [תהלים פ״ב]: אשר יהיה בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו [ר״ה כ״ה] צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרי׳ את הבאים להזימם בבדיקה

באור

אחד, לא יהיו דבריו קיימים שיחדלו דין על ידו לכל עון ולכל חטאת, להיות חבירו נענש על עדותו, לא עונש גוף, ולא עונש ממון, אבל קם הוא לשבועה (ספרי): על פי, ולא שיכתבו עדותן, ולא שיעמוד מתורגמן בין העדים והדיינים (גיטין ע״א): (טז) עד חמס, על שם סופו: (יז) שני האנשים, כמשמעו אשר להם הריב, ובדרשה בעדים הכתוב מדבר: (יח) עד שקר העד, העד כמות שהוא, דהיינו עד שקר: שקר ענה באחיו, לא די שהעיד שקר אלא

(יט) וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ (כ) וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ (כא) וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס

כ (א) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ

ת"א ועשיתם כתובות ל"ב, ב'. בב"ק ה', א', וכ"ד ב', ופ"ד א', ופ"ח א'. סנהדרין י', א', ונ"א ב', ונ' א'. מכות ב', א' ודף א', וה' ב'. חולין י"א, ב': ובערת ב"ק פ"ח, א'. סנהדרין ע"ח, א': והנשארים שם פ"ט, א'. מכות ב', ב': נפש שם ה', ב': יד ביד כתובות ל"ב, ב': רגל ב"ק פ"ד, א':

שעם צייגנים געגעבען; (יט) זאָ זאָללט איהר איהם טהון, וואס ער זיינעם ברודער צו טהון דען אנשלאג געהאבט, אונד דען באָזעווירכט אויס אייך וועגשאַפֿפֿען: (כ) דאמיט דיא איבריגען עס הערען, זיך פֿירכטען, אונד ניכט מעהר דערגלייכען באָזע דינגע פֿאָרנעהמען מאָגען בייא דיר. (כא) דוא מוסט ניכט פֿערשאָהנען: דען לעבען געהאָרט פֿיר לעבען, אויגע פֿיר אויגע, צאהן פֿיר צאהן, האנד פֿיר האנד, פֿוס פֿיר פֿוס.

כ (א) ווען דוא געגען דיינע פֿיינדע צו פֿעלדע ציהסט, אונד זיהסט

תרגום אונקלוס

סַהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵיד בַּאֲחוּהִי׃ (יט) וְתַעְבְּדוּן לֵיהּ כְּמָא דִי חֲשִׁיב לְמֶעְבַּד לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (כ) וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ׃ (כא) וְלָא תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא׃

כ (א) אֲרֵי תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן

רש"י

ובחקירה: והנה עד שקר: כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין [מכו' ה']: לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו ללמד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא במיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר היא באש תשרף [ויקרא כ"א] היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות הסו' הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזמה במיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. ממון. וכן שן בשן וגומר [ב"ק פ"ד]: כ (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר

באור

שהעיד שקר באחיו: (יט) זמם, חשב בלבו. ואמרו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אינן נהרגין (מכות ה'), ועקר הדבר לפי שעדים זוממין חדוש הוא. ואין לך בו אלא מה שחדשה התורה בפי', כאשר זמם. ואין לך לדון בק"ו שיהרגו אם עשו, כי אולי לא נתן לכפרה. והמפרשים נתנו טעם לדבר, לפי שהמשפט לאלהים הוא, ואין ראוי לחשוב שמה שעשה ב"ד אחרי החקירה והדרישה, היה בטעות. לבד מהנזק הגדול והקלקול שיצא מזה לכללות האומה, שיאמרו כל העם שב"ד הרג שלא כדין ושפך דם נקי, אבל ראוי לחשוב שאותו שמת היה ראוי לאותו מיתה, והעדים שהעידו עליו צדקו בדבריהם. כי מאי חזית דסמכית אהני, סמוך אהני. אבל כאשר יהרגו הזוממין לע"ית, ויכריזו עליהם שהם מומתין על שבקשו להטעות את השופטים, יראה בזה זריזות הדיינים להוציא דין אמת לאמיתו, ויהיה מוראם על פני כל העם, למען לא יוסיפו לעשות וגו' (ר' חסדאי ורי"אב): (כא) ולא תחוס, אל תאמר כיון שלא יצאה עדותם אל הפועל. למה יענשו? אל תעשה כן: נפש בנפש, אם זמם להרגו כרוצח, יומת: עין בעין וגו'. אם רצה לחייבו ממון. לשלם דמי האבר, ככה יתחייב גם הוא. וה"ה בדיני ממונות:

וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ב) וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ (ג) וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ (ד) כִּי יְהֹוָה

ת"א והיה סוטה מ"ב, ב': ודבר שם ע"א, ב': ואמר וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

דאָס אונד וואגען איינעס פֿאָלקעס, דאז צאהלרייכער איזט אלס דוא; זאָ פֿירכטע דיך ניכט פֿאָר איהנען: דען דער עוויגע, דיין גאָטט, דער דיך אויס מצרים געפֿיהרט האט, שטעהט דיר בייא. (ב) ווען איהר נון צום שטרייטע העראן נאהט, זאָ זאָלל דער פריסטער הערפֿאָרטרעטען, דאז פֿאָלק אנרעדען, (ג) אונד צו איהנען זאגען: הֶערע, ישראל! איהר ציהט יעטצט ווידער אײרע פֿיינדע אין דען קריג; אייער הערץ פֿערצאגע ניכט, פֿירכטעט אייך ניכט, זייד ניכט מוטהלאָז אָדער נידערגעשלאגען פֿאָר איהנען. (ד) דען דער עוויגע, אייער גאָטט, איזט עס, דער מיט אייך געהט: פֿיר אייך

תרגום אונקלוס

וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדָּךְ דְּאַסְקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ב) וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְיִתְקָרַב כַּהֲנָא וִימַלֵּל עִם עַמָּא: (ג) וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּעֲתוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן: (ד) אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב

רש"י

לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשית משפט וצדק בל תניחני לעושקי [תהלים קי"ט]: על אויביך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כולם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד [שופטים ו'] וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה [שמות ט"ו]: עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה [סוטה מ"ב]: ודבר אל העם. בלשון הקדש [שם]: (ג) שמע ישראל. אפי' אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם [שם]: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכום וינהלום בחמורי' לכל כושל ויביאו' יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון [ד"ה ב' כ"ח] אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרו' ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו. מקול הקרנו': ואל תערצו. מקול הצווחה [סוטה מ"ב]: (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם

באור

כ (ב) בקרבכם אל המלחמה, סמוך לצאתכם מן הספר וגבול ארצכם: ונגש הכהן, המשוח לכך, והוא הנקרא משוח מלחמה: (ג) אל ירך לבבכם. כלל ואחר כך פרט: אל תיראו. מקול המונם: ואל תחפזו, לנוס (הראב"ע), ויתכן שעל עכסיסי

אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם
עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃
(ה) וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר
מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא
חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
(ו) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא
חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃
(ז) וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא
לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃

תולדות אהרן ודברו סס מ"ג, ע"א, לאמר סס מ"ג א': ולא חנכו סס מ"ג, א': ומי האיש סס מ"ג, א': אשר ארש סוטה מ"ג, א': פן ימות קדושין י"ג, ב':

מיט אירעי פֿיינדען צו שטרייטען, אונד אייך הילפֿע צו לייסטען. (ה) הירויף זאָללען דיא אמטלייטע פֿאָלגענדע אנרעדע אן דאז פֿאָלק האלטען: וועלכער מאן איין הויז נייא ערבויעט, אונד נאָך ניכט בעצאָגען האט; דער געהע אינר קעהרע נאך הייזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאָממע, אונד איין אנדערער עס בעציהע; (ו) וועלכער מאן איינען וויינבערג געפֿפֿלאנצט, אונד נאָך דיא ערשטע וויינלעזע ניכט געהאלטען; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאממע, אונד איין אנדערער דיא ערשטע וויינלעזע האלטע; (ז) וועלכער מאן זיך מיט איינער פֿרויא פֿערלאָבט, דיא הייראטה אבער ניכט פֿאָללצאָגען האט; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער ניכט אים קריגע אומקאָממע, אונד

תרגום אונקלוס

עם בעלי דבביכון למפרק יתכון: (ה) וימללון סרכיא קדם עמא למימר מן גברא די בנא ביתא חדתא ולא חנכיה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יחנכיניה: (ו) ומן גברא די נצב כרמא ולא אחליה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יחליניה: (ז) ומן גברא די ארש אתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דלמא יתקטיל בקרבא

רש"י

באים בנלחונו של מקום פלשתים באו בנלחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך. לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי

באור

המלחמה ידבר שיעשו הכל על סדר ראוי בלי חפזון ובהלה: ואל תערצו מפניהם, כשיקרבו אליך פנים אל פנים: (ד) ההולך עמכם, כמו הוא ההולך עמכם: לכם, בשבילכם: (ה) חנכו, כמו חנוכת המזבח, והטעם תחלת תשמיש בדבר שלא נשתמש מעולם נקרא חינוך: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה (רש"י). ויש לך לחוס עליו, כי ה' אלהים הוא הנלחם ואינך צריך לחיל רב, לכן תחמיל על בונה ונוטע ומארס: (ו) חללו, מגזרת חלילים, **כי** מנהגם היה (בעת הבציר) לחול בכרמים (הרא"בע), והמתרגם האשכנזי פתרו מלשון תחלה, שלא החל לבצור בו. והרד"ק פירוש מלשון חולין, שלא פדאו, והענין אחד: (ז) ארש, אירוסין הוא ההסכמה שבין איש לאשה להיות לזה זכות על גופה של זו ולזו זכות על גופו של זה לתשמיש ולגדל הבנים ולתקן עניני הבית כנודע: ולא לקחה, בנשואין, והיא גמר מעשה ההסכמה

(ח) ויספו השטרים לדבר אל־העם ואמרו מי־האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את־לבב אחיו כלבבו: (ט) והיה ככלת השטרים לדבר אל־העם ופקדו שרי צבאות בראש העם: ס שביעי (י) כי־תקרב אל־עיר להלחם עליה

ת"א ויספו סוטה מ"ג, א': מי האיש שם מ"ד, א': ורך הלבב סוטה מ"ד, ב': ולא ימס סוטה מ"ד, ב': והיה וכו' שם שם:

תרגום אשכנזי

איין אנדערער זיא היי-ראטהע. (ח) דיא אמט-לייטע זאללען פֿארטפֿאה-רען אן דאז פֿאלק צו רעדע, אונד שפרעכען: וועלכער מאן פֿורכטזאם אונד פֿער-צאגטעס הערצענס איזט; דער געהע, אונד קעהרע נאך הויזע, דאס ער דאז הערץ זיינער ברידער ניכט זא פֿייג מאכע, וויא דאז זייניגע איזט. (ט) ווען דיא אמטלייטע איהרע רעדע אן דאז פֿאלק בעשלאס-סען, זא זאללען איניגע פֿערפֿיהרער אן דיא שפיטצע דעס פֿאלקעס טרעטען, אונד דיא מוסטערונג פֿארנעהמען. (י) ווען דוא פֿאר איינע

תרגום אונקלוס

יגבר אוחרן יסבינה: (ח) ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלביה: (ט) ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא: (י) ארי תקרב לקרתא

רש"י

יכהן כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין הם על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ושני האלו ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע [סוטה מ"ג]: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו. זקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו

באור

המדוברת בשעת אירוסין: (ח) הירא. להכות אחר: ורך הלבב. לסבול מכת אחר (הראב"ע). והפך הוא לדעתי הירא ממכה ורך הלבב להכות אחר. כי רכות הלבב הוא רחמנות וקשי הלבב הוא אכזריות כמו שנאמר ולא יקשה לבבך, והכלל מי שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה: את לבב, כתב הראב"ע את יראה נוסף. רק טעמו כאשר פירשתיו כלב הדבר עכ"ל. כוונתו כי ימס מבנין נפעל, ועל פי דרכנו גם בנפעל יבא הפעול עם מלת את: (ט) ופקדו. מגזרת פקיד (הראב"ע), והטעם שיעיינו היטב בתיקון ובסדר המחנה, ולשון הרמב"ן, כי התורה גלוה כדרך הארץ ותעשה הנסים עם יראיו בהסתר, ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם בלתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריאת ים סוף: בראש העם, כי הכל נמשך אחר הראש. והעם ההלך באחור עושה כמעשה העם ההלך בראש. כן כוונת המתרגם האשכנזי שיהיו שרי צבאות הפוקדים, לא הנפקדים, וסדר הטעמים מסכים עמו, כי מלת צבאות מועמדת בטעם מלך. ואין סתירה מדלא אמר שרי הצבאות כי מצאנו רבים כמוהו. והמפרשים פירשו שיהיו שרי צבאות הנפקדים שאחר הדבור הזה יעמידו המעמידים שרי צבאות להיות בראש העם: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד. (לשון רש"י), וכתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמת הרשות

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ (יא) וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה

שטאדט קאממסט, זיא צו בעקריגען, זאָ מוסט דיא איהר צוערשט דען פֿרידען אנביטען. (יא) אנט- וואָרטעט זיא דיר נון אויך פֿרידליך, אונד טהוט דיר אויף; זאָ זאָלל אללעס פֿאָלק, דאז דארין געפֿונ-

תרגום אונקלוס

לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃ (יא) וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנִנָּךְ וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא דְיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ לְמַסְּקֵי

רש"י

שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגומ': (יא) כל העם הנמצא בה.

באור

הכתוב מדבר, והכונה לרבותינו אינה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה הוא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ולא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה. אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקות להכות כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים. ובערי העמים האלה יצוה להחרים גם הנשים והטף. וכן אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה, והוא עוד בתנחומא. ובגמרת ירושלמי אמר ר"ש בר נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו. מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיגמא בכל מקום שהיה הולך לכבש והיה כותב בה. מי שמבקש להשלים, יצא וישלים. ומי שמבקש לילך לו, ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמ' יעשה מלחמה. הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום. שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וגו'. וכן אמר הכתוב בכולם, לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון, את הכל לקחו במלחמה. כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה וגו' (יהושע י"א כ'), מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם, וגדולה שיש הפרש עוד בשאלת השלום, שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו. אבל בערי העמים האלה נשאל להם לשלום ומס ועבדות ועל מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א, ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאמר לנו בעובדי ע"א לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד, ואחרי שיהיו משועבדים לנו, נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"א, בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים. וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם. ואמרו בספרי, הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים, והתשובה הוא, שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח. לא שיתגיירו להיותם גירי צדק. ובמסכת סוטה אמרו. שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון. וכתבו למטה למינן אשר לא ילמדו אתכם. הא אם עשו תשובה מקבלים אותם. ורש"י פי' שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבול' של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם, אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם, ושבתוכה אין מקבלים אותה שמחמת יראה הם עושים ע"כ. ואינו נכון. כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה (שיקבלו ז' מצות בני נח), אינן נהרגין, וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, כי תעבוד את אלהיהם. הא אם עזבו אלהיה' מותרים לישב שם. וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו. וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים וגו' כל העם הנותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסי בניה' אשר נותרו אחריה' בארץ אשר לא יכלו בני ישרא' להחרימ' ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד (מלכים א' י"ט ט"ז). והענין הזה כתורה עשו, כי קבלו עליהם שבע מצות בני נח, ודבר ברור הוא כי כיון שנתכנס שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם (ומה שנאמר ולא יכלו בני ישראל להחרימם לא על יכולת הגוף נאמר אלא על יכולת הנפש לפי שעשו תשובה), אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו (הרמב"ן), ומלבד שראיותיו נכונות וצודקות הנה דעתו מסכמת יותר אל חפץ השם כי לא במות המת יחפץ כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה, והארכנו בזה יותר מפני המתרעמים על ה' ועל מצותיו בענין המנהג שנהגו ישראל עם שבעה עממים שנדמה להם

כָּל־הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס וַעֲבָדוּךָ׃ (יב) וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃ (יג) וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ (יד) רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ (טו) כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ (טז) רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר

דען ווירד, דיר צינסבאר אונד אונטערטהאן זיין. (יב) וויל זיא זיך אבער ניכט פֿרידליך ערגעבען, זאָנדער, מיט דיר שטרייטען, זאָ בעלאגערע זיא. (יג) ווען זיא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אין דיינע האנד גיבט, זאָ ברינגע אללעס מעננליכע אין דערזעלבען מיט דעם שווערדטע אום; (יד) ווייבער אבער, קינדער, פֿיה, אונד וואס זאָנסט אין דער שטאדט אן בייטע אנצוטרעפֿפֿען איזט, קאננסט דוא פלינדערן: אונד דיא בייטע דער פֿיינדע, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דיא הענדע געליפֿערט, פֿערצעהרען. (טו) זאָ זאָללסט דוא פֿערפֿאהרען מיט דען שטעדטען דער פֿאָלקער, וועלכע זעהר וווייט פֿאָן דיר ענטפֿערנט זינד, אונד ניכט צו דען שטעדטען דיזער פֿאָלקער היר געהאָרען. (טז) היננעגען אין דען שטעדטען דיזער פֿאָלקער, וועלכע

תרגום אונקלוס

מִסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ׃ (יב) וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ וְתַעֲבֵיד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר עֲלַהּ׃ (יג) וְיִמְסְרִינַהּ יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃ (יד) לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ תָּבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עֲדָאָה דְּסַנְאָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ (טו) כֵּן תַּעֲבֵיד לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקִין מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן׃ (טז) לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין

רש"י

אפי' אתה מוצא בה משבעה אומות שכנעניות להחרימם אתה רשאי לקיימם [ספרי]: למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד [שם]: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים:

באור

אכזריות בחיק הבורא: וקראת, קרא אליה מלוה, ויתכן שהוא רשות (הראב"ע), והמתרגם האשכנזי תרגמו מלוה, כדעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל: (יא) למס ועבדוך, ענין המסים שיעלו עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך ועדי המסכנות אשר לו. וכן לבנין בית השם (וענין העבדות). והשעבוד שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עציו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי, וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה. לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם אינכו מזכיר עבדות. אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו ולא ילחם בו (מדברי הרמב"ן): (יד) והטף, אף טף של זכרים, ומה אני מקיים והכית את כל זכורה? בגדולים (רש"י): (טו) הערים הרחקת, שאינם משבעה עממים, ולא מזרעו של עמלק: (טז) לא תחיה כל נשמה, בתנאי ואם לא תשלים עמך, כ"כ הרמב"ם ז"ל, שכאשר ישלימו ויקבלו עליהם מס

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא
תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ (יז) כִּי־הַחֲרֵם
תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (יח) לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־
יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם
אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס (יט) כִּי־תָצוּר
אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ
לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ

ת"א לא תחיה סוטה ג', ב'. סנהדרין נ"ו, א': למען וכו' סוטה ל"ה, ב': כי תצור שם שם: לא תשחית סנהדרין ק', ב':

דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוט איינגיבט; זאָללסט דוא קיינע זעעלע אם לעבען לאססען, (יז) זאָנדערן אללע פֿער־באננען: דען חתי, אמרי, כנעני, פרזי, חוי אונד יבוסי; וויא דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר געבאָטען האט: (יח) דאמיט זיא אייך ניכט לעהרען זאָלכע גרייעל אויסאיבען, וויא זיא, איה־רע' גאָטטערן צו עהרען, אויסגעאיבט האבען; וואָ־דורך איהר אייך געגען דען עוויגען, איירען גאָטט, פֿערזינדיגען ווירדעט. (יט) ווען דוא פֿאָר איינער שטאדט לאנגע צייט ליגען מוסט, אום זיא צו בע־שטרייטען, אונד צו ער־אָבערן; זאָ זאָללסט דוא

תרגום אונקלוס

דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחֲסָנָא לָא תְקַיֵּים כָּל נִשְׁמְתָא׃ (יז) אֲרֵי גַמָּרָא תְגַמְּרִינוּן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְנַעֲנָאֵי וּפְרִיזָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי כְּמָא דִי פַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יח) בְּדִיל דְּלָא יַלְפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכֹל תּוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבָדוּ לְטָעֲוָתְהוֹן וּתְחוֹבוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ (יט) אֲרֵי תְצוּר לְקַרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין לְאַגָּחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ לָא

רש"י

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים. שנים: רבים. שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג' ימים קודם לשבת [שם שבת י"ט] ולמד שפותח בשלום שנים או ג' ימים וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים [שמואל ב' א'] ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר [ספרי]:

באור

ועבדות ושבע מצות בני נח, אין הורגין כל נשמה אף במלחמת חובה. שהיא עם שבע אומות ועמלק. ולדעת הראב"ד לא יצטרכו במלחמת הרשות לקבל עליהם מצות בני נח. כי אם להיות למס. ואולם כשלא ישלימו, לא נחיה כל נשמה במלחמת מצוה, (פרק ו' מהלכות מלכים): (יז) והיבוסי, ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם (הראב"ע): (יח) וחטאתם, כי אז תחטאו לה' אלהיכם: (יט) כי האדם עץ השדה, הרי כי משמש בלשון דלמא, שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ואולם היה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, לפי שכונתה היא על העץ לא על האדם, לכן כתב הראב"ע שהטעם כי חיי האדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל, כי חיי נפש הוא חובל, ואותו לא תכרת רק עם לבא מפניך במצור, הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסר לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, ע"כ. ויהי' לפי זה מאמר כי האדם עץ השדה מוסגר, ואותו לא תכרת (כי האדם עץ השדה), לבא מפניך במצור. ואף שכפי דרכי ההגיוה יהיה המאמר המוסגר מובדל בסופו יותר מבתחלתו, ופה מלת תכרת באתנח, ומלת השדה בזקף. לא נחוש לזה, וראוי אם כן לתרגם הכתוב כזה: (אויסער דיא בוימע ניכט אבהויען, דען דיא בייאע דעם פעלדעס ערהאלטען דאס לעבען דער מענשען, וואן דיא שטאדט דורך בעלאגערונג איינגעשלאס־

לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ (כ) רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ

כא (א) כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ (ב) וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים

ת"א כי ממנו תענית ו', א'. מכות כ"ב, א': כי האדם תענית שם: רק עץ ב"ק צ"א, ב': תשחית תענית שם: עד רדתה שבת י"ט א': כי ימצא יומא כ"ג, א'. סוטה מ"ד, א', וע"ב ב': לרשתה סוטה מ"ה, ב'. ב"ק ס"ב, ב': לא נודע יומא כ"ג, ב'. סוטה מ"ז, ב': ויצאו יומא שם א', סוטה מ"ד, ב', ומ"ה א'. סנהדרין י"ד, א':

תרגום אשכנזי

דיא ביימע ניכט פֿערדערבען אונד מיט דער אקסט דאראן פֿאהרען: דען דוא קאננסט יא פֿריכטע דאַפֿאָן געניסען, אונד מוסט זיא אלזאָ ניכט אויסראָטטען. איזט דען דאז האָלץ אויף דעם פֿעלדע וויא איין מענש, דען מאן דורך באָללווערק איינשרענקען מוס? (דיא ביימע זינד יא אירע פֿיינדע ניכט, דענען איהר צו שאדען זוכען מוסט.) (כ) יעדאך זאָלד איין בוים, פֿאָן וועלכעם דוא פֿערזיכערט ביזט, דאס ער ניכטס עסבארעס טרעגט; דען קאננסט דוא פֿערדערבען אונד אומהויען: אום איין באָללווערק אום דיא שטאדט צו בויען, דיא מיט דיר קריג פֿיהרט, ביז זיא דאנידערליגט.

כא (א) ווען מאן אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום בעזיטצע איינגעבען וויל, איינען ערשלאגענען פֿינדעט, דער אויף דעם פֿעלדע ליגט: אָהנע דאס מאן וייס, ווער איהן ערשלאגען האט; (ב) זאָ זאָללען דיינע עלטעסטען אונד ריכטער הינויסגעהען,

תרגום אונקלוס

תְּחַבֵּיל יַת אִילָנַהּ לַאֲרָמָא עֲלוֹהִי פַּרְזְלָא אֲרֵי מִנֵּיהּ תֵּיכוֹל וְיָתֵיהּ לָא תְקוּץ אֲרֵי לָא כֶאֱנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵיעַל מִן קֳדָמָךְ בִּצְיָרָא׃ (כ) לְחוֹד אִילַן דְּתִידַּע אֲרֵי לָא אִילַן דְּמֵיכַל הוּא יָתֵיהּ תְּחַבֵּיל וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָב עַד דְּתִתְכְּבֵשׁ׃

כא (א) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא יְדִיעַ מַן קַטְלֵיהּ׃ (ב) וְיִפְּקוּן סָבָךְ

רש"י

כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך:

כא (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה [סוטה מ"ד סנהדרין י"ד]: ומדדו. ממקום שהחלל שוכב

באור

קען): (כ) עד רדתה, עד רדת חומותיה כדכתיב עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות (רשב"ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי. ורש"י פי' מלשון רדוי שתהא כפופה לך. ויהיה כמו רדתך אותה, וכן ת"א, אבל לא מצאנו בהוראה הזאת כי אם [illegible] רדה, ועל הרוב תבא עם בי"ת השמוש, כמו ורדו בדגת הים (בראשית א' כ"ט), לא תרדה בו (ויקרא כ"ה מ"ג):

כא (א) נפל, שוכב. כמו על פני כל אחיו נפל: הכהו, הכאת מיתה, עיין למעלה (י"ט ד'): (ב) זקניך, זקני הערים הקרובות והשופטים (הראב"ע): ומדדו, ממקום שהחלל

אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ (ג) וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ (ד) וְהוֹרִדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה בַּנָּחַל׃ (ה) וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ (ו) וְכֹל זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל יִרְחֲצוּ

ת"א ולקחו שם יג"ג. מכות י', ג': עגלת שם שם: לא עבד פסחים כ"ו, א'. סוטה מ"ו, א'. ב"מ ל', א': לא משכה סוטה מ"ה, ב': אל נחל שם מ"ו, א': לא יעבד שם ע"ג, ג'. מכות כ"ב, א': וערפו תענית ז' א'. ע"ז כ"ט, ב'. חולין כ"ד, א'. בכורות י', ב'. כריתות ו', א': בנחל סוטה מ"ו, א': ונגשו גיטין נ"ט, ב': ועל פיהם סנהדרין ל"ד, ב'. בכורות ל"ה, ב'. נדה כ' ב': וכל זקני סוטה מ"ו, ב':

תרגום אשכנזי פא

אונד ביזאן דיא שטערטע מעססען, דיא אום דען ערשלאגענען הערום ליגען. (ג) וועלכע שטאדט נון דיא נעכסטע אן דעם ערשלאגענען איזט, דערזעלבען עלטעסטען זאללען איינע רינדקאלבע נעהמען, וועלכע נאך ניכט צור ארבייט געברויכט ווארדען, אונד אן קיינעם יאכע געצאגען האט. (ד) דיזע קאלבע זאללען דיא עלטעסטען דער שטאדט אין איינען הארטען גרונד פיהרען, דער ניכט בעארבייטעט אונד בעזעעט ווערדען קאן, אונד איהר היר דאז געניק אבהויען. (ה) זאדאן זאללען דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי הינצוטרעטען (דען זיא האט דער עוויגע, דיין גאטט, ערוועהלט, זיינען דיענסט צו פערזעהען, אונד אין זיינעם נאמען דען זעגען אויסצושפרעכען; אונד נאך איהרעם אויסשפרוכע ווערדען אללע שטרייטזאכען אונד פערלעטצונגען ענטשידען); (ו) אונד אללע עלטעסטען דעריעניגען שטאדט, וועלכע דעם ערשלאגענען אם נעכסטען

תרגום אונקלוס

וְדִינָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִירְוַיָּא דִּי בְּסַחֲרָנוּת קְטִילָא׃ (ג) וּתְהֵי קַרְתָּא דְּקָרִיבָא לִקְטִילָא וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא עֶגְלַת תּוֹרִין דִּי לָא אִתְפְּלַח בַּהּ דִּי לָא נְגִידַת בְּנִיר׃ (ד) וְיַחֲתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יַת עֶגְלְתָא לְנַחַל בַּיָּיר דִּי לָא יִתְפְּלַח בֵּיהּ וְלָא יִזְדְּרַע וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יַת עֶגְלְתָא בְּנַחְלָא׃ (ה) וְיִתְקָרְבוּן כַּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵיוָאֵי אֲרֵי בְהוֹן אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַּיְיָ וְעַל מֵימְרֵיהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּ׃ (ו) וְכֹל סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא דְּקָרִיבִין לִקְטִילָא יַסְחוּן יַת יְדֵיהוֹן עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְּנַחְלָא׃

רש"י

[סוטה מ"ה:] אל הערים אשר סביבות החלל. לכל לד לידע אי זו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא

באור

בוכב (סוטה מ"ח): (ג) הקרבה אל החלל, אל מקום החלל. וקלוב הדבר שאיש מאנשיה הרגו: לא עבד בה. לחרוש: לא משכה בעול. להביא אבנים כמנהג העגלות (הרא"ב"ע): (ד) איתן, תקיף וקשה: לא יעבד, כמו לא נעבד, וכן לא יזרע. זהו לפי פשוטו ורבותינו ז"ל אסרו לחרוש ולזרוע בו לעולם: וערפו. יסירו עורף העגלה: (ה) וכל נגע. כבר פירשתיו

אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר (ז) וְעָנוּ וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה אֶת־הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ (ח) כַּפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ (ט) וְאַתָּה תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס

שפכו קרי

תולדות אהרן הערופה פסחים כ"ט, א': זבחים ע"ז, א'. חולין י"א, ב', וכ"ד א'. ק"א ב'. כריתות י', א': וענו סוטה ל"א, ב', ומ"ד ב': ועינינו שם מ"ו, ב': כפר שם מ"ז, ב', הוריות ו', א', כריתות כ"ו, א': ואתה וכו' כתובות ל"ז, ב', סנהדרין כ"ב, ב':

תרגום אשכנזי

איהט, זאָללען איבער דער קאלבע, דער אים טהאלע דאז גניק אבגעשלאגען וואָרדען, דיא הענדע וואשען; (ז) אינד זאָללען גנען אייגאנדער שפרעכען: (ריזע, געהמליך דיא עלטעסטען), אונזערע הענדע האבען דיזעס בלוט ניכט פערגאָססען, אונד אינזערע אויגען עס ניכט געזעהן. (ח) (יענע, נעהמליך דיא פריסטער, ערווידערן): פערגיב, אָ עוויגער! דעם פֿאָלקע ישראל, דאז דוא ערלאָזט האסט, אונד רעכנע עס איהם ניכט אלס אונשולדיג פערגאָססענעס בלוט צו. אלסדאן איזט איהנען דיזעס בלוט פערזאָהנט. (ט) דוא אבער האסט אויף דיזע ווייזע דיא אנקלאגע אונשולדיגעם בלוטעס פֿאָן דיר וועגגעשאפֿט, ווען דוא דאז געטהאן, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען רעכט איזט.

רש"י

הניחוהו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה. הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג [כתובות ל"ז]

תרגום אונקלוס

(ז) וִיתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדָנָא לָא אֲשַׁדָא יָת דְמָא הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה׃ (ח) כַּהֲנַיָא יֵימְרוּן כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִי פְרַקְתָּא יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַם זַכַּאי בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְמָא׃ (ט) וְאַתְּ תְּפַלֵּי חוֹבַת דַם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעֲבֵיד דְּכָשַׁר קֳדָם

באור

בפסוק כי ימצא חלל: (ז) וענו ואמרו, הזקנים אומרים ידינו לא שפכו, והכהנים עונים אחריהם כפר לעמך ישראל. כן הוא דעת כל המפרשים וכן הוא בתרגום אשכנזי: ידינו לא שפכה. ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה לשורי. ולשון רש"י וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים אלא לא ראינוהו. ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה: (ח) דם נקי. שפיכות דם של נקי. כלומר שלא יודע עוד בזה הנמצא חלל, או שלא נטעה בדין אם נחקור על הרוצח שלא נחזיק את הנקי לרשע: ונכפר, חסר תי"ו (כי ראוי להיות ונתכפר). כמו ונוסרו כל הנשים, והם שנים בנינים. בנין התפעל עם בנין נפעל (הרמב"ן). וטעם מלות עגלה ערופה יתכן שבוא להסיר גנות וחשד מעל זקני העיר הקרובים אל החלל שהם אינם נמלטים מן החשד שהעלימו עיניהם מן הרוצח ונתנוהו לברוח או שעודנו בעירם ולא יעשו בו משפט כראוי. והנה רחיצת ידים משל לנקיון הלב ועל כן אמרו ידינו לא שפכו ועינינו לא ראו. לנקות עצמם מן החשד, ועריפת העגלה ירמוז לבשימצאו את הרוצח לא יחוסו עליו רק ימיתוהו בלי חמלה כמו העגלה אשר הסירו את ערפה, ונחל איתן תוגד אל המשפט שבוא אצלם חזק ותקיף מגור לא ימוט ולא ינטה וקשה היא כאדמה שעודנו קרקע עולם ולא רככה ע"י עבודה וזריעה: (ט) הדם

(י) כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ׃ (יא) וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה׃ (יב) וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת־צִפָּרְנֶיהָ׃

ת"א ושבית כותה ל"ט, ג': וראית קדושין כ"א, ב': וחשקת שם: והבאתה שם א': וגלחה יבמות מ"ח, א':

(י) ווען דוא ווידער פיינדע צו פעלדע ציהסט: דער עוויגע, דיין גאָטט, גיבט איהן דיר אין דיינע האנד, דאס דוא פאָן איהם געפאנגענע וועג־פיהרסט; (יא) אינטער דען געפאנגענען ער־בליקסט דוא איינע פרוי־ענספערזאָן פאָן שאָנער געשטאלט, אונד דוא האסט לוסט צו איהר, זיא דיר צור פרויא צו נעה־מען: (יב) זאָ זאָללסט דוא זיא פאָרהער אין דיין הויז ברינגן, דאזעלבסט זאָלל זיא זיך איהר הויפטהאאר אבשעערען אונד דיא נע־

תרגום אונקלוס

יְיָ: (י) אֲרֵי תִפּוֹק לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִמְסְרִינוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן: (יא) וְתֶחֱזֵי בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת רֵיוָא וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ לָךְ לְאִנְתּוּ: (יב) וְתַעֲלִינַהּ לְגוֹ בֵּיתָךְ

רש"י

והוא הישר בעיני ה': חסלת פ' שופטים ושוטרים: (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה [דברים כ']: ושבית שביו. לרבות כנעניים שבתוכה ואע"פי שהם משבע' אומות [ספרי]: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתיר' ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו אשת איש [קידושין י"ט]: ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול

באור

הנקי. הטעם אם תמלא הרוצח תדינו במשפט ותהרגנו וכן אמרו בש"ס (כתובות ל"ז), מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפ' העגלה הרי זה יהרג, והוא הישר בעיני ה', וכן כתב הרשב"ם. ויהי' לפ"ז כי מלשון דהא. אמנם לדעת המתרגם האשכנזי והראב"ע באור הכתוב ואתה תבער, הוא שעל ידי המצוה הזאת אם תקיימה ותעשה הישר בעיני ה', הרי בערת את עונש של שפיכות דם נקי מקרבך, ויהיה כי תעשה כמו אם תעשה: (י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו, שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה (רש"י). וכן הוא אף לדעת הרמב"ן שהבאתי למעלה, כי אם לא ישלימו שביעה עממי' הרי נאמר לא תחיה ואם ישלימו עמהם ויהיו להם למס ועובד אז לא יוכלו לשבות מהם שבי: שביו, שבי ממנו, ולפי שעל הרוב יורה הכנוי על הקנין לכן סמכו רבותינו ז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה ואע"פי שהם משבעה אומות: (יא) אשת, חסר הנסמך ודרשו רז"ל לפי' אשת איש: יפת תאר, בעיניו (הראב"ע), ובספרי מגין אפי' כעורה ת"ל וחשקת בה: וחשקת בה, שתחשקנה לקחת לך לאשה, כי אחר כן יאמר ובעלתה. וכמוהו ואקח אותה לי לאשה (שייעדה להיות אשתו) (הראב"ע), וכן הוא בתרגו' אשכנזי: (יב) ועשתה את צפרניה, לשון הרמב"ן תגדלם כדי שתתנוול בדברי רש"י כדברי ר' עקיבא, וכן פי' אונקלוס. והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה (ויקרא כ"ה כ"א), כי הצמיחה תקרא עשייה, אבל בספרי אמר דאיה לדברי ר' אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב' י"ט כ"ג), והיא ראיה גדולה, לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבילות הם והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה, יצוה שתגלח את ראשה כדרך האבילות כענין שנאמר ויגז את ראשו (איוב א' כ'), וכן גזי נזרך (ירמיה ז' כ"ט), וכן קליצת הצפרנים אבילות כגלוח הראש, כי מנהג הנשים היא לגדלם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים עד כאן דבריו בקוצר. וכן תרגם המתרגם האשכנזי.

(יג) וְהֵסִירָה אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ (יד) וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס

געל בעשניידען; (יג) דאז קלייד איהרער געפאנגענשאפט אבלעגען, אין דיינעם הויזע בלייבען, אונד איינען מאנאטה לאנג איהרען פאטער אונד איהרע מוטטער בעוויינען: אלסדאן קאננסט דוא צו איהר געקאממען, איהר בייאוואהנען, אונד זיא דיינע פרויא זיין לאססען. (יד) ווען דוא אבער קיינען געפאללען מעהר אן איהר פענדעסט, זא מוסט דוא זיא פעראבשיעדען, אונד זיך זעלבסט איבערלאססען; פערקויפען דארפסט דוא זיא ניכט, דוא דארפסט זיא ניכט צור שקלאפין

ת"א ובכתה יבמות מ"ח, ב': ואחר כן קדושין כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

ותגלח ית רישה ותרבי ית טופרהא: (יג) ותעדי ית כסות שביה מנה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך לאנתו: (יד) ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנא לא תזבנינה בכספא לא

רש"י

[ספרי]: (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהנכרים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל לזנות אחרים עמהם: וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו [יבמות מ"ח ספרי]: ובכתה את אביה. כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת עובדי אלילים וזו מתנוולת [ספרי]: (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה: לא תתעמר בה. לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימראה מיסודו

באור

והרמב"ן ז"ל פסק כר"ע: (יג) הסירה את שמלת שביה. אף זה מדרכי אבילות, שהבגדים שיוצאות בהם למלחמה היו נאים ומקושטים ביותר: ובכתה את אביה, הטעם לדעת הרמב"ע שנתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה, והשקול הדעת מחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו בחייהם ובמותם. ויתכן שלא צוה הכתוב שתגלח את ראשה ותסור שמלת שביה מעליה ותבכה את אביה ואת אמה, אלא שדבר הכתוב בהווה. והכוונה כך הוא: הואיל שנודע שע"פ הרוב השבוים והגולים אל ארץ אחרת יקוננו על ארץ אבותם שגלו משם, וישליכו מעליהם את מלבושיהם הנאים ויגלחו את שערם, לפי שמאוסים בם, ומתאנחים על אבותיהם שהכו או שנפרדו מהם בלי תקוה לראותם עוד עד עולם, ויהיה הדבר מגונה ומאוס מאד, אם בעת הבכי והאבל הזה תדלה לבא אליה להפקיע חשקך ותאותך, ולבה בל עמה. והלא בדעתו אמרו חז"ל אם מלטעות אסור לבא אליה עד שיפייסנה תחלה, ק"ו בשבויה שמצטערת ומקוננת תמיד. לכן אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ותניחנה חודש ימים, כדי שתוכל לעשות כדרך המקוננים לגלח ראשה ולעשות צפרניה ולהסיר שמלתה מעליה ולבכות את אבותיה ואחרי כן הזמן יקל צערה ונפשה תשוב אליה ויהיה לבה שמח באהבתך, אז תבא אליה ובעלתה, וכן דעת הרב המורה: (יד) ושלחתה לנפשה, תשלחנה לרצונה, לפי שביאה ראשונ' הותרה לו בעוד לא נתגיירה. ואחר שישבה בביתך כמשפט, אם חפץ בה, והיא רוצה להכנס תחת כנפי השכינה, הרי זו מתגיירת וטובלת בכל הגרים, ותנשא לו ע"י כתובה וקדושין, ואם לא חפץ בה, משלחה בלא גט, וכן אם לא רצתה להתגייר, מקבלת שבע מצות בני נח ומשלחה לנפשה, והרי היא ככל הגרים התושבים, ואינו נושאה, שאסור לישא אשה שלא נתגיירה (מדברי הרמב"ם ז"ל ה"מ פ"ח): לא תתעמר בה, לשון שבוש, לא תשתמש כשפחה, כי אם תהיה חפשית, וכל זה בכח ושלחתה לנפשה, לרצונה, שלא ימכרנה ולא יחזיקנה בביתו כשפחה

(טו) כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה: (טז) וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה לוֹ לֹא יוּכַל לְבַכֵּר אֶת־בֶּן־הָאֲהוּבָה עַל־פְּנֵי בֶן־הַשְּׂנוּאָה הַבְּכֹר: (יז) כִּי אֶת־הַבְּכֹר בֶּן־הַשְּׂנוּאָה יַכִּיר לָתֶת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר־יִמָּצֵא לוֹ כִּי־הוּא רֵאשִׁית אֹנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכֹרָה: ס (יח) כִּי־יִהְיֶה

תולדות אהרן כי תהיי' יבמות כ"ג, א'. קדושין ס"ח, א': וילדו שם ע"ב. ב"ב קכ"ז, א', וקל"ג ב' בכורות מ"ח, ב': והיה וכו' ב"ב קכ"ו, ב': הנחילו שם קי"ג, א'. וקכ"ב א' וק"ט א'. סנהדרין ל"ד, ב': יכיר וכו' יבמות מ"ז, א'. קדושין ע"ד, א'. וע"א ב'. ב"ב קכ"ז, ב', בכורות מ"ו, ב': לתת קדושין ע"ז, ב', ב"ב קכ"ב, ב', וקכ"ד א'. בכורות נ"ב. ב': בכל ב"ב קי"ח, א', וקכ"ד ב'. בכורות שם: ראשית יבמות ס"ב, ב'. קדושין כ"ט, ב'. ב"ב קי"ח. ב'. בכורות מ"ז, א'. נדה כ"ג, ב': כי יהיה אם שם:

מאכען, דא דוא זיא געשוועכט האסט. (טו) ווען איין מאן צווייא ווייבער האט: דיא איינע ווירד געליבט, דיא אנדערע געהאסט; אונד ביידע געבעהרען איהם זֶאהנע, דיא געליבטע אונד דיא געהאסטע: זָא אבער, דאס דער ערשטגעבָארנע זָאהן דער פֿערהאסטען איזט; (טז) אונד דיא צייט קָאממט, דאס ער זיינען קינדערן פֿערטהיילען וויללׂ, וואס ער אין פֿערמאֶגען האט: זָא קאן ער דען זָאהן דער געליבטען ניכט פֿיר דען ערשטגעבָארנען מאַכען, אונד דעם ווירקליכען ערשטגעבארנען זָאהן דער געהאסטען פֿאָרציהען; (יז) זָאנדערן מוס דען ערשטגעבָארנען דער פֿערהאסטען פֿרויא אנערקענען: איהם פֿאָן אללעם, וואס פֿאָרהאנדען איזט, איינען צווייאפֿאכען אנטהייל צו געבען; דען דיזער איזט ערשטלינג זיינער קראַפֿט, איהם געביהרט דאז רעכט דער ערשטגעבורט. (יח) ווען יעמאנד איינען אונגעהאָרזאממען, ווידערשפענסטיגען זָאהן האט, דער דער שטימ־

תרגום אונקלוס

תְּתִיב בַּהּ חֲלָף דְּעַנִּיתָהּ: (טו) אֲרֵי יְהוֹיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָּא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא וִילִידָן לֵיהּ בְּנִין רְחִימְתָּא וּשְׂנִיאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא: (טז) וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין לִבְנוֹהִי יָת דִּי יְהֵי לֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יַת בַּר רְחִימְתָּא עַל אַפֵּי בַר שְׂנִיאֲתָא בוּכְרָא: (יז) אֲרֵי יַת בּוּכְרָא בַר שְׂנִיאֲתָא יַפְרֵישׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין בְּכֹל דִּי יִשְׁתְּכַח לֵיהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵּיהּ לֵיהּ חֲזֵיָא דִינָא דִּבְכֵרוּתָא: (יח) אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל

רש"י

של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. ככנגד שני אחים [ב"ב קכ"ג]: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. מסרב

באור

וכן הוא בספרי. ורש"י ורמב"ן ז"ל אמרו שורש להודאה זאת בלשון פרסי ובלשון הערבי: עניתה. בגילה דלאשונה: (טו) האחת אהובה מוסב על תהיין לאיש, והטעם האחת תהיה לאיש אהובה: לשניאה, תואר השם: (טז) ביום הנחילו. בגדילות גיפו, או ביום מותו והוא סביר. תרע או ב"ד ינחילו (הרמב"ע): לבכר, לעשותו בכור לענין ירושה: על פני בן השנואה הבכר, בעוד ולפי שבן השנואה הבכור קיים, ויתכן שהוא כמו לפני. וכן התורגם בל"א: (יז) יכיר. יודה שהוא בן הבכור ולו משפט הבכורה ליטול פי שנים: פי שנים. שיקח שני חלקי,

לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ (יט) וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ (כ) וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ (כא) וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני

ת"א ויסרו כתובות מ"ו, א'. סנהדרין ע"א, ב': ותפשו סנהדרין מ"ה, ב': בבנו פסחים קי"ז, ב'. סנהדרין ע"א, א': איננו סנהדרין י"ג, ב', וע"א א': זולל עקדה שער מ"ב:

תרגום אשכנזי

מע זיינעם פאטערס אונד זיינער מוטטער ניכט גע־הארכט: זיא האבען איהן אויך געציכטיגט, אונד ער וויל דעננאך ניכט גע־הארכען; (יט) זא זאללען איהן פאטער אונד מוט־טער ערגרייפען, אונד פאר דיא עלטעסטען דער שטאדט, אין דאז טהאר זיינעס ארטעס ברינגען; (כ) אונד צו דען עלטע־סטען זיינער שטאדט שפרעכען: דיזער אונזער זאהן איזט אונגעהארזאם אונד ווידערשפענסטיג, וויל אונס ניכט פאלגען, איזט איין לידערליכער שלעממער אונד טרונקענ־באלד; (כא) זא זאללען איהן אללע לייטע דער שטאדט מיט שטיינען צו טאדע ווערפען: אויף זאלכע ווייזע זאללסט דוא דען באזעוויכט אויס דיינעם מיטטעל שאפפען, דאמיט עס גאנץ ישראל הא־

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּיל מִנְהוֹן: (יט) וְיֶחְדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיַפְּקוּן יָתֵיהּ לָקֳדָם סָבֵי קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵיהּ: (כ) וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּיהּ בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּיל לְמֵימְרָנָא זָלֵיל בְּשַׂר וְסָבֵי חֲמַר: (כא) וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת וּתְפַלֵּי עָבֵיד

רש"י

בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו [סנהדרין ע"א]: בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו [משלי כ"ג] ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרש' דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב [סנהדרין ע"ב]: (כא) וכל ישראל

באור

אם היו שלשה בנים, יחשבו שהם ארבעה, ויקח שני חלקים, ואם שנים יחשבו שלשה (הראב"ע): כי הוא ראשית אנו, הנודע, עם היסר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים (הראב"ע)· (יח) בן סורר ומורה, כמו פרה סוררה, הולך שובב בתאות לבו ומורה כנגד מצות אבותיו. והם לא יבקשו ממנו כי אם הטוב והישר, כי כל ישראל בחזקת ישרים: בקול אביו. בתוכחת אביו: ויסרו אתו, מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו (רש"י) והוא מגמרא דסנהדרין (דף ע"א). וא"ת ומלפין יתי', ונראה מפשטות הכתוב שכל זה מן התנאים, שאביו ואמו יסרו אותו בדברי תוכחה ומוסר, או בגערה ונאצה או בשוט ושבט. ועם כל זה לא שמע אליהם, אז יתפשו בו וכו'. וכבר נאמר לשון יסר על דברי תוכחה והתראה בלבד, שמע בני מוסר אביך (משלי א' ח'), בדברים לא יוסר עבד (שם כ"ט כ') אבל בן חורין יוסר בדברים: (כ) זולל, מפורש זולל בשר, רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסבא, מרבה לשתות והוא המשתכר (הראב"ע). ומי שהוא משולח אל התאוות ואינו נותן חק וגבול לתשוקותיו הוא סורר מדרכי החכמה ומורה בקול המוסר. והנה על דעת רז"ל בן סורר ומורה אינו קטן, לפי שהקטן

(כב) וְכִֽי־יִהְיֶ֣ה בְאִ֗ישׁ חֵ֛טְא מִשְׁפַּט־מָ֖וֶת וְהוּמָ֑ת וְתָלִ֥יתָ אֹת֖וֹ עַל־עֵֽץ׃ (כג) לֹא־תָלִ֨ין נִבְלָת֜וֹ עַל־הָעֵ֗ץ כִּֽי־קָב֤וֹר תִּקְבְּרֶ֙נּוּ֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא כִּֽי־קִלְלַ֥ת אֱלֹהִ֖ים תָּל֑וּי וְלֹ֤א תְטַמֵּא֙ אֶת־אַדְמָ֣תְךָ֔ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ נַחֲלָֽה׃ ס

ת"א וכי יהיה יבמות ו', ב'. סנהדרין ל"ה, ב', ומ"ה ב': והומת סנהדרין מ"ז, ב': ותלית סוטה כ"ג, ב'. סנהדרין מ"ה, ב': לא תלין יבמות ע"ט. א'. סנהדרין מ"ז, א': כי קבור שם מ"ו, א': כי קללת סנהדרין מ"ה, א':

רע אונד זיך פֿירכטע. (כב) ווען יעמאנד איין פֿערברעכען בעגאנגען, ווארויף דיא טאָדעס־שטראַפֿע געהאָרט: אונד ווירד הינגעריכטעט, אונד אן איין האָלץ געהענגט; (כג) זאָ זאלל זיין לייכנאם ניכט איבער נאכט אם האָלצע בלייבען, זאָנדערן דוא מוסט איהן דעסזעלבען טאגעס בעגראבען: דען איין געהענקטער איזט איינע געריננשעטצונג גאָטטעס; אונד דוא מוסט דאז ערדרייך, דאז דער עוויגע דיין גאָטט, דיר צום בעזיטצע גיבט, ניכט פֿעראונרייניגען.

תרגום אונקלוס

דְבִישׁ מִבֵּינָךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן: (כב) וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטֵיל וְתִצְלוֹב יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא: (כג) לָא תְבִית נְבִילְתֵיהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִינֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא:

רש"י

ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב"ד: ותלית אותו על עץ. רבותינו אמרו [עיין שם] כל הנסקלין נתלין שנא' כי קללת אלהים תלוי. והמגדף ה' בסקילה [סנהדרין מ"ה]: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיו' ונתלה כל הרואה אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת [מלכים א' ב']:

באור

פטור מכל העונשין ומכל המצות, אבל הביא שתי שערות. ואף שאין עליו עתה חטא משפט מות, על שם סופו היא נדון, וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו, כי לא הומת בגודל חטאו, אלא ליסר בו את הרבים, ושלא יהיה תקלה לאחרים. אמרה תורה ימות זכאי, ואל ימות חייב: (כב) ותלית אתו: רז"ל אמרו כל הנסקלין נתלין (רש"י). ויהיה לפ"ז ותלית התשובת התנאי, אמנם אלו דברי יחיד הם. והלכה כדברי חכמים, שאינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז, ואמרו שזהו טעם כי קללת אלהים תלוי, שיאמרו מפני מה זה תלוי? על שברך את השם, או עבד ע"ז, ולפ"ז גם ותלית אותו הלה מהתנאי, שכאשר יתחייב תלייה ותתלה אותו, אז לא תלין וגו'. ויב"ד הפשט כי קללת אלהים תלוי כמ"ש רש"י שכל אדם הנברא בצלם אלהים כשהוא תלוי זלזולו של מלך הוא, שאדם עשוי בדמות דיוקנו, וישראל הם בניו, משל לשני אחים תאומים שהיו דומים זה לזה, שאחד נעשה מלך, והשני נתפס ללסטיות ונתלה, כל הרואה אותו אומר המלך תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל והזלזול (געריננשעטצונג), כמו והוא קללני קלל נמרצת (מלכים א' ב' ח'): (כג) ולא תטמא את אדמתך, היסב על כי קבר תקברנו. והטעם לא תלין נבלתו על העץ, כי קללת אלהים תלוי. כי אם קבר תקברנו ולא תטמא את אדמתך, כי היה אפשר שיגיענו בלא קבורה, ולכן לקברו שלא יטמא בו נוגע או מאהיל כדברי הרשב"ם, ואמרו רז"ל שמצות קבורה אף בשאר מתי ישראל בכל מקום ובכל זמן:

כב (א) לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ (ב) וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס (ד) לֹא־תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ

ת"א את שור ב"מ כ"ז, א': השב ב"ק נ"ו, א'. ב"מ כ"ו, ב', ול"א א'. חולין מ"ז, א': עד דרש ב"מ כ"ז, ב': והשבותו ב"ק ס"ח, ב'. ב"מ כ"ח, ב'. סנהדרין מ"ג, א': וכן וכו' ג"פין מ"ה, א': לכל אבדת ב"ק קי"ג, ב'. ב"ב כ"ו, א', ול"א א': אשר וכו' ב"מ כ"ב, ב'. וכ"ז א': לא תוכל ב"מ כ"ו, ב': נפלים שם ל"ב, א':

כב (א) ווען דוא דיינעס ברודערס אָכסען אָדער שאף זיהסט, דאז זיך פערלויפען האט; זאָ מוסט דוא דיך איהנען ניכט ענטציהען, זאָנדערן זאָללסט זיא צו דיינעם ברודער צוריקפיהרען. (ב) איזט אבער דיין ברודער פאָן דיר ענטפערנט, אָדער דוא ווייסט ניכט, וועם עס אנגעהאָרט; זאָ נים עס צו דיר אין דיין הויז, אונד לאס עס בייא דיר זיין, ביז דיין ברודער דארנאך פראגט: דאמיט דוא עס איהם ווידערגעבען קאָננסט. (ג) עבען אלזאָ זאָללסט דוא טהון מיט זיינעם עזעל, עבען אלזאָ מיט זיינעם געוואנדע, עבען אלזאָ מיט אללעם פערלאָהרנען, דאס דיינעם ברודער פאָן הענדען געקאָממען, אונד פאָן דיר געפונדען וואָרדען; דוא קאננסט דיך ניכט ענטציהען. (ד) זיהסט דוא דיינעם ברידערס עזעל אָדער זיינען אָכסען איף דעם וועגע הינפאללען, זאָ מוסט דוא דיך איהנען

תרגום אונקלוס

כב (א) לָא תֶחֱזֵי יַת תּוֹרָא דַאֲחוּךְ אוֹ יַת אִימְּרֵיהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אָתָבָא תְּתֵיבִינוּן לַאֲחוּךְ׃ (ב) וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁינֵיהּ לְגוֹ בֵיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ וְתָתֵיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ (ג) וְכֵן תַּעֲבֵיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעֲבֵיד לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעֲבֵיד לְכָל אֲבֵידְתָא דַאֲחוּךְ דִּי תֵיבַד מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה׃ (ד) לָא תֶחֱזֵי יַת חֲמָרָא

רש"י

כב (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעל' ממנו זהו פשוטו; ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו' [ב"מ ל']: (ב) עד דרוש אחיך. וכי תעלה בלבך שיתנה לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא רמאי [ב"מ כ"ז]: והשבותו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעה ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עוש' ואוכל ימכר: (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש עינך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים.

באור

כב (א) לא תראה, מוסב על והתעלמת, ושיעורו אם תראה לא תתעלם: והתעלמת, כובש עין כאילו אינו רואה (רש"י): (ב) ולא ידעתו. או אם לא ידענו כמו מכה אביו ואמו (דעת הרמב"ן). וכן הוא בתרגום אשכנזי: ואספתו, אם היית שם או בגווי שתפקדנו ביד נאמן (הראב"ע): והשבתו לו, שתהא בו השבה, שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבענו ממנו. מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל, ושאינו עושה ואוכל ימכר (רש"י), והדברים מכוונים לעומק כוונת הכתוב: (ג) לא תוכל, אינך רשאי: (ד) נפלים, כמשמעו שמטו רגליה'

וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס
(ה) לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ
(ו) כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ (ז) שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם

ניכט ענטציהען, זאָנדערן איהם אויפריכטען העלפען. (ה) קיינע פרויענספערזאָן זאלל גערעטהע איינעס מאננעס טראגען, אונד קיינע מאנספערזאָן דאז געוואנד איינער פרויא אנטהון; דען ווער דיזעס טהוט, איזט איין גרייעל פאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע. (ו) ווען דיר אויף דעם וועגע איין פאָגעלנעסט מיט קיכליין אָדער אייערן אויפשטאָסט, אם בוימע, אָדער אויף דער ערדע: וואָ דיא מוטטער אויף דען קיכליין אדער אייערן זיטצט; זאָ זאָללסט דוא ניכט ביידע, דיא מוטטער זאממט דען יונגען, אויסהעבען. (ז) דיא מוטטער מוסט דוא פליגען לאססען, אונד דיא

ת"א והתעלמת ברכות י"ט, ב'. ב"מ ל', א'. סנהדרין ע"ח, ב': הקם ב"מ ל"א א': לא יהיה וכו' נזיר נ"ט, א': ולא ילבש שם שם: כי יקרא ב"ק ק"ב, א'. חולין קל"ט, א', וק"מ ב': והאם וכו' חולין ק"מ, ב': שלח ב"מ ק"ב, א':

תרגום אונקלוס

דַאֲחוּךְ אוֹ תוֹרֵיהּ רְמָן בְּאָרְחָא וְתִתְכְּבֵישׁ מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְקִים עִמֵּיהּ׃ (ה) לָא יְהֵי תִקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יְתַקֵּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין׃ (ו) אֲרֵי יִזְדַּמַּן קִנָּא דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רְבִיעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ (ז) שַׁלָּחָא תְשַׁלַּח יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָּא תִּסַּב

רש"י

זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו [ב"מ ל"ב]: עמו. אם בעליו הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשי' שאין זו אלא לשם ניאוף [ספרי נזיר פ' ח']: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך לישב בין הנשים. ד"א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה [חולין ק"מ]: (ז) למען

באור

ונפלו ולא יוכלו לקום בלי עזר המקים מפני המשא שעליהם. וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ה) לא יהיה כלי גבר, נסמכה (המצוה) בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראת כי אם להקים זרע, ואם היא תצא עם אנשים תבא בדרך לידי זנות. וכן לא ילבש גבר, והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב בין הנשים וינאף הוא והן ואין מי יודע. וזה יורה כי מנהג ישראל הי' וכן בדורי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם (הראב"ע): לא ילביש גבר. אונקלוס תרגם לא יתקן גבר בתקוני דאתתא, וכן אחז"ל שכל המתקן עצמו בתקוני' המיוחדים לנשים חייב מלקות. כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, וכן הצובע שערותיו. כדרך שהנשים עושות: (ו) כי יקרא, כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה: אפרחים, אל"ף נוסף, כמו אל"ף ובאזרועך (הראב"ע): לא תקח. הטעם לדעת כל המפרשים כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים ושחטה, כי יש לבהמות חיות ועופות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת ב"אדם ודאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחמלתה לבני בטנה' איננו נמשך אחרי השכל והדבור, אבל הוא מפעולת כח המחשב המצוי בבהמות

וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים: ס שלישי (ח) כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ: (ט) לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם: ס (י) לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו: (יא) לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים

יונגען קאננסט דוא דיר נעהמען; דאמיט עס דיר וואָהל געהע אונד דוא לאנגע לעבעסט. (ח) ווען דוא איין נייעס הויז בויעסט, זאָ מאכע איין געלענדער אָבען אום דיא אלטאנע: דאמיט דוא ניכט בלוטשילד אויף דיין הויז ברינגעסט, ווען עטווא יעמאנד הערונטער פֿאַללע. (ט) דוא זאָללסט דיינען וויינבערג ניכט מיט פֿערמישטען ארטען בעזאָען; זאָנסט ווירדע זאָוואָהל דיא פֿרוכט דער זאמענס, דען דוא אויסזאָעסט, אלס דער ערטראג דעס וויינבערגס, דיר פֿערבאָטען זיין. (י) דוא זאָללסט מיט איינעם אָכסען אונד איינעם עזעל ניכט צוגלייך אקקערן. (יא) דוא זאָללסט קיין געוועבע טראגען,

ת"א ואת הבנים חולין ק"מ, א': למען וכו' קידושין ל"ט, ב' ומ' וקמ"ב א': מעקה חולין קל"ו, א': ולא תשים כתובות מ"א, ב'. ב"ק ט"ו, ב', ומ"ו א'. כי יפול ב"ק נ"א, א'. חולין י"א, קל"ו: פן תקדש קדושין נ"ו, ב'. חולין קט"ו, א': המלאה פסחים כ"ה, א': ותבואת ברכות ל"ה, א': לא תלבש כלאים פ"ד, א'. שבת כ"ז, א'. יבמות ד', א'. נזיר מ"א, ב', ונ"ח א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ג א'. בכורות י"ז א', ערכין ג', א': צמר יבמות ד', ב'. נזיר נ"ח, א'. מנחות ל"ט, ב', ומ"ג ב':

תרגום אונקלוס

לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין: (ח) אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חַדְתָּא וְתַעֲבֵיד תְּיָקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּיל דְּנָפֵיל מִינֵּיהּ: (ט) לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵירוּבִין דִּלְמָא תִסְתָּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִּי תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא: (י) לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא: (יא) לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנְזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחֻבַּר

רש"י

ייטב לך וגומר. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות [חולין קמ"ב]: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שהמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ול"ת תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד [קידושין ל"ט חולין פ"ב]: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור נופל בו לשון קדוש כמו אל תגע בי כי קדשתיך [ישעיה ס"ה]: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (י) לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינים שבעולם הוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא [ב"ק נ"ד]: (יא) שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו פירשו

באור

כאשר היא מצויה באדם. ועיין בס' המורה מזה יותר: (ז) למען ייטב לך, שהשם יחמול עליך וייטב לך (הראב"ע): (ח) מעקה. אין לו ריע וטעמו ידוע ממקומו והוא גדר סביב לגג: דמים. כתרגום אונקלוס חובת קטול. וכן הוא בתרגום אשכנזי: הנפל. נקרא על שם סופו. וכן יומת המת. ובגדי ערומים תפשיט. ויתרוצצו הבנים, ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם (הראב"ע): (ט) כלאים. קבלו רבותינו שהוא חטה ושעורה וחרצן במפולת יד (קידושין ל"ט): פן תקדש. כמו כי תקדש, ולא תגעו בו כן תמותון (בראשית ג' ג'). והטעם כי יאסר לך כקודש: המלאה הזרע כמו מלאת הזרע בסמיכות או תחסר מן, המלאה מן הזרע, והטעם התבואה: (י) יחדו, כמו אחד: (יא) שעטנז, לשון עירוב, ור"ד שועי טוי

יַחְדָּו׃ ס (יב) גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס (יג) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ (יד) וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ (טו) וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ (טז) וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ אֶל־

הנערה ק' הנערה ק' הנערה ק'

ת"א גדלים שבת כ"ז, ב'. סוכה ט', א'. יבמות ד', א'. נזיר נ"ח, ב', וג"ח א'. מנחות ל"ט, ב', ית"ג א'. בכורות י"ז, א'. ערובין ג', א': ארבע זבחים י"ג, ב'. מנחות מ"ג, ב'. חולין קל"ו, א': תכסה שבת נ"ו, ב'. זבחים י"ח, ב'. מנחות נ"ח, א', וג"ב א': ואקרב כתובות מ"ו, א':

וואָרין וואָללען אונד ליינען פערמענגט איזט. (יב) שנירע זאָללסט דוא דיר מאכען, אן דען פיער פליגעלן דיינעס מאנטעלס, מיט וועלכעם דוא דיך בעדעקסט. (יג) ווען יעמאנד איינע פרויא נימט אונד וואָהנט איהר בייא, ווירד איהר אבער נאכהער גראָם; (יד) לעגט איהר פאלשע בעשולדיגונגען אויף, אונד ברינגט זיא אין איבלען רוף; שפריכט נעמליך: דיזע פרויא האבע איך גענאָממען, אונד אלס איך מיך צו איהר טהאט, פאנד איך דאז צייכען דער יונגפערשאַפט ניכט; (טו) זאָ זאָללען פאטער אונד מוטטער דער יונגען פרויא דיא בעווייזע איהרער יונגפערשאַפט נעהמען, אונד פאָר דיא עלטעסטען דער שטאדט אין דאז טהאָר ברינגען. (טז) דער פאטער דער יונגען פרויא זאָלל צו דען עלטעסטען שפרעכען. מיינע טאָכטער האבע איך די־

תרגום אונקלוס

כַּחֲדָא׃ (יב) כְּרֻסְפְּדִין תַּעֲבֵיד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דִּי תִתְכַּסֵּי בַהּ׃ (יג) אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵיעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנֵינַהּ׃ (יד) וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוֹפֵי מִלִּין וְיַפֵּיק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וּקְרֵיבִית לְוָתַהּ וְלָא אַשְׁכַּחִית לַהּ בְּתוּלִין׃ (טו) וְיִסַּב אֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֶמְתָּא לִקֳדָם סָבֵי קַרְתָּא לִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָהּ׃ (טז) וְיֵימַר אֲבוּהָא

רש"י

בוע יוזי וכו': (יב) גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים [יבמות ד' ספרי] לכך סמכן הכתוב: (יג) ובא אליה ושנאה. סופו: (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין [ספרי]: (טו) אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולי' הרעים יתבזו עליה [ס"א]: (טז) ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשו' לאש'

באור

וכו' (רש"י). עיין (במדבר י"ט י"ט): (יב) גדלים, ציצית צריך שיהא גדול וקלוע. וכן גדלים מעשה שרשרת: (יד) עלילות, כמו סבות דברים (המציאות אותו לשנוא אותה) הן אמת או שקר (הרמב"ע). ולשון רש"י עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא (כמו שאמר ושנאה), סופו לבא לידי לשון הרע: והוציא, מפיו: בתולים, לשון רבים ולא יתפרדו. וכן בחורות, זקונים ועלומים (הרמב"ע): (טו) ולקח אבי הנערה ואמה, כי זנות הבת תחלל כבוד אבותיה בעבור שלא השגיחו עליה ולמדוה מוסר נשים, ויתכן שהשעור אביה או אמה, ואם היא יתומה יוליכה ממונה ב"ד: השערה, מקום שהזקנים נוסדו יחד להשגיח על ענין הקהל ולשפוט את העם כי היה זה בשער העיר כנודע לכל קורא דברי הימים הקודמים: (טז) אבי הנערה, או אמה. ולא הולך עוד לפרש. ועוד שהזקנים לא יתנו לאם. אם אין לה אב. והלכה כדברי האומר

הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ (יז) וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ (יח) וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ (יט) וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה לֹא־יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו׃ ס (כ) וְאִם־אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לֹא־נִמְצְאוּ בְתוּלִים לַנַּעֲרָ*׃ (כא) וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָ* אֶל־

לנערה ק' הנערה ק'

ת"א את בתי כתובות כ"ז, ע"א, ומ"ו ח'. סוטה כ"ג, ב' קדושין ג', ב', וט' א', וס"ד א'. עלילות כתובות מ"ו, א': לא מצאתי שם שם: ויסרו סנהדרין ע"א, ב': וענשו כתובות שם: כי הוציא ערכין ט"ו, א': ואם אמת כתובות מ', ב', ומ"ד ב'. ערכין שם: והוציאו כתובות מ', ב', ומ"ד ב'. ערכין שם:

תרגום אשכנזי

זעם מאננע צור פֿרויא געגעבען, ער איזט איהר אבער גראם געוואָרדען; (יז) נונמעהר בירדעט ער איהר פֿאַלשע בעשולדיגונגען אויף, אונד שפריכט: איך האבע ביי דיינער טאָכטער דאז צייכען דער יונגפֿערשאַפֿט ניכט געפֿונדען; היר אבער זינד דיא בעווייזע פֿאָן מיינער טאָכטער יונגפֿערשאַפֿט. היר מיט זאָלל מאן דאז בעטטוך פֿאָר דיא עלטעסטען דער שטאדט אויסברייטען. (יח) זאָ זאָללען דיא עלטעסטען דער שטאדט דען מאן פֿאָרנעהמען, אונד איהן ציכטיגען; (יט) איבערדעם אויך אום הונדערט שקל בעשטראַפֿען אונד דעם פֿאַטער דער יונגען פֿרויא געבען: דארום, דאס ער אויף איינע יונגפֿער אין ישראל איינען איבלען רוף אויסגעבראכט. אויך מוס זיא זיינע פֿרויא בלייבען, אונד ער זאָלל זיא צייטלעבענס ניכט פֿערשטאָסען קאָננען. (כ) ווערע עס אבער וואהר, דאס ביי דער יונגען פֿרויא דיא צייכען דער יונגפֿערשאַפֿט ניכט געפֿונדען וואָרדען; (כא) זאָ זאָלל מאן דיא

רש"י

לדבר בפני האיש [שם]: (יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה [שם]: (יח) ויסרו אותו. מלקות [כתובות מ"ו]: ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין [שם]: (כא) אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם:

תרגום אונקלוס

דְעוּלֶמְתָּא לְסָבַיָּא יַת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּשְׂנָאָהּ׃ (יז) וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוּפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכְּחֵית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא׃ (יח) וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יַת גַּבְרָא וְיִלְקוּן יָתֵיהּ׃ (יט) וְיִגְבּוּן מִנֵּיהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא דְעוּלֶמְתָּא אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי׃ (כ) וְאִם קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא הָדֵין לָא אִשְׁתְּכַחוּ בְתוּלִין לְעוּלֶמְתָּא׃ (כא) וְיַפְּקוּן יַת עוּלֶמְתָּא לִתְרַע

באור

יתומה קנסה לעצמה: והנה הוא שם. רק לפי שנראה הוא שם לה שמות כוזבות להחזיקה מעליו: (יח) אתו, ע"ד הפשט ייסרו אותו בדברי תוכחה ויביישו אותו לעיני כל באי השער. ואולם רבותינו קבלו שהוא מלקות וכן ת"א וילקון יתיה, והמתרגם אשכנזי תרגמו בענין שכולל שני הפירושים: (יט) מאה כסף, לתת מאה כסף: לאבי הנערה, תחת אשר לנה

פֶּ֣תַח בֵּית־אָבִ֗יהָ וּסְקָל֩וּהָ אַנְשֵׁ֨י עִירָ֤הּ בָּאֲבָנִים֙ וָמֵ֔תָה כִּֽי־עָשְׂתָ֤ה נְבָלָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל לִזְנ֖וֹת בֵּ֣ית אָבִ֑יהָ וּבִעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס (כב) כִּֽי־יִמָּצֵ֨א אִ֜ישׁ שֹׁכֵ֣ב ׀ עִם־אִשָּׁ֣ה בְעֻֽלַת־בַּ֗עַל וּמֵ֙תוּ֙ גַּם־שְׁנֵיהֶ֔ם הָאִ֛ישׁ הַשֹּׁכֵ֥ב עִם־הָאִשָּׁ֖ה וְהָאִשָּׁ֑ה וּבִעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִיִּשְׂרָאֵֽל׃ ס (כג) כִּ֤י יִהְיֶה֙ נַעֲרָ֣ *

נערה ק'

תולדות אהרן ומתה כתובות מ"ד, ב': לזנות שם מ"ט, א'. סנהדרין נ', א': כי ימצא סנהדרין פ"ו, א': ומתו שם ס"ו, ב'. ערכין ו', א': כי יהיה כתובות מ"ט, ב':

יונגע פֿרויא פֿאָר דיא הויזטהירע איהרעס פֿאטערס פֿיהרען, אונד דיא שטאדטלייטע זאָללען זיא צו טאָדע שטייניגען: דאס זיא דיא שאנדטהאט בעגאנגען, אין איהרעס פֿאטערס הויז אונצוכט צו טרייבען. זאָ זאָללסט דוא דאז באָזע אויס דיינער מיטטע וועגשאפֿפֿען. (כב) ווען יעמאנד אנגעטראָפֿפֿען וירד, דאס ער בייא איינער פֿרויא שלעפֿט, דיא איינען עהעמאן האט; זאָ זאָללען זיא ביידע שטערבען: דער מאן, וועלכער בייא דער פֿרויא געשלאפֿען האט, זאמט דער פֿרויא. זאָ זאָללסט דוא דאז באָזע פֿאָן ישראל וועגשאפֿפֿען. (כג) ווען איין יונגפֿרייליכעס מעדכען מיט יעמאנדען פֿער־

תרגום אונקלוס

בֵּית אֲבוּהָא וְיִרְגְּמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתַּהּ בְּאַבְנַיָא וּתְמוּת אֲרֵי עֲבַדַת קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָאָה בֵּית אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: (כב) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר שָׁכֵיב אִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר וְיִתְקַטְלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא דְּשָׁכַב עִם אִתְּתָא וְאִתְּתָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל: (כג) אֲרֵי תְהֵי עוּלֶמְתָּא בְתוּלְתָּא דִּמְאָרְכָא לִגְבַר

רש"י

לזנות בית אביה. כמו בבית: כל אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה [ספרי]: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא מעשה הדודים שאין האשה נהנית מהם [שם]: גם. לרבות הבאים מאחריהם. (ס"א מאחוריהם) [שם]. ד"א גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: (כג) ומצאה איש בעיר. לפיכך שכב עמה פרצה קוראה

באור

לחלל כבודו: כל ימיו. היה יכול לשלחה בגט בלא הוצאת שם רע, אלא שלא רצה לתת לה כמוהר הבתולות. לכך יענש שלא יוכל לשלחה כל ימיו. וזהו נגד ראוי והיוחס אל המעשה: (כא) נבלה. ת"א קלנא. וכן תרגם המתרגם אשכנזי. יתכן ששם נבלה לא יאמר כי אם על אחת הפעולות רעות הנמשכים מן התפעלות הנפש השפלות והבזות. כמו תאות המשגל או הכילות, לפי שהם מגונות ומאוסות כנבלה, כי נבלה עשה לשכב את בת יעקב, נבל שמו ונבלה עמו. אבל על הפעולה הרעה הנמשכת מן התשוקה המזקת אבל איננה נבזת ומגונה כמו הגאות, האכזריות והכעס וכיוצא בהם לא יאמר נבלה כי אם עון, רשע, פשע וכדומה: בית אביה. כמו בבית אביה. והטעם שלא שמעה לתורת אביה ומוסר אמה וחללה כבודם. ולשון הרשב"ם לזנות בית אביה שיש עדים שזינתה אחר שנתקדשה, וכן באמרו רז"ל בכתובות (דף מ"ז), ויורה על זה מלת לזנות, כי הנערה אשר לא אורסה, לא תקרא זונה בשכבה עם אחד הפעם: (כב) שניהם. הנה האשה לא תנשא כי אם לאיש אחד. אבל האיש נושא נשים רבות, אעפ"כ ימות גם הוא ששכב את אשת רעהו, והנה מלת גם הוא להשוות האיש לאשה שווי גמור. וכן כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם בסמוך (כ"ג י"ט). ומן התימה על רמב"ן שפירש שם בעצמו גם שניהם על זה הדרך וכאן פירשו באופן אחד ונטה מעומק פשוטו של מקרא: (כג) כי יהיה. כאשר ידע זה הדבר (הראב"ע), וכבר זכרנו שכאשר יקדם הפעל אל הפועל לא יצטרך

בְתוּלָה מְאֹרָשָׂה לְאִישׁ וּמְצָאָהּ אִישׁ
בָּעִיר וְשָׁכַב עִמָּהּ׃ (כד) וְהוֹצֵאתֶם
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶל־שַׁעַר ׀ הָעִיר הַהִוא
וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ אֶת־
הַנַּעֲרָ* עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־צָעֲקָה בָעִיר
וְאֶת־הָאִישׁ עַל־דְּבַר אֲשֶׁר־עִנָּה
אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס (כה) וְאִם־בַּשָּׂדֶה יִמְצָא
הָאִישׁ אֶת־הַנַּעֲרָ* הַמְאֹרָשָׂה וְהֶחֱזִיק־
בָּהּ הָאִישׁ וְשָׁכַב עִמָּהּ וּמֵת הָאִישׁ
אֲשֶׁר־שָׁכַב עִמָּהּ לְבַדּוֹ׃ (כו) וְלַנַּעֲרָ*
לֹא־תַעֲשֶׂה דָבָר אֵין לַנַּעֲרָ* חֵטְא מָוֶת

הנערה ק' הנערה ק' ולנערה ק' לנערה ק'

תולדות אהרן והוצאתם קי שין י', ח': על דבר סנהדרין מ"ח, ח': ומת האיש קדושין סס. כנהדרין ס"ו, ג': ולנערה נדרים ר"ז, ח'. ג"ק כ"ח, ג'. סנהדרין ע"ג, ח'. ע"ז נ"ד, ח':

לאָבט איזט, עס פֿינדעט זיא אבער איין אנדערער איי דער שטאדט, אונד שלעפֿט בייא איהר; (כד) זאָ זאָללט איהר זיא בײדע אין דאז טהאָר דער־זעלבען שטאדט פֿיהרען, אונד מיט שטיינען צו טאָדע ווערפֿען: דאז מעד־כען, וויל עס ניכט אום הילפֿע גערופֿען, דא עס אין דער שטאדט געשאה; אונד דען מאן, וויל ער דיא פֿרויא זיינעס נעכסטען געשוועכט האט. דאז באָזע מוסט דוא פֿאָן דיר ווענשאפֿפֿען. (כה) האט אבער דער מאן דאז פֿער־לאָבטע מעדכען אויף דעם פֿעלדע אנגעטראָפֿפֿען, זיא ערגריפֿפֿען אונד בייא איהר געשלאפֿען; זאָ זאָלל דער מאן דער בייא איהר געלעגען, אללײן שטער־בען; (כו) דעם מעדכען אבער זאָללסט דוא ניכטס טהון, דאז מעדכען האט דען טאָד ניכט פֿערשולדעט: דען עבען זאָ, אלס ווען יעמאנד איבער זיינען נעבענמענשען הערפֿילע,

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁכְּחִינָהּ גַּבְרָא בְּקַרְתָּא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ (כד) וְתַפְּקוּן יָת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא הַהִיא וְתִרְגְּמוּן יַתְהוֹן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת עוּלֶמְתָּא עַל עֵיסַק דְּלָא צְוָחַת בְּקַרְתָּא וְיָת גַּבְרָא עַל עֵיסַק דִּי עַנִּי יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (כה) וְאִם בְּחַקְלָא יִשְׁכַּח גְּבַר יָת עוּלֶמְתָּא דִּמְאָרְסָא וְיִתְקֵיף בַּהּ גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ וְיִתְקְטֵיל גַּבְרָא דִּי שְׁכִיב עִמַּהּ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ (כו) וּלְעוּלֶמְתָּא לָא תַעְבֵּיד מִדַּעַם לֵית לְעוּלֶמְתָּא חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי כְּמָא דִי יְקוּם

רש"י

לגנב הא אילו יסנה נציתה לא אירע לה [ערכין ז']: (כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי לאונסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו' [פסחי' כ"ה סנהד' ע"ג]:

באור

לשמור את המין ואת המספר: איש, אחד: (כד) ענה, שכב, והנה כל שכיבה ואם איננה באונס נקראת עינוי, כל זמן שאיננה בחפץ וברצון גמור. לפי שהנערה המאורסה אע"פי שנתרצי' לו, כנראה מכוונתה על דבר אשר לא צעקה, עם כל זה מן הסתם לא היה ברצון גמור ובחירה חפשית, אלא שיראה תקפה עליה אחרי שנתפסה. וכן תחת אשר עניתה, קרא הכתוב ענוי לשכיבה, אע"פי שלא אנסה, רק לפי שנפדית ולבה אל אהלה ואל מולדתה, לכן לא נתרצית לו מרוב אהבה, כדרך האשה אל בעלה, שלבה פנוי מכל זעד :. כל ירלה והיא מוסרת עלמה לו בחשק ובנפש חפילה. ומעתה אין צורך לדברי הרמב"ן: אשת רעהו, הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו, ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה (הרמב"ע): (כו) כי כאשר יקום, לפי פשוטו זהו משמעו, כי אנוסה היא ובחזקה בא ועמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו

כי כאשר יקום איש על־רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה: (כז) כי בשדה מצאה צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה: ס (כח) כי־ימצא איש נער בתולה אשר לא־ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו: (כט) ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים כסף ולו־תהיה לאשה תחת אשר ענה לא־יוכל שלחה כל־ימיו: ס

כג (א) לא־יקח איש את־אשת אביו

הנערה ק' נערה ק' הנערה ק'

ת"א כי כאשר וכו' פסחים כ"ה, ב'. יומא ע"ד, א'. סנהדרין ע"ג, א': כי בשדה ב"ב ט"ו, ב': ואין מושיע סנהדרין ע"ג, א': כי ימצא כתובות כ"ט, ב', ול"ח א': לא ארשה כתובות ל"ח, א': ונתן ברכות כ"ח, ב'. יבמות ד', א'. כתובות ת', ב'. ערכין ט"ו, א': לאבי כתובות כ"ט, ב. ול"ח ב', ומ' ג', ומ"ב ב': חמשים כתובות ל"ג, א': ולא תהיה יבמות כ"ט, א'. כתובות, כ"ט, ב', ול"ט א'. מכות ט"ו, א': תחת כתובות ל"ב, ב'. ב"ק ס"ד, א'. ערכין ט"ו, א': לא יוכל גיטין נ', א'. תמורה ה', א': לא יקח ברכות כ"ח, ב'. יבמות ד', א', ומ"ט א', ינ"ז א'. קדושין ס"ז, א':

אונד ברעכטע איהן אום; זאָ איזט דיזעס אויך. (כז) ער טראף זיא אויף דעם פעלדע אן; דיא פער־לאָבטע יונגפער קאן וואָהל געררופען האבען, אָהנע דאס איהר יעמאנד צו הילפע קאָממען קאָננטע. (כח) ווען יעמאנד איין יונגפרייליכעס מעדכען, דאז ניכט פערלאָבט איזט, אנטריפפט, ערגרייפט אונד בעשלעפט, אונד זיא ווערדען בעטראָפפען; (כט) זאָ זאָלל דער מאן, דער דאז מעדכען בעשלא־פען, איהרעם פאטער פינפציג שקל זילבער גע־בען, אונד זיא זאָלל זיינע פרויא זיין, וויל ער זיא גע־שוועכט האט; ער זאָלל זיא זיין לעבען לאנג ניכט פערשטאָסען קאָננען.

כג (א) ניאמאנד זאָלל זיינעס פאטערס פרויא הייראטהען, אונד זיינעס פאטערס דעקקע אויפדעקקען. (דיא עהר־ערביטיגקייט געגען זיינען פאטער פערלעטצען).

תרגום אונקלוס

גבר על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין: (כז) ארי בחקלא אשכחה צוחא עולימתא דמארסא ולית דפריק לה: (כח) ארי ישכח גבר עולימתא בתולתא די לא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון: (כט) ויתן גברא דשכב עמה לאבוהא דעולימתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די ענייה לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי:

כג (א) לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי:

רש"י

כג (א) לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קידושין תופסין בה [קידושין ס"ז]: ולא יגלה כנף

באור

(רש"י): ורצחו נפש, שהרגו: (כז) צעקה, יתכן שצעקה, או טעמו אם צעקה אין מושיע לה, ולא ידעתי בדין הצעקה אם דאינו נערה שהחזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל? אלא הצעקה בהווה לדון בה מן הסתם, בעיר מפותה ובשדה אנוסה, ואולם בדרך כלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת, אין לה מושיעי' בין בעיר בין בשדה פטורה (הרמב"ן): (כח) ותפשה, באנוסה הכתוב מדבר: (כט) לאבי הנערה חמשים כסף, בעבור מוהר הבתולות. ומכאן יש סמך שמוהר הבתולות הוא חמשים כסף:

כג (א) אשת אביו, אנוסת אביו: ולא יגלה כנף אביו, על דעת רבותינו בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר, ויתכן שהוא דרך כלל על אלמנת או גרושת אביו בין שהיתה אשתו או

וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו׃ ס (ב) לֹא־יָבֹא פְצוּעַ־דַּכָּה וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (ג) לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (ד) לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־

תולדות אהרן ולא יגלה יבמות ד׳, א׳, וצ״ו א׳: לא יבא. שם ע״ו, א׳, וע״ט ב׳: פצוע שם ע״ה, א׳: ממזר שט מ״ד, א׳, וע״ה ב׳. קדושין ע״ג, א׳: עמוני ברכות כ״ח, א׳. יבמות ע״ו ב׳, וס״ט א׳, וע״ז ב׳. כתובות י׳, ב׳. נזיר כ״ג, ב׳. קדושין כ״ז, ב׳. הוריות י׳, ב׳. ידים ס״ו, א׳:

תרגום אשכנזי

(ב) ווער צעדריבענע אָדער אויסגעשניטטענע האָדען האט, זאָלל ניכט אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען. (ג) איין שאנד־פלעק (דער אין עהעברוך אָדער בלוטשאנדע ער־צייגט וואָרדען), זאָלל ניכט אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען; זעלבסט נאך דעם צעהנטען גלידע זאָלל ער ניכט אין דיא גע־מיינדע דעס עוויגען קאָמ־מען קאָננען. (ד) קיין עמוני אונד מואבי זאָלל אין דיא געמיינדע דעס עווי־גען קאָממען, זעלבסט נאך דעם צעהנטען גלידע זאָלל נימּמערמעהר יעמאנד פאָן איהנען אין דיא גע־

רש״י

אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביו [ויקרא י״ח] אלא לעבור על זו בשני לאוין [שמות ל״ג] ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות [יבמות] וק״ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות ב״ד שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. שנפצעו או נדכאו בצים שלו [יבמות ע״ז]: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה׳. לא ישא ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית:

תרגום אונקלוס

(ב) לָא יִדְכֵּי דִּפְסִיק וְדִמְחַבַּל לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיָי׃ (ג) לָא יִדְכֵּי מַמְזֵירָא לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיָי אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לֵיהּ לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיָי׃ (ד) לָא יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַיָי אַף דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לְהוֹן לְמֵיעַל

באור

אנוסתו או שביתו או יבמתו מאחר שאביו פירש כנפיו עליה. כמו שנאמר ופרשת כנפיך על אמתך (רות ג׳ ט׳). אסור לבנו לגלות כנפיו ולבוא אליה ואף אם לא בדרך אישות: (ב) פצוע דכה. שנפצעו או נדכאו בצים שלו (יבמות ע״ז): וכרות שפכה, שנכרת הגיד שלו. ושלשה איברים הם, שבהם הזכר מוליד, בגיד ובביצים ובשבילים, שבהם הזרע מתבשל, והם הנקראי׳ חוטי ביצים, ומכיון שנפגע אחד משלשה הללו, או נכרת או נדוך, שוב אינו מוליד: בקהל ה׳, לישא בת ישראל. וחז״ל אמרו שלא נאסר כי אם הסרים בידי אדם· וכתב בספר החנוך, משרשי המצוה הזאת להרחיקנו לבלתי הפסד כלי הזרע בשום צד. כידוע במלכים שמסרסים הזכרים למכותם שומרים לנשיהם. ויש מן הזכרים הפחותים שרוצים בדבר, כדי לזכות אל שולחן המלך ולהרויח ממון, ואנחנו עם קדוש בדעתנו כי כל הסרים בידי אדם יפסל מהתחבר עוד עם בת ישראל ומלשבת בית או דרך אישות, נרחיק הענין ונמאס אותו. ועם טענה זו נמצא טעם בחילוק האסור, בין נפסד בידי אדם לנפסד בידי שמים עכ״ל: (ג) ממזר, שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון וגו׳ (זכריה ט׳ ו׳), יאמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבוד בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו. והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחיק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו מן המעשה הרע שעשה, גם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד, וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין. ירושלמי

עוֹלָם׃ (ה) עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ (ו) וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ז) לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ לְעוֹלָם׃ ס רביעי (ח) לֹא־תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא

ת״א על דבר יבמות ע״ו, ב׳, סנהדרין ק״ג, ב׳: ולא אבה ברכות נ״ס, א׳: ויהפך סנהדרין ק״ה, ב׳: לא תדרש גיטין נ״ז, א׳: לא תתעב ב״ק ל״ג, ב׳. ברכות כ״ג, ב׳:

מיינדע דעם עוויגען קאָמי־מען: (ה) וויל זיא אייך ניכט צופֿאָרגעקאָממען זינד מיט בראָדט אונד וואס־סער אויף דעם וועגע, אלס איהר איס מצרים גינגט; אונד וויל ער דען בלעם, זאָהן בעור, אויס פתור אין ארם נהרים, ווידער דיך געדונגען האט, דיך צו פֿערפֿלוכען. (ו) אבער דער עוויגע, דיין גאָטט, וואָללטע דעם בלעם קיין געהאָר געבען, אונד פֿער־וואנדעלטע דעססען פֿלוך אין זעגען; דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ליבט דיך. (ז) דארום זאָללסט דוא ניאמאהלס איהר גליק אונד וואָהל צו בעפֿאָר־דערן זוכען דיין לעבען לאנג. (ח) דען אדמי

תרגום אונקלוס

בִּקְהָלָא דַיְיָ עַד עָלְמָא׃ (ה) עַל עֵיסַק דִּי לָא עֲרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם דִּי עַל פְּרָת לְלַטָּיוּתָךְ׃ (ו) וְלָא אֲבִי יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחְמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ (ז) לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבַתְהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם׃ (ח) לָא תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא

רש״י

(ה) על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם [ספרי]: בדרך. כשהייתם בטירוף: (ו) לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם [שם]: (ח) לא תתעב

באור

אמר ר׳ אבהו מהו ממזר? מום זר (הרמב״ן), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ה) על דבר אשר לא קדמו. מנינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים וגו׳ (לעיל ב׳ כ״ט ל׳)? והנראה כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי, ובזכותו מלטם השם מתוך ההפכה, והיו חייבים לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה. הא׳ שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד (והוא עמון) לא קדם אותו בלחם ובמים, כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון (שם ב׳ י״ט כ), והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם. והם לא קדמו אותם כלל, כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים, אבל לא הזכיר עמון מפני שלא קדמו אותם, והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם. ועמון לא אבה לעשות כן. וזה טעם לא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים, ולכן הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו ע״ד אשר לא קדמו ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו (ואשר שכר עליך) (הרמב״ן): לקללך, ואם בדרך לא מדעת מואב אז מדעתו עשה כן רק ולא אבה ה׳ וגו׳ ויהפוך וגו׳: (ז) לא תדרוש שלומם, אע״פי שהם בני משפחתכם ואביכם אברהם אהב את אביהם כאח, לא תהיו להם כאחים דורשי שלומם לפי שהפרו ברית אחוה תחלה (מדברי הרמב״ן): (ח) לא תתעב אדומי,

לֹא־תְתַעֵב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ (ט) בָּנִים אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס (י) כִּי־תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע׃ (יא) כִּי־יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ (יב) וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא

תולדות אהרן בנים יבמות ע"ז, ב'. קידושין ע"ה, ב': ונשמרת כתובות מ"ו, א'. ע"ז כ', א': כי יהיה וכו' פסחים ג', א'. נזיר ס"ו, א'. נדה מ"ג, א': מקרה ב"ק כ"ה, א': ויצא פסחים ס"ח, א': לפנות נזיר ס"ו, א':

תרגום אשכנזי

זאָללסט דוא ניכט שייען, דען ער איזט דיין ברודער. דען מצרי זאָללסט דוא ניכט שייען, דען דוא ביזט איין פֿרעמדלינג אין זיינעם לאנדע געוועזען. (ט) דיא קינדער, דיא זיא אים דריטטען גלידע צייגען, זאָללען אין דיא געמיינדע דעס עוויגען קאָממען קאֶננען. (י) ווען דוא אין איינעם לאגער ווידער דיא פֿיינדע צו פֿעלדע ליגסט, זאָ מוסט דוא דיך פֿאָר אללעם שעדליכען היטען. (יא) ווען יעמאנד דורך נעכטליכען צופֿאלל אונריין וואָרדען, זאָ מוס ער הינויס פֿאָר דאז לאגער געהן, אונד ניכט ווידער היניינקאָממען. (יב) געגען אבענד זאָלל ער זיך בארען; אונד ווען דיא זאָננע אונטערגעהט, דארף ער ווידער אין דאז לאגער

רש"י

אדומי. לגמרי ואע"פי שנאוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכ' ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק. לפיכך:
(ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגומר. ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדו' שקדמה בחרב לא נתעב וכן מצריי' שטבעום ואלו שהחטיאם נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: לא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינ' [פסחים ס"ז]: (יב) והיה לפנות ערב. סמוך

תרגום אונקלוס

תְרַחֵיק מִצְרָאָה אֲרֵי דַיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ׃ (ט) בְּנִין דְּיִתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְלִיתָאָה יִדְכּוּן לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַייָ׃ (י) אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא יַת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ (יא) אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דִּי לָא יְהֵי דְכֵי מִקְּרֵי לֵילְיָא וְיִפּוֹק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ (יב) וִיהֵי לְמִפְנֵי רַמְשָׁא

באור

מכל וכל אע"פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך (ומה טעם? כי אחיך הוא, וראוי לך למחול על סרחונו), וכן המצרים אע"פי שזרקו זכוריהם ליאור, ומה טעם? שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך אינם אסורים אלא עד דור שלישי (מדברי רש"י): (י) מחנה, זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן, ואיננו מחנה גדול, כי שם מחילות עשויות, ובצאתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון (הראב"ע): דבר רע, כי הידוע ממנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה, ויגזלו ויחמסו, ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה. והישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה אל אויב, ועל כן הזהיר הכתוב ונשמרת מכל דבר רע. וע"ד הפשט היא אזהר' מכל הנאסר (מדברי הרמב"ן): (יא) מקרה לילה, שיצא ממנו שכבת זרע, ודבר הכתוב בהווה שע"פ הרוב הוא בלילה: (יב) לפנות ערב,

אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ (יג) וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ (יד) וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ׃ (טו) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס (טז) לֹא־תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ

קאָממען. (יג) איסען פאָר דעם לאגער זאָללסט דוא איינע געלעגענהייט האבען, דאהין דוא צור נאָטה געהען קאננסט; (יד) אונד זאָללסט נעבען דיינער פעלדריסטונג איך איין שייפליין האבען. ווען דוא נון איסערהאלב דעם לאגערס דיך זעטצען וויללסט, זאָללסט דוא דאמיט גראבען; אונד הערנאך צושארען, וואס פאָן דיר געגאנגען איזט. (טו) דען דער עוויגע, דיין גאָטט, וואנדעלט אין דיינעם לאגער, אום דיר הילפע צו לייסטען, אונד דיינע פיינדע דיר אין דיא הענדע צו ליפערן; דארום מוס דיין לאגער הייליג גע־האלטען ווערדען: דאמיט ער ניכט עטוואס אונאנ־שטענדיגעס בייא דיר גע־וואהר ווערדע, אונד פאָן דיר אבגעהע. (טז) דוא זאָללסט קיינען קנעכט זיינעם הערן אויסליפערן,

ת"א ויד ברכות כ"ה, א': ויתד שם שם. יומא ע"ה, ב'. כתובות ה', א': כי ה' סוטה ג', ב': והיה וכו' ברכות כ"ה, ב'. שבת כ"ג, א', סוטה ט', ב', וכ"ח, א'. ב"מ קי"ד, ב': לא תסגיר יבמות ל"ג, ב'. גיטין מ"ה, א'. קדושין ס"ג, א':

תרגום אונקלוס

יִסְחֵי בְמַיָא וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא יֵיעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ (יג) וַאֲתַר מְתַקַן יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְתִפּוֹק תַּמָן לְבָרָא׃ (יד) וְסִכְּתָא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִיתְבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר בַּהּ וּתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת מַפְקָתָךְ׃ (טו) אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר סַנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ קַדִּישָׁא וְלָא יִתְחֲזֵי בָךְ עֲבֵירַת פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ מִלְאֵיטָבָא לָךְ׃ (טז) לָא תִמְסַר עֲבַד עַמְמִין לְיַד רִבּוֹנֵיהּ דִּי יִשְׁתֵּיזֵיב לְוָתָךְ מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃

רש"י

להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו איש על ידו [במדבר ב']: מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזניך. לבד משאר כלי תשמישך: אזניך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב"ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפי' עבד כנעני של ישראל שברח מחו"ל לארץ

באור

כאשר יתחיל הערב לפנות, והוא סמך להערב שמשו: וכבא השמש, הוא ערב: (יג) ויד, כתרגומו אתר מתקן (געלעגענהייט), וכמוהו איש על ידו (במדבר ב' י"ז): מחוץ למחנה, מטעם הנקיות והבריאות: (יד) ויתד, הוא כלי שחופרין בו הקרקע ועשוי כצורת יתד: על אזנך, לבד משאר כלי תשמישך כלי זיין (רש"י). וכן תרגום אונקלוס ומתרגם אשכנזי, ואל"ף אזניך נוסף: וכסית את צאתך, כי כל דבר נלאה לעינים והיא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש (רהב"ע ורמב"ן): (טו) מחניך קדוש, ולכן תשמר מכל פעולה או דבר משחית ומזיק שהם אם עון או טמא ואינם קדוש: ולא יראה, השם: ערות דבר, על דעתי שם ערוה נופל על הדבר הראוי לכסות, והוא מגולה, מעתה ערות דבר, הוא גלוי הדבר המגונה הראוי להעלימו: ושב מאחריך, הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב (ראב"ע): (טז) לא תסגיר עבד, בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואינו ישראל: מעם אדניו, גם הוא אינו ישראל, כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל, ואם יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול

מֵעִם אֲדֹנָיו׃ (יז) עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס (יח) לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יט) לֹא־תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס (כ) לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ

דער בייא דיר פֿאָר זיינעם הערן שוטץ זוכט. (יז) לאס איהן בייא דיר וואהנען, אן וועלכעם אָרטע עס איהם געפֿעללט: אין איינער דיינער שטעדטע, ווא עס איהם בעליבט. דוא זאָללסט איהן ניכט דריקקען. (יח) אונטער דען טאָכטערן ישראל'ס זאָלל קיינע אָפֿפֿענטליכע הורע, אונד אונטער דען זאהנען ישראל'ס קיין אָפֿפֿענטליכער הורער געדולדעט ווערדען. (יט) קיינען הורענלאהן נאך הורענגעלד זאללסט דוא אין ראז הויז דעם עוויגען, דיינעס גאטטעס, אלס איין געליבדע בריגען; דען בייעס איזט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, איין גרייעל. (כ) דוא זאָללסט

ת"א בטוב לו ערכין כ"ט, ח': ולא יהיה סנהדרין נ"ד, ב'. חולין קט"ו, ב'. כריתות ג', א': לא תביא יבמות נ"ט, ב'. סוטה כ"ו, ב'. ע"ז י"ג, א', ומ"ו ב', תמורה כ"ט, ב'. פרה פ"ו, ב': ומחיר תמורה ל'. א': בית ה' ע"ז מ"ד, ב'. תמורה ל', ב': כי תועבת בכורות נ"ו, ב'. תמורה כ"ט, ב': גם שניהם סוטה כ"ו, ב'. ב"ק ל"ד, א'. תמורה ל', א': לא תשיך ב"מ ס"ח, א', וע"ה ב': נשך כסף שם ס', ב':

תרגום אונקלוס

(יז) עִמָּךְ יְתוּב בֵּינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן קִרְוָךְ בִּדְיֵיטַב לֵיהּ לָא תוֹנְנֵיהּ: (יח) לָא תְהֵא אִתְּתָא מִבְּנַת יִשְׂרָאֵל לִגְבַר עֶבֶד וְלָא יִסַּב גַּבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּתָא אָמָה: (יט) לָא תָעֵיל אֲגַר זַנִּיתָא וְחוּלְפַן כַּלְבָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהָךְ לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף תַּרְוֵיהוֹן: (כ) לָא תְרַבֵּי לַאֲחוּךְ רְבִּית

רש"י

לא"י: (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. מזומן למשכב זכור [סנהדרין כ"ד]. וא"ת לא תהא אתתא מבנות ישראל לגבר עבדא. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור [בראשית כ"ב] עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. לרבות שינוייהם כגון חטים ועשאן סלת [ב"ק ס"ה]: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואח"כ אזהרה

באור

השם (הרא"ב"ע): (יז) לא תוננו, לא תונהו ותקניטנו: (יח) לא תהיה קדשה, אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות נפקרת דרכים בעינים על הדרך לזנות או שתתקן לה קובה של זנות כמנהג ארצות זרים, יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה וגו' (ישעיה כ"ג ט"ז), וכן יזהיר לב"ד על הקדש ע"ד הפשט לפי שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזנות או שישב בעינים על הדרך (מדברי הרמב"ן): (יט) אתנן כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א נאפופיה וכרי"ש סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור: ומחיר כלב, (דבר הנותן תמורת הכלב), כי הוא דרך בזיון (הרא"ב"ע). וי"א כלב הוא כנוי לזכר הנשכב. והיה בימים ההם מנהג עובדי ע"ז לקדש הזונות והזכרים הנשכבים לעבדיה ולהביא אתנן תועבותיהם לבתי האלילים לנדר. והדבר מפורסם מדברי הימים שכן עשו אנשי ארץ מצרים וארץ כנען: גם שניהם, כבר כידעתיו להשוות שני דברים שווי גמול. וכאן השוה מחיר כלב לאתנן זונה והוא באמת תועבה גדולה כי בו נעשתה תועבת הזמה, אמר שה' יתעב גם שניהם: (כ) לא תשיך, יש הפרש בין

אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ (כא) לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס (כב) כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃

ת"א כל דבר סס וע"ה ב': לנכרי סס ע"ב: ולאחיך סס וע"ה ב': כי תדור ר"ה ה', ב': לא תאחר ב"ולם י"ט, ב'. ר"ה ד', א' נדרים ג', א'. זבחים כ"ט, א'. ערכין ו', א'. תמורה י"ח, ב': כידרש נדרים ד', א': מעמך ר"ה ו', ב'. נדרים ז', א': והיה וכו' זבחים כ"ט, ב':

תרגום אונקלוס

כְּחַת דְּבִית סְבוּר רִבִּית כָּל מִדַּעַם דְּמִתְרַבֵּי: (כא) לְבַר עַמְמִין תְּרַבֵּי וּלְאָחוּךְ לָא תְרַבֵּי בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ: (כב) אֲרֵי תִדּוֹר נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵיהּ אֲרֵי מִתְבַּע יִתְבְּעִינֵּיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מִנָּךְ

תרגום אשכנזי צא

פֿאָן דיינעם ברודער קיינע ציניע נעהמען: וועדער אן געלדע נאָך פֿרוכט, נאָך זאָנסט איינע ציניע, דיא צום שאַדען געררייכט. (כא) פֿאָן איינעם אויסלענדער קאננסט דוא ציניע נעהמען, אבער ניכט פֿאָן דיינעם ברודער: דאמיט דער עוויגע דיין אין דעם לאנדע, דאהין דוא קאָממסט, אום עס צו בעזיטצען, אין אללעם דיינעם נעווערבע זעגנע. (כב) ווען דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, איין געלובדע טהוסט; זאָ פֿערזוימע דיא צייט ניכט, זאָלכעס צו ענטריכטען: דען דער עוויגע, דיין גאָטט, פֿאָדערט עס פֿאָן דיר, אונד

רש"י

למלוה את כספך לא תתן לו בנשך [ויקרא כ"ה ב"ת ע"ז]: (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה:

באור

תשך לאחיך, והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית, וגם הוא יותר על מלות רבית, והנה המלה יוצאה לשנים פעולים, ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך ואין הפרש ביניהם, וכמו כן פעולי' רבים במקרא (הראב"ע), ולשון הרמב"ן גם זו המלה מבוארת, יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה מה שאין כן לכל דיני התוכות שאם רלה הוא לזוה בנכסיו רשאי. אבל מפני רכילות החטא הזה יזהיר בו גם ללוה ע"כ. והוא כמו שאמרז"ל (בפ' איזהו נשך). הביא אזהרה ללוה שלא יתן רבית, שלא יגרם למלוה להיות נושך, ואזהרה למלוה מאת כספך לא תתן לו בנשך (ויקרא כ"ה ל"ז). והנראה לי בשרשי המלוה הזאת, כי כבר הקדמנו פעמים רבות, ברצון וחפץ נותן התורה היה שלא נרבה בעסק ובסחורה ובמלאכות ההדר. אבל יעבוד איש את אדמתו וישמור את צאנו. ויעשה מלאכת הצורך והתועלת בלבד. ולא ירבו להם כסף וזהב, ויסתפקו במה שחננם השם איש על חלקו ועל גורלו. וזה טעם השמטה והיובל. ומן הידוע שהסוחר מסחר רב. אף אם יתן רבית, יכול להרוויח בממון הלוה מחבירו. ולא יגיע לזולתו שום היזק על ידי זה. אבל עובד האדמה או בעל המלאכה. או מי שעסקו וסחורתו מועטת, אם יצטרך לתת רבית. לא ירויח כדי פרנסתו, אם לא יעלה על דמי פירותיו או מלאכתו או סחורותיו. ובזה הוא מייקר השער, או יחיה חייו בצער ועוני. ולכן הזהיר גם את הלוה שאף אם ירצה להנזק בנכסיו אינו רשאי שסופו להזיק אחרים ע"י כך, וזהו טעם למען יברכך ה' על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה. ומה שאמר לנכרי תשיך, הוא לעם נכרי שהם סוחרים בארץ, לאסוף הון ולהתעשר ע"י סחורות רבות, ויכול אתה ליקח ממנו רבית, כערך הסחורה שהוא עושה בממונך. כי אין הרבית באמר מצד השכל אבל יש בו מן הראוי לבעלי הסחורה. ורע"ס כתב שגם זה מלוה על הלוה, שאם התנה יתן לו הרבית, ואל יבגוד: (כב) כי דרש ידרשנו, משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת

(כג) וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ (כד) מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי
(כה) כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס (כו) כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

תולדות אהרן וכי תחדל נדרים כ"ח, א', וע"ז ב'. חולין ב', א'. עקדה שער ע"א: מוצא שבועות כ"ו, ב'. זבחים א', ב', ו' ב'. מנחות ב', א', ונ' א', ונ"א א': נדבה זבחים ב' א', וד' ב': בפיך נדרים ז', א': כי תבא ב"מ כ"ז, ב', ופ"א ב', ונ"א ב'. כנפשך שם פ"א, ב', ונ"ב א': כליך שם פ"ז, ב', ופ"ט א', ונ"ב א': בקמת שם שם: וחרמש שם פ"ז, ע"ב:

תרגום אשכנזי

עס ווירד דיר צור זינדע געּרעכנעט. (כג) ווען דוא דאז געלאָבען אונטערּלאססעסט, טהוסט דוא קיינע זינדע; (כד) וואס אבער איינמאל אויס דיינען ליפפען געגאַנגען, מוסט דוא זאָרגפֿעלטיג בעאָבאכּטען: זאָ וויא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿרייאוויללינג אנגעלאָבט, נעהמליך מיט דעם מונדע אויסגעשפּראָכען האסט. (כה) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען וויינבערג קאָממסט, זאָ קאננסט דוא טרויבען עססען, זאָ פֿיל דוא ווילסט, ביז דוא זאטט האבעסט; אבער אין דיין געפֿעס מוסט דוא ניכטס טהון. (כו) ווען דוא אין דיינעם נעכסטען זאאטפֿעלד קאָממסט, זאָ קאננסט דוא מיט דער האנד עהרען אברופֿפֿען; אבער דיא זיכעל דארפֿסט דוא ניכט אן דיינעם נעכסטען זאאט ברינגען.

רש"י

(כג) לא תאחר לשלמו. שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא [ספרי ר"ה ד']: (כד) מוצא שפתיך תשמור. ליתן עשה על לא תעשה [ר"ה ו']: (כה) כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר [ב"מ פ"ז]: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעיך. אף זו בפועל הכתוב מדבר [שם]:

תרגום אונקלוס

וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ (כג) וַאֲרֵי תִתְמְנַע מִלְּמִדַּר לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא׃ (כד) אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר וְתַעֲבֵיד כְּמָא דִי נְדַרְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא דִי מַלֵּילְתָּא בְּפוּמָךְ׃ (כה) אֲרֵי תִתְּנַר בְּכַרְמָא דְחַבְרָךְ וְתֵיכוֹל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ שׂוֹבְעָךְ וּלְמָנָךְ לָא תִתֵּן׃ (כו) אֲרֵי תִתְּנַר בְּקָמְתָא דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן בִּידָךְ וּמַגְּלָא לָא תְרִים עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃

באור

(הרא"ע): (כד) מוצא שפתיך. אין ראוי לאדם לבהל את פיו ולהוציא דבר משפתיו, טרם יתבונן ויחקור בלבו את תכלית הדבור ההוא הטוב יהיה אם רע? ויהיה א"כ כל דבר שפתים סוף העלה והמחשבה הנכונה. והנה גנאי למשכיל לשנות עצתו ומחשבתו הנכונה בלי טעם וסבה, לכן תשמור ועשית, ובן טעם אשר דברת בפיך: (כה) כי תבא בכרם רעך. לבצור, מותר שתאכל ממנו (הרא"ע). והוא ע"פ מה שדרשו רבותינו ז"ל בפועל הכתוב מדבר: שבעך. עד שבעך: כליך, כמו עדיך: (כו) וקטפת. כמו את ראש יניקותיו קטף (יחזקאל י"ז ד'), וענינו כריתת הבד הדק (אבפפליקקען): מלילת, ידועות מהמקום, והטעם ראשי השבלים שנתבשלו כל צרכן הראוים לפול מהר כענין וכראש שבולת ימלו: וחרמש, מגל: לא תניף, לפי דעת רז"ל שאף כאן בפועל מדבר, יתכן שהוא רק דרך משל כלומר שלא תקח לצרכך כי אם שבלים מעטים כדרך הקוטף, לא כדרך הקוצר:

כד (א) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ (ב) וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ (ג) וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (ד) לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן

ת״א כי יקח קדושין ד״א, ב׳, וד׳ א׳, ו׳ א׳, וט׳ א׳, וי״א ב׳: ובעלה קדושין ט׳, ב׳: והיה וכו׳ נזיר ב׳, א׳. גיטין ל׳, א׳: כי מצא וכו׳ סוטה ג׳, ב׳, ול״א ב׳. גיטין פ״ט א׳: וכתב לה שבת ע״ו, ב׳. סוכה כ״ד, ב׳. סוטה ב׳, ב׳. גיטין כ׳, א״א, וכ״ז ב׳, ומ״א ב׳. וע״ב א׳. קדושין ב׳, ב׳. וה׳ ב׳, וי״ב ב׳: ונתן גיטין כ״א, ב׳, וע״ז ב׳. ב״מ כ״ו, ב׳: ושלחה יבמות קי״ג, ב׳. גיטין כ״א, א׳. קדושין ו׳, א׳, ומ״א א׳: ויצאה סוטה ס׳, ב׳, גיטין פ״ב, ב׳, ופ״ה א׳, ול״ה ב׳. קדושין ס׳, א׳, וס׳ ב׳ ומ״א א׳, ומ״ד א׳, וס״ז ב׳: ושנאה גיטין ג״א, ב׳. קדושין י״ג, ב׳: וכתב קדושין שם: או כי ימות גיטין שם, קדושין שם: לא יוכל יבמות ל״ב, ב׳:

תרגום אונקלוס

כד (א) אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִינַּהּ וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַּהּ מִבֵּיתֵיהּ׃ (ב) וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵיהּ וּתְהָךְ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן׃ (ג) וְיִשְׂנְיִנַּהּ גַּבְרָא בַתְרָאָה וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ וְיִפְטְרִינַּהּ מִבֵּיתֵיהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת גַּבְרָא בַתְרָאָה דִּי נַסְבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ (ד) לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה

תרגום אשכנזי

כד (א) ווען יעמאנד איינע פֿרויא נימּמט אונד עהליכט, זיא פֿערליהרט אבער נאכהער זיינע גונסט, אינדעם ער עטוואס שענדליכעס אן איהר וואהרגענאָממען: ער שרייבט איהר איינען שיידעבריף, גיבט איהן איהר אין דיא האנד, אונד לעסט זיא אויס זיינעם הויזע; (ב) זיא פֿערלעסט זיין הויז, געהט הין, אונד ווירד איינעס אנדערן פֿרויא; (ג) דיזער צווייטע מאן ווירד איהר אויך גראם, שרייבט איהר איינען שיידעבריף, גיבט זאָלכען איהר אין דיא האנד, אונד לעסט זיא אויס זיינעם הויזע; אָדער דער צווייטע מאן שטירבט, דער זיא צור פֿרויא גענאָממען: (ד) זאָ דארף זיא דער ערשטע מאן, דער זיא פֿאָן זיך געלאססען האט, ניכט ווידער צו זיך נעהמען, דאס זיא זיינע פֿרויא ווערדע: נאכדעם זיא זיך האט פֿעראונרייניגען לאססען; דען דיזעס איזט פֿאָר דעם

רש״י

כד (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו (ס״א מצוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה [גיטין צ׳]: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנא׳ או כי ימות:

באור

כד (א) אם לא תמצא חן בעיניו, עוד: כי מצא וגו׳, כנראה מדברי הרמב״ע שבספרו היה כתוב ומלא בה, כי בחבורו שלפנינו מצויין ומלא בה ואומר וזה לשונו, ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים, והטעם או מלא בה כמו ומכה אביו ואמו ע״כ: ערות דבר. דבר מגונה ומאוס, ועל דרך הפשט לא על דבר זמה בלבד נאמר אלא על כל דבר מגונה שעל ידו לא תמצא עוד חן בעיניו: ספר כריתת, הכורת בינו לבינה, ומבטל כל זכות שיש לו על גופה, ושיש לה על גופו: (ב) ויצאה מביתו, שלא תשוב עוד שם ונודע הדבר שילאה מהיותה בביתו (הרמב״ע):

אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי (ה) כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ (ו) לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם

תולדות אהרן כי יקח סוטה מ"ד, א': לא יצא שם שם: לא יחבל ב"מ קי"ג, א':

תרגום אונקלוס

דִּי פַּטְרַהּ לְמֵיתַב לְמִסְבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי אִסְתַּאֲבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּיב יָת אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ (ה) אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חַדְתָּא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יִעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל מִדְּעַם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דִּי נְסִיב׃ (ו) לָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵיחַיָא וְרִכְבָּא אֲרֵי

עווינען איין גרייעל: אונד דוא זאָללסט דאז לאנד, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, צום בעזיטצע גיבט, ניכט מיט זינדען בעפֿעלקקען. (ה) ווען יעמאנד נייאליך איינע פֿרויא גענאָממען, זאָ זאָלל ער ניכט מיט דעם העערע צו פֿעלדע ציהען, אויך צו קיינעם אנדערן אָפֿפֿענט־ליכען דיענסטע אנגעהאל־טען ווערדען; איין גאנצעס יאהר זאָלל ער פֿיר זיין הויז פֿרייא זיין: דאמיט ער דיא פֿרויא, דיא ער גע־הייראטהעט, ערפֿרייע. (ו) מאן זאָלל דען אונטער־סטען אָדער אָבערסטען

רש"י

(ד) אחרי אשר הוטמאה. לרבות סוטה שנסתרה [יבמות י"א]: (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפי' אלמנ' פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארס אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים [ספרי סוטה מ"ז]: יהיה לביתו. אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה [שם]: לביתו. זה ביתו: יהיה. לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: (ו) לא יחבל.

באור

והיתה לאיש, על ידי נשואין: (ד) אשר הטמאה, כנגד בעל האסור, והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר, דגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל. וכן הכבס את הנגע (ויקרא י"ג נ"ה) (הרא"ב"ע): כי תועבה, כי אם בעלה יוכל לשוב לקחתה יחליפו נשותיהן זה לזה. יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו, וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר בית דין על כך (הרמב"ן): (ה) אשה חדשה, יש אומרים בתולה, ולבע' רבים חדשה כנגדו, כי יוכל להשיב אשתו גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה (הרא"ב"ע). ויתרגם אשכנזי תרגם שלא עבר כי אם זמן מועט משנשאה. וכל זה בכלל חדשה: לכל דבר. הלמ"ד נוסף, וכן השלישי לאבשלום (הרא"ב"ע). לדעתו תיבות לכל דבר נושא המאמר, שלא יעבור עליו כל דבר, והנושא צריך שיהיה על משקל ישר כמבואר בהקדמה, לכן אמר שהלמ"ד נוסף ואינו משמש כלום. ואולם יתכן שתיבות לכל דבר הוא תכלית, שלא יעבור על הצבא לתקן עניניו, להספיק מים ומזון, או לשמור את העיר מן האויב, וכן דרשו בו חז"ל במס' סוטה, יכול בצבא הוא דלא יצא וכו'. או יהיה המאמר חסר הפועל, ועניינו ולא יעבור עליו העובר, לשום דבר, עניינו ממונה המלכות העובר על בתי היחידים לגבותם או להזהירם על עניני התקון המדיני. לא יעבור עליו, כי הוא יהיה נקי מכל עול ומכל מס שנה אחת, וישמש הלמ"ד כדינו, וכן מתורגם בל"א. ושמח, כדי שיוכל לשמח וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ו) לא יחבל, הנושא: רחים, שם שנים ולא יפרדו,

וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס
(ז) כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס
(ח) הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃
(ט) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס
(י) כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה

תולדות אהרן כי ימצא סנהדרין פ"ה, ב': והתעמר וכו' סנהדרין סס: השמר שבת קל"ב, ב'. מכות כ"ב, ב: משאת ב"מ קט"ו, א':

מיהלשטיין ניכט צו פפאנ־דע נעהמען, דען דאז הייסט דאז לעבען צו פפאנדע נעהמען. (ז) ווירד יעמאנד בעטראפפען, דער איינע פערזאן פאן זיינען ברידערן, נעהמליך פאן דען קינדערן ישראל'ס, געשטאהלען, צום שקלא־פען געמאכט, אינד פער־קויפט האט; זא זאלל דער דיב שטערבען. דאז באזע זאללסט דוא פאן דיר וועג־שאפפען. (ח) זייא זארג־פעלטיג, בייא דער פלאגע דעם אויסזאטצעס אללעס גענויא צו בעאבאכטען אונד צו בעפאלגען. וויא אייך דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי נאך מיינער פעראָרדנונג אונ־טערווייזען ווערדען, זא זאללט איהר צו טהון בע־דאכט זיין. (ט) רענקע דאראן, וואס דער עוויגע, דיין גאָטט, דער מרים געטהאן, אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים גינגט. (י) ווען דוא דיינעם נעכסטען עטוואס צום דארלעהען געגעבען, זא

תרגום אונקלוס

בְּהוֹן מִתְעֲבֵיד מְזוֹן לְכָל נְפָשׁ׃ (ז) אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתַּגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִינֵיהּ וְיִתְקְטֵיל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ (ח) אִסְתַּמַּר בְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְפוּן יָתְכוֹן כַּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דִּי פַקֵּדְתִּינוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ (ט) הֱוֵי דְּכִיר יָת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ (י) אֲרֵי תִרְשֵׁי בְחַבְרָךְ רְשׁוּת

רש"י

אם בא למשכנו על הובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש [ב"מ קי"ג]: רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: (ז) כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתור' [ספרי]: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעי' [ספרי]: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה.

באור

והוא האבן השוכנת התחתונה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כי נפש. חיי נפש. ובכלל רחים ורכב כל כלי אומן שהוא מתפרנס על ידם, כי אם יקח כלי מלאכתו למשכון במה יחיה את עצמו ואת ביתו: (ז) מאחיו, לא מאחיו ממש דוקא כי אם מאחיו שהם בני ישראל: (ח) השמר בנגע הצרעת וגו', שאפי' הוא מלך כעוזיהו לא יכבדוהו, אלא יסגר מחוץ למחנה, וישב בדד, כאשר יורו הכהנים, וזהו זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו'. שהיתה נביאה ואחות משה ואהרן, וישראל היו טרודים ללכת בצאתם ממצרים, ואעפ"כ תסגר שבעת ימים, והעם לא נסע עד האסף מרים, ומכ"ש לשאר בני אדם (הרשב"ם): (י) משאת מאומה, חוב של כלום:

לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ (יא) בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הָעֲבוֹט הַחוּצָה׃ (יב) וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ (יג) הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הָעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שביעי

(יד) לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ

תולדות אהרן לא תבא ב"מ קי"ב. א', וקט"ו א', מכות ט"ז, א'. תמורה ו', א': בחוץ גיטין ל', א'. ב"מ קי"ב, א' וע"ב: והאיש ב"ק א', א'. ב"מ קי"ג, א': איש עני שם קי"ד, ב': השב שם ל"א, ב'. מכות ו', א'. תמורה ו', א': ושכב ב"מ קי"ד, א': ולך פסחים ל"א, א'. גיטין ל"ו, א'. קדושין א', ב'. ב"מ פ"ב א', וקי"ד א' ב"ב י"א, א'. שבועות מ"ד, א': לא תעשוק מציעא ס"א, א', וקי"א א': מאחיך שם שם:

תרגום אונקלוס

מִדַּעַם לָא תֵיעוֹל לְבֵיתֵיהּ לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ (יא) בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דִּי אַתְּ רָשֵׁי בֵיהּ יַפֵּיק לָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ (יב) וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוֹב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ (יג) אֲתָבָא תָתֵיב לֵיהּ יָת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוֹב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִינָךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (יד) לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא

תרגום אשכנזי

מוסט דוא ניכט צו איהם אין דאז הויזגעהען, איהם איין פפאנר אבצונעהמען. (יא) דרויסען זאללסט דוא שטעהען בלייבען; אונד דער מאן, דעם דוא לייעהעסט, זאלל דיר דאז פפאנר העראויסברינגען. (יב) ווען ער איין ארמער מאן איזט, זאללסט דוא דיך ניכט נידערלעגען אונד דאז פפאנר בייא דיר בעהאלטען; (יג) זאנדערן מיט זאננענאונטערגאנג איהם דאז פפאנד ווידער געבען: דאס ער אונטער זיינער דעקקע שלאפע, אונד דיך זעגנע. דיר ווירד עס פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צום אלמאזען געררעכנעט ווערדען. (יד) דעם ארמען אונד דירפטיגען טאגלאהנער: ער זייא פאן דיינען ברידערן, אדער איין פרעמדער, דער אין דיינעם לאנדע אונד אין דיינעם טהא-

רש"י

חוב של כלום [שם]: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש. אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר [ב"ק קט"ו ב"מ. קי"ד] וכבר כתוב באלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו [שמות כ"ב] כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר

באור

לעבט עבטו, לקחת ממנו משכון: (יב) ואם איש עני, יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כיוצא בו, הא אילו היה לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים (הרמב"ן): לא תשכב בעבטו, לא תשכב ועבטו אצלך: (יג) ושכב בשלמתו, כדי שיוכל לשכב בשלמתו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה (רש"י), ויתכן שיאמר שעל ידי החזרת העבוט תהיה נחמד לבריות וברוך ואהוב לשמים, ולך תהיה צדקה לפני ה': צדקה, יש הפרש בין צדק לצדקה, שצדק לא יאמר כי אם על המחויב מפאת המשפט. וצדקה כוללת גם הנמשך מפאת החנינה והנדיבות, אף אם לא יחייבו המשפט חיוב גמור. מעתה שעור הכתוב כשתחזיר המשכון כבוא השמש יחשב לך כאלו חננת את העני ונתת לו דבר משלך: (יד) לא תעשק, המונע מחבירו מה שהוא חייב לו, נקרא עושק: שכיר

בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (טו) בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס (טז) לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס (יז) לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל

ת"א ביומו בס ק"י, ב': ולא תבוא בס קי"א, ב': ואליו וכו' בס קי"ב, א': לא יומתו יבמות ע"ט, א'. ב"ק פ"ח, א'. סנהדרין פ"ז, ב': ובנים ברכות ז', ה'. ב"ק ס"א, א'. סנהדרין כ"ז, ב': איש וכו' בס ע"ב: ולא תחבל ב"מ קי"ג, א'. וקט"ו א'. סנהדרין כ"א, א':

רע וואָהנעט; זאָללסט דוא דען לאָהן ניכט פֿאָרענטהאלטען. (טו) דעסזעלבען טאגס זאָללסט דוא איהם זיינען לאָהן געבען, דאס דיא זאָננע ניכט דאריבער אונטערגעהע; דען ער איזט ארם, אונד וואַרטעט מיט פֿערלאנגען איף דען לאָהן: דאמיט ער ניכט איבער דיך צום עוויגען ריפֿע אונד עס דיר צור זינדע געררעכנעט ווערדע. (טז) פֿעטער זאָללען ניכט פֿיר קינדער, אונד קינדער ניכט פֿיר פֿעטער הינגעריכטעט ווערדען; יעדער זאָלל פֿיר זיין אייגענעס פֿערברעכען הינגעריכטעט ווערדען. (יז) דאז רעכט דעס פֿרעמדען אונד וואַיזען זאָללסט דוא ניכט בייגען, אונד פֿאָן איינער וויטווע ניכט דאז קלייד צום פֿאַנדע נעהמען.

תרגום אונקלוס

מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִּי בְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ׃ (טו) בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי מִסְכֵּן הוּא וְלֵיהּ הוּא מָסַר יָת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ (טז) לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן׃ (יז) לָא תַצְלֵי דִּין גִּיּוֹר יִתָּם וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא

רש"י

הוזהר לא תעשוק את רעך [ויקרא י"ט]: אביון. התאב לכל דבר [ויקרא רבה]: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבילות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. מ"מ אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא [ספרי]: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט [דברים ט"ז] ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבול. שלא בשעת הלואה.

באור

עני ואביון, כהווה הכתוב מדבר, שהעניים והאביונים משכירים עצמם: (טו) ביומו תתן שכרו, גם זה כהווה. כי המנהג לשכור הפועל על יום אחד, ולערב הוא יוצא (ומבקש שכרו): ואליו, אל השכר הזה הוא נושא את נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו (הרמב"ן): נשא את נפשו, מקוה ומתאוה לו, וכן חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם (הושע ד' ח'), מתאוים הכהנים לאכול חטאות שיביאו על עונם (רשב"ם): ולא יקרא עליך, למען לא יקרא: (טז) לא יומתו אבות, תועי רוח ישאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחד אומר פוקד עון אבות? ושאלתם תהו, כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל, ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו מקומו (הראב"ע), וכן דעת הרשב"ם, וכן הוא בתרגום אשכנזי, אבל אונקלוס תרגם על פום בנין, בעדות בנים, וכן פי' רש"י. והוא מדרש חז"ל המקובל, שנמנע מלקבל עדות הקרובים קצתם על קצתם: (יז) משפט גר יתום, לפי שנקל

בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ (יח) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס (יט) כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס (כ) כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ (כא) כִּי

ת"א כי תקצר סוטה מ"ה, א', חולין קל"א, ב': ושכחת סוטה שם. ב"מ י"א, א': לא תשוב ב"מ שם. חולין קל"א, א': כי תחבט שם ע"א וע"ב. כי תבצור פאה ג', ב'. חולין קל"א, א':

תרגום אשכנזי

(יח) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאַפֿע געוועזען ביזט אין מצרים, אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, האט דיך פֿאָן דאננען ערלאָזט; דארום בעפֿעהלע איך דיר זאָ צו טהון. (יט) ווען דוא אויף דיינעם אקקערפֿעלדע איינערנדטעסט, אונד פֿערגיססעסט דאזעלבסט איינע גארבע, זאָ קעהרע ניכט אום, דיאזעלבע צו האָלען; זאָנדערן לאססע זיא דעם פֿרעמדען, דעם וואַיזען אונד דער וויטטווע בלייבען: דאמיט דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, אין אללען דיינען פֿערריכטונגען זעגנע. (כ) ווען דוא דיינען אָהלבוים שיטטעלסט, זאָ פֿפֿליקע ניכט נאך; לאס זאָלכעס דעם פֿרעמדען, דעם וואַיזען אונד דער וויטטווע שטעהן. (כא) ווען דוא וויינלעזע העלטסט, זאָ שטעללע

תרגום אונקלוס

לכוש ארמלא: (יח) ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקד לך למעבד ית פתגמא הדין: (יט) ארי תחצוד חצדך בחקלך ותתנשי עומרא בחקלא לא תתוב למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי בדיל די יברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך: (כ) ארי תחבוט זיתך לא תפלי בתרך לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי: (כא) ארי תקטוף כרמך לא

רש"י

(יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: השדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצת' מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב [פיאה ו']: למען יברכך. ואע"פ שבאת לידו בלא מתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה [ספרי]: (כ) לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פיאה לאילן [חולין קל"א]: אחריך. זו שכחה [שם קל"א]: (כא) לא

באור

להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו (מדברי רש"י): (יח) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך רשות לזכות בדבר כי מה שקנה עבד קנה רבו, והנה כל מה שיש לך עתה הוא לפי שפדך ממצרים. ולכן אל ירע עינך לשמור חקותי ואע"פ שיש חסרון כיס בדבר. ולדעת הראב"ע והרמב"ן הוא חוזר על אזהרות הגר: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במחשבה. והשם יתן לך משלו באמת (הראב"ע): (כ) תחבט. כמו חובט חטים (שופטים ו' י"א). (וענינו התנועה והנדנוד באילן כדי שישרו פירותיו ממנו). והוא פעל, יחבט קלח (ישעיה כ"ח כ"ז) בבנין נפעל. וכן כל אותיות אחהע"ר כאשר ידגשו מהם בנין נפעל, ואלה הם. לא יאגר ולא יחסן. יהרג. יעבד בו. ידחה כל זכירך, כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים (ליטול מהם גם הפירות שלא נשרו על ידי הנדנוד), וכן ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ט"ז) (הראב"ע): יהיה, הנשאר עליו, ונזכר הכנוי אף שלא בא שם הגוף, והוא כמו בלע"ז (נומען חיאבעריזאַנאזע): (כא) תעולל, כמו הלא טוב עוללות אפרים מבציר

תִבְצֹר֙ כַּרְמְךָ֔ לֹ֥א תְעוֹלֵ֖ל אַחֲרֶ֑יךָ לַגֵּ֛ר לַיָּת֥וֹם וְלָאַלְמָנָ֖ה יִהְיֶֽה׃ (כב) וְזָ֣כַרְתָּ֔ כִּי־עֶ֥בֶד הָיִ֖יתָ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם עַל־כֵּ֞ן אָנֹכִ֤י מְצַוְּךָ֙ לַעֲשׂ֔וֹת אֶת־הַדָּבָ֖ר הַזֶּֽה׃ ס

כה (א) כִּֽי־יִהְיֶ֥ה רִיב֙ בֵּ֣ין אֲנָשִׁ֔ים וְנִגְּשׁ֥וּ אֶל־הַמִּשְׁפָּ֖ט וּשְׁפָט֑וּם וְהִצְדִּ֙יקוּ֙ אֶת־הַצַּדִּ֔יק וְהִרְשִׁ֖יעוּ אֶת־הָרָשָֽׁע׃ (ב) וְהָיָ֛ה אִם־בִּ֥ן הַכּ֖וֹת הָרָשָׁ֑ע וְהִפִּיל֤וֹ הַשֹּׁפֵט֙ וְהִכָּ֣הוּ לְפָנָ֔יו כְּדֵ֥י רִשְׁעָת֖וֹ

תולדות אהרן ושפטום סנהדרין, א': והצדיקו שם ע"א וב'. מכות ב', א': והרשיעו סנהדרין שם. מכות שם: והיה וכו' כתובות ל"ג, א', ב"ק ה'. סנהדרין י', א', ול"ו ב', וע"א ב'. מכות ב', ב', וש' א': והפילו מכות י"ג, ב', וכ"ב ב'. תמורה ג', ב': כדי וכו' כתובות ל"ג, ב', ול"ז א'. ב"ק ס"ג, ב'. מכות ב', וי"ג ב':

תרגום אונקלוס

תְעַלֵּיל בַּתְרָךְ לְגִיוֹרָא לְיַתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי: (כב) וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לְמֶעְבַּד יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין:

כה (א) אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְדִינָא וִידִינֻנּוּן וִיזַכּוּן יַת זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יַת חַיָּבָא: (ב) וִיהֵי אִם בַּר חַיָּב לְאַלְקָאָה חַיָּבָא וְיִרְמִינֵיהּ דַּיָּנָא וְיִלְקִינֵיהּ קֳדָמוֹהִי כְּמִיסַּת

תרגום אשכנזי

קיינע נאכלעזע אן; לאס עס דעם פֿרעמדען, דעם וואיזען אונד דער וויטווע שטעהן. (כב) בעדענקע, דאס דוא איין שקלאפֿע געוועזען ביזט אין מצרים; דארום בעפֿעהל איך דיר זאָ צו טהון.

כה (א) ווען לייטע איינען שטרייט מיט איינאנדער האבען, אונד קאָממען פֿאָר גע־ריכט, אללוואָ זיא געריכ־טעט ווערדען: מאַן שפריכט דען גערעכטען לאָז אונד פֿעראורטהיילט דען אונגערעכטען; (ב) ווען נון דער אונגערעכטע גייּ־סעלצוכט פֿערדיענט: זאָ זאָלל איהן דער ריכטער אין זיינער געגענוואַרט הינלעגען, אונד נאך זיינעם פֿערברעכען איהם איינע בעשטיממטע אנצאהל

רש"י

תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית [פאה ל"ט] ול אותי בגמרא ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: כה (א) כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה [ספרי]: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר (ב) והיה אם בן

באור

אביעזר (שופטים ח' ב'), והטעם אם תמצא בו עוללות לא תקחם, וחז"ל ביארו אי זו היא עוללות? כל שאין לה לא כתף ולא נטף (פאה ל"ט). והם הענבים שלא נתבשלו כל צרכן, והן מחוברות בשדרה אחת אחת, אינן שוכבות זו על זו, ואינן תלויות ויורדות: (כב) וזכרת, מבואר למעלה (בפסוק י"ח):

כה (א) ריב בין אנשים, על דרך הפשט ידבר הכתוב כשאחד מהם את חבירו בהכאה, או פוגע בכבודו. ומכאן סמכו רבותינו על העדים שהעידו שהוא בן גרושה או בן חלוצה והוזמו (ולא נוכל לקיים ועשיתם לו כאשר זמם), שילקו: ושפטום, השופטים: את הצדיק, על שם סופו: (ב) בן הכות, בחירק, כמו בן נון, והטעם כמו בן בליעל (בן מות אתה), שראוי להכות; לפי שהכה חבירו (או הלשין עליו ובעדו) (הרא"ב"ע): והפילו השופט. בגוי וכן והכהו. והעד לפניו (הרא"ב"ע), וכן הוא בתרגום אשכנזי: כדי רשעתו, במספר המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר. והעד כדי רשעתו, רק לא

בְּמִסְפָּר׃ (ג) אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ (ד) לֹא־תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס (ה) כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ

תולדות אהרן ארבעים כ גזבות שם. מכות כ"ב, ב': לא יסיף כתובות ל"ג, א'. מכות כ"ג, א': ונקלה מגלה ז', ב'. סנהדרין י', א'. מכות שם: לא תחסום יבמות ד', א'. ב"מ פ"ה, ב' ול' א'. מכות כ"ג, א' מעילה י"ג, א': כי ישבו יבמות ד', א', וי"ז ב', וכ"ד א', וקי"ח א'. בתרא קי"ט. ב'. מכות כ"ג, א'. נדה מ"ד, א': ומת יבמות כ"ד, א': ובן וכו' שם כ"ב, ב', ול"ה ב', ופ"ז ב'. נדה שם:

תרגום אונקלוס

הַלְקָיוּתֵיהּ בְּמִנְיָן: (ג) אַרְבְּעִין יַלְקֵינֵיהּ לָא יוֹסִיף דִּלְמָא יוֹסִיף לְאַלְקָיוּתֵיהּ עַל אִלֵּין מַחָא סַגִּיאָא וְיֵיקַל אֲחוּךְ לְעֵינָךְ: (ד) לָא תֵיחוֹד פּוּם תּוֹרָא בְּדִישֵׁיהּ: (ה) אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחֲדָא וִימוּת חַד מִנְּהוֹן וּבַר לֵית לֵיהּ לָא תְהֵי אִתַּת מִיתָא לְבָרָא לִגְבַר אוּחֲרָן יְבָמַהּ

תרגום אשכנזי

גייסעלשליגע געבען לאססען. (ג) פֿירציג שטרייכע זאלל ער איהם געבען לאססען, אבער ניכט מעהר: דאמיט ער ניכט איבער דיזע צאהל צו זעהר גייסעלן לאססע, אונד דיין ברודער פֿאָר דיינען אויגען גאר צו פֿערעכטליך געהאלטען ווערדע. (ד) פֿערבינדע דעם אָכסען דאז מויל ניכט, ווען ער דרישט. (ה) ווען ברידער צוזאממען וואָהנען, אונד איינער פֿאָן איהנען שטירבט, אָהנע איינען זאָהן צו הינטערלאססען; זאָ זאָלל דיא

רש"י

הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה [מכות י"ג]: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה. לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו [מכות כ"ב]: במספר. ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת [שם]: (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראהו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם [ב"מ פ"ח]: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דישו לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר [שם פ"ט]: (ה) כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו [יבמות

באור

יוסיף על ארבעים, לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת (הראב"ע): (ג) ארבעים, מכות: ונקלה, שיתבזה אחיך כשתכנו מכה רבה בלי מספר, כי אז יחשבו הרואים שהוא נקל ובזוי כל כך עד שאינך צריך לחמול עליו ותכנו כפי רצונך, והנה תכלית העונש הוא להשיב הנענש אל דרך הישר, והרואה את עצמו בזוי ושפל בעיני כל יושבי שער עירו לא ישוב אל הטוב לעולם: (ד) תחסם, כן דרך הדישה בארצות הקדם, שתדוש הבהמה את התבואה ברגליה, ואמר שלא יבלום את פי השור בשעה שהוא דש. והמצוה הזאת היא מטעם רחמנות על בעלי חיים: (ה) כי ישבו אחים, אחים ממש כמו שדרשו רז"ל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ורבים אמרו שהוא גם על שאר קרובים וראייתם מבועז וטען עליהם הראב"ע כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה, ועוד מה טעם להזכיר יחדיו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד, אלא שהכוונה על אחים ממש ויחדיו שהיו יחדיו בעולם כמוזכר בתלמוד: ובן אין לו, על דעת רבותינו לא הותרה אשת אח ליבם כי אם כשמת ולא הניח בנים כלל: החוצה, דהיינו לאיש זר: ויבמה, וע"י נשואין הללו יקיים מצות יבום, וכן הוא בתרגום אשכנזי, ואין מקום לטענת המכחישים

לא־תהיה אשת־המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: (ו) והיה הבכור אשר תלד יקום על־שם אחיו המת ולא־ימחה שמו מישראל: (ז) ואם־לא יחפץ האיש לקחת את־יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל־הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו

ת"א לא תהיה יבמות י"ג, ב', וי"ז ב'. קדושין ע"ו, א'. בכורות י"ט, ב': יבמה יבמות ג', ב', וכ"ו ב', ול' א', ול"ט ב', ונ"ד א'. בכורות פ"ב, א': ולקחה יבמות א', א', וי"ט ב', ול"ט א'. כתובות פ"ב, ב'. קדושין י"ח, א': הבכור יבמות י"ב, א', וכ"ד א', ומ"ד א', ב"ב י"ב, ב'. בכורות נ"ב, א': יקום יבמות כ"ד, א', ומ' א'. בכורות נ"ב, א': ואם לא יבמות כ', א', ול"ט ב', ומ"א א', ומ"ד א', וק"ה ב'. שם נ"ב, א', ונ"ב א': ועלתה יבמות ב', א', וק"ה ב': מאן יבמות ק"ז ב'. קדושין ד', א'. סנהדרין מ"ט, א': להקים יבמות נ"ד, א', וקי"א ב':

תרגום אשכנזי

פרויא דעס פערשטארבענען קיינען פרעמדען אויסערהאלב דער פאמיליע הייראטהען: איהר שוואגער זאלל איהר בייאוואהנען, זיא צום וויבע נעהמען, אונד דיא ברודערעהע פאללציהן. (ו) דער ערשטע זאהן, דען זיא געבעהרט, זאלל דען נאמען דעם פערשטארבענען ברודערס בייאבעהאלטען: דאמיט דעססען נאמע ניכט אין ישראל אונטערגעהע. (ז) וויל אבער דער מאן זיינע שוועגערין ניכט הייראטהען; זא געהט זיא היניויף אין דאז טהאר, צו דען עלטעסטען, אונד שפריכט: מיין שוואגער וויגערט זיך זיינעם ברודערס נאמען אין ישראל צו ערהאלטען, ער וויל מיך ניכט צור

תרגום אונקלוס

ייעול לותה ויסבה ליה לאנתו ויבמינה: (ו) ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתא ולא יתמחי שמיה מישראל: (ז) ואם לא יצבי גברא למיסב ית יבמתיה ותיסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא

רש"י

י"ז]: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת [שם]: (ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מיבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: לא ימחה שמו. פרט לאשת סריס שמו מחוי [שם כ"ד]: (ז) השערה. כתרגומו לתרע בית דינא:

באור

שחשבו שזה אות כי אינה יבמה כמו שזכר הראב"ע ולא נאריך בדבריהם: (ו) יקום על שם אחיו, לפי הפשט אחיו מוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא על שם אחי היבם, אם על שמו ממש, שינתן לו שם כשם דודו המת, או לנחלה, שיהיה כאלו הוא זרעו היורש אותו, ויקרא תמיד על שמו, וכמו שהבן אף שאין שמו כשם אביו הוא נקרא על שמו ומקיים שם לאביו, שאומרים זהו בן פלוני, כן יהיה בבן היבמה. וזה נראה יותר, שהרי בבועז נאמר ולא יכרת שם המת מעם אחיו, ומשער מקומו, ולא קראו אותו מחלון, וכענין הזה פי' רש"י ז"ל שם במגילת רות (ד' י'). להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה, ומכנסת ומוציאה. אומרים זאת היתה אשת מחלון, שמו נזכר עליה עכ"ל. אף אנו נאמר כן בבן היבמה. אמנם בעבור שמלת אחיו רחוקה ממלת יבמה, אמרו רז"ל שהוא מוסבה על מלת הבכור הקרוב, ודרשו בו, שיהיה גדול האחים מייבם, והוא ייטול חלק המת בנכסי אביו, ושהאילונית אינה מתיבמת וכן אשת הסריס, ששמו מחוי, וכתב הרמב"ן שזהו כלו אסמכתא, ועל דעתי דרש גמור הוא, מכנוי אחיו שדרכו לחזור על השם הקרוב: (ז) מאן יבמי בדבור: לא אבה, במחשבה:

שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ (ח) וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ (ט) וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃ (י) וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ

תרגום אשכנזי

ברודערעהע. (ח) דיא עלטעסטען דער שטאדט זאָללען איהן רופֿען לאססען אונד מיט איהם רעדען. ווען ער דאן אויפֿטריטט, אונד שפריכט: איך מאג זיא ניכט נעהמען; (ט) זאָ טרעטע דיא שווענערין הינצו, אים אנגעזיכטע דער עלטעסטען, ציהע איהם דען שוה פֿאָן דעם פֿוסע אב, שפייע פֿאָר איהם אויס, אונד שפרעכע: זאָ געשעהע דעמיעניגען, דער זיינעס ברודערס הויז ניכט ערבויען וויל! (י) אלסדאן זאָלל ער אין ישראל דען בייאנאמען פֿיהרען: **דאז הויז דעם בארפֿיסערס.**

תולדות אהרן לא אבה שם ק"ו, ב': וקראו שם מ"ח, א', ק"ח ב', וק"ו ב'. סנהדרין ל"ח, ב', ומ"ט ב': ודברו יבמות ק"ח, ב.: לא חפצתי מ"ק כ"ח א'. יבמות ק"ו, ב'. סנהדרין מ"ט, ב': לעיני יבמות ק"ה, א' וב', וק"ו ב': וחלצה שם קי"ב, ב', וק"ו ב': רגלו יבמות י"ד, א'. ערכין י"ט, א': וירקה יבמות ק"ו, ב'. סנהדרין מ"ט, ב': ככה וכו' סוטה ל"ב, א', ול"ב ב'. יבמות ק"ד, ב'. קדושין י"ד, א'. סנהדרין מ"ט, ב': אשר וכו' יבמות מ"ז, א': ונקרא וכו' שם ק"ב, א', וק"ו א'. קדושין י"ד, א'. סנהדרין מ"ט, ב': בישראל יבמות ק"ה, ב': בית יבמות ה"ד, א'. קדושין שם:

תרגום אונקלוס

בְּיִשְׂרָאֵל לָא אְבִי לְיַבָּמוּתִי׃ (ח) וְיִקְרוֹן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ וִיקוּם וְיֵימַר לָא רָעֵינָא לְמִיסְבַהּ׃ (ט) וְתִתְקְרֵיב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ לָקֳדָם סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי סֵינֵיהּ מֵעַל רִגְלֵיהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַּאֲחוּהִי׃ (י) וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא׃ (יא) אֲרֵי יִנָּצוּן גֻּבְרִין

רש"י

(ח) ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקודש ואף היא בדבריה בלשון הקודש [סוטה ל"ב]: (ט) וירקה בפניו. על גבי קרקע [יבמו' ק"ו]. אשר לא יבנה את בית. מכאן למי שחלץ שלא יחזור ויבנה דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנ': (י) ונקרא שמו וגו'. מצוה על כל

באור

יבמי, האמת כי היו"ד סימן הפעל (הרלב"ע): (ח) ודברו אליו, אולי ישוב ונחם: ועמד ואמר, ואם בכל זאת יעמוד ויאמר: לא חפצתי, איני חפץ. עבר במקום הווה וכן רבים: (ט) וחלצה נעלו, לקנות ממנו ירושת אחיו המת. כמו שמצינו בבועז דרך ארץ לפי פשוטו (רשב"ם), ואינו נכון, כי אדרבה בועז הולך לקנות השדה מיד נעמי וזה האות שהבל לאלמנת המת בלא בנים בירושה ולא תצטרך לקנותה מן היבם או הגואל, כי לדעתו הגואל והיבם משפט משפט אחד להם, אחרי שהביא ראיה מבועז. ואולם אנחנו בדרך הרלב"ע נלך שיש הבדל רב יבם לגואל, והראיה יראה שם נאמר וישלוף נעלו, שלף איש נעלו (רות ד' ז' ח'), והוא הסרת הנעל בנחת ולהכין שהקונה ישלוף בעצמו נעלו מעל רגלו, וכאן יאמר וחלצה והוא הסר' בתוקף ובחזקה כענין צדיק מצרה נחלץ, ואין חליצה זו אלא בזיון וחרפה, שהיא תבזנו לעיני כל ותחלוץ נעלו בחזקה, וירקה בפניו עד על זה הפירוש. וראיתי בתרגום רות שתרגם נעלו נרתק יד ימיניה, לפי שלא נאמר שם מעל רגלו, כמו שכתוב כאן, כי היה שם לקנין, וכאן לבזיון: בפניו, לפניו ע"ג קרקע (רש"י). ורלב"ע כתב ודרך הפשט לפי הנעל, כמו והיא כתובה פנים ואחור: אשר לא יבנה, כמו ואבנה גם אנכי ממנה, ושם מבואר: (י) שמו,

הנגעל: ס (יא) כי־ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את־אישה מיד מכהו ושלחה ידה והחזיקה במבשיו: (יב) וקצתה את־כפה לא תחוס עינך: ס (יג) לא־יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: (יד) לא־יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה־לך איפה שלמה וצדק יהיה־לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר־

ת"א כי ינצו ב"ק פ"ה א'. סנהדרין פ"ו א': ושלחה ב"ק כ"ז, א', ופ"ו א': וקצתה שם כ"ח, א': איפה ואיפה ב"ב פ"ט, א': אבן שם פ"ח, ב', ופ"ט א':

(יא) ווען צווייא מעננער אים צאנקע העפטיג אן אייננאנדער געראטהען, אונד דיא פֿרויא דעם איי־נען ווילל איהרען מאן פֿאָן דער האנד דעם שלעגערס רעטטען: געהט היין אונד ערגרייפֿט דיזען בייא דער שאם; (יב) זאָ הויא איהר אָהנע פֿערשאָנען דיא האנד אב. (יג) האלטע אין דיינער טאשע ניכט צווייערלייא געוויכט, גראָסעס אונד קליינעס. (יד) האלטע אין דיינעם הויזע ניכט צווייערלייא שעפֿפֿעל, גראָסען אונד קליינען. (טו) פֿאָלליג אונד ריכטיג געוויכט, וויא אויך פֿאָלליג אונד ריכטיג מאס זאָללסט דוא האבען: דאַ־מיט דוא לאנגע אויף דעם ערדרייכע לעבעסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט,

תרגום אונקלוס

כחדא גבר ואחוהי ותתקרב אתת חד לשיזבא ית בעלה מיד מחוהי ותושיט ידה ותתקיף בבית בהתתיה: (יב) ותקוץ ית ידה לא תחוס עינך: (יג) לא יהי לך בכיסך מתקל ומתקל רב וזעיר: (יד) לא יהי לך בביתך מכילא ומכילא רבתא וזערתא: (טו) מתקלין שלמין דקשוט יהון לך מכילן שלמין דקשוט יהון

רש"י

העומדי' שם לומר הלא הנגע[שם]: (יא) כי ינצו אנשי'. סופו לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות [ספרי]: (יב) וקצותה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדי' זוממי' לא תחוס [דברים י"ט] מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה [ספרי]: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך

באור

(בעת התלונה) שם בינויו דרך בזיון כמו שאמרנו: (יא) והחזיקה במבשיו, תאחז בחזקה במבשיו בבליו. והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה, גם הוא מקום מסוכן, ומבשיו מגזרת בושה (הראב"ע): (יב) את כפה, כי האוחז אוחז בכף לא ביד, ורבותינו אמרו שהוא כמו עין תחת עין, וטעמו עונש ממון: (יג) בכיסך, מקום למאזנים, או יוציא מן הכיס בדרך דמאות, והראשון הוא נכון, והעד כיס אחד יהיה לכולנו (משלי א' י"ד). משקל אחד, ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא מטבע אחר (הראב"ע): גדולה וקטנה, שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה (ספרי). אלא נוטל כמו שמחזיר ומחזיר כמו שנוטל. ולשון רשב"ם גדולה וקטנה, שעושה שני חצאי זקוקים אחד גדול ואחד קטון לרמות בני אדם שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק כחתיכה אחת מלומלם ויפה, ולכן אמר אבן שלימה, זקוק שלם מלומלם בחתיכה אחת תעשה שלא יוכל לרמות, ודבריו רחוקים מן הפשט, כי מה יעשה עם איפה ואיפה: (טו) שלמה, שתהיה גדולה כאבן השוק ולא יהיה בה שום חסרון: וצדק, שלא יהיו בה חלולי'

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ (טז) כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ מפטיר (יז) זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ (יח) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ (יט) וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה

ת"א כל עשה סם פ"ח, ג': זכור מגלה כ"ט, ח': לך עמלק עקדם סער מ"ד: עיף ת"ק כ', ח': והיה וכו' סנהדרין כ', ג':

תרגום אשכנזי

דיר איינגיבט. (טז) דען וועלכער דיזעס טהוט, וועד אונגערעכטיגקייט פֿעראיבט: איזט דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, איין גרייעל. (יז) געדענקע דאראן, וואס דיר עמלק געטהאן, אויף דעם וועגע, אלס איהר אויס מצרים געצאגען; (יח) וויא ער דיך אויף דעם וועגע איבערפֿיל, אונד הינטער דיר הער דיא שוואכען ערשלוג, דיא צוריקגבליבען מוּססטען, עבען דא דוא פֿערשמאכטעט אונד מידע וואָרסט: אונד פֿירכטעטע גאָטט ניכט. (יט) ווען דיר

תרגום אונקלוס

לך בדיל דיורכון יומך על ארעא די יי אלהך יהיב לך: (טז) ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אלין כל עביד שקר: (יז) הוי דכיר ית די עבד לך עמלק בארחא במפקכון ממצרים: (יח) די ערעך בארחא וקטיל בך כל דהוו מתאחרין בתרך ואת משלהי ולאי ולא דחיל מן קדם יי: (יט) ויהי כד יניח יי אלהך לך מכל

רש"י

הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' [משלי י"א] וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון [שם]: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור. ד"א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק [שמות י"ז]: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור

באור

יותר מבלבן הגוף. שלא תהיה כנדה כלבן הגוף אף שהיא גדולה כמותה, וכן איפה שלמה על הקטנה מנחון ולדק על הלנה מנפנים. ובנה אבן הוא למשקל ואיפה למדידה. ונדרך כלל יזהיר לכל מין ממיני המדידה ויכלול גם מדידת הגודל כמו האמה: (טז) כל עשה אלה, אבן ואבן איפה ואיפה, ויכלול כל עושה עול נפה ובמעשה נסתר או בגלוי (הרמב"ע): (יח) אשר קרך, מלשון מקרה וקרי, שהתנגד לך. עיין מה שכתבנו על מלת קרי בפ' בחקותי: ויזנב בך, כרת זנבך, והם הנחשלים אחריך, שלא יהיה בם כח ללכת. יתכן להיות מלת נחשלים כמו נחשלים, וכן כנף כנב (הרמב"ע): ואתה עיף, לצמא למים כי ברפידים בא עמלק ושם כתוב ויצמא שם העם למים: ויגע, מן הדרך: ולא ירא, בא אל עמלק, והוא פעל עבר. (הכוונה שאינו תואר, כמו עיף ויגע, כי הי' ראוי לבא בכתיבות. כמו כי ירא אלהים אתה). כמו כי כבד ממך (שמות י"ח ח'), כי זקן יצחק, כאשר אהב (בראשית כ"ז ע') (הרמב"ע): (יט) בהניח, הטעם כי זאת המצוה תנוי אחר שירשו את הארץ, ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה, כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם. אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה, שורש מחה מונח על מחיקת הכתב מעל הספר, כמו מחני נא מספרך (שמות ל"ב ל"ב), והושאל על הכליון וההשמדה, כאלו היה שם וזכר אדם חקוק בזכרון יודעיו ומכיריו. והשכחת האדם עד שלא

אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ פ

כו (א) וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃ (ב) וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ

ה"א תנחומא עקדה שער כ"ח: ולקחת גיטין מ"ז, ב'. ב"ב פ"א, א'. מנחות פ"ד, ב'. חולין ק"כ, ב'. ערכין י"א, א': אשר תביא ערכין שם: מארצך מנחות שם ע"ג, ב'. חולין קל"ו, א':

נון דער עוויגע, דיין גאָטט, אין דעם לאנדע, דאז ער דיר צום בעזיטצע איינגעבען וויל, פֿאָן אללען דיינען פֿיינדען אומהער ווירד רוהע פֿערשאַפֿפֿט האבען; זאָללסט דוא דאז אנדענקען עמלק'ס אויסטילגען אונטער דעם הימעל. דיזעס פֿערגיס ניכט.

כו (א) ווען דוא אין דאז לאנד קאָממסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר צום ערבגוטע איינגעבען ווירד: דוא ווירסט עס איינגענאָממען אונד בעזעטצט האבען; (ב) זאָ זאָללסט דוא פֿאָן דען ערשטען לאנדפֿריכטען אללערלייא ארט, דיא דוא פֿאָן דעם לאנדע איינברינגסט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגיבט: נעהמען, אין איינען קארב לעגען, דא מיט אן דען אָרט היגגעהן, דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ערוועהלען ווירד, זיינען נאמען דאזעלבסט

תרגום אונקלוס

גְּעָלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יַת דָּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי׃

כו (א) וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתִיתֵּב בַּהּ׃ (ב) וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְאַרְעָא דַּי תָּעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְסַלָּא וּתְהָךְ

רש"י

ועד שם שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

כו (א) והיה כי תבא. וירשת וישבת בה. מגיד שלא נתחייבו בבכורי' עד שכבשו את הארץ וחלקו' [קידושין ל"ז]: (ב) מראשית. ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו' [ספרי' ה]

באור

ואין לו שארית בארץ, ישכח ויאבד שמו וזכרו, וכן ולא ימחה שמו מישראל (לעיל כ"ה ו'): את זכר עמלק, זכו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (שמואל א' ט"ו ג), שלא יאמר זה היה משלל עמלק. ודברי התורה כלל, ודברי שמואל הנביא פרט (הרמב"ע): לא תשכח, אחר זכור להזוק. וכן מצות רבות בתורה (הרמב"ע), ויתכן שלא תשכח שב על תמחה את זכר עמלק, כלומר שתזכור מה שעשה לך עמלק, ולא תשכח להאביד שמו וזכרו:

כו (א) וירשתה וישבתה בה, לאחר שתירשנה ותשב בה: (ב) אשר תביא מארצך. הפירו' אשר תביא אל ביתך מן השדה תפרים מהם לראשיתם, ולא נתן הכתוב בו שיעור אלא כדי אחד פוטר כל המין (מדברי הרמב"ן): בטנא, כדמות סל, וחברו ענאך. וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש (הרמב"ע), ולא ידעתי מאין הוציא דבריו אלו? כי המצוה שכל ארץ ישראל חייבת בבכורים, רק מעבר הירדן ועוג וסורי' אמר שאין מביאין מהם בכורים אלא מדבריה'. ואמרו הקרובים מביאים תאנים וענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקין (בכורים פ"ג): אל

שָׁם׃ (ג) וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ (ד) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי

ת"א הגדתי בכורות ע"ו, א': וילקוט סוכה מ"ז, ב'. מכות י"ח, ב'. מנחות ס"א, א': והניחו מכות י"ח, ב'. מנחות ס"א, ב': וענית סוטה ל"ב, א':

תרגום אשכנזי

רעזידירען צו לאססען; (ג) אונד צו דעם פריסטער קאָממען, דער צו דער צייט זיין ווירד, אונד צו איהם שפרעכען: איך קאָממע, הירמיט פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, צו ערקענ־נען, דאס איך אין דאז לאנד געקאָממען בין, דאז דער עוויגע אונזערן עלטערן צוגעשוואָרען, אונס צו געבען; (ד) דער פריסטער זאָלל דיר דען קאָרב אויס דער האנד נעהמען, אונד פֿאָר דען אלטאר דעם עווי־גען, דיינעם גאָטטעס, נידערזעטצען. (ה) היר־אויף זאללסט דוא פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, פֿאלגענדע רעדע האלטען: מיין פֿאטער, דער

תרגום אונקלוס

לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ (ג) וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עֲלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא׃ (ד) וְיִסַּב כָּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַחֲתִינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ (ה) וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא יָת

רש"י

מה להלן משבעת המיני' שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבחי ארץ ישראל שהן שבעת מינין [מנחות פ"ד]: זית שמן. זית אגורי שמשני אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורי' [ברכו' ל"ט בכורי' פ"ג]: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. שאינך כפוי טובה [ספרי]: הגדתי היום. פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים [שם]: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו, כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף [ספרי סוטה מ"ז]: (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן

באור

המקום אשר יבחר. כמו שנא' ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, שלא יקריב הבכורים באחד משעריו: (ג) אשר יהיה בימים ההם. לפי הפשט כן דרך הלשון. כאלו אמר והיה בימים ההם ובאת אל הכהן. ורז"ל דרשו בו: הגדתי היום, הטעם כדי שישמעו הקטנים, או היה כדמות הודיה שבהם השלים שבועתו, והעד הפרי (הרא"ב"ע). וכן כתב הרמב"ן כבואו אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. ואח"כ יקח הכהן הטנא מידו והוא יענה ויאמר ארמי אבד. ולדעת המתרגם האשכנזי טעם הגדתי כמו רוצה אני להגיד, או באתי להגיד, והוא בנין הנקרא בל"הע (אָפּטאטיף), (איך אָנגעבע חנגאזגען), והענין שיאמר אל הכהן, למה הוא בא? כדי שיקח הכהן את הטנא ויניפנו, קודם שיקרא מקרא בכורים, ואח"כ יקרא ארמי אבד וגו'. ולי המאמר נראה שוי"ו וענית ואמרת הוא כמו וכבר ענית ואמרת, וכן רבים במקרא, והטעם שמיד שתבוא אל המקום אשר יבחר ה' תענה ותאמר לפני ה' אלהיך, בינך לבינו, ארמי אובד אבי עד אשר נתת לי ה', ואח"כ ובאת אל הכהן ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי וכו', כלומר כבר הודיתי לה' ואתה עול ממנו, ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה', וטעם והנחתו ע"י הכהן, ואתה תשתחוה לפני ה' ותלך לך ותשמח בכל הטוב וגו': (ה) וענית ואמרת, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת? על כן וענית, או כדמות תחלה, וכן ויען איוב ויאמר (איוב ג' א') (הרא"ב"ע). והעקר שכל עניי' היא הרמת קול כענין שיר, והונח על המשוררים במקהלות

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב: (ו) וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה: (ז) וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ

תולדות אהרן ארמי בכורים פ"ו, ח': וירא יומא ע"ד, ב':

צו ארם וואָהנטע, מוסטע הערומאירדען; צאָג נאך מצרים, לעבטע דאזעלבסט אלס פֿרעמדלינג מיט איינער קליינען פֿאמיליע, אונד ווארד צו איינער גראָסען, מעכטיגען אונד צאהלרייכען נאציאָן; (ו) דיא מצרים אבער בעהאנדעלטען אונס איבעל, אונטערדריקטען אונס, אונד לעגטען אונס שווערע ארבייט אויף. (ז) וויר שריען צו דעם עוויגען, דינם גאָטטע אונזערר פֿאָרעלטערן; דער עוויגע ערהאָרטע אונזרע שטיממע, אונד האטטע איין איינזעהן אין אונזער עלענד,

תרגום אונקלוס

אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב וְתַקִּיף וְסַגִּי: (ו) וְאַבְאִישׁוּ לָנָא מִצְרָאֵי וְעַנִּיוּנָא וִיהַבוּ עֲלָנָא פֻּלְחָנָא קַשְׁיָא: (ז) וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָנָא וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָנָא

רש"י

בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקו' כאילו עשה שאומות העולם ע"א חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי

באור

העונים אלו לקראת אלו. ומשה הושאל על כל הרמת קול בשיר: אבד. מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים, ואילו היה ארמי מיסב על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד, ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה, ולבן לא סבב לרדת אל מצרים. והקרוב שארמי הוא יעקב, כאלו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד, והטעם עני בממון, וכן תנו שכר לאובד (משלי ל"א ו'), והעד ישתה וישכח רישו (שם שם ז'), והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחרי כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות לחירות ותתן לנו ארץ טובה, ואל יטעון הטוען איך יקרא יעקב ארמי, והנה כמוהו יקרא הישמעאלי והוא ישראלי (הראב"ע). ואין טעמו עולה יפה, כי מה טעם עני היה כאשר בא אל ארם, והלא מה היה בצאתו מארם שנאמר עליו ויפרוץ האיש מאד מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגו' (בראשית ל' מ"ג). והרשב"ם אמר שעל אברהם נאמר שהיה (גר בארץ ארם), ואובד וגולה משם כדכתיב לך לך מארצך, ואובד לשון תועה הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט קע"ו). צאן אובדות היו עמי רועיהם התעו (ירמיה נ' ו'), כלומר מארץ נכריה באו אבותינו לארץ הזאת, ונתנה השם לנו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. ומה יעשו בויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב שע"כ על יעקב נאמר? ולכן יראה שעל שניהם ביחד על אברהם ויעקב ידבר ולא על אחד מהם ביחוד. ולא יקשה עליך אבי. שהאבות כולם יחדיו נקראו אב, להיותם אבן ישראל שורש המשפחה והעם. ויתורגם (פאטריארכען). ולא יזכיר כי אם ראשי הטלטולים והתנודדות שהולך אברהם לתעות מארצו כשהיה זקן ובעל משפחה רבה והיה גולה עם שרה אשתו ולוט בן אחיו ועבדיו ואמהותיו וכל מקנהו וכל רכושו. וכן יעקב ברדתו מצרימה היה זקן ושבע ימים בצער נפשו על הרעבון ועל בניו. הולך לעקור עם נשותיו ובניו ועבדיו וכל חילו לגור בארץ לא לו, וטלטולים כאלה קשים מאד, ויזכיר בקוצר הטלטולים והמקרים שאירעו לאבות המשפחה והתלאות שאירע, לזרעם אחריהם, עד אשר הניח ה' להם ונטעם בארץ מבורכה ארץ זבת חלב ודבש: במתי, סמוך, כי לא נמצאו לשון יחיד. ומתים לשון רבים, ועניינו מספר בני אדם: גדול עצום ורב גדול בשם, עצום בכח, ורב במספר: (ז) ענינו, כטעם ויענונו, כל הצרות המרחיקות את

וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃ (ח) וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ (ט) וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ (י) וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

ת"א אשר וכו ב"ב פ"א, א': והנחתו סוכה מ"ז, ב'. מכות י"ח, ב'. מנחות כ"ח, ב':

תרגום אשכנזי

מיהזעליגקייט אונד דראנג־זאל; (ח) פיהרטע אונס אויז מצרים הערויס: מיט שטארקער האנד, אויס־געשטרעקטעם ארמע, מיט גראָסער אונד פורכט־בארער טהאט, דורך צייכען אונד וואונדער; (ט) בראכטע אונס אן דיזע אָרטע, אונד גאב אונס דיזעס לאנד איין: איין לאנד, וויא מילך אונד האָניג פליסט. (י) נונמעהר ברינגע איך היר־מיט דיא ערשטען פריכטע דעס ערדרייכס דאר, דאז דוא, אָ עוויגער! מיר געגעבען האסט. הירמיט לעגסט דוא עס פאָר דעם

תרגום אונקלוס

וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וְלֵיאוּתָנָא וְדוּחֲקָנָא׃ (ח) וְאַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנָא רַבְרְבִין וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃ (ט) וְאַיְתִיָנָא לְאַתְרָא הָדֵין וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃ (י) וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ אִבָּא דְאַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לִי יְיָ וְתַחְתִּינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִסְגּוֹד קֳדָם

רש"י

מעט. בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ר"ל הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר

באור

האוסף יקראו עליו לו עני בחטף (עוינמ): עמלנו. מוסב על ויתנו עלינו עבודה קשה, והטעם בבנין הערים ובכל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך: לחצנו. כטעם אלים לאחד כלו מעשיהם (הראב"ע): (ט) המקום הזה. חלק עולם הזה: (י) ועתה הנה הבאתי. לא על ידי נעשתה זאת כי אם בחסדך זכיתי בה, וכסדר הזה הוכיח יהושע לישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושע כ"ד ב'). עד שהבאתים משם ונתתי להם (הרשב"ם): והנחתו, על ידי הכהן, או שהיו שני הנחות וכן תנופות, אחת על ידי כהן, קודם המקרא. ואחת על ידי הבעלים לאחר שיקרא (ספרי):

שמע נא את אשר ספרו לנו אבותינו מהדר והתפארת הבכורי'. ומהכבוד והמורא בסדר הבאתם:

המדו העשירים מביאים אותם בקלתות של זהב וכסף והעניים בסלים של ערבה קלופה, (והיא הטנא הנזכרת בכתוב, שהאכרים ועובדי האדמה יביאו בהם את הפירות). ואם הביא מינים הרבה, לא הביא אותם בתערובת, אלא השעורים מלמטה וחטה מלמעלה וזתים על גביה', והתמרים על גביהם, ובין כל מין ומין דבר מפסיק, כמו הוצין ועלין. ומקיף לתאנים באשכלות ענבים מבחוץ. ותורים ובני יונה תלויים מן הצד לעטר את הבכורים. וכל העיירות של מעמד מתקבצים לעיר של אותו מעמד, כדי שלא יהיה יחידים, שנאמר ברב עם הדרת מלך. ובאים ולנים ברחובה של עיר, ובשחר הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו, השור הולך לפניה'. וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו. והחליל מכה לפניהם, והם חוללים בכל הדרך ומשוררים, שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגו', עד שהגיעו קרוב לירושלים. כשהגיעו לשם שלחו לפניהם שלוחים, ועטרו את בכוריהם. הפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם חוץ לירושלים. לפי כבוד הנכנסים היו היוצאים. וכשהם נכנסים בשערי ירושלים עונים, עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. כל בעלי אומנות שבירושלים עומדים לפניהם כשהם עוברי' עליה',

(יא) וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ס שני (יב) כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃

ת״א ושמחת פסחים ל״ו, ב׳. ברכין י״ח. א׳: ולביתך ביצין ת״ז׳ ב׳: כי תכלה ר״ה, י״ב, ב׳. סוטה מ״ח, א׳: מעשר נדרים נ״ו, ב׳. תמורה ו׳, ר׳: ונתתה נדרים פ״ד, ב׳: ואכלו ברכות ל״ס, ב׳. יבמות פ״ו, א׳. ביצין פ״א, א׳. מכות ו׳, ב׳:

עווינעז, דיינעם גאָטטע, ניהער, בעטעסט פֿייער־ליך אז; (יא) אונד אלס־דאן זאָללסט דוא פֿער־גניגט זיין מיט אללעם גוטעי, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר אונד דען דייניגעי געגעבען האט: דוא אונד דער לוי, נעבסט דעם פֿרעמדלינג, דער בייא דיר וואָהנט; (יב) ווען דוא אים דריטטען יאהרע, דאז איזט אים צעהנטיאהרע, אללע צעהנטען דיינעס איינקאָממענס פֿאָללינג אב־געטראגען, אונד דעם לוי, דעם פֿרעמדלינג, דעם וואַיזען אונד דער וויטווע געגעבען האסט: דיזע האבען עס אין דיינען טהאָרען פֿערצעהרט, אונד זיך דאַמיט געזעטטיגט;

תרגום אונקלוס

יי אלהך: (יא) ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך: (יב) ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותתן לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא וייכלון בקרוך ויסבעון:

רש״י

ומניח (ספרי בכורים פ״ב): (יא) ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מחג ואילך מביא ואינו קורא [בכורים פ״א]: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו [שם מכות י״ט]: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו׳ [דברים י״ד] נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים [שם ל״א] לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי שהשהה

באור

ושואלים בשלומם ואומרים אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום (כמו שנאמר, ברכת ה׳ אליכם. ברכנו אתכם בשם ה׳). והם מהלכים בחוצות ירושלים, והחליל מכה לפניהם. עד שהגיעו להר הבית, הגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל הוא בעצמו סלו על כתפו, ונכנס עד שמגיע לעזרה. והשיר הלוים מלל על דוכנו עד כל הנשמה תהלל יה. הולכים וקורין. עד שהגיעו לעזרה, ושיתקיו. הלוים לשורר ארוממך ה׳ כי דליתני וגו׳. הגוזלות שבאחזרי הסל היו עולות, ומה שבידם נותנים לכהנים. עודהו הסל על כתפו, קורא הגדתי היום וגו׳. ומוריד סלו מעל כתפו, והכהן מניח ידו תחת יד בעלים ומניף. וקורא ארמי אובד אבי, עד סוף כל הפרשה, וחוזר ומניף (לדעת ספרי) ומשתחוה ויוצא. למשמע אוזן תשמח נפשנו על כבוד בית אלהינו אשר היה מימי קדם, שבלו נדו על דאבנו, עם היגון והאנחה על כל אחד אחד ממנו בעונינו, מאז קודר הלכנו בלחץ אויב, ועל זה נאמר מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי, הוחילי לאלהים וגו׳: (יא) בכל הטוב, בכל הפירות שנתתי דאשיתם לה׳: (יב) כי תכלה לעשר, יזהיר לתת שהשנה המעשרותיו שיבערו מן הבית (מדברי רש״י), ומלת לעשר פעל נוסף מן עבדה, ענינה לתת המעשר: בשנה השלישית, והיא שנת המעשר, שנה שבלו בו כל מיני מעשר, לפי שבשתי שנים הראשוני

תרגום אשכנזי

(יג) זאָ זאָללסט דוא פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, שפרעכען: איך האבע דאז הייליגע אויס דעם הויזע וועגגעשאַפֿט; איך האבע אויך זאָלכעס דעם לוי, דעם פֿרעמדלינג, דעם וואיזען אונד דער וויטטווע געגעבען: נאך אללעם דעם געבאָטע, דאז דוא מיר געבאָטען האסט; איך האבע פֿאָן דיינען בעפֿעהלען ניכטס איבערטרעטען אונד ניכטס פֿערגעססען. (יד) איך האבע ניכטס דאפֿאָן אין מיינער טרויער פֿערצעהרט, ניכטס דאפֿאָן צו

(יג) וְאָמַרְתָּ֡ לִפְנֵי֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ בִּעַ֧רְתִּי הַקֹּ֣דֶשׁ מִן־הַבַּ֗יִת וְגַ֨ם נְתַתִּ֤יו לַלֵּוִי֙ וְלַגֵּר֙ לַיָּת֣וֹם וְלָאַלְמָנָ֔ה כְּכָל־מִצְוָתְךָ֖ אֲשֶׁ֣ר צִוִּיתָ֑נִי לֹֽא־עָבַ֥רְתִּי מִמִּצְוֺתֶ֖יךָ וְלֹ֥א שָׁכָֽחְתִּי׃ (יד) לֹֽא־אָכַ֨לְתִּי בְאֹנִ֜י

תולדות אהרן ואמרת סוטה ל"ב, ב': בערתי ברכות נ"ז ב'. מ"ס ע"ב, א'. מגלה ב', ב'. גיטין ע"א, א'. ב"מ פ"א, א': לא עברתי ברכות מ', ב': לא אכלתי מ"ס ע"ב, א'. יבמות ע"ד, א'. זבחים ק"א, א':

תרגום אונקלוס

(יג) וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף יְהַבִיתֵיהּ לְלֵיוָאֵה וּלְגִיּוֹרָא לְיִתָּמָא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל פִּקּוּדָךְ דִּי פַקֵּדְתַּנִי לָא עֲבָרִית מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ (יד) לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ וְלָא חֲלֵיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאָב וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ עַל

רש"י

מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי שני' שלפניה שהשנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעשר ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר [במדבר י"ח] ומעשר שני שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך [דברי' י"ד] הרי שתי מעשרות ובשני' כ"כ. ובא ולמדך כאן בשנה השלישי' שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו' [פיאה פ"ח ספרי]: (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך [סוטה ל"ב]: בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי [ספרי] למדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלות' עכשו: וגם נתתיו ללוי. מעשר ראשון וגם לרבות תרומ' ובכורי' [שם]: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרוי' ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר [שמות כ"ב] לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני

באור

מעשרים מעשר ראשון ומעשר שני, ובשלישית מעשר ראשון ומעשר עני, ולא נמצא עוד מעשר שנתחייבו בו הבעלים: (יג) בערתי הקדש, שהוא המעשר: מן הבית, וגם לא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו, ללוי ולגר וכו' (הראב"ע): לא עברתי, בזדון: ולא שכחתי, כי חזקה עלי מצותך: (יד) באוני, באבלי, שאסור לאונן, והטעם לפי שנאמר ושמחת בכל המעשרות: בערתי ממני בטמא. לא הייתי משתמש בו לדבר טמא, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: למת, לעשות לו ארון ותכריכין (ספרי), וכבר הקשו רז"ל על זה, שהרי אפי' לחי אסור. כמפורש בכתוב, שהמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה, ובירושלים לא יקנה בו כי אם דבר אכילה. והרמב"ם בחבורו כתב שהכוונה לא עשיתי בו דבר שאין חיי האדם תלוים בו, כלומר צורך אחר חוץ מאכילה ושתיה, וגם זה רחוק בלשון הכתוב. ואמרו קצת המפרשים שהכוונה לא נתתי ממנו סעודת הבראה לאבל, וקצתם הזכירו שהיה מנהג אנשי מצרים להקריב את ראשית פרי אדמתם לאליל איזי"ס, הנקראת להם אם כל עובדי האדמה והאכרים, והיו

מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ (טו) הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב

קמץ בז"ק

תולדות אהרן בטמא שבת כ"ה, א'. פסחים כ"ד, א'. יבמות ע"ג, ב'. מכות י"ט, ב': למת יבמות ע"ד, א': השקיפה מ"ש פ"ה, חגיגה י"ב, א':

תרגום אונקלוס

מִית קַבֵּילִית לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהִי עֲבָדִית כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתָּנִי׃ (טו) אִסְתְּכִי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבָרֵיךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דִי קַיֵּימְתָּא לַאֲבָהָתָנָא אֲרַע עָבְדָא

תרגום אשכנזי

אונריינעם געברויך פֿערווענדעט, אויך דעם טאָדטען ניכטס דאפֿאָן געגעבען; איך בין דער שטיממע דעס עוויגען, מיינעס גאָטטעס, געהאָרזאם געוועזען. איך האבע אללעס געטהאן, וויא דוא מיר געבאָטען האסט. (טו) שויע הערוב פֿאָן דיינער הייליגען וואָהנונג, פֿאָם היממעל, אונד זעגנע דיין פֿאָלק ישראל, אונד דאז ערדרייך, דאז דוא אונס געגעבען האסט, וויא דוא אונזערן עלטערן צוגעשווארען: איין לאנד, וואָ מילך אונד האָניג

רש"י

טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך [דברים י"ב] זו אכילת טומאה [יבמות ע"ד מכות י"ט] כמו שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' [דברים ט"ו] אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילות שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת. לעשות לו ארון ותכריכין [ספרי]: שמעתי בקול ה' אלהי. הביאותיו לבית הבחירה [מעשר שני פ"ה]: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושמחתי בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך. עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות [ספרי] שאמרת אם בחקותי תלכו ונתתי

באור

אוכלים אותם ביללה ואנינות על מות איזי"ס ובעלה אזירי"ס שנהרגו על ידי אחיהם טיפו"ן, כדרך האלילים ההם שכל עבודתם בכי ויללה ועצב. ואולי נקראו על כך עצבים. ולזה כיון הכתוב באמרו לא אכלתי באוני וגו'. כלומר כתועבת ארץ מצרים לא עשיתי, שלא אכלתי מראשי' פרי אדמתי בעצבון רוח. לא בערתי ממנו דבר בטומאת הגלולים, ולא נתתי ממנו למת, כמעשה הסכלים ההם, כי אם שמעתי בקול ה', נתתי מעשר ראשון ומעשר עני ללוי להם, ומעשר שני אכלתי בשמחה ותודות והלל לפני ה' אלהי. ואם כן הוא ראוי שיתורגם בל"א (איך האבע ניכטס דאפֿאָן איט וועהקלאגען פֿערלעהרט, ניכטס צו אונריינען געברויכע פֿערווענדעט, אויך ניכטס דען טאָדטען געווידמעט). ודברי טעם הם. אף לא ירחיקו את דברי רז"ל במשנה, שאמרו לא נתתי ממנו למת. לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרי', ומשמעות זה כמ"ש הרמב"ן ז"ל שהוא מתודה על כל ענין אנינות, אנינות שלו ושל אחרים, ומפני אנינות של אחרים יזכיר גם הארון והתכריכין. אע"פי שאפי' לחי אסור. כי הכלל שלא נתן ממנו דבר למת: עשיתי ככ' אשר ציויתני. כלל שאחרי הפרט: (טו) השקיפה, ענין השגחה, המביט בפרטי הדבר עם הכוונה להביטם אל התכלית, נקרא משקיף. וכשהוא מלשון הבטה גרידא, יאמר בלשון נפעל, כמו ולדק משמים נשקף, וכן בעד אשנבי נשקפתי, לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף לנביטים אליו, אבל המשגיח האמתי הוא משקיף ואינו נשקף: וברך. עוד: את עמך. ולא יאמר אותי ואת ביתי אבל יתפלל בשלום האומה כולה ובברכת', כי הטובה שבאה לו בנחלת ארץ זבת חלב ודבש לא בשבילו לבדו באתה לו אלא לפי שהוא חלק מכלל ישראל ולהם נתנה הארץ, ובברכת הכלל יתברך הפרט: ואת האדמה אשר נתת לנו,

וּדְבָשׁ: ס שלישי (טז) הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: (יז) אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ: (יח) וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו:

תולדות אהרן היום הזה מגלה כ', ג': האמרת ברכות סס. חגיגה סס. גיטין סס:

פֿליסט. (טז) אן דיזעם הייטיגען טאגע בעפֿיהלט דיר דער עוויגע, דיין גאָטט, אללע דיזע געזעטצע אונד רעכטע צו בעאָבאכטען, דאס דוא זיא פֿאָן גאנצעם הערצען אונד פֿאָן גאנצער זעעלע אויסצואיבען בעדאכט זיין זאָללסט. (יז) דוא האסט פֿעראנלאסט, דאס דער עוויגע דאז געגענזייטיגע בינדניס איינגעגאנגען: וויא ער דיר גאָטט זיין, דוא אבער אין זיינען וועגען וואנדעלן, זיינע געזעטצע, פֿעראָרדנונגען אונד רעכטע בעאָבאכטען, אונד זיינער שטיממע געהאָרכען וואָללעסט; (יח) זאָ וויא דער עוויגע פֿאָן זיינער זייטע פֿעראנלאסט האט, דאס דוא איינגעגאנגע, זיין אייגענטהימליכעס פֿאָלק צו זיין, וויא ער דיר פֿערהייסען,

תרגום אונקלוס

חֲלַב וּדְבַשׁ: (טז) יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקְּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: (יז) יָת יְיָ חֲטַבְתָּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וּלְמֵהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ: (יח) וַיְיָ חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב כְּמָא

רש"י

וגשמיכם בעתם [ויקרא כ"ו]: אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא ל' הפרשה והבדלה הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און [תהלים צ"ד]: (יח) כאשר דבר לך.

באור

ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו, כן סידור הכתוב, וכן דעת רש"י ורמב"ן ומתרגם אשכנזי: (טז) היום הזה, אלה דברי משה: ושמרת, ואתה תשמרם: (יז) את ה' האמרת, אתה הזקקת שאמר הקב"ה ונתרצה להיות לך לאלהיך כי הדבר תלוי בך ליעשות הוא אלהיך ויושיעך מתוך שקבלת מצותיו. וגם הוא האמירך, הפעילך שאמרת ונתרצית שתהיה לו לעם לפי שעשה נסים וגבורות עד שנתרצית להיות לו לעם. האמרת פאיסדי"רא בלע"ז, ובל"א (זאגען מאכען), כהוראת בנין הפעיל, ויהיה פעל ההאמרת יוצא לשני פעולים (הרשב"ם וכ"כ הראב"ע בשם ר' יהודה הלוי). ושעור הכתוב כך הוא: על ידי שנכנסת עם ה' אלהיך בברית במעמד הר סיני, גרמת וסבבת מאמר השם ורצונו שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תלך בדרכיו ותשמור חקיו ומשפטיו ותשמע בקולו, והוא גרם וסבב שנתרצית בזה, שתהיה לו לעם סגולה ותשמור כל מצותיו והוא יתן אותך עליון וגו', כי זהו ענין כריתת הברית, שהיא הבטחה וקיום דבר בין אדם לחבירו. כל אחד מהם יהיה לבו נכון בטוח בכל דברי הברית שיקיימו משני צדדים:

(יט) וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: פ רביעי

כז (א) וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: (ב) וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד: (ג) וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־

ת"א ולתתך ברכות סס: והיה וכו' סוטה ל"ב, ג':

אונד זיינע געבאָטע אללע צו בעאָבאכטען; (יט) דאס ער דיך אונטער אללען נאציאָנען, דיא ער געמאכט האט, אן רוהם, אנזעהען אונד ווירדע וואָללע דיא האָכסטע, אונד זיינער פֿערהייסונג געמעס איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, הייליגע נאציאָן זיין לאססען.

כז (א) משה אונד דיא עלטעסטען ישרא׳ל׳ס גאבען דעם פֿאָלקע פֿאָלגענדען בעפֿעהל: בעוואהרט אללע דיא געבאָטע, דיא איך אייך הייטע געביטע: (ב) ווען איהר איבער דען ירדן הינאיבער קאָממט, אונד דאז לאנד בעטרעטעט, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר איינגעבען וויל; זאָ ריכטע דיר גראָסע שטיינע אויף, אונד איבערציהע זיא מיט קאלק. (ג) זאָבאלד דוא

תרגום אונקלס

דִּי מַלֵּיל לָךְ וּלְמִטַּר כָּל פִּקּוֹדוֹהִי: (יט) וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמַיָּא דִּי עֲבַד לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם וּלְרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מַלֵּיל:

כז (א) וּפַקֵּד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא לְמֵימַר טוּר יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין: (ב) וִיהֵי בְּיוֹמָא דִּי תַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין רַבְרְבִין וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא: (ג) וְתִכְתּוֹב עֲלֵיהוֹן יָת כָּל

רש"י

והייתם לי סגולה [שמות י"ט]: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר דבר והייתם לי קדושים [ויקרא כ']: כז (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרד"נט בלע"ז: (ב) והקמו' לך. בירדן ואח"כ תוציא משם אחרות ותבנה מהן

באור

(יט) ולתתך, דבק עם להיות לו לעם סגולה: עליון, בחשיבות. וזהו כלל, לתהלה לשם פרט: לתהלה, הוא השבח הבא על מעשה או הנהגה ישרה: ולשם אם ההנהגה ההיא תודע לרבים ותשובח מהם אז המנהיג בה יקנה לו שם: ולתפארת, כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ תגזר אומר ויקם לך, כענין פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי (שופטים ז' ב') (הרמב"ן) ולדעת המתרגם האשכנזי תפארת האמור כאן על פאר והוד הנפש ויקרו, שבו יתעלו ישראל על כל הגוים על ידי המצות והנהגות הנאותות והנכבדות, והוא הנכון:

כז (א) ויצו משה וזקני ישראל, אחרי שהשלים משה את דבריו צוה לזקנים שידברו גם הם, ויזהירו בעם לשמור כל המצות, כי כל עם הולך בעצת זקניו, וכתוב אשר אנכי מצוה אתכם ולא אנחנו, כי עיקר הדבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו, וכן ויצו משה והכהנים הלוים אל כל ישראל, כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל, ומשה אמר היום הזה נהיית לעם, אבל ראב"ע אמר כי שמור כל המצוה הזאת מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון (הרמב"ן): שמר את כל המצוה, לשון הווה גרדנ"ט בלע"ז (רש"י). ובל"א (בעאָבאכטענד): (ב) ושדת אותם בשיד, תטיחם במין עפר ידוע שמראהו לבן, למען יעמדו ימים רבים: (ג) את כל דברי התורה הזאת, לדעת המפרשים צוה שיכתבו עליהן כל מנין

כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ (ד) וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד׃ (ה) וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ (ו) אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ז) וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ח) וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־

תולדות אהרן תקימו סנהדרין מ"ד, ח': מזבח זבחים ס"ח, ב': לא תניף ע"ז נ"ב, ב': שלמות סס סס׳ זבחים נ"ד. ב', וס"ח ב': וזבחת וכו' פסחים ק"ט, ח'. חגיגה ד', ב': וכתבת סוטה ל"ה, ב':

תרגום אשכנזי

הינאיבערגעגאנגען ביזט, שרייבע דארויף אללע ווארטע דיזער לעהרע; זא ווירסט דוא אין דאז לאנד קאממען, דאז דער עוויגע, דיין גאטט, דיר גיבט: איין לאנד, ווא מילך אונד האניג פליסט; וויא דער עוויגע, דער גאטט דיינער פארפאהרען, דיר פערהייסען האט. (ד) ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זייד; זא ריכטעט דיזע שטיינע, דיא איך אייך יעטצט בעפעהלע, אויף דעם בערגע עיבל אויף, אונד איבערציהע זיא מיט קאלק. (ה) דאזעלבסט בויע, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, איינען אלטאר אויס שטיינען; ברינגע אבער קיין אייזער־נעס ווערקצייג דראן. (ו) אויס גאנצען שטיינען זאללסט דוא דען אלטאר דעם עוויגען, דיינעם גאט־טעס, בויען: אונד אויף דעמזעלבען, דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, צו עהרען, גאנצע אפפער דארברינ־גען; (ז) אויך פריידענ־אפפער שלאכטען, אונד דאזעלבסט פערצעהרען, אונד פאר דעם עוויגען, דיינעם גאטטע, פערגניגט זיין. (ח) אויף דיא שטיינע זאללסט דוא אללע ווארֿ־

רש"י

מזבח בהר עיבל כמלאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה

תרגום אונקלוס

פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ בְּדִיל דִּי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ לָךְ׃ (ד) וִיהֵי בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל וּתְסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא׃ (ה) וְתִבְנֵי תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מַדְבַּח אַבְנִין לָא תְרִים עֲלֵיהוֹן פַּרְזְלָא׃ (ו) אַבְנִין שַׁלְמָן תִּבְנֵי יָת מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְתַסֵּיק עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (ז) וְתִכּוֹס נִכְסַת קוּדְשִׁין וְתֵיכוּל תַּמָּן וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (ח) וְתִכְתּוֹב עַל

באור

המלות והאזהרות לבד כמו הכתובות בהלכות גדולות, וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה מעשה הנסים: בעברך, מיד אחר אשר תעברו את הירדן: למען אשר תבא, כי השם יעזרך, אם החלות לשמור מצותיו (הראב"ע): (ד) והיה בעברכם, בתחלה נוה דרך כלל להקים אבנים ועתה יחל לבאר יותר: (ה) ובנית שם מזבח, זאת המצוה

דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃ ס (ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיהֹוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (י) וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי (יא) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ (יב) אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר

הבית פתוחה קמץ בז"ק מצותיו קרי

ת"א באר שם ל"ב, א', ול"ה ב': הסכת ברכות ט"ו, ב', וס"ג ב': אלה יעמדו וכו' סוטה ל"ג, א' וב. שבועות ל"ו, א':

טע דיוער לעהרע מיט דייטליכער שריפֿט פֿער־צייכנען. (ט) פֿערנער שפראך משה אונד דיא פריסטער אויס דעם שטאממע לוי, צו דער געזאממטען נאציאָן: פֿערנים, אונד מערקע עס, ישראל! דיזעס טאגס ביזט דוא איינע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, געווידמעטע נאציאָן געוואָרדען; (י) דוא מוסט אלזאָ דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרכען, אונד זיינע געבאָטע אונד געזעטצע, דיא איך דיר הייטע געבע, בעאָבאכטען. (יא) משה גאב דעם פֿאָלקע דעסזעלבען טאגס נאָך פֿאָלגענדען בעפֿעהל: (יב) פֿאָלגענדע שטעממע זאָללען אויף דעם בערגע גריזים שטעהן, דעם פֿאלקע דען זעגען צו ערטהיילען, ווען איהר איבער דען ירדן געגאנגען זיין ווערדעט:

תרגום אונקלוס

אַבְנָיָא יַת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא פָּרִישׁ יָאוּת׃ (ט) וּמַלִּיל מֹשֶׁה וְכַהֲנַיָא לֵיוָאֵי לְכָל יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲצֵית וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַם קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ (י) וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַעֲבֵיד יַת פִּקּוֹדוֹהִי וְיַת קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין׃ (יא) וּפַקֵּד מֹשֶׁה יַת עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר׃ (יב) אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יַת עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִים כְּמֶעְבַּרְכוֹן יַת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן

רש"י

[ל"ה]: (ח) באר היטב. בשבעים לשון [שם]: (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'

באור

הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיות בארץ (הראב"ע), והנה יקריבו עולות לה' ושלמים בשמחה, שיאכלו שם בני ישראל על המזבח וישמחו יחד, על שהשיגו אל מבוקשם ותאות נפשם זה שנים רבות: (ח) באר היטב, כתיבה מבוארת ונראית יפה למען ירוץ הקורא בה: (ט) והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל (חשובי ישראל), והעיקר משה (הראב"ע): הסכת, אין ריע לו במקרא, והטעם האזין: היום הזה נהיית לעם, יש הבדל בין היום הזה ובין זה היום. כי בכל מקום שנאמר זה היום יורה שהחל באותו היום הדבר להיות מה שהוא, כמו זה היום עשה ה' נגילה (תהלים קי"ח כ"ו), אך זה היום שקוינהו מצאנו (איכה ב' ט"ז), אבל היום הזה נאמר אף אם החל הדבר להיות מקודם זמן רב רק אם באותו היום שעומד המדבר בו עודנו לא פסק והוא עודנו מה שהיה, וכן כל היום הזה האמורים בפרשה זו: (יב) לברך את העם, כדאיתא (במסכת סוטה ל"ו), ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל, והכהנים והלוים והארון למטה באמצע, הפכו לוים פניהם כלפי

וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ (יג) וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ (יד) וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס (טו) אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס (טז) אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

ת"א ועני סוטה שם קת"ו ומ"ג: קול רם שם ל"ג א': ארור שם ל"ג, א'. סנהדרין נ"ו, ע"ז נ"ג, א'. א': ושם ע"ז שם:

תרגום אשכנזי

שמעון, לוי, יהודה, יששכר, יוסף אונד בנימן. (יג) פאָלגענדע אבער זאָללען צור פערפלוכונג אויף דעם בערגע עיבל שטעהען: ראובן, גד, אשר, זבולן, דן אונד נפתלי. (יד) דיא לויס זאָללען מיט לויטער שטיממע וועכסעלווייזע גענען יעדערמאן פאָן ישראל אויסרופען: (טו) פערפלוכט זייא, ווער איין געהויענעס אָדער געגאָססענעס בילד, איינען גרייעל דעם עוויגען, איין ווערק דער הענדע איינעס קינסטלערס, פערפערטיגט, אונד אן איינען פערבאָרגענען אָרט זעטצט! אונד דאז גאנצע פאָלק זאָלל דארויף אנטוואָרטען אונד שפרעכען: עס ווערדע וואהר! (טז) פערפלוכט זייא, ווער

רש"י

ואלו ואלו עונין אמן הזרו והפכו פניהם לצד עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים [סוטה ל"ו]: (טז) מקלה אביו. מזלזל

תרגום אונקלוס

ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין: (יג) ואלין יקומון על לוטיא בטורא דעיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי: (יד) ויתיבון ליואי ויימרון לכל אנש ישראל קל רם: (טו) ליט גברא די יעביד צלם ומתכא מרחקא קדם יי עובד ידי אומנא וישוי בסתרא ויתיבון כל עמא ויימרון אמן: (טז) ליט דיקלי

באור

הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו', ואלו ואלו עונין אמן, חזרו והפכו פניהם לצד עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו'. וכן כולם עד ארור אשר לא יקים (רש"י). ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר. והקללה הפך זה (הרמב"ע): (יד) וענו, כמו ויען איוב, ולדעת המתרגם האשכנזי בעבור שאלו עונים נגד אלו. כאשר בברכה פעם בקללה: (טו) מעשה ידי חרש, ארור החרש אשר יעשה פסל או מסכה, אף אם אינו משתחוה למעשה ידיו ואינו עובד לו שגם העשייה בסתר אסורה אולי יאבד ממנו וימצאנו אחר ויעבוד זה שיעלה זכרון האלילים והעבודה המשוקצת אליהם על רוחו ועל לבבו ויטעה בו: ושם בסתר, כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים, וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר הם כמו שאפרש בכולם חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר. והן: ע"ז ומכה רעהו. ולכך פירש בשניהם בסתר, שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל, כי אם בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכתוב בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלהינו. הוא יקח נקמה מן הנסתרות שבהן נתקללו בשם הקב"ה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, מלקות, סקילה, שריפה הרג וחנק. הלא תראה אין כתוב כאן ארור שוכב עם אשת רעהו. כי מה לך ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליך, מקלה אביו. במקום בית גדולו אין אחרים רגילים שם, וכן מסיג גבול בגנבה הוא עושה, שאם יראה ימחה בידו, וכן משגה עור ומטה משפט כל אלה דברי סתר, שוכב עם אשת אביו, זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה. עם כל בהמה, אין זה כי אם בסתר. וכן אחותו וחותנתו, האם רגילה בבית בתה (הרשב"ם): (טז) מקלה, לשון קלון ובזיון, והוא פועל יוצא; (יח) משגה, מתעה:

(יז) אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (יח) אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (יט) אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ (כ) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כא) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כב) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כג) אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כד) אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר

הולדות אהרן ארור שכב ערובין נ"ח, ג'. פסחים מ"ט, ג':

פאטער אונד מוטטער פערעכטליך העלט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יז) פערפלוכט, ווער זיינעס נעכסטען גרענצע פערריקט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יח) פערפלוכט, ווער איינען בלינדען אירדע פיהרט אויף דעם וועגע! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (יט) פערפלוכט, ווער דאז רעכט דעם פרעמדען, דעם וואייזען אונד דער וויטטווע בייגט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כ) פערפלוכט, ווער זיינעס פאטערס פרויא בעשלעפט! דען ער דעקט זיינעס פאטערס קלייר אויף; (האנדעלט ווידער דיא עהרפורכט, דיא ער זיינעם פאטער שולדיג איזט), אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כא) פערפלוכט, ווער בייא אירגענד איינעם פיה ליגט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כב) פערפלוכט, ווער זיינע שוועסטער בעשלעפט, זיינעס פאטערס אָדער זיינער מוטטער טאָכטער! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כג) פערפלוכט, ווער זיינע שוויגערמוטטער בעשלעפט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כד) פערפלוכט, ווער זיינען נעכסטען הייםליך שלעגט! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר!

תרגום אונקלוס

אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (יז) לִיט דְּיַשְׁנֵי תְּחוּמָא דְחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (יח) לִיט דְּיַטְעֵי עַוִּירָא בְּאָרְחָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (יט) לִיט דְּיַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא יְתַּם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כ) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כא) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כב) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אֲחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כג) לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כד) לִיט דְּיִמְחֵי לְחַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא

רש"י

לשון וקללה אמור [דברים כ"ה]: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע: לשון והוסג אחור [ישעיה נ"ט]: (יח) משנה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא

באור

(יט) מטה משפט גר, כי אין לו עוזר, וכן יתום ואלמנה. והנה גם הוא בסתר, אבל אם יטה הדיין משפט אחרים יענשו עליו ויפרסמוהו, והגר והיתום והאלמנ' אין להם כח (ראב"ע):

וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כה) אָרוּר
לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס (כו) אָרוּר
אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־
הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם
אָמֵן׃ פ

כח (א) וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־
גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ (ב) וּבָאוּ עָלֶיךָ כָל־
הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (ג) בָּרוּךְ אַתָּה
בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ (ד) בָּרוּךְ

ת"א אשר לא יקים שבועות ל"ו, א': והיה וכו' ב"ב פ"א, א':
ונתנך עקידהשער ט"ו: ברוך ב"מ ק"ז, א' וב':

תרגום אשכנזי

(כה) פערפלוכט, ווער בעשטעכונג אננימממט, איינע אונשולדיגע פערזאָן צום טאָדע צו פעראורטהיילען! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר! (כו) פערפלוכט. ווער דיא וואָרטע דיזער לעהרע ניכט אננימנזט. זיא צו בעאָבאכטען! אונד דאז פאָלק שפרעכע: עס ווערדע וואהר!

כח (א) ווען דוא נון דער שטימכע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכען, אונד אללע געבאָטע, דיא איך דיר יעטצט געבע, זאָרגפעלטיג בעאָבאכטען ווירסט; זאָ ווירד דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צור האָכסטען אַלער נאציאָנען אויף ערדען מאכען. (ב) אללע דיזע זעגענס־ווינשע ווערדען איבער דיך קאָממען, אונד דיך טרעפען, ווען דוא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, געהאָרכען ווירסט. (ג) געזעגנעט ווירסט דוא זיין אין דער שטאדט אונד געזעגנעט אויף דעם פעלדע; (ד) געזעגנעט דיא פרוכט

תרגום אונקלוס

וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כה) לִיט דִּי יְקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפָשׁ
דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃ (כו) לִיט דִּי לָא יְקִים יַת פִּתְגָּמֵי
אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כח (א) וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר
לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵּין
וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ (ב) וְיֵיתוּן עֲלָךְ
כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃
(ג) בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא׃ (ד) בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ

רש"י

רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה:

באור

(כה) ארור לקח שחד, לפי דעת רבים שהוא הדיין, ולפי דעתי שהוא עד שקר (הראב"ע), והוא הנכון לפי שאמר להכות נפש דם נקי, ואם על הדיין הרי כבר נאמר ארור מטה משפט: (כו) ארור אשר לא יקים, על כל עבירות שבסתר (הרשב"ם), וטעם לעשות אותם כי יש מצות עשה שיוכל לעבור עליה בסתר, כגון לא תראה שור אחיך או שיו נדחים והתעלמת מהם או לא תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו והתעלמת ממנו (לעיל כ"ב א' ג'), ודומיהם. וטעם לא יקים, לא יקבל עליו להקים:
כח (א) עליון על כל גויי הארץ, זאת הברכה כלל, שלא תהיה אומה בעולם כמוהם בהצלחה ובעושר, ואח"כ יפרט: (ב) והשיגך, ואם לא תבקשם, והטעם שלא תיגע (הראב"ע): (ג) בעיר, בכל מלאכה וסחורה שאתה עושה בעיר: בשדה. בזריעה ובנטיעה

פרי־בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: (ה) ברוך טנאך ומשארתך: (ו) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך: ששי (ז) יתן יהוה את־איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: (ח) יצו יהוה אתך את־הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך: (ט) יקימך יהוה לו לעם קדוש כאשר נשבע־לך כי תשמר את־מצות יהוה אלהיך

תולדות אהרן בבאך סס סס: ובשבעה קדושין ג', ע"ב: יצו וכו' תענית ח', ב'. ב"מ, מ"ב, א':

דיינעם לייבעס, דיא פֿרוכט דיינעם ערדרייכס, אונד דיא פֿרוכט דיינעם פֿיהעס, דיא צוכט דייגער ריגדער אונד דער צוואכס דיינעם קליינען פֿיהעס; (ה) געזעגנעט דיין קאָרב אונד דיין באקטראָג. (ו) געזעגנעט ווירסט דוא זיין, ווען דוא אנקאָממסט; אונד געזעגנעט, ווען דוא אויסגעהסט. (ז) דער עוויגע ווירד מאכען, דאס דיא פֿיינדע, דיא ווידער דיך אויפֿשטעהן, פֿאָר דיר הער געשלאגען ווערדען. ווען זיא אויף איינעם וועגע געגען דיך אויסציהען, ווערדען זיא אין זיבען וועגען פֿאָר דיר פֿליהען. (ח) אויף דעם עוויגען בעפֿעהל ווירד דער זעגען קאָממען אין דיינע פֿאָרראטהסקאממערן, אונד אין אללעם געווערבע, דאז דוא פֿאָרנימממסט: זאָ, דאס דוא אין דעם לאנדע, דאז דער עוויגע, דיין גאָטט, דיר גיבט, לויטער זעגען האבען ווירסט. (ט) דער עוויגע ווירד דיך צו איינער הייליגען נאציאָן אויפֿריכ־

תרגום אונקלוס

ואבא דארעך ולדא דבעירך בקרי תורך ועדרי ענך: (ה) בריך סלך ואצותך: (ו) בריך את במיעלך ובריך את במפקך: (ז) יתן יי ית בעלי דבבך דקימין עלך תבירין קדמך בארחא חדא יפקון לותך ובשבע ארחן יערקון מן קדמך: (ח) יפקד יי עמך ית ברכתא באוצרך ובכל אושטות ידך ויברכינך בארעא די יי אלהך יהיב לך: (ט) יקימינך יי קדמוהי לעם קדיש כמא די קיים לך ארי תטר ית פקודיא דיי אלהך ותהך בארחן דתקנן

רש"י

כח (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: **עשתרות צאנך.** כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: **(ה) ברוך טנאך.** פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלי': **ומשארתך.** דבר יבש שנשאר בכלי ואין זב: **(ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך.** שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם [ב"מ ק"ז]: **(ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך.** כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד:

באור

(הרמב"ע): **ברוך טנאך ומשארתך**, דרך משל שכל כליך יהיו מלאים, משארת הוא כלי שנותני' בו הבצק, וטנא כלי שנותנים בו הפירות: **(ו) בבואך**, כשתבוא מן הדרך או תצא אל הדרך תתברך, והטעם בכל אשר תעשה תצליח (רמב"ע): **(ז) נגפים**, שיהיו נגפים לפניך: **ובשבעה דרכים**, כן דרך הנבהלים לברוח, מתפזרין לכל צד: **(ח) יצו ה' אתך את הברכה**, דרך צחות, כאלו הברכה עבד קיים, והשם יצוה אותו שיהיה אתך תמיד באסמיך וילוה אותך בכל משלח ידיך: **באסמיך**, באוצרותיך שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב וימלאו אסמיך שבע (משלי ג' י') (הרשב"ם): **(ט) יקימך ה'**, יעמידך לעם קדוש על ידי שתשמור את מצות ה' וגו';

וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃ (י) וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ׃ (יא) וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ (יב) יִפְתַּח יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ (יג) וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי־תִשְׁמַע אֶל־מִצְוֺת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר

ת"א וראו ברכות ו', א', וכ"ז ב'. מגלה ט"ז, ב'. סוטה י"ז, א'. מנחות ל"ה, ב'. חולין פ"ט, א': יפתח תענית ב', וט', א'. חגיגה י"ב, ב'. ב"ב כ"ח, ב':

טען: וויא ער דיר צוגע־שוואָרען האט, ווען דוא דיא געבאָטע דעס עווי־גען, דיינעס גאָטטעס, בעאָבאכטעסט אונד אין זיינען וועגען וואנדעלסט. (י) אללע פֿאָלקער דער ערדע ווערדען זעהן, דאס דוא נאך דעם נאמען דעס עוויגען גענאננט ווירסט, אונד זיך פֿאָר דיר פֿירכ־טען. (יא) דער עוויגע ווירד דיר אן אללעם גוטען איבערפֿלוס געבען: אן פֿרוכט דיינעס לייבעס, דיי־נעס פֿיהעס אונד דיינעס ערדרייכס; אין דעם לאנ־דע, דאז דער עוויגע דיי־נען עלטערן צוגעשוואָרען האט דיר איינצוגעבען. (יב) דער עוויגע ווירד דיר זיין וואָהלטהעטיגעס בע־העלטנים, דען הימּמעל, אויפֿטהון, דיינעם לאנדע צור רעכטען צייט רעגען געבען, אונד אללעס ווערק דיינער הענדע זעגנען: זאָ, דאס דוא פֿילען פֿאָלקערן ווירסט פֿאָרשיסען קאָנ־נען, אונד ניכטס צו באָר־גען נאָטהיג האבען. (יג) אויף דיזע וייזע ווירד דיך דער עוויגע אללע צייט איינע גע־ביטענדע, אונד ניאמאלס איינע אבהענגיגע נאציאָן זיין לאססען; דוא ווירסט אימּמער דיא אָבערהאנד האבען, אונד ניאמאלס אונטערליגען: זאָ לאנגע דוא דיא געבאָטע דעס עוויגען, דיא איך דיר יעטצט זאָרגפֿעלטיג צו בעאָבאכטען געבע, בעפֿאָלגסט;

באור

(י) וראו, ראיית הלב: כי שם ה' נקרא, שימלא משאלותיך בהלאותו כי אתה עבדו (הרשב"ם): (יא) והותרך, אם תהיה רעה בארץ, רעב ומגפה, אתה תותר לטובה (הראב"ע) ודעת המתרגם האשכנזי שטעם והותירך שיתן לך יתרון בכל מיני טובה, וכן פי' רע"ס: (יב) את אוצרו הטוב, והוא את השמים: והלוית, עד שתוכל להלוות גוים רבים: (יג) לראש ולא לזנב, לראש על העמים, ולא לזנב, אף לאחד משאר כל העמים שבעולם, כי יתכן שיהיה ראש על עמים רבים וזנב לעם אחד נכבד ממנו (הרמב"ן), והראש הוא המושל בכל איברי הגוף. והזנב הוא הנמשך והתלוי

תרגום אונקלוס

קֳדָמוֹהִי: (י) וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי שְׁמָא דַיְיָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ: (יא) וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ לְטָבָא בִּוְלַדָּא דִמְעָךְ וּבִוְלַדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַל אַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ: (יב) יִפְתַּח יְיָ לָךְ יָת אוֹצְרֵיהּ טָבָא יָת שְׁמַיָּא לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵיהּ וּלְבָרָכָא יָת כָּל עוֹבָדֵי יְדָךְ וְתוֹזֵיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזוּף: (יג) וְיִתְּנִינָךְ יְיָ לְתַקִּיף וְלָא לְחַלָּשׁ וּתְהֵי בְּרַם לְעֵילָא וְלָא תְהֵי לְתַחְתָּא אֲרֵי תְקַבֵּיל לְפִקּוֹדַיָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ

וְלַעֲשׂוֹת׃ (יד) וְלֹא תָסוּר מִכָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ (טו) וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ (טז) אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ (יז) אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ (יח) אָרוּר פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ (יט) אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ (כ) יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת

תולדות אהרן לעבדם ד״ג ס״ט, ח׳: והיה וכו׳ סס סס:

תרגום אשכנזי קו

(יד) אונד פֿאָן דען וואָרטען, דיא איך דיר הייטע געביטע, וועדער רעכטס נאָך לינקס אבווייכסט, עטווא אנדערן גאָטטערן נאכצוווואנדעלן אונד איהנען צו דיענען. (טו) ווען דוא אבער דער שטיממע דעס־עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט געהאָרכעסט, אונד זיינע פֿעראָרדנונגען אונד געזעטצע, דיא איך דיר יעטצט פֿאָרטראגע, ניכט גענויא בעאָבאכטעסט; זאָ ווערדען אללע דיזע פֿליכע איבער דיך קאָממען, אונד דיך טרעפֿפֿען. (טז) דוא ווירסט פֿערפֿלוכט זיין אין דער שטאדט, אונד פֿערפֿלוכט אויף דעם פֿעלדע. (יז) פֿערפֿלוכט ווירד זיין דיין קאָרב אונד דיין באקטראָג; (יח) פֿערפֿלוכט דיא פֿרוכט דיינעס לייבעס אונד דיינעס יערדרייכס, דיא צוכט דיינער רינדער אונד דער צוואכס דיינעס קליינען פֿיהעס. (יט) פֿערפֿלוכט ווירסט דוא זיין ביי דיינעם אנקאָממען, אונד פֿערפֿלוכט ביי דיינעם אויזגעהען. (כ) צו אללעם געווערבע, דאז דוא פֿאָרנימסט, ווירד דער עוויגע אונגליק, צעררידטונג אונד פֿערדערבען זענדען, זאָ דאס דוא גאר באלד ווירסט אויפֿגעריבען ווערדען אונד צו גרונדע געהען מיססען: אום

תרגום אונקלוס

דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד׃ (יד) וְלָא תִסְטוּן מִכָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לְמִפְלַחְהוֹן׃ (טו) וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקוּנָךְ׃ (טז) לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא׃ (יז) לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ (יח) לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ (יט) לִיט אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמִפְּקָךְ׃ (כ) יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת מְאֵרְתָא וְיָת שִׁגּוּשְׁיָא וְיָת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּיד

רש״י

(כ) המארה. חסרון כמו צרעת ממארת [ויקרא י״ג]: מהומה. שגוש קול בהלות:

באור

תאחריו, ותבין מזה כוונת המתרג׳ האשכנזי: (יד) ללכ׳ אחרי אלהים אחרים, דבק עם ולא תסור: (טו) והשיגוך, שתיגע בכחך ובשכלך להשמר מהם ולהסירם שלא יבואו עליך:

(כ) את המארה, מניעת המבוקש בכל דבר שהאדם עושה: את המהומה, ערבוב וטירוף הדעת עד שתבחר באמצעיים מתנגדים אל התכלית הנרצה: ואת המגערת, ההפסד וההשחתה כמו שאמר הנני גוער לכם את הזרע. (מלאכי ב׳ ג׳) וכן תרגמם כולם המתרגם

בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃ (כא) יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (כב) יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ (כג) וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת

תרגום אשכנזי

דער בָּאֶזען טהאט וויללען, דאס דוא מיך פֿערלאססען האסט. (כא) דער עוויגע ווירד דיר דיא פעסט אנ־הענגען, דיא דיך פֿאֶלליג אויסראָטטען ווירד, אוים דעם לאנדע, דאז דוא איינצונעהמען ציהסט. (כב) דער עוויגע ווירד דיך מיט געשוואולסט, ענט־צינדונג, פֿיבער, בראנד, דירדע, שווינדזוכט אונד געלבזוכט פלאגען: דיא דיך פֿערפֿאָלגען ווערדען, ביז דוא צו גרונדע געהסט. (כג) דער הימּמעל איבער דיינעם הויפּטע ווירד

תרגום אונקלוס

עד דתשתיצי ועד דתיבד בפריע מן קדם בישות עובדך די שבקתא דחלתי׃ (כא) ידביק יי בך ית מותנא עד דישיצי יתך מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה׃ (כב) ימחינך יי בשחפתא ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד׃ (כג) ויהון שמיא די עלוי רישך

רש"י

(כב) שחפת. שבשרו נשחף ונפוח: קדחת. לשון כי אש קדחה באפי [דברים ל"ב] והוא לשון של חולים מלו"זי בלע"ז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ואיני יודע מה הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף ולמא תמיד למים ובלע"ז איסטרדו"ימנט לשון ועצמי חרה מני חרב [איוב ל'] כחר מפוח אש [ירמיה ו']: ובחרב. יביא עליך גייסות: ישדפון וירקון. מכת תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשלי"דה בלע"ז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו

באור

אשכנזי: רע מעלליך, והוא אשר עזבתני: (כא) ידבק ה' בך את הדבר, תחת אשר לוה את הברכה לנוותך יצו את הנזכר להיות דבוק בך תמיד: (כב) בשחפת, שבשרו נשחף ונפיח: ובקדחת. לשון כי אש קדחה באפי (דברים ל"ב כ"ב). והיא אש של חולים מלוו"י בלע"ז. (ונראה שבוא משובש, ול"ל מאלד"ווי, נקרא מא"ל ד"ו פ"ע. ובל"א פיעבער־היטציג), שהיא חמה מאד: ובדלקת, חמה יותר מקדחת, ואולי הוא חולי קדחת הפוסק וחוזר, ולפי שנראה כאילו האש נדלק ונכבה מדלק ונכבה נקרא דלקת): ובחרחר, חולי המחממו תוך הגוף ולמא תמיד למים, ובלע"ז איסטרדית"ט (נראה של"ל איסדדי"מענט ובל"א חיננערליכע היטצע, ברוננד), לשון ועצמי חרה מני חרב (איוב ל' ל'), כחר מפוח אש (ירמיה ו' כ') (רש"י): ובחרב, מגזרת חורב, וגם הוא מין חולי הגוף כחבירו: ובשדפון ובירקון, לדעת רש"י הם מכת התבואה שבשדות, שדפון רוח קדים אשליד"ה בלע"ז בל"א ((חוימגעקלאָפּפֿט), עיין פ' מקץ (בראשית מ"א ז'), ירקון, יובש, ופני התבואה מכסיפין, ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז שאמאים, בל"א (געלב). ולפי של"הק תיבת ירוק משמשת לשלשת מיני נגע, לנגע הבגדים והכרתי והפעוה, לכך כתב הלע"ז, לומר שהוא ירוק כפעוה. ויתכן שגם אלה מכות הגוף דומות למכת התבואה, שדפון, הוא רזון המכלה הבשר מעט מעט, עד שידמה הגוף לתבואה השדפת מרוח קדים, ירקון, חולי ידוע, שתשפך המרה ותתערב עם הדם, ויהפכו פני האדם לירקון, וכל נגע ידמה לו כירוק. כן תרגמם המתרגם האשכנזי: עד אבדך, תרגום עד דתיבד, כלומר עד אבוד אותך, שתכלה מאליך. לשון רש"י כוונתו שפעל אבדך עומד: (כג) שמיך אשר על ראשך, ולא השמים כולם כדי שתדע שבשבילך בא זאת ליך: נחשת,

וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל׃ (כד) יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ (כה) יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ (כו) וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת

תולדות אהרן יתי וכו' תענית ג', ג', וט' ג':

עהערן, אונד דיא ערדע אונטער דיר אייזערן זיין. (כד) דיינעם לאנדע ווירד דער עוויגע שטויב אונד זאנד, שטאטט רעגענס געבען; פֿאָם הימעל (אויס דער אָבערן לופֿט) ווירד ער איבער דיך הערא־פֿאללען, ביז דוא פֿערטילגט ווירסט. (כה) פֿאָר דיינעם פֿיינדע הער ווירד דער עוויגע דיך געשלאגען ווערדען לאססען; ווען דוא אויף איינעם וועגע געגען איהן אויסציהעסט, ווירסט דוא אין זיבען וועגען פֿאָר איהם פֿליהען, אונד ווירסט אללען רייכען אויף ערדען צום ענטזעטצען ווערדען. (כו) דיין לייכנאם ווירד אללעם געפֿאָגעל דעם הימעלס אונד דעם פֿיהע דער ערדען צור שפייזע דינען; אונד נימאנד

תרגום אונקלוס

חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִּי תְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא כְּפַרְזְלָא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃ (כד) יִתֵּן יְיָ יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵיחוֹת עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ (כה) יִתְּנִנָּךְ יְיָ תְּבִיר קֳדָם סַנְאָךְ בְּאָרְחָא חֲדָא תִּפּוֹק לְוָתֵיהּ וּבְשִׁבְעָא אָרְחָן תְּעָרוֹק מִן קֳדָמוֹהִי וּתְהֵי לְזִיעַ לְכֹל מַלְכְּוָת אַרְעָא׃ (כו) וּתְהֵי נְבֵילְתָךְ מְשַׁגְּרָא לְמֵיכַל לְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא

רש"י

שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען ושם כתוב ואם לא תשמעו לי ואם הלכו עמי בקרי [ויקרא כ"ו] וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך. ידבק ה' בך. יככה ה'. הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל בבחקותי הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה [כ"ו] שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פי שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של לנדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין מכל מקום קללה היא בין שהיא כנחש' בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. זיקא דבתר מטרא [תענית ג'] מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבץ את העפר והרוח בא ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כו) בפיחין מצרים.

באור

כנחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר, ברוב החורב וכח הרוחות (הראב"ע). ועד שאם יהיה לפעמים מטר טרם ירד על הארץ יתערב עם אבק ועפר שיעלו למעלה ע"י החורב והרוחות וכשיפול לא ישקה את הארץ. ואולם מה טעם מן השמים ירד עליך עד השמדך? לכן דעת המתרגם האשכנזי שהכוונה אם ימטיר ה' מן השמים, לא ימטיר גשם, כי אם אבק ועפר מגגות הבדים הרמים, שהם יבשים, עד אשר השמידך. ואל יקשה בעיניך מלת מטר, כי הוא שם לכל מה שנופל מן אויר השמים על הארץ. וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (בראשית כ' כ"ד), ימטיר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים י"א ו'). וכן דעת הרשב"ם: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע, ש זועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו (רש"י). וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (כו) ואין מחריד, ואין משיב ומבריח

הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃ (כז) יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבַעְפֹלִים וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ (כח) יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ (כט) וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃ (ל) אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא

וּבַטְּחֹרִים קרי   יִשְׁכָּבֶנָּה קרי

ת"א ובעפלים מגלה כ"ה, ב': ובחרס בכורות מ"א, א': והיית ממשש מגלה כ"ד, ב': ישגלנה שם כ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

ווירד דא זיין, דער זיא פערשייכע. (כז) דער עוויגע ווירד דיך פלאגען מיט דעם באָזען געשווירע פאָן מצרים: מיט פייכט־ווארצען, גרינד אונד קרעטצען; דאפאָן דוא ניכט זאָללסט הייל ווערדען קאָננען. (כח) ער ווירד דיך פלאגען מיט וואהנזין, בלינדהייט אונד בעשטירצונג. (כט) אם העללען מיטטאג ווירסט דוא הערומטאפפען, וויא איין בלינדער אים פינסטערן הערומטאפפט; אונד ווירסט אויף אללען דיינען וועגען קיין גליק האבען. אונטערדריקט אונד בעראובט ווירסט דוא זיין צו אללען צייטען, אונד ניימאנד ווירד דיר העלפען. (ל) דוא ווירסט דיר איינע פרויא אנטרויען לאססען, אונד איין אנדערער ווירד זיא בעשלאפען; דוא ווירסט איין הויז בויען אונד ניכט דארין וואָהנען, איינען וויינבערג פפלאנצען אונד ניכט דיא

רש"י

רעה היה אחוז לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורו' [מ"א]: גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: (כח) בתמהון לבב. אוטם הלב אשטור"דיסין בלע"ז: (כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש ובכתוב כינהו לשבח ישכבנה [מגילה כ"ה] ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו.

תרגום אונקלוס

וְלֵית דְּמָנִיד׃ (כז) יַמְחִינָךְ יְיָ בְּשִׁיחְנָא מִצְרָאֵי וּבְטַחוֹרִין וּבְגַרְבָּא וּבְחֶרֶס יָבֵישׁ דִּי לָא תֵיכוּל לְאִתַּסָּאָה׃ (כח) יַמְחִינָךְ יְיָ בְּטַפְשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא וּבְשַׁעֲמִימוּת לִבָּא׃ (כט) וּתְהֵי מְמַשֵּׁשׁ בְּטִיהֲרָא כְּמָא דִּי יְמַשֵּׁשׁ עַוִּירָא בְּקַבְלָא וְלָא תַצְלַח יָת אָרְחָךְ וּתְהֵי בְּרַם עָשִׁיק וַאֲנִיס כָּל יוֹמַיָּא וְלֵית דְּפָרֵיק׃ (ל) אִתְּתָא תֵירוֹס וּגְבַר אוֹחֲרָן יִשְׁכְּבִינַהּ בֵּיתָא תִבְנֵי וְלָא תֵיתִיב בֵּיהּ כַּרְמָא תִצּוֹב וְלָא

באור

אותם תמיד כי אין עוזר: (כז) יככה. הגשמים יוכו בשחין (הרמב"ע): ובעפולים. ונקרא ובטחורים והם היוצאים בנקוב הנסתר, על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויצא אל העופל (הרמב"ע): ובגרב. שחין לח: ובחרס. שחין יבש כחרס (רש"י): (כח) בשגעון. טרוף הדע' ובלבול המחשבה, שהרעיונות והסעיפים יוצאים מן מנהג וחקי הנפש: ובעורון. על כח המשכיל בנפש, שיהא עוד מהשיג שום דבר ולציירו על דרך האמת כמו שהוא חוץ לנפש: ובתמהון לבב. לדעת רש"י הוא אוטם הלב אשטורדי"סון בלע"ז. (ובל"א בעטייבונג), והוא מענין ויתמהו האנשים (בראשית מ"ג ל"ג). היו כמשתוממים, מבלי עצה. ואם יסמך אל הלב, יורה על התכונה בנפש להיות תמיד כתמהים, לא ידע מה לעשות, והיא רעה גדולה: (כט) והיית ממשש בצהרים. מרוב הצער והדאגה: העור באפלה. יש עוד שיקבל מעט נוגה. בעת זרוח השמש בגבורותיו: ולא תצליח את דרכיך. תצליח פעל יוצא. והטעם לא תערוך את מעשיך שיוכלו להצליח: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה העשוק (הרמב"ע): (ל) ישגלנה. ונקרא ישכבנה, אתה תארש אשה לראות חיים נעימים עמה ואיש אחר יקחנה

תְּחַלְּלֶנּוּ׃ (לא) שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ׃ (לב) בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃ (לג) פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ (לד) וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (לה) יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא

ת״א שירד ברכות נ״ו, א׳. בניך שם שם. יבמות ס״ג, ב׳:

ערסטע וויינלעזע האלטען. (לא) דיין אָכס ווירד פָאַר דיינען אויגען געשלאכטעט ווערדען, אונד דוא ווירסט ניכטס דאפָאָן עססען; דיין עזעל ווירד פָאַר דיינעם אנגעזיכט מיט געוואלט הינוועג געפיהרט אונד דיר ניכט ווידער צוריק געבראכט ווערדען. דיין קליינעס פיה ווירד דיינער פיינדע בייטע זיין, אונד דיר ווירד נימאנד העלפָען. (לב) דיינע זאהנע אונד טאָכטער ווערדען איינעם אנדערן פָאלקע פרייז געגעבען זיין; דיינע אויגען ווערדען צוזעהען אונד נאך איהנען טעגליך שמאכטען, אבער דוא ווירסט קיינע מאכט האבען. (לג) דיא פריכטע דיינעס ערדרייכס אונד אללער דיינער ארבייט ווערדען לייטע געניסען, דיא דוא ניכט קעננסט. דוא ווירסט צו אללען צייטען אונרעכט אונד געוואלט ליידען מיססען. (לד) איבער דיזען אנבליק, דער דיר פָאַר אויגען זיין ווירד, ווירסט דוא פָאָן זיננען קאָממען. (לה) דער עוויגע ווירד דיך מיט באָזען געשווירען פלאגען אן דען קניען אונד היפטען, פָאָן דער פוסזאָהלע ביז צום שייטעל: דאפָאָן דוא ניכט ווירסט גענעזען ווערדען

תרגום אונקלוס

תְּחַלְּלִנֵּיהּ׃ (לא) תּוֹרָךְ יְהֵי נְכִיס לְעֵינָךְ וְלָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ חֲמָרָךְ יְהֵי אֲנִיס מִן קֳדָמָךְ וְלָא יְתוּב לָךְ עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ וְלֵית לָךְ פָּרִיק׃ (לב) בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין לְעַמָּא אוֹחֳרָן וְעֵינָךְ חָזְיָן וִיסוּפַן בְּגַלְלְהוֹן כָּל יוֹמָא וְלֵית חֵילָא בִּידָךְ׃ (לג) אִבָּא דְאַרְעָךְ וְכָל לֵיאוּתָךְ יֵיכוּל עַם דְּלָא יְדַעְתְּ וּתְהֵי לְחוֹד עֲשִׁיק וּרְעִיעַ כָּל יוֹמַיָּא׃ (לד) וּתְהֵי מְשַׁתַּטֵּי מֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּתְהֵי חָזֵי׃ (לה) יִמְחִינָךְ יְיָ בְּשִׁיחֲנָא בִישָׁא עַל רְכוּבִין וְעַל שׁוֹקִין דִּי לָא

רש״י

בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות אלי הם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים:

באור

לשגל ולפלגש, היום ישגלנה ומחר ישכבנה: תחללנו. עיין למעלה בבאור (כ׳ ו׳):

(לב) ועיניך ראות, אותם הולכים בשבי: וכלות אליהם, מצפות אליהם שישובו ואינם שבים. כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים (רש״י). כי עיני המצפה תמיד על הדבר המקווה ממנו, ואם יארכו הימים והתקוה לא תבוא כאלו העינים כלות אליה, ויאמר גם על הנפש המתאוה נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ״ד ג׳): לאל ידך. נעתק הלמ״ד מידך ובא אל אל. שהראוי אין אל והוא כח לידך, וכן יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשית ל״א כ״ט). וכן ת״א ולית חילא בידך: (לג) ורצוץ, בעל כרחך תסבול חמס ועול כי אין לאל ידך ואין מושיע: (לד) ממראה עיניך, שכל תקוה שעיניך פונים לא יראו כי אם חמס ועול צרות ובהלות הרוג ושבוי שבי וספוק על ירכים. ולדעת הרלב״ע שב על הסמוך ממראה עיניך שידאה גופו מלא שחין והוא לחוק: (לה) על הברכים ועל השקים, כי בהיות השחין שם קשה לסור (הרלב״ע):

מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד קָדְקֳדֶךָ׃ (לו) יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וָאָבֶן׃ (לז) וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ (לח) זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ (לט) כְּרָמִים תִּטַּע וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת׃ (מ) זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־

ת״א יולך יוליך כ״ג, ג: זרע רב ברכות נס: לא תשתה סנהדרין ז׳, ח׳: זתים ברכות סס:

קאָננען. (לו) דער עוויגע ווירד דיך, אונד דיינען קאָניג, דען דוא איבער דיך זעטצען ווירסט, אונטער איין פֿאָלק טרייבען, דאס דוא אונד דיינע פֿאָרפֿאהרען ניא געקאננט האבען; דא ווירסט דוא אלסדאן פֿרעמדען גאָטטערן דינען, פֿאָן האָלץ אונד שטיין. (לז) אללען פֿאָלקערן, אונטער וועלכען דער עוויגע דיך פֿערשטאָססען ווירד, ווירסט דוא צום ערשטוינען, צום בייאשפיל אונד צור ווארנונגסלעהרע זיין. (לח) דוא ווירסט פֿיל זאאמען אויף דען אקקער ברינגען, אונד וועניג איינזאממלען: דען דיא היישרעקקען ווערדען עס אבפֿרעססען. (לט) דוא ווירסט וויינבערגע פפֿלאנצען אונד בעארבייטען, אבער דען ווין וועדער טרינקען נאָך איינלעגען: דען דער וואורם ווירד איהן פֿערצעהרען. (מ) אהלבייטע ווירסט דוא האבען אין אללען דיינען גרענצען,

תרגום אונקלוס

תֵּיכוֹל לְאִתַּסָּאָה מִפַּרְסַת רִגְלָךְ וְעַד מוֹחָךְ׃ (לו) יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ וְיָת מַלְכָּךְ דִּי תְּקִים עֲלָךְ לְעַם דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא אָעָא וְאַבְנָא׃ (לז) וּתְהֵי לְצָדוּ לְמַתְלָא וּלְשׁוֹעֵי בְּכֹל עַמְמַיָּא דִּי יְדַבְּרִינָךְ יְיָ לְתַמָּן׃ (לח) בַּר זְרַע סַגִּי תַּפֵּיק חַקְלָא וּזְעֵיר תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יַחְסְלִינֵּיהּ גּוֹבָא׃ (לט) כַּרְמִין תִּצּוֹב וְתִפְלַח וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִינֵּיהּ תּוֹלַעְתָּא׃ (מ) זֵיתִין יְהוֹן לָךְ בְּכָל תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא תְסוּךְ

רש״י

(לז) לשמה. אשטורדי״סון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל [דברים י״ט]: (מ) יירש הצלצל יעשנו הארבה רש מן הפרי. יירש יעני. צלצל. מין ארבה. ואי אפשר נפרש

באור

(לו) ואת מלכך, אם תשים עליך מלך: ועבדת שם אלהים אחרים, זה הוא הגדולה שבקללו׳, שיהיו נדחים מעל ה׳. כמו שבארנו למעלה: (לז) לשמה, אש״ו אשטורדישו״ן (ובל״א נור בעטייבונג, לונן ערסטוינען). כל הרוא׳ אותך ישום עליך (רש״י): למשל, כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני (רש״י): ולשנינה. מגזרת ושננתם, שידבר בך דברי חדודים ושנונים, (ויתורגם בל״א נור סטאכעלרעדע). (עיין מה שכתבנו על תיבת ושננתם), או שיחנכו את בניהם לומר הזהרו שלא תענשו כמוהם. וכן מתורגם בל״א: (לח) תוציא השדה, בעודך בארצך יצא עליך שנת רעב (הראב״ע): יחסלנו, יכלנו, ועל שם כך נקרא חסיל שמכל׳ הכל (רש״י): (לט) לא תשתה, בשעת הבציר: ולא תאגר, תקבץ, והוא פעל אגרה בקציר (משלי ו׳ ח׳) (הראב״ע): (מ) כי ישל, כמו ונשל גוים, וכן ימל קצירו מן ונמלתם, וכן אחריתו בנחש ישך (משלי כ״ג ל״ב). מן נשך הנחש, לשון יפעל (הרשב״ם), והראב״ע כתב שהוא מבנין

גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃ (מא) בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃ (מב) כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל׃ (מג) הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ (מד) הוּא יַלְוְךָ וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ (מה) וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ (מו) וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת

תולדות אהרן כי ישל גיטין נ"ה, ג': בנים ברכות סס: יירש ב"ק ק"ו, ג':

אבער דוא ווירסט דיך ניכט מיט אֶהלע זאלבען: דען דיין אֶהלבוים ווירד דיא בעערעו אבווערפען. (מא) זאֶהנע אונד טאֶכטער ווירסט דוא צייגען, אבער ניכט האבען: דען זיא ווערדען אין דיא געפאַנגענשאַפט געהען מיסען. (מב) אללע דיינע ביימע אונד לאנדפריכטע ווירד דאז אונגעציפער פערדערבען. (מג) דער פרעמדע, דער זיך בייא דיר אויפהעלט, ווירד זיך איבער דיך אימּמער מעהר ערהעבען, אונד דוא ווירסט אימּמער מעהר הערונטער קאָממען. (מד) ער ווירד דיר לייהען, דוא אבער ניכט איהם; ער ווירד דער הערשענדע, אונד דוא דער אבהענגיגע טהייל זיין. (מה) אללע דיזע פליכע ווערדען איבער דיך קאָממען, דיך פערפאָלגען אונד איינהאָלען, ביז דוא פערטילגט ווערדעסט: וויל דוא דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ניכט האסט געהאָרכען וואָללען, דיא פעראָרדנונגען אונד געזעטצע צו בעאָבאכטען, דיא ער דיר פאָרגעשריבען האט. (מו) דיזע פליכע ווערדען אין דיר אונד דיינען נאכקאָממען צו עוויגען צייטען צום צייכען אונד

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יִתְּרוּן זֵיתָךְ: (מא) בְּנִין וּבְנָן תּוֹלֵיד וְלָא יְהוֹן לָךְ אֲרֵי יְהָכוּן בְּשִׁבְיָא: (מב) כָּל אִילָנָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ יְחַסְנִינֵּיהּ סַקָּאָה: (מג) תּוֹתַב עָרֵל דִּי בֵינָךְ יְהֵי סָלֵיק עֵיל מִנָּךְ לְעֵילָא לְעֵילָא וְאַתְּ תְּהֵי נָחֵית לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא: (מד) הוּא יוֹזְפִינָךְ וְאַתְּ לָא תוֹזְפִינֵּיהּ הוּא יְהֵי תַקִּיף וְאַתְּ תְּהֵי חַלָּשׁ: (מה) וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיִרְדְּפוּנָךְ וְיַדְבְּקוּנָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי אֲרֵי לָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְדָךְ: (מו) וִיהוֹן

רש"י

יירש לשון ירושה שאם כן היה לכתוב ירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: (מג) מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב:

באור

נפעל: (מב) יירש הצלצל, יעשנו הארבה רש מן הפירות (רש"י), וכן תרגם המתרגם האשכנזי. צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע, ופירושו לפי מקומו, מין מן הארבה המכלה הפירות. ולדעת הרמב"ן צלצל הוא חיל האויב הבא עליהם ונקרא החיל כן בעבור שישמיעו קול במחנה מלשון בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה, והוא רחוק. ודקדוק מלת ירש כתב רש"י שאיננו מלשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש (בחיר"ק), ולא לשון הורשה וגירושין כי (מלבד שאין טעם בגירוש העצים והפירות), היה לו לכתוב יוריש; אלא שהוא יעשה רש ועני מן הפירות ויכלם: (מג) מעלה מעלה, תאר הפעל, העלייה תהיה ממעלה אל מעלה, בלי ירידה או הפסק. וכן מטה מטה: (מד) הוא יהיה לראש, כטעם עבד לוה לאיש מלוה (הראב"ע): (טו) לאות ולמופת, על מריכם ופשעכם הקשה: עד עולם,

וּבְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ (מז) תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ (מח) וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ (מט) יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ׃ (נ) גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ (נא) וְאָכַל פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ

תולדות אהרן תחת ערכין י"א, א'. עקרים מ"ג, פל"נ: ועבדת נרכות נ"א, ב': ישא סוכה נ"א, ב':

תרגום אשכנזי

בעוויז דינען. (מז) דא דוא דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, ניכט וואָללטעסט מיט פֿערגניגען אונד פֿראָהליכעם געמיטהע דינען, אלס דוא אין אלעם איבערפֿלוסע לעבטעסט; (מח) זאָ ווירסט דוא נונמעהר דיינעם פֿיינדע, דעם דיך דער עוויגע צושיקקען ווירד, אין הונגער, דורשט, בלאָססע, אונד מאנגעל אן אללעם, דינען מיססען. דיזער ווירד איין אייזערנעס יאָך דיר אויף דען האלז לעגען, ביז ער דיך פֿערטילגט האבען ווירד. (מט) דער עוויגע ווירד פֿאָן פֿערנע, פֿאָם ענדע דער ערדע, איין פֿאָלק, זאָ שנעלל אלס דער אדלער פֿליגט, איבער דיך הערפֿיהרען: איין פֿאָלק, דעססען שפראכע דוא ניכט פֿערשטעהען ווירסט. (נ) איין פֿרעכעס פֿאָלק, דאז דיא פערזאָן דעס אלטען ניכט אנזיהט, אונד זיך דעס יונגען ניכט ערבארמט. (נא) דיזעס ווירד דיא פֿרוכט דיינעס פֿיהעס אונד דיינעס לאנדעס, ביז צו דיינער פֿערטילגונג, פֿערצעהרען. עס ווירד דיר ווערער געטריידע, מאָסט, נאָך אהל, ווערער צוכט דער רינדער, נאָך יונגע דעס קליינען פֿיהעס איבערלאססען; זאָנדערן דיך פֿאָלליג צו גרונדע ריכ-

תרגום אונקלוס

בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת וּבִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ (מז) חֲלַף דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת לִבָּא מִסְּגֵי כֹּלָּא׃ (מח) וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דִּי יְגָרִינוּן יְיָ בָּךְ בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא וּבְעַרְטִילוּתָא וּבַחֲסִירוּת כֹּלָּא וְיִתֵּן נִיר דְּפַרְזְלָא עַל צַוְּארָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ׃ (מט) יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דִי מִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא עַמָּא דִּי לָא תִשְׁמַע לִישָּׁנֵיהּ׃ (נ) עַם תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא נָסֵיב אַפִּין לְסָבָא וְעַל יַנְקָא לָא מְרַחֵם׃ (נא) וְיֵיכוֹל וַלְדָּא דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא יַשְׁאַר לָךְ עֲבוּרָא חֲמַרָא וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵיד יָתָךְ׃

רש"י

(מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודלך מצלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו [בראשית מ"א] וכן כי שומע יוסף [שם מ"ב] אינטינדר"י:

באור

זמן רב, וכן ועבדו לעולם: (מז) מרב כל, אשר תתאוה, או כל צורך (הרא"ב"ע): (מט) ידאה, יעוף, וכן וידא על כנפי רוח: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו, וכן תשמע חלום לפתור אותו (בראשית מ"א ט"ו), כי שומע יוסף (שם מ"ב כ"ג). אינטנדר"י בלע"ז (ובל"א פערשטעהען) (רש"י): (נ) עז פנים. שפניו שומרים את תמונתם ולא ישתנו לא מן הבושת ולא מן החמלה והחנינה, וזהו טעם אשר לא ישא פנים ולא יחון:

עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ (נב) וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ (נג) וְאָכַלְתָּ פְרִי־בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃ (נד) הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיֶתֶר בָּנָיו

ת"א במצור נ"ק קט"ו, ג':

טען. (נב) אין אללען דיינעי טהארעי ווירד עס דיך בעלאגערן, ביז דיא האהען אונד פֿעסטען מויער, אויף וועלכע דוא דיך פֿערלעססעסט, אין דיינעם לאנדע דארנידערליגען ווערדעי; זא ווירד עס דיך ענגסטיגען אין אללען טהארען דיינעם לאנדעס, דאז דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד. (נג) אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, איין וועלכע דיין פֿיינד דיך טרייבען ווירד, ווירסט ד א ריינע אייגענע לייבעספֿרוכט, דאז פֿלייש דער זאהנע אונד טאכטער, דיא דיר דער עוויגע, דיין גאטט, געגעבען האבען ווירד, פֿרעססען מיססען. (נד) דער ווייכליכסטע אונד וואלליסטיגסטע מאן אונטער אייך ווירד געגען זיינעי ברידער, זיינע געליבטע פֿרויא, אונד גע־

תרגום אונקלוס

(נב) וְיָעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ עַד דְּיִכְבּוֹשׁ שׁוּרָךְ רָמַיָּא וּתְקִיפַיָּא דִּי אַתְּ רָחֵיץ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְהוֹן בְּכָל אַרְעָךְ וְיָעִיק לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ בְּכָל אַרְעָךְ דִּי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ (נג) וְתֵיכוֹל וַלְדָּא דִמְעָךְ בְּסַר בְּנָךְ וּבְנָתָךְ דִּי יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ סַנְאָךְ׃ (נד) גַּבְרָא דְּרַכִּיךְ בָּךְ וּדְמְפַנַּק לַחֲדָא תַּבְאֵישׁ עֵינֵיהּ

רש"י

(נב) עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: (נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו לו ים על העיר ויהיה שם מציק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענוג. הוא הרך הוא הענוג לשון פינוק והתענג ומרך מוכיח עליהם שהיהם אחד אע"פי שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מיאוס יתתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני ורך הלבב מרוב רעבונות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם

באור

(נב) והצר. מענין מצור: עד רדת. רש"י פי' לשון רדוי וכבוש, והטעם עד אשר ירדו וישלוט בחומותיך הגבוהות וגו', וכן ת"א. וכבר כתבנו למעלה (כ' כ'). שיתכן יותר לומר שהוא משרש ירד. עד אשר ירדו מגבהם חומותיך הגבוהות והבצורות. וכן ת"י והמתרגם האשכנזי: אשר נתן, וכן פסוק כ"ב, זמן מורכב, יהיה עבר בעתיד (ווירד געגעבען האבען): (נג) פרי בטנך, במצור ובמצוק אשר יציק: (נד) הרך בך והענוג, הוא הרך והוא הענוג לשון פינוק, והתענג ומרך מוכיח עליהם שהיהם אחד, אף על פי שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מאוס יתתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך, הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו, ולא יתנו מבניה' השחוטים לבניהם הנותרים (רש"י). והנה שני הדרכים הללו קרובים בענין, ועל הרוב המפונק הוא רך הלב ורחמני. ינראה שביאורי התוארים הללו על הרגילות והתכונה בנפש לרדוף אחר תענוג והנאת החושי', ולכוס מכל מכאוב וכנע. והרגיל באחת משתי אלה הוא עלול גם אל השניי', כי המרגיל את עצמו בתענוגי בני אדם, לא יוכל לסבול שום צער ומכאוב, והכס מכל מכאוב גופני, נוטה אל העונג והדשן. יען אם כן נרדפות בענין. אלא שבונה הרכות על בחינת הפחד מן המכאוב, והעונג על הנטיה אל דשן החושים. ובאו שניהם להגדיל ההפלגה, אף הרך

אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ (נה) מִתֵּת ׀ לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר יֹאכֵל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ (נו) הָרַכָּה בְךָ וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ וּבְבִתָּהּ׃ (נז) וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת ׀ מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ (נח) אִם־לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת הַכְּתֻבִים

היצת חסר א'

ת"א הרכה גיטין נ"ו, ח': ובשליתה יבמות ק"ג, ח': אם לא מכות י"ב ב', וכ"ב ח'. תמורה ג', ג'. עקרים מ"ג, פל"ח:

תרגום אשכנזי

גען דיא קינדער, דיא ער איבריג געלאססען, מיסגינסטיג זיין; (נה) אונד קיינעם פאן איהנען פאן דעם פליישע זיינער קינדער, דאז ער פערצעהרען ווירד, געבען וואללען: וויל איהם זאנסט ניכטס איבריג בלייבט, אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דיך דער פיינד אין אללען טהארען בריגגען ווירד. (נו) דיא ווייכליכסטע אונד וואללוסטיגסטע פרויא, דיא אויס פערצערטלונג אונד ווייכליכקייט איהרע פוסזאהלען ניאמאלס אויף דיא ערדע צו זעטצען פערזוכט, ווירד געגען איהרען געליבטען עהעמאן, איהרען זאהן אונד איהרע טאכטער זא מיסגינסטיג זיין: (נז) דאס זיא איהרע נאכגעבורט, דיא איהר אויס דעם לייבע קאממט, אונד דיא קינדער, דיא זיא געבעהרט, אויס מאנגעל אן אללעם, היימליך אויפפרעססען ווירד: אין דער בעלאגערונג אונד ענגע, אין וועלכע דער פיינד דיך אין דיינען טהארען בריגגען ווירד. (נח) ווען דוא ניכט אללע ווארטע דיזער לעהרע, דיא אין דיזעם בוכע פערצייכנעט זינד, זארגפעלטיג בעאבאכטען ווירסט: דיזען פערהערר־

תרגום אונקלוס

בַּאֲחוּהִי וּבְאִתַּת קְיָמֵיהּ וּבִשְׁאָר בְּנוֹהִי דִּי יַשְׁאַר׃ (נה) מִלְּמִתַּן לְחַד מִנְּהוֹן מִבְּשַׂר בְּנוֹהִי דִּי יֵיכוּל מִדְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ כּוֹלָּא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ שַׂנְאָךְ בְּכָל קִרְוָךְ׃ (נו) דְּרַכִּיכָא בָךְ וּדְמְפַנְּקָא דִּי לָא נְסִיאַת פַּרְסַת רִגְלַהּ לְאַחָתָא עַל אַרְעָא מֵאִתְפַּנָּקָא וּמֵרְכִיכוּ תִּבְאַשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃ (נז) וּבִזְעֵיר בְּנַהָא דְּיִפְּקוּן מִנַּהּ וּבִבְנַהָא דִּי תְּלִיד אֲרֵי תֵיכְלִינוּן בַּחֲסִירוּת כּוֹלָּא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ שַׂנְאָךְ בְּקִרְוָךְ׃ (נח) אִם לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא וּדְחִילָא הָדֵין יָת

רש"י

השמוטים לבניהם הנותרי': (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בנים הקטנים בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את

באור

והענוג לא ירחם על בניו ולא יקוץ מלאכול את בשרם. וה"א הלך עם בי"ת שאחריו ענינו היותר רך והיותר ענוג (זעהרצארטליך), כמו היפה בנשים. וכן מתורגם בל"א: (נה) מבלי השאיר לו, האויב: כל, מאומה מכל: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה, הגדולי' מתת להם, וגם בשליתה ובבניה אשר תלד תרע עינה. כי ונחסר כל, תאכלם בסתר, שלא יוודע, ותצטרך לתת מהם לאיש חיקה ולבנה ולבתה. כן הוא לפי הנחת הטעם: (נז) ובשליתה, הוא מקום הולד בשבתי בבטן אמו (הרמב"ע): (נח) ליראה, אם לא תשמור מוסך עצמו ואחר

בְּסֵפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד
וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
(נט) וְהִפְלָא יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ וְאֵת
מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת
וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ (ס) וְהֵשִׁיב בְּךָ
אֵת כָּל־מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ
מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ (סא) גַּם כָּל־חֳלִי
וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ׃ (סב) וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט

קמץ בז״ק

ת״א והפלא שבת קל״ט ב׳. יבמות כ״ג, ז׳. תמורה כ׳, ב׳: וחלים ע״ז נ״ה, א׳: גם כל חלי גיטין נ״ח, א׳:

ליכטען אונד פֿירכטבארען נאמען, דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו פֿירכטען; (נט) זאָ ווירד דער עוויגע דיר אונד דיינען נאכקאָממען אויסעראָרדענטליכע פּלאגען צושיקקען, שווערע אונד אנהאלטענדע פּלאגען, באָזע אונד אנהאלטענדע קראנקהייטען. (ס) אללע זייכען מצרים׳ס, פֿאָר וועלכען דוא דיך שייעעסט, ווירד ער דיר ווידער צוווענדען, דאס זיא דיר אנהאנגען. (סא) אויך אללע ארטען פֿאָן קראנקהייט אונד פּלאגע, דיא אין דעם בוכע דיזער לעהרע ניכט ערוועהנט וואָרדען, ווירד דער עוויגע איבער דיך קאָממען לאססען: ביז צו דיינער פֿאָלליגען פֿערטילגונג.
(סב) איינע גערינגע אנצאהל ווירד פֿאָן אייך איבריג בלייבען, דא איהר פֿאָרהין אן מענגע דען

תרגום אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ׃ (נט) וְיַפְרֵישׁ יְיָ יָת מְחָתָךְ וְיָת מְחַת בְּנָךְ מְחָן רַבְרְבָן וּמְהֵימְנָן וּמַכְתְּשִׁין בִּישִׁין וּמְהֵימְנִין׃ (ס) וְיָתֵיב בָּךְ יָת כָּל מַכְתְּשֵׁי מִצְרָאֵי דִּי דְחֵילְתָּא מִן קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ (סא) אַף כָּל מַרְעִין וְכָל מְחָן דִּי לָא כְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדָא יַיְתֵינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ (סב) וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵיר חֲלָף דִּי

רש״י

האחד מליהן לאשר אצלה מן הנשר: (נט) והפלא ה׳ את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגורת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואין מכות משונות הבאו׳ על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתוב והיה אם שמוע תשמע וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך [שמות כ׳] אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט

באור

עמו, והענין אם לא תשמור ליראה: (נט) והפלא, להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו. ורש״י באלו מענין הבדלה ואמר שיהיו מופלאות ומובדלות משאר מכות, וכן דעת המתרגם האשכנזי והענין אחד: ונאמנות, שלא יסורו, וכן ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כ״ב כ״ג). ויהי ידיו אמונה (שמות י״ז י״ב). (הראב״ע והרשב״ם), וכן הוא בתרגום אשכנזי: (ס) מדוה, יתכן שהוא שם כלל לכל מיני חליים ומכאובות: אשר יגרת מפניהם, מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם. תדע שכן כתוב והיה אם שמוע תשמע וגו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך (שם ט״ו כ׳), אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו (רש״י). ואמר מפניהם ודבקו על מדוה שהוא לשון יחיד, כי כן דרך המקרא וכן ועדותי זו אלמדם (הראב״ע): (סא) אשר לא כתוב, לשון זכר על החלי לפי שהוא בראש המאמר: יעלם, יעלה אותם עליך: (סב) הייתם, וכן שמעת ותיבת שם, זמן מורכב, יהיה עבר בעתיד, ונאלה רבים בפרשה זאת: כי לא שמעת, ונתחלה אמר ונשארתם והייתם, וכן דרך הכתוב לשנות ולהחליף היחיד לרבים ומרבים

תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב כי־לא שמעת בקול יהוה אלהיך: (סג) והיה כאשר־שש יהוה עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יהוה עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר־אתה בא־שמה לרשתה: (סד) והפיצך יהוה בכל־העמים מקצה הארץ ועד־קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא־ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן: (סה) ובגוים ההם לא תרגיע

ת"א והיה וכו' מגלה י', ב', עקרים מ"ג, פל"ג: ישיש סנהדרין ל"ט, ב': ובגוים מכות מ"ג וכ"ד א':

שטערנען איס הימעל גלייך ווארט: דארום, דאס דוא דער שטיממע דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס, ווירסט אונגעהאָרזאם געוועזען זיין. (סג) זאָ וויא זיך דער עוויגע צופאָר פרייעטע אייך גוטעס צו טהון, אונד אייך צו פערמעהרען: עבען זאָ ווירד ער זיך פרייען אייך צו גרונדע צו ריכטען אונד צו פערטילגען. איהר ווערדעט אויס דעם ערדרייכע, דאז דוא יעטצט איינצונעהמען הינציהסט, מיט דער וואורצעל הערויסגעריססען; (סד) אונד פאָן דעם עוויגען אונטער אללע פאָלקער, פאָן איינעם ענדע דער ערדע ביז צום אנדערן, פערשטרייעט ווערדען: אללוואָ דוא ווירסט פרעמדען געטטערן, פאָן האָלץ אונד שטיין, דיא דיר אונד דיינען פאָרפאָהרען אונבעקאננט זינד, דינען. (סה) דאצו ווירסט דוא

תרגום אונקלוס

הויתון ככוכבי שמיא לסגי ארי לא קבילתא למימרא דיי אלהך: (סג) ויהי כמא די חדי יי עליכון לאוטבא לכון ולאסגאה יתכון כן יחדי יי עליכון לאובדא יתכון ולשיצאה יתכון ותטלטלון מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה: (סד) ויבדרינך יי בכל עממיא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא די לא ידעת את ואבהתך אעא ואבנא: (סה) ובעממיא האינון לא תנוח ולא יהא מנח

רש"י

תחת וגו'. מועטין חלוף מרובין: (סג) כן ישיש ה'. את אויביכם עליכם להאביד וגו' [מגילה י']: ונסחתם. לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה' [משלי ט"ו]: (סד) ועבדתם שם אלהים אחרים. כתרגומו, לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"א: (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו וזאת המרגעה [ישעיה כ"ח]: לב רגז. לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך [שם י"ד] שמעו עמים ירגזון [שמות

באור

ליחיד במקום שידבקו שניהם, כמו כאן המדבר אל עם לפעמים ידבר בלשון יחיד. לפי שהוא עם אחד ולפעמים בלשון רבים. לפי שכל עם מקובץ מאישים רבים: (סג) כן ישיש, כי על דרך האמת כל מוסר ותוכחה הבא מן החכמה העליונה היא לתכלית טוב ומוסר אמתי, וה' הטוב ישמח בהיטיבו. ואולם (במגילה דף י'). שמו מלת ישיש פועל יוצא. ואמרו ישיש את אויביכם עליכם, וזהו דרך דרש. ואונקלוס והמתרגם האשכנזי תרגמו על פי פשוטו: ונסחתם. לשון עקירה, וכן בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ה) (רש"י): (סד) ועבדת שם אלהים אחרים, אונקלוס תרגם לעממיא פלחי טעוותא, והמתרגם אשכנזי לא נטה מפשוטו של מקרא: (סה) לא תרגיע, לא תנוח. כמו וזאת המרגעה (ישעיה כ"ח י"ב) (רש"י), וכן הוא בתרגום אשכנזי. ואף שאמר ולא יהיה מנוח לכף רגלך, יתכן שיכפל הענין במלות שונות, או יאמר לא תרגיע

וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ (סו) וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃ (סז) בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ (סח) וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר

קמץ בז"ק

ת"א והיו ברכות כ"ד ח'. מנחות ק"ג, ב': בבקר סוטה מט:

אונטער דיזען פֿאָלקערן זעלבסט קיינע בלייבענדע שטעטטע, אונד פֿיר דיינע פֿוסזאָהלען קיינען רוהע־פּלאַטץ פֿינדען; זאָנדערן דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד אויך דאָנעלבסט דיין הערץ אונרוהיג, דיינע אויגען פֿערשמאַכטענד, אונד דיינע זעעלע פֿאָללער קוממער זיין לאַססען. (סו) דיין לעבען ווירד דיר געגענאיבערשוועבען; דוא ווירסט נאַכט אונד טאַג אין פֿורכט זיין, אונד דיין לעבען ניאמאלס פֿיר זיכער האַלטען. (סז) דעם מאָרגענס ווירסט דוא זאָגען: אַך, ווערע עס דאָך שאָן אבענד! אונד דעם אבענדס: אַך, ווערע עס דאָך שאָן מאָרגענס! זאָ פֿאָללער פֿורכט ווירד דיין הערץ, אונד זאָ שרעקליך דער אנבליק זיין, דען דוא זעהר אויגען האבען ווירסט. (סח) מיט שיפֿפֿען פֿאָלל ווירד דער עוויגע דיך ווידער נאַך מצרים פֿיהרען לאַססען, אויף דעם יועגע, דאַפֿאָן איך דיר פֿערשפּראָ־

תרגום אונקלוס

לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחֵיל וְחַשְׁכּוּת עַיְנִין וּמַפְחַת נְפָשׁ׃ (סו) וִיהוֹן חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקֳּבֵיל וּתְהֵי פָּחִיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ׃ (סז) בְּצַפְרָא תֵּימַר מַן יִתֵּן רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מַן יִתֵּן צַפְרָא מִתַּוְהוּת לִבָּךְ דִּי תְהֵי תָוֵהּ וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּי תְהֵי חָזֵי׃ (סח) וִיתִיבִנָּךְ יְיָ לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאָרְחָא דִּי אֲמָרִית

רש"י

ט"ו] מוסדות השמים ירגזו [שמואל ב' כ"ב]: וכליון עינים. מלפה לישועה ולא תבא: (סו) חייך תלואים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ודומיהו; דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק [מנחות כ"ד]: ולא תאמין בחייך. זה הסומך על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. ויהיה הערב של אמש [סוטה מ"ט]: ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית שהצרות מתחזקו' תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: (סח) באניות.

באור

על מנוחת הלב: לב רגז, לב חרד, כתרגומו דחיל. כמו שאול מתחת רגזה לך (ישע' י"ד ל"א): וכליון עינים. מלפה לישועה ולא תבא (רש"י): ודאבון נפש. הוא הלער הקבוע ודבוק בנפש, ואינו כלער שהוא על זמן מה ועובר מעט מעט, אלא שהוא יגדל וירבה תמיד: (סו) תלאים, באל"ף תחת ה"א השורש. והטעם כדבר התלוי באויר שאין לסמוך עליו, וכל ספק קרוי תלוי. והוסיף להפליג באמרו מנגד, שיהיה כדבר התלוי רחוק ממנו, מול עיניו. והוא רואה אותו, מושיט את ידו אליו ולא ידע אם ישיגו. וזהו ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך: ויומם, עיין פ' בשלח (שמות י"ג כ"א): (סז) מי יתן ערב, העתיד לבא, שכן דרך החולים (הרשב"ם), וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ובתלמוד אמרו מי יתן ערב של אמש, מי יתן בקר של שחרית (סוטה דף מ"ט), לפי שהצרות מתחזקות תמיד, וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: וממראה עיניך, באורתיו למעלה פסוק ל"ד: (סח) מצרים, כמו מצרימה: באניות, בספינות בשביה (רש"י): והתמכרתם, בלע"ז איפוונדרי"ן ווי"ס (נקרא ע"ט ווא"ס רעוואנדרע"ס וואו"ס. הכוונה שהיא פעולה חוזרת. ווערנוס רעניפראקוס. כי כן יבחם בנין התפעל על הרוב, ובל"א (איהר ווערדעט איך פערקויפען). ולא יתכן לפרש והתמכרתם, בלשון ונמכרתם ע"י מוכרים

אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס (סט) אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי

כט (א) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (ב) הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ

ת"א והתמכרתם מגלה י"א, א': ואין קונה ב"ב ס"ט, א': אלה וכו' ברכות ה', א'. סוטה ל"ז, כ':

תרגום אשכנזי

כען, דוא זאָללטעסט איהן ניאמאלס ווידער זעהען. דאזעלבסט ווערדעט איהר אייך אייערען פֿיינדען צו שקלאַפֿען אונד שקלאַפֿינ־נען פֿייל ביטען, עס ווירד אבער קיין קייפֿער דא זיין. (סט) דיזעס זינד דיא וואָרטע דעס בונדעס, דען דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען מיט דען קינ־דערן ישראלס, אים לאנדע מואב, צו שליסען: אויסער דעם בונדע, דען ער מיט איהנען געשלאָססען אם חרב.

כט (א) מ יה הילט איי־נע רעדע אן גאנץ ישראל, אונד שפראך צו איהנען: איהר האבט אל־לעס געזעהען, וואס דער עוויגע אין מצרים אן פרעה, זיינען בעדינטען, אונד זיינעם גאנצען לאנדע, פֿאָר אייערען אויגען אויס־געאיבט האט; (ב) דיא גראָסען פּערזוכינגען, דאָמאָן דוא אויגענצייגע ווארסט, יענע גראָסע ציי־

רש"י

בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קונה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם. בלע"ז איפורו ונדרי"ן וו"ב ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת"כ שנאמרו בסיני:

תרגום אונקלוס

לָךְ לָא תוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְעַבְדִּין וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי׃ (סט) אִלֵּין פִּתְגָּמֵי קְיָמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמוֹאָב בַּר מִן קְיָמָא דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּחוֹרֵב׃

כט (א) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדּוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ (ב) נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא

באור

אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה (רש"י). והכוונה אתם תבקשו למכור עצמכם ואין קונה, כי יגזרו עליכם הרג וכליון, וכן הוא בתרגום אשכנזי: (סט) דברי הברית, זאת הברית בתלות השם בערבות מואב: אשר כרת אתם בחרב, תוכחות שבפרשת אם בחקותי שכתוב בסופן ביד משה בהר סיני. הוא הר חורב (הרשב"ם), וכן פי' רש"י:

כט (א) ויקרא משה, אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגומר, כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא (רמב"ן), וטעם ויקרא הוא לעורר אזנם על דבריו: אתם ראיתם, לשון הראב"ע ואחרי כן ואולך אתכם, ואחר כך ויצא עוג, כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים, והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו. ואלה הבנים ראו כי השם עוזרם והכו שני המלכים: (ב) המסות הגדולות, שניסה

עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם: (ג) וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה: (ד) וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ: (ה) לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: מפטיר (ו) וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה

ת"א ולא נתן ע"ז ה', ב' ואולך שם שם:

כען אונד וואונדערווערקע. (ג) אבער ביז אויף דען הייטיגען טאגע האבט איהר, דורך גאָטטליכעס פֿערהענגניס, קיין הערץ געצייגט, דאז פֿערשטענדיג ווערע: קיינע אויגען, וועלכע זעהען, קיינע אָהרען, וועלכע האָרען. (ד) איך האבע אייך נונמעהר פֿירציג יאהרע אין דער וויסטע הערומגעפֿיהרט; דיא קליידער זינד אייך אינדעססען ניכט פֿאָם לייבע געפֿאללען, אונד דיא שוהע ניכט פֿאָן דען פֿיסען. (ה) בראד האבט איהר ניכט גענעססען, אויך קיינען וויין אָדער אנדערעס שטארקעס געטרענקע געטרונקען. אויס דיזען אומשטענדען זאָללט איהר ערקעננען, דאס איך דער עוויגע, אייער גאָטט, זייא. (ו) אלס איהר אין דיזער געגענד אנקאמט, צאָג סיחון, קאָניג צו חשבון, אונד עוג, קאָניג

תרגום אונקלוס

וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִינוּן: (ג) וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִידַע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין: (ד) וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָאנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רִגְלָךְ: (ה) לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתֵיתוּן בְּדִיל דְּתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: (ו) וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג

רש"י

כח (ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב בפ' וילך ויתנה אל הכהנים בני לוי [דברים ל"א] באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה [ע"ז ה'] ולפיכך לא הפקיד

באור

בם פרעה וכל עבדיו, או שניסה אתכם כמו מעמד הר סיני, והוליכה במדבר מ' שנים שנאמר לבעבור נסות אתכם (שמות כ' י"ט): (ג) ולא נתן ה', הטעם כי מאתו העלילה הראשונה (הראב"ע), ועל דרך זה תרגם המתרגם האשכנזי. ואולם יתכן לפרשו על דרך תימה, אחרי אשר ראיתם את כל אשר עשה ה' וכל המסות האותות והמופתים הגדולים והנוראים הגם לא נתן לכם ה' עד עתה עינים לראות ולב לדעת ולהתבונן ואזנים לשמוע בקול דברו: לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים, ולא הזכירו האותות שראו (הראב"ע): (ה) לחם לא אכלתם, לדעת הראב"ע לא אכלו לחם כלל במדבר. ולדעת הרמב"ן יוכל להיות שאכלו לחם אלא שעיקר מחיתם היה במן: למען תדעו כי אני ה'. הטעם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה': (ו) ותבאו אל המקום הזה, כאשר באתם אל המקום הזה נעשו לכם אותות

וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃ (ז) וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ (ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ פ

(ט) אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ (י) טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃

ת"א ושמרתם סוטה סס. סנהדרין ל"ט, ב'. ע"ז י"ט, ב': למען
נקדה סער נ"ח: מחטב יבמות ע"ט, א':

תרגום אשכנזי

צו בשן, ווידער אונס צו פֿעלדע; אללײן וויר שלוגען זיא, (ז) נאהמען איהר לאנד איין, אונד גאבען עס דען שטעממען ראובן אונד גד, וויא אויך דעם האלבען שטאממע מנשה צום ערבגוטע. (ח) בעאָבאכטעט אלזא דיא וואָרטע דיעזעס בונדעס אונד טהוט דארנאך: זאָ ווערדעט איהר גליק האבען, אין אללעם, וואס איהר פֿאָרנעהמעט. (ט) איהר שטעהעט יעטצט אללע פֿאָר דעם עוויגען, אייערם גאָטטע: שטאממהייפּטער דער געשלעכטער, עלטעסטע אונד אמטלייטע, אויך יעדער געמיינע אין ישראל; (י) אייערע קינדער, ווייבער, אונד דער פֿרעמדע, דער אים לאגער ביא אייך איזט, פֿאָן האלצהויער ביז וואססערשעפּֿער: (יא) דאס דוא דורך דיא שטיקקע דעס בינדניססעס געהסט, (דען בונד אנגעהמעסט),

רש"י

עליכם המקו' עד היום הזה אבל מכאן ואילך יפקיד ולפיכך ושמרת' את דברי הברי' הזאת וגו': (ט) אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניס' בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכ' לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחוטב עציך. מלמד שבאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים

תרגום אונקלוס

מַלְכָּא דְמַתְנַן לְקַדָּמוּתָנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמְחֵינַנּוּן׃ (ז) וּכְבַשְׁנָא יַת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ (ח) וְתִטְּרוּן יַת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יַתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יַת כָּל דִּי תַעְבְּדוּן׃ (ט) אַתּוּן קַיְּמִין יוֹמָא דֵין כּוּלְכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃ (י) טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיוֹרָךְ

באור

כי וילא סיחון וגו' זהו פשוטו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ז) לראובני. תחסר מלת שבט ומובן מעצמו: (ח) למען תשכילו, כמו תצליחו, והוא פעל יוצא לבני פעולים והעד אשר תעשון, כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל (שמואל א' י"ח י"ד) (הראב"ע), וכן תרגם אונקלוס והמתרגם האשכנזי. ויתכן גם לפרשו כפשוטו, שתשכילו מעתה והלאה ותתבוננו את כל אשר תעשו, ולא תהיו עוד נמהרי לב ונתונים אל הילד כעבדים לאדוניהם: תעשון, הנו"ן נוסף: (ט) אתם נצבים היום כלכם, כדכתיב לעיל ויקרא משה אל כל ישראל, ואמר להם שנכנסו היום לפני הקב"ה ביום מותו, כדי להעבירם בבריתו ובאלתו, כי בברית הראשונה של מתן תורה לא היו בה אלות וקללות, והוסיפם עתה מיראתו פן נפתה לב קצתם לשקוצי ע"א, כמו שיאמר כי אתם ידעתם וגו': ראשיכם שבטיכם, ראשיכם לשבטיכם כ"פ רש"י, ורא"ע כתב שהוא כמו המלכה שבא אמו והגבורה עורד הנביא, וכן הוא ראשיכם ראשי שבטיכם. ודעת הרמב"ן

(יא) לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני (יב) לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (יג) וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃ (יד) כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ

ת"א ולא אתכם וכו' נדרים ס"ה, ח'. שבועות ל"ט, ח'. כי את וכו' שבת קמ"ו, ח'. שבועות ספ:

תרגום אונקלוס

דִּי בְגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ׃ (יא) לְאַעֲלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּייָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ גְּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין׃ (יב) בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא דִי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דִי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ (יג) וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדֵין וְיָת מוֹמָתָא הָדָא׃ (יד) אֲרֵי יָת מַן דִּי אִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא

תרגום אשכנזי

אונד דען פֿערארדיגונגס־פֿלוך, (אים איבערטרעטונגספֿאללע) איבערנעהמעסט, מיט וועלכעם דער עוויגע דיך היינטע פֿערפֿליכטעט; (יב) אום דיך הירמיט צו זיינעם פֿאלקע אנצונעהמען, אונד דיין גאטט צו זיין: וויא ער דיר פֿערהייסען, אונד דיינען פֿאָרפֿאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב, צוגעשווארען האט. (יג) ניכט מיט אייך אלליין, שליסע איך דיעזען בונד אונד דיעזען פֿערארדיגונגספֿלוך פֿעסט; (יד) זאָנדערן מיט דעם, וועלכער היר פֿאָר דעם עוויגען, אונזערעם

רש"י

ויעשו גם המה בערמה [יהושע ט'] ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים [תנחומא]: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן נפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם [דברים ד']: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו [ירמיה ל"ד]: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח כדי לקיים אתכם לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו לפי שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של מקרא. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ מארבעים ותשע שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין

באור

ז"ל שהוא כלל ואחריו פרט. הכלל ראשיכם וכל שבטיכם, והפרט זקניכם ושוטריכם שהם הראשים, וכל איש ישראל הם השבטים שזכר. והוסיף לפרוט הטף והנשים וגו': (יא) לעברך, הם הפועל, והכ"ף אינו כנוי הפעול, כי אם כנוי הפועל אשר אליו תיוחס פעולת ההעברה, ענינו הנך להיותך עובר, ולא יתכן לפרשו להעבירך, אלא כמו לעשותכם אותם (לעיל ד' י"ד): בברית, דרך העברה כך הי' כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומכאן, ועוברין בנתים, כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד י"ח). והנה אלת עבר עם בי"ת הוא עשיית הברית, ובלא בי"ת הוא הפרת הברית, וכבר זכרנו זה בפ' וירא (בראשית ע"ו י): (יב) למען הקים אותך היום לו לעם, הברית הזה הוא שיקים ה' אותך לעם סגולתו, כדי שיהיה הוא לך לאלהים, ובהיות התנאים כנגד כל כך נריך שתהיה קבלתו בתכלית השלמות. (רע"ס: (יד) ישנו, נו"ן נוסף: ואת אשר איננו פה, והם הדורות הבאים, וכבר נריך

פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי (טו) כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ (טז) וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ (יז) פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי

ת"א עברנו עקרים מ"ד, סי"ג: ותראו ע"ז נ"ג, ח':

גאָטטע, מיט אונס צוגע־גען איזט; אונד אויך מיט דעמיעניגען, דער היר ניכט צוגעגען איזט. (טו) איהר ערינערט אייך נאָך, וויא וויר אונס אין מצרים אויפ־געהאלטען האבען, אונד הערנאך צווישען פֿערשי־דענען פֿאָלקערן געריזט זינד, דיא איהר אנגע־טראָפֿפֿען. (טז) איהר האבט איהרע גרייעל, אונד דיא אבשייליכע גאָטצענ־בילדער פֿאָן האָלץ, שטיין, זילבער אונד גאָלד, דיא זיא האטטען, געזעהען. (יז) זאָללטע עטווא איין מאן אָדער וויב, געשלעכט אָדער שטאַט, אונטער אייך זיין, דעססען הערץ זיך שאָן יעטצט פֿאָן דעם עוויגען, אונזערם גאָטט, אבגע־וואנדט האבע, דען גאָטטערן דיזער פֿאָלקער נאכצוואנדעלן אונד איהנען צו דינען! זאָללטע איינע ווארצעל אונטער אייך זיין, דיא זאָ גיפֿטיגעס אונד ביטטערעס קרויט הער־

תרגום אונקלוס

קָיְמִין יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְיָת מַן דִּי לֵיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין׃ (טו) אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּי יְתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיָת דִּי עֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן׃ (טז) וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן׃ (יז) דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִּי לִבֵּיהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִדַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא

רש"י

מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם [שמואל א' י"ב] כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו' לפי שראית' האומו' ע"א ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריה': (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסי' כשקצים: גלוליהם. שמוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין הגוי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית:

באור

שתודיעם שמתנת הארץ ויתר הטובות אשר הועתקו על ידכם עליהם, לא היו כי אם על תנאי קיום הברית, ובאותו התנאי בעצמו התנחלתם אותם לבניכם אחריכם: (טו) כי אתם ידעתם וגו', לפי שראיתם האומות עובדי אלילים, שמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) שקוציהם, על שם שהם מאוסים כשקצים: גלליהם, שמוסרחין ומאוסין כגלל: (יז) ראש ולענה, עשבים מרים או ממיתים. ושמם כן בל"הק, והטעם שרש מצמיח ומגדל מרורות, כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם. ואונקלוס תרגמו על ההרהור ומחשבת הלב, כי הוא נסתר וסופו להגלות, ע"י הדעות היוצאות ממנו, כמו השרש שמוציא פרחים רעים. וסמים ממיתים:

הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה: (יח) וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה: (יט) לֹא־יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ

תולדות אהרן למען ספות סנהדרין ע"ו ב': לא יאבה שם שם:

פֿאַרברעכטע ! (יח) איין מענש, דער, ווען ער דיזען פֿעראיידיגונגספֿלוך הארט, זיך זעלבסט אים הערצען זעגנעט אונד שפּריכט: מיר ווירד עס וואָהל זיין, ווען איך דעם דינקעל מיינעם הערצענס נאכוואנדלע, אונד דיא פֿאללערייא אויף דען דורשט הייפֿע! (דיא נאַטירליכען בעגירדען מיט איבערמיטהיגען פֿערמעהרע). (יט) איינעם זאָלכען ווירד דער עוויגע נימעמערמעהר פֿערגעבען וואָללען: פֿילמעהר ווירד דער צאָרן דעם עוויגען אונד זיין איי־

תרגום אונקלוס

הָאִינוּן דִּלְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֶטְאִין אוֹ זְדוֹן: (יח) וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵיהּ יָת פִּתְגָמֵי מוֹמָתָא הָדָא וִיחַשֵּׁב בְּלִבֵּיהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֲטָאֵי שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא: (יט) לָא יֵיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ אֲרֵי בְּכֵן יִתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ וְחֶמְתֵיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל

רש"י

שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בנדי"רא שו"יא בלע"ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב [במדבר כ"ד] כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדונותא שיוסיף לו אני השגגות על הזדונות: רוה. שוגג. שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן אף ה'. ע"י

באור

(יח) והתברך בלבבו, לשון ברכה, יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו, לאמר לא יבואוני קללות הללו, אך שלום יהיה לי, והתברך בנדיר"א שוי"א בלע"ז, ובל"א (ווירד זיך זעגנען), כמו והתגלח והתפלל (רש"י). כי הוראת בנין התפעל על הרוב פעולה חוזרת (ווערבום רעציפראקום): בשרירות לבי אלך, במראות לבי, כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד י"ז), כלומר מה שלבו רואה לעשות (רש"י). והרמב"ן פי' התאוה הנולדת ומתחזקת בלב תקרא שרירות כלשון חכמים שריר וקים, וכן בשרירי בטנו (איוב מ' ט"ז): למען ספות הרוה את הצמאה, רוה וצמאה הם שמות המקרה, או התוארים המופשטים, שדרכם לבא על משקל נקיבה, כמו שזכרנו פעמים רבות. והנה הרוה כנוי לתאות המותרות ולחטא מתוך שובע, כענין וישמן ישרון ויבעט (לקמן ל"ב ט"ו), והצמאה כנוי לתאות הדברים הנצרכים. כמו החוטא לתאבון. ומלת ספות לשון תוספה כמו ספות חטאת. והוא מקור סמוך, ואין למען במקום הזה נתינת טעם, בשרירות לבי אלך, בעבור שאספה, אבל הוא כמו לספות, ויאמר הכתוב כי בעבור זה יהיה כך, כי בכל סבה עם עלול יאמר למען בין שיעשה אדם הגורם לרצותו בעלול, כמו למען אשר ייטב לך, בין שיהיה שלא מדעתו, כמו למען למוג לב (יחזקאל כ"א כ'), למען יכרת (הושע ח' ד'). והשעור הכתוב אם ילך אחרי שרירות הלב ומראית העין, ולא יתן מחסום לתאות הדברים שיש בהם צורך ותועלת, סופו שיוסיף עליהם תאות הדברים שאין צורך ותועלת בהם. כי אם זדון היצר וגאון השובע: (יט) יעשן אף, על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כ"ב ט'), ואע"פ שאין זו לפני המקום, הכתוב משמיע את

בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה
הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה
אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ (כ) וְהִבְדִּילוֹ
יְהוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ (כא) וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן
בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי
אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־
מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ
אֲשֶׁר־חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ (כב) גָּפְרִית
וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע
וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב
כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבֹיִים
אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃

יצבוים קרי

תרגום אשכנזי

פֿער איבער איינען זאל־
כען כאן רויכען; אללע
פֿערפֿלוכונג, דיא אין די־
זעם בוכע שטעהט, ווירד
זיך אויף איהן לעגען, אונד
דער עווגע ווירד זיינען
נאמען אונטער דעם הימ־
מעל אויסטילגען. (כ) איהן
ווירד ער אויס אללען גע־
שלעכטערן ישראלס צום
אונגליק אויסזאנדערן: נאך
איננהאלט אללער פֿעראיי־
ניגונגספֿלוכע, דיא אין
דיזעם בוכע דער לעהרע
פֿערצייכנעט זינד. (כא) אין
דער שפּעטעסטען צו־
קונפֿט: ווען דיא קינדער,
נאך אייך לעבען ווערדען,
אונד דער אויסלענדער,
דער אויס ענטפֿערנטעס
לאנדע קאממט, דיא
פּלאגען דיזעס לאנדעס
אונד דיא זייכען וואהר־
נעהמען, מיט ועלכען דער
עוויגע זאלכעס בעלאדען
האט; (כב) דער ערדבאָ־
דען; דער דורך־דען בראנד
וויא אין שוועפֿעל אונד
זאלץ פֿערוואנדעלט איזט, ניכט בעזעעט ווערדען קאן, ניכטס הערפֿארברינגט, אויך ניכט
איינמאל אונקרויט אויפֿשיסען לעסט: אונד דעם סדום, עמורה, אדמה אונד צבוים גלייכט,

תרגום אונקלוס

לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי יְיָ יָת שְׁמֵיהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא׃
(כ) וְיַפְרְשִׁינֵיהּ יְיָ לְבִישָׁא מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל לְוָטֵי
קְיָמָא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא הָדֵין׃ (כא) וְיֵימַר דָּרָא בָתְרָאָה
בְּנֵיכוֹן דִּי יְקוּמוּן מִבָּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דְּיֵיתֵי מֵאֲרַע רְחִיקָא
וְיֶחֱזוּן יָת מַחְתָא דְאַרְעָא הַהִיא וְיָת מַרְעֲהָא דִּי אַמְרַע יְיָ בַּהּ׃
(כב) גֻּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִידָא כָל אַרְעַהּ לָא תִזְדְּרַע וְלָא תַצְמַח
וְלָא יִסַּק בַּהּ כָּל עִסְבָּא כְּמַהְפֶּכְתָּא דִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה אַדְמָה

רש"י

כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן עלה עשן באפו [שמואל ב' כ"ב] ואע"פי שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חמה אנפרנמי"נט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המד': (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר גם כל חלי וכל מכה וגו' בספר התור' הזאת [דברים כ"ח] הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר

באור

באוזן כדרך שהיא רגילה, ויכול' לשמוע. כפי דרך ארץ (רש"י): וקנאתו. לשון חמה אנפרנמינ"ט, ובל"א (אייפֿער), אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה (רש"י): (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת (דברים כ"ה כ"ח), הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר הוסב אל הספר. וע"י פסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות, כי הקללות העשויה נתונה תחת בספר. והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכן אמר

(כג) וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ (כד) וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (כה) וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ (כו) וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ (כז) וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה

תולדות אהרן ואמרו על ספ ספ: ויתשם וכו' ספ ק"י, ג':

דיא דער עוויגע אים צאָרן אונד גריממע אומגע־קעהרט האט; (כג) זאָ ווערדען אללע פֿאלקער פֿראגען: ווארום האט דער עוויגע דיזעם לאנדע אלזא געטהאן? וואָהער דיזער גראָסע, גרימויגע צאָרן? (כד) אונד מאן ווירד אנט־וואָרטען: וויל זיא דען בונד פֿערליסען, דען דער עוויגע, דער גאָטט איהרער פֿאָרפֿאַהרע׳ מיט איה־נען געשלאָססען, אלס ער זיא אויס דעם לאנדע מצרים פֿיהרטע; (כה) היג־גינגען, דינטען אנדערען געטטערן, אונד בעטעטען זיא א: געטטער, דיא זיא ניכט קאננטען, דיא ער איהנען אויך ניכט בע־שידען האט. (כו) דארום איזט דער צאָרן דעם עווי־גען איבער דיזעם לאנד זאָ ענטבראננט, דאס ער אללע פֿליכע אויף דאסזעלבע קאָממען ליס, דיא אין דיזעם בוכע געשרי־בען שטעהען. (כז) דארום שטיס זיא דער עוויגע אויס איהרעם לאנדע מיט צאָרן, גרים אונד גראָסער אונגנאדע, אונד ווארף זיא אין איין אנדערעס לאנד, וויא יעטצט געשעהען

תרגום אונקלוס

וּצְבוֹיִים דִּי הֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וּבְחֶמְתֵּיהּ׃ (כג) וְיֵימְרוּן כָּל עַמְמַיָּא עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָה תְּקוֹף רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין׃ (כד) וְיֵימְרוּן עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְהוֹן דִּי גְזַר עִמְּהוֹן בְּאַפָּקוּתֵיהּ יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ (כה) וַאֲזַלוּ וּפְלַחוּ לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּי לָא יְדַעוּנוּן וְלָא אוֹטִיבָא לְהוֹן׃ (כו) וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ (כז) וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בְּרְגַז וּבְחֶמְתָא וּבִתְקוֹף רָב וְאַגְלִינוּן לַאֲרַע אוֹחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃

רש"י

ופ"י פסוק הטעמים ה' נחלקין לשתי לשונו' בפרשת הקללות הטפחה נתונה תחת בספר יהתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות: ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם: ואונקלוס תרגם לא אטיבו להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן הנני נותשם מעל אדמת' [ירמיה

באור

הזאת, וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה, לפיכך לשון זכר נופל אחריו, שהלשון נופל על הספר (רש"י): (כג) ואמרו כל הגוים, הוא הדור האחרון והנכרי האמורים למעלה, ונשנה בעבור שארכו הדברים, כמשפט הלשון: (כה) אשר לא ידעום, לא הכירו מפלאותם ויכלתם בשום פנים: ולא חלק להם, השם, שלא נתן אותם שרים על ישראל, כאשר שמם על האומות, כי אין שום גוי לו שר משרי מעלה מתקן ענייני האומה הנבחרת,

ובקצף גדול וישלכם אל־ארץ אחרת כיום הזה: (כח) הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד־עולם לעשות את־כל־דברי התורה הזאת: רביעי שני

ל (א) והיה כי־יבאו עליך כל־הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל־לבבך בכל־הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה: (ב) ושבת עד־יהוה אלהיך ושמעת בקלו ככל אשר־אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל־לבבך ובכל־נפשך: (ג) ושב יהוה אלהיך את־

ל' רבתי   י"א נקודות

ת"א הנסתרות וכו' סס ת"נ, ז': ושב וכו' מגלה כ"ט, א':

איזט. (כח) פערבארגענע דינגע זינד דעם עוויגען, אונזערם גאָטטע, פאָרבעהאלטען; וואס אבער אָפּפּענבאר ווירד, געהט אונס אונד אונזערע קינדער אן: דאס וויר נעהמליך טהון זאָללען אללע וואָרטע דיזער לעהרע.
ל (א) ווען נון קינפּטיג אללע דיזע דינגע איינטרעפּפּען, זעגען אונד פלוך, וויא איך זיא דיר פאָרגעלעגט האבע: דוא נימּמסט עס אונטער דען פאָלקערן, דאהין דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, פערשטאָסען האט, צו הערצען; (ב) בעקעהרסט דיך צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אונד געהאָרכסט זיינער שטיממע, וויא איך דיר הייטע געביטהע: דוא אונד דיינע קינדער, פאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעלע; (ג) זאָ ווירד דער עוויגע, דיין

תרגום אונקלוס

(כח) דמטמרן קדם יי אלהנא ודגלין לנא ולבננא עד עלמא למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא:
ל (א) ויהי ארי ייתון עלך כל פתגמיא האלין ברכן ולוטין די יהבית קדמך ותתיב ללבך בכל עממיא די אגלך יי אלהך לתמן: (ב) ותתוב לדחלתא דיי אלהך ותקביל למימריה ככל די אנא מפקד לך יומא דין את ובנך בכל לבך ובכל נפשך: (ג) ויתיב יי אלהך ית שבי גלותך וירחים עלך ויתוב

רש"י

י']: (כה) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש אח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו וא' לא נעשה דין בהם יענשו הרבים. נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה [סנהדרין מ"ג]:
ל (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן

באור

כענין שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה' וגו' (לעיל י"ט כ'): (כח) הנסתרות לה' אלהינו, מי שיעבוד ע"ז בסתר, משפטו ביד השם לבדו, כי לפניו נגלו כל תעלומות לב. ואין אדם יודע טמונותיו של חבירו. אבל אם היתה בגלוי חוב לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו. ואם לא נעשה בהם דין, יענשו הרבים על פשעי יחיד, כמו שאמר למעלה:
ל (ג) ושב, כמו והשיב, ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון הוא מענין השקטה והנחה

שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ (ד) אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ (ה) וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ (ו) וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי (ז) וְנָתַן

תולדות אהרן והביאך ערכין ל"ג, ג': אשר ירשו שם שם. נדה ת"ו, ג': ומל וכו' עקדה שער פ"ח, עקרים ח"ד, פכ"ח:

גאָטט, זיך אויך דיינער ערבארמען, אונד דיך אויס דער געפאנגענשאפט צוריק פיהרעי; אויס אללען פאלקערן, אונטער וועלכע דיך דער עוויגע, דיין גאָטט, צערשטרייעט האט, ווירד ער דיך ווידער פערזאממעלן. (ד) ווערעסט דוא ביז אן דאז ענדע דעס הימעלס פעשטאָסען: זאָ ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך פאָן דאהער זאממעלן אונד איינהאָלען; (ה) אין דאז לאנד צוריק ברינגען, דאז דיינע פאָרפאהרען בעזעססען האבען, דאס דוא עס ווידער בעזיטצעסט; אונד ווירד דיך גליקליכער אונד צאהלרייכער מאכען, אלס דיינע פאָרפאהרען געוועזען. (ו) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד אויך דיין אונד דיינער נאכקאָממען הערץ בעשניידען: (דיא אויסשווייפענדען בעגירדען אונד נייגונגען דעס הערצענס, וויא איינען ווילדען אויסוואוכס, אויסראָטטען). דאס דוא דען עוויגען, דיינען גאָטט, פאָן גאנצעם הערצען אונד גאנצער זעעלע ליבעסט, אום דיינער ערהאלטונג ווילען. (ז) אללע דיזע פערפלוכונגען אבער ווירד דער עוויגע, דיין גאָטט, אויף

תרגום אונקלוס

וִיכַנְשִׁינָךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ (ד) אִם יְהוֹן גָּלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִינָךְ׃ (ה) וְיָעֵלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּי יְרִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגֵּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ (ו) וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ׃ (ז) וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ

רש"י

כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו

באור

הטעם שישקיט הגלות ויניח להם מצרתם. וזה לא יתכן זולת שישיבם אל מקומם, כי הגולה מארצו לא ישקוט, אף אם יהיה שם בתענוגים גדולים: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ה) והיטבך והרבך מאבותיך. הדבר מבואר שכל היעודים הללו לא נתקיימו לא היו ולא נבראו עד היום הזה, כי בימי בית שני לא היתה הגאולה שלימה כידוע, אבל כל הפרשה הזאת הבטח' לעתיד במהרה בימינו. כמ"ש הרמב"ן ז"ל, (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, כל דבר יתר היוצא מן השעור הראוי אל התכלית וראוי להסירו ולהשליכו יקרא ערלה. והסרתו יקרא מילה. והנה ערלת הלב כנוי למחשבות הבלי שוא. ותשוקות דברי מותר. המתעים את השכל ומונעים אותו מדעת טוב ורע, והסרתם תקרא מילת הלב. אמר כאשר תשתדל לשוב אל ה' אלהיך. גם הוא יעזור אותך ויכונן את לבבך אל אהבתו, באופן שתכיר טובו וחסדו ואז תאהבהו בהכרח, וזה יעשה למען יהיו לך חיי עד. והענין כמו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו, כי כאשר יוסיף האדם

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ (ח) וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ (ט) וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ (י) כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי (יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ

תולדות אהרן לא נפלאת עקדה תנוח שער. עקרים מ"ד, פרק כ"ט:

דיינע פֿיינדע אונד האססערלעגען, דיאדיך פֿערפֿאָלגט האבען. (ח) דוא ווירסט אלסדאַנן פֿאָרטפֿאהרען, דער שטיממע דעס עוויגען צו געהאָרכען, אונד אללע זיינע געבאָטהע צו האלטען, דיא איך דיר הייטע געביטהע. (ט) אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד דיר אין אללען דיינען פֿאָרהאבען, אין פֿרוכט דיינעס לייבעס, דיינעס פֿיעהעס אונד דיינעס ערדרייכס, אים גוטען איינען פֿאָרצוג געבען; דען ער ווירד זיך וויעדער פֿרייען דיר וואָהל צו טהון, זאָ וויא ער זיך איבער דיינע פֿאָרפֿאהרען געפֿרייעט האט: (י) ווען דוא נעהמליך דער שטיממע דעם עוויגען, דיינעם גאָטטעס, געהאָרזאם זיין; אונד זיינע געבאָטהע אונד געזעטצע, דיא אין דיזעם בוכע דער לעהרע פֿערצייכנעט זינד, בעאָבאכטען; אונד דיך פֿאָן גאנצעם הערצען אונד מיט גאנצער זעעלע צו דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, בעקעהרען ווירסט. (יא) דען דיזעס געבאָטה, דאז איך דיר יעטצט געבע, איזט דיר ניכט פֿערבאָר־

רש"י

לאחד אחד בני ישראל [ישעיה כ"ז]. ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות מואב [ירמיה מ"ח]: (יא) לא נפלאת היא ממך לא מכוס' היא ממך כמו שנא' כי יפלא [דברי' י"ז] ארי יתכסי ותרד פלאי' [איכה א'] ותרד במטמוניו' מכוס' רבותה

תרגום אונקלוס

וְעַל סַנְאָךְ דִי רַדְפוּנָךְ׃ (ח) וְאַתְּ תְתוּב וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתַעְבֵּיד יָת כָּל פִּקּוּדוֹהִי דִי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ (ט) וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלָדָא דִמְעָךְ וּבִוְלָדָא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵי עֲלָךְ לְטָב כְּמָא דִי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ׃ (י) אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ (יא) אֲרֵי תַפְקֶדְתָּא הָדָא דִי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא

באור

לפקוד על דלתי החכמה ולהשתדל בעשות הטוב, כן יטהר לבו מכל סיג, וכן יוסף לו אומץ נגד תעתועי' היצר, וכל המשתדל לאהוב את השם סופו שיאהבנו: (ט) והותירך, יתן לך יתרון על כל העמים: (יא) נפלאת, מופרשת ומובדלת ממך, שלא תוכל לעשותה: (יב) לא

וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ (יב) לֹא בַשָּׁמַיִם
הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ הַשָּׁמַיְמָה
וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃
(יג) וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי
יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ
וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ (יד) כִּי־
קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ
וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי רביעי
(טו) רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־
הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־
הָרָע׃ (טז) אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת

תולדות אהרן לא בשמים עירובין נ״ה, א׳. ב״מ נ״ט, ב׳. כי קרוב ערובין נ״ד, א׳. את החיים עקדה שער ז׳, ושער קח״י:

גען, איך ניכט פֿערנע. (יב) עס איזט ניכט אים הימעל; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט. ווער שטייגט פֿיר אונס אין דען הימעל היניף, אום עס הערונטער צו האָלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? זאָ וואָללען וויר עס האַלטען; (יג) עס איזט אויך ניכט יענזייט דעם מעערס; דאס דוא עטווא זאגען מאכטעסט: ווער רייזעט פֿיר אונס איבער דאז מעער, אום זאָלכעס הערייבער צו האָלען אונד אונס בעקאננט צו מאכען? יאָ וואָללען וויר עס האַלטען; (יד) זאנדערן דאז וואָרט איזט דיר גאנץ נאהע: זוא האָסט עס אים מונדע, אונד דען בעגריף דאַפֿאָן אים הערצען, וויא זאָלכעס צו בעאָבאכטען זייא. (טו) זיהע! איך לעגע דיר יעטצט לעבען אונד גליקזעליגקייט, טאָדט אונד אונגליקזעליגקייט פֿאָר; (טז) דען איך האבע דיר געבאָטהען: דען עוויגען, דיינען גאָטט, צו ליבען, אין זיינען וועגען צו וואנ־

תרגום אונקלוס

רְחִיקָא הִיא: (יב) לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנַּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: (יג) וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנַּנָא יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: (יד) אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּפוּמָּךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵהּ: (טו) חֲזֵי דִיהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טַבְתָא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּישְׁתָא: (טז) דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ

רש״י

כמו הבוס בטמון [איוב מ׳]: (יב) לא בשמים היא. שאילו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה [עירובין נ״ה]: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי

באור

בשמים היא, פירוש נפלאת, כי השמים הם מופלאים מבני האדם: (יג) מעבר לים, פירוש רחוקה: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה (הרלב״ע), והמעשה גרידא בלא לב הוא כגוף בלא נשמה. יאמר בכל עת ובכל מקום תפלה אף אם תהיה נדח בקצה השמים, תוכל לשוב אל ה׳ אלהיך ולעשות ככל אשר צוך. ר״ל תתודה בפה עונך ועון אבותיך, ותכונן את לבך לאהבה אותו ולדבקה בו כל הימים. והדברים האלו ברשותו ובחירתו של אדם הם נתונים, קרובים אליו מאוד: (טו) החיים. הידועים, והם המאושרים והנצחיים, כלל כל הברכות והטובות כלם: הטוב, הפרטי, כעושר ובריאות גוף וחכמה וכבוד ודומיהם, ומות ורע הפך: (טז) לאהבה את ה׳ וגו׳, עקר ותכלית לכל המצות כלם, ואם אין אהבת המקום אין כלום: ללכת בדרכיו,

בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (יז) וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃ מפטיר (יח) הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ (יט) הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים

ת"א ואם יפנה סוכה מ"ז, ג': החיים וכו' עקרים מ"ח, פ"ט:

תרגום אשכנזי

דעלן, אונד זיינע געבאָטהע, געזעטצע אונד רעכטע צו האלטען: אין וועלכעם פֿאללע דוא דיין לעבען ערהאלטען, אונד צונעהמען וויִרסט; אונד דער עוויגע, דיין גאָטט, דיך אין דעם לאנדע, דאהין דוא געהסט, עס אייצונעהמען, זעגנען ווירד. (יז) וועןן זיך אבער דיין הערץ אבוועדען אונד אונגעהאָרזאם זיין ווירד, וועןן דוא איך אבוועגע געראטהעסט, אנדרע גאָטטער אנבעטהעסט, אונד איהנען גאָטטעסדיהנסטליכע עהרע ערצייגסט; (יח) זאָ פֿערקינדיגע איך הירמיט, דאס איהר אומקאָממען, אונד ניכט לאנגע אין דעם לאנדע בלייבען ווערדעט, דאהין דוא איבער דען ירדן געהסט, אום זאָלכעס איינצונעהמען. (יט) הימעל אונד ערדע רופֿע איך הירמיט צו צייגען איבער אייך אן, דאס איך דיר לעבען אונד טאָדט פֿאָרגע־

תרגום אונקלוס

יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (יז) וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּיל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינוּן׃ (יח) חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (יט) אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא

רש"י

החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר

באור

כי האוהב מתאוה ומשתוקק להדבק עם הנאהב, הולך אחריו להיות קרוב לו, בכל מקום שהוא פונה, וכן יעשה כמעשהו למען הדמות לו בכל יכלתו. כן האוהב את השם ישתדל להדבק בו, ללכת בדרכיו כפי אשר הם ידועים לנו, והם דרכי החכמה והצדק והיושר והחסד והחנינה, ואהבת בני אדם, והצנע לכת עם ה' ועם בריותיו. והמעלה הנשגבה הזאת אשרי מי שזוכה אליה נקראה קרבת אלהים, אשר עליה אמר המשורר ואני קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג כ"ח), כי אין בטובה למעלה ממנה, ולה אנו מלפים ומיחלים לעוה"ב: וחקתיו, אף אם לא תדע למה נתנו, די לך לדעת שהם דרכי השם ב"ה: וחיית, זהו תשובת התנאי, אז תחיה: ורבית, בכל טוב: (יז) ואם יפנה לבבך, מעם ה' אלהיך, שלא ללכת בדרכיו: (יח) כי אבד תאבדון, פירוש המות והרע, כי יאבדו הם ובניהם וקניניהם: (יט) את השמים ואת הארץ, שהם קיימים לעולם, וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת, וכן אמר על האזן תהיה בנו לעדה: ובחרת בחיים, יש לך לבחור בחיים טובים ומאושרים, ופירש

וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃ (כ) לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ

לא (א) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה

ת"א לאהבה וכו' נדרים ס"ב, א': כי הוא חייך ברכות נ"ה, א'. שבת ס"ג, א'. פסחים מ"ט, ב'. קדושין מ', א': ויאמר וכו' ר"ה י"א, א'. סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א':

תרגום אשכנזי

לעגט האבע, זעגען אונד פלוך; וועהלע דאז לעבע, דאמיט דוא אונד דיינע נאכקאממען ערהאלטען ווערדעט. (כ) ליבע רען עוויגען, דיינען גאטט, געהארכע זיינער שטיממע, האלטע דיך אן איהן; דען היראויף בערוהט דיינע ערהאלטונג אונד דיין לאנגעס לעבען: דאס דוא אויף דעם ערדרייכע בלייבעסט, וועלכעס דער עוויגע, דיינען פארפאהרען אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען איהנען איינצו געבען.

לא (א) משה גינג היין, אונד הילט נאך פערנער פאלגענדע רעדע אן גאנץ ישראל; (ב) ער שפראך צו איהנען: איך בין

תרגום אונקלוס

יהבית קדמך כרבן ולוטין ותתרעי בחיי בדיל דתחי את ובנך: (כ) למרחם ית יי אלהך לקבלא למימריה ולאתקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך וארכות יומך למתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון:

לא (א) ואזל משה ומליל ית פתגמיא האלין עם כל ישראל: (ב) ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין

רש"י

וזרח השמש ובא השמש [קהלת א'] השתכלו בארץ שברא.ני לשמש אתכם שמא שנת' מדתה שמא זרעת' אותה ולא צמחה אי שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלי' שכר וא' חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי [תהלים ט"ז] הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

לא (ב) אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות [ר"ה י"א]: לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא

באור

כי החיים המאושרים הם לאהבה את ה', כמו שבארנו, ואין אושר והצלחה לנפש האדם זולת אהבת השם יתעלה: (כ) הוא חייך, לאהבה את השם, כי אהבה הוא מקור הפעל (דאז ליעבען), ויתכן לבא בלשון זכר, ואם יהיה שם המקרה (דיזן ליעבע), יבא בלשון נקבה:

לא (א) וילך משה, התעורר לזה, כמו וילך איש מבית לוי (שמות ב' א') וילך ויעבוד (לעיל י"ז י"ג). כתן אל לבו לנחם את ישראל על מיתתו: (ב) בן מאה ועשרים שנה, זקן ושבע ימים, ואין להתעצב על מיתתי: לא אוכל עוד לצאת ולבוא, יכול שתשש כחו, ת"ל לא כהתה עינו ולא נס לחה (לקמן ל"ד ז'), אלא מהו לא אוכל? אינו רשאי שנטלה ממנו הרשות ונתנה ליהושע, כן פירש"י ז"ל. ולפי דבריו מאמר וה' אמר אלי וגו' ענינו לפי זה' אמר אלי. ואין הפי' הזה נכון בעיני הרמב"ן ז"ל, ועל דעתו אמר משה לישראל דברים אשר לא כן,

אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ (ג) יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ שני (ד) וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ (ה) וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם

תרגום אשכנזי

נונמעהר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אונד קאן ניכט מעהר פֿאָר אייך אויס ־ אונד איינגעהען; (אייער אנפֿיהרער זיין); אויך האט דער עוויגע צו מיר געזאגט: דוא זאָללסט ניכט איבער דען ירדן געהען. (ג) דער עוויגע, דיין גאָטט, ווירד זעלבסט פֿאָר דיר הערציהען; ער ווירד דיזע פֿעֶלקער פֿאָר דיר הער פֿערטילגען, דאס דוא איהר לאנד אין בעזיטץ נעהמעסט; יהושע ווירד אייער אנפֿיהרער זיין, וויא דער עוויגע געשפראָכען האט. (ד) דער עוויגע ווירד איהנען (דיזען פֿעֶלקערן) טהון, וויא ער סיהון אונד עוג, דעןביידען קאָניגען פֿאָן אמרי, אונד איהרעם לאנדע געטהאן, דיא ער פֿערטילגט האט. (ה) זאָ ווירד דער עוויגע אויך דיזע נאציאָן פֿאָר אייך היגעבען,

תרגום אונקלוס

לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַיָי אֲמַר לִי לָא תִעְבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ (ג) יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִינוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ (ד) וְיַעְבֵּיד יְיָ לְהוֹן כְּמָא דִי עֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּי שֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ (ה) וְיִמְסְרִינוּן

רש"י

כס לחס [דברים ל"ד] אלא מהו לא אוכל אוני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: ד"א לצאת ולבא. **בדברי תורה** מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעייני החכמה: וה' אמר אלי.

באור

כדי לנהמס, וגם זה אינו מחוור. ויתכן שאין במשמעות לא כהתה עינו ולא נס ליחה, שנשאר על כל כחותיו כאשר היה בימי נעוריו, בלי שנוי כלל, כי אם שהיה זקן בריא משתמש בכל חושיו ובכחות נפשו בשלמות. ואולי בעם כל זה הרגיש בעצמו שאין לו עוד היכולת הגבורה והכח לשאת את משא העם טרחם וריבם, ולצאת ולבא לפניהם למלחמה, ולהנהיג האומה הזאת ושר צבא מלחמת ה', לא די לו שיהיה בריא משתמש בחושיו ובכחות נפשו כראוי. כי אם צריך שיהיה גבור חיל ורב פעלים. שוקד להשגיח בעניני האומה ולדעת צרכיה ולפקוד עליה מן הבקר עד הערב וגם בלילה לא ישכב לבו. כי יצטרך למחשבות רבות ותחבולות עמוקות לייסר הנהגותיה בעתות השלום, אף כי בצאתה על אויביה, לא ייעף ולא יגע מרוב ענין ועבודה קשה, ואין בזה תפארת לזקן, וכבר אמר החכם תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה. (משלי כ' כ"ט). וגדולה מזו אמרו רז"ל לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה, כוונתיהם על דעתי לא שנתעלמו ממנו דרכי התורה והחכמה. אלא שנתמעט בו הכח למסור את חכמתו לאחרים. ולהפיץ את מעיינות בינתו להוץ. ולזה דקדקו לומר מסירות ומעיינות החכמה, כי להורות לאחרים וללמדם חכמה ובינה צריך שקידה רבה והשתדלות דברי משא ומתן, ואין זה בכח ותולדות הזקן. וזהו לא אוכל עוד לצאת ולבא בדברי תורה, הכוונה להורות לכם את דרכי ה' וללחום מלחמת תורתו, כי זהו ענין לצאת ולבא: וה' אמר אלי, וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא. הנה ה' אמר אלי לא תעבור: (ג) ה' אלהיך הוא עובר לפניך וגו', אין לכם צורך בהנהגתי. כי ה' ישמיד הגוים לפניך. והוא צוה את יהושע שיעבור לפניך, כי כבר ראיתם מה שעשה השם לסיחון ולעוג: (ה) ועשיתם להם. לשבור מצבותם: (ו) לא

וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ (ו) חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי המישי (ז) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ (ח) וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ (ט) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־

ת"א כי אתה תבוא סנהדרין ח', א': ויכתוב גיטין ג"ט, ב':

אונד איהר ווערדעט מיט איהנען פֿערפֿאהרען נאך דעם געבאָטהע, דאז איך אייך געגעבען. (ו) זייד בעהערצט אונד טאפּפֿער! פֿירכטעט אייך ניכט, אונד לאסט איזרען מוטה ניכט זינקען פֿאָר איהנען! דען דער עוויגע, דיין גאָטט, ער זעלבסט ציהט מיט דיר; ער ווירד דיא האנד ניכט פֿאָן דיר אבציהען, אונד דיך ניכט פֿערלאססען. (ז) דעם יהושע ריף משה צו, אונד זאגטע איהם אין געגענווארט גאנץ ישראל'ס: זייא בעהערצט אונד טאפּפֿער! דען דוא ווירסט מיט דיזעם פֿאָלקע אין דאז לאנד קאָממען, דאז דער עוויגע איהרען עלטערן צוגעשוואָרען האט איהנען צו געבען, אונד דוא ווירסט זיא דאזעלבסט איינזעטצען. (ח) דער עוויגע זעלבסט איזט עס, דער פֿאָר דיר הערציהט; ער ווירד דיר בייאשטעהען, ווירד זיינע האנד ניכט פֿאָן דיר ציהען אונד דיך ניכט פֿערלאססען. פֿירכטע דיך ניכט, אונד זייא אונערשראָקקען! (ט) משה שריב דיזע גאנצע לעהרע אויף, איבערליפֿערטע זיא דען פרי־

תרגום אונקלוס

יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֵדְתָּא דִּי פַקֵּדִית יָתְכוֹן׃ (ו) תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ מְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִינָךְ וְלָא יְרַחֲקִינָךְ׃ (ז) וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵיהּ לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל תְּקִיף וֶאֱלַם אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִינַהּ יָתְהוֹן׃ (ח) וַיְיָ הוּא מְדַבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְסַעְדָּךְ לָא יִשְׁבְּקִינָךְ וְלָא יְרַחֲקִינָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתַּבַּר׃ (ט) וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרַיְתָא הָדָא וִיהַבַהּ

רש"י

זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבא את העם הזה. ארי את תיעול עם עמא הדין משה א"ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור [סנהדרין ח']: (ט) ויכתוב

באור

ירפך, לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו כ"כ רש"י ז"ל. וכוונת הרב ז"ל שלא תאמר לא ירפך, לא יעשה אותך רפה, שאין בזה חדוש, אבל כוונת הכתוב שלא ירף ממנו, ולא יתן לו רפיון לבלתי היות בעזרתו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה, את כמו עם, כתרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, כשנגמרה כלה נתנה

הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
רביעי (י) וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ (יא) בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ (יב) הַקְהֵל אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ (יג) וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ

ת"א מקץ ר"ה י"ב, ב'. סוטה מ"א, א': בבוא חגיגה ג', א'. סוטה שם: באזניהם חגיגה שם, ע"א ב': הקהל שם שם: למען שם שם:

תרגום אשכנזי

סטערן, דען זאָהנען לוי, דיא דעם עוויגען בונדעסלאדע טראגען, אונד אללען עלטעסטען פֿאָן ישראל; (י) אונד גאב איהנען דאביי פֿאָלגענדען בעפֿעהל: אם ענדע פֿאָן זיבען יאהרען, צור צייט דעם פֿרייאיאהרס, אם היטטענפֿעסט: (יא) ווען גאנץ ישראל קאָמט, פֿאָר דעם עוויגען, דיינעם גאָטטע, אן דעם אָרטע, דען ער ערוועהלען ווירד, צו ערשיינען; זאָללסט דוא דיזע לעהרע, אין בייזיין פֿאָן גאנץ ישראל, לויט פֿאָרלעזען. (יב) דאז גאנצע פֿאָלק מוסט דוא דאזעלבסט צוזאממען קאָממען לאססען: מעננער, וויבער אונד קינדער, נעבסט דעם פֿרעמדלינג, דער זיך אין דיינען טהאָרען אויפֿהעלט: דאמיט זיא הערען אונד לערנען פֿאָר דעם עוויגען, איירעם גאָטטע, עהרפֿורכט האבען, אונד אללע וואָרטע דיזער לעהרע אויף דאז געגויעסטע בעאָבאכטען; (יג) אונד דאמיט אויך דיא קינדער, דיא נאָך אונוויססענד זינד

רש"י

משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעי' נוהגת בה בקציר של שביעית היוצאי למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כו איתא במס' [סוטה מ"א] על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים.

תרגום אונקלוס

לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ (י) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בְּזִמַּן שַׁתָּא דִּשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא׃ (יא) בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת אוֹרַיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִינּוּן׃ (יב) כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיֵילְפוּן וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃ (יג) וּבְנֵיהוֹן דִּי לָא יָדְעִין יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן

באור

לבני שבטו, שהם מורי התורה: (י) מקץ שבע שנים, בשנה ראשונה של שמטה. שהיא השנה השמינית, ולמה קורא אותה שנת השמטה, שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית (רש"י): (יא) תקרא את התורה הזאת, המלך היה קורא מתחל' אלה הדברי' כדאיתא במסכת סוטה (דף מ"א), על בימה של עץ שהיו עושים בעזרה: (יב) למען ישמעו ולמען ילמדו, האנשים והנשים, כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה': (יג) ובניהם

יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ חמישי ששי

(יד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃

(טו) וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־

ת"א הן קרבו מ"ק כ"ח, א': וילך וכו' סוטה י"ג ב': ויאמר וכו' סנהדרין צ', ב': וקם שם שם, יומא נ"ג, ב':

הערען אונד לערנען פֿאָר דעם עוויגען, אייערעם גאָטטע, עהרפֿורכט האבען: זאָ לאנגע איהר אין דעם לאנדע לעבט, דאהין איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט, אום עס איינצונעהמען. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: נונמעהר איזט דיינע צייט העראנגעקאָממען, דאס דוא שטערבעסט. רופֿע דעם יהושע, אונד שטעללט אייך ביידע אין דאז שטיפֿטסצעלט, דאס איך איהם מיינע בעפֿעהלע ערטהיילע. משה אונד יהושע גינגען הין, אונד שטעללטען זיך אין דאז שטיפֿטסצעלט. (טו) דער עוויגע ערשין אים צעלטע אין איינער וואָלקענזיילע: דיא וואָלקענזיילע שטאנד אם איינגאנגע דער היטטע. (טז) אונד דער עוויגע שפראך צו משה: ווען דוא ביי דיינען פֿאָרפֿאהרען רוהען ווירסט, זא ווירד איינסט דיזעס פֿאָלק זיך איפֿלעהנען,, אונד דען נאָטטערן דער בארבארישען איינוואָהנער דעם לאנדעס, דאהין עס מיטטען אונטער זיא קאָממט, נאכבוהלען; עס ווירד מיך פֿערלאססען, אונד דען

תרגום אונקלוס

כָּל יוֹמַיָא דִּי אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃ (יד) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת קְרֵי יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתָּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְדִינֵיהּ וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתָּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (טו) וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃ (טז) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אַתְּ שְׁכִיב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טַעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן

רש"י

ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה באו לתת שכר למביאיהם [חגיגה ג']: (יד) ואצונו. ואזרזנו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ:

באור

אשר לא ידעו וגו'. הם הטף, כי ישמעו וישאלו והאבות ידגילו' ויחנכו אות', כי אין הטף יונקי שדים, אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך, וזהו טעם ולמדו ליראה כענין, כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רז"ל אמרו האנשים ללמוד, והנשים לשמוע, והטף למה בא? ליתן שכר למביאיהם (הרמב"ן): (יד) ואצונו, כמו שנאמר להלן ויצו את יהושע: (טז) וזנה, הונח על האשה הבוגדת בבעלה ונותנת את אהבתה לבלתי ראוי, והושאל על העוזב את השם ועובד האלילים: נכר הארץ, גויי הארץ (רש"י), כוונתו שאין נכר תואר לאלהים שאין השמוך תואר הנסמך, אבל יחסר המתואר, כאלו אמר אחרי אלהי עם נכר, שהוא עם הארץ, ונקרא נכר, שהוא נכרי לישראל (ושה בזה תלונת הרמב"ן ז"ל). ולשון נכר מתורגם בל"א (בוורבוור),

בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ (יז) וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ (יח) וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ (יט) וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה

ת"א וחרה חגיגה ה׳, א׳: הסתר שם שם. חולין קל"ט, ב׳: ועתה כתבו נדרים ל"ח, א׳. סנהדרין כ"א, ב׳. עקדה שער כ"ט:

תרגום אשכנזי

בונד ברעכען, דען איך מיט איהם געמאכט האבע. (יז) אלסדאן ווירד מיין צאָרן ווידער דאהעלבע ענטפלאממען; איך ווערדע זיא פערלאססען, אונד מיין אנטליץ פאָן איהנען אבווענדען, עס ווירד פאָן אנדערן פערצעהרט ווערדען; אונד ווען עס דאן פאָן פילען אונגליקספעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זאָ ווירד עס דעראיינסט צור ערקענטניס קאָממען, אונד שפרעכען: האבען מיך ניכט אללע דיזע אונגליקספעללע בעטראָפפען, וויל מיין גאָטט ניכט מעהר בייא מיר איזט? (יח) איך אבער ווערדע דעסזעלבען טאגעס מיין אנטליץ פאָר איהם פערבערגען, וועגען אללעס דעס באָזען, דאז עס געטהאן: דאס עס זיך נעמליך צו אנדערן גאָטטערן געוועגדעט האט. (יט) שרייבט אייך אלזאָ פאָלגענדען געזאנג אויף, לעהרט איהן דיא קינדער ישראל, דאז זיא זאָלכען אויסווענדיג לערנען, דאמיט מיר דיזער

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוּן יָת קְיָמִי דִּי גְזָרִית עִמְּהוֹן׃ (יז) וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲרַחֵיקִינּוּן וְאַסַּלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִיכַל וִיעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי אַרְעוּנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין׃ (יח) וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישְׁתָא דִּי עֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא׃ (יט) וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְּיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל

רש"י

(יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו:

באור

שגם הוא הנחתו הראשונה על אדם נכרי, והושאל על רוע המזג והמדות האנושיות: בקרבו, שב על נכר, בקרב העם הנכר: (יז) והסתרתי פני. אסתיר השגחתי מהם. אין עיני ולבי אל העם הזה, כמו שאיני רואה בצרתם: והיה לאכל, לכל מבקשי נפשו. כי כן משפט העם הזה, כאשר יסלק השם ממנו השגחתו הפרטית, ויעלים ממנו עין חמלתו, מיד והיה לאכל. כי צריו רבים: (יח) הסתיר אסתיר, אף אם יכירו כי אשמים הם, לא אחוס להם ולא אגאלם בחדשה לבדה והרהור תשובה, כי רעה גדולה עשו, בלכתם אחרי אלהים אחרים, עד אשר ישובו אלי בתשובה גמורה, והתודו את עונם ואת עון אבותם, כמ"ש למעלה (ויקרא כ״ו): (יט) את השירה הזאת, השירה אשר אגיד לך עתה, והיא האזינו השמים עד וכפר אדמתו. וקראה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר וזמרה, וכן נכתבה על מקבת שירי, בהאמדת הדלתות, עם ההפסק במקומות הנעימה, כמבואר בפרשת בשלח ממשפט השירים בל"הק: ולמדה, הטעמים הקשים שיאמר להם: שימה בפיהם, שתהיה השירה שגורה בפיהם. ומלת ולמדה גם שימה זרה, כי המשפט להיות ה"א ולמדה קמוץ, ותחת הדל"ת פתח קטן (הרמב"ע): לעד בבני ישראל. כמו שאמר להלן וענתה השירה הזאת לפניו לעד, כטעם לא תענה ברעך, שהשירה הזאת תעיד לישראל שכך הגדתי להם מראש, וכך התריתי בם על כל התלאות מוצאות אותם:

הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי שביעי (כ) כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה | אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ (כא) וְהָיָה כִּי־תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־

ת"א ולמדה וכו' ערובין נ"ד, ב': ואכל וכו' ברכות נ"ב, א': רעות וכו' חגיגה ה', א': לא תשכח שבת קל"ח, ב':

געזאנג איין צייגע זייא געגען דיא קינדער ישראל'ס: (כ) דען איך ווערדע דאז פאלק אין דאז לאנד ברינגען, דאז איך זיינען פֿאָרפֿאהרען צוגעשוואָרען, וועלכעס פֿאָן מילך אונד האָניג פֿליסט; עס ווירד דאזעלבסט אים איבערפֿלוס צו עססען האבען אונד אין וואָללוסט לעבען, אונד זיך אלסדאן צו אנדערן געטטערן ווענדען, איהנען געטטעסדינסטליכע עהרע צו ערצייגען; עס ווירד מיר פֿערדרוס מאכען וואָללען, אונד מיינען בונד ברעכען. (כא) ווען עס אלסדאן פֿאָן גראָסען אונגליקספֿעללען אונד דראנגזאלען ווירד היימגעזוכט ווערדען, זאָ מאג דיזער געזאנג אלס צייגע ווידער דאזעלבע שפרעכען: דען ער ווירד פֿאָן זיינען נאכקאָממען ניאמאלס פֿערגעססען ווערדען. איך קעננע גאר וואָהל זיינעניייגונג, דיא עס שאָן יעטצט געצייגט האט, בעפֿאָר איך עס נאָך אין דאז לאנד ברינגע, דאז איך צוגעשוואָרען האבע.

תרגום אונקלוס

דִּתְהֵי קֳדָמַי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כ) אֲרֵי אַעֲלִינּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לַאֲבָהַתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וִירַגְּזוּן קֳדָמַי וִישַׁנּוּן יַת קְיָמִי׃ (כא) וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעַן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתָתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי יִצְרֵיהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא

רש"י

עמו [דנריס ל"ג]: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאון לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה

באור

(כ) ונאצוני, והכעיסוני, וכן כל ניאון לשון כעס, (רש"י). ונראה שהונח על המאאס ומבז' ברצון לבו הדבר המעולה והיקר. כאמר כל תוכחתי (משלי א' כ"ט), ועצת עליון נאצו (תהלים ק"ז י"א), וכן הפעל הנבנה ממנו, ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ירמיה ה' כ"ד). והועתק הבנין הכבד ממנו אל ענין הכעס, לפי שהמנאץ מוליד כעס וחרון בלב המנואץ. ובחק הבנין יתעלה יאמר לשכך את האוזן כלשון בני אדם. (ופי' ובוצע ברך נאץ ה' (תהלים י' ג'), נראה שהוא כפל הענין שאמר ברא"ש הכתוב, כי הלל רשע על תאות נפשו, שהרשע מתהלל את עצמו בלכתו אחרי תאותו, והבוצע מתברך בלבבו על אשר ניאץ את השם): (כא) לפניו, כעד העומד תמיד לנגדו ומעיד בו: כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום, כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, שהיא הידיעה בפועל, כי הידיעה בעתיד ידיעה בכח. ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע יצרו בפועל, לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחטאו ואעיד' בכם שתתגלגלה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה, אבל היה הראוי שיתן להם התורה ויודיע'

הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי׃ (כב) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וַיְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ (כד) וַיְהִי | כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃ שביעי (כה) וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר׃ (כו) לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה

תולדות אהרן כי אתה סנהדרין ח', א': לקח גיטין ס', א'. ב"ב י"ד. א'. מנחות ל', א':

(כב) משה שריב אלזא פאלגענדען געזאנג אויף, אונד לעהרטע זיהן דיא קינדער ישראל'ס. (כג) יהושע אבער, דעם זאהן נון, בעפאהל ער, (דער עוויגע) אונד שפראך: זייא בעהערצט אונד טאפפער! דען דוא זאללסט דיא קינדער ישראל'ס אין דאז לאנד בריננען, דאז איך איהנען צוגעשווארען, אונד איך וויל מיט דיר זיין. (כד) אלס משה דיא ווארטע דיזער לעהרע פאלליג אויפגעשריבען האטטע אין איין בוך, ביז צו איהרעם ענדע; (כה) גאב ער דען לוים, ועלכע דיא בונדעסלאדע דעס עוויגען טרוגען, פאלגענדען בעפעהל: (כו) נעהמט דיזעס בוך דער לעהרע, לעגט

תרגום אונקלוס

אַעֲלִינוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית׃ (כב) וּכְתַב מֹשֶׁה יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כג) וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקַף וְאַלַּם אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ׃ (כד) וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃ (כה) וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ לְמֵימָר׃ (כו) סוֹבוּ יָת סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹן

רש"י

לישראל שאין תורה משתכח' מזרעם לגמרי: (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בבבא בתרא יש

באור

פתם אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו. אבל עתה שנודע גם להם ילדם הרע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה, ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך (ישעיה מ"ח ד' ה'). ע"כ לשון הרמב"ן ז"ל. והוא עיון דק, שהידיעה בעתיד לא תבטל הבחירה החפשית, כי לא תכריע את רצון האדם כלל. אבל אלו הודיע הקב"ה את ישראל את הידוע לו בעתיד, כבר היתה בחירתם בטילה, כי דבר אלהים לא ישוב ריקם, והיה מכריע ומכריח את רצונם לעשות כאשר דבר ה'. לכן לא התרה בהם, כי אם מתוך מעשיהם הנודעים גם להם, אשר הוא עושה היום: (כב) ויכתוב משה את השירה הזאת, שכתב גם את השירה בספר התורה אשר נתן לכהנים: (כד) ויצו את יהושע, מוסב למעלה כלפי שכינה, כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כד) ויהי ככלות מצה, חוזר ומבאר דרך פרט את האמור למעלה דרך כללי שכתב את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, עתה הוא מבאר דבריו, איך ומתי עשה זאת? ואמר שכאשר כלה לכתוב את דברי התורה עד תומם, צוה את הלוים שיקחו את הספר ויניחו אותו בארון, ובתחלה יקבילו אליו את הזקנים והשוטרים, והעם יאסף עמהם, כדי שיעיד בהם, וכן עשו, והוא דבר באזניהם את כל השירה, והעיד בהם את השמים ואת הארץ: (כו) לקח,

הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃ (כז) כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר (כח) הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ (כט) כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ

בראש עמוד סימן בי"ה שמ"ו

תולדות אהרן ושמתם ב"ב י"ד, א' וב':

עס צור זייטע דער בונדעס־לאדע דעם עוויגען, אייערעס גאָטטעס, אלויאָ עס צייגע ווידער דיך זיין זאָלל; (כז) דען איך קעננע דיינע וויערשפענסטיגקייט אינד האַרטנעקיגקייט: דא איהר אייך יעטצט, וויל איך לעבע אונד מיט אייך בין, געגען דען עוויגען וויערשפענסטיג בעצייגט; וויא פילמעהר נאך מיינעם טאָדע? (כח) פערזאממעלט אללע עלטעסטען אייערער שטעממע אונד אייערע אמטלייטע צו מיר הער; איך וויל איהנען דיזע וואָרטע פאָרלעזען, אונד הימעל אונד ערדע ווידער זיא צו צייגען נעהמען. (כט) מיר איזט וואָהלבעקאננט, דאס איהר נאך מיינעם טאָדע אין דאז פינדערבען שטירצען, אונד פאָן דעם וועגע אבקאָממען ווערדעט, דען איך אייך געבאָטען האבע. זאָ ווירד אייך דען דאז אונגליק טרעפפען, אין דער שפעטערן צייט: ווען איהר ווערדעט טהון, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען באָזע איזט, אינד איהן

תרגום אונקלוס

קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד׃ (כז) אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יָת סַרְבָנוּתָךְ וְיָת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד דַאֲנָא קַיָם עִמְכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְאֵימוּת׃ (כח) אַכְנִישׁוּ לְוָתִי יָת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵיל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וְאַסְהֵיד בְּהוֹן יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא׃ (כט) אֲרֵי יְדַעִית בָּתַר דְאֵימוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אָרְחָא דִי פַקֵידִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָא אֲרֵי תַעְבְּדוּן

רש"י

מה' אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א אצל הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר עשה לך [במדבר י'] ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות [קהלת ח']: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגומר [דברים ל'] התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי

באור

מקור במקום צווי, כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה', נחלקו בו חכמי ישראל, בבבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ. ושם היה מונח, וי"א אצל הלוחות היה מונח בתוך הארון (רש"י): (כט) כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון, שעורו כי ידעתי עתה כי השחת תשחתון אחרי מותי: כי תעשו את הרע, כאשר תעשו:

בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ (ל) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי
כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה
הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פ ש"ש
לב (א) הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה
וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ (ב) יַעֲרֹף
כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי
כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־

ת"א יערף תענית ז', א': כשעירם ב"ב כ"ה, א':

תרגום אונקלוס

יַת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ (ל) וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃

לב (א) אַצִּיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי׃ (ב) יִבַסַּם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבֵּיל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וּכְרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִסְבָּא׃

תרגום אשכנזי

בעליידיגען, דורך אייערע הענדע ארבייט. (ל) משה לאז דער גאנצען פערזאמלונג ישראל'ס פאָלגענדען געזאנג פאָר, ביז צום ענדע.
לב (א) האָרט, איהר הימעל! איך רעדע; ערדע, פערנים מיינעס מונדעס וואָרטע! (ב) מיינע לעהרע טריפע וויא רעגען, מיינע רעדע פליסע וויא טהויא; וויא שטורמגיססע אויפ'ס גרי-

רש"י

מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע [יהושע כ"ד] מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי:

לב (א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני ב"ו למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה [דברים י"א] ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם [ספרי] כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן יערפון דשן [תהלים ס"ה] יערפו טל [דברים ל"ג]: תזל כטל. שהכל שמחים בו [ספרי] לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין:

באור

לב (א) האזינו. מגזרת אזן. דרך הכתובים להעיד בדברים שהם עומדים וקיימים, וכן שמעו הרים (מיכה ו' ב'), גם אבן יהושע. וגם כתוב כי היא שמעה. והענין שהשמים והארץ יעידו לישראל שכך אמר להם משה קודם מותו. וכך התרה בהם, וכה יארע להם אם ימעלו בה'. ובספרי אמרו שהעיד בהם את השמים ואת הארץ שלא שנו את מדתם, מעת הבריאה עד עולם שומרים את פקודתם, ושמחים לעשות רצון קונם. שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח. שמא זרעתם חטים והארץ הצמיחה שעורים, או שמא פרה אינה דשה, וחמור אינו טוען והולך, ומה אלו וכו': (ב) יערף. ירד, וכן יערפון דשן (תהלים ס"ה י"ב), יערפו טל (לקמן ל"ג כ"ח), מגזרת יערף מזבחותם (הושע י' ב'), ויתכן שהוא מענין עורף, שהמטר יורד על עורף הב"ח: לקחי. ענינו המדע, מה שראוי לאדם שיקחנו אל לבו: כשעירם. י"א דקים כשערות, ואחרים אמרו חזקים לשון סערה, ואנקלוס תרגמו כרוחי מטרא. וכן פירש"י ז"ל: וכרביבים, טיפי מטר. נראה לי על שם שהוא יורה כחץ נקרא רביב, כמה דאת אמר רובה קשת (בראשית כ"א כ') ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל ומטר היורדים על הארץ להולידה ולהצמיחה כן יכנסו דבריו בלב שומעיהם, ולא ישובו ריקם כי אם יעשו פרי: דשא, בל"א (קרייטערווערק), עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב, קלח אחד הרוי עשב, וכל

עֵשֶׂב׃ (ג) כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ (ד) הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃

ת"א כי שם ברכות כ"א, א', ומ"ש א'. יומא ל"ז, א'. עקדה שער ס"ג: הצור ב"ק ב', א'. ע"ז י"ח, א' עקדה שער מ"ה: אל אמונה תענית י"א, א':

תרגום אונקלוס

(ג) אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הֲבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא׃ (ד) תַּקִּיפָא דִּשְׁלֵמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אָרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפִיק מִן קֳדָם זַכַּאי וְקַשִּׁיט

נע, וויא פלאַטצרעגען אויפ'ס גראז. (ג) ווען איך דעם עוויגען נאמען אנרופע, ערקעננט דיא גראסע אונזרעס גאָטטעס. (ד) דער פעלזענשוטץ! זיין טהון איזט אָהנע פעהל, דען רעכט איזט אללעס זיין פערפאהרען. איין גאָטט דער טרייע, אָהנע קרימונג, גערעכט אונד רעדליך איזט

רש"י

כשעירים. לשון רוח סערה, כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר נראה לי על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת [בראשית כ"א]: דשא. ארברי"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ [ויקרא כ"ג] כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש [תענית ט"ז]: (ד) הצור תמים פעלו. אע"פי שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו: אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו: ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה: צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים

באור

מין ומין לעצמו קרוי עשב: (ג) כי. כאשר אקרא ואזכיר את שם ה', גם אתם הבו גדול לה' אלהיכם. ואמרו חז"ל מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית דף ט"ז): (ד) הצור, שהוא עומד תמיד, משגב ומנוס ומחסה לחוסים בו. ואמר הראב"ע אל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג, כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו. כי הכל מעשיו, וכן צור לבבי, צורי ומשגבי ורבים ככה. ובספרי אמרו הצור הצייר, שהוא צר העולם תחלה וצר בו את האדם. דבר אחר הצור התקיף: תמים. בלי עודף ובלי מחסור, אין בפעולותיו, שהם הנבראים כלם, דבר לבטלה שיהיה למותר, כי אם כולם לתועלת ותכלית טוב נרצה מאת השם יתעלה, אף לא חסר בפעולותיו דבר מכל מה שתגזור החכמה העליונה שיהיה ראוי, או טוב ומועיל ומביא אל תכלית נרצה: כי כל דרכיו משפט, כל דרכיו הם דרכי משפט, נגזרים בחכמה עליונה. ונשקלים בפלס האמת ומשפט צדק. והנה במעשה בני אדם ימצא בהם המום, שהוא העודף או החסר, אם מפאת חסרון הרצון שלא ירצה בגזירת החכמה וילך אחר נטיית הלב והיצר או מצד חסרון ההשגה וסכלות הנפש לדעת משפט החכמה ודרכיה, ואולם במעשי השם אין מקום לזה. כלם נמשכים אל החכמה וחרוזים במשפט ישר, לכן כל פעל ה' תמים. ובספרי אמרו תמים פעלו, פעולתו שלימה על כל באי העולם. ואין להרהר אחר מדותיו, ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היו לי שלשה עינים, אלו היו לי שלשה ידים, אלו היו לי שלשה רגלים, אלו הייתי מהלך על ראשי, אלו היו פני הפוכים לאחרי, כמה היה נאה? ת"ל כי כל דרכיו משפט, יושב עם כל אחד ואחד בדין, ונותן לו מה שראוי לו. וכן אין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים, ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף עולם ועד סופו ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשתטף באש וגפרית, ומה ראה אהרן ליטול כהונה, ומה ראה דוד ליטול מלכות, ומה ראו קרח ועדתו שתבלעם הארץ? ת"ל כי כל דרכיו משפט: אל אמונה, שיש לסמוך ולבטוח עליו: ואין עול. בדרכיו או עמו, אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה: צדיק, הפך העול, ההולך בדרכי הצדק לעשות לזולתו כראוי לו, יקרא צדיק: וישר, הדבק ביותר

(ה) שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ (ו) הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני (ז) זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־

ה׳ רבתי והיא תיבה בפני עצמה

ת״א הלוא וכו׳ נרכוס ל״ה, ח׳. סנהדרין ח׳. ק״ג, עקדה שער מ״ה. עקדים מ״ג, קל״ז:

תרגום אונקלוס

הוּא: (ה) חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא דִי פְלָחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִיאוּ עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ: (ו) הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּילֵיהּ הוּא עֲבָדָךְ וְאַתְקְנָךְ: (ז) אִדְּכַר יוֹמִין דְּמִן עָלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי

עֶר. (ה) דער שאנדפֿלעק זיינער קינדער, איזט ער איהם? אָ ניין! איהנען צום פֿערדערבען, פֿערקעהר־טעס, טיקקישעס גע־שלעכט! (ו) ד׳אנקסט דוא זאָ דיעם עוויגען? ניכטס־ווירדיגעס, אונווייזעס פֿאָלק! איזט ער ניכט דיין פֿאטער, דער דיך ער־וואָרבען, דער דיך גע־מאכט, דער דיך בעריי־טעט האט? (ז) געדענקע

רש״י

עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפני הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו: (ה) שחת לו וגו׳. כתרגומו חבילו להון ולא ליה: בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם: בניו מומם. מומם של בניו היה ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו [מיכה ג׳]. ובלשון משנה חולדה ששיני׳ עקומות ועקושות: ופתלתל. אנטורטי״לייש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתול מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל: (ו) הלה׳ תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתם מקניטין שיש בידו ליפרע מכם ושהטיב לכם בכל הטובות: עם נבל. ששכחו את העשוי להם: ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להטיב ולהרע: הלא הוא אביך קנך. שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך. אומה באומות: ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסיס׳ וכן. מכם כהנים מכם נביאי׳ ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: (ז) זכור ימות עולם. מה עשה

באור

קצר׳ הוא הדרך הישר, והוא הפך המעוקם והעקש. וכן דרכי החכמה יקראו ישרים, שהם מוליכים אל התכלית הנאות בדרך היותר קצר, וההולך בדרכים ישרים נקרא ישר וכן אמרו בספרי צדיק וישר הוא, שהוא מתנהג בישרות עם כל באי עולם: (ה) שחת לו, רבו הפירושי׳ בפסוק הזה, והדרך היותר נאות לפסקי הטעמים, הוא כמו שפירש״י ז״ל, שתהיה מלת בניו מחוברת עם מומם, לפי שתיבת לא מעומדת בטעם טפחא. ולדברי הראב״ע והרמב״ן היה ראוי לחבר לו עם בניו. וכך פעול הכתוב. שחת לו? דרך שאלה, וכי לו שחת מום של בניו? לא! אין הדבר כן, כי אם את בניו בעצמם שחת יומם, ויהיה שחת מושך עצמו ואחר עמו וכן מומם, כאלו אמר שחת מומם לו? לא, בניו שחת מומם, והטעם כמו אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו (איוב ל״ה ו׳), כל חטאת בני האדם וכל מרים לא יטילו מום בפעל השם, כי הוא תמים, אבל משחתם בהם מום בם: דור עקש. עקום ומעוקל. כמו ואת הישרה יעקשו (מיכה ג׳): ופתלתל. אנטורטיל״ייש (בל״א פֿערדרעהט) כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתל מן התיבות הכפולות, כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל (רש״י), והנה עקש פתלתל הפך הצדיק והישר: (ו) הלה׳ תגמלו זאת, לשון תימה, וכי כך אתם עושים לפני השם, שיש בידו ליפרע מכם, ושהטיב לכם בכל הטובות: עם נבל, ששכחו את העשוי להם (רש״י). שהשוכח את הטוב ומשלם רעה למיטב יקרא נבל (אונדאנק־בארער), והוא הפך הנדיב, הגומל טוב חנם, בלי תקות שכר: ולא חכם, להבין את הנולדות ולדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת: הלוא הוא אביך, שהולידך וגדלך: קנך, שמך קנין לו. כמו קונה שמים וארץ, שהוציאה מן האין אל היש. וכל הוה קנין של המהווה אותו, והוא שלו, ועל הכוונה הזאת תרגם אונקלוס ואת דיליה הוא: הוא עשך, תקן ענינך ועשה אותך אומה באומות: ויכננך, הוסיף על כנך: (ז) זכור ימות עולם, היה לך לזכור ימים מקדם,

וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ: (ח) בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ: (י) יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ

ת"א שאל שבת כ"ג, א'. סוכה מ"ו, א': יצב חגיגה י"ב, ב':

דער אוראלטען צייטען, בעטראכטע דיא יאהרע פֿאָריגער געשלעכטער; פֿראגע דיינען פֿאטער, ער ווירד דיר פֿערקינדיגען, דיינע אלטען, זיא ווערדען דיר זאגען: (ח) אלס דער האֶכסטע נאציאָנען איינזעטצטע, אלס ער דיא זאֶהנע אדם'ס פֿערטהיילטע, זעטצטע ער דיא גרענצען דער פֿאָלקער נאך אנצאהל דער קינדער ישראל'ס; (ט) דען דעס עוויגען אנטהייל איזט זיין פֿאָלק, יעקב דיא שנור זיינעס ערבֿרייכס. (י) ער שטאנד איהם בייא אין וויסטעס לאנדע, אין דער איינאָדע גרעסליכעס נע־

תרגום אונקלוס

דָר וְדָר שְׁאַל לְאָבוּךְ וִיחַוֵי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ: (ח) בְּאַחְסָנָא עִלָּאָה עַמְמַיָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָא לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) אֲרֵי חוּלָקָא דַיְיָ עַמֵּיהּ יַעֲקֹב עֲדַב אַחְסַנְתֵּיהּ: (י) סַפֵּיק צָרְכֵיהוֹן בַּאֲרַע מַדְבְּרָא וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית מַיָא אַשְׁרֵינוּן סְחוֹר סְחוֹר לִשְׁכִינְתֵּיהּ אַלְפִינוּן פִּתְגָּמֵי

רש"י

בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר. בינו שנות דור ודור. להכיר להראות שיש בידו להטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעול' הבא: שאל אביך. אלו הנביאי' שנקראו' אבות כמו שנא' באליהו אבי אבי רכב ישראל [מלכים ב' י"ב]: זקניך. אלו החכמים [קידושין ל"ב]: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעביר' מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת. ומי הוא חלקו, עמו. ומי הוא עמו. יעקב חבל נחלתו. והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילי' והוא ובניו היו לו לנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא

באור

ולהבין את כל מה שעשה לישראל בדורות הקודמים, ואם לא ידעת, שאל את אביך ואת זקניך. כי הם היודעים ומבינים: (ח) בהנחל עליון גוים. כאשר הנחיל את גויי הארץ ונתן לכל אומה ואומה את ארצם: בהפרידו בני אדם. כאשר הפריד בני אדם ללשונותם בארצותם: יצב. הנכון שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר, כמו ימצאהו, יסבבנהו. והטעם שבהשגחתו הקדומ' כאשר גזר על כל אומה ולשון איה מקום תחנותה. באיזה נוף תנחול, ומה יהיו גבולותיה סביב, בחר בארץ הקדושה והציב גבולותיה להיות נחלה לעם סגולתו. כי היא נאותה ומתוקנת למספר בני ישראל. כן נראה לפרש הכתובי' ע"פ עומק פשוטן, וע"פ דרכי מליצת השיר וצחותה. והרשב"ם פי' בהפרידו בני אדם. אחר מיתת נח ובימי אברהם שכתוב שם מאלה נפרדו איי הגוים איש ללשונו. ושם תמצא שהציב גבולות עמים. בני כנען שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר, שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר. וכתיב שם ויהי גבול הכנעני מצידון וגו' (בראשית י' י"ט), לפי שכל אלו היו לישראל. אבל בכל שאר בני נח לא פירש בהם שום גבול. שוב מצאתי כמה פנים במדרש למספר בני ישראל, כי כנען ובניו כמו כן שנים עשר היו עכ"ל. והם דברים של טעם: (ט) חבל. גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: (י) ימצאהו. כמו ומצא להם (במדבר י"א כ"ב), ולא ימצא לנו ההר (יהושע י"ז ט"ז), הספיק לו את צרכיו במדבר. כן ת"א: ובתהו ילל

יְבֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ׃ (יא) כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־

תולדות אהרן כנשר עקדה שער ע"ג:

תרגום אשכנזי

הײלס; אומרינגט עס, גיבט אכט דאריף, בעוואהרט עס וויא דאז אויגענבילד. (יא) וויא דער אדלער זיין נעסט בעוואכט, איבער זיינען יונגען שוועבט, ברייטעט זיינע פליגעל אויס,

תרגום אונקלוס

אוֹרַיְתָא נַטְרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן׃ (יא) כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפֵף מְפָרֵשׁ גַּדְפוֹהִי מְקַבְּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף

רש"י

לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנא' וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן [דברים ל"ג]: ובתהו ילל ישימון. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר [ירמיה ב']: יסובבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתור' ובינה: יצרנהו. הנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו. היא השחור שבעין שהאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם [במדבר י"א] לא ימצא לנו ההר [יהושע י"ז]. יסובבנהו. אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברת' כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח [איוב ל"ז] כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש [דברים ל"ג] אלוה מתימן יבא [חבקוק ג'] זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראי' מן הנשר שהוא מגבי' לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים [שמות י"ט] כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא

באור

ישימון, ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנים ובנות היענה, שישום השומע מקולם, שם היה נמצא להם לעוזרם: יסבבנהו, במלאכיו לשמרם ולהצל': יבוננהו, משרש בין, שנתן להם בינה, והיא התור'. כן ת"א וכן פירש"י ז"ל, ויהיה פעל יוצא אל פעול זולתו, ויתכן שיהיה עומד כי אף הבנין הכבד משרש הזה הוראתו לפעמים בלתי יוצאת, והטעם כמו יבין אותו או אליו, כמו וירא און ולא יתבונן (איוב י"א י"א), כלומר השגיח עליו בהשגחה פרטית ושמר אותו כאישון עינו, וכן נראה מהמשך המאמר הקודם והמאוחר, כי יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כנראה הם מענין אחד, ואינם אלא כפל לשון: יצרנהו, הקב"ה לישראל, כמו האישון השומר את העין, שקורין פלפייר"א (אויגענליעד). ולפי שמכסה את העין וממשיך אותו נקרא אישון. וגם שמרני כאישון בת עין, כנוגע בבבת עינו הוא שקורין פרניל"א (אויגאפפעל), שרואין בה (הרשב"ם). וא"ת כבבת, וכ"כ הרד"ק בשרשים שבת עין נקראת אישון על שם צורת האיש הנראה בתוכו. ואמר אישון להקטין, וכן דרך העברים להקטין ע"י תוספת אותיות ע"ש. ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (אויגענבילד): (יא) יעיר קנו, מעירו ומניעו ממקומו לשאת אותו על אברתו. כמו העירותי מצפון ויאת (ישעיה מ"א כ"ה). הנני מעיר עליכם (שם י"ג י"ז), כשמזיזו ממקום למקום קורא אותו לשון העירה. הרשב"ם, וכן פירוש הראב"ע. ואולם יש לפותרו מענין השגחה, כנשר הזה שעיניו פקוחות על קנו להרחיק ממנו כל נזק. וכן משמע מהמשך המאמר, ואין ערך המליצה. כנשר הזה שהוא רחמני על בניו, משגיח על קנו, מרחף על גוזליו להספיק להם את צרכם, וכאשר ירצה ליטלן ממקום למקום יפרוש כנפיו וגו': על גוזליו ירחף, אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע: יפרש כנפיו. הנשר מגביה לעוף מכל עופות, ואינו ירא אלא מן

אֲבֹתֶיךָ׃ (יב) יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר׃ שלישי (יג) יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳותֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ (יד) חֶמְאַת בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים

ו' יתירה

ת"א ה' בדד ששס: וינקהו סוטה י"א, ב': עם חלב כתובות קי"א, ב':

תרגום אונקלוס

אבהתי: (יב) יי בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעון: (יג) אשרינון על תוקפי ארעא ואוכלינון בזת שנאיהון. ויהב להון בזת שליטי קירוין ונכסי יתבין כרכין תקיפין: (יד) יהב להון בזת

תרגו' אשכנזי

נִיממט אונד טרעגט עס האָך אויף זיינען שווינגען; (יב) זאָ פֿיהרט דער עוויגע דאז פֿאָלק: ער אלליין, קיין פֿרעמדער גאָטט מיט איהם. (יג) ער ליס איהן דיא האָהען דעס ערד־באללס ערשטייגען, דיא פֿריכטע דער פֿעלדער פֿער־צעהרען, האָניג אויס דעם פֿעלזען זיגען, אָהל אויס הארטעם קיזעל; (יד) ראם פֿאָן קיהען, מילך פֿאָן שאפֿען, פֿייסטע לעמ־

רש"י

בין מחנה מצרים וגו' [שמות י"ד]: (יב) ה' בדד. ה' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו לא הראשונות מה שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכיבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו וגו'. על שם שא"י גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות א"י שקלים לבוא ולהתבשל מכל פירות הארצות: ויניקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה [ספרי]: במתי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש חלב [מנחות פ"ה]: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן [מלכים א' ה']: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנא' ואוכלים

באור

החץ, לפיכך נושא את גוזליו על כנפיו. אמר מוטב שיכנס החץ בי, ואל יכנס בבני, ואמר יקחהו לשון יחיד, הכוונה כל גוזל, או יתכן שהוא מוסב על הקן שזכר: (יב) ה' בדד ינחנו, הוא לבדו הוציאם ממצרים ונהגם במדבר לבטח: ואין עמו וגו', כנוי לשם או לישראל. והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני האלהים שינחנו או יעזור בהנחותו, בלתי השם לבדו, כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר: (יג) ירכיבהו וגו'. על שם שא"י גבוה מעל הארצות: ויאכל תנובת שדי, אלו פירות א"י שקלים לבוא ולהתבשל מכל פירות הארצות. ותנובת שדי ענינו מה שיוציא השדה מגזרת חיל ינוב (תהלים ס"ב י'), ומלת שדי תואר השם על משקל חכם, והיו"ד תחת ה"א, כמו שלו הייתי (איוב ט"ז י"ב). וינקהו דבש מסלע, דרך משל, כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י'), והטעם רוב הדבש והשמן כי ארץ כנען יובלו כי כן כתוב (הראב"ע): מחלמיש, שם מקרה מענין חוזק ותוקף. ופעמים יסמך צור אל החלמיש. וענינו כמו תואר, צור החזק והתקיף, ופעמים שיסמך חלמיש אל צור והכוונה מחוזק הצורים. דרך מליצה, וכן חרבות צורים עם צור חרבו: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב (רש"י), והוא בל"א (ראהם אָדער בוטטער): כרים, כבשים המפוטמים במרעה: ואילים בני בשן, שגדלים בהר בשן, שהיו שמנים: חלב כליות חטה, חלב הכליות הוא הרך והמובחר, ואמר שיאכל

עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ (טו) וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ

קמץ בז"ק

תולדות אהרן ודם ענב שם שם: וישמן ברכות ל"ב, א':

תרגום אשכנזי

מער, ווידדער בשן'ס, אונד באָקקע מיט דעם נירענפֿעטט פֿאָם ווייטצען; דוא טראנקסט ווייניכט פֿאָן טרויבענבלוט. (טו) דא ישרון פֿעטט ווארד, שלוג עס אויס. (דוא וואורדסט פֿייסט, אונד דיק, אונד וואָהלבעלייבט). עס פֿער־

תרגום אונקלוס

מַלְכֵיהוֹן וְשִׁלְטוֹנֵיהוֹן עִם עוֹתַר בְּרָבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחְסַנְתְּהוֹן עִם בְּזַת חֵילֵיהוֹן וּמַשְׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָּא: (טו) וְעַתַּר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין וְשָׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבְדֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא דְּפָרְקֵיהּ:

רש"י

כרים מצאן [עמוס ו']: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגומר [מלכים א' ה']: ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים השותי' במזרקי יין [עמוס ו']: (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מעל גבי החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשים: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב. היה שותה ענב וטועם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווי"נוש בלע"ז. ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אשדיכון על היקפי ארעא וגומר: (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו כסית. לשון כי כסה פניו בחלבו [איוב ט"ו] כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל [שם]: כשית. יש לשון קל בלשון כסוי כמו וכוסה קלון ערום [משלי י"ב] ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים כמו כי כסה פניו: וינבל צור ישועתו. גנהו ובזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' [יחזקאל ח'] אין לך נבול גדול מזה:

באור

החלק החשוב והטוב שבחטה, והוא הסולת: חמר, יין בלשון ארמי, ואינו שם דבר, אלא לשון משובח בטעם ווינו"ש בלע"ז ובל"א (ווייניג), רש"י. ואמר תשתה לנכח. כאדם המדבר לחבירו כל כך הוא רב עד שהשתה דם ענב שהוא מין הענבים בכל עת שתרצה ותטעום בו טעם יין משובח וטוב. והנה הארץ רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פירות, וזהו תנובות שדי: (טו) ישרון. ישראל. ויתכן להיות מגזרת ישר, והטעם זה שהיה ישר, כאשר נעשה שמן נהפך לאחר: ויבעט. כסוס המבעט ברגליו לאחור, דרך בזיון ושרירות הלב: שמנת עבית כשית. נראה שהוא מאמר מוסגר לכן בא בלשון נוכח, בעל השיר המספר בלשון נסתר מה שיארע לישראל באחרית הימים, הסב פניו אל השומע המשתומם על אמרו וישמן ישרון ויבעט, ואומר לו כן הדבר שמנת עבית כשית. בא עבר במקום עתיד כדרך הנבואות: עבית. לשון עובי: כשית, כמו כסית, לשון כי כסה פניו בחלבו (איוב ט"ו כ"ז), כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ, וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל (שם) (לשון רש"י): כשית. יש לשון קל בלשון כסוי, כמו וכוסה קלון ערום (משלי י"ב ט"ז). ואם כתב כסית דגוש היה נשמע כסית את אחרים. כמו כי כסה פניו: וינבל. גנהו ובזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' (יחזקאל ח' י"ז). אין נבול גדול מזה (רש"י). והנה הוראת שרש נבל קרוב לענין נפילה, אלא שהיא נפילת הדבר ממעלתו ויתרונו, עד שבא למאוס ונבזה. יאמר על העלה הכמושה, כנבול עלה (ישעיה ל"ד ד'), ועל האילן הכמוש והמדולדל, ואין נובל (שם כ"ח ד'), וגוית הב"ח המתה המאוסת והעזובה תקרא נבלה, וכן על האדם הנופל ויורד ממעלת האדם ומבזה את נפשו, יאמר שהוא נבל. ואין לך בזוי תכפוי טובה ולכך המשלם רעה תחת טובה יקרא נבל ביחוד, כמ"ש למעלה פסוק ו'. ומזה הענין אל תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד כ"א), אל תפחיתו ואל תורידו מגדולתו, וכן פה וינבל צור ישועתו, לפי מחשבתו ומעשיו המקולקלים דמה לגנות

עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃ (טז) יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃ (יז) יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַּ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃ (יח) צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי (יט) וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃ (כ) וַיֹּאמֶר

קדש יו"ד זעירא

ת"א צור שם ס', ב': וירא ה' כתובות ח', ב':

ליס דען גאָטט, דער עס געמאכט, פֿעראכטעטע דען פֿעלזען זיינעס הײלס; (טז) עראייפֿערט איהן דורך פֿרעמדע וועזען, קרענקט איהן דורך שייאזאלע; (יז) זיא שלאכטען דען טייפֿעלן, אונגאָטטערן, גאָטטליכען וועזען, דיא זיא ניכט קאננטען: נייען אנקאָממלינגען זייט קורצעס, דיא איירע פֿעטער ניא געפֿירכטעט; (יח) דאכטעסט אן דען פֿעלזען ניכט, דער דיך געבאר; פֿערגאסעסט גאָטט, דער דיך הערפֿאָרגעבראכט. (יט) דיס זאה דער עוויגע, ערגרימטע, געקרענקט פֿאָן זיינען, זאָהנען אונד טאָכטערן; (כ) שפראך: מיין אנטליטץ וויל איך איהנען פֿערבערגען, אונד זעהען, וואס

תרגום אונקלוס

(טז) אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֲבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ (יז) דַּבָּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יְדַעוּנִין חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידָא לָא אִתְעַסְּקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְכוֹן׃ (יח) דַּחֲלַת תַּקִּיפָא דִּבְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא פּוּלְחַן אֱלָהָךְ דַּעֲבְדָךְ׃ (יט) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין וּבְנָן׃ (כ) וַאֲמַר אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי מָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן

רש"י

(טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשים תועבים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה: (יז) לא אלוה. כתרגומו לית בהון צרוך אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי [ספרי]: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם [ישעיה י"ג] שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו: (יח) תשי. תשכח. ורבותינו דרשו כשבא להטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם: אל מחוללך. מוציאך מרחם

באור

ולבזות את צור ישועתו, ולהשפילו מגדולתו וכבודו: (טז) יקנאהו, ענין הקנאה מבואר שהוא רגשת הנפש על העברת הכבוד או האהבה מראוי לבלתי ראוי לו, ואמר כי במחשבתם הבעירו קנאתו בעבדם לאלהים אחרים שהם זרים: בתועבת. הם האלילים ושריפת הבנים לאלהים אחרים, שכל זה מתועב לפני אלהים אמת: (יז) לא אלוה, שהם אינם אלהים: לא ידעום. לא ידעו מהם דבר בעדות החושים והשכל, שהוא הידיעה. אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מפי אבות, וזהו לא שערום אבותיכם: חדשים מקרוב באו. אפילו האומות לא היו רגילים בהם. נכרי שהיה רואה אותם אומר זה צלם יהודי (ספרי). ואמר מקרוב על זמן מועט, כי הזמן והמקום קרובים בענין: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם, לא עמדו שערת' מפניה', דרך שערות האדם, לעמוד מפני היראה, כך נדרש בספרי, ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירי' ירקדו (ישעיה י"ג כ"א), שעירים הם שדים, לא עשו אבותיכם שעירי' הללו (רש"י): (יח) תשי, מגזרת נשה, היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל, ומשפטו תִּשֶּׁה, ועקרו תנשה, אלא שבא הנח הנעל' תמור' הדגש, וענינו כפול עם תשכח, דבר הנביא ותמה, איך תשכח הצור אשר ילדך: מחללך, מוציאך מרחם, לשון יחולל אילות (תהלים כ"ט ט'), חיל כיולדה (שם מ"ח ז'): (יט) בניו ובנותיו, אנשים ונשים, כי גם הנשים בדור החורבן נלמדות לע"ז ביותר כמבואר בנביאים: (כ) ויאמר, מחשבות האל ורצונו לעשות כן, יקרא מאמר, כדרך ויאמר אלהים

אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ (כא) הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ (כב) כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט

קרש קמץ בז"ק

תולדות אהרן כי דור יומא ס"ג, ע"ב: בנים קדושין ל"ו, א': בגוי נבל יבמות ס"ג, ב':

תרגום אשכנזי

איהר ענדע זייא! דען זיא זינד פֿערקעהרטער ארט, קינדער אָהנע רעדליכקייט. (כא) זיא רייצטען מיך מיט אונגאֶטטערן, קרענקטען מיך מיט איהרעם אבערגלויבען; איך רייטצע זיא מיט איינעם אונפֿאָלקע, קרענקע זיא מיט אונפֿערשטענדיגעם געזינדעל. (כב) ענטגלאָממען איזט דאז פֿייער מיינעם צאָרנס, ברעננט ביז אין דיא אונטערסטע האֶללע; פֿערצעהרט ערדרייך אונד געוועכס, ענט־

תרגום אונקלוס

אֲרֵי דָרָא דְאַשְׁנִיוּ אִינוּן בְּנַיָא דְלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ: (כא) אִינוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי בְּלָא דַחֲלָא אַרְגִיזוּ בְּטַעֲוָתְהוֹן וַאֲנָא אַקְנִינוּן בְּלָא עַם בְּעַמָא טַפְשָׁא אַרְגֵיזִנוּן: (כב) אֲרֵי קִידוֹם תַּקִיף כְּאֶשָׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז שֵׁיצֵי עַד שְׁאוֹל אַרְעִיתָא אֲסֵיף אַרְעָא וַעֲלַלְתַהּ

רש"י

לשון יחולל אילות [תהלי' כ"ט] חיל כיולדה [שם מ"ח]: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכות המה. מהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון ויהי אומן [אסתר ב'] נודרי"טורה בלע"ז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה [ישעיה כ"ג] וכן בעשו הוא אומר בזוי אתה מאוד [עובדיה א']: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרי' בהקב"ה וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהי' [תהלים י"ד]: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בנס עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה.

באור

הנאמר במעשה בראשית (הרמב"ן). והנה עד הנה דברי משה והוא מדבר בלשון עצמו, ומכאן ועד סוף הפרשה דברי השם: אסתירה פני מהם, אסיר מהם השגחתי. וכן ת"א אסלק שכינתי מנהון: מה אחריתם, תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה. מתהפכים מענין לענין, ואינם אוהבים האמת והטוב, לחזוק בו ושלא לזוז ממנו: אמן, שם דבר כמו אמונה, ואיקבהם ענין קיים ונאמן, שראוי לבטוח עליו, כי ההולך בדרך אמת הוא נאמן ועליו יש לבטוח, אבל אין בטחון באוהב תהפוכות. וכ"כ רש"י והוא מספרי, וז"ל. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו, אמרו בסיני נעשה ונשמע ובשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו עגל. ובדרך הפשט פירש אמון לשון אומן את הדסה (אסתר ב' ז'), נודרי"טורה בלע"ז (בל"א (ערציעהונג, צוכט)). אין גדולי נכרים בהם, הוריתים דרך טובה וסרו ממנה (קינדער אָהנע ערציעהונג): (כא) קנאוני, קל העי"ן להקל על הלשון: בלא אל, בדבר שאינו אלוה: בהבליהם, בדבר שאין בו ממש. ואמרו בספרי, יש לך אדם עובד לצלם דבר שרואה אותו אבל הם עובדים לבבואה, ולא לבבואה בלבד, אלא להבל זה שעולה מן הקדירה, והמתרגם האשכנזי תרגמו (אבערגלויבען), שהוא האמונה בדבר בטל שאינו כלום. וכן בכמה מקומות כנה העצבים והאלילים בשם הבלי הגוים, הבל המה, וכדומה: בלא עם, בגוי שאין לו נימוסים ומנהגים מסודרים, ואינו ראוי להתחשב בין עמים מסודרים, ויתכן שרמז על הכשדים כמ"ש רש"י והרמב"ן, כי אמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג י"ג), שלא היה נחשב לגוי, והקב"ה גדל אותם, ובזה תבער קנאת ישראל: בגוי נבל, הנופל מיתרון האדם ומעלתו ושב נבזה ונמאס, כמו שאמר בעשו, בזוי אתה מאוד (עובדיה א' ב'): (כב) קדחה, בערה: ותיקד, בנס עד היסוד: ארץ ויבולה, ארצכם

מוֹסְדֵי הָרִים׃ (כג) אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ (כד) מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ (כה) מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־

תולדות אהרן ה"י סוטה ט', א': מזי רעב ברכות ה', א': עם חמת ערובין ס"ג, א'. סנהדרין ק"י, א': מחוץ ב"ק ס', ב':

צינדעט דער בערגע גרונ־פעסטען. (כג) אללעס אונ־גליק ווילל איך איבער זיא פערהענגען, מיינע פפיילע ווידער זיא פערשיסען, אללע: (כד) פאן הונגער פערשמאכטעט, פאם פיבער פערצעהרט, אונד גיפטיגען זייכע; צאהן דעם רויבטהירעס רייצע איך ווידער זיא, זאממט דעם גיפט דער קריכענדען אים שטויבע; (כה) דרויסען זאלל דאז שווערדט אויפ־רייבען, אונד אין דען צימערן טאדעסאנגסט: דען יינגלינג אונד דיא יונגפרויא, דען זייגלינג אונד

תרגום אונקלוס

וְשֵׁיצֵי עַד סְיָפֵי טוּרַיָא׃ (כג) אֲסֵיף עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן מַכְתָּשַׁי אֲגָרֵי בְהוֹן׃ (כד) נְפִיחֵי כְפַן וַאֲכִילֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אֲגָרֵי בְהוֹן עִם חֲמַת תַּנִּינַיָא דְזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ (כה) מִבָּרָא תְּתַכֵּיל חַרְבָּא וּמִתַּוְנַיָא חַרְגַּת מוֹתָא אַף עוּלֵימֵהוֹן

רש"י

ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדות על ההרים שנאמר ירושלים הרים סביב לה [תהלים קכ"ה]: (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון ספו שנה על שנה [ישעיה כ"ט] ספות הרוה [דברים כ"ט] עולותיכם ספו על זבחיכם [ירמיה ז']. ד"א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי. שער מזיא. והוא מהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר ובני רשף יגביהו עוף [איוב ה'] והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו אהי קטבך שאול [הושע י"ג]: ושן בהמות. מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין [ספרי]: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו

באור

ויבולה: ותלהט, מגזרת להט החרב: הרים, הרי ישראל: (כג) אספה, אכלה, והטעם כמו חצי אכלה בם, שלא תאמר חץ שלא יירה בם, אף כאן לא תאמר רעה שלא אביא עליהם, וכן א' בספרי, הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורעניות כלם כאחת: (כד) מזי רעב, ענינו שדופי רעב, וכן בארמית למזא לאתונא (דניאל ג' כ"ג). ואע"פי שאין מ"ם למזא שרש (הרד"ק): ולחמי רשף, רשף. חום הקדחת יקרא רשף (גלוטה), ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג' ה'), רשפיה רשפי אש (שיר ח' ו'). והושאל אל חולי החמימות שהוא הקדחת וטעם ולחמי רשף כמו אכולי הקדחת, וכן מתורגם בל"א: וקטב מרירי. קטב בשש נקודות, וכן קטב ע"מ אהל, שניהם מענין כריתה, והוא חולי הבא לאדם פתאום וממיתו, ות"י לחטוב עליה. למקטב קיסין (רד"ק), והוא שם נרדף לדבר, כמ"ש אהי דבריך מות, אהי קטבך שאול (הושע י"ג י"ד), בל"א (פעסט, זייכע). ומרירי תוא"ר משרש מרר, וכמוהו כמרירי יום. (גיפטיג), חמת זחלי עפר, ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר, וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך (רש"י). וכמוהו כזחלי ארץ (מיכה ז' י"ז): (כה) מחוץ תשכל חרב וגו', שעור הכתוב החרב מבחוץ והאימה מבפנים תשכל בחור ובתולה יונק ואיש שיבה: ומחדרים אימה, כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפי' עליו מחמת אימה, והוא מת והולך בה (ספרי). ד"א ומחדרים אימה, בבית תהיה אימת דבר, כמו

אִ֥ישׁ שֵׂיבָֽה׃ (כו) אָמַ֖רְתִּי אַפְאֵיהֶ֑ם אַשְׁבִּ֥יתָה מֵאֱנ֖וֹשׁ זִכְרָֽם׃ (כז) לוּלֵ֗י כַּ֤עַס אוֹיֵב֙ אָג֔וּר פֶּן־יְנַכְּר֖וּ צָרֵ֑ימוֹ פֶּן־יֹֽאמְרוּ֙ יָדֵ֣נוּ רָ֔מָה וְלֹ֥א יְהוָ֖ה פָּעַ֥ל כׇּל־זֹֽאת׃ (כח) כִּי־ג֛וֹי אֹבַ֥ד עֵצ֖וֹת הֵ֑מָּה וְאֵ֥ין בָּהֶ֖ם תְּבוּנָֽה׃ חמישי (כט) ל֥וּ

דען גרויען אלטען. (כו) איך דאכטע: פֿערניכטען ווילל איך זיא! איהר אנדענקען אונטער מענשען פֿערטיל־גען; (כז) אללײן איך שייע דיא קרענקונג דעם פֿיינדעס: דיא געגנער ווער־דען דיא וואהרהייט פֿער־קעננען, ווערדע' שפרע־כען: אונזערע מאכט איזט האָך, דער עוויגע טהאט דיט אללעס ניכט; (כח) דען עס איזט איין פֿאָלק פֿאָן שעדליכען אנשלעגען, אונד קיינע פֿערנונפֿט איזט בייא איהנען. (כט) ווערען

רש"י

נקופים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו [ירמיה ט'] וכן ת"א. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת [ספרי שם י"א]: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים בחשך איש בחדרי משכיתו [יחזקאל ח']: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה [נחמיה ט'] להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שא' כן היה לו לכתוב אאפיהם' אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך [ישעיה מ"ה] אאמצכם במו פי [איוב ט"ז] וה"א באמצעה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחית' יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתו בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו'. (כח) כי. כי אותו גוי אובד עצו' המה: ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמי' ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם.

תרגום אונקלוס

אַף עוּלֵימַתְהוֹן יַנְקִיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן: (כו) אֲמָרִית יֵיחוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצִינוּן אֲבַטֵּל מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן: (כז) אִלוּלָפוֹן רוּגְזָא דְּסַנְאָה כְּנִישׁ דִּלְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל דְּבָבָא דִּלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְּקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת כָּל דָּא: (כח) אֲרֵי עַם מְאַבְּדֵי עֵצָה אִינוּן וְלֵית בְּהוֹן סָכְלְתָנוּ: (כט) אִלּוּ חַכִּימוּ

באור

שנאמר עלה מות בחלונינו (ירמיה ט' כ'), וכן ת"א (רש"י): (כו) אפאיהם, יש מפרשים שהוא מן פאה, אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר, או אפילם בכל פיאה, ואולם בעבור שהטעם כפול עם אשביתה מאנוש זכרם משמע שיאבדם ויעשה עמהם כלה, וי"מ אחרה אפי בם, והכוונ' אחריתם, ויצא הטעם כפול עם אשביתה כמשפטו, אלא שהיה ראוי להיות אנפיהם. והטעם אנף בם. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי המחלקת התיבה לג' תיבות, אמרתי אף אי הם, אמרתי באפי אתנם כאילו אינם, שיאמרו עליהם הרואים, איה הם? ולכן תרגמו המתרגם האשכנזי (פֿערניכטען), וטעם אמרתי בלבי, כלשון בני אדם, או יאמר היה הרצון לפני במדת הדין שאפזר' או אכלם ושיהיה זכרם נשבת מבני אדם, לולי כעס אויב אגור: (כז) אגור, אפחד, מגזרת ויגר מואב (במדבר כ"ב ג') והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו, הפך יכירו, כמו ויתנכר אליהם (בראשית מ"ב ז'). והטעם הצרים ינכרו הדבר לתלות הגבורה בנכרי שאין הגדולה שלו: (כח) כי גוי אבד עצות, הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל. ומלת אובד שם התאר. והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת. וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים, רק פי' עצות שב אל אובד, כמו נובלת עליה, וכן ותאבדו דרך (תהלים ב' י"ב), שהוא סמוך על דרך (הראב"ע), וע"פ דרכנו עצות תאר הפעל וכן דרך: (כט) לו

חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם:
(ל) איכה ירדף אחד אלף ושנים
יניסו רבבה אם־לא כי־צורם מכרם
ויהוה הסגירם: (לא) כי לא כצורנו
צורם ואיבינו פלילים: (לב) כי־מגפן
סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו
ענבי־רוש אשכלת מררת למו:
(לג) חמת תנינם יינם וראש פתנים

ת"א איכה ת"ק ט"ז, ב': ענבמו ברכות ל"ו, ב':

זיא ווייזע, זיא ווירדען בע־דענקען אונד דען אויסגאנג איבערלעגען. (ל) וויא קאָננטע איינער טויזענד יאגען? צווייא מיריאדען פליכטיג מאכען, העטטע איהר פעלזענשוטץ זיא ניכט פערקויפט, דער עוויגע זיא ניכט פרייז גע־געבען? (לא) איהר פעלז איזט יא ניכט וויא אונזער פעלז: זעלבסט אונזערע פיינדע מאָגען ריכטער זיין! (לב) איהר וויינשטאָק איזט דער וויינשטאָק סדום'ס, אונד פאָם פערדערבטען געפילדע עמרה: איהרע בעערען גיפטיגער ארט, זיא טראגען פערגיפטענדע טרויבען. (לג) וואוטה דער דראכען איזט איהר

תרגום אונקלוס

אסתכלו בדא סברו מה יהי בסופיהון: (ל) אכדין ירדף חד לאלפא ותרין יערקון לרבותא אלהין ארי תקיפיהון מסרינון ויי אשלימינון: (לא) ארי לא כתקפנא תקפיהון ובעלי דבבנא הוו דיננא: (לב) ארי כפורענות עמא דסדום פורענותהון ולקותהון כעם עמורה מחתהון בישין כרישי חיון ותשלמת עובדיהון כמרדותהון: (לג) הא כמרת תניניא כס פורענותהון

רש"י

יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגיר'. מסרם ומסר' בידינו דלב"רד בלע"ז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו ואויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו לה' (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל [חבקוק ג'] בשדמות קדרון [מלכי' ב' כ"ג]: ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מרורות למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותשלמת עובדיהון כמרדותהון: (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת

באור

חכמו, אילו היו חכמים, היה להם להשכיל את זאת, ולהבין לאחריתם. כי כן פעל השם לישראל בעבור עונם, וכאשר ישובו ינקם מאויביהם: (ל) איכה ירדף וגו', היה להם לומר איך ירדוף אחד ממנו אלף מישראל, מה שהיו רגילין לעשות לנו: אם לא כי צורם מכרם, בידינו. לפי שחטאו לו. ולשון רש"י מסרם ומסרם בידינו דליב"רר בלע"ז. בל"א (היגגעבען, איבערלאססען): (לא) כי לא כצורנו צורם, כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם, ולא להם ולאלהיהם הנצחון, שהרי עד הנה לא יכלו אלהיהם כנגד צורנו. כי לא כסלענו סלעם, כל צור שבמקרא לשון סלע (רש"י): ואיבינו פלילים, אויבינו עצמם ישפטו ויודו כי נשגב ומרומ' צורנו מצורם: (לב) כי מגפן סדם גפנם, ישוב למה שאמר למעלה. שהוא גוי אובד עצות, לא ישכילו ולא יבינו ולא יחכמו כי אם להרע, כי הצומח משרש רע לא יעשה רק פרי רע ומר: ומשדמת, שדה תבואה, כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג' י"ז). בשדמות קדרון (מלכים ב' כ"ג ו') ויש אומרים שהוא נרדף לגפנים. ויתכן שהוא כמו ומשדפות עמרה, מענין שדפון, כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד, וכן ושדמה לפני קמה (ישעיה ל"ז כ"ז), שהוא כמו ושדפה. כי (במלכים ב' י"ט כ"ו) אמר במקומו ושדפה לפני קמה, וכן מתורגם בל"א: (לג) חמת תנינים

אַכְזָר׃ (לד) הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָֽי׃ (לה) לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָֽמוֹ׃ ששי (לו) כִּֽי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר

תולדות אהרן הלא הוא וכו׳ עקדה שער ס׳: כי קרוב ע״ז ג׳, ח׳: כי ידין סנהדרין צ״ז, ח׳:

תרגום אשכנזי

וויין, גרויזאמע גאללע דער אָטטערן. (לד) אין מיינעם ראטהשלוס ליגט פֿערבאָרגען, אין מיינען שעטצען ליגט פֿערזיגעלט, (לה) מיין איזט רעכען אונד פֿערגעלטען, ווען איהר פֿוס ווירד גלייטען זאָללען; דען איהר אונגליקסטאג ווירד קאָממען, איהרע צוקונפֿט איילט הערבייא. (לו) ווען דער עוויגע זיינעם פֿאָלקע זיך אננימממט, אונד ווענען זיינער דינער זיך בעדענקט; ווען ער זיהט, דאס אלע מאכט צעררּאָננען, דאהין איזט בעוואהרטעס אונד בעפֿעסטיגטעס:

תרגום אונקלוס

וּכְרֵישֵׁי פִּתְנֵי חִוְיָן אַכְזְרָאִין׃ (לד) הֲלָא כָּל עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃ (לה) קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם בְּעִידָן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן וּמִבַּע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ (לו) אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִידָן דְּתִתְקֵיף עֲלֵיהוֹן מְחַת סַנְאָה

רש״י

תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוס שהוא אכזר לנשוך. אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם. הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזר׳ והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. כשארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחישה [ישעיה ה׳]. עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגו׳ [דברי׳ ל׳]: (לו) כי ידין ה׳ עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים [איוב ל״ו]. ייסר עמים. כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם

באור

וגו׳, יאמר מגפנים וענבים כאלו לא יעשה יין כי אם הדומה לחמת תנינים, שהוא מרירת נחשי׳, ולראש פתנים, שהוא אכזרי להמית את כל הטועם ממנו: (לד) הלא הוא כמס עמדי, דברי השם, ואמרו המפרשים שהוא שב על פרי גפנם ותבואת שדמתם. ועל דעתי יתחילו מכאן דברי הנחמות לישראל, וישוב על הנקם והשלם לצריו ויום אידם שיזכיר בפסוק הבא, ויאמר שהוא גנוז וחתום באוצרותיו, ולא יאחר לבא בעתו, כאשר תמוט רגלם, כאשר יראה כי אזלת יד וגו׳: (לה) לי נקם ושלם, תשלום שם דבר. כמו והדבר אין בהם (שופטים י״ח י״ז), עמי נכון ומזומן הנקמה ותשלום הגמול: לעת תמוט רגלם, כאשר תמוט רגל האומות ליפול: כי קרוב יום אידם, כאשר יקרב יום המוגבל לפורענותם, כאשר ימהר העתיד לבא עליהם, וחש כמו ימהר יחישה (ישעיה ה׳ י״ט), ואמר עתידות לשון רבים על פעל יחיד, כמשפט הפעל הקדם לפועל, שלא ישמור המספר: (לו) כי ידין ה׳ עמו, כי יעשה השם דין עמו, וינקום נקמתם: יתנחם, לשון הפך מחשבה להטיב או להרע, כאשר ישוב הקב״ה לרחם על עבדיו: כי יראה וגו׳, כאשר יראה שאזלת יד, וכלה כחו של ישראל בגלות החל, והתי״ו תחת ה״א, כי שתיהן סימני הנקבה,

וְעָזוּב׃ (לז) וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ (לח) אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ (לט) רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ (מ) כִּי־אֶשָּׂא אֶל־

ת"א ואמר וכו' גיטין נ"ו, ב': אשר חלב ע"ז כ"ט, ב': ישתו פסחים ס"ג, א': ראו וכו' עקרים מ"ד, פי"ז: אני אמית פסחים ס"ח, א'. סנהדרין צ"א, ב': מציל שם ק"ד, א':

(לז) דאן ווירד ער שפרעכען: וואָ זינד נון איהרע גאָטטער? דער פעלזען־שוטץ, אויף דען זיא טרויטען? (לח) דיא איהר אָפּפערפעטט פערצעהרטען אונד טראנקען איהרען אָפּפערוויין: זיא מאָגען אויפשטעהן, אונד אייך העלפען, מאָגען אייך בעדעקקונג זיין. (לט) ערקעננעט נון, דאס איך, איך אללײן עס בין, אונד נעבען מיר קיין גאָטט. איך קאן טאָדטען אונד בעלעבען, קאן פערוואונדען אונד אויך היילען; פאָן מיינער האנד ערדעטטעט ניאמאנד. (מ) איך העבע מיינע האנד גען הימממעל עמפאָר, אונד שפרע־

תרגום אונקלוס

יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ (לז) וְיֵימַר אָן דַּחֲלָתְהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃ (לח) דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַּעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן לְמָגֵן׃ (לט) חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי אֲנָא מֵמִית וּמְחַיֵּי מָחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזִיב׃ (מ) אֲרֵי אַתְקֵינִ־ית

רש"י

הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בל' לעז מיינטיי"ט. עצור. הוא הנושע במעצור המושל. עזוב. מחוזק כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה [נחמיה ג'] איך לא עוזבה עיר תהלת [ירמיה י"ט]: (לז) ואמר. הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"א שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: (מ) כי

באור

וכן ושבת לנשיא (יחזקאל מ"ו י"ז): עצור, נושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בעם: עזוב, על ידי עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם, שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצא על האויב בלשון לע"ז איינ"טייט, ובדפ"י כ"י מייטינט, ונראה שצ"ל מיינט"יכאנט והוא בל"א (אויפרעכט האַלטענד): עצור, הוא הנושע במעצור המושל: ועזוב, מחוזק, כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג' ח'), איך לא עוזבה עיר תהלת (ירמיה מ"ט כ"ה), לשון רש"י שבדפוס ובכ"י שבידי נוסף עצור מיינט"נוד (אויפרעכט געהאַלטען), עזוב איגפור"לד, (געשטאַרקט, בעפעסטיגט, בל"א): (לז) ואמר, הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"א שעבדו: צור חסיו בו, הצור שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה, כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מפני הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו, היו אותן אלוהות אוכלים, שהיו מקריבים לפניהם: יהי עליכם סתרה, אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור, והכוונה שכאשר יראה השם שאזלת יד ישראל, ויד האויב הולך וגבר עליהם, עד שלא ישאר להם עצור ועזוב, אז יקדש שמו בעולמו ויבער הגלולים מן הארץ, והאלילים כליל יחלוף: (לט) ראו עתה וגו', אתם אומרים איה אלהיהם, עתה תראו כי אני

שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ (מא) אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ (מב) אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ (מג) הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו

קמץ בז"ק

כע: זאָ וואהר איך עוויג לעבע! (מא) ווען איך מיין בליטצענדעס שווערדט געוועטצט, ווען מיינע האנד נאך גערעכטיגקייט גרייפט; זאָ איבע איך ראכע אן מיינע געגנער, אונד פערגעלטע מיינען האס־סערן; (מב) מאכע מיין געשאָס פאָם בלוטע טרונ־קען, מיין שווערדט זאָלל פלייש פערצעהרען: פאָן ערשלאגנער אונד געפאַנג־נער בלוט, פאָם ענטבלאָסטען שעדעל דעס פיינדעס. (מג) היידען! פרייזעט גליקליך זיין

רש"י

אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל מקומי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק [יחזקאל כ"א] פלנ"דור: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיב' כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"יא: (מב) אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל: (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות

תרגום אונקלוס

בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִנְתִּי וַאֲמָרִית קַיָּים אֲנָא לְעָלְמִין׃ (מא) אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי וְתִתְקֵיף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ (מב) אֲרַוֵּי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תְּקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָן לְאַעֲדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סַנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃ (מג) שַׁבָּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

באור

אני הוא יחיד בעולמי, שליט לעשות בו כרצוני, ואין מוחה בידי: עמדי, דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל, הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. נשבע בדבר קיים, כדרך בן אדם הנוגע בחפץ כשהוא נשבע: חי אנכי לעולם, כאשר אני חי, כן אעשה זה, לשון שבועה: (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן את להב חרבי, כמו למען היה לה ברק (יחזקאל כ"א ט"ו), פלנדו"ר (רש"י), והוא פלאנציעו"ר, (גלאַטטע) בל"א: ותאחז במשפט ידי, ידי תאחז את מדת המשפט, להחזיק בה ולנקום נקם, לשון פורענות (יושטיצי"א בלע"ז, ובל"א גערעכטיגקייט): אשיב נקם לצרי. כי אני קצפתי מעט, והם עזרו לרעה, ככתוב והם עשו לישראל את כל הרעות אשר עשו. לא בעבור שעבדו ע"ז כמוהם, כי אם בעבור שלא רצו לעשות כמעשיהם, ולא רצו לעבוד את אלהות אלהיהם, והם אם כן צרי האל ומשנאיו, ולכן הרעו לעם סגולתו: (מב) אשכיר חצי מדם. דרך מליצת השיר, חצי ישתו דם האויב עד שישכרו: מדם חלל ושביה, שב על אשכיר. וטעם ושביה הפצועים שבהם: מראש, שב על הבשר שזכר, והטעם, אשכיר חצי מדם חלל ושביה, וחרבי תאכל בשר מראש פרעות אויב: פרעות, כמו וראשו יהיה פרוע (ויקרא י"ג מ"ה), לשון סתירה ופרצה, (מג) הרנינו גוים עמו, כתרגומו שבחו

יְקוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: פ ש"ש שביעי

תולדות אהרן וכפר כתובות קי"א, ב':

פֿאָלק! דען ער רעכט זיינער דינער בלוט, איבעט ראכע אן זיינען געגנערן, איזט דעם ערדריי-כע אונד דעם פֿאָלקע פֿער-

תרגום אונקלוס

וּפוּרְעָנוּתָא יָתִיב לְסַנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ:

רש"י

את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה [יואל ד'] ואומר מחמס אחיך יעקב וגו' [עובדיה א']: וכפר אדמתו עמו. ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר. לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו [בראשית ל"ב] אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב [תהלים פ"ה]. בפני' אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה דורש כולה כנגד ישראל ור' נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורש' כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם' אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ור' נחמיה דורשה כלפי האומו' ע"א כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים: כי מגפן סדום גפנם. של אומות ע"א: ומשדמות עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי: ענבימו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמריד' לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני: חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם: כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגו' [תהלים ע"ה]: לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל [ישעיה כ"ו]: כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון ייסורין אלא כמו כי יריב את ריב' מיד עושקיה': כי יראה כי אזלת יד וגו'. ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנא' ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך [מיכה ז']: ראו עתה כי אני וגומר. אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמט': ידי. מקום שכינתי כמו איש על ידו [במדבר ב']: והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר להפרע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכול' בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם: אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאנן ברק חרבי

באור

עממיא עמיה, אתם גויי הארץ תנו כבוד לעם ה': כי דם עבדיו יקום, שפיכת דמיהם: וכפר אדמתו עמו, ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב: וכפר, לשון רצוי ופיוס, כמו אכפרה פניו (בראשית ל"ב כ'), אנחיניה לרוגזיה: אדמתו, כענין רצית ה' את ארצך. שבת את שבות יעקב (תהלים פ"ה ב'). והנה בארנו את כל הפרשה הזאת כפי שטת רבי נחמיה בספרי, שדרשה כלה כלפי האומות עובדי ע"ז, ורבי יהודה דורשה כלה כלפי ישראל, אלא שמשמעות פשטות הכתוב כשטת רבי נחמיה, ובה הלכו הרמב"ן ורשב"ם ורלב"ג. ועל פי דרכו תכלול השירה הזאת כל עניני האומה, וכל המוצאות אותה מיום צאתה מארץ מצרים עד סוף כל הדורות, וכן אמרו רז"ל בספרי, גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבא ויש בה לעולם הבא. והוא ענין נפלא עד מאוד, כאשר יוסף הקורא

(מד) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאׇזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ (מה) וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־

ת"א שימו עקרים מ"ד, פ"ח.

תרגום אשכנזי

זאָהנט. (מד) משה קאם, אונד טרוג אללע וואָרטע דיזעס געזאנגס דער נאַציאָן פאָר: ער, אונד הושע, זאָהן נון. (מה) אלס ער דיזע וואָרטע אן דיא גאנצע נאציאָן אויסגערעדעט האטטע, (מו) זעטצטע ער הינצו: נעהמט דיא רעדען וואָהל צו הערצען, מיט וועלכען איך אייך הייטע פערמאהנט האבע; דאמיט איהר זיא אייערען קינדערן איינשערפט, דאס זיא בעוואהרען אונד טהון נאך דעי וואָרטען דיזער

תרגום אונקלוס

(מד) וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָמֵי תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ (מה) וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ (מו) וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווּ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדִינוּן יָת

רש"י

ותאחז במשפט ידי כולי כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה ונתנה לזה [סוטה] העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פי שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו [ספרי]: (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך [יחזקאל מ'] והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין דברי תורה שהן

באור

המשכיל להגות ולהתבונן בפרשה הזאת, כן יוסיף להפליא עליה, ולשמוח בה ולהנחם על ידה מכל התלאות והצרות אשר עברו עלינו מיום גלותינו עד עתה, כי אין בהם דבר אשר לא הוגד מראש בשירה הזאת הקטנה בדבור והגדולה בענין. וכאשר באתנו לשעבר גלות ושעבוד וטלטול, כמו שהעיד בנו מלכנו מחוקקנו, כן תתחזק בלבנו התקוה לעתיד, שיתנחם ה' עלינו לעת הכמוס עמדו, להוציא למרחב רגלינו, ולהקים אותנו לעם כשנים קדמוניות. ואמר הרמב"ן ז"ל: אלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכשפים, שהגיד מראשית אחרית, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה, לא נפל דבר אחד מהם, ואף כי אנחנו נאמין ונלפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו עכ"ל: (מד) הוא והושע בן נון, שהרי לשניהם צוה הקב"ה, כדכתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וגו' (לעיל ל"א י"ד), וכן אמרו רבותינו ז"ל שבת של דיוזגי היתה, נטל רשות מזה ונתנו לזה: (מה) ויכל, כאשר כלה, אז אמר אליהם: (מו) שימו לבבכם, צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה. וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ' ד') והרי הדברים ק"ו, ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה, צריך האדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכווני' להבין, דברי תורה שהן כהררים התלויים בשערה, על אחת כמה וכמה (רש"י). דמה דברי התורה להררים התלויים בשערה, לפי שחיי אדם והצלחתו הנצחית תלויים בהם. והם סובבים לפעמים על סברא דקה כשערה, כאפס בינה ובין מכשול הטעות. ואם תנתק ימוטו ההרים התלויים בהם. וצריכה אם כן לכוונת הלב יותר מחכמות וידיעות שעניניהם נופלים תחת החוש, ואפשר שיבחנו בפעל ממש, כדבר הנמדד בקנה, או שבא עליהם מופת משאי', שאי אפשר

דברי התורה הזאת: (מז) כי לא־דבר רק הוא מכם כי־הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על־האדמה אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה: פ מפטיר (מח) וידבר יהוה אל־משה בעצם היום הזה לאמר: (מט) עלה אל־הר העברים הזה הר־נבו אשר בארץ מואב אשר על־פני ירחו וראה את־ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: (נ) ומת בהר אשר אתה עלה שמה

ת"א כי לא דבר עקדה שער ח': ובדבר הזה ברכות כ"ד, ג':

תרגום אונקלוס

בניכון למטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: (מז) ארי לא פתגם ריקן הוא מנכון ארי הוא חייכון ובפתגמא הדין תורכון יומין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: (מח) ומליל יי עם משה בכרן יומא הדין למימר: (מט) סק לטורא דעבראי הדין טורא דנבו די בארעא דמואב די על אפי יריחו וחזי ית ארעא דכנען די אנא יהיב לבני ישראל לאחסנא: (נ) ומות בטורא די את סליק לתמן ותתכניש לעמך כמא די

לעהרע: (מז) דען עס איזט קיינע זאכע, דאראן אייך עטוואס וועניג געלעגען איזט; זאנדערן אייער גליק־ליכעס לעבען הענגט דא־פאן אב, אונד נור דאדורך קאננט איהר אין דעם לאנ־דע לאנגע בלייבען, וועל־כעס איינצונעהמען איהר יעטצט איבער דען ירדן געהען ווערדעט. (מח) אן עבען דיזעם טאגע שפראך דער עוויגע צו משה: (מט) געהע אויף דאז גע־בירגע עברים, אויף דען בערג נבו, דער אים לאנדע מואב, געגען יריחו איבער, ליגט; אונד בעזיהע דאז לאנד כנען, וועלכעס איך דען קינדערן ישראל'ס צום אייגענטהום געבען וויל. (נ) אויף דיזעם בערגע, דען

רש"י

כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חכמי' ואחו' לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו' [בראשית ל"ו] לפי שאמרה איני כדאי להיות לו אשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגומר [שם ז'] במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' [שמות י"ב] לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היו' וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היו' הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום וכו': (נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי

באור

לטעות בו: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם, דבר בלתי חשוב, שאין בו לא טובה ולא רעה,

וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ (נא) עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (נב) כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ

לג (א) וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ (ב) וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא

ת"א וזאת וכו' מגלה ל"א, א'. סוטה י"ד, א': ויאמר וכו' ע"ז ב', ב':

תרגום אשכנזי

דוא בעשטייגסט, זאָללסט דוא אלסדאַן שטערבען, אונד צו דיינעם פֿאָלקע איינגעטהאַן ווערדען: זאָ וויא אהרן אויף דעם בערגע הר געשטאָרבען, אונד צו זיינעם פֿאָלקע איינגעטהאַן וואָרדען. (נא) וויל איהר אייך ווידער מיך פֿערגאַנגען מיטטען אונטער דער נאַציאָן, בייא דעם שטרייט־וואססער קדש, אין דער וויסטע צין: אינדעם איהר מיך ניכט פֿערהערליכט האבט, פֿאָר דען קינדערן ישראל'ס; (נב) זאָ זאָללסט דוא דאז לאנד פֿאָן פֿערנע זעהען, אבער ניכט הינ־קאָממען אין דאז לאנד, דאז איך דען קינדערן ישראל'ס איינגעבען וויל.

לג (א) דיזעס איזט דער זעגען, וועלכען משה, דער גאָטטליכע מאַן, דען קינדערן ישראל'ס פֿאָר זיינעם טאָדע ערטהיילט. (ב) ער שפּראַך: עוויגער! פֿאָן סיני וואנדעלטע

תרגום אונקלוס

מִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ (נא) עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקָם מַדְבְּרָא דְצִין עַל דִּי לָא קַדֵּישְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (נב) אֲרֵי מִלָּקֳבֵיל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

לג (א) וְדָא בִּרְכְתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַּייָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ (ב) וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזֵיהוֹר

רש"י

עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצו' עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי: על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע [במדבר כ'] והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבא. כי ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

לג (א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה'

באור

ואין ראוי להתבונן עליו: (מח) בעצם היום הזה, היום שאמר השירה: (נא) על אשר לא מעלתם בי, באמרו בספר (במדבר כ' י"ג): (נב) מנגד, מרחוק:

לג (א) וזאת הברכה, מוסב למעלה, וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם, האזינו השמים וגו', וזאת הברכה, אחר התוכחה של האזינו חזר ובירכן בטרם יעלה אל ההר למות שם, כלומר זאת השירה וזאת הברכה (רשב"ם): (ב) ה' מסיני בא,

וְזָרַ֤ח מִשֵּׂעִיר֙ לָ֔מוֹ הוֹפִ֙יעַ֙ מֵהַ֣ר פָּארָ֔ן וְאָתָ֖ה מֵרִבְבֹ֣ת קֹ֑דֶשׁ מִֽימִינ֕וֹ אֵשְׁדָּ֖ת לָֽמוֹ׃ (ג) אַ֚ף חֹבֵ֣ב עַמִּ֔ים כָּל־קְדֹשָׁ֖יו

ב' מלין קרי

תולדות אהרן הופיע ברכות נ"ג, ב'. ב"ק נ"א, א': ואתה חגיגה ט"ז, א': מימינו ברכות ו', א', וע"ז א'. יומא נ"ב, ב'. ביצה כ"ה, ב'. סוטה ל', ב': אף חובב ב"ב א', א':

תרגום אונקלוס

יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי לָנָא אִתְגְּלֵי בִגְבוּרְתֵיהּ עַל טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְבַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מְגוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא׃ (ג) אַף חַבֵּבִינוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל

איינהער, פֿאָן שעיר גינג איהנען אויף, פֿאָם בערגע פֿאָרן שטראהלטע, אונד קאם אויס היילינען מירי־אדען, אויס זיינער רעכטען פֿייערסגלוטהרעליגיאָן; (ג) וועלכע דיא פֿאָלקער פֿערפֿליכטעט, אללע היי־ליגען אין דיינע געוואלט; היגגעשטרעקט צו דיינען

רש"י

מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל [ספרי] ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים [שמות י"ט] למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו [ספרי]: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל [שם]: מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רוב' ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חובב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להוליד

באור

הנה שירות נשגבות מתחילות מתעמד הר סיני, כי הוא תהלת האומה ויתרונה מעל כל עמי הארץ, כי לא נעשה כן לכל גוי, ושם כרת ה' ברית עם ישראל, ועשאם לעם סגולתו והיה להם למלך. והם קבלו עליהם עול מלכותו, וא"כ משם התחלת עניני האומה ותקון סדורה, וראוי לפתוח בו תהלה, וכן עשתה דבורה בשירתה (שופטים ה'), וחבקוק בתפלתו (ג' ג'). וכן במזמור (תהלים ס"ח) (אשר שרו בה על דעתי כאשר העלו ארון ברית ה' מעיר דוד אל מקומו, ולזה תהלתו יקום אלהים יפוצו אויביו, כמו שאמר משה בנסוע הארון. ואין ראיה משם לדברי הראב"ע שאמר הכל במלחמות ידבר), והנה פה שעור הכתוב כך הוא, התפלל משה לשם, ואמר אתה ה'! יחי ראובן ואל ימות וגו', ובעבור שהזכיר השם סדר בשבחו, ואמר דרך מאמר מוסגר שהוא מחוקק ישראל ומלכם, והוא יושיעם, והוא מקור כל הטובות והברכות': מסיני בא, הראה לישראל ונתן להם את תורתו: וזרח וגו', הר סיני ושעיר ופארן קרובים. והכוונה שמכל הצדדים הבדיק האור והופיע רכב אלהים עד שבא אל סיני, וכן אמר דוד המלך ע"ה רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם, וחבקוק אמר אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה. וכן דבורה הזכיר' שעיר ואדום (מדברי הרשב"ם): הופיע, האיר: ואתה, ובא: מרבבת קדש וגו', כוונת הכתוב על דעתי מתוך רבבות קדש, זרח ובא אש של תורה לישראל, מימינו של הקב"ה, ומלת אתה מושכת עצמה ואחרת עמה. כאלו אמר ואתה למו אש דת מרבבות קדש, דהיינו מימינו של הקב"ה אתה למו דת אל. ותבין מזה ענין מ"ם מרבבות ומ"ם מימינו, שנלאו כל המפרשים בפירושו. והמתרגם האשכנזי התאמץ לתרגם מלת אשדת שהיא מורכבת מן אש דת, בתיבה אשכנזית הדומה לה, אף שלא הורגלה ההרכבה הזאת בל"א: (ג) חבב עמים, על דעת המפרשים, הוא מלשון חבה, הידוע מדברי רז"ל. ולא נמצא עוד במקרא. ולי נראה שהוא מלשון חוב, שמאלמנו וחיבתם את ראשי (דניאל א' י"א), וכן חבולתו חוב ישיב (יחזקאל י"ח ו'). ענין החוב הוא היות האדם מוכרח ע"פ הצדק והיושר לעשות דבר מה, (שולדיגקייט, פפליכט), בין יהיה פעולה או קבלת פעולה, (שולדיגקייט צו טהון אדער צו ליידען), הן בדבר ממון או בגוף. והנגזר ממנו הוא יוצא לאחר, וחיבתם את ראשי, על ידכם יהיה דין עלי והכרח שאתן את ראשי

בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ (ד) תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃ (ה) וַיְהִי בִישֻׁרוּן

פיסען. עמפפאנגען זיא דיין וואָרט; (ד) דיא לעהרע, דיא משה איהנן געבאָט, צום ערבטהייל דער געמיינדע יעקב׳ס. (ה) דא ווארד ער קאָניג איבער ישרון, אלס דיא הייפטער דעם פאָלקס פערזאממעלט, איינמיטהיג ווארען

תולדות אהרן תורה ברכות כ״ז, א׳. פסחים מ״ט, ב׳. סוכה ב׳, א׳. סנהדרין נ״ט, א׳, וצ״א ב׳. מכות כ״ג, ב׳. עקדה שער ס׳: בישרון ר״ה ל״ב, ב׳:

תרגום אונקלוס

בִּגְבוּרָא אַפֵּקִינוּן מִמִּצְרַיִם וְאִינוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ׃ (ד) אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרוּתָּא לִכְנִישַׁת יַעֲקֹב׃ (ה) וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא

רש״י

כשאמר הקב״ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך [בראשית ל״ה]: כל קדושיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך [שמואל א׳ כ״ה]: והם תכו לרגליך. והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני. תוכו לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך. המ״ם בו קבוע ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר ז׳] ואשמע את מדבר אלי [יחזקאל ב׳] כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טישפורפלי״דורש בלע״ז. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ״ם בו שמוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך. כל צדיקיה׳ וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגליך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: יישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי.

באור

למלך. והנה חובב מבנין המרובע והוא יוצא ושעור הכתוב, אהבת הנזכר (פערספאָיבטעטע), הבריות ע״פ הצדק והדין את העמים, דהיינו כל קדשיו, תחת יד השם יתעלה, והוא ענין הברית שכרת ה׳ עם ישראל להיות להם למלך, וכאשר יזכיר עוד. ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך (שופטים ה׳ י״ד), עמים הר יקראו (לקמן פסוק י״ח): וחם, העמים: תכו, לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך, כן פירש״י ז״ל, ויהיה מלשון תוך, ורד״ק הביאו בשרש תכה, ועל דעתו שאין לו אח במקרא. ובאורו לפי מקומו, נתחברו והלכו לרגליך, ועל פי דרכי באור הכתובים הללו יתכן כדברי האומר שהתי״ו במקום ה״א, כתי״ו תרגלתי לאפרים (הושע י׳ י״ט). והכוונה כמבואר בתרגום אשכנזי (היגגעטטירלט): ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול פקודיך, ומקבלים גזירותיך ודתותיך, ובאה המליצה כדרך העם המקבלים עליהם מלך, שהם משתחוי׳ לעומתו ונופלי׳ על פניהם לרגליו, והוא נותן להם את חקיו וגזירותיו: מדברותיך, המ״ם בו קבוע ליסוד, כמו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז׳ פ״ט), ואשמע קול מדבר (יחזקאל א׳ כ׳), כמו מתדבר אלי. אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טי״ש פורפלידור״ש, והוא טע״ש פורפלעדאזיער״ש, ובל״א (דיינע וואָרטערעדונגען), (רש״י). ומה שאמר הרב שהמ״ם קבוע ליסוד, ענינו שאינו שמוש לשון מן, כי אם לסימן הבנין. ואמר ישא לשון יחיד, הטעם כל אחד ואחד: (ד) תורה צוה לנו משה. מה היו המדברות הללו? היא התורה אשר צוה לנו משה, להיות לו מורשה: קהלת יעקב, הטעם לנו קהלת יעקב. ואל יקשה בעיניך האתנח במלת משה, כי על פי נתוח המאמר השירי מלת מורשה מקבילת למלת תורה, וקהלת יעקב מקבילת למלת לנו. ומלת צוה בודדת בלי זוג, וכן מלת משה, והשעור

תורה צוה לנו משה
מורשה — — קהלת יעקב —.

ולזה בא האתנח על מקומו הראוי לו: (ה) ויהי בישרון מלך, אז היה ה׳ למלך על ישראל, שקבלו עליהם עול מלכותו באסיפת ראשי העם: יחד שבטי ישראל, באגודה אחת ושלום

מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ (ו) יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ ס (ז) וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ פ שני

קמץ בז"ק ר' בקמץ

דיא שטעממע ישראל'ס). (ו) אָ! דאס ראובן גליקליך לעבע! ניאמאלס אונטער־געהע; דאס זיינער מאננ־שאַפֿט אנצאהל זיך ער־האלטע! (ז) אונד דיזעס פֿיר יהודה: ער שפראך: ערהאֶרע, עוויגער! יהודה'ס שטיממע, אונד ברינגע איהן צו זיינער נאציאָן; זיינע מאכט זייא איהם גע־נוג, אונד דוא איהם הילפֿע

ת"א יחי סוטה ז', ב'. ב"ק צ"ב, א'. סנהדרין נ"ב, א'. מכות י"א, א': וזאת וכו' סוטה שם. מכות שם: ואל עמו ב"ק צ"ב, א'. מכות שם: ידיו רב ע"ז כ"ה, א'. מנחות כ"ב, ב':

תרגום אונקלוס

שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: (ו) יְחִי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן: (ז) וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה בְּמִפְּקֵיהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּיהּ תְּתִיבִנֵּיהּ בִּשְׁלָם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵיהּ פּוּרְעָנוּתָא בְּסַנְאוֹהִי וְסַעַד

רש"י

הקב"ה בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו כי תשא את ראש [שמות ל'] ראויין אלו שאברכם. ד"א בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעה"ז: ולא ימות. לעה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר [בראשית ל"ה] שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שביד' [מכות י"א] שנא' אשר חכמים יגידו וגו' להם לבד' וגו' ולא עבר זר בתוכם [איוב ט"ו] ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נידוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים [בראשית מ"ד] אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' [ב"ק צ"ב]: שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת ראמו' גלעד ויזעק יהושפט וה' עזרו [ד"ה ב' י"ח]. ד"א שמע ה' קול יהודה. כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה [ספרי] ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון [יהושע י"ט] (ומפני מה

באור

ביניהם, ולב אחד לכולם, התקשרו בקשר אמיץ ובאו בברית מלכם. והנה המלך הוא הקב"ה וכן אמרו רז"ל במס' ראש השנה מלכיות תלתא הוא דהויין, ה' ימלוך לעולם ועד (שמות ט"ו, י"ח), ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג כ"א). ויהי בישרון מלך: (ו) יחי ראובן, כל חיים סתם שבמקרא הם חיים מאושרים ומצליחים. התפלל משה על ראובן שיחיה חיי אושר והצלחה ולא יכרת שבטו מישראל לעולם ויהיו אנשיו במספר בני ישראל. הטעם שלא יגרום החטא והכעס שכעס עליו אביו בחללו יצועיו. להכרית שמו מישראל. וזהו כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו, וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית ל"ה כ"ב), הודיע שלא יצא בחטאו מתוך מספר השבטים (רש"י והרמב"ן). והראב"ע כתב שמלת אל מושכת אחר עמה. והכוונה ואל יהי מתיו מספר, כי כל דבר שיספר הוא מעט, וכן ואני מתי מספר (שם ל"ד ל'). התפלל עליו שיהיו אנשיו רבים: (ז) שמע ה' קול יהודה, בצאתו על האויב, כי הוא יעלה בתחלה: ואל עמו תביאנו, אל מקומו לשלום: ידיו רב לו, יספיקו לו ידיו, ואין לו צורך למי שיעזור אותו, כי אם עזרת השם לבדו. וי"א מלשון מריבה, ידיו

(ח) וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה: (ט) הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ: (י) יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל

בניו קרי

תולדות אהרן האמר יומא ע"ו, ב': יורו, שם כ"ו א':

תרגום אשכנזי

ווידער דעו פֿיינד. (ח) פֿאָן לוי שפראך ער: דיינע תמים אונד אורים געציעמען דעם פֿראָממען, דען דוא צו מסה פֿערזוכטעסט, מיט דעם דוא האדערטעסט אם האדערוואססער. (ט) ווער פֿאָן פֿאטער אונד מוטטער שפריכט: איך זאה איהן ניכט; ווער ניכט קעננט זיינע ברידער, ניכטס וויס פֿאָן זיינען זאָהנען (ייא האלטען בלאָס דיין וואָרט אונד היטען דיינען בונד); (י) דיא נור אונטערווייזען יעקב אין

תרגום אונקלוס

מְבָעֵיל דְּבָבֵיהּ הֲוֵי לֵיהּ: (ח) וּלְלֵוִי אֲמַר תּוּמַיָא וְאוּרַיָא אַלְבֵּישְׁתָּא לִגְבַר דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ דִּי נַסִּיתוּהִי בְּנִסְיְתָא וַהֲוָה שְׁלִים בְּחַנְתּוּהִי עַל מֵי מַצּוּתָא וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן: (ט) דְּעַל אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּיהּ לָא רַחֵם כַּד חָבוּ מִן דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוּהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסִיב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיאוּ: (י) כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְפוּן דִּינָךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוּן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין

רש"י

לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשיטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תומיך ואוריך כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המתלוננים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתפקת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורים [במדבר כ'] אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי [שמות ל"ב] נאספו אלי כל בני לוי וציויתי' להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי: כי שמרו אמרתיך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו

באור

ירובו ריבו וינקמו נקמתו. וטעם שלא ברך את שמעון לדעת רש"י והראב"ע בעבור עון פעור, כי היו העובדים שמעונים. ויתכן שעזבו בעבור שאביו הפילו בישראל, ויתברך גם הוא תברכת שאר השבטים אשר הוא בתוכם, ובפרט בחלק יהודה, כמו שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם (יהושע י"ט ט'). וייחד ברכה ללוי אף שגם עליו אמר הזקן אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מ"ט ז'), בעבור כבוד אהרן, ועוד כי תברכות השבט הזה יתברך כל ישראל, שהיו קרבנותיו להם לרצון לפני השם (מדברי הרמב"ן): (ח) וללוי אמר, על לוי, או בעבור לוי אמר אל השם: תמיך ואוריך, כנגד המשפטים והתורות אשר יזכור להלן, אמר משפט האורים והתמים ראוי לאיש, שהוא חסידך, לו ולזרעו אחריו: אשר נסיתו במסה, לא היה בתוך הנועדים על ה' לנסותו כי היה לבבו שלם עמך: תריבהו על מי מריבה, גלית עמו והתאנפת בו על מי מריבה, וגזרת עליו שלא יעבור לפני העם לארץ. אבל ת"א חסידך הוא, אוהב צדק ומישרים, לא ימנעהו דבר מלשמור תורה ומלעשות משפט: (ט) האומר לאביו וגו', לא ישא פניו לאוהב ולא יחון את רעהו בדבר אמת וצדק. ישמור אמרתך וינצור את בריתך, ולא יחוס לאביו ולאמו לאחיו ולבניו. וכן ת"א דעל אבוהי ועל אמיה לא רחם כד חבו מן דינא: (י) יורו וגו', ולזה ראוי הוא

ישימו קטורה באפך וכליל על־מזבחך: (יא) ברך יהוה חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן־יקומון: ס (יב) לבנימן אמר ידיד יהוה ישכן לבטח עליו חפף עליו כל־היום ובין כתפיו שכן: ס שלישי (יג) וליוסף אמר מברכת יהוה

ת"א ישימו שם: וכליל שם שם: ברך פסחים ע"ב, ב'. יומא שם. קדושין ס"ו, ב'. מכות י"ב, א': ישכון ברכות י"ב, ב'. מנחות כ"ב, ב': חופף יומא י"ג, ב'. מגלה כ"ו א'. זבחים כ"ד, א', וקי"ח ב': ובין כתפיו סוטה ל"ז, א'. זבחים שם:

דיינען רעכטען, אונד ישראל אין דיינער לעהרע; דיא נור לעגען רייכערווערק פֿאר דיינע נאזע, גאנצעסאָפּפֿער אויף דיינען אלטאר, (יא) זעגנע, עוויגער! זיין פֿערמאָגען, לאס דיר זיין טהון געפֿאללען! צערהויע זיינער געגנער לענדען, ניא מאָגען זיינע האססער אויפֿקאָממען! (יב) פֿאָן בנימין שפראך ער: רעס עוויגען ליבלינג! דורך איהן געזיכערט, ווירד ער רוהיג וואָהנען; ער בעשיטצט איהן אללע צייט, וואָהנט צווישען זיינען שולטערן. (יג) פֿאָן יוסף שפראך ער:

תרגום אונקלוס

קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך: (יא) בריך יי נכסוהי וקורבן ידוהי תקביל ברעוא תבר חרצא דשנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון: (יב) לבנימין אמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוהי יהי מגין עלוהי כל יומיא ובארעיה תשרי שכינתא: (יג) וליוסף

רש"י

משפטיך. ראויין אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד [תהלים ס"ט] ועל המעורערין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימין אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה. וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו' [שם ע"ח]. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטי' ארץ מלאה כל

באור

להודות לעם ה' המשפטים והתורות, ולהיות הם מקריבי קרבן, והם הכהנים: (יא) ברך ה' חילו, ברך נכסיהם, באופן שיספיק להם מעט עסק בם, ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופעל ידיו, הקרבנות: מחץ מתנים קמיו, מחץ קמיו מכת מתנים. ומתנים תאר הפעל: ומשנאיו מן יקומון, מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה (רש"י), והענין כפול כדרך השירים, כי שעורו מחץ מתנים קמיו מן יקומון, ומחץ מתנים משנאיו מן יקומון. והכוונה אתה ה' תלחום את מלחמות השבט עם קמיו ומשנאיו, למען ינוח לרבות ולהורות, לשפוט ולהקריב: (יב) ישכון לבטח עליו, בנימין שהוא ידיד ה' ישכון לבטח על ה': חפף עליו, מכסה אותו ומגין עליו תמיד: כל היום, לעולם. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן, בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי (רש"י). ובספרי איתא בית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימין וכלאם תור יוצא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה שנאמר ובין כתפיו שכן: (יג) מברכת ה' ארצו, ארצו של יוסף מבורכת מכל הארצות (ספרי): ממגד, לשון עדנים ומתק: מטל, שהיה טל מצוי לה בכל שעה (ספרי): ומתהום רבצת תחת, מלמד שהיתה

אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ (יד) וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ (טו) וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃ (טז) וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ (יז) בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ

קמץ בז"ק

ת"א וממגד יומא ע"ג, ב'. ב"ק ע"ז, א': ורצון וכו' זבחים קי"ח, ב': בכור ברכות כ"ו, ב'. ר"ה כ"ו א'. סוטה י"א. ב'. ב"ק ב'. ב':

פֿאָן גאָטט געזעגנעט איזט זיין לאנד, פֿרוכטבאר דורך דען טהויא דעס הימעלס אונד וועססערונג אויס דער טיפֿע; (יד) מיט פֿריכטען, דיא זאָננע רייפֿט; מיט פֿריכטען פֿאָן דעם טריב דער מאָנדע; (טו) מיט דען געווירצען אוראלטער בערגע, מיט דען פֿריכטען עוויגער היגעל; (טז) מיט פֿריכטען איינעס זעגענפֿאָללען לאנדעס: פֿאָן דער גנאדע דעססען, דער מיר אים דאָרנבוש ערשינען; דיזע קאָממע אויף דאז הויפט יוסף'ס, אויף דיא שייטעל דעס געקראָנטען אונטער דען ברידערן. (יז) זיין ערשטגעבאָרנער שטיהר!

תרגום אונקלוס

אֲמַר מְבָרְכָא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מַגְדְּנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְעֵילָא וּמִמַּבּוּעֵי עֵינָוָן וּתְהוֹמִין דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע׃ (יד) וְעָבְדָא מַגְדְּנִין וַעֲלַלְלָן מִיבוּל שִׁמְשָׁא עָבְדָא מַגְדְּנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח׃ (טו) וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בַכִּירַיָּא וּמְטוּב רָמָן דְּלָא פָסְקָן׃ (טז) וּמְטוּב אַרְעָא וּמְלָאָהּ וְרָעֵי לֵיהּ דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְּלֵי בְּאַסְנָא יֵיתוּן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃ (יז) רַבָּא דִבְנוֹהִי זִיוָא לֵיהּ וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לֵיהּ

רש"י

טוב בארצו של יוסף: ממגד. לשון עדני ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא

באור

מבורכת במעיינות (שם): (יד) תבואת שמש, שהיתה ארצו פתוחה לחמה (שם) המבשלת וממתקת את הפירות: גרש ירחים, יש פירות שהלבנה מבשלתן, והיא גורשת ומוציאה אותן. דבר אחר גרש ירחים, שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש, וכן נראה ממשקלו: (טו) ומראש, הבושם המעולה והיקר יקרא ראש, וכן בשמים ראש (שמות ל' כ"ג), או הוא כנוי לכל דבר חשוב ומעולה, ויהיה פה שם נרדף למגד: הררי קדם וממגד גבעות עולם, שהם מששת ימי בראשית והברכה מצויה בהם, מה שאין כן בהרים וגבעות שנתחדשו ונתהוו אחרי כן, והכוונה שארצו מבורכת בכל דבר טוב ומשובח, בתבואת ארץ המישור ובברכות הררי עד, אם בדברים שצומחים עליהם, או בגנוזים בתוכם, וזהו: (טז) וממגד ארץ ומלאה, מאשר היא מלאה, ממטמוניות שבה. ובספרי אמרו מלמד שארצו של יוסף מליאה ואינה חסירה כל ברכה. רשב"י אמר, אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף, אין צריך חוץ ממנה כלום: ורצון שכני סנה, ותהיה ארצו מבורכת ברצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי בתחלה בסנה: ורצון, נחת רוח ופיוס, וכן כל לשון רצון שבמקרא (רש"י). ומלת שוכני כמו שוכן לי: תבואתה, הברכה הזאת, והתחברו שנים סימנין התי"ו והה"א, כמו עזרת' ישועת' בצרתה (ראב"ע): (יז) בכור שורו, הוא יהושע

וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: ס רביעי (יח) וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ: (יט) עַמִּים הַר־

ת"א בהם וכו' ב"ק י"ז, א': ולזבולן וכו' עקדה שער ח':

פֿאָן מאיעסטעטישעם אנ־זעהען; זיינע הארנער זינד וויא דעם וואלדשטירס הארנער, מיט איהנען שטאָסט ער דיא פֿעלקער צו הויפֿען, ביז אן דאז ענדע דעם לאנדעס. זיא זינד דיא מיריאדען אפרים'ס, אונד דיא טויזענדע דעם שטאממעס מנשה. (יח) צו זבולון שפראך ער: פֿרייע דיך, זבולן, בייא דיינעם אויסצוג, אונד דוא, יששכר, אין דיינען היטטען! (יט) זיא לאדען פֿעלקער איין צום בערגע; דאָרט שלאכטען זיא שולדלאָזע אָפפֿער, דען זיא זוי־

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַמְמַיָּא יְקַטֵּיל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא וְאִינוּן רִבְוָתָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וְאִינוּן אַלְפַיָּא דְּבֵית מְנַשֶּׁה: (יח) וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדֵי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בְּמַהְכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֵם: (יט) שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן

רש"י

לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו [תהלים פ"ט] וכן בני בכורי ישראל [שמות ד']: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר ונתתה מהודך עליו [במדבר כ"ז]: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נותן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם הוא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים [ירמיה ג']: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפי' שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמנע בקרקר וגו' [שופטים ח']: (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים [בראשית מ"ז] לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולן היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים [ד"ה א' י"ב] ראשי סנהדרין היו עוסקי' בכך וע"פ קביעו' עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המורי' יאספו כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפני טמוני חול. כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן

באור

שהוא ראשון לבית יוסף: הדר לו, נתון לו, שנא' ונתתה מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'): וקרני ראם קרניו, קרני הראם הם נאים ומהודרים: והם רבבות וגו', הקרנים שזכר הם שנים, רבבות אפרים ואלפי מנשה: (יח) בצאתך, שמח כשאתה יוצא באניות למסחר, ולהביא ברכה לארצך, כי זבולן לחוף אניות ישכון: באהליך, שמח במנוחתך באהליך, כי ראה מנוחה כי טוב, כאשר אמר הזקן בברכתו (בראשית מ"ט ט"ו): (יט) עמים, של שבטי ישראל: הר יקראו, כאשר ישובו יורדי הים, מביאים כל הון יקר אל ארצם, בהמון חוגג לירושלים, לזבוח שם זבחי תודה, ולספר נפלאות ה' בקהל עם, כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ז), והשלמים והתודות הבאים שלא על החטא נקראים זבחי צדק: שפע ימים יינקו, יששכר וזבולן יהיה להם עושר רב, כי יצא להם שפעת נכסים מן הים, אשר הם סוחרים על ידו, ועל ידו כסויי טמוני חול, כדתני

יִקְרָ֔אוּ שָׁ֖ם יִזְבְּח֣וּ זִבְחֵי־צֶ֑דֶק כִּ֣י שֶׁ֤פַע יַמִּים֙ יִינָ֔קוּ וּשְׂפֻנֵ֖י טְמ֥וּנֵי חֽוֹל׃ ס (כ) וּלְגָ֣ד אָמַ֔ר בָּר֖וּךְ מַרְחִ֣יב גָּ֑ד כְּלָבִ֣יא שָׁכֵ֔ן וְטָרַ֥ף זְר֖וֹעַ אַף־קָדְקֹֽד׃ (כא) וַיַּ֤רְא רֵאשִׁית֙ ל֔וֹ כִּי־שָׁ֛ם חֶלְקַ֥ת

ת"א שם יזבחו וכו' מגלה ו', א': וירא וכו' סוטה ל, א'. ב"ב ט"ו, א':

תרגום אונקלוס

תַּמָּן יְכַסּוּן נִכְסַת קֻדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימַן דְּמִטַּמְּרָן בְּחָלָא יִתְגַּלְיָן לְהוֹן: (כ) וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְּתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין: (כא) וְאִתְקַבֵּיל

תרגום אשכנזי

גען איבערפֿלוס דער מעע־רע, אונד פֿערבאָרגענע שעטצע דעס זאנדעס. (כ) צו גד שפראך ער: געלאָבט זייא, דער גד וויטע גרענצען גאב! ער לעגט זיך הין, וויא איינע לאָווין, פֿערצעהרט ארם אונד שייטעל. (כא) שאָן האט ער דען אנפֿאנג זיך

רש"י

החול ובחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמור במסכת מגילה [ד"ו] זבולון עם חרף נפשו למות [שופטי' ה'] משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאמר נתת לי שדות וכרמים וכו': שפוני. לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית [מלכים א' ו'] וספון בארז [שם ז'] ותרגומו ומטלל בכיורי (פ"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראת' של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהנכריים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנא' שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים: וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא

באור

רב יוסף (פרק קמא דמגילה דף ו'). שפוני זה חלזון, טמוני זו טרית, חול זו זכוכית לבנה. ופי' רש"י חלזון דג עולה מן הים להרים, וצובעין בדמו תכלת, ונמכר בדמים יקרים, (ועיין מ"ש תזה בפרשת תרומה ה' ד'). טרית, מין דג שקורין טוניגא, (והוא מין דג טהור גדול מאוד, הנקרא כן בלשון רומי. עיין ערוך). זכוכית לבנה היוצא מן החול, כדאמרינן ביציאת הספת חול של זבולון חשוב מאחר חולות ודאוי לזכוכית לבנה. והנה הזכוכית נעשה במלאכה מחול דק עם אפר הנקרא (פּאָטאשע). כאשר יתערבו יחד ויבאו באש, יתרככו ויותכו ויוגללו, עד שיובו כעין מתכת נגר וזך, וכאשר יתקררו ישובו לקשיותם, ויהיו גוף צלול. ובספורי דברי הימים אשר לאומות הגידו שהמלאכה ההיא לא נודעה בימים הקדמונים כי אם לאנשי צור וצידון, והיה הדבר סוד חתום ביניהם, כי עשו על ידו מסחר רב, בהביאם את הזכוכית באניות לארץ מרחק, ומכרוהו שם בדמים יקרים. והנה זבלון היה על ירך צידן, כמ"ש וירכתו על צידן (בראשית מ"ט י"ג), וחול של זבולון חשוב מאחר חולות ודאוי לזכוכית לבנה כמו שזכרנו, ויתכן שהיו אנשי זבולן ויששכר בעלי החכמה והמלאכה היקרה ההיא ומכרו את הזכוכית לאנשי צידון, והם הובילוהו למרחקים ועשו בהם סחורה, או שאנשי השבט בעצמם הביאו אותו לארצות אחרות באניות, וכל הספינות הבאות מן החוף ההוא אל ארץ רחוקה על שם הצדונים נקראו, כי היו צור וצדון המפורסמים שבאומות לעשות מלאכה בימים רבים. ואפשר שעל זה רמז באמרו ושפני טמוני חול, דרך מליצת השיר. שהשפע טמון אצלם בחול, ובלתי נודע לזולתם: ושפני, לשון כסוי כמו שנאמר ויספון את הבית (מלכים א' ו' ט'), וספון בארז (שם ז' ג') כן פירש"י ז"ל, ויתכן שהוא מלשון חשיבות וחלוקת הכבוד, וכן תרגמו בתרגום שני (אסתר א' י"ב), ולא ספינת יתהון, כבדה אותם, ועוד שם (ז' י'). גברי עלמא לא ספנית, גבורי העולם הזה לא כבדתי, וכן נמצא במ"ק (דף כ"ח א') מאן חשיב מאן ספין. ויהיה השעור פה דברים יקרים וחשובים הטמונים בחול: (כ) ברוך מרחיב גד, מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח (ספרי): (כא) וירא ראשית לו, לאה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג, שהיא ראשית

מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל: ס
חמישי (כב) וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן: (כג) וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה: ס

קמץ בז"ק

ת"א ומלא נד:ות נ"ח, ח': ים וכו' שם שם ב" פ"ח, נ':

תרגום אונקלוס

בְּקַדְמֵיתָא דִילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נְפַק וְעָאל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל: (כב) וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵיהּ שַׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן: (כג) וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַם גִּינוֹסַר

תרגום אשכנזי קלז

ערוזהען, צום ערבטהייל פֿאָם געזעטצגעבער, דען ער פֿערעהרט; ציהט פֿאָר דעם פֿאָלקע פֿאָראן, איבט גערעכטיגקייט דעם עווי־גען, ערפֿיללט געגען ישר׳ל זיינע פֿפֿליכט. (כב) פֿאָן דן שפראך ער: דן איזט וויא איין יונגער לאָווע, דער פֿאָם בשן הערונב שפרינגט. (כג) פֿאָן נפתלי שפראך ער: נפתלי האט דעם עוויגען גנאדע, אונד זיינעם זעגענס איבערפֿלוס;

רש"י

ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו [דברים ל"ד]: ויתא, גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצי' לפני אחיכם וגומר [במדבר ל"ב]: צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריה' ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם: צדקת ה' עשה. על משה אמור: (כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו כאריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממער' פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן [יהושע י"ט] וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומו' תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו' [שם י"ט] יצא גבול' מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל

באור

כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו. חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון, אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה. שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (לקמן ל"ד ו') (רש"י). ומתרגם אונקלוס משמע שמלת ספון מוסב על מחקק, וכן היה ראוי בעבור היותו לשון זכר, אלא שהטעם מפריד ביניהם. ולפי מ"ש למעלה בבאור מלת ספוני, יתכן לומר שגם פה ענינו מלשון חשיבות, וכך פי': ראוי לטול לו ראשית, במקום אשר נתן לו המחוקק את חלקו, והיה המחוקק הזה ספון וחשוב אצלו, כי עשה כאשר צוהו, ומהו? ויתא ראשי עם וגו': ויתא, גד: ראשי עם, הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ, לפי שהיו גבורים, וכן הוא אומר נחנו נעבר חלוצים לפני ה' וגו' (במדבר ל"ב ל"ב) (רש"י): צדקת ה' עשה, שמלא בידו את אשר דבר בפיו, שנדרו בני גד לצאת עם ישראל להלחם עם אויביהם, ולא הזכיר ראובן, ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן. והנה בדברי הימים נאמר על בני גד ופני אריה פניהם. ולא תמצא כן בבני ראובן (ראב"ע): (כב) יזנק מן הבשן, מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות, כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות, וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם. ויעלו בני דן וילחמו (ספרי): (כג) שבע רצון, שם התאר

(כד) וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ (כה) בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ

תולדות אהרן　וטבל מנחות פ"ה, ב':

תרגום אשכנזי

אבענד אונד מיטטאג איזט זיין בעזיטץ. (כד) פֿאָן אשר שפראך ער: פֿאָן אללען זאָהנען ווירד אשר געזעגנעט, בעליבט בייא זיינען ברידערן, טונקט זיינען פֿוס אין אָהל. (כה) אייזען אונד

תרגום אונקלוס

וְדָרוֹמָא יֵירָת: (כד) וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: (כה) תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא

רש"י

רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון ציווי כמו עלה רש [דברים א'] והטע' שלמעלה בר"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון ציווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמיהון מלעיל: (כד) ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבני' כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצ' לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר בדברי הימים הוא אבי ברזית [ד"ה א' ז'] שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים המשוחים בשמן זית: וטובל בשמן רגליו. שהיה ארצו מושכת שמן כמעין [ספרי] ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטו' אחד כולי כדאיתא במנחות [פרק ה']: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. ד"א ברזל ונחשת מנעלך ארצכ' נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעול' של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבי' זבי' ומתמוטטי'. ד"א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דואבות כסף וזהב לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות

באור

מוסב על נפתלי, ורצון מוסב על השם הנאמר אחריו, והשעור אתה נפתלי. הנך שבע רצון ה' ומלא ברכת ה', לפי שהיתה ארצו מלאה כל טוב. ובספרי מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים ובספינות: ומלא ברכת ה', זו בקעת גנוסר (ספרי): ים ודרום, ים זה ים של סופני ודרום זה ימה של טבריה (ספרי): ירשה. לשון צווי. כמו עלה רש (דברים א' כ"א), והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כאן ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי, ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל (רש"י): (כד) ברוך מבנים אשר, ע"ד הפשט כטעם יהי רצוי אחיו, יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביהם, ורצוי לכל אחיו, והטעם כי ארצו שמנה, ומשם יבואו המעדנים לכל השבטים, וכלם יברכוהו. ואונקלוס תרגם ברוך מברכת בניא, נראה שר"ל שיתר השבטים יביאו לו איש את ברכת ארצו. מחיר השמן שנמצא בחלקו לרוב, ויהיה אם כן הוא מבורך בכל הטוב הנמצא לכל השבטים. והוא טעם רצוי אחיו, שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם (מדברי הרמב"ן). וכן איתא בספרי שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקנון ובקיפלאות, והן מרצים לו בתבואה: וטבל בשמן רגלו, שארצו של אשר מושכת שמן כמעין (ספרי). ואמר טבל בשמן ע"ד מליצה כטעם כבס ביין לבושו: (כה) ברזל ונחשת מנעליך, ארצך תהיה נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת, ורש"י ז"ל כתב: שעכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל, שארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל, כאלו הארץ סגורה על ידה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת: וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, שהן ימי תחלתך ימי נעוריך, כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים ומתמוטטים (רש"י), וכן מתורגם בל"א, דבר אחר וכימיך דבאך, וכימים שהם טובים לך, כמנין ימיך, כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום, יהיו דבאך, שכל הארצות דואבות כסף וזהב לארץ ישראל, שתהא מבורכת בפירות, וכל הארצות מתפרנסות ממנה, וממשיכות לה כספם וזהבם אפקור"נט (נ"ל אפקול"נט, והוא חויםפֿוום בל"א), הכסף

דְּבָאֶךָ׃ (כו) אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי (כז) מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃ (כח) וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ

תולדות אהרן רוכב וכו' חגיגה י"ג, ב': ומתחת וכו' שם שם. חולין פ"ט, א': וישכון וכו' סנהדרין ק"ד, א'. מכות כ"ד, א':

ערץ זייא דיין ריגעל! דיין אלטער זייא וויא דיינע יוגענד! (כו) ניכטס גלייכט דיינעם גאָטטע, ישרון! דיא הימּמעל רעגירט ער, דיר צו העלפֿען; לענקט מיט זיינער ערהאבנען מאכט דיא וואָלקען. (כז) (דיא וואָהנונג דעס אוראלטען גאָטטעס), אונד דיא עוויגען ארמע דער אונטערוועלט; טרייבט פֿיינדע פֿאָר דיר אויס, שפריכט, ראָטטע אויס! (כח) אונד ישראל וואָהנט זיכער, אבגעזאָנדערט יעקב'ס קוועללע, אין איינעם לאנדע פֿאָן קאָרן אונד מאסט, דעססען הימּמעל טריפֿען פֿאָן טהויא.

תרגום אונקלוס

וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תָּקְפָּךְ׃ (כו) לֵית אֱלָהָא אֶלָּא אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעְדָּךְ וְתוּקְפֵּיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא׃ (כז) מְדוֹר אֱלָהָא דְמִלְּקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ אִתְעֲבִיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי׃ (כח) וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְתָא דְבָרֵיכִינּוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עָבְדָא

רש"י

לה כספם וזהבם אסקו"רנט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: (כו) אין כאל ישורון. דע לך ישרון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובדר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבור על ההמון והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו ועינו כעין הבדולח [במדבר י"א] כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי [ירמיה ט"ו] אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם [בראשית מ"ח]: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן לך האלהים מטל

באור

והזהב כלה מהם. שהם מזיבות אותו לארצכם (רש"י): (כו) אין כאל ישרון, אחר שגמר ברכת כל שבט ושבט, שב לברך הכלל. ואמר דע לך ישרון, שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רכב שמים, הוא אותו אלוה, שבעזרך ובגאותך הוא רוכב שמים ושחקים ממעל, (כז) מענה אלהי קדם, השחקים שהם למעון לאלהי קדם, שקדם לכל נמצא, והה"א מעונה תחת למ"ד בתחלת התיבה כ"כ רש"י ז"ל. והרא"ם כתב שיותר נכון לומר שהיא ה"א הנקבה, וכן תאמר ומעונתו בציון (תהלים ע"ו ג'), אלא שלפי זה היה ראוי להיות מעונת: ומתחת זרעת עולם, נראה שגם זה מוסב למעלה, בעזרך ובגאותך הוא רוכב זרועות עולם מתחת, ויהיה פה עולם המציאות בכלל (וועלט), לא הזמן לבד. או תהיה הכוונה זרועות תחת, שהן אימות עולם, וכן מתורגם בל"א: ויגרש מפניך אויב, ויאמר לך השמד אותם: (כח) בדד, נבדל מיתר האומות: עין יעקב, מי שיצא ממעין יעקב, וכן וממי יהודה יצאו (ישעיה מ"ח א') (הראב"ע), והטעם וישכן ישראל בטח בדד, וישכן עין יעקב בטח בדד: אל ארץ, כמו

אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־טָל׃ (כט) אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס שביעי

לד (א) וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ (ב) וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד

ת"א אשריך וכו' ברכות מ', א': עם נושע עקדה שער ט': ואתה וכו' שבת קי"ח, ב'. מגלה י"ז, ב': ויעל סוטה י"ג, ב':

תרגום אשכנזי

(כט) וואָהל דיר, ישראל! ווער איזט דיר גלייך? פֿאָלק, דעם דער עוויגע בייאשטאנד לייכטעט! ער איזט דיינער הילפֿע שילד, איזט דיינער ערהאבנען זיגע שווערדט; דיינע פֿיינדע שמייכעלן דיר, דוא טריטטסט איינהער אויף איהרען הֶאהען.

לד (א) משה גינג הינויף פֿאָן דער עבנע מואב אויף דען בערג נבו, דיא שפּיטצע דעס פסגה, וועלכעס געגען ירחו איבער ליגט; אונד דער עוויגע ליס איהן דאז גאנצע לאנד זעהען: גלעד ביז דן; (ב) גאנץ נפתלי, דאז לאנד אפרים אונד מנשה, אונד דאז גאנצע לאנד יהודה, ביז אן דאז א'יסערסטע

תרגום אונקלוס

עבור וחמר אף שמיא דעלויהון ישמשון בטלא׃ (כט) טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יי תקוף סעדך ודמן קדמוהי נצחן גברותך ויתכדבון שנאך לך ואת על פריקי צוארי מלכיהון תדרוך׃

לד (א) וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן׃ (ב) וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל

רש"י

השמים וגו' [שם כ"ז]: (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו אויביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגומר [יהושע ט']: ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה [שם י']:

לד (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי עבודה זרה שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל [שופטים י"ח] והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה וחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה וחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה וחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד

באור

הארץ, וכן והתפללו אל המקום הזה: (כט) מי כמוך, בגוים: מגן עזרך, שלא יגע בך רע: ואשר חרב גאותך, חרב שבו תתגאה על אויביך: ויכחשו אויביך לך, שיכפרו ושיכחשו את שנאתם, ויכנעו לך, כענין שנאמר והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (שם ס' י"ד):

הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃ (ג) וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃ (ד) וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃ (ה) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהֹוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהֹוָה׃ (ו) וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ (ז) וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־

תולדות אהרן ויאמר וכו' ברכות י"ט, ב': וימת וכו' סוטה י"ג, ב'. קדושין ל"ח, א'. ב"ב ע"ו, א': על פי ה', ב"ב י"ז, א': ויקבר וכו' סוטה ט' ב', י"ג ב', וי"ד א': ולא ידע שם י"ג, ב'. עקידה שער כ"ב: ומשה וכו' שם י"ג, ב':

מעער; (ג) דיא מיטטענ־ליכען לענדער, דען קרייז דעס ירדן'ס, דאז טהאל פאָן ירחו, דער פּאלמענ־שטאדט, ביז צער. (ד) אונד דער עוויגע שפּראך צו איהם: דיזעס איזט דאז לאנד, פאָן דעם איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען, אונד געזאגט: דיינעם זאמען וויל איך עס איינגעבען: איך האבע עס דיך מיט דיינען אויגען זעהען לאססען; אבער הינקאָממען זאָללסט דוא ניכט. (ה) אלזאָ שטארב משה, דיענער דעס עוויגען, אים לאנדע מואב, נאך דעם בעפעהל דעס עוויגען. (ו) ער בעגרוב איהן אין דעם טהאלע אים לאנדע מואב, גענען בית פעור איבער; אונד ניאמאנד האט ביז אויף דיזען טאג זיין גראבמאהל וואהרגענאָממען. (ז) משה וואר הונדערט אונד צוואנציג יאהר אלט, אלס ער שטארב; זיין אויגע וואר ניכט דונקעל, אונד דיא לעבענסזעפטע האטטע; ניכט

תרגום אונקלוס

אַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה עַד יַמָּא בַתְרָאָה: (ג) וְיָת דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא בִּקְעֲתָא דִירֵחוֹ קַרְתָּא דְדִקְלַיָּא עַד צוֹעַר: (ד) וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ דָּא אַרְעָא דִּי קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ אַחֲזֵיתָךְ בְּעֵינָךְ וּלְתַמָּן לָא תִעְבַּר: (ה) וּמִית תַּמָּן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַייָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַייָ: (ו) וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין: (ז) וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא

רש"י

שיהיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון [במדבר י"ג]: ואת הככר. הראהו פלשתים יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה' [מלכים א' ז']: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתי' לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועי' וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה [דברים ל"א] אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע [ב"ב ט"ו]: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו ר' ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהי' רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו [במדבר ו'] הוא מביא את עצמו. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה [ויקרא כ"ב] וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו הי' מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות [אבות פ"ה] [סוטה י"ד]: לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה: לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר פניו:

נַס לֵחֹה׃ (ח) וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃ (ט) וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ (י) וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ (יא) לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ (יב) וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

תולדות אהרן ויבכו וכו' כתובות ק"ג, ב'. קדושין ל"ח, א': ויתמו מ"ק כ"א, א': ויהושע ב"ק נ"ב, ב': ולא קם וכו' ר"ה כ"א, ב'. עקדה שער י"ג, ושער ע"ב, עקרים מ"ג, פ"ג: לכל האותות עקרים פ"ט ופ"י: לעיני כל ישראל מנחות ל', א':

תרגום אונקלוס

כַהֲיָאן עֵינוֹהִי וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי: (ח) וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה: (ט) וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אִתְמְלֵי רוּחַ חוּכְמְתָא אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: (י) וְלָא קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה דִּי אִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין: (יא) לְכָל אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִּי שַׁלְחֵיהּ יְיָ לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ: (יב) וּלְכֹל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא דִּי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל:

תרגום אשכנזי

אבגענאָממען, (ח) דיא קינדער ישראל'ס וויינטען אום משה, אין דער עבנע מואב'ס, דרייסיג טאגע; זאָדאן וואר דיא טרויער־צייט אום משה צו ענדע. (ט) יהושע, זאָהן נון, וואר מיט דעם גייסטע דער וויזהייט ערפֿיללט, דען משה האטטע זיינע הענדע אויף איהן געלעגט; דיא קינדער ישראל'ס געהאָרכטען אונד פֿאָלגטען איהם, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (י) עס שטאנד אבער אין ישראל קיין פּראָפֿעט ווידער, וויא משה וואר, איף, מיט דעם דער עוויגע פֿאָן אנטליטץ צו אנטליטץ אומגעגאנגען ווערע: (יא) אין אנזעהונג דער צייכען אונד וואונדער, דיא איהן דער עוויגע געזאנדט אין דעם לאנדע מצרים אויסצופֿיהרען, געגען פרעה, זיינע דיענער, אונד זיין גאנצעס לאנד; (יב) אונד אין אללען מעכטיגען אונד פֿירכטערליכען טהאטען, דיא משה געטהאן, פֿאָר דען אויגען דעם גאנצען ישראל'ס.

רש"י

(ט) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל [במדבר כ'] זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמ' ועתה אעלה אל ה' [שמות ל"ב] עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם [במדבר ט']: (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם [שמות ל"ד] והסכימה דעת הקדוש ברוך הוא לדעתו שנאמר אשר שברת [דברים י'] יישר כחך ששברת [שבת פ"ז]:

חזק

ליחיד

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־
תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת
לָאָרֶץ: לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל
קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי:
וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו*: ס לֹא
תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־
יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ
כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ:
וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ־וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה
עַל כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: ס כַּבֵּד
אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן
יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לָךְ: ס לֹא
תִּרְצָח ס וְלֹא תִּנְאָף ס וְלֹא
תִּגְנֹב ס וְלֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד
שָׁוְא: ס וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת
רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה
בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ: פ

* מצותי ק׳

קריאת **עשרת הדברות** בפ׳ יתרו ובפ׳ ואתחנן עדיין לא זכו רוב העולם לקרות הטעמים שתחתיהם כתיקונם ע״פ **אור תורה** ז״ל לחלק שני טעמים אלה בין יחיד לציבור. ע״ש ותראה כל דבריו נכונים ואין דבריו צריכין חיזוק ע״כ אמרתי להציג כל חד וחד בטעמים מדויקים לקרות אחד **לציבור** ואחד **ליחיד**: ובעבור כי לצבור בא כבר בפנים לזאת באו הנה הטעמים רק ליחיד.

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך, סתומה: הוצאתיך, בתביר בלבד, מ"ש: מארץ מצרים, במרכא טפחא לבד: עבדים, באתנח לא ברביע: (ז) יהיה, בלא גלגל: על פני, הנו"ן נקודה. בקמץ ופתח, כמ"ש בדברות ראשונות: (ח) תעשה, במאריך ובלא גלגל: לך, בלא פסיק: פסל, בפסיק והפ"א רפה: כל תמונה, ואלה שמות וכל תמונה, משנה תורה כל תמונה, וכן במסורת פרשת וחדא חשיב כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל: בשמים, בפסיק: מתחת, הראשון התי"ו בקמץ ופתח, כמ"ש בפ' יתרו: (ט) לא, אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים, ואלה שמות על שלשים, משנה תורה ועל שלשים: (י) לאהבי, במדוייקים הבי"ת בפתח: ולשמרי מצותו, המדפוסים חטאו בשגגה בעשותם מצותיו קרי. ונעלם מהם מה שנמסר בסוף הפרשה ג' מצותו חסר יו"ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו. ואין זה מהם רק קריין מצותי ביו"ד לבד, וכן כתב החזקוני, מצותו כתיב מצותי קרי ע"כ. וזהו חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריא יו"ד. ונמסר בסימן בריש שמואל ובריש ירמיה. וכן כתב הרמ"ה ז"ל. מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלחוד קדים לתי"ו וכתיב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תי"ו חלופי יו"ד. וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ומסר עליה תו כתיב תי קרי. גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים ונפל ברשת זו עמהו. ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו ג' בתורה כי האי גוונא. וסימן האל הנאמן. התשמר מצותו אם לא דעקב. ועשית את מצותו דכי תצא עכ"ל. והיינו כהסדרא דילן: (יב) שמור, ואלה שמות זכור, משנה תורה שמור, והוא חד מן ג' זוגים מתחלפין, קדמאה זיין תניינא ש"ין: צוך, בפסיק והוא"ו דגושה: (יג) תעבד, העי"ן בחטף פתח: (יד) ועבדך, במקף: ועבדך ואמתך, ואלה שמות עבדך ואמתך, משנה תורה ועבדך ואמתך: (טו) אלהיך, בשני פשטין, רוצה לומר אין בה"א גריש אלא פשטא: (יז) לא תרצח, הצד"י נקודה בפתח וקמץ, כמ"ש בפר' יתרו: ולא תנאף, ואלה שמות לא תנאף, משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב, ואלה שמות לא תגנב. משנה תורה ולא תגנב: ולא תגנב, סתומה וטעה המדפיס שלא עשה פיסקא: תגנב, בלא אזלא: ולא תענה, ואלה שמות לא תענה, משנה תורה ולא תענה: (יח) ולא תחמד אשת רעך, ואלה שמות לא תחמד אשת רעך, מ"ת ולא תחמד אשת רעך: ולא תתאוה בית רעך, ואלה שמות לא תתאוה בית רעך. משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו, ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו: שורו וחמרו, בפסוק זה נמסר במסורת ס"ס קדמי, פירוש שדהו שורו הם בלי וא"ו בתחלת המלה, ושארא בסבין וא"ו, ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס. הוצרכתי לכתבה אע"פ שהיא פשוטה, ואגב אורחין למדנו פירוש קדמין. והוא הפך מלת בסבין שפירושה לוקחין. מ"ש:

---

*) צורת כתיבת שירת האזינו

נרחס עמוד

ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי
אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן
הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה
באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה
להכעיסו במעשה ידיכם וידבר משה באזני כל
קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם

פ ש"ש

האזינו השמים ואדברה   ותשמע הארץ אמרי פי
יערף כמטר לקחי   תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא   וכרביבים עלי עשב
כי שם יהוה אקרא   הבו גדל לאלהינו
הצור תמים פעלו   כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול   צדיק וישר הוא
שחת לו לא בניו מומם   דור עקש ופתלתל
ה ליהוה תגמלו זאת   עם נבל ולא חכם
הלוא הוא אביך קנך   הוא עשך ויכננך
זכר ימות עולם   בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך   זקניך ויאמרו לך
בהנחל עליון גוים   בהפרידו בני אדם
יצב גבלת עמים   למספר בני ישראל
כי חלק יהוה עמו   יעקב חבל נחלתו
ימצאהו בארץ מדבר   ובתהו ילל ישמן
יסבבנהו יבוננהו   יצרנהו כאישון עינו
כנשר יעיר קנו   על גוזליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו   ישאהו על אברתו
יהוה בדד ינחנו   ואין עמו אל נכר
ירכבהו על במותי ארץ   ויאכל תנובת שדי
וינקהו דבש מסלע   ושמן מחלמיש צור
חמאת בקר וחלב צאן   עם חלב כרים
ואילים בני בשן ועתודים   עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר   וישמן ישרון ויבעט
שמנת עבית כשית   ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישעתו   יקנאהו בזרים
בתועבת יכעיסהו   יזבחו לשדים לא אלה
אלהים לא ידעום   חדשים מקרב באו
לא שערום אבתיכם   צור ילדך תשי
ותשכח אל מחללך   וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנתיו   ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם   כי דור תהפכת המה
בנים לא אמן בם   הם קנאוני בלא אל

---

*) בשום אחת מכל שיטות השירה לא יהא הריוח באמצע פחות **משיעור סתומה** ואם שינה פסול וגם ליזהר **בראשי השיטין** שלא לשנות אפילו אחת מהנה. גם נ"ל לפניה ולאחריה **שיטה שלימה** פנוי' ואת השירה תהיה **לעד לכתוב**. יו"ד זעירא

שירת האזינו

כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה
ותלהט מוסדי הרים אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זחלי עפר מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה
יונק עם איש שיבה אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם לולי כעס אויב אגור
פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה
ולא יהוה פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה
ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם איכה ירדף אחד אלף
ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם
ויהוה הסגירם כי לא כצורנו צורם
ואיבינו פלילים כי מגפן סדם גפנם
ומשדמות עמרה ענבמו ענבי רוש
אשכלות מררת למו חמת תנינם יינם
וראש פתנים אכזר הלא הוא כמס עמדי
חתום באוצרתי לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם כי קרוב יום אידם
וחש עתדת למו כי ידין יהוה עמו
ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד
ואפס עצור ועזוב ואמר אי אלהימו
צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו
ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם
יהי עליכם סתרה ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל
כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם
אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם
אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב
הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום
ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו

פ ש"ש

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם

סדר

הפטרות

מספר דברים

והפטרות שבת ראש חדש, ומחר חודש, ומה שקורין בתורה בשבת ראש חדש

עם

פירוש רש"י, ומבואר ומתורגם מחדש

מאת

המבארים הנרשמים תחת כל הפטרה והפטרה

סדר ברכות ההפטרה.

ברכות קודם קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ברכות לאחר קריאת ההפטרה.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה מְדַבֵּר וּמְקַיֵּם כִּי כָל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ. תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

לשבת

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

סכום פסוקי הספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה. הנץ סימן: וחציו. ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך: ופרשיותיו י"א. אסרו חג בעבותים סימן: וסדריו כ"ז. יפיח אמונה יגיד צדק סימן: ופרקיו ל"ד. אודה ה' בכל לבב סימן: מנין הפתוחות שלשים וארבעה והסתומות מאה ועשרים וארבעה. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות. וכסא כבוד ינחילם סימן:

סכום הפסוקים של כל התורה. חמשת אלפים ושמונה מאות וארבעי' וחמשה, ואור החמה יהיה שבעתים סימן: וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים: מנין פתוחות של כל התורה. מאתים ותשעים. יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן: והסתומות שלש מאות ושבעים ותשעה. או אסרה אסר על נפשה בשבעה סימן: נמצא מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות. שש מאות ושש' ותשעה. לא תחסר כל בה סימן:

סדר הפטורת
לספר דברים.

הפטרת מחר חדש (שמואל א׳ כ׳ י״ח — מ״ב):

(יח) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ (יט) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ (כ) וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ (כא) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי יְהוָה׃ (כב) וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ (כג) וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ (כד) וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ (כה) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ (כו) וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ (כז) וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ (כח) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ (כט) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ (ל) וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת

על כ׳

* העמדנו הקרי בפנים ועל הגליון למטה הכתיב שלא יצטרך הקורא להביט אנה ואנה בקרוא דברי ה׳ לפני עם הקדוש.

הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (לא) כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ (לב) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ (לג) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ (לד) וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ (לה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ (לו) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ (לז) וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ (לח) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ (לט) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ (מ) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ (מא) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ (מב) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

קריאת מפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא ובספר שני קורין למפטיר בפר' פינחס:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהֹוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

הפטרת שבת וראש חדש

(ישעיה ס"ו עד סוף הספר)

(א) כֹּה אָמַר יְהֹוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהֹוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ (ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ (ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהֹוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהֹוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ (ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהֹוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ (ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ (ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ (ט) הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהֹוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ (יא) לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ (יב) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהֹוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא

בנ"א חֶבֶל

תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל־הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ (כב) כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ פתח באתנח אחר כ׳

הפטרת הדברים

(בישעיה סימן א׳)

(א) חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם

תרגום אשכנזי

(א) ווייסזאגונג ישעיה׳ס, זאָהנעס דעס אמוץ, וועלכער איבער יהודה אונד ירושלים ווייסזאגטע, אין דען צייטען עזיהו׳ס,

רש״י

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳. אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמצי׳ מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנבא

באור

(א) חזון, שרש חזה הוא ארמי, וענינו כמו ראה בעברי, והעברי ישתמש בשרש חזה במליצ׳ כי כן כל שירי המקרא מלאים מלות ארמיות, כי כל מה שהוא זר ונכרי מרומם את המליצה (ע׳ ספר מליצת ישרון, דף אחרון); ובהגדה פשוטה העברי משתמש רק מעט בשרש חזה ועל

רק הרוב כשהכוונ' לרומם העניין שמדברים בו, כמו ויחזו את האלהי' (שמות כ"ד י"א), היה דבר ה' אל אברם במחזה (בראשית ט"ו א'). ועל הדרך הזה קראו לנביא הרואה הנסתרות והעתידו' (שעל כן היה נקרא רואה, שמואל א' ט' ט') בשם חוזה, ולנבואה חזון וחזיון. ואמנם אע"פי שעקר הוראת שורש חזה הוא ענין ראיה, ושהנביא נקרא חוזה על שם ראותו הנסתרו' והעתידו', הנה ראוי לדעת כי העקר המכוון בנבואות איננו שיהיו בני אדם יודעים העתידות, אבל המכוון הוא שיקחו העם מוסר וישובו מדרכיהם הרעים, בשמעם הרעות העתידות לבא עליהם או על אחרים אם לא ישובו, ובשמעם חסדי ה' על יראיו ושומרי מצותיו; ונמשך מזה כי בכלל הוראת שרש חזה נכללה הוראת הדבור אל העם להוכיחם על דרכיהם, וזה טעם באין חזון יפרע עם (משלי כ"ט י"ח), כלומר באין תוכחה, באין מוכיח; וכן ולחוזים לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות (ישעיה ל' י'). לשון חזה מורה כאן דבור אל העם. והנה ישעיה נבא קצת נבואות גם על אומות העולם, אך לא אמר נבואותיו לאנשי הנכר ולא הלך להוכיח אותם, ולא דבר דבריו רק לבני יהודה. על כן כתוב אשר חזה על יהודה וירושלים, ולא נזכרו שאר העמים שנבא עליהם; וכיוצא בזה דברי עמוס אשר חזה על ישראל, והוא נבא גם על אומות אחרות. אך לא השמיע דבריו ותוכחותיו כי אם לישראל: אשר חזה על יהודה וירושלם, אין המלות האלה דבקות עם מלות חזון ישעיהו בן אמוץ (כמו שנראה מפיסוק הטעמים), אלא עם סוף המקרא, ומלת אשר היא כאן נומינאטיף, לא אקוזאטיף, והיא חוזרת אל ישעיהו בן אמוץ, ולא אל החזון, והכוונה (כדעת דון יצחק אברבנאל) להודיע מאיזה זמן ועד איזה זמן נבא ישעיה. ולא יתכן שתהיה מלת אשר חוזרת אל החזון, כי התוכחה שהית' ראוי בימי יותם וחזקיה לא תצדק בימי אחז, ולא יתכן שיאמר ישעיה החזון הזה (כדעת דון יצחק) בימי כל המלכים ההמה בשום. ואין להשיב כי חזון ישעיהו האמור כאן הוא שם כולל כל נבואותיו של ישעיה (כמו שהיא הוראת מלות חזון ישעיהו בדברי הימים ב' ל"ב ל"ב), או שיכלול חלק אחד מהן (מתחלת הספר עד סוף סימן י"ב, כמו שהיא דעת קצת מחכמי העמים); כי אמנם אם היה הדבר כן, לא היה ראוי (כאשר העיר כבר גם דון יצחק) שיבא בתחלת הנבואה השנית הדבר אשר חזה ישעיה בן אמוץ על יהודה וירושלים; ואחרי אשר בנבואה השנית חזר ואמר הדבר אשר חזה וגו', מבואר הוא כי פסוק חזון ישעיהו וגו' על הנבואה הראשונה לבדה נאמר (וכמו שהיא ג"כ דעת רש"י): על יהודה ועל ירושלים, יהודה היא ארץ יהודה או מלכות יהודה. ואף על פי שעיר ירושלים נכללת ביהודה, הוסיף מלת וירושלם, להגיד כי לא אמר נבואותיו בערי יהודה בלבד, כי גם בעיר המלוכה ובאזני השרים והמלכים אמר דבריו: בימי עזיהו, בשנת מותו החל להנבא, כנראה בסימן ו'. ואמנם הסימן ההוא הוא כולל הנבואה הראשונה שראה ישעיה, אך איננו כולל הנבוא' הראשונ' שאמר ישעי' אל העם, כי לא השמיע החזון ההוא עד ימי אחז (עיין פירושי למטה ו' א'). והנה אין בידינו גם אחת מהנבואות שאמר ישעיה אל העם בימי עזיהו ויותם, אך כל נבואות הספר הזה נאמרו בימי אחז וחזקיהו. וקצת מהן נכתבו (ולא נאמרו בקהל) בימי מנשה, והנבואות הראשונות שאמר ישעיהו בימי עזיה ויותם לא חש הנביא להניחן למשמרת לדורות עולם. אמנם לענין הזמן אשר בו נאמר החזון הזה, נראה לי ברור שלא יתכנו דברי החכם געזעניוס האומר שנאמר בימי אחז, שאם היה הנביא עומד בימי אחז לא היה נמנע מלדבר על עבודת האלילים וחלול שם ה' בתועבות הגוים, כי זה היה ענין ישראל בימי אחז; והפך מזה אנו רואים כי ישעיה בחזון הזה מוכיח דור שהיה עובד את ה' אבל לא עם טהרת המעשים, כאמרו למה לי רב זבחיכם וכו' וכו'. ואמנם מלות עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור האמורות בנבואה הזאת (פסוק ד') אין שום ראיה שיהיה המכוון בהן על עבודת האלילים, כי הגנבה והרציחה והטיית המשפט ושאר המעשים המקולקלים, גם הם יקרא עזיבת ה' ונאצון קדוש ישראל והנזר אחור מדרכיו. הלא תראה נתן אומר לדוד כאשר בא אל בת שבע: אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' (שמואל ב' י"ב י"ד), קרא אותו מנאץ ה' אע"פי שלא היה במעשהו ריח עבודת אלילים; וישעיה עצמו (נ"ט י"ג) אמר ונסוג מאחר אלהינו, ואח"כ הוא אומר דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר והוסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמוד וכו' וכו', ובכל הנבואה ההיא אין זכר ורמז לעבודת אלילים, כי לימים אחרונים נאמרה. ועל כרחנו לומר כי קלקול המעשים הוא נקרא עזיבת ה' ונסיגה מאחר אלהינו. ומי יאמין שיהיה הנביא מדבר בימי אחז, ולא יאמר על עון ע"ז שהיו עובדים רק המלות האלה כי יבשו מאילים אשר חמדתם וגו'? ואשר אני אחזה לי הוא כי בתחלת ימי חזקיה נאמר החזון הזה, בזמן שהחזיר חזקיה עטרת עבודת בית ה' ליושנה, אך דרכי העם בעניני משפט וצדקה היו עדיין מקולקלים

אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ (ב) שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃ (ג) יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס

יותם׳ס, אחז׳ס, יחזקיהו׳ס, קאָניגע פֿאָן יהודה: (ב) הערע, אָ הימּמעל, אונד דוא, פֿערנימם׳ס אָ ערדע! דען דער העררּ איזט עס, וועלכער שפּריכט: קינדער האבע איך געפּפֿלעגט אונד גראָסגעצאָגען, אונד זיא האבען זיך ווידער מיך עמפּאָרט. (ג) עס קעננט דער אָכס זיינען העררן, אונד דער

רש״י

משא בבל משא מואב הא למדת שאין זו תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה. וכן שנינו בברייתא דמכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול ה׳ אומר את מי אשלח ומי ילך לנו [לקמן ו׳] ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמר׳ אח״כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר משא על כל אומה ואומה משא אומה פלו׳ אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה מעשר׳ לשונות שנקראת נבואה כמו שאמר בבראשית רבה וראיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כ״א): בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה. ד׳ מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיהו פרח׳ שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת״י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ [דברים ל״ב] למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפרשת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אלו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידי׳ ואומרים כשנקראנו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון

באור

ורחוקים מדרך ה׳; ואמנם ארצכם שממה וכו׳ וכו׳ הוא ציור הרעות שמצאו את יהודה בימי אחז, ותולדותיהן היו עדיין קיימות בתחלת ימי חזקיה, כי אחז ניתן ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה, וגם ביד מלך ישראל ניתן ויך בו מכה גדולה, ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד. ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי. ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון וכו׳ וכו׳ וישבו שם (דברי הימים ב׳ כ״ח), וחזקיה בתחלת מלכותו אמר (שם שם כ״ט ח׳) והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת. ואמנם מה ענין האילים והגנות בימי חזקיה? האילים והגנות אינם אלא משל וכן החסון אשר יהיה לנערת אינו אלא משל. והבנת המשל ההוא היא לבדה תפרש לנו המשך דברי החזון הזה בקשר נכון ורצוי ויושר ונאמן, כאשר תראה למטה פסוק כ״ז. ואמנם למה נכתב הסימן הזה בתחילת הספר, אע״פי שנאמר בימי חזקיה, ואחריו נבואות שנאמרו קודם לכן בימי אחז? נראה לי כי רצה ישעיה לחלוק כבוד לחזון זה ולשומו בראש הספר, מפני חשיבותו, כי הוא תוכחה יקרה, כוללת עקרי המוסר ויראת ה׳; וכמו שנבחר מזמור אשרי האיש להנתן בתחלת ספר תהלות מן הטעם הזה עצמו, שהוא כולל עקרי המוסר ויראת ה׳: בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו, אחד מן המשכילים היה מתמיה על שבאו כאן ארבעה שמות בלא ו׳ החבור, והיה אומר כי י׳ יחזקיהו היא טעות סופר, ושהנכון וחזקיהו בוי״ו. והשיבותיו כי גם בראש הושע מצאנו כן בימי עזיה יותם אחז יחזקיה, וגם בתחלת מיכה כת׳ בימי יותם אחז יחזקיה, ולא יעלה על הדעת שתפול טעות אחת בשלשה מקומות בשוה. אבל שיסכימו שלשה נביאים לכתוב שלשה וארבעה שמות בלי ו׳ החבור, זה איננו רחוק, ויש לייחס הענין לשתי כוונות. האחת כי העדר החבור (Asyndeton) מרומם הדבור, והנביאים האלה הידועים לרוממות מליצתם, אולי רצו שיהיה גם פתח ספריהם במליצה מפוארה. והשנית היא כי כל אחד מהם בשעה שכתב ספרו בימי חזקיה לא היה יודע מי ימות תחלה, המלך או הנביא, על כן הניחו המלה בלי ו׳, אולי יצטרכו להוסיף עוד שם אחד אחר השם ההוא: (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. להגיד רוב מעלת הדברים שהוא בא לדבר, אמר לשמים ולארץ שיאזינו, והכוונה להטות אליו אזן השומעים, כי הדברים שהוא בא לומר הם ענינים ראויים לשמעם, עד שיצדק שישמעו

בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃
(ד) הוֹי ׀ גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים

עזעל דיא טעננע זיינעס אייגענטהימערס; ישראל האט קיינע איינזיכט, מיין פֿאָלק קיינע איבערלעגונג.

(ד) אָ! זינדהאפֿטע נאציאָן, פֿרעפֿעלבעלאסטעטעס פֿאָלק! רוכלאָזעס געשלעכט, איסגיצארטעטע

רש"י

שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה והלך את הדבר כשאלו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שהיו עדים בדבר כשהתריתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתוכח עמם שעברו על שתראה אני לא סרחתי בהם אלא גדלתים ורוממתים והם פשעו בי). (ס"א) שהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים והדברה [שם] במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחרים' ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא כתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קלת חוקותי והם עזבוני כמפורש [ביחזקאל כ' ל"ט] ואומר איש את גלולי וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא"א). ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונה; להיות מורא עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמש' ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לפילוס פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וידעו ודשו בעקב וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: לא ידע. לא אבו לידע ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אהה אלא שיש מהם מועטין

באור

אותם אפילו השמים והארץ, כלומר העולם כלו, השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה. למה? כי פי ה' דבר, מה שאני בא לדבר, ה' דבר אותו, ודבריו אני משמיע. וכיוצא בזה אמר משה בתחלת השירה האזינו וגו'. ופירש אחר כך ואמר כי שם ה' אקרא. לכך הבו גדל לאלהינו ותנו לו כבוד והטו אזן לדברים שאני אומר, כי הנני קורא ומכריז שם ה' ותאריו ומדותיו ומודיע דרכיו. וכמו שאומר מיד הצור תמים פעלו וגו'. בנים גדלתי ורוממתי. כמו לא גדלתי בחורים רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג ד'). מים גדלוהו תהום רוממתהו (יחזקאל ל"א ד'), ענין הזנת הילד או הנטע באופן שיגדל ויגבה בקומה; והכוונה כאן על כלל האומה, כטעם הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב ו'). כלומר עשך גוי אחד בארץ, אף כאן בנים גדלתי ורוממתי, השגחתי על צרכיהם משעת יציאתם ממצרים, שהיו אז בבחינת הילד היוצא לאור, ועשיתי אותם מעט מעט ממלכה תקיפה בארץ, עד שהיו בבחינת איש שלם בכחו: והם פשעו בי. פרקו עולי מעל צוארם, ומרדו בי לבלתי שמוע בקולי ולבלתי לכת בדרך ה', שהוא לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט); ודוגמת זה בישעיה (נ"ט י"ג) פשוע וכחש בה' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה וכו' וכו'. שאין הכוונה כלל על עבודת האלילים, אלא על עזיבת הצדק והיושר: (ג) אבוס בעליו. האבוס איננו מקום מאכל הבהמה. אבל הוא (כדברי גוססעטיוס) הגרן, מקום דישת הדגן; והמלה נגזרת משרש בוס שענינו כמו דוש, על שם שדשים בו. הלא תראה באין אלפים אבוס בר (משלי י"ד ד'), הכוונה כשאין שם שורים עובדי האדמה, הגרן נקי בלא דגן, כי רוב תבואות בכח שור (ועל כן אין ראוי לחסום שור בדישו, וכן אין ראוי להתנהג בקמצנות עם העבדים והשפחות). וכן היאבה רים עבדך אם ילין על אבוסך (איוב ל"ט ט'), הטעם היקבע דירתו אצל גרנך, להיות מוכן לעבודתך. ומשקל אחר מַאֲבוּס, פתחו מאבוסיה סלוה כמו ערמים (ירמיה נ' כ"ו). פתחו מקומות הדישה ודושו אותה כמו שדשי' ערמת חטי'. וכן כאן ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, אין הכוונה שהחמור יודע מקום מאכלו, אלא מקום עבודתו, כלומר החמור מכיר כשהוא בגרן כי צריך הוא לעבוד ולדוש, כי העבודה טובה היא לו, כי מלאכת הדישה שכרה עמה. והיא האכילה (כמה שכתוב לא תחסום שור בדישו (דברים כ"ה ד'), ועל כן אמרו עגלה דשה (ירמיה נ' י"א) והכוונה עגלה שמנה); והנה השור והחמור עובדים בעליהם לתקות שכר, ומכירים כי עבודתם טובה להם, וישראל לא ידעו ולא יבינו כי עבודת ה' וההליכה בדרכיו היא חייהם והצלחתם. וכן שור אבוס (משלי ט"ו י"ז) ענינו שור דש דגן, ועל ידי כן הוא שמן; ומלת אֵבוּס אפשר שתהיה שם דבר, כמו אֵבוּס, כלומר שור הרגיל לעמוד באבוס. ויותר נכון שקראו אבוס לבהמה שמנה, על שם שהעומדת באבוס דרכ' להיו'

באור

שמנה; ומזה ברבורים אבוסים (מלכי' א' ה' ג'), שמנים כמו הבקר הזה, והוא לשון מושאל.
ובלשון חכמים אמרו ג"כ הפועל אָבַס להורות על מלאכת פטום הבהמות עד שישמינו, כאמרם
אין אובסין את הגמל (שבת קנ"ה); גם קראו לכלי מאכל הבהמות אבוס, על שם שהן מתפטמות
שם: אני וחמורי נאכל באבוס אחד (פסחים קי"ח), וקראו ג"כ אבוס לכלי מאכל הפועלים
האוכלים ביחד מתוך כלי אחד: לא יאכל עמו מן האבוס (נדרים מ"א ב'). ומפני היות שם
אבוס נאמר בלשון חכמים על מקום האכילה, חשבו רבים שכן הוראתו גם בלשון מקרא. ואין
הדבר כן. ואמנם מה הפרש בין גרן ואבוס, אי אפשר לנו עכשו לבררו. ונ"ל כי אולי היה הגרן
מקום פתוח בלא גדר, והאבוס מקום סגור, כטעם פתחו מאבוסיה; והנה כשהיו חובטים בכח
אדם במקלות, היו עושים במקום פתוח, אבל כשהיו דשים בכח הבהמות היו צריכים למקום
סגור, כדי שלא תלך לה הבהמה. וסיוע לדברי מצאתי שכתב פאללאדיוס בספרו De re Glausa
rustica, robustis munita cancellis, וזה לשונו (lib. 1 tit. 36) בדברו על הגרן: deinde, et
propter armenta puae cum teritur inducimus. **ישראל לא ידע**, כמו צופיו עורים כֻּלם לא
ידעו (ישעיה נ"ו י'), לא ידעו ולא יבינו (תהלים פ"ב ה'), אין בהם דעה ובינה; אף כאן לא
ידע אין בו דעה, לא התבונן אין בו תבונה והתבוננות. והכוונה (כדברי רד"ק) אין בהם תבונ'
לדעת כי עבודת ה' היא טובתם. וגעזעניוס פירש ישראל לא ידע קונהו, עמי לא התבונן בעליו.
והוא רחוק, שאם אתה אומר כן, תצטרך לפרש עמי לא התבונן אבוס בעליו: (ד) **הוי**, לשון
קריאה (כפירוש ראב"ע וראזענמיללער: וכמו שפירש רש"י למטה פסוק כ"ד), ואיננו לשון אוי
(כדעת געזעניוס), כי איננו אלא תחלת התוכחה, והקדמה לעל מה תכו, ואינו מזכיר אחר
זה מה יהיה האוי. והנה מלת אוי תבא אחריה על הרוב למ"ד: אוי לי, אוי לך, אוי לו, אוי
לנו, אוי להם, ולא כן מלת הוי, כגון (ישעיה ה'), הוי מגיעי בית, הוי משכימי בבקר, הוי
מושכי העון, הוי האומרים, הוי חכמים, הוי גבורים, וכן כאן הוי גוי חוטא; ורק ירמיה
ויחזקאל, הנביאים המאוחרים בזמן, אשר אין לשונם צחה כנביאים הראשונים, אמרו לפעמים
הוי במקום אוי. הוי אל נבו (ירמיה מ"ח א'). הוי עליהם (שם נ' כ"ז). הוי על הנביאים
(יחזקאל י"ג ג'). הוי למתפרות כסתות (שם י"ג י"ח): **עם כבד עון**, כבד שם התאר בסמיכו',
והוא אחד עם כְּבַד (שמות ד' י'). וכמהו מן עָרֵל, עֲרַל שפתים (שם ו' י"ב) וְעָרֵל לב וְעָרֵל בשר
(יחזקאל מ"ד ט') (ראב"ע). ודע כי משקל שוא ותנועה (פְּעַל, פְּעֵל, פְּעֵל פְּעֹל) ומשקל
סגול בטעם למעלה (פֶּעֶל, פֵּעֶל, פֹּעֶל), אחד הם, אלא שהראשון יותר קדמון, ונשאר בלשון
ארמית (כגון גְּבַר, קְשֹׁט), והשני מאוחר ממנו, והוא מיוחד ללה"ק (גֶּבֶר, קֹשֶׁט), ועל המעט
הוא שימצא בלה"ק במשקל הראשון (כגון עם גְּבַר תמים, תהלים י"ח כ"ו); והנה המלות כְּזֶרַע
גד (במדבר י"א ז'), חֲדַר משכבך (שמות ז' כ"ח), הבל הבלים (קהלת א' ב'), בִּגְדֹל זרועך
(שמות ט"ו ט"ז), ועל גְּבֹהַּ קומתו (שמואל א' ט"ז ז'), שהן נראות זרות, והיה משפטן זֶרַע
חֶדֶר הֶבֶל גודל גובה, אינן אלא על המשקל הקדמון; והדברים ארוכים, ואין זה מקומם. ודע כי
בבא שם התאר סמוך לשם דבר, הכוונה לומר כי נושא המאמר ההוא בעל התאר ההוא מצד
החלק הוא שיש בו (הרמוז באותו שם דבר) שהוא בעל התכונה ההיא (הרמוזה באותו שם
התאר), כגון יפה מראה, הכוונה יפה מצד מראהו שהוא יפה, נקי כפים ובר לבב, נקי בבחינת
כפיו שהן נקיות ובר בבחינת לבו שהוא בר, ועל הדרך הזה תמימי דרך, ישרי לב, שפל רוח,
קשה עורף, טמא שפתים, כבד פה וכבד לשון, וזולתם רבים. וכן כאן עם כבד עון, עם שהוא
כבד מצד עונו שהוא כבד. ואין הכוונה על גודל עון אחד מיוחד אלא על רבוי העונות, כטעם
כי עונותי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (תהלים ל"ח ה'), וכן בישעיה (כ"ד כ') וכבד
עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום, כאלו הפשע משא כבד המפיל את נושאיו. ומלאנו עון
ופשע אמורים בלשון יחיד על דרך שם כולל, והכוונה עונות הרבה, כמו כי לא שלם עון האמורי
(בראשית ט"ו ט"ז), פן תספה בעון העיר (שם י"ט ט"ו), העם היושב בה נשוא עון (ישעיה
ל"ג כ"ד), והגד לעמי פשעם (שם נ"ח א'), ולשבי פשע ביעקב (שם נ"ט כ'), ורבים כן. והנה
אחר שאמר גוי חוטא, הוסיף שעונותיה' רבים מאד, עד שיכבדו עליהם כמשא כבד. **זרע מרעים**,
ענינו כפירוש רד"ק וראזענמיללער זרע שהם מרעים, כמו כי זרע ברוכי ה' המה (ישעיה ס"ה
כ"ג), ולא כגעזעניוס זרע של מרעים, כי באמרו שגם אבותם היו רעים נמצא ממעט גנותם,

מַשְׁחִיתִ֑ים עָזְב֣וּ אֶת־יְהוָ֗ה נִֽאֲצ֛וּ אֶת־קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל נָזֹ֥רוּ אָחֽוֹר׃ (ה) עַ֣ל מֶ֥ה תֻכּ֛וּ ע֖וֹד תּוֹסִ֣יפוּ

קינדער! איהר האבט דען העררן פֿערלאססען, דען הייליגען ישראל'ס פֿער־וואָרפֿען, איהר האבט איך צוריקגעצאָגען. (ה) ווארום וואָללט איהר נייעדינגס געשלאַגען ווערדען? ווארום פֿער־

רש"י

שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון [זכריה ב'] ותרגומו אכלו לשון הכרזה: הוי. יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיו' עם כבד עון: עם כבד עון. כבדו' עון כבד אדם שהוא כבד פיסנ"ט בלע"ז: כבד שם דבר של כבדות פיסנ"טומא בלע"ז ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה'. בנים היו להקב"ה ונהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"א וינזרו מקדשי בני ישראל [ויקרא כ"ב] נזיר אחיו [בראשית מ"ט] אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: (ה) על מה תכו וגו'. אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו

באור

ולא מלאנו כאן זכר ולמד שלמדו מעשיהם הרעים מאבותם: בנים משחיתים, מזיקים, עושים השחתה וקלקול; משחיתים קרוב למרעים, כטעם לא ירעו ולא ישחיתו (למעלה י"א ט' וס"ה כ"ה): נאצו, קרוב לעזבו, אלא שהוא קשה ממנו, כי הוא מורה עזיבה והרחקה בבזיון ומיאוס, כמו למטה (ה' כ"ד) כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו. ואין ענינו הכעסה, כי מה טעם לומר הכעיסו את אמרת קדוש ישראל? אך ענינו בזיון ומיאוס, כמו שהיא הוראת השרש הזה בבנין הקל, כמו נאצו כל תוכחתי (משלי א' ל'), אלא שהפיעל המורה על חוזק הפעולה מורה בשרש הזה ריחוק ומיאוס חזק, בזלזול וחרוף וגדוף; וכן תרגם יונתן קצו בדחלת קדישא דישראל, ולמטה ה' כ"ד תרגם רַחִיקו, לשון הרחקה ומיאוס. ומה שמצאנו במקומות אחרים לשון נאוץ מתורגם בלשון הרגזה, אין זה אלא תקון שתקנו המתרגמי' לכבוד מעלה. על דרך שמצאנו ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (ויקרא כ"ד י"א) וארגיז, הוצא את המקלל (שם שם י"ד) דארגיז, את ה' הוא מגדף (במדבר ט"ו ל') מרגיז, ובפסוק ביד עבדיך חרפת אדני (ישעיה ל"ז כ"ד) תקן יונתן בדרך אחר ואמר חסידת עמא דה', הכל להרחיק לשון חרוף מהאל יתברך: קדוש ישראל, הכוונה אלהי ישראל, מי שישראל מקדישין אותו ועובדים אותו, ודוגמתו פחד יצחק (בראשית ל"א מ"ב) מי שיצחק מפחד ממנו, וכן בלשון חכמים קשה יראתם (מכילתא. שמות י"ד ב') האליל שהיו המצרים עובדים ויראים. ולפיכך מלאנו מלככם כפל לשון של קדושכם (ישעיה מ"ג ט"ו) וכאן ישעיה מגדיל לציר חטאתם, באמרו כי מי שהיה משפטם להקדישו ולרוממו הם בהפך נאצוהו ומאסו בו — מלילת קדוש ישראל מצויה מאד בישעיה, ומעט בכל שאר ספרי הקודש, והיא שלשים פעמים בדברי ישעיה (עם והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, י' י"ז, גואל ישראל קדושו, מ"ט ז', אני ה' קדושכם, מ"ג ט"ו, ועם ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל במלכים ב' י"ט כ"ב). ורק שתי פעמים בירמיה (נ' כ"ט ונ"א ה'), ושלש בס' תהלים (ע"א כ"ב, ע"ח נ"א, פ"ט י"ט), וזולת המקומות האלה אין עוד המלילה הזאת בכל המקרא (זולתי בחבקוק א' י"ב הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי, ושם לא נזכר ישראל, ואולי קדושי חוזר אל הנביא, לא לכל האומה). ובאלו ראה ישעיה שיהיו המכחישים עתידים לגזול ממנו חצי נבואותיו, חתם חותמו בכלן, ומלילת קדוש ישראל מצויה בחלק השני כמו בחלק הראשון, ויותר ג"כ, כי הנה הוא י"ג פעמים בראשון וי"ז בשני: נזורו, נפעל משרש זור, שהוא תרגום של סור, ומכאן נגזר אח"כ שרש נזר המורה התרחקות ופרישות: **אחור** מאחריו היה לו לומר, אלא שהקיצור בדבר המובן מוסיף אומץ לדבור. ולציור המליצה מתחזק הרבה בהיותו מסיים במלת אחור. נאצו, נזורו, בלא וי"ו החבור, וכן גם כבד עון, זרע מרעים, בנים משחיתים, הכל בלא וי"ו; העדר החבור (Asyndeton) מגדיל רושם הדבור, כי כל רעיון ורעיון מתראה לבדו ומכה על נפש השומע, אבל שני ציורים הקשורים זה לזה בסימני החבור, רשומם יותר חלש, כי לא תוכל הנפש להבחין כחו של כל אחד ואחד מהם, על דרך תרי קלי לא משתמעי: עזבו את ה' וגו', פתח לנכח (הוי גוי חוטא, כי הוי לשון קריאה, והקריאה איננה אלא לנכח), וסיים לנסתר, עזבו נאצו נזורו. זה משפט בלשון הקדש, כל מקום שמשמיעין מלות אתה אשר, או אתם אשר, הופכים הדבור לנסתר; כגון רני עקרה לא ילדה

סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ (ו) מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה

מעהרעט איהר דען פרעפעל? איזט דאך יעדעס הויפט שאן קראנק, יעדעס הערץ שאן קראפטלאז.

(ו) פאן דער פוסזאהלע ביז צום הויפטע גיבט עס קיינען געזונדען טהייל, אללעס וואונדע, שטריע-

רש"י

מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואינך נותן לב לומר על שורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחר המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתם. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה לשון חבלה: ומכה טריה. תרגם יונתן מרססא. כתותה ומרוססת: טריה. דמוליי"א בלע"ז: ובלשון גמרא יש טרייה לריסי'. ומנחם פי' לשון לחות כלומר לחה ולשונה תמיד נובעת מייסט"א

באור

(ישעיה כ"ד א') שיעורו אַתְּ אשר לא ילדת, וכן שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם (שם נ"א ז') אתם העם אשר תורתי בלבבכם. וכן ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו (שם מ"ד א') ואתה ישראל אשר בחרתי בך, וכן טורף נפשו באפו (איוב י"ח ד') אתה הטורף נפשך באפך, וכן מכין הרים בכחו (תהלים ס"ה ז') אתה המכין הרים בכחך. וכן עם מלת הוי, הוי משקה רעהו (חבקוק ב' ט"ו), הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו (שם שם ט'), הוי חכמים בעיניהם (ישעיה ה' כ"א), ועיין למטה כ"ב ט"ז. ולפעמים יכתב המכתב הזה גם בלא השמטת מלת אשר. כמו בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו (צפניה ב' ג'), וכן בברכות ברוך אתה ה' אלהינו אשר קדשנו במצותיו. ואם באת לפרש המליצה הזאת בדיוק, כך תפרשה: הוי גוי חוטא עם כבד עון וגו', שאתם אותם האנשים שעזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור; וכן רני עקרה, אַתְּ שֶׁאַתְּ היא האשה שלא ילדה, וכן שמעו אלי יודעי צדק שאתם העם אשר תורתי בלבם. וכן הוי אתה שאתה האיש המשקה רעהו, וכן ברוך אתה ה' אלהינו, שאתה הוא האל אשר קדשנו במצותיו: (ה) על מה תכו עוד, על מה תוסיפו סרה. על מה ראשון עומד במקום שנים; על מה תרצו להיות מוכים עוד, כלומר על מה תוסיפו לחטוא. והלא כבר הגיע לקיתם, עד כי כל ראש לחלי וגו'. וזה אחד מעשרים פירושים שנגנבו ממני ונכתבו בפירוש ישעיה הנדפס בפראג בשנת תקל"ח, אחר שתי שנים שכבר נדפסו בשמי בספרו של ראזענמיללער תהי נפשו צרורה בצרור החיים. ורא"בע פירש כל מה שתוכו תוסיפו עוד למרוד. ואין זה במשמעות על מה, והיה ראוי לומר כאשר תוכו כן תוסיפו סרה, או כרוב מכותיכם כן תוסיפו סרה. והנותרים (ר' הירץ האמבורג) וראזענמיללער וגעזעניוס פירשו על איזה חלק מגופכם אפשר להכותכם עוד, מאחר שמכף רגל ועד ראש אין בו מתם. וזה רחוק, ועוד שהוא גנאי למעניש יותר ממה שהוא לענושים, כי ידמה שהאל מצטער על שאינו מוצא מקום להכות עוד. מלבד כי רחוק הוא שתאמר מלת מה על חלק מהגוף: סרה, שם משרש סור, ורבים פירשו תוסיפו לסור מאחרי ה', או מדרך התורה. אך מצאנו כי סרה דברת על ה' (ירמיה כ"ח ט"ז), כי סרה דבר על ה' (שם כ"ט ל"ב), שלא יתכן שיהיה ענין מלת סרה אלא דבר שקר, וכן לענות בו סרה (דברים י"ט ט"ז), כי דבר סרה על ה' אלהיכם (שם י"ג ו'), דבר עשק וסרה (ישעיה נ"ט י"ג), שנראה מכלם שענינם דבר שקר. לכן נראה לי כי אחר שאמרו סר על מה שהלך לו, מה שחדל להיות ואיננו עוד, כמו וסר מהם הנגע (ויקרא י"ג נ"ח), אמרו סר גם על מה שלא היה מעולם, כמו וסרת טעם (משלי י"א כ"ב), שאין בה טעם, כאלו היה בה וסר מעליה, ומזה קראו סרה לכל מה שאין לו מציאות ולכל דבר שוא ושקר, ואחרי כן קראו סרה גם אל הרע והחמס והעול, כמו שקראו שוא, וגם אָוֶן (שהוא כנגד הן אַיִן) השקר והרע והעול יחדו. ועל הדרך הזה לדעתי הכל סר (תהלים י"ד ג') נעשה רע, וכן מה זה רוחך סרה (מלכים א' כ"א ה'), כמו רוחך רעה: כל ראש לחלי, הכה לחלי, פעל הכה שבמלת תכו משמש במקום שנים. והטעם הוכה מכה רבה עד שנהפך להיות חולה, על דרך נגפו ה' במעיו לחלי (ד"ה ב' כ"א י"ח). או (כדעת געזעניוס) חסר פעל היה, כל ראש היה לחלי, על דרך ויהי לנחש (שמות ד' ג'), היה לאבן (ש"א כ"ה ל"ז), ומצאנו בלא היה, בת עמי לאכזר (איכה ד' ג'): דוי, שם התאר משרש דוה, והיו"ד

טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ (ז) אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ

מע אונד אייטערביילע; זיא זינד דאָך ווידער אויס־געדריקט נאָך פֿערבונדען וואָרדען, קיינע נאָך ווארד מיט אֶהל ערווייכט. (ז) אייער לאנד איזט איינע איינאֶדע, איירע שטעטע פֿאָם פֿייער פֿערצעהרט

רש"י

בלע"ז: לא זורו. הנגעים האלה לא זורו ע"י רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית [איוב י"ח]. ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור [ירמיה ל']: ולא חבשו. לשון רפואה: ולא רככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו. ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון. ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טיב בו פצע וחבורה פשעים ועונות וחטאים לא זורו וגומר כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו בד הרהור תשובה אין בלבם: (ז) לנגדיכם זרים אוכלים

באור

במקום ה"א למ"ד הפעל, והיא על משקל גֶנֶב, ודוגמתו בלשון חכמים גבאי, בנאי, זכאי, כלם מורים רגילות והתמדה, ולא כן דַוָה, שיתכן שלא יהיה כך אלא לשעה. והנה הזכיר תחלה האיברי הראשיים, הראש והלב, ואח"כ הוסיף מכף רגל ועד ראש אין בו מתם, והכל משל על הרעות שבאו על האומה, ועל רוע מזגה, ועם כל זה לא היו נותנים לב לשוב מדרכיהם הרעים: (ו) מתם, שם המקרה משרש תמם, ענינו תמימות ובריאות, כמו אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בעצמי (תהלים ל"ח ד'), והכוונה מכף רגל ועד ראש אין בו חלק בריא, אלא מכף רגל ועד ראש פצע וחבורה ומכה טריה. ואין צורך לומר (כראב"ע) שתחסר מלת רק (אין בו מתם רק פצע וכו'): פצע, פירוק חבור על ידי חתוך. שרש פצע קרוב לשרש בצע, בזע (בארמית). בקע, פוץ, פצץ, נפץ, כלם ענינם חתוך, קריעה ושבירה: חבורה, מכה בלא פירוק חבור, אלא הדם נעצר, ומראית הבשר משתנה, והוא מענין ונמר חברבורותיו (ירמיה י"ג כ"ג). וכן בלשון ערבי שרש חבר נאמר על מה שהוא מתואר בגוונים שונים: ומכה טריה, לחה, וכן לחי חמור טריה (שופטים ט"ו ט"ו), וכן הוא בלשון ערבי, והטעם מכה שאינה מתנגבת ומתיבשת אלא כל זמן היא לחה ובלתי נרפאת (מנחם בן סרוק). ומה שהביא רש"י ז"ל מלשון התלמוד ערייה לריסיה (חולין מ"ה ב) אינו ענין לכאן, כי שם הכוונה ענין נדנוד (כדברי בעל הערוך), כלומר הכאה רכה, באופן שהגוף המוכה מזדעזע, וכן בלשון סורי שורש טרא ענינו הכה ונדנד (exagitavit, percussit): לא זורו, לשון וַיָּזַר את הגזה (שופטים ו' ל"ח), ותשכח כי רגל תזורה (איוב ל"ט ט"ו). והזור תבקע אפעה (ישעיה נ"ט ה'), ומלת זורו בנין הקל ממשקל פעול, על דרך טובו, אורו, ולא נבנתה המלה בבנין מקבל הפעולה, כדי שלא תהיה הוראתה מסופקת, שאם היו אומרים נזורו בנפעל, היתה מתחלפת עם נזורו אחור, ואם היו אומרים זוררו בפועל, היתה מתחלפת עם ויזורר הנער (מלכים ב' ד' ל"ה), ואם היו אומרים הוזרו היתה מתחלפת עם מוזר הייתי לאחי (תהלים ס"ט ט'). לא זרו ולא חבשו, נאמר על כלל המכות, ולא רככה אפילו אחת מהן, והכוונה שאע"פי שהם נענשים אינם נותנים לב לשוב בתשובה להעלות ארוכה ומרפא למכותם שהאל מכה אותם בגלל פשעיהם. הן אמת כי חזקיהו השתדל לחבוש שבר עמו, ולהשיב מעליהם חרון אף ה' (דברי הימים ב' כ"ט), אך עם כל זה העם לא היו מטיבים מעלליהם, והיו רומסים חצרות בית ה', אך לא היו שבים מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם: (ז) ארצכם שממה, זה פירוש מה שאמר בפסוק הקודם דרך משל, ועיין מה שכתבתי למעלה בסוף פירוש הפסוק הראשון. ואני בשנת תקל"א פירשתי על ארץ עשרת השבטים שהגלה מלך אשור, ואמרתי שהנביא מזכיר לבני יהודה מפלת מלכות ישראל, למען יקחו מוסר. ואמרתי כי מאחר שנפלה מלכות אפרים, ולא היתה עוד בין שתי הממלכות קנאה ותחרות כמלפנים, אין לתמוה אם הנביא עושה אותן אגודה אחת, וקורא לאדמת ישראל ארצכם, כי כבר נכנסה הממלכה תחת האיבה, ולב אנשי יהודה שב על אחיהם הגולים, והבינו כי ארץ אחת היתה לכלם, וכי כלם עם אחד, ואב אחד לכלם, ובמפלת מלכות אפרים גם בני יהודה דאגו לנפשם, פן מחר גם עליהם תעבור כוס. ועתה בשנת תר"ב נ"ל כל זה דחוק,

אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים: (ח) וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה

אייער ערדרייך געניסען פרעמדע פאר אייערן אויגען, אונד איזט פערלאססען גלייך דעם פערוויסטעטען געביעטע יענער בארבארען (סדומיטען). (ח) איבריג בלייבט דיא טאָכטער (דיא נאציאָן)

רש"י

אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם ושממה מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תרגם יונתן: (ח) **ונותרה בת ציון.** ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרוה אותה: **כמלונה במקשה.** כאשר תעזוב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך. זו שבכרם קרוי סוכה לפי שהיא בה שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין צריך מן העופות ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כעדם למכתותא כמשכב המלונה. במקשה במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום: **כעיר נצורה.** כעיר שצרו עליה ועושים סכות סביב לה להשתמר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י:

באור

ורחוק בעיני שיקרא ארצכם לארץ עשרת השבטים, ובפרט כ"ל שאם היה הענין כן לא היה הנביא נמנע מהזכיר שאחיהם בני ישראל גלו מארצם והלכו שבי לפני צר. אך שתהיה הכוונה (כפירוש רד"ק) על ערי יהודה שתפש אותן סנחריב, זה ג"כ לא יתכן, כי מה טעם עריכם שרופות אש? ואין בשום מקום זכר ורמז שנלחמו בני יהודה עם סנחריב, ושהוא שרף עריהם, אלא מיד בהתקרבו לאחת הערים היו יושביה פותחים לפניו דלתים מרוב פחדם, עיין למטה י' כ"ח וכו'. ארצכם, אדמתכם, שם ארץ נגזר מן אֲרַע שענינו שפל (דניאל ב' ל"ט), ונקרא כן הכדור הארצי ביחס אל השמים, כי למראה עינינו הם למעלה והיא למטה. ונקרא ארץ הכדור כלו, וגם חלק מהארץ בכל בחינותיו. ושם אדמה עקר הוראתו על שטח הארץ הנחרש ונזרע: והנה ארצכם ענינו החלק מהכדור הארצי שאתם יושבים בו, ועליה אמר דרך הפלגת השיר שהיא שממה מבלי יושב; ואדמתכם ענינו החלק מהארץ אשר הייתם אתם חורשים וזורעים ואוכלים את תבואתה, ועליה אמר זרים אוכלים אותה: ושממה כמהפכת זרים, כמהפכ' סדום ועמורה (רד"ק, דון יצחק בפירוש ראשון והיטציג) וטעם זרים, אנשים רעים ואכזרים, כמו שהיו אנשי סדום, כי זר ואכזר שרש אחד להם, כי אכזר מורכב מן אך זר, וענינו מי שאינו מרחם על בני אדם ואיננו כאח להם, אלא כמו זר נחשב לו; ואחר שאמר זרים אוכלים אותה, שענינו נכרים, חזר ואמר כאן מלת זרים להוראה אחרת, והוא דרך צחות. ורבים כמוהו. ועיין למטה פסוק י'. ודאזענמיללער וגעזעניוס פירשו כמו שישאר כל מקום שיהפכוהו וישחיתוהו אויבים, וכיוצא בזה דון יצחק בפירוש שני פירש כמהפכת האנשים הזרים אכזרי לב שמשחיתים כל עץ מאכל ולא יחוסו על דבר. ויפה השיב היטציג כי לא מצאנו מהפכה אלא על סדום, ולא מצאנו שורש הפך על מעשה בני אדם המחריבים ארץ אויביהם, אלא על מעשה האל חוץ ממנהגו של עולם. רק במקום אחד מצאנו שהמי' הופכים את הארץ, הן יעצור במים וייבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב י"ב ט"ו), וגם זה כענין מהפכת סדום, ואיננו דומה לחרבן שעושים האויבים. ורבנו סעדיה ואחרים פירשו מענין ההפיכה הזאת האמורה באיוב, ופירשו זרים לשון זרם מים, ואם היה כתוב*) זרם היה הפירוש נכון: (ח) ונותרה בת ציון, האומה נקראת בת למקום שהיא יושבת בו, וכן בת בבל, בת מצרים. וזה כי שבח הוא לקדמונים להיות נולדים בארצם, ולא גרים ותושבים; ובת הוא על דרך השיר. וכאלו יאמר בני ציון, בני בבל, וכן תרגם יונתן כנשתא דציון. ובשלשה מקומות מצאנו יושבת בת מצרים (ירמיה מ"ו י"ט) יושבת בת דיבון (שם מ"ח י"ח), יושבת בת בבל (זכריה ב' י"א), וגעז' חשב כי במקומות האלה ובקצת מקומות אחרים וגם כאן (ונותרה בת ציון), העיר עצמה נקרא' בלשון מושאל בת ציון, בת בבל, בת דיבון. והוא דבר שאין הדעת סובלתו. שיקרא לעיר ציון בת ציון, ולעיר בבל בת בבל. והנכון כי יושבת בת מצרי' הוא

*) על מה זה נראה זר הפירוש הזה בעיני המפרש. והלא מצינו זרים במקום זרם. אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים ירמיה י"ח י"ד. המגיה.

מורכב משני כנוים, יושבת מצרים, ובת מצרים (על דרך שאמר ירמיה עצמו עשרה פסוקים למעל' מזה תופשי דורכי קשת, שענינו תופשי קשת ודורכי קשת, והטע' כלי גולה עשי לך את יושבת מצרי', ואע"פ שלא לבד את יושבת מצרים כי גם נולדת שם וְאַתְּ בת מצרים, אע"פ כן תגלי. וכן רדי מכבוד ושבי בצמא יושבת בת דיבון, יושבת דיבון וגם נולדת בדיבון. אבל הוי ציון המלטי יושב' בת בבל אין ענינו אלא: אַתְּ ציון (אתם בני ישראל) היושבת בתוך בת בבל (בתוך הבבליים). והנה אין לתמוה עוד איך ימשיל עיר ציון לעיר נצורה, כי באמת בת ציון איננה עיר, אבל המשיל האומה לעיר נצורה, ואמר כי מציאותה חלושה מאד, והיא כסכה בכרם וכמלונה במקש'. שאין להן קיימא, שאין עושין אותן לעמוד ימים רבים, אלא לחדשי הקיץ, וכן מפורש באיוב (כ"ז י"ח) בנה כעש ביתו וכסכה עשה נוצר, כי בית הרשע אין לו קיימא, והוא דומה לבית התולעת הנקראת עש, ולסכה שעושה לו שומר הפירות, כי כל אלה אין להם קיימא (וכמו שפירשו שם באיוב רש"י ורלב"ג), ואחר הקיץ עוזבים הסכה והיא נופלת מחמת הגשמי' והרוחו' (ומזה דרך משל סכת דוד הנופלת, עמוס ט' י"א). וסיים ציור חולשת האומה ואמר שהיא כעיר נצורה, כעיר שצרים עליה (כתרגומו וכפירוש רש"י ודון יצחק), שהיא קרובה לנפול ביד אויב מפני הרעב. ויונתן לא תרגם כן, אבל הוסיף מלות, ופירש כסכה בכרם אחר שנשלם הבציר, וכמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים ולפי זה העקר חסר. ונ"ל כי לשון איוב (כ"ז י"ח) סיוע גדול לדברי. ודע כי גם המפרש הנוצרי הקדמון, מר אפרים, שהיה בימי אביי ורבא (לא בימי רב ושמואל, כמו שכתבתי באוהב גר עמוד ל') פירש כתרגומנו, ואמר דדמיא במגזיות' למטלתא בכרמא קטיפא ואיך ארזלא במקטיא דאתבער. ודע כי מה שנדפס בתרגום שלנו במקשיא אינו אלא שבוש, ונ"ל בְּמַקְטְיָא, כגרסת רש"י והמתורגמן, וכן הוא בדפוס רע"ח ובתרגום כ"י (נכ"ב באפריקא שנת רמ"ז), ובלשון סורי קורין לקשואים קטיא, וכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי (במדבר י"א ה'). ומלת דאבעיוהי בכ"י שלי היא בלא אל"ף (דבעיוהי), ומתחלת היה נראה לי שצריך לומר דבערוהי, וכיוצא בזה השב אחד מחכמי פולין (ציון תר"ב עמוד י"ב) כי גם במקום ששנינו השור והבור והמבעה וההבער יש טעות סופר, ונ"ל והמבעיר וההבער, וכן הוא בתוספתא דהיא פרק ט'. ועתה נ"ל כי בא זה ולימד על זה, שאין כאן ס"ט, אלא שהלשון עצמו נשתנה במשך הדורות, ובימי חכמי המשנה היו קוראים לבעור השדה בשרש בעה, ומזה גם כן (פאה ד' ה') שלש אבעיות ביום: במלונה, היא מטה תלויה באויר, שהערביים עושים מפחד החיות, ותולין אותה מאילן לאילן (ולפיכך היא מתנודדת, כמו שישעיה אומר, לנוטה כ"ד כ' והתנודדה כמלונה). ונקראת בלשון ערבי ערזאל. וכן תרגם יונתן כאן ערסל, ולמטה כ"ד כ', ארזלא (ובכ"י שלי ערסלא), וכן בלשון תלמוד (ערובין כ"ב ב') דעבידא כי אורזילא, וחכמי התוספות גורסים ערסלא, ופירשו שהם חבלים המתוחין מאילן לאילן כסדר המטה, והשומר שוכב עליה בלילה ויושב בצלה ביום. ואני שמעתי כי גם באיטאליאה נוהגים בקצת מקומות שהשומר יושב בסכה תלויה על האילנות. ומלת ערזלא וערסלא געזעניוס אומר שהיא נגזרת מן עֶרֶשׂ, ולי נראה שהיא משרש עֲזַל וְעָרְזֵל, שהוראתו בלשון תרגום ובלשון סורי וערבי ענין מטוה ואריגה ומעשה רשת וכל מיני השתבכות, וזה מפני החבלים המתוחים מאילן לאילן מעשה שבכה. ומן השרש הזה נגזר ג"כ לפי דעתי שם מַזָּל, וכבר נתחבטו בזה חוקרי גזרת המלות. וגעז' אומר כי עקר השם הוא מַזָּר (איוב ל"ח ל"ב), והיא לפי דעתו מלשון והזרת' את בני ישראל (ויקרא ט"ו ל"א) ענין הזהרה, ונקראו כן המזלות להיותם (לדעת הקדמונים) מודיעים העתידות ומזהירים את האדם. ונ"ל כי ההודעה והאזהרה שני ענינים, כי הזיר והזהיר אין ענינם אלא להרחיק ולהפריש אדם מאיזה דבר (והזרתם את בני ישראל מטמאתם), ולשון נזהר וזהיר מורה תמיד שמירה מדבר רע. אבל הכוכבים והמזלות הם (לדעת הקדמונים) מודיעים הנגזר, אך אינם מרחיקים את האדם מן הרעות, שהרי אם הגזרה אמת, החריצות הבל. מלבד שאם כן מה הפרש יש בין הכוכבים והמזלות, ולמה המזלות מזהירים והכוכבים אינם מזהירים? מלבד כי רחוק הוא עד מאד שיהיה שם המזלות מיוחד לחכמת האסטרולוגיאה, והדעת נותנת כי תחלה מצאו חכמת האסטרונומיאה, וקראו שמות לכוכבים ולמזלות, ואחר דורות המציאו האסטרולוגיאה. לפיכך נראה לי כי מזלות הוא שם מיוחד לכוכבי לכת (פלאנעטען), וכנרא' מן הכתוב (מלכים ב' כ"ג ה') לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים. וכן בתלמוד (שבת קנ"ו) מזל שעה גורם, ואח"כ מפרש הנולד בחמה, הנולד בנוגה, הנולד בכוכב, הנולד בלבנה, הנולד בשבתאי, הנולד בצדק, הנולד במאדים. ואמנם קראו לכוכבי לכת מַזָּלוֹת מן מַעְזָל, ענין

בְּכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃ (ט) לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם

ציון'ס, איינע היטטע גלייכזאם אין איינעם וויינ= בערגע, דעם הענגבעטטע אין איינעם קירביספעלדע גלייך, איינער בעלאגערטען שטאדט פערגלייכבאר. (ט) העטטע אונז דער הערר צבאות ניכט

רש"י

(ט) לולי וגו' הותיר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו

באור

השתבכות, על דרך שקראו להם האחרונים כוכבי הנבוכה, להיותם למראה עינינו כלוזים במעגלותם, ואינם שומרים מקומם זה לעומת זה ככוכבים הקיימים, אלא כל אחד הולך לדרכו ויכנס במסלתו של חברו. ומהלכותם מסתבכים זה בזה, מתקרבים ומתרחקים, ונדבקים ומתנגדים, אשר מזה נמשכות הלקיות (עקליפזען), ועל כן קראו להם האחרונים כוכבי הנבוכה (סטעללארע אדראנטעס), וזו היא ג"כ הוראת מלת פלאנעט בלשון יוני. והנה במלת מזל הושמטה העי"ן, כמו שהושמטה במלת בֵּל שהיא במקום בְּעֵל, ובמלת מַבָּרָא שעקרו מַעְבָּרָא, וכטוּנָא שעקרו טוענא, וזולתן הרבה בלשון תלמוד שהוא לשון ארמי, וגם מלת מַעְזָל היא ארמית.

וראוי להתבונן כי הכשדים הם שעסקו בחכמת הכוכבים קודם לשאר עמים, על כן ראוי הוא שיהיו הם שמצאו תחלה החילוק אשר בין הכוכבים הקיימים וכוכבי לכת, וראוי הוא שיהיה השם המבדיל כוכבי לכת משאר הכוכבים מיוסד תחלה בקרב הכשדים, וגזור משרש כשדי. כמו שהוא מַעְזָל משרש עֲזַל: נצורה, נפעל משרש צור, כמו נבוכים מן בוך, ענינו עיר העומדת במצור.

וגם והנשאר והנצור (יחזקאל ו' י"ב) ענינו העומד במצור. והעד ברעב ימות, ואין לפרשו לשון נצירה ושמירה (כדעת נוססעטיוס ראז' וגעז'). כי מי שסופו למות ברעב לא יקרא שמור. ואין קוראים שמור ונצור אלא למי שהוא שמור מכל רע. או שהוא נסתר ולא יתגלה. כמו ונצורות ולא ידעתם (ישעיה מ"ח ו') עיין שם פירושי. ורא"בע ורד"ק פירשו כעיר חרבה. מלשון ונצורי ישראל להשיב (שם מ"ט ו'), ובנצורים ילינו (שם ס"ה ד'). ומה שפירשתי (על פי יונתן, רש"י ודון יצחק) מתישב יותר. בעבור סמיכות סכה בכרם ומלונה במקשה, שאינן מקומות חרבים, אלא שאין להם קיימא. וכן היא עיר שצרים עליה. וגעזעניוס באוצרו (טהעזוירוס דף 908) הסכים לדעת טינגשטאר והיטציג האומרים כי כל מקום מחסה ומסתור נקרא עיר, ומפרשים נצורה שם דבר (בשקל ישועה, מלוכה) וענינו שמירה. ועיר נצורה היא לפי זה מגדל שמירה, על דרך מגדל נוצרים (מלכים ב' י"ז ט'). וקשה בעיני להוציא המלות ממשמעותן ולייחס להן הוראה חדשה, בזולת הכרח. מלבד כי מגדל נוצרים יתכן שיהיה בנין של קיימא. ובמלאכת המליצה מפסדת הרבה, אם אחד שהמשיל האומה לסכה ולמלונה, ידמה אותה לבסוף למגדל: (ט) לולי צבאות הותיר לנו שריד. וגם זה שנותרה בת ציון כסכה וכמלונה, ולא אבדה לגמרי, גם זה אינו אלא בחסד ה' עלינו. כי לולא הוא שהותיר לנו הפלטה הזאת, כמעט אבדנו כלנו אבדנו, והיינו כסדום ועמורה שלא נשאר מהם שריד ופליט: כמעט, דבק למטה, כן דעת יונתן ורש"י וכמהו לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (תהלים צ"ד י"ז), וזו הוראת מלת כמעט ברוב המקומות; ובעלי הטעמים הדביקו כמעט עם שריד, כאלו יאמר שריד מועט. על דרך כמעט וגרים בה (תהלים ק"ה י"ב). אבל סתם שריד הוא מועט, ולא מצאנו בשום מקום שריד מעט, ולא שום לשון דומה לזה. ואמנם דעת בעלי הטעמים נראה שהיתה (כאשר העירני תלמידי היקר אליה אליעזר איגל מלעמבערג) כי לולי ה' הותיר לנו שריד, משמע שלולי כן לא נשאר להם שום שריד, א"כ בהכרח היו כסדום ועמורה שלא נשאר מהם שריד ופליט. ואיך יאמר אח"כ כמעט כסדום היינו? והלא ודאי כסדום היו. לכך יפה עשו בעלי הטעמים להרחיק מן ההמון התמיהה הזאת, כמו שהרחיב אונקלוס רוב המליצות השירות שלא היו מובנות להמון; אמנם אותם שהיו עומדים בימי ישעיה יודעים היו כי השריד שהותיר להם ה', לא היה שריד מעט, אלא פליטה גדולה, ואף אם לא הותיר להם ה' כל השריד ההוא, עדיין היה אפשר שישאר להם שריד מעט, ולפיכך נכון היה שיאמר כמעט כסדום היינו. ה' צבאות, לדעת געז' שם ההויה הוא כאן בסמיכות, כמו שמצאנו לפעמים שם העצם סמוך כמו

הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ (י) שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ (יא) לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים

איינען איבערעסט ער־האלטען: אונזער שיקזאל ווירדע פֿאסט דעם פֿאָן סדום גלייכען, וויר ווירדען בייאנאהע עמורה עהנליך זיין. (י) הֶארעט דאז וואָרט דעם הערן, אָ הייפטער סדום'ס! פֿערנעהמעט דיא ערמאהנונג אונזערס גאָטטעס, אָ פֿאלק פֿאָן עמורה! (יא) וואס ליגט מיר אָן איירען צאהלרייכען אָפּפֿערן? שפריכט דער הערר — זאטט בין איך דער בראנדאָפּפֿער פֿאָן ווידדערן, אונד דעם פֿעטטעס פֿאָן געמעסטעטעם פֿיהע, אויך טראגע איך קיין פֿערלאנ־

רש"י

כלים: (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) (שבעתי עולות אלים. כמו פן ישבעך ושנאך) [משלי כ"ה י"ז]: מריאים. בהמות לאן

באור

אדם נהרים, בית לחם יהודה. והנה טעמו אלהי הצבאות, כלומר הכוכבים והמלאכים. וקרובה לזה דעת רמב"ע. אלא שלדעתו שם ההויה הוא בצד מה גם שאר התאר, וע"כ יבא בסמיכות (עיין פירושו הארוך והקצר בשמות ג' ט"ו ול"ד ו', וס' לחות שער השמות). ולפי דעתי אין השם סמוך, כי הנה אלהינו ה' אלהים צבאות (תהלים כ"ט ו' ופ' ה'), וכן אלהים צבאות (שם פ' ט"ו), ולדבריהם היה ראוי לומר אלהי צבאות, לא אלהים. על כן נראה לי שנקרא האל האמתי צבאות, להיותו הוא לבדו ממלא מקום הצבאות שהיו הגוים עובדים. כדרך שנקרא אלהים בלשון רבים להיותו לא אלוה פרטי בעל כח מיוחד, כאלילי הגוים (לפי אמונת העובדים אותם). אלא אלוה כולל כל הכחות כולם, והוא ממלא מקום האלהים כולם. ועיין מה שכתבתי בבה"ע תקפ"ח עמוד קס"ג. והנה מלת ה' צבאות ומלת אלהים צבאות, ענינה האל שכל צבאות האלהיים הנעבדים נכללים בו, כי כל הכחות המייחסים להם, כלם בו ית'. ומה שנמצא לפעמים אלהי הצבאות בסמיכות אינו סותר פירושי, כי נמצא המתואר וסמך לתאר או לשם אחר המיחד אותו, כמו בתולת בת ציון, אנשי בתרים (מלכים א' י' ט"ו). בני רבעים, בני בליעל, נהר פרת. קרית חוצות: (י) שמעו דבר ה', אחר שהזכיר להם חסדי ה', כי הוא אשר השאיר להם שארית בארץ, התחיל להשמיעם דברי ה' ותוכחותיו. והואיל ואמר כסדום היינו לעמורה דמינו, לענין החרבן והשממון, אמר דרך צחות קציני סדום ועם עמורה, לענין רוע דרכיהם ומעשיהם (ועיין למעלה פסוק ז' ולמטה פסוק כ'). ויש בכח המליצה הזאת גם מה שפירש רמב"ע. שאף אם לא הותיר לנו ה' שריד, ונהיתנו כסדום וכעמורה, לא היה זה שלא כדין, כי אמנם מעשינו כמעשה סדום: קציני סדום. שם קצין נגזר משם קָצָה (ר' שלמה פאפענהיים, יריעות שלמה ח"א דף ד' עמוד ד'), וכן מלאכו ויעש כהנים מקצו' העם (מלכים א' י"ב ל"א), וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח ב'), וקראו הנכבד קצה וקצין להיות הקצה תחלת הגוף מצד אחד, וכן בלשון ערבי קאצי בנקוד על הדלי (Cadi) ענינו שופט: תורת אלהינו. לשון הוראה ולימוד. לא לשון מצוה: (יא) למה לי, מה יועיל לי, כלומר אין לי חפץ. כמו למה לי חיים (בראשית כ"ז מ"ו): שבעתי, אכלתי כל צרכי, כמו שובע שמחות (תהלים ט"ז י"א), כלומר אין לי צורך. ומכאן נראה בברור כי הנביא מדבר שלא היו עובדים אלילים, אבל עובדים את ה' ומכבדים אותו ברבוי זבחים, אך בלא טהרת הלב ובלא שמירת דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. וזה דבר טבעי בעם שקודם לכן (בימי אחז) היו עובדי' האלילי', ועכשיו פתאום (במלוך חזקיה) הוליכו לעזוב העצבי' ולעבוד את ה'. והנה העמים הקדמונים עובדי האלילים מאמינים היו שאלהיהם מתפתים על ידי שחד הקרבנות לעשות את בקשותם ולמלאות את שאלותם, בלי הבטה למעשיהם, הטובים המה אם רעים. ותורת משה לא בטלה הקרבנות, אך נותה עליהם, בעבור תועלות גדולות הנמשכות מהם לכלל וליחיד. אך הודיעה ופרסמה כי ה' לא ישא פנים ולא יקח שחד (דברים י' י"ז), ואמרה בקללות (ויקרא כ"ו ל"א) ולא אריח בריח ניחוחכם, כלומר כשיהיו העם חוטאים, גם קרבנותם לא יהיו לרצון לפניו, ולא ישיבו מהם חרון אפו. וכמו שהיו העם טועים בימי חזקיה ובוטחים בתועלת הקרבנות בלא טהרת הלב וכשרון המעשים, כן טעו בזה רבים גם בדור המדבר,

וַעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: (יב) כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי: (יג) לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת

געֹן נאך דער פֿארזען, לעממער אונד באקקע בלוט. (יב) ווען איהר מיך צו בעזוכען קאממט, ווער פֿערלאנגעט דיס פֿאָן אייך, (ווער פֿאָרדערט אייך אויף) מיינע פֿאָרהאָף צו בעטרעטען? (יג) האָרעט אויף איין אָפּפֿער דארצובריגנגען, דאז פֿערגעבליך; רייכערוועֹרק דאז מיר איין גרייעל איזט,

רש"י

פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. לרמוס את חצרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתנה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שבעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת רוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפים לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעבודת כוכבים ומזלות והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראויין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני

באור

שלא היו נקיים מגזולי מצרים אשר יצאו משם, וזאת היתה טעותם של קרח ועדתו (עיין משתדל במדבר ט"ז א'). וזאת היתה ג"כ טעות יוצאי מצרים כשהיו מתרעמים על משה על שהוציאם ממצרים והביאם אל המדבר כאשר פירשתי במקומו: (יב) כי תבואו לראות פני, כוונת הנביא לומר לִרְאות פני, והיא מליצה דרך משל כאדם המקביל פני רבו, כמליצת כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים (בראשית ל"ג י'). אפס בעלי הנקוד (לפי קבלה שהיתה בידם מחכמי בית שני שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, וקבעו הקריאה במקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין, שהם כלם הלכה למשה מסיני, כלומר תקנות לתועלת האומה על פי הכללים המסורים למשה בסיני) תקנו הלשון דרך כבוד, מפני ההדיוטות שלא היו מבינים משל ומליצה (וכדרך שעשה אנקלוס בתרגומו, עיין ספרי אוהב גר, וכן כאן תרגם יונתן לאתחזאה קדמי), להרחיק הגשמות שלא יהיה נראה כאלו האדם רואה פני האלהים. וכן מתי אבא ואראה פני אלהים (תהלים מ"ב ג') כוונת המשורר לומר וְאֶרְאֶה. וכן בעלותך לראות את פני ה' אלהיך (שמות ל"ד כ"ד) עקר הכוונה הוא לִרְאות. ודברי אלה יתלבנו ויתבררו אם תסתכל במה שאומר: ראשונה, לא מצאנו בשום מקום מליצת נראה לפני ה'. אבל בכל מקום את פני ה', או פני ה'. זולתי פעם אחת מצאנו יראה כל זכורך אל פני האדון ה' (שמות כ"ג י"ז), וגם שם נמצא בקצת ספרים (בעדות קענניקאט) את פני, וכן בחומש שמרוני. שנית, בפסוק ולא יראו פני ריקם (שמות כ"ג ט"ו) הדבר ברור כי פני ה' הם הנראים, והאדם הוא הרואה, ואין לפרש ולא יֵרָאוּ לפני, כי בכל משך הפרשה ההיא, מן כי תקנה עבד עברי (כ"א ב'), מדובר עם אנשי ישראל לנכח ולא לנסתר. ושלישית, בכל מקום שהכוונה התגלות דבר מה, זולתי האל ית', מצאנו תמיד לְהֵרָאוֹת בה"א אחר הלמ"ד: הלא תראה כי לא יוכלו להראו' לבא העירה (שמואל ב' י"ז י"ז), וילך אליהו להראות אל אחאב (מלכים א' י"ח ב'), להראות חטאותיכם (יחזקאל כ"א כ"ט). וכן כשהכוונה על גלוי השכינה או גלוי המלאך, מצאנו תמיד הה"א אחר הלמ"ד, ולא יסף עוד מלאך ה' להראה אל מנוח (שופטים י"ג כ"א), ויוסף ה' להראה בשילה (שמואל א' ג' כ"א). ובהפך בכל מקום שהכוונה על ביאת המקדש מצאנו תמיד לראות בלא ה"א, כמו כאן ובשמות (ל"ד כ"ד), וכן בבא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך (דברים ל"א י"א). ומה שכתוב ונראה את פני ה' (שמואל א' א' כ"ב), גם שם היתה דעת הכותב לומר וְנִרְאֶה, עתיד למדברים בעדם מבנין הקל, כלומר כשנלך כלנו לראות את פני ה', אז הנער ישב שם עד עולם: כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם, אחרי שאין ביאתכ' בכוונה להקביל פני דרך יראה וכבוד, הנה אין ביאתכם אלא רמיסת חצרי, כי לא תבאו אלא לעשות מצות אנשים מלומדה, והרגלים לבדן עושות פעולתן (שהיא הביאה והרמיסה), והלב אינו עושה פעולתו (שהיא ההכנעות והתשובה), ומי בקש זאת מידכם? מי בקש מידכם רמוס חצרי? כי אמנם חפץ האל הוא שיבאו וישתחוו לפניו בלב שלם. אך לא יבקש שיבאו ברגליהם בלבד ולא בלבותם: (יג) מנחת שוא, שלא תועיל לכם: קטורת תועבה היא לי, לא תוסיפו הביא קטורת אשר תועבה היא בעיני. וכן לא תוסיפו קרוא מקרא חדש ושבת. המליצה עולה

במדרגות מן הקל אל הכבד, תחלה אמר כי מנחותם שוא ולא לרצון, ואח"כ הוסיף שהן מתועבו' לפניו, ולא המנחות לבדן, אלא אף הקטרת, שהיא החשובה מכל הקרבנות. זהו פשוטו של מקרא. אבל בעלי הטעמים הדביקו קטורת לתועבה. כאלו פירושו מנחת שוא שאתם מביאים היא לי קטרת תועבה, כאומר קטורת מתועבת (ולפי זה מלת קטרת מיותרת). והוצרכו הקדמונים לתקן הלשון כך, כדי שלא יובן בהחלט שהקטרת היא מתועבת לאל. כי מאחר שאין מפורש בכתוב לא תוסיפו הביא קטרת אשר תועבה היא לי, קרוב הדבר שיטעו ההדיוטות ויחשבו שהנביא אומר בהחלט שהקטורת היא תועבה לאל. וכיוצא בזה התחכם יונתן ותרגם קרבן מרחק היא קדמי, כלומר מנחת שוא שאמרתי היא קרבן נתעב לפני. והתחכם ג"כ לתרגם מנחת שוא מנחה אניסא (כך הוא בתרגום כ"י שבידי, לא מנחת כמו בדפוס), כלומר מנחה גזולה (תרגום של גזל אנס). וכן למעלה בפסוק ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי התחכם יונתן והוסיף מלת דְכְאֲלֵין, כלומר לא חפצתי בקרבנות אשר כאלה (לא בקרבנות סתם): **חדש ושבת קרוא מקרא**, לא תוסיפו קרוא מקרא בחדש ושבת. קרוא מקרא, מצינו במועדים אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש (ויקרא כ"ג ב'), ומצאנו בצומות קראו צום (מלכים א' כ"א ט' וי"ב וירמיה ל"ו ט'). וכן קדשו צום קראו עצרה (יואל א' י"ד. ב' ט"ו), ומצאנו בשנת היובל וקראתם דרור בארץ (ויקרא כ"ה י'), נראה שהקריאה הזאת היא הכרזה ופרסום (כדעת רמב"ן על פסוק אלה מועדי ה'). והיא מעשה ב"ד שקובעין ומקדשין החדשים והמועדים ומודיעים אותם לקהל, אם בקול שופר (כמו שהיה הענין בשנת היובל), ואם בקריאה והכרזה ממש, ויפה אמרו רז"ל אשר תקראו אותם. אתם אפילו שוגגין וכו', כי התורה מסרה קביעותם לבית דין. ומפני שהיתה קביעות המועדים מתפרסמת בקריאה, אמרו דרך השאלה קרא עלי מועד (איכה א' ט"ו) שענינו קבע וגזר. אמנם מלת מקרא קדש נ"ל שאיננה מן הענין הזה, אך ענינה (כדעת הרמב"ן על אלה מועדי ה') ענין אסיפה וקבוץ, כי מפני שאסיפת העם תהיה על ידי קריאה וזעקה, יאמרו קרא (ישעיה ל"א ד') וזעק (שופטים ד' י' וי"ג) ונצעק (שמואל א' י"ג ד') להורות על אסיפת העם. ומקרא קדש ענינו אסיפה של קדושה לכבוד היום המקודש, ומקראי קדש (ויקרא כ"ג ב' ול"ז) הוא כפל ענין של מועדי ה', כי גם מועד ענינו התוועדות וקבוץ, ונ"ל (נגד הנגינה) שאין מקראי קדש דבק עם אשר תקראו אותם, אלא עם אלה מועדי ה', כלומר אלה מועדי ה' (ימי קבוץ לשם ה') מקראי קדש (ימי קבוץ לקדושה) אשר תקראו (תקבעו ותכריזו) אותם, וכמפורש בפסוק ד' אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם. והנה יום השבת להיותו קבוע ועומד משבעה לשבעה ימים איננו צריך הכרזה, ויפה העיר הרמב"ן כי אין השבת נכלל באלה מועדי ה' אשר תקראו אותם, ואע"פ שהוא נזכר שם (פסוק ג') איננו אלא כמאמר מוסגר (עיין פירושו שם), ושם תקיעות שהזכירו בתלמוד (שבת ל"ה ב') אינן להודיע היום, אלא להודיע השעה. לפיכך נ"ל כי מה שישעיה אומר כאן חדש ושבת קרוא מקרא, אין הכוונה לקרוא ולהכריז את יום החדש ואת יום השבת, אך חדש ושבת טעמו בחדש ובשבת (על דרך כי ששת ימים עשה ה', שמות כ' י"א, וכמהו רבים), והקריאה האמורה כאן היא למקרא העדה, לקרוא העם לבוא לבית המקדש להיות נעצרים לפני ה', וזהו שאמר אחריו לא אוכל און ועצרה. והקריאה הזאת איננה אמורה בתורה. ונראה שהיתה נוהגת בימי המלכים הכשרים. גם היה אפשר לפרש לא תוסיפו לקרוא לחדש ולשבת ימי מקרא, כלומר לא תוסיפו לעשותם ימי אסיפה ועצרה. אך קשה בעיני שתהיינה שתי מלות משרש אחד הסמוכות זו לזו (קרוא מקרא) נאמרות לשתי הוראות שונות (קריאת שם, ואסיפה): **לא אוכל און ועצרה**, שרש יכל קרוב לשרש כיל, והכיל והחזיק ענין אחד להם, וכן יכול וחזק קרובים בענין (ר' שלמה לעוויזאהן, שיחה בעולם הנשמות, דף י'), ואמרו שאדם יכול לעשות דבר מה כשהמעשה ההוא עומד בכחו ואיננו גדול ממדת כחו, והנה מדת כחו מכילה המעשה ההוא, וכן בלשון איטלקי מלת capace נאמרת על הכלי המכיל ועל החי היכול. ומזה לא אוכל און ועצרה, אינני מחזיק ואינני יכול לסבול און ועצרה, וכן אותו לא אוכל (תהלים ק"א ה') איני מחזיק אותו, איני יכול לסבלו. וכן ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') לא יכלו לסבול דברו לשלום, כשהיה מדבר עמהם דברי שלום לא היו יכולים שאתו. און ועצרה, לא אוכל לסבול שני הדברים האלה יחד (כפירוש רש"י). וכן ופרה ודב תרעינה יחד. ופירוש עצרה ההתאספות בבית אלהים (יואל א' י"ד, עמוס ה' כ"א, מלכים ב' י' כ'), והושאל לכל קבוץ (עצרת בוגדים, ירמיה ט' א'). ואח"כ הושאל לשון עצור על היושב בבית אלהים, אף אם הוא לבדו בלא קבוץ עם (נעצר לפני ה', שמואל א' כ"א ח'). והנה לא אוכל און ועצרה היא נתינת טעם לשלשת לא תוסיפו שלפניו, והיה האתנח ראוי לבא

תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ (יד) חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃ (טו) וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ (טז) רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד

(הערטט אויף דורך איינ־לאדונג דעם פֿאָלקעס אינ'ס גאָטטעסהויז) אם נייאמאָנד אונד אם רוהע־טאגע פֿערזאממלונגען צו בערופֿען; גאָטטלאָזיגקייט געפּאארט מיט דעם בע־זוכע דעם טעמפּעלס, קאן איך ניכט דולדען! (יד) איי־רע נייאמאָנדע אונד איירע פֿעסטע זינד מיר צווידער, געררייכען מיר צור לאסט, איך קאן זיא ניכט ערטראגען. (טו) אונד ווען איהר אײַרע הענדע אויסשטרעקט, זאָ ווענדע איך מיינע אויגען וועג פֿאָן אייך; בעטעט איהר אויך נאָך זאָ פֿיל, איך הערע ניכט; איירע הענדע זינד פֿאָלל פֿאָן מענשענ־בלוט. (טז) וואשעט אייך, רייניגעט אייך, שאַפֿפֿעט איירער טהאטען פֿרעפֿעל וועג

רש"י

והאון שבלבבכם לעבודת כוכבים ומזלות ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו. דמים רציחה: (טז) רחצו הזכו. (פתח הוא) לשון ציווי לפי שהיא מגזרת רחץ אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ. רחצו הזכו

באור

במלת מקרא, כזה: לֹא תוסיפו הָבִיא מנחת־שׁוא קְטֹרֶת תועֵבה היא לי חֹדש ושַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לא־אוּכַל אָוֶן ועצרה: אלא שנטה בעל הטעמים מדרך הפשט על הדרך שנטה ממנו המתרגם הארמי, לבלתי ישמעו ההדיוטות לא תוסיפו חדש ושבת קרוא מקרא, כאלו ה' מצוה שלא נחוג את יום השבת, על כן הפריד חדש ושבת מן לא תוסיפו. וכוונתו לפרש חדש ושבת אתם קוראים מקרא וחוגגים באופן בלתי רצוי, עד שלא אוכל און ועצרה. וכיוצא בזה תרגם יונתן ירחון ושבין כנישתא אתון מתכנשין. לא שבקין חוביכון לקבלא צלותכון בעידן כנישתכון: (יד) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אחרי שאתם אנשי און, ואני לא אוכל און ועצרה, הנה אני שונא חדשיכם ומועדיכם, שבהם אתם באים לפני ונעצרים בביתי. היו עלי לטרח, למשא כבד (רד"ק). וכן בערבי טַרַח עַלַי ענינו העמיס משא על פלוני (געזעניוס): נלאיתי נשא, לא אוכל לסבול, וכן כל לשון נלאה ענינו לא יכול. השתדל ולא עלתה בידו, כמו וילאו למצוא הפתח (בראשית י"ט י"א), עיין שם פירוש רשב"ם, וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור (שמות ז' י"ח), נלאיתי הכיל (ירמיה ו' י"א), וכן העוה נלאו (שם ט' ד') לא יוכלו להעוות עוד, לשוא ישתדלו להוסיף רשעה על רשעתם: (טו) ובפרשכם כפיכם, כאלו דבר הנביא במאמר יטעה אדם בהבנת מקראות שלמעלה, ויבין מהם שהקרבנות והחגים שבואים לפניו ית', הוסיף ואמר כי גם התפלה שלהם איננה מקובלת לפניו. והנה כמו שהתפלה, כשהיא בכוונה ובלבב שלם, אין אדם שינחש היותה רצויה לפני האל, כן יש להבין שגם הקרבנות והחגים רצויים הם לפניו, כשהכוונה בהם טובה והעושה אותם צדיק או בעל תשובה. ומה שלא היו אז לרצון אינו אלא מפני שלא היו עוזבים דרכיהם הרעים, ולא היה לבבם שלם עמו, וכמו שאמר לא אוכל און ועצרה: ידיכם דמים מלאו, לא מלאנו דמים בלשון רבים אלא דם האדם. והנה אחר שהזכיר פרישת הכפים, אמר שהוא מוכרח להעלים עיניו מהם ולא יוכל לשמוע תפלתם, מפני שידיהם מלוכלכות בדם ששפכו, והן מזכירות לפניו רוע מעלליהם, א"כ אין תקנה להם אלא שירחצו ויזכו ויסירו רוע מעלליהם מנגד עיניו, ואז יוכל לפנות אליהם ולשמוע תפלתם. והנה היה מחכמת הנביא שמתוך הזכרת הקצף הגדול שאין למעלה ממנו (ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם) והעון הגדול שאין למעלה ממנו (ידיכם דמים מלאו), מצא מקום לפתוח בנחמה, ולדבר על לבם שישובו מדרכיהם הרעים, והוא יסלח להם כל מה שעשו: (טז) הזכו, התפעל מן זכה, במקום הִתְזַכּוּ. כמו מְדַבֵּר, מְטַהֵר, וכן הִזְמִנְתּוּן (דניאל ב' ט') לפי הכתוב, אבל הִזְדַּכּוּ, הִזְדַּמִּנְתּוּן, אינם על דרך לשון הקדש, ולא על דרך לשון ארמי'

עֵינָ֣י חִדְל֖וּ הָרֵֽעַ׃ (יז) לִמְד֥וּ הֵיטֵ֛ב דִּרְשׁ֥וּ מִשְׁפָּ֖ט אַשְּׁר֣וּ חָמ֑וֹץ שִׁפְט֣וּ יָת֔וֹם רִ֖יבוּ אַלְמָנָֽה׃ (יח) לְכוּ־

פֿאָן מיינען איגען, הערט אויף בּאָזעס צו טהון, (יז) געוואָהנט אייך גוּטעס צו איבען, פֿפֿלעגט גערעכטיגקייט, העלפֿעט אויף דעם אונטערדריקטען, שאפֿפֿעט רעכט דער וואיזע, פֿערפֿעכטעט דען שטרייט דער וויטווע. (יח) זאָ קאָממט דען, וויר וואָללען אונז אויסזאָהנען,

רש"י

הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו. י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשי"ת וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. חדלו מתעשים הרעים: הרע. כמו להרע וא"ל לכתוב (מלהרע) שכן לשון המקרא נופל על לשון הדלה וחדל לעשות הפסח [במדבר ט'] עד כי חדל לספור [בראשית מ"א מ"ט] כלו' חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: (יז) למדו. רפי נקוד והיא מגזרת למוד היו למדין להטיב. המלמד לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך ליווי לשון רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמד לאחרים הוא ממשקולת לשון כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן זכרו מגזרת דבור אבל אמרו שהשי"ן מודגשת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ליווי לרבים נקוד פתח (כמו אשרו דברו ספרו בשרו): אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון מתנה אשרנוהי אי איסר חילי יסר כחך. לשון אחר הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי [איוב כ"ג י"א] ואשר בדרך לבך [משלי כ"ג י"ט]. חמוץ גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ [תהלי' ע"א ד']: שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב: ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוצאת לחזור אחרי בעלי דינה: (ח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתה ונדע מי

באור

הקודמה, אלא לפי מנהג לשון סורי ולשון חכמים (ואם היה נפעל משרש זנך. היה טעמו למעלה): חדלו הרע, עד כאן דבר דרך משל, מכאן ואילך מפרש הנמשל ואומר להם שלא יתכן להם להסיר רוע מעלליהם מנגד עיניו אם לא שירדלו להרע, כי אין דבר נעלם ממנו ואין נסתר מנגד עיניו: (יז) למדו, הרגילו עצמכם: היטב, לעשות טוב: דרשו משפט, השגיחו שיהיה משפט נעשה בין איש לאיש: אשרו חמוץ, פירש"י החזיקו את הגזול, והיא לשון משנה (נ"ל לשון תלמוד) אשרנוהי. אי איישר חילי (נ"ל חיל), יישר כחך עכ"ל. ואני מוסיף כי שרש אשר מתחלתו אינו אלא הפעיל אדתי משרש ישר, שענינו חוזק וקיימא ואמת ואמונה. כמו שריד וקים, ומלת יישר כחך היא בנין הקל משרש שרר, ומפני שהחסרים והנחים קרובים זה לזה ומתחלפים פעמים רבות זה בזה מלינו בתלמוד שרש אישר משמש במקום ישר, כגון משלשלן מאשרן (כתובות י' סע"ב) שפירושו מחזיקות כח, ובן אשר, לא תאשר (גיטין ל' ע"ב) האמן, אל תאמן, ומזה אי איישר חיל (שם ל"ו ב') פירש רש"י אם אחזיק כח, והוא עתיד למדבר בעדו, והיו"ד עומדת במקום האל"ף פ"א הפעל. ומלת אשרנוהי יתכן היותה הפעיל מן שרר, ויתכן היותה בנין הדגוש מן אשר. וכיוצא בזה אשור הבו לה (גטין ל"ד) והיא לווי לרבים, ומשפטיו אַשְּׁרוּ (על דרך שאומרים בזמן עבר אמור רבנן, במקום אָמְרוּ). ופירושה חזקו עצמכם, כלומר התחזקו. ומזה בלשון הקדש כי אשרוני בנות (בראשית ל' י"ג). אמרו לי חזקי ואמלי, כדרך שאומרים לכל מי שמחים בטובתו. וכל לשון מְאֻשָּׁר וְאַשְׁרֵי אין עקר הוראתם שפלוני מצליח

והשעה משחקת לו, אבל ענינם שהרואים אותו אומרים לו חזק ואמץ, וזה סימן שמעשיו מצליחין. וכאן אשרו חמוץ ענינו כתחלת הוראת המלה, חַזְּקוּ. ומלת חמוץ שם התאר, מן מעול וחומץ (תהלים ע"א ד'), והוא מענין חומֶץ, גם חמס נגזר מכאן, וענינם קלקול והשחת', ונקרא חָמוּץ מי שנעשה לו חמס, והוא עשוק וגזול ומקולקל בעניניו, והוא לריך חיזוק על כן אמר שיחזיקוהו. והנה הנביא הולך בהדרגה מן הכלל אל הפרט, ואחר שאמר חדלו הרע אמר דרך כלל למדו היטב, שהוא הכלל הכולל הכל, ואח"כ פירש אחד מפרטי הטוב שהוא ג"כ כלל גדול. ואמר דרשו משפט, ואח"כ התחיל בפרטים, והזכירם תחלה דרך כלל במלות אשרו חמוץ, שיחזקו כל מי שעניניו מקולקלים מפני החמס שנעשה לו, ואח"כ פרט היתום והאלמנ', שעשיית החמס להם מצויה יותר, מפני חולשתם. ואחרים פירשו אשרו כמו ביו"ד, יַשְּׁרוּ, ואיננו מתישב יפה על מלת חמוץ. ואחרי' פירשו הדריכו, כן עמי מאשריך מתעי' (למטה ג' י"ב), ופירשו חמוץ

נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃

שפריכט דער הערר. ווע־רען אויך אײרע פֿערגעהונ־גען האָכראָטהען געווענ־דערן עהנליך; זאָ זאָללען זיא וייס וויא שנעע ווערדען; ווערען זיא אויך ראָטה וויא שארלאך, זאָ זאָללען זיא וויא וואָללע ווער־

רש"י

סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב. ואם יהיו חטאיכם כשנים כתומים לפני כאודם שני אלבינם כשלג: יאמר ה'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו ע"פ ה' יחנו [במדבר ט' כ']. ד"א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכ' כשנים כשלג וגומר. כתולע צבע שצובעין בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד:

באור

על הגוזל (על דרך עשוק, ירמיה כ"ב ג'. שענינו עושק, והוא משקל אדמי, כמו קָטוֹלָא, כָּרוֹזָא, וממנו בָּגוֹדָה, כלם ענינם רגילות באחד מן המעשים), ותהיה הכוונה הדריכו בדרך ישרה את הגזלן. וזה לא יתכן, כי לפניו ואחריו אינו נזכר אלא בעשיית המשפט (דרשו משפט — שפטו יתום), ועקר הוצאתם של דיינים אינה אלא שיצילו הנרדף ויעבישו החמסן, לא שידריכו החמסן בדרך ישרה. הן אמת כי נותן התורה ית' לא יחפוץ במית המת כי אם בשובו מדרכו וחיה, מכל מקום שופט לחוד, ומוכיח ומדריך לחוד. ודע כי רד"ק בשרשים פירש חמוץ עשוק, ונהפך בפירושו לישעיה כתוב גוזל ומעוות בדינו (וכן הביאו גם בגעזעניוס) ואין זה אלא טעות הדפוס, ונ"ל גוזל ומעוות בדינו. וכן מצאתי בדפוס פיזארו שנת רע"ו: שפטו יתום ריבו אלמנה, שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה (ראב"ע ורד"ק), כי הַפֹּעַל יש בכמו שם הנגזר ממנו. כמו וברך ולא אשיבנה (במדבר כ"ג כ') ענינו וברך ברכה ולא אשיבנה, וכן לא תענה לא תענ' ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג) לא תענה ברעך ענית עד שקר: (יח) לכו נא ונוכחה, ונוכחה הוא נפעל, והמפרשים פירשוהו ענין ויכוח. כהוראת ההתפעל. כמו ועם ישראל יתוכח (מיכה ו' ב'), אבל אין ענין ויכוח מתישב עם האמור אחריו אם יהיו חטאיכם כשלג ילבינו, והוצרכו המפרשים להוסיף ענינים באמצע הפסוק. רש"י מוסיף: ונדע מי סרח על מי, ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב. ואז אם יהיו וגו', ורד"ק מוסיף: האל יספר הטובות שעשה לכם והרעות שעשיתם אתם לפניו, ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר, תתחרטו על מעשיכם הרעים, ואם תעשו כן, אז אם יהיו וגו'. והנה העקר חסר מן הספר, אשר על כן ראב"ע ודון יצחק נטו מעל הדרך הזה, ופירשו המלה לא ענין ויכוח. אלא ענין קבלת התוכח'. ולפי שהוקשה להם איך יאמר האל לכו נא ונקבל תוכחה, עשוהו מאמר הנביא המשתף עצמו עם החוטאים. וזה אמנם פירוש רחוק ודחוק עד מאד. ואשר אני אחזה לי הוא כי הנפעל מן השרש הזה ענינו התפייסות שני בעלי הריב זה עם זה, שהוא המסובב מן הויכוח (על דרך נרפא שהוא המסובב מן התרפא). והנה שרה אחר שאמר לה אבימלך הנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו'. ונוכחת (בראשית כ' ט"ז), הכירה האמת ונתפייסה עמו. וכן איוב (כ"ג ז') אומר שם ישר נוכח עמו ואפלטה לנצח משופטי, כלומר אם הייתי יכול לערוך משפט עם האל (כמו שאמר במקראות שלמעלה מי יתן ידעתי ואמצאהו, אערכה לפניו משפט), אז האיש הישר (כלומר אני איוב) יֵצֵא מלפניו בשלום, כי אין ספק שהאל בשמעו טענותיו יצדיקהו. ואז אפלטה לנצח משופטי, אֶנָּצֵל לגמרי מיד שופטי, כי לא ירשיעני ולא יעבישני ע"ד. אף כאן אחר שאמר להם למדו היטב דרשו משפט וגו', אומר להם דרך חבה לכו נא. עשו מה שאמרתי לכם (למדו היטב וגו'), ועל ידי כן נתפייס ונתפשר זה לזה אני ואתם, ונהיה זה עם זה באהבה ושלום כי הנני מבשר אתכם שאם תעשו כן אמחול לכם כל מה שחטאתם עד היום, ולא ישאר עוד שום רושם מעונותיכם, אלא כשלג ילבינו והיו כלא היו. ולפי זה אין העקר חסר, ואין להוסיף אלא דבר הנשמע מאליו, והוא: עשו מה שאמרתי לכם: כשנים, כתולע, הכוונה כנגד צבע צבוע אדום חזק היוצא מן הקרמס, והוא גרעינים, ויש תולעים בכל אחד ואחד (כדברי רש"י), והגרעינים ההם מלאכת התולעים הם, ועושים אותם על אחד השיחים, והכחה המצאת בתולעים ההם היא הצובעת. ומלת שני ענינה בלשון ערבי זוהר, וכן נקרא הצבע ההוא בלשון חכמים זהורית, ובלשון תרגום

(יט) אִם־תֹּאב֖וּ וּשְׁמַעְתֶּ֑ם ט֥וּב הָאָ֖רֶץ תֹּאכֵֽלוּ׃
(כ) וְאִם־תְּמָאֲנ֖וּ וּמְרִיתֶ֑ם חֶ֣רֶב תְּאֻכְּל֔וּ כִּ֛י פִּ֥י יְהוָ֖ה

דען. (יט) ווען איהר איינ־וויללינגט אונד געהאָרכט, ווערדעט איהר דאז גליק־ליכע לאַנד געניסען;
(כ) ווייגערט איהר אייך אבער אונד געהאָרכעט ניכט, זאָ ווערדעט איהר דעם שווערדטעס בייטע.

רש"י

(כ) כי פי ה' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב [ויקרא כ"ה]: (כא) לזונה. תועה מעל אלהים: קריה שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים מלאתי משפט כגון

באור

זוהרי, זהוריתא, ובלשון סורי זחוריתא (בחי"ת במקום ה"א). והנה שני ותולע הם שמות נרדפים המורים על דבר בשתי בחינות שונות, כי נקרא שני על שם זהרו, ונקרא תולע על שם התולעים. ומתחלה חברו שני השמות ואמרו שני תולעת, או תולעת שני, ואח"כ אמרו גם זה בלא זה, ותקשר על ידו שני (בראשית ל"ח כ"ח), האמונים עלי תולע (איכה ד' ה'), ומזה אנשי חיל מתולעים (נחום ב' ד'), אלא שבחבור שני השמות אומרים תולעת בלשון נקבה, ובלא מלת שני אומרים תולע לשון זכר, להבדיל בין תולעת השני ובין סתם תולעת. והנה אין ספק כי המלות האלה הונחו תחלה להורות על תולעת הקדמם ועל המראה האדום שלה, ואח"כ הושאלו להורות על הצמר או הבגד הצבוע בצבע ההוא, ובמקרא לא נמצאו המלות האלה אלא על ההוראה האחרונה הזאת. ומלת שנים האמורה כאן היא לשון רבים, כמו כי כל ביתה לבוש שנים (משלי ל"א כ"א), יאמר שאף אם יהיו חטאיכם אדומים כבגדי שני שהם אדומים למעלה ולמטה ומכל צד, יקבלו מראה אחר ויתהפכו ללובן כשלג, מה שהוא רחוק וקשה מאוד במלאכת הצביעה. ואם לא יהיו כבגדים הצבועים שני, אבל יהיו ככתמים אדומים המפוזרים כה וכה על גבי בגד בלתי צבוע, אז יסורו הכתמים ההם מכל וכל, וישאר מקום הכתם כמראה הצמר, כאלו מעולם לא היה שם שום כתם ושום צבע כלל, מה שהוא יותר קשה ויותר רחוק מהקודם. ולפי זה אין אנו צריכים לדחוק כרד"ק ולפרש כצמר יהיו, כצמר לבן ונקי, ויהיה העקר חסר. גם תצדק לפי זה הדרגת התלונה, כי אע"פי שהשלג לבן מהצמר, הנה הפיכת האודם ללובן אינו קשה כל כך כהסרת הכתם מכל וכל, כי להחליף מראה במראה די שיכסה המראה הראשון, והמראה השני יחפה עליו ויעלימהו, אבל להסיר הכתם עד שלא יהיה רישומו ניכר, צריך שיתבטל המראה הראשון לגמרי. ואמנם מה שהביא מדמה החטאים למראה אדום, הוא על שם הדם שהוא סימן הרציחה, כי דם הנרצח ניתז על בגדי הרוצח ונכתם בהם, והרציחה היא הגדולה שבעבירות, ולמעלה אמר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וכו', ידיכם דמים מלאו, ועכשיו אומר בהפך שאם ירחצו ויזכו וילמדו היטב וכו', אז לא לבד שלא ישאר שום רושם מזכיר עון בכפיהם, אבל גם מבגדיהם יסורו הכתמים: ילבינו. יאדימו, פעלים עומדים (רד"ק), לפעמי' כשהדבר קונה מאליו תכונה מה, בעל לשון הקדש מייחס הענין לפעולת הדבר עצמו, כאלו הוא פועל על חלקיו ומחדש בהם שנויים. ובעל לשון הקדש משמיע ענין זה בבנין הפעיל, כגון השריש, טעמו עשה שרש. שלח שרשיו. מקרין מפרים. עושה קרנים, עושה פרסות, כלומר בעל קרנים ופרסות. הנץ הפריח. עשה נץ ועשה פרח. וכן כאן ילבינו ויאדימו. יעשו לובן, יעשו אודם, כאלו הם מחדשים על עצמם המקרים ההם (עוואלד בדקדוקו. ואחריו געזעניוס):
(יט) אם תאבו וגו'. הולך ומפרש מה שאמר תחלה בדרך משל: אם תאבו ושמעתם, אינני מאמר אחד (אם תרצו לשמוע), כי לא יתכן לפרש כן ואם תמאנו ומריתם, אם תמאנו למרות. אבל האמת כי אין שרש אבה מורה רצון, אלא הסכמה לרצון אחרים (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ז עמוד רס"ו). אם תסכימו למה שאמרתי למדו היטב וגו'. ותשמעו למצותי: טוב הארץ תאכלו, תשכנו לבטח על הארץ הטובה אשר נתתי לכם, ותאכלו מפריה בשמחה:
(כ) חרב תאכלו, תהיו מאכל לחרב. חרב תאכל אתכם, תאוכלו על ידי ה חרב, על דרך כסו הרים צלה (תהלים פ' י"א) כסו הרים על ידי צלה. ובשאר לשונות אומרים ב אבלאטיף מחרב תאוכלו, כסו הרים מצלה. אבל בל"הק אין קושרים הפעול עם הפועל באבלאטיף (העירני על הדבר הזה זה שלשים שנה מורי ורבי אלופי ואותני השיש הנכבד מה"חל רפאל ב"יוד סגרי נ"י). ומן הטעם הזה היה שקראו המדקדקים בנין שלא נזכר שם פועלו לכל בנין המורה על קבלת הפעולה. ועיין משתבל (ויקרא כ"ו ז'). טוב הארץ תאכלו, חרב תאוכלו, דרך צחות, כמו

דִּבֵּר׃ (כא) אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ (כב) כַּסְפֵּךְ

יא! דער הערר איזט'ס, דער אַלזאָ שפּריכט. (כא) וויא איזט זיא צור מעטצע געוואָרדען דיא איינסט רעדליכע שטאדט! זיא וואר פֿאָללער גערעכטיגקייט, רעכטשאַפֿפֿענהייט וואר דא־זעלבסט צו הויזע; אונד נון מאָרדער. (כב) דיין זילבער ווארד (מיט) שלאקען (געמישט),

רש"י

דבתי עם (איכה א'): צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוציאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין. ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו זכריה: (כב) כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. משקין שלכם מעורבים במים

באור

למעלה ז' ו': (כא) איכה היתה לזונה. עד כאן דבר לכל העם, וקראם לשוב בתשובה, מכאן ואילך מדבר על השופטים והשרים, ונשא עליהם קינה והספדה. לזונה, אין הכוונה על עבודת אלילים, אף לא על ההקטרה בבמות, אלא על רוע המדות, כמו שמפרש והולך, מרצחים, חברי גנבים, וכל זה ראיה שלא נאמר החזון הזה בימי אחז, רק בימי חזקיה. ואם תעיין בדברי הימים, תמצא כי חזקיה השתדל הרבה בהשבת העבודה על כנה, ולא השתדל להעמיד המשפט, ולתקן המדות בין עם הארץ. זונה, משל לחוטא בלא בושה, כענין ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם (ירמיה ג' ג'): נאמנה, בעלת אמונה, כמו עיני בנאמני ארץ (תהלים ק"א ו'), ואמונה קרובה לצדק. כמו והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישעיה י"א ה'): מלאתי משפט, הבינוני ושם התאר מקבלים לפעמים (במליצת השיר) יו"ד נוספת, כגון שֹׁכְנִי, ישְׁבִי, חֹנְנִי, חֹקְקִי, מְקִימִי, מושִׁיבִי, ובלשון נקבה רַבָּתִי שָׂרָתִי אֹהַבְתִּי לדוש (וכן ישַׁבְתִּי, מְקֻנַּנְתִּי (ירמי' כ"ב כ"ג) משפט התוי"ן להנקד בחירק, ודע' בעל המסלול שהזכרתי לשנה בבכורי העתי' תקפ"ז עמוד קע"ב שהמלות האלה מורכבות מן יושבת את, מקוננת את, בעלה ומבוטל', כי מלת אַתְּ יתרה מכל וכל במקום ההוא). ובסמיכות גְּנֻבְתִי יום, וכן כאן מלאתי משפט. משפט, בטעם רביע,

כן הוא בדפוס ברי"שא שנת רכ"ד, ובדפוס פיזארו שנת רע"ו עם פירוש רד"ק ושנת ר"ף עם פירוש דון יצחק, ובת"נך גדול ויניציאה רפ"ה, ובחומש עם ההפטרות כ"י על קלף אשר בידי. וכן הדעת נותנת שהמלה צריכה לטעם מפסיק פחות מהטפחא שתחת ילין בה, כי מלאתי משפט, צדק ילין בה, הם שני מאמרים האגודים לשעבר, ועתה מרצחים הוא מתנגד לשניהם, וכאלו אמר: לפנים היתה מלאה משפט, וצדק ילין בה, ועתה בהפך היא מלאה מרצחים. והנה ידוע כי הרביע מפסיק פחות מן הטפחא, אך הזקף גדול משניהם: ובדפוסים אחרונים, גם במנחת שי, וגם בחומש ר' וואלף היידנהיים, נדפס משפט בזקף, ואינו אלא שבוש: מלאתי משפט צדק ילין בה, ירושלים היתה מלאה משפט מצד השרים והשופטים שהיו עושים דין בין איש לאיש, ועל ידי כן היה הצדק שוכן בה, כי גם העם היו הולכים בדרכי מישרים, בראותם כי יש משפט: ילין, לינה היא דירת הלילה, והושאל לשון זה לכל דירת קבע וישיבת בטח: ועתה מרצחים, ועתה היא מרצחים, כלומר כלה מרצחים, היא מלאה מרצחים. מרצחים, הפיעל מורה על הרגילות, כמו מנאפים. ורמב"ע אמר שהוא פעל יוצא לשני פעולים, והכונה על הדיינים. ואין זה מדרך הוראת הפיעל. והנה המקרא הזה שהוא תחלת הקינה על השרים, מדבר על ירושלים בלשון נסתר, כאלו הנביא מדבר בינו לבין עצמו ומתמיה ומקונן איך נהיתה כזאת, ואח"כ מסב פניו אליה ואומר לה לנכח, כספך היה לסיגים. ודוגמת זה עשה ישעיה למעלה, בתחלת החלק הראשון, שהוא תוכחה לעם, פתח בלשון נסתר, בנים גדלתי ורוממתי וגו', ישראל לא ידע וגו', ואח"כ התחיל מוכיחם פנים אל פנים, הוי גוי חוטא וגו', על מה תכו וגו': (כב) כספך היה לסיגים וגו', דרך משל, כלומר מה שהיית מקדם ככסף צרוף וכיין טוב, נהפכת להיות סיגים ויין מזוג. אבל פירוש רש"י ורד"ק (שהמטבע היה כסף סיגים, והיין

הָיָה לְסִגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ (כג) שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ (כד) לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת

דיין גוטער וויין מיט וואססער פערפעלשט; (כג) דייא נע גראָסען זינד פערדאָרבען אונד דיבסגענאָססען, איין יעדער ליבט בעשטעכונג, אונד יאגט דעם לאָהנע נאך; דער וואיזע שאפפען זיא קיין רעכט, אונד דער וויטווע שטרייט געלאנגט צו איהנען ניכט. (כד) וואָהלדען! שפריכט דער הערר, גאָטט צבאות, ישראל'ס שוטציוועהר: יא, איך וויל מיר אן מיינען

רש"י

כדאיתא בפסיקתא. מהול מעורב ואין לו דמיון במקרא. ומדרש אגדה פותר לשחוק אמרתי מהולל [קהלת ב' ב'] מעורבב: (כג) סוררים שרים מן הדרך הישרה ורודף שלמונים. תשלומין תירגם יונתן אומרים גבר לחבריה עבוד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו לדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב אלמנה לא יבא אליהם. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושאלה לו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל: (כד) נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים: אביר ישראל. תקפו של ישראל: הוי לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון [זכריה ב' י'] ידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני

באור

הנמכר היה מעורב במים) רחוק מאד ממעלת מליצת ישעיהו. ולדעת ראב"ע הוא משל על השופטים ועל השרים, על כן אחריו שריך סוררים, והטעם המובחרים שבהם הם סיגים. ונראה לי שאם איננו רחוק שימשיל גדולי העיר לכסף, רחוק הוא שימשיל אותם ליין, ויאמר עליהם סבאך מהול במים. כספך היה לסיגים, סיג נקרא כל מה שאינו כסף (או זהב) והוא מעורב עם הכסף (או עם הזהב) במקום מחצבו. ומפרידים הסיגים מן הכסף (ומן הזהב) במלאכת הצירוף על ידי האש. ובאמרו כספך היה לסיגים אין הכוונה שהכסף נהפך והיה כלו סיגים, אך הכוונה שאיננו עוד כסף צרוף, אבל הוא כסף מעורב עם סיגים, על דרך שאומר אחריו סבאך מהול במים, וכן משמע למטה (כ"ה) שאומר ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך, משמע שיש שם גם כן כסף טוב שישאר אחרי הסרת הסיגים: סבאך, שרש סבא מורה על שתייה מרובה, ואולי מזה קראו סֹבֶא ליין טוב שקופצים עליו הסובאים: מהול, ענין מילה וכריתה, וכן בלשון ערבי כשאדם מערב מים ביין אומרים שעשה בו פצעים והרג אותו, מפני שהחליש כחו. וכן המשורר הרומי Martialis אומר jugulare Falernum, שחט היין הטוב (שולטענס, ואחריו רא' וגעז'). מהל ומול אחד הם, כמו בוש ובוז בעברי, בהת ובהט בארמי: (כג) שריך סוררים, לשון הנופל על הלשון, וסוררים מענין סורר ומורה, פרה סוררה, כתף סוררת, שרים והולכים לבלתי שמוע בקול, וכמפורש בירמיה (ה' כ"ג) ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו: וחברי גנבים, ומקבלים שחד מן הגזלנים, לבלתי הענישם, והנה זה כאלו חולקים עם הגנבים: כלו, כל אחד מהם, כמו ושלישים על כלו (שמות י"ד ז'), כי כלו חנף ומרע (ישעיה ט' ט"ז). שלמונים, כמו שִׁלּוּמִים, כטעם השר שואל והשופט בְּשִׁלּוּם (מיכה ז' ג') כלומר נוטלים שכר על דיניהם, ומי שלא יוכל לשלם לא יעשו לו דין, ולפיכך ריב אלמנה לא יבא אליהם, כי יודעת היא שאין שומעים לה לריב ריבה, מאחר שאין לה לשלם. הנו"ן במלת שלמונים עומדת במקום הדגש שבמלת שִׁלּוּם, וכן גַּזְלָן וחבריו הנו"ן במקום הדגש שבמשקל גַּנָּב נַגָּח, וכן למטה (כ"ג י"א) מָעֻזְנֶיהָ במקום מָעֻזֶּיהָ: (כד) לכן נאם האדון, שהוא למעלה מן השרים: אביר, ל' גבורה, שמגין על עמו, כטעם באברתו יסך לך (תהלים צ"א ד'): הוי ל' קריאה, כפירוש רש"י: אנחם, אניח חמתי ע"י הנקמה, כטעם והניחותי חמתי בם והנחמתי (יחזקאל ה' י"ג) וכן כל נחם בכל הוראותיו נגזר משרש נוח, ואין עקר שרשו אלא נח, והעד נח זה ינחמנו (בראשית ה' כ"ט), הנמלך נח ושוקט ממה שגמר בלבו לעשות, והמתנחם מאבלו

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ (כה) וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ (כו) וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ

ווידערזאכערן גענוגטהוּאונג פֿערשאַפֿפֿען, אונד ראכע נעהמען אן מיינען פֿיינדען! (כה) איך וויל מיינע האנד אן דיר אנלעגען, אונד מיט פּאָטאשע גלייכזאם דיין שלאקענפֿאַללעס זילבער רייניגען, אונד אללע דיינע ציננטהיילכען וועגשאַפֿפֿען. (כו) איך זעטצע ווידער דיינע ריכטער איין, וויא זיא

רש"י

במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים. כבר. לשון בורית ספו"ן בלע"ז ולשונו לשון נקיון כמו ובר לבב [תהלים כ"ד] ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו. סיגיך האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערובות רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעים שהם הסוג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שביך, בדיל אסטיי"ם בלע"ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר

באור

כח מיגונו: מצרי מאויבי, אנשי חמס ועול המזיקים לצדיקים נקראים אויבי ה', וכן אתה מוצא (תהלים נ"ב) בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און וגו' כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו כל פועלי און: (כה) ואשיבה ידי עליך, ענין התעסקות בדבר והנפת היד עליו פעם אחר פעם, כאומן העושה מלאכתו, כטעם אך בי ישוב יהפוך ידו כל היום (איכה ג' ג'), ודוגמתו השב ידך כבוצר על סלסלות (ירמיה ו' ט') להשיב ידך על חרבות נושבות (יחזקאל ל"ח י"ב), ועל צריהם אשיב ידי (תהלים פ"א ט"ו). ואע"פ שרוב שמוש המליצה הזאת הוא לרעה, אין זה מצד טבע המליצה עצמה, כי שוה הוא לטוב ולרע, וכאן הכוונה שהאל יתעסק בצירוף הסיגים, והוא רע לרשעים, וטובה גדולה לכלל האומה. ומליצת השבת יד בלא מלת על, יש לה הוראה אחרת, והיא להורות שאדם מושך ידו אליו, כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית ל"ח כ"ט), ויהושע לא השיב ידו בכידון (יהושע ח' כ"ו), ויש בכחה עזיבת פעולה, כמו לא השיב ידו מבלע (איכה ב' ח'), מעול ישיב ידו (יחזקאל י"ח ח'), והשיבותי את ידי (שם כ' כ"ב): ואצרוף כבור סיגיך. פעל צרף נאמר על התכת המתכות באש כדי להבדיל מהם הסיגים, ואומרים כסף צרוף (תהלים י"ב ז') כסף שהותך ועל ידי כן נבדלו ממנו סיגיו, ומי שאומנותו בהתכת הזהב והכסף לזקקם ולעשות מהם כלים, נקרא צורף. ובלשון מושאל צרופה אמרתך מאד (שם קי"ט ק"מ) טהורה מכל מום, כאלו הוסר ממנה כל פסולת, ואצרפנו לך שם (שופטים ז' ד') אבדיל הראוים מהבלתי ראוים. והנה פעולת הצירוף מתייחסת תמיד אל הדבר המעורב מטוב ורע, ולא על הרע לבדו, ויקשה לפי זה איך אמר כאן ואצרוף כבור סיגיך, ואיך עשה הצירוף נופל על הסיגים דווקא? לפיכך נ"ל, כי כמו שאמר למעלה כספך היה לסיגים והכוונה לא סיגים דוקא אלא כסף מעורב עם סיגים, כן אמר כאן ואצרוף כבור סיגיך ואין הכוונה סיגים דוקא, אלא כסף סיגים, כסף מעורב עם סיגים, ואחר שאמר שיצרוף הכסף ההוא המעורב עם סיגים, פירש ואמר על הסיגים ממש ואסירה כל בדיליך. כבור, טעמו כְּבַבֹּר, כמו שעושים על ידי הבור, וכמוהו למטה (ט' ג') כיום מדין שיעורו כביום מדין, וכן ושבה אל בית אביה כנעוריה וכן עודי כימי קדם, וכמהו רבים (רא"ז וגעז'), וכן כחצות הלילה (שמות י"א ד') שיעורו כבחצות הלילה. ורד"ק מפרש בלא חסרון בי"ת ואצרוף סיגיך כמו הבור, כמו שיעשה הבור המבדיל הכסף מן הסיגים, אך נ"ל בלתי נאות להמשיל האל אל הבור, ויותר נכון להמשילו אל הצורף העושה מעשהו על ידי הבור, ומה שמלאכו (מלאכי ג' ג') כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים, כבר פירש שם רד"ק כי יום ה' הוא הנמשל לאש ולבורית. לא האל עצמו. והבור הזה איננו בורית המכבסים (sapo), אבל דבר שנותנים במתכות למהר התכתם, והוא הנקרא sal alcali, או sal lixivii, או potassa, והוא מאפר קלת עלים, והיה ג"כ משמש בכבוס הבגדים, וזה ע"י שמן שהיו מערבים בבר, והיו עושים ממנו בורית מכבסים (רא"ז וגעז), וידוע כי בר ובורית משרש ברר הקרוב בענינו לפרש נקה: בדיליך, חלקי הבדיל המעורבים בכסף: (כו) ואשיבה שפטיך, אעשה שהאנשים שיהיו אז שפטיך יהיו צדיקים כמו בימי קדם, כלומר אחרי הסרת הפושעים שיש לך עכשו, אתן לך צדיקים כמו בימי קדם, כלומר אחרי הסרת הפושעים שיש לך עכשו, אתן לך צדיקים תחתיהם: ויועציך, יועצי המלך כמו אחיתופל הגילוני יועץ דוד (ש"ב

כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ (כז) צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

אין דער פֿאָרצייט ווארען, אונד דיינע רעטהע, וויא זיא איהם אורשפרונג וואַ־רען. אלסדאַן הייסעסט דוא: שטאדט דער גערעכ־טיגקייט, רעדליכע בורג. (כז) ציון ווירד דורך גערעכטיגקייט גערעטטעט, אונד איהרע בעוואָהנער דורך רעכטשאַפֿפענהייט.

רש"י

הצדק. כבתחלה צדק ילין בה: (כז) במשפט תפדה. על ידי שיהיה בה עושה משפט: **תפדה** מעונותיה: **ושביה**. עושי תשובה שבתוכה: (בצדקה. במצדיקים עצמם במשפט ובצדק' שבתוכ')

באור

ט"ו י"ב): יקרא לך. תהיי. מלילת יקרא לפלוני ויאמר לפלוני שנודה מאד בישעיה ובשאר נביאים להורות לא על קריאת שם, אלא על אמתת מציאות המקרה בעצם. כמו כי ידעתי בגוד תבגוד ופושע מבטן קורא לך (למטה מ"ח ח') הכוונה פושע הבטן היית. וכן כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (נ"ו ז') הכוונה יהיה. וכן לא יאמר לך עוד עזובה (ס"ב ד') לא תהיי ולך יקרא דרושה (שם י"ב) תהיי, ועיין פירושי על לא יקרא עוד לנבל נדיב (ל"ב ה'): עיר הצדק יקרא נאמנה. אחר שירדו מגדולתם השופטים והשרים הרשעים, ויהיה המשפט ביד אנשים ישרים, אז גם העם ישובו מעט מעט לעשות צדקה ומשפט, ותהיה העיר עיר הצדק קריה נאמנה. כמו שהיתה מקדם. כמו שאמר למעלה איכה היתה לזונה קריה נאמנה צדק ילין בה. ולשעבר הייתי מפרש עיר הצדק קריה נאמנה להוראה אחרת, והוא על הקיום וההתמדה, כלומר אז תהיי עיר קיימת וקריה נאמנה ומתמדת הפך מה שאמר למעלה ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה. וידוע כי צדק קרוב לאמת ואמונה (והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו), וכמו שאומרים אמת ואמונה ונאמן להורות על הקיום וההתמדה. כמו וחליים רעים ונאמנים. כן אמרו אילי הצדק (למטה ס"א ג') להורות אילנות קיימים לדורי דורות. וכן הון עתק וצדקה (משלי ח' י"ח) ענין קיום והתמדה, וכן כאן עיר הצדק עיר קיימת. ודרך צחות אמר למעלה קריה נאמנה צדק ילין בה להוראה אחת, וכאן עיר הצדק קריה נאמנה להורא' אחרת. ואחרים יפרשוהו: (כז) תפדה, שרש פדה איננו נאמר על פדיון שבויים לבד. אלא על הצלה מכל צרה וצוקה. ושביה, כמו ויושביה. כמו ושבתי בבית ה' לאורך ימים (תהלים כ"ג ו'), שהוא כמו וישבתי. וכן אם שוב תשבו בארץ הזאת (ירמיה מ"ב י"ד) שהוא כמו אם ישוב. וכן אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (שם ד' א') תשוב השני ענינו תעמוד, כאלו כתוב תֵשֵב. והנה ישב ושיב כמו יטב וטיב, ינק וניק, יעץ ועיץ. וגם הפירוש הזה (ושביה כמו ויושביה) לקח ממני והכתב בישעיה דפוס פראג. (ולא נכון לפרש ושביה ענין תשובה (כפירוש רש"י וראב"ע ורא"ז וגעז') כי אין טעם להגיד במה יפדו העושים תשובה, כי הכל יודעים כי בזכות תשובתם יגאלו. גם אין לפרש שביה החוזרים מן הגלות (כדעת רד"ק). כי לא דבר כאן כלל על הגלות. והנה הנבואה הזאת נאמרה בימי חזקיהו, והמכוון בה לבשר מפלת שבנא אשר על הבית, וממשלתו תנתן לאיש צדיק (אליקים בן חלקיהו), כי אחר שהנביא קורא לאליקים עבד ה' (למטה כ"ב כ'). יש להאמין כי כשאומר על בית המלך הסיר השופטים הרשעים והעמיד צדיקים תחתם, אע"פ שלא נזכר זה במלכים ובדברי הימים המקצרים הרבה בקורות הפרטיות. והנה החסון העתיד להיות לנערת הוא שבנא, ופעלו שיהיה לניצוץ הם השרים והשופטים שהעמיד, ונפלו במפלתו. ואמר שהם יהיו לניצוץ, כלומר מהם יצא ניצוץ שישרוף אותם ואת האילן יחדו, והאילן החסון יהיה כנערת יִנער כרגע (ודוגמת זה בדברי יותם (שופטים ט') תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך), והטעם כי השופטים והשרים השפלים הם אשר מלאו את הארץ חמס, והעלו חמת ה' וחמת העם והמלך עליהם ועל שבנא אשר בצלו יחיו. והנה האילים (אילנות גדולים) והגנות משמשים לשבת בצלם, וכן השופטים והשרים הרעים היו יושבים תחת צל שבנא וסיעתו הרשעים, והיו בוטחים שיוכלו לעשות עָול וחמס בלי פחד, והנביא מודיעם כי יבושו מבטחונם, ויבושו מאותם האילים והגנות. ויהיו הם עצמם כאלה נובלת עלה וכגנה אשר מים אין לה:

(ישעיה מ׳ א׳ עד כ״ו:)

(א) נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: (ב) דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ: (ג) קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה

(א) טראָסטעט, אָ טראָסטעט מיין פֿאָלק, ווירד אייער גאָטט שפּרעכען: (ב) רעדעט ירושלם צו הערצען אונד פֿערקינדיגעט איהר, דאס געענדיגט זייא איהרע דינסטצייט, דאס צו ענדע זייא איהרע שטראַפֿע; דען זיא האט פֿאָן דער האנד דעם העררן בערייטס דאז דאָפּפּעלטע ערהאלטען פֿאָן דעם וואס איהרע מיסעטהאטען פֿערדינטען. (ג) איינע שטיממע פֿערנעהמע איך וועלכע רופֿט: אין דער וויסטע באהנעט דעם העררן דען וועג! עבנעט

רש״י

(א) נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות הפסיק פרשה זו בינים לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. ת״י עתידא דיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מלגאה. ויש פותרין לבאה כמו (איוב ז׳) הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו׳. ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם ה׳ כאילו לקח על חד תרין בכל חובהא. ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא״ת האיך מדתו של הקב״ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מליצו מקרא מלא (ירמי׳ ט״ז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקודש קורא במדבר דרך ירושלם: פנו דרך ה׳. לשוב גליותיכם

באור

(א) נחמו נחמו עמי, מכאן עד סוף הספר נבואות נבא ישעיהו לעתים רחוקות, ולא אמר הנבואות האלה בקהל עם, אלא כתבם בספר לדור אחרון. ורא״ע ורבים מהאחרונים חשבו כי אין הנבואות האלה לישעיה, ושלא נכתבו עד ימי כורש, וכבר סתרתי בנינם בכרם חמד שביעי מן עמוד רכ״ה עד רמ״ב. נחמו, יונתן ורש״י ורא״ע ורא׳ וגבו׳ פירשו הדבור חוזר אל הנביאים. ורא״ע מוסיף: או לגדולי העם. והנכון כדעת רד״ק שיבא הלווי לפעמי׳ לא לאדם מיוחד, אלא למי שיהיה, כמו ראה ריח בני, חזקו ידים רפות (ישעיה ל״ה ג׳). וכן כאן, ה׳ יקרא לעמים כלם ואל תבל ומלואה לנחם את עמו: (ב) דברו על לב, תנחומים והבטחת טובות, כמו וידבר על לב הנערה (בראשית ל״ד ג׳), וינחם אותם וידבר על לבם (שם נ׳ כ״א), ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך (שמואל ב׳ י״ט ח׳). וקראו אליה, הגידו לה, והשמיעו אליה את הקריאה הזאת, כטעם לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה (יונה ג׳ ב׳), וכן תרגם יונתן ואתנבו עלה. והקריאה היא כי מלאה צבאה וגו׳: כי מלאה צבאה, זמן עבודתה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז׳ א׳). והמליצה לקוחה מאנשי הצבא שיש להם זמן קבוע שהם משועבדים ללכת למלחמה, ואחר מלאת הזמן ההוא הם פטורים, וכיוצא בזה במשכן מלאכו לבא העבודה. ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. כי נרצה עונה, נשלם ענשה, כמו ואז ירצו עונם (ויקרא כ״ו מ״א) עיין נתה״ש (ויקרא כ״ו ל״ד). כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה דברי תנחומין הם, ודרך המנחמים להגדיל הצרה בעיני מי שבאה עליו, למען הראות עצמם מרגישים בצרתו, שאם לא יעשו כן, יאטם אזנו לתנחומיהם. וקרובין לזה דברי דון יצחק. ומי שלא תנוח דעתו בפירוש הזה, הנה לו פירוש אחר, והוא לר׳ שלמה מאריני ז״ל (רב בפאדובה) בספרו תקון עולם, ולדעתו כפלים בכל חטאתיה הוא כמשמעו, והוא על דרך אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, והנה אחר שכנסת ישראל קבלה עונש חטאתיה וגם יותר, למה תעמוד עוד בגלות? כפלים בכל, הבי״ת מורה על הכפלת היזה מספר (X). וכן עשרים באמה, עשרים פעמים אמה. ולא יתכן לומר כפלים ככל, כי הכ״ף מורה על השווי (=): (ג) קול קורא, אני שומע קול שקורא, וכן במקומות הרבה במקרא צריך להוסיף מלות אני שומע קודם מלת קול, או מלת קול היא עצמה במקום מלות אני שומע, כמו קול דמי אחיך צועקים אלי, אני שומע דמי אחיך שצועקים אלי, וכן קול צופיך נשאו קול (ישעיה נ״ב ח׳). קול נגידים נחבאו (איוב כ״ט י׳) וכן קול ה׳ על המים ותבליו שבמזמור כ״ט, בכלם מלת קול ענינה אני שומע, כגון קול ה׳ שובר ארזים טעמו

לֵֽאלֹהֵֽינוּ׃ (ד) כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ (ה) וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ (ו) קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ (ז) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ

קמוץ בז"ק

אין דער איינאֶדע איינע שטדאַסע אונזערס גאָט־טע. (ד) יעדעס טהאל ווירד זיך ערהעבען, יעדער בערג אונד היגעל ווירד זיך פערטיפען, דער קרוממע פפאַד ווירד גראַדע ווער־דען, אונד דיא בערגיגען געגענדען צו עבענען פלע־כען. (ה) דיא מאַיעסטעט דעם העררן ווירד זיך אָפפענבארען, אללע שטערבליכע אָהניג אונטערשיד ווערדען זיא געוואהרען, יא, דער העրר איזט עס, דער אלזאָ רעדעט. (ו) דיא שטיממע איינעס אנדערן פערנעהמע איך, וועלכער שפריכט: פערקינדע! „אונד יענער שפריכט: וואס זאָלל איך פערקינדען? יעדער שטערבליכע איזט גראז, אונד אללע זיינע גוטעסט דער פעלדבלומע גלייך. (ז) עס פערדאָרעט דאז גראז, עס וועלקט דיא בלומע ווען דעם העררן הויך דאריבער וועהעט. יא גראז איזט דער שטערב־

רש"י

לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. וההר ישפיל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מולד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות. (הרכסים מתורגם גדודים לשון גובה כמו גדודי הנהר): הרכסים. כמו וירכסו את החשן [שמו' כ"ח]: לבקעה. קפני"א בלע"ז ארץ חלקה ושוה: (ו) קול. מאת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל המגביהים תהפך גדולתם ותהיה כחציר. ד"א (כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כן נשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי בשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה: וכל חסדו כציץ השדה.

באור

אני שומע את האל שהוא שובר ארזים, והעד וישבר ה' את ארזי הלבנון, לא וישבר קול ה'. אף כאן הנביא אומר נדמה לי כאלו יש מי שקורא וגו': פנו דרך ה'. פנו דרך שתהיה לה', והטע' לעבור גאולי ה'. והכוונה שלא יהיה דבר שיעכבם ויעמוד לפניהם לבלתי ישובו על אדמתם בשלום, כמו שמפרש דרך שיר: כל גיא ינשא וגו': (ד) כל גיא ינשא. אינם דברי הקורא הקודם (כדע' ראב"ע). כי הקורא מדבר בלשון צווי. וכאן מדבר דרך הגדת העתיד, כי אמר והיה העקוב, ולא אמר ויהי, אבל הם דברי הנביא המפרש ומגיד כי כדברי הקורא כן יהיה באמת: (ה) ונגלה כבוד ה', ה' יתגלה ויוודע על ידי הגאולה שיגאל את עמו. וראו כל בשר יחדו: כל העמים יראו כבוד ה', כלומר מעשי האותות והמופתים ויאמרו אצבע אלהים היא, כאלו בעיניהם יראו אותו עושה אותם כטעם ובקר וראיתם את כבוד ה' (שמות ט"ז ז'), וכן למעלה המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ל"ה ב'), וכן למטה לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ס"ו י"ח): כי פי ה' דבר, מליצה שגורה בפי הנביאים לקיים מה שאמרו ולומר כן יהיה בלא ספק, מאחר שהאל דבר, וכן למעלה חרב תאכלו כי פי ה' דבר (א' כ'). וכן למטה והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר (נ"ח י"ד), וכן במיכה (ד' ד') וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי ה' צבאות דבר. ובעלי הטעמים הפכו את הענין, שלא תהיה המליצ' קשה בעיני ההמון שכל בשר יראו כבוד ה' וסמכו וראו כל בשר יחדו אל כי פי ה' דבר, כאלו כוונת הנביא שכל בשר יראו שמה שאמרו הנביאים היה באמת דבר ה'. ואחרי הטעמים נמשכו המפרשי', וגם ראב"ע ובעב'. וגם פירושי זה הובא בדפוס שנת תקנ"ה: (ו) קול אומר קרא, אחר שהזכיר למעלה קול קורא, אמר כי שמע קול אומר אל הקורא ההוא קרא, והקורא משיב מה אקרא, והאחר משיבו כל הבשר וגו', כל הבשר חציר וגו', זה לא נאמר אלא להגדיל ההתנגדות באמרו אחריו ודבר אלהינו יקום לעולם, שהוא המכוון בקריאה הזאת: וכל חסדו, אהבתו והשתדלו להועיל לזולתו: (ז) אכן חציר העם, אמר הוא העם של כל בשר הנזכר: העם, אסיפה וקבוץ,

אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ (ח) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ (ט) עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָםִ הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ (י) הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ (יא) כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ (יב) מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ

קמץ בז"ק

ליכען הילפֿע! (ח) יענעס גראז פֿערדאררט, יענע בלומע וועלקט; אבער אונזרעס גאָטטעס וואָרט האט אימּמער בעשטאנד. (ט) שטייגע אויף איינען האָהען בערג, אָ פֿערקינדרין ציון'ס! ערהעבע מיט מאכט דיינע שטימּמע, אָ פֿערקינדערין ירושלים'ס! ערהעבע זיא פֿורכטלאָז! זאגע דען שטעדטען יהודה'ס: ער קאָממט, אייער גאָטט! (י) גאָטט, דער הערר, קאָממט אלס אללגעוואלטיגער מיט זיגרייכעם ארמע, ער ברינגט זיינען לאָהן מיט זיך, אונד זיינע פֿערגעלטונג שרייטעט פֿאָר איהם הער. (יא) גלייך איינעם הירטען דער זיינע הערדע ווידעט, דער מיט דעם ארמע דיא לעממכען פֿערזאממעלט, אונד זיא אין זיינעם שאָסע טרעגט, אונד דיא זייגענדען שאפֿע זאנפֿט לייטעט. (יב) ווער איזט'ס, דער מיט זיינער האנד דיא וואססער געמעססען, דער מיט איינער שפאננע דעם הימּמעלס אויסדעהנונג בעצייכנעט? דער מיט איינעם געפֿעסע

רש"י

כי חסד לאומים חטאת [משלי י"ד]: (ח) נבל. כמש: (ט) מבשרת ציון. נביאי המבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר [לקמן נ"ב] זכו קל כזכר לא זכו תש כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ: (י) בחזק יבוא. על האומות ליפרע: הנה שכרו אתו. מזומן אתו לצדיקים: ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם: (יא) כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו והקבץ טלאים ובחיקו ישאם: עלות ינהל. מינקתא ביניח מדבר הצאן המניקות. ינהל כמו מנהל: (יב) מי מדד וגו'. כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו: בשעלו. בהליכתו

באור

ונאמר לפעמים דרך בזיון: (ח) יבש חציר, זה החציר שאליו המשלנו האדם הוא מתייבש: יקום לעולם, שרש קום נופל על קיום הדבר ואמתו לפועל: (ט) מבשרת ציון, דרך משל, כי היה המנהג אצל הקדמונים שתהיינה הנשים מגידות הבשורות הטובות כמו המבשרות צבא רב (תהלים ס"ח י"ב) (לאווטה) הנה אלהיכם, הנה הוא בא: (י) בחזק יבא, במדת אל חזק, כלומר יתראה כחזק. ודומה למליצה הזאת וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, במדת אל שדי. ודומה לזה שמוש מלת en בלשון צרפת: מושלה לו. מלת לו נראית יתרה, כמו על הר גבוה עלי לך, לֶךְ לְךָ, ברח לְךָ, ויש במשמעה תמיד להנאתו ולטובתו, מושלה לו,

מושלה בצריו כחפצו: הנה שכרו אתו. מצייר את האל כמלך השב מנצחון המלחמה, ומשלם שכר טוב לאנשי חילו אשר עָבדו באמונה ובגבורה (רמ"ז): ופעֻלתו, השכר נקרא פעלה, כמו לא תלין פעלת שכיר אתך (ויקרא י"ט י"ג). וכן למטה (מ"ט ד') אכן משפטי את ה' ופעלתי את אלהי, וכן השם פֹּעַל, כמו ברעהו יעבוד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמי' כ"ב י"ג): (יא) כרועה, ה' ידמה בהנהיגו גאוליו מן הגלות ובהצילו אותם מכל אויב בדרך, לרועה עם עדרו: טלאים, הם הקטנים, כמו טלה חלב אחד (שמואל א' ז' ט'), ובלשון ארמית טַלְיָא נער: עלות, הן הַמֵּנִיקוֹת, כמו שתי פרות עלות (שמואל א' ו' ז'): (יב) מי מדד וגו', מי הוא שברא את העולם ויסד כל חלקיו בסדר הגון, כאלו עשה הכל במדה ובמשקל? הלא הוא האל. וכמו שהיה בידו לעשות נפלאות הבריאה, כן יעשה נפלאות הגאולה (רד"ק). וגעז' מפרש מי יוכל למדוד מעשה היוצר, כלומר הלא מה שברא אין לו חקר. ואין הפירוש הזה נכון, שאם כן לא אומר בשעלו, ובזרת, כי ידוע שלא ימדד הים באגרוף, אך אפשר שימדד במדות גדולות, ובאמרו

ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים: (יג) מי־תכן את־רוח יהוה ואיש עצתו יודיענו: (יד) את־מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט וילמדהו

דער ערדע שטויב געמעס־סען, מיט דער וואגע דיא בערגע אונד מיט דען וואגשאלען דיא היגעל געוואָגען האט? (יג) ווער קעננט דען וויללען דעם הערדן? ווער איזט רער, דעם ער זיינע ענטשליסונג בעקאננט מאכע? (יד) מיט וועם האט ער זיך בעראטהען, דער איהן אויף עטוואס אויפמערקזאם מאכטע, דער איהן אויף דען רעכטען פפאד געלייטעט האבע, דער איהן ווייזהייט געלעהרט אונד דען וועג דער ערקעננטניס ועציגט

רש"י

שנא' דרכת בים סוסיך [חבקוק ג'] בשעלו שביל כמו הכרמי' במשעול [במדבר כ"ב]. (ד"א) שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורי' [יחזקאל י"ג]: תכן. אמולאי"ר בלע"ז ל' מדה ומכוין כמו ותוכן לבנים תתנו [שמות ה']: וכל בשליש. ומדד בשלישיות שליש מדבר שליש ישוב שליש ימים ונהרו'. ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות. ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש [תהלים פ']: ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כנגד תקע בארץ קשה והקלי' בארץ רכה: (יג) מי תכן. את רוח הקדש בפי הנביאים ה' תכנו וכדי הוא להאמן: ואיש עצתו יודיענו. רוחו כן תרגם יונתן. ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה: (יד) את מי נועץ ויבינהו. ואיזה מי מן האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאים כמו שנאמר באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' [בראשית י"ח]: ויבינהו וילמדהו באורח משפט. את מי מן האומות עשה כן שילמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומר למען אשר יצוה וגו' [שם] וכלייתיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי [תהלים ט"ז]: (את מי

באור

בשעלו ובזרת. ראיה שהכוונה על האל עצמו, כי עליו יאמר דרך משל שמחזיק מי הים בשעלו: בשעלו, באגרופו (רד"ק) כמו בְּשַׁעֲלֵי שעורים (יחזקאל י"ג י"ט): בזרת, פירשו רז"ל שלשה טפחים, ודעת י' ד' מיכאעליס שהוא השיעור הנקרא spithama (ובאיטלקי spanna) והוא המרחק שבין האגודל לאצבע קטנה כשאדם מרחיב ראשי אצבעותיו, ואולי השיעור הזה הוא שלשה טפחים. ונ"ל שהמלה נגזרת ממלת זרת שבל"א שהיא שם האצבע הקטנה, והוא מן זְעֶרֶת, כאשר כתב התשבי בשם אביו: תִּכֵּן, ידע מדתם. שרש תכן מורה ידיעת הדבר בכמותו,

יהיה זה במדה במשקל או במספר, או בדרך אחר, כמו ותֹכֶן לבנים תתנו (שמות ה' י"ח) הוא במספר, ובמתכנתו לא תעשו (שם ל' ל"ב) הוא במספר ובמשקל. את הכסף המתכן (מלכים ב' י"ב י"ב) הוא במספר, ומים תִּכֵּן במדה (איוב כ"ח כ"ה) הוא במדה, ותוכן לבות ה' (משלי כ"א ב') ותוכן רוחות ה' (שם ט"ז ב'), ולא נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג') ענין ידיעה בכמות, וכן לא יתכן דרך ה' (יחזקאל י"ח כ"ה) הטעם אי אפשר להבינו, כלומר אינו מתישב על הדעת. וכן אנכי תכנתי עמודיה (תהלים ע"ה ד') הם דברי המשורר, וזה ענינם: אני יודע מה הם העמודים שעליהם תכון תבל בל תמוט. ומה הם העמודים? ההשגחה, ומשפטי ה' העושה דין ברשעים ומשלם שכר טוב לצדיקים. לפיכך אני אומר להוללים אל תהלו וגו' וגו', כי אלהים שופט וגו' וגו'. והנה גם תכנתי זה אינו יוצא מענין חבריו, כלם ענין ידיעה ברורה ומדוקדקת. ואין פוס יַחֵס לשרש תִּכֵּן עם שרש תִּקֵּן (תקן משלים הרבה, קהלת י"ב ט') הידוע בארמי ובדברי

רז"ל, וממנו תַּקָּנָה שבת בספדירי כ"י בקו"ף, וכן צריך להיות: וְכָל, לשון מדה, מענין יָכִיל

שענינו יחזיק, ומזה בארמית מכילא, מכילתא, ענינו מדה. בשליש. שם מדה או כלי, כמו ותשקמו בדמעות שליש: (יג) מי תכן את רוח ה', אחר שהוא כל יכול, כל אשר יחפוץ יעשה, ומי יוכל לדעת מה בלבו וברוחו לעזות (הרמב"ם במורה חלק א' פרק מ'), וזה כנגד הגבורה, וקרוב הדבר בעיני שאינו אלא טעות סופר: ואיש עצתו יודיענו. ומי הוא האיש אשר יודיעהו ה' את עצתו אשר יעץ לעשות (רלב"ע), וגם זה כנגד הבינה. ורש"י רד"ק ראז' ובעז' פירשו מי איש עצתו שיודיע וִילַמֵּד את האל, וזה אמנם ענין הפסוק הסמוך: (יד) בארח משפט,

דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ (טו) הֵן גּוֹיִם כְּמַר
מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק
יִטּוֹל׃ (טז) וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃
(יז) כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־
לוֹ׃ (יח) וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־
לוֹ׃ (יט) הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ

האבע? (טו) וועהרענד נא-
ציאָנען אין בעציהינג איהף
איה׳איינען טראָפּפען גליי-
כען דער פֿאָס איימער
פֿעללט, אונד דעם שטויבע
איהף דער וואגשאלע גלייך
צו רעכנען זינד; וועהרענ-
ער דיא אינזעלן דעם לייכ-
טען שטויבע גלייך אין דיא
האָהע העבען קאַן.
(טז) אונד דער לבנון — ער ווירדע ניכט צום פֿייער הינרייכען, דיא טהירע אין דעמזעלבען
ניכט צו גאנצאָפּפֿערן הינלענגליך זיין. (יז) אללע נאציאָנען זינד וויא ניכטס געגען איהן;
אלס ניכטיג אונד אייטעל ווערדען זיא פֿאָן איהם אנגעזעהען. (יח) אונד מיט וועם וואָללט
איהר גאָטט פֿערגלייכען? אונד וואס וואָללט איהר איהם ענטגעגענשטעללען דאז איהם עהנליך
זייא? (יט) עטווא איין בילד, דאז דיער קינסטלער פֿערגאָלדעט, דאז נעמליך דער גאָלדשמידט

רש"י

נועץ ויבינהו. האיש להקב"ה הן כל גוי׳ לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו): (טו) הן גוים כמר
מדלי. ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו: כמר מדלי. כטיפה מרה המטפטפת
משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבין העץ לימוזיד"א בלע"ז: וכשחק מאזנים. שהנחשת
מעלה עיפוש ומשתחק: כדק. אבק דק: יטול. כאבק הנושא ועולה על ידי רוח כדק אשר ינטל:
(טז) אין די בער. על מזבחו: וחיתו. של לבנון אין די עולה. ד"א ולבנון אין די בער גו׳ לכפר
על עון האומות: (יז) כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואינם חשובים לפניו: (יט) נסך. מסכה:
נסך חרש. חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואח"כ הצורף מקרעו בטסי זהב ומלפהו

באור

הדרך הנכונה בכל דבר: (טו) הן גוים, והלא הגוים הם לפניו כטיפת מים הנופלת מן הדלי
ואין הדלי חסר בלום, וכן כאבק שבמאזנים שאינו מוריד הכף כלום: הן איים כדק יטול, אם
ירצה יגביה האיים ממקומם, כאלו הם אבק דק: יטול, מגזרת נטל שענינו הגבהה, כמו וינטלם
וינשאם: (טז) ולבנון. אחר שאמר הן איים כדק יטול, הזכיר הלבנון שהוא הר גבוה, והשומע
סבור שהוא בא לומר ולבנון כאין נגדו, וכיוצא בזה, והנה פתאום הנביא מחליף הענין. כאומר
אין צריך לומר כי לבנון כאין נגדו אך אפילו להבעיר אש לעולות הראויות לכבודו אינו מספיק,
וכן חיתו אין די עולה. ואולי לזה נתכוון בה"ט, שהגדיל ההפסקות יותר ממה שהיה צריך, כי
שם זקף במקום שהיה יכול לשום טפחא: (יז) מאפס, וכן למטה (מ"א כ"ד) הן אתם מאין
ופעלכם מאפע, וכן המה מהבל יחד (תהלים ס"ב י׳). הוראת המ"ם קשה ומסופקת: (יח) ואל
מי תדמיון אל, אם כן התחשבו בלבבכם שהוא כאחד מאלילי הגוים? אל מי תדמו אותו, ומה
הדבר אשר תערכו לפניו לומר שהוא דמותו ודומה לו? ויפה אמר בעז׳ שאין הכוונה שאין לעשו׳
דמות ופסל לכבודו, אלא שאין להמשיל לו אלילי הגוים. ומה דמות תערכו לו, אין טעם דמות
כאן פסל וצלם (וכמו שתרגם גם בעז׳ געבילדע), אלא דבר שיש לו דמיון עם דבר אחר, כמו
בדמות אלהים עשה אותו, דמיונו כאריה יכסוף לטרף: תערכו. תשימו לפניו, כמו בקר אערוך
לך ואצפה, אסדר לפניך תפלתי, וכן ויגידה ויערכה לי (ישעיה מ"ד ז׳), ואיננו ענין הערכה
והשואה, כי אז היה צריך לומר תעריכו בהפעיל, כמו יעריכנו הכהן, וכשהוא בקל איננו אלא
עומד, כמו לא יערכנה פעדת כוש (איוב כ"ח י"ט) וכן כי מי בשחק יערוך לה׳ ידמה לה׳,
(תהלים פ"ט ז׳), אבל בענין שימה וסדור הוא פעל יוצא (ויערוך את העצים) גם בבנין הקל,
ולא יאמר בהפעיל: (יט) הפסל, כ"ל הַפסל בה"א התימה (וכן בדפוס תקנ"ח) וכי תערכו
לפניו לומר שידמה לו פסל שעשה אותו החרש? פסל הוא מעץ ואבן, ונסך נופל על התכת
המתכות באש, והוא מורה גם כן כסוי כמו והמסכה הנסוכה (למעלה כ"ה ז׳) והנה על כרחנו
אין חרש הנאמר כאן חרש עצים שעשה הפסל, אלא כטעם הנה אנכי בראתי חרש נופח באש
פחם (למטה נ"ד ט"ז), והוא הצורף, והטעם פסל שצפהו ונסכו החרש ואח"כ פירש כי החרש
הוא הצורף, והצפוי הוא של זהב ודתוקות כסף. ועל השנות הלשון, שחזר והזכיר הצורף אחר שהגדר

וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃ (כ) הַֽמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט׃ (כא) הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ׃ (כב) הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃ (כג) הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ (כד) אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ

מיט גאָלד בעלעגט אונד מיט זילבערקעטטליין פֿערציערט? (כ) וועֶר צו דירפֿטיג איזט פֿיר איינע זאָלכע העבע וועהלט איין האָלץ, דאז ניכט וואורמשטיכיג, זוכט זיך איינען געאיבטען קינסטלער אויף, אום זיך איינבילד הערצושטעללען, דאז ניכט וואנקע. (כא) וויססעט איהר ניכט, בעגרייפֿט איהר ניכט, וואֶרד עס אייך ניא פֿערקינדיגעט, האבט איהר ניכט ערוועגעט אויף וואס פֿיר גרונדפֿעסטע די ערדע זיך שטיצע? (כב) (ערקעננעט איהר ניכט דאס עס איינען גיבט) דער איבער דעם ערדקרייז טהראָנעט, פֿיר דען דיא בעוואָהנער דעסזעלבען וויא היישרעקען זינד; דער וויא איינען טעפפיך דען הימעל אויסברייטעט, איהן אויסשפאננט וויא איין געצעלט צום בעוואהנען? (כג) דער פֿערמאג פֿירשטען אין ניכטס צו פֿערוואנדלען, דיא גראָססען דער ערדע דעם ניכטס גלייך צו מאכען. (כד) אויך צייגען זיא זיך ניכט געפֿלאנצט, נאָך שיינען זיא געזעעט, נאָך איהר שטאם איז דער ערדע געוואורצעלט. אונד אין דער

רש״י

מלמעלה: ורתקות. שלשלאות: (כ) המסכן תרומה. מי שבא לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ המתקיים לשאר עצים שלא ירקב אותו יבחר. המסכן המלומד כמו [במדבר כ״ב] ההסכן הסכנתי. תרומה הפרש׳ ברירת העצים: (כא) הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד: (כב) חוג. ל׳ מחוגה [לקמן מ״ד] עוגל קומפ״ש בלע״ז: ויושביה. לפניו כחגבי׳: כדוק. כיריעה טייל״א בלע״ז: (כד) אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו: אף בל זרעו. ועוד יתיר מכן שישרשו ויעקרו כאילו לא זורעו. זריעה פחותה מנטיעה: בל שוריש

באור

הזכיר החרש, נראה (כדעת תלמידי מו״הרר משה עהרענרייך) שהוא להוסיף חזוק ורושם (נאכדרוק) ולהגדיל טעותם, שהם מדמים לאל מה שהוא מעשה ידי אדם, על כן אמר חרש צורף, ועוד פעם שנית צורף: התערכו לאל פסל נסך חרש, שהוא בן אדם? התערכו לאל פסל אשר ירקענו בזהב הצורף, שהוא בן אדם? התערכו לאל פסל אשר נסך עליו רתוקות כסף הצורף, שהוא בן אדם? ירקענו, רִקַּע שבינותיו פחי הזהב ורתוקות כסף צורף, ר״ל כֶּסֶף צורף, ורא״ז וגעז׳ נדחקו לפרש צורף שני פעל, הוא צורף ועושה רתוקות כסף: (כ) המסכן, לשון מְסֻכָּן (רד״ק רא״ז וגעז׳), מי שהוא עני להרים תרומת זהב וכסף: (כא) הלא תדעו הלא תשמעו הלא הגד הלא הבינותם, הכל חוזר למוסדות הארץ (רא״ז): הלא תשמעו, רא״בע רד״ק רא״ז וגעזעניוס פירשו הלא שמעתם, אבל לפי זה שמעתם היה לו לומר, כמו הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי, ועוד זה ענין הלא הגד מראש לכם. והנכון הלא תשמעו, הלא תבינו בלבבכם, כמו ונתת לעבדך לב שומע (מלכים א׳ ג׳ ט׳): הלא הבינותם, הלא שמתם לב להתבונן: מוסדות הארץ, מה הן יסודות הארץ, כלומר על מה אדניה הטבעו, ועל מה היא תלויה, שאם הייתם מתבוננים בזה הייתם יודעים כי איננה תלויה על שום דבר, ושצריך שיהיה שם בורא אשר בידו וברצונו היא תלויה: (כב) היושב, הלא תדעו כי אין לארץ מוסדות למטה, אבל יש למעלה ממנה מי שיושב ברומו של עולם, והוא יוסדה ויולדה: כאהל לשבת, כאהל העשוי לשבת בו: (כג) הנותן רוזנים לאין, יש בידו לעשות גם זאת: (כד) אף בל נטעו, הרוזנים ושופטי ארץ נראה שהם נטועים וזרועים ומושרשים בארץ, כלומר הרואה אותם בהצלחתם חושב שלא ירדו ממעלתם לעולם, כי חסונים הם כאלונים, והנביא אומר כי ביום חרות אף ה׳ בהם

וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם׃ (כה) וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ (כו) שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

טהאט, זיא פֿערטראָקנען דורך זיינען הויך, איהר דער שטורם פֿיהרעט זיא וויא שטאָפפעלן פֿאָרט. (כה) מיט וועם וואָללעט איהר מיך פֿערגלייכען, דאס איך איהם עהנליך זייא? שפריכט דער היי־ליגע. (כו) ערהעבעט נאך אָבען איירע אויגען אונד זעהעט! ווער איזט'ס דער דיזען הימעמעל געשאַפֿפֿען? ווער איזט'ס, דער איהרע העערע צעהלט אונד ערשיינען לעסט, דער זיא אללע מיט נאמען נעננעט? וועגען דער אונענדליכקייט זיינער געוואלט בלייבט קיינעס דערזעלבען צוריק.

הפטרת עקב

(ישעיה מ״ט י״ד עד נ״א ד׳)

(יד) וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי׃ (טו) הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ׃ (טז) הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד׃ (יז) מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃

(יד) ציון שפראך: דער הערר האט מיך פֿערלאססען, דער העדר האט מיינער פֿערגעססען. (טו) קאַן איין ווייב איהרעס זייגלינגס פֿערגעססען, מיט איהרער לייבעספֿרוכט קיין מיטליידען צו האבען? עהער קאָננטען דיזע (מיטטער) אונאיינגעדענק ווערדען, אלס איך דיינער פֿערגעססען. (טז) זיהע, איך האבע דיך אויף דען הענדען איינגעגראבען, דיינע מויערן זינד מיר שטעטס געגענווערטיג. (יז) עס איילען דיינע

רש"י

בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישרים הגזע בארץ שיהא תחליף. כל שורש שבמקרא טעמו באות לאשונה ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למט׳ ונקוד קמץ לפי שהוא ל׳ פועל אונדלניי"ן בלע"ז: (כו) מי ברא אלה. כל הצבא אשר תראו במרום: מרוב אונים. שיש לו ושהוא אמין כח איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם:

(יד) ותאמר ציון. היא היתה סבורה ששכחתיה: (טו) התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (נ) על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד. ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו [איוב ל"ו] על כפים כסה אור: (ד) מהרו בניך.

באור

פתאום ישבבו, ויהיו כאלו מעולם לא היו נטועים ומושרשים בארץ: שרש, בינוני מבנין הקל, ואולי יותר נכון לקריא שרש עבר מן הקל, עיין פירושי לירמיה י"ב א׳: (כה) ואשוה. לומר לומר שאני שוה לו: ואשוה, שאשוה: (כו) מי ברא אלה, השמים: המוציא, מי הוא המוציא צבאם במספר, וטעם במספר ובשם, מפני שאין הככבי׳ משנים תפקיד׳, והוא סדרם במשמרותיה׳ ברקיע כרצונו, דומה כאלו הם ספורים לפניו ברשימה וקורא לרם אחד אחד; בשמו למען יצא בערב: מרב אונים ואמיץ כח, מחמת רוב כחו של יוצר, אחד מן הכוכבים לא נעדר להראות בזמנו ובמקומו:

(טו) מרחם באופן שלא תרחם: גם אלה, גם הנשים: (טז) הן על כפים חקותיך, כאלו את חקוקה על כפות ידי שאראה אותך תמיד, וכמו שמפרש חומותיך נגדי תמיד, ופירש י׳ ד׳ מיכאעלי כי זה משל לקוח ממנהג בני קדם לחקוק בבשרם כתבת קעקע צורת איזו עיר הקדושה אצלם: (יז) מהרו בניך, לשוב לתוכך, וקצת מן המתרגמים הקדמונים קראו בוניך,

הפטרת עקב

(יח) שאי־סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו־לך חי־אני נאם־יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: (יט) כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: (כ) עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר־לי המקום גשה־לי ואשבה: (כא) ואמרת בלבבך מי ילד־לי את־אלה ואני שכולה וגלמודה גלה ׀ וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם: (כב) כה־אמר אדני יהוה הנה אשא אל־גוים ידי ואל־עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על־כתף

תרגו׳ אשכנזי קנט

קינדער הערבייא; דיא דיך צערשטאָרטען אונד פֿערוויסטעטען ענטפֿערנען זיך פֿאָן דיר. (יח) ערהעבע רינגס דיינע איגען אונד זיהע, אללע פֿערזאממעלן זיך, קאָממען צו דיר. זאָ וואהר איך אונשטערבליך בין! שפריכט דער הערר, זיא ווערדען דיך אללע נאָך וויא שמוק בעקליידען, אונד וויא איינע ברויט ווירסט דוא דיך מיט איהנען צירען. (יט) דען דיינע פֿערוויסטעטען אונד אָדען פלעטצע, אונד דיין צערשטאָרטעס לאנד, יא, יעצט ווירסט דוא צו ענגע זיין פֿיר דיא גראָסע צאהל דיינער בעוואָהנער, אונד דיינע פֿערהעערער ווערדען זיך ענטפֿערנען. (כ) נאָך ווירסט דוא דיינע קינדער, דערען דוא בערויבט וואָרסט, איינאנדער זאגען האָרען: דער אָרט איזט מיר צו ענגע, ענטפֿערנע דיך עטוואס, לאססע, דאס איך מיך זעטצע. (כא) אלסדאן ווירסט דוא, אין דיינעם אינגערן שפרעכען: ווער האט מיר יענע געבאָרען, דא איך דאָך קינדערלאָז אונד איינזאם וואר? איך וואר פֿליכטיג אינד פֿערנע, אונד ווער האט מיר דיזע ערצאָגען? איך וואר יא אלליין געבליבען, וואָהער קאָממען דיזע? (כב) אלזאָ שפריכט גאָטט, דער הערר: זיהע, איך ווערדע מיינען ארם צו דען נאציאָנען ערהעבען, דען פֿאָלקערן מיין פאניר צייגען, אונד זיא ווערדען דיינע קינדער אם בוזען ברינגען, אונד דיינע טאָכ־

רש"י

לשון: (ו) תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים: (ז) בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה: (ח) וגלמודה. סולט"א בלע"ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה: (ט) ידי נסי. סימן להביא גליות. נס פירק"א בלע"ז כמו וכנס על הגבעה [לעיל ל] והוא סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד: בחוצן. איישיל"א בלע"ז ודומה לו בעזרא גם חצני נערתי

באור

ונטה אליהם דעז׳ בפירושו, בעבור מהרסיך ומחריביך שאחריו, ויפה השיב בעז׳ כי אחריו הוא אומר כלם נקבצו באו לך, ואח"כ מי ילד לי את אלה, והכוונה על הבנים, ולא על הבונים: (יט) כי חרבותיך ושוממותיך, וארץ הריסותך, הוא מאמר בלתי נשלם, כי היה לו לומר כי חרבותיך תמלאינה יושבים, ושנה הלשון להגדיל הענין, ואמר כי עתה תצרי מיושב: מבלעיך, לשון השחתה: (כ) בני שכוליך, הבנים שהיית שכולה מהם (רש"י): גשה לי, התקרב לצד אחר בשבילי כדי שאוכל לישב (רש"י), ומלאכו לשון נגישה נופל על הריחוק, כמו גש הלאה, וכן בהפך סור מורה ריחוק ומורה קירוב, לפי המלות שהוא נקשר עמהם, סורו ממני, סורה אלי, ולשון נגש בבנין הקל כשענינו התקרבות נקשר תמיד עם אל (ויגש אליו). ולא עם למ"ד, וכאן שכתוב גשה לי ענינו להנאתי ובשבילי: (כא) מי ילד לי, בשבילי כלומר כמעט לא אאמין שהם בני, אלא בני אשה אחרת. גולה וסורה, הייתי גולה ממקום למקום, ומתרחקת ממקומי: סורה, מתרחקת, כמו וסורי בארץ יכתבו (ירמיה י"ז י"ג). גולה, הוא מדמה את ציון לאשה שמתו בניה והיא גולה ממקום למקום: (כב) הנה אשא אל גוים ידי, משל, כמלך או כשר הצבא המקבץ אנשי חילו בנעות ידו או בהרימו נסו, כטעם ונשא נס לגוים מרחוק וגו׳: בחצן, בכפילת הבגד, כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה׳ י"ג), וחצנו מעמר (תהלים קכ"ט ז׳) והכל

תרגום אשכנזי	הפטרת עקב
טער ווערדען אויף דען שולטערן געטראגען ווער־דען. (כג) קאֶניגע ווערדען דיינע פפלעגע־פֿעטער זיין, אונד איהרע קאֶניגי־נען דיינע אממען, מיט דעם אנטליצע ווערדען זיא זיך פֿאָר דיר צור ערדע בייגען, אונד דען שטויב דיינער פֿיסע לעקען, זאָ דאס דוא ערקעננען ווירסט דאס איך דער הערר בין, אונד דאס דיא מיר פֿער־טרויען, ניא צו שאנדען ווערדען. (כד) קאֶננטע מאן איינעם מעכטיגען קריגער	תִּנָּשֶׂאנָה: (כג) וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקוֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי: (כד) הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט: (כה) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ: (כו) וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר הַמִּין בו"ק.

זיינע בייטע ענטרייסען? קאן זיך איינע פֿערזאָן רעטטען, דיא איינעם געוואלטיגען גע־פֿאנגענע איזט? (כה) יא, אלזאָ שפריכט דער הערר: אייך דער געפֿאנגענע איינעם מאֶכטיגען ווירד ענטריססען ווערדען, אונד דיא בייטע איינעם שטארקען זאָלל בעפֿרייעט ווערדען; מיט דיינעם ווידערזאכער ווערדע איך רעכטען, אונד דיינע קינדער ווערדע איך ער־לאֶזען. (כו) איך ווערדע בעווירקען, דאס דיינע אונטערדריקער איהר אייגענעס פֿלייש פֿערצעה־רען, אונד פֿאָן אייגענעם בלוטע וויא פֿאָן וויין זיך בעטרינקען, זאָ דאס אללע שטערבליכען ערקעננען ווערדען, דאס איך דער הערר, דיין ערדעטטער בין, אונד איך דער מאֶכטיגע ישראל'ס, דיין ערלאֶזער.

רש"י

[נחמיה ה']: (כג) היוקח מגבור מלקוח. כשבויים אתה שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק: (כד) ואת יריבך. ועם מריבך אני אריב: (כה) והאכלתי את מוניך. לחית השדה את בשרם. מוניך לשון אל תונו [ויקרא כ"ה] אונאת דברים המקניטים אותך בגידופיהם:

באור

משל לשובם על אדמתם ברשות המלך ובגזרתו, ובכבוד ובמתנות מאתו: (כד) היקח מגבור מלקוח, היתכן שיוקח מיד גבור מלקוח? הלא כל אדם יאמר כי זה לא יתכן, וכן ישראל שהלכו שבי לפני מלך בבל לא יתכן שימלטו מידו. ואף על פי כן אני מבטיחכם כי גם שבי גבור יקח ואת בניך אנכי אושיע. ואם שבי צדיק ימלט, מלת צדיק קשה מאוד במקום הזה, כי אין שבי צדיק מסכים עם תחלת הפסוק היקח מגבור מלקוח, ורבה מזאת כי מקרא שאחריו הוא תשובה לשאלת המקרא הזה, ושם הוא אומר גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט, הנה כפל בלא שנוי (אלא בהפוך קל) מלות יקח, גבור, מלקוח, שבי, ימלט, רק במקום צדיק אמר עריץ. ורש"י ורא"ע וגעז' פירשו שבי צדיק מה שביה לצדיק, ולקחוהו מידו, ורד"ק מפרש שהם דברי האומות, והם קוראים למה שהלכו ובזזו שבי צדיק, כי לדעתם בצדק ובמשפט בזזו בז. ודעת שולטענס ואחריו דא"ז כי צדיק כאן ענינו חזק ותקיף, והביא ראיות מלשון ערבי. וגעז' בדפוס שני פירש כי אין הפסוק השני תשובת הראשון בלבד, אלא השני מוסיף על הראשון. היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק (שהוא עתה ביד עריצים) ימלט? לא, כנוהג שבעולם: אמנם אל תרחיקו זה, כי לא סוף דבר שיהיה הדבר הזה. כי גם כה אמר ה', גם שבי גבור יקח, גם ממון הגבור ילקח בשבי. וגם מלקוח עריץ ימלט. וגם ממון העריץ יהיה לבז, כי לא לבד יחזיר את אשר גזל, כי גם את אשר לו יגזלו מידו. ולפי הפירוש הזה אין צורך שיהיה הפסוק השני מסכים בכל מלותיו אל הראשון. אמנם מלת ימלט עומדת מנגד אל הפירוש הזה, אע"פ שגעז' רוצה לדחוק ולפרש כמו יובלע ויותך במקום המשחת, מה שאיננו ענין שרש מלט, שאין ענינו שמירה, אלא יציאה וחלוף מקום. ולדעת מוזעלוס ואחריו לאווטה במקום שבי צדיק צריך לומר שבי עריץ: (כה) ואת יריבך, ועם בעל ריבך, כמו ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמי: (כו) והאכלתי את מוניך את בשרם, יונתן תרגם אאכיל בשרם לעוף השמים, ודא"ז וגעז' פירשו על המלחמו'

יַעֲקֹב: נ (א) כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם: (ב) מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא: (ג) אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם: (ד) אֲדֹנָי יֱהוִֹה נָתַן

נ (א) זאָ שפריכט דער הערר: וואָ איזט איירער מוטטער שיידע־בריף, וואָמיט איך זיא ענט־ליס? אָדער ווער אונטער מינען גלייביגערן, אן דען איך אייך פֿערקויפֿט? איירער זינדען וועגען זייד איהר פֿערקויפֿט, אונד איירער פֿערגעהונגען האלבער, איזט איירע מוטטער ענטלאססען וואָרדען. (ב) ווארום קאָמע איך אונד פֿינדע ניאמאנדען? איך רופֿע אונד נימאנד אנטוואָרטעט! איזט עטווא מיינע האנד צו שוואך געוואָרדען אייך צו בעפֿרייען? אונד האבע איך ניכט קראַפֿט גענוג אייך צו רעטטען? איך, דער איך מיט מיינעם רופֿע דאָז מעער טראָקנע, שטראָמע אין וויסטען פֿערוואנדלע, זאָ דאס איהרע פֿישע אויס וואססערמאנגעל שטינקענד ווערדען, אונד פֿאָר דורשט שטערבען. (ג) איך מאכע דאס דער הימ־מעל זיך אין דונקעל היללע, דאס ער זיך אין טרויערגעוואנד קליידע. — (ד) גאָטט דער הערר

רש״י

וכעסים. מתק יין: דמם ישכרון. כן יסכרון מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו שוף השמים כן תרגם יונתן: (ב) מדוע באתי. להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: (ג) אלביש שמים. לבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: (ד) נתן לי לשון לימודים. ישעיה היה אומר ה׳ שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת את העיפים ולתאים לשמוע את דברי הקב״ה: לעות. מנחם חיברו במחלוק׳ עת לעשות לעות לי״י [תהלים קי״ט] לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן. מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלימודים. כמשפט הלימודים

באור

הפנימיות במדינה, מה שלא נתקיים בבבל. ונראין לי דברי ראב״ע שהוא דבק לאות, כלומר שהיתה מלילה לומר שאדם אוכל את בשרו לומר שהוא בתכלית הצרות: מיניך, מלשון ולא תונו: (א) אי זה ספר כריתות אמכם. אחר שהמשיל ציון לאשה וישראל בנים לה. הוסיף עתה לפאר המשל באמרו כי הבעל הוא בעלה, משל שנוך בפי הנביאים. ואמר אי זה ספר כריתות, או מי מנושי לומר לא מאסתי ולא געלתי אתכם, כי אם בעונותיכם שולחתם בגלות: (ב) מדוע באתי ואין איש, רד״ק פירש על זמן הגלות הזאת, שאנחנו מצפים הגאולה בעת שאין אנחנו שבים בתשובה, וזה רחוק כי איך יאמר על הזמן הזה שאין לנו נביאים, באתי ואין איש קראתי ואין עונה? ורא״ז וגעז׳ (ואולי כן דעת ראב״ע) פירשו באתי וקראתי על ידי הנביאים בעוד הבית קיים, כלומר בעונותיכם נמכרתם, כי כבר שלחתי אליכם את עבדי הנביאים ולא שמעתם. ולפי זה לא תתכן המליצה שאחריו הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל, כי בעוד הבית קיים אין מקום להזכיר פדות, ואין פדות אלא למי שהוא בשעבוד. על כן נראה לי שמדבר עם בני הגולה בימי כרש. ומוכיח אותם למה לא שבו כלם על אדמתם, אלא מספר קטון מהם, ורובם נשארו בבבל, ויפה הוא אומר להם הקצור קצרה ידי מפדות. כלומר וכי לא תאמינו שאוכל לתת לכם תשועה ופורקן באמת? ולפי זה לא יקשו עלינו כל היעודים הגדולים שהזכיר בגאולה זו ולא נתקיימו, כי הנביא מזכיר כל ההצלחה שהיתה מזומנת להם אם ירצו לשוב כלם על אדמתם כמאמר כרש, והדבר ברור כי בהיות השבים אנשים מתי מעט לא היה אפשר שתגדל הצלחתם וירבה כבודם כאשר היה אם היו שבים כלם: (ג) אלביש שמים קדרות, גם זה בבחי׳, והטעם אני שליט בשמים ובארץ: (ד) ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים. לפי דעתי אלה דברי הטובים שבעם, והנביא נותן בפיהם דברים אלה, לומר שהם שומעים לנביאי ה׳ ובוטחים בנחמותיהם: למודים, למוד ענינו מלומד, כמו פרא למוד מדבר (ירמיה ב׳ כ״ד),

לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ׀ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים׃ (ה) אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נְסוּגֹתִי׃ (ו) גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃ (ז) וַאדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ (ח) קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי

האט מיר דיא צונגע דער איינגעווייהטען פֿערליהען, דיא עס פֿערשטעהען מיט דען ווייסזאגונגען דען מי־דען אופצוריכטען: ער רעגעט טעגליך מיין אָהר אן, דען איינגעווייהטען גלייך אנצוהאָרען. (ה) גאָטט, דער העררע, אפֿ־נעט מיר דאז אָהר (מאכט מיר זיינען ווילען קונד), אונד איך ווידערזעטצע מיך ניכט, וויכע ניכט צו־ריק. (ו) איך געבע מיינען ריקען דען שלעגערן הין, מיינע וואנגען דען רויפֿענדען פרייז, איך פֿער־בערגע מיין אנטליץ ניכט דער שמאך אונד דעם שפייכעל. (ז) אונד גאָטט, דער העררע, ווירד מיר בייאשטעהן, דעסהאלב עררֶאָטהע איך ניכט, דארום מאכע איך מיין אנטליץ דעם פֿעל־זען גלייך, דא איך וואָהל ווייס דאס איך ניכט צו שאנדען ווערדע. (ח) מיין רעכטספֿערטיגע־

רש"י

האמת והנכונה: (ה) פתח לי אוזן. והשמיעני את מי אשלח [לעיל ו'] שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאית' בפסקית' דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי. מלילך בשליחות ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני [שם]: (ו) גוי נתתי למכים. הוא אמר לי ישעיה בני סרבני' הם בני טרחני' הם על מנת שלא תכעס עליה' אמרתי לו על מנת כן: (ז) וה' אלהים יעזור לי. אם יקומו עלי: (ח) קרוב מצדיקי. הקב"ה קרוב לי לזכות

באור

למודי הרע (שם י"ג כ"ג), ונאמר על תלמידי הנביאים. חתום תורה בלמודי (ישעיה ח' ט"ז), ונקראו הנביאים עצמם למודי ה', כמו וכל בניך למודי ה' (נ"ד י"ג), וכאן קורא לנביאים למודים סתם, וטעם הפסוק: ה' נתן לי להורותי לשון הנביאים, ועתה שידעו לאמץ ידים רפות ועיפות על ידי הדבר, כלומר על ידי הנבואות שישמיעו אותם, והנה על ידי נביאיו ה' מעיר אזני לדקדים, כלומר תמיד, לשמוע דברו, כאלו גם אני נביא, זה טעם כלמודים והמפרשי' כלם ורא"ז וגעז' מפרשים מקרא זה ומה שאחריו כאלו הנביא מדבר על עצמו. אמנם מליצת יעיר לי אזן לשמוע כלמודים, וכן מליצת ה' אלהים פתח לי אזן, אין ענינה שהאל מגלה לו דבר כדי שילך ויאמר לאחרים, אלא שמגלה לו דבר להנאתו ולטובתו, כמו ואין גולה את אזני (שמואל א' כ"ב ח'), וכן למיגלה גם מאז לא פתחה אזנך. אמנם הנבואה לא תבא לנביא לטובת עצמו, כי אם בעבור העם, אם כן העם הוא המדבר ולא הנביא. וכן תראה כי איננו מזכיר כלל כי כאשר יצוה כן ידבר אל העם, ושהוא עושה שליחותו, כי אמר ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגותי, גוי נתתי למכים, ולא פירש כלל כי ה' שלחו, ולא שעשה שליחותו. ועיין למטה פסוק כ"ב ואי' לפירושי: לעות. לשון סעד ועזר בערבי (רא"ז וגעז'): (ה) פתח לי אזן. כמו גלה אזן, ענינו הודעת הנעלם, בין מאיש לאיש, כמו ואין גולה את אזני ואני אמרתי אגלה אזנך (מגילת רות ד' ד'), ובין מהאל לאדם, כמו אז יגלה אזן אנשים (איוב ל"ג ט"ז). גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך (שמואל ב' ז' כ"ז), וה' גלה את אזן שמואל (שמואל א' ט' ט"ו): ואנכי לא מריתי, אחור לא נסוגותי, מבטות אזן לדברו, ולהאמין בו ולעשות מצותיו. אלו דברי הכשרי' שבישראל: (ו) גוי נתתי למכים, אנחנו סובלים הגלות, ונעמוד דבקים באמונתנו עם כל מה שילעגו עלינו הגוים, והנה בהחזיקנו באמונתנו ובתורתנו הרי זו כאלו ברצוננו נתן גונו למכים: ולחיי למורטים, מריטת הזקן היא בזיון גדול אצל מגדלי זקן, והמפרשים פירשו על הנביא,

והנה רוב נביאותיו נחמות. ולמה יכוהו? (ז) שמתי פני כחלמיש, על דרך חזקו פניהם מסלע (ירמיה ה' ג'): (ח) קרוב מצדיקי. סניגור שלי, המוציא לאור צדקי. והוא האל. כי כאשר יגאל אותנו, יוודע כי היה הדין עמנו: מי יריב אתי נעמדה יחד. מי הוא הרוצה לריב

נֶעֶמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃ (ט) הֵן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ (י) מִי בָכֶם יְרֵא יְהֹוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהֹוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ (יא) הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ ׀ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ **נא** (א) שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי

טער איזט מיר נאהע, ווער ווילל מיט מיר שטרייטען? טרעטען וויר צוזאממען פֿאָרס געריכט! ווער איזט מיין ווידערזאכער? ער נעהערע זיך מיר. (ט) זיהע, גאָטט, דער העדר, ווירד מיר בייּשטעהן ווער קאן מיך פֿערורטהיילען? זיהע, אללע ווערדען זיא זיך וויא איין געוואנד אבניטצען, דיא מאָטטע ווירד זיא אויפֿצעהרען. (י) ווער איזט אונטער אייך דער דען הערדן פֿירכטעט? דער זיינעם דינערס שטיממע געהאָרזאם אנהאָרט, אונד אים פֿינסטערן וואנדעלט אָהנע פֿאָן ליכט ערהעללעני צו זיין? ער פֿערטרויע אויף דעם עוויגען נאמען, אונד שטיצע זיך אויף זיינען גאָטט. (יא) איהר דאגעגען אללע דיא איהר פֿייער אנצינדעט אונד מיט ברעננענדען פפֿיילען פֿערזעהעט, געהט היןִ אין דיא פֿלאממע איירעס פֿייערס, אונד אונטער דיא פפֿיילע דיא איהר אנגעצינדעט: פֿאָן מיינער האנד ווירד אייך דיזעס טרעפֿפֿען; איהר ווערדעט אים שמערצע דארנידערליגען. **נא** (א) האָרעט מיר צו, איהר, דיא איהר נאך גערעכטיגקייט שטרעבעט,

רש"י

בדין: (ט) עש. תולעת הבגדים: (י) בקול עבדו. בקול הנביאים: **אשר הלך חשכים.** אפי' צרה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא יצילהו: (יא) הן כולכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו: קודחי אש. עברתי עליכם: מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש המזקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דינור כך וכן זיקתא פסיק לן: **לכו באור אשכם. לפ,**

באור

אתי יצא ונעמוד יחדו במשפט: (ט) מי הוא ירשיעני, מי הוא שיוכל לומר שאין הדין עמי: הן כלם כבגד יבלו, הבבליים המכחישים גבורת אלהינו, וכן הוא אומר למטה (נ"א ז' וח') שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם, אל תיראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו, כי כבגד יאכלם עש, וכצמר יאכלם סס, וזו עדות על פירושי, כי העם הוא המדבר ולא הנביא: (י) מי בכם ירא ה', עד כאן דברו הכשרים שבגולה, ועתה הנביא מליץ כאלו האל המצדיק אותם על אף בעלי ריבם ממרום יתן קולו, וישפוט בין ישראל והבבליים וכה יאמר: מי ביניכם העומדים למשפט הוא הירא את ה' ושומע בקול עבדיו הנביאים, אשר הלך בחשך הגלות והצרו'? הוא יבטח בשם ה' וישען באלהיו. ולא יירא רע. וגעז' פירש מי שהוא ירא ה' הוא ישמע בקול עבדו. אך אין שומע כמו ישמע: (יא) הן כלכם, ואתם כלכם שאר בעלי הריב (והם הבבליים) שאתם קודחים אש ומאזרים עצמכם בזיקות בוערים לבלע ולהשחית, לכו לאבדון, באור אשכם ובזיקות בערתם אני הוא הגוזר עליכם כך, ואתם למעצבה תשכבון. והנה הזכיר תחלה את ישראל בלשון יחיד, מפני מעוטם, ואח"כ דבר עם הרוב שהם הבבליים המריבים עם ישראל ואומר הן כלכם: זיקות, מלשון ארמית זקוקין דנור ובעורין דאשא, וכן כמתלהלה היורה זקים חצים ומות (משלי כ"ו י"ח). כמין חצים מזופפים ובוערים: מידי היתה זאת לכם, מידי היא מפלתכם ולא מקרה. וגעז' פירש בטחו אל ה', ואל תשתדלו להושיע לכם בכחכם, וכיוצא בזה וויטרינגא ואחריו לאווטה פירשו כנגד היהודים המורדים ברומיים, ורחוק הוא עד מאוד שיאמר כנגד ישראל לכו באור אשכם, ולא יפתח להם שום פתח תקוה. והנה אחר שהזכיר בטוחים שהם הולכים חשכים ואין נגה להם, אמר בהפך ברשעים שהם קודחי אש, לא לבד שהרויים באורה ובהצלחה, כי גם יבערו אש לבלע ולהשחית, ואותו האש יכלה אותם. וגעז' מפרש שהם מבערים אש להאיר אפלתם ולהנצל מצרת הגלות. אמנם אין קודחי אש מורה הבער' להעיר, אלא לשרוף, כמו כי אש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית. מלבד כי לא מצאנו שום רמז למרידה בגלות בבל, והנה ראינו בימי המן שהיו כלם במכרם להשמיד להרוג ולאבד, ולא עלת

דיא איהר דען העררן אויפ־זוכעט! בליקעט אויף דען פֿעלז, אויס דעם איהר גע־הויען וואורדעט, אונד אויף דען שטיינברוך, דעם איהר איירע ענטשטעהונג פֿער־דאנקעט. (ב) בליקעט נעמליך אויף אברהם, איי־רען פֿאטער, אויף שרה, איירע ערצייגערין, איך בעריף איהן אלס ער איינ־צעלן וואר, איך זעגנעטע איהן אונד מאכטע איהן צאהלרייך. (ג) יא דער העדר ווירד ציון טראָסטען, ווירד טראָ־סטען אללע איהרע טרימממערן, ער ווירד איהרע וויסטע דעם עדן גלייך מאכען, אונד איהרע איינאָדע וויא איינען גארטען דעם העררן; פֿריידע אונד פֿראָהליכקייט ווירד זיך דאזעלבסט איינפֿינדען, ערקעננטליכקייט אונד לאָבגעזאנג.

צֶ֫דֶק מְבַקְשֵׁ֣י יְהוָ֑ה הַבִּ֙יטוּ֙ אֶל־צ֣וּר חֻצַּבְתֶּ֔ם וְאֶל־מַקֶּ֥בֶת בּ֖וֹר נֻקַּרְתֶּֽם׃ (ב) הַבִּ֙יטוּ֙ אֶל־אַבְרָהָ֣ם אֲבִיכֶ֔ם וְאֶל־שָׂרָ֖ה תְּחוֹלֶלְכֶ֑ם כִּֽי־אֶחָ֣ד קְרָאתִ֔יו וַאֲבָרְכֵ֖הוּ וְאַרְבֵּֽהוּ׃ (ג) כִּֽי־נִחַ֨ם יְהוָ֜ה צִיּ֗וֹן נִחַם֙ כָּל־חָרְבֹתֶ֔יהָ וַיָּ֤שֶׂם מִדְבָּרָהּ֙ כְּעֵ֔דֶן וְעַרְבָתָ֖הּ כְּגַן־יְהוָ֑ה שָׂשׂ֤וֹן וְשִׂמְחָה֙ יִמָּ֣צֵא בָ֔הּ תּוֹדָ֖ה וְק֥וֹל זִמְרָֽה׃

הפטרת ראה

(ישעיה נ"ד י"א עד נ"ה ה')

(יא) אָ ארמזעליגע, פֿאָם שטורמע אומהער־געשלאגענע, דער נימאנד טראָסט רייכטע! זיהע איך ווילל דיינע שטיינע מיט לאזורשטיינען איינלעגען, אונד סאפֿירע צו דיינען גרונדפֿעסטען מאכען.

(יא) עֲנִיָּ֥ה סֹעֲרָ֖ה לֹ֣א נֻחָ֑מָה הִנֵּ֨ה אָנֹכִ֜י מַרְבִּ֤יץ בַּפּוּךְ֙ אֲבָנַ֔יִךְ וִיסַדְתִּ֖יךְ

רש"י

דרכים תלכו: מידי. תהא במולכים זאת לכם: (א) אל צור חוצבתם. ממנו: ואל מקבת בור. שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר נוקרתם בה. נוקרתם לשון נקרת הצור [שמות ל"ג] כמו יקרוה עורבי נחל [משלי ל'] ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי הוא המקבת היא שרה אשר חוללתכ' אשר ילדתכם לשון כי חלה גם ילדה [לקמן ס"ו]: (ב) תחוללכם. אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו. כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו. וקראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קרואי העדה [במדבר א'] וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה. אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה [ירמיה ב'] אלא שהערב' כבר היה בה ישוב והוחרבה: תודה. קול הודיה:

(יא) סוערה. שלבה סוער בדוג לגלות: מרביץ בפוך. גולף ומפתח באבני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישפוניה ויש פותרין

באור

על דעתם לעמוד על נפשם בלא רשות המלך ומצותיו: (א) שמעו אלי, הנה ממשיך דבור עם הנשרים בישראל: אל צור חצבתם, אל הצור שחוצבתם ולוקחתם ממנו: מקבת, ענין, חפירה, מן ויקב חור: נקרתם, לשון בנקרת הצור, ומזה העיני האנשים ההם תנקר: (ב) תחוללכם אשר תחולל אתכם, כאומר אשר חוללה אתכם (ר' יונה). והמלה מלשון חילן כמו כי חלה גם ילדה ציון את בניה: כי אחד קראתיו, אחד היה אברהם בשעה שקראתיו, ועל ידי ברכתי התרבה והיה לגוי גדול, כן אתם אע"פ שאתם מעטים, יש בידי להרבות אתכם ולהגדיל אתכם: ואברכהו וארבהו, לפי הנקוד הכוונה קראתיו כדי לברכו ולהרבותו, ולפי הפשט דראויות שתי הווי"ן להנקד קמץ. לשון עבר. וכן תרגם יונתן:

(יא) סוערה, מלשון כי הים הולך וסוער עליה' (יונה א' י"ג) מטורפ' כמו על ידי רוח סערה: לא נחמה, שלא נחמה, לא היה לה מנחם, והוא לשון עבר, ודאז' ובעז' עשוהו בינוני פֻעַל, כמו לֻקחו במקום מְנֻחָמָה, ולא דאו שהיה לו להיות בטעם מלרע: מרביץ בפוך אבניך,

בַּסַּפִּירִים׃ (יב) וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ (יג) וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ (טו) הֵן

(יב) כדכד ווערדע איך צו דען ציננען דיינער מויערן אנווענדען, גלענצענדע שטיינע צו דיינען מויערן, אונד ערעלשטיינע אין דיי־נעם גאנצען געביטהע; (יג) אונד ווערדע אללע דיינע קינדער צו איינגע־וויהעטען דעם העררן מאכען, אונד גראָס ווירד דיינער קינדער גליק זיין. (יד) דורך דיא טוגענד ווירסט דוא גאנץ ווידער הערגעשטעללט ווערדען. דענקע ניכט אן דיא צערדריקונג, דוא ווירסט ניכטס צו פֿירכטען האבען; ניכט אן דען שרעקען, דען ער ווירד זיך דיר ניכט נאהען. (טו) מאַג דרייעניגע

רש"י

לשון שמש חלונו' שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחילה במיני זכוכית צבועים לנוי. ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים. פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא לשון גחלות ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קבוע בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני צורך: (ד) רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת דעות אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיחנו ואף בפשוטו של

באור

נראה שהפוך הוא האבן היקרה הנקראת lapis lazzoli, והיא הנזכרת בדברי הימים (א' כ"ט ב) אבני פוך ורקמה ועושים ממנה טיפול (incrustatio) שמדבקים על האבנים לנוי, וזה טעם הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך. ועושים ממנו גם כן צבע שצובעים בו תכלת. וזה טעם ותשם בפוך עיניה (מלכים ב' ט' ל'), כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד' ל'), שהיו הנשים צובעות עיניהן בצבע הנעשה מאבן הפוך. ובן קרן הפוך (איוב מ"ב י"ד) שהיו עיניה יפות בלא צביעה (כענין דלא כחל ולא שרק ולא פרכוס ויעלת חן, כתובות י"ז). כאלו היא עצמה היתה כלי של פוך. כך למדתי מפי החכם הרופא ר' יהודה חיים שלום ע"ה. ולשון מרביץ ענין שטיחה ורקוע, ומליצת מרביץ בפוך אבניך שיעורה מרביץ פוך על אבניך. וכן כי תקרעי בפוך עיניך כ"ל לשון רקוע (בהפוך אותיות), ושיעורו כי תרקעי פוך על עיניך: (יב) כדכד, אין ידוע איזה מין אבן הוא, ונראה שנגזר מן כידודי אש. וכטעם אקדח שאחריו: שמשותיך, בתרגום המיוחס לשבעים זקנים, וכן היידוניימוס, וכן מדרש תהלים (הביאו רש"י), וכן ראז' ובעז' פירשו שִׁנֵּי החומה, ואמרו שנקראו שמשות, על שם קרני השמש, ושִׁנֵּי החומה כמין קרנות, וכן בערבי שַׁמְשׁ, נקרא מן מַסְרֵק, להיותו בעל שִׁנַּיִם: לאבני אקדח, מזהירות כאש, לשון כי אש קדחה:

(יג) למודי ה', תלמידי ה' ויודעיו כטעם אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג' א'). ודעת מיכאעלים לקרוא בשתי הפעמים בוניך, ודעת קאפפע לקרוא בוניך בתחלת הפסוק, ודעת דעדערליין לקרוא בוניך בסופו. ואין צורך. ומה שאמרו בתלמוד אל תקרי בניך אלא בוניך משמע שהיתה קריאתם בניך בקמץ: (יד) רחקי מעשק, ממחשבת עושק, מאימת עושק שיעשקוך זרים: (טו) הן גור יגור אפס מאותי, אל תיראי. כי אין ראוי שיירא אלא מי שהוא רחוק ממני. שאין אני עמו (רש"י) ולפיכך כל מי שיגור אתך, שיהיה איזה זמן גר אצלך, יפול עליך ויתחבר לך, כראותו הצלחתך, מלשון והיוצא ונפל על הכשדים (ירמיה כ"א ט'), ואת הנופלים אשר נפלו עליו (ירמיה ל"ט ט'), והזכיר שרש גור בשתי הוראות מתחלפו', דרך צחות. ורד"ק ובעז' פירשו הן יאספו עליך אויבים, אך לא במצותי ולפיכך לא יצליחו, ור' יונה פירש קרוב לזה, אלא שפירש הן בתמיה. היתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי. והכוונה על גוג ומגוג: מי גר אתך עליך יפול, פירושו יונתן ורש"י ורד"ק ובעז' מי שיתאסף להלחם בך יפול עליך, אלא שרד"ק מפריד מלת עליך ממלות יפול, ומפרש מי שנאסף אתך להלחם

תרגום אשכנזי

הפטרת ראה

גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ (טז) הִנֵּה אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ **נה** (א) הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־

הן ה׳ קמץ בז״ק

פירכטען דער פאָן מיר גע־טרעננט לעבט : ווער נע־בען דיר וואָהנען ווירד , ווירד זיך מיט דיר פער־איינינען. (טז) איך בינס דער דען שמיד געשאפ־פען, דער דאז פייער דער קאָהלען אנפאכט, אונד צו זיינעם געברויכע איין ווערקצייג פערפערטיגט ; אונד איך זעלבסט האבע דען פערדערבער צום צער־שטאָרען געשאפפען . (יז) קיינע וואפפע דיא גע־גען דיך ווירד געשמידעט ווערדען, ווירד גדייהען, אונד יעדע צונגע דיא געגען דיך צו געריכט זיך ערהעבען ווירד, ווירדסט דוא ליגען שטראפען. דיזעס איזט דאז שיקזאל דער דיענער דעם הערן, אונד דער לאָהן דען זיא פאָן מיר ערהאלטען ווערדען. **נה** (א) אָ איהר דורשטיגען אללע קאָממעט צום וואס־סער ! איך ווער קיין געלד האט, קאָממעט פערזעהעט אייך מיט שפייזע ! קאָממעט פער־

רש״י

מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל : (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שגבריתי בך את הגוים ואני הוא שהתקנתי לו פורענות : ומוציא כלי למעשהו. לצורך גומר כל צרכו : (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך. יוצר. לשון חרבות צורים [יהושע ה׳] אף תשוב צור חרבו [תהלים פ״ט] : (א) הוי כל צמא.

באור

עליך, הוא יפול, ובעז׳ מפרש עליך יפול, כמו שפירשתי אני למעלה, ורמ״ז פירש הן לא ישכון שום אדם אצלך שיהיה מאותי, רחוק ממני ומעבודתי, כל מי שישכון אצלך עליך יפול ויהיה כאחד מאכסיך לעבוד את ה׳ : (טז) הנה אנכי בראתי חרש, הוא הקדמה למקרא שאחריו, אמר כי החרש לא יעשה כלי מלחמה בזולת רצון האל, כי הוא ברא אותו ונתן בו הכח והידיעה, וגם אחר שנעשו כלי המלחמה לא יועילו למשחית הרוצה לחבל, אם ה׳ לא צוה, כי גם המשחי׳ הוא תחת יד האל, כי הוא בראו. לכן כל כלי יוצר עליך לא יצלח : כלי למעשהו, למעשה הכלי למעשה המיוחד לו : (יז) יוצר, הַפֻּעַל קשה מאד, ולא אדע למה לא נקדו יֻוצַּר בנפעל : (יח) הוי כל צמא, מדבר עם ישראל שיעמדו בגלות בזמן הקבוץ אל הגאולה : הוי, לשון הקריאה, כדרכו בכל מקום, וזה אחד מן המקראות המוכיחים : כל צמא לכו למים, המשיל ההצלחה שאחר הגאולה, אשר לא תהיה תלדנו, כי אם מלדו יתברך ע״י אותות ומופתים, למים שאין דרך לקנות׳ בכסף, כי נמצאים ברוב המקומות : ואשר אין לו כסף, גם מי שאין לו כסף ילך למים, כי בלא כסף ימצאם. כן אתם שמעו אלי ואגאל אתכם, כן השכילו בעלי הטעמים לחבר ואשר אין לו כסף למעלה ולא למטה, ורמ״ז ובעז׳ חברו למטה, ואינגו נכון : לכי שברו ואכלו, אל תאמרו בלא כסף לא נמצא רק מים, לא לחם ולא יין, כן מה שאתה מבטיח אותנו יהיה דבר גרוע שאינו שוה כסף : לא כן, אך לכו אלי, ותמצאו גם כן שבר לאכול, לכו אלי ותמצאו בלא כסף ובלא מחיר גם יין וחלב, כלומר הטובה שאתן לכם חנם, אינגה טובה פחותה וגרועה, כמו המים, אלא היא כלחם וכיין וחלב, כלומר כמזון וכמשקה, הטוב והערב : שברו ואכלו, קחו מה לאכול, שרש שבר, אין ענינו קניה בכסף או במחיר, אלא תחלת הוראתו שבירת הרעב (כטעם ישברו פראים צמאם). והושאל על לקיחת המזון באיזה דרך שיהיה : ובלא מחיר, חליפין, כמו ומחיר כלב : (ב) למה תשקלו כסף בלא להם, למה תיגעו לחר מה שלא יועיל, בררפכם אחרי התאוות שאינן מציאות אושר קיים, ורעות רבות באות לרגליהן. ובעז׳ פירש כמשמעו למה תשקלו כסף בעבודת המלכים הרודים בכם. וכן רש״י. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם.

כֶּסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ (ב) לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ (ג) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ (ד) הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ (ה) הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

דגש אחר שורק

זיהעט אייך אָהנע געלד אונד אָהנע טויש מיט וויין אונד מילך. (ב) ווארום וואָללט איהר געלד בעצאהלען, אָהנע נאהרונג צו קויפען, אינד איירער מיהע פרוכט הערגעבען אָהנע אייך דאפיר צו זעטטיגען? גיבעט מיר געהאר, אינד איהר ווערדעט דאז גוטע גענישען, אונד איירע פערזאָן ווירד זיך אן פריירען ערגעטצען. (ג) נייגעט אייער אָהר אונד קאָממעט צו מיר; פערנעהמעט אונד איהר ווערדעט גליקליך לעבען. איך ווערדע מיט אייך איינען עוויגען בונד שליסען, אונד מיינע אונפערבריכליכען גונסטבעזייגונגען מיט דוד ערנייערן. (ד) זיהע, איך בערופע איהן צום מאהנער דער נאציאָנען, צום פיהרער אונד הערשער דער פאָלקער. (ה) זיהע דוא ווירסט פאָלקער רופען דיא דוא ניכט קאננטעסט, אונד נאציאָנען דיא דוא ניכט קאננטעסט, ווערדען צו דיר הערבייאאיילען, וועגען דעם הערין, דיינעס גאָטטעס, אינד דעם הייליגען ישראל'ס דער דיך פערהערליכען ווירד.

הפטרת שופטים

(ישעיה נ"א י"ב עד נ"ב י"ג)

(יב) אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי־אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן־אָדָם חָצִיר

(יב) איך בינ'ס, איך זעלבסט, דער אייך טראָסטען ווירד. ווער ביזט

רש"י

הוי זה לשון קריאה וזימון והיבון הוא ויש הרבה במקרא [זכריה ב'] הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר [בראשית מ"ב] קנו: יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: (ב) למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: (ג) חסדי דוד. שהגמול לדוד חסדיו: (ד) עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא. לשמוסך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך:

באור

אמנם נראה לי בדור כי כמו שהמים משל, כן הכסף משל: (ג) ואכרתה לכם ברית עולם. איטיב עמכם בלא הפסק, ואין הכוונה שיכרות עמנו ברית חדשה, אלא שכן יהיה בפועל כאלו יכרות עמנו ברית עולם: חסדי דוד הנאמנים, פירש שלא תהיה זאת ברית חדשה, אלא שיקיי' חסדיו הנאמנים אשר נשבע לדוד: (ד) הן עד וגו', מוסב לדוד, והכוונה על בן דוד, וכמו שנאמר ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים (הושע ג' ה'), ועבדי דוד נשיא בתוכם (יחזקאל ל"ד כ"ד), ועבדי דוד מלך עליהם (שם ל"ז כ"ד): עד, מוכיח, מזהיר ומעניש ומלשון העד העיד בנו האיש: לאומים. הראשון נראה לי משרש לאם, ועד סמוך למלת לאומים, והשני משרש אמם, נגיד ומצוה נתתיו לעמים ומלת ומצוה בלתי סמוכה, וראוי לסגול. וגם יתכן שיהיו שניהם משרש לאם או שניהם משרש אמם: (ה) הן גוי וגו', כשיהיה בן דוד נגיד ומצוה לאומים, אז אתה ישראל תוכל לקרוא לעשות רצונך כל גוי שתרצה, גם אותם שלא הכרת, תכירם לשעבד וכלם ירוצו לשרתך. והנה לא הוזכר דבר מן הגדולות האלה בנבואות על גאולת בבל:

יִנָּתֵן׃ (יג) וַתִּשְׁכַּח יְהוָה עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל־הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק׃ (יד) מִהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ׃ (טו) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת

דוא דאס דוא דיך פֿאָר איינעם שטערבליכען מענ־שען פֿירכטעסט? פֿאָר דעם מענשענזאָהן, דער דעם גראזע פֿערגלייכבאר איזט. (יג) אונאיינגעדענק דעם הערן, דיינעם שעפֿפֿערס, דער דען הימעל גע־וועלבט אונד דיא גרונד־פֿעסטען דער ערדע גע־זעטצט האט, פֿירכטעסט דוא בעשטענדיג, דען גאנצען טאג, דען צאָרן דעם בעדריקערס, דער אללעם צורשטאָרונג פֿאָרבערייטעט האט, אונד וואָ איזט דער צאָרען דעם אונטערדריקערס? (יד) שנעלל ווירד דער געביגטע ערלאָזט יין; ער ווירד ניכט דעם גראבע אנהיימפֿאללען, נאָך ווירד עס איהם אן נאהרונג פֿעהלען. (טו) וועהרענד איך, דער הערר דיין גאָטט בין, איך, דער אייך דאז מעער שפּאלטען קאן, זאָ ראס זיינע וועללען ברויזען; איך,

רש״י

(יב) מי את. בת צדיקים כמותך ותלאה זכיו׳ למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: (יג) ותשכח ה׳ עושך. ולא כשעת יגליו: המציק. מושלי אומות העולם המשעבדי׳ בכם: כאשר כונן. נזדמן: ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו: (יד) מהר צועה להפתח. אפי׳ נקבין קשין עליו צריך להפתח בהילוך המעי׳ כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבי׳ שאם יחסר לחמו אף הוא ימות. צועה לשון דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין [ירמיה מ״ח] ושקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו. ד״א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתנים חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש. צועה חוגר כמו [לקמן ס״ג] צועה ברוב כחו: ולא ימות המסור בידו לשחת. אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי: (טו) רוגע הים. ל׳

באור

(יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם, כאלו האל משיב לקריאת עורי עורי לבשי עוז, ואומר: אני שהייתי עמכם בגלות מצרים, אני עתיד לנחם אתכם, גם עתה: מי את ותיראי, מי את בעיניך, כלומר הלא אם קטנה את בעיניך, אומת ה׳ את: חציר ינתן, כתרגומו די כעשבא חשיב, כמשל לחציר, כמו ותתן לבך כלב אלהים (יחזקאל כ״ח ב׳), וכן שרש שים, אחי נתן, משמש הרבה בענין זה, כמו שמים חשך לאור ואור לחשך. וראז׳ תרגם ישוב להיות כחציר, וגעג׳ פירש יכרת ויאבד כחציר. וגעג׳ הביא ראיה מן ותנתן היא ומביאיה והיולדה (דניאל י״א ו׳), ושם אין הכוונה אלא ותנתן ביד אויב והנה הענין בדור שהדבור כנגד ישראל, ולפיכך מדבר בלשון רבים ובלשון יחיד, בלשון זכר ובלשון נקבה, כמו שדרך לה״ק לדבר על עם ואומה. ורא״ב״ע פירש שהנביא מדבר על נפשו, ואינו אלא שבוש: (יג) כאשר כונן להשחית, כן הוא לפי המסרה, אבל רש״י ורד״ק היו קוראים אשר, וכן נכון, וכן בכ״י על קלף שבידי, וכן בהרבה כ״י של קענניקאט ודאססי. הן אמת כי בתרגום כתוב כמא, אך קרוב הדבר שהיא תוספת אחרונים, להשוות התרגום אל המסרה: ואיה חמת המציק, הנה עתה הבבליים המציקים אתכם נופלים תחת יד פרס ומדי ואיה חמתם שהייתם יראים? (יד) מהר צועה להפתח, יפה פירש כ׳ ג׳ שרעדער שרש צעה בכל מקום שהוא על פי לשון ערבי, וענינו נטייה, כריעה, וכפיפה, וכאן הוא משל על ישראל בגלות שהם ככרועים וכפופים מכובד סבליהם. ואמר כי במהרה יפתחו מוסרותיהם, ולא ישארו בגלות שהם שם כנוטים למות ולרדת שחת, ולחמם חסר מעוני: (טו) רוגע הים, בוקע. כמו למעלה (פסוק ד׳) לאור עמים ארגיע, ענינו אבקיע ואוציא לאור (על דרך אז יבקע כשחר אורך), וכן עורי רגע וימאס (איוב ז׳ ה׳), בכחו רגע הים (שם כ״ו י״ב) ענינם בקיעה: ויהמו גליו. וגליו הומים לחזור למקומם ולא יוכלו, כענינם ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמיה ה׳ כ״ב) (רד״ק), והענין על קריעת ים סוף שהזכיר גם למעלה, הלא את היא המחרבת ים. ויונתן תרגם כמו גוער ורש״י לשון קמטי׳ (Froncé). וראז׳ וגעג׳ לשון תנועה והרגזה. ומלילת רוגע הים ויהמו גליו העתיק אותה

שְׁמוֹ: (טז) וָאָשִׂם דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה: (יז) הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְהוָה אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית: (יח) אֵין־מְנַהֵל לָהּ מִכָּל־בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל־בָּנִים גִּדֵּלָה: (יט) שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב

קמץ בז״ק

דעססען נאמען איזט: הערר צבאות. (טז) איך לעגטע מיינע ווארטע אין דיינען מונד, אונד אים שאטטען מיינעס ארמעס בעשיטצע איך דיך; אום דאן (דיינען) הימעל וויעדער הערצושטעללען, אונד (דיינע) ערדע אונערשיטטערליך צו מאכען, אונד ציון צו זאגען: מיין פאלק ביסט דוא. (יז) אויף! אויף! ערהעבע דיך ירושלם, דיא דוא אויס דער האנד דעס הערר; דען קעלך זיינעס צארנעס טראנקעסט, דא דוא דען קעלך פאם בעכער דעס טוימעלס געטרונקען אונד געשלירפט האסט. (יח) זיא האטטע קיינען פיהרער אונטער אללען קינדערן דיא זיא געבארען; קיינען דער זיא ביים ארמע שטיטצע, אונטער דען קינדערן דיא זיא ערצאגען. (יט) צוויא זינד דיא טריבזאלע דיא דיך בעטרעפען, וועך זאללטע עס פערזוכען דיר בייאלייד צו בעצייגען? (וואס זאגע איך?): נידערלאגע אונד

רש״י

עודי רגע [איוב ז׳] פרונל״א בלע״ז: (טז) לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא: (יז) קבעת. תירגם יונתן פיילי והוא שם כוס. ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומלית יורד עליו כמו שנאמר שמריה ימצו [תהלים ע״ה]: התרעלה. הוא משקה המטמטמת ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו [נחום ב׳] והשרות והרעלות [לעיל ג׳] שהוא לשון עיטוף ובמסכת שבת מזיות רעולות מין סרבל נאה להתעטף בו. תרעלה אינטומישמנ״ט בלע״ז: מצית. אגוסטי״ר בלע״ז: (יט) שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים:

באור

ירמיה (ל״א ל״ה), ולא בעל הנבואות האלה לקח אותה מירמיה, כי כאן היא על מקומה, כי קודם לכן בבר הוזכרה קריאת ים סוף, ולא כן הענין בירמיה: (טז) ואשים דברי בפיך, לקחתיך להודיעך תורתו ודברי הנבואות: ובצל ידי כסיתך, שמרתיך בגלות: לנטוע שמים, וליסוד ארץ, כדי כהשיבך אחר כך על אדמתך, ולהגילך בגדאשונה. וכבר פירש הרמב״ם במורה (חלק ב׳ פרק כ״ט) כי זה דרך משל, כי כשעניני האדם בלתי מצליחים יאמר עליו שחשך שמשו וירחו וכיוצא בזה, וכשהוא מצליח יאמר שנתחדש עולמו. וכן גם כן דעת רד״ק ורא״ז. ורא״ב״ע וגעז׳ פירשו המקרא הזה על הנביא, ופירשו לנטוע שמים לבשר תנחומות, וגעז׳ מפרש עוד כי הנביאים יהיו בראש העם, וזה טעם לנטוע שמים וליסוד ארץ, וכל זה רחוק מהמשך הכתובי׳: (יז) קבעת. רש״י ורד״ק ורא״ז פירשו שמרים הנקבעים בתחתית הכלי, ודעת גוססעטיוס שהוא כנוי ליין המתנשא על הכוס כתין קובע. והנכון כיונתן וגעז׳ שהוא כמו גביע בחלוף גימ״ל בקו״ף, על דרך מגבעת וקובע. וטעם קבעת כוס, כי לא היו שותים בכוס, אלא מחזירים אותה על כל המסובין, והיו ממלאים ממנה גביעם, נטעם גם עליך תעבור כוס, תסוב עליך כוס ימין ה׳ (חבקוק ב׳): התרעלה, המביאה רעדה בשותה (רד״ק ורא״ז וגעז׳), וכן רעל בלשון סורי רעדה וירא, ומזה הברושים הרעלו (נחום ב׳ ד׳): (יח) אין מנהל לה, כמין מאמר מוסגר, כאלו הנביא הופך פניו לצד אחרים, ומספר להם מה שאירע לה, והכל משל על גלות ישראל מאדמתם, כי המשיל ירושלים לאשה שאבדו ממנה בניה: (יט) שתים הנה קוראותיך, ואח״כ מזכיר ארבע, רד״ק ואחריו גראטיוס פירשו כי השוד והשבר הם הם הרעב והחרב, ורש״י ורא״ז וגעז׳ פירשו צרות כפולות שתים שתים. השוד והשבר על המדינה, והרעב והחרב על בני אדם. ולי נראה כי פתח בשתים, ואחר כך עשה עצמו כחוזר בו ואומר: מה אמרתי שתים, הלא צרותיך רבו למעלה: מי ינוד לך, מי ימלאהו לבו לבא לנוד לך ולנחמך,

וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ׃ (כ) בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שָׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְלֵאִים חֲמַת־יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ׃ (כא) לָכֵן שִׁמְעִי־נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן׃ (כב) כֹּה־אָמַר אֲדֹנַיִךְ יְהוָה וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת־כּוֹס הַתַּרְעֵלָה אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא־תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד׃ (כג) וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר־אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים׃ נב (א) עוּרִי

פֿערדערבען, הונגער אונד שווערט, ווען קאֶננטע איך דיר אנפֿיהרען, אום דיך צו טראֶסטען? (כ) דיינע קינדער שמאכטעטען, לעגטען זיך אין דען אֶפֿפֿענטליכען שטראסען נידער, וויא דער אויעראָכס אין איינעם נעטצע; פֿאָלל פֿאָן דעם הערנן צאָרן, פֿאָם שעלטען דיינעם גאָטטעס. (כא) וואָהלאן! זאָ פֿערנים דיעס אָ בעדרענגטע! דוא אָ טרונקענע, אבער ניכט פֿאָם וויינע! (כב) זאָ שפריכט דיין גאָטט, דער הערר, אונד דיין גאָטט, זיינעם פֿאָלקעס פֿערטהיידיגער: זיהע! איך נעהמע אויס דיינער האנד דען קעלך דעם טוימעלס; דען קעלך פֿאָם בעכער מיינעס צאָרנעס ווירסט דוא ניכט מעהר טרינקען. (כג) איך יועדע איהן אין דיא האנד דיינער בעדריקקער געבען, דיא צו דיינער פֿערזאָן שפרעכען: ביקקע דיך, אונד וויר שרייטען איבער דיך הין! אונד דוא מאכטעסט דיינען ריקען דעם באָדען גלייך, צור שטראסע פֿיר דיא פֿאָראיבערגעהענדען. נב (א) אויף! אויף! בעקליידע דיך מיט דיינעם מוטהע, אָ ציון! לעגע אן

רש"י

מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דוגמתך: (כ) עולפו. לשון עייפות כמו [עמוס ח'] תתעלפנה הבתולות בלמא פשמי"ר בלע"ז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר [דברים י"ד]: (כא) ושכורת ולא מיין. ושכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו. אשר ידין דין עמו: (כג) מוגיך. מניעיך ומטלטליך

באור

כי מי יקוה להמציא לך נחמה: מי אנחמך. רש"י ורא"ב"ע ורד"ק פירשו מי אוכל להזכיר לך שסבלו כמותך, כדי לנחמך בו. ורא"ז וגעז' פירשו איך אנחמך. כמו מי יקום יעקב (עמוס ז' ב'), ונראה לי לפרש מי אקח לנחמך, כמו מאין אבקש מנחמים לך (נחום ג' ז'), וזה מסכים יותר עם מי ינוד לך: (כ) בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות. כדרך השכורים שאינם יכולי' לעמוד על רגליהם השוכבים על אם הדרך, ואחר כך פירש שאינם מלאים יין אלא חמת ה'. וכמו שאמר למעלה את כוס חמתו, ועוד חוזר ומפרש ושכורת ולא מיין. ורא"ב"ע ורא"ז וגעזעניוס לא הבינו כי זה משל, ופירשוהו על הרעב. וגעז' דמהו למה שאמור בקינות העטופים ברעב בראש כל חוצות. אמנם שם לא נאמר שכבו: כתוא מכמר, כתוא שנלכד ברשת. והתוא לדעת באכארט מין ממיני הגא"זילה, ואולי דרך התוא כשנלכד שהוא מתיגע לצאת מן הרשת, וכאשר תש לריק כחו ייעף וישכב כשכור: (כב) יריב עמו, שהוא רב את ריב עמו: הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה. למעלה אמר שתית מצית, אך אין הכוונה שהריקה את הכוס, אלא הריקה את הקבעת, ועתה אומר אקח מידך את הכוס ולא תמצאי עוד גביעך. וזהו שאמר את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד, והקבעת הוא כמין גביע כמו שפירשתי: (כג) ביד מוגיך. נראה שהכוון מוניך כמו למעלה (מ"ט כ"ו). וכן נראה מתרגום יונתן ומתרגום יוני המיוחס לשבעים זקנים, והנה לשון הוגה והונה נבדלים בזה. כי המונה עושה להנאת עצמו (ולא תונו איש את עמיתו), והמוגה אפשר שיעשהו במשפט (כי ה' הוגה על רב פשעיה). וכאן הוא אומר אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, הרי שהיו מציקים לישראל להנאת עצמם, ונכון יותר לקרוא להם מונים. וכן דעת לאוטה. וכן מצאתי אח"כ בדפוס ברי"שא: שחי ונעברה, מליצה היא לומר שהשפילוך לפניהם עד עפר, באופן ששמת להם גוך כארץ וכחוץ שהוא מוכן לעוברים, ומליצה קרובה לזו על גבי חרשו חורשים: (א) עורי עורי לבשי עוזך ציון, גם זה על גאולת בבל, כדעת ר' משה הכהן, והביא ראיה ממה שאמר למטה סורו סורו צאו משם, צאו מתוכה, שמזכיר

עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי ׀ בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלִַם עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃ (ב) הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְּׁבִי יְרוּשָׁלִָם הִתְפַּתְּחִי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת־צִיּוֹן׃ (ג) כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֵלוּ׃ (ד) כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃ (ה) וְעַתָּה מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי חִנָּם מֹשְׁלָיו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה

התפתחו כתיב משלו כתיב

דיינע רוהמפָאללען געוואנדער אָ ירושלם! הייליגע שטאדט! דען ניכט מעהר ווירד איין אונבעשניטטענער אונד אונגעוויהעטער דיך בעטרעטען. (ב) שיטטל'ע אב דען שטויב, איך! זעטצע דיך, ירושלם! געלאָזט זינד דיא באנדע דיא דוא אם האלזע האטטעסט, אָ געפאנגענע, טאכטער ציונ'ס! (ג) דען זאָ שפריכט דער הערר: אונענטגעלדליך זייד איהר פערקויפט, אונד אָהנע געלד ווערדעט איהר ערלאזעט ווערדען. (ד) דען זא שפריכט גאָטט דער הערר: נאך מצרים צאָג מיין פאָלק זעלבסט צוערשט דאזעלבסט צו וויילען; אבער אשור בעדריקטע עס אָהנע אורזאכע. (ה) וואס מאכע איך נון היר? שפריכט דער הערר, דא מיין פאָלק אומזאָנסט וועגגעפיהרט

רש"י

כמו והנה ההמון נמוג [שמואל י"ד] קרושלי"ר בלע"ז; שחי ונעבורה. על גביך: (ב) התנערי. איסקוד"א בלע"ז כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגזרת לארץ תשב [לעיל ג']: שבי. על הכסא: התפתחי. הוי נתרת: מוסרי. קריגל"ש בלע"ז: שביה. כמו שבוי': (ג) חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: (ד) מצרים ירד עמי וגו'. אם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס ובחנם עשקו: (ה) מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו. מתפארים לאמר ידינו רמה: מנואץ. מתנאץ. והרי דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו [במדבר

באור

יציאה ממקום אחד מיוחד, לא מארבע כנפות הארץ, כמו שיהיה בגאולה העתידה. וכן נראה דעת יונתן תרגם למטה נושאי כלי ה' על כלי בית המקדש שהביאום עמם מבבל: עזך, גבוז' פירש בגדי תפארת כמו שאגור אחריו והביא ראיה ממה שכתוב עוז ותפארת במקדשו, ותלמידי מו"הרר אברהם חי דיגיו אומר עוז הכהן, הפך המורך, וכן עקר: (ב) התנערי מעפר, מצייר את ירושלים כאבלה היושבת על הארץ, ואמר לה שתקום ותשב, ותנער בגדיה, מן העפר הדבק בהם בשבתה לארץ: קומי שבי. על כסא, ואמר שביה בת ציון דרך צחות לשון דומה למלת שבי שהזכיר, אע"פי שהענין מתחלף מזו לזו, וכמו למעלה על שדים סופדים על שדי חמד, ואחרים כאלה: התפתחי מוסרי, התפעל ואחריו פעול. על דרך ויתנצלו בני ישראל את עדים, ואין צורך לפרש התפתחי ממוסרי. ויונתן תרגם לפי הכתיב, והוא לשון עבר, קומי שבי כי כבר התפתחו והוא נכון: (ג) חנם נמכרתם, הבבליים הרודים בכם לא היה להם שום דין עליכם, כי לא קנו אתכם בכסף, ולפיכך בלא כסף תגאלו, לא אצטרך לפדותכם בשום דבר: (ד) מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם, כשירדו למצרים ירדו מאליהם, ואעפ"כ כשהחזיקו בהם לעבדים הוצאתים משם, אבל אשור עשק אותם בלא שום דין וטענה, וא"כ איך יתכן שאעזבם תחת ידו? והזכיר אשור כי הוא התחיל להגלות את ישראל מעל אדמתם, והכוונ' לכלול בו גם בבל, (רד"ק ואחריו גלאטיוס ואחרים): (ה) ועתה מה לי פה, מה אני עושה כאן, ולמה אני מחריש, אחר שלוקח עמי חנם, כמו שאמר באפס עשקו: משליו יהילילו, מלשון על כן יאמרו המושלים באו חשבון (ראב"ע), והטעם המשוררים שהיו בעמי לא יוכלו לשיר את שיר ה', ויהי לאבל כנורם ועוגבם לקול בוכים, וזה ציור קטן הכמות ורב האיכות, כי זה מורה מצב האומה שהוא בתכלית המצוקה כשהמשוררים מיללים, וכן אמר עמוס (ח' ג')

וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ (ו) לָכֵן יֵדַע עַמִּי
שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר
הִנֵּנִי׃ (ז) מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר
מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה
אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ (ח) קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ
קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה
צִיּוֹן׃ (ט) פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם כִּי־
נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ (י) חָשַׂף יְהוָה
אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־

וואורדע, וועהרענד זיינע
ציינגער זייפצעי, שפריכט
דער הערר, אינר בעשטענ=
דיג. דענ ג זנצען טאג ווירד
מיין נאמע געלינכטערט.
(ו) וואהלאן! מיין פאלק
ווירד ערקעננען ווער איך
בין; יא עס ווירד ערקעננען
דאס איך עס בין, דער פער=
שפראכען האט, אונד צור
אויספיהרונג בערייט בין.
(ז) אָ וויא שאן איזט עס
אויף דען בערגען דען באָ=
טהען אנקאָממען צו זעהען
דער דען פרידען פערקינ=
דעט! דער דיא גליקזעליקייט אנקינדיגעט, דאז הייל פערקינדעט; דער ציון צורופט: דיין
גאָטט איזט קאניג! (ח) מאן הארט דיינע וועכטער דיא שטיממע ערהעבען, פער=
איינט פראהלאָקענד אויסרופען; וועהרענד זיא זיכטבאר דעם הערן ריקקעהר נאך ציון אנזעהען.
(ט) שטיממעט פרייערופע אן, אָ רואינען ירושלם'ס! יען דער הערר טראסטעט זיין פאלק,
ערלאזעט ירושלם. (י) דער הערר ענטבלאסט זיינע היילינען ארם אנגעזיכטס אללער נאציאנען,

רש"י

ח'): (ו) ידע עמי. כשתבאנה יכירו כי שמי אמת שליט ומושל כמשמעו לכן ביום בואתם יבינו
כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: (ח) צופיך. צופי' שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר
ולראות מי בא לעיר: (י) חשף. גלה: (יא) צאו מתוכה. מתוך הגלות כי כל נחמות האלו

באור

והילילו שירות היכל ביום ההוא, ויונתן ורש"י ורא"ז' ובעז' (בדפוס שני וגם באוצר שלו) פירשו
על הגוים המושלים בהם שהם מתפארים עליהם בגאוה, לשון הוללות, או התהללות. ורד"ק
פירש גדמו יללה לישראל. ורא"ב"ע בפירוש ראשון וכן בעז' בפירושו פירשו על מושלי ישראל,
כלומר חשובי ישראל: ותמיד כל היום שמי מנואץ, בפי הבבליים, ואיך אחריש עוד? וזה כנגד
מושליו יהילילו. כי המשבחים אותי מיללים, ומנאצי ירימו קול: מנאץ, היה ראוי להנקד מְנוּאָץ
כמו מְבוֹרָךְ, אלא שהיה במשמע ראוי לגאלה, כמו מבורך, ראוי לברכה, והתחכמו בעלי הנקוד
לְשַׁנוֹת מראהו: (ו) שמי, ידע מי אני ומה כחי, כדרך ישעיה להזכיר קריאת שם, והכוונה על
היות הדבר באחר כך וכך: (ו) לכן, השני להזיק: ביום ההוא, אז ידע כי אני כדברתי הנני
לקיים הבטחתי: (ז) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. הזכיר הרגלים והכוונה הביאה הנעשית
ברגלים, מה נאוה ביאת המבשר, מה ירבה התענוג בראות המבשר. וענין המבשר כלו משל,
כי המשיל ירושלים לאשה, והוא מדמה כאלו יבא לה מבשר ויגיד לה שישובו אליה בניה, וכל זה
לתפארת העיר בלבד. ובעז' פירש מבשר ולופי' על הנביאים: מלך אלהיך, ישב על כסאו,
כלומר הראה גבורתו: (ח) קול צופיך, אני שומע צופיך שנשאו קול. והנה תחלה הזכיר ביאת
המבשר המשמיע מלך אלהיך, ואחר כך מזכיר הצופים היוצאים מן העיר לראות אימתי יבא
המלך (הוא האל): כי עין בעין יראו בישוב ה' ציון, כלומר שיבת ה' והשגחתו על ציון תתגל'
להם בפרסום ובלא שום ספק: עין בעין, כמו אשר עין בעין נראה אתה ה' וענגך עומד עליה'
(במדבר י"ד י"ד), ועקר המליצה הונח להורות על בן אדם הרואה חברו העומד לנגד עיניו,
ועיניו את עיניו תראינה (ירמיה ל"ד ג'). והנה עין בעין הוראתו הראשונה היא עין כנגד
עין (וקרובה לזה מליצת פנים בפנים), ואח"כ הושאלה לכל ראיה ברורה למעלה מכל ספק.
ואמנם שתהיה הוראת הבי"ת כמו כנגד. הנה כן מלאנו מליצת בעיני פלוני ובאזני פלוני, שעניינה
לנכח עיניו, לנכח אזניו, וטעם המליצה, כי הראות נכנסת בעיניו, והקול נכנס באזניו, אף
כאן עין בעין, העין נכנסת בעין, הרואה מכניס ראותו בתוך עיני הנראה: (י) חשף ה' את

אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ (יא) סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ (יב) כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

אונד דיא ענטפֿערנטעסטען געגענדען זעהען דאז הייל דאז אונזער גאָטט געשטיפֿטעט. (יא) ציהעט אייך צוריק! ציהעט אייך צוריק! ציהעט אויס פֿאָן דאָרט! בעריהרעט קיינען אונגעווייהטען, ציהעט אויס איהרער (בבל'ס) מיטטע; רייניגעט אייך, איהר דיא איהר דעם העררן וואַפֿפֿענטרעגער זייד! (יב) ניכט אין איילע ווערדעט איהר היִנאויסציהען, ניכט אלס פֿליכטיגע ווערדעט איהר דאפֿאָן געהען: דען פֿאָר אייך ווירד דער העיר איינהערגעהען, אונד אייער גאָטט ווירד דען צוג בעשליסען.

הפטרת כי תצא

(ישעיה נ"ד א' עד י"ד)

(א) רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי

קמץ בז"ק

(א) פֿראָהלאָקקע, אָ אונפֿרוכטבארע, דיא דוא ניכט געבארסט! שטיממע לידער אן אונד פֿראָהלאָקקע, דיא דוא כיוטטערוועהען ניכט פֿיהלטעסט: דען צאהלרייכער, שפריכט דער העיר, ווערדען זיין דיא קינדער דער פֿערלאססענען, אלס דיא, דער

רש"י

האחרונות אינן אלא על גלות האחרון: טמא אל תגעו. שקן יהיו לכם תליגע בהם: הברו. הטהרו: נשאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו (של הקב"ה) במדבר (מכאן לתחיית המתים): (יב) כי לא בחפזון תצאו. מה טעם. כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי שהלוהו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון: ובמנוסה לא תלכון. לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות [במדבר י' י"ג] ההולך אחר המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון [יהושע ו' ט']: כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו:

(א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדת על ידי

באור

זרוע קדשו, וכאדם העומד לעשות מלאכה: (יא) סורו סורו, מפרש הענין שהזכיר תחלה דרך משל: משם, מבבל וכן מתוכה: הברו, הטהרו: נושאי כלי ה', כי ה' כגבור יצא להלחם לכם בבבל, כמו שאמר חשף ה' את זרוע קדשו, ואתם תחליצון ותהיו כנושאי כליו. כמו שהיה דרך השרים והגבורים בימי קדם, שהיה להם משרת הנושא כלי זינם (תלמידי מו"הר אברהם חי מיינסטער)· והנה טמא אל תגעו והברו אינם אלא דרך משל לומר: התקדשו, כי מעתה אתם עבדי ה'. ויונתן וגעז' פירשו כלי ה' כלי בית המקדש: (יב) כי לא בחפזון וגו', סוף המקרא כנגד ראשו, חלק כנגד חלק, לא תצאו בחפזון כי הולך לפניכם ה', ותלכו אחריו בנחת ובסדר, ובמנוסה לא תלכון, כי אין רודף אחריכם, כי מאספכם אלהי ישראל. הנצא ההולך אחרי המחנ' נקרא מאסף (רש"י וגעז'):

(א) רני עקרה לא ילדה, מדבר על ירושלים וממשיל אותה לאשה, והאל בעלה וישראל בניה, ומדבר על הגאולה העתידה: עקרה לא ילדה, לא עקרה ממש, כי כבר ילדה בנים מימי קדם, אבל בימי הגלות הרי היא כעקרה, וכאלו מעולם לא ילדה. ולא חלה, כי היא שוממה ובלי בנים: מבני בעולה, מבני אחד עריה היושבות הנמשלות לאשה היושבת בשלום עם אישה ובניה. ולדעת געז' הכוונה רבים יהיו בני ישראל בשובם מן הגלות, ממה שהיו בהיותם על אדמתם. והנה הרבוי הגדול הזה יתכן בגאולה העתידה, כי באורך הגלות התרבו ישראל. ולא יתכן בגאולת בבל, אפילו אם היו חוזרים כלם, כי לא ארכה להם הגלות עד שיוכלו לפרות

בְּעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ (ב) הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ (ג) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ (ד) אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ (ה) כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ (ו) כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה

קמץ בז"ק

פערמעהלטען. (ב) ערוויי־טערע דיינעס צעלטעס רוים, אונד לאססע זיא אויסשפאננען דיא טעפּפּי־כע דיינער וואָהנונגען אָה־נע שפּארזאמקייט, פער־לענגערע דיינע זיילע אונד בעפעסטיגע דיינע פלאָ־קע. (ג) דען צור רעכ־טען אונד צור לינקען ווירסט דוא דיך אויס ברייטען, אונד דיינע נאַכ־קאָממען ווערדען מעה־רער נאַציאָנען לענדער בע־זיטצען אונד שטערטע בעפאָלקערן. (ד) פירכ־טעניכטס, דען דוא ווירסט דיך ניכט צו שעמען האבען; זייא ניכט באנגע, דען דוא ווירסט ניכט צו ערבלאססען ברויכען. דוא ווירסט פילמעהר געלעגענהייט האבען דיא שמאך צו פערגעססען דיא דיך אין דיינער יוגענד בעדעקטע; ניכט מעהר ווירסט דוא אן דיא שאנדע דיינעס וויטוועשטאנדעס צו דענקען האבען. (ה) דען דיין שאָפּפער ווירד זיך וויעדער אלס דיין געמאהל צייגען, גאָטט, דער הערר צבאות, איזט זיין נאמע, אונד דיין ערלאָזער ווירד דער הייליגע ישראל׳ס זיין, דער גאָטט דער גאנצען ערדע ווירד גענאננט ווערדען. (ו) דען וויא יעמאנד איין פערלאססענעס וועיב, דאז זיך דאריבער קרענקט ווידער צו־

רש"י

חיל וחבלים יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למרחוק: מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקשורים ביתדות שקורין קביל"ש בלע"ז ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס. כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ה) בשצף

באור

ולדות כנגד מה שאבדו מהם במלחמות נבוכדנאצר, ועוד רבים הלכו למצרים עם ירמיה. ורחוק שיכלול במספר בני שוממה גם הגרים שהיו נספחים עליהם: (ב) הרחיבי מקום אהלך, המשיל ירושלים לאשה היושבת באהל ואומר לה כי צריך שתרחיב אהלה לרוב בניה אשר יבאו לה: יטו, צווי לאחרים שיטו אותן: משכנותיך, רבים במקום יחיד, להפלגת המליצה, כמו עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב, והוא לקבורות יובל (איוב כ"א ל"ב) (נעז׳), וזה מלוי הרבה בשירי ר׳ יהודה הלוי וחבריו: (ג) כי. הוא פירוש המשל הקודם. וטעמו כי לא תספיק ארץ ישראל לרוב השבים מן הגלות: גוים יירש, יירש ארצות שהיו בימי קדם יושבים בהם גוים נכרים, והן סביבות ארץ ישראל, שהיו בהן אדום עמון ומואב וארם ושאר גוים: יושיבו, מלאכו שרש ישב בבנין הקל על הערים והארצות, והכוונה שהן נושבות, שהן מקום ישוב. כמו ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה י"ז ו׳), ואשקלון לא תשב (זכריה ט׳ ה׳), וכאן אמר בהפעיל זרעך יעשו הערים הנשמות נושבות: (ד) כי בשת עולמיך, הצרות שעברו עליך בימי קדם קודם הגלות: וחרפת אלמנותיך, בגלות: (ה) כי בעליך עושיך, לא תהיי עוד כאלמנה, אלא האל העושה אותך, אשר ה׳ צבאות שמו, הוא ישוב לקחת אותך לאשה, וגואלך הוא קדוש ישראל, אשר מהיום והלאה יקרא אלהי כל הארץ: בועליך, ענין קנין ואחוזה, (עיין למטה ס"ב ה׳): בועליך עושיך, לשון רבים המורה על האחדות הגמורה, כמו ישמח ישראל בעושיו, אם בעליו עמו, אדוני יוסף. (עיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד קס"ג): אלהי כל הארץ יקרא. גואלך הוא האל העתיד להיות למלך על כל הארץ. (עיין למעלה ב׳ ב׳): (ו) כי כאשה עזובה, ה׳ קורא לך והוא שב ומקרב אותך אליו, כמו שיעשה אדם עם אשתו אחר שעזב אותה, והוא רואה שהיא עצובה על זה, ולא תדבק באיש אחר: קראך, כמו כי אחד קראתיו: ואשת נעורים כי תמאס, בתמיה, האפשר שימאס אדם לעולם את אשת נעוריו? וכן נראה דעת רד"ק. אמנם

וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (ז) בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ (ח) בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ (ט) כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ (י) כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃

ריקרופט, זאָ רופעט דיר דער הערר צו; קאָן דאז יוגענדווייב גענצליך פערשמאסן ווערדען? שפריכט דיין גאָטט. (ז) אין איינעם קורצען אויגענבליקע פערליס איך דיך, אונד מיט גראָסעם וואָהלוואָללען ווערדע איך דיך ווידער אויפנעהמען. (ח) אין דער העפטיגקייט דעס צאָרנעס ווענדעטע איך מיין אנטליץ איינען אויגענבליק פאָן דיר וועג, אונד עוויג ווירד מיינע ליבע צו דיר וועהרען, שפריכט דיין ערלאָזער, דער הערר. (ט) יא דיעס איזט פיר מיך נח'ס וואססער, וויא איך געשוואָרען דאס נח'ס וואססער ניא ווידער דיא ערדע איבערפלוטהען ווערדע, עבען זאָ שוואָרע איך, ניא ווידער געגען דיך צו צירנען, נאָך דיר צו שעלטען. (י) יא, עהער קאָננטען דיא בערגע וויכען, אונד דיא היגעל וואנקען, אלס מיינע גינסט פאָן דיר זיך וועגדרען, אונד מיין היילפאָללעם פערשפרעכען וואנקען, שפריכט דיין גענער, דער הערר.

רש"י

קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש פתר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש:

באור

אחד המפרשים פירשו כי תמאס. אחר שתמאס, ולא הבינו כי לשון מאס הוא לחלוטין, ולא דרך עראי, וכטעם לא מאסתים ולא געלתים, המאוס מאסת את יהודה (ירמיה י"ד י"ט): עזובה ועצובת רוח. לשון הנופל על הלשון (גבעז) כי תמאס, לשון תימה, כמו כי הצילו את שמרון מידי (מלכים ב' י"ח ל"ד), וכן פירשתי כי איש הרגתי לפצעי: (ז) ברגע קטון עזבתיך, אין הכוונה על זמן התמשך הגלות שיהיה מעט כי אז היה לו לומר רגע, לא ברגע וכמו שהרגיש ראב"ע ואמר שהבי"ת מיותרת. אך הכוונה כאדם המתחרט על רגזו וחמתו שהביאתו לעשות דבר שאיננו ראוי לו, והוא אומר ברגע קטון שכעסתי עשיתי זאת. וכן מפרש והולך בשצף קצף: (ח) בשצף, כמו בשטף. כמו אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ"ז ד') (רא"ז וגבעז), וכתב כך לזווגו עם קצף שאחריו (גבעז). ומצאנו הטי"ת והצד"י מתחלפות חטב חצב, וצהרים בארמי טיהרא, ואחרים כן. הסתרתי פני רגע ממך, תלמידי מו"הר אברהם חי דיניו מפרש רגע פתאום, כמו ותבאנה לך שתים אלה רגע. ומו"הר אברהם לפאש אומר כי בי"ת ברגע ובשצף מושכת אחרת עמה, וכאלו כתוב הסתרתי פני ברגע: (ט) כי מי נח זאת לי, הענין הזה הוא אצלי כענין המבול שנשבעתי עליו שלא יעבור עוד על הארץ. ויונתן וסומכוס ותיאודוציאון והמתרגם הסורי והיירונימוס ורבנו סעדיה תרגמו כימי מלה אחת, ורד"ק אמר שהספרים מתחלפים בזה, ואע"פי כן נוסח שלנו עקר, כי אחר כן פירש מה שפתח בתחלה, ואמר מעבור מי נח, וכן מתורגם בתרגום שבעים זקנים, וכן תרגמו רא"ז וגבעז: (י) כי ההרים ימושו, דרך מליצה, כלומר יותר יתכן שיהיה זה משיהיה זה: מרחמך, וכן רחמתיך, ורחמים שלמעלה נראה לי לשון אהבה, כמו בארמית, וכמו ארחמך ה' חזקי:

הפטרת כי תבא

(ישעיה ס׳ א׳ עד כ״ב)

(א) קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ (ב) כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃ (ג) וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ׃ (ד) שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃ (ה) אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ

תרגום אשכנזי

(א) ערהעבע דיך ליכט־פאלל, דען דיין ליכט בריכט הערפאר, אונד דעם העררן מאיעסטעט ווירד איבער דיך ערגלענצען, (ב) דען וועהרענד פינ־סטערניס דיא ערדע בע־דעקען ווירד, אונד טיפעס דונקעל דיא נאציאנען, ווירד דער הערר זיך איבער דיך גלענצענד צייגען, אונד זיינע מאיעסטעט ווירד איבער דיר ערשיינען. (ג) דיא נאציאנען ווער־דען אין דיינעם ליכטע וואנדעלן אונד קאניגע אין דיינער שטראהלען גלאנץ. (ד) ערהעבע רינגסאום דיא אויגען אונד זיהע! אללע פערזאממעלן זיך אונד קאממען צו דיר, דיי־נע קינדער קאממען פאן דער פערנע, אונד דיינע טאכטער ווערדען אם ביזען געטראגען. (ה) אלסדאן ווירסט דוא פירכטען, אונד דיך באלד אים ליכטע זעהען, דיין הערץ ווירד

רש״י

(ד) על צד תאמנה. על גיססי כסלי׳ של מלכים תסייכה אמונות: (ה) אז תראי ונהרת, בכן תחזון ותנהרין: ופחד ורחב לבבך. ויתמה וירחב לבך: כי יהפך עליך המון ים. אדי

באור

(א) קומי אורי, לירושלים מדבר, והענין לימות הגאולה, והאורה משל על השמחה ועל ההצלחה והאסר על ההפך (רד״ק): כי בא אורך. הגיע זמן ישועתך (רד״ק). ורלב״ע פירש ענין שקיעה, כמו כי בא השמש, ונסתייע ממה שכתוב למטה לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם. ואם היתה כוונת הנביא כדעת רלב״ע היה לו לומר כי בא אור שמשך. או כי בא שמשך, אבל אורך משמעו כל אור שיש לך, והאדם אין לו אור מצד עצמו, וכשהאל יתן אור לעמו האור ההוא יקרא אורם, כמו שאמר מיד והלכו גוים לאורך, ובא זה ולימד על זה שהכוונה על אור ה׳ אשר יאיר לעמו: (ב) כי הנה החשך יכסה ארץ, לא שרן יהיה אחר הגאולה, כי הגאולה תאיר לכל העולם, וכמו שהוא אומר והלכו גוים לאורך, אלא בזמן שהחשך יכסה ארץ. אז עליך יזרח ה׳: (ג) והלכו גוים לאורך, ילכו באורך, והוא משל לקוח מזריחת השמש, שהוא זורח בקצה המזרח ומשם אורו מתפשט על כל הארץ, כן ההצלחה וברכת ה׳ תחול בישראל, ומשם תתפשט לכל העולם (רא״ז). ומלילת והלכו לאורך אין כוונתה יבאו אליך, אלא יהיו נהנים מאורך, ויהיה אורך נר לרגליהם, וכן בלשון חכמים לא הלכו אלא לאורו (שבת כ״ב ב׳). והנה תחלה אמר דרך כלל שהצלחת ישראל תתפשט לכל האומות, ואחר כך הזכיר דרך פרט שהגוים יבאו אצל ישראל להביא להם בניהם ובנותיהם השבויים ביניהם בגלות, ולהביא להם תשורות זהב וכסף, ולשרתם ולכבדם בכל מיני כבוד. והכוונה כי כשיראו האומות כי ברכת ה׳ על ישראל יתעוררו לכבדם ולהיטיב להם תחת כל הרעה אשר הרינו להם בדורות שעברו, ואז יביאו את ישראל לארץ ירושתם, וגם ילמדו ליראה את ה׳, ותדבק ברכת ה׳ בכל גויי הארץ. ורלב״ע כתב כי מנהג מי שהוא בחשך לראות היושבים באור, ומה ענין לְדַבֵּר זה כאן? וחלילה שתהיה כוונת הנביא לומר שהגוים ישארו בחשך, ורק יראו כי לישראל יש אור במושבותם. אבל כוונתו לומר שמישראל תצא אורה והנאה לכל העולם: (ד) כלם נקבצו באו לך, יונתן ורד״ק ורא״ז פירשו על בניך, ובנותיך, והנכון כדעת גבע׳ על הגוים המוזכרים בפסוק הקודם שיביאו בניך ובנותיך. כי באמרו על צד תאמנה. הורה שלא תבאנה מאליהן, אלא אחרים יביאו אותנה: תאמנה, כאשר ישא האומן את היונק: (ה) אז תראי, ענין יראה (רא״ע וגבע׳): ונהרת, תָאִירִי, יָאִיר לך, כמו הביטו אליו ונהרו; תחלה תיראי ואחר מעט תשמחי, וכפל הדבר ואמר ופחד ורחב לבבך, כי בראות ירושלים כל הגוים נקבצו באו לה, תפחד מאד להרע לה הם באים, אך

כי־יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך: (ו) שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלות יהוה יבשרו: (ז) כל־צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על־רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר: (ח) מי־אלה כעב תעופינה וכיונים אל־ארבתיהם: (ט) כי־לי ׀ איים יקוו ואניות תרשיש

ענגסטליך זיין, אבער באלד זיך ערהעבען, וועהרענד פֿאָן יענזייטס דעס מעע־רעס זיך דיר איינע מענ־שענמענגע צוווענדען ווירד, פֿילע נאציאָנען צו דיר קאָממען ווערדען. (ו) איין העער פֿאָן קא־מעעלען ווירד דיך בעדע־קען, דיא יונגען קאמעעלע פֿאָן מדין אונד עיפה, אללע ווערדען פֿאָן שבא קאָממען, גאָלד אונד ווייהרויך ברינגען אונד דעם העררן לאָב פֿערקינדען. (ז) אללע שאַפֿע פֿאָן קדר ווערדען זיך בייא דיר פֿערזאממעלן, דיא ווידדער פֿאָן נביות ווערדען דיר צו דינ־סטען שטעהן, זיא ווערדען אויף מיינעם אלטארע דארגעבראכט ווערדען אום מיינע גונסט צו ערפֿלעהען, אונד איך ווערדע מיינען רוהמפֿאָללען טעמפעל דאמיט שמיקען. (ח) ווער זינד דיזע דיא וויא איינע וואָלקע פֿליגען, אונד וויא (פֿליגענדע) טויבען צו איה־רען אייגענען פֿענסטערכען. (ט) יא צו מיר ווערדען זיך דיא בעוואָהנער דער ענטפֿערנ־

רש"י

יתהפך ליך עותר מערבא: חיל גוים. נכסי עממיא: (ו) שפעת. רוב: בכרי מדין. הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה [ירמיה ב'] :עיפה. גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כ"ה) : (ז) אילי נביות. דכרי נביות: (ט) בראשונה. כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר [מלכים א' י'] כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו'. תרשיש שם הים: לשם ה' אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו: כי פארך.

באור

מיד ירחב לבה כי תראה שהם מביאים לה בניה. וגם כספם וזהבם יביאו לה במתנה, ולפיכך באר אחר כך במלילת כי יהפך עליך, שיש במשמעו בכוונה להזיק, כנגד ופחד. והמפרשים פירשו ופחד על הבהלה והשתוממות, וגעז' על רעדת הלב, מרוב השמחה ורא"ז וגעז' הביאו לראיה מה שכתוב בירמיה (ל"ג ט') והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גוי הארץ אשר שמעו את כל הטובה אשר אנכי עושה אתם ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עושה לה, והם לא הבינו כי הפסוק מייחס לאומות בחד מתם, שיפחדו על הטובה שיעשה ה' לישראל, והאמת כי לא מצאנו לשון פחד על השמחה אלא על פחד ממש: המון ים, רבוי עם אשר מהלאה לים: חיל גוים, רבוי גוים, ואמר יבאו לשון רבים, כנגד גוים: (ו) שפעת גמלים, המון בני אדם הרוכבים על הגמלים, וכתרגום יונתן שיירת ערבאי וכן באנשים הרוכבים על הסוסים מצאנו וירא את שפעת יהוא בבואו ויאמר שפעת אני רואה (מלכים ב' ט' י"ז) ורא"ז וגעז' תרגמו רבוי גמלים, ולא יתכן לומר על הגמלים ותהלות ה' יבשרו: בכרי, גמלים בעירים ליתים (Bochart וגעז'): (ז) יקבצו לך, יובאו אצלך ירושלים ויהיו לך לכל תשמישך, זה טעם ישרתונך, וגם יעלו מהם על מזבחי לבקש רצוני, ועל ידי זה אפאר בית תפארתי: יעלו, בנין הקל, אילי נביות יהיו נשרפים על מזבחי, כי כמו שאומרים שהאדם מעלה עולה, כן אומרים שהבהמה עולה על מוקדה, כלומר נשרפת: על רצון מזבחי, איננו הפוך (כדעת רד"ק) אלא שיעורו יעלו מזבחי (כמו כי עלית משכבי אביך. עיר גבורים עלה חכם) על רצון, בשביל רצון, לבקש רצון: (ח) מי אלה, הנביא מצייר כאלו רואה אניות הבאות מארץ מרחק לארץ ישראל, ושואל מי אלה, ואמר תעופינה לשון נקבה על האניות, והמשיל הליכת האניות לעופפות העבים והעופות: אל ארבותיהם, חלונות שובכיהם: (ט) כי לי איים יקוו, נראה לי יקוו מבנין נפעל, וטעם בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' (ירמיה ג' י"ז) וגם הפירוש הזה התפאר בו מי שהדפיס ישעיה בשנת תקל"ח: ואניות תרשיש, אלו תבאנה בראשונה מפני מהירות הליכתן בימים, ואניות תרשיש לאו דוקא, אלא כל אניה גדולה ההולכת למרחקים

בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ (י) וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃ (יא) וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ (יב) כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ (יג) כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ (יד) וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ

טען געגענדען פֿערזאמ־מעלן, אונד פֿאָר אללען דיא שיפֿפֿע פֿאָן תרשיש, אום דיינע זאָהנע פֿאָן פֿערנע הער צו ברינגען; מיט איהנען איהר זילבער אונד איהר גאָלד, דעם נאמען דעם העררן, דיי־נעם גאָטטעס צו עהרען, אונד דעם היילִיגען ישראל'ס, דער דיך פֿערהעררליכען ווירד. (י) פֿרעמדע לייטע ווערדען דיינע מויערן בויען, אונד איהרע קאָ־ניגע דיר דיענען; דען אין מיינעם צאָרנע שלוג איך דיך, אין מיינער הולד ווערדע איך מיטלייד מיט דיר האבען. (יא) דיינע טהאָרע ווערדען אימִמער טאג אונד נאכט אָפֿפֿען בלייבען אָהנע זיך צו שליסען, דאמיט דיא רייכטהימִמער דער נאציאָנען בייא דיר איינגעפֿיהרט ווערדען קאָננען, אונד איהרע קאָניגע אייִוער נאך דעם אנדערן. (יב) דען דיא נאציאָן אונד דאו רייך דאז דיר ניכט הולדיגען ווירד, ווערדען צו גרונדע געהן, זעלבסט איהרע לענדער ווערדען צער־שטאָרט ווערדען. (יג) וואס דער לבנון העררליכעס האט, ווירד צו דיר געבראכט, נעמליך דיא טאננע, דיא פלאטאננע, זאָ וויא אויך דער בוכסבוים, זיא ווערדען צור פֿערהעררליכונג דער שטעטטע מיינעס היילִיגטהומס דיענען; מיינעס טהראָנעס זיטץ ווערדע איך דאמיט שמיקען. (יד) מיט געבייגטעם הויפטע ווערדען דיינער בעדריקקער זאָהנע צו דיר קאָממען; אללע דיא דיך פֿאָרמאהלס געשמעהעט, ווערדען זיך צו דיינען פֿוסזאָלען נידערווערפֿען, זיא ווערדען דיך נעננען: שטאדט דעם העררן, דיך אָ ציון,

רש"י

נתן לך פאר: (י) וברצוני. ובהדילותי לך אימונ"א פייזמנ"ט בלע"ז: (יא) ופתחו שעריך תמיד. לשון פיתוח ממשקול ל' כנגד ע"ש שפתיחתן כתיחה עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתיחה עי"ש אוזילנט"ש בלע"ז: (יג) בראש תדהר ותאשור. מיני עצי יער לבנון: (יד) ציון קדוש ישראל. ציון דאיתרעי בה קדישא דישראל ציון של קדוש

באור

נקראת אני תרשים: (י) כי בקצפי הכיתיך, כטעם בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך, כי הקצף אי אפשר שיהיה נמשך הרבה, והרצון על הרוב הוא נמשך: רצון, הפך הזעף, כמו כי רגע באפו חיים ברצונו: (יא) ופתחו שעריך, פעל עומד, כמו לא פתחה אזנך. ומלכיהם נהוגים, יש מפרשים נהוגים בשביה, ולא יתכן, כי מדבר בגאלה רצויית, ורד"ק ורא"ז וגעז' פירשו שיבואו לאחריהם שרים רבים דרך כבוד, ואין נראה שיהיה זה במשמע מלת נהוגים, ולי נראה שיבאו זה אחר זה בסדר, כמו הצאן שהרועה נוהג: (יב) והגוים חרוב יחרבו, אמר זה על האדמה עצמה, שתחרב מאין יושב (עיין בבכורי העתים תקפ"ז עמוד קע"ה), והנה לא מצאנו שום דגז מן הגדולות האלה בנבואות על גאולת בבל: (יג) מקום מקדשי, המקום המקודש לי: ומקום רגלי, מקום משכני: (יד) ציון קדוש ישראל, רש"י רד"ק ראז' וגעז' פירשו בסמיכות. ציון של קדוש ישראל, והנכון כראב"ע שחסרה מלת עיר (או מקום) ציון עיר קדוש ישראל. ונראה ליכי ציון הוא לקריאה, אמר לירושלם וקראו לך עיר ה', ואחר כך הוסיף ולך ציון יקראו ציון עיר קדוש ישראל. כי כמו שקדוש ישראל הוא כפל ענין עם שם ה', כן ציון כפל ענין עם ירושלם: (טו) לגאון עולם, אשימך עיר גאון ותפארת לעולם, וכן משוש דור

לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל: (טו) תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: (טז) וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי־אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: (יז) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: (יח) לא־ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: (יט) לא־יהיה־לך עוד

שטאדט דעס הייליגען ישראל'ס. (טו) אנשטאטט דאס דוא פערלאססען ווארסט אונד פערשמעהעט אהנע דאס יעמאנד פארבייאגעהע, ווערדע איך דיך עוויג בעריהמט מאכען, צור וואגנע פיר אללע געשלעכטער. (טז) דוא ווירסט דיא מילך דער פאלקער געניסען, דער קאניגע ברוסט ווירד דיך ערנעהרען; זא, דאס דוא ערקעננען ווירסט, דאס איך דער הערר בין דער דיך רעטטעט; איך יעקב'ס שוטצגאטט, דער דיך בעפרייעט. (יז) אנשטאטט דעס קופפערס ווערדע איך גאלד ברינגען לאססען, אנשטאטט דעם אייזענס זילבער, שטאטט דעם האלצעס קופפער, אונד שטאטט דער שטיינע אייזען; דען פרידען ווערדע איך צו דיינעם אויפזעהער מאכען, אונד צו דיינעם לאנדעספפלעגער דיא טוגענד. (יח) ניכט מעהר ווירד מאן פאן איינער געוואלטטהעטיגקייט אין דיינעם לאנדע פערנעהמען, נאך צערשטארונג אונד קוממער איננערהאלב דיינער גרענצען: דוא ווירסט דיינע מויער אונבעצווינגליך נעננען, גלארדרייך דיינע טהארע. (יט) ניכט מעהר ווירד דיר דיא זאננע צום טאגעסליכט דיענען, נאך דער מאנד דיר צו לייכטען;

רש"י

ישראל: (טז) ושד מלכים. לשון שדים ותינקי יודה עליו: (יז) תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום. ואשוי פרנסך שלם ושלטונייך בזכו. פקודתך פקידים שלך. ורבותינו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: (יט) לא יהיה

באור

ודור עיר משוש ושמחה לדור ודור: (טז) וינקת חלב גוים, כי יביאו לך חילם מתנה. ושד מלכים, מפני שאין המליצה אלא דרך משל, לא אמר מלכות, אלא מלכים, והכוונה המלכים גם הם יביאו לך אוצרותם: (יז) תחת הנחשת אביא זהב, ועל ידי זה אעשה שיהיה לך הזהב נחשב כנחשת וכו': ושמתי פקדתך שלום. וכשתהיה עשירה ומלאה כל טוב, לא תיראי פן תמלא ארצך חמס ועולה, אבל בהפך יהיו כל אנשיך צדיקים, עד שלא תצטרכי להיות עליך פקידים ושרים רודים בעם, כי השלום יהיה לך במקום פקודה, והצדקה במקום נוגשים: פקדתך, השגחת הממונה על מעשי מי שתחתיו. לגמול ולענוש נקראת פקודה, כמו ומה תעשו ליום פקדה (ישעיה י' ג'), באו ימי הפקדה (הושע ט' ז'), פקדת שומרי משמרת הקדש (במדבר ג' ל"ב), אמר כי השלום יהיה לירושלם במקום פקדה, סדרה ושלטון: ונוגשיך, שלטוניך, כמו עמי נוגשיו מעולל (ישעיה ג' י"ב); ולאז' וגעז' ולפניהם Vitringa פירשו אתן לך שלטונים צדיקים ואנשי שלום: (יח) לא ישמע עוד חמס בארצך, לא ישמע מעשה עול וחמס בין איש ובין אחיו, ולא שוד ושבר מצד אויב נכרי. ולאז' פירש לא תשמע עוד בארצך צעקת הנעשקים חמס ושוד ושבר, כטעם הן אצעק חמס (איוב י"ט ז'), חמס ושוד אקרא (ירמיה כ' ח'), והכל מצד האויבים; אך נראה לי כי חמס נופל בין אנשי עם אחד, ולא בין שני עמים כשמלחמה ביניהם. וקראת ישועה חומותיך, אחר שאמר שלא יהיה עוד שוד ושבר מצד האויבים, אמר אז תקראי לחומותיך חומות ישועה, ולשעריך שערי תהלה, כי חומותיך לא תפלגנה ביד אויב, ושעריך יהיו לתהלה ולתפארת: (יט) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם הכל משל, ונראה לי טעמו, לא יהיה אורך כאור החמה שאינו אלא ביום, וכנגה הלבנה שאינו אלא בלילה, אך יאיר לך ה' באור שאינו פוסק, זהו שאמר לאור עולם. ואחר כך מפרש לא יבא עוד שמשך, והאור

הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃ (כ) לֹא־יָבֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהוָה יִהְיֶה־לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ׃ (כא) וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעֵי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר׃ (כב) הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה׃

זאָנדערן עס ווירד דער העררר דיר עוויגעס ליכט זיין, דיין גאָטט ווירד דיינע העררליכקייט אויסמאַכען. (כ) דיינע זאָננע ווירד ניכט מעהר אונטערגעהן, דיין מאָנד ניכט אויפהאָרען: דען דער העררר ווירד דיר עוויגעס ליכט זיין, אונד דיינע טרויערטאגע ווערדען ענדען. (כא) אונד דיין פאָלק ווירד דורכאויס אויס רעכטשאפפענען מענשען בעשטעהען, וועלכע דאז לאנד עוויג בעזיטצען ווערדען; מיינער פפלאנצונג שפראָסלינגע, מיינער הענדע ארבייט, מיט דער איך מיך ווערדע צו ריהמען האבען. (כב) דער גערינגסטע ווירד צו איינעם שטאממע, דער אונאנגעזעהענסטע איינע צאהלרייכע נאציאָן; איך דער העררר ווערדע דיס צור בעשטיממטען צייט שנעלל צו שטאנדע ברינגען.

הפטרת נצבים

(ישעיה ס"א י' עד ס"ג י')

(י) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה

(י) איך פרייע מיך איננינ אין דעם העררן, מיינע זעעלע פראָהלאָקקעט אין מיינעם גאָטטע; דען ער האט מיך אין הייל געקליידעט, מיך מיט דער גליקזעליגקייט מאנטעל בעדעקקעט, איינעס

רש"י

לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: (כ) לא יאסף. לשון אספו נגהם [יואל ד'] הכניסו אורם: (כא) להתפאר. שאהי' מתפאר בהם פורווניי"ר בלע"ז: (כב) בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה:

באור

משל על ההצלחה והשמחה. ולפיכך פירש לבסוף ושלמו ימי אבלך: (כא) לעולם יירשו ארץ, שלא ימותו בלא בנים, ולא יכרת שמם מעל נחלתם, אבל יפרו וירבו ותהיה נטיעתם מצלחת, ויפאר שמם מטע ה': (כב) הקטן יהיה לאלף, האיש שהיה רבוי מעט יתרבה עד אלף, ומי שהשאר היותר צעיר בהם במספר אנשיו יהיה לגוי עצום: לאלף, משפחה שיש עליה ראש אחד נקראת אלף, כמו הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו' ט"ו). לשבטיכם ולאלפיכם (שמואל א' י"ט), וחפשתי אותו בכל אלפי יהודה (שם כ"ג כ"ג), ושר האלף כלומר נשיא בית אב נקרא אלוף: בעתה אחישנה, כשתגיע העת אשר גזרתי לעשות כל זאת, אעשנה מהר ולא יעכב על ידי; ומלת בעתה ראיה כי לעתים רחוקות היה הנביא מתנבא:

(י) שוש אשיש, דברי ירושלם. כתרגום יונתן: מעיל צדקה, הצלחה, עיין למעלה כ"ט ט': יעטני, אחר שלא מצאנו שרש יעט אלא עטה. לא אדע למה לא נקדו יַעֲטֵנִי, ויהיה הפעיל כמו הלבישני, כי הקל לא יפול אלא על הלובש (ויהיה הלבישני עבר ויעטני עתיד, כמו (למטה ס"ג י"ו) כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו), ונראה כי בעלי הנקוד חשבו כי שרש יעט נבדל משרש עטה, כי עטה נאמר על הלובש ויעט על המלביש: כחתן וגו', חוזר לתחלת הפסוק. שוש אשיש כחתן: יכהן פאר, בפאר שיש לו בראשו פאר ככהן, וכאלו הוא מְכַהֵן מצד אותו פאר שהוא מבגדי כהונה; ואולי תחלת הנחת מלת כהן היתה להורות מי שהוא לבוש

יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה: (יא) כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן | אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל־הגוים: סב (א) למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד־יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער: (ב) וראו גוים צדקך וכל־מלכים כבודך וקרא לך שם חדש אשר פי יהוה יקבנו: (ג) והיית עטרת תפארת ביד־יהוה וצניף מלוכה בכף אלהיך: (ד) לא־יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא־יאמר עוד שממה

מטעו כ' וצנוף כ'

ברויטיגאם גלייך, דער פריסטערליכען שמוק אויף דעם הויפטע טרעגט, וויא איינע ברויט דיא זיך מיט איהרעם געשמיידע שמיקקעט. (יא) יא, וויא דיא ערדע איהרע געוועכסע טרייבט, אונד וויא דעם גארטענס פפלאנצען קיימען, זא ווירד דיר גאָטט, דער הערר, גליקזעליגקייט אונד רוהם אים אנגעזיכט אללער פֿאֶלקער ערוואכסען לאססען. (א) אום ציון'ס ווילען, וויל איך ניכט אונטהעטיג בלייבען; ירושלם'ס ווילען ווערדע איך ניכט רוהיג זיין, ביז, וויא דער מאָרגענשטערן דיין ליכט ערגלענצט, דיין הייל וויא ברעננענדע פֿאקעל. (ב) נאציאָנען ווערדען דיינע גליקזעליגקייט זעהען, אונד אללע קאֶניגע דיינען רוהם, אונד דאן ווירסט דוא איינען נייען נאמען ערהאלטען, דען דעם העררן אויסשפרוך בעשטיממען ווירד. (ג) אונד דוא ווירסט גלייכזאם איינע רוהמעסקראָנע אין דעם העררן האנד זיין, איין הערשעררייאדעם אין דיינעס גאָטטעס רעכטע. (ד) דוא ווירסט דאן

רש"י

(י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (א) למען ציון. אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקוט. לא יהא שלום לפני

באור

בגדים יקרים ונבדלים מאשר העם. כטעם ויעשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי (שמות כ"ח ד'), ובלשון סורי כהינותא ענינו עושר: (יא) כי כארץ תוציא צמחה. פתאום, שלא יוודע מה בבטן הארץ קודם שיצמח: (א) למען ציון לא אחשה הם דברי ה' (יונתן והמפרשים וגם Grotius, Vitringa). ופירוש אחשה לא השתיקה מן הדבור. אלא ההתרשלות מלפעול כמו לא אחשה כי אם שלמתי (ישעיה ס"ה ו'). אמנם ראז' וגעז' ולפניהם Forerius et Dathe פירשו שאלה דברי הנבי', ופירשו אחשה השתיקה מן הדבור. וגעז' פירש לא אחדל מהתפלל אל ה' בעד ירושלם, וראז' הסכים עם Forerius שפירש לא אחדל מדבר בשבחה של ירושלם; והביא Dathe שתי ראיות להוכיח שהם דברי הנביא, הראשונה כי אחר זה מזכיר את ה' בלשון נסתר (אשר פי ה' יקבנו. והיית עטרת תפארת ביד ה' וכו), וזו איננה ראיה, כי מצאנו כזה לאלפים, כגון נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם, ואחריו כי לקחה מיד ה', וכן מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח, ואחריו ועור כעבד ה'; והשנית, כי למטה בפסוקים ו' ז' ברור הדבר כי השתיקה אמורה על הנביאים, שאמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו וגו', ונראה הזאת תעיד בהפך כי ה' הוא המדבר, כי אמר הפקדתי שומרים, ורחוק הוא שיהיה הנביא מפקיד נביאים אחרים. וגעז' ראה את זאת, ועל כן פירש הפקדתי שומרים אנשים, ולא נביאים, אלא אבלי ציון המתפללים על הגאולה, כמו שפירש רא"ע, ועיין למטה פסוק ו': כנגה, כאור כוכב נוגה (ווענוס), כמו שפירשתי (ב"הע תקפ"ט עמוד קכ"ד) וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד' י"ח) (תלמידי מו"הרר אברהם לאטאש): כלפיד יבער, כלפיד הבוער: (ב) שם חדש אשר פי ה' יקבנו, הוא חפצי בה הנזכר למטה פסוק ד' (רד"ק). והשם הזה חפצי בה לא יהיה לתהלה ולתפארת אם לא שיהיה האומרו הוא האל, על כן הוצרך להוסיף אשר פי ה' יקבנו. וראז' וגעז' ולפניהם וויטרינגא לא הבינו זה, ופירשו וקרא לך שם חדש, יתחדש גודלך ותקפך. ולפי זה לא היה צריך שיהיה האל הוא הנוקב את השם החדש. כי יוכלו בני אדם לקרוא לה שם על פי המאורע. הן אמת כי סוף סוף אין הכוונה בקריאת השם אלא

כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃ (ה) כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃ (ו) עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃ (ז) וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־

ניכט מעהר פערלאססענע ד־ייסען, ניכט מעהר ווירד דיין לאנד איינזאם גענאננט ווערדען: זאָנ־דערן „מיינע טהיירע" ווירסט דוא הייסען, אונד דיין לאנד: „דיא פער־מעהלטע"; דען דער הערר ווירד אן דיר וואָהלגע־פאללען פינדען, אונד דיין לאנד ווירד ניכט מעהר איינזאם זיין. (ה) וויא איין יינגלינג (פראָהליך) איינע יונגפרויא בעזיטצעט, זאָ ווערדען דיך (פראָהליך) דיינע קינדער בעזיטצען; אונד וויא דער ברייטיגאם זיך זיינער ברויט פרייעט, ווירד דיין גאָטט זיך מיט דיר ערפרייען. (ו) אויף דיינע מויערן, אָ ירושלם! ווערדע איך וועכטער בעשטעללען, דיא ניא, וועדער דעם טאגס נאָך דעם נאכטס רוהען ווערדען. אָ, איהר, דיא איהר דען הערן פרייזעט, גאָננעט אייך קיינע רוהע, (ז) אונד לאססעט איהם קיינע רוהע ביז ער ירושלם

רש"י

עד יצא כנוגה צדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה. מיושבת: (ה) כי יבעל וגו'. ארי כמה דמתיישב עולם עם בתולתא כן יתייתבון בגוייכי בנייכי: (ו) על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה מתי אמרי

באור

שישתנה גורל ירושלים, ויהיו הכל יודעים כי חפץ ה' בה. אך אין ספק כי בדרך מליצת השיר אמר כי השם החדש ההוא יקבנו פי ה', כלומר שתקרא חפצי בה עם יו"ד הכנוי החוזר אל ה', כאלו הוא המדבר: (ג) והיית עטרת תפארת ביד ה' וגו'. רד"ק וראב' ובעז' פירשו יד ה' וכף ה' על עזרו וסעדו, ורד"ק וראב' פירשו תהיי עטרת ותפארת המשומרת שלא תפול, כי יד ה' תתמיך אותה, ובעז' פירש בהיותך ביד ה' והוא יתמך אותך בידו אז תהיי עטרת תפארת. ולי נראה כי דרך כבוד כלפי מעלה לא רצה לומר בראש ה', ועל קדקד אלהיך. ואמר ביד ובכף, כי מתוך חבתך תהיי תמיד בידיו. כדרך שהאדם עושה בחפץ שחביב לו, שממשמש בו תדיר, וכטעם כל קדושיו בידיך. וטעם מליצת העטרה, לומר ה' יתפאר בך. כמו אשת חיל עטרת בעלה: (ד) כי לך יקרא חפצי בה. הנה חפצי בה הוא שם אשת חזקיה (מלכים ב' כ"א א'), וישעיה בחר בשם הזה להיותו שגור וידוע, כי היה שם המלכה שבימיו: בעולה, הפך שוממה. שאיננה יושבת בדד, כאשה שאין לה לא בעל ולא בנים: (ה) כי יבעל, כמו שיבעל, ואין שורש בעל מורה בלשון מקרא על הביאה בפרט, אלא על הקנין והאחוזה, כי אין טעם בעולת בעל שנבעל' לו אלא שהיא תחת ידו, וכן בעלונו אדונים זולתך (למעלה כ"ו י"ג), והנה טעם המשל כמו שישמח הבחור כשתבא כלתו הבתולה תחת רשותו, כן בשמחה יבעלוך בניך ויבאו להאחז בך, וגם ה' ישיש עליך, כמשוש חתן על כלה. וטעו בזה קאפפע ולאוטה ותמהו איך יאמר שהבנים יבעלו אמם, והגיהו בוניך, ואמרו שהכוונה על האל שהוא יבנה אותה, והשיב בעז' כי לפי זה היה ראוי שיאמר יבעלך, וכל אלה לא ראו כי אחר שהוא מדבר על ירושלים בצורת אשה, לא יתכן שיאמר לה' בניך לשון בנין. גם לא ראו כי לא נמצא שרש בעל בשום מקום על הביאה, ולא על הנשואין בפרט, אלא על כל מין קנין ואחיזה, כגון בעל השור, בעל הבור: (ו) על חומותיך וגו', הנכון כדעת רד"ק, שהכוונה לאחר הגאולה, שתהיה השגחת האל על ירושלים תמיד, כאלו יהיו על חומותיה שומרים כל היום וכל הלילה, וזה חוזר למה שהוא אומר אחר כך אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו'. ולא יתכן לומר כראב"ע ובעז' על זמן הגלות. כי בזמן הגלות אין לירושלים חומות, וליוד החומות והשומרים עליהן לא יתכן בעיר שוממה, אלא בעיר נושבת. אמנם המזכירים את ה' ומקרא שאחריו הוא כענין מאמר מוסגר, והם דברי הנביא לאנשי הגלות, שלא יחשו מהזכיר את ה' ולעבדו ולהתפלל אליו על הגאולה. ומתה שאמר כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, עלה על לב הנביא להפסיק מאמרו ולומר לאנשי הגלות

יְרוּשָׁלַ͏ִם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃ (ח) נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ (ט) כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ (י) עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ (יא) הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ (יב) וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ

הערגעשטעללט אונד זיא גלאָררייך אויף ערדען געמאכט האט! (ח) דער הערר שווארט בייא זיינער רעכטען אונד בייא זיינעם מעכטיגען ארמע: איך ווערדע ניכט מעהר צולאססען, דאס דיין געטריידע פאָן דיינען פיינדען פערצעהרעט ווערדע, נאָך דאס פרעמדע דיינען מאָסט טרינקען, בייא דעם דוא דיך אנגעשטרענגט האסט; (ט) זאָנדערן יענע, וועלכע איהן איינזאממעלן ווערדען, זאָללען איהן געניסען, אונד ווערדען גאָטט לאָבפרייזען, יענע דיא איהן איינלעזען ווערדען, זאָללען איהן טרינקען, אין דען מיר געהייליגטען פאָרהאָפען. (י) ציהעט! ציהעט דורך דיא שטערטע צו פערקינדען: באהנעט דעם פאָלקע דען וועג! ערהעבעט! ערהעבעט דיא שטראססע, ריימעט וועג דיא שטיינע; ערהעבעט דען פאָלקערן איין פאניר! (יא) זיהע, דער הערר לעסט דען בעוואָהנערן דער גרענצען דער ערדע פערקינדען: זאגעט דער טאָכטער ציון'ס, זיהע, דער גאָטט דיינעס היילעס קאָממט! ער האט זיינען לאָהן בייא זיך, אונד זיינע פערגעלטונג געהט פאָר איהם הער. (יב) זיא ווערדען איין הייליגעס פאָלק גענאננט ווערדען, דאז דער הערר בעפרייעט האט, אונד דוא ווירסט

רש"י

אתה תקום תרחם ציון [תהלים ק"ב] כי בחר ה' בציון [שם קל"ב] כדאיתא במסכת מנחות. וי"ת חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה; הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה'. את זכות האבות: אל דמי לכם. אל תחרישו: (ט) יאכלוהו. מוסב על דגנך: ישתהו. מוסב על תירושך: (י) עברו עברו בשערים. אמר נביי' עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סלו סלו המסלה. כבשו הדרך בעי"ן לוקטי"ן בלע"ז. סולו לשון מסילה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והסליכו אבני מכשול לנדדין. סקלו איספידייאי"ן בלע"ז. מאבן מהיות שם אבן

באור

עשו כן גם אתם ואל תחשו יומם ולילה מהזכיר את ה' ומהתפלל לפניו. ועוד אגד אחר נקשר סוף הפסוק עם תחלתו, כי היה דרך השומרים להזכיר את ה' בלילה להעיר איש את רעהו ולשמור איש את רעהו שלא יישנו, והיו אומרים זה לזה דברי שבח לה', כטעם הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, וכן המנהג אצל הערביים: (ח) אם אתן את דגנך עוד וגו', מוסב לענין שהתחיל למעלה על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים: (ט) כי מאספיו, על דגנך, ומקבציו על תירושך, כלומר שבצרו הענבים ועשו מהם תירוש: והללו את ה', במעשר שני הנאכל לבעלים בירושלי'. וקרא את ירושלי' חצרות קדשי (רד"ק): (י) עברו עברו בשערים וגו', ראז' וגעז' פירשו המאמר מוסב לאומות העולם שיעזרו את ישראל בשובם לארצם, והנכון כדעת רד"ק שאין המאמר לאנשים מיוחדים. אלא למי שיהיה, וכבר ראינו כזה במקומות אחרי': עברו עברו בשערים, הנכון כדעת ראב"ע עברו בכל הערים והכריזו ואמרו פנו דרך העם: הרימו נס על העמים, ישראל בגלות מפוזרים בין העמים. וצריך להרים נס שיהיה נראה לכל העמים כדי שיתקבצו מתוכם, וכמו שמפרש הנה ה' השמיע אל קצה הארץ: (יא) השמיע אל קצה הארץ, הוא מכריז לגוים הרחוקים שיאמרו לישראל הנה ישעך בא: הנה ישעך, אלהי ישעך: (יב) דרושה, נראה לי מבני אדם. לא מן הקל בפעל: לא נעזבה, מלעיל, והוא פיעל עבר, וכמהו לא רוחמה (הושע א' ו'), והכוונה לעתיד כי לא אוסיף עוד ארחם, אף כאן עיר

יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ סג (א) מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃ (ב) מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת׃ (ג) פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים

פתח בס"פ

הייסען: בעזוכטע, ניכט פֿערלאססענע שטאדט. (א) ווער איזט'ס דער פֿאָן דען ראָטהען געגענדען קאָממעט? דער מיט ראָטהעןקליידערן קאָממט פֿאָן דען אָרטען דער וויינלעזע? דיזער, דער מאיעסטעטיש איזט אין זיינעם געוואנדע, דער ערהאבען זיך צייגט אין זיינער גראָססען קראַפֿט? איך בינס, דער מיט וואהרהאַפֿטיגקייט שפריכט, אונד מעכטיג גענוג בין אנדערע צו רעטטען. (ב) ווארום איזט ראָטה דיין קלייד, אונד דיין געוואנד וויא דאז איינעם קעלטערטרעטערס? — (ג) איינע קעלטער האבע איך אלליין געטרעטען, אָהנע דאס אירגענד יעמאנד פֿאָן דען פֿאָלקערן זיך מיט מיר פֿער-

רש"י

וכנגד ילד הרע הוא אומר. ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות: הרימו נס. כלונס פירק"א בלע"ז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי מאת הגולים אצלם: (יא) הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: (א) מי זה בא מאדום. מתנבא הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הורג את שר שלהם תחלה כענין שנאמר כי רותה בשמים חרבי ואחר כך על אדום תרד וכבר בזעם פניו שהרגה הרג רב והנביא מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדיה והדם הרב הדם נתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע וכן וקולו כקול מים רבים דמה הנביא קול הזן שלו לקול מים רבים לשבר את האוזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין גבורות אלהינו להשמיעה כמות שהוא: (א) מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה וגומר ובא חמוץ בגדים לבועים בדם וכל דבר שהוא מתנאץ בדיחו ובמלאיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות כסבור הוא שבצרה היא כבר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד. ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לאדום במות מלכם הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנאמר על קריות ועל בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו ולעה ונאזר גבורה כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלתה לפני

באור

שלא תעזב, ולא תהיה עוד שוממה ובודדת: (א) מי זה בא מאדום, אחר שאמר אמרו לבת ציון הנה ישעך בא, עם כל מה שאמר קודם לכן, הוא מצייר את ירושלים כאלו רואה את ה' מתקרב אליה ובגדיו אדומים מדם, והיא שואלת מי זה וגו': מאדום, מבוצרה, נראה לי כי השמות האלה לאו דוקא. אלא בחר בהם מפני שהם לשון הנופל על הלשון, לשון אדמימות ולשון בציר ענבים, וכאלו אומרת לו מבגדיך נראה שאתה בא מאדום וממקום הבציר, והוא משיב כן דברת, פורה דרכתי לבדי וגו'. ואין נראה שתהיה הכוונה על אדום בפרט, כי סוף הענין ומעמים אין איש אתי ואדרכם וגו' כי יום נקם וגו', ואביט ואין עוזר וגו' ותושע לי זרוע וגו', מסכים עם האמור למעלה וירא כי אין איש ותושע לו זרועו, וילבש בגדי נקם, ובא לציון גואל, ושם לא היה הענין על אדום בפרט: חמוץ, אדום. וכן בהפוך אותיות למען תמחץ רגלך בדם, ובחלוף אחה"ע אמוצים (זכריה ו' ג' וז'), ודעת באכאלרט שהוא לשון חימוץ וחומץ, ונקרא כן כל מה שגורם באדם הרגשה חזקה וחדה (acidum, acre. acutum), והאדום הוא החזק בגוונים, והמין היותר חזק באדומים נקרא חמוץ, וכן ביוני oxyporphyron, ומלת oxy ענינה חד, ונגזרת מן oxos חומץ: צועה, עיין למעלה (כ"א י"ד). וכאן הכוונה הולך בקומה זקופה עד שראשו נכפף לאחוריו (שרעדער ראז' וגעז'): אני מדבר בצדקה וגו', זו תשובת האל. והטעם מה שאני מהלך גועה בגאוה אינני דרך התפארות של שקר. אבל אני מדבר באמת ובצדקה ולא אתגאה בשקר, ואולם אני באמת רב ומספיק להושיע מי שארצה. ורא"ז וגעז' פירשו מדבר ומבטיח על הישועה, אך רחוק הוא שאחר שכבר הוציא הדבר לפעל יחזור ויאמר אני המבטיח, ולא יאמר אני העושה: (ב) מדוע וגו', ירושלים שואלת: אדום ללבושך, אדום ענינו כאן מראה אדום,

אין־איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על־בגדי וכל־מלבושי אגאלתי: (ד) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה: (ה) ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתני: (ו) ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ

איינינע: דעסהאלב צערטראט איך זיא אין מיינעם צארנע, צערשטאמפטע זיא אין מיינעם גרימע, אונד עס שפריטצטע איהר בלוט אויף מיין געוואנד, אונד איך בעפלעקטע אללע מיינע קליידונג. (ד) יא, דער ראכעטאג דען איך אים זיננע האטטע, אונד דאז יאהר דערער דיא איך צו בעפרייען האטטע, איזט געקאממען. (ה) איך שויעטע אונד פאנד קיינען העלפער; בליקטע מיט שטוינען, אונד עס גאב קיינען פערטהיידיגער; דא האלף מיר מיין ארם, אונד אונטערשטיטצטע מיך מיין צארן. (ו) איך צערטראט

רש"י

לדבר בצדקת האבות ובצדקת דודו של צרה וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים: (ג) ומעמים אין איש אתי. מתיצב לפני להלחם: נצחם. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגואלו בדם (איכה ד'): (ה) ואביט ואין עוזר. לישראל: ואשתומם. לשון שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על עכו"ם אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע"פ שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: (ו) ואבוס. לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך [יחזקאל ט"ז] וכמו בוססו את חלקתי [ירמיה י"ב]: נצחם. גבורת נצחונם: (ז) חסדי ה

באור

כלומר אדמימות יש ללבושך (רא"ז וגזעז'), ואין צורך לומר כראב"ע ורד"ק שהלמ"ד יתרה: ובגדיך כדורך בגת. כבגדי דורך ענבים בגת: (ג) פורה דרכתי לבדי. פורה הוא שם מדה גדולה שמודדין בה התירוש (חגי ב' ט"ז) והכוונה דרכתי הענבים והוצאתי מהם תירוש כמדת פורה אחת, ועדיין לא בא איש מן העמים לעזור לי במלאכתי, אז עמדתי עליהם ואדרכם באפי וגו', והכל משל על מה שאמר למעלה וירא ויבא כי אין משפט וירא כי אין איש וגו': ואדרכם, וארמסם, הווי"ן ראויות להנקד קמץ, כי הענין לעבר, וכן ויז ראויה הוי"ו להפתח, וכן למטה ואביט, ואשתומם, ואבוס, ואשכרם, ואוריד, כל אלו הווי"ן ראויות להקמץ, כי הענין לשעבר, כמו שאמר אגאלתי, ותושע, סמכתני, ובעלי הנקוד עשו הכל זמן עתיד. וכן עשה יונתן, לבלתי יראה כאלו הגאולה כבר היתה: נצחם, דמם שהוא חזקם ותקפם, כמו וגם נצח ישראל (שמואל א' ט"ו כ"ט) חוזק ישראל: אגאלתי, מענין נגואלו בדם, והאל"ף בראשונה במקום ה"א ההפעיל על דרך לשון ארמית: (ד) כי יום נקם בלבי, נראה לי יום נקם אשר בלבי בא: ושנת גאולי, השנה שגזרתי לגאולת אותם שהיה לי לגאול, והזכיר שנה מפני שאמר למעלה שנת רצון לה', על שם שנת היובל שרמז עליה למעלה באמרו לקרוא לשבויים דרור: (ו) ואשכרם בחמתי. השקיתים חמתי עד ששכרו ממנה (רד"ק ורא"ז) ומפני שעד עתה דבר בדריכת ענבים, הזכיר מלילת השכרות. ונראה כי עלה בלב הנביא לומר כי האל נשתכר מרוב הענבים שדרך, ומרוב התירוש שהוציא מהם, ואחר כך נמלך, ולא רצה ליחס שכרות לאל, ויחס אותה לגוים, ואמר ששכרו מכוס חמתו אשר שתו. ודוגמת זה הוא פירוש אדוני אבי ז"ל על פסוק לישועתך קויתי ה'. וגזעז' ולפניו י' ד' מיכאעלים, לאווטה, קאפפעללוס הגיהו ואשברם בשי"ן, אמנם אחר שהזכיר ואבוס שהוא ברגלים, לא יתכן שיזכיר השבירה שהיא בידים. ויש מי שרצה להביא סיוע להגהה זו מיונתן שתרגם ואידושינון, והוא לא הבין כי המתרגם שנה הלשון והסיר המשל, ותרגם ואבוס ואקטל. ועל כל פנים ואידושינון איננו תרגום של לשון שבירה: ואוריד לארץ נצחם. חזקם ותקפם (רש"י רד"ק ורא"ז). ולראב"ע וגזעז' פירשו דמם, כמו למעלה פסוק ג', ולא יתכן לומר אוריד לארץ דמם, והיה לו לומר אשפוך, ובהפך לשון ירידה מצוי להורות על המפלה והשפלת הכח, כמו וירדו ראמים עמם (ל"ד ז') וירד גאון עזה (יחזקאל

נִצְחָם׃ (ז) חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃ (ח) וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃ (ט) בְּכָל־צָרָתָם ׀ לוֹ צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

לא כ׳

דיא פֿאָלקער אין מיינעם גריממע, אונד בערוישטט זיא מיט מיינעם צאָרנע, אונד ליס איהרע קראַפֿט צור ערדע זינקען. (ז) דעס העררן גנאדע ווילל איך פרייזען, דאז לאָב דעס העררן, נאך אללעם וואס דער הערר פֿיר אונס געטהאן, אונד זיינע האָכסטע גיטע פֿיר דאז הויז ישראל, דאז ער מיט זיינער גנאדע בעהאנדעלטע אונד מיט זיינער האָכסטען בארמהערציגקייט. (ח) ער שפראך: זיא זינד אָהנע צווייפֿעל מיין פֿאָלק, זאָהנע דיא קיינעסוועגעס אויסאַרטען קאָננען, אונד ער ווארד אלזאָ איהר רעטטער. (ט) אין יעדעם איהרער דראנגזאלע שיען ער צו ליידען, אונד איין פֿאָן איהם געזאנדטער ערעטטעטע זיא; יא מיט זיינער ליבע אונד מיט זיינעם וואָהלוואָללען רעטטעטע ער זיא; זאָ ערהאָב ער זיא אונד פֿערהערליכטע זיא וויא אין דען אלטען צייטען.

רש״י

אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה׳: ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו: (ח) אך עמי המה. אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: (ט) בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא היצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשי׳ לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקום:

באור

ל׳ ו׳): (ז) חסדי ה׳ אזכיר. הנכון כדברי רבן יצחק וכמו שכתבתי בבכורי העתים תקפ״ט עמוד פ״ג, שאין הכוונה כאן להזכיר תהלות ה׳, אך ספור תהלותיו וחסדיו אינו אלא הקדמה לתפלה ולתלונה שהוא בא לומר אחר כך מפסוק ט״ו עד סוף סימן ס״ד, וכיוצא בזה מזמור פ״ט חסדי ה׳ עולם אשירה וכו׳ ואתה זנחת ותמאס וגו׳ וכו׳. והנה הנביא מצייר את ישראל בגלות מתלוננים על הסתרת פניו מהם, ואומרים כי העדר ההשגחה המפורסמות וגלויה עליהם והעדר האותות והמופתים כל זה גורם להם להתחזק בחטאתם ובחסרון אמונתם בא-ל, ולכוונה זאת הם מתחילי׳ בספור חסדי ה׳ ונפלאותיו אשר עשה עמהם מקדם: (ח) בנים לא יישקרו. על דרך זרע שקר (למעלה נ״ז ד׳): (ט) בכל צרתם לא צר, אחד מאותם הכתובים לא וקריין לו. ורוב המפרשי׳ התחכמו לפרש על פי הכתיב, והישר שבכלם הוא פירוש קמועיום ואחריו רא״ז שפירשו כמו ויהי ישעיהו לא יצא חצר התיכונה ודבר ה׳ היה אליו (מלכים ב׳ כ׳ ד׳). אף כאן בכל צרתם עדיין לא צר להם, וכבר מלאך פניו הושיעם. אמנם גם הפירוש הזה רחוק, כי תשאר מלת צר בלא מ״ד, והיה לו לומר לא צר להם. והנה אין לנוס מלפרש לו בוי״ו אחר שמצאנו לא הבדלת השמחה (ישעיה ט׳ ב׳). הוא עשנו ולא אנחנו (תהלים ק׳ ג׳) ואחרים, שאין ספק בהם שהענין לו בוי״ו, אף כאן לו צר. כמו שפירשו בתלמוד וכפירוש ראב״ע: ומלאך פניו, מלאך השלוח מלפניו, ואחר כן הוסיף ואמר שלא היה על ידי מלאך, אלא הוא בכבודו ובאהבתו גאלם. או מלת הוא היא דרך התנגדות עם והמה שאחריו, הוא גאלם והם מרו: וינטלם וינשאם, לשון הגבהה ורוממות:

כמנהג הספרדים והאשכנזים. כשנצבים וילך נפרדים ואז היא שבת תשובה:

(הושע י"ד ב' עד יו"ד)

(ב) שׁ֚וּבָה יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֖ד יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ כִּ֥י כָשַׁ֖לְתָּ בַּעֲוֺנֶֽךָ׃ (ג) קְח֤וּ עִמָּכֶם֙ דְּבָרִ֔ים וְשׁ֖וּבוּ אֶל־יְהוָ֑ה אִמְר֣וּ אֵלָ֗יו כָּל־תִּשָּׂ֤א עָוֺן֙ וְקַח־ט֔וֹב וּֽנְשַׁלְּמָ֥ה פָרִ֖ים שְׂפָתֵֽינוּ׃ (ד) אַשּׁ֣וּר ׀ לֹ֣א יוֹשִׁיעֵ֗נוּ עַל־סוּס֙ לֹ֣א נִרְכָּ֔ב וְלֹא־נֹ֥אמַר ע֛וֹד אֱלֹהֵ֖ינוּ לְמַעֲשֵׂ֣ה יָדֵ֑ינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ֖ יְרֻחַ֥ם יָתֽוֹם׃ (ה) אֶרְפָּא֙ מְשׁ֣וּבָתָ֔ם אֹהֲבֵ֖ם נְדָבָ֑ה כִּ֛י שָׁ֥ב אַפִּ֖י מִמֶּֽנּוּ׃ (ו) אֶהְיֶ֤ה כַטַּל֙

קמץ בז"ק

(ב) קעהרע צוריק, אָ ישראל! צום הערן, דיינעם גאָטטע; דען דוא ביזט אן דיינעם פֿערגעהען געשטרויכעלט. (ג) נעהמעט וואָרטע מיט אייך אונד קעהרעט צוריק צום הערן. שפרעכעט צו איהם: „דוא פֿערגיבסט יעדעס פֿערגעהען, נימםט דאז גוטע אן, דאס וויר מיט אונזערן וואָרטען דיא פֿארען אבטראגען. (ד) אשור ווירד אונז ניכט העלפֿען, וויר ווערדען ניכט מעהר אויף ראָססען רייטען; ניכט מעהר וואָללען וויר אונזערער הענדע ווערק אונזערען גאָטט נעננען, אָ דוא, בייא דעם דער פֿערוואַיזטע ערבארמען פֿינדעט!" (ה) איך ווערדע איהרע אבטריננינקייט היילען, זיא מיט מילדע ליבען; דען מיין צאָרן ווידער איהן האט זיך געלעגט. (ו) וויא טהויא ווערדע איך פֿיר ישראל

רש"י

(ב) שובה ישראל. שהארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו הענייני' משל למלך שמרדה עליו מדינ' שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה הי' אות' פולימרכו' זקן ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני' ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי בפ' וישב ישראל בשטים: עד ה' אלהיך. תני בשם ר' מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגורים קטיגורים: כי כשלה. באו לך מכשולים בעד עוניך: (ג) כל תשא עון. כל עונותינו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ז"א מעט מעשי' שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים [תהלים י"ז]. ד"א וקח טוב וקבל הודיה מאתנו שנ' טוב להודות לה' [שם צ"ב]: ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו: (ד) אשור לא יושיענו. עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב. ולא נאמר עוד למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אע"פ שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו:

באור

(ב) שובה ה וגו', הנביא מזהיר עוד את העם לשוב לה', ועוד מבטיח את העם כי ה' רחום וחנון ומוחל עונות עמו אם ישובו בלבב שלם, ואע"פ שכבר נגזרה גזרה. עוד ייטיב להם ה' אם יעשו תשובה ולא יוסיפו לבטוח על זרוע בשר ודם ולעבוד את העצבים: (ג) כל תשא עון, כל עון תשא (רש"י ואחרים): ונשלמה פרים שפתינו, נשלמה פרים על ידי שפתינו, הדברים שנוציא בשפתינו יהיו לנו כפרי חטאת: (ד) אשור לא יושיענו וגו'. המשך הדברים שהנביא מורה את העם לומר אל השי"ת: אשר בך וגו', אתה האל אשר בך ירוחם יתום, כי אתה הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ולך הרחמים להנחם על הרעה שגזרת על עמך: (ה) ארפא משובתם, תשובת האל. והיא הבטחה שאם ישובו ה' ירחם עליהם, כי האהבה אשר אהבם בנדבה תקלקל את השורה ולא ישלם להם כפרי מעלליהם: אהבם נדבה, כמו

לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ (ז) יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ (ח) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ (ט) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ (י) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן

זיין, עס ווירד איינער ליליע גלייך בליהען, אונד וואור-צעלן שלאגען גלייך דעם לבנון. (ז) זיינע שפראָס-לינגע ווערדען זיך אויס-ברייטען, זיינע פראַכט ווירד דעם אָהלבוים גלייכען, זיין דופט גלייך דעם דעם לבנון. (ח) זיא ווער-דען ווידער אין זיינעם שאטטען וואָהנען; זיא ווערדען אויפלעבען וויא געטריידעזאאט, בליהען גלייך דעם ווייַנשטאָ-קקע; זיין דופט ווירד דעם וויינע דעם לבנון גלייכען. (ט) אפרים (שפריך): „וואס האבע איך נאָך מיט דען געטצענבילדערן צו טהון?" איך ערהאָרע איהן אונד זאָרגע פיר איהן, בין וויא איינע בליהענדע טאננע, פאָן מיר וואכזען פריכטע דיר. (י) ווער וויזע איזט זעהע

רש"י

(ו) ויך. הטל את שרשיו ויאחז כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים: (ז) ילכו יונקותיו. יסגון בנין ובנן ויהי כזי' מנרתא דקודשא זיויהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדשא: (ח) ישבו ישבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכי' כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מע"א מכוכבים ומזלות ואני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו ככפף להיות אוחז ידי כברוש רענן הנכפף לארץ כשאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (י) מי הכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופשעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן כן תירגם יונתן:

באור

אהבה בנדבה, כמו אמונה עניתני (ועיין למעלה י"ג ט"ו): (ז) כלבנון, כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים (רש"י). (ח) ישובו יושבי בצלו, ישובו לשבת תחת צל הי"ת, כי הוא עוד יגן בעדם וידרוש שלומם כימי קדם; ויושבי בצלו הוא מליצה כמו המאמין לא יחיש. דומה למליצת כי יפול הנופל, ושמע השומע. ורש"י ואחרים פירשו ישובו אותם שהיו יושבים בצל הלבנון: (ט) אפרים מה וגו', אפרים יאמר, אין לי דבר עוד עם העצבים, ואינו מבקש אלא מה' ית' שיחנני ויושיעני, והי"ת יענה אותו ויברכנו: ואשורנו, אראה בעניו (רש"י) אני כברוש רענן, תבא להם טובה והצלחה מאת ה' כאשר יצא הפרי מעץ רענן. (י) מי חכם וגו', הנה הנביא סיים תוכחותיו ונבואותיו בנחמה, ולייד הטובה וההצלחה שתגיע לישראל בשובם לעבודת ה' לשמור חקיו ומשפטיו; אבל ראה כי דברי השלום והטובה שדבר היו יכולים להיות למכשול עון לפושעים ולחוטאים אשר לא יבינו היטב תוכן אמרותיו; שאלו היו יכולים לחשוב כי הנביא בתחבולה הכנים דברי נחמה בתוך גערותיו ותוכחותיו כדי שיהיה לו פתחון פה מכל מקום, אם תבאנה טובות או רעות על האומה, כאלו היה אפשר שתבאנה הטובות על האומה אפי' אם לא יעשו תשובה ולא ייטיבו מעלליהם; ועל כן אמר: מי חכם ויבן אלה נבון וידעם. כלומר דעו וראו היטב כי הי"ת איננו דובר שלום לעמו אלא בתנאי אם יסירו האלילים והתועבות מקרבם וישובו לדרכי האמת והצדק; ואמר כי ישרים דרכי ה', כלומר דרכיו ית' בשלחו הנביאים להוכיח לעם פשעם וחטאתם כדי שישובו מדרכיהם הנשחתים, לאיים עליהם צרות ורעות אם יקשו את ערפם ולא ישמעו לקול מוכיחיהם. ולהנבא עליהם טובות ונחמות אם יטו אזנם ולבם לדברי הנביאים ויעשו הטוב והישר בעיני ה', דרכיו אלה הם ישרים, כי הוא לא יחפוץ במות הרשע אלא בשובו מדרכיו וחיה (עיין יחזקאל סימנים י"ח וכ"ג שגם שם מכונה המדה הזאת דרך ה'): וצדיקים ילכו בם, צדיקים בראותם כי הי"ת כל כך חפץ חסד הוא עד שמבטיח טובה ושלום גם לפושעים השבים מדרכיהם ועושים משפט וצדקה, שהרי אז כל חטאתם לא תזכרנה, יעשו ק"ו בעצמם שהם בודאי יחיו ויצליחו מאחר שתמיד הלכו בדרכי האמת והצדק,

הפטרת שבת שובה

וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

כאן מסיימין הספרדים

והאשכנזים מוסיפין

(יואל ב׳ ט״ו עד כ״ז)

(טו) תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ (טז) אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ (יז) בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ (יח) וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל

הבית רפויה

תרגו׳ אשכנזי קעד

דיעזעס איין, ווער פֿערשטענדיג, בעגרייפֿע דיזעס; דען גערעכט זינד דעס העררן וועגע. דיא פֿראָממען וואנדעלן אויף דעמזעלבען, וועהרענד דיא פֿרעפֿלער אויף דענזעלבען שטרויכעלן.

(טו) שטאָסט אין דיא פּאָזוינע צו ציון! בערייטעט איין פֿאסטען, רופֿעט איינע פֿעסטפֿערזאממלונג אויס; (טז) פֿערזאממעלט דאז פֿאָלק, הייליגעט דיא געמיינדע; לאססעט דיא עלטעסטען צוזאממענקאָממען, פֿערזאממעלט קינדער אונד זייגלינגע אן דען בריסטען. דער ברייטיגאם געהע הערויס אויס זיינער (פֿעסטליכען) קאממער, אונד דיא ברויט אויס איהרעם (האָכצייטליכען) געמאך. (יז) צווישען דער האללע אונד דעם אלטאר מאָגען דיא פריסטער, דיא דיענער דעס עוויגען, וויינען, אונד שפרעכען: שאָנע, עוויגער, דיינעס פֿאָלקעס, אונד גיב דיין ערבטהייל ניכט היין צור שמאך, דאס זיא דיא פֿעֶלקער בעהערשען! ווארום זאָלל מאן אונטער דען נאציאָנען שפרעכען: וואָ איזט איהר גאָטט? — (יח) דאן אייפֿערט דער עוויגע פֿיר זיין לאנד, אונד ערבארמט זיך זיינעס פֿאָלקעס.

רש״י

(טז) קבצו זקנים. משקולת שלה קבוץ לי ל׳ דפי וקל: (יז) לחרפה. לגידופין: למשל בם גוים. לשון משל ושניה: (יח) ויקנא ה׳ לארצו. לשון המקנא אתה לי [במדבר י״א] נכנס בלבו לרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה. רבותינו פירשו לשון התראה התרה בגוגאי על

באור

ויתחזקו בלבם להדבק בה׳ ולשמור דרכיו ומצותיו: ופושעים יכשלו בם, אמנם החוטאים שאינם מבינים דרכי ה׳ הישרים והמכוון בדברי נביאיו יכשלו בהם, שהדירות לבם הרע תרחיק אותם מן התשובה ותפתה אותם להקשות את ערפם בשני פנים: או יאמרו אחר שגזר ה׳ עליהם כל הרעות ששמעו מפי הנביא, אין תועלת להם מן התשובה, ויוסיפו להרע ולהשחית את דרכיהם; או אם ישמעו הנביא מגיד גם נחמות וטובות, אינם מאמינים שהוא רק בתנאי אם ישובו. אלא יחשבו שהנביא בתחבולה עשה כן, וכי אפשר שתבאנה הטובות גם בלי תשובה, ולפי זה (לדעתם המשובשת) אינם צריכים לתשובה, והם נשקעים יותר ויותר בחטא ועון. אבל המה כשלו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, כי ישרים דרכי ה׳ וצדיקים ילכו בם:

(טו) תקעו שופר. אחר ביאת הארבה (ראב״ע): (טז) קבצו, בחירק (רד״ק) והבית רפה אף שהוא צווי מבנין פעל הדגוש ורבים כמוהו. אספו עוללים, להגדיל הבכי והיללה. ות״י יפוק חתנא מאדרון בית משכביהו וכלתא מבית גנונהא ענין הגנה וכסוי. וכל אלה לשבר לב האדם ולעורר בזאת הרחמים: (יז) לחרפה, כי הרעב יאלצם ללכת אל ארצות אחרות לבקש אוכל. ויהיו לחרפה ביניהם וימשלו בם כדרך התושבים על הגרים. למשל וכו׳, כמשמעו וכבאורנו. ורש״י פי׳ לשון משל ושניה (דאס זיין ווירהער האהנען): (יח) ויקנא, עבר במקום עתיד כדרכו בדברי נבואה. ר״ל כאשר ישובו באופן זה, אז יתקנא ה׳ בעבור ארצו כמו המקנא אתה לי (במדבר י״א) או שהוא בבנין התנאי ובזמן המורכב מעבר מעתיד ר״ל אם היו עשו כן

הפטרת שבת שובה

עַל־עַמּוֹ׃ (יט) וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ (כ) וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ (כא) אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ (כב) אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי

(יט) דאן אנטוואָרטעטע דער עוויגע אונד שפראך צו זיינעם פֿאָלקע: זיהע, איך זענדע אייך דאז גע־טריידע, דען מאָסט אונד דאז אֶהל, דאס איהר דעססען אייך זעטטיגעט, אונד ניכט מעהר מאכע איך אייך צום שמאך אונטער דען פֿעלקערן. (כ) דאז נאָרדישע (נעהמ־ליך דיא פֿאָם נאָרדען קאָממענדע היישרעקקען) ווילל איך ענטפֿערנען פֿאָן אייך, אונד פֿער־שטאָסע עס אין איין וויסטעס אונד אֶדעס לאנד, זיינען פֿאָרדערצוג אינס אָסטליכע אונד זיינען נאכצוג אינס אייסערסטע ועסטליכע מעער, דאס זיין געשטאנק אויפֿשטייגע, אונד זיין איבלער גערוך עמפאָר דרינגע, וויל עס זאָ אונגעהייערעס געטהאן. (כא) פֿירכטע דיך ניכט, לאנד! יובלע אונד פֿרייע דיך; דען דער עוויגע האט גראָסעס געטהאן! (כב) פֿירכ־

רש"י

עסקי ארצו: (יט) הרפה. גדוף שיקראו אתכם חסרי לחם: (כ) ואת הצפוני. יש לפותרו על חיל הארבה ועליו נופל ל' הדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור. ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם: הקדמוני. המזרחי. ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני סימנים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על שהשחית פניו במקדש ראשון ושני והחריבם. ולפי התרגום שפירושו על חיל מלך אשור נ"ל פניו אל הים הקדמוני מקצת חילו אשלח למזרח ומקצתו למערב: צחנתו. באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף: כי הגדיל לעשות. רעה שפשט ידו בגדולים: (כא) אל תראי אדמה. ארץ ישראל (אם) תשובו

באור

אז היתה עת לה' לקנאות קנאת ה' בעבורם (דאמאלס ווירדע דער עוויגע פֿיר זיא געאייפֿערט האבען): (יט) ויען וכו', על שאלת בקשת עמו. ושבעתם אותו, ממנו או עמו כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל"ז) עיין פי' רש"י שם: (כ) ואת הצפוני, הארבה קרא צפוני לפי שבא להם מפאת צפון (רד"ק) וכפי עדות כותבי ספרי תולדות הטבע בזמנינו ארץ מולדת של ארבה הנוסע (צוג הייטרעקען), היא (טארטארייא) הגדולה והיא לצד צפון לפונית מזרחית לא"י. והדחתיו, למות שם. את פניו, התחלת קבוצת הארבה. הים הקדמוני, הוא ים המלח במזרחו של א"י. ות"י מדינחא. וסופו, ההולך באחרונה. הים האחרון, הוא ים המערבי כת"י למערבא והוא שנקרא בתורה הים הגדול שהוא למערב א"י. ובספר או"הש החדש יבוא או"ה ענין זה יותר מבורר. ועלה באשו, הנפרד בְאֶש או בְאש ענין סרחון.

וידוע מספרי תולדות הטבע שמפני נסיעת הארבה לרוב על המים ולא יוכלו לעוף תמיד, יפלו חמרים חמרים במי הימים. ועי"ז יתפשט מפגריהם הנפים על פני המים ריח רע וגדול עד שלפעמים הדבר יהלך ממנו ויבא לשוכני חוף הים ועם זה תבין ענין המקרא הטיב. צחנתו, אין לו רע במקרא והמלה לקוחה מפעל בלשון סורית וערבית שפתרונם גם טנוף, זוהמא סרחון (שמוטציג, שטינקענד זיין), ות"י לוחיה ואולי הוא טעות הדפוס וצ"ל סרוחיה, אך לפי שתרגם באשו סרוחיה ואין דרכו לכפול מלה אחת בפסוק נ"ל שצ"ל ריחיה (זיין גערוך).

כי הגדיל לעשות, ת"י אסגי למעבד בישין ותרגומי באופן זה: (כא) כי הגדיל ה' לעשות, ת"י אסגי ה' למעבד ביך טבין לעמיה ולפ"ז תרגמתי (גראָסעס): (כב) שדי, כמו שדה (רד"ק). ולדעתי הוא במשקל רבים בחסרון סימן הרבות כמו חלוני, חורי ורבים כן על דרך ארמית

דִּ֚ישְׁאוּ נְא֣וֹת מִדְבָּ֔ר כִּֽי־עֵץ֙ נָשָׂ֣א פִרְי֔וֹ תְּאֵנָ֥ה וָגֶ֖פֶן נָתְנ֥וּ חֵילָֽם׃ (כג) וּבְנֵ֨י צִיּ֜וֹן גִּ֤ילוּ וְשִׂמְחוּ֙ בַּיהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם כִּֽי־נָתַ֥ן לָכֶ֛ם אֶת־הַמּוֹרֶ֖ה לִצְדָקָ֑ה וַיּ֣וֹרֶד לָ֠כֶם גֶּ֣שֶׁם מוֹרֶ֧ה וּמַלְק֛וֹשׁ בָּרִאשֽׁוֹן׃ (כד) וּמָלְא֥וּ הַגֳּרָנ֖וֹת בָּ֑ר וְהֵשִׁ֥יקוּ הַיְקָבִ֖ים תִּיר֥וֹשׁ וְיִצְהָֽר׃ (כה) וְשִׁלַּמְתִּ֤י לָכֶם֙ אֶת־הַשָּׁנִ֔ים אֲשֶׁר֙ אָכַ֣ל הָֽאַרְבֶּ֔ה הַיֶּ֖לֶק וְהֶחָסִ֣יל וְהַגָּזָ֑ם חֵילִי֙ הַגָּד֔וֹל אֲשֶׁ֥ר שִׁלַּ֖חְתִּי בָּכֶֽם׃ (כו) וַאֲכַלְתֶּ֤ם אָכוֹל֙ וְשָׂב֔וֹעַ וְהִלַּלְתֶּ֗ם אֶת־שֵׁ֤ם יְהוָה֙ אֱלֹ֣הֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה עִמָּכֶ֖ם לְהַפְלִ֑יא וְלֹֽא־יֵבֹ֥שׁוּ עַמִּ֖י לְעוֹלָֽם׃ (כז) וִֽידַעְתֶּ֗ם כִּ֣י בְקֶ֚רֶב

טעט אייך ניכט, טהירע דעס פֿעלדעס; דען עס גראזען דיא אויען דער טריפֿט (עס שיעסט דאז גראז אויף דען וויעזען הערפֿאָר); דען דיא ביימע טראגען פֿריכטע, פֿייגענ־ביימע אונד וויינשטאָקקע געבען איהרע קראפֿט. (כג) אונד זאָהנע ציון'ס, פֿראָהלאָקקעט אונד פֿריי־עט אייך דעס עוויגען, איירעס גאָטטעס; דען ער גיבט אייך איינען וואָהלטהעטיגען רעגען, אונד לעסט אייך איינען פֿריה־ אונד שפעטרעגען העראב קאָממען איםערשטען (מאָנאטה). (כד) אונד פֿאָלל זינד דיא טעננען פֿאָן געטריידע, אונד דיא קעלטער שטראָמען איבער פֿאָן מאָסט אונד אהל. (כה) אונד איך ערשטאטטע אייך דיא יאהרע, אין וועלכען דיא היישרעקקע, דער קעפֿער, דיא גריללע אונד דיא רויפע געפֿרעססען האָ־בען, מיין גראָסעס העער, וועלכעס איך ווידער אייך זאנדטע. (כו) אונד איהר זאָללט, עססען אונד געזעטטיגעט זיין, אונד דען נאמען דעס עוויגען, איירעס גאָטטעס, פרייזען, דער מיט אייך

רש"י

בתשובה: (כג) את המורה. את הגשמים המורים אתכם לשוב אלי כדי לצדק אתכם: מורה ומלקוש, כמו יורה ומלקוש [דברים י"א]: בראשון. בניסן ואע"פ שהיור' היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפרש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום: (כד) והשיקו. לשון השמעת קול כשהקלוח יורד מן הגת אל תוך

באור

ופי' הרד"ק וכנגד שאמר גם בהמות שדה תערוג וכו' אמר לנחמה אל תיראו בהמות שדי. **דשאו,** כנגד אש אכלה נאות מדבר. כי עץ, הפך כל עצי השדה יבשו: תאנה וכו', כנגד הגפן הובישה והתאנה אומללה: (כג) ובני ציון, כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון. המורה. כמו יורה **ביו"ד.** לצדקה, לת"ד הקנין מטר של צדקה וברכה. וי"מ אותו כמו בצדקה ובא הלמ"ד במקום הבי"ת לפעמים כמו ישבת לכסא (תהלים ט') ושעורו את המטר נותן בצדקה לפנים משורת הדין ולא לפי הגמול (אוים וואָהלטהאט), וכן ת"י בזכו בזית אך המורה תרגם מלפכון (ווירען לעהרער).

ומלקוש, זכר המורה בתחלה שהוא במרחשון ואח"כ פירש עוד ויורד וכו' כלומר הגשם הנקרא מורה יוריד לכם בעתו שהוא במרחשון ומלקוש ג"כ בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן (רד"ק). וכן ת"י ומחית לכלן מטר בעידניה, ולקישא בירח ניסן. זו לפי פשוטו והדרש (בתענית דף ו') ידוע: (כד) והשיקו. מענין פקדת ארץ ותשקקיה (תהלים ס"ה (איבערלויפֿען, איבערפֿליסען, איבערטטרעמען), וכן ענינו בתלמוד מי החג שנטמא השיק ואח"כ הקריבן טהורים (ביצה דף י"ז) עיין ערוך ערך שק, ובא בבנין הפעיל עם יחס הפעול ככל הפעלים המורים על המותר והעדיפה (אלס ווערבונן דעט איבערפֿלוססעס רעגירט עס וויא דיא איבריגען ווערבא דיזער בעדייטונג דען אקוזאטיו): (כה) ושלמתי, מה שנחסר בשנים הקודמות ע"י הארבה אשלים אותו למלאות הכל כי הברכה תהיה מרובה. ות"י ואשלם לכון שניא עבתא חלף שניא דבזו יתכון וכו' (איך ערזעטצע אייך מיט גוטען יאהרען דיא מיסיאהרע), והענין אחד: (כו) **ולא יבושו,** ר"ל לא ילכו עוד לגור בארצות הגוים עוע"ז מחסרון לחם ולא יסבלו עוד חרפתם ובשתם: (כז) **ואין עוד,** ר"ל אין עוד אלהים לעבב על ידי מלתת להם ברכה מרובה כזאת. **ולא יבושו,** ולכן לא יבושו עד עולם וכי מי יעצור בעדי להביאם לידי בושה:

תרגום אשכנזי

הַפְטָרַת שַׁבַּת שׁוּבָה וְצוֹם גְּדַלְיָ'

יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

בקצת מקומות מוסיפין אלו הפסוקים (סוף מיכה ז' י"ח)

(יח) מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ (יט) יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ (כ) תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

וואונדערבאריליך געטהאן, אונד ניא ווירד מיין פֿאָלק צו שאנדען עוויגליך. (כז) אונד איהר זאָללט ערקעננען דאס איך אין דער מיטטע ישראל'ס בין, אונד דאס איך דער עוויגע אייער גאָטט אונד קיינער מעהר זייא, אונד מיין פֿאָלק זאָלל ניא צו שאנדען ווערדען עוויגליך.

(יח) וועלכער גאָטט איזט וויא דוא, דער דיא זינדע פֿערגיבט, דאז פֿערגעהען איבערזיהט דעם איבערעסטע זיינעס ערבאייגענטהומעס. ניכט אויף לאנגע ליעסט ער זיינען צאָרן וואלטען; דען גנאדע איזט איהם וואָהלגעפֿעלליג. (יט) ערבארמונגספֿאָלל נימט ער זיך וויעדער אונזער אן, בעדעקעט אונזערע זינדען, אונד דוא ווירסט אין דעס מעערעס טיפֿען איהרע מיססעטהאטען אללע זענקען. (כ) דוא ווירסט יעקב דיא געשוואָרנע טרייע, אונד אברהם דיא הולד ערפֿיללען; אללעס נעמליך וואס דוא אונזערן אהנען אין עהעמאליגען צייטען צוגעשוואָרען.

הפטרת צום גדלי'

(ישעיה נ"ה ו' עד נ"ו ה')

(ו) דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃ (ז) יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־

(ו) זוכעט דען העררן, זאָ לאנגע ער זיך פֿינדען לעסט; רופֿעט איהן אן, זאָ לאנגע ער נאהע איזט. (ז) עס לאססע דער פֿרעפֿעלהאַפֿטע זיין פֿערפֿאהרען, אונד דער אונרעדליכע זיינע ענטווירפֿע, אונד קעהרע צוריק צום העררן, דער גנעדיג מיט איהם זיין ווירד; צו אונזערם גאָטטע, דען

רש"י

ביקב והוא הבור שלפני הגת: (כ) תתן אמת ליעקב. ת"י תתיהב קושטיה דיעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב [בראשית כ"ח] כי לא אעזבך: חסד לאברהם. שכל חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק בי נשבעתי נאם ה' יען אשר עשית וגו':

(ו) בהמצאו. קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי

באור

(יח) מי וגו', הלל והודאה על הטוב אשר יעשה ה' לעמו: (יט) ישוב ירחמנו, יחזור לרחם אותנו, כטעם עוד תשוב תראה (יחזקאל ח' ט"ו): יכבוש עונותינו, כאדם הכובש דבר תחת רגליו שלא יראהו (רד"ק); וכן ותשליך במצולות ים: כאלו ישליכם במקום שאין העין שולטת בו: (כ) תתן אמת ליעקב, תקיים ליעקב אבינו האמת (קיום ההבטחות שנשבעת לו) ותקיים לאברהם אבינו החסד שנשבעת לו, כלומר תקיים מה שנשבעת לאבותינו בימי קדם.

(ו) דרשו ה' בהמצאו, קודם הגאולה, כי אחרי שיגאל את עמו, יבער הקוצים מכרמו, ככתוב בסוף הספר המתקדשים והמטהרים אל הגנות וגו' יחדו יסופו וגו', ויצאו וראו בפגרי האנשים

אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ (ח) כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃ (ט) כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ (י) כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ (יא) כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ (יב) כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה

ער איזט האָכסט נאכזיכטיג. (ח) דען מיינע געדאנקען זינד ניכט דיא אייריגען, אונד מיין פֿערפֿאהרען ניכט וויא דאז אייריגע, שפריכט דער חערר. (ט) דען גלייך וויא דער הימעל ערהאבען איזט איבער דער ערדע, עבען זאָ האָך ערהאבען איזט מיין פערפֿאהרען איבער דאז אייריגע, אונד מיינע געדאנקען איבער דיא אייריגען. (י) יא, גלייכוויא דער רעגען אונד דער שנעע פֿאָם הימעל פֿאללען, אונד ניכט דאָרטהין צוריקקעהרען אָהנע דיא ערדע געזעטטיגעט אונד בעפֿרוכטעט, אונד איהר וואכסטהום בעפֿאָרדערט צו האבען, אונד דעם דער זאמען ברויכט, דען זאמען, אונד דעם דער שפייזע ברויכט, דיא שפייזע גיבט. (יא) עבען זאָ מיין אויסשפרוך, מיינעם מונדע ענטזענדעט, קעהרעט ער ניכט פֿרוכטלאָז ווידער, אָהנע צו פֿאָללברינגען וואס איך געוואָללט, אונד אָהנע צו פֿאָללציהען, וואָצו איך איהן געזאנדט. (יב) יא, פֿראָהליך ווערדעט איהר אויסציהען, אונפֿערזעהרט אין אייער פֿאטערלאנד געלייטעט, דיא בערגע זעלבסט אונד דיא היגעל, ווערדען אייך

רש"י

מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי ואיש און מחשבותיו ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני. ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם [משלי כ"ח]: (ט) כי גבהו שמים וגו'. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכם ובמחשבותי יותר ממחשביתיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם: (י) כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם: (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי. להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם: (יב) כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים

באור

הפושעים בי וגו': (ח) כי לא מחשבותי וגו', כי אני מרבה לסלוח. ולא כאדם שנוקם ונוטר (רד"ק דון יצחק ורא"ז). ולדעת בעז' חוזר למטה כי כאשר ירד הגשם וגו' לא ישוב אלי ריקם, שאין מדתו כמדת בשר ודם. כי כל דבריו מתקיימים, לא איש אל ויכזב: (ט) כי גבהו. כי כאשר גבהו, כמו אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי (ירמיה ג' כ'). שעניינו אכן כאשר בגדה אשה: כן גבהו דרכי. כי אני מרבה לסלוח: (י) כי כאשר ירד. אחר שהזכיר כי הוא מרבה לסלוח חזר לענין הראשון שהוא הייעוד על הגאולה, ואמר כי דברו לא ישוב ריקם. ואחר שהזכיר השמים והארץ (כי גבהו שמים מארץ) המשיל דברו למטר היורד מן השמים על הארץ: כי אם הרוה, אלא אם כן הרוה. כמו לא אשלחך כי אם ברכתני, והטעם לא ישובו מי הגשם והשלג לעלות השמימה בעננים, אלא אם כן תחלה הרוו את הארץ והכינוה לילד ולהצמיח (ר' יוסף קמחי). ורד"ק ובעז' פירשו אלא ירוה את הארץ, כלומר ושמה לא ישוב לעולם, אלא ירוה את הארץ (וכן דעת בעל הטעמים), ואם כן ירוה היה לו לומר, לא הרוה. והלא נשיאי' היא ראיה שהיו יודעים כי האדים מתנשאים מעל הארץ ועולים השמימה: (יא) כן יהיה דברי, המשיל דבר ה' לשליח הנשלח, ואמר כי לא ישוב אליו ריקם אלא אם כן עשה רצונו, וכן ישלח דברו וימסם (תהלים קמ"ז י"ח): (יב) תצאו, מן הגלות: ובשלום, שלא יקרכם מקרה רע בדרך: ההרים והגבעות, כל כך תהיה הליכתכם בשמחה ובשלום, ע ד כי כל מה שתמצאו בדרך

וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ (יג) תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ וְתַחַת הַסִּרְפַּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃
נו (א) כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃ (ב) אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ (ג) וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ (ד) כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ (ה) וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד

חחת כ׳ פותח באתנח

ענטגעגענ צו יובעלן שויינען, אונד אללע ביימע דעם פעלדעס דיא הענדע קלאפפען. (יג) שטאטט דער דארנען ווערדען טאננען וואכסען, דיא מירטהע אן דער שטעללע דער נעססעל; דיס ווירד דעם העררן צום רוהמע זיין, איין איממערוועהרענד דענקמאל דאז אונפערגענגליך בלייבט. (א) זא שפריכט דער הערר: בעאבאכטעט דיא געזעטצע דער גערעכטיגקייט, אונד איבעט דיא מענשליכקייט; דען דאז הייל פאן מיר פערשפראכען, איזט זייניר ערפיללונג נאהע, מיינע גנאדע זיך צו אפפענבארען. (ב) הייל דעם מענשען דער דיס ערפיללעט, דעם אדם׳ס זאהן דער טרייא דאבייא בלייבט! ווער דען שבת בעאבאכטעט, אונד זיך היטעט איהן צו ענטווייהען, אונד זיינע האנד בעוואכט, אירגענד עטוואס באזעס צו פעראיבען. (ג) עס שפרעכע ניכט דער פרעמדלינג דער זיך דעם העררן צוגעזעללט: דער הערר ווירד מיך פאן זיינעם פאלקע ענטפערנען; אונד דער פערשניטטענע שפרעכע ניכט: זיהע, איך בין איין דירדער בוים. (ד) דען זא שפריכט דער הערר פיר דיא פערשניטטענען, דיא מיינע רוהעטאגע בעאבאכטען ווערדען, אונד דאז ערוועהלען וואס מיר געפעללט, אונד שטאנדהאפט טרייא בייא מיינעם בונדע בלייבען. (ה) איך ווערדע איהנען

רש"י

והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פריים ולמחה ויהגו (ירננו) יושביהם: (יג) תחת הנעצוץ וכו׳. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו צדיקים. נעצוץ וסרפד מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו ממשלתם: (ב) יעשה זאת. שומר שבת וגו׳: (ג) הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו. למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם: ואל יאמר הסרים.

באור

יראה לכם כאלו הוא שמח בשמחתכם: (יג) תחת הנעצוץ, משל על דרך כי נתתי במדבר מים נהרות בישימון, והטעם שלא יזיקם שום דבר בדרך, ובמקום הקוצים והברקנים ימצאו ברוש והדס שיעשו להם צל גם יענגום בריח טוב: והיה לה׳ לשם, הצלחת דרכם תהיה לה׳ לתפארת עולם: (ב) שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, שתי שמירות הללו כוללות כל המצות לשתי מחלקותן, מצות שבין אדם למקום, ומצות שבין אדם לחברו. השבת שהיא אות בין ה׳ וישראל היא כוללת כל המצות שבין אדם למקום, ושומר ידו מעשות כל רע כולל כל המצות שבין אדם לחברו: (ג) בן הנכר הנלוה אל ה׳, הגר: הנלוה, לפי נקודו הוא עבר, כמו ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו. וה"א כמו אשר, ואין הכוונה על הגר הבא להתגייר, אלא על מי שכבר התגייר, וראיה לזה מה שכתוב אחר כך הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו, ואין מבדילים אלא מי שכבר התאחד ונכנס בקהל: הן אני עץ יבש, כטעם מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כלומר כל הגאות שבעולם מה יועילו לי אם יאבד זכרי במותי: (ד) כה אמר ה׳, המשך מאמר האל, והאל עצמו אומר כה אמר ה׳, ולפיכך אומר שבתותי, ולא שבתותיו: לסריסים, על הסריסים, כמו אמרי לי אחי הוא: (ה) ובחומותי, חומות המקדש: יד, אות וזכרון, כמו

וְשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ (ו) וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃ (ז) וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃ (ח) נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

אין מיינעם טעמפעל אונד איננערהאלב מיינער מויערן איין דענקמאל אונד איינען נאמען פערשאפפען, וואס בעססער איזט אלס זאהנע אונד טאכטער; איינען דויערנדען נאמען ווערדע איך איהנען פערלייהען, דער אונפערגענגליך בלייבט. (יט) דיא פרעמדען אבער דיא זיך צום הערן געזיללט אום איהם צו דינען; אום דעם הערדן נאמען צו ליבען, אונד זיינע דינער צו זיין; אללע יענע דיא דען שבת האלטען אונד זיך היטען ווערדען איהן צו ענטווייהען, מיינעם בונדע טרייא בלייבען; (ז) איך ווערדע זיא צו מיינעם היילינגען בערגע פיהרען, זיא ערפרייען אין מיינעם אנדאכטסהויזע, איהרע גאנץ- אונד שפייזאפפער ווערדען אויף מיינעם אלטארע וואהלגעפעלליג זיין: דען מיין טעמפעל ווירד דאז הויז דער אנדאכט אללער פאלקער גענאננט ווערדען. (ח) עס איזט גאטט, דער הערר, דער עס שפריכט, דער דיא פערשטאססענען ישראל'ס ערלאזען ווירד. איך ווערדע נאך אנדערע, צו זייגען זיך פערזאממעלנדען צערשטרייטע, זיך בייאגעזעללען לאססען.

הפטרת האזינו

כשיש שבת בין יוה"כ לסוכות כמנהג האשכנזים תקעו שופר עד לעולם וכתובה ליגיל. ויש מפטירין אותה (ביחזקאל סימן י"ז כ"ב עד סוף סימן י"ח)

(כב) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו

(כב) אלזא שפריכט גאטט, דער הערר, איך ווערדע נעהמען פאן דער וויפפעל דער האהען צע-

רש"י

למה אטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון: (ו) ומחזיקים. אוחזים: (ז) לכל העמים. לא לישראל לבדם כי אף לגרים: (ח) עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם: לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל:

(כב) ולקחתי אני. את מלך המשיח: ונתתי. כתרגומו ואקיימיניה: רך אקטוף. אין דרך

באור

יד אבשלום (שמואל ב' י"ח י"ח). והכוונה שיזכירו בבית המקדש שמות הצדיקים שמתו, כענין הזכרת נשמות שלנו, ואולי הכוונה שיניחו נכסיהם לאוצר בית ה', ואם יהיו צדיקים, אז יעשו בנכסיהם כלי שרת, או כלי נוי לבית המקדש, ויקראו על שמם: (ה) והביאותים אל ה' קדשי, לא ארחיקם מעל עמי, אבל אקבלם בארץ ישראל, וכל ארץ ישראל נקראת הר הקדש: ושמחתים בבית תפלתי. יעלו גם הם ככל ישראל לחוג ולשמוח במועדים בבית המקדש: בית תפלה יקרא לכל העמים. יקרא בית תפלה לכל העמים, והנה דבר זה כבר היה גם מקדם, כי כל הרוצה להתגייר היה כאחד מישראל. אך הכוונה כי בימי הגאולה יתרבו הגרים (ותאמר אין מקבלין גרים לימות המשיח היא דעת יחיד), ובית המקדש יהיה בפעל בית תפלה לכל העמים, וטעם יקרא כמו יהיה, כמו שהלשון הזה מורה על הרוב בספר ישעיה. וזה הוא מה שמפרש והולך בכתוב הסמוך: (ו) עוד אקבץ עליו לנקבציו, עוד מלבד נקבציו, הם נדחי ישראל שיתקבצו, אקבץ עליו אחרים. אעשה שיתוספו על ישראל רבים מן האומות: עליו. אצלו: (כב) רק אקטוף, ענף רך לנטעו במקומו, והרך הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין. וי"ת

הפטרת האזינו

רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃ (כג) בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃ (כד) וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי ׀ עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

יח (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (ב) מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים

ב"א תִּשְׁכֹּנָּה

תרגום אשכנזי

דער אונד עז איינזעטצען, פאָן דער רייזער שפיטצע ווערדע איך איין צארטעס אבברעכען, אונד איך ווערדע עס איינפפלאנצען אויף איינען האָהען שטייּלען בערג. (כג) אויף איינע בערגעסהאָהע איזראעל'ס ווערדע איך עס איינפפלאנצען, אויף דאס עס פריכטע טראגע אונד צור מעכטיגען צעדער ווערדע, אונטער וועלכער ויילען פאָגעל אללער ארטען, אים שאטטען זיינער ראנקען ניסטענד. (כד) אונד עס ערפאהרען אללע ביימע דעס פעלדעס. דאס איך דער עוויגע ערניעדריגעט האבע דען האָהען בויס, אונד ערהאָבען האבע דען ניעדריגען, דאס איך אויסדאָררען ליעס דאז פרישע געהאָלצע אונד ערבליהען דאז פערדאָררטע, איך, דער עוויגע, דהאבע עס פערהייסען אונד אויך פאָללפיהרט!

יח (א) אונד עס ווארד מיר דאז וואָרט גאָטטעס אלזאָ: (ב) וואס האבט איהר, דאס איהר אבפאססעט דיזען שפרוך איבער דאז עררדרייך איזראעל'ס, נעמליך: דיא פעטער אססען אונרייפעס, אונד דער קינדער צעהנע ווערדען שטומפף?

רש"י

להרכיב אלא מן הרך שגדל אשתקד שקורין גרייפי"א בלע"ז: ותלול. לשון תל שדרך תל להיות גבוה. ותלול אומגללי"ה בלע"ז: (כג) תשכונה. דגשות הכו"ן משמש תחת נו"ן שניה כאילו כתוב תשכוננה: (כד) השפלתי עץ גבוה. את האומות שהיו מושלים בישראל: הושבתי עץ לח. צדקיהו וזרעו: והפרחתי עץ יבש. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי' פחת יהודה למשול: (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר. מה לכם אתם מושלים את המשל אנשפלאנ"ך בלע"ז: אבות יאכלו בוסר. פרי עד שלא נתבשל ביירג"ון בלע"ז: ושני הבנים תקהינה. אנמלירונ"ע בלע"ז כך דרכו של הקב"ה האבות חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה

באור

ואקרב מוגא ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא רמה ואקימיניה מבני בנוהי יניק ואדביה ואקימיניה במימרי: ותלול. מלשון תל (ווגגעהייפט), ות"י מנטל. ענין נשיאת משא ר"ל הר גבוה ולבור מעפר וחול: (כג) בהר מרום, ת"י בטור קודשא דישראל והוא ירושלים שהוא ההר הגבוה שבכל א"י: אשתלנו, התי"ו בק"ח לתפארת הקריאה: ושכנו תחתיו וכו'. רמז לאומו' ומלכיהם שיבואו לחסות בצל כנפיו: תשכונה, דגש לנו"ן השרש שנפלה: (כד) עצי השדה, לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומות לשאר עצי היער: עץ שפל, בגרי ובמקראות ספרים המדויקים הוא קמץ, ואני מצאתי בכל הספרים המדויקים בקמץ: (ב) מה לכם, ענין המליצה הזאת תמיד אין ראויה לכם לעשות או לומר הדבר הזה. והיה כי תשים לבך אל המליצה הזאת בכל מקום בתנ"ך, תמצא כי כן הוא לאמתו (זו וואס זאָלט איהר דיעזעס ספריכוואָרט, ד. ה. עז קאָממט איהך ניכט צו, דיעזען שפרוך צו פיהרען, דען עז איזט ניכט אנווענדבאר), וכן נראה מת"י מה לכון דאתן מתלין: בסר, הוא פרי שלא נגמר בשולו, והחכם בעזעניוס ר"ל שהפעל ממנו בל' ערבי, והוראתו עשות דבר קודם זמנו (עטוואז צו פריהצייטיג טהון) ואולי בכך ענין בזיון בתרגום נגזר מזה ע"ד הסלה מפרי שלא נתבשל כל צרכו והוא נמאס למאכל. ופירוש המשל אמרו אבותינו חטאו ואינם נלקים. ואנחנו נהיה נענשים בעונם:

תִּקְהֶינָה: (ג) חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל: (ד) הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת: (ה) וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה: (ו) אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב: (ז) וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵרֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד: (ח) בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ: (ט) בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: (י) וְהוֹלִיד בֶּן־פָּרִיץ

קמץ בז"ק קמץ בז"ק הבית בצירי

(ג) זאָ וואהר איך עוויג לעבע, שפריכט גאָטט, דער הערר, איהר זאָללט פערנער נימר פיהרען דיזעס שפריכוואָרט אין איזראעל! (ד) זיהע, מיין זינד אללע זעעלען! דעס זאָהנעס, וויא דעם פאָטערס זעעלע, מיין זינד זיא; יענע זעעלע דיא דא זינדיגעט, דיא זאָלל שטערבען. (ה) אונד זאָ יעמאנד פראָם איזט, אונד איבעט רעכט אונד טוגענד, (ו) אויף דען בערגען ניכטס געניסעט, אונד זיינע אויגען ניכט ערהעבעט צו דען גאָטצען דעס הויזעס ישראל, ניכט ענטעהרעט זיינעס נעכסטען וייב, אונד איינער פרויא אין איהרער אבזאָנדערונג ניכט נאהע קאָממט; (ז) נימאנדען איבערפאָרטהיילט, דאז פיר דיא שולד פערפפענדעטע צוריקגיבט, זיין בראָד דעם דארבענדען גיבט, אונד דען נאקטען מיט קליידונג אומהיללעט; (ח) אום צינז ניכט גיבט, קיינען איבערשוס נימט, פאָם אונרעכט זיינע האנד צוריקציהט, אונד וואהרהאפטעס אורטהייל פעללעט צווישען מענש אונד מענש; (ט) אין מיינען זאטצונגען וואנדעלט, מיינע רעכטע בעאכטעט, זיא אין אויפריכטיגקייט צו איבען; דאז איזט איין פראָממער, ער זאָלל לעבען! שפריכט גאָטט, דער הערר. (י) צייגט ער נון איינען ענטארטעטען זאָהן, דער מאָרדער איזט, דער

רש"י

שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נדאג ללקות בעונינו: (ג) משול. כמו למשול: (ד) כל הנפשות לי הנה. ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא: (ו) אל ההרים לא אכל. בטוריא לא פלח לטעותא לאכול זבחי מתים אל גלולי שאר עכו"ם כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושבדן: (ז) יונה. ל' אונאה כלומר שום איש לא הונה: חבלתו חוב ישיב. אם חבל שלמת רעהו בחובו ישיב אותו לו כבוא השמש: (י) ויעשה אח מאחד מאלה.

באור

(ג) אם יהיה לכם, אם יהיה לכם רשות למשול עוד משל כזה שהנמשל ממנו שקר כמפורש בפסוק הסמוך. וי"ת אם יהי לכון עוד מתל. כאלו כתוב מושל והענין אחד: (ד) אל ההרים, כמו על ההרים: לא אכל, קמץ בז"ק: אכל. לא אכל מזבחי תקרובת עובדי אלילים שעל ההרים. וי"ת בטוריא לא פלח לטעותא: ועיניו לא נשא, מליצת נשא עין יאמר על חשק וחמדה לדבר או בטחון ותקוה אליו. (אויך עטוואס פערלאנגען, זיך זעהנען, דאראויף האָפפען, פער-טרויען, עז טאָטלען, פערעהרען): לא טמא, לזנות עמה: לא יקרב, לבוא אליה: (ז) לא יונה, ענין אונאה ועשק: חבלתו, ת"י משכון כמו אם חבל תחבל (שמות כ"ב): בנשך ותרבית, שניהם ענין רבית אבל לשון נשך נאמר בכסף ותרבית באוכל כמ"ש את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כ"ה): משפט אמת, בלי הטיה: (י) בן פריץ, בן שהוא פריץ והוא על עושה חמס ורשע כמו המערת פריצים (ירמיה ז') ות"י לסטים: אח, ת"י לאחוהי מחדא מאלין. ורד"ק פי' אח כמו אחד ונפלה הדלי"ת, מן אחד ממנו ויאמר ממנו אחת

שפך דם ועשה אח מאחד מאלה: (יא) והוא את־כל־אלה לא עשה כי גם אל־ההרים אכל ואת־אשת רעהו טמא: (יב) עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב ואל־הגלולים נשא עיניו תועבה עשה: (יג) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל־התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה: (יד) והנה הוליד בן וירא את־כל־חטאת אביו אשר עשה ויראה ולא יעשה כהן: (טו) על־ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל־גלולי בית ישראל את־אשת רעהו לא טמא: (טז) ואיש לא הונה חבל לא חבל וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן וערם כסה־בגד: (יז) מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה בחקותי הלך הוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה: (יח) אביו כי־עשק עשק גזל גזל אח

קמץ בז״ק וירא כ׳ קמץ בז״ק קמץ בז״ק קמץ בז״ק קמץ בז״ק

דא וועהע בעווירקט דורך איינעס פֿאן יענען, (יא) ער האט פֿאָן אללעם דיזעם ניכט נור ניכטס גע־טהאן, זאָנדערן אויך אויף דען בערגען געטאפֿעלט, אונד דאז ווייב זיינעס נעכסטען ענטעהרט, (יב) ארמע אונד דירפֿ־טיגע איבערפֿאָרטהיילט, רויב בעגאנגען, דאז פֿאנד ניכט צוריקער־שטאטטעט, אונד צו דען גאָטצען זיינע אויגען ערהאָבען, אונד פֿעראבּ־שייאונגסווידריג געהאנ־דעלט; (יג) אויף צינזען גאב ער, נאהם וואוכער, אונד דער זאָללטע לע־בען? ער לעבע ניכט! אלל דיזע גרייעל בעגינג ער, דארום שטערבע ער, זיין בלוט קאָממע איבער איהן! (יד) זיהע, ער צייגט איינען זאָהן, דער דא איינזיהט וועלכע זינ־דען זיין פֿאטער בעגאנ־גען, אונד וויא ער׳ס אויך פֿאָר זיך זיהט, בעגעהט ער דאָך ניכט דער ארט: (טו) טאפֿעלט ניכט אויף דען בערגען, ערהעבט זיינע אויגען ניכט צו דען גאָטצען דעס הויזעס איזראעל, דאז ווייב זיינעס נעכסטען ענטעהרט ער ניכט; (טז) איבערפֿאָרטהיילט קיינען, בעהעלט קיין פֿאנד אונד בעגעהט קיינען רויב, גיבט זיין בראָד דעם דארבענדען אונד אומהיללעט דען נאקטען מיט קליידונג; (יז) פֿאָם ארמען ציהט ער נאכזיכטיג דיא האנד צוריק, נימט וועדער צינז נאָך וואוכער, איבט מיינע רעכטע, וואנדעלט מיינער זאצונג נאך, נימער שטערבע דיזער דורך זיינעס פֿאטערס זינד׳ — ער לעבע! (יח) זיין פֿאטער, דער דא געוואלטזאם פֿאָרענטהאל־טען, דען ברודער בערויבט, אונד דער דא ניכט שאָן געהאנדעלט אונטער זיינעס

רש״י

ת״י ויעביד לאחוהי מחדא מאלין: (יא) והוא את כל אלה. את כל הטובות האלה שעשה אביו: (יב) תועבה עשה. משכב זכר: (יד) ויראה ולא יעשה כהן. דאה בלבו שאין טוב לעשות כן

באור

נקבה כי גם הוא בלא דלי״ת. ויאמר בשני לשונות כמו אנכי ע״כ. ולפיכך ראוי לתרגם (אונד עטוואז אהנליכעס פֿאָן דיעזען טהוט): (יא) והוא את כל אלה. כל אלה הטובות הנזכרים לא עשה: כי גם וכו׳. ר״ל לא היה די לו שלא עשה את הטוב כי גם אכל וכו׳: אכל. פתח בזקף ושל מעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה. אכל פתח פומיה: (יג) וחי. וכי איש כזה ראוי לחיות בזכות אביו באמת לא יחיה הוליד ועשה וכו׳: (יד) ויראה. ועם כי ראה אותן ורגיל בהן לא חשק בהן ולא עשה כמוהן וכפל ענין לחזוק ולומר, שעם כל זה שראה מעשי אביו, לא היה מתפעל מהם ולא עשו רושם בנפשו, וזה יעיד על טוהר לבבו. ולדעת רש״י וירא כמו לבי ראה הרבה חכמה (אונד ער זיעהט איין): (יז) מעני, מעשות לו רעה: (יח) ואשר לא טוב וכו׳. כאלו אמר ורע עשה בתוך עמיו. וכן מנהג הלשון לומר לא

וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת בַּעֲוֹנוֹ׃ (יט) וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֹן הָאָב וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃ (כ) הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא בַּעֲוֹן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֹן הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה׃ (כא) וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב מִכָּל־חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ (כב) כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ (כג) הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה׃ (כד) וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־צִדְקֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם

רשע כ׳ חטאתו כ׳ מרדנו כ׳ צדקתו כ׳

פָאלקע, ער איזט דורך אייגנע שולד געשטארבען. (יט) אינד איהר שפרעכינט: ווארום ביסעט דער זאהן ניכט זיינעס פאטער שולד? דאך דער זאהן, דער דא רעכט אונד טוגענד געאיבט, אללע מיינע געזעטצע בעאבאכטעט אונד זיא געהאלטען — ער בלייבע אם לעבען! (כ) דיא זעעלע, דיא דא זינדיגעט, זאלל שטערבען, ניא ביסע דער זאהן פיר דעם פאטערס שולד, אונד דער פאטער נימער פיר דעם זאהנעס שולד, דיא פראממיגקייט דעם פראממען קאממט איהם אנהיים, אונד דעם פרעפלערס פרעפעל קאממט איהם אנהיים. (כא) אונד דער פרעפלער, דער דא זיך אבוועגדעט פאן אללען זינדען דיא ער בעגאנגען, מיינע געזעטצע בעאבאכטעט, אונד רעכט אונד טוגענד איבעט, דער לעבע, קאממע ניכט אום! (כב) אללע זיינע פערברעכען דיא ער בעגאנגען, זאללען איהם ניכט געדאכט ווערדען; דורך דיא טוגענד דיא ער נון איבט, ווערדע ער ערהאלטען. (כג) יאללטע איך עס דען ווינשען, דאס דא שטערבע דער פרעפלער? שפריכט גאטט, דער העדר, ניין, וויען ער פאן זיינעס וואנדעל זיך אבווענדעט, זא לעבע ער! (כד) אונד זא דער גערעכטע זיך אבוועגדעט פאן זיינער פראממיגקייט, אונד אונרעכט איבט, וויא דיא גרייעל דיא דער פרעפלער בעגעהט; זאללטע ער זא האנדעלן, אונד לעבען? — אללע זיינע טוגענדען, דיא ער געאיבט, ווערדען נימער געדאכט; דורך זיינע פערגעהונג מיט וועלכער ער זיך פערשולדעט, קאממע

רש״י

אילפאלאני״ט בלע״ז: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו רעה: (כד) כל צדקותיו וגו׳. לא

באור

טוב במקום רע כמו יתילב על דרך לא טוב ודומיו: והנה מת וכו׳. באמת קבל גמול חטאו ימות: (יט) ואמרתם. בכ״ז שאתם תדאו כי זה תשפט ישר ואין בו נפתל ועקש שאלתכם בלתי נכונה מדוע וגו׳ הלא הבן משפט ולדקה עשה ולמה ישבול בעון אביו? (כ) צדקת וכו׳. ר״ל המעשה עלמו אם לטוב ואם לרע ישובב השכר והעונש. לדקת הלדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול בעלמו, וזכותו לא תעמוד לזולתו להצילו מן העונש בעבור פשעו הגדול, וכן רשעת הרשע תהיה עליו לבד לקבל עונשו, ולא תגרום רע לזולתו הנקי מעון: (כא) והרשע. בא להביא ראיה לאמת המשפט הזה. ואמר, אבל הרשע כי ישוב בתשובה שלימה וכו׳: (כב) בצדקתו וכו׳. ואם החוטא עלמו ישוב ויעשה לדקה, לא יזכרו ולא יפקדו פשעיו כ״ש שלא יזכרו ולא יעלו לחשבון לבן העושה לדקה: (כד) לא תזכרנה וכו׳. אמרו רז״ל בתוהה על הראשונות ומתחרט

ימות: (כה) ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו: (כו) בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות: (כז) ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה: (כח) ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה לא ימות: (כט) ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן: (ל) לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית ישראל נאם אדני יהוה שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול עון: (לא) השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה תמותו בית ישראל:

וישוב כי

ער אום! (כה) אונד איהר שפרעכעט: אונגעביהרליך איזט דאז פֿערפֿאהרע דעס העררן! זאָ האָרעט דען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל! איזט מיין פֿערפֿאהרען אונגעביהרליך? פֿירוואהר, אייער פֿערפֿאהרען איזט דאז אונגעביהרליכע! (כו) זאָ זיך אבוועגדעט דער גערעכטע פֿאָן זיינער טוגענד אונד אונרעכט איבט, אונד ער שטירבט הירדורך — דורך זיין אונרעכט דאז ער בעגאנגען, קאָממט ער אום! (כז) אונד זאָ דער באָזע פֿאָם זייגעם פֿרעפֿעל זיך אבוועגדעט, דען ער בעגאנגען, אונד רעכט אונד טוגענד איבט — דער ערהעלט זיך אם לעבען. (כח) אונד יעדער, דער עס איהם אבזיהט, אונד זיך אבוועגדעט פֿאָן אלל זיינען מיססעטהאטען דיא ער געטהאן, דער בלייבט אם לעבען אונד קאָממט ניכט אום. (כט) אונד דיא פֿאָם הויזע איזראעל'ס שפרעכען: אונביללינ איזט דאז פֿערפֿאהרען דעס העררן, זינד מיינע וועגע אונביללינ, איהר פֿאָם הויזע איזראעל'ס? ניין! אייער פֿערפֿאהרען איזט דאז אונביללינע! (ל) דארום, יעדען נאך זיינעם וואנדעל ווילל איך אייך ריכטען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל! שפריכט גאָטט דער העדר, ווענדעט אייך אום אונד בעקעהרט אייך פֿאָן אלל איירען מיססעטהאטען, אויף דאס אייך ניכט צום פֿאללשטריק ווערדע דיא שולד. (לא) ווערפֿעט אב פֿאָן אייך אללע איירע פֿרעפֿעל, דורך וועלכע איהר אייך פֿערשולדעט אונד שאפֿפֿעט אייך איין נייעס הערץ אונד איינען נייען

רש"י

תזכרנה. פירשו רבותינו במסכת עליהם: (כט) לא יתכן. כמו לא יתקן אפיי"אטש בלע"ז: (ל) שובו והשיבו. שובו אתם והשיבו את אחרים לטור"ניר בלע"ז:

באור

עליהם: (כה) לא יתכן, עקר ענינו הישרה ותקנה, כמו תקן בחלוף אותיות גיכ"ק, וענינו הבאת דבר למדה ושעור הראוי לו (וועגען, ריכטען, אָרדנען). ובבנין נפעל יאמר על הענין הזה להישרת הדרך והמעשים להיות מכונים אל התכלית הנאות להם, (רעכט, צוועקמעסיג, פיגליך זיין), והמובן ממנו שיאמרו לא זו הדרך הישר המכוון אל התכלית הנאות ולא יעשה ה' משפט במדה ושעור הראוי כי לא יצדק במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים. כי יחשבו שמן הראוי להעלות בחשבון את הראשונים עם האחרונים ולפיהן יהיה המשפט וגם יעמוד זכות צדקת אב לבן. וי"ת ואמרתון לא מתפרשן לנא אורחת דיי' (עס זינד וואס ניכט ערקלערבאר דיא וועגע דעם עוויגען): (כח) ויראה, ראית השכל: (כט) ואמרו, ובכל זאת יאמרו, אע"פי שהשכל מחייב שלא יאמר כן: (ל) לכן. לפי שדרכי יתכנו והשכל מחייב שבצדק אשפוט הצדיק כצדקתו והרשע כרשעתו לכן גם אתכם אשפוט איש איש כדרכיו וכו' ועתה שובו מדרכיכם הרעים

(לג) כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ וִחְיוּ:

הפטרת האזינו

כשיש שבת בין יוה"כ לסכות כמנהג ספורים:

(שמואל ב' כ"ב עד כ"ג)

(א) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל: (ב) וַיֹּאמַר יְהוָה סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי: (ג) אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי

זין, ווארום וואָללעט איהר אומקאָממען, איהר פֿאָם הויזע איזראעל? (לג) דען נימממער האבע איך געפֿאללען אם טאָדע דעם שטערבענדען, שפריכט גאָטט, דער העררֿ, דארום בעססערט אייך, אויף דאס איהר לעבעט!

(א) אונד דוד זאגטע דעם עוויגען צו עהרען, דיזע וואָרטע דעס לידעס, צור צייט אלס איהן דער עוויגע גערעטטעט אויס דער האנד אללער זיינער פֿיינדע, אונד אויס דער האנד שאול'ס, (ב) אונד ער שפראך: עוויגער! מיין פֿעלז, מיינע פֿעסטע, אונד מיין ערדעטטער! (ג) גאָטט איזט מיין האָרט, אויף דען איך טרויע; מיין שילד, דער האָרן מיינעס היילס, מיין שוטץ אונד מיינע צו־

רש"י

(כב) ביום הציל אותו. לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו ונצול מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר איש ועשהאל [שמואל ב' ב' ל'] כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו [יהושע ב' א'] וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה [מלכים א' י"א א']: (כג) סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם. סלע כמשמעו. מצודה הוא מצודת יערים שקורין פלייסא"ין בלע"ז ועל שם נס שנעשה לו בסלע המחלקות ובמצודות בחורשה [שמואל א' כ"ד כ"ח]: ומפלטי לי. מפלטי עם צבא ישראל במלחמה ופעמים שהוא נפלט לי כשאני לבדי כגון מן יושבי בנוב: (ג) צורי. לשון סלע שהסלע מחסה

באור

וכו' שעורו ולא יהיה לכם עון למכשול ותהיו נשפטים לזכות כפי מעשיכם האחרונים: (לב) המת, על שם סופו וכן יומת המת (דברים י"ח) וכן ת"י דחב לממת:

אמר המתרגם, השירה הזאת כאשר היא מתורגמת ונאספת בתוך מזמורי ספר תהלים מעשי ידי אמן במלאכת ההעתקה הוא נר דורנו הרמב"מן ז"ל נודעת ברוב יפיה ורום מליצתה, ואם אבוא לתקן אותה אהיה בעיני המבינים כמתעתע וכשולח יד בפרי קדש הלולים, כי הוא המאיר לנו נתיב בדרכי העתקה ולאור נתיבתו אנו הולכים ומי ימלא לבבו לבוא אחר המלך אשר כבר עשהו? אמנם אחרי שמתי לי לחק לתרגם הספר הזה באופן שיהיה פשט הכתוב קרוב לפתרון המלות, ועודנה מכוון להמשך הכתוב בחבור הענין, להיות למלמד להועיל למבין עם תלמיד. לכן לא ראיתי לנטות מן האורח הזה גם בתרגום השירה הזאת ובגלל הדבר הזה אין להאשימני, כי כבוד תרגום הרמב"מן בבחינת עוז ותוקף מליצתו במקומו מונח בספר תהלים והוד והדר תעטרהו:

(א) וידבר, ענינו ושר כמו אז ידבר יהושע (יהושע ה' י"ב) דברי שיר (שופטים ה' י"ב) וכן ת"י שבח כמו שתרגם אז ישיר בכן שבח, וגם בלשון ערבי ענין דבור ושיר אחד הוא: ביום, טעמו זמן, כלומר אחר הציל וגו': ומכף שאול, והלא בכלל הי', אלא לפי שהיה אויבו ורודפו מכלם, כיוצא בו וראו את הארץ ואת יריחו (רש"י): (ב) סלעי ומצודתי, שניהם ענין חוזק כבנין על הסלע וכבנין המצודה ות"י תקופי: ומפלטי לי, הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבים מבנין הדגש, ומה שאמר לי אחר יו"ד הכנוי הוא תוספת באור, כי די באחד מהם או תהיה יו"ד של ומפלטי נוספת ולי"נה לכנוי כמו המגביהי לשבת, היושבי בשמים (רד"ק): (ג) אלהי צורי, ה' הוא חזקי אשר אחסה בו וצור הוא תמיד שם ועניינו חזק כמו צור עולמים (ישעיה כ"ד) חוזק העולמים: וקרן ישעי, דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו (רד"ק):

מִשְׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃ (ד) מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃ (ה) כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי׃ (ו) חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת׃ (ז) בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ (ח) וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ׃ (ט) עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ

ותגעש כ'

פלוכט; מיין העלפער, דער מיר הילפט פאן דער געוואלט. (ד) „געלאבט!" ריף איך, זייא דער עוויגע, אונד פאן מיינען פיינדען וואר איך גערעטטעט. (ה) שאן זומגאבען מיך דיא וואגען דעס טאדעס, דיא שטראמע דעס פערדערבנס שרעקקטען מיך; (ו) דיא באנדע דער אונטערוועלט אומשלאנגען מיך, דיא שטריקקע דעס טאדעס איבערפילען מיך. (ז) אין מיינער נאטה ריף איך דעם עוויגען אן, אונד צו מיינעם גאטטע ריף איך, אונד ער ערהארטע מיינע שטיממע אויס זיינעם טעמפעל, אונד מיין געבעטה מיט זיינען אהרען. (ה) דיא ערדע בעבטע אונד ציטטערטע, דיא גרונדפעסטען דעס הימעלס שוואנקטען, אונד בעבטען, דא ער צירנטע; (ט) עס שטיג רויך אויס זיינער נאזע, פייער אויס זיינעם

רש"י

לעוברי דרך מן המטר והרוחות הבריאת"ש בלע"ז: אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה: משגבי. סומכני: ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה: (ד) מהולל אקרא ה'. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הוה: (ה) אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגומו כאיתתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנהר: (ו) חבלי. כתרגומו משריית כמו חבל נביאים [שמואל א' י"ו]: קדמוני. באו לפני: (ז) בצר לי אקרא ה' וישמע וגו'. כן דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת: (ח) ויתגעש ותרעש. לא על נסים שאירעוהו נאמר אלא על נסים שנעשו לישראל וראש המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: (ט) עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו. וזהו כל לשון חרון

באור

(ב) מהולל וגו', בקראי אליו בתהלות אני אושע (הרא"בע): (ה) אפפוני, הקיפוני: משברי, שם נרדף לגלי הים כ"ש משבריך וגליך עלי עברו (תהלים מ"ב ח'). וענין משברי מות ע"ד משל כאלו יש למות גלים, והם באו עליו מכל צד: נחלי בליעל. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה גדולה (רד"ק) ובליעל ש"ת ענין רשעה והשחתה כמו דבר בליעל יצוק בו (תהלים מ"א ט') יועץ בליעל (נחום א' י"א) ות"י חייבין כלומר אנשי בליעל: (ו) קדמוני מוקשי מות, עקר ענינו קדימה בזמן או במקום טרם שיבין הנקדם לו (יעמאנדען צופארקאממען, ענטגעגען קאממען, מיט עטוואס איבעררא‎שען), ויאמר לטובה ולרעה ביחס הפעל תקדמנו ברכת טוב (תהלים כ"א ד') קודם שישאל. יקדמנו מגן (ישעיה ל"ז ל"ג) פתאום. וענינו פה שבוא ונפילת מוקשי מות בלא עתו. והוא ד"ת כאלו המות טמן לו את מוקשיו בבלי דעת: (ז) באזניו, פעל וישמע מושב על ושועתי: (ח) ויתגעש ותרעש, ענין תנועה ורעדה, וראש המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו, כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו כשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ וכו' (מדברי רש"י): מוסדות השמים, יתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדי ההרים, כי הם גבוהים ולזה האדם בשם שמים כאמרו אשר תעוף בשמים, וידמה שהענין כן לפי שנמצא תמורת זה בספר תהלים ומוסדי הרים (רל"בג): (ט) עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו (רש"י). וטעם באפו מאפו כמו והנותר בבשר ובלחם כי הבי"ת והמ"ם מתחלפים: גחלים בערו ממנו, כלומר מן האש יתלהבו גחלים, וכמוהו למטה מנגה נגדו בערו גחלי אש וכן מתורגם פה, ובת"י כנור גומרין דלקה מימריה בשלהובי. וי"ת מעמו בערו

מִמֶּנּוּ: (י) וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו: (יא) וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: (יב) וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים: (יג) מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ: (יד) יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ: (טו) וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם: (טז) וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה

ויהמם כ'

מונדע, פערצעהרענד — קאהלען ענטבראנטען דאפאן; (י) ער נייגטע דען הימעל אונד פוהר הערניעדער, דונקלעס געוואלק אונטער זיינען פיסען. (יא) ער פוהר אויף דעם כרוב, אונד פלאג, אונד ערשיען אויף פליגעלן דעם ווינדעס. (יב) ער מאכטע פינסטערניס אום זיך הער אלס צעלט, וואססערזאממלונג, דיכטעס געוואלק. (יג) אויס דעם ליכטגלאנצע געגענאיבער בראננטען קאהלען. (יד) דער עוויגע דאננערט פאם הימעל, דער האכסטע לעסט זיינע שטיממע הערען. (טו) ער זאנדטע זיינע פפיילע אויס, אונד צערשמעטטערטע זיא, שליידערטע בליטץ אונד פערווירטע זיא. (טז) דא צייגטען זיך דיא קוועללען דעם מעערעס, וואורדען אויפגעדעקט דיא גרונד־

רש"י

אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגזרת דבר פיו תאכל את הרשעים: (י) ויט שמים. להנקם מאויביו ממצרים ומפרעה: (יב) וישת חשך סביבותיו. לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקים. מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ. חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכברה. ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ חמשה המחברין וקושרין עיגוליה יחד: (יג) מנגה נגדו. שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנגה לפניו מן המחילה ומאותו נגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: (טז) יגלו מוסדות

באור

הגחלים, ככל ענין ולא תאכל מפיו בציור אחד ומלות שונות (קאהלען בראנטען אויז איהם). ואם אמנם הפירוש הזה נראה לי יותר נכון לפי הפשט ויופי המליצה, עכ"ז בתרגומי נטיתי אחר רוב המפרשים כדרכי: (יא) וירכב, ד"מ והטעם רדת הגזירות במהירות בלי התמהמה ועכוב (רא"בע): כרוב, פתרו מנחם בן סרוק תבנית צורה, וכן כתב הרא"בע כי כרוב כולל לכל צורה ע"כ, ופה הוא כנוי לעבים שנדמה לענין כצורת עגלה עם סוסים, והקדמונים בהבליהם מציירים אליל יופיטער רוכב על העבים כבעל עגלה עם סוסים: וירא, ובתהלים וידא הדלי"ת והרי"ש מתחלפים כמו דודנים רודנים ודוגמתו בענין דאה (ויקרא י"א י"ד) דאה (דברים י"ד י"ג): (יב) חשרת, ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוריהם (מ"א ז' ל"ג) וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה. ות"י מים תקיפין. והנה החכם בעז' הביא בספר המליצה פעל חשר בלשון ערבי עניני אסיפה וקבוץ (פערזאממעלן) ותמכו נגזר לדעתו חשרה. ויען שהוא נרדף במובנו עם קשור, תרגמתי (וואס־סערזאממלונג): עבי שחקים, ת"י רכפת עננין ענין המון עננים (איינע מענגע וואלקען) ועד"ז תתורגם פה: (יג) מנגה וגו', עתה ידבר המשורר מנקמת ה' על הרשעים, ויתחילה אל המראה הגדול והנורא במראות התולדות שהוא הרעם: בערו, ובתהלים עברו בהפוך אותיות ושנוי הענין. עיין באורו בספר נתיבות ישראל: גחלי אש, כנוי לאידי גפרית ומלח העולים מן הארץ ע"י חום השמש, וכשיתרבו באויר ויפגעו זה בזה יתלהבו וישמיעו את הקול החזק והנורא המכונה בל"א בשם (דאננער): (טו) חצים, כנוי לקדני הברקים על מהירותם: ויהם, ענין מהומה ות"י ושגישנון. והפעלים ויפיצם ויהם על האויבים: (טז) אפיקי ים, משרש פוק ועניינו יציאה. כלומר התקוה אשר מי הים יוצאים ממנו, והטעם על הרוח הנושב במי הים וינקעם עד היסוד, ויראו אפיקיו. וכן יגלו מוסדות תבל, והכל מנשמת רוח אפו.

מִנִּשְׁמַ֖ת ר֥וּחַ אַפּֽוֹ׃ (יז) יִשְׁלַ֥ח מִמָּר֖וֹם יִקָּחֵ֑נִי יַֽמְשֵׁ֖נִי מִמַּ֥יִם רַבִּֽים׃ (יח) יַצִּילֵ֖נִי מֵאֹיְבִ֣י עָ֑ז מִשֹּׂ֣נְאַ֔י כִּ֥י אָמְצ֖וּ מִמֶּֽנִּי׃ (יט) יְקַדְּמ֖וּנִי בְּי֣וֹם אֵידִ֑י וַיְהִ֧י יְהֹוָ֛ה מִשְׁעָ֖ן לִֽי׃ (כ) וַיֹּצֵ֥א לַמֶּרְחָ֖ב אֹתִ֑י יְחַלְּצֵ֖נִי כִּֽי־חָפֵ֥ץ בִּֽי׃ (כא) יִגְמְלֵ֥נִי יְהֹוָ֖ה כְּצִדְקָתִ֑י כְּבֹ֥ר יָדַ֖י יָשִׁ֥יב לִֽי׃ (כב) כִּ֥י שָׁמַ֖רְתִּי דַּ֣רְכֵי יְהֹוָ֑ה וְלֹ֥א רָשַׁ֖עְתִּי מֵאֱלֹהָֽי׃ (כג) כִּ֥י כָל־מִשְׁפָּטָ֖ו לְנֶגְדִּ֑י וְחֻקֹּתָ֖יו לֹא־אָס֥וּר מִמֶּֽנָּה׃ (כד) וָאֶהְיֶ֥ה תָמִ֖ים ל֑וֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָ֖ה מֵעֲוֺנִֽי׃ (כה) וַיָּ֧שֶׁב יְהֹוָ֛ה לִ֖י כְּצִדְקָתִ֑י כְּבֹרִ֖י לְנֶ֥גֶד עֵינָֽיו׃ (כו) עִם־חָסִ֖יד תִּתְחַסָּ֑ד עִם־גְּב֥וֹר תָּמִ֖ים תִּתַּמָּֽם׃ (כז) עִם־נָבָ֖ר

משפטו ה׳

פֿעסטען דער וועלט, פֿאָן דעם דראָהען דעם עוויגען, פֿאָן דעם שנויבען זיינעס צאָרנעס. (יז) ער שטרעקטע (זיינע האנד), פֿאָן דער האָהע אונד פֿאסטע מיך, אונד צאָג מיך הערפֿאָר אויס גראָסעס געוועססער. (יח) ער רעטטעטע מיך פֿאָן מיינעם שטארקען פֿיינד, פֿאָן מיינען האססערן דיא מיר צו מעכטיג וואַרען. (יט) זיא איבערפֿילען מיך אם טאגע מיינעס אונפֿאלס; אבער דער עוויגע וואר מיר איינע שטיטצע. (כ) ער פֿיהרטע מיך אויס, אין וויטען רוים, ער רעטטעטע מיך; דען ער האט לוסט אן מיר. (כא) דער עוויגע פֿערגעלטעט מיר נאך מיינער גערעכטיגקייט, ער לאָהנט מיר נאך דער רייניגקייט מיינער הענדע; (כב) דען איך האלטע דיא וועגע דעס עוויגען, אונד פֿרעפֿלע ניכט ווידער מיינען גאָטט; (כג) דען זיינע רעכטע האבע איך פֿאָר אויגען, אונד וויכע ניכט פֿאָן זיינען געזעטצען. (כד) איך בין אונשולדיג פֿאָר איהם, איך היטע מיך פֿאָר פֿערגעהונג: (כה) דארום פֿערגילט דער עוויגע מיר נאך מיינער גערעכטיגקייט, נאך מיינער רייניגקייט פֿאָר זיינען אויגען. (כו) געגען דען פֿראָממען ביזט דוא פֿראָם, געגען דען טרייען ביזט דוא טרייא; (כז) געגען דען ריינען ביזט דוא

רש"י

תבל. שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: (יח) כי אמצו. כאשר אמרו: (כא) כצדקתי. כשיצאו אחריו למדבר וסמכו על הבטחתו: (כו) עם חסיד תמים נבר. כנגד שלשה אבות שהלך הקדוש ברוך הוא גמול צדקתם לבניהם: (כז) ועם עקש. פרעה: תתפל. לשון נפתל ועקש ובספר [תהלים י"ח כ"ז] כתוב תתפתל. דבר אחר ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע

באור

ולדעת רד"ק אפיקי ים מענין חוזק כמו ויתאפק. והם המים הנגרים בחוזק. ובפירוש תהלים עמקים מלאים מים כת"י עומקי מים (דיא טיעפֿען דעז וואססערס): (יז) ישלח, מעתה יצייר במשלים הצלתו על ידי השם. ישלח ידו כענין וישלחו האנשים וראוי לתרגם (ער שיקט'ס פֿאָן דיער האָהע, ער פֿיהרט איך) כת"י דַבְּרַנִי מענין הנהגה: ימשני, מלשון מן המים משיתיהו: ממים רבים: סיום המשל מן הקודם שאין חלקו בגורל הרשעים הנטבעים במעינו' תהום אשר נבקעו בגערת ה' כי ימשהו ה' מן המים האלה: (יח) עז, שעודו כי עז, ומלת כי הבאה אחריו מוסבת עליה ואחרת עמה: (יט) יקדמוני, אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי (רש"י). (עיין לעיל פסוק ו'): (כ) למרחב, היפוך הצרה: (כא) כבר ידי. על ענין ונקיון כפי עשיתי זאת (בראשית כ' ה') עיין הבאור שם: (כג) לא אסור ממנה, אפילו מאחת ממנה ות"י מנהון: (כו) עם חסיד תתחסד, מי שעושה חסד תתנהג עמו בחסידות: גבור תמים, איש תמים כמו גבר חכם בעוז (משלי כ"ד ה') (בן מלך): (כז) נבר, תאר מפעלי הכפל וענינו נקיון כמו לעיל כבר ידי: תתבר, משפטו תתברר, ונכפול אות הכפל אלו היה אומר תִתְבַּר היה דומה שהוא מנל"ה כמו וַיִּתְגַּל לפיכך הטילו תנועות תתברר בתתבר, והדגש בתי"ו להורות כי חסר מן התבה האות הכפל (רד"ק): תתפל. בא כן לזווג המלות עם תתבר

תִתָּבָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל: (כח) וְאֶת־עַם עָנִי תּוֹשִׁיעַ וְעֵינֶיךָ עַל־רָמִים תַּשְׁפִּיל: (כט) כִּי־אַתָּה נֵירִי יְהוָֹה וַיהוָֹה יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי: (ל) כִּי בְכָה אָרוּץ גְּדוּד בֵּאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר: (לא) הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת יְהוָֹה צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ: (לב) כִּי מִי־אֵל מִבַּלְעֲדֵי יְהוָֹה וּמִי צוּר מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהֵינוּ: (לג) הָאֵל מָעוּזִּי חָיִל וַיַּתֵּר תָּמִים דַּרְכִּי: (לד) מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי: (לה) מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה

דרכו כ' רגליו כ'

ריין, געגען דען פֿערקעהרטען צייגסט דוא דיך פֿערקעהרט. (כח) דעם אונטערדריקקטען פֿאָלקע הילפֿסט דוא, דוא בליקסט אויף דיא שטאָלצען אונד ערנידריגסט זיא. (כט) דוא ביזט מיינע לייכטע, עוויגער! דער עוויגע ערלייכטעט מיינע פֿינסטערניס. (ל) מיט דיר דורכברעכע איך קריגעסשאַארען, מיט מיינעם גאָטטע איבערשפרינג איך מויערן. (לא) ער, גאָטט, — זיין וועג איזט פֿאָללקאָממען, דעס עוויגען וואָרט דורכלייטערט; שילד איזט ער אללען, דיא איהם פֿערטרויען. (לב) דען ווער איזט גאָטט אויסער דעם עוויגען, אונד ווער איין האָרט, אָהנע אונזערעם גאָטטע? (לג) גאָטט דער מיך שטערקעט מיט קראַפֿט, אונד מיינען וועג צור פֿאָללקאָממענהייט בעפֿאָרדערט; (לד) ער מאכט מיינע פֿיסע גלייך דען הירשען, אונד שטעללט מיך אויף מיינען האָהען. (לה) ער איבט מיינע האנד צום קאַמפֿע, דאס

רש"י

המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהר ולכה כי פשטו פלשתים: כצדקתי, שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו: (לא) אמרת ה' צרופה. ברורה מבטיח ועושה: (לג) ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל חטא ומכל מסוכן עד כי הי' שלם וכנוס: (לה) ונחת קשת נחושה זרועותי. ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועי שיש בי כח לדרכה. קשתות היו תלוים לדוד

באור

ותתמם, ועקרו תפתל ומשפטו תתפתל. והמכה ע"הפ בפ"א הפעל כמו עם ישוב ישיבני והוא מלשון נפתל ועקש. כלומר תביא עליו כדרכו הנפתלה וכמוהו אם ללצים הוא יליץ יבוא עליו שיכשלו בליצנותם (מדברי רד"ק). ועפ"ז מתורגם פה. ואולי הוא התפעל מדומה מראה עצמו כך אבל אינו באמתו: (כח) ועינך וגו'. עיניך תתן על רמים עד שתשפילם, וכן בתהלים, ועינים רמות תשפיל. אע"פ שאין המלות שוות (רד"ק): (כט) נירי וגו', הנרה היא המשכה והתשועה ממנה היא האורה והנגה: (ל) ארוץ. משרש רצן ובא בשור"ק כמו ירוץ ישוד וטעמו אשבור לבב האויבים. וי"מ מגזרת רוץ פירושו ארוץ לגדוד אויבי כאשר אדלג שור (מדברי רד"ק בהוספה) ולאוי לתרגם (מיט דיר רעננע איך אן געגען טרופען): (לא) תמים, שלם ומביא אל התכלית לעולם ונאמן במאמרו לגמול לאיש כמפעלו: צרופה, מכל סיג ואין בדבריו שום בטול. מבטיח ועושה: (לג) מעוזי חיל, נכתב בוי"ו עם הדגש ע"ד הארמית, ופירושו שמחזק אותי בחיל וכן בתהלים המאזרני חיל: ויתר תמים דרכי, המליצה הזאת קשה להבין, ונלאו כל המפרשים לבארו בדרך שיהיה פתרון מלת ויתר מכוון עם ההמשך על צד הראוי. וחכם נולדי מפואר החליט עליו לומר שהוא משולל הבנה והגלאה לו שהוא טעות סופר ונחלף עם ויתן תמים דרכי בתהלים כי הנו"ן והרי"ש מתחלפים לפעמים. אבל אנחנו על המסורת אשר בידינו נשענים, וזה אנו מחזיקים והנכון מכל הפירושים לדעתי פירוש הרלב"ג ז"ל. ר"ל כל כך מהר להגיע אלי הבוז עד שהוא כאלו יתר ויקפץ דרכי אל המקום היותר שלם ותמים. ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות. ועד"ז תרגמתי והוכרחתי להעתיק מלת תמים כשם המופשט כפי סגנון המליצה בלשון אשכנזי. וה"י לפי הכוונה ומתקן שלים אורחי. מסכים עם הפירוש הזה: (לד) משוה וגו', תשים כמו שויתי ה' לנגדי תמיד (רד"ק) ויש בהוראתו ג"כ ענין שיוי ודמיון כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל"א ב') ושיעור הפסוק תשים רגלי קלות לרוץ אחר האויב כאילו זו הרגלה מהר ועי"ז באתי לגבהי גבולתי: (לה) ונחת, לדעת רד"ק שרשו נחת והוא

וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃ (לו) וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ (לז) תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃ (לח) אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ (לט) וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ (מ) וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃ (מא) וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃ (מב) יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ (מג) וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם

מיין ארם דעז עהערנען באָגען שפאנ׳נעט. (לו) דוא גאבסט מיר דען שילד דיינעס היילס; דיין הערא־אבלאססען מאכט מיך גראָס. (לז) דוא ווייטעדסט מיינען שריטט אונטער מיר, דאס מיינע קנאָכעל ניכט וואנקען. (לח) איך פֿערפֿאָלגע מיינע פֿיינדע אונד פֿערטילגע זיא, אונד קעהרע ניכט אום, ביז איך זיא פֿערניכטעט. (לט) איך רייבע זיא אויף, צערשמעטטערע זיא, דאס זיא ניכט ווידער ערשטעהען, זיא מיססען אונטער מיינע פֿיססע פֿאללען. (מ) דוא גירטעסט מיך מיט קראַפֿט צום קאמפֿע, דוא בייגטעסט מיינע ווידערזאכער אונטער מיר. (מא) מיינער פֿיינדע נאקקען ווענדעסט דוא מיר צו; מיינע האססער, דאס איך זיא פֿערניכטע. (מב) זיא ווענדען זיך אללענטהאלבען הין (אום הילפֿע צו ערהאלטען), נימאנד הילפֿט — צום עוויגען — ער עראָהרט זיא ניכט. (מג) איך צירמאלמע זיא

רש"י

בביתו היו מלכי האומות באין ודואין אותו ואומרים זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא לירא(?)נו ודוד בוטע וכוטלן ומכתתן לפניהם. ודריכת קשת לבון היא הוא וכן אניך כחתו בי: (לו) וענותך תרבני. הגדלת לי מדת ענותנותך: (לז) תרחיב צעדי. כשאדם מדבק רגליו זו בזו הוא נוח לפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדיך (משלי ד' י"ב): קרסלי. עקבי: (מב) ישעו ואין מושיע וגו'. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו [ישעיה י"ז ז'] כמו יפנה. ומנח' אנדו עם וישע ה' אל הבל [בראשית ד' ד'] ופתר בו ל' עתידה ונופל הלשון על המעתי' ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר

באור

הנפעל ופירושו ונשבר בזרועותי ר"ל קשת האויב. אמנם הנכון שהוא פִעֵל מבנין נחת לשון הורדה כמו ותנחת עלי ידיך (תהלים ל"ח ג'). ואמר עד"מ שה' מלמד את זרועותיו לדרוך קשת נחושה. ות"י ומתקף בקשת נחשא דרעי, מסכים לזה. וטעם זרעתי כל אחת מזרעתי כמו בנות צעדה עלי שור ופעל מלמד מושך עצמו ואחרת עמו: (לו) ותתן לי, למגן ישעך: וענותך, ענינו ענוה כמו וַעֲנְוָתְךָ הכתוב בתהלים, ונחה הוי"ו כמו ועוֹלָתָה קפצה פיה (איוב ה' ט"ז) (רד"ק ורי"א). כלומר מדת ענותך להשגיח מהמרומים על בש"ו היא תרבני כמו תגדלני: (לז) תרחיב, כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול, וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (רש"י): קרסלי, כרעי, ותרגום אשר לו כרעים. דליה קרסולין. וי"ת ולא אזדעזעה רכובתי, והם הברכים. וכמוהו ארכובתיה דא לדא נקשן בדניאל. ורש"י בפירושי לספר תהלים כתב קרסולי הם הרגלים מן האסתווירין (טריטטע) ולמטה שקורין קביל"יא בלע"ז (,chevilles קנאָבעל). וכן מתורגם פה. והחכם נעז' הביא בספרו פעל קסל בלשון ערבי ויניכו תנועה והנדה (וואנקען, הינקען, איינען וואנקענדען, הינקענדען גאנג, דיררע טענקעל החבען) וממנו כנזד הספי קרסל בתוספת הרי"ש כמנהג הלשון במרובעים ע"כ. ובגלילותו רק פעם אחד בתנ"ך, תעיד כי הוא זר ולקוח מלשון נכריה כפי הכלל המונח מהני בספר לשון כשדים אשר יצא לאור בקרב ימים: (מא) תתה, חסר נו"ן שלא כמשפט, ושעורו נתת לי עורף אויבי ומשנאי בנוסם למען אצמיתם: ואצמיתם, ענינו הכליון עד עולם: (מב) ישעו, כלומר ופנו ימין ושמאל ואין מושיע כמו ולא שעה על קדוש ישראל (ישעיה י"ז) (רד"ק) ובתהלים ישועו בהפוך האותיות. ות"י בעין סעד ולית להון פרק מגלן קדם ה' ולא מקבל צלותהון: (מג) ארקם, שרשו דקק תענין ושחקת ממנו

אַרְקָעֵם: (מד) וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי
לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי: (מה) בְּנֵי
נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי:
(מו) בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם: (מז) חַי־
יְהֹוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי:
(מח) הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי:
(מט) וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ
חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי: (נ) עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהֹוָה בַּגּוֹיִם

וויא שטויב דער ערדע, וויא גאססענקאָטה, צער־שטאמפּפֿע איך זיא. (מד) דוא רעטטעסט מיך אויס דעז קעמפּפֿען מיי־נעס פֿאָלקעס, בעוואהר־טעסט מיך צום הויפטע דער נאטיאָנען, פֿאֶלקער דיא איך ניכט קאננטע, דיהנען מיר. (מה) דיא זאָהנע דעס אויסלאנדעס פֿערשטעללען זיך פֿאָר מיר; אויפֿס האֶרען בלאָס, געהאָרכען זיא מיר. (מו) דיא זאָהנע דעס אויסלאנדעס פֿערשמאכטען, אונד הינקען אויס איהרען שלאָס־סערן הערפֿאָר. (מז) דער עוויגע לעבט — געפריזען זייא ער! מיין האָרט! ערהאבען — גאָטט, דער האָרט מיינעס היילס. (מח) גאָטט דער מיר ראכע גיבט, אונד מיר פֿאֶל־קער אונטערווירפֿט; (מט) דער מיך מיינען פֿיינדען ענטרייסט, איבער מיינע ווידערזאכער מיךערהאֶבסט, פֿאָן דען געוואלטטהעטיגען נויך רעטטעסט. (נ) דארום דאנקע איך

רש"י

לו ה' [בראשית כ"ה כ"א] אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: (מג) ארקעם. ארמסם. והרבה יש בספר [יחזקאל ו' י"א כ"ה ו'] ורקע ברגלך ורקען ברגל: (מד) מריבי. מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים: תשמרני לראש גוים. לפכתני לכך. ומדרש אגדה אמר דוד רבונו של עולם הצילני מדיני של ישראל שאם חטאו או אדדה את ישראל בעבודתי אני נענש אלא לראש גוים השימני ואם יעבדוני עליהם לא אענש: (מה) יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים: לשמוע אוזן ישמע לי. אפילו שלא בפני יגורו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי: (מו) בני נכר יבולו. ילאו ל' עלה נבל [ירמיה ח' י"ג] פלישטירונ"ט בלע"ז: ויחגרו. לשון פסחים: ממסגרותם. מקושי יסורי ממסגר שאני מיסרן בהם: (מז) חי ה'. העושה לי אלה:

באור

הדק, ופ"א הפעל בחירק שלא להתחלף עם עתיד הדגש מנחי הלמ"ד (בנ מלך). ולדינתי שרשו דוה והדגש במקום הנח, והוא מארמית: ארקעם, ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל, ורקע ברגליך, ורקען ברגל (רש"י): (מד) מריבי עמי, מריבי של שאול. דואג אחיתופל בבע בן נכרי והגלוים אליהם: תשמרני. שלא ישלטו בי קמי. ותלפנני להיות גם לאש גויה אחרים אשר לא מבני ישראל המה, כמו אדום ואדם ונדומה: עם לא ידעתי. העם אשר רגה באזן להוקה: (מה) יתכחשו, מחמת יראה נראים את עצמם כעבדים נאמנים, אף שבלבם ישנאו אותי, והלועז באשכנזי ישתמש ג"כ במליצה זאת בתוכן זה (זעלבסט פֿערלייגנען): לשמוע אזן, אפי' שלא בפני יגורו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי (רש"י). והרד"ק כתב: ובספר תהלים לְשֵׁמַע אזן,, ופה הוא שם ע"מ שְׁאור, יְאוֹר, תְּהוֹם ועניין הכתוב מה שכתוב ויעם דוד שם (אויך דען רוף), וכן ת"י לשמוע אזן ולא לְמִשְׁמַע. ולדעתי הוא שם המקור וכן מתורגם: ישמעו לי, הנפעל עניינו הלתה והכנעה (געהאָרכען, אונטערווערפֿען) ות"י יִשְׁתַּמְעוּן כמו כיה יפלחון וישתמעון בדניאל: (מו) יבלו, מלשון נבול תבול: ויחגרו. מענין חגר ופסח, ות"י ויזועו (זיא וואנקען): ממסגרותם, ממקומות הבצורות אשר נסגרו בתוכם: (מח) ומוריד, לשון כניסה: (מט) מקמי תרוממני, דוממתני (רד"ק) יותר מקמי: מאיש חמסים, משאול שהיה עושה לי חמס, ות"י תגבנני מגוג ומשרין עממין וחטיפין דעמיה תשיזבני: (נא) מגדול, ר"ל שהוא הוקף ישועות מלכו שהוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר (רלב"ג). וי"א שהוא תאר מענין גדל כמו הכתיב מגדיל שהגדיל ישועות מלכו (היין פֿערגראָסערט זיינעס קאָניגס):

וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃ (כא) מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

דיר, עוויגער, אונטער דען היידען, אונד לאָבזינגע דיינעם נאמען. (כא) דיר, דער זיינעם קאָניגס רעט־טונגסטהורם איזט, דער הולד איבט אן זיינעם געזאלבטען, אן דוד אונד זיינעם זאממען עוויגליך.

הפטרת תשעה באב

(ירמיה ח׳ י"ג עד ט׳ כ"ד.)

(יג) אָסֹף אֲסִיפֵם נְאֻם־יְהוָה אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה וְהֶעָלֶה נָבֵל וָאֶתֵּן לָהֶם יַעַבְרוּם׃ (יד) עַל־מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים הֵאָסְפוּ וְנָבוֹא אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר וְנִדְּמָה־שָּׁם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הֲדִמָּנוּ וַיַּשְׁקֵנוּ מֵי־רֹאשׁ כִּי חָטָאנוּ לַיהוָה׃ (טו) קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב

(יג) איך ווערדע זיא אויף'ס אייסערסטע ברינגען, שפריכט דער הערר, זאָ דאס קיינע טרויבען אם וויינשטאָקקע בלייבען ווערדען, נאָך פייגען אם פייגענבוימע, אונד דאז לויב ווירד פערוועלקען; יא נאכדעם איך איהנען יענע (פריכטע) ווערדע געגעבען האבען, ווערדען זיא פאָן איהנען פערשווינדען. (יד) וואס וויילען וויר דען נאָך? פערזאממעלט אייך אונד וויר וואָללען אונס אין דיא פעסטען שטעדטע ווער־פען אונד דאזעלבסט אין טרויער וויילען; דען דער הערר וויל דאז וויר אין טרויער זייען, אונד גיבט אונס פערגיפטעטעס וואססער צו טרינקען; דען וויר האבען געגען דען העררן געזינדיגעט. (טו) מאן האָפפעט אויף פרידען, אונד עס ווירד ניכט גוט; (מאן האָפ־

רש"י

(יג) אסף אסיפם. לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א׳): אין ענבים בגפן, לא יותר דבר: והעלה נבל. ל׳ כמש פלייסטי"ש בלע"ז (*Flestis* : flétri,) פערוועלקט) כמו וכנובל׳ מתאנה (ישעיה ל"ד) כאלה נובלת עליה (שם א׳): ואתן להם יעברום. כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: (יד) ונדמה שם. ונדום שם נשב שם דומים ואבלים· מי ראש. תרג׳ יונתן כוס דלווט ביש כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס שבשיניו:

באור

(יג) אסוף אסיפם, אסוף מקור מן אסף אלהים את חרפתי, אסיפם עתיד הפעיל משרש סוף (והכרם לא יסוף מזרע׳. יחדו יסופו כאש ה׳), וכמהו אסוף אסף כל מעל פני האדמ׳ (צפני׳ א׳ ב׳). ואח"כ פירש מה תהיה ההכרתה הזאת, אין ענבים וגו׳, כן פירש"י רד"ק ורלב"ג. ונראה לי שאלמא הנקוד ותרגום הקדמונים היה נכון יותר לקרוא אָסֹף אֲסִיפֵם. אכרית האסיף שלהם, אכרית מה שהיה להם לאסוף מן השדה, באופן שלא יהיו להם ענבים בגפן וגו׳. וזה ליעד ביאת האויב שמשחית השדות: ואתן להם יעברום. הוא פירוש למה שלפניו, לא אכרית פרי אדמתם ממש, אבל אחר שאתן להם הענבים והתאנים וזולתם, יעברו מהם. ולא יהיו להם, כי יבא האויב ויאכלם (קרוב לפירוש רד"ק) ורלב"ג פי׳ כפירוש שנורלער, ווענעמא, אתן להם אויבים שיעברו בארצם: (יד) על מה אנחנו יושבים, הנביא משתף עצמו בצרת עמו, ומדבר כאלו כבר באה הרעה: על מה, מה לנו להתעכב בכפרים ובשדות, אחר שאין תקוה להציל דבר מיד האויב: ונדמה שם, נשב שם דומם כאבלים, ותלמידי אליעזר אליה איגל מוסיף שאחד ונדמה כנגד השמחה שהיו שמחים בהביאם האסיף הביתה, אמר נבא אל ערי המבצר אך לא לחוגג ולשמוח, רק לשבת דומם כאבלים: (טו) לעת מרפה, ונקוה לעת מרפה, והנה בעתה: מרפה, בה"א כמו באל"ף, ולפיכך נקוד צירי ולא סגול. ובדפוס בריש"א הוא באל"ף: (טז) מדן נשמע,

לְעֵת מַרְפֵּה* וְהִנֵּה בְעָתָה׃ (טז) מִדָּן נִשְׁמַע נַחְרַת סוּסָיו מִקּוֹל מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו רָעֲשָׁה כָּל־הָאָרֶץ וַיָּבוֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ (יז) כִּי הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּכֶם נְחָשִׁים צִפְעֹנִים אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם לָחַשׁ וְנִשְּׁכוּ אֶתְכֶם נְאֻם יְהוָה׃ (יח) מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן עָלַי לִבִּי דַוָּי׃ (יט) הִנֵּה־קוֹל שַׁוְעַת בַּת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מַרְחַקִּים הַיהוָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם־מַלְכָּהּ אֵין בָּהּ

*) ה׳ במקום א׳

פֿעט) דיא צייט דער גע־נעזוננ, אונד עס קאמומט דער שרעקקען. (טז) פֿאָן דן העד פֿערנימממט מאן דאזשנויבען זיינער ראָססע, פֿאָם לערמען דעס וויהעדנס זיינער שטרייט־ראָססע ערבעבט דאז גאנ־צע לאנד; זיא קאָממען אונד פֿערצעהרען דאז לאנד אונד וואס עס פֿיללעט, דיא שטעדטע זאנומט איהרען בעוואָהנערן. (יז) יא איך וויל שלאנ־גען ווידער אייך שיקען, באזיליסקען, געגען דיא קיין צויבער הילפֿט, אונד דיזע ווערדען אייך פֿערוואונדען, שפריכט דער הערר. (יח) איך ווינשטע מיך צו ערהייטערן טראָטץ מיי־נעס איננערן קוממערס, ווידערווילען יאממערט מיין הערץ אין מיר. (יט) האָרך! דאז קלאנגעשרייא דער טאָכטער מיינעס פֿאָלקעס פֿערנימט מאן פֿאָן פֿערנעם לאנדע, (עס רופֿעט): איזט דער העדר ניכט אין ציון? איזט איהר (הימלישער) קאָניג ניכט אי

רש"י

(טז) מדן נשמע. על דפלתו לעגלת דהן: נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מצהלות אביריו. צהלות משחק סוסיו ומלינו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות אביריו (שופטים ה׳) לשון סוס דוהר (נחום ג׳) ויונתן תרגם מקל פסיעות גברוהי: (יז) נחשים צפעונים. נחש לסוף שבעים שנה נעשה צפע ואותם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו שנאמר כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נ״ח) הוא שנאמר אשר אין להם לחש: (יח) מבליגיתי עלי ינון. כמו הבלגתי ושם דבר הוא מישאיטינמנ״ן בלע״ז (Mes haitenemencc,) מייכע פֿריוהליכקייט הייטערקייט) כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי. מקול נבואות הנגלו׳ אלי בפורעניו׳ הבאות: (יט) הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת

באור

דן לגבול לפון של ארץ ישראל, ואמר דרך הפלגה כי סוסי האויב רבים כל כך, שנחרתם נשמעת בירושלים תכף אחרי הכנסם בגבול ארץ ישראל: נחרת, נשימה בעד הנחירים: אביריו, סוסים אבירים וחזקים, כמו מדהרות דהרות אביריו, ולפעמים הכוונה על פרים חזקים, כמו אבירי בשן כתרוני: ויבואו, האויבים: (יז) כי הנני, דברי האל: צפעונים, עיין (ישעיה י״ד כ״ט): לחש, ידוע במזרח כי על ידי קול זמר ושיר של כשפים יעשו שלא יזיקו הנחשים, והאריך בזה באכארט בראיות מן הכותבים הקדמונים, ורא״ז הוסיף מדברי המחברים האחרונים, ולא כדברי ר׳ יואל בדי״ל (בתהלים נ״ח ו׳) והמקרא הזה משל על ביאת אויבים אשר לא יוכלו ישראל להתיצב נגדם: (יח) מבליגיתי. דברי הנביא. המפרשים פירשו מסברה לשון התחזקות, אך שולטענס פירש מלשון ערבי ענין פנים צהובות ושוחקות, וזה מתישב יפה בכל המקומות אשר בא בו השרש הזה. ועדיין מלת מבליגיתי קשה מאד בדקדוק כי אין מלה על משקלה. רש״י ור׳ משה קמחי ורא״ז וגעז׳ פירשוה שם דבר, כמו הַבְלָגָתִי. ור׳ משה קמחי הביא לדוגמא שם מרבית,

ואין המשקל מכוון, בעבור היו״ד הראשונה, ואחרים פירשוה שם התאר, או בינוני, וגם זה לא יתכן, בעבור היו״ד השניה. ורא״ז פי׳ הכנוי במקום לי, איה אפוא לי מבליגית על היגון? והנה העקר חסר. ואני אומר לקרוא מַבְלִיגִיתִי בטעם מלעיל, והוא פעל, והוא בנוי בנין זר

(כמו למטה ט״ו י׳ מְקַלְלַוְנִי), וענינו מבליג הייתי, והטעם אני הייתי מבקש להגיל פני ולהתגבר

על היגון, אך היגון מתגבר עלי ובעל כרחי לבי דוי: (יט) מארץ מרחקים. נשמע למרחוק, מארץ מרחקים שומעי׳ אותו, דוגמת מדן נשמע נחרת סוסיו. או (כדעת דון יצחק) מארץ מרחקי׳

מַדּוּעַ הִכְעִסוּנִי בִּפְסִלֵיהֶם בְּהַבְלֵי נֵכָר׃ (כ) עָבַר קָצִיר כָּלָה קָיִץ וַאֲנַחְנוּ לֹא נוֹשָׁעְנוּ׃ (כא) עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי הָשְׁבָּרְתִּי קָדַרְתִּי שַׁמָּה הֶחֱזִקָתְנִי׃ (כב) הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם־רֹפֵא אֵין שָׁם כִּי מַדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֲרֻכַת בַּת־עַמִּי׃ (כג) מִי־יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי׃

*פתח באתנח

איהר? וויא קאָממט עס אלזאָ דאז יעניג (דיא פֿיינ־דע) מיך מיט איהרען גאָטצען רייצען קאָננטען, מיט אייטלעם טאנד פֿרעמדער פֿאָלקער. (כ) דיא ערנטעצייט איזט פֿאָראיבער; צו ענדע איזט דער זאָממער, אונד נאָך איזט אונס ניכט געהאָל־פֿען. (כא) וועגען דעם שלאגעס דער טאָכטער מיינעס פֿאָלקעס פֿיהלע איך מיך געשלאגען, איך בין אין טרויער געהיללט, מיך ערפֿאסטעט פֿערצווייפֿלונג. (כב) גיבט עס קיינען באלזאם אין גלעד? קיינען ארצט מעהר דאזעלבסט? וויא קאָממט עס, דאס דער טאָכטער מיינעס פֿאָלקעס קיינע היילונג געדייהען קאַן? (כג) אָ קאָננטע מיין הויפט וואס־סער זיין, אונד מיין אויגע איין טהרענענקוועלל! דאס איך טאג אונד נאכט בעוויינען

רש"י

הלא ה' בציון ואם ישובו אליו ימלא להם: (כ) עבר קצה כלה קיץ. קוינו לעזרת מצרים ולא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויין ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו: (כא) קדרתי. לשון שחרות ואופל: שמה. תמהון: החזיקתני. אחזתני: (כב) הצרי אין בגלעד. שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי (לקמן מ"ה) כלומר וכי לא היו להם אנשים צדיקים מהם ללמוד וייטיבו דרכיהם: ארוכת. רפואה. איינפלאסטר"א בלע"ז

באור

אשר הלכו שם בגולה: הה' אין בציון, כך הם אומרים. כי היו בוטחים כי היכל ה' יגינם: מלכה, אלהיה: מדוע הכעיסוני, רד"ק ורא"ז פירשו כי זו תשובת האל, אך ממה שכתוב למטה הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי, וכן ממה שכתוב למטה (מ"ט א') הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד, וכן למעלה המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו, וכי יפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב מדוע שובבה העם הזה, וכן מלאכי ישעיה מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים, נראה כי מדוע היא שאלה קשורה עם השאלה הקודמת. ומלבד זה אם מדוע הכעיסוני היא תשובת האל, נראה שהיה לו לומר למה. ולא מדוע, כי מדוע (כאשר העיר בעל אוצר השרשים) איננה אלא שאלה לדעת הסבה הפועלת או הגורמת. כמו מדוע לא יבער הסנה, מדוע מהרתן בוא היום, אך בתוכחות על עון אומרים למה, כלומר לאיזו תכלית. כמו למה תעשה כה לעבדיך, למה ידבר אדוני כדברים האלה, למה תשקלו כסף בלא לחם, למה אמרת אחותי היא, למה לא הלכת אלי, למה שלמתם רעה תחת טובה, ומדוע יש במשמעה שהענין נחשב למדבר כאלו לא היה אפשרי. על כן נראה לי כי הכל דברי ישראל, ומדוע הכעיסוני אמור על האויבים, כטעם בגוי נבל אכעיסם, והכוונה וכי אין ה' בציון, ואיך אם כן היה כדבר הזה שהעמים עובדי אלילים יגברו לי, עד שהכעיסוני בפסיליהם והבליהם, באמרם דאי כמה גדול כחם של אלהינו יותר מאלהיך: (כ) עבר קציר, הנה היינו בוטחים באלהינו שיצילנו כמו שיבטח איש האדמה לאסוף תבואת שדהו ואם יעבור זמן הקציר והקיץ ושדהו לא נתן יבולו אין לו עוד תקוה, כן אנחנו בושנו מבטחוננו כאשר יבוש איש האדמה אם עבר קציר וכלה קיץ ואדמתו לא נתנה לו פריה: (כא) על שבר בת עמי, דברי הנביא: קדרתי, לשון שחרות, והוא דרך משל כטעם אותי נהג ויולך חשך ולא אור, וכן קודר הלכתי בלא חמה (איוב ל' כ"ח): (כב) הצרי אין בגלעד. כי בגלעד גדל הצרי, כטעם ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי, וכאן אינו אלא משל. והטע' אין היה זה שבא לעמי שבר ואולי שאין לו תקנה? לא עלתה, ארכת בת עמי, עלתה כמו צמחה, כמו והנה עלה כלו קמשונים, וכן וארכתך מהרה תצמח: ארכת, כן נקרא גם בערבי כשהבשר מתיבש ונסגר ועור חדש צומח

ט (א) מִי־יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת־עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם כִּי כֻלָּם מְנָאֲפִים עֲצֶרֶת בֹּגְדִים׃ (ב) וַיַּדְרְכוּ אֶת־לְשׁוֹנָם קַשְׁתָּם שֶׁקֶר וְלֹא לֶאֱמוּנָה גָּבְרוּ בָאָרֶץ כִּי מֵרָעָה אֶל־רָעָה ׀ יָצָאוּ וְאֹתִי לֹא־יָדָעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ (ג) אִישׁ מֵרֵעֵהוּ הִשָּׁמֵרוּ וְעַל־כָּל־אָח אַל־תִּבְטָחוּ כִּי כָל־אָח עָקוֹב יַעְקֹב וְכָל־רֵעַ רָכִיל יַהֲלֹךְ׃ (ד) וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יְהָתֵלּוּ וֶאֱמֶת לֹא יְדַבֵּרוּ לִמְּדוּ לְשׁוֹנָם דַּבֶּר־שֶׁקֶר הַעֲוֵה נִלְאוּ׃ (ה) שִׁבְתְּךָ בְּתוֹךְ מִרְמָה בְּמִרְמָה מֵאֲנוּ דַעַת־אוֹתִי נְאֻם־

קאָננטע דיא ערשלאגענען דער טאָכטער מיינעס פֿאָלקעס. (א) אָ ווערע איך אין דער וויסטע, דער וואנדערער הערבערגע, ווען איך נור מיין פֿאָלק פֿערלאססע, אונד פֿערן פֿאָן איהנען געהע! דען זיא זינד אללע עהע־ברעכער, איינע ראָטטע פֿאָן טרייאלאָזען. (ב) מיט איהרער צונגע דיא איהנען אלס באָגען דינט, שליידערן זיא פֿאלשהייט אויס; קיינעסוועגס דורך רעדליכקייט מאכען זיא זיך מעכטיג אים לאנדע; זיא איבערגיהען פֿאָן איינעם פֿרעפֿעל צום אנדערן אונד קיממערן זיך ניכט מיינעד, שפריכט דער העדר. (ג) יעדער היטע זיך פֿאָר זיינעם פֿריינדע, טרויע זעלבסט קיינעם ברודער; דען יעדער ברודער הינטערגעהעט, אונד יעדער פֿריינד פֿעררעטה דיא געהיימניססע. (ד) יעדער טרייבט שפאָטט מיט זיינעם פֿריינדע, וואהרהייט שפרעכען זיא ניכט, זיא האבען איהרע צונגע געאיבט פֿאלשהייט צו רעדען; פֿערגעבענס ווירדען זיא פֿערזוכען שלימער צו ווערדען. (ה) דוא וואָהנעסט מיטטען אונטער דעם בעטרוגע, מיט בעטרוג וויי־

רש"י

(Emplastre: emplatre, דאז צפלאסטער): (א) עצרת בוגדים. כנסיות בוגדים: (ב) וידרכו. לשון זה נופל בהזמנ' הקש' לירות חץ. וקשת היא ארבליסט"א בלע"ז (Arbaleste arbalète, דיא ארמברוסט) וברגלי' דורכין אות' לכך קורא את' דריכה והנבי' המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונ' קשת בשקר: מרעה אל רעה, מעבירה אל עבירה: (ג) עקוב יעקב. ארוב יארוב: (ד) העוה נלאו. יגעו וטרחו לעוות את דרכם. העוה כמו הכבד את לבו (שמות ח') להעוות: (ה) שבתך בתוך מרמה. כאן יושבי' חושבין מחשבות מרמה ובמרמתם החליפו יראתי ומאנו

באור

בו: (א) מי יתנני במדבר, כל מה שנייר מן הרעות העתידות אין המכוון בו אלא אולי ישובו מדרכיהם הרעים, ועתה הוא חוזר לעקר כוונתו. והנה למעלה אמר הצרי אין בגלעד, כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי, ועתה בא לפרש מדוע לא עלתה ארכתם, כי רבו פשעיהם: מי יתנני במדבר. מוטב שאשכון במדבר, ובלבד שאעזוב את עמי: מלון אורחים, מי יתנני שאלון באותם המלונות שעושים להם אנשי השיירות: (ב) וידרכו, לשונם היא קשתם, והחצים הם דברי השקר (רד"ק ואחריו דיאדאטי): לשונם קשתם. כמו מלשע חרבך, אע"פי שאין דעת בעל הטעמים כן. ומלת וידרכו הפעיל כמו וַיַּדְבִּקוּ. והטעם עשו ללשונם שתדרוך שקר, מלשון

ידרוך חציו (תהלים כ"ח ח'). והנה פעל דרך עקרו על הקשת (דרך קשתו), ואומרים ידרוך חציו כמו שאמרו אדיק חרבי, (עיין שם רש"י): ולא לאמונה, על ידי מה שהוא הפך האמונה, כלומר בעולה ומרמה גברו בארץ: לא אמונה, כמו לא כן, לא טוב, לא חכם: (ג) איש מרעהו השמרו, כדי לצייר לפניהם רעתם, הוא עושה עצמו כנותן להם עצה: יעקב, השיכה בעקב חברו, באופן שיפול, והושאל לכל מין מרמה: רכיל יהליך. הולך רכיל מגלה סוד: (ד) העוה נלאו, להעוות עוד, לעשות עצמם רשעים יותר ממה שהם, לא יוכלו, כמו כלאתי הכיל, ובלאו מגרים לשתות מים מן היאור, (עיין רשב"ם בראשית י"ט י"א): (ה) שבתך, דברי האל אל הנביא (רד"ק): בתוך מרמה, אתה יושב בתוך מרמה ותככים, כלומר בתוך אנשי מרמה: במרמה מאנו דעת אותי, אפילו עמי הם נוהגים במרמה, ובמרמה הוא כל מה שעושי'

יְהוָה׃ (ו) לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרְפָם וּבְחַנְתִּים כִּי־אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי׃ (ז) חֵץ שָׁחוּט* לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ׃ (ח) הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ (ט) עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף

*) שוחט כ'

גערן זיא זיך מיך צו ערקעננען, שפריכט דער הערר. (ו) וואָהלאַן! אלזאָ שפריכט דער הערר, גאָטט צבאות: איך ווילל זיא ריינגען אונד לייטערן; דען וויא קאָננטע איך אנדערס טהון, ווען איך בעריקזיכטיגע דאס וויא דיא טאָכטער מיינעס פֿאָלקעס איזט? (ז) איינעם שארפֿען פֿפֿיילע גלייך איזט איהרע צונגע: ער שפריכט פֿערראַטהעריש, יעדערמאַן שפריכט מיט דעם מונדע פֿרידליך מיט זיינעם פֿריינדע, אונד אים אינגערן בערייטעט ער איהם איינע שלינגע. (ח) קאָננטע איך נאָך זאָלכען דינגען אומהין רעכענשאַפֿט פֿאָן איהם צו פֿאָדערן? שפריכט דער הערר: זאָללטע איך אַן איינעם זאָלכען פֿאָלקע ניכט ראַכע נעהמען? — (ט) אויף דען בערגען ווילל איך מיינע קלאַגען אונד מיין וועהגעשרייא ערהעבען, אונד אויף דען פֿלורען דעס פֿעלדעס קלאַגעלידער אנשטיממען; דען זיא זינד פֿערהעערעט, אָהנע דאס יעמאַנד פֿאָרבייגעהט; ניכט מעהר פֿערנימט מאַן דער הערדע שטימ-

רש"י

דעת אותי: במרמה. בשביל המרמה: (ו) הנני צורפם. בייסורין: מפני בת עמי. מן קדם חובי כנישתא דישראל: (ז) חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט (מלכים י"א) וכן ושחטה שטים (הושע ה') טרייו"ש בלע"ז (de l'or trait,) גזלאָגען Trait, לו פֿייכען פֿעדען געלאָגענעס גאָלד) ולשנא אחרינא לשון שחיטה ממש טרנקא"ט בלע"ז (Tranchat: il tranche) ער צערשניידעט) וכן חברו מנחם וכן תירגם יונתן כגיר די מחדיף: ובקרבו. תירגם יונתן ובמעוהי: (ט) על ההרים. על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר. נוה רועים שבמדברות. נאות לשון נוה וכן נאות אלהים [תהלים פ"ג] וכן לביתך נאוה קדש [שם ל"ג]: נצתו. לשון ציה וכן נצתה: נדדו הלכו. סופן לילך. חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה תגלות נבוכדנצר עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ודמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטריא נ"ב והחשבון מכוון במסכת

באור

לעבודתי ולכבודי (כטעם הגבוה דלוח וגו') ולא רצה להשלים הענין כי הוא גנאי כלפי מעלה ואמר מאמר אחד. מאנו דעת אותי: ותלמידי מו"הר דוד חי אשכנזי אומר שאין צורך להפריד המאמר לשנים, והוא מפרש במרמה מאנו דעת אותי בקרבם מאנו דעת אותי אבל למראה עינים הם מכבדים אותי, והנה מיאונם לדעת אותי הוא במרמה: (ו) הנני צורפם ובחנתים, אחר שאמר שהם נוהגים במרמה גם עמו, אמר שלא יחשבו שאינו רואה ויודע מה בקרבם, ולכן הוא רוצה לצרוף ולבחון אותם ולבער הסיגים מן הכסף (כי אמנם מה שאמר כי כלם מנאפים וגו' אינו אלא דרך הפלגת השיר): כי איך אעשה וגו', איך אעשה שלא אצרפם, אחר שהיא בת עמי, כלומר לא אוכל שלא אצרפם, כי איך אניחם ברעתם. והם נקראים עמי (רד"ק): (ז) חץ שחוט, כתיב שוחט, ויש מפרשים (וכן רש"י) לשון שחיטה, חץ ממית, ויש מפרשים חד וחריף, ונמשך על המפחזת לחדדו, מן זהב שחוט שמפרשים נמשך ומרוקע, ושולטענס בן שולטענס פירש שָׁחוּט משרש וחט בערבי, ענינו כניסה (פענעטראַרע) (ואולי מזה חוט ומחט), ותהיה המלה מבנין פָּעֻל הידוע בערבי: ישים ארבו, מלשון שים לך אורב לעיר (יהושע ח' ב'): ארבו, מארב נגדו: (ט) על ההרים אשא, הנביא מפסיק מאמר האל, כי כשאמר ה' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי הבין הנביא מה יהיה בהם, וצעק במר נפשו על ההרים אשא בכי ונהי וגו', ואח"כ מסיים דברי האל ונתתי את ירושלים וגו': על ההרים, רש"י ורמ"ז פירשו על חרבן ההרים, ונראה לי כי אין להוציא המלה ממשמעותה בשאר המקומות, שהיו

הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ (י) וְנָתַתִּי אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃ (יא) מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר׃ (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ׃ (יג) וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם׃ (יד) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ׃ (טו) וַהֲפִיצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה

מע, דיא פֿאָגעל דער לופֿט אונד אללעס פֿיה, זינד פֿאָן דאָרט פֿערשייכט, דאפֿאָן געגאנגען. (י) איך ווערדע ירושלים צו איינעם שטיינהויפֿען מאַכען, צור וואָהנונג פֿאָן דראכען, אונד דיא שטעדטע פֿאָן יהודה ווערדע איך צו איינאֶדען ווערדען לאססען, אוים מאנגעל אן בעוואָהנערן. (יא) ווער איזט דער ווייזע מאן דער דיזעס פֿערשטעהע? אונד ווער איזט דעריעניגע צו דעם דער מונד דעס העררן געשפּראָכען, זאָ דאז ער דיזעס ערקלערע? ווארום איזט דאז לאנד צערשטאָרט? ווארום איזט עס אֶדע איינער וויסטע גלייך, זאָ דאס נימאנד פֿאָרבייגעהט? (יב) דער הערר אנטוואָרטעט: דען זיא האבען מיינע לעהרע פֿערלאססען, דיא איך איהנען פֿאָרגעלעגט, אנשטאטט מיר צו געהאָרכען אונד נאך דערזעלבען צו וואנדעלן. (יג) זיא פֿאָלגטען פֿילמעהר איהרעם הערצענסדינקעל אונד גינגען דען גאטצען נאך, אן וועלכע זיא איהרע פֿעטער געוואָהנעט האבען. (יד) פֿירוואהר! אלזאָ שפּריכט דער הערר, גאָטט צבאות: איך ווילל דיזעס פֿאָלק מיט ווערמוטה שפּייזען, אונד פֿערגיפֿטעטעס וואססער איהנען צו טרינקען געבען! (טו) איך ווערדע זיא אונטער דען פֿאָלקערן צערשטרייען, דיא ווערדער זיא קאננטען

רש"י

מגילה: (י) לגלים. דגורין: (יא) מי האיש החכם. שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו שהגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ ובא כל הפורענות הזה: (יד) לענה. עשב מר: מי

באור

בוכים על ההרים ממש, כמו למעלה (ז' כ"ט) ושאי על שפיים קינה. וכן (ג' כ"א) קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל, וכן בבת יפתח ואבכה על ההרים. ונראה לי כי הבוכה מבקש ההתבודדות, שלא יטרידוהו בני אדם. ועל כן היו עולים ובוכים על ההרים, ולפי זה מליצת המקרא הזה נאותה ועמוקה, אמר תחלה שיעלה לבכות על ההרים, כדי להיות בודד ואח"כ הוסיף וגם על נאות מדבר אבכה, ואין צורך לעלות על ההרים. כי גם נאות מדבר נלאתו מבלי איש עובר: נאות מדבר, מקומות מרעה בבקעה. כמו בנאות דשא ירביצני. כי דשאו נאות מדבר (יואל ב' כ"ג), ירעפו נאות מדבר (תהלים ס"ה י"ב): נצתו. משרש נצת מענין שרש נצה, (עיין למעלה ב' ט"ו): (י) ונתתי. המשך דברי האל (עיין בפסוק הקודם): תנים, (עיין ישעיה י"ג כ"ב): (יא) מי האיש החכם. דברי הנביא, והוא מדבר בלשון העם אחר שיפלו לפני האויב, והוא אומר כי אז יתמהו העם על מפלתם ויאמרו מי האיש החכם שיבין סבת נפילתנו (תלמידי מו"הרר אברהם חי מיינסטער): ויגידה. יגיד את זאת, שהוא על מה אבדה הארץ, ושנורדער והאזענמיללער פירשו יגיד את זאת אשר דבר ה', והוא שבוש: (יב) מאכילם את העם הזה. כמו ותלאהו את הילד: לענה, עשב מר (רש"י). כמו ואחריתה מרה כלענה, ומה שתרגמתי הוא מה שתרגם הייראנימוס והאחרונים: (טו) בגוים, לא היה כאן מקום לה"א הידיעה, והיה ראוי לנקד בְּגוים, והיה ראוי להפריד והפיצותים בזקף (והפיצותים בגוים אשר לא ידעו). אבל מפני שמליצת הפיץ בגוים או בעמים או בארצות מצויה

וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ (טז) כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה׃ (יז) וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם׃ (יח) כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃ (יט) כִּי־שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהֹוָה וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר־פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה׃ (כ) כִּי־עָלָה מָוֶת בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל

*חסר א׳ *קמץ בז״ק

נאָך איהרע פֿעטער, אונד ווערדע איהנען דאז שווערדט נאכשיקען, ביז איך זיא אויפֿרייבע. (טז) אלזא שפּריכט דער הערר, גאָטט צבאות: פֿאָרשעט נאך אונד שיקעט אום דיא קלאגעפֿרויען דאז זיא קאָממען! שיקעט צו דען געשיקטעסטען, דאס זיא הערביי קאָממען. (יז) זיא מאָגען שנעלל קלאגעגעזאנג פֿיר אונס ערהעבען, דאמיט אונזערע אייגען אין טהרענען צערפֿליסען, אונזערע אויגענלידער פֿאָן וואססער איבערשטראָמען. (יח) יא, איינען קלאגעטהאָן פֿערנימממט מאן פֿאָן ציון: אך, וויא זינד וויר געפּל נדערט! דער אייסערסטען שמאך בלאָסגעשטעללט; דען וויר האבען דאז לאנד פֿערלאססען אונד אונזערע וואָהנונגען האבען זיא (צו באָדען) געשטירצט. (יט) יא, הערעט, אָ פֿרויען, דעם העררן וואָרט! עס פֿערנעהמע אייער אָהר זיינעס מונדעס וואָרט, אונד לעהרעט איירע טאָכטער קלאגעלידער, (לעהרעט) איינאנדער טרויערגעזאנג; (כ) דען דער טאָד קאָממט אונז דורך דיא פֿענסטער, קאָממט צו אונזערן פאלעסטען הערײן; זאָ דאס קיינע קנאבען מעהר אויף דער שטראסען צו פֿינדען זינד, יינגלינגע ניכט מעהר אויף דען מארקטפּלעטצען.

רש״י

ראש. אלם כאם: (יח) כי השליכו משכנותינו. את סוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ: (כ) להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק [מלכי׳

באור

הרב׳ בתנ״ך, ובשום מקום אין שם מלות אשר לא ידעו. אך תמיד הכוונה בכל הגוים סתם (ועיין דברים ד׳ כ״ז, כ״ח ס״ד, נחמיה א׳ ח׳, יחזקאל י״א ו׳, י״ב ט״ו, כ׳ כ״ג, כ״ב ט״ו, כ״ט י״ב, ל׳ כ״ג וכ״ו, ל״ו י״ט). לפיכך עשו גם כאן והפיצותים בגוים מלילה בפני עצמה, גם כי בפסוק הזה לא נשלם בה הענין: עד כלותי אותם, דרך הפלגה: (טז) כה אמר ה׳ צבאות. אע״פי שהוא מדבר בשם ה׳ (כי הוא אשר גלה לו הרעה העתידה) הנה הוא מדבר בלשון עצמו. עינינו ועפעפינו: התבוננו. חקרו ובקשו אנה נמצאות: למקוננות, כך היה המנהג לשכור נשים לבכות ולספוד ולקונן ולזמר על המתים. וכן העיד היירונימוס שראה בארץ ישראל: ואל החכמות, היותר חכמות בין המקוננות: ותבואינה ותבאנה, שני המשקלים נמצאים בנחי העי״ן, וכן תשובינה. ותשנה, כשמטה האל״ף: ותרדנו עינינו דמעה, באופן שעל ידי קינותיהן תרדנה עינינו דמעה, והטעם ראוי לנו לבכות הרבה על השבר העתיד, כי רב הוא: ותרדנה עינינו דמעה, בדמעה, כאלו העין עצמה יורדת ונתכת מרוב הדמעה, וכן יטפו ההרים עסיס, יטפו ההריס מלך שיטוף מהם עסים, וכן כאלה נובלת עליה, ורבים ככה: (יח) כי קול נהי נשמע מציון, הוא פירוש המשל הקודם, כלומר הנה יום בא ותבכו: כי השליכו משכנותינו, בלא יגיעה, כי לא יכלנו להלחם בם, וזהו כי עזבנו ארץ, שעזבנו ארצנו ביד האויבים, וזה טעם בושנו מאד: (כ) כי עלה מות בחלונינו, משל על אויב שאין תקומה מידו: להכרית עולל מחוץ, אם המות בא בעד החלון, איך ישחית בחוצות וברחובות? אלא טעמו לשמית העוללים בבתים באופן שיכרתו מן החוצות, שלא ילכו

מִחוּץ בַּחוּרִים מֵרְחֹבוֹת׃ (כא) דַּבֵּר כֹּה נְאֻם־יְהוָה וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעָמִיר מֵאַחֲרֵי הַקּוֹצֵר וְאֵין מְאַסֵּף׃ (כב) כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אַל־יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל־יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל־יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ׃ (כג) כִּי אִם־בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי־בְאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

(כא) רעדע, זאָ שפּריכט דער הערר: דיא לייכען דער מענשען ווערדען פֿאללען וויא דער קאָטה אויף אָפֿפֿענעם פֿעלדע, אינד וויא איינע גארבע הינטער דעם שניטטער (פֿעללט), אָהנע דאס זיא יעמאנד אויפֿנעהמע. (כב) זאָ שפּריכט דער הערר: עס ריהמע זיך דער וייזע ניכט זיינער וייזהייט, נאָך דער טאַפּפֿערע זיינער טאַפּפֿערקייט, נאָך ריהמע זיך דער רייכע זיינעם רייכטהומעס. (כג) אבער דאמיט מאג מאן זיך וואָהל ריהמען, מיך ריכטיג צו ערקעננען, (צו וויססען נעמליך) דאס איך דער הערר, בארמהערציגקייט, גערעכטיגקייט אונד מענשליכקייט איבע אויף ערדען, דען דיזע זינד עס וואָראן איך וואָהלגעפאללען האבע, שפּריכט דער הערר.

רש"י

א' כ"ן: (כב) אל תתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם. אם השכלתם וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו הכבד [ישעיה י'] אנטילייג"ט בלע"ז (Intellegeant, פֿערשטאַנדיגר קלוג, ערפֿאהרען זיין):

באור

עוד בחוצות: (כא) דבר, דברי האל אל הנביא: ואין מאסף, כשאין שם אדם שיאספהו, ויתכן גם כן לפרש חוזר לנבלת האדם, כמו למעלה (ח' ב') לא יאספו ולא יקברו אע"פי שהוא נגד הטעמים, ואולי הוא על דרך בעגם היום הזה בא נח (בראשית ז' י"ג) את לאנס ואת בקרס (שם ל"ד כ"ח) שבאו הטעמים נגד מה שהיה מן הראוי, כדי שלא יהיה הפסוק בלא אתנח, או כדי שלא יהיה האתנח בסוף הפסוק: (כב) כה אמר ה', סיום התוכחה, להודיע שאין להם תקוה אלא בהיטיבם מעלליהם, ובלעדי זאת, אין דבר שיעמוד להם בעת צרתם: (כג) השכל וידוע אותי, להיות משכיל המבין דבר לאשורו, ועל ידי כן ידע אותי ידיעה נכונה ואמתית, וידע כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ: כי באלה חפצתי, אלו הם המעשים שאני חפץ שיהיו בני אדם עושים, לפיכך אני אומר בזאת יתהלל המתהלל כשידע כי אני ה' עושה אלה, כי אז יתעורר לעשות גם הוא כמעשי' האלה. ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ט עמוד ק"כ וקכ"א:

לוח ההפטרת.

דברים בישעיה סימן א׳ עם פירוש מאת שד״ל. ותרגום מאת משה הלוי עהרענרייך.

ואתחנן בישעיה סימן מ׳ מהנ״ל.

עקב בישעיה סי׳ מ״ט נ׳ נ״א מהנ״ל.

ראה בישעיה סי׳ נ״ד נ״ה מהנ״ל.

שופטים בישעיה סי׳ נ״א נ״ב מהנ״ל.

כי תצא בישעיה סי׳ נ״ד מהנ״ל.

כי תבא בישעיה סי׳ ס׳ מהנ״ל.

נצבים בישעיה סי׳ ס״א ס״ב ס״ג מהנ״ל.

וילך בהושע סי׳ י״ב ויואל סי׳ ב׳ מהנ״ל.

צום גדליה ושארי ת״צ למנחה בישעיה סי׳ נ״ה נ״ו מהנ״ל.

האזינו כמנהג קצת קהלות אשכנז ביואל סי׳ ב׳. וקצתם ביחזקאל סי׳ י״ז י״ח פירוש מהביאור הקדום ותרגום מהקדום.

האזינו כמנהג ספרדים בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב מהנ״ל.

לת״ב בשחרית בירמיה סי׳ ח׳ ט׳ פירוש מאת שד״ל ותרגום מאת משה הלוי עהרענרייך.

מזמורי תהלים לומר בכל שבת מעין פרשיות

דברים על נהרות בבל סי׳ קל״ז.

ואתחנן תפלה למשה סי׳ צ׳.

עקב הודינו לך סי׳ ע״ה.

ראה ה׳ מלך תגל הארץ סי׳ צ״ו.

שופטים תפלה לדוד סי׳ י״ז.

כי תצא לדוד משכיל סי׳ ל״ב.

כי תבא בבוא אליו סי׳ נ״א.

נצבים מזמור ר״ה סי׳ פ״א.

וילך מזמור י״הכ סי׳ ס״ח.

האזינו מזמור סוכות סי׳ ע״א.

וזאת הברכה מזמור ש״ע סי׳ י״ב.

מגלת איכה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת

אהרן בן וואלף

ונוסף לזה

פי׳ רש״י.

מבוא הספר

המגלה הזאת, אשר אנחנו קוראים ביום תשעה באב, לקונן על שריפת בית אלהינו ועל גלות
עם ה', היא בגילה נחמדת, לא יערכנה כל הון, נשארה לנו מימים קדמונים ההם.
והיא מלאכה נכבד' — חוברה מן מלין אלבי — כוללת חמש קינות (עלעגיען, טרויערגעדיכטע)
כתובות בעט סופר מהיר — ברוח הקודש מלאות על כל גדותן בחכמה, מוסר השכל ויראת ה':

שם מחבר המגלה הזאת או הקנות האלה, הודיעו לנו חז"ל (ב"ב י"ד ב'), באמרם ירמיהו
כתב ספרו ספר מלכים וקנות. ואף שמצאנו מאמר אחר (מ"ק כ"ו א'), והובא בילקוט
ובמדרש רבה, וגם נאמר שהמגלה אשר שרף יהויקים מלך יהודה היתה מגלת איכה וממגלה
הנשרפת אמר הכתוב (ירמיה ל"ו ד') ויכתוב ברוך מפי ירמיהו וכו', הרי מוכח מזה
שלא היתה כתיבת הקנות ע"י ירמיה אלא ע"י ברוך? מ"מ נוכל לאמור שאין המאמרים האלו
סותרים זה את זה, על מה שיחסו הכתיבה לירמיהו אין כוונתם על הכתב, רק על סדור המלו'
והמלילות ואחרי שברוך לא הוסיף על הדברים שדבר ירמיהו ולא הגריע מהם. כמו שאמר ברוך
בעצמו מפיו יקרא אלי את הדברים ואני כותב על הספר, נופל זה הלשון שירמיהו כתבם. וראיתי
בהקדמת אדונינו הרמב"ן ז"ל הנקראת אור לנתיבה, שבקש ליישב מאמרם (שבת כ"ב. ומנחות
ל') שאמרו על השמנה הפסוקים שבתורה מן וימת משה וכו', אפשר ס"ת חסר אות אחת וכו',
אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר מכאן ואילך וכו'. כמו שנאמר להלן ויאמר ברוך
מפיו יקרא אלי וכו', ואמר אדונינו ז"ל שכוונתם בפסוק הזה לסתור קושית המתעקשים אשר
שאלו אם משה כתב כל התורה איך ידבר תמיד בגופים נסתרים וכו' ולכן הביאו ראיה מברוך
שאמר בפירוש שהוא היה הכותב מפי ירמיהו, ובכל זאת נאמר תמיד בגוף נסתר כמו ויצו ירמיהו
את ברוך, ולא נאמר ויצו ירמיהו אותי בבחינת הכותב, או ואצו את ברוך בבחינת האומר אלא
מוכח שכן דרכם של הכותבים ספרים וכו' ע"ש. ומי יתן ואדע כוונתו ז"ל! הלא לדעת חז"ל
(ולא נמצא שום מאמר בש"ס שחולק ע"ז), המגלה הזאת אשר כתב ברוך היתה מגלת קנות
כיון שכתבתי למעלה, וא"כ איה מצאנו בתוכה שום גוף נסתר, נוכח ומ"ב, להקים ממנה על
תורת משה? ויותר תמהת גם אם נאמר שר' שמעון הזה אשר הביא ראיה מברוך סבר שהמגלה
אשר כתב ברוך לא היתה מגלת קנות רק שאר נבואות ירמיה כדעת איזה ממפרשי הפשט וברא"ם
הרא"בע והרד"ק כמו שאכתוב לקמן. מ"מ לא נוכל להביא ראיה מזאת. כי היצלר מהמסתפקים
על תורת משה איש האלהים, להסתפק גם כן על ספר ירמיהו ולאמור כי גם ספר ירמיהו
מראשיתו עד תכליתו לא כתב ברוך, ומה שנאמר ויכתוב ברוך מפי ירמיהו מוסב רק על הנבואות
לבד, ולא גם על המעשה והספור בעצמו אשר אירע עם ירמיהו וברוך, רק אדם אחר כתב
המעשה הזה ולכן הוכרח לדבר תמיד בגופים נסתרים, והדעת הזאת היא באמת דעת הרד"ק,
וגם הר"י אברבנאל כתב בפרושו על הפסוק עד הנה דברי ירמיהו (ירמיה נ"א ס"ד) שבא הפסוק
הזה להורות שמכאן ואילך דהיינו כל הפרשה נ"ב אנשי כנסת הגדולה כתבו וכו' ע"ש. וא"כ איך
יתכן להתיר ספק מה ע"י דבר אחר אשר גם עליו תנוח הספק? או להביא מופת מה מהדבר
אשר בעצמו צריך המופת הזה? אלא בוודאי לא כוונו חז"ל לזאת, ולא עלו על לבם להתיר
השאלה הזאת, כי אם יבואו השואלים וישאלו קושיתם הנ"ל, נשיב להם, הדברים האלה נוגעים
אל הקבלה, כך קבלנו איש מפי איש שכל התורה כולה משה כתב, והקבלה אין לו עסק במופת
כמו שכתב הרמב"ם במלות הגיון שער ח':

ולכן גם אני אומר על מה שאמרו שכתיבת הקנות היה ע"י ברוך, והמקרא: קח לך מגלת
ספר מוסב על מגילת איכה, אם קבלת היא נקבל, ואם לדין יש תשובות רבות בדבר!
(א) הכתוב אומר (שם ל"ו ב') אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים וכו' מימי
יאשיהו עד היום הזה. ואנה מצאנו דבר מוזכר מן יעוד על הגוים במגילת איכה? וכבר התעוררו

מבוא

ע"ז החכמים רא"בע והר"י אברבנאל ומה שתירץ הר"י אברבנאל שנאמר במגלה, תבוא כל רעתם וכו' ומקרא שישי ושמחי בת אדום וכו', אינו מספיק כלל ורוח ישאהו. כאשר יראה כל איש מבין שהמקרא תבוא כל רעתם איננו יעוד או נבואה כלל רק תפלה מהמקונן לאל חי לנקום נקמת עמו. ומקרא שישי הוא מוסב על אדום ולא על כל הגויים: (ב) גם מצאנו (ירמיהו מ"ה א') הדבר אשר דבר ירמיהו אל ברוך בכתבו את הדברים האלה. הרי אמר בפירוש הדברים האלה שהם הנבואות ולא הקינות. ומה שטען הר"י אברבנאל וז"ל: והתבונן אמרו דברי ירמיהו כי זה מעיד ומגלה אמתת דבריהם שלא היתה מגלת קינות שהם היו דברי ירמיהו ואלו היו דברי נבואות כאשר נבא מהשם לא היה הכתוב קורא אותם דברי ירמיהו אלא דברי ה' וכו' ע"ש בפרש' ל"ו. ובמחלת כבודו שגה לראות שיותר נכתב בפרשה הזאת דברי ה' ממה שנכתב דברי ירמיהו (עיין בפסוקים ד' י"ח ח' י"א), ורק פעמים נכתב דברי ירמיהו. ועוד אם נאמר כדבריו שמלות דברי ירמיהו אינם מוסבות על הנבואות, במה נצטדק בפסוק הנ"ל עד הנה דברי ירמיהו שבפרוש כנה הכתוב הנבואות בלשון דברי ירמיהו וכמו שכתב הוא בעצמו על המקרא הזה: (ג) אם נאמר שכתיבת הקינות היה ע"י ברוך ועליה אמר הכתוב ויהי בשנה הרביעית היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' (ירמיהו ל"ו א'), וגם אחר כן ויהי דבר ה' אל ירמיה וכו' קח לך מגלה אחרת (שם כ"ז) יקשה למה שמוה בין הכתובים ולא בין הנביאים הלא נודע מה שכתב הרמב"ם בספרו מורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ה) אחר שחלק הנבואה לארבע צורות אמר שם וז"ל: אמנם מה שבא על הצורה ב' כאמרו ויאמר ה' וכו' ויהי דבר ה' אלי, דבר ה' הי' וכו' וכל מה שבא על אחת מאלה ד' צורות היא נבואה וכו' ע"ש. וא"כ אחרי שנאמר אצל מגלת איכה ויהי דבר ה' וכו' היה להם למנות מגלת איכה בין הנביאים. אלא בודאי שדבר ה' הנאמר פה אינו מוסב על מגלת איכה, רק היא נאמרה ברה"ק כמו שכתב הרב המורה (שם פרק מ"ה) וז"ל: והמדרגה ב' שימצא האדם כאלו ענין אחד חל עליו וכח אחר התחדש וישימהו לדבר, וידבר בחכמות, או בתושבחו' או בדברי האזהרה וכו' וזהו אשר יאמר עליו שהוא מדבר ברוח הקודש. ובזה המין מר"הק חבר דוד תהלים וכו' ושאר כתובים בזה המין מר"הק חוברו. ולזה יקראו כתובים, שהם כתובים ברוח הקדש עכ"ל. ולכן שמו גם מגילת איכה בין הכתובים. מכל מה שהבאתי, נראה לכל, לולא הקבלה, היה יותר טוב לפרש שהדברים אשר כתב ברוך מפי ירמיהו, היה נבואות ירמיהו, אשר נבא מנעוריו עד יום מותו. ובעקבות הפשט הזה דרך באמת הרא"בע ור' דוד קמחי ושארי מפרשי הפשט:

אמנם יהיה איך שיהיה בוודאי הקינות האלה מפי ירמיהו יצאו. והוא קונן אותם, כי הוא חי בזמן ההוא, ובימיו נחרב עיר אלהינו ונשרף בית מקדשנו. ולכן כל קורא משכיל אם ישקל במאזני שכלו ספר ירמיהו, ומגלה הזאת יחד, יראה בהתבוננות מעט איך דומים זה לזאת, הן במלות, הן במליצות והן בענין. שם בספר ירמיה אמר שלו כל בוגדי בגד (י"ב א') בהשתבת למ"ד הפעל כי שרשו שלה, ולא נמצא עוד כמוהו בשאר ספרי הקודש רק בכולם בהראות למ"ד הפעל כמו לא שלותי ודומיהם. ופה במגלות הקינות אמר ג"כ אויביה שלו. שמה אמר עלי לבי דוי (ח' י"ח). ופה אמר רבות אנחותי ולבי דוי. שמה, פחד ופחת ופח (מ"ח מ"ג) ופה פחד ופחת. שמה שבר בת עמי (ו' י"ד, וה' י"א). ופה שבר בת עמי (ב' י"א וג' מ"ז וד' י'). שמה מקונן על נביאי השקר (ו' י"ד), וירפאו את שבר בת עמי לאמור שלום שלום ואין שלום. גם (י"ד י"ג) ואומר אהה ה' הנה הנביאים אומרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהיה כי שלום אמת וכו', ופה נביאיך חזו לך שוא ותפל ודומיהם רבים, כאשר יראה המעין בשני הספרים. גם הקינה השלישית אני הגבר אף שהכוונה בה על כל ישראל בכלל, מ"מ רמז בה ג"כ על עצמו בפרט. (ועיין מה שכתב על המקרא הזה הרא"בע) ומתוכה נראה שכל מה שקונן עליו, אירע לו באמת, כי ידענו מספרו, שבקשו להרוג אותו גם שמוהו בבור. ופה אמר צוד צדוני כצפור, וכן צמתו בבור חיי וכו'. אמר בספרו (ט"ו י"ז) לא נשיתי כלה מקללוני, ופה קונן הייתי שחוק לכל עמי וכו'. לכן אם נאמר שצדק מאמר הר"י אברבנאל באמרו בהקדמתו לס' ירמיהו (אף שעדיין אין דעתי נוטה לדעתו. ואין פה מקום לבארו) וז"ל: הנה תמצא שספר ירמיהו בכמותו בכתיבה הוא דומה בכמות הכתיבה לספר התורה מבראשית עד תחילת בא אל פרעה, עוד תשוב ותראה שספר ירמיהו הוא כמו ספר יהושע ושופטים בקרוב בכמות הכתיבה, דוק ותמצא שבאותו החלק מהתורה אשר זכרתי תמצא כ"א קרי וכתיב ואמנם בספר ירמיהו שהוא מכמותו דומה לזה נמצאו פ"א קריא וכתיב וכן בספר יהושע ושופטים מ"א קרי וכתיב, ובא א"כ בספר ירמיהו הכפל מהם עכ"ל. אם צדק הרב בזה במאמר הזה נראה ג"כ ההתדמות במגילת איכה, כי

מבוא

הוא מעט הכמות מאוד ובכל זאת מניתי בתוכה כ״ה קרי וכתיב, כל זה יורה כי האמת אתם מה שאמרו, ירמיהו חבר מגלת קינות:

ואודות תכלית וכוונת המגלה הזאת, על מה נתיסדה ועל מה תקונן, אחשוב כי אך למותר יהיה אם ארחיב דברים לסתור דעת קצת האומרים שירמיהו רבה לקונן בהם נגד על מיתת יאשיהו המלך אשר הומת מן פרעה נכה מלך מצרים, כי בהשקפה מעט יראה הרואה טעותם ושגגתם. ומה שבקשו לתלות בדברי חז״ל. ואומרים שגם המה פרשו שמוסב על יאשיהו כי אמרו (תענית כ״ב ב׳) אר״ש בר נחמני מפני מה נענש יאשיהו וכו׳ גחין ושמעי׳ דקא מצדיק דינא עליה אמר צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי פתח ירמיהו עליה רוח אפינו משיח ה׳ וכו׳, גם זאת טעות בידם, כי ממאמר הזה מוכח רק שהם סברו שהיה מקונן גם על יאשיהו אבל בוודאי בזה גם המה מודים שלא היתה כל המגלה על יאשיהו. והראב״ע כתב בפירוש על הפסוק הנ״ל יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו מקונן וזה איננו נכון וכו׳ עכ״ל. ואם שמצאנו בדברי הימים (ב׳ ל״ה כ״ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו וכו׳ אולי קינות אחרות היו ונאבדו ממנו באורך הזמן ומרוב העתים, כמו שנאבדו ממנו עוד ספרים רבים לאין מספר כמו ספרי דברי הימים למלכי ישראל ויהודה ודומיהם. אבל דעת ירמיהו היה בזאת המגלה לקונן על חרבן הבית ושריפת העיר, על גלות ישראל ויהודה מארצם, והצרות הרבות אשר עברו עליהם בימים ההם חרב רעב ודבר כאשר נבאו וספרו לנו הנביאים. ומה שקונן חמשה קינות, בוודאי לא ע״ד הזדמן ומקרה היתה זאת או להראות כחו ועוצם ידו בלשון צחה ובמליצות יקרות ונכבדות, לא כן! רק יראה נכון שחבר הקינות האלה על זמנים שונים וצרות שונות שעברו על אבותינו, כי הנה ידענו כמו שסופר לנו במלכים בד״ה ובירמיה, שבימי מלכות יהויקים בא נבוכדנאצר מלך בבל ויחן על ירושלים, ויתן ה׳ בידו את יהויקים ומקצת כלי בית האלהים וכו׳ (דניאל א׳ י״א), ונאמר במלכים (ב׳ כ״ד ב׳) וישלח ה׳ בו גדודי כשדים וכו׳ גדודי מואב ואת גדודי בני עמון, אחריו מלך בנו יהויכין ובעת ההיא באה העיר במצור ע״י נבוכדנאצר, ונאמר (מלכים שם) ויגל את יהויכן בבלה ואת אם המלך ונשי המלך וכו׳ גם כל גבורי החיל ואת כל השרים ואת אילי הארץ ואת כל אוצרות בית ה׳ וכו׳, אחריו מלך צדקיהו ובאה העיר ב׳ שנים במצור עד כי חזק הרעב מאוד ותבקע העיר ויתפשו את המלך ויעורו עיניו ויוליכו אותו בבלה, אחר כן בחודש החמישי בשבעה לחודש בא נבוזראדן וישרוף בית ה׳ ויתר ההמון הגלה ויהרוג במשמניהם כנודע, ועוד השאיר ה׳ שריד ופליט הוא גדליה בן אחיקם אשר הפקיד אותו עליהם, אך קם עליו ישמעאל בן נתניה ויהרוג אותו ורבים אשר אתו, וינדחו הכשדים מצרימה. א״כ מצאנו שאיזה פעמים היתה העיר במצור ובית ישראל בצרה גדולה. ולכן טוב בעיני לפרש הקינות אל הזמנים הנ״ל ואומר:

הראשונה נאמרה על גלות יהויקים ויהויכין, כי בימים ההם הובאו כלי בית האלהים בבלה, כמו שנאמר בגלות יהויכין, ומקצת כלי בית האלהים וכו׳. ואצל גלות יהויקים נאמר ואת כל אוצרות בית וכו׳. ולכן מקונן ע״ז ידו פרש צר על מחמדיה וכו׳ ואמר באו גוים מקדש׳ אשר צויתה לא יבואו בקהל לך, והם עמון ומואב כי מהם צוה ה׳ לבלתי בוא בקהל ישראל. ואצל יהויקים מצינו כתוב וישלח ה׳ בו גדודי מואב וגדודי בני עמון וכו׳ ובוודאי כשבא נבוכדנאצר על ירושלים וילכדה, הרג גם בהם בחורים והקנים יחדיו, לא נשא לזקן ונער לא חנן (אף אם לא ספר הכתוב מזה, כי אולי לא היתה בפעם הזאת מכת חרב והרג כל כך כמו שהיתה אחר כן בימי צדקיהו). ולכן מצינו בקינה הזאת לפעמים מקראות האומרים על הריגת עם ה׳, אך בגלות שני המלכים האלה לא נשחת העיר ולא נשרף הבית, ולכן לא מצינו בקינה הזאת שום דבר מזה כמו בשארי הקינות, רק הוא מקונן לבד על גלות השרים והעם, כמו שאמר וילכו בלא כח וכו׳ בתולותי ובחורי הלכו בשבי וכו׳. והשני׳ מקונן על העת אשר היתה העיר שתי שנים במצור תחת ממלכת צדקיהו וגם כאשר נלכדה ונתפש המלך, ובאותו הזמן חזק הרעב מאוד בעיר, ולכן קונן בקינה הזאת לאמותם יאמרו איה דגן ויין וכו׳ וכן על נפש עולליך העטופים ברעב וכו׳ אם תאכלנה נשים פרים וכו׳ ובאותו הזמן תבקע העיר ע״י כשדים ונלכד צדקיהו, ע״כ אמר מלכה ושריה בגוים וכו׳ טבעו בארץ שעריה וכו׳. וגם יתכן לפרש מלכה על יהויכין, אשר היה בבבל עד ימי אויל מרודך, והנה בזמן הזה לא נשרף עדיין בית אלהינו רק נשחת העיר וחומותיה, ולכן לא קונן על הבית זאת הקינה רק על העיר. בהרביעית מקונן על העת אשר נשרף בית אלהינו והוא העת אשר בא נבוזראדן ויכל את הכל במכת הרג ואבדן. ולכן אמר בזאת הקינה כלה ה׳ את חמתו וכו׳ ויצת אש בציון וכו׳ ואמר תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך, כי הזמן

מבוא

הזה היה אחרית הגלות, ומה שאמר רוח אפינו משיח ה' וכו' פירושו כמו שכתב הרא"בע שמוסב על צדקיהו, ויותר טוב לפרש שמוסב על גדליה בן אחיקם, אשר נהרג ע"י ישמעאל על ידי הסתה מבני עמון ולכן אמר אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים, ואם שקראו משיח ה', הרי הכתוב קרא לכורש מלך פרס, למשיחו לכורש וכו'. והקינה החמישית נראה שחבר אותה בלכתו בדרך למצרים, או אחר ישיבתם במצרים ימים רבים. ולכן אמר על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו וכו'. ואולי חבר אותה בעבור בניהם אחריהם להיות להם לחק לתנות ולקונן אותה. ולכן אמר אבותינו חטאו ואינם וכו' כי אם מוסב על הדור הראשון אשר היו בימים ההם, איך יאמר ואנחנו עונותיהם סבלנו. הלא המה היו מורדים במלכים ומאנו לשמוע בקול דברו! אמנם הקינה השלישית אני הגבר. יראה שקונן אותה על עצמו מה שאירע לו בימי המצור, ותוכה רצוף דברי מוסר ותוכחה, והזהרה לאנשי דורו לבטוח בה', כי אם יכאיב וימחץ, גם ידיו תרפינה ועוד ישוב וירחם כי אל חנון ורחום הוא, וסופה תפל' לאל חי לשלם לרשעים כפעלם וכמעשה ידיהם, או יראה שהוא מדבר בזאת הקינה בעד כל איש ישראלי כמו שכתב הרא"בע לשפוך לפני ה' שיחו. ואולם אל תבהל על פיך לאמור: לפי מה שכתבתי, תהיה זאת נגד דעת חז"ל אשר אמרו בימי יהויקים נכתבה הקינה. לא כן! כי הכתוב אומר ונוסף עליהם דברים רבים כהמה, והמ' אלה הקנות לבד מאיכה ישבה בדד, לדעת חז"ל, וא"כ יש לאמור בר"הק ראה הזמנים הללו ועליהם חבר הקנות.

וטרם אכלה לדבר, אעורר עוד אוזן הקורא על איכות הקינות האלה: שתי קינות הראשונות דהיינו איכה ישבה. ואיכה יעיב מתדמות זאת לזאת כי שתיהן מיוסדות על כ"ב דלתות ע"ד אלפ"א בית"א, (רק באיכה יעיב סדר המקונן הפ"א קודם לעי"ן, והדבר ידוע), וכל דלת נחלקת לג' חרוזו' הנחלקות ע"י שלשה מפסיקי', סוף פסוק אתנחתא וזקף קטן, או סוף פסו' זקף קטן ואתנחתא. וכל חרוז מורכב פעם מן ג' ב' ופעמי מן ב' ג', ופעם מן ד' ב' מדות, (ואיזה פסוקי' יוצאים מזה הכלל הן בדלתו' והן בחרוזי'. השלישית דהיינו אני הגבר. מיוסד ג"כ על כ"ב דלתות רק כל דלת נחלקת לג' חרוזות וכל חרוז מתחיל ע"ד אלפ"א בית"א. ובא בזאת הקינה שלשה פעמים סדר האותיות של אלפא ביתא, וכל חרוז מורכב על הרוב מן ג' ב' מדות ומעטים מן ב' ב'. הרביעית דהיינו איכה יועם. מיוסדת גם כן על כ"ב דלתות ע"ד אלפ"א בית"א (ופה סדר ג"כ המקונן הפ"א קודם לעין) רק כל דלת נחלקת לב' חרוזות (ופסוק אחד יוצא מן הכלל סורו טמא קראו למו שהוא הולך ע"ד השתי' הראשונות) וכל חרוז מורכב פעם מן ג' ב', ועל הרוב מן ג' ב', וגם מן ב' ב' מדות. החמישית דהיינו זכור ה' וכו'. מיוסדות ג"כ על כ"ב דלתות, אבל לא ע"ד אלפ"א בית"א, וכל דלת נחלקת ג"כ לשתי חרוזות כהרביעית, וכל חרוז מורכב ג"כ מן ב' ב', או מן ג' ב' מדות:

זה ראיתי להקדים להקורא טרם נבוא אל פרטים בביאור, ואלהים אמת יורני מדרכיו וינחני בדרך האמת:

בערלין, בחודש אייר תקמ"ח לפ"ק:

אהרן בהרבני הרופא מוה"רר וואלף זצ"ל מהאללי:

מבוא שני
אל מגילת איכה
מאת
יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) תכונת המגלה ומי כותבה:

אין הקינה הזאת חידה אשר צריכה ביאר, כי כל עניניה ערוכים בכל ומבוארים, כי היא קול בכי ויללה על הרעה אשר תמצא את האומה, מהשבתת הממלכה, ושלילת נזר וכסא, והריסת הערים ושריפת הבתים, וחרבן הבית, וגלות האומה. כי לא כמהפכת סדום ועמורה, ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים, תהפך ארץ ומלאה מדינה ויושביה, כי אם אחת אחת צרה על צרה שבר על שבר יבואו עליה עד אשר אמללו הארץ ויושבי בה, חרב אויב יהרוג בחוריה, ירטש עולליה, יצור על מבצריה, מחוץ תשכל חרב ומבית רעב וקטב מות ישוד האנשים מחדריהם, וככה יהרוס עיר ותבצר אחת אחת, ישרף ארמנותיה, יחלל נזיריה ושריה בכל גבוליה מסביב, ובבוא עיר הממלכה שם יכלה רעתו, יוריד מלך מכסאו ובשריו יבעט, היכל וארמון יתוץ, ומקדש ה' ישרף באש, ואוצרות העיר וסגולותיה יבוז, וכל מחמדי אליליה ישלל, וכל הונם יבוקו. הנשים תשגלנה, הילדים ירטשו ובחורים ובתולות ילכו שבי. — ואת כל הצרות האלה יקונן הנביא במגילה הזאת, במליצה מחארת, במשלים ודמיונים ותמונות וחזיונות המעוררים אבל ויגון בכי ומספד. והחכם המשכיל מהר"א וואלפזאהן בהקדמת תרגומו ובאורו למגלה הזאת, שכל את ידיו לבאר כוונת כל פרשה ופרשה מהמגלה הזאת על איזה זמן ועל איזה צרה מצרות השונות קוננה קינתה. כפי אשר יגידו לנו הספורים במלכים ובדברי הימים. וגם כעולל אחר בוגר לא אוכל להיות, כי כיקף זית הזה. לא השאיר אף שנים או שלשה גרגרים בראש אמיר אשר לא קטף. ושנות דבריו הנה כפילת דברים ללא צורך:

כותב המגלה הזאת אין ספק. כי ירמיה הוא אשר ראה עני בשבט עברתו, הוא אשר הפך לאבל כנורו ועוגבו לקול בוכים, ומי לא יראה כי בפרשה ג' מן פסוק נ"א עד הסוף, בו מקונן הנביא את כל הרעות אשר עשו לו בני עמו כפי המסופר בספרו, צוד צדוהו כצפור וצמתו בבור חייו. ואין צריך לומר כי ברוך כתבו מפיו כי רק בהיותו עצור בחצר המטרה, השתמש בידי ברוך לכתוב, אבל כשחבר הקינות ידיו לא אסורות ורגליו לא לנחשתים הוגשו. וכבר הוכחתי במבוא לירמיה בהוכחות שיש בהן די, כי המגלה ששרף יהויקים לא היתה מגלת קינות. ואלה החושבים כי על מיתת יאשיהו חבר הנביא הקינה הזאת, מה החלום הזה אשר חלמו, להסב דברים מפורשים באר היטב על עניינים אחרים בלתי נזכרים בהם? כי כאשר אמרתי חרבן עיר ומדינה מלך ועם ושרים ודלים, אנשים ונשים זקן ועולל, בחורים ובתולות ומקדש וארמון, על כלם יהמה מר יבכה עליהם, וכל פרטי הצרות המפוזרות בד' פרשיות הראשונות יבואו בסך הכולל מסודרים בפרשה האחרונה:

א (א) **אֵיכָה** ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ (ב) בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃ (ג) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה

א (א) אך! וויא ליגט זיא זאָ איינזאם, דיא שטאדט! דיא פֿאָלקרייכע, איינע פֿערלאססענע וויטווע נון! פֿירשטין דער פֿאָלקער, לענדער־בעהערשערין: — אך! זיא איזט נון צינזבאר. (ב) זיא וויינט אין שטילער נאכט, איהרע וואנגע נעטצט דיא הייסע צעהרע; קיינער מראָסטעט זיא פֿאָן אללען איהרען ביהלען, אללע איהרע פֿריינדע פֿילען אב, אונד וואנדעלטען אין פֿיינדע. (ג) דורך עלענד אונד טריבזאל פֿאָן איהרער

רש"י

א (א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש [ירמיה ל"ו] והיו בו שלשה אלפ"א ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה [הם] שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב. יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכה תבכה. שתי בכיות על שני חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הניתו בו את האור. ד"א בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם. ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מארצה: מעוני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליהם כשדים: היא ישבה בגוים.

באור

א (א) איכה, לדעת רד"ק שרשו איך והה"א נוספת, ולדעת קצת המלה מורכבת מן איך וכה ולכן מצאנוה לפעמים עם כ"ף כפולה כמו איככה אוכל, והוראתה פעמים על תכונת הדבר, כמו איכה יעבדו הגוים, או רק לתמיהה, הן כמו אנה כמו לכו וראו איכה הוא (מלכים ב' ו'): בדד, שם נופל על זכר ונקבה (הרא"בע), ובאמת תואר הפעל הוא ולזאת לא ישתנה לא במין ולא במספר: רבתי, היו"ד נוספת וכן שרתי ולכן הנגינה מלעיל, וטעם רבתי הראשון לשון רבוי, והשני לשון גדולה. והנה הנגינה אשר שמה טעם רביעי על בדד המפסיק פחות מטעם ז"ק על מלת עם, ע"כ דעת' בשעור הכתוב שמאמר רבתי עם מוסב על גם שלמעלה ממנו, ולא על מאמר היתה כאלמנה דאל"כ צריך להיות המפסיק הגדול במלת העיר או בדד, ושעור הכתוב לפ"ז ע"י ישיבתה בדד היתה כאלמנה כי דרכן לשבת בדד, ובפרטות בארצות המזרח כנודע. או יאמר שמאמר רבתי עם מוסב על שתיהן ותהיינה דלתות המקרא מקבילות כזה:

איכה ישבה בדד, העיר רבתי — עם
— — היתה כאלמנה — — — —
— — רבתי בגוים   היתה למס
— — שרתי במדינות — — — —

כאלמנה, ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' (מרש"י ובתרא), ולפי פשוטו נכון הוא מה שאמר כאלמנה, ולא לאלמנה, כי אז נשאת יופי המליצה, שהרי אלמנה אין ההפך מן רבתי עם, רק הראוי היתה לשכולה, כי הוא התואר על האשה שמתו בניה, וכן הוא ע"ב משל התואר על עיר או מדינה שמתו יושביה, ושייך שפיר מתחל' היתה רבתי עם (פי' רבת בנים) ועתה היתה לשכולה, אבל שם אלמנה הונח ע"פ משל על עיר או מדינה שמת מלכה, כמו שהונח על האשה שמת בעלה, וכן כתב הרא"בע בישעיה נ"ד וחרפת אלמנותיך, חסרון המלכות ע"ש, ולכן אמר כאלמנה, כלומר שהיא עזובה מבעלה ונעלבת מבניה כאלמנה עזובה ועלובה מבעלה. והנה זאת: למס, לפי מה שכתבתי בא"הם שהקינה הזאת היתה על זמן יהויקים ויכניהו, נכון הוא מה שאמר למס, כי עדיין לא נחרבה העיר רק היתה תחת ממשלת נבוכדנצר מלך בבל: (ב) בלילה, מרוב צערה אין לה מנוח לישן רק היא בוכיה תמיד אף בלילה ודמעתה תמיד על לחיה וטעם התרגום (שטיללער נאכט) כמו שכתב רש"י שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו, כי קול יללה בלילה יורד אל חדרי בטן, והוסיף המקונן בכל זאת היא אין לה מנחם מכל אף מן אותן אשר היו אוהביה: בגדו, השורש הזה יאמר על המשקר בברית חברו, או שהבטיח לו לעשות טובה מה או להיות אוהבו. ולבו בל עמו, ומהשורש הזה יאמר ג"כ בגד (איין קלייד געוואנד) ולדעתי הוראתם מתדמה במובן, דהיינו שמתחפש ומתכס' בגד חבירו לבלתי ראות את אשר עם לבבו, וכן יאמר הלועז (פֿערראטען) כלומר שכסה את הדבר ויפרש השמלה עליו: (ג) גלתה, זכר ונקבה כישראל ומצרים (הרא"בע), וטעם מ"ם מעוני כטעם בעבור, כמו מחמס אחיך יעקב וכו' כלומר

בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים׃ (ד) דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא מַר־־לָהּ׃ (ה) הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־־יְהוָה הוֹגָהּ עַל־־רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר׃ (ו) וַיֵּצֵא מִבַּת־־צִיּוֹן כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־־כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֵף׃ (ז) זָכְרָה יְרוּשָׁלִַם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל

מן בה כ'

היימאטה פֿערטריבען, וויל יהודה אונטער היי=דען געדרענגט זיך זעטצען; קאן אבער קיינען רוהעאָרט ערדייכען, דיא פֿערפֿאָל=גער עראיילען זיא אן דער גרענצע. (ד) פֿעראָדעט ליגען ציון'ס שטראססען, פֿאָן קיינעם בעזוכט צור פֿעסטליכען פֿייער; דיא טהאָרע, מענשענלעער; פריסטער זייפֿצען, מעד=כען יאממערן, אונד זיא — איזט זיך זעלבסט צור לאסט. (ה) איהרע פֿיינדע אבער שווינגען זיך עמפּאָר, איהרע ווידערזאכער לעבען גליקליך, (פֿאָם עוויגען קאָממט איהר דיזע קרענקונג, אום איהרער מיססעטהאטען מעגגע וויללען), איגדעם זאָ מאנכער טיראן איהרע שפּראָסלינגע געפֿאנגען פֿאָר זיך העד טרייבט. (ו) יא, ציון'ס העררליכקייט איזט נון גאנץ דאהין; איהרע פֿירשטען גלייכען הונגריגען רעהען, דיא קראפֿטלאָז פֿאָר דעם יעגער פֿליהען. (ז) איטצט

רש"י

ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. פ"ש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין י"ז בתמוז לט' באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה: (ה) שלו. יושבים בשלוה: הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה על כן יסד הפייט גולה רודפתי (בסליחות תענית חמשי מנהג אשכנזים) והסרה שנת גאולי שנ.ג גאולי באה [ישעיה ס"ג] חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלים. בגלותה: ימי עניה.

באור

מרוב העבוד' גארנה לניך יהודה לגלות מארצה, וגם יתכן לפרש טעם מ"ם שעל דרך יחס הנגוב שממנו בירידה כלומר יהודה נסה וברח מהעוני ומעבודה אשר הכבידו עליו הגוים בארצו: ישבה, הנכון שהוא מבנין התפעלי ובקשה (חֶפּטאחטין) כי אם תפרש כדעת המפרשים מבנין הגזור לא ידעתי מה טעם כל רודפיה השיגו' בין המצרים כי בזה יאמר בפירו' שעדיין לא ישבה בין הגוי', ולכן נראה שעור המקרא, יהודה מעוני ומרוב עבוד' בקשה לשבת השקט בגוים, אבל לא באה אל מקום המנוחה הזה כי כבר השיגוה אויביה על הגבול טרם יכלה לבוא בארץ הגוים, ויתכן שכוון המקונן בזה על שנקשו מלכי ישראל לבטוח במצרים ובאשור, ואיל מלך בבל שהגיע' מזה, כנראה' מתוך ספרי הקודש. וטעם לא מצאה, לא השיג' כמו ואם לא מצאה ידו וכו' (ויקרא כ"ה כ"ח), וטעם מנוח מקום מנוח: כמו שמצינו ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה: המצרים, הנכון היות שרשו מצר והוא בלשון חז"ל דיגא דבר מצרא וטעמו גבול וכן תרגם המתרגם הכשדי בין תחומי': (ד) דרכי, דרך תשמש בל"ז ובל"נ ורבים כמוהו, וטעם מועד ב"שמק. או ימים טובים, וטעם אבלות ע"ד משל חריבות ושוממות וכן שוממין: שעריה, שהיו לפנים מלאים אנשים ובפרטיות בעת מועד, בעבור שרוב התאספם יחד וישיבתם והליכתם היה בשער וגם מקום המשפט היה שמה, והנה עתה שוממין מבלי אדם. וטעם כהני' נאנחים לפי שתמו באי מועד ואין להם להחיות את נפשם כי המה אשי ה' יאכלו, והבתולות מצטערות לפי שהן יוצאו' במחולות במועד: נוגות, שרשו יגה והנו"ן מנפעל והראוי להיות בחולם, וטעם והיא מוסב על ציון: מר לה, כמו מר לי מאוד (רות א') כלומר אבלים נפלו לה במרה, או יהי' הטעם והיא, כשתסתכל על עצמה. תהיה ההסתכלות הזאת מרה לה ותבחר מות מחיים: (ה) היו צריה לראש, תחת כי היא היתה לראש, כי היא ירדה מטה מטה עד שגם עולליה הלכו בשבי. ומאמר כי ה' הוגה וכו' כמו מאמר מוסגר. והנגינה מסכים לזאת: שבי, באסכרון הבי"ת והוא שם, כמו את השבי ואת המלקוח, או שהוא הוזר הפעל ולא נחסר הבי"ת: (ו) כאילים לא מצאו מרעה, וכששם בורחים מלפני רודפם לא יהיה זה במרוצה קלה כי אם לאט לאט ובלי כח בעבור חולשת הרעב, כן ידמה הליכת השרים הנחלשים ג"כ מחרב ומרעב ומחוסר כל לפני אויביהם, ויכוון המקונן לשמש באותו הלשון אשר יוסב גם על השרים גם על האילים, ותרגמנו בל"א כפי הענין: (ז) זכרה, כלל

מַחֲמַדֶּיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃ (ח) חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַםִ עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ (ט) טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־

אין איהרען יאממערפֿאללען טאגען, דענקט ירושלים אן דאז פֿערגאנגענע וואָהללעבען צוריק — איצט דא איהר פֿאָלק אין פֿיינדעס האנד געפֿאללען, אונד ניעמאנד העלפֿען מאג; גרויזאמע עס זעהען אונד איהרער פֿערניכטונג האָהנענד, זיך פֿרייען. (ח) וואָהל מוס ירושלים געזינדיגט האבען, דאס זיא דער אבגעזאָנדערטען איינער גלייכט, דעריען אנבעטהער זיא יעלבסט העראב געווירדיגט, דיאוויל זיא איהרע שאנדע זאהען; איטצט בעזייפֿצט זיא׳ס איני קעהרטע געגן צוריק; (ט) אלז אבער איהר אונפֿלאטה אן איהרעם זיימע האפֿטעטע, דא בעדאכטע זיא זיא צוקונפֿט ניכט; דארום פֿיל זיא זאָנדערבאר אונר ניעמאנד טראָסטעטע. אך עוויגער! זיהע דוא מיין

רש״י

ימי חורבנה שהביאה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים [שופטים י״א] אריד בשיחי ואהימה [תהלים נ״ה]: כל מחמדיה. זכר כל טוב ומחמדי שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה [הושע ב׳]. ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעיות והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטון. בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמויד״ר בלע״ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה שושפירי״ד בלע״ז. שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שושפיר״ש בלע״ז: (ט) טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדתה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה

באור

המשך ב׳ המקראות הבאים, כזה: אמר המקונן עתה בימי עניה ומרודה ובנפול עמה וכו׳ זוכרת ירושלים הימים שעברו, וכל הטוב אשר היו לה באותן הימים, ומתחרט׳ עתה על החטאים שעשתה באופן לזה אשר על כן לנדה היתה וכו׳ ומהחוה לשוב אחור, אבל בימי קדם באותן הימים שהיתה טומאתה בשוליה כלומר זדוניה מפורסמ׳ לכל, אז לא זכרה האחרית שתסובב לה ע״י כך. ולכן ותרד פלאים וכו׳ ועתה נחקור על פרטי הענינים: ימי עניה, הטעם בימי עניה, וב׳ בנפול מוסבת אחרת עמה, וטעם מרודיה לרא״בע הוא לשון מרד, והיותר הנכון כפירש״י שהוא לשון צער כמו אריד בשיחי, ויהי׳ לפ״ז שני שרשים בענין אחד, כי כבר מלאנוה בגזרת נפ״י כמו וירדתי על ההרים: ראוה צרים, מוסב ג״כ למעלה, כלומר עתה בראותה שצריה רואים את מפלתה והמה שמחים ושוחקים על זאת, וטעם כנוי נקבה של ראוה, מוסב על הכפילה שזכר כי כן דרך לה״ק לשמש בלשון נקבה תחת אשר יחפוץ הלועז בטומטום (נייטרום) כידוע: משבתיה, הנפרד משבת. והורא הפסוק הזה על הפסק הדבר ובטולו וכן תרגמו הכשדי חייכו על טובהא די פסק מבינהא: (ח) חטא חטאה. אמר המקונן אין ספק שחטא גדול חטאה אשר על כן לנידה היתה וכו׳: לנידה, בעבור היו״ד פירש״י לגולה לשון נע ונד, ורא״בע פי׳ שהוא מלשון מנוד ראש, והנכון כפשוטו לנדה דוה והנא תחת הדגש, כי כן נראה שהמשך המקרא שאמר אחר טומאתה׳ בשולי׳ וכן׳ כי ראו ערותה וכו׳ וטעם המשל כמו האשה אשר לא תדע לכת בימי נדת דותה, אבל דמה ניכר בשולי בגדיה, תהי׳ לבוז ולקלון עי״ז אף בעיני מכבדיה כי ראו טומאתה בה, כן ירושלים ע״י טומאת זדוניה שעשתה בפרסום רב הספה מעמדה הרע באין עוזר ובאין מנחם לה, ועתה גם היא דהיינו ירושלים מכרת זאת ונאנחה על העבר. או יאמר שגם היא מוסב על הנדה שזכר כלומר גם הנידה זאת נאנחה עתה וכו׳ וכמו כן ירושלים, והענין אחד: הזילוה, ענינו בזיון וקלון׳. ושרשו זול והוא ההפך מן יקר הערך כמו שאמרו ואם תוציא יקר מזולל, ובא פה דגוש בזי״ן תמורת הנח כי הראוי הֵזִילוה בצירי הה״א: נאנחה, לשון נפעלה שושפיר״ד בלע״ז

(והוא סופיר״ר זייפֿצען בל״א, כלומר שהוא העבר מנפעל לנקבה נסתרת ולכן הנו״ן בשו״א) שמעו כי נאנחה׳ אני הוא שם דבר שושפיר״ש (נ״ל סיפירא״נט בל״א וויינע זייפֿצענדע כלומר הבינוני לנקבה ולכן הנו״ן בקמץ) (מרש״י): ותשב אחור, פניה (הרא״בע), ויהי׳ כמו ותשיב והדומ׳ לו ושב ה׳ אלהיך את שבותך, או יפרש שהוא עומד ופרושו שהיא התנועעה לאחור מחרפת מכבדיה אמנם הרי״א יהיה פרושו לשון תשובה, ונראה עוד שהוא מבנין התפעל, וכדמתורגם בל״א: (ט) פלאים, תואר הפעל ירידה, מלשון והפלא ה׳ את מכותך שהיתה ירידתה למעלה מן ההרגל: ראה ה׳ את עניי, אחר שאין מנחם

עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ (י) יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־
מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר
צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ (יא) כָּל־עַמָּהּ
נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵּיהֶם בְּאֹכֶל
לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי
זוֹלֵלָה׃ (יב) לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ
וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי
אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ (יג) מִמָּרוֹם
שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי

יתיר ו׳ ל׳ זעירא

עלענד! דען דער פֿיינד
ניממט אונאויפֿהערליך
צו. (י) שאָן לעגט ער
האנד אן איהרע קאָסט-
בארקייטען, אונד [illegible] זין
איהר הייליגטהום זיהט
זיא בארבארען דרינגען,
פֿאָן דענען דוא אהר בע-
פֿאָהלען: „ניא קאָממען
זיא אין דיינע פֿערזאממ-
לונג.״ (יא) איהר אייגע-
נעס פֿאָלק אבער ווימ-
מערט נאך בראָד, גיבט
זיין ליבסטעס גערן פֿיר
עססען הין, דאז לעבען
נור זיך צו ערהאלטען.
אָ עוויגער! שויע היער אונד זיהע, וויא העראבגעווירדיג איך בין! (יב) ניא, אָ איהר וואנד-
רער אללע! ניא איזט זאָלכעס אונגליק אייך בעגעגנעט! שויעט נור היער אונד זעהעט, אָב
אויך דער וואונדען איינע, מיינער וואונדען גלייכט, דיא דער עוויגע מיר געשלאגען? ער
מיך אם טאגע זיינעס גרימעס פֿיהלען ליס! (יג) פֿאָן אָבען העראב שליידערט פֿייערס
גלוט, ער אין מיין געביין — הא! וויא׳ס דא וויטהעט! אונטען לעגט ער מיינען טריטטען

רש״י

אחריתה. כשהיו החוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל פליליים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב [תהלים י״ט] הכל כפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו׳: אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: (יב) לוא אליכם. לא תבא כצרה הזאת עוד על עוברי דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה לו״א מה עשה לי הביטו וראו וגומר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה׳. אותי ביום חרון אפו בם זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה וישבר אותה על ידי רדוי ויסור לכך הנו״ן נוסה לפותרה בלשון יחידית כמו

באור

באנשים ראה אתה ה׳, כי האויב הגדיל כלומר בכל יום ויום יתגבר ונוסף אחרים על שונאי, או יתכן שפעל הגדיל מוסב על עניי, כלומר ראה ה׳ את עניי אשר אויב הגדילהו, ואמר המקונן בלשון מדבר בעדה, או שהוא מדבר בשם עמו, או שהוא מקונן על עמו כעל עצמו, או מפני שהוא נכלל בצרת עמו: (י) כי ראתה, הרא״בע, והר״י ערמאה דחקו לפרש מלת כי פה, והנכון שבא לאמת כדרכו לפעמים, וטעם ההמשך, לפי שזכר מחמדיה זכר המקדש שהוא הנחמד מכולם וגם נאמר שמקרא מסורס הוא והראוי ראתה כי גוים וכו׳: גוים, הם עמון ומואב כמו שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וכו׳ ועיין מזה בת״הס: צויתה הה״א נוספת. וטעם לך, על השם ב״ה כדכתיב לא יבא וכו׳ בקהל ה׳. או יאמר שהה״א של צויתה כנוי לנקבה אף שהיא רפה כי כן מלינו ויקרא לה נובח בה״א רפויה וטעם לך על העם: (יא) כל עמה, יקונן שהנחמדים ביד האויב. ובזה עתה אין כל להחיות נפשם, רק מרעב ומחוסר רוצים ליתן כל מחמדיהם באוכל: זוללה, תרגומו ברברניתא וכן פי הרא״בע מלשון זולל וסובא. והיותר נכון שהוא לשון זלות ובזיון כמו הזילוה דלעיל, ואפשר שכוון המשורר לשתי הכוונות האלו יחד מה שאין בידינו לחברם יחד ב״כ בלה״ק. (יב) לא אליכם, לא תהיה כצרה הזאת עוד (כמרא ורש״י ורא״בע), וכתב עוד בשם י״א שהוא לשון אלה: וכן נראה דעת התרגום שכתב אשבעית לכון וכו׳ ויתכן שטעמו לא הגיע אליכם, כלומר אתם עוברי דרך מגוי אל גוי וממלכ׳ לממלכה, אשר ראיתם הרבה מקרות הבאות לעולם, אבל כזאת אשר אירע לי לא ראיתם עוד, כי הביטו וראו וכו׳: עולל, נעשה לי (רש״י), כוו... להורות שהוא מתכונת (פאסיף) והוא מבנין הכבד שלא נזכר פועלו, כי אם היה מתכונת (אקטיף) צריך להיות הלמ״ד בצירי: (יג) ממרום, כלומר הקיפני ברעו׳ מכל צד כי ממעלה שלח אש בעצמותי, ומתחת פרש רשת שלא אוכל לברוח, ועי״ן נתתי שוממה כל היום כלומר תמיד: וירדנה, שב אל האש כי ימלא בלשון זכר וכו׳ וטעמו כמו לא הרדנו בפרך (הרא״בע), וטעם כנוי הנקבה על כל אחת מהעצמות, כי עצם על הרוב לשון נקבה היא: שוממה, באדם המשתומם מבלי דעת מה יעשה, והוא לשון ריקות דהיינו מחשבות ורעיוניו. (בעטטירלט, בע-

הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ (יד) נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ (טו) סִלָּה כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ (טז) עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה

געטצע איין, ציהט מיך ריקלינגס ניעדער, איבער־לעסט מיך דער פֿער־צווייפֿלונג, רעם קיועלענ־דען שמערזין אימימערדאר. (יד) מיינער זינדען דיר־רעס יאָך בליהעט שנעלל אין זיינער האנד, דיא צווייגע פֿערפֿלעכטען זיך, אומווינדען מיינען האלז; זאָ שוועבט ער מיינע קראַפֿט, אונטערווירפֿט מיך ענגלאָזעם דרוקקע; (טו) טריטט אללע מיינע שטארקע מאנגשאַפֿט אין מיר ניעדער, אונד פֿערקינדעט פֿריירענפֿעסט בייס אינטער־גאנגע מיינער יונגנער, אלס טרעטטע איינע קעלטער ער, דער יונגפֿריליכען טאָכטער יהודה'ס. (טז) אך! היראיבער ווייגע איך, צערפֿליסט אין טהרענען מיין אויג, דאס קיינער מיר

רש"י

יעשנה [מלאכי ג'] יכרסמנה [תהלים פ'] ירענה [שם] בלשון נקבה כמו דלת אומר העצמות היבשות [יחזקאל ל"ז] שבר כל אחת ואחת. דבר אחר וירדנה כמו וירדהו אל כפיו [שופטים י"ד] הריק את הגוף גורר והוציא המוח מתוכו: (יד) נשקד עול פשעי בידו. אין נתינה זו דומין בעקדה ובלשון אדמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר [שופטים ג']. ושוגה אני נשקד פויינט"ריש בלע"ז נקודים מניחרי' ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה כדרך הצור בוגד הכרון לא נשכח השיגם ותשלומים: ישתרגו. נעשו קליעות ועלו על צוארי לשון תרגום שרגין את הטיעית [במסכת מועד קטן]: (טו) סלה. רמס ודרש לשון סולו סולו המסילה [ישעיה ס"ב]: קרא עלי מועד. יעידות גייסות לבא עלי. ורבותינו דרשוהו שדרשו תמוז דההוא שתא מליוי כליוה של שנה שנייה נשלמים תמוז לכך חיסר חושבן של מרגלים ליל תשעה באב עליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון דריכה כמו פורה דרכתי לבדי [ישעיה ס"ג] כדורך ענבי' להוליא יינם כן נתם הגשים להוליא דמם: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדות

באור

טייבט, פערלווייפלט), וטעם דוה לשון חולי ונעלת יסורין: (יד) נשקד. אין לו ריע במקרא ופתרונו לפי מקומו נתחבר ונתקשר, וכן בלשון חז"ל כלגא נסקדא וגדיא נסבתא תרקד. ורש"י כתב נשקד פוינט"ר בלעז נקודים ומסומני' היו וכו' ישתרגו נעשו קליעות קליעות, תלשון המשנה אין מסרגין את המטות בע"ל, ולדעת הרא"בע ושאר מפרשי' ענינו נוהגר כמו בש"ן ימנית ויתכן נפ"ז לומר בעיר התהר' כן טעם עול הוא כמו עוללות כי כן נאמר עולל ויונק, גם עול ימים על קטן בימים. וטעם ישתרגו תלשון ישרגו שלשה שריגים, ופעורו עוללות פשעי תמיד גם נידו עד חבר הבלשני והגדינו והמפרשי' נתחבר זה בזה ועלו על צוארי כדרך הבסני' לאחוז ועלו' בען גביה לתעלה. ונתרגומנו הלכני ע"פ הטעם חבר בתענו תפי המגיד התורני מו"ה דוד פרידלנדער נר"ו ואחר אחר בטעם עול כמשמעו דרכן, ויאמר הכתוב, כי עול פשעי סתונת על צוארו אף שהיה עד יכש הגם נידו של הקב"ה המפשיטה לשום עליו העול הזה, היה לייקל שקד ללין תמר והסריבים והענפי' השתגכו זה בזה בעלותם כגין נניח'ו, עד שאי הפסד לו נשים פנים להסיר העול הזה מעל צוארו רק כאלו היה שם תמיד. וזה טעם אתרו אשר לא אוכל קום: בידי לא אוכל קום, היקשה למפרשים טעם הסמיך בלתי נסמך. ולכן כתב הרא"בע בנחסר אחר מלת בידי אשר וכו'. ואמנם הנכון כי הוא תיובי הכלינה בנ"ע לחבר יחד ב' או ג' מלות שהם חלקי מאמר אחד ונעשיתם לשם אחד, דהיינו לסיתן הענין אשר היה מודה עליו, כמו ואחרי כל אפני גם, וכן הענין פה ויאמר לא אוכל קום נעשה לשם אחד בנתינת עניני שהיה אחד, ונסמך א"כ עליו בידי ביאם הבלטופית, וכאלו יאמר בל"א יאין דיאן הענדע דינם נילט ווידער או פקגאינגגס, ומעתיקי האותיות שלא ידיהם בנסיה הזה על לא דבר: (טו) כלה, רמס ורפש לשון סלו סלו המסילה (ישעיה): קרא עלי מועד, יעט, יעעיר המקרא כך, כל כך היו שמחים בגזירת אחיר, כאילו עת דרך וכו' כלומר כאלו היה זה בחורי הנחרגים, דם ענבים בעת אשר דרכם לענית את היוד הידד בשעת הדריכה ולזמות ונבר מחניזה המבל (ישעיה ס ג) פורה דרכתי לבדי. וטעם לשבור, בעביר בגזירת בחורי: לבתולת, סמוכה אל עת ינת יהודה כל הבנות או כל העם. והבתולה ירושלים (הרא"בע), ולא"ד בתולת היא לת"ד התכלית, ולדעת התרגום הבידייורג"ס, אשר אמרו שתוספת הדריכה על הריגת הבתולות לא ידעתי לפיש הורחת רלא"ד הזאת, כי לא מצינו פעל דריכה עם אלא"ד: (טז) על אלה, על כי רחק ממני מנחם, ותעשה שטעם על אלה מיוסד לתענה ולמטה, כי ענין רחק ממני מנחם היא אם שקנן כבר בעקבת הקיים, שהם אתיים לאין כנוים מועד: יורדה, פעל ירד בקל עומד ואומר ע"ד משל על רבוי הדמעות כאלו העין עצמו נשם יורד לאין, וגולו

עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ (יז) פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ (יח) צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי־פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־הָעַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ (יט) קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ (כ) רְאֵה יְהוָה

עמים כ׳

טראָסט, מוטה מיר קיינער צושפרעכען מאג, וועז מיינע קינדער פֿערנעהען דורך פֿיינדעס אַבערמאכט. (יז) אומזאָנסט רינגט ציון דיא הענדע, ניכט איינער צייגט זיין בייאלייד איהר; דען דער עוויגע איזט דער יעקב מיט גרויזאמען אומגעבען; ירושלים זאָללטע צים שייזאל איהנען זיין. (יח) ער איזט גערעכט דער עוויגע! דען אונגעהאָרזאם וואר איך איהם. האָרט עס איהר פֿאָלקער אללע! אונד זעהט מיינע ליידען, מיינע יינגלינגע, מיינע מעדכען אין דיא שקלאַפֿערייא געפֿיהרט! (יט) זאָללטע איך מיינען פֿריינדען רופֿען? אך זיא האבען מיך געטייששט! מיינען פריסטערן? מיינען עלטעסטען? אך זיא פֿערגעהען אין דער שטאדט, מיססען זעלבסט נאך שפייזע זוכען, אום איהר לעבען צו ערהאלטען! (כ) זיהע דוא, אָ עוויגע,

רש"י

מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו ופרש ידיו בקרבו [ישעיה כ"ה] כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומנענע בהם. ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו פורש אין להם [איכה ד׳] ולא יפרשו על אבל לנחמו על מת [ירמי׳ ט"ז] כך חברו מנחם. ובלשון משנ׳ פרוסו׳ קיימות [נדרי׳ ל"ז] ותשמישו כאדם המנענע שחובק את ידיו ומשברם. תוספות מלאתי: צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו. זה על יעקב יהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרים אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה. לריחוק לבז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאלו מרחמים עליהם והיו מוציאין להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומלאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו והיתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו׳ [ישעיה כ"א] לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם:

באור

יכמט, ועין לשון נקבה היא על הרוב: היו בני שוממים, כבר ספר זאת כמה פעמים ולכן הנראה שמוסב למעלה, אני בוכיה על כי רחק ממני מנחם בעת שהיו בני שוממים אחר כי גבר אויב, וכן מתורגם בל"א. ויתכן עוד לפרש מה שאמר רחק ממני מנחם אין פירושו בשעת מפלתו, כי גם זאת כבר קנן, אבל פירושו שנרחק ממנו כל מאומה אשר בו תתנחם נפשו לאמור תהי נא זאת נחמתי בעניי, רק הכל נוקח ממנו ובמה יתנחם? והוסיף עוד לקונן, אם אתנחם בבני לאמור בצלם אחיה והמה יקחו את נקמתי, הלא המה שוממי׳ ע"י האויב וע"י כן אבדה תקותי לגמרי, והגומר יגמר: (יז) פרשה ציון בידיה. בשי"ן שמאלית ואלו כתב ידיה סתם בלי בי"ת הייתי אומר שהוא לשון שטוח, כמו ויפרש כפיו, עכשיו כשהוא כתוב בבי"ת אינו כי אם לשון שבירה, כאדם החובק ידיו ומתגרש מרוב צער ויגון, וכן הדעת נוהג׳ ממה שלאחריו, כי אם היתה כוונתו על שטיחת כפים בעבור העזר, היה אומר, אין עוזר לה, אבל כשהוא מכוון על חבוק ידים, שהוא לבד ממחאת צער, יפה אומר אין מנחם לה: צוה ה׳, מוסב אחר עמו לזה ולזה להיות ירושלם לנידה וכדמתורגם בל"א: (יח) שמעו, הצדיקה עליה הדין ואמרה אתם העמי! שמעו נא כי מרו מריתי, ובעוני נלקיתי כי ראו מכאובי, בתולותי ובחורי הלכו בשבי, ותאמר הלכו בשבי הוא מאמר הנעשה לשם תואר, ולכן נחסר מלת אשר: (יט) קראתי למאהבי, כלומר אם אקרא לאהבי לעזרני? הנה המה רמוני, ואינם אוהבי, רק בגדו בי ובלבדתי נעשו לי לאויבים, או האקרא לכהני. או לזקיני שיושיעוני: הלא המה לא יכלו לעזור את עצמם כי גועו מרעב, ואיך יעזרו אותי ולכן אמר במקרא השני? (כ) ראה, אתה ה׳ הושיעני כי צר לי מאוד, כי מחוץ שכלה חרב וכו׳ ורואיה אנכי שתשוב ותתרחם

כִּֽי־צַר־לִ֤י מֵעַי֙ חֳמַרְמָ֔רוּ נֶהְפַּ֤ךְ לִבִּי֙ בְּקִרְבִּ֔י כִּ֥י מָר֖וֹ מָרִ֑יתִי מִח֥וּץ שִׁכְּלָה־חֶ֖רֶב בַּבַּ֥יִת כַּמָּֽוֶת׃ (כא) שָֽׁמְע֞וּ כִּ֣י נֶאֱנָחָ֣ה אָ֗נִי אֵ֤ין מְנַחֵם֙ לִ֔י כָּל־אֹ֨יְבַ֜י שָֽׁמְע֤וּ רָֽעָתִי֙ שָׂ֔שׂוּ כִּ֥י אַתָּ֖ה עָשִׂ֑יתָ הֵבֵ֥אתָ יוֹם־קָרָ֖אתָ וְיִהְי֥וּ כָמֽוֹנִי׃ (כב) תָּבֹ֨א כָל־רָעָתָ֤ם לְפָנֶ֙יךָ֙ וְעוֹלֵ֣ל לָ֔מוֹ כַּאֲשֶׁ֥ר עוֹלַ֛לְתָּ לִ֖י עַ֣ל כָּל־פְּשָׁעָ֑י כִּֽי־רַבּ֥וֹת אַנְחֹתַ֖י וְלִבִּ֥י דַוָּֽי׃

ב (א) אֵיכָה֩ יָעִ֨יב בְּאַפּ֤וֹ ׀ אֲדֹנָי֙ אֶת־בַּת־צִיּ֔וֹן הִשְׁלִ֤יךְ מִשָּׁמַ֙יִם֙ אֶ֔רֶץ תִּפְאֶ֖רֶת

וויא אנגסט מיר איזט! (שאָן גליהעט מיין אינ־נערעס, פֿערגעהט דאז הערץ אין מיר, דאס איך זאָ ווידערשפענסטיג וואר); פֿאָן אויסען ווי־טהעט דאז שווערדט, אין דען הייזערן דיא פעסט. (כא) מאן הארט'ס וויא איך יאממערע, ניאמאנד טראסטעט: פֿיינדע האָ־רען מיינען פֿאלל, אונד פֿראָלאָקקען דאריבער.— איך דיס איזט פֿאָן דיר פֿערהענגט! — אונד דאָך, ברינגסט דוא איהן, דען לענגסט פֿערקינדיגטען טאג, זאָ זינד זיא מיר גלייך! — (כב) איינסט קאָממען אויך איהרע באָזהייטען אללע פֿאָר דיך, אונד דוא ביזט דער רע־כער איהרער זינדען וויא דוא דער מיינען ווארסט. — אבער אך! צו פֿיל האבע איך דעס יאממערס! מיין הערץ דעם ליידענס צו פֿיל! —

ב (א) אך! וועלך אונגעוויטטער ציהט גאָטטעס שטראַפֿגעריכט איבער ציון'ס בורג צוזאמ־

רש"י

(כ) חמרמרו. כווצו ויש לשון זה בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת. (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליה' יום המועד שקרא' עלי: ויהיו כמוני. ברעה: (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעל למו כמו גם במעלליו יתנכר [משלי כ'] וכפר מעלליו [ירמיה ל"ג]:

ב (א) איכה יעיב. יאפיל כד"א והשמים התקדרו עבים [מלכי' א' י"ח]: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא

באור

עלי כי כבר נתחרטתי על עוני כל כך, עד שמעי חמרמרו, ולבי נהפך בעבור חטאתי ופשעי אשר מריתי פי ה', ויהיה לפ"ז מעי חמרמרו וכו' עד מריתי כמו מאמר מוסגר: חמרמרו, כווצו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה (רש"י): בבית כמות, חרב הכר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות (ראב"ע), וכן כתב המתרגם האשכנזי. ומלגיו הרבת כפנא כמלאכא חבלא די ממנן על מותא. ושניהם דחקו לפרש כ"ף הדמיון של כמות, ולכן הוסיפו מלת רעב. ואין צריך לזאת, כי מקרא מסורס הוא והראוי מחוץ שכלה חרב כמות בבית, כלומר כמו ששכל המות בבית כן שכלה חרב האויב בחוץ: (כא) שמעו, מכל השומעים איך אני נאנחה ונאנקת. אין לי מנחם אחד, ויותר מזאת אחרים שהמה אויבי, ששים על זה ולו חכמו ישכילו ויבינו, שאם פעם אתה הבאת עליה' היום שקראת עליהם ע"י עבדיך הנביאי' לשלם להם כמפעלם, אז גם המה יהיו כמוני בלער ואם כן מה להם לשמוח? ורש"י כתב כי אתה עשית אתה גרמת לי שהם שונאי' אותי שהבדלתני מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם, אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם עכ"ל ודבך דרש הוא, וי"מ כי אתה עשית כמו שאתה, כלומר המה ששו שאתה עשית כל כך אלי: (כב) תבוא, כלומר כי אין ספק שתבוא כל רעתם לפניך כשתתמלא סאתם, ואז תשלם להם על כל פשעיהם, כאשר שלמת לי, אך מ"מ עתה רבות אנחותי ועלי לבי דוי. וי"מ שהמקרא הזה עם מה שלמעלה הבאת וכו' הוא לשון תפלה לאל הי ומי יתן שהבאת כבר עליהם היום ההוא ויהיו עתה כמוני ומי יתן שתבוא כל רעתם וכו' כי אנכי כבר סבלתי יגון ולער במאוד ורבת שבעה לה נפשי הלעג והבוז ולכן הגעת אשר עליהם תסוב כוס ה': דוי, מדוה תמיד, כי ההבדל בין דוי לדוה כההבדל בין בוגד לבגד:

ב (א) יעיב, יאפיל בעבים כמה דאת אמר והשמים התקדרו עבים (רש"י), ולוקח המשל הזה, מעבי הרעם השורף ומזיק באויר הנקרא בל"א (געווינטער) שהוא אצל המשוררים הקדושים משל למשפט ה' ונקמתו ברשעים, וכן אמר פה שהשם ב"ה העלה עבני רעם הרבה על בת ציון וישלך משם

ישְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ: (ב) בִּלַּע אֲדֹנָי וְלֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ: (ג) גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב: (ד) דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ

לא כי

מעי! וויא שלייערט ישראל'ס שטאלץ ער פאן הימעלהאהע אין דיא פען אבגרינד היין! זיינער פיסע שעמעל זעלבסט ניכט איינגעדענק, אם ראכעטאג! (ב) רייסט נידער אהנע פערשאנונג יעקב'ס פראכטיגע וואהנונגען אללע, פערהעערט אין זיינעם גרימע דיא פעסטונגען יהודה'ס, מאכט זיא דער ערדע גלייך אונד שענדעט רייך אונד אבערהערר; (ג) שטומפפט אין היצעם צארנע ישראל'ס מעכטיגעס הארן אב, העלט דיא הראנדען אללע רעכטע איהם נאך פיינד צוריק, דאס אין יעקב ער נון וויטהעט, ווי פלאממענדעם בליטץ, דער אללעס פערצעהרט רינגס אומהער; (ד) ער זעלבסט שפאננט דען באגען וויא דער פיינד, שטעממט וויא דער ווידערזאכער, זיינע רעכטע, אונד פעללעט יעדע אויגענלוסט, אונד שיטטעט גרים אין ציון אויס, פייערסגלוט!

רש"י

עמיקתא: הדום רגליו. מרפרף הדגלותיו וזה בית המקדש. (ב) נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה [ישעיה ל"ה]: הגיע לארץ. השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. כלו ישראל שהיו קדושים ממלכת כהנים: ושריה. מדרשי אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם. הממונה על האור היה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו נרשעי ישראל בעלי שם המפורש שהיו יכולים להשביע המלאכים בשמות ונוטחים שיבטיעו את שרי מעלה להכניס אש ומים והחרב ועכשיו כשהי' משביע את שר האש בשמו הוא משיב אין עמשל זו בידי יכן נולט: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עלהו כמשיב אחור ימינו ולהלחם בצר בגין: (ד) דרך קשתו. לפי שכן דרך קשתות שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא נותפם לכן נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. כן החינור המגלה שכן חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה אצל אש אלא כלל

באור

בנקיון להגלית את נתקדשה והאדמתיות ולהפיל חומותיה הבצורות ורבנויותו: משמים, כלומר מרום ביניה החזיר, כטעם עיים גדולות ובצורות בשמים וטעם תפארת ישראל בית המקדש שישראל מתפארים בו, שהיה מושב אל אליהם, ואולתי השליך לארץ ביום אפו ולא זכר כי הדום רגליו הוא: הדום, כסא קטן לתניחת הרגלים. וטעם הכנוי הזה על בית המקדש, ובם ענין התנוחה בו. הביאר במקומות אחרים: (ב) בלע, הוא לשון השחתה והוסאל הבליעת המחכה שמאבדו מן העולם: נאות, א' תחת וי"ו כמו בית רועים (רח"ב). ואפשר שכיון גו בס על ענין נוה כמו בנאות דשא ויהיה לפ"ז גם מורכב מן ב' ענינים כאומר נאים נאים, וכן תרגמתי: הגיע לארץ, השפילם לארץ. וגם יתכן שמוסב על הרס, כלומר כי כך הרס עד שהגיע לארץ, ערו ערו עד היסוד בה: חלל, הוא הפך מקודש כאשר אמרנו ולהבדיל בין הקודש ובין החול, והנה שורש קדש הונח על דבר המופרש מחבירו ומיועד לדבר מה, ולכן נאמר הנה אבת ויקדשהו כי הפרישו מאחרי ימים, ובני נזיר נאמר קדוש יהיה, כי היא מובדל מאחרי אנשי', וכן אמרו בלשון חז"ל התקדש את אשתי כלומר שהפרישה לעצמו, וענין חיל הוא הפיכו, דבר השוה לכל ואין לו מעלה ויתרון מאחר פרטי מיני, ולכן אמר פה חלל השרים כלומר שהשוה השרים לעם הארץ כשהוריד' מגדולתם וגם המלוכה אשר היתה לפנים נזרת המלכות היתה את"כ כאחת הפחותות: (ג) קרן, משל על הגבורת וכח חיים, לפי שעיקר גבורת השור בקרניו כי בהם אויביו ינגח, ושעורו המליט את עמו, כמו וכל קרני רשעים אגדע ימינו, ו"ת במיכל על השם, וכרישו שלא רצה להלחם בעד עמו, וכן כתיב נ"כ על ישראל שבשם השיב ימין ישראל אחור שלא תפליט בחויב, וגם היותן משל על הכח והיותה הסוגלת יותר לכל מלחמה הבר המהנים: ויבער, הנתחן תוגיעת הכח הזה, היה שיבער חרת החויב ביעקב כאש להבה: (ד) דרך. הוסיף לאמור לא די שבגם באתי ויתמנעני מלעזור לי, אבל גם היה לעזרת אויבי, כמו שגם היה נגדי: נצב, נהקדים הפעם לם על לא ישמור את הימין: כאש חמתו, כן אמור המגלה שכך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו לשון שפיכה אצל אש אלא

חֲמֹרָתוֹ: (ה) הָיָה אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה: (ו) וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן: (ז) זָנַח אֲדֹנָי מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד:

(ה) יא. ער איזט איינעם פיינד געוואָרדען, דער עוויגע! פערדערבט ישראל, פערדערבט זיינע פאללאַסטע, זיינע פעסטונגען אללע, אונד הייפט אין יהודה אן, יאממער אונד קלאגעגעשרייא; (ו) טילגט זיינע היטטע, וויא דער גערטנער אונקרויט טילגט; רייסט זיין שטיפטונגס־הויז זעלבער נידער; לעסט רוהעטאג אונד פייערטאג צו ציון אונטערגעהען, אונד שאַנדעט אין זיינעם אייפער ניכט קאָניג, ניכט פריסטער, (ז) פערלעסט זיינען אלטאר, פערווירפט זיין היילינגטהום, איבערגיבט דיא פעסטען מויערן אין פיינדעסהאנד. נון ערהעבט מאן פרייערגעשרייא אים

רש"י

חמה נדכתיב שפוך חמתך וגו' [תהלים ע"ט]: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה בבנים' יהודה: תאניה ואניה. לער וילל: וירב. נקוד יו"ד קמ"ץ קטן שהוא ל' הרב' לה מדר' וירב העם וישגלמו תלד [שמות א'] כהוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עלמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון כנה זנה בנה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר המנה ה"ל כשהוא מדבר על עלמו נקוד חירק כגון ויגן פדעה (בפ' ולרא) וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ קטן כגון ויפן זנב אל זנב [שופטים ט"ו] ויגל יהודה מעל אדמתו [מלכים ב' כ"ה] ויגל מלך אשור את ישראל אשור' [שם י"ח]: (ו) ויחמוס. לשון גזילה וכן יחמוס כגפן בסרו [איוב ט"ו] נחמסו עקביך [ירמיה י"ג]: כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. תעוותו שכו כתיב שסוכך תמתו על בניו נמירכן ביתי כך נדרש במדרש קינות: שחת מעדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם (בפרשת תרומה): מלך וכהן. צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר. ביטל וכן נארת ברית עבדך [תהלים פ"ט]: כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בהלכם

באור

חמל חימה כדכתיב שפוך חמתך על הגוים (רש"י) וכן תרגמתי: (ה) היה ה' כאויב. ענייני לויק ולחזת מה שיחזר גם הקודם דרך קשתו וכו' לאחור, נאחזת ה' הוא היינו לגו כי בלע וגו', יזה דרך מליצי: ארמנותיה, בכנוי נקבה ולהלן מבצריו בכנוי זכר, כי הראשון חוזר על בת ציון, והשני על ישראל: וירב, מפעלי הה"א ווינגין הכבד הניכף ו'כן גם נשם נקודות: ואניה. נחטף פתח היא לשון נער יללה הבירת ואנו ותגלו פתחיה (ישעיה ג') יחוים הם איה לכנוי הכפינה או בניכף קין:

(ו) ויחמס, הכתוב הזה חומר דרשני, כי לדעת רש"י שפירשו כמו שגוזזין ירקות הגנה כן כ"ז סירתי, יתסר העיקר שהן הירקות. וי רא"בע אמר יהוה לשון חטף בלא רת שיהיו כגן השר נפלו עליו, חרגם לא יהיה לפ"ז המשל דומה לנמשל כאשר ירחה המשכיל. ורד"ק אמר וגם ר' יונה כי מ"ם. ב סין עוני הסוכת דור תרקיאו ונחסר הנסמך כי הרחוי כסוכת גן סוכתי, כלומר כמו בנקל לכתיר סוכת הגן כן עשה נסכתו שהיא ציון, גם זה רחוק, מלבד שלא תחכ פתח ודגש היידעה מלל הנסיך. ויפה היה אחר הרב חגן יחייא וז"ל הש"ית כזה שכו והוא ב"המק כרחוי ויוי נשלג שכו ותענגרי גליון, כגון אשר נתחתו כותת בני יהודי בלתי חולוד לאחים טוני המחכל יהדית עכ"ל. הנה גם לדעתי נחסר מלת גני, ועי"ד לא יושלם המשל הכל יכל, והוא"ס לדעי היקר ר' יואל נרחה לזאת כוחת, המר שכל לקיי' פריגת ונחת כי הם נחטיפ' מה נקרות גל"רק הרים 'ויענראפפען, ווענגרייסען, אבדייטינן, אויפדייסינן) וטעם כן זה תיאר לגעל הגנה כדעת אגן יחייא שרגתנו, להייתיכון תפסה המשכל כתי הם דל, ידיתיהכי אכן מלת שכו אף שכיונתו העקריית על היקדש הנזכר; ועפ"כ תפחת הייתה' נכחנת נסי"ן שלא כדרכה תלטרף עמה עוד כיינה החרת דהיינו ענין קוליס ודרדריר אלגין לשכים בעיניכם (במדבר ל"ג), וינוה ב"המק עתה גסם הנכחי הזה, לפי שנתעו בעיניו ע"י התיעניה בעזי שם, כאחרכי ועל אפיועל מתחי היתה לי העיר הזאת וטעם מכתיב א"כ כתי שהגנן מיאם השכיט אשר יגנה, כן מ"מ השם יתעלה סוכו, דרייני ב"המק אשר נהיה עתה כשכים בעיניו, יע"ד זה הוא תתירגם בנ'א: מועדו, מטעם אשר איעד לגל שחר, או עניינו שהוא נועד לכבודו, וכן תרגם הרמב"מן. זרפי כל מועדי אלי תהלים ע"ד): שבת, ע"י השמת המקדש נפסקו הקרבנות ונתבטלו התועדות. וטעם מלך וכהן כמו שכתב הרא"בע, כלומר גם התורה נשכחת כי הכהן מורה לעם התורה, והמלך מחזיק ידו ומשמרהו בכחו: (ז) זנח, אחר שהזכיר הכהן,

(ח) חָשַׁב יְהוָה לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ: (ט) טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה: (י) יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן

ט׳ זעירא

גֶעטעסטענפעל, אלס ווערע פעסטפערזאממלונג דאָרט. (ח) לאנגע שאָן וואר פאָם עוויגען ציון׳ס שטורץ בעשלאָססען; נון איזט דיא שנור געשפאננט; נון העלט דיא רעכענדע האנד ער לענגער ניכט צוריק; פאָן גראָס ביז קליין איזט אללעס מוּ־ ערווערק איצט איינגעריס־ סען, ליגט איןטרימממערן זעמנמעליך דארנידער; (ט) דיא טהאָרע טיף אין שוטט פערזענקט, דיא ריגעל צערבראָ־ כען אונד צערשמעטטערט;—דער קאָניג אונד דיא פירשטען אונטער בארבארען, נירגענדס צורעכטוויזונג, זעלבסט פראָפעטען עמפאַנגען קיינע וויסזאגונג מעהר פאָם העררן; (י) דארום זיטצען ציון׳ס גרייזע אויף הארטער ערדע שפראכלאָז דא, דאז הויפט מיט אַשע בעשטרייעט, דען לייב אין זעקקע געהיללט, אונד ירושלים׳ס טאָכטער וואנ־

רש״י

קול שמחה: (ח) חשב ה׳ להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני [ירמיה ל״ב]: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע. מהשחית: חיל וחומה. שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם [תהלים כ״ד] לפיכך לא שלטה בהם בריה ונטבעו באָרץ. ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו׳. כמשמעו. ומדרש אגדה נבוכדנאצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכי׳ ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו ודאה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם לא רן התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות

באור

זוכר ג״כ עזיבת המזבח והריסת מקדשו שהוא קודש הקדשים, כי שמה יבוא הכהן פעם אחת בשנה, וטעם נתנו הרחקה והשלכה מן הלב והוא מבנין הדגש, אבל לא נשלם: כיום מועד, שהיינו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם, כן נתנו האויבים בחרבנו קול שמחה (רש״י): (ח) חשב ה׳ להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני (רש״י), ובכל זאת האריך אפו אולי ישובו, אבל עתה כשנתמלא סאתם: נטה קו, של משפט ליפרע על עונינו (רש״י), וכיון שנטה קו לא השיב ידו עוד מבלע עד שיאבל חיל וחומה. ויהיה מאמר נטה קו דרך מליצה כמאמר הלועז (דער שטאב איזט געבראָכען) על גמר הדין, שאין עוד להמלט מהעונש: חל, היא החומה קטנה שסביב לחומה הגדולה (לווינגער, פאָרמויער) וכן אמרו חז״ל שורא ובר שורא: אמללו, שרשו אמל וכפול הלמ״ד על הרוב בשורש הזה, כמו היהודים האומללים (נחמיה ג׳), אומלל אני (תהלים ו׳), וענינו חולשה וכריתה (הרד״ק). או ששרשו מלל והא׳ תחת ה״א מבנין הפעל, והראוי הומללו ע״ד השלימים, וענין מליצה הוא לשון שתיקה, וכן החומה כשתפול, יהיו אבניה לעפר ושחק: (ט) טבעו בארץ שעריה, מוסב עוד למעלה, כלומר כל כך הרס את הכל כאשר יבא הקנף מלפניו עד שנטבעו בארץ שעריה וכו׳: אין תורה, אין עוד הוראת דרך, כי מי יורה את הדרך אשר ילכו בה, שלא מלכה ושריה בגוים, ונביאיה גם הם לא ימצאו חזון מה׳ או מחמת עונם, או מטעם שכתב הרמב״ם בספרו מורה נבוכים (ח״ב פרק ל״ו) כי שלימות כח המדמה תפסק ותבטל מהעצבון, ולכן ידמו זקני בת ציון, כי לא ידעו מה לעשות: (י) ידמו, שורש דום נאמר על שתיקת הלב וגם על שתיקת הפה והוא שגגות כמו שכתב הרב השלם מו״ה הירץ וויזל נר״ו בבאורו לס׳ ויקרא. אמנם לדעתי מה שנאמר מזה השורש על השתיקה, יורה על השתיקה היותר עלומה כאלו בטלו כלי המבטא, ובזה יתדמה עם הוראתו האחרת, דהיינו שגגות שהוא בטל מחשבות יבין ולעבר לבלי הרהר כלל עליהם כאלו לא היו, והושאל אח״כ גם על המקום דהיינו עמידה במקום מבלי להתנועע אנה ואנה, כמו וידום השמש, ומזה המין יאמר ג״כ ידמו כאבן, כמו שתרגם אדונינו הרמב״מן ז״ל שם, ואף פה נאמר על שתיקה היותר עלומה, מחמת גודל הצער והיגון המה ידמו

בתולת ירושלם: (יא) כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה: (יב) לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם: (יג) מה־אעידך מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך: (יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב שבותך ויחזו לך משאות שוא

אעורך כי שביתך כי

דעלן מיט געזענקטעם היפט א מהער. (יא) מיין אייגע פערגעהט פאר טהרענען, מיין איננערעס גליהט פאר קוממער, מיינע גאללע ערגיסט זיך אב דעם אונגליק מיינעס פאלקעס, אינ־עם קינדער אונד זייגלינגע אין אללען שטראסען פאר דהונגער פערשמאכטען. (יב) לאללענד פלעהען זיא איהרע מיטטער אום בראד אונד וויין. קרימmען וויא פערוואונדעטע זיך אויף אפפענער שטראסע, אונד הויכען איהרען גייסט אויס, אין דער מוטטער שאס.

(יג) ווען, א טאכטער ירושלים! זאלל צום לינדערנדען בייאשפיל איך עהנליך דיר פינדען? ווען דיר צום טראסט ינטגעגען שטעללען, א יונגפרייליכע טאכטער ציון? אך, גראס וויא דאז וועלטמעער איזט דיין שטורץ, ווער קאן דיא וואונדע דיר היילען? (יד) דיינע פראפעטען?— זיא האבען דורך טרוג אונד אונזין דיך געטייששט, ניא דיין שטרעפליכעס אונרעכט דיר אויפ־געדעקט, דאס פאן דיינער ווילדהייט זיא צוריק דיך ברעכטען; אונד לאגען דיר נור שמייכעלנ־

רש"י

הסוסים וגדולים: (יא) חמרמרו. דגרז"לירט בלע"ז / לך בני מעים כהמשליכים אותם לאור הם כוולים ומתחמרמרים: בעטף. פשמ"ייר בלע"ז: (יג) מה אעידך ומה אדמה לך. לומר לך מה תתמה על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אפלשטרימנט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר מתשובותיך לשון שובבה [ירמי' ל"א] שובבי' [שם ג'] וילך שובב [ישעי' נ"ז]: ומדודים.

באור

כאן, וטעם העלו עפר כדרך האבלים: הורידו לארץ ראשן, גם זה ג"כ דרך האבל והיגון, ואחר שהזכיר לעיל זקני בת, זוכר ג"כ בתולותיה: (יא) כלו בדמעות עיני, ר"ל האותיות שבעין אשר בו יבחר הראות כמעט שכלו מרוב הדמעות שגברו בבכי, וכל לאות הגוף ג"כ נתייבשו מרוב הדאגות באופן כי חמרמרו מעי ונכוולו מרוב היובש (אבן יחייא): כבדי, אמרו שהטעם על המרה כי המין שלה יורד על הכבד דרך הספפוגו' ושם יקבל סגולותיו לפעול עסקיו בגוף אשר נפלו בגורלו וכן הוא אומר ישפוך לארץ מררתי (איוב י"ו) ובעבור האחוה הזאת יתחלפו, וטעם שפיכת המרה, כי כאשר נודע בעת אשר יתפעל האדם מפעליות הכעס והאמת או היגון, נשפך המרה בתוך הקיבה, וע"י כך יסובב שיקיא האדם ובהקיאו יוציא ג"כ ליחות המרה וזה טעם לארץ: בעטף, בחסרון ה"א בנין הנפעל, וכתב רש"י פשמיי"ר בלעז ור"ל פאמער והנ־מעכטיג ווערדען בל"א) וטעם בי"ת כמו בעבור: (יב) לאמותם. לאחר שאמר דרך כלל יספר פרטי הצרה הזאת, ואמר העוללים ויונקים שוכבים בחוצות מחולשת הרעב ומבקשים מזון מאמותם, אך אין להן מה שיתנו כי כבד הרעב מאוד, ולכן תתעטף נפשם כחלל חרב אשר יתהפך אנה ואנה טרם צאת נפשו מרוב היסורין, ואח"כ שופכים נפשם (כנוי למיתה) בחיק אמותם וזכר האסולא הזאת, כמו שכתב הרא"בע, לפי שהיא המנקת, או שרחמי האם יותר על הבנים משל אב, ועניינה ראות בניה מתים בחיקה מפני הרעב: (יג) מה אעידך, כשבאה צרה על אדם ואומרים לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו, אבל לנגדך מה אדמה לומר לך מה תתמהי על שברך הלא לאומה פלונית אירע ב"כ (רש"י) וכפל הלשון בעבור עוצם ההתפעלו': כי גדול כים שברך, כמו שאי אפשר לאיש למוד את הים בסאתו, כן אי אפשר למוד שברך בשבר אחר ולאמור עליו שהוא נדמה לו, כי הוא גדול מכולם בהפלגה מאודית: (יד) נביאיך, אחר שאמר מי ירפא לך הוסיף לאמור הכי תחשבי שנביאיך ירפאו לך? הם אשר חזו לך שוא ותפל באמרם שלום שלום ואין שלום? הלא המה היו בעוכריך, במה שלא גלו לך עונך להשיבך מדרכיך הרעים ולהצילך מהעונש. ולא זו בלבד אלא גם הפיתוי והדיחוי במשאות שוא, למען הוסף עון על פשע. וטעם תפל כמו שכתב

וּמַדּוּחִים׃ (טו) סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלָםִ הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ׃ (טז) פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ׃ (יז) עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ (יח) צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־

אלף בסגל

רעגעזיכטע דער צוקונפט. (טו) ני שלאגען רייזענדע דיא הענדע צוזאממען איבער דיך, שיטטלן פערוואונדערנד דאז הויפט, א ירושלים! „איזט דיס דיא זא בע„רייהמטע שטאדט? דיא „קראָנע דער שאנהייט? „דעם ערדבאללס וואָנ„נע דיס?" (טז) דאן רייסען די, פיינדע דען ראכען אויף, בלאקען האהנצי־שענד דיא צעהנע; ער־ווידערן: „וויר, וויר האָ„בען זיא פערשלונגען! „איין לענגסט געווינשטער „טאג איזט דיס. אך! „וויר ערלעבטען איהן! זאהען איהן!" (יז) יאָ האט דער עוויגע זיינען ראַטהשלוס אויסגעפיהרט! דיא לענגסט פערקינדיגטע דראָהונג איין ערפיללונג גע־בראכט! ליס צו גרונדע ריכטען אללעס, אָהנע שאָנונג; ליס פיינדע פראָלאָקען אונד באַרבארען שטאָלצירען! (יח) אויס איהרעם גרויזאמען הערצען דרינגט פלעהענגע־שריי ביז צום היממעל עמפאָר, אָ ציון! לאס צעהרען וויא בעכע פליסען טאג אונד נאכט;

רש"י

בדירוך העלי: (טו) שרקו. נופח בפיו שיולד גלמ"ז ידרך לדס לנעבות כן הרואה דבר חשות בהונג וגו': כלילת יופי. כל היופי היה בה: (טז) פצו עליך פיהם. הקדים פ"א לעי"ן לפי שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו. אשר צוה מימי קדם. מה בכתיב בתורה ויסרתי אתכם אף אני [ויקרא כ"ו]: צעק לבם אל אדני. מה בכתיב בתורה ויסרתי ... (יח) פוגת. הפגה ... [בתורת ויגו]: בת עינך ...

באור

רש"י ינריס שחין נהם טעם, חפעלשריימענט גלעז יע"ל חנסירדייעענט. (חבנעסאוקט, חונפערנינפ־טיגל): וינא גלי על עינך, פי' לא הסירו הדבר היות התכסה והתעלים את עינך להראותך ... ... (תהלים קי"ט). וטעם עוז כמשרעי, או שהיה לשון עונש, ... (טו) ספקו, ונתה דמה והכר ... כי כל העובר עליך יספיק כפיו ... שרקו, ... כלילת, כל היופי היה בה (רש"י), ... משוש לכל הארץ, כמו שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ (תה' מ"ח): (טז) פצו עליך פיהם, האויבים ... שאלת עובר דרך, המספרים ... אנחנו ... הוא היום ... כי למעלה כפר ... ועתה ... (יז) עשה ה' דברי התקונן אל ירושלים, וטעם נגע כלה, כי ... צריך, ... הרים קרן ... (יח) צעק לבם אל ה', אחר ... ונראה לי ... כל תתני לגם, והנה רבים המספדים והמתנחמים ... על האויבים, איך יאמר אל ה'? ... לא ידעו ולא

עינך: (יט) קומי ׀ רני בלילה לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על־נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל־חוצות: (כ) ראה יהוה והביטה למי עוללת כה אם־תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם־יהרג במקדש אדני כהן ונביא: (כא) שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת: (כב) תקרא כיום מועד מגורי

כליל כי

אינאויי־האלטואס מיכסען זיא ריזעלן; גינ דוא דיי־נעס איגין רוהע גאננען. (יט) אויף! קלאגע לויט נעכטע דורך! ביים אנ־בעגי יעדער נאכטוואכע ערגיס דיין הערץ וויא וואססער פֿאר דעם הערן; העבע דיינע הענ־דע צו איהם עמפאר, אום דיינער קינדער לעבען ווילע, דיא פֿאר הונגער פֿערשמאכטען אן אללען עקקען דער שטראססען. (כ) אך עוויגער, שויע הער אונד זיהע! וועם האט דיינע שטראפֿענדע האנד יע זא הארט געטראפֿפֿען? זאללען מיטטער אייגענע לייבעספֿרוכט פֿערצעהרען? דיא מיהזאם ערצאגענען קינדער? זאלל אין גאטטעס הייליג־טהום מאן נידערגעמעטצעלן, זא פריסטער, אלס פראפֿעטן? (כא) קנאבען אונד גרייזע, יינגלינגע אונד מעדכען, ליגען הויפֿענווייזע אויף דען שטראסען אומהער, דורך דאז שווערדט גע־פֿעללט! דיא דוא געפֿעללט, אם טאגע דיינעס צארנעס; דוא אהנע מיטליידען ערוויר־גען ליסעסט. (כב) אלס, גלייך צו אייגעם פֿעסטע, דוא מיינע פֿירכטערליכען נאכבאר

רש"י

כל עין בקירין פרוניל"ש בלע"ז: (יט) אשמורות. מתי הלוי הליל' שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפמ"ין בלע"ז: (כ) עוללי טפחים. ילדים רכים שעודן צריכין לגדל בידי אומנות ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום ויום ונותנת זהב לגבוה לפי מה שהיה גדל ואכלתו אמו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם להרוג את זכריהו בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים [ב' כ"ד] שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת עלי מועד הוא: מגורי. שכיני הרעים להלכן עלי להכרית: אשר טפחתי ורביתי איבי כלם. הילדי' אשר טפחתי וגדלתי אותם על האויב כילה אותם:

באור

יגיעו את ה'׳ ואיך יקראו אליו? אמנם התשובה ע"ז, כי שטה אל ה', עד השמים, כלומר כל כך לצעק עד שהגיע קולם אל רום גובה השמים כי כבר נודע בדרך הכתוב לספר כל דבר גדול יגבוה אל השמים, כמו שנאמר בדברי אל והדומה ובן נאמר כמה פעמים לרכב, בגבה השמים ב"ה באשון גבוה, כמו לבאחיים לו רוחים (תהלים נ"ו), ופי' רש"י תרוס הוא גם אל הקב"ה, כי אתא אל שמים ידי (ונדרים נ"ג) פי' הוא ג"כ, אמת אל עלתי ידי, ודומיהם רבים. וגם אלתנו באשון חז"ל (גרסי' תענית י"ח ח') הלכו והכבישו בג"לם אל שמים וכו' ופי' רש"י ז"ל אהה ה'. וכן דרך הנועד לאמר (או היו אעו, ב'ין היואאע): חומת בת ציון, אמר אל מן הבניה בהוא כמו נתילת את ציון. ע"ד הכתוב אם אירה היה ובזר ה') וטעמו תוסב אחיר ופנים: בת עינך, שאיר כל עין בקיזין פרוני"ס (רש"י) וגלו"א (חויג־אפפעל): (יט) רני, כמו שהם רעים לעקתם מתוך שמחה, כן הלעקינם רתה לעקת יללה אל ה', חוני ירחמן: לראש אשמורות, כי הלילה נחלק לשלשה חלקים, וכל חלק נקרא אשמורה, ומיעס על נפש, כמו בעבור נפש: (כ) ראה ה', הם דברי ציון אשר תאמר לה': למי עוללת כה, הר"י עוללתה פי כזה, ראה ה', אם ימצא עוד עיר או אומה באחן אשר עוללת לה כאשר עוללת לי? כי רבה ומתי ירלה עוד שאכלו נשים פרים, כאשר הולכתי לאכול גבני הרעב? ויהיה לפ"ז העתיד אל תאכלנה נתקי' הטנר, או נתקים בינוני כדרכו וי"ת הטעם, ראה ה' מה עשיה? הראיה אתה שתאכלנה וכו' ויגאלם"י העתיד על נכון: טפוחים, מגזרת טפח כי הנה הנשים עם ילדיהן הקטנים שיבנו (הרח"בע), או שהוא אלשון מטפחת שהילד נתון בתוכה (וויקקעלקינד): (כב) תקרא, קראת ילשון עוה הוא (רש"י) והוא מוסב למעלה בתולותי ובחורי אשר הרגת ביום אפך בעת שקראת וגו': מגורי, שכיני הרעי', או שהוא מלשון גירו לכם מפני חרב, ובתרגומו חברתי שתי הכוונות יחד: ביום אף ה', את הגם אחת הכנוי כדרכו לפעמים בל"רק וטעוריניום חכן: אשר טפחתי, הילדים אשר גדלתי ורוממתי את האויב, וכלה אותם (רש"י):

מְסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף־יְהוָה פָּלִיט וְשָׂרִיד אֲשֶׁר־טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃

ג (א) אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ (ב) אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃ (ג) אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ (ד) בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ (ה) בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף

אללע, אום מיך צוזאמ־מען ריפֿסט, אונד קיין שוואכער איבערעסט, קיין פֿליכטלינג, מיר אם ראכעטאגע גאָטטעס בליב — דיא איך זאָ זאָרגפֿעל־טיג מיר ערצאָגען, אך! דער פֿיינד האט זיא אללע אויפֿגעריבען. —

ג (א) איך בין דער מאן דער דאז עלענד זעלבסט געזעהען, מיט זיינעס גריממעס שרעקקענפֿאללער רוטהע. (ב) מיך ריס עם פֿאָרט אונד טריב מיך אומהער, אין טיפֿער דונקעלהייט, נירגענדס העללע; (ג) אונד שווינגט זיינע גייסעל נור איבער מיך אִיממערדאר, (ד) ביז פֿלייש אונד הויט צער־פֿעטצט, מיין געביין צערשמעטטערט איזט. (ה) באלד צווינגט דער וויטריך מיך אין

רש"י

ג (א) אני הגבר ראה עני. זהו מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני בכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של הקב"ה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובת מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו לבול עץ [ישעיה מ"ד]. ד"א בלה בשני ועורי כמו והארץ כבגד תבלה [שם נ"א] כלומר שבגו לארץ חולות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ח) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה [פרשת נצבים]. ומדרש אגדה ראש

באור

ג (א) אני הגבר ראה, ראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני (רא"בע) ואינו דומה כי שם (יחזקאל ט') צריך להיות ונשארתי אחר שאמר אני בלשון נ"ב, אך לפי שהקדים הפעל לפועל לא שמר את המין, אבל פה, אלו נהפך מלת הגבר היה צריך לומר ראיתי כי אז היה פעל ראה נשוא על מלת אני, אולם עתה שאמר הגבר, יהיה מלת הגבר נשוא, וזה שדקדק רש"י בלשונו להוסיף מלת אשר, אלא שמדרך המליצה לקצר ביחוסים, או שמלת ראה עני וכו' מאמר בנעם' לשם תואר של הנשוא ההוא כמו שכתבתי בפסוק בתולותי ובחורי וכו'. וטעם אני כמו שכתב הרא"בע שמוסב על ירמיהו או על כל אחד מישראל ועיין מנחת בש"שם: עני, לדעת הרא"בע הוא סמוך ויחסר תקום השבות או הגלות, וגם יאמר שנסמך אל שבט, והב' נהפכה כמו ותשם בפוך עיניה, והראוי עני שבט בעברתו, וטעם ראה הרבים. אמנם הנכון כדעת הר"י ערמאה אשר אמר מלת עני הוא שם ובא בהפסק בק"מ ע"מ ואל דמי לכם (ישעיה ס"ב ו'), וידמה העני כאיש אכזר אשר בידו שבט הנוגש לרדות ולענוש בו ולכן אמר אני הגבר ראה אותו עני עכ"ל, ודרך המשוררים הוא לדבר מדברים בלתי עצמיים אשר אינם נמצאים בפועל, כאלו המה גופים עצמיים ופועלים כרצונם ולהכניס אותם, (רצוני לומר לתת להם גוף ונשמה, דעת ורצון) והענין זה ידוע אצל בעלי מלאכת השיר האחרונים בשם (פערזאָניפיקאציאָן), וכן הענין כאן, ידבר מהעוני כאלו הוא גוף עצמי, והוא ראה אותו בא אליו עם שבטו אשר בידו, והכנוי של עברתו מוסב על עני הנזכר, וכן כל הפעלים הנזכרים למטה כגון נהג בלה גדר וכו מוסבים על שם העני הזה. והנה המקונן ספר בזאת הקינה הרעות הרבות אשר מצאו אותו ואשר עשה לו העוני הזה באופנים שונים, פעם יתשיל עלוו, כאלו העוני יוליכהו במקום חושך ואפילה ושם יכהו במכות רבות, פעם יסגיר בעדו למען שלא יכול לברוח ולמען שבל הצרות האלה וכו' כמו שיבואר עד כאשר סיים לספר הצרות שעברו עליו ונשאר באפס תקוה, אז מספר איך שנפשו עליו תשתוחח, וכמעט חטא בקרבו, לולא רוח בינתו השיבהו ויחזיקהו לעמוד על כנו, להתחולל אל ה' שישוב וירחם עליו, כל זאת הוא ענין וכוונת הכללי בזאת הקינה, ועתה אבאר בפרטות: (ב) ולא־אור, בא הכפל להפלגת החושך, או שדרך הלשון לדבר כן כמו אנס אין כסף, מת אתה ולא תחיה, ודומיהם רבים: (ג) אך בי, אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי (רש"י), וטעם ישוב יהפוך כמו ושבתי וראה שענינו ושבתי לראות, וכן כאן ישוב להפו'. וטעם יחם בי על פעל הפך. וגם יתכן שמוסב על פעל ישוב, כמו ושבתי בבית ה', כלומר שהוא תמיד אצלו ויכהו כל היום. ומה שאמר המקונן אך בי: ולא באחר, וכן אותי נהג ולא אחר, ואני הגבר אשר ראה, ולא זולתי, כל זה הוא להפלגת צערו ומכאובו, (ד) בלה, כמו וכולם כבגד יבלו והדומה, שהוא לשון קריעה, כי שורש בלה הונח על דבר ישן ויבש אשר גם ותש ליחו, כטעם אחרי בלותי היתה לי עדנה, וכל דבר יבש אשר גם לחו יותר עלול להקרע מדבר לח, וכתב הרא"בע הבשר והעור שירביתו בלו, והעצמות שלא ירביתו נשברו, ובאמת מצאנו גם לשון בלה אצל עצמות כמו החרשתי בלו עצמי (תהלים ל"ב): (ה) בנה, הכונה על חומות המצורות של בית הסוהר אשר הוא ישב שם בדד, ואמרו כאלו בנה בית הסוהר זה דוקא בעבורו גם הוא להפלגת הענין: עלי, מוסב על ב' הפעלים בנה עלי ויקף עלי: ראש ותלאה, כמו ראש ולענה (רש"י), כוונתו לומר כמו שענינו שם

ראש ותלאה: (ו) במחשכים הושיבני כמתי עולם: (ז) גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי: (ח) גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי: (ט) גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: (י) דב ארב הוא לי ארי במסתרים: (יא) דרכי סורר ויפשחני שמני שומם: (יב) דרך קשתו ויציבני

אריה כ׳

פֿעסטע מויערן, וואָ ניכטס אלס ביטערעס לייִדען מיך אימגיבט; (ו) זענקט מיך אין פֿינסטערע גרופֿט, גלייך לענגסט פֿערשטאָרבענען; (ז) קערקערט מיך איין, אויף דאס איך ניכט ענטווייכע, אונד בעשווערט מיט עהרנען קעטטען מיך. (ח) איך הופֿע אונד פֿלעהע — אבער אך! פֿרוכטלאָז האללעט דיא פֿערשלאָסענע שטיממע נור צוריק. (ט) באלד, פֿערלעגט ער מיט פֿעלזשטיקקען מיינע וועגע, פֿערלענקט דיא גראדען פֿאָרע מיר; (י) איזט מיר איין לויערנדער בער, איין לאָווע אים דיקיכט; (יא) פֿעללט דאָרט אויף אירדעם וועגע מיך אן, אונד מאכט מיך צום שרעקבילדע; (יב) באלד שפאננט ער דען באָגען, שטעללט מיך

רש"י

זה מוסב כלו לגלות יהויכין ותלאה נבוזראדן שבא בימי צדקיהו והלאה: (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא. הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושת של כבדים שלא אוכל לילך פי' דייב בלע"ז: (ח) שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפני: (ט) נתיבותי עוה. אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואלא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקדוש ברוך הוא נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים [קהלת ז'] סורר הוא אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מתוקנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן דפסח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו להיות בו

באור

לשון מרה כאשר יעיד עליו חברו כן עניינו כאן, והכוונה על מר נפש. או יתכן לאמר שטעם ראש לשון דלות ושפלות ושרשו רוש ובא האל"ף במקום הוי"ו, והדומה לו ובא כמהלך ראשך. וטעם תלאה ככל התלאה אשר מצאתנו ואמר שהם כבגדם סובבים אותו ומקיפים אלו בהתבודדותו שם, כלומר שהוא תמיד שרוי בצער ואין דבר משקיטו, ויהי' לפ"ז ראש ותלא' נושאי פעל ויקף, כמו ויקיפו על העיר (מ"ב ו' י"ד), או שנושא בנה הוא ג"כ נושא ויקף, וראש ותלאה, הוא פעול ההקפה, כמו ומצודו עלי הקיף (איוב י"ט ו'): (ו) במחשכים, מחשך בתוך מחשך (הרא"בע): עולם, זמן רב, וכן כל עולם שבמקרא: (ז) גדר בעדי, כמו שזכר למעלה שבנה עליו באופן שלא יוכל לבוא אליו הנמס אחד, כן אמר עתה שגדר בעדו באופן שלא יוכל לצאת, וטעם ולא אצא, כמו שלא אצא, הוי"ו במקום שי"ן: הכביד נחשתי, עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך. פירוי"ש בלעז והוא פערס, ובל"א (קעטטען, פֿעססעלן) (רש"י). וא"כ נוכל לומר שאמר ולא אצא מוסב למעלה ולמטה, גדר בעדי שלא אצא וגם הכביד נחשתי שלא אצא. וכתב רד"ק נקרא כבלת נחשת, לפי שעשוין מנחושת וכן תרגמתי. והנה במקראות גדולות נדפס נחשתי בקמץ, אבל הרד"ק הביאו בשורק, והענין אחד כי זה המשקל שיש לו שתי נטיות, פעם שישתנה החולם לק"מ, ופעם לשורק: (ח) שתם, בשי"ן וטעמו כאלו כתוב בסמ"ך, ואמר לא די שגדר בעדי, אבל גם לא עזב פתיחה קטנה אשר משם יצא קול תפלתי, כי אם אזעק, הנה סתום תפלתי ולא תבא, והקמץ תחת השורק, כי אם יהיה פעל עבר, לא יהיה המשך המאמרים על פי צרוף הגיוני: (ט) נתיבותי עוה, כלומר הנתיבות שהיו ידועות לי, עוה וקלקל אותם כדי שלא אוכל למצוא הדרך אשר לברוח מפניו ובזה הדרך המעוות הוא אורב לי כדוב ואריה לבלעני: (יא) סורר, לשון סירים קוצים, מפזר קוצים בדרכי (רש"י), ואינו נאות להמשך המליצה, ורד"ק אמר העוה דרכי, גם זה דחוק כי כבר אמר זאת למעלה, נתיבותי עוה, אמנם לדעת רבי היקר ר' יואל ברי"ל, הוא מלשון סורר ומורה, כלומר בהיות שדרכי שאני הולך בו סורר מדרך אשר לנטות אליו ע"י שעוה נתיבותי ויוליכני אל מקום אשר הוא אורב שם לי, הנה כן יפשחני, וטעם וי"ו ויפשחני לתשוב' התנאי, ובזה הדרך תרגמתי ה. קרא אמנם יתכן ג"כ לפרשו, שהוראת סורר כמו אבדו הקל, כמו כי סר לראות, ושעורו סר ממקומו אל דרכי ושם יפשחני: ויפשחני, אין לו ריע במקרא, ורד"ק ורא"בע אמרו שהוא לשון ספק ונקע, כי תרגום ויפסח שמואל, ופסח (לערפֿלייטען, לערטלייטען בל"א), ורש"י כתב שהוא לשון פסוק הרגלים וגו' ויתדמה לפ"ז לפסח, בחלוף הפ"א עם שי"ן שמאלית, ואפשר שנוכל לומר א"כ לבארו מלשון ופסח ה', כלומר דולג עלי, ובתרגומי תרגמתי כפי הענין הזה: שומם, אומר, וטינס כמו שוממה דלעיל (פרשה א') והוא לשון תמהון (בעטייבט, זינגלאָז), ורא"בע אמר שכל רואהו ישום. ויתורגם לפ"ז (טרעקביילד, ט יאזאן): (יב) כמטרא, א' במקום ה"א, ואמר כן לדבר שמליצין

כְּמַטָּרָא לַחֵץ׃ (יג) הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ (יד) הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃ (טו) הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ (טז) וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ (יז) וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה׃ (יח) וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה׃ (יט) זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ׃ (כ) זָכוֹר תִּזְכּוֹר

קמץ בז"ק

צום צילע זיינט פֿיילעס, (יג) אונד שיטטעט זיינעס קאָכערס פֿערדערבליכע ברוט גאנץ אין מיינען נירען איים; (יד) דאס איך צום דאָהנגעלעכטער מיינעס פֿאָלקעס ווערדע, איהר שפּאָטטליד דען גאנצען טאג. (טו) באלד מאכט ער מיך מיט עקעלהאַפֿטען שפּייזען זאטט, שווילעט מיינען דורשט מיט ווערמוטה; (טז) צערמאלמט דיא צעהנע מיר מיט קליינען קיזעלן, אונד וועלצט איס שטייבע מיך אומהער. — (יז) זאָ זאללטע גליקזעליגקייט בערייזט, פֿערצווייפֿעלטע איך אן בעזסערונג שאָן, (יח) שפּראך: איך בין אין עווינקייט פֿערלאָהרען; קיינע האָפֿנונג מעהר בייאם העררן פֿיר מיך; (יט) דענ דאז אנגעסיכט מיינער בינגער לייזען, מיינעס וועהמוטהספֿאללע טריבזאלס, (כ) שטעללטע מיינער זעעלע שטעטס זיך דאר, אונד בייגטע מיינען מוטה דארנידער:

רש"י

למטרה אשנייל"א בלע"ז: (יג) בני אשפתו. חצים שמונחין בתוך אשפה שקורין קויי"רא בלע"ז: (טז) ויגרס. וישבר ודוגמתו גרסה נפשי [תהלים קי"ט] כמו גרש כרמל. [ויקרא ב']: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו אופים לחם עיסתן בתוך בגומות שחופרים בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל עשה לך כלי גולה [יחזקאל י"ב] לאות בו ללכת בתוכו חתירה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת [שם כ"ד] והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לבסוף כשגלו נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי בספר יוצר הכפו על פיו מנח"ם ב"ר סרוק זלה"ה. ויש דומה במשנה פישון הגמל אגדה כפופה מזו: (יח) ואמר אבד נצחי. אמרתי בלבי נגזר גזירותי להגד עזבני ובזרני: (יט) ומרודי. תפ"לויינ"ט בלע"ז: (כ) זכור תזכור. נגדי לך עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא שביונו לפי ענין פשוטו המקרא. ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי בסופך לזכור את הענוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן

באור

לירות רחצים יהיה מענין המירה כלומר שסורקין אותו החקים ומכינים אלי, תרגום ויצריר ונטר [illegible] כ"ס בן תלין: (יג) בני אשפתו, חצים שניתנים בתוך האשפה שקורין קויי"רא, והוא קאר"קוויס בלע"ז קעכיר [illegible] (רש"י) ואחר הרא"בע דמה האשפה לבטן ההרה ע"כ: (יד) הייתי שחוק, ע"י שהיה כל גופי מלא חצים הייתי לשחוק: עמי, אם המקונן דבר רק בעדו, יהיה יו"ד של עמי כנוי מ"ג, אם בעבור ישראל מדבר יהיה היו"ד נוספת כמו שכתב הרא"בע, ואולם בגירסא נאמר עמי ב' סגירין עמים: (טז) ויגרס, וישבר ודוגמתו גרסה נפשי וכן גרש כרמל (רש"י): בחצץ, האבנים דקים שבתוך העפר. וכתב הרד"ק שנקראו כן כאלו הם מתחתיכות גדולות מלבין הנה, ויאמר כשיניו נשברו מתמ' ברוב החול אשר ראשי' תוך מאכלי: הכפישני, אין לו ריע, ופתרוני לפי חקותי, ולדעתי טעמו כטעם כוס, וכתב הר"י ערמאה ז"ל, אחר כל זה לא השקיני ולא האכילוני ולא אתו בי מזור, רק במקום הכיל' ה' עיני תרורים, במקום שתיה, לענה, חליף התרקתית המחוזקות, ויגרס גרלן שני, ותחת מנע מאכל הכפישני באפר: (יז) ותזנח, תעל זנח פעם יבא כדלעיל זנח ה' תזנחו, ופעם עומד כמו כאן, ורבים כן: נשיתי, עניני שכחה כמו נור ילדך תשי, ולדעתי ההבדל שביניהם היא זה, שורש שכח נאמר על הדברים אשר ירצדו התזכרון אלא נרלין, או ע"י חינוך הזמן, או ע"י סבות אחרית, ואולם על שכחה רלינית. ר"ל שיסירם איש מלבו ויגרשם מרעיוניו לבלתי הבית בהם עוד, נכתב בשורש נשה, (ונזה יהודיה להורחות ביד הנשה, שהיא לבין סרה מתקותה, ויש עוד לדבר תזה השורש, אנה שאין כאן מקומו להאריך), וכן הענין כאן, הסרתי הרעיון של טובה מתני והתלותי לספק בו, דהייני אחר שספר לתעלה תהרעות אשר העביר עליו העוני אחר כאשר ראיתי שנעזבה נפשי מכל החוסר הזמני ונאתי למדרגה התחתונה, אז אמרתי כאשר הייתי עד כה נגיע ומוכה, כן תהיה כל ימי חלדי. כי לו חסך ה' לנחתני, לא עשה לי כל אלה: (יח) נצחי, עילוי (רש"י), כלומר חיי' חונד כל הימים, מלשון חרחי חונד חני (ועיין שם גם' נת"הם להרמב"ן ז"ל), ופעל אבד נשוא לב' נושאים, אבד נצחי ואבד תוחלתי: (יט) זכר, הנכון שהוא שם, והכתיב מוסב אל שלאחריו, כלומר זכרון עניי ומרודי וגו' זכור תזכור נפשי ולכן תשוח עלי, וכן פירש"י ז"ל: (כ) ותשוח, כמו את

וְתָשׁוּחַ עָלַי נַפְשִׁי: (כא) זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל: (כב) חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: (כג) חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ: (כד) חֶלְקִי יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ: (כה) טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ: (כו) טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה: (כז) טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו: (כח) יֵשֵׁב בָּדָד

והשיח כי קמץ בז"ק רחמו כי

(כא) דאָך ערווידערע איך דיזעס מיינעם הערצען איטצט; איגר האָפנונג קעהרט צו איהם צוריק: (כב) „נאָך איזט ואָטטעס „גיטע גיכט צו ענדע, „זיינע פאטערהולד פאָר־„איבער אננאָך ניכט; „(כג) נאָך ערנייען זיא „מיט יעדעם מאָרגען זיך: „יאָ זייא דען דיין פער־„טרויען גראָס!״ (כד) „יא! דער העדר איזט מיין מהייל! שפריכט דאן מיינע זעעלע ווידער; דארום תהררע איך זיין. (כה) ער איזט הול־רייך דענגען דיא איזף איהן האָפען, דעם געמיטהע, דאז אינבריגסטיג איהן זוכט. „(כו) וואָהל פיאָזמט עס מיט ערגעבענהייט דער גאָטטליכען הילפע צו „הארדע.״ (כז) וואָהל דעם מאנגע, דער אין פריהער יוגענד שאָן געלערנט, דעם שיקזאלס יאָך ערטראגען; (כח) דאז

רש"י

הזכירה. ומכאן יסד הפייט [פיסת זכור] נואת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי וגו' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע [פ' קרח] חסדי ה' הם אשר לא נתמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום. רבה אמונתך. גדול' היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי [תהלים ט"ז] ולכן היא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של והיה ועגה [פ' ויצא]. או טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו [שמואל א' י"ד]: כי

באור

תשתוחחי נפשי, כלומר נעלב ונכאה כאדם ההולך שחוח מצער ויגון: (כא) זאת אשיב, אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחילה עוד לו, ומה היא שאשיב חסדי ה' וגו' (רש"י), והרמב"ן כתב זאת התוחלת, ואינו נ"ל כי מדרך הלשון היא בהסתר המין לדבר בלשון נקבה: (כב) כי לא תמנו, כמו כי לא תמו (רש"י) ונא א"כ הנו"ן תחת אות הכפל. וטעם הכתוב חסדי ה' אשיב אל לבי אשר הם לא תמנו, או שיעורו כי לא תמנו חסדי ה', כלומר זאת אשיב אל לבי שלא תמנו ובני' וזה רחמיו מפאת הכפל כי לא כלו רחמיו: (כג) חדשים לבקרים, מתחדשים חסדיך מיום אל יום (רש"י), ונכר זמן הבוקר לפי שאז יקיצו בני אדם משנתם וישובו לרוחם ולהבנות מחסדי ה' ויראם כאלו נתחדשו אז: רבה אמונתך, לדעת המפרשים מוסב על השם ב"ה, ומה שהחליף המקומות הנוכחים לדבר פעם בלשון נסתר ופעם בלשון נוכח, דרך שירי היא כנודע. אמנם יתכן יותר שהכנוי של אמונתך מוסב על הלב אשר עמי מדבר, כמו שאמר זאת אשיב אל לבי, ופתרונו נאמנותך בה' א"כ מאד רבה וגדולה אחרי שחסדי ה' וגו', וכן היא מתיישב בל"א: (כד) חלקי, אחר שספר מעלת תשובתו אל לבי, אמר שע"י כן התרוממה נפשו, והתנה לקונן והתחייק אלו אמריו, ואמרה גם היא ה' מנת חלקי וגו': (כו) טוב ויחיל, וי"ו של ויחיל יתירה כוי"ו והיה ועגה, או טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשוע' ה' (רש"י) ודבריו אחרונים המה הנכונים בפשטות הכתוב, כי כן שימוש הוי"ו לפעמים, כמו דבר אל העם ויסעו, הענין שיסעו ורבים כן, אמנם אינו מדרך הלשון לומר טוב יחיל ודומם. והרד"ק כתב ז"ל ונאמר ויחיל הוא תואר בשלם פריד, ויהי' פי' הפסוק שיהי' אדם טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' ע"כ, או שיהי' מלות טוב ה' עם אחם הלמ"ד מוסכים אחרים עמם, ושעור המקרא טוב ה' לטוב ויחיל וגו': (כז) טוב לגבר כי ישא, וכי ישב, וכי יתן בעפר, וכי יתן לתכי, כן נראה המשך הכתובים: בנעוריו, כלומר לאדם את עצמו לשאת העול בשקטות נפש אף ויתר נעוריו, אשר על הרוב נייחים המה האדם יותר עליו לרבות ותאות הנפש מרוב תים העגעי אשר נקראו, וכן תרגם הכשדי טב היא לגברא אריס יחלף נפשיה לסיבורא וגו': (כח) כי נטל עליו, כי נטל עליו הגזירות נבא עליו הגזירה זו (רש"י), והטעם על הגורל שנפל בחלקו, וכן כתוב נחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו. וי"א טעם כי כטעם אם. כלומר אם יוטל עליו העול הזה ישב בדד וידום ואחרים אומרים טוב לגבר אם ישא עול בנעוריו שישב בדד כל זמן שעול

וידם כי נטל עליו: (כט) יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה: (ל) יתן למכהו לחי ישבע בחרפה: (לא) כי לא יזנח לעולם אדני: (לב) כי אם־הוגה ורחם כרב חסדיו: (לג) כי לא ענה מלבו ויגה בני־איש: (לד) לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ: (לה) להטות משפט־גבר נגד פני עליון: (לו) לעות אדם בריבו אדני לא ראה:

חסרו כ׳ קמץ בז״פ

איהם צוגעוואָרפֿענע לאָז אין שטיללער איינזאמ־קייט געלאססען דולדען; (כט) אים שטויבע הינגע־וואָרפֿען פֿלעהען, אונד דיא האָפֿנונג ניא פֿערליהרען; (ל) דעם שלעגער זיעלבסט דיא וואנגען רייכען אונד אן אייגענער שמאך זיך ווײדען; (לא) דען ניכט אויף אימּמער פֿערלעסט דער העררר; (לב) ער ציכ־טיגט נור, אונד נימּמט דאן ווירער מיט ערבארמען איף, נאך זיינער גראָססען גיטע. (לג) קוואלט ער אויס וואָהל־געפֿאללען דען, אונד קרענקט דיא מענשענקינדער, (לד) אויף דאס דעם ערדבאללס שקלא־פֿען אונטער זיינע פֿיסע ער צערמאַלמע? — (לה) וואהרליך! איינעם מאננעס רעכט פֿער־דרעהען, איזט דעם האָכסטען זעהר פֿערהאסט. (לו) איינעם ערדענזאָהנע אונרעכט

רש"י

נטל עליו. כי בעל הגזירות נשא עליו הגזירה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה'. לכך טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך ורחם כרוב חסדיו. הוגה ויגה לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעוות אדם בריבו. כל אלה ה' לא רצה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מטה אדם בריבו כמו

באור

נטל עליו, והראשון יותר נכון מטעם המתחק שזכרנו: (כט) יתן בעפר פיהו, ישתחוה לעושהו עד בוא העפר בפיו (הרא"בע), וכן ת"י יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם רבוניה, וכן הוא מתורגם בל"א, וי"א יתן מוסב על העול הנזכר. כלומר אף אם יכניעו העול הזה עד לארץ תחתית כובד המשא, בכל זאת אל יתיאש מן התקוה, והראשון יותר נכון על פי המתחק: (ל) יתן למכהו לחי, טעמו כמו שכתב הר"י ערמאה, שירגיל את עצמו במדת סבלנות יותר מדאי עד שיתן למכהו לחי, ויקבל היסורין באהבה וברצון טוב: (לב) ורחם, וי"ו לתשובת התנאי, כלומר אם הביא על אדם מה יגון בעבור חטאיו, הנה אח"כ ישוב ירחם עליו כרוב חסדיו: (לג) כי לא ענה, טעמו כמו שכתב הר"י ערמאה ז"ל, אפילו אותו הרע שיורד מאתו לענות שום אדם אינו מלבו ומרצונו אבל הוכרח כדי שינשך ממנו טוב, כמו הנה בשלחו הרעות והיסורין אין לבו אל הרע המגיע מהן רק אל התשוב' למוטב הנמשכ' ממנו ע"כ. ושעור הכתוב כי לא ענה ויגה מלבו: ויגה, ענינו יגון, ומשפטו וַיֹּגֶה מבנין הדגוש, ולדעת הריק"ם הוא מבנין הפעיל ומשפטו וַיַּגֶּה וכן וידו אבן בי לב' הפירושים (ר"ס ז' מלך). והרא"בע כתב א' תחת ה"א, אבל בספרים שלנו נכתבה המלה בה"א: (לד) לדכא, נושא וגו' המקרא' הזה עם ב' שלאחריו מחוברים המה, ר"ל כי לא ענה מלבו להיות מדכ' תחת רגליו וגו' ולא להטות משפט גבר וגו' ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה ע"כ. אמנם לע"ד היותר נכון הוא ע"ד שכתב הר"י ערמאה. דהיינו אחר שבאר המקונן פה טעם הרעית, הוסיף לבאר זאת מסתירת הסבות הגורמית ההפך, ויאמר שאם אין הרעות באות לתועלת המקבל (ונמשך לפ"ז הדעה הנפסדה שזכר למעלה ואומר אבד נצחי ותוחלתי) לא יחלט משלש אופני' אחרים: [א] או שיעשה המושל להכניע המקבלים ולענותם תחת ידו, כדי להראות תקפו וגבורתו בלבד. וע"ז השיב איך יחשד השם ב"ה בזה, כי מה כבוד יהי' לו לדכא תחת רגליו אנשים ובזוים כמונו אסירי ארץ, המשוקעים בחבלי ובכבלי הזמן. [ב] או שיאמר האומר שייטב בעיניו ח"ו לעשות עול ברשע, ושיקבלו בעבור זה ממנו הרעות שאינם מחויבים לקבל, על זה השיב שלא הוא הדבר אשר מתנגד אל רצונו יתעלה, כנודע מפאת מדותיו וחסדיו. [ג] או שיטעון הטוען, הן אמת צדיק ה', אך הרעות הבאות אינם ממנו וברצונו, כי אם מקרה הוא, כי השגחתו איננה שולטת בכל פרטי היצורים, ע"ז השיב מי זה אמר ותהי וגו': (לה) נגד פני עליון, ע"ד כי ירט הדרך לנגדי, שענינו היפך הרצון. (לו) לעות וגו', כפל ענין של להטות וגו': אדני לא ראה, ראיית השכל, לא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן, או לא רצה לא הוכשר בעיניו כמו מה ראית כי עשית וגו' (מ־דרי

(לז) מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה: (לח) מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב: (לט) מַה־יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָיו: (מ) נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה: (מא) נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם: (מב) נַחְנוּ

חטאו בְּ קמץ בז"ק

טהון, קאן דער אללבע-הערדשער ניאמאלס וואָללען. (לז) אָדער שפריכע יעמאנד, אונד עס גע-שעהע, זאָ דער הערר עס ניכט בעפֿאָהלען, — (לח) זאָ איים דעם עווי-גען מונר עס ניכט גע-קאָממען, — זאָ גוטעס אלס באָזעס? — (לט) וואס העטטע איין מענש צו קלאגען דען הינידען, ווען זיינער זינרען הערר ער איזט? (מ) אונזערן וואנדעל לאסט אונס אינטערזוכען, פּריפֿען, אונד צום עוויגען אונס בעקעהרען! (מא) לאסט אויף דען הענדען אונס דיא הערצען הימmעלאן צו גאָטטעס טהראָן ערהעבען. (מב) אונזער — אונזער איזט דיא שולד! וויר פֿערפֿעהלטען אונד זינדיגטען — רוא —

רש"י

מה זאת כי עשית וגו [בפ' ויצא]: (לז לח) מי זה אמר ותהי וגו': מפי עליון וגו'. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה: (מפי עליון לא תצא א"ר יוחנן מיום שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגומר לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו): (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבינו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ב"ה. ד"א אל כפים אל העננים אל שמים כמה דאת אמר הנה עב קטנה ככף איש עולה [מלכים א' י"ח] וכן על כפים כסה אור [איוב ל"ו]. ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקדוש ברוך הוא כאדם הרוחץ בנקיון כפי שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם [משלי כ"ח] והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך היתה נאהו

באור

רש"י): (לז) מי זה אמר. כלומר גזר שיהי' דבר מה ותהי הדבר הזה אם ה' לא צוה זאת ואם מפי עליון לא תצא זאת הן דבר רע או טובה, כך פירש"י ז"ל וכן הוא מתירגם בל"א. וטעם ותהי וכן תצא ע"ת נקבה לפי שלא הוזכר המין כדרך הידוע בלשון. ורוב המפרשים נדחקו במאמר מפי עליון וגו', והרחיקו מן הפשט שלא לצורך: (לט) מה יתאונן. הנה אחרי שגזר אומר שלא באו הרעות במקרה, כי אם מאת ה' ע"פ צדק משפט ומשרים, אמר א"כ מה יש לאדם להתאונן כל ימי חלדו על צרות העה"ז, הלא יש בידו להטיב לו, ואם לא יטיב ותבוא עליו צרה, לא יתרעם על ה' אשר כגמול ידיו יעשה לו, כי אם על חטאיו אשר הסבו לו זאת בהכרח, כן הטעם לדעת המפרשים ז"ל. אמנם כפי דרך המליצה יהי' שעור הכתוב מה יתאונן אדם חי, מה יתאונן גבר על חטאיו, ולכן נראה לדעתי שטעם חטאיו כאן לשון עונש, כנודע שלשון עון וחטא נאמר גם על המעשה גם על העונש הנמשך ממנו, ואמר המקונן שאין לאדם להתאונן כלל כל ימי חייו בהיות שלא אירע לו שום רע במקרה, ואפילו על העונש הבא לו מאת השם יתעלה אין לו להתאונן, בהיות גם הוא לטובתו. ולדעת רעי ר' יואל ענין גבר כענין הוה גביר לאחיך, וטעם הכתוב מה יתאונן אדם אז' הוא חי מושל ואדון על חטאיו ובידו לכבוש את יצרו, כי אז הוא מובטח שלא תאונ' עליו שום רעה כנולד מהמאמרים הקודמים. וכן תרגמתי: (מ) נחפשה דרכינו, אחרי כי הרעה מידינו היא, עלינו מוטל לחפש דרכינו ומעללינו ולחקור בהם הטובים גם אם רעים ולשוב אל ה' לשמוע בקולו. ואמר רעי ר' יואל, לפי שדבר מכלל הנהגת השם ב"ה עם בני אדם, ישוב הדבר אל כלל העם, ומזה יעבור לצרת הכלל. אף שעקר כונת הקינה על צרתו הפרטית, ולאחר זמן מה ישוב יעבור מהכלל אל הפרט בהעברה קלה מאוד, כנראה להלן מפסוק עיני עולל' לנפשי וגו', וכל זה משלימות' ויופי הקינה ע"כ: (מא) אל כפים, אל העננ' אל שמים, וכן על כפים כסה אור, ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת אל הקב"ה, ושעור הכתוב כשאנו נושאים כפינו אל השמים להתפלל נשא אף לבבינו עמה' לשוב אליו בכל נפשנו (מדברי רש"י). והרד"ק אמר או פרושו, נשים לבבינו בכפינו ונשא אותו למעלה אל אל בשמים, וכן הוא דעת הראב"ע, ויהי' אל כמו על וכן תרגמתי: (מב) נחנו פשענו, בא כפל הכנוי למעט המספר, כאשר העיר ע"ז הרמב"מן בס' נ"הש, כלומר נחנו הסבנו את כל רעותנו ולא אתה, לפי שפשענו ומרינו נגדך כל כך עד שלא הי' ראוי לך מצד המשפט והיוש' לסלוח לנו, ואין לומר ממך כי אם שלא סלחת בלבד. ורש"י ז"ל אמר נחנו פשענו, זה דרכנו ע"י יצר הרע, אתה לא סלחת, ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך ע"כ, אמנם הראשון נכון

פָּשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ (מג) סַכּוֹתָה
בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ (מד) סַכֹּתָה
בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ (מה) סְחִי וּמָאוֹס
תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ (מו) פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם
כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ (מז) פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ
הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ (מח) פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי
עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ (מט) עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה
מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ (נ) עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה
מִשָּׁמָיִם׃ (נא) עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת

קאָנטעסט לענגער ניכט
פערצייהען! (מג) דא
היללטיעסט דוא אין צאָרן
דיך, פערפאָלגטעסט
אונז, ערווירגטעסט אָה־
נע ערבארמען; (מד) אין
פינסטערם שטראפגע־
וואלק פערהיללט, דאס
קיין געבעטה דורכדראנג;
(מה) מאכטעסט צום
עקעל אונס, צום אבשייא
דער פאָלקער, (מו) דאס
אלל אונזרע פיינדע אי־
בער אונס טריומפירען.
(מז) אנגסט אונד פֿיור־
דערבען, צערשטאָהרונג אונד אונטערגאנג איזט אונזער זעמטליכעס לאָז נון. — (מח) אך,
מיין אויגע שטראָהמט פאָן טהרענען איבער, אָב דאז אונגליק מיינעס פאָלקעס, (מט) ווירד
אימזמער אונאויפגעהאלטען פליסען, איינע ניא צו פערזיגענדע קוועללע; (נ) ביז איינסט
דער עוויגע פאָם הימטעל גנעדיג ווידערום אויף אונס הערניעדער בליקט. (נא) וויא
וועהעל מיין אייגנער אנבליק מאַכט מיך ריהרען קאָנגטע, דען אללע מיינע לאנדעס־

רש"י

הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף. סככת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו
בו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניב בלשון משנה כיחורגיעו [בבא ק׳ נ״א] שגוסת מתוך הבירה
ויוצא דרך הגרון: תשימנו. לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת. כשנכנסו מפני הפחד נפלנו אל
הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו ושאיה [ישעיה כ״ד]: (מט) מאין הפוגות. מאין
חליפין והפגרה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר
עיני בדמעה עוללה ומוללה פני על נפשי מכל בנות עירי: עוללה. לשון כוול כמו ועוללתי בעפר
קרני [איוב ט״ז]: מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת

באור

יותר כפי המתכן: (מג) סכותה באף, שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו (רח״בע).
ויש מפרשים סכות מוכן נחף. כלומר כל כך גדלו ורבו עונינו, עד ששאף מתסינו אתם כניגול סכך
מתוך מכל לד: (מד) סכותה בענן, דרך משל כאלו הענן יבדיל בין השם ובין התפלה (רח״בע) וטעם
מעבור לבלתי עבור, או מהיעבור, ולכן לא אמלא, וכל זה מענין האשל שזכרנו לעיל בתהלי פרש׳ ד׳:
(מה) סחי, שם נפלם שני, וענינו גרירת הטיט מן הקרקע והיגרים המהוסים כשמכבדים הקרקע
(הרד״ק): (מז) פחד ופחת, כאשר תפחד הבנה והפחת לפני הבנין מיד יפיל, ואפשר שהוא מענין
פחתת היא, לשון נזק. וטעם שאת הרבה ושוממה׳ ואת הבזות היה לנו בחלמו הנישאים לעוסי התלים.
כאשר יטעם המנין: (מח) פלגי מים, אחר שזכר שבר בת עמו. אמר גם זה נוסף על צרותי, כי
אצטער עליהם מאוד, גם לא אפסיק מהצטער עליו עד כי ישוב ה׳ לרחם את עמו, אף כי עיני עוללה
לנפשי כן הוא המנהג הכתובים, וכתב שנאמר: (מט) נגרה. הוא לשון המכה כמים הנגרים ארצה וטעם
תדמה ענין כריתה וכליון, כלומר לא תפסוק (הרד״ק). ואפשר שטעם עיני כאן מלשון עין תיכו כי כן
נאמר הבנוי אתם עינית: הפוגות, טעמו מפירש לעיל בפ׳ ב׳ אל תתני פוגת לך, אנא שהבדל ביניהם
לדעתי, שהוראת שם פוגת מענין הקל, והוראת שם הפוגת מענין בבנד הניכף, ות״ם אחין שנה הנירמת
כדרכה לפעמים ואחר שלא תדמה עינו לבכות; מעתה שאין שם דבר המפיג, וזה שתרגם האחרוני ולא
תשתוק האמנכי מדלית פחינ עקתי. ואחד מן אבריה אחר טעם מאין יגתי, והיו״ד
אינה כי אם המסכת הלירי, כי נתלה עין ע״מ זכר ונקבה, ומלינת זה המאמר כתלינת ורוח גדולה
וחזק. ואחד מהמעתיקים דלג להשליתה כזה, מאנה פוגת, והוא נגד המסורה: (נ) וירא ה׳, אמר פעיל
בנחיי, והטעם כמו וידע אלהים (שמות ב׳), הדביק השגחתו גבם לעונה, וכן הענין כאן: (נא) עיני
עוללה לנפשי, המפרשים אמרו מה שאמרו, ואני לא ידעתי לכון המכן המקראית על פיהם. ולכן נראה
לי דעת רעי ר׳ יואל, שאמר טעם עיני כאן: לא על הראית כי אם על המראה כרובו לפעמים (דיא
געשטאלט דער אנבליק), וטעם עוללה כתשמעו לשון פעולה (ווירקען), אלא שהוא מענין התנחי
(קאָנייונקטיו) וטעם לנפשי כאן על הרוחני שבהרגשת הנפש (אויף איין געמיטה), ואמר המקונן אני

עִירִי: (נב) צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם: (נג) צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי: (נד) צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי: (נה) קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָֹה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת: (נו) קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי: (נז) קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא: (נח) רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי: (נט) רָאִיתָה יְהוָֹה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי: (ס) רָאִיתָה כָּל־

טאכטער! — (נב) מיר שטעללען מיינע פֿיינדע נאך, גלייך אייעס פֿאָגעליין, אונפֿערשולדעט; (נג) ענגטען מיין לעבען איין אין טיפֿער גרובע, אינד וועלצטען שטיינע הער איבער מיך. (נד) שאָן שלוג דאז וואססער איבער מיינען קאָפֿף צוזאממען, שאָן הילט איך מיך דער אָבערוועלט ענטריססען. (נה) דא ריף איך דיינען נאהמען אן, אָ עוויגער! אויס דעס אבגרונדס טיפֿע, (נו) אונד דוא הערטעסט מיינע שטיממע. אָ ווענדע אויך איטצט דיין אָהר ניכט אב, דא איך אום רעטטונג פֿלעהע! (נז) דער דוא זאָגסט מיר נאהע ווארסט, אם טאגע דא איך צו דיר ריף, אונד שפראכסט: פֿירכטע ניכטס! (נח) דער דוא מיט מיינען האדערן האדערטעסט, אָ גאָטט! אונד מיין לעבען אָפֿט פֿאָם אונטערגאנג בעפֿרייטעסט; (נט) דוא זיהסט אויך איטצט מיין אונגערעכטעס ליידען, א פֿיהרע מיין רעכט מיר אויס! (ס) דוא זיהסט איהרען

רש"י

לקדושה ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בנית הכלא: צמתו. אסרו כמו נומת הגידים [במסכת חולין] מבעד לצמתך [שיר השירים ד'] איסטריי"טור בלע"ז: וידו אבן בי. על פי הבאר כן עשו לדניאל וירמיה דאיה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי ואף על פי שאמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכה לא שתו לבס גם לוצאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו'. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו'. צפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: (נח) רבת ה' ריבי נפשי.

באור

התעסק ולהצטער על צרת הכלל, אף כי צרתי הפרטי' עלומה ממוני, ודי לי להתעסק עמה. כי אם הסביח על תארי ומעמדי יפעול זה יותר בנפשי לצערה מכל בנות עירי, להיות מעמדי יותר רע מכלם, כי נוד לדוני וגו', ויובן מזה טעם ההעברה מן הכלל אל הפרט, כאשר זכרנו לעיל. וזכר בנות עירו, להיות הנשים כמו כל חלושי כח מסבלות יותר להעיר הרחמנות בלב הרואה אותן בתלוק, ואעפ"כ יפעול מעמדו עתה התכונה הזאת ביותר, הנה זה יורה על הפלגת רעתו. (נב) חנם, שב על אויבי (הרמ"בע) ויתורגם ח"כ בלע"ז (דיא איר וואזאָנסט פֿיינד זינד), ובעל הטעמים הסכים לדעתו. המנס הרב אבן יחייא אמר ז"ל, יש ב' מיני צידים, או אשר יצודו חיות היער ועופות בדולי הכמות למחייתם ולצרכם, או אשר יצודו כל צפור כל כנף לטייל ולא לתכלית אחר כי אינם צריכים לגוף הנלוד, וזה אומרו חנם ע"כ, ויהי' א"כ חנם תאר הפעל צדוני, כלומר על לא חמס בכפי, וכן תרגמתי: (נג) צמתו, לדעת הרד"ק ענינו לשון קצור ואסור כמו מבעד לצמתך, ויהי' לפ"ז משקל צָמָה על משקל גָּנָב, ויתכן שזה

טעם למתיתות, כלומר לקצר אמין ניד תקונה שלא יסור ממנו עוד, אבל בתורת כהנים מפרשו הוא ב"כ לשון פסיקה וכריתה מיד המקנה: בבור. כן אירע באמת לירמיהו הנביא כמו שנאמר וישליכו אותו אל הבור (ירמיה ל"ח). ויתכן שזה המעשה שנה הבורות הקנה הזאת, וכדפתח ואמר במחשכים הושיבני וגו': וידו, כתרגומו ורביתו, וכתב הרמ"בע שמו אבן גדולה על פי הבאר, או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי ע"כ: (נד) צפו מים על ראשי, הנכון שהוא ע"ד משל על הצרות, כי הכתוב אחר פירוש שם, ובבור אין מים כי אם טיט. ולדעת קצת המפרשים הכינה על ליחות הטיט: נגזרתי, נכרתי, כמו אל ארץ גזרה, והמה מידך נגזרו: (נה) קראתי שמך ה', הנה אמרתי כי בדרך טבע נגזרתי, כי אני נתגע התפלה ועם כל זה בהיות בטחוני שלם עתך קראתי את שמך ה' מבור תחתיות, ואתה קולי שועת שלא נכרתי עדיין, אמלי אל תעלם גם עתה אזנך לרוחתי לשועתי, כלומר כשאני אשוע אליך בעבור רוחתי, ולהצילני לגמרי מהבור הזה (מדברי הר"י ן' יחייא) וכן תרגמתי: (נז) קרבת ביום אקראך, כן היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי, ולאמור לי אל תירא, וכן רבת בימים שעברו עם ריבי נפשי וגאלת חיי מהם, הנה ראיתה עותתי גם בצרה הזאת שעותו בי אויבי, גם שפטה משפטי כאשר עשית כבר (מדברי רש"י), וכן תרגמתי: (ס) מחשבותם, ענינו וענין תגילן

נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ (סא) שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָֹה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ (סב) שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ (סג) שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ (סד) תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָֹה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ (סה) תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ (סו) תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָֹה׃

ד (א) אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ

אייפער, איהרען ראכעזין ווידער מיך; (סא) האָרסט איהר שמעהען, גאָטט, איהרע שענדליכען ענט־ווירפע אללע ווידער מיך. (סב) מיינער ווידערזאכער רעדען, אלל איהר טיכטען, ציעלט אימּמער נור אויף מיך. (סג) בעמערק איהר זיטצען, איהר שטעהען; אימּמער בין איהר שפּאָטטליד איך. (סד) גיב איהנען האלד דען לאָהן, אָ גאָטט! דען זיא זיך פערדיהנט געמאכט; (סה) פערגעלטע איהנען מיט הערצענס קרענקונג, דיין פלוך טרעפּפע זיא! (סו) טרייבע זיא אים צאָרנע אומהער, ביז אונטער דיינעם הימּמעל דוא זיא וועגגעטילגט, הערר!

ד (א) אך! וויא איזט דאז פיינע גאָלד זאָ גלאנצלאָז וואָרדען! דאז קאָסטליכע געשמיידע זאָ פעראונשטאלטעט, אונד דיא עדלען שטיינע אללע אומהער געוואָרפען, אין

רש"י

בימים שעברו: (נט) ראית ה' עותתי. בצרה הזאת שעותו בי אויבי: שפטה משפטי. כאשר עשית כבר: (סה) מגנת לב. שבר לב כמו דאת אומר אמגנך ישראל [הושע י"א] אשר מגן צריך בידך [בפרשת לך לך]. ד"א מגנת לב אוטם הלב לבה והנאה אשר היא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן בבנין אינו שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המון גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר וכגון נו"ן של שממון בבנין: תאלתך. לשון נואלו שרי צוען [ישעיה י"ט]:

ד (א) איכה יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות [דברי הימים ב' ל"ה] ועמו חבר בתוך הקינה את אשר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא: זהב. מראית פנים המלהיב כזהב: ישנא. ישתנה מראיתו: הכתם. קבולת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. פנים המאירים כאבנים טובות. ומדרש אגדה כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל אבן ואבן שנגעו בו היה ירמיה קוברה

באור

כל אחד מענין הכפל שיקדים להם, וכדמתורגם בנ"א. או שטעם הראשון כמשמעו, ראית כל מחשבותם אשר נכלו לי, וטעם הב' מענין הכתוב הסמוך לו, שמעת שכל מחשבותם אינם כי אם עלי: (סג) שבתם וקימתם, כלומר בכל מקום שישבו או שיקומו משוררים תמיד שירי התולי': (סה) מגנת לב, שבר לב כמה דאת אמר אמגנך ישראל (רש"י), וכן תרגם הארמי תבירת לבא, וכן פי' הרד"ק, ויהי' שרשו לפ"ז מגן, וזה הדגש תחת הנח, להיות משקלו ע"מ אכילה. ואולם יש מפרשים אותו אוטם, והוא מענין מגן וצנה, כלומר כסוי על הלב (פערשטאָקטעם, אונפיהלבארעם הערץ), ופי' הרא"בע כמו שלא יראו האלה שתביא להם, והראשון יותר נכון: תאלתך, הוא לשון אלה וקללה, והת"ו נוספת (הרא"בע), ומלת תתן מוסב גם על תאלתך. או הטעם תאלתך יהי' חלקם, וכן מתורגם בנ"א: (סו) תרדוף. התי"ו לנוכח נגד השם ב"ה. ואחד מן חברי' אמר שהיא לנסתרת ומוסב על תאלתך, וכן תי"ו ותשמידם: שמי ה', ענינו כמו שמיך, כמו ואל משה אמר עלה אל ה' (הרא"בע), וכן הוא דרך ל"ע כנודע, לדבר בשם תחת הכנוי:

ד (א) יועם, יכהה כמה דאת אמר כהא עמיא (רש"י): ישנא, א' תחת ה', השתנה מראיתו, שהי' מתחלה נחמד למראה, ועתה הוא מגואל: הכתם, מין ממיני הזהב, כי ב' מינים המה, זהב, והיותר טוב הוא הכתם, ופז המיוחד שבהם טוב מכתם, ופעמים נכתבים סמוכים זה לזה, כמו ראשו כתם פז (שיר ה'), אולי נחסר או וי"ו החבור, ופעמי' נסמכו למקום אשר נמצאים שם, כמו כתם אופיר, שעורו הבא ממקום הנקרא אופיר. ואמנם רש"י כתב קבולת כלי נוי הזה' שהם לעדי קרוי כתם עכ"ל. הנה לדעתו הוא מטע' מכתם (קליינאָד), וכן הוא דעת ר' יואל בספרו זמירות ישראל (שיר מ"ב): אבני קודש, דרך הלשון ידוע, לסמוך המתואר אל התואר, וטעם קודש כמו שכתבתי לעיל (פרשה ג' פסוק ב') שהוא לשון מובדל ומופרש, וכן פירש"י אבנים טובו'. והנה משל המקרא הזה מכלי עדי של

כָּל־חוּצוֹת: (ב) בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר: (ג) גַּם־תַּנִּים חָלְצוּ שַׁד הֵינִיקוּ גּוּרֵיהֶן בַּת־עַמִּי לְאַכְזָר כַּיְעֵנִים בַּמִּדְבָּר: (ד) דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל־חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם: (ה) הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ

תנין כ׳ כי ענים כ׳

דען ווינקעלן יעדער שטראסע! (ב) יענע וויר־דענפאללען צאגלינגע ציון׳ס, געדיגנעס גאָלדע גלייך געשעטצט; איטצט, אך! זאָ גערינג געאכטעט, וויא אירדענעס געשירר, געמיינעס טאָפפערוועדק. (ג) זעלבסט דיא גרויזאמ־סטען אונגעהייער, רייכען דיא ברוסט הערפאָר, זויגען איהרע יונגען; מיינעס פאָלקעס טאָכטער ניר, איזט גרויזאמער נאָך, גלייכט דען שטרויס־פאָגעלן אין דער וויסטע; (ד) איהרעס זייגלינגע קלעבט פאָר דורשט דיא צונגע אם גוי־מען; יונגע קינדער פאָרדערן בראָד, ניאמאנד רייכט עס איהנען. (ה) זיא, דיא לעקקער־

רש״י

במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קודש: (ב) המסולאים בפז. המסוללים והנערכים כפז הרואה אותם לומר לאו תואר של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם אופיר [איוב כ״ח] בכתם טהור לא נסולה [שם] סולו לרוכב בערבות [תהלים ס״ח] לשון הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרס שעושים בהן יין כגון נבלי יין [ישעיה ל׳] ונבליהם ינפצו [ירמיה מ״ח]: (ג) גם תנים. אף על פי שאכזרי הוא חולצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק לרעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא ירגיש בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם נועקים ללחם ואין פורס לאבר שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמנים

באור

זהב המסולא באבנים טובות, אשר נשחת תארו, והנמשל במקרא שלאחריו: (ב) נחשבו לנבלי חרש, שאפילו אותם אינן משגיחות עליהם, כי אם שוכבים עטופים ברעב ברחוב כל חוצות, וכדאמר לעיל תשתפכנה וגו׳, וזה טעם המשך גם תנין וגו׳: (ג) תני׳, כתיב וקרי תנים, והוא הנכון בעבור הפעל הסמוך. ואין לפרשו בשם (קראָקאָדיל), כי להיה הזאת אין דדים להניק, לפי שאינה מולדת בנים רק מגדלת בנים, אלא או פירושו כמו שנאמר ויברא אלהים את התנינים, או כמו ויהי לתנין ויתורגם (שלאנגע), כי יש מהנחשים שמולידים בנים חיים, אך לכל ג׳ הפירושים האלה, לא ידעתי מדוע יחס להם אכזריו׳ עצומה יותר משארי ב״ח הטורפי׳ נפש, כי נמצאים אחרים היותר אכזרים, ומטעם זה בחרוהו קצת בשם (דראכען), ואף שאין המין הזה נמצא במציאות כי אם בדמיון לבד, הנה כבר העיר רעי ר׳ יואל בספרו זמירות ישראל, שהרשות נתונה להמשוררים לדבר כפי הדעת שמקובל. אמנם אחרי שאין בידינו לדעת השם הנכון, תרגמתיו ע״ש כונת הענין: חלצי, רש״י כתב התנין כשרואה את בניו מרחוק חולץ שדיו מתוך נרתיקו כדי שלא ירגישו מכוסה וחוזר לאחוריו, ורא״בע כתב כמתגנאה הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גוריהן: ואנכי לא ידעתי ולא שמעתי מי הנה החיות אשר מנהגם כזאת. וטעמו הנכון כפשוטו. הוציאוהו מתחת בגדם לתתו לגוריהן. ובעבור המקרא התנין אף שהוא אכזרי במאוד. מ״מ נגד בניו הוא רחמני, להשקה ולהאכיל אותם אם ירעבו ואם יצמאו, אבל בת עמי צריך להיות אכזרים יותר, כאשר יפרש דעתו במקרא שלאחר זה, שהיא רואה דבק לשון יונק וגו׳, כי מחוסר כל ומפני חמת הרעב, לא היו להם די חלב להניק בניהן, ובידם אין כל לתת להם מאכלם ולחמם. וכן כתב רש״י רואים את בניהם ניעקים ללחם ואין פורש להם, שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: כיענים, כתרגומו כעמיא, ויתורגם לפ״ז (שטרויספאגעל) כמבואר בס׳ בא״הש להרמב״מן ז״ל, ונודע מתכ׳ שהיא מולדת כתרנגולי׳ בנים בכל שנה, והוא רובצת על ביצים מהם והשאר טומנת בחול ליאתב׳ מחום השמש ולהוציא מהם האפרוחים, מבלי לחקור ולשום עוד עין עליהם ועל אודותיהם, אם יחיו אם ימותו. וגם העוף הזה אף לקול עלה נדף בורח ממקומו ויעזוב ילדיו בלי עזר וסעד, אך למלט נפשו לבדו. יחד מן חבריה אמר שבזה לא יוספר המשל, שלאחר שהעלה אכזריותו לתעלה ממדרגת התנין הנודע להכור גדול, ידמהו לבת יענה שאינ׳ אכזרי כל כך במאת נגד אחרים, ולא תעזוב את בניה כי אם מחמת חסרון כח ומורך לב, ואף שבזה דומה אל הנמשל. מ״מ תבטל הפלגת המשל אשר התחיל לאמור שאין לו דמיון באכזריות, וכן לא יאות, לכן יעתו שטעם כיענים במדבר מוסב אל המקרא שלאחריו, כי להיות שהם שוכני מדבר תמיד לא ימצאו כל עת לשבור צמאם, אף כי ייעפו במרוצה מהירית. כי הם קלי המרוץ למאוד. וזה שאמר דבק לשון יונק אל חכו בצמא כיענים במדבר: (ד) בצמא, ב׳ במקום בעבור: פירש, כתרגומו מוסיף לית להון, ורא״בע פרשיהו לשון פתות. מענין פרוס לרעב לחמך, וכן מצינו בלשון חז״ל הבוצע פרוסה לעני, והוא לשון חתיכה: למעדנים, האוכלים שיתעדנו (רא״בע). יפרש טעם הלמ״ד כטעם למ״ד התכלית, כלומר שמאז היו אוכלים יותר

בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים עֲלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת׃ (ו) וַיִּגְדַּל עֲוֹן בַּת־עַמִּי מֵחַטַּאת סְדֹם הַהֲפוּכָה כְמוֹ־רָגַע וְלֹא־חָלוּ בָהּ יָדָיִם׃ (ז) זַכּוּ נְזִירֶיהָ מִשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב אָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים סַפִּיר

בי טעמים

ביססען זאָנסט צור שפייזע האטטען — פֿערשמאכטען אין דע שטראססען איטצט; דיא אין פורפור גראָס געצאָגען וואורדען —זיא אומפֿאססען קאָטהייפֿען איטצט. (ו) וואהרליך! דאז אונגליק מיינער פֿאטערשטאדט איזט גראָבסער נאָך, אלס סדום'ס וואָהלפֿערדיהנטע שטראפֿע, דאז אין איינעם נוא דארנידער שטירצטע, פֿאָן קיינעם פֿיינדעס האנד געקוועהלט. (ז) איהרע ערלע, גלענצענדער אלס שנעע, לויטערער דען מילך, דיא פֿארבע ראָטהער דען פנינים, דיא פֿאָרם אויס

רש"י

עלי תולע. על בגדי צבעונין. האמונים לשון ויהי אומן את הדסה [אסתר ב']: אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגומר. פה ענותם מוכיח ונגיעם שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתה כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואיכה מיוסד על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שרי' כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיתם אדום מפנינים וגזרתם כמו ספיר הזך מראה מפתחים: עצם. לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר [פ' משפטים]

באור

מבלי צורך לשבעם כי אם להתעדן בלבד ועתה אין להם די ספוקם. ויותר נכון שטעם האוכלים למעדנים כטעם הבי"ת ושתו ביין משכתי: האמונים, המגודלים בנעוריהם עלי בגדי חופש, כלומר כל כך היו חשובים ויקרים, ועתה שוכבים ומתגוררים עלי אשפתות לרוב שפלותם. וטעם תולע, צבע אדום ונתפש פה שם הדבר, והראוי עלי בגדי תולע: אשפתות. הנפרד אשפות כמו מאשפות ירים אביון, והוי' הקבוץ הראוי אשפותות אלא שקל להם להזכיר הנה בדגש (רד"ק ן' מלך), וטעמו אתרים של צואת וגללי אדם. ואמרו כותבי המסעות כי כן דרך העניים בארצות המזרח, לאסוף הדומן בבתיהם כדי שיחמם, וישבו בו במקום חם (ועפ"ז יובן פירוש המקרא ביחזקאל (ד' י"ב) והוא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם). ויש מהעניים אשר אין להם בית מנוח ללון יתקבצו שם אצל האשפתות להיות להם למחסה ולמסתור. וזה שאמר פה חבקו אשפתות, להורות מצבם הרע. וטעם חבקו יש מפרשים שהוא כמו ויתחבקו (וואהרמען), ויאמרו מרוב השמחה שלא מצאו מקום אחר לשבת יחבקוהו. ויש אומרי' שהוא כמו חובק את ידיו (לו.חאאעגדריקען): (ו) ויגדל עון, הנכון בשם הזה ואמירו כמו שפירש הרא"בע ז"ל יש חטאת ואשם נקראים שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע, וכן גדול עוני מנשוא (ועיין הבאור שם להרמב"מן ז"ל) והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדול' מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת באיל ע"כ, ויהיה לפ"ז חלו מלשון חיל אחז, דהיינו קודם שנהפכה לא היתה צרה כלל, אבל פה הקיעה והצרה לרוב רבות טרם בא קלה, שמה הרעב ואמת התגליק, וכמו שמבאר בפ' שלאחריו זכו נזיריה וגו', שכל כך נשתנה מראיתם מרוב צרותם. ורש"י פי' ולא חלו ידי האויב, כטעם יחולו על ראש יואב, וכטעם הב' שהביא הרא"בע. כלומר שלא שנאה שום צרה ועוני מן האויב, שיתאמץ להמשיך הצער ולהכאיב, וכן תרגמתי: (ז) נזיריה, נזר וכתר. ואני אומר נזיריה ממש וגו' (רש"י). והאמת שטעם זה על כל הפורש מרוב השמן, ולכן נקראו גם החשובים והיקרי' שבעם בשם נזירים: עצם, לשון מראה, כמו וכעצם השמים לטוהר קולר בלע"ז (רש"י), ובל"א (פארבע): מפנינים, יש מפרשים להיותם מה שקוראים בל"א (קאראללען), ואם שאין צבע האדמימות להם מקרה קים, להיות' נמצאים ג"כ שחורים ולבנים, יהיה הטעם, אדמו מפנינים האדומים, כי הם יחידות מאוד ותיבת והמעתיקים אמרו שהוא (קארפונקעל) כי מראהו אדמדמת. וטעם השם נראה שהוא נגזר מן פנים, כלומר שהדבר הזה מזהיר כל כך שהרואה בתוכו יראה פניו. אמנ' אחרי שאין בידי העתק' הנכונה הנחתיו בלי תרגום כלל. כדרך המתרגם המשכיל הרמב"מן ז"ל: ספיר, רבים חולקים בענינו, אם הוא האבן אשר יקרא עוד היום בלשונינו (זאפיר), או שהוא אבן אחר ויקרא (קריסטאל), או האבן היקר הנקרא (דעמאנד) ועיין מזה בס' נת"הב להרמב"מן ז"ל (שמות כ"ד): גזרתם, לדעת הרא"בע מ"ם מפנינים משמשת אחרת עמה, והראוי מספיר, וטעמו כאלו נגזרו מספיר וכמו שבאר הר"י ן' יחייא נביות, שהיה להם מן השלימות נבראה במינם מין האדם, והיו גבורים וחזקים כראוי מולק כאלו ספיר גזרתם. והמתרגם האחרון תרגם פרצופיהו, וכן משמע דעת רש"י ז"ל. ולדעת רעי ר' יואל הוא שם לתאר כל הגוף (דיא פארם, דער סגיטט), שהיה להם שלימות היופי בדמות כל האברים כאותן התמונות המלאכותיות מלאכת חרש וחושב אשר נגזרו מספיר, והנה על השאלת המראה אמר חשך

גִּזְרָתָם׃ (ח) חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ (ט) טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ (י) יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ (יא) כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ (יב) לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר

ב׳ טעמים וכל כי

סאַפֿיר געשניטטען גלייך; (ח) אַךְ! איהרע געשטאלט איזט פֿינסטרער נון, אלס קאָהלענשווערצע; מאַן ערקיננט זיא אין דען שטראסען ניכט; איהרע הויט, אויסגעטראָקנעט גלייך דירעם האָלצע, קלעבט אַן איהרעם בײנגעריפּפּע. (ט) בעססער זינד נאָך דיא דעם פֿיינדעס שווערדט געטאָדטעט, אלס דיא דער הונגער וועגראפֿט; דיא ערשלאגען אין איהרעם בלוטע שוואממען בעססער, אלס דיא מאַן פֿעלדפֿריכטען גלייך פֿערצעהרטע. (י) צערטליכער מיטטער הענדע, קאָכטען אייגנער קינדער פֿלייש, דאז צום לאבזאל איהנען דינטע, אין דער נאטה מיינער פֿאטערשטאדט. (יא) זאָ האט דער עוויגע זיינען צאָרן אייסגעלאססען, זיינען ברעננענדען גרים איבער ציון אויסגעשיטטעט, אונד איין פֿייער דאָרט אויפֿלאָדערן לאססען, דאז אללעס פֿערצעהרט, ביז אויף דען גרונד. (יב) ניא מאָכטען קאָניגע עס גלויבען, דער וועלט בעוואָהנער קיינער, דאס אין ציון׳ס פֿעסטע טהאָרע

רש"י

קי"לר בלע"ז: (ח) משחור. היא פחם: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים ונומר. חללי רעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים אוכלים בשדה על העשבים חוץ לחומה והיה נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ונפסק זה הרי זה מיתת ביזוי יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מבוקעים בין נפיחו׳ רעב בין בקיעת חרב קרוי דקיר׳: מתנובות שדי. הפירות והעשבים שמלקטים ואוכלים בה פרסה ותאוסס: (י) לברות. לאכול כמו לא ברה אתם לחם [שמואל ב׳ י"ג] להברות את דוד [שם ג׳]: (יא) כלה ה׳ את חמתו. אשר נבערה בו כמה שנים עתה

באור

משחור וגו׳, ונגד השחתת תמונתם אמר יגש וגו׳: (ח) צפד, נקמט ונתחבר ואין לו דמיון (רש"י): יבש היה כעץ, לדעת קצתם מוסב על העצם ולדעת קצתם מוסב על העור שזכר, שאחרי שנתייבש נפרד על עצמם, והוא הנראה נכון: (ט) טובים היו וגו׳, לדעת רוב המפרשים חללי רעב המתים מרעב, וטעם הכתוב לפי שחללי חרב מתים פתאום בלי סבול מקודם צרות רבות ורעות, אבל חללי רעב סובלים צרה שימותו מתלואים שונים ויגון רב, כנראה מהמליצה שזכר בפ׳ הקודם. אמנם למה שאמר חללי רעב ולא מתי רעב שהוא המורגל, נראה נכון כפי מה שנאמר הרב אבן יחייא, על הנהרגים מחמת הרעב לאכילה, וכמו שזכר ידי נשים רחמניות וגו׳, ואמר הטעם כי יותר כבוד הוא למות להיותו נהרג מזולתו מאחרי שיאכלוהו ככבוד ועד נפשו, מהיותו נאכל כבהמה, ועי"ז יש להשלים מליצת המאמר הסמוך וכמו שנאמר: שהם יזובו וגו׳. לדעת קצתם מוסב כל המאמר על חללי חרב שהם יזובו מדוקרים דם שזב ויצא ע"י תנובות השדה שאכלו, ולדעת קצתם מוסב על חללי רעב, וטעם מדוקרים ונבקעים, וטעם מתנובות מחוסר תנובות ושעור המקרא טובים שיזובו מדוקרים מלסבול חוסר תנובת שדי כזה, אשר בעבורן ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וכו׳. אמנם אם נאמר חללי רעב כדעת שכתבתי לעיל, על הנהרגים בעבור הרעב לאכילה, יהי׳ המאמר הזה כפל ענין של המאמר הקודם לו כזה, טובים אשר הם יזובו מדוקרים, הם חללי חרב, מאשר הם תנובו׳ שדי, כלומר חללי רעב הנאכלים כתנובת שדי. ודרך הלשון להחסיר לפעמים כ"ף הדמיון להפלגת הדמיון לאמור כי הוא זה ממש, וזהו דעת רבי ר׳ יחיאל, וכן תרגמתי אם שאינו לא כן אדמה: (י) לברות, מקור או שם מקוזן מן ברה (רד"ק), ועניינו לאכול, כמו ולא ברה אתם לחם ולהברות את דוד (רש"י), וענין שורש זה אינו נופל כי אם על אכילה מיעטת להשיב נפש אחרי שעבר זמן רב בלי אכילה נפשה או אחר התענית, ולכן נאה מאוד לשים בו בשעת הרעב, וכדמתרגם בל"א (אבבייסן). וכנוי למו שוה לזכרים ולנקבות: (יא) כלה ה׳ את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותו בהנקמו מהם (רש"י): ויצת אש, כפשוטו, שהוא מוסב על חרון אפו: (יב) לא האמינו, לא ציירו במחשבתם ולא עלתה על לבם שיוכל צר ואויב לבוא בירושלים, כי היא היתה תמיד רבתי בגוים ושרתי במדינות. ואמר אף מן אבריא, שטעם צר כאן מענין במצור ובמצוק, וכמו והנה

וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָֽם׃ (יג) מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֺנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִֽים׃ (יד) נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶֽם׃ (טו) סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגֽוּר׃ (טז) פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא

פֿיינדע אונד בעלאגערער דרינגען ווערדען. (יג) איהרער פֿאלשען פראָפֿעטען זינדע פֿערמאָכטע דיס, איהרער גאָטצענפריסטער מיסעטהאטען, דיא אינ־שולדיגעס בלוט אין איהר פֿערגאָססען. (יד) נון שטירצעט מאן בלינדען גלייך אין דען שטראססען היין, בעזודעלט זיך מיט בלוט, דאס דיא קלײדער מאן ניכט מעהר בעריהרען מאג. (טו) פֿאָרט, עס איזט אונריין דא! רופֿט מאן זיך אײנאנדער צו, צוריק, צוריק! שטאָסט דא ניכט אן!— זיא ווייכען שנעלל—אוגד שטירצען נאָכמאלס היין. — נון הייסט עס אונטער היידען שאָן: „מאן ווירד זיא ניא מעהר פֿירכטען; (טז) גאָטטעס צאָרן האט זיא ענטצווייעט. (ער

רש"י

כלה אותה בהנקמו מהם: (יג) מחטאת נביאיה. של זקר היתה לה הרעה הזאת: (יד) נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגואלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים סורו מעלינו את הטמאים המלוכלכים בדם: (טו) כי נצו. לשון סרמון ולכלוך כמו תולאתו בגולתה [בפרשת ויקרא] דמתרגמינן בלוכליה כן הרבו מנחם: גם נעו. נשמטו בדם: (טז) פני ה' חלקם. פנים של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם והפרידם בגוים למען

באור

צרים את העיר עליך, וכן תרגמתי (בעלאגערער): (יג) מחטאות נביאיה, של שקר היתה לה הרעה הזאת (רש"י), ות"ס תחטאת מושבה אחרת עמה, וטעם כהניה גם כן כהני אלילים, וכשאומר לקמן פני כהנים לא נשאו, הם כהני ה'. (יד) נעו עורים בחוצות, לדעת רש"י פירושו עורים ממש, כשהיו עורים הולכים בשוק רגליהם נשמטים מדם ההרוגים, אמנם הרה"בע כתב כעורים, וכן אם אוכלת הוא, וכן מתנודות בדי לדעת ר"י, ושעורו שהנשארים מיושבי העיר נעו בחוצות כעורים: נגואלו, נתלכלו, והמלה מורכבת מבנין נפעל נגאלו ומבנין פועל גואלו. והסבה לזה כתב הרד"ק, שבת בנין נפעל שנאלו מעצמם מבלתי פועל זולתם (נ"ל זולת הדם, כי באמת הדם הוא הפועל הלכלוך) ושבת בנין פועל יתכן שגאלו אותם אויביהם בדם והנה הם גואלו על ידם (באמצעית הדם שהוא הפעול הראשון והפועל השני, והם הפעיל השני כענין הידוע מבנין הכבד הנוסף): בלא יוכלו, עד שלא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם (רש"י), או יתכן שמוסב על עצמם, כלומר שלא יוכלו המגואלי' ליגע במלבושיהם מרוב הדם אשר בם: יוכלו יגעו, פעל אחר פעל, והענין יוכלו לנגעת וכן הוא דרך הלשון, והארמי ת' יוכלו על העורים, על דלא הוו יכלין למיחמי קריבו בלבושיהון, ואינו מתיישב על המקרא שלא נזכר הענין למיחמי לראות כלל, ויהי' עקר חסר מן הספר: (טו) סורו טמא, אמרו הטעם סורו אתם הטמאים. אמנם להיות הפעל לשון רבים והשם בלשון יחיד, יתכן יותר לאמור שקראו אלו באלו מההולכים בחוצות סורו מזה כי טמא המקום ההוא, סורו סורו אל תגעו בו: כי נצו גם נעו, זאת דברי המקונן, וטעם נצו כמו שאמרו הרה"בע והרד"ק לשון עופפות. וכן נצא תצא (ירמיה מ"ח), כלו' נסו במהירות לרחק מן המקום הטמא הזה, כאשר העידו הקוראים, וכשהם נסים הם נעים בדם אחר אשר לא ראו, כי כל העיר מלא מזה. ולדעת המפרשים שזכרנו יתכן לומר טעם נצו כאן מענין כי ינצו אנשים, כלומר כשהם נצים עם אחיהם לאמור להם סורו ממנו אל תגעו בנו, הנה באותו הרגע גם הם נעים ונגאלו בדם: אמרו בגוים, אחר שזכר הנמשך מחטאת נביאיה בקרב העיר זכר גם הנמשך ממנה מחוצ' לה בין האומות, כי אחר ששמעו הגוים שהם הורגים כבר איש את אחיו אמרו: לא יוסיפו עוד לגור, אמרו המפרשים הטעם באלהם, ואם שהוא חסר במאמר, הנה תלינו עוד דוגמתו. ור' יואל אמר שהוא מלשון ויגר מואב ר"ל יראו תחת שמתחלה לא האמינו כי יבוא צר ואויב בירושלים. וחשבו כלם עם ישראל לעם גדול וחזק שאי אפשר לכבוש, הנה עתה אמרו לא יוסיפו עוד הגוים לגור אותם, כי פני ה' חלקם וגו', וכמו שנאמר. וטעם לא יוסיפו המוסיפים (אתן). ואם אף שלדבריו יחסר מלת מפניהם ג"כ במאמר, מ"מ לפי ההמשך נאה יותר לפרש כדבריו, ולכן תרגמתי ע"ז הדרך: (טז) פני ה' חלקם, לפי שהכעס נראה בפנים כנהו בו (רד"ק), וכן פני ה' בעושי רע. וכתב רש"י חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בשלותם. אמנם הנכון שהמקרא הזה הוא ג"כ דברי הגוים אשר אמרו לא יוסיפו עוד לגור מפניהם לפי שפני ה' חלקם והפרידם זה מזה וכדי להעניש העיר מחלוקת ביניהם לתת חרב איש ברעהו, באופן שאף פני הכהנים החשובים לא נשאו וזקנים לא חננו. ויהי' מאמר לא יוסף להביטם כענין מאמר מוסגר, וכיון שזכרו פני ה' ברעתם, אמרו שלא יוסיף עוד להביטם לטובה. ואחד מן תגריה אמר טעם חלקם כטעם אני חלקך

יֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ וּזְקֵנִים לֹא חָנָנוּ: (יז) עוֹדֵינוּ תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ: (יח) צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ: (יט) קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ: (כ) רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה

וזקנים כ׳ עודינה כ׳

בליקט ניא ווידערום זיא גנעדיג אן), דאס זיא דער פריסטער אנזעהען ניכט מעהר אכטעי, אונד איהרער אלטעי זעלבסט ניכט שאָנטען:״ (יז) יאָך שמאכטען אונזערע אויגען אימער נאך פערגעבליכער הילפע נאָך, האָרען וויר זעהנזוכטספאָלל איינעם פאָלקע ענטגעגען, דאז ניכט העלפען ווירד; (יח) איניעם נאן יעדעם אונזערע שריטטע נאכשטעללט, וויר אויף אייגענער שטראססע ניכט מעהר זיכער זינד, אך! אונזער ענדע איזט נאהע, פאָללצעהליג אונזערע טאגע, אונזער אונטערגאנג נור צו געוויס! (יט) שנעללער דען אדלער אין האָהען ליפטען זינר אונזרע פערפאָלגער, עריאגען אונס אויף בערגען, לויערן אונס אויף אין וויבטען. (כ) זעלבסט גאָטטעס געזאלבטער — אונזער לעבען היינג אן איהם — ווארד אין איהרען גאָטצען געפאַנגען, ער, אונטער דעססען שיטץ אלליין וויר אונטער

רש״י

אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלותם: (יז) עודינו תכלנה עינינו אל עזרתינו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו ליכות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו [ישעי׳ ל׳] שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה [ירמיה ל״ז]. מצינו במדרש קינות שהיו צלים בספינות דמן הקדוש ברוך הוא ליס והציף לפניהם גודות נפוחים כמין מעי אדם כנעדים בתים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. הבינו: (יח) צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה [בפ׳ משפטים] ואתה צודה את נפשי [שמואל א׳ כ״ד]: (כ) משיח ה׳. הוא יאשיהו כמו שנאמר

באור

ונחלתך, והדגש לתפארת כדגש מקדש ה׳, וטעם המתסן כדעת רש״י ז״ל, והראשון יותר נכון: (יז) עודינה וגו׳, אחר המקונן ואחרי כל אלה אנחנו נפינו אל עזרת עמים מגויי האחרונות, אשר הלפיה הריה הבל אין בה תועיל, כי לא תבוא לנו עזרה מהם. וטעם תכלינה כאלו העיני׳ כלו מראות לקרא׳ דבר שלא בא, והבל אחר הפעל תכלינ׳. גם אפשר שטעם הבל אחר לעזרה, כי אם פסה הנגע בקרב יושבי העיר להלחם אנו בחלו, נשוא עמלה כל עזרה תבחון: בצפיתנו, שם והנפרד צפיה, ענינו הבטה והוא קרוב לענין תוחלת, כי האדם המיחל לאחר מביט לו (ר״ם ז׳ מלך). ואמנם יתכן ג״כ שהוא המקום אשר עליו עמדו הצופים לראות למרחק בשעת מלחמה, לדעת מה פעל ומה יעשה האויב, בל״א (טהורמווארטע, בערג-ווארטע), ואמר על הצפיה היו צופים: אל גוי לא יושיע, המה המצרים אשר עליהם שמו בטחונם לעזור אותם נגד מלך בבל, ואשר עליו אמר רבשק׳ משענת קנה הרצוץ הזה אשר אם יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו, וכן לא הושיעו להם, כמו שנאמר הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים. או טעם לא יושיע, שאפילו עצמם לא יוכלו להושיע, כי באמת גם המה סוכו ממלך בבל, כנודע מהכתובים: (יח) צדו, ארבי, להיות הטעם מצרע, וא״כ שרשו מנחי הלמ״ד (ובקינקדראן הובא בטעות בין נחי העי״ן) כמו ואשר לא צדה (שמות כ״א), ושעור הכתוב אנחנו מצפים לעזרת שבא מרחוק והאוחרים אולי יש תקוה, ובנתים צדו את צעדינו בקרב העיר מבלתי נוכל לכת עוד ברחובותינו. או שהטעם על האויבים אשר כבר קרבו ובאו תוך העיר, או על פרילי ורבעי העיר השופכים בקרבה דם צדיקים: מלאו ימינו, בא הזמן והמועד, כטעם כי מלאו ימי (בראשית כ״ט). והכפל בלשון מתוך גודל התפעלות הירחם שמוסיף והולך, בתחלה אמר קרב קצנו ואח״כ כי בא כבר: (יט) דלקונו, רדפינו, כמו כי דלקת אחרי (שם ל״א), ובאר קלות ומהירות הרודפים, שאם יסתרו במדבר היו אורבים להם, ואם אמו קום בהר גם שם השיגום: (כ) רוח אפינו, דרך משל על המלך, כלומר חיינו תלויים בחייו, כי אם הוא יפול גם אנחנו נופלים ובצלתו גם לנו לר. ותרגמנו לפי הענין בגלותי שתח המליצה בל״ע, כידוע שיש לכל הלשונות מליצות מיוחדות: משיח ה׳, לדעת רש״י מוסב על יאשיהו המלך, לפי שמלינו ויקונן ירמי׳ על יאשיהו, ולדעת הרא״בע יקונן זאת על צדקיהו המלך, ועיין מזה במ״בם:

בַּגּוֹיִם׃ (כא) שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ (כב) תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה (א) זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ (ב) נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ (ג) יְתוֹמִים

יושבתי כ׳ הביט כ׳

בארבארען אונס ערהאל־טעי קאָננטען. (כא) פֿרייע דיך נור, טאָכטער אדום! איממערהין פֿראָלאָקקע, בעוואָהנערין דעס לאנדעס עוץ! אויך אן דיך קאָממט ער איינסט, דער קעלך, אויך דוא טוימעלסט דאן בעטרונקען אין אבגרונד הין. (כב) דיינע שולד איזט נון געביסט, טאָכ־טער ציון! ניכט מעהר וירד אינס עלענד ער דיך יאגען; אבער דיינע גאָטטלאָזיגקייט אהנדעט ער נאָך, אדום, ענטהיללט דיינע באָזהייטען אללע! —
ה (א) געדענקע אָ העրר, וואס עהעדעם וויר האטטען! אונד שויע הער, אויף אונזער עלענד איטצט. (ב) אונזער ערבלאנד איזט בארבארען צוגעפֿאללען, אויסלענדערן אונזער אייגענטהום. (ג) פֿאטערלאזען וואיזען גלייכען וויר, אונזרע מיטטער פֿערלאס־

רש״י

בדבר הימים ויקום ידמיהו על יאשיהו [ד״ה ב׳ ל״ה]: בשהיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחרבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סיפך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיאי כמו ותערה כדה [בפ׳ חיי שרה]: (כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאותיך לא יוסף להגלותך מגלות אדום ולהלן עוד:

באור

בשחיתותם, מענין שחתו לי שחת: (כא) שישי ושמחי, הנווי הזה אינו ע״ד תאוה ורצונית כי אם דרך בזוס, ר״ל שישי ושמחי ותראה מה יקרך באחריתך (ר״ס ן׳ מלך): בת אדום, רש״י כתב נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים. אמנם הנכון כמו שכתב הרא״בע כי אדום הי׳ אחת יהודה וביום מפלתם שמחו, וכן נאמר (תהלים קל״ז) זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים האומרי׳ ערו ערו עד היסוד בה, ובנבואות יחזקאל (פרשה ל״ה) נאמר על אדום יען היות לך איבת עולם וגו׳, ובנבואות עובדיה נאמר ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו וגו׳ גם אתה כאחד מהם וגו׳ וכל הפרשה שם: עוץ, שניהם הם והם ארמים (רא״בע), ולא ידעתי טעמו, כי אם כונתו על ארץ איוב, הלא היא בעצמו אמר שם שהיה בארץ אדום, ונקראה המדינה הזאת עוץ בשם עוץ שהי׳ מאלופי אלוי עשו כדכתיב (בראשית ל״ו) אלה בני דישן עוץ וארן. ובאמת נמצא בכתוב עוד שני אנשים בשם זה, האחד עוץ בן שם, ועד בן נחור שהי׳ ג״כ ארמי, ולכן יש להגיה דברי הרא״בע כזה עוד שניים הם והם ארמים: גם עליך תעביר כוס, משל כוס התרעלה על משפט האומות ידוע אצל הנביאים, והטעם נהיות שאחרי אשר גבר וגבה גוי אחד מאחד, ודין לנו השיאו להוסיף חטא על חטא ורשע על רשע, עד שיסבב עליו העונש, הנה עקב המטאים האלה בנפשותם, ידמה בזה כשכור אשר היין יגיע ראשו ולא ידע מה יעשה ואנה ילך. ולא ינוח כי אם אך לכל מעשה מסוכן ולכל מקום סכנה עדי יפול נאחה מן השחיתות: ותתערי, והקיא כמו ותער כדה (רש״י), כי דרך השכור להקיא אחר שנשתכר הרבה. ויש מפרשים שהוא לשון גלוי ע״ד וישכר ויתגל בתוך אהלו, כלומר הגלה תרפתך. ורעי ר׳ יואל אמר לפי שאמרה בת אדום לאויבי ירושלים ערו ערו עד היסוד בה כנזכר בכתוב, ואמר היקונן לה כי אז תשכרי ותתערי את בעצמך ע״י מעשיך הרעים. כמו שזכרנו לעיל, וכן תרגמתי: (כב) תם עונך, לקית על כל חטאתיך (רש״י), יטעם עונך תרתי משמע, חטא ועונש: לא יוסיף להגלותך, מגלות אדום ולהלן (רש״י), כתב זאת לשטתו שהבאנו לעיל על חורבן בית שני. והנכון כמשמעו, וכמו שכתב רש״י ז״ל בעצמו כבר לקית ולא תלקה עוד, אבל עונך בת אדום תפקד עוד, ועדיין תוכנת רעתך לבוא. ויש מפרשים להגלותך, כמו לגלותך בפיעל (אויפדעקקען), ושעורו לא יוסיף ה׳ עוד לגלות לך על עונך, הפך מה שאמר אח״כ על בת אדום גלה על חטאתיך:

ה (א) מה היה לנו, לפי פשוטו פירושו זכור ה׳ הטוב אשר היה לנו בימי קדם וראה חרפתנו עתה, איך הושלכנו מאגרה רמה לבירה עמיקתא. והרא״בע כתב שטעם כל הגרה שעבר׳ עלינו קודם הגלות ואחר פ׳ שאנחנו בה ע״כ. וטעם הקנה הזאת כבר אמרתי במ״הם, שנתיסדה להיות לחוק לתנות אחר החורבן או בעבור היהודים אשר נשארו באחרם תחת גדליה בן אחיקם, או בעבור היהודים אשר ברחו לארץ מצרים: (ג) יתומים, ועוד היינו עם הנרים עלובים כאלו יתומים היינו ואין אב, ידוע שתוהב משפחת

הָיִינוּ וְאֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת: (ד) מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ: (ה) עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח־לָנוּ: (ו) מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָחֶם: (ז) אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ וְאֵינָם וַאֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָלְנוּ: (ח) עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם: (ט) בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר: (י) עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר

אין כ׳ לא כ׳ אינם כ׳ אנחנו כ׳

נען וויטוועען. (ד) אונזער וואססער מיססען פֿיר געלד וויר טרינקען, אייגענעס האָלץ אונס טהייער ערקויפֿען. (ה) אויף אונזערעם האלזע שאָן, ווירדס נאָך אונס אבגעיאגט; דיא מיהע וואר אונזער — דער גענוס אין רוהע ניכט. (ו) נאך מצרים רייכען וויר דיא האנד — נאך אשור היין — דאס זיא מיט בראָט אונס זעטטיגען. (ז) אך! אונזערע פֿעטער זינדיגטען — זיא זינד ניכט מעהר; אבער וויר, וויר ביסען בייא אונזערער שולד אויך איהרע מיסע. (ח) שקלאַפֿען זינד אונזערע בעהערשער נון, אונד נימאנד רעטטעט אונס אויס איהרער האנד. (ט) מיט געפֿאהר אונזרעס לעבענס האָהלען וויר שפייזע אונס, פֿאָר דעם קריגסשווערדט אין דער וויסטע; (י) דארום ברעננט וויא אָפֿענ־

רש״י

ה (ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיו קונים מהם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. בעול ועבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגענו בידינו כי האויבים בוזזים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו״ן משמשת במקום נו״ן שנייה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך [ד״ה א׳ כ״ט] וכן ונתנו את בנותינו לכם [בפ׳ וישלח]: (ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשינו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו [בפ׳ מקץ] ובלשון תלמוד יש הרבה

באור

אבא בעבור היתומים (הרא״בע), כאלו אמר ואין לנו אב אחר תחת אבינו שמת. והנכון כמו שתר׳ אחרתי הווינן אתילין ליתמין דלית להון אבא, כי יש יתום מאב ויש יתום מאם, וכן אומרים בל״א (פאטערלאָזע וואַיזע), וכמו שאמר הרד״ק ז״ל: אע״פ שאבינו חי יתומי׳ היינו כאלו אין לנו אב ע״כ, וכן אמר אמותנו כאלמנו׳ ולא אלמנות: (ג) מימינו וגו׳, ידוע בארץ המזרח, מקבצים מים בבורות ובארות לשתו׳ ולכל איש ואיש יש לו בור מיוחד בביתו, ולכן אמר מימינו אם בשת׳ עתה לריכי׳ אנחנו לתת כסף מחירם: יבאו, העצים לנו במחיר, וכן אומרי׳ בל״א (עס קאָממט מיר זעהר טהייער): (ה) על צוארנו, ואם אנחנו מביאי׳ המי׳ או העצי׳ יבא לואדנו הצר רדפנו ויגענו חנם כי לא יגיע לנו מה שהיינו מביאי׳ (הרא״בע) או שינצלהו מהם, או שישליכוהו להקל הניסה: יגענו׳, הנה היגיעה היה לנו אבל הדבר אשר יגענו בעבורו לא הונח לנו, מלשון וְהִנִּיחוּ יתרם לעולליהם (תהלים י״ז), שורש שניהם ינח. כי כן נאמר מן **יצב הציב**. אף כי מלינו וְהֻנִּיחָה שם (זכריה ה׳), הנה כיוצא בזה כבר מלינו יום הֻלֶּדֶת את פרעה (בראשית מ׳), ובמקום אחר כתיב ביום הוּלֶּדֶת אותך יחזקאל י״ו): (ו) מצרים נתנו יד, דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם (רש״י). והנכון מצרים ואשור נתנו יד לשבוע לחם מחוסר בל, והפסק הפעל בין השמות ליופי המליצה: (ז) **אבותינו חטאו** וגו׳, מה מתוק בטעם המקרא הזה דברי אדונינו הרמב״ן ז״ל אשר הודיע לנו בכתוב ואף בעונות אבותם אתם ימקו (ויקרא כ״ו ל״ט), כי חלילה לנו לחשוב עון על האל ב״ה שיענוש הבנים בעבור עון אביהם לבדם, ואף כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, מדוע ואיך יחשוב האל החפץ חסד לאדם עון אשר לא חטא, ד לו ואוי לו על עונו וחטאתו! אולם לדעת רבינו ז״ל נכונו כל הכתובים, ונכון גם מאמר חז״ל כאן כשאוחזין וכו׳ (עיין שם והפיק בזה כי ע״י תעמוד על ענין עמוק עמוק מאוד, אשר עד בואו כשלנו בו כעורים באפילה), ובזה יפרק גם סתירת המקשים שראו בין הכתובי׳ במה שאמר אבותינו חטאו ולהלן הוא אומר אוי נא לנו כי חטאנו: (ח) עבדים, עבדינו מותני אם לנו כאדום משלו בנו (הרא״בע): פורק, תרגום וישע ופרק: (ט) בנפשינו׳ בסכנת נפשנו, וכן כי בנפשותם הביאום (ד״ה א׳ י״א) היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מהשדה מפני חרב המדבר (רש״י ורא״בע), והטעם כי שם היו נפוצים האורבים ור..דים, וע״י שאנו יראים להביא לחמנו עורנו כתנור: (י) נכמרו

נִכְמְרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב: (יא) נָשִׁים בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה: (יב) שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ: (יג) בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ: (יד) זְקֵנִים מִשַּׁעַר שָׁבָתוּ בַּחוּרִים מִנְּגִינָתָם: (טו) שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ: (טז) נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי־נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ: (יז) עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ: (יח) עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ: (יט) אַתָּה יְהוָה

גלוט אונזערע הויט, פֿאָר זידענר הייסען הונגער.— (יא) צו ציון שענדען זיא פֿרויען, יונגפֿרייליכע מעד־כען אין יהודה'ס שטעד־טען! (יב) פֿירסטען ער־הענקען זיך מיט אייגנען הענדען. דער גרייזע אנ־זעהען ווירד ניכט געאכ־טעט. (יג) יינגלינגע דריקט דעס מאהלשטיינס בירדע, קנאבען שוועכט דער באל־קען שווערע לאסט; (יד) דיא ריכטער זינד פֿאָם טהאָר פֿערשייכט, דיא יוגענד פֿאָן איהרעם זאיטענשפיל, (יט) אונד יעדע פֿריידע, אך! אויס אונזערס הער־צען; דער רייגענטאנץ אין טרויריגקייט פֿערוואנדעלט, (טז) אונזרעס הויפטהאר דער קראנץ ענטפֿאללען. — וועהע! וועהע אונס, דאס וויר זאָ געזינדיגט! (יז) דארום יאממערט אונזער הערץ נונמעהר, פֿערלישט דאז ליכט אין אונזערן אויגען; (יח) אי־בער ציון'ס בערג, דער זאָ פֿעראֶדעט איזט, רען שאקאלס נון דורכשטרייפֿען. (יט) דוא אבער הערר! בלייבסט אין עוויגקייט דערזעלבע! דיין טהראָן שטעהט פֿיר אונד

רש"י

על הכומר של ענבים. מכמר נבלא: זלעפות רעב. כמו ורוח זלעפות [תהלים י"א] לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו הלוים הוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומפחות כדי לייגעם ;ין בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל [נחמי' ד'] וכן הכשיל כחי [איכה א']: (יז) על זה היה דוה לבנו וגו'. על המקדש במקרא שלאחריו: (יח) על הר ציון ששמם. ושועלים הלכו בו: (יט) אתה

באור

נתחממו (רש"י) וכן הוא דעת הרא"בע, וכמו שאמר הר"י ן' יחייא ז"ל כי בליחות המזון היורד על האדם יתאחלת בגוף ויתקרר ובהסרונו יתחמם האדם מחום נכרי ע"כ, ורד"ק פרשוהו נשחרו: זלעפות רעב, כמו ורוח זלעפות לשון שריפה (רש"י), והרב מה' היינן ווייזל נ"י הרחיב לדבר בשם זה בבאורו לתורת כהנים (ויקרא ט"ז) עיין שם: (יב) בידם נתלו, לדעת הרא"בע בידם ממש, ויש מפרשים אותו בידם של האויבים כלומר על ידיהם. ולדעת הרב אבן יחייא בידם של השרים עצמם, כי בחרו במות האכזרי מלחיות בקלון ובוז, וכן תרגמתי: (יג) טחון, ר"ל העול של הריחיים דבוקים בו, שתולים אותו בצואר הבהמה הטוחנת בהליכתה סביב סביב הגיד, ובמקום הבהמה היו מביאים בחורי ישראל להוליך סביב סביב הטחון ההוא (הר"י ן' יחייא): כשלו, לשון כשל נופל בתשות כח, כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל (ר"י). וטעם בעץ במשא העצים אשר שמו על שכמם: (יד) זקנים מושער שבתו, כתרגום הארמי שביא מתרע סנהדרין אתבטילו, כי שם בשער היה מקום המשפט כנודע: (טו) שבת משוש, אין לנו עוד שום ששון ושמחה. כי הכל נשבת, וכמו שנבא ירמיהו והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה: מחולנו, יש פותרים אותו לשון שיר, והנכון שהוא מענין אז תשמח בתולה במחול, לשון רקוד וכרכור, וכן ת' הרמב"מן ז"ל הפכת מספדי למחול לי (תהלים ל'), והאמת כי המחול והשיר היו מחוברים תמיד יחד בימי קדם: (טז) נפלה עטרת ראשנו, כן היה דרכם בימים שמחת לבם שיו ראשיהם מעוטרים בעלים ופרחים, ואחר שנשבת מחולם על ידי החרדה לשמועת האויב כי בא, ושמרו שגרותם ונפלו העטרות מעל ראשיהם: אוי נא לנו כי חטאנו, כי זהו אשר הסב אלה, ובשביל זה דוה לבנו וחשכו עינינו עתה על הר ציון ששמם, כן נראה המשך הכתובים: (יז) חשכו עינינו, מבוע, בכי, או מתוך חולשת כח. ויש מפרשים עינינו מראיתנו, כמו חשך משחור תארם דלעיל: (יח) שועלים, עיין בבאורנו לשיר השירים ע"פ אחזו לנו שועלים קטנים. ודרך השועלים האלה להתקבץ ולשכון במקום חורבים ובפרט במקום אשר שם הפגרים: הלכו, כגר באר רעי בספרו זמירות ישראל (שיר פ"ה) טעם בנין הכבד בזה השורש, ושעורו כאן שמו השועלים הליכותם בו, וכדמתורגם בנ"א: (יט) אתה ה' לעולם תשב, טעמו כמו שכתב הרמ"בם בספרו מורה הנבוכים (ח"א פ' י"א) הנאמי העומד, אשר לא ישתנה לא באופן מאופני השנוי, ולכן אמר מלת תשב כי הושאלה זאת המלה לכל ענין שלא ישתנה ע"ש, וטעם המשך

לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר׃ (כ) לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ (כא) הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ (כב) כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

השיבנו יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:
ונשוב כ'

פיר! (כ) וואַללטעסט דוא אויף אימכּער אונס פֿערגעססען? אויף עוויגע צייטען אונס פֿערשטאָסען? (כא) אָ גיס אונס ווירער אויף, הערר! וויר קעהרען ווידער, ערנייע דיא פֿאָריגען גליקליכען צייטען! (כג) זאָללטעסט דוא אונס גאנין פֿערוואָרפֿען האבען? — יאָ זעהר דיינען צאָרן אונס פֿיהלען לאססען? — אָ גיס אונס ווירער אויף, הערר! וויר קעהרען צוריק; ערנייע דיא פֿאָריגען גליקליכען צייטען אונס ווידער.

רש"י

ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה הולך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת:

באור

עיין בספר זהירות ישראל הנ"ל (שער ק"ב פ' י"ב): (כא) השיבנו ה' אליך, או טעמו שישיבם לארצם לעיר משכן שמו, או שיחדש לב טהור בקרבם לשוב לה' בכל לבבם. וטעם ונשובה לדעת הראב"ע אז נשוב לעבדך כימי קדם. והנכון הננו מוכנים לשוב לך, זהו מה שבידנו לעשות, ואך עתה גם אתה מה שבידך לעשו' והשיבנו. כי אם מאוס מאסתנו, לדעת המפרשי' פירושו אם גם מאסתנו בעונינו הנה כבר קצפת עלינו עד מאוד, ולכן הגיעה העת שתשוב ותרחם עלינו. וי"א המקרא בלשון שאלה, האם אתה מאוס מאסתנו ותקציף עלינו עד מאוד, ומלות עד מאוד מוסבות לב' פעלים. ואחד מן חבריא אמר שכל הכתוב אינו כי אם החלק הראשון ממאמר תנאי, כלומר כי אם קצפת עלינו עד האופן המאודי הזה שמאוס מאסתנו ח"ו לגמרי, אזי — ומתוך הדרך' אשר תפול עליו בעבור התולדה הרעה מאיד שתמשך מההקדמה הזאת והעול' עתה ברעיונו יחריש משתומם כרגע, ומיד ישוב ויאמר אל התחנה השיבנו וגו' להתנחם במחשבת הסליחה והכפרה. ודומה לזה אמר רש"י ז"ל, מפני שסיים בדברי תוכחות הולך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת, וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת:

חזק

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה. וסימנו יסע קדים בשמים. וחציו לדכא תחת רגליו.

מגילת קהלת

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל.

לבאו־י תורתנו הקדושה ארבע' דרכים. והם פשט, דרוש, רמז, סוד. כידוע. וכלם דברי אלהי' חיים. צדקו יחדו. ואין זה סותר לדרכי השכל וההקש' או זר ונפלא בעיני התבונה האנושית. כאשר אבאר בעז"הי. כי הנה לכל מאמר יש כוונה הנאותה לכל ענייני האומר והשומע. והמסכמת עם גלגול והמשך הדברים הנאמרים בלי עודף ובלי מחסור. והיא הנקראת הכוונה הראשונה. ובאור הכוונה ההיא יקרא פשט. ועל הכוונה הזאת הראשונה אמרו רז"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו: דרך הפשט או הכוונה הראשונה לשמור הטעמים ולא המלות. אין הבדל לפי עניני' בין זכור לשמור. לא תחמוד ללא תתאוה. כי הנרצה בהם על פי הכוונה הראשונה, ענין אחד בעצמו כאשר באר הרא"בע פרשת יתרו. ורשות לבעל הלשון להשתמש בשמות נרדפי'. או במאמרי' מתדמי המובן כטוב בעיניו. ואף שלפי האמת לכל שם משמות נרדפים ענין מיוחד. אשר בו יבדל מחבירו עד שלא ימצאו שני שמות המורים על ענין אחד בעצמו. בלי שום שנוי בחוזק ורפיון או הגדלה וכך מגדרי הדבור. ומכ"ש שלא ימצאו שני מאמרים מתדמי המובן מכל וכל. הנה לפעמים ההבדל ההוא דק מאוד. עד שלא תהי' בו תועל' כפי הענין, או שיכבד על המדבר או על השומע להשגיח בכל מלה ומלה. ולהכריע אם היא היותר נאותה אל הכוונה על פי העיון ההוא הדק. ואז ישתמש האומר באחת משני שמות או מאמרים נרדפים בלי דקדוק כי אם בהרחבה ובהקל על הלשון, וכן פעמים שישתמש בהם לנאות המליצה. אם לכפול הענין במלות שונות כדרך המשוררים או שיביאהו לידך המאמר להזכיר שתים או שלש פעמים ענין אחד. ואז יהיה מיופי המליצה להזכירו בתיבות שונות. כידוע לכל מתחיל במלאכת המליצה ושיר. מעתה המדבר הטבעי הוא על הרוב שומר הטעמים ולא מלות. וכן הנביא או המדבר ברוח הקדש. כוונתו הראשונה ושמור הטעמים. בשמירה מיוחדת. ומסדר המלות ע"פ יופי הלשון ונאות המליצה והשיר. מבלי ליחד כוונה או ענין נבדל לכל שנוי משנוי הדבור:

ואולם עת שידקדק גם המדבר האנושי והטבעי. ויפלס הוראת כל תיבה ותיבה במאזני צדק. ובלי הרחבה כלל. ואז ישתמש באחת מן התיבות או מן המאמרים מתדמי המובן. לא כרעהו הדומה לו בדקדוק וכוונה. לא על דרך המקרה והזדמנות או הנאות. כי אם לרמוז ולהורות על ידו ענין מיוחד אשר לא ירצה או לא יתכן לבארו באר היטב. אם לאהבת הקצור או לתכלית אחר. ויהי' הנרצה בדקדוק ההוא כמו כוונה שנייה. יכוון אליה המדבר לא בעצם וראשונה. כי אם בדרך השכל וחדוד: המשל בזה אמר יהודה אל יוסף כי כמוך כפרעה. פירש"י ז"ל חשוב אתה בעיני כמלך, זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה וכו'. הנה הדרך הראשון יקרא פשוטו. והוא היה ודאי כוונת המדבר הראשונה. לפי שנראה מתוך המשך הדברים הקודמים והמאוחרים שהיתה דעת יהודה באמת לדבר משפטי' עם אדוני הארץ. אבל באימה והכנעה כראוי מדרכי המוסר והחכמה לגר בארץ נכריה, לא לדבר אתו קשות ולהקניטו. וא"כ ודאי שרצה לשבחו באמרו כמוך כפרעה. ואולם אחרי שסתם הדברים ולא באר לאמור שר וגדול אתה. או חשוב בעיני כמלך. יתכן שהיתה כוונתו השנייה להזכירו שאף אם הוא חשוב כפרעה, הנה לא טוב הוא ממנו. ואפשר שילקה כמו שנלקה פרעה וכו'. וכן דרך הידוע לגלגל דבריו לפני שרים ונכבדי ארץ. ברצותו להוכיחם על פניהם. או להזכיר לפניהם דבר לא טוב בעיניהם. יסתיר דבריו בסתר השבח והרצוי. והמשכיל יבין את כוונתם השנייה ויתן אל לבו. ועתה אין ספק שיהודה דבר בזה עם יוסף כדרך המדבר האנושי הטבעי. ואעפ"כ הורה על כוונה השנייה הנאותה עד מאוד כפי הענין אשר הוא בו, אלא שמפאת המשך וגלגול הדברים אנו רואים שלא היתה זאת כוונתו הראשונה:

והנה המדבר בנבואה או ברה"ק אין ספק שלא יפול במאמרו דבר בלי כוונה מיוחדת. ואם יבחר באחת מהתיבות או המאמרים הדומים ירצה ויכוון בזה אל ענין, והוא א"כ לא לבד שומר הטעמים כי אם אף הדמיון והחילוף שבהם. וכל שנויי המאמר מקטנם עד גדולם יכונו אל כוונה שנייה ואם היא רחוקה לפעמים מעל הכוונ' הראשונה, ובאור הכוונה ההיא השניי' יקרא דרוש,

המשל בזה גלות זכור ושמור תחמוד ותתאוה שבדברות, אף שלפי הכוונה הראשונה הנראה בזה אחד, הנה אין ספק שלא נפל במאמרי השם יתעלה השנוי הזה על צד הקרי והזדמן כאשר בארנו במדבר האנושי, לפי שהחכמה העליונה לא תעשה דבר מבלי תועלת ותכלית, וגם אין ליחס החלוף ההוא אל יופי המליצה אחרי שהכוונה לשנות הדבורים במשנה תורה כאשר הם בפרשת יתרו, לא להעתיק המליצה בחלוף התיבות. וא"כ ודאי שהי' כל זה לענין וכוונה מיוחדת להעי' את נפש המקובל והמשכיל על ענין אשר ידרשו באחת מדרכי הדרוש המקובלת באומה, וא"כ יפה דרשו רבותינו ז"ל ע"פ הדרכים ההם את השנוי והחלוף שבין דברות הראשונות לדברות האחרונות וכל דבריהם אמת. אף שגם הכלל שזכר הרא"בע אמת, שהעברי שומר הטעמי' ולא המלות, כי לא דבר הרב כי אם בבחינת הכוונה הראשונה כאשר זכרנו, ואתה תראה שגם חכמינו ז"ל בעצמם פעמים שהזכירו את הדרוש, ואח"כ שאלו פשטיה דקרא במאי כתיב, כמבואר במקומות רבים מהש"ס, וא"כ רואי' אנו בבירור שחז"ל לא הרחיקו מעולם את הפשט והכוונה הראשונה העוזבת המלות ושומרת הטעמים, ואולם נתנו מקום גם לכוונה שנייה המדקדקת אחרי כל מלה ומלה אות ואות וגם על כל קוץ וקוץ, כי לא נפל בדברי אלהים חיים דבר על צד הקרי, בלי כוונה, כאשר לא ברא בעולמו דבר בלי תכלית מיוחד לו, כמבואר לכל משכיל:

והנה סימן לכוונה השנייה, שלא יהיה הענין הנדרש בו מסכים מכל צד עם כל עניני המדבר והשומע ועם כל המשך המאמר וקשורו עם הקודם והמתאחר, ופעמים שלא ישגיח הדורש ולא יתן אל לב, כי אם המאמר אשר הוא בו ויבקש לו כוונה שנייה ע"פ המדות שהתור' נדרשת בהן אף שלא תסכים הכוונה ההיא אל המאמרים הקודמים והמתאחרים כראוי וכן תמצא על הרוב בדרשת חז"ל, שלא יבאו על פיהם המשך הפסוקים וסדרם זה אחר זה, כי אם ידרשו על כל מאמר ומאמר לבדו ויבקשו לו כוונה שנייה, ואם אין ביניהם חבור וקשור, אין זה רחוק מדרך הכוונה השנייה כידוע לכל משכיל, ולכן תראה שרש"י ז"ל מאור הגולה ההולך בפירושו של התורה ונביאים וכתובים בעקבות הדרוש, ופעמים שיבאר כל כתוב וכתוב על ענין בודד ונבדל מרעהו ונגלי המשך והדבקות ביניהם, כראוי לפי הכוונה הראשונה:

ואם הענין הנדרש איננו כהשך מדיקות התיבות והמאמרים כאשר זכרנו. כי אם ע"י ראשי תיבות. סופי תיבות. גרופם. המספרם. והנקודות שעל האותיות. ובכלל אם ידרש הענין מדיקות האותיות והנקודות יקרא בשמו ההוא רמז, כמו בהבראם. בה"א בראם. עם לבן גרתי ותרי"ג שמרתי וכדומה: ופעמים שיהי' הענין הנדרש או הרמוז ענין נפלא ראוי להסתירו ולהעלימו מן ההמון ולא לגלותו כי אם לסגולת האדם. ואז יקרא סוד:

ואחרי שאנו רואים מדרכי החכמה עליונה לכוון בפעולה אחת אל תכליות רבות כי זהו מגדר החכמה העליונה בכלל. ואנו רואים במעשה היצירה ובפרט באיברי בעלי החי שיולדם כוון באבר אחד אל כוונת שונות. דרך משל ברא האף להריח. ולנשימה. ולדחות הליחה העודפ'. וליפות תואר הפנים. ברא האויר. לנשימת הבעל חי. להוליך הקול. לנשיבת הרוח. להורדת הגשם והטל. להעלות שלהבת. וכדומה. הרי אלו תועליות רבות במלוא אחד. וכן רבות. אם כן איננו רחוק שתכוון החכמה ההיא בדבור אחד אל כוונות רבות מתחלפות. וכלם אמת, וזהו אמרם חז"ל מקרא אחד נדרש לכמה טעמים, וכן אמרו בזוהר על פסוק מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, ורוח הבהמה וגו', אשר קשה הבינו לפי הפשט, אמרו האי קרא כמה גוונין אית ביה, והכי הוא כל מילי דאורייתא כמה גוונין בכל חד וחד וכלהו יאות, ופירשו את הפסוק ההוא בכמה מקומות על דרכים מתחלפים:

ותבין מזה איך יתכן לבאר כל הנאמר בנבואה או ברוח הקדש על כמה אופני הדרוש והרמז והסוד, וכלם ידבקו עם הפשט, שהוא היותר הכרחי מכל. אבל אין הבדל בין אמתות הפשט לאמתות הדרוש, כי אין ספק שכל מוצא שפתי המדבר ברוח הקדש, וכל תנועה מתנועו' שפתיו תכונן על ענין ותועלת מיוחד, ולא יהיה בהם דבר ריק, כאשר לא ימצא במעשה היציר' דבר נעדר מכל תכלית, ולכל גיד מגידי כנפי הזבוב ורגל הנמלה יש תועלת מיוחדת, אף שילאה השכל האנושי להשיגם בפרט, כידוע לחוקרים, ואם כן אין ספק שבכל מקום שדרשו חז"ל לפי דרכם, לא ברחו מן הפשט, ולא עזבו הכוונה הראשונה הנאותה להמשך הכתובים, כי אם ראו בחכמתם שדרך הפשט לא יספיק להבנת פרטי המאמר ודקדוקם כאשר זכרנו. דרך משל, אמר החכם (קהלת ט' ז') כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. אתה תרא' בבאורי להכתוב ההוא על דרך הפשט, שידבר לדעת מכחישי השארת הנפש, ולפי מקרה אחד לאדם ולבהמה במות זה כן מות זה, ואחרי שהחי הבהמיי היותר נבזה שהוא הכלב הוא חשוב מנבלת האריה

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל.

הנכבד בחיות הארץ, הנה לדעת מכחישים הנפש אף בני האדם כן, היותר נגוע ומעונה נבזה ושפל אנשים הוא מאושר בחייו מן השלם שבמין האנושי אחרי המות, שהוא לדעתם כליון הנפש והעדרו, וזהו בתכלית הגנות והבטול. עיין בפירושי שם. ואם כן אין זה סותר, למה שאמר טוב יום המות מיום הולדו, כי שם ידבר לדעת בעלי הדת האמתית המאמינים בנצחות הנפש, ולהם המות לצדיק הליכה אל החיים האמתיים והאושר המקוה כאשר אפרש במקומו, אלא שרבי תנחום הדורש (שבת דף ל' ע"א) הקשה לזה הכתוב ממה שאמר שלמה ז"ל בעצמו, ושבח אני את המתים שכבר מתו, וטוב משניהם את אשר עדן לא הי' וגומר. שלפי הנראה גם שם לא דבר כי אם לדעת המכחישים שזכרתי, כמבואר שם בפירושי. ואיך ישבח לדעתם הנפסדה את המת או את הבלתי נולד, אחרי שלפי דרכם לכלב חי הוא טוב וגו':

והנה לפי הפשט הכתובים הללו יחדיו ידבקו, כי כן ענין הדעה ההיא הנפסדת, תסלף את דרכי השכל והמחקר, ותביא את בעליה במבוכה גדולה עד אשר לא ידע במה יבחור, בחיים או במות. כי אם יראה מכחיש ההשארה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש יתכן שיקוץ בחיים ויאמר טוב מותי מחיי, או יקלל את יומו, כאשר עשה איוב. כי רעות רבות וצרות ימצאוהו ואין מנחם, מחר ילך לבית עולמו וישוב אל האפס כשהי' באפס תקוה, ואם ישיב אל לבו שאין רעה גדולה מההעדר והאבדון המוחלט. יכריחוהו דרכי השכל לבחור בחיי צער ויגון, ממות ואבדן הנפש. וכן פעמים שיאמר אל לבו עשה כל מה שבכחך לעשות אחרי שאין דין ואין חשבון, ופעמים שיתיאש מלעשות גדולה או קטנה. ויאמר לא לקלים המרוץ וגומר כמבואר בפרשה ט' מזה הספר, וכן יבהלוהו עשתונותיו ויקלעו את נפשו בכף הקלע מתהומה למורך הלב. ותמיד תהיה בלבו מריבה בין משפט השכל להמיית הטבע. ובאופן הזה אין שלום אמר ה' לרשעים כי לבבם כים נגרש השקט לא יוכל. ומן המבוכה הזאת אין להנצל כי אם בהאמנת ההשארה והגמול בעולם הבא, כאשר אבאר במקומו, וכאשר הארכתי בזה [בחבורי] על נצחות הנפש:

ואולם כל זה יאות לפשוטו של המקרא ולכוונה הראשונה, ואולם לא לחנם בחר המדבר ברוח הקודש במשל הארי' והכלב. אף שהוא ליפות המליצה. מכל מקום יתכן שיכוון בזה גם לכוונה שנייה על דרך הדרוש, והיא להורות שגם בעניני הדינים התוריי' התירו הטלטול בשבת לצורך הכלב החי, ולא התירוהו לצורך הגבור המת: וששלמה המלך ע"ה כאשר זכר מעלת הגוף החי מעל גוף המת במשל הכלב והארי' יתכן שרמז על מה שאירע לו עם גוף אביו הנכבד בהפרד הנפש ממנו, וזה מה שדרש רבי תנחום שם במאמר ההוא:

והנה אנכי הצעיר נתתי אל לבי לפרש את המגלה הזאת על דרך היותר נאות לפשוטו של מקרא ולהמשך הכתובים וחבורם. כי ראיתי שכל המפרשים קדמונו כמעט שלא יצאו ידי חובת הפשט מכל וכל, ואני אומר זה אחרי בקשת המחילה מאת כבוד הגדולים ההם. לא מצאתי לאחד מהם פירוש מספיק לבאר המשך הכתובים על נכון. וכמעט כל פסוק ופסוק הוא לפי דבריהם מאמר בודד. ודבר זה לא יתכן למחבר הדיוט ומכל שכן למלך החכם אשר העידו עליו שכל דבריו ברוח הקדש ולא די בהעדר החבור והסדר כי אף סתירות רבות נמצאו בדברי השלם הזה, לפי מה שפירשו בו רוב הפשטנים. פעם יחייב ופעם ישולל, פעם יצדיק ופעם ירשיע את הדבר ההוא בעצמו. עד שהרב ראב"ע עמד על הסתירות ההן, בפסוק טוב כעס משחוק (קהלת ז'). ואמר אחרי שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו. ידענו שאין בדבריו ספק רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, והשיב על הסתירות ההן בדרך קצר'. ואולם לא נתקרר דעתי בכל מה שכתב שם:

והן אמת שבפ' ב"מ מדליקין אמר ר' יהודה ברי' דרב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה וכו'. אבל אין ספק שכוונות חכמינו ז"ל שהם נראין כסותרים למי שיסתכל בהם בהשקפה ראשונה, ומפני הסכנה שיש בדבר לקלי הדעת בקשו חכמינו ז"ל לגנזו, והקדושים הללו בעצמם הורו לנו דרך להתרת הספקות והסתירות ההם, אמרו ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה. ומפרש רש"י ז"ל וכ"ש שיש לו עוד בינתיים, ואח"כ שקלו וטרו בבאור הסתירות, עד שכאשר בקשו לגנוז גם ספר משלי מפני דברים הסותרים שמצאו בו. חזרו ואמרו ספר קהלת עיינינן ואשכחינן טעמא, הכי נמי לעיינן. הנך רואה שלא החליטו חכמינו ז"ל ח"ו שיהיו דברי השלם ההוא סותרים אלו לאלו, כי זהו בתכלית הגנות לכל משכיל ומכ"ש למדבר ברה"ק. ומעתה מוטל עלינו להתיר

אגודות הספקות ולפתח חרצובות הסתירות אשר זכר הרב ראב"ע באופן נאות לפשוטו של
מקרא. ע"פ הדרך אשר הלכתי בו בבאורי כראוי למבאר ענין הכוונה הראשונה:

וטרם אבוא אל הבאור אקדים לך הכלל הידוע בהתר הספקות בדברי הספר הזה שלא כל הנאמר
בו הוא דעת שלמה המלך ע"ה באמת. כי אם פעמים ידבר כנושא ונותן בדבר, שואל
ומשיב כדרך החוקרים בבקשים, ומחפשים אחרי האמת ע"י ההשכלה, לא יגיעו אל המבוקש אם
לא ישמעו טענות הסותרות. ויקישו כל אופני הספקות ויפלשו בפלס ומאזני משפט דבר והפכו
ויקרבו הסברות אחת אל אחת, עד שיבררו האמת מן השקר והנכון מן המסופק, ואחרי שאנו
רואים שמחבר המגלה הזאת כתב על דרך החפוש והמשא והמתן בדבר. מהראוי שלא ייוחס אליו
כי אם הגזרה אשר גזר בתחלת מאמרו, טרם יתעוררו הספקות והטענות הסותרות, והעולה
בהסכמ' אחרי המשא ומתן וגמר החקירה,*) וזהו מה שאמרו חז"ל מפני שתחלתו דברי תורה
וסופו דברי תורה. ואם נמצא בינתיים דברים נראים כזרים וכסותרים לתורת אמת, מהראוי
ליחסם אל חלקי הסותר, ויהיו דעת המנחים או המסופק, למען ינצל החכם ההוא מאשם,
ועל הדרך הזה פירשו בספר הזוהר את הכתובים בפרשה ג' מזה הספר. שהם דברים קשים
נראים ח"ו כמתנגדים להאמנת ההשגחה והשארות שהם יסודי הדת האמתית אמרו לא אמר שלמה
האי קרא מגרמי' כשאר איהו מלין. אלא אהדר איהו מלוי דטפשאי דעלמא, דאמרו כך, ומאי
אמרי כי מקרה האדם מקרה הבהמה וגו' טפשאי דלא ידעין ולא מסתכלין בחכמתא אמרי דהאי
עלמא אזיל במקרה, וקב"ה לא אשגח עלייהו. אלא מקרה האדם ומקרה הבהמה, ומקרה אחד
וגו' וכד שלמה אסתכל באינון טפשאי דקאמרי דא. קרי לון בהמה. דאינון עבדי גרמייהו
בהמה ממש בגין דאמרין מלין אלין, ע"ש שמפרש המשך הכתובים הללו באופן קרוב אל הפשט,
ואולם אני הצעיר נשאתי את לבי לפרשם על דרך אחר' כי אחרי שהתבוננתי בכל הפרשה ההיא
מראשה עד סופה, היתה נראה בעיני משמעות הכתובים שהראי' היותר נכונה והיותר חזקה
על השארות הנפש ובגמול לעולם הבא היא מפאת החמס בעולם הזה. מקום המשפט שמה
הרשע וגומר דמעת העשוקים ואין להם מנחם וגו', כי המאמין במציאות האל והשגחתו לא ימלט
מאחת משתי אלה. אם שיאמין שהנפשות תשארנה אחר המות, ושיהיה אחרי כן עת משפט
לכל מעשה אם טוב אם רע, או שייחס ח"ו עול וחמס בחיק האל הקדוש, וזהו ראי' שאין
אחרי' תשובה. ואולם מתולדות הנפש ויצירתה בעצמה אין הראיה חזקה כל כך, ואפשר שיכחיש
המתעקש יתרון האדם, ויטעון רוח אחד לכל, כעיין בפירושי שם. ולדעתי הפירוש ההוא יותר
נאות להמשך הכתובים ומסכים למה שיבוא בפרשה ח', ט' מזה הספר, כי הדברים הנאמרים
שם נראים בהשקפה הראשונה יותר קשים ויותר רחוקים מעקרי הדת האמתי, ממה שנאמר
בפרשה ג'. ובעזר האל ית' יגעתי וגם מצאתי דרך ישר קרוב אל האמת לדעתי ליישב כל קשה
בפרשות ההן ולפרש את דברי המלך החכם. באופן שלא יהיו סותרים ח"ו כי אם מחזיקים את
יסוד הדת האמתי:

והנה רבותינו ז"ל שקלו וטרו בסוגי' הנ"ל מאי דבריו סותרים זה את זה, כתיב טוב כעס משחוק
וכתיב לשחוק אמרתי מהולל, כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב ולשמחה מה זו עושה,
לא קשי' טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים משחוק שמשחק הקב"ה על
הרשעים בעה"ז, ולשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעה"ב. ושבח
אני את השמחה זהו שמחה של מצוה. ולשמחה מה זו עושה זהו שמחה שאינ' של מצוה וכו',
נראה מדבריהם שפירשו מהולל לשון שבח, כמו שפירש"י ז"ל ולפי פשוטו של מקרא יהי' מלשון
הוללות וסכלות, וכן נראה ממשמעות המשך הכתובים אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה
וראה בטוב והנה גם זה הבל, לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וא"כ ודאי שכינה
השחוק ואמר עליו שהוא דבר שאין בו ממש, אלא שחכמים ז"ל דרשו כן מאחר שהשתמש החכם
בתיבת מהולל, שהוראתו פעם השבח והמעלה היתירה ופעם הסכלות והעדר הדעת, משמע
שהכוונה השנייה שבפעמים השחוק משובח. ואי אפשר לומר בשחוק של מצוה, כי כבר אמרו אין
השכינה שורה לא מתוך שחוק כו' ופירש"י ז"ל שאין דעת השוחק מיושבת ואפי' אין בו לצון מכל
מקום אין בו ישוב עכ"ל. נראה שכוון רש"י בזה לפרש מדוע שבחו חכמים שמחה של מצוה ולא
שבחו שחוק של מצוה, וקאמר שהי' להם השחוק בבן אדם מגונה בכל אופן, מפני שהוא מטריד
ומבלבל את דעת האדם, וראה והתפלא שלא רבו חכמינו ז"ל לשבח את השחוק בבן אדם, ועם

*) ועיין גם בס' מבוא התורה להחכם פראָפעססאָר אייכהאָרן הנדפס בל"א לייפציג תק"מ (1780)!

הקדמת המפרש הרמב"ן ז"ל.

כל זה יחשוהו אל הבורא יתברך שמו. ואמרו לשחוק אמרתי מהולל, זהו שחוק ששוחק הקב"ה עם הצדיקים, וכן הכעס, אמרו טוב הכעס שכועס הקב"ה עם הצדיקים וכו' לפי שהאדם השוחק או הכועס אין דעתו מיושבת עליו והוא בא על ידי השוחק והכעס לסכלות והוללות. ולכן הם מגונים בחקו. אבל השם יתעלה שמו לא יתפעל על ידיהם כלל, והוא כביכול שוחק בצדק וכועס במשפט ברצונו הפשוט. מבלתי חסרון או שנוי ח"ו באחת ממדותיו. וא"כ בכל מקום שהכתוב משבח את השחוק או הכעס יתכן שתשיבהו הכוונה השנייה אל השם ית' לפי שאללו המדות הללו מנוקות מכל חסרון ומכל גנות, לכך דרשו חז"ל תיבת מהולל על שחוק הקב"ה עם הצדיקים בעוה"ב, ואחרי שהשחוק הזה משובח מאוד. מסיים ואומר לשמחה שאינה של מצוה מה זו עושה כי טוב למנוע את עצמו מן השמחה הגרועה ההיא, ומה שדרשו על פסוק טוב כעס משחוק הוא מסוים יאות לפשוטו של מקרא. כי הכוונה הראשונה שם, כאשר תראה בביאורי בעז"ה, שאין הענין היודע אשר אמרו דבר בפסוקים הקודמים, נעדר הטובה מכל וכל, כאשר יחשוב המון הסכלים, כי באמת לא ידע האדם מה טוב לו מכפל ימי חייו תחת השמש, ופעמים תהיה הצלחתו הזמנית לרעתו. ועל זה אמר טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב, ירצה שאין הכעס כל עת רעה ולא השחוק טובה לאדם בהחלט, ופעמים שייטב הלב ברוע הפנים, אלא מפני שאין מהראוי לשבח את הכעס בבן אדם, מצד היות המדה הזאת טורפת את נפשו ומביאו לכלל טעות, כאשר אזכרנו, לפיכך דרשוהו חז"ל על כעס ההשגחה על הצדיקי' בעוה"ז, שאף אם יכעוס הקב"ה על העני היודע, ויראה לבני האדם כאילו הוא נעדר הטובה ומהלך נגד החיים, הנה הכעס הזה טוב לו משחוק ששוחק הקב"ה עם הרשע המצליח לשעתו ואוכל חלקו בעוה"ז: ועתה נבוא אל הסתירות שזכר הרא"בע, ונשיב עליהם כפי דרכנו בבאור הכתובים, לפי פשוטו של מקרא:

הסתירה הראשונה בשמוש תיבת כעס, כתיב טוב כעס משחוק והפך זה כעס בחיק כסילים ינוח, וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה הסר כעס מלבך: שם הכעס הונח בלשון הקדש על רתיחת הלב וקנאתו על דבר העול והחמס, כי מטבע הנפש המשכלת שתרע בעיניה בראות' עושק רש וגזל משפט וצדק, ותלבש רוח קנאה להנקם מאת עושה הרע. והעושק ההוא יהיה עושק אמתי או עושק מדומה, כי פעמים שיכעוס האדם על רעהו בחשבו שעשה לו חמס ועול, ואינו כן, כי היה הדבר לטובתו, והכעס על העול האמתי הוא ראוי ומשובח מצד עצמו כמבואר לכל משכיל, אלא שמצד התפעליות הלב לא ימלט האדם הכועס מעצבון וצער, ואין דעתו מיושבת עליו כראוי, וע"י זה מביא הכעס את האדם לכלל טעות כמו שאמרו חכמינו ז"ל, ומהראוי לאדם שישתדל בכל יכלתו לשנוא הרע ולתעב את החמס ולהנקם מאת הבוגד בלי התפעליות ורתיחת הלב כלל. אם היה זה אפשר לילוד אשה. כי זהו מדרך הממוצע ששבחו חז"ל, והכעס על החמס המדומה הוא סכלות, בא מחסרון ידיעה והוא נגל הרוב בחיק כסילי' ינוח שלא יבחינו בין עול וצדק, מעתה כל הפסוקים הללו נכוחים וישרים, אמר טוב כעס משחוק, כאשר זכרנו למעלה טוב שיכעוס העני החכם הנזכר בפסוקים הקודמים, ויתקצף בראותו חמס ועושק, משחוק הרשעים המודים הני מות ואומרים הלא משחקים אנו, ואולם בפרשה ז' ידבר על המתלונן נגד השגחת השם בעוה"ז, ולא יתבונן לאחרית דבר, ומה יהיה בסופו, אמר בפסוק הקודם טוב ארך רוח מגבה רוח, עיין מה שפירשנו שם, הוסיף ואמר אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילי' ינוח, כלומר אחרי שכל דרכי השם צדק ומשפט, הנה שלות הרשעי' ויסורי הצדיקים בעוה"ז לא הי' עול באמת ח"ו, יתעלה השם מזה. אלא עול מדומה לבני אדם חסרי הדעת, לזה אל תבהל ברוחך לכעוס על מקרי בני אדם, כי לא ינוח הכעס הזה כי אם בחיק הכסילים, ומה שאמר (פרשה א') כי ברוב חכמה רוב כעס הוא לפי ענינו שאי אפשר לאדם שינצל מן העצבון והצער מכל וכל בראותו שיעשוק האדם את רעהו ויבלע רשע צדיק ממנו, וברוב חכמה ירגיש האדם יותר את החמס ולזה יולד רוב כעס, כי אדם אחד מני אלף נמצא שימשול ברוחו תמיד ולא יכעוס. ואולם בסוף הספר הזהיר את האדם שישתדל להסיר כעס מלבו, ולהתגבר על נטית הטבע בכל יכלתו. והבדל גדול יש בין מצות החכמה למעשה החכם, כי החכמה מצוה לעשות טוב ולסור מן הרע בשלוה ותגזור דרך משל הסר כעס מלבך בהחלט, הכוונה אחרי שהרשות נתונ' והכח ביד האדם, מהראוי לו לברוח מעצבון הכעס ובלבולו מכל וכל. ואולם החכם האנושי לא ינוקה מחסרון מפאת אנושתו, והגדול מי שחטאיו מעטים, ואחרי שמדרכי החקירה והתבוננות להוסיף הרגש בנזק ותועל' ולהרבות הבחנה בין טוב לרע, והראוי שיאמר ברוב חכמה רב כעס וגו':

הסתירה השנייה שזכר הרא"בע, כתיב טוב אשר יפה לאכול ולשתות, והפך זה טוב ללכת אל בית אבל הנה לפי מה שאפרש המשך הפסוקים אין בזה סתירה כלל, ודאי טוב ויפה לאדם שיאכל וישתה וייטיב לאחרים בעמלו, משיעמול לרוח, ויאכל כל ימיו בחשך וכעס הרבה וחליו וקצף, ועם כל זה אין ההליכה לבית אבל כל עת רעה ולא ההליכה לבית המשתה כל עת טובה ואושר לאדם, וזהו לבד כוונת הכתוב במה שאמר טוב ללכת כו' כאשר אפרש שם בעז"ה:

הסתירה השלישית היא מה שזכרו חז"ל כתיב ושבחתי אני את השמחה, והפך זה ולשמחה מה זו עושה, וכבר הביאו כאן בשמחה של מצוה כו' כאשר זכרנו, ועוד נוכל לפרש שאמר ולשמחה מה זו עושה הי' בדלותו לתאוות ותכלית הטובה והאושר לאדם בשמחה משתה ושירי' ואחרי אשר נסה גם את הדרך הזה, התחרט ואמר לשחוק מהולל ולשמחה מה זו עושה:

הסתירה הרביעית, כי מה יותר לחכם מן הכסיל, והפך זה יש יתרון לחכמה מן הסכלות, הנה ראיתי בספר הזוהר על הפסוק הזה האחרון דרוש הקרוב לפשט, והוא פלא, רבי חייא פתח ואמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות וגומר בכמה אתר אסתכלנא במילי דשלמה מלכא ואשגחנא בחכמתא סגיאה דיליה ואסתכיר מלוי בגו לגו היכלא קדישא. האי קרא אית לאסתכלא בי' אמאי אתר וראיתי אני וכי שאר בני עלמא לא ידעי ולא חמאן, אפילו מאן דלא ידע חכמתא מן יומוי ולא אשגח בה ידע שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך, והוא שבח גרמיה ואמר ראיתי אני אלא הכי תאנא כו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כלומר מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמתא דאלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודע חכמתא ומלוי, ותאנא חיובא הוא יגל בר נש דאוליף חכמתא למילף מן שטותא ולמנדע לה בגין דאתי תועלתא לחכמתא בניני' כמה דאתי תועלתא כנהירא מחשוכא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהור' ולא אתייא פעולת' לעלמ' מיני' כו' תקונא דחוורא מאי היא אוכמא ושאלא אוכמא לא אשתמודע חוורא א"ר יצחק משל למתוק בגיר דלא ידע איניש טעמא דמתיקא עד דטעי' מרירא מאן עביד להאי מתיקא הוי אומר האי מרירא והיינו דכתיב [קהלת ז'] גם את זה לעומת זה וגו' ע"ש ואולם גם לפי מה שנפרש שם בעז"ה לפי פשוטו של מקרא אין בזה סתירה כלל, ואדרבא זאת היתה תמיהת החכם. ראיתי אני שאגב השכל יש יתרון לחכם מן הכסיל. ועם כל זה אני רואה שמגב המקרה שניהם שווים ומקרה אחד יקרה את כולם עיין פירושנו שם. ועוד שתאמרו מה יותר לחכם מן הכסיל. הוא טענת המתלוננים כמו שנפרש בעז"ה:

הסתירה החמישית זכרוהו חז"ל ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב וגו' וכבר הארכנו בזה למעלה:

הסתירה הששית כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול, והפך זה כי עת לכל חפץ וגו', הארכתי במקומות הללו בפירושי. ועל פי דרכי שניהם לדבר אחד נתכוונו לאמת השארות הנפש והגמול לעה"ב. ואמרו כי אין מעשה כו' פירושו אם אין מיישב וגומר עיין שם. כי אין תועלת לכפל הדברים:

וכן בענין הסתירה השביעית והשמינית אם תסתכל בפירושנו שם, תראה ותבין כי אמרו וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל איננו סותר כלל לאמרו יש רשע מאריך ברעתו, כי הפסיק הראשון כמבואר מפסוקים הקודמים נאמר בלשון בתמיה, מדוע לא יגיע הרשע על מעט אל ההצלחה המדומה שהיא הטובה בעה"ז ואריכות ימים כצל עיין ביאורנו שם. והוא א"כ בלתי סותר לאמרו יש רשע מאריך ברעתו, מלבד שהפסוק הזה ידבר מענין הנהגת המלכות כמו כמו שביארנו שם, וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים מדבר על הטובה האמתית והשגחה בעה"ב כמבואר מהמשך הכתובים שם. ובאמרו יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים ידבר מהסבל שנעשה על הארץ. ורש"י דקרא יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים וגו':

והנה הקורא בפירושי זה יראה שלא נתתי את לבי אל חלוקת הפרשות כפי מה שלפנינו, ובדבר הזה הלכתי בעקבות המפרשים הראשונים שרובם לא חשו אל הפסק הפרשיות. כי אין הסימני' הללו מקובלים בלומה, כי אם נסקל על הקורא. המבקש פסוק או תיבה בתנ"ך. לא לשפוט על ידם באיזה מקום יתחיל הענין ואנה יסיים. כי אם רשות לכל מפרש להעמיד הגיונים ההם כפי דרכו בבאור הענין. ואתה תראה מקומות רבים מזאת המגלה שאי אפשר לכל הפירושים שיהיה סוף הענין במקום הגיונים, והנה בתחלה נלאתה על לבי להעמיד סימני הפרשיות במקום הנאות לפי פירושי. אלא שראיתי במראה הקים בש"ם שהלכו המדפיסים בהם על פי הסימנים אשר לפנינו, ויראתי לשנות דבר שלא לטרוח על הקורא בדלותו למצוא את אשר

הקדמת המפרש הרמב"מן ז"ל.

יבקש. וגם ראיתי שפעמים שינו מקום הפסק מטעם נכון אלא לעמוד בדבר רע, ולזה הנחתי הציונים על מקומם, ופה אראה לך מקום סיום הפרשיות לפי דרכי בבאור הכתובים:

פתיחה א' מראש הספר עד לאחרונה (א' י"א) שהיא כמו פתיחת המאמר:

פרשה ב' מן אני קהלת הייתי מלך עד תחת השמש (ב' י"א):

פרשה ג' מן ופניתי (ב' י"ב) עד ורעות רוח (ב' כ"ו):

פרשה ד' מן לכל זמן (ג' א') עד תחת השמש (ד' ג'):

פרשה ה' מן וראיתי (ד' ד') עד ורעיון רוח (ד' ט"ז):

פרשה ו' מן שמור רגליך (ד' י"ז) עד בשמחת לבו (ה' י"ט):

פרשה ז' מן יש רעה (ו' א') עד אחריו מאומה (ז' י"ד):

פרשה ח' מן את הכל (ז' ט"ו) עד לרע לו (ח' ט'):

פרשה ט' מן ובכן ראיתי (ח' י') עד פתאום (ט' י"ב):

פרשה י' מן גם זה (ט' י"ג) עד ללכת אל עיר (י' ט"ו):

פרשה י"א מן אי לך ארץ (י' ט"ז) עד שניהם כאחד טובים (י"א ו'):

פרשה י"ב מן ומתוק (י"א ז') עד אשר נתנה (י"ב ז'):

פרשה י"ג מן הבל הבלים (י"ב ח') עד סוף הספר. והוא כמו סיום וחתימת המאמר:

ודע הקורא החביב שלא מלבי הוצאתי את כל הדברים האמורים בפרושי זה. כי אם את רובם לקטתי מתוך ספרי המחברים הראשונים. וספר מכלול יופי לרש"מ הי' לי לעזר ולתועלת רב בבאור המלות ודקדוק הלשון. וגם בבאור הטעמים אחור לא נסגתי מעל דרכי המפרשים הגדולים רש"י ורא"בע, כי אם במקום ההכרח. ובכל מקום אשר מצאתי להם דרך מסכים עם פשטי הדברים וכונת המלך החכם הראשונה, העתקתי את דבריהם מלה במלה בלי שום שנוי וחלוף, ואחרי אשר הזהירונו החכמים לקבל האמת ממי שאמרו, הנה חפשתי גם באמתחת המפרשים אשר לא מבני ישראל המה, ואם מצאתי בפיהם דבר אמת. הרימותיו לה' והיה קודש ואחרי כלותי, שלחתי את דברי ליד איש בריתי, אשר נפשי קשורה בנפשו, והוא השיג שנית ידו להרים כל מכשול ולהסיר כל סיג וחלאה מדברי. ולפעמים הוסיף עליהם דברי חן ושכל טוב, צרופה אמרתו מאד. ובכל מקום אשר נטה לדרך אחר בבאור הכתובים. מבלי להרחיק את פרושי מכל וכל, הבאתי את דבריו בין שני חצאי לבנה כזה (). והקורא הנבון יבחר לו את הטוב בעיניו. ואם ישר הדבור הזה לפניו, אשובה לבאר גם את ספרי תהלים משלי איוב על הדרך הזה בעזר האל ית' הכונן מצעדי גבר. הוא יאמצני ויאזרני חיל לעבודתו אמן:

הקדמה שניה

בצאת המגלה הזאת עם תרגום אשכנזי.

בשנת תק"ל הוציא לאור החכם החוקר הפילוסוף האלהי רבנו משה בן מנחם זצ"ל את פירושו הנחמד והנעים על מגלת קהלת*) אשר בו אזן וחקר ותקן דברי החכם ז"ל כמלוא דברי חפץ וכתב יושר בדברים הנראים כסותרים זה את זה. ועתה נדב לבו רעו ותלמידו התורני מוה' דוד פריעדלענדער נ"י לתרגם המגלה על פי' הפירוש הזה ללשון אשכנז בלשון צח ונקיה, ובדרך המתרגם המשכיל והיותר שלם במלאכתו אשר הורה הרמב"מן ז"ל בחבורו אור לנתיבה**) ואמרתי אני לחלק את המנה הטובה הזאת אל ילדי העברים. כי מי הגבר שאבוא אחריו לעשות את אשר כבר עשהו? וכדי להעמיד את הקורא הנעים על המקור אשר ממנו יצאו המים החיים האלה, הבאתי גם את זה לעמת זה, והדפסתי שנית פירוש הרמב"מן הנ"ל, כן בבאור הטעמי' אשר לו. כן בבאור המלות אשר לקט לתועלת התלמידים ולמלמדיהם מפי ספרי הקדמונים. אמנם בשניהם קצהו עזבתי וכלו לא אספתי במחברתי מאיזה סבות. פעם שהיה צריך הרב ז"ל להרחיב הדברים בבאור להבנת הקורא, מה שהוא מבואר עתה כבר ע"י התרגום. במקומות מעטות עזב הרב המתרגם את דרך הרב המפרש לבלתי הלוך בעקבותיו, ותרגם הכונה כפי אומן דעתו הרחבה. ואני לא באתי כי אם לפרש על יד התרגום. ומזה הטעם גם הנחתי כל אלו הדברים שהוסיף שם איש נבון אחד ממיודעיו של הרב המפרש ז"ל. אשר נתן להם יד ושם בפירושו, כנזכר בהקדמתו שם. ואם שהם דברי שכל טוב, הנה אין להם מקום כאן, והקורא הנעים הרוצה בהם ימצאם מציין בספר הנ"ל. אשר הוא מצוי עוד לרוב בימינו. וכמו כן אף כל אלו הדברים הנעימים והנכוחים שכתב הרב ז"ל בעצמו ולא הבאתים כאן, כן בפירושו כן בהקדמתו. אשר גם המה לא אציג לפני הקורא. כי עם העקר ואשר הוא צריך לדעת להבנת הענינים או להכרת דרך הבאור***):

בענין חלוק הפרשיות אחזתי בזה וגם מזה לא הנחתי את ידי. כי בפנים הספר ימצא הקורא מחלוקת הקאפיטל וסימני הכתובים כמו שהיו נדפסים בכל הספרים, מטעם שזכר הרב המפרש. אבל בתרגום הלכתי אחר הבנת הענינים לבד. וחלקתי הפרשיות בזה הדרך שהרשמתי לעיל בשם הרב המפרש ז"ל:

עוד הוספתי על אלו שני הבאורים איזה הערות מעטות. הן מה שראיתי להעיר עוד בדרכי הלשון, הן בהמשך הענין. גם הערתי בהן על אותן המקומות אשר בהן עזב הרב המתרגם את עקבות הרב המפרש הנ"ל, אכן הצגתי אותן לבדנה. לבלתי הלאות את הקורא אשר יאמר אין לי חפץ בדברים כאלו, ודי לי כשאדע באור הטעמים. ומזה הטעם גם לא הרחבתי באור המלות ותוכו, כאשר עלתה על לבי בתחלה, כדי למעט מספר הפרושים, ולבלתי הראות כמתהלל או כמתעשר בדברים שהן רב הכמות ומעט האיכות. אמנם ידעתי גם ידעתי כי רבו כתות השוקדים על דלתות התורה. את אשר יאהב זה לא יאהב זה, ואשר ירצה בו האחד, לא ירצה בו האחר, ואמרתי עת הפר מחשבתי ובטל רצוני כדי להפיק רצון כלם. ושלום להם ולכל אוהבי החכמה והמדע:

בערלין בחדש מרחשון תקמ"ח לפ"ק:

יואל בן התורני כה"רר יהודה ליב ז"ל.

---

*) ספר מגלת קהלת עם באור קצר ומספיק להבנת הכתוב על פי פשוטו לתועלת התלמידים. בערלין תק"ל.

**) „דער פרעדיגער“ אויס דעם העברעאישען פאן דאוויד פריעדלאנדער. בערלין 1788.

***) פה העתיק רבנו יואל נרו"ו דברי הרמב"מן כאשר הם בהקדמתו מן הנה אנכי הנער עד הריגותי לס' והיו קודש :

מבוא
אל מגילת קהלת

מאת

יהודה ליב בן זאב ז"ל.

א) הוראת שם קהלת.

הספר הזה מתואר בשם קהלת, והוא איננו שם פרטי כי למה שאמר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים. ולא מצאנו בן לדוד בשם הזה, ולא אחר מבני דוד שמלך בירושלים זולתי שלמה. א"כ השם ע"כ תואר לשלמה, ואולי היתה כוונתו לתאר הספר בשם הזה להורות על ענינו, כי הוא אסיפת דעות בני האדם ובחינות מעניני העולם, כמו שלדעת קצת שם אגור בן יקה, ג"כ נסתר בו שם שלמה המורים גם שניהם אסיפה וקבוץ, ומה שראוי לעורר מן ההפך שבשני ספרים שיר השירים וקהלת, כי שם נזכר שם שלמה ונסתר בו שם אחר, ויהי להפך בספר הזה, נזכר שם אחר ונסתר בו שם שלמה:

ב) מי חבר הספר הזה.

האף אמנם שהתבאר במה שקדם כי שם קהלת הנזכר בראש הספר הוא שלמה בן דוד, וכל ספור מעשהו וענינו ותכונתו מעשה מלך רב, בכל זאת יש מטילים ספק בספר הזה אם מפי שלמה יצא:

ואשר מביא אותם לספק באמתות הענין: א) מה שעוררו ג"כ בספר שיר השירים, כי סגנון הלשון ותערובות מלות ארמיות, מורה שלא נכתב הספר ע"י שלמה ולא חובר בימיו, כי אם זמן רב מאוחר לו, אם בעת רדת גדולת האומה, וקרובה להשבתת המלכות, או אח"כ בזמן שהלשון אבדה מתכה שלמותה, ויורד עדיה ונעם הוד יפי מליצתה. והראיות על מה שנזכר, מן תערובות מלות ארמית, אִלּוּ (קהלת ד' י'. ו' ו'). בְּשֶׁל (ח' י"ח) הֹוֶה (ב' כ"ב) עֵדֶן (ד' ב') כְּבַר (א' י"א. ב' י"ב. י' ו') כִּשְׁרוֹן (שם ד' ד'. ה' י'). רְעוּת רוּחַ. רַעְיוֹן רוּחַ (א' י"ז ט"ז) אלו וכדומה נמצאים רק בספרי עזרא ונחמיה ואסתר אשר נכתבו בתחלת בנין בית שני, ושני שמות פַּרְדֵּס (שם ב' ה') פִּתְגָם (ח' י"א) המה משפחות יונית. וכל זה ממה שירחיקו שיהיו נהוגים בלשון בימי שלמה, אשר היתה הלשון אז כצאת השמש בגבורתו: ב) למה זה יאמר שלמה (שם א' י"ב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים, כי בימיו לא היה עוד מלך אחר על ישראל בלתי אם הוא לבדו, ולא עיר מלוכה אחרת זולתי ירושלים? ג) על מי יכוין מאמרו אשר אמר (שם ט' ב') והגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים, הלא הוא שלמה בן דוד היה המלך השני בירושלים ודוד אביו היה הראשון אשר כונן את ירושלים למושב מלכים. ואיך יכון לומר מכל? או כי תהיה תפארת למלך רב כמוהו שיתפאר ביתרון עושר וגדולה מאנשים הדיוטים שאינם מלכים? הלא מלך הוא במלכים יתהלל:

על פי הדברים האלה גזרו אמר ויקש להם, כי איש חכם אחד מחכמי הדורות חבר הספר הזה זמן רב אחרי שלמה, ולתת לחבורו יקר יותר, ייחס אותו אליו, וישם דבריו בפי מלך חכם גדול ומפואר, כי ענין הספר יבקש שיהיה המדבר מלך רב, אשר לא קצרה ידו מהשיג כל תענוגי העולם, אשר נסה כל מעשי עולם, ויודע ערך הדברים שבחם וגנותם לפי מה שהם:

ואנכי כאשר השבותי את לבבי להשיב על הטענות האלה, כדי להשיב את הספר אל בעליו, אשר על שמו מתיחס, ראה זה מצאתי, כי סגנון הלשון איננה ראיה לשפוט ממנה על קדימה ואיחור הזמן בספר, ולפי מה שאמרתי במבוא לשיר השירים. כי מה שנראה זרות בלשון,

לא מקרה קרה לספר אחד בלבד מספרים המיוחסים לשלמה כי אם לכלם יחדו, כ"ש שאין הטענה הזאת טענה. וסבת התערבות מלות ארמיות בספרים האלה. הוא כי לא כל לשון מכשרת לכתוב בה כל הענינים בלי לקח עזר שמוש מלות מלשונות אחרות, ד"מ. כאשר יכתוב הסופר האשכנזי מעניני המלחמה, טכסיסיה וכלי קרב. לא יבצר ממנו מלהשתמש בשמות צרפתי למה שהונחו השמות בעצם ובראשונה בלשון ההיא, והושאלו אח"כ ללשונות אחרות. והסופר הכותב מתנועות הים ואניה וכליה. לא ימלט מהתערב בדבריו לשונות הולאנדי, למה שמלאכת האניה התעלמה בראשונה במדינה הזאת. כן איפשר בסופר העברי אף שימלא לשונו לשון מספקת לכל חפציה, אולי בדבור מעניני העולם ובחינות המעשים והנהגות האדם, מצא בלשון ארמית מלות יותר מספיקות מבלשונו והשתמש בהן. ועוד מי מן האחרונים אשר ידע להבחין בברור גמור בין המלות הנמצאים בספרי הקדש, הארמיות מן העבריות, וא"כ הטענה מסגנון הלשון איננה טענה, ושאר הטענו' אף שהם דומים טענות אבל אינם חזקים כל כך לסתור מאמר מסכם:

אך אמת היא אשר נפלאת בעיני, מדוע כל שלשת הספרים המיוחסים לשלמה, הנה אין גם אחד אשר יהיה הוא הכותב אותו בעצמו, כי אמרו בתלמוד (ב"ב י"ד) יחזקיה וסיעתו כתבו ישעיה שיר השירים משלי וקהלת. וכבר הודעתיך כוונת מאמרם פלני כתב ספר פלני. שהרצון בו בדור מאחריו לבד לחבור שלם. וא"כ השאלה מה המונע, אשר הניח משלמה לסדר ולחבר ולהשלים מן הספרים אשר יזם לעשות, עד שהדורות שאחריו היו צריכים לאסוף דבריו אל חבור שלם? כי אין ענין ספריו, כענין ספרי הנביאים אשר נבאו לפרקים, על ענינים שונים. ולא היה בידם לסדר הנבואות הם בעצמם, כי אם איש אחד אחרי מותם, אבל שלמה אשר שאב מי חכמה ממעיני לבו בכל עת שנתן לבו לחקור, מה יעצור לו להרכיב הדרושים אשר העלה במצודת רעיוניו ולסדר אותם? אכן כמו שנדמה בהשקפה הראשונה דבר זה לשאלה חזקה, כן תרפה ותחדל תהיות שאלה אחרי התבוננו', כי האיש אשר נאמר עליו (מ"א ד'. ל"א ל"ב) ויחכם מכל אדם וגו' וידבר שלשת אלפים משל. ויהי שירה חמשה ואלף. אשר היה לבו כמעין המתגבר, והפיץ מעיני חכמתו החוצה, ומי ישים חק גבול לים חכמתו לאמר עד פה תבוא ולא תוסיף? והרבה שירים ומשלים כאלה שהעיד עליו הכתוב, וכל עוד נשמת רוח חיים באפיו לא ישים קנצי למלין, ורק אפס קצה נראה ממשליו ושיריו עד עשב בימיו, ומעט מזעיר אשר אספו חכמי הדורות, מדברי חכמתו, אשר לקטו הנה והנה. ויותר מהמה רבים אשר אבדו מאתם. באורך הזמן. כי הדורות אשר יחיו בזמן אחד הגדולים, אינם מבחינים להכיר ערכו ולהוקיר דבריו כל כך, כדורות הבאים אחריו, ואין כל חדש תחת השמש. גם היום כל מחבר יקר אחרי בלותו היו לדבריו עדנה. ואחרי התפרדו כל עצמותיו בקבר שפתותיו דובבות בחבוריו. ע"כ אין ספר שלם ומסודר מספרי שלמה, אבל כלם לקוטים מאמרים מקטעים שריד הנשאר מהמון רב בכל ענין משלשת עניני ספריו, אשר אספו ולקטו אותם דור חזקיהו. ועפי"ז יתישב מאמרם על נכון:

ג) תוכן עניני הספר.

כל ישע וכל חפץ הספר הזה, להגיד הבל חיי האדם ולהשים עניני העולם הזה לאל ולאין: בו פתח (קהלת א' ב') הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל ובו סיים (שם י"ב ט') הבל הבלים אמר הקהלת הבל הבל ועפ"י הנחה הזאת הולך ומסדר הבחינות והנסיונות שעשה בחיי העולם, ומחוה השנויים והחלופים שיעברו על האדם בחיי הבלו. ופנה אל העסקים וההשתדלו' והיגיעות והמרוצות אשר ירוץ אחריהם האדם, ומסדר זה לעמת זה, חריצות ובטלה, ענג וצער, שמחה ועצב, עמל ומנוחה. ושוקל הכל בכף מאזנים לשום ערך וקצב שעור לכל, אם בבחינת עצמו ובנסיונותיו או מאסיפת אחרים, מה טוב ומה רע, ומה אמת ומה שקר, מה יש ומה מדומה, מה קיים ומה עובר. וכל הבחינות כאלה אי אפשר שיהיו מסודרים על סדור מה, אך כפי ההזדמנות והעברת הרעיונים, כי הוא משוטט בחוצות המצבים ומדרגות האנשים, ויפן כה וכה, ומדלג ממצב למצב ממדרגה למדרגה, מוליך ומביא בחינות מן המתים שכבר מתו על החיים אשר עדנה חיים. מעלה ומוריד, ממלך להדיוט ומהדיוט למלך, יוצא ובא מכלל אל הפרט ומפרט אל הכלל, עד אשר יאסוף בחפניו תכונות האנשים למיניהם ורחף ברוח בחינתו בקצוי הבריאה. ולפעמים הוא שב אל בחינה אשר קדם לדבר בה:

ועם זה שכל את דבריו להלביש בחינותיו בדרך טענה ומענה שואל ומשיב, כי זה הדרך לברר ענין לבוא בו על אמתתו להורות שני חלקי הסותר. השואל הוא איש רך וצעיר לימים חס

מבוא

המזג, ולפי מזגי דבריו, הוא לא תנוח דעתו בכל עניני העולם ובכל עסקי האנשים, ובכל אשר עינו להביט ישים. לא ימלא דבר על תכונו, בכל אשר יעשה ויסכן, ימלא הטוב מעט והרע רבה עליו ומבטלו. ועל אלה כן, נחת מלא חפנים עמל ורעות רוח. ומלא קרטב דבש אשר יטעם בקלה המשענה אשר בידו מהול בשאה ראש ולענה. והמשיב איש יודע ונבון דבר, המכלכל דבריו במשפט. מבקש לתקן אשר עות השואל, אם בספירת דבריו להראותו הענין על הלך ההפך אשר ראהו השואל בחוש לבבו. או מורה ומאלף אותו לקחי דעת ומשלי זקנים. מרגב השואל לדבר בל' מ"ב, אני. כנסמן על ביאורו. והמשיב מדבר בענות כפה מורה. אתה. ועל אופן הזה סדור הספר דברי חליפות נושא ונותן. זה מתרעם ומתלונן מפריז ומכביר. לגזור דברים בלתי נכונים בחמת רוחו. והחכם באחריו משיב שאון גלי המית הסעיר, וגודר פרצות השואל ומתקן הריסותיו. ולפי שאין ניכרים ורשומים לדעת להבחין דברי השואל מדברי המשיב. ותחלת והפסק דברי כל אחד. ראיתי לסדר לפניך בלוח מקום התחלת והפסק דבריהם:

	מן פרשה	פסוק	עד פרשה	פסוק
חוקר	א'	א'	ד'	ט"ז
מורה	ד'	י"ז	ה'	י"א
חוקר	ה'	י"ב	ו'	י"ב סוף פרשה
מורה	ז'	א'	ז'	י"ד
חוקר	ז'	ט"ו	—	—
מורה	ז'	ט"ז	ז'	כ"א
חוקר	ז'	כ"ב	ז'	כ"ט ס"פ
מורה	ח'	א'	ח'	ח'
חוקר	ח'	ט'	ט'	ו'
מורה	ט'	ז'	ט'	י'
חוקר	ט'	י"א	ט'	י"ח ס"פ
מורה	י'	א'	י'	ד'
חוקר	י'	ה'	י'	ז'
מורה	י'	ח'	י"ב	ז'

והאחר הוא חתימת הספר

ונוסף גם זאת שהחכם סדר דבריו דרך וכוח שואל ומשיב. אין דברי המשיב משיבים די השיב על כל תלונות הטוען המתנגד, ע"כ ישובו לפעמים שאלות השואל לא על. ותשובת המשיב נשאר מעל. והיה זה מה שהביא הרבה לדבר בספר הזה ולהוציא עליו דבה רעה שהוא מרבה בבזיון חיי האדם. בועט ובוזה בכל הנעשה תחת השמש. ובעסק האדם ישים תהלה. והוא מניח ספקות בהשגחה ובהשארת הנפש. דברים מפסידים לדת ולאמונה, ושאר יסודות יהרוס ולא יבנה. וגם בתלמוד נמצא ק רן עין לתוך עליות בו, וקרוב היה להסירו מתוך כתבי הקדש. אמרו (שבת דף ל') בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה ובמ"ר (ויקרא פ' כ"ח) העיקו יותר. מפני שנמצאו בו דברים נוטין לצד מינות. לולא תחלתו וסופו דבר יראה. וכדי שלא יקשה, מה יסכן דבש מתוק לחיך המתלאים בתוכו חמת תנינים וראש פתנים, פי' רש"י, וכ"ש באמצעו. אך בזה לא נרפה המחץ הנראה לעינים, אבל עקר הייסוד על זה, כי החכם הלך במחקרו כפי מה שחייבו הענין שהוא בו, כי לא היתה השתדלותו בזה להניח יסודות העיוני ומופתי הנדסי, אבל ידבר על נהוג שבעולם ואשר חזה בעמא דבר. ובעולם. המתאוננים יותר מן המהוללים. והמתרעמים יותר מן המשופים. ורבים לב רבו על רגעי לב, כי הפגעים והתמורות ספו על התענוגים והשעשועים והרעות מלבד שהן כרוכות בעקבי החמר העלול להפסד. ירבו עוד בתאוות האנשים ובדוע מנהגם. ואולת אדם תסלף דרכו. ועל סדור העולם יזעף לבו. והמתבונן הזה, ישים הדברים בפי איש ואיש ע"פ סבות דרכו ותכונות אשר נתן לו, וכפי מגילותו בעולם המגילות. ומה זה איפוא התמה לו התרעומות על החכם ועל ספרו, כי ישים פה לאיש שונים להדוף דברים נגד האמונה, כי אחז האנשים כאשר מצאם, אבל לא בא לגזור ולהחליט דבריה', ולא להחזיק אותם בעבות נאמנת. ע"כ אין הדברים האלה מזיקים לדת ולא מפסידים לאמונה. ולא מקעקעים יסודי המדות והמוסר. והולך את חכמים יחכם. לקרות בהלבנים ובאיזור הרב החכם נר דורנו ר' משה בן מנחם ז"ל כי הוא סקל המסלה ופנה כל מכשול וכל אבן נגף מספר הזה:

פתיחה

א (א) דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָֽםִ׃ (ב) הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָֽבֶל׃ (ג) מַה־יִּתְרוֹן לָֽאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּֽׁמֶשׁ׃ (ד) דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָֽדֶת׃ (ה) וְזָרַח

אייגאנג.

(א) רעדען דעס פרעדי- גערס, דעס דוד'ס זאָהן, קאָניג אין ירושלים. (ב) אייטעלקייט דער איי- טעלקייטען! ריף דער פרעדיגער, אייטעלקייט דער אייטעלקייטען, אל- לעס איזט אייטעל! (ג) וואס פיר פאָרטהייל ברינגט דעם ערדענזאָהן דיא מיהע, דיא ער אונטער דער זאָננע זיך גיבט? (ד) געשלעכטער גע- העןן אונטער, געשלעכטער ענטשטעהען, אונד דיא ערדע בלייבט אימממערוועהרענד. (ה) דיא זאָנ-

באור המלות

א (א) קהלת, אינו שם פרטי כי אם תואר והוא שלמה כי לא היה מבני דוד מלך בירושלים כי אם שלמה, ונקרא קהלת על שם שהקהיל חכמות דברי מוסר ומליצות הרבה, (דער זאממלער) או על שם שהיה אומר דבריו בהקהל (דער פרעדיגער): (ב) הבל, דבר שאין בו ממש כהבל היוצא מפי האדם, (אייטעלקייט), ובא בחטף פתח לפי שהוא דבוק, והנפרד לא נמצאהו בכתוב, כי אם בשש נקודות הבל ובאשר לא מצאנו משקל שש נקודות שישתנה בסמיכות ע"כ מוכרחים אנו לומר שיש ג"כ משקל נפרד הבל, כמו אבל, שבא בסמיכות כהבל אם וסמיכות היחיד לרבים יורה על חוזק התואר בענין שאין למעלה הימנו (אייטעלקייט דער אייטעלקייטען), כמו עבד עבדים מלך מלכים: (ג) יתרון, שם, ענינו (פאָרטהייל):

רש"י

א (א) דברי קהלת. כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות. אלה הדברים אשר דבר משה. וישמן ישרון. דברי עמוס. שמעו את הדבר הזה פרות הבשן [עמוס ד']. דברי ירמיהו. שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' [ירמי' ל']. אלה דברי דוד [שמואל ב' כ"ג]. ובליעל כקוץ מונד כלהם [שם כ"ג]. דברי קהלת. וזרח השמש כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ולבנה ויום שאין להם מתנת שכר כך מצויה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה בסופה שוקעת. דבר אחר כל הנחלים הולכים אל הים בה תלמוד לומר בעובדי עבודת אלילי' כאמר שוטים המשתחוים למים שסבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינם יודעין לבין כי אל המקום שהנחלים הולכין שם הם שבים ללכת שמימי הבארות ההולכים לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נבלעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים ומחזירים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקין ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש עד כאן: קהלת. על שם שקיבל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו אגור בן יקא [משלי ל'] שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלים. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים. שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור [משלי ו'] כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מגלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים [איוב כ']: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המניעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר וענוים ירשו ארץ [תהלים ל"ז]. ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר כי תהיו אתם ארץ חפץ [מלאכי ג']: (ה) וזרח השמש וגו'. כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה

באור

א (א) מכאן עד פסוק י"ג כמו פתיחה למגלה הזאת. יזכיר בה כללות הספר הזה ומה שיבאר בו: (ב) כל אשר אתה רואה על הארץ הוא הבל תהו וריק שאין למעלה הימנו. ואל תתמה שימלט דבר אחד, כי הכל הבל, ואין תחת השמש ענין קיים ויש נאמן: (ג) כל תרבות בני אדם ועמלם וכל יגיעם שוא ושקר, כי הכל בגזרה שמורה וערוכה בכל חלקי העולם, וכאשר היו הדברים כן יהיה מראש ועד סוף, ולשוא יעמול האדם כל הימים אשר היה חי: (ד) דור, התחיל ביסודות הארבע', ואמר על הארץ שהיא יסוד העפר דור הולך וכלה ויסובב הצמחים ובעלי החיים וגופות בני האדם אל העפר, ויזונו מהם בעלי החיים ובני

הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ (ו) הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב ׀ סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ׃ (ז) כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ (ח) כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־

נע געהט אויף, דיא זאָננע געהט אונטער; שטרעבט נאך איהרעם אָרטע אונד ווירפֿט שטראַלען דאהין. (ו) וויכט אוים געגן מיטטאג, ווענדעט אונד נעהערט זיך דעם מיטטערנאכט, גלייכען קרייזגאנג העלט דער ווינד; נאך געמאכטעם אונזלויף קעהרט דער ווינד ווידער צוריק. (ז) זאָ שטראָמען אללע פֿליססע אין דאז וועלטמעער; דאז וועלטמעער ווירד ניכט איבערפֿאָלל. נאך דעם אָרט, וואָהין זיא פֿליסען, ווערדען זיא שטעטס ווידער פֿליסען. (ח) אללע וועזען זינד אין טהעטיגקייט, דער מענש פֿערמאג זיא ניכט צו בע-

רש"י

שואפת לשוב אל המקום אשר זרחה אתמול מפני שתזרח שם גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש עלנ"ש בלע"ז כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת [יחזקאל א']: ועל סביבותיו שב. גם אחר. כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סובב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן בלילה בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן אף הרשעים כל מה שהשמש זורח' סופו לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום לחנתם (יואל ג'). ממקום הטנופות באו ולמקום הטנופות ילכו. וכן: (ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. לפי שאינן נכנסים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו' [עמוס ה'] ומהיכן אדם שותה מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרין ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל עמות שבא כן ילך: (ח) כל

באור המלות

(ה) שואף, ענין התשוק' והשתדלות (שטרעבען):

באור

האדם, וע"י הסבוב הזה הארץ לעולם עומדת, כי כל הנפסדים ישובו אל העפר, והמתהוים יתהוו מן העפר: (ה) היודע בטיב הטעמים יבין שאלת ביהוא"ו מוטעמד בטעם שר גדול. שואף בטעם פזיר שתחת מתשלת הטפחה. זורח בטעם שר קטן; והפירוש המקובל על סדר הטעמים האלו הוא כזה. כאשר יזרח השמש כן יבוא. ואל מקומו שם שואף זורח הוא, כלומר שאל המקום אשר יבוא בו, כבר הוא שואף ומשליך גלגליו אליו במקום שהוא זורח. שסבוי השמש שהוא יסוד האש גם הם בסבוב, מדובקים ונאחזים זה בזה, שקיעה וזריחה ושקיעה, כענין שתקנו מסדרי התפלות גולל אור מפני חושך וחושך מפני האור ובטעם שהחמה זורחת במזרח מיד היא משתוקקת ומשלכת גלגליה ומהתהלכת מרוצתה אל מקום השקיעה: (ו) ידבר על הרוח שהוא יסוד האויר, ואמר גם הוא הולך ובא בסבוב, כי הרוח איננו כי אם תנועה חזקה הנולדת באויר שסביב לארץ, ואחרי שהאויר גשם רק שפוני לא תשאר התנועה על מקום אחד, כי אם תלך ממקום למקום עד שתשוב בסבוב אל המקום אשר ממנו התחילה. ולזה אם ילך הרוח אל דרום ישוב בסבוב אל צפון. ויתכן שידבר על הרוח הנוסב תחת חגורת המשוה, הידוע ליורדי הים, ההולך תמיד מהלך השמש, ובימי ניסן ותשרי ילך מן המזרח אל המערב, ובימות החמה יטה לצפון ובימות החורף ישוב לדרום. ויהי' לפי זה הולך אל דרום וסובב אל צפון מוסב על השמש ועל הרוח, לפי שמהלך אחד לשניהם: (ז) כל הנחלים ינבעו ממקורם ומעינם ברדתם הרים ויפשכו את מימיהם זה בזה עד שלסוף ילכו כלם אל הים הגדול המסבב את כל העולם, וא"כ ירבו מימי הים מעת הבריאה עד סוף כל הדורות הולכים ורבים בכל עת ובכל רגע ואעפ"כ אנו רואים שהים איננו מלא על כל גדותיו עד שיעבור גבול ויכסה ארץ. וא"כ ע"כ סובב סובב ילכו גם המים, וישובו מן הים שמשם הם שבים ללכת, אל הים. שהוא המקום אשר אליו השהולכים. ויהי' זה אם שישובו המים במחילות תחת ההרים מן הים אל המעינים, או שתמיד יעלו נשיאים ואידים רבים מן הים אל הרקיע מחום השמש והם רוב העננים, ואחר ישוב גשם ומים, וע"ז נאמר הקורא למי הים וישפכם, ומימי המעינים מהגשם וכל הנחלים ינבעו מהמעינים, כמ"ש המתלא המעינים בנחלים, ואע"פ שמימי הים מלוחי' ומי הגשם מתוקים, הנה האיד העולה יע"ז את מלקי המלח בכנדיר, ולא ישא כי אם חלקי המי' המתוקים לקלותם, כמאמר חכמינו ז"ל ממותקים הם בעבים. ועתה הנך רואה שכל הדברים הטבעיים והם היסודות הארבע הזכר האכם עפר אש רוח מים, הולכים תמיד בסבוב, נעולים ראש בסוף וסוף בראש כמאמר ס' יצירה נעוץ סופו בראשו וראשו בסופו, והם משתני' בכל עת ובכל רגע, עד שלא ישארו רגע אחד על ענינם. ואולם כל השנויים ההם סובב ילכו, עד שישובו אל המקום אשר היו בו נתחלה ללכת אל המקום אשר יצאו משם: (ח) כל הדברים כאלו הם יגעים ועיפים מעבודתם ומלאכתם

יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ (ט) מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (י) יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃ (יא) אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃

פרשה א'

(יב) אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

שרייבען. דאז אויגע ווירד ניכט זאטט דעם בעטראכטענס, דאז אָרהו' ניכט דעס אויפֿהאָרכענס. (ט) וואס געוועזען איזט, ווירד ווידערקאָממען; וואז געשעהען איזט, ווירד ווידער געשעהען, עס ענטשטעהט ניכטס נייעס אונטער דער זאָננע. (י) ערשיינען אויך אָפֿט דינגע, וואָ מאן זאגט: זיהע, דאָז איזט וואס נייעס! זא ווארען זיא געוויס שאָן אין דען יאהרען דער פֿאָרוועלט; (יא) מאן דענקט אבער דער פֿאָרהערגעגאנגענען ניכט; זאָ וויא דער קינפֿטיגען אנדענקען בייא דענען פֿערלאָשען זיין ווירד, דיא איהנען פֿאָלגען. ערשטער אבשניטט (יב) איך, דער פרעדיגער

רש"י

הדברים יגעים וגו' לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף אדם עסק התורה לדבר בדברים בטלים הריהם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חדוש לא יראה אלא מה שהי' כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל העוסק בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמים כענין שנא' דדיה ירווך בכל עת [משלי ה'] מה הדד הזה כ"ז שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף דברי תורה כך וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר ר' אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אוזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא ליקח תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר הי' בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש: (יא) וגם לאהרונים שיהיו. לאחרינו: לא יהיה להם זכרון. בדורות שיהיו לאחרונים להם, ומ"א קודם: כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר עשו למחות שנא' ולא יהיה שריד לבית עשו [עובדיה א']: (יב) אני קהלת הייתי מלך. על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהדי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו אינו מלך:

באור

המתמידים אחרי שלא ינוחו ולא ישקוטו רגע אחד על מתכונתם והם תמיד הולכים ומשתנים בסבוב כאשר אמרנו, עד שאי אפשר לבן אדם לדבר ולבאר את כל זה בבטוי שפתים, ולא לבד היסודות שזכרנו כי גם רוח בני האדם כן, ותושיו כאילו הם יגיעים תמיד לא ינוחו, כי העין לא תשבע מלראות ותמיד היא בתשוקה גדולה לראות את אשר עדיין לא ראתה כידוע בנסיון וכן האזן האזין תמיד כאילו היא נתאוה לשמוע ולא התמלא לומר די, וא"כ גם חושי בני אדם הם תמיד במלאכה בלי מרגוע ומשתנים בכל עת ובכל רגע: (ט) מעתה אחרי שכל הדברים הם בסבוב, ע"כ מה שהי' בעבר הוא שיהי' בעתיד, ומה שנעשה הוא שיעשה, ואין כל חדש תחת השמש כי כל הדברים ישובו אל מה שהיו, ומשם הם חוזרים חלילה כעגולה הסובבת. כי כל הנבראים ילאו להמציא עצם אחד ולהוסיפו על מעשה השם או להכחידו עד שיהי' נעדר. רק כל מעשיהם בדמות ותמונה, להפריד מחובר ולחבר נפרד, להניע הנח ולהניח הנע, וא"כ אין כל חדש תחת השמש: (י) ואם הי' דבר לפעמים שיאמרו עליו בני האדם ראה זה חדש הוא, אל תפן אל דבריהם, כי כבר הי' בזמן העבר טרם יצאנו לאויר העולם: (יא) ואולם ברבות הימים ישכחו הימים הראשונים, ע"כ יאמרו שוב על דבר זה חדש הוא, וכן הדברים שיהיו בימים הבאים לא יהי' להם זכרון בעתים הבאים אחריהם, ועם בני אדם שיהיו לאחרונה: עד הנה דברי שלמה דרך כלל, עתה יחל לבאר פרט כל הדברים שיעלו על לב האדם כי הבל המה ותוהו, סוף כל החקירות, וכל העשתונות והמשא ומתן בדבר, אחרי אשר תשמע הטענות והתשובות דבר וכותרו, הנה זה כל האדם את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כאשר יזכור החכם בסוף המגלה: (יב) אני קהלת הייתי מלך אשר לו הכח והממשלה לעשות כרצונו, וממלכתי על ישראל, אומה חכמה, ובעיר ירושלים המגדלת חכמים: (יג) והנה בתחלה נתתי את לבי לדרוש בחכמה ולחקור בתולדות הילודים אשר נעשו תחת השמים כי החקירה מושכת את לב בני אדם, והדבר יתשבו בני

בִּירוּשָׁלָֽם׃ (יג) וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּֽחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּֽוֹ׃ (יד) רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַֽמַּעֲשִׂים שֶׁנַּֽעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רֽוּחַ׃ (טו) מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנֽוֹת׃ (טז) דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי

תרגום אשנכזי

וואר קאָניג איבער ישראל אין ירושלים; (יג) איך וויהעטע מיין הערץ דעם נאכפֿאָרשען, אונד וואָללטע מיט ווייזהייט אונטערזוכען, וואס אונטער דעם הימעל געשיהט. אונזעליגער טריב! גאָטט גאב איהן דען מענשען זיך דאמיט צו בעשעפֿטיגען. (יד) איך בעטראכטעטע אללע דינגע, דיא אינטער דער זאָננע געשעהען, עס איזט אללעס איטעל, אללעס ווינדיגער געדאנקען. (טו) דאז פֿעהלערהאַפֿטע איזט ניכט צו פֿערבעססערן, דאס מאנגעלהאַפֿטע ניכט צו ערגענצען. (טז) איך

רש"י

(יג) ונתתי את לבי לדרוש. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה שנעשה תחת השמש וזיכותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע. מנהג רע להם: לענות בו. להתנהג בו: ענין. יש לפותרו לשון מעון ודירה [כמו אל ה' נ'] ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים. הניח לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו רועו עמים וחתו [ישעיה ח'] רוח עלנ"ט בלע"ז סוף המעשה בא לידי שבר לב: (טו) מעוות. בחייו לא יוכל לתקן משמת מי שלא טרח בערב שבת יאכל בשבת. ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהי' ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות. עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו ילדתי

באור המלות

(יג) ולתור, ענינו החקירה והחפוש כמו תרתי בלבי (אונטערזוכען): ענין רע, משפט תיבת ענין במוכרת בקמץ כמו ראיתי, את הענין, וזה נקוד פתח ע"כ בהכרח שהוא סמוך אל תיבת רע שלאחריו (געדאנקען איינעם בעזען מענשען), ועיין בבאור הענינים: לענות בו, להתעסק בו, (זיך דאמיט צו טהון צו מאכען), ויש מפרשים מלשון עיון ומחשבה, והטעם אחד: (יד) ורעות רוח, שם על משקל דמות מגזרת למ"ד ה"א מענין אפרים רועה רוח, והוא דבר שאין בו יש כמו הבל, והפכו ורעה אמונה (תהלים ל"ז), כולם לשון מחשבה, ויבא בספר הזה רעיון רוח. והכונה מחשבת הבל ותהו, (ווינדיגע געדאנקען) ואולי בהושאל שם רועה על הנפש המשכלת, כי המחשב' כמו מרעה נפש, אשר בה תרוה תתענג ותתעדן, (טו) וחסרון, שם נפעל מציון, (מאנגעל): (טז) הרבה, שם בליר"י ושם הפועל הוא בחול"ם הרבות, תמורת הרבה

באור

האדם שהחקיר' היא האוצר האמתי למשכיל, והטוב הנכון, תכלית כל הטובות והתקוות, כאילו ימלא ילוד אשה בטבע רובצ'את המנוחה והמרגוע בחיק החקירה האנושית, ובאמת אינו כן, אבל הוא ענין רע, והן אמת שהאלהים נטע בלב האדם את הענין הזה שיתורו וידרשו בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמש, ולזה הם משתוקקים תמיד לדעת את אשר לא ידעו, להבין ולהשכיל את הנעלם מהם, אלא שהיתה כוונת הבורא שלא ימצא האדם מרגוע מנוחה ואושר אמתי בחיק החכמה והבחינה בילודים, כי החקירה לבדה לא תעשר את בעליה: (יד) אחרי, אשר ראיתי והתבוננתי בכל אשר נעשה תחת השמש מצאתי שמחשבות בני האדם בהם הם מחשבות הבל ורעיוני רוח, לא יועילו ולא יצליחו: (טו) ומזה, יתרון לאדם בכל חריצותו ועמלו, הנה אם יהי' דבר מעוות ומקולקל בתולדתו לא יוכל לתקן, ואם יהי' בו חסרון לא יוכל להמנות, כי אין לשנות הבריאה, וא"כ לבוא יחשוב מחשבות רבות לתועלת האושר: (ואפשר עוד לפרש שלשת הכתובים האלה עד הנה, על האופן הזה, שאמר שחקר בחכמה על העבודות האלהית אשר נעשית תחת כל השמים (אין מבקרב עמו ישראל בירושלים) לכל לבת הבתים אשר לא ביה ה', וראיתי שאין בזה תועלת לבני האדם, אבל הוא ענין רע המלאת איש רע אשר עזב אלהים להם להתעסק בו, כאמור הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואמר עוד וראיתי את עבודתם לבתם שהיא אחד המשרתים הראשונים בעילם, וגם זה הבל ורעות רוח, כי לא יוכל לתקן מעוות ולא יוכל להמנות בו חסרון): (טז) אז, אמרתי עם לבבי הנה אנכי הרביתי החכמה בשני מיני הרבוי שהם הגדול

הערות

א (יג) ענין רע, עיין ב"הת. ובכל זה רע תואר לענין, ובתרגום כד"פ, כי מצינו זה הדרך לרוב בלשון שיצטרף התואר אל התואר בענין הסמיכות, כמו אנשי בינה, בעלי קומה והדומה, וכן כאן תיבת

הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלָםִ וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת׃ (יז) וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ׃ (יח) כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב׃

ב (א) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה

אונטערדעטע מיך אלזאָ מיט מיינעם הערצען פֿאָלגענדער · געשטאלט: זיהע! איך האבע מעהר ווייזהייט ערלערנט אונד אייסגעברייטעט, אלס אללע, דיא פֿאָר מיר ירושלים׳ס טהראָן בעזאַסען. מיין גייסט האט פֿיל ווייזהייט אונד קענטניס ערוואָרבען; (יז) נון מיין הערץ ענטשיידען זאָלל צווישען ווייזהייט, קעננטניס, טאָללהייט אונד אונזין, זעהע איך איין, דאס אויך דיס איין ווינריגער געדאנקע איזט. (יח) יעמעהר ווייזהייט, יע מעהר פֿערדרה׳ס; יע מעהר קענטניס, יעמעהר לייד׳ען. ב (א) איך שפראך אלזאָ צו מיינעם הערצען: וואָהלאן! איך וויללדיך מיט דער פֿריידע פֿער-

באור המלות

נחולס, ונמלא ג"כ נכתוב נקמן הרנס חרנס, והוא זר, ולא ימלא הסם כי אם נלשון יחיד, ויסתמס גם לרנים לפי סענינו הרנוי כמו כי הרנס יהיו (קהלת י"א ח'): (יז) הללות, הוא טרוף הדעת, והוליאס מדרך הסכל, (טאָללהייט): וסכלות, נמסרה כל לשון טפסות, כתיב נסמ"ך נר מן חד כתיב נשי"ן ודעת הוללו' וסכלות, ענינו העדר הסכל, (נאר־הייט):

ב (א) אמרתי, ענין מחסנה: לכה נא, לשון זרות והזמנה. (וואָהלאָן)! ולפי סהליכה זרות והיסיבה עללס, כאמר הזרות נלשון הליכה:

רש"י

מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאגא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו': (יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב הוללות והסכלות: הוללות. סיעמוס ועירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהולל במים [ישעיה א׳]: וסכלות. שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בה שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא לידי כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה מוסי' ולא אשיב אגו הכעס מלרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והדי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו [מלכים א׳ י"א] וכן הוא אומר בעל ריב הגהתי סמך ועשה נמה דברים שאמר נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל [משלי ל׳]:

ב (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשת' תמיד: אנסכה.

באור

והוספתי, כי על החכם המחדש דבר חכמה בשכלו, יאמר שהגדיל החכמה, ועל המלמד את החכמה לאחרי' יאמר שהוסיף הכ"ה, ויאמר אני הגדלתי והוספתי חכמה, על כל אשר עשו המלכים אשר היו לפני בירושלים: (יז) ואתנה, שאני נתתי על לב לדעת ההבדל שבין החכמה והסוללות והסכלו', ומה הוא היתרון להחכם מן הסכל והמהולל, ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, שאין ביתרון החכמה הצלחה אמתית ואושר לאדם: (יח) כי כאשר ירבה האדם לתור בחכמה, כן ירבה כעסו ומכאובו, אם אלך קולר דעתו והשגתו, יקוץ בחיין בראותו כי כל יגיעו וכל עמלו בחכמה ובדעת לא יביאנו אל כוונתו, כי עמוק האמת מי ימלאנו, ואם אלך התהפיכות אשר יראה בעולם, נעלמו מעין כל אי דרכי ההשגחה במקרי בני האדם כצדיק כרשע, כאשר התעוררו רבים ובלתים על הדבר הזה, וינא גם בתבלה הזאת בתבוכה, ואם אלך קנאת בני האדם. אשר ישטמו וימררו את בעלי החכמה אנס, והכסיל נשמר מרוב התכאובות האלו, יהי' אלך מעוט הרגשתו כמאמר חכמינו ז"ל אין סוטה מרגיש או מפני שאינו עגול כל כך לתקדים ופגעים כאוהם אין סוטה נפגע, ודי בכל זה להעיר את הנפש המשכלת שלא תמלא הגלאה האמתית בחקירה האנושית:

ב (א) אחרי ראותי שאין בחכמה אושר והצלחה לאדם, אמרתי אני אחדל לי מן החכמה ואעסוק

הערות

רע שם התקרה (דאָז באָזע). גם יתכן שזה המוכרת נשקל הסמון נעבור קרוב הטעמים, והי' ראוי ג"כ נמקף, אבל אין לומר שהחקירה היא ענין של אדם רע, כי זה גם נגד הדעת גם נגד הנסיון: לענות בו, כפי מה שתרגם הרמב"מן אודך כי עניתני (תהלים קי"ח) מלשון ענוי ולעד יש גם לתרגם המאמר כזה (איינע בוזע בעטעפֿטיגונג דיא גאָטט דענן מענשען געגעבען זיך דאָזיט צו פּלאָגען), והראשון יותר נכון כפי המשך: ובה"י כל, (אחד), אשר היה לפני על ירושלים. גם לפני הלך מלך ישראל:

ב (א) אנסכה, אנסה אותך, והכנוי לנוכח על הלב, כמו ולכה אין בזורה מולאת (ש"ב י"ח):

גַּם־הוּא הָבֶל׃ (ב) לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה׃ (ג) תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ (ד) הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ (ה) עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ (ו) עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ (ז) קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה

תרגום אשכנזי

זוכען, דוא פינדעסט דא-ביי א גליקזעליגקייט; אבער אויך דאז וואר ניכטיג. (ב) צום שערץ זאגטע איך: דוא ביזט טאָלל; אונד צור פריידע: וואס ניטצעסט דוא מיר? (ג) איך שפעהטע דאר-אויף אין מיינעם הערצען פאָלגענדעס אויס: דען קאָרפער מיט וויין צו פערגניגען, אונד מיינען גייסט פאָן ווייזהייט לייטען צו לאססען; דיא טהאָרהייט אבער פעסט צו האלטען, ביז איך ענט-דעקקע, וועלכעס דיא גליקזעליגקייט דער מענשענקינדער זייא, נאך וועלכער זיא אונטער דעם הימנעל דיא דויער איהרעס לעבענס האנדעלן זאָללטען. (ד) איך אונטערנאהם גראָססע ווערקע, בויעטע סיר פאללעסטע, פפלאנצטע כיר וויינבערגע; (ה) לעגטע מיר בוים-אונד לוסטגערטען אן, אונד פפלאנצטע דארין יעדע ארט פרוכטביימע; (ו) גרוב מיר טייכע, דען מיט יונגען אויפשפריסענדען האָלין אנגעלעגטען וואלד צו דורכוועססערן; (ז) קויפטע מיר קנעכטע

רש"י

לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה [משלי ט'] עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמי' ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו ולאות בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי לאיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שמחה. בלשאצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבב בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עשה הדי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכלן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם לאיתיאל ואוכל [גם ל'] כגון לבישת שעטנז; וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומות העולם משיבין עליהם וכן הוא אומר טוב אשר תאחז בזה וגומר. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק [שמואל א' ט"ו] והיא מלות המקום וקורא אותן סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהי' שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי [תהלים נ'] לכך נאמר עץ כל פרי. במדרש תנחומא: (ו) בריכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: יער צומח עצי'. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (ה) וסגולת

באור המלות

אנסכה, לנקבה נמלאת, וידבר עם הנפש אנסה אותך: (ב) מהולל, ענין שגעון, (דאז ביזט טאָלל): מה זה, במקום לנקבה: (ג) למשך, לעדן ולנהוג: נהג, את עצמו, והוא פועל יוצא: (ה) גנות, משרש גנן, (בעדעקקען), על שם שהאילנו' הסוככי' בענפיה' את היושב בצלם, (בוימ-גאַרטען): פרדסים, שם בעל ארבעה אותיו'. ועניינו ידוע אף בלשון יון ורומי, שהוא גן נאה מקובץ על המוגות מסודרות, (לוסטגאַרטען): (ו) ברכו' מים, מים מכונסין בגומות, (טייכע, או פישטעריכען): (ז) מקנה בקר וצאן, הבהמות הדקות והגסות יקראו מקנה לפי שהם קנין

באור

במשתה תמיד ודברתי אל לבי, לכה נא אנסה אותך אם תמצא טוב אמתי והצלחה בשמחה משתה ותענוג, והנה גם הוא הבל, אין בתענוגים האושר האמתי, והצלחה המקוה לאדם, כי אם ירבה האדם לשמוח ולהתענג ולשחוק תמיד, סוף שיקוץ בחייו ונפשו תגעל בשמחה: (ב) ואז, יאמר על השחוק, שהוא מעשה חסרי הדעת, ועל השמחה יאמר מה זו עושה, מה טוב תביא לאדם, והיא לא תצליחנו ולא תשכילנו. (ג) כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוסיף מכאוב, והשחוק לבדו לא יצליח, חפשתי דרך לחבר בין שניהם, למשוך ולעדן ביין את גופי כי היין ישמח חיים, ולבי נוהג את עצמי בחכמה, ואוחז גם במעשה

היה לי מכל שהיו לפני בירושלם: (ח) כנסתי לי גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענגות בני האדם שדה ושדות: (ט) וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי מכל שמחה כי לבי שמח מכל עמלי וזה היה חלקי מכל עמלי: (יא) ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש:

פרשה ב'

(יב) ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות

אונד מעגדע, צו דען לייב־איינגען, דיא איך שאָן בעזאס: איך העערדען גראָסעס אונד קליינעס פיהעס האטטע איך מעהר, אלס יע איינער מיינער פאָרפאהרען אין ירושלים; (ח) זאממעלטע מיר איך גאָלד אונד זילבער, זעלטענהייטען פאָן קאָניגען אונד אויס דען פראָפינצען; אונטערהילט זענגער אונד זענגערינען, אונד איך דער שקלאַפינען פילע, וועלכעס דיא מענשען צור וואָללוסט רעכנען; (ט) זאָ דאס איך מעהר אונד בעססער זאממעלטע, אלס מיינע פאָרגענגער אין ירושלים; מיינע ווייזהייט שטאנד מיר איך דארין בייא. (י) וואס מיינע איגען פאָרדערטען, פערזאגטע איך איהנען ניכט, פערווייגערטע מיינעם הערצען קיינע פריידע; דאז הערץ זאָללטע פראָה ווערדען מיינער ארבייט; דיזעס וואר יא ענטצוועק מיינער בעמיהונג. (יא) נון שייעטע איך צוריק איף מיינער הענדע ווערק, איף דיא מיהועליגע ארבייט דיא איך פערריכטעט, אונד זיהע, עס וואר אללעס אייטעל אונד וויניגער געדאנקע. עס גיבט קיינע גליקזעליגקייט אונטער דער זאננע! (יב) איך גאב מיינע פאָרזאטץ אלזאָ איף, ווייזהייט מיט טאָללהייט צווייטער אבשניטט

באור המלות

האדם וכספו ועסקו: (ח) וסגלת מלכים והמדינות, סגלה דבר נחמד ויקר שמור באוצר להתפאר ולשום בו. דבר שלא ימצא כי אם במדינות ידועות: שדה ושדות, יתכן שהם הנשים השדודות הלקוחות בחזקה, והכוונה נשים רבות לא אחת לבדה, (פילע שקלאַפינען), וכך באם רחמתים, לא אחת כ"א הרבה: (י) אצלתי, מנעתי: (יב) כיתרון, משפטו כיתרון,

רש"י

מלכים. גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלי' בגנזיה': והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. עגלות כמו עגלות צב [בפרשת נשא]. ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי' בשביל כל המעשים הללו ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא דחקתי להבדל מהן וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים [בפרשת בהעלותך] כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס ששותין בה. ויש פותרין במדרש אגדה כל שענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: (יא) ופניתי. עתה בכל מעשי ידוא' אני שאין יתרון בהם כי מכול' אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזירה

באור

הסכלות, שהוא תאות העולם, כמעשה בן אדם המסופק, אשר לא ידע איה ימצא מרגוע ואוצר לנפשו ויאמר אולי בזה ובזו עד אשר אראה מה הוא הטוב הגדולה והתקוה לאדם: (ט) אף, חכמתי עמדה לי, היתה לי לעזרה לעשות מעשים אשר לא נעשו לפני בירושלים: (י) לא מנעתי את לבי מכל שמחה, כי מכל העמל אשר יעמול האדם אין לו יתרון כי אם לב שמח, ומדוע אמנע את לבי משמחה: (יא) הנה, אחרי שעשיתי את כל המעשים הללו, שבתי להתבונן בהם, אם ימצא בהם האושר וההצלחה לאדם, והנה הכל הבל ורעות רוח, שאין בכל אלה עוב נאמן וקיים תחת השמש: (יב) ופניתי, כלומר ופניתי לאחורי

כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו: (יג) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך: (יד) החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יתר ודברתי בלבי שגם זה הבל: (טז) כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם הכסיל: (יז) ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל

אונד טהאָרהייט פֿערבינדען צו וואָללען. — אונד וואס קאָננטע דער מענש, דער נאך איינעם קאָניג קאָממט פֿערזוכען, וואס אנדערע שאָן פֿאָר איהם געטהאן? (יג) זאָ פֿיל זאה איך איין, דאס דער וויזהייט פֿאָרצוג פֿאָר דער טהאָרהייט, זאָ גראָס איזט, אלס דער פֿאָרצוג דעס ליכטעס פֿאָר דער פֿינסטערניס. (יד) דער וויזע בעדיענט זיך זיינעס גייסטעס אויגען, דער טהאָר הינגעגען וואנדעלט אים פֿינסטער; אבער איך וויים אויך, דאס איין צופֿאלל ביידע טריפֿט. (טו) איך דאכטע אלזאָ אין מיינעם הערצען: דעס טהאָרען לאָאָז ווירד אויך מיין לאָאָז זיין; וואָצו בין איך דען וויזער געוואָרדען? אונד שלאָס דאהער: אויך דיס זייא אייטעל. (טז) פֿירוואהר! דעס וויזען אנדענקען, וויא דעס טהאָרען, וועהרט ניכט עוויג; מיט דער טאגע מענגע ווירד אללעס פֿערגעססען. אך, דער וויזע שטירבט, וויא דער טהאָר! (יז) דאז לעבען וואורדע מיר פֿערהאססט, דען אללע האנדלונגען אונטער דער זאָננע ווארע

רש"י

באור המלות

שגזרו עליו וכבר עשאוהו ונחה היו"ד נחה, והוטלה התנועה על אות הסמוך: (כ) ליאש, ענינו למעשה הגזירה לגוזרה טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) מן הסכלות. הוא הרשע. (יד) עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני. גם אני ידעתי אשר אסבה את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי וגו'. כלומר לפי ששניהם ימותו שלא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרהר כן הבל הוא: (טז) כי אין זכרון. החכם והכסיל בזמן אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחו כל גדולתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני

באור

מגרעות עוד הכלתה וחוסר בכל מעשי הוללות וסכלות אף שנעשו בחכמ', כי אין בהם טובה, ואל תאמר אולי חכם גדו' ממך יעשום בדרך שיצליחוהו, כי מה האדם, כלומר מה יעשה ויגסה האדם הבא אחרי המלך? את אשר כבר עשוהו אחרי', הכוונה שלא יחדש דבר שלא עשוהו הקודמים לו בזמן: (יג) וראיתי, עתה שב לעורר ספק גדול ועצום בדבר החכמה וסכלות, והוא כי מכחת העיון והמסכלה יודה כל משכיל שיש הבדל גדול בין חכמה להולת, ויתרון החכמ' מבד זה הוא ברור כשמש, ואי אפשר לשום מתעקש להכחישו, כי החכם רואה את הטוב ואת הרע את הישר והעקום, ובוחר כפי שכלו את הדרך הטוב והישר, והכסיל לא ידע להזהר ולהשמר, כי לא ידע במה יכשל, וא"כ מעלת החכמה מבוארת ובגויה בעלמה, ועם כל זה מפאת המקרים אין הבדל ביניהם, ולפעמים יפול החכם במוקש, והכסיל ינצל, ועל הרוב מקרה אחד יקרא את שניהם, והוא הולך ומבאר את הספק הזה בפסוקים הבאים ע"פ הנסיון והתבוננות במעשי בני האדם ומקריהם: (יד) החכם עיניו בראשו, והוא מסתכל בתחלת הדבר מה יהי' בסופו, והכסיל בחושך הולך, שלא יוכל להשמר ממוקש. ועם כל זה ידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ודברתי בלבי שגם זה היתרון אשר לחכמה מן הסכלות הוא הבל: (טז) אם [illegible] שיתרון החכם שיהי' לזכר עולם.

הערות

(יב) עשוהו, טעם כנוי הנושאים הנסתרים כדין שם שלא נודע (רד"ק. וועלכעס מאן שאן געטהאן האט), אלא שכנוי המצרף אשר לא יוכלל ב"כ ביהם כמו נל"ה, ולזה הוכפל כנוי הפעול, הי', (ועיין בס' אור לנתיבה להרמב"מן ז"ל: (טז) בשכבר, טעמו הסוף, שבכבר הימים הבאים, כמו שמצינו (ח"א

הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ (יח) וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ (יט) וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ (כ) וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (כא) כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ (כב) כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם

מיר צווייערער; אללעס איזט יא ניכטיג אונד ווינ־דיגער געדאנקע. (יח) איך האסטע אללע ארבייט, דיא איך זעלבסט אונטער דעם הימעל מיט מיה־זעליגקייט פאללפיהרט, אונד אן איינעם מענשען הינטערלאססען זאלל, דער מיר פאלגט; (יט) ווער וויים, ווירד ער איין ווייזער זיין, אדער איין טהאר? אונד דער זאלל שאלטען איבער אללע ארבייט, דיא מיר זא פילע מיהע אונד נאכזיננען אויף ערדען געקאסטעט? וואהרליך, עס איזט אייטעל! (כ) איך ווענדעטע ענדליך מיין הערץ גאנץ אב, אונד גאב דיא ארבייט אויף, דיא איך אונטער דער זאננע אונטערנאממען האטטע; (כא) דען, ארבייטעט ניכט מאנכער מענש מיט איינזיכט, קעננטניס אונד געשיקליכקייט, אונד איבערלעסט זיינע גיטער איינעם אנדערן, דער קיינע מיהע דאמיט געהאבט האט? אייך דאז איזט אייטעל אונד איין גראָסעס איבעל. (כב) וואס

באור המלות

הסתרת פנים תדבר שלא לזכרו, ורבותינו ז"ל רגילים בזה הלשון: (כא) ובכשרון:

רש"י

דואג הצדיקים מלוחים: בחייתם ומועילי' לבניהם כגון וזכרתי את בריתי יעקב וגומר זכרתי לך חסד נעוריך [ירמיה ב'] (יז) ושנאתי את החיים. שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה א' מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם ייגע והכסיל יורשו אחריו: (כ) ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנא' בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם [יחזקאל א']: שעמלו בחכמה. שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו [משלי ג'] ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה.

באור

ושיעשה לו שם באֶרץ, כאשר חשבו גדולי האומות ומלכיהם, שנלחמו מלחמות גדולות ונוראות ועשו שמות באֶרץ למען ישאר זכרם לעולמים, הנה גם זה הבל, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, כי אם זמן מועט, ימים לא כביר, כי לימים הבאים ישכח הכל, ואם לא יהי' זה בדור סמוך, יהי' בדור מופלג, ועכ"פ לסוף לא ישאר זכרם, אהה! איך ימות זכרון החכם עם זכרון הכסיל! ושניהם כלא הי': (ועוד יש לפרש שהוא מתמה, איך יעלה על לב אדם ה"כ, שהחכם יהי' אחר המות נעדר לגמרי כמו הכסיל): (יז) ושנאתי, הנה הספק הזה יביא האדם לשנוא את חייו בעו"הז בראותו שבכל עמלו אין לו יתרון, כי הכל הבל ורעות רוח בזה העולם: (יח) הטענה השניי' נגד מעלת החכמה ויתרונה, הנה אנכי עמל ופועל פעולות גדולות כמלך אדיר אשר היכולת בידו לעשות, ואחר אנכי מת, ומניח את מתכלתי לאדם שיהי' אחרי: (יט) ומי יודע החכם יהי' או סכל, ואיך שיהי' הנה הוא ישלוט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש, כאשר התבונא המלך על בנו שיבא אחריו, ויהי' סכל, ומחכמתו לא רצה לגלות הדבר בברור, והניחו בספק, כאילו לא ידע עדיין החכם יהי' או סכל· (כ) וסבותי אני את לבי שלא להביט ולחוש עוד על כל עמלי כי אם להתיאש בזה, כי אין בזה תועלת ובטחון, וזהו מטענה אחרת יותר גולאת מתה שקדם, ויאמר שאף אם יחשוב אדם בלבו מה לי ולבאים אחרי. אנכי אעמול ואשמח בחיי, ולא אחוש

הערות

ז') ואת כל הכלים הָאֶהָל או שהבי"ת מוספת אחרת עמה, נשכנו כלומר באשר נכנר הימים הכל נשכח,

וטעם כבר, לשון דבוי כענין כביר, ולכן יפול בזמן כן על העבר כן על העתיד (איט דער לענגע דער לייט) ת"ת טעם כבדת כשהוא נופל על מדת האורך (אייגע שטערקקע, לענגע) לא יוכרח להורות דוקא על מדה גדולה מאוד· כי כן יתכן ב"כ בלשון לאמור ארכו טפח או אלי טפח ומעט מהם, וזה סוד בכל הלשונו'. להיות שעורי הבינות מעניינים המצטרפים כמבואר בבניין (ועיין בפי' הרמ"בן על מאמר ויהי עוד כברת ארץ לבא אפרתה): (כא) ובכשרון, עיין ב"הת, כלומר שיודע לעשות כל עסקיו בדרך סיפור והראוי לשם, המביא המיד בנקל אל התכלית המבוקש, וזה שתרגמתי רד"פ (געשיקליכקייט):

בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (כג) כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ (כד) אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ (כה) כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי׃ (כו) כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסוֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

האט ער דען נון דא פאָן, דער ערדענזאָהן, פיר אללע זיינע מיהע אונד גייסטעסאנשטרענגונג, דער ער אונטער דער זאָננע זיך אונטערוואָרפען? (כג) אללע זיינע טאגע' דורכלעבט ער אין ליידען, קיממער איזט זיינע בעשעפטיגונג; זעלבסט דעס נאכטס רוהט זיין גייסט ניכט; וויא אייטעל איזט אויך דיס! (כד) געוויס. עססען, טרינקען, אונד זיינעם לעבענס פראָה זיין בייא זיינער ארבייט, איזט נאָך קיינע גראָססע גליקזעליגקייט פיר דען מענשען! אונד זעלבסט דיזעס בעמערקטע איך, שטעהט אין גאטטעס האנד. (כה) וועד העטטע זאָנסט מעהר געניסען, פלייסיגער זיינען זיננען פראָהנען קאָננען, אלס איך? (כו) אבער ניין! דעם איהם וואָהלגעפעלליגען מענשען גאב ער איינזיכט, קענגטניס אונד פריידע; דעם זינדער הינגעגען, גאב ער טריעב צו זאמלען, אונד אויפצוהייפען, דאמיט עז דער גאָטטגעפעלליגע געניסע: אויך דיס איזט אייטעל אונד ווינדיגער געדאנקע.

רש"י

והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) עניני. מנהגו גם זה א' מן ההבלים הנוהגים בעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל וישתה והרא' את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה כמו שנאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו [ירמיה כ"ב]: (כה) כי מי יאכל וגו'. למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי: חוץ ממני. מבלעדי זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים: (כו) כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא: נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקייה: ולחוטא נתן ענין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס

באור המלות

מלשון כשר הדבר, (ריכטיג, וואהל): (כג) וכעס עניינו עסקיו, (קוואַער איזט זיינע בעטעפטיגונג): (כה) יאכל, (געניסען) יחוש, ענינו, מהירות וזריזות, (פלייסיג זיין) או ינטה אחרי תאות: חושיות (זינליך הונדלען):

באור

על מה שיהי' אחרי מותי, הנה גם השמחה הזאת תלוי' בגזירה מאת האלהי', ולא בהשתדלות ובחירות האדם: (כא) ופעמים שזה עמל בחכמה ובדעת ובכשרון, וזה אוכל, כאילו לא נברא האחד כי אם לאסוף ולצבור הון, והשני כי אם לאכול ולשמוח בזה שלא עמל בו, וזהו רעה רבה: (כב) כי מה הוה וגו' חכמינו ז"ל השתמשו בתיבה זאת תמורת תיבה מנהג, כמאמרם דבר הכתוב בהווה, וכן יש לפרשו פה, הוא אומר כשואל, כי מה הוא המנהג לבני אדם בכל עמלו וגו', והוא משיב לעצמו: (כג) שכל ימיו מכאובים וכעס עניינו וגם בלילה לא שכב לבו מהעיון על פעולותיו, ואף שגם זה הבל וסכלות מהעומל, עכ"פ המנהג הפשוט הוא כך, ואיך לא תהי' זאת רעה רבה שיזכה אחר בפרי עמלו: (כד) אין טוב, הנה אין זה טובה גדולה ותוספת לאדם, שלא יהי' לו יתרון בעמלו כי אם מה שהוא אוכל ושותה ומראה את נפשו טוב, וגם הטובה הזאת הקטנה איננה ביד האדם, כי אם מאת האלהים היא: (כה) כי מי יאכל, (געניסען), ומי יחוש, (פלייסיג זיין), או ינטה אחרי תאוות חושיות, (זינליך הונדלען), חוץ ממני, ואם הי' ביד האדם לשמוח ולראות טוב בעמלו, בוודאי שאני הייתי שמח יותר מכל האדם, כי אין מעצור לי לעשות: (כו) אבל אני רואה בנסיון שהאם יתן לאדם שטוב לפניו חכמה ודעת ושמחה, ואם לא עמל ולא טרח בו, ולחוטא נתן ענין פי' העסק לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים: אמנם גם זה הרעיון הוא מחשבת הבל ורעות רוח, כי אינני רואה הפרש בין שני האנשים האלה, מדוע יהי'

פרשה ג׳

ג (א) לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם: (ב) עֵת לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ: (ג) עֵת לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת: (ד) עֵת לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד: (ה) עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק: (ו) עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד

דריטטער אבשניטט.

ג (א) אללעס האט זיינע צייט, יעדעס וועזען זיינע פֿאָרהערבעשטיממונג אונטער דעם הימּמעל. (ב) געבאָרען ווערדען האט זיינע צייט, שטערבען זיינע צייט, פֿפֿלאנצען האט זיינעצייט, דאז געפֿפֿלאנצטע אויסרייסען זיינע צייט, (ג) טאָדטען האט זיינע צייט, היילען זיינע צייט, איינרייסען זיינע צייט, אויפֿבויען זיינע צייט; (ד) וויינען האט זיינע צייט, לאכען זיינע צייט, טרויערן האט זיינע צייט, יויכצען זיינע צייט; (ה) שטיינע צערשטרייען האט זיינע צייט, שטיינע זאמּמעלן זיינע צייט, אומארמען זיינע צייט, דיא אומארמונג פֿליהען זיינע צייט; (ו) ערווערבען האט זיינע צייט, פֿערשווענדען האט זיינע צייט, אויפֿבעוואהרען

רש״י

ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן [אסתר ח׳]: גם זה. א׳ מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל:

ג (א) לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון מהבל כי לא עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר. כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה: (ב) עת ללדת. לתשעה חדשים: ועת למות. קלב שנות של כל דור ודור: עת לטעת. גוי וממלכה: ועת לעקור. עת יבא להעקר: (ג) עת להרוג. אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר ושאריתך יהרג [ישעיה י״ד]: ועת לרפוא. שברה כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם [שם י״ט]: עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר וחומת ירושלים מפורצת [נחמיה א׳]: ועת לבנות. שנאמר ובניתיה כימי עולם [עמוס ט׳]: (ד) עת לבכות. בתשעה באב: ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו (תהלי׳ קכ״ו): עת ספוד. בימי אבל: ועת רקוד. בחתנים וכלות: (ה). עת להשליך אבנים. כשהיו ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש [איכה ד׳]: ועת כנוס אותם מן הגולה והושיעם ה׳ אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו [זכריה ט׳]: עת לחבוק. כי כאשר ידבק האזור וגומר [ירמיה י״ג]: ועת לרחוק מחבק. ורחק ה׳ את האדם [ישעיה ו׳]: (ו) עת לבקש. כענין שנאמר ואת הנודדות אבקש [יחזקאל ל״ד] לענין נדחי ישראל: ועת לאבד. ועת שיאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים [פ׳ בחקותי]: עת לשמור. יברכך ה׳ וישמרך [פ׳ נשא] כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. וישליכם אל

באור

זה טוב לפני האלהים, ומה יחשב חוטא? ע״כ שבותי אל דעת אחרת אולי הכל בגזרה קדומה כאשר יבואר בפרשה הסמוכה:

ג (א) הולך ומבואר ע״פ הנסיון והבחינה שכל הדברים בגזיר׳ קדומה חרוצה מאת האלהים, אמר לכל דבר זמן ומיוחד, ועת קבוע, ואין ביכולת האדם להרחיק הזמן ההוא ולא לקרבו: (ב) עת ללדת, הזכיר ראשית האדם וסופו. ולא על האדם לבדו העתים קצובים כי גם על הזרעים ועל הנטיעים: (ג) עת להרוג ועת לרפוא, ולא אמר עת להחיות כי אין לו עת קצוב בתנהג העולם, כי אם בדרך נסי בעת התחייה לע״הב, כידוע, והכוונה על מעשי החכמ׳, כי גם להם עת קצוב, פעם ישתדל הרופא החכם בחכמ׳ ודעת וכשרון לרפאות החולי, ולא יועיל, והלואי שלא יזיק, ופעמים שיסכל רופא אויל מעשהו, ויבור לו דרך זר ורחוק מדרכי החכמ׳ ועם כל זה ירפא החולי, כי בא העת לרפוא: עת לפרוץ, ר״ל וכן במעשה הבונה, הכל בגזירה: (ד) עת שיתעורר האדם מעצמו לבכי, ולא ידע מה הי׳ לו: ועת לשחוק, ואז ישחק לכל דבר וכן עת ספוד ועת רקוד: (ה) עת להשליך, אפי׳ המקרה יש לו עת, כמו עת להשליך אבנים שאין צורך בהם, ועת לכנוס המושלכים: עת לחבוק, אפילו התאוה הנטועה בלב האדם, יש לה זמן מיוחד, והוא לחבוק האשה בחיק, או לרחוק מלחבק, והוא הולך ומבאר הכלל הזה: (ו) בדברים פרטיים, מתנועות בני האדם, ומחשבותיהם, אהבתם ושנאתם, שבתם וקומם, כי הכל

עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ (ז) עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃ (ח) עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃ (ט) מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ (י) רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ (יא) אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ (יב) יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ

האט זיינע צייט, ווענ־ווערפען זיינע צייט; (ז) אויפרייסען האט זיינע צייט, צוזאממען העפטען זיינע צייט, שווייגען האט זיינע צייט, רעדען זיינע צייט; (ח) ליבען האט זיינע צייט, האססען זיינע צייט, קריג האט זיינע צייט, פרידען זיינע צייט. (ט) וואס פראָממט דעם עכזיגענאלזא זיינבעמיהען? (י) איך בעטראכטעטע דען איננערן טריב, דען גאָטט דען מענשען געגעבען האט, אום זיך דאמיט צו בעשעפטיגען; (יא) אללעס האט גאָטט איבעראיינשטיממענד, שאָן אין דער צייט בעאָרדנעט: אויך דיזע (ליבע צור) וועלט, זענקטע ער אין איהר הערץ, אָהנע דאס ניכט יעדער מענש דיא ענדאבזיכט גאָטטעס פאָללציהע פאָם אנפאנג ביז צו ענדע. (יב) בין איך נון צוואר איבערצייגט, דאס עס קיינע אנדערע גליקזעליגקייט גיבט, אלס

רש"י

ארץ אחרת [בפ' נצבים]: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד ולקרע את הממלכה וגומר [מלכים א' י"ד]: ועת לתפור. והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות [יחזקאל ל"ז]: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר וידם אהרן [בפ' שמיני] וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. אז ישיר משה [בפ' בשלח] ותשר דבורה [שופטים ה'] קחו עמכם דברים [הושע י"ד]: (ח) עת לאהוב. ואהבת [בפ' עקב]: ועת לשנא. שנאמר כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים [הושע ט']: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה היא לבא ותשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה רע: גם את העולם נתן בלבם וגו'. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל א' וא' אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקדוש ברוך הוא לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שיאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתו רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי. עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב לבריות כי

באור

לעתים קבועים בגזרה לא יתהרס האחרון ולא יתאחרס הבגל: (ט) ואחרי שהדבר כן, מה יתרון לעושה בדבר אשר הוא עמל בו, אחרי שתחבולותו לשוא: (י) באור תיבת ענין, לענות בו, עיין לעיל בבאור המלות פרשה א': (יא) יפה, בטעם תפארת, והוא א"כ דבק עם בעתו, והכוונה שבעת הקבוע לדבר יהי' הדבר ההוא טוב ויפה, וכל מה שעשה השם הנה הוא יפה בעתו, גם המות והחולי, העוני והמכאוב, הרעב והמלחמה כלם רעות בעינינו קצרי המדע אשר לא נוכל להשיג ולשער יחס הדברים אל הזמן והמקום. אולם אם הי' אפשר לאדם לדעת כל מעשי ה' מקטנם עד גדולם עם כל יחסי הזמן והמקום, בודאי ידע ידיעה נאמנה כי אין רע יורד מן השמים, כי הם את הכל עשה האלהים יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, הנה השם הטביע בלב בני האדם את אהבת העולם, שזה יעמול וזה יחכים, זה יאצור הון וזה יבנה בתים, וזה יטע כרמים, זה יאהב וזה יבנה וכו', ועם כל היגיעה וההשתדלות, העמל והתחבולות בעניני העולם, לא ימלטו מגזרה, ולא יעשו כי אם חפץ האלהים ורצונו הקדו', ואף אם יתאבו וידמו בנפשם ליעשות רצונם ולא רצון שמים, הנה לסוף אי אפשר מבלתי שימצאו את המעשה אשר גזר האלהים שיהי' מראש עד סוף, והנה מבלי אשר לא ימצא הכוונה שבודאי ימצא, כי אילו אמר מבלי אשר ימצא הי' שלילה עכשיו שאמר מבלי אשר לא ימצא הרי הוא חיוב, כאילו אמר אי אפשר שלא ימצא, וכן הוא בל"א (אָהנע דאס ניכט): (יב יג יד) אחרי שהכלל הזה אמת ונכון, הנה גם ידעתי שהאחרים אשר זכרתי שניהם

וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ (יג) וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ (יד) יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ (טו) מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר

זיך פֿרייען אונד אין זיינעם לעבען זיך גיטליך טהון; (יג) אונד ווייס איך פֿערנער, דאס עססען, טרינקען אונד פֿריידע אן זיינער ארבייט געניססען, איין געשענק גאָטטעס איזט: (יד) זאָ בין איך דאָך ניכט מינדער איבערצייגט, דאס אלעס וואס גאָטט געוואָללט האט, אין צוקונפֿט ווירקליך ווערדע, ניכטס קאן הינצוגעטהאָן, ניכטס אבגענאָממען ווערדען; גאָטט האט דיס זאָ פֿעראנשטאלטעט, אויף דאס מאן איהן פֿירכטע; (טו) זאָ בעשטיממט, וויא דאז פֿערגאנגענע געוועזען איזט, זאָ בעשטיממט איזט דיא צוקונפֿט, אלס

רש"י

אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה. הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספות ולא בגרעון. וכשנשתנה, האלהים גזר ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו. אוקיינוס פרץ בגולי בדור אנוש והציף שלישו של עולם והאלהים עשה שייראו מלפניו שבעת ימים נשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שייראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיה ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שייראו שלפניו לפיכך אין טוב לאדם לינסות אלא במצותיו ולירא מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקדוש ברוך הוא מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א'). מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה (בפ' בשלח): ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה חקותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. לפרע מן הרודף לפיכך מה יתרוני של עושה הרעה באשר הוא

באור

אמת ואין האחד סותר ומנגד לשני, ידעתי שהטובה לאדם היא שישמח ויעשה טוב בחייו, וגם ידעתי שאין זו הטובה מסורה לאדם לגמרי, כי אם מתת אלהים היא, אחרי שראיתי שהקטנה שבתנועות בני האדם ומעשיהם היא בגזירה מאת השם, כי כל אשר יעשה האלהים, וגזר עליו שיהי', עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וא"כ ודאי שאין השמחה בעמל וראות בטובה מסורה לאדם, כי גם היא מתת האלהים היא, והוא יעשה ורצה שלא יוכל גבר להוסיף על מעשהו או לגרוע ממנו כדי שלא יבטחו על מעשיהם כי אם ייראו מלפניו. או ידבר החכם בזה לפי דעת הגוזר ויאמר שגם יראת האלהים בגזרה קדומה, וזהו והאלהים עשה שייראו מלפניו, ואף שאין זה אמת כאשר אמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הנה אמרתי לך שלא כל הנאמר במגלה הזאת דעת שלמה באמת, כי אם סברות בעלמא העולות על דעת המתחכם הנשען על בינתו בהשקפה הראשונה והוא נושא ונותן בהם כשואל ומשיב לעצמו משתוקק לדעת האמת, עד שלבסוף אמר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו'. (ומה נעים פי' חכמינו ז"ל, שהשנו כוונת המאמר הזה על הצדקים וכדומה להם שאין אנו רואים בהם תכלית כי אם להביעת את האדם, וכיון שאין דבר רע יורד מן השמים על כורחך זה הוא לתכלית טובה להאדם הרשע אשר אין אלהים כל מזמותיו, ומחמת ביעתותא מיד ישא נפשו אל ה' ויצילהו מן המות הזה. ומעתה אין באור הפסוק הזה מתחלף מבאור שני הפסוקים הקודמים לזה, ר"ל שהוא רואה בכאן סתירה בגזירה, אחרי שאין להוסיף ואין לגרוע לעולם מכל אשר עשה האלהי'. ומכללו שודאי גזר גם על טפת אדם זה שיהי' צדיק ועל זה שיהי' רשע, וא"כ מדוע יבעיתהו שישובה להיות צדיק ירא מלפניו?) (טו) מה שהיה, הדבר העבר הי' כבר ואין לשנותו, כן הדבר העתיד גם הוא נכון תחת האלהים כאילו הי' כבר, כי כבר גזר עליו שיהי', והעבר והעתיד אין באמתת מציאותם הבדל. כי זה עבר והי' נמצא. וזה עתיד ויהי' נמצא, ובבא זמנו ועתו ישוב העתיד עבר, ואולם האלהי' רצה שיבאו ויתגלגלו הדברים זה אחר זה כאילו העתיד ירדוף את העבר תמיד, וזהו והאלהים יבקש את נרדף, שבגזירתו הקדומה יצא האחד בסוד האחר, והם אחוזים ונדבקים זה בזה כחוליות השלשלת, ומתגלגלי' זה אחר זה כרדיפה תמידית. (וביתרון באור יש לפרש לפי הדרך שזכרנו בפסוק הקודם, שאמר, אם הכל הוא בגזרה קדומה, למה יבקש האלהי' את דם הנרדף מיד הרודף? כמאמרם בפרקי אבות שאמר לגלגלת צפה על פני המים על דאטפת אטיפוך

הָיָה וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ (טז) וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה הָרָשַׁע׃ (יז) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכָל־חֵפֶץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ (יח) אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם

ווערע זיא שאָן געוועזען; גאָטט בעאביזיכטעט דיס פֿערפֿאָלגען. (טז) איך בעמערקטע פֿערנער אונ־טער דער זאָננע, אן גע־ריכטס שטעדטען געשעהע אונרעכט. אויף רעס אָר־טע דער גערעכטיגקייט טר־ראָנעט באָזהייט; (יז) אונד דאכטע אין מיינעם הערצען: דען גערעכטען אונד רוכלאָזען ווירד דער עוויגע ריכטען, דען יעדעס וועזען האט זיינע בעשטיממונג, אינד יעדע האנדלונג איהו ען לאָהן — דאָרט. (יח) איך

רש"י

עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר ראשיה בשוחד ישפוטו (מיכה ג') וראיתי פורענותם: ומקום הצדק. שער התוך שהיה מקום חתוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר סגים רב סריס (ירמיה ל"ט) נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל בייסורים קשים והשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגול הריש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקדוש ברוך הוא לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ. אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו לבא חוטרי מילי ואזי דרי חושבנא (שבת ד' ל"ג). (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת

באור המלות

ג (טז) שמה הָרָשַׁע, תואר רשע בקמץ לא ישתנה בהפסק, ונשתנה זה, כאשר ישתנו שאר השמות שעל משקלו, כי נאמר תן שמע, בגלגלי שמע, ותן זרח. זרח והוא שם, (בחזהייט): (יח) דברת, ענין דבור: לדברם, שרשו דבר, והראוי שתנ' הבי"ת בקמץ חטוף, והרי"ש בדגש נבלע לבתם. כי השור"ק והק"ח אחים הם מתולדו' השמש. ובעבו' שאין הרי"ש מקבלת דגש בא קמץ גדול תחת הבי"ת והנח תמור' הדגש והיה

באור

וסוף מטיפיך יטופון. ותימה מדוע יהי' כך, אם כל אדם מוכרח במעשיו?): (טז) ועוד ראיתי תחת השמש, ידבר בהשארת נפש בני אדם אחרי מות הגוף, ובשכר ועונש לעולם הבא, אמר ראיתי תחת השמש והנה הארץ מלא' עושק וחמס, יבלע רשע צדיק ממנו, והמקום אשר משם קוינו המשפט הוא בעצמו מקום החמס, וכן מקום הצדק, והנה גמול הרע לעושי הרע יקרא משפט, וגמול הטוב לעושי הטוב יקרא צדק, ורשע הפך שניהם: (יז) אמרתי אני בלבי, אחרי התפלאתי על המראה כי הבוגד בוגד והשודד שודד ודרכם צלחה, ואנשי החסד הולכים ודלים, וימיהם ביגון כלו, ואנכי יודע כי כל דרכי האל משפט, צדיק וישר הוא, אמרתי אני בלבי אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לאחר זמן, ואע"פ שמתעכב הדבר סופו לבוא לשעתו, כי עת לכל דבר, ועל כל מעשה יש דין ודברים לעולם הבא, והנה באמת שלות הרשעים ויסורי הצדיקים בעה"ז, היא ראי' גמורה על השארת הנפש אחרי המות, כי לא יכחיש שום מתעקש ששופט כל הארץ אל אמונה ואין עול, ולולי שיעשה משפט שם ויצדיק את הצדיק וירשיע את הרשע, אין להמלט מליחוס לו עול ועושק ח"ו, א"כ כל המאמין במציאות השם, והיותו צדיק, אוהב צדקה ומשפט, לא ימלט מאחת משתי אלה, אם שיאמין בהשארת הנפש ובגמול ועונש לעולם הבא, או שיכחיש את הדבר הנראה' לעין שלא יצלח צדיק ואובד בצדקו ורשע מצליח ברשעתו, ובכאן קצר החכם את דבריו. ואולם בפסק ח' וט' מזה המאמר האריך בדרוש הזה בראיות נכוחות וישרות למשכיל: (יח) אמרתי עוד אל לבי, ואחר שזהו ראי' שאין אחריה תשוב',

הערות

ג (טז) ועוד ראיתי וגו', עיין בפי', ונראה לי טעם המשך חלק הב' לחלק הקודם בזאת הפרשה, לפי שבו אמר שהכל בגזירה קדומה, יש לטעות שהאדם מוכרח במעשיו ולא יקבל א"כ לא שכר ולא עונש עליהם. ולזה יאמר שאינו כן באמת כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהי' שם, אחרי הפרד הנפש מן הגוף, אמנם הבדל החלק הזה במה שידבר נגד העסק האדם, והחלק הראשון ידבר בכל הגופים

לְדִבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם׃ (יט) כִּי מִקְרֶה בְנֵי־הָאָדָם וּמִקְרֶה הַבְּהֵמָה וּמִקְרֶה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כֵּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לַכֹּל וּמוֹתַר הָאָדָם מִן־הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ (כ) הַכֹּל הוֹלֵךְ אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הָיָה מִן־הֶעָפָר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הֶעָפָר׃ (כא) מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הָעֹלָה הִיא לְמָעְלָה

דאכטע איך דער רעדע דער מענשען אין מיינעם איננערן נאך, דאס זיא נעהמליך גאָטטעס אויס-ערוועהלטע ווערען; איך בעמערקטע אבער, דאס זיך זעלבסט איבערלאס-סען זינד זיא, וויא דאז פיה. (יט) מענשענקינ-דער זינד צופעלליגע וועזען, טהירע זינד צופעל-ליגע וועזען, איין צופאלל טריפט זיא אללע, דיזער טאָד איזט וויא יענער טאָד; אללע האבען איינערלייא גייסט. דער פארצוג דעם מענשען פאָר דעם פיהע, איזט ניכטס; דען אללעס איזט אייטעל. (כ) אללעס וואנדעלט נאך איינעם אָרט; אללעס ענטשטאנד אויס שטויב, אללעס קעהרט ווידער צו שטויב; (כא) נור דער איהר וועזען קעננט, וויס עס; אָב גייסט דעם מענשען אויפווערטס

באור חמלות

ראוי הה"א (או הסגו"ל) להשנות לאומרם אבי הה"א נאלת לברם, כמו שהוא בתלת בורית, ומנק, והנה שרף, או שיהיה לברם פועל עבר, ר"ל לאשר ברם האלהים אף שאין המנהג שיכנסו אותיות בכל"ם, שהם אותיות השמוש נפעלי העוברי', הנה מצאנו לפעמים שיבאו עם ה"א השמוש, ויתפרשו כמו אשר. וכן עם בי"ת השמוש, כמו בהכין לו דוד, השקדים שנמצאו, א"כ אף למ"ד לברם במקום אשר. ויתכן ג"כ שיהי' מנחי למ"ד ה"א מן ברו לכם איש, והוא הנכון: (יט) מקרה וגו', כתב הרי"קס שלשתן בסגו"ל. והם מוכרחי' כי אילו היו סמוכי' היו נקרי כמשפט,

רש"י

גאות לגבוה סדרה ודבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין גדולתם כלום ולהראותם שהכי אף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כשאר בהמה וחיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה א' לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יוגד מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו מי יודע ישוב (יואל ב') מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין

באור

ואולם קצת בני האדם יאמרו שהבחינ' בתולדות הנפש לבדה תביאנו להאמין בהשארה, כי הנפש באדם יותר מכל היצורים והוא על דברת בני אדם לברם האלהים, שהם יאמרו שהשם ברר אותם, ובחר בהם מכל תולדות הארץ לתתם דעה ובינה והשכל, ואולם רואה אני שאין הדבר כן, כי הם בהמ' המה להם, כלומר שבני האדם הנעזבי' מהשגחת השם, ומסורים להם בעצמם אינם נבדלים מבהמה. ולזה כפל המלות בהמה המה להם. כמו שאמרנו שבהיותם נעזבים להם, הם כבהמות ארץ: (יט) ואם נשפט את האדם ותולדותיו מתה שאנו רואים בעה"ז, הנה בני האדם הם מקרה בעולם אין בהם עצמות וקיום. והבהמה גם היא מקרה, ומקרה אחד להם בכל השנויים אשר יעברו עליהם: (כא) קצת המפרשים חשבו שהכוונ' מי יודע אם תעלה רוח בני האדם וכו', ואולם הפי' הזה סותר לטעמים, לפי שמלת האדם מעומדת בטעם שר גדול, ומלת יודע בטעם פקידו, ואילו הי' הדבר כאשר חשבו הם, היו מלות רוח בני האדם ראויות יותר לאיה שאחריהן, והי' ראוי שתבא מלת יודע בטעם זקף, כידוע לבקי בטעמים ולפי הטעמים כך פירושו, מי יודע, יבין וישכיל את טבע רוח בני האדם אם היא עולה למעלה, וטבע רוח הבהמה אם היא יורדת למטה לארץ, כי החקירה בנפש דקה ועמוקה עד מאוד וקשה להגיא

הערות

הנגראים: (כא) מי יודע וגו', עיין בפי'. ה"א העולה וכן ה"א היורדת שניהם לידיעה ע"פ הנקוד ולא לשאלה. ולפ"ז נראה טעם המעתיק, אחר שאמר שאלד הניף הם שוים במקריהם ישיב לאותן האומרים שההבדל מצד הרוחות, מי הוא זה אשר יודע את רוח בני האדם שממנה יאמר היא העולה למעל' ואת רוח הבהמ' מי יודע שממנה יאמר היא היורדת למטה, וראוי לתרגם המאמר בל"א הזה (ווער קעננט דען, דען גייסט דעם מענשען, דער אויפווערטס שטייגען זאָלל, אונד דען גייסט דעם טהירעס, דער נידערזינקט צור ערדען)?

וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיֹּרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ׃ (כב) וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃

ד (א) וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה ׀ דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ (ב) וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ (ג) וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן

הנו' בסגול

שטייגט, אונד גייסט דעס טהירעס נידערזינקט צור ערדע. (כב) איך מיינטע אלזאָ, דאס ניכטס בעססערס זייא, אלס דאס דער מענש זיינער ארבייט זיך פֿרייע, דיס איזט זיינע בעשטיממונג; דען ווער פֿיהרט איהן היןׅ, אונד צייגט איהם דיא צוקונפֿט? ד (א) אבער איך קעהרטע צוריק אונד בעטראכטעטע דיא געוואלטטהאטען אללע, דיא אונטער דער זאָננע געשעהען; זאה אונטערדריקטע וויינען — ניאמאנד טראָסטעטע; זאה זיא נידערגעבייגט פֿאָן טיראננענמאכט — ניאמאנד טראָסטעטע — (ב) גליקליכער פרייזען ווירדע איך דיא טאָדטע, דיא לענגסט פֿערשטאָרבען זינד, אלס דיא לעבענדינען, דיא געגענווערטיג לעבען. (ג) אונד גליקזעליגער נאָך דעניעניגען, דער נאָך ניכט

רש"י

לא ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: (כב) וראיתי. בכל אלה: כי אין טוב. לאדם: מאשר ישמח במעשיו. ביגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו: כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו. לראות לאחר מיתתו במה שיהיה לבניו ואם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו:

ד (א) ושבתי אני ואראה. ברוח הקודש: את כל העשוקים. הנעשי' עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים תחת השמש תחת חליפיה של התורה: והנה דמעת העשוקי'. בוכי' ינקי (ד"א) נפשותם העשוקו' ביד מלאכי חבלה ומגזרים וגם הוא אומר עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו (תהלים פ"ד) אלו יורדי גיהנם וחף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם כח. עושקיהם מבריחים ותוקפים אותם בכח: (ב) שכבר מתו. עד שלא שלט בהם יצר הרע הזה לדחותם מן הקב"ה כגון אבות הראשונים שלא נעשה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי

באור המלות

וכן נמצא בספרים המדוייקים: (כב) במה, הבי"ת בשו"א והמנהג בפתח ד (ב) ושבח, מקור במקום פועל בינוני: עדנה, משפטו עד הנה,

באור

משם ראי' אל היות האדם נבחר מכל הילודים כאשר יאמרו בני האדם, והגוף הם שוים בכל מקריהם: (כב) וא"כ לולי הראי' הנכונה המוכרח למעלה על השאר' הנפש והגמול לע"הב, ראיתי כי אין טוב לאדם כי אם אשר ישמח במעשיו בעוד שהוא חי, כי זה חלקו, כי מי יביאנו לראות במה שיהי' אחריו, הלא הכרת הנפש עמוקה וצריכה אל ראיות, אשר לא יבינום כי אם גדולי החוקרים, ומקרי הגוף שוים לאדם ולבהמה, וא"כ איך נדע מה יהי אחרינו? ובפסוקים הבאים ישוב אל הטענה הנולחת שזכר והיא דמעת העשוקים ואין להם מנחם בע"הז, ומשם ראי' גמורה על השארת הנפש והגמול לע"הב כאשר בארנו, וכבר הודעתיך שלא תשגיח בחלוקה הקאפיטל, כי לא נודע מי תקנה, ומי שיש לו מוח נקדקד יראה שהפסיק לפעמים במקום החבור, וכן להפך, וכבר עלה בדעתי לשנות מקום החלוקה כפי הכוונה, אלא שלהקל על הקורא שלא יצטרך למצוא את אשר יבקש, הנחתי הדבר כמו שהי', ואולם ראוי לסקורא שלא להפסיק באמצע הדרוש, בפרט במשא ומתן כזה, כי אם למהר לבוא עד תכליתו, ובמקום הזה נראה שהכוונה נמשכת עד פסוק ד' בפר' הבא:

ד (א) עתה שב אל הראי' הנכונה על השארת נפש והגמול אשר אין אחריה תשובה כאשר הזכיר למעלה, אמר הנה הבחינה בתולדת הנפש לא תוציא את לב האדם מן הספק, אבל שבתי וראיתי את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש, תחת ממשלת אל אמונ' טהור עינים מראות ברע, ואם כל זה אני רואה שהעשוקי' בוכים ונאנחים במר נפשם, ואין להם מנחם ועושקיהם מבריחים אותם בכח ותוקף שבידם אל כל אשר ירצו והם כפופים תחת ידיהם ואין להם מנחם, וכ"ש מושיע ותומך, ואם כן הוא אין ספק שהדבר כאשר

לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃

פרשה ד'

(ד) וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ (ה) הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ (ו) טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ (ז) וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (ח) יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם

געזעהען דיא איבעלטהאטען אללע, דיא אונטער דער זאָננע געשעהען.

פֿיערטער אבשניטט.

(ד) איך בעטראכטעטע אללען קונסטפֿלייס אונד אללע קונסטגעשיקליכקייט, אונד זיהע! זיא האבען איהרען גרונד אין דעם געגענזייטיגען נייד דער מענשען: אויך דיס איזט אייטעל אונד ווינדיגער געדאנקע. (ה) זיהע דא רען טהאָרען! — דריקט ער ניכט דיא הענדע צוזאממען, אונד פֿריסט אן זיינעם פֿליישע? — (ו) ליבער איינע האנדפֿאָלל אונד צופֿרידענהייט, אלס ביידע הענדע אויפֿגעהייפֿט דורך ארבייט אונד קוועהלענדע זאָרגע. (ז) איך פֿיהר פֿאָרט דיא ניכטיגקייטען אונטער דער זאָננע צו בעטראכטען. (ח) עס

באור המלות

וכן עדן, משפטו עד הן ונפקדה הה"א, (ביזהער): (ד) עמל, (פֿלייס אינדוסטריע): כשרון המעשה. (געשיקליכקייט דער קונסט): (ה) חבק, (צוזאממען דריקען): (ו) מלא, שם: כף, נקרא כן תוך היד לפי שהיא כפופה: (ח) וענין רע, ר"ל ענין איש רע, כי הוא פתוח

רש"י

שלא נגנתי בארבע' ועשרי' רננות עד שאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך (ד"ה ב' ו'): (ג) עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו: (ד) וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקב"ה: ואת כל כשרון המעשה. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמביאים הבל: כי היא קנאת איש. אשר היא קנאת איש מרעהו: (ה) הכסיל. הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה צדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: (ו) טוב מלא כף נחת. להיות קונים נכסים מעט ומיגיעו שיבא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ורעות רוח לפני המקום; (ז) תחת השמש. כמו תחת השמים: (ח) יש אחד

באור

אומרו, כי עת לכל חפץ ולכל מעשה שם, והאלהים יביא את העושק והנעשק במשפט, וישיב להם גמולם: (ב) כי לולי כן הייתי משבח את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עד הנה: (ג) וטוב משניהם הייתי משבח את אשר עדיין לא הי', ולא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש, ובודאי לא לרעתו ולהנקם מאתו ח"ו ברא ה' את האדם על הארץ, כי אם בחסדו הגדול, להשפיע עליו מטובו, ואיה טובתו אם יחי' ימים מועטים לראות דמעות העשוקים או להיות הוא בעצמו עשוק ורצוץ, ואחר זה ימות כמות הבהמ' ויאבד אבדון שאין אחריו תקוה? לא כאלה דרכי האל, אין זה כי אם את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהי' כאשר אמרנו. עד כאן הדבור בהשארת: (ד) וראיתי, ידבר מענין הצלחת המדינ', שלפי דעת קצת המדיניים תהי' המדינ' מצלחת ומאושרת, אם אנשיה עמלי' וחרוצים בכל מלאכה, ופעולתם בכשרון המעשה, על צד היותר טוב, ויפה, ומקובל לאנשים סוחרים, וזהו דעת רוב המלכים והשרים שבזמנינו, ויתכן שגם המלך שלמה נטה לזה, כמשמע מן הכתוב, ועתה ראה שגם זה הבל, כי ההצלחה הזאת מיוסדת על קנאת איש מרעהו, שירצה האחד להתפאר על חבירו בדירתו במלבושיו, בכליו ותכשיטיו, בסגולותיו ורהיטיו ואם תעורר את אנשי המדינ' אל העמל וכשרון המעשה, על כרחך שתבער את אש הקנאה וההתגרותות בלבבם, ויצא שכרך בהפסדך, כי טוב להם שיסתפקו, ולא יבקשו המותרות, ולא יתקנאו אז איש אל רעהו, ויתאסו בכל שביעת החמד', ואז אין מקום לכשרון המעשה: (ה) הנה האחרון יגנה את העצל לאמור, הכסיל חובק את ידיו, ואוכל כל מה שיש לו, ולא יעמול להוסיף כאלו אכל את בשרו: (ו) והעצל יענה, טוב לי שאסתפק במועט, במלא כפי בנחת ישלוה, מן מלא חפנים בעמל ויגיעה, כמעשה האחרון שהוא עומל כל היום, ברעות רוח, שהוא חורש מחשבות רוח מה יעשה למחר, במה ישתכר, ואיך ישתכר, וכדומה: (ז. ח) ושבתי, ידבר בענין אהבת החברה, ושטוב לאדם לבקש עזר, אמר יש אחד

הערות

ד (ח) יש אחד וגו', נראה לי טעם המשך באלו הפסוקים מהפרשה, אחר שזכר הבל הקנאה והעמל,

תרגום אשכנזי

גיבט איינצעלנע מענשען, אונגעפאארט, אָהנע זאָהן אונד אָהנע ברודער, אונד דאָך האט דעם טרייבענס קיין ענדע; דאָך ווערדען דיא אויגען ניכט זאטט דער רייכטהימער. — פֿיר ווען ארבייטע איך, אונד פֿערזאגע מיינער זעעלע יעדען גענוס? אויך דיעס איזט אייטעל אונד דיא בעשעפֿטיגונג איינעס באָזען. (ט) גליקזעליגער איזט יענעס פֿאאר, אלס דער איינצעלנע: זיא פֿינדען זיכען לאָהן אין איהרער ארבייט. (י) ווען זיא (אויפֿס קראנקען בעטט) פֿאללען, ווירד דער עד־העגענאָס דען אנדערן אויפֿריכטען; וועהע אבער דעם איינצעלנען, ווען ער פֿעללט! ער האט קיינען, דער איהם אויפֿריכטעט. (יא) פֿערנער, ווען צווייא שלאָפֿען, ערווערמען זיא זיך געגענזייטיג; (יב) ווער ערווערמט אבער דען איינצעלנען? ווירד איינער

מגילת קהלת · ד

בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינוֹ לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ (ט) טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ (י) כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ (יא) גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ (יב) וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ

עיניו כ׳

רש"י

ואין שני. יש בן אדם שעוסק בדבר ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר להוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויוצא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא. ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן הא׳ לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעולם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפולו. כמשמעו ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירו לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואילו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם שלשה הם והחוט המשולש לא במהרה

באור המלות

והוא סמוך, והמסורת עליו לית פתח, (דיא בעשעפֿטיגונג איינעס שלעכטען מענשען): (י) יפלו, בא לשון רבים על אחד מהם, ועיין בבאור הטעמים: ואילו, ענינו אוי לו: (יב) יתקפו, מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח, ובא חסר ה"א יתקפהו: והחו׳ המשלש, פתיל

באור

ואין שני לו שהוא בלא אשה ובלא בנים. (גם יש לפרשו שהוא מחובר עם הכתובים הקודמים, שכנגד העמלים בסבת קנאתם מרעיהם. אמר שגם וראה הבל מתנגד לאמור, שיש אחד ואין שני לו שיתקנא בו, גם בן ואח אין לו שמתאוה להעשיר לתועלתו, ואעפ"כ אין קץ וגומר ומסיים ואמר ולמי אני עמל כי זה לתועלת לעצמי ואני מחסר את נפשי מטובה, שהוא שתיר׳ במעשיו, וגם זה כמו העמל לקנאת רעהו, הוא הבל, ונוסף גם זה שהוא ענין רע, כי מי שיש בו חמדה יתרה אל הממון הוא מוכן לכל מדה רעה, כמ"ש בעל חובת הלבבות): (ט) באהבת המלך להרבות העמל והתרבות בחבריו, יען את אנשי חברו להזדווג איש ואשה שיש להם שכר טוב בעמלם, כי ברכת הבית בזוגו: (י) כי אפילו אם שניהם יחדו יפולו למשכב, מכל מקום כל אחד מהם יסעד את השני על ערש דוי עד הקימו, בתפלה או בהתאזרו׳ יתרה ושתלם ויאמר בגזור אני, ואילו וגו׳: (יא) וחם להם, זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומתענגים ואינם צריכים לקנות להם בגדים רבים לכסותם על משכבם להתחמם בהם, אבל לאחד איך יחם על משכבו בלילות בהתכסותו בשמלתו לעורו לבדה, וצריך לקנות לו כרים ומלעוה להתחמם בהם, ע"כ לא יהי׳ לו שכר טוב בעמלו: (יב) והחוט המשלש, אם יולידו בן כ"ש שיעמדו יחד נגד הקמים עליהם, וכן אמר המשורר

הערות

אמר שזהו עוד הבל יותר אבל מי שאין לו שני אשר בעבורו יעמול, וגם זה הענין בעליו לעותר לבדו בלי עזר, הוא הבל וענין רע, כי טובים השנים וגו׳: (יב) יתקפו, עין בה"מ. וטעם הכנוי על כל אחד מהשנים, וטעם הפעל מבנין התגלו (ווענטע ער געוואלט אנטהון): האחד, הבא לתקוף, או שהוא

וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ (יג) טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ (יד) כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ (טו) רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ (טז) אֵין־קֵץ

געוואלטטהעטיג, צוויא ווערדען איהם ווידער־שטעהען קאננען. דריי־פאכע שנור ענדליך, ווירד ניכט לייכט אויפגעלאזט. (יג) בעססער איזט איין דירפטיגער, אבער איין ווייזער יינגלינג, אלס איין קאניג אלט, אונד איין טהאר, דער עס ניכט פערשטעהט, זיך וואָרנען צו לאססען. (יד) שטיגע יענער אויך איים דעם געפענגניס אויף דען טהראָן; דיזער אין זיינער הערדליכקייט איזט ניכט מינדער ארמזעליג געבאָרען. (טו) איך בעאָבאכטע דיא מענשען אללע, דיא אינטער דער זאָננע וואללען, וויא אללעס אויף דען פאָל־גענדען יינגלינג הארדעט. (טז) דאז געגענווערטיגע שיינט דעם פאָלקע קיין ענדע נעה־

באור המלות

משולשה חוטין: (יג) מסכן, תרגום עני מסכן: (יד) הסורים, שרשו חסר ונחה האל"ף ונחסרה גם מהמכתב והוא בית הסוהר שנותנים שם האסורים:

רש"י

ינתק. ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנאמר לא ימושו מפיך מפי זרעך ומפי זרע זרעך (ישעיה נ"ט). ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא נותק. בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד שלש עשרה שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. זה יצר הרע שהוא שליט על האיברים: זקן. שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ (בפרשת בראשית): וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הניכוכת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי (בפ' בשלח): כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו ובכסלתו. כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שימרדו עליו שילא למלוך מתוך עניו ומבית אסוריו שהרי שמ"ך של הסורים נקוד' רפי והרי הוא כמו האסורים וס"א כמו לא יהל שם ערבי (ישעיה י"ג) כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד לכי לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן (ש"ב ז'): כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו והוא נהפך מהגבהה הגדולה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים וכן עיר פרא אדם יולד (איוב י"א) שיהפך ויפתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הווה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגומר. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם

באור

ע"ה כחלים ביד גבור כן בני הנעורים כו' כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב, משב פניו אל המלוכה והממשלה, כגון המלך מעבדיו ועתו והצלחתו על כסאו, ואמר טוב איש רך בשנים עני וחכם, ממלך זקן וכסיל אשר לא ישמע לקול המזהירי' אותו, בעבור שהזקין בכסלות הקש' את ערפו ואמן את לבבו כל כך עד שלא יאמין בעבדיו הנאמנים: (יד) ואף אם המסכן הזה יצא מבית האסורים, אין בכך כלום, כי גם המלך הזקן הי' רש ביום הולדו: (טו) יתכן שהיו בני ישראל מתלוננו' על שלמה בדבריט ותלעומות והיו מרוממי' את ירבעם שהי' גדול בעיני העם, כנראה מתוך משמעות הכתוב (מלכים א' י"א), והמלך ידע את אשר הם מלינים בחדרי משכבם, והוא במשיב על דבריהם, ואמר, ראיתי את כל החיים ההולכים אחרי הילד השני שיקום תחת המלך, וכלו עיניהם מיחל עת יקום על כסא המלוכה, וקראו הילד השני אם לפי פשוטו בעבור שיבא תחת המלך, ואם שרמז על ירבעם כאשר אמרנו, ואחרי שרחבעם בן המלך ראוי למלוכה יותר ממנו, הנה יהי' רחבעם הראשון: (טז) אין קץ, כלומר אמנם ידעתי שכן דרך העם מאז ועד עתה שימאסו

הערות

תוסב על האחד הנזכר מקודם נגד השנים העומדי' ממנו: טוב ילד וגו', עיין בפי'. ונראה לי המחבר אל הקודם שאע"פ שגבר תוקף החוט המשולש שיהיה לא ינתק, ת"מ לפעמים יהי' לידת הבנים ללא תועלת, כמו שהוא באמת לא הי' יכול למנוע נבל יקח ירבעם אחריו את המלוכה בחזקה מיד רחבעם בנו: (יד) יצא

לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ:

פרשה ה'

(יז) שְׁמֹר רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:

ה (א) אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי

יתיר י'

מען צו וואָללען; איהרע נאכקאָמיינען ווערדען אן דען נייען פֿירשטען ווי־דערום קיינע לוסט פֿינ־דען: — זאָ איזט אל־לעס אייטעל אונד וויגדי־גער געדאנקע.

פֿינפֿטער אבשניטט.

(יז) זייא יא פֿאָרזיכטיג ווען דוא אין דען טעמפעל גאָטטעס טריטטסט! זיך נעהערן אים אופֿצומערקען, איזט בעססער, אלס ווען אונ־וויסענדע זינדער אָפּפֿער ברינגען: זיא זינדיגען, וויייל זיא אונוויססענד זינד. ה (א) זייא ניכט פֿאָרשנעלל מיט דעם מונדע, אונד גיסע דיין הערץ ניכט אין אייטעלן וואָרטען פֿאָר גאָטט אויס. גאָטט איזט ערהאבען אים הימנזעל,

רש"י

כמו ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פריס ודריס היו יותר מדאי כמו שנאמר זרעם נכון לפניהם (איוב כ"א) אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם (שם): לכל אשר היה לפנידם. אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד ונדבק שאול יחתו (שם): גם האחרונים. דור הפלגה: לא ישמחו. גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחר ילדו. (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ברוך הוא: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:

באור המלות

(יז) וקרוב, הוא מקור, ענינו הקירבה לשמוע, טובה מנתינת הזבח:

באור

את אשר הוא לפניהם, ירצו אדמים לנקרים, כי הם אוהבים התמורה והחלוף, יארכו להם הימים, ויהי' בעיניהם כאלו אין קץ ותכלה לכל אשר הי' לפניהם כי קלה בו נפשם, ואולם ידעתי שגם האחרונים אשר יקומו אחריהם לא ישמחו במלך החדש, ויבחרו להם חדשים, כי גם זה הבל ורעיון רוח, אין בכבוד העם ושנאתם הצלחה נכונה, כי אם הבל כו'. (גם יש לפרש שני הכתובים האלה על פשוטי', שאמר ראיתי בעיני לפאות אנשי שני דורות מדורות העולם, ומצאתי שלכל העם הזה אין די בכל הטוב אשר לפניהם עם אשר הי' בגד לפניהם אשר ירבו מאבותיהם, ונמצאתי למד מזה שגם הדור האחרון לא ישמחו בכל הטוב ההוא כי גם הדור ההוא הלא יהי' מלא מחשבות הבל ורעיון רוח, כי אין כל חדש תחת השמש): (יז) שמר, יתחיל להורות את המעשה הנרצה, אשר על ידו נגיע אל האושר האמתי, והטוב הנכון, ותחלת דברו בעבודת האלהים, שיבא מורא שמים עליך תמיד, כראוי לילוד אשה ההולך להתפלל לפני ממ"ה הקב"ה (ויתכן לפרש שתיבת רגלך הוא כנוי לנקבים, מוציאי הפסולת, ויאמר כאשר תרצה ללכת אל בית האלהים, נקה גופך, כדי שלא תהי' מוכרח אח"כ לזה באמצע התפלה או דרוש החכם, ונאנס ראה הבא"ג פי' זה). ודע שהקורבה לשמוע דבר האלהים טוב' ונבחרת מאשר יחטא הכסיל ויביא זבח, כי שמוע מזבח טוב, כאמר' שאריכו הנביאי' להוכיח את ישראל על זה הענין, כי אינם יודעי'. הנה הוא נותן טעם לדבריו על בכנ' את החוט' כסיל, יאמ' ודאי החוט' היא סכל, ואינו יודע, לפיכך הוא עוש' רע, ואלו ידע בין טוב לרע הי' בוחר בטוב. ואמרו רז"ל אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות, ומעתה ראוי לקרותו כסיל. (ויותר קרוב לפרש, כי אינם יודעים בעושים בזה רע. כי זבח רשעים תועבה, ומיירי בקרבן נדבה, או בקרבן הבא על חטא, ואשר בו הודוי והחרטה בלב). והפסוק הזה הוא תחלת הענין הבא בפרק שאחר זה. אלא שכבר הודעתיך, שאין לחוש על חלוקת הקאפיטל:

הערות

מבנין התפעל, וכתרגום רד"פ: (טז) הילד, ידוע שמלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, כמו שאמר ויועץ את הילדים (מ"א י"ב), ויש שהוא מלא רוח דעת ותבונה:

הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ (ב) כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃ (ג) כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־תִּדֹּר שַׁלֵּם׃ (ד) טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ (ה) אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ (ו) כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃

דוא ביזט איף ני־ריגער ערדע; לאס דעסהעגען דיינעם געבעטהעם וועניג זיין. (ב) זאָ וויא דער טרויס אויס אונגערייםטען פֿאָרשטעללונגען, זאָ בע־שטעהט דאז געבעטה דער טהאָרען אויס פֿילען אונצוזאממענהענגענדען וואָרטערן. (ג) האסט דוא געליברע דיינעם גאָט־טע געטהאן, זאָ זיימע ניכט זיא צו ערפֿיללען; דען ער האט קיין וואָהל־געפֿאללען אן טהאָרען. וואס דוא אנגעלאָבט האסט, ערפֿיללע. (ד) לי־בער טהוע קיין געליבדע, אלס דאס דוא אנצעלאָבסט, אונד ניכט ער פֿיללסט. (ה) גיב אכט, דאס דיין אייגענער מונד דיך ניכט עלענד מאכע; זאגע הערנאך ניכט צום באָטהען: איך האבע מיך איבעראיילט. ווארום זאָלל גאָטט איבער דיין גערעדע צירנען, אונד דיי־נער הענדע ווערק ציגר־שטאָרען? (ו) בייא אללען דיינען טרייםערייען אונד וואָרטען, פֿערלע־

רש"י

ה (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי האלהי' בשמים ואתה על הארץ. ואפי' אלם מלמעלה וגבור מלמטה אימת אלם על הגבור וכל שכן גבור למעלה ואלם למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב ההרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול. כסיל לבא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מועטים: (ג) אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני הקדוש ברוך הוא ברשעים הנודרים ואינן משלמים. (ה) אל תתן את פיך. בנדר לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מלות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כן נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב

באור

ה (א) אל תבהל, הוסיף להזהיר את העובד ומתפלל, שלא יתפלל בבהלה ומהירות, כי אם בכוונת הלב, כי האלהים עליך רואה אותך ושומע את דבריך, והוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים, ואתה על הארץ, אין למטה ממך, על כן לא תרבה דברים בלא כוונת הלב פן תסתכן: (ב) כי בא, כתרגומו היכמא דאתי חלמא על הרהורי לבא בסגיאות בוונין כמו החלום הטבעי המחובר מעניינים רבים ומחשבות שונות בלי סדר וכונה, כן קול הכסיל ברוב דברים יצאו מפיו במקרי והזדמן בלי חבור וכונה ותכלית: (ג) כמו שצויתיך להשמר בדברים בבית האלהים, כן אתה חייב להזהר בכל מקום ובכל עת שתזכור את שמו, ואם תדור לו נדר, שמור את מוצא שפתיך, כי אין חפץ בכסילים המלפלפים ומהגים ולבם בל עמם. (גם יש לפרש שהזהירו שלא יאחר לשלמו כשאר אין חפץ קים בכסילים, שהרשעים מלאי' חרטה, ואם תאחר פן תתחרט ויהי' בך חטא, ע"כ מיד אשר תדור שלם): (ד) ואולם דע שאין המניעה מלנדור, חטא. כמ"ש וכי תחדל לנדור לא יהי' בך חטא: (ה) למה יהי' פיך מוליד חטא ורע בעלמ'. אם לא תעבה את אשר דברת בפיך. ואל תאמר לפני המלאך, שליח הבא לתבוע צדקה שפסקת ברבים, כי שגגה היא הנדר שנדרת, ויש לפרש לחטיא את בשרך כמו לענות נפש. למה יקצוף האלהים על מוצא שפתיך והשחית את מעשה ידיך, (ואפשר שרצונו במלאך הוא הכהן או השופט וראשי המטות לבני ישראל אשר בידם התרת הנדרים ע"פ פתח' כמאמר הכתוב, כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא שהוא אומר לו אלו הייתי יודע כך וכך לא הייתי נודר, והוא משיבו לא כי שגגה היא, ואם הוא שקר, יקצוף האלהים היודע האמת, כי כחש למלאך, והבל את מעשה ידיו אשר יגם לכרון בשקרו): (ו) כי ברוב, ירצה בכל

הערות

ה (ו) כי ברוב חלומות וגו', נראה לי הטעם שאמר על תבהל על פיך להוציא דברים רבים בתפלות ותשבחות, כי ביותר שיהיה אלוהות והבלים בענין מה, יותר נצרכים דברים הרבה ליפותו ולקיימו,

תרגום אשכנזי

(ז) אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ (ח) וְיִתְרוֹן אֶרֶץ

טצע דיא עהרפֿורכט געגען גאָטט ניכט. (ז) ווען דוא אין איינעם שטאאטע אונ־טערדריקונג דעס ארמען, אונד פֿערלעטצונג דעס רעכטס אונד דער גערעכטיגקייט בעמערקסט, זאָ וואונדרע דיך דיא ערשיינונג ניכט. איבער יע־דעם האָהען איזט איין האָהערער וועכטער, אונד איבער דיזען זינד נאָך האָהערע געזעטצט. (ח) דער פֿאָרצוג איינעס לאנדעס צייגט זיך נון אים גאנצען: אויך איין אקקער־קאָניג ווירד פֿאָן אנדערן

רש"י

חלומות וגומר. אמר כל מה שיאמרו לך חלומות וניבאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא. הוי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיביא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את העשוקים וגבוהים יש עליהם הגבוהים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקי רשים וגוזלי משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי (איוב י"ד) שומר אמונים (ישעיה כ"ו) שמר את הדבר (בר' ל"ז): (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון

באור המלות

ה (ז) וגזל, סמוך. והנפרד יתכן שיהיה גם הוא גזל, כי בעלי אמת הנקודות לא ישתנו בסמיכות, כאשר יאמר מן חלב, חלב נבלה וחלב טרפה, אבל משקל גזל ישתנה אל גזל, כמו מן זקן זקן ומן חצר חצר. והוא תמורת

באור

החלומות וההרהורים וההבלים ודברים הרבה אשר יעלו על המחשבה, אך את האלהים ירא, ותמיד תהי' יראתו על פניך, אז תנצל מהנזק. (ויתכן שתיבת הרבה הוא נווי, ויאמר רשות לך להרבות ברוב חלומות והבלים ודברים, אך בכלם את האלהים ירא): (ז) אם עשק רש. ידבר על המתרעמים נגד הממשלה וההנהגה המדינית אשר זכרם למעלה, אם תראה במדינה לפעמים שהם עושקים את העני וגוזלים את בעל המשפט והצדק, אל התמה ותשתומם על המראה הזה, או אל תתמה על המלך החפץ בזה לדעתך, שאל"כ לא יבקוע נהבר יש לאל ידו למחות, ואי החשיב את המלך, כי יש במדינה גבוה מעל גבוה שומר וכל שהוא במדרגה למעלה לא ישגיח כי אם על המדרג' הקרובה אליו ולמטה, וכן מתנו והלאה. וגבוהים עליהם, כלומר שהגבוהים כלם לא ישגיחו כי אם על האנשים אשר עליהם הוקמו, הקרובים למדרגתם ומעלתם, כי כן דרך ההנהגה הנכונ', שתהי' לכל אחד ואחד משמרתו המיוחדת לו, ואי אפשר לשיותו גבוה שהוא המלך ד"ת, שישגיח על כל אשר נעשה תחת ממשלתו בפרט, כי אם יסמוך על משנה, והמשנ' על השרים והשרים על פקידים, וכן מהם והלאה. כי ההשגחה על כל הפרטים היא לה' לבדו אשר לא ייעף ולא ייגע והיא נמנעת בחיק האדם. וא"כ אל תתפלא אם לא תהי' ההנהגה על צד היותר טוב בכל פרט ופרט, ומנוקה מכל חסרון בכל חלקיה: (ח) ויתרון כו', לפי מה שפי' כל המפרשים, אין הפסוק הזה מחובר למה שלמעלה כלל וכלל ומשמעות וא"ו ויתרון שיהי' דבוק ומחובר למה שקדם, ועוד שהם מפרשים מלך לשדה נעבד שהמלך גם הוא נעבד לשדה, וזהו סותר להנחת הטעמים, כי מלך לשדה מחובר בטעם משרת, והנומר אני שזהו פירושו, אחרי דבר הקדים בהתגלות המלך והשרי' בהנהגת המדינ', אם לא תהי' שלימה ומסודרת בכל פרטיה, הוסיף ואמר אם תרצה לידע מעלת ההנהגה ויתרון מדינ' ממדינ' על תשגיח בפרטים, כי יתרון ארץ בכל היא, בכללות ההנהגה וסדורה ימצא היתרון. לא בפרטים, כי אי אפשר שיהי' הפרטים כלם בתכלית השלמות כידוע לכל משכיל, ואמר מלך לשדה נעבד, כלומר וודאי שאי אפשר להמלך לעשות את כל מעשי ההנהגה לבדו, מבלי עזר משריו ועבדיו, ולכן יצטרך להושיב גבוה מעל

הערות

אבל ענין קדוש וקיים כשם ה' אלהינו אינו צריך לכל זה, והוא ג"כ אינו מבקש ממך כי אם ליראה אותו, וראוי לתרגמו בל"א (יע מעהר טרייאעריען אונד אייטעלקייטען, יע מעהר ווערטע. גאָטט ברויכסט דוא נור צו פֿירכטען): (ז) אם עושק רש וגו', נראה טעם המחבר, שכמו שאינו מן הראוי להרבות דברים נגד ה', כן אינו מן הראוי גם להרבותם נגד המלך, אף אם עושק וגו', ועיין בפי': כי גבוה מעל גבוה, בלי הפסק בגבוה הראשון. יש גם לפרש המאמר בזה האופן. אל תתמה על החפץ והצלחת מדינה אם לפעמים תראה מה שידמה לך עושק רש וגזל משפט, כי גבוה מעל גבוה, הוא השם יתעלה שומר שלא יעשה כלום כי אם כפי הראוי לטובת הכלל. וגבוהים, כלומר הרודי' בעם אשר בידם הכח והממשלה, גם עליהם שומר מבלי אשר לא יעשו כי אם הגזור מאתו יתברך. ואם שלפעמים ינזק הפרטי, הנה יתרון ארץ

בַּכֹּל הוּא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ (ט) אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ (י) בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאוּת עֵינָיו׃

היא כ׳ ראית כ

בעריהנט. (ט) ווער דאז זילבער ליבט, ווירד וואהרליך פֿאָן דעם זילבער ניכט געזעטטיגט; ווער גע־פֿאָלגע ליבט, האט דא־פֿאָן קיינען פֿאָרטהייל: אויך דאז איזט אייטעל. (י) בייא דעם צופֿלוס דער גליקסגיטער פֿערמעהרען זיך דיא פֿערצעהרער; דער בעזיטצער האט קיינען ווייטערן נוטצען, אלס

באור המלות

זקן חכר: (ט) בהמון, ענינו רבוי: (י) רבו, ענין מאקל ושרשו רבב:

רש״י

של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום:

בכל היא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי׳ על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב״ה כשהוא פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרם לבוניה: (ט) אוהב כסף לא ישביע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון. מצות רבות: לא תבואה. ואין בא׳ מהם מצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נאה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי כפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו היא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישביע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד״א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: ומי אוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנ׳ ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקדוש ברוך הוא בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבית הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה.

באור

גבוה שומר, הלא מלך לשדה, מי שלא ימלך כי אם על שדה תבואות, יהי׳ נעבד מאחרי׳ עושי רצונו, ואי אפשר לו מבלעדי פועלים אחרים זולתו, ומכ״ש המלך האדיר, המושל על מדינות גדולות ועם רב וודאי שאי אפשר לו שתהיינ׳ עיניו משוטטות בכל, כאשר יען יתרו את משה נבול תבול כו׳, ומלאכו מלך עם למ״ד, מלך למואב. במקום מלך מואב, וכן מלך לשדה כמו מלך שדה, ואל תתמה שיפול שם מלך על בעל שדה, שכן מלאכו באחרונה שקראו הכתוב מלך, ועוד שכן הי׳ בימים הקדמונים שיקרא האיש השורר על עבודת השדה, בשם מלך שדה, (אקקערקאֶניג), והי׳ בידו שבט כתבנית שבט מלוכה. כנזכר בשירי המשוררים הקדמונים, ויהי׳ א״כ טעם הכתוב בלשון אשכנז, (דער פֿאָרצוג אייגענעס לאנדעס, לייגט זיך נור אויף גהאלטען, אויך איין אקקערקאֶניג ווירד פֿאָן אנדערן בעדיהנט): (ט) אהב כסף, ידבר בגנות אהבת הממון והבצע׳, ויאמר מי שהוא אוהב כסף לא יאכל הכסף ולא ישבע ממנו, ומי שאוהב להיות בהמון עבדים ושפחות אשר ישרתוהו, הוא אוהב דבר שלא יעשה פרי, והוא לא תבואה, כל מה שירויח האדם וישתכר מעבודתו יקרא תבואה (איינקינפֿטע), לא יהי׳ לו שכר ולא תבואה מההמון הזה, וגם זאת מחשבת הבל, כאשר מסיים: (י) אם תהרבה הטובה והברכה לאיש האוהב בהמון כן ירבה לקנות עבדים ושפחות ובני בית, וירבו אוכליה, ולו אין יתרון כי אם ראות עין, כי אחרי שהטובה שלו ויאכלוה רבים, הנה אין טוב לו בטובה. כי אם מה שעיניו רואות, ויתכן לפ״ש ראות עין כמו למה תתראו לאנשי׳ לשובע

הערות

הוא בהכלל, ואי אפשר למדינית בלי מדרגות שונות, כי גם מלך לשדה נעבד כבפירושי. ובענין וגבוהים עליהם עזב רד״פ את דרך המפרש כנראה מתרגומו: (ט) אוהב כסף וגו׳, נראה טעם ההמשך אל הקודם שאחר שזכר יתרון ארץ בכל אם מלך לשדה נעבד, כי רבוי השדות והתבואות זהו עשירות האמתית במדינה. יאמר כי רבוי הכסף והדומה מה שיקרא ג״כ בשם עשירות, באמת אינו העשירות האמיתית, וכדמבאר: בהמון, כענין המון חוגג (תהלים מ״ב):

(יא) מְתוּקָה֙ שְׁנַ֣ת הָעֹבֵ֔ד אִם־מְעַ֥ט וְאִם־הַרְבֵּ֖ה יֹאכֵ֑ל וְהַשָּׂבָע֙ לֶֽעָשִׁ֔יר אֵינֶ֛נּוּ מַנִּ֥יחַֽ ל֖וֹ לִישֽׁוֹן׃ (יב) יֵ֚שׁ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה רָאִ֖יתִי תַּ֣חַת הַשָּׁ֑מֶשׁ עֹ֛שֶׁר שָׁמ֥וּר לִבְעָלָ֖יו לְרָעָתֽוֹ׃ (יג) וְאָבַ֛ד הָעֹ֥שֶׁר הַה֖וּא בְּעִנְיַ֣ן רָ֑ע וְהוֹלִ֣יד בֵּ֔ן וְאֵ֥ין בְּיָד֖וֹ מְאֽוּמָה׃ (יד) כַּאֲשֶׁ֤ר יָצָא֙ מִבֶּ֣טֶן אִמּ֔וֹ עָר֛וֹם יָשׁ֥וּב לָלֶ֖כֶת כְּשֶׁבָּ֑א וּמְא֙וּמָה֙ לֹא־יִשָּׂ֣א בַעֲמָל֔וֹ שֶׁיֹּלֵ֖ךְ בְּיָדֽוֹ׃ (טו) וְגַם־זֹה֙ רָעָ֣ה חוֹלָ֔ה כָּל־עֻמַּ֥ת שֶׁבָּ֖א כֵּ֣ן יֵלֵ֑ךְ וּמַה־יִּתְר֣וֹן ל֔וֹ שֶׁיַּעֲמֹ֖ל לָרֽוּחַ׃ (טז) גַּ֥ם כָּל־יָמָ֖יו בַּחֹ֣שֶׁךְ יֹאכֵ֑ל וְכָעַ֥ס הַרְבֵּ֖ה וְחָלְי֥וֹ וָקָֽצֶף׃

דאז אייסערליכע אנזעהען זיינעס וואָהלשטאנדעס. (יא) דער שלאף דעס אר־בייטערס איזט זיס, ער מאג וועניג אָדער פיל געניסען; אינדעם דער איבערפלוס דעס רייכען קיינען שלאף פערגאננט. (יב) נאָך זאה איך איין גראָססערעס איבעל אונ־טער דער זאָננע, דאס דיא מענשען בעפעללט: רייכ־טהום אויפגעשפארט צו זיינעס בעזיטצערס אונ־גליק; (יג) דער רייכטהום גינג פערלאָהרען דורך איינעס רוכלאָזען פערמיטטלונג, אונד דער ערצייגטע זאָהן בעהילט ניכטס איבריג; (יד) נון קעהרט ער נאקט אונד בלאָס, וויא ער אויס מוטטערלייב הערפאָר געגאנגען, דאהין וואָ ער הערגעקאָממען איזט, אונד נימט פיר אללע זיינע ארבייט ניכטס אלס צייגניס איי זיינען הענדען מיט. (טו) איך דיס איזט שאָן איין קרענקענדעס איבעל, זאָ אבצוגעהען וויא מאן געקאָממען איזט. וואס האט דער מענש פיר פאָרטהייל דאפאָן, דאס ער זאָ אין דען ווינד געארבייטעט? (טז) זיין גאנצעס לעבען הינדורך פערריכטעטע ער זיין מאהל אים פינסטערן,

רש"י

לפני הקדוש ברוך הוא: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה לגונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישן כל הלילה מהרהור בהן. ד"א מתוקה שנת העובד את האלהים אם מעט ימי שניו אם הרבה ימי שניו יגדל שכרו המועט כמרובה משה פירנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגומר (תהלים צ"ט) כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעל שמועות: איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים (שיר השירים ז׳) כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו. כעושרו של קרח שעי"כ נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא יצא בידו שום זכות לצדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן ילך:

באור המלות

כשרון שם ענינו היושר והנכון: (יב) חולה, משרש חלה חייגע (קראנקהייט), או יהיה תואר בשקל טובה. משרש חולי, מענין יחולו על ראש, כלומר רעה נופלת על בני האדם (איין איבעל דאז דיא מענשען בעפאללט): (טו) כל עמת, כמו כלעמת, כי לא תבא עמת בלי למ"ד כמו למען שלא תחסר ממנה למ"ד והי׳ ראוי להיות מלה אחת, ונפרדו כמו הרבה מן המדקדקי׳ שנפרדו: (טז) וכעס, אלוי קמץ ואליו פתח, והוא פועל עבר: וחליו, וא"ו נוספת כמו בנו בעור, חיתו יער, ורש"י פירש

באור

ולא לרצון, ועיניו כיון הנבט עיוד בעיניו, ובל"א דאז וויטערליכע אנזעהען זיינעס וואָהלשטאנדעס: (יא) מתוק׳, הנה טוב ממנו העובד אשר כל היום יעמול, ובהיותו עיף ויגע ישכב וירדם, ושנתו ערבה עליו, ואולם העשיר לא יוכל לישן, כי השבע ורוב הטובה לא יניח לו לשקוט: (יב) יש רעה חולה וגו׳, שהעושר לפעמים מלבד שאיננו מניח לו לישן, עוד הוא שמור לו לרעתו: (יג, יד) שיאבד ע"י ענין איש רע מעללים שודד גולה או גזלן אשר יכהו נפש ויתן על עשרו, עד שאפי׳ הבן שיוליד לא יהי׳ בידו מאומה מעושר אביו: והאב יפול ערום לשאול כשבא מבטן אמו, כי גם דלים לא חנן בעשרו שישא הזכות ההיא לאחרית נפשו בעולם הבא אחרי המות: (טו) וגם זו רעה חולה, אף אם לא יאבד ויכלה העושר בענין רע, הנה׳ אם אין לו בן, כל עמת וגו׳: (טז) גם מלאתי באנשים אשר כל ימיו בחשך יאכל, כי הי׳ עקר סעודתם בערב, והמתענגים יאכלו בחברת מרעים, בנרות ואבוקות דולקות, והכילי הזה בחשך יאכל לבדו,

(יז) הִנֵּה אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה לֶאֱכוֹל־וְלִשְׁתּוֹת וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ ׀ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא חֶלְקוֹ׃ (יח) גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ וְלִשְׂמֹחַ בַּעֲמָלוֹ זֹה מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ (יט) כִּי לֹא הַרְבֵּה יִזְכֹּר אֶת־יְמֵי חַיָּיו כִּי הָאֱלֹהִים מַעֲנֶה בְּשִׂמְחַת לִבּוֹ׃

זעהר צאָרנמיטהיג, קרענ־קעלנד אווד אויפפאדה־רענר. (יז) פירוואהר! זאָ ווייט איך איינזעהע, איזט עס זאָ גוט אלס אנ־גענעהם, דאס דער מענש עססע, טרינקע אונ־פריידיג געניסע אן א־לער זיינער ארבייט אונ־טער רער זאָננע, דיא קורצע דויער דערלעבענס־טאגע דיא איהם גאָטט צוטהיילט; דיס איזט זיינע בעשטימונג. (יח) אלזאָ יעדער מענש, דעם גאָטט רייכטהימער אונד גיטער געגעבען, אונד צוגלייך דיא הערדשאפט זיא צו געניסען, זיין לאָז צו ערפיללען, אונד זיינער ארבייט פראָה צו ווערדען, ווארטרליך, דיזער מאן עמפפינג איין גאָטטליכעס געשענק! (יט) ער דענקע שטעטס, זיינע טאגע ווערדען ניכט פיל זיין, אונד גאָטטעס ווילע שטיממט יא איין זיינעס הערצענס פראָהען גענוס.

באור המלות

שהכעס והקצף יהיה חליו: (יח) זה, באולם היא לשון נקבה: (יט) כי לא וגו, הפוך, יזכור כי לא הרבה ימי חייו, וכן הרבה: מענה משרש ענה, (מאכט אנטוואָרטען, איבעראיינשטיממען), והוא פועל יוצא לשלישי, שהאלהים מענה את הדבר ואת התירוש את הכסף ואת הזהב שיענוהו למלאו' חפצו של זה:

רש"י

(טז) וחליו. כמו וחלי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של חיתו יער (תהלים ק"): (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמ' כי הוא חלקו: (יח) והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולישאת את הלקו במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר: (יט) כי לא הרבה. שאין אורך ימים בע"הז: יזכור את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לע"הב בחייו: כי האלהים מענה וגו'. הקדוש ברוך הוא עדות קבוע לזה לעולם: בשמחת לבו. ששמח לעשות טוב בחייו. וראיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן בשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה אחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר (שמואל א' א'). ולומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה

באור

והוא מלא פחד ודאגה והורך הלב: וכעס הרבה וחליו וקצף, ידוע בנסיון שהכועס הרבה בא לידי חולי, והאיש האומלל נוח לכעוס מן הבריא, וע"כ אמר מלאתי באנשי' מי שהוא כועס הרבה, וגם ראיתי את חליו המוסף לו מזה, ואת הקצף שהוא מדרגה יתירה מהכעס הנוסף לו מחולי: (יז) הנה אשר ראיתי אני, הוא האמת, והוא שהטוב ואשר יפה, כלומר שאם יהי' בעושר ונכסים, טובה הראוי' לאדם, הינה כי אם לאכול ולשתות ולראות טוב באחרים מכל עמלו אשר יעמול תחת השמש, כלומר שישמח הוא בעמלו וישמח אחרים, כי הוא חלקו, לא לגנוב הון ולאסוף ממון, שיאבד בענין רע, או שיעזוב לבאים אחריו, כי אין בזה טובה נכונה לאדם, ואולם אם נתן לו האלהי' עושר ונכסים ונתן לו כח וממשלה לאכול ממנו ולשאת את חלקו, שהוא להטיב לאחרים ולראות טוב אשר עליו נאמר בפסוק הקודם כי הוא חלקו לע"הב בחיים ולשמוח בעמלו שתחת עולם, זה וודאי מתת האלהי' הוא. כי בלתי הממשלה והשלטון לשמוח בעשרו ולעשות טוב על ידו, הנה יש עושר שמור לרעה כאשר זכר: (יט) יזכור את ימי חייו, כי לא הרבה הם, ימי האדם קצרים ודרכיו מועטים, ומדוע יגזור ללא הועיל? כי האלהים, הרי כי משמח בלשון דהא, ויזכור שהאלהים יענה את הכל בשמחתו, ורוצה בה, ומסכים על ידו, כי נתן לו עושר ונכסים

הערות

(יט) יזכור, תרגמתו רד"פ לשון עלה, ואפשר גם לבאחרו מלשון הוה מוחלט. שהאיש כזה אשר זכר אשר נתן לו האלהי' וגו' הוא יזכור תמיד את ימי חייו כי לא הרבה הם ושהאלהים ועני' בשמח' לבו:

פרשה ו'

ו (א) יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם׃ (ב) אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ ׀ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ (ג) אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ (ד) כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃

תרגום אשכנזי

זעכסטער אבשניטט:

ו (א) איך זאה איין איבעל אונטער דער זאננע, דאז שוועהר אויף דעם מענשען ליגט. (ב) איין מאן, דעם גאָטט רייכטהום, גיטער אונד ווירדען צוגעטהיילט האט, זיינער זעעלע פֿעהלט עס אן ניכטס דאז ער וויגשען קאָננטע, אבער גאָטט פֿערזאגט איהם דען ווילען, דעס זייניגען צו געניסען, איין פֿרעמדער זאָלל עס פֿערצעהרען: דיס איזט אייטעל, אונד איינע באָזע קראנקהייט. (ג) לאסט דיזען מאן הונדערט קינדער צייגען, פֿילע יאהרע לעבען. אונד דיא גאנצע דויער זיינעס לעבענס, דער גיטער פֿיל האבען; ווען זיינע זעעלע קיינען גענוס פֿאָן דעם גיטען האט, ווען איהם ניכט איינמאל עהרענפֿאָללע לייכענבעשטאטטונג צו טהייל ווירד, פֿירוואהר! איך ציהע איהם איינע אונצייטיגע געבורט פֿאָר; (ד) דיזע ענשטאנד אייטעל, אונד שוואנד הין אין דונקעל, לאס איני־

רש"י

הלים הסוף מעירו: מענה. נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו כי אין מענה בפי שלשת האנשים (איוב ל"ב): בשמחת לבו שהיה שמח בחלקו:

ו (א) ורבה הוא על האדם. בהרבה בני האדם היא נוהגת: (ב) עושר ונכסי'. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שיהא שמח בחלקו למלא קורת רוח בעשרו כי שואף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא כמות ולא ישבע (חבקוק ב') וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה עושר ונכסים וכבוד. מקרא ומשנה ואגדה: ולא ישליטנו. שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ורב הון וכל טוב ימי שניו) שלו ורב לשון די די לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברי' האלו נמצאו באחאב שהוליד בני' הרב' וממונו הרבה והי' חומד של אחרים ולא מלא קורת רוח בממונו וכלבים לקקו דמו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בא והלך ולא ראה טובה ולא

באור המלות

ו (ג) מאה, דרכי המליצה להזכיר שם מסוים, אלף, מאה, עשרה, שבעה, במקום הבלתי מסוים: הנפל, הוא נפל אשת, ונקרא כן

באור

ומתאוה לעשות בהם כטוב בעיניו, כי הבא לטהר מסייעין לו מן השמים, ומסבבין לו המקרים המקדימים רצונו, ומסירים מלפניו המקרים המעיקים ומונעים אותו למלאות חפצו:

ו (א) יש רעה, הזכיר דברי המתרעמים נגד השגחת האל ודיניו, ובפרט גם את הסבל הזה אשר בעולם, שלפעמים יתן האלהי' עושר ונכסים וכבוד לאיש, עד שאם הי' רוצה לא הי' חסר לנפשו מכל תאוה, ועם כל זה לא יהנה מנכסיו כי אם יעזוב לאחרים אשר לא יצאו מחלציו, וגם נחשבו לו נכרים שלא השיג מהם טוב מעולם, את חילו ורכושו, הלא זה הבל וחלי רע: (ג) ורב שיהיו, נכסיו כל ימי שניו, ונפשו לא תשבע מאותו הטובה, ואיננו שמח בחלקו ולא מטיב לאחרים, לא נהנה ולא מהנה במה שחננו ה', וגם קבורה בכבוד ושם טוב לא היתה לו אמרתי כו': (ד) כי הנפל בהבל בא, כמו

הערות

ו (א) ורבה היא, גדולה ועצומה:

(ה) גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה׃ (ו) וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ (ז) כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ (ח) כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ (ט) טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת

תרגום אשכנזי רבה

מערהין פינסטערניס איה־רען נאהמען בעדעקקען! (ה) פרייליך זאה זיא קיינע זאננע; אבער זיא קאננטע זיא אויך ניכט. דיא גליקזעליגקייט דיזער (פעהלגעבורטה) איזט גראססער, אלס יענעס (גייציגען). (ו) אונד וועין דיזער אויך טויזענד יאהר צווייאפאך לעבטע, ער גענאס יא דאז גוטע ניכט, אונד ענדליך וואנדעלט אללעס נאך איינעם ארט. (ז) דער צוועק אללער מענשענארבייט איזט יא זיננליכער גענוס, אונד זעלבסט דיזעס מאגנעס זעעלע, בליב נאך אונבעפרידיגט. (ח) וואס איזט אויך דער פארצוג דעס וויזען פאר דעם טהארען? — וואס הילפט עס דעם איינזיכטספאללען בעטטלער — ווען ער שטעטס דעם לעבען ענטגעגען קעמפפען מוס? (ט) בעססער איזט וואס מאן פאר אויגען האט, אלס גייסטעס גריבעלייען; אללין אויך

באור המלות

לפי שהאשה מפלת אותו את· (ז) תמלא. כאשר תשיג הנפש את כל תפלה ותאוה, יאמר עליה שתמלא כמו תמלאמו נפשי: (ח) לעני יודע, מועמד בטעם ז"ק, ויהיה א"כ יודע תואר לעני, הכונה לעני החכם:

רש"י

נתאוה לה ואין לו להנאה: (ו) ואלו חיה. ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כאחד העניים. (ז) כל עמל האדם לפיהו. בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעה"ז והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בתמיה כלומ' וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנא' מועטת כמו תמלאמו נפשי (פ' בשלח) לשון השבעת תאוה ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל: (ח) מה לעני. חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשי' טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה ומוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש. ד"א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעסוק מהילוך נפשו שלא

באור

בהבל בא, מבלי שהרגיש ולא סבל יסורין אחרי שלא הרגיש תאותה, ולא ראה טובה ולא התאוה אליה, ובחשך שמו יכוסה, ולא ישאר לו שם וזכר באחרון: (ה) וגם בזה טוב ממנו הנפל שלא ראה ולא ידע שמה ההצלחה להתאו' אליה. וזה כל עמו התאוה אל הצלחה גדולה ממנו, ולא השיגה ואין נחת, ותקותו אפס נפש ותוחלת לב, נחת לזה הנפל יותר מאשר לאיש ההוא העשיר ולא ישלוט בעשרו: (ו) אל מקום אחד, זה הקבר (או יאמר שגם האיש אשר לא ראה בכל אורך שניו, טובה והצלחה, לא בבנים ולא בנכסים רק הי' עני מדוכא ועירירי, גם ממנו טוב הנפל, כי הכל הולך אל מקום אחד, מה לי אם לא היתה לו טובה, או שהיתה לו ולא הרגישה): (ז) כל עמל האדם לפיהו, בשביל פיו שיהנה ויאכל, וזה לא נהנה בחייו, וגם הנפש לא תשיג את תאותיה, כי רבות הן לאין קץ. (ויתכן עוד שיאמר שהאדם המסכן הנזכ' כל פרי עמלו הוא הולך אל פיהו בלי שארית על העתיד, וגם עם זה לא תמלא הנפש, ר"ל רעבון נפשו, ע"כ לא ראה טובה בכל ימי חייו, והנפל טוב ממנו כאמור): (ח) כי התרעומות אשר ידבר המתרעם לאמור מה יותר, אף אם אומר שיש יתרון מה לחכם מן הכסיל, זה הוא דוקא אם שניהם שוים בטובת העה"ז, אבל מה יעשה העני היודע, אשר אסף ידיעות רבות ונכבדות, והוא עני ורש, מה לו להלוך נגד החיים שלא נבקש כי אם הדברים המתנגדים לחיי האדם, שלא לשתות ולא להתענג, לא לאכול ולא לשתות די שבעו כי אם להשביע את נפשו בידיעת החכמה: (ט) הנה טוב לאדם מה שעיניו רואות בגלוי ובאמת מכל מה שמתהלך הנפש אחריו, [illegible] התחשבות, ונסתר העשתונות, שאין בהם ממש, ולא יפלו תחת ההרגש,

הערות

(ז) וגם הנפש לא תמלא, לדעת המתרגם יהי' טעם וגם ואפילו (אונד זעלבסט) דהיינו לא די שזה האדם שזכר לא עמל לפיהו, כלומר שלא נהנה הנאה גמורה, אלא אפי' בתוספתו לא ראה טובה, כי לא תמלא נפשו מתאוותיו ואינו אומר די בשום פנים: (ח) כי מה יותר לחכם וגו', לדעת המפרש יתורגם

תרגום אשכנזי

דיה איזט אייטעלקייט אונד ווינדיגער נעראניקע; (י) דען דעריעניגע דער ענטשטעהט, דעם שיקזאל איזט פֿאָרהער בעשטיממט; עס שטעהט פֿעסט, וואס ער זיין זאָלל, דער מענש: אונד ניאמאנד קאן ריכטען מיט איינעם, דער מעכטיגער איזט אלס ער. (יא) גאר פֿיל דינגע פֿערמעהרען אויך ניר דיא אייטעלקייט; זיא האבען קיינען פֿאָרטהייל פֿיר דען מענשען. (יב) ווער וויים דען אויך, וואס דעם ערדענזאָהן ערשפריסליך איזט אים לעבען? זעטצט ער זיך אין דען וועניגען טאגען זיינעס אייטעלן דאזיינס וויא אים שאטטען; ווער זאגט דעם מענשען וואס פֿאָלגען ווירד, ווען ער אין דיא זאָננע טריטט?

רוּחַ: (י) מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף מִמֶּנּוּ: (יא) כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם: (יב) כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:

יתיר ה'

רש"י

נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל. הוא הניתן לרשעים: (י) מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו: כבר נקרא שמו. כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל' וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: (יא) כי יש דברים הרבה. שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילי' ואריות הכל הרבה לו ומה יותר לו משמת: (יב) כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו ימיו כצל עובר (תהלים קמ"ד) זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: אשר מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש:

באור המלות

(י) שתקיף. הואר ענינו חזק:

באור

עד הנה דברי המתרעמים, ועתה ישיב על דבריהם גם זה הבל ורעות רוח: (י) מה שהיה, ר"ל האדם אם עני או עשיר וכדומה, כבר נקרא שמו, ונתגן עליו טרם הולדו ברצון הבורא הקדוש שכן יהי', כמו ידעתיך בשם, ונודע אשר הוא אדם. כלומר כבר נודע מאז בגזרת היוצר את אשר יהי' האדם בשעתו, ולשוא יתלונן המתלונן, כי לא יוכל לשנות הגזירה. ורא"י א"כ שלא יתאונן א/ם חי כי אם ישב בדד וידום כי נטל עליו: (יא) וזכר עוד טענה שני' על דבריהם, הנה אף כי יש הרבה דברים אשר יחסרם העני היודעי הנה הם מרבים הבל ורעות רוח, ומה יתרון בהם לאדם: (יב) צ"ל, הוא מספור תאור השמש, ובו יחטו. וישמחו בני אדם בימי התוס ובספר הזה הוא כנוי לטובה זמנית אשר יתענג בו האדם לשעתו, כמו היבא בצל התכיה, בצל הכסף, יאמר אלו ידע האדם מה טוב לו בעולם הזה מספר ימי חייו, אולי יאמר הנה תעשה ימי חיי כצל לאסות ולהתענג בהם להיות שמח בחלקי ולא אשניח ולא אחוש על מה שיהי' אחרי מלד אחורי, באנשי העולם זולתי. כאדם היושב בצל ואוסה בו לשעתו, ואין מגיד לו מה יהי' אחוריו תחת השמש, ר"ל במקום שהשמש זורח על הארץ אשר לא יסוככו שם צלים ולא יגינו. ואולם אין הדבר כן, כי באמת לא ידע האדם מה טוב לו בעולם הזה. והוא הולך ומבאר בפרק הבא שאי אפשר לאדם לידע מהו טוב לו בעולם הזה מספר ימי חייו:

הערות

בנ"א: (דען וואס אויך דער פֿאָרצוג דעם וויזען פֿאָר דעם טהאָרען זייא): (י) עם שהתקיף, ע"ד הכתיב טעמו עם אשר הוא תקיף: (יב) כי מי יודע וגו', על פי התרגום נראה טעם תחת השמש מצל לאור עולם הבא, היפך מתה שיעשה ימי חיי ההבל כצל, ויראה שמיתה לניסת הצללים וזריחת אור בהיר ע"ד השבע בהקיץ תמונתיך. אולם לדעת המפרש ראוי לתרגם ויעשם כצל וגו' (דאס ער זיך אין זיא וויא אין שאטטען זעטצע, אויך דאס איהנן ניאמאנד זאגע אָדער אונבעקיממערט וואס הינטער איהנן אין זאָננענשיינע פֿאָרגעהט):

ז (א) טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ (ב) טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ׃ (ג) טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב׃ (ד) לֵב

ט רבת

ז (א) נאכרוהם איזט (אָפט) בעססער אלס קאָסטליכעס אָהל; דער טאג דעס טאָדטעס בעססער אלס דער טאג דער געבורט. (ב) בעססער איזטס אינס טרויערהויז געהען, אלס אין דאז הויז דער שוועלגעריי; דאָרט זיהט מאן דאז ענדע דעס מענשען, אונד דער איבערלעבענדע ווירד נאכדענקענד. (ג) קוממער איזט (אָפט) בעססער אלס לויטע פֿריידע; דען אויך בייא פֿעדרדריסליכען אנטליטץ קאן דאז געמיטה רוהיג זיין. (ד) דעס וויזען הערץ ווייַלט גערן אים הויזע דער טרויער; דעס טהאָרען הערץ ליבט

רש"י

ז (א) טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שבשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקין אתה נותן לתוכן מים והם בולעים: טוב שם משמן טוב. שמן טוב יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן (שם קל"ג) ושם טוב עולה למעלה שנאמר ואגדלה שמך. שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם (שם ע"ב). שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם אמר ר' יהודה בריבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם שסופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אגמלך לפני שיגמלו לי במותי דידל ידלוני' דיטען יטענוניה דיספוד יספדוני' דילוה ילוניה (במסכת מועד קטן). ד"א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יכול לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך: והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אלו נענש טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקדוש ברוך הוא פנים זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאלו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להטיב דרכיו: (ד) לב חכמים

באור

ז (א) טוב, מוסב על הקודם שאין לנו לדעת מה טוב לאדם בחייו, ואמר אין לאחרון יתרון על הענין היודע שהוא הולך נגד החיים, כי מה הוא הטוב בחיים? בא וראה כמה ספקות יש בדבר. לפעמים השם והכבוד טוב משמן הטוב אשר ימשחו בו את המלכים או אשר יתמשחו בו לתענוג, ויום המות מיום הלידה, כי המות יוליך האדם אל החיים האמתיי' אשר אין אחריהם מות: (ב) אם תראה החכם הולך אל בית האבל, והכסיל העשיר אל בית המשתה אל תדמה בנפשך שיהי' זה רעה לראשון וטובה לשני, כי לפעמים טוב ללכת אל בית האבל, בעבור שהמות סוף כל האדם, והחי יתן אל לבו אנה הוא הולך, ומה יהי' בסופו. (גם יש לפרש שני הכתובים הקודמים והשנים הבאים כך, ויהי' דברו מוסב על הענין היודע, אמר שלפעמים טוב לו השם משמן שמושחין בו השרים, כמאמרם, קנה לו שם טוב קנה לעצמו, ולפעמים לא נברא אלא לתקון הכלל, ביום מותו. ורבים יראו כי חכמים ימותו ויתנו אל לבם, ותסיים כי טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף וגו' והחי יתן אל לבו ויסיר הגאוה ממנו על עשרו ורוב קניינו, ומסיים שאפשר שגם חיי הנער אשר לענין היודע היו לתקנת נפשו, כי יודע אלהים כי בטבעו הוא גבה לבב, ע"כ טוב לו הכעס מהשחוק, כי ברוע פני אביו ייטב לבבו וישפל, גם לתקון הכלל היו חיי הנער הלזה, כי לב חכמים תמיד אל בית אבל ולער' שאומרים אם לעושי רצונו כך, לעוברי רצונו והם הכסילים אשר לבם אל בית המשתה ושמחה עוה"ז וע"כ הם מרחיקים נפשם מתאוות הכסילים): (ג) טוב כעס, אין ידע האדם מה טוב לו בימי הבלו, והנה לפעמים יהי' הכעס והעצבון טוב לו מן השמחה

חֲכָמִים֙ בְּבֵ֣ית אֵ֔בֶל וְלֵ֥ב כְּסִילִ֖ים בְּבֵ֥ית שִׂמְחָֽה׃ (ה) ט֕וֹב לִשְׁמֹ֖עַ גַּעֲרַ֣ת חָכָ֑ם מֵאִ֕ישׁ שֹׁמֵ֖עַ שִׁ֥יר כְּסִילִֽים׃ (ו) כִּ֣י כְק֤וֹל הַסִּירִים֙ תַּ֣חַת הַסִּ֔יר כֵּ֖ן שְׂחֹ֣ק הַכְּסִ֑יל וְגַם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ (ז) כִּ֥י הָעֹ֖שֶׁק יְהוֹלֵ֣ל חָכָ֑ם וִיאַבֵּ֥ד אֶת־לֵ֖ב מַתָּנָֽה׃ (ח) ט֛וֹב אַחֲרִ֥ית דָּבָ֖ר מֵרֵאשִׁית֑וֹ ט֥וֹב אֶֽרֶךְ־ר֖וּחַ מִגְּבַהּ־רֽוּחַ׃

נור דאז הויז דער פריידע. (ה) בעססער איזט עס דיא פֿאָרווירפֿע דעם פֿערנינפֿטיגען הארען, אלס אויף דען געזאנג דער נארדען הארכען. (ו) דען וויא דאז פראססעלן דער דארנען אונטער דעם טאָפף, זאָ איזט דער טהאָרען שערץ ניכט מינדער אייטעל. (ז) ווען געוואלטטהעטיגע האנדלונגען דען ווייזען פֿאָן זיננען ברינגען קאָננען: זאָ בריכט דעם טהאָרען מילדע ניכט וועניגער זיין הערץ. (ח) דער אויזגאנג איינעס דינגעס איזט (אָפֿט) בעססער, אלס זיין אנפֿאנג; געדולדיגעס אויסהאררען בעססער, אלס שטאָלצער גייסט.

רש"י

בבית אבל. מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין חרדים מיום המיתה ולכם בריא כאולם (תהלים ע"ג): (ו) כי כקול הסירים. עלי קוצים אשפי"נש בלע"ז: תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשי' לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל לגייהו אף אלו מן קיסיא מודיעים שאף הם מן העצים ויש לומר בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם הם מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריו' להיות יגעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגומר (בפ' שמות) וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקדוש ברוך הוא ואמר והצל לא הצלת את עמך (שם) ונענש בדבר שהשיבהו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה (משלי ב'): עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כשמתחו בראשית

באור המלות

ז (ז) יהולל, ענין שגעון והוללות בדרך השכל: (ח) ארך, אחר וכן

באור

והשחוק, וא"כ אין הכעס כל עת רעה, ולא השמחה כל עת טובה לאדם, כי לפעמים ברוע פנים ייטב לב, לכן אל תשפוט למראה עיניך, כי לפעמים מצפונו של האדם סותר לגלויו: (ד) לב החכמים, אין בבית השמחה והמשתה תמיד הצלחה לאדם, והדרכה החכמים לא יעלימו עיניהם מראות בנגעי בני האדם ומכאובם, כי אם ילכו אל בית האבל, ינחמו את קשה יום, ישמחו את מרי נפש, ויקימו מנפלים את כושל וזהו הטובה וההצלחה אשר יבקשו' לא כן הכסילים, כי להם אין הענוג כי אם בבית המשתה וההוללות ואם יראו דרכים כיצלות יתעלמו מהם: (ה) גם ינע, בן החכם ויראה לך פנים זועפות, אל תקוץ בתוכחתו, כי טוב לשמוע בערתו, מהשמוע שיר כסילים, כי גערת החכם תועיל לנפש, ושיר כסילים יאבדנה: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר הכפוי על תבערת קוצים כסוחים והם נשרפים ומשמיעים קול יותר מכל העצים החשובי' מהם, כי קשתי עצי אלון וברושים לא ישמיעו קול, כן שחוק הכסיל הפחות שבבני אדם ישמיע קולו לשחוק, ויגלה פיו שחוק, לבלי תק, גם זה הבל בלי הנאה תועלת כמו שקול הסירים הוא הבל בלי הנאת חום אל המבשיל אשר בסיר: (ז) כי העשק, אמת הדבר כי אם יראה החכם את העשק הנעשה בעולם, בשלות הרשעים והכסילים, והתנשאם על אנשי הצדק והחכמ', כמעט ישוב מהולל, כאלו יצא מדעתו, ואם יתנגד הכסיל בגודל לבבו לפתוח את ידו לעני היודע, יאבד את לבו, כאלו הוא טורף את נפשו ודעתו, כי קשה עליו מתנת הכסיל מעשקו, (או יאמר, על מה שאני מזהירך לשמוע בערת חכם, אל תשיבני הלא המוכיח הזה אויל משוגע, כי למה הוא מתרבב וגוער בי בנזיפה. הלא אם חכם הוא ידבר עמי תוכחתו בנחת דברי חכמים בנחת נשמעים? ע"כ משיב זה באמור כי העושק יהולל חכם, כפי' לעיל, ואם תשיבני עוד הלא חכמים רבים שבימותי הרואים עושקי ושותקים, על זה תשיב, ויאבד את לב מתנה, ר"ל המתנות שהם מקבלים הן שמקיים לקבל ממך. מאבד לב החכמים האלה מלפתוח שפתיהם עמך). והנה יאבד לשון זכר, מתנה לשון נקבה, וצריך שיחסר דבר טרם מתנה וכן כתב הרא"בע ז"ל: (ח) עם כל זה אין ראוי לחכם שיתהולל בראותו עושק, רק ישיב אל לבו שטוב אחרית דבר

הערות

ז (ז) ויאבד את לב מתנה, עיין בפי'. אולם בבאורי על התורה כבר העיר הרמב"ן על הכל

(ט) אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃ (י) אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה׃ (יא) טוֹבָה חָכְמָה עִם־נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ׃ (יב) כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ׃

(ט) זייא אלזא ניכט פֿאר־איילִיג מיט צירנענדעם אונמוטה; דען צארנ־מוטה רוהט נור אין דער אונוויססענדען שאָס. (י) רופֿע ניכט: אך! וואס איזט מיר ווידער־פֿאהרען! אך! דיא טאגע דער פֿאָרצייט וואַרען בעססער! ווייזהייט גאב דיר דיזע קלאגע געוויס ניכט איין. (יא) ווייזהייט פֿערבונדען מיט גיטערבעזיטץ איזט פֿרייליך גוט; אבער ווייזהייט איזט דאז פֿאָרציגליכערע בייא דענען, דיא דאז ליכט דער זאָננע שויען; (יב) דען ווייזהייט שיטצט וויא פֿערמאָגען שיטצט; איהר פֿאָרצוג איזט, זיא ערהעלט איה־

באור המלות

נבה, ואז כן בסמיכות מתשקל גבה או גבה בנפרד. (ט) תבהל, ענייני תמהר, וכן ויבהילו את המן: (יא) ויתר, הוא שם כמו יתרון. ואע"פ שרוב שהות המקרא בתשקל זה מלעיל ובא זה מלרע וכן ויותר מהמה,

רש"י

הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. ד"א טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו. רבי מאיר הוי קאים ודריש כולי מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה הי' שהימים וגומ'. על תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגומר. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות. רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה.

באור

מראשיתו, כי בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהי' בסופו, וכן טוב ארך רוח הסובל מאהבה, ודומם לה' ומתחולל עליו, מגבה רוח המתנשא ומרבה תלונה נגד האלהים ודרכי השגחתו: (ט) אל תמהר בראשית דבר לכעוס על אשר ראו עיניך מדרכי השגחת השם, כעס בחיק כסילים ינוח, אחרי שדרכי ההשגחה העליונה בתכלית הטובה לעולם, כראוי לטוב ומטיב לכל, ואלו ידע האדם את כל פרטי ההשגחה ותעלומותיה, אין ספק שישכך כעסו וינוח רוגזו, ויהי' שמח במדות החכמה העליונה ומודה אליה, וא"כ לא נולד הכעס הזה כי אם על דרכי הסכלות וחסרון הידיעה, עיין הקדמה: (י) אם ירדת מגדולתך ומעשרך, אל תאמר מה הי', כאשר יחשבו הכסילים באבוד רכושם ותענוגם, ידמה להם כאלו נהפכו סדרי בראשית, כי לא מחכמה וכו' המבין יודע כי הימים שוים, והמערכות העליונות נשארו כמו שהיו, רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) רואי השמש, הם כל הבריות, יאמר אם בהיותך עשיר ובעל נחלה ראית שטובה החכמה עם נחלה, עתה בעיניך תראה שיש בחכמה יתרון לבני האדם: (יב) כי בצל, כאשר יחסה האדם בצל הכסף, כן יחסה בצל החכמה, ובדבר הזה לפחות שוים הם, ואולם זה יתרון דעת, שהחכמה תחיה את בעליה בהיותו בחוסר כל. (גם יש לפרש שני המקראות הקודמי' באופן זה, אמר טובה חכמה עם נחלה, שהעושר והחכמה נאה לצדיקים ויותר הוא טוב לרואי השמש, ואם החכמים המעתיקים בחכמת האלהות שיש לחוש שאם אין להם נכסי' שילטרכו להשגיח עליהם לפרקי' לסיורי נכסיהון יעתיקו מאוד וינזקו כבן זומא שהציץ ונפגע, כדרך השמש המסמא עיני הרואים בו זמן ארוך, אבל בהיות לו נחלת בית והון, לפעמים ישקוט מתשוקתו הנמרצ' אל אור החכמה וישב בצל החכמה, והיינו בצל הכסף, כמ"ש חז"ל ליבעו רחמי איתכליא על עיניה׳ דאלמלא עליה לא מתקיימי איתכליא, וזה יביא לו יתרון דעת, כי אז החכמה תחי' בעלים ולא תמיתהו. או יאמר ויתרון ר"ל רוב זמן עסקיך יהי' בהדעת. כי החכמה תחי' את שני בעליה את הגביר ואת הנפש, והנכסים אינם מחיים רק הגוף בעודנו על אדמתו, וכן אמרו

הערות

שהפעל שיבוא לפני השם לא ישמור את המין: (יא) ויותר, אפשר שהוא פעל בינוני, ויתורגם בל"א (אונד פֿאָרטהיילט): לרואי השמש, אפשר שזה תואר להחכמים, היפך והכסיל בחושך הולך, וטעם הכתוב טובה חכמה עם נחלה, אבל הראשון הוא היותר נחשב לכל המשכילים, ותרגום רד"פ נוטה גם לזה הפירוש:

(יג) רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ (יד) בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃

פרשה ז׳

(טו) אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ (טז) אַל־

רען בעזיטצער איממער. (יג) זייא נור צושויער, בייא גאָטטעס פֿערהענגניססען; דען וועך קאָננטע פֿערבעססערן, וואס ער פֿערקרימכיט? (יד) זייא פֿראָה, אין צייטען דעס גליקס; אין אונגליקס־שוואנגערן טאגען, זייא אויפֿמערקזאם. זיהע! דאז ענטגעגענגעזעטצטע האט גאָטט; זאָ פֿערבונדען, דאס דער ערדענזאָהן איבער ניכטס צו מורדען פֿינדען זאָללטע. זיבענטער אבשניטט (טו) איך האבע מאנכערלייא ערלעבט אין דען טאגען מיינעס אייטעלן דאזיינס: גערעכטע גינגען אונטער בייא איהרער גערעכטיגקייט, גאָטטלאָזע דויערטען פֿאָרט אין איהרער באָזהייט. (טז) זייא ניכט

רש״י

ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה את מעשה האלהים. הילך היא ומתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר (ישעי׳ ס״ו) ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקדוש ברוך הוא: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אף על פי שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה לו נימא ברגלו קראו לרופא לחתוך רגלו אמר ליה כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניו בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבד מן האחי מאביו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על

באור המלות

ומה יותר לחכם וגו׳: (טז) תשומם, הוא מבנין התפעל ודגש השי״ן לחסרון תי״ו התפעל, אף שלא תבא תי״ו ההפעל לפני אותיות זסש״ן כי אם לאחריהם, והראוי תשתומם, אף על פי כן יתכן שיבא דגש בשי״ן להורות על חסרונה, כי כאן הי׳ מקומה, לולי קריאת האותיות שלא יתכן כן, גם אפשר שיהי׳ מבנין נפעל בגזרת נחי העי״ן וכפולי הלמ״ד, אשר יקראוה בנין מרובע, כמו תכונן, והוא הנכון:

באור

חז״ל הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם ארעי זו וזו נתקיימ׳ בידם): (יג) אל תאמין שיתגלגלו הדברים כרצונך, כי אם ראה את מעשה האלהים, ובטל רצונך מפני רצונו, כאלו לא נבעו הדברים אליך, רק אתה רואה אותם מרחוק ומתבונן בהם, (זייא נור איין צושויער) כי מי יוכל כו׳ הוא רשאי ולא אתה, לכן טוב לך שלא להתעקש נגד גזרותיו, כי אם לכוין את מחשבתך ורצונך עם מעשה ורצון הבורא: (יד) ביום טובה, תוכל להיות בטוב, וביום רעה ראה, גם פה הכונה ראה אותה כמרחוק כאלו אינה נוגעת אליך, ותחקור על הסבה הפועלת אותה, ר״ל התבונן מתי באו עליך הרעות? גם את הטוב לעומת הרע עשה האלהים, ערכן זה לנגד זה, וקשרן זה בזה, באופן שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומ׳, אלו ידע והשיג לרופם וקשורם, וזהו על דברת, כלומר על אופן שלא ימצא האדם להרהר: (טו) את הכל, דבר והפכו ראיתי בימים מועטים אשר אנכי חי על האדמה, יש מלך צדיק בכל דרכיו, ולא ירע לשום אדם, ולא ירשיע את האומות הסובבות את מלכותו, והוא אובד בצדקו, ולא יצליח על כסא מלכותו, ויש רשע ירשיע בכל אשר יפנה, והוא מאריך ימים על ממלכתו ברשעתו: (טז) אל תהי צדיק הרבה, מן הראוי, כי הצדק המופלג לא יצליח במדיניות, ואל תתחכם יותר, אל תתראה שאתה חכם מכל אשר היו לפניך, ותרצה להנהיג את הכל על דעתך ובחכמתך. למה תהי׳ שומם בראותך כי

הערות

(יח) יצא את כלם, אולי טעם המליצה על דרך שאומרין בל״א (מיט יעדען אויסקאָממען, פערטיג װערדען):

תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ (יז) אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ (יח) טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת־כֻּלָּם׃ (יט) הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר׃ (כ) כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה־טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא׃ (כא) גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ

איבערגערעכט, אונד פערלאנגע ניכט דער וויי-זערע צו זיין. ווארום וויללסט דיא אין פער-צווייפלונג געראטהען? (יז) זייא אבער אויך ניכט צו אונגערעכט, אָדער לייכטגלייביג. ווארום וויללסט דוא פאָר דער צייט שטערבען? (יח) דוא טהוסט וואָהל דאראן, אן דעם איינע דיך האל-טען, אונד פאָן דעם אנ-דערן אויך דיא האנד ניכט אבצולאססען. דער גאָטטעספירכטיגע געהט אין אללען דינגען דיא מיטטעלשטראססע. (יט) דיא לעהרע ווירד דיעם פערנינפטיגע' בעקרעפ-טיגעט ווערדען דורך צעהן רעגירונגען דיא אין דער שטאדט וואַרען. (כ) דאס קיין מענש אויף ערדען זאָ גערעכט זייא, דאס ער איממער נור טהוע וואס גוט איזט, אונד ניא-מאהלס פעהלע. (כא) נים דיר דאז ניכט צו הערצען, וואס דיינע אונטערטהאנען אללעס רע-

רש"י

הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': (יז) אל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק (דברי הימים א' י'): (יח) טוב אשר תאחז בזה וגומר. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שרואה דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם יקיים הצדק והרשע כהלכתן: (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצת לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב' כ"ג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגומר. לפי שנכשל בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך. ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברי' המחייבין את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה שתי אזניו משמיעים אותו דברים

באור

לשוא תתיגע: (יז) ואולם הזהר שלא תטה אל הקצה השני ותרשע הרבה, או תהי סכל להאמין את כל אשר ישקרו לך עבדיך, תגלי לתקוני אחריהם, פן יעריתו סוד עליך להמיתך בלא עתך: (יח) טוב אשר תאחוז, בשניהם, ותלך בדרך הממוצע בין שניהם, כי הוא הדרך הישרה אשר יבור לו האדם: (יט) החכמה, יאמר אם יתבונן החכם בכל אשר נעשה תחת ממשלת כמה שליטי' אשר היו בעיר הזאת, הנה תעוז ותתאמת לו החכמה הזאת, שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ושאי אפשר למושל לילך בדרך הצדק המוחלט, עד אשר לא יעשה כי אם טוב לכל היושבים תחת ממשלתו, וא"כ השאר בדרך הממוצע אז טוב לך. תעוז משרש עוז, לשון תוקף וגבורה, והושאל על הנפש, עזי נפש, יענה עזות, ולדעתי תהי' פה ההשאלה על התאמתות הדבר והתחזקו בנפש החכם, (בעקרעפטיגען), והנה מ"ם מעשרה על דעת המפרשים היא מ"ם היתרון, ולדעתי היא מ"ם המקום, כלומר משם ילמוד החכם, ויתאמת לו הדבר הזה והכוונה בל"א (דיזע לעהרע ווירד דענן פערנינפטיגעט ווערדען, דורך לעהן רעגי-רונגען דיזו אין דער שטאדט געוועזען, דאס קיין מענש אויף ערדען זאָ גערעכט זייא, דאס ער טהוע וואס גוט איזט, אונד ניאמאלס פעהלע): (כא) ועתה, אחרי אשר בחרת בדרך הממוצע לאחוז בזה ובזה, אל תתן את לבך לכל אשר ידברו אחרים מממשלתך והנהגת מלכותך ואל תשגיח במה שיאמרו הבריות כדרכם לגנות את כל אשר יעשה זולתם, ואם עבדך מקלל אותך ומגנה את מעשך, האטם אזנך משמוע:

אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ (כב) כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתָּה קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ (כג) כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ (כד) רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ (כה) סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ (כו) וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת

את כי

תרגום אשכנזי

דען; דאס דוא זעלבסט ניכט אכטעסט, וועןן דיין שקלאַפֿע דיר פֿלוכט; (כב) וויא אָפֿט — דיין הערץ וויס עס, — האסט דוא ניכט אנדערע געשאָלטען? (כג) דיס אללעס האבע איך מיט ווייזהייט געפריפֿט, איך דאכטע, איך וואָללטע עס גאנץ ערגרינדען; אבער עס וואר פֿערן פֿאָן מיר. (כד) דאז פֿערגאנגענע איזט צו פֿערן; דיא אונ־טערזוכונג טיף, טיף פֿערבאָרגען; וויער פֿערמאָג'ס אויפֿצופֿינדען? (כה) איך שטרענגטע גייסט אונד הערץ אן צו ערקעננען, אויסצושפעהען אונד צו זוכען ווייזהייט אונד איבעראיינשטיממונג, דאס איך לערנע רען אורשפרונג דער באָזהייט אויס טהאָרהייט, אונד דער טאָללהייט אויס אונוויססענהייט. (כו) אונד זאָ פֿאנד איך: ביטטרער אלס דער טאָד זייא יענעס

רש"י

בעלי' שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו.

באור חמלות

(כד) ועמק, עמק הוא הדבר שלא יוכל האדם להגיע אליו כי אם בקושי ובסכנה, והושאל על השגת הדברים הקשים: (כה) וחשבון, הוא ידיעת ערך ויחס דבר אל דבר:

ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח. מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם. מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף. מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה. מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף ע"י מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה. כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות שלמטן (ס"א ולא ודו"ק) ועל של מעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: (כד) רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו בילידת בראשית: ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: ועוד (כה) סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על סוף דעת' של אפיקורסות וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה: (כו) ומוצא אני מר ממות וגומר. שהיא קשה מעשר' דברים הקשים שנבראו

באור

(כב) כי גם פעמים רבות, קללת אתה את אחרים וגנית את מעשיהם, ופעמים שהם צדקו ממך, וא"כ אל תשגיח בדברים ותלונות והבלים שאין בהם ממש, ואל תסור מדרך האמצעי אשר בחרת בו: (כג) כל זה נסיתי, מעט מהחכמה הידוע' שהיא החכמה העליונה בהנהגה הילודי', ואולם אמרתי אחכמה ואבוא עד תכליתה, אבל היא רחוקה ממני: (כד) רחוק מה שהי', הנה מה שהי' בתחלת הילידה בהיות האדם במדרגת ההצלחה העליונה, טרם חטא, הוא רחוק ממנו, ועמוק עד לאחוד, עד שנבצר להשיג אותו בשכל על אמתותו, כי האדם במות שהוא עתה, הוא רחוק עד אחוד מן השלמות ההוא: (כה) סבותי אני ולבי לדעת, לתור ולבקש חכמה, היא ההנהגה העליונ' וחשבון הוא ערך ויחס הדעות הטבעיות אל סבותם ועלותם, לדעת רשע כסל והסכלות הוללות, ירצה שבקש לדעת איך יצא רשע מכסל, והוללות מסכלות, כי אחרי שאין רע יורד מן השמים, על כרחך שבא העון מפאת החומר, ותהי א"כ הסכלות גורמות לאדם לחטוא, ועל ידי העדר הידיעה יתהולל וירשע, כי אין הסכלות בעצמה חטא, כי אם מקור

הערות

(כב) ידע לבך, יפה תרגמו רד"ס כענין מאמר מוסגר, כי ענין פעמים רבות מוסב בהכרח על פעל קללת, ודין כל מאמר מוסגר לבוא במפסיק יותר גדול: (כג) כל זה נסיתי בחכמה, לדעת המפרש יתורגם (זאָ פיל האבע איך פאָן דער ווייזהייט אין ערפאהרונג געבראכט). ופתח היודעה תסכמת:

את־האשה אשר־היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה׃ (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון׃ (כח) אשר עוד־בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל־אלה לא מצאתי׃ (כט) לבד ראה־זה מצאתי אשר עשה

ווייב (דיא זינליכע בעגירדע) פאללער שלינגען, דערען הערץ איין נעטץ, דערען הענדע פעססעלן זינד; דער גאטטגעפעלליגע ענטגעהט איהר, דער זינדער ווירד פערשטריקט. (כז) זיהע! זא האבע איך'ס געפונדען, זאגט דער זאממלער; פערגלייכע איינס מיט דעם אנדערן, אום עבענפאללס דיא איבעראיינשטיממונג צו פינדען. (כח) נאך זוכטע מיינע זעעלע עטוואס, אונד פאנד עס ניכט; נעהמליך אונטער טויזענד מענשען פאנד איך איינען מאן; אבער אונטער אללען דיזען (פרויען) ניכט איין וואקקערס ווייב. (כט) אייסער דיזעם ערגרינדעטע איך נאך, דאס גאטט דען

באור המלות

(כו) מצודים, הרשת שצודין בה, ושרשו צוד. וחרמים, פירושו רשתות: אסורים וכמו זיקים וכבלים לאסור את הנלכד בידיה, (באנדע): (כז) אמרה קהלת, קבוצת החכמה, קהלת לשון נקבה, וכשהוא אומרה

רש"י

בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו שהפיקו לשות: וחרמי' לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א') יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו: אסורים ידיה. משמחזיקה בידה הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות. אסורים שם דבר של קשורים כמו וימסו אסוריו (שופטים ט"ו) קשוריו. כן פירשו מנחם: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא השבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמני' לפני הקדוש ברוך הוא אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכל' המקבלת החכמה. קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובל' והוא שלמה. ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי (תהלים ע') וכתוב אחד אומר כי אתה עזרתני ונחמתני (שם פ"ו) (נ"ע). כתוב אחד אומר רגלי מבשר (ישעיה נ"ב) וכתוב אחד אומר מבשרת ציון (שם מ'): (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד

באור

החטאים ותולאותם, וע"כ בקש לדעת אין יסוד הכסל להיות רשע והסכלות הוללות: (כו) ומוצא אני מר ממות את האשה, הוא כנוי לתאוה הגופנית והתשוקה החושית, היא נראה לנו את כל אלה, מהם יצא רשע והוללות כי היא תעור עיני בני אדם ותסלף מחשבותיהם, כי היא מצודים וחרמים ללכוד נפשות ולהפילם ברשת בל יקומו, וידיה כמו כבלי ברזל לאסור את הנפתה לה, חוטא ילכד בה, אחרי שקרא אותה מצודים וחרמים, הוסיף לאמור שהיא הרשת לכל חוטא, וזהו תשובה נכחת על השאל' הנזכרת, כי בהתחבר התאו' אל הכסל יצאו הרשע וההוללות, אחרי שאם לא ידע האדם לבחור בטוב האמתי מן הטוב המדומה, והתשוקה לא תשקוט ולא תנוח כדרכה אז אפשר לה מבלתי שתביא את האדם אל החטא, כאלו בא הכסל על התשוקה החושית והוליד מהנה הרשע וההוללות: (כז) אחת לאחת למצוא השבון, כלומר אם תקרב אחת אל אחת ותחפש בשכלך ערך דבר אל דבר תמצא חשבון ויחס מצומצם בין התאוה והכסל, לרשע וההוללות כאשר זכרנו: (כח) אין, ספק שהמלך שלמה כאשר ראה שנשיו הטו את לבבו מאחרי אלהיו, נשברה רוחו בקרבו, ונתחרט על מעשיו, ובמר רוחו אמר את הדברי' האלה, להבזות את הנשים, ולשית עליהן אשמת, אשר חטא הוא, בעברו על מצות אלהיו, כנה את התשוקה החושית בשם האשה, ואמר עליה שהיא מר ממות, ועתה יוסיף לאמר, שאדם אחד ימצא תוך אלף אנשים, ואשה בכל אלה לא תמצא, כי הי' מספר נשיו אלף, שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים, ואשה אחת כשרה לא מצא בתוכן, ואולם ראוי להשכיל להאמין שהמלך הפריז אל מדותיו, ואלו לא לקח כי אם אשה אחת או מעט כתורת אלהיו, אפשר שהי' מוצא ביניהן עזר כנגדו, כאשר מצאו רבים שלא הגיעו למעלת החכם הזה, ויש בנשים טובות ורעות כמו שיש באנשי' וכאשר יצא שלמה מגדר השווי אל המותרות ולקח לו אלף נשים, אין פלא שלא מצא

הערות

(כט) לבד, כלומר חוץ מה שזכרתי עתה ראה גם זה מצאתי;

הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃
ח (א) מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃
(ב) אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת

א׳ במקום ה׳

מענשען איינפאך געשאפפען; זיינע נאכקאממען אבער זוכטען פילע קינסטעלייען. ח (א) ווער איזט זא ווייזע, דאס ער דער דינגע צוזאממענהאנג אויפצולעזען פערשטעהט? דיעזע ווייזהייט ווירד זיין אנטליץ ערלייכטען, זיין אנגעזיכט ווירד צווייפאך הייטער זיין. * * (ב) איך ווארנע דיך:

רש״י

נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. כנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להצליח שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא א׳ להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפי׳ באלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקדוש ברוך הוא את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים. מזימות ומחשבו׳ של חטא כך נדרש במדרש: ח (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר. פשרון של דבר כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהי׳ חכם בידיעת שמים נתגלו לו רזי פשרין מי כמשה עושה פשר בין ישראל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישנא. משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: (ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עול׳ שהיא

באור המלות

בלשון זכר הכונה על הקובלת, והוא שלמה: (כט) חשבנות, מבנין הכבד, לחזק הענין, והכונה מחשבות ותחבולות ומזימות שאין בהם מועיל (קינסטעלייען), והנה חשבון לשון זכר אף אם יהיו הרבים חשבונות, כמו עון, מקום, אב, וכדומה:

ח (א) פשר ענינו פתרון: ישנא, יהי׳ פי שנים משרש שנה: (ב) אני, חסר מלת מזהירך או מלוך: ועל, מוכרת בטעם ז״ק תחלת

באור

בהם עזר והשבה, דבקות וזווג כראוי ליחיד הנושא יחידה, והשם לוה על המלך שלא ירבה לו נשים, ואף שלא נאסר הרבוי להדיוט, מ״מ מצד המוסר והתולדות, עצה טובה לאדם שלא להוסיף אשה אחת: (כט) עוד זה מצאתי מקור הרעות בעולם, חוץ מהדברים אשר זכרתי, והוא שהאלהים עשה את האדם ישר על האמן, כי כל הכחות והעשתונות הנטועות בלב האדם כלם לתכלית טוב ויושר נתנו לו מאת בעל הטובה, וכן הי׳ האדם טרם חטאו, ישר בכל כחותיו הנפשיות, הולך נכחו, ואולם המה, כלומר אדם וחוה ובניהם אחריהם בקשו מחשבות ומזמות רבות, על ידם עותו את הישר וקלקלו את המתוקן, ולא היתה זאת תכלית הבריאה מעולם, וכל עמל וכל כשרון המעשה, וכל המלאכות והתחבולות אשר אנו רואים בזמננו זה. ונדמה לנו שהם מצטרכות לקיום המין האנושי, לא הי׳ זה אלא אחרי שעזבו בני האדם את הדרך הישר אשר עליו נוצרו, ובקשו ארחות עקלקלות, מן החשבונות האלו יצאו קנאת איש מרעהו. ותאות הממון והשררה, אשר המה סבות לרעות ומקור לחטאים רבים בעולם, ואלו נשאר האדם על התכונה אשר נברא עליה, הי׳ נצול מכל הפגעים האלו, כי לא הי׳ בו לא קנאה ולא תחרות, לא חמדת הממון ולא אהבת הגדולה, כי כל זה פרי החשבונות אשר בקשו בני האדם:

ח (א) מי כהחכם, הוא אשר החכים בחכמה העליונה האמתית, והיא השגחת השם ודרכיה הרמות והנסתרות, ומי כמוהו יודע פתרון כל דבר קשה, לבאר בכל פרט ופרט, מאין יצאה הרעה לעולם, מה יהי׳ בסופו, ואיך הפכה ה׳ לטובה, יפה בעתה, כי בעת שקדם לא זכר כי אם טענות כלליות, אמר שבאה אלינו הרעה מצד הסכלות והתאוה, ושלא הי׳ כן בתחלת היצירה, וכדומה, אבל בפרטי הדברים כבר נתן תודה לאמור שהחכמה רחוקה ממנו, ועתה יכריז, מי ידמה את עצמו להחכם? ואחר שהחכמ׳ הזאת האלהית תסיר מלבו כל כעס וכו׳ תוגה, כי החכם הזה ישמח בכל אשר נעשה תחת השמש, אחרי שהוא יודע ומשיג פתרונו, מדוע גזר עליו השם שיהי׳, ואיך יהי׳ לתכלית טוב ונרצה לפני המקום, לזה תאיר החכמה הזאת את פניו, וזיו פניו יהי׳ פי שנים מזיו שאר בני האדם, לא יכעוס ולא יתקצף, לא ישתומם ולא יתהולל, כי אם תמיד תהלתו בפניו ולבו שמח בכל מעשי ה׳ מקטנם עד גדולם: (ב) אני, ידבר ממשפט המלך ועתו באיזה דרך יגיעו אל ההצלחה המדינות, ויאמר אני מזהיר ומורה

הערות

ח (א) מי כהחכם, מי כן הוא חכם, וכתרגום רד״פ: (ב) אני, עיין ב״אמ, וכן רוב אני ה׳

אֱלֹהִֽים׃ (ג) אַל־תִּבָּהֵ֤ל מִפָּנָיו֙ תֵּלֵ֔ךְ אַל־תַּעֲמֹ֖ד בְּדָבָ֣ר רָ֑ע כִּ֛י כָּל־אֲשֶׁ֥ר יַחְפֹּ֖ץ יַעֲשֶֽׂה׃ (ד) בַּאֲשֶׁ֥ר דְּבַר־מֶ֖לֶךְ שִׁלְט֑וֹן וּמִ֥י יֹֽאמַר־ל֖וֹ מַה־תַּעֲשֶֽׂה׃ (ה) שׁוֹמֵ֣ר מִצְוָ֔ה לֹ֥א יֵדַ֖ע דָּבָ֣ר רָ֑ע וְעֵ֣ת וּמִשְׁפָּ֔ט יֵדַ֖ע לֵ֥ב חָכָֽם׃ (ו) כִּ֣י לְכָל־

פֿאָללשטרעקקע דעס קאָניגס וויללען; דיין פֿירשט ערפֿיללט דיא גאָטטגעשוואָרנע פֿפֿליכט; (ג) פֿערלאס איהן ניכט אויס איבערײַלונג, אונד פֿערוויקלע דיך ניכט אין באָזע אנשלעגע; דען וואז ער וויל קאן ער טהון. (ד) דעס קאָניגס בעפֿעהל איזט איין מאכטשפּרוך, ווער דארף איהן פֿראגען וואס טהוסט דוא? (ה) דער פֿפֿליכטגעטרייע וויל ניכט מערקען וואס אונרעכט געשיהט. איינסט קעממט שטונד אונד געריכט! דעס איזט דעז ווייזען הערץ איבערצייגט; (ו) דען יעדינס וועזען האט זיינע צייט אונד שטונדע דעה געריכטס, אונד דער אינפֿאללע דעס

באור המלות

דברת, וא"כ אין הכונה כמו על דבר, כי אם על אודות לשון כמו ישובו לא על (הושע ז' ט"ז) ואל על יקראהו (שם י"א ז') ואם הנדר הוקם על שמואל ב', כ"ג, א') עיין בביאור הטעמים: (ג) תבהל תלך, כמו תבהל ללכת, וענינו תמהר ללכת: (ד) שלטון, שם דבר: (ח) לכלוא.

רש"י

הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. ד"א אני מכון לשמור פי מלכי אומות העולם המושלים בנו בגולגליות וארנוניות: ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום: ועל דברת. ואל דברת שבועת אלהי' אשמור פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזרי' שאמרו לנבוכדנאצר מלכא נבוכדנאצר לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך (דניאל ג') אם מלכא למה נבוכדנאצר ואם נבוכדנאצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודה זרה נבוכדנאצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: (ג) אל תבהל מפניו תלך. ואל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: אל תעמוד בדבר רע. אל תעמוד עצמך עוסק בדברי' רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם (ה) שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם. החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב"ה שסופו

באור

את כל א' מהעם לשמור את פי המלך, כי הוא שליט בעמו לעשות כרצונו, ואולם העל, הוא המושל אשר הוקם על ישמור דברת שבועת האלהים, אם שהוא מושבע ועומד מאת מושיב מלכים לכסא להטיב עם עבדיו ועמו, או שנשבע בתחלת מלכותו שלא לעבור חקי המדינה ודתיה, כנהוג, ועל כל פנים אין מי ידין את המלך כי אם שופט כל הארץ, בוחן כליות ולב, וזהו כלל גדול במדיניות שלא תנתן רשות לעם לשפוט את מעשה המלך אם טוב ואם רע יהי', כי המלך שופט את העם, לא בהפך, ולולי זאת לא תשקוט הארץ ממורדים במלך ודתו: (ג) אל, תמהר לילך מפניו ולעזוב אותו מיד בעשותו דבר שלא כרצונך, ואל תעמוד בעצת המורדים, אשר דבר בליעל יצוק בם נגד המלך, כי כרצונו יוכל לעשות לך, אחרי שהוא עוצר בעמו, לו הכח והממשלה העליונה, אין למעלה ממנו כי אם האלהים: (ד) בכל מקום שדבר המלך ודתו מגיע הוא שלטון וגזרה נחרצה על בני עמו, ומי יאמר לו מה תעשה? לא נתנה רשות לשום אדם לתבוע את המלך לדין. ולאמר לו מדוע ככה אתה עושה? (ה) שומר מצוה, האדם השומר מצות אלהיו לא ידע דבר רע יעשה עצמו כלא ידע ולא יהי' בעצת המורדים, אף אם יהי' העול בחיק המושל. ואם ירשע המלך יסבול ולא ימרה את פיו, וישען באלהיו, שהוא מושיב מלכים ומסירם. ולב חכם ידע כי לכל דבר עת קצוב, ולכל מעשה משפט, ואם לא טוב עשה המלך בעמו, ידום לה' ויתחולל עליו כאשר אמר דוד המלך ע"ה. מי שלח ידו במשיח ה' ונקה, חי ה' כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא ומת

הערות

שבתורה. ונראה לי טעם המעתיק אל הקודם, שכמו שהזהיר לבלתי דבר נגד ה' מב' טעמים, א' מי יוכל לדין עם תקיף ממנו, ב' לפי שאינו יבין וישכיל האדם כל הנעשה תחת השמש, כן מזהירו עתה לבלתי עבור נגד מצות המלך מב' הטעמים, א' באשר דבר המלך שלטון, ב' מי אדם יודע מה יהיה באחרית דבר. ובזה הדמיון מסיים הפרשה, כמו שנזכיר: ועל, עיין ב"הא ובפי', ולפ"ז יהיה ענין שמור מושך אחר עמו: (ד) באשר, בעבור אשר: (ה) שומר מצוה, לדעת המתרגם יתכן גם הטעם על מצות המלך שזכר, והדין עמו:

חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו: (ז) כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ: (ח) אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו: (ט) אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ:

מענשען זינד פֿיעל. (ז) ער וייס ניכט וואס איהם צושטאָססען קאַן; אונד ווער פֿערמאג איהם צו זאגען, וואס אין דער צוקונפֿט ליגט? (ח) קיין מענש איזט הערר איבער דיא לופֿט, איהרען לויף צו דעממען; קיינער קאַן דעם טאָד בעפֿעהלען, אָדער אים קריגע איהם ענטפֿליהען; קיין בעשטרעבען רעטטעט זיינען הערן.

(ט) דיס אללעס האבע איך אבגעמערקט, (אונד בייא אללען האנדלונגען, דיא אונטער דער זאָננע געשעהען, מיר וואָהל צו הערצען גענאָממען,) צור צייט ווען דער מענש איבער מענשען טיראנניש הערשטע.

רש"י

להפרע מהם. משפט יוסטיצי"א בלע"ז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ. כשהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ואשמו גדושה אז באה פקודתו. כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהי' להם דבר בא (פרשת יתרו): (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהי'. הפורענות מי יגיד לו להשמר בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויכלו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וגו' מותו ויקרבו ימי דוד למות [מלכים א' ב'] לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו, לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו ובגד עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו ואחריתו עדי אבד (פרשת בלק) כן פרעה כן סנחריב וכן נבוכדנאצר: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים

באור המלות

למנוע. כמו ויכלא הגשם: משלחת, שם ענין שליחות והגלה, כמו

באור

או במלחמה ירד ונספה (שמואל א', כ"ו, י"ד): (ו) והנה, נגעי בני האדם רבים, ולא ינצל המלך מכלם, כי איננו יודע מה שיהי' ולא יוכל להשמר מהעתיד, ופתע פתאום יצא אידו, עד שלא יוכל איש להגיד לו, שיועץ עמו איך ינצל: (ח) אין אדם וכו', הזכיר שלשת אופני המות, כאשר הזכיר דוד המלך ע"ה בפסוק שהבאתי למעלה, אמר אין האדם שליט ברוח לעצור ולמניע את הרוח שלא יזיקנו, זהו כנגד או ה' יגפנו. כי המתים במגפה מתים ברוח הנושא את האדם הממית ממקו' למקו', והאדם הוא דק ובלתי מורגש לחושים, וכל חילי המלך ושריו, לא ימנעו את הרוח מלבא בחדר משכב המלך ולהמיתנו, ואין שלטון ביום המות, הוא נגד או יומו יבא ומת, כי בבוא עת המלך למות, לא תצילנו הוד מלכותו. ואין משלחת במלחמה, נגד או במלחמה ירד ונספה, כלומר שבמלחמה אין מחסה ומנוס למלך להמלט, כי לא ימלט רשע את בעליו, יזכור כי מכל הסכנות והפגעים אשר זכרתי לא יציל הרשע את בעליו, ויהי' רשע, הענין הוא ישקיט ומי ירשיע, ענינו רוב התנועה והגלות: (ט) את כל זה, עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, שלא לנצח תהי' הממשלה הרשעה. כי אם לעת קבוץ ואחר תאבד, כי הוא מתנגד לתולדות. וסותר לשכל, שיהי' רבים נכנעים לאחד ושומעים בקול דברו לא לטובתם כי אם לרעתם, והדבר הזר לא יתמיד: (י) ובכן, הרבה יגעתי לפרש הפסוק הזה דבר דבור על אפניו,

הערות

(ט) את כל זה ראיתי. בעת אשר שלט האדם באדם לרע לו, והיה הנמשך ממנו נתון את לבי ג"כ לכל המעשה אשר נעשה תחת השמש, לבלתי התרעם עליהם, כי בכלם לא נדע מה יולד יום. ויהיה ונתון את לבי וגו' מאמר מוסגר: עת אשר שלט וגו', אולי כוונתו על מלך רשע ידוע שהי' בימיו:

פרשה ח

(י) וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל: (יא) אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע: (יב) אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה

אכטער אבשניטט

(י) אין וואהרהייט! איך זאה אויך פרעפלער — איצט דעקט זיא דאז גראב — דיא דעם דאזיינס גענאָססען, אונד פאָם הייליגטוארט שטאָלץ איינהער גינגען, אינרעם דיאיעניגען, דיא רעכטשאַפפען האנדעלטען, אין איהרער שטאדט פערגעססען ווארען; וויא אייטעל איזט דיס! (יא) וויל ניכט שנעללע שטראפע אויף דיא שולר פאָלגט, דארום איבערנימט זיך דאז הערץ דעם מענשען אונד האנדעלט רוכלאָז. (יב) אבער לאס אימממערהין דען זינדער הונדערט מאהל באָזעס פעראיבען,

באור המלות

מסלתי רגל הסור והחתור: (יא) אין נעשה פתגם, בא לשון נקבה לזכר, כי מפני מלת אין ע"כ שמלת נעשה פועל בינוני לנקבה, כי אלו הי' עבר לזכר, הי' אומר לא נעשה, כי מלת אין לא תפול על העוברים, ואין לשון נעשה לשון נקב' נופל על פתב' אבר' לשון זכר כמ"ש וגאת' פתגם וגו', ואולי שאמר נעשה על הרעה שזכר שהיא לשון נקבה: (יב) חטא,

רש"י

קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראויין להטמן בעתד שהיו גבוים בין שאר אומות שנאמר עליהם זה העם לא הי' [ישעיה כ"ג] ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשו רבותינו ז"ל. ולענין השכחה כך נדרש באגדה וסופן שישתכח שמם ויגרם מן העיר עלמה אשר כן עשו זה שנאמר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט (יואל ד') במקום שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר ה' בעיר צלמם תבזה [תהלים ע"ד]: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקדוש ברוך הוא ממהר להפרע מעושה הרעה ובריות סבורים אין דין ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם. משפט: מעשה הרעה מהרה. שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר

באור

ולא מצאתי, כי לא נח לי בכל מה שפירשו בו המפרשים ז"ל, והנכון לדעתי קרוב ממה שפי' הרלב"ג ז"ל ובכן באמת ראיתי רשעים אשר כמעט אבד זכרם כאלו הם קבורים, והם באים בזה המעליאות ותעלומות, ומהלכים בגאון לבם ממקום קדוש, הוא כסא מלכים, ובני אדם אשר כן יעשו. כלומר אשר עשו הטוב והישר, ישתכחו בעיר, ולא יזכרו במקום ההוא אשר עשו בו הפעולות הטובות, ומסיים ואומר גם זה הבל (ולענ"ד יפורש פשוט יותר לפי דרך המחבר, שהפסוק מוסב אל אשר לפניו, ויאמר ובכן, ר"ל ועל כן ראיתי רשעים אשר שלטו בצדיקים לרע להם בחייהם, הנה אחרי מותם הם קבורי' ובאו, ר"ל נשתקעו כיון כי בא השמש, ובאורו שתיד אחר קבורתם שם רשעים נרקב ואבד זכרם, וממקום קדוש אשר יתאספו בו הצדיקים יהלכו ר"ל ימחו שמותיהם מספר החיים ועם הצדיקים אל יכתבו ויהי' ביאור יהלכו א"כ כמו בל"א (פערגעהין), וגם בעיר ר"ל בין ההמון אשר מחוץ למחנה הצדיקים, ואשר גם הם עשו ככה אשר שלטו עליהם לרע להם, ישתכחו ולא יזכר שמם לעולם לטובה, ומסיים גם זה הבל בעיני השליטים הרשעים אשר המה חיים עדנה ולא יקחו מוסר, כי לא ישגיחו על השחתת שמותם אחרי מותם וישתקו ליום אחרון, ויקושר הכתוב היטב עם שלפניו ושלאחריו): (יא) אשר, בשביל שבני אדם רואים שלא נעשה תשלום גמול, שהוא כמו פתגם המעשה ופתרונו, על מעשה הרעה מהרה, כי על כן הם סוברים שאין דין ואין דין, ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) מזה שהחוטא

הערות

(י) ובכן, הוסיף לאמור שראה עוד מנהיגים רשעים אחרים שהתהלכו זמן מה בגאון לבם ושלטו באדם לרע לו: קבורים, יפה תרגמו רד"פ כעין מאמר מוסגר, וכאלו אמר בל אשא את שמותם על שפתי כדי שלא יזכרו עוד ולא יעלו על לב לעולם: יהלכו, כבר הערנו במ"א שכל הלוך בבנין הכבד כוונתו על תקון, ההליכה ע"פ סדר וכו, וכן כאן הטעם על סדר ההליכ' בגובה ובאון וברום עינים. וכתרגום רד"פ (איינהערגעהען): כן, מטעם כן בנות צלפחד דוברות: (יא) אשר, (דאס) או (וויל): אין נעשה פתגם, עיין ב"הו, והוא מדברי ר"ש ן' מלך, אולם אין להביא ראי' כלל, לא שמלת פתגם לשון נקבה מכאן, ולא שהיא לשון זכר מתוך דאסתר (א' כ') בהיות שב' הפעלים קודמים לזה השם, ועיין שם קהיר ירעי ר' אהרן ן' ואלף) תהוב, (אוימשפרוך, אורטהייל): (יב) אשר חוטא וגו', אולי

רַע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ (יג) וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ (יד) יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים

תרגום אשכנזי

אונד נאכזיכט ערפֿאהרען, — איך בין פֿעסט איבערצייגט, זעליגקייט איזט דעם גאָטטעספֿירכטיגען לאָז געוויס; ווייל ער גאָטט פֿירכטעט. (יג) וויא? זאָלל עס דעם זינדער ניא וואָהל געהען? אויך דיא וועניגע שאַטטענגלייכע טאגע ניכט? אונד דארום ניכט, וויל ער גאָטט ניכט אכטעט? —

(יד) פֿרייליך געשיהט דיס איטעל אויף ערדען, דאס עס גערעכטע גיבט דענען ווידערפֿעהרט וואז רוכלאָזען, אונד הינווידערום באָזע, דענען געשיהט, וואס גערעכטען ווידערפֿאהרען

רש"י

חוטא וגו'. לפי שרואי' שהחוטא עושה רע מאת

באור המלות

מלעיל על משקל חסך, כי הוא שם דבר כמו הטאת: מאת, תחסר מלת אלפי' ודיגולות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן שכורת [ישעיה כ"א] מהרה קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כאמר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעי' ולהיות הפרש בין לדיקים לרשעים יודע אני בסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו ולירא"ו יהי' טוב: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המהביל את הבריות: אשר ייש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעי' ויש רשעים שמגיע אליהם

באור

עושה רעה מאת פעם, ומאריך לו האלהים ואינו נפרע ממנו, אין זה פלא בעיני המשכיל, כי גם יודע אני שסוף כל אחד לטול שכרו ואם היראה מהאלהים תביאה לאדם אושר נצחי והצלחה קיימת: (יג) ומדוע לא יהי' להעדר היראה על המעט טוב מדומה, והצלחה כוזבת כחלום יעוף, כי אלו לא הי' ברשעת הרשע הצלחה עוברת ודמיון מהטוב, במעט שיהי' האדם מוכרח במעשיו, לעשות טוב ולסור מרע, כי אם יאכל האדם דבש ולענה, ולפניו מעדני מלך, לא יקרא חוטא, כי אם או סכל או חולה, כן הדבר בטוב ורע, אלו הי' הטוב נאה וערב והרע מגונה ומר, לא הי' עושה הרע חוטא, כי אם משתגע, וקרוב הדבר אל המגע הבחיר' מהאדם. וא"כ מההכרח שיהי' לפעמים הרע נאה וערב לפי שעה, וזהו בעלמו הטוב המדומה וההצלחה החולפת שאין בה קיום, והנה כוונת הפסוקים, יודע אני שטוב אמתי יהי' לירא אלהים יען שהם יראי' אותו, ומדוע לא יהי' לרשע טוב והאריכות ימים כלל סכלה ועוור, מה שאיננו ירא אלהים? בהתיהם! (ואמנם אין בלשון המקרא הזה שום סימן תמיהה, ע"כ נכון יותר פשוט לפרש שני המקראות כך, שחלק הראשון מפסוק (י"ב) שייך אל הפסוק שלפניו ואמר שלא לבד בשביל שאין עונש העושה הרע בא מהרה לפרקים, אבל גם באשר שמאריך לו על מאת עשותו הרע, ע"כ מלא לב בני אדם לעשות רע, ומסיים זה מה שאני אומר הוא לפי מחשבות לב בני האדם, לא כן מחשבותי, כי גם אני יודע כמו שאר החכמים האמתיים, שיהי' יום יהי' בו טוב ליראי האלהים וטוב לא יהי' לרשע שאיננו ירא מפני האלהים ולא יאריך ימים בחיי' אפי' ככל הסר או האילן או שאר גוף גבוה על הארץ, אשר הוא מתמיד בכל היומי' מעת שקיעת צל הארץ בבוקר עד עלותו בערב, ולא ימוש הצל יומם עד ישפל לארץ הגוף המצל, כן הרשע הזה פתאום ישבר ואין צלו. או יתכן עוד פשוט מזה, שאמר גם אני יודע שיבא יום שכלו טוב לצדיק ולא יהי' טוב לרשע, ואפילו קודם בא יום ה' הגדול הבא לרשע, והיינו בעודנו חי על האדמ' אשר ימי החיי' עלים המה כלל עובר כמ"ש כי צל ימינו עלי ארץ, גם אותן הימים לא יאריך הרשע על הרוב, רק לפרקים): (יד) יש הבל, אמת הדבר שהבל הזה נעשה על הארץ, אשר יש צדיקי' כו' שמגיע אליה' רעה כאלו עשו מעשה רשעי' ויש רשעי' וגו' ואולם

הערות

מוסב עוד לעיל על כן מלא וגו', ועניינו כטעם אשר אין נעשה וגו', וטעם כי גם יודע אני הפוך גם כי (וויוואָהל איך וויס). או טעמו כטעם (ויקרא ד') אשר נשיא יחטא (וועננער פֿירשט זינדיגען ווירד), וכן כאן (וועננער זינדער אויך בעֶזעס טהוט) כי גם יודע אני (זאָ וויס איך דענכאָך): חטא, אינו מן הנתנע שיבואו בעלי הא' ע"ד בעלי הה"א, ויותר כאן בעבור קרוב מלת עושה; (יג) אשר איננו ירא, עניינו יען, כענין אשירו אשר יראו מלפניו:

אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ (טו) וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (טז) כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה׃ (יז) וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים

זאללטע; אבער איך בע־דענקע: אויך דאז איזט יא אייטעל! (טו) פֿאָר־מאהלם לאָבטע אויך איך דיא פֿריידע; דאכטע אויך: עס זייא פֿיר דען מענשען אונטער דער זאָנ־ניע אנדערע גליקזעליג־קייט, אלס עססען אונד טרינקען, אונד זיך פֿער־גניגען; פֿריידע מיססע שטעטס זיינע בעגלייטע־רין זיין בייא זיינעם שטרע־בען וועהרענד דער דויער זיינעס לעבענס, דיא איהם גאטט אונטער דער זאָננע געניסען לעסט. (טז) זאָ דאכטע איך, אלס איך מיר פֿאָרנאהם ווייזהייט צו ערפֿאָרשען, אונד דעם וועלטלויף אויף ערדען צוזאה, וויא דאז פֿאָרטגעהט טאג אונד נאכט, דאס רער שלאף דאז אויגע פֿליהט. (יז) נון פֿינדע איך, מאן מיססע דיא ווערקע גאָטטעס אים גאנצען בע־

באור המלות

פעם: (טו) ילונו, ענין חבור ודבוק: (יז) בשל, השי"ן תשמש במקום אשר ונקשר השי"ן עם למ"ד, והיתה מלה אחת, ורבותינו ז"ל הרגילו זאת המלה בדבריהם, באמרם של פלוני הם, של מעשר שני הם, ובי"ת השמוש תשמש אל השי"ן ואל הלמ"ד, וענין המלה באשר. ובעבור, כמו בשלי הסער הגדול הזה:

רש"י

טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם. ורבותינו דרשו כלך אחר נפש' הודיות ואינו מיושב לי על סיגת דבור שהייס בחכם לומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. כשהוא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ומרבית וגזל שכל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחר אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומ"א כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר לכו שברו ואכולו וגו' [ישעי' נ"ה]: והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר והלך לפניך צדקך [שם נ"ח]: ימי חייו אשר נתן לו אלהים. יעשה כן וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה [שופטים ח'] אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגומר [פרשת מקץ] אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר

באור

אמרתי שגם זה הבל, כחלום יעוף ואיננו, ואין מההצלחה הזאת הכוונה הנאה על המעט ראוי' על ההצלחה האמתית: (טו) ושבחתי, והפסוק שאחריו כאשר נתתי כו' דבוקים, יאמר כאשר נתתי את לבי לדעת חכמ' איזה דרך ילך האדם להגיע אל הטוב, ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ, כלומר כל עוד שהייתי שופט את הדבר למראה עין, כפי מה שעיני רואות מקרה בני האדם על הארץ, אף אם יעמול ביום ובלילה והנה שנתו מעיניו מרוב המחשבות הייתי בוחר בדעת בעלי התענוג, ומשבח את השמחה, כי תחת השמש אין טוב כי אם לאכול ולשתות ולשמוח: (יז) שבתי ואמרתי אם תרצה להבין קצת מהנהגת ההשגחה, צריך שתתבונן בכל מעשה האלהים, במה שהי' ובמה שיהי', בעולם הזה ובעולם הבא, כי לא יוכל האדם להשיג דבר מדרכי החכמה העליונה, אם לא יתבונן כי אם את המעשה אשר נעשה תחת השמש לבד, כי הוא כחלום בלא פתרון, וכשאלה בלי מענה, ולא ישיג האדם פשר המעשים ופתרונם, אם לא ישא דעו למרחוק במה שיבא אחר זמן. ובפרק הבא יבאר את הכלל הזה בראיות נכוחות, וראוי לקורא שלא להפסיק במקום החבור, כי הענין דבוק עד פסוק י"ד מפרק הבא. (וטוב מזה יקושר

הערות

(יז) בשל, ענינו בכל אשר ועמול האדם;

כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃

ט (א) כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַּם־שִׂנְאָה

טראכטען; דער מענש אבער קאן דאז גאנצע ניכט בעאורטהיילען, אויס דעם וואס בלאָס היר אונטער דער זאָננע געשיהט, זאָ זעהר ער זיך אויך מיהע געבע, עס אויפצוזוכען; פערגעבענס! ער פינדעט עס ניכט; פערגעבענס פערזוכט עס דער ווייזע, ער קאן עס ניכט ערגרינדען.

ט (א) אויך דיזעס האטטע איך אין ערוועגונג געצאָגען, אונד עס וואר מיר קלאר געוואָרדען: דאס דיא גערעכטען אונד דיא ווייזען זאממט איהרעם טהון אונד לאססען אין גאָט-

רש"י

בריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו'. אין הבריות יכולים לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעש' שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלי לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באמרו הודיעני נא את דרכיך [פרשת כי תשא]:

ט (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם. ועבדיהם. הם תלמידיה' משמשיה' הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת

באור המלות

ט (א) ולבור, הי' ראוי להיות בחולם כי הוא מפעלי הכפל משרש ברר, ובא בפלס נחי העי"ן: ועבדיהם, יש מפרשים מעשיה' כתרגו' מעשה עובדא, והוא נכון, שאם הכונה על עבדים, יותר ראוי שינקד ועבדיהם בפתח, כמו מלכיהם, רגליהם אבל לפי הדרך הזה הוא

באור

שלשת הכתובים הקודמים אל מה שלפניהם בזה האופן אשר דרך בו המחבר, והיינו, שאמר שזה שיש צדיקים שמקריהם כראוי לרשעי', וכן להפך, הוא הבל, ונתן טעם לדבריו ־ אמר לפעמים ישבתי זאת הסתירה, שחשבתי את השמחה אשר להצדיק בחלקו באכלו לחם חקו ומימיו נאמנים, ולוית השמחה בכל עמלו שיעמול, א"כ הצדיק זוכה בטוב היותר אמתי שאפשר לאדם בימי חייו אשר וגו', (ופי' זה הישוב אמרי, כאשר נתתי את לבי וגו', כפי' המפרש), ותסיי' דבריו ואומר שאין כן הצלח' הרשע, שהיא רבוי הנכסים והמאכלים ומשת' היין ומנוחתו מהעמל, הוא גורם לו רק מרבית הדאגה ומניעת המנוח' והשנה, כי הדאגה והשבע אינם מניחים לעשיר לנוח ולישן. ואם לא הספיק לי זה הישוב לפרקים באנשים ידועים, הייתי משיב עליו: ראיתי את כל מעשה האלהים, והנה מקרה זה הצדיק ורע לו וזה הרשע וטוב לו הוא לתקנת הכלל כל מעשה האלהים יחד, ואם גם הישוב הזה לא הספיק לי לפעמים, שלא יכולתי לברר דברי לשואלי, מה תקון הכלל בזה אז השבתי כך: כי לא יוכל האדם למצוא, סבות המקרים אשר יחולו על בני האדם בטבע אם טוב ואם רע, ולקשרם וליחסם בדבר טוב ורע אשר ־ יקדם להם, שהרי גם הטוב והרע המוסרי אינם ביד בחירת האדם, כי אי אפשר לאדם ואפי' הוא חכם ויעמול לבקש ישוב הנחת חרות הבחירה עם הנחת ידיעת האל בעתידו' לא ימצא על זה ישוב, ואיך האלוני על הגמול והעונש עליו? וכזה הוא באור תחלת הפרק הבא, ונמשך בעיונו ומחקרו בזה עד פסוק י"ב, וק"ל. ובזה מיושב מאוד קשור פסוק י"א בפרק הבא. שאמר שבתי וראה וגו' שאפילו בסבות הטבעיות לא אוכל לקשר את מקרי הטוב והרע הטבעי):

ט (א) יוסיף לבאר איך אי אפשר לחכם להשיג דבר ממעשה האלהים ודרכיו, אם לא יתן עיניו כי אם במה שנעשה תחת השמש, יאמר גם אני ידעתי לברר את כל זה, אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם, הם התלמידים הסרים למשמעתם העבדים, או תהי' הכונה על מעשיהם (ועיין בבאור המלות),

הערות

ט (א) ולבור, עיין ב"את, וטעם המלה על הבנת הדבר מתוך דבר, לפי שחלקי התולדה יהיו נבררים מחלקי ההקדמות, וכמו שאומרים בל"א (אייגען געדאנקען קלערען, איינם קלארע ברינגען): הכל לפניהם, מקרה אחד, הכל מתדברים כאשר מגיע לכל אחד לצדיק ולרשע וגו', כן נראה לי המשך הענין, ויהיה טעם הכל כאשר לכל כענין מאמר מוסגר:

אֵ֤ין יוֹדֵ֙עַ֙ הָֽאָדָ֔ם הַכֹּ֖ל לִפְנֵיהֶֽם׃ (ב) הַכֹּ֞ל כַּאֲשֶׁ֣ר לַכֹּ֗ל מִקְרֶ֨ה אֶחָ֜ד לַצַּדִּ֤יק וְלָֽרָשָׁע֙ לַטּוֹב֙ וְלַטָּה֣וֹר וְלַטָּמֵ֔א וְלַזֹּבֵ֔חַ וְלַאֲשֶׁ֖ר אֵינֶ֣נּוּ זֹבֵ֑חַ כַּטּוֹב֙ כַּֽחֹטֶ֔א הַנִּשְׁבָּ֕ע כַּאֲשֶׁ֖ר שְׁבוּעָ֥ה יָרֵֽא׃ (ג) זֶ֣ה ׀ רָ֗ע בְּכֹ֤ל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה֙ תַּ֣חַת הַשֶּׁ֔מֶשׁ כִּי־מִקְרֶ֥ה אֶחָ֖ד לַכֹּ֑ל וְגַ֣ם לֵ֣ב בְּֽנֵי־הָאָדָ֡ם מָֽלֵא־רָ֠ע וְהוֹלֵל֤וֹת בִּלְבָבָם֙ בְּחַיֵּיהֶ֔ם וְאַחֲרָ֖יו אֶל־הַמֵּתִֽים׃

טעס האנד זינר, אָב געּ ליבט, אָב געהאסט, דער מענש ווייס עס היּ נידען ניכט; אללעס איזט אויף איינערלייא ווייזע. (ב) אללעס ווידערפֿעהרט אללען; איין צופֿאלל טריפֿפֿט דען גערעכטען וויא דען אונגערעכטען, דען גוטען אונד ריינען וויא דען אונריינען, דען אָפפֿערער וויא דען, וועלּ כער ניכט אָפפֿערט. גלייכעס שיקזאל האט דער פֿראָממע, היא דער זינדער: דער שווערער, וויא דער, וועלכער שווירע שייעט. (ג) וועלך איין איבעל! בעטראכטען וויר בלאָס, וואס אונטער דער זאָננע געשיהט; דאס איין צופֿאלל אללע טריפֿט. אונד אויך (דיס ווערע איין וואהרעס איבעל,) דאס דאז הערץ דער מענשען פֿאָללער טיקקע אונד איינגעוואורצעלּ

באור המלות

ניקוד קמץ גדול, כנגדו באחרית ועובדיהן: (ב) כטוב כחטא, עניינו הטוב כחוטא והחוטא כטוב, וכמו כמוני כמוך, כעמי כעמך, כחשיכה כאורה ודומיהם:

רש"י

לב במה יאהבו למקום ובמה הם שנואים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל מתמיהים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אחד צדיק ואחד רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואע"פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: ולרשע. פרעה נכה זה נצלע וזה נצלע: לטוב. זה משה: ולטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו [דברי הימים ב' ל"ה]: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחיצי' וזה מת בחיצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנא' גם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו וגו' [שם ב' ל"ו]: כאשר שבועה ירא. זה שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם [שופטים ט"ו] ללמדנו שהית' שבועה חמורה לו זה מת בניקור עיני' וזה מת בניקור עיני': על כן: (ג) לב בני אדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות' לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדין לגיהנם:

באור

כלם ביד האלהים, והאדם אם לא יתבונן כי אם קורותיו בעולם הזה לא יוכל לידע אם הוא אהוב או שנוא לפני המקום ב"ה. כי הכל לפניהם על דרך ועניין אחד. (או כוונתו כי הכל כבר נגזר טרם היותם על האדמה, מרגעים יום קודם לידת הולד חכם או גבור או עשיר, ואם המעשה הוא אהוב או שנוא לפני המקום, אין יודע האדם): (ב) הכל, יארע לכל אחד כאשר יארע לכל הנשארים, אין הבדל בין צדיק לרשע ובין טוב לחוטא כו': (ג) זה רע, אם ישאר הדבר הזה כמות שהוא בע"הז בלי פתרון העולם, וודאי זה רע גמור ומוחלט כי מקרה אחד לכל, כפי אשר אנו רואים תחת השמש על הארץ, אין הבדלה בין עושה הטוב לחוטא, צדקת הצדיק ורשעת הרשע כחלום תעופינה, בלי תועלת לטוב, ובלי נזק לחוטא, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? חלילה לאל מעול ושדי מרשע והרי אין לך עול ורשע וחמס מהיות מקרה אחד לצדיק ולרשע בכל המציאות כלו בלי הבדלה ובלי נשיאות פנים. והנה מן הטענה הזאת יהי' ח"ו השם מעוות מש ט נגד הצדיק, והוסיף עוד טענה שנייה, שגם נגד החוטא המצליח יהי' עול בחיק השם, אם לא נאמין בהשארת הנפשות והגמול, כי גם זה רעה גדולה ועול שיהי' לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים, ישובו לשאולה ויאבדו לנצח, ולא יוסרו, ולא יוצרפו כצרוף כסף, למען ידעו ויבינו כי לא טוב עשו, כי הלכו אחרי ההבל, ולא הבדילו בין טוב מדומה לטוב קיים ונאמן, וודאי אין זה פועל חכם שיברא נפשות משכילות, הוד היצירה ותפארתה, ויניחם להיות מלא רע והוללות, ימים מועטים, ואחרי כן ילכו אל המתים ויכלו בלי תקומה. ונאפס תקוה, אם בריאו' יברא האלהים נהרע לו, ולפנקס ממנו נקתה שאין אחרים תקומה? ומי אין ימלא תחת ממשלת בעל הרחמים, אדם אי שתאי'

(ד) כִּי־מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל־כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן
כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃
(ה) כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם
יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח
זִכְרָם׃ (ו) גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם
כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל
אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (ז) לֵךְ אֱכֹל
בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר
רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ (ח) בְּכָל־עֵת יִהְיוּ

יבחר כ'

טעס. אונזין אים לעבען
זייא, אונד זאָ צו דען
טאָדטען היניאבשטייגע
— (ד) וועלכען עלענ־
דען דוא אויך אויסוועה־
לען ווירסט, איממער
בלייבט ער דען לעבענדיגען
איין בעווייז, דאס איין
לעבענדיגער הונד בעססער
זייא, אלס איין טאָדטער
לאָווע. (ה) דיא לעבענדי־
גען וויססען דאָך וועי־
ניגסטענס, דאס זיא
שטערבען, דיא טאָדטע
וויססען יא גאר ניכטס,
בלייבען אָהנע בעלאָהנונג, אונד איהר אנדענקען פֿערלישט. (ו) איהרע ליבע, איהר האס, איהר
נייד, אללעס איזט דאהין; זיא האבען קיינע אנטהייל מעהר אן אללעס, וואס אונטער דער
זאָננע געשיהט. (ז) וואָהלאן! זאָ פֿערצעהרע דאָך דיין מאהל מיט פֿריידען, טרינקע דאָך
פֿראָהעס הערצענס דיינען ווין; גאָטט האט לענגסט דיינע האנדלונגען מיט וואָהלגעפֿאללען
אויפֿגענאָממען. (ח) קליידע דיך יעדער צייט אין וויססען געוואנד, אונד ענטציהע דאז

רש"י

(ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ושנינו רשעים טוב היה לנבוזראדן שהי' עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מית' הנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו [ירמיה ד'] ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ואת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא א"כ הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל המתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתיולגון: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו'. בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת אלילים ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם

באור

מציאותו רעה גמורה ומוחלטת? (ד) כי מי אשר יבחר, כן הוא הכתיב והקרי יחבר, ולפי הכתיב נ"ל שכך פירושו מי מבני אדם אשר תבחר, ואף אם יהי' שפל אנשים, נבזה ומעונה, הנה על כל פנים יהי' אל כל החיים לבטחון, לאות ולראיה, שהמיתה אשר אין אחרי' חיים היא הרעה והנקמה שאין למעלה ממנו ושלכלב החי עם שפלותו ובזיונו, הוא טוב מן האריה המת, ומלת יש בחולם כמו ישנו, ומוכרחים אנו לכך מחמת פסקי הטעמים לומר שתיבות אל כל החיים שייכים לנשוא המאמר, לא אל תיבות מי אשר יבחר שהן נושא המאמר, ולפי הקרי כך ענינו, מי אשר יחובר מגוף ונפש, או שיחובר מחלקים, יהי' אל כל החיים לבטחון, והמובן אחד: (ה) כי החיים יודעים שימותו, ואם כל הצער והעצבון שיש בידיעה הזאת. הנה היא טובה מהעדר ידיעה לגמרי, כי אבדון הנפש הוא תכלית הרעה לעולם מדבר, והמתי' לגמרי בכליון הנפש אינם יודעי' מאומה, ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם (ו) גם אהבתם, כל פעולותם, ומעשיהם', ומסיבי נפשותיהם' היו כלא היו, אהבתם ושנאתם אבדה, תקותם ופחדם, באונם ושאונם כלו בעשן כלו, וחלק אין להם כו': (ז) אם אין אחרי המות כלום, וודאי שהדין עם בעלי העונג, האוכלים למעדנים ושותים וחוגגים כל ימיהם בחמדה אכל ושתה כי מחר נמות, ומהכרחי א"כ לפי הדעה הזאת הנפסדת לאמור לאדם כזה לך אכול בשמחה את לחמך כו', כי כבר רצה האלהים את מעשיך, והסכים על ידיך, ואין אתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו: (ח) הלבש תמיד בגדים נקיים ולבנים, ואל יחסר שמן הטוב מעל ראשך, ושמח עם האשה אשר אהבת וחשקת בה, וכל אלה תענוגי הגוף, כי לא כתיבי

בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃
(ט) רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־
יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ
כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ
אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ (י) כֹּל אֲשֶׁר
תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה
וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה
הֹלֵךְ שָׁמָּה׃ (יא) שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ
כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה
וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר

אהל דיינעם הויפטע ניכט. (ט) פיהרע וואָהללעבען מיט יענעם וייבע, דאז דוא ליעבסט, דיא דויער דיינעס אייטעלן לעבענס, דיא גאָטט דיר אונטער דער זאָננע גאָנגט אין דען טאגען דיינער ניכטיגקייט; דען דאז איזט יא דיין גאנצעס לאָז וועהרענד דיינעס דאזיינס, אונד אללער דיינער ארבייט צווטה אינטער דער זאָננע. (י) אללעס וואצו דוא קרעפטע האסט, פאָללפיהרע אָהנע שייא; דען דאָרט איס גראבע, וואהין דוא וואנדעלסט, איזט יא ויעדער האנדלונג נאָך רעכענשאפט, וועדער ווייזהייט נאָך פערשטאנד. (יא) איך פוהר פאָרט נאָך פערנער אונטער דער זאָננע צו בעטראכטען: ניכט אימער עררייכט דער שנעללפיסיגע דאז ציעל; ניכט אימער טרעגט דער טאפפערע דען זיעג דאפאָן, דיא פערנינפטיגען האבען אָפט קיין בראָד, דיא וויזען קיינען איבערפלוס, דיא פערשטענדיגען קיינע גינסט; צופאלל אונד אונ־

רש"י

שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא הוי פקח מיד ומכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעוד' יהיו כל שעה בגדיו לבנים וכו' א' רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במס' שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. רא"ה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תלמוד תורה אשר בידך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא שיגיע' שניהם משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. דגון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו'. בשאול. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדאג ממנו וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים שיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש בתלדם והבא לפותרו בלא סידורו כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכור ווידוכ"ט בלע"ז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום שלשים כור סולת וגו' [מלכים א' ה'] ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקל ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב נתחל' ויהי מקנהו וגו' [איוב א'] כשבאה שעתו אבד חנוני אתם ריעי [שם י"ט]: וגם לא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל לא מלא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע.. כמשמעו. ד"א כי עת ופגע יקרה אותם והפגיעה והתמיה יהיו רגילין בהם שלא

באור

השארת הנפש, זה לבד חלק האדם בעולתו, ובכל עמלו אשר הוא עמל: (י) כל אשר, כי הלא לפי הדעת הזאת אין מעשה ואין חשבון ולא דעת ולא חכמה בשאול אשר אתה הולך שמה, עשה כל מה שבכחך לעשות להנאת גופך. ואם יהי' עול ותמס, גזל או עושק. מה בכך? סופך למות, ולרדת שאולה, וכל מה שאתה נהנה בעולם הזה בימי הבלך הוא לבד חלקך, מעתה לך בשרירות לבך, אכלה וכחש רלא בגוז ונחוף, רק אל תמנע נפשך משום תענוג, עתה בא וראה עד היכן הדברים מגיעים אין תלא מדחי אל דחי ותשקע במצולות הדעות הנפסדות אם לא תאמין בהשארת הנפש ובגמול לעולם הבא: (יא) שבתי וראה, יוסיף להתגבר בטענות חזקות נגד מכחיש ההשארה, ואומר שבתי וראיתי ב"ף בעלי התענוג לא יגיעו אל חפצם ומאויים בעולם הזה, וכל עמלם לשוא ותקוותם לנבלה, כי אחרי שלא יאמינו בהשגחת המשגיח, הרי הם כמטרה לחצי המקרה והפגעים, הכל במקרה במזל והזדמן, לא לקלים המרוץ גו' כי עת ופגע יקרה את כלם החכמים והכסילים, הגבורים והחלשים, ואין יכולת ביד האדם לצאת מתוכה, וא"כ

וגם לא לידעים חן כי־עת ופגע יקרה את־כלם: (יב) כי גם לא־ידע האדם את־עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם:

פרשה ט'

(יג) גם־זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה

יבחר כ'

תרגום אשכנזי

געפֿעהר בעהערשט זיא אללע. (יב) יא דער מענש וויס ניכט, וואס איהם בעפֿאָרשטעהט, וויא פֿי־שע פֿערשטריקט אים באָזען נעטץ, וויא פֿאָגעל אים פֿאללשטריק געפֿאַנ־גען, זאָ איבערפֿאללען דען ערדענזאָהן פלעטצ־ליך אין צייטען דעס אונ־גליקס מאנכערלייא ווי־דערווערטיגקייטען.

ניינטער אבשניט: (יג) אויך פֿאָלגענדען פֿאָרצוג דער ווייזהייט בעמערקטע איך אונטער דער

רש"י

יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה וחלושה. ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן וחלש כמו המצודה הרעה והפח

באור המלות

(יב) במצודה רעה, בחולם, היא הרשת שלדין בה: יוקשים, שם התואר בפעל והפנה אינגו אכל, לקח מאחך, ובא הנה תמורת הדגש:

באור

האומר כל אשר בכחך לעשות עשה, דברי תהו הם: (יב) כי גו'. המקרה והפגע ימנעוהו מלעשות מה שיחפץ, כי יגיע אידו פתאום והוא לא ידע, ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שיפלו במצודה ואין אומר השב, אין מי יחמול עליהם ואין מי ינוד להם. כי לכך נוצרו, וכן משפט בני אדם אם אין דין ואין חשבון לפני מי שאמר והיה העולם ועתה אחרי כל אלה לא תחשוב עם נפשך כמה מן ההפסד והבלבול יתחייב לך אם לא תאמין שתשאר הנפש אחר מות הגוף, ושהיא עתידה לתת דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים, הלא רע ומר עזבך מקור חיים הללו מים נאמנים אשר לא יכזבו, אלו אין אחרי המות כלום ח"ו, לא ברא השם את עולמו כי אם לרעת החיים המשכילים, כי הנעשק יאבד בצדקו באפס תקוה, והעושק ימלא את לבבו רע והוללות בחייו ואחריו אל המתים, ואין אומר השב, ימי האדם מעטים, שבעי רוגז, רובם עמל ואון ורעות רוח ומאום שאולה אל הכליון והאבדון המוחלט, אשר אין למעלה ממנו, ואף בעולם הזה אין מקום לשלימות הנפש ומעלת המדות והמוסר שקר הצדק והבל האמונה, כי אם כלנו אחרי שרירות לבנו נלך כבהמות ארץ, ורע עוד מזה כי אין העונג הגשמי ביכלת האדם, כי הוא מזומן ועתיד למקרים ופגעים רעים, יקושו פח לעת רעה, כדגים וכצפרים ולא ידעו את עתם, וכאשר הוא שוקק בחייו, ותבחר מחנק נפשו בהתבוננו כל אלה, לולי שהאמת כליון הנפש, אבדון מוחלט לדעת המכחישים הללו, וא"כ אין לך נקמה גדולה ממנו, יפנה על ימין ואין שלום, על שמאל והנה בעתה, חיי האדם נטושים למקרה ופגע, ומותו כליון חרוץ, וישאר א"כ משותם כאיש נדהם ונבוך, אשר לא ידע אנה יפנה, מה יבחור ומה יעזוב, מה יאהב ומה ישנא? ואיה איפוא כבוד האלהים אשר למענו ברא את כל הנבראים? איה חסדו הגדול ורחמיו על כל מעשיו, אם לא ברא את נבחר היצורים. כי אם לרעתם? אין זה כי אם כמו שאמר החכם המליץ, מקור חיים השאיר לנו הבורא בהשאירו לנפשותינו ברכה, בה נוכל להתנחם ממעשה הבל מעלבון המעדרים, שם ישפוט האלהים את הצדיק ואת הרשע, ואיש את פרי מעלליו יאכל, שם עת לכל חפץ ולכל מעשה וגם כל מה שנעשה תחת השמש לא יעשה כי אם על פי רצון והשגחת הבורא, והיא המסבבת ומנהלת את האדם מיום הולדו לעולמי עולמים, כי הנפש לא תמות כי אם תשאר לעולמי עד ואם יעשה לצדיק בע"הז כמעשה הרשעים. ולרשע כמעשה הצדיקים אל התמה על החפץ, כי שכר המעשים ופתגמם לעולם הבא, כאשר הורנו חכמינו ז"ל לדרוש בכמה מקומות מהש"ס, ובזה יותרו כל הספקות המתעוררות את הנפש המשכלת, ותמצא מרגוע מכל המחשבות הרעות והנפסדות אשר זכרנו, בזה ירוחק העול מאיתו אל אמונה, צדיק ה' וישר פעלו, וחסדו מלא הארץ, ותחת אשר ילך המכחיש חשכים ואין נוגה לו, יראה המאמין אור גדול על דרכי בני האדם וקורותיהם, ובזה וודאי ישמח בה' ותגל נפשו באלהיו, ויאמר אך פרי לצדיק, אך יש אלהים שופטים בארץ, ברוך אל אמונה אשר נטע בתוכנו חיי העולם, ואתן לנו דעה ובינה להביט אל פעולותיו הישרות והתמימות, ולהבין מתוך מעשה ידיו כי להטיב לנו הוציאנו מאפס אל היש, לא בקלפו, כי אם ברחמיו ורוב חסדיו ברא יצר ועשה את כל הנברא, ונפרט מבחר היצורים שהוא האדם, בעל נפש משכלת, ולמעלה מכלם סגולת האמין, אשר בחר מכל עם וכל לשון, ברוך ה' מן העולם ועד העולם. והנה הארכתי מעט בזה הדרוש כדי להעמידך על תוכן כוונת החכם לדעתי, כי בוודאי לא להעיר הספק בלב המאמין בא החכם הזה ח"ו, כי אם להעמיד האמת על תלה, ולחזק האמונה בנפש המשכיל, כי היא יסוד ועיקר תורתנו הקדושה, כידוע לכל אשר בשם ישראל יכונה: (יג) גם זה, ידבר מעניני החכמ' והקייה

הִיא אֵלָי׃ (יד) עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ (טו) וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ (טז) וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ (יז) דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃ (יח) טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה׃

יתיר ה'

תרגו' אשכנזי

זאָננע, אונד פֿאנד איהן זעהר וויכטיג. (יד) איבער איינע הליינע שטאדט פֿאָן וועניגע איינוואָהנערן קאם איין מעכטיגער פֿירסט, אומרינגטע זיא, אונד בויעטע האָהע באָלל־ווערקע אום זיא. (טו) עס פֿאנד זיך אבער איין מאן דארין, דירפֿטיג אונד וויזע, דער דיא שטאדט דורך קלוגהייט ערדעטעטע; קיין מענש האטטע פֿאָרהער דען דירפֿטיגען בעמערקט. (טז) איך שלאָס דארויס, ווייזהייט זייא בעססער, אלס טאפּפּערקייט: דאָך איזט דיא ווייזהייט דעס ארמען פֿעראכטעט, אונד זיינע רעדען פֿינדען היינען איינגאנג. (יז) וואָרטע דעס וויזען, זאָ זאנפֿט, זאָללטען אננעהמליכער זיין, אלס דאז לוימע געשרייא הערדשזיכטיגער טהאָרען. (יח) וואהר איזט'ס, ווייזהייט פֿערדיהנט דען פֿאָרצוג פֿאָר קריגסוואַפֿפֿען; אבער איין פֿעהלער קאן אויך פֿיל גיטעס פֿערדערבען.

באור המלות

(יד) מצודים, הנפרד מלד ועניינו מגדלים בנויים: (טו) ומלט, נפתח: (יח) קרב, עניינו מלחמה' תרגום מלחמה' קרבא: חוטא, הוא על הרוב מורה לאדם החוטא, ואולם פה נ"ל שהוא שם דבר על משקל יותר שהוא ג"כ שם מקרה כמו חטא. עיין באור הטעמי':

רש"י

ככסילים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליה' פתאום בתלמוד רעה מלווי"שא בלע"ז: בהם. כמותם. (טו) ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. בלאותי בן טובה הכתה מגבורה יהדי רכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו: ית"א עיר קטנה. זה הגוף: ואנשים בה מעט. אלו איברים של אדם: מלך גדול. זה יצר הרע שכל האיברים מרגישים בו׳ איש מסכן. זה יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות. מזעקת מושל בכסילים. מלכי האומות ע"א. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי האומות גוזרים גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שנאמר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה [שמואל ב' כ'] עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגו לשבע בן בכרי היו כלם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובין כמלא שהכריע את כולם לחובה:

באור

במדינות, אמר ראיתי החכמה והיא בעיני גדולה ונכבדת, כי היא לפעמים טובה מגבורה, כאשר יזכור וע"כ אני מעמידה לי לחוק למנות חכמים לראשי גבא המלחמה, ולא עשירים וגבורים סכלים. כי ראיתי מעשה: (יד) עיר קטנה, כנגד וסבב אותה מלך גדול ואנשים בה מעט, והמלך סבב אותה בעם רב, ובנה במקום נמוך שיכול לבנות עליה מצודים בגובהים ההנה, הנה אין ספק שתלכד, ואין מציל: (טו) ואדם לא זכר, שלא הי' נחשב היותו המסכן זכר בפי אנשי העיר קודם שמלט את העיר בחכמתו: (טז) ואמרתי אני, הנה טובה החכמה מגבורה, ועם כל זה חכמת המסכן בזויה: (יז) הלא דברי חכמים נשמעים בנחת וקורת רוח יותר מבעד' המושל הצועק בכסילים, ומדוע לא ישמעו להם בני האדם: (יח) טובה, אמת שהחכמה היא טובה להבין להציל יותר מכלי המלחמה, אבל פעמים שימלא בחכם חסרון אחד, ומדה אחת ברועה, ועל ידה יאבד טובה הרבה, ונפרשה הנחה יבאר את המוסר הזה במשל:

הערות

(יח) וחוטא, בסג"ל ע"נ חוסן, כי הוא שם דבר כמנוחר נסי' וכדמתורגם, ולא בבא הטעם מלרע בעבור הנח הנסתר שאחרי תנועה קטנה:

תרגום אשכנזי

י (א) זאָ וויא טאָדטעס געשמייס באלזאמישעס אֶהל פֿערדירבט אונד איין געהרונג ברינגט, זאָ פֿערדירבט איין וועניג טהאָרהייט דען רוף דעס דורך וויזהייט אונד ווירדע פֿאָרטרעפֿליכען מאננעס. (ב) דעס וויזען הערץ פֿיהרט איהן רעכטס, דעס טהאָרען הערץ לענקט איהן שטעטס לינקס. (ג) דיא לעהרהייט דעס טהאָרען איזט אויף יעדעם וועגע ערקעננבאר; ער רופֿט עס גלייכזאם לויט, דאס ער איין טהאָר זייא. (ד) ווען דער צאָרן דיינעס רעגענטען דיך איבער־קאָממט, פֿערלאס דעננאָך דיינען פּאָסטען ניכט; דורך נאכגעבען פֿערזעהנט מאן גראָסע פֿעהלער. (ה) פֿריילך זאה איך יענעס איבעל אונטער דער זאָננע, אלס וועהרע דעס הערשער

י (א) זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃ (ב) לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃ (ג) וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא׃ (ד) אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים׃ (ה) יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ

יתיר ה'

רש"י

י (א) זבובי מות יבאיש יביע וגומר. כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קלף שקורין אישקו"מא בלע"ז והלשון הזה כתיב אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי בבית אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצא סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם: יקר. לשון כובד הוא כבד ושוקל יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת וניחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדרך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין בייסורין הבאין עליך

באור המלות

י (א) זבובי מות, כגון בימות החרף שאין בזבובי' כח והם קרובי' למות: יבאיש, כל אחד מהם: יביע. פירושו לפי ענינו יבאיש השמן הרוקח מגזרת בועה בלשון התלמוד, או אבעבועות בלשון המקרא. ואולי היא מענין הדבור והאמירה, כי הדבר הנבאש תוסס ומשמיע קול לאש בל"א (געהרען): יקר. בקיון הוא תואר השם, ואם תהי היו"ד בשוא אז הוא שם דבר וענינו כמו כבוד: (ב) לימינו, תזומן לו בעת סכלה, כמו הימין המזומן לאדם לכל מעשה: (ד) תנח, וכן יניח הן מגזרת חסרי פ"א פעלו וענינו עזיבה, משא"כ נוח הוא מנחי העי"ן וענינו מניחה: מרפא שם ובא בחל"ף והוא משרש רפה, וענינו רפיון העורף וירידת הסכלות, (נאכגיבען): (ה) שיוצא, משפטו שיוצאת, ולהקל על החל"ף נפלה הה"א והוטלה תנועת החל"ף על הלד"י להורות עליה:

באור

י (א) זה הפסוק דבוק למה שלמעלה, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ויאמר כמו שזבובי מות אפי' אחד מהם יבאיש ויביע השמן הרוקח, כן מעט סכלות יבאיש את ריח האיש היקר והנכבד מחכמה ומכבוד, וישחית את שמו הטוב, ודמה השם לשמן הטוב, כאשר אמר למעלה טוב שם וגו': (ב) לב חכם, עיין בב"הם, ויאמר חכמת החכם הרואה את הנולד ניכרת מתוך כל מעשיו, כאלו החכמה היא שורה בימינו שהוא כלי מעשה הגדול באדם. ולב כסיל כאלו הוא ביד שמאלו שהוא אטר ועלול מלגמור מעשה טוב: (ג) ובכל ענייני עסקיו מראה חוסר לבו ודעתו. ואפי' כשהוא הולך בדרך, וכאלו קורא על נפשו ומודיע לכל שסכל הוא: (ד) אם רוח, אם חמת המושל תעלה עליך, אל תמהר להניח את מקומך ולברוח מפניו, כי אם תשמור משמרתך, ולא תעזוב את פקודתך, כי רפיון העורף ולשון רכה תניח ר"ל תעזוב ותכפר חטאים גדולים, וסוף שתשכך את חמתו, (דורך נאכגעבען פער-

הערות

י (א) זבובי מות, עיין ב"המ, והיותר נכון היות ענינו זבובים מתים כמו בעלי כח, וכבר הערנו פעמים רבים על זה הדרך בלשון. (ד) אם רוח המושל וגו', נראה לי שהמסך שאחר שזכר יתרון

כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט׃ (ו) נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ (ז) רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃ (ח) חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ׃ (ט) מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם׃ (י) אִם־קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים

דא״ש

איינע איבעראיילונג ענטוויששט. (ו) דיא טהארהייט ווארדע צו האהען ווירדען בעפארדערט; פערזאָנען פאָם שטאנדע זאנקען טיעף. (ז) איך זאהע שקלאַפען אויף עדלען ראָססען; פירשטען וויא קנעכטע צו פוסע וואנדערן. (ח) דאָך, ווער גרובען גרעבט, פעללט זעלבסט היניין; ווערציינע איינרייסט, זען ווערדען שלאנגען שטעכען. (ט) ווער שטיינע בריכט, ווירד זיך פערלעטצען; ווער ביימע פעללט, ווירד זיך פערוואונדען. (י) איזט דאז אייזען שטומפף, אונד

באור המלות

(ו) הסכל, שם דבר וכן ספל: (ח) גומץ, נכתב התלחסיר לפני הדגש וקריאתו בשורק, ופירושו חפירה, תרגום של פחת הגדול קומלה, והבית״ל והקו״ף ממולה אחד: יעכנו, מלשון ענוין, (שטיגרלינן): יסכן, מענין סכנה (ווירד געפאהר האבען), או מענין סכין, (ווירד זיך שניידען): (י) קהה, הפך חד, (שטומפף זיין): קלקל, מגזרת קלל בכפלת פ״א עי״ן, ענינו מלוטש, (געשליפפען): הכשיר, שם

רש״י

מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שאומר דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור בך אומר הקב״ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה היוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביה הקב״ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה גבוה הקדש שכ״ב עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשים אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו [איכה ב׳]: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם זה העם לא היה [ישעי׳ כ״ג] יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שביי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לבוא עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנאצר על ידי כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת [דניאל ה׳]: ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם. יעצב, לשון יגיעה כמו בעצבון תאכלנה [בפ׳ בראשית] כלו׳ כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריזתו יקלוט: יסכן בם. יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת [מלכים א׳ א׳] אף העוסק בתורה ומצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל חרבות לודים

באור

נעהנט אחן גראָסע פעהלער): (ה) יש רעה, כלומר הן אמת שלפעמים תהי׳ ההנהגה המדינית רעה, ע״י שהמושל יעשה דברי׳ הפך הליק והאמת, כאלו הם כשגגה היוצאה מלפניו, ולא ידע מה יהיה בסופה: (ו) נתן הסכל, פעמים שישמע המלך לקול נערים, או להולכי רכיל, ויתן הסכלות למעלה למעלה, ואנשי הגדולה בשפל ישבו ע״פ גזרתו: (ז) עבדים, התעשרו וניתן להם רשיון מהמלך השליט לרכוב על סוס, אשר בימי קדם לא הורשו על זה כי אם אנשי המעלה, ושרים התרוששו וירדו מגדולתם, והם הולכי׳ כעבדים וגו׳: (ח) ואולם עוד מעט ויאבדו בעלי חנף ותרמית, יפלו בשחת אשר כרו, חופר גומא לאחרים בו יפול, ופורץ גדר אנשים ישכנו נחש הדר בחורי כתלי בתים: (ט) מסיע אבנים, מתיאבקתם יבוא בהם ויגרום כאב לעצמו, ובוקע עצים יסכן בהם, כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו, כן הדבר בעושי הרע והולכי רכיל, לפי זרעתם יקצורו: (י) אם קהה הברזל,

הערות

החכמה והסכלות. אמר שאעפ״כ אם יש שגגה היוצאת מלפני השליט, ונתן הסכל במרומים רבים, אל תנח מקומך מיד בעבור זה, כי לא יהיה כן תמיד, וכדמבאר בספר: (י) קלקל, עיין ב״מ, והמורא

יגבר ויתרון הכשיר חכמה: (יא) אם־ישך הנחש בלוא־לחש ואין יתרון לבעל הלשון: (יב) דברי פי־חכם חן ושפתות כסיל תבלענו: (יג) תחלת דברי־פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה: (יד) והסכל ירבה דברים לא־ידע האדם מה־שיהיה ואשר יהיה מאחריו

תרגום אשכנזי

דער מאן האט דיא שניי- רע ניכט געשליפפען, זא מוס דיא קראפט שטעטס פערשטערקט ווערדען; ווייזהייט אבער האט דען פארצוג דער שטעטען ריכטיגקייט; (זיא ווענ- דעט אימזמער נור דיא ריכטיגען אונד געהאריגען מיטטעל אן.) (יא) האט דיא שלאנגע איינמאהל געשטאכען, הילפט קיין בעשווארען מעהר; זא געהט אויך יענעס צונגענדרעשערס פארטהייל הין.! (יב) שאנונג פערקינדעט דעם ווייזען מונד; דער טהארען ליפפען פערדאממונג. (יג) איזט דער טהארען רעדע אנפאנג באזהייט, דאז ענדע גערייכט איהם זעלבסט אום איבעל — וויא יענע ווילדע אויסגעלאססענהייט, (יד) איבערהויפט איזט

רש"י

סקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומדוטי' למען היות להם בלק אע"פי כן וחיילים יגבר מג"יד הוא במלחמה את גבורי החיילים לנלח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחיר פניו ברעב ואתה דואהו מסכן בין העשירים, הרבה חיילים נתגברו על ידו. ואל תתמה על וי"ו וחיילים כי הרבה ווי"ן נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותרץ עמו [תהלים נ'] (עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה בפ' בשלח) והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש: בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. להבר הרשע שהיה רגיל ללחוש שלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שנוטל גדול' עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרן של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול והילדוהו יען להם להיות מפקירין נשותיהם לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך [פ' בלק] היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אף בעיניך אני נכבד חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעצום ועדנו לכה איעצך זאת אולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת

באור המלות

מזספגיל. ענינו היושר ושלמות המעשה: (יא) לחש, הוא הדבר הנדבר בחשאי: (יג) הללות, במסורה לית כותיה סורק: (טו) תיגענו,

באור

יאמר על בוקע העצים, אם הגרזן שבידו אינו חד, והוא לא קלקל ולא חדד פנים, אז צריך לתוסיף כח ואומן לבקוע העצים ויסכן בם, וכן ההולך רכיל צריך לתחבולות רבות כדי שלא יכנס בסכנה, ויתרון הכשיר חכמה, כלומר שלחכמה מעלת כשרון, שלא תצטרך להוסיף כאומן, כי במעט עמל יגיע החכם אל כוונתו, והענין מוסב למה שלמעלה, שהחכם אל יניח את מקומו, אף אם יתקצף עליו המושל, ידום ויתחולל בנחת ומרפא עד נח עתו, אז בלי יגיעה רבה ישיג הרע לשונאיו, אשר אמרו לשוננו נגביר: (יא) אם ישוך הנחש, מוסב על בעל הלשון, יאמר אם ישוך הנחש את פורץ הגדר, אז יהי' בלי לחש, באין תרופה למכתו. ואז תראה שאין יתרון לבעל הלשון, אשר אמר שפתינו אתנו מי אדון לנו: (יב) דברי פי חכם. אין החכם כבעל הלשון, רק כל היוצאים מפיו הם חנינה, לאון את כל אדם, ואפילו אויביו ורודיו, לא כן שפתות הכסיל, כי הוא יאמר תמיד תבלענו, ואין חמלה וחנינה בלבו. ויהי' תבלענו נוכח לזכר לא נסתר לנקבה, והוא מאמר הכסיל: (יג) ואולם אם תחלת דברי פיהו סכלות להרע לאחרים, הנה אחרית פיהו כשגעון רע להרע לעצמו כי לא ינקה: (יד) והסכל ירבה דברים, אינו יודע מה יהי' אחר, ואף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו, כי מאחורי ערפו, לא יראהו ואין מי יגיד לו. (או יאמר שהסכל מרבה דברים וע"כ הוא מניח חטא על עצמו, ר"ל שהוא

הערות

היסודית היא מלשון קלות, כענין ישלטיסה שימעט המתכת לעשותו חד. וחילים יגבר, וי"ו לתשובת התנאי: הכשיר, עיין ב"המ. כלומר שתעשה הכל בכשרון, וכנ"ל: (יב) ושפתות כסיל, עיין בפי'. ויהיה טעם דברי מוסב אחר עמו, דברי פי חכם ודברי שפתות כסיל; (יד) והסכל וגו', עיין, בפי'.

מִי יַגִּיד לוֹ׃ (טי) עֲמַל הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃

פרשה י'

(טז) אִי־לָךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ (יז) אַשְׁרֵיךְ אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ (יח) בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם

יעדער טהאָר רעדזעליג; איין זאָלכער מענש וויים ניא וואס פֿאָלגען ווירד, זעלבסט ניכט איינמאהל וואס איצט הינטער־ווערטס געשיהט, אונד ווער ווירדס איהם זאגען? (טי) דאז שטרעבען דעס טהאָרען ערמירעט איהן פֿערגעבענס; זאָ וויא דער וועגאונקונדיגע, דער ניא דיא שטאדט עררייכט:

צעהנטער אבשניטט (טז) וועהע דיר, אָ לאנד! דעססען רעגענט איין קינד איזט! דעססען פֿירשטען אם פֿריהען מאָרגען גאסטמאהלער בערייטען. (יז) הייל דיר, אָ לאנד! דעססען פֿירשט איין פֿרייער בידערמאן איזט! דעססען עדלע צו רעכטער צייט עססען, צור ער־האלטונג, ניכט אויס פֿאָללערייא. (יח) דורך פֿערנאכלעסיגונג זינקט דאז געבעלקע;

באור המלות

עמל לשון זכר, וצריך שיחסר דבר המובן מאליו, או יהי' במקום הזה לשון נקבה, כמו כבוד שהוא בכל מקום לשון זכר, אמן מאמ' תמיד כבודי, כן כתב הראב"ע. ולדעת מפרשים אחרים תמיד לזכר נמצא, כלומר אתה כבודי, לא תמיד בקהלם, והוא דרך שיר ומליצה: (טז) אי, כמו אוי: (יז) אשריך, אשרי לעולם לא תסמך אל השם או אל הכנוי בלשון יחיד, כי אם על המעט בא אשרהו, וכמוהו הן המלות על, תחת, בסמיכותם לכנויים, וכן אשר בכל סמיכותיו ומוכרתו הוא אשר, וברבוי אשרים אבל ז; אף על פי שהקריאה היא בלשון יחיד, לשון רבים הוא, שהיו"ד הרבוי כתובה בו והוא תמורת אשריך בפתח הרי"ש וחיריק היו"ד: בן חורים, כנוי לשרים, שהם בעלי חרות. או יהיה מלשון חור כרפס, כי השרים הגדולים יכנוס בלשון ישמעאל בלובן: (יח) ימך, ענינו שפלות:

רש"י

עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים וגזל ואומר מחר אעשה כן לפנוני ואיני יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף הבא עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחיק צריך הוא שיגלה מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובלעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנ': אשר לא ידע ללכת. אל כתיב אמת לפדות מן העבירה לפי שלא למד תורה שנא' נר לרגלי דבריך [תהלים קי"ט]: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי. שעוסקין

באור

מגלה מאתיו שעשה בסתר, והוא סובר שזה השומע הוא לו אוהב נאמן רוח, אבל איננו יודע מה שיהי' למחר, כי יתהפך זה לאויב לו, ועוד כי בכל יכולי' להכמין לו עדים מאחוריו והוא לא ידע ואשם ונשא עוונו ותבא תפלתו · ועוד דרך אחד לקירוב מפלתו, כי באשר איננו יודע ללכת בדרך הטבעי בקו הקצר הישר להשיג מחוז חפצו, וע"כ במתלע דרכו ייגע, ושב ונחם מעמלו מחפצו לבקש גדולו' ויקטין את עצמו): (טו) עמל, דמה הכסיל שיחפוץ לבקש גדולות ונפלאות ממנו, והוא לא ידע המוכרחות והידועות לכל, כאדם הרוצ' לילך אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא ימצא חפצו: (טז) אי וגו' שמלכך נער, ולא ישגיח על ענין המלוכה: ושריך בבקר יאכלו. הענין, שיאכלו וישתו טרם יתעסקו במשפטי המלוכה, הפך מה שאמר הכתוב דינו לבקר משפט: (יז) שמלכך בן חורים. הענין שיעשה מעשה השרים הגדולים, הפך בן בליעל: ושריך בעת יאכלו, אחרי אשר גמרו את משפט החרן, ולא יאכלו כי אם לגור, ליען הוסיף גבורה וכח לטובת הכלל, לא לתענוג, לרדוף יין, ולהתענג במעדנים: (יח) כשא־ם יתעלל. ואמנו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית, סוף שיפול כל

הערות

וע"כ לא יצטרך במתמשלתו כי יזיק ב... לנו לעצמו, ואין מי יגיד לו לזרזו, ולכן אל תנח מקומו מיד, וכמו שזכר: (טו) אשר לא ידע, לפי שלא ידע ללכת אל עיר, יכנה התכלית ד"מ בשם עיר, אשר היא כוונת ההולך לבוא שמה, כמבואר בפי': (יז) אשריך, עיין ב"שמ. ונראה החלוף בעבור מבטא התנועות שהוא דומה קצת ביחיד ורבים: בן חורים, עיין ב"שמ, ויעיין עוד מה שידובר בו בספרי זמירות

יִדְלֹף הַבָּיִת׃ (יט) לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ (כ) גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃

יא (א) שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ (ב) תֶּן־חֵלֶק

יתיר ה'

בייא פאהרלעסיגקייט טרייפעלט רעגען דורך. (יט) זא דיא אוים בלאָסער זיננליכקייט טאפעל האלטען, אונר מיט ווייז דיא מיטלעביגנדען בעלוסטיגען, בייא זאָלכען פערמאג געלד אללעס; (כ) אבער דאָך, אויך אים געראנקען פלוכע זאָלכעם קאָניגע ניכט. שילט אים געהיימסטען שלאפגעמאך דען מעכטיגען ניכט; דער פאָגעל אונטער דעם הימעל קאן דיא רערע פערראטהען, איין געפליגעלטעס טהירכען דאז וואָרט אויסברינגען.

יא (א) פערזענדע דיינע גיטער איבער דאז וואססער, מיט דער פאָלגע דער צייט ווירסט דוא דען פאָרטהייל פינדען; (ב) אבער טהייל'ע עס אין זיבען אונד אכט טהיילע; דען דוא ווייסט ניכט וועל־

רש"י

בגנות החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שנתקלקל' הבית: ימך המקרה. ישפל הבנין המקר' את הבית והמסכך עליו: ידלוף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נתקים ובית גאון עובס חרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם. לאחוות מזמוטי אתנים ומלכים עושים סעודה ושתם סעודה גדולה קרוי' לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב [דניאל ה']: ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך. אפילו במחשבותיך בלא דבור. מלך אל תקלל אל תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם: עוף השמים. נשמה הנתונ' בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלוה אותך בענין שנאמר כי מלאכיו יצוה לך [תהלים צ"א]. ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאג ומכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים:

באור המלות

המקרה, שם לכלל הקרוי, (געבעלקע) כלומר שישפלו הקירות, וינטו לנפול מפני הדלף הטורד עליהם: ידלף, יטפטף: (כ) במדעך, פירוש מחשבתך: יגיד, בלירי ובוי"ד השכן:

באור

המקרה, ואם ישפיל בעל הבית את ידיו ויטמנ' אל חיקו סוף שיטפטפו הגשמים אל תוך הבית, ויאמר זה על דרך משל על המלך והשרים, אם יתעסקו באכילה ובתענוגים ויתעצלו, מהביט בדברי המלוכה. סוף שתשחת המלוכה, כמו הבית שיהרס מעט מעט מעצלות בעליו: (יט) לשחוק עושים לחם, הם עושים סעודות גדולות, לא לקיום הגוף ולגבורה, כי אם לשחוק ושחוק, שהם סעודה קרוי' לחם, והם משמחים ביין משתיהם את כל החיים, האוכלים ושותים ומתענגים עמהם, ולזה ודאי שהכסף יענה אותם את הכל, כי תמיד הם צריכים לכסף, על כן יאמרו הב הב, ולא ידים איש את ידו ואת רגלו בכל מקומות ממשלתם כי אם בצע כסף, וענין יענה ימציא, ויתכן שיהיה מן עת ועונה, והכונה שימציא את הכל בעת שירצה הרוצה, אי שיהיה מלשון ענה, (אחבט איינטשואען, אנטווארטען), כמו שפירשתי למעלה והאלהים מענה בשמחת לבו: (כ) אמר אתה היושב תחת ממשלת שליט, ואם תראה שהמלך נער ושריו בבקר יאכלו, בלום פיך מלדבר ואפילו במחשבתך אל תקלל ותגנה את מעשה המלך, ובמקום הסתר כמו בחדרי משכבך אל תקלל שריו וגדוליו שהם בלי ספק העשירים. אחרי שהכסף יענה אותו את הכל, שמור את פיך ולשונך, כמו שאמר למעלה באשר דבר המלך שלטון, ומי יאמר לו מה תעשה, ואל תאמר הנני בחדרי משכבי, אין שומע, כי עוף השמים דרך משל, היושב בחלון ביתך, ושומע את קולך, ובעל כנפים הוא עוף השמים, והענין כפול כדרך המליצה בל"הק. והכוונה אי אפשר להזהר שלא יודע הדבר לבעלי זרוע ושטמון:

הערות

ישראל נפ' בגדבת אזבחה לך (תהלים נ"ד), ובאלת חור כרפס דאסתר: (כ) ובעל כנפים, קרי והכתיב בה"א הידועה והוא הבחוי ע"פ הכפל עוף השמים:

לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ (ג) אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם

כער אונפאלל אויף ערדען איינטר עפפען קאן. (ג) פיללען זיך דיא וואל- קען מיט רעגען, זיא שיט-

באור המלות

יא (ג) מקום שיפול, לעולם בא על שי"ן השמוש בשתיכות: יהוא יהיה, כמו שאומרים מן היה בתסרון יהיה כן נאמר מן הוה יהוא,

רש"י

יא (א) שלח לחמך על פני המים. ועשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראיו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומיך. ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם וסוף שבא מצרי ולא ידאנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה לריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבאו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל ע"י הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעה ימי בראשית תן א' מהם חלק ליוצרך לנוח בשבת וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ד"א תן חלק לשבעה קרבנות לנוד של שבעת ימי פסח וגם לשמונה של שמינת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחריב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו הקרבנות הראשונים לבטל הגזירות הרעה. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנו' ויבטלו גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמים על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לבוא אף כן דע שאם יפול וגומר אם ישכון אדם הכם ודיין בעיר או במדינה

באור

יא (א) שלח לחמך, לפי פשוטו נראה שמדבר על בעלי הסחורה, ויען להם לסחור מרחוק, מקצה הארץ עד קצהו, ואל יפחדו לשלוח את רכושם למרחקים, ואף באניות סוחר מעבר לים, כי ברבות הימים יתעשרו וירויחו הרבה על הדרך הזה, וכנה כל מעשה הסחורה בירידת הים, כי החל לשלוח אניות אופירה ותרשישה, עם אני חירם, אחת לשלש שנים, הביאו משם זהב וכסף ושאר מיני סחורה, כמבואר בכתוב. ויראה שבקש המלך לעורר את לב עבדיו ועמו ולזרזם לעשות כמעשהו, למען יעשירו וירבו חילם: (ב) תן חלק וכו', רבותינו ז"ל דרשו בפסוק הזה מה שדרשו, ואולם לפי המשך פשוטו של מקרא יתכן שיתן עצה לבעל הסחורה שלא יתן את כל רכושו בסחורה אחת, או להשליך את כל יהבו על ספינה אחת, כי אם מדרך החכמה לתת חלק לשבעה גם לשמונה, ואם יאבד בזה, ישתכר בזה, כי לא תדע מה רעה יהיה על הארץ, ואפשר שזכר לשבעה גם לשמונה להורות תלב המנחשים הבוחרים במספר זה. ומובנים שילות, ובוחרים מספר אחר במספר שירע, אמר תן חלק לשבעה גם לשמונה ולא תחוש לנחש המספר: (ג) אם ימלאו, הוסיף לדבר על המנחשים הרואים בעבים ותדמים בהם צורות ותמונות ועל ידם ירצו לקסום קסם ולדעת בתחלת מעשיהם אם יצליחו אם לא, או שישמרו את הרוח, מאין ולאין רוח, כאלו שואלים את הרוח, יודעם אל איזה צד יטו זריעתן או בדרך סחורתן או במלאכתן ויצליחו, וכאלו הרוח המוליך העבים ישימם בדרכם לנטות על עבר לכתם, ואם יעמדו העבים על מקומם אז ברוח אין, היה להם לאות שגם הם ינוחו מן העסק אשר נתעוררו עליו, וכן היה ביתים ההם, שואל בעצו ומקלו יגיד לו הוא הי' זורק מקלו או תודה באלו למעלה, ומביט בנפלו לאיזה צד הוליכו הרוח, או שנפל תחתיו, ויהיה לו לאות, וכן הוא מבואר מתם ביחזקאל כ"א ע"ש. ועליהם יאמר קהלת אל תשית את לבך להבלי הקוסמים הללו, כי אין בהם ממש. ולא יורו הדברים הללו כלל על העתיד במעשה בני אדם, כי אם ימלאו העבים גשם, על הארץ יריקו, זהו הכלית מה שנוכל לדעת מהם, וכן המקל בנפלו מה לך אות אם יפול בצפון או בדרום, ודאי שמקום שיפול העץ שם יהיה זה הוא תכלית ומה שתוכל לדעת מנפילתו, ואולם לא יורה בנפלו על שום ענין לא לרעה ולא לטובה. וראיתי מי שפירש הפסוק הזה על אופן אחר, אמר אל תחשוב שבסחורות הים לבד יש סכנה, אלא גם על היבשה לא תדע מה רעה יהיה על הארץ, ואם הזרע את שדך לא תוכל לידע אם ימלאו העבים גשם ואם יצא רוח סערה ויפיל עץ גבוה וחזק, לא ידע ההולך בדרך אם לדרום או

הערות

יא (א) שלח לחמך וגו', אולי טעם המשך, שאות. עלה טובה התעסק בסחורת כדי להסיר לבו מענין הנהגת המלוכה כזאת שזכר: (ג) ואם יפול וגו', עיין בפי'. ולו כתיב אם בדרום ואם בצפון היה מתישב הבנינה כזה, ואם יפול יען מקום שיפול העץ שם יהוא, ויהיה לפ"ז מאמר אם בצפון ואם בדרום כעין מאמר מוסגר, הבא [illegible] במפסיק יותר גדול כידוע: מקום שיפול, לפי מה שהעיר הרמב"מן בחבורו אור לנתיבה מהכנוי אשר שילונו תמיד סימן היחס הראוי כפי הדבור, יחובר גם כאן מלת שם אם מקום שיפול, ויהיה ענין המאמר אם יפול העץ בצפון או בדרום, לא יהיה זה כי אם המקום אשר יפול העץ שם ולא לתכלית אחר, וכן נראה ג"כ מפירושו, ולפ"ז יותרגם בנ"א (זאָ ווירד

בַּצָּפ֑וֹן מְק֛וֹם שֶׁיִּפּ֥וֹל הָעֵ֖ץ שָׁ֥ם יְהֽוּא׃ (ד) שֹׁמֵ֥ר ר֖וּחַ לֹ֣א יִזְרָ֑ע וְרֹאֶ֥ה בֶעָבִ֖ים לֹ֥א יִקְצֽוֹר׃ (ה) כַּאֲשֶׁ֨ר אֵינְךָ֤ יוֹדֵ֙עַ֙ מַה־דֶּ֣רֶךְ הָר֔וּחַ כַּעֲצָמִ֖ים בְּבֶ֣טֶן הַמְּלֵאָ֑ה כָּ֗כָה לֹ֤א תֵדַע֙ אֶת־מַעֲשֵׂ֣ה הָאֱלֹהִ֔ים אֲשֶׁ֥ר יַעֲשֶׂ֖ה אֶת־הַכֹּֽל׃ (ו) בַּבֹּ֙קֶר֙ זְרַ֣ע

טען איהן אויס אויף דיא ערדע; פֿעללט איין בוים נען מיטטאג אָדער מיטטערנאכט, דא וואָהין ער פֿאללען זאָלל, דא בלייבט ער אויך ליגען. (ד) ווער דען ווינד בעאָבאכטעט, ווירד ניכט זאָען; ווער אויף וואָלקען מערקט, ווירד ניכט ערנדטען. (ה) דוא קעננסט עבען זאָ וועניג דען וועג, דען דער ווינד נעהמען ווירד, אלס דוא ווייסט, וואס אין דעם שאָאָסע איינער שוואנגערן איינגע־שלאָססען איזט; אונד עבען זאָ וועניג קעננסט דוא דיא ווערקע גאָטטעס, דער דאז גאנצע ערשאַפֿ־פֿען האט. (ו) זאֶע אלזאָ דעם מאָרגענס דיינען זאמען אויס, אונד אויך דעם אבענדס לאס דיינע

רש"י

מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו ואכנותיו ומדות תרומותיו ותשלו' טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדין ישרה: יפול. ישכון כמו על פני כל אחיו נפל [בפ' חיי שרה]: העץ. תלמיד חכם שמבין בזכותו כעץ המיסך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע וגומר כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסתרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואף על פי שבולטות לחוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס, נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים תבא שבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת. והרי לשון זה כמו כגן ה' כארץ מצרים [בפ' לך לך] כשפחה כגבירתה [ישעי' כ"ד] כקונה כמוכר [שם] ופעמים שבא תשוה מוקדם למאוחר ופעמים שבא תשוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: כעצמים. אינקלו"שורש בלע"ז כמו עוצם עיניו [ישעי' ל"ג]: ככה לא תדע וגו'. אף בזיווגיו של מקום לענין עניות ועשירות כך נעלמות הם ממך ולא תמנע מן החסד לאמר שמא אחסר מנכסי ואיני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיו לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר זרע את זרעך וגו'. אם למדת תורה בילדותיך למוד תורה בזקנותיך אם היו לך תלמידים בילדותיך

באור המלות

ומשפטו יְקוּא, עיין רש"י: (ה) כעצמים, מלשון עוצ' עיניו הדבר הסגור בבטן הרה, רש"י פי' אינקלו שו"רש בלעז (דאז איינגעשלאָססענע):

באור

כלשון יפול, וכל פחדו ומוראו לא יועיל לו מאומה, כי מקום שיפול העץ שם יהי', ולכן אל יפחד האדם יותר מהראוי, ולרבותינו המפרשים דרך אחר בזה. ואולם לכל הפירושים לא ידעתי לכוון סדר הנחת הטעמי' בפסוק הזה, כי מהראוי שתבא מלת יריקו בזרקא, ומלת בלשון בזקף, כדי שיתחבר כל נושא עם נשואו כידוע. ולפי הנחת הטעמים שלפנינו משמע שנשות המאמר האחרון מקום שיפול כו' מוסב גם על תלאות העבים גשם, וזה אינו לכל הדרכים שזכרתי: (ד) שומר רוח, מי שינחש ברוח, ולא ירצה לזרוע עד שיבא מפחה ידועה. פעמים שימתין ולא יבא, וכן הרואה בעבים שואל בתמונת שהוא רואה גם, לא יקצור: (ה) כאשר אינך יודע, הרי המקרא הזה מסורס נדרש מסופו לראשו, כלומר ידיעות אלו הדברים שוות, לא תדע דרך הרוח, כאשר לא תדע העובר בבטן ההרה, וכן כל מעשה האלהים לא תדע מאומה טרם ראותו, והרי לשון זה, כמו כגן ה' כארץ מצרים, כשפחה כגברתה, כקונה כמוכר. ופעמים שבאת תשוה המוקדם למאוחר, ופעמים שבאת תשוה המאוחר למוקדם, אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת העובר בבטן המלאה, כן פירש"י ז"ל והוא מסכים לדרכנו. והוא מקושר גם כן עם שלמעלה, שאמר איפשר שאם היית יודע חקי תנועת אויר העולם לאיזה צד הוא ראוי להתנועע בעת נחשך, ותמצא שתנועתו עכשיו הפך טבעו, הוא יוכל אז להיות לך כמעט לאות, אבל רק לא תדע טבע דרכו, מה אות לך ממנו בנחשין, אולי זה הוא טבע דרכו עתה: (ו) בבקר, אמר אל תתן את לבך לסימני הנחש והקסם כי הם עשם את שלך בכל דבר,

הערות

דאז בוזם דער ערדע זיין, וואָהין דער בוים פֿאללען זאָללטע): (ה) כאשר אינך יודע, עיין בפי'. ויש לפרש המקרא בלי לסרסו כזה, כאשר ככה, דהיינו שאמר הזכר שומר רוח לא יזרע, להיות דרכו נסתרה, הוסיף לאמור, וכמו שהוא בדבר הזה, שאינך יודע דרך הרוח באותו חסרון הידיעה כעצמים

אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים:

פרשה י"א

(ז) וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ: (ח) כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל: (ט) שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ

האנד ניכט מיסיג רוהען; דען דוא ווייסט יא ניכט, וועלכעס געלינגט, אב דיעס אב יענעס, אדער אב ביידע גלייך גוט גע־א־טהען ווערדען.

איילפטער אבשניטט

(ז) וויא זיס איזט דאז ליכט, וויא אנגענעהם דעם אויגע דערזאנג נענגלאנץ! (ח) זינד דעם מענשען פילע יאהרע בעשידען, זא פרייע ער זיך אין אללען; איממער אייגעדענק דער אונמוטהספאללען טאגע, דערען אויך פיל זיין ווערדען — דאן שווינדען דיא פערגאנגענען אין אייטעל. (ט) פרייע דיך, יינגלינג, דיינער יוגענד צייט! זייא פראהליכען געמיטהס אין דען טאגען דיינעס יינג־

באור המלות

(ז) ומתוק האור׳ בא על דרך ההשאלה, כי המתיקות לפי ההנחה הראשונה לא יפול כי אם על הטעם: (ט) בילדותך, שם לימי הנערות, וכן כי הילדות והשחרות הבל, וכן כי עלה השחר והשחרות נקרא כן, כי ידמו ימי השחרות לשחר כשיבקע. כענין אז יבקע כשחר אורך, כמו שידמו ימי הזקנה לערב, וכן אמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, הוא משל להשתדלות האדם בנערותו ובזקנותו, או יהי׳ השחרות רמז לשער השחור, טרם יבאו ימי השיבה:

רש"י

יהיו לך תלמידים בזקנותיך נשאת אשה בא בנים בילדותיך תשא אשה בת בנים בזקנותיך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותיך: כי אינך יודע איזה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך מצינו בר׳ עקיבא שהיו לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם. ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו [שופטים י"ב] וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש׳ ואשרי׳ תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם וגם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באותן היונים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחשך. יש הבל שהוא לשון פורענות ולדות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותיך.

באור

זרע את זרעך בבקר, ולערב אל תהי ידך נחה ועצלה, כי אינך יודע איזה מהם יכשר, ייטיב ויצליח, הזה או זה או יהיו שניהם טובים, לכן לא התעצל ולעצבות את שלך. ואם לא תצליח היום, אולי תצליח למחר, ואם הפסדת בבקר, אולי תרויח בערב: (ז) ומתוק האור, אחרי אשר יען אל התרילות במעשה הסחורה ועבודת האדמה, יתחיל לעורר את לב האדם גם אל המנוחה ואל השמחה, ויאמר מתוק האור לרואיו, וטוב לעינים לראות את השמש במנוחה ובעבודה, אחרי אשר כלית את מלאכתך: (ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם, ראוי שישמח בכלם. ואולם יזכור בשמחתו את ימי הצרה והמוקה׳ כי הרבה יהיו׳ ואז כל שבא ועבר עליו יהיה הבל׳ כי בימי הרעה לא יזכור האדם את ימי הטובה אשר עברו: (ט) שמח בחור, דע שאין העלזון ורוע הפנים עבודת האלהים כי אדרבה מעלות השם עלינו שנקבל הטובה מתנו בחדוה ובלב טוב, כאשר אמר החבר למלך הכוזר (מאמר ב׳ סימן נ׳) התורה הקדושה לא נותנה לנו הפרישות, כי אם הדרך השוה ולתת לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק מבלי רבוי והעדפה, כי אי אפשר להעדיף חלק הכח האחד, מבלי לחסר חלק הכח השני. ומי שנטה מגדר השווי אל כח התאוה, קצר בכח המתחשב

הערות

בבטן המלאה שלא תדע אם יהיה זכר או נקבה. ככה לא תדע ג"כ את כל מעשה אלהים לשפוט עליו טרם היותו, ולא תוכל ככל לידע מה יולד יום, ואינו מן המנע בלשון שיבוא דמיון: אשר יעשה את הכל, נאבור גאור ועלום, ואי אפשר לאדם לעמוד מן הפרט על הכלל, כנ"ל, וכ"ת רד"ס (דאז גאנצע):

ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על־כל־אלה יביאך האלהים במשפט: (י) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי־הילדות והשחרות הבל:

יב (א) וזכר את־בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא־יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין־לי בהם חפץ: (ב) עד

ובמראי כ׳

לינגס - שנאניעס; וואנדלע אימטער יא וועגע, וואהין דיך הערצענסלוסט אונד אויגען - ווייזע פיהרען; אבער וויססע, דאס איבער אללע דיינע האנדלונגען, גאטט דיך צור רעכענשאפט ציהען ווירד. (י) פערבאננע יעדען גראם אויס דיינעם הערצען, יעדען פערדרוס אויס דיינעם אינגערן; דען יוגענדצייט אונד מארגענראטהע, זינד גלייך פערגענגליך. **יב** (א) אבער אויך אין דען יוגענדיאהרען זייא איינגעדענק דיינעס שעפפערס; עהע זיא העראן נאהען, דיא טאגע דעס קוממערס, עהע זיא דיך ערדרייכען יענע יאהרע, וואו דוא אויזרופען ווירסט: איך מאג זיא ניכט! (ב) עהע דונקעל ווערדען זאננע, ליכט, מאנד אונד

רש"י

כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחד תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח היה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס. בדברי המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע: מבשרך. שיהי׳ לך לב בשר: והשחרות. נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו:

יב (א) וזכור את בוראיך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו׳ וממקרא זה דרש וזכור את בוראיך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור באר שנבעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל גופן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה

באור המלות

יב (א) בחרותיך, הם כמו נעוריך: (ב) שיזינו, כמו לא קם ולא זע, ענינו יתאחזו רתת ורעדה: ובטלו, פי׳ ושבתו המלאכתם:

באור

והמסבה ונהפך. וכן מי שינטה אל חסבת הסדרה והנאתון, יקלר בכח אחר, ואין רב התענית עבודת השם, למי שתאוותיו חלושות וכוחותיו חלושים וגופו רזה, אבל חובה לו שיתעדן גופו, ולא התענית התמון עבודת השם, כאשר יזדמן לו על דרך היתר, בלי יגיעה רבה, ובלי טרדה מלמוד החכמה ועשות המעשים הטובים, כל שכן למי שיש לו טפיל פנים, וכוונתו להוליא נפש שמים, לזה הדרכוי יותר נכון, וכללו של דבר כי תורתנו נחלקת בין היראה והאהבה והשמחה, ובכל אחת מהן תתקרב אל אלהיך, ואין הכניעה והצום בימי התענית יותר קרובה אל האלהים מהשמחה בימי השבתות והמועדי׳, כשתהיה שמחתך בכונה ולבך שלם ע"ש שהארכתי בדרוש הזה, והעקר שתהיה כונתנו לשם שמים, ונזכור תמיד שבוחן כליות ולב ישפוט את הנפון בלבנו, וידין אותנו על כל עשתונות ומחשבות והתפעליות הנפש, אם לשמחה ואם לעצבון, אם לכעס ואם להטבת הלב, וזהו כונת הכתוב אשר אנו עסוקים בו, שמח בחור בילדותיך, שהם ימי השמחה, וייטיבך לבך בימי הבחרות, ואף בדרכי לבך ומראה עיניך תוכל להלך ולא תחטא, אם זכור תזכור ולא תשכח כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט, ושאתה עתיד לתת דין וחשבון לפניו, ממה שנתת לכל כח וכח מכחות הנפש והגוף, כי דרכי הלב ומראות העינים, טועות באדם בתחלת הילירה לתכלית טוב ונראה לפני הבורא יתברך שמו, ואם יזכור האדם את יום החשבון אשר זכרתי, אין ספק שייטירה אל הטוב הנראה והמקוה לעולם הבא, ויתן חוק ואלק כל אחת מהם כפי הראוי לו בלי עודף ובלי מחסור, ומה שכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, אין ספק שהכונה על היציאה מדרך האמצעי, כי זהו ענין התורו ויורה גם על זה אשר אתם זונים אחריהם, כי לא יתטיאו את האדם אלא אם יזנה אחריהם, וישכח את כל מצות אלהיו, מה שאין כן אם יזכור כי על כל אלה יביאנו האלהים, במשפט: (י) הילדות והשחרות הבל, לא ישארו לנלח, כי אם יחלפו ויעברו מהרה:

יב (א) ימי הרעה, הם ימי הזקנה והחולי: (ב) עד אשר לא תחשך, כי מחמת זקנה יתעכרו מאות

הערות

אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם׃ (ג) בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ (ד) וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר׃ (ה) גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ

שטערנע, אנד זיך דיא וואָלקען וויעדער זאממעלן נאך דעם רעגען. (ג) ווען זיא דעראיינסט וואנקען, דיא וועכטער דעם הויזעס, דיא טאפּפערן זיך איינקרימּמען, דיא מיהלען ראסטען אונד מינדער ווערדען, אונד דיא זעהער אויס דען לוקקען זיך פֿערדיסטערן; (ד) דאן שליסען דיא טהירען צו דער שטראסע זיך, דורך דען דומפּפערן טאָן דער מיהלע; דאן ערוואכט מאן, אויפֿגעשרעקט דורך פֿאָגעלשטיממע, אונד דיא טאָכטער דעס געזאנגס פֿערשטוממען; (ה) פֿורכט טריטט איין,

באור המלות

מעטו, פועל יוצא כמשפטו, ופירושו ר' המעיטו הטחינה, או תהי' הכונה כבר טחנו ומעטו את המאכל ימים רבים ועל ידי זה נחלש: (ד) בשפל, שם, ומוכרתו הוא שפל: (ה) וחתחתים, כפיל הפ"א

רש"י

ומלהבת באדם בחור ובשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכבבים. אלו הלסתות דומני דלאפי שקורין פומי"לש בלע"ז (מבואר בשיר השירים ד' ג') של לחיים שמלהיבים: ושבו העבים אחר הגשם. תנא כהיית המאור אחר דמעת הבכי תכהה לרות שעברו עליו: (ג) שיזעו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגיני' על כל חלל הגוף: והתעוותו. יאחזם עוות שקורין קרא"מפף. והתעוותו אנקליפי"רונט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הראות בארובות. אלו העינים: (ד) וסוגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. קול ריחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור מנערתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה. ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן

באור

העין, ותמיד יראה כאלו עבים יעברו נגד עיניו, ויסתירו את אור השמש כלומר יגלגלו חוט הראות, עד שתאלא לאות העין, וזהו ושבו העבים אחר הגשם, כי מיד שילא הליחה העכורה מן העין, ישוב חוט הראי:: (ג) שומרי הבית, כנוי לידי' עם הזרועות, שהם שומרים את הגוף שלא יגע בהם רע: והתעותו אנשי החיל, כנוי לשוקים שכל הגוף נשען עליהם, שיתעקמו מרוב החלשה: הראות בארובות, אלו העינים. (והיותר קרוב לפשט, כי שומרי הבית הם העלעות והצלעות, שהם חומות ועמודי החלקים הרכים, ואנשי החיל הם נושאי כחות תנועות גוף האדם, והרואות באֲרֻבּות הן ארבעת החושים הנשארים חוץ מהרגשת' בירור במור כערך הרגשת חוש הראות המבורר שבהם, שכבר הוא מבואר בפסוק הקודם לזה, ע"כ כנה הרגשה בשם ראיה בארבות): (ד) דלתים בשוק, אלו נקביו הפתוחים לחוץ: בשפל קול הטחנה, כנוי לעכול המזון וטחינתו בקורקבן והמסס, שכן קול הרחים ישפל בהתמעט גרעיני הזרע בין הרחים והרכב בסוף הטחינה: ויקום לקול הצפור, שאפילו קול הצפור מנערו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר, פירושו ישפלו סימפונות הריאה שמהם יצא הקול, ומחולשתו בימי הזקנה לא יוכל לשורר ולהגביה קולו: (ה) גם מגבה ייראו, מגבשושית ותלוליות שבדרכים הוא מתירא פן יכשל בהם ותמיד ימצא אימות ואתות

הערות

זה, אבל יתקבלו מאדם. או אולי טעם אחר הגשם על הכונה ותכלית, כענין לדק לדק תרדוף ויתורגם בל"א (אונד זיך דיא וואָלקען אייכשטעללען נאך רעגנען): (ג) שומרי הבית, אולי שהשם זה נופל על הידים, ומענין שומרי משמרת, ויתורגם בל"א (דיא ווערטער, אויפֿווערטער): הטוחנות, אלו השנים: כי מעטו, לדעת המתרגם הוא עומד, וזה הנכון כן מפאת הענין כן מפאת הלשון, כי היוצא בזה השורש הוא בבנין הפעיל, ובהתפעל לא ימעיט. אמנם הקל והכבד שניהם עומדים, והבדל שביניהם, או שהשני יורה על כבדות הפעולה כדרכו (פֿערקווענטיפֿון) ויתורגם בל"א (וויניגער ווערדען). או שהראשון הוא ע"ד עומד פעול (נייטרונן פאסיפֿון) כמו וכי ימעט הבית (קליין, גערינג, וועניג זיין), והשני הוא ע"ד עומד פעול (נייטרונן אקטיפֿון), כמו פעל (אבנעהמען) בל"א, ויתורגם כי מעטו (זיא האבען אבגענאָממען), ושמור זה הכלל: (ה) ויראץ השקד, וכן ויסתגל

וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּֽי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃ (ו) עַד אֲשֶׁר לֹֽא־יֵרָתֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף

ירחק כ׳

פֿאַר יעדער האָהע; אויף יעדעם וועגע שטאָסען שרעקקען אויף; ווען נור איין מאנדעלבוים ענט-בלעטטערט, איינע הייא-שרעקקע היין נור דווישט; ענדליך פֿערלעסט יעדע בעגירדע אונס; דער ערדענזאָהן געהט היין צו זיינער הייםאט, אונד וועהקלאגענדע אומרינגען דיא שטראסען. (ו) עהע דיא זילבערנע שנור זיך פֿער-

רש״י

בדזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות [שמואל ב׳ י״ט]: (ה) גם מגבוה ייראו. מגבשושיות ותלוליות שבדרכים הוא דואג לבא לשוק מן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתתות הרבה בדרכים יש לו. חתחתים לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים [שם א׳ י״ז] צלצלים [ישעיה י״ח]: וינאץ השקד. לשון הנצו הרמונים [שיר השירים ז׳] שהרי האל״ף לא נקראת בה. אמרו רבותינו זו קלינוסת הנק״א בלע״ז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפון הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל איסד״יירט סולפיי״שון בלע״ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש. אביונה תאוה כמו ולא אביתם [דב׳ דברים] תאבתי לישועתך [תהלים קי״ט]: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו נפסק מוחו ויתדולדל וייבש ומתעקם בתוך החליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף [ישעי׳ מ׳]: ותרוץ גולת הזהב. זה האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולת עליות [יהושע ט״ו]: והריץ. לשון רצוצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במיתתו: ונרוץ הגלגל אל הבור יתגולגל גלגל העין בתוך גומא. ולפי פשוטו גלגל שדולין בהם מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל: [א] וזכור את בוראך בימי בחירותיך. בעוד שהבחורות שלכם קיימת. בעוד שהכהונה קיימת שנאמר בה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן [שמואל א׳ ב׳]. בעוד שהלויה קיימת שנאמר

באור המלות

והאל״ף כי העי״ן תבולע והוא מן תרגום חתת, (שרעקקים): וינאץ, לשון הנצו הרמונים, משרש נוץ, והאל״ף במקום היו״ד (בליהען): האביונה, שם תאר ושרשו אבה, והיו״ד תמורת הה״א לה״ד הפעל, ענינו התאוה והתשוקה. (דיא בעגירדע): (ו) ירתק, מלשון רתוקות

באור

הרבה בדרך: וינאץ השקד, רמז על השיבה הממהרת לקפוץ על האדם כשקד הזה הממהר להנץ לפני כל האילנות. (וביותר פשוט שהוא כנוי לאברי המשגל בנקבה, והמקל השקד הוא של הבילים. ואמר שישאו כבריתו שעלה רק גלו חבל לא יבשילו אשכלותיו ענבים): ויסתבל החגב, פירשו המפרשים שהוא כנוי לאיברי ההולדה להזכיר שיהי׳ כמו נושא סבל רובץ תחת משאו, ויהי׳ ותפר האביונה מענינו, שתפר הנפש שמתאוה בריתה עם הגוף, ויש אומרים כי גם המלה הזאת כנוי לאבר המשגל. וא״כ יהי׳ ותפר. נוכח לזכר כמו אף אתה תפר יראה (איוב ט״ו ד׳) ותסיים כי הולך האדם ובעבור ר״ל שכל הגו׳ הוא תחיית המות שנופלת על הגוף, כי כבר סובבים הסופדים דמקדמי ואתו להביא להודיעו המות דאע״ג דאיהו לא חזי מזלי׳ חזי. ואלו ידענו שיהי׳ חגב ואביונה שמות אילני מאכל ידועים הייתי מפרש את הפסוק כפי ענינו, שהשקד יעלה נצה. והחגב יסתבל בפירות, והאביונה גם היא תוציא פרי, ויהיה ותפר מענין פרי, אף שהוא מגזרה אחרת, כי ענין פרי מנחי הלמ״ד, והראוי וְתִפְרֶה או וְתִפָּרֶה, אפשר שלא היינו חוששים לזה,

כדילפרש הפסוק על פי פשוטו, ואולי שבעת אחד מעתותי השנה יעשה כל אלה שהשקד ינץ, החגב יסתבל, והאביונה תוציא פריה. והוא תדמה מהירות ימי הזקנה אל הענינים הללו. ומצאנו שרבותינו ז״ל קראו למין מתיני הצלף אביונות (ברכות ד׳ ל״ו), ומעתה קרוב הדבר שיהיה אביונה שם האילן, כמו השקד התפור ובדומה שהם שמות האילנות, אלא שלחגב לא מצאתי ראיה כלל, ולכן לא מלאני לבי לפרש הפסוק על הדרך הזה: (ו) עד אשר לא ירתק, כן הוא הקרי. והכתיב ירחק כי׳ המשל ממעשה הבור ושאיבת המים,

הערות

החגב שניהם לדעת המתרגם משל על קלות התנועה שתחת את הזקן בדרכו אשר הוא הולך עליו. וטעם וינאץ שיפלו הנצנים מן השקד: ויסתבל, הוראת שורש סבל הוא ענין נשיאה כידוע וכמו ויט שכמו לסבול, וא״כ יהיה טעם ההתפעל מזה השורש, שהפועל נושא את עצמו, ולפ״ז טעם המאמר שלפניו על התנועה הקלה באויר שיעשה החגב בכנפיו בשיעוף:

וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ

וויקקעלט, דיא גאָלדענע רינגע דאהין שטירצט, דער איימער אן דער קוועללע צערבריכט, אונד דאז ראד אם ברוננען צערשמעטטערט

באור המלות

כסף, ענינו שיתקשר החבל ויעשה כמו שלשלת, וע"י זה יתקצר: ותרוץ, משרש רצץ ענינו תשבר. והמלאכסו"ס התורת הול"ס על משקל תפעל: גלת הזהב, יתכן לפי הענין שלפני הבור יהי' כלי גד א המחזיק מים, ואליו תשפוך

רש"י

כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך [בפ' שופטים]. בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר ויבחר בדוד עבדו [תהלים ע"ח]. בעוד שירושלים קיימת שנאמר בה העיר אשר בחרתי בה [מלכים א' י"א]. בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה [ד"ה ב' ז']. בעוד שאתם קיימים שנאמר ובך בחר ה' [בפרשת ראה]: עד אשר לא יבואו ימי הרעה. אלו ימי הגלות: [ב] עד שלא תחשך השמש. זו מלכות בית דוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי [תהלים פ"ט]: והאור. זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור [משלי ו']: והירח. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים. אלו הרבנים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים [דניאל י"ב]: ושבו העבים אחר הגשם. צרה אחר צרה קשה אתה מוצא שכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליה' אלא לאחר חורבן הבית: [ג] ביום שיזועו שומרי הבית. אלו משמרות כהונה ולויה: והתעותו אנשי החיל. אלו הכהני' שהם גבורים בכח. אמר ר' אבא בר כהנא שנים ועשרים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המורגה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות. אלו המשניו' הגדולות משנת ר"ע ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות. שישתכח הגמרא מן הלב: [ד] וסוגרו דלתים בשוק. כגון דלתי נחושתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרווחה: בשפל קול הטחנה. על ידי שלא נתעסקו בתורה. אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה [יהושע א']: ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנאצר הרשע. אמר ר' לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנאצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. בשיר לא ישתו יין [ישעיה כ"ד]: [ה] גם מגבוה ייראו. מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך. מתוך כך יבקש לו אותות ומופתים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים [יחזקאל כ"א]: וינאץ השקד. תבא נבואת ירמיה שנאמר מקל שקד אני רואה [ירמיה א'] א"ר אליעזר השקד הזה משעה שהוא מציץ עד גמר פירותיו עשרים וא' יום כך משבעה עשר בתמוז עד ט' באב עשרים וא' יום: ויסתבל החגב. זה צלמו של נבוכדנאצר רומיה אמין שתין פותיה אמין שית [דניאל ג'] ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא [שם] אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר וזהבם לנדה ולמס יהיה [יחזקאל ז']: ותפר האביונה. זו זכות אבות תיפר ומשענת אבות שלכם. ויהיה אביונה מלשון אב: כי הולך האדם. ישראל שנקראו כאן אדם [שם ל"ד] אדם אתם: אל בית עולמו. ונבבל באו לבבל חזרו תרז אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנאצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנאצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואים את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותם אשר למות למות ואשר לשבי לשבי

באור

והנה הכד קשור בחבל, והחבל אחוז בגלגל, ועל ידו יעלו מים מן הבור, וישפכו אותם אל תוך הגלה שלפני הבור, ואם יתקשר החבל ויתעקם בהלו יעשה שלשלת, לא ישוב אל תוך הבור, זהו לפי הקרי והכתיב ירחק והענין אחד, שיהיה החבל רחוק מן המבוע. וכן אם תשבר הכד או הגלגל או הגלה אשר אליה ישפכו המים לא יהיה עוד תועלת בבור. זהו המשל, ויתכן שיהיו' הנמשל לב האדם וגידיו השוכבים והדופקים וסבוב הדם בגוף על ידם, לפי שהגידים הדופקים יוליכו את הדם מן החלל השמאלי שבלב, אל כל איברי הגוף הקטנים והגדולים, והגידים השוכבים יקבלו את הדם מכל האיברים ההם וישיבו אותו אל החלל הימני שבלב, ומן החלל הימני יעלה דרך גיד דופק אל הריאה, ומשם ישוב הדם ע"י גיד שוכב אל החלל השמאלי שבלב, וחוזר חלילה מן הלב אל האיברים ומן האיברים אל הלב סובב סובב עד שישוב על סביבותיו על המעט עשרי' וארבעה או שלשים פעמים בשעה, כידוע לבעלי חכמת הנתוח, אשר הרבו לחקור בגוף האדם, והראו נפלאות

הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר׃ (ז) וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ׃

ס י ו ם

(ח) הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל׃ (ט) וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת

ווירד: (ז) זאָ קעהרט דער שטויב צור ערדע צוריק, וואָהער ער ווארד, אונד דער גייסט שווינגט זיך אויפוועדטס צו גאָטט, דער איהן געגעבען.

בעשלום

(ח) אייטעלקייט דער איי־טעלקייטען! זאגטע דער פרעדיגער, אללעס איזט אייטעל. (ט) אום זאָפיל גראָססער דיא איינזיכט דעס פרעדיגערס

רש"י

ואשר לחרב [ירמיה ט"ו] יהיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין. ותרוץ גולת הזהב. אלו דברי תורה שנאמר בהן הנחמדים מזהב [תהלים י"ט]: ותשבר כד על המבוע. כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיה ששניהם גלו לבבל ופסקו תלמודם בעוני הדרך. תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנאצר את מצרים הגלם לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהיא צולו של עולם: (ז) וישוב העפר וגו'. מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקדש שכינה שנסתלקה רוח הקדש מהם:

סיום המגלה

(ח) הבל הבלים. אני רואה בעולם: אמר הקהלת. מי שבו קבוצת החכמ'. הבל הבלים כל מה שנברא בששת ימי בראשית: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר ממה שכתב בספר זה

באור המלות

הכד את מימיה, ויקר' גלה, כמו גלת עליות וכו' וכן וגלה על ראשה (זכרי' ד'): ונרץ, שרשו רוץ מלשון מריצה, והוא על משקל נכון משרש כון, ויתכן שיהי' משרש רצץ, ענין שבירה, על משקל נסב: (ט) ואזן,

באור

אחל בביאור מבחר הבאורים, וידוע אחי אפשר לאדם לחיות אם ישבתו הכלים הללו ממלאכתם, כי תנועת הלב מקור חיי האדם, ובנוח הדם אי אפשר שיתנועע הלב, וכן להפך, וא"כ יפה דמה החכם גלגול הדם וסבובו אל מלאכת שאיבת המים ע"י גלגל ואבל כד ומבוע על דרך מליצה, וכנה את מות האדם ושביתת הלב והגידים והריאה, עם רתיקת החבל, ושבירת הכד והגלגל וגלת הזהב, כי בכל אלה תתקלקל מלאכת השאיבה, ואף שלא נוכל לכוין את כל מלות המשל בפרט עם עניני הנמשל, הנה כן דרך המליצה להוסיף דברים במשל אף אם אין להם ענין מיוחד בנמשל, ודבר זה ידוע לבעלי השיר והמליצה, ואף במשלי הנביאים כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לספר המורה, כי משלי הנבואה הם על שתי דרכים, יש מהן משלים שכל מלה מן המשל תורה על ענין מה, ויש מהם שיהיה כל המשל מגיד על כלל העניינים שנמשל, ויבאו במשל ההוא דברים רבים, אין כל מלה מהם מוספת ענין בנמשל אבל הם ליפות המשל וסדר הדברים בו, או להפליג בהסתיר הענין הנמשל, ויימשכו הדברים כפי כל מה שראוי בגלויו של המשל ההוא ע"ש, ומפרשים אחרים אמרו שחבל הכסף כנוי לחוט השדרה ושאר החוטי' הנקראים (נערפען) היוצאים מן המוח ומן חוט השדרה אל כל איברי הגוף, והם לבנים כמראה הכסף, וגלת הזהב הוא הקרום שעל המוח שהוא כמראה הזהב, ועל הדרך הזה אפשר שהמבוע הוא המוח עצמו שהוא מקור ומבוע הליחה הרוחנית הזבה דרך המיתרי' הלבנים הנקראים (נערפען) אל כל איברי הגוף להוליד בהם התנועה הרצונית וההרגשה, ואם יחסר המזג וייבש המקור תבטל התנועה וההרגשה בכל הגוף וימות האדם מיד, וכן אם יתרועע הקרום שבמוח או אם ירתק ויתקלקל חוט השדרה, אי אפשר לאדם להתקיים כידוע, ועל כל פנים יהיה משל נכבד עד מאוד, ונרא' ממנו שהי' ענין סבוב הדם או סבוב הליחה הרוחנית היוצאת מן המוח אל המיתרים שזכרתי ידוע לשלמה המלך ע"ה, אם שהוציאו בשכלו האמין או שהיה הדבר נודע אליו ברוה"ק, אף שהיה סתום וחתום מכל חכמי האומות הראשונים, ולא נודע כי אם קרוב למאת שנה ע"י נסיונות האחרונים: (ז) וישוב העפר. כאן גלה המלך החכם את דעתו, דעת התור' והחכמה, שרוח האדם נתונה לו מאת יוצר הכל, ושנפש האדם איננה מקרה בגוף, כי אם עצם נברא פשוט נבדל מהגוף, איננו נגדר במקום, והוא קיים במות הגוף, ושב אל האלהים אשר בראו בעת שישוב הגוף להיות עפר, ומכאן אתה רואה שמה שפירשתי בפרשה ב' ח' ט' הוא הנכון, ושלא היתה דעת החכם מעולם לעורר ספקות נגד עקרי הדת אלא לדחותם כי אין זה פועל חכם:

סיום המגלה

(ח) הבל הבלים, אחר אשר זכר המות שב אל תחלת דבריו וסיים במה דפתח, ובא הקהלת בה"א הידיעה בעבור היותו תואר השם, כי לא תבא על שם עצם פרטי לעולם: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם,

את־העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה׃ (י) בקש קהלת למצא דברי־חפץ וכתוב ישר דברי אמת׃ (יא) דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד׃ (יב) ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר׃

וואהר, אום זאָפֿיל מעהר זוכטע ער דאז פֿאָלק צו בעלעהרען. ער עררוואָג מיט אויפֿמערקזאמקייט, אונד דאכטע טיעף נאך, אונד פֿערפֿערטיגטע פֿילע גלייכניסרעדען. (י) אויך אייפֿערטע דער פרעדיגער נאך רייצענדעם פֿאָרטראג, דיא וואָרטע דער וואהר־הייט ריכטיג צו לעהרען. (יא) וואָרטע דער ווייזען זינד וויא שטיכעל; דיא רעדען דער זאממלער האפֿטען וויא איינגעזענקטע נעגעל, אין דער זעעלע; איבעראיינשטיממענד אללע, אלס העטטע זיא איין דענקער הערפֿאָרגעבראכט. (יב) ניטצליכער אלס אללעס דיזעס, מיין זאָהן! איזט אייגענעס אויפֿמערקען, דעס ביכערשרייבענס איזט קיין ענדע

באור המלות

מלשון מאזנים, כלומר שקל ענין בענין, (אבגעוואָגען), או יהי' מלשון אזן, שהטה את אזני לשמוע, (געהאָרכט), או שהשמיע לאזן זולתו, כמו אז יגלה אוזן אנשים, ואין גולה את אזני: ותקר, (האט נאכגעדאכט): (יא) כדרבנות, דרבן, הוא המחט התקוע בראש עץ ליסר בו השוורים, בעת החרישה, והעץ יקרא מלמד, והמחט דרבן, (איין שטיכעל): (יב) ולהג,

רש"י

היה קהלת חכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת. נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו: דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זו תורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבונות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם: בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרו"סא בלע"ז כך פירשו דונש בן לברט: נתני מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בשי"ן שהתורה בכ"ד ספרים כמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויתר מהמה בני הזהר. ויותר מיוסף דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת

באור

כפי יתרון החכמה שהי' בו כן למד דעת את העם, שמע אזן אחרים ושקל בפלס השכל, חקר בתבונתו, ותקן משלים הרבה, כי שלשת אלפים משל דבר, וכל משל יש בו תוך וענין שהוא דבר חכמה ומוסר או חקירה: (י) בקש, ירצה שאחרי כל החקירה בקש החכם גם כן שיהיו דבריו אמרי נועם ודברי חפץ, ויהיו דברי אמת כתובים ביושר ומתק המליצה, למען יכנסו בנפש העם, ויעשו רושם: (יא) כי דברי החכמים הם כדרבונות תחובות בלבב השומע המשכיל, ובעלי אסופות הם הלוקטים מפי ספרים ומפי סופרים דברי חכמה ומחברים אותם חבורים, אמר שדברי בעלי אספות הללו כמסמרות (וויא נאָגעל) נטועים וקבועים בנפש האדם ואי אפשר מבלתי שיעשו רושם בה, כאשר אמר החכם למלך הכוזר (מאמר חמישי הקדמה ה') נפשות השומעות מקבלות רושם על ידי תוכחת המוכיח, כאשר יוכיח בדברים מקובלים, ויש לכל תוכחה בחינת תועלת על כל פנים, ואם לפעמים איננה משיגה את המטרה ויעשה הרע, הנה תקדח בנפשו מדברי התוכחה היות כמו גילון אש, ורואה כי המעשה ההוא רע, וזהו חלק והתחלה מן התשובה ע"ש: נתנו מרועה אחד, יתכן שיהיה מענין מחשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קל"ט), ורעיון, ויהיה רעה (איינער דער נאכדענקט), יאמר שכל המשלים והמאמרים וכללי החכמה אף שהם מלוקטים מספרים הרבה, הנה כלם יסכימו לדבר אחד ללמד לאדם דעת חכמה ומוסר כאלו נתנו כלם מרועה וחוקר אחד: (יב) ויותר, מדברים הכתובים בספרים הזהר בני לשמוע דברי חכמים ונלך בדרכיהם, כי לא המדרש והלמוד והקריאה עקר כי אם המעשה, הוא תכלית ויסוד ועקר הכל: עשית ספרים הרבה אין קץ, אי אפשר שיכתב הכל על ספר. וצריך שישמע חכם ויוסיף לקח מעצמו, ולא יסמוך על קריאת הספרים, כי להג הרבה בלי הגות הלב, הוא יגיעת בשר, ואין בו תועלת לא לגוף ולא לנפש: (יג) סוף דבר, אחרי הכל שמעת כי יגדו

(יג) סֹ֥וף דָּבָ֖ר הַכֹּ֣ל נִשְׁמָ֑ע אֶת־הָאֱלֹהִ֤ים יְרָא֙ וְאֶת־מִצְוֹתָ֣יו שְׁמֹ֔ור כִּי־זֶ֖ה כָּל־הָאָדָֽם׃ (יד) כִּ֤י אֶת־כָּל־מַֽעֲשֶׂ֔ה הָאֱלֹהִ֛ים יָבִ֥א בְמִשְׁפָּ֖ט עַ֣ל כָּל־נֶעְלָ֑ם אִם־טֹ֖וב וְאִם־רָֽע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמיר כי זה כל האדם.

אונד פיל געשוועטץ איזט נור זעעלענפיין. (יג) דער שלוסזאטץ, דער אללעס ענטהעלט, איזט: פירכטע גאָטט, האלטע זיינע געבאָטהע, דיעס איזט דעם מענשען בעשטימּמונג. (יד) דען אללע האנדלונגען (דעס מענשען), ווירד גאָטט נאך דער פערבאָרגענען אבזיכט ריכטען, אָב זיא גוט אָדער באָזע וואר.

דער שלוסזאטץ, דער אללעס ענטהעלט, איזט: פירכטע גאָטט, האלטע זיינע געבאָטהע, דיס איזט דעם מענשען בעשטימּמונג.

רש"י

בשר. ואם בא לתת לב לגירסא חבילות יותר מדאי שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל: אך (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שתוכל עשה ולבך לשמי': ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר זה נברא כל האדם: (יד) כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג: אם טוב ואם רע. אפילו בכלל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומר:

באור המלות

ענינו הקריאה והלמוד בלי הבנה: (יג) סוף דבר, אחרית הדבר ותכליתו:

סכום פסוקי דספר קהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו. ינם אליו מה שהיה כבר נקרא שמו. וסדריו ארבעה וסימנו אבא בם אודה יה ופרקיו הם שנים עשר וסימנו כי זה כל האדם.

באור

החכמים וטענותיהם ותשובותיהם, מחלוקותם והסכמתם, הנה סוף דבר את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה עיקר ותכלית האדם: (יד) כי את כל מעשה, אשר יעשה האדם, יביא האלהים במשפט, ולכן נקוד מעשה בסגול ומוכרת בטעם זקף כי איננו דבוק אל השם: על כל נעלם, כל מעשה נראה יובא במשפט כפי הנעלם, והענין כפי כוונת הלב, אם טוב ואם רע. (יתכן יותר לפרש שני המקראות האלה כך: [י] בקש קהלת למצוא דברי חפץ. כי מה שכתב עד הנה במגלה הזאת, רובו הוא דברי השבת והכרת הנפש, אבל דברי חפץ הנפש לאמונה ברע ולבחור בטוב ע"י מעשה לא כתב ממנו כ"א מעט מזער, והיא חכמת המוסר הטבעית, והיה זה בקשתו למלאות ספר כתוב ע"ז ביושר, רלה לומר שהאמתיות שנתכתבו בזאת תהיינה קשורות בו זו בזו ע"פ דרכי ההקש המופתי, ובסדר הראוי שהמושכלות הראשונות תוכחנה תחלה, ואחריהן ההנחות והתולדות המשתלשלות מהן. ואז הן דברי אמת, שלא יוכל אדם לערער עליו כיון שבא מופת חותך על כל דבר אמת, אבל לא מצא ספר כזה: רק: [יא] דברי חכמים, היו בימיו מפוזרים בזה, אחד הנה ואחד הנה, כמו הדרבנות שאין בכל מלמד הבקר רק דרבון אחד להסיר בה"א לדרך ידוע, ואם ימלא ספר מקבץ אלא ההנחות. הן לבד, כמסמרות נטועים יתד יתד במקום נאמן, ואין להיתדות קשור זה בזה ע"פ מופת. ועוד שאינם נטועים כי אם בבעלים (ותיבת בעלי הוא על משקל עלי זית ועלי עץ שמן וגו', (נחמיה ח' ט'), אשר לאסופות החכמים, כמו מגלת סתרים, כי באשר מקור חכמת המוסר נפתח בחכמת הנפש, ולא אבו החכמים גיאים הפם לגלות חכמת האלהות בהמון, כי כבוד אלהים הסתר דבר, ע"כ לא כתבום כי אם נעלמם למזכרת, ומסיים שמכל מקום כלם נתנו תנועה (לשון רעיון) אחד, שהיא השם ב"ה דיהיב חוכמתא לחכימין, והרי זה תוספת שהאמתיות האלה כלנה אחודות וקשורות זו בזו, כשם שמקורם אחד אמתי:

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם:

חזק

המשתדל

ספר הדברים א

א (א) אלה הדברים אשר דבר משה, פעם אחר פעם, פעמים רבות אל כל ישראל בעבר הירדן, במדבר, בערבה, מול סוף, בין פארן ובין תפל, ולבן וחצרות ודי זהב, כל אלה שמות מקומות שנתעכבו שם ישראל, ובכל אחד מן המקומות האלה דבר משה אל כל ישראל את כל הדברים האלה. ומה היו הדברים שהיה אומר להם? המאמר הזה לבדו: **אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע**, כלומר המהלך אשר מחורב עד קדש ברנע, אשר היא סמוכה לארץ ישראל, אינו אלא מהלך אחד עשר יום למי שילך בדרך הר שעיר. ואתם בחטאתכם גרמתם לכם שתתעכבו במדבר ארבעים שנה. זאת היתה התוכחה שהיה משה מוכיחם דרך רמז בכל המקומות שהיו מתעכבים שם, רק לא היה מבאר להם הדבר באר היטב, פן יקוצו בתוכחתו ויוסיפו לחטוא; ואולם בארבעים שנה בעשתי עשר חדש, כלומר כאשר מלאו ימי פורענותם, והיו קרובים להכנס לארץ, אז באר להם המאמר ההוא, ואז דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, כי גם קודם לכן נצטוה להוכיחם. ולהזכירם כי בחטאתם הם מתעכבים שם, והיא אמרה להם ברמז, ועכשיו באר להם הדבר, והיה זה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי ואת עוג מלך הבשן, בהיות ישראל בעבר הירדן בארץ מואב, אחר אשר ראו את עונש, והיה ה' אתם, והכה לפניהם שני מלכים אדירים, ולא היתה דעתו להוסיף להניחם במדבר, כי אם לכבוש לפניהם את הארץ מיד, וגם הם היו יודעים כן, על כן לא היו מואסים תוכחתו, כי ידעו כי סוף סוף חפץ ה' בם; על כן אז הואיל משה באר את התורה הזאת שהי' אומר להם, אחד עשר יום וגומר, והתחיל ואמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה וכו', בואו ורשו את הארץ וכו', כלומר לא משנאתו אותנו נתעכבנו כאן, כי באמת כן היתה כוונתו שנלך מחורב לארץ ישראל באחד עשר יום. אלא מי גרם? ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וכו', עד כי מזה נמשך ותשבו בקדש ימים רבים, ונסב את הר שעיר ימים רבים. ואחרי אשר הזכירם סבת התמהמהם, כי לא היתה בשנאת ה' אותם, בא להודיעם כי כבר עבר זעם, ושהם עתידים לבא מיד לרשת את הארץ. והביא ראיה על זה משני המלכים האדירים סיחון ועוג אשר נתן ה' בידם; אבל קודם שיזכיר להם זה, ראה הגון להסיר מלבם ספק עצום אשר אולי יטריד את לבם, והוא שאולי יאמרו ישראל: **הנה ה' מגרש מפנינו גוים רבים**, ונותן ארצם נחלה לנו. ומי יודע אם בדור אחר לא תעלה במחשבה לפניו לעשות לנו כאשר עשה להם לגרש אותנו מן הארץ, ולהביא בה עמים אחרים? לפיכך הקדים משה והזכירם איך נטו מעל אדום ולא התגרו בו מלחמה, כי ירושה לעשו נתן ה' את הר שעיר, ואיך נטו מעל מואב, כי לבני לוט נתן ה' את ער ירושה, וכן בעמון: ומכל זה יתברר שאין הקב"ה נוטל מתנותיו ומעבירין ביד אחר, בזולת פשעים גדולים, ואחרי ההקדמה הזאת הזכיר להם כבוש סיחון ועוג, ואחר ברכה הזכיר לבני ראובן וגד שישמרו הבטחתם. אחרי כן הזכירם כי בא יומו, ושלא יוכל היא בעצמו להנחילם את הארץ, ושאמנם, אף על פי שלמחר הוא מת, ראוי להם שישמרו תורתו, כי היא חכמתם ובינתם לעיני העמים, ובפרט ראוי שיזכרו את יום המעמד הנורא, פן תשחיתון וכו'; אחר כך הודיעם שאף על פי שאין הקב"ה מעביר מתנותיו מזה לזה, הנה אם ירבו פשעיהם יגרשם מארצו, ועדיין אם ישובו אליו ישוב אליהם, כי לא ישכח ברית אבות. הנה זה תמצית התוכחה היקר', אשר אינה רק ביאור התורה הזאת: **אחד עשר יום מחורב**, ואחר אשר השלים ספור התוכחה הזאת

המשתדל א

אשר הוכיחם בשנת הארבעים בעשתי עשר חדש באחד לחדש, בא לספר דבר אחר מעשה בעת ההיא, והוא אמרו (ד׳ מ״א) אז יבדיל משה שלש ערים; והרבה נדחקו המפרשים בענין המשך הפרשה הזאת, כי לדעתם שהספר כלו הוא משנה תורה, ושהביאור הנזכר במלית (א׳ ה׳) הואיל משה באר את התורה הזאת כולל ספר דברים עד סופו או עד קרוב לסופו, הנה הספור הזה חוץ למקומו והאמת כי עד אז יבדיל משה תוכחה אחת היא, וגם נשלמה, ובא הספור הזה על מקומו בשלום. ואחרי ספור המעשה הזה אשר עשה אז משה, יבא ספור הברית אשר כרת אתם בערבות מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, ועל זה נאמר (ד׳ מ״ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, אלה העדות והחקים והמשפטים וכו׳ וכו׳, וזה הוא משנה תורה, לא ביאור התורה: — כל זה כתבתי בבכורי העתים תקפ״ח עמוד קנ״ב וקנ״ג, ואחרי כן מצאתי כי בפירושי לאחד עשר יום כיונתי לדעת גדול, הוא ר׳ עובדיה ספורנו, כי גם הוא כתב שבכל אחד מהמקומות הנזכרים אכן היה משה אומר להם אחד עשר יום מחורב ונו׳, כלומר ראו מה גרמתם וכו׳ כפירוש רש״י; אך הוא ז״ל לא פירש הואיל משה באר את התורה הזאת כפירושי, שהכוונה לפרש ההוראה הזאת שהיה אומר להם ברמז, והיא מאמר אחד עשר יום מחורב; אך הבינו על הדרך שהבינוהו הקדמונים כלם, וכתב: הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו, ושהתחיל הבאור באמרו אחרי כן (ה׳ ב׳) ה׳ אלהינו כרת עמנו ברית בחורב. ומכאן עד אז יבדיל הוא לדעתו הקדמה לבאור התורה; וזה אמנם לא יתכן, כי (כאשר כתבתי בבכורי העתים הנ״ל) אם יש בתורה מקראות סתומים, אין ספק שאינם מתבארים במשנה תורה, מלבד כי לא לחכמה תחשב לאיש האלהים שיאמר דבריו דרך חידה, ולבסוף יצטרך לחזור עליהם ולבארם:

והנה ידוע כי זה אחד מן המקראות שאמרו עליהם קצת מן המתחכמים שלא כתבם משה, אבל נוספו בתורה אחר כמה דורות, כי מפני שלא הבינו ענינו אמרו שהוא נוסף, ועדיין יש לשאול מה היתה כוונת מי שהוסיף אותו, ומה ראה להוסיפו? כי אמנם אחר שבאו ישראל לארץ, מה איכפת לנו לדעת בכמה ימים ילך אדם מחורב עד קדש ברנע, בדרך הר שעיר?

ואחרי אשר בדור הזה כבר נתפשטו ספרי שפינוזה (שפינאָזא) בעולם, וכבר תורגמו בלשון אשכנז וצרפת, וכבר נכתבו שבחי האיש ההוא גם בלשון הקדש, וכל זה סבה שקוראי ספריו מתרבים גם בקרב ישראל, וגם בהמון העם, מוכרח אני להודיע כי שקר וכזב כתב שפינוזה בראש פרק שמיני מספרו Tractatus theologico - politicus באמרו כי ראב״ע כתב ברמז כי לא משה כתב ספר התורה. והנה אמת כי ראב״ע רמז דרך סוד (כאן ובבראשית י״ב ו׳, וכ״ב י״ד) כי יש בתורה קצת מקראות נוספים אחרי מות משה, אך אין בכל דבריו ובכל רמיזותיו שום מקום לחשוב עליו שלא האמין כי משה כתב ספרו. ובאמרו כאן: ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתב משה, והכנעני אז בארץ, בהר ה׳ יראה, גם הנה ערשו ערש ברזל, תכיר האמת ״משמע כי דוקא המקראות האלה הם (לדעתו) נוספים, לא שהספר כלו מזוייף. ואם היה בלבו שספר התורה לא משה כתבו, לא חסר תחבולות היה ראב״ע לרמוז מחשבתו כמו שהיא, בלי שירמוז סוד אחר שאיננו אמתת מחשבתו, ושהיה גם הוא (אם יבינוהו המון בימיו) תועבה גדולה, לא פחות מהמחשבה האחרת אשר שפינוזה מייחס לו. ובאמרו על והכנעני אז בארץ: יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר, ואם איננו כן יש לו סוד, והמשכיל ידום ״הרי הוא מסופק אם הפסוק הזה כתבו משה, ומה צורך לכל זה אם גם כל התורה כלה לא משה כתבה?

והנה הכל יודעים כי ראב״ע באמרו ואם תבין סוד השנים עשר, כוונתו על י״ב פסוקים אחרונים שבתורה הכוללים סיפור מיתתו של משה, שהדעת נותנת שלא כתבם הוא עצמו, וגם שפינוזה ידע זה, אבל עשה עצמו כבלתי יודע, ואמר כי כוונת ראב״ע על מה שכתוב וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת, והאבנים לדברי רז״ל היו י״ב. ומזה יובן (לדעתו) כי ספר התורה אשר כתב משה היה ספר קטון מאד, שיתכן לכתבו על י״ב אבנים. והיכן מצאנו ראב״ע סומך כל כך על דברי אגדה, עד שיזכיר השנים עשר בלי מלת אבנים וכוונתו על האבנים אשר לפי האגדה היו שתים עשרה? אבל שפינוזה עצמו ראה כמה רחוק הוא שתהיה זאת כוונת ראב״ע, לפיכך הוסיף פירוש שני והוא שאולי היתה כוונתו על הי״ב ארורים (דברים כ״ז ט״ו), ולבסוף הביא הפירוש האמתי, והוא שהכוונה על ויעל משה (דברים ל״ד). כמו שהבינוהו בעל מקור חיים והמוטוט. כל זה תחבולה משפינוזה, כדי למשוך את ראב״ע במצודתו, ולהכניס בלבות הפתיים שגם הראב״ע לא היה מאמין שכתב משה אלא ספר תורה קטן מאד שיתכן לכתבו על י״ב אבנים. ואם היתה זאת מחשבת ראב״ע כי משה לא כתב אלא ספר קטון הנכתב על י״ב אבנים, היה לו

נראה הסוד הזה בפירוש לווי הכתיבה על האבנים, אבל הוא בהפך כתב שם (למטה כ"ז ח') את לשונו
ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כענין אזהרות, ויפה אמר:
ולא רמז כאן שום סוד. סוף דבר משפט הלבבות לאלהים הוא, אבל בכל מה שכתב ראב"ע — אין שום רמז
שלא האמין כי ספר תורתנו משה כתבו; אבל שפינוזה, מלבד שטעה בחבירותיו, אין ספק שהיה גם כן
מדבר בלב ולב, ובכתבו מקומות הטעה את קוראיו בערמה ובמרמה; והמקום ירחם על הקוראים ספריו,
ויפקח עיניהם להכיר שקריו. ובדברי ראב"ע על הפסוק הזה עוד שבוש אחר נשתבש שפינוזה וייחס לראב"ע
דבר שלא עלה על לבו, ואני לא אשפוט אם היה זה בטעות או ברמיה, אך ראיתי כי גם החכם מוטוט
נשתבש בזה, ואולי ממנו למד שפינוזה. הנה שפינוזה הביא דבור ראב"ע כאלו כך הוא תחלתו: בעבר הירדן,
אם תבין סוד השנים עשר וכו', והבין מזה כי לדעת ראב"ע משה לא היה יכול לכתוב מלות בעבר הירדן,
מפני שהוא לא עבר את הירדן; וזה שבוש, כי מלת עבר הירדן נאמרת בשוה על העבר המזרחי ועל העבר
המערבי, וסומכין על הקורא, שיבין מהמשך הענין באיזה עבר מדברים (עיין בגזעניוס Thesaurus, pag. 986).
אבל לשון ראב"ע איננו כמו שהביאו שפינוזה, אבל כך הוא: הנה ביאר התורה שאמר בין פארן ובין תפל,
כי רוב המצות הם בספר הזה, וכן פירוש ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה. ואם
תבין סוד השנים עשר וכו'. הנה הקדמונים ובפרט ראב"ע לא היו עושים נקודות וקוים להפריד הדבור
במקום הצריך, והיו סומכין על הבנת הקורא, וכן כאן ואם תבין הוא תחלת מאמר, וראוי לתת לפניו
נקודה מפסקת, וכוונת ראב"ע היא לומר כי פסוק ב' ענינו כי בשנת הארבעים דבר משה אל כל ישראל
ככל אשר צוה ה' אותו בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב, כי
לדעתו שם נאמרו המצות תחלה, ואחר כן נשנו בערבות מואב, וכמו שכתב מפורש: הנה ביאר התורה
שאמר בין פארן ובין תפל. אבל ואם תבין סוד השנים עשר אין לו שום קשר עם בעבר הירדן, ואם היה
כדעת שפינוזה, כך היה ראב"ע כותב: בעבר הירדן, אם תבין וכו', לא: בעבר הירדן במדבר בערבה,
ואם תבין.

ב (ד) **בגבול אחיכם בני עשו**, הנכון כדברי רשב"ם והמעתר, שאין אלו אותו אדום שנטו ישראל
מעליו. ואם תאמר והיכן מצאנו חלק בין אדום ובין עשו? אומר אני כי הכתוב עצמו חילק ביניהם.
כי שם (במדבר כ') הזכיר מלך אדום, וכאן לא הזכיר מלך אלא בני עשו, ואחר שמצאנו אז נבהלו אלופי
אדום, יש לנו לומר כי קצת מבני עשו היו תחת מלך אדום, וקצתם חפשים. ומאליהם אלופים, ואם
למיעוטם לא מצאם לבם למנוע את ישראל מעבור בגבולם. ואמנם מה שכתוב ברשב"ם: זה פירוש רבינו,
אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה וכו', נראה לי ברור שאינם דברי הרשב"ם, אלא תוספת שהוסיפו אחרים
בגליון, ואולי הם דברי הסופר המעתיק, וכן למטה פסוק י"ד יש ברשב"ם תוספת, תחלתה ואני הצעיר
אומר, ושם דבריו דברי הבל, כי המעפילים הכו מיד, ולא היו כל העדה, ולא רובה, אלא מיעוטם.
(י) **האמים לפנים**, ושני פסוקים שאחריו אינם מאמר מוסגר כדעת רמב"ן, אבל גם הם מדברי ה'
להודיע כי מאתו באה הארץ הזאת למואב, כי לפנים ישבו בה עם חזק הרבה יותר מן המואבים, וה' היה
אתם, וישמידום וישבו תחתם, ואגב הודיע כי כיוצא בזה עשה ה' לבני עשו שהגבירם על החורים, וכל
זה אמנם להודיע כי אין ה' מעביר מתנותיו מזה לזה, ושאחר שהורישם את הארץ לא יקחה עוד מידם
לתתה לעם אחר, בולא ירבו לחטוא לו. (יא) **רפאים יחשבו אף הם כענקים**, כמו שבני ענק היו
נקראים רפאים, להיותם משמידים רואיהם כמו המתים (הנקראים רפאים) כשנראים לבני אדם (לפי אמונת
הקדמונים) כן העמים ההם היו נקראים רפאים, כי נפל פחדם על כל רואיהם. ועם כל זה המואבים
יכלו להם. (יב) **כאשר עשה ישראל**, לשון עבר על דבר שכבר היה מקצתו (כיבוש ארץ סיחון ועוג)
ועוד מעט יהיה כלו. וכל זה מדברי ה' להודיעם כי כל הארצות לו הנה, ושהוא נותן כח לאשר ישר בעיניו.
(יט) **כי לבני לוט נתתיה ירושה**. בבני לוט ובני עשו הזכיר כי ה' נתן להם את הארץ והשמיד
יושביה מפניהם, אבל בכפתורים לא אמר כי ה' השמיד את העוים מפניהם; על כן נראה כי בכל זרע
אברהם או שר ממשפחתו (אדום ועמון ומואב) אמר כי ה' נתן להם ירושה, והכוונה לאסור לישראל
התגרות בהם, אבל הכפתורים לא היו ממשפחת אברהם, על כן לא אמר כי ה' נתן להם ירושה, והנה
ארצם מותרת לישראל. והנה הזכיר את העוים והכפתורים, לבלתי יאמרו ישראל: אם אין ה' מעביר מתנותיו
מזה לזה, אם כן גם ארץ פלשתים לא יתן בידם, הואיל והוא נתן אותה לכפתורים; ורוח הקדש משיבה
כי בענין העוים אין הענין כמו בארץ אדום עמון ומואב, כי העוים לא נפלו ביד קרוביו של אברהם, כי

הכפתורים היוצאים מכפתור, שאין להם שום התיחסות עם אבותם, הם השמידום וישבו תחתם.

(לד) את כל עיר מתם והנשים והטף, וכן למטה ג׳ ו׳ החרם כל עיר מתם הנשים והטף, יתכן כתרגומו וכתרגום המכונה יונ״ע ונגד הטעמים, החרמנו את כל עיר, כלומר הגברים והנשים והטף. ובאיוב (כ״ד י״ב) מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע, יתכן כתרגום סורי. מְתִים בצי״רי, והכוונה שהנוספים ינאקו מתוך העיר, כמו שכתוב אחריו ונפש חללים תשוע, וכן מלאנו (יחזקאל ל׳ כ״ד) נאקות חלל. רק בשופטים (כ׳ מ״ח) מלאנו ויכום לפי חרב מעיר מְתֹם עד בהמה, ושם לא יתכן להפריד עיר ממתום; ואע״פ שכאן מְתֹם ושם מְתֹם, מכל מקום הוא סיוע גדול לדעת בעלי הטעמים שתהיה גם כאן מלת עיר סמוכה למלת מְתֹם. והנה כאן כתוב והנשים בוי״ו וזה מסייע לדעת בעלי התרגומים, ולמטה ג׳ ו׳ כתוב הנשים בלא וי״ו, והוא קשה מעט לפירושם. ובעזעניוס באוצרו (pag. 830) מקיים דעת בעלי הטעמים, אך הוא מפרש עיר מתים, המון בני אדם (turba hominum), וזה רחוק בעיני מאד, להוציא מלת עיר ממשמעה. ואם היה אפשר לפרש עיר מתים כמו הסוף. מתי עיר (על דרך המלות המורכבות בלשון יון ורומי ואשכנז) היה הכל עולה יפה, ואולי יתכן להתסייע ממלות ירק עשב, שענינן עשב של ירק, כלומר עשב ירוק להט החרב, חרב של להט, כלומר חרב לוהטת, ונחת שלחנך, שלחנך שהוא שלחן של נחת, ורבוי לרב אחיו. לאחיו התרונים, וזולתם — ואם האמר: ומהיכן תבא למלת מְתִים הוראת גברים דוקא? נ״ל כי מלת מְתִים יש בה קצת הוראה על הכח והגבורה, כגון אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מ״א י״ד) אבל תולעת אמר יעקב שהוא שם בלתי נכבד, ואבל ישראל שהוא שם כבוד (כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל) אמר מְתֵי, לשון גבורה, אינכם תולעת, אבל אתם גבורים ונכבדים. וכן (שם ג׳ כ״ה) מתיך בחרב יפלו וגבורתך במלחמה. (שם ה׳ י״ג) וכבודו מתי רעב, דרך התנגדות הזכיר אבל הרעב מלת מתי. וכן ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד (תהלים י״ז י״ד), אמר פלטה נפשי מרשע שהוא חרבך, וגם פלטני ממתים (אנשים גבורים ומצליחים שהשעה משחקת להם) שהם ידך ה׳ (על דרך הוי שבט אפי, וכפירוש רד״ק), והם מתים ומצליחים מחלד, חלקם בחיים וגו׳. ולא אכחיש של פעמים אמרו מְתֵי בלי שום השקפה על גבורה או על אנשות, כגון מתי מעט, מתי מספר; ודבר זה מצוי מאד בלשונות, וכמו שתראה גם במלת גֶּבֶר, שאע״פ שתחלת הנחתה היתה בהשקפה על הגבורה, הנה בלשון ארמית יאמרו תמיד גְּבַר, ובלי שום השקפה על הגבורה, וכן בלה״ק גבר לא יצלח בימיו (ירמיה כ״ב ל׳), נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (תהלים פ״ח ה׳), גבר מחליק על רעהו (משלי כ״ט ה׳), וזולתם, שבאה בהם מלת גֶּבֶר בלי שיהיה מכוון שום ענין גבורה — ועדיין יש לשאול: אם מתים דבק עם הנשים והטף, למה הנשים והטף בה״א, ומתים בלא ה״א? ולזאת אשיב כי מְתִים היא מלה קדומה ונושנת, והיא בלה״ק כמעט כמלה זרה ונכרית, ורוב שמושה אינו אלא במליצת השיר, כאשר הן מלות אֱנוֹשׁ, חֲמֶר, מִלָּה. תֵּבֵל, והמלות האלו אינן מקבלות ה״א הידיעה, יען הלשון הקדומה (ואחריה גם לשון ארמית, שהיא הלשון הראשונה, אבל היא קדומה מן העברית) לא היה בה ה״א הידיעה, וכשעמדו העברים וחדשו להם ה״א הידיעה, שמו אותה במלות הנהגות אצלם בפי כל העם, אבל המלות הנושנות אשר לא היו נוהגות בדבור ההמוני, נשארו בלא ה״א כאשר היו מתחלתן.

ג (יא) הנה ערשו ערש ברזל, משה מאריך קצת בספור גדולת הנצחון שנתן לחם ה׳, שנתן בידם שני מלכים אדירים סיחון ועוג, וכל זה לחזק את לב העם, למען יבטחו בה׳ שיתן בידם גם את ארץ כנען, וכמו שמסיים כן יעשה ה׳ לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, לא תיראום כי ה׳ אלהיכם הוא הנלחם לכם. ולכוונה זאת (לרשום בלבם גדולת התשועה אשר עשה ה׳ להם) אמר למעלה לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר וגו׳, כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח וגו׳, ולכוונה זאת הוסיף כאן כי עוג היה מן הרפאים הידועים בימיהם לרוב כחם ולגובה קומתם שהיו מפחידים כל רואיהם, והוסיף גם כן ענין ערשו שהיה מפורסם בימיהם היותו שמור ברבת בני עמון, כי (כדברי הרמב״ן) העמונים קיימו מטתו לזכרון גבורתם שנלחמוהו ולקחו את ארצו; כל זה לחזק ליבו הישועה אשר נתן ה׳ לישראל. ואין כאן שום דבר שלא יצדק היות משה כותבו. והנה הדעת נותנת שגם בעשתרות היתה לעוג ערש ברזל, אבל משה לא נזר לשמור אותה, כי לא היה מדרכו להציב יד נקרב עמו למלכי הגוים עובדי

אמוריים, כי עדיין תורתו היתה צריכה חזוק, להיותה חדשה; אבל דוד המלך היה חושב שהתורה כבר השרישה שרשיה בישראל ואינה צריכה עוד חזוק, לפיכך כשלקח רבת בני עמון לא נמנע מליקח את עטרת מלכם מעל ראשו ותהי על ראש דוד (שמואל ב׳ י״ב ל׳), ואם עדיין היתה שם ערש עוג, נראה לי בלא ספק שגם אותה היה מביא לירושלים, וממה שלא נזכר זה בשמואל יש להבין שמשך ארבע מאות שנה כבר נשברה ונאבדה ולא היתה עוד שם, ולא יתכן שיהיה הפסוק הזה נוסף בימי דוד, כדעת המתחכמים. והנני שואל אותם: מי שהוסיף, מהיכן הוסיף? הלא אף אם יונח שהוסיף הנה ערשו ערש ברזל וגו׳, לא יונח שהוסיף כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, כי הרפאים כבר נשכח זכרם בימי דוד, והיות עוג נשאר מיתר הרפאים, היה דבר ישן נושן בדורו, ורחוק הוא שיעלה על דעת אדם להוסיף הדבר הזה בספר, לא לעזר ולא להועיל. תלבד כי דוד וכל אוהביו, יותר היה להם למחוק המלות האלה מספר יהושע (י״ג ד׳ וי״ב י״ג), ולא להוסיפן בתורה; כי הנה דוד ועבדיו הכו את ילידי הרפה׳ (שמואל ב׳ כ״א פסוק כ״ב, ד״ה א׳ כ׳ ד׳), והלא לכבוד גדול היה לדוד ולעבדיו אם יֵאָמֵר כי הם הם שהכריתו את יתר הרפאים, ומה להם לאנשי הדור ההוא להגיד לדור אחרון כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, באופן כי ילידי הרפה אינם מן הבזע ההוא המפואר בגבורתו ובגובה קומתו? מעתה אם יונח כי מלות כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים אינן נוספות אבל כתבן מי שכתב הספר, הנני שואל היתכן שכן היה לשון המחבר? כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן, כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. ומה קשר ר״ל יחס לפסוק התיכון עם מה שלפניו ועם מה שאחריו?

ואתחנן

ד (ו) **אשר ישמעון את כל החקים האלה**, ואמרו רק עם חכם ונבון וגו׳, מכאן סתירה לדברי האומרים כי החקים אשר חקק משה לבני ישראל לקוחים הם מחקי המצרים ושאר עמים שבימיו. הלא בני דורו של משה היה להם לדעת הדבר הזה יותר ממנו אנחנו אלה פה, ואיך יהיה משה טפש כל כך או עז פנים כל כך, לומר לישראל כי הגוים בשמעם את החקים האלה יאמרו שישראל עם חכם ונבון? הלא היה להם לומר שהם עם סכל וגרוע, שתורתם גנובה מעמים אחרים. וגדולה מזאת איך יאמר אחר כן ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת, אם התורה הזאת לקוחה היתה מתורות שאר גוים? הלא לכל המעט נצטרך להודות כי התורה האלהית בררה האוכל מתוך הפסולת, וקיימה מכל החקים הנוהגים בעולם בימים ההם, רק אותם שראתה החכמה העליונה ישרים וצדיקים ומועילים, ובטלה החקים הרעים, או עשתה בהם שנוי והפכה אותם מרע לטוב. **רק** עם חכם ונבון. מלת **רק** ענינה כאן: בודאי, בלי ספק, עיין מה שכתבתי בבראשית כ׳ י״א. (לד) **או הנסה אלהים**, אין ספק שהוא חול, כדעת רש״י ורמב״ן, ולפניהם דונש בן לברט בתשובותיו על רבינו סעדיה הנמצאות בידי בכ״י. ובדברי ראב״ע בספר שפת יתר סימן ק״א נפלו טעיות סופר והשמטת מלות, אשר בגללן אין לסימן ההוא הבנה.

ה (יב) **שמור את יום השבת לקדשו**, ענינו כמו זכור את יום השבת, וכמהו שמור את חדש האביב בעשית פסח, תן לבך מתי יבא יום השבת, ומתי יהיה חדש האביב, בכוונה לקדש את השבת ולעשות הפסח; ואין ענין שמור את יום השבת כענין שומר שבת מחללו, שענינו המנוחה והמנע מעשות מלאכה. (יט) **ולא יסף**, מלילה היא, כמו ויתנבאו ולא יספו (במדבר י״א כ״ה) עיין מה שכתבתי שם.

ו (ד) **ה׳ אלהינו ה׳ אחד**, הנכון כדעת רשב״ם וראב״ע ובעל העקרים (מאמר ב׳ פרק ל״ה) ה׳ הוא אלהינו, ה׳ לבדו הוא אלהינו, לכך ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך וגו׳, כי לא תצטרך לחלק אהבתך בין אלהים רבים. (ה) **בכל לבבך וגו׳**, אולי אחר לבבך על הכוונה והרצון הפנימי, ונפשך על **החיות**, וזה כולל כחות הגוף וכל תנועותיו וכל מעשיו, ומאדך כולל הנכסים והקניינים. כי אמנם יש אוהב בלבו ואינו מוציא אהבתו מן הכח אל הפעל, ויש מוציאה אל הפעל, ובלבד שזה לא יגרום לו חסרון כיס ופזור כספו וקניניו. ואמנם מה הוא ענין המצוה הזאת הלא היא מצות אהבת ה׳, הוא דבר הצריך פירוש, לא שהענין קשה או מסופק יכבד עליו, אלא מפני המתפלספים שהכניסו דעות חכמי יון בתורת ישראל, ושנו מראיהם של עניני התורה להסכימם עם דברי הפילוסופים, והואיל ולא היה זה אפשרי, עשו מהתורה והפילוסופיאה עירוב שאינו לא תורה ולא פילוסופיאה, ונשארו קרחים מכאן ומכאן.

המשתדל ו

ועכשו כבר בטלה התפלספות הקדומה ההיא. ועדיין ספרי ישראל מלאים ממנה, באופן שאין נחת רוח לא לחוקרים האמתיים ולא לתורניים האמתיים. ודוגמא לדבר הם דברי המחבר על מקרא זה, וז"ל: ואהבת את ה' אלהיך, תשיש בהכרת שלימותו ואין תכלית, ותתענג באמונתו וייחודו, ולעשות דבר שייטב בעיניו, כי כן מדות האהבה (תחלת דבריו (תשיש בהכרת שלימותו וכו') הם על דעת חכמי יון, וסופם (ולעשות דבר שייטב בעיניו) הם על דעת חכמי ישראל. אבל שני הדברים האלה הם הפכיים ומתנגדים, יען אם יהיה אדם מכיר שלימות האל שהיא לאין תכלית, ואם יאמין ייחודו הגמור על הדרך שאמרוהו הפילוסופים, אז יפול באחת משתים: אם שיחשבהו נעלה ומרומם מהשגיח בפרטים, ואם שיחשוב כי כל ההווה בעולם אינו אלא בגזרתו יתברך; ובין כך ובין כך לא יתכן שיעלה עוד על לבו לעשות מה שייטב בעיני האל, כי יחשוב שהכל טוב בעיניו בשוה. ואני אתמה על המתפלספים תמהון גדול, איך לא הבינו כי המכוון בתורה איננו המכוון בפילוסופיאה, כי המכוון בפילוסופיאה הוא הידיעה והכרת האמת, והמכוון בתורה הוא עשיית הטוב והישר; ואם התורה מלמדת אותנו ייחוד האל וחדוש העולם, אין זה למען הקנותינו ידיעת האל והכרת שלימותו כפי מה שהיא באמת, אך הכל לנטוע בנפשותינו אמונות מועילות להדריכנו במעגלי צדקה ומשפט. אשר על כן התורה והנביאים מקטינים תמיד ציור האל ומקרבים אותו למדרגת האדם, והם מייחסים לו הכעס והרצון, האהבה והשנאה, השמחה והעצבון, ושאר התפעליות וחסרונות, הכל כדי שיצוייר יחס וקשר בינינו ובינו; ואם בהפך נצייר בלבנו אלהיהם של פילוסופים, השלם שלימות בלי תכלית, אז לא יתכן עוד לצייר שום יחס וקשר בינו ובין בני אדם, ולא תצוייר עוד שום רליגיאון בעולם. ומה מקום לתפלה, אם האל בלתי מתפעל? ומה מקום לתשובה, אם רצון האל בלתי משתנה? —

ושמא יאמר אדם: אם כדבריך שהתורה והפילוסופיאה מתנגדות זו לזו, אם כן אחת מהן שקר, הם כן אתה בוזה חכמה, או מואס בתורה, דע כי אינני לא זה ולא זה, אבל אני רואה את האדם מורכב משני כחות הפכיים, המחשבה וההרגשה הפנימית (עיין הקדמת **בית האוצר**), ולהגביר אחד מהכחות האלה ולבטל האחד אי אפשר, כי האדם בהכרח משועבד לשניהם, לפיכך התורה (האמתית) והפילוסופיאה (האמתית, אשר איננה עדיין כתובה בספר בפני עצמו, אבל היא מפוזרת בעשרת אלפים ספרים, מעורבת תמיד עם טעיות ושבושים), שתיהן דברי אלהים חיים, כי שתיהן מסכימות עם טבעו של אדם, ושתיהן אמת בבחינות מתחלפות, ואין כאן המקום להאריך בזה. ואשובה לענין אהבת ה', ואמר כי אחר שדברה התורה האלהית כדבר כלשון בני אדם, ולצייר לפנינו אלוה מתפעל ובעל כעס ורצון, אהבה ושנאה וכיוצא בזה, היה מן הראוי שיצוייר גם האדם אוהב את האל או שונא אותו; כי מי שישום ה' לנגדו תמיד ועיקר מחשבות לבו הוא לעשות נחת רוח לפניו ולשמור חקיו ומשפטיו ומצותיו, זה יקרא אוהב את ה'; ומי שאין אלהים לנגד עיניו, ואינו נמנע מעשות מה שהוא נתעב לפניו, והוא מבקש תמיד תואנות חדשות לחטוא בהנה, הוא יקרא שונא ה'. ואין אהבת ה' מצוה פרטית, אבל היא כוללת כל המצות, אבל האהבה בעצמה לא יפול עליה צווי. וכן ואהבתם את הגר. ואהבת לרעך כמוך, הכוונה בהם שנשתדל להיטיב להם, ושנבדל מכל מה שיזיקם או יכעיסם. אבל האהבה שזכר בעל חובות הלבבות (שער עשירי פרק א') שהנפש להיותה עצם פשוט רוחני, היא נוטה אל הרוחניים וכו', וכאשר יבקע לה אור השכל, תפרוש מן העולם ומכל תענוגיו וכו', ולא יהיה לה עסק בלתי עסק עבודת האל, ולא יעבור על רעיוניך זולתו וכו', כל זה אינו לפי דרכה של תורת משה, אבל הוא לקוח מן הפילוסופים שהיו בוזים המון העם העוסקים בישובו של עולם, אך לפי תורתנו יוצר הארץ ועושה לא תהו בראה, לשבת יצרה, ואין עבודת ה' ואהבתו בהתבודדות, ובישיבה במדברות, אלא בישיבה עם בני אדם ובעשות עמהם צדקה ומשפט (ועיין כוזרי, תחלת מאמר ג'). והרכבים לא היו מתבודדים ומתרחקים מן החברה, וכת האִיסִיאִי או אִיסִינִי לא מתורת משה למדו דרכיהם, אולי מפילוסופי יון למדו, ואולי צוק העתים הביאם לאהוב ההתבודדות; וחלילה לנו מלחשוב שהם באו לנו קצת מתפלותינו (כמו שחשבו קצת מגדולי חכמי הדור), ומה להם ולנו, ואבותינו ז"ל לא הזכירום בשום מקום. והרמב"ם חשב (מורה חלק ב' פרק כ"ח) שאהבת ה' לא תתכן אלא בהשגת המציאות כלו כפי מה שהוא, ובחינת חכמתו בו, ובגלל הדבר הזה כתב בהלכות יסודי התורה שלשה פרקים (ג' ב' ד') ללמוד את העם קצת מחכמת הבריאה, למען תבא בלבם אהבת ה'; וכל זה רחוק מאוד מכוונת התורה, והפרקים ההם אין להם ענין עם ספרו משנה תורה, ואם היה פילוסוף באמת, היה מבין כי אפשר שיבא דור אחר ויבטל דעות אריסטו ותלמידיו בחכמת הטבע ובתכונת השמים, ונמצא ספרו מורה שקר. אבל הוא היה מתאמ

(חלק ג' פרק כ"ג) כי כל מה שאמר אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ, הוא אמת בלא ספק. ובענין הכוכבים ומניעיהם, ראה חכמי ישמעאל חולקים על אריסטו, וסמך עליהם והאמין בעשרה שכלים מניעי הגלגלים, ובקש ומלא בדוחק עשרה שמות שנקראו בהם המלאכים, ואמר שהמכוון בכל אחד מהשמות ההם על אחד מהשכלים הנבדלים (יסודי התורה פרק ב'), מה שלא עלה מעולם על לב של נביאים. ואינני אומר זה לגרוע כחוט השערה מכבודו של הרמב"ם. אלא להודיע לבחורי הדור כי הפילוסוף האמתי אין ראוי לו שיסמוך על פילוסופים אחרים, אבל ראוי שיצרוף כל ענין בכור בחינתו, ומי שאין בו כח לכך אבל הוא סומך על הפילוסופים המפורסמים בימיו (כמו שסמכו ראב"ע ורמב"ם על אריסטו ועל חכמי ישמעאל, וכמו שסמך רמבמ"ן על לייבניץ ועל וואלף, וכמו שאחרים סומכים עתה על קאנט ועל העגעל או על שפינוזה) איננו פילוסוף יותר ממי שסומך על אברהם אבינו ועל משה, ועל הלל ורבי עקיבא. ואין כוונתי בזה להניא את לב הבחורים מללמוד החכמות והלשונות, כי מעולם לא עלה זה על לב אבותי ורבותי חכמי איטליאה; אבל כל ישעי וכל חפצי הוא להרחיק את הבחורים מלקבל בעינים עצומות כל מה שהוא מפורסם ומפואר בדורם, וזו רעה חולה באה להם לא מהחקירה ואהבת האמת, אלא מאהבת הכבוד המדומה, ומהיותם מבקשים למצוא חן בעיני אנשי הדור. אבל אוהבי האמת ובעלי שכל חזק ואמיץ יודעים כי כמה דעות היו לתהלה ולתפארת בדור או בדורות, ונפלו בדור אחר בבוז ושכחה. וכמה דעות היו לקלון ולחרפה במשך עִדָּן ועדנין, והיו אחר זמן לשם ולתהלה, ותמלא הארץ אותם.

ז (ד) **כי יסיר את בנך מאחרי**, אין הכוונה כפירש"י על הבנים אשר תלד בת ישראל בבית הנכרי, כי הם אינם סרים מאחרי ה' אחרי שלא נולדו בישראל, ואיך יאמר על זה וחרה אף ה' בכם והשמידך מהר? אחרי שאין ענין זה מזיק כלל ולא מפסיד אמונת האומה, כי האשה הנישאת לנכרי היא מתפרדת מבית אביה והלכה והיתה לעם אחר; אבל הכוונה על בנך ממש כי העם ההוא אשר תתחתן בו ולקחת מבנותיו לבניך, העם ההוא יסיר את בנך מאחרי, כלומר האשה ואביה ואחיה יהיו גורמים להרחיקו מעל ה', כי יחדו יעבדו אלהים אחרים. וכן הם דברי ר' שמעון בן יוחאי בקדושין ס"ח בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכריה קרוי בנך אלא בנה, והכוונה על בנך ממש, לא על בן בנך כפירש"י, וכבר תפש עליו רבינו תם (שם בתוספות) ופירש הכתוב כפירושי, ואמר כי יסיר מוסב אל החתן.

עקב

ט (ד) **וברשעת הגוים האלה**, הנכון כדעת רמב"ן, לא כרש"י ורשב"ם, שאם כן תִּפָּנֵי היה לו לומר. והנה וי"ו וברשעת ענינה התנגדות (quum mentre tandis que,) ודוגמתה (למטה פסוק כ"ט) והם עמך ונחלתך, וכן מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי (בראשית כ"ו כ"ז), למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי (רות א' כ"א), איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי (שופטים י"ו ט"ו), מה לך לספר חקי וגו' ואתה שנאת מוסר (תהלים נ' י"ז). (יח) **ואתנפל לפני ה' כראשונה**, מספר שמות אין נראה כלל שהיה משה בהר ארבעים יום שלש פעמים אלא שתים. ארבעים יום ללוחות ראשונות (שמות כ"ד י"ח), וארבעים לשניות (ל"ד כ"ח), וכאן נזכר שהיה בהר שתי פעמים ארבעים יום, לקבל הלוחות הראשונות (ט' י') והשניות (י' י'), ועוד נזכר שהיה ארבעים יום בתפלה ותענית. ואי אפשר לומר כדברי ראב"ע (למטה י' פסוק ב') שלא התענה משה אלא פ' יום, כי לא יתכן שארבעים היום של תפלה יהיו הם ימי קבלת לוחות שניות, כי כשאמר לו פסל לך וגו' ועלה אלי ההרה, כבר מחל להם, ולא היה בדעתו לכלותם, שאם יְכַלֵּם מה מקום ללוחות ולארון? אם כן ארבעים יום של קבלת לוחות שניות לא היו לתפלה. על כן נראה כי משה ישב כדברי רז"ל ק"ך ימים בלא אכילה ושתיה, אלא שלדעתי האמצעיים לא היו על ההר, אלא באהלו, והם הימים שנאמר עליהם ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, ואז התחנה להתפלל על ישראל, ובלא ספק שהיה אוכל בערב, וענין זה לא נזכר בספר שמות, מפני שלא היה דבר המפורסם לישראל, כי לא ידעו מה משה עושה בתוך אהלו, וכאן משה מודיעם הענין, להגיד להם עוצם חטאתם. כי כל כך הוצרך להתפלל ולהתענות כדי לכפר עליהם, והנה באמרו ואתנפל לפני ה' לא אמר בהר. ומה שכתוב למטה (י' י') ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא, איננו סותר את פירושי, כי וישמע ה' אלי לא יתכן שיהיה ענינו שה' שמע אלי (בלתי השחית אתכם) אחר ארבעים יום של תפלה שהתפללתי בהר,

כי אין ספק מקודם שיעלה אל ההר, כשאמר לו ה' פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, כבר נתגלה לו, שאם היה בלבו לכלותם מה הקים ללוחות? אבל וישמע ה' אלי הוא סיום הענין, כאומר: עמדתי בהר ארבעים יום לקבל הלוחות השניות, והנה גם בפעם ההיא שמע ה' אלי ולא אבה השחיתך, ואמר לי קום לך למסע לפני העם.

י (יב) **מה ה' אלהיך שואל מעמך**. לא שזה שהוא שואל ממך הוא דבר קל, אלא הכוונה שאיננו שואל דבר לעצמו, כי אם לטוב לך.

יא (יא) **ארץ הרים ובקעות**, הארץ הזאת תקבלת המים מן המטר ולא מן הנהר כארץ מצרים, ואפילו היה בה איזה נהר כנילוס לא היה מועיל, כי היא ארץ הרים ובקעות ולא יוכל הנהר לעלות ולהשקות את ההר (תלמידי מוהר"ר אברהם חי מיינסטער), והנה היא צריכה להשגחת ה' שימטיר עליה בזמן הראוי, וכמו שפירשו רשב"ם וראב"ע והמבאר. (טז) **פן יפתה לבבכם**, יְפֻתֶּה מאליו, וכן תרגם אונקלוס יטעה. שרש פָּתָה קרוב לשרש פָּתַח (וקרוב לו בלשון רומי Pateo,), ונקרא פֶּתִי מי שהוא פתוח לקבל כל מה ששומע ורואה, בלי בחינה, ככתוב פתי יאמין לכל דבר. (כט) **ונתת את הברכה על הר גריזים**, הנתינה היא בדבור, וכמו ונתן אותם על ראש השעיר (כדברי הרמב"ן). והנה לא היו לא הלוים ולא השבטים על שני ההרים, ככתוב ביהושע (ח' ל"ג) חציו אל מול הר גריזים וגו', והנה היה הארון והלוים באמצע, וששה שבטים מזה נגד הר גריזים וששה מזה נגד הר עיבל, פנו הלוים נגד הר גריזים, ואמרו והיה אם שמוע תשמע, והפכו נגד עיבל ואמרו והיה אם לא תשמע, והנה בדבורם נתנו הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל. ודע כי הר גריזים הוא מקום מרעה טוב ושדות ופרדסים, והר עיבל הוא סלע קשה ובלתי צומח, והנה בכל עת שיראו אותם יזכרו הברכה והקללה. (ל) **אחרי דרך מבוא השמש**, שהלכו אחרי דרך מערב ומתאחרים (ראב"ע), ומלת **אחרי** היא סמוכה, אבל איננה סמוכה למלת דרך לבדה, אבל היא סמוכה לשלש תיבות דרך מבוא השמש, לפיכך מלת **מְבוֹא** שהיא סמוכה למלה אחת היא בטעם משרת כמו **שִׁבְעַת הַשָּׁנִים**. ומלת **דרך** שאינה סמוכה למלת **מְבוֹא**, אלא לשתי תבות מבוא השמש, הוצרכה להיות בטעם מפסיק (יתיב), כמו **שֶׁבַע שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים**, ומלת **אחרי** שאינה סמוכה למלת **דרך** לבדה, אלא לשלש תיבות דרך מבוא השמש, הוצרכה למפסיק יותר, והוא פשטא (כידוע כי שני מפסיקין רצופים, הראשון מפסיק יותר, וידוע כי היתיב כחו ככח הפשטא), כמו **יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנִים**. ורש"י נכשל בהבנת כחם של טעמי המקרא הזה, כי משפטי הטעמים לא היו ידועים יפה בימיו, ויש לתמוה על הרמב"ן שהיה מבין בפסוקי הטעמים, ואעפ"כ תרגם כפירש"י, ואחריו המבאר העתיק דברי רש"י כהנם, ולא העיר עליהם דבר, וכבר פירשתי הענין הזה בב"הע תקפ"ט עמוד נ"ז. **מול הגלגל**, איננו המקום שנקרא כן בימי יהושע, כי הוא היה סמוך לירדן, וסמוך ליריחו' ושם נימולו בתחלת כניסתם לארץ, אבל גלגל זה הוא סמוך לעיר שכם ורחוק הרבה מיריחו. ורש"י פירש מול הגלגל, רחוק מן הגלגל, אך אין זה במשמעות מלת מול.

ראה

יב (ה) **כי אם אל המקום**, הרי זה מקרא קצר, ושיעורו כי גם אל המקום אשר יבחר תבאו, כי אם למקום שכנו תדרשו ושם תבאו. דרש נקשר עם ל' כמו ופן תדרוש לאלהיהם (למטה ל'), וישלח דוד וידרוש לאשה (שמואל ב' י"א ג'). ואמר זה לפי שהמשכן היה מיטלטל ממקום למקום, והיה צריך לשאול היכן הוא עכשיו, ופסוק זה לא היה אפשר לכתבו אחר שנבנה בית המקדש. והאיש De Wette לא הבין כלום, וכתב כי זו ראיה שנכתב ס' דברים אחר בנין בית המקדש, ואמר כי נכתבה הפרשה הזאת לאסור הקרבנות חוץ מן הבית הבוא, תחת אשר משה התיר להקריב בכל מקום; ואיך לא ראה כי גם במדבר אסר משה אפילו שחיטת חולין חוץ למשכן (ויקרא י"ז), ואיך יתכן שיהיה בדעתו להתיר הזביחה בכל מקום? (יג) **אשר תראה**, כמו כי ראיתי בבניו לי מלך, וכן ואתה תחזה, ומזה ראוי, ובחרתי חַיָּי, ענינם מה שהוא נבחר וטוב. (כא) **באשר צויתיך**, לדעתי מוסב לאסור הדם האמור למעלה פסוק ט"ז. (כג) **רק חזק לבלתי אכל הדם**, אחר שלא היו צריכים לזרוק הדם על המזבח, היה קרוב שיאמרו לשתותו או לאכלו, על כן סמך כאן איסור אכילתו. והנה **אָמְרוֹ** בטעם איסורו כי הוא הנפש, נראה שתלמד כי עקר איסורו הוא שלא ישתוהו בעודו חם ונוטף מן החי, כי זה מעשה אכזריות האמה,

ועדיין יש עמים השותים בתאוה דם אויביהם; ולהוסיף הרחקה לא אמר לא תשתה אותו, רק לא תאכלנו, אפילו לאחר שנקרש.

יג (ד) **כי מנסה ה' אלהיכם אתכם**, לא שה' יעשה אות ומופת לקיים השקר, אבל הוא מנסה אתכם על ידי שהניח לנביא השקר שולל בכזביו. והנה גלוי וידוע לפני המקום שלא יתכן לשום אדם לעשות אותות ומופתים אמתיים בזולת שליחותו יתברך, אבל גלוי וידוע לפניו גם כן כי יתכן לרשעים להתעות את העם בדברים מזוייפים, לכך הקדים לתקן תְּעוּדָה שיוכל להמשך מהם. (ו) **סרה**, דבר שאינו (רש"י בתהלים ל"א י"ט), ועיין פירושי לחזון ישעיהו פסוק ה'. ובערת הרע מקרבך, המעשה הרע והעונש הכרוך בעקבו, עיין למטה י"ט י"ט.

יד (א) **בנים אתם לה' אלהיכם**, לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים (רש"י), כלומר אתם לבנין של מלך, וראוי שיתראה בכם הוד והדר, והקרחה והגדידה מגנים ומבזים גופו של אדם, וחזר ואמר כי עם קדוש אתה וגו' הכל על הקרחה; ואח"כ סמך לזה לא תאכל כל תועבה, כי גם אכילת השקצים היא גנאי לאוכל, וגם שם אתם כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. (ד) **שור שה כשבים ושה עזים**, ראיתי לפרש כאן השמות האלה והמתייחסים אליהם. **בָּקָר** הוא שם המין. **שור** מורה איש אחד ממין הבקר, זכר או נקבה, והוא נחלק לְעֵגֶל וְעֶגְלָה כשהם קטנים, ופר ופרה כשהם גדולים. **צאן** הוא שם כולל שני מינים, מין הכשבים ומין העזים. מין אחד מן הצאן נקרא שֶׂה, בין מן הכשבים, בין מן העזים, בין זכר בין נקבה. מין הכשבים נקרא כבש וכבשה כשהם קטנים, ואַיִל ורחל כשהם גדולים (רחלים מאתים ואילים עשרים, בראשית ל"ב ט"ו), וכשב וכִשְׂבָּה בין גדולים בין קטנים (לפיכך אומרים תמיד כבשים בני שנה, ולא גם פעם אחת כשבים בני שנה), מין העזים, נקרא גְּדִי וּגְדִיָּה כשהם קטנים, תיש ועז כשהם גדולים (עזים מאתים ותישים עשרים, שם), ושעיר ושעירה בין גדולים בין קטנים. (כח) **מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא**, בשנה ההיא אינו חוזר אל תבואתך אלא אל מקצה ג' שנים (וכן דעת בעל הטעמים), כלומר מקצה ג' שנים בשנה ההיא בעצמה תוציא את כל מעשר תבואתך והנחת בשעריך; ולפי הפשט הוא הנשאר ממעשר שני שלא הספיק לאכלו בירושלים, מצוה לבערו בכל שנה שלישית ולתתו ללוי ולעני. המתינה לו תורה עד ג' שנים שיאכלהו הוא עצמו בירושלם, ומה שנשאר בשנה השלישית יצטרך לבערו ולא ימתין עוד. וזה טעם סמיכות והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו, כי אע"פ שמצוה לאכול מעשר שני בירושלים, מכל מקום אין רע שישאיר ממנו להאכיל ללוי שבעירו עם שאר העניים. ועיין מה שכתבתי על כי תכלה לעשר (למטה כ"ו י"ב).

טו (ב) **שמוט כל בעל משה ידו**, הנכון כפירש"י, כל בעל משה (אשר ישה ברעהו משאת מאומה) ישמוט ידו. שמוט ידו, כמו תשמט ידך, הניח מלגבות. ולפי זה כך היה ראוי לטעים: שָׁמ֗וֹט כָּל־בַּ֫עַל מַשֵּׁה֙ יָד֔וֹ. א' בדורות האחרונים אמרו (נחמיה י' ל"ב) משא כל יד, ובעלי הנקוד והטעמים עשו גם כן משה סמוך למלת ידו, כמו משא כל יד. ונ"ל שעשו זה מפני מלת שמוט שהוא בבנין הקל, כי שרש **שמט** ענינו עזיבת הדבר (תשמטנה ונטשתה, ויאמר שמטוה וישמטוה), ולפי זה לא יתכן לומר שמוט ידו, כי לא יוכל אדם לעזוב ידו, כי היא עלם מעצמיו ובשר מבשרו, אבל יאמרו תשמט ידך בהפעיל, והכוונה: תלוה לידך שתעזוב את האוב ולא תאחוז ותחזיק בו. ועם כל זה נ"ל שהיו אומרים מאדם שומט ידו כשהוא מפסיל אותה ומרפה אותה, שלא יעשה מלאכתה, והרי הוא כאלו עוזב ידו, וכאלו אין לו עוד יד. (ד) **אפס כי לא יהיה בך אביון**, אחר שאמר את הנכרי תגוש, שאין השמטה משמטת לנכרי, חשש שמא כל אדם ילוה לנכרי וימנע מהלוות לישראל, על כן הוסיף ואמר שאין ראוי להלוות לנכרי אלא אם לא יהיה אביון בישראל, וכל זמן שיהיה אביון בישראל אתה מצוה לתת לו אע"פ שהשמטה משמטת לו, כן פירש אדוני אבי ז"ל. (ז) **ולא תקפץ את ידך**, באוהב גר כתבתי כי בדפוסי לשונא קוסטנטינא ואנוירשא מתורגם לא תקמוט את ידך, ולשון זה נמצא בארמית להוראת השבירה (עיין בערוך), ולשון ראשון (שהוא לא תקפון, הנמצא ברוב הספרים) לא ידעתי הימצאו להוראה זאת בארמית, כי קפילה בתלמוד איננה אלא מענין מקפן על הבגעות, והאכם

רמ"ל נ"י הסינ (דמעמר) כי לא זכרתי לשון המשנה בגיטין (פ"ט מ') חרב רומח ונחנו, בן בתירא אומר קופץ ונקפץ, ועניינו סגירת שפתים, ואיננו מענין מקפץ על הגבעות וזה איננו כלום, כי אני אמרתי שלא ידעתי היותה שרש קפץ בארמית להוראת הסגירה, והוא הביא ראיה מן המשנה, ומי יאמר שהמשנה היא בלשון ארמי? כי אע"פ שבאו בה מלות ארמיות, הנה עקר לשונה עברי הוא, ומי יאמר כי כל הנה המלאת במשנה היא ארמית? — ועם כל זה אינני מחליט שנוסחת לא תקפון את ידך היא משובשת, כי מצאתי בלשון סורי שרש **קפס** בסת"ך נוהג הרבה להוראת הסגירה והאמוס, ואיננו רחוק שהיהודים היו אומרים **קפץ** בצד"י על דרך לה"ק. והייתי רוצה להביא סיוע מתרגום ירושלמי (בראשית כ"ח י') קפלת ארעא קדמוהי, אך נ"ל כי כשאמרו בלה"ק קפצה לו הארץ, הוא ודאי ענין למגוס, אבל כשאמרו קפלת ארעא קדמוהי, יתכן שהוא ענין דלוג, שהארץ באה לפניו בקפיצה ודלוג. זה אני אומר מפני מלת קדמוהי, והמתורגמן כתב קפלת ליה ארעא, ועם כל זה הביאו בענין דלוג. (יב) **כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה**, לפי הפשט במוכר עצמו הכתוב מדבר, כי כן תחלת הוראת הנפעל איננה אלא כהוראת ההתפעל, ולפיכך אמר ועבדך שש שנים אף על האמה, ולא הזכיר ענין הייעוד ושאם לא יעדה או הפדה תצא חנם, כי הענין ההוא איננו אלא בקטנה שמכרה אביה, וכאן שמדבר במוכרת עצמה אין ספק. שאיננה קטנה, והואיל וכבר הביאה סימנים לא יתכן לה לצאת בהבאת סימנים, והיא צריכה לעבוד שש שנים. (יח) **כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים**, אמרו קצת מן הקדמונים, ואחריהם ראב"ע ורלב"ג, כי אין רשות להשכיר עצמו יותר משלש שנים, ויפה השיבו רשב"ם ודון יצחק כי זה הבל, כי שלש שנים כשני שכיר אין ענינו, רק שנים מצומצמות. וכן כתוב בעוד שנה כשני שכיר; גם פירוש רשב"ם ור' עובדיה ספורנו לא יתכן, כי הכתוב אמור בשלחך אותו, לא בהעניקך אותו, ועוד אין להענקה שיעור ואיך יאמר שנתן לו שכר כפול מפני שהעניקו? גם דברי רד"ק ור"י ערמאה הקרובים לדברי רש"י שהשכיר נשכר ליום או ללילה, והעבד הוא בכל רגע תחת ממשלתך, לא יתכנו; כי היה לו לומר משנה עבודת שכיר, לא שכר שכיר. והנכון לדעתי: לא יקשה בעינך בשלחך אותו חפשי, כי אתנם אם באת לשכור שכיר היית מוכרח לשלם לו כפלים, כי כן דרך השכירים, כי צריכים הם להביא טרף לביתם, והמוכר עצמו לעבד מסתמא אין עליו משא אשה ובנים; והנה אע"פ שתשלומו כבר הרויח הרבה, ופירוש המלות כך הוא: משנה וכפלים (ממה שנתת לעבד זה) היה השכר שהיית צריך לתת לשכיר שיעבדך שש שנים.

טז (ב **וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר**, לפי הפשט, פסח מצרים לא היה אלא מן הצאן ולא היה נאכל אלא צלי, הכל בעבור החפזון; ופסח דורות היה צאן או בקר, והיה מותר לבשלו במים, כי לא היה שם חפזון; ואעפ"כ נהגו קדמונינו להוסיף זכר ליציאת מצרים, ולהביא מן הצאן בלבד, ולעשותו צלי זכר לפסח מצרים. (ג) **שבעת ימים תאכל עליו מצות**, מלת עליו נראית כמיותרת, ורמב"מן לא תרגמה. אך באמת עקר החג הוא לילה ראשון, שהוא ליל יציאת מצרים ובו מקריבים הפסח, ועמו אוכלים מצות, ואכילת המצות נמשכת ז' ימים, אך היא תמיד בסבת הפסח ולרגליו. וכן בתרגום ירושלמי היכלין לשמיה פטיר. (ו) **מועד צאתך ממצרים**, אם היה אומר עת צאתך היה קשה, אבל מועד צאתך איננו עת צאתך, כי מעולם לא מצאנו מועד על זמן עשיית דבר, או על זמן היות דבר, אלא על זמן מיועד מתחלה; והנה זמן בוא השמש היה הזמן שהיו מיועדים ומכינים עצמם לצאת, כי אז התחילו לאכול אכילת חפזון. (י) **מסת נדבת ידך**, מנחם בן סרוק בערך **מַס** (ויהי למס עובד, ותנדיו) כתב: ויתכן להיות מגזרתם מסת נדבת ידך, כמו מתנת נדבת ידך. ודונש בן לברט תפש אותו וכתב: ולַדמות חֶלְיִי מַס הוא אומס. ופירש מסת על פי לשון ארמית ורש"י ורשב"ם ורמב"מן הלכו אחריו; ורשב"ם כתב גם הוא כי המדמה מסת אל מס הוא אמס. ועם כל זה נראין לי דברי מנחם, כי **מִסַּת** הוא מענין **מַס**. והדגש מורה (כדברי ראב"ע) על הנו"ן, והמלה משרש **נָסָה**, והוא תמורת שרש **נָשָׂא**, והוא מענין וישא משאות, וקרוב לזה תרומה מן הָרִים, כי כשהקטן נותן לגדול אומרים שהוא מגביה הדבר. ובעזעיום גם הוא מדמה **מִסַּת אל מַס**, אלא שהוא אומר כי זה וזה נגזרים מן **מֶכֶס וּמִכְסָה**, והביא לזה דוגמאות בלשון יוני ורומי. ולא גם אחת בלה"ק ואחיותיה. אבל מלת **מסת** הידועה בתרגום ובתלמוד (מסתיין, מסתייה) ובלשון סורי, עניינה **דַּי** ואיננה מתיחסת

כאן אלא בדוחק. עוד נראה לי כי אולי אין המלה הזאת ארמית ממש, אבל היא מלה יונית שנכנסה בלשון ארמית בזמן בית שני, ועקרה Satis.

שפטים

(יח) **שופטים וגו**, אין **שוטרי** ספק כי השוטרים אינם שליחי ב"ד הרודים במקל כי במצרים הרודים במקל היו נקראים נוגשים, לא שוטרים, ולמעלה (א׳, ט"ו) אמר ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם וגו׳, ושוטרים, ובדברי הימים ב׳ י"ט י"א והנה אמריה כהן הראש וגו׳ וזבדיהו הנגיד וגו׳ ושוטרים הלוים לפניכם. וביהושע ח׳ ל"ג וכל ישראל וזקניו ושוטרים ושופטיו. והנה השופטים היו דנים במה שבין אדם לחברו, או בבוא עדים על איש שחטא, והשוטרים היו משגיחים על שלום המדינה וגוזרים גזרות והנהגות על העם. לשבטיך, מוסב על תתן לך (רש"י), והוא נגד הטעמים, ועם כל זה נכון הוא בעיני, והכוונה שהשופטים והשוטרים יהיו מאותו שבט, כי יקשה בעיני ההמון להיות משועבדים לאנשים שהם משבט אחר. (יט) **ויסלף דברי צדיקים**, יגרום לאנשים צדיקים שידברו דברים בלתי ישרים, וכן בתרגום ירושלמי ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דיניהון:

יז (ג) **אשר לא צויתי** הכוונה **שהדבר הזה הוא הפך ממה שצויתי**, על דרך שאומרים **לא חכם** והכוונה כסיל, ואומרים **לא טוב** והכוונה רע. (ח) **כי יפלא ממך דבר למשפט**, כבר צוה להעמיד שופטים בכל עיר, אם כן ודאי כי יפלא ממך דבר למשפט אינו אלא כשחכמי העיר (השופטים) חולקים בדבר, כמו שפירשו חז"ל, אך אין זה נלמד ממלות דברי ריבות בשעריך, כי מחלוקת החכמים איננה ריב. ומלות דברי ריבות בשעריך ענינן שבעלי הריב מתעלמים בטענותיהם עד שאין השופטים יודעים להכריע מי חייב ומי זכאי, או שיודעים מי הוא החייב ואין בידם להכריע באיזה שיעור הוא חייב, ובאמרו כי יפלא ממך, הדבור מוסב אל העם כלו, כי כשהשופטים חלוקים, העם לא ידע מה יעשה, ואז מצוה על הקהל ההוא לשלוח שלוחים לבית דין הגדול: **בין דם לדם**, שלא ידעו השופטים להחליט אם ההריגה היתה בזדון או בשוגג והנה ההפלאה והספק הוא בין דם לדם, שלא ידעו להבחין מה הוא הדם הזה, כלומר איך היתה ההריגה הזאת, אם בשגגה ואם בזדון. מלילת **בין ל...** משמעת שהכוונה להבחין דבר מדבר, כגון אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, ובין טמא לטהור יודעים: **בין דין לדין**, בין תביעה לתביעה, כלומר לא ידעו להבחין אם מה שראובן תובע משמעון, היא תביעה צודקת אם לא: **בין נגע לנגע**, בעניני פצע וחבורה (כפירוש ראב"ע ורמב"ן), ומצאנו נגע להוראה זו, נגע וקלון ימצא (משלי ו׳ ל"ג), שפירושו בצדו כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: (ט) **ואל השופט אשר יהיה בימים ההם**, הכוונה שילכו אצל מי שיהיה בימים ההם, אם שיהיה השלטון ביד בית דין של כהנים, ואם שיהיה ביד שופט יחיד שאינו כהן, בכל הפנים צריך לשמוע דברי מי שהאומה נתנה השלטון בידו. ולכוונה זאת גם כן אחר שאמר ובאת אל הכהנים הלוים בלשון רבים, סיים ואמר לבלתי שמוע אל הכהן בלשון יחיד. כי בכל אופן שיהיה. ואפילו לא יהיה שם בית דין של כהנים, אלא כהן אחד צריך לשמוע לו. והנה הנהגת העם אפשר שתהיה על פנים שונים, והתורה לא בחרה דרך אחד והרחיקה כל זולתו, אבל הניחה הבחירה ביד האומה לפי צורך הדורות. כלומר לפי תכונת העם ומעמדו הפנימי והחיצון: (יד) **אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי**, יש לשאול מה בין מלך ושופט, ולמה השופט נזכר למעלה כדבר מצוי וטבעי בישראל, והמלך נזכר כאן כדבר חדש וזר בישראל, ולקוח ממנהג שאר אומות? ונראה לי כי ההבדל העצמי בין זה לזה הוא כי השופט לא היתה שררתו ירושה לזרעו אחריו, אבל במות השופט היו בוחרים מקרב העם שופט אחר, יהיה מאיזו משפחה שיהיה, כמו שמצאנו בשופטי ישראל, שהיו אחר יהושע. אבל הממלכה היתה ירושה מאב לבן, כמו שכתוב כאן למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו, ולפיכך כשהעמידו את אבימלך לראש אחרי מות אביו גדעון כתיב (שופטים ט׳ ו׳) וימליכו את אבימלך למלך, וכן כשאמרו לגדעון (שם ח׳ כ"ב) משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך, היתה כוונתם שלא יהיה כשאר השופטים, אך יהיה מלך ככל המלכים. ומהחילוק הזה שבין שופט למלך נמשך עוד חלוק אחר ביניהם, והוא שהמלך אשר נולד ונתגדל בבית המלך, ומנעוריו ידע שהוא עתיד למלוך, וגם זרעו עתיד למלוך, היה נוהג בגדולה וכבוד ורבנות ככל משפט המלך המפורש בשמואל (א׳ ח׳), ולפיכך הוצרכה תורה להזהירו שלא ירבה לו סוסים ונשים וכסף וזהב. וכל זה לא היה מצוי בשופט שנולד ונתגדל בין ההמון, והיה יודע שאין גדולתו עוברת לבניו אחריו. והנה התורה לא צותה מקחת המלך, וגם לא הרחיקה אותה, כי הכל תלוי במעמד האומה, יש זמן שהעם כדאי להתנהג בעצת זקניו וכהניו ושופטיו, ויש זמן שהוא צריך למנהיג יחיד, יש זמן שהוא צריך לשופט (אֶלֶקְטִיף), ויש זמן שהוא צריך לממלכה מאב לבן; והתורה הניחה הדבר לבחירת האומה, ואמרה

כשתראו הצורך להעמיד עליכם מלך תעמידוהו מקרב אחיכם, רק לא ירבה לו וכו' והיה כשבתו וכו'. והנה בימי שמואל ראו כל העם כי הוא היה זקן ובניו לא היו הולכים בדרכיו, ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט, והיה אפשר להם לבקש משמואל שיעמיד להם שופט אחר שיהיה ממלא מקומו, ולא יהיה כבניו. אבל כבר נשתנו הדורות, וידעו זקני ישראל כי לפי מעמד העם בימים ההם ושנוי המדות שהיה גובר באומה, ואהבת ההנאות והכבוד המדומה (אטיליזמוס), היתה האומה צריכה למלך שיהיה לו ולבניו עושר וכבוד. לפיכך נתקבצו כל זקני ישראל אל שמואל ובקשו ממנו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים, ולא היה בדבריהם שום רע, כי לא דברו אלא כדברי התורה כאן ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, אבל הסבה אשר הביאה את זקני ישראל לשאול כזאת יען היתה דבר רע, והוא שנוי פנימי בדרכי האומה, שלא היתה האומה כדאי להתנהג תחת שופט שאין לו עושר ומרכבה ופרשים, וזהו כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם, כי מה שאמרו הזקנים ה"א ראיה שהעם כבר נטה מדרכי ה' ופנה אל רהבים ואל הכבוד המדומה. ולע"נ (בשמואל) והמאמר (כאן) חשבו בחטאו הזקנים במלת לשפטנו (שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים), שהיתה כוונתם שהמלך ישים משפטים וחקים ככל הישר בעיניו; וזה איננו כלל משמעות מלת לשפטנו, אבל שרש **שפט** נאמר על גזירת הדיין האומר פלוני זכאי ופלוני חייב (וכמו שמצאנו במלכי יהודה וישראל, שהיו בעלי הריב באים לפניהם לדין), ונאמר על היציאה למלחמה להציל האומה מיד אויביה, וכמו שהיו השופטים שעמדו אחר יהושע, אבל קביעת החקים והתורות לא היתה מעולם מלאכת השופט. ולדעתי זקני ישראל לא חטאו כלל, אבל העם כבר החל להשתנות, והיו צריכים למלך, כמו שראתה התורה האלהית מאז בימי משה:

יח (ו) **ובא בכל אות נפשו**, ושרת בשם ה' אלהיו, חלק כחלק יאכלו, אמנם עניינים של כתובים אלו הוא שקצת מן הכהנים יעמדו בקביעות בבית ה' לעמוד לשרת שם תמיד, ושאר כל הכהנים ישכנו בעריהם ויהיו פזורים בכל ערי ישראל, וכשירצו יבאו לבית ה' וישרתו שם ויאכלו שם מן הזבחים, ויחלקו בשוה עם הכהנים העומדים שם בקביעות. אבל בימי דוד נשתנה הענין, ונחלקו הכהנים לכ"ד משמרות, והיתה כל משמרה משמשת שבוע אחד, ומאז והלאה לא היה עוד רשות לכהן לבוא ולהקריב במשמר שאינו שלו. וכדי שלא ישארו הכתובים הללו כמבוטלים, התקינו הקדמונים שיהיה כל כהן רשאי להקריב קרבנות נדבתו או חובתו אפילו במשמר שאינו שלו, ושהכהנים הבאים ברגל יוכלו לעבוד בקרבנות הבאים מחמת הרגל. והרבה יש לתמוה על המאחרים זמן כתיבת ספר התורה או ספר דברים, איך לא יראו כי אחר שנתקנו המשמרות, לא היה מקום כלל לכתוב המקראות הללו: (ח) **לבד ממכריו על האבות**, רבו הפירושים על המלות האלה בדברי הראשונים והאחרונים, המולים והערלים, ולא אחד בהם שתהיה מלת **על** מתפרשת בו בדיוק ובנלאום. ובעל הרכסים לבקעה פירש: לבד משדהו וביתו שמכר מדוחקו, שעל אבות הכהנים מוטל לגאלם מיד הקונה, לטובת הלוי, אבל דבר זה אין לו ענין לכאן. ואני הייתי מפרש שאם יהיו הזבחים מרובים, שלא יספיקו לאכלם בזמן הקבוע להם (יום אחד או שני ימים), וימכרו את העודף לכהנים אחרים, אז מוטל על האבות ושרי הכהנים לחלק בין הכהנים כסף הממכרים ההם, לא חלק כחלק, אלא כפי מה שיראה להם לפי צורך כל אחד ואחד, ולפי תכונתו ומעלתו. ועדיין קשה לי מלת ממכריו, ויותר היה ראוי שיאמר ממכריהם (של לוים הנזכרים בפסוק הקודם): (י) **מעביר באש**, ענין מיתה, כמו בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב): (יג) **תמים תהיה עם ה' אלהיך**, הדורש לקוסמים הוא סומך עליהם ועושה מה שאומרים לו, אפילו נגד התורה, ואתה אל תסמוך עליהם, אך היה תמים עם ה' אלהיך, ולא תשמע לזולתו נגד תורתו. ולפיכך אמר מיד כי הגוים אל קוסמים ישמעו. ואתה נביא יקים לך ה' אליו תשמעון, והוא לא יצוה דבר נגד התורה. וידוע כי גויי קדם היו נכנעים אל הקוסמים בכל מעשיהם, כגון אם היה הקוסם אומר להם אל תלחמו היום לא היו נלחמים, ואם היו אומרים להם צריך שתקריבו פלוני או פלונית, היו זובחים אותם: (טו) **נביא מקרבך מאחיך כמני**, בתחלה אמר לא ימצא בך, אפילו גוי לא ישב בקרבך אם הוא מעביר בנו ובתו באש וקוסם וגומר. נראה שישראל לא היו בקיאים באותן האומנויות, וחששה התורה שמא יבאו ביניהם קוסמים משאר אומות. לפיכך אמר נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך ה' אלהיך, ולא תשמע לקוסמים נכרים, אשר קרוב הדבר שיפיתוך לעשות כתועבות הגוים (תלמידי יוסף שבתי באזיני):

יט (יב) **ושלחו זקני עירו**, מכאן שאין רשות לגואל הדם להוציא את הרוצח בזדון מערי מקלט, או

בפניו, כי לא אמר ולקחו אותו ושפטו אותו; ומכל מקום לא יומת הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, כלומר שאין גומרין דינו אלא בפניו, אחר שמיעת טענותיו, אבל תחלה מקבלים העדים, ואם יש ממש בדבריהם מביאין האיש לבית דין ושומעין דבריו, וכן למעלה (י"ז ד') ודרשת היטב, ואח"כ והוצאת את האיש ההוא אל שעריך, לתרע בית דינך: (טז) **כי יקום עד חמס באיש**, והנה עד שקר העד, אולי בדין תורה היו מקבלין עד אחד וכותבים דבריו וממתינים אם ימצא עד שני ויצטרפו לעדות. גם נראה שעד שקר היה נענש גם אם לא נגמר הדין, וגם אם לא בא עד אחר להצטרף עמו (תלמידי תוה"רר הלל ברוך קנטוני): (יט) **ובערת הרע מקרבך**, אין זו מיתה, כי לא כל עד זומם יומת, אך ענינו תבער המשחית בהענישך החוטא, שאם לא כן תהיה המשחית בישראל, וכלם יהיו נענשים עליה, וזה בנין אב לכל ובערת הרע, שענינו העון, וכן ובערת דם הנקי הוא ראיה שהעון הוא המתבער. ותלמידי יוסף שבתי באזיבי תוסיף ראיה ממה שכתוב למטה (כ"ב כ"א) וסקלוה אנשי עירה ובערת הרע, שהיה לו לומר ובערת הרעה, וכן (כ"ב כ"ב) ומתו גם שניהם ובערת הרע, היה לו לומר הרעים, וכן (כ"ב כ"ד) והוצאתם את שניהם ובערת הרע מקרבך:

כ (ו) **ולא חללו**, לא הוציא פריו לחולין, וזה על ידי אכילת פרי השנה הרביעית בירושלים (ויקרא י"ט כ"ד), ומכאן ואילך נעשה פריו חולין (שם כ"ה) ואין הכוונה על הפדיון, כי אין הפדיון מחויב. אלא אם לא יוכל להביא הפירות לירושלים יפדה אותם בדמים ויאכל הדמים בירושלים, על דרך שנאמר במעשר שני (למעלה י"ד כ"ה), ועקר המצוה אינו אלא האכילה בירושלים, וכשעשה מצוה זו הרי הנטע יצא מקדושתו, ומה שיצמח בו בשנה הבאה הוא חולין גמורין: (ז) **ומי האיש אשר ארש אשה**, החק הזה והשנים שלפניו (אשר בנה ואשר נטע) היו גורמים רבוי עבודת הקרקע ולקיחת נשים בישראל. ואין ספק כי כל אלה מצות הן, לא **הֶתֵּר** בלבד, שהרי אם **יֻתַּר** לאחד מהם לעמוד במלחמה, יבושו האחרים ולא ישובו לביתם, כי חבריהם יקראו אותם רכי לבב: (יא) **יהיו לך למס ועבדוך**, לא נתפרש כאן לאיזו סבה תהיה מלחמת הרשות. ואם מותר לישראל לעשות מלחמה בלא סבה, ורק לשלול שלל ולבוז בז, או להרחיב את גבולנו. ונראה לי כי בתחלת הפרשה באמרו כי תצא למלחמה על אויבך הודיע שאין לעשות מלחמה אלא על אויבינו, ולא נקרא אויב אלא מי שעושה לנו רעה, ולפי זה אין הכתוב מדבר אלא במי שבא בגבולנו לקחת את ארצנו או לשלול שללנו, ואז יש לנו לצאת עליו למלחמה ולקרוא לו לשלום, והשלום הוא שיכרתו עמנו ברית שלא יבאו עוד בגבולנו, ובהפך בשכר מה שהזיקו אותנו לשעבר, וחלף מה שהטריחו אותנו לצאת למלחמה יתנו לנו מס: (יט) **כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת**, קלעריקוס והכורס פירשו אל תכרתהו, כי אולי תצטרך לו, כי יארכו ימי המצור ויחסר הלחם לאנשי המלחמה, ויצטרכו לפירות האילנות. ודון יצחק ור"ע ספורנו ובעל מנחה בלולה פירשו כי ממנו תאכל כשתלכוד העיר, לכן לא טוב לך להשחיתו, ולדעתי לא לכך ניתנה תורה, כדי ללמד לבני אדם לעשות חשבונות להנאת עצמם, אבל בהפך לכך ניתנה, לחזק בלבותינו החמלה והחנינה המתנגדות לתועלתנו. גם פִילון וגם יוסף פלאויום פירשו המצוה הזאת מצד החמלה והרחמים והרחקת האכזריות. ואשר אני אחזה לי הוא כי עקר המצוה הוא שלא יכרות העץ אחר שאכל מפירותיו, וזה אמנם כדי להרחיק את האדם ממדה כפוי טובה, ולהרגילו שיאהב את המטיב לו, ולא ישליכנו אחר גוו בזמן שלא יקוה ממנו עוד תועלת. וקרוב לזה לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. וקרוב לזה היה משל הדיוט אומר בימי חכמי התלמוד (קמא צ"ב) בירא דשתית מניה לא תשדי ביה קלא. והנה יש לתמוה למה במלחמת מואב (מלכים ב' ג' י"ט) אמר אלישע והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו ואף אם היה מנהגם לעשות כן במלחמות, לא היה לו לאלישע לחזק ידי עוברי עבירה, והיה לו להזהירם שלא יעשו כן. אבל לפי מה שפירשתי אין כאן תמיהה, כי לא נאסרה ההשחתה אלא אחר האכילה, כי תצור אל עיר ימים רבים ותאכל מפרי העץ אשר בארץ אויבך, לא תכרתהו אחר שאכלת מפריו; אבל במואב לא צרו ימים רבים אך מיד שבאו אליהם נתנם ה' בידם, ולא הוצרכו לאכול מִפִּרְיָם, לפיכך לא נאסרה עליהם ההשחתה —

כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור, מה שהקשה המבאר על פירוש רש"י שהיה ראוי להיות כי עץ השדה אדם, כי התמיה הוא על העץ ולא על האדם, הבל הוא, ונכון אמר בכה"ק לומר וכי אדם הוא עץ השדה? כי הקדמת הנשוא אל הנושא מוסיף כח למליצה; כי הפילוסוף יקדים הנושא אל הנשוא, ויאמר האמן הוא שקר והיופי הוא הבל, אבל המדבר בחום לבבו, יקדים הנשוא אל הנושא ויאמר שקר החן והבל היופי; וכן בתמיהה, הפילוסוף יאמר וכי העץ הוא אדם? והמדבר בכח יאמר וכי אדם הוא העץ? ודוגמתו הים

אני אם תנין? העבד ישראל אם יליד בית הוא? ומה שפירש ראב"ע לבא מפניך במצור דבק עם ואותו לא תכרת אסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, הוא רחוק ודחוק מאד בלשון גם מלות לבא מפניך במצור מיותרות, ומה מאד היה נכון (לפי פירושו) שיהיה כתוב: לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת כי היי האדם עץ השדה — ותו לא מידי. וראב"ע הוסיף וכתב: והעד על זה הפירוש שהוא נכון, שאמר וכרת ובנית מצור והעד הזה הורס כל פירושו. כי לולי הוסיף המלות האלה הייתי אומר שהוא מפרש לבא מפניך במצור, כדי שיצטרכו אנשי העיר לבא מפניך במצור ובמצוק, כי לא יוכלו לצאת ולהחבא ביער להלחם בכם או שהאילנות הם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף (כדברי הרמב"ן), וכשתכרתם אותם נמצאו אנשי העיר מוכרחים להסגר בתוך עירם ולבא מפניך במצור ובמצוק, עד כי לבסוף יפתחו לך שערי העיר מפני הרעב; אבל אחר שראב"ע מביא ראיה ממה שכתוב אח"כ ובנית מצור, נמצינו למדין שהוא מפרש לבא מפניך במצור לבנות מצור על העיר בעצי האילנות ההם; ועכשו פירושו נהרס ונסתר לגמרי, כי אין ספק שמלת לבא מפניך במצור אי אפשר שיהיה המכוון בהן כדי לבנות מצור על העיר, אבל (אם נאמרו על העיר) אין כוונתן אלא שתבא העיר מפחדך במצור, שיסגרו בתוך העיר מפחדך. ומלבד זה הנה מה טעם הוא זה שלא נכרות עץ פרי מפני שהוא חיי האדם? הלא עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, וכן אנשי המלחמה כל אשר להם יתנו למען תפוש את העיר אשר הם צרים עליה, וכשהם צריכים לעצים לבנות דיק על העיר, למה לא יוכלו לכרות עצי מאכל? ומה להם אם עץ פרי הוא חיי האדם? הלא עשיית הדיק היא חייהם באותה שעה, ואם לא יבנו מצור יצאו אנשי העיר ויכו אותם וירדפום עד חרמה, ואיך יתכן שיאמר להם הכתוב: אל תכרתו עץ פרי כי הוא חיי האדם? ונהפוך הוא, כי כריתת העצים ההם היא חייהם ותשועת נפשם. אבל לפי דרכי, לא אמרה תורה שאין לכרות העצים מפני שהם חיי האדם, לפיכך אין מקום להשיב: כריתתם היא חיינו בשעה הזאת. ואתה ראב"ע את מי הגדת מלין, ומי לא ידע כי לא יתכן שתהיה מלת **לא** נחסרת? ואע"פ כן יפה תרגם אנקלוס הרי לא כאינשא אילן חקלא, כי המאמר המדובר דרך תמיהה, המכוון בו הוא תמיד הפך ממה שנראה ממלותיו, וכמו שתרגם השופט כל הארץ לא יעשה משפט, דיין כל ארעא ברם יעבד דינא. ואם תאמר: היכן נרמזה התמיהה? רש"י אומר שהיא במלת **כי**, ומדקדק גדול ספרדי (הביאו ראב"ע) אמר שנשמטה הה"א (על דרך אתה זה בני עשו, וזולתו), והנכון כדברי בעל העקדה שהתמיהה היא באות ה"א שבמלת האדם, ואע"פ שהיא קמוצה איננה לידיעה, אלא לתמיהה, כמו האחד בא לגור, האיש אחד יחטא, כן כתב בעל העקדה, וכן נכון בלא ספק, כי (בכל זמן שלא נרצה לפרש כראב"ע כי חיי האדם עץ השדה, פירוש אשר כבר נדחה ונתבטל), אין כאן מקום לה"א הידיעה, כי אדם הוא כאן לדברי הכל נשוא, לא נושא, ושם דבר שהוא נשוא לא יקבל ה"א הידיעה, כמו לא איש אל ויכזב, לא אדם הוא להנחם; ואין לתמוה שתבוא ה"א השאלה ולפניו **כי**, כי הנה לנו דוגמתה כי התחת אלהים אני (בראשית נ' י"ט), כי האמנם ישב אלהים על הארץ (מלכים א' ח' כ"ז). והנה אחר שאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, שאין ראוי לך להתאכזר עם מי שקבלת ממנו הנאה, והרי זה בצד מה כאלו צוה לרחם על העץ ולהתנהג עמו כאלו הוא בן אדם, הנה נתן מקום לטוען שיטען ויאמר: אם יש לי לנהוג עם האילן כאלו הוא בן אדם ולמה לא אכרתהו, כדרך שאני הורג את אנשי העיר אם יצאו מן העיר? כי העיר וכל אשר בה וכל אשר סביבותיה אויבים המה לי. לכך הוסיף ואמר: כי האדם עץ השדה וגו', כלומר וכי אדם ממש הוא עץ השדה, שיצטרך להסתר מפניך ולהסגר בתוך העיר במצור? לא כן, אבל אני מצוך שלא תכרתהו כדי שתרגיל נפשך במדה טובה, שלא לשכוח מי שהטיב לך.

כא (א) כי ימצא חלל, מצות עגלה ערופה איננה למען יתגלה הרוצח (כדעת הרמב"ם, מורה ח"ג פרק מ', ואחריו בעל ס' החינוך ודון יצחק ובעל מנחה בלולה והמעמר), אלא לשתי כוונות: האחד, לחזק האמונה המפורסמת באומה שכל ישראל ערבים זה לזה, ושלארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו, ולכן אחרי שאין הרוצח ידוע להם, ולא יוכלו לעשות בו דין, יערפו תחתיו העגלה, וירחצו הזקנים את ידיהם, לסימן כי הם ושולחיהם נקיים, וכפיהם לא נגואלו בדם ההרוג. והשנית כדי שבתוקף אמונתם בעונש המגיע לארץ בשביל הדם אשר שופך בה, לא יבאו להרוג נקי שיהיה נחשד על הרציחה ההיא, בזולת ראיה ברורה ועדות ברורה. כי אמנם אע"פ שיודעים היו שאין כל העם ערבים על מכה רעהו בסתר היה אפשר להם לחשוב שזה אמנם איננו אלא כשאין ההרוג ידוע, אבל בנדון שלנו שהחלל נמצא, יתכן שיהיו כל הקהל נענשים אם לא ישתדלו עד שימצא הרוצח: **(ד) אל נחל איתן**, רש"י

וכל הקדמונים (אונקלוס וירושלמי וסורי ויוני ורומי) פירשו נחל ענין עמק, ואיתן קשה, מן איתן מושבך ושים בסלע קנך, וכן נכון; והרמב"ם (הלכות רוצח פרק ט') פירש נחל מים השוטף בחוזק, וכן שולטענס רבים מן האחרונים פירשו איתן נלאי, ונחל איתן הוא לדעתם נהר שאינו פוסק, ונסתייעו מעמוס (ה' כ"ד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, ומתהלים (ע"ד ט"ו) אתה הובשת נהרות איתן, ופירשו אשר לא יעבד בו ולא יזרע, כי כשהנחל יחרב ויבש יתכן לעבוד ולזרוע בקרקעיתו, ואם הנחל אינו פוסק לא יתכן לעבוד ולזרוע בו. ולדעת רמזענמילנער כי לכך היו עורפים העגלה אל נחל איתן, כדי שהמים השוטפים ישטפו את דמה; וזה שבוש, והפך הוא, כי לכך צותה תורה שיערפו את העגלה בקרקע קשה, כדי שיהיה דמה נשאר וריסומו ניכר ובלתי נבלע, על דרך נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות, כדי שיצעק תמס, כטעם קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, והנה מאחר שלא היה אפשר לשמית הרוצח (כי לא היה נודע), ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, צותה תורה לשפוך תחתיו דם העגלה לכפר על הארץ ועל העם, והדם הזה המכפר ראוי שלא יתבלע בקרקע, אבל ישפך על צחיח סלע, לכפר על הדם הנקי, ולהשקיט צעקתו שהוא צועק מן האדמה. גם הביאו קצת מן האחרונים ראיה מן ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל, שהיה הנחל מקום מים, וגם זה הבל, כי לא אמר הכתוב שירחצו את ידיהם בנחל, אלא על (אבל) העגלה הערופה בנחל, ואין ספק שזקני העיר היו באים שם עם משרתים, והיו מביאים עמהם ספל מים ושאר כלים שמצטרכים לאותה מצוה:

כי תצא.

(כג) **כי קללת אלהים תלוי**, הריגת החוטא עושה רושם ברואים, וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון עוד; אבל ההתאכזרות על הגוף המת אינו מועיל כלום, אבל הוא מזיק. ואם יראה הנהרג תלוי על העץ למאכל לעוף השמים, זה לא יועיל להרחיק את האדם מן העבירה, רק יביא ברואיו הרגשת חמלה ורחמים, ויבאו לקלל את השופטי' והמשפט האלהי. כן דעת רש"בם והוא הנכון. ור' יוסף קרא פירש: מה שעשה עברה שקלל השם, כבר נטל שכרו ועונשו, שהרי תלו אותו, ולכך לא תלין נבלתו (זה מצאתי בגליון פירוש התורה כ"י שבידי, שהודעתי טיבו בכרם חמד ז' עמוד ס"ח). ואחריו החזקוני כתב: דבר אחר; יאמרו אם הקל במצות הקב"ה כבר נטל במיתה את שלו, ודי לו במה שנתלה. ודבריהם קרובים לדברי רש"בם אלא שהם מפרשים קללת אלהים על החוטא שקלל את השם (לדעת ר' יוסף קרא) או שהקל במצותיו (לדעת החזקוני), ואולי היה קשה בעיניהם לפרש אלהים על השופטים, כדעת רש"בם, ולפי דעתי אין הקללה לשופטים ממש, אלא למשפט האלהי, כי השופטי' לא ישפטו אלא על פי הדינים האמורים בתורת האלהים, וכשהם עונשים והורגים, המשפט לאלהים הוא:

כב (ו) **כי יקרא קן צפור לפניך**, כשאדם קרב אל הקן, האמא רואה על בניה היתה האם נמלטת לנפשה ועוזבת אפרוחיה, אבל היא מאהבתה את בניה תשליך את נפשה מנגד ותעמוד שם להצילם, ולא תברח למלט את נפשה. על כן אין ראוי לקחתה, שאם יהיה אדם לוקחה, יהיה מעשה הצדקה והאהבה שאהבה את בניה גורם לה רעה. והנה המכוון במצוה הזאת הוא לכבד המדות הטובות, ולקבוע בלבותינו כי לא יצא מצדקה הפסד, שאם היה מותר לקחת האם תחת אהבתה את בניה, היה מתרשם בלב האדם כי החמלה ענין גרוע ומנהג שוטה, הגורם רעה לבעליו, ועכשיו שלקיחתה אסורה לנו, יקר תפארת מדת החמלה יוחק בלבנו חקוי עיתוק: (יז) **ופרשו השמלה**, דברים ככתבן (דברי רבי אליעזר בן יעקב יבמות ת"ו), את כן איך יתכן שיוצא אדם שם רע מאחר שיודע שהשמלה מוכחת? אבל כוונת התורה להרחיק שלא יהיה איש מוציא שם רע על אשתו, והאמינה ראיית הדמים, אף על פי שאולי יהיו מזוייפים, כדי לתת שלום בבית, ולהציל ממיתה נערה שזנתה בבית אביה, אשר לפי התורה אין לה עונש, רק לפי מראה עיני אנשי הדורות ההם אם היתה נישאת בחזקת בתולה היתה זו מרמה שחייבים עליה מיתה, והתחכמה התורה להתתיק המדה הקשה הזאת בלוותה שנאמין לדמים, אע"פי שהיה ראוי שיש אחריה פקפוק: (כא) **לזנות בית אביה**, לפי הפשט זנתה בבית אביה קודם אירוסין, ואחר שזנתה היה לה להודיעו שאיננה בתולה, והנה רמתה אותו בדבר שהיה גדול כל כך בעיניהם בימים ההם שהיה משפטה למות. ואם כדברי רבותינו היה לו לומר לנאוף, (עיין בכורי העתים תקפ"ז עמוד ר"ג), ועוד הנה אם יש שם עדים שראוה מנאפת אין ספק גם כן שראו עם מי נאפה, והנה התורה לא הזכירה דבר על אודות הנואף, והיה לה לומר שגם את הנואף יהרוגו:

כג (ב) **לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה**, פצוע באופן שנשאר כל הגוף דכה, וזה פצוע בביצים, וכרות באופן שנשאר שופך, כאמרם בתלמוד (יבמות ע"ה ב') מי שבעל ידי כריתה שופך, שלא על ידי

בריתה אינו שופך אלא מקלה. וטעם האיסור נראה משום לא תהו בראה, כי האשה אשר יקח לו הסרים לא תוליד. ודע כי נשי הרומיים היו בוחרות לְהִבָּעֵל לסריסים, כדי שלא להתעבר, וכמו שכתב יוּוינאל VI. 365.

Sunt quas eunuchi imbelles, ac mollia semper,
Oscula delectent, et desperatio barbae,
Et quod abortivo non est opus. VI. 67, וכן מרציאל
Cur tantum eunuchos habeat tua Gellia, quaeris,
Pannice? vult futui Gellia, non parere.

ברוך המקום שקדשנו בתורתו ובמצותיו, ועשה שיהיה הזווג לקיום המין ולהצלחת החברה, לא להנאת שעה בלבד. גם רז״ל הלכו בעקבות נותן התורה ית׳ (כדרכם תמיד), והרבו תקנות ואזהרות להרחיק כל מיני זמה, ולהרבות הזווגים הכשרים. ושלום הבית, והצלחת ההורים והבנים, ואהבתם זה את זה; וכל זה נתקיים בישראל בכל משך הגלות, עד הדור אשר היה לפנינו. יד) **לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳**, אין הנשים בכלל, כי לשון ביאה בקהל לא יפול רק על הזכרים אשר בבואם בעם אחר יעשו בקרבו משפחה חדשה, מה שאין כן הנשים, כי משפחה אם אינה קרויה משפחה, על כן באיסור ההתחתנות בכלל אמר (יהושע כ״ג י״ב) והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם, וכן לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם (מלכים א׳ י״א), ענין המלילה הכפולה הזאת כענין והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם (בראשית ל״ד ט׳). והנה איסור העמוני והמואבי הוא תומר שהאתיר עליהם הכתוב אפילו יתגיירו, וזה קנס על דבר אשר לא קדמו וגו׳, ובזיעת עמונים אסורים הכל לו אחרי היותם חייבים כליה, ושאר עמים כלם אסורים בביאתם וומותרים בהתגיירם, ושל עזרא לא התיהדו, ולא עזבו תעבותיהם, כי כן כתוב (עזרא ט׳ א׳) לא נבדלו העם ישראל והלוים מעמי הארצות כתועבותיהם משמע שאותם העמים (כלומר בנותם הנשואות לישראל) היו נוהגים עדיין בתועבותיהם. וגם מה שראינו שהיו הבנים מדברים חצי אשדודית, הוא עדות כי אמותם היו נוהגות כמנהגיהן, ולא למדו דרכי בעליהן, כי הדבור בשפה נכריה מורה השתררות והעדר השתוות לדרכי זולתי, וזה טעם להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו. — והנה לפי שעתי כמו שהעמונית מותרת, כן אפשר שגם הממזרת מותרת, וכבר אמרו (יבמות ע״ח) ממזרת לאחר עשרה דורות מותרת; גם אפשר שלא תהיה מותרת, אלא שלא רצה הכתוב לומר בממזרים ואתם לא תבאו בהם, מפני שהיה הלשון מגונה. שהיה נראה כאלו הממזרים מרובים כל כך בישראל שהם קהל בפני עצמו. (טו) **והיה מחניך קדוש**, העקר לקיום בלבם כי ה׳ הולך לפניהם, ומאתו התשועה, על כן נוה יִשָּׁמֵר ה׳ נגדם תמיד כאלו הם בהיכלו. אך אין הדבר בעבור הארון, כי לא היה הולך עמהם למלחמה על הרוב, ואמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, ואין ספק כי הארון לא ישוב בעבור זה. גם אין כסוי הצואה לשלא יפסיד האויר, כי היא מסוכה לטומאה קרי שאיננה מפסדת האויר, אך הכל למען יעמדו ביראה כאלו הם בהיכל ה׳. (טז) **לא תסגיר עבד אל ארוניו**, אין כאן גנבה, כי לא נחזיק בו כעבד, רק עמנו ישב כבן חורין; אבל יש כאן מדת רחמים, אחר מה שידענו ממלא העבדים בימי קדם. והנה עמך ישב באחד שעריך ראיה שמדבר בעבד הבא מחוצה לארץ, אם כן איננו של ישראל, כי יהודי בחוצה לארץ מַּנַּיִן? (כא) **לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך**, הגוי המתישב בארץ ישראל נקרא גר, ומצוה להחיותו, ואיננו עובד אלילים; אבל הנכרי הוא עובד אלילים, ולא היה מתישב בארץ ישראל, כי לא ישכנו בה עובדי אלילים, פן יהיו למוקש בקרבנו, והנה הנכרי איננו אלא הולך ובא לעשות סחורה, כגון לקנות תבואה ולהביאה בשאר הארצות, ואם היה רוצה לקנות בתנאי לשלם לאחר זמן בחזרתו (כגון שיתן משכון, על דרך והעבטת גוים רבים, שהכוונה במשכון) מותר לקחת ממנו נשך שהרי הוא משתכר בסחורתו, וכמו שהוא המשפט אצל כל האומות שהמלוה לוקח נשך בשכר מעותיו שהיו בטלות אצל הלוה. ולאחיך לא תשיך, כי לא היו ישראל אנשי מרכולת, רק מְחִיָּתָם בעבודת אדמתם, ואת היותר מוכרים לנכרים; והלוה לא היה לוה אלא מפני עניו, ככתוב אם כסף תלוה את עמי (שמות כ״ב כ״ד), וכי ימוך אחיך וגו׳ אל תקח מאתו נשך וגו׳ (ויקרא כ״ה ל״ו). והנה עכשו שהיהודי עוסק בסחורה נראה שמותר לקחת ממנו נשך, אך לא מן העני; וכן הנכרי אם הוא עושה סחורה מותר להשיך לו. ואם הוא

שאנו מצווים להחיותו, ואם חסה התורה על הגר המתישב בקרבנו, קל וחומר על הגוי שאנו תושבים בקרבנו, וקל וחומר מהמצרי, שאמרה לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו.

כד ו) לא יחבול רחים ורכב, לא הרחיים בכללם, ולא הרכב לבדו, והזכיר הרכב ולא השכב, כי השכב קבוע, והרכב מיטלטל ונקל לקחתו יותר מן השכב. (ט) **זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים**, זכור כי הצרעת אינה כשאר חלאים, אבל היא מכה אלהית. כמו שראית במרים, על כן יש לך לשמור מאד המשפטים שחקקתי לך בענין זה. (טז) **לא יומתו אבות על בנים**, נראה לי שלא ילָקח האב תמורת הבן ולא הבן תמורת האב, אם יתפוץ אחד מהם לשים נפשו כפר לחברו; אולי כן היה מנהג הקדמונים, וכן מצאנו Zaleuchus שצוה לנקר את מעיניו ואחת מעיני בנו, שהיה חייב ניקור שתי עיניו. אבל לומר שלא יומתו האבות והבנים יחדו על חטא שעשה אחד מהם, אינו נראה, שאם כן היה נכון שיאמר האיש החוטא הוא ימות אבל איש בחטאו יומתו, משמע יותר שימות על חטא שעשה הוא ולא על חטא שעשה חברו. ואף על פי כן יפה למד מכאן אמציה (מלכים ב' י"ד) שלא המית את בני המכים, כי ק"ו הוא, אם לא יומתו זה תמורת זה, כ"ש זה מלבד זה. גם אפשר לפרש ואת בני המכים לא המית, אם היה שקצת מן המכים כבר מתו קודם שחזקה הממלכה בידו, לא המית את בניהם תמורתם למען נקום דם אביו.

כה ב) והיה אם בן הכות הרשע, לפי הפשט אין מלקות בלאוין שאין בהם ריב, כלומר שאין בהם תובע ונתבע; גם המכות אפשר שתהיינה עשר או עשרים או שלשים, כפי רשעתו, אבל תמיד במספר, לא מאומד, ולא כאדם המכה בכעס, ולא יותר מארבעים. וכן כתב גם דון יצחק ז"ל: ועל דרך הפשט היה המלקות על המדיניות, גם לתובע. כשיתבע מה שאינו ראוי ואינו אמתי, ואם לנתבע המכחיש האמת, או שנשבע לשקר. כמו שהיום הוא מנהג פשוט בכל ארצות ישמעאל והתוגר, שאשר ירשיעון אלהים, ר"ל השופטים, גם בדיני ממונות, ילקה כפי דעת השופט כענין רשעתו, וילקה בפני השופט לא במקום אחר עכ"ל. והפילו והכהו, השופט יעשה זה על ידי שלוחו, הלא הוא שליח ב"ד. (ה) **כי ישבו אחים יחדו**, לפי הפשט כמשמעו שדירתו יחדו (אבל הוויה בעולם לא תקרא ישיבה, אם לא על דרך השיר), ולמה נאמר יחדו? ואיך יתכן שלא ישבו אחים יחדו, מאחר שנחלתם זו אצל זו? יתכן שהיה זה כשיקח האחד בת יורשת נחלה, וילך לשבת באחוזתה, או שיפרדו בעבור מריבה שנפלה ביניהם או בין נשיהם. והנה באופן הראשון אין ראוי לו שיביא נכרה לביתו לצרור את אשתו אשר העשירתו, ובאופן השני אין ראוי לו ליבם מאחר שהיתה מריבה בינו ובינה או בין אשתו ובינה, או בינו ואחיו שהיה בעלה, כי בזה יצא קטטה בתוך ביתו, על כן לא ייבם אלא כשישבו יחדו ואשת אחיו ידועה לאשתו. אבל במשך הדורות לא היו עוד רוב האחים יושבים יחדו, על כן (כדעת תלמידי מוה"רר דוד זי אשכנזי) ראו החכמים שהיתה מצות יבום מתבטלת, אם לא תהיה נוהגת אלא ביושבים יחדו, על כן התקינו שיספיק שתהיה להם הויה בעולם יחדו. (ו) **והיה הבכור אשר תלד**, לפי הפשט הבן הבכור יירש חלק המת, ואם היבמה לא תוליד, תעבור נחלת המת לאחיו. ומפני זה קרוב היה הדבר שלא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו כדי שתשאר בלא בנים והוא (עם שאר אחיו אם יש לו אחים) יהיה היורש ובניו אחריו ולכך קנסה אותו התורה בבזיון שיהיה הוא ואחריו נקראים בית חלוץ הנעל. ונראה (כדברי מוה"רר דוד זי אשכנזי) כי ראו חז"ל שהיו רבים נמנעים מן היבום מיראתם פן היבמה תלד בנים רבים, ומתוך כך תתמעט נחלת בניהם מזיווג ראשון, ועמדו ובטלו הדין הזה שהבן הבכור לבדו יירש את המת, והעבירו הירושה לאח המיבם. באופן שכל בניו יחלקו בשוה. ודברי רס"ג שהחליצה היא לקנות היבמה ממנו נכסי בעלה, אינם נראים, כי לא הזכירה התורה דבר מזה, ולא הזכירה החליצה אלא עם הרוב דרך בזיון; אבל נכסי בעלה ישארו כדין תורה לאחי המת לפי מספרם, ואין לאשה אלא כתובתה.

כי תבוא

כו (ג) הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ, הנכון כדברי ר' עובדיה ספורנו, ובעל הרכסים לבקעה, שהוא כמו כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים (שמואל ב' י"ט ז'), על ידי המעשה הזה שאתה בוכה על בנך אבשלום המורד בך, אתה מודיע שאינך חושב כלל את שריך ואת עבדיך הנלחמים בעבורך; אף כאן ואמרת אליו הבאתי הבכורים האלה לאות כי באתי אל הארץ. (ה) **ארמי אובד אבי**, המתרגם ובעל הטעמים חשבו לכבוד האומה, ולפי הפשט הכוונה (כדעת ראב"ע) על יעקב,

כי אחר שישב כ״ב שנים בארם ובא משם במשפחה רבה, יתכן שהיו קוראים אותו ארמי. (יב) **לַעְשֵׂר**. התיבה הזאת איננה מבנין הפעיל, אלא מבנין פיעל, כאלו היה כתוב **לְעַשֵּׂר**, וזה אחד ממשפטי אותיות הגרון, עיין מה שכתבתי על **בָּהָשַׁמָּה** (ויקרא כ״ו מ״ג); והנני מבטל מה שכתבתי על **לַעְשֵׂר**, **בַּעְשֵׂר** בבה״ע תקפ״ח עמוד קל״א — כי תכלה לעשר, ענין הפרשה הזאת מבולבל אחר לשטת רז״ל, שהרי לדבריהם היא מדברת בשלשה מיני מעשרות, אע״פ שהכתוב לא הבדיל ביניהם כלל; כי הנה לדבריהם ונתת ללוי מעשר ראשון, ולגר ליתום ולאלמנה מעשר עני, לא אכלתי באוני זה מעשר שני; והנה הכתוב מזכירו תמיד בלשון יחיד, כאלו אינו אלא אחד: וגם נתתיו, לא אכלתי באוני ממנו וגו׳, נראה שאינו אלא אחד. לפיכך נראה לי שאין הכתוב מדבר אלא במעשר אחד, והוא מעשר שני, הנאכל לבעלים בירושלים, ומפני שהיה קרוב הדבר שלא יספיקו הבעלים לאכלו שם מדי שנה בשנה, היו משהים המותר משנה לשנה אחרת, והנה התירה התורה לעשות כן עד שלש שנים, אבל בשנה השלישית אם עדיין לא הספיקו הבעלים לאכלו כלו בירושלם צותה תורה שיוציאו אותו בעירם ויתננהו ללוי ולעני. והנה בכל שנה שלישית היה בעל הבית לוקח עמו מה שהיה יכול לאכול בירושלים, והשאר היה מניח בעירו ומוציאו לעניים, ובהיותו בירושלים היה אומר עתה השלמתי לבערו מביתי, כי קצתו אכלתי כמשפט, וקצתו נתתי לעניים; והיה המאמר הזה כדברי רשב״ם לבלתי יעכבם לעלות בביתו, כי כשהוא צריך להתודות על זה לפני ה׳ בהיכלו, לא ימלאהו לבו לשקר; ועיין מה שכתבתי למעלה י״ד כ״ח. ונראה כי אחר שרבו הרמאים הבוזלים מתנות עניים, והיו אומרים לעניים אין לנו שום מותר מעשר שני לתת לכם, כי כבר אכלנוהו בירושלם, גזרו חכמים כי בשנה השלישית לא יפרישו מעשר שני אבל המעשר שמפרישים יהיה כלו לעניים. (יד) **לא אכלתי באוני ממנו ולא נתתי ממנו למת**, רגילים היו לעשות משתה לנחם את האבלים, כנמצא בשמואל ב׳ ג׳ ל״ה, וירמיה ט״ז ז׳, ויחזקאל כ״ד י״ז וכ״ב, והיא הנקראת סעודת הבראה, והמעשר השני היה משפטו להיות נאכל בשמחה ובטהרה. אבל לפרש שלא אָכַלְתִּי בילדה ועגב על מות איזים (כדעת המבאר), לא ניראה, כי אמר באוני, כלומר באנינותי שהייתי אונן מתם, ולפי הפירוש ההוא נִעְלַב היה לו לומר;

וכן ולא נתתי ממנו למת מורה שעל את מתם מדבר; מלבד כי אטו בעובדי ע״ז עסקינן?

כז (ב) **והקמות לך אבנים גדולות**, כתב רש״י שלשה מיני אבנים וכו׳, אבל בסוטה (ל״ה ע״ב) לא אמרו כן, אלא אחד שהקים משה בארץ מואב, ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, ואחד שהקים בגלגל; וכבר תמהו על זה החזקוני והרא״ם. ודע כי ברש״י כ״י על קלף שבידי (בלי שנה ומקום) כתוב כך: שלשה מיני אבנים היו. שנים עשר בירדן, וכנגדן בהר עיבל, ושעלום והביאום לגלגל במלון, כדאיתא במסכת סוטה. ובשני כ״י על קלף שביד ידידי היקר ר״י אלמנזי (אחד בלי שנה ומקום, ואחד נכתב בשנת חמשת אלפים ול״ג, היא שנת 1273) ובדפוס ישן נושן בלי שנה ומקום (גם הוא ביד ידידי החכם הנ״ל) כתוב כך: שנים עשר בירדן וכנגדן בהר עיבל, וקיפלום והביאום בגלגל במלון, כדאיתא בסוטה. ולפי הנסחאות האלה דברי רש״י ז״ל מסכימים עם האמור בסוטה אלא שהוא ז״ל השמיט אותן שהקים משה. שאין לכאן ענין, עם פסוק זה. אף על פי שלפי זה אינם עוד שלשה מיני אבנים, אלא שנים. ור׳ אברהם בקראט הלוי בס׳ הזכרון (ליוורנו שנת תר״ה) אולי מפני שראה שאין כאן שלשה מיני אבנים, אלא שנים כתב וז״ל: שנים עשר הקים משה בעבר הירדן בארץ מואב וכנגדן בהר עיבל, וקפלום והביאום לגלגל למלון, כדאיתא בסוטה, כך היא הגירסא הנכונה". ורבנו בחיי כתב וז״ל: וזהו שכתב רש״י ז״ל בפירוש החומש שלו נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו ע״כ, ואחר כן מתמה שאמרו במסכת סוטה ג׳ מיני אבנים היו וכו׳ — ולפי זה היה אפשר לומר כי רש״י ז״ל לא כתב אלא שלשה מיני אבנים היו, והשאר אינו אלא תוספת שהוסיפו אחרים בגליון זה בכ״ה וזה בכ״ה, ובאו המעתיקים והכניסו התוספות בתוך הפירוש. ואולם לפי הפשט, הכתוב הזה (והקמות לך אבנים גדולות) אינו מדבר. כלל על האבנים שהקים יהושע בירדן, ועל אותן שנטלו מן הירדן והביאו אל המלון, ויהושע לא אמר שעשה כל זה כאשר צוה משה, אלא בדבר ה׳ עשה, רק בסימן ח׳ בענין בנין המזבח בהר עיבל וכתיבת התורה על האבנים, כתוב: כאשר צוה משה עבד ה׳. **ושרת אותם בשיד**, הכתיבה היתה (כדברי ר׳ שמעון בסוטה ל״ה) על גבי הסיד, ולא חקוקה בגוף האבנים, כי לא היתה הכתיבה לדורות, אלא

(ה) **ובנית שם מזבח**, לפי הפשט לא נבנה המזבח באותן האבנים שסדו בשיד וכתבו עליהן את התורה, אלא שני ענינים הם: נצטוו להקים אבנים בהר עיבל ולכתוב עליהן את התורה שתהיה לנגד עיניהם בכרתם הברית; וגם נצטוו לקחת אבנים אחרות ולבנות שם מזבח, ולזבוח עליו זבחים, ולאכול ולשמוח, כמו שהיה דרכם בכרתם ברית. ויהושע בספרו סתם ולא פירש ענין הקמת האבנים, וכתב (ח' ל"ב) ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה, והקורא סבור שהוא על אבני המזבח, ואינו אלא על אבנים גדולות (לא אבנים שלמות) אשר בד והקים ככתוב בתורה. ובירושלמי נחלקו ר' יהודה ור' יוסי (תוספות סוטה ל"ה עמוד ב' דבור המתחיל כיצד), לר' יוסי כתבו התורה על אבני המזבח, ולר' יהודה על אבני המלון: (טו) **ארור האיש**, יפה אמר הרא"בע כי הברכה היא והיה אם שמוע תשמע, ברוך אתה בעיר, והקללה היא והיה אם לא תשמע, ארור אתה בעיר. ובאמת מה שאמרו הקדמונים שהלוים אמרו שנים עשר ברוך כנגד שנים עשר ארור, מלבד שאין רמז מזה בתורה, הוא גם כן דבר שאין הדעת סובלתו, כי מה טעם לומר ברוך האיש אשר לא ישכב עם אשת אביו, ברוך האיש אשר לא ישכב עם כל בהמה, ברוך האיש אשר לא ישכב עם חותנתו? גם יפה כתב רמב"ע (ולפניו רשב"ם, גם רא"בן באבן העזר סימן מ"ה) כי כל הארורים האלו הם על דברים שיוכל אדם לעשותם בסתר, בלי שיוודע הדבר לבית דין. ועדיין נשאר לפרש מה טעם, לאלו הארורים כאן קודם הברכה והקללה? אבל מצאתי בס' יהושע מאמר זר ותמוה, ואחרי העיון בו מצאתי כי בא זה ולמד על זה, ומה שהיה בלתי מובן כאן וכאן, שב ברור ונכון ונחמד ונעים גם כאן וגם שם. כי הנה ביהושע (ח' ל"ג ול"ד) כתוב. וכל ישראל וכו' חציו אל מול הר גרזים וכו' כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה, ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה וגו'. ומה ענין לברך את העם ישראל בראשונה ואחרי כן קרא הברכה והקללה? — אבל אמתת הענין כך היא: הברכות והקללות הן לכלל האומה, כי כל ישראל ערבים זה לזה. שאם יעלימו עיניהם מן החוטאים ולא יעניש‍ום, יחרה אף ה' על העם כלו; לפיכך רצה ה' להקדים ולהודיעם כי לא יענוש את הקהל כלו על חטאות היחיד אלא א"כ תהיין גלויות וידועות, אבל הנסתרות לה' הן, והוא יענוש את החוטא בפרט, וכל העם יהיה נקי. ומזה ימשכו שתי תועלות, האחת שהחוטא לא יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שאם רוב העם כשרים, גם אם אני חוטא מה בכך? האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף? והשנית, שלא יתיאשו העם ויאמרו אבדנו כלנו אבדנו, כי אולי אחד או רבים יחטאו בסתר ועל כל העדה יהיה הקצף. והנה אמירת ארור האיש אשר יחטא בסתר, ברכה היא לכלל האומה, וזה טעם לברך את העם ישראל בראשונה. ואמנם הקדמה הזאת (שהיא קללת החוטאים בסתר) אמרוה הלוים, ואח"כ פתח יהושע וקרא הברכה והקללה, או גם הברכה והקללה אמרו הלוים, ויהיה טעם קרא יהושע שצוה שיקראו. וכאן הבן שואל למה נענש הקהל כלו על חטאת עכן? והתשובה כי אין הקהל מחוייב לבדוק ולחקור מה עושה כל אחד ואחד בתוך ביתו, ואם לאוזן בחדרי משכיתו ישכב עם אחותו או עם בהמתו, אין כל ישראל אחראין עליו; אבל אם הקהל נותנין מתנה לגבוה, חובה עליהם להפקיד פקידים לבלתי יבא אדם ויגנוב מהחרם, ובכן היה שיהיו כלם אחראים בדבר.

כח (כג) **והיו שמיך**, מה שכתב כאן רש"י קללות הללו משה מפי עצמו אמרן, הם דברי התלמוד במגלה דף ל"א, ולגירסת הרי"ף הם דברי אביי; ושאר דברי רש"י שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וכו', הוא מתורת כהנים פרשת בחקותי. ובפרשת בחקותי (ויקרא כ"ו י"ט) כתב רש"י זו קשה משל משה וכו', אבל בתורת כהנים אין כתוב כן, אלא זו קשה מהאחרונה. ודבר זה המיוחס לאביי דבר תמוה הוא מאד, והתוספות כתבו: משה מעצמו אמרן, וברוח הקדש, והר"ן כתב שהסכים הקב"ה שיכתבו בתורה. ולפי האמת דבר זה המיוחס לאביי אין לו על מה שיסמוך, שהרי בפסוק כ' כתוב מפני רוע מעלליך אשר עזבתני, ולא אשר עזבת את ה'. ומכל מקום מכאן יש ללמוד איך היתה החקירה חפשית אצל קדמונינו, שאף על פי שחכמי המשנה אמרו בברייתא (סנהדרין צ"ט) כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו כל התורה כלה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה, אלא משה מפי עצמו זה הוא כי דבר ה' בזה; אע"פ כן לא נמנעו חכמי התלמוד לומר כי קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן.

נצבים

כט (ט) **ראשיכם שבטיכם**, עיין בראשית מ"ט י"ו: (יד) **ואת אשר איננו פה**, אין הכוונה כלל על הדורות הבאים, כי לא נזכרו ולא נרמזו בפרשה הזאת הדורות הבאים; אבל אמר אתם נצבים

כאן לכם, ואם אולי יש אדם שלא בא לכאן, להיותו חולה או לסבה אחרת, דעו כי גם את אשר איננו פה אני כורת את הברית הזאת: (יח) **שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך**, כי נצדקה הצדיקים אחיה; כי הם רבים ואני יחיד חוטא (ראב"ע), וזה מפני שהקללות הן לכללי האומה, ולא פרטיות לכל איש ואיש. **למען ספות הרוה את הצמאה**, שרש **ספה** קרוב לשרש **ספח**, וענינו חבור ודבוק, ולפי זה יתכן שיהא נקשר עם **את** שענינו **עִם**, וסרה בזה טענת בעל הרכסים לבקעה האומר כי **ספה** שענינו תוספת לא יבא בזולת מלת **על**, והוא מפרש ענין כליון: שהשתיה המרובה תכלה הצמאון; וזה לא יתכן, כי **רָוָה**, **צְמֵאָה** אינם אלא שמות התאר. ולפי דרכי כך פירושו: כדי שהרוה תהיה דְבֵקָה עם הצמאה, כלומר הרשע אומר זה בתקותו שהרוה תהיה דבקה עם הצמאה, והוא (כדברי דון יצחק ובעל העקדה) משל לקוח מאדם שיש לו שתי שדות סמוכות זו לזו, האחת צמאה תמיד למים, והאחת רוה בלתי צריכה למים, והוא בהשקותו הצמאה יוכרח להשקות גם את הרוה, אע"פ שלא יכוין או שלא ירצה להשקותה; כן יקוה לקבל הטוב וההצלחה בתוך כלל האומה.

ל (ג) **ושב ה׳ אלהיך את שבותך**. מלת שבות או שבית במליצה הזאת השגורה בספרי הקדש איננה מלשון שביה וגלות, אלא משרש שוב, כמו בזות שפתים משרש בוז, וכוונת המליצה הזאת בכל מקום שהיא: החזרת האדם או הגוי למעמדו הראשון; וראיה לזה וה׳ שב את שבות איוב, ושם אין מקום לשביה וגלות, וכן ושבתי את שבותהן את שבות סדום ובנותיה, וסדום לא הלכה בגלות. גם מלאכי בשוב ה׳ את שיבת ציון, שהוא בלא ספק משרש **שוב**, לא משרש **שבה**. ואם יקשה עלינו היות ושב מבנין הקל, הנה ומצאנו גם כן והשיבותי את שבות יהודה (ירמיה ל"ג ז׳), כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה (שם שם י"א), ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון (שם מ"ט ו׳), עתה אשיב את שבות יעקב (יחזקאל ל"ט כ"ה), בהפעיל. ואין להקשות: איך יאמר תחלה ישיב ה׳ אתכם למעמדכם הראשון, ואחר כן יאמר ורחמך? וכיוצא בזה בירמיה (כ"ט י"ד) ושבתי את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים — כי אמנם המקראות הללו על דרך כלל ופרט נאמרו: ושב ה׳ את שבותך, כלומר ורחמך ושב וקבצך וגו׳; ושבתי את שבותכם, כלומר וקבצתי אתכם וגו׳.

וילך

לא (ט) **ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה וגו׳**, נתנה להם לשעה, מפני שהיה צריך לומר להם תקרא את התורה הזאת; ואח"כ נטלה מהם, והוסיף וכתב בה דברים; ועיין מה שכתבתי בבכורי העתים תקפ"ח עמוד ק"ס: (יד) **ואצונו**, ענין מִנּוּי על שררה (עיין מה שכתבתי במדבר כ"ז י"ט), וכשאמר ה׳ ליהושע (למטה כ"ג) חזק ואמץ כי אתה תביא וגו׳, הרי מִנָּהו והפקיד אותו לנגיד על ישראל: (יח) **ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא**, לא (כדברי המבאר) אף אם יכירו כי אשמים הם לא אחוס להם וכו׳, אבל הם מתרעמים שאינו משגיח עליהם (הלא כי אין אלהי בקרבי), והוא משיב כי הסתרת פנים איננה אלא מפני רוע מעלליהם, וזה עיקר המכוון בשירה, ולפיכך אמר מיד ועתה כתבו לכם את השירה הזאת: (כא) **וענתה השירה הזאת לפניו לעד**, אין וענתה לפניו כמו וענתה בו, כי ענה בפלוני ענינו להעיד על חטאתו לפני אחרים, כגון לפני השופטים, אבל השירה תעיד לפניו, להזכירו כי בחטאתו נענש, ושכבר התרה בו האל שאם יעשה כן יקרה לו כך, ומתוך כך תהיה לו השירה לְעֵד, לפי עקר הוראת המלה, שהוא: מזכיר, מזהיר ומַתְרֶה, כמו העד העיד בנו האיש, כי אתה העדות בנו לאמר; ושרש **עהד** בלשון סורי כשרש **זכר** בעברי: **כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום**, היינו בטרם אביאנו ידעתי את יצרו אשר הוא עושה, ידעתי מה שיצרו עתיד לעשות. אבל מפני שמדבר אל העם אמר הענין דרך אמדן הדעת ולא דרך ידיעה מוחלטת, לבלתי יאמרו כבר נגזר עלינו שנחטא. וכן בעלי הטעמים נתנו רביע על יצרו, להדביק היום עם עושה, ולהפרידו מן ידעתי: ולפירושי היו מלות ידעתי את יצרו ראויות לקדמא ואזלא.

האזינו

לב (א) **האזינו השמים**, הקריאה הזאת מדרכי המליצה, להגיד כי מה שהוא בא לדבר הם דברים ראויים שישמעו אותם השמים וכל צבאם והארץ ומלואה. ועיין פירושי בתחלת ישעיה. ואמנם דבר עם השמים לנכח, ולארץ לנסתר, כי כרוב מעלת הדברים, הנה המדבר עושה עצמו קרוב אל השמים

ונעלה מן הארץ, ואינו הופך פניו מן השמים לדבר עם האדמה פנים אל פנים, אלא תלוה לה בלשון נסתר שתשמע גם היא את דבריו: (ב) **יערף כמטר לקחי**, הוא פירוש המשל והמליצה הקודמת. אמר: ראוי דבורי שיכנס בלב השומעים כמו המטר באדמה, כטעם ועלימו תטוף מלתי לקחי, כמו דבורי, הלוקח ומושך אליו נפשות, כמו הטתו ברב לקחה: (ג) **כי שם ה' אקרא**, פירש הטעם, למה ראוי לשמוע דבריו ולהטות אליהם אזן, והוא מפני שהוא עתה בא להכריז ולפרסם מדותיו יתברך, על כן הבו לה' כבוד, והטו אזן לדברי. שם ה', הכוונה תהלתו, כמו אשגבהו כי ידע שמי, שענינו כענין השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד וגו', אף כאן מה הוא שם ה'? הצור תמים פעלו וגו': (ה) **שחת לו**, אחר שאמר הצור תמים פעלו, הזכיר טענת ישראל בימי הרעה, שהם מכחישים זה ואומרים כי מומם אינו להם, אלא לו. שִׁחֵת שם דבר, כמו מָשְׁחָת, והוא בפלס לי נקם וְשִׁלֵּם, והכוונה: מומם יֵחָשֵׁב מום לו, ולא לבניו, כי מאחר שהם בניו היה לו להצילם מכל רע, ומפני שאינו מציל אותם, הם עוזבים עבודתו; כטעם הן אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד'). ומשה צועק ואומר להם, דור עקש ופתלתל, הלה' תגמלו זאת, לדבר ולחשוב עליו כזאת, לשום אותו סבת הרע, תחת אשר הוא היה לך מקור כל הטובות — והנה מאמר שחת לו לא בניו מומם, אינם לדעתי דברי משה, אך הם טענת העם, וכל השירה לכך נאמרה, לבטל הטענה הזאת. וזה אינם מנהג מצוי בשירי הקדש, להביא דברי אחרים בהשמטת מלות ויאמר פלוני, כגון (תהלים ב') יתיצבו מלכי ארץ וגו' (ויאמרו) ננתקה וגו', כי יתפש איש באחיו בית אביו וגו' (ויאמר) שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישעיה ג' ו'), ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ויאמר) ואתם בערתם הכרם וגו' (שם שם י"ד). גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון (ויאמרו) מאז שכבת וגו' (שם י"ד ח'). וכן פירשתי כי אדם לעמל יולד (איוב ה' ז') אליפז אומר כי לא יצא מעפר און, אלא הכל בהשגחה לגמול ולענש, ואחר כן הוא אומר: ידעתי כי ההמון אומרים כי אדם לעמל יולד כמו שבני רשף יגביהו עוף, כלומר האדם מְעֻתָּד למקרה ופגע, לא בהשגחה אלא בטבע, כמו שבני רשף (הנשרים) בטבעם הוא להגביה עוף, אבל אני לא כן דעתי, אולם אני אדרוש אל אל וכו'. ועיין למטה ל"ב ד'. והנה המתרגמים ובעלי הטעמים הפכו ענין הפסוק הזה (שחת לו לא בניו), שלא להשמיע באזני העם דבור קשה נגד כבוד האל: (ח) **יצב גבולות עמים למספר בני ישראל**, ימים רבים היה רחוק בעיני לקבל פירוש רש"י ורז"ל, שהציב שבעים אומות כמספר שבעים נפש שירדו למצרים, ועכשו רואה אנכי, כי כל שאר הפירושים הם נגד מליצת הכתוב, והפשט אינו אלא כפירוש רש"י. והנה ידוע כי כיון המספרים בעניינים רחוקים זה מזה היה דבר חשוב הרבה אצל כל הקדמונים, כגון רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח איברים, וזולתם רבים, והנה קודם שיזכיר מה שעשה ה' לטובת ישראל, ימצאהו בארץ מדבר וכו' וכו', הקדים ואמר כי ה' חִלֵּק האומות לשבעים דוקא כנגד שבעים בני יעקב, וזה סימן שישראל חשובים מכל העולם כלו, כי חלק ה' עמו וגו': (י) **ימצאהו בארץ מדבר**, המשל והחלק הזה מצא אותו שהיה כמו ארץ מדבר, והוא הלך סביבותיו והתבונן בו, כאדם המתבונן על שדהו לראות מה הוא צריך; ודרך כלל שמרו כאישון עינו: (יא) **כנשר יעיר קנו**, עזב המשל שהוא השדה, ובא אל הנמשל שהוא העם, ואמר שהיה משגיח בעין פקוחה עליהם כנשר על בניו: (יב) **ואין עמו אל נכר**, לא עמד בפניו שום אל נכר, כמו מי הוא יריב עמדי, ארבעה מלכים את החמשה, וכן פירש רש"י: (יג) **ירכיבהו על במתי ארץ**, המליצה על כל דבר שיהיה תְּקָנָה רבה, ובמתי ארץ הם המקומות הגבוהים, והמקומות הגבוהים היו בטוחים מאויב, והעד לשון נשגב ומשגב; והנה הטעם נתן בידו ארץ עמים חזקים: (יד) **חלב כרים**, שומן כרים, ואין מכאן שום חזוק לדברי ראב"ע האומר שהחלב מותר מן התורה. ודרך מליצת השיר הוסיף חלב כליות חטה לפי שבבהמה חלב הכליות משובח, אמר דרך משל שהאכילם חלב הכליות של חטה, כלומר קמח סלת מְנֻפָּה: (טו) **שמנת עבית כשית.** אין שמנת כפל לשון של וישמן, אלא הראשון כמשמעו, והשני לשון מושאל, כמו השמן לב העם הזה, טפש כחלב לבם (ומזה טִפֵּשׁ), וכן בלשון רומי pingue ingenium, וכן עבית כשית, נעשית עב ואטום, כלומר סכל ובלתי מבין: (יט) **וירא ה' וינאץ**. נאץ פעל יוצא תמיד, גם אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד כ"א) ענינו אל תנאץ ואל תנבל כסא כבודך, והיה ראוי לקרוא וירא ה' וינאץ מכעס, רק בא האתנח באמצע הפסוק כדי להשוות שני חלקיו, לנועם השיר, וזה מצוי בשירי הקדש,

כגון שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: (כ) **ויאמר אסתירה פני מהם**, לא אשגיח עוד עליהם לטובה. אראה מה אחריתם, דרך לעג, כמו ונראה מה יהיו חלומותיו: (כד) **מזי רעב ולחמי רשף**, מזי ולחמי נ"ל היותם שמות דברים (לא שמות התאר), כמו קטב ושן וחמה, ולשון מזי מלשון מז בערבי שהוא כמו מָץ, מָצָה, ומָצַץ בעברי, והטעם מציצת הרעב, שהרעב מוצץ ומכחיש הגוף. ולחמי רשף, אכילות הקדחת, שהחולי אוכל את הגוף: (כו) **אמרתי אפאיהם**, היו"ד וה"א במלה הזאת על דרך השמות, לא על דרך הפעלים, לכן נראה שהוא פעל הנבנה משם, וטעמו אכרית פאתם, אֲכַלֶּה הנשארים, ודוגמתו ויזנב בך, כריתת הזנב: (כט) **יבינו לאחריתם**, יבינו שאינם אלא כגרזן ביד החוצב בו, ושלא בגבורתם יכלו לישראל, ואז יבינו כי לבסוף ישבור הגרזן כשלא יצטרך לו עוד: **(לא, לב) כי לא כצורנו צורם, כי מגפן סדום גפנם,** כי אין הצלחתם כהצלחתנו כשהיה ה' עמנו, כי לא בירך צורם את אדמתם לעשותה ארץ זבת חלב ודבש כאדמתנו. והנה כי מגפן וגו', הוא דרך הפלגת המליצה, לומר כי ארצם רחוקה מאד מחמדת ארץ ישראל, שאמר עליה ויניקהו דבש מסלע וגו': (לה) **לי נקם ושלם**, כשתמוט רגלם, אל תאמרו מקרה הוא, אבל שלי הוא הנקם, שלי הוא השלום, אני הוא המתנקם מהם ואני הוא המשלם להם: (מב) **מראש פרעות אויב**, הבשר שתאכל חרבי יהיה מראש האויב, אשר בחייו היה ראשו פרוע. נורא ואיום: (מג) **הרנינו גוים עמו**, הרנינו וגילו גוים שאתם עמו, ישראל בגלותם נקראים גוים, כי אינם עוד גוי אחד, להיותם מפוזרים בארצות שונות; והנה אע"פ שאתם עתה גוים, דעו כי אתם עמו, והוא אלהיכם, ודם עבדיו יקום: **וכפר אדמתו עמו**, עמו הוא בעצמו יכפר ויטהר את אדמתו מן הדם אשר שֻׁפַּךְ בה, בנקמו נקמת אבותינו, וכן הוא פירוש ראשון של ראב"ע, והיה קשה לי שתהיה הפעֻלה מיוחסת אל העם, אחר שאמר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו, שהפעולה מיוחסת אל האל; אך נראה לי כי הפעולה מלבד היותה נקמת דם עבדי ה' היה נכון ליחס אותה אל האל, אבל מלבד היותה כפרת האדמה לטהרה מעון הדם הנקי אשר שֻׁפַּךְ בה, היה מן הראוי שתיוחס אל העם עצמו, כי הכפרה ראוי שתהיה נעשית בידי אדם:

וזאת הברכה

לג (ב) ה' מסיני בא, הטעם ה' נגלה עלי כאן כדי שאברך את ישראל, והנה ברכותי מפי עליון. ואמר שבא מסיני שהוא המקום שנגלה עליו תחלה, ובבואו לכאן, הנה כבודו זורח ומופיע משעיר ופארן שהם בין הר סיני והר נבו, ובא למו, בשביל ישראל, כדי לברכם. מימינו אֵשְׁדָּת, מימין לאשדת הפסגה הזאת שהיה משה עומד אז בתחתיתה. וטעם זכירת הימין, כי סיני ושעיר ופארן כלם לדרום הר נבו, והדרום נקרא ימין, והצפון נקרא שמאל. ואין הכוונה כלל על מתן תורה, שאם כן היה לו לומר אל סיני, לא מסיני. אשדת כתיב מלה אחת, והוא מן אשדות הפסגה, ווי"ו מימינו הוא על דרך בנו בעור, והיתה מתחלתה וי"ו הכנוי, על דרך מטתו שלשלמה (שהוא על דרך לשון ארמי, שמיה די אלהא, אלההון די שדרך מישך), ובמשך הזמן נשכח עקר הוראתה, וחזרה להיות אות נוספת, לפיכך מצאנוה גם אצל שם שהוא לשון נקבה, כגון חיתו ארץ, וכן כאן מימינו אשדה. מלת **דת** איננה לשון עברי, ואף לא לשון ארמי, אלא לשון פרסי. הטעמים הם מסכימים, תמיד עם הקרי, וכאן הקרי הוא אש דת בשתי מלות, לפיכך היה מן ההכרח שיהיו הטעמי' בלתי מסכימים עם פירושי. **אֵשְׁדָת** בת"ו בלי סמיכות, כמו עזרת מצר, חכמת ודעת, וזולתם: (ג) **אף חבב עמים**, חבב מלשון בחֻבִּי (איוב ל"א ל"ג) שענינו בחיקי, והכוונה נושא בחֵיקוֹ דרך חבה, ואולי מזה לשון חֻבָּה. עמים, הם השבטים. כל קדושיו, כל קדושי ה', שהם העמים (השבטים) שזכר, שהם כלם קדושים, הם בידך, סימן אהבה, כמו והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך (ישעיה ס"ב ג'). והם תכו לרגליך, **תכא** בארמי שלחן, והפעל מורה בלשון ערבי ישיבה אל השלחן, והכוונה: הם יושבים לפניך כמסובין על השלחן, לקבל דבריך וברכותיך אשר תברכם, כאדם היושב אל השלחן ומצפה למזון: (ד) **תורה צוה לנו משה**, כן הם אומרים, כלומר הם מקבלים עליהם לקיים תורת ה' (וכן פירש רש"י, וכן הוא בתרגום ירושלמי): (ה) **ויהי בישרון מלך**, מאחר שהם אומרים תורה צוה לנו משה, הנה כבר יתכן לומר עליהם שיש בהם מלך בהסכמת ראשי העם והעם כלו, ויהי על ישרון למלך אינו אומר (כמו והיה ה' למלך על כל הארץ), אלא

ויהי בישרון מלך, והיא מליצה מאוחרה בבחינת התועלת הנמשכת ממנו, כמו המלך אין בך אם יועצך אבד (מיכה ד' ט'), וכן בימים ההם אין מלך בישראל. והנה עתה בהיות בהם מלך, והם עם מסודר בהנהגה נכונה שהסכימו בה כלם, ראויים הם לברכה: (ו) **ויהי מתיו מספר**, שיהיו נחשבים בפני עצמם, מפני רבויים וגבורתם, ולא יהיו טפלים לשבט אחר; ואולי כאן רמז לשמעון, שהיה טפל לשבט יהודה, ולפיכך לא הזכירו: (ז) **ואל עמו תביאנו**, בשלום מן המלחמה. כטעם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם. ואין הכוונה לאחר הגלות, כדעת האָפמאן ובעזעניוס. שאם כן היה לו לומר ואל ארצו (לא ולא עמו) השיבנו (לא תביאנו). ואם היה כדבריהם שהברכות האלו נכתבו בימי גלות בבל, איך האריך כל כן בברכת יוסף יותר מכל שאר השבטים? והלא אז כבר היה שבט יוסף אובד בארץ אשור. ואם היה הכותב מירבעם ואילך, איך היה מְבָרֵךְ כל כך לוי, ושִׁבַּח עם זה גם יוסף שהיה שונאו? כי הכהנים והלוים הוכרחו להתרחק מעשרת השבטים (דברי הימים ב' י"א ט'). ובמאמר ידיו רב לו, מלת רב משרש ריב, כמו וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעיה י"ט כ'), והנה רָב הוא כאן כמו שם דבר, ולפיכך בא בלשון יחיד, אע"פ שידיו לשון רבים, כאלו תאמר ידיו תָּגֵן לו, על דרך ורוזנים מִשְׂחָק לו (חבקוק א' י'). ועזר מצריו תהיה, יהודה יהיה מושיע ורב לעמו, ואתה ה' תהיה עזר לו (ליהודה) להצילו מצריו: (ח) **אשר נסיתו במסה**, משה מתרעם על מות אחיו אהרן על לא פשע, עיין אוהב גר עמוד כ"ג, ועיין רש"י, והוא מרז"ל בספרי. והמאמר הזה אי אפשר שיצא מפי אדם אחר, זולתי משה אחי אהרן, וכל שכן שלא יתכן שיאמרהו אדם מאוחר לאהרן כמה דורות: (יא) **ברך ה' חילו**, ומתוך שהזכיר הקרבנות, שהיו לכלל האומה, התפלל על כלל העם, כלומר על ידי הקרבנות יתברכו במקניהם (חילו) ובפרי אדמתם (פעל ידיו) וינצלו מן האויבים. חילו ופעל ידיו של יעקב וישראל, לא של לוי, כי לא היה ללוי חיל, ולא היו ללוי קמים ושונאים. ופעל ידיו תרצה, אין הכרח שידבר בקרבנות, כי מצאנו שרש **רצה** שאינו מדבר בקרבנות, ובפרט בכל הפרשה הזאת מצאנו שרש רצה קרוב לענין ברכה, עיין פסוק ט"ז כ"ג כ"ד: (יב) **ולבנימן אמר ידיד ה'**, הידידות והקורבה הזאת נראה לי שהיא נבואה על מה שנשאר שבט בנימן דבק במלכות בית דוד ובעבודת ה', ולא התחבר לעשרת השבטים עם ירבעם; ולא הזכיר זה אצל שבט יהודה, כי לא לצדקה תחשב להם כל כך, מאחר שהיה דוד ממשפחתם, והנה נבין טעם סדר השבטים בפרשה הזאת: פתח בראובן להיותו הבכור, ואח"כ השבטים אשר נאמנו עם דוד, והם יהודה לוי ובנימן, אח"כ יוסף ראש עשרת השבטים, ואח"כ השאר: (טז) **ורצן שכני סנה**, האל אשר שכן על ההר הנקרא על שם הסנה, והוא סיני (רמב"ן), ואין לפרש על שנגלה למשה בסנה, כי אז לא שכן האל בסנה, רק כרגע נגלה בו. טעמי ההגיה האלה משובשים, וצריך להגיה **ורְצוֹן שכְנִי**, וכן מצאתי אח"כ בכ"י על קלף עם תרגום שנכתב קודם שנת ק"עה: (יז) **בכור שורו הדר לו**, בכור שורו איננו יהושע, כי כאן הוא אומר כי השור הזה הוא בעל קרני ראם, והקרנים הם רבבות אפרים ואלפי מנשה, והדבר ברור שאין זה נופל על יהושע, אלא על שבט יוסף כלו; כי אמנם יהושע לא עשה מלחמותיו על ידי אפרים ומנשה בלבד, אלא על ידי ישראל כלו. על כן נראה לפרש בכור שורו הדר לו, הוא יוסף שהוא דומה לבכור שור, הדר לו וקרני ראם קרניו. ודוגמתו וסלעו ממגור יעבור (ישעיה ל"א ט'), אשור שהיה דומה לסלע תקיף, יעבור מיראה ופחד. והרי זו מליצה נאותה, להפריד התכונה מהנושא אותה, ולומר מעלתו, כבודו וגדולתו של פלוני, והכוונה: פלוני שהוא בעל מעלה וכבוד וגדולה: ודומה לזה נשאר לשונות אומרים S. M. — S. E. V. E. — V. S. וזולתם. ואין הפרש בין המליצות האלה ומליצת בכור שורו, וסלעו ממגור יעבור, אלא שמעלה וגדולה וחבריהם הם שמות המקרה המורים מתחלתם על תכונה מן התכונות, אבל סלע ובכור שור הם שמות דברים המורים על גופים ידועים, ורק בהשאלה שניית יורו על תכונות ידועות, כי בכור שור יורה על הכח, והסלע יורה תכונת המקום אשר לא יוכל אויב לבא שם: (יח) **שמח זבולן בצאתך**, על שם זבולן עם חרף נפשו למות (רא"בע), כי לשון יציאה מורגל בענין המלחמה. ולא בענין ההליכה בים. ואע"פ כן המקרא שאחריו מדבר בסחורה בים, אבל אין נראה שידבר בזכוכית, כי איננה טמונה בחול, אבל מן החול יעשו אותה. ואולי (כדעת ראָזענמיללער) מדבר בכסף וזהב ואבנים טובות הנמצאים בחול ובמעי הארץ, ודרך ים יבאו לארץ ישראל: (כד) **ברוך מבנים אשר**, ברוך יותר משאר בנים, ואמר כן מפני שהזכירו אחרון. יהי רצוי אחיו, הרצוי אצל יותר מכל אחיו, והוא

המשתדל לג לד

פירוש ברוך מבנים. רְצוי אחיו, כמו גְדול בניו, צְעיר אחיו, ואין ענינו רצוי לאחיו: (כה) **ברזל ונחשת מנעלך**, אדנך תהיה שמורה, כאלו היא נעולה במנעולי ברזל ונחשת. וכימיך, כל ימיך, כל הימים. דבאך, הַתֹּקֶף שלך. בלשון ערבי. (כז) **מעונה אלהי קדם**, אלהי קדם הוא לך למעון ולמחסה מלמעלה (ראב"ע), והוא ג"כ זרועות עולם לתמוך אותך מתחת: (כט) **ויכחשו אויביך לך**, המלה הזאת נמצאת בחמשה מקומות, כאן בבנין נפעל, ובשמואל (ב' כ"ב מ"ה) בני נכר יתכחשו לי, בהתפעל, ובתהלים נמצאת שלש פעמים בפיעל, בני נכר יכחשו לי (י"ח מ"ה), ברב עזך יכחשו לך אויביך (ס"ו ג'), משנאי ה' יכחשו לו (פ"א י"ו). והנה קצת מן המפרשים פירשו המלה הזאת מענין כחישות ורזון (עיין רד"ק שרש כחש, וראב"ע בתהלים פ"א י"ו); ופירוש זה לא יועיל באותם שבאו בפיעל, וגם באותם שבאו בנפעל ובהתפעל יקשה, כי מצאנו ענין הכחישות בבנין הקל, ובשרי כחש משמן (תהלים ק"ט כ"ד), ומה מקום עוד לנפעל והתפעל? וכי האויבים יעשו עצמם כחושים ורזים ברצונם? גם מלת **לו** בלתי מתפרשת יפה — ורוב המפרשים והמתרגמים פירשו כמשמעו, ענין כחש וכזב, ואמרו שהכוונה יסתירו שנאתם ויחניפו לך מפני היראה; וזה בעיני פירוש מגונה מאד, כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, אבל שיחניפו לו, ובקרבם ישימו ארבם, אין זו ברכה; ויותר הוא מגונה באקראות האמורים כלפי האל, כי איך יתכן לומר כי משנאי ה' יחניפו לו? אם כהתל באנוש יהתלו בו? — לפיכך נראה לי כי המלה הזאת היא לשון מושאל, וענינה: לא יהיו מה שהיו מלפנים, כי תאבד מהם גבורתם, באופן שמעשיהם עתה יכחישו מעשיהם הקודמים, כאלו אי אפשר שהם עשו הגבורות המסופרות עליהם; וכאלו הם בעצמם יכחישו בפיהם את עצמם, ויאמרו לך אינגו אותם שהיו מפורסמים בגבורתם. וכיוצא בזה בלשון צרפת אומרים se démentir. וגם חוץ מהמקראות הנזכרים למעלה מצאנו שרש **כחש** בהוראה הזאת המושאלת, והוא (חבקוק ג' י"ז) כחש מעשה זית, ויפה פירש ראב"ע: כאלו לא היה זית בתולדתו." והנה ההוראה הזאת משפטה להאמר בבנין התפעל (כמו בלשון צרפת se démentir), או בנפעל, וכמו זר יֵחָשֵׁב היותה נאמרת גם בפיעל, ומכל מקום אין זה באמת דבר זר וחדש, כי כבר מצאנו פיעל בא במקום התפעל, כגון **פִּתַּח** הסמדר, והכוונה פתח את עצמו, לא פִתְּחָה אזנך (ישעיה מ"ח ח') לא פתחה את עצמה, ולבו רִתֵּק מתני (ישעיה כ"ט י"ב) כתרגומו, אף כאן כִּחֵשׁ את עצמו מעשה זית, בני נכר יכחשו עצמם לי.

לד (ח) **ויתמו ימי בכי אבל משה**, הכוונה שנתעכבו שם ולא נסעו מערבות מואב, עד שנשלמו ימי אבלו (דון יצחק).

בוצר עוללות

פרשת אלה הדברים

א (א) אלה הדברים אשר דבר משה, סוף דבר הכל נשמע. את האלהים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם; זה כלל גדול בתורתנו הקדושה, וזה תוכן ספר משנה התורה הזאת, אשר נבאר ע"פי דרכנו בעז"ה — והנה ידוע שבשנה ראשונה של שמטה השמינית המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים על בימה של עץ, שהיו עושין בעזרה, למען ישמעו כל העם ולמען ילמדו ליראה את ד'; ולכן נשנה ספר דברים הזה גם בשמוש המלות, גם בדרך המליצה דרכיו; למען יבינו אותו היטב וישננו את התורה לבניהם ולבנותיהם; וזה מה שאמר הכתוב הואיל משה באר את התורה הזאת. — ואולם עשות ספרים הרבה אין קץ בימנו האלה ובפרט דורשי התורה שלא לשמה רבו גם רבו, עד כי עצמו מספר כל האנשים, אשר יבקשו לעשות שם ותפארת בארץ כי יהרסו כרם ד' לנאות ואם המנאצים לא חדלו. ועד נבכי ים התורה רובם לא באו, ובפרט בספר משנה תורה הזאת רבים האריכו למעניתם; ורק קצתם העתיקו לדבר, ורובם קו לקו זעיר שם זעיר שם יכתבו; כלם יאמרו נחכימה, וכל מבאר חדש ירצה לבער כל אשר כתבו קדמוניו וכל אחרון חביב בעיניו, ושופך בוז וקלון על כל מי שיערב את לבו לסתור דעתו, עד שילאה נפש הקורא בספריהם, וקצתם דברו סרה והעלו קמשונים. תהו בקשו זה ואת הישרה עקשו — ואנחנו בעניות דעתנו, בגשתנו אל מלאכת הקדש, ושאפנו כאיל אל אפיקי מים תערוג, לחסות בצל החכמים, ולאכול מפרי שדי הרומות תבונתם לא יכלנו ללקט כל אשר העלו במצודת רעיוניהם, כי יראי אלהים אנחנו, ולא נעשה הרעה הזאת מלכתוב על ספר כל אשר בדו המה מלבם — ואל יאשימנו הקורא אם לא ימצא בתוך ספרנו כל דעות האחרונים כי אין לאמר נותן לכל אשר יאמר העם הזה נואם, ולכן שמרנו את נפשנו מללכת בדרכיהם, ואין זה שכחה מלקט אלא פגול הוא ולא ירצה להקריב על מזבח הדפוס ולהפילו בישראל, ולכן יצאנו לראות רק ילידי שכל האנשים המפוארים מאוד בדעת ובחכמה אשר יראת אלהים בקרבם, ותלמודם בתורה לא חדלו — זה הא' ממה שרציתי להקדים פה — והנה ספר דברים נחלק לב' חלקים הא' נמשך מסי' א' עד סי' ד' פ' מ"א, והוא יכלול דבור מרע"ה בפני קהל עדת ישראל ובו יספר בקצור כל המאורעות שאירעו מיום צאתם ממצרים עד בואם לערבות מואב, וגם מלחמת סיחון ועוג. והחלק הב' נמשך מד' מ"ג עד סי' נ"א ויכלול תורות חקים ומשפטים ודברי הברית אשר יעשה אותם האדם וחי בהם מלבד תורת הקרבנות ותורת הכהנים והחל' הב' מסימן נ"א עד סוף הספר יכלול כל ההכנות אשר הכין אותו לצדיק המושלם אשר כמוהו לא היה ולא יהיה עוד בישראל וההכנות האלה הן סמיכת יהושע ושירת האזינו וברכתו אשר ברך לפני מותו כמו שנבאר כל אלה במקומם אי"ה — והנה משה רבנו ע"ה כתב את כל התורה הזאת (וע"ד י"ב פסוקים האחרונים עיין בהקדמה לספר נתה"ש מהחכם רמ"ד ז"ל). וראיה לזה כי בכל משנה תורה מצאנו כי תבואו אל הארץ וכדומה הרי שלא הגיעו עוד לירושת כל הארץ וכן מה שמצאנו (סימן ב' כ') ארץ רפאים אף היא תחשב וכדומה מקורות העתים שרק מרע"ה היה יודע אותם ואולם האריך קודם מותו בדברי תוכחה וגם אופן דבוריו נשגב יותר משאר ספרי תורה ובדרכי מליצה דרכיו עד שיספר לפעמים באריכות במה שקצר בספרים הקודמים ד"מ (שמות כ' בפ' י"ט) נכלל מה שנאמר (בדברים ה' פס' י"ט עד כ"ד). וכן (שמות כ"א א' ובדברים ה' כ"ח) (שמות ל"ד י"א ובדברים ז' א') ואולם כל זה מענין באר משה את התורה כי כל העם ישמעו וצריכים להבינם ולתת על לבם ועוד שמשנה התורה היה מיוחד לכך. וכן בשנת השמטה המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה כמו שאמרנו להורות את העם תורה ולכן עזב כל המצות שאינן רגילות תחת המון העם ואשר רק הכהנים והשופטים ישמרו אשר על פיהם ישפטו הם ודבר באריכות מן הראויות שידע אותם כל איש מישראל, ולכן באר ג"כ בשמוש מלות המשמעות יותר להמון העם ואשר יותר יבינו אותן ד"מ ובערת הרע מקרבך או למען ישמעו ויראו או בד' הדבקו או לשון משלח ידיך — ואם נמצא לפעמים ספורים שנראין כסותרין לספורי הספרים הקודמים אין זה כי לפי מראה עינים בהשקפה ראשונה ומי שישפוט על זה פחז כמים לא יזכה לבוא אל סוף התורה, ואנחנו נפרש כל א' במקומו

בוצר עוללות א

שאין כאן שום סתירה כלל — ועל דבר הספרים אשר תמנו שאבני כל זה עיי' הרשימה הגדולה היוצאת בהקדמתנו לס' בראשית. **במדבר בערבה מול סוף** מי שאומרים שאלה הדברים תוסב על הספרים הקודמים. דבריו מלת סוף כאלו אמר ים סוף אף שאינו נראה כי לא מצאנו עוד מלת סוף בלי שנוסף עליו מלת ים והם יפרשו די זהב שהוא דהאבד ממזרח להר סיני על פני ים סוף וכן כתב החכם בורקהארט שהוא על חוף ים סוף אשר שם תמרים ואבנות עיר המלאכה ועל לבן יאמרו שהיא לבנה וכתבו את זה לפי שאחרן וחצרות המה רחוקים מהמקום שהיו בו בני ישראל ביום הואל משה באר את התורה, ואולם אינו נראה לדעת האחרים (ראזענמיללער) אלא יפרשו אלה הדברים כפשוטו על משנה תורה וסוף היינו סופה שממנו נאמר ואת והב בסופה ואלה הדברים דבר משה בערבה והיינו ערבות מואב מול סוף שהוא סופה בין פארן הידוע ובין חצרות ולבן ותפל שאינם ידועים כי חצרות אין אחד עם מה שמצאנו בס' במדבר וכן די זהב היינו והב וכן בתרגום הע' שתרגמו כל והב כמו די זהב *καταχρυσεα* על לשון זהב שמצא שם ונראה שהוא נהר שעל שפתיו נמצא בחול אבק זהב וכן מצאתי בספרי המסעות שיש שם נהר קטן כזה: **הירדן**, כל יד הנהר נקרא עבר בין לימינו בין לשמאלו וכאן היא עבר הירדן מזרח השמש ובזה הותרו כל הספקות ויתורץ קו' הראב"ע שכתב ואם תבין השנים עשר (ר"ל של י"ב פסוקים האחרונים במשנה תורה) גם ויכתוב משה וכו' עכ"ל ורצונו בזה שקשה איך דבר משה בעבר הירדן והלא לא בא שמה ואולם אין כאן לא סוד לגלות ולא ספק להתיר: (ב) **אחד עשר יום**, מדרכי התורה לשער רחוק המקומות ע"י מהלך איש יום או ימים רבים וכן דרך שלשת ימים במדבר וי"א שזה הפסוק שייך להלן לפסוק י"ט ואולם יותר נראה כדברי המבאר לנתה"ש: (ג) **אליהם**, כמו בשבילם ולא חסר מידי וכן רבים במקרא ולשון עשתי עשר תמו' אחד עשר באמרנו במקום אחר: (ד) **בחשבון**, באמרנו בס' במדבר ועל עוג מלך הבשן עוד נדבר לקמן ג' כ': **באדרעי**, שתי בירות היו לו לעוג הא' בעשתרות שהיא עשתרות קרנים ובאמרנוהו בבמדבר כ"א ל' והוא הנקרא כיום מעלארייד ונקרא ג"כ במקרא עשתרות קרנים או מפני שבין שני הרים יושבת או מה שיותר נראה מפני שעבדו שם לעשתורת אשר מצוירת אצלם כחצי לבנה וקרנים על פניה (עיין סי' ו' י"ג) ואדרעי באמרנו בבמדבר שם ומלת באדרעי כאן מחובר עוד למלת הכותו ר"ל שהכה אותו באדרעי: (ה) **הואיל**, והוא בעברית כמו אול בערבית והוראתו כמו שפי' באור ובתרגום הע' *αρχομαι* ג"כ מזה הענין באר עיקר הוראתו הוא נקב ובלע ודומה לו בָאהרען בגרמנית וכן ברפיון הסברה forare ברומית ומזה נשאל באר מים שהוא כמו בור מים והמחטט היטב אחר דבר להבינו על בוריו נקרא מבאר כמו כאן וכן ברומית sensum eruere כן ד"ק המפרשים וי"א שבאר מורה על הבדל והחתוך ודומים לו שרשים נקב ופרש כמו שבארתי (במדבר ח' י"ח): (ו) **רב לכם שבת**, כי קרוב לשנה ישבו שם וזה הלווי מזכיר בכאן לפי שלא נזכר (בבמדבר י' י"א) כי מספר בכאן הרבה דברים להוספות באור ועוד הרבה דברים שכבר באר היטב בספרים הקודמים: (ז) **הר האמורי**, זכר בפרט הר האמורי כי בעמון ומואב לא נלחמו שם אלא עם האמורי: **בערבה**, היינו הערבה המשכת מים כנרת עד ים המלח ומשם יורד הירדן: **הר**, ארץ מלא הרים ששייך לגבול יהודה: **ובשפלה**, היא בקעה ים האמצעי בארץ פלשתים: **ובחוף הים**, שם מדינה על חוף ים האמצעי המתחלת מהר כרמל ונקראה בכלל חוף הים כמו שהערביים קוראים לארץ צור וצידון סאהל, ר"ל חוף בכלל פרת נהר הגדול הזה היה גבול ארץ ישראל בימי שלמה כאשר נשבע ה' לאברהם: (ט) **בעת ההיא**, אי קודם מ"ת או לאחר מ"ת באמרנו בשמות במקומו ומספר לנו בכאן שהסכים לו השי"ת בעצת יתרו ולא זכר יתרו היועץ לפי שספר את זה כבר ועיקר כונתו כאן לומר שכבר נתמנו שופטים ושוטרים והיו מוכנים לבוא אל הארץ ורק בעד מרים ופעם נתעכבו: (יג) **חכמים**, לשון חכם נופל על הנוהג כחוקי התורה ולכן נכלל במלה הזאת אנשי חיל ויראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע: (טו) **ושטרים**, נבאר (לקמן ט"ז י"ח): (יז) **תגורו**, נלאו חוקרי הלשון למצוא יסוד השרש הזה למען באר כל הוראותיו מענין אחד וגם המבאר לנה"ש נסה את זה ע"ש וי"א שעיקר הוראתו הוא כמו בערבית פניה לצד נוטה מן הדרך ויאמר על הקבוץ שהיא פניה לצד אחד כמו יגורו עלי עזים ומן הקבוץ נשאל על הישיבה בארץ וכן הגר הגר בתוכם ויאמר על הפחד כי בעל מורא מפחד לעמוד במקום גדולים ויטה לצד. וכן על ילדי החיה הנוטים לצד אמם. וכל זה דוחק והעיקר שיש לו ג' הוראות קבוץ ופחד ויניקה וכן הוא בערבית ודומה לו שרש אגר שמורה על הקבוץ ובחלוף האותיות חגר על הפחד ועד על היניקה כי אם מיניקת נתעוררה על גוריה: (יח) **אתכם**, לדעת רש"י ע"ש צריך שיהיה אתהם ולא אתכם: (יט) **ונסע**, יכלול בפסוק זה כל המסעות שנאמרו (בבמדבר י"א וי"ג) (ואופן המסעות באמרנו במאמר אלה מסעי שהוספנו בבאורנו לסוף ספר במדבר) ואמר דרך הר האמורי לפי שנלחמו עם ישראל והר האמורי היינו הרי הנגב לארץ ישראל ונקראו הר יהודה ושמה ישבו חמשה מלכי האמורי ככתוב (ביהושע י' ה') ועיין עוד לקמן (פסוק מ"ד): (כב) **ותקרבון**, גם כאן הוסיף לבאר על הראשונים שאלו בני ישראל לשלוח מרגלים וייטב הדבר בעיני משה ושאל את פי ה' ויאמר ה' אל משה שלח לך ואין כאן שום סתירה: (כה) **ויאמרו טובה הארץ**, להם אמר המבאר כאן שהם יהושע וכלב אלא כלם שבחו את הארץ בתחלה בפני משה ואהרן ולא התרעמו אלא על האויבים מסביב וזה טעם ארץ אוכלת יושביה (בבמדבר י"ג ע"ש): (כו) **ולא אביתם**, ומספר בקיצור במה שהאריך בו לעיל וכן צריך שנשלים הספורים מפה ומספרים הקודמים: (כז) **ותרגנו**, שרש רגן כמו רעם יורה על קול המלינים: (לד) **וישבע**, לא זכר את תפלתו אשר התפלל עליהם ובעדם: (לו) **זולתי כלב**, ולא זכר יהושע כי הוא יעבור לפני העם בחטא שחטא מר"עה במי מריבת קדש וזהו המשך הכתובים ר"ל זולתי כלב ויהושע יבואו שמה והאחרון יהיה המוליך והמנחיל כי בי התאנף ה' בגללכם אחר המעשה הזה וכן יתישבו הפסוקים לענ"ד. (לט) **ובניכם אשר לא ידעו היום**, זה הלשון מורה על עת הילדות וכן בשירי הומירוס: *Ἤδη γὰρ νοέω καὶ οἶδα ἕκαστα, ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.*

והוא בערבית: ביונתי להבחין מה טוב הוא ומה רע, כי לפנים הייתי נער ולא אדע עכ"ל ואף כי לא היו ילדים, ממש כי הרי רק מבן עשרים שנה ומעלה מתו, דבר כאן ע"ד ההפלגה כדרכי המליצה: (מ) פנו לכם, שב תכונתו הראשונה ללכת מיד אל הארץ אלא יפנו לצד אחר: (מא) ותהינו, המבאר פירש המלה הזאת מלשון הן והאחרונים מצאו עיקר השרש בערבית: ששם יורה שרש הון על קלות רגלים לעשות דבר מה וא"כ יהיה פירושו כאן ותמהרו לעלות ההרה ואולם אם נחקור היטב בערבית נמצא כי בנין הרביעי בלשון ערבי שהוא כמו בנין הפעיל בעברית יש לו הוראת מיאום וא"כ נפרש כאן מאסתם ובזיתם דברי ה' ותעלו ההרה וזה מקביל יותר לפסוק ויעפילו לעלות (במדבר י"ד מ"ה) ואולם עוד יותר נראה הוראה השלישית בלשון ערב שיורה הון על הבל ושוא וכזב ועל רוח פה כמו הבל שבתלמוד וכן anima ברומית ובפרט יורה על היגיעה לריק ועמל לכזב וא"כ פירושו הסכלתם עשות כי לריק יגעתם לעלות ההרה ועיין באוצר המלים לחכם פירסט: (מג) ותזדו, שרש זוד או זיד הוראתו כמו בגרמנית רעש המים כמו מים הזידונים (תהלים קכ"ד ה') בין אם יגעשו גלי הנהר אם יעלה על כל גדותיו ויעלה מעלה מעלה בין על רתיחת המים בסיר נפוח ומזה הושאל על גבה רוח והגאוה בלבבו לפי שהוא יוצא מגדרו וכן לשון פחז כמים ודומה לו fervere ברומית וכן ζεω ביונית וכן ותמרו פי ה' ויצאו מגדר המצוה נקרא מזיד ומעיקר ההוראה נשאל מלת נזיד כמו נזיד עדשים וכן גאון שהוא לשון גאוה ונשאל ממנו גאון הירדן לפי שעיקר הוראתו הוא התרוממות ויציאת מגדר קבוע: (מד) כאשר תעשינה הדבורים, הסורי והערבי (ולא האונקלוס כאשר חשב החכם קהן בבאורו לספר דברים כי באונקלוס יש פירוש אחר) מתרגמים כאלו כתוב תְּעָשַּׁנָּה בנפעל ובס"ן יוונית כי כן התנהג אם ירצו לקחת הדבש מתוך הכוורת יגרשו מתחלה את עדת הדבורים ע"י עשן. ואולם מצאנו במקרא שהאויבים נמשלו לדבורים בתהלים כמו סבוני כדבורים: בשעיר, ר"ל הר שעיר ולא בארץ אדום כאשר אפרש אי"ה ב' ג' ובתרגום הע' תרגמו משעיר ואין צורך לזה: הרמה, באורנו (במדבר י"ד): (מו) כימים אשר ישבתם, עיין ברש"י שפירש כפירוש סדר העולם וי"א כימים אשר ישבתם קודם שלוח המרגלים כך אחרתם לשבת פה אחר המעשה:

ב (א) ונפן, הפסוק הזה יכלול כל מסעיהם במדבר הגדול: (ג) רב לכם סוב, להבין הכתובים האלה על בוריים צריך שנדע ההבדל בין מלת אדום ובין אחיכם בני עשו היושבים בשעיר הן אמת שכל המחוז הכולל ארץ פוריה ההיא אשר יקרא כעת על — שערא מנגב לים המלח עד לשון ים באילת נקרא אדום במקרא ועליו יחשב ג"כ הנחל ההוא אשר יקראו דשעבעל והוא בצפון ארץ אדום והנה מנגב לארץ אדום הרים גבוהים ושוממים ואינו נקל לגור עליה וללכדה כאשר אמר הנביא (ירמי' מ"ט) שכני בחגוי הסלע וכו' כי תגביה כנשר קנך*) ואולם בצפון הארץ אשר יקרא דשעבעל או גבלה שהוא בספרי הכותים ובתרגום הרב סעדי' העתקת מלת שעיר כאשר אבאר לקמן פסוק כ"ט הוא ארץ מישור ושם ישבו ג"כ בני עשו וזה טעם דקדוק הכתוב: בני עשו היושבים בשעיר, כי אין זה אדום אשר אמר לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך — ועתה נבאר הכתוב. — כאשר באורנו במאמר אלה מסעי (סוף במדבר) היו בני ישראל ב' פעמים בקדש ולא הזכיר כאן הכתוב היותם פעם שנית שם כי קצר כאן מה שהאריך בו למעלה כאשר הערכתי לפניך לעיל ועיקר כונתו פה לבאר מצות התורה ואחת ממצותיה היתה ג"כ ליכנס לארץ ישראל ולהוריש את הגוים, ובפרט עמי כנען ואולם לזכן המצוה הזאת אמר בפרק הקודם כי לא טוב עשו בני ישראל במאסם את הארץ וע"י כך נענשו ובפרק הזה עיקר כונתו לומר שבל ילחמו עם השכנים סביב עם אדום עמון ומואב כי אם תהיה כל מגמתם לבוא אל הארץ אשר נשבע להם ולכן אינו מזכיר רשעת אדום שאמר לא תעבור בי כשהיו בקדש ויבואו אל אדום ואמר רק ונפן ונסע (מקדש תחת הר אדום לפי שלא רצה העבירם בו כי בני ישראל רצו לבוא אל הארץ על הרי המזרח לא"י ולא יכלו לעלות כי עב גבול אדום שם) וילכו המדברה דרך ים סוף ויסובו את הר שעיר ואולם לאחר מ' שנים אמר השי"ת רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפונה וא"כ באו לצפון מזרחי לשעיר ובאו לאחיהם בני עשו היושבים בדשעבעל והיו על מישור אחד עם שעיר והיו יכולים בני ישראל לעשות נקמה בשעיר או באדום ולכן היה ירא מפניהם וכן אמר כאן הכתוב וייראו מכם ונשמרתם מאוד אך אסר להם הקב"ה להלחם עם אדום כי עיקר הכונה היה לבוא אל הארץ ואל יטרדו במלחמות אחרות אלא אכל בכסף ישברו מאתם ובני עשו בשעיר האלה מכרו להם מזון ומים כמו שאמר (לקמן כ"ט). ואין כאן מקום לקוש' ואין שום סתירה כלל וכלל ולאחם דברו סרה בתושב לנים ע"ז ועיין פ' כ"ט. ואח"כ עברו מאת בני עשו כאשר מספר פסוק ח' ומדרך הערבה ר"ל מהגבהר (עיין באלה מסעי) והרי המזרח ויעברו דרך מדבר מואב עד שבאו ממדבר קדמות, (פס' כ"ו) שהוא כמו שנאמר (ביהושע י"ג י"ח) ויהצה וקדמות במזרח כל המחוז ההוא, מלאכים אל סיחון מלך חשבון: צפונה, לצפון מאילה לעבור בנחל זרד וארנון כן נראה לי המשך הכתובי' בצירוף פירושים שונים יחד (ועיין רחזענמיללער, ווינער, ראזמער ודע וועטטע ועוד רבים ע"ז הענין): (ה) תתגרו, שרש גרה כהגרו חרב עיקר הוראתו הפך החלק ועניני כמו גרר וגרב כי ע"י גרירה וקליפה ושריטה נשאת העור מהיות חלק וזה ג"כ ענין גרון לפי שהגרון אינו חלק ומזה נשאל גם כן על הסכסוך והריב ובערבית יש לו לאלוטין הוראת מלת חרה: (ו) אבל, אע"פי שהיה להם המן שאלו ללחם כיון שלא אכלו לחם כמה שנים: תכרו, תקנו ובערבית מורה שרש כרה על השכירה ולא על הקנין ובהנבואית שרש קרי

---

*) בני אדום יצאו ג"כ נדודים ובאו לגבולם יותר לצד צפון ולאחר זמן כאשר היו תחת שבט מלכי ישראל בימי החשמונאים נשתנה גבולם עד שלא נדע היטב בברור איה גבול הארץ הנקראת בספרי הקורות אידומעא.

בוצר עוללות ב

ג"כ יורה על הקנין ולשון אחר הוא ויכרה להם כרה (במלכים ב' ו' כ"ג) שהוא ענין סעודה ואמרו המדקדקים שזה ענין אחד כי מכיני סעודה קונים המזונות. והנה עוד היום הזה מנהג עוברי דרך לקנות מים במחיר כסף: (ז) ידע, כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח י"ט) וכן כי יודע ה' דרך צדיקים: (ח) מדרך הערבה, פירשנו בפסוק ב': באילת, כבר פירשתי בס' במדבר שהיא העיר הנקראת איילאנא אצל היונים ומתנה נקראת לשון ים סוף המזרחי כן ואחר זמן מה בא המלך אל גבה עייר ויבן שם עיר בשם עקאבה ולכן נקראת לשון ים ההוא כעת אקאבה והיא כעשר מילין מעיר סלע בארץ אדום: ועציון גבר, היה חוף הים וידוע אניות שלמה והאבס בורקהארט מלא שם עוד עיר אחת בשם זה (ועיין במאמר אלה מסעי שלנו) ואפשר שעציון גבר נקרא כך על שם הסלעים המצויים שם שהם כעצמות גוית האדם כי עצה הוראתו עצם וגרם: (ט) ער, היא רבת מואב וכן נקראה ג"כ רבת מואב (ישעיה י"ג כ"ה) כמו שאמר רבת בני עמון ונראה מזה כי רבה בעברית הורה על עיר המלוכה והיונים קראה לה ארעאפאלים והמה חשבו כי ער הוא שם אליל Ares הנקרא גם כן Mars ויעוד מלאו בורקהארט וזעעטצין חרבות מתנה ואולם יש להבדיל בין ער ובין קיר מואב כאשר הוכיח את זה ראזענמיללער (אלטערטהומער ח"א): (י) האמים, מזכיר שמות העמים שישבו בתחלה בארץ ההיא לחזק את לב ישראל לבלתי יראו ולהראותם שכך עשו ג"כ עמים אחרים שגרשו יושבי הארץ מהסתפחת בנחלה היא. והפסוק הזה הוא מאמר מוסגר עד פסוק י"ב ששם נמשכים שאר דברי ה' ועל דבר האמים ידבר (לקמן ב' י"א) באריכות: כענקים, עיין מה שכתבנו על מושב הענקים בס' במדבר ואולם לא לבד בחברון ישבו כי בכל הר יהודה וישראל ובעזה ובגת ובאשדוד כמשמע מיהושע (י"א כ"א) ובבמדבר כתבנו ג"כ על גבול ארץ מואב: (יב) החרים, שוכני מערות ואורי סלעים היו כאשר הבאנו ראיות ע"ז בספר בראשית כי המערות בהרי א"י אשר אנייס אבני שיד גדולות מאוד ולא לאות ויכילו כשלשים אלף איש: כאשר עשה, עבר במקום עתיד וכוונתו כאשר יעשה כי מחשבת איש כמעשהו א' שקאי על ארץ מעבר ירדן מזרחה וכן אשר נתן ומזה ראיה שזה המאמר מוסגר כמו שאמרתי לעיל (פסוק י') כי אלו גם זה מדברי הש"י היה ראוי לומר כאשר עשיתם: (יט) בני עמון, אמורי נחלק לשני גבעים האחד בעבר לירדן ימה אשר ישבו בהר יהודה בשכונת עיר חברון והשני בעבר הירדן מזרחה על שפת נחל יבוק והגבע השני אף הוא יחלק לשני ראשים הא' ממלכת סיחון מיבוק עד ארנון ועירם חשבון והב' ממלכת עוג מיבוק עד חרמון ועירם בשן ואולם לנהר יבוק ג' מקורות הנה הא' בקלה נגב מערבי והב' בצפון מערבי ובזה האחרון שהוא נהר עמון ישבו העמונים בארץ שהרים סביב לה וממלכות האמורי לכדו בני ישראל ובעמון נאסר להם להלחם ומזה תבין התשך הכתובים: (כ) זמזמים, (לקמן ב' י"א) נאמר שהמה הזוזים שנאמרו (בבראשית י"ד) וא"כ אמים ישבו בארץ מואב וזמזמים בארץ עמון ורפאים בבשן והענקים יותר לנגב נסון (ובבראשית י"ג) מזכיר כלם אחר מענקים ועיין ע"ז (לקמן ב' י"א) בבאורנו ויש אומרים שזמזמים נקראו כן לפי שבאו מעיר מעקאה בארץ ערב ששם ים מקור מים ישן נושן מאוד המפורסם בשם זמזם וזה דוחק גדול והרב סעדיה תרגם שלשון זמזמם נגזר מן, אשר יזמו לעשות כי מעשים אשר לא נעשו מקודם נפלאים מאוד עמו ואחרים פירשוהו מלשון נמלם בערב שיש לו בלשון הזה הוראת איש חזק ואמיץ כח או לשון גאון וגאוה: (כג) והעוים היושבים בחצרים, דקדק לומר כן כי לא כל העוים נשמדו שהרי (ביהושע י"ג) נזכרו העוים אצל חמשת סרני פלשתים ושם י"א נשמע שישבו בחוף דרומי לים האמצעי עד עזה הנקראת גאזא ולא כלם גירשו הכפתורים שהמה יושבי אי קרעטא לד"ק ודברנו ענין זה באריכות (בבראשית י' י"ד) ועל חצרים כתבנו שם (כ"ה ט"ז). ומזכיר הכתוב כאן העוים להשלים מה שספר כאן על העמים ואחר המאמר המוסגר הזה שיכנס בתוך דברי הש"י בא לגמור דבריו יתברך קומו סעו וכו': (כד) החל רש, אחר ששלחנו מלאכים לקמן כ"ו וגו' ואחר שלא אבה סיחון העבירנו לקמן ל' אמר ו' אלי החל רש ומזה הטעם אמר ג"כ אלי ראה החילותי לקמן ל"א: (כו) קדמות, נקראת כן לפי שהוא בקלה מזרחי והיינו קדמה וגם עיר בשם קדמות מאלהי יהושע י"ג י"ח: (כז) בדרך בדרך, כמו יום יום והענין תמיד על הדרך מבלי נטות ימין או שמאל: (כט) כאשר עשו לי בני עשו, מה נראה על הפסוק הזה הלא מלאכי שמלך אדום אמר לא תעבור בי? ואולם כבר בארנו שדקדק הכתוב לומר בני עשו היושבים בשעיר שבני עשו הנקראים אדום ישבו בנגב הארץ בנוה האורחים משם אל הארץ ושעיר הוא הנקרא כעת גבלא או דשעבל והוא בצפון ארץ אדום שנמשך עד וואדי-אל-אהזא- ובספרי הכיתים נאמר בני עשו היושבים בגבלה ואולם אין להחליף גבלה עם גבל ועמון הנאמר (בתהלים פ"ג ח') שזה על פני עמון במזרח ונקרא עד היום הזה גבל — ומה שאמר והמואבים היושבים בער ולקמן כ"ב אמר ע"ד אשר לא קדמו אתכם אדבר לקמן כ"ג (לא) החל רש, כפל הענין לפי שלא היתה הכונה מתחלה לרשת את הארץ ממזרח הירדן: (לב) יאמץ, לדעת החכם מה' יוסף פירסט גרו לשון אמץ כטעם אמץ חד וקשה וענין אמוץ הלב בכאן כמו ואני אקשה את לב פרעה ושם בארנוהו: (לג) יהצה, בארנו בבמדבר שהוא בקלה גבול מואב ואמורי: (לד) מתם, ר"ל מתים וידוע שקאי על בני אדם שהמה בני התמותה כמו שיאמר הלועז דיא שטערבליכען ומלאכו מלת מת שהוא נגזר מן מרת בהבלעת הריש כמו בת מן ברת בכל הלשונות ממש אך ברפיון הגזרה או ב"ריש מלא כמו מרט בשפת הודו הקדומה שהוראתו מת ומרטיהוא בן אדם וכן mors, mortalis ברומית וכן μοϱτος וגם βϱοτος ביונית וכן בגרמנית מארד ומזה הלשון מתי מלחמה מתי מספר וי"א שעיקר מתם הוא כרעו תחת לפי מי שיבוע ויאות כל איבריו נמתחים: (לו) מערער, זאת העיר בגבול ארץ מואב היתה ומתנה נמצאו חרבות בשם ארעיר עד היום הזה ושרש ערער הוראתו ענוס ועריה ומורה על העני ואביון כמו ופנה אל תפלת הערער תהלי' ק"ב וכן כערער בערבה ירמי' י"ז ומזה ערי ערער ישעי' י"ז ב' שאמר

ערים השייכות לערוער וכן כתב בערך עזז ואולם אינו כן כי לא היתה ערוער בירה או עיר מלוכה או מדינה שיאמר תמונה ערי ערער והחכם הנ"ל אזר בעלמו מדעתו זאת בערך ערוער ויש עוד עיר ערוער נסינית לרבת בני עמון (יהושע י"ג כ"ה) והיא יושבת על נחל יבוק הנקרא ג"כ נחל גד והאמר שערוער הנאמר במדבר ל"ב היא ערוער הנאמר' ביהושע שם ועוד ערוער היתה בגבול יהודה (שמואל א' ל' כ"ח): והעיר אשר בנחל. אין לפרש והערים האחרות שהיו שם על הנחל כמו שחשב רחזענמיללער אלא בנחל ממש שבתוך הנחל היתה עיר בנויה וכן כתוב בספר' יהושע' י"ג ט' והעיר אשר בתוך הנחל עי' ג"כ לקמן ג' ט"ז ובראשית' ל"ב כ"ג: כל יד נחל יבוק, כתבנו שם. ליבוק ב' לשונות ויד נחל יבוק הנאמר כאן הוא השולך תנגב מזרחי לצפון מערבי והוא נהר עמון: (לב) אשר צוה, לשון צוה נופל בין על תנית עשה בין על תנית ל"ת וכן ויצו ד' אלהים על האדם בבראשי' ב' וא"כ פירושו כאן וכל אשר אסר. לנו ד' אלהינו.

ג (א) ונפן ונעל דרך הבשן, התבעית דרך הבשן באחרנו גם במדבר: (ג) השאיר, מתו' השאיר בפתח הה"א וזה נראה תמשומי כל כתוב ויש נדחקו לפרש בענר שלא לנורך: שריד. פליט בערבית: (ד) חבל, עיקר הוראתו קשירה ולכן יתר אל ענית נקראו חבל וגם שטח הארן שמודדים אותו בחבלים נקרא כך על שם המדה כמו שיאמר אנגלנו איין יקן פעלדעם ג"כ ע"ש המדה: ארגוב, עיר שהיתה עוד בזמן הבית נמנים גם ארקב. ועוד היום שם הר במדינה הזאת וארקוב שמו: (ה) פרזי, פרז כרעו פרם ענינו שטוח ומישור או שהוא פרשת דרכים או שהוא מישור המשפט כמו שמלאנו שהשופט נקרא פרז כמו ראש פרזו וכן כל תחות המתפסט והוא במישור נקרא פרז ומה ערי הפרזי ר"ל ערי המישור בהפך אל עיר הבירה שהיתה תמיד בהר וכן מתנגד לערים בלורות כי ערי הפרזי בלי חומה הנה והמתפשטים סביב הבינה וכן בערבית פרז יורה על התחוז ומענין פרישה ומתוך נקרא ג"כ המתכת ברזל או פרזל: (ו) ונחרם, ענין החרם באחרנו בויקרא כ"ז כ"ח: (ח) חרמון, מהגנון עד חרמון זה כל השטח המתפשט תנגב ועד לצפון בלד מזרח הארן וחרמון הוא ההר הגדול שבין ההרים הנקראים בעת אנטי-ליבאנאן וביהושע י"א י"ז נאמר ועד בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון ולהבין את זה צריך שנדע כי ראשי הלבנון האלה יש ב' ענפים הא' יורד אל ים האמצעי ונקרא דשעבל — לבנת והב' לנגד הארן ונקרא דשעבל — עשייק ובמקום פרוד הענפים האלה הוא הר חרמון שמתנו תולאות ההרים ונקרא בתרגומים טור תלגא ר"ל הר השלג וכן יקראו לו הערביים ויש לו הרבה שמות חרמון סריון, שניר ושיאון לקמ' ד' מ"ח וגם' במדבר ל"ג ז' נקרא הר ההר (ואין זה ההר שמת בו אהרן) וחרמון גורמהו הר גבוה ובד"ה א' ה' נאמר שניר וחרמון אפשר שפירושו ושניר היינו חרמון כמו שאמר לעיל ועפלם וכו' ובניכם הנ"ל היינו בניהם (א' נ"ט) וכן בשיר השירים ד' ח' או שנקרא חלק אחד שניר והיא הגו שפונה לגד האמורי ולכן האמורי יקראו את הכל בשם החלק הנוטה לארלם וחלק אחר נקרא שריון והיא הפונה לגד הלידונים וגם זה יקראו לו אלה וגזה יפרשו הכתובים היטב על נכון ושריון הוראתו תגן ולגם כי הוא תחסה מפני האויבים הבאים להלחם כמו שישבי ארן תגנעזיה קראו להר שתרקלם שהוא לשון תגן בזונית וכן ברענום הוראתו לנה בגרמנית היסנה *) וכן שם הר אחד שם ושניר אי שהוא ג"כ ענין תגן או שהיינו לניר לפי הבתים יזונו יתגנו: (י) סלכה, לא נזכרה עוד במקרא ואולם עוד יש העיר ההוא בשם שהלקתא בז' מילין ממגדה (בקסטרא): (יא) מיתר הרפאים, יש לי הרחבת דברים בענין הרפאים שמלאנו בתנ"ך ואולם אין כאן מקום להאריך בזה ואליע רק מה שצריך להבנת הכתובים הנה בבראשית י"ד ה' נאמר ויכו את הרפאים בעשתרות קרנים ואת הזוזים בהם ואת האימים בשוה קריתים ואת החרי בהררם שעיר וכו' הנה מלאנו הרפאים בעשתרות קרנים והוא בבשן כאשר באחרנו לעיל א' ד' וכן תמלא ביהושע י"ב ל"ח וכיון שאמר כאן שעוג נשאר מיתר הרפאים תמלא שרפאים נקראו עוד עמים אחרים ולעיל ב' י' וכו' דהיינו שגם האימים והענקים והזמזמים נקראו רפאים; ומתוך כן נראה לבדי' שכל אלה העמים נקראו רפאים בכלל ובני בשן בפרט בשם זה יקראו הרי שרפאים הוא שם כולל כמה גויים והוא ג"כ נופל על עם אחד בפרט והנה כדלעומד הכה את כל העמים האלה הרי שהיו תחת ממשלתו מושב שבו ישבו האימים, ובשן שהיינו הרפאים ושעיר שבו ישבו החרים וארן אמורי ועמלק וזה כל גבול נגב של א"י: והחרים, בלתי ספק יושבי מערות היו כאשר באחרנו לעיל והענקים גם המה יקראו בשם רפאים בפרט שהרי אתר רפאים יחשבו אף הם כענקים תמלא שהענקים נקראו רפאים כמו בשן והענקים המה ישבו בחברון ונקראו ג"כ נפילים במדבר י"ג ל"ג ואם נחקור על הוראת מלת רפאים ונפילים אמת שלא נמנא בהם מה שסמו רפה במגילה ב' כ"ט ענ' וב"ה א' כ' ד' כ"ו א' כאשר הענקים המה ילידי הענק ואולם מה זה רפא או רפה? ומה זה נפלים? — כל העמים האלה בעלי קומה, אנשי מלחמה, גבורי חרבות אנשי השם וכן יורו שמותם אנים ימזמים ענקים — ונפלים יתרגמו בשם נפלא ולכן יאמרו

---

*) והחכם המופלא מ"הו יש"ר נרו העירונו שגם בלשון אשכנז נקרא ההר בערב מן הפועל בערגען שענינו תחסה וזה הפועל ענינו נגזר יסודם פרק בל"הק כמו ויפרקנו מלרינו (תהלים קלו' כ"ד) שפירוש הללה ופדות כמו בארמית וחטיך בלדקה פרק (דניאל ד' כ"ד) עכ"ל החכם הנ"ל ואולם כפי הנראה תשמע שרש פרק בתנ"ך כמו ופרקת עולו, או כרש פרך הוא ענין שבירה והפולאה מן הענין והסך לזאת בערבגען באשכנז שהוא לשון כסוי הפך הפולאה ודומים רק בענין הללה לפי שהמליל מכף האויב הוא על ב' פנים או שיוליא תעבדות לחרות וזה ענין פרק בל"הק או שיכסה על מעמד אחרות נבל יפחה מן האויב וזה ענין בערגען באשכנזית ומבערגען בעברית יאמר חוסף כמו חיסף עליו כל היום.

המדקדקים שזה נגזר מן נפל וטעמו מפילי העוברים שמפילים כל יושבי חלד תחת רגלם ויש שפירשוהו מלשון ערץ שהם יורה נפל על ההתרוממות וההגבהה ויש שפירשוהו מלשון פלא שהמה הנפלאים והחכם פירסט השתילו מלשון פתל, בול, בעל, פיל, פול שכלם ענין התחלה וכל זה אינו נראה; לדברי רש"י בבראשית מלשון נפל שנפלו מן השמים ונקראו כך אצל העמים לפי שהיתה אצל כל העמים הקדומים קבלת שוא והבל שנאמרו כל אלה בעלי קומה עם מושלי שמים ונשלכו משם ארצה ועיי' מה שכתבנו ע"ז בבראשית ו' א' (והחכם בעזעניוס לא ידע שקדמו בזה רש"י) ואולם רפאים הוא במקרא ג"כ על יורדי שאול ושוכני בתחתית הארץ כי כן מחשבתם אז כי כל המתים בקרב הארץ ישכונו כאשר בארנו מלת שאול בעמור מלשון שעול כמו השעלע הונד העולם אגלגו ובתרגומים רפאים במלת גברין יתרגמו והרב סעדי' ז"ל חזקים וי"א בני הרעה בספך אל בני אלהים שבאתו בבראשית ו' ומיכאעליס כתב לפי ששוכני מערות היו העמים לכן נקראו רפאים שהיינו שוכני שאול ובעזעניוס אמר שיורדי שחת נקראו רפאים מלשון רפה כמו שנאמר גם אתה חלית כמונו וא"כ רפאים בענין אלשים, אבל איך יעשה לעמים שנקראו רפאים שהמה חזקים היו? ולכן נראה לי כדברי החכ' פירסט שרפאים כמו עילאים פחדים ועיקר השרש רפה, וערף ורפרף יורה על תנועת המפחד ובעל מורא ואיננו בעדה ופלצות ומזה הלשון הושאל על הרפה שהוא ירא מפני החזק או שאין לו מעמד ואיתן ומזה הושאל ג"כ על הערב לפי שגלגלי שמש ירפרפו בעת בואה וכן לשון ערפל ובלשון לר יתשך בעייסים הושאל שם רפאים על שוכנים בשאול: ורפאים שם הגוים מלשון זה ג"כ, שמרעידים ומרעישים את העולם וכן ידוע אלוף הרי"ש בנו"ן בלשונות הקדם כמו שני ותרי וכדומה ולכן נראה לי כי תמורת ערפל יאמר ג"כ ענפל והוא מה שיקרא בלועז נעבעל ביונית νεφέλαι וברומית nubes ומזה שם נפילים כלומר אנשי ערפל או ענפל ואם תרצה לדעת מדוע יקראו הנפילים אנשי ערפל או רפאים צריך שתחקור מדוע בכל יושבי חלד אשר עורם לבן תמצא הספור שנשתנה בעמים שונים ולעמים שונים כי היו מלפנים אנשים בעלי קומה שבאו מצפון הארץ ומארץ חשך, ותארם חשך מראות ונלחמו עם בני האור ונקראו אלה בעלי הקומה ניעבעלגענער ניעבעלונגען; ונעבעלהיים וניפעלהיים אצל הגרמנים ואצל היונים הטיטאנען והיו בני ערעבאס ר"ל בני ערב ולילה ואצל אנשי הודו באו מארץ האפלה שהוא עמק רפאים ואצל הלידונים היו הגבירים אשר באו מארץ חשך ועלטה וכל אלה נלחמו עם בני האור והיום, כן מספרים כל העמים אשר עורם לבן, ובספר תמלא אצל הגוים אשר חשך תוארם באמעריקא שיספרו כי נצח להם נציח אחד מימי אבותם כי יבורשו מבני האור והיום, אם ילחי תון לגבולם ואם תחקור עוד ע"ז שכל העמים יאמרו כי בעלי הקומה האם אשר מארץ עלטה וערפל באו או שיהיו שמם נפילים או רפאים או ניעבעלונגען או בני ערעבאס או בני ארץ האפלה על כלם יעידו כי באו מתחת לארץ ושם ירדו לשחת ואם תבין את כל זה אז יבורר לך פס' אשר יבואו בני אלהים על בנות האדם ותדע ג"כ מדוע נאמרו נגבה לארץ ישראל על ההרים הגוים כמה עמים אשר עליהם אומר הכתוב גם הם מיתר הרפאים, או רפאים יחשבו גם המה כענקים, ועוד רמזים לכך נתתי (בבראשית סי' ו') כי כבר יצאתי מדין לגדר הפירוש. וכל הפסוק בכאן בא רק לומר לך, כי עוג ברח ויבריח את כל אוצרותיו לרבת בני עמון או שנלחם פעם א' בעמון והעמונים לקחו ערשו: וערש. י"א שהוא ארונו שהושם בו בעת מיתתו ואולם לפי פשוטו הוא המטה ששכב בה וכן מצאנו בזמן הזה, בארצותם מטות ברזל, בגובהם כמה אמות וקרסים מכל צד וצד עד שנראתה המטה כתבה ויש עושים אותן מאבני שיש וערש ענינו אהל כי היה להם כאהל ומעל למטה יריעות נמתחות: רבת בני עמון, אצל היונים ראבבאטאממאן מתם בעברית והיא הנקרא פילאדעלפיא ע"ש תלמי פילאדעלפי המלך והעטצען ובירקהארט מצאו חרבות מאנה על שפת נחל האעט-עמון ההולך אל נהר יבק: באמת איש, אם הזרוע או זרוע התחתון והושאל למדה שמודדין בה לארך ולרחב ואם נאמר כדעת הראב"ע שאמת איש היינו אמת אדם ולא אמת עוג לא היה עוג גדול כל כך ורחבו בגדולים כמוהו בזמנינו*): (יד) הגשורי והמעכתי, היו יושבים בקצה לפאתי א"י (ועיין ביהושע י"ג י"ג) ובני ישראל לא נלחמו עם גשור כמבואר ביהושע שם ואולם גשור וארם לקחו כל חות יאיר מבני ישראל (בד"ה א' ב' כ"ג) ובני יאיר שהיו אחרי תולע השופט בישראל לכדו ל' עירים מארם ולא מגשור וזה מסכים היטב למה שכתבתי (בס' במדבר ל"ב מ"א) כי בני ישראל השלימו עם גשור עוד בימי דוד שהרי אשת דוד מעכה בת תלמי מלך גשור היתה כאשר פירשנו (בשמואל ב' ג' ג') וגם ישב שם אבשלום עם תלמי מלך גשור ב' שנים ונקרא גשור על שם המעבר או גשור שהיה בין חרמון לים כנרת ונקרא גשור בני יעקב עד היום הזה בנוי מאבני בזאלט ועוד בורקהארט ראה אותו שם קרוב למעכה ומצפון לבשן אל נהר ירדן: והמעכתי, בתרגומים בשם אפיקירוס יתרגמוהו ולדעתם היא העיר הנקראת אפיקאירוס ואולם אינו כן, כי העיר הזאת היא מעבר לירדן נגד מנגב ומעכה קרוב לגשור היתה: אותם, שב על חות יאיר: עד היום הזה, אפשר שאמר כן לפי שהרפאים היו שם ואעפ"כ יכלו בני ישראל לעמוד מפניהם ולקרוא את עריהם בלי חלוף השמות כמו שאמרתי לעיל שמזכיר העמים האחרים לחזק את לב בני ישראל לבלתי יראו ואולם יותר נראה לי שעד היום הזה הוא לשון שרגיל בו הכתוב לומר כן אף אם אינו זמן רב ועיין מזה מה שנכתוב (לקמן י"א ד'): (טו) הגלעד, כי גלעד בצפון לארץ היא יותר אשר בתוך הנחל שמגנה דבר (לעיל ג' ל"ו) היא בקצה בגבול דרומי: (יז) כנרת, במזרח הארץ בגבול הירדן ממי מרום נופל אל ים כנרת ואחרי שמתכניתו שדומה לכנור נקרא כך ובתלמוד גינוסר וכן נקרא אצל היונים ועוד נקרא ים טבריא או אגמי טבריא על שם העיר טבריא אשר בנה אותה הורדס לכבוד הקיסר טיבעריוס: וים הערבה, הוא ים המלח ונקרא ערבה על שם ערבות מואב שעל גבולם הוא ים הערבה: אשדות, כמו אשד וזה כבר בארנו בס' במדבר:

*)

פרשת ואתחנן

(כד) **אתה החלות**, כנגד מה שאמר הש"ית ראה החלותי תת אמר אתה החלות להראות את גדלך: **אשר מי אל**, או באל פירשו בכאן כתר כח כי לשון אל עיקר הוראתו כח ואמר אתה הכח הגדול שבכחות ונשגב ונעלה מכלם או שלשון מי אל כמו אין אל מי אשר כאן כמו והתלפה אשר אמר בבראשית ל"א ו' ר"ל כי אין: (כה) **את הארץ הטובה**, כי ידוע שארץ פירייה היא מעבר לירדן כגן נטע אלהים: **ההר הטוב הזה**, כפי פשוטו ארץ הרים ובגעות (איין געבירגסלאנד) כי זה מעלה יתרה לארץ אם יש בו הרים או ההר הטוב הזה שהוא הלבנון וויו דוהלבנון לתוספות באור כמו שפירשנו (לעיל א' ל"ט) ורבים כמוהו וחז"ל דרשו: (כו) **ויתעבר**, שרש עבר הונח על היולא חוץ לגדרו וכן הכועס יולא ממזג השוה ויאמר חרון אף להש"ית כאשר הרבה פעמים דברה התורה כלשון בני אדם: (כז) **עלה ראש הפסגה**, כל ההרים שם נקראו הר העברים בכלל ובתוכם אחד הנקרא פסגה וראש הר הפסגה הזה נקרא נבו ובזה יותרו כל הספקות מה שאמר פעם אחד שבהר העברים את משה ופה אמר שיעלה ראש הפסגה ובסוף דברים שעלה על הר נבו: (כט) **בגיא**, הארץ שהיתה תחת ממשלת מואב וסיחון מלך האמורי לקחה ממנו ושם תחת אשדות הפסגה ישבו בני ישראל קודם ולאחר מלחמת סיחון עם ישראל:

ד (א) **וירשתם**, אמר הרא"בע וז"ל בעבור שנח ונעלם היו"ד נשבר הוי"ו נשבר העי"ן ואפס על משקלו. עכ"ל ודעתו בזה כי הרי"ש שהיא עין הפעל. נקוד בחירק שהוא הנקרא בלשון ישמעאל שבר והוי"ו ג"כ בחירק והיו"ד נח נסתר אחריו ואולם את שנקוד הרי"ש בחירק הוא שלא כדין ולא מלאנו לו עוד רעו. במקרא כן נראה לפרש דעתו: (ב) **לא תסיפו**, שלא ישלוט האדם כרלונו במלות השם: (ג) **עיניכם הראות**, כמו אותה אתם מבקשים ובאמת זמן הוה מלאנו לפעמים במקרא: (יא) **עד לב השמים**, או באמצע כנגד הרואים או כמו אל תוך הענן: (יד) **ותמונה אינכם רואים**, הזהיר בכאן על לא תעשה תבנית אשר יפרש עוד באר היטב בפרטי הדינים ולבל יטעו ממעמד הר סיני אמר בכאן ותמונה אינכם רואים: (טז) **פסל**, בענין זה נזכרו כאן ד' שמות פסל, תבנית, תמונה, וסמל והענין כך הוא: שם פסל יורה על כל לורה הנפסלת מן חומר עץ או אבן ואמר בכלל לא תעשון לכם פסל ר"ל לא תפסלו לכם לורה מן עץ או אבן וכדומה ותוטעם מלת פסל בספחתי ופסל בין שדומה ליקום מיקומי תבל בין שהוא לורה הנולדת נכח הדמיון יקראו פסל כי נפסל הוא ואולם תבנית ענינו כמו דמות ונקרא כך הפסל על דמיונו עם. הדבר שנדמה לו וזה תבנית זכר או נקבה תבנית בהמה עוף ורמש ודגה עד פסוק י"ט ולכן יאמר מן פסל פסילי אלהיהם כי לפעמים אליליהם לא היו דומים בלורתם לחיה או לבהמה אלא לורה היתה כפי אשר. העלו במחשבתם ולא אמר על כן תבנית אלהיהם ואולם מלאנו תבנית יד אדם (יחזקאל י') תבנית המשכן ובל"א אבדרוק ותמונה שרשו מון או מין והוראת שרש זה בלשונות בני קדם הגיון או מחשבה וכן **עשמ** מיונית memini ברומית והושאל על הליור כמו שלשון ליר עלמה נגזרה מן ילר שהוראתו מחשבה ולכן מלת תמונה הושם על כל רושם וליור ונבדל בזה מן תבנית שתבנית הוא דומה ממש לדבר אשר נדמה לו לא כן תמונה שהוא רק רושם מאחרי הדבר ד"מ מי שמלייר אריה כמו שהוא יש לו תבנית האריה אבל מי שיכתוב מלת אריה הנה האותיות האלה הנה רושם שמורה על החיה הזאת והוא תמונה ובתמונות שיניירו רק מאחרי הדבר כתבו במלרים על האבנים (היערטגליפען) ולכן נאמר תמונת ה' יביט כי לא נשיגהו בחושים כי אם בשכל וכן ותמונה לנגד עיני (איוב ד') וכן אמר על אדון הנביאים ותמונת השם יביט ר"ל ישיג. אחריו. ודע כי ג' מיני פסילים היו לעמים הקדומים. הא' תבניות שאנבו מעץ או אבן ממש דמות חיה או בהמה בין שישנו בארץ בין שהעלו על רעיוניהם והיו משתחוים לו ופסל כזה נקרא תבנית יהב היה להם עוד פסל אחר הנקרא פסל תמונה כמו שאמר (לקמן כ"ה) פסל תמונת כל וזה שלא היו מלויירים הדבר ממש כי אם אחריו ד"מ שעבדו לשמש או לירח ויחסו אליהם אחרים כפי תורתם הבל ושוא והמאמרים האלו נירו בתמונות מזירים הו בתמונת אדם וזה הנקרא תמונה או פסל תמונה — וסמל הוא סימן ורושם ובחלוף הלמ"ד עם הנו"ן והוראתו על הדברים המלויירים ע"י תמונה ד"מ, השמש הוא הגלגל כי רק בסימן ורושם נלייר אותם וזה פירוש הפסוק כאן אמר: **ועשיתם לכם פסל**, המוטעם בספחא והוא כללי לתבנית ולתמונה וכולל הכל וכאן הוא על מין ראשון מע"א הנקרא תבנית: **תמונת כל סמל**, הוא מין ג' של ע"א והולך ומפרש מה זה פסל? זה תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וגו' ומה זה תמונת כל סמל? זה ופן תשא עיניך השמימה וכו'. והפרטים כך הם תבנית זכר או נקבה כדרך שעשו בארץ אשור כידוע בהמה ולפור כדרך שעשו המלריים כל דגה אלל הפלשתים כן עשו שעבדו את הדגון שמש וירח ככל עובדי הבעל ובפרט הלידונים ולכן נראה שאמר. ופרט כל אלה כנגד האומות אשר סביבותם ויעיד נדבר בענין זה (לקמן פס' כ"ה) עיין שם: (יט) **אשר חלק**, הנכון שכן מדרכי הלשון ליחס כל המעשה אל השם בבחינת היותו סבת כל הסבות ועלת כל העלות ואף שנעשה ע"י אמלעים הרבה לפי שהוא יתברך לא הסבית את המעשה בכחו ולכן אשר חלק להם כמו אשר התור להם (ועיין לקמן כ"ט ג') ובמאורו: (יט) **השמש והירח**, כל עובדי ע"א נחלקו לב' כתות הא' אשר יעבדו ליקותי הארץ ונקראו' עבודה זאת פעטישיסמוס והב' אשר יעבדו ללבא השמים ונקרא' זאבעאיסמוס או מלשון לבא השמים או על שם העמים. אשר עבודתם בכך וזאת ע"א שנזכרה בפסוק שלנו ואין זה סותר למה שאמרנו לעיל כי ידוע כי עובדי כו"ת לא עשו תבניתם רק אלא תמונות עשו להם שמורים על תאריהם וזה שאמרנו לעיל שמלת תמונה שב על. לבא השמים יאולם עובדי יצירי האדמה עשו להם דמותם ממש: (כ) **מכור**, ר"ל מעבדות וכור כלי שמזקקין בו המתכת והוא עגול והשלשים אמה קומתו, ואמה בתלי אש מן עץ וברזל יחד ביחד ולהבה עולה נוראה מאד ומזה נשאל לעבדות ולעבדת פרך: (כה) **והשחתם ועשיתם פסל**, הנה טעות של עובדי האלילים נתהוה על זה הדרך. בתחלה השתדלו לעשות לורת כח הכחות, לפי שהעליון נשגב מכל רעיון ונעלם

אבל אמנם רצו להביא רק זכרון ודמות המורה על אלהותו ואחר זמן תם הבנים אשר נולדו להם יחסו גם אל הצורה ההיא נעלמת וחשבו כי השפע הש"ית עליו והיו עושים כבוד לאותה הצורה כיון שראו כן באבותיהם ואחר זמן מה כאשר באו בניהם אחריהם נשתרשו עוד יותר וחשבו שאלה הצורות הם אלוהות ממש והשתחוו לו · אמת שחוקרי קורות העתים אינם יודעים עדיין את עבודת האלילים נהיתה כי השחית הבשר את דרכו וסרו מעל דרך הישר באופן שאמרנו הו אם שהיו תועי' עד שקרבנו הש"ית לעבודתו ואולם אבל כל העמים שידועים לנו נהיתה העבודה על דרך הא' שנשתרשו לאחר זמן כי כן תמצאו אצל היונים והרומיים והפרסיים והמצריים ואנשי אינד כי דבר אליליהם נמשך הזמן ובימים הקדומים היתה להם רק אלוהות אחת כמו לערוואנע עקרנו · פחטוס, טיען מטהאר, וכן באזן הודו וזה הוא שאמר פה הכתוב לאחר שהזהיר לעיל שלא ראו כל תמונה בהר זולתי קול היו שומעים ואמר כי תוליד בנים וכו' והשחתם ועשיתם פסל שהוא רק תמונת כל והיינו כמו שאמרנו לעיל שתמונת הוא רושם ומיתן לדבר אע"פי שמתחלנו בזה לעבודת הבורא היחיד ומיוחד ואתם לא תעשו כבוד לתמונה ההיא כ"א תהיה לכם רושם שמורה על השם יתברך גם בזה תעשון הרע בעיני ה' להכעיסו כי אבד תאבדון מהר מעל האדן וכו' עד ס' כ"ח ואח"כ ועבדתם (בעבודה בזרה) שם אלהים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן ואח"כ נותן פה רק רעטעס למה אסר אפילו תמונה ולאו דוקא תבנית וזה הוא שאמר ג"כ בעשרה הדברות לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ר"ל לא תעבוד אלהים אחרים אבל גם לא תעשה לך פסל כל תמונה אפילו לצורך אחר כי לא השתחוה להם ואלו הדברות אנכי ולא יהיה לך אמת כי מה שאמתין באנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים והב' לא תעשה לך פסל והב' לא תשא וכו' ועיין ג"כ מה שכתבנו בפסוק ואבן משכית וכו' בויקרא: (ל) **בצר לך**, בהיות צר לך כמו כאשר צר לכם (בשופטים י"א ז'): (לז) **בזרעו אחריו**, ש ספרים שכתוב בהם בזרעם אחריהם ואולם האשר שב על אחד מהאבות והוא אברהם אבינו כמו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו': **בפניו**, א"ת בתיתריה וכן קלת האחרונים שתרגמו בהשגחתו הפרטית וי"א בפניו היינו בעצמו ובכבודו כמו פני ילכו ואולם שם אפשר שיש פירוש אחר: (לג) **ובמוראים**, בתרגום השבע' נעתק המלה הזאת כאלו נגזר משרש ראה כי הם פרגמו בשם חזיון וכן בספרי הכותים ובווטולגאטא ואינו כן: (מג) **בצר**, כיון שנאמר אחריו במדבר וגם היתה העיר הזאת בשבט ראובן לכן טעה היוסיפון שאמר שזאת הנקראת באסטרא כי העיר הזאת היתה בעבר לירדן ולא במזרח אחרן ובאסטרא שהיא הנקרא' בצרה בהנ"ך היתה עיר גדולה לא כן בצר הנאמר כאן **וראמית**, הקדמונים חשבו שזאת העיר כש"י תילון מרגת בני עמון לפי שגם נמלאה עיר בשם זה והאחרונים נטו מאחריהם ואומרים שהיא הנקראת בעת שאלט ואולם אין להם ראיה נכונה ע"ז (בעזעניוס לו גירקהארט) וראיה זה ימלאנו עוד כמה פעמים במקרא: **גולן**, עוד נמלאה ששית למינוס היתה עיר גדולה וי"א שהיא הנקראת גויא ויש שם חרבות ועל שמה נקרא כל המחוז ההוא גולנאי כדאיתא (במנחות דף ט' ב') וגם מחוון ג"כ שהיתה מנגד קדש נפתלי וגם ביוסיפון כתב שבמזרח לארץ הגליל נקרא כל המחוז בילנאי ועיר הגדולה שבמחוז הזה קרא היוסיפון ג"כ גולא ואולם יותר משונה היתה במלת ועד היום הזה קוראים לכל הארץ שם דשאלאן וממערב למחוז יש שם הרים הסולכים עד ים כנרי': (מח) **שיאון**, כמו נשיאון והטעם שנשא הוא מגבעות:

ה (יט) **את הדברים האלה**, כיון שאמרנו עשרת הדברות בשמות גם דברנו שם על מעשי השינויים שמצאנו בין ב' הנוסחים של עשרת הדברים לכן יתחיל הקורא לעיין שם. והנה בפסוק זה נמצאו בספרי הכותים תוספת ארוכה שזייפו מלבם וז"ל: והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני אשר אתה בא שמה לרשתה והקימות לך את האבנים הזאת בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה בהר גרזים ושדת אותם בשיד וכו' מה שכתוב (לקמן כ"ז ה' עד פסוק ז') עד תאכל לפני ה' אלהיך ולזה מוסיפים עוד ההר ההוא בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלון מורה מול שכם ובמקומו אדבר מזה: **ולא יסף**, א"א ולא פסק וכן הרגם השורי ואולם משמושו משמע כדעת הרא"ד עי' באוצר נחמ"ס: (כו) **מי יתן**, הנכון כדברי הרמב"ע שדברה התורה כלשון בני אדם:

ו (ג) **ארץ זבת חלב ודבש**. בתרגום השע' העתיקו כאלו כתוב לתת לך ארץ זבת חלב ואולם אין צורך לזה כי יתכן שיהיה פי' כיון נאמר וחסר הבי"ת כהרבה פעמים: (ה) **מאדך**, אוד בערבית הוראתו קשה ומאוד היינו כח ועוצם והטעם ידוע: (ט) **וכתבתם על מזוזת**, מצאתי כתוב שהיה המנהג לכתוב דבר מוסר על השערים ועל מזוזות הבית וכן המנהג עוד בימים האלה בקצת המדינות לכתוב על פתחי הבתים מאמר כולל דבר מוסר ויותר נראה לפרש' כי אין זה דרך משל שאמר וכתבתם כמו שטעו רבים הסרים מדברי הקבלה ואמרו שהכוונה לאו דוקא אלא יהיו תמיד בלבנו דברי התורה ואינו כן כי אם כתיבה ממש וכמו שפשטה המנהג בכל ישראל עפ"י קבלת חז"ל ונראה לי הטעם ובשעריך פי' על שערי העיר כי ידוע כי בשערים שם ישבו השופטים לשפוט וכאשר אמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, ובבתי הדינים כתבו בימים הקדמונים תמיד המאמר אחד השייך לדיני נפשות והאמר הכתוב המיוחד לא נכתוב רק הפרשה הזאת ונזהו שמאמר אשר יצא לידי משפט ישר אל יהגינו נאמרו ואהבת את ה' אלהיך וכו'. וכמו שאמר החכם שויתי ד' לנגדי תמיד זה כלל גדול בתורה עכ"ל: (יג) **ובשמו תשבע**, בתרגום השע' וכן בכמה כתבי יד נתוספו פה מלות וכו תדבקו ואפשר שאלפו זה מפסוק עם מה שכתוב לקמן י' כ': (כה) **וצדקה תהיה לנו**, כתב הרמב"ע ז"ל י"א השכר ואת לבכר השכר לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו וכו' והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו עכ"ל ואולם הרמב"ם ז"ל בג"כ לב' כי הצדקה לתת לכל נמצא כפי הראוי לו ומפני זה נקראו כל מעלות המדות צדקה כמו והאמין בד' ויחשבה לו צדקה וכן צדקה תהיה לנו וכן נראה:

ז (א) **ונשל**, יפה טען המבאר לנתה"ם על רש"י שהביא פסוק ונשל הברזל בדברים י"ט שזה הוא עומד וכאן הוא יוצא ורעו מצאנו בפסוק של נעליך מעל רגליך: **החתי**, בבראשית ט"ו ביום ההוא כרת ד'

את אברם ברית וכו' נאמרו שם עוד גוים אחרים שלא תכרו כאן כמו קיני קנזי קדמוני ורפאים ולא זכר כאן לפי שלא היו רק אחת ממשפחות עממות חבל לא גוים עצומים: (ו) החרם תחרים, עיין לקמן בפסוק לא תחיה סי' כ' נ"ה: ואשיריהם, נאמר לקמן פסוק י"ב:

פרשת עקב

(יג) באתנוהו בספ' במדבר שיאמר נגזר מן לאר וב נקרא במן האדם דרך שתירוש הוא יין חדש: יצהר, בערבית יורה כ"כ על הבינאה והשלכה: ועשתרות, אמר המבאר לנתא"ם י"א שהם נקבות הצאן ותסרב עבר שתעשרות את בעליהן והנלאים העשירים על לירחן נקראו כך כ"כ עכ"ל ודברים אחלה לדיכים עיד יתר נאור כי לא נתנאו לנתים בנעשו בלורת הצאן ואשר יקראו עשתרת אלא הדבר כן הוא כל עובדי כבבים ותבלות עשי כגוד הדגה לככב שנקראת אבלנו נוגה ואנליאס ווענוס ואמרו עליו שהוא מזל הבולדת ומושל על רבוי בנים ופרית הצאן והיטב כיון כאן הרמב"ע בפירושו שאמר כאן ועשתרות בעל מזל בליתה ובפרט אבל הלידונים עבדו לככב הזאת בשם עשתרת כמו שמלאתי הרבה פעמים נתקראת ונקראת הגלם בעל שהוה. בעלום ועבודתה היתה ע"י זמה ונעשתה התועבה הזאת בעיני השמש ולא קדשו קדשים וקדשות באלן והבל או בעל שהוא ככב הנקראת אבליני נדק הוא ג"כ מזל השולט על העושר ואשתו היא עשתרות כפי תורתם הבוא ונקראת ג"כ אשרה מלשון אושר והבל הבבליים נקרא' מולדתא מזה הענין או ג"כ מני כמו שהבעל יקרא אלים גד ומזה תבין פירוש הכתוב העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך וי"א שבעל הוא השמש ועשתרות הוא הירח או הלבנה ושאנכוניאטאן סופר קורית הלידונים כתב שהדד שהוא יופיטער תשל עם עשתורת על הארץ ושים לא כבירים ועשתורת לקחה לה בר לבירץ מלכותא (זימבאל) או מפני שעידה על ראי כנגד או הטעם רצוי הצאן ומזה תבין לבן עשתרות קרנים וכן נמצאו על המטבעות ותמלבנות שנמצאו מזמים קדמונים ועי' עוד מזה לקמן בפ' לא תטע לך אשרה ועבודת העשתרת היתה מפורסמת בימים ההם ובכל העמים השתחוו לה ועשו בתית ומנחות לשמה וגם עשתורת מלשון אסתר שהוא ככב בלשונית בני קדם ונקרא' ג"כ ככב שחר כי הנוגה הוא המזוג שבככבים ונראה לי שעיקר הוא עשת שתורה על נגינה ודיחה כמו שמצאנו בתרגום עשית (לאטערנע) סוף סוף עשתורת הוא כטעם מולדתי' או מולדת ולכן הושאל' המלה על נקבות הצאן כמו שיאמר הרומיי veneres תמ' femmellae ושהבם ר' משה לאנדוי כתב שנגזר מן astera ככבים בלע"ז ונדמו מקנה לאן לככבי השמים בהיותו תמספר רב ועלים ואיני כן והאבם יש"ר גרי כתב שנגזר מן לשון עבר ואמר לפי שכל הרכוש לא היה בכסף ובזהב כמו שימנו כי אם בצאן וכן בלשון רומי נקראו עד היום מטבעות כסף בשם pecunia שנגזר מן pecus שפירושו צאן ובהמה ואולם גם כסף וזהב היה להם ונתנום שכר מכירת כאברהם שלקח שדה עפרון במחיר כסף וכן וישאלו ממצרים שמות י"ג: (טו) חלי, יוטעם באתאתא יהיה שם קבין לכל מיני תחלואים ומדוי מצרים שתלויים שם והמה מיני לרעת ועורון ודבר הוא חולי הנקרא אליפאנטיאזים כאשר נאמר בפ' כי תבא: (כ) וגם את הצרעה, פירשנו בשמות כ"ג יצא כאן להוסיף טעם שילוח שלרעה לאתאיד את הנשארים: מעט מעט, פירשנו בשמות שם ויש אומרים שלרעה היא לרעת ומה אלא תשל הוא שיושו תמיך כאלו נגרשו מלרעה ואולם זה מתנגד לפשוטו של כתוב וגם מלאנו להדי' ביהושע כ"ד י"ג שלרעה לרעה ממש ואין כאן מקום לתפלא כי כבר מלאנו שע"י רמשים ושקלים נגרשו עמים קטנים מארלם ויש ע"י עכברים ידוע מספורי היונים וכן ספרו הפרסיים שנגג עם אחד ע"י זבובים ממדינה אחת ועי' יותר מזה מה שכתבו הח' נאהארע: (כב) לא תוכל, כמי לא תוכל להתעלם והטעם או אתה רשאי: (כו) חרם כמהו, אדניהו בזיקרא וכן מלאנו שבכן לקח מן החרם ויחרם גם הוא:

ח (ב) למען ענותך לנסותך לדעת, כל נסיון שבתורה כבר פירשנו שלא יורה על העדר הידיעה אלא יתברך אם ישלוט כי אם השי' ניתן נרם לעבדה ולדיקים ילכו בדרך הישר ורשעים יכשלו בו ועי"ז ינסה האדם את עלמו שלא יאמין שהגיע אל תכלית השלמות ולא יהיה מתגאה ויאמר לי כח ועולם לעשות לדק ויושר ולא חסר לי מידי לשלמות הלדיק והוא לא ידע כי אם ישלוט בו יצר הרע שיתגבר כלפור אל פח ולכן נותן השי"ת רשות ליצה"ר להסיתו ועי"ז יצא האדם לדעת את עלמו כי דעת נפשו ועלמו הוא הדעת הקשה מכל הדעות: (ג) לא ידעון אבותיך, מכאן ראיה שמן המדבר אינו מין מאכל שנמצא עוד בימינו כי אלו כן היו יודעים אותו אבותיכם ועי' מה שכתבנו מזה בפרשת המן בס' שמות ובמדבר: כי על כל מוצא פי ד', ברבות דרכים לה' השי"ת לבורא הזון ולא לבד בלחם ויכול לכלכל את האדם אף שלא כדרך הטבע: (ד) לא בלתה, יש אומרים כיון שהיו להם עבדי לאן ניחא לתר אשר בזו ממנם והגבים טוו בידם כמאמר הכתוב ואולם מפשוטו של כתוב משמע שהיה נכא הנס: (ה) ייסר, לא כתרגום הרמ"ד שתרגום ליכטיגעט כי איננו בא על העונש כי גם לשון יסר נופל על חנוך הילדים ג"כ וכן ויסרו לתשפט אלוהין יורנו והטעם שהשי"ת מנהיג ומגדל והדריך אותם כאב ומורה את יולא ירכו: (ז) ארץ נחלי מים ר"ל בערך אל ארץ מלרים שארץ מלאה היא לולי הנילוס בתוכו, וארץ ישראל בה תהומות כמי מרום וכנרה וים המלח, ונחלי מים כירדן וינק ונחל ארנון וזרד וקדרון ונחל כרית וקישון ועוד מעינות קטנות יולאות מהרי הלבנון: (ח) חטה ושעורה. כי אכרו לתירס אלן בר: וגפן, שזה לא ימצא במלרים ורק מעט זעיר שם ושם ואולם ארץ ישראל מבורכת היא בגפני היין: (ט) מסכנות, הוא לשון דלות ועניות ודומה למלה זאת mespuin בצרפית: אבניה ברזל, אבניה אבנים ממש כי יש מין אבן שם הנקראת אלפען קאלק שטיין ובתוכו חלקי ברזל ונחשת ואולם עוד מהרי לבנון ברזל יחלבו, וסמוך לעיר הלבנון הנקרא' בעת אלעספת נמלאו בורות נחשת עי' מה שכתב האבם דעלא נאודע מזה: (טו) ועקרב, י"א מין נחש

שיש לו ח' עינים וח'. רגלים וחזה שחור ולגדו כרומה וגו יכיל חרס ונקרא בחזיליסק, וי"ח
שהוא הנקרא סקחרפיחן:

ט (ד) **וברשעת**, חינו מחובר עם בלוקתי הציחני כי חינו מדברי חשה כי חם מדברי חשה כתוכה
חתלת יחפנין ויתורגם לפי זה: שפריך ניכט חונך חיינעם פֿערדיענסטעס וויזען ח. ג. וו. דח דחך
כור דער רוכלחזינקייט דיעזער פֿחלקער וועגען דער עוויגע דיין גחטט זיח פֿחר דיר הערטרייבט:
(יד) **הרף ממני**, חנה בעותך מן קדמי כן ת"ח והרב סעדי' תרגם לֿהפך חס תרפינה ידך מלנקס רחמים
עליהם, רגע חכלם: (כא) **ואת חטאתכם**, מעשה בטחתכם וזה מדרכי המליצה לסתן דבר בשם רבתי
ונקרא דרך המליצה כזה מעטחנימיע:

י (ג) י"ח שעיקר הספר' מתחיל מפסוק יו"ד וחנכי עמדתי בהר והפסוקים מפסוק ו' עד פסוק יו"ד שלח
במקומם נכתבו ולי נרחה שהחסך הכתובים כך הוח ע"ד כלל ופרט כי הרי בסימן הקודם ט' עד כ"ב הזכיר
חטח העגל וחמר עוד בדרך כלל בפסוק כ"ב ובתבערה ובמסה ובקברות התחוה מקליפים הייתם וכן ובגלות
ד' חתכם מקדש ברגע וח"כ הזכיר כל החטחים ע ד כלל תלבד חטח הנועדים בעדת קרח וחטח ישרחל שחמרו
חתם המתם חת עם ד' ששם נעשה הנס שפרח מטה חהרן ויגמול שקדים וחחר שהזכים בכלל כל חטחי
ישרחל שב לדבר בפסוק כ"ה במעשה העגל שהתפלל חרבעים יום ועל תפלתו חמר הסי"ת י' ח' עד פסוק ב'
פסל לך שני לוחות החבנים וכו' והוח עשה כן וזה מספר עד פסוק ו' בסימן זה ונומר בפסוק יו"ד שנענה
לו הסי"ת ובינתים משלים ספור המסעות בפרט כיון שכבר חמר לעיל בפרט ובתבערה וכו' מקליפים הייתם
ומזכיר מיתת חהרן כיון שלח ספר עוד חטח ישרחל על מי מריבת קדש ובפסוק ח' משלים בעת ההיח
הבדיל ד' חת שבט לוי שחינו קחי על הפרשת הלוים חחר חטח העגל חלח על פרסום רלון השם בבחינת
הלוים חשר נעשה חחר מעשה קרח שחמר שם והזר הקרב יומת ורחו בני ישרחל שפרח מטה
לוי ושם נחמרה המלוה לח יהיה ללוי חלק ונחלה מיד חחר נס מטה חהרן ונחמרה ושנית הבדלת הלוים
לשרת בקדש וחלף עבודתם חשר להם ולח רלה להזכיר חטח קרח מתוך ענוות רוחו כי החטח ההוח לח
הגיע חל הסי"ת לבד כי חם בנס חל משה וחהרן וחינו מספרו כ"ח ברמזים ע"י בעת ההוח הבדיל ד' חת
שבט לוי וע"י כך יזכרו בנס מטה חהרן וחטח קרח ועשה כל זה שלח יהיה נרחה כחלו חדון הבניחים
מתפחר ושחח במפלת חויביו כי ענו מכל החדם היה וחולם והשלים הספורים מכנים רמזים החלה ולקמן י"ח
ר' מזכיר רק דתן וחבירם ולח קרח ע"ש בחור נתה"ש וע"ד המסעות כבר בחרנו בחמחר חלה מסעי בסוף
ס' במדבר כי חין כחן שום סתירה ובספרי הכותים נחמר כחן: ובני ישרחל נסעו ממסרות ויחנו בבני
יעקן, משם נסחו ויחנו הגדגדה, משם נסעו ויחנו ביטבתה חרץ נחלי מים, משם משם נסעו ויחנו בעברנה
נסעו ויחנו בעליון גבר משם נסעו ויחנו במדבר לן הוח קדש, ומשם נסעו ויחנו בהר ההר וימת שם
חהרן עכ"ל וחולם חין לורך לזה שכבר פירשנו שמוסרה זה הר ההר: (יד) **שמי השמים**, בחרנו בברחשית
ח' ח' ששם שמים מורה על העליונים בלשונות בני קדם כי שרש שמה הורחתו עליון וח"כ שמי שמים כמו
מלך מלכי מלכים עבד עבדים וטעמו עליוני העליונים: (טז) **ערלת לבבכם**, הפשט כמו שחנחנו חומרים
דיח ריניע דעם הערלענס וטעמו כי קלפת החולת מבדלת ללב שלח יוכלו ליכנס לתוכו דברי מוסר: (יט) **כי
גרים הייתם**, כי מי שידע חת נפש המדוכח ירחם יותר עליו ודומה לזה חמר משורר רומי (1, 630
Non ignara mali miseris succurere disco (Virg. ר"ל חביונים להושיע למדתי כי לחלם ידעתי:

יא (ב) **עד היום הזה**, ששיעת מי שנטבע בים ונשקע לח יקום לחיים חחרי מותו? לכן י"ח שבב
לסוסיו ולרכבו שחבדו עד שבם בשנת החרבעים נכרת בם יד ד' כי נשחרה מלרים ממלכה שפלה בלי סוס
ורכב וחולם זה דוחק לומר שלח הקימו להם חיל חחר במלרים החת החיל חשר נשקע בים סוף ולכן נרחה
לי שזה מדרכי התורה לומר על דבר הנעשה בלי חלוף לשון עד היום הזה חף שלח ללורך והטעם ויחבדם
ומי ישיבם עד החט זיח חונוויעדערברינגליך פֿערניכטעט וכן לעיל ג' י"ד חומר: יחיר בן מנשה וכו'
ויקרח חותם על שמו חת הבשן חות יחיר עד היום הזה וקשה ב"כ חיך שייך לשון עד היום הזה שלח בחותו
שנה בשנת החרבעים היה המעשה חלח יתורגם דיח שטעדטע ווחורדען חונפֿערבריכליך חות יחיר גע-
נחנט וכן יקרחו בלי שינוי השם וכמו שבחרנו לתענה בפסוק הזה ועי' עוד לקמן כ"ט ב'; **חשר
ברגליהם**, בחרבים הע' עמעדם דעם μετ' αυτων וכמו שחנחנו חומרים חין חיהרענן גיפֿחלגע: **והשקית
ברגליך**, החכם ניעבוהר כתב שיש במלרים מין כלי גדול (חמשינע) שעל ידו משקים חת הגנות הרחוקות
מנילום חו שיטנן בהר חשר לח ידוח שם הנהר ונקרח הכלי הזה חללם פאקיה תדיר באלרגל ר"ל כלי השקח
חשר נדרך ברגלים וכן כתב פילון היהודי בספרו חשר כתב מלחונות העמים וחמר שהחכר המשקה חת השדה
דורך ברגליו על המעלה וע"י זה מוליך חת המים על ההר ועומד על ידיו לבל יפול מ..נו ומזה תבין והשקית
ברגליך הנחמר כחן: (יא) **למטר השמים תשתה מים**, חינו דומה חרץ שמקבלת המים ממי הענים
ע"י הגשם, לחרץ חשר ע"י מי נהל נשקתה וכן ספרו לנו בעלי המסעות שבני ערב יחמרו שכל חרץ פוריה
היח חו טובה והיינו חם מי גשם ירחו עליה חו רעה חם ע"י נחלי מים היוחחים מחדמה תקבל מימיה
וקליר חחד בחרץ ששם גשם ישוה לכ' קלירים בחרץ נחלי מים ולכן ח"י יותר חשובה מחרץ מלרים בבחינת
תבוחתה: (יב) **עיני ד'**, בהשגחתו הפרטית ישגיח עליה: (יד) **יורה**, שרש ירה מורה הזריקה ומזה
הושחל לגשם בחדש השביעי שנופל לחחר הזריעה: **ומלקוש**, שרש לקש הורחתו חיחור ועטוף וכן פירות
חשר עוטפות לבשל כי חפילות הנה בשם לקש נקרחו והושחל על הגשם הנופל בין חייר וסיון סמוך לקליר,
ובשעת הקליר לח ירד מטר וזה מעלה יתרה לחרץ: (יט) **ולמדתם**, חעתיק לך פה לבבנת פסוק הקודם
ולפסוק הזה דברי חכם חחד (Will. Jone) חשר נסע בכל חרלות הקדם וז"ל: מלחתי המנהג בכל מדינות

(טאליסמאנע) והמעות שנושאים אותם על הצואר ועל הידים, ד"א הקיסר שאנו נאמן שיהיה לו כפוף על הכיור: המחדש בכל יום וכל זה עושים מתוך תנה ואהבה לדברי המוסר האלה למען יהיו תמיד בעיניהם ובפיהם כאשר ראויים להיות בלבבם ובנפשם עכ"ל ויזה הענין מליצה תפילין ומזוזה בדברי חז"ל קשירה ממש וכתיבה ממש, ולפי שאין אפשר שיקשור האדם כל התורה כלה על זרועו או שיכתבנה על שערי ביתו לכן קבעו מה שקבעו וכן. מצאתי כתוב בספר השכם הנ"ל וז"ל. עוד שמחתי לראות אצלם המנהג היפה מאוד מאוד ואשר על ידו יקשרו כל בני המשפחה קשר אמיץ ויעשו אגדה אחת ע"י עבותות האהבה וזה המנהג: אחת אחרי הבית יש חדר מיוחד ועל קירותיו סביב סביב. מאמרים כתובים אל לב. ושם וביום נאסף כל בני המשפחה שמה הזכרים, אבי המשפחה יושב בראשם על הספל, והמה או עומדים לפניו, או יושבים תחתיו על הארץ והוא מספר להם כל הקורות שקרו לאבותיהם, או ישנן להם דברי דתם ומזה הענין לשון ושננתם אותם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך: (כד) ועד הים האחרון, בס' במדבר ג' כ"ב וכן בבראשית א' העירונו על זה שלכך המערב נקרא בלשון עבר אחרון בהפך אל הקדם ויש האחרון הוא ים מערבי לא"י והיינו ים התיכון, כי עיקר שרש אחר מורה על ההפך וכבר דברנו ע"ז באריכות:

פרשת ראה

(כט) הר גרזים. יש אומרים שנקרא כן מיושבי הארץ הנקראים גרזים כדכתיב (שמואל א' כ"ז ח' ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי) וכן משמע מספרי הכותים; ואולם אינו נראה לשאר האחרונים כגעזעניוס ורָאזענמיללער ודעתם בזה כך היא: הנה גרזים ועיבל שני הרים בודדים ומיוחדים אחת. הרי אפרים וביניהם עיר שכם ואולם טורי בטורי לא פגעי ולא ישוו אל לב, כי הגרזים שהוא בדרום מול העיבל מלא מעינות ופירות עץ כגן נטע ד' וברכת שדי ממגד שמים עליו; ואולם הר העיבל שהוא בצפון נגדו בציה ושומם לא יזרע ולא יעדר כי הוא אבן סלע הנקרא גראניט (עי' ריכטערס וואָרטערבוך) וכל אוהו יביט עליו כי הוא ההר שנאמר עליו הקללה; ושם עיבל כלם יודו שהוא מלשון ערבי שעיקר הוראתו על העץ שנשלו עליו והושאל על הערום מכל מיני צמח ועל מאיז אשר לא יוציא עץ ולא יפריח ציץ. וכן פירשנו מלת עיבל בבראשית ל' כ"ג. ע"ש באריכות. ושם עיבל הנאמר בד"ה א' א' כ"ב פירשנו שם. וגם זה אמרו שמלת גרזים מורה על הפך העיבל כי כמוהו כן שמו, והעיקר גרז שיורה על הכריתה והקצירה ונקרא ההר כך מקצירת התבואה ור"ל הר שקצרו ממנו פירות ותבואה והנה ידוע כי השמרונים בנו שם היכל ושמו דמות יונה עליו וכן נאמר בכתובים האחרונים בס' החשמונאים א' ג' ואחד ממלכי ישראל הרס את היכלם, ואולם יושבי העיר עוד יקראו לו הר קדוש או בית אל ושמים את פניהם לנגד ההר בשעת תפלתם ואולם בעת מלחמה ינוסו אנשי המחוז על ראשו ויהיה להם ההר כעיר בצורה והאויב בונה עליו מצור — ועוד ידוע כי הכותים זייפו את הפסוקים לכתוב מלת גרזים תחת עיבל ונדבר ע"ז לקמן כ"ז ד': (ל) בעבר הירדן, למערב והלאה: ארץ הכנעני, כבר באמרתי ששם כנעני כולל כמה עמים ועיין מה שכתבתי מזה במדבר סי' ל"ג וכל כנרת הארץ מים האמצעי עד שכם היא בקעה אחת בלי הרים מלך מעבנו, ואולם במזרחו שמה הרים וסלעים, ולכן אמר בכאן הכתוב היושב בערבה ולא בהר: מול הגלגל אצל אלוני מורה, לפנינו היטב אמר אצל אלוני מורה מול הגלגל והראב"ע ז"ל כתב שהוא בדרך נבואה ודעתו בזה לפי שלא נקרא גלגל עד ימי יהושע שאמר היום גלותי את חרפת מצרים ובתחלת בואו טעה בזה כי בגלגל הנאמר כאן אינו גלגל שאל שם יהושע שהרי יהושע מל את בני ישראל סמוך לירחו וכמו שאמר הכתוב ביהושע ד' י"ט ויחנו בגלגל בקצה מזרח ירחו הרי שהיה מקדם לירחו, וגלגל הנאמר כאן היה במערב לירחו שהרי אמר כאן הכתוב אצל אלוני מרה ואלון מורה הוא שכם (עי' מה שכתבנו בראשית י"ב ו'). ולכן אין להחליף עם גלגל הראשון, אלא הוא הגלגל שעליו נאמר ביהושע י"ב כ"ג מלך גוים לגלגל אחד: (לא) כי אתם עוברים, תרגם הרמ"ד אם אתם עוברים כדעת הראב"ע ויותר נראה שהוא נתינת טעם, שהואיל מרע"ה צוה לא נתן בפניו הברכה והקללה ואמר הטעם כי אתם תעברו לכן תשמרו את החקים וראו לכם שתעשו את הברית הזאת ומכלל הן אתה שומע לאו, כי הוא לא יעבור:

יב (ב) אבד תאבדון, צוה לעקור ע"א מן השרש מכל מקום ומקום והזכיר הרים הרמים עץ רענן, מזבחות, מצבות ואשרה ולא זכר בתי תפלה והיכלי אליליהם וכן לא מצאתי בכל תורת משה זכר שהיו להם בתי תפלה. או היכלי אלילים ורק בספר שמואל מצאנו פעם ראשונה בית דגון, ואפשר שבכלל כאן במלת כל המקומות, או שלא היו בימי מרע"ה עדיין עוד היכלים מיוחדים לכך: והרים הרמים, ידוע שהקימו להם פסיליהם על הר נשפה ובפרט עובדי צבא השמים ובנו על ההרים הרמים שנשקפים על פני כל הככר כי ידוע שגם מלת templum ברומית נגזר מן templari שהוא לשון השקפה וטאַציטוס כתב (Ann.) שחשבו שעל ההרים יותר קרובים המה לאלוהיהם: ועץ רענן, לאו דוקא עץ אחד אלא ג"כ יער קטן נקרא כך כי רען עיקר הוראתו ירק ולחות וכן גראנין בגרמנית ישנה את' וואכסען וכן בהנדים נרותית והאמנם מהו' יוסף פירסט באוצר האלים אמר שגם בסורית ובערבית כן והאמנם בגעזעניוס באוצר שלו טען ע"ז ואמר ששרש זה בערבית ובסורית מגנו בדה החכם הנ"ל ומי שהוא בדאי יכניס ראשו ויתכון משפט ביניהם: ואשרה, אינו כאן יער קטן כי זה נכלל במלת עץ רענן אלא הוא שם אליל כמו שאמר לקמן ט"ז כ"א: (ה) לשכנו, מוסב על מלת אל המקום אשר יבחר ר"ל המקום שהוא שכנו, ויש שאמרו שהוא תחת לשכנו בפתח הזי"ן ומוסב על מלת שמו כמו לשכן את שמו שם, ואולם למה יכפל הלשון שלא לצורך: (יד) כי אם במקום. טעם המליה נאמר לקמן י"ד כ"ג: (יב) ושמחתם, כי אין רצון השי"ת שתהיו אבלים כמדוכאי נפש אלא שמחה וששון ישגו פניכם כי לא התונה ירשם, ולא

בדמעות שלים תתנו כבוד לאלהיכם, ובניתיכם, וכן עשו נשי אלקנה תידי שנה בשנה ואע"פי שהכתוב אינו אלא על הזכרים מכל מקום תרבה השמחה והששון ע"י אסיפת כל בני משפחתו: (יד) כי אם במקום, לא הזכיר עוד שם המקום שלא תעלה קנאת שבט אחד בשבט אחר: עלתיך, אינו שם כולל לכל מיני הקרבנות א"א הזכיר בפרט על העולה למען לא יחשבו מפני שעולה כלו כליל ואין חלק לכהנים בי ואין המנוב שייכת לאכלו לפנים מן החומה לכן יזהירו בכל מקום וזה הכתוב לאסרו בפרט: (טו) רק בכל אות נפשך, אע"פי שאסור לזבוח במדבר אם לא הביאו לפני משכן ד' לבל יזבחו לשעירים שהיה המנהג ע"א במצרים כל זה התחשב היה רק אם זובחים על פני השדה, אבל בהיותם בנתיבתם ובעריהם, אין הזביחה עוד על פני השדה, ולכן מתיר בשר תאוה בכל מקום, ואולם אפשר שיטעו מזה לומר, כיון שאין זריקת הדם שייכת בבשר תאוה יהיה מותר לאכול דמו לכן הזהיר פעם שנית על אכילת הדם, וכיון שניתן רשות לזבוח בכל מקום לכן יזהיר על זה בהתראות הרבה מאוד, בצבי ובאיל, אלה החיות תלויות לרוב על הרי הלבנון ופירש הכתוב אל תאכל בשר תאוה כבשר הקדש כי זה איסור גדול ולכן גם הטמא גם הטהור יאכלנו ואין לך להפרישו ולהבדילו: (טז) רק הדם, אם תבאו יחד לאכול בשר בחברת הגוים אולי תעשו כמעשה הגוים שאכלו את הדם, ואולם זה אסור מכל מקום ועל אכילת הדם לאחיד אפילו שלא בחברה הזהיר לקמן פס' כ"ג כך נראה לי בפשט הכתובים ועי' מה שכתבנו על טעם איסור הדם בויקרא י"ג: (טז) כמים, שלא יהיה לכם קדש אלא יאות נשפך כמים כי דבר מהועב הוא בעיני ד': (יז) לא תוכל לאכיל, הם שהעיר לעיל פסוק ו' היינו על ההנחה כאמרו כמה הביאו יהיה אפשר לחשוב שיתנו ללוים חלקם ויכלו ג"כ לשלוח מנותיהם אבלי נאת מביתם לכן אמר כאן בתכלית המכוב לאכול שם המעשרות וכמו שנאמר לקמן ט"ו ב': ובכורת בקרך. אע"פי שאין הבכור נאכל לזרים י"ל שלשון בכור נופל על כל המובחר כי כן מצאנו במכות בכורות אין בית אשר אין שם את ואלו בכור ראשון לוליה דוקא, דלמא בבתי בית לאו בוכרה הוה, ונוכל לומר כי כלל הכתוב כאן ג"כ מעשר בהמה הנאכל לכל אדם, וקראן בכורות לפי שהן המובחרין כי המעשר אל על תם ובעל מום וכיילא שפסולין למזבח ולכן קראן כאן בכורות לפי שמיוחד על ההקרבה בכורות; ואולם מצאנו ג"כ לקמן ט"ו י"ט כל המליה הזאת בפרשת כל הבכור אשר יולד ונאמר ג"כ לפני ד' אלהיך תאכלנו וזה ודאי שב על הכהן וי"א שכתוב שהיה המעשר שני שנאכל לבעלים כן היה בכר שני הנאכל לזרים וזה השני ללידה וקראו הכתיב בכר לפי שהיה הראשון שמותר לבעלים וזה אינו, גם אין להם סמך במקרא, ומה שאמרו האחרונים כי בכורות הנאמר כאן דוקא נקבות ואלו מותרין לבעלים אך צריכין לאכל בירושלים הבל ושוא בדו מלבם ותמה אני על יהודי אחד שנוהג כוקי בשבה ובנמרא, וכמכבד תלמודי חכמים ושנה לכתיב את זה בפירושו ולהסכים עם הנילדים, והעיקר שמלות לא תוכל לאכול שב על האכל ועל שבשאו לאכול: (יט) השמר לך פן תעזב את הלוי, עיד כמה פסוקים יש שממנם נראה להדיא כי חשובים הלוים כעניים וכאביונים, ולא היה להם א"כ ממשלה גדולה בארץ, ולא יכלו להרבות בלע כאפן לבנם: כי הדם וכו' עשו כמתי אחד העמים, והמעשה אשר ניתנו להפעליו נדבר עוד לקמן א"ה: (כג) היא הנפש, באלנו (ובהתאית ט' ע"ב): (כו) אשר יבחר יי, בתרגום הע' הוסיפו פה: מלות לשכן את שמו שם: (ל) השמר פן תחפש שהכרית השי"ת את הגוים האלה מפניך מפני שהם עושים עבודה לאלילי עץ ואבן, אבל העבודות והמנהגים שעבדו בהם את אלהיהם, טיבים ונכונים ולכן אדרוש לדעת דרכי עבודתם לא נעביד את אלהיכם, אלא לעשות כן לכבוד ד' לכן אמר לך גם דרכי עבודתם הם תועבה לפני ד' שקבעו תקים בזמה, ובנאוף ובשכרות ומיני נבלות כידוע מסיפורי קורות העתים, ועוד גם זאת היה רק אחת מתעבותיהם, כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש והוא נגד טבע הרחמים והחמלה הנטועה בלב כל אדם, וכן עשו אנשי קרתגה שנהגו מנהג צידונים ולכן תרחק מכל מיני עבודתם:

יג (א) תפשוטו של כתב משמע שנמשך עוד למעלה ר"ל לא תעבד את ד' בעבודת הגוים אלא את כל הדבר וכו' וכן הוא בתרגום הע': (ב) נביא, מהב עלאו כנביא וענין התנבאות הזאת באחרנו בבמדבר סי' י"ב ועוד נדבר על המליה הזאת לקמן י"ח י"ח, אות ומופת, עי' מה שכתבנו שמות סימן ד': (ד) מנסה, עי' לעיל סי' ח' ב': (ו) יומת, בסקילה, דבר סרה, תאר במקום השם וכן תכת בלתי סרה: ובערת הרע, כי כל עמודי החברה ימוטו בעת שנאחו לע"ח כי כל עדת ישראל רק באמונתם יתקיימו והיא חייהם ואורך ימיהם. ולכן המסית והמדיח כקושר קשר בעמו ובאורן מולדתו ומסגיר בני משפחתו לאויבים ולכן יומת כדתי כל העמים: (ז) כי יסיתך, השרש הזה קשה עד מאוד כי אין לו רע בכל לשונות בני קדם, ומה שכתב הרשב"ם ז"ל כי כל ענה שסופה פירעניה נקרא' הסתה אין מוכח כל כך בהרי מצאנו ג"כ ויסיתם אלהים ממנו ד"ה ב' י"ח ל"ב ורש"י ז"ל הביא כמו אמטרא בלע"ז ואחרו ע"ז שצריך להיות איינסיטער בל"א אנטרייבען אנריילען ואולם יש לקיים הגירסא אמטרא והיא כמו גרומית immittere וזה מכוון יותר להוראת המלה הזאת בתנ"ך ויש מן האחרונים אמרו לו רע במלה ר תית suadere וכן פוואלען בל"א וי"א שהיא לשון הדחה מגרש בית כמו שהגהנו אומרים לו איינער טהאט אויך מטאלען וזה רחוק בעיני: (ט) ולא תחוס עינך, שרש חוס יורה על החמלה ובדק עם מלת על ונחמשה חומשי תורה לא מצאתיה כ"א בחבור מלת עין ונראה שזה עיקר החבור בנה"ק, וכן מצאנו עוד הרבה פעלים שנדבקים עם אבר מאיברי הגוף אשר אליו ייחס הפעולה ד"מ היק ורפה ניד — והחמלה תכונה גם בלשון ערב על העין ולכן יאמר לא תחוס עינך ור"ל לא תחוס את ולכן יאמר אל יחס לבנן וכן רבים וי"א שעיקר השרש ענינו כסוי וכל אחם על חנויו, תכסה על כל פשעיו וזה מכוון היטב לפי' הכתוב כאן — והנה אסר כאן הכתוב לכסות על פשעים אם בעבורם נמוטו מוסדות החברה ותבואת עדת ישורון

א״ל כי גולה כן, כל מתנכל על חבירו להמיתו אנס ועל זה עול בכפו ויאמר כי הסיתו בסתר וזה מה שתרגמו השבעים **ἀναγγέλων ἀναγγελεῖς περὶ αὐτοῦ**: ידך וכו' בראשונה, יחס סקר ענה בו יורה מלהפיל בו אבן, (יג) בני בליעל, לדעת האחרונים שרבו יעל מלשון הועיל ועניננו איש או דבר שאינו מועיל או אינו שוה כלום וכ״ו האנו הומרים איין ניכטסווירדיגער, ואולא מה יאמרו אלה לפסוק נחלי בליעל? — ולכן נראה יותר כדברי הקדמונים שהוא ילמין עלה ר״ל אדם שהוא נבזה ושפל, וענין השפלות תמכים ג״כ לפסוק נחלי בליעל: (טז) יושבי העיר, הדעת נותן שרק הנכשלים בעון ע״ז ימותו אבל לא הטף בנשים ובהנשים וכן איתא בספרי וכן דעת ר״ע בתוספתא של מסכת סנהדרין: (יז) כליל, כדמפרש ואזיל ולא ידבק בידך מאומה: (יח) ונתן לך רחמים ורחמך, לדעת החכם אבו׳ יפ״ר גבר אין זה כפל לשון, אלא שני ענינים הם, כי נתינת הרחמים תורה, כי יתן הש״י את רחמים בלב העמים כמו ואל שדי יתן לכם רחמים ורחמך מורה על רחמי הש״י בעצמו כך דעתו, ואולם מה ענין רחמי אחר עמים לכאן? ולכן נראה כפשוטו של מקרא ונתן לכם רחמים היינו כמו לא פתח לכם רחמים ישעי׳ מ״ז ו' והענין שהקב״ה ירחם עליהם ירחמך הוא אחר עם ואהבך כי אהבו רחם יורה בין על אהבה בין על החמלה אבל נתינת רחמים תורה על החמלה בלבד:

יד (א) לא תתגדדו ולא תשימו קרחה, הראשון היינו שרט לנפש כי שרט בגד ענינו אחד עם כרת ויש לו רעים רבים כמו גזז גדע גדה חז חץ קן חר זכרותה יעל נאוסי הגוים לענין שרט וקרחה בכבר דברנו בס' ויקרא: בין עיניכם, היינו כמו ולטוטפות בין עיניכם וכדברי הקבלה: (ג) תועבה, סמך איסור מאכלות האסורות לאיסור קרחה בין עינים כי הכל ענין גזירות וקדושה, כי ממאכלת כהניט המה בני ישראל ולאוי שינזרו מכל מיני תועבה ועל הדבר הזה דברנו בהערות גם ויקרא ולפי שלא נשנו כאן המצות ורק מזכיר איזה חיות שלא הוזכרו עוד לכן נעזוב את הפרשה הזאת ולא נבאר כי אם המשפטים יאמור הקו דישון תאו וזמר כי הנזכרים כבר פירשנו, ומהמסודרות לנו שלא נזכרו עוד בפ' שמיני רק הדיה נשארה והנה יאמור כן ממש בערבית והוא מין לבי שמלאו על גבר פרא ונקרא דאאהירש אדמדם בלבעו ודומה לאיל. ואקו הרבה מהדנומים וכן בספרי ובערבי מתרגמים גמם שטיינבאק אין זיה ידועה ורוב המפרשים יודו שאין לבוא עג יסוד התלה מזאת ובתרגום הע' ובזוחולבאעת גשמט' לגמרי. ודישון, האריך בזה החכם באכהעט והסכים לדעת השבעים שתרגמו **πύγαργον** שהוא ג״כ מין לבי וי״א שהוא הנקרא וויסס־טיערי: זמר, י״א שזה נקרא זראפה בערבית ובלשון גירהפה ואולם החיה הזאת מצויה רק בארץ כוש באפריקא ומה טעם היה לדבר מחיה שאינה מצויה בא״י ולכן יש תרגמו בשם געמזע ולוטהער תרגם בשם עלענט ואין לו שום ראיה ונכר לדבר. וי״א שהוא הנקרא בובאליט מין אנטילאפע כשה אמ׳ קימתו ומצוי בארץ ישראל: תאו, לדעת בוכארט שהוא הנקרא **ὄρυξ** מין חיה מצויה באפריקא וביותר לבד לפין ויש תרגמו בשם ביקפעל: דיה, נחמעו המספרי הכותים ויש תרגמו בשם גייער ולדעת אחרים הנקרא בשם וויהע: (ו) יבל בהמה, דבר גדול מודיעה תורתנו שאין בכל העולם בהמה בעלת שני סימני טהורה רק העשרה מוכר כאן: (יא) צפור, ענינו לצפוף ונשאל הקול העיף ובעוף נקרא כל בעל כנף ואולם לפיר וילפור פרטים. בענין אחד לפס ואיננו אחד עם פרס לפור הע״פי שנדחקו קצת המדקדקים לתמוח פרס אחד לכלם:

(יט) לא יאכלו, בספרי הכותים ובתרגום הע' כאלו כתוב לא תאכלו מהם: (כא) כי עם קדוש אתה, לדעת המנחר לגת״הם שהיה כדעת הרמ״בן ריבות כי עם קדוש יסודי על לא תבשל גדי בחלב אמו, ואולם אין זאת דעת בעל הניתה הטעמים וכן לפי עומק פשוטו של כתוב יותר תמצא שסב על איסור נבלה, פתחה לך נבלה מהובנת בענוד שאתה עם קדוש: (כב) עשר תעשר. אין ספק אצלנו בני ישראל שזה הנקרא מעשר שני ותמה אני על אותם מהאחרונים שחשבו בזה מעשר ראשון הניתן ללוים כי הא' שאמר כאן בפרט והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו והב' אין יכוס שיאכלו הלוים כל הלקט אשר ניתן להם בפעם אחת בירושלים הא אין להם חלק ונחלה זולת מה שיקבלו חלף עבודתם ועוד שהדי להדיא נאמר (במדבר י״ח ל״א) ואכלתם אותו בכל מקום וגם ביוסיפון ובכתובים האחרונים בס' טוביה מספרים שנתנו מעשר שני יבכד הראשוני גם' במדבר אלא הרואהו הלוים כלל בתעבדות שלהם כי הדי היה ראוי להם חלק י״ג מנחלת א״י כל שבט ושבט והנה קבלו חלק העשירי ואמני נתנו מעשר לכהנים ונדוע הזמן כאשר פרו ורבו הלוים והאות מוטל עליהם לכלכל את נגיהם נשיהם ובנותיהם ושדי תרומות, ותרומות שדות אינם לא רבו ואמי שיבין את זה, לא יאמר שהיה להם ייתר מדאי ויפה אמר הכם אחד כי בזמננו האלה ללומדי התורה ולדורשי החכמה אבל בנעורתים כנגד מה שהיה ללוים, ולכן. ובכל מקום הזהיר הכתוב שאמר לך פן תעזוב את הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך: (כג) למען תלמד ליראה, הטעם רגילות כמו שאמר הרא״בע עיין בבאור. והנה הלאנו מצות עליה לירושלים על ג' פנים: הא' נתנים ימועדים לג' רגלים והב' להקרבת קרבן ומטעם איסור הבמות והג' לאכילת מעשר שני ואף שיש לכל אחד עוד טעם מיוחד העיקר בכלם למען יתאחדו הקרובים והרחוקים, וכמו שה' אחד ושמו אחד, והילם תהלתו בפי יקומים אין מספר, וכמו שהקים אסר שם שבע אם גם רבי כלם בדלון אחד ומייחד יתברך ממו יסודם, כך תהיה הברת עדת ישרון, כל שבטי יה יכירו כי מבזע אחד יצאו ורק בידות העבודה ובאחדות הבורא ימלאו אושר וחיי נצח, ואם יבואו להתאחד בשמחה וגיל במועדיהם ובחגיהם יקשרו קשר אמיץ כי לב שמח יותר מוכשר לעבותות האהבה וידידות, וע״י האסיפה יחדם למקום מיוחד ולתכלית עבודה אחת יתאמצו להיות עם אחד, וכל בודדי העם נאחוה ורעות. ואמת שגם הגוים עשו כן בתחבולה, כאשר נפרדו לכמה ראשים, ולכמה שבטים להרצותם ולהמשלם, ויזמו לעשות חבורה, ויועצו לחוקק מועד להתאסף בכל שנה ד' פעמים בעיר עלים, ושם נקבצו להתענג בכל מיני עדן ולשחק ולהשתעשע בכל גלותי חגיכי המלחמה, ובויכוחי משוררים ומליצים וידועים אלה החגים אצליהם בשם אלימפיטע שפיעלע וכל זה היה רק לקרב הרחוקים לחברה ולאגודה אחת — ואולם גוה וראה מה בין מצות הש״ית לחוקי בשר ודם — הנה גם הש״ית צוה לנו לבוא ג' פעמים בכל

שנה לירושלים ולהתקבץ מכל גבולות הארץ, ואולם לא להשתעשע בתענוג הבל ושוא ובמעדני אוכל אשר יתענגם המקין יעופו, וגם לא למען יגלה איש את עתידו בתענוגי קרב ומלחמה, המורים אליך זקים ומות והאומרים הלא מלאכים אנחנו, כי אם להיות אגד ליראי ה' ולחזק הדת ולאהבת עמו, ולדרוש טוב לזרע ישראל ונוה לראות בג' רגלים להשתחוות שם את פני הגדול והנורא למען יתאמצו באמונה וילמדו ליראה את ה' ולהנהיג את התעבדות לבל ישכחו כי ה' הוא הנותן להם את החיל הזה. ועני ועשיר וקטון וגדול שם הוא כי כלם שוים לפניו יתברך ואם ישאו לא תהיה שמחתם כשמחת השכור וכשוכב בראש חבל, כי שמחה כזאת תולאה עזית כי אם ע"י קרבת אלהים יבלבלו את רוחם ויתאמצו להיות מתונים מתונים בשמחה; גם נוה לעלות בעת קצרו קצירם בעת דגנם ותירושם רבו, כי אם ישמן איש ויבעט, ולכן יזכרו כי ה' הוא המוריש והמעשיר וע"י הקבוץ תבוא אהבת רעים והאהבה תוליד חמלה וחנינה ולא ינעלו דלת לפני עניי עמם ויבואו לידי גמילות חסדים: (כד) כי ירחק ממך, כגון נחלת בני אשר ונפתלי: (כו) ושמחת, אינה רשות כי אם חובה כי לא זה דרך עבודת הנורא כי יתאונן גבר חי על ימיו ויצטער ונפשו מר לו בכל עת כי אדרבה הנוטה בא' שמחה ושחוק יצהילו פניו ולא ידאב בשנת בצורת ולא ימיש מהיות שמח בכל יום וכן היתה העבודה בימים הקדמונים מלאה שמחה ושחוק ולא כמעשי עמים אחרים, אשר כל יראתם עיקרם אימה — ובזה: (כז) והלוי אשר בשעריך, אע"פ שתביא מעשר שני לירושלים אינך רשאי ליתן מעשר ראשון ללוי שאינו בשעריך, או לפי פשוטו שהזהיר בתורת נדבה שיקרא ללוי ויסעדנו על שלחנו בעלותו לשמוח לפני ה' וכן לקמן פסוק כ"ט:

טו (א) מקץ שבע שנים, המחבר חלק בכאן על הרא"בע שאמר מקץ כמו בתחלת השנה ועוד הקהל את העם עכ"ל ודעתו בזה על מצות קריאת התורה שנאמרה לקמן ל"א ונאמר אצלה מקץ שבע שנים ובאמת גם בירמיה מצאנו כזה הלשון (ל"ד י"ד) ואולם כפי הפשט נראה לי שהדבר כך: הנה אמת שהתורה אמרה החדש הזה לכם ראש חדשים, וקבעה א"כ ר"ח ניסן לחדש הראשון לענין כל דתי התורה ואולם אין לספק כי יש כמה מיני ראשי השנה כמאמרם ז"ל ד' ראשי שנים הם כי הרי לענין עבדת השדה בלתי ספק חדש תשרי, עת האסיף, היה הראשון לכל חדשים ותדע שהרי אמר הכתוב (שמות כ"ג) וחג האסף בצאת השנה הרי שאל ראש השנה בחדש תשרי ודברנו ע"ז באריכות בפ' אמור. ואולם אם נשאל איך היו מונים ז' שנות השמטה או מניסן עד ניסן או מתשרי עד תשרי? בלתי ספק נודה כי מתשרי עד תשרי היו מונים אותם, כי הא' שלאחר ז' שמטות היתה שנת היובל והכתוב אומר וקדשתם את שנת החמשי' וכו' ביום הכפורים הרי שיובל נמנה לחדש תשרי ובלתי ספק גם שנות השמט' כן מנאו והב' אם היו מתחלים למנות מניסן שהיה עת הזריעה וא"כ שבתו בניסן השביעי מזריעה ולא אספו בתשרי ואולם בניסן השמינית היה מותר לזרוע והיו יכולים לאסוף בתשרי של שנת השמינית וא"כ קשה מדוע אומר הכתוב בפרשת בחקותי ועשת את התבואה לשלוש השנים והיינו כמו שאמר הכתוב שם עד בוא תבואתה בשנה התשיעית והלא בשנה השמינית כבר היתה להם תבואה? ואולם אם מנאו מתשרי עד תשרי הרי שלא זרעו בניסן של שביעית ולא יכלו לאסוף בתשרי של שמינית אף על פי שמותר להם כיון שלא זרעו בניסן לא היה להם מה לקצור וא"כ לא זרעו עד ניסן של השמינית ואספו א"כ בתשרי של התשיעית ויפה אמר הכתוב עד בוא תבואתה בשנה התשיעית והג' אם מנו מניסן עד ניסן אימתי קראו את התורה? אם בתשרי של שנת השביעית, הרי זה באמצע של שנה היא והכתיב אומר מקץ שבע שנים לקמן, ואולם אם מנו מתשרי עד תשרי היו קוראים את התורה בתשרי של השמינית וכדעת חז"ל והכתוב קראה שנת השמטה כאשר כתב רש"י במקומה ועיין עוד מזה לקמן מה שכתבנו על טעם המצוה, ולא יקשה בעיניך למה מונים מתשרי, והלא ניסן הוא ראש חדשים כי כן גזר הכתוב שיהיה לענין עבודת השדה כמנהג העולם והארכנו בזה בספר ויקרא. ולפי"ז גם בפסוק הזה לא קשה מידי כי הרי משה דבר את הדברים האלה בא' לחדש שבט כמה שנאמר (לעיל א' ג'), ואילו היו מונים מניסן עד ניסן, היה אומר בכאן מקץ שש שנים כראוי ואולם כיון שמנו מתשרי עד תשרי ומשה דבר בחדש שבט ולא צוה בכאן על העתיד כמו שאמר בפרשת בהר כי תבואו אל הארץ, אלא כאן על ההוה דבר שהנה היו בארץ, ואמר להם כך: בני שמעו, אתם באתם אל ארץ נושבת אל תשכחו לעשות מקץ שבע שנים מהיום היה שמטה והיה צריך שיאמר מקץ שש שנים והשבעה חדשים שביניהם ניסן ראש חדשים ותשב כמה חדשים בשנה לא כן בפרשת בהר שאם צוה על העתיד ואמר שש שנים וכו'. כך הענין לענ"ד ואולם לא אכחיד דברי אחרון אחד בזה שאמר לפי הדבר כאן בשמטת כספים שפיר אמר מקץ שבע שנים שהרי יכול להיות שבשנת השמטה הלוה את חברו מנה ואין משמטת אלא שנת השמטה הבאה שהיא לאחר שבע שנים שהרי בשביעית עצמה אפשר שהלוה וזה מסכים יותר לדברי חז"ל: שמטה, שרש שמט עיקר הוראתו על הזריקה וכן שמייטען בל"א to smite באנגלית emmittere ברומית וכן תמצא במעשה היובל השמיטוה, והושאל אח"כ על הסרת ההשבתה כמו כאן: (ב) משה, אמר הרא"בע וז"ל הוא שם לפי דעתי ולדעת הרבים הוא פועל ע"כ ואולם לדעתו היה צריך להיות בסגול ולא בצירה: לא יגש את רעהו, כלל וכלל ואפי' לאחר השמטה וכן שמענו מפי הקבלה ואולם יש שאמרו שרק בשנת השמטה לא יתבע את הלוה כיון ששבת מחריש וקציר ואין לו לשלם נשיו ואולם אינו נראה מפשוטו של כתוב ועיין עוד מה שכתוב (לקמן פסוק ד'): (ג) את הנכרי תגש, (עיין פסוק ד'): (ד) אפס כי יהיה בך אביון, אם שמוע תשמע את אשר אנכי מצוך היום ר"ל פרשת שמטה לא יהיה בך אביון כי זה אינו אפשר אם ישוב כל איש לנחלתו וארץ ישראל תחלק כפי הראוי לכל בני משפחה, וכן באמת לא שמענו שהיו עניים מחזירים על פתחים בבני ישראל עת היותם על אדמתם. והנה יש שאמרו שמזה ראי' לדעתם שרק בעניים אלה השמטת כספים שלא יגש המלוה את הלוה; ואולם זה אינו אלא אם נחקור איך שיהיה שילום איש כסף מעם רעהו אם יש לו שדה וכרם ונחלה בתוך עמיו, וינהג כמנהג התורה ולא יעסוק

בסחורה כי אם בזעת אפו ובעבודת האדמה יאכל לחמו? אלא שירד הברד והכה את פריו או כדומה מן המאורעות שאירעו לו וירד מנכסיו וא"כ פשיטא כל לוה הוא עני וג"כ אפשר שכיון שלא יחרוש ולא יקצור בשנת השמטה יהיה יותר בדוחק. ואולם המלוה נוהגת ג"כ בעשירים שלוו כסף מאת רעיהם שלא ישלימו בשביעית, כיון שאין להם ממה לשלם, והדעת נותנת אם יבוא לידי רכוש אחר השמטה שצריכים לשלם שא"כ תנעול דלת בפני לוין ותוטא יהא נשכר, כל מי שעומד בממון חברו יאחר מלשלם עד אחר השמטה ואח"כ יהיה פטור לגמרי. ולוין כאלה חייבים לשלם אחר השמטה, אך בשנת השמטה אין להם כסף. ומזה תבין מה שאמר את הנכרי תגש, כי הנה כל המצוה הזאת נאמרה לבני ישראל שחייבים בשמטה, וכלם בערך אחד לא יגדל האחד ולא יגרע האחר כי זה עיקר טעם השמטה, ואולם הנכרי שאינו חייב בשמטה, מדוע יפטר מלשלם? ויבוא ממון של ישראל לאיבוד ע"י יושבי ארץ אחרת? ואיך התרעמו ע"ז חכמים מחכמי הדור? הלא עולה תהיה אם אתן ממלכה אחת רשות לאחדת לאבד ממון יושבי ארצה? כי לשון נכרי אינו כלשון הגר, כי גר יורה על כל מי שאינו ישראל, ואם יושב בארצם גם אותו לא יגשו לשלם, ואולם נכרי הוא מארץ אחרת ואינו יושב בא"י: (ו) והעבטת, עבט הוראתו קשירה ואחיזה כמו רעו עבטת שנשאל ממנו מלת עבוטות, ומענין אחיזה וקשירה יאמר ג"כ על התמורה ועל המשכון כי המלוה אוחז במשכון וממיר אותו בכסף: ומשלת, כי מנהג היה אז שלוה שלא יכול לשלם נהיה עבד לאיש מלוה: (ז) כי יהיה, זו מצוה בפני עצמה ואינו נמשכת למעלה כמו שאבאר בפסוק הבא: לא תאמץ, לשון אמץ (עיין לעיל ב' ל'): (ט) קרבה שנת השבע, אינו נראה שיאמר כן על הלואה שזכר למעלה, כי למה יכפל הכתוב? אלא על מעשר עני שבשנת הששית ידבר, שאולי יאמר בעל השדה עתה קרבה שנת השבע אשר בה תהיה כל התבואה לעניים ולמה אתן להם מעשר עני, ויבואו לאכול התבואות של ב' שנים? לכן הזהיר ע"ז פן ירע לבבך: (יב) כי ימכר, בזנית כאן המצוה הזאת להוסיף מצות הענקה: (יג) וכי תשלחנו חפשי, בזמננו האלה כאשר התחילו יושבי תבל להבין את רוע מעמד האנשי אם אדם לאדם יעבוד כבהמה לבעליה, עמדו מושלים ומחוקקים להסיר התועבה הזאת, ולקרוא דרור לכל העבדים, ולתת אותם חפשי. ואולם איך השתוממו בשמעם כי רוב העבדים אמרו לא נצא חפשי, מאין לנו מחיה להחיות את נפשנו? טוב לנו עבוד את בעלינו, אשר עליו מוטל לתת פרנסה לאנשי ביתו מלהיות חפשי וערום מכל, וברעב ובחוסר כל כך דברו העבדים, ואז הבינו אנשי הדור מה עמקו חקי תורתנו, שהיא התירה להיות עבד עד שנת היובל, ואולם אחרי כן ישוב אל נחלתו ואל אחזת אבותיו ושוב אין לו דאגה. ואם יצא בשנת השמטה לא ישלחנו ריקם למען יהיה לו להחיות נפשו, כי גם צאן ובקר נתן לו, ולא יקשה בעיניו, ואם עוד עם כל זה יאמר לא אצא חפשי אז אינו כדאי להיות מעם ישראל אשר בחרו ה', ויפה אמרו חז"ל על פסוק ורצע אדוניו, אזן ששמעה לי בני ישראל עבדים וכו', והמשכיל ישמח בהשכילו עמקי סודות תורתנו הקדושה אשר מלאה פנינים יקרים, ובפרט בענין הלכות עבדים שהיא עמוקה מאוד מאוד: (יד) העניק תעניק, בתרגום הע' ובוואולגאטא נעתק תתן לו צידה לדרך ואולם האחרונים פירשוהו מלשון ענק שהוא ציור בלשון ערב והעניק היינו הנחה על הצואר והושאל על רוב הנכסים שיתן לו למשא כל הצואר: (טז) כי אהבך, יש ספרים שכתוב בהם אהבך בחולם הא"ף ולפי"ז עוד אלה מדברי העבד שיאמר אהבתיך. ואולם לפי עותק נ"הק אינו מדוקדק היטב: (יח) משנה שכר שכיר. בתרגום הע' נעתק כי בעד מחיר שתתן לשכיר כפל עבדך ואין זה אמת אלא שהשכיר נשכר לשלש שנים כמה שנאמר (ישעיה ט"ז) שלש שנים כימי שכיר, וטעם הכתוב שהעניק תעניק לו כי ברכך ה' אלהיך:

טז (א) חדש האביב, באבנוהו (בשמות י"ג ד'): לילה, יש אומרים שסב על מצות ועשית פסח בלילה: (ב) פסח לה' אלהיך צאן ובקר, מזה טעו קצת האחרונים וחשבו שגם צאן ובקר שייכים לקרבן פסח, ושכחו את הכתוב שאמר מן הכבשים או מן העזים תקחו ולדעת רש"י ז"ל צאן כמו מצאן ושב אפסח ובקר קאי אשלמי חגיגה והרב סעדיה ז"ל ואי"בע תרגמו כאלו כתוב ולאן בוי"ו וטעמו גם שאר שלמי חגיגה תביא מצאן ובקר: (ג) עליו, אינו שב על קרבן פסח כי א"כ לא היה יכול לומר שבעת ימים אלא על זבחי פסח קאי הנקרבים בכל החג: כי בחפזון, מכאן משמע שמצות שבעת ימים מצות תאכלו (בשמות י"ב) היא מוקדמת מהרי טעם המליה הבני שילהו בחפזון ולא הספיקו בצקם להחמיץ וכן משמע (שם י"ב ל"ד ול"ט) ומה שאמר שם ומצות על מרורים יאכלוהו יפה פירש הר"ן ז"ל שהמצוה נאמרה ללילה ראשון של פסח ואח"כ נצטוו ג"כ בשאר ימים ויש דרכים אחרים בזה והערכתם לפנין בשמות במקומם: (ז) ובשלת, לשון בשל יורה על ההכנה לאכילה והפוכה בשר חי, ולכן נופל ג"כ על הצלי כמו כאן: (ח) ששת ימים, רבו דעות הקדמונים בזה עיין בבאור ולי נראה ופי הסתפקה הראשונה שאין כאן מקום לקו' כלל שהרי בפסוק הקודם אמר ופנית בבוקר והלכת לאהליך, אחרי שהביא קרבן הפסח וזה לא יתכן להיות כי ילך ביום הקודם, אלא שטעמו שאינו צריך להתעכב שם כל ז' בירושלים, ולכן היה הספר לומר שכיון שנתרחק מירושלים שוב אינו מוכרח על אכילת מצה, ועוד שהרי באזהרה נאמר (בפסוק ג') שבעת ימים תאכל עליו מצות והיינו מפרשים עליו כמו לנגדו והיינו עם קרבן הפסח, ולפני האוכל בירושלים שוב דלא יאכל חמץ, אבל בגבולין מותר. ומה שהזהיר (בפסוק ד') על ראית השאור קאי, ולכן הכפיל הכתוב, אע"פי שאמרתי והלכת לאהליך ביום ב' דפסח והלאה (שביום זה הלך למקומו) אינך רשאי לאכול חמץ כי עוד ששת ימים תאכל מצות. ואולם ביום השביעי אפילו מלאכה אסורה שהוא השביעי לחג כי עצרת היא: עצרת, אינו לשון אסיפת הקהל כד"ק כי הרי כבר אמר ופנית בבקר והלכת לאהליך ועיין מה שכתבנו בפ' אמור על המלה הזאת: לא תעשה מלאכה, לא אמר כן ביום הראשון שהוא ג"כ אסור במלאכה, כיון שעיקר כוונתו פה בס' דברים על מצות ראיה ושמחה וכן לא הזכיר יום הזכרון ויוה"כ, ואולם כיון שכבר אמר ופנית לאהליך וקראו לאחרון עצרת היינו רק לנגדי אכילה מצה הוא עצרת לכן הזהיר על

המלאכה: (ט) חרמש, כלי קצירה ונגזר מן חרב כמו הלמיש מן הלם לשון הכאה ועכשיו מן ענב (פירסט):
(י) מסת. רבי המפרשים בעיקר מלה זאת ובהמ"בע פירשה מלשון גם והיינו הרמה יועת בעזעניוס בזה
שעיקרו מכס, ומכס ומס ענינם אחד, והראוי מכסת ונבלעה הכ"ף ותמורתה נכפל הסמ"ך והביאו ראיה
משפה לטינית שתבלע אות כ"ף כבראיית mixtus ונבלעה mistus וכן ... וגם ... ביונית, Ullysses,
Ullyxes. וכן Alexander הוא באיטלקית Alessandro ובארמית מלאני מלת כיסת וע"ז טען החכם פירסט
שלדעתו מס ומכס אינם אחד, כי מס יאמר על המתנה והמתן כי הוא לשון תבירה ומכס יאמר על המספר
וגם לדעתו כמו מויטה בבריינית, ומסת כמו שיאמר אללנו מעססונג והיינו כמו כיסת בארמית, ואולם
כדעת הראשונים יותר נראה: (יב) וזכרת כי עבד היית, לפי פשוטו אינו מוסב על ענין ואמתך בפסוק
הקודם אלא צוה בכאן להזכיר יציאת מצרים בחג השבועות זמן מתחתם גם בכורי תבואתם בל ישכחו את
ה' הנותן להם את החיל הזה וגיא לשעלות נגד יציאת מצרים על רחב פיאותם כמי שהוא המנבב עוד
אללנו: (יג) באספך, בדרז"ל בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ולדעת החכם מו"ה יש"ר גר"ז קיאה באספך
הענין אסף האסיל ואבי"ת כני"ת הכלי והטעם בהוסף שנך אחר תגרנך ע"כ ואולם מלאכו ב"כ
באספך את מעשיך (בשמית כ"ג) וגם לא נוכל לומר כן שהרי אחריו יאמר הפעול: (טו) שבעת ימים,
נגי"ל נוה מתב הפסח בלא התענגו בו כי אם יום אחד, ונחב הסכות : ימים: אך שמח, ע"פי פשוטו
מלת אך לחזק הפעולה וכ ספרו אבותינו משמחת החג הזה. מי שלא ראה שמחת בית וכו' וכתבנו ע"ז
בפ' שמות: (יז) איש כמתנת ידו, יש מפרשו כמו במתנת ידו ר"ל כל איש יראה את פני האדון במתנה
אחת ואינו כן והעיקר כמו שפירש המבאר לנתה"ש:

פרשת שפטים

(יח) שפטים, לענ"ד נראה כי אין אנו יכולים אזן לגדר הבאור אם נקדים פה הקדמה אזות ולהעיר על
הענין אשר עליו היה ריב בין חוקרים גדולים וחכמים עצומים בכל עניני האזן, אשר כל מחקקי חק
ונותני דת ודין ליושבי התבל תחליכו לחקור, וכל ימי בואתם הגו בדבר הזה והוא איזה הממשלה היותר
נאותה לבעלי שכל, ואשר תתרחק גם כך מערילות אבודיות ימלך אחד מושל בפרך ורודה עמים תחת שבטו
והאדם אשר בצלם אלהים נברא נמשל כבהמה, וכן תתרחק מהפקרת אנשים אשר אין משפט בם ואין חוק.
איש הישר בעיניו יעשה, והרבה עלמה ירבה חמס. וע"ז חקרו כל גדולי האומות, ופעם אמרו כי אין
טוב לעם כי אם תחת שבט מלך יחיד כי לולא מוראו איש את רעהו חיים יבלעו ופעם יאמרו, כי לא
לאדם אחד יאתה המלוכה על כל העם, כי כל איש חפשי נברא ובצלם אלהים, ולא יטה שכמו לסבול
עול רודה כרצונו, ולכן יעשו שופטים בכל שנה ושנה מקצות העם, ופעם אמרו, כי בדרך האמצעי תמלא
השוחד, אם מנהיגי העם ומחשבותיו נבחרו ומושלים רבים, וכן עוד רבים ורבים אשר יעלו עלה והעתיקו
סיר. — ואולם הנסיון אשר יולד מתוך קורות העתים, יורה, כי לא ממשלת האחד ולא ממשלת השרים
והרבים ולא ממשלת ההמון הוליד הצלחה האמתית בעם — ואולם במצרים ובארץ הודו התקינו שיהיו
הכהנים מושלים בעם. ואולם זאת הממשלה היתה למרה, כי הכהנים ישבעו מדשן העם, וימלאו בטנם
גרות ממאונם, ועל טוב ההמון לא ישגיחו, וירבו לעשות רעה, והשגיעו את העם מלדרוש בחכמה. ובאין
בינה יפרע העם ויהיו נעדרים מדעת ומתזימה ויעזבו את כל בידי הכיתרים לשלוט בו כרצונם, והעם
ירד כל היום מטה מטה — ועתה נחקור על דרך הממשלה אשר קבעה תורתנו הקדושה ונראה כי היא
עמוקה מאוד מאוד, ושומרי חקותיה לא יבושו לעולם וינצלו מכף כל הרעות האלה — וכבר כתב היוסיפון
ז"ל בעתק לעברית מחוקקינו לא מחוקק בשר ודם הוא לא הערין והחסין ימשול (מאָנארכיא) ולא עריצים
ונסיכים רבים (אָליגארכיא או אריסטאָקראטיא) ולא בידי ההמון נתנה המלוכה (דעמאָקראטיא)
כי אם ד' מחוקקנו הוא מושיענו (טהעאָקראטיא) עכ"ל וזה לא הבינו רבים אשר התפיאו דברים אשר
לא כן על תורתנו הקדושה, וגם שפאלדינג *) החכם וחוקר גדול, גם הוא החליף מלת טהעאָקראטיע
עם מלת היערארכיע, כי היערארכיע ביונית תורה על ממשלת הכהנים ואמבנו שהיה החוק כמו שהיה במצרים
אם ושלום כי המעיין היטב בפשוטם של הכתובים לא היתה לכהנים וללוים שום ממשלה, ואין בידם כי
אם פסק דיני לרעת טומאה וטהרה, והשופטים היו מכל העם, וגם להמליך מלך התירה התורה —
והדבר כך היה — כל הנמוסים ודתי העם וכל החקים מפי עליון יצאו, והספר, ספר התורה הונח היה
כתוב ואחוב על כל העם לדרוש בו ועל הכהנים לקרא אותו בפני קהל ועדה, והשופטים יודעי דת ודין
היו הזקנים מכל שבט ושבט הנקרא פאטריארכאלישע פערפאססונג, ואולם לא היה להם שום כח לשנות
דין מדיני התורה, ולכל העם ניתן הרשות להשיג על פני השופט אם נגד הדת שפט, ואם תרצה לסמן
זה הממשלה במלת הלועז האמר אייבע פאטריארכאלישע אָדער לוויטען מאָנארכישע דורך דיא טהעאָ-
קראטיא אָדער בעססער דורך דאז געזעטץ אונד דעמאָקראטיא רעסטרינגירטע פערפאססונג —
והנה כבר ידוע שמרע"ה מנה שופטים על העם בעצת יתרו אנשי אמת שונאי בצע יראי אלהים ומוסיף
הכתוב לעיל א' שהיו ידועים וכן אמר ואקח את ראשי שבטיכם, הרי שהיו הזקנים מכל העם, וזה
באמת תועלת גדולה. אם ע"י הזקנים וראשי משפחותם יוסרו למשפט, ולא ע"י מלך ושרים ואין בנה
להאריך פה, ואולם אם עכ"ז העורים מראות יאמרו נשימה מלך ככל העמים, גם זה המלך ישמור נפשו
מלסור מדתי התורה כאשר נבאר לקמן — ובזה הפסוק תלוים לדורות שישימו שופטים בכל שעריהם — ומוכיחים
כתב סרק לויים נתנו לשופטים ובעקבותיהם טעה ג"כ רב אחד בישראל החכם הערקסהייטער והביאו ראי'

עי' מד"ה א' כ"ג ושם כ"ו כ"ט ושם ב' י"ט א' י"ט י"ב ומדליקין כ"ח ה'. ובאמת אם נעיין בכל הכתובים האלה, לא אחד מהם יעיד על זה כי הדרגה מכל התורה משמע שהשופטים היו הזקנים מכל שבט ושבט וכן אמר יתרו ואתה תחזה מכל העם וכן אמר לקמן י"ט י"ב ושלחו זקני עירו, הרי שהזקנים היו השופטים ובד"ה ב' י"ט ח' ראו רק רישא דקרא והסיפא עזבו כי גם נאמר מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ד' ולריב ובד"ה א' כ"ג ד' נאמר שמכל הלוים נתנו ששה אלפים לשופטים ולשוטרים ואיך יתכן שבכל אלה היו שרי מאות ושרי אלפים והלא הוצרכו להיות לכן יותר מששה אלפים וגם בד"ה י"ב נאמר ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד וגם אין רמז שהיו לוים וכן גם א' כ"ו ואת שמניאים כאחי' מד"ה ב' ל"ד י"ג שאות אות בידם כי גם דבר מחיזוק בית ד' ולכן הזכיר הלוים עושי מלאכת הקדש; ואולם אין ספק שהדבר כמו שאמרתי וכן משמע מדברי רז"ל פרק מתקיפנקוני', וקרונים, ומפניחי יונה וכדותיהם פסולים לדון ולא היה זר אשר לא מזרע אהרן הוא — ואולם אין ספק שגם זקני הלוים היו שופטים ועי' עוד מזה אשר נכתוב בענין זה לקמן ראש סימן י"ז פס' ט' על הוראת המלה ושוטרים הדעות חלוקות בענין הוראת מלה זאת י"א (געזעניוס בתרגום הע') שעיקרו כמו כתב ומזה שטר בלשון התלמוד ר"ל שטר הלואה, ולפי שהפקידים היו מלומדי קסת ועט סופר לכן הושאל המלה על הפקידות כמו שמצאנו אם תכתוב עלי מרורות איוב י"ג מזמורת אם תפקוד עלי וכן תרגמו הע' **γραμματευς** וכן הוא ביונית, ואולם רבים (כעירסט והרציו) נטו מזה לפי שמצאנו בד"ה ב' כ"ו מצאנו שוטר וסופר ואם שוטר זה סופר לא יכפל הלשון ולכן אמרו כי עיקר הוראתו ענין מנין ולפי שמני את העם והיו ממונים על הסדר והיה ג"כ ממשמרתם לכתוב רשימות ושאר דברים הנוגעים לעבודתם לכן הושאל מלה שטר על הכתיבה בכלל ואין הירצה יכריע בין הדעות האלה, ואמנם נראה מדברי הכתובים מה היתה משמרת השוטרים — הנה כיון שאמר לעיל פס' א' ושוטרים לשבטיכם לא היו מכלל שרי אלפים אלא לפי שבט ושבט נתמנו וכאן משמע ג"כ שהשוטרים והשופטים אין להם פקידה אחת, וההבדל שביניהם הוא, כי השופטים ממונים היו לדון דין אם יקרבו אליהם בעלי הדין (יוסטיץ געריכט) והשוטרים היו במדרגת מה שנקרא אצלנו פאליצייבעהערדע, שהיו ממונים על הערך והסדר ובחינת השווקים. והיו נוטרי העיר, ופקידי העם, השופטים ישפטו את העם הבא לפניהם לקבל דין תורה והשוטרים ישפטו בעל כרחם את העם למען ישכן כל איש בטח ובדד משודדים ורוצחים ובגנים השופטים היו נבחרי העם יראיו אנשיו וזקניו, לא כן השוטרים ששמרו את העם לבל יפרוץ בהעדר הפקידה, ומה שהשופטים הנזכרים לא היו זקנים כי הדרגה בחורים בימי הרפס אלופי כח, ואמנם זרועות נתנו לכן, אשר יעצרו כח לאחוז ולתפוש בעיכי עול, והשוטרים היו ממונים על המלאכה ומלדים ומחזיקים היו הנוגשים (העטער טרייבער) וכן דבר משה במדבר אל השופטים ולא אל השוטרים שלא היה להם פנאי, וכן גם לקמן שידברו אל העם בצאתם למלחמה כאשר אבאר להלן את זה, כי הם ידעו מי שבנה בית או נטע כרם, ולא יוכל כל איש לפרוק עול המלחמה מעליו ולהכנס וכן שמרו את הבנות למען יבנו מעקה עליהן וכן לדעת הרמב"ם היו ממונים על מדה משקל ומשורה שיהיו מאזני צדק והין צדק, וכן היו נוטרי העיר ביד השרים ג' ובד"ה א' כ"ז אמר ושוטריהם (ר"ל של שרי אלפים) המשרתים את המלך שרי שהיו תחת ממשלת השרים וכן ישעיה נספר המשתוממים א' ה' ולכן נראה שלפי שהיו להם לכתוב כמה וכמה דברים כמו ספרי היחס ורשימות אנשי הצבא, לכן הורה מלת שטר גם על הכתיבה ומזה במלת שטר וסופר בד"ה שהבאתי לעיל, אין בכך כלום, כי הסופר היו לו דברי' אחרים לכתוב, בבחינת היותם קרוב למלכות וכן משמע בד"ה ה' י"ח ט"ו שהיו הסופרים קרובים למלכות, מה שאין כן השוטרים. וכן מצאנו אצל שאר העמים שהיו ממונים מיוחדים לכתוב רשימות אנשי הצבא scribae milites אצל הרומים, וכן פקד זלאהן היוני פקידים הנקראים בלשונו כותבים, ובאמת היו כשוטרים שלנו*): שעריך, השער הוא המקום והרחוב אצל בני קדם, בו יבאו כל עוברים ושבים (דער הויפטפלאטץ) וכן נאמר ברחוב שער העיר וברחוב שער אפרים (נחמיה ח') ובשער ישבו כסאות למשפט וכן נאמר נודע בשערים בעלה ולכן בשער כמו בתוך in foro וכן נאמר חכמות בחוץ תרנה ברחובות תתן קולה בראש הומיות תקרא בפתחי שערים בעיר וכו': **ושפטו את העם משפט צדק**. אין זה מנוי לשופטים אלא הגדת תכלית מנויים ומעשיהם: (יט) **השחד**, לדעת געזעניוס אחד בסי' את ענינו מתנה ובאחד היינו מתן והכונה וכן נאמר הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב (מלכים ט"ו), וכן משמע מפסוקי של כתוב, שלא אמר השחד יעור עיני פקחים כמו שאמר בס' שמות הלא עיני חכמים, כי לא לבד לשופט הכליה מדרך שחכמה ויסלף דבין המשפט אסרה תורתינו ליקח שחד, כי אף להצדיק צדיק אסור לקבל שכר ומתן נאסר, והיוסיפון כתב כי הדין הלוקח שחד הומת ע"פי בית דין: **ויסלף**. לדברי האחרונים הולטענס, ארנאלד, געזעניוס (בתרגום תלים) פירשו והרבים עיקר הוראת מלת סלף כמו to slip באנגלית **σφάλλω** ביוונית חלקלקות, והוא לשון תנועה ונדידה **שליפפען**, **שליפפעריג** בגרמנית, ומזה יובן וסלף בוגדים (משלי י"א) ואולת אדם תסלף דרכו (שם י"ט) ויהיה רעו סלף בעברית **שליפען** בגרמנית ואולם אין לזה ראיה כי הכתוב ימסם בעזעניוס נטה מזה בספרו אוצר המלים וקבע לדברי הקדמונים' שעיקרו מעקל ומעוות: (כ) **צדק צדק תרדוף**, בתרגום הע' נעתק הא' כמו ושני כאשר הפעל ותרגומו צדק תרדוף את הנזק ע"כ: **וירשת**. אין פעם וירשת בטעם ונחלת. כי הרי לא נתמנו שופטים עד לאחר הירושה בארץ; אלא לאחר הירושה כי המשפט עיקר הכל. ואם ירצה העוסק במדינה תשתת עיניה: (כא) **לא תטע לך אשרה כל עץ**, כל הכרה שנתג"ן על הרוב אינו יער קטן אלא היא העשתור' וזה כוכב נוגה ובארתי את זה (לעיל י"ב ג') ודעתי נוה שנקרא כן מלשון עשה הוא גלילה ואריסה ובענור שמושל על העושר והאושר נקרא ג"כ אשרה, ואשרה או עשתרות

*) ואפשר שמלת בריף בגרמנית גם היא נגזרה מן **γραφειν** כתב ביוונית:

אשת בעל היתה וכן נמצא על המטבעות שנשארו מימים קדמונים שמות פרטים שהושאלו מבעל או מעשתרות ד"מ עבד־עשתרות אֲמַת־עשתרות בן־עשתרות וכן אדני־בעל עבד־בעל וכדומה והגוים האלה בגללו בעלמם עבודתיה' ולא ידעו' בברור אם זאת הלבנה או הכוכב נוגה ואפשר שמלת אשרה הושאל על כל פסל ומצבה או תבנית אליליה כמו Ἑρμᾶς היונים והנה אין ספק שרוב הפסוקים בתנ"ך לא יורו שאשרה הוא יער קטן כי הא' מצאנו אשרה ואללה מצבה ועוד מצאנו לשון עשה אשרה הבנה אשרה, העמיד אשרה וכל אלו הלשונות יורו על הפסל וכן מאיבוד האשרה תמצא לשון שבר נתץ גדע ותם שלא יאמרו על היער. ועוד מצאנו פסל האשרה (מלכים ב' כ"א) ושם כ"ג נאמר ויוצא את האשרה מבית ד' מחוץ לירושלים אל נחל קדרון וישרוף אותה. ואיך היה יער קטן בתוך בית ה' ושם כ"ג אמר אשר הנשים אורגות בתים לאשרה וכל אלה לא יתכנו על יער קטן ועוד הרבה פסוקים אין מספר שיורו להדיא שאין זה יער קטן ואולם מפסוק שלנו יש קצת ראיה לדעת המנגד כיון שאמר כל עץ וגם אמר לשון לא תטע ואולם אין זה ברור כיון שלשון נטיעה בעברית אינו נופל רק על העץ והבן, שהרי יאמר ב"כ ויטע אהל ות"א לא תרגם אידי ושאר התרגומים ד"מ תרגום השבעים פעם יתרגמו בשם אלון ופעם במלת אסטארטע ובתרגום עקילס ובערבי ובסורי מצאנו ב"כ בשם ישתורת ובוואלגאטא מצאתי ב' פעמים שתרגם פריאפום (במלכים א' ט"ו י"ג) (ובד"ה ב' ט"ו ט"ז) ואפשר שהחליף את זה בעשתורת כי גם פריאפ מושל על הילידה אצל הרומים ובספרי הכותים אלפר רי"ש עם נת"ך וקראו אשלה והוא כמו אשל יער קטן. ועוד אין לספק כי אשרה זה עשתורת שהרי במקום אחד אומר ויעבדו לבעל ולעשתרות (שופטים ב' ו') ובמקום אחר אומר את הבעלים ואת האשרות. וכן הרבה פסוקים והנה כיון שאשרה הונחה על המצבה בכלל לכן יאמר לשון תאשיר בעברית כידוע: **כל עץ**, אם נאמר שלשון אשרה הוא עשתרות יהיה כל עץ מאמר הנוסף על הראשון להרחבת באור הנקרא אצל בעלי הדקדוק (אייניג אפפאזיטליאן): (כ) **ולא תקים לך מצבה**, הפשוט המצבה אשר שנא ה' אלהיך לא תקים לך ובזה יתורץ קו' הרא"בע ומדוע הקימו האבות מצבות עיין בבאור ואת המצבה אשר שנא ה'? באחרונהו (בויקרא כ"ו א'):

יז (ב) **כי ימצא**, לעיל י"ג הזהיר על המדיח וכאן על הנדח: (ג) **אשר לא צויתי**, הנכון אשר אסרתי וכן מצאנו (בירמיה ז') אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי ונקרא שמוש המלות כזה מיאָזיס, ומלת אשר מוספת על העבודה ולא כמו שתרגמו הע' והוואלגאטא כאלו כתוב על שמש וירח כי הם תרגמו בלשון רבים. (ה) **והוצאת**, בתרגום הע' נכתבה כך הנוסחא והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וסקלתם באבנים, והמלות שבינתים נשמטו: (ז) **יד העדים**, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ג י'): (ח) **כי יפלא**, הנפעל יורה ענין התרוממות וכאן פירושו כמו כי יקשה ממך ועיין מה שכתבנו בפסוק היפלא מה' דבר: (ט) **אל הכהנים הלוים**, אמר הרא"בע ז"ל כי יש כהנים שאינם משבט לוי ודעתו בזה כי גם מלכי צדק נקרא כהן. וכן נאמר אצל כומרי המצרים רק אדמת הכהנים והכתוב יאמר בזה שהכהן האמתי הוא משבט לוי וזה נכון ולא כמו שחשבו קצת האחרונים שלא הובדלו עדיין הכהנים מתוך הלוים או שאמר כאן בעבור שגם כהנים גם לוים כשרים לדון דין ואולם (לקמן כ' ב') אמר להדיא ונגש הכהן וכן להפך לעיל אמר פן תעזוב את הלוי כי כהן דוקא קא ולוי דוקא קא נקיט. ומה שאמר כאן הכהנים הלוים ואפשר כי להיותם מזרחי אל דבק בהם יותר מהשפעה העליונה: **או אל השופט**, העליון שניתנה לו הממשלה על הכל כמו משה ויהושע בדורם ולא כמו שאמרו קצת האחרונים שזה כהן הגדול ומפני שאמר כאן וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יש בכאן רמז לסנהדרין בלתי ספק ושופט כמו שופטים (דאז געריכט) (ובד"ה ב' י"ט ח') מצאנו שהעמיד יהושפט מן הכהנים והלוים ומראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב וישבו בירושלים, ואולם היה העמיד שני שופטים ראשים הא' היה ממונה על כל הדברים הנוגעים בדת ובהלכה וזה היה הכהן אמרי' הראש עליהם לכל דבר ה' (שם י"א) וזכריה בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך: **ודרשת**, בספר הכותים ובתרגום הע' ודרשו — והנה השופט העליון עיר מושבו בירושלים ובית דינו מלוקט מזקנים כאשר לבית דין כל שער ושער רק זקני נתמנו כאשר באַרנו בראש הפרשה ואולם זקני הכהנים, ואולם השופט העליון יוכל להיות או כהן או איש אחר אשר יפקידו העם עליהם להיות מושל וכן אמר להדי' אל הכהן או אל השופט ואין מזה נראה שום ניגון מממשלת הכהנים, כי הכתוב אינו מצוה שישימו הכהן הגדול בראשם כי אם יהיה מי שיהיה, אם כהן אם זר, הלוי ישמעו, וכן שמואל שפט את ישראל ימים רבים פעם בגלגל, פעם ברמה, פעם במצפה לא היה הולך ממקום למקום ועמו לקחת הכהנים אלא בכל מקום אשר בא שם. הלך השערה אשר שם כסאות למשפט, ושפט את העם בצירוף השופטים של העיר ההוא, וכן אם תראה בס' שופטים, שהרי עתניאל בן קנז משבט יהודה היה אהוד משבט בנימין גדעון משבט מנשה תולע משבט יששכר יאיר ויפתח בני גלעד היו, אבצן מבית לחם יהודה, אבדון משבט אפרים, שמשון משבט דן חוץ מעלי שהיה כהן, ועליו אמר הכתוב, ותכבד את בניך ממני ותאשר השם מבלי השאיר לו זרע, הרי שלא היתה שום מלוכה לכהנים, ואולם כיון שזקני כל העיר היו ממונים על זה, לכן בירושלים שהיתה מלאה כהנים, גם זקניה היו משבט אהרן, ולכן רוב בני העיר כהנים כרוב הסנהדרין, ואין מזה הכרע שניתן להם השלטון, כי העם בחר לו מכל אשר חפצו לבחר. וגם זה מתכונה העליונה שהסנהדרין העליונה היתה בבירת כל הארץ, ומלת שופט תורה על הכנסת שלום בין איש ובין רעהו וכן היו הנקראים סופעטעם אצל יושבי צור ואחיהם אנשי קארטהאגא, ועיקר הנחתו כמו rex או consul על הפלילים ואכן ואולם כפי מנהג הימים ההם היו יוצאים לפני העם באחרי' למלחמה וכן אמר מהם אחד מכותבי הקורות לרומים velut consulare imperium (Liv. 30, 7), ר"ל כמו הקנסולי ברום שהיו ראשי המשפט וראשי הצבא אע"פי שמלת consulere עיקר הוראתו הנחת שלום בין אדם לחברו: (יד) **כי תבואו אל הארץ**, גם בענין מלכות המלך רבו המפרשים, זה יאמר בכה וזה בכה, וכלם תמהו על דברי חז"ל שמנו שום תשים עליך מלך למצות עשה והקשו ע"ז הא' שמפשוטו של כתוב משמע שזה רשות ולא חובה ושב' אם

שתהיה מלות עשה מדוע אמר שמואל אל בני ישראל ודעו וראו כי רעתכם רבה? ולכן אילליגען ודע וועטטע ואחרים נטו פה מדברי המסורה. ואולם כבר השיגו חכמים אחרים דברים נכוחים ע"ז כהחכם הערדעסט וכאלוואהדאר ואציע לפניך פה בקצור מה שאמרו ויתישבו ב"כ דברי חז"ל. הנה מדרשי המצוה שצריך שיהיה שופט עליון בבית דין העליון ממונה על כל השופטים היושבים במדינה, ואולם השופט הזה צריך שיהיה מקובל מכל העם. ולא ביזות מי שיוה ויורדה יגודת פרך בעם כמו שכתבנו למעלה, ואולם אינו די ברצון העם כי צריך שיהיה רצוי לה' ג"כ. שלא יהיה שופט על ישראל כשליטים אחרים באזיה אשר כאפן לבנם יטו את העם לכל אשר יחפוצו, וינביהו את השפל וישפילו את הגבוה, או יעקלו את המשפט, או שמים מס על העם ועבודה כבדה וכמו שאמר הנביא ע"ה (יחזקאל מ"ה) ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכו' רב לכם נשיאי ישראל חמס ושוד, וכזה שלא היתה מדעתו ב"ר שתהיה כל הממשלה ביד הכהנים כן רצה שלא תהיה בענין שהעם אינו חפשי (דעספאָטיזמוס) ואולם זה מן המצוה המוטלת עליהם שיהיה להם שופט בראשם, וכיון שלא אמר בדיוק בעיגל מי יהיה השופט. לכן בחר בכאן אם תאמר אשימה עלי מלך, אבי מצוה ואינו עליך להקים מלך וזה דעת מ"ל. ועיקר המצוה שיהיה שופט עליון רצוי לעם ורצוי לה' ואולם יש הבדל בין מלך לשופט שהם כי השופט אינו ראשי להקהיל את העם כי בא אתו לפניהם למלחמה נגד העמים או לדבר נחוץ ודחוק, או בשעת סכנה; לא כן המלך כי הוא יזעיק את העם בכל עת ועת, להשמר מכל נגע טרם בואה. ועוד שהמלוכה תהיה ליורשים, לא כן פקודת השופטים, וזה נכלל במלות ככל הגוים אשר סביבותי. ואולם מספורי ספרי שמואל ומלכים ראינו, שגם זה היה תלוי ברצון העם (אויין וואהלרייך), ועוד שגם בעת מלחמה לא שמעו כל העם לשופט וכן לא באו בני ראובן בימי דבורה, וכן בתחלת מלכות שאול. ועוד שהיו נושאים מס למלך ודורון ומנחה ועיין היטב (ביחזקאל מ"ה) שם כל הסימן; ואולם אין ספק שביותר טובה היתה ממלכת הזקנים וכאשר העירונו ע"ז לעיל בפ' שופטים כי בהיות שלטון רב למלך צריך שיהיה איש מצוין בדרכי ה' ובעל נפש יקרה בכחותיה. ולכן מיאן שמואל להשים עליהם מלך וכאשר אמר בעצמו שם: ככל הגוים, ידוע שהיתה ממלכת יחיד שליט ותקיף בכל ארצות אזיאה: (טו) אשר יבחר ה' אלהיך, לא ע"י רוב הדעות (שטיממענמעהרהייט) כי ע"י ירבו המחלוקת ויפרדו לכמה כתות אלא ע"פי גורל או נביא. ואולם עוד הכל ברצון העם: איש נכרי, אמנו צריך שיהיה מישראל, ודוד שהיה מבני בניה של רות המואביה, אבל אמנו ישראל היה: (טז) ולא ירבה לו סוסים, צריך שנדע כי ארץ כנען הרים סביב לה, ורגלי העם יעצרו כח לעמוד בפני אויביה, ואם כבר נחלו את הארץ לגבולותיה שוב לא יעשו מלחמה ולא יעברו חוץ לגבולם להכניע עמים רבים מהם כי אין זה תכלית היותם על האדמה להיות גבורי חיל, כ"א להגות בתור' ה' ולא יתפשטו על התבל לרדף עמים כי בעת ישבו באהלם ובדד ויחרשו אדמתם בשוורים וחמורים, ואולם ע"י רבוי הסוסים תתרבה חמדת הפאר (פרונקזוכט) ומדת המלחמה, וישובו מצרים לקנות סוסים, כי שם היו במספר רב כידוע (מלכים א' י' כ"ט), וכל ברית אשר יכרתו עם המצרים תהיה להם אך למכשול ולפוקה ואז שיתרבו עליהם גדודים מבני מצרים, או שיאחזו ישראל לארץ גשן וישובו ע"י כך למלחמה עם מצרים, והנה יהושע עקר את הסוסים וכן דוד עקר הסוסים, אבל שלמה הרבה לו י"ב אלף פרשים וגם הנביא הוכיח ע"ז הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאוד ולא שעו על קדוש ישראל וכן אמר שם (ישעיה ל"א) ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח — והנה מספורי דברי הימים נראה שלא היו הסוסים חשובים אצל בני ישראל והמון העם, כי בימי השופטים היה סימן התקיפות לרכוב על החמור וכן אומר הכתוב רוכבי אתונות צחורות כי לא בגבורת הסוס יחפץ עוד אמר המשורר, כי רק בתשועת ה' יעשו חיל ועוד יש כמה מקראות בתנ"ך שנראה מזה כי החמור היה יותר חשוב אצל בני ישראל ונסיכים רכבו על החמור, ומזה טעו כותבי פלשתר כמו סיפר הקורות לרומיים Tacit. II. 5. או Plut. de Isid. 31. כי החמור היה אליל ליהודים ח"ו (ובד"ה א' כ"ז ל') מצאנו שהיו ממונים שומרים מיוחדים לאתונות המלך, ועוד היום הזה יש שם חמורים שנלקחו במחיר כי מאה שקל כסף הנקרא טיהאלער: (יז) ולא ירבה לו נשים, גם זה למעט חמדת הפאר והתפארת, כי ידוע שבכל מלך באזיה היה בית נשים והמלכים האלה יתמדו לעדן ועונג עד שנתמעטו כחות נפשם וגופם, ונחלפו כנשים ולכן הסרה התורה רבוי הנשים, ועוד גם זאת כי ע"י חמדת נשים זרות, כי הלא רק בנות מלך יפות למלך תהיינה, יבוא ליקח נשים נכריות מבנות מלכי שאר ארצות, ויכרות עמהם ברית, ויבוא לידי תועבות ה', כאשר ראינו ממעשה נשי שלמה. וממעשה איזבל, וגם אצל שאר עמים רבות נשים היו סימן הממשלה ושליטות היה, ומשנו כי מי אשר ישכב את פלגשי המלך, או אשר יירש את בית הנשים שלו, הוא יורש ב"כ המלוכה, כידוע ממעשה אבשלום, וממעשה אדוניה בבקש את אבישג השונמית, וחייב את ראשו למלך*): וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, שעוזה יבוא לידי חמדת ממון, ויכביד את העול על העם, ועוד שע"י רבוי הכסף, יהיו כל העם לסוחרים ולרוכלים, ויעזבו את עבודת השדה ויעסקו במשא ובמתן, וזה לא היה בדעת הש"ית כאשר באמנו במקום אחר: (יח) את משנה התורה, בתרגום הע' נאמר το δευτερονόμιον τοῦτο ואח"כ אמרו כי רק ס' דברים הזה יכתוב וי"א שיכתוב רק פרשת המלך והעיקר כדברי חז"ל שכתב לו כל התורה כלה, וזה שלא ישלוט כרצונו, ואין ראוי להוסיף מצוה על מצות התורה, כי לולא כן כמעט גם את הדת ישנו אם ושלום, וכן מצאנו שהרשעים והזדונים שבהם לא ערבו את לבם להרבות שוד וחמס כאשר מלכי אזיה, מבלי נתינת טעם, כי גם האשה הרשעת הזאת איזבל יראה מלקחת כרם נבל בלי עדים ושופטים, ומבלי בקש תואנה, וכן לקח דוד את

---

*) וידוע כי סריסי המלך היו שומרי הנשים ושם סרים עיקר הוראתו הוא שר והוצא אח"כ על שומרי הנשים שהיו נכבדים ואפשר שזה ענין הכרתי שנאמר אצל הפלתי והעיקר כרת ובותה לו דיא פערשניטטענען:

אלקת היבוסי לקנות בית במחיר כסף, וכן כל נביא ונביא אשר היה לו דבר ה' אל המלך לא ירא כלום ממנו והגיד לו כרצונו וכנפשו, ואולם המלך היה מושל בכהנים, כשאול שהמית עיר מלאה כהנים, ומזה נראה להדיא כי לא היתה שום ממשלה לכהנים. מלפני הכהנים הלוים. שומרי הדת והתורה: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו, כי העם אינו עבד למלך יען הם שקוראים דעמאקראטיש מאנארכיש ומה נעמו דברי החכם שלאָוואדזקי ז"ל: אמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולא אמר מבניו, כי העם אינם נחשבים תחתיו כבנים תחת האב, אשר יתגדל גם כרצונו, כי האב נותן מחיה לבני ביתו, אבל המלך אינו נותן מחיה לעם, כי להפך העם המה מוסדי המלך, אשר עליהם נשען בגבורתו ובצלחתו, כי אין מלך בלא עם, אבל יש עם בלא מלך, כי אם כל אנשי העם אחיו המה וכתובים בגדר ולא תחתיו, והעם בנים למקום, וה' אב אחד לכלם, לא המלך, וכן אמר דוד אחי ורעי שמעו נא, ולא אמר בני ועבדי. עכ"ד והנה פירשתי מצות המלך כפי הצורך המוטל עלי לבאר עניני הכתובים פה לפנינו ועוד יש לדבר בענינים האלה, כמו על הנזר ועל המשיחה בשמן, ועל דבר הכסא והשבט ומשרתי המלך וכדומה, ואולם אין זה מגדר באורנו ואם ירצני השם להעלות גם פירושי על נביאים ראשונים על מזבח הדפוס אבאר כל זה במקומו הראוי לו:

יח (א) **לא יהיה**, אחר שדבר על השופטים שהמה נשיאי העם ופקידי כל משפט, בא כאן לדבר על שומרי הדת והתורה שהמה הכהנים והלוים, כי רק ע"י הדת והאמונה תקום צדקה ומשפט בארץ, שהמשפט הוא יסוד כל חברה והצלחה בחברה או במדינה, והמשפט צריך לדת, כי לולא יראת אלהים כל חכמה ומדע לא יועילו להם, וגם צדק ומשפט בארץ נעדרו. אם לא בתורה ובאמונה ידרשם; ואולם אין תקום יראת אלהים. אם לא שומרי תורותיו יורו משפטיו ליעקב, ולכן גם עם ועם שמו כהנים בראשם והיו לכן מיועדות כתות אנשים ומשפחות הארץ, אשר זולתן לא יקרב איש להיו' כהן ומורה התורה (געלעהר־טען־קאסטען) בכמרים והודו ובארץ כשדים. אך כל אלה לשוא עמלו, כי היתה הפסדה מרובה מהשכר כי הא' שהחכמה היתה מונחת בקרן זוית אחד בידי משפחות הכהנים, ויתר עם הארץ כליל נואלים לא ידעו כלום מדברי החכמה, והכומרים משכו העם אחריהם במרמה, וימשלו בשבטיהם על יתר המשפחות, ועשו שוד וחמס כרצוניהם ואמרו כי כל תועבות אשר עשו כדבר אלהיהם הבל ושוא יעשו, עד שלאחר זמן גם מן הכומרים ההם נאבדה החכמה, ולא ידעו מקום בינה, ותחת אשר יהגו בחכמה כחוב המוטל עליהם. נתעללו ועוללו יד אל חיק, או פנו לדברי הולין, ומעשי יושבי אהל כי יקנאת סופרים חדלה מלהיות בניהם, כי שאר העם לא ידעו כלום, דלים נואלו נעדרי כל חכמה ומוסר ובטעם בזה הא' כי הכהנים שמנו ויבעטו כדרך כל אדם והב' כי לא היה שום משכיל בעם להוכיח על פניהם. ואולם לנו לא כן נתן לנו ה' אלהינו כי אם גם בחכמתו העליונה בזו, כי יהיו הלויים בחירתו הקדושה, שם חוקים ומשפטים עד שלא תפיג תורה מאתם הא' כי חלק כל הארץ בני ישראל ולא נתן חלק בתוכם, עד שלא יכלו להעשיר את עצמם מחיל העם, ולעשות להם מלוכה, עד שהכתוב משוה את הלוי לעני ולגר וליתום, ובערי מגרשיהם לא היו במקום אחד, לבל יתרבו ויעצרו כח וחיל, כי חלקם ביעקב והפילם בישראל והב' שלא צוה למנות שופטים רק משבט לוי כאשר העירונו על זה בכמה מקומות, וכל עבודה אשר לא נתנה רק ללוים היתה עבודת המשכן וכן לא באו לגזול לבא עוד' כי צוה להגות בתורה לכל עם הארץ וכן ידוע שמצווה כל איש ישראל לכתוב לו ספר תורה, ולא יכלו הכהנים לבלוע בחירה כרצונם, וע"י כך נתעוררה קנאת סופרים, כי גם חכמי ישראל ותלמידיו ויודעי ספר שלו לא היו משבט לוי נגד, ועוד כיון שבא היו ללוים רק המעשרות והתרומות ידאגו לטפח יראת ה' בתוך ישראל, למען לא תחסר להם המחיה הזאת, אשר זולתה לא היה להם כלום, והמעשרות האלו לא רבו כל כך כאשר באדתי גם' במדבר ובבנו אמר הנביא (מלאכי ג' ח"ו) בחנוני נא, וע"י כך החזיקו התורה כי תעיים אלא תורה ובבר האריכנו ע"ז הענין בשאר מקומות: **לכהנים הלוים**, עיין מה שכתבנו (לעיל י"ז ט'): (ג) **מאת זובחי הזבח**, כמאמר הרמב"ן שהביא פה המנחה, זו מצוה מחודשת. ואינו מוסיף פה הכתוב על שוק והזה בשלמי נדבתי ונזבחי שלמים לכהן, כי הזרוע והלחיים והקבה מובחר מגוף הבהמה נתנו, וכן כתב היוסיפון וכ"כ הרמב"ן ***τοια κατ οικου θυ ςσευ*** ולאנם נדחקו כאן האחרונים: **והקבה**. מענין נקב, ונקראת כך הנק בני מעים היורד מתוכם המאכל, ולכל מעלה גרה יש ד' קבות, והתחתונה הוא הנקראת כאן ונקרא אצל הרופאים omausm ואצל היונים ***ἤνυστρον*** וכן תרגמו כאן הע', יזה יהגו כל ... לכהן ביוסב באלם, ואפילו בני אשר נספלו שהיו רחוקים מירושלים יכלו לקיים המצוה, (ד) **ראשית**, עיין לקמן כ"ו ב': (ה) **כי בו בחר**, בתרגום הע' ובספרי הכיתים כך הנוסחא: לעמוד לפני ה' אלהיך ולשרתו ולברכו בשמו, והיא מחודשת, כי הכהנים יברכו את העם בשם ה': (ו) **וכי יבא הלוי**, כפשוטו בין לוי בין כהן, וכן מלת שרת יתכן שמוסב על מצות הקדשה הביאה על הלוים וע"ל בעבודה המונח, ואולם חז"ל דרשו שלוי זה כהן, ושרת היינו עבודת הכהן דוקא, והנה כיון שלא היה קבוע בימי משה באיזה סדר יעבדו הכהנים והלוים על משמרותם, כי לא הוקבע הדבר עד ימי דוד כמשמע מדה"י א' כ"ג, לכן אמר כאן, אם יהיה לוי אשר גר באחד משערי ישראל, וא"כ אפשר שיאמרו כבר זכינו אנחנו בעבודת המקום שיושבנו בירושלים ואתה חוזר לעירך. לכן הזהיר ע"ז כדי שיהיה הוא הבא לשרת ויאכלו חלק כחלק. (ח) **לבד ממכריו על האבות**, בפסוק הזה נבוכו המפרשים כבי' הראב"ע בא על עיר אחוזתו וכן פירשו קצת האחרונים ובת"א נאמר וית בר זבוניה דזבזבו ליה על אבהתא ובתרגום הע' ... חלק בחלק כאלו כתוב חלק כחלק יאכלו, ומלות לבד ממכריו על האבות יתרגמו כתרגום הרמ"ד כך הנראה לי, כי בנדיבים אינם הגוררים ומגואלים היינו בזה"א כי הפירוש כן אם יבא מעירו לירושלים ומכר כל ביתו וכליו לא יהיה ממון זה לכלם, כי לא כיס אחד לכלם בכל הענינים כי אם מה שיהיה להם בעבודת המשכן: (ט) **כתועבת הגוים**, בזמנו ינאתרה כאן ואפשר שהיתה עבדה אחולך מחוברת עם מין כשוף, ויען במנה כאן הכתוב העברת

ניהם באש עם שאר מיני כשוף — והנה מעביר בנו באמרנו בויקרא י"ח כ"א ועונן מעונן ומכשף בויקרא י"ט כ"ו ועונן מכשף בשמות י' י"ח ואוב וידעוני בויקרא י"ט ל"א ונשאר לנו פה לבאר ענין קוסם קסמים וחובר חבר, ודורש אל המתים — ואולם קוסם קסמים לדעתי אינו ידוע מה ענין של כשוף זה, מיכאעליס כתב שהוא שואל בני מעים של קרבנות haruspex, ואולם אינו נראה שלזה קורא הכתוב ראה בכבד כי כן מצאנו ביחזקאל כ"א כ"ו לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד ע"כ הרי שנאמר לקסם קסם ואח"כ ראה בכבד ומזה הפסוק ראיה נכונה לדברי הראב"ע שהוא שם כולל, וכן נראה שאינו כדברי אבן בחיי שאמר שהוא שאלת המקלות, שהטינו מקלות בידם וזרקן כלפי מעלה הנקרא Βελομαντιε או ῥαβδομαντιε כי לזה יקרא קלקל בחצים ורָזענמיללער הביא בשם פָּקָקֶהעע שהיה המנהג אצל הערביים אם רצו לשאול את התרפים על דבר הקשה ממנו, לקחו ארגז ובתוכו שלשה חצים, ועל האחד היה כתוב אמרני רבי ועל השני נהאני רבי ובשלישי לא נכתב כלום, ואם הפילו הגורל ונלכד החץ הראשון יהיה לאם סימן רשות, ואם נתפס השני, חדלו מלעשות, ואם יצא השלישי הפילו הגורל שנית, ולגורל כזה יקראו הערביים קסם — ולדעת געזעניוס שכבר הביאותיו בבמדבר כ"ג עיקר הוראתו חתוך וחלוק כמו בזרן בדניאל שגם הוא יורה על המכשף, כי כל כשוף הוא חלוקת הגורל וגזרת או חריצת המשפט וזה הנקרא בלשונם מאנטיע בכלל ואח"כ נחלק לכמה מיני כשפים כמו נעקראמאנטיע, (אשאלת המתים) חיירמאנטיע (שאלת קוי היד) ראבדאמאנטיע, (שאלת המקלות) ואח"כ תסכים לדברי הראב"ע שעיקר מלת קסם שם כולל לכל מיני כישוף ובענין פרט כישוף דברנו בויקרא וזה נראה ג"כ כי קסם הוא גורל בכלל בין מתועב בין אינו מתועב וכן אמר (משלי ט"ז י') קסם על שפתי מלך ושם אינו דבר מתועב —: וחובר חבר, בוואולגאטא incantator כדעת חז"ל שמלחש נחשים ועקרבים ורָזענמיללער כתב שעיקרו בערבית שאלת כבר באלוף כ"ף עם חי"ת תורה בערבית על לשון ידיעה וא"כ יהיה חובר חבר כמו ידעוני ספיר' בויקרא ולדעת געזעניוס הוא חבור מה שיש מין כשוף שמחזיק נחשים במקום אחד באננען ולדעת הראב"ע מחבר שדים ובאמת ג"כ נשאר לשונות ענין כישוף וענין חיבור מלה אחת להם כמו καταδεω ביונית ligare ligulum ברומית וכן באננען בגרמנית שהוא כמו בינדען ובתיב"ע מחברין ואסרין חיוין: — ודורש אל המתים, היינו מה שנקרא נעקראמאנטיע: (יב) ובגלל, כמו ששנינו ר' יוסי אומר כל האמור בפרשה מכשף בן נח מוזהר עליו: (יג) תמים תהי', כמו הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת משלי כ"ח י"ח: (יד) ואתה לא כן נתן לך, כמו אנכי בדרך נחני ד' ברא' כ"ד יהודה אתה יודוך שם מ"ט וכן רבים, והטעם מה לך לאזור אחר כשפים מזוייפים ומה לך לירא ממגיד עתידות, הלא מנביא ד' תדרוש, ונמשך אל הפסוק הבא אחריו: (טו) נביא, המפרשים נחלקו על ענין הנבואות וכבר הבאנו דעת הרמב"ם בזה בס' במדבר, ואולם גם על פתרון המלה ושרשה נחלקו וי"א (רעדנער) שהוא כמו רעו נבע שממנו מלאכו אביע לכם חידות ויש פירשוהו מלשון ניב שמשמעו אבענבלעהן ויורה על הדבור היוצא כמעין הנובע, או על הנביא שהוא נס ונשא על עם הארץ וזה ענין נוב — ואולם בלתי ספק הוא לשון דבור ר"ל הוצאה מכח השכל אל הפועל לשמע אזן ע"י אמצעית השפה כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך והושאל אח"כ על כל דבור ההתפעלות והתרגשות הנפש אם בדרכי התפלה אם בדרכי משל וחידה כדרך בני הנביאים שלא הגידו העתידות דוקא· ואולם לפי שהאנשי קדש אשר רוח ד' נלאה בהם להגיד האותיות לאחור דברו במשל ובמליצה. ואחרי שפתותיהם נובעים כמעין המתגבר, לכן נקראו נביאים, ומאלה דבר פה הכתוב וזה פי' נביא כמוני, לא שיהיה שלם ונאמן בבית ד' כמרע"ה שהרי לא קם נביא כמוהו, אלא כמו שהוא דבר ברה"ק, כן יהיו עוד אחרי מותו אנשים יקרים ונכבדים, אשר יזכה אותם השי"ת להיות שלוחי דברו, ולהגיד לעמו את אשר צוה אותם אליהם — והנביאים היו מכל שבט ושבט ולא לבד משבט לוי, כי לא ככהני העכו"ם אשר הטו לבב העם באמונות שוא ומקסם חלק יהיו, כי אדרבה הנביאים הוכיחו ג"כ את הכהנים, וגם נשים לנביאות באו כדבורה וכדומה, הרי שכל אחד ואחד מבני ישראל היה עוסק בתורה ומי שהיה מושלם בדעות ובמדות שמנו אותן חז"ל היה נביא לד' — ולא מצאנו בכל ספורי הקורות של שאר העמים שהיו הכהנים מוגבלים שבט שבט מחקים כאלה בלתי יבעטו ותמה אני על קצת האחרונים, איך עלתה על דעתם לדמות כהני ישראל עם כומרי שאר האומות בכל המלות אשר נתנו לבל יזידון לעשות כאשר לבבם — ואולם כיון שאינות העולם בכל פגע ותלאה או בכל דבר כבד מתגם שאלו למקסם שוא וכזב ואל מעוננים ואל מכשפי' ועוד אין, לכן גזר בחכמתו יתברך להקים נביאים לדורים ונביאי אמת למען לא ילכדו במצודת התועבה בהעדר מגידי עתידות כי זה מדרכי אנוש לגלות המכוסה טמון בזמן העתיד ולאתור אחר הנפלא והנסתר, וטבע הזאת הנטועה בלב כל אדם הטתה לפעמים רבים לחלום חלומות ולהטות אזנו לנשוף הבבל, ולכן היה צריך בזמן הראשון, אשר עוד לא נחזקה בידם התורה בזאת והאמונה והדעה האמתית להעתיד להם נביאים, והנביאות בטל' לאחר זמן: — נביא, לשון יחיד והוא קבוץ לכל נביאים כמו שיאמר לעיל שופט או מלך, ואין מזה ראיה שנבא על משיח צדקנו, כי כבר יש פסוקים אחרים המכוונים לזה:

יט (א) וירשת וישבת בעריהם, כי לא נצטוו על זה עד לאחר ירושה וישיבה: (ב) שלש ערים, כבר באמרנו בס' במדבר ל"ג י"ד ענין ערי המקלט ובחינה בלי זבון ולעיל ד' מ"א פירשנו הערים אשר הבדיל משה בעצמו בעבר הירדן מזרחה ואלה ג' הערים הנאמרות כאן למערב מירדן הנה והבדילן יהושע ומה שאמר לקמן ויספת לך עוד שלש ערים אפרש במקומו: (ג) תכין לך הדרך, להקל הטורח מעל הרוצח אשר ינוס שמה כמו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים כדי שלא יטעה בדרך, ושלא יהיה שם אבן נגף ונהר מכשול ואם יש שם נהר יעשו עליו גשר שלא יצטרך להתעכב בהעברת הנהר וכיוצא בזה: ושלשת את גבול, י"א שיחלקו כל הערים בעבר הירדן לג' חלקים ולכל חלק עיר מקלט אחת והאחרונים הסכימו לדברי הראב"ע שתחלק הארץ לג' חלקים: והיה לנוס שמה כל רוצח, בין שוגג בין מזיד עד

שיתברר דינו, והולך ואומר אך זה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי ונתנאי שהוא נקי יהיה: (ה) ונדחה, פרשו נדח כמו שאמר לנדות עליו גרזן ואינו משרש דחה כמו שחשב החכם קאהן: בגרזן, גרז ונזר כמו כגש וכשב: הוא ינוס, הוא וכיוצא בו וכמו שהאריך בזה בפרשה אחרת: (ו) גאל הדם, כבר בארנו שהוא דורש דבר ומחזירו ליושנו: (ט) כל הימים, רצונו ימים רבים לא כמו שהיה בימי השופטים שחזרו ותעאו וחזרו ושבו כי אין זאת השונה בתורה אבל אם תשמרו את מצות השם ימים רבים לבלתי תטעאו אזי יהיה ד' בעזריכם להוריש כל הגוים, ואז תאול מצות שלש ערים האחרות — ואולם לא עשו כן בימי דוד ושלמה אף שירשו כל הארץ: ויספת לך, יש שאמרו שענין כי שלש הערים שנאמרו כאן הנה בעבר הירדן מזרחה ושלש הערים בפ' ד' הנה שהבדיל מרע"ה בחייו, ונדחקו לזה כיון שאמר בפ' מסעי שיבדילו דוקא שש ערים, ואחרים שפרשה הזאת מוקדמת ואולם כפשוטו כל כתוב הענין כן: הפרשה הזאת עתידה, כי מתחלה צוה להבדיל ג' ערים אחר הירושה וישיבה בארץ ז' עמים ובזה נשלמה המצוה בתחלה ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען במדבר ל"ה י"ד ואח"כ צוה להבדיל עוד ג' ערים כאשר ירחיב ד' את גבולך, נמצא בין הכל ט' ערים: (יא) ונס, אינו תשובת הכתוב אלא מן התנאי עצמו ור"ל אם ירצ' לנוס — והנה כבר בארנו טעם ערי המקלט, בס' במדבר ושם בארנו כי לתכם עמלו כל מחוקקי שאר העמים להמציא תרופה לנקמת הגואל, אעפ"י שכבר היו להם ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח שאינו יכול לשלם מפני משה ידו, וכן אצל היונים היו ערי מקלט לעבדים שבורחים מפני אדוניהם, והמפורסמות מערי המקלט היו בעיר דאפנע ובעיר עפעזוס בהיכל אליל דיאנא' והנה כנראה מאשה התקועית שבאה אל דוד (שמואל ב' י"ד) והיא מתנכרת ובקשה מתנה מחסה מגואל הדם, אין לחשוב בעבור זה, כי לא היו ערי מקלט ועי' שם בבאור על זה: (יד) לא תסיג גבול, שלא ישנה את תחום החלוקה שחלקו נשיאים את הארץ, לא בגלוי ולא בסתר: אשר גבלו ראשונים, בתרגום הע' נעתק אשר גבלו אבותיך, והנה כמה נותני דת ודין הוכיחו ע"ז, כי מי ינצל מכף השודדים והאומנים אם יתן רשות להסיג גבול, והגבול היה אבן גדולה*) ובזה נרשם אורך ורוחב השדה אשר לכל בעל ובעל, ומאלך השני לרומיים גזר מיתה על איש המסיג גבול, וכן הוכיח שלמה המלך ע"ה אל תסיג גבול עולם אשר עשו אבותיך — ונראה שנסמכה מצוה זו לפרשת ערי המקלט, כי ע"י השגת הגבול לא יהיה שלום לגבול ארץ ישראל, והכתוב אומר ושלשת את גבול ארצך, כי שחלוקה לשלשה חלקים היתה להקל שבריחה על הרוצח ואם ישינו גבול, ירחקו ערי המקלט מעיר אחת: ראשונים, כיון שראה משה בנבואתו חלוקת הארץ, ואין ספק שדבר על זה ג"כ עם יהושע ואלעזר הכהן, והבטיח לכל שבט, ואחרי מעותם שיהיה להם גורל בארץ כזה וכזה. וכן מצאנו שכלב בן יפנה בא אל יהושע בעבור חלקו שהבטיח לו מרע"ה, וזה טעם מלת הראשונים אשר נאמרה בכאן ולאנס נטו האחרונים מע"פי המסורה, וכבר כתב ע"ז החכם העררעסט והראי' מזו מלה עתידה שהרי אומר אשר תנחל לשון עתיד**):

ב (א) סוס ורכב עם רב ממך, היו להם עגלות ושתי חרבות בעלי פפיות בלדן, ובכל מרכב ישבו כמה גבורי מלחמה, והיה בנסוע העגלה אל תוך מחנה צריהם, ויתיהו נחרבות עם רב סביב סביב, ואולם לבני ישראל לא היו כהנה: המעלך מארץ מצרים, ושם הראיה לדעת כי אין מעצור לד' להושיע ברב או במעט, (ב) ונגש הכהן ודבר אל העם, זה כהן משוח מלחמה, ושם המנהג הזה מצאנו אצל הרומיים ונקראו הכהנים כאלו אנלס פעליולעם: (ה) ודברו השטרים, כבר בארנו בראש הפרשה משמרת השטרים ושהם ידעו היטב כל משפט איש פרטי ומעשהו שזה היה מפקידתם המוטלת עליהם, והנה כיון שכל איש מבן עשרים שנה ומעלה היה מחויב ללאת בצבא, ובפרט שלא בנה בית או ארש אשה וכו' ואולם אפשר שיאמר כל אחד ואחד אני בניתי בית אני נטעתי כרם אני רך לבב, וכל מי שיעלה על דעתו לפרוק עול המלחמה יבקש תואנה כזאת, ולכן צוה שהשטרים ילכו בקרב המחנה, והמה יודעים אם אמת תחת לשונו אם לא, וכן עשו אחר שהבטיח להם הכהן עזרת ד', ואז יבאו השטרים לדבר בנוהג שבעולם: ולא חנכו, ולא על עבודת נפש הבונה ונוטע ומארש אם הכתוב כי אם כבר מת במלחמה שוב אין לו קנאה על אחרים שיקחו את אשר לו, והכתוב אומר ואיש אחר יחנכנו, ואיש אחר יחללנו וכו' ועוד א"כ מה טעם לומר ולא חנכו ולא חללו, אפילו אם חנכו או חללו ידאג שלא יתישב בו אחר; אלא שטעם הבווי כדי שלא ירך לבב אחיו בראותם שימות אדם טרם שהשיג מבוקשו, ובאמללתם עליו יתרשלו לצאת המלחמה, פן כמקרהו יקרה גם אותם, וכמו שאמר לקמן ולא ימס את לבב אחיו עכ"ל החכם מהר' יש"ר נר"ו ולשון חנוך י"א שהוא ביאור המלאכה, ואינו כן כי אם הוא תחלת תשמיש הבית, והחכם בעזעניוס בס' התלים כתב שעיקרו כמו חנך לשון לר עונג ונקרא החיך***) כן שהוא מקום לר, ובעבור שישקו הילד שנוהגים אל תיך פיו מאכל ומשקה בדרך לר הושאל על חנוך הנערים לגדלם בדרך imbuere ברומית ועל התחלת הלמוד ואח"כ על כל התחלה וכן תחלת תשמיש, וזה דוחק מאוד ולדעת אחרים ענינו לחוד ומזה הושאל על תחלת כניסה לבית וגם בזה לא ניחא רוחי: (ו) נטע כרם, זה השני שהזהיר עליו וזה כולל

---

*) והעמים הקדישו אבן הגבול לאליליהם כמו שידוע שנקרא Jupiter terminalis

**) ופירוש אחר הביא החכם יש"ר נר"ו בבכורי העתים החדשים שתרגם: אשר גבלו, בענין עבר מושלם fut. exact וכיון שלא יצתה המחברת הזאת עוד לאור גם אני לא אסיג גבול, ובפרט כי כל דורשי לשון עבר לא ימאנו מלקנות הספר הנ"ל בבואו לאור:

***) ולכן מצאנו שלא אין חיך דבוק בכנוי חִכּוֹ חִכִּי בעבור חסרון הנו"ן

כל עבדת האדמה ונקט כרם כי הוא החשוב: (ז) ארש אשה, ארש באלוף עם ערש ענינו מטה והושאל על השמים המטה; וא״ש אשה היינו תקון עניני הבית, ובא להודיע כי מוכרי כל חברת אנשים המה ישיבה בארץ (אנזיעדלונג) עבדת האדמה (אקערבויא) ועניין תקון הבית (פאמיליען לעבען) כי עי״ז תתרבה אהבת האדם לארץ אשר נתן לו ד׳, ולכן פטורים כל אלה ממלחמה, כי גם בם להבת אהבת הארץ בוערת ואהבת עמם ואחיהם — ויש מי שאמרו בדרך המוסר (מוראליש) דברו כל זה השוטרים כאומר מי פתי יסור הנה ויירא מלחמות במלחמה, ואינו כן שהרי בפירוש אומר לקמן כ״ד כי יקח איש אשה חדשה וכו׳ ונותן שם טעם לדבר ושמח את אשתו ושם נבאר: (ח) הירא, אמר הרמב״ע להכות אחר ורך הלבב לסבול מכת אחר והמבאר לנתה״ש כתב איפכא ונראה שהרמב״ע השקיף על הכתוב הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה וכו׳ ומשמע שרכות הלב תורה על תכונת מי שאינו יכול לסבול המכה, ואולם לשון ירא הוא נופל על כל עניני הפחד והדאגה, ומתוך זה יהיה נראה הענין כפשוטו, כי אין לך פחד גדול מזה כאיש יוצא למלחמה וירא להכות את אויביו: (ט) ופקדו, נראה שרי צבאות המה הנפקדים וכן תרגמו הע׳ כי מה ענין פקדת שרי צבאות בתחלת המלחמה הלא כבר נפקד העם: (יא) ונתנה, אם יתן לך אז והכית: כל זכורה, כי זכרים הנשארים קשים כספחת לישראל כי אם יגדלו ינקשו לעשות נקמה: (טו) כן תעשה, עי׳ בבאור שהאריך בזה ודקדק דבריו ואין כאן מקום להתרעם על המצוה הזאת כי הגוים האלה אולי יקבלו עליהם ז׳ מצות ולא ישמרו אותם ושוד ורציחה וניאוף וזמה ויתרחקו מן ע״ז, אי אפשר שלא ילמדו מעונם בני ישראל לעשות כמוהם כי גם הטף בנשים ובאנשים כבר נטמאו בזמה ובכל התעבות אשר למען תקיא אותם הארץ, ומי שיבין ביעמר בני ישראל, אשר מתדבר ארץ תהו וישימון באו לארץ נושבת, אשר כבתע בינם ובין התעה, ישכיל ויאמר צדקה המצוה הזאת לקיום הדת והאומה, ובפרט שבאו להשלים עמהם בטרם קרבם אל המלחמה: (יז) החתי, וכו׳ ועזב הגרגשי לפי שהוא קטן כן דעת הרמב״ע ואחרים אומרים לפי שגלוי וידוע לפניו יתברך כי הגרגשי יצא מן הארץ ויתלש: (יט) כי תצור, צוה שלא להכרית עץ עושה פרי, וכן נהגו ג״כ לאחר זמן שאר העמים שלמדו מהם, כי תודתם יתנו לאל נותן פרי העץ, וכן עשה יחמד הישמעאלי כאשר היה במלחמה לא כרת העץ; ואולם בר מהמצוה הזאת פעם אחת ואמר הנגלה לו אלהיו והתיר לו, כי הגוים האלה כאשר עלה על לבבם דברו משה ואהרן, ובמלכים ב׳ ג׳ כ׳ שאמר שם וכל עץ טוב תפילו היינו טוב למראה ולא למאכל, והעצים הטובים למראה גבוהי קומה אינם רגילים להיות עושי פרי כארז וברוש ותדהר ודומיהם והמה כשרים לבנות מצור: **כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור**, המבאר לנתה״ש הביא בכאן שתי דעות בפירוש הפסוק, ועוד רבו בו המפרשים, והנה בתרגום הע׳ ובת״א ובסורי ובערבי ובפי׳ הרב סעדיה מתורגמים כאלו כתב לשון שלילה, כלומר כי אין האדם עץ השדה הוא, ואולם אין זה נראה, כי איך יהיה זה הטעם שלא יכרתו עץ מאכל דוקא ושלא גם אילני סרק לא יוכלו לבוא במצור? ויש שפירשו ה״א דהאדם כה״א הקריאה והאדם הוא יום שקוראים Vocativ ועל עץ השדה יאמרו שהוא אילן סרק ויפרשו הכתוב כך: כי עץ השדה הוא מפניך (כלומר לצרכך) במצור ויתירגם: דען, מענש, דיזר בוים דיעם פיינדע כור דיענע דיר צום באללווערקע וזה אינו כי לא מצאנו שעץ השדה יאמר על אילני סרק כי הלא נאמר ועץ השדה יתן פריו ויקרא כ״ו ד׳ וכן ונתן עץ השדה פריו יחזקאל ל״ד. ועוד למה יכפול הכתוב לומר רק עץ אשר לא תדע, ונראה כדעת האחרונים (דהטבע ואחרים) כי האדם כמו לאדם כמו שמצינו כי זה כל האדם (קהלת י״ב י״ג) וכן הנשיא המשא הזה (יחזקאל י״ב י) ואולם מה שיפרשו המה שהמלות לבוא מפניך במצור שייכות למלות ואותו לא תכרות וא״כ יהיה כי האדם עץ השדה כמו מאמר מוסגר. זה אינו נראה אלא נתרגם דען פיר דען מענ-שען געהערט יא דיזר בוים דעם פיינדע (צור נאהרונג) וואס דוס ער פאר דיר וויכם באללווערק קאממען זאללטע: (כ) עד רדתה, בת״א עד דתכבשה וכן פי׳ רש״י ז״ל וטעם עליו תתבאר; ואולם מצאנו ג״כ שרש רדה עם יחס הפעול, ביחזקאל ל״ד ורדיתם אותם ובפרך:

כא (א) כי ימצא חלל, לא חלל מלחמה שמת בידי האויבים אלא רציחה בעת שלום, ולזה נסמכה פרשה זאת לקודמת לה: נופל, בינוני ושמושו כאן כמו בינוני העבר participium praeter בשאר לשונות והטעם שלא יהיה טמון בגל ולא צף על פני המים ולא בתוך העיר: (ב) זקניך, ע״פי פשוטו זקני העיר הקרובה אל החלל ולא סנהדרי הגדולה דוקא: (ג) עבד בה אשר לא משכה בעל, שרש עול וגם מדוע. לא יהיה נעבד בה פירשנו בפרשת פרה אדומה ובספרי הכותים נאמר כאן ואשר לא תשכב בו״ו: (ד) אל נחל איתן, בתרגום הע׳ והוואלגאטא *φαραγγα τραχειαν* נחל קשה ותקיף וכן קבלו האחרונים ויש שפירשו שנחל איתן היינו מי נחל ששוטפים בחזקה ואינו נראה לי כי הא׳ לא ידעתי מניין להם שנחל איתן היינו ששוטף בחזקה ואם יאמרו כי מלת איתן הפך הכזב אף שהוא הפך האכזב וא״כ נחל איתן אשר לא יכזבו מימיו, הם אמת שנחל הוא נהר, ואולם איתן עיקר הוראתו על עומד בכחו ואף שמצאנו ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן (עמוס ה׳ כ״ד) לזה יש פירוש אחר, כמו שאבאר ומה שאמר אתה הובשת נהרות איתן (תהלים ע״ד) אפשר לומר שאדרבה נפרש אתה הובשת את הנהרות לאיתן לארץ תקיף וחזק ואין מזה ראיה ומה שאמרו שנחל שוטף היינו סימן כפרה להשליך במצולות ים כל חטאת ישראל, נוכל לומר שנחל שבוראתו ככר וקרקע בתולה תורה על צדק ומשפט שיהיו חזקים כמסמרות נטועות או טעם אחר אשר נבאר פה ועוד כי הכתוב עצמו מוכיח על פי׳ האלה שהרי אומר אשר לא יעבד בו, ולכן נראה כדברי הראשונים שהוא נחל קשה, ואשר לא יעבד בו הוא מלות לא תעשה לדעת חז״ל והרמב״ם בת״ל אמר ג״כ כזה לא יעבד בו לעולם שע״י כן ישתדלו יושבי העיר לחקור ולדרוש אחרי הרוצח. והנה כפי הנראה שכל המצוה לא נאמרה אלא לחזק משפט בישראל, למען ישמעו ויראו, והרוצח הרואה כן ישים אל לב, וישוב אל ה׳, וכל זה היה לאיים על כל נפש מישראל להשמר מרציחה, ולכן נראה שנחל איתן הוא ג״כ ככר ארץ רחבה, מדבר וישימון אשר אדמתו אזל וסלע ואינו ראוי לזריעה, וזה נחל איתן

חוק וקשה ועומד במעמדו, והישימון והתהו יולידו אימה בלב הרואים, ולפי שלרוב המדברות והרלות הישימון היה רחבים מאוד, ונמשכים על פני שטח ארץ גדול לכן נראה שנחל איתן מורה ג"כ על מדבר גדול ונורא*) שמשקף כים גדול שהוא שטח רחב מאד (ועיין זאנדזעינגר, ווייגנד וויסטענפֿעלבע) וזה לענ"ד פירוש הכתוב שהבאתי לעיל ויגל כמים משפט ר"ל כים הזה שהוא שטוח וגלוי לפני כל רואה ורחב מאוד מאוד כן יתפשט המשפט בכל הארץ, וצדקה כנחל איתן ר"ל כמדבר הגדול שהולך על פני כברת הארץ גדולה כן תהיה הצדקה, והנה הבאתי כבר דעתי החלוקה בענין מלת איתן במקום אחר ואין לי פה להאריך ואפשר שעל דרך זה נפרש ג"כ והאיתנים מוסדי ארץ (מיכה ו' ב') הפך שמעו הרים את ריב ה' והבן: וערפו, סימן שכה יעשה לאיש אשר יקום על רעהו להרגו חנם, ודומה לזה הוא המנהג אצלנו שאם יברח האיש אשר לו משפט מות יתלו את פסל דמותו על העץ וקוראים לו: in effigie jugulare:

(ז) לא שפכה, בכתב אבל בקרי שפכו, והכתיב הוא ע"ד עיניו קמה (שמואל א' כ"ד ט"ו) ואתה בניון עינינו (איכה ד' י"ז): (ח) ונכפר להם הדם. מורכב מנפעל ומהתפעל כמו שאמר הראב"ע ויש לו רע במקרא וְנִוַּסְּרוּ כל הנשים (יחזקאל כ"ג מ"ח) ואפשר שגם מלת נשתוה (משלי כ"ז ט"ו) היא מענין זה ושרשה שוה ועיין געזעניוס לעהרגעבייֿדע (דף רמ"ט):

פרשת כי תצא

(י) ונתנו, כמו ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' ועוד רבים במקרא לשון יחיד נופל על מספר רבים. והנה סמיכת פרשה זו לקודמת לא טעמה בעבור שמדבר בעניני מלחמה: (יב) ועשתה את צפרניה, המבאר לגא"ש הביא פה שתי דעות אם זה גידול או קציצת הצפרנים והנה בתרגום הע' ובוואולגאטא נוטים לדעת האחרון והרב סעדיה כתב כדעת הראשון, ואין להוכיח מספרי הקדמות כלום, כי אמנם יש שגדלו את הצפרנים לנוי, ויש מן העמים שחשבו שהתנוול ע"י כך ולכן כבר נפלה מחלוקת בין חז"ל: (יג) והסירה את שמלת שביה, גם זאת מתועבות הגוים הללו, אם יצאו למלחמה ותעד האשה בעדי עדים, להטות לב הכובש אל יפיה למען תהיה לו לאשה, ולא תמכר לשפחה אם ישבו אותה שבי ותהיה לבעלת אדונה, ואולם תורתנו הקדושה גם על הלב הנשים הקפידה וגם מונעת הטינה, כי לא תהיה האשה נחשבת כשפחה אלא בעלה או נחשבה כבהמה, וכן לא מצאנו נשים בשבטי ישורון שהיו מבוזות כן כאלה שאר עמים. הרי אברהם אבינו שנהג כבוד באשתו, וכן נהגו יצחק ויעקב, וכן צותה התורה לקיים ושמח את אשתו כאשר נפרש במקומו, וכן הלכה הבאה בענין שתי נשים, וכן רעיה הזאת שלפנינו תורה על החמלה והחנינה, וטעם המצוה אינו צריך לבאור, כי מי אשר לב בשר ולא אבן בקרבו יודה כי דבר מגונה היא זה אצל שאר העמים לקחת את האשה אשר מה תקונן בחזקה מיד האויב, ולהביאה אל חדרי תענוגיו. גם מלך האנגלים הבערים מדעת ופותים כפראים ואיתו יער. הן מלך הנשים אשר שמשלו כבהמות יולאות לקראת אויביהם אשר עליהם שפכו בין זה כמה שעות, ועתה כי נפסק הגורל ברגע אחת והנה אוהבות ונושקות אותן כבעלים נעורים, וזה נגד טבע כל האדם. אשרנו שנתן לנו התורה הזאת מלאה חמלה וחנינה, ולא יחכמו שונאיה ומבזיה ויסכילו זאת, אז לא יפנו עורף אליה: (יד) לא תתעמר, לא תמצאנו מלה זאת כי אם כאן (ולקמן כ"ד ז') ולדעת געזעניוס מלשון עימר שהוראתו אסור ודבוק כמו המעמר עמרים שמדבר שבלים יחד, ומזה הושאל על עבוי ועבדות הפרך ולכן התעמר פי' והב עלתו כאדון ומושל חזק, הביר המענה את עבדו ובאינה המלים שלו כתב בעיקר המלה בערבית לשון נפילה ובלילה ומלת התעמר כמו להתגולל עליו ולהתנפל עליו ולקחת אותנו לעבדים (בראשית מ"ג), והוא לשון שלוח יד ור"ל לא תתעמר בה לא תשלח בה יד להכותה וכן לקמן והתעמר בו ומכרו ושלח יד בו למכור אותו ובתרגום הע' καταδυναστευσας מלשון יוונלי ואפשר שחלופים עם והתאמר בחלוף (עיין בחלצ"ר המלים להחכם יוסף פירסט) ובספרי הכותים כמו בת"א מענין תגירה: (טו) האחת אהובה, זו הם שקוראים אותה פוואוריט בדוגע בבית הנשים שלהם כידוע: הבי הבכיר, ידוע שאומות הקדמונים היה זה לתת לבכור פי שנים ולשומו לראש המשפחה תחת אביו: (טז) את בן האהובה, דבר הכתוב בהווה וה"ה אם שתיהן אהובות ורוצה להעביר הבכורה מן הבכיר שאינו בשחי' על פני בן השנואה, כמו על פני תרח ועל פני אהרן כלומר בחייו אבל אם את הבכיר בחיי אביו אינו מוריש הבכורה לבניו אלא הזקן אם רוצה ואומר יירשו בני כך וכך בנכסי דבריו קיימין: (יז) פי שנים, א"ת תרין חולקין ובתרגום הע' διπλα ר"ל כפל: היא ראשית אונו, כ רנו (בבראשית מ"ט) והבדל שבין בכור לנחלה ובכור הראוי לכהן שלענין בכורת הנחלה הולכים אחר האב כל שהוא ראשית אונו וזרעו ונולד ראשון הוא נוטל פי שנים והאחרים אין להם דין בכורה, ולענין בכורת הכהן הולכים אחר האם, כל שהוא פוטר רחם צריך לפדיון בין הם נולד ראשון בבחינת הזכר או לא. והנה אין לתמוה כי נתנה התורה יתר שאת לבכור כי הוא היה יהיה לראש המשפחה ועליו מוטל החוב להחיות את אחיותיו ולהיות מנהיגן ומנהלן, ולכן לו יאות המשפט לקחת פי שנים בנחלה, כי איך יפרנס את אנשי ביתו, אם כל החלקים שוים ובאמת לא הרויח כלום: (יח) בן סורר ומורה**), סורר לדעת ראזענמיללער אינו מלשון סור ומ"ע אלא לשון

*) ואפשר מזה הלשון ודרך בונגדים איתן:

**) אחר שכתבתי כל זה העירוני החכם מו"ה יש"ר נר"ו שלדעתו מלת סורר היא הסר ומדרכי אל ומתלו' התור' ומורה הוא האומר' את פי אביו ואמו ללכת בדרך התורה, כי לאו ברשיעי עסקינן, ואינו נסקל בעבור היותו זולל וסובא דוקא, כי אין ע"ז עונש מיתה, רק אביו צריך להביא ראיה

סורר בערבית יורה רע מאד: ומורה, מלשון מרה את פי ה' ולדעת געזעניוס עיקר הוראתו מאן בידה והיינו תמרה פי מלוה, מוחה ודוחה אותה בידו ולדעת החכם יוסף פירסט הוא כמו רגן וענינו כמו מוררען בגרמנית: (יט) ואל שער מקומו, כבר נתבארנו כי השער היה המקום שבו ישבו כסאות למשפט, ושם נועדו כל העם כמו בשווקים שלנו, ושם היה מקום הדין, ואפשר לפי שכל העם היו אכרים עובדי האדמה, והיו בבואם העירה לעת ערב אל תוך השער ונקבצו כל. בעלי דין לפני השופט ואח"כ ינוחו על משכבותם בעת בלי הוס ריב ומנה, וכן עיר היה בארץ השניה לפני זמננו שישב הפקיד שהוא השופט על השער, והשער היה מרובע בעל שני פתחים ובאמצע ישב בבית דין וכן מלאכו ודוד יושב בין שני השערים: (כ) זולל וסובא, זולל מורה התנועה שיטטען, טיטטיגען כמו זולים כסף מכיסם והושאל על המפזר ומאבד הונו כי המפזר הוא זולל כסף: וסובא, מלשון סבאך מהול במים ויש לו רע בסבסי אתף ושאב ודמיונו בגרמנית שוּפּפען: (כא) ורגמהו', אם נסכיל שהיה כזה לא יתן תיקן לתחבל ומצחק, וממרה את פי ה' עד שגם לקח ומוסר בל ישמע מהוריו ומוריו וגם נסכיל שלא היו להם בתי משמר עונים, מה יעשו בבן בליעל הזה זולל וסובא, ובפרט בארץ שמזנו אם שע"י כך יבוא עוד להרבה עברות ולכל תועבות ה', ולכן רק בחמלת ה' על שאר יושבי הארץ צוה להמית אותו. ואולי שאר עמים כמו הגאלריס והיונים והרומיים. היה כח ביד האב להמית את בנו אפילו שלא בפני בית דין, לא כן אצלנו בני ישראל, עם קדוש לה' שרק ע"י חקירה ודרישה הרבה היטב מאד, ואם אין שום תקוה להטיבו ולהדריכהו בדרך הישר אז יומת ע"פי ב"ד, ולא אפונה כי יש משפט מות לאיש אשר גם אבותיו לא יחמולו עליו, ועלה טובה נתן הקב"ה וכל ישראל ישמעון ולא יזידון עוד: (כב) ותלית אותו על עץ*), רז"ל אמרו כל הנסקלין נתלין ועיין בבאור וכן נראה מספורי קדמות העמים שהתליה בעץ היתה אחר שמומת במיתה אחרת ותדע שהרי לשר האופים נאמר ישא פרעה את ראשך והיינו בלי ספק ע"י חרב ונשמע מזה שנתלה על העץ שהרי אמר ותלה אותך על העץ. ואולם מדת אכזריות שנהגו בה הרומיים לתלות את האדם בחיים על העץ ונקרא' אצלם cruciatus לא היתה נודעת אצלנו, והלומדים המאמינים אותנו על זה כבר ימצאו תשובה בספרי חכמים**) והבן: (כג) כי קללת אלהים תלוי, שאין לך בזיון גדול לאדם שנברא בצלם אלהים ממיתה הזאת מגוולת מאד, וכמו שאמרתי לא היתה אצלנו אלא לאחר שמומת בסקילה ותולין אותו למען יראו אותו העוברים ויקחו מוסר, ואולי מלך פרס תלה על העץ כמשמע מעזרא ו' י"א:

כב (א) נדחים, נ"א כמו תעה בערבית והערבייה יקראו לכל שה תועה נדח, והנה כבר הזהיר ע"ז בשמות, וכאן הוסיף שאף אם לא יפגעם בדרך שחייב להשיב אחריהם אם יראם נדחים ובספרי הכותים נאמר את שור או את כל בהמתו והעיקר שדבר הכתוב בהווה ומזכיר שה שור וחמור שהם מצויים, וגוים בזה לחוב על ממון של חבירו אפילו אם יבוא ע"י כן לידי נזק כמו כאן שיבטל ממלאכתו ויאבד זמן: (ה) כלי גבר, כמשמעו כלי זיין ושמלת אשה בגדי תענוג שלובשים הנשים ויהיה א"כ הטעם שבל תתעסק האשה בעסקי גבר, בל תצא למלחמה ולא תנהג במנהג האיש (הפך הדעה בזמננו אשר קצת מאנשי הדור יתאבו לתת הנשים חפשיות כהנשים חלילה), וגם האיש לא יתעדן בתעדני האשה ויתלוש עי"כ כחות נפשו וגופו, ויבוא ע"י כך לידי תאותיים תעשי נערים רודפי הבל ושוא (געקינדרייא אייטעלקייט) ויפה אמרו חז"ל כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, זה כפשוטו ועוד נכלל בזה שלא ילבשו כלל בגדי יין אחר שלא יתערבו ויבואו לידי זנות, ועוד היתה גם עבודת הגויים בכך שלבשו נשים בגדי גבר וכן להפך ועשו תועבות לכבוד אליליהם, ובספורי פלוטארך חלק ג' מצאתי שהלבנה אליה איש ואליה אשה והכותרים כומרי הלבנה לבשו בגדי אשה, והנשים עשו להפך וכן היה באי קיפרוס שגם היה פסל עשתרת מלובש בגדי אשה וזקן גדל על לחייו וכן היה באשור, ובספר אחד מצאתי***) שבארץ אשור עבדו לתולדות ואמרו שפעם אחת נפלה מולדת על מלחמה ואז חגרו נשים חרבות על ירכיהן, ופעם אחת מולדת על רבוי הבנים ואז ילבשו הגברים שמלות אשה לצורך עבודתם ואת מכוון היטב לפירוש הפסוק כאן שמלת כלי המלחמה אבל גברים על חרב כלי זיין מיין מישעיה ס"א י' וככלה תעדה כליה: (ו) כי יקרא קן, כמו כי יקרה בה"א ותלת קן בארנו (בבראשית ו' י"ד): ביצים, לא מצאנו לשון יחיד במקרא כי אם במשנה: לא תקח האם על הבנים, כמו והכני אם על בנים (בראשית ל"ב) והטעם לא תקח כלם יחד, והנה רבו המפרשים בטעם המצוה והעיקר כמו שכתב הר"מבם להסיר אכזריות מלב בני ישראל ולהזהיר על צער בעלי חיים ואפילו נגד העופות כי כל אלה ידאגו בחמלה וחנינה על ניריהם ויצטערו על צער אפרוחותיהם כמו שאנחנו תדאג לבניה ולכן אמר כאן והארכת ימים כמו בכבוד אב ואם. ואולם לא אפונה שגם דעת הרב דון יצחק אברבנאל נכונה שלזאת הסכימו ג"כ קצת האחרונים כי צוה כן ג"כ להחיות כל מין אשר ברא למען לא ישחת לגמרי, כי כלם לטוב האדם ולתועלתו עשה, וכן ידוע שיש לפרים אוכלי שקצים ורמשים ופגרי חיות ובהמות ומועילים ע"י כן לבני האדם ובפרט בארץ שמזנו חם, וכן קרוב לזמננו היה באמעריקא מין צפור הנקרא ערביזענקרעהע, ונתנו כסף לצידים להשמידם לגמרי ויהי לאחר זמן ויאבדו מן הארץ. וירבו השקצים עד שלא יכלו לקום מפניהם, ויקחו במחיר כסף רב אותו הצפור שלוו להשמית, וכן בתלמוד הוזכר מין נשר אוכל פגרי בני אדם אחת דהו להמית: (ח) כי תבנה בית חדש, לפי פשוטו דבר הכתוב בהווה ונכלל בזה אפילו בית ישן אם קנאו או ירשו ורשזוענהילליגר והגדיו אמרו חדש דוקא, שעל הישן לא נאמר כן שאולי לא יפסול המעקה מרוב זקנה.

---

*) עיין עוד במפתח אל מגלת אסתר מהחכם מו"ה יש"ר נר"ו (דף מ"ו):

**) ובפרט בס' החכם סאלוואדאר הנקרא Instit. de Moise

***) שטראהלהיימס' וואיוועראלאיטהמאגיא זייטע 115.

בוצר עוללות כב כג

וכל מלות כאלה לא נאמרו אלא יכהן ולבנה ולא לשעבר ואינו כן: מועקה, אין לו רע במקרא והאחרונים (געזעניוס ופיגיו) פירשוהו מלשון ערב ששם מעקה לשון סבינה לפי שהמעקה סביב סביב לגג הוא: כי יפול הנופל, כי בנות בלהם אינן משופעות כשלנו כידוע כי שם הלכו לשוח אכלו ועשו משתה, שם המתיקו סוד ועשו סכות או ארכו להם פתחי העץ ומנורות סביב לגג למען יזובו ממנו מי הגשם וכל זה ידוע ממקראי קדש ועיין (במלכים ב' א' ב') שנפל אחזיהו ג"כ בעד השבכה: (ט) כרמך, יש אומרים כמו שדך כי לשון כרם לדעתם יורה על כל שטח האדן אף שאינו מגדל גפני יין ותאניאים ראיה לפי שאמר הכתוב לא תזרע ואין זריעה שייך בכרם ואולם אינו כן כמו שאבאר פי' י"א: בלאים, שמלה באחרנו בויקרא: המלאה, באחרנו (בשמות כ"ב) ועוד מזה (לקמן פסוק י"א): (י) לא תחרש, גם זה בפסוק י"א נבאר: (יא) לא תלבש שעטנז, לשון שעטנז כתבנו עליו (בויקרא י"ט י"ט) ושם באחרנו שאין לבוא על יסוד מלה זאת · והנה ראינו שאסרה התורה הרכבת זוגים שונים בכמה דברים הא' לענין לבוש בגדים והב' שלא לחרוש בב' מינים והג' כלאי בהמה בכלל וכלאי השדה כבר נאמרו וכאן מלאתי ג"כ כלאי הכרם, ואף שחשבו קצת שזה כלאי השדה אין להם ראיה כלל, ומה שאמר הכתוב לא תזרע יתכן להיות הפירוש שלא יזרעו זרע בין גפני היין וכמו שאמרו חז"ל וכן אמרו קצת האחרונים (וויענער עיין זאמאלשיטן דאז אונזערישע רעבבם דף קע"ה) וטעם של כלאי שדה וכרם גלאו המפרשים לאמות, לדעת הרמב"ם יש בכך מין ע"א ומיכאעלים כתב שע"י כך יבתרו הזרע ומיני עשב המסוככים לתבואה כהנקרא Lolium ובל"א טוינגקרויט וזה רחוק מאוד כי כפי הנראה יש טעם כיום כאן כי הנה אומר פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (ומזה נראה להדיא שאינו כלאי השדה כי הנה הבדיל בכאן הכתוב ואומר שניהם אסורים בין זרעי השדה בין גפני יין) ואם נחקיר מה זה תקדש המלאה? נמצא שאין זה הפירוש שיהא רק מותר לכהן אלא יהיה כחרם ונשרף וכן בדרז"ל וכן פסק הרמב"ם (כלאים ח' א') ואם נשאל מה מלאה? כבר באחרנו בשמות שאין פירושו התבואה בכלל אלא מה שזורעים בין שדה לשדה כ'מלאות הביות בינתים ויהיה פועל ולא פעול ותרגומו דאז אויספילענדע ולשון תקדש אינו מורה על קדושה ותרומה אלא הוא לשון חלול הפך הקדוש כמו קדש וקדשה ויתרגם הכתוב כך: דאמ' זאלסט דיינען וויינגארטען ניכט מיט אייגענן איהרן פרעאדארטיגען בינזיגען (אום דיא לוויטעררייאיע דער וויינשטאק-בעמטע אויסצופילען), אויך דאס ניכט דאז אויספילענדע, דיא זאאט, דיא דאז דאלוויטען זעעסט, ענטווייהעט ווערדע מיט דענן ערטראגע דעם וויינגארטענס ואסר לעשות כן מפני שהוא נגד חקי הטבע וגם להסיר הכילות מישראל שזה כילי נוכל אשר נתת ה' לו שדה וכרם והוא לא ישבע עד שיזרע ג"כ בין ריוח לריוח של גפני היין הזרע שאינו שייך לשם והאחד יינק מטובו מין האחר, והאדמה מתן כחה לשניהם בבת אחת. וזה ב"כ טעם איסור כלאי השדה, כי יש פירות הפילות יש מגבורות קודם וזה יגיא נזק גדול לעבדת האדמה וכלאי בהמה אסורים שזה נגד חקי הטבע אשר שם היוצר, ונראה שכלאי בהמה מותרים בהנאה כיון שהיו להם פרדים בני כלאים, ומה שאסור לחרוש בשור ובחמור אפשר משום צער בעלי חיים כיון שאינם שוים בכחם, וכן כתב היוסיפון, ומיכאעלים כתב שנהגו מנהג כבוד לשור שלא לחרוש בו ובחמור יחדו, כידוע שכבדו השור, ואינו כן שגם החמור היה חשוב אצלם כאשר באחרתי בס' שופטים בס' המלך. וי"א (פריס) שלא תחרוש היינו רביעה ולאו דלא תחרוש אחת עם כלאי בהמה ואינו כן וכלאי בגדים אין לבוא על היסוד כיון שלא ידענו פירוש מלת שעטנז כי בכל הפירושים לא נוחה רוחנו, והנה העיקר שבל הזוגים שונים קפיד רחמנא ולא' אפשר שהיתה ב"כ עבודת מין ע"א בכך (וביחזקאל י"ד י"ז) מלאתו ומכנסי פשתים יהיו וכו' לא יחגרו ביזע ונראה מזה שהיו מלוות לענין לבוש בגדים מטעם בריאות הגוף. והירודוט מספר מכומרי מצרים שלא לבשו בגדי צמר מטעם זה, ויש עוד מקום להתגדר בזה: (יב) גדילם, גדילים מעשה שרשרות: כסותך, יש מן האחרונים חשבו שזה יריעת המטה שסוככים בה ועושים אותה מפני צניעות, ולא ידענו' מה נדחקו וטעם מלות ציצת באחרנו בס' במדבר: (יד) עלילות, נראה ששרש עלל הוראתו כמו סבב ובלל וכמו שאומרים בבלל הדבר הזה המו' מטעם הדבר וכן יאמרו בסבת הדבר וכן עלילות הדברים: בתולים, לא נמלא שרשו במקרא, וגעזעניוס כתב שענינו אחד עם בדל, ואולם יותר נראה שהוא נרדף עם בשל והמשל לקוח מבכור פירות ועניין בתולי אשה ידוע שהיה המנהג*) להמתין לפני פתח החדר שבו נכנסו החתן והכלה לביאה ראשונה עד שהוליא השמלה המגוללת בדם בתולים, ואז שמחו כל בני משפחת הכלה שמחה גדולה ושרו שירים, כי נמלאו סימני בתולה ויש שפירשו כל הכתובים האלה בדרך מלילה, ואולם הם דברים שאין לשם שחר*): (כא) נבלה, באחרנו (בבראשית ל"ד ז'): (כד) ענה, נראה שלשון ענה שייך על הבעילה אף בלי אונס כיון כאן ומושאל מכבדות האיש על האשה כמו שיאמר הלועז comprimere feminam, וטעמי המלות אינם צריכים לבאור:

כג (א) כנף אביו, באחרנו לשון זה בויקרא ונראה היה זה ממין קידושין לפרוש בגד או כסות על האשה שנתקדשה לו כמו שמלאנו ופרשת כנפך על אמתך, והאחרוני' יאמרו שהוא כנף המטה המכסה שסוככים תחתיה ואולם יותר נראה שהוא מין כסות הנקרא' שירלע וראיה לזה הבאנו בכמה מקומות: (ב) פצוע דכה, שפלעו בו פלע ע"י דכה שהיינו שתכה וידוע שעד היום הזה מנהג הרע הזה אצל בני קדם לרכך בילי שעולל ע"י מים חמים ולבלע אותם ונקרא אצל היונים θλαδιασ: וכרות שפכה, שסכה המשפכה

---

*) וכן ספר לנו החכם מו"ה שמואל רומאנילה בספ' משא בערב שער ה' וז"ל שם: אז (בבואם הדודים להתעלס באהבים) יחלו לעשות הלולים, וישמרו שם לראות אם נמלאו בתולים לנערה, ובכלות

בני רבנים והזרע: (ג) בממזר, י"א שרשו מזר ועניינו תערובת כי הוא בלול מזרע אחר ולרד"ק שרשו זר ועניינו נכרי: **גם דור עשירי**, אפשר שהוא לשון גוזמא לתמיד ועניינו לא יבוא לעולם בקהל ה' כי יש בדרכי לשון להביא מספר רב קבוע ד"ת אלף או מאה תמורת מעטים תתנו ויש בהפך מספר מעט מורה על רבים: (ה) **על דבר אשר לא קדמו**, ר"ל העמונים ואשר שכר שב על המואבים כי העמונים לא שכרו את בלעם, והמואבים נתנו להם ומים ומחיר כסף כמו שאמר (לעיל ב' כ"ט), או שלא קדמו אתכם אלא התחילו עד ששאלתם מהם אע"פי שהמה בני לוט אחי אברהם ואין נוקם לקו' או שהמואבים היושבים בער מואב ושאר אחת (והבכורות שלהם) שכרו את בלעם אך קדמו אותם בלחם ובמים, כי מתוך המעשה נראה שם עד שקנא פינחס הכהן נראה שהיו בברית שלום עם אותם המואבים בער מואב, אבל שכרו את בלעם וכאשר לא הם והתראו כאויביהם אחר שהלך לו בלעם למקומו, למען הטמין רשת לרגלם להנקם בפת הזנות והתועבה, והמואבים בקיר מואב המה אמרו לתת להם לחם ומים כי גבולם עז ולא יראו מפניהם שילחכו אותם כלחוך השור את עשב השדה, וזה שדקדק הכתוב (לעיל ב' כ"ט) לומר והמואבים היושבים בער, וכאן נותן שני טעמים לאיסור לא קדמו אתכם. המה היושבים בקיר מואב, וגם האחרים המתעתעים והאורבים היושבים בער וכרתו להם ברית שלום, הוא שכרו את בלעם בן בעור ולא האריך עוד כי המשך יודע שנכשלו בעון בעל פעור כן נלע"ד ויתיישבו ג"כ שארי פסוקי המקרא ועיין עוד מה שכתבנו בס' במדבר ובס' בראשית סי' י"ט: **לא תדרש שלמם**, לא שלא יעשו שום טובה לעמוני ומואבי, כי זה נגד מדת הרחמים של השי"ת אלא לא יעשו ברית עמהם כברית גוי עם גוי להיות בעוזריהם במלחמה, או לענין תמסר, והטעם בזה כי הגוים האלה אף שלא היו טובים משאר ז' עממין שעליהם נאמר לא תחיה כל נשמה כי שקוע בעל פעור להם כמואב, והעמונים שלא חדלו להיות צוררי ישראל כל ימיהם. כאשר נראה שבכל ימי שפוט השופטים נלחמו עמהם, ועוד נבואת הנביא אומר עליהם, שמעתי את חרפת מואב וכו' וגדופי בני עמון וגם לאחר גלות בבל קשרו קשר עם סנבלט החרוני, ובס' החשמונאים א' ה' תמצא שעוד בימי המכבי"ם לא שבתו משנוא את ישראל, והגוים האלה נמולי חסד של אברהם היו, והמה מזרע תרח, ועכ"ז עם עמלק חלקם ושנאתם כשנאת אגגי. ועם כל זה לא נוח להמיתם לגמרי כי זכות אבותם תגן עליהם, כיון שהם אחינו ובשרנו, ואולם לא יכרתו להם ברית שזה יוכל נזק לישראל לא כן המצרי והאדומי. אמת שגם אלו הרעו לישראל הא' השליך זכוריהם לים והב' יצאו בחרב לקראתו מגלי את עבור בארצו, ואולם המצריים נתנו אכסני' לישראל זמן רב כמאמר חז"ל וזה היה דבר גדול בימים ההם שלא להפר ברית גרים עם מכניסי גרים (גאסטרעכטספערלעטצונג), ועוד המצריים היו עם אכם עובדי האדמה ואע"פ שעכו"ם היו, אפשר שדור שלישי שלהם אם יתגייר הא' ידבק בו תורת ה' התמימה, כי אין קשה להטיב כי אם איש כסיל מתפאר באולתו, ויותר נקל להדריך איש ולומד במדות על דרך האמת שהוא דרך תורתנו הקדושה ואינו דומה אדם מלומד במדיניות לאדם אשר עיר פרא יולד כעמון ומואב, וכן בני אדום הא' שהיו מזרע אברהם ויצחק ויותר קרובים כבני לוט, ועוד שנאמת מלאכו שזרע הקדש גם בם עשה פלאים, כי היו מפורסמים בימים ההם שגדלו חכמים ובפרט אנשי תימן כנאמר בעובדיה וכן לא תימצא במקרא שם ע"א מוכנת לאדומים ורק היוסיפון כתב שאלילם נקרא קלה והעיר ג"כ שלא לשלם רעה אפילו תחת רעה ועוד שבני שעיר קדמו בלחם ובמים את בני ישראל ורק חלק אחד מאדום יצא בחרב ועיין מה שכתבנו ובפסוק ב' כ"ט לעיל): (י) **מכל דבר רע**, ימתבות הטומאה, שזה שכיח בגולה יותר, ובא כן לומר שלא תהא המלחמה פוטרת מטומאה: (יא) **מקרה לילה**, היינו דבר הרע: (יב) **והיה לפנות**, בנוסחת הכותים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש ואחר כן יבוא אל המחנה: (יג) ויד. לא נאמרה המלוה על המחנה הגדול שבמדבר, כי איך יוכל איש שוכב באהלו בתוך המחנה לצאת מחוץ למחנה שהוא רחוק מאוד אלא מחנה קטן נגד האויב וטעם המלוה ידוע: (יד) **על אזנך**, און סורא תדור ותזה הושאל על כלי זיין יבא כאן לשון יחיד, שם קבוץ (דיין געראטה) ויש ספרים שכתוב בהם זיו"ן הרבים ובתרגום הע' ἐπὶ τῆς ζώνης פי' על חגירך, ונר' לע"ד שהם אלפו אלה העברית עם היונית המורה חגור כי ζώνη כמו אזן נשמעה בהברה; או שקראו בתורה אזורך תמורת אזנך, כי לדעתי אלה היונית היא נשאלה מעברית באליף נר"ן עם רי"ש כדרכם, ובהשמט האל"ף ג"כ כדרכם (כי האלף תורה אגלם על הגלילה): (יח) **קדשה וכו' קדש**. בתרגום אונקלוס לא תהי אתתא מבנת ישראל לגבר עבד וכו' ע"ש. וכן מצאתי בתרגום הערבי (ובס' מלכים א' כ"ב מ"ז) ויתר הקדש וכו' שתרגם אשר נשאו נשים נכריות, ואינני יורד לסוף דעת של המתרגמים האלו, ואולם כידוע מספורי קורות העמים הקדישו נערים לעשתרת, והקטנים האלה מלבושי בגדי אשה משכבי נקבה נשכבו עד שנאלם כופם וכחם ויאותו בלא עתם וכמו שאמר הכתוב תמות בנוער נפשם וחיתם בקדשים (איוב ל"ו), והקדשות ילאו בנעיף אל הרחובות בעזות מצח, ומחיר הזונה הקדישו לעשתורת כמו שנאמר בפ' הבא, ויש אומרים שקדש וקדשה נקראים שהם הפך הקדושה, כי נאלמים ונאלמות, ומביאים ראיה ממעשה תמר שאמר שם הכתוב איה הקדשה ובזמן ההוא לא היתה עבדת עשתורת ואולם אפשר שמשה כותב הספר קראה במלה הרגילה לו בימיו ובתרגום הע' נכנסו פה איזה מלות לתוספת באור מידי סופר אחרון אל תוך התרגום (עיין [illegible]): (יט) **אתנן זונה**, כי ידוע שהמנוולות האלו קדשו כל אתנן לאוצר היכל האליל, כי באולתן חשבו כי בזה יסירו חרון אפו, וזה כסף בזיון הוא: **ואתנן**, י"א שרשו נתן וי"א שרשו תנה כי זה השרש יורה בערבית על כל דבר מוקיר, כמו שמלאכו (הושע ט') אהבת אתנן: **ומחיר**, שרש מחר כרעו מהר: **כלב**, י"א כלב ממש ואף היה כלב משוקץ מאוד בין בני קדם שלא נתנו מחיר תחתיו, אפשר שנאמר נגד תועבת מצרים שהוקרא אנובים ונצייר בדמות כלב וכן אתנן זונה יאמרו שהיא וועגוס (שפענלער) ואולם האחרונים אמרו שכלב זה קדש*) וקראו הכתוב כך ע"ש נוולתו: (כ) **לא תשיך**,

*) ולדעת החכם מ"הו יש"ר נר"ו במכתבו אלי גם היונים קראו לאיש כזה Cynaedus מלה נגזרת מן κύων פי' כלב:

שאומרים שאלוה קאי. כדרז"ל מביאים ראיה מבנין הפעיל שמורה על גרימת הפעולה, והלוה לא יגרום עברה למלוה, והאומרים שאמלוה קאי סיפא דקרא דורשים, שהרי לנכרי תשיך, ואולם אם נחקור בענין פרש נשך, אינו ראיה כלל מבנין הפעיל. ונשך אינו כרבית הנקרא אצלנו וואוכער שהוא תרבית יותר מדאי, והתורה אסרה רבית לגמרי, ואפילו רבית דברים שא"כ אלו היו מתיר כנימוסי מדינות האלה, ואסר רק רבית יותר מדאי, היה לו לומר כמה אסור? וכמה מותר? אלא אסור כלל: (כא) לנכרי תשיך, בני ישראל שאינם מיועדים לעסוק בסחורה אלא בעבודת האדמה, לא ילוה האכר כסף מחברו, אם לא בצר ובמצוק ולכן עליו חומל הכתוב, לא כן הנכרי שאינו יושב בארץ ישראל והוא רוכל כיושבי ציר וצידון, שילוו כסף לא מתוך עניות אלא להרבות בצע, ולמה יפסידו ישראל את ממונם, כי שמא לא ישלמו, מדוע ישליכו את כספם? מי פתי יודע מנהגי מדינה, ושאל שאלה על הפסוק הזה? או שלא ידע בטיב קורות העתים לדעת כי זה מחכמה העליונה גם הוא, או שלא ידע בטיב לשון עבר. ואחשב כי נכרי הוא אינו ישראל. וגם זה אינו כי הנכרי הוא שאינו יושב בתוך בני ישראל, אלא בארץ אחר ועוסק במה שעוסק, אבל הגר הגר בתוך בני ישראל אינו נקרא נכרי, כי אדרבה חקה אחת לו כאזרח הארץ ולגוררים שסבתם יבקשו, אין שום תשובה. כי אין מענה, ואין טענה, נגד מבקש תואנה*): (כה) כי תבא, אע"פ שיש חק לדבר, ולא כל מי שרוצה לשבוע מממון של חברו יבוא אל תוך שדהו ולכרמו, עכ"ז מפשוטו משמע שבשביל עניים צוה כן שלא יהיו נתפסים כגנבים על אודות איזה ענבים, כי הרבה להחמיר ירבין הפשע: מלילות, אין בו רע:

כד (א) ספר כריתות, ענייני גיטין בכל הלכותיהם מבוארים בש"ס, והאחרונים כתבו בזה תלי תלים של ספרים, סוף סוף יודו כלם, כי התורה חסה על בנות ישראל, למען לא ישלח איש את אשתו, מאתו כאשר ישליך האדם את בגדו מעליו שאינו צריך, כשעם הנקרא דרוזען שעושים כן, ולזה הכבידה התורה בירושי האשה על האיש בחקים ובדת, ובפרט בספר כריתות, כי לא היתה הכתובה בגבולות אלה כל כך כמו אצלנו, וכן לא ישוב לקחתה אחר אשר נבעלה וכדומה ומה שכתב היוסיפון בע"ו לקדמוניות שגם אשה אחת כתבה ספר כריתות אינו כדת משה: (ד) הטמאה, כמו התפקדו ועיין בספר במדבר ב' בבאורנו, (ה) כי יקח איש אשה חדשה, עיין לעיל כ' ו' ואמר כאן הטעם כי ושמחת אשתו, ולא תשוס ימס לבב אחיו ולפיכך נפטר מכל עבודה כמו לשמור העיר והשבויים וכדומה אף שלא שייך בהם טעם ולא ימס, וזה פי' ושמח את אשתו — וגם זו המלוה תגיד שמעמד הנשים טוב בתוך בני ישראל היה: (ו) יחבל, פרש חבל עיקרו קשירה, ורעו חבר וחבלים היינו יתדים ר"ל חבורים, והלוקח משכון כופה את חברו לשלם כאלו אסרהו בזקים כמו שיאמר הלועז פערבינדליך מאכען ויתר ענין פרש זה במקום אחר באורנו: רחים, ב' אבנים שטוחנים בהן ורכב הוא פלח העליון שהוא כרוכב על התחתון ופי' הכתוב לא יחבול כל הרחים, וגם לא אחד מאבני הרחים ד"מ הרכב ונקט רכב, לפי שבעל הרוב התחתון מחובר בקרקע או על העמוד. והיה נקל לקחת העליון בלי התחתון, (ז) והתעמר, הפרש באורנו לעיל כ"א י"ד וטעם המלוה בפרשת משפטים: (ח) כאשר צויתים, כפי הנחת הטעמים פירושו אם יורו אתכם כאשר צויתים אז תשמרו לעשות, (ט) זכור, י"א שזו מצוה בפני עצמה להזהר מלשון הרע, ועל הפשט דבק עם שלמעלה שיזכרו כמה שכיח נגע לצרעת כיון שידבק ב"כ בבגדים: (י) משאת, פרש נשא כמו נשה, ומשא או משאת כמו משוי או נשיון: לעבוט עבוטו, עבט לדעת בעזעניים עיקר הוראתו חלוף ונקרא כך המשכון שנותנים חלף הממון ולענ"ד נראה שעיקר הוראתו קשירה כרעו עבת שרמנו כמלא בעבותות וא"כ עבט כמו חבל שהוא קשר ומשכון (לעיל פ' ו'): (יא) בחוץ תעמוד, זו כלימה לבעל הבית אם יבוא איש אחר אל ביתו וישלוט בו כרצונו ויקח כל אשר חפץ, והוא לא ידע איזה דבר חביב ביותר על בעל הבית או לאיזה נצרך ביותר: (יב) לא תשכב בעבטו, ר"ל בעוד שעבוטו הוא אצלך, ומה הוא העביט שלא תשכב בו זה שלמה כמה שמפרש והולך, והטעם כי אם האיש עני, מה יתן בעד משכון הלא אין לו כי אם בגד אחד לפעמים להתכסות בו וכמה כלים הנצרכים מאוד ולכן לא תשכב, וידוע כי האביונים בארצות החמה ישכבו לפעמים בחוץ, וצריכים להתכסות היטיב הא' מפני הקרח הבא מהרי הלבנון בעת ערב וה"ב מפני הלבנה כי אורה מעור בארצות הקדם את בני אדם וזה שאמר המשורר יומם השמש לא יכבה וירח בלילה: (יג) צדקה, בתרגום הע' אלמאזען, וכן הערבי וכן קוראים עד היום הזה לגמילות חסד בשם צדקה וע' מה שכתבנו בפ' ויחשבה לו צדקה: (יד) לא תעשק, כי אף שהוא עני, הלא עבד לך חלף משכרתו: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו, י"א נושא נפש כמו נושא נפש על כפיו פי' הוא יבא לידי סכנה בעבדתו ואולם יותר נראה כדברי הרמב"ן שהוא כמו ועל הארץ אשר הם מנשאים את נפשם (ירמיה כ"ב כ"ז) והטעם שלזה הוא שואף וכמו שאמר כעבד ישאף צל וכימי שכיר ימיו. (טז) לא יומתו, המנהג הרע הזה היה בימי הקדומים אם היה באיש משפט מות וימיתו כל בני ביתו, ופי' הכתוב בלבד איש בחטאו יומתו ורז"ל דרשו כדרכם ואנקלס נטה מדרך הפשט אחריהם: (יח) וזכרת כי עבד היית, כמו שאומר במקום אחר: כי אתם ידעתם נפש הגר, כי היתום הוא כגר ואין מי שיפתח את פיו לאלם הזה, וגם האלמנות היו מדוכאות מאוד בארצות ההנה, (כ) כי תחבט, חבט ענין הכאה ואינו כתישה כי הזיתים טרם

---

*) והיודע איך הזהירה התורה שלא יבואו נכרים לתוך א"י, ואם לא ישיכו לנכרי ויאבדו ממון ישראל לחנם, ויסיתו עי"ז לגוים שיבאו לארצם כי המה לא ישבתו בשבת השביעית ויהיה להם ריוח בלי שום נזק והמבין והמשכיל כל זה לא יתמה על דברי הרמב"ם ז"ל באמרו שלנכרי תשיך זו מצות עשה, ואולם אין ספק אצלנו שכל זאת היא מצוה התלויה בארץ ובזמן:

נתבשלו כותשין אותם לכבש השמן מהם, ואבט ופאר אינם ענין אחד, כי חובטים עלי זית שם במקל למען הפיל הזיתים וזה חבטה ועיקר קצירתם ואח"כ מלקטים הנשארים בין ענפי העץ וזה שאסרה התורה והערביים עוד שומרים את המצוה הזאת: (כב) וזכרת כי עבד, נתינת טעם לכל המצות הנאמרות ע־הנה אשר יעשה האדם בינו לבין חברו, ובפרט נגד בני אדם שהם כעבדים שאין להם לא כסף ולא רכוש, והכל תלוי מגלין אדוניהם:

כה (א) כי יהיה ריב. בא לשון מחלה ותניה אף נגד הפושעים, ומי שקרא בספרי קורות העתים מענשים אכזרים שהיו להם כאותם הנקראים טארטור, או שענשו את הפושע בכבליו ושמוהו לשנינה בעיני כל יושבי הארץ ישתוממו על החכמה הנפלאה והמצוה הזאת כי אמר ונקלה אחיך וכן בא להזהיר שלא יוסיפו מלקיות ארבעים, ומלשון והפילו השופט נראה שלא הכוהו בהיותו יושב או מעומד, ואח"כ קבל המכה על שכמו אחרונית ולא על רגליו כאשר עושים עתה בארץ הטורקיות, ואפשר שהיו מטות מיוחדות לכך בימים ההם, ומצאנו ג"כ שהכו בעקרבים ובימי התלמוד החזן מלקה בבלי עור: (ב) לפניו, או שטעמו כמו יד העדים תהיה בו בראשונה למען יתבונן הדיין היטיב ויחקור וידרוש טרם יפילו להכות, או שהדיין יראה למען לא ישליט בו שליח בית דין כרצונו: (ג) ארבעים, מצאתי בספר אחד לרומיים (Petron) שגם היה הכו כארבעים ותשוב בל תוסיף הכו רק ל"ט: ונקלה. כפשוטו ענין קלון, כי האדם בצלם אלהים נברא לא יבוזה כל כך שיכו אותו מכת בלתי סרה, ומיכאעליס פירש: מלשון נחשת קלל וכמו שיאמר הלועז urere loris ברעננען פאר שלעגען ואך זה נגד דקדוק הלשון: (ד) לא תחסום שור בדישו, עוד בזמן הנכחי התנהג בארצות הקדם להניח התבואה בעגול ולשלח את השור על פני השבלים לדוש את הדגן מהם, או שהיו להם קורות הלואות אלים, או עגלות אשר יאסרו בהן השורים, והמלקיט ר"ל כלי החסימה (כלים ז' ט"ו) נותנים על פיהם ונקרא אצל היונים *παυκιαπη* ולפעמים גם על פי העבד או השפחה אשר דשו את הגורן נתנו המלקיט, וטעם המצוה משום צער בעלי חיים, כי ע"י מנהג אכזריות נגד הבהמה יקשה את לבו גם נגד בני אדם, וכן שמענו מקורות העתים שלפעמים נהיו בני אדם אכזרים ע"י שלא נזהרו בצער בעלי חיים, והערביים שומרים את המצוה הזאת עד היום הזה, ואולם הם יחבטו את סוסיהם אהבת אדם — והנה חסם מורה בערבית על סגירת עלם האף (נאזענקנארפעל) והושאל על אחיזת וסגירת האף ולדעת החכם מהר' יש"ר נר"ו במכתבו אלי הוא מענין ותהלתי אחטום לך (ישעיה מ"ח) בחילוף סמ"ך בטי"ת שאף הוא יורה על נתינת דבר על האף לעיכוב: (ה) כי ישבו אחים יחדיו, כיון שראיתי רבים חקרו ודרשו על מצות חליצה, ועוד בזה ימים לא כבירים כתב איש אחד חבור מיוחד על זה, וגם בגליונות העתים (אריענט פאן פירסט) האריך כותב אחד בזה, וגם ראיתי שרבים טעו לומר שחליצת הנעל של בועז הוא ענין חליצה הנאמרה כאן, אף שכבר הזהירו ע"ז הקדמונים והכתוב עצמו אומר שם על הגאלה ועל התמורה; לכן אמרתי בכאן לבאר יחס המצוה הזאת למעשה תמר ולמעשה בועז שנראה החלוק שבין ענין יבום הנאמר בבראשית בער ואונן, ובענין יבום הנאמר כאן ובין מעשה בועז ורות המואביה — הן אמת שגם קודם מתן תורה נתפשט המנהג בכל ארצות הקדם שתנשא אשת המת לקרובי המת, ובימים הקדמונים ידעו כי יש תועלת גדולה בזה למדרת האנשים אם יקח איש מקרובי המת את אשתו (הנקרא בואל), ולכן גם היונים באתען קבעו שכל בת יורשת נחלה לא תנשא לאיש זר חוץ ממשפחתה, וכן עוד היום הזה המנהג בצירקאססיה ואצל הדרוזען, והערביים (עד בואת מחמד) וכן זה ת' מאות שנה קודם זמננו היה המנהג ג"כ בשקאטלאנד. וכן בהודו סיאם ופעגו ובשאר הארצות וא"כ נתפשט המנהג מאוד, — ואם נחקור על טעמו נדע כי ג' טעמים לדבר הא' להקים זרע לאת שמת בלי בנים, כי בנים היו תפארת אבותם בימים ההם, ואם ימות שם איש וירושיות התולדות לקלון נחשב לו, והיה זה כיתון בתולות חסדים, כמו שקברוהו ונתנו לו הכריכים, כך היה דואגים להקים לו שם בישראל, ומי יתפלא ע"ז הלא גם בזמננו שמענו, שמי שהולך ערירי יקח לו ילד להקים על שם משפחתו הנקרא אדאפטיאן ולא ידעתי למה תמהו ע"ז קצת האחרונים והמעיין בנחמיה ז' ס"ג יראה שברזילי הגלעדי לקח מבנות ברזילי אשה ויקרא על שמם, והטעם הב' היא לטובת האלמנה ולטובת כל המשפחה, כי מה יהיה לחלקת השדה ולנחלת המת? אם יתנוה לאלמנה כדי שתתפרנס היא תנשא לאיש אחר אשר לא ממשפחת המת ועי"ז תגרע נחלת המשפחה, ואם לא יתנו כלום לאלמנה תשאר בלי מזון ומחיה ולכן תועלת שניהם גם האלמנה גם יורשי המת היתה שתנשא לשאר הקרוב שהוא ג"כ היורש, והיא תתפרנס והנחלה תשאר למשפחה כך היה הדבר עד קודם מתן תורה, ולכן אמר יהודה (בראשית ל"ח) צדקה ממני כי החוב היה מוטל עליו ואולם החוב הזה היה למשא ולטורח על כל קרובי המשפחה ועוד טעם אחר היה להם שמאנו את היבום כאשר אבאר, ולפעמים גם ריב ומצה היה בין הקרובים על מי החוב ליבם, ולצדקה חשבו לאיש אשר יקח את אשת המת וכן ראינו שגם בועז נקרא איש חיל כי לא מנע הנשואין מרות, וכן מצאנו שכאשר צוה יהודה לאונן אחר מות ער לקחת את תמר וירע הדבר בעיני אונן, ואלו היה יכול להפטר בחליצה לא היה בא לידי עבירה אשר בעבורה המיתו ד' והנה כאשר נתן השי"ת תורתו הקדושה ואסר ג"כ אשת אח, עוד מחלוקות ומבוכות אחרות היו יכולין להיות בענין יבום, לכן גדרה התורה גדר ונתנה חוק לדבר כמו שנבאר — ועוד זה צריך שאקדים שמלת אלמנה נגזרה מאלם שעיקר הוראתו סגירה וכניסה וכמו שמצאנו מאלמים אלומים ר"ל אוגדים וצומדים השבלים, ולזה הושאל למי שנסגר פיו, כמו שנאמר פתח פיך לאלם, והאלמנה גם היא היתה עזובה ומסוגרת, *) ולכן הנושא אלמנה נקרא גואל (דער דיא געבונדענע

---

*) ובעבור כן נאמר ותהיינה צרורות עד יום מותן (ש"ב כ' ג') היינו סגורות וכן הלהן תעגנה (רות א' י"ג) לשון הסגר וכניסה שבעבור כן נקרא אלמנה:

(געזעט) והנה הרואה שהתורה לא אמרה בתולה יבוא עליה כי אם יבמה וא״כ זה אי׳ המצוה בכלל אע״פי
שאספרתי לכה אשת אח. אני מתיר לכם ליבם ואע״פי שאני מטיל אליכם החוב על כל שאר בשר לעשות כן,
הנה צדקה תחשב לאיש גואל אשר יעשה כן וישא האלמנה הענייה הזאת, ועל האח אני מטיל החוב ליבם,
אבל לא תוכלו לכוף אותו, כי זה נגד המשפט לכוף איש אחד שישא אשה שלא כרצונו, ואולם לאמלה תהיה
לו ואם לא יקום שם לאחיו, ולתת הנחלה לבנו הנולד לו מאשת אחיו זה דין תורה, ואולם בועז לא היה
מוטל עליו החוב לקחת את רות כי הוא היה גואל ולא יבם, ואעפ״כ עשה הדבר כי איש חיל היה, אבל
עם הגואל האחר שהיה שם ענין אחר היה ועניין גאולה ותמורה כמו שאבאר עוד בפרשה הזאת בפסוק
ז׳ — וכשעלו בני ישראל מבבל, שלא היה איש על נחלתו כבראשונה נשתלשלו עוד איזה הלכות ודינים
הנשנים בתלמוד ובמשנה ועיקר מצות התורה מסים שמשה על האלמנה — ועתה נבאר הפסוקים בפרט
אמר: כי ישבו, כל כי לשון מיעוט ר״ל רק באופן הנאמר כאן: **ישבו אחים יחדו**, דוקא אחים
ולא הקרובים: **יחדו**, על נחלה אחת ובבית אחד או שהם יושבים תחת אביהם, או שיושבים בבית
אחד, וכל עסקיהם עוסקים ביחד ויותר טוב אם האח׳ אינו נשוי עוד וזה שלא תחלק הנחלה ותלקח
השדה אשר להם, **ובן אין לו**, ורבותנו קבלו שלא הניח בנים כלל אפילו מאשה אחרת כי בימי התלמוד
כבר נפל הטעם מגד הנחלה ונשאר רק הטעם להקים זרע לאחיו המת ובזרי יש לו זרע: **החוצה**, כמו
תולדת הבן שהוא הפך מולדת בית ויקרא י״ח והיינו שלא תינשא אלא לבית שבו ישבו האחים: **יבמה**,
זה החלוק הבדיל שבין גואל ויבם שגואל נקרא כל קרוב שיגאל את האלמנה כמו שפרשתי לעיל ויבם
נקרא רק אחי המת, ולזה החליק לא שת לבו גם החכם בענאדר בספרו על האלילה, והוא לשטתו כתב
שמלת יבום נגזר מן בנה לפי שהוא יבנה את בית אחיו, וזה אינו גם לפי דקדוק הלשון ויש שאמר
שהוא מלשון יאב ענין תאוה ותשוקה וגם זה אינו, והחכם רעדסלאב גם הוא נדחק לפרש המלה שהוא
מלשון במה רם ונשא, ונקרא כן לפי שיעשה לאשה שבריסה בין שניה דער שוועגנערער ואמר שכן בל״א
שוואגער הנשאל מן שוואגנער וטעם בזה גם בעברית גם בלשכנזית כי שוואגער בלשכנז נגזר מן
שוואגג שוויגגען ומלת שוואגער מלשון רומי Socer וכן בלשון הודו — סוף סוף אין לבוא על יסוד
המלה הזאת: (ו) **יקום על שם אחיו**, כפי הפשט מוסב על הילדים *) ולא שיקרא את בנו בשם אחיו
המת כי אם על שמו ר״ל שיקרא שמו בישראל פלוני אי בן פלוני המת שאל״כ הרי פרץ לא נקרא ער,
וכן עובד בן רות לא נקרא מחלון והנה יקום על שם אחיו ג״כ לענין הנחלה כי האשה יורשת נכסי
בנה — ועתה נבין ג״כ מה משפט שבין בועז לגואל, ולא היתה שם חליצה כאשר חשבו קצת האחרונים
כי אם הדבר כך היה: — נעמי אשת אלימלך ירשה נחלת מחלון בנה וכששבה לארץ כנען, אלו היתה
נותנה ואלו השאיר זרע לא נתנה הנחלה לרות אלא לגואל הקרוב, ועל הגואל אינו מוטל החוב לישא
את רות כי אינו אחי מחלון, ואם עשה יעשה צדקה יחשב לו ואם לא — אבל אם ישא את רות לא
תבא הנחלה לו ולבניו כי אם לבני רות המואביה אשר תוליד לו, ולכן כאשר אמר בועז לגואל (רות ד׳)
אם תגאל (הנחלה) גאל. מיד נתרצה הגואל ואמר אנוכי אגאל, ואולם הוסיף בועז לומר כי נעמי לא
תמכור את הנחלה אלא בתנאי שיקח את רות מיד השיב לו הגואל לא אוכל לגאל פן אשחית את נחלתי,
כי אם לא ישא את רות תפול לי הנחלה ממילא אחר מות נעמי, ובנשאו את רות תבוא הנחלה לבני
רות אשר אני אין חפץ בה ולכן מוטב שאתה תגאל, כיון שנפסק הפן ברות, וע״ז כרתו ברית בשלוף
איש נעלו על הגאולה ועל התמורה: (ז) **ואם לא יחפוץ האיש לקחת**, שאין נפשה חפצה בה:
ועלתה יבמתו השערה, לפשוטו של כתוב יש לשאול אם יאמר האיש הא לך כדי אתיתך ולאי
והבנאתי לאיש אחר אי תיובת לעלות השערה? ודברי חז״ל ידועים: **מאן יבמי**, כל מיאון בעבור שנה
שימנע אותו מעשות הדבר. אבל לשון לא אבה הוא לשון מיאום וזה פי׳ הכתוב מאן יבמי להקים שם
אחיו, אבל לא מפני שמואס בהקמת שם לאחיו, כי אם ממאן מאיזה סיבה, והסבה הזאת מפני שלא
אבה יבמי הוא מואס בי: (ח) **ודברו אליו**, אולי ישוב וינחם: (ט) **נעלו מעל רגלו**. בזה טעו
רבים לחלוף חליצת הנעל עם שלף איש נעלו והדבר כך הנעל היה סימן לבעל בית, כי הנעל סיים
ממשלה באחוזות הקדם כמו שכתוב אללנו, ולכן אם ימשי כבוד לאיש שולפים נעליהם מפניו לאמר עבדך
אני, כי אין לי ממשלה לפניך. וכמו שיעשו אללנו עם הכובע בראש, ולכן על הגאולה ועל התמורה שולפים
הנעל לאמור אין לי ממשלה בדבר הזה ובכובשי שלשלתי בו עד הנה, אלא רכושך הוא וזה שעשה הגואל
שנתן נעלו סימן ממשלתו לבועז. ולא שליפת הנעל חרפה לאיש, אלא שתחלוץ האשה את נעלו ותקח את
הממשלה שיש לו עליה ממנו, וגם ירקה בפניו זה בגנאי הוא לו: (י) **ונקרא שמו בישראל**, לפי שלכל
מספרתו משאר הנחלה מאחיו, כל ביתו כן יקרא: **וירקה**, י״א מלשון ירק בערבית דהיינו מרה (גאללע)
והענין שתשפוך בוז וקלון עליו ולא יריקה ממש, ואולם אינו כן כי אם כדברי חז״ל — ועוד יש לדבר

---

*) ואמר שבין הקריאה: **על שם**, והקריאה **בשם**, שאם היה החוב לקרוא לבן הנולד מן היבום
שם אחיו דוקא היה הכתוב אומר יקום **בשם** אחיו והראי׳ על פירוש זה נלמדת מן הכתוב:
על שם אחיהם יקראו (בראשית מ״ח ו׳) שא״א לאבין אמנו שיקראו בשם אחיהם ממש, אלא
על שם, פירושו שיאמרו עליו פלוני בן יוסף, אבל על מנשה ואפרים יאמרו: מנשה בן יעקב,
אפרים בן יעקב אף כאן אם האח המת היה נקרא ד״מ מתתיה יהיה הבן הנולד מן היבום

בענין זה, ואולם לא אאריך יותר מדאי ובפרט שכתבתי קצת דברים השייכים לכאן וזלל 'וועשה
אתר בברלאשית: (יג) בכיסך. דרך הסוחרים בארצות בני קדם שנושאים אבני משקל בכיס שתלוי על
אזורי מתניהם וכיס אפשר שפרשו כנגד ותי"ע נרחק וזה נכון: (יז) זכור, מלות עשה, אשר עשה, ולא אפשר
גלאס נך, כי לא עשה מלחמה כשאר המלכים, כי אתם לא יצאת נגדו, גם גאולו לא עזרת, גם היית
נזכך, והיא בא עליך כשודד מיער: (יח) אשר קרך, אחר התגבר לגתה"ס מלשון קרי והתנגדות ואיננו
נראה כי כתרגום הרמ"ד מלשון מקרה ד' אלהיך לפניך, שלא שלח מלאכים לפניו אלא בא בפתע
פתאום, ויזנב, זנב נקרא המאסף לכל המחנות כמו agá ביוונית שמזה נגזר ouragia וכן תרגמו הע'.
הנחשלים, י"א כמו נחלשים ויש פירשו כמו נכשלים בכ"ף — ועל רשעת עמלק ודברו סוף פ' בשלח

פרשת כי תבא

כו (א) והיה כי תבוא אל הארץ, לפי שאין דין בכורים נוהג אלא בארץ ולא במדבר, ומשרשי
המצוה כי יזכרו בקצרם את קציר הארץ כי ד' הוא הנותן להם את החיל הזה והוא מנהג ישן נושן אצל
כל יושבי תבל להביא מבכורי ארצם נדבה ניוורס; ואולם עמים אחרים הביאום לאליליהם וכן היה אצל
הרומיים והיוונים גם אצל אותם הנקראים Hypoboräer, גם ראשית שערות ראשם הביאו למנחה והסי"ת
גזר בחכמתו חקים ישרים לענין הבכורים: (ב) ראשית, מלה כוללת כל תרומה ראשונה שירים האדם אם
מתבואתה אם מחלב בהמתו וראשית קציר היינו הראשון מאה שקולרים ר"ל מקציר חטים ובכורים הוא פרט
ויאמר רק על הפירות או על התבואה וכן אחר יום הבכורים או לאם הבכורים ואלו היה אומר בכורים לא
היה צריך להוסיף פרי אדמתך כי בכורים לא יאמר כי אם עליהם ואולם מלת ראשית הונחה על כל ראש —
ולדעת חז"ל רק מז' מינים הביאו הבכורים, ומה שמצאנו בד"ה ב"א ה' שהביאו בני ישראל מראשית וכו
ודבש אפשר שהוא דבש תמרים, מוארצד, ולא מערי שאר האילנות ואולם ביוסיפון כתב כי הביאו ב"ל
משאר אילנות בכורים ד"מ מאסיה המזרחית וכן כתב פילון היהודי שהיהודים ברומי שלחו לרורות כסף אלף
בכוריהם וכן שיכני מגרים ובבל: בטנא, כמו סל: והלכת אל המקום, בחג הקציר, ומי שהביאו קודם
לכן או לאחר ימי חנוכה לא היה נוטלים ממנו: (ג) בימים ההם, הטעם שלא יוכל ליתן לאיזה כהן
שירצה או שיוליך עמו כהן מעירו ותיב"ע אמוה בכהן ופיפייראה שהנית היינו פאפיער בלתי ספק ע"ש:
(ה) ארמי אבד אבי, יש לתרגם איין פאטער וואר איין גאאהדיזירענדער ארהאמער ועיין בבאור
ובתרגום הע' *) כאלו כתוב אני אבד את ארץ ארם, והאונקלאס כתב שאמרתי בלשון ערבי רעב והענין הרעב
אבד את אבי וזה שקר כי אבותינו עשירים היו וירדו למצרים אך לא נאבדו ויש שקראו כאלו כתוב
לארמי יעבד (בעי"ן) אבי ובתרגום הסורי לארם אתעבד אבי ועוד פירושים אחרים בזה: (י) והנחתי
לפני, ע"י הכהן כי הניח לאוד והניפה לאוד, ובגמרא שהטעה בידו היה אפשר להניפו ג' פעמים אצל אחר
שהביאו פעם אחת לפני המזבח שוב אינו לוקחו להניחו פעם שנית וזה כדברי הספרי שהביא פה המבאר
לנתה"ס ויתר דיני הבכורים באורנו בספרים הקודמים כל אחד במקומו: (יב) שנת המעשר, שכלו בו כל
מיני המעשר כן פירשו רוב המפרשים ואחריה דבכו סרה ואין לנו חלק עמהם ואפשר שהוי"ו דונתתה כמו
אשר והטעם שנת המעשר אשר נתתה ללוי ליתום ולאלמנה, ואולם אמת כי לולא דברי הקבלה לא יספיק
הפשט של הכתובים להבין כל דיני המעשרות על בורין כי קשים מאוד להולמם ויש בהם תלי תלים של
הלכות: (יג) וגם נתתי, לא הפקדתי ביד אחר כדי שיתנהו: לא עברתי, לעשות שלא כהוגן: ולא
שכחתי, נזדרזתי, (יד) לא אכלתי באוני ממנו, המבאר הביא פה מנהג המצריים להקריב ראשית פרי
אדמתם לאליל אוזיס עיין בבאור ואולם רוזענמיללער כתב ששם על סעודת ההברה שהיתה ב"כ אצל בני
ישראל אם את להם שאר בשר כמו שמצאנו שאחרי מות אבנר ויבאו כל בני ישראל להברות את דוד לחם וגם
היוסיפון כתב שארכילא עשה סעודה ב' ימים, ומה שכתב פ.זטער ממנהגי בני ישראל שהיו יושבי' במסיבה
על הקבר ע"ש לא מצאנו רמז בספורי הקורות לעמנו ואפשר שהחליף זה עם מנהגי שאר עמים: (טז) היום
הזה, זה סיום כל הדבור שהתחיל מסימן ה' שקרא משה את כל ישראל ואמר אליהם שמע ישראל,
וכאן מסיים לאמר כל הדברים האלה לא מלבי בדיתים כי אם עפ"י ד' צויתי אותם ואתם מחויבים לכך
למען תהיו לו עם קדוש: (יז) האמרת, לא מצאנו בנין הפעיל משרש אמר זולת פה, ועליו יש חלוקי
דעות לדעת רש"י ז"ל הוא ענין הפרשה והרא"בע כתב אתה הגדלת שאמר הסי"ת וזה איננו נראה כי כתוב
וללכת בדרכיו שזה שב על בני ישראל ולא על הסי"ת אי אפשר שלדעתו בכל אחד מהפסוקים האלה ג'
חלקים הם, התנאי שקבלו עליהם בני ישראל ושכר התנאי שהבטיח להם הש"ית וכן פירשם אתה הזקקת
שאמר הסי"ת להיות לך לאלהים, אך בתנאי שתלך בדרכיו ותשמור מצותיו ובפסוק י"ח אומר הסי"ת ברם
שאתה תקבל עליך להיות עם סגולה ולשמור מצותיו והיא מבטיח לך השכר לתתך עליון על כל הגוים.
ואולם לשון עם סגלה יותר שייך לשכר שנתן להם הקב"ה וכי איך יקבלו הם להיות סגולה וי"א שהאמיר
הוא חוזק הפועל הקל ועניינו הבטחה ומפרשים אתה הבטחת להקב"ה שיהיה לך לאלהים דהיינו שתקבל עליך
עול מלכות שמים וכדמפרש וללכת בדרכיו, וד' האמירך שתהיה לו עם סגולה; אבל מה יעשו במלות ולשמור
כל מצותיו בפסוק י"ח? החכם צונץ תרגם דוא האסט אנערקאננט ואחרים פירשו (דע וועטטע) דוא
האסט צוגעזאגט, והנכון נראה כדברי החכם דאטהע ששרש האמיר בעברית הוראתו כמו בערבית את

*) ולאחר זמן ראיתי שיש כאן ד' נוסחאות בתרגום הע';

זכית או ממשלה לפלוני, ולכן נפרש אתה המלכת עליך השי"ת שיהיה הוא לך לאלהים ואתה תשמור מצותיו וה' האמירך ר"ל נתן לך הזכות שתהיה לו לעם ותוכל לשמור כל מצותיו וגם לתתך עליון:

כז (ב) **ושדת אותם בשיד**. נחלקו המפרשים אם המכתב על השיד היה או להפך כי כאן משמע הלשון לב' אפי, ואולם נראין שנתקיים על אלה ובדר ועל אלה שיד יש אומרים ששדת היינו תביר האבנים ע"י שיד ולא שיטוחו אותם אלא יתחברו את האבנים ע"י השיד, ואולם אין לשון שיד נופל על זה, וי"א שהאבנים שחוגות היינה והמכתב לבן אך זה נגד פשיטו של כתוב; ותיכאעלים כתב שכתבי על האבנים ואח"כ טחו אותן בשיד למען הקים המכתב לדור האחרון, כי כן מספרים שמלך מפטרמעוס מצריים צוה לבנות בית לשמו, ועל האבנים הוחקו מעשי הקפי, ואולם האומן הבונה חקק גם את שמו באבן וטח אותו בשיד ויהי מקץ ימים רבים נתחק שם המלך כי העת השחית את האבן ושם האומן קיים עד היום הזה, ולזה יהיה נוטה פשט הכתוב כי הרי אומר (לקמן פ' ד') תקימו וגו' בהר עיבל ושדת אותם בשיד משמע שלאחר הסקמה יטוחים בשיד ושיד זה מין הנקרא אלגוי גיפס וקיים זמן רב. וי"א שהמכתב על השיד היה, אבל מיני שיד כשלגי, כי השיד הנאמר כאן הוא מתזיק את הלבע שנותנים עליו לאלף שנה כי כן מילאים לאחר ב' אלפים כהיום הזה ליורים בלבע שלבע בתגרים על גב השיד הזה והם נראים כחדשים היולאים בזו הרגע מתחת יד האומן, והמנהג לכתוב על אבנים בימים ההם ידוע: (ג) **דברי התורה הזאת**, יש חשבו שאלה עשרת הדברים היה וי"א ספר הדברים כיון שאמר (בירוהש' ח' ל"ב) שכתב את משנה התורה וי"א כי רק הברכות והקללות נכתבו ולד"ק כל התורה כלה וזה דוחק: (ד) **עיבל**, עיין מה שכתבנו למעלה ריש פרשת ראה, על תהות ושם ההר הזה, וידוע כי השומרונים זייפו את הכתוב פה לכתוב גריזים תח' עיבל, שאילו היה כאמרם שאנחנו הרימונו תם ושלום את ידינו להחליף מלה בתורה גם לקמן פ' י"ב הייני כותבים גריזים תח' עיבל את ההללה בהר שבנו שם ההיכל, ורבים מחכמי דורנו הביאו ראיות ברורות ונכונות לזה שהדין עם בני ישראל תאמוני הקבלה, ורבים זייפי המקראות ללרכן כאשר עשו בחרבים הע' (בישעיה ע"ו י"ח) לכתוב עיר הלדק תחו' עיר החרם למען קנות קדושה לבית התפלה במלרים. ואתה אני על החכם קאהן בפאריז שהוא איש יהודי מבני בריתנו ונדחק לבאר הכתובים שלא כדת ולתת היתרון לשומרונים בלי שום נתינת טעם והניא את עיניו בדחוקים להיות מורה עד שבא לכלל טעות: (ה) **ובנית שם מזבח**, נראה לי שאין האבנים האלה יבנו את המזבח ולכן תסיים ואומר בפסוק ח' וכתבת על האבנים שאל"כ היה זה כפל הלשון וכן משמע (ויהושע ח') : (ה) **באר**, בתרגום הע' העתיקו מלשון אור ובתי"בע מתקרי בתר ליסן ומיתרגם בע' ליסנין וזה כדעת חז"ל בסוטה פרק ח': (ט) **וידבר**, י"א שזה הקדמה לענין הקללות אשר יזכיר כי ראה מרע"ה שיתרדו ישראל בעת שתגם איתם לכן הקדים לדבר אל תורת אם תשמע מלותיו: **הסכת**, אין לו רע במקרא ובתרגום הע' **σιώπα** ר"ל החרש וכן תשמע מלשון ערב, ויתיה תברו שרש שקט בעבריה וא"כ הוא כמו השקט: **היום הזה נהיית**, אחר שהשלים לבאר חוקי התורה: (יב) **אלה יעמדו לברך**, לא אמר באיזה אופן תהיה הקללה וחז"ל אמרו שברכו ברוך האיש אשר לא יעשה ואם קללה הוא נקבל ואם מלד הסברא יש עליו טענה כי מי יאמר תבוא עליו ברכה אשר לא יעשה את התועבות האלו? והיה לריך להיות ברוך האיש אשר יעשה לפנים משורת הדין, וגם מפשט הכתוב נראה שברכו ברכה אחת את העם אבל לא הפך הקללות כי הרי אמר אלה יעמדו לברך ולא אמר אלה יעמדו על הברכה כמו שאמר לקמן על הקללה, והטעם כי לא יקללו את העם כי ברוך היא, אבל רק יעמדו בשבועת האלה בברית ה', אבל לברך יעמדו כי ברכו תמס, ויש חשבו שברכו הברכות שנאמרו (לקמן כ"ח ב'), ואולם כיון שהקללות הן י"ב כנגד שבטי ישראל גם הברכות כיוצא בהיינה, וי"א שברכת הכהנים ברכו. והנה בלתי ספק רק זקני כל שבט עמדו שם, כי ההר קטן מהכיל שם שבטי ישראל: **שמעון לוי**, נתן הברכה על בני הגבירות, ועל הקללה בני השפחות ולפי שבני לאה רבים לקח מהם הקטן והגדול: לוי, אותם שלא נשאו הארון כי הנושאים עמדו למטה: (יז) **יעמדו על הקללה**, ולא לקלל (ע' פ' י"ב): (כב) **בת אביו או בת אמו**, הילרך לכך כי יש עמים שלא נהגו איסור בבת אב כמו אנשי אתונא ויש שנהגו היתר בבת אם לאוד כמו אנשי ספארטא ויש שנהגו בכלם ריתר כמו המלריים: (כו) **ארור**, כל עונש שיביא הקב"ה רק מתוך טובו וחסדו יביאנו, ואף שהוא אל מוחל וסולח, ואין אומה שבעולם שיודעת זה היטב מעם ישראל שחוגגים את יום הכפורים להעביר אשמתם בכל שנה ושנה. אע"פ לא יפנק את בני האדם ע"י מחלה כמחלת בן אדם כך הלבב, כי מתדת האהבה שלא לחשוך מוסר מבניו, והמתנהגים כבני רחמים להתרעם ע"ז הקללות, לא יבינו דרכי אל, ולא אל לב אנוש ישכילו, ויעיד לנו הנסיון כי דוברי חסד בפיהם, ובלבבם אין שום חנינה, ואנו בני ישראל רחמנים ביישנים גומלי חסדים. והבן:

כח (א) **והיה**, מכאן ואילך סיום על התורה כלה, והמאמרים האלה נאמרו בהפלגה ובערך היתרון כדרך המליצים עד שבא אל הרעיון הנשגב בשירתו הנפלאה מאוד, וענין התוכחה באמרנו בפ' בחקותי, וסוף כל הדברים כי כל הללחה ולא לבד הנלחיר כי גם הזמנית תוצן מתורת ה', ובעקב החטא כל פגע רע: (ג) **ברוך**, לפי דעת החכם מו"ה יש"ר נר"ו שהברכות והקללות הולכות על סדר ד' מיני הטובות שבעולם שהם: שובע, בטחון, שלום, וחיים; והרעות שכנגדם: רעב, חיה רעה, חרב, ודבר. ברוך אתה בעיר זה חיים, ופ' ד' היא רק הרחבת הבאור, ברוך טנאך זה שובע, ברוך אתה בבואך זה בטחון: **יתן ה' את אויביך**, זה שלום, ודעתו הענייה בענין הקללות (עיין פסוק ט"ו): (ה) **טנאך ומשארתך**, ומשארות המלות תבין פירוש הכתוב כי טנא הוא שם כלי אשר נתפר מעלי תמרים וכן בת"א ובוואולגאטא [illegible]

uae וזה אינו כמו שפירשתי בשאת: (ה) ברוך אתה בבואך, זולת השונא תהיה ברוך בכל מצאת ידיך וזה מסכים למה שאמרתי (לעיל פ' ה'): (ח) אסמיך, אסם נקרא כיוס מסתרת אצל בני קדם: (טו) והיה אם לא תשמע, ודברי התוכחה יש להם ג' חלקים: הא' על העדר הברכה שתמנע מהם ועל הקללה תחתיה, והב' על עונשים בידי אויב, והג' על התלאות אשר תמצאינה אותם בימי הגלות: לשמור לעשות, הוא רק באור למצות קול ה' אלהיך, אבל אין הכוונה שמי שלא יקיים כל התורה כלה בפרטיה ודקדוקיה יהיה בכלל ארור: (כ) המגערת, אפשר שהוא בחלוף סדר האותיות מגרעת ועניינו הסך השונא: עד השמדך, יש גורסים עד השמידו: ועד אבדך, אבל לא לגמרי אם ושנים: (כא) ידבק ה' בך את הדבר, אחד מנגעי הארץ ומין חולי שבא לפעמים ויאריך ימים או עשור ולאחר זמן ישוב לבוא, ולכן אמר ידבק שלא יסור: (כב) שחפת קדחת, פירשתי בפ' בחקותי: דלקת, בתרגום הע' *ρῖγος* שהוא לשון קרח והרב סעדיה כתב קדחת הרביעית, ואולם לשון דלק יורה על התבערה: ובחרחר, י"א שהוא (שטינקפלוס) ובאלו תמצאות החולה שקילו כניסם וכן הפרס בערבית ואפשר שזה כוונת תרגום הע': שדפון, מי שפירשוהו כקללת התבואה יאחרו שזה הנאמר בפ' מקץ ושם באתנו וכן ירקון. והיותר נראה שהוא חולי גוף האדם: (כד) אבק ועפר מן השמים, בזמן הקיץ בהיות האדמה יבשה ולמטה למים תוליך רוח סערה לפעמים אבק וחול מן המדבר, ועד שחקים יעלם ואם יפול תעד האבק הזה מן השמים יעור עיני בני אדם, וימלאו פה ואוזן ונחירים בעפר, וגם בחדרי חדרים על כל הכלים ובתוך הארגז הסגור, וזה רע מאוד ונקרא זאלוינזאנד: עד השמדך, על דרך ההפלגה אמר כן, אבל לא ישמיד לגמרי ועוד אם תספיק מכה אחת להשמיד בוז אין מקום לאחרת, אך זה מדרכי התורה להשתמש במלות הרגילות בפה אף שאינן שייכות כמו שבארנו גבי תקותית: (כה) לזעוה, לדעת בעזעניום כמו זועה בחלוף סדר האותיות ועניינו כמו ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ (ירמיה ט"ו): (כו) ואין מחריד, י"א ואין איש אשר יחרד על זאת ויבכה על מפלתכם וזו קללה גדולה לאותם האנשים שהיו להם מקוננים ומקוננות על כל מת, אם איש לא ירחם על עניים, ואולם לפי שמחריד הוא בנין הפעיל, לכן נאמר כדעת הרמ"ד בבאור: (כז) בשחין מצרים, (עיין לקמן פס' ל"ה): ובעפולים, נראה כדעת הראב"ע שהביא המגמר, והוא מין חלי בתחתונית האיש ובמקום הערוה נאמה ואולם בערבית שרש עפל יורה על השאת, והקרי הוא טחורים אפשר שהוא לשון נקיות, ויש טעי מתרגום העבדי ששם חסר וי"ו דובעפולים לומר שעפולים שם האבר שבו ידבק החלי הזה, ואין זה נראה כאשר הוכיח החכם בזאמלע בראיות ברורות: גרב, בארנו (בויקרא כ"א כ"א): (כח) בתמהון הלב, חסרון ידועת amentia, וזה כאיש משתומם לא ידע בין ימינו לשמאלו וזה שתרגם הסורי תמיהות: (לא) ולא תאכל ממנו, אינו מדבר על הרעב, אלא על השבות שיבא אויב ויחי שבעון ותתמהון לב: (לב) ועיניך רואות אליהם, עיניך רואות אליהם כלות דיינע אויגען זעהען שמאכטענד נאך איהנען: (לה) בשחין רע, זה השחין מצרים הנאמר לעיל כ"ז והוא הנקרא Elephantiasis וזה דבר החלי: בברכי רגלים נראו מתחלה שאת וספחת והעור יקשה כעץ יבש, ולאחר כמה ימים הנה פרושה השאת הזאת על פני כל הגוף, ובשר הרגל יעלה מעלה מעלה עד שהוא עב מאוד, ואז נמסו ונמקו כל האיברים כאלו היו תמעוכו, ואם תאחז ידך באיש כזה, מיד האדם יזוב ממנו בנגיעה קטנה, ואולם כרגע ואנו נשתק ובאיברים אשר עליהם תבוא השאת לא יוכלו להתנועע, ולאחר זמן מה יפרדו מעל הגוף אחת אחת, ופני החולה ירחב עד מאוד ונראים הפנים כמשוחים בשמן, ועיניו בולטים ומורידים תמיד דמעות וקולו נחלש עד כמעט לא ישמע האדם את דבריו, ולבסוף הוא נחלש, ועד היום הזה לא נמצא תרופה, ובאין עיקר רפואתו ומין מכה הנקרא קינגלנען: (לו) ועבדת שם, בגל כאשר כידוע מהקורות שקרו לאבותינו בגלו"ה: (לז) לשמה, בתרגום הע' תוכחו שמה בקמן, ואינו כן, והעניין הרואה ישתומם זה שמה, והשומע יקח לקח וזה משל והמספר ישנן לבניו את התוכ' לבלתי יחטאו וזה שנינה ע"ד ושננתם לבניך כי שנינה ענין חידוד: (לח) יחסלנו, שרש חסל נמצא רק פה ובערבית יורה על עשות כליון: (לט) תלעת, הוא הנקרא אצלנו Rebenstiecher תולעת קטנה, יפה מראה, בלבע רקיעים ומזיק גפני יין: (מ) זיתים יהיו לך, לא תהיה הקללה שלא יגדלו הזיתים בארצך; אבל לך יהיו זיתים: (מב) יירש הצלצל, אלו היה פירושו יעשה הצלצל רש ועני ופרשו קוש כדעת רש"י מה לנו"ד של מלת יירש? לכן יותר נראה שהנקוד זר וטעמו יורישנו הצלצל וצלצל, ת"א סקאה ותשבו רבים שהוא, מין חגב בעלי רגלים ארוכים, ואולי אינו כן כי סקאה הוא מין אשר יקרא Schnarrheuschrecke ונקרא צלצל מקולו אשר ישמיע והוא הנקרא Stridulus, וכן בערבית ובתרגום הע' וכן נראה ובספרי גרילאה היה מין חגב בלי כנפים שורץ על הארץ ואוכל בין השבלים (בעזעניום אוכל השבלים): (מג) הגר אשר בקרבך, ענין הקללה אתה תרד מטה מטה עד שהגר בקרבך יהיה נראה כעולה מעלה: (מו) לאות ולמופת, כל כך ירבו הצרות עד שהשומעי' ידעו באות ובמופת כי לא יך הסגירך ויתכן שנמשך עם פסוק הבא ר"ל ידעו כי תחת אשר לא עבדת, או שפסוק מ"ז נמשך אל פסוק מ"ח תחת אשר לא עבדת את ד', תעבוד את אויביך: (מט) גוי אשר לא תשמע, יש אומרו שנבא פה על הכשדים ועל הבבליים בחרבן בית ראשון ולזה מתנגד מלת מרחוק מקצה הארץ, וגם ידעו בני ישראל לשון כשדים. ולכן י"א שנבא על הרומיים ועל חרבן בית שני, ומביאים ראיה כי על דגל הרומיים היה נשר מצויר התורה על המאמר', כי באו הרומיים כנשר בכעוט על הארץ; ואולם נראה שכל זה רק מליצה כללית ולא נבואה פרטית: ידאה, שרש דאה והוראתו ידוע ולאחם נטו השומרונים לכתוב יראה בר"יש: (נ) אשר לא ישא, כמ' בד"ה ב' ל"ו י"ז ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישש — וכל עזות תורה על הכח, השוקד זמן רב, ואף כאן פירושו שזדון לבם אינו פוסק ולא ישובו אחור מבלע: (נא) לא ישאיר לך, אף מה שלא יאכלו כדרך האויבי' במלחמ':

(נג) פרי בטנך, עי' בויקרא כ"ז כ"ט, והקללה הזאת נתקיימה בחרבן בית ראשון ושני: במצור ובמצוק, הוא הנקרא Paronomasie לשון נופל על לשון מדמיון ההברה אין ענגניס אונד בעדרענגניס ושניהם ענין אחד: (נד) תרע עינה. רעת עין בשמוש הבי"ת שני ענינים לו או המקשה לבו מתת מהונו לאיש אחר — ויבוא הבי"ת על האיש אשר בו ירע עין ובל"א מיסגינסטיג זיין, או החס על הונו יותר מדאי ויבוא הבי"ת על הדבר אשר יחוס עליו גייציג זיין וזה נ"ל מפסוק נ"ו ונ"ז פה: (נו) כף רגלה הצג, כתיבה נשים שרות בארצות הקדם המפונקות מאד עד שלא תלכנה ברגליהן אלא תנשאנה על כתפות מיוחדות לכך ע"י עבדים: (נז) ובשליתה, תרע עינה כי תאכל אותם בסתר והיינו רעות בדבר שחשה בו; ואולם עוד אפשר שתרע עין בשליתה מבלי תת לה מחיה — ומלת שליה י"א שזאת מלשון כי ישל אלהי נפשי (איוב כ"ז) וענינו אלילה והפסקה וכן בערבית סליה הוא בשר ודם היוצא מבין רגליה אחר לדתה ולדעת הראב"ע הוא מלשון שלו והוא מקום מנוחת הילד ברחם וא"כ ספיר תאמר תרע גם עינה מבלתי תת לה מחיה: (סג) כן ישיש, כמה שנאמר כי את אשר יאהב השם יוכיח וכאב את בנו ירצה: (סד) ועבדת שם אלהים, וכן היה בעו"ה כי ע"י המלוך והמלוך רבו המשומדים והמומרים: (סה) לא תרגיע, יפה אמר החכם מה"ו יש"ר נרו' כי זה עונש גדול, אבל למדנו מתנו נחמה גדולה שלא יעזבם ד' לגמרי עד שימלאו מגוח בין הגוים ויתיחשו אך הגאולה אלא עתיד יהיו הגלם כגרים וכתושבים, ואף אם בקצתם יעירו דתם ויעבדו לאלהי נכר, האומה בכללה לא תחדל מהיות עם ד' וע"ז נבא יחזקאל כ' ל' ב': כליון עינים, יש פירשו שהוא דרך מליצה הלפה לתשועה ואין, וי"א יכלו העינים מרוב בכי ודמע: (סו) חייך תלאים, אמר המבאר שהוא לשון ספק ויותר נראה שהוא דרך מליצה שחייך יהיו כאלו תלויים בחוט השערה דק מאוד, עד תפחד בכל עת, כי עוד רגע וינתק החוט מרוב כבדות החיים, ואלה יפלו ארצה ודומה לזה שר המשורר רומי omia suut hominum (Ovid Ep. Po. 4, 3) tenui pendentia filo et subito casu quae valuere, ruunt ר"ל חיי האדם בחוט השערה נאחזו, כמעט רגע יפולון, והחזקים נשברו. — ולא תאמין, הפך יתד במקום נאמן ר"ל לא תשען עליהם: (סח) והשיבך, כידוע שהלידונים לקחו עבדים ומכרום למצרים והוליכום שמה באניות סוחר, והקללה הזאת נתקיימה מלה במלה וכן מלאנו בירמיה שביתי בית ראשון רבו לבוא מצרימה, ובימי פטולומיאוס פילודעלפיה המלך בימי בית שני שחרר ששה אלפים עבדי ישראל הרי שהיו עבדים וכקיסרים טיטוס והדריון שלחו מספר עצום ורב שמה, כי מצרים היה שוק הגדול לקנות עבדים. ואין קנה, זו קללה גדולה כי העבד אם נמכר יאהפון באדון ישתעבד בזמננו כאשר קנו נייגי לב לקנות דרור לאדוניו' האלה אשר בינוק יחיו תחת מכבש אדוניהם. ובנו להוליאם מעבדות לחירות (כי על עבדים השחורים והכושים אמרו, ועל אחיהם בני ישראל לא נכמרו רחמיהם) ויבואו האנשים העבדים מרי הנפש האלה ויתרגנו ויאמרו, אל תתנונו הפסים כי טוב לנו עבוד את אדונינו מלמות ברעב כי אין לנו מחיה, ולכן זו קללה גדולה שאין קונה אותם וכאין יחשבו, ובמצור ובמצוק אין לאם מחסה וגם הקללה הזאת נתקיימה לגמרי כי בימי הדריון הקיסר נמכרו עבדי ישראל כל כך עד שנמכרו בעד ככר לחם, וגם אז לא מצאו מנוס, ויפה שר משורר זמננו על צרות שאירעו בישראל, וכן לשונו בהעתקה אשר העתקתי:*)

לרפת שור וסוס ישאפון
כקן דרור לה מצאה היונה
לביא וליש במערות ישכבון
עלי ברושים הסידה שאננה
לבלם מגום מפגע ושבר
וישורן לא ישקוט עדי ידום בקבר.

כט (א) בתרגום הע' מתחיל הסימן הזה מתחלה דברי הברית בפסוק הקודם: ויקרא לפי שהפסיק הענין בפסוק ס"ט בסימן הקודם לכן הכפיל ויקרא משה שזאת הקריאה שנסי' ה' א': (ג) ולא נתן ד' אלהיך, כבר באהרנו שיש לשונות במקרא שרגילות ושגורות בפיהם היו, והכותב נחר בהן אף שלא בדקדוק דת' לשון עד היום הזה אף אם לא נפל זמן רב בין המעשה ובין הספור כמו שבארנו לעיל י' ד' וכיון שהתורה הנאמנה היתה קבועה ונטועה בלב מרע"ה שהשי"ת הוא סבת כל הסבות ועלת כל העלות לכן יחס כל המאורע שאירע אליו יתברך אף שיש אמצעים רבים, או כל זה שהבינות הק"בה בעולמו ולא המתה בו וכן אשר חלק ד' אלהיך לעיל ד' י"ט וכן כאן: (ה) למען תשכילו, שתזכו בנפלאות המלאות נאותות אל התכלית שתרצו להשיגה וזה בינה והצלחה וכן ביהושע א':

פרשת נצבים וילך

(ט) ראשיכם שבטיכם, הנכון כמו האהלה שרה אמו והעינים ראשי שבטיכם וכן תרגמו הע'

---

*) Lord Byron „Hebräische Melodien“.

(י) וגרך, הערב רב שיצא עמהם מתגרים מחטב עציך עד שואב מימיך, יש אומרים כי חוטב עצים הוא האחרון שבעבדים והשואב מים הוא השפל, לפי שאומר מחוטב וכו' עד וכו' ואין לזה ראיה: (יא) ובאלתו. יש אומרים שהוא לשון שבועה אבל יותר נראה שהיא הקללה שנאמרה לעיל, ושבועת האלה והדומה לא ברית האלה נאמרו בפרשת סוטה: (טז) גלליהם, י"א שפירש גלל שהוראתו העיקרית היא תנועה סביבית יורה על כל כדור עגול, וביחוד על כדורי עץ וקורות המגוללות על הקרקע ובל"א וואלצען, ומזה הושאל על גללי אליליהם געטצענקלאטץ, ואולם מה יעשה לפסוק על פגרי גלוליכם (ויקרא כ"ו ל') ולכן יותר נראה שאמת שהוראת גלל על התנועה, ואולם בעבור שדבר המתועב נבזה ונמאס כרפש וטיט באדמה יגולל לכן נגזר על המטונף וכרעי בעל בעי"ן ומזה גלליהם כמו שקוציהם ומזה תבין לשון נופל על לשון באמור הכתוב בויקרא (שם) על פגרי גלוליכם ובעלה ע"ש: (יז) אי משפחה, שהוא דבר יותר זר מאיש ואשה או שבט שהוא עוד זר מיזנו אשר לבבו פנה וכו' פן יש בכם שרש או שהם שני ענינים א' שיש נפתה כבר לע"א וב' שעובד את השם אבל יש בו שרש שגלר ממנו יפרה לדור דורים אשר ילאית הפרחים הרעים; או שהוא ענין אחד והשני מוסיף על הראשון להפלגה ע"ד המליצה: (יז) ראש. או רוש בוי"ו להבדילו מראש שעניני גלגלות; אין ספק שהוא עשב מר או ממית מן הצמחים ולקמן מצאנו ראש פתנים שהוא שם מבעלי חיים ומזה תדע כי ראש יאמר על הסם בכלל — ואולם עיקר ענינו לא ידענו בברור אך בעבור שידענו שהוא עשב מר וסם ויפרח ויגדל מהר ויוציא ציץ נעים להשכיל כמו שנאמר (בהושע י' ד') ופרח כראש משפט לכן נראה לר"ק (בגזעניוס) שהוא מין שושנים (מאהן) שבולתו על גבעול אשר כדור עגול מלמעלה ובתוכו גרעינים שממיתים ג"כ ומכדור הזה נקרא ראש בל"א מאהנקאפפע ונעשה ממנו המשקה שנקרא Opium וזה לדעת החכם הנ"ל מי רוש (ירמיה ח' י"ד) ולענה לען בערבית לשון קללה ונקרא כן כל עשב מר וממית כאלו הקללה בו תלויה והוא הנקרא ווערמוטה ימאת בת"י ועליו לבנים ושערות עליו כשערות למר וציציו כדורים עגולים ותרים. ובדיבים לדעת ר' יונה ז"ל לענות (משלי ט"ו) ורד"ק טען עליו שראוי להיות לענות: (יח) שלום יהיה לי כי בשרירות, י"א אם גם בשרירות מעש"כ יהיה לי שלום ולדעת אחרים אשרי לי אם אלך למען ספות הרוה את הצמאה הרבה פירושים נאמרו בפסוק הזה ובכלל נחלקו המפרשים אם לשון ספית הוא תוספה ותוספות או לשון כליון כמו פן תספה בעון העיר, בת"א ונפי' רש"י ורמב"ן לתוספת ליה ואולם רוב המפרשים יאמרו הוא לשון כליון וכן נראה ג"כ מלשון את שהיא יחס הפעול ואלו היה ענינו תוספת היה ראוי להיות על הצמאה, ובענין רוה וצמאה י"א שרוה כינוי לרשע וצמאה לצדיק כן איתא בתרגום היוני לאלכסנדרי' ולזה נוטה קצת דעת רש"י ורדק ור' יונה ז"ל ודעת כל האחרונים אך בחילוף הענין; בתרגום היוני נתרגם למען לא יכלה החוטא את הצדיק והרוה נקרא כן הרשע שהוא כשותה יותר מדאי והוא רע המזג ונמשל לעובד ע"א והצמאה הוא הצדיק טוב המזג המסתפק במועט וכובש את יצרו ואינו שותה רק לצמאון נפשו ויפרשו א"כ הכתוב למען לא יספה הנקי בעד הפושע ויהיו כלם נלכדים בעון הדור. וי"א כי הרוה היינו ארץ שבעה מטל השמים והצמאה כאלו מים; והצמאה היינו הפוכה יבשה והצמאה והפי' ע"י שתשמן הארץ תבוא לידי קללה עד שתשחת לגמרי והנמשל הפושע אוכל מעדני כל טוב אך ירד מטה מטה ויכלה את טובו עד שנשחתה כל ביפו וזה דוחק. בגזעניוס חשב שרוה והצמאה היינו עשיר ועני והענין יכלו כלם כעני כעשיר וזה מדרכי הלשון כמו עצור ועזוב עד וענה, ועוד הרבה פירושים אחרים ולא נטרח בהם את הקורא והנכון נראה לנו כדברי הרב העדרקסהיימער כי רוה הוא לשון שובע ופירוש הענין לכלות את צמאו ע"י הרוה ר"ל החוטא יאמר אלך בשרירות לבי לרוות את צמאוני ולכלות אותו ע"י הרוה: (כ) והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל, י"א שלא ימות שמו בתוך מספר השבטים ויסוף זכרו מתוך קהל ה' וא"כ יהיה הבדלו כמו והכריתו וי"א שההבדל היינו שיתנהו לאות ולמופת וכמו שאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן ששם הוא לטובה וכאן לרעה — ונראה שכל הכתוב קאי אשבט או משפחה שאמר בפ' י"ז: (כב) גפרית ומלח שרפה, כבר באמרנו ענין זה בספר בראשית, והתלאות משחית הארץ שלא תגלה לכל, וכן היה מנהג לזוכי עיר אויביהם ששמוה לחרבה ויפזרו מלח במקומה — והקללה הזאת נתקיימה בא"י כי היא שוממה כעת ונהרבת שם שוד ואמם ודבר וכליון:

(כו) כל הקללה הכתובה בספר הזה, ר"ל כל הקללות אשר מלאה אותם וכו' (כך יאמר הדור האחרון) ואיזה היא הקללה? היא הכתובה בספר הזה אלה דברי משה לקצר הענין תחת שיאמר בשם הדור האחרון קללות, דבר, וחרב וכו' אמר בקבור הקללות האמורות כאן: (כז) כיום הזה, אלה דברי דור האחרון שבימיהם יהיה הדבר כיום הזה: (כח) הנסתרות לה', י"א כל הקללות האלה נסתרות אצלו, והוא יודע אימתי יבואו עליך, ואולם באחרית הימים תהיינה נגלות לנו, ולכן נשמור לעשות ולדעת אחרים אין לך לחקור בנסתרות ובמופלא ממך אל תדרוש, כי לא רחוקה התורה ולא בשמים היא, אלא הנגלות לנו תשמור לעשות, וכן נראה. וי"א התורה שהיתה נסתרת אצלו יתברך קודם מתן תורה ועתה נגלתה לנו, למען נשמור לעשות, ודעת הראב"ע ז"ל עיין בבאור:

ל (א) והיה כי יבואו, כל מי שיש לו עינים לראות לא יסוגה, כי הפרשה הזאת עתידה כי לא נתקיימו יעודיה לא בבית ראשון ולא בבית שני והיא נחמתנו ותקותנו ותרופה כללית לכל צרותינו: הברכה והקללה, יש עתים שתזכו בירושת הארץ, ויש עתים שתהיו בגלות ואחרי שיעברו עליך כל הזמנים האלו ושבת וכו': (ב) ושבת, אם תשוב: (ג) ושב, כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל'): מכל העמים, בבית שני לא היה קבוץ גליות מכל העמים, כי רק מבבל עלו מ' אלפים ואך מעמון ומואב

ומגרים ויון וצרפת וספרד וארצות המערב שהיו שם יהודים מחרבן בית ראשון לא עלו לירושלים, ולכן נבא כאן על העתיד לבוא במהרה בימינו: (ו) ומל ה' אלהיך את לבבך, ר"ל שהוא יהיה בעזרתכם אם תמולו את ערלת לבבכם שהוא המונח המוטל עליכם, אבל אין הפירוש שיסוב האדם אל אותו מצב שהיה בו אדה"ר קודם החטא, כי אף שנבאו הנביאים שרוח אחרת תהיה בעתים אין זה מצב שהיה בו אדה"ר קודם חטאו, כי מצב אדה"ר קודם החטא לא היה נשנה ממצבו אחר החטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וזה התכונת נפשו שלא יוכל להיות צדיק נקי מכל חטא, ואם ישתדל מעלתו לשבור עול יצר הרע לא יגיע לתכלית השלמות, וזה בעיניו היה מצב אדה"ר קודם חטאו, וזה הראיה כי הרי חטא, ואם היה מצבו קודם החטא בענין שלא ישלוט בו יצר ה.ע איך בא לידי עברה? אבל הענין פשוט כדעת חז"ל הבא לטהר מסייעין אותו, ומל ה' את לבבך היינו מה שנבאו ג"כ שאר הנביאים שיסור כל פגע ומכשול ולא תהיה ע"א לרשת טמונה לרגלם, ותתרבה הדעה בארץ כמים לים מכסים, וכל הגוים יאמרו לכו ונלכה וכו' ועי"ז יגאלו בני ישראל מן גזרת השמד, ולא תהיה להם שום סבה לבוא לידי עברה וזה מנסים שיעשה לנו הש"ית בבוא גואל הצדק. והאומרים כי חטא של אדה"ר בא עלינו בירושה יבקשו להם ראיות אם ימצאו; ואנחנו בני ישראל לא כתורתם תורתנו: (ח) ואתה תשיב, תוכל לשוב באין מעצור: (יא) כי המצוה הזאת, כל התורה כלה: לא נפלאת, אין לה סודות כמוסות ונעלמות מעיני העם כאותן התורות הבל שהיו להם לעמים ונקרא: Mysteria, אשר הביאו המצריים לארץ יון, כי כל איש ישראל מצווה על תלמוד תורה, והתורה פתוחה לעין כל שואף לגלה:

פרשת וילך

לא (א) וילך משה, אחר שהשלים כל דבריו והלכו גם הנצבים איש לאהליו וילך משה אליהם פעם שנית להזהירם עוד קודם מותו: (ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, אינו דומה למה שאמר בסמוך תקרא את התורה כי שם הכונה על משנה התורה כמאמר חז"ל ופה מדבר על כל התורה זולת שירת האזינו כי לא היתה מתחלה בדעתו לכתבה, ואח"כ בא לו הצווי הן קרבו ימיך וכו', אז כתב גם את השירה, ובעבור הוספת השירה הוצרך הכתוב לומר ויהי ככלות משה וכו' (לקמן פ' כ"ד) עד תומם שזה כולל ג"כ שירת האזינו: (י) מקץ שבע שנים, בחגו (לעיל ט"ו א'): בחג הסכות, שיש לבעלים פנאי להתבונן בדברי התורה כי כל התבואות כבר נאספות, ורק בשנה השביעית שלא אין להם לאסוף ונראים דברי הרד"א כי בכל שנה ושנה היו קוראים את התורה והשלימו בראשית, שמות, ויקרא, במדבר בו"ו שנים, ובשנה השביעית השלימו ספר משנה תורה סיום כל החומש ומזה התנהג אצלנו לעשות סיום התורה בחג העצרת האחרון: (יא) תקרא, מי שיקרא רק שיהיה חשוב כגון המלך: את התורה הזאת, משנה תורה שהוא ספר הברית שבו כתוב הברית (ובמלכים ב' כ"ג) נאמר שיאשיו קרא דברי ספר הברית: (יג) ובניהם, אשר לא ידעו בין טוב לרע ישמעו ולמדו שהוא לשון חנוך כמו למדו לשונם ויחנכו אותם ליראה את ה': (טו) על פתח האהל, עם יהושע דבר בעמוד ענן על פתח האהל, וכן עם מרים ואהרן (במדבר י"ב) וזה ההבדל שבין נבואתם ונבואת מרע"ה שדבר פה אל פה עמו או מעל הכפרת מבין שני הכרובים: (יז) והסתרתי פני מהם, המשל לקוח ממושלי בשר ודם באזיה אם חרה אף המלך באיש לא יבוא לראות פניו כמו ופני המן חפו: (יט) ועתה כתבו לכם את השירה, יעשו טופסים רבים להפילה בישראל והיודע לכתוב יכתוב, וכן היה המנהג הזה אצל הקדומים אם רצו לפרסם דבר גדול כמו חקים ומשפטים וקורות העמים בתוך השער ויעשום ע"ז מגילה ושיר לנגן אותו למען יהיו שגורים בפי כל, וכן עשה פיתגורי עם תלמידיו שכל חקירותיו כתב להם בשירים מיוחדים לכך: (כד) עד תמם, עד לעיני כל ישראל: לעד, וכן היתה לעד בימי יאשי':

פרשת האזינו

לב (א) האזינו, נראה לי שיותר ראוי לנו לפרש פסוקי השירה הנפלאה הזאת בפרט טרם שנדבר עליה בכלל, ובכן נתחיל: האזינו השמים, כן מדרכי המליצה להעיד עדים קיימים וכבר הזה מצאנו ג"כ באחד נביאים ובמליצי עמים אחרים ד"מ (Esto nunc Sol testis et haec mihi terra vocanti Aen. 12, 176) ר"ל השמים כי תקרא, גם ארץ לי ויגידו: (ב) יערף, י"א כמו יערב וכן בת"א ר"ל יהיו דברי ערבים לשמוע והינו נראה, אף שמצאנו בספרי מליצה שמדמה אדם שנכסף אל דברי מוסר, לעשב נצמא למטר וי"א ערף הוא ירידה בנחת ע"ד ערפלא כמו שמצאנו ירעפו טל, וכן לדעתם שעירם שדקים כשערות אדם, ולענ"ד נראה שערף היינו שטיפה בחזקה ובארנו דעתנו בענין השרש הזה בפסוק רפאים ישבו אף הם, וכן שעירם נראה שהוא הפך שערות ראש ועניינו כמו showers באנגלית רעגענשויער באשכנזית והענין כמו שכתב החכם מהו' יש"ר נרו' לפי שהשירה הזאת כוללת דברי תוכחת וגם נחמות לכן כנגד התוכחות אמר יערף כמטר לקחי ששוטף בחזקה וכן כשעירם עלי דשא ואמנם תזל כטל אמרתי אמרי נחמה וכן שעירם משחיתים את התבואה ורביבים דקים ישקו כל פרח: (ג) כי, אפשר פירושו בשביל שאני קורא שם ה' לכן שמים וארץ הטו אזניכם ותנו גדל לו ובספרי הכותים נאמר בשם ה' וכן בת"א: (ד) הצור, י"א כצור שהוא מנוס ומחסה וי"א כצור שהוא מוציא כל המתכות כן השי"ת מוציא כל היקומים וזה שאמרו בספרי ואין צייר כאלהינו וי"א כצור שהוא קיים, כן השי"ת נצח וראיה לדברי הספרי תהיה מפסוק צור ילדך; ואולם מפשטו של כתוב משמע שיורה על הבא בלי שינוי, והקדים כן,

נבוכו כל המפרשים בת"א אגילו להון לא ליה, ונראה שהיה כתוב לפניו שחת לא לו ואולם הנוסחא שלפנינו היא הנכונה אף שנתרבים הע' העתיקו כת"א וי"מ שחת לו העם אך לא בניו המה כי אם מום הם וי"מ דור עקש ופתלתל אשר לא בניו המה ולא יכירו כי ד' אביהם שחת לו למומם ולבשתם וי"מ המום שלהם שחת להשי"ת את הדור העקש ופתלתל אשר לא בניו המה וי"מ שחת העם את דרכו אך לא לו במום כי בבניו המום נוטה קצת לדעת הרמ"ד ובספרי הכותים נאמר שחתו לא לו בני תום, והנראה מכלם הוא פירוש זה: שחת לו הדור העקש ופתלתל כדרך שאמר שחת עמך ומלת לא בניו מומם מאמר מוסגר הנה ר"ל לא — בניו המה למומם ולבשתם וזה יהיה לפי המסורה, ואם נאמר כי מלת לו לא מלה אחת תחשבנה יהיה הפסוק הזה מחובר היטב עם שלפניו פי' הצור תמים ואין שום חלוף ושינוי אצלו ואם תשאלו ומדוע יבואו כל הרעות האלה? אמר הצור לא ימנע טובו לולא שחתו בניו מומם ר"ל לולא המום שלהם שחת בניו — ולפי שני פירושים האחרונים האלה נכון ב"כ לשון יחיד במלת שחת כי אינו שב על הרבים: (ו) נבל ולא חכם, נבל כמו אויל ומורה על הרשעות ועל הסכלות כי ענינם קרוב והפוכו חכם כמו שאמר חכם בני וסר מרע וכן הוא בן לא חכם (הושע י"ג י"ג): אביך, לא תמצאו עוד במקום שנקרא השי"ת אב ונראה שהענין כמו שתאמרו אבינו גואלנו (ישעי ס"ג) והשי"ת לא יכונה אבינו כ"א בבחינת היותו גואלנו ואתנו עבדים היינו לפרעה וכל אשר בשרנו רחק ממנו, ואדום ועמון ומואב המה היו בעוכרנו, ואין לנו שום גואל ר"ל אשר בשר שהוא הגואל והפודה כ"א השי"ת הוא היה הפודה הקרוב ובבחינה הזאת נקרא גואלנו אבינו, כי רק האב גאלנו, והאחרים נתרחקו וזה מכוון לפי' הכתוב הוא: אביך קנך, כגואל שהוא קונה אשר בשרו מאיר כסף: הוא עשך, כמו שיאמר בלועז condere gentem מענין זה: ויכננך, נופל על כל ההכנה שיש בדבר לקבל השפע מאת שגדול ממנו: (ז) בינו, לשון רבים שמלת עם הוא שם הקבוץ: ימות, כמו ימי וכן שנות וכן אתה מוצא בתפלה למשה בתהלים: (ח) למספר בני ישראל, כמו על מספר וכן יתלונן ד' לעולם כמו על עולם והענין עד ולא עד בכלל אחק גבול כל העמים עד מספר בני ישראל שיפאר עוד רוח לבני ישראל ובתרגום הע' העתיק κατ αϱιθμου αγγελων θεου ר"ל למספר מלאכי אל לפי דעת הקדמונים שיש לכל עם מלאך ממונה כמו שר של עשו וכדומה והענין שכלם תחת ממשלת ממונה שלהם, ובני ישראל הם תחת ממשלתו יתברך בלי אמצעי, והיודע קורות הפילוסופיא ידע איך נשתלשלה הדעה הזאת אל תרגום היוני לאלכסנדרי' ואני לא אאריך בזה: (ט) יעקב חבל נחלתו, המתבונן בקורות העמים יראה שיש לכל אומה ואומה תכלית מה ויעוד ושליחות מהשי"ת ואם תפנו מאחור, אז יכלו ויתמו — כמו היונים נועדו לתפוש כנור ועגב ולדרוש במליצה' ובחכמה, והרומיים מחוקקי עתים בנימוסי המדינה — וישראל מה זה עושה? לא למלכים נבראו, ולא לרדד עמים תחתם נוצרו, כ"א להיות כהני כל העמים, ממלכת כהנים ילמדו כל האומות תורת ד' וזה טעם חלק ד' עמו. והבן: (י) ימצאהו. הנכון שהוא כמו כענבים במדבר מצאתי ישראל הושע ט' י' ואמר שגם תחלת האומה היתה להפך מדרך הטבעי שכבר היו כו"ו אלפים רגלי הגברים לבד מטף ונשים ועדיין לא היה להם מחוז, ובמדבר התחילו בצלחותיו וכן הוא אומר מצאתי את דוד עבדי והדברים כפשוטו' ואח"כ תפיק לרכיבון ואינון, נראה ובתרגום הע' כמו כן או אפשר שהעתיקו כספרי הכותים שכתבו יאמצהו את' יאמצהו: ובתהו ילל ישמן, ששם יבואו חיות טורפות ובספרי הכותים נאמר בתהללות ישמנהו ר"ל שמך לתהלה וכן לקמן פסוק י"ח קוראים אל מהוללך בה"א ותרגום הע' כת"א. והמדבר הזה נקרא היום אצל הערביים מדבר-בני-ישראל: יסבבנהו, שבינו לו מחסה היה כחומה לעיר: יבוננהו, בהשגחה פרטית הבינם וכן וידע אלהים ושם פירשנוהו וכן שרש בין ובון בערבית: אישון. בנוי האיש כמו pupilla שהוראתו בת קטנה וכן בת עין בעברית ואינו כדברי רש"י ז"ל ולשון יבוננהו לא נמצא רק כאן והאבנה שנמשלה לבת עין מצאתי ב"כ אצל כותבי אירופים כמו quid carius est occulis (Cat. 81): (יא) כנשר יעיר קנו, עור ענין התעוררת ופי' הכתוב נראה לי שיעורר את גוזליו לעוף עמו ועליהם ירחף ר"ל יכה בכנפיו על הקן כי זהו ענין רחיפה כדי שיעופו עמו, ואח"כ יקחם על אברתו, ומפילם ארצה ואחר יפרוש כנפיו ישאם על אברתו' כי כן דרך בני עוף האלו, שיחנכו את גוריהם לעוף בשמים ועל"ז למד הקב"ה וחנך את בני ישראל במדבר לתורתו, וינסם ויענם וירעיבם — וי"מ יעיר חסר הפעול והענין יעיר רחמיו כמו אם זך וישר אתה, כי עתה יעיר עליך (איוב ח') וי"א יעיר יטלטל קנו ממקום למקום — ירחף מתרגום הע' נראה שקראו ירחם בת"ס: יקחהו, או שב על הקן או כל אחד מגוזליו ולזה לשון יחיד: (יב) בדד, אחד וי"מ בטח ואינו: (יג) במתי ארץ, היינו ההרים והענין שיהיו בטח מפני אויביו: תנובות, כל היוצא משטח האילנות למעל' נקרא נוב ומזה ניב שפתים: דבש מסלע, סלע שלע ממש ודבש הוא דבש של תמרים שצומחים על ההרים וי"א שהיא מין שרף הנוטף מעלים שטעמם מתוק כדבש: (יד) תשתה חמר, מתורגם ע"י החכם מהו' מיכל זאקס נ' דאס טרויבענ-בלוט טרינקסט דוא שייזענד ואמר הוראתו זומאת ובעבוע וכן בארות חמר אינו פי' אומר כי הם מין אדמה בעמק השדים הידוע בשם Asphalt וכתבנו מזה בבראשית במקומו: (טו) ישורון, י"א שהוא מלשון שור שראה את ד' וזה דוחק והנכון שהוא כמו ישראלון וקראם כן בגדר האהבה כדרך להקטין מתוך חבה יתרה כמו שאנחנו אומרין וכדומה Diminutiv בלע"ז וכן ע"ד התול קראם בשם חבה ואהבה: כשית, י"א לשון כסוי וי"א לשון לאיכה ותרגמתו דוא בימטעשט אונך דיך וזה מקביל למלת ויבעט כי המשל לקוח מן הסוס: (טז) יקנאהו, העיקר בענין הקנאה כמו שמצאנו באשר נביאים שממשילו הקב"ה לבעל נעורים ובני ישראל לכלה שתזנה תחתיו וזה ענין מלת קנאה ומלת זרים: (יז) שדים, החכם יש"ר נ' אמר שהוא הפך שדי ולבנאי כמו קדוש וקדש וקדשה וכן עוז ועז כבוד לשון התרוממות וכבד לשון כבדות וקושי וכדומה ויש אומרים שהם אלילי היער כמו טיפאן במצרים או פאן אצל היונים או פוינוס אצל הרומיים והיינו

שעירים ולזה תקביל מלת שעירים שהוא לשון נופל על לשון, ובמעניים דמה אותו עם מלה שהיא בערבית שעיקרו אדון וקראו שדים כדרך שנקראו אלילים אחרים בעל ובעלים ואתקיה והמבין הכהונים לדעת הערדער יקראהו בזרים שהוא הזק גדול לאמונת המדינה autinationale והיעגות יכיישהו שהוא נגד המוסר immorale ויגתו לשדים לא אלה שהוא נגד השכל non philosophice: הדשים מקרוב באו, היינו שנתחדשו בכח הדמיון ואין להם אמיתות ומלת מקרוב יורה על הזמן, או מורה גם על המקום שכל אלילים חדשים שנתחדשו בשכונתם אליהם נלמדו בני ישראל. — (יח) תשי, האחרונים אמרו ששרשו שיה והוא כמו שהוא בערבית ומגזרת נשיה בהילוף הא"ת ביו"ד וכן אתה תולה לאה ולים: (יט) מכעס, בשביל הכעס ומכעס בניו כמו קנאת עם (ישעיה כ"ו י"א) והענין כעס על העם וי"א שפירוש הכתוב ויאנא מכעס אבניו ובנותיו וכן תרגם התכם מיכל ואכם: (כ) אראה מה אחריתם, כמו ונראה מה יהיו חלומותיו דרך התול: (כא) בלא עם, י"א שאלה הבבלים שהיו עם לא עז ונתגדלו לאחר זמן: (כב) שאול, באמרנו בהרבה מקומות ותחתית היינו בדרך הפלגה: (כג) אספה, או שהוא לשון סוף וקן תקביל למלת אכלה או מלשון הוספה וי"א לשון שפיך אויסשיטטען ואין להם ראיה: (כד) מזי רעב ולחמי רשף, מזה כמו מנן וטעמו מלולי רעב ובתרגום הע' נפוחי רעב כי המתים ברעב נפוחים המה: ולחמי, לחם כמו לוע מורה על האכילה ופרש לע ולא יורה על האכילה בכל הלשונות וכן לעקען באשכנזית λείχω ביונית lingo ברומית ודומיהם ורשף י"א עופות טורפות כי נגלהם פגר מוגם מאכל לעוף השמים: ושן בהמות, מכאן ראיה שלשון בהמה יאמר ג"כ על חיות הטורפות וי"א כי קאי על הרומים ששלחו רבים מבני עמנו לפני החיות: (כה) מחוץ, פי' הכתוב שבכל החרב והאימה עד שלא ימותו רק הבחורים ולא לבד כ"א גם יונק גם איש שב יושבי ביתם: (כו) אפאיהם, רבו המפרשים בזאת המלה וי"א שהוא לשון נשיאה ונשיבה כמו מלת אף בעלתה והענין אגמגם כאשר ינשב רוח את הקש ואין ומזה הבונתה הוסאל על הפאה שהיא קן השדה ואחרים אמרו שהוא לשון שליכה ר"ל אשליכם מפאת הארץ עד קצהו עד שיאבד זכרם וי"א שהוא לשון אפזרם וכן בתרגום הע' וזה אינו כי הרי אנו מפוזרים ולא כעם אויבנו ירא וי"א אשביתם מכל קולי הארץ וי"א שהיא מלת ערבית שפאה בערבית לשון השבתה והעיקר נראה כפשוטו אעשה להם פאה והיינו קץ: (כז) לולי, שלא יהא נראה שם שמים מתחלל לא אכלם לגמרי: ינכרו, עי' ברש"י והפירוש נראה וי"א ינכרו הוא לשון שלילה בכלל, והולה הוא כמו ויכרו את המקום הזה (ירמי' י"ט ד') ובדוחק י"מ מלשון נכר אלהים בידו: (כח) אובד, אין זה כי אם פתח תמ' גירה והענין נאבד ומגור כל עצה: (כט) יבינו לאחריתם, שבסוף הימים גם להם תבואה הגרות והעיקר שבא על שונאי ישראל ולא על ישראל: (ל) אם לא כי צורם, אם לא שהש"ית מכרם. והאומרים שזה ופסוקים הקודמים שבים על ישראל מה יעשו ללשון צור? איך יקרא לאלהיהם כן? *): מכרם, כמו הסגירם שלאחריו: (לא) כי לא, המאמר הזה מוסגר ואינו מדברי הש"ית: ואויבנו פלילים, אינם נראים דברי המבאר לנתה"ש אלא פירושו ועכ"ז שצורם לא כצורנו, אויבינו מושלים בנו ואיך יהיה זה אם לא כי צורם מכרם או שפי' אע"פי שאויבנו מושלים בנו: (לב) כי מגפן סדום, המשיל החכמה לגפן ולהתבונה ודרכי הבינה ליין וכן בהרבה מקומות כיון לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי יותר כי בפנם ר"ל מכתתם בעינייהם הוא מגפן סדום וי"א שהוא מין נטע כבינ לים המלח הנקרא Solanum או תפוחי סדום (סאָדאָמס עפפעל) שמראיהם טוב להשכיל ונחמד לתוארו והיה אם ילקט איש מלא חפניו מהם לאכלם והנה תחת הקליפה עפר ואפר ואלא כמוסים והמקוים אליהם בושו כי יתפרו ואולם כפי פשוטו יאמר כן בכלל על הבנים הרעים שהמה כאלו היו לקוחים משדות עמורה וכמו שיאמר שמטע דבר ד' קליני סדום: שדמות, י"א לשון גפנים ואינו כי הוא לשון שדה: דוש, באמרנו לעיל כ' י"ז: (לג) חמת, אכס: תנינים, אמר' נחשים שרפים: יינם, פורענותן כן ת"א והפשוט מתכונות ביינתם שתועבה הוא כחמת תנינים: וראש, יורה על האדם בכלל כמו שאמרנו לעיל: פתנים, אפשר שפתן היינו פתל כי הנחשים פתלתל המה: אכזר, בתרגום הע' ואין להם תרפא הרבמו לפי הכונה ולא כפי המלה והעיקר כזר שהוא כרעו בזר ענין אף וחמה: (לד) הלא הוא כמוס, פירוש כל מעשי האויבים לפני הם גלוים וידועים והאומים באולרותי ר"ל בספרי אשר כתבתי ספרי החיים והמות כי לשון אוצר אינו מורה רק על שנקרא אצלנו דער שאטץ אלא ג"כ על גית הספר וכדומה לו בזית ספרית די בנזית ומתחתין תמה (עזר' ו' א') ולקח היתים אנקס מתכם: כמוס, לא נמצא עוד במקרא וי"א שהיא כמו כנס ובגז וקמץ ל"ג הגלו המה מקומאים — ואפשר שהעיר גנוזים שנקראה ג"כ מכמש (עזר' ב' כ"ז ונחמי' ז' ל"א) תוה הענין ג"כ כי לפי ספורי הנוסעים כמוסה היא, ובין הרים יושבת — וכל הפסוק שב על הגוים: (לה) נקם, כל נקמה שיקים הקב"ה מדת הדין היא לשלם לאיש כמעשהו ופירושו אני אשלם להם לעת תמוט רגלם ואם יקרב יום אידם (עי' מה שכתבנו ע"ז בהרש גב' ואד יעלה מן הארץ) אזי נשלף קנאף הבוא להם העתידות כן בלעג'ד תמו' מלת עתידות: ושלם, בת"א ואשלם כתוב ואשלם — והנכון שמלה דברי נחמה: (לו) כי ידין, הרבה החכם ומרו' מיכל אכם אם ידין ד' את עמו ר"ל בישפוט דינם ובין האומות אזי יקום מאויביהם ואינו נראה כי לשון ידין יורה על מדת הדין ניסורין כמו שהוא פי' רש"י לכן יותר נראה אם כבר דן את עמו אז יתנחם על אויביו: אזלת, כמו הולכת (בבא ל"ג י"א):

---

*) וזה אינו דומה למה שאמר לקמן כי לא כצורינו צורם שבא בדבר בלשון העמים אך כאן יאמר אחריו וד' הסגירם:

עצור ועזוב, מלת עצור תורה על המניעה ומלת עזוב על התפשיה ואולם הרבה פי' בכאן י"א כיקר כנגזה ר"ל דבר היקר בעיני בעליו נעצר בחדרי חדרים והנגזה הנפקר והנעזב וי"א כאסור נזקים כיוצא חפשי וי"א בבית כשדה וי"א כבחור כנשוי וי"א כתושב כעבד ועיד ד' פעמים נמצאה מליצה זאת במקרא (מלכים א' י"ד י' שם ב' ט' ח' שם י"ד כ"ו שם א' כ"א כ"א) והנכון אין סגור בבית הכלא ואין חפשי והטעם אין אחד: (לז) ואמר אי אלהימו, ואמר ההגר איה האלילי נכרים כי האלילים כליל יחלופו ורוח הטומאה ועביר מן הארץ כאשר נבאו ע"ז רבים מהנביאים: (לח) יהי עליכם סתרה, מגנה ויגון: (לט) ראו עתה, מתוך שיאבדו האלילים תראו כי אין אלהים זולתי והטעם שביאתי משיח כל הגוים בשם ד' ישבעו וכלם ידעו כי הוא אחד ושמו אחד ויבדו לשלוט על כל העולם וזה אני אמית ואחיה, אך לא רמז להשארת הנפש, כי כבר היתה התורה הזאת מקובלת אצלם מפנים קדמוניות ועי' נרתב"ע: (מ) כי אשא, כי' אין ידי מלבד אם אנכי הרימותי ידי ונשבעתי חי אנכי לעולם אם שנותי, ונשיאה ידים ענין השבועה כמנהג העולם אז (ונראה שמזה מלת promittere ברומית כי מלה זאת הורה אצלם על ההגבהה: (מא) אם שנותי ברק חרבי, אם אשנן חרבי שהוא הברק והוא חרב בברקי ואני תאחז ידי במשפט שאני אשפוט לכל הדור הזה אני אשיב נקם לצרי: (מב) אשכיר חצי מדם, נעימה ויפה מליצה הזאת: פרעות, י"א שהם שרי ונכבדי אויביהם ואחרים מיכל זקנם תרגם פאָנן צערשמעטטערטען הויפט (ע"פי דקדוק ?) וי"א שהוא לשון קדקד וכן נראה: (מג) הרנינו, אינו לשון שבח אלא כמו שכתבו רוב האחרונים מלשון ולא מלאכה תרנין ועניינו רנה ושמחה וכן תרגום הע' כי מה טעם לשבח את ישראל אין שבח אלא להשי"ת אלא הטעם השמרו לכם מעשות אתם ושוב לעמי שהגליתים בתוככם אלא שאתו אותם כי נקם ישב לצריו: וכפר אדמתו עמו, י"א אדמתו ועמו או כאדמתו כעמו או שוי"ו דאדמתו נוסף והענין אדמת עמו ויש אומרים שהטעם יכפר את האדמה שהקיאה אותם מפני התועבות אשר עשו: —

והנה נשלמה בזה השירה הנפלאה הזאת ותוכן ענינה בקצור כך הוא: אמר אותו הצדיק טרם אחל לדבר אעידה בי השמים והארץ שהם קיימים לעד שישמעו כל דברי: (א) כי אדבר תוכחות ומוסרות קשות ורכות אתכם: (ב) שמעו את אשר אדבר כי בשם ד' אקרא: (ג) אני אבשר לכם כי כל דרכי ד' ישרים ואין בו חלוף ואם יראה בעיניך שום שנוי אין זה כי אם מפאת בני אדם, ואם מנע חסדו מאתם שמה היו בעוכריהם (ד' וה') ואחר שאמר זה דרך כלל התחיל לפרט מפסוק ו' עד ט"ו ומספר כל הטובות שעשה הש"ית ואולם אם יקשה בעיניך הלא הצור תמים לא ישנה מעשיו מדוע אבלה הארץ מאין יושב? ע"ז ענה בפרט מה שאמר דרך כלל שחת לא לו בניו מומם ואמר וישמן ישורון ויבעט וכו' עד פסוק י"ט ובעבור זה וירא ד' וינאץ כי את אשר יאהב ד' יוכיח והיתה גם זאת מטובתו יתברך והוא לא שנה ואם נראה כחלוף רק בבניו מומם וזה נמשך עד פסוק כ"ו ושם אמר שמן הדין היה ראוי לעשות בהם כליון ח"ו ואולם התורה הזאת מה תהא עליה אם ישראל תכלה כהנים נאבדו מן הארץ? כי הגוים האחרים עם אובד עצות המה, ואחר התהו יתעו, והמה יכרו את הדבר ויחשבו כי ידיהם רמה ולא ד' פעל כל זאת. ומתי ילמדו תורה, אם ישראל אין? כי העמים האלה חמת תנינים יינם וכו' עד פ' ל"ד וכל המעשים האלה לפני הם גלוים וכתובים על ספרי, ולכן לי נקם ושלם אם יקרב יום אידם, ואז אשוב אתנחם על בני ישראל אם אראה כי אזלת יד ואז תראו כלם בין ישראל בין אומה"ע כי אני אני הוא אמית ומחיה כמה שנאמר והיה ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד וכל הגוים יאמרו לכו ונלכה בית ד' (והנה הנבואה הזאת לא נתקיימה וזאת אמתתנו) כי אני נשאתי ידי אל שמים שאתן גמול לאויבים הצוררים את עמי ולכן אתם גויי הארץ כדאי לכם שהרנינו את עמי ותבינו את זאת ולא תעתהו פני ענייכם כי אם תשמחו אותם כי יום לד' לנאות והוא יקים את עבדיו ואז יכפר על אדמת עמו ע"כ תוכן עניני השירה מתוק' כדבש בדברי נחמה ומרור' כלענה בדברי תוכחתו וזה שאמר יערף כמטר אזל כטל — ומה שנתקיים כבר נתקיים, לא נלמד מה שספרו לנו קורות העתים מגדולת בני ישראל בימי בית המקדש, מלכים ונסיכים אמנם ילאו, ונכבדי ארץ כבוד למו נחלו, ולאחר חרבן בית שני, כאשר נשתלשלו לגלות רבות בעו"ה טלטלנו ד' וטלטלנו כמטלטלת השמד עד שבכל דור ודור עמדו עלינו לכלותנו, ולא המצא שום אומה שבעולם מדוכאה כישראל, על גבנו חרשו חורשים האריכו למעניתם, ועוד גם זאת הבונו כעבדים להפיל שן ועין, ואם אמרנו להם שלחונו חפשי בעד שן ועין, אז חרקו שן וילחקו ויאמרו לכן לא נשלחכם חפשי כי רעו מום זה וזה בכם ואיך תאמרו נהיה כאזרחים נאמן — ומי יספר כל התלאות שהרעו לנו, ועכ"ז לא חדלנו מלהיות נכבדים ומכובדים ע"י תורתו ורבים מאנשי הדור קמו וראו את עניינו ואמרו לא נעשה כן לבם פיוהם הלא אחינו הם, אך לשוא עמלו, כי מה להם לעורר את האהבה עד שתחפץ ואין זה ביד בשר ודם כי אנשים אנושים הם והלשי כח ורק ד' יפעל כל זאת, וזה שלמדנו משירה הזאת שהיא תקותנו ונחמתנו, עוד יבוא יום, ויקים ד' אותנו לו לעם כשנים קדמוניות אמן ואמן! — כן יהי רצון! (מט) הר העברים הר נבו, בבמדבר כ"ב י"ג נאמר עברים ולעיל ג' כ"ז נאמר ראש הפסגה וכאן נאמר הר העברים הר נבו ולקמן ל"ג א' נבו ראש הפסגה? ונראה שנבו הוא ראש הפסגה והפסגה חלק אחד מהר עברים והר עברים הוא מנגב לגלעד וממזרחו ים המלח עד הר שעיר, ונבא מערבות מואב ונבו מנגד לירחו — ואין נודע בבירור איה הוא? ויש חשבו שהוא הנקרא Attarus יו"ד מילין מחשבון שהוא בצפונו ובנגבו — מזרחי ליס סוף נחילת ושמה יער קטן — ואינו כי ההר הנקרא עטָרוס אינו מנגד לירחו: —

וזאת הברכה.

לג (א) וזאת הברכה אשר ברך, תוספ מלת נה: איש האלהים, לא קראו התורה איש האלהים

עד לפני מותו, וכן תפלה למשה איש האלהים: **לפני מותו**, תמי למד מיעקב וכמוהו לא ברך דוקא אלא הגיד עתידות, אך לא סדר השבטים כאן כמו שסדרן יעקב, ועיין מזה לקמן: (ב) **בא, זרח, הופיע**, שמש יוצא מחפתו ילין מזרכים בלפירת לבע רקמתים עד שקרני השמש יחלו תת כח, ולעת לצריים הנה יופיע השמש בגבורתו בהופעית האור, ונמשלה לזה תורתנו פה שנבר סיני היתה כלפירה וכשחר מגיה חשך, אך עוד לא יצא זרח' על פני כל הרקיע, כי עוד טח עיני העם מראות, עד שנטלטלו במדבר מ' שנה ובאו עי"כ להשגת האמתיה וזה זרח משעיר והופיע מפארן עד שבאו לקלה ארן ישראל ושרש יפע כבר באורנו שהוא לשון תוקף ואומץ: **ואתה**, בת"א ועמיה נראה שהיה כתב לפניו **ואתו** וכן בתרגום הערבי ובספרי הכותים: **מרבבית קדש**, הרבה פירושים בזה הפסוק, והניטים אחרי המסורה יש שפירשו קדש שם עלם פ״עי הוא מדבר קדש, וזה בתרגום הע' שתרגמו *σὺν μυριάσι Καδης* עם וי"א ואתה במריבות קדש ששם רבו בני ישראל וי"ו תתי–מריבת–קדש, וזה יהיה מקביל לשעיר ופארן שכל אלה המקומות היו מפורסמות; ואולם המפרשים ע"פי המסורה, י"א שהמה המלאכים, וכן נראה (מתהלים ס"ח י"ח) ששם כתוב רכב אלהים רבותים, וי"א שהמה בני ישראל שנקראו כן: **מימינו אשדת למו**, גם בזה נבוכו המפרשים ואעתיק לך דברי חכם אחד ע"ז הענין[*] וז"ל „יש נוסחאות שכתוב אשדות ופירשו המפרשים שאשדות או אש–דת היינו עמוד הענן, והאש ההולך לפני ישראל להורות להם הדרך אשר ילכון, כי מלת דת כרעו תורה ר"ל כמו שמלת תורה עיקר הוראתה רמיזה ביד והונחה אח"כ על החק והמשפט, כן מלת דת, ולכן האות הזאת לעמוד האש. ויש פירשוהו על הברקים שהיו בשעת מ"ת ע"ד משרתיו אש לוהט. וע"י המלאכים האלה שלח פירש להם דתו. וכן נראה מפירוש הרב סעדיה, וי"א כי דת נגזר מן יד ומלת יד ענינו מלבה כמו יד אבשלום (אע"פי שהמלבה נקראת כן לפי שהיתה עליו כורת יד) ופירוש אש דת כמו דת או יד או מלבת אש והיינו העמוד ובתרגום הע' נעתק מימינו מלאכיו לו, והם קראו אשדות עמו את' אשדת למו ואשדות לקחו מגזרת שדי. ויש שקראו **אֲשֵׁדוֹת** ענין נהרות, כי השמים הרעיפו בשעת מתן תורה, וי"א שהוא כמו **אֶשֶׁרֶת** מורכב מאש ושדת ומלת שדת ענינו מורה אלים מלשון ידו בו אבן והטעם ירה אלי אש ולזה אסכים גם אני כי אש דת כמו שכתובה לפנינו פירושו ידה אש למו. והמלה בעלמה ר"ל דת כמו דאד בפרסית לשון נתינה וכן dare ברומית ו*ממשׁוּנד* ביונית אי שהוא כמו *ממשׂוּד* לשון השמה, וכן בעיילען בל"א שמתנו נגזר מלת בעזעטן וכן בארמית פום טעם; ואולם גם הקדמונים נבוכו במלת דת במגלת אסתר לד"ק הוא לשון תורה ולדעת אחרים עלה ויש אומרים רלון וכן מלת · דתגר הנמלא' (בדניאל ב' ב') תורה על היודע דת ודין. ובכן נסכים שדה נגזר מן ידה וכמו שבארנו שהוא השמת חוק ונתינת דין והראוי ידת ע"ת מנח, ואף ששרש ידם יורה על הזריקה אין בכך כלום, כי כבר מלאנו מלילת זורק חוקים גם בשאר לשונות או שידה כמו ירה וענינו תורה כי היא תורה באלבע. וי"א כי דת נגזר מן דעת בהבלעת העי"ן, וזה דוחק. וי"א מענין שת, וגם זה אינו, עכ"ל החכם. והנה תראה שרבים חקרו בזה ואת אשר טוב בעיניך בחר לך, והנראה לע"ד כי עד מלת ואתה שב על התורה שניתנה להם וממלות ואתה וגו' על הנהגתו במדבר שילא כבר לנח לפני העם ורבבות קדש המה בני ישראל ואשדת היינו עמוד האש: (ג) **אף חובב**, עיין בבאור, והעיקר נראה שהוא לשון אבה ואהבה, וכן הוא בסורית ובערבית ונראה שהוא כרעו חופף כי חפיפה מענין אהבה היא, והחכם הרגם מיכל זאכס תרגם אויך טרוג ער איין זייגען בוזען דיזו שטעמע, וזה מלשון לעמון בחבי עוני (איוב ל"א ל"ג) ואפשר שמזה נקרא בחלוף הבי"ת עם הפ"א חוף הים כמו שיאמר אללנו מעערבוזען **sinus** ברומית): **כל קדושיו בידך**, אם נאמר שמלת לרגלך שב אש"ית נוכל לומר כי קדושיו שב על עמים · (אף שעמים לשון רביב) והענין נכבדי ארן והוא כמלת אלהים שתורה ג"כ על השופטים ונגידים: **בידך**, אתה תהיה להם למחסה: **תבו**, כמו תכא בערבית לשון חניה, והם חונים לרגלך ר"ל העמים שבטי יה חונים: **לרגלך**, י"א כתלמיד לרגלי רבו, וי"א בעבדים תחת אדוניהם: **ישא מדברותך**, י"א זאלת דבר תורה על המתשלה ויחא מדברותך היינו נשא ממשלתך קבל עליו עול מלכות שמים, וי"א הש"ית קם (מכסאו) מפני דברותך (דברי מריבות) ובתרגום הערבי נעתק ע"י מומדיה. והחכם מיכל זאכס תרגם: אויך בעבטען זיא, ולא ידעתי כוונתו, ועוד פירוש אחר מלאתי לכל הפסוק[**]) כל קדושיו (כל מלאכי יה) בידך אלוך המה, כמו על יד הנהר) והם תכו לרגלך (והמה נדבקו ברגלי העם אשר לך כמו והעם אשר ברגלך) ישא מדברותך (והממשלה והנהגה הוא נושא בעלמו ובכבודו ומדבר היינו מולא ומסע) ויתירגם לפי"ז זיינע היילינגן אללע, זיא שטעהען דיר לור זייטע, זיא געלייטען דיין געפאלגע, ער אביער טרעגט דיזא אבהוט איבער דיך: (ד) **תורה צוה לנו משה**, בלשון נסתר אף שהוא המדבר, וכן והלל משה אמר עלה וכו', ואפשר לפרש הכתוב כמו אשר לוה ה' את משה ללוים (במדבר ה' כ'), והטעם תורה אשר לוה ה' את משה לנו ובשבילנו, שהיא מורשת לקהלת יעקב: (ה) **ויהי בישרון מלך**, י"א שקאי על מרע"ה שהיה כמלך, וזה אינו כי אמר ה' ימלוך לעולם ועד, ולא נהג עלמו כמלך: **בהתאסף ראשי עם**, ביום הקהל כמו שאמר לעיל. והנה תוכן הברכה הזאת ברכה ונביאות אך לא סיים בפורענות, וזה החלוק שבין שירת האזינו וזאת הברכה, כי שם הגיד להם גם פורענית, וכאן רק מן המאורעות הטובות ידבר, ולכן התחיל לספר מהעבר, וכל טובות שכבר עשה לנו בקרבנו למעמד הר סיני ושפק לרכנו במדבר ונפארן הופיע. והוא

בעלמו היה בישורון מלך, ולא ע"י אמלעי, ועתה מספר מה שיעשה להם עוד באחרית הימים, שהוא עיקר כונתו: (ו) יחי ראובן, שנתחייבו להתלן חושים לפני ד' והמה בסכנה והתפלל עליהם: ויהי מתיו מספר, נראה שפירושו יחי ראובן ואל ימות עד שיהיו מתיו מספר ניכט שטערבען ער דארף זיך ווייניג אויגנשטאַט געדרינגענ כי פי' מלת מספר היינו מעט ועי' בראב"ע (הביאו המגאר) וי"א מֵתיו בלירם המ"ם ר"ל הנופלים במלחמה יהיו מעטים וזה דוחק — והנה לא זכר שבט שמעון והטעם כי כבר חלקם הזקן ביעקב והפילם בישראל, ולא רצה לסיים בפורענות כאן. ויש נוסחאות שכתוב בהם יחי ראובן ואל ימות שמעון וזה מזוייף מכותב אחרון אחד וי"א שלא הזכירם לפי שנלמדו לבעל פעור, והנכון נראה שנכלל בברכת יהודה כי גורלו נפל בנחלת יהודה ובני שמעון מפוזרים בתוכה ולזה כיון ג"כ רש"י ז"ל ע"ש: — וסדר השבטים כך הוא: ראובן הבכור ואחריו יהודה שעלה בתחלה למלחמה ואח"כ לוי כי לוי ישב בירושלים בין יהודה ובין בנימן ואחריו בנימן בן רחל אהובת יעקב ידיד ד' ואחריו אחיו יוסף ואחריו זבולן ויששכר בני נשי יעקב ולא בני שפחותיו ואחריהם גד החשוב בבני לאה ויולא חלוץ לפני אחיו כשבט ראובן ואחריו דן שופט בישראל ונשארו רק נפתלי ואשר, והאחרון הוא הצעיר ולכן מאסף לכל השבטים יחשב: (ז) ואל עמו תביאני, י"א שנבא על ימי יאשיה שבימיו הוליך נבוכדנאצר שבויי יהודה, עמו וע"ז אמר תשיבנו מגלות לעמו וזה רחוק והאכם מיכל זאכס תרגם תנהלנו בתוך עמו: ידיו רב לו, י"מ ריב ריבו בלדו וי"א ידיו ירובון ולענ"ד נראה שרבוי ידים משל להקיפות, וכן אומרים בשאר לשונות בני קדם על מושל חזק שיש לו הרבה ידים*) וברך את יהודה שתהא לו כח וממשלה כי הוא המוליא והמביא לישראל וי"א רב לו כמו בעדו ר"ל בעד ישראל: ועזר מצריו, יש פירשו אם ירובו ידיו בעד ישראל אז תהיה לו עזר: (ח) וללוי, כמו אמרי לי אחי הוא, (ט) האומר לאביו, יתכן להיות שאמר כן אכהן הגדול שנאמר לאביו ולאמו לא יטמא ולזה נותן הטעם כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו, ואולם הפשוט לא יכירו פנים במשפט: (י) יורו משפטיך, מזכיר נקבור כל החובה המוטל עליהם משפט, תורה, קטרת וכליל געריכטסבאורקייט, לעהראמט, אָפפערדיענסט: (ה) מן יקימון, כמו בל יקומון ודומה למלת מן בעברית הוא privativum α ביונית — והנה: (יב) חפף, לא נמלא שרש זה רק כאן והוא לשון חנה והגנה כמו שנאמרו ס' ב' ורוב המפרשים יאמרו שנבא על הרקום אשר יבחר ד' וכן נראה, כי אין ספק שתרעיה כבר דבר על חלוקת הארץ עם יהושע כאשר כתבנו בפ' לא השיב גבול ומה שנמלא שהיתה החלוקה ע"פי גורל ולוה כן הש"ת כדי להסיר קטטה בין השבטים אבל כבר היתה החלוקה מוסכמת אללו יתבר' וגלה למר"עה; וי"א שכל זה הוא רק משל ומליצה ונמשך אל מה שאמר כנשר יעיר קנו שהוא ירחף על גוזליו כך אמר כאן בנימן ידיד ד' וישכן לבטח על ד' כגוזלים על כיפי נשר, ועל כתפיו של הקב"ה הוא שוכן; ואולם מלאנו לשון כתף על אחות הארץ כאשר יעידו הרבה פסוקים ביהושע: (יג) מבורכת, בתרגום העי' מְבֹרֶכֶת והנכון שברך את יוסף כמו שברכהו יעקב, ויוסף היינו מנשה ואפרים: כינגד, י"א שכל דבר חשוב נקרא כך, שכן בערבית וי"א שהוא מלשון מגדנות והרבוי מגדים ובערבית היא כמו נגיד בעברית בחלוף הנו"ן: (יד) תבואות שמש, פרות הגדלין פעם אחת לתחזור השמש ר"ל פעם אחת בשנה וכנגדן אמר גרש ירחים שגדלין בכל חדש ד"מ הענבים המה תנובות שמש; אמיר וירק המה גרש ירחים ומה שכתוב הרמ"ד אינו נראה, כי הרי ירחים הוא ברבים, ואולם אחת שיחשבו כמה פרות ללבנה וכן מלאתי בשירי ווירגיל, (טו) ומראש הררי קדם, לדברי האומרים שראש היינו בשם נוכל לפרש הררי קדם כמו הרי מזרח כי גלעד במזרח היתה ושמה צרי ובשם כידוע ממאמר הנביא והראב"ע כתב שחסרה מלת ממגד ר"ל ממגד ראש הררי ויותר נראה כי ראש היינו בשם והררי קדם כמו גבעות עולם שלאחריו ונאמרוהו בבראשית מ"ט כ"ו: (טז) ארץ ומלאה, הראב"ע חשב שזה הסך ההרים והטעם ארץ המישור ואינו נראה כי מלת ארץ תורה על הכלל, ומלואה היינו יבולה: שכני, כמו החופכי לור ביתרון היו"ד וזכר הסנה רמז להתמדת ההשגחה כי הסנה איננו אכל אע"פי שבער באש וכן לא תפסוק הברכה: ולקדקד נזיר, באמרנו בפ' ויחי: (יז) בכור שורו, אינו מוכח שקאי על יהושע שהיה משבט אפרים, כי אפשר שנכלל בזה כל השבט אשר גם יעקב שם אותו לפני מנשה, ודמה אותו לשור כי זה נכבד אצל בני קדם: וקרני ראם, אינו קאי אל אפרים לבד אלא על השור עלמו שהוא שבט יוסף ואפשר שמלת בכור תורה פה על המובחר בכלל כמו שבארנו בכמ' מקומות, ואמר שורו הוא בכור והשור הזה עם קרני ראם הם רבבות אפרים ואלפי מנשה: אפסי ארץ, ר"ל עד אפסי ארץ כי עד הים הגדול תושבם היה: (יח) בצאתך, למלחמה ורבים פירשוהו על מלחמות דבורה ודעתנו העניה עי' בפ' ויחי: (יט) עמים הר יקראו, י"א שהוא הר תבור שבין זבולן ויששכר ועמים יקראו בשם ההר הזה, והמפרשים האלה הוכרחו לזה, כיון שאמר שפע ימים יינקו שהוא שיון להר תבור — ואין מזה הכרע אמנם, כי הכתוב אינו אומר כי אתם יינקו אלא אמר סתם כי (ר"ל בשניל) שיינקו: ושפוני, כמו ספוני ועי' לקמן כ"א: טמוני חול, י"א אבק זהב הנמלא בחול וי"א מתכות בהר ולנו נראה כדרז"ל שהביא המגאר ר"ל זכוכית וכתבנו מזה בהקדמה לס' בראשית: (כ) ברוך מרחיב גד, נכללת פה ההודאה להש"ת על אשר נתן את סיחון (נחלת גד) לישראל, כי גד היה המוליא והמביא במלחמה היא: זרוע אף קדקד, נראה כתרגום העי' שתרגמו ἀρχοντα היינו

---

*) ואפשר שמזה טעו היונים ליחס מאה ידים לעם כענקים יושבי הר ἑκατον χειρα ועי' מה שכתוב מזה בספר Palaephatus, De incredibilibus, 2, XX,

הראשים ראשי לאמות: וזרוע, בעלי מלחמה הנהוגים תחת שרי לאמות, וברכת גד פירשנו בפ' ויחי, והחכם מוכל זהכם תרגם געזעגנעט וויטערזייטיג איזט גד, הטיב אלא נרוך אמלא גד, ותמ' מרחיב קרא מורחב ואינו: (כא) וירא ראשית לו, הרבה פירושים יש לפסוק הזה, ואולם אין לגרר עניננו ונתרגום הע' תרגמו וירא לו הראשית באלק הארץ ההיא אשר שם מחוקקים נאספו לפנים וא"כ הסדר אלא מהוקק כשם הקבון. ומפרשים קדמונים אמרו שספון היינו קבע ומחקק זה מרע"ה והטעם שבד קבל החלק שבש נקבר מרע"ה וכן משמע מת"א וי"א ספין קברו של משה הוא ספון כמה שנאמר ולא ידע איש וכו' וכן גרש"י בעזעניוס פירש כך: שם (בראשית הארץ) יש לו ספין (וויזט איהנן אויך בע-וואהרט) חלק שנתן לו המחוקק שאם יעברו חלוצים יקבלו מאוז סיחון, ואומר ספון לשון יחיד על חלקת לשון נקבה כמו קשת גבורים חתים, וכן וירא מנוחה כי טוב ודומיהם; וי"ת וירא לו ראשית כניסת א"י כי שם בחלקת מחקק בחלק שנתן לו המחקק הוא ספון ומכוסה, כי החלק לו מגן (דען דארט איהן אנדע פאן געזעטצגעבער וויהן לגעוויעזען איזט ער געשיטצט. ומלת ספון היא כמו לשון וכן נראה משאר הכתובים והחכם מהו' יוסף לירסט בא"לר המלים אלק ע"ז אמר שספון יאמר רק על הבנין והסדור והוא פירש חלקת ספון ר"ל חלקה מגודרת ומוגבלת סביב סביב ובשם אמיו הביא שספון היינו המוצתר והחבוב ולא ידע כי קדמו בזה הרמ"ד ז"ל: ויתא ראשי עם, י"א *) שפירושו בא אל ראשי עם ר"ל שילאו ממגו ראשי עם: (כב) יזנק מן הבשן, אינו שב על דן, כי לא היתה נחלת דן בבשן אלא כמו שאמרי' יזנק מן הבשן כן ידלק דן על אויביו, או שהיה חונה בשעת הברכה על הר בשן, ושם הריות מצויים ומלת זנק עיקר הוראתו על מהירות האץ ומזה זקים בחברון הגו"ן תת' זנקים, ויעקב דתה הזהו לנתם דמשתמע לתרי אפי ומרע"ה הך טוב דבר עליו: (כג) ים ודרום ירשה, לא שהיו שכונים במערב ובנגב אלא ים זה ים כנרת ודרום מדרומו של אים ההיא וי"א שקאי על נחלת דן שלפניו שממערבה ומדרומה ירש נפתלי: (כד) וטובל בשמן רגלו, באמרו בבראשית מ"ט כ': (כה) ברזל ונחשת מנעלך, י"א שהוא כמו נעלך וכן בתרגום הע' וכן ד"ק המפרשים שפירשו מטעם שילכו בבטח, ואולם רוב המפרשים הסכימו שמנעל זה בריח, וידוע שהיו להם בריחים של עץ ובזהדות נטועים ואמר כי שעריך בבריחי נחשת סגורים ובטוחים מאויב: וכימיך דבאך, רבו המפורשים וי"א כי דבא עניגו מנוחה וא"כ פירושו כל ימי חייך יהיה לך שלום או שיהיה לשון מליצה על המות כי מות בשם מנוחה יקרא ואמר כחייך כן תהיה מיתתך וי"א כי דאב היינו כח ולזה אין ראיה לא מן הלשון ולא מפשט הכתוב וי"א שהיינו הזקנ' בחלוף עם דאב ואדב וי"א שהוא לשון עושר וחיל ואומר ברוב היתים גם עשרך ירבה ואולם הנכון שהוא לשון מנוחה וכמו שפירשנו ולזה מסכים שם מידכא ובספרי הכותים נאמר רניך: (כו) אין כאל ישורן, מלת אל אינה סמוכה למלת ישורן שא"כ למה נקמן הכ"ף? אלא ישורן הוא מה שנקרא vocativ : שמים ושחקים, החכם מהו' יש"ר נר' הבדיל בין שמים ושחקים, כי שחקים תמעל לשמים ורומזים על כל דבר פלא ונפלא: (כז) מעונה, כלומ' שכה וכן וישב בשלם סכו ומעונתו בציון ופיר' הכתוב אלהי קדם הוא לך מחסה וממעל וזרועותיו יתמכו אותך מתחת וי"א שזה שב למעלה אין כאל ישורן שמעונה שם בשחקים והוא זרועות עולם מתחת וכמו שאמר המשורר המגביהי לשבת המשפילי לראות וי"ת שלא כסדר הנקודות מְעֻנָּה אלוהי קדם ר"ל ישפילם ומתחת יורידם ארצה וזה רחוק מאוד: (כח) בדד, איש תחת גפנו ותחת תאנתו: אל ארץ, כמו על ארץ: (כט) סיום הברכה כולל כל השבטים: חרב גאותך, גלענ"ד כמו גאות הרנך ר"ל בו יהגאה תרנך אם תגלא: ויכחשו. כאו שעשו הגבעונים: על במיתמו, י"א על הריהם תדרוך שהם ערים בצורות בנו ובתרגום הע' על ראשיהם הדרוך וי"א על הבמות שהם בינו תלבות לאליליהם — ובז' נשיים הברכה ראויה שתאמר תהלתו הצדיק המושלם, דבריו מאהיקים מדבש ויקרים מפז רב, אמר כי רק בד' יבטחו והעיר בם אהבת התורה והאבת א"י הכינם להיות עם יושב בדים עם כלביא וקרניו קרני ראם ולו שמעו לדבריו ולא סרו מכל מצותיו לא היו נופלים בפח ורשת אשר טמנו אויביהם, לא נמוטו רגליה', ולא מעדו קרסולם כי בדד ישבו בתוך הרי המזרח שם שבע ימים ונהרות יינקו קרן זווית הארץ מבורך מטל שמים, ואם לא היתה עולה גם מלה ורינ, לא יכול איש כנגדם; אך מומם גם שחתו לד':

לד (א) הר נבו ראש הפסגה, באמרנו לעיל סוף פ' האזינו: את הגלעד, שהוא בצפון ומזרחי ועד דן, זה ליש דן בקלה לפוני: ויראהו, בנבואה ועד דן זה כל הארץ לארכה ממזרח למערב ובפסוק ב' הוא אומר כל ארץ נפתלי הארץ לרחבה מצפון לדרום: (ג) ככר, זה ככר הירדן מים כנרת עד ים המלח שבו יורד הירדן: עיר התמרים, שם מיוחד לירחו: (ו) ויקבור, י"א, הקב"ה ובתרגום הע' נאמר ויקבר שהוא מאן בעברו, ומה יעשו לפסוק ולא ידע איש את קבורתו? (אפשר שקברוהו באופן שלא ידע איש איה **) ויותר נראה לי שאותו אומר על הפועל והטעם משה קבר את עצמו נכנס אל תוך מערה ויתם שם והטעם כדי שלא יטעו הדורות הבאים ויעבדו אותו לאלהי מלך מה שהתפרסם, מהפלאות שעשה, וכן עשו כמה הגוי הסם: עד היום הזה, באמרנו לעיל י"א ד': (ז) ולא נס לחה, בתרגום הע' קראו לחיו צייכע וואנגען ומזה תרגמו בוואהלגאטעא dentes שיניו וי"מ לחה לתלוחית שבעין וזה אינו

---

*) געשיצטע דעם יידישען פאָלקעס פאָן עוואלד II.

**) וכן קברו עם הנקרא הונען את מלכם Attila וכן עם הנקרא וועסטגאטעען את מלכם Allarich באופן שלא נודע מקום קברם:

והנכון שזאת כמו עירה ר"ל את' ליאו והורה לדעת רקאנעזיגלער על נגע ירקרק והושאל על לחלוחית הנוף ביתי נעורים ימי החניג, ולי נראה שכל זה מליצה לא כהתה עינו ר"ל שכלו ובינתו שנמשל לעין ולא נס לחה שלא נחלשה חריפת וחריפת שכלו וכמו שיאמר הלועז humor כי מלת humor היינו לחלוחית והורה ג"כ על חריפות השכל בייסטעספרישע וא"כ אתרגם: ניכט טריבטע זיך זיין בליק, ניכט שוואנד זיינע דער הומאָר: (ח) ויבכו, ראה בין דור המדבר קיבץ ת' שנה ובין דור הנכנסי לאחר מ' שנים הראשוני' שבנו כי את משה נאסר, מה עשו? התאבלו? לא! עשו להם אבל משנה!— ויתמו, כאשר תמו ימי אבל אז שהעו ליהושע בן נון מלא רוח חכמה — והנה מדע"ה מת בז' באדר כמאמרם ז"ל וראיה לזה מן הכתובים כי הרי באחד שבט בשנת הארבעים דבר משה אל כל ישראל את משנה התורה כנאמר לעיל א' ג' ובניסן שלאחריו בעשור לחודש עברו את הירדן ככתוב בספר יהושע לא מכס ג' ימים שהשוטרים יהושע צוה עליהם שיעברו ויאמרו הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים (יהושע א' י"א) נמצא שימי אבל של משה תמו בז' ניסן וכיון שאמר כאן בכתוב שבכו שלשים יום הרי שמת בז' באדר: (י) פנים אל פנים, באחדנו מדרגת נביאות של משה בפ' שלח: (יא) לכל האתות, ר"ל ולא קם כמשה בכל האתות אשר עשה לפרעה ולכל יד החזקה אשר עשה לעיני ישראל: (יב) ולכל יד החזקה, זה קריעת ים סוף: ולכל המורא הגדול, זה מעמד הר סיני— ובזה נשלם ספר תורת משה איש האלהים אשר כמוהו לא קם עוד בישראל ולא בשאר האומות. גם לא יקום כמוהו — דרך כוכב מיעקב. הניח משך אבל, חלף הלך לו ולא נראה עוד כמוהו, אשרי יולדי עזותיו עזות אלהים, אשריך עמי שככה לך, מי יתן ולא יסור שבט מנחתן מזרענו וזרע זרענו עד עולם **אמן:**

חזק ואמץ

וויען בירח טבת תר"ז לפ"ק.

הכורם

ספר דברים

א (א) באר את התורה. לא על חלק המעשי בלבד נאמר התור', אלא גם על חלק המחשבי, כמו האמונה בה' ויכלתו וחכמתו, וכיוצא מן המלות והאזהרות המסורות ללב: (ט) ואמר אלכם, הנה הכתוב ספר למעלה (שמות י"ח, י"ט, כ', כ"א, כ"ב) עצת יתרו לשום שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמשים. ושרי עשרות לומר דבר בשם אחרו, אבל כאן אין צורך להזכיר כ"א מה שאמר הוא לבני ישראל, לא אוכל לבדי שאת אתכ', וא"כ מה שכתבנו בבאורנו לנת"הש ע"ש, הוא בטעות, כי איך ידבר כמתעורר עתה מלבו, והרי הוא אומר ואמר אלכם בעת ההיא, ובעת ההיא היתה קודם ארבעים שנה. והנכון כוונת משה רע"ה היה לומר: מיום הוצאתי אתכם מארץ מצרים לא עשיתי דבר מלבי, שהנסיעה הראשונה מחורב היתה ע"פי הדבור, ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו וגו' (לעיל ו' ז'), ואם התמנות של שרי אלפים ושרי מאות לא היתה ע"פי הדבור, אף זאת לא נעשה מלבי כ"א ברצונכם ובהסכמת כולכם, כמו שאמר ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות (למטה י"ד). ורואה אני להעירך, שבכל הספר הזה משה עם הבנים ידבר, כאלו מדבר עם אבותם, אף שכולם מתו ולא נשאר אחד מהם, כדכתיב ולא נותר מהם איש (במדבר כ"ו, ס"ה), והנה קמתם תחת אבתיכם (שם ל"ב, י"ד): (י) ככוכבי השמים לרב, והרי סך מספרם ידוע היה, ואין הדבר כן בכוכבים, אבל הוא על צד הפלגת דבורים, ולא שישוה מספרם למספר הכוכבים: (יב) איכה אשא לבדי, לפי שהפסיק במאמר מוסגר כאמרנו בבאור לנת"הש, שב אל דבריו לא אוכל לבדי שאת אתכם. לקשור חוט המשך הדבר כראוי לכל יודעי כלכל שפה: (יג) הבו לכם, לדע תנו לכם לטובתכם, כדי שכל אחד יכול לערך טענותיו בפני ארבעה וחמשה שופטים ויברר הדין היטב, כמו שבארנו הפסוק וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום (שמות, כ"ג). חכמים ונבנים וידעים, ידעים, אהובים ורצויים לבריות, כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח, י"ט). והכוונה אין חפץ בחכמים ונבונים להתמנות אותם אם אינם אהובים בעיני העם. ולפ"ז ראוי לתרגמו (בעליבטע): (טז) שמע, מקור בבנין הצווי, ונראה שבכל מקום שבא המקור באות הצווי מורה על חוזק הפעולה, וכן כאן שמע, שתשמעו היטב ותשימו לבכם על טענותיהם, שלא יהיו דבריהם נכנסים באזניכם האחת ויצאו מן האזן האחרת: (יז) כי המשפט לאלהים הוא, לפי פשוטו כוונת הכתוב לא תגורו מפני איש, כי אין בכחו לעשות לכם רע, אחרי שהמשפט לאלהים והוא יהיה בעזרכם: (כ) באתם עד הר האמרי, לא היה מן הצורך לומר זאת, כי כבר הם ידעו שבאו אל הר האמרי, אבל הכוונה שעתה באתם אל התחלת גבולי הארץ אשר ה' אלהינו נתן לנו, ולכן עלה רש: (כא) אל תירא ואל תחת, כמו שהבטחת להר האמרי התחלת גבולי הארץ בשלום, כן אל תירא מלכבוש אותם: (כה) טובה הארץ, והנה המרגלים אמרו ארץ אכלת יושביה היא (במדבר י"ג, ל"ב), אבל משה תפש דבריהם הראשונים שאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה (שם, שם, כ"ז), ובזה הענין הסכימו כולם: (כט) ואמר אלכם, והנה בפרשת שלח לך לא מצאנו שדבר משה דבר מכל המאמר הזה מולא תערצון עד ובענן יומם. אבל יהושע וכלב אחרי שקרעו בגדיהם אמרו בתוך דבריהם אל תיראו את עם הארץ וגו' ויתכן אחרי שראה משה שכל העדה אמרה לרגום יהושע וכלב באבנים והבין שקצף העדה היה על שדברו קשות באמרם אך בה' אל תמרדו, עמד הוא לשקיטן ואמר לא תערצון וגו' ואם לא נאמר שם, כן דרך הכתוב לקצר במקום אחד, ולהשלים החסר במקום אחר: (לב) ובדבר הזה אינכם מאמינם, אם אינכם מאמינים בי, הלא עליכם להאמין בה' שיקיים את שבועתו להביאכם אל ארץ הטובה: (לג) לחנתכם, השם תיקן להם מקום חנייתם שיחנו שם ברחבה. ועיין מה שכתבנו על פסוק ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' (במדבר ל"ג, ב'): (לה) באנשים, כמו מאנשים. והבי"ת והמ"ם מתחלפין. ודומה לו והנותר בשמן (ויקרא י"ד, י"ח) כמו משמן: (לו) ולו אתן את הארץ, הרצון חלקו מן הארץ אשר יפול לו בגורל, והנה לא זכר הכתוב שגם ליהושע יהיה חלק בארץ, וכן לא מצינו בספר יהושע שנתן לו נחלה ואחוזה בקרב בני ישראל, ואולי לפי שלא נשא אשה, או נשא אשה ולא היו לו בנים הלא טוב בנפשו לוותר על חלק נחלתו לטובת מטה אפרים. (לז) גם בי התאנף ה', עי' מה שכתבנו בבאורנו לנת"הש מדברי הרמב"ן. ואם שיש לנו דרך אחר בענין הכעס על

משה ואהרן בבאורנו על פסוק יען לא האמנתם בי להקדישני (במדבר כ' י"ב) עיי"ש, הנה אף לדרכנו סבת שמאורע היתה מריבת בני ישראל שאמרו ולו גוענו וגו'. וא"כ הדברים נכונים לבאר מלת בגללכם, ואולם עכ"ז יקשה מה ענין מי מריבה לשלוח המרגלים? שזה אירע במדבר פארן, ובאמצע המאמר מדבר מענין אחר, שקרה בקדש, ואין לו המשך עם הקודם. ונראה ששני הכתובים מן גם בי התאנף עד כי הוא ינחלנ' את ישראל הם כמו מאמר מוסגר, והטעם, מפני שראה פניהם זועפים והתמרמר לבם על העונש העלום הזה, לבלתי ראות את הארץ הטובה. אחרי אשר שמו עליה זה ימים רבים, אמר למען השקט את רוחם אל ירע לבכם על הדבר הזה, כי גם בי התאנף ה', ועכ"ז מקבל אני עלי את העונש באהבה. והוסיף ואמר וטפכם אשר אמרתם וגו' המה יבאו שמה, גם זאת תהי' לכם לנחמה מעצבוניכם, כי אם אתם לא תראו את הארץ, בניכם יבאו שמה: (לט) יירשוה, יירתונה (אונקלוס), והטעם, הם יקחו את האר בירושת מאבותיהם, שהארץ לכם היא, אבל לא תוכלו לבוא שם ולשבת בה בעבור חטאתכם: (מב) ויאמר ה' אלי, למעלה בפרשת שלח לך לא נמצא מאמר השם הזה *): (מד) כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגיע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו (הרא"בע). ולפי הנראה לא ימתינו עד שיגיעו אל ביתם ואהלם, שהרי נאמר ויצא האמרי, ועוד כמעשה הזה עושים כל מדינה ומדינה. ולמה אמר זה בעם אמורי? והנכון שאנשי שאר מדינות הרודפים אחרי אויביהם, אם רואים שאויביהם נסים מפניהם הרחק מאוד, אז ישובו גם הם לביתם, ולא ירבו לקחת נקמה בקמיהם, ואולם לא כן עשו אנשי האמרי, אבל כאשר תעשינה הדבורים, כי יותר ממה שהאדם בורח מהם הם רודפים אחריו עד שנשכוהו:

ב (א) ירשה לעשו נתתי, עי' מה שכתב כאן הרשב"ם. ונוסיף עליו שהשם כיון בהזהרת הללו להגיד, אם אני מקיים את דברי לעשו ובני לוט שהם קרובי אברהם בלבד, עאכ"ו שאשמור את בריתי שכרתי עמו לתת לזרעו ארץ כנען לאחוזה: (ו) תכרו, לשון מקח, בבאורנו לנת"הש אמרנו, ואולי גם כאן תכרו מענין חפירה, שתחפרו לכם בארות לשתות העם וגו'. ואזכרו עתה בו, שאין לשון כריה נופל על המים כ"א על הקרקע, כמו בקברי אשר כריתי לי, וכי יכרה איש בור והזהיר השם לא בלבד שתשברו מאתם אכל בכסף, אבל גם המים, שהן דבר הפקר שהכל זוכים בו, לא תקחו מאתם בחנם, אם לא יתנום לכם מרצונם הטוב, וזהו דקדוק מלת אל תתגרו, שלולי זאת היה לו לומר אל תלחמו בם, להגיד שתשמרו עצמכם מאד אפי' מכל גרוי. (ז) ידע, כמו יודע ה' דרך צדיקים, שאהבתו אותם נותן להם כל צרכם, וכן כאן לא חסרת דבר: לא חסרת דבר, כמו לא חסר לך, כי הפעל הזה נופל גם על הנצרך אל הדבר, וכן חסרנו כל (ירמיה מ"ד, י"ח): (ח) אחינו, קרובינו, ודבר בלשון הוה. לפי שעשו כבש רוח נקמתו ולא הרע ליעקב: (כו) דברי שלום, לאמר דברי שלום, וחסרה מלת לאמר בעבור לאמר הבא אחרי דברי שלום. ומעתה אין צורך למה שאמרנו בבאורנו לנת"הש: (כז) בדרך בדרך, עיין בבאור לנת"הש, ולבארו יותר נוסף עתה לומר, שכפל מלת בדרך מורה על ההתמדה ללכת על קו הישר העובר בארצו לצאת ממנו, שאין רצוני לשבות שם כ"א העברה בארצך, ומעתה עולה יפה לא אסור ימין ושמאל מקו הישר העובר בארצך לצאת ממנו: (כח) תתן לי, תתן לי העיד שמלת תכרו (לעיל פסוק ו') היא לשון מקח ואינו חפירה: ושתיתי, כמו ואכלתי, כולם לשון עבר ונהפכו לעתיד. ויתכן שכך שעורו, אכל בכסף תשברני ומים בכסף תתן לי, ואם אכלתי ושתיתי בארצך לא היה כ"א לעבור בו ברגלי, והם מורכבים משני ענינים, ובל"א (איך ווערדע גענאססען אונד געטרונקען האבען, בלאס אום דורך דאס לאנד צו ציהען).

ג (ה) מערי הפרזי, ערים פתוחות שאין חומה מקפת אותן, ויתכן שהפרז הוא בחילוף המוצא כמו פרס, ופרש בשי"ן שמאלית, והוראת כולם היא הרחבה והתמתחה שטיחה ופשיטה, ופרשו השמלה (להלן כ"ב, י"ז), יפרש כנפיו (להלן ל"ב, י"א), ונקרא עיר פתוחה פרזי לפי שיכולה להרחב ולהתפשט מאוד אם ירבו בה בתים לאיזה צד ורוח שירצו, מה שאינו כן בעיר מוקפת חומה שהיא נגבלת ואינה יכולה להתרחב יותר ממה שהיא: (ג) מתים, שם לקבוץ בני אדם אם רבים ואם מעטים, ואם הרמבמ"ן תרגם ממתים ידך ה' (תהלים י"ז, י"ד) (פאָן מאָכבענ, דיינער גייסעל. עווינגער), שהוא מאמר לאנשים שפלי הערך, אין זה הוראה הראשונה של המלה כמו שחשב בעל נה"ש, וכי מה יעשה בואני מתי מספר, ובמתי מעט, שלא יאמר שהיורדים עם יעקב למצרים היו שפלי הערך, ומה יעשה בדברי איוב תעבוני כל מתי סודי (איוב י"ט, י"ט), שאם היו שפלי ערך לא בא נפש איוב בסודם, אבל תרגמו לפי ההוראה הנמשכת מן הראשונה שלכל קבוץ המועט יקרא ג"כ מתים, וכן הוא בל"א (קריגס-הויפען) אין בו שום ענין בזוי, אבל אם תאמר (געמיינע הויפען), הכוונה על אנשים ריקים ושפלים: **)

ואתחנן

(כד) אתה החלות להראות, כוון על מה שאמר הראני נא את כבדך (שמות ל"ג י"ח) וענהו השם וראית את אחרי וגו' (שם שם כ"ג), ולכן אמר כאן אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו':

---

*) כל זה מבואר בספר עוללות ע"ש:

**) אמר בעל ספר עוללות בבאורנו לכתוב הזה תראה עיקר הדבר ויתישבו ג"כ דברי הרמבמ"ן ז"ל כי על היותם בני תמותה יאמר גם כמו לשון אנוש על האנוש ואלם: שמעון סאנטא:

את גדלך, מהו גדלו? זהו הארכת אפים וחסד ומניעת הכעס ותמיכתו לעוברי רצונו, והן המדות שהראה הקב"ה למשה כאמרו ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת וגו' (שם ל"ד, ו'), וכן הוא אומר למעלה ועתה יגדל נא כח ה' (במדבר י"ד, י"ז). וכמו שבארנוהו שם, והענין הזה פתיחה הגונה לתפלתו אעברה נא ואראה את הארץ הטובה: ואת ידך החזקה, אם אמרנו בבאורנו לנת"ס. שהכוונה היכולת לבלתי תכליה לא בעבור זה נרחיק דעת רש"י ע"ש: אשר מי אל, אל הוא הכח העלום, ואומר אין הכח העלום בכל כחות הרוחניים והגשמיים והוא בשמים ובארץ. אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך, שאומרו לו יאהיו היכולת בלתי תכלית והרחמים והמחילה וכבישת הכעס והקצף: (כו) למענכם, כמו בגללכם שאמר למעלה (א', ל"ז), עיין מה שבארנו שם בו מאמר: רב לך, כבר אמרתי לך בקרבי אקדש ועל פני כל העם אכבד, וכמו שדרשו רז"ל על וסביביו נשערה מאד (תהלים נ' ג'), לכן הרף ממני: (כז) וראה בעיניך, שני דברים שאלת ממני אעברה ואראה, על ואראה אומר אני וראה בעיניך. ואולם על אעברה אני יכול לפייסך כי לא תעבור את הירדן הזה: (כח) וצו, כבר בארנו ענין הצווי היטב למעלה במלת צויתי (בפסוק כ"א): והוא ינחיל, ואתה לך לעבור את הירדן, ואתה לא תנחיל אתם את הארץ, שהרי לא תוכל עוד לצאת ולבא במלחמה כמו שאתה אומר בעצמך (למטה ל"א, ב'), וא"כ אין חפץ ותכלית ביאתך לארץ כ"א ראות עיניך בה:

ד (א) ועתה, אחר שמוכרח אני להשאר חוצה לארץ, ואתם תלכו לארץ ותפרדו ממני, צריך אני לדבר עמכם עתה. (ג) עיניכם הראות, ואשר אמרתי למען תחיו, אין צורך לעדים, כי עיניכם הראות, (הרא"בע). ואין דבריו נראים, כי הרי בין למען תחיו ובין עיניכם הראות הפסיק הכתוב באמר לא תספו. ויתכן שפסוק עיניכם הראות מדבר ענין לא תספו, ואומר הרי ראיתם לכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה', ולא ימלט שבכלל העובדים היה מי שחשב לעשות טוב אם ירבה ויוסיף עבודת אלהים אחרים על עבודת השם, ובכל זאת השמידו ה', ואולם אתם הדבקים בה' אלהיכם, ולא הוספתם עליו אלהות אחר, הנכם חיים כלכם היום: (ה) לעשות כן בקרב הארץ, כי מלבד המצות התלויות בארץ מצות רבות יש שלא יכלו לקיימם בהיותם במדבר, ולכן אמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוה ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ, שכל התכלית שלמדתי אתכם ואינן נוהגות פה במדבר חייבים אתם לקיימם בהיותכם בארץ: (ו) כי היא, לשון נקבה על השמירה והעשייה, או לפי הכלל שמצא הרמב"ן, שכל דבר שלא נודע מינו, בא בלשון נקבה: רק עם חכם עי' בבאורנו לנת"ס. וכן מתורגם בנ"א ואולם עתה נראה יותר לכרם המקרא, ושעורו, רק הגוי הגדול הזה עם חכם ונבון, כלומר שאין אומה בעולם שתדמה אליה בייחוס אל החוקים המשפטים והתורות, ונתרגמנו א"כ כוי. דיזעז גרויסע נאציאן איזט וויזע אונד פערשטענדיג! (ט) פן תשכח, הענין כמו שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט"ז, ח'), שמעמד הר סיני לא ימוש מזכרונכם אפי' שעה אחת, ושהציור הזה יהיה תמיד ציור מוחשי בנפשכם, ומפניו ינוסו כל דמיוניות כוזבות וכל התאות הפחותות, ולכן כפל מלה באזהרתו ואמר השמר לך ושמר נפשך מאד, השמר לך על הבלתי כלל האמו', ושמר נפשך על מוסר הנפש ומדותיה ומצותיה של כל אחד מישראל. והנה זאת: (י) בניהם ילמדון, מכאן מצות עשה על כל אב ללמד את בנו תורה ומוסר ע"י עצמו או ע"י אחרים, ואומה על כל האומה, על כל עדה ועדה להשגיח ולפקח על עסקי גדול ולמוד הבנים: (יג) ויגד לכם את בריתו, מוסגר בריה הזאת מכל שאר הבריתות ומן הברית שכרת את אברהם, שכולן הן לטובת הזמניות, וכזאת מן ההבטחות הנוגעת אל שלום האומה בכללה בעולם הזה, אבל עשרת הדברות וכל המסתעפים מהן תכליתן הוא לייסר את כל אדם הפרטי ולהביאו אל אושר הנצחי: (כג) פן תשכחו, בארנוהו למעלה (בפסוק ט'): (כד) אש אכלה, ולא אמר שורפת, מטעם שאמרנו על אש זרה (ויקרא י"ד, א'): אל קנא, עיין בבאורנו נאל קנא האמור בדברות הראשונות (שמות כ', ה') ומה שהרחבנו בזה המאמר בספרנו בני ציון (פרק רביעי סימן קי"ז, קי"ח, קי"ט, ק"ב, קכ"ח קכ"ג, קכ"ג): (כז) מתי מספר, עיין בבאורנו על מלת מתים (לעיל ב', ו'): (כח) אשר לא יראון, חוש הראיה נפקח אצל הילד קודם חוש השמיעה, וכן חוש הטעם נפקח קודם חוש הריח, כסדר הזה נכתבים כאן. וכתב הרא"בע. הזכיר הארבעה ההרגשות ואין צורך להזכיר החמישית, כי היא נבה מכלם. ועוד כי היא שורש חיי הגוף. ע"כ. והנה מצאנו שדוד אומר ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו, ז') הזכיר גם חוש המשוש אף שהיא נבה מכולם. ונראה שמשה לא הזכיר כ"א החושים שיש להם אברים מיוחדים, ואולם חוש המשוש אין לו אבר מיוחד, אבל מתפשט על כל גוף האדם, ואולם דוד לא מנה החושים כלל, כ"א איברי הגוף שאין להם חיות וכח הפועל, והראיה שלא זכר חוש הטעם כ"א כח הדבור, פה להם ולא ידברו, ועוד שאמר רגליהם ולא יהלכו (שם שם שם), ואין זה חוש אלא תנועה: (ל) ומצאוך כל הדברים האלה, אין בידינו לפרש המקרא הזה על בוריו, אם הם כל הדברים האלה *) שלא נאמר עד כאן שום עונש כ"א בצר לך, ואף לדברינו בבאורנו לנת"ס, שיאמר ועבדתם

---

*) נאמנה אמת ע"ז בעל הכורם ז"ל כי אין פירוש גם הדברים כל העונשים אלא כל המאורעות כמו אבד תאבדון, לא תאריכון, והפיץ, ועבדתם שם, ומלת בצר לך שב למעלה כי תורישו וכו' בצר לך ותוסיף בכל הענין במלות שונות ומצאוך וכו' ושבת עד ד' אלהיך אז לא ירפך ;

שמעון סאנטא.

שם אלהים מעשה ידי אדם וגו' (לעיל פסוק כ"ח) אינו ענין בלבד כמו שחשבו אונקלוס ורש"י, אבל הוא עונש בתוך עיי"ש, עכ"ז לא יתכן לומר עליו כל הדברים האלה. ומן התימה שלא התעורר על זה שום מפרש ממפרשי התורה. ואולי כוון על והפיץ ה' אתכם בעמים, שפירוש האומה ונפילתה בעמים ונויים שונים, היא מחלה שכוללת לרות רבות ורעות; והשתעבדות בתמונות, שמענגים שחת השכל ומוליאין את האדם מיעודו. היא בט היא הרה וילדה מכאובות לנפש עד אין מספר, וא"כ יתכן עליהם לומר כל הדברים האלה: (לג) ויחי, שני דברים של תימה אחר, השמע עם קול אלהים וגו' כאשר שמעת אתה, ועוד השמע עם קול אלהים וגו' ויחי, כאשר שמעת אתה ועודך חי. ולמען שלא להכפיל הדברים כללם במאמר אחד: (לד) או הנסה, הנה האחיר המוקדם, שיליאת מלרים קודם למתן תורה, ונראה שאין המדבר אל העם, ככותב דברי הימים והקורות, שזה חובה עליו לשמור סדר זמן המאורעות, אבל להמדבר יש סדר אחר, והוא לערוך דבריו באופן שכח מאמרו הולך ומתגבר ויוסיף אומץ פעולתו בלב השומע, ובוחר מהם הדבר המפליא יותר לאחרון בו מאמרו, כדי להשאיר בנפש ההרגשה היותר חזקה. והנה התגלות השם במעמד הר סיני היה נס מופלא בלתי ספק, אבל לא היה כ"א נס יחידי ואולם במלרים נעשו פלאים רבים נוראים ומתמידים, ולכן דבר תמיהת מלרים אחר מתן תורה: (לו) השמיעך את קלו, ואח"כ אמר הראך את אשו הגדולה, להגיד שפעל בנפשך ע"י החושים היותר נכבדים באדם, והם חוש השמיעה וחוש הראיה: (מ) תאריך ימים על האדמה, כוונת מלילה הזאת באורו היטב בפסוק למען יאריכון ימיך (שמות כ', י"ב): (מב) בבלי דעת, הזאת עם דברי רז"ל. שבתחלה את שונג ואחר מזיד גולה, ונראים בבאור מזה (להלן י"ט י"ב):

ה (טו) על כן צוך, בבאורנו לנת"הם הבאנו מאמר רז"ל בני שמירת חייב מיתה, והעלנו הטעם, כי לא נתנה להם לישראל המלוה הזאת אלא בעבור שהיו עבדים בארץ מלרים וגו' וא"כ אין לבני חלק בה. ואמנם עתה אין דעתנו נוחה בפירוש הזה, מה עול הוא עושה אם שובת ביום השביעי ממלאכה, ולמה יהא חייב מיתה? והנראה בדבריהם, מן הידוע אלליני, שכל מקים שנמלא בדבריהם מלת נוי, הכוונה על עובד כוכבים ומזלות, ואולם אינו חייב מיתה בשביל זה, לפי שגדל על דרכי הטעות מנעוריו, והוא עע"ז בשגגה. ואולם נוי ששבת בכוונה לקיים מלות זכור ושמור, הוא חייב מיתה, לא בשביל ששבת, אבל מפני שעודנו מחזיק בטומאת האלילים ואינו עובד אותם, והוא עע"ז במזיד: (טז) כאשר צוך ה' אלהיך, כבר באורנוהו בדברות הראשונות: (כה) וישמע, אינו לריך לומר, אבל להגיד שהיתה שמיעה ברלון, ולעיל (ה' ל"ד) נאמר וישמע, כוונתו שמיעה בזעף, וכן לריך להבינו בכל פעם שבא לפי מקומו וענינו: (כח) ועשו בארץ, פרשנוהו למעלה (ד', ה'): (ל) והארכתם ימים בארץ, עי' בתרגום הרמב"מן, מכלים לבאורנו על למען יאריכון ימיך הנאמר בכבוד אב ואם ע"ש, ותמהני שהרמב"מן תרגם למען יאריכון ימיך שבכבוד אב ואם, כדעת כל המפרשים והמעתיקים, ולא שעה אל הטענות שהעירונו על זאת הכוונה שם בדברות הראשונות.

ו (ג) לך ארץ, כמו לתת לך ארץ זבת חלב ודבש. (ה) ואהבת, עי' מה שכתבנו בספרנו אמרי שפר (א"ר פרק י"ד סימן ק"ט): (יב) השמר לך פן תשכח, מדרך האדם שיגע יגיעה רבה וקונן על יד עד שהגיע לבנות לו בית, זוכר את כל מאוויו ועמלו, וזוכר את כל המפעל אשר פעל ה' למענו. לא כן מי שבא מתכלית העוני והמחסור אל עושר גדולה ועושר מופלג כרגע, אמת שההרגשה השמחה יותר חזקה בו בראותו פעם ההרגשה הראשון שהגליא במעשיו ועלה ממדרגה למדרגה, אבל ההרגשה הזאת אינה מתמדת ועוברת ע"י ההרגל עם הקניינים הסובבים אותו, בנקל הוא שוכח את ריבוי מעמדו ומלבו הראשון וישכח את מעידו אשר הגנו בכל הכבוד הזה. וזהו כוונת אמרי, והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו' אשר לא מלאת, ואין דבר שעמלת בו להזכירך את מהסורך ואת יגיעך שהמליאך ונתן לך כל אלה, לכן השמר לך פן תשכח: (טו) אל קנא, באורנוהו היטב (שמות כ', ה): (כה) וצדקה, עי' מה שכתבנו בבאורנו לנת"הם. והנה נוכל לומר, שכוונת משה רע"ה היא, כי נשמור לעשות את כל המלוה וגו' ונגד לא עינינו יותר ממה שראוי לנו ע"פי מדת הלדק שלפי שהוא גיתן אותנו כל טוב חיינים אתנו ע"פי הלדק לעשות כנגד זה את רלונו. ואולם ויחשבה לו לדקה (בראשית ט"ו ו'). אין סובל פירושנו זה:

עקב

(יג) ואהבך, יתמיד אהבתו אותך, ואין הכוונה שיתחיל לאהוב אותך שהרי כבר נאמר כי מאהבת ה' אתכם (לעיל פסוק ח'): (טו) והסיר ה' ממך כל חולי, עי' בבאורנו לנת"הם. והנה שעור הכתוב כך הוא, השם לא ישנה מנהג הטבע, אבל והסיר ממך כל חולי אם יבוא עליך יסירו ממך שאל יתמיד וימשך לרפא אותך ואולם מדוי מלרים הרעים שהם חוץ מן המנהג, לא ישימם בך: (כב) לא תוכל כלתם מהר, כמו לא תוכל להתעלם (להלן כ"ב, ג'), ואין לתמוה על הרמב"מן שתרגם פה וגם בפסוק שהבאנו (קאננסט דוא ניכט), שמלת (קעננעו) בל"א הוסם בין יכולת כח גופני ובין יכולת כח מוסר. וכן כאן: (כה) לא תחמד, אי אפשר לאסור את החמדה שאינה נופלת תחת הבחירה, אבל הוא מזהיר על פעולת החמדה, והיא ולקחת לך: (כו) חרם, ענינו מובדל ומופרש מן הדברים הדומים לו, אם לתעוב והשחתה, כמו כאן, או לקדושה, כמו כל חרם קדש קדשים הוא לה' (ויקרא כ"ז, כ"ח):

ח (ב) למען ענתך, הפשטות שבכתוב שתיכף שיצאו ממצרים היתה כוונת השם להוליכם במדבר ארבעים שנה למען ענותם ולנסותם וגו' והרי ידענו שעוונותיהם גרמו להם לגור במדבר, אלא הענין כך הוא: שתחלת המחשבה היתה להוליכם במדבר ארבעים שנה אם לא יעמדו בנסיון, אבל אם יעמדו בנסיון יביאם בזמן מועט אל הארץ, וכבר ברור הדבר ידיעת השם מונעת בחירה שביד האדם: התשמר מצותי, עי' (רש"י), אם תבטח בה' בכל לבבך ותשליך כל יהבך עליו, כי בהעדר הבטחון נעדר אומץ הלב, ולא תוכל להוריש גוים רבים מפניך, כי לקול עלה נדף תנוס וימס לבבך. וכן היה באמת, כי לקול שמועת המרגלים בלבד, ותשא כל העדה ויתנו את קולם, שכל זמן היותם במצרים מן העריסה עד הקבר חרדו, ורצה השם להרגילם ע"י אותות ומופתים שיבטחו בו בכל נפשם, וע"י הבטחון יתחזקו ויתאמצו ויהיו לאנשים. ועוד ראה השם שאינם ראויים לנחול את הארץ ולשבת שם במנוחה והשקט ושיתנהגו על סדר נכון כל עוד שתחסר להם הבטחון במצות השם, הנה כל זמן היותם בארץ מצרים שמעו לקול פרעה ועבדיו מפחד המכה והרדייה, ולא מצד הבטחון, ונהפוך הוא שהיו בטוחים כל מה שצוה פרעה הוא לרעתם, ולכן לעקר שרש פרה ראש ולענה הזה מלבם, צריך לענותם ולנסותם. וזהו השמר מצותיו, לא אחרי החקירה וידיעת הטעם והסבה, אבל על ידי הבטחון כבן השר אל משמעת אביו, שסמך לבו, שאביו אינו מצוהו דבר שלא יהי' לתועלתו: (ג) על כל מוצא פי ה', אם ננעלו לפניך כל שערי הטבע אל תתיאש אבל קוה לה', שיכול להחיות אותך בלא לחם, אבל במזון אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך: (ז) כי ה' אלהיך מביאך, מוסב אל הקודם שכל הנסיונות היו להרגילך אל הבטחון, עד שתהא ראוי שיביאך השם אל ארץ טובה וגו':

ט (ג) והוא יכניעם, בטחו בה' שהוא יכניעם, כדברינו למעלה על פסוק השמור מצותו (ח', ב'), (ה) ובישר לבבך, שכל ישר לב אינו מתגודד בדעתו, ואתם פעם התאנתם בה', ופעם לא האמנתם: (ט) לחם לא אכלתי, אין זה הענין המאמר, ויתכן שכוונתו לומר בכל ארבעים יום ולילה לא אכלתי ולא שתיתי, ואם החיה השם אותי ע"פי הנס. עכ"ז נחלשו כחותי, והית' זאת בעבורכ' לקחת את הלוחות ולשמוע מה יצוה עוד ה' לכם, וכן לחם לא אכלתי בסמוך (פסוק י"ח) הוא אומר נחלשו כחותי עוד הפעם בגללכם להתחנן בעד מעלכם אשר מעלתם בה': (יב) עשו להם מסכה, אם על כבוד אהרן מלומר שהוא עשה את העגל: (כ) ובאהרן התאנף, לא בחפץ נפש עשה את העגל, אבל דחקתם עליו לעשות רצונכם, והנה גם אתם גרמתם שבאהרן התאנף ה' מאד: (כא) ואת חטאתכם, מעשה חטאתכם וכן תרגמו הרמב"מן: מן ההר, ולא זכר שהשק' את ישראל מן המים, שאין כוונתו עתה כ"א לומר שלא הי' בעגל שום כח אלהות, שהרי שרפתיהו והכתיהו עד אשר דק לעפר והשלכתי עפרו על פני המים, והוא שבל הכל: (כח) מבלי יכלת, שאין לו כח להציל ברוחו, כמו שאמרנו למעלה (במדבר י"ד, ט"ז) שאיך יעלה על הדעת שיאמרו שאין יכלת לה' להביאם אל ארץ הכנעני אחר שראו את האותות והמופתים הנוראים, אבל יאמרו שחסר לו כח הסבלנית לעזור ברוחו ובשנאתו אותם וכו': להמיתם, כאן אינו מתפלל אבל מספר מה שהתפלל, ותופס לשון להמיתם, שהוא אנוש מן וישחטם הנאמר למעלה (שם שם שם) ואולם בעת שהתפלל להעביר הגזרה מעל ישראל, אמר וישחטם שמורה על אכזריות המופלגת:

י (יח) עשה משפט יתום. וגו' יתכן שפסוק זה הוא כמו ראיה אל הקודם, שאמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והעד על זה שעוש' משפט יתום ואלמנה: (יט) ואהבתם את הגר, יתכן שהוא מאמר מוסגר שאין לו המשך לא ממה שקדם, ולא אל מה שבא אחריו, אבל לפי שאמר ואוהב גר הזהיר אגב אורחא שגם הם יאהבו את הגר:

יא (כא) כימי השמים, אולי כוונתו, שהימים יהיו כימי השמים, כלומר מבלי עוני ומחסור:

ראה

יב (ז) ואכלתם שם לפני ה', כמו לפני האלהים (שמות י"ח, י"ב), ירמוז שינהגו עצמם כאלו אוכלים ושותים לפני כבוד השם, שלא יאכלו כדרך הזוללים אבל במדה ובמשקל: (י) וישבתם בטח, אחרי אשר הניח לכם מכל אויביכם, ויהיה לכם שלום ומנוחה מחוץ, תשבו גם בטח מבית, שלא יהא חמס וריב בעיר, עיין מה שכתבנו על וישבתם לבטח בארצכם (ויקרא כ"ו, ה'): (כד) תשפכנו כמים, וכן אמר למעלה על הארץ תשפכנו כמים (בפסוק ט"ז), ולא לחנם כפל הכתוב ענין זה, אולי כוון שלא יקבלו את דם הבהמה השחוטה בכלי, אבל יזובו כמים הנגרים ארצה, שהדם היה במעט עיקר כל הכשופים ומעשי קסמיהם, כנודע שאף בזולת האכילה היו משתמשים מאד בדם להבליהם. ולגלוליהם ועוד היום ידי הקוסמים מגואלים בדם:

יג (י) ידך תהיה בו בראשונה, דבר זה דומה לגאולת הדם, שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה, י"ט), וכן הוא, שגואל את נפשו מרדת שחת, שהמסית ומדיחו לע"ז רצה ליטול את חייו בעולם הבא היקרים יותר מחיי העולם הזה, יקח הוא נקמתו בעצמו מן המסית והיה מי שיהיה, ואל ידמה לך כאכזריות, שאם ירים האדם הראשון לזרוק עליו יראה לכל העדה שהאמת אתו, ואז תהיה יד כל העם בו, ואם לא, ימחנו משלוח ידם בו: (יח) ולא ידבק בידך מאומה, אל כוונת

דבר אמת, והשופטים לא דרשו וחקרו היטב, או שהטו משפט ליהנות מן שלל העיר, כי אחרי שהכל הולך לחרבן, ולא נשאר מן העיר כל מאומה מה בצע להעיד שקר או להטות משפט?

יד (א) בנים אתם לה'. לכן לא תתגודדו וגו' שאם האב מייסר ומכה אחד מבניו רשאי שהאחרים יצטערו עליו, אבל אם התמרמרו לבלי חק כוונת אביהם גם עליהם: (כא) תתננה, במתנה: או מכר לנכרי, עי' בבאורנו לנת"הש, ומזה שאמר מכר שהוא אסור במקום גווי ע"פי הרוב נראה שכוונת לנכרי היא, מי שהתנכר לה' ועובד אל נכר, ולא שאינו בר בארץ. ובעבור הכתוב, לגר שמודה באמונות הנוראה הנשגב ומאמין בו אף שאינו שומר מצות התורה תתננה במתנה אבל לנכרי העובד ע"ז אל תתן במתנה משום ולא תחנם, אבל תמכור לו: (כב) שנה שנה, יתכן שמוסב על עשר תעשר, שהם המקרא ואומר עשר תעשר שנה בשנה את כל תבואת וגו', והטעם שאינך רשאי להניח התבואה דרך משל שנים רבות בלי מעשר, ותעשר כולם אח"כ בפעם אחת, כי בין כך מה יאכל הלוי, והכתוב אומר והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו (להלן כ"ז): (כד) שאתו. כנוי אל השם שלפני פניו, והוא מעשר דגנך: (כו) ובכל אשר תשאלך נפשך, עי' רש"י. ואולם לפי פשוטו נוכל לומר שהבדל רב יש בין תאוות הנפש לשאלת הנפש. יש דברים רבים שהאדם מתאוה אליהם, כמו מעדני מאכלים, ויש דברים שאינו מתאוה אליהם, כמו לתת צדקה לעניים, אבל הנפש שואל ממנו שיתמוך עליהם. והנה אחר שאמר בכל אשר תאוה נפשך והוא בבקר ובצאן וביין ובשכר, ירמוז שיעשה גם מה שנפשו שואל ממנו לתת מעט כסף לאביונים:

טו (ג) את הנכרי תגש, זו מצות עשה, (רש"י) וכן דעת הרמב"ם. אבל לדברי הראב"ע והרמב"ן הוא רשות, ואני מחזיק בדברי רש"י ורמב"ם מטעם שנאמר למטה בענין הנשך: (ד) אפס, ראה סוף דברינו בבאור לנ"הש שאמרנו, מעתה אם היו ישראל עושים רצונו של מקום והברכה מצויה, אפשר שיהיו בא"י עשירים ועניים, אבל ימצאו עניים די צרכם ויסתפקו בו ולא יהיה אביונים. וכראיה לדבר נביא מה שאמרו רז"ל על די מחסרו אשר יחסר לו בממון (א'), אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, ואין העני צריך לכל זה. א"כ מן האביון אשר סובל על המותרות הכתוב מדבר ואין זה הוא רצונו של מקום שירגיל האדם עצמו אל המותרות, אבל יסתפק בדברים ההכרחיים, ואפשר שהמאמר כי לא יהיה בך אביון אינו הבטחה אבל אזהרה, ועם כלל האומה ידבר, שתרחיק עצמה מן המותרות ולא יתאוו אליהן, שדרך כל האומות השטופות בתענוגים מופלגים לסוף הן מתרוששים ואינם מוצאים אפי' דברים ההכרחיים, ויצטרכו לבוא אליך שתלוה אותם הדברים הללו, וזהו והעבטת גוים רבים, ואתה לא תעבוט, שאינך יוצא מגבולי תועלת אל חשק המותרות ולפי פירושנו זה אין שום סתירה למה שאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך, שעתה ביחיד מדבר, והכוונה, הנה הזהרתי שהאומה בכללה לא תרדוף אחרי המותרות, ואולם עכ"ז לא ימלט שלא ימצא בכם איש יחידי מאחד אחיך שהרגיל עצמו אל ההדר והמותרות לא תאמץ את לבבך וגו': (ח) כי פתח תפתח. בעבור הכתוב כך הוא, אם מבקש ממך דברים שחיי האדם תלויה בם פתח תפתח את ידך לו, ותן לו במתנה די מחסרו, אבל אם שואל אשר יחסר לו, כלומר מה שאינו חסר כ"א לו, ולאחרים הוא מותר, העבט תעביטנו, תן לו בהלואה: (ט) ולא תתן לו, בהלואה, שתירא מפני שנת השמטה הקרבה לבוא: (יא) כי לא יחדל אביון, כי יודע, כי יבוא דור שלא יהא רובו זכאי (הראב"ע). ואין צורך לזה, כי יכול להיות שרוב האומה זכאי, כמו שאמרנו לעיל פסוק ד':

טז (יא) ושמחת, אין שמחה לנפש בשמחת הבטנה והאכילה, לכן תשמח גם את הלוי והגר והיתום והאלמנה ועי"ז ושמחת אתה: (יב) וזכרת כי עבד היית, דבק עם עבדך והמתך (שבפסוק ושמחה), (הראב"ע). והוא רחוק, כי מה טעם זה ללוי והיתום והאלמנה? והרמב"ן כתב, והנכון שהוא כפשוטו, שתלמוד בחקים האלה אשר לוך האדון הפודך מבית עבדים, וכן נזכיר בקדוש היום זכר ליציאת מצרים ע"כ. וגם זה דחוק שהוא למוד והוראה כוללת לכל החקים ואינו דבק היטב ביחוד עם חג השבועות. ויתכן שאמר וזכרת כי עבד היית במצרים, מה שזרעת שם לא זרעת לך, מה שקצרת לא קצרת לך, כי לא הי' לך נחלת שדה וכרם, ועתה מה שקצרת לך הוא ולביתך, ושמרת ועשית את החקים האלה מחשק נפש ומרוב שמחה: (טז) כל זכורך, שערוב נערים עם נערות בדרך תביא לידי תקלה:

שופטים

(ב) וירשת, אין זו ירושה ממש, שהרי מנוי השופטים הי' לאחר שירשו את הארץ, אבל ענינו קיום הירושה והתמדת הישיבה בה. ולזה דקדק הרמב"מן בתרגומו:

יז (ה) וסקלתם, אם במסית ומדיח נאמר וסקלתו באבנים (לעיל י"ג י"א), העובד ע"ז לכ"ש שחייב סקילה. ואפשר שהי' יכול לחשוב שעונש המסית חמור מעונש העובד ע"ז, שזה אינו חוטא אלא לעצמו, אבל המסית מחטיא רבים: (ז) בראשנה, כדי שיראו העדים לפני כל שהאמת העידו, לפי

שהעמד האדם בחזקת כשרותו, ואין שני עדים כשרים ישפכו דם נקי חנם, לפיכך תהא ידם בראשונה על הנידון: (טו) אשר יבחר ה' אלהיך בו, על פי נביא או אורים ותומים, א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי? והשם לא יבחר בנכרי. עי' פי' הרמב"ן ודעתנו קצרה מהשיג אין שום עי"ז הקושיא,

שאם לא ישימו עליהם מלך כ"א אשר יבחר ה' ע"פי נביא או אורים ותומים, ובזה לא יבחר בנכרי, א"כ מה טעם לא תוכל לתת עליך איש נכרי? ואולי אשר הנאמר פה משמש במקום אם, כמו את הברכה אשר תשמעו (לעיל י"א, כ"ז) וענינו אם תשמעו, ושעור הכתוב כן הוא, שום תשים עליך מלך אם יבחר ה' אלהיך בו, כלומר בשימת המלך, אם יודיעכם ע"פי הנביא או אורים ותומים, או ע"י גורל כדכתיב וילכד שאול בן קיש (ש"א, יו"ד, כ"א), אף שמואל משחהו לראשונה ע"פי השם בינו לבינו, הנה ישראל לא קבלוהו למלך עד שעלה עליו הגורל: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו, בכל עת אשר המלך יקרא הפרשה אשר אנחנו בה, יראה שלא אנכי צויתי שישימו עליהם מלך, אבל אחיו בני ישראל בקשו לתת עליהם מלך, וא"כ הוא נתלה בהם ובנאהדתם ואיך ירום לבבו מהם? ואל תביננו ממה שאמרו בספרי, שום תשים עליך מלך, מצות עשה, שכבר בארנוה בנתה"ש:

יח (טו) כמוני, וכן מקרב אחיהם כמוך בסמוך (פסוק י"ח) אין כוונתו על שווי הנבואה, שהרי הכתוב אומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (להלן ל"ד, יו"ד). וכבר אמרנו שכמוך כפרעה לא אמר אלא על צד הדמיון ולא על צד השווי כמו שאמר רק הכסא אגדל ממך (בראשית מ"א, מ'). וכן כאן כמני כמוך, הוא על צד הדמיון:

יט (יג) לא תחוס, אפשר שכוונת הכתוב לא תחוס עינך עליו, אף אם הגואל מתחרט אח"כ ואם על הרציחה, ורוצה שלא יהרג, הנה אתה חייב לבער דם הנקי מישראל: (יט) כאשר זמם, אמרו רז"ל כאשר זמם ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אינן נהרגין (מכות ה'). ואין דעתנו נוחה בכל הנאמר בחבורנו לנת"הם, שאם הרגו, דהיינו שעל פי עדותם נהרג אדם, הרי הב"ד מצווים להרגם מטעם ובערת דם הנקי מישראל ששפכו דם נקי. ויתכן שהתורה חסה על כבוד ב"ד שהוא הכרחי מאוד לשלום החברה, שאם הב"ד ימיתו העדים זוממין אחר שנהרג הנאשם, יאמרו הבריות שמשפט מעוקל יצא מפי ב"ד:

כ (א) כי תצא למלחמה, על הפשט נראה אחרי שדבר מענינים הכרחיים להעמיד שלום והשקט האומה בקרב הארץ פנימית, התחיל לומר איך יתנהגו ללחום נגד האויב, למען יהיה להם שלום ומנוחה גם מבחוץ מכל הגוים אשר סביבותיהם: (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו, יתכן שפן ימות במלחמה ואיש אחד יחנכנו, וכן בסמוך ואיש אחר יחללנו, ואיש אחר יקחנה אינם דברי השוטרים, אבל הם דברי הכתוב שאומר, כן תהי' מחשבת מורא של הבונה ונוטע ומארס, וינוסו לביתם ויניעו גם את אחיהם לנוס מפני האויב. וענין ויספו השוטרים לדבר אל העם מורה על זה שאמרו, לא בלבד הבונה והנוטע והמארס, אלא כל איש הירא ורך הלבב בטבע ילך וישב לביתו ולא ימס וגו': (ט) ופקדו, אפשר שהכוונה היא ששרי צבאות ימנו מספר ההולכים ושבים לביתם, למען ידעו מספר הנשארים, או שימנו את גלגלת האדם, וזהו בראש העם, כמו כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם (שמות ל', י"ב): (יט) לתפשה, על דרך ההשאלה, אחוז עיר בתפסת ביד, כלומר שתהא בכחך ותחת ממשלתך: כי האדם, עי' בנת"הם ונוסיף עליו עתה, שאם הכוונה לומר שאתה לוחם עם האדם שיכול לבוא לפניך במצור, ולא עם עצי השדה, שאינן יכולים להכנס מפניך, למה תשחיתם, א"כ אינו רשאי להכרית אף האילנות שאינן עושים פרי מאותו הטעם בעצמו, והתורה אמרה, רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכרת וגו', ולכן נראה דעת הראב"ע, שענין כי האדם עץ השדה, כי חיי האדם הוא עץ השדה, אבל לדעתנו כך אומר הכתוב, לא תשחית את עצה וגו' כי ממנו תאכל, ואם תשחיתו מאין יהי' לך לאכול? כי תצור אל עיר ימים רבים, ויכלו המזון ולחם הלגאת והצטרך לסוף לפירות האילנות, כי האדם נזון מפרי עץ השדה, לכן לא תכרית:

כא (ט) ואתה תבער, אפשר הכוונה שיקברו את החלל, שלא נמצא בכל הפרשה דבר מענין קבורת החלל, ואומר ואתה תקבור את הדם הנקי ותבערו ע"י מקרבך. כי תעשה, אם תרצה לעשות הישר בעיני ה':

כי תצא

(יד) לא תתעמר בה, אפשר אין זה כ"א פירוש למכר לא תמכרנה בכסף, והדבר הזה דומה למי שגונב נפש מאחיו והתעמר בו ומכרו (להלן כ"ד ז'), לא בלבד שגנבו ממשפחתו ומשבטו, אבל מכרו עוד להשתעבד לאחרים: (טו) האהובה והשנואה, היה ראוי לומר השניה והאהובה, שהרי השנואה הולידה ראשונה, וזה מה שהביא הרמב"ן, ואומר שאתיבן יל"ו, אבל בארפן שהשנואה הולידה ראשונה: (טז) לא יוכל, לית ליה רשו: (יט) ותפשו בו, בחזקה:

כב (ז) והארכת ימים, שמצות השלוח מועלת מאוד להתמדת שלום החברה והצלחתה: (כט) ולו תהיה לאשה, כי מחמשים כסף מה הם לעשיר המנאף? והיה זה עונשו שיקחה לאשה ולא יוכל לשלחה כל ימיו, ומשמע אף שימצא בה אח"כ ערות דבר, אבל במשנה (כתובות פ"ג) אמרו נמצא בה דבר ערוה או שאינה ראויה לבא בישראל, אינו רשאי לקיימה:

בארצו, זכור את הטוב ואל תזכור את הרע שגמלו לך. ושמדה הזאת משובחת מאוד: (ט׳) ערות דבר, עבירת פתגם (אונקלוס), וכן תרגם ערות דבר האמור (להלן כ״ד, א׳). והרמב״ן שינה בתרגום התקרא, ותרגם מילות נבל מקום לפי הענין. והנראה שגם כאן מדבר זמה והוצעה הוא מדבר, הזהיר על כל דבר זמה שיתנהגו בצניעות ובקדושה, כדי שלא יראה בך שום תועבה המשגל שאז ישוב מאחריך, כענין שאמר הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני (ישעיה א׳, ט״ז) שעיני ה׳ לא יוכלו להביט דבר רע: (כא) לנכרי תשיך, ולא לאחיך, לאו הבא מכלל עשה עשה, (רש״י) ומן שהיתה שלעיל (ט״ו, ג׳) על את הנכרי תגש, כתב זו מצות עשה. ובאמת לא ידענו מה בין את הנכרי תגש, בין לנכרי תשיך, והנה הרמב״ן פתר בשניהם לשון רשות, וגם אנחנו בבאורנו לנ״ך הסכמנו לדעתו, ואולם עתה דעתנו נוטה אל דברי הרמב״ם שהחליט שהיא, את הנכרי תגוש ולנכרי תשיך למצות עשה גמורה, ושמך עליו גזה על הספרי. והשיגו עליו הרבה דון יצחק אברבנאל, הרשב״א ור׳ משה גירונדו, עיין בספריהם. וגם וועד הרבנים שהיו בכנסיה בעיר פאריזיא הבירה במלכות צרפת בשנת אלף תק״ז לתספרם, אבה לו לעזל ולעון רב לומר שלנכרי תשיך הוא מצות עשה. ואולי דאו בנפשם שמחיבת הדת כתב כן. ואולם אחר ידענו את טוהר לבב מרנא ורבנא משה בן מיימון, השגנו שבוא העמיק יותר בכוונת נותן התורה ודרשנו ותקדנו היטב ומלאנו שבכונים דבריו ויילנו בשנה היות בריתנדת הנקראת: י״ג שאלות, לנקות את הקדוש הזה מכל הלנות תשיגיו, ואמרנו כזאת: הנה ידענו שכל ארץ ישראל נחלקת לשבטים ולמשפחות, ואח״כ לכל בני המשפחה ומשפחתם אין לזר חלק ונחלה בכל הארץ, שכוונת נותן התורה הי׳ שלא להתערב זר בתוכם, אף אם היה גר צדק או תושב וזכה בכל הזכיות כאזרח הארץ, וזאת לבדה הבדילה את הגרים מבני ישראל, אבל בשאר דברים היו שווים להם אף שאינם שומרים את מצות התורה שאכלו נבילה וטרפה, ואין בו שום דבר מלפני עור לא תתן מכשול. והכלל שגרים ותושבים היו בכל הענינים כאחינו בני ישראל, וגם התפללנו בעדם, כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם (במדבר ט״ו, כ״ד). כי די להם אם ישמרו שבע מצות בני נח, ומכירים את רבונו של עולם היחיד ומיוחד, ומתעבים כל עבודה מסוקנת אבל נוטלים חלק במה שזכתה התורה לעניי בני ישראל, והיו שווים בכל אחר עניים לזרע יעקב, כמו שאמרנו. ואמנם לא כן הדבר עם הנכרי, שבאור מלת נכרי בכל המקרא הוא, מי שמתנכר לה׳ ועובד אל נכר ודבק במדות התועבות ומשחיתות את הנפש. ולזה באמרנו או מכר לנכרי (לעיל י״ד, כ״א), והכלל אם ינוח עע״ז אליכם צריך להכביד עליו כל מה שתוכל, פן יהי׳ לכם למוקש, וכבר ידעת המכשלה הגדולה אשר הכשילו בנות מואב את בני ישראל בזמן קצר. והנה אחרי שלא הי׳ ביד איש אשר לא מזרע ישראל הוא, יהי׳ נכרי עע״ז או גר, לקנות נחלת שדה וכרם בארץ ישראל, תפני מה באו שמה הגרים לגור בתוכם? על־כרחך לומר שהיו עניים ובאו שמה להפרנס ע״י עבודה, שירות או אומנות מה, וכו אלו כשאר כל עניי ישראל בכל תקנות המאלה שנאלצו בתורתנו הקדושה כמו שאמרנו. והאומה הישראלית בוטחת על יושר לבבם. אף לא הי׳ מקום לירא מפניהם כי אזלת יד וכוחם בעבודת האדמה ובשאר מיני מלאכות המתיות אבל אינן מעשירות את בעליהן. ואולם כזאת לא היתה כוונת הנכרי עע״ז כשבא אל ארץ ישראל להשתעבד ליושביה כ״א לסחור עימהם ולהרויח בם ולהזיק להם כפי יכלתו. ואם אפשר גם להדיחם מאמונתם ולהפכם אל אמונת שוא ותהו. ולפיכך חובה על כל ישראל לנגוש את הנכרי לשלם את מה שלוה מישראל, ומובה שלא להלוות לו ממון כ״א ברבית, שאם תלוה לו מעותיך בלי רבית, הלא לאט לאט תתרושש האומה, ומלבד זה יאריך שנתו אתך, כי טוב לו עיסך ללות מעות בחנם ושלא ישלמם אם בא שנת השמטה, וכן לנכרי תשיך מצות עשה ולא רשות, שלא לזכותם בזכיות ישראל, ואם אינו רוצה שתרחיקהו מכל וכל ויגרש אותו מארצך. עכ״פ תכביד עליו עסקיו כפי שורת הדין, ותקח מאתו נשך ותגוש אותו לשלם את חובו: (כב) דרש ידרשנו, הטעם הוא שמיקל בכבוד השם אם נודר ואינו משלם, והרי הוא כמטעה את הפתאות שבבני האדם שיבטיח לעשות לו דבר ואינו עושה, ואחת היא שידרשנו ה׳ אלהיך מעיניך שהקלת את כבודו ותלאת את מוצא שפתיך לנגדו: (כח) בכרם רעך, לבלור מותר שתאכל ממנו, והרמב״ע. והנה הפועל הבא לבלור אין צריך התרה שיאכל מן הענבים, והרי הכתוב אומר לא תחסם שור בדישו, (להלן כ״ה, ד׳) והפועל לא יגרע מן השור. ועוד מה טעם ואחרמש לא תניף על קמת רעך אם בפועל הכתוב מדבר? אלא על כל אדם נאמר, שאין בעל הכרם מקפיד אם יאכל אדם ענבים כנפשו שבעו, ואין בעל השדה מקפיד אם הוא קיטף מלילות. מן הנראה שלא בידיעתו. זהו לפי פשוטו והדרשה הדרש:

כד (א) ערות דבר, האמת שעל דבר זמה וערוה נאמר, וערות דבר הוא דבר ערוה, כמו שפרשנו ערות דבר למעלה (כ״ג, ט״ו), שאם לא יגרשנה לא ינקה האיש מעון. זהו אמתות פשטות הכתוב. ולא כמו שכתבנו שם: כריתת, לפי שעד עתה היו לבשר אחד (בראשית ב׳, כ״ד), ושספר כורת אותם ויהיו לשנים: (ה) הרשה, הרמב״ן פתר, שלא עבר כ״א זמן מועט משנשאה. והדין עימו, והבאתיה ויבן מפני חדש תוניה ויקרא כ״ו, יו״ד): (י) משאת מאומה, משאת כל דבר קטן או גדול: (יד) לא תעשוק שכיר עני, עי׳ רש״י. ועל דרך הפשט נוכל לומר שאל יפחות לו מן השכר אף אם לא עשה עבודתו כראוי, ואין הבעל נותה הימנו, אע״פ כן יתן לו השכירות כמו שפסק לו לפי שהוא עני ואביון, ואם תפחות לו לא ישבע נפשו. וא״כ ואליו הוא נשא את נפשו מוסב גם על לא תעשק: (יז) משפט גר יתום, והטעם שעשיר צועק אם נעשה לו חמס וקובל על הדיין ונעזר ע״י דיינים אחרים שמשלם שכר טרחתם לבדוק אחר הפסק שיצא מתנו. אבל אלה המרודים גר יתום ואלמנה צועקים ואין מושיע להם, ולכן אמר וזכרת כי עבד היית וגו׳ נקשר היטב עם

לא תטה משפט וגו' ואין צורך לזה שכתבנו בבאורנו לנת"הא, שיש בו מן הלאו עיי"ש: (כב) וזכרת כי עבד היית, ולא היה לך אחוזת שדה וכרם וזית, ועתה כי ברכך ה' אלהיך בכל אלה, תיטיב מהם לאחרים, שאין להם שדה וכרם וזית, והן כמוך, כאשר היית עבד בארץ מצרים:

כה (ו) יקום על שם אחיו, שעיקרו שהבכור הנולד יירש את נחלת דודו המת, וזהו קיימת שם אחי היבם המת, כמו שאמרו רז"ל ביבמות יקום על שם אחיו לנחלה, והארכנו בזה הענין בספרנו בן יקיר עיי"ש: (טו) למען יאריכו ימיך, אין זה הבטחת שכר של אריכות ימים, אבל הוא מסובב מן הסבה, אם יהיה בכל האומה מדת צדק ואבן ואיפה שלמה, שהוא תקון הכרחי לטובת החברה, והפכו הוא השחתת הקבוץ, תאריך ימים על האדמה אשר ד' אלהיך נותן לך, כלומר תתמיד הצלחת האומה ימים רבים על אדמתם:

כי תבוא

כו (ג) הגדתי היום, הודיתי, שהשם השלים את שבועתו (הראב"ע), וכן כתב הרמב"ן, כבואו אל הכהן יאמר לפניו ולפני העומדים עליו, מודה אני שבאתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ע"כ. ונוסיף עליו שהוא מודה, כי לא בכחי ובעוצם ידי כבשתי את הארץ ובאתי הנה, אבל ה' הביאני לנחול את הארץ לקיים את שבועתו: (ה) וענית ואמרת, עיין בבאורנו לנת"הא. ואולם עתה נראה בדרך אחר יותר נאות לפשוטו של מקרא. והנה הראב"ע כתב, וענית ואמרת, יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת? על כן וענית וגו'. והנראה לנו שהכהן שאל, אתה אמרת הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, א"כ אין זה ארץ מולדתך, הגד נא בני איה איפוא ארץ מולדתך? מי הם אבותיך? ואיך נשתלשל הדבר שבאת אל הארץ הזאת? ולמה הביאך ה' הנה? ועל זה וענית ואמרת וגו' וע"י הספור הזה משיב על כל השאלות ראשון ראשון ואחרון אחרון. ויתכן שלדור הראשון הבא ומביא את הבכורים הי' די לומר כי באתי אל הארץ וגו' כי הם יצאו מן המדבר ונכנסו לארץ, והרגישו מה שאמרו, אבל הדורות הבאים אחריו, שלא באו אל הארץ, אבל נולדו שמה, אם אמרו כי באתי אל הארץ, לא הרגישו שהכוונה שאבותם באו אל הארץ, ולכן הי' הכהן צריך לשאול השאלות שאמרנו כדי שישיבו ארמי אבד אבי וגו' ויזכירו את כל המאורע, ויודו שאף מי שנולד בארץ הזאת אינו נוחל אותה בנחלתו, כדכתיב כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כ"ה, כ"ג), וכמו שאמרנו שם, שהשם אומר כי לי הארץ, ואני בעל גוף הקרקע, ולא אתם הבעלים, כי גרים ותושבים אתם עמדי, ולא נתתי לכם כ"א זכות התבואות והפירות, ואותם ואומר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה' (להלן פסוק יו"ד), והנה אשר נתת לי מוסב על הפרי ולא על האדמה: במתי מעט, עיין באורנו לאלה מתים (לעיל ב' ו'): (טו) את עמך, ובן ע"ד היום אין לך תפלה בכל התפלות שתקנו חז"ל על טובות זמניות שתהא על היחיד, אבל כולן הן על כלל ישראל, וזהו קשר אמיץ שאוגד כל ישראל והיו לגבר אחד, ואולי כוונו לזה במה שאמרו כל ישראל ערבים זה בזה: (יז) את ה' האמרת, עי' בבאור לנת"הא שהוא ע"פי תרגום הרמב"מן, ואולם על הבאור הזה נפלו כמה ספקות, הא', מה טעם אתה הזקקת, במה יוכל האדם להזקיק השם? והב', אם הכוונה שהזקקת את השם עד שנתרצה לומר להיות לך לאלהים, מה טעם וללכת בדרכיו? והג', אמרו וה' האמירך היום, שהוא גרם ושבב שנתרצית בזה להיות לו לעם סגלה תמוה. שנראה כאלו לא נתרצה כ"א באופן שיהיה עם סגולה אוצר חביב ויקר. ואולם אחרי שמצאנו שיש הפעיל עומד, כמו והחריש יעקב עד באם, (בראשית ל"ד, ה')' כי עליו שאול מחריש רעה (ש"א כ"ג), נאמר שגם הפעיל מן אמר אינו יוצא לשלישי, אבל משנה במקצת הוראת המלה ותורה על אמירת הבטחה, כמו שאומר הלועזמן (זאגען) בהוראה אחרת (צו זאגען), ויהי' א"כ שיעור הכתוב בלי שום דוחק כזה; את ה' האמרת היום, אתה הבטחת את השם באמרי שיך להיות לך לאלהים, להכיר אותו לבדו לאלהיך. וללכת בדרכיו וגו' וה' האמירך וה' הבטיחך שתהיה לו לעם סגולה חביב מכל שאר האומות, וכן נתישבו הכתובים:

כז (ט) הסכת, אין לו רע במקרא, ואולי הוא מענין ויהס כלב (במדבר י"ג, ל'), הס כל בשר (זכרי' ב', י"ז), וכן כאן טעמו שתיקה, שלום שישתקו למען ישמעו היטב מה שידבר, וזהו הסכת ושמע:

כח (יב) והלוית גוים, עיין באורנו על אפס כי לא יהי' בך אביון (לעיל ט"ו, ד'): (לב) ואין לאל ידיך, להושיעם ולהושיבם אל ארצך:

כט (ה) למען תדעו כי אני ה', יתכן ששני הכתובים, דהיינו ואולך אתכם ארבעים שנה וגו' ולחם לא אכלתם וגו' הם דברי השם, שאם לא כן מה טעם לאמר אני:

נצבים

(כח) הנסתרות לה' אלהינו, נראה שמאמר הנסתרות נסמך אל וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, אולי ישאלו הבנים אשר יקומו, אם אבותינו חטאו ואינם, [illegible]

כאשר אמרו בימי ירמיה ויחזקאל, אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה (ירמיה ל"א, כ"ט), לכן אמר משה רע"ה הנסתרות לה' אלהינו, זהו אחת מן הנסתרות שיגלה השם לקץ מועד כאשר ייטב לו, אבל הנה ימים באים נאם ה' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה (ירמיה שם כ"ז), בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה, והנגלת לנו ולבנינו, עתה מחפץ השם, זאת לעשות את כל דברי התורה הזאת:

ל (ד) בקצה השמים, בקצה הארץ, לפי שהרואה למרחוק נדמה לו כאלו השמים שוכבים על הארץ, ושם הוא קצה השמים: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו, עי' מה שכתבנו בס' אמרי שפר (א"ר סי' קי"ב, קי"ד, קט"ז). ועל הדברים האלו כאן באמרו בפיך ובלבבך לעשותו, פיך זהו הלמוד, בלבבך, העיון, ולעשותו, הוא עבודת ה' בגליי: (טז) לאהבה את ה', בארנו ענין אהבת השם למעלה (ו', ה'), (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ, עיין באורנו על עד ביני ובינך (בראשית ל"א, מ"ח): ובחר משה רע"ה בשמים ובארץ, כדי שבכל מקום ובכל זמן יראו העדים לפניהם:

וילך

לא (ג) יהושע הוא עבר לפניך, שאין די לעם במנהיג בלתי נראה בלתי מוחש. וצריך לשום מנהיג שיכלו לראות עכ"פ אף אם אינם יכולים לדבר עמו: (ט) ויתנה אל הכהנים כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו (רש"י). ותמהני עליו שהרי הכתיב אומר בפירוש ואל כל זקני ישראל, וא"כ לא לבני שבטו לבד נתנה: (י) מקץ שבע שנים. יתכן שלפי שבשנה העוברת היתה שנת השמטה, ובשביתה כללית מכל עבודות השדה, כי לא חרשו לא זרעו ולא קצרו, והבטלה מביאה לידי התרשלות בעשיית המצות ולידי חטאים ועונות, לכן הי' צורך לעורר לבבם מחדש על דבר ה' ומצותיו, זהו לדעתנו טעם קריאת התורה בהקהל בהכנסת שנה ראשונה לשמטה: (יב) וגרך, אולי יטה אזן וישמע לדבר מעלתו לקבל עליו דת משה וישראל בלי כפיי' ואונס, וזהו למען ישמעו ולמען ילמדו, וגם הגר בכלל: (כ) ודשן, כי זאת היא המכשלה הנגוף בה היחיד וכלל האומה, בזמן שמתשוקקת ומשתדלת להתענג עליה יותר מן הראוי, משלכת מעליה עול התורה והמצות: (כא) יצרו אשר הוא עשה, היצר אשר פועל בו, כלומר התשוקה אל המותרות אשר כבר התחילה לפעול בכליותיו: (כה) ויצו משה את הלוים, יתכן שבתחלה נתן משה התורה אל הלוים ולכל זקני בני ישראל, כדכתיב ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו' ואל כל זקני ישראל (לעיל פסוק ט'), וא"כ החזירו הזקנים התורה ללוים: (כח) ואדברה באזניהם, אדבר נכח נגדן, כדי שיכנסו הדברים באזניהם, כלומר שיעשו רושם בלבם:

האזינו

לב (א) האזינו השמים. כבר בארנוהו למעלה (ל', י"ט): (ג) כי שם ה' אקרא, ועל המשפט עם שמים וארץ ידבר, אל תסירו אוזן מדברי כי שם ה' אקרא. לכן הבו גודל לאלהינו: (ו) עם נבל, ובאמת השוכח את הטוב אף שאינו משלם רעה למטיבו אבל מונע ממנו חן וחנינה גם זה יקרא נבל: (ט) כי חלק ה' עמו. המעיין יראה שכי חלק ה' עמו אינו מחובר יפה אל יצב גבלת עמים בין בבאורנו בנת"הם ובין לפירוש הרשב"ם, ויתכן שסב אל שאל אביך ויגדך כי חלק ה' עמו וגו' כי הוא זקניך ויאמרו לך מה שקרה בשבילכם, ימצאהו בארץ מדבר וגו' יצרנהו כאישון עינו וגו': (טו) שמנת, מכאן עד ותשכח אל מחוללך, הוא באור על דרך מליצי למה שאמר למעלה ודשן ופנה אל אלהים אחרים וגו' (ל"א, כ'), וראה באורנו במקומו: (כב) כי אש קדחה, בבאורנו לנת"הם פרשנו כל המקרא על ארץ ישראל, ארץ ויבלה, ארצכם ויבולה, מוסדי הרים, הרי ירושלים, ואולם מפשטות הכתוב נראה, שעל כל העולם כולו ידבר. ויתכן שאלת כי כמו אם, והכתוב כולו הוא מאמר מוסגר, ושעורו כך הוא: צריך ואויביך אינם יודעים כמה גדול חרון אפי ובערתי כי קשתה, אם אש קדחה באפי הלא הופך אני את כל העולם כולו, שהוא תוקד עד שאול תחתית וגו'. ועתה חוזר אל מה שאמר בנוי נבל אכעיסם, ואומר אספה עלימו רעות וגו': (כה) גם בחור, בחור ובתולה דרכן לצאת, בחוצות אותן תשכל החרב, ויונק ואיש שיבה שדרכן לשבת בבית, יאותו מפני האימה ובהלה: (לא) ואויבינו פלילים, עי' בבאור לנת"הם ואולם יקשה עלינו מאוד לחלק הפסוק, לכן נראה שמלת פלילה לא על גזרת השופט לבד נאמרה, אלא על כל בחינה עמוקה ע"פי דרכי השכל הישר, (ריכטיגע בעאורטהיילונג, איינזיכט, אגיטער טוס), ופלילה מבוארת עם עצה, הביאו עצה עשו פלילה (ישעיה ט"ז ג'), שאין ענינו שם ממשפט וגזרת השופט, אבל ממחשבה עמוקה ותחבולה, והראיה הביאו עצה. ועל הדרך הזה גם כאן הוא מטעם החכמה והעצה, וא"כ ואויבינו פלילים הוא מאמר גרי ישראל. ושעור הכתוב כך הוא: שהיה לגרי ישראל לחשוב, הלא כי לא כצורנו צורם, שהשם נתעלה מכל האלילים, וגם אויבינו פלילים, כלומר גם אויבינו שהם ישראל הם פלילים בעלי שכל ומדע, בעלי עצה ותחבולה ויודעים לערוך מלחמה, ועכ"ז נסים אלף מהם מפני אחד מהנו ורבבה מפני שנים, ואי אפשר שתהי' כזאת בדרך הטבע, אם לא כי צורם מכרם וגו'. ולפי הבאור הזה נתרגם ואויבינו פלילים (אויך זינד אונזערע פיינדע איינזיכטספאָלל). (לד) הלא הוא כמוס עמדי, דברי השם, ויתכן שסב על מאמר גרי ישראל ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת, אותו המאמר כמוס עמדי, כי אם היו יודעים שמיד ה' היתה זאת להעניש את ישראל, לא הניקו את עם ה' בגודל האכזריות אשר יחרד ויתחלחל עליו כל שומעו, אבל היו מייסרים אותם כאשר ייסר האומן את הנער בן אהוב לאביו, והאב מאהבתו אותו:

וזאת הברכה

לג (ב) ה' מסיני בא, בבאורנו לנת"ש אמרנו שמאמר מסיני בא עד יחד שבטי ישראל הוא דרך מאמר מוסגר, ואחר כך נפרש מסיני בא, אשר מסיני בא: (ג) אף חבב עמים, נראה שחובב הוא מלשון חבה כדעת כל המפרשים, ושעורו כמו שאמרנו בספרנו אמרי שפר (א"ש סי' ס"ג), אף חובב השי"ת ואוהב כל העמים, וכל קדושיהם הם ביד ה', כמו שאמרו חכמינו חסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב, אם הם תכו לרגליך, ישאו מדברתיך, נושאים מדברותיו והנהגותיו, שהם סובלים ברצון כל מה שגוזר עליהם החפץ העליון, אבל יותר עליהם קהלת יעקב. שלזרעו נתן ה' התורה הקדושה למורשה: (ו) יחי ראובן, בעבר הירדן מזה, ואל ימות בעבר הירדן מזה, כלומר שאל ימות שמו ונזכרו בעבר הירדן בארץ ישראל, לפי שאמרו בני ראובן ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל וגו' (במדבר ל"ב, י"ז), ועזרו בני ישראל לכבוש את הארץ, לכן יתקיים שמו ונזכרו גם בעבר הירדן השני וכן נאמר בגד ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (להלן פסוק כ"א) שאף הוא עזר לכבישת ארץ ישראל, וע"ז ברכו יאמר ברוך מרחיב גד (שם כ') כלומר שירחיב גבולי גד וירבה לנחלתיו: ויהי מתיו מספר, עיין מה שאמרנו על מלת מתים (לעיל ב', ו') ותבין למה נטינו מכוונת הרמב"ן ותרגומו: (יט) עמים, נוכל לפרש על עמים שיבואו מארצותם ואל הר יקראו יאספו שם לסחור עם זבולון, ואם בארצותם זובחים זבחי מתים, שם יזבחו זבחי צדק, ולמה יעשו כל זאת? כי שפע ימים יינקו, לפי שיקנו שם בזול שפע ימים ושפוני טמוני חול, הם המרגליות והאבנים הטובות, ועיין בבאורנו לנת"ש:

לד (ז) לא כהתה עינו, לפי שלא כהתה עינו ולא נס לחה, לכן לא נאמר ויגוע וימת משה, כמו במיתת שאר צדיקים, ועיין מה שכתבנו מזה על מלת ויגוע (בראשית כ"ה, ח'): (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה, וסמיך ליה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וגו' מגיד שלא היו נתמו ימי אבל משה אם לא נחמו ביהושע, שהכירו בו שהוא מלא רוח חכמה, ושיכלו לבטוח בו ובהנהגתו שיהיה ע"פי הדבור והוא כענין ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו (בראשית כ"ד ס"ז): (י) פנים אל פנים, אין פנים אל פנים ממש, שהרי נאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג, כ'), אלא כמו פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב ח'), והטעם כמו שכתב רש"י, שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה, כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה', עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם, ע"כ, ואולי נכלל במלת ידעו גם הוראת יעדו, יעדו למה? לכל האותות והמופתים וגו': (יב) לעיני כל ישראל, לא מעשה הקוסמים בחושך ובסתר, אבל בגלוי ובפרסום לעיני כל ישראל:

חסלת ספר דברים

תפלת שחרית

—

קודם שיכנס לב"הכ יפסיע מעט בעזרת ב"הכ ויאמר:

ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל־קדשך ביראתך:

ואז ילך בנחת ולא בפסיעה פתאום ויאמר:

בבית אלהים נהלך ברגש:

כשיכנס לב"הכ יאמר:

מה־טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל: ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל־היכל קדשך ביראתך: יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: ואני אשתחוה ואכרעה אברכה לפני־יי עשי: ואני תפלתי־לך יי עת רצון אלהים ברב־חסדך ענני באמת ישעך:

אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי: אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך: ואני עליך בטחתי יי אמרתי אלהי אתה: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך: יי אלהי שועתי אליך ותרפאני: אליך יי אקרא ואל יי אתחנן: האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך: כי לך יי הוחלתי אתה תענה אדני אלהי: שמעה תפלתי יי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש: שמע יי וחנני יי היה עוזר לי:

שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית יי נלך: שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל: יי בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: אני קראתיך כי תענני אל הט אזנך לי שמע אמרתי: רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יי:

יגדל אלהים חי וישתבח. נמצא ואין עת אל־מציאותו: אחד ואין יחיד כיחודו. נעלם וגם אין סוף לאחדותו: אין לו דמות הגוף ואינו גוף. לא נערוך אליו קדשתו: קדמון לכל־דבר אשר נברא. ראשון ואין ראשית לראשיתו: הנו אדון עולם לכל־נוצר. יורה גדלתו ומלכותו: שפע נבואתו נתנו אל־אנשי סגלתו ותפארתו: לא קם בישראל כמשה עוד. נביא ומביט את־תמונתו:

תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל. עַל־יַד נְבִיאוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר. דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יִשְׁלַח לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ: מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרוֹב־חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא. לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא: וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל: לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא: וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה: וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל־לוֹ לְהַחְבִּירָה: בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעוֹז וְהַמִּשְׂרָה: וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה: וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא: בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישָׁן וְאָעִירָה: וְעִם־רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר. הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל

וְאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וְהַלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם׃

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא׃ אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא׃ כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי נָכְרִי׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה׃

הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הֵכִין מִצְעֲדֵי־גָבֶר׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי׃

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת

יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַגּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וּמִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית. מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּמוֹדֶה
עַל־הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לּוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרוּם. וְתַגְבִּיהַּ

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים.
אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים
קַבֵּץ קוֶֹיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה
הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ
בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם
עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם
כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם
לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה
וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן
וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם
וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַייָ: וְרָחֲצוּ
יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן
אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת
בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־
מָקוֹם טָהוֹר:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ:
וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם
שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ
הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה
בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ
אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ
שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר
וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים: בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְוַת דַּקָּה מִן הַדַּקָּה: וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִין הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן. הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. וְהַחֶלְבְּנָה. וְהַלְּבוֹנָה· מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מֹר. וּקְצִיעָה. שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ. וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר. שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה: הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין· מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב· מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה: יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן מִפְּנֵי שֶׁהִיא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק· מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים: פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה. לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל. אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין. אוֹ שֶׁחִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין: וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא. אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ. וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ. מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַייָ:

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא. וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת. וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר

שְׁנֵי גִּזְרֵי עֵצִים. וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי. וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת. וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד. וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת. וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת. וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים. וְאֵבָרִים קוֹדְמִין לְמִנְחָה. וּמִנְחָה קוֹדֶמֶת לַחֲבִיתִּין. וַחֲבִיתִּין קוֹדְמִין לִנְסָכִין. וּנְסָכִין קוֹדְמִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין קוֹדְמִין לְבָזִיכִין. וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם:

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה.	אבג״יתץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא.	קרע״שטן
נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם.	נגד״יכש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם.	בטר״צתג
חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ	חקב״טנע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ.	יגל״פזק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת.	שקו״צית

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים. אַתָּה צִוִּיתָנוּ לְהַקְרִיב קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ. וְלִהְיוֹת כֹּהֲנִים בַּעֲבוֹדָתָם. וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם. וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבָטַל הַתָּמִיד. וְאֵין לָנוּ לֹא כֹהֵן בַּעֲבוֹדָתוֹ. וְלֹא לֵוִי בְּדוּכָנוֹ. וְלֹא יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדוֹ. וְאַתָּה אָמַרְתָּ וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ: לָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיְּהֵא שִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ חָשׁוּב וּמְקֻבָּל וּמְרוּצֶה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וְעָמַדְנוּ עַל מַעֲמָדוֹ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ. וְנֶאֱמַר וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ: וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְנֶאֱמַר זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה. לַמִּנְחָה. וְלַחַטָּאת. וְלָאָשָׁם. וְלַמִּלּוּאִים. וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

בראש חדש אומרים זה:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה

בַּשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב. מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן. וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן. חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא־לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית· מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית· מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי· וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן־הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד־חֲצוֹת: הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן· וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן· וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים: זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי. שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם: הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם וְנֶאֱכָלִים בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת: מִקַּל וָחוֹמֶר· וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל. כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא

צָרִיךְ לִכְלָל׃ כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר׃ כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ. דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ׃ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם׃

יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ׃ וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת׃

בודקין הטלית ומתעטפים מעומד, ומברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בְּצִיצִת׃

ויכסה ראשו בטלית ויאמר ד׳ פסוקים אלו:

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: משוך חסדך ליודעיך וצדקתך לישרי לב:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא בָּרוּךְ עוֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה. בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ שְׁמוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִירוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת׃

הוֹדוּ לַייָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃ שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו׃ הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ׃ דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי פִיהוּ׃ זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃ זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ אֲשֶׁר

כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל
בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם
מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל
עַם אַחֵר: לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל תִּגְּעוּ
בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל
יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל
יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים: כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים ׀ וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ
לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ
מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל
הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ
בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ: אָז
יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַייָ כִּי
טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ
מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ:
רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר
עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ
לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ
יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ
וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז
וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא
שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי
אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת
עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה
לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ:
יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן
לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ

הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי:

לד לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: בַּייָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ: יְראוּ אֶת יְיָ קְדֹשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם: מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם: פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ: שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

צ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר

וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵינוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

צא יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת. בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי. יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: א״י

קלה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהוֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא

אוֹתֹת וּמוֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

קלו הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ — כִּלְ״חַ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה — כִּלְ״חַ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם — כִּלְ״חַ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים — כִּלְ״חַ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם — כִּלְ״חַ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה — כִּלְ״חַ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם — כִּלְ״חַ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם — כִּלְ״חַ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה — כִּלְ״חַ:
לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים — כִּלְ״חַ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ — כִּלְ״חַ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף. — כִּלְ״חַ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר — כִּלְ חַ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים — כִּלְ״חַ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים — כִּלְ״חַ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי — כִּלְ״חַ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן — כִּלְ״חַ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה — כִּלְ״חַ:

נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּלְ"חַ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּלְ"חַ:
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּלְ"חַ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּלְ"חַ:

לג רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

צב מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיְיָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ. וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ. וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד. וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ. וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ. וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ. וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ. וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ. אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד: טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ. וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו. וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים. וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים. וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ. וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ. וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו. וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו. לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו. וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים

יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קמו הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קמז הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַיְיָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

קמח הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה

אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם נְעָרִים: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

קמט הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ: כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

קנ הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כ"ה"ת"י"ה:

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ:

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן

אֹתֹת וּמֹפְתִים. בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת רוֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא: נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ: תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם
את מי הים. ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

כִּי לַיְיָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיְיָ הַמְּלוּכָה: וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים: וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה. כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אֲנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה: וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ: הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל־הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר.
זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה·

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי־בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ

אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ

וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעשי״ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

ווען מאן **יוצר** זאגט, זאָ זאגט מאן דיס אויך.
אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

היר זאגט מאן **יוצר**.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח: וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן

לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ. וּמִי דוֹמֶה־לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה: גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ: וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה: זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל: כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם: שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ: קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת: זֶה שֶׁבַח שֶׁל־יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ: לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת: תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים. יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה

רְצוֹן קוֹנָם וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה. וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים. וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים. וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ. בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה. קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים. וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

כשאומרים אופן תימרים זה:
וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרֻבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָל חַיָּה וְאוֹפַן וּכְרוּב לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לְאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עוֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן: ורמז משלים מנין רמ״ח:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

צריך לומר ק״ש בניגון הטעמים:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ

וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין ׀ עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר ׀ אָנֹכִי מְצַוֶּה ׀ אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב ׀ בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם ׀ אֱלֹהִים ׀ אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה ׀ אַף־יְהוָֹה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם ׀ מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָֹה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם ׀ אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם ׀ אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין ׀ עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם ׀ אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָֹה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם ׀ אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָֹה וַעֲשִׂיתֶם ׀ אֹתָם וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם ׀ אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר: וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדוֹר וָדוֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

כשחותמים זולת מומדים זה:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים לְעוֹלָם וָעֶד חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ אָתָּה. לְמַעַן שִׁמְךָ מַהֵר לְגָאֳלֵינוּ כְּגָאַלְתָּ אֶת אֲבוֹתֵינוּ. אֱמֶת מֵעוֹלָם שִׁמְךָ הַגָּדוֹל עָלֵינוּ נִקְרָא בְּאַהֲבָה אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חוֹק וְלֹא יַעֲבוֹר: אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ. מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרָגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִירוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו. תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בס"ס זָכְרֵנוּ לַחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בע״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:
בע״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

לש״ץ נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בע״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ. בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינָי. וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ רְשָׁעִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

נר"ח אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים. חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת.

מודים דרבנן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בעש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

בש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: ע"כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.

סדר הלל

בר"ח וחנוכה ופסח"סת

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

קי"ג הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

קי"ד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

בשבת חנוכה ובשבת חוה"מ של סוכות אומרים לא לנו:

יְיָ זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְיָ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:

בְּרוּכִים אַתֶּם לַייָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַייָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

בשבת חנוכה ובשבת חו"המ של סוכות אומרים אהבתי:

מָה אָשִׁיב לַייָ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְיָ הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְיָ כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַייָ אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְיָ בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

קיז הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

צריך לשמוע יאמר נא וכו' מפי הש"ץ ואם לא שמע לא יצא וטוב שיאמר בעצמו בנחת:

קיח הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה:	אודך
אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה:	אבן
מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ:	מאת
זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ:	זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:	אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:	אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ.	ברוך
אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:	אל

אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי
הוֹדוּ לַיָי כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת: קדיש שלם

אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

סדר הוצאת ספר תורה

בפתיחת הארון הקודש יאמר:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בשעת הוצאת ס"ת מן ההיכל יאמר:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ הוּא דְּשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן: לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי. וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם: אָמֵן:

הש"ץ נוטל הס"ת ביד ימין ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם שמע ישראל ואחריו הקהל חוזר, וכן אחד:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדֹנֵנוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ:

הש"ץ אומר: **גַּדְּלוּ לַיָי אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:**

סדר קְרִיאַת התורה

קהל לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

מגביה הס"ת בידו למעלה והולך עמו למגדל שקורין שם ובדרך הליכתו אומרים:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת: הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי: וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרַע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

העולה לתורה יאמר: בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונין: בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

וגם הוא יאמר ברוך וכו' הל"ו כדי שיכלול עצמו עם הקהל ואחר כך יאמר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

אחר קריאת התורה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

ברכת הגומל.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוֹב.

ועונין אחריו: מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה:

מי שנעשה בנו בר מצוה דהיינו שהוא בן י"ג שנים ויום א' אומר בשעה שקורא לבנו לס"ת או בשעה שמתפלל בנו בציבור:

המגביה ספר תורה צריך להראות הכתב לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזרו לפניו ולאחוריו שמצוה לכל האנשים והנשים לראות הכתב ולכרוע ולומר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

אחר שסיים המפטיר ברכה אחרונה אומרים יקום פורקן.

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא. דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל. לְרֵאשֵׁי כַלָּה וּלְרֵאשֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵאשֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דְבָבָא: לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מַן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיהוֹן: וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

כשיחיד מתפלל בביתו אין אומר יקום פורקן זה ולא מי שבירך וכו׳:

יְקוּם פּוּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא. טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָא לִשְׁנֵיכוֹן. וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ. אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים הַפּוֹצֶה אֶת דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה. הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה. הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמוֹר וְיִנְצוֹר וְיַעֲזוֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵינוּ (פלוני) יָרוּם הוֹדוֹ. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים

ברחמיו יחיהו וישמרהו ומכל צרה ויגון ונזק יצילהו. וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל וכן יהי רצון. ונאמר אמן:

כשמברכין החודש בשעה שהש"ץ מנגן מי שעשה הקהל אומרים זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהיה בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שימלאו משאלות לבנו לטוב בזכות תפלת רבים*) אמן סלה:

בשבת שמברכין החדש יאמר החזן זה: נכון לידע המולד קודם שמקדשים החדש:

מי שעשה נסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחרות. הוא יגאל אותנו בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. חברים כל ישראל ונאמר אמן:

ראש חדש (פלוני) יהי' ביום (פלוני) הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה:

קהל וחזן יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו ועל כל עמו בית ישראל. לחיים ולשלום. לששון ולשמחה. לישועה ולנחמה. ונאמר אמן:

בימי הספירה ובין המצרים אומרים א"ה רק בשבת ר"ח אייר או ר"ח אב בשבת א"א אותו. ובפולין אומרים אותו בכל שבת חוץ כשמ"הח ובר"ח וי"ט וחנוכה ופורים.

אב הרחמים שוכן מרומים. ברחמיו העצומים. הוא יפקוד ברחמים. החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו. ומאריות גברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם: יזכרם אלהינו לטובה. עם שאר צדיקי עולם. וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך: ככתוב בתורת משה איש האלהים. הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו: ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר: ונקיתי דמם לא נקיתי. ויי שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר. למה יאמרו הגוים איה אלהיהם. יודע בגוים לעינינו. נקמת דם־עבדיך השפוך: ואומר כי־דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענוים: ואומר ידין בגוים מלא גויות. מחץ ראש על ארץ רבה: מנחל בדרך ישתה. על כן ירים ראש: אשרי וכו' תמצא לעיל:

---

*) הנכון לומר בזכות תפלת רב, כי היא צלותיה דרב כד סיים צלותיה בברכות ט"ז. ב. בשם הרב החכם הכולל מ' ר"ב שיף זל"הה.

כשמחזירין הס"ת מן הבימה אל ההיכל אומר הש"ץ:

יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

והקהל עונים: הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל מַיִם רַבִּים: קוֹל יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים: קוֹל יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

בשעת הכנסת ספר תורה בהיכל יאמר:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְהוָה רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

סדר תפלת מוסף

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵּי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בעש"ת זָכְרֵנוּ לַחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לַחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

הש"ץ חוזר ג' ברכות ראשונות ואח"כ אומר זה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בש"ס (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ)

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ. כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חַי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים: אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ. וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בש"ס (הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ. טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ. וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ. אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ. וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ

לר"ח

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה. וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה

לשבת

שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לר״ח

וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:
(זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן (בשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע) כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדַעְתָּ וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ.

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת.

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ. שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם. קִוִּינוּ לָךְ: בחנוכה אומרים על הניסים

וְעַל־כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד.

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

הש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בש"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: ע"כ

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה. מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי. עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ: מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ: נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ. נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ. נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ. נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ. בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ. בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ. אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ: אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים:

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן. הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה. מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה. מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם. מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה. הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר. וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה. וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה. בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין. יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין. מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק: מֶלַח סְדוֹמִית רֹבַע הַקָּב. מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל־שֶׁהוּא. רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל־שֶׁהוּא. וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ. אִם חִסַּר אַחַת מִכָּל־סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן־גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר. הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף: בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת־הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה. וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ. אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד:

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַיָי הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יָיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר־קָדְשׁוֹ: בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבוֹא. לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם: שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: אַל תִּקְרָא בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם. וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב

בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן׃ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ׃ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד׃ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃ וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃

שיר היחוד ליום השבת

אָז בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נַחְתָּ. יוֹם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן בֵּרַכְתָּ׃

וְעַל כָּל פּוֹעַל תְּהִלָּה עֲרוּכָה. וַחֲסִידֶיךָ בְּכָל עֵת יְבָרְכוּכָה׃

בָּרוּךְ יְיָ יוֹצֵר כֻּלָּם. אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם׃

כִּי מֵעוֹלָם עַל עֲבָדֶיךָ. רוֹב רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ׃

וּבְמִצְרַיִם הַחִלּוֹתָ. לְהוֹדִיעַ, כִּי מְאֹד נַעֲלֵיתָ׃

עַל כָּל אֱלֹהִים בַּעֲשׂוֹתְךָ בָהֶם. שְׁפָטִים גְּדוֹלִים וּבֵאלֹהֵיהֶם׃

בְּבָקְעֲךָ יַם סוּף עַמְּךָ רָאוּ. יָד הַגְּדוֹלָה וַיִּרְאוּ׃

נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לָךְ. שֵׁם וְתִפְאֶרֶת לְהַרְאוֹת גָּדְלָךְ׃

וְדִבַּרְתָּ עִמָּם מִן הַשָּׁמַיִם. וְגַם הֶעָבִים נָטְפוּ מָיִם׃

יָדַעְתָּ לֶכְתָּם בַּמִּדְבָּר. בְּאֶרֶץ צִיָּה אִישׁ לֹא עָבַר׃

תַּתָּה לְעַמְּךָ דְּגַן שָׁמַיִם. וְכַעֲפַר שְׁאֵר וּמִצּוּר מָיִם׃

תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם רַבִּים עַמִּים. יִירְשׁוּ אַרְצָם וַעֲמַל לְאֻמִּים׃

בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקִּים וְתוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת׃

וַיִּתְעַדְּנוּ בְּמִרְעֶה שָׁמֵן. וּמֵחַלָּמִישׁ צוּר פַּלְגֵי שָׁמֶן׃

בְּנוּתָם בָּנוּ עִיר קָדְשֶׁךָ. וַיְפָאֲרוּ בֵּית מִקְדָּשֶׁךָ׃

וַתֹּאמֶר פֹּה אֵשֵׁב לְאוֹרֶךְ. יָמִים צֵדָה בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ׃

כִּי שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק. אַף כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק׃

וּבֵית הַלֵּוִי נְעִימוֹת יְזַמֵּרוּ. לְךָ יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ׃

בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִרְאֵי יְיָ. יְכַבְּדוּ וְיוֹדוּ שִׁמְךָ יְיָ:
הֲטִיבוֹתָ מְאֹד לָרִאשׁוֹנִים. כֵּן תֵּטִיב גַּם לָאַחֲרוֹנִים:
יְיָ תָּשִׂישׂ נָא עָלֵינוּ. כַּאֲשֶׁר שַׂשְׂתָּ עַל אֲבוֹתֵינוּ:
אוֹתָנוּ לְהַרְבּוֹת וּלְהֵטִיב. וְנוֹדֶה שִׁמְךָ לְעוֹלָם כִּי תֵטִיב:
יְיָ תִּבְנֶה עִירְךָ מְהֵרָה. כִּי עָלֶיהָ שִׁמְךָ נִקְרָא:
וְקֶרֶן דָּוִד תַּצְמִיחַ בָּהּ. וְתִשְׁכּוֹן לְעוֹלָם יְיָ בְּקִרְבָּהּ:
זִבְחֵי צֶדֶק שָׁמָּה נִזְבְּחָה. וְכִימֵי קֶדֶם תֶּעֱרַב מִנְחָה:
וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ:
וּבִרְצוֹנְךָ תַּעֲשֶׂה חֶפְצֵנוּ. הַבֵּט נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ:
בְּחַרְתָּנוּ לִהְיוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה. וְעַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶּלָה:
וְתָמִיד נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. וּנְהַלֵּל לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ:
וּמִבִּרְכָתְךָ עַמְּךָ יְבוֹרָךְ. כִּי אֶת כָּל אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבוֹרָךְ:
וַאֲנִי בְּעוֹדִי אֲהַלְלָה בּוֹרְאִי. וַאֲבָרְכְכָה כָּל יְמֵי צְבָאִי:
יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ לְעוֹלָם. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם:

כַּכָּתוּב בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם. וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי לֵהּ הִיא: וְנֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: וְנֶאֱמַר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ: וְנֶאֱמַר וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִיד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם:

שִׁיר הַכָּבוֹד

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ. הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:

שיר הכבוד

הַמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:

וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:

זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא. קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה:

יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי. וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי:

כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ. וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ:

לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחוּרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

קֶשֶׁר תְּפִילִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו:

רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ. כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר. מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:

יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ. כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לך יי הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל
בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש:

Preßburg, 1846. Gedrukt bei Franz Edlen von Schmid u. J. J. Busch.

יוצר לשבת נחמו.

ע״ס א״ב. וע״פ ואתם הרבקים. וחתום בו מנחם ציון כרבי מכיר חזק.

אֵל אֵל שַׁדַּי אֶתְחַנֵּן מַזְרִיחַ כְּבוֹד נָגְהֵיכֶם. אוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים
וְרָצוֹן לִכְמֵהֵיכֶם. נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: בְּנוּיָה וְנִסְבָּרָה
לְמַעְלָה עַד כִּסְאוֹ מֵאֵלֶיהָ. בְּאֹרֶךְ בְּרֹחַב נוֹטֶה לְהַחֲזִיק בְּנֵי אֵילֶיהָ.
דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ: גְּאוּלַי אֲנַהֵל וַאֲנַהֵג עַל מַבּוּעֵי
עֵינַי. גְּנוּנִים עֲנוּגִים כְּיוֹם עֲלוֹתָם מִפֶּרֶךְ מְעֻנֵּי. קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר
פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְיָ: וְאַתֶּם מַטַּע נֵצֶר חֶמֶד שַׁעֲשׁוּעֵי נָעֳמוֹ. כְּדֶרֶךְ אֵם לְנַחֵם
וְאָב לְרַחֵם תְּרֻחָמוּ. כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ. קָדוֹשׁ:
דְּגָלַי אוֹלִיךְ בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר כָּל יְאֻפָּלוּ. דַּרְכֵי הַדּוֹרִים אֲיַשֵּׁר וּמַעֲקַשֵּׁי
עָקוֹב יְקֻפָּלוּ. כָּל גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ: הַשְׂכִּילוּ זֶה הַדֶּרֶךְ
לְכוּ עַמִּי יְבֻשָּׂר. הֵן לֹא יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶה מוּסָר. וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ
כָל בָּשָׂר: וְהַחֹדֶשׁ נֶהְפַּךְ מִיָּגוֹן לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה יְקָרָה. וְיָחוֹגוּ חֹדֶשׁ
וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא. קוֹל אוֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא: הַדְּבֵקִים בְּרֹב
יְשׁוּעָה יִתְעַנְּגוּ בְּדֶשֶׁן חֶלְבָּם. מְכַהֲנֵי יְיָ יִקָּרְאוּ רֵעַ שֶׁהַכֹּל בָּם. וַיְנַחֵם
אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם. קָדוֹשׁ: זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מֵחֲרַכָּיו מֵצִיץ.
זְבוּל בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן יַפְרִיחַ פְּטוּרֵי צִיץ. יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ: חָזָה
אֶבֶן כַּדְכֹּד שִׁמְשׁוֹת הֵיכָל וְאוּלָם. חוֹצְבִים מְשָׁרְתָיו לְשַׁעַר מִזְרָח אֶקְדַּח
מְשֻׁלָּם. וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: טַעַם יַשְׁמִיעַ לְבַת צִיּוֹן מֶלֶךְ מָלָךְ.
טִירַת הַר הַקֹּדֶשׁ הִתְרָאִי פָּנִים כֻּלָּךְ. עַל הַר גָּבֹהַּ עֲלִי לָךְ: בַּיְיָ מִבְטַח
נִצְחָךְ חֶמְלָתוֹ עַל עַמֵּךְ. בְּרַחֲמִים יְנַחֲמֵךְ מִשֹּׁד וָשֶׁבֶר קוֹרוֹת זַעֲמֵךְ.
מִי כָּמוֹךְ יְרַפֵּא לָךְ לְרַחֲמֵךְ וּמִי יְנַחֲמֵךְ. קָדוֹשׁ: יְכַנֵּס נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל
מִיַּד כּוֹבְשׁוֹ וְאוֹיְבוֹ. יָשִׁיב אֶת שְׁבוּתוֹ עַד עִיר מְבוֹא. הִנֵּה יְיָ אֱלֹהִים
בְּחָזָק יָבוֹא: כְּחָתָן יוֹצֵא לִקְרַאת כַּלָּה כְּלוּלַת מִשְׁכָּן. כֵּן יַקְדִּים אִתִּי
מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי לְמַרְבֵּץ. כְּרוֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה וּבִזְרוֹעוֹ יְקַבֵּץ: לָנוּ יַעֲמוֹס
אֲחוֹרַיִם שְׂכַר וּפְעֻלַּת יוֹמַיִם. לְפִי כּוֹחוֹ וְגָדְלוֹ הַסּוֹבֵל אֶרֶץ וְשָׁמַיִם.
מִי מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם: אֱלֹהֵיכֶם מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ נְחוּמִים יְרַחֵם. סִימָן

יוצר לשבת נחמו

עיש על בניה נחם תנחם. כי נחם יי עמו ועניו ירחם. קדוש: מהרה יקים צמח צדיק על שוקדני. מלך טעון ברחים מריח ודן דיני. מי תכן את רוח יי: נעים שמו לפני שמש ינון מונהו. נסתר בשש מדות בהוד והדר קונהו. את מי נועץ ויבינהו: שכל ירום ונשא וגבוה ממלאי עינים. שורק לנס עמים ידרשוהו לשמע אזנים. הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים: חיים בשאלו נתת לו צפה תחכמוני. רבית מאוד כבודו יעטר ראשו בהמוני. תרב גדלתו ותשוב אפך ותנחמני. קדוש: עתק דוברת חית קנה גבוה למעלה. על מוקדה היא העולה רוח מעלה. ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה: פוקד עון יספיח אבירה ויגע חלדו. פורה בבצרה לא קולטת ידרוך לבדו. כל הגוים כאין נגדו: ציצית אדרת שער ילבש שר המגאל. צונחו ומורידו מבין כוכבים ושרה בפנואל. ואל מי תדמיון אל: כלכם מצבים נגד חיל צבא מעוני. בראתי אלה בינו עם שעוני. מספר כלם יריתי באלה דיני נחם יי. קדוש: קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב. קורס כרע קרוב ורחוק נסבל להתיהב. הפסל נסך חרש וצורף בזהב: רב כח וגבורה עושה עיפה שחר. רקוע אין לו שחר ונשבר כפחר. המסכן תרומה עץ לא ירקב יבחר: שחו נכרים וזרים כמות יראתם ויגועו. שדי חלק יעקב חלקם כחיים נודעו. הלא תדעו הלא תשמעו: היום אם בקולו תשמעו יחישנה ברצון. אולם נכון יביא בעתה בגשם בצון. ונחם יי את ציון. קדוש: תקיף בערבות אות ברבבות נערץ בשגובים. תולה ארץ על בלימה ומדביק רגבים. היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים. חיל קדר ואדום פושטי ידיהם בנוהו. זוקף מוסר כנגד רודף לדונם במטהו. הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתהו: יאספו לירושלים כל המצירים ושם יפרעו. מצוי דינם ישפטו מקום אשר הרעו. אף כל נטעו אף כל זרעו: אל מלך נאמן ומהימן בניחומי כפלים. מבשר טוב נחין מה נאוו לו רגלים. נחם יי עמו וגאל ירושלים. קדוש: בת ציון עזבני שכחני למה תאמר. איה צרתה ומי מנושי בה התעמר. ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר: רבוא כוכבים לגסטרא כימות חמה ברא. השטרתי חיל לגיון קרטון ורהטון בעבורה. שאו מרום עיניכם וראו מי ברא: אשה עולת רחם האשכח להיטב בהך. מאמר נעשה ונשמע אזכור בשור מלוכחך. גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: אמת מה נחמד ברור ביע מרחמכם. כונן ירושלים שם שלום גבול תחומכם. אנכי אנכי הוא מנחמכם. קדוש: הכל יודוך וכו׳.

אופן. שאו מנחה. משבחה. ביום מנוחה. התשירו: מרום דר. בעוז

גְּאָדָר· הוֹד וְהָדָר. הַכְשִׁירוּ: עֵינֵיכֶם· גְּגִדֵּיכֶם· עַפְעַפֵּיכֶם· הַיְשִׁירוּ: וּרְאוּ
אוֹר· צַר וָאוֹר. מְאוֹרֵי אוֹר. תְּשׁוּרוּ: מְדַנְגֵי שֶׁפֶר· וְכוֹכְבֵי צֶפֶר. שִׁיר חָדָשׁ
יָשִׁירוּ: וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ: מִי מֹסֶר. שְׁנֵים עָשָׂר. מַזָּלוֹת בָּרָקִיעַ:
בָּרָא לְמוּל. בְּנֵי תָם מוּל· אֲשֶׁר בְּחוֹשֶׁן הִשְׁקִיעַ: אֵלֶּה הֵם· חֲיָלֵיהֶם. מְשֻׁלָּשִׁים
הִתְקִיעַ: הַמּוֹצִיא גַּלְגַּל. חֲצִי עֲלִיל· וַחֲצִי מַשְׁקִיעַ: בְּמִסְפָּר כֵּן· אֵפוֹד תִּכֵּן.
שְׁבָטִים חֲצָיִם הִבְקִיעַ: נֶגְדּוֹ לָכֵן. הֵם בְּתוֹכֵן. בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ: והחיות ישוררו
וכרובים יפארו: צְבָאָם נְצוֹר. בְּתוֹךְ צַר צוֹר. יָצוּ שֶׁרִימוּ לְמַעְלָה: לְכֻלָּם חַיִל:
שׁוֹמְרֵי חַיִל. וְחוֹמוֹת עִיר עַל תִּלָּהּ: בְּשֵׁם יִפְקוֹד. שָׁמוֹר וְשָׁקוֹד· תָּמִיד יוֹם
וָלַיְלָה: יִקְרָא לְצָאן. שְׁנַת רָצוֹן. אַל יִתְּנוּ דָּמִי סֶלָה: חַשְׁמַלִּים. וְאֶרְאֶלִּים.
אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזוֹרוּ: והחיות ישוררו וכרובים יפארו: מֵרֹב חַיִל· הֲלֹא מְזַחִיל.
זִיעַ חַיּוֹת מְפַכֶּה: אוֹנִים לוֹ· וְהִלּוּלוֹ. שׁוֹכֵן אֶת דַּכָּא וְנָכֶה: וְאַמִּיץ יָהּ· בְּנֵי
עֶלְיָה· לְפָנָיו אַשְׁרֵי זוֹכֶה: כֹּחַ רַב· לְמִי נִקְרַב· בְּמִנְיָן לוֹ כָּל חוֹכֶה: אִישׁ אִישׁ
כְּבַר. וְיֵשׁ בְּלֹא בַר· נִכְנַס בְּמַרְאִית סוֹכֶה: מְלִיצֵי עַם. הֵם בְּנֹעַם. יִגְּשׁוּ אָז
יְדַבֵּרוּ: והחיות ישוררו וכרובים יפארו. לֹא מוֹרְשִׁים· תַּרְשִׁישִׁים· בְּשִׁיר כַּחֲבִיבִים
אֱמוּנִים: נֶעֱדַר אַף. כָּל מַלְאָךְ. רוֹן לְהַתְמִיד בְּכָל זְמַנִּים: בָּרוּךְ שְׁמוֹ. בְּבָרְכֵימוֹ.
אַחֲרֵי קִלּוּס מְשַׁנְּנִים: כְּבוֹר עָמְדָם בְּעֵת עַם דָּם. תְּרַפֶּינָה כַּנַף רְנָנִים: יְיָ שָׁם·
בְּהַקְדִּישָׁם. פַּעַם אַחַת נִמְנִים: מִמְּקוֹמוֹ. יִתְמְהוּ לָמוֹ. חַיּוֹת לְשָׁאֳלָם פּוֹנִים:
אָז אֲבִיר תָּם. בְּכֵס נֶחְתָּם. וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ: וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים
יְפָאֵרוּ: מאורה לפרשת ואתחנן תמצא דף ר'. והחיות וכו'.

אהבה. לאבי החלוזיס שלמה בר יהודה.

שְׁתֵּי פְּעָמִים· מְקַיְּמִים· בְּכָל יוֹם עַל הֲמוֹנֵנוּ: לְיַחֵד צוּר· בְּלֵב עָצוּר.
בְּהֶגְיוֹן לְשׁוֹנֵנוּ: מִמְּקוֹמוֹ. מִמְּרוֹמוֹ. יְשַׁלַּח אוֹר לְעֵינֵינוּ: הוּא לְבַדּוֹ. יְצַו חַסְדּוֹ·
וְיַאֲזִין קוֹל רִנּוּנֵינוּ. בְּקָרְאִי שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ: שְׁאָר יַעֲקֹב· לָךְ אֶקּוֹב.
דַּת אֵל אֲשֶׁר נָתַן: לְכָה וּשְׁמַע· תּוֹרַת שְׁמַע. אֲשֶׁר נָחֲלוּ בְּנֵי אֵיתָן: מִצְוָתָהּ.
לִקְרוֹתָהּ. לְנוֹחֲלֵי גַּן הַבִּיתָן: הֶגֶה עַרְבִית. אַל תַּשְׁבִּית· כְּתַנָּאִים בְּמִשְׁנָתָן:
בְּהִכָּנֵס· כֹּהֲנֵי נֵס. לֶאֱכוֹל בִּתְרוּמָתָן: רְשׁוּת נוֹעֵד· לִקְרֹא עַד. עֲלוֹת שַׁחַר
כְּמוֹ חָתָן: יְסוֹד מְרֻבָּע. לָהּ נִקְבַּע. לָעַד לֹא לְהַכְרִיתָן: הֵן עֲרוּכוֹת. שְׁתֵּי
בְּרָכוֹת· לְפָנֶיהָ כְּהִלְכָתָן: וְחוֹק כְּרוּתָה. לְאַחֲרֶיתָהּ· שְׁתֵּי בְּרָכוֹת לְהוֹרוֹתָן:
דָּת וְחוֹק· מֵרָחוֹק. הֶגוּת בָּהּ עַל מְלוֹנֵנוּ· בקראי שמע ישראל: שְׁתֵּי בְּרָכוֹת.
נֶעֱרָכוֹת. בְּרֹאשׁ שַׁחֲרִית לְהִתְהַלֵּל: לְאַחֲרִיתָהּ. בִּבְרִיתָהּ. סָמוּךְ אַחַת לְהִתְפַּלֵּל:
מְסוּבָּתָהּ· הִלְכָתָהּ· עִם הָגֵן מְאוֹר הֵילֵל: הֲלֹא נִסְעַר. לְקוֹרְאֵי עַד. שָׁלֹשׁ
שָׁעוֹת לְהִתְחוֹלֵל: בְּעֵת הָלַךְ· בַּאן וְאֵילַךְ. לֹא הִפְסִיד וְלֹא חִלֵּל: רוֹחֲשִׁים
כֹּה. אִישׁ כְּדַרְכּוֹ· וַהֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל. יַד יִפְסוֹק· אֲשֶׁר יַעֲסוֹק· בְּרֹאשׁ פְּרָקִים
לְהִתְמַלֵּל: הָיָה רָץ וְלֹא יֶחֱרַץ· אֲבָל יַעֲמוֹד וְיִפַּלֵּל: וְכֹה יִפְעַל. קְרָא עַד עַל

אהבה לפרשת עקב

לבבך מסתולל: דין נשמע· תורת שמע. בכל לשון להתמלל: הלא נודעה.
בארבעה· אשר פרשו זקנינו: בקראי שמע ישראל יי אלהינו: שם אחד· ירא
ופחד· והשמר באותיותיו: לבד החת· אל תשחת. האריך דלית כחקותיו:
מאריכו. להמליכו. אל ארבע רוחותיו: המפחד. לא יכחד. באמצעו שאלותיו:
ברית יקים· בין פרקים· להשיב לכל שלומותיו: רוח יקים· בין דבקים· וידקדק
באותיותיו: ירא ועשה. כרב יוסי. והאזנת למצותיו: הקורא. אל יורה.
באצבעותיו ושפתותיו: ואם טעה· בארבעה. יחזירו לראש קריאותיו: דת
ספק· להתאפק. הלא יחזור לראשיתיו: הלך אן· ומצאן· והן קוראין לעמתיו:
הוי עסוק. בפסוק· הראשון כדיננו: בקראי שמע ישראל יי אלהינו: וקרבתנו וכו׳·

זולת. ע״ס א״ב ונסוף חתום מאיר בר יצחק חזק ואמץ.

אמת משל היה· באמתת קדמוני משליכם. גבר תם וישר דמיון קרית
מושליכם· הכפל במשנה נחמות ובגיד הנביאים אליכם. נחמו נחמו עמי
יאמר אלהיכם: זרז גבר חכם בעוז חסות באה לנחם טפסה במשכרת שלמה
ידיד מבית לחם. כמה וכמה יאמרו לירושלים כבודך בהתנחם נחם יי עמו
ועניו ירחם: משוח מחבריו לבשר נבואותיו ונחמותיו בכפלים. שוש אשיש
התעוררי עורי ירודה פלאים· פורין עלה מנחם צדקנו טהור שולים· נחם יי
ציון ובחר עוד בירושלים: קבוע כזה וכזה רום עשרים ארבותיה. שמשותיה
לאבני חפין שלום לשום גבולותיה. תקן מדברה כעדן כגן יי ערבותיה· נחם
יי ציון נחם כל חרבותיה: מאהביה ירויון דשן מנחל עדני נחומיה. ברצותך
תנחומים לדבר על לב רחומיה. יצדקו ויתהללו בך חוכי קשוט תחומיה.
תינקו ושבעתם משוד תנחומיה: חזיון קדושים עשרה עמך בהשתתף כקימתנו·
ואותיות מצטרפות לתנחומיך לצאנך ובדמך כסימתנו. בשיר ותודות אזמרך
כאז מנוף הקמתנו. כי אתה יי עזרתנו ונחמתנו: עזרת וכו׳.

אהבה לפרשת עקב.

לאסי המרוזים יהודה.

ידיד עליון. שמע הגיון. כאשר אשמיעה: בחן מילין: בדת תפילין. כמדת
שעשועיך: וארבעה. לראש קבועה. ונצרם לרועך: ושל היד· יהי אחד·
ליד כחה בקבעך: כחותם על לבך. וכחותם על זרועך: הדר תפילין. היות
אצולין· ממתר לפי קדושים: והעמידם. והפרידם· היות לארבעה ראשים:
וראשי שין. כמו רישין· מרבעים משלשים: ולצור דלי· אל תחדל. ויו״ד מיד
אל תאשים: עשה לשמם. עד תמם· ומצותם לאנשים: הכי מהם· פטורים
הם. קטנים עבדים ונשים: וחתנים. ומתאוננים· ואשר למצוה חמושים:

וְלֹא נִתַּן · לַעֲשׂוֹתָן · לְתִשְׁעָה הֵם מְפֹרָשִׁים : וְשֵׁשׁ אוֹתוֹת . עָלֵי אוֹתוֹת . בְּתָגִין כְּתַבְנִית גְּרָשִׁים : רְצוּעֵיהֶם . לְצַד פְּנֵיהֶם . לְכָל חֶפְצֵיהֶן דְּרוּשִׁים : וְאֵין לְחַזְּקָם · בְּהִתְפַּסְּקָם . אֲבָל לַעֲשׂוֹתָן חֲדָשִׁים : בְּזֹאת תַּרְבֶּה . וְלֹא תִכְבֶּה . וְכַחוֹל יְמֵי זַרְעֶךָ : כחותם על לבך · וְהָרְצוּעוֹת . יְהוּ צְבוּעוֹת · שְׁחֹרוֹת לְמֹשֶׁה הֲלָכָה : רְצוּעַת יָד . קְשׁוּרָה עַד · אֶצְבַּע צְרֵדָה אֲרֻכָּה : וְהָרְצוּעָה · לְרֹאשׁ יְרוּעָה . עֲדֵי טַבּוּר מִמְּשָׁכָה · וְדַת שְׁתֵּיהֶן . בְּרָחְבֵּיהֶן · כְּאֹרֶךְ שְׂעֹרָה אֲרֻכָּה : וְהִתְתּוֹרָא . וּמַעְבַּרְתָּא . הֱיוֹת בְּשֵׂעָר נִכְרָכָה : קֶשֶׁר קִשְׁרָן . וְהֵן סִדְרָן · כַּאֲשֶׁר אֶצּוּ אֹתָכָה : שְׁמַע וְהָיָה . תֵּן בְּחַלְיָא . לִפְאַת יְמִינְךָ סְמוּכָה : וְהֵן מִמּוּל . פְּאַת הַשְּׂמֹאל . קַדֶּשׁ לִי וְכִי יְבִיאֲךָ : וְאַל תֵּמֵר . וְהִשָּׁמֵר . מִלְּהַחֲלִיף וּמִלְּהַפְכָה : וְגַם תִּדְרוֹשׁ . לְיָד וּלְרֹאשׁ . אַחַת הִיא הַבְּרָכָה : וְדִינָם אִם לֹא תַתְאִים . בְּרָכָה לְהַחֲזִיר צְרִיכָה : כֵּן נֶאֱמַר . וְכֵן נִגְמַר . וְגַם אֲנִי מוֹדִיעֲךָ : כחותם על לבך . דָּרוֹשׁ וּמְצָא · אֱנוֹשׁ רָצָה · בְּחֻקַּת אֵל כְּהִלְכָתָם : חוֹב עָלָיו . הֱיוֹת תְּפִלָּיו . עֲלֵי קְלָף כְּתִיבָתָם : דָּת וָדִין . תְּפוֹר בְּגִידִין . וְאֵין שִׂרְטוּט בְּתוֹרָתָם : וְדִין לִהְיוֹת . לְאוֹתִיּוֹת . אֲוִיר מִכָּל סְבִיבוֹתָם . וְאַל יוֹרֵד . מֵרֹאשׁ לְיָד . לְבַל תֵּקַל קְדֻשָּׁתָם : וּמֵעֶשֶׂר . עַד עֶשֶׂר . וְאַרְבַּע קֵץ תְּפִירָתָם : וְעֵת שׁוֹמֵם · בְּעוֹר יוֹמָם · אֱנוֹשׁ חַיָּב בְּבִרְכָתָם : וְיָד יַקְדִּים . בְּעֵת יַעֲדֵם . וְרֹאשׁ עֵת יַחֲלוֹץ אוֹתָם : וְזֹאת בְּזֹאת . לֹא אֲחוּזוֹת . וְלֹא מְעַכְּבוֹת חוֹבָתָם : וְשַׁבָּתוֹת . יְמֵי אוֹתוֹת . דֵּי לָהֶם בְּאוֹתוֹתָם : וְתוֹפְשֵׂיהֶם . אֲסוּרִים הֵם . לִקְבּוֹעַ תְּנוּמָתָם : תְּנָה דַעְתֶּךָ . וּמַחְשַׁבְתֶּךָ . וְשִׂים בָּם שַׁעֲשׁוּעֶיךָ : כחותם על לבך . הֱוֵי זָהִיר . בְּאוֹר בָּהִיר . צַח אֵין עָלָיו עֲנָנָה : דַּת נְתוּנָה . לְךָ לְמָנָה . בְּהַר מוֹר גִּבְעַת לְבוֹנָה : וְדַת תְּפִלִּין . אַל תַּעְלִים . פֶּן תַּעֲבוֹר בִּשְׁמוֹנָה : צַר לְמָגֵן . לְךָ לְמָגֵן . יְהוּ כְּמוֹ כַּנְפֵי יוֹנָה : וּמוֹרָאֲךָ . בְּלֵב רוֹאֶיךָ . בְּשֵׁם שַׁדַּי אֵל אֱמוּנָה : בְּךָ בָּחַר · וְלֹא אַחֵר . לְגַלּוֹת בְּרָכָה צְפוּנָה : צִיר בְּשָׁלְחוֹ . לְךָ בְּרוּחוֹ . אֵין בְּפִיהוּ רַק נְכוֹנָה : וְאִם עָנְךָ . עַל עֲוֹנֶיךָ . בְּרִיתוֹ לְךָ נֶאֱמָנָה . אַל תִּירָא . כִּי מְהֵרָה . קַל יְבֹאוּן יְמֵי עֶדְנָה : וְהָאַהֲבָה . כְּטַל נְדָבָה · בָּרִאשׁוֹנָה וּבָאַחֲרוֹנָה : כֵּן יֹאמַר . צוּר שָׁמַר . בְּרִית לְאֵיתָנִים נְתוּנָה : גּוֹי אֶחָד · אַל תִּפְחַד · כִּי אֲנִי מוֹשִׁיעֶךָ : כחותם על לבך וגו׳. וקרבתנו וכו׳.

יוצר לשבת שלפני ראש השנה.

ע״ס א״ב כפול ונסוף חתום יצחק ברבי משה חזק·

אֵל אֱלֹהִים יְיָ דִּבֵּר וַיִּקְרָא . אֵל הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְהָאָרֶץ בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא . שִׁמְעָה עַמִּי וַאֲדַבֵּרָה : בְּרוּחוֹ שִׁפְּרוּ שִׁבְעָתַיִם וְיַחְדָּיו עָמְדוּ · בְּרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָיו וּוַעֲדוּ · הִתְהַלְּלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ וְהוֹדוּ · גֵּאוּת לָבֵשׁ וְכִסֵּא מֵאָז נָכוֹן . גְּבוּרוֹת עֶרְכָּם לְסַפֵּר

יוצר לשבת שלפני ראש השנה

מִי יִכּוֹן. לְךָ דוּמִיָּה תְהִלָּה אַף תִּכּוֹן: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד וְנֶסֶךְ. תְּהִלּוֹת שִׁמְךָ
יְסַפְּרוּ תוֹסִיף· דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ· קָדוֹשׁ: דֶּרֶךְ זוּ אֵלֵךְ הַשְׂכִּילֵנִי. דָּבַקְתִּי
בְּעֵדְוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי. דֶּרֶךְ פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי: הֵן מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד יַרְכְּתֵיהֶם. הִגְבִּיל
חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה אַפְאֵיהֶם. מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה מִלֵּיהֶם· וְתִכֵּן אֶחָד שָׂם
בְּמַעֲבֵיהֶם· וְאַוִּר חֲלָלָם וּתְקוּפוֹתֵיהֶם. לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: לְכוּ חֲזוּ מִפְעֲלוֹת
אֱלֹהִים וְהַשְׂכִּילוּ· נוֹרָאוֹת בְּהַקָּפוֹתָם יְהֵלּוּ· יִרְאֵי יְיָ הַלְלוּ· קָדוֹשׁ: זָכַרְתִּי שִׁמְךָ
וּבוֹ אֶתְהַלָּלָה· זַמֵּר לְשִׁמְךָ סֶלָה. מִפְעֲלוֹת תְּמִים דֵּעִים נוֹרָא עֲלִילָה: חֶבֶל מִדַּת
שִׁבְעָה רְקִיעִים וְשִׁבְעָה אֲוִירִים. חוֹק שָׁנִים לְמִדָּתָם מְעוֹרָרִים· חָשַׁק שִׁבְעָה
אֲרָצוֹת מְחֻזָּרִים: טוּבוֹ הֶעֱדִיף בָּם בְּחַסְדּוֹ מְגֻבָּר. מֵיטִיב כָּל תַּבְנִיתָם לֹא יַעְדְּרוּ
דָבָר. טוֹב הֶעֱמִידָם לָעַד לְעוֹלָם חוֹק נָתַן וְלֹא עָבָר: יְהוֹדוּן מְשָׁרְתָיו וּצְבָאָיו
בְּכֻלָּם לְיַחֲדוֹ. וְהוּא אֱלֹהִים חַיִּים וְאֵין בִּלְעָדוֹ. כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ. קָדוֹשׁ:
יִקּוֹב שֵׁם רִאשׁוֹן וִילוֹן שָׁמַיִם. יִחֵד בּוֹ שִׁבְעָה מַחֲנַיִם. יַשְׁמִעוּ לְשִׁבְעָה שֹׁמְרִים
עַל שִׁבְעָה כִּסְאוֹתַיִם: כֻּלָּם לְשֵׁם נוֹרָא יַקְדִּישׁוּן. כְּבוֹד שְׂגוּבוֹ יְשַׁלְּשׁוּן. כָּל אֲשֶׁר
יְצַוֵּם וְיוֹרָשׁוּן: לְהָטָם הָאֵשׁ וּמֵהָאֵשׁ יָצְאוּ. לְמִצְוֹתָיו חֵמָה יְמַלְּאוּ. לְמַלְאוֹת
דְּבָרוֹ בְּשֵׁם יִקְרָאוּ: קוּמָה יְיָ אֱלֹהִים וּרְדוֹף אוֹיְבֶיךָ עַד חוֹבָה. וְיָפוּצוּ אוֹיְבֶיךָ
בְּלִי סִבָּה. אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים רַבָּה. קָדוֹשׁ: מַה נּוֹרָא מַעַשׂ יוֹצֵר כֹּל
בְּהַפְלֵא וָפֶלֶא. מַעֲלוֹת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה בָּרָקִיעַ שֵׁנִי אֵלֶּה. מַלְאֲכֵי זִיעַ וְרֶתֶת עַל
כָּל מַעֲלָה לְעֵלָה: נִרְאִים בּוֹ אוֹצְרוֹת בָּרָד וְשֶׁלֶג וּכְפוֹר אֵלֶּה וָבְאֵלֶּה. נוֹרָאִים
מַלְאָכִים אֵלֶּה. נוֹרָא מְנֵה שֹׁמְרִים עֲלֵיהֶם דְּבָרוֹ לְמַלֵּא: סוֹד אֱלֹהִים לִירֵאָיו
לְהַשְׂכִּיל. סַפֵּר עֱזוּז שְׁמוֹ כֹּחַ מִי יָכִיל. סַפְּרוּ עֻזּוֹ סוֹדוֹת צְבָאָיו אֱלֹהִים זַמְּרוּ
מַשְׂכִּיל: חֵקֶר כְּבוֹד אֱלֹהִים נוֹרָא. מִצְוַת יְיָ בָּרָה. כָּל הַנִּקְרָא בִשְׁמוֹ לִכְבוֹדוֹ
בָּרָא. קָדוֹשׁ: עוֹצֶם שְׁחָקִים אוֹצְרוֹת עֲרָפֶל וְרוּחוֹת. עֱזוּז בְּרָקִים וּרְעָמִים בָּרָא
מַגִּיד שִׂיחוֹת. עֲמִידַת שְׁלֹשָׁה עַל כִּסְאוֹת שְׁלֹשָׁה מוּכָחוֹת: פְּאֵר לְשֵׁם קָדְשׁוֹ
יִתְּנוּ. פַּחַד וְאֵימָה יִשְׂאוּ קוֹל וִירַנּוּ. פְּנוֹת לְמִשְׁלַחְתּוֹ יְזֻמָּנוּ: צַחְצוּחַ זְבוּל נָטוּי
בְּרוּחַ סְעָרָה· צְמוּרִים בּוֹ גִּנְזֵי גְבוּרָה. וְאוֹצְרוֹת טְלָלִים וְנַהֲרֵי אֵשׁ וּמַיִם מְזֶה
וּמִזֶּה בַּעֲבָרָה: יְיָ שָׁלוֹם עוֹשֶׂה בִּמְרוֹמָיו. לְהַלֵּל לְשֵׁם קָדְשׁוֹ צְבָאָיו וּמַחֲנָיו.
מִי יַעֲרוֹךְ לְהוֹדוֹת הִלּוּלָיו וּרְנָנָיו· קָדוֹשׁ: קֶרֶן מָכוֹן יִקְרָא מְעֻלֶּה בְּמַלְאֲכֵי
הוֹד וְגַאֲוָה מְפֻלָּא. חֲיָלוֹת מְהַלְלִים לְבוֹרֵא אֵלֶּה: רַבֵּי נְשִׂיאִים שְׁנֵים עָשָׂר.
שָׁלֹשׁ לְכָל רוּחַ שָׂר· מְמֻנִּים עַל חָדְשֵׁי תְּרֵיסָר: שִׁשִּׁי מָעוֹן וְאוֹצְרוֹתָיו מְלֵאִים
נוֹפֶת. לַצַּדִּיקִים לְאוֹת וּלְמוֹפֵת. וְאוֹר גָּדוֹל וְרִבּוֹתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן לָעוּף בְּעוֹפֶת:
שׁוֹנִים שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת בְּמוֹרָאוֹת· לְיוֹצֵר הַכֹּל וְעֹשֶׂה נִפְלָאוֹת. הוּא הַמֶּלֶךְ יְיָ
צְבָאוֹת· קָדוֹשׁ: תֹּקֶף עֲרָבוֹת אוֹרוֹ אוֹר שִׁבְעָתַיִם. וְכִסֵּא עַל חַיּוֹת בָּאֲוִיר
אַרְבַּעְתָּיִם. נוֹשֵׂא וְנִרְאֶה נִשָּׂא לְעֵינָיִם: תּוֹכוֹ אוֹצְרוֹת חַיִּים וּנְפָשׁוֹת. וְכִתּוֹת
מַלְאָכִים מְשַׁלְּשִׁים קְדֻשׁוֹת· וְעֵינֵיהֶם נוֹצְצִים בָּרָק אִשּׁוֹת: יוֹשֵׁב בִּמְעוֹן קֹדֶשׁ

קדוש ונורא. דורש אמונה ומשפט עוטה כשלמה אורה. כל לא שרים תמונתו
ותמונה מכו לא נסתרה: צדיק מפלס שופט באמונה. ספרי אש פתוחים
לפניו הנה והנה. וכתות טובלים בנהר טהר ומתעטפים אש לבנה. להקדיש
קדוש: חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו. קדוש צוה להם לעולם בריתו. כרבי
תורותיו להשתעשע אום סגלתו: משך לעמו חסדו וגלה סוד דתו. הוקם
אחד בשביעי למשפט בריתו. חיים כגמל לנוצר ראשון בדמותו: זכרון חוק
לעולם בריתו. דברו נצב לכל תולדתו. למשפט עמד חרדים מחרדתו: קדוש
לרחמים לדור ודור אמונתו: תקעו בחדש ליום חגנו כסה. והחרדו לשוב
באמת מרוע מעשה. על כל יביא במשפט יושב על כסא. קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן סס המחנל יצחק ברבי.

שאו לבבכם. לכפיכם. ורחצו נא והזכו. והסירו והעבירו. מראות שוא
והדבקו: ביראת אל. ישראל. הישירו לב והצדיקו: ביום כי בא. חקור חובה.
ויושר לב וגם תזכו: והבו עוז. למלך עוז. ותפארת במקדשו: רוממו יי
אלהינו והשתחוו להר קדשו: והתקוששו. והקדישו. לחי יושב על כסא:
והתקעו. והריעו. ביום חגנו כסה: והחרדו. והתודו. להסיר רוע מעשה: ולב
קרעו. והדמיעו. פני אל עון נשא: כי על כל. יעביר קול. ושלם אותו בראשו:
רוממו יי אלהינו. ירומם צור. בלב עצור. בקרא מקרא קדש: צמוד חנון.
ונם רנון. כשי קרב בקדש: חפון לטהר. לב נמהר. ורוח נכון חדש: קנה
עמך. בך נתמך. פרוש ביראה והתקדש: בר לבב. חשב נעלב. כזבח שי
בקדש: ביום יקרב. עון רב. באחד לשביעי חדש: משוך חסדך. לבן עבדך.
ברוח חדשה לחדשו: רוממו יי אלהינו: בני מעלה. בעוז גדלה. מיכאל
וגבריאל: בעד עמכם. שאו קולכם. בני יעקב ישראל: ערך תפלה. מהללה.
רפאל והדרניאל: ושרפים. לאלפים. צעוק חושו לעזיאל. והחיות. בכל פיות.
ערך תחן למלכיאל: בנות עירו. כרוב הדרו. אשר עמו לו שואל: ונפוצים.
נקבצים. במאמרו ימלא אל: עבור מלכם. ביום חקם. ויי ילך בראשו: רוממו
יי אלהינו: בקול ירן. מטטרון. לפתוח במישרים: זכות אבות. ואמהות.
וזכר חסד נעורים: והרוגים. ושרופים. באש יוקד תבערים: לקדוש שם.
מאוד וגשם. בכל כוחם מתעוררים: והתורה הטהורה. בפי העם נחזרים:
התעודד. זכות ללמד. עלי רוגים מצוערים: ברוב צרות. ומחסודות. אשר
גולים לכל שערים: שפוך תחנון. פני חנון. לפאר מקום מקדשו: רוממו יי
אלהינו וגו׳: והחיות וכו׳.

זולת ע״ס א״ב ובסוף מתוס יצחק ברבי משה חזק הלוי.

אלהים אלי אתה, אשחרך. באשמורת אהגה בכל תגמוליך. תנחומיך
ישעשעו נפשי ורחמיך. גדול חסדך עלי מעולם וצדקותיך. דרכיך יי הוריעני

יוצר לשבת שלפני ראש השנה

לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ: הַדְּרָכֵי טוּבְךָ מֵעוֹלָם הֵמָּה הָרִאשׁוֹן אָדָם חֲנַנְתּוֹ. וּבְרֹב טוּבְךָ יוֹם הֶאֱרַכְתּוֹ. לְעוֹלָם דְּבָרְךָ נִצָּב לְחוֹק וּמִשְׁפָּט כּוֹנַנְתּוֹ. סוֹד יְיָ לִירֵאָיו לְהוֹדִיעָם בְּרִיתוֹ: זְכוֹר דָּבָר לְעַבְדְּךָ אֱמֶת נִצָּב לְעוֹלָם. חָנוּן תּוֹלְדוֹתָיו בְּמִשְׁפָּט כִּי תָבִיא עַל כָּל נֶעְלָם. טוּב טַעַם וָדַעַת מְרֶדֶת שַׁחַת מְשֻׁלָּם. רַחֲמֶיךָ יְבוֹאוּם וְתַטֶּה לָאָרֶץ מִגְּלָם: יְבוֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה לְיוֹם כֶּסֶה יָבוֹא. כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט חוֹק לְיִשְׂרָאֵל בּוֹ. לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמוֹד אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ. יִתְנֶחָם עַל עֲוֹנוֹ פִּשְׁעוֹ מִלְּטְמוֹן בְּחֻבּוֹ: מִכָּל מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמַיִם. נֶאֶמְנוּ עֵדוֹתֶיךָ לְהַחֲיוֹת לְשָׁבֶיךָ מִיּוֹמַיִם. סַעַד יְמִינְךָ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל תּוֹהִים עַל עָוֹן עֲקֻבִּים. שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּא מְשׁוּבֹתֵיכֶם: פְּלָאוֹת עֵדוֹתֶיךָ בְּיַד נְבִיאֶיךָ הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ. צִדְקוּ יִשְׂרָאֵל וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ כִּי יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ. קְרָאנוּךָ הֲשִׁיבֵנוּ אֵלֶיךָ וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם בְּרָא לָנוּ לֵב טָהוֹר וְנוֹחַ: רְאֵה עָנְיִי וְצָרַי רַבּוּ חָרְשׁוּ עַל גַּבִּי. שָׁתוּנִי תוֹעֵבוֹת לָמוֹ וַיָּבוֹזוּ טוּבִי. תַּחַת רָדְפִי טוֹב הִשְׁקוּנִי רוֹשׁ בִּמְסִבִּי. קָרְבוּ רוֹדְפֵי זִמָּה וְחִצֵּיהֶם נִחֲתוּ בִי: יֵבֹשׁוּ שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי כִּי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי. צַר וּמָצוֹק הִמְצִיאוּנִי וַאֲנִי אֵלֶיךָ שִׁוַּעְתִּי. חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְּכָל לֵב לֹא תִבְזֶה וְלֹא תִשַּׁקֵּץ עֱנוּתִי. קָרְבָה אֶל נַפְשִׁי גְאָלָהּ כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי תְשׁוּעָתִי: בָּרַבִּים צוֹקוֹתַי עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה. מֶשֶׁךְ מַעֲנִיתָם אָרְכוּ עָלַי כַּמֶּה. הָקֵם דְּבָרְךָ הַטּוֹב לְעַבְדְּךָ לְךָ הוֹמֶה. שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדְךָ בְּסִפְרָתְךָ לְהוֹמֶה: חִשַּׁבְתִּי דְרָכַי יָגֹרְתִּי מֵאֵימַת דִּינֶיךָ. זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ לְיוֹם כֶּסֶה בָּא לְפָנֶיךָ. קוֹל שׁוֹפָר לַחֲרָדָה חַשְׁתִּי לִשְׁמוֹר מִצְוֹתֶיךָ. בְּאוֹר פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן לְהוֹרוֹת לְךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: קֶדֶם יָדַעְתִּיךָ חַנּוּן לַדַּל עֶזְרָתָה. שַׁעֲרֵי דֶמַע וַאֲנָח לֹא נָעַלְתָּ. וֶאֱמוּנָה מְאֹד נֶגֶד עֵינֶיךָ שַׁתָּה. אַל תִּשְׁכַּח קוֹל צוֹרְרֶיךָ עוֹלֶה תָמִיד עוֹלָתָה: עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְעַל צְפוּנֶיךָ יִתְיָעֲצוּ. עָלֶיךָ הָרְגוּ וְשִׁמְךָ לֹא נִאֲצוּ. שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם וִיצוּרֵיהֶם רִצְּצוּ. וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכְחוּ וְאֶת קְדֻשָּׁתְךָ יַעֲרִיצוּ: עוּרָה לָמָּה תִישַׁן הָקִיצָה לִפְקוֹד כָּל הַגּוֹיִם. הוֹדַע בָּעַמִּים עֻזְּךָ וְיִשְׂמְחוּ רַבִּים אִיִּים. לֹא יֵבֹשׁוּ קֹוֶיךָ הַנְּפוּצִים אֶרֶץ וְיַרְכָּתָיִם. וְיֵדְעוּ כִּי עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

עזרת וכו׳

יוצר לשבת תשובה

ע״ס א״ב ונסוף חתום מנחם ברבי מכיר:

אֲשַׁחֵר אֶל אֵל כָּל שְׁנוֹת עֲדָנַי. אֱלֹהֵי מֵרָחוֹק נִמְצָא וְקָרוֹב מַצְדִּיקִי בְּדִינַי. שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ: בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבִּימָה לְגַרְדּוֹן לְדוֹן הִתְחַשְּׁבוּ. בִּינוּ דִּרְשׁוּ מֵעַל סֵפֶר וּבְצִלּוֹ שֵׁבוּ. קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ: גְּדָל חֶסֶד מַטֶּה כְּלַפֵּי כְּפִיד שׁוּעֵנוּ. גֶּבֶר טוֹב חֶסְיוֹנוּ מַבְטִיחַת אָדָם שְׁעוֹנֵנוּ. אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ: מוֹשִׁיעֵנוּ נִקָּיוֹן חֲטוּי מִקְוֵנוּ נַפְשֵׁנוּ

מִלְּהַדְאִיבָה. בְּאוֹר בִּטּוּי קִוּוּי בְּסָמְכֵי רוּחַ נְדִיבָה. אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם
אוֹהֲבֵם נְדָבָה. קָדוֹשׁ: דּוֹלְקִים הַצֹּבְאִים עַל אֲרִיאֵל יִקְחוּ בְּשֵׁנָה.
דְּבֵקִים צְבָאוֹת יִשְׁרֵי אֵל יִפְקוֹד כְּבָרִאשׁוֹנָה. אֶהְיֶה כְטַל לְיִשְׂרָאֵל
יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה: הַלֵּב יְכַוֵּן לְמַעְלָה מֵעֲלוֹת שָׁמִיר וָשַׁיִת. חִתּוּל
חַלְחוּלִיּוֹת מַדִּיחַ יְדִיחַ יַקְצִיעַ מְבַיִת. יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת: וְתִיקָיו
יַעֲצִים וְיַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ בִּרְצוֹנוֹ לְהַצִּילוֹ. וּמוֹרֶה דֶּרֶךְ לַשּׁוֹבָבִים עַד
כִּסְּאוֹ אֶצְלוֹ. יָשׁוּבוּ יוֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ: זְמוֹרוֹת גְּמָזִיּוֹת זֶרַע קֹדֶשׁ מְגִי
צוֹרִים וּבוֹרוֹת חֲצוּבִים. זְרִיזֵי קוּם מְאַחֲרֵי שֶׁבֶת בְּלֶחֶם הָעֲצָבִים.
אֶפְרַיִם מַה לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים: חַנּוּן חָפֵץ לְצַדְּקָם וּלְהַחֲיוֹתָם בְּלִי
לְכַלֵּה. חִוָּה חַדְּשׁוּ שַׁפְּרוּ מַעֲשֵׂיכֶם בַּעֲשָׂרָה תִּלָּה. מִי חָכָם וְיָבֵן
אֵלֶּה: טוֹב שְׁלוֹמוֹ לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב מַקְדִּים לְהַחִילוֹ. טְלָאִים שׁוּבוּ
לַאֲבִיכֶם לְיַחֲדוֹ לְהַלְּלוֹ. וַיְיָ נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ: יְשַׁדְּלֵם וְהָיִיתִי עֵד
מְמַהֵר בִּפְתַי לְבִלְעָדַי. יְשׁוּבוּן וַאֲנִי נַעֲשֶׂה עֵד לְטוֹבָה לָעַדִי. וְגַם
עַתָּה נְאֻם יְיָ שׁוּבוּ עָדַי: כְּלִיל זִבְחָיו רוּחַ נִשְׁבָּרָה וְנִדְכָּאִים לוֹ הַקְשִׁיבוּ.
כְּבוֹד שִׁמּוּשׁוֹ כֵּלִים שְׁבוּרִים שְׁבָחוֹ חִשְּׁבוּ. קִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם
וְשׁוּבוּ: לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵלִים כְּדִבְרֵי בֶּן יְרֹחָם. לְשַׁלֵּם פָּרִים שָׂפָה
וּמוֹדֶה וְעוֹזֵב יְרֻחָם. מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם: מַחֲנֶה גְבוּרָה אֲשֶׁר כֹּחַ
מַעֲצִימִים עָצוּם. מְשׁוֹבָבִים בִּנְתַיִם בְּדִבְרֵי כְבוּשִׁים בְּחֶרֶט לִפְצוֹם.
תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ צוֹם: נוֹשֵׂא נַעֲשֶׂה נוֹשֶׁה וְכֹסֶה עָוֹן תַּהַל.
נֶחְשְׁבוּ כָּל הַבְּגִידוֹת מוֹר וּקְצִיעוֹת וַאֲהָל. אִסְפוּ עָם קַדְּשׁוּ קָהָל:
סֵדֶר תְּשׁוּבָה וּתְפִלָּה וּצְדָקָה בְּכַפָּרָתָן לְהִשְׁתַּבֵּחַ. סֵבֶר נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה
כְּמַעֲלֶה חֶלְבּוֹ וּמִזְבֵּחַ. בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ: עֵרֶךְ מוֹעֲדִים בְּהַקְרָבָה
וְכֵהֶה בַּעֲשִׂיָּה טַעְמוֹ. עוֹלִים בְּדִימּוּס נַעֲשִׂים בְּרִיָּה חֲדָשָׁה בִּנְאָמוֹ.
וַיְקַנֵּא יְיָ לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל עַמּוֹ: פְּלוּאֵי יְמֵי תְשׁוּבָה כְּמוּסְפֵי עֲשָׂרָה
צוֹלֵחַ. פְּגוּעַ בָּמוֹ פְשׁוּט יַד יְקַבְּלֵנוּ סוֹלֵחַ. וַיַּעַן יְיָ וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי
שֹׁלֵחַ: צוּר מִכְשׁוֹל סַתְּתוּ בוֹ לְכָבְשׁוֹ מִלְּהַמְעִילְכֶם. צַדְּקוּ עַד אַעֲבִירוֹ
וְרוּחִי תְחַדֵּשׁ מַעַלְלֵיכֶם. וְאֶת הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם: קַו עוֹלָם
בִּנְטוֹתוֹ לְהַחֲרִיט יְסוֹדוֹתָיו וּלְחָתְמָה. קַרְקָסָיו לֹא עָמְדוּ עַד תְּשׁוּבָה
קָדְמָה. אַל תִּירְאִי אֲדָמָה: רֵעִים הַמִּשְׁתּוֹקְקִים עָלֶיהָ לְבִלְתִּי מוֹט
יְסוֹדַי. רוֹעָם יַשְׁבִּית אַרְבַּע חַיּוֹת הָאָרֶץ מַחֲסִידַי. אַל תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת
שָׂדַי: שְׁפוּלִים מֵאֶרֶץ דּוֹבְרִים וְיִתְנַעֲרוּ מֵעָפָר וְיִצְמָחוּ. שְׁלֵמִים
בְּסֵפֶר הַחַיִּים יִכָּתֵבוּ וְלֹא יִמָּחוּ. וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ: תְּמִימָיו עוֹד

יַאֲמְנוּ וְיִתְמַנּוּ גְּדָבָר וּדְתָבָר. תְּמַלֵּא בִּטְנָם צְפוּן חֶלְקָם וּמַתָּנָם הַמְּדֻבָּר. וּמָלְאוּ הַגְּרָנוֹת בָּר: תְּמַגִּינָה וְתִתְמַנֶּה שְׁנֵי רָעָה אֹדֶם שָׁנִים. תַּחְמוּד אִמְרוֹ יַאֲמֵן לְשַׂמְּחֵנוּ כְּנֶגְדָּם מְדֻשָּׁנִים. וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת הַשָּׁנִים: תִּבָּרוּ וְתִנָּקוּ בְּצוּרִים חַצְבְתֶּם וּגְבָעוֹת חוֹלַלְתֶּם. תָּבִיאוּ טֶרֶף בְּבֵיתִי רֵאשִׁית קְצִרְכֶם וְחִלַּלְתֶּם. וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם: אֶת שֵׁם מְכֻבָּד וְנוֹרָא צִדְקָתוֹ כְּהַרְרֵי אֵל. יָרַח כְּנִיחוֹחַ מִנְחַת מְנוּחָתוֹ בַּאֲרִיאֵל וְהַהַרְאֵל. וִידַעְתֶּם כִּי בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן ע״ס א״ב והקדים בראש כל חרוז תיבה אחת מפסוקי פ׳ האזינו:

הַאֲזִינוּ אַבִּירִים בְּנֵי אֵלִים | מוֹרָא מִקְדָּשׁ כְּמֵהֵינוּ. בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ שִׂימוּ פְּנֵיכֶם לְתַלְפִּיּוֹת גָּבְהֵנוּ. גַּם בְּמִקְדָּשׁ מְעַט הַיְשִׁירוּ עַפְעַפֵּי גִיהֵנוּ. וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: יַעֲרֹף דֶּבֶב לֶקַח לְקוֹחָה וְנֹפֶת תִּטּוֹף לְמָתְקָה. הָעֵת יוֹשֶׁבֶת בְּגַנִּים קוֹל קִלּוּס לְוַתְּקָה. וְעוֹדִים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים מַחְשִׁים דְּמָמָה דַקָּה. וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בִּצְדָקָה: כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא זֶה יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת חֵלֶף גֵּיאוּתָיו גֵּאֲנִי. חִין קְדֻשּׁוֹת שְׁלָשְׁתָּן לְהִתְפָּאֵר בָּם נְשָׂאֲנִי. טֶכֶם שְׁתַּיִם מֵהֶם גְּמוּל טוֹב הֶרְאַנִי. וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי: הַצּוּר יְדוֹדוּן מַלְאֲכֵי צְבָאוֹת מְרֻצָּתָם בְּלִי לַעֲקֹב. כִּוּוּן עֵת רָצוֹן כַּוֵּי רְקִיעִים לִקּוֹב. לְהַעֲרִיץ לְהַמְלִיץ סְגֻלָּה מִכְתָּב מְבֹאָר לְנָקוֹב. יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוֹשׁ יַעֲקֹב: מְסֻיָּם בְּאַלְפֵי שִׁנְאָן בִּקְדוֹשֵׁי רִבֵּי רִבּוֹאוֹת. נוֹרָא בִּבְנֵי אֵלִים בְּתוֹךְ צְבָאוֹ אוֹת. סוֹבְבִים כִּסֵּא כְבוֹדוֹ בְּשִׁלּוּשׁ כִּתּוֹת לְהַנְאוֹת. קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת:

והחיות וכו׳.

זולת — סס המחבר מנחם ברבי מכיר חזק.

אֵדְעָה כִּי אֵין זוּלָתְךָ לִגְאוֹל נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. בְּעוּטָה וּלְעוּטָה וַעֲבוּטָה בֵּין אֵצֶר וְדִישׁוֹן. גּוֹעָה אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי בְּלֵב וּבְלָשׁוֹן. וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן: דָּמְתָה לְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבָה הִתְשַׁכַּח בְּעָזְבֵךְ. הִנֵּךְ לֹא שָׁנִית וְלֹא תְאַלְמֵן מֵהַשְׁזִיבָךְ. וְתַחֲזוֹר לְחִבָּתָהּ הָרִאשׁוֹנָה סֵפֶר כְּרִיתוּת בְּהַכְזִיבָךְ. שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה בָּךְ: זִמַּנְתָּ לָהּ תְּשׁוּבָה תַּלְבִּין כְּסוּף מְאָדָם. הַשָּׁבָה בְּשִׁבְעָה קְדוּמִים תְּעָלֶה לְבָשָׂר וָדָם. טֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתִקְדַּם. תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: יְדִידוּת סְגֻלַּת נְעָרוֹת חוֹלַת אַהֲבַת בְּלַחֲלוּחַי. כְּמַעַר אִישׁ

וְלִיּוֹת הוֹרָאוֹת חִבַּת שְׁלָהַי. לְבַעֲבוּר גְּדֻלַּת כֹּחֲךָ לִשָּׂא כֹּבֶד מְבַלְּהַי. הֲשִׁיבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְיָ אֱלֹהָי: מָרוֹד וְטָרוֹד בִּפְתוּי גֹּרֶשׁ צָוֶן לֶאֱלֹהַ. נוֹרָא לֹא יִתְבּוֹנֵן בְּיַד פִּשְׁעוֹ לִשְׁלֹחַ. סִיְּעוֹ בְּבֹא לְטַהֵר וְטִהֲרוֹ בְּמִקְוֵה שִׁלֹּחַ. וְיָשׁוֹב אֶל יְיָ וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלֹחַ: עָוֹן בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה יִכְבּוֹשׁ וְיַעֲבִיר לִפְשׁוֹל. פִּשְׁעֵי זְדוֹנוֹת עֹשֶׂה כְּחֵטְא שְׁגִיאוֹת לִרְשׁוֹל. צָרוּר וּצְפוּנָה וּמֵסִית יְבַעֵר יְנַעֵר לְנַחְשׁוֹל. שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל פִּשְׁעֵיכֶם וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל. קִוּוּי זֶה אַחַר זֶה יַעַל בְּמַחְשְׁבוֹתֵיכֶם. רַחוּם יָחוֹן חִנָּם וּצְדָקָה יִרְצֶה תְשׁוּבוֹתֵיכֶם. שְׁאוֹן קוֹלוֹ יְפוֹצֵץ בְּכָל מַחֲנוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם. שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּא מְשׁוּבוֹתֵיכֶם: תָּמִיד הוֹלֵךְ שׁוֹבָב גְּבוֹהָה וְעָתָק לְהָשִׂיחָה. תַּכְלִיתוֹ מֵרָעָתוֹ נִחַם וּבָא כָּפוּף לְהִשְׁתַּטְּחָה. תּוֹחַלְתּוֹ חֵךְ מָתוֹק מִגֹּטֶר בְּרֵאשִׁיתוֹ הֵטִיחָה. בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשְׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה: תְּמִימָיו בְּעָתְרָם נֶעְתַּר לָהֶם לְהֵטִיב אוֹת. תַּחֲרוּת בְּרַחֲמָנוּת יַחֲפוֹף כְּעֶתֶר לִתְבוּאוֹת. תּוֹהִים מִדַּרְכָּם בְּשׁוּבָם נָכוֹנוּ לְנִחוּמֵי נְבוּאוֹת. שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְיָ צְבָאוֹת: תַּקִּיף יְדִידֶיךָ רַצֵּה וּמִכְשׁוֹל הֲרֹס וְהָדֵם. תּוֹדֶרֶת חוֹגֵג זַכֵּנוּ נַעֲבֹר בְּכֶסֶף וּכְדֵדֵם. תָּשׁוּב קִנֵּנוּ כְּמִכּוֹף תְּבִיאֵנוּ מִיָּם וּמִקֶּדֶם. הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: עזרת וכו׳.

יוצר לשבת בין יום כפור לסוכות

מיוסד ע״ס א״ב כפול וסס המחבר מאיר בר יצחק:

אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא נָאֶה לִתְהִלּוֹתָיו. אַבִּיעַ זֵכֶר רַב טוּב מִפְעָלוֹתָיו. הַבּוֹנֶה בַּשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָיו: בְּכֹתֶרֶת מְלָכִים נִתְיָעֵץ וְנִמְלַךְ בְּסוֹדָהּ. בְּחָכְמָה אֲמָרֶיהָ תֹּאמַר נָאָה וַחֲסוּדָה. וַאֲגֻדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יְסָדָהּ: גָּבַהּ תִּקְרָה קָרָה בְּמִקְרָאֵי אֵל. גְּבוּלוֹת הֲדָרִים הִצְפִּין וְהִצִּיב בְּהַר אֵל. לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מֵאֲהַב יְרֵאָיו בֵּרַר בְּסוּס שְׁעִינָתוֹ. יְדִידוּת צִיּוֹן חֶמֶד קֻדֶּשֶׁת שְׁכִינָתוֹ. בְּשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ. קָדוֹשׁ: דְּגָלִים סֻכּוֹת סְבִיבוֹתָיו הִקִּיף וְהִתְקִיעַ. דִּמְיוֹן קֶרַח הַנּוֹרָא הֵאִיר וְהִרְקִיעַ. וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ: הָרֵי בַשָּׁמִים הִטְבִּיר וְכַבִּיר הִצְבִּיר. הִצְמִיחַ מְשַׂמֵּחַ וּמְסָעֵד וּפָנִים מַסְבִּיר. וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר: וְתַגֵּי מְלָכִים בְּקַו מִשְׁקֹלֶת עִלֵּם. וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁר בְּתֶשֶׁר אֲשֶׁר פְּעָלָם. כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם: מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעוֹתֶיךָ פְּלָאִים תְּמֵהִים

וְנָאוִים. יָרֵחַ וְכוֹכָבִים יְקָר כְּבוֹדְךָ מְחַוִּים. וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים. קָדוֹשׁ: זָרִיז וּמְשֻׁבָּח הִשְׁבִּיחַ שֶׁפַע יַמִּים. זִיז וּבָרִיחַ לְהַאֲרִיחַ לְכֵרַת מַטְעַמִּים. חֲבָלִים נָפְלוּ לִי בַּנְּעִימִים: חֶלֶד הוֹצִיאָה מִקְנֶה וּמְנַת סֵבֶר. חָבִיב נִבְרָא בְּצֶלֶם הוּרַד לְגֶבֶר. כִּי הוּא רוֹדֶה בְּכָל עֵבֶר: טִכְּסוּ בְּקֶשֶׁב חֲבֵרִים גִּנַּת יְשִׁיבַת. טְרָדוּ בְּהַמְּרָאָה וּבְמִזְרָחִית קָלֶטֶת שֶׁבֶת. מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: מֵאֵין כָּמוֹךָ לְךָ יָאֲתָה לְהֵאָמֵר. רַב מְחוֹלֵל כֹּל בְּתֶחֶד וּבְגֶמֶר. טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ וּלְזַמֵּר. קָדוֹשׁ: יְדִיד אָתוּי בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ לְעֶשְׂרִים הִנְסַכְתָּ. יְחִידוֹ הִכְלִיל וְחוּט מְשֻׁלָּשׁוֹ סַכּוֹתָ. וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה: כְּאִילָן מְבֹרָךְ שְׁתִילֵי זַיִת הָעֲטָר. כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר בְּשִׁעְבּוּדָם נָטָר. לְמַחֲסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר: לְקֵץ פִּדָּאָם דִּבֵּר בֶּחָזוֹן לַחֲסִידוֹ. וְלֹא נָחַם בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ יְסוֹדוֹ. בָּרוּךְ יְיָ כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ: מֵאַהֲבָה יְתֵרָה רְצָם וְהֶחֱלִיף הַשִּׁירָה. בְּקָהָל רָב יְבַשֵּׂר צִדְקוֹ לְהַכְשִׁירָה. חַסְדֵי יְיָ לְעוֹלָם אָשִׁירָה. קָדוֹשׁ: מְנַהֵג עוֹלָם תַּלְמִיד טוֹעֵן פַּנַּס. מַרְחִיץ וּמַנְעִיל וּמַלְבִּישׁ מְשַׁמֵּר וּמְכַנֵּס. נָתַתָּ לִירֵאֶיךָ נֵס: נֵס וְדוּגְמָא לְהֵרָאוֹת לְאֻמּוֹת נְשִׁי. נָתַתָּ לִכְבוּד וַהֲרֵי שִׁעְבּוּד קוֹשִׁי. וְאַתָּה יְיָ מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי: סַכּוֹתָ לְרֹאשִׁי לְךָ אֶדְרוֹשׁ תְּהִלּוֹת. סַלְסוּלָךְ לַהֲגוֹת בְּסוֹד חֲסִידֵי קְהִלּוֹת. חַסְדֵי יְיָ אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת: מְעֻנָּם אַדֶּרֶת יָצְתָה אַשְׁכְּלוֹתֶיהָ שִׁפְּרוּ. רֹב עָלֶיהָ בְּאֶגֶד דִּבּוּקָם יִתְכַּפְּרוּ. עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ. קָדוֹשׁ: עֲנָנֵי כָבוֹד שִׁבְעָה וְעֵטֶר אֲדָנַי. עֲנִיַּת הַלֵּל שִׁבְעָה אֶעֶנְדֵנוּ בַּעֲדָנַי. כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ יְיָ. פָּקַד אֲבִי סוֹכוֹ בְּטוֹבוֹת כִּפְלוֹתָיו. פְּעֻלָּתוֹ לְהוֹדִיעַ לְרוֹמְמוֹ בְּבֵית תְּפִלּוֹתָיו. זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו: צֶדֶק אֶתֵּן לְפוֹעֲלִי וְשִׁבְחוֹ אַסְדִּיר. צוֹפֶה וְשׁוֹקֵד לְזַכּוֹת יִשְׂרָאֵל תָּדִיר. לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר: מֶמְשֶׁלֶת אַדִּיר מִתְאַמֶּצֶת בִּישִׁיבַת מַמְלַכְתּוֹ. בְּהִתְאַסֵּף רָאשִׁים בִּישְׁרוּן יְצַחְצְחוּ קְדוּשׁ הֲלִיכָתוֹ. נְטָעִים וּגְדֵרָה עִם הַמֶּלֶךְ בִּמְלַאכְתּוֹ. קָדוֹשׁ: קְבִיעוּת הַסֵּדֶר תִּקֵּן כִּי טוֹב. קְרוֹת וּדְרוֹשׁ בְּעִנְיַן הַיּוֹם לְחַטּוֹב. וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טוֹב: רְאָיָה וּזְכוּת מִלְּקִיחַת אֱזוֹב נִסְכָּמִים. רְאֵה מַעֲמָדָהּ וְכַמָּה בְּרִבּוּעַ מְחֻכָּמִים. קְטַנֵּי אֶרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים: שְׁבִיעִי חָבִיב לִשְׁבוּעַת אֵיתָנִים אֲחוּת. שֹׂבַע בְּמִצְוֹת וּבְכָל טוֹבוֹת נִצְמָחוֹת. אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת: מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ יְסוֹדוֹ. אָז יְרַנְּנוּ אִלָּנוֹת בְּקִלּוּסָם בְּהִוָּסְדוֹ. הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי

לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. קָדוֹשׁ: תִּכָּתֵב זֹאת לְעַם נִבְרָא לְהִתְכַּפֵּר. מָה עָלֵינוּ לָקַחַת לוּלָב וְשֶׁפֶר. לַשְׁמִיעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר: עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת. יְרוּשָׁלַיִם בִּרְצוֹתְךָ תָּקִים וְתָאִיר מֵאֲפֵלֶת. סֻכַּת דָּוִד הַנֹּפֶלֶת: בִּירוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה פְלֵיטָה וּבַשְּׂרִידֵי קְרוּאֶיהָ. יְקַר צְפִירַת קֹדֶשׁ קְרוּאֶיהָ. מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶיהָ: מֵחַיִל אֶל חַיִל יְטַיְּלוּ בְּמַחֲזֶה. יֵרָאוּ שְׁכִינָתְךָ בְּאֶצְבַּע נֶהֱנִים מִזִּיוְךָ לֶחֱזֶה. וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן לחסי המלוזיס יהודה:

יְחַוּוּ לָשׁוֹן. חֲזוּת אִישׁוֹן. אֲשֶׁר יֶחֱזֶה פְלָאֶיךָ: כְּפִי כֹחוֹ. יְשַׁוּוּ שִׂיחוֹ. וְלֹא כְּפִי מוֹרָאֶךָ: לְךָ מַעְגָּל. בְּרוּם גַּלְגַּל. וְהוּא לֹא יִשָּׂאֶךָ: כָּל נוֹצָר. הֲלֹא תִּבָּצֵר. מִתַּחַת לְכִסְאֶךָ: וּמִפָּעָלְךָ. יָעִיד לְךָ. נֶגֶד כָּל בְּרוּאֶיךָ: וְעֵדוּתָם. כִּי בְרָאתָם. וְלֹא יָדְעוּ אַיֶּכָּה: כָּרִאשׁוֹנִים. כָּאַחֲרוֹנִים. יַחַד בְּאֵימָה עוֹנִים: הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים: הַזְּמַנִּים. מִשְׁתַּנִּים. וְהוֹדוֹ לֹא יִשְׁתַּנֶּה: הַמְּקָרֶה. שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה. וּמַעֲלוֹת בְּשִׁבְעָה בוֹנֶה: וּבְחָכְמָה. כְּסִיל וְכִימָה. שִׁבְעָה עוֹלִים בְּקָנֶה: וְהַשֶּׁמֶשׁ. כִּי יֶאֱמַשׁ. עַל פִּיו יִסַּע וְיַחֲנֶה: וְיִתְהַלֵּךְ. כְּמוֹ מֶלֶךְ. מִמַּחֲנֶה אֶל מַחֲנֶה: וְאוֹר סַהַר. לְטֹהַר. בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה וּמְסִבָּבָיו. כּוֹכָבָיו. לְכֻלָּם מִסְפָּר מוֹנֶה: וּפֶלֶךְ רַב. לְמוּל מַעֲרָב. בְּכָל יוֹם יִפְנֶה: מִשְׁתַּחֲוֶה. וּמְחַוֶּה. כִּי לַכֹּל יֵשׁ קוֹנֶה: וְאִם נַעֲלֶה. הֲלֹא נִגְלָה. בְּמַעֲשָׂיו פָּנִים בְּפָנִים: הוא אלהי האלהים: וְשָׁם קָבָה. בִּמְסִבָּה. וְתָלָה בְּתוֹכָהּ אֲדָמָה: וְתַעֲמוֹד. עַל נֵד לֹא יְסוֹד. אֲבָל תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה: כִּי כָבְדָה. לָכֵן יָרְדָה. וּבִקְּשָׁה לְמַטָּה מְקוֹמָהּ: וְאֵשׁ דָּרְשָׁה. אֶרֶת שָׁרְשָׁהּ. וַתַּעֲלֶה לִמְרוֹמָהּ: וְתוֹךְ שְׁתֵּיהֶן. וּבֵינֵיהֶן. הָאֲוִיר וְהַמַּיִם לְכָל פְּרוּדוֹת. וּצְמוּדוֹת. וְהֵם יְסוֹדוֹת לָהֵמָּה: וְגַם צֶמַח. כָּל צֶמַח. הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה. וְאֵד יַעֲלֶה. וִיכַלֶּה. לְרַחֲמִים אוֹ לִנְקָמָה: כִּי חֲצָיו. בְּלֵב מְנַאֲצָיו. חֲנוּנָיו הֵמָּה חֲנוּנִים: הוא אלהי האלהים: דּוֹר נִשְׁמַד. וְדוֹר עָמַד. וְהוּא קַיָּם לְדוֹר דּוֹרִים: בְּרֹאשׁ כָּל אֵל. הוּא הָאֵל. וְאַחַר כָּל הַדְּבָרִים: לֹא בְכֹחַ. כִּי בְרוּחַ. יוֹצֵר כָּל הַיְצוּרִים: הַנְּשָׁמוֹת. וְהַחָכְמוֹת. וְהַשֵּׂכֶל הַמְּאִירִים: וְרָקִיעַ. הִרְקִיעַ. וַעֲלֵיהֶם מַיִם הַזֹּרִים: מְאוֹרֹת. וּמַזָּרוֹת. עֲלֵי אֶרֶץ מַזְהִירִים: וְאֶרְאֶלִּים. וְחַשְׁמַלִּים. שָׁם כְּבוֹדוֹ מַזְכִּירִים: וְתַרְשִׁישִׁים. מְפָרְשִׁים. שָׁם אוֹמְרִים וּמַאֲמִירִים: וּשְׂרָפִים מַקִּיפִים. וּכְרוּבִים וְאוֹפַנִּים: הוא אלהי האלהים: הָאוֹמֵר.

יוֹצֵר לשבת בין יום כפור לסוכות.

וְהַגּוֹמֵר. וְהַמַּגִּיד אֹתִיּוֹת: וְהַצּוֹפֶה. רַע וְיָפֶה. וְיוֹדֵעַ מַה לִּהְיוֹת: אָסוּף עֶדְרְךָ. לְתוֹךְ חֶדְרָךְ. מֵבִין שְׁנֵי אֲרָיוֹת: הַשָּׁוִיּוֹת. הַשְּׁבִיּוֹת. אֵילֵי קֵדָר וּנְבָיוֹת: כִּי בְחַנְתָּם. וּצְרַפְתָּם. וְהוֹרַדְתָּם בְּתַחְתִּיּוֹת: הֵן בְּכָל זֹאת. בְּךָ אֲחוּזוֹת. וּלְיִשְׁעֲךָ צוֹפִיּוֹת: קְדֻשַּׁת שְׁמֶךָ. בְּעוֹלָמֶךָ. קוֹרְאוֹת בְּרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת: קוֹל מְרִימוֹת. לְהִדַּמּוֹת. לִכְרוּבִים וּלְחַיּוֹת: מַקְדִּישִׁים וּמְשַׁלְּשִׁים. כֶּתֶר לְיוֹצְרָם נוֹתְנִים: הוא אלהי האלהים וארוני

האדונים. והחיות וכו׳.

זולת מיוסד ע״ס א״ב עד אות למ״ד וסס המחבר יצחק:

אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פְּלָאֶיךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תֶּשֶׁק. בְּךָ גִּילָה שְׁלֵמָה מַחְמַד חֶפְצֵי חֵשֶׁק. גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמְּךָ נִהַלְתָּ בְּחֶסֶד מֶשֶׁק. עֹז יְשׁוּעָתִי סַכּוֹתָ לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נֶשֶׁק: דֶּרֶךְ אֶרֶץ שְׁנִיָּת סִדַּרְתָּ מִשַּׁחַק נִטְחַן. הַטַּל עוֹלֶה וּמְחַסְפֵּס עֲלוּמוֹת מַלְבִּין וּבוֹחַן. וּמִדֵּי יוֹם בְּיוֹם פָּנֶיךָ לְהַקְבִּיל בְּתַחַן. דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן: זִיו עֲנַן כָּבוֹד צָרִיךְ אֶחָד לִכָּנֵס. חֶדֶר לִפְנִים מֵחֶדֶר קָרַן עִמּוֹ כְּפֶנֶס. טֹהַר וְגֹהַץ וּמַשְׁלִים רֶמֶז לְשַׁבַּת בְּהִכָּנֵס. מִפְּנֵי קוֹשֶׁט סֶלָה נָתַתָּ לִירֵאֶיךָ נֵס: יְחוֹקְקוּ נְדִיבֵי עָם שִׁירַת הַבְּאֵר לְחַסְּלָה. כְּמִין כְּבָרָה קְטַנָּה מְחֻזֶּקֶת וּמְעֻגֶּנֶת בִּסְלְסוּלָהּ. תְּקֻפַת עֲבוּר בְּצִיּוֹת שְׁנֵים עָשָׂר מְסִלָּה. נְהָרוֹת תְּבַקַּע אֶרֶץ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה: יְדִידוּת קַדְמוֹנִיּוֹת זְכֹר פְּלִיאוֹת גְּמִלוּת חֲסָדֶיךָ. צִיּוֹן סֻכַּת דָּוִד הֵיטִיבָה כְּסוֹדְךָ לַחֲסִידֶיךָ. חַדֵּשׁ עֹז נִיחֶדְךָ כְּבַיָּם צָפִים כְּבוֹדֶךָ. קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: עזרת וכו׳.